TESTAMENTI VETERIS

BIBLIA SACRA

sive

LIBRI CANONICI,

PRISCAE IVDAEORVM
ECCLESIAE A DEO TRADITI,

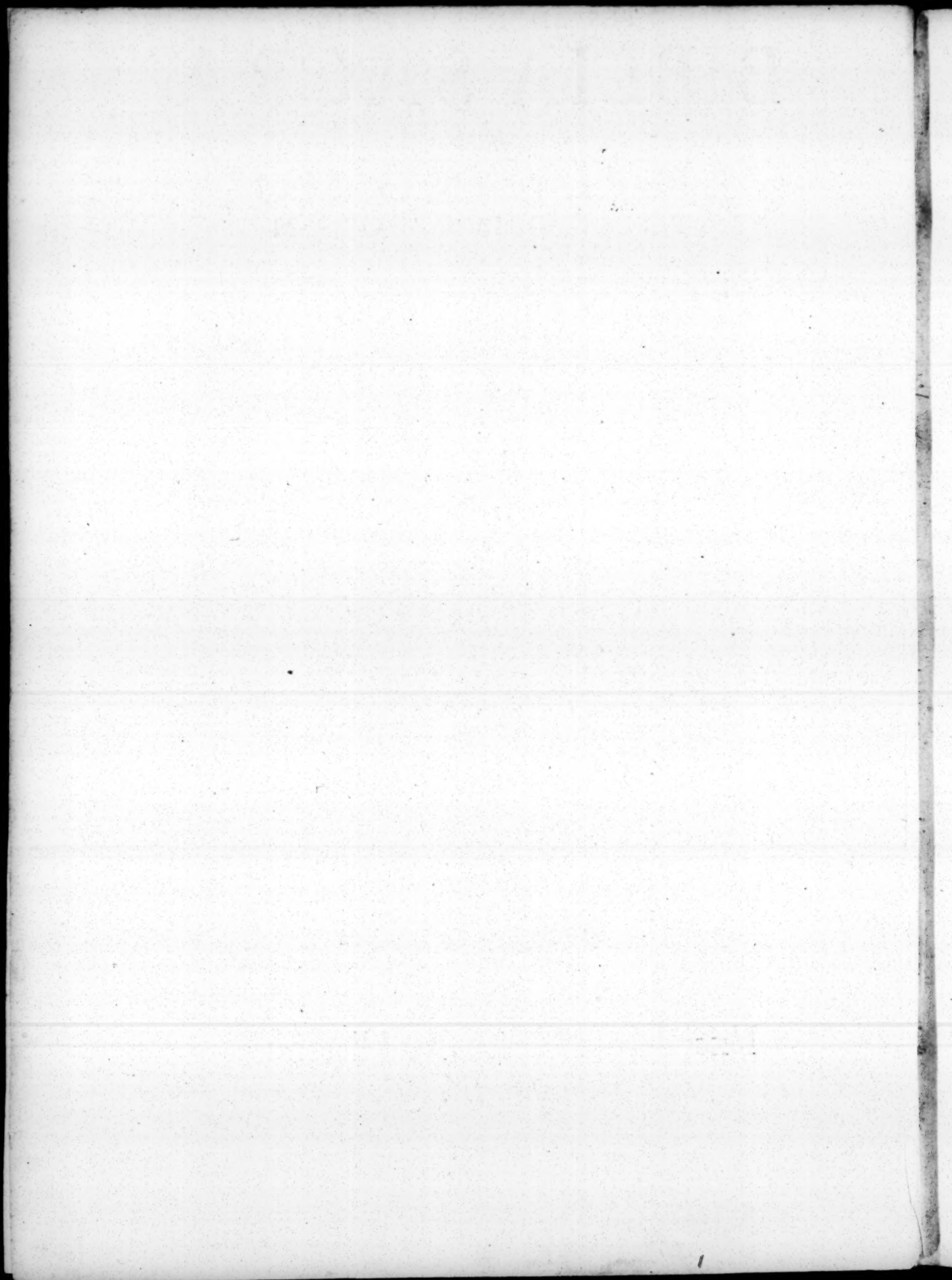
LATINI RECENS EX HEBRAEO facti, brevibúsque Scholiis illustrati ab Immanuele Tremellio & Francisco Iunio:

ACCESSERVNT LIBRI QVI VVLGO DIcuntur Apocryphi, Latinè redditi & notis quibusdam aucti a FRANCISCO JUNIO,

MVLTO OMNES QVAM ANTE EMENDATIVS editi, numeris locisq; citatis omnibus capitum distinctioni quam hæc editio sequitur, exactiùs respondentibus: quibus etiam adjunximus novi Testamenti libros ex sermone Syriaco ab eodem Tremellio in Latinum conversos.

LONDINI,
Excudebat Henricus Middletonus,
impensis W. N.
M. D. LXXX.

ILLVSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI ET DOMINO D. FRIDERICHO COMITI PALATINO AD RHENVM, BAVARIÆ DUCI, SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI primario, Domino nostro clementissimo, gratiam & pacem a Domino.

UM PRIMUM *ad hoc opus elaborandum venimus, Illustrissime Princeps, non dubitavimus fore permultos, qui sive aliorum admiratione traducti, sive nostri fastidio alióve prajudicato abrepti institutum hoc nostrũ abjecturi sint. Sed quia bonam causam judiciis ejusmodi anteponendam novimus, ac non adversantium animorum causâ aut perfidè aut ignaviter deserendam, inprimis verò spem facit verbo suo Dominus fore ut si quæ bene dicta sunt, tandẽ aliquando sub horam undecimam fortè aut desinentem diem bene accipiantur: freti Dei promissionibus, authoritate T.C. bonorum votis, & expectatione omnium, nũc demum laboris nostri specimen in lucem edimus: quod faustum felixq; sit Ecclesiæ Christi a deo Patre & Domino* IESU CHRISTO. *Magnũ profectò, magnum præjudicium faciunt hoc eodem argumento scripti cùm Patrum, tum nostrorum hominum libri, quorum nos ipsi officiosam fidem & diligentiam summopere admiramur in evolvendis & explicandis Bibliis: majus eorum simplicitas, qui rivis illorum operâ ductis ita acquiescunt, ut vix uno aut altero anno fontes ipsos Veteris & Novi Testamenti investigent & consulant: maximum verò omnium, qui aut aliquam sui opinionem imbiberunt, aut malè de aliena fide studioq; cogitantes quidlibet quamvis salutare futurum aversantur. Ac in primo quidem genere fideles multos conquiescere longè tutius judicamus, quàm si extra oleas (quod aiunt) vagandi licentiã præfidentius sibi assumpserint: quia tam multa piè, doctè, prudenter, ac modestè dicta sunt ab iis qui præcesserunt nobis, ut eorum nomine personas & scripta in pretio habeamus, vitia quæ occurrunt (prout labi, errare, decipi humanum est) cum bonis quæ protulerunt illi comparata, officiosè contegamus. Quid enim tam iniquum esset quàm omissis bonis enumerare mala, quibus*

 scripto-

ſcriptores invidioſè & nefariè obruantur? Iſti ſuis laudibus ac meritiſſimis per nos fruantur licet: quorũ nomine immortales Deo gratias agimus, quòd ex infirmis hiſce ac fictilibus vaſis placuit illa ſeligere & ſãctificare ad gloriã ipſius tanto cũ fructu tantaq; laude promovendã. In altero autẽ illo genere paulò amplius deſyderare cogimur. Cùm enim præclarè ſecum agi exiſtimant, ſi de rivulo humanitus ducto ſorbeant ubi fons præ foribus eſt, nihil mirum eſt ſi miſeri juſto Dei judicio tandem eò adducuntur, ut paluſtri ulva implicentur & ſordibus inquinentur: quas etſi ſuo ipſi torpore contrahunt, tamen ut ab aliis arreptas mordicus deinde retinendas putant. At quanto melius veteres ex doctrina Ioannis ad libros ſacræ ſcripturæ adhibendam fidem, ad ſua ſcripta judiciũ afferri poſtularunt! viderunt illi hoc pacto eſſe imperitiæ multorum & ſimplicitati conſulendum, nequando ſibi ſuíſve aut ullius hominis ſcriptis divinus honor tribueretur: quem nemo ſibi ſine atrociſſima blaſphemia arrogare poteſt, nemo alteri ſine inſania tribuere. Tertium verò genus ut ebrioſum planè ac nauſeans, ſeriò ex animo oramus ut expergefaciat Dominus: quod alioqui nunquam huc adduxerimus, ut Chriſtum nobis adfuiſſe credat, infirmitatem noſtram ſublevaſſe, animóſque noſtros ſua glorioſa luce ad illuſtrationem doctrinæ ſuæ perfudiſſe. Certè Deus Opt. Max. voluntates noſtras (ut ita dicamus) ad hoc inſtitutum animavit: & nos quoque coram illo Chriſtianis omnibus ſine cujuſquam offenſa breviter & perſpicuè fidem officiúmque noſtrum erga Deum, T. C. & totam Eccleſiam viciſſim teſtari volumus. Quod ut melius cognoſcatur, paucis (ſi placet) de cauſa formáque hujus tranſlationis, & de tota Lege apud T. C. diſſeremus.

Cauſa hujus tranſlationis eſt duplex, altera communis omnium, altera ſingularis. Communis cauſa quæ nos ad hoc opus ſuſcipiendum adduxit, ea ipſa eſt qua Patres olim & homines noſtri hac noſtra memoria uſi ſunt. Illi enim cùm Eccleſiam bene & ſolidè inſtitui cuperent, nihil tam neceſſarium & utile ad vetus Teſtamentum fore judicabant, quàm ut cum Hebræis fõtibus omnia compararentur, & ex iis hauriretur veritas, & aliqua una trãſlatio cum Hebræo textu conformata in Eccleſia ſua invaleſceret. Cúmque ab eo labore propter varias & graves occupationes quibus tum diſtinebantur & propter ignorationẽ ſermonis Hebraici abſtinuerint, alii ad interpretationem LXX *confugiebant, alii hinc inde ex multorum interpretationibus corradebant quicquid aut ad ſcopum authoris aut ad præſentem uſum videbant pertinere. Nam quòd ille ad ſermones ſuos ferè quaſque interpretationes obvias præſentis ædificationis causâ rapiendo non ſatis ad firmitatem doctrinæ attenderunt (cùm idem plerunq; unum locum in varias ſententias & interpretationes omiſſo ſcopo traduxerit) utut præpoſterum eſt, in ea tamen ætate fuit tolerandum: cùm quia hominum in linguis exercitatorum penuria laborabat, tum vel maximè quia boni illi Eccleſiaſtæ cuique potiùs tenuiſſimo e plebe ruditer, quàm doctis ſolidè operam dabant de-induſtria. Unus Hieronymus magis præmonſtravit viam quàm aliquid dignũ tanto hiatu præſtitit. Quapropter ipſe quoque & Auguſtinus infinitis locis deſyderium ſuum ſuper hac re abundè expoſuerunt. Utcunq; enim varias interpretationes*

laudent:

laudent: eò tandem recidunt Veteris instrumenti veritatem ex Hebræis exemplaribus, Novi verò e Græcis eruendam esse: ne multa, si populariter dicendum fuit, suas translationes vulgatas, sin limatè ac firme, Hebræum textum adhibendum fuisse docent. Substituit quidem Augustinus LXX *interpretationem, eámque mirificè effert: quia neque melius videbat ut Hebraici sermonis expers, neque religiosum existimabat ab eorum interpretatione discedere. Quod si quis hodie vulgatam Græcam hac authoritate donaverit, faciet næ intelligendo ut nihil intelligat. Quis enim tot ineptias in tantorum (si credimus) hominum animos tanto consensu incidisse credat quales singulis paginis offenduntur? tot corruptos locos? tot additos? tot amissos? quis deniq; eosdem esse cũ antiquis exẽplaribus putet, qui eos ipsos locos quos Evangelistæ, Apostoli & alii Patres de verbo ad verbũ adduxerunt cum libris nostris cõtulerit? Extant septem Locutionis libri ab Augustino scripti: in quibus quotusquisque est locus cui bene cum libris nostris conveniat? Quare cùm illorum consensu libri Hebræorum omnibus anteponendi sint, Græci aut non iidẽ aut certè omniũ sint corruptissimi: optimè homines nostros de Repub. Christiana meritos esse confirmamus, qui studium suum, operam, laborem, atque industriam contulerunt ut Ecclesiam Christi augerent renovatis & interpolatis translationibus Scripturæ, quibus utrumque quoad ejus fieri posset legentium oculis exhiberetur, genuinus sensus, & familiaris ad usum nostrum accommodatio. Maximas illis agimus & habemus gratias, quòd tam piè atque studiosè in hoc genus operis incumbentes toti Ecclesiæ bonum, nobis subsidium nõ mediocre attulerunt: quippe cùm ædificatio Ecclesiæ & institutio studiosa istud ex parte consequendi & investigandi causam dederit, quod boni illi Patres vehementer expetebant. Iam verò si nos communem operam nostram studuimus in eadem re consumere, rebusq; interdum corruptis puritatem, obscuris lucem, bene inventis confirmationem adhibere: pios omneis oratos per nomen Iesu Christi & obtestatos volumus, ut ne quæ exempla diligentiæ ab omnibus uno ore dilaudata sunt, ea imitandi nobis intercludãt viam. De nullius nomine scientes detrahimus: tantùm accessionem opellæ nostræ fore Ecclesiæ utilem putavimus, & si aberit a legentium animis morositas atque αὐθάδεια, confidimus in Domino fructum aliquem ex studio hoc & labore nostro ad Christianos omneis perventurum. Hæc ergo prima fuit causa instituti nostri, veterum optatis confirmata & hominum nostrorum exemplis: quæ tamen si vidissemus omnibus ubique posse satisfacere, lubenter quidem certè labore isto supersedissemus. Huc verò altera causa accessit, quæ nos privatim attingit, & jam inde ab opere cœpto vehemẽter extimulat: Ea est bonorum de nobis expectatio & judicium nostri: quorum desyderium ut pro modulo nostro saltem ex parte expleamus, tutius tandem visum est Deo duce & succurrentibus piorum precibus rem periclitari, quàm ab illis accusari diffidentiæ inertiæve nomine. Periclitari autem? imò Deo nos laborẽq; nostrum certa cum fiducia venturæ ad Ecclesiam benedictionis ex labore nostro committere. Nos enim quicquid egimus in hoc instituto, bona fide (ita nos Deus amet) bona conscientia egimus: non alienam operam temnentes*

 nentes

rentes, non aliorum beneficiis(quæ admiramur) invidentes, nemini præjudicati quicquam afferentes, sed simplice animo sententiam nostram, prout cum verbo Dei convenientiorem esse sensimus, adducentes: etiamq; in posterum eos qui pie & fraterne commodius aliquid dicent audituri, fraternoq; animo exosculaturi. Quid ergo? dixerit quispiam, vos aut illorum bonorum quos prædicatis expectatione dignum, aut Ecclesiæ utile suprà quàm quod a majoribus dictum est, aliquid profusuros arbitraremini? Uno verbo satis factum vellemus, si placide acciperent: nos ab omni contentione ac comparatione(ut fere odio invidiaq; plena est) abhorrere, ac proinde malle ab ipsis judicari siquid bene & utiliter scripsimus, quàm ipsi in nos fœtidissimam hanc molestiam invidiosissimamq; suscipere. Recepimus nos pie, breviter, dilucide, ac modeste sententiam nostrā allaturos. Illi se vicissim a nobis exorari sināt: unum petimus quod nemini bono molestum esse potest, ut prius legant, deinde judicent, ita laborem nostrum conveniente honore, nos vero benevolentia (quàm ipsis æque ex animo exhibemus) & charitate prosequantur. Deniq; idē flagitamus quod olim bonus ille senex: Quisquis hæc legit, ubi pariter certus est, pergat nobiscū: ubi pariter hæsitat, quærat nobiscū: ubi errorem suum cognoscit, redeat ad nos: ubi nostrū, revocet nos: Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est, Quærite faciem ejus semper.

Ne quis tamen hac ratione sibi minime satisfactum putet, ad alterum caput nostra se convertet oratio: nam forma translationis quam secuti sumus, quæstionem totam explanabit. Constat apud omnes nihil æque bono interpreti ex usu esse, quàm ut rem propositam intelligentia consequatur, & eam apposite reddat: Rei vero intelligentiam non tantùm ex serie & cotinuatione argumentorum, sed etiam ex verborum natura petendam esse. Dolet nobis, quod aliquid gravius ad excusationem nostram factiq; nostri probationem dicendum est: sed tamen levissimam duntaxat interpretandi partem verbi gratia attingemus, quam in superiorum interpretum libris locis non paucis desyderari comperimus. Regula est γραμματικωτάτη, singularem vocum naturam, constructionem earum, & interpunctionem observandam esse. At multa antehac fuerunt præter vocum naturam formámque reddita, voces detortæ, res constructæ aliæ ab aliis distractæ, earum interpunctiones quasi quædam sententiarum sepes avulsæ, denique multa advecta incommoda: quæ si nostrâ operâ saltem aliqua ex parte amoveri possint omne punctum (quod ille ait) tulisse, nobis videbimur. Ut autem nihil amplius de alieno labore cogamur dicere, ad formam nostram descendemus. Ad rectam intelligentiam rerum obtinendam, naturam singularum vocum expēdimus, constructionem ex similium locorum comparatione, quàm maxime fieri potuit, observavimus, interpunctiones Hebræas non ut otiosas, quod vulgus opinatur, sed plurimùm ad rem facientes retinuimus quanta commoditate potuimus, deniq; sermonis & argumētorū seriē accurate exploravimus, ut evidētior esset illorum cohærentia. In quibus omnibus apte & accōmodate reddendis, etiam Hebraici sermonis ordinē, ut per Latinam linguam licuit, servavimus nisi aliud evidentia loci postularet: Hebraismos singulares &

ἐμφατικωτέρως, quàm ut mutari possent, Patrũ exemplo religiosè retinuimus, alios Latine quàm optimè per nos fieri potuit expressimus in cõtextu, Hebræarũ vocum interpretationem de verbo ad verbum margini apponentes, Barbarismos fugimus: deniq; enixi sumus ut Mosche Latinus Christianũ orbem personet, idq; eodem argumento, quo civium suorum & gentilium aures dum vixit personabat. Hæc voluimus, in hoc laboravimus, ad hoc contendimus pro facultate quam nobis Deus indidit: impari quidem conatu (quis enim rẽ tantam aptè & accõmodatè ad materiã & usum illius ubiq; tractare possit?) sed tamen qui Deo & hominibus piis (speramus) non improbabitur.

Superest tertium caput de quo nos apud T.C. acturos promisimus. Indignum esse hoc opus judicant multi, in quo transferendo toties laboretur, & nos quoque operam ludere qui veteribus & obsoletis rebus novè dicendis incumbimus. Verùm Deus bone quã falluntur illi! quàm procul a vero absunt qui veritatem absque principiis veritatis commodè putant innotescere! utinam verò illius dicti quo Augustinus utitur meminissent: Ecclesiæ Christi, quæ mater nostra est omnium, duo ubera esse, Vetus & Novum Testamentum, ex quibus pii & fideles Dei partus in dies alimentum sugunt, educantur, & adolescunt in Christo. Nunquam committerent, ut singularis ista divinæ beneficentiæ planaq; testificatio ignoratione, incuria, aut ignavia ulla concideret. Sed quid opus est nos singulas Veteris Testamenti laudes percurrere? authoritatem confirmare? usum commonstrare? stabilitatem minutim expendere? Quæ neque hujus loci est explicare, neque instituti nostri. Ad Legem veniamus, de qua nobis sermo primùm institutus est. Legem vocamus, ex Christi ipsius Magistri nostri authoritate doctorumq; hominum consensu, hos quinque libros quos conscripsit Mosche. Quæ obsecro authoritas, quis usus ad hujus authoritatem usumq;, posset accedere? Authoritatem nobis satis erit duobus argumentis ostendere: quæ illi quidem oppugnando minimè convellẽt, sed potius omnino labefactabunt authoritatem illã, quam protervè sibi ex Dei ipsius (si Deo placet) spoliis aucupantur. Primùm enim, unde melius potest cuiq; rei quã ab ipsius authore, conciliari authoritas? At hujus Legis author est Deus pater in filio per Spiritum sanctũ: ad cujus præsentiam cœlum exarsit, intremuit terra, Mosche exhorruit, Iisraelitæ perterrefacti sunt, dejecta denique omnia quæ suas vires cum hujus viribus ausa unquã sunt cõmittere. Deinde quo & quali instrumento usus est Deus ad exponendã in Lege voluntatẽ suã? nònne Mosche sacratissimo viro dei ac Propheta, cui non fuit similis in populo Dei, quicũ Deus facie ad faciem locutus est, & qui fuit servus fidelis in tota domo ejus? hæc testimonia qui tentat cõvellere sua autoritate, aut cõvulsa esse existimat, indignus certè est cui autoritas ulla tribuatur, aut habeatur fides. Nugæ, deliria, somnia, furores sũt quæcunq; Manichæi & alii omnes ad autoritatẽ istã obruendã insanè cõgesserũt. Quid ergo? nòne lex inveterata & abolita est? nònne fœdus Novũ in locũ Veteris suffectũ? mendaciíne aut vanitatis ullius Apostolus ad Hebr. tenebitur? Absit: nõ feremus Apostolo qui hanc orationẽ habuit suam veritatẽ adimi: sed ea lege ut Christo quoq; sua constet diceti, non veni ut abolerẽ, sed ut implerẽ

 Le-

Legem: quos locos Bernardus alicubi optimè comparavit: Itaque ad ipsum Legis, id est, totius Pentateuchi statum veniamus, ut eo commodius quid abolitum quidve stabile sit intelligatur. Legem Moschis notum est ex duobus summis capitibus constare, factorum & juris. Ac historiam quidem factorum rerumq; gestarũ sive a Deo in Ecclesia extraq; Ecclesiã, sive a reb. creatis in summa ortum Ecclesiæ, & prima illa vestigia benignitatis Dei in creatione adumbrata, in fœdere expressa, in operibus demonstrata quis nisi insanus intercidere patiatur? Sed de rebus ad jus pertinentibus gravior quæstio est: de quibus quia propriè statuuntur leges, eaq; præcipuum locum in his libris & in Vetere Ecclesia summam authoritatem obtinent, Legis nomine hi libri appellati sunt. Nunc ergo angustiore paulò significatione accipiamus Legem pro ea quæ (ut ait Tullius) scripto sancit quod vult jubendo aut vetando. Sane utralibet significatione accipiamus, latiore illa, sive hac angustiore, certum est eam totam a singulari illa Lege profluxisse quam patres legem communem & immutabilem Dei nominarunt. Cicero summã rationem insitam in natura, &c. quasi dicat Legem scriptam Legis naturæ partum esse, Legem verò naturalem Legis Dei qui ordinavit naturã. Quod si ita est, quid obsecro nisi cum summa ratione, cum natura, & cum Deo pugnat, qui oppugnat Legem? Sed quia Legis opera (ut Aug. in epistolã ad Galat. scribit) bipertita sunt, partim in sacramentis, partim in moribus posita: scitè omnino distinguendum est quid ex natura, quidve ad naturam in Lege accesserit. Ex lege naturæ sunt hæc, imperare, vetare, punire, permittere, hoc est, leges morum, & legum repagula: Sacramenta (ut ipsum fœdus, quod est Sacramentorum fundamentum) in accessionibus numerantur. Prioris generis membra quisquis negat, ut taceamus tot Leges naturæ inde a creatione usque ad traditionem Legis imperatas atque observatas, viderit qua frõte Deo Legislatori adimat quod omnium civilium legum commune est. Legis virtus (inquit Modestinus) hæc est, imperare, vetare, punire, permittere: quæ (malùm) dementia est, sublato horum officiorum uno aut altero Legem Dei facere ἀνίσχυτον? *Præterea Deus ipse, lex & veritas immutabilis legum, nõ tantùm verbo suo ita se adumbravit boni authorem & mali vindicem, sed etiam operibus: quis autem minus verbo quàm operibus inesse putet? quod sufficit* ὡς ἰδιαίτατα *ad hominem perfectum reddendum & comparatum ad omne opus bonum. Item regula justi & injusti in Deo atque in lege ejus eadem est & semper immutabilis: justum autem peræquè est puniri mala, ac imperari bona aut vetari mala: ergo pœnarum quoque jus est immutabile. Amplius dicemus, Quorum causæ æternæ sunt, eorum quoque jus est æternum & immutabile: Est ergo æternum & immutabile jus in singulis hisce capitibus. Neque tamen hæc ita accipi volumus, ut hac ratione pœnas Legis, singulas inquam cautiones & formulas earum, quæ ad leges judiciales moresq; pertinent, accuratè præcipiamus observari: Nequaquam: sed jus ipsum & substantiam legum omneis omnino servare Deus omni loco imperat, singulares verò formulas & cautiones quæ in personis, rebus, locis, aliisq; circunstantiis sunt positæ liberas reliquit, modò nihil de jure ipsius, de sub-*

substantia Legis, de æquitate derogetur. Sunt enim istæ formulæ accessiones Legis, ac proinde ex Rerumpub. personarum, temporum, locorúmq; natura, forma & constitutione mutabiles. Quæ quidem omnia ita concessit Deus utenda mutandáve bonorum arbitratu, ut nihil decedat de naturæ jure: quamobrem inter permissiones ponenda sunt. Verbi gratia: Publicum liberatorem ducemq; populo dederat Deus, & Rempub. Iisraëlitarum instituerat: permittente Lege in Monarchiam abiit: neutrũ a Lege naturæ discrepat, sed optimum est (si bene adhibebitur) ad eam conservandam vinculum atque sepimentum. In privatis judiciis capitales quidem causas planè definivit: aliis verò καθολικὰς quasdam regulas juris circumposuit, ut ii qui juri dicundo præsunt cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem vel interpretatione vel certa jurisdictione suppleant: itaque jus definivit, ut factorũ singula momenta voluerit a judicibus explorari, & pro occasionibus circunstantiisq; judicari ad normam Legis. Ejusmodi sunt leges de damno mulieri gravidæ illato, de pauperie quam fecit quadrupes, Exod. 21. & aliæ quàm plurimæ. Postremò documentorum quæ in judicialibus illis Legibus tradita sunt alia omniũ temporũ sunt, alia totius tẽporis quo in terra promissa versati sunt Israëlitæ, alia Monarchiæ consistẽtis, alia Oligarchiæ, alia deniq; ambulatoriæ illius Iisraëlitarũ Reipub. cùm ex Ægypto profecti Cenabhanæã peterent: cujusmodi sunt castrorum ordines Numer. 2. & paxilli usus, Deuter. 23. 9. Horum verò omnium substantiam & æquitatem inviolatam servandam esse res ipsa loquitur, & Apostolus convenienter postremis duobus locis omnia honestè & ex ordine fieri in Ecclesia jubet. Quòd si horum quæ Apostolus præcipit fontes ex lege sunt, multo magis justi & injusti ratio ex illa depromenda est. Nec refert quod objiciunt quidam nihil horum in novo Testamento adduci a Christo aut Apostolis ejus. Primùm enim ut omittam falsitatem istius cavilli quæ ex multis locis deprehendi potest, sciunt adeóque testis est ipsorum animus & conscientia Christum non fuisse aut adulteræ damnandæ, aut familiæ herciscundæ judicem datũ aut vocatum a Deo: ipsum quoque, cujus nos imitatores esse oportet, justitiam omnem implevisse, ideóque tum ex ipsius ore tum ex Apostolorum scriptis, idem jus morale ad sanctificationem præstitui in novo Testamento ac jubebat Vetus: denique Christum non ita graviter aut sæpe de judiciorum statu contendisse, quia ne ipsi quidem Pharisæi de eo ambigebant, quod pervicacissima & contumacissima assentatorum turba ad delinienda Principum ora ferè sibi arrogavit. Iam verò demus istis hominibus judiciales leges etiam in rẽ hac corruisse: quò tandem res deventura est? Conferamus omnes rationes ad judicia bene constituenda, & summam illam rationem insitam in natura aliquando tandem investigemus. An illi ex unius hominis quamvis consultissimi, consilii, gentis, populi, temporis, denique omnium simul hominum rationibus eruent? Minimè verò, sed maximam evertendis ac everrendis Rebus pub. fenestram aperient: alius aiet, alius negabit, alius deliberandum censebit. Nos verò qui aliquam in natura, totam in Deo judiciorum normam sitam agnoscimus, quantò melius iis regulis juris conquiescemus, quas ne illi quidem

æ Deo profectas esse negaverint qui eas abdicant? Currant illi præcipites in sua illa volubili & lubrica hominum ratione,& populari auræ acclamẽt plausibiliter: nobiscum optimè agetur, si vestigiis illis hærebimus quæ in his libris impressit certissima ac constantissima Dei sapientia,per quã Reges regnant,& principes decernunt justitiam. In sacramentis verò sive cæremoniis longè dissimilis ratio est. Primùm enim cæremoniæ non sunt naturæ,sed gratiæ & fœderis,quod etsi unicum est,varias tamen formas pro dispensatione Dei induit: deinde non sunt res bonæ ex se, sed signa rerum comprehensarũ fœdere ex institutione Dei: neque ubique gentium,aut inde a creatione mũdi:sed loco definito certo tempore & in suum tempus erant constitutæ:postremò non propter se datæ,sed ad perpetui fœderis obligationem, gratam præteriti præsentisq; beneficii recordationem,professionem officii nostri,& figurationem venturi corporis in Christo,in quo fœdus ictum est & omnia consummata. Ex quibus omnibus conficitur,jus quidem morum ac fœderis perpetuũ esse,signa verò formas & cæremonias,etiã quæ legibus moralibus & judicialibus cõmixtæ sunt (ut ita dicamus) ambulatorias. Hîc verò admirabilis est adversariorum oscitantia. Nam Apostolũ ad Hebræos uno loco de sacerdotio Christi agere (quod totum in Vetere populo fuit cæremoniis adumbratum) in altero de forma testificandi exhibendiq; fœderis res ipsa loquitur. Atqui non sumus,inquiunt,sub Lege, sed sub gratia. Mirum non videre illos,neq; animadvertere,ubicunque lex opponitur gratiæ,considerari legem nudam a gratia,id est,legem illam peccati nostri indicem inflammatricem & vindicẽ, nostrumq; omnium carnificem: gratiâ verò non justitiã Dei quam Lex commonstrat, sed peccatum nostrum aboleri in Christo, ut peccato mortui vivamus Deo in Lege Christi, hoc est,in sanctimonia,charitate, & pace per fidem ipsius: in summa non legem justi & injusti, sed vim Legis nos alioqui cum peccatis nostris pessundaturam averti. Christus profectò sibi ipse constat,neque idem implet Legem & abolet. Itaque formulas illas Legis in circunstantiis positas & cæremonias ex ipsius quoque Legis testimonio intercidisse concedimus: sed sacrosanctam illam doctrinam, magistram vitæ,speculum justitiæ Dei,indicem peccati nostri, prænuntiam & testem gratiæ cujus complementum est Christus,illam omnino retinemus in Ecclesia Dei.

Quæ cum ita sint, primùm oramus Deum sanctissimæ hujus doctrinæ fontem,ut veritatem suam Vetere Novóque Testamento explicatam suorum animis inscribat,& ab ingenii humani sordibus æterna Spiritus sui virtute vindicet in Christo: deinde verò Christianos omneis quibus pietas & salus est cordi,ne aut nos ad ostentum in opere tam necessario lusisse existiment,aut seipsos tempus in eo legendo inaniter consumpturos. Infiniti sunt thesauri,qui se ultrò piorum animis in hac scriptione versantibus offerunt. Nihil gravius de miseria nostra,nihil altius de misericordia Dei prædicari potest quàm quæ hîc breviter a Mosche dicta,a nobis quàm commodissimè & convenientissimè fieri potuit exposita sunt. Tuam verò C. Illustrissime Princeps,pro ea pietate quam tecum prolixè communicavit Deus scriptionum hujusmodi studiosissimam,scripti hujus nostri vindicem & assertorem appella-

appellamus. Nam cui melius opus Moschis principis in populo Dei humanissimi & consultissimi tribuamus, quàm tibi? qui tuum illum pietatis æstũ quo magis excitas, eò magis exultas, qui ad æqui & boni scientiam comparandam, justitiam colendam, augendam sanctificationem, pacem continendam, tuendam denique Dei authoritatem pro administratione quæ tibi commissa est animum advertis, cujus authoritas nos ad istud opus aggrediendum provocavit, & adjuvit beneficentia.

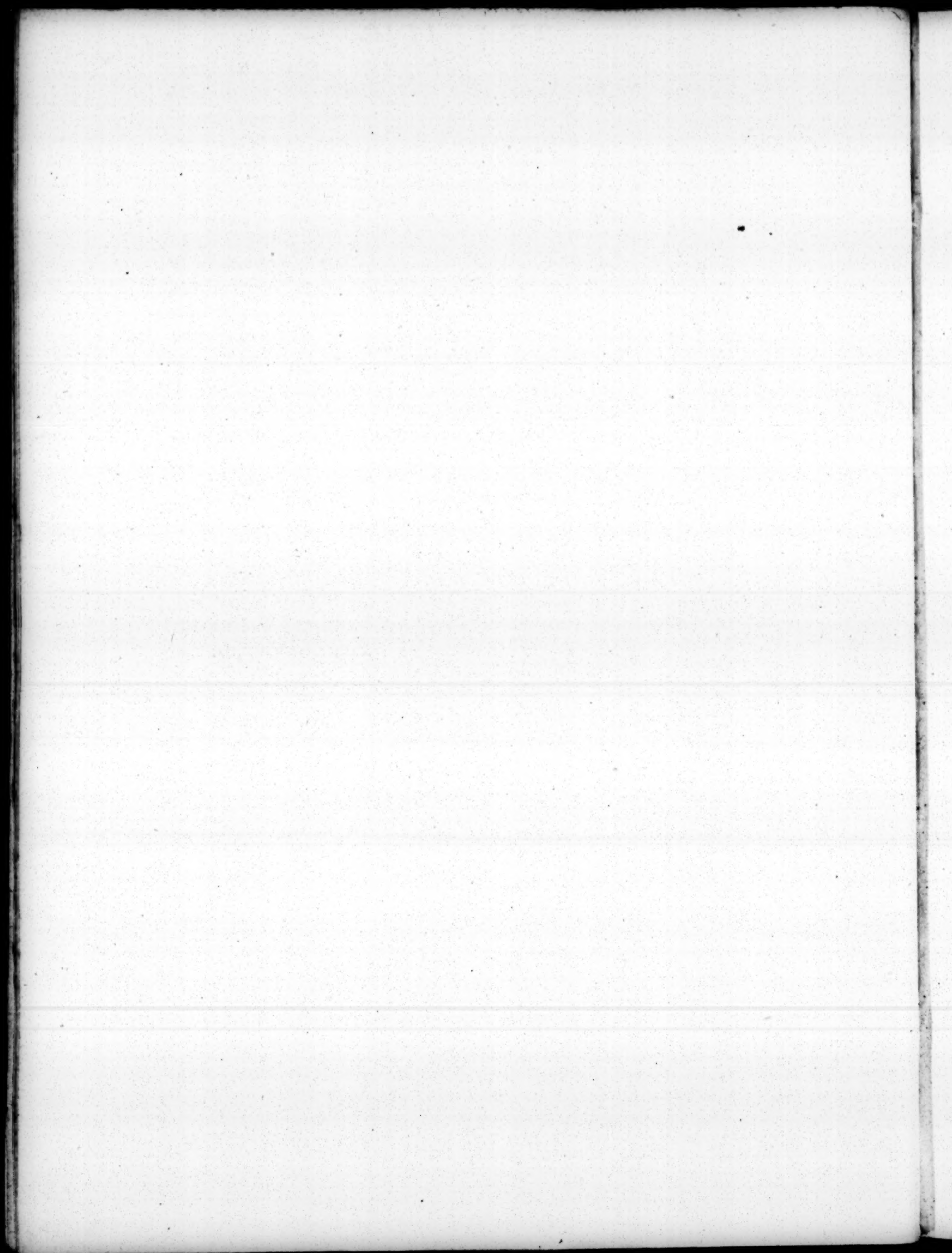
Quæsumus itaque a T.C. ut illo spectato Zelo erga Dei gloriam & Scripturam gloriæ illius administram in dies magis exardescens, hoc divinũ opus nostrâ operâ (nisi nos animus fallit) aliquanto limatius humaniter excipias, ut pignus fidei animiq; nostri ergo T.C. studiosissimi: ut nos eò confidentius tua authoritate freti & bonorum votis, reliquis operibus, quorum altera pars jam propè beneficio Dei confecta est, pergamus incumbere. Vale Princeps Illustrissime.

Dominus T.C. quàm diutissimè incolumem servet, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionũ genere ornet cumulatissimè. Iterum vale.

T.C.

Servi addictissimi

Immanuel Tremellius
Franciscus Iunius.

Christiano Lectori S.

ULTA sunt Christiane Lector, quæ de hoc opere dici possent: sed quia hîc brevitati ut in toto opere studendum existimavimus, quatuor in universum capita hoc quidem loco monebimus. Primū est de translationis genere: Vocum proprietati & ordini prout in Hebręo contextu habentur, quoad ejus fieri potuit, hęsimus: quamobrem non debet videri mirum si ab aliorum interpretatione & ordine interdum discessimus, ut eâdem operâ & peritis & rudioribus consulatur. Secundum: Hebraismos, si quos propter emphasin servare necessarium visum est, servavimus: quos sine damno Latinitatis de verbo ad verbum reddere licuit, expressimus: qui verò duriores futuri fuissent, in contextu Latinè redditos margini apposuimus. Tertium: Nomina propria (quorum distinctio singulare est historiæ lumen) ex Hebręorum formâ, ut maximè fieri potuit, scripsimus, ne quæ inter se confunderentur, quod plerumque factum est: ideóq; literam Cheth per ch, Tzadi per tz, Schin per sch, (ut Germani solent) expressimus. Literam verò Hhajin (quæ populis ab Occidente barbara & inaudita est) per duas aspirationes scripsimus, ut saltem distinctione literarum servata differentiam nominum affinium indicemus, cujusmodi sunt Hharad, Arad, Amotz, Hhamos, & similia. Duabus autem aspirationibus junctis potius quàm per gn vel gh novè expressimns, quia duobus instrumentis aspirationis effertur, gutture & naribus: cùm a gutture incipiens illius enuntiatio in nares desinat. At gn nihil aspirati habet: gh verò Arabum & Maurorum est, qui duriorem illum (ut ipsis videtur) & asperiorem sonum usu palati emolliunt. Quartum: in tota hac translatione operam dedimus, ut textus planus esset: ideo neque longiores in eum annotationes addi necesse visum est, neq; de singulis mutationibus causam reddere: maximè cùm hoc magis obscuritatem quàm lucem, adeóq; multis in locis fastidium doctis allaturū esset, totúmq; opus in immensum propè fuisset abiturum. Vale Christiane lector, & Deum pro nobis ora ut inoffenso pede in reliquo opere pergentes spiritu Christi regamur ad opus Dei promovendū in gloriam ipsius & Ecclesię bonū. Amen.

ORDO

Ordo Canonicorum librorum veteris Testamenti.

I Partis.

II Partis.

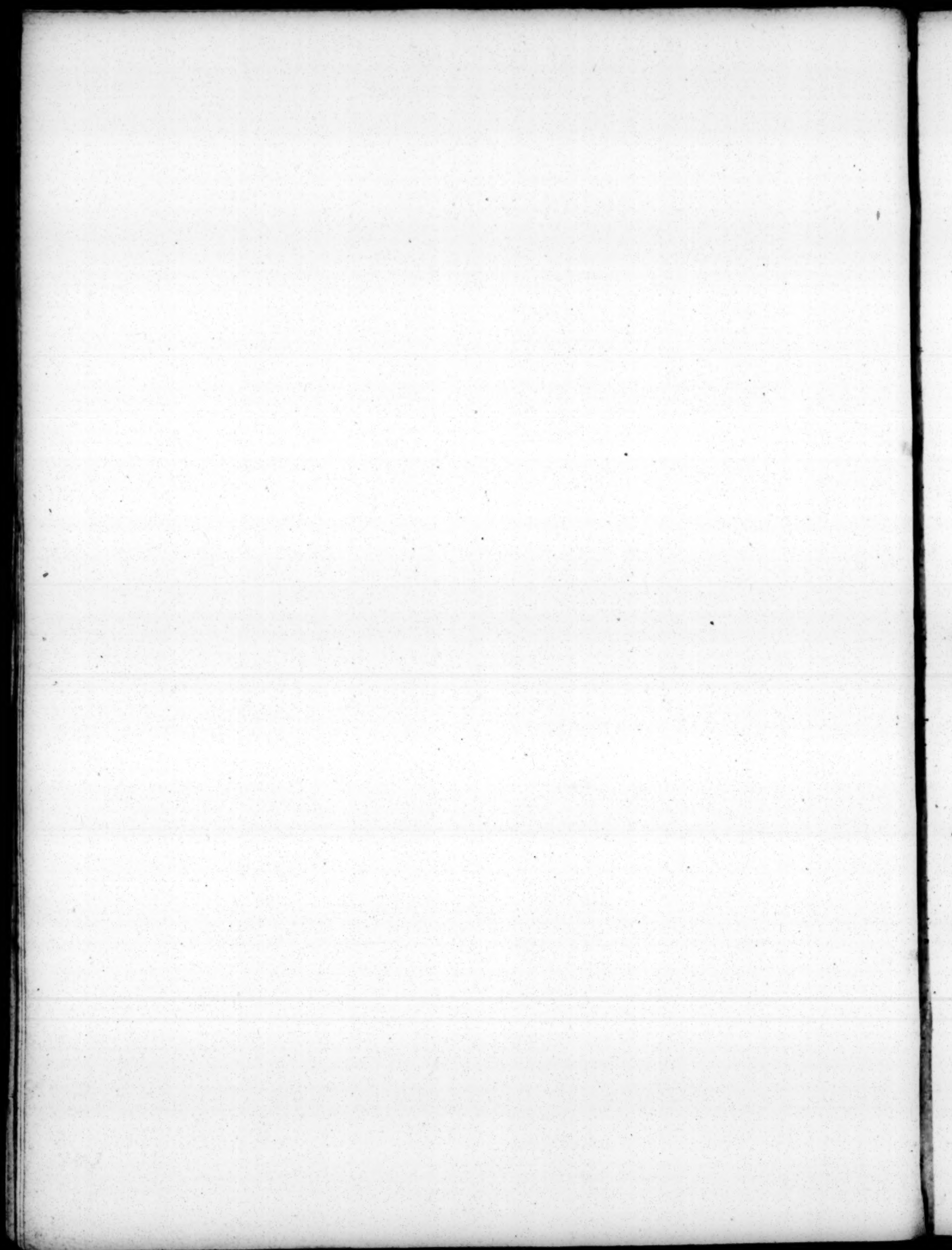
III Partis.

IIII Partis.

Ordo librorum Apocryphorum.

HISTORICI, ex temporum serie dispositi.

DIDASCALICI.

PRIMUS LIBER MOSCHIS,

SIVE

Genesis.

PRIMUS *liber Pentateuchi, ortum mundi & Ecclesiæ Dei describit, ejúsque doctrinam, religionem, progressus, & mirificam bis mille trecentorum sexaginta octo annorum gubernationem usque ad obitum Iosephi pertexit.*

A condito Adamo ad Schethum, Ann. 130

A nato:
- *Schetho ad Enoschum* 105
- *Enoscho ad Kenanem* 90
- *Kenane ad Mahalalelem* 70
- *Mahalalele ad Jeredum* 65
- *Jeredo ad Chanocum* 162 } Ge.5
- *Chanoco ad Metuschelachum.* 65
- *Metuschelacho ad Lemecū* 187
- *Lemeco ad Noachum* 182
- *Noacho ad Schemum* 502
- *Schemo ad Arpacschadum* 100 } Ge.11
- *Arpacschado ad Schelachū* 35

A nato:
- *Schelacho ad Hheberum. Ann.* 30
- *Hhebero ad Pelegum* 34
- *Pelego ad Rehhu* 30
- *Rehhu ad Scherugum* 32 } Ge 11
- *Scherugo ad Nachorem* 30
- *Nachore ad Terachum* 29
- *Teracho ad Abramum* 130
- *Abramo ad Jitzchakum* 100 Ge.21
- *Jitzchako ad Jahhakobum* 60 Ge.25
- *Jahhakobo ad descens. in Aegyptū.* 130 } Ge.47
- *In Aegypto vixit Iahhakob* 17

A morte Jahhakobi ad mortem Josephi 53 Ge.50

CAPUT PRIMUM.

Creatio totius mundi sex diebus absoluta.

1 IN principio creavit DEUS cælum & terram.

2 Terra autem erat res informis & inanis, tenebræque *erant* in superficie abyssi : & Spiritus Dei incubabat superficiei aquarum.

3 Tum dixit Deus : Esto lux, & fuit lux.

4 Viditque Deus [a] lucem illam esse bonam : & distinctionē fecit Deus inter lucem & inter tenebras.

5 Tum Deus lucem illam vocavit diem, tenebras verò vocavit noctem : & fuit vespera, & fuit mane, dies primus.

6 Deinde dixit Deus : Esto expansum inter aquas, ut sit distinguens inter aquas & aquas.

7 Fecit ergo Deus expansum, quod distinguit inter aquas quæ *sunt* sub expanso, & inter aquas quæ *sunt* supra expansum : & fuit ita.

8 Expansum autem Deus vocavit cælum : & fuit vespera, & fuit mane, dies secundus.

9 Deinde dixit Deus : Congregentur aquæ quæ *sunt* infra cælum in locum unum, ut conspiciatur arida: & fuit ita.

10 Aridam autem vocavit Deus terram, congregationem verò aquarum vocavit maria : & vidit Deus *id* esse bonum.

11 Posteà dixit Deus : Producat terra herbas teneras, herbas sementantes semen, arbores fructiferas edentes fructum [b] secundum species suas in quibus suum *sit* semen, super terram : & fuit ita.

12 Produxit ergo terra herbas teneras, herbas sementantes semen secundum species suas, & arbores edentes fructum, in quibus semen suum *erat*, secundum species suas : & vidit Deus *id* esse bonum.

13 Et fuit vespera, & fuit mane, dies tertius.

14 Deinde dixit Deus : Sunto luminaria in expanso cæli ad distinctionem faciendum inter diem & inter noctem : & sunto in signa, id est, in stata tempora, & in dies & annos.

15 Sunto etiam in luminaria in expanso cæli, ad afferendum lucem super terram : & fuit ita.

16 Fecit itaque Deus duo illa luminaria magna, luminare majus ad dominium diei, & luminare minus ad dominium noctis, atque stellas.

17 Et colocavit ea Deus in expanso cæli, ad afferendum lucem super terram.

18 Et ad dominandum diei ac nocti, & ad distinctionem faciendum inter lucem & inter tenebras : & vidit Deus *id* esse bonum.

19 Et fuit vespera, & fuit mane, dies quartus.

20 Deinde dixit Deus : [c] Abunde producant aquæ reptilia [d] animantia : volatilia autem volent supra terram versus superficiem expansi cælorum.

21 Ita creavit Deus cetos maximos, & omia animantia repentia, quæ abunde produxerunt aquæ secundum species suas, & omnia volatilia [e] alata secundum species suas : & vidit Deus *id* esse bonum.

22 Et benedixit eis Deus, dicendo, [f] Fœtificate & augescite, & implete aquas per maria : volatilia autem augescant in terra.

23 Et fuit vespera, & fuit mane, dies quintus.

24 Deinde dixit Deus : Producat terra animantia secundum species suas, jumenta & reptilia & bestias terræ secundum species suas ; & fuit ita.

[a] Heb. *lucem illam, quòd esset bona: trajectio, ut infrà sæpe.*

[b] *vel, in species suas, & sic deinceps.*

[c] Heb. *in morem reptiliū, id est, copiosissimè producant, ut versu sequente.*

[d] Heb *animā viventem : periphrasis animantis, ut infrà sæpe : quâ significatur non tantùm corpora reptilium, sed etiam animas ex aquis jussu DEI extitisse.*

[e] Heb. *ale : substantivum constructum pro adjectivo suo, ut infrà* 30

[f] Heb. *fructificate, ut infrà* 28.

25 Sic fecit Deus bestias terrę secundum species suas, & jumenta secundum species suas, & * omnia reptilia terræ secundum species suas: & fuit ita.

26 Posteà dixit Deus, * faciamus hominem in imagine nostra, * secundum similitudinem nostram: * qui dominentur in pisces maris, & in volatilia cęli, & in jumenta, & in universam terram, atque in omnia reptilia reptantia super terram.

27 Cùm itaq; creasset Deus hominem in imagine sua, *in imagine*, *inquam*, Dei creasset eum, * marem & fœminam creasset eos:

28 * Benedixit eis Deus, ac dixit eis Deus, fœtificate & augescite, ac implete terram, & * subjicite eam: & dominamini in pisces maris, & in volatilia cæli, & in omnes bestias reptantes super terram.

29 Præterea dixit Deus: * Ecce dedi vobis omnes herbas semētantes semen quæ *sunt* in supficie totius terræ, omnesq; arbores in quibus *est* fruct[v] arboris, semētantes semen: vobis *ea* sint ad comedendū.

30 At omnibus bestijs terræ, & omnibus volatilibus cęli, omnibusque reptantibus super terram in quibus *est* anima vivens, *dedi* omnes [g] virides herbas ad comedendum: & fuit ita.

31 Cumque inspiceret Deus quicquid fecerat, ecce * bonum *erat* valde: & fuit vespera, & fuit mane, * dies ille sextus.

[g] Heb. *viriditatem herbæ: vide suprà versu 21.*

ANNOTATIO.

1 In principio] *Sensus est, Deus principio facturus cælum & terram, creavit impolitum chaos, quod posteà suppeditavit cælestibus terrestribusque corporibus formandis materiam.* 2 Spiritus Dei] *non aër, aut ventus (quia nondum erant) sed ipse sanctus Dei Spiritus ea fovens.* Incubabat] *verbum ab avibus pullitiei suæ incubantibus mutuatum: quo significatur a Spiritu materiam illam informem fuisse fotam, ut foventur pulli ab incubantibus matribus.* 3 Dixit] *Deus Pater, filius, & Spiritus sanctus: sic deinceps in opere creationis.* 4 Viditq;] *id est, visum probavit & stabilivit: humanitus dictum, ut sequentia ferè omnia Deo attributa.* 5 Vocavit] *id est, statuit ut dum lux obtineret, esset dies: reliquum temporis, nox.* Et fuit vespera &c.] *tenebras præponit luci, quia tempore fuerunt priores, & secūdum sacrarum Scripturarum rationem (quam multi populi secuti sunt) a nocte inchoatur dies naturalis. Est autem hic Synecdoche, qua principium noctis & diei pro tota nocte & die ponitur.* Dies primus] *id est, ex his tanquam partibus dies primus constitutus est; sicut & sequentes.* 6 Esto expansum] *ita vocatur quicquid supra nos est.* 7 Fecit ergo] *nimirum verbo suo potente, ut supra versu 3. & sic deinceps. Heb. 11.3.* 9 In locū vnum] *id est, in assignatum sibi alveū singulæ. Syllepsis, ut docet vox, maria, infra versu 10.* 10 Vocavit] *id est, stabilivit: vide supra 5. annot.* Vidit Deus] *id est, opus secundo die cœptum approbavit: qua eadem ratione approbatio operis expansi in quartum diem rejicitur, ver. 18. & res creatæ primo die hac approbatione carent.* 11 Herbas teneras, &c.] *ut semper in promptu esset viventibus quo vescerentur.* 14 Ad distinctionem faci.] *id est, ut lux & tenebræ illis, velut suis organis, deinceps hæreant.* In signa & tempora] *Ver, æstatem, autumnum, hyemem, pluvias, serenitatem, & alia id genus.* 16 Majus] *utrumque magnum quidem dicitur: sed cùm inter se conferuntur, Sol majus luminare dicitur.* Ad dominium &c.] *distinguendo, lucendo, & suas proprietates cum inferioribus communicando.* 20 Volatilia] *De volatilium origine tres sunt sententiæ: una, ex aqua solum originē habere, eo quòd hîc cum reptilibus ex aqua productis cōjunguntur: altera, ex terra, quia junguntur bestiis e terra productis, infrà 2.19. tertia, ex terra & aqua originem duxisse. Nos ad postremam hanc probandam, ex utriusque loci inter se comparatione & Hebræorum consensu magis adducimur.* 21 Ita creavit] *id est, ex materia prius creata magnificè effecit.* 22 Et benedixit] *id est, verbo vim fœcunditatis indidit: quod sequentibus exprimit Deus humanitus.* Augescant] *id est, fœtificent, augescant, & impleant terrā, ut superiore membro: Synecdoche.* 25 Omnia] *hoc ζευγματικῶς omnibus membris est accommodandum: nominatim autem de reptili exprimitur, ut intelligamus ne in hoc quidem vilissimo genere ullam esse speciem, quæ Deum non habeat autorem.* 26 Faciamus] *non Angelos hîc alloquitur, aut elementa, nam creationis gloriam sibi soli servat: neque honoris causa sic de se loquitur, quia mos ille non ita est antiquus, aut in prima persona receptus: sed secum statuit Deus Pater, Filius, & Spiritus sanctus, vnicus Deus, tres distinctæ personæ. Estque hîc non obscurum S. Triados testimonium.* Secundum similitudinem] *Epexegesis est imaginis: ideò infra vers. 27. & 5.1. alterum tantùm ponitur. Quid autem sit, docet Apostolus Ephe. 4.24. & Colos. 3.10.* Qui dominentur] *vir & uxor cum posteris: nam in totam speciem beneficium fuit.* 27 Marem & fœminam] *Conjungit ambos, tum quia uterque ad imaginem Dei creatus est, tum quia benedictio propagationis, quæ statim subjungitur, ad utrumque conjunctim pertinet.* 28 Benedixit] *vide suprà 22. annot.* Subjicite] *prout dixerat suprà 26. qui dominentur, &c.* 29 Ecce dedi] *Demonstrandi adverbium, & præteritum verbum hîc adhibetur a Deo, ut homini ostendat se antè ei cibum, quàm creatus esset, præparasse.* 31 Bonum erat] *id est, non tantùm singula seorsim sed omnia simul eā erant συμμετρίᾳ & perfectione, ut perfectior excogitari non posset.* Dies ille sext.] *Pronomine hîc tantùm præfixo designatur hunc illum fuisse diem, quo Deus constituerat absoluto homine, cujus causâ reliqua creaverat, creandi finem facere.*

CAPUT II.

Dies septimus a Deo consecratur, opus creationis quiete diei septimi terminatum fusius enarratur, & prima sancti conjugii institutio describitur.

1 Itaque perfecti sunt cæli & terra, & omnis * exercitus illorum.

2 Cùm autem perfecisset Deus die septimo opus suum quod fecerat, ipso die septimo * quievit ab omni opere suo quod fecerat.

3 Et benedixit Deus diei septimo, id est, * sanctificavit illum, quòd in eo quievisset ab omni [a] opere suo faciendo, quod creaverat Deus.

4 * ISTAE *sunt* * generationes cæli & terræ (quando creata sunt, quo tempore, *inquam*, Jehova Deus fecit terram & cęlum.)

5 * Et omnis stirpis agri *quæ* nondum fuerat in terra, omnisque herbę agri *quę* nondum orta fuerat: non enim pluviam demiserat Jehova Deus super terram, nec ullus homo *fuerat* ad colendum terram,

6 Aut vapor *ullus* ascenderat e terra, ut irrigaret universam superficiem terrę.

7 Finxerat autem Iehova Deus hominem pulverem ex terra, * sufflaveratque in nares ejus flatum vitæ: * sic fuit homo in animam viventem.

8 Et ornauerat plantis Jehova Deus hortum * in Hhedene * ab Oriente, vbi collocavit hominem illum quem finxerat:

[a] Heb. *opere suo, quod creaverat Deus, faciendo. Verborum ἐμπλοκὴ, quam nos, ut sensus planior esset, mutavimus.*

9 Fece-

9 Feceratque Jehova Deus ut germinaret e terra illa omnis arbor desyderabilis ad aspectum, & bona ad cibum, *arbor quoq; vitæ in medio illius horti, *& arbor scientię boni & mali.

10 (Fluvius autem *exit Hhedene, irrigando hortum, & inde dividit se, ita ut sit in quatuor cipita.

11 Nomen unius *Pischon: is *est* qui [b] aluit universam regionem *Chauilæ, ubi *est* aurum,

12 Et *quidem* aurum illius regionis prętans, ubi *est* *Bdellium, & lapis Sardonyx:

13 Nomen verò fluvii secundi, *Gichon, is *est* qui aluit universam *regionem Cuschi:

14 Et nomen fluvii tertii, *Chiddekel, is *est* qui labitur ad Orientem [c] Assyriæ: fluvius autem quartus est [d] Euphrates.)

15 Accipiens itaque Jehova Deus hominem illum, collocavit illum in horto Hhedenis, ad colendum eum, & *ad custodiendum eum.

16 Interdixitq; Jehova Deus homini, dicendo, [e] Ex fructu *quidem* omnis arboris hujus horti [f] liberè comedes.

17 Ex fructu verò arboris scientiæ boni & mali ne comedas, *nempe* ex isto: nam *quo die comederis ex eo, [g] utique morieris.

18 *Dixerat autem Jehova Deus, non *est* bonum hominem esse solum: faciam ei auxilium [h] accommodum ipsi.

19 (Nam cùm formavisset Jehova Deus e terra omnes bestias agri & omnia volatilia cæli, & *adduxisset ad Adamum *ut videret quod nomen cuique inderet: quodcunque enim nomen indidit Adam cuiq; animanti, id *est* nomen ejus.

20 Indidissetque Adam nomina omnibus jumentis & volatilibus cæli, & omnibus bestiis agri: Adamo non invenerat auxilium accommodum.)

21 Quapropter injecit Jehova Deus soporem altum in Adamum, ita ut obdormierit, & desumpta una e costis ejus, *inclusit carnem [i] pro illa.

22 Costam autem illam quam desumpserat Jehova Deus ex Adamo, extruxit in mulierem, quam *adduxit ad Adamum.

23 Tunc dixit Adam, Hac vice *hęc est* os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: hæc vocabitur *virago, eo quòd ex viro desumpta est hæc.

24 *Idcirco *relinquet vir patrē suum & matrem suā, & adhærebit uxori suæ: eruntq; se in carnē unā.

25 *Erant autem ambo illi nudi, Adam & uxor ejus, neque erubescebant.

b Heb. *circuit, id est, longo viarum flexu per totam regionis longitudinem delabitur: sic infrà sæpe.*

c Heb. *Aschur.*

d Heb. *Perath.*

e Heb. *ex omni arbore: metonymia que deinceps servatur. vide infrà 3. 2.*

f Heb. *comedendo comedes: nam infinitivi suis verbis præpositi vim habent adverbiorum significatione verbi intendentium: sic versu proximè sequenti.*

g Heb. *moriendo morieris.*

h Heb. *quasi coram se ipse esset, id est, tale auxilium, quod sit veluti alter ipse.*

i *vel loco illius.*

ANNOTATIO.

1 Exercitus] *id est, quęcunque in cęlo, & a terrę centro usque ad cęli conuexum ordinata extant, quibus cęlum & terra cohonestantur, sicut Imperatores suis exercitibus.* 2 Quievit ab opere] *creationis videlicet, ut sequens ver. ostendit, non autem gubernationis & conservationis, quo adhuc operatur Deus. Ioan. 5. 17.* 3 Sanctificavit] *vide 4. pręceptum decalogi, Exodi 20. 8.* 4 Istæ] *quas hactenus recensuimus.* Generationes] *id est, ortus vel origines.* 5 Et omnis stirp.] *Stirpium pre reliquis meminit synecdochicè, cùm quia primę fuerunt substantię e materia productæ, tum quia illustrissimum est in iis creandis potentiæ divinæ testimonium: non enim solent provenire, nisi irrigatione pluviæ, hominis cultura, & vaporum humectatione, quæ omnia hîc disertè Mosche ante stirpium procreationem extitisse negat. Aliter quidem vertunt alii & variè, sed nos cum rei veritate perspicuitatem conjunximus.* 7 Sufflaverat.] *ut clarius appareret discrimen, quod est inter animam hominis & reliquorum animantium: horum enim animæ ex eâdem materia provenerunt, unde corpora habebant, illius verò anima spiritale quiddam est & divinum.* Sic fuit ho.] *id est, hac ratione factum est, ut terrea illa statua animata viveret.* 8 Hhedene] *parte Mesopotamiæ, ut ex sequentibus apparet, item ex Jeschahhjæ 37. & Jechezhelis 27.* Ab Oriente] *Moschi hæc scribenti, & Jisraëlitis quibus hæc scribebat, versantibus in deserto.* 9 Arbor quoq.] *non erat in ea vita: sed Christi symbolum fuit, qui est vita nostra, dataque fuit, ut esset vitæ divinitus acceptæ & conservandæ sacramentum.* Arbor scientię] *metonymicè dicta ab effectu: quòd qui ea vescerentur (cum prohibita eßet a Domino) experturi erant quantum bonum amitterent, & in quantum inciderent malum.* 10 Exit] *alveorum ejus ratione, quà sursum & deorsum spectant: nam si aquarum cursum spectes, Tygris & Euphrates non inde exeunt, sed in regionem supernè influentes, ex ea infernè suis duobus alveis in sinum Persicum Moschis tempore deferebantur: etsi Euphratis alveus postea Cyri Babylonem oppugnantis arte derivatus, & Orchænorum industria totus deinde præclusus est. Plinius 6. natur. hist. 27.* 11 Pischon] *Tygridis pars ab interamni regione ad sinum Persicum.* Chavilæ] *vide infrà 10. 7.* 12 Bdellium] *arbor quam Dioscorides lib. 1. propius ad vocem Hebræam accedens Bdolchon vocat. Hebręi lapidem esse contendunt pretiosum durissimum, quem Arabes vocant Elmas, id est, adamas: sed quia hîc lapidis nomen, ut Sardonychi, ei non pręponitur, & adamas alio nomine in Bibliis exprimitur, prior interpretatio magis placet.* 13 Gichon] *Euphratis inferior pars a Tygride disparata, usque-dum influit in sinum Persicum.* Regionem Cuschi] *Arabiam desertam: nam Cusch generatim Arabias Aethiopiasq; comprehendit. vide infrà 10. 7.* 14 Chiddekel] *superior Tygridis pars, a loco ubi oritur usque ad confluentem: hinc nomen depravatum Diglito incolis receptum, teste Plinio 6. 27.* 15 Ad custodiendum] *ne videlicet bestię irrumperent, eumq; deformarent.* 17 Quo die] *id est, cùm primum meum pręceptum transgrediéris, mortis reus eris, infinitas corporis & animi ęrumnas cruciatusq; senties, certos secuturę mortis prenuncios, denique jam in mortis vestibulo eris.* 18 Dixerat] *die sexto, quo arboris fructu utrique interdictum est, ut infrà 3. 3. mulier testatur.* 19 Adduxisset] *tradens homini imperium, & mittens illum in posseßionem eorum, ut sisti solent subditi novo Principi inaugurando.* Ut videret] *Adam videlicet, quibus nominibus singulas animantium formas appellaret.* 21 inclusit] *id est, vacuum locum carne replevit, & obducta cute occlusit.* 22 Adduxit] *ut eam jungeret illi uxorem: ita divinitus conjugium institutum est.* 23 Virago] *hoc vocabulo utendum fuit (quamvis non omnino pręsenti loco significatione conveniat) ut conspiceretur ex parte Hebręarum dictionum conjugatio, & planius intelligeretur inditi nominis causa: nam ut a viro desumpta est, ita nomen obtinuit a viri nomine deriuatū.* 24 Idcirco] *Verba Moschis, quibus demonstrat divini instituti finē, doctrinā proponens omnibus ætatibus duraturā. Rationalis autem particula duas causas complectitur: quia uxor pars viri est, ideoque ei natura conjuncta, & quia divino instituto in matrimonium tradita.* Relinquet] *κατὰ τι non simpliciter, sed per comparationem dictum: id est, illud potius faciat quàm ut uxorem deserat.* 25. Erant] *sensus est, non erat ante lapsum inhonestum, quod posteà propter peccatum factum est probrosum.*

CAPUT III.

Natura humana a serpente diabolo decepta descìscit a Deo, imaginemq; ejus labefactat, cujus instauratio per Christum mulieris semen promittitur.

1 ERAT autem serpens ' astutior quavis bestia agri, quam fecerat Jehova Deus: 'is dixit ad mulierem, ' Etiam quia edixit Deus, ne comederetis ' ex omni [a] fructu arboris hujus horti.

2 Tum dixit mulier ad serpentem illum, ' E fructu quidem arborum hujus horti comedemus:

3 At de fructu arboris istius quæ *est* in medio horti, dixit Deus, ne comedatis, *nempe* ex isto, ' neque attingatis eum, ' ne moriamini.

4 Tum dixit serpens ille ad mulierem, [b] ' non utique moriemini:

5 ' Sed novit Deus, ' quo die comederitis ex eo, aperturos se ' oculos vestros, & vos fore sicut dii, scientes boni & mali.

6 Cùm ergo ' videret mulier bonum esse arboris illius fructum in cibum, & [c] gratissimam *esse* illam oculis, desyderabilemque esse arboris fructum ad afferendum intelligentiam, accepit tandè de fructu ejus, & comedit: deditq; etiam viro suo *comedendum* secum, qui comedit.

7 Tunc ' aperuerunt sese oculi amborum, ut cognoscerent se nudos esse: ' consutisque foliis ficus fecerunt sibi subligacula.

8 Deinde cùm audirent vocem Iehovæ Dei itantem per ipsum hortum ' ad ventum illius diei, abscondit se Adam & uxor ejus à facie Jehovæ *Dei*, inter arbores illius horti.

9 Inclamavit autem Jehova Deus Adamum, dixitque ei, ' ubi es?

10 Qui dixit, ' vocem tuam audivi in hoc horto, & extimui, eo quòd nudus sum: ideò abscondi me.

11 Dixit verò *Deus*, quis indicavit tibi nudum esse te? ' an ex fructu illius arboris, de quo interdixeram tibi ne comederes ex eo, comedisti?

12 Tum dixit Adam, ' mulier ista quam collocasti mecum, ipsa *est quæ* dedit mihi de fructu illius arboris, & comedi.

13 Tum dixit Jehova Deus ad mulierem, ' quid hoc *est quod* fecisti? Dixit autem mulier, serpens ille seduxit me, & comedi.

14 Dixit ergo Jehova Deus ad serpentem illum, ' quia fecisti hoc, maledictus esto prę omnibus jumentis & prę omnibus bestiis agri: super ventrem tuum ito, & pulverem comedito omnibus diebus vitæ tuæ.

15 Præterea inimicitiam pono inter te & inter mulierem hanc, similiter inter semen tuum & inter semen ejus: ipsum ' conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum.

16 Ad mulierē dixit, [d] admodum multiplico dolorem tuum, id est, *dolorem* conceptus tui, in dolore paries liberos: ' quin erga virum tuum appetitus tuus esto, & ipse potestatem habeto in te.

17 Adamo verò dixit: Quia auscultasti voci uxoris tuæ, comedens de fructu arboris illius, quo interdixeram tibi dicendo, ne comedas ex isto: maledicta *esto* terra propter te, cum molestia [e] comedito ex ea omnibus diebus vitæ tuæ.

18 ' Et spinam & carduum proferat tibi, ' & comedito herbam agri.

19 ' In sudore vultus tui vescitor cibo, donec revertaris ad ipsam terram, quia ex ea desumptus fuisti: pulvis enim es, & in pulverem reverteris.

20 ' Vocaverat autem Adam nomen uxoris suæ [f] Chavam, eo quòd ipsa *sit* mater omnium *hominum* viventium.

21 Cumque fecisset Jehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quibus vestiret eos:

22 Dixit Jehova Deus, ' ecce homo evasit *scilicet* sicut unus ' ex nobis, cognoscendo bonum & malum: nunc itaq; ' *videndum* ne extensa manu sua accipiat etiam ex fructu arboris vitæ, comedensq; vivat in seculum.

23 Emittens itaq; eum Jehova Deus ex horto Hhedenis, ad colendũ eam terram ex qua desumptus fuerat,

24 Expulit ipsum hominem, statuitque ' a parte anteriore horti Hhedenis ' Cerubinos, & [g] mucronem gladii sese vibrantis, ad custodiendum viam ad arborem vitæ.

[a] Hebr. *arbore, ut suprà* 2. 16. *& sic deinceps.*

[b] Heb. *non moriendo moriemini: vide suprà* 2.17.

[c] Heb. *desyderium esse in oculis: sed ex linguæ proprietate substantivũ (ut vocant) abstractum pro adjectivo gradus superlativi ponitur: ut infra* 11.34.

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo: simile est suprà* 4.

[e] Heb. *comedito eam, id est, proventũ ejus: Metonymia.*

[f] *id est viventem.*

[g] *hac voce,* συνεκδοχικῶς *bonos Latinitatis autores secuti utimur, propter inopiam Latinæ linguæ: Græci* ὀβελίσκον *dicunt: vulgus laminam sive folium.*

ANNOTATIO.

1 Astutior] *ac proinde diaboli technis accommodatior.* Is dixit] *diabolus videlicet in serpēte: licet Mosche propter populi ruditatem mentionem diaboli omittat: sicut antè ob eandem causam omisit Angelorum creationem & diabolorum lapsum, de quibus posteà Ecclesiæ jam adultę multa in Prophetis & Novo Testamento scribuntur.* Etiam quia] *Paralepsis, qua Mosche ex longiore diaboli ad mulierem sermone id tantùm commemorat, quo obtinuit quod moliebatur. Videtur enim inter multas rationes (quibus persuadere voluit non ita a Deo amari homines ut putabant, imò odisse eos & ipsorum bono invidere) hanc afferre, quòd esu illius fructus prohibuisset a quo penderet maximum hominis bonum, cognitio videlicet boni & mali.* Ex omni] *id est, quovis, q.d. libertatem ademit promiscuè vescendi quo velletis.* 2 E fructu quid.] *Responsio Chavæ hactenus eo tendit, ut partes Dei tueatur diabolo resistens: negat enim durum aut molestum esse, quod maximâ copiâ & varietate arborum concessâ unam duntaxat exceperit.* 3 Neque attingatis] *q.d. adeo sollicitè prohibuit illius esu, ut ne attingendus quidem nobis sit.* Ne moriamini] *hîc videtur cœpisse mulier labascere, substituens voci certitudinis dubitandi particulam.* 4 Non utique] *Cavet Satanas ne apertius negando quod Deus dixerat, occasionem prębeat abrumpendi colloquij, & frustretur fine sibi proposito. Ideò verba Dei relinquens suo loco, ex dubitandi particula qua usa est Chava, infert non esse certum mortem secuturam, si de prohibito fructu vescatur: non enim dicit moriendo non moriemini, id est, utique non moriemini (quod ex diametro pugnaret cum verbis Dei suprà 2. 17.) sed inverso vocum ordine, tantùm negat mortis certitudinem.* 5 Sed novit] *Aliam fuisse persuadet prohibitionis causam, non dubiam sed certam, quę non hominem sed Deum attingeret, videlicet socios Dei fore boni & mali cognitione: hanc certã causam Deum reticuisse, & alteram incertam proposuisse, ut amplius suo periculo moverentur.* Quo die] *pręsenti periculo quod Deus adduxerat dicens, quo die comederitis, &c. præsentem utilitatem opponit.* Oculos] *Metaphora, cujus sequitur explicatio, vos fore sicut Dii, &c.* 6 Videret] *id est, ex diaboli ratiocinatione, oculorumq; suorum fide statueret, &c.* 7 Aperuerunt sese] *id est, experientiâ & conscientiæ sensu, quorsum tetendisset serpentis colloquium, cognoverunt: nimirum ut toti corporis & animi bonis nudarentur.* Consutisq;] *ut nuditati corporis providerent: de animi nuditate consilium nullum.* 8 Ad ventum] *id est, vento illius diei, cùm subinde reflaret, eam in aures illorum reportante.* 9 Ubi es?] *hac interrogatione hominem expergefacit, & ad se revocat: sic infra 4.9.* 10 Vocem] *timoris & occultationis suæ duas causas non veras attingit, verámq; reticet: nam etiam ante peccatum nudus erat, & Deum loquentem audiverat, nec timuerat tamen, aut se absconderat. Vera autem causa est peccatum cujus ipsum sua conscientia accusabat, & judicis injiciebat metum.* 11 An ex fruc.] *q.*

d.com-

d.conscientiam tuam appello, an illæ sint causæ quas attulisti, ac non potius hæc quam omisisti. 13 Quid hoc] q.d.quod, quàm graue, & quantum flagitium commisisti? 14. Quia fecisti] Statim ad ferendam sententiam venit, quia nullus est in diabolo resipiscentiæ locus: idque partim in diabolum autorem, partim in serpentem administrum peccati. 15 Conteret] id est, multo gravius accipies, quàm afferes damnum. 16 Dolorem concep.] id est, dolore erunt coniuncta conceptus, gestatio, partus, & educatio liberorum; ad quam functionem obeundam viro jungeris. 1.Tim.2.15. Quin erga] id est, cùm lege naturæ, tum infirmitatis tuæ sensu dominiū viri appetito. 17 Maledicta] quatenus ad tuos usus spectat. 18. Spinam] id est, etiam post multos labores tuos, nec copia nec qualitate proventus, tuæ expectationi & necessitati satisfaciet. Agri] non huius horti fructus, sed reliquæ terræ, cujus proventibus etiam bestiæ vescuntur. 19 In sudore] quodcunque genus vitæ sequeris, laboriosa & ærumnosa esto vita tua: Synecdoche. 20 Vocaverat] cum primum à Deo adducta est ad eum, supra.2.22. 22 Ecce homo] Ironica oratio, comparanda cum suasione serpentis, suprà.5. Ex nobis] Deus hic quoque, ut supra.1.26 sermonem ad se dirigit. Videndum ne] Ecliptica oratio; quales esse solent hominum qui aliquo affectu valde commoti sunt, ut Mosche Deum proponit ἀνθρωποπαθῶς: sic infra 11.4. & 42.4.& Ijob.1.5.& alibi frequenter. 24 A parte anter.] quà patebat aditus in hortum Hhedenis. Cerubinos] angelos: nam ad captum populi sui se accommodat: cui Cerubini gloriæ in tabernaculo noti erant; invisibiles verò Angeli non item.

CAPUT IIII.

Adami duo filii diversam vitam sectantes Deo offerunt: quorum unus admittitur, alter rejicitur: inde natâ invidiâ, rejectus interimit admissum, & parricidium severè à Deo vindicatur. Fratricidæ progenies cum studiis ejus: propagatio quoq; seminis benedicti in Scheto & Enoscho, initiúmque veri cultus Dei profanati describitur.

1 DEINDE Adam cognovit Chavam uxorem suam: quæ ubi concepit & peperit [a] Kajinum dixit, Acquisivi virum ' a Jehova.

2 Posteà pergens parere *peperit* fratrem eius, nempe Hebelem: fuitque Hebel pastor gregis, Kajin verò fuit agricola.

3 Fuit autem [b] post dies *multos*, cùm offerret Kajin de fructu terræ munus Jehovę:

4 Et ipse quoque Hebel offerret de primogenitis gregis sui, ' & de adipe eorum: ut ' respiceret Jehova ad Hebelem & ad munus ejus:

5 Ad Kajinum verò & ad munus eius non respiceret: quapropter accensa est *ira* Kajini valde, & ' concidit vultus ejus.

6 Tum dixit Jehova ad Kajinum: quare accensa est *ira* tua, & quare concidit vultus tuus?

7 ' Nonne ' si bene egeris, remissio: sin verò non bene egeris, ' peccatum excubans præ foribus *est*? tamen ' erga te *est* appetitus illius, & tu potestatem habes in illum.

8 Deinde ' colloquebatur Kajin cum Hebele fratre suo. fuitq; cùm essent in agro, vt insurgens Kajin in Hebelem fratrem suum, occideret eum.

9 Quamobrem dixit Jehova ad Kajinum: vbi est Hebel frater tuus? qui dixit: non noui, an custos fratris mei *sum* ego?

10 Dixit verò *Deus*: quid fecisti? *Ecce* vocem ' sanguinum fratris tui ' clamantium ad me de terra.

11 Nunc itaque ' maledictus esto: *etiam* ' ab ipsa terra, quę ' os suum aperuit ad excipiendum sanguinem fratris tui de manu tua:

12 Cùm coles ipsam terram, ne amplius edito vim suam tibi: ' vagus & erro esto in terra.

13 Tum dixit Kajin ad Jehovam: major *est* [c] pœna mea, quàm ut sustinere possim.

14 En, ' expellis me hodie a superficie hujus terrę, & ' a facie tua abscondar: eroque vagus & erro in terra: unde futurum est ut ' cùm ullus invenerit me, occidat me.

15 Dixit verò ei Jehova: ' propterea quisquis occiderit Kajinum, septuplo ' vindicator: sic posuit Jehova in Kajino ' signum, ne cæderet eum ullus qui erat inventurus eum.

16 Egressus itaque Kajin a facie Jehovę, habitavit in regione [d] Nodi, ad Orientem Hhedenis.

17 Et cognovit Kajin vxorem suam, quæ concepit & peperit Chanocum: ' erat autem ædificator civitatis: vocavitque nomen civitatis illius de nomine filij sui Chanocum.

18 Deinde Chanoco natus est Hhirad: Hhirad verò genuit Mechujaëlem: & Mechujaël genuit Metuschaëlem: & Metuschaël genuit Lemecum.

19 ' Lemec autem accepit sibi duas uxores: prioris nomen *fuit* Hhada, nomen verò secundę Tzilla.

20 Peperitque Hhada Jabalem: is fuit ' autor degentium in tentoriis, [e] & pecuariæ.

21 Nomen autem fratris ejus, Jubal: is fuit autor omnis [f] tractantis ' citharam, & organon.

22 Tzilla verò ipsa quoque peperit Tubal-kajinū, [g] qui erudivit omnem fabrum ærarium & ferrarium: sororemq; Tubal-kajini Nahhaman.

23 Tum dixit Lemec uxoribus suis: ó Hhada & Tzilla, audite vocem meam: uxores Lemeci, aurem præbete sermoni meo: ' certè virum occiderem propter vulnus meum, etiam adolescentem propter livorem meum.

24 Si septuplo vindicabitur Kajin, vtique Lemec septuagecuplo septuplo.

25 Adam autem denuò cognouit uxorem suam: quę peperit filium, & vocauit nomen eius [h] Schethum: nam, *inquit illa*, reposuit mihi Deus semen aliud pro Hebele: quia ipsum occidit Kajin.

26 Sed & ipsi Schetho editus est filius, cujus nomen vocavit Enoschum: ' tunc cœptum est profanari ' in invocando nomine Jehovæ.

a *id est, acquisitum.*

b Hebr. *post finem dierum.*

c Heb. *iniquitas mea: noëma.*

d *id est, erroris sive vagationis, a supplicio Kajini.*

e Heb. *& pecoris: id est, fuit autor distribuendi pecora in greges, & cogendi ad suas caulas & armentaria.*

f Heb. *prehendentis, pro apprehensū tractantis: ut Latinis tangere pro tangendo pulsare: Synecdoche.*

g Heb. *qui acuit: translatum a metallis ad fabros.*

h *id est, repositum.*

ANNOTATIO.

1 A Jehova] *ecclipsis particulæ, ut infrà.44.4.* 4 Et de adipe] *id est, iisque pinguissimis: hypallage.* Respiceret] *id est, approbaret fauens, & acceptum haberet: humanitus dictum a principum consuetudine. Visibilem autem fuisse approbationem oportet: cùm quia eam animaduertit Kajin, tum quia dicit Apostolus Deum perhibuisse testimonium de donis Hebelis: Heb.11.4.* 5 Concidit] *ut solet animus indicari vultu.* 7 Nonne] *interrogationū causam vide suprà.3.9.* Si bene] *id est, aut remissio resipiscenti, aut pertinaci supplicium imminet.* Peccatum] *id est, pœna peccati: noëma, quod indicat generum Enallage in Hebræo textu.* Erga te] *id est, & naturæ lege, quia junior est: & affectu, quia frater est, te colit.* 8. Colloquebatur] *dissimulans odium, ut inopinantem opprimeret.* 10 Sanguinū] *id est, sanguinis cæde fusi: nam plurale sanguinis nomen ferè pro cæde usurpatur.* Clamantium ad me] hoc

hoc est, vindictam poscentium. 11 Maledictus] *id est, exclusus a Deo & Ecclesia: quò spectant Kajini verba ver.* 14. *a facie tua abscondar.* Ab ipsa terra.] *ut sit vindictæ quam tibi infligo ministra, quod sequens versus ostendit.* Os suum apperuit.] *Metaphora, quâ inhumanitas Kajini exaggeratur per comparationem terræ.* 12 Vagus & erro] *tertia pœna, exilium: idque tale, ut semper incertâ sede futurus sit.* 14 Expellis me] *Secundum membrum sententiæ Dei exaggerat primo loco, & primum secundo.* A facie t.] *id est, gratia tua destituar: vide in ver.* 11. Cùm ullus in.] *id est, omnium hominum injuriis & violentiæ ero expositus: adeò ut qui primus mihi fiet obviam, me occidat.* 15 Propterea] *quia pœna homicidii Kajino propter ipsum & posteros inflicta fuit, ut omnes ejus exemplo ab effundendo sanguine humano absterrerentur; Deus per aposiopesin cavet, ne quis facilè in cædem ejus prorumpat.* Septuplo vind.] *Kajin, q. d. supplicium de ejus interfectore multò gravius sumitor, quàm sit de eo sumptum. Numerus finitus pro infinito.* Signum] *id est, aliquam notam ei impressit. Alii per hypallagen vertunt; posuit Kajinum in signum, id est, in exemplum.* 17 Erat autem æd.] *hoc est, cœperat ædificare: sed vi maledictionis Dei subinde ad errandum impulsus, opus intermittebat.* 19 Lemec] *primus digamus, & corruptor legitimi conjugii: de quo supra* 2.24. 20 Autor] *id est, inventor, qui eorum usum homines docuit.* 21 Citharam & org.] *his nominibus synecdochicè comprehendit omnia instrumenta musica* ψηλαφητὰ καὶ πνευματικά, *quæ digitis vetoque moventur.* 23 Certè] *apud suas uxores jactat suorum inventis fretus, se ne minimam quidem ullam etiam a minimo injuriam passurum; sed gravius ulturum quàm Deus in Kajini homicidam interminatus sit.* 26 Tunc] *sub Enoschi tempora.* Cœptum est prof.] *id est, alii posteri Schethi, apud quos mansura erat Ecclesia, a Kajinitis corrupti cœperunt profanare se.* In invocando] *id est, in cultu Dei: species pro genere; synecdoche frequens: vide infra* 5.22. *&* 6. *in principio.*

CAPUT V.

Interseritur historiæ catalogus filiorum Schethi ad Noachum usque: ut promissionum Dei veritas de venturo semine mulieris, & certa temporum ætatúmque series usque ad diluvium ostendatur.

1 HAEC *est* enumeratio generationum Adami: *quo die creaverat Deus hominem, in similitudine Dei fecerat eum.

2 Marem & fœminam creaverat eos, ac benedixerat eis: vocaueràtque nomen eorum hominem, quo die creati sunt.

3 Vixerat autem Adam centum triginta annos, cùm gigneret *filium** in imagine sua, secundum similitudinem suam: & vocaret nomen ejus Schethū:

4 Fuerúntq; dies Adami, postquam genuit Schethum, octingentorum annorum: quibus genuit filios & filias.

5 Sic fuerunt omnes dies Adami, quibus vixit, nongentorum triginta annorum: ac mortuus est.

6 Vixerat autem Scheth [a]quinque & centum annos, cùm gigneret Enoschum.

7 Vixitque Scheth, postquam genuit Enoschum, octingentis septem annis: quibus genuit filios & filias.

8 Sic fuerunt omnes dies Schethi, nongentorum duodecim annorum: ac mortuus est.

9 Vixerat autem Enosch nonaginta annos, cùm gigneret Kenanem.

10 Vixitque Enosch, postquam genuit Kenanem, octingentis quindecim annis: quibus genuit filios & filias.

11 Sic fuerunt omnes dies Enoschi, nongentorum quinque annorum: ac mortuus est.

12 Vixerat autem Kenan septuaginta annos, cùm gigneret Mahalalelem.

13 Vixítque Kenan postquam genuit Mahalalelem, octingentis quadraginta annis: quibus genuit filios & filias.

14 Sic fuerunt omnes dies Kenanis, nongentorum decem annorum, ac mortuus est.

15 Vixerat autem Mahalalel sexaginta quinque annos, cùm gigneret Jeredum.

16 Vixitque Mahalalel, postquam genuit Jeredum, octingentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.

17 Sic fuerunt omnes dies Mahalalelis, octingentorum nonaginta quinque annorum, ac mortuus est.

18 Vixerat autem Jered centum sexaginta duos annos, cùm gigneret Chanocum.

19 Vixitque Jered, postquam genuit Chanocum, octingentis annis, quibus genuit filios & filias.

20 Sic fuerunt omnes dies Jeredi, nongentorum sexaginta duorum annorum, ac mortuus est.

21 Vixerat autem Chanoc sexaginta quinque annos, cùm gigneret Metuschelachum.

22 *Ambulavit autem Chanoc continenter cum Deo, postquam genuit Metuschelachum, trecentis annis, quibus genuit filios & filias.

23 Sic fuerunt omnes dies Chanoci, trecentorum sexaginta quinque annorum.

24 Cùmque ambulasset Chanoc continenter cum Deo, *non extitit *amplius*, quia *assumpsit eum Deus.

25 Vixerat autem Metuschelach centum octoginta septem annos, cùm gigneret Lemecum.

26 Vixitque Metuschelach, postquam genuit Lemecum, septingentis octoginta duobus annis, quibus genuit filios & filias.

27 Sic fuerunt omnes dies Metuschelachi, nongentorum sexaginta novem annorum, ac mortuus est.

28 Vixerat autem Lemec centum octoginta duos annos, cùm gigneret filium.

29 *Vocavitquè nomen ejus [b] Noachum, dicendo, hic [c] recreabit nos ab opere nostro, & a labore manuum nostrarum, [d] *propterea quòd maledixit Jehova terræ.

30 Vixitque Lemec, postquam genuit Noachum, quingentis nonaginta quinque annis, quibus genuit filios & filias.

31 Sic fuerunt omnes dies Lemeci, septingentorum septuaginta septem annorum, ac mortuus est.

32 Postquam autem natus fuit Noach quingentos annos, *genuit Noach Schemum, Chamum, & Jephethum.

[a] Heb. *quinque annos & centum annos: Pleonasmus usitatus in numeris hoc cap. & alibi passim.*

[b] *id est, quietum, vel quiete recreantem & afferentem consolationē.*

[c] Heb. *consolabitur.*

[d] Heb. *propter terram cui maledixit Jehova. Traiectio, & verborū* ἐμπλοκή: *quam nos ad evidentiā restituimus. Similem vide* 1. *Schemuel.* 24. 20.

ANNOTATIO.

1 Quo die] *vide supra* 1. *&* 2. 3 In imagine sua] *non illâ quâ creatus a Deo fuerat, sed hac deformata, quam ipse sibi & suis peccato comparaverat.* 22 Ambulavit] *id est, non secutus est malitiam sui seculi, aut corrupto Dei cultu cum cæteris depravatus, sed fide, cordis integritate, & vita innocentia Deum coluit ex ejus præscripto, eúmque ducem*

ducem secutus est. vide Hebr. 11.5. *Ecclesiastici* 44.16. *& Sapient.* 4.11. 24 Non extitit] *id est, disparuit ex hominum conspectu, nec fuit inventus.* Assumsit eum] *id est, ab hominum consortio transtulit. Rara locutio, sed tamen etiam in historia de raptu Elijæ* 2. *Reg.* 2.9. *& de morte uxoris Jechezkelis, Ezech.* 24.17. *legitur.* 32 Genuit] *hoc est, gignere cœpit, ut accipitur infra* 11.26. *nam omnes eodem anno natos non esse apparet ex cap.* 11.10. *& alibi infra.*

CAPUT VI.

Deus Noacho mundum propter grassationes & libidines, quibus filii Dei ex conversatione apostatarum contaminabantur, universali diluvio se deleturum prædicit; eumq; arcam quam delineat, intra certum tempus fabricare jubet, in qua ipse cum familia, & cætera animantium genera a diluvio conserventur.

1 FUERAT autem, cùm cœpissent homines multiplicari in superficie terræ, filiæq; editæ fuissent illis,

2 Ut videntes filii Dei filias hominum [a] bonâ formâ esse, acciperent sibi mulieres ex omnibus quas eligebant.

3 Quapropter dixit Jehova, non disceptabit Spiritus meus propter istos homines in seculum, eo quòd etiam ipsi caro sint: sunto itaque dies [b] hominis, centum viginti annorum.

4 Nam defectores erant in ea terra temporibus illis, ac etiam posteà *fuerunt*, quando congressi sunt filii Dei cum filiabus hominum, quæ pepererunt illis *liberos*: ii *sunt* potentissimi illi, qui *fuerunt* [c] olim viri celeberrimi.

5 Sed cùm videret Jehova augeri malitiam hominis in terra, & omne figmentum, *id est* cogitationes cordis ejus tantummodo malum *esse* omni tempore,

6 Pœnituit Jehovam quòd fecisset hominem in terra, & dolore affectus est [d] cum animo suo.

7 Tandem dixit Jehova, delebo hominem quem creavi, e superficie terræ, ab homine usque ad jumenta, usque ad reptilia, & usque ad volatilia cœli: pœnitet enim me quòd fecerim ea.

8 Sed Noach invenit gratiam in oculis Jehovæ.

9 Hæc *sunt* [e] quæ acciderunt Noacho. Noach vir justus, integer erat in ætatibus suis: cum Deo continenter ambulabat Noach.

10 (Genuit autē Noach tres filios, Schemum, Chamum, & Jephethum.)

11 Sed terra corrupta erat coram Deo, & impleta erat terra violentiâ.

12 Cum enim inspiceret Deus terram, ecce corrupta erat: nam corruperat omnis caro viam suam super terram.

13 Quamobrem dixit Deus Noacho, finis omnis carnis adventat coram me, eo quòd impleta sit terra violentiâ propter istos: quare ecce ego perditurus sum ipsos cum reliqua terra.

14 Fac tibi arcam e lignis Gopher, *multarum* [f] mansionum facies ipsam arcam: & picabis eam intrinsecus & extrinsecus pice.

15 Hæc autem *est forma* qua facies eam: trecentorū cubitorū longitudo arcæ, quinquaginta cubitorū latitudo ejus, & triginta cubitorum altitudo ejus.

16 [g] Clarum lumen adhibeto arcæ, & [h] ad cubiti magnitudinem consummato eam a superiore parte, ostium verò arcæ in latere ejus ponito: infimarum, secūdanarum, & tertianarum *mansionum* perficito eam.

17 De me enim, ecce ego facturus sum ut veniat diluvium aquarum super terram, ad perdendum omnem carnem in qua *est* spiritus vitalis infra cœlum: quicquid in terra *est*, expirabit.

18 Sed stabilio fœdus meum tecum, ut ingrediaris in ipsam arcam, tu & filii tui, & uxor tua, uxoresq; filiorum tuorum tecum:

19 Præterea ex omnibus viventibus ex omni carne, bina ex omnibus intromittas in arcam, ad conservandum ea in vita tecum: mas & fœmina erunt.

20 Ex volucribus secundum species suas, & ex jumentis secundum species suas, ex omnibus reptilibus terræ secundum species suas, bina ex omnibus venient ad te, ut in vita conserves ea.

21 Tu ergo accipe tibi ex omni cibo qui comeditur, & collige penes te, ut sit tibi & illis ad comedendum.

22 Quod fecit Noach: secundum omnia quæ præceperat ei Deus, sic fecit.

[a] Heb. *quòd bonæ formæ essent: trajectio, ut suprà* 1.4.

[b] Heb. *ejus: relativum pro antecedente.*

[c] Heb. *a seculo, viri nominis.*

[d] Heb. *in corde suo.*

[e] Heb. *generationes Noachi: sed quatitulus hic generatim ad totā historiā Noachi, quæ subjungitur, pertinet, ita vocem accepimus, ut infra* 37.2.

[f] Heb. *nidorum: translatio, ut Ijob.* 29.18. *& Hhobadjæ* 4.

[g] Heb. *splendorem facito, id est, fenestras claram lucem quasi in meridie præbentes.*

[h] Heb. *ad cubitum.*

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Regreditur ad historiam, quam interposito capite* 5. *abruperat: nam hæc viginti annis antequàm nascerentur filii Noacho gesta sunt, ut apparet ex versu* 3. Cum cœpissent] *hoc est, inde a temporibus Enoschi suprà* 4.26. 2 Filii Dei] *id est, qui puræ religionis & pietatis sectatores videri volebant, eamque profitebantur.* Filias hominum] *ex antithето filiorum Dei patet sic vocari filias eorum quibus nulla erat pietas & religio: quales fuerunt Kajin & posteri ejus.* Quas eligebant] *id est, modo forma placuisset, nulla fidei aut pietatis ratione habita, illas sibi adjungebant.* 3 Non disceptabit] *id est, non diu mecum disputabo quid istis hominibus sim facturus: stat enim sententia, nisi intra constitutum tempus resipiscant, me funditus eos deleturum, quia nihil nisi carnem sapiunt, etsi filii Dei haberi volunt.* Caro sunt] *hoc est, omnino depravati, ac proinde ad regnum Dei non magis pertinent, quam Kajin cum posteris suis: vide infrà* 12. Centum viginti] *q. d. hoc spatiū mundo tribuo, quo nisi resipuerint homines, diluviū immittā.* 4 Nam defectores] *sive apostatæ: hunc versū narrationi inserit Mosche, ut declaret planius quæ prius attigerat, unde sit corruptio illa nata: videlicet quòd qui a pietate defecerant (quos Deus longè a suis abesse Kajini exilio mandaverat) in cœtum filiorum Dei se ingerentes, communiter cum illis iterum vixerunt. Sic enim accepimus vocem Nephilim, derivatam a deficiendi sive desciscendi verbo, ut accipitur* 2. *Reg.* 25.11. *& Jirmejæ* 37.13. *Nec obstat quod Num.* 13.34. *hæc vox paulo aliter accipitur: non enim rarum est, ut idem nomen diversas significationes admittat, præsertim cùm illis etiam inter se aliqua in re conveniat.* Atque etiam p.] *id est, homines nihilo meliores ista præmonitione facti sunt.* Hi sunt pot.] *nimirum defectores: ostendit enim eos cùm autoritate qua valebant & celebritate nominis se insinuasse, tum a filiis Dei, artium quas adinvenerant commoditate allectis, ultrò admissos esse.* 6 Pœnituit Jeh] *ἀνθρωποπαθῶς: id est, delere statuit quem prius formaverat, quod velut pœnitere est. vide* 1. *Schemu.* 15.11. *annot.* Dolore aff.] *hoc est, summopere displicuit, similiter ἀνθρωποπαθῶς.*

7 Ad jumenta] *propter jus hominis in illa, & ut exemplo ſint.* 8 Invenit gratiam] *id eſt, ſolâ Dei miſericordiâ ſervatus eſt.* 9 In ætatibus] *inter homines ſui ſeculi, ante & poſt diluvium.* Ambulabat] *vide ſuprà 5.22. annot.* 11 Terra] *metonymia, pro habitatoribus terræ: aut hyperbole. q.d. tanta fuit hominum corruptio, ut terram quoque ipſam infecerit.* Coram Deo] *id eſt, palam: nam abjecta omni reverentia numinis impudenter peccabatur. ut infrà 10.9.* Volentia] *id eſt, juſti & æqui oppreſſione.* 12 Omnis caro] *id eſt, homo: ut Levit. 13.18. Jeſchahbjæ 40.5. & alibi paſſim.* Viam ſuam] *id eſt, vitam, ſtudia, & mores.* 13 Propter iſtos] *filios Dei depravatos, quos modò vocavit carnem.* 14 Arcam] *hoc eſt, navigium tectum, a forma arcæ.* Gopher] *alibi non legitur: cedri ſpecies eſt cariem non ſentiens, fortaſſis Cedrelate, de qua Plinius lib. 13. nat. hiſt. cap. 15.* 16 Ad cubiti mag.] *id eſt, arcam ita extruito, ut ſupra triginta altitudinis cubitos ad unius tantùm cubiti altitudinem aſſurgat faſtigium tecti, ſummaq; tabulatorum coaxatio ſecuriclatâ formâ, ſuggrundæ verò, omni ex parte in dimidiatum cubitum projectæ, amplient uno cubito latitudinem depreſſi tecti: nam quòd vulgò verba hæc ad feneſtram referunt, vocum generibus repugnat, ut illud mittamus, quòd arcæ deſcriptio imperfecta eſſet.* 18. Fœdus meum] *quo confirmo te & tuos iſto exitio minimè perituros.* 19 Ex omni vivente] *extra aquam, ut oſtenditur infrà 7.22.* Bina] *non definit hìc recipiendorum in arcam numerum, de quo infra 7.2. & 3. ſed conjuga eſſe oportere declarat ad conſervandas ſpecies, ut finis verſus explicat.* 20 Venient] *meo inſtinctu, & ſua ſponte: ut tibi non ſit opus venatione, aucupiove laborare.*

CAPUT VII.

Diluvium univerſale deſcribitur, reliquiarumq; ex hominibus & animantibus in arca conſervatio: luculentiſſimum juſtitiæ, miſericordiæ, ac providentiæ Dei teſtimonium.

1 POSTEA dixit Jehova Noacho, ingredere tu & univerſa familia tua in arcam: etenim te perſpexi juſtum coram me in ætate hac.

2 Ex omnibus jumentis mundis accipito tibi [a] ſeptena, marem & fœminam ejus: ex jumentis verò quæ non *ſunt* munda, bina, marem & fœminam ejus:

3 Similiter ex volatilibus cœli, ſeptena, marem & fœminam ejus: ad conſervandum in vita ſemen *eorum* in ſuperficie totius terræ.

4 Nam ad dies adhuc ſeptem, ego pluviam demiſſurus ſum ſuper terrā quadraginta dies & quadraginta noctes: ut deleam omne corpus vivens quod feci, e ſuperficie terræ.

5 Quod fecit Noach, ſecundum omnia quæ præceperat ei Jehova.

6 (Noach autem [b] natus *erat* ſexcentos annos, cùm diluvium illud fuit, aquæ *fuerunt* ſuper terrā.)

7 Ingreſſus enim eſt Noach, & filii ejus, & uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in arcam, propter aquas diluvii:

8 Ex jumentis mundis, & ex jumentis quæ non *ſunt* munda, & ex volatilibus, & omnibus quæ reptant ſuper terram,

9 Bina *quoque* ingreſſa ſunt ad Noachum in arcam, mas & fœmina: quemadmodum præceperat Deus Noacho.

10 Et fuit ſeptimo illo die, ut aquæ diluvii eſſent ſuper terram.

11 Anno ſexcenteſimo vitæ Noachi, menſe ſecundo, decimo ſeptimo die ejus menſis, hoc ipſo die ruperunt ſeſe omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli ſe aperuerunt:

12 Ut eſſet pluvia illa ſuper terram quadraginta dies, & quadraginta noctes,

13 Eodem ipſo die cùm ingreſſus eſſet Noach, & Schē & Cham & Jepheth filii Noachi, uxorq; Noachi & tres uxores filiorum ejus cum ipſis in arcam:

14 Ipſi cum omnibus beſtiis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus jumentis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus reptilibus quæ reptant ſuper terram ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus volatilibus ſecundum ſpecies ſuas, omnibus avibus cujuſcunque alæ,

15 (Venerunt enim ad Noachum in arcam, bina ex omni carne in qua erat ſpiratio vitæ,

16 Id eſt, quæ venerunt, bina ex omni carne ingreſſa ſunt) ſicut præceperat ipſi *Noacho* Deus: occluſit Jehova pro eo.

17 Cùm ergo eſſet diluvium hoc quadraginta dies ſuper terram: primùm ita creverunt aquæ, ut ſubſtulerint arcam & elevaretur e terra,

18 Deinde invaleſcentibus aquis & creſcentibus admodum ſuper terrā, ambularet arca in ſuperficie aquarum.

19 Deniq; invaleſcentibus aquis [c] quàm plurimùm ſuper terram, operti ſunt omnes montes excelſiſſimi, qui *ſunt* ſub univerſo cœlo:

20 Quindecim cubitis ſurſum verſus invaluerunt aquæ, poſtquam operti fuerunt illi montes.

21 Expiravit itaque omnis caro quæ reptat ſuper terram, ex volatilibus & ex jumentis & ex beſtiis & ex omnibus reptilibus quæ repunt ſuper terram, & omnis homo.

22 Quicquid *erat* in cujus naribus *eſt* halitus ſpirationis vitæ, ex univerſis quæ *degunt* in ſicco, mortuum eſt.

23 Sic deletum eſt omne corpus vivens quod *degit* in ſuperficie terræ, ab homine uſque ad jumenta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli, deleta ſunt e terra: ſed ſuperſtes relictus eſt tantummodò Noach, & quæ cum eo *erant* in arca.

24 Prævaluerunt autem aquæ illæ ſuper terram centum quinquaginta diebus.

[a] Heb. *ſeptem ſeptem: hac repetitione Hebræi pro diſtributivis utuntur: ſic poſteà duo duo, id eſt, bina.*

[b] Heb. *filius ſexcentorum annorum.*

[c] Heb. *valde valde.*

m[undi] 1656.

ANNOTATIO.

1 Poſteà] *extructa arca, ſub finem 120. annorum, de quibus ſuprà 6.3.* Coram me] *id eſt, juſtitiâ ſyncerâ, quæ ſola coram Deo juſtitia cenſetur.* In ætate] *inter homines hujus ætatis. vide ſuprà 6.9.* 2 Omnibus] *id eſt, ex quovis genere.* Mundis] *aptis ad ſacrificia: nam mundorum & immundorum diſcrimen divinitus fuerat Patribus revelatum.* Septena] *horum enim uſus futurus erat major ad cibum & ſacrificia: quod autem ad terna mundorum paria ſeptimum adjicit, pertinet ad ſubminiſtrationem ſacrificii mox a diluvio futuri, infrà 8.20.* 3 Septena] *mundorum: eclipſis enim eſt ſupplenda ex verſu 2.* 10 Eſſent] *id eſt, inciperent eſſe, ut ſuprà 5.32.* 11 Anno ſexcent.] *qui fuit mundi 1656.* Ruperunt ſe] *ut fontes rupti & apertæ cataractæ aquis exundarent.* 14 Cujuſcunque alæ] *id eſt, quicquid quocunque modo alatum eſt.* 16 Occluſit] *obſeravit & obluit omnibus ingreſſis.* 17 Quadraginta dies] *cum noctibus, ut ſuprà verſu 4.* 21 Expiravit] *ut prædixerat ſuprà 6.17. & verſu 4. hujus capitis.*

Caput. VIII.

Diluvio abeunte exiccatáque ad habitationem terra, Noach cum suis omnibus mandato Dei egreditur arca, oblatisq; sacrificiis Deum servatorem suum & mundi instauratorem celebrat: quam gratiarum actionem sibi acceptam esse testatur Deus.

1 NAM cùm [a]recordaretur Deus Noachi, & omnium bestiarum, omniúmque jumentorum, & *eorum* quæ cum eo *erant* in arca, transmiserat Deus ventum super terram, ut [a]sedarentur aquæ.

2 Sic occlusis [a]fontibus abyssi & cataractis cœli, cohibitóque [a]imbre e cœlo,

3 Recesserunt aquæ a superficie terrę [a] continenter recedendo: & defecerunt aquę [b] exactis centum quinquaginta diebus,

4 Adeò ut requieverit arca mense septimo, [a]decimo septimo die ejus mensis, super *uno* montium [a]Ararati.

5 Deinde [c] pergentibus aquis deficere usque ad mensem decimum, decimo *mense*, primo die ejus mensis, conspecti sunt vertices montium.

6 Fuit autem sub finem quadragesimi diei, ut aperiens Noach fenestram arcæ quam fecerat,

7 Emitteret corvum: qui [d] continenter ibat & redibat, [e] usque-dum exiccuerunt aquæ e superficie terræ.

8 Quamobrem [a]emisit columbam, ut videret num [f] levata esset aquis superficies terræ.

9 Cumq; non invenisset columba illa quietis locum plantæ pedis sui, reversa est ad eum in arcam, eo quòd aquæ essent in superficie terræ: qui extendens manum suam, accepit eam, & intromisit eam ad se in arcam.

10 Expectavit itaq; adhuc septem dies alios, & [g] iterum emisit columbam illam ex arca.

11 Et venit ad eum columba illa [a]circa tempus vespertinum, ecce autem folium olivæ decerptum in ore ejus: unde cognovit Noach levatam esse aquis superficiem terræ.

12 Deinde expectavit adhuc septem dies alios, & emisit columbam illam, quæ ultrà non est ad eum reversa ex eo tempore.

13 Fuit itaque sexcentesimo primo anno, primo *mense*, primo die mensis illius, cùm [a] siccatæ essent aquæ a superficie terrę: ut removens Noach operculum arcæ circumspiceret, ecce autem siccata erat superficies terræ.

14 Mense autem secundo, vigesimo septimo die ejus mensis, exaruerat terra.

15 Tunc edixit Deus Noacho, dicendo,

16 Exito ex arca, tu & uxor tua, & filii tui, & uxores filiorum tuorum tecum:

17 Omnes bestias quæ tecum *sunt* ex omni carne, tam volatilia quàm jumenta & omnia quæ repunt super terram, educito tecum: & abundè progignant in terra, fœtificentq; & augescant super terram.

18 Exivit itaque Noach, & filii ejus, & uxor eius, uxorésque filiorum ejus cum eo:

19 Omnes bestiæ, omnia reptilia, & omnia volatilia, *denique* quicquid reptat super terram, [h] per genera sua exiverunt ex arca.

20 Extructo autem Noach altari Jehovæ, accepit ex omnibus jumentis mundis & ex omnibus volatilibus mundis, quæ obtulit holocausta super illud altare.

21 [a]Odoratúsque Jehova odorem illum [i] gratum, dixit Jehova [k] cum animo suo, [a]Posthac non maledicam ultrà terræ propter hominem, quanvis figmentum cordis hominis malum *sit* ab adolescentia ejus, neq; posthac percutiam ultrà omnia viventia, quemadmodum feci.

22 [a]Deinceps [l] quandiu erit terra, sementis & messis, frigúsq; & æstus, æstásque & hyems, diésque & nox non cessabunt.

[a] Heb. *abeundo & recedẽdo: Infinitivus post verbum suũ continuationem notat: sic infrà ver. 5. & 7. & 12. 9. & 26. 13. & 1. Schemu. 14. 19 & 17. 42.*
[b] Heb. *a fine, ut suprà. 4. 3.*
[c] Heb. *erant eundo & deficiendo.*
[d] Heb. *ibat eundo.*
[e] Heb. *usque ad exiccationem.*
[f] Heb. *leves factæ essent aquæ e superficie: hypallage, ut infrà ver. 11.*
[g] Heb. *adjecit mittere, ut adjecit reverti, infrà 12. item adjiciam maledicere, & adjiciam percutere, infra. 21.*
[h] Heb. *per familias suas, id est, non confusè.*
[i] Heb. *quietis.*
[k] Heb. *in corde suo.*
[l] Heb. *omnibus diebus terræ.*

ANNOTATIO.

1 Recordaretur] *id est, efficeret ut Noach & reliqui intelligerent ipsum suorum non oblivisci.* Sedarentur] *hoc est, ira Dei aquis exundantibus furentibusque testata deferbuit, faciens ut aquæ quiescerent.* 2 Fontibus] *non omnibus, sed iis qui ad exequendum judicium Dei præter naturam perruperant.* Imbre] *ne deinceps descendens pluvia effluxum aquarum impediret.* 4 Decimo sept.] *id est 151. die a cœpto diluvio.* Ararati] *Armeniæ majoris quæ imminet Assyriæ, Jeschahhjæ 37. 38. & Jirmejæ 51. 26. quam Chaldæi vocant Kardu: ibi collocat Ptolemæus montes Gordyæos, quos Q. Curtius Cordæos appellat, paulùm deflexo nomine.* 8 Emisit] *die septimo ab emisso corvo, ut colligitur ex ver. 10.* 11 Circa temp.] *nam quietis locum, non pabulum invenerat.* 13 Siccatę essent] *ita ut terræ superficies conspiceretur, etsi adhuc mollior erat, quàm ut posset hominũ aut graviorum animalium corpora sustinere. ideò nondum cogitat Noach de exitu, aut Deus illum exire jubet.* 21 Odoratusq;] *ἀνθρωποπαθῶς, pro sacrificium illud acceptũ habuit. Dicitur autem quietis odor, quia prius iratũ propter hominum peccata placat, & facit ut ira ejus conquiescat.* Posthac non mal.] *id est, terram diluvio non perdam: nam reliquas maledictiones terræ, de quibus suprà 3. & 4. nec tunc abstulit, nec adhuc ablatæ sunt, ut quotidiana experientia docet.* 22 Deinceps quand.] *Rerum naturam diluvio corruptam instaurat.*

Caput. IX.

Deus superstites ex diluvio benedictione consolatur, penuriam eorum esu carnis concesso sublevat, terroremq; a diluvio fœdere pacis sempiterno adimit dato iridis symbolo. Postremò Noach, occasione ex animadversis moribus filiorum capta, quæ singulis eventura sint, procul in futurum prænunciat.

1 PRæterea [a]benedixit Deus Noacho & filiis ejus, dicens eis, fœtificate, & augescite, ac replete terram.

2 Et timor vestri terrórque vestri esto super omnes bestias terræ, & super omnia volatulia cœli, in omnibus quæ calcant terram, & in omnibus piscibus maris: *ea omnia* in manum vestram tradita sunt.

3 Quodvis reptile, quicquid *est* vivum, vobis esto ad comedendum: [a]tanquam viridem herbam dedi

dedi vobis ea omnia.

4 Veruntamen carnem [a] cum animante eam ſanguine eius, ne comedite.

5 Quin etiam ſanguinem veſtrum [b] animarum veſtrarum * repoſcam, [c] ab * omni beſtia repoſcam illum: atque adeò a manu ipſius hominis, a manu * cuiuſque fratris ejus repoſcam animam hominis.

6 *Qui effundit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis ejus effunditor: quoniam [d] in imagine ſua fecit Deus hominem.

7 Vos autem fœtificate & augeſcite, abunde progignite in terra, & augeſcite in ea.

8 Locutus quoque eſt Deus ad Noachum & ad filios ejus cum eo, dicendo,

9 *De me autem, Ecce ego ſtabilio fœdus meum vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos,

10 *Et cum omnibus [e] animantibus quæ vobiſcum *ſunt*, ex volatilibus, ex jumentis, & ex omnibus beſtiis terræ quæ *ſunt* vobiſcum, ab omnibus exeuntibus ex arca ad omnes beſtias terræ:

11 Stabilio, inquam, fœdus meũ vobiſcum, quòd nõ excindetur omnis caro amplius ab aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium ad perdendum terram.

12 Deinde dixit Deus, hoc *eſt* ſignum fœderis, quod ego pono inter me & inter vos, atque inter omnem animantem quæ *eſt* vobiſcum, ætatibus [f] in ſeculum.

13 Arcum meum poſui in nubibus, qui erit in ſignum fœderis inter me & inter * terram.

14 Eritq; cùm fecero ut ſint nubes ſupra terram, & conſpiciatur arcus ille in nubibus,

15 Ut * recorder fœderis mei, quod *eſt* inter me & inter vos & inter omnem animantem ex omni carne: & non erunt deinceps aquæ in diluvium ad perdendum terram.

16 Nam cùm erit arcus ille in nubibus, aſpiciam illum ad recordandum fœderis [g] perpetui inter Deum & inter omnem animantem, ex omni carne quæ *eſt* ſuper terram.

17 Deniq; dixit Deus ad Noachum, *hoc illud *eſt* ſignum fœderis, quod ſtabilio inter me & inter omnem carnem quæ *eſt* ſuper terram.

18 Erant autem filii Noachi qui exiverunt ex arca, Schem, & Cham, & Jepheth: *Cham autem is *eſt* pater Cenahhani.

19 Hi tres *ſunt* filii Noachi, a quibus reſperſa eſt *incolis* univerſa terra.

20 Cœpit autem Noach [h] vir agriculturæ deditus, plantare vineam.

21 Bibenſq; de vino illius, inebriatus eſt, & retexit ſe in medio tentorii ſui.

22 Cumq; aſpexiſſet Cham pater Cenahhani nuditatem patris ſui, indicavit duobus fratribus ſuis foris.

23 Tum accipiens Schem cum Jephetho pallium ejus, impoſuerunt ſuo amborum humero, & accedentes retrorſum texerunt nuditatem patris ſui: facies autem ſuas *averterant* retrorſum, ut nuditatem patris ſui non reſpicerent.

24 Sed cùm evigilaſſet Noach e vino ſuo, & reſciviſſet id quod fecerat ſibi filius ſuus minimus natu:

25 Dixit, *Maledictus *erit* Cenahhan, *ſervus ſervorum erit fratribus ſuis.

26 Deinde dixit, Benedictus *eſt* Jehova Deus Schemi, eritq; Cenahhan ſervus * eis.

27 *Alliciet Deus Jephethum, ut habitet in tentoriis Schemi: eritq; Cenahhan ſervus illis.

28 Vixit autem Noach poſt diluvium, trecentos quinquaginta annos.

29 Sic fuerunt omnes dies Noachi, nongentorum quinquaginta annorum, & mortuus eſt.

[a] Heb. *anima ejus ſanguine ejus: hypallage.*
[b] Heb. qui eſt *ad animas veſtras, i. inditum ad animandum vos.*
[c] Heb. *a manu omnis beſtiæ: Catachreſis.*
[d] Hebr. *in imagine Dei fecit hominem: antecedens pro relativo, ut ſerviat utrinque: ſic infrà* 12.4. & 14.1
[e] Heb. *animus viventibus: & ſic deinceps.*
[f] Heb. *ſeculi.*
[g] Heb. *ſeculi.*
[h] Heb. *vir terræ, ut plantaret, &c.*

ANNOTATIO.

1 Benedixit] *id eſt, benedictionem ipſi & poſteris confirmavit quam in creatione contulerat.* 3 Tanquam vir.] *ut ante diluvium viridem herbam conceſſeram vobis in cibum: ſuprà* 1. 29. 5 Repoſcam] *perſequar & puniam, ut Pſalm.* 9. 3. Ab omni be] *q.d. adeo mihi chara eſt humana vita, ut nc brutis quidem parci velim ſi hominem occiderint: Eandem legem renouat* Exod. 21. 28. Cujuſque fr.] *omnes homines ſine ulla exceptione ab homicidio abſterret, ſubiunctâ æquiſſimâ & efficaciſſimâ causâ, quod omnes inter ſe ſunt fratres, & nefas ſit tam arcto vinculo inter ſe conjunctos mutuis cædibus ſe conficere.* 6 Qui effundit] *id eſt, ſive homo ſiue beſtia hominem interfecerit, occiſorem volo per hominem autoritate Dei inſtructum interfici.* 9 De me autem] *q.d. quæ ſint veſtræ partes in hominum propagatione & conſervatione audiſtis: iam quid ego propter eundem facturus ſum exponam.* 10 Et cum om.] *id eſt, fœderis vobiſcum initi etiam beſtiæ percepturæ ſunt commodum.* 13 Terram] *Metonymia, pro incolis, ut ſuprà* 6. 11. 15 Recorder] *vide ſuprà* 8. 1. 17 Hoc illud] *quaſi digito ſignum fœderis commonſtrans.* 18 Cham autem] *hoc adjicitur, cùm ut pateat via ad ſequentem hiſtoriam, tum ut confirmati hoc monito Jiſraëlitæ, ad ſuſcipiendam expeditionem in terram jam olim ſibi deſtinatam alacriores redderentur.* 25 Maledictus] *hîc illa tantùm commemorat Moſche, quæ aliqua ratione ad populum Dei cui ſcribebat pertinebant: ideò omiſſis reliquis filiis Chami, ſingulariter de Cenahhano loquitur, eâ ratione quam modò attigimus in verſum* 18. Servus ſerv.] *id eſt, viliſſima ſeruitute addictus fratribus ſuis: nam Hebræis poſitivum in conſtructione geminatum, ſuperlativi naturam induit, ut ſanctum ſanctorum pro ſanctiſſimo, Rex regum & dominus dominorum pro ſummo Rege dominoq; ponitur.* 26 Eis] *Schemo & Jephetho, quorum antè meminit.* 27 Alliciet] *id eſt, erit tandem ut vi Spiritus Dei poſteritas Jephethi alliciatur ad eundem Deum colendum cum poſteritate Schemi.*

CAPUT. X.

Filiorum Noachi propagatio, & ab illis omnium gentium origo deſcribitur.

1 ISTAE autem *ſunt* generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Jephethi, quibus nati ſunt filii poſt diluvium.

2 Filii Jephethi, *Gomer, *& Magog, * & Madai, *& Javan, *& Tubal, & Meſchec, *& Tiras.

3 Filii autem Gomeri, *Aſchcenaz, *& [a] Riphath, *& Togarma.

4 Filii verò Javanis, *Eliſcha, *& [b] Tarſchiſch, *Cittim, *& [c] Dodanim.

5 Ab his * ſeparatæ *ſunt* poſteà regiones Gentiũ *per terras eorum, quæque *gens* *ſecundum linguam ſuam, *ſecundum familias ſuas in gentes ſuas.

[a] *Diphath,* 1. *Chro.* 1. 6.
[b] *Tarſchiſcha* 1. *Chro.* 1. 7.
[c] *Rodanim,* 1. *Chro.* 1. 7.

6 *Filii

6 ᵃFilii autem Chami, ᵃCusch, ᵃ& Mitzrajim, ᵃ& Put, & Cenahhan.
7 Et filii Cuschi, ᵃSeba, & Chavila, ᵃ& Sabbeta, ᵃ& Rahhema, ᵃ& Sabteca: filii veró Rahhemę, ᵃScheba, ᵃ& Dedan.
8 Præterea Cusch genuit Nimrodum: is ᵃcœpit esse potens in terra.
9 Ipse fuit potens venatione ᵃcoram Jehova: propterea ᵃdici solet, tanquam Nimrod ᵃpotens venatione coram Jehova.
10 Erat enim ᵃprincipium regni ejus ᵃBabel, ᵃ& Erec, ᵃ& Accad, ᵃ& Calne in ᵃterra Schinhharis.
11 E terra illa processit in Assyriam, ubi ædificavit Nineven, ᵃ& Rechoboth-hhirem, ᵃ& Celachum,
12 ᵃEt Resenen inter Nineven & inter Celachum: ᵈilla *Nineve est* civitas maxima.
13 Mitzrajim autem genuit ᵃLudæos, & ᵃHhanamæos, & ᵃLehabæos, & ᵃNaphtuchæos,
14 Pattrusæos quoq; & ᵃCasluchæos, & ᵃunde egressi sunt Pelischtæi, ᵃCaphtoræos.
15 Cenahhan veró genuit ᵃTzidonem primogenitum suum, ᵃ& Chethum,
16 ᵃJebusæum quoque, & ᵃEmoræum, & ᵃGirgaschæum,
17 Et ᵃChivvæum, & ᵃHharkæum, & ᵃSinęum,
18 Et ᵃArvadæum, & ᵃTzemaræum, & ᵃChamathęū & posteà sparserunt se familiæ Cenahhanæi.
19 ᵃFuit autem terminus Cenahhanęi a Tzidone quà venis Gerarum, usque Hhazzam: & *inde* quà venis Sedomum, Hhamoram, & Admam, & Tzebojima usque Leschahhum.
20 Hi *sunt* filii Chami secundum familias suas, secundum linguas suas, per terras suas in gentes suas.
21 Deniquc ᵃipsi quoque Schemo *proles* edita est, patri omnium ᵃaliorum Hheberi, ᵃfratri Jephethi *natu* maximi.
22 Filii Schemi, ᵃHhelam, & ᵃAschur, & ᵃArpacschad, & ᵃLud, & ᵃAram.
23 Filii autem Arami, ᵃHhutz, & ᵃChul, & ᵃGether, & ᵃᵉMesch.
24 Arpacschad veró genuit Schelachum, & Schelach genuit Hheberum.
25 Hebero autem editi sunt duo filii: vnius nomen est ᶠPeleg, quia temporibus ejus ᵃdiuisa fuit terra, nomen verò fratris ejus Joktan.
26 Hic Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,
27 Et Hadoramum, & Uzalem, & Diklam,
28 Et Hhobalem, & Abimaëlem, & Schebam,
29 Et Ophirem, & Chavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt filii Joktanis.
30 Fuit autem habitatio eorum ᵃa Mescha, quà venis ᵃSepharam, ad montes Orientis usque.
31 Isti *sunt* filii Schemi, secundum familias suas, secundum linguas suas, per terras suas in gentes suas.
32 Hæ *sunt* familiæ filiorum Noachi secundum generationes suas in gentes suas: ex quibus diviserunt se gentes in terra post diluvium.

ᵈ *Relativum ad antecedens remotius pertinens: ut infrà. 19. 13. & 1. Schemu. 7. 17. & Psal. 99. 7.*

ᵉ *Meschec. 1. Chro. 1. 7.*

ᶠ *id est, divisio.*

Nimrod potens in terra.

Civitas mx.

ANNOTATIO.

2 Gomer] *superiorem Asiæ minoris partem obtinens, ex Jechezkel. 38. 6. & posterorum sedib.* Magog] *Jechezkel. 38. 2. & 39. 6. Scytharum autor.* Madai] *Medorum autor, 2. Reg. 17. 6. Jeschahhjæ. 13. 17. Jirmejæ 25. 25. Dani. 5. 6. & 8.* Javan] *Jonum Græcorum autor, Dan. 8. 21. Joël. 3. 6.* Tubal & Meschec] *Albani cum Iberu, & Cappadoces, ubi est oppidum Mazaca Cæsarea posteà dictum: Jechezkel. 27. 13. & 32. 26. & 38. 3.* Tiras] *Thracū autor accolentium Pontū Euxinū atq; Propontidem.* 3 Aschcenaz] *incola Ponti & Bithyniæ, vbi lacus & fluuius est Ascanius ab hoc denominatus, Jirmejæ 51. 27.* Riphath] *Paphlagonum autor, qui olim Riphathæi.* Togarma] *populorum Armeniæ minoris autor, quorum Reges Tygranes, & oppida multa Tygranokartæ vocatæ sunt, Jechezkel. 27. & 38.* 4 Elischa] *Aeolum purpurâ celebratorum autor, Iechezkel. 27.* Tarschisch] *incolæ Ciliciæ, quà Syriæ jungitur, ubi sita est Tharsus.* Cittim] *Cetidis in Cilicia incolę, Num. 24. 24. Ieschahhjæ. 23. 1. Jirmejæ. 2. 10. & 1. Machab. 1. 1. Hic autem postremus locus malè a plerisque intelligitur: qui illud quod dicitur Alexander ex Cittim exivisse ita accipiunt, quasi inde originem duxerit, itaque nomine Cetim Macedonas significari putant. Sensus enim est Alexandrum in Darium expeditionem facturum, ex ea regione summo labore & molestia propter asperitatem ejus per angustias Amani montis prodiisse, ut inopinantem opprimeret. Sic etiam accipiendus Numer: locus, quòd Romani ibi curatâ sua classe in Hebræos irruperunt.* Dodanim] *Rhodii, & Dores a quibus vi maris Rhodum separatam scribunt.* 5 Separatæ] *separatim habitatæ.* Per terras eorum] *autorum videlicet: id est, conjunctis inter se regionibus familiarum, quæ ab uno autore descenderant.* Secundum linguam] *anticipatio, nam linguarum diversitas tum primùm cœpit, cùm Babylonis extructio impedita est.* Secundum fami.] *id est, cùm linguæ dividerentur, eadem mansit in una familia lingua: nam diuisio linguarum separandi familias causa fuit, sicut conformitas linguæ in eadem familia, in causa fuit illis cur eodem commigrarent.* In gentes suas] *in quas pleræque familiæ auctæ sunt.* 6 Filii autem Chami] *qui totum meridianum tractū a Babylone in Asia & Africa obtinuerunt.* Cusch] *qui Arabibus, Aethiopibúsque nomen dedit: Jirm. 13. 23. & 2. Reg. 19. 9.* Mitzrajim] *autor Aegyptiorum.* Put] *Libiæ, & vlteriorum regionum incola, ubi flumen est Phthuth. Iechezkel. 27. 10. & 38. 5.* 7 Seba] *Arabiam desertam incolentium autor, Psal. 71. 10, & Ieschabh. 43. 3.* Chavila] *Susianes frons in Perside, & quam Plin. lib. 6. nat. hist. cap. 27. corrupto nomine Babytacen vocat.* Sabbeta] *imæ regionis in Arabia felice incola, ubi erat urbs Sabbotha.* Rahhema] *autor populorum in Arabia felice, ad sinum Persicum ubi Ptolemæus Regamam ponit.* Sabteca] *Arabiæ felicis populorum autor ubi Sachalitæ sunt sub sinu Persico.* Scheba] *Australis regionis auro thure aromatisque abundantis incola in Aethiopia, Ieschah. 50. 6. Matth. 12. 42. & 1. Reg. 10. ubi Reginæ Kandak sive Candaces dicebantur Act. 8. 27. Strabo & Plinius lib. 6. cap. 29.* Dedan] *superioris tractus in Arabia felice incola, ut apparet tum ex mercibus quarum meminit Iechezkel. 27. 15. & 38. 13. tum ex propinquitate Rahhemæ.* 8 Cœpit esse po.] *id est, in homines imperium exercere post linguarum divisionem: terra enim accipitur* μετωνυμικῶς, *ut suprà. 6. 11. & alibi passim.* 9 Coram Jeh.] *ut suprà. 6. 11.* Dici solet] *id est, ejus tyrannis in proverbium abiit.* Potens venat.] *hoc quidem de ferarum venatione accipi potest, sed præcedentibus & sequentibus accommodatius est, cùm de imperio violento accipitur.* 10 Principium re.] *id est, primùm in Mesopotamia & Chaldæa regnabat.* Babel] *vide infra. 11.* Erec.] *Edessa vetus ad Euphratem.* Accad] *Nisibis in Accadene Mesopotamiæ parte, quam Geographi corruptè Acabenen vocant.* Calne] *Seleucia, Hhamos. 6. 2.* In terra Schinhar] *id est, inferiore parte Mesopotamiæ, quæ subjacet monti Singaræ.* 11 Processit] *tyrannidem ampliavit.* Rechoboth-hhirem] *Orobam ad Tygrim.* Celachum] *quæ regioni Calacinæ nomen dedit.* 12 Resenem] *oppidum in Adiabene, fortassis Bessaram, quod*

Tyrannis.

quod videtur indicare situs. 13 Ludæos] *Gentilia, non propria sunt hæc nomina: Ludi a Ludo, Hhanamæi a Hhanamo,&c. Sunt autem Ludæi Mareotica præfecturæ in Aegypto incolæ.* Hhanameos] *Pentapolitas sive Cyrenæos.* Lehabæos] *Lybias.* Naphtucheos] *Aethiopas Aegypto conterminos, quorum Metropolis Napathæ sive Naphta.* 14. Pattrusæos] *Phaturisios Ptolemæo, Pharusios Plinio, ab autore Pattroso, Jescahhjæ.11.11.* Casluchæos] *Cassiotidis in ingressu Aegypti incolas.* Et unde egr.] *Hysterosis verborum, quam restituimus ex Deut. 2.23. Jirmejæ.47.4. & Hhamos.9.7.* Caphtoreos] *Sethroitidos præfecturæ incolas cum finitimis.* 15 Tzidonem] *Sidonis conditorem.* Chethum] *a quo Chittæi ad orientem siti Euphratem versus. Jehoschu.1.4.* 16 Jebusæum] *conditorem Jebusi, quæ postea Jeruschalajema, Jehoschu.18.28.* Emoræum] *Baschanis & Gilhhadis incolam. Deut.2.& alibi.* Girgaschæum] *sive gergesenum. Matth.8.21.* 17 Chivvæum] *in agro Gibhhonitarum habitantē, Jehoschu.9.19.* Hharkæum] *incolam Hharkæ in Phœnicia ad radices Libani.* Sinæum] *Caparorsæ incolam, quam Ptolemæus in Idumæa non procul a Jebuso collocat, Meridiem versus.* 18 Arvadæum] *incolentes Aradum & Antaradum.* Tzemaræum] *incolentes Tzemarajema Jehoschu.18.22. usque ad montem Tzemarajemorum.2.Chro.13.4.* Chamatheum] *incolam regionis Chamathæ, a Libano ad Arabiam usque porrectæ.* 19 Fuit autem term.] *Quia Jisraëlitis scribebat Mosche, quibus regio Cenahhani destinata erat, singulari studio describit terminos tractus quem tum Cenahhanæi occupabant: nam Tzidon & Hhazza maritimæ civitates angulos occidentales designant a septentrione ad Meridiem, Sedom vero cum reliquis civitatibus, & Leschahh sive Callirrhoë angulos orientales a Meridie ad Septentrionem.* 21 Ipsi quod; Sch.] *similis prorsus locutio legitur suprà.4.26.* Filiorum Hheberi] *dest, noster & Hebræorum omnium.* Fratri Jeph.&c.] *hæc rationem accentuū, & fidem historiæ secuti ita reddidimus: nam cùm Noach quingentesimo demum anno gignere cœperit, Schem vero biennio post diluvium centū annos dicatur natus infra 11.10. (fuit autem is annus centesimus secundus vitæ Noachi) constat hunc natu maximum non esse. Cham autem diserte minimus natu dicitur suprà.9. 24. quare necessario sic fuit de Jephetho accipiendum. Cur autem hic frater Jephethi appelletur, excluso Chamo, ex Noachi historia eruendum est suprà.9.23. & sequentibus.* 22 Hhelam] *a quo Hhelamitæ in superiore Persidis parte.* Aschur] *qui Assyriæ nomen dedit.* Arpacschad] *a quo per aphæresin Caschdim, id est, Chaldæi dicti sunt.* Lud] *a quo Lydi.* Aram] *a quo Aramæi, id est, Syri.* 23 Hhutz] *populorū autor in Trachonitide, quam Ausanitidi vocant.* Chul] *Palmyrenem ad Euphratem usque obtinens, ubi fuit opidum Cholle, Ptolomæo.* Gether] *Apamenes incola, ubi Atergatis idolum colebatur.* Mesch] *incolens superiorem tractum Syriæ inter Ciliciam & Mesopotamiam, ad partem usque Amani montis, quam Masium vocant:* 25 Divisa fuit terra] *Metonymia, ut suprà. 8. id est, tunc natus est, cùm linguæ dividerentur.* 30 A Mescha] *id est, a monte Masio Amani parte.* Sepharam] *Sippharam Ptolemæo, ad Euphratem sitam, quā coniungitur montibus Chaldææ: nam hi dicuntur hoc loco montes Orientis, ut Numer.23.11.*

CAPUT XI.

Homines numero post diluvium aucti, & communi habitatione ac sermone utentes, cupiditate gloriæ & separationis metu conspirant, urbémque & turrim monstrosam ædificare incipiunt: quorum consilium Deus immissa linguarum confusione, familiisque per orbem disjectis abrumpit. Deinde posteri Schemi ad Abrahamum usque recensentur: cujus demum migratio, ex vocatione promissionibúsque Dei, cum patris morte describitur.

1 FUERAT enim universa terra sermonis ejusdem: & verba eadem *erant*.

2 Sed fuerat cùm ab Oriente profecti essent, & inuenta convalle in regione Schinhharis, habitarent ibi:

3 Ut dicerent [a] alter ad alterum, agedum, formemus lateres, & [b] excoquamus prorsus: sic erant eis lateres illi pro lapidibus, & [c] bitumen illius erat eis pro intrito,

4 (Nam dixerant, agedum, extruamus nobis vrbem & turrim, cujus fastigium *assurgat* in cœlum, vt [c] acquiramus nobis nomen: *videamus* ne dispergamur in superficiem terræ)

5 Descendens autem Jehoua, ad videndum illam vrbem & turrim quam extruebant filii hominis,

6 Dixerat Jehova, Ecce populus unus est, & idē sermo omnib. istis, hoc vero est [d] quod isti cœperunt facere: jam autem [e] non averterentur isti ab omni eo quod cogitauerunt faciendo?

7 Agedum, descendamus & confundamus ibi sermonem eorum, vt non intelligant [f] alter sermonem alterius.

8 Sic disperserat eos Jehova inde in superficiem totius terræ, desierántque extruere vrbem illam.

9 Propterea vocavit nomen ejus [g] Babelem, quia ibi confuderat Jehoua sermonem totius terræ, & inde disperserat eos Jehova in superficiem totius terræ.

10 Hæ *sunt* generationes Schemi. Schem natus centum annos, genuit Arpacschadum, biennio post diluvium.

11 Vixitque Schem, postquam genuit Arpacschadū, quingentis annis, quibus genuit filios & filias.

12 Arpacschad autem, cùm vixisset triginta quinque annos, Genuit Schelachum.

13 Vixitque Arpacschad, postquam genuit Schelachum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

14 Schelach autem cùm vixisset triginta annos, genuit Hheberum.

15 Vixitque Schelach, postquam genuit Hheberum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

16 Cùm autem vixisset Hheber triginta quatuor annos, genuit Pelegum.

17 Vixitque Hheber postquam genuit Pelegum, quadringentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.

18 Cùm autem vixisset Peleg triginta annos, genuit Rehhu.

19 Vixitque Peleg postquam genuit Rehhu, ducentis novem annis: quibus genuit filios & filias.

20 Cùm autem vixisset Rehhu triginta duos annos, genuit Serugum.

21 Vixitque Rehhu, postquam genuit Serugum, ducentis septem annis, quibus genuit filios & filias.

22 Cùm autem vixisset Serug triginta annos, genuit Nachorem.

23 Vixitque Serug, postquam genuit Nachorem, ducentis annis, quibus genuit filios & filias.

a Heb. *vir ad amicum suum.*
b Hebr. *comburamus in combustionem*
c Heb. *faciamus: ut accipitur infra 12.2. & Deu. 8.17. & 18.*
d Heb. *incipere ipsorum facere.*
e Heb. *non averteretur ab istis facere? Hypallage.*
f Heb. *vir labium amici sui: ut supra.2*
g *id est confusionem.*

24 Cùm

24 Cùm autē vixiſſet Nachor viginti nouem annos, genuit Terachum.
25 Vixitque Nachor, poſtquam genuit Terachum, centum novemdecim annis, quibus genuit filios & filias.
26 Cùm autem vixiſſet Terach ſeptuaginta annos, ʼgenuit ʼ Abramum & Nachorem, & Haranem.
27 Hæ itaq; ſunt generationes Terachi: Terach genuit Abramum & Nachorem & Haranem, Haran verò genuit Lotum.
28 Mortuus autem eſt Haran ʼ in conſpectu patris ſui, [h] in ſolo natali ſuo, ʼ Ure Chaldæorum.
29 Abram quoque & Nachor acceperunt ſibi uxores: nomen uxoris Abrami *eſt* Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, ʼ Milca ʼ filia Haranis, patris Milcæ & patris Jiſcæ.
30 Erat autē Sarai ſterilis, ideò non *erat* ei proles.
31 ʼ Aſſumens autem Terach Abramum filium ſuum, & Lotum filium Haranis nepotem ſuum, & Sarai nurum ſuam uxorem Abrami filii ſui, ʼ egreſſi ſunt una Ure Chaldæorum ad proficiſcendum in regionem Cenahhani: ſed cùm perveniſſent ʼ Charanem, ʼ manſerunt ibi.
32 Erántque dies Terachi ʼ ducentorum quinque annorum, cùm mortuus eſt Terach Charane.
33 ʼ Dixerat enim Jehova Abramo, [i] Abi e terra tua, id eſt *ſolo* natali tuo & e domo patris tui, ad eam regionem quam oſtendam tibi.
34 Et efficiam te ʼ *patrem* genti magnę, ac ʼ benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum: adeóque *jam eſto* ʼ benedictio.
35 ʼ Etiam benedicam benedicentibus tibi, qui verò maledixerit tibi, ei maledicam: & ʼ benedictę erunt in te omnes familię terrę.

[h] Heb. *in terra cognationis ſuæ, ut infra 33.*

[i] Heb. *vade tibi: Pleonaſmus cum verbis actionis ἀμελχεβάτα frequens.*

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Per hyſteroſin cauſam & initiū hiſtoriæ, quæ ſuperiore capite continetur, explicat: quod genus hyſteroſeōn in cauſarum explicationibus eſt frequentiſſimum.* 2 Ab Oriente] *ex montibus Ararati, vbi ſubſtiterat arca, ſupra 8.4.* 3 Bitumen illius] *convallis videlicet, id eſt Babylonicum: hoc enim teſtatur Plinius lib. 35. nat. hiſt. cap. 15. adhibitū ferruminandus Babyloniæ muris, uſum præbuiſſe calcis.* 4 Dixerant] *inter ſe deliberaverant.* In cœlum] *Hyperbole, qua maxima altitudo ſignificatur, ut Deuter. 1.27.* 5 Deſcendens] *humanitus dictum, ut ſuprà 1.26. & infra. 7.* 6 Ecce popu.] *q.d. duobus iſtis freti hoc opus machinati ſunt, communitate habitationis & linguæ.* Hoc verò] *id eſt, huc uſque opus ſuum perduxerunt: tempus eſt ut illorum conatus impediam.* 7 Confundamus] *itáque efficiamus ut opus intermittatur & homines diſpergantur.* 10 Hæ ſunt gen.] *variam poſteritatem Schemi & habitationes ejus ſuprà dixit: hîc recenſentur filii Dei, ad hiſtoriæ fidem, temporum ſeriem, Eccleſiæ continuationem, & Chriſti genus cognoſcendum.* 26 Genuit] *gignere cœpit, ut ſuprà 5.32.* Abramum] *hic primus inter filios Terachi nominatur, ut Dei filius, quia de eo præcipuè ſermo habendus eſt: etſi non propterea primo genitus exiſtimandus eſt, ſicut etiam de Schemo obſervatum eſt ſupra 10.21. Abramus enim (ut ex 12.1. infrà patet) natus eſt cùm pater ageret annum. 130. ſiquidem pater anno 205. Charane mortuus eſt, infrà ver. 32. ac proinde Abram 60. annis primogenito Harane junior fuit.* Nachorem & Haranem] *inverſo naturæ ordine nominat, quia a minimo inceperat, ut Matth. 1.1. Horum autem meminit propter ſequentem hiſtoriam, ut intelligatur qua ratione Lot ad Abramum attineat, & ut origo uxorum Jitzchaki & Jahhakobi conſtet.* 28 In conſpectu] *id eſt, vivo & præſente patre, ut Num. 3.4.* Ure] *hiſtoricis Orchoë.* 29 Milca] *avia Ribkæ uxoris Jitzchaki, infra 22.23. proavia Rachelis & Leæ, infra 29.* Filia Haranis] *hinc colligimus Haranem fuiſſe natu maximum, eo quòd filia ejus apta fuiſſe legitur, ut matrimonio fratri ejus Nachori jungeretur.* 31 Aſſumens] *poſtquam Deus Abramum vocavit infrà. 33. & Act. 7. Sunt enim hæc per anticipationem dicta.* Egreſſi ſunt] *id eſt, Terach Abramum Ure Chaldæorum eduxit, comitémque profectionis ei ſe adjunxit, ut Deo filium vocanti obtemperaret. Hinc autem incipiunt illi 430. anni, quibus exactis Jiſraëlitæ ex Aegypto educti leguntur Exodi 12.41. & quos Paulus Galat. 3.17. interceſſiſſe ait inter promiſſionem & legem.* Charanem] *Charras in Meſopotamia.* Manſerunt ~~ibi~~] *quaſi 5. annos, qui inter vocationem* Ure, *& profectionem Charane intervenerunt. Dicitur enim infrà 12.1. Abram fuiſſe 75. annos natus, cùm inde exiret.* 32 Ducentorum quinque] *ex quibus ſi 75. annos Abrami Charane exeuntis detrahas, ſupererunt 130. anni: quot annos vixiſſe Terachum neceſſe eſt cùm Abramum gigneret, ut ſuprà 26. diximus.* 33 Dixerat en.] *Cauſa ſuperioris profectionis exponitur per hyſteroſin, qualem ſuprà obſervavimus verſu. 1. Quamobrem tres hoſce verſus cum ſuperioribus conjunximus. vide infra 15.7. & Act. 7.2. & 3.* 34 Patrem] *adjecimus ex 17.3. & 4. infrà.* Benedicam] *rebus corporalibus & ſpiritualibus, Rom. 4.11. &c.* Benedictio] *id eſt, ſummè benedictus, ut ſuprà 3.6. Auxeſis.* 35 Etiam bened.] *q.d. tanta commiſſa eſt tibi benedictio, ut propter eam ſim communes tecum amicos & inimicos habiturus.* Benedictæ erunt] *id eſt, tibi per fidem inſitæ participes fient harum promiſſionum benedictionúmque tecum: Galat. 3.8. Act. 3.25.*

Caput XII.

Abram in peregrinatione imperata pergens Cenahhanæam petit: inde propter famem migrans aliò, uxorem ad tempus amittit, deinde inviolatam recuperat, boniſque propter eam cumulatus, fide publica incolumis inde decedit.

1 Cùm autem abiret Abram Charane, ſicut dixerat ei Jehova, abivit quoque cum eo Lot (erat autem Abram natus ſeptuaginta quinque annos, [a] cùm inde exiret)
2 Aſſumpſit enim Abram Sarai uxorem ſuam & Lotum filium fratris ſui, cum univerſis facultatibus ſuis quas [b] comparaverant, & animis quas acquiſierant Charane: qui profecti ut venirent in regionem Cenahhani, tandem pervenerunt [c] in eam.
3 Et tranſivit Abram per regionem ipſam vſque ad locum ʼ Schecemi, vſq; ad planitiem ʼ Morę: erat autem ʼ Cenahhanæus tum in ea regione.
4 Quamobrem apparens Jehova Abramo, dixit, Semini tuo dabo hanc ipſam regionem: tum extruxit ibi altare Jehovę qui apparuerat ei.
5 Poſteà refixit *tentorium* inde ad montem *profecturus*, verſus Orientalem plagam ʼ Beth-elis, ubi tetendit tentorium ſuum, Beth-eli [d] ab Occidente, & Hhai ab Oriente: extructóque ibi quoque altari Jehovæ, invocavit nomen [e] ejus.
6 Deinde profectus eſt Abram [f] continenter pergendo, ʼ ad Meridianum tractum *Cenahhanæ*.

[a] Heb. *cùm exiret Charane: antecedens pro relativo ad emphaſin: ut infrà 2. & 5. & 16.16.*
[b] Heb. *fecerant.*
[c] Heb. *in regionem Cenahhani: ut ſuprà 1.*
[d] Heb. *a mari: ſic vocatur Occidens, propter mediterraneū mare, quod eſt ab Occidente Cenahhanæ.*
[e] Heb. *Jehovæ: ut ſuprà 1.*
[f] Heb. *eundo & proficiſcendo: vide ſuprà 8.3.*

7 Erat

7 Erat autem fames in ea regione: quapropter descendit Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur illic, quia gravis *erat* fames in ea regione.

8 Fuitque cùm [g] venisset prope Aegyptum, ut diceret ad Sarai uxorem suam, Ecce, ' nunc novi mulierem pulchram esse te:

9 Erit itaque, cùm videntes te Aegyptii dixerint, hæc uxor ejus est, ut occidant me & te vivam conservent.

10 Dic quæso ' sororem meam esse te, ut bene sit mihi propter te, & vivat anima mea tuâ causâ.

11 Sic fuit ingresso Abramo in Aegyptum, cùm viderent Aegyptii mulierem illam pulchram esse valde,

12 Videntésque eam ' Principes Parhhonis laudarent eam apud Parhonem: vt sublata mulier illa ' *perduceretur* in domum Parhhonis.

13 Qui Abramo ' benefecit propter eam, adeò ut fuerint ei oves & boves & asini, servi quoque & ancillæ, asinæque & cameli.

14 ' Inflixit autem Jehova Parhhoni plagas magnas & domui ejus, [h] propter Sarai uxorem Abrami.

15 Quamobrem vocavit Parhho Abramum, ac dixit, ' quid hoc *est quod* fecisti mihi? quare non indicaveras mihi uxorem tuam esse hanc?

16 ' Quare dixisti, soror mea est? ut accepturus fuerim eam mihi in uxorem: jam itaque ecce uxor tua, recipe *eam*, & abi.

17 Tunc dedit mandatum de eo Parhho hominibus *certis*, qui dimiserunt eum, uxorémque ejus, & quicquid *erat* ei.

g Heb. *appropinquasset veniendo, vel ad veniendũ in Aegyptũ: verbum infinitivo junctum significationem adverbii obtinet*

h Heb. *super re Sarai.*

ANNOTATIO.

3 Schecemi] *id est, ubi posteà fuit urbs Schecem, de qua infrà* 33.18. More] *idem Deut.* 11.30. *More autem proprium nomen possessoris existimatur, sub hæc tempora.* Cenahhanæus] *hoc est, nihilominus in speciem videbat Abram, quàm quod promissum erat, & tamen percipiebat fide.* 5 Beth-elis] *per anticipationem, tum enim dicebatur Luz, infrà* 28.19. 6 Meridianum tra.] *qui spectat Aegyptum: quare invadente fame in Aegyptum potius quàm aliò migravit.* 8 Nunc] *cùm Meridianas istas fœminas contemplor, & te cum illis comparo.* 10 Sororem] *ut quæ avum communem secum habuerit: vide infrà* 20.12. *non petit ab uxore ut mentiatur, falsum ajens aut negans verum, sed tantùm ut veri partẽ dicens, partémq; reticens, ipsum a periculo liberet.* 12 Principes Par.] *id est, aulici.* Perduceretur] *Metalepsis, quam supplevimus: nam verbum hoc superiore includitur, ut peregrina syntaxis confirmat.* 13 Benefecit] *nam his etiam medius implet Deus promissiones suas, suprà* 11.34. 14 Inflixit] *cùm propter violentum raptum Sarai, tum ut morbo correptus libidinem suam explere non posset.* 15 Quid hoc] *Culpam omnem in Abramum rejiciens, se a culpa alienum dicit, non cogitans Deo perspectas esse sordidas cogitationes suas, neque quàm tyrannicè sua potestate abusus sit, aut erga peregrinos inhumanus fuerit expendens.* 16 Quare dixisti] *ad hanc interrogationem non respondet Abram, ut infra* 20. *quia Rex iratus uxorem restituendo abire eum jubet, nec responsum expetit: nam hæc increpantis, ac non sciscitantis aut interrogantis verba sunt.*

CAPUT. XIII.

Abram & Lot eò redeunt unde fame depulsi fuerant: sed adeò auctis opibus ut eadem regio pecori amborum alendo non sufficeret, separari alter ab altero coguntur. Posteà Abramo terræ & numerosæ posteritatis promissio plenius a Deo renovatur.

1 ASCENDIT itaque Abram ex Aegypto ipse cũ uxore sua, & quicquid *erat* ei, Lot quoq; cum eo ad Meridianum tractum *Cenahhanæ*.

2 (Erat autem Abram gravis valde, pecore, argento, & auro)

3 Posteà ivit ' itineribus suis a Meridiano tractu usq; Beth-elẽ, ad locum usq; illum ubi fuerat tentorium ipsius ' antè, inter Beth-elem & inter Hhai,

4 Ad locum illius altaris quod fecerat ibi prius: vbi invocavit Abram nomen Jehovæ.

5 Quinetiam Loto qui ibat cum Abramo, erant greges & armenta & ' tentoria.

6 Itaque non ferebat eos terra illa ut habitarent simul: nam erant facultates eorum multæ, adeò ut non possent habitare simul,

7 Essetque contentio inter [a] pecuarios Abrami, & inter pecuarios Loti: ' Cenahhanæus enim & perizzeus tunc habitabat in terra illa.

8 Dixit ergo Abram ad Lotum, Ne quæso sit cõtentio inter me & inter te, aut inter pastores meos & inter pastores tuos: nam viri fratres sumus,

9 Nonne universa hæc terra [b] tibi exposita est? separa te quæso a me: si sinistram versus *discesseris*, tum dexteram petam, sin antem dexteram versus, sinistram petam.

10 Cùm itaq; Lot sublatis oculis suis animadverteret totam planitiem Jardenis, quà venis ' Tzohharem, totam esse irriguam, sicut ' hortus Jehovæ, sicut terra Aegypti, antequàm perderet Jehova Sedomum & Hhamoram:

11 Elegit sibi Lot totam planitiem Jardenis, & profectus est Lot Orientem versus: sic separaverunt se [c] alter ab altero.

12 Abram habitabat ' in regione Cenahhani: Lot verò habitabat in civitatibus illius planitiei, tentoria movens ' Sedomum usque,

13 Quamvis [d] Sedomitæ *essent* mali & peccatores ' coram Jehova valde.

14 Jehova autem edixit Abramo, postquam separavit se Lot ab eo: attolle nunc oculos tuos, & circumspice ab isto loco ubi es, ad Septentrionem, & ad meridiem, & ad Orientem, & ad Occidentem.

15 Nam totam hanc regionem quam vides tibi dabo, id est, semini tuo usq; ' in seculum.

16 Et reddam semen tuum *numerosum* ' sicut pulverem terræ: vt si possit quisquam numerare pulverem terræ, etiam semen tuum numerari possit.

17 Surge, perambula regionem hanc in longitudinem ejus & latitudinem ejus, nam tibi daturus sum eam.

18 Movit ergo tentoria Abram, veniensq; habitavit in ' planitie Mamræ, quæ *est* ad Chebronem, ubi extruxit altare Jehovæ.

a Heb. *pastores gregis Abrami, & inter pastores gregis Loti.*

b Heb. *coram te est: sic infra* 20.15. & 34.10.

c Heb. *vir a fratre suo.*

d Heb. *homines Sedomi.*

ANNO-

ANNOTATIO.

3 Itineribus suis] *quibus in Aegyptum antè descenderat, ut quae ipsi jam essent cognita.* Antè] *suprà.* 12.5. 5 Tentoria] *id est, domestici multi: Synecdoche. Haec autem dicuntur de Loto Abrami consanguineo, amico, & peregrinationis comite, ut appareat veritas promissionis Dei, qua dixerat se amicum fore amicis Abrami, suprà.* 11.35 7 Cenahhanaeus] *hoc est, isti ut possessores regionis, meliorē pascuorum partem suo pecori retinebant: ex quo fiebat ut peregrini Abram & Lot pascuorum penuria laborarent, ac pecuarii inter se contenderent.* 10 Tzohharem] *per anticipationem, tum enim dicebatur Belahh, infrà.* 14.2. & 19.21. Hortus Jehovę] *in Hhedene, suprà.* 2. 12 In regione Cena] *id est, missis Perizzaeorum montanis, cotinuit se in campestribus quae possidebat Cenahhan.* Sedomum usque] *ubi sedem fixit, infrà* 14.12. & 19.1. 13 Coram Jehova] *vide suprà* 6.11. 15 In seculum] *ex conditione quae est Deut.* 4.25. & 26. *nam neque istud tempus, quo Abrami semen terram illam non possedit, huic promissioni opponi potest, neque* 70. *anni captivitatis, quibus ab Assyriis & Babyloniis possessa est.* 16 Sicut pulv.] *hyperbole, quam sequentia explicant.* 18 Planitie Mamrae] *diversa a planitie Morę de qua suprà* 12.3 *nam hęc Schecemo, illa Chebroni juncta est: nomen autem habet a possessore, de quo infrà.* 14.13.

CAPUT XIIII.

Lotum in direptione Sedomi captivum abductum cum facultatibus liberat Abram, cui victori Reges honorem deferunt. Ipse hac liberatione contentus nihil sibi ex prēda quērit aut oblatum accipit: sed tantùm victoriē autorem Deum oblatis decimis agnoscit, & socius belli quod jus postulat relinqui curat.

1 FUIT autem, temporibus Amraphelis Regis ᵃSchinhharis, Arjoci Regis Ellasaris, Cedor-lahhomeri Regis Hhelami, & Tidhhalis Regis Gentium,

2 Ut gererent *isti* bellum contra Berahhum Regem Sedomi, & contra Birschahhum Regem Hhamorae, Schinabum Regem Admę, & Schemeberum Regem Tzebojimorum, Regemq; Belahhi, ipsa *jam est* Tzohhar.

3 Omnes hi junxerunt *copias* ad ᵃvallem Siddimorum, quae *jam est* mare salsum.

4 Duodecim annos servierant Cedor-lahhomero, tertiodecimo autem anno rebellarant.

5 Quapropter decimoquarto anno veniens Cedor-lahhomer, & Reges qui *erant* cum eo, percusserant ᵃRaphaeos ᵃHhaschterothis Karnajimorum, & Zuzęos Hami, & Emęos in planitie *ad* ᵃKirjathajima,

6 ᵃChoręos quoque in monte suo Sehhire, usque ad planitiem ᵃParanis quae *est* juxta desertum:

7 Deinde reversi venerant Hhen-mischpatum, ipsum *jam est* Kadesch, & percusserant totum agrum *qui nunc est* ᵃHhamalekitarum, etiàmque Emoręum illum qui habitabat ᵃChatzatzone thamaris:

8 Cùm procedens Rex Sedomi, & Rex Hhamorae, & Rex Admae, & Rex Tzebojimorum, & Rex Belahhi, ipsa *est* Tzohhar, instructi inierunt contra eos prēlium in valle Siddimorum,

9 *Nempe* contra Cedor-lahhomerū Regem Hhelami, & Tidhhalem Regem Gentium, & Amraphelem Regem Schinhharis, & Arjocum Regem Ellasaris: quatuor hi Reges *erant* contra illos quinque:

10 (Vallis autem Siddimorum ᵃ referta erat puteis bituminis) sed fugientes Rex Sedomi & Hhamorae ceciderunt illuc, residui verò ad montana fugerunt.

11 Accipientes itaque illi omnes facultates Sedomi & Hhamorae, omnemq; commeatum earum, ut abirent:

12 Ceperunt quoque Lotum filium fratris Abrami cum facultatibus ejus, & abierunt: nam ipse habitabat Sedomi.

13 Veniente autem quodam qui evaserat ut nunciaret Abramo ᵃHhebręo: habitanti in planitie Mamrae Emoraei fratris Eschcolis & fratris Hhaneri, qui erant foederati Abrami:

14 Cùm audisset Abram captivum esse agnatum suum,ᵇ armavit ᶜ vernas suos ᵃinstructos trecentos octodecim, & persecutus est illos ᵃDanem usq;.

15 Ubi ᵃdistribuens se contra illos noctu ipse & servi ejus, percussit illos: persecutúsq; est eos usq; ᵃChobam, quae *est* a sinistra ᵃ Dammescheko.

16 Sic reducens omnes facultates, etiam Lotum agnatum suum cum facultatibus ejus reducebat, & mulieres quoque ac populum.

17 Quare egressus est Rex Sedomi obviam ei, postquam rediit a caede Cedor-lahhomeri & Regum qui fuerant cum eo, ad vallem ᵈSchavae, ipsa *jam est* ᵃvallis Regis.

18 ᵃMalci-tzedek autem Rex Schalemi ᵃproferens panem & vinum (qui etiam ᵃerat sacerdos Deo forti excelso)

19 Benedixerat illi dicens: Benedictus Abram Deo forti excelso, possessori coeli & terrę:

20 Et benedictus Deus fortis excelsus, qui tradidit hostes tuos in manum tuam: dabátque ei *Abram* decimam ex omnibus.

21 Quapropter dixit Rex Sedomi ad Abramum, da mihi ᵉ animas, facultates verò accipe tibi.

22 Tum dixit Abram ad Regem Sedomi, ᵃExtuli manum meam ad Jehovam Deum fortém excelsum, possessorem coeli & terrae,

23 ᵃ*Dira mihi imprecans* si accepero ᵃ a filo usque ad corrigiam calciamenti, ac proinde si *accepero* ex ulla re quae tua sit: ut non dicas, Ego ditavi Abramum.

24 ᵃPenes me nihil, tantùm quod comederunt hi famuli, & pars horum virorum qui profecti sunt mecum, *eorum esto*: Hhaner, Eschcol, & Mamre, ipsi accipiunto partem suam.

a Hebr. *putei putei bituminis cuiusmodi substantivorū anadiplosi Hebręi interdum rei multitudinem exprimunt: ut Exo.* 8.10. *Judi.* 5.30. *Jirme.* 2.13.

b Hebr. *fecit ut evaginarent instructi sui, id est, comparavit ad pugnam capessendam.*

c Heb. *natos domi suae: ut infrà.* 15.3.

d *id est, planam, ęquam.*

e Hebr. *animam: Enallage numeri, id est, homines mihi subditos, qui in tuam potestatem venerunt.*

ANNOTATIO.

1 Schinhharis] *De Schinhhare & Hhelamo, vide suprà.* 10.10. & 22. 3 Vallem Sidd.] *ubi erant sitę Sedom & reliquae ciuitates: quibus eversis facta est mare salsū, quę etiā mare mortuū & lacus Asphaltites dicitur.* 5 Raphaeos] *populos ex posteris Cenahhani, infrà.* 15.20. Hhaschterothis Karnaj.] *sive Hhaschterothus simpliciter, Jehoschu.* 13.31. Kirjathajima] *de quibus Nu.* 32.37. & *Jehoschu.* 13.19. 6 Choraeos] *incolas Sehhiris, antequā a posteris:*

Hhesavi

*Hhesavi occuparetur: Deu.*2,22. Paranis] *civitatis montisq; nomen, historicis Pharana: Num.*13.1.7.*& Deu.*33 2. Hhamalekitarum] *anticipatio: vide infrà* 36.12. Chatzatzone tham] *sive Hhen-gedi, historicis Engadda, oppidum ad mare mortuũ.*2.*Chronic.*20.2. 13 Hhebręo] *ex posteris Hheberi, supra* 10.21. 14 Instructos] *cùm de jure hujus expeditionis, tum de religione informatos.* Danem] *locũ vbi fons est, ad radices Libani intermino septentrionali terræ Jisraëlitarum, sub quo posteà oppidũ fuit, primũ Lajisch sive Leschem, deinde Dan, postremò Cęsarea Philippi appellatum: de quo Jehoschu.*19.47.*& Judic.*18.15 Distribuens se] *id est, suas & fœderatorũ copias.* Chobam] *Opoton in Phœnicia.* Dammeschcko] *Damasco, unde regio Damascena.* 17. Vallis Regis] *non procul a Jeruschalajimis.*2. *Schemu.*18.18. 18 Malci-tzedek] *regulus Cenahhanęæ, sedẽ habens Schalemi, quæ posteà Jeruschalajima, Psal.*76.3. Proferens p.] *id est, exiens Abramo obuiam adduxerat commeatum: nusquam enim verbum Hæbręum legitur pro offerendi verbo.* Erat sacerdos] *causam ostendit humanitatis erga Abramum, benedictionis qua illum & Deum prosecutus est, ac postremò decimarum quas obtulit Abram.* 22. Extuli manũ] *id est, cùm ad bellum profecturus Dei auxilium implorarẽ, iuramento me obstrinxi: synecdoche signi & rei significatæ.* 23 Dira mihi] *Aposiopesis in juramentis usitatissima, ut infrà* 21.23. A filo, &c.] *Prouerbialis formula de rebus vilissimis & nullius pretii: a quibus qui se abstenturum dicit, confirmat multò magis a maioribus & pretiosioribus sibi temperaturum esse.* 24 Penes me] *sic infrà* 41.16.

CAPUT. XV.

Deus cum Abramo nondum liberos habente iniens fœdus adhibitis symbolis, superiores promissiones confirmat de sua protectione & posteritate numerosa, quam post definitum 400. *annorum tempus se in promissæ terræ possessionem missurum pollicetur.*

1 [a] HIS rebus transactis, fuit sermo Jehovę ad Abramum per visionem, dicendo, ne timeas Abram: ego clypeus *sum* tibi, merces tua ampla *est* valde.

2 Cui dixit Abram, Domine Jehova, quid dares mihi, cùm ego incedam liberis carens, & [b] is cui relinquetur domus mea *sit* Dammaskenus Elihhezer?

3 Amplius dixit Abram, en mihi non dedisti semen: unde ecce [c] verna meus, is hęres meus futurus est.

4 Tum ecce sermo Jehovę fuit ad eum, dicendo, iste non erit tuus hęres: sed qui exibit e visceribus tuis, is erit hęres tuus.

5 Quare postquam eduxerat eum foras, dixit, intuere nunc versus cœlum, & numera ipsas stellas, si poteris numerare eas: dixitque ei, sic futurum est semen tuum.

6 Tunc credidit Jehovę, qui imputavit ei illud ad justitiam.

7 (Dixerat enim ad eum, Ego *sum* Jehova, qui eduxi te Ure Chaldęorum, vt dem tibi regionem hanc ad possidendum eam hęreditariò.

8 Et *Abramo* dicente, Domine Jehova, quo cognoscam me hęreditariò possessurum eam?

9 Edixerat ei, sume mihi vitulam triennem, & capram triennem, & arietem triennem, turturémque & pullum columbarum.

10 Ideoq; Abram his omnibus sumptis ei & dissectis per medium, collocaverat dimidiatam cujusque partem e-regione suæ alterius, aves verò non dissecuerat.

11 Eas autem volucres que descendebant super cadavera ista, dum abegisset Abram,

12 Fuerat sole inclinante, ut altus sopor invaderet Abramum: & ecce terror & tenebrę magnę pervadentes eum).

13 Dixit, inquam, Jehova Abramo, [d] scito certò peregrinos fore posteros tuos in terra non sua, & ejus *incolis* seruituros, qui affligent eos: idq; quadringentos annos:

14 Atque etiam gentem illam cui servierint, me judicaturum esse, & posteà egressuros illos cum facultatibus magnis:

15 Te verò venturum ad patres tuos cum pace, sepultum iri in canitie bona:

16 [e] Progeniem autem quartam huc reversuram, eo quòd non sit completa iniquitas Emoręi adhuc.

17 Fuitque condito jam Sole, cùm cęca nox esset, ut ecce furnus *appararet* fumans, & lampas ignis, quibus transibat inter segmenta illa.

18 Hoc die pepigit Jehova fœdus cum Abramo, dicendo, Semini tuo dedi regionem hanc, a flumine Aegypti usque ad flumem illud magnum, flumen Euphratis:

19 Kenęos, & Kenizzæos, & Kadmonęos,

20 Et Chittęos, & Perizzęos, & Raphaæos,

21 Et Emoræos, & Cenahhanęos, & Girgaschæos, & Jebusæos.

[a] Hebr. *post has res.*
[b] Heb. *filius derelictionis domus meæ, id est hęres extraneus, ac (ut Jurecoss. loquuntur) non suus.*
[c] Heb. *filius domus meæ, ut suprà* 14. 14.
[d] Heb. *sciendo scito q. semen tuum, &c.*
[e] *vel ætatem quartam.*

ANNOTATIO.

1 Clypeus] *defensor tuus ab hostium impetu, odio, invidia, & violentia.* Merces t.] *q.d. etsi rei a te gestæ fructum neque tibi ipse servasti, neq; oblatum accepisti, contrà populi pio tuo erga se officio abutuntur ad ludificandum te: tamen apud me reposita est tibi felicitatis merces. Hæc ita accipienda esse ostendit Abrami responsio.* 2 Quid dares] *q.d. quorsum dares, & quid mihi proderit, si prole caream?* Incedam] *id est, vitam transigam* ἄτεκνος *ad mortem properans.* 4 E viscerib.] *id est, ex te nascetur: synecdoche.* 6 Ad justitiam] *sic reddimus ex Psal.*106. 31.*& Rom.*4. 9. *hoc est, eum quamvis justitia carentem pro justo habuit, numeravitq; in justitiæ loco, quòd promissiones firma fide amplexus est.* 7 Dixerat] *Hyperbaton usq; ad ver.*13. *quare hæc quæ ante promissionem gesta sunt, parenthesi inclusimus.* Ego sum Jeh.] *Exordium in promissionibus frequens ad faciendam de illis fidem, a natura Dei, quæ ex se est, & aliis dat esse.* 9 Mihi] *usurpatio ista ad promissiones confirmandas. De hoc ritu Jerem.* 34.18.*& nonnihil apud profanos quoq; autores legitur.* 13 Terra non] *Cenahhanea, & Aegypto.* Seruituros] *eorum imperio subditos fore.* Quadringentos] *hic numerus incipit a nato Jitzchako, ex quo Abram consecutus est promissionis semen: & præcisè impletur cùm Jisraëlitæ ex Aegypto educuntur.* 14 Judicaturum] *puniturum.* Egressuros] *a seruitute quâ ab Aegyptiis premebantur.* Cum facult.] *vide Exo.*3.21.*&* 12.36. 15 Venturum ad patres] *periphrasis mortis: quod alibi dicitur aggregari ad populos suos, ut infrà* 25.8. Cum pa.] *non afflictus sub alieno imperio, vt posteri.* Canitie bo.] *id est diuturna senectute,*

ætute,& non morbosa. 16 Progeniem autem qu.] *id est,quartos ab ingredientibus in Aegyptum,prout factum est; Caleb enim quartus fuit a Jehuda qui in Aegyptum descenderat, & filii Moschis & Aharonis ex tribu Levi quarti fuerunt a Keatho,qui inter descendentes in Aegyptum numeratur,infra* 46.11. Emoræi] *id est,Cenahhanæorum quos in fine cap.enumerat: Synecdoche.* 17 Transibat] *videlicet Deus,ut moris erat iis qui promissa externis symbolis confirmabant,ut Jirme.*34.18.*&* 19. 18 Dedi] *hoc est,inviolabili decreto adjudicavi, etsi executionem in quadringentesimum annum differo.* A flumine] *complementum sub Davide & Scholomone vide* 2.*Schemu.*8.*&* 2.*Chron.*9.

CAPUT XVI.

Sarai sterilis desiderio seminis benedicti ex Abramo suscipiendi, ei ancillam suam jungit, quæ ex hero gravida heram spernit superbè, ab eaq; repressa fugit: sed ab Angelo promissionibus adducta, ut ad heram rediens redigi se in ordinem cogat,reversa hero parit Jischmahhelem.

1 CUMQUE Sarai uxor Abrami non pareret ei (erat autem ipsi ancilla Aegyptia, cujus nomen Hagar)

2 Dixit Sarai ad Abramũ, Ecce "nunc," occlusit me Jehova ne parerem: nunc *itaque* congredere cum ancilla mea, fortassis liberos consequar ex ea: annuitq; Abram voci Sarai.

3 Tunc accipiens Sarai uxor Abrami Hagaram Aegyptiam ancillam suam, [a] exactis decem annis ex quo habitabat Abram in regione Cenahhani,dedit eam Abramo viro suo,*ut esset* ei pro uxore.

4 Sic congressus est cum Hagara, quæ concepit: cumque videret se concepisse, levis habita est hera ejus in oculis ejus.

5 Quapropter dixit Sarai ad Abramum, "[b] injuria *quæ fit* mihi,in te *recidat:* ego posui ancillam meam in sinum tuum, quæ cùm vidit se concepisse, levis habita sum in oculis ejus: "judicet Jehova inter me & inter te.

6 Dixit autem Abram ad Sarai, ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod videtur bonum in oculis tuis: afflixit ergo eam Sarai, ita ut fugeret a facie ipsius.

7 Sed inveniens eam Angelus Jehovæ juxta fontem aquarum in deserto, juxta fontem illum *qui est* in via *ad* "Schurem,

8 Dixit,Hagar ancilla Sarai," undénam advenis, & quónam itura es? quę dixit, a facie Sarai heræ meę ego fugio.

9 Tum dixit ei Angelus Jehovę, Revertere ad heram tuam, & [c] abjice te sub manus ejus.

10 Iterum dixit ei Angelus Jehovę, [d] valde multiplicabo semen tuum: adeò ut non possit numerari prę multitudine.

11 Prætereà dixit ei Angelus Jehovæ,ecce tu pręgnans es, & [e] propediem paritura filium: illius ergo nomen vocato [f] Jischmahhelem, eo quòd attendit Jehova ad afflictionem tuam.

12 Ipse autem erit "ferus homo," cujus manus *erit* contra omnes, & manus omnium contra eum: & "coram omnibus fratribus suis habitabit.

13 Idcircò vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis se,tu *es* fortis *Deus* [g] visionis: dicebat enim, nonne etiam "jam video" post videntem me?

14 Et vocat *quisque* puteum illum, puteum "[h] Lachai, roi: ecce is *est* inter "Kadeschum & Beredum.

15 Peperit itaque Hagar Abramo filium,vocavitq; Abram nomen filii sui quem peperit Hagar Jischmahhelem.

16 Erat autem Abram natus octoginta sex annos, cùm pareret Hagar [i] ipsi Jischmahhelem.

[a] Heb.*a fine decem annorum.*

[b] Heb.*injuria mei super te.*

[c] Heb. *affligete,id est,patere te affligi.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo.*

[e] *Vox Hebræa ex duobus temporib. composita paulò post futurum tempus significat, hic & Jud.*13.7

[f] *id est,attendit* Deus *fortis.*

[g] *nomen esse, non participium, vocis Hebrææ prima vocalis indicat.*

[h] *id est,viventis, videntis me.*

[i] Heb.*Abramo: vide suprà* 12.1.

ANNOTATIO.

2 Nunc] *qua nunc ætate sum(erat enim* 75.*annos nata) intelligo Deum voluisse mihi sterilitatem afferre.* Occlusit me] *id est,uterum meum,ut infrà* 20.18.*Synecdoche.* 5 Injuria] *Expostulatio hæc nata ex eo videtur, quòd Abram ancillæ insolentiam non corrigeret.* Judicet] *declaret uter nostrûm a culpa alienus sit.* 7 Schurem] *versus Aegyptum,unde oriunda erat: vide Exo.*15.22. 8 Unde adv.] *vide suprà* 3.9.*annot,* 12 Ferus] *bellicosus & formidabilis,de quo vide Gen.*21.20. Cujus ma.] *id est, posteritas ejus bellum movebit omnibus, & bello vicissim ab omnibus petetur.* Coram omn.] *hoc est, tantus erit gentis numerus ac potentia, ut latissimam regionem sit occupatura,& terminos suos ad omnium fratrum suorum fines productura: vide infrà* 25.17. 13 Jam video] *id est,lucem hanc aspicio & vivo: Synecdoche,unius functionis vitæ pro tota vita,cui similis est Exod.*24.11 *&* 1.*Schem.*14.28. *Miratur enim se post Dei visionem vivere: quia a conspectu Dei aut Angeli mortem secuturã putabant,ut infrà* 32.30.*& Judic.*13.23. Post viden.] *id est,postquam Angelus,cui nota eram,mihi apparuit.* 14 Lachai,roi] *Separantur hæc duo distinctionis nota,licet unius rei sint nomina,quia diversa respiciunt: nã puteum viventis vocat respectu sui, quia viva remansit post Angeli conspectum; videntis verò respectu Angeli,propter beneficium sibi in ea apparitione collatum.* Kadeschum] *sive Kadeschum barnehhæ,unde exploratores missi: Numer.*32.8.*& Deuter.*1.19.

CAPUT XVII.

Deus cum Abramo sempiternum fœdus in semine Jitzchaki ex Sarai nascituri iniens, signum Circumcisionis instituit,utriusque conjugis nomen ad promissionis monimentum mutat,& priori filio in gratiam patris se fauturum pollicetur: quod fœdus Abraham fide & obedientia amplexus, sibi suisque omnibus notam hujus fœderis ex Dei jussu apponit.

1 CÙM autem Abram natus esset nonaginta novem annos, apparuit Jehova Abramo, dixitq; ad eum,Ego *sum Deus* "fortis [a] omnipotens: continenter "ambula coram me, & esto integer.

2 Et [b] sanciam fœdus meum inter me & inter te: & "multiplicabo te quàm-plurimùm.

3 Tum "procidente Abramo super faciem suam, "locutus est cum eo Deus, dicendo:

4 De me, ecce fœdus meum tecum: quòd eris "in patrem, *& quidem* multitudinis gentium.

5 Nec vocabitur ultrà nomen tuum Abram: sed erit nomen tuum "Abraham, quia patrem multitudinis gentium" reddidi te:

[a] Heb *Schaddai, id est, qui sum sufficiens.*

[b] Heb. *dabo, id est, ponam.*

6 Fœcundabo enim te quam-plurimum, reddens te *in gentes multas, & Reges ex te prodibunt.
7 Stabilio autem fœdus meum inter me, & inter te ac inter semen tuum post te per ætates suas, in fœdus *perpetuum: *me esse tibi in Deum, & semini tuo post te.
8 *Daturumque tibi & semini tuo post te regionem *peregrinationum tuarum, totam regionem Cenahhani, in possessionem perpetuam: denique fore illis in Deum.
9 Ad Abrahamum verò dixit Deus, *tu autem fœdus meum servato, tu *inquam*, & semen tuum post te per ætates suas.
10 Hoc *est* *fœdus meum *inter me, & inter vos & inter semem tuum post te, quod servabitis, [c] ut circumcidatur vobis *omnis mas.
11 Circumcidite igitur carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & inter vos.
12 Omnis, inquam, mas circumciditor vobis natus octo dies per ætates vestras, natus domi, & [d] emptus pecuniâ, ex quibuscunque alienigenis *sit*, id est, qui non *sit* ex semine tuo.
13 [e] Omnino circumciditor natus domi tuę, & emptus pecunia tua: sic erit fœdus meum in carne vestra, in fœdus *perpetuum.
14 Prçputiatus enim, mas qui non *circumciderit carnem præputii sui, utique *excindetur anima illa e populis suis: *nam* fœdus meum irritum fecit.
15 Prætereà dixit Deus ad Abrahamum, quòd ad Sarai uxorem tuam, ne voces nomen ejus Sarai: sed *Sara *esto* nomen ejus.
16 Ita enim benedicam ei, ut etiam dem tibi ex ea filium: benedicam, inquam, ei, ut sit in gentes *multas*, Reges popul orum ex ea sint.

[c] Heb. *circũcidi vobis omnem marem.*
[d] Heb. *emptio pecuniæ.*
[e] Heb. *circũcidendo circũciditor.*

17 Tum *procidens Abraham super faciem suam risit, dixitque in [f] animo suo, *an nato centum annos nasceretur *proles*? an etiam Saræ? an nata nonaginta annos pareret?
18 Dixitque Abraham Deo, *utinam Jischmahhel *vivat coram te.
19 Cui dixit Deus, *imò Sara uxor tua paritura est tibi filium, cujus vocabis nomen [g] Jitzchakum: stabiliámque fœdus meum cum eo, in fœdus perpetuum semini ejus post eum.
20 De Jischmahhele autem, exaudivi te, ecce *benedixi ei, ut fœcundem eum *augeámque eum quàm plurimum. *duodecim principes generabit, reddámque illum in gentem magnam.
21 Fœdus verò meum stabiliam *cum Jitzchako, quem pariet tibi Sara hoc eodem tempore, anno altero.
22 Cumque absolvisset colloqui cum eo, *ascendit Deus ab Abrahamo.
23 *Tunc accipiens Abraham Jischmahhelem filium suum, omnesq; natos domi suę, & quemcunq; emerat pecuniâ suâ, omnem marem inter [h] domesticos suos: circumcidit carnem præputii eorum eo ipso die: quemadmodum locutus fuerat cum ipso Deus.
24 Erat autem Abraham natus nonaginta novem annos, cùm circumcideretur carne prçputii sui:
25 Jischmahhel verò filius ejus natus erat tredecim annos, cùm circũcideretur carne prçputii sui.
26 Eodem ipso die circumcisus est Abraham, & Jischmahhel filius ejus:
27 Omnes quoque domestici ejus, natus domi, & emptus pecuniâ ex alienigena, circumcisi sunt cum eo.

[f] Heb. *cordi*
[g] *id est, risus: a risu Abrahami, de quo suprà 17.*
[h] Heb. *viros domus Abrahami: ut infrà 27. vide suprà. 12.1.*

ANNOTATIO.

1 Fortis omnip.] *quia fidem & obedientiam a recipiendis in fœdus stipulatur, principio proponit potentiam suam & sufficientiam, quibus promissa bona præstat, & depellit adversa mala.* Ambula] *id est, te ipsum curæ meæ protectionique comitte, at statue actionum cogitationũque tuarum omnium me esse arbitrum: sic infrà 48.15. & Psal. 116.9* Multiplicabo] *vide suprà 11.34.* 3 Procidente] *ut qui divinæ majestatis præsentia perterrefieret, ut de Mosche legitur Exod. 3.6. & alibi passim in vetere & novo Testamento.* Locutus] *postquam erexit eum, ut ex vers. 17. colligitur, ubi rursus procidisse legitur.* 4 In patrem] *ut suprà 11.34.* 5 Abraham] *priori nomini insita est aspiratio, unde vox Hebræa incipit multitudinem significans, veluti symbolum veritatem promissionis obsignans.* Reddidi] *id est, statui reddere inviolabili decreto, ut suprà 15.18.* 6 In gentes] *duodecim tribus, Edomæos, Jischmahhelitas, Keturę natos: nam ex his multæ gentes ortæ sunt, Regésque profluxerunt.* 7 Perpetuum] *hoc est, in Christo (sive ad Christum sola fide, sive etiam carne pertineant) quod ad substantiam perpetuò continuandum, etsi mutabilibus symbolis.* Me esse Deum] *id est, efficere te mei, justitiæ meæ, bonorum omnium, denique cœlestis vitæ participem.* 8 Daturum] *suprà 13.15. & 15.18. quam promissionem fœdere confirmat.* Peregrinationum t.] *quò meo jussu venisti, & ex Aegypto repetusti, cujus longitudinem & latitudinem perlustrasti, & in qua etiamnũ ut peregrinus habitas.* 9 Tu autem] *altera pars fœderis, restipulatio.* 10 Fœdus meum] *metonymicè pro fœderis symbolo, ut infrà 13 ut versus sequens explicat: nam inane symbolum non est, sed fœdus obsignat, & promissionem adjunctam habet.* Inter me] *id est, pignus mearum promissionum erga vos, & vestri officii erga me.* Omnis mas] *quia vir est caput mulieris, a quo generatio pendet, eique tribuitur, ideo dum in carnali genere Abrahami mansit fœdus, voluit Deus symbolum maribus tantùm insculpi, licet utriusque sexus fœdus esset: (ùm autem gentes quoque spirituali generatione adoptatæ sunt, sublato illo signo, substitutum est alterum expressius, & utrique sexui commune.* 13 Perpetuum] *ut suprà 7.* 14 Circumciderit] *id est, præputiatus mas si adultus circumcisionem negliget, aut a parentibus neglectam approbabit.* Excindetur] *id est, hîc & in futuro seculo a sanctorum consortio excludetur: quod ex similium locorum comparatione colligimus.* 15 Sara] *additâ eadem literâ quæ nomini Abrahami accessit, ut idem esset utrobique earumdem promissionum symbolum: quod confirmatur 1. Petri. 3.6.* 17 Procidens] *gratias agendo, ut risus non dubitationis vel incredulitatis, sed lætitiæ indicium est: non enim reprehenditur ut risus Saræ, infrà 18.12. & Onkelos verbum risit interpretatur gavisus est.* An nato] *interrogatio divinam potentiam cum sua & uxoris impotentia comparantis, admirantis, & suspicientis, ut docet Apostolus Rom. 4.17.* 18 Vivat] *id est, tuo præsidio servetur incolumis, & in promissa felicitate fratri conjungatur. hanc fuisse Abrahami mentem ex Dei responso patet.* 19 Imò Sara] *q.d. favorem quidem utrique præstabo, sed cum filio Saræ, non cum altero, fœdus continuaturus sum.* 20 Benedixi] *suprà 16.10.* Duodecim] *complementum vide infrà 25.11. & seq.* 21 Cum Jitzchako] *spirituale, præter corporales benedictiones ei cum Jischmahhele cõmunes.* 22 Ascendit] *id est, ascendens disparuit: nam apparuisse, id est, aspectabili forma visum fuisse legimus suprà 1.* 23 Tunc accip.] *a tempore quo jussum Dei executus est, a personis in quibus id fecit, ab ipsius & filii ætate, & ab eo quod aliorum ministerio abstinens, ipse mandatum Dei præstitit, fides & obedientia Abrahami commendatur.*

Caput XVIII.

Abraham Angelos humanâ formâ iter facientes ad se invitat, & convivio excipit: qui promissione de nascituro Jitzchako in gratiam Saræ repetita, consilium Dei de urbium eversione ad divinæ gratiæ erga eum testificationem, & posterorum utilitatem retegunt: Abraham verò pro illis sedulò apud Deum deprecatur.

1 APPARUIT porrò ei Jehova in planitie Mamræ, cùm ipse sederet ad ostium tentorii sui [a] in æstu diei.

2 *Cùm enim sublatis oculis suis aspexisset, ecce *tres viri stabant ante eum: quos videns accurrit obviam eis ex ostio tentorii, & * incurvavit se in terram:

3 Et dixit, *Domini mei: si nunc *inveni gratiam in oculis tuis, ne quæso prætereas a servo tuo.

4 Sumatur *jam parum aquæ, & *lavate pedes vestros: atq; * innitimini sub hac arbore.

5 Interim accipiens *afferam* frustum panis, & reficite cor vestrum, posteà progrediemini, [b] quandoquidem transitis præter servum vestrum. Qui dixerunt, ita facito ut locutus es.

6 Itaque festinanter abiens Abraham in tentorium ad Saram, dixit, festina, tria * sata, farinam similam, *accipe*, depse, & fac * subcineritias placentas.

7 Ad armentum verò currens Abraham accepit [c] vitulum subrumū tenerum & bonum: deditq; puero, qui festinavit apparare eum.

8 Ita accepto butyro & lacte ac vitulo quem apparaverat, apposuit illa coram eis: qui ipso adstante sibi sub eadem arbore, comederunt.

9 Dicentibus autem ad eum, * ubi est Sara uxor tua? dixit, ecce in hoc tentorio.

10 Dixit verò *eorum unus*, [d] Certè revertar ad te *cùm hoc tempus vigebit, & ecce filius *erit* Saræ uxori tuæ: Sara autem audiebat, *in* ostio tentorii quod erat * post eum.

11 (Abraham autem & Sara senes *erant*, *vergentes [e] ætate: desierat esse Saræ [f]* secundum consuetudinem mulierum.

12 Quapropter cùm ridens Sara [g] apud se, diceret, Post vetustatem meam foret mihi voluptas? deinde dominus meus senex est:

13 Dixit *Jehova ad Abrahamum, Quid ita risit Sara, dicēdo, an etiam verè parerem, postquam ego consenui?

14 *An potest occultari à Jehova quicquam? hac tempestate revertar ad te, cùm hoc tempus vigebit, & Saræ *erit* filius.

15 Mentiens verò Sara negabat dicendo, non risi, nam timebat: sed *Jehova* dixit, nequaquam, sed risisti.

16 Posteà surgentes inde viri illi * prospectabant Sedomum versus: Abraham verò ibat cum illis, ut dimitteret illos.

17 Cui Jehova dixit, * occultémne ego ab Abrahamo, quod ego facturus sum?

18 Abrahamo, *inquam*, [h] prorsus futuro in gentem magnam & potentem, in quo benedicendæ sunt omnes gentes terræ?

19 Cum noverim eum, * *non revelarem*? ob hanc causam, ut præcipiat filiis suis & [i] domesticis suis post se, ut observent * viam Jehovæ exercendo * justitiam & judicium, & [k] ut præstet Jehova Abrahamo id quod [l] promisit ei.

20 Dixit ergo Jehova, * Clamor *Sedomi & Hhamoræ cùm multus sit, & peccatum eorum cùm grave sit valde:

21 *Descendam nunc, ut inspiciam num secundum clamorem ejus qui pervenit ad me, fecerint [m] *facta digna* consumptione: sin autē minus, cognoscam.

22 Cùm autem aversi inde *virorum illorum *duo* abirent Sedomum versus, Abraham ipse adhuc stabat coram Jehova.

23 *Accedens enim Abraham dixit, an etiam perdes justum cum improbo?

24 Fortassis sunt quinquaginta justi in ea civitate: an etiam perdes, ac non parces isti loco propter illos quinquaginta justos qui fuerint in ea?

25 Absit tibi ut facias [n] tale quippiam, morti tradendo justum cum improbo, ut ita sit justo sicut improbo, absit tibi: an judex totius terræ non faceret judicium?

26 Cui dixit Jehova, si invenero Sedomi quinquaginta justos in ipsa civitate, parcam etiam toti illi loco propter eos.

27 [o] Tum subjicienti Abrahamo ac dicenti, Ecce nunc cuperem loqui ad Dominum, tametsi ego sim pulvis & cinis:

28 Fortassis quinquaginta illos justos deficient quinq;, an perdes propter hos quinque totam civitatem istam? dixit, non perdam, si invenero ibi quadraginta quinque.

29 Deinde pergenti loqui denuò ad eum ac dicenti, fortassis invenientur ibi quadraginta: dixit, non faciam propter illos quadraginta.

30 Posteà dicenti, ne quæso accendatur *ira* Domini si loquar, fortassis invenientur ibi triginta: dixit, non faciam si invenero ibi triginta.

31 Rursus dicenti, ecce nunc cuperem loqui ad Dominum, fortassis invenientur ibi viginti: dixit, non perdam propter illos viginti.

32 Postremò dicenti, ne quæso accēdatur ira Domini, si loquar tantùm hac vice, fortassis inveniētur ibi decem: dixit, non perdam propter illos decem.

33 Abiitq; Jehova, postquā desiisset alloqui Abrahamum: Abraham verò reversus est in locū suum.

[a] Heb. *cùm æstus diei esset, id est, sub meridiem.*

[b] Heb. *quòd propter hoc: hysteron proteron in his particulis hoc sensu receptū, ut infrà. 19. 8. & 38. 26*

[c] Heb. *filium bovis: periphrasis vituli subrumi.*

[d] Heb. *revertendo revertar ad te hoc tempore vivente.*

[e] Heb. *diebus.*

[f] Heb. *consuetudo secundum mulieres: Hypalage.*

[g] Heb. *intra se.*

[h] Heb. *ex. istendo erit.*

[i] Heb. *domui suæ.*

[k] Heb. *ad faciendum ut eveniat.*

[l] Heb. *dixit de eo.*

[m] Heb. *opus consumptionis: verbalia enim sæpe cum jugatis suis verbis includuntur: aliòqui nullo argumento niteretur supplicatio Abrahami: infrà 23. & sequentibus.*

[n] Heb. *secundum rem hanc.*

[o] *Hic ne toties eadem repetendo personæ confunderentur, adhibitus participiis aliquātulum a verbis Hebræis discessimus, ut planiorem sententiam evidentioremq́ redderemus.*

ANNOTATIO.

2 Cùm enim] *Hospitalitatis Abrahami præclarum exemplum, quod singulis ferè vocibus amplificatur.* Tres viri] *non ut erant, sed ut putabantur esse: nescius enim Angelos excepit: Hebr. 13. 2.* Incurvavit] *honorem exhibens, qui civiliter exhiberi solebat hominibus honore dignis.* 3 Domini mei] *omnes primùm simul appellat, deinde cùm eos invitat, singulos sigillatim rogat.* Inveni gr.] *si hac gratiā dignum me esse judicas.* 4 Jam] *q. d. sine ulla mora quæ vobis iter facientibus sit molesta.* Lavate] *id est, pedes luto, sudore, ac pulvere inquinatos mundate, fessosq́; ex itinere lotione recreate.* Innitimini] *q. d. non parabo sumptuosam mensam, sed frugaliter vos excipiam rustico more, quo vos præsentis arboris hoc æstu invitat commoditas.* 6 Sata] *Sea, modius Roma. tertia pars Ephæ: Hebræā mensura capiebat 6. cabos, cabus. 4. logos, logus 6. communia ova gallinacea. Est autem sententia* ἀσύνδετος *& concisa valde, significans sedulitatem Abrahami ad excipiendos hospites, sicut & munerum distributio.* Subcineritias] *quia citius parantur, & apponuntur recentes.* 9 Ubi est Sara?] *ut fides Abrahami obsignetur, & Sara augeatur, seipsos patefaciunt nomen hujus exprimendo: ita enim* de-

declarant sibi notum esse eum & uxorem ejus. 10 Cùm hoc tempus vig.] *hæc interpretatio confirmatur ver.* 14. *Vox enim viventis, alioquin propria animalium, ita tempori tribuitur, ut alibi structura, 1. Chron. 11.9. & lapidibus Nechem. 4.2.* Post eum] *id est, a tergo ipsius Angeli.* 11 Vergentes] *translatio a sole occumbente ad homines appropinquantes morti: ideò additur vox ætate.* Secundum conf.] *ac proinde nulla erat naturalis in ea concipiendi facultas. Rom. 4.19.* 13 Jehova] *jam hîc Jehovam vocat, quia se Dei Angelū esse demonstraverat suprà. 9.* An etiam] *non verba, sed sententiam refert.* 14 An potest oc.] *id est, non potest Sara risum suum celare Deū, licet tantùm internus esset.* 16 Prospectabant] *iter eò facturi.* 17 Occultemne] *humanitus dictum. Singulæ autem ferè voces sunt a Mosche distinguentibus notis insignitæ, ut totidem circumstantiæ personarum & factorum expendantur: ut ipse minutatim versibus seq. explicat.* 18 Non revelarem] *ad evidentiam loci & causarum distinctionem hanc Eclipsin contrariorū supplevimus, confirmati similibus exēplis, infrà 33.10. & 15. Proverb. 28.16. Jirme. 18.15. & 1. Tim. 4.3.* Viam Jehovę] *id est, vivendi rationem, quam homini præscribit ut in ea ambulet: frequens metaphora.* Justitiam & Jud.] *quicquid Deus ab homine requirit, sive ad primam sive ad secundam tabulam pertineat.* 20 Clamor] *& antecedentia scelera, clamoris causæ: Metalepsis in hac voce frequens, ut Jeschahhjæ. 5.7.* Sedomi] *& aliarum urbium planitiei: synecdoche.* 21 Descendam] *humanitus dictum tertium autem exemplū est moderationis in summo judice, qui adhibet examen, antequàm ad pœnas sumendas veniat: sicut in diluvio & linguarum divisione fecerat.* 22 Virorum illorum duo] *tertius enim est Jehova, coram quo Abraham stabat: quod ostenditur infrà 19.1.* 23 Accedens] *id est, propius se admovens, ut pro urbibus intercederet.*

CAPUT XIX.

Sedomi vicinarumq́ civitatum eversio, & liberatio Loti & filiarum ejus (ex quibus duæ gentes Moabitarum & Hhammonitarum ortæ sunt) describitur.

1 PERVENIENTIBUS autem duobus illis Angelis Sedomum vespere, Lot sedebat ad portam Sedomi: quos cùm videret Lot, surgens ivit eis obviam, & incurvavit se vultu demisso in terram.

2 Et dixit, Ecce nunc domini mei, divertite quæso in domum servi vestri, vbi pernoctetis, & lavate pedes vestros, deinde surgentes mane pergetis viam vestram: qui dixerunt, ne *quæsumus*, nam in platea ipsa possumus pernoctare.

3 Sed cùm institisset apud eos valde, divertentes ad eum ingressi sunt domum ejus, qui fecit eis convivium, & infermentatos panes coxit, quos comederunt.

4 Nondum cubauerant, cùm viri ciuitatis illius, Sedomitæ obsederunt domum illam a puero usque ad senem, universus populus ab extremo vrbis:

5 Et inclamaverunt Lotum dicentes ei, vbi sunt viri illi qui ingressi sunt ad te hac nocte? educ illos ad nos, ut cognoscamus eos.

6 Ad quos egressus Lot ad ostium, januam clausit post se:

7 Et dixit, ne quæso, fratres mei, malefaciatis *istis*.

8 Ecce jam mihi sunt duæ filiæ quæ non sunt expertæ virum, educam quæso illas ad vos, & facite illis prout bonū *videbitur* in oculis vestris: tantūmodò hominibus istis ne faciatis quicquam, quandoquidem ingressi sunt sub vmbram [a] tabulati mei.

9 Qui dixerunt, secede illuc: deinde dixerunt, hic unus venerit ad hospitandum, & [b] judicis partes arroget? nunc malefaciemus tibi plus quàm illis: cumq; institissent in virum illum *nempe* in Lotū valde, tandem accesserunt ut perfringerent januam.

10 Quapropter extendentes viri illi manum suam, introduxerunt Lotum ad se domum, januam autem occluserunt.

11 Viros verò illos qui erant ad ostium domus percusserunt [c] subito scotomate a minimo usq; ad maximū, adeò ut defessi sint *Laborando* ad inveniendum ostium.

12 Edixeruntq; viri illi Loto, quis prętereà hîc tibi est, *sive* gener, sive filij tui, sive filiæ tuę, deniq; quicunque tibi *juncti sunt* in hac civitate: cura ut exeant ex hoc loco.

13 Nos enim [d] perdituri sumus locū hunc, eo quòd magnus est clamor istorū in conspectu Jehovę, misitque nos Jehova ad perdendum [e] istam *civitatem*.

14 Egressus itaque Lot allocutus est generos suos qui brevi fuerant ducturi filias suas, dicens, surgite, egredimini de loco hoc, mox enim perditurus est Jehova hanc civitatē: sed fuit *habitus* tanquam jocabundus in oculis generorum suorum.

15 Cùm autem aurora ascenderet, urgebant Angeli ipsi Lotum, dicendo: surge, assume uxorem tuam & duas filias tuas presentes, ne consumaris in [f] pœna huius civitatis.

16 Cunctabatur autem: quapropter prehenderunt viri illi manum ejus & manū uxoris ejus, manumq; duarum filiarum ejus, [g] eo quòd Jehova clementer amplectebatur eum: ut educerent eum, & relinquerent eum extra civitatem ipsam.

17 Fuitque cùm educerent eos foras, ut diceret *unus*, Eripe te quod ad vitam tuam: ne intuere post te, neq; consiste tota hac planitie: ad montem illum *fuga* eripe te, ne consumaris.

18 Dixit verò Lot ad eos, ne quæso, Domini mei.

19 Ecce nunc [h] invenit gratiam servus tuus in oculis tuis, & amplificasti benignitatem tuam quam exercuisti erga me, incolumem servando animam meam: ego autem non possum *fuga* me eripere ad montem illum: [i] *vide* ne assequatur me hoc malum, & moriar.

20 Ecce nunc civitas ista propinqua ad fugiendū eò, & est *res* perexigua: *fuga* eripiam me quæso illuc (nónne res perexigua est? & vivat anima mea.

21 Dixit ergo ad eum, Ecce rationem habeo tui etiam in hac re: ut non subvertam civitatem istam quam dixisti.

22 Festina *fuga* te eripe illuc, non enim potero facere quicquam usque-dum perveneris illuc: propterea vocavit quisque nomen illius civitatis [k] Tzohharem.

23 Sole oriente super terram, Lot ingrediebatur Tzohharem.

24 Et Jehova demisit super Sedomum & super Hhamoram, pluviam sulphuris & ignis, a Jehova e cœlis:

25 Subuertitq; civitates ipsas & planitiem totam: & omnes incolas illarum civitatum, etiam fœtum terrę.

[a] Heb. *tigni mei.*

[b] Heb. *Judicando Judicet.*

[c] *Vox Hebræa, teste A. Hhezra, hîc & 2. Regum. 6.18. non tantùm oculorū, sed etiā mentis tenebras signat, ac proinde in plurali numero solum reperitur.*

[d] Heb. *perdente: nam præsens paulò post futuri significationē habet, ut versu. 14.*

[e] *vide suprà 10.12.*

[f] Heb. *iniquitate, ut suprà. 4.13.*

[g] Heb. *propter clementiam Jehovæ erga eum.*

[h] *sic suprà. 6 8. & 18.3.*

[i] *Eclipsis ut suprà. 3.22. & 11.3.*

[k] *id est, exiguam: alludit ad verba Loti, ver. 20.*

26 In-

26 Intuens autem uxor ejus * ulterius post eum, fuit *in* * statuam salis.

27 Cúmque Abraham mane surgens, *in* loco illo ubi * steterat coram Jehova,

28 Prospectaret versus Sedomum & Hhamoram, & versus universam regionem illius planitiei: vidit quòd ecce ascendebat fumus illius regionis tanquam fumus fornacis.

29 Fuit itaque cùm perderet Deus civitates illius planitiei, ut * recordaretur Deus Abrahami: ideoque emitteret Lotum e medio illius subversionis, cùm subverteret civitates illas in quibus habitaverat Lot.

30 Lot autem ascendens Tzohhare, ut habitaret in monte illo, & duæ filiæ ejus eum eo (metuebat enim habitare Tzohhare) habitavit in spelunca quadam ipse cum duabus filiabus suis.

31 Ubi dixit primogenita ad minorem *natu*, pater noster senex est: neque quisquam *superest* in terra, qui congrediatur nobiscum, secundum consuetudinem totius terrę.

32 Agedum, demus bibendum patri nostro vinum, & cubemus cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

33 Cùm itaque dedissent bibendum patri suo vinum nocte illa, accedens primogenita cubavit cùm patre suo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

34 Fuit verò postridie ut diceret primogenita ad minorem *natu*, ecce cubavi præterita nocte cum patre meo.: demus ei bibendum vinum etiam hac nocte: deinde accedens cuba cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

35 Cùm itaque dedissent bibendum etiam nocte illa patri suo vinum, surgens minor *natu* cubavit cum eo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

36 Ita conceperunt duę filię Loti ex patre suo.

37 Peperitq; primogenita filium, & vocavit nomen ejus Moabum: is *est* pater * Moabitarum * usque in hunc diem.

38 Et ipsa quoque minor *natu* peperit filium, & vocavit nomen ejus Ben-hhammi: ipse *est* pater Hhammonitarum usque in hunc diem.

ANNOTATIO.

2 Nunc] *cùm nox instet* Ne quæs.] *ut hominum specie apparebant, sic hominum more civiliter agebant.* 3 Infermentatos] *ut maturè comederent, & se ad quietem componerent: vide suprà* 18.6. 5 Cognoscamus] *adeò deplorati erant, ut abjecto omni pudore turpissimum suum flagitiosissimùmque animum palàm profiterentur.* 8 Ecce jam] *tanta erat olim hospitalitatis reverentia, ut suorum hospitum incolumnitatem suis etiam damnis redimerent. Nec tamen propterea probari, aut in exemplum trahi potest quod hic Lot aut Judic.* 19.24. *Ephrataeus ille facit, quia facienda non sunt mala ut eveniant bona.* 9 Secede] *tantisper-dum de eo quod proposuisti deliberabimus.* Hic unus] *indignum judicantes ut ab inquilino leges acciperent, in priore proposito pergunt, & graviora, nisi cesserit, interminantur.* Institisset] *propositis minis, si hospitum copiam non faceret.* 17 Ne intuere] *q.d. celerrimè fuge: duo enim prohibet quæ fugam retardant, neque tantùm Loto, sed etiam reliquis, ut docet ver.*26. *unum est, ne retrospiciat ullus, alterum, ne pedem in ulla planitiei parte ad consistendum figat.* 18 Ne quæso] *cogar continuo cursu ad montem illum remotiorem difficilemq; contendere.* 22 Non enim po.] *q.d. consilium Dei immutabile est de vobis ex incendio eripiendis, ac proinde ante incendium in tuto collocandis: quod mandatum Angelus accepisse dicit.* Vocavit quisque] *ut suprà* 16.14. 23 Sole oriente] *id est, ab aurora ad ortum solis ejusdem diei iter confecit, quòd erit inter Sedomum & Tzohharem: quo emenso incendium secutum est, ut Angelus dixerat ver.*22. 25 Civitates] *quæ nominantur Deut.*29.23.*duæ verò quæ hîc reticentur Hosche.*11.8. Fœtum] *id est, quicquid oritur e terra.* 26 Ulterius post eum] *contra mandatum Angeli suprà ver.*17.*Lot enim mulieres sequebatur, ut eas urgeret.* Statuam salis] *non tantùm in materiam salis, sed firmam & durabilem, quod utrumque indicatur voce salis: ut Num.*5.11.*fœdus perpetuum fœdus salis dicitur, quia sal a corruptione vendicat.* 27 Steterat] *suprà* 18. 22. 28 Recordaretur] *ut suprà* 11.35. *promiserat se fore beneficum erga benedicentes ei, & amicos ejus, inter quos Lot postremus non erat.* 37 Is est pater Moab.] *quia hi duo fuerunt duorum populorum autores, qui Jisraëlitis futuri erant vicini, & de quibus certæ leges ferendæ, & historiæ scribendæ erant, ideò Mosche hæc de illis scribit, ut origine cognitâ, melius eorum ratio, quæ scribuntur de illis, intelligeretur.* Usque in hunc idem] *q.d. nostro adhuc tempore manent impermixti, & sua nomina retinent.*

CAPUT XX.

Abraham e planitie Mamræ cum familia ad urbem regiam Abimeleci migrat: ubi uxore ei adempta Rex divinitus objurgatus, punitus, eamq; reddere jussus, eam inviolatam marito cum amplis muneribus restituit, cujus precibus ipse cum suis sanitatem recuperat.

1 PROFECTUS autem * inde Abraham ad regionem Meridianam, ut habitaret inter Kadeschum & Schurem, hospitatus est Gerari.

2 Ubi * cùm dixisset Abraham de Sara uxore sua, soror mea est, mittens Abimelec Rex Gerari homines, accepit Saram.

3 Sed veniens Deus ad Abimelecum in somnio nocturno, dixit ei, Ecce [a] tu * illico morieris propter hanc mulierem quam accepisti, cùm sit [b] juncta marito.

4 Abimelec autem * non accesserat ad eam: quapropter dixit, Domine, * an gentem etiam justam occides?

5 Nónne ipse dixit mihi, soror mea est? & illa ipsa quoque dixit, frater meus est? * cum integritate cordis mei & munditia manuum mearum feceram istud.

6 Tum dixit ad eum Deus in somnio, etiam ego sciebam cum integritate cordis tui te fecisse istud, atque etiam ego cohibui te ne peccares in me: idcircò non sivi te attingere eam.

7 Nunc itaque restitue uxorem illius viri, * propheta enim est, cumque oraverit pro te, * vivito: quòd si nō restitueris, scito te [c] omnino moriturum, te, *inquam*, & omnes qui tui *sunt*.

8 Cùm ergo surgens Abimelec mane vocasset omnes servos suos, & locutus esset omnia verba hæc [d] ipsis audientibus, timuerunt viri illi valde.

9 Deinde vocans Abimelec Abrahamum dixit ei, quid fecisti nobis? & quid peccavi in te, quòd indux-

a Heb. *tu es mortuus: ut suprà* 19. 13.

b Heb. *maritata marito.*

c Heb. *moriendo moriturum.*

d Heb. *in auribus eorum.*

induxiſti ſuper me & ſuper regnum meum noxam magnam ? opera quæ non ſunt facienda feciſti adverſum me.
10 Dixit prætereà Abimelec ad Abrahamum ,* quid ſpectabas , cùm faceres rem hanc ?
11 Cui dixit Abraham, *feci* quia dicebam, duntaxat irreverentia Dei *eſt* in loco iſto : quare occident me cauſâ uxoris meæ.
12 * Sed etiam verum *eſt*, ſoror mea filia patris mei *eſt*, ſed non filia matris meæ:& fuit mihi [e] uxor.
13 Fuit autem cùm [f] faceret Deus ut errarem e domo patris mei, ut dicerem ei, hæc *ſit* benignitas tua quam exerceas erga me : ad quemcunque locum pervenerimus, dicito de me, frater meus eſt.
14 Tunc * accipiens Abimelec greges & armenta & ſervos & ancillas, dedit Abrahamo, & reſtituit ei Saram uxorem ejus.
15 Dixitq; Abimelec, ecce regio mea [g] tibi expoſita eſt : in [h] *loco* tibi grato habita.
16 Saræ verò dixit, ecce dedi mille *ſiclos* argenteos fratri tuo : ecce ipſe * tibi *eſt* operimentum oculorum apud omnes qui tecum *ſunt* : * *ſit* etiam apud quoſcunque, & *eſto* erudita.
17 Cùm itaque oraſſet Abraham Deum, ſanavit Deus Abimelecum & uxorem ejus & ancillas ejus, ut parerent.
18 Nam [i] firmiter occluſerat Jehova omnem vulvā familiæ Abimeleci, cauſâ Saræ, uxoris Abrahami.

[e] Heb. *in uxorem.*
[f] Heb. *errare facerent deus: ut 2. Schem. 7.23. plurale verbum cum Dei nomine ad indicandum S. Triados myſterium.*
[g] Heb. *Coram te: ut ſuprà 13.9.*
[h] Heb. *in bono loco in oculis tuis.*
[i] Heb. *occludendo occluſerat.*

ANNOTATIO.

1 Inde] *ex planitie Mamre, ubi habitabat, ſuprà 18.1.* 2 Cùm dixiſſet] *quo conſilio, hîc & cap 12. oſtenditur.* 3 Illico mor.] *ſub conditione, niſi mulierem hanc reſtituas, infrà 7. nam conditionalis eſt interminatio.* 4 Non acceſſerat] *divinitus impeditus morbo, qui apparitionem præceſſit, ut liquet ex fine cap.* An gentem] *nam etſi Deus Abimelecum alloquens populi non meminit, plagæ tamen, quibus populum cum Rege caſtigavit, efficiebant ut populo quoque ſuo metueret : ideòque illum culpa primùm liberat, deinde ſeipſum excuſat.* 5 Cum integritate] *id eſt bona fide & conſcientia. q.d. nec animum habui malum, nec factum (quod ſynecdochicè manibus tribuitur) turpe exiſtimavi, aut humanitus reprehendendum fore.* 7 Propheta] *mihi charus, quem ſi offendas, me offenderis: & quia Propheta eſt, uxorem ſuam ſcit a te intactam eſſe, ac proinde eâ reſtitutâ acquieſcet.* Vivito] *q.d. ſententiam mortis latam reſcindens remitto te in poſſeſſionem vitæ, cumprimùm hic mihi expoſuerit te ſibi ſatisfeciſſe.* 10 Quid ſpectabas] *q.d. cùm nihil præceſſerit a nobis quod te eò moveret, quid te movit ut hoc conſilium caperes ?* 12 Sed etiā verum] *hinc confirmāt Hebræi Saram eandem eſſe quæ ſupra 11.29. nominatur Jiſca filia Haranis. Haranem enim (ut qui annos 50 ante Abramum natus ſit) ex altera matre natum eſſe dicunt, ideòque Abrahamum hic vocare eam filiam patris ſui, non autem matris. Nepotes verò filios avorum dici pervulgatum eſt, ut Jithronis filiæ dicuntur filiæ Rehhuelis, Exodi 2.17. & 20.* 14 Accipiens] *ut iratum ſibi placaret, injuriámque illatam compenſaret.* 16 Tibi eſt operimentum] *Periphraſis mariti, a jure quod in uxorem habet, & ab officio illius protegendæ: nam in ſubjectionis ſignum velatur uxor, infrà. 24.65. & 1. Corinth. 11. Simile eſt expandere alam veſtimenti, Ruth. 3.9. & Jeſchahhjæ 4.1.* Sit etiam] *id eſt, quemadmodum a tuis familiaribus maritus tuus agnoſcitur, ſic fac ut apud quoſcunque agnoſcatur: & erudiat te hoc periculum in quo modo fuiſti, ut in poſterum caveas, ne diſſimules hunc eſſe maritum tuum.*

CAPUT XXI.

Dominus promiſſi memor, conſtituto tempore largitur Saræ *Jitzchakum : quem Abraham octavo die circumcidit, Hagaram ancillam cum Jiſchmahhele filio inſtinctu Saræ Deiq; juſſu ablegat, a Rege Abimeleco ad ineundum fœdus invitatus acquieſcit, & ab eo puteum ſibi per violentiam ademptum recuperat.*

1 * POSTEA Jehova * viſitavit Saram quemadmodum * dixerat, id eſt, fecit Jehova Saræ quemadmodum locutus fuerat.
2 Concepit enim & peperit Sara Abrahamo filium in ſenectute ejus, eâ ipſâ tempeſtate quam dixerat Deus.
3 Vocavitq; Abraham nomen filii ſui qui natus erat ipſi, quem pepererat ei Sara, * Jitzchakum:
4 Et circumcidit Abraham Jitzchakum filium ſuum, natum octo dies, ſicut * præceperat ei Deus.
5 Erat autem Abraham natus centum annos , cùm naſceretur ei Jitzchak filius ejus.
6 Dixitq; Sara, * riſum fecit mihi Deus: quiſquis audiet, arridebit mihi.
7 Dixit præterea , * quis dixiſſet Abrahamo , [a] certò lactabit * filios Sara ? attamen peperi filium in ſenectute ejus.
8 Crevit autem infans & a lacte depulſus eſt: fecítque Abraham convivium magnum, quo die a lacte depellebatur Jitzchak.
9 Cúmq; videret Sara filium Hagaræ Aegyptiæ, quem pepererat Abrahamo, irridentem,
10 Dixit Abrahamo, ejice ancillam hanc & filium ejus: * non enim futurus eſt hæres filius ancillæ iſtius cum filio meo, cum Jitzchako,
11 Mala autem videbatur hæc res valde in oculis Abrahami propter filium ſuum.
12 Sed * edixit Deus Abrahamo, ne malum videtor in oculis tuis de puero hoc & de ancilla tua, quicquid dixit ad te Sara, auſculta voci ejus : nam in Jitzchako * vocabitur tibi ſemen.
13 Attamen etiam filium ancillæ hujus in gentem redigam, quia ſemen tuum eſt.
14 Cùm ergo ſurrexiſſet Abraham mane, accipiens * panem & utrem aquæ, dedit Hagaræ imponens humero ejus, *deditque* cum puero ipſo, ac demiſit eam : itaque profecta vagabatur per deſertum *quod jam dicitur* Beer-ſchebahhi.
15 Et deficientibus aquis ex utre, adjecit puerum ſuum * ſub unam arborum,
16 Abiénſque ſedit e-regione procul, * ut qui jaculantur arcu : dicebat enim, ne videam cùm morietur puer : ſic ſedens e-regione, ſublata voce ſua flebat.
17 Audivit autem Deus vocem ipſius pueri : quapropter inclamans Angelus Dei Hagarā e cœlo, dixit ei, quid tibi *eſt* Hagar ? ne timeas : attendit enim Deus ad vocem ipſius pueri * in *loco* ubi eſt.
18 Surge, tolle puerum iſtum, & apprehende manu tua eum : nam in gentem magnam redigam eum.
19 Tum * aperuit Deus oculos illius, ut videret puteum aquarum: abiens itaque implevit utrem illum aqua, & bibendum dedit puero.
20 Deinde * adfuit Deus ipſi puero ita ut creverit, (* habi-

[a] Heb. *lactavit.*

(*habitabat autem in deserto, eratque* jaculator arcitenens.
21 Habitabat,inquam,in deserto Paranis)& accepit ei mater ejus uxorem,e terra Aegypti.
22 Fuit autem* illo tempore, ut alloqueretur Abimelec & Picol princeps militiæ ejus Abrahamũ, dicendo:*Deus tecum est in omnibus quæ tu facis.
23 Nunc itaque jura mihi per Deum hic, *dira tibi imprecans*, si mentitus fueris mihi aut filio meo, aut nepoti meo fore ut secundum benignitatem illam quam exercui erga te, exerceas erga me & erga regionem hanc in qua peregrinaris.
24 Dixit verò Abraham, *quod ad* me, jurabo.
25 (Postquam reprehendenti Abrahamo Abimelecum,*propter puteum aquarum,quem vi occupaverant servi Abimeleci,
26 Dixisset Abimelec,nescio quis fecerit rem hãc: nam neque tu indicasti mihi, neque etiam ego audivi præterquàm hodie)
27 Et accipens Abraham greges & armenta*dedit Abimeleco:pepigeruntque ambo ipsi fœdus.
28 Statuerat autem Abraham septem agnas gregis *seorsim.
29 Dicenti itaque Abimeleco ad Abrahamum quorsum septem agnæ istæ,quas statuisti seorsim?
30 Is dixit,ut has septem agnas accipias e manu mea:*quò sit mihi in testimonium me fodisse puteum hunc.
31 Idcircò vocavit quisque locum illum [b] Beer-schebahhum,quia ibi juraverant ambo.
32 Sic cùm pepigissent fœdus Beer-schebahhi, surgens Abimelec & Picol princeps militiæ ejus, reversi sunt in regionem Pelischtæorum.
33 *Plantavit verò Abraham nemus Beer-schebahhi, & invocavit ibi nomen Jehovæ *Dei* fortis æterni.
34 Peregrinatus enim est Abraham in regione Pelischtæorum diebus multis.

[b] *id est, puteum juramenti.*

ANNOTATIO.

1 Postea]*quàm recuperata uxore eò pervenit quò volebat.* Dixerat]*suprà.18.10.& 14.* Visitavit]*hinc sumenda frequentissima hujus phraseos explicatio: est enim visitare exequi promissum bonum,vel denunciatum malum.* 3 Jitzchakum] *ex mandato Dei suprà.17.19.* 4 preceperat] *suprà. 17.11. hic primus octavo die circumcisus legitur.* 6 Risum] *non amplius diffidentis,ut suprà 18.12. sed prædicantis beneficium Dei.* 7 Quis dixisset]*q.d. contra omnium opinionem factum est,ut hac ætate mater nutrixque fierem: ideò dicitur Rom.4.18. Abraham sub spe contrà spem credidisse.* Filios] *indefinitè dictum. vide infra.46.7.* 9 Irridentem] *Certum est ex Galat.4.29. eam fuisse irrisionem,quæ cum Jitzchaki persecutione conjuncta esset.* 10 Non enim] *Hæc causa ostendit persecutionem istam ab affectatione hæreditatis natam esse: cùmque Jischmaëhel adhuc puer non suo instinctu,sed à matre instructus id facere videretur,ideò petit Sara ut uterque ejiciatur.* Edixit]*noctu,ut ostendit ver.14.* Vocabitur]*id est, Jitzchak erit & reputabitur legitimus tuus hæres,ad quem promissiones tibi factæ derivabuntur.* 14 Panẽ]*Synecdoche:cõmemorantur enim tantùm,quæ iter facientibus per deserta loca sũt necessaria.* 15 Sub unã arb.] *ne Solis ardore conficeretur,sed quietius vitam in umbra finiret.* 16 Ut qui jacul.] *id est,quantũ sagittarii a scopo abesse solent.* 17 In loco ubi] *q.d. licet a paterna domo exulans, in deserto versetur, rebus ad vitam necessariis destitutus, non tamen eum dereliqui, sed ejus etiam hîc rationẽ habeo. Sic fidem hujus mulierculæ fulcit de promissione supra.16.10 & factam Abrahamo præstat suprà.17.20.* 19 Aperuit] *id est effecit ut videret fontem vicinum, quem anteà, quamvis apertis esset oculis,non videbat: sic Lucæ.24.31.* 20 Adfuit] *favore quod ad externa prosecutus est,ut promissiones factas præstaret.* Habitabat]*ut prædixerat Angelus suprà 16.12. ipse erit ferus homo.* Jaculator]*id est,bellicosus,synecdochiche,ut angelus ibidem prædixerat.* 22 Illo tempore]*cùm adhuc Abraham habitaret inter Kadeschum & Schurem.* Deus tecum] *q.d. tibi in omnibus favet, quod nos monet, ut tuam amicitiam expetamus.* 23 Dira tibi] *aposiopesis,ut suprà.14.23.* 25 Propter puteum] *regio est siticulosa,ut apparet ex hystoria Hagaræ, & Deut.11.10. quamobrem non debet leviculum videri id de quo Abraham Regem interpellabat.* 28 Dedit]*ut testaretur nihil amplius offensionis animo suo hærere,se excusationẽ accipere, & in traditione hac beneficia accepta grato animo agnoscere.* 28 Seorsim]*nam negotium hoc de puteo,diversum erat ab altero de ineundo fœdere.* 30 Quò sit mihi] *id est,muneris hujus acceptio testetur te mihi sine controversia cedere hujus putei quem effodi usu atque dominio.* 33 Plantavit verò]*ut qui statuerat diu ibi commorari, quod sequens versus ostendit.*

CAPUT XXII.

Abraham ex divino oraculo Jitzchakum filium immolandum in locum imperatum adducit: ad quem jugulandum ubi manum admovet,divinitus prohibetur,& arietem ejus loco mactat. quo facto Deus obedientiam ejus probans,promissiones de hæreditate & de Christo ei & semini ejus juramento confirmat. Postremò nuncius Abrahamo affertur de familia fratris aucta,& nata Ribka,futura Jitzchaki uxore.

1 FUIT autem *his [a] rebus transactis, ut Deus ipse *tentaret Abrahamum: cùm dicenti ad eum ô Abraham,is dixisset,ecce me.
2 Dixit enim *Deus*,*tolle nunc filium tuum,*unicum tuum,*quem diligis, Jitzchakum, ut abeas in regionem* Morijæ: & offer eum ibi in holocaustum,super *uno illorum montiũ,quem dixero tibi.
3 Surgens itaque Abraham ipso mane instravit* asinum suum, & accepit duos pueros suos secum & Jitzchakum filium suum, & fissis lignis holocausti surrexit ut abiret ad locum quem dixerat ei Deus.
4 Tertio die cum extulisset Abraham oculos suos, vidit ipsum locum e-longinquo.
5 Quapropter edixit Abraham pueris suis,consistite hic cum asino: ego verò & hic puer ibimus eousque,cùmque adoraverim[9]:*revertemur ad vos.
6 Et accipiens Abraham ligna holocausti, imposuit Jitzchako filio suo,accepit verò in manum suam ignem & cultrum: sic abibant ambo simul.
7 *Alloquens autem Jitzchak Abrahamum patrem suum dicebat,mi pater,qui dixit, ecce me fili mi: tum dixit *Jitzchak* ecce ignem & ligna, at ubi est parva pecus ad holocaustum?
8 Cui dixit Abraham, Deus prospiciet sibi de parva pecude ad holocaustum, fili mi:cùm irent ambo simul.
9 Cùmque pervenissent ad locum illum quem dixerat ei Deus, extructo ibi Abraham altari disposuit ligna:posteà colligans artubus Jitzchakum filium suum,imposuit eum altari supra ipsa ligna.

[a] Heb.*post hæc, ut infrà ver.20.*

10 Et extendens Abraham manum suam, accepit cultrum ad jugulandum filium suum.
11 Inclamans verò ad eum Angelus Jehovæ e cœlo, dixit, 'Abrahã Abraham: qui dixit, ecce me.
12 Tum dixit *Angelus*, ne extendas manum tuam in puerum hunc, nec facias ei quicquam: nunc enim ' expertus sum timentem Dei esse te, cùm non subtraxeris filium tuum, unicum tuum, a me.
13 Cùm autem sublatis Abraham oculis suis videret, quòd ecce aries ' retrò detinebatur in perplexitate *veprium* cornibus suis, abiens Abraham accepit arietem illum, obtulitque eum in holocaustum loco filii sui.
14 'Propterea vocauit Abraham nomen loci illius, Jehova providebit: ex quo dici solet hodie, ' in monte Jehovæ prouidebitur.
15 Inclamavit porro Angelus Iehovæ Abrahamum secundò, e cœlo
16 Ac dixit, Per meipsum juro, dictum Jehovæ: quando quidem fecisti rem hanc, & non subtraxisti filium tuum, unicum tuum:
17 [b] Me prolixe benedicturum tibi & cumulatissimè multiplicaturum 'semen tuum, *ut sit numerosum* sicut stellæ cœli, & sicut arena quæ *est* in littore maris, & hæreditariò possessurum semen tuum 'portam inimicorum suorum.
18 Ita ut ' benedictas se reputent in semine tuo omnes gentes terræ: quandoquidem auscultasti voci meæ.
19 Deinde reuerso Abrahamo ad pueros suos, surgentes abierunt pariter Beer-schebahhum: habitabat enim Abraham Beer-schebahhi.
20 Fuit autem his rebus transactis, ut nunciaretur Abrahamo, 'dicendo, ecce peperit ipsa quoque Milca filios Nachori fratri tuo:
21 Hhutzum primogenitum suum, & Buzum fratrem eius, & Kemuelem patrem Arami,
22 Cesedumq;, & Chazonem, & Pildaschum, & Jidlaphum, etiamq; Bethuelem:
23 Bethuel autem genuit' Ribkam: octo istos peperit Milca Nachori fratri Abrahami.
24 Quòd vero ad concubinam ejus, cujus nomen Rëuma, ipsa quoq; peperit Tebachum, & Gachamum, & Tachaschum, & Mahhacam.

[b] Hebr. *quòd benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo.*

ANNOTATIO.

1 His rebus transf.] *q.d. postquam Abraham tot promissiones a Deo in Jitzchako acceperat, & tot benedictiones, ut earum fructus gustaverat, hoc ei proponitur quod videbatur ex diametro pugnare cum promissionibus, quarum fundamentum erat Christus ex Jitzchako nasciturus.* Tentavit] *examini eum subjecit, ut palam fieret qua fide erga se preditus esset.* 2 Tolle nunc] *tot sunt ferè distinctiones emphaticæ quot verba ad exaggerandam mandati gravitatem, fidemque Abrahami & obedientiam: vide suprà in* 18.17. Unicum tuum] *post amandatum Jischmahhelem, eumq; unum legitimè ex uxore natum.* Quem diligis] *præ altero.* Morijæ] *anticipatio, nam nominis causa ponitur infrà ver.* 14. *Est autem hæc regio ubi sita sunt Jeruschalajima.* 2. *Chron.* 3.1. Uno illorum.] *nam montosa est regio, Psal.* 125.2. 3 Asinum] *ad ferenda ligna, ver.* 6. 5 Revertemur] *fide reputabat Deum posse Jitzchacum a mortuis suscitare. Heb.* 11.19. *itaque nesciens formam rei futuræ prophetavit.* 7 Alloquens] *hæc colloquii narratio plurimùm ad ostendendam Abrahami* πληροφορίαν *& constantiam facit.* Abraham ab] *anadiplosis festinationem invocante ostendit, & declarat eum in ipso articulo a filii cæde retractum esse, quo fuerat mactaturus.* 12 Expertus sum.] *humanitus dictum.* 13 Retrò] *videtur vox Angeli a tergo Abrahami insonuisse, ad quam cùm se convertisset, aries ille oculis ejus oblatus est.* 14 Propterea] *comparans cum eventu responsionem suam ad filium suprà ver.* 8. In monte Jeh.] *q. d. ex eo quod ibi Abrahamo contigit, proverbium manavit: quo in rebus perplexis quarum nullus cernitur exitus, ad Dei prouidentiam recurritur, dicendo, in monte Jehovæ prouidebitur, hoc est, suo tempore & loco, ut olim factum est.* 17 Portam] *robur, potentiam, & imperium: nam munitiones & propugnacula in portis collocari solebant, & ibidem jus a magistratibus dici, ut passim in Scripturis apparet.* Semen tuum] *illud de quo dictum est, in Jitzchako vocabitur tibi semen, suprà* 21.12. 18 Benedictas se] *id est, fide se agnoscant in semine tuo, quod est Christus, esse benedictas.* 24 Ribkam] *cujus causâ hanc genealogiam superioribus adjecit Mosche, ut viam sibi muniret ad narrationem. cap.* 24.

CAPUT XXIII.

Saræ ætas & mors cum Abrahami planctu describitur, & locus ab eo emitur in quo uxorem sepelit.

1 FUIT autem vita Saræ centum viginti septem annorum, *hi* anni vitæ Saræ.
2 Quâ mortuâ in Urbe Arbahhi (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani, ' ingressus est Abraham ad lugendum propter Saram, & ad deflendum eam.
3 Posteà surgens Abraham a facie mortui sui, allocutus est filios Chethi, dicendo,
4 ' Peregrinus & inquilinus sum apud vos: date mihi possessionem sepulchri apud vos, ut sepeliam mortuum meum *sublatum* e conspectu meo.
5 Respondentes autem filii Chethi Abrahamo, dixerunt ei,
6 Audi nos domine mi, 'princeps Dei, tu inter nos, in selecto sepulchrorum nostrorum sepeli mortuum tuum: nemo ex nobis sepulchrum suum occludet tibi, quo minus sepelias mortuum tuum.
7 Tum surgens Abraham incurvavit se coram populo ejus regionis, coram filiis Chethi:
8 Et locutus est cum eis, dicendo, si est in animo vobis vt sepeliam mortuum meum *sublatum* a conspectu meo: audite me & intercedite pro me apud Hhephronem filium Tzocharis:
9 Ut det mihi speluncam *loci* ' Macpelæ [a] sui, quæ *est* in extremitate agri ipsius, [b] justâ pecuniâ det eam mihi inter vos, in possessionem sepulchri.
10 (Hhephron autem 'sedebat inter filios Chethi) respondit vero Hhephron Chittæus Abrahamo, [c] audientibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portam civitatis suæ, dicendo,
11 Nequaquam, domine mi audi me: agrum illum do tibi, & speluncam quæ in eo *est* tibi do ipsam: [d] præsentibus popularibus meis do ipsam tibi, sepeli mortuum tuum.
12 Tunc incurvavit se Abraham coram populo regionis illius:
13 Et allocutus est Hhephronem audiente populo regionis illius, dicẽdo, 'sed si tu *is es*, quæso audi me: ' [e] oblatum pretium agri accipe a me: tum sepeliam mortuum meum ibi.
14 Respõdens autẽ Hhephron Abrahamo, dixit ei,
15 Domine mi audi me, terra quadringentorum *siclorum* argenti, 'inter me & inter te, ' quid est? quare mortuum tuum sepeli.

[a] Heb. *qui est ipsius.*
[b] Heb. *pleno argento: ut* 1. *Chron.* 21. 22. *&* 24. *&* *explicatur infrà ver.* 16
[c] Heb. *in auribus filiorum ut infra.* 13. *&.* 16.
[d] Heb. *in oculis filiorum populi mei, sic infrà.* 18.
[e] Heb. *dedi argentum agri, id est, planè statui dare & iam offero.*

16 Ac-

16 Acquievit itaq; Abraham Hhephroni, & appendit Abram Hhephroni argentũ illud, quod indicaverat audientibus filiis Chethi: quadringentos *ſiclos* argenti ' commeantis ad quẽlibet mercatorẽ.
17 ' Ita ceſſit ager Hhephronis qui *eſt* Macpelę, quæ *eſt* e-regione Mamræ, ager cum ſpelunca ipſa quæ in eo *eſt*, omnique arbore quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto termino ejus circũquaq;,
18 Abrahamo in poſſeſſionem pręſentibus filiis Chethi, coram omnibus ingredien dibus portam civitatis ejus.
19 Poſt hæc demum ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri Macpelæ e-regione Mamræ (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani.
20 Cùm ceſſiſſet ager ille & ſpelunca quæ *eſt* in eo, Abrahamo in poſſeſſionem ſepulchri, *emptus* a filiis Chethi.

ANNOTATIO.

2 Ingreſſus eſt] *in tentorium Saræ: ita enim ſimul habitabant, ut ſua tentoria ſeparata haberent, ſicut apparet ex fine cap. ſeq.* 4 Peregrinus] *ita benevolentiam ſibi conciliat, & neceſſitatem ſuę petitionis oſtendit.* 6 Princeps Dei] *id eſt, quem nos, licet nihil inter nos poſſidentem, Dei beneficiis eximiè ornatum agnoſcimus: ſic Abimelec ſuprà 21.22. Deus eſt tecum.* 9 Macpelę] *nomen proprium eſt loci, ut apparet ex Hebræa conſtructione, infra 17. & 19* 10 Sedebat] *id eſt, unus erat ex illo conſeſſu apud quem agebat Abraham.* 13 Sed ſi tu] *nam viri nomen audiverat Abraham, ſed neque de facie noverat, neque adeſſe putabat.* Oblatum] *ver. 9.* 15 Inter me &] *ut inter amicos (cuiuſmodi ſumus) æſtimari ſolet.* Quid eſt?] *q. d. leviuſculum eſt quàm ut propterea mortuum ſepelire differas.* 16 Siclos] *Siclus in Lege eſt duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus politicis receptus, & ſacer, ad res ſacras inſtitutus lege, altero duplo major. Erat autem ſacer 20. gerarum. Exod. 30.13. & Jechezkel. 45. 12. gera, 16. granorum hordei. Continet ergo Communis ſiclus (de quo hîc Moſchen agere veriſimile eſt, cùm de emptione rei non ſacræ ante Legem facta queritur) 10. geras, id eſt, 160. grana hordei. Efficiunt autem 160. grana ſcrupulos noſtrates ſex, & duos trientes, ſive 2. drachmas & grana 16. Sic 400. ſicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos ſcrupulos, & duos trientes ſcrupuli.* Commeantis] *id eſt, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipſos mercatores (qui in expendendo numiſmatum pretio ſunt diligẽtiſſimi) tranſlatitium & receptum eſſe poſſet.* 17 Ita ceſſit] *His verſib. locum emptum, venditorem, teſtes, & alias circumſtantias accuratè, & fuſiore quàm ſolet ſtylo, proponit Moſche, idq; verbis deſumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri ſolent: ut perpetuum eſſet documentum poſteris Abrahami de legitima illius loci poſſeſſione.*

CAPUT XXIIII.

Abraham ſenex filio de uxore proſpiciens, fidum famulum jurejurando obſtrictum ad eam querendam amandat: qui in Meſopotamiam Deo duce profectus, Ribkam Jitzchaki conſanguineam ei in uxorem obtinet: Jitzchak verò eam ad ſe adductam uxorem accipit.

1 ABRAHAM autem erat ' ſenex, vergens ætate: benedixeratq; Jehova Abrahamo in omnibus.
2 Tunc edixit Abram ſervo ſuo ſeniori familię ſuæ, qui pręerat in omnibus quę *erant* illi, ' pone nunc manum tuam ſub femore meo:
3 Ut jurejurando obſtringam te per Jehovam Deum cœli Deùmque terræ, te non accepturum uxorem filio meo ex filiabus ' Cenahhanæi *populi*, [a] inter quem habito.
4 Sed te ad regionem meam & ad cognationem meam profecturum, & accepturum uxorem filio meo Jitzchako.
5 Dicenti autem ad eum ſervo illi, fortaſſis nolet mulier illa [b] ſequi me in terram hanc: an [c] omnino reducam filium tuum in regionem illam ex qua egreſſus es?
6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas filium meum illuc.
7 Jehova Deus cœli, qui aſſumpſit me e domo patris mei & e regione cognationis meæ, quique locutus eſt mihi, & qui juravit mihi dicendo, ſemini tuo dabo regionem hanc: ipſe mittet Angelum ſuum ante te, ut accipias uxorem filio meo inde.
8 'Quòd ſi nolet mulier illa ſequi te, tu inſons eris ab adjuratione mea hac: modò filium meum ne reducas illuc.
9 Ponens itaq; ſervus ille manum ſuam ſub femore Abrahami domini ſui, juravit ei ſuper hac re.
10 Deinde accepit ſervus ille decem camelos e camelis domini ſui, ut proficiſceretur: (omnes enim opes domini ſui *habebat* in manu ſua) ſurgènſque profectus eſt in Syriam [d] interamnem ' ad civitatem Nachoris.
11 Ubi faciens ' ut flecterent genua cameli extra civitatem ipſam, juxta puteum aquæ, tempore veſpertino, quo tempore egredi ſolent haurientes *mulieres*,
12 Dixit, Jehova Deus Domini mei Abrahami, fac quęſo ut obueniat mihi hodie: & exerce benignitatem *hanc* ' erga dominum meum Abrahamum.
13 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad hauriendum aquam)
14 Ut puella illa quæ mihi ad ſe dicenti, Inclina quęſo hydriam tuam, ut bibam, reſponderit bibe, etiamque camelis tuis bibendum dabo, ſit ea quam deſtinaveris ſervo tuo Jitzchako: & hac re experiar te exercuiſſe benignitatem erga dominum meum.
15 [e] Evenit autem idipſum: nondum deſierat loqui, cùm ecce Ribka egrediebatur, quæ nata fuerat Bethueli filio Milcę uxoris Nachoris fratris Abrahami, habens hydriam ſuam ſuper humerum ſuum.
16 (Puella autem iſta erat formâ bonâ valde, virgo quam vir non cognoverat) cùmq; deſcendens ad fontem illum impleviſſet hydriam ſuam, atque aſcenderet:
17 Accurrens ſervus ille obviam ei, dixit, ſine me ſorbere quęſo parum aquæ ex hydria tua.
18 Quæ dixit, bibe, domine mi: [f] feſtinanterque demittens hydriam ſuam ſuper manum ſuam, bibendum dedit ei.
19 Cumq; deſiiſſet dare ei bibendum, dixit, etiam camelis tuis hauriam, uſque-dum abſolverint bibere.
20 Et feſtinanter deplens hydriam ſuam in aqualiculum, cucurrit denuò ad puteum ut hauriret, hauſitq; omnibus camelis ejus.
21 Intereà vir ille ' ſtupebat ſuper ea', tacitus *obſeruans* ut cognoſceret utrum ſecundaſſet Deus viam ſuam, nèc ne.

[a] Heb. *in cujus medio.*
[b] Heb. *ire poſt me, & ſic deinceps.*
[c] Hebr. *reducendo reducam.*
[d] Heb. *duorũ fluviorum, id eſt, Meſopotamiam, quæ inter Tygrin & Euphratẽ ſita eſt.*
[e] Heb. *fuit: ut infra 41. 13. & 1. Schem. 4.1.*
[f] Heb. *feſtinavit ut demitteret: ſic infrà 20. feſtinavit ut depleret: item ver. 46.*

22 Fuit autem postquam absolverunt cameli bibere, ut deprompturn *tradens* vir ille [g] monile aureum cujus pondus *erat* dimidiati ' sicli, & duas armillas imponens manibus ejus, quarum pondus *erat* decem ' aureorum.

[g] *Sive spirā, ut Plinius vocat, Græci* ἐλιγγίδα.

23 (Cùm eo dicente, filia cujus es? indica nunc mihi: êstne in domo patris tui locus nobis ad pernoctandum?

24 Illa dixisset ad eum, filia sum Bethuelis filii Milcę, quem peperit Nachori,

25 Dixisset quoque ad eum, tum stramen tum pabulum multum *est* penes nos, tum etiam locus ad pernoctandum)

26 Verticem inclinaret vir ille, & incurvaret se Jehovæ,

27 Dicens, Benedictus *sit* Jehova Deus domini mei Abrahami, qui ' non dereliquit benignitatem suam & fidem suam, [h] quin *exerceret eam* erga dominum meum: quòd ad me, ' hac eàdem viâ deduxit me Jehova in domum agnatorum domini mei.

[h] Heb. *a domino meo: peregrina verbi constructio ostendit supplendum esse verbum cui conveniat.*

28 Itaque currens puella nunciavit in domo matris suæ, ut res istę *se* habebant.

29 Ribkę autem *erat* frater, cujus nomen Laban: cucurrit ergo Laban ad virum illum foras ad fontem:

30 (Fuit autem *hoc*, cùm vidisset monile illud & armillas super manus sororis suæ, & cùm audiisset verba Ribkæ sororis suę dicentis, ita allocutus est me vir ille) venitque ad virum illum: qui ecce adstabat camelis prope fontem.

31 Et dixit *Laban*, ingredere ' benedicte Jehovę: quare maneres foris? nam ego expedivi domum, & locum pro camelis istis.

32 Ingressus itaque vir ille domum ipsam, solvit camelos: deditq; *Laban* stramen & pabulum camelis, & aquam ad lavandum pedes illius, pedésque virorum qui *erant* cum illo.

33 Sed cùm apponeretur illi ut comederet, dixit, non comedam usquedum locutus fuero verba mea: dixit ergo *Laban*, loquere.

34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *sum*.

35 Jehova autem benedixit Domino meo valde, adeò ut magnus evaserit: dedit enim ei greges & armenta & argentum & aurum, servosque & ancillas, & camelos & asinos.

36 Pręterea peperit Sara uxor domini mei filium domino meo, [i] ' postquàm senuit ipsa: qui dedit ei quicquid habet.

[i] Heb. *post senectutem suam.*

37 Jurejurando autem obstrinxit me Dominus meus dicendo, ne accipias filio meo vxorem e filiabus Cenahhanæi *populi*, in cujus regione ego habito.

38 *Dira tibi imprecare*, nisi ad domum patris mei proficiscaris & ad familiam meam, ut accipias uxorem filio meo.

39 Cumq; dicerem ad dominum meum, fortassis non sequetur me mulier illa,

40 Dixit ad me, Jehova in cujus conspectu continenter ambulavi, mittet Angelum suum tecum, & secundabit viam tuam, ut accipias uxorem filio meo e familia mea, & e domo patris mei.

41 Tunc insons eris ab execratione mea cùm veneris ad familiam meam: etsi non dabunt tibi, tunc eris insons ab execratione mea.

42 Veniens ergo hodie ad fontem istum, dixi, Jehova Deus domini mei Abrahami, si tu nunc secundas viam meam per quam ego ambulo,

43 (Ecce ego consisto juxta fontem aquarum) *sit* ut sit virgo illa mox egressura ad hauriendum, ad quam dicenti, da mihi quæso bibendum parum aquę ex hydria tua.

44 Responderit mihi, etiam tu bibe, etiàmque camelis tuis hauriam, ea ipsa *sit* uxor, quam destinavit Jehova filio domini mei.

45 Ego nondum absolveram loqui cum animo meo, cum ecce Ribka egressa est *habens* hydriam suam super humerum suum, descendénsq; ad fontem hausit: ad quam cùm dixissem, da mihi bibendum quęso,

46 Festinanter demittens hydriam suam a se, dixit, bibe etiamq; camelis tuis bibendum dabo: bibi itaque, & etiam camelis meis bibendum dedit.

47 Quare interrogavi eam dicens, filia cujus es? quæ cùm dixisset, filia Bethuelis filii Nachoris, quē peperit ei Milca, posui monile istud supra nasum ejus, & armillas istas super manus ejus:

48 Et inclinans verticem incurvánsque me Jehovæ benedixi Jehouæ Deo domini mei Abrahami, quòd duxisset me per viam [k] veram, ad accipiendum filiam fratris domini mei pro filio ejus.

[k] Heb. *veritatis.*

49 Nunc igitur si estis exercituri ' benignitatem & fidem erga dominum meum, indicate mihi: sin autem minus, indicate mihi, ut convertam me ad dexteram vel ad sinistram.

50 Cui respondens' Laban & Bethuel dixerunt, a Jehoua profecta est hæc res: non possumus eloqui tibi malum aut bonum.

51 Ecce Ribka [l] tibi exposita *est*, accipe & abi, ut sit uxor filio domini tui, quemadmodum locutus est Jehova.

[l] Heb. *coram te.*

52 Fuit itaque ut audiens servus Abrahami verba eorum, incurvaret se ad terram usque Jehovæ:

53 Et proferens servus ille supellectilia argentea & supellectilia aurea ac vestes, daret ea Ribkæ, similiter res pretiosas daret fratri ejus & matri ejus.

54 Deinde comederunt & biberunt ipse & viri illi qui cum ipso *erant*, ac pernoctaverunt: cumque mane surrexissent, dixit servus ille, remittite me ad dominum meum.

55 Dicente verò fratre ipsius *Ribkæ* & matre ipsius, Resideat hæc puella nobiscum *aliquot* dies saltem [m] decem, posteà abito,

[m] Heb. *decadem* dierum.

56 Dixit ad eos, ne remoremini me, cùm Jehova secundaverit viam meam: remittite me ut abeam ad dominum meum.

57 Tunc dixerunt, vocemus puellam ipsam, & interrogemus ' ex ore ejus.

58 Vocantes ergo Ribkam dixerunt ad eam, [n] visne proficisci cum hoc ipso? Dixit illa, Proficiscar.

[n] Heb. *ésne profectura.*

59 Dimittentes itaque Ribkam ' sororem suam & ' nutricem ejus, servumque Abrahami ac viros ejus:

60 Benedixerunt Ribkæ, dicentes ei ó soror nostra tu evadas in mille myriadas, & hæreditariò possideat semen tuum ' portam inimicorum suorum.

61 Surgens verò Ribka & puellæ eius, insidentésque camelis secutę sunt virum illum: acceptaque servus ille Ribkâ abiit.

62 Jitzchak autē veniebat ex deambulatione ad puteum ' Lachai roi nam ipse habitabat in regione ' meridiana *Cenahhanææ*.

63 (Egressus enim fuerat Jitzchak ad [o] meditandum in quodam agro, appetente vespera) cumque sublatis oculis suis aspiceret, ecce cameli venientes.

[o] *vel orandum.*

64 Ribka quoque sublatis oculis suis cùm videret Jitzchakum, [p] dejecit se de camelo.

65 (Dicenti enim *Ribkæ* ad servum illum, quis *est* vir iste qui ambulat per agrum illũ obviam nobis? responderat servus ille, is *est* dominus meus) & accepto peplo [o] operuit se.

66 Enarravit autem servus ille Jitzchako omnes res quas gesserat.

67 Et introducens eam Jitzchak in tentorium illud *quod fuerat* Saræ matris suæ, accepit Ribkam ut esset ei uxor, & amavit eam: sic consolatus est se Jitzchak [s] post *obitum* matris suæ.

[p] Heb. *decidit sponte.*

ANNOTATIO.

1 Senex] *natus* 140. *annos, ut colligitur ex* 25. 20. *ideò tempus videbat esse consulendi filio.* 2 Pone] *ut fecit Jahhakob infrà* 47. 9. *Ritus olim usitatus in juramentis, quæ superiores a domesticis exigebant: cum adhuc apud Aethiopas & Indos servari Abhen Hhezra dicit.* 3 Cenahhanæi] *a Deo rejecti, a fœdere exclusi, & exitio destinati, suprà.* 9. 25. *&* 15. 16. 8 Quod si] *ipse quidem erat certus de providentia Dei, sed ut servo sollicitè ne quid temere juret caventi satisfaciat, ita respondet.* 10 Ad civitatem Nac.] *non Urem Chaldæorum, ubi natus erat sed Charanem Mesopotamiæ, in qua habitabat, ut ex* 28. *cap. liquet.* 11 Ut flecterent] *id est, quiescerent pro Arabicorum camelorum natura* 12 Erga dominum m.] *cujus res, non mea agitur.* 14 Ut puella] *Rei eventus declarat non superstitiosa divinatione, sed divino instinctu motum fuisse servum, ut sibi signum hoc proponeret ad fidem suam confirmandam. Simile est de Jonathane & armigero,* 1. *Schemu.* 14. 9. *&* 10. *Simile etiam quod de Gidhbone legitur Judic.* 7. 13. *& seq. nisi quod expressè Gidhboni dicitur a Deo propositum, hîc non exprimitur.* 21 Stupebat] *ad divinæ pro videntiæ* καὶ οἰκονομίας *considerationem, cùm eventus omnino proposito signo responderet.* 22. Sicli] *vide suprà* 23. 16. Aureorum] *supple siclorum: nam ubicunque auro & argento (quæ nomina, ut & reliquorum metallorum, apud Hebræos plurali carent) numeralia nomina juncta leguntur, pro siclis ejusdem metalli usurpantur.* 27 Non dereliquit] *id est, continenter prosecutus est, Liptote.* Hac eadem via] *benignitatis & fidei, ut ver.* 48. *q. d. tam benignè mecum egit atq; fideliter, quàm egisset cum domino meo si hoc iter ipse suscepisset.* 31 Benedicte Jehovæ] *vide infrà* 26. 29. 36 Postquam senuit] *præter naturæ ordinem & expectationem omnium: summi favoris indicium, & spem certam faciens de felice filii successu.* 49 Benignitatem & fi.] *postulatum concedendo, & bona fide prestando officium quod debetis consanguineo vestro.* Ad dexteram vel] *id est, alio deflectam, opponuntur enim ista rectæ viæ: proverbialis formula.* 50 Laban & Bethuel] *filius, hîc in assensu præbendo patri præponitur, quia familiam paternam gubernabat (fortassis valetudinarius erat pater) & quia prudentiâ valebat in administratione rei familiaris, ut apparet ex cap.* 28. *& sequentibus, in historia rerum cum Jahhakobo gestarum: quare nulla deinceps fit patris mentio.* 57 Ex ore ejus] *id est, ejus consensum non de nuptiis, sed de subita hac profectione, ut sequens versus docet.* 59 Sororem] *id est, sanguine junctam: erat enim tantum Labanis soror.* Nutricem] *Deboram, de qua infrà* 35. 8. 60 Portam inim.] *vide suprà* 22. 17. *annot.* 62 Lachai roi] *de quo suprà* 16. 13. 65 Operuit se] *in pudoris & subiectionis signum: vide annot. suprà* 20. 16. 67. Post obitum] *ex quo tertius annus agebatur, necdum tamen dolorem ejus deposuerat.*

CAPUT XXV.

Abraham ex novo conjugio liberos suscipit, quos a Jitzchako (ut solus hæres sit) cum muneribus dimittit: deinde mortuus, a duobus senioribus filiis sepelitur. Jischmahhelis ætas, mors, gens, & termini illius describuntur. Jitzchak geminos suscipit, quorum prior posteriori jus primogenitorum vili pretio vendit.

1 [a] DEINDE verò Abraham accepit uxorem, cujus nomen Ketura.

2 Quæ peperit ei Zimranem, & Jokschanem, & Medanem, & Midjanem, Jischbakum quoque, & Schuachum.

3 Jokschan autem genuit Schebam & Dedanem: filii verò Dedanis fuerunt [a] Aschurimus, & Letuschimus, & Leummimus.

4 Filii autem Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.

5 [a] Dederat autem Abraham quicquid *erat* sibi, Jitzchako:

6 Filiis verò concubinarum uxorũ quę *fuerunt* [b] sibi, dedit Abraham dona: ac dimisit eos a Jitzchako filio suo, dum adhuc viveret, Orientem versus, [a] in regionem Orientalem.

7 [c] Hoc autem *est* tempus annorum vitæ Abraham, quibus vixit: [a] centum septuaginta quinque anni.

8 Et expirans mortuus est Abraham [a] in canitie bona, [d] senio satur: sic [a] aggregatus est ad populos suos.

9 Sepelieruntq; eum Jitzchak & Jitzmahhel filii ejus in spelunca Macpelæ, in agro Hhephronis filii Tzocharis Chittæi, qui *est* e-regione Mamres,

10 Agro, *inquam*, illo quem emerat Abraham a filiis Chethi: ibi sepultus est Abraham cum Sara uxore sua.

11 Fuitq; post mortem Abrahami, ut [a] benediceret Deus Jitzchako filio ejus: habitabat autem Jitzchak juxta puteum [a] Lachai roi.

12 [a] Atque hæ *sunt* generationes Jischmahhelis filii Abrahami, quem peperit Hagar Aegyptia ancilla Saræ, Abrahamo.

13 Hæc, inquam, nomina filiorum Jischmahhelis, [e] quibus appellantur per generationes suas: primogenitus Jischmahhelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibsam,

14 Et Mischmahh, & Duma, & Massa,

15 Chadar, & Tema, Jethur, Naphis, & Kedma.

16 Hi fuerunt filii Jischmahhelis, & hęc nomina eorum per villas eorum, & per castella eorum, duodecim principes per nationes suas.

17 (Hi autem *sunt* anni vitæ Jischmahhelis, centum triginta septem anni, deinde expirans mortuus est: sic aggregatus est ad populos suos)

18 Qui habitaverunt a Chavila usq; Schurem, quod *desertum est* e-regione Aegypti, usque quà venis in Assyriam: coram omnibus fratribus suis [a] longè lateque habitavit.

19 Hæc verò *sunt* [f] quæ acciderunt Jitzchako filio Abrahami: Abraham genuit Jitzchakum.

20 Erat autem Jitzchak natus quadraginta annos, cum acciperet Ribkam filiam Bethuelis Syri,

[a] Heb. *& adjecit Abrahā & accepit.*

[b] Heb. *Abrahamo, ut suprà* 12. 1.

[c] Heb. *hi autem sunt dies annor.*

[d] Heb. *senex & satur.*

[e] Heb. *in nominibus suis.*

[f] Heb. *generationes Jitzchaki, ut. suprà* 6. 9.

g vel irruerent alter in alterum.
h Hebr. natio præ natione robusta erit.
i id est, perfectus, nam perfectior quam pueri solent, videlicet pilis instructus, prodiit.
k id est, manu tenentem calcaneum: nam ex manu & calcaneo cõpositum nomen est. Sed paronomasia in vertendo perit.

ex Padane Syriæ, sororem Labanis Syri sibi in uxorem.

21 Posteà supplex oravit Jitzchak Jehovam ob uxorem suam, eo quòd sterilis *erat*: & exoratus est illi Jehova, ita ut conceperit Ribka uxor ejus.

22 Cùmque g inter se conquassarent filii ejus in ea, dixit, si sic est, quorsum ego? abiit igitur ad consulendum Jehovam.

23 Cui dixit Jehova, duæ gentes *sunt* in ventre tuo, & duæ nationes, *editæ* ex ventre tuo separabuntur: quarum h natio vna robustior erit alterâ, & major serviet minori.

24 Completis itaque diebus ejus ad pariendum, ecce gemini in ventre ejus.

25 Prodiit autem prior rufus, totus tanquam toga villosa: ideò vocarunt nomen ejus i Hhesavum.

26 Posteà verò prodiit frater ejus, cujus manus tenebat calcaneum Hhesavi: ideò vocavit *quisque* nomen ejus k Jahhakobum. Erat autem Jitzchak natus sexaginta annos, cùm *illa* pareret eos.

27 Deinde cùm crevissent isti pueri, fuit Hhesav vir peritus venationis, vir agrestis: Jahhakob verò vir integer, habitabat in tentoriis.

28 Amabat itaque Jitzchak Hhesavum, quia venatio *grata erat* in ore ejus: Ribka verò amabat Jahhakobum.

29 Coquente autem Jahhakobo l jusculum, veniebat Hhesav ex agro, erátque fessus:

30 Quamobrem dixit Hhesav ad Jahhakobum, sine me haurire de isto edulio m admodum rufo, nam fessus sum: idcircò vocavit *quisque* nomen ejus n Edomum.

31 Respondenti verò Jahhakobo, vende jam hodie primogeniti jus tuum mihi:

32 Dixit Hhesav, ecce ego propero ad mortem: quorsum ergo mihi jus primogeniti?

33 Cui dixit Jahhakob, iura mihi iam hodie, qui juravit ei: sic vendidit jus suum primogeniti Jahhakobo.

34 Jahhakob verò dedit Hhesavo panem & jusculum lentium, qui comedit ac bibit, deinde surgens abiit: sic contempsit Hhesav jus ipsum primogeniti.

l Heb. coctionem.
m Heb. rufo rufo: anadiplosis loco superlativi.
n id est, rufum

ANNOTATIO.

3 Aschurimus, &c] *Hæc nomina etsi pluralia terminatione, numero tamen singularia & significatione sunt propria, ut Muppim, Chuppim, & Chuschim, infrà 46.21. & 23.* 5 Dederat] *nam unicus erat ex uxore, suprà 22. 2. & temporalium spiritualiumq́, promissionum divinitus, antequàm nasceretur, hæres institutus, suprà 15.4.* 6 In regionem orient.] *ubi est Arabia utraque.* 7 Centum] *ita vixit peregrinus 105. annos, & nepotes reliquit 15 annorum.* 8 In canitie b.] *ut promissum fuerat suprà 15.5.* Aggregatus est] *id est, reliquis ante ipsum mortuis adjunctus: quod item dicitur de Jischmahhele, infrà 17.* 11 Benediceret] *ei confirmaret benedictiones parenti factas, supra 17.19.* Lachai roi] *suprà 16.13. & 24.62.* 12 Atq; hæ] *sequentibus ostendit fidem Dei in servandis iis quæ promiserat suprà 16.10. & 12.* 18 Longè, latéq; hab.] *nimirum corã omnibus fratribus suis, ut promiserat suprà 16.12. nam verbum Hebræum hic, ut Judic. 7.12. significat longè lateq́, diffundi.* 20 Sororem Labanis] *hic propter historiam Jahhakobi (cujus socer fuit) nominatur.* 21 Ob uxorem] *id est, ea præsente & unà cum illa.* 22 Quorsum ego] *tamdiu oravi supplex ut mihi concederetur proles? Aposiopesis in pathetico sermone frequens.* Ad consulendum] *per aliquem Prophetam, fortasse socerum, qui idem dicitur Propheta suprà 20.7.* 23 Duæ gentes] *duarum gentium autores inter se dissidentes, quorum dissidium in posteris ipsorum continuabitur.* Robustior erit] *id est, ea quæ ex minore nascetur victoriam obtinebit, conjunctam fœderis continuatione: in quo præter Christum & vitæ cœlestis hæreditatem, hujus quoque vitę benedictiones comprehendebantur. Quamobrem rectè adducitur hic locus ab Apostolo Rom. 9.12. & victoria hæc gratuitæ electioni Dei, unico promissionum ejus fœderisque fundamento, in Christo attribuitur.* 27 In tentoriis] *pecuariam & rem domesticam exercens: ideò tentoriis in plurali scribit. q.d. vel domi erat, vel apud greges: ut supra 4.20. Jubal degentium in tentoriis autor fuisse dicitur.* 29 Coquente] *hoc puerorum factum etsi videtur ridiculum, tamen non frustrà describit Mosche: divinæ enim voluntati, qua major minori subjectus est, inservit, ut etiam benedictio a patre decepto in minorem collata, infrà 27.29. quod tandem completum est sub Davide. 2. Schemu. 8.14.* 32. Propero ad m.] *q.d. feras venando pericula mortis quotidie subeo, ita non modò juris, sed etiam vitæ præsentis (quam pluris facio) curam omnem abjicio: quòd si ab illis discerpar, quid proderit mihi jus primogeniti? Sic profanus Hhesav sacrum Dei jus abjicit: vide Heb. 12.16.* 34 Comedit] *hac congerie impœnitentia Hhesavi describitur, qui neque vilitate pretii a tantæ rei venditione est deterritus, neque inter comedendum aut postquàm comedisset, ulla ratione resipuit.*

CAPUT. XXVI.

Jitzchak fame impulsus in Aegyptum cogitat: sed monitus a Deo Gerari subsistit: ubi etsi de promißionibus patri factis confirmatus est, tamen metu mortis uxorem suam fingit sororẽ esse: quo nomine a Rege objurgatus quidem, sed publico edicto confirmatus est. Deinde cùm Dei beneficio opulentior effectus, injuriâ Pelischtæorum gravius premeretur, Beer-schebahhum secessit, ubi Dei oraculo denuò confirmatus, & a Rege Gerari in fœdus ascitus est.

1 FUIT autem fames in ea regione, præter famem illam priorem quæ fuerat temporibus Abrahami: quapropter profectus est Jitzchak ad Abimelecum Regem Pelischtæorum Gerarum.

2 Apparens enim ei Jehova, dixerat, ne descendas in Aegyptum, sed habita in ea regione quam dixero tibi.

3 Peregrinare in hac regione, & ero tecum ac benedicam tibi: nam tibi & semini tuo dabo omnes regiones istas, ut stabiliam juramentum illud quod juravi Abrahamo patri tuo.

4 Multiplicabo enim semen tuum, *ut sit numerosum* sicut stellæ cœli, & dabo semini tuo omnes regiones istas: & benedictas se reputabunt in semine tuo omnes gentes terræ:

5 Propterea quòd auscultavit Abraham voci meæ, & observavit observationem meam, præcepta mea, statuta mea, & leges meas.

6 Consedit itaque Jitzchak Gerari.

7 Inter-

7 Interrogantibusq; viris loci illius de uxore ipsius, dicebat, soror mea est, nam metuebat dicere, uxor mea *est*: [a] *dicebat enim, cavendum* ne occidant me viri hujus loci propter Ribkam, eo quòd bona formâ sit.

8 Fuit autem cùm [b] multos dies ibi egisset, ut prospectaret Abimelec Rex Pelischtæorum per fenestram: & videret quòd ecce Jitzchak colludebat cum Ribka uxore sua.

9 Quapropter vocato Abimelec Jitzchako dixit, Certè ecce uxor tua est: quomodo ergo dixisti, soror mea est? ad quem dixit Jitzchak, quia dicebam, *cavendum* ne moriar propter eam.

10 Tum dixit Abimelec, quid hoc *est quod* fecesti nobis? parum *abfuit* quin concubuerit unus ex hoc populo cum uxore tua: sic adduxisses super nos ' reatum.

11 Præcepitque Abimelec toti populo suo, edicendo, qui tetigerit hunc virum aut uxorem eius, [c] omnino morte plectetur.

12 Serens autem Jitzchak in terra illa adipiscebatur anno quoque centuplas mensuras: adeò benedicebat ei Jehova.

13 Sic crescebat vir ille, & [d] progrediebatur continenter crescendo, usque-dum crevisset valde.

14 Fuit enim ei possessio gregum, & possessio armentorum, & famulitium adeò magnum, ut inviderent ei Pelischtæi:

15 Et omnes puteos quos foderant servi patris ejus temporibus Abrahami patris ejus, occluderent Pelischtæi, implentes eos pulvere:

16 Diceretque Abimelec ad Jitzchakum, discede a nobis, nam multò potentior factus es nobis.

17 Itaque discessit inde Jitzchak, & castris positis in valle Gerari, consedit in ea.

18 ([e] Refoderat enim Jitzchak puteos aquarum quos foderant temporis Abrahami patris sui, quosque occluserant Pelischtæi post mortem Abrahami: & indiderat eis nomina, secundùm nomina quę indiderat eis pater ejus)

19 Fodientesque servi Jitzchaki in ea valle, invenerunt ibi puteum aquarum ' viventium.

20 Contenderunt autem pastores Gerari cum pastoribus Jitzchaki, dicendo, nostrę *sunt* hæ aquæ: quamobrem vocavit nomen putei illius [f] Hhesekum, quia sponte litem moverant cum ipso.

21 Deinde cùm fodissent puteum alterum, contenderunt etiam propter illum: quamobrem vocavit nomen ejus [g] Sitnam.

22 ' Refigens verò inde tentorium cùm effodisset puteum alium, non contenderunt propter eum quapropter vocavit nomen ejus [h] Rechobothas, dicebat enim, *sic vocandus est*, quia jam dilatavit Jehova nobis *terminos*, ut fructuosi simus in hac regione.

23 Posteà ascendit inde Beer-schebahhum.

24 Apparuitque ei Jehova ' illa ipsa nocte, dicens, Ego sum Deus Abrahami patris tui: ne timeas, nam tecum sum, benedicamque tibi, & multiplicabo semen tuum propter Abrahamum servum meum.

25 Extructo itaque ibi altari invocavit nomen Jehovę, tedenditque ibi tentorium suum: & foderunt ibi servi Jitchaki puteum.

26 ' Abimeleco autem veniente ad eum Geraro, cum Achuzatho amico suo, & Picole principe exercitus sui:

27 Dixit Jitzchak ad eos, cur venistis ad me? cùm vos oderitis me, & dimiseritis me a vobis?

28 Qui dixerunt, [i] certò perspeximus ' esse Jehovam tecum, ideò diximus, sit nunc ' execratio inter nos, *hoc est*, inter nos & inter te: pangamus itaque fœdus tecum.

29 *Dira tibi imprecare* ' si nos affeceris malo, ' quemadmodum ' non tetigimus te, & quemadmodum te ' duntaxat beneficio affecimus, dimisimusque te ' cum pace: tu nunc *annue* ' benedicte Jehovæ.

30 Cum itaque fecisset eis convivium, comedissentque & bibissent,

31 Surgentes mane juraverunt [k] alter alteri: deduxitque eos Jitzchak, & abierunt ab eo cum pace.

32 Fuitque eo ipso die, ut venientes servi Jitzchaki nunciarent ei de ' puteo illo quem foderant, dicerentque ei, invenimus aquas.

33 Et vocavit illum [l] Schibhham: idcircò nomen civitatis illlius est [m] Beer-schebahh, usque ad hunc diem.

[a] *Eclipsis supplenda hic, ut infrà 9. vide suprà 3.22.*
[b] Heb. *prorogati essent ei ibi dies.*
[c] Hebr. *moriendo morte plectetur.*
[d] Heb. *ibat eundo & crescendo: ut suprà 8.3.*
[e] Heb. *reversus erat ut foderet.*
[f] *id est, litem.*
[g] *id est, odiū, inimicitias, contradictionem.*
[h] *id est, dilatationes.*
[i] Heb. *perspiciendo perspeximus. vide suprà 2.16. & 17.*
[k] Heb. *vir fratri suo.*
[l] *id est, juramentum.*
[m] *id est, puteum juramenti: vide suprà 21.31.*

ANNOTATIO.

1 Temporibus Abr.] *suprà 12.7.* 2 Ne descendas] *ut patris exemplo cogitabas.* 3 Juramentum illud] *quod te præsente in monte præstitum est ubi fueras immolandus suprà 22.17.* 5 Observationem] *hoc generis nomen est, cujus tres voces quæ sequuntur sunt veluti species: qua congerie vocum, diligens & syncera Abrahami in omnibus obedientia commendatur.* 10 Reatum] *id est, conjecisses nos in peccatum, cujus pœna fuisset nobis subeunda: Hebræa enim vox significat reatum, & reatus pœnam.* 19 Viventium] *id est, perennium & perpetuò scaturientium.* 22 Refigens] *vide suprà in 13.8.* 24 Illa ipsa n.] *qua eò pervenit: apparuit autem, ut tristem de injuriis acceptis consolaretur, & juberet subsistere.* 26 Abimeleco] *sic declarat Deus se eodem fauore filium prosequi, quo Abrahamum fuerat prosecutus: ad quem similiter petendi fœderis causa venerat Abimelec, suprà 21.* 28 Esse Jehovam] *vide suprà 21.22.* Execratio] *id est, juramentum execratione conjunctum, qua sibi malè precatur jurans, si juramentum violet: Synecdoche.* 29 Si nos] *summa fœderis erat, ne alter noceret alteri.* Quemadmodum] *his verbis objectum odium diluunt, & petitionis suæ æquitatem ostendunt: quâ eadem ratione usi sunt suprà 21.23.* Non tetigimus] *nam ita edicto caverat suprà ver.11.* Duntaxat beneficio aff.] *hospitio excipientes, & ad participanda commoda regionis nostræ admittentes.* Cum pace] *id est, salvis personis, rebusque tuis omnibus.* Benedicte Jehovę] *honorifica appellatio illius temporis, quâ etiam Laban servum Abrahami appellavit suprà 24.31.* 32 Puteo illo] *de quo suprà ver.25.*

CAPUT XXVII.

Hhesav Cenahhanæas uxores parentibus invisas ducit: quem dum senex Jitzchak & oculis captus venatum mittit, benedicturus ei post allatam prędam, minor filius astu matris cum vestitu majoris domesticóque edulio suppositus, benedictionem imprudente patre surripit: qua fraude retecta frater reversus benedictionem minimè recuperat, sed alteri nihilominus Deo autore confirmatur. Quare cùm major minorem odio capitali prosequeretur, mater consilium de ablegando filio, callidè ipsi maritoque proponit.

1 Cum autem esset Hhesav natus quadraginta annos, duxit uxorem Jehudítham filiam Beeri Chittæi, & Basmatham filiam Elonis Chittęi:

2 Quæ fuerunt [a] amaritudini animis Jitzchaki & Ribkæ.

[a] Hebr. *amaritudo spiritus Jitzchako & Ribkæ: vide infra vers. ultimo, & 28.8.*

3 Deinde fuit cùm senuisset Jitzchak, & caligarent oculi ejus ne videret, ut vocans Hhesavum filium suum majorem, diceret ad eum, fili mi: qui dixit ad eum, ecce me.

4 Tum dixit, ecce nunc senui, non novi diem mortis meæ.

5 Jam itaque sume quæso arma tua, pharetram tuam, & arcum tuum, exiènsque in agrum, venare mihi venationem:

6 Paratisque mihi cupediis quemadmodum diligo, afferto eas ad me ut comedam: & *benedicet tibi anima mea priusquàm moriar.

7 (Ribka autem audiebat cùm alloqueretur Jitzchak Hhesavum filium suum) abiit ergo Hhesav in agrum, ad venandum venationem quam afferret.

8 Ribka verò allocuta est Jahhakobum filium suum, dicendo: ecce, audivi patrem tuum alloquentem Hhesavum fratrem tuum, dicendo,

9 Affer mihi venationem, & para mihi cupedias, quas comedam, pòst benedicam tibi *coram Jehova, priusquàm moriar.

10 Nunc itaque fili mi, ausculta voci meæ, in eo quod ego præcipio tibi.

11 *Abiens nunc ad gregem, accipe mihi inde duos hœdos caprarum bonos, quos parem cupedias patri tuo, quemmadmodum diligit,

12 Et afferente te ad patrem tuum comedat: ut benedicat tibi antequàm moriatur.

13 Sed dixit Jahhakob ad Ribkam matrem suam, En Hhesav frater meus, vir pilosus est, ego verò *sum* vir [b] glaber:

[b] Heb. *levis, id est, lævi cute.*

14 Fortassis palpabit me pater meus, & ero in oculis ejus tanquam [c] plànus: sic adducam super me maledictionem, non autem benedictionem.

[c] *id est, alios seducens & in errorem impellens.*

15 Cui dixit mater ejus, *super me *sit* maledictio tua, fili mi: tantùm ausculta voci meæ, & abiens accipe mihi.

16 Abiens ergo accepit & attulit matri suę: paravitque mater ejus cupedias, quemadmodum diligebat pater ejus.

17 Deinde acceptis Ribka vestimentis Hhesavi filii sui majoris [d] desyderatissimis, quę *erant* apud se domi, induens Jahhakobum filium suum minorem,

[d] Heb. *desyderiorum, id est, omnino pretiosis.*

18 Pellibusque hœdorum e capris induens manus ejus, & [e] glabritiem colli ejus:

[e] Heb. *lævorem.*

19 Posuit cupedias illas quas parauerat, cum pane, in manu Jahhakobi filii sui.

20 Sic veniens ad patrem suum dixit, pater mi: quo dicente, ecce me, quis es tu, fili mi?

21 Dixit Jahhakob ad patrem suum, ego *sum* Hhesav primogenitus tuus, feci quemadmodum edixisti mihi: surgens nunc sede & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.

22 Dicenti autem Jitzchako ad filiū suum, *quàm jam [f] citò invenisti, fili mi? dixit, *certè*, quia fecit Jehova Deus tuus ut obveniret mihi.

[f] Heb. *festinasti inveniendo.*

23 Tum dixit Jitzchak ad Jahhakobum, accede nunc ut palpem te fili mi, an tu is *sis*, filius meus Hhesav néc ne.

24 Accessit ergo Jahhakob ad Jitzchakum patrem suum: qui palpando eum dixit, hęc vox vox est Jahhakobi, at hę manus manus Hhesavi.

25 Non enim agnoverat eum, eo ꝙ essent manus ejus, ut manus Hhesavi fratris ejus, pilosæ: quare benedixit ei.

26 Cùm enim dicenti, tu is *es*? filius meus Hhesav? respondisset Jahhakob, sum,

27 Ipsique dicenti, admove mihi & comedam de venatione filii mei, ut benedicat tibi anima mea, admovisset ut comederet, attulissetque ei vinum ut biberet:

28 Dixerat ad eum Jitzchak pater ejus, accede nunc & osculare me, fili mi.

29 Accedente igitur eo & osculante illum, cùm odoraretur *Jitzchak* odorem vestimentorum eius, benedixit ei: ac dixit, * [g] vide, odor filii mei cui benedixit Jehova, *est* sicut odor agri.

[g] *id est, considera.*

30 *Det itaque Deus ipse tibi de rore cœli, [h] variaque pinguedine terrę, & copiam frumenti ac musti.

[h] Heb. *pinguedinibusque.*

31 *Serviant tibi populi, & incurvent se tibi nationes, *esto herus fratribus tuis, & incurvent se tibi filii matris tuæ: *maledicentium tibi quisque maledictus *esto*, & qui benedixerit tibi, esto benedictus.

32 Fuit autem cùm absolvisset Jitzchak benedicere Jahhakobo: fuit, inquam, ut [i] vixdum egresso prorsus Jahhakobo a facie Jitzchaki patris sui, Hhesav rediret a venatione sua.

[i] Heb. *tantùm exeundo exiverat.*

33 Paratas itaque ipse quoque cupedias attulit patri suo: dixitque patri suo, surgat pater meus, & comedat de venatione filii sui, ut benedicat mihi anima tua.

34 Dicente verò ei Jitzchako pater ejus, quis *es* tu? dixit, ego *sum* filius tuus, primogenitus tuus, Hhesav.

35 Tunc *contremuit Jitzchak tremore magno admodum, & dixit, [k] quis ille *est* qui venatus venationem modò attulit mihi, & comedi ex omnibus antequàm venires, & cui benedixi? etiam benedictus erit.

[k] Heb. *quis modò is* est *qui, &c. Vocum ordo perturbatus, animum loquentis perturbatum exprimens.*

36 Audiens autem Hhesav verba patris sui, exclamavit clamore magno & amaro admodum: dixitque patri suo, benedic mihi, mihi quoque, pater mi.

37 Qui dixit, venit frater tuus *per fraudem, & abstulit benedictionem tuam.

38 Dicenti autem, quàm rectè vocavit nomen suum [l] Jahhakobum! supplantavit enim me jam secundò, primogeniti jus meum *abstulerat, & ecce modò abstulit *benedictionem meam: deinde dicenti, àn non penes te reservasti mihi benedictionem?

[l] *id est, supplantatorum: nomen enim contumeliose detorquet a vera significatione.*

39 Respondens Jitzchak dixit Hhesavo, en herum constitui eum tibi, & *omnes fratres ejus dedi ei in servos, frumento quoque ac musto *fulcivi eum: tibi igitur jam quid facerem, fili mi?

40 Dicebat verò Hhesav ad patrem suum, an benedictio unica tibi est, pater mi? benedic mihi, mihi quoque, pater mi: & sublata Hhesav voce sua *flebat.

41 Respondens itaque Jitzchak pater ejus dixit ad eum, ecce, ex varia pinguedine terræ *erit* habitatio tua, & ex rore cœli supernè.

42 Sed *gladio tuo vives, & fratri tuo servies: *erit tamen cùm dominaberis, & frangendo excuties jugum ejus e collo tuo.

43 Quare intestino odio prosequens Hhesav

Jah-

Jahhakobum propter istam benedictionem qua benedixerat ei pater ejus, dixit Hhesav [m] cum animo suo, appropinquant dies luctus patris mei, tunc occidam Jahhakobum fratrem meum.

44 Cumque nunciatum esset Ribkæ *unumquodque* verborum Hhesavi filii sui maioris, mittens vocavit Jahhakobum filium suum minorem, dixitque ad eum, ecce * Hhesav frater tuus se mox consolaturus esset de te, occidendo te.

45 Nunc itaque fili mi, ausculta voci meæ, & surgens fuga te eripe ad Labanem fratrē meum Charanem:

46 Ut maneas cum eo dies [n] paucissimos, usque-dum avertatur æstuans ira fratris tui.

47 Dum aversâ irâ æstuante fratris tui a te, oblitus fuerit ejus quod fecisti ipsi, posteà mittens recipiam te inde: quare orbarer etiam utroque vestrûm die uno?

48 Ad Jitzchakū verò dixit Ribka, * tædet me vitæ meæ propter [o] Chitteas: si accipiet Jahhakob uxorem de Chittæis quales istæ *sunt*, de filiabus hujus regionis, ad quid mihi vita?

[m] Heb. *in corde suo.*

[n] Heb. *unos.*

[o] Hebr. *filias Chethi: nimirum uxores Hhesavi, de quibus suprà 1. & 2.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Duos hos versus, quia ad sequentem historiam pertinent, huic capiti conjunximus.* 6 Benedicet] *id est, paternarum benedictionum promissionumq́ hæreditatem in te ut primogenitum transmittam: sic naturalis ordinis privatiq́ studii potius rationem habet quàm oraculi, de quo suprà 25.23.* 9 Coram Jehova] *q.d. quæ testamentaria benedictio rata futura est a Domino.* 11 Abiens nunc] *antequàm frater cum præda revertatur.* 15 Super me] *de divino oraculo confirmata, maledictionem audacter in se derivat a qua filius metuebat.* 22 Quàm jam] *duæ causæ explicantur, quæ senem moverunt ut fraudem subesse suspicaretur: una est citò allatus cibus, altera vocis dissimilitudo. Priorem diluit Jahhakob adducta Dei providentiâ: altera (quia plus pater tactui & odoratui quàm auditui, Deo ita disponente, tribuebat) cùm Jahhakobum palpasset, & olfecisset vestimenta ejus, sublata est.* 29 Vide, odor] Ἐμπλοκὴ *verborum, quam mutato ordine fecimus planiorem. Sensus est: cùm filium osculans odorem vestimentorum Hhesavi (quæ non pædorem caulę, sed agrorum odoramenta redolebant) sensit, omni dubitatione sublata eum existimavit esse Hhesavum, ac proinde ei benedixit.* 30 Det itaque] *& bene precatur filio vota animi sui proferens, & prophetico Spiritu promissiones Dei denunciat: quare Hebræa verba utrunque continent, det vel dabit, & sic sequentia.* Variaq; ping.] *confer cum Deut. 8. 8.* 31 Serviant] *hæc partim Jehoschubhæ, partim Davidis sequentiúmque Regum temporibus effecta sunt.* Esto herus] *hîc jus primogeniti imprudens confirmat pater.* Maledicentium] *benedictiones paternas huic tradit hæreditatis jure, de quibus suprà 11. 35.* 35 Contremuit] *quo velut fræno injecto cohibet eum Deus ne benedictionē revocet, sed verbis sequentibus confirmare cogit.* 37 Per fraudem] *ut se excuset, fratrem accusat non admodū prudenter.* 38 Abstulerat] *imò ipse interposito juramento sciens ac prudens vendiderat, suprà 25.33.* Benedictionem meam] *atqui ad eum pertinebat, ut cui primogeniti jure cessisset.* Omnes fratres] *id est, totam posteritatem tuam.* Fulcivi] *circumquaque munivi, eo umq́ copiam ei addixi.* 40 Flebat] *vide Hebr. 12. 17.* 41 Erit habitatio] *hoc est, regionem habebis non prorsus sterilem, sed ex parte frugiferam.* 42 Gladio tuo] *vitam inquietam ages, & fines tuos armis tueri cogeris.* Erit ta.] *ut evenit sub Joramo 2. Reg. 8.* 44 Hhesav fr.] *prudenter Hhesavi consilium reticet, tantùm quod metuit filio minori proponit, ut quàm minimè fieri possit, fratrum animi exacerbentur.* 48 Tædet me] *astuta ratione non tantùm copiam discedendi a patre impetrat filio, sed etiam patri persuadet ut eum a se ablegeat.*

CAPUT. XXVIII.

Jitzchak Jahhakobum in Mesopotamiam mittens ut ex sua cognatione uxorem ducat, eum contra exilii molestias divina benedictione solatur: cujus animum sibi prioribus nuptiis infensum reconciliaturus Hhesav, filiā Jischmahhelis prioribus superinducit. Deus Jahhakobo in itinere paternas benedictiones confirmat, favorémque suum in toto illo exilio promittit: ad cujus testimonium erecto lapide Jahhakob loci nomen mutat, ac grati animi votum Deo nuncupat.

1 VOCANS itaq; Jitzchak Jahhakobum ut * benediceret ei, præcepit ei ac dixit ei, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani:

2 *Sed* * surge, abi Padanem Syrię in domum Bethuelis patris matris tuę, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Labanis fratris matris tuæ.

3 *Deus* autem fortis * omnipotens benedicat tibi, fructuosumq; te reddat ac multiplicet te, ut evadas in cœtum populorum.

4 Detq; tibi benedictionem Abrahami, tibi *inquam* & semini tuo tecum, ut hæreditariò possideas terram peregrinationum tuarum, quam Deus dedit Abrahamo.

5 Sic dimisit Jitzchak Jahhakobum ut abiret Padanem Syriæ, ad Labanem filium Bethuelis Syrum, fratrem Ribkæ matris Jahhakobi & Hhesavi.

6 Videns autem Hhesav Jitzchakum benedixisse Jahhakobo, & dimisisse eum Padanem Syriæ ad accipiendum sibi inde uxorem, cumq; ei benediceret, interdixisse ei dicendo, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani,

7 Jahhakobum verò auscultantem patri suo ac matri suæ, abiisse Padanem Syriæ:

8 Videns quoque Hhesav malas videri filias Cenahhani in oculis Jitzchaki patris sui:

9 Abiens Hhesav ad [a] Jischmahhelitas, accepit Machalatham filiam Jischmahhelis filii Abrahami, sororem * Nebajothi, præter *superiores* uxores suas, sibi in uxorem.

10 Verùm Jahhakob exiens Beer-schebahho, ut proficisceretur Charanem,

11 Incidit in quendam locum, ubi pernoctavit * quia occiderat Sol: & accipiens de lapidibus illius loci disposuit *ut essent* cervical suum, cubavitq; in eo loco.

12 Eoq; somniante, * ecce scala constituta in terra, cujus summitas pertingebat ad cœlum: & ecce Angeli Dei ascendebant descendebantq; per eam.

13 Ecce autem Jehova stans supra eam dicebat, * ego

[a] Heb. *Jischmahhelem: sed is jam anteà mortuus erat suprà 25.17. Nomina autem propria pro gentibus ferè usurpantur.*

[a]ego *sum* Jehova Deus Abrahami patris tui, & Deus Jitzchaki: hanc ipsam terram in qua tu cubas, tibi dabo [a]& semini tuo,
14 Eritq; semen tuum *numerosum*, [a]sicut pulvis terræ, adeò ut erumpas in occidentem, & in Orientem, & in Septentrionem, & in Meridiem: & [a]benedicentur in te omnes familiæ terræ, id est, in semine tuo.
15 Quamobrem ecce ego tecum sum, ut custodiam te quocunque iveris, & reducam te ad hanc ipsam terram: non enim deseram te [a]usque-dum perfecero id quod locutus sum tibi.
16 Cùm itaque evigilans Jahhakob a somno suo diceret, certè [a]*est* Jehova in hoc ipso loco, attamen ego nesciveram:
17 (Territus enim dixerat, [a]quàm terribilis *est* hic locus! non *est* hic *locus* nisi [a]domus Dei: etiam hic locus est porta cœli)
18 Surgens Jahhakob mane, accepit illam [b]lapidum struem quam disposuerat *ut esset* cervical sui: disposuítque eam *in* statuam, & effudit [a]oleum in summitatem ejus.
19 Vocauitq; nomen loci illius [c]Beth-elem: siquidem Luz *erat* nomen civitatis illius antè.
20 Præterea vovit Jahhakob votum dicendo: [a]Cùm fuerit Deus mecum, & custodierit me in via ista per quam ego profecturus sum, dederitq; mihi panem ad comedendum, & vestimentum ad induendum,
21 Reuersusq; fuero in pace ad domum patris mei, [a]denique fuerit mihi Jehova in Deum:
22 Tum [a]hæc strues lapidum quam disposui in statuam, erit domus Dei: & quicquid dederis mihi, ejus decimas omnino dabo tibi.

[b] Heb. *lapidem, pro lapidum strue hic & infrà ver. 22. ut ostendit ver. 11. nam unus lapus qui ab uno moveri potuisset non suisset satis ad statuam erigendam.*
[c] *id est, domum* Dei *fortis.*

ANNOTATIO.

1 Benediceret] *id est, benedictiones quas prius deceptus contulerat, Jahhakobo peregrè profecturo, sciens & prudens confirmaret.* 2 Surge abi] *non dubium est quin Jitzchak uxoris consilio tum demum acquieverit cùm oraculo Dei fuit approbatum, præsertim memoria tenens quàm solicitè cavisset pater ne in Mesopotamiam ipse duceretur suprà 24. nam hoc benedictionibus promissionibusque Dei quæ Jahhakobo in itinere fiunt, eventuque ostenditur.* 3 Omnipotens] *vide suprà 17. 1.* 9 Nebajothi] *primogeniti Jischmahhelis suprà 25. 13.* 11 Quia occiderat] *ideò non poterat pervenire Luzam, & in agro sub dio cubare coactus est.* 12 Ecce] *visioni huic convenit cum promissionibus Dei: nam scala, Jahhakobi iter designat, Angeli ascendentes, abeuntis sunt custodes, sicut descendentes, redeuntis. Deus summitatem scalæ obtinet, quia rem totam moderatur, cujus providentiâ Jahhakob a parentibus abstrahitur, in itinere ducitur, apud socerum conservatur, atque reducitur. hanc interpretationem affert Deus ipse ver. 15. Cùm enim se Jahhakobo adfuturum eumq; non deserturum dicit, satis declarat quorsum in summitate scalæ sit, & Angelos adhibuerit.* 13 Ego sum] *hic confirmatur a Deo benedictio Jitzchaki suprà facta ver. 3. & 4.* Et semini tuo] *ut suprà 13. 15. annot.* 14 Sicut pulvis] *ut suprà Abrahamo 13. 14. & seq.* Benedicentur] *ut suprà 11. 35.* 15 Usquedum] *id est, nunquam te derelinquam: sunt enim æternæ promissiones Dei in Christo. 1. Tim. 4. 8* 16 Est Jehova] *hoc est, singulari quadam ratione Deus, qui alioqui ubique est, hîc se esse declarat signo.* 17 Domus Dei] *locus dignus qui consecretur precibus fundendis Deo: idē quoque sensus est verborum sequentium.* 18 Oleum] *veluti consecrationis signum, non ab eo excogitatum, sed a patre avóque acceptum, & divinitus institutum. Hæc ceremonia deinde sub Lege in rerum personarúmque consecrationibus ex Dei mandato in usu fuit Exodi 29. nam ita erat Ecclesiæ infantia & pueritia exercenda, donec exhiberetur Christus.* 20 Cùm fuerit] *non est particula conditionalis, sed temporis adverbium, ut infrà 38. 9. nam de promissionibus sibi factis minimè ambigit, quas propè ad verbum repetit, & adverbium certitudinis quo utitur suprà 16. eum non dubitasse docet.* 21 Denique fuerit] *finis iste versiculi cohæret cum reliqua parte ejus, votum verò seorsim in sequente versu exprimitur. Similem locutionem vide suprà 17. 8. unde Jahhakob hanc voti formulam sumpsit.* 22 Hæc strues] *id est, locus in quo statuam e lapidibus erexi: Metonymia.*

CAPUT. XXIX.

Jahhakob Rachelis operâ in familiam Labanis receptus, ejúsque puellæ amore correptus septennii servitutem pro ea paciscitur: deinde in nuptiis per fraudem soceri Leâ suppositâ, alterum septennium paciscitur, ut Rachele potiatur. Et quia hanc præ illa amat, hæc sterilis divinitus, illa quatuor filiorum mater redditur.

1 DEINDE [a]sublatis Jahhakob pedibus suis, perrexit in [a]regionem [a]Orientalium.
2 Cùmque circumspiceret, ecce puteus in quodam agro: & ecce ibi tres greges pecudum cubantes juxta illum, ut ex illo puteo adaquarent greges, & lapis quidem magnus super os illius putei.
3 (Congregari enim solebant illuc omnes greges, & devolventes pastores lapidem illum ab ore ipso putei adaquabant pecudes: posteà reponebant eundem lapidem super os illius putei in locum suum)
4 Dicenti itaque ad illos Jahhakobo, fratres mei, undénam estis? dixerunt, ex Charane sumus.
5 Dixitque eis, nostisne Labanem filium Nachoris? qui dixerunt, novimus.
6 Deinde dixit eis, [b]rectè ne habet? qui dixerunt, rectè: & ecce Rachel filia ejus advenit cum pecudibus.
7 Tum dixit, en adhuc dies [c]multus *est*, non *est* tempus congregandi pecoris: adaquate has pecudes, & [d]abeuntes pascite.
8 Qui dixerunt, [a]non possumus, usque-dum congregati fuerint omnes greges, & devolverint pastores istum lapidem ab ore hujus putei: tum adaquabimus pecudes.
9 Ipso adhuc loquente cum illis, advenit Rachel cum pecudibus quæ *erant* patris sui: nam pecuaria erat.
10 Fuitque cùm videret Jahhakob Rachelem filiam Labanis [e]avunculi sui, & pecudes Labanis avunculi sui, ut accedens Jahhakob [a]devolveret lapidem illum ab ore illius putei, adaquaretq; pecudes Labanis avunculi sui.
11 Cùm enim [a]osculatus Jahhakob Rachelem, sublata voce sua [a]flevisset,
12 Deinde nunciasset Jahhakob Racheli se [f]cognatum esse patris ipsius, id est, se esse Ribkæ filium, cucur-

[a] Heb. *filiorum Orientis.*
[b] Heb. *est ne pax ei? pacis autem nomine valetudo & omne prosperitatis genus passim in scripturis intelligitur.*
[c] Heb. *magnus.*
[d] Heb. *abite & pascite.*
[e] Heb. *fratris matris suæ, & sic deinceps.*
[f] Heb. *fratrem: ut suprà 24. 27. & infrà 15.*

cucurrerat illa ut nunciaret patri ſuo.

13 Fuit itaque cùm audiret Laban [g] nuncium de Jahhakobo filio ſororis ſuæ, ut currens obviam ei amplexaretur atque oſcularetur eum, introduceretq; eum in domum ſuam: tunc narravit Labani *omnes res iſtas.

[g] Heb. *auditionem Jahhakobi.*

14 Cui dixit Laban, *profectò *os meum & caro mea *es*: ſic manſit cum eo [h] ſpatium menſis.

[h] Heb. *menſem dierum, id eſt, quot dies requiruntur ad conſtituendũ menſem: Hypallage, pro dies menſis.*

15 Deinde dixit Laban Jahhokobo, an quia cognatus meus es, ideò ſervies mihi gratis? indica mihi: quid *vis* in mercedem tuam?

16 (*Erant* autem Labani duæ filiæ: nomen majoris Lea, & nomen minoris Rachel.

17 Oculi verò Leæ [i] teneri *erant*, ſed Rachel erat pulchra formâ & pulchra aſpectu:

[i] Heb. *debiles.*

18 Quapropter amabat Jahhakob Rachelem) dixit ergo, Serviam tibi ſeptem annos *pro Rachele filia tua minore.

19 Cui dixit Laban, melius fuerit me tradere eam tibi, quàm ut tradam eam viro alteri: mane apud me.

20 Servivit itaque Jahhakob pro Rachele ſeptem annos, qui fuerunt in oculis ejus tanquam dies [k] pauciſſimi, propterea quòd diligebat eam.

[k] Heb. *uni, ut ſuprà 27. 44.*

21 Dixerat autem Jahhakob ad Labanem, Cedò uxorem meam: quoniam *completi ſunt dies mei, *ut congrediar cum ea.

22 Congregatiſq; Laban *omnibus viris illius loci, fecerat convivium.

23 Fuit autem veſpere, ut *accipiens Leam filiam ſuam, introduceret eam ad illum: qui congreſſus eſt cum ea.

24 Deditque illi Laban Zilpam ancillam ſuam, ut *eſſet* Leæ filiæ ſuæ ancilla.

25 Sed fuit mane cùm ecce ipſa *agnoſceretur* Lea, ut diceret *Jahhakob* ad Labanem, quid hoc *eſt quod* feciſti mihi? nonne pro Rachele [l] ſervio apud te? quare igitur decepiſti me?

[l] Heb. *ſervivi, id eſt, ſervitutem paſſus ſum.*

26 Cui dixit Laban, *non ita fieri ſolet in loco noſtro: ut detur minor *natu* ante primogenitam.

27 Comple ſeptimanam *hujus: tum dabimus tibi etiam iſtam pro ſervitute qua ſervies apud me adhuc ſeptem annos alteros.

28 Faciens ergo Jahhakob ita complevit ſeptimanam illius: deditq; Laban ei Rachelem filiam ſuam, *ut eſſet* ei uxor.

29 Dedit verò Laban Racheli filiæ ſuę Bilham ancillam ſuam, *ut eſſet* ei ancilla.

30 Congreſſuſq; Jahhakob etiam cum Rachele, amavit etiam Rachelem præ Lea, ſervivitque apud illum, præterea ſeptem annos alteros.

31 Videns autem Jehova *exoſam eſſe Leam, aperuit vulvam ejus: at Rachel *erat* ſterilis.

32 Concepit ergo Lea & peperit filium, cujus vocavit nomen [m] Reubenem: dicebat enim, *ſic vocandus eſt* eò quòd vidit Jehova afflictionem meam: nunc enim amabit me vir meus.

[m] *id eſt, vide tis afflictionem* filium: *compoſitum nomen ex corruptis vocibus ut & ſequentia.*

33 Poſteà iterum concepit, pepetitq; filium quapropter dixit, quia audivit Jehova me eſſe exoſam, ideò dedit mihi etiam hunc: ſic vocavit nomen ejus [n] Schimhhonem.

[n] *ab audiendi verbo.*

34 Deinde concipiens rurſus peperit filium, dixitque, *nunc demum adjungetur mihi vir meus, quia peperi ei tres filios: idcircò vocavit nomen ejus [o] Levin.

[o] *a verbo adjungendi.*

35 Deinde concepit denuò, pariensq; filium dixit, hac vice celebrabo Jehovam: idcircò vocavit nomen ejus [p] Jehudam: tum deſtitit parere.

[p] *compoſitum ex Jehova & celebrant verbo.*

ANNOTATIO.

1 Sublatis] *id eſt, non invitus ac pedes trahens, ſed alacris reliquum iter confecit, divino oraculo confirmatus.* Regionem ori.] *Meſopotamiam, quæ Cenahhanææ eſt Orientalis.* 8 Non poſſumus] *propter lapidis magnitudinem vires noſtras ſuperantem.* 10 Devolveret] *ſuam operam in devolvendo lapide cum paſtoribus conferret pro abſente Rachele, quæ domum cucurrerat, ut de ejus adventu moneret patrem.* 11 Oſculatus] *pro temporis & loci conſuetudine.* Fleviſſet] *præ gaudio, quòd tam commodè cognatum nactus eſſet.* 13 Omnes res] *id eſt, quid inter fratrem & ipſum accidiſſet, cur profectionem hanc ſuſcepiſſet, & quomodo in itinere oraculo confirmatus eſſet. Hæc oportebat Labani innoteſcere, ne quid adverſi de ſubito ejus adventu ſuſpicaretur: preſertim cùm nudum ferè videret ac ſine comitatu: qui anteà famulum avi camelis, hominibus, auro, & argento inſtructum exceperat, ſuprà* 24. 14 Profectò] *Exclamatione ſatis ſibi factum affirmat.* Os meum &] *id eſt, mihi conſanguineus: neceſſitudinis periphraſis, ut Gen.* 2. 23. *& Judic.* 9. 2. 18 Pro Rachele] *id eſt, ſi des Rachelem: non enim ita ſervitutem paciſcebatur, ut conjugium differretur uſque ad exactum ſeptennium.* 21 Completi ſunt dies] *id eſt, uxori maturus ſum plus ſatis: agebat enim annum quaſi* 76. *cùm pro uxore paciſceretur: quod colligitur ſi ex* 130. *annis quos natus erat cùm ſiſteretur Parhhoni infrà* 47. 9. *quadraginta anni ætatis Joſephi detrahantur, & quatuordecim anni ſervitutis Jahhakobi pro uxoribus, ſub quorum finem Joſeph natus eſt, infrà* 30. 25. Ut congrediar] *non ut abducat quia ſervituem debet, ſed ut dum ſervit, ea uxore utatur* 22 Omnibus] *id eſt, quam plurimis: ſic enim alibi frequenter univerſalis particula reſtringitur, ut infrà* 41. 58. *&* 2. *Regum* 8. 9. *& in novo Teſtamento ſæpe.* 23 Accipiens Leam] *pro Rachele: nam ſponſæ in mariti ſui thalamum velatæ & ſine lumine ducebantur, ut pudori earum conſuleretur: ea fuit in priſca ętate integritas morum atque modeſtia.* 26 Non ita] *Loci conſuetudinem poſt nuptias obducit, quę in contractu ſponſaliũ fuerat exprimenda.* 27 Hujus] *Leæ videlicet, nam hæc ne repudietur, Laban alteram deamatam offert. Senſus eſt, patere nuptiarum convivium ſeptemdiale iam cœptum abſolvi, Leam apud te retinendo, poſteà optatam quoque habebis. Nuptialis autem convivij ſeptem dierum exemplum eſt in Schimſchone, Judic.* 14. 15. *&* 17. 31 Exoſam] *id eſt, minus amatam, ut apparet ex precedente verſu.* 34 Nunc demum] *id eſt, conjunctior mihi poſthac erit vir meus, & impenſius me amabit quàm antehac, ternũm liberorum matrem.*

CAPUT. XXX.

Rachel & Lea æmulatione ancillas ſuas Jahhakobo tradunt ſuo loco parituras, qui tum ex ancillis, tum etiam ex uxoribus octonis adhuc liberis ſuſceptus, dimiſſionem in patriam ſecundo ſervitutis ſeptennio exacto petit: ſed nova pactione ſoceri detentus, qua verſicolor partus ipſi ex unicolore albo grege dabatur, mercedem duabus artibus, divinitus adjutus, multam & preſtantem conſequitur, ita ut pecoris efficiatur ditiſſimus.

[a] CUm autem videret Rachel ſe non parere Jahhakobo æmulata eſt Rachel ſororem ſuam: dixitq; ad Jahhakobum, *cedo mihi liberos, ſin minus, *mortua ſum.

2 Tunc accensa est ira Jahhakobi in Rachelem: & dixit, *an loco Dei *sum* ego ? qui prohibuit a te fructum ventris.
3 Quapropter dixit *Rachel*, *ecce ancillam meam Bilham, congredere cum ea: ut *pariat super genua mea, & liberos consequar ego quoque ex ea.
4 Deditque ei Bilham ancillam suam in uxorem: & congressus est cum ea Jahhakob.
5 Ita concepit Bilha, & peperit Jahhakobo filium.
6 Tunc dixit Rachel, causam meam egit Deus, etiamq; exaudivit vocem meam, quòd dedit mihi filium: idcircò vocavit nomen ejus [a] Danem.
7 Cumq; concipiens iterum, peperisset Bilha ancilla Rachelis filium secundum Jahhakobo:
8 Dixit Rachel, *Luctationibus [b] maximis luctata sum cum sorore mea, etiamque prævalui: quapropter vocavit nomen ejus [c] Naphtalim.
9 Videns autem Lea se destitisse parere, similiter accepit Zilpam ancillam suam, & dedit eam Jahhakobo in uxorem.
10 Peperitque Zilpa ancilla Leæ, Jahhakobo filium:
11 Ideóque dixit Lea, *venit turma: & vocavit nomen ejus [d] Gadem.
12 Iterum pariente Zilpa ancilla Leæ, filium secundum Jahhakobo:
13 Dixit Lea, *cum beatitate mea, nam beatã prædicabunt me [e] mulieres: idcircò vocauit nomen ejus [f] Ascherem.
14 *Cùm autem abiens Reuben temporibus messis triticeæ, invenisset *amabiles *flores* in quodam agro, eosq; attulisset ad Leam matrem suam: dixit Rachel ad Leam, da quæso mihi de amabilibus *floribus* filii tui.
15 Quæ dixit ei, an parum est te abstulisse virum meum, ut auferas etiam amabiles *flores* filii mei ? dixit verò Rachel, idcircò cubet ille tecum hac nocte pro amabilibus *floribus* filii tui.
16 Redeunte itaq; Jahhakobo ex agro vespere, egrediens Lea obviam ei, dixit, congredieris mecum, nam [g] omnino mercede conduxi te pro amabilibus *floribus* filii mei: cubavitque cum ea nocte illa.
17 Deo autem exaudiente Leam, ita ut conciperet & pareret Jahhakobo filium quintum:
18 Dixit Lea, *reddidit Deus mercedem meam, *postquam dedi ancillam meam viro meo: ideòq; vocavit nomen eius [h] Jissascarem.
19 Deinde concepit rursus Lea, peperitque filiũ sextum Jahhakobo:
20 Et dixit Lea, donavit me *Deus*, me *inquam* dono bono: nunc tandem cohabitabit mihi vir meus, quia peperi ei sex filios: idcircò vocauit nomen illius [i] Zebullunem.
21 Postremò verò peperit filiam, & vocauit nomẽ ejus *Dinam.
22 Recordatus autem est Deus Rachelis: & exaudiens eam Deus aperuit vulvam eius.
23 Cúmque concepisset & peperisset filium, dixit, abstulit Deus *opprobrium meum.
24 Vocavitque nomen illius [k] Josephum, dicendo, addat mihi Jehova filium alterum.
25 Fuit autem cùm peperisset Rachel Josephum, *ut diceret Jahhakob ad Labanem, dimitte me, ut abeam ad locum meum & ad regionem meam.
26 Da uxores meas pro quibus servivi tibi, & natos meos ut abeam: tu enim *nosti servitutem meam, qua servivi tibi.
27 Dixit verò ad eum Laban, *si nunc inveni gratiam in oculis tuis, *missa faciamus hæc*: *experimento didici, ut benedixerit mihi Jehova tuâ causâ.
28 Dixit etiam, [l] nominatim expressam mercedem tuam impone mihi, & dabo.
29 Dixit autem ad eum *Jahhakob*, tu novisti quomodo servierim tibi, & quale fuerit pecus tuum apud me.
30 Nam exiguum erat quod habebas *ante me, erupit autem in multitudinem, quia benedixit Jehova tibi ad *illatum* pedem meum: jam verò *quando operabor ego similiter pro domo mea ?
31 Dicenti verò Labani, quid dabo tibi ? dixit Jahhakob, *non dabis mihi quicquam: si voles facere mihi *rem hanc, revertar, pascam gregem tuum, custodiam.
32 Transeunte me per universum gregem tuum hodie, remove inde *omnem parvam pecudem punctulis respersam, & latis maculis interstinctam, omnémq; parvam pecudem fuscam inter oves, similiter latis maculis interstinctam ac punctulis respersam inter capras: & *talium sit* merces mea.
33 *Sic attestetur mihi justitia mea [m] posthac coram te, cùm accedes ad *inspiciendum* mercedem meam: *quicquid non punctulis respersum, & latis maculis interstinctum, præterea fuscum inter oves fuerit apud me, furtivum esto.
34 Cui dixit Laban, *en: ô utinam, sit secundum verbum tuum.
35 Cùm itaque removisset eodem die hircos varia crura habentes & latis maculis interstinctos, omnes q; capras punctulis respersas, & latis maculis interstinctas, omne in quo *erat* alba nota, præterea omne fuscum inter oves: tradidit ea Laban in manum filiorum suorum.
36 Interposuítque iter trium dierum inter se & inter Jahhakobum: pascebátq; Jahhakob pecudes Labanis residuas.
37 *Accepit autem sibi Jahhakob virgas e populo virentes, & ex corylo & castanea: & corticem *hic illic* detrahens fecit in eis multa spaciola alba, [n] denudando alburnum quod *erat* in virgis illis.
38 Virgas autem illas quas *ita* decorticaverat, collocabat in canalibus & in [o] alveis aquarum e-regione pecudum, quę pecudes veniebant ad bibendum: ut incalescerent cùm venirent ad bibendum.
39 Ita incalescebant pecudes ad virgas illas: pariebántque pecudes *partus* varios cruribus, punctulis respersos, & latis maculis interstinctos.
40 Deinde *hos agnos separabat Jahhakob, obvertebátque ora pecudum, [p] pecudum *inquam* Labanis, ad varias cruribus & ad omnes fuscas: sibi autem collocabat greges seorsim, *nec obvertebat eas versus pecudes Labanis.
41 Erátque quandocunque incalescebant, *si erant* pecudes compactæ corpore, ut poneret Jahhakob virgas illas *ante oculos istarum pecudum in canalibus, ut incalescerent ipsæ ad virgas illas:
42 Cùm autem serò coibant pecudes, non poneret: sic erant serotinę, Labanis, compactæ verò corpore, Jahhakobi.
43 Itaque erupit vir ille *in multitudinem* quàm plurimùm: fuerúntque ei greges multi, ancillæq; & servi, & cameli & asini.

[a] *id est, causam agentem, vel judicantem.*
[b] Heb. *Dei: ut Jonæ 3.3 Ps. 36.7. & alibi.*
[c] *id est, luctationem, vel lucta mea est.*
[d] *id est, turmam.*
[e] Heb. *filiæ.*
[f] *id est, beantem.*
[g] Heb. *conducendo conduxi.*
[h] *id est, merces est, vel viri mercedem.*
[i] *id est, donum cohabitandi: cõpositum ex duob. verbis corruptis, sed affinibus pronunciatione: cujusmodi est sequens nomẽ ver. 24.*
[k] *id est, addat vel addet auferenti probrum, nimirũ filio huic alterum.*
[l] Heb. *nominatim exprime mercedẽ tuam super me.*
[m] Heb. *erat pars temporis proxima pro toto, Synecdoche: ut infrà 31.2.*
[n] Heb. *denudatione alburni.*
[o] *vel aqualiculis.*
[p] Heb. *in pecudibus.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Cedo] *dolore extæcata, suæ sterilitatis culpam in maritum rejicit.* Mortua sum] *id est, actum est de me, ut suprà* 20.3. 2 An loco] *q.d. possem ne ego mihi arrogare quod solius Dei est? ipse te sterilem reddidit, & solus potest fœcundare: sic infrà* 50.19. 3 Ecce anc.] *exemplo Saræ, suprà* 16.2. Pariat sup.] *id est, partus ejus excipiam gremio, & tanquam meos habeam.* 8 Luctationibus] *q.d. quædam luctæ species inter nos fuit, qua soror ne mater fierem nitebatur, ego verò contrà ut fierem: sed superior evasi tandem susceptis per ancillam liberis.* 11 Venit turma] *hoc est, qui aliis quos prius peperi junctus, efficiet turmam.* 13 Cum beatitate] *id est, quod sit faustum & felix. Sensus est, beatitudinis laudem inter mulieres consequar, jam sex filiorum mater facta.* 14 Cum autem] *Hæc puerilis in speciem historia ostendit non minorem fuisse in Lea æmulationem propter amorem quo sibi præferebatur Rachel, quam in Rachele propter fœcunditatem Leæ: adde quòd hac occasione Lea, quæ aliquandiu destiterat parere, rursum concepit ac peperit, idq; ex sororis ipsius consensu.* Amabiles fl.] *Hebræam vocem etiam Hebræi interpretes exponunt mandragoras, quidam gelseminum, alii violas, alii philtra sive amatoria: adeò incerta est significatio vocis, quæ tantùm hìc & Cantic.* 7.13. *legitur. Nos autem Reubenis pueritiam spectantes (quam non virtute sed specie motam fuisse constat) & odorem gratum eis attributum Cantic.* 7. *(qui nihil ad mandragoras pertinet, postremo tempus præcox quo neque gelseminum neque mandragoræ maturæ sunt) eò adducimur, ut amabiles omnes flores elegantia & odore eosque humiles, hac voce intelligamus. Quibus optimè convenit Hebræa vox ab amando ducta.* 18 Reddidit] *id est, mercedem quam dederam Racheli, abunde compensavit.* Postquàm dedi] *id est, etiam tum filium largitus, cùm de partu desperans, ancillam meam viro meo exposueram.* 21 Dinam] *cujus meminit propter historiam quæ scribitur infrà* 34. 23 Opprobrium] *sterilitatis, quæ apud veteres probrosa erat: nam maledictio reputabatur, ut contrà filiorum procreatio, benedixio Dei.* 25 Ut diceret] *finito videlicet altero servitutis septennio, cùm nihil amplius socero deberet.* 26 Nosti] *id est. scis pactæ servitutis annos exactos esse.* 27 Si nunc inv.] *Concisa est oratio deprecantis, & Jahhakobum a discedendi proposito revocantis: suprà* 18.3. Experimento did.] *laudans præteritam Jahhakobi diligentiam, conatur eum diutius retinere.* 30 Ante me] *id est, meum adventum ad te.* Quando operabor] *q.d. jam nonagenarius sum, tempus est ut familiæ meæ prospiciā.* 31 Non dabis] *id est, nullàm mercedem quæ abs te pendeat, sed quicquid divina providentia mihi constituerit mercedis loco. Mavult enim a liberalitate Dei, quàm ab avaro socero pendêre.* Rem hanc] *quam mox proponam.* 32 Omnem parvam p.] *tum mares & fœminas jam maturas, tum tenellos earum fœtus: synecdoche.* 33 Sic attestetur] *id est, appareat me non retinuisse mihi quicquam, quod ad me non pertineat.* Quicquid] *summa est, ego tibi versicolores & fuscas abducendas tradam, tu mihi unicolores albas tantùm custodiendas: posteà quicquid ex his varii coloris aut fuscum nascetur, mea esto merces, quicquid non fuerit ejusmodi si invenietur penes me, id mihi ut furtum ascribito.* 34 En, ô utinam, sit] *tria sunt membra inter se distincta: En, est hominis rem propositam expendentis, ut ad eam respondeat: ô utinam, apud seipsum probantis rem a genero propositam: sit secundum verbum tuum, respondentis, planè consentientis atque contrahentis.* 37 Accepit] *hæc a Jahhakobo jussu Dei facta, eumq; divinitus locupletatum esse ostenditur infrà* 31.9. *& sequent.* 40 Hos agnos] *versicolores & fuscos, ut antecederent, alii verò subsequentes, dum in progressu coibant, eorum intuitu similes conciperent.* Nec obvertebat] *ne conspectu unicolorum conciperent unicolores.* 41 Quandocunque] *id est, in priore admissura, quæ robustiores tantùm appetunt mares.* Ante oculos] *ut quæ ex robustioribus nascebantur, suæ essent merces.*

CAPUT XXXI.

Jahhakob ex animadversa Labanis & filiorum invidia anxius, divinitus redire in patriam jubetur: qui re tota uxoribus exposita, clam socero ex consensu earum cum familia facultatibusq; discedit. Laban cum cognatis suis in itinere assequitur: & a violentia quidem Dei monitu abstinet, sed graviter tamen clandestino discessu generi reprehēso, furti eum insimulat: tandem verò post multas ultrò citroq; expostulationes, & probatam defensionem generi, fœdere pacis inito discedit.

1 CUM autem audiisset Jahhakob verba filiorum Labanis, dicentium, accepit Jahhakob quicquid erat patris nostri: & ex eo quod erat patris nostri, comparavit omnem gloriam istam:

2 Aspexissetque Jahhakob vultum Labanis, quòd ecce non erat erga eum sicut [a] anteà:

3 Denique edixisset Jehova Jahhakobo, revertere in regionem patrum tuorum, & ad cognationem tuam, nam ero tecum:

4 Mittens Jahhakob accersivit Rachelem & Leam, in agrum, ad gregem suum:

5 Et dixit eis, video ego vultum patris vestri non esse erga me sicut anteà: deinde Deus patris mei fuit apud me.

6 Atque vos nostis, omni facultate mea me servisse patri vestro:

7 Contrà patrem vestrum illusisse mihi & mutasse mercedem meam [b] decies, quamvis non permiserit ei Deus ut damno afficeret me:

8 Cùm ita diceret, punctulis respersa sunto merces tua, tum peperisse pecudes omnes punctulis respersa: cùm verò sic diceret, varia cruribus sunto merces tua, tum peperisse omnes pecudes varia cruribus:

9 Ita eripuisse Deum pecus patris vestri, & tradidisse mihi.

10 Fuit autem quo tempore incalescunt pecudes, ut attollens oculos meos viderem per somnium, quòd ecce isti hirci qui pecudes ineunt *erant* varii cruribus, punctulis respersi, & *quasi* grandine guttati.

11 Dicenti enim ad me Angelo Dei ipsius per somnium, Jahhakob, cui dixissem, ecce me:

12 Dixit, attolle nunc oculos tuos & aspice, omnes hi hirci qui ineunt pecudes *sunt* cruribus varii, punctulis respersi, & *quasi* grandine guttati: nam vidi quicquid Laban facit tibi.

13 Ego *sum Deus* ille fortis, *Deus* Beth-elis, ubi unxisti statuam, ubi vovisti mihi votum: nunc surge, exi e regione hac, & redi in regionem cognationis tuæ.

14 Tunc respondens Rachel & Lea, dixerunt ei,

[a] Heb. *heri & nudius tertius: synecdoche frequens, qua pars proxima temporis pro toto sumitur: sic infrà ver.* 5.

[b] Heb. *decadem vicium, id est, sæpius, ut infrà ver.* 41. *& Num.* 14. 22. *& Ijob.* 19.3.

'an adhuc nobis *est* pars & hereditas in domo patris nostri?

15 Nón ne extraneę reputatæ fuimus ab eo? vendidit enim nos: prætereà 'etiam ne [c] exederit continenter pecuniam nostram?

16 Nam omnes hę divitię quas eripuit Deus a patre nostro, nostræ sunt & filiorum nostrorum: quare nunc quicquid Deus edixit tibi, facito.

17 'Surgens itaque Jahhakob, sublatos filios suos & uxores suas imposuit camelis:

18 Et abduxit universum pecus suum, omnésque facultates suas quas comparaverat, pecus acquisitionis suæ quod comparaverat Padane Syrię, ut proficisceretur ad Jitzchakum patrem suum in regionem Cenahhani.

19 (Laban autem abierat ad tondendum oves suas: cùm furata est Rachel [n] imagines quę *erant* patri suo,

20 Et [d] Jahhakob 'furtim, inscio Labane Syro, *se & sua* surripuit, quatenus non indicavit ei: ipse enim fugiebat.)

21 Sic fugit ipse cum omnibus quæ habebat, & surgens trajecit 'flumen ipsum: [e] obversaq; facie contendit ad montem Gilhhadis.

22 Cùm autem nunciatum esset Labani 'die tertio, fugere Jahhakobum,

23 Assumens cognatos suos secum, persecutus est eum itinere septem dierum: & assecutus est eum in monte Gilhhadis.

24 (Veniens autem Deus ad Labanem Syrum in somnio nocturno, dixerat ei, 'cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo [f] 'sive bonum sive malum)

25 Assecutusq; Laban Jahhakobum, cùm Jahhakob fixisset tentoriũ suum in eo monte, Laban quoque fixit cum cognatis suis in monte Gilhhadis.

26 Tum dixit Laban Jahhakobo, 'quid fecisti quòd furtim surripuisti te, me inscio, & abduxisti filias meas, quasi captivas gladio *acquisitas*?

27 Cur [g] clàm fugisti, & furtim surripuisti te à me? neque indicasti mihi, ut dimitterem te cum lætitia, cum canticis, cum tympano, & cithara?

28 Neque permisisti mihi ut oscularer filios meos & filias meas? nunc *certè* [h] stultè fecisti.

29 Esset in potestate manus meę malo vos afficere: sed Deus patris vestri hesterna nocte allocutus est me, dicendo, cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo sive bonum sive malum.

30 Nunc *esto*, [i] omnino abieris, quia summo desyderio tenebaris *eundi* in domum patris tui: quare furatus es Deos meos?

31 Respondens verò Jahhakob dixit Labani, *clam fugi*, 'quia timui: dicebam enim, *videndum esse mihi*, ne vi raperes filias tuas a me.

32 'Apud quem inveneris Deos tuos, ne vivat, coram cognatis nostris recognosce, si quid de tuo *est* apud me, & recipe tibi: non enim sciebat Jahhakob Rachelem furatam esse illos.

33 Ingressus itaque Laban in tentorium Jahhakobi, & in tentorium Leæ, & in tentorium duarum ancillarum, non invenit eos: egrediens autem e tentorio Leæ, venerat in tentorium Rachelis:

35 (Rachel verò acceptas imagines illas posuerat in clitellis cameli alicujus, sedebatque super illas *imagines*) & contrectaverat Laban totum tentorium illud, neque invenerat.

35 Dixerat enim Rachel ad patrẽ suum, ne quæso [l] displiceat in oculis domini mei, non enim possum [m] assurgere tibi, quia *secundum* consuetudinem mulierum est mihi: cumq; perscrutatus esset, non invenit imagines illas.

[c] Heb. *ederit edendo.*

[d] Heb. *& furatus est Jahhakob a corde Labanis: sic infrà 26. & 27. Eclipsis, de qua suprà 4.1. nam verbum est actionis ἀμετάβατον: alioqui activum hac consecutione significaret, devinxit sibi animum Labanis, ut accipitur 2. Schemu. 15.6.*

[e] Heb. *posuit vultum suum versus montẽ.*

[f] Heb. *a bono ad malum usque, ut infrà 29.*

[g] Heb. *abscondisti te fugiendo, vel latuisti.*

[h] Heb. *stultè egisti* sic *faciendo.*

[i] Heb. *abeundo abieris, quia desyderando desyderabas.*

[l] *sic accipitur hæc locutio infrà 45.5. & 1 Schemu. 15.11*

[m] Heb. *surgere a facie tua.*

36 Tunc accensa est *ira* Jahhakobi, adeò ut jurgans cum Labane loqueretur Jahhakob & diceret Labani, quæ *est* prævaricatio mea? quod peccatum meum, quòd insectatus es me?

37 Quandoquidem contrectasti omnia supellectilia mea, quod invenisti ev omnibus supellectilibus domus tuę, pone hic coram cognatis meis & cognatis tuis: ut dijudicent inter utrumque nostrum.

38 Hic *est* vigesimus annus *ex quo* fui tecum, oves tuæ & capræ tuę non abortiverunt: & arietes gregis tui non comedi.

39 Discerptum non retuli ad te, ego illud luebam, de manu mea reposcebas illud: *similiter* 'furto sublatum interdiu, & furto sublatum noctu.

40 Fui cùm interdiu absumeret me æstus, & gelu noctu, recederétque somnus meus ab oculis meis.

41 Hic mihi *est* vigesimus annus domi tuę: servivi tibi quatuordecim annos pro duabus filiabus tuis, & sex annos pro grege tuo: 'immutasti autem mercedem meam decies.

42 Nisi Deus patris mei, Deus Abrahami & 'pavor Jitzchaki adfuisset mihi, haud dubiè nunc inanem dimitteres me: afflictionem meam & laborem manuum mearum respexit Deus, cùm 'reprehendit *te* hesterna nocte.

43 Respondens verò Laban dixit ad Jahhakobũ, 'hæ filię filiæ meę *sunt*, & hi filii filii mei *sunt*, & hoc pecus pecus meum *est*, denique quicquid vides meum est: filiabus autem meis istis quid facerem hodie, aut filiis earum quos pepererunt?

44 Nunc itaque age, pangamus fœdus ego & tu: quod sit in testimonium inter me & inter te.

45 Tunc 'accipit Jahhakob [n] lapidem, quem erigeret 'in statuam.

46 Deinde Jahhakobo dicente 'cognatis suis, colligite lapides: illi acceptis lapidibus fecerunt cumulum, 'ubi comederunt super illum cumulum.

47 Quem appellavit Laban [o] Jegarem sahaduthę, Jahhakob verò appellavit Galhhedem.

48 Cùm enim dixisset Laban, hic cumulus *sit* testis inter me & inter te hodie: idcircò vocavit Jahhakob nomen ejus Galhhedem:

49 Etiamq; [p] Mitzpam; quia dixerat Laban, speculetur Jehova inter me & inter te, cùm 'absconditi erimus [q] alter ab altero.

50 Si afflixeris filias meas, & si duxeris uxores præter filias meas, 'nemo *esto* [r] inter nos: vide, Deus testis, inter me *esto* & inter te.

51 Prætereà dixit Laban Jahhakobo, ecce cumulus iste, & ecce statua ista, quæ 'jeci inter me & inter te.

52 Testis *est* cumulus iste, & testis statua ista: sive ego *prætergrediar*, me non prætergressurum ad te cumulum hunc, sive tu *prætergrediaris*, te non prætergressurum ad me cumulum hunc & statuam hanc, ad malum.

53 'Deus Abrahami & Dii Nachoris judicent inter nos, 'Dii patris eorum: cui juravit Jahhakob 'per pavorem patris sui Jitzchaki.

54 Tunc mactavit Jahhakob [s] animalia in monte illo, & invitavit cognatos suos ad comedendum cibum: qui ubi comederunt cibum, pernoctaverunt in eodem monte.

55 Deinde surrexit Laban mane, & osculatus filios suos ac filias suas benedixit eis: abiensque reversus est Laban in locum suum.

[n] *id est, lapides: Enallage singularis pro plurali, ut supra 28. 18. quod confirmat vers. 51.*

[o] *id est, cumulum testimonii, quod etiam sonat Galhhed: sed hoc Hebraicum est, illud verò Syriacũ.*

[p] *id est, speculam: sic fœderis transgressorem voluit admonitum ultionis Dei, qui omnia quasi e specula cernit.*

[q] Heb. *vir a socio suo.*

[r] Heb. *nobiscum.*

[s] Heb *mactationem, id est, animalia ad cõvivium, ut 1. Schem. 28. 24. & 1. Reg. 19.21. & alibi. nam absurdum est (si hæc de sacrificio accipiantur) Labanem à Jahhakobo ad sacrum epulum admitti. Quòd si Mosche socerum suum ad misit, Exod. 18. fecit quia ad Deum conversum esse ex ipsius sermone intellexerat.*

ANNO-

ANNOTATIO.

3 Patrum tuorum] *quæ donati sunt divinitus*. Ero tecum] *id est, beneficus ero erga te, ut ipse Jahhakob explicat infrà 32.9.* 4 In agrum] *ne gregis curam relinqueret, & ut omnia liberius uxoribus exponeret.* 5 Fuit apud me] *id est, apparuit mihi jubens me discedere, ut exprimitur infra ver.13.* 7 Quamvis non p.] *q.d. etsi animus erat nocendi, & facta animo respondebant, omnia tamen Deus in commodum meum convertit.* 8 Cùm ita di.] *hæc suprà reticuit Mosche, quia hîc fuissent repetenda: ex quibus apparet contractum illum de quo suprà 30.34. a Labane sæpius mutatum esse, Jahhakobum vero pacis studio mutationem illam pertulisse.* 9 Ita eripuisse] *id est, non mea fraude, sed divinitus factum ut e grege patris vestri ditescerem.* 10 Fuit aut.] *id est, divinitus præmonebat, in ipsa pecudum admissura, cujus coloris essent nascituri fœtus, ut intelligerem me ditari benificio Dei: hinc profectum, quòd Jahhakob in una admissura coëuntibus virgas proponebat, in altera verò minimè.* 11. Angelo] *id est, Deo ipsi, ut patet ex ver.13.* 12. Vidi.] *id est, rationem habui injuriæ quam a Labane pateris, & pro mea justitia, lucrum quod sperat ex mercede tua obventurum, tibi attribuo.* 13 Deus Beth-elis] *qui illic tibi perpetuum præsidium, reditúmque in patriam promisi, suprà 28.15.* Votum] *gratiarum actionis & decimarum, ibidem.* Nunc] *sine mora: hæc causa fuit subiti discessus Jahhakobi.* 14 An adhuc] *id est, nulla spes futuri commodi apud patrem nos diutius detinere debet: non enim nobis, sed sibi ex nobis emolumentum quærit, ut omnino demonstravit, cùm nos tanquam alienas vendidit, pretii loco accipiens servitutem tuam.* 15 Etiam ne] *q.d. cùm talem expertæ simus, an sinemus pergere donec exederit quod habemus beneficio Dei?* 17 Surgens] *id est, post uxorum consensum se ad discessum expedivit, ut 1. Schemu.17.48.* 19 Imagines] *id est, deos penates Labanis, ut ex ver.30. apparet.* 20 Furtim] *sibi ab eo metuens, infrà ver.31.* 21 Flumen] *Euphratem, qui medius est inter Mesopotamiam & Cenahhanæam.* 22 Die tertio] *quot dierum Labanis greges a statione Jahhakobi aberant.* 24 Caue tibi] *hinc intelligitur prohibitioni gravem comminationem fuisse junctam.* Sive bonum si.] κατά τι *respectu finis propter quem Laban persequebatur eum: q.d. neque blanditiis neque asperitate & minis revocare eum nititor. ideò Laban hujus rei nullam apud Jahhakobum mentionem facit, ab omni tamen colloquio non abstinet.* 26 Quid fecisti] *tripertita est expostulatio: primùm Jahhakobum mercenarium Labanis eo inscio aufugisse, deinde filias eius & nepotes eo non præmonito abduxisse, tertiò Deos suos abstulisse.* 31 Quia timui] *sic paucis candidè ad duo priora expostulationis capita respondet.* 32 Apud quem] *ad tertium caput respondet, mortis sententiam in autorem furti pronuncians, & omnia pervestigandi copiam faciens: ita neque se neque alium se conscio Deos Labanis abstulisse probat.* 39 Furto sublatum] *vide Exod.22.10.* 41 Immutasti] *de mercede suprà ver.7. & 8. sic suam fidem cum Labanis perfidia comparat.* 42 Pavor Jitzchaki] *id est, Deus: alludit ad pavorem illum, quo quasi fræno cohibuit Jitzchakum, ne collatam in Jahhakobum benedictionem revocaret: suprà 27.33.* Reprehendit te] *suprà ver.24.* 43 Hæ filiæ] *hîc Laban se cùm rationibus Jahhakobi tum domesticorum respectu frangi declarat, nec posse Jahhakobo damnum afferre profitetur, quin seipsum lædat: quare missis contentionibus, de ineundo amicitiæ fœdere loquitur.* 45 Accepit] *consentiens videlicet in fœdus: quod Mosche brevitatis causâ reticet, quia hoc facto satis ostenditur, ut fœderis consectario: paralepsis.* In statuam] *ut procul cerneretur fœderis ibi initi monumentum.* 46 Cognatis suis] *qui iidem sunt cognati Labanis suprà ver. 32. & 37.* Ubi comederunt] *cùm jam fœdus iniissent, infra ver.54* 49 Absconditi er.] *id est, aberimus alter ab alterius conspectu.* 50 Nemo esto] *hoc est, non ab hominibus, sed a Deo cognoscitor transgressi fœderis culpa, & supplicium sumitor.* 51 Jeci] *id est, ex conjectis lapidibus erexi.* 53 Deus Abrahami] *verbosus est admodum Laban in urgenda fœderis observatione, quia generum suâ ulnâ metiebatur, conscientiâ præteritorum in Jahhakobum malefactorum pressus.* Dii patris eor.] *quos non tantùm avus meus coluit Abrahami frater, sed etiam Terach pater utriusque: Sic superstitionem suam ab antiquitate commendat, & obliquè defectionem Abrahami perstringit.* Per pavorem] *ut suprà ver.42.*

CAPUT XXXII.

Jahhakob ab Angelis confirmatus, fratrem de adventu suo certiorem facit, quem audiens sibi obviam cum copiis adventare vehementer timet: ideóque suis ad minuendum periculum in duas acies distributis, Dei auxilium implorat, fratri munera præmittit, fortíque cum Angelo lucta & secundi nominis impositione a metu liberatus iterum de divino in posterum præsidio confirmatur.

1 JAHHAKOB verò perrexit itinere suo, & *obviam facti sunt ei Angeli Dei.

2 Dixitq; Jahhakob cùm videret eos, acies Dei hæc est: quapropter vocavit nomen loci illius [a] Machanajima.

3 Posteà Jahhakob misit nuncios * ante se ad Hhesavum fratrem suum in regionem *Sehhiris, *agrum Edomæorum.

4 Mandavítque eis dicendo, sic dicetis *domino meo Hhesavo: sic dicit servus tuus Jahhakob, apud Labanem peregrinus fui, & moratus sum usque adhuc.

5 Sunt autem mihi boves, & asini, greges, servique, & ancillæ:* quod misi nuntiatum *tibi* domino meo, ut invenirem gratiam in oculis tuis.

6 Sed cúm reversi nūcii illi ad Jahhakobum, dicerent, venimus ad fratrē tuū ad Hhesavū, qui etiā procedit obuiam tibi & quadringenti viri cum eo:

7 Timuit Jahhakob valde, & [b] fuit anxius, quãobrem distribuit populum illum qui erat secum, & greges, & armenta, & camelos in duas acies.

8 Dicebat enim, si venerit Hhesav ad aciem unam, & percusserit eam, erit saltem acies illa quę relicta fuerit, [c] salva.

9 Præterea dixit Jahhakob, * ô Deus * patris mei Abrahami, & Deus patris mei Jitzchaki, Jehova* qui edixisti mihi, revertere in regionem tuam & ad cognationem tuam, nam beneficus ero erga te.

10 *[d] Imparsum omnibus istis beneficiis, omniq; ista fide quam prǽstitisti servo tuo: etenim cū baculo meo *solo* transiveram Jardenem hunc, nunc autem evasi in duas acies.

11 Eripe me quæso e manu fratris mei, e manu Hhesavi: nam timeo eum, ne veniens percutiat me, & * matrem cum liberis:

[a] *id est, duæ acies, vel bina castra: nam ibi ipsius & Angelorum exercitus conjuncti erant.*

[b] Heb. *angustia, vel anxietas fuit ei.*

[c] Heb. *in evasionem vel liberationem.*

[d] Heb. *minor sum.*

[e] Heb. *benefaciendo benefaciam tibi*

12 Tu autem dixisti, [e] omnino beneficus ero erga te, reddámque semen tuum *numerosum* velut arenam maris, quæ numerari non potest præ multitudine.
13 Et pernoctans ibi nocte illa, accepit ex eo quod veniebat sibi * ad manum, munus pro Hhesavo fratre suo:
14 Capras ducentas, & hircos viginti, oves ducentas, & arietes viginti,
15 Camelos lactantes cum pullis earum triginta, vaccas quadraginta & juvencos decem, asinas viginti & asellos decem.

[f] Heb *gregem gregem*.
[g] Heb. *gregē & gregem*.

16 Cúmque traderet in manum servorum suorum [f] quemq; gregem seorsim, edixit servis suis, transite ante me, & * spatium interponite inter [g] greges alios ab aliis.
17 Præcepitque primo, dicendo, cùm occurrerit tibi Hhesav frater meus, & interrogaverit te dicendo, cujus es? & quò abis? & cujus *sunt* ista ante te?
18 Dicito, *sum* servi tui Jahhakobi, hoc *est* præmissum munus, pro domino meo pro Hhesavo: atque ecce etiam ipse *Jahhakob* post nos.
19 Idem præcepit etiam secundo, etiam tertio, etiam omnibus qui procedebant post greges illos, dicens, [h] in hanc sententiam alloquimini Hhesavum, cùm inveneritis eum:

[h] Heb. *secundum verbum hoc*.

20 Tandem dicite, etiam ecce servus tuus Jahhakob post nos: dicebat enim *Jahhakob*, placabo * vultum ejus hoc munere quod procedit ante me, ut posteà aspiciam vultum eius, fortassis * suscipiet vultum meum.
21 Sic transivit munus illud ante eum: ipse verò pernoctavit ea nocte in ipsa acie.
22 Deinde surgens ea ipsa nocte, accepit duas uxores suas, & duas ancillas suas, & undecim natos suos, & trajecit vadum Jabboki.
23 Iis q; acceptis & transmissis trans torrentem illum, transmisit etiam quod habebat.
24 Sed cùm * reliquus esset solus Jahhakob, * luctatus est * quidam cum eo, donec ascenderet aurora.
25 Qui cùm videret se nihil posse adversus ipsum *Jahhakobum*, tetigit vertebrā marem femoris ejus: ita * luxata pependit vertebra mas femoris Jahhakobi, illo luctante cum eo.
26 Dicenti verò illi, dimitte me, [i] ascendit enim aurora, dixit *Jahhakob*, non *iam* dimittam te, sed cùm benedixeris mihi.
27 Quamobrem dixit ad eum, * quod est nomen tuum? qui dixit, Jahhakob.
28 Tum dixit *Angelus*, * non Jahhakob *solum* dicitor ultrà nomen tuum, sed [i] Jsraël: nam ut principem te gessisti cum Angelis & cum hominibus, & potentia vales.
29 Petenti autem Jahhakobo & dicenti, indica quæso nomen tuum, dixerat, * quorsum interrogas de nomine meo? priusquam benediceret ei.
30 Quapropter vocavit Jahhakob nomen illius loci [k] Penielem: vidi enim, *inquit*, Angelos facie ad faciem, & * erepta est anima mea.
31 Exoriebatur autem ei Sol, cum transiret Penuelem: & ipse claudicabat super femur suum.
32 Idcircò non comedunt filii Jisraëlis [l] nervum defectus qui *est* supra vertebram femoris, usque in diem hunc, eo quòd tetigerat *Angelus* vertebram femoris Jahhakobi in nervo defectus.

[i] *vel cùm ascenderet aurora: ut sint verba Moschis indicantis tempus quo hoc petiit Angelus.*
[i] *id est, princeps* Dei *forti, q.d. a forti Deo principalem potentiam consecutus, adeo ut cum Angelis & hominibus commiti possis: quod antè cum Labane, nunc in lucta expertus, mox cum Hhesavo experturus es.*
[k] *sive Penuelem vers.* 31. *id est, aspectum, vel faciem* Dei *fortis.*
[l] *id est, primum e quatuor nervis in femur progredientibus, qui in externam femoris cutem per ramos disseminatus, absumitur in musculis illis qui exterius femoris latus occupant. Defectus autem dicitur, quia nō ad genu (ut reliqui) protenditur, sed antequam eò perveniat, deficit.*

ANNOTATIO.

1 Obviam facti] *ut illorum adventu de divino præsidio & protectione amplius confirmaretur.* 3 Ante se] *id est, ante adventum suum: vide infà* 36.6. Sehhiris] *vide suprà* 14.6.*annot.* Agrum Edomæ] *Edom enim, id est, Hhesav, jam eò migraverat, infra* 36.6. *& agrum occupaverat, Deut.*2.21. 4 Domino meo] *hac demissione collatum in se divinitus honorem dominiumque non rejicit, sed patienter expectans divinæ voluntatis executionem, intra naturæ fines se continet, & fratrem tanquam majorem reveretur: quod item erga Schaülem facit David.* 5 Quod misi] *q.d. nolui te inscio pertransire, ne aliqua suspicione abrumpatur illa benevolentia, quam mihi a te servare studeo.* 9 O Deus] *ad consilium quod præsens metus suaserat, precationem subjungit his* 4. *versib.* Patris mei] *a quo promissionum quas Abrahamo dederas, hæreditatem ad me detulisti.* Qui eduxisti] *cujus singulari jussu & vocatione in hoc iter ingressus sum.* 10 Impar sum] *id est, fateor me indignum fuisse cui tot beneficia conferres, nedum eo me dignum judicem quod petiturus sum.* 11 Matrem cum] *id est, ad internecionem, promiscuè, sine ullo sexus ætatisve discrimine: proverbialis locutio, ut Hosche.*10.14. 13 Ad manum] *quia nox & antevertendi fratrem studium habere delectum non permittebant.* 16 Spatium] *ut occasione Hhesavo data muneris recognoscendi, servos interrogandi & Jahhakobi submissionem audiendi, paulatim ejus ferocia mitigaretur: hoc enim consilium fuiße testatur Mosche infrà ver.*20. 20 Vultum ejus] *id est, iram quæ proditur vultu: metonymia.* Suscipiet vultum] *id est, personam: synecdoche.* 24 Reliquus esset] *trans torrentem Jabboki, id est, cùm jam omnia præmisisset, & solus agmen clauderet.* Quidam] *Angelus, ut sequentia docent, & Hosche.*12.5. *formam autem humanam aßumpsit ad luctandum.* Luctatus est] *quo præexercitamento, Deus voluit Jahhakobum metu liberare ab adventu fratris, & fidem ejus de præsidio divino confirmare, dum ei robur subministrat etiam cum Angelo luctandi.* 25 Luxata pependit] *Quod ita in lucta constitit ut efficeretur claudus, eò spectabat, ut intelligeret se non sua, sed cœlesti virtute stetiße, ut non succumberet.* 26 Cùm benedixeris] *hæc petitio demonstrat Jahhakobum jam tum intellexisse eum non hominem, ut formâ videbatur, sed Angelum eße, cùm ab eo tanq̃ maiore sibi benedici petit.* 27 Quod est no.] *interrogat de nomine, non q; ignoraret, sed quia benedictionis roborisq; suppeditati perpetuum documentum positurus erat mutato nomine.* 28 Non Jahhakob solùm] *Eclipsis in huiusmodi orationibus frequens, quæ* κατ' ἄρσιν κὴ θέσιν *enunciantur: ut* 1. *Schem.* 8. 7. *& alibi sepæ.* 29 Quorsum] *petitionem Jahhakobi repellit, cùm quia nihil utilitatis inde fuisset consecuturus, tum ut dissimulato humano nomine Jahhakobi animum suprà homines attolleret.* 30 Erepta est an.] *gratulatur sibi quòd cùm Angelum Dei viderit, tamen non sit mortuus: vide annot. suprà* 16.13. *Cuius rei causam vide suprà in* 3.10. *annot.*

CAPUT. XXXIII.

Hhesav Jahhakobo fratre eiúsque comitatu benignè excepto munera precibus victus accipit, se cum suis itineris comitem offert, eoq; renuente discedit. Jahhakob verò Succothis Schecemum Cenahhanæam urbem pervenit: ubi empto agro commoratus altare extruit, & Deo gratias agit.

IAHHAKOB

1 JAHHAKOB autem sublatis oculis suis aspiciensque ecce Hhesav veniebat, & quadringenti viro cum eo, distribuit natos juxta Leam & juxta Rachelem, & juxta duas ancillas suas.
2 Collocavitque ancillas & natos earum primo *loco*, deinde Leam & natos ejus posteriores, Rachelem verò & Josephum postremos.
3 Ipse autem transiens ante eos, cùm incurvaret se in terram [a] *septies, donec appropinquaret usq; ad fratrem suum,
4 Accurrens Hhesav obviam ei, & amplexatus eum, ruit in collum ejus & deosculatus est eum: ita fleverunt.
5 Deinde Hhesav sublatis oculis suis videns mulieres illas & natos illos, dixit, * qui sunt isti tibi? cui respondit, hi sunt nati, quos largitus est Deus servo tuo.
6 * Itaq; appropinquantes ancillæ ipsę & nati earum, incurvaverunt se.
7 Deinde appropinquans etiam Lea & nati ejus incurvaverunt se: postremò verò * jussus appropinquare Joseph & Rachel incurvaverunt se.
8 Dixit autem *Hhesav*, * quæ tibi *est* tota acies ista cui occurri? qui dixit, *obviam misi* ut invenirem gratiam in oculis domini mei.
9 Dicenti verò Hhesavo, est mihi satis, * mi frater, esto tuum quod tuum *est*:
10 Dixit Jahhakob, ne quæso [b] *recuses*, si nunc inveni gratiam in oculis tuis: sed accipito e manu mea, [c] quandoquidem * contemplatus sum faciem tuam, ac si contemplatus essem faciem Dei, & benignè excepisti me.
11 Accipe quęso [d] donum meum quod adductum est ad te, cùm liberaliter egerit mecum Deus cumque *sit* mihi ex omnibus: institit ergo apud eum ita ut tandem acceperit.
12 Posteà dicente Hhesavo, proficiscamur & progrediamur, & ego præibo tibi:
13 Respondit ei, Dominus meus novit hos natos esse teneros, & *quod ad* greges & armenta lactantes incumbere mihi: quæ si agendo plus æquo urserint *pecuarii vel* uno die, morientur omnes pecudes.
14 Transeat quæso Dominus meus ante servum suum: ego autem sensim pergam *itineribus* mihi *accommodis*, [e] * gressui hujus rei quæ ante me *est*, & gressui horum natorum, * usque-dum veniam ad dominum meum Sehhirem.
15 Tum dixit Hhesav, constituam quæso tecum *aliquot* e populo hoc qui mecum *est*: qui dixit quorsum hoc? * inveniam gratiam in oculis domini mei.
16 Revertit itaq; eodem ipso die Hhesav, itinere suo, Sehhirem versus.
17 Jahhakob verò profectus est Succothas, ubi extruxit sibi domum: pecori autem suo fecit tuguria, idcircò vocavit nomen illius loci [f] Succothas.
18 Deinde venit Jahhakob * incolumis ad civitatem Schecemum, quæ *est* in regione Cenahhani, cùm veniret Padane Syriæ: & * castra posuit ad aspectum ejus civitatis.
19 Emitque portionem illius agri in quo tetendit tentorium suum, e manu filiorum Chamoris patris Schecemi, centum [g] numis.
20 Et * statuit ibi altare, quod appellavit *Dei* fortis Dei Jisraëlis.

[a] Heb. *septē vicibus.*
[b] *Eclipsis, ut suprà* 18. 19.
[c] *Ut suprà* 18 5 *&* 19. 8.
[d] Heb. *benedictionem, id est, munus ex benevolentia profectum: ut* 1. *Schemu.* 25 27.
[e] Heb. *pedi hujus operis, sed pro re usurpatur, ut Exodi* 22. 8. *&* 36. 6. *metonymia.*
[f] *id est, tuguria.*
[g] Heb. *pecudibus, id est, numis quibus pecudis imago impressa est: hîc tantum & Ijobi ultimo legitur.*

ANNOTATIO.

3 Septies] *numerus certus pro incerto, ut innuunt sequentia, donec ap. &c.* 5 Qui sunt isti] *id est, quid ad te attinent? amica hac interrogatione numerosam sobolem gratulatur fratri.* 6 Itaque] *cùm frater excepisset fratrem, & finito colloquio oculi Hhesavi in illas (quæ tunc substiterant) conversi essent.* 7 Jussus] *parvulus enim 6. annorum erat: ideo nihil nisi a matre jussus faciebat: & quia præcedebat matri, nominatur prior.* 8 Quę tibi] *hoc quidem ex servis audiverat, sed ex Jahhakobi responsione munera coràm recusandi occasionem captat.* 9 Mi frater] *q. d. meus animus fraternus est erga te etiam sine muneribus.* 10 Contemplatus] *id est, conspectus tui placidi vultus mihi est certum divinæ gratiæ indicium, ac si ipsam Dei faciem benignè me intuentem contemplarer.* 14 Gressui] *id est, quantum poterit ferre incessus horum qua sub mea cura habeo.* Usque dum ve.] *etsi nusquam eò venisse legitur.* 15 Inveniam gratiam] *id est, annue petitioni meæ, videlicet ne quem transmittas: sic infra* 34. 11. 18 Incolumis] *rebus integris, nullum in itinere passus incommodum, ut posteà Schecemi accidit: quod consultò videtur addidisse Mosche, ut ostenderet completum esse quod Angelus post luctam Jahhakobo dixerat suprà* 32. 28. Castra posuit] *id est, tentoria fixit, aliquandiu ibi moraturus, & Deo gratias acturus. Sic suprà* 26. 17. 20 Statuit] *id est, prius ab Abramo extructum supra* 12. 6. *deinde verò ab incolis profanatum denuò consecravit.*

CAPUT XXXIIII.

Jahhakobo ante mœnia Schecemi commorante, Dina in urbem puellas spectatum à matre digressa, rapitur a filio principis atque vitiatur: quod flagitium fratres puellæ clam patre sævissimè ulciscuntur fraude: & ultionis causa graviter a patre reprehensi, acceptæ injuriæ exaggeratione factum suum excusant.

1 EGRESSA autem est Dina filia Leę quam pepererat Jahhakobo, ut spectaret puellas ejus regionis.
2 Cúmque vidisset eam Schecem filius Chamoris Chivvæi principis ejus regionis, rapuit eam, & concumbens cum ea, compressit eam.
3 Adhęrebatque animus ejus ad Dinam filiam Jahhakobi, id est, deamabat puellam, & loquebatur [a] *quæ erant* cordi puellæ:
4 Adeò ut alloqueretur Schecem Chamorem patrem suum, dicendo: Accipe mihi natam hanc in uxorem.
5 Intereà Jahhakob *quidem* illum vitiasse Dinam filiam suam audierat, dum filii ejus *erant* cum pecore suo in agro: sed * siluit Jahhakob donec venirent.
6 Quamvis exivisset Chamor pater Schecemi ad Jahhakobum, ut loqueretur cum eo.
7 Sed ubi filii Jahhakobi venerunt ex agro, dolore afficiebantur homines illi, accendebaturq; ira illorum valde, cum audivissent flagitium commisisse in Jisraëlem, concumbendo cum filia Jahhakobi, cujusmodi non est faciendum:
8 Et loquente Chamore ac dicente eis, * *Quòd ad* Schecemum filium meum, animus ejus amore propendet in filiam vestram, date quæso ipsam ei in uxorem.
9 Et affinitatę inite nobiscum: filias vestras date nobis,

[a] Heb. *ad cor puellæ, id est, sermonem suũ animo puellæ, ut eam consolaretur & ad amorem ipsius pertraheret, accommodabat: sic Jeschaa.* 40. 1. *& Hosche.* 2. 13.

nobis, & filias noſtras accipite vobis.

10 Sic nobiſcum manete (nam hæc regio [b] expoſita eſt vobis) inhabitate & negotiamini in ea, & poſſeſſores vos ipſos conſtituite in ea:

11 Quinetiam Schecemo dicente ad patrem illius & ad fratres illius, * Inveniam gratiam in oculis veſtris, & quod mihi indixeritis dabo,

12 [c] Magnam valde imponite mihi dotem & donum, & dabo prout indixeritis mihi, tantùm date mihi puellam ipſam in uxorem:

13 Reſpondentes filii Jahhakobi Schecemo & Chamori patri ejus, locuti ſunt fraudulenter, eo quòd vitiaſſet Dinam ſororem ipſorum,

14 * Dixeruntq; ad eos, non poſſumus facere rem iſtam, dare ſororem noſtram viro *cui eſt* præputium: nam ipſum *præputium* res *eſt* probroſa nobis.

15 Verumtamen [d] hac lege acquieſcemus vobis: ſi eritis ſicut nos, cùm circumciſus fuerit vobis omnis mas,

16 Tunc dabimus filias noſtras vobis, & filias veſtras accipiemus nobis, habitabimuſq; vobiſcum & erimus in populum unum:

17 Quòd ſi non auſcultabitis nobis ut circumcidamini, recipientes puellam noſtram abibimus.

18 Cùm itaq; bona *viderentur* verba eorum in oculis Chamoris, & in oculis Schecemi filii Chamoris:

19 Non diſtulit ipſe adoleſcens exequi hanc rem, eo quòd deamabat filiam Jahhakobi (*erat* autem ipſe honoratiſſimus omnium [e] domeſticorum patris ſui)

20 Sed abeuntes Chamor & Schecem filius eius * ad portam civitatis ſuæ, allocuti ſunt [f] cives ſuos, dicendo:

21 * Homines iſti pacis ſtudioſi, ſunt apud nos, habitent ergo in hac regione, & negotientur in ea, & hæc regio (* ecce ampla ſpatiis eſt) expoſita eis eſto: filias eorum accipiemus nobis in uxores, & filias noſtras dabimus eis.

22 Verumtamen hac *lege* acquieſcent nobis homines iſti ad habitandum nobiſcum, ut ſimus in populum unum, ſi circùciſus fuerit nobis omnis mas, quemadmodum ipſi circumciſi ſunt.

23 * Pecus eorum & poſſeſſio eorum, & omnia jumenta eorum nónne noſtra ſunt? tantùm acquieſcamus eis, ut habitent nobiſcum.

24 Auſcultantes itaque Chamori & Schecemo filio ejus omnes * egredientes porta civitatis ejus, circumciſi ſunt omnes mares, omnes egredientes porta civitatis ejus.

25 Fuit autem * die tertio cùm eſſent [g] in dolore, ut accipientes duo filii Jahhakobi * Schimhhon & Levi fratres Dinæ quiſquè gladium ſuum, ingrederentur in urbem ipſam * ſecurè, & occiderent omnem marem:

26 Chamorem quoque & Schecemum occiderent acie gladii, & accepta Dina e domo Schecemi abirent.

27 *Deinde* filii Jahhakobi ſupervenientes * cæſis deprædati ſunt urbem ipſam, eo quòd vitiaſſent ſororem ipſorum.

28 Greges eorum & armenta eorum aſinoſq; eorum, tam quod *erat* in urbe quàm quod *erat* in agro acceperunt:

29 Univerſas quoque opes eorum, & omnes parvulos eorum, uxoréſque eorum captivas abduxerunt & deprędati ſunt, deniq; quicquid *erat* in domo qualibet.

30 * Quamobrem dixit Jahhakob ad Schimhhonem & ad Levin, * perturbaſtis me faciendo ut * fœteam apud incolas regionis hujus, apud Cennahhanæum & Perizzæum: cúmque ego *ſim* [h] hominibus paucis *inſtructus*, ſi congregentur adverſum me ut percutiant me, excindar ego & familia mea.

31 Qui dixerunt, an tanquam cum ſcorto ageret *quiſquam* cum ſorore noſtra?

[b] Heb. *eſt coram vobis: ut infrà ver. 21 ſic ſuprà 13. 9. & 20. 15.*

[c] Heb. *ampliate ſuper me dotem.*

[d] *vel in hac re, quam videlicet propoſuiſtis nobis: ſic infrà 22.*

[e] Heb. *domus*

[f] Heb. *viros civitatis ſuæ.*

[g] Heb. *dolentes.*

[h] Heb. *homines numeri, id eſt, facilè numerabiles: Hypallage, pro numerus hominũ. Sic Deut. 4. 27. & 33. 6. & alibi.*

ANNOTATIO.

5 Siluit] *id eſt, dolorem continuit, neque reſpondit, donec cum filiis revertentibus conſilia communicaſſet.* 8 Quòd ad] *Ex oratione Chamoris Moſche id tantùm refert quod ad præſens inſtitutum facit: ideò inducit ſtatim ex abrupto amorem filii commendantem erga puellam, ejuſq; nuptias petentem filio.* 11 Inveniam gr.] *vide ſuprà 33. 15.* 14 Dixerunt] *reſponſum tripertitum eſt: primùm enim affinitatem contrahi poſſe negant cum præputiatis, eo quòd ipſis probroſum eſt præputium. deinde oſtendunt hac ratione obſtaculum tolli poſſe, ſi circumcidantur: tertiò quid ſint facturi ſi propoſitam conditionem Schecemitæ non admittant.* 20 Ad portam] *quò ſolebant cives convenire, & ibi publica negotia tranſigere, ut nunc in curiis: vide ſuprà 23. 10.* 21 Homines] *confer hæc cum ver. 9 & 10.* Ecce ampla] *id eſt, nobis eſt ſpatioſior quàm ut eam poſſimus colere ſoli.* 23 Pecus eorũ] *ab utili duram circumciſionis conditionem leniunt.* 24 Egredientes porta] *periphraſis civium, qui item dicuntur ingredientes portam civitatis ſuæ, ſuprà. 23. 10.* 25 Die tertio] *qui vulneratis ex ſententia medicorum eſt criticus.* Schimhhom & Levi] *fratres Dinæ ex utroque parente, & reliquis ſeniores præter Reubenem, quem mitioris ingenii fuiſſe minúſque ſanguinarium docet hiſtoria Joſephi infrà 37. nec veriſimile eſt eos ſolos fuiſſe, ſed ſoli ut facinoris autores nominantur, ſicut infrà. 49. 7.* Securè] *ἀμφίλογον: nam & cives ſecurè agebant nihil hoſtile a familia Jahhakobi metuentes, & filii Jahhakobi ſecurè ingreſſi ſunt nihil ſibi a graviter decumbentibus metuentes: ſed illud magis probamus.* 27 Cæſis] *ex homicidis fiunt prædones, ſicut David ex adultero homicida: ſic uſu venit illis qui frenum laxant affectibus.* 30 Quamobrem] *hinc apparet Jahhakobum neque conſilii iſtius fuiſſe conſcium, neque in executionem conſenſiſſe: quod planius teſtatur infrà 49. 5. & ſequent.* Perturbaſtis] *Metaphora: qua Jahhakob queritur ſe prius tranquillè inter incolas agentem, jam filiorum ſcelere, cùm in animo tùm in rationibus ſuis perturbatum eſſe, & nova conſilia inire coactum.* Fœteam] *id eſt, æquè ſim odioſus & inviſus ac res fœtida hominibus: metaphora frequens: ut Exod. 5. 21.*

CAPUT XXXV.

Jahhakob ex ſuperiore cæde ſollicitus, juſſu Dei Beth-elem proficiſcitur luſtratâ familiâ: ubi votum perſolvit, nutricem matris ſepelit, & priorum benedictionum confirmationem accipit. Quo inde profecto, Rachel in itinere ex Binjaminis partu moritur ac ſepelitur, & uxor a filio Reubene ſtupratur: tandem cum uxoribus & filiis ad patrem pervenit, quem mortuum ipſe & frater Chebrone ſepeliunt.

1 EDIXIT autem Deus Jahhakobo, surge ascende Beth-elem & conside ibi: & fac ibi altare *Deo* illi forti, qui apparuit tibi * cùm fugeres [a] metu Hhesavi fratris tui.

2 Quapropter edixit Jahhakob familiæ suæ & omnibus qui erant secū, * removete eos alieni *populi* qui *sunt* inter vos, & mundate vos * mutantes vestimenta vestra.

3 * Posteà surgentes ascendemus Beth-elem, ut faciam ibi * altare *Deo* illi forti qui exaudit me in die angustiæ meæ, * & adfuit mihi in ipsa via quâ profectus sum.

4 Qui cùm dedissent Jahhakobo omnes Deos alieni *populi*, qui *erant* * in manu sua, & * inaureis quæ *erant* * in auribus suis, * abscondit ea Jahhakob sub * illa quercu quę *est* prope Schecemum.

5 Deinde profecti sunt ([b] invaserat autem * terror Dei civitates illas quæ erant circa eos, ut non persequerentur [c] abeuntes filios Jahhakobi)

6 Pervenitque Jahhakob * Luzum quod *est* in regione Cenahhani (illud *jam est* Beth-el) ipse & cunctus populus qui *erat* cum eo.

7 Et * extruxit ibi altare *Deo* forti, *Deo* Beth-elis, unde vocaverat locum illum: eo quòd ibi revelatus fuisset ipsi Deus, cúm fugeret metu fratris sui.

8 Mortuaque est Debora * nutrix Ribkæ, ac sepulta infrà Beth-elem sub quadam quercu, cujus vocavit nomen [d] Allon bacuth.

9 * Tum apparens Deus Jahhakobo rursus in reditu ejus Padane Syriæ, benedixit ei:

10 Dixitque ei Deus, nomen tuum *est* Jahhakob: non vocabitur ultrà nomen tuum *solùm* Jahhakob, sed Jisraël *quoque* erit nomen tuum: sic vocavit nomen ejus Jisraëlem.

11 Prætereà dixit ei Deus, * Ego *sum Deus* fortis [e] omnipotens, fructuosus esto & multiplicare, gens imo cœtus gentium esto ex te: etiam reges e lumbis tuis prodeunto.

12 Quod autem ad regionem hanc quam dedi Abrahamo & Jitzchako, * tibi dabo eam, id est semini tuo post te dabo hanc regionem.

13 Posteà * ascendit ab illo Deus, in ipso loco ubi locutus fuerat cum eo.

14 Statuerat verò Jahhakob statuam in eodem loco ubi locutus est *Deus* cum eo, statuā lapideam, * inspersitq; eam [f] liquore, & perfudit eam oleo.

15 Sic vocavit Jahhakob nomen illius loci, ubi locutus est cum ipso Deus, Beth elem.

16 Deinde cùm profecti essent Beth-ele (supererat autem adhuc * exiguum spatium [g] itineris *conficiendum* ut pervenirent Ephratam) pariens Rachel [h] difficiliore partu utebatur.

17 Fuitq; cùm difficili amplius partu uteretur, ut diceret ei obstetrix, ne timeas, * nam etiam hic tibi filius *est*.

18 Fuit verò cùm exiret anima ejus (moriebatur enim) ut vocaret nomen ejus [i] Ben-oni: sed pater ejus vocavit eum [k] Binjaminem.

19 Sic mortua Rachel sepulta est in via *spectante* Ephratam, ea *jam est* Beth-lechem.

20 Statuitq; Jahhakob statuam super sepulchrum ejus: ea *est* statua sepulchri Rachelis * usque in hunc diem.

21 Deinde profectus Jisraël, tetendit tentorium suum ultra turrim [l] Hhederis.

22 Fuit autem cùm habitaret Jisraël in regione illa, ut abiens Reuben coucumberet cum Bilha concubina uxore patris sui, quod * audivit Jisraël: * erant autem filii Jahhakobi duodecim.

23 Filii Leæ, * primogenitus Jahhakobi, Reuben: posteà Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jissascar, & Zebullun.

24 Filii Rachelis, Joseph, & Binjamin.

25 Filii autem Bilhę ancillę Rachelis, Dan, & Naphtali.

26 Filii verò Zilpę ancillæ Leæ, Gad, & Ascher: hi *sunt* filii Jahhakobi, qui editi sunt ei * Padane Syriæ.

27 Denique pervenit Jahhakob ad Jitzchakum patrem suum Mamrem, in urbem Arbahhi, ea *jam est* Chebron: ubi peregrinus fuerat Abraham & Jitzchak.

28 Fuerunt autem dies Jitzchaki, centum octoginta annorum.

29 Et * expirans Jitzchak mortuus est, aggregatusq; est * ad populos suos senex & satur diebus: sepeliveruntque eum Hhesav & Jahhakob filii ejus.

[a] Heb. *a facie, ut infra. ver. 7.*

[b] Heb. *erat autem terror Dei super civitates.*

[c] Heb. *post filios, id est, vestigiis eorū insisterent.*

[d] *id est, quercum fletus, quia ibi ejus mortem deflęverunt.*

[e] Heb *Schaddai, id est, sufficiens: vide suprà. 17.1.*

[f] Heb. *respersionem, id est, liquorem qui spargitur.*

[g] Heb. *terræ.*

[h] Heb. *dura fuit in partu suo.*

[i] *id est, filium doloris mei, vel filium luctus mei*

[k] *id est, filium dexteræ, hoc est, charum æquè & dilectū ut homini est dextera.*

[l] *id est, gregis.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fugeres] *hoc est, non minus periclitareris.* 2 Removete] *bipertita est Jahhakobi concio: primùm enim quicquid detestabile est Deo, ac in primis idololatriā, procul a suis amoveri jubet, deinde in fide instituens ad sanctificationem præparat.* Mutantes] *id est, externa professione abnegationem vestri, internamq́ mutationem & renovationem testantes.* 3 Posteà surg.] *exhortationis superioris causa.* Altare] *in quo eucharisticas victimas offeram Deo, infrà ver. 14. & votum persolvam.* Et adfuit] *deducendo, reducendo, frenumq́ fratri, socero finitimisque Schecemi injiciendo, ne me ullo pacto læderent.* 4 In manu] *id est, quos penes se in sua potestate habebant.* Inaureis] *tum ne posthac eas ut superstitionis insignia gestarent, tum ne in posterum ad novos Deos conflandos materia essent ac irritamentum.* Abscondit] *tota familia locum ignorante, ut præsens malum tolleretur, & a futuro caveretur.* Illa quercu] *cujus mentio est Jehoschu. 24.26. & Judic. 9.6.* 6 Terror Dei] *divinitus immissus & maximus: humanitus enim nequaquam fuisset timendum illis, qui numero potentia peritiaq́ locorum & virium longè erant superiores.* 6 Luzum] *vide suprà 28.19.* 7 Extruxit] *ut mandaverat Deus suprà. 1.* 8 Nutrix Ribkę] *quæ ipsi adjuncta fuerat suprà 24. 59. videtur autem postquam Ribkam deduxisset ad Jitzchakum, reuersa esse in Mesopotamiam, jam verò desyderio revisendi Ribkam, filium ejus prosecuta esse.* 9 Tum apparens] *hac visione Deus obsequium Jahhakobi probat, & benedictiones novumq́ nomen ab Angelo impositum confirmat, de quibus suprà. 28. & 32.* 11 Ego sum] *hic promittit Deus quæ pater Jahhakobo precabatur cùm eum a se dimitteret suprà 28.3 & 4. ideò iisdem ferè vocibus utitur.* 12 Tibi] *non Hhesavo: nam Jahhakob solus cum suis posteris apertè paternarum avitarumq́ promissionum hæres instituitur.* 13 Ascendit] *ut suprà. 17.22.* 14 Inspersitq;] *id est, votum suum, de quo suprà. 28.22. ibi persolvit & obtulit Deo, cujus causâ Deus altare extrui jusserat suprà ver. 1. Synecdoche, pars oblationis pro toto.* 16 Exiguum spatium] *ita exponendam esse vocem evincitur ex 2. Regum. 5. 19.* 17 Nam etiam] *q. d. a doloribus partus ita te consolare, quòd alterum filium, quem a Deo optabas addi suprà 30. 24. jam consequeris.* 20 Usque in hunc] *atque etiam in Schaulis tempus. 1. Schemu. 10.2.* 22 Audivit] *hoc disertè additur, ut planius intelligantur quæ Jahhakob Reubeni dicit infrà. 49. vers. 2. 3. & 4. & appareat quàm justè primogeniti jure privatus sit: ut meminit. 1. Chron. 5.1.* Erant autem] *nato jam*

jam Binjamine ultimo Jahhakobi filio numerus eorum recenſetur, quia duodecim tribuum (quarum poſteà frequens fit mentio) autores fuerunt: commodè verò duabus hiſtoriis ſuperioribus ſubjicitur, ut cauſæ intelligantur ex quibus primogeniti præeminentia, non Reubenis Schimhhonis aut Levi fuit, ſed ad Joſephum & Jehuda, ut primos precipuarum uxorum filios, tranſlata eſt: de quibus vide. 1. Chron. 5. 1. & 2. 23 Primogenitus] *a natura, etſi præſtantiam ſuo ſcelere amiſit.* 26 Padane] *etſi Binjamin in itinere eſt natus, majoris tamen partis ratione dicuntur Padane editi: quare aut Binjaminem Padane conceptum fuiſſe dicendum eſt, aut addendum excepto Binjamine, quod genus ſynecdoches receptum eſt in planis narrationibus.* 29 Expirans] *etſi Jitzchaki mors ſtatim poſt Jahhakobi reditum deſcribitur, tamen diu poſteà contigit, cùm jam Joſeph fuiſſet a fratribus venditus, & ultra xij annos captivus. Eſt itaq; hic anticipatio.* Ad populos] *ut ſuprà. 25. 8.*

CAPUT XXXVI.

Hheſavi conjugia & diſceſſus a Cenahhanæa, genus Edomæorum & Choræorum ducum, Reges Chorçorum qui ante Jiſraëliticæ Reipub. exordium rerum potiti ſunt, & duces Edomæi qui poſteà præfuerunt recenſentur.

1 HAE autem ſunt generationes Hheſavi, is *eſt* • Edom.

2 Hheſav acceperat uxores ſuas e filiabus Cenahhani, •Hhadam filiam Elonis Chittæi, & • Aholibamam filiam Hhanç filiam • Tzibhhonis Chivvæi:

3 Deinde • Baſematham filiam Jiſmahhelis • ſororem Nebajothi.

4 Peperit autem Hhada Hheſavo Eliphazum, Baſematha verò peperit Rehhulem:

5 Et Aholibama peperit Jehhuſchum, Jahhlamum, & Korachum: *iſti ſunt* filii Hheſavi, qui editi ſunt ei in regione Cenahhani.

6 Aſſumpſerat autem Hheſav uxores ſuas & filios ſuos & filias ſuas, omnéſque [a] domeſticos ſuos, pecus quoq; ſuum & omnia jumenta ſua, denique omnem poſſeſſionem ſuam quam acquiſiverat in regione Cenahhani, & abierat in regionem *Sehhiris* [b] ante adventum Jahhakobi fratris ſui.

7 Erant enim • eorum facultates ampliores quàm ut habitarent ſimul, neq; poterat terra peregrinationum eorum ferre eos propter pecora eorum.

8 Habitabat ergo Hheſav in mõte Sehhiris: Hheſav is *eſt* Edom.

9 Hç autem *ſunt* generationes Hheſavi, patris Edomæorum • in monte Sehhiris.

10 Hæc *ſunt* nomina filiorum Hheſavi, Eliphaz filius Hhadæ uxoris Hhelavi, Rehhuel filius Baſemathæ uxoris Hheſavi.

11 Filii autẽ Eliphazi *ſunt*, Teman, Omar, [c] Tzepho, & Gahhtam, & Kenaz.

12 • Timnahh verò *fuit* concubina uxor Eliphazi filii Hheſavi, quæ peperit Eliphazo Hamalekum: hi *ſunt* • filii Hhadæ uxoris Hheſavi.

13 Hi verò *ſunt* filii Rehhuelis, Nachath, & Zerach Schamma, & Mizza: hi *ſunt* Baſemathç uxoris Hheſavi.

14 Hi denique filii Aholibamæ filiæ Tzibhhonis, uxoris Hheſavi: peperit enim Hheſavo Jehhuſchũ, & Jahhlamum, & Korachum.

15 Hi *ſunt* duces filiorum Hheſavi. Filii Eliphazi primogeniti Hheſavi, dux Teman, dux Omar, dux Tzepho, dux Kenaz.

16 Dux • Korach, dux Gahhtam, dux Hhamalek, hi *ſunt* duces Eliphazi in regione Edomæa: hi *ſunt* filii Hhadç.

17 Hi autem filii Rehhulis filii Hheſavi, dux Nachath, dux Zerach, dux Schamma, dux Mizza, hi duces Rehhuelis in regione Edomçæ: hi *ſunt* filii Baſemathæ uxoris Hheſavi.

18 Hi deniq; filii Aholibamæ uxoris Hheſavi, dux Jehhuſch, dux Jahhlam, dux Korach: hi duces Aholibamæ filiæ Hhanç vxoris Hheſavi.

19 Iſti *ſunt* filii Hheſavi, & iſti [d] duces ex eis: is *Hheſav eſt* Edom.

[a] Heb. *animas domus ſuæ.*

[b] Heb. *ante faciem: ſic enim interdũ accipitur præpoſitio, ut Jeſchahh. 43. 12 faciem verò pro adventu legimus ſuprà 32. 3. & infrà. 46. 28. Hanc autem profectionem Hheſavi ante adventum Jahhakobi contigiſſe oſtenditur cap. 32. & 33. ſuprà.*

[c] *qui etiam Tzephi. 1. Chron. 1. 36.*

[d] Heb. *duces eorum.*

20 • Hi *ſunt* filii Sehhiris • Choræi, incolentes eam regionem, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana,

21 Et [e] Diſchon, & Etzer, & Diſchan: hi duces Chorçi filii Sehhiris, in regione Edomæa.

22 Sunt autem filii Lotanis, Chori & [f] Heman, ſororq; Lotanis • Timnahh.

23 Hi verò filii Schobalis, [g] Hhalvan, & Manachath, & Hhebal, [h] Schepho, & Onam.

24 Et hi filii, Tzibhhonis, cùm Aja, tum Hhana: is *eſt* Hhana qui • invenit mulos in deſerto, cùm paſceret aſinos Tzibhhoni patri ſuo.

25 Hi autem filii Hhanæ, Diſchon, • Aholibama quoque filia Hhanæ.

26 Et hi filii [i] Diſchanis, [k] Chemdan, & Eſchban, & Jitran, & Ceran.

27 Hi quoque filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, & [l] Hhakan.

28 Item hi filii Diſchanis, Hhutz, & Aran.

29 Hi *ſunt* duces Chorçæ *gentis*, dux Lotan, dux Schobal, dux Tzibhhon, dux Hhana,

30 Dux Diſchon, dux Etzer, dux Diſchan, hi *ſunt* duces Choræç gentis [m] in ducatibus eorum, in regione Sehhiris.

31 • Hi autem *ſunt* Reges qui regnaverunt in regione Edomæa, antequàm regnaret • Rex in filiis Jiſraëlis.

32 Primùm regnavit in Edomæa Belahh filius Behhoris, • cujus civitas nomine Dinhaba.

33 Mortuo autẽ Belahho, regnavit pro eo Jobab filius Zerachi ex Botzra.

34 Item mortuo Jobabo, regnavit pro eo Chuſcham ex regione Temanæi *populi*.

35 Item mortuo Chuſchamo, regnavit pro eo Hadad filius Bedadi, qui percuſſit Midjamen in agro Moabitarũ, cujus civitas nomine *erat* Hhavith.

36 Item mortuo Hadado, regnavit pro eo Samla e Maſreka.

37 Item mortuo Samla, regnavit pro eo Schaul ex Rechobothis fluminis.

38 Item mortuo Schaule, regnavit pro eo • Bahhal-chanan filius Hhacboris.

39 Item mortuo Bahhal-chanane filio Hhacboris, regnavit pro eo [n] Hadar, cujus civitas nomine *erat* [o] Pahhu: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel, *quæ erat* filia Matredis, filia Me-zahabi.

40 Atq; hç *ſunt* nomina ducum Hheſavi ſecundum familias ſuas per loca ſua, *nuncupata* illorum nominibus: dux • Timnahh, dux Hhalva, dux Jeteth,

41 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,

42 Dux Kenaz, dux Teman, dux Mibtzar,

43 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* duces Edomæorum ſecundum habitationes ſuas in regione poſſeſſionis ſuæ: is *eſt* Hheſav autor Edomæorum.

[e] *qui & diſcan, infrà. ver. 26.*

[f] *qui & Homan. 1. Chro. 1. 39.*

[g] *qui & Hhaljan. 1. Chro. 1. 40.*

[h] *qui & Schephi, ibidem.*

[i] *qui & Diſchon, ſuprà. ver. 21.*

[k] *qui & Chamran, 1. Chro. 1. 41.*

[l] *qui & Jahhakam. 1. Chro. 1. 42.*

[m] Heb. *in ducibus eorum, vel ſecundum duces eorum.*

[n] *qui & Hadad. 1. Chro. 1. 50.*

[o] *quæ & Pahhi, ibidem.*

ANNOTATIO.

1 Edom] *hujus cognominis causam vide suprà 25.29.* 2 Hhadam] *quæ etiam suprà 27.1. Basemath dicitur: binomia enim fuit.* Aholibamam] *hoc nomine non recensetur inter uxores Hhesavi, suprà 27.1. & 28.9. quare aut alia ab illis diversa est, aut eadem quæ suprà 27. Jehudith filia Beeri nominatur, ita ut ipsa æquè ac pater fuerit binomia.* Nec obstat *quod illic Chittæus, hic Chivvæus dicitur, qui populi diversi sunt, supra 10.15. & Exod. 3.8. nam Chittæorum amplissimi erant fines, quibus Chivvæi continebantur.* Tsibhhonis] *avi nomen ad discretionē additur, ne alterius Hhanæ filia putaretur, qui Tsibhhonis frater fuit, ver.20.* 3 Basematham] *hæc quoque binomia fuit, vocatur enim Machalath suprà 28.9.* Sororem Nebajothi] *id est, ex eadem matre: de hoc suprà 25.13.* 7 Eorum] *id est, Jitzchaki patris & Hhesavi ipsius; qui ambo in regione Cenahhani peregrini erant.* 9 In monte Sehhiris] *id est, nepotes, qui nati sunt ei jam habitanti Sehhiris montem. Confer cum hoc catalogo. 1. Chron.1.* 12 Timnahh] *soror Lotanis, infra ver.22. ex hoc loco explicandus alter 1.Chron.1.36.* Hhamalek] *illorum Hhamalekitarum autor, qui Exodi 17.14. a Domino sunt excidio destinati: vide Deut.2.4. annot.* Filii Hhadæ] *id est, nepotes.* 16 Korach] *hic in filiorum catalogo omissus est, fortassis quia nepos fuit ex aliquo filiorum: sed tamen distinguendus a Koracho filio Aholibamæ, de quo ver.14. & 18.* 20 Hi sunt filii] *horum recensio fit propter affinitatem quam Hhesav & Eliphaz cum eis contraxerunt: qua occasione factum est ut cum eis habitarent, & in imperio tandem eis succederent.* Choræi] *ut suprà 14.6. hanc autem eandem gentem Chivvæam dici apparet ex collatione ver.2. & 21. hujus capitis.* 22 Timnahh] *vide suprà ver.12.* 24 Invenit mulos] *id est, artem excogitavit, qua ex admissura asini & equæ muli procrearentur.* 25 Aholibama] *non illa Hhesavi uxor: vide suprà in ver.2.* 31 Hi autem] *q.d. ad hanc usque ætatem nostram, cùm nondum Jisraëlitæ ab Aegyptiorum servitute liberati proprium haberent gubernatorem administrationemque liberam, quæ me gubernatore cœpit, octo isti in Edomæa regnarunt.* Rex] *id est, gubernator unicus & ordinarius, Mosche, ut Deut.33.5. Judic. 17.6. & 1. Schemu.21.12.* 32 Cujus civitas] *hi omnes ex diversis locis oriundi fuerunt: unde colligitur eos non jure successionis, sed vel electione, vel tyrannide ad gubernationem pervenisse, quòd indicaverat Jitzchaki vaticinium, gladio tuo vives, suprà 27.42.* 40 Timnahh] *& Abolibama ver.41. nomina virorum sunt hic, quæ suprà eodem capite mulieribus sunt attributa.*

CAPUT XXXVII.

Joseph adolescens fratrum vitia patri retegens, ab eo quidem præ illis amatur, & divinitus paternæ familiæ princeps futurus præmonstratur: sed fratrum odium invidiamq; tantam suscipit, ut occasione oblata primùm in necem, deinde in venditionem ejus conspirent: qua ratione eò rem deducunt, ut in Aegyptum abductus Satrapæ Aegyptii mancipium fiat.

1 HABITABAT verò Jahhakob in regione [a]peregrinationum patris sui, in regione Cenahhani.

2 [a]Hæc *sunt* quæ acciderunt Jahhakobo: Joseph natus septemdecim annos pascebat cum fratribus suis gregem (*erat* autem [*] puer) cum filiis Bilhæ & cum filiis Zilpæ uxorum patris sui: [*]referebatque Joseph famam eorum malam ad patrem ipsorum.

3 Jisraël autem diligebat Josephum præ omnibus filiis suis, quòd [*] filius senectutis esset sibi, feceratque ei tunicam versicolorem:

4 Videntes verò fratres ejus patrem suum diligere eum præ omnibus fratribus ejus, oderant eum adeò ut non possent alloqui eum [b] placidè.

5 Præterea cùm somniasset Joseph somnium, narrabat *illud* fratribus suis: quamobrem [c]magis adhuc oderant eum.

6 Dicebat enim ad eos, audite nunc somnium hoc, quod somniavi:

7 [*]Ecce nobis colligantibus segetum fasces in medio cujusdam agri, ecce surgebat fascis meus, & etiam stabat erectus: ecce autem circuibant fasces vestri, & incurvabant se fasci meo.

8 Tum dixerunt ei fratres ejus, ergo ne [d] planè regnabis super nos, aut prorsus dominaberis nobis? quare magis adhuc oderunt eum propter somnia ejus, & propter verba ejus.

9 Deinde cùm somniasset adhuc somnium alterum, narravit illud fratribus suis dicens, ecce somniavi adhuc somnium, quòd ecce ipse Sol & Luna stellæq; undecim incurvabant se mihi.

10 Narravit quoque patri suo, idque cum fratribus suis: quamobrem [*]increpavit eum pater ejus, ac dixit ei, quodnam *est* hoc somnium quod somniasti? an [e] omnino veniemus ego & mater tua & fratres tui, ut incurvemus nos tibi in terram?

11 Invidebant itaque ei fratres ejus: pater verò ejus observabat rem ipsam.

12 Cùm autem abiissent fratres ejus, ad pascendum gregem patris sui apud Schecemum,

13 Dixit Jisraël ad Josephum, Nonne fratres tui pascunt apud Schecemum? adesdum ut mittam te ad eos: qui dixit ei, ecce me.

14 Deinde dixit ei *Jahhakob*, i nunc, [f] cognosce de incolumitate fratrum tuorum, & de incolumitate gregis, & refer ad me aliquid: sic cùm dimisisset eum e valle Chebronis, abiit *is* Schecemum versus.

15 Inveniens autem eum, cùm ecce erraret in quodam agro, interrogavit eum vir quidam, dicendo, quid quæris?

16 Qui dixit, fratres meos quæro: indica quæso mihi, ubinam ipsi pascunt.

17 Dixit verò vir ille, profecti sunt hinc, nam audivi dicentes, abeamus Dothajina: insecutus igitur Joseph fratres suos invenit eos [*] Dothanis.

18 Illi autem videntes eum e longinquo, cùm nondum accessisset ad ipsos, machinati fuerant cōtra eum de eo interficiendo.

19 Dixerant enim [g] alter ad alterum, ecce, [*] dominus somniorum iste advenit.

20 [*]Nunc igitur agite occidamus eum, & injiciamus eum in unam ex his cisternis, tum dicemus, bestia mala devoravit eum: & videbimus quid futura

[a] Heb. *generationes, ut suprà 6.9.*

[b] Heb. *ad pacem, id est, placidis verbis.*

[c] Heb. *addiderunt adhuc odisse eum: ut infra ver. 8.*

[d] Heb. *regnando regnabis, &c. dominando dominaberis.*

[e] Heb. *veniendo veniemus.*

[f] Heb. *vide pacem.*

[g] Heb. *vir ad fratrem suū.*

futura sint somnia ejus.

21 Quod cùm audiret Reuben, ut eriperet eum e manib. illorum (dicebat enim, non percutiemus eum [h] lethaliter)

22 Dixit ad eos Reuben, ne effundite sanguinem, injicite eum in cisternam istam, quæ *est* in hoc deserto, sed manum ne immittite in eum: ut eriperet eum e manu illorum, eumque reduceret ad patrem suum.

23 Fuit itaque cùm advenisset Joseph ad fratres suos: ut exuentes Josephum tunica sua, tunica illa versicolore [i] qua erat indutus,

24 Assumerent eum injicerentque eum in ipsam cisternam: cisterna autem illa vacua *erat*, non *erat* aqua in ea.

25 Deinde sedebant ad comedendum cibum, cùm sublatis oculis suis viderunt quòd ecce cœtus commeantium Jischmahhelitarum veniebat ex Gilhhade, quorum cameli ferebant myxaria, & opobalsamum, & ladanum, pergentes ut deportarent *ea* in Aegyptum:

26 Dixitque Jehuda ad fratres suos, quod erit lucrum cùm interfecerimus fratrem nostrum, & occultaverimus sanguinem ejus?

27 Agite vendamus eum Jischmahhelitis istis, & manus nostra ne sit in eum, quia frater noster, caro nostra est: cui auscultaverunt fratres ejus.

28 Itaque transeuntibus viris Midjanitis mercatoribus extrahentes sustulerunt Josephum ex ipsa cisterna, vendiderunt; [k] eum Jischmahhelitis illis viginti *siclis* argenteis: qui deduxerunt eum in Aegyptum.

29 Reversus autem Reuben ad ipsam cisternam, cùm ecce non esset Joseph in ea cisterna, laceravit vestimenta sua.

30 Quamobrem reversus ad fratres suos dixit, puer ille non adest: ego verò quorsum ibo ego?

31 Tum acceperunt tunicam Josephi, & jugulantes hircum caprarum, intinxerunt tunicam illam sanguine ejus.

32 Et miserunt qui deferrent tunicam illam versicolorem ad patrem suum, ac dicerent, hanc invenimus: agnosce nunc an tunica filii tui sit, necne.

33 Qui agnoscens eam dixit, tunica filii mei est, bestia mala devoravit eum: [l] omnino discerptus est Joseph.

34 Laceránsque Jahhakob vestimenta sua, & imponens cilicium lumbis suis, luxit propter filium suum diebus multis.

35 Et quamvis surrexissent omnes filii ejus omnésque filiæ ejus ad consolandum eum, renuit consolationem admittere, dicebat enim, quin descendam ad filium meum lugens in sepulchrum: flevit etiam illum pater ejus.

36 Medanæi autem vendiderunt illum *abductum* in Aegyptum, Putiphari aulico Parhhonis, præfecto satellitum.

[h] Heb. *animam, id est, ne adimamus ei vitam.*

[i] Heb. *quæ erat super eum*

[k] Heb. *Josephum: vide suprà 12.2.*

[l] Heb. *discerpendo discerptus.*

ANNOTATIO.

1 Peregrinationum] *ut suprà 17.8.* 2 Puer] *non tantùm ætate, sed etiam ministerio, cujus ratione Jehoschuahh ætate maturus puer Moschis Ex.33.11.& Gichazi puer Elischahhi 2.Reg.4.12. dicitur q.d. patri fratribusque ministrabat, & utrisque pro mediastino erat.* Referebatq;] *tres causæ fraterni in eum odii ex ordine recensentur, delatio maleactæ vitæ apud patrem, patris amor singularis erga eum, & somnia ejus de principatu futuro.* 3 Filius senect.] *natus enim erat Jahhakobo jam 91. annum agenti.* 7 Ecce] *vide hujus somnii complementum infrà 42.6. ut sequentis, cap.46.* 10 Increpavit] *astutè coram fratribus, quorum animos sciebat in Josephum exacerbatos esse: nam revera ipse rem observabat, ver. seq.* Ego & mater] *in hac reprehensione somnium ita interpretatur, ut fratrum invidiam minuat argumento ἐξ ἀδυνάτου καὶ ἀτόπου, q.d. ergo resurrectura esset mater tua: et si hoc in una ex Jahhakobi uxoribus noverca Josephi impletum est, infrà 46.* 17 Dothanis] *sive Dothajinis, cujus loci mentio est 2.Reg.6.13.* 19 Dominus somniorum] *id est, qui sibi futuram in nos dominationem somniat.* 20 Nunc igitur] *tam citò de tanto scelere perpetrando concludunt, quia aliis aliorum animi ex præcedentibus colloquiis erant cogniti.* 21 Eriperet] *id est, novo consilio ejus cædem impediret.* Dicebat] *apud se, ut suprà 11.3.* 22 Ne effundite] *callidè Reuben a genere cædis tantùm deterret fratres, et si revera illius vitæ consulebat.* 23 Tunica sua] *de qua suprà ver. 3. cur exuerent vide infrà ver. 31. & seq. quomodo autem interea Joseph se erga fratres gereret, exponitur infrà 42.22.* 25 Jischmahhelitarum] *Jischmahhelitæ hîc, Midjanitæ ver. 28. & Medanæi ver. 36. omnes Arabiam incolebant, ideoque Onkelos exponit Arabas, ut Judic.8.24, & quia cœtus iste mercatorum ex variis constabat, Mosche illũ variis nominibus exprimit.* Gilhhade] *unde in Aegyptum euntibus illac iter erat: Gilhhade autem mercatorum emporium erat, ut Jirmejæ 8,22. & 22.6. & alibi ostenditur.* Myxaria] *hanc vocem & duas sequentes variè admodum accipiunt interpretes, nos in tanta varietate, quod probabilius visum est, elegimus. Myxaria Arabibus dicuntur Nuketa teste Aegineta, Aëtio, Psello, & Actuario, voce proximè ad Hebraicum Necoth accedente: opobalsamum cum R.D.K. interpretati sumus, Ledum verò vel Ladanum, Onkelon Chaldæum & Arabas secuti: nam quod Hebræi Lot vocant, Chaldæus Letum, Arabes Laten vel Laden nominant.* 26 Quod erit] *Jehuda divina providentia ductus, fratribus suadet sine cæde & cum lucro posse tria illa mala vitari quorum causâ Josephum oderant, si mercatoribus vænum detur: sic enim fore ut a patre (apud quem ipsos accusabat, & cui præ cæteris dilectus erat) abstrahatur, & servitutem subeat loco sperati dominatus.* 27 Caro nostra] *id est, perinde erit si eum morti tradamus, ac si nobis ipsis vim inferremus.* 28 Siclis argent.] *vide suprà 23,16* 29 Reversus] *aberat enim cùm acciperetur Jehudæ consilium, & perficeretur.* Ad ipsam cist.) *ut Josephum extractum reduceret, suprà ver.22.* Laceravit] *ut veteribus erat in more, cùm triste aliquid accidebat, ut infrà ver. 34. & alibi frequenter.* 30 Quorsum ibo] *id est, quò me vertam? videtur enim patris iram præ aliis metuisse, tum quia illi ut seniori major pueri cura incumbebat, tum quia formidabat ne infensiorem sibi patrem redderet quem jam offenderat, suprà 35.22.* 34 Cilicium] *id est, vestem vilem & sine ornatu lugentium more: nam vox Hebræa, teste R. D. K. non tantùm saccum formatum, sed ejus materiam & omne involucrum vile significat.* 35 Filiæ] *id est, filia, nurus, neptes.* Quin descendam] *id est, tantus est hic luctus, ut me ad mortis usque articulum prosecuturus sit, & citò in sepulchrum detrusurus.* Pater ejus] *Jitzchak pater Jahhakobi: nam a vendito Iosepho quasi 12. annos vixit. vide suprà in 35.29.* 36 Satellitum] *Hebræa vox communis laniis, cocis & satellitibus, significat mactatores, quia illi animalia ad cibum, hi verò sontes in supplicium mactabant. Hinc duo illi Parhhonis aulici huic custodiendi traduntur, cujus erat damnatos plectere, infrà 40. 3. &*

Rex

Rex Babylonie Jeruschalajimis captis ac Rege abducto, suum mactatorum sive satellitum præfectum eò misit, ut capitalem suam sententiam in reliquias populi ipsamq; civitatem exequeretur. 2. Regum ultimo. Hi Latinè quæstores rerum capitalium dici possunt.

CAPUT XXXVIII.

Jehuda Christi progenitor, ex Cenahhanæ a uxore ternos liberos suscipit, duobus senioribus tandem uxorem successive conjungit, quibus mortuis tertium adhuc immaturum nurui fraudulenter promittens eam in paternam domum remittit: quod cùm suo tempore non præstitisset, nurus simulato habitu ex Jehuda concipit & parit.

1 FUIT autem illo tempore, cùm descendens Jehuda a fratribus suis divertisset ad quendã Hhadullamæum, cujus nomen erat Chira,

2 Vidissetq; ibi Jehuda filiam cujusdam Cenahhanæi cui nomen erat Schuahh, & accipiens eam *in uxorem* congressus esset cùm ea,

3 Et illa concepisset peperissetq; filium, cujus nomen vocavit Hherum,

4 Deinde concipiens rursus peperisset filium, cuius nomen vocauit Onanem,

5 Pòst rursus peperisset filium, cujus nomen vocavit Schelam (erat autem Jehuda Cezibi cùm illa pareret istum)

6 Ut acciperet Jehuda uxorem Hhero primogenito suo, cujus nomen Tamar.

7 Cùm autem esset Hher primogenitus Jehudæ malus in oculis Jehovæ, morti tradidit eum Jehova.

8 Ideoque dixit Jehuda Onani, congredere cum uxore fatris tui, & fratris nomine duc eam: ut ex uscites semen frati suo.

9 Sciebat autem Onan non fore suum semen illud: ideò congressurus cum uxore fratris sui, perdebat *semen effundens* in terram, ne suppeditaret semen fratri suo.

10 Cumque malum videretur in oculis Jehovæ quod faciebat, morti tradidit etiam istum.

11 Quamobrem dixit Jehuda Tamaræ nurui suę, mane vidua in domo patris tui, donec adoleverit Schela filius meus (dicebat enim, *Videndum* ne moriatur ipse quoque sicut fratres ejus) sic abiens Tamar manebat in domo patris sui.

12 Sed cum plures essent dies, mortua filiã Schuhhæ uxore Jehudę, Jehuda se consolaturus ascendit ad tonsores gregis sui, ipse cum Chira amico suo Hhadullamęo Timnam.

13 Quod cùm renunciatũ esset Tamarę dicendo, ecce socer tuus ascendit Timnam ad tõdendũ gregem suum:

14 Deponens illa vestes viduitatis suæ a se operuit se peplo ac texit se, conseditq; in [a] bivio quod *est* juxta viam Timnam versus: videbat enim adolevisse Schelam, se verò non fuisse datã ei in uxorem.

15 Videns autẽ eam Jehuda existimavit eam esse scortum, operuerat enim faciem suam.

16 Divertens itaque ad eam in ipsa via, dixit, age quæso, congrediar tecum (non enim noverat nurum suam esse) quę dixit, quid dabis mihi ut congrediaris mecum?

17 Quo dicente, ego mittam hœdum caprarum ex grege, dixit illa, *acquiesco* si des pignus donec miseris.

18 Tum dixit ille, quódnam *est* pignus quod dem tibi? quæ dixit, sigillum tuum sudarium tuum & scipio tuus qui *est* in manu tua: his datis ei congressus est cum ea, & concepit ea ex illo.

19 Deinde surgens abiit deposuitq; peplum suum a se, ac induit vestes viduitatis suæ.

20 Misit autem Jehuda hœdum illum caprarum per amicum suum Hhadullamęum illum, ut reciperet pignus e manu istius mulieris, sed non invenit eam:

21 Cùmque interrogaret viros loci illius dicẽdo, ubinã *est* meretrix illa, *quæ* erat in isto bivio juxta hanc viam? dixerunt, non fuit hîc *ulla* meretrix.

22 Quamobrem reversus ad Jehudam dixit, non inveni eam: quin etiam homines illius loci dixerunt, non fuit hîc *ulla* meretrix.

23 Et dixit Jehuda, retineat sibi, ne simus contemptui: ecce miseram hœdum istum, tu autem non invenisti eam.

24 Fuit verò cùm tertius mensis ageretur, ut nunciaretur Jehudæ dicendo, scortata est Tamar nurus tua, etiamque ecce gravida est ex scortatione: quare dicebat Jehuda, educite eam ut comburatur.

25 Sed cùm educeretur, misit ipsa ad socerum suum qui diceret, ex viro cujus hęc *sunt*, ego sum gravida: dicebátque, agnosce quæso cujus *sint* ista, sigillum hoc sudariúmque hoc, & hic scipio.

26 Quæ agnoscens Jehuda dixit, justior est me, quandoquidem non dedi eam Schelæ filio meo: neque [b] amplius deinceps cognovit eam.

27 Fuitq; quo tempore pariebat illa (ecce autem gemelli in ventre ejus)

28 Fuit, inquam, cùm pareret, & illorum unus exereret manũ: ut obstetrix acceptum coccinum alligaret manui ejus, dicendo, hic exit primùm.

29 Sed fuit cùm retraxisset manum suam, & ecce exiret frater ejus, ut diceret illa, quàm perrupisti! [c] tua *est* ruptura: ideò vocavit *quisque* nomen ejus [d] Peretzum.

30 Posteà verò exivit frater eius, ad cujus manum *erat* coccinum: & vocavit quisque nomen ejus Zerachum.

[a] Heb. *in porta oculorum: periphrasis bivii, quo oculis quodammodo aperitur janua, ut illorũ intuitus huc illuc ferri possit.*

[b] Heb. *adjecit ultrà cognoscere.*

[c] Heb. *super te* est *ruptura* [d] *id est, rupturam.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem illo] *Hujus historiæ partem necesse est ante Josephi venditionem contigisse: cùm enim tantum 22. anni inter venditionem Josephi & descensum Jahhakobi cum familia in Aegyptum numerentur, non potuit tam brevi spatio Jehuda uxorem ducere, ternos liberos tollere, uxorem unam duobus successive conjungere, tertii conjugium ultra tempus differre, filios ex nuru suscipere, & illorum unus duos filios gignere ante descensum in Aegyptum. Contigit ergo ante venditionem Josephi saltem usque ad tempus quo Hher primus Jehudæ filius decimum annum agebat.* Illo tempore] *quo Jabhakob ad patrem suum Jitzchakum redierat, Jehuda annum. 17. agente, suprà. 35.27.* 3 Peperissetq;] *eodem anno 17. Jehudæ.* 5 Cezibi] *quod alias dicitur Aczib, Jehosch. 19.28 & Judic. 1.31.* 8 Fratris nomine] *hic primum legitur uxor fratris unius sine liberis mortui alteri tradita ad excitandum mortui semen: quam consuetudinem deinde Lege confirmavit Deus. Deut. 25.5.* Exuscites semen] *id est, procrees liberos, quorum primus pro mortui filio habeatur: quam interpretationem docet Mosche Deut. 25.6.* 9 Sciebat] *quia non erat jus a Jehuda recens invectum, sed mos jamdiu receptus, ac proinde juveni Onani cognitus.*

12 Cùm

12 Cùm plures] *quibus videlicet creverat Schela (erat enim quasi 16. annorum) & ipsa diutius quàm anteà expectarat.* Timnam] *oppidum tribus Jehudæ, Jehosch.15.57. sicut Aczib & Hhadullam, nam vicina erant.* 14 Deponens illa] *duabus de causis Tamar fraudulentum hoc consilium init: prior est jus receptum, ut mortuo proximus semen excitet, proximoq; cessante ex ordine necessitudinis alius succedat, ut ex Ruth 3. constat: posterior, promissio soceri suo tempore non præstita.* Operuit se peplo] *pro capitis tegmine viduis usitato sumpsit matronale.* Texit se] *id est, faciem suam, ut sequente ver. Synecdoche.* 15 Existimavit] *eo quòd more impudicarum mulierum in bivio sederet, Proverb. 7.12. & 9.14. & Jechezkel. 16.24. & 25.* Operuerat] *altera causa cur scortum esse putet, quia de facie cognosci non vult.* 16 Quid dabis] *mercedem specie, sed reipsa cautionem quærit, qua si ex eo concipiat, certis indiciis id probare possit.* 18 Congressus est] *agens quasi 34. annum: nam in Aegyptum venit 50. ætatis anno, cùm jam Peretz Jehudæ ex hoc congressu filius pater duorum filiorum esset, infrà 46.12.* 19 Abiit] *non expectato hædo, quia seminis non mercedis causâ socerum admiserat.* 23 Ne simus] *id est, ne re divulgata famæ jacturam faciamus: nam infamis erat scortatio etiam inter homines ignorantes Dei.* 24 Educite eam] *ad judices in portam.* Comburatur] *non decernit, quia judex non est, sed ex regionis consuetudine supplicium ejus urget, abs qua in filii persona se læsum arbitratur.* 26 Justior est me] *q.d. gravius peccavi, qui facta ei spe conjugii delusi eam, quàm ea quæ fraudantem circumvenit.* Neque ampl.] *quia incestus est.* 29 Tua est rup.] *hoc est, tibi convenit a ruptura nomen, quale est Peretz, quia fratrem antevertens prior erupisti.*

CAPUT XXXIX.

Joseph in servitutem redactus tantum heri sui gratiam conciliat benedictione Dei, ut omnium rerum administrationem ei committat: & licet ab hera calumniosè traductus in summum heri odium veniat, miserèq; in carcerem compingatur, tamen rursus Dei beneficio aliquam heri gratiam promeritus saltem vinctis præficitur.

1 [1] JOSEPH igitur deductus fuerat in Aegyptum: emeratq; eum Potiphar aulicus Parhhonis, præfectus satellitum, vir Aegyptius, e manu Jischmahhelitarum illorum qui deduxerant eum illuc.

2 Adfuit autem Jehova Josepho, ut esset vir prosperè agens, dum fuit in domo domini sui Aegyptii.

3 Vidente itaque domino ejus Jehovam esse cum eo, & omnia quæ ipse faciebat Jehovam secundare in manu ejus:

4 Adeò invenit Joseph gratiam in oculis ejus ut [4] ministraret ei, postremò præfecit eum domui suæ, & quicquid *erat* sibi, tradidit in manum ejus.

5 Fuitq; ex quo præfecerat eum domui suæ & omnibus quæ *erant* sibi, ut benediceret Jehova domui illius Aegyptii propter Josephum, essetq; benedictio Jehovæ in omnibus quæ *erant* ei domi & rure.

6 [6] Quapropter relinquebat omnia quæ *erant* sibi in manu Josephi, adeò ut non cognosceret cum eo de re ulla præter cibum quo ipse vescebatur: erat autem Joseph pulcher formâ & pulcher aspectu.

7 Fuit itaque [a] his rebus gestis, cùm [7] sustulisset uxor domini ejus oculos suos in Josephum, ut diceret, concumbe mecum.

8 Qui renuens dixit ad uxorem domini sui, en dominus meus non cognoscit mecum quicquid *est* in hac domo, & quæcunque *sunt* ipsi, tradidit in manum meam.

9 [9] Nullus *est* ei in hac domo major me, neque subtraxit a me quicquam præter te, quatenus uxor ejus es: quomodo ergo facerem malum hoc maximum, & peccarem in Deum?

10 Fuit autem alloquente ea Josephum [b] quotidie, cùm non acquievisset ei ut cubaret juxta eam, *aut ut* esset cum ea,

11 Fuit, inquam, huiusmodi aliquo die, cùm venisset *Joseph* domum ad faciendum opus suum, neque esset quisquam ex [c] domesticis ibi in ea domo,

12 Ut illa prehenderet eum veste ejus, dicendo, concumbe mecum: sed *is* relicta veste sua in manu ejus, fugiens [egre]ssus est foras.

13 Fuit ergo cùm illa videret eum relicta veste sua in manu ipsius, fugisse foras,

14 Ut [14] inclamaret domesticos suos, & loqueretur eis dicendo, [14] videte, [14] adduxit [14] nobis virum [14] Hebræum ad illudendum nobis: accessit ad me ut concumberet mecum, sed inclamavi voce magna.

15 Fuitq; cùm audiret ille me sublata voce mea inclamantem, ut relicta veste sua juxta me, fugerit foras.

16 Ita deposuit vestem illius penes se, donec veniret dominus illius domum suam.

17 Tunc allocuta est eum hujusmodi verbis, dicendo, accessit ad me servus iste, Hebræus iste quẽ adduxisti nobis, ut illuderet mihi:

18 Sed fuit cùm sublata voce mea inclamarem, ut relinquens vestem suam penes me fugerit foras.

19 Fuit verò, cùm audiret dominus illius verba uxoris suæ, quibus alloquebatur ipsum dicendo, [d] omnino hæc fecit mihi servus tuus: ut accenderetur ira ejus.

20 Quamobrem rapiens Dominus Josephi eum, collocavit eum in [e] turri carceris, [20] loco ubi vincti Regis conclusi erant: ut esset ibi Joseph in turri *carceris*.

21 Sed adfuit Jehova Josepho, & [21] extendit ad eum usq; benignitatem, adeò ut [f] reddiderit eum gratiosum in oculis [21] præfecti turri *carceris*.

22 Tradideritque præfectus turri carceris in manum Josephi omnes vinctos qui *erant* in turri carceris: & quicquid facere solent ibi, id ipse faciebat.

23 Præfectus turri carceris nihil quicquam inspiciebat *quod esset* in manu ejus, eo quod Jehova adesset ei: & quod ipse faciebat, Jehova secundabat.

[a] Heb. *post has res.*

[b] Heb. *die die*

[c] Heb. *viris domus, ut infrà.14. sic suprà.17.23. & 27.*

[d] Heb. *secundum verba hæc.*

[e] Heb *in loco rotundi carceris, periphrasis turris: sic deinceps.*

[f] Heb. *dederit gratiam ejus: hypallage, pro dederit ei gratiam, id est, conciliaverit.*

ANNOTATIO.

1 Ioseph] *Regressio ad historiam cap. 37.* 4 Ministraret ei] *tres gradus describit Mosche servitutis Josephi: primò fuit conservus pari conditione cum cæteris, secundo cubicularius domini, tertiò præfectus ædibus & omnibus facultatibus ejus domi & rure.* 6 Quapropter] *id est, postquam administratio ejus hero probata est, immunem eum fecit a rationibus reddendis, adeò illius probitati confidebat.* Præter panem] *id est, nihil erat solicitus, genio tantum indulgebat: proverbiale dictum de eo qui rei domesticæ curam totam alteri committit.* 7 Sustulisset] *præter decorum pudicæ fœminæ.* 9 Nullus est.] *q.d. fidem meam, cui dominus meus omnia commisit perfidè*

perfidè violarem, & in Deum conjugii autorem assertorémque peccarem. 10 Esset cum ea] *aliquantisper consisteret & colloqueretur.* 14 Inclamaret] *ut marito facilius persuaderet, cùm apud eum Josephum esset accusatura.* Videte] *pallium ostentans loquitur.* Adduxit] *indignationem adversus maritum fingit, cujus nomen propterea reticet.* Nobis] *ita servorum animos in Josephum inflammat.* Hebræum] *generis meminit ut Josephum magis odiosum reddat, & jure de marito conqueri videatur: erant enim Hebræi Aegyptiis præ cæteris abominabiles, infrà 43.32.* 20 Loco ubi vincti] *id est, carcere durissimo, quò detrudebantur sontes qui Regem offenderant, ut evidentius declaratur Psal. 105.18. quamobrem Scriptura foveam vocat infrà 40.15.& 41.14.* 21 Extendit] *id est, effecit ut sua benignitas ad eum usque carcere inclusum penetraret, Sapi.10.13.* Præfecti turri] *hic Potipharis satellitum præfecti servus erat, fidei commissarius custos: est autem verisimile Josephum huic rem totam sicut habebat explicasse, quod apud dominum non licuerat, itaque factum esse, ut etiam Josephi dominus de innocentia ejus persuasus, ei paulatim faveret: quod confirmatur infra 40.4.*

CAPUT XL.

Joseph in carcere Satrapis Regis a domino suo jam melius ipsi cupiente præficitur: quorum somnia interpretatus Deo duce convenienter eventui, viam sibi ad libertatem dignitatemque maximam eodem autore sternit.

1 FUIT autem his rebus gestis, cùm peccavisset pincerna Regis & pistor in dominum suum, in Regem Aegypti,

2 Effervescénque Parhho contra duos aulicos suos, contra præfectum pincernarū, & contra præfectum pistorum,

3 Tradidisset eos in custodiam in domo præfecti satellitum, in [a] turrim carceris locum ubi Joseph vinctus erat,

4 Ut committeret præfectus satellitum Josephum cum eis, qui ministraret eis: fuerunt q; diebus *multis* in custodia.

5 Somniaverunt autem somnium uterque illorum, quisque somnium suum nocte [b] eadem, quisque [*] secundum interpretationem somnii sui, pincerna ille & ille pistor qui *fuerant*, Regis Aegypti, qui vincti *erant* in turri carceris.

6 Cùmque veniens ad eos Joseph mane aspexisset eos, quòd ecce [*] mœsti erant,

7 Interrogavit Satrapas Parhhonis qui secum *erant* in custodia, in domo domini sui, dicendo, quare vultus vestri [c] afflicti *sunt* hodie?

8 Qui dixerunt ad eum, quisque somnium somniavimus, & [*] nemo *est* qui interpretetur illud: dixit verò ad eos Joseph, an non Deo *sunt* interpretationes? narrate quęso mihi illa.

9 Narravit ergo præfectus pincernarum somnium suum Josepho, dicens ei: in somnio meo, cùm [*] ecce vitis coram me *esset*,

10 ([*] In qua vite tres erant palmites) ipsa quasi germinaret, erumperet flos ejus, maturescerent botri ejus, *mox essent* uvę maturę,

11 Et poculum Parhhonis *esset* in manu mea, accipiens illas maturas uvas exprimebam eas in poculum Parhhonis: dabámque poculum ipsum in manum Parhhonis.

12 Cui dixit Joseph, hęc *est* interpretatio ejus: tres illi palmites tres dies [*] *sunt*.

13 [d] Intra dies tres [*] recensebit Parhho caput tuum & restituet te in [e] statum tuum: porrigèsque poculum Parhhonis in manum ejus, secundum munus pristinum, cùm esses pincerna ejus.

14 Quòd si memor eris mei apud te cùm bene erit tibi, tunc exerceto quæso erga me benignitatem: aut mentionem facito mei apud Parhhonem, & fac ut exeam ex hac domo.

15 Etenim [f] omnino per plagium surreptus sum e terra Hebræorum: atque adeò [*] hîc non feci quicquam cur conjicerent me in hanc foveam.

16 Cùm autem videret præfectus pistorum eum [g] bonam interpretationem attulisse, dixit ad Josephū: etiā ego in somnio meo, cùm ecce tria canistra [h] foraminatim texta super caput meum essent,

17 In canistro autem supremo *esset* cibus Parhhonis, ex quovis opere pistorio, volucres [*] comedebāt ea e canistro illo supra caput meum.

18 Cui respondens Joseph dixit, hęc *est* interpretatio ejus: tria canistra illa, tres dies sunt.

19 [i] Intra dies tres recensebit Parhho caput tuum, [*] ne sit *deinceps recensio* de te: suspendet enim te de ligno, & comedent volucres carnem tuam ex te.

20 Fuit ergo ipso die tertio, die quo editus fuerat Parhho, cùm faceret convivium omnibus servis suis, ut recenseret caput præfecti pincernarum & caput præfecti pistorum inter servos suos.

21 Et restitueret præfectum pincernarum in suum potus ministrandi munus, ut traderet poculum in manum Parhhonis,

22 Præfectum verò pistorum suspenderet: quemadmodum interpretatus fuerat eis Joseph.

23 Non est autem præfectus pincernarum recordatus Josephi, sed oblivioni tradidit eum.

[a] Heb. *locum rotundi carceris, ut suprà 39.20.*

[b] Heb. *una, ut infrà 41.11.*

[c] Heb. *mali.*

[d] Heb. *cùm ad huc tres dies.*

[e] Heb. *basin tuam, id est, locum vel sedem: translatio a vasis domesticis ad domestica hominum officia: ut infrà 41.13.*

[f] Heb. *furando furto ablatus sum.*

[g] Heb. *bonum interpretatum esse.*

[h] Heb. *foraminis.*

[i] Heb. *cùm adhuc tres dies, ut suprà 13.*

ANNOTATIO.

5 Secundum interp.] *id est, somnium eventui respondens quem prædixit sua interpretatione Ioseph infrà ver.22. sic infrà 41.11.&12.* 6 Mœsti] *ut solent divinitus immissa somnia graviter eos afficere quibus immittuntur: sic turbatus est Parhho infrà 41.8.& Rex Babyloniæ Daniel 2.* 8 Nemo est] *id est, neque est hic ariolus, neque captivis nobis adeundi illos copia conceditur pro Aegyptiorū consuetudine.* Annon Deo] *ab ariolis animū eorum avocat, & ad expectandam a Deo interpretationē, ut somniorum autore, comparat, postremò quia se dono interpretandi divinitus instructum esse sentit, spem illis interpretationis facit.* 9 Ecce] *Hypotyposis somniis ordinaria, quia somniantibus res de quibus somniant præsentes esse videntur.* 10 In qua vite] *ut quod ex naturæ ordine multis mensibus fit, somnianti uno momento objicitur, ita asyndeta & compendiosa admodum oratione narrant.* 12 Sunt] *id est, significant: categoricè enunciat Joseph sententiam somnii, quia ut Propheta, non ut conjector loquitur.* 13 Recensebit] *cùm familiam & servitia omnia lustrabit, te numerabit quoque in illorum catalogo.*

15 His

15 Hic] *ex quo in Aegyptum adductus ſum.* 17 Comedebant] *roſtra foraminibus in caniſtrum immittentes.* 19 Ne deinceps] *id eſt, jubebit nomen tuum e catologo ſervorum ſuorum obliterari: non enim probatur hæc interpretatio, auferet caput tuum a te, quia non capite truncatus, ſed ſuſpenſus fuit.*

CAPUT. XLI.

Parhho ſomniorum de futuris rebus divinitus immiſſorum interpretationem a ſuis ſapientibus minimè conſecutus, Joſephum audita a præfecto pincernarum peritia ejus e carcere accerſit, interpretationemq́; & conſilium optimum contra famem venturam accipit: quo nomine Joſeph ex omnium procerum conſenſu regno præfectus, uxore ex clariſſima familia ducta duos filios ſuſcipit ante famus initium: & ſua induſtria tantum annonæ numerum colligit, ut famu tempore totam Aegyptum ſublevet, aliuq́; regionibus alimentum ſuppeditet.

1 FUIT autem [a] exacto [a] bienii tempore, ut Parhho ſomniaret quòd ecce ſtabat juxta [a] rivum quendam:

[a] Heb. *a fine duorum annorum dierū: vide ſuprà in 29.14.*

2 Cùm ecce ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pulchræ aſpectu & pingues carne, quę paſcebant in ulva:

3 Item ecce ſeptem vaccæ aliæ aſcendentes poſt eas ex illo rivo, [b] deformes aſpectu & tenues carne, quę ſtabant juxta vaccas illas ad ripam ipſius rivi.

[b] Heb. *malæ.*

4 Poſteà devorarunt iſtæ vaccę deformes aſpectu & tenues carne ſeptem illas vaccas pulchras aſpectu & pingues: tunc evigilavit Parhho.

5 Deinde redormiſcens ſomniavit ſecundò: ecce autem ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno, pingues & bonæ,

6 Item ecce ſeptem ſpicæ tenues & aduſtę Euro, provenientes poſt eas.

7 Poſteà deglutiverunt iſtæ ſpicæ tenues ſeptem illas ſpicas pingues & plenas, tunc evigilavit Parhho: & [a] ecce ſomnium.

8 Quamobrem fuit ipſo mane, cùm [a] conſternatus eſſet animus ejus, ut mittens accerſeret omnes Magos Aegypti, & omnes ſapientes ejus: quibus cùm enarraſſet Parhho quæ ſomniaverat, non *erat* qui interpretaretur ea Parhhoni.

9 Tunc allocutus eſt præfectus pincernarum Parhhonem, dicendo, [a] peccata mea ego recordaturus ſum hodie.

10 [a] Parhho efferveſcens contra ſervos ſuos tradiderat me in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitū, me & præfectum piſtorum.

11 Somniavimus autem ſomnium nocte [c] eadem ego & ille, quiſque ſecundum interpretationem ſomnii ſui ſomniavimus.

[c] Heb. *una, ut ſuprà 40.5*

12 Cùmque ibi *eſſet* nobiſcum puer Hhebræus ſervus præfecti ſatellitum eique narraviſſemus, interpretatus eſt nobis ſomnia noſtra, cuique ſecundum ſomnium ſuum interpretationem attulit.

13 Fuit enim, ut ſicut interpretatus eſt nobis ita [d] eveniret: me reſtituit *Parhho* in [e] ſtatum meum, illum verò ſuſpendit.

[d] Heb. *eſſet, ut ſuprà 24. 15.*

[e] Heb. *baſin, ut ſuprà 40. 13.*

14 Miſit itaque Parhho *homines* accerſitum Joſephum, qui [f] celeriter eduxerunt eum ex illa fovea: ita abraſo *capite* & mutatis veſtibus ſuis venit ad Parhhonem.

[f] Heb. *fecerunt ut curreret.*

15 Tunc dixit Parhho ad Joſephum, ſomnium ſomniavi, & nemo *eſt* qui interpretetur illud: ego autem audivi de te dicentem, te *eſſe* intelligentem ſomnii ut interpreteris illud.

16 Reſpondit verò Joſeph Parhhoni dicendo, [a] non *eſt* penes me: Deus [g] reſpondendo enunciabit proſperitatem Parhhonis.

[g] Heb. *reſpondebit pacem.*

17 Dixit itaque Parhho ad Joſephum, in ſomnio meo, ecce me adſtante ripę cujuſdam rivi,

18 Ecce inquam ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccę pingues carne & pulchrę forma, quæ paſcebant in ulva.

19 Item ecce ſeptem vaccę alię aſcendentes poſt eas macilentæ, & [h] malâ formâ admodum, & exhauſtę carne: non vidi illis deformitate ſimiles in tota terra Aegypti.

[h] Heb. *malæ formæ.*

20 Poſteà devorarunt hæ vaccę exhauſtæ & malâ formâ ſeptem illas vaccas priores pingues.

21 Et quanvis perveniſſent in ventrem earum, non animadvertebatur illas veniſſe in ventrem earum: nam aſpectus earum *manebat* malus ſicut anteà, tum evigilavi.

22 Deinde videbam in ſomnio meo, & ecce ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno plenę & bonę:

23 Item ecce ſeptem ſpicæ graciles, tenues, aduſtę Euro, provenientes poſt eas.

24 Poſteà deglutiverunt ſpicę illę tenues ſeptem illas ſpicas bonas: quod retuli ad Magos, ſed *nemo fuit* qui exponeret mihi.

25 Tunc dixit Joſeph ad Parhhonem, ſomnium Parhhonis [a] unum eſt: [a] id quod Deus ipſe facturus eſt exponit Parhhoni.

26 Septem illæ vaccæ bonæ, ſeptem anni ſunt, & ſeptem illæ ſpicæ bonæ, ſeptem anni ſunt: ſomnium unum eſt.

27 Septem verò vaccæ exhauſtę & malæ aſcendentes poſt illas, ſeptem anni erunt: & ſeptem ſpicæ exhauſtæ, aduſtæ Euro, erunt ſeptem anni famis.

28 Hoc *eſt* verbum quo alloquebar Parhhonem: quod Deus ipſe facturus eſt, oſtendit Parhhoni.

29 [a] Ecce ſeptem anni venturi ſunt, ſaturitatis magnæ in tota terra Aegypti.

30 Sed exurgent ſeptem anni famis poſt illos, quibus [a] oblivioni tradetur tota iſta ſaturitas in terra Aegypti: conſumet enim fames terram ipſam.

31 Neque animadvertetur ſaturitas illa in hac terra, propter ipſam famem poſteà: eo quòd gravis futura ſit valde.

32 [a] De iteratione autem ſomnii apud Parhhonem bis, *iteratum eſt*, quia ſtata eſt hæc res a Deo ipſo, & [i] feſtinanter facturus eſt illam ipſe Deus.

[i] Heb. *feſtinat facere.*

33 [a] Nunc ergo provideat Parhho *de* viro prudente & ſapiente, quem conſtituat ſuper terram Aegypti.

34 *Id* faciat Parhho: deinde præficiat præfectos huic terræ (ut accipiat quintam proventuum terræ Aegypti ſeptem illis annis ſaturitatis)

35 Qui colligant omne eſculentum iſtorum annorum bonorum qui veniunt, & congerant commeatum [a] ſub manum Parhhonis, & eſculentum in quibuſque civitatibus [a] ſervent:

36 Sitq; illud eſculentum in depoſitum pro hac regione ad ſeptē annos illos famis, qui futuri ſunt in terra Aegypti, ut non excindatur [a] terra hęc fame illa.

37 Cùm autem bona *videretur* hæc res in occulis Parhhonis,

Parhhonis, & in oculis omnium servorum ejus:

38 Dixit Parhho ad servos suos, an invenire possemus huic similem, virum in quo 'spiritus Deorum *sit*?

39 Deinde dixit Parhho ad Josephum, quandoquidem nota fecerunt Dii tibi 'omnia hęc, nemo *est* prudens & sapiens sicut tu.

40 Tu præsto domui meæ, & 'os tuum osculator universus populus meus: tantummodò hoc solio major ero te.

41 Cùm autem diceret Parhho ad Josephum, 'vide, constituo te super universam terram Ægypti:

42 Detrahens Parhho anulum suum e manu sua, indidit illum in manum Josephi: jussitq; ipsum induere vestes xylinas, & apposuit torquem aureum collo ejus:

43 Et jussit eum insidere currui [k] secundo a suo, ut proclamarent *præcones* ante eum flectenda esse genua, constituisse enim eum super universam terram Ægypti.

[k] Heb. *secundo ab illo qui* erat *sibi.*

44 Dixitque Parhho ad Josephum, 'ego *sum* Parhho: attamen sine te 'non attollet quisquam manum suam aut pedem suum in universa terra Ægypti.

45 Vocavit autem Parhho nomen Josephi [l] Tzophnath-pahhaneachum, deditque ei Asenatham filiam Potipherahhi 'Pręsidis Heliopoleos in uxorem: ita egressus *ibat* Joseph per terram Ægypti.

[l] *id est, occulta revelantē: peregrinæ voces.*

46 (Erat autem Joseph natus triginta annos, cùm stetit coram Parhhone Rege Ægypti, egressusq; est Joseph a conspectu Parhhonis, ut obiret universam terram Ægypti)

47 Produxit verò terra septem illis annis saturitatis, 'manipulatim.

48 Collegit itaque septem annis quævis esculenta quę *erant* in terra Ægypti, reposuitq; esculenta per civitates: esculenta agrorum cujusque civitatis, quæ *erant* circa eam, reposuit in ea.

49 Sic congessit Joseph commeatum multum valde, ut arena maris, adeò ut desierit numerari, eo quòd non esset numerus.

50 Josepho autem nati sunt duo filii, antequàm adveniret ullus annus famis, quos peperit ei Asenath filia Potipherahhi Pręsidis Heliopoleos.

51 Vocavitq; Joseph nomen primogeniti [m] Menaschem: nam fecit Deus, *inquit*, 'ut oblivisceret omnis laboris mei, [n] & ejus *quidem* a tota familia patris mei.

[m] *id est, qui affert oblivionem.*

[n] Heb. *& ejus, totius familiæ patris mei: sed affixa genitiva & genitivæ orationes (que eorum loco veniūt) activè æquè ac passivè accipiuntur: ut diximus suprà 16.5.*

52 Nomen autem secundi vocavit [o] Ephrajimum, quia me, *inquit*, fructuosum reddidit Deus in terra afflictionis meę.

[o] *id est fructuosum effectum.*

53 Absolutisq; septem illis annis saturitatis, quę fuit in terra Ægypti,

54 Cùm cœpissent septem illi anni famis venire, quemadmodum prædixerat Joseph, fuit fames 'in omnibus regionibus *finitimis*, in tota verò terra Ægypti erat cibus.

55 Ex fame tandem terrâ Ægypti totâ laborante, clamavit populus ad Parhhonem cibi causa: sed dixit Parhho omnibus Ægyptiis, ite ad Josephum, quod edixerit vobis facite.

56 Cùm itaque fames fuit in universa superficie illius terræ, aperuit Joseph omnia *promptuaria* in quibus *cibus* erat: vendiditq; Ægyptiis, cùm invaluisset fames illa in terra Ægypti.

57 'Prætereà cujusque regionis *populi* venerunt in Ægyptum ad Josephum, ut emerent, eo quòd invaluisset fames in qualibet regione.

ANNOTATIO.

1 Biennii temp.] *ex quo somnia captivis interpretatus erat Ioseph.* Rivum] *ex Nilo ductum, cui peculiare est hoc nomen.* 7 Ecce somnium] *id est, abeunte somno non evanuit somnium, ut naturalia evanescunt, sed adhuc illius animo pręsens erat, adeò ut graviter eum consternaret.* 8 Consternatus] *vide suprà 40.6.* 9 Peccata mea] *insinuatio, qua ad Regis benevolentiam retinendam suam captivitatem justam pronunciat, & beneficium Regis in sui liberatione prædicat.* 10 Parhho] *non personæ sed dignitatis nomen. q.d. Regia majestas: ideò illud in tertia persona usurpat.* 16 Non est penes] *modestè Regis animum in se defixum ad Deum attollit, cujus solius sapientiæ est præstare quod Rex petebat, ut Daniel 2. Eadem particula usus est Abram suprà 14.24.* 25 Unum est] *significatione, licet bis & sub diversis imaginibus oblatum sit.* Id quod] *q.d. hoc somnium est a Deo, qui res providet, earūque est autor.* 29 Ecce septem] *planius interpretatur somnium, & ad regnum Ægypti accommodat.* 30 Oblivioni tradetur] *id est, nullum ejus vestigium apparebit, sed suâ inopiâ fertilium annorum recordationem adimet, ut ver. seq. hoc designabant in somnio vaccæ & spicæ tenues, quæ pinguibus absorptis nihilo pinguiores apparebant ver. 21.* 32 De iteratione] *ex repetitione duo colligit, certitudinem & celeritatem rei futuræ: tertiam consultò apud regem infidelem omitit, ut torpentes excitet eorùmque stuporem excutiat, quod etiam plerique communi sermone facere solent.* 33 Nunc ergo] *Altera pars sermonis Iosephi de usu somnii, in qua plus quàm Parhho expectaret præstat, non temeritate sed spiritu Dei ductus: qui hac occasione Iosephum ad principatum evexit, & sua oracula implevit, suprà 37.7. & 9.* 35 Sub manum] *in apothecas Regis.* Servent] *id est, non antè distrahant quàm urgebit necessitas: ut infra ver. 55. Joseph fecisse legitur.* 36 Terra] *populus hujus terræ: metonymia.* 38 Spiritus Deorum] *id est, vis divina: loquitur autem ut ethnicus, sicut & Laban suprà 31.53. & avia Belsatzaris, Dani. 5.11.* 39 Omnia hæc] *somniorum interpretationem, & consilium contra venturam famem.* 40 Os tuum oscul.] *id est, hoc subjectionis symbolo dominum te agnoscito atque profitetor: sic 1. Schem. 10.1. Psalm. 2.12. & 1. Reg. 19.18. & Hosche. 13.2.* 41 Vide] *quia jam Josephum adhibitis externis signis in summam Aegypti præfecturam evehit, utitur verbo vide.* 44 Ego sum pa.] *id est, mihi quidem reservo dignitatem regiam, tibi verò tantam autoritatē tribuo, ut te inconsulto vel nolente nihil a quoquam fiat in toto regno meo.* Non attol.] *proverbiale dictum, id est, nihil aggredietur sive tentabit quisquam.* 45 Pręsidis] *Hebræam vocem fatemur sæpe significare Sacerdotem, propria tamen sua significatione latius adhuc patet. significat enim primarium ministrum in ministerio honorabili: ideo Davidis quoque filiis tribuitur 2. Schemu. 9.4. quod exponitur 1. Chron. 18.17. Sacerdotibus autem deinde attributum est, quatenus Levitarum respectu fuerunt primarii ministri Dei. Quare nos latam vocis significationem retinuimus, adducti Paraphrastæ Chaldæi autoritate*

Josephi ab idololatriæ communione alienissimi pietate, & ejusdem exemplo, cùm ipse ut minister Regis, familiaq; paterna fuerit regiis sumptibus educata, infrà 47.11. Heliopoleos] *Hebr. On: quod opidum est Aegypti, præfecturæ Heliopolitanæ metropolis, Onii Ptolemæo.* 47 Manipulatim] *Hyperbole, ad maximum proventum significandum q.d. ex uno grano integer manipulus colligebatur.* 51 Ut obliviscerer] *hoc est, præsente felicitate ademit mihi molestam illarum temporum recordationem, maximè quibus tam indignè a fratribus meis domesticis patris mei tractatus sum: sic suprà ver. 30.* 54 In omnibus reg.] *divina providentia videlicet, ut hac occasione Jahhakob cum familia in Aegyptum descenderet, & complerentur cùm Josephi somnia suprà 37. tum res Abramo prædictæ suprà 15.13.* 57 Præterea] *Proparasceve est ad sequentem historiam de filiis Jahhakobi.*

Caput XLII.

Josephi fratres Binjamine excepto in Aegyptum pro annona a patre mittuntur: ubi à Josepho se dissimulante agniti, callidè explorationis insimulantur, & in carcerem conjecti, non prius cum annona dimittuntur, quàm dato obside hærentem domi fratrem se stituros promittant: dimissi autem, unà cum annona illius pretium manticis ipsorum jussu Josephi inditum imprudentes domum referunt, patri quicquid acciderat narrant, & minimi fratris sistendi necessitatem persuadere frustrà conantur.

1 Videns itaque Jahhakob esse annonam in Ægypto, cùm dixisset Jahhakob filiis suis, quare mutuò vos aspicitis?

2 Dixit, ecce audivi esse annonam in Ægypto: descendite illuc & comparantes *apportate* nobis inde, ut vivamus ac non moriamur.

3 Descenderunt itaque fratres Josephi decem ad comparandum commeatum *& apportandum* ex Ægypto.

4 (Binjaminem autem fratrem Josephi non miserat Jahhakob cum fratribus ejus, quia dicebat, *videndum* ne obveniat ei exitium)

5 Et abierunt filii Jisraëlis ad comparandum *annonam* inter alios euntes, quia erat eadem fames in terra Cenahhani.

6 Joseph autem is qui imperium habebat in ea regione, idem erat qui annonam vendebat toti populo terræ cui advenientes fratres Josephi incurvaverunt se vultu *demisso* in terram.

7 Cumque videret Joseph fratres suos, agnovit eos: sed alienum se fingens eis, locutus est cum eis [a] duriter, dicens ad eos, unde advenitis? cui dixerunt, e regione Cenahhani ad comparandum esculenta.

8 Cumq; agnoscente Josepho fratres suos, ipsi non agnoscerent eum:

9 Recordatus Joseph illorum somniorum quæ somniaverat de eis, dixit, exploratores estis, ad observandum [b] nudas partes hujus terræ venistis.

10 Qui dixerunt ad eum, non, domine mi: imò servi tui venerunt ad comparandum esculenta.

11 Nos omnes filii unius viri sumus: probi sumus, nunquam fuerunt servi tui exploratores.

12 Dixit verò ad eos, nequaquam, sed ad observandum nudas partes hujus terræ venistis.

13 Dicentibus autem illis, duodecim servi tui frates fuimus, filii viri unius in regione Cenahhani: quorum ecce minimus *est* cum patre nostro hodie, unus verò non superest:

14 Dixit ad eos Joseph, hoc illud *est* quo allocutus sum vos dicendo, exploratores estis.

15 Hac re probabimini: ita vivat Parhho, ut exibitis hinc nisi cùm advenerit frater vester minimus huc.

16 Mittite ex vobis unum qui accipiens *adducat* fratrem vestrum, vos autem vincti estote, ut probentur verba vestra an veritas *sit* penes vos: sin autem minus, ita vivat Parhho, *ut* probatum *fuerit* vos exploratores esse.

17 Contraxit itaque eos in custodiam tribus diebus.

18 Deinde dixit ad eos Joseph die illorum tertio, hoc facite & vivite, Deum illum ego timeo.

19 Si probi estis, frater unus ex vobis vinciatur in loco custodię vestræ: vos autem abeuntes abducite annonam, [c] ea quorum fame tenentur familiæ vestræ.

20 Fratrem verò vestrum minimum adducite ad me, ut probentur verba vestra, & non moriamini: qui fecerunt ita.

21 Cùmque dicentibus altero ad alterum, profectò rei sumus fratris nostri causa, qui videbamus angustiam animæ ejus cùm deprecaretur nos, nec tamen exaudivimus: idcircò aggressa est nos angustia hæc:

22 Responderet Reuben eis, dicendo, nonne alloquebar vos dicendo, ne peccetis in istum adolescentem? sed non auscultastis: ideò etiam sanguis ejus ecce reposcitur.

23 (Ipsi autem nesciebant Josephum intelligere, eo quòd interpres *fuerat* inter eos)

24 Divertens *Joseph* ab illis, flevit: deinde reversus ad eos allocutus est eos, & accipiens ex eis Schimhhonem, vinxit eum ante oculos illorum.

25 Et præcepit Joseph ut implerent *ministri* vasa eorum commeatu, restituendo insuper pecuniam eorum cuique in saccum suum, & dando illis viaticum ad iter: ita ergo egit cum illis.

26 [d] Imponentes itaque annonam suam asinis suis, abierunt inde.

27 Aperiens autem illorum unus saccum suum ut daret pabulum asino suo in quodam diversorio, cùm videret pecuniam suam quæ ecce *erat* in ore manticę suæ:

28 Dixit ad fratres suos, restituta est pecunia mea, etiàmque ecce in mantica mea, tum [e] defecit animus illorum, & exterriti sunt, dicendo alter ad alterum, quid hoc *est quod* fecit Deus nobis?

29 Deniq; venientes ad Jahhakobum patrem suum in regionem Cenahhani, enuntiaverunt ei omnia quæ acciderant sibi, dicendo,

30 Locutus est vir ille, dominus ejus terræ, nobiscum duriter, & tradidit nos *in* custodiam tanquam explorantes illam terram.

31 Dicentibus autem ad eum, probi sumus, nunquam fuimus exploratores,

32 Duodecim fratres fuimus filii patris nostri, quorum unus non superest, & minimus hodie *est* cum patre nostro in regione Cenahhani:

33 Dixit ad nos vir ille dominus ejus terræ, hac

a Heb. *dura: sic infrà ver. 30.*

b Heb. *nuditatem, id est, nuda a defensione & munitione loca, metaphora, sic infrà ver. 12.*

c Heb. *famē familiarum vestrarum, id est, quod & quantum familiis vestris ad famem levandam opus est: sic ver. 33*

d Heb. *tollentes super asinos.*

e Heb. *exivit cor ill.*

hac re cognoſcam vos eſſe probos: fratrem ex vobis unum relinquite apud me, & iis quorum fame tenentur familiæ veſtræ acceptis abite.

34 Deinde adducite fratrem veſtrum minimũ ad me, ut cognoſcam vos non exploratores eſſe, ſed vos eſſe probos: fratrem veſtrũ reddam vobis, & in hac terra negotiari poteritis.

35 Fuit autem ipſis evacuantibus ſaccos ſuos, cùm ecce cuique faſciculus pecuniæ ſuæ in ſacco ſuo *eſſet*, ut videntes faſciculos pecuniæ ſuæ, ipſi & pater ipſorum * timuerint.

36 Quamobrem dixit ad eos Jahhakob pater ipſorum, * me orbatis, Joſeph non ſupereſt, & Schimhhon non ſupereſt, & Binjaminem auferretis? * contra me ſunt hæc omnia.

37 Locutus verò eſt Reuben ad patrem ſuum, dicendo, duos * e filiis meis morti tradito ſi non reduxero eum ad te: trade illum in manum meam, & ego reſtituam illum tibi.

38 Qui dixit, nõ deſcẽdet filius meus vobiſcũ, nam * frater ejus * mortuus eſt, & ipſe * ſolus relictus eſt: quòd ſi obveniret ei exitium in ea via per quam ituri eſtis, demitteretis * canitiem meam cum mœrore in ſepulchrum.

ANNOTATIO.

1 Videns] *ex reportantibus Cenahhanæis atque narrantibus.* Mutuo vos aſp.] *ut inopes conſilii ſolent, cunctabundi, & qui rei alicujus curam in alios rejiciunt.* 2 Vivamus ac non] *id eſt, vita n ſtra conſulamus ne moriamur, ut infrà 18.* 4 Videndum] *ut ſuprà 3.22. Sollicitus autem eſt de Binjamine, tanquam de minimo, ſolo ſuperſtite ex chariſſima conjuge, & ſenectutis filio: ut ver. 38.* 6 Incurvaverunt ſe] *ita cœperunt imprudentes implere, quod ſomniis Joſephi prænunciabatur ſuprà 37.* 7 Duriter] *ut hac veluti quæſtione extorqueat, quod ab illis cupit cognoſcere.* 9 Exploratores] *hac ſimulata accuſatione longioris cùm fratribus colloqu.i occaſionem captat, ut quod cupit expiſcetur.* 11 Nos omnes] *q.d. cùm exploratio ſit capitalis, non fuiſſet pater eodem momento tot filios in tantum periculum conjecturus.* 13 Dicentibus] *hinc ab illis Joſeph de ſuperſtite patre & fratre, & quid de ſe putent intelligit.* Non ſupereſt] *id eſt, mortuus eſt, ut eos intellexiſſe apparet ex verbis Reubenis infrà ver. 22. & Jehudæ infrà 44. 20.* 14 Hoc illud] *q.d. confirmor in priore mea opinione de vobis eo quòd prius vos decem eſſe dixiſtis ver. 11. nunc autem duorum aliorum mentionem facitis, itaque vobis in reſpondendo minimè conſtatis.* 15 Exibitis] *ſub. omnes, ut ex ver. proximè ſequente apparet.* 16 Probatum fuerit] *id eſt, hoc indicio confirmatum: eclipſis, quam ex præcedentibus verbis impleri oportuit.* 18 Et vivite] *id eſt, vitæ veſtræ conſulite, ut ver. 2.* Deum illum] *verum Deum timeo, ideoq; nolo familias veſtras inſontes famem veſtra cauſa diutius ſuſtinere, aut vobis (ſi vos purgabitis) injuriam facere.* 20 Fecerunt] *abeuntes annonam abduxerunt.* 21 Dicentibus] *abſente interprete, priuſquàm inde diſcederent: fortaſſe etiam cùm duriſſimam illam conditionem de novem retinendis proponens eos in cuſtodiam intruderet, ut deinde ex eorũ verbis animo ipſorum cognito Joſeph leniorem multò conditionem propoſuerit.* Profectò] *hæc anguſtia conſcientiam ſceleris admiſi excitat, pœnitentiam & juſti iudicii Dei confeſſionem extorquet, & Joſephum de fratrum erga ſe animo certiorem facit.* 22 Non-ne all.] *ſuprà 37.29.* Sanguis] *mors immatura veſtro crudeli facto accelerata: eum enim jam mortuum eſſe putabant.* 24 Divertens] *fratrum confeſſione, & Reubenis reprehenſione motus.* Schimhhonem] *maximum natu ex iis qui in ipſius venditionem conſenſerant: ideò autem Reubenem excipit, quia abfuerat & improbabat factum, ſuprà 37.29. & hîc ver. 22.* 28 Etiamq;] *id eſt, præter viaticum.* Quid hoc] *non quærunt cauſam, ſed mirantur factum, cujus Deum autorem agnoſcunt, ut in rebus inſperatis ferè fit.* 29 Enuntiaverunt] *ut cauſam intelligeret detenti Schimhhonis, & diuturnæ ipſorum moræ, neceſſitatémque mittendi Binjaminem.* 35 Timuerint] *ut ſuprà ver. 28. verebantur enim ne ad priorem accuſationem accuſatio furti adderetur, ut infrà 43.18.* 36 Me orbatis] *q.d. Binjamine me orbatum reputo ſi illum abducetis, meq; in hoc confirmat quod antè Ioſepho & jam Schimhhoni accidit: nam his verbis eum Joſephi mortem & Schimhhonis abſentiam non planè exprobrare filiis vel inde apparet quòd filii nihil ei reſpondent.* Contra me ſunt] *id eſt, me onerant mœrore, & mihi mortem accelerant ut ver. 38.* 37 E filiis] *nam quatuor fuerunt, qui nominantur infrà 46. 9.* 38 Frater eius] *ex eadem matre, id eſt, Joſeph.* Mortuus eſt] *ſic enim perſuaſus fuit, cùm veſtem Joſephi videret ſuprà 37.32.* Solus relictus eſt] *ex illa eâdem matre.* Canitiem meam] *id eſt, me jam canum dolore mori cogeretis: Hypallage, ut ſuprà 4.4.*

CAPUT XLIII.

Jahhakob fame tandem coactus, Binjaminem & reliquos filios priore pecunia & duplice alio pretio muneribusq; inſtructos, cum precibus ad Joſephum pro annona remittit: a quo humaniter lauto convivio, reſtitutoq; obſide excipiuntur, & muneribus donantur.

1 INTEREA fames illa ingraveſcebat in terra.

2 Fuit ergo abſolventibus ipſis comedere annonam illam quam attulerant ex Ægypto, cùm diceret ad eos pater eorum, redite, comparate nobis paulùm eſculentorum:

3 Ut alloqueretur eum Jehuda dicendo, [a] ſeriò conteſtatus eſt nos vir ille dicendo, non eſtis viſuri faciem meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.

[a] Heb. *conteſtando conteſtatus.*

4 Si miſſurus es fratrem noſtrum nobiſcum, deſcendemus & comparabimus tibi eſculenta:

5 Quòd ſi non miſſurus es, * non deſcendemus, nam vir ille dixit ad nos, non eſtis viſuri faciem meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.

6 Tum dixit Jiſraël, quare malo affeciſtis me, quòd indicaſtis viro illi an vobis adhuc eſſet frater?

7 Qui dixerunt, [b] diligenter percunctatus eſt vir ille de nobis & de cognatione noſtra, dicendo, an adhuc pater veſter vivit? an *eſt* vobis frater? ideò indicavimus ei * ſecundum verba iſta: [c] poteramuſne ullo pacto cognoſcere dicturum illum fuiſſe, facite ut deſcendat frater veſter?

[b] Heb. *percunctando percunctatus*

[c] Heb. *an cognoſcendo cognituri eramus.*

8 Prætereà dixit Jehuda ad Jiſraëlem patrem ſuum, mitte hunc puerũ mecũ, ut ſurgẽtes abeamus;

abeamus: sic*vivemus ac non moriemur & nos & tu & parvuli nostri.

9 Ego spondeo pro eo, de manu mea reposcito eum: quòd si non reduxero eum ad te & sticero eum coram te, *peccavero in te omnibus diebus.

10 Etenim nisi cunctati fuissemus, jam certè reversi fuissemus, jam bis.

11 Dixit ergo ad eos Jisraël pater eorum, cùm ita jam *sit faciendum*, id facite: accipite de [d] laudatissimis rebus hujus regionis in vasis vestris, & deferte ad virum illum munus, parum *opobalsami & parum mellis, myxaria & ladanum, *nuces terebinthinas & amygdalas.

12 Pecuniam quoque * duplam accipite in manu vestra, & pecuniā illam quæ restituta fuit in ore manticarum vestrarum recipite in manu vestra: fortassis * error est.

13 Ita fratrem vestrum accipite, & surgentes redite ad virum illum.

14 *Deus* autem fortis omnipotens det vobis *consequi* misericordiam coram viro illo, ut dimittat vobis fratrem vestrum alium & Binjaminem: quòd ad me autem, *cùm orbatus fuero orbatus sim.

15 Itaq; homines isti accepto munere illo, duplaq; pecunia accepta in manu sua & Binjamine, surgentes descenderunt in Ægyptum, steteruntq; coram Josepho.

16 Et videns Joseph cum eis Binjaminem, dixit ei qui præerat domui suæ, introduc hos homines domum: & macta [e] animalia & præpara, nam mecum comedent homines isti meridie.

17 Fecit ergo vir ille sicut edixerat Joseph: & introducebat vir ille istos homines in domum Josephi,

18 Cùm timentes homines isti eo quòd adducerentur in domum Josephi (dicebant enim, ob causam illius pecuniæ quæ rediit in manticas nostras prius, adducimur, ut *devolvat se super nos irruensque super nos accipiat nos in servos & asinos nostros)

19 * Accesserunt ad virum illum qui præerat domui Josephi, & allocuti sunt eum * in ostio domus.

20 *Dixeruntque, [f] *attende* ad me domine mi: tantummodò descenderamus priùs ad comparandum esculenta.

21 Fuit autem *cùm venissemus ad diversorium quoddam, ut aperientibus nobis manticas nostras, ecce pecunia cujusque *esset* in ore manticæ suæ, pecunia nostra secundum pondus suum: eam itaque *retulimus in manibus nostris.

22 Præterea pecuniam aliam descendentes attulimus in manibus nostris ad comparandum esculenta: nescimus quis reposuerit pecuniam nostram in manticis nostris.

23 Qui dixit, *pax *sit* vobis, ne timeatis, Deus vester & Deus patris vestri dedit vobis thesaurum in manticis vestris, pecunia vestra pervenit ad me: & eduxit ad eos Schimhhonem.

24 Tandem introduxit vir ille istos homines in domum Josephi: deditq; aquam ut lavarent pedes suos, dedit quoque pabulum asinis eorū.

25 Intereà parabant munus suum, dum veniret Joseph in ipso meridie: nam audierant se ibi sumpturos esse cibum.

26 Cùm itaque advenisset Joseph domum, afferentes ei munus illud quod *habebant* in manu sua in domum illius, incurvaverunt se illi in terram usque.

27 Qui interrogavit eos de prosperitate, dicens, [g] prosperène? pater vester senex ille quem dixistis, an adhuc vivit?

28 Qui dixerunt, prosperè, de servo tuo *patre nostro, is adhuc vivit: & * inclinantes verticem incurvaverunt se.

29 Tunc sublatis oculis suis contemplatus Binjaminem fratrem suum, filium matris suæ, dixit, hiccine *est* frater ille vester minimus quē dixeratis ad me? & dixit, Deus gratiosus esto tibi fili mi.

30 Joseph autem quia æstuabant viscera ipsius erga fratrem suum, [h] festinanter quæsivit ubi fleret, & ingressus quoddam cubiculum flevit ibi.

31 Posteà lota facie sua egressus, *continebat se & dixit, apponite cibum.

32 Apposuerunt ergo ei, * ei soli, & illis solis; & Ægyptiis comedentibus apud eum solis: *non enim poterant Ægyptii comedere cū Hebræis cibū, quia abominationi id *est* Ægipto.

33 Sedebant autem coram eo, primogenitus secundum primogenita sua, & qui minor *erat* secundum [i] minorē ætatem suā, adeò ut [k] mirabundi *aspicerent* * homines illi alter ad alterum.

34 Et accipiens fercula ex eo quod *erat* ante se *mittebat Joseph* ad eos, majusque fuit ferculum Binjaminis quàm fercula singulorū quintuplo: sic [l] convivati sunt & affatim biberunt cum eo.

[d] Heb. *de laude: abstractum pro concreto superlativi gradus ut supra. 3.6.*

[e] Heb. *mactatione, id est, animalia que mactari solent ad convivium.*

[f] *Eclipsis verbi audiendi vel attendendi, ut 1. Schemu. 1. 26. & alibi.*

[g] Heb. *an pax? ut vers. seq.*

[h] Heb. *festinavit ut quæreret: sic infrà 44.11.*

[i] Heb. *parvitatem.*

[k] Heb. *mirarentur homines illi alter ad alterum: peregrina constructio index eclipseos, ut vers. sequente.*

[l] Heb. *biberunt, synecdochice pro convivari, sicut etiam comedendi verbum frequenter: sic Ester. 3.15. & 7.1*

ANNOTATIO.

3 Seriò contest.] *id est, promissionem a nobis exegit non revertendi ad se nisi Binjaminem abducamus.* 5 Non descendemus] *id est, non possumus sine promissi violatione & periculo descendere: vide 44. 26.* 7 Secundum verba] *id est, put ejus interrogationes requirebant.* 8 Vivemus] *ut supra 42.2.* 9 Peccavero] *id est, reus apud te sim fidei non præstitæ, quandiu vixero.* 11 Opobalsami] *de his vide suprà 37.25.* Nuces terebinthinas] *fidem historiæ ex Theophrasto secuti, & Arabicam ejus appellationem sic vertimus: Terebinthus enim Hebraicè & Arabicè est Boten, & viridem significat, qualis est terebinthus arbore & fructu.* 12 Duplam] *invaluerat enim fames, ver. 1. ideoq; annonæ pretium auctum erat.* Error est] *quo in manticis vestris relicta est.* 14 Cùm orbatus] *verba sunt viri se & rerum suarū eventum committentis voluntati Dei: similis phrasis est Ester 4.16. cùm periero perierim.* 18 Timentes] *ne in vincula ducerentur, quasi furtim prioris annonæ pretium secum detulissent.* Devolvat se] *Metaphora duplex, a corporibus magnæ & ponderosæ molis, que rotando devolvuntur, & a rebus altis, quæ quò sunt altiores eo graviore impetu decidunt. q. d. cùm nullam legittimam occasionem habeat in nos irruendi, prætextu hujus pecuniæ eam captat.* 19 Accesserunt] *prius se purgaturi quàm accusentur furti.* In ostio domus] *id est, antequàm introirent: sciebant enim suum fuisse carcerem, & ibi detineri fratrem.* 20 Dixeruntque] *per unum aliquem ex ipsis, ut mox sequentia ostendunt.* 21 Cùm venissemus] *quia compendio utuntur, non accuratè omnia ut contigerant narrant: nam unus in diversorio, reliqui domi pecuniam restitutam invenerant, suprà 42.27. & 35.* Retulimus] *ad testificandum innocentiam*

centiam nostram. 23 Pax sit vo.] *id est, tranquillo sitis animo.* 26 Habebant] *quisque aliquam partem offerendam, ut inter se distribuerant.* 28 Inclinantes vert.] *prout figuratum fuerat somnio manipulorum, suprà 37.7.* 31 Continebat se] *a lachrymis.* 32 Ei soli] *prout ejus dignitas postulabat.* Non enim] *hæc non fuit causa cur Josepho seorsim apponeretur (qui enim illius imperio regebantur, cum eo cibum sumere honori habuissent) sed cur fratres Josephi communi cum Ægyptiis mensa non uterentur.* Abominationi] *hic causa non exprimitur, sed ex collatione cap. 46. ver. 34. & Exod. 8. 26. constat illos abhorruisse a vita pastoritia, & ab iis qui bubus aut aliis animantibus quæ pro diis colebant vescebantur, aut ea sacrificabant.* 33 Homines illi] *fratres Josephi, videntes sibi Josephi jussu pro ætate cujusque loca designari, ac si cum ipsis vixisset Joseph, ætatemque ipsorum compertam haberet.*

Caput. XLIIII.

Joseph per præfectum, poculum mandato suo in mantica Binjaminis clam fratribus abditum ut sublatum furto ab ipsis abeuntibus repetit: qui furti crimen ex anteactis diluentes & conscientia freti se inquisitioni submittunt, mortemq; in se & servitutem decernunt. Hi invento penes Binjaminem poculo ad Josephum reducti se in servitutem dedunt: quod recusante illo & solius deprehensi servitute contento, Jehuda se in illius vicem retineri sedulo ac supplex petit.

1 DEINDE præcepit *Ioseph* ei qui præerat domui suæ dicendo, imple manticas hominum istorum esculentis, quantum poterunt ferre: & repone pecuniam cujusq; in ore manticæ suæ.

2 Scyphum verò meum, scyphum argenteum ponito in ore manticæ minimi, & pecuniam annonæ ejus: qui fecit secundum verbum Josephi quod locutus fuerat.

3 Simulac mane illuxit, homines isti dimissi sunt, ipsi cum asinis suis.

4 Ipsi egressi e civitate illa non longè abscesserant, cùm Joseph dixit ei qui præerat domui suæ, surge persequere homines istos: cumque assecutus fueris eos, dicito ad eos, quare rependistis malum pro bono?

5 Nònne hic est quo bibere solet dominus meus? at ipse hac re [a] certò experimento discet *quales sitis*: malè egistis quod fecistis.

6 Assecutus itaque est eos, & allocutus ejusmodi verbis.

7 Qui dixerunt ad eum, quare loquitur dominus meus talia verba? [b] absit servis tuis, ut faciant rem ejusmodi.

8 En pecuniam quam inveneramus in ore manticarum nostrarum retulimus ad te e regione Cenahhani: quomodo ergo furati essemus e domo domini tui argentum aut aurum?

9 Apud quem ex servis tuis reperietur, is moriatur: quinetiam nos simus domino meo pro servis.

10 Qui dixit, jam etiam secundum verba vestra, sic esto: apud quem reperietur, esto mihi servus, vos autem estote innoxii.

11 Itaq; [c] festinanter deponentes quisque manticam suam in terram, aperuerunt quisque manticam suam.

12 Sic scrutatus est, a maximo incipiens & in minimo desinens: inventus autem est scyphus ille in mantica Binjaminis.

13 Tunc lacerarunt vestimenta sua, cumque imposuisset onus quisque asino suo, reversi sunt in civitatem illam.

14 Venit itaque Jehuda cum fratribus suis in domum Josephi, qui adhuc erat ibi: & prociderunt ante faciem ejus in terram.

15 Dixit autem eis Joseph, quodnam est hoc factum quod fecistis? an ignorabatis virum cujusmodi ego *sim*, certò posse experimento discere?

16 Tum dicente Jehuda, quid dicemus domino meo? quid loquemur? aut quomodo purgabimus nos? Deus ille deprehendit iniquitatem servorum tuorum: ecce nos servos domino meo, tam nos quàm eum in cujus manu inventus est scyphus ille:

17 Dixit, absit mihi ut faciam hoc: vir ille in cujus manu inventus est scyphus, is *esto* mihi servus, vos autem ascendite cum pace ad patrem vestrum.

18 Sed accedens ad eum Jehuda dixit, [d] *Attende* ad me domine mi: loquatur quæso servus tuus verbum [e] audiente domino meo, nec accendatur ira tua in servum tuum: nam [f] tu *es* perinde ac Parhho.

19 Dominus meus interrogaverat servos suos dicendo, éstne vobis pater aut frater?

20 Diximus verò ad dominum meum, est nobis pater senex & natus senectutis parvus: frater autem ejus mortuus est, & relictus est ipse solus ex matre sua, ideò pater ejus deamat eũ.

21 Tum dicebas ad servos tuos, facite ut descendat ad me, & [g] oculis meis intuear illum.

22 Dicentibus verò nobis ad dominum meum, non poterit puer ille relinquere patrem suum, simul-ac reliquerit patrem suum, morietur pater:

23 Dixisti servis tuis, nisi descenderit frater vester minimus vobiscum, non [h] amplius deinceps videbitis faciem meam.

24 Fuitq; cùm ascendissemus ad servum tuum patrem meum, ut nunciaremus ei verba domini mei.

25 Posteà dicente patre nostro, revertimini, comparate nobis parum esculentorum,

26 Diximus, non possumus descendere, sed si fuerit frater noster minimus nobiscũ, descendemus: nam non possumus videre faciẽ illius viri, si frater noster minimus non fuerit nobiscum.

27 Dixit autem servus tuus pater meus ad nos, vos novistis duos peperisse mihi uxorem meam.

28 Digresso autem priore a me, dicebam, profectò [i] omnino discerptus est: nec vidi eum hactenus.

29 Quòd si abstuleritis hunc quoque a facie mea, & obvenerit ei exitium, deducetis canitiem meam cum tristitia in sepulchrum.

30 Nunc igitur cùm venero ad servum tuum patrem meum, si hic puer non fuerit nobiscum (quandoquidem anima illius animæ hujus devincta est)

31 Erit cùm viderit non adesse hunc puerum ut moriatur: sic deduxerint servi tui canitiem

[a] Heb. *experiendo experiens discet, sic ver. 15.*

[b] Heb. *absit servis tuis a faciendo, pro absit a servis tuis facere: Hypallage fere perpetua in hac locutione, sic infrà ver. 17*

[c] Heb. *festinaverunt ut demitterent.*

[d] *vide suprà 43.20.*

[e] Heb. *in auribus domini*

[f] Heb. *sicut tu sicut Parhho.*

[g] Heb. *ponã oculum meum super illum: nimiriũ ut ita vos ꝓbem supra. 42.15.*

[h] Heb. *addetis videre.*

[i] Heb. *discerpendo discerptus.*

ſervi tui patris noſtri cum mœrore in ſepulchrum.

32 *Sed quia ſervus tuus ſpopondit pro puero hoc *abducendo* a patre meo, dicens, niſi reduxero eum ad te, utique peccavero in patrem meum omnibus diebus:

33 Ideò nunc maneat quæſo ſervus tuus loco hujus pueri ſervus domino meo: hic autem puer aſcendat cum fratribus ſuis.

34 Nam *quomodo aſcenderem ad patrem meum, cum hic puer non erit mecum? *cavendum eſt mihi*, ne videam illud malum quod deprehen ſurum eſt patrem meum.

ANNOTATIO.

5 Certo exper.] *id eſt, hoc demum facto innoteſcunt domino meo fraudes veſtræ quibus ei hactenus conati eſtis illudere. Qui hæc ad divinationem referunt, Joſephum ſine cauſa magno crimine gravant, ac ſi donum cognoſcendi arcana a Deo acceptum obſcuraret: & gloriam in ſe transferret, quod ne coram Parhhone quidem cùm recens ex carcere venit fecerat, ſuprà* 41.16. *& vocibus vim faciunt cùm hic tum ubi a Joſepho repetuntur infra ver.* 15. *vide ſuprà* 30.27. 7 Abſit ſervis] *q.d. ii ſumus quibus non debeat hujuſmodi crimen objici.* 8 En pecuniam] *q.d. factum noſtrum præcedens huic quod objicis contrarium nos abunde purgat.* 9 Apud quem] *q.d. hæc tertia eſto probatio noſtri, quòd bona conſcientia freti ultrò nos inquiſitioni & ſupplicio ſubjicimus.* Nos ſimus] *ut furti ſi deprehendetur conſcii.* 10 Jam etiam] *ad ea quæ propoſuerant reſpondens, inquiſitionem quidem ipſorum etiam judicio rectam & æquam admittit, de ſupplicio verò mitius ſtatuit, ſola deprehenſi furis ſervitute contentus.* 13 Lacerarunt] *vide ſuprà* 37.29. 14 Qui adhuc] *præfecti reditum expectans.* Prociderunt] *nihil dum loquentes: animi enim conſternatio ex furto deprehenſo verba illis intercipiebat.* 15 Quodnam] *ita peccatum exaggerat, ut ſuprà* 3,13. Certò poſſe] *id eſt, rationes excogitare, quibus certò cognoſcat quod cognitu erat difficile.* 16 Quid dicemus?] *patheticum exordium ex abrupto.* Deus ille] *quaſi exerto in cœlos digito, ſenſus eſt, fatemur hac ratione Deum noſtra in ipſum peccata ulciſci: ubi videtur tacitè ſceleratam fratris venditionem innuere, ut ſuprà* 42. 21. *&* 22. Ecce nos] *ut ſuprà ver.* 9. 17 Abſit] *q.d. mihi ſatis erit ſupplicium de ſonte ſumpſiſſe, ut ſuprà ver.* 10. Cum pace] *ſine ullo damno.* 18 Nam tu es] *rationem reddit cur ejus iram deprecetur, quia autoritate eum agnoſcit Parhhoni parem.* 19 Dominus] *Narratio, cujus finis eſt, ut Joſephum ad miſericordiam de patre capiendam flectat: ideò copioſè Binjaminis hiſtoriam explicat.* 22 Dicentibus] *hæc antè cap.* 42. *omiſerat Moſche, quia hìc fuiſſent repetenda.* 28 Profectò] *ſic intelligit Joſeph patrem de ſui amittendi ratione & facinore fratrum ignorare.* 30 Nunc igitur] *Propoſitionis pars prior, narratio eventus hypothetica, quid fiet ſi detineatur Binjamin?* Anima illius an.] *propter impenſum amorem illius vita ab hujus vita pendet.* 31 Erit] *hoc eſt, paternæ mortis autores habebimur, & ſpectatores erimus.* 32 Sed quia] *Petitio altera pars propoſitionis, ſe apud patrem pro puero fidem juſſiſſe, ac proinde vadimonium ſuum offerre, ut liberetur puer.* 34 Quomodo] *id eſt, qua fronte? Confutatio.* Cavendum eſt] *Concluſio, omnino conſtitutum eſſe quidvis potius ſubire, quàm ut ſine fratre rediens extremam patris calamitatem ſpectet.*

CAPUT. XLV.

Joſeph oratione Jehudæ permotus, lachrymans ſe fratribus patefacit, eoſq; ſceleris in ſe recordatione conſternatos, propoſitâ divinâ providentiâ erigit: deinde Regis juſſu eos curribus, commeatu, muneribuſq; inſtructos remittit ad patrem familiamque totam celeriter adducendam: quibus reverſis & nuncium hun creferentibus, pater non niſi multis verbis & viſis curribus fidem habet.

1 QVARE cùm non poſſet Joſeph ſe cõtinere corã omnibus adſtãtibus ſibi, exclamavit, *facite ut exeat quiſq; a me: ſic non remanſit quiſquam cum eo, quando ſe cognoſcendũ præbuit Joſeph fratribus ſuis.

2 Deinde edidit vocem ſuam cum fletu, adeò ut audierint *Ægyptii, *audierit etiam familia Parhhonis:

3 Et dixit Joſeph ad fratres ſuos, ego *ſum* Joſeph, an adhuc pater meus vivit? ſed nõ poterant fratres ejus reſpondere ei, quia perturbati erant *ex conſpectu ejus.

4 Quapropter dixit Joſeph ad fratres ſuos, *accedite quæſo ad me, qui acceſſerunt: tum dixit, ego *ſum* Joſeph frater veſter, quem vendidiſtis *deducendum* in Ægyptum.

5 *Sed nunc ne vos dolore crucietis, neque [a] diſpliceat in oculis veſtris, quòd vendidiſtis me *adducendum* huc: nam *victus cauſa miſit me Deus ante vos.

6 Jam enim biennium fames *eſt* [b] in terra: *ſuperſunt* autem adhuc quinque anni, quibus non erit aratio aut meſſis.

7 Miſſit, inquam, me Deus ante vos, [c] ut efficiat vos ſuperſtites in hac terra, & ut in vita cõſervet vos, *liberatione maxima.

8 Nunc itaque nequaquam vos *eſtis, qui* miſiſtis me huc, ſed Deus ipſe: qui conſtituit me *patrẽ apud Parhhonem, & dominum toti familiæ ejus, & dominatorem in tota terra Ægypti.

9 [d] *Feſtinanter aſcendite ad patrem meum, & dicite ad eum, ita ait filius tuus Joſeph, cõſtituit me Deus dominum toti Ægypto: deſcende ad me, ne morator.

10 (Habitabis enim in terra *Goſchenis, & eris vicinus mihi tu & filii tui, & filii filiorum tuorum, greges que tui & armenta tua & omnia quæ *ſunt* tibi:

11 Et ſuſtentabo te ibi, quia adhuc quinq; annos *futura eſt* fames) ne paupertate conſumaris tu & familia tua & omnia quæ *ſunt* tibi.

12 *Ecce autem *oculi veſtri vident, & oculi fratris mei Binjaminis, *os meum ipſum eſſe quod alloquitur vos.

13 *Nunciate igitur patri meo omnem gloriam meam in Ægypto & quæcunque vidiſtis: ac feſtinantes deducite patrem meum huc.

14 Tum ruens in collum Binjaminis fratris ſui flebat: Binjamin quoq; flebat ad collum ejus.

15 Oſculatuſq; omnes fratres ſuos flebat ſuper eos:

[a] *vide ſuprà* 31.35.
[b] Heb. *in medio terræ.*
[c] *Heb ad ponendum in vobis reſiduum: Hypallage, pro ad ponendum vos in reſiduum.*
[d] Heb. *feſtinate & aſcendite.*

eos: [d] posteà demum locuti sunt fratres ejus cum eo.

16 Cùm itaque rumor iste auditus esset in domo Parhhonis dicendo, venerunt fratres Josephi, bonum visum est in oculis Parhhonis & in oculis servorum ejus.

17 Edixitque Parhho Josepho, dic ad fratres tuos, hoc facite: onerate jumenta vestra, & abeuntes redite in regionem Cenahhani.

18 Inde assumentes patrem vestrum & familias vestras, redite ad me: (daturus verò sum vobis [e] præstantissimum terræ Ægypti) & vescimini [f] pinguedine hujus terrę.

19 [*] Tu autem *Joseph* mandato instructus es, hoc facite: [*] sumite vobis e terra Ægypti plaustra pro parvulis vestris & pro uxoribus vestris, deportantes patrem vestrum redite.

20 At [g] oculum vestrum ne tædeat propter supellectilia vestra: nam præstantissimum totius terrę Aegypti vestrum est.

21 Facientibus ergo sic filiis Jisraëlis, dedit eis Joseph plaustra ex mandato Parhhonis, dedit etiam eis viaticum ad illud iter.

22 Eis omnibus donavit viritim [h] mutandas vestes, & Binjamini dedit trecentos *siclos* argenteos, & quinque vestes mutandas:

23 Patri verò suo misit hæc, decem asinos portantes de rebus præstantissimis Ægypti, & decem asinas portantes commeatum, panis & obsonii patri suo ad iter.

24 Dimittens que fratres suos ut abirent, edixit eis, [*] ne commoveamini in hoc itinere.

25 Sic ascendentes ex Ægypto, venerunt in regionem Cenahhani ad Jahhakobum patrem suum.

26 Cui cùm renunciarent dicendo, adhuc Joseph vivit, quin etiam ipse dominatur in tota terra Ægypti: [*] defecit [i] animus ejus, non enim credebat eis.

27 Sed cùm elocuti essent omnia verba Josephi quibus erat allocutus eos, vidissetq́; plaustra quæ miserat Joseph ad deportandum ipsum, [*] revixit spiritus Jahhakobi patris eorum.

28 Quamobrem dixit Jisraël, [*] sufficit, adhuc Joseph filius meus vivit: ibo & videbo eum antequàm moriar.

[e] Heb. *præstantiam, ut infrà 20. vide suprà 3.6.*
[f] Heb. *adipe.*
[g] Heb. *oculus vester non parcat: id est, cum oculos vestros conjicietis in supellectilia vestra, ne vos tædeat illa relinquere: Synecdoche.*
[h] Heb. *mutationes vestium, pro vestibus mutationum: Hypallage.*
[i] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Continere] *quin se lachrymis & verbis fratribus declararet.* Facite ut ex.] *ne quid de sui venditione resciseretur, fratrum honori consulebat.* 2 Ægyptii] *jussi exire, quum nondum abessent procul.* Audierit] *ex sermone aliorum, ut infrà ver. 16.* 3 Ex conspectu] *conscientia sceleris sui, potentiaq́ Josephi eos consternante facultatemq́ loquendi eis adimente.* 4 Accedite] *ita jubet erecturus eos, & benevolum animum amplexu ostensurus, ut infrà ver. 14.* 5 Sed nunc ne] *q.d. ne tantopere afficimini peccati vestri sensu, quum ad providentiam Dei respiciatis mihi & vobis hoc pacto consulentis.* Victus causa] *id est, ut vobis a me in hac summa rerū difficultate de iis quæ ad victum sunt prospiceretur, ver. 6. & 7.* 7 Liberatione maxima] *a periculo maximo, idq́ ratione mirabili.* 8 Patrem] *id est, primarium principem & secundum a Rege: confer cum 41.40. suprà.* 9 Festinanter ascendite] *ut patri sollicitudo de vobis adimatur, læto de me nuncio exhileretur, vobis omnibus prospiciatur, meumq́ desyderium videndi patris expleatur.* 10 Goschenis] *regione pascua & fertilissima totius Aegypti, Cenahhanæ vicina, nec multùm ab Heliopoli regia urbe & Josephi domicilio dissita. Suadet antem ut eò veniat, ab itineris brevitate, a soli quod habitaturus est fertilitate, a sui vicinitate, ab alimenti commoditate, & a summa paupertate quę ei totiq́ familiæ alioquin erat eventura.* 12 Ecce autem] *Confirmatio, a præsente visu & auditu.* Oculi] *q.d. non audita sed visa referetis.* Os meum] *ac non interpretis, ut cùm nondum a vobis cognosci vellem.* 15 Posteà dem.] *cùm recreati signis illis benevolentiæ sumpsissent fiduciā.* 18 Pinguedine] *id est, selectissimis fructibus ejus, qui sunt argumento pinguedinis terræ: metonymia.* 19 Tu autem] *q.d. tanta a me autoritate instructus es, ut sine ampliore mandato hęc facere possis.* Sumite] *hoc est, tuis non tantùm liberam in regno meo habitationem concedo, sed etiam volo liberales sumptus ad iter communicare.* 24 Ne commoveamini] *dum se quisque purgare volens crimen venditionis meæ in alios rejiciet.* 26 Defecit] *ad filii memoriam dolore renovato deliquium animi passus est.* 27 Revixit] *recreatus est & recepit vires, tanquam ex mortis angustiis in vitam rediens.* 28 Sufficit] *q.d. non quæro de gloria ejus, nec tanti ampla munera quanti vitam ejus æstimo, hunc nuncium reliquis omnibus antepono.*

CAPUT. XLVI.

Jahhakob oblatis victimis divinitus confirmatus, cum familia quæ sigillatim enumeratur, omnibusq́ facultatibus in Aegyptum descendens, Jehudam ad Josephum præmittit: Ioseph patri obviam profectus eum amplexibus & lachrymis excipit: quo recreato, familiæ ejus fratribúsque consilium proponit, & instruit de prudente responso ad interrogata Regis, ut optatam regionem consequantur.

1 PROFECTUS itaque Jisraël cum omnibus quæ *erant* ei venit [*] Beer-schebahhum, ubi mactavit [*] victimas Deo patris sui Jitzchaki.

2 Et alloquens Deus Jisraëlem in visionibus nocturnis dixit, Jahhakob, Jahhakob: quo dicente, ecce me,

3 Dixit, ego *sum Deus* ille fortis, Deus patris tui, [*] ne timeas a descensu in Ægyptum: nam [*] in gentem magnam redigam te ibi.

4 Ego [*] descendam tecum in Ægyptum, & ego faciam ut [*] ascendas, [*] similiter ascendendo tecū: & [*] Joseph imponet manū suā oculis tuis.

5 Surrexit ergo Jahhakob *profecturus* Beer-schebahho: deportaveruntque filii Jisraëlis Jahhakobum patrem suum parvulosq́; suos & uxores suas plaustris, quæ miserat Parhho ad deportandum eum.

6 Assumpserunt quoque pecora sua, & facultates suas quas comparaverunt in regione Cenahhani, ut venirent in Ægyptum: Jahhakob & universum semen ejus cum eo.

7 Filios suos & filios filiorum suorū secū, [*] filias suas & filias filiorum suorum, denique totum semem suum deduxit secum in Ægyptum.

Heb. *filiorũ Jisraëlis.*

8 Hæc autem *sunt* nomina [a] Jisraëlitarum venientium in Aegyptum, Jahhakobi & filiorum ejus: " primogenitus Jahhakobi, Reuben.

9 Filii autem Reubenis, Chanoc, & Pallu, & Chetzron, & Carmi.

b. *Nemuel.* 1. *Chro.* 4.24.
c *Iarib, ibidẽ.*
d *Zerach, Num* 26.13 *per* μεταβολὴν καὶ μετάθεσιν.

10 Et filii Schimhhonis, [b] Jemuel, & Jamin, & Ohad, & [c] Jacin, & [d] Tzochar, Schaul quoque filius cujusdam " Cenahhanitidis.

11 Et filii Levi, [e] Gerschon, Kehath, & Merari.

12 Et filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela, & Peretz cum Zeracho (mortuus autem fuerat Hher & Onan in regione Cenahhani) erant quoque filii Peretzi Chetzron & Chamul.

e *Gerschom,* 1. *Chr.* 6.22.
f *Pua.* 1. *Chr.* 7.1.
g *Iaschub, Num.* 26.24

13 Et filii Jissascaris, Tolahh, & [f] Puva, & [g] Job, & Schimron.

14 Et filii Zebullunis, Sered, & Elon, & Jachlel.

15 Hi *sunt* " filii Leæ, quos pepererat Jahhakobo Padane Syriæ, & unà Dina filia ejus: omnes " animæ, *ipse*, filius ejus " filięque ejus, triginta tres.

h *Tzephon. Num.* 26.15
i *Ozni, Numer.* 26.16.
k *Arod, Nu.* 26.17.

16 Et filii Gadis, [h] Tziphjon, & Chaggi, Schuni, & [i] Etzbon, Hheri, & [k] Arodi, & Areli.

17 Et filii Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha, & Serach soror eorum: filii autem Berihhæ, Cheber, & Malciel.

18 Hi *sunt* filii Zilpæ, quam dederat Laban Leæ filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, sexdecim animas.

19 Filii Rachelis " uxoris Jahhakobi, Joseph, & Binjamin.

20 Nati autem sunt Josepho in terra Ægypti (quos peperit ei Asenath filia Potipherahhi Præsides Heliopoleos) Menasche & Ephrajim.

l *Achiram, Num.* 26 38
m *Schephupham, Num.* 26.39.
n *Chupham, ibidem.*
o *Schucham, Num.* 26 42 *transpositis literis & mutata vocali.*

21 Et filii Binjaminis, Belahh, & Becer, & Aschbel, & Gera, & Nahhaman, [l] Echi, & Rosch, [m] Muppim, & [n] Chuppim, & Ard.

22 Hi *sunt* filii Rachelis qui editi sunt Jahhakobo, omnes animæ quatuordecim.

23 " Filii autem Danis, [o] Chuschim.

24 Et filii Naphtali, Jachtzel, & Cuni, & Jetzer & Schillem.

25 Hi *sunt* filii Bilhæ, quam dederat Laban Racheli filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, omnes animæ septem.

26 Omnes animæ quę ingressæ sunt cum Jahhakobo in Ægyptum, egressi e femore ejus (exceptis uxoribus filiorum Jahhakobi) omnes animæ " sexaginta sex *erant*.

27 Filii autem Josephi qui editi sunt ei in Ægypto, *sunt* animæ duæ: sic omnes animæ familiæ Jahhakobi, quę venit in Ægyptum, *sunt* " septuaginta.

28 Jehudam autem miserat antè se ad Josephum, ut præmoneret *eum* [p] ante adventum suum in Goschenem: ut convenirent in terram Goschenis.

p Heb. *ante faciem suã, vide suprà* 36.6.

29 Jungens itaque Joseph currum suum ascendit obviam Jisraëli patri suo in Goschenem: cumq; Joseph " se aspiciendum obtulisset ei, irruit *Jahhakob* in collum ejus, flevitq; ad collum eius diu.

30 Et dixit Jisraël ad Josephum, moriar hac vice quandoquidem vidi faciem tuam, " cum tu adhuc vivis.

31 Deinde dixit Joseph ad fratres suos & ad familiam patris sui, ascendam vt renunciem Parhhoni & dicam ad eum, fratrês mei & familia patris mei quæ *erat* in regione Cenahhani, venerunt ad me.

32 Sunt autem homines isti pastores gregis, nam homines pecuarii *semper* fuerunt: gregesque suos & armenta sua & quæcunque *erant* eis adduxerunt.

33 Esto autem cùm vocaverit vos Parhho & dixerit, quæ *sunt* " opera vestra?

34 Ut dicatis, homines pecuarii fuerunt servi tui ab adolescentia nostra, tum nos tum maiores nostri: ut habitetis in terra Goschenis, quia " abominationi *est* Ægypto omnis pastor gregis.

ANNOTATIO.

1 Beer-schebahhum] *suprà 21.14. & 26.23. quà iter erat Chebrone proficiscenti in Aegyptum.* Victimas] *tum gratias agens de invento Josepho filiisq; restitutis, tum etiam Deum orans & consulens de profectione sua.* 3 Ne timeas] *regionem hanc in pignus cœlestis hæreditatis semini tuo promissam deserere ad tempus, & in regionem migrare ubi avus tuus inhumaniter exceptus est: ita efficit Deus ut vaticinium de quo suprà 15.13. impleatur.* In gentem m..] *q.d. non impediet migratio hæc promissum incrementum suprà 35.11.* 4 Descendam] *id est, dux tuus ero & te continuo favore prosequar: humanitus dictum.* Ascendas] *tu quidem mortuus, sed superstites posteri: nam Jahhakobi cadaver in Cenahhanæam reportatum est, & huc respexisse videtur, cùm Josephum juramento obstrinxit ut id faceret, infrà 47.29. & 30.* Similiter asc.] *id est, te reducendo, & solito favore prosequendo, ut promiserat suprà 15.13.* Et Ioseph] *sic confirmatur Jahhakobo nuncius de Josepho superstite, & mors quieta Josepho adhuc vivente ac præsente promittitur.* 7 Filias suas] κοινῶς *dictum, ut suprà 21.7. & infrà ver.23. q.d. quotquot filias & nepotes habuit, secum abduxit: nam unam tantùm filiam unamq; neptem habuisse legitur infrà ver.16. & 17.* 8 Primogenitus] *ut suprà 35.23.* 10 Cenahhanitidis] *hæc nominatim exprimitur, ut intelligamus reliquos Schimhhonis aliorumq; Patriarcharum liberos non esse natos ex matribus generis maledicti, excepto Schela filio Jehudæ, de quo infrà ver.11. & suprà 38.* 15 Filii] *etiam nepotes: at filii tantũ nati sunt Padane Syrię, nepotes verò postquàm inde discessissent.* Animæ] *id est, personæ, ut in sequentibus.* Ipse] *perspicuitatis causa addimus, quia numerus 33. non completur nisi adnumerato Jahhakobo.* 19 Uxoris Jahh.] *hæc enim ratione sanctà atque legitimà, verè uxor illius fuit propter primum contractum quem ille cum Labane iniit, suprà 29.* 23 Filii] *ut suprà vers.7.* 26 Sexaginta sex] *non comprehenso Jahhakobo, nam cum illo venisse dicuntur.* 27 Septuaginta] *Generalis summa Jahhakobum, Josephum, & duos ejus filios comprehendens. Quod autem Act.7,14. septuaginta quinque numerantur præter Jahhakobum, fit quia Stephanus non eos qui reipsa cum Jahhakobo descenderunt, sed & matres eorum quatuor uxores Jahhakobi, & duos filios Jehudæ licet antè defunctos comprehendit, id est, quotquot hic personæ de nomine recensentur: ut doceat ad quantum in summa numerum familia Jahhakobi, antequàm descenderet in Aegyptum pervenisset. Quare planior esset locus si hoc modo legeretur* τὴν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε, *nimirum* συνισταμένην ἢ συγγεγραμμένην, *constantem aut conscriptam ex animabus septuaginta quinque* quot

quot hic disertè excepto Jahhakobo nominantur. 29 Se aspiciendum obt.] *tum ut pater senex oculis debilior propius se aspiceret, tum ut si quod adhuc de ipso dubium hærebat in animo ejus, eximeret.* 30 Cùm tu ad.] *q.d. jam impleri potest quod mihi promisit Deus, suprà ver. 4.* 33 Opera v.] *id est, vitæ genera quæ sequimini, & in quibus vos exercetis.* 34 Abominationi] *vide suprà 43. 32.*

CAPUT XLVII.

Joseph suorum adventu significato aliquot fratres & patrem in Regis conspectum adducit: qui sermone habito cum fratribus de genere vitæ, cum patre verò de ætate ejus, terram illis commodam in regione Goschenis concedit: ubi quietè a Josepho sustentantur, cùm intereà omnes Ægyptii exceptis Præsidibus tanta penuria laborarent, ut agros jumenta denique suam libertatem venderent, & a suis sedibus abducti se culturos agros Regis certis conditionibus reciperent. Postremò Jahhakob morti vicinus Josephum juramento obstringit fore ut ipsum inhumet in avito sepulchro, regione Cenahhani.

1 VENIENS ergo Joseph nunciavit Parhhoni ac dixit, pater meus & fratres mei cum gregibus suis, & armentis suis, & omnibus quę *sunt* ipsorum advenerunt ex regione Cenahhani: & ecce sunt in terra Goschenis.

2 Et partem fratrum suorum assumens, quinque *videlicet* homines, stitit eos coram Parhhone.

3 Tum dixit Parhho ad fratres ejus, ' quæ *sunt* opera vestra? qui dixerunt ad Parhhonem, pastor gregis *est quisque* servorum tuorum, tum nos tum ' majores nostri.

4 Dixerunt insuper ad Parhhonem, ad hospitandum in hac terra venimus, eo quòd non esset pascuum gregibus qui *sunt* servis tuis: gravis enim est hæc fames in regione Cenahhani: nunc itaque habitent quęso servi tui in terra Goschenis.

5 Quamobrem allocutus est Parhho Josephum dicendo, pater tuus & fratres tui venerunt ad te.

6 Terra Aegypti [a] exposita est tibi: in optimo *loco* hujus terrę colloca patrem tuum & fratres tuos, habitent in terra Goschenis: si autem noveris, & sint inter eos homines strenui, eos constitue magistros pecuariæ super *illos* qui *sunt* mihi.

7 Adducens quoque Joseph Jahhakobum patrem suum, statuit eum coram Parhhone, ut ' benediceret Jahhakob Parhhoni.

8 Tum dixit Parhho ad Jahhakobum, quot *sunt* dies annorum vitæ tuæ?

9 Dixit verò Jahhakob ad Parhhonem, dies annorum peregrinationum mearum *sunt* centum triginta annorum: ' pauci & mali fuerunt dies annorum vitæ meę, neque attigerunt dies annorum vitæ patrum meorum, [b] quibus diebus illi peregrinati sunt.

10 Cumque benedixisset Jahhakob Parhhoni, egressus est a conspectu Parhhonis.

11 Collocans itaque Joseph patrem suum & fratres suos, dedit eis possessionem in terra Aegypti in optimo *loco* ejus terræ, in regione ' Rahhmeseli: quemadmodum præceperat Parhho.

12 Sustentavitque Joseph patrem suum & fratres suos & universam familiam patris sui ' cibo *quasi inserens* in os parvulorum.

13 Cum autem cibus non esset in tota terra eo quòd gravis erat fames illa valde, ' furebat terra Ægypti & regio Cenahhani ꝓpter ipsam famē:

14 (Collegerat enim Joseph totam pecuniam quæ inveniebatur in terra Aegypti & in regione Cenahhani pro annona quam illi compararant: intuleratq; Joseph pecuniam illam in ' domum Parhhonis)

15 Absumptaq; pecuniâ suâ e terra Aegypti & e regione Cenahhani, conveniebant omnes Aegyptii ad Josephum, dicendo, dato nobis cibum, cur enim moreremur ' coram te? *donato*, nam defecit pecunia.

16 Dixit verò Joseph, date pecora vestra, & dabo vobis cibum pro pecoribus vestris, si defecit pecunia.

17 Adducentibus itaque pecora sua ad Josephum, dedit eis Joseph cibum pro equis & pro [c] possesso grege & ꝓ possesso armento & pro asinis: ita fecit ut transigerent cum cibo isto pro omnibus pecoribus suis annum illum.

18 Cumque absolutus esset annus ille, redeuntes ad eum anno [d] altero dixerunt ei, Celare non possumus dominum meum (cùm absumpta sit pecunia, & jumenta quæ possidebamus, *pervenerint*q; ad dominum meum) non reliquum esse [e] quod exponamus domino meo, pręter [f] corpora nostra & agros nostros.

19 Quare moreremur ante oculos tuos? tum nos tum agros nostros *exponimus*, eme nos & agros nostros pro cibo: & simus nos cum agris nostris servi Parhhoni, & dato semen, sic vivemus ac non moriemur, & agri ipsi non desolabuntur.

20 Emit itaque Joseph totum agrum Aegypti Parhhoni, cùm venderent Aegyptii quisque agrum suum, eo quod invaluisset supra eos hęc fames: sic cessit terra ipsa Parhhoni.

21 Ipsum verò populum ' transtulit ' in certas civitates, ab una extremitate limitis Aegypti usque ad alteram extremitatem ejus:

22 (Tantummodò agros ' Præsidum non emit, nam portio attributa erat Præsidibus a Parhhone, comedebantque portionem suam quam attribuerat ipsis Parhho: ' idcircò non vendiderunt agros suos)

23 Edixitque Joseph populo, en, emi hodie vos & agros vestros pro Parhhone: ' ecce vobis sementis, ut seratis agros:

24 Sed esto de proventibus, ut detis quintam Parhhoni: quatuor autem partes sunto vestræ ad sementem agri, & ad cibum vestrum, & eorum quæ *pertinent* ad familias vestras, & ad cibum parvulorum vestrorum.

25 Qui dixerunt, conservasti nobis vitam: ' inveniamus gratiam in oculis domini mei, ut simus servi Parhhoni.

26 Sancivit itaq; illud Joseph in statutum usque ad diem hunc de agris Aegypti, ut Parhhoni tenerentur de quinta: tantummodò agri Pręsidum [g] solùm non cesserunt Parhhoni.

27 Habitabant verò Jisraëlitæ in terra Aegypti in regione Goschenis, & ' constituerunt se

[a] Heb. *coram te est: ut infrà vers. 18. sic suprà 13. 9. & 20. 15. & 34. 10.*

[b] Heb. *in diebus peregrinationum illorum.*

[c] Heb. *possessione gregis & possessione armenti, ut vers. 18. Hypallage Rhetorum.*

[d] Heb. *secundo, ab absūpta pecunia, & ex quo cœptum est pecora annona commutare.*

[e] Heb *coram domino, suprà 9.*

[f] Heb. *corpus nostrum & terram nostram. Enallage.*

[g] Heb. *solorum.*

se possessores in ea, foetificaruntq; & aucti sunt valde.

28 Vixitq; Jahhakob in terra Ægypti septedecim annos, ita ut fuerint dies annorum vitę Jahhakobi, centũ quadraginta septem annorũ.

29 Cumque prope essent dies Jisraëlis ut moreretur, accersens filium suum Josephum dixit ei, si nunc inveni gratiam in oculis tuis, ᵉpone quæso manum tuam sub femore meo: & ᶠ exerceto erga me *hanc* benignitatem & fidem, ᵍne quęso sepelito me in Ægypto:

30 Sed cùm occubuero cum patribus meis, reportato me ex Ægypto, & sepelito me in sepulchro eorum: qui dixit, ego faciam secundũ verbum tuum.

31 Dicente verò *Jisraële*, jura mihi, juravit ei: tunc ᵍ incurvavit se Jisraël ad ʰ cervical lecti sui.

ʰ Heb. *capitis*

ANNOTATIO.

3 Quæ sunt opera] *quo consilio, apparet ex ver. 6.* Maiores nostri] *quo consilio hæc addantur, ostendit suprà 46.34.* Benediceret] *salutando eum, ut infrà 10. & 1. Schemu. 5.5.* 9 Pauci & mali] *q.d. præpropera est canities mea, quia vires meæ curis laboribus molestiisq; exhaustæ sunt.* Peregrinationũ] *id est, quibus annis mihi sæpe fuit peregrinandum, ut in fine versus: Est autem terrena hæc peregrinatio alterius spiritualis index, qua peregrinamur a Domino, Hebr. 11.13.* 11 Rahhmesesi] *metropoleos in terra Goschenis, ubi Jsraëlitæ habitarunt infrà 27.* 12 Cibo, quasi inf.] *id est, patremfam. agebat, nec magis erant illi solliciti de cibis quàm solent parvuli: nihil deerat illis, cùm Ægyptii premerentur fame.* 13 Furebat] *id est, Ægyptii tumultuabantur, mentem illis adimente fame.* 14 Domum] *id est, ærarium Regis.* 15 Coram te] *cùm sit in manu tua remedium, ut infrà 19.* 21 Transtulit] *ut jus proprietatis ab illis Parhhoni plenè acquireretur.* In certas civit.] *ut singulis pro Regis imperio assignabantur, non pro illorum voluntate sedes.* 22 Præsidum] *id est, officialium, eorum qui in aliquo munere erant apud Regem: nam vel ipsius Iosephi exemplum ostendit regiis præfectis & familiis eorum ex Regis apothecis & promptuariis fuisse prospectum: alioqui non fuissent passi Ægyptii familiam Iahhakobi (quæ jam Iosephi familia habebatur) Regiis sumptibus sustentari. Quod autem quidam hæc ad Sacerdotes restringunt, fundamento & probatione caret: vide suprà 41.45.* Idcircò] *quia non cogebantur victum emere, quem Regis Quæstores suppeditabant.* 23 Ecce vobis] *nam hæc postremo anno famis contigerunt.* 25 Inveniamus gr.] *q.d. quod ad locationem agrorum quam proponis, oramus ut id nostrâ causâ efficias apud Parhhonem, quò ejus emphyteutæ, id est, perpetuarii coloni esse possimus.* 27 Constituerunt se pos.] *quod ad habitationem & pascua, ut petierant ver. 4.* 29 Pone manum] *vide suprà 24.2.* Exerceto] *jam fidem dans mihi, & suo tempore præstans.* Ne quęso] *Hoc non suâ sed suorum causâ petit, ut etiam mortuus eos doceat non esse animum eorum Ægypto affigendum, sed intendendum ad promissam terram, ut cœlestis hæreditatis symbolum: & ut patrum sepulturam posteris allectamentum & certum possessionis pignus esse confirmaret. Eodem spectasse Iosephum apparet infra 50.21. & 25. & Act. 7.* 31 Incurvavit se] *baculi quem senex in manu habebat summitate nixus, Heb. 11.21. non ut Iosepho honorem exhiberet de impetrata postulatione sua, sed ut gratias ageret Deo: qui intus Spiritu, foris juramento filii futurum confirmabat, ut impleretur id quod non tam suâ quàm suorum causâ petierat, Heb. ibidem.*

CAPUT XLVIII.

Jahhakob ægrotus nepotes ex Josepho a patre adductos cooptans, hæredes promissionis divinæ ejusq; pignoris (Cenahhanææ terræ) instituit filiorum gradu, jus primogenitorum a Reubene in Josephum transferens: eosq; benedicit minorem maiori divino instinctu præponens.

ᵃ Heb. *post res istas.*

1 FUIT autem ᵃ his rebus gestis, cùm dixisset *quispiam* Josepho, ecce pater tuus ægrotat, ut assumptis duobus filiis suis secum, Menasche & Ephrajimo, *adveniret*.

2 Quod cùm renunciasset *quidam* Jahhakobo, dicens, ecce filius tuus Joseph venit ad te, confirmavit se Jisraël ut sederet super lectum suum.

3 Et dixit Jahhakob ad Josephum, ᶜ *Deus* fortis omnipotens apparens mihi ᵈLuzi in regione Cenahhani, ᵉbenedixit mihi:

4 Dicens ad me, ecce ᶠ ego fœcundabo te & augebo te, redigamque te in cœtum populorum: & dabo terram hanc semini tuo post te, possessionem ᵇ perpetuam.

ᵇ Heb. *seculi*

5 ᵍ Nunc itaque duo filii tui qui nati sunt tibi in terra Ægypti ante adventum meum ad te in Ægyptum, ʰ mei sunt: Ephrajim & Menasche, tanquam Reuben & Schimhhon ⁱsunto mei.

6 Progenies autem tua, *si* quos genueris post eos, ᵏtui sunto: ˡ de nomine fratrum suorum vocantor, in possessione ipsorum.

7 ᵐ De me autem, cùm redirem Padane, ⁿmortua est apud me Rachel ᵒ in regione Cenahhani in itinere, ᵖ cùm adhuc *superesset* exiguum spatium terrę ad perveniendum Ephratham: & sepelivi eam in via ad Ephratham, ea *jam est* Beth-lechem.

8 Tum ᵠ videns Jisraël filios Josephi, dixit, qui *sunt* isti?

9 Dicente verò Josepho ad patrem suũ, filii mei sunt, quos dedit mihi deus hic: dixit, quęso, assumens *admove* eos mihi, deinde benedicã eis.

10 (Oculi enim Jisraëlis graves erant præ senio, non poterat cernere) quapropter admovit eos illi: qui osculatus est eos & amplexatus eos.

11 Tum dixit Jisraël ad Josephum, me visurum faciem tuam non judicaveram: sed ecce, fecit Deus ut viderem etiam semen tuum.

12 Deinde ᶜ abducens illos Joseph a genibus ejus, cùm incurvasset se in conspectu ᵈ ejus ad terram usque,

13 Assumptos *disposuit* Joseph illos ambos, Ephrajimum ᵉ ad dexteram suam a sinistra Jisraëlis, Menaschen verò ad sinistram suam a dextera Jisraëlis: sic *illos* admovit ei.

14 ᶠ Sed extendens Jisraël dexteram suam, ut imponeret capiti Ephrajimi (quamvis esset *natu* minor) & sinistram suam capiti Menaschis, cognoscebat *palpando* manibus suis Menaschen esse

esse primogenitum:

15 Benedicebatq; 'Josepho dicens, Deus ille 'ante cujus conspectum continenter ambularunt patres mei Abraham & Jitzchak, Deus ille qui pascit me ex quo *die* sum usq; in diem hunc,

16 'Angelus ille qui vendicat me ab omni malo, benedicat pueris istis, & ' vocetur in eis nomen meum & nomen patrum meorum Abrahami & Jitzchaki: & [c] tanquam pisces multiplicentur in medio 'hujus terræ.

17 Cùm autem videret Joseph patrem suum impositurum esse manum dexteram suam capiti Ephrajimi, malum visum est illud in oculis ejus: quare sustinuit manũ patris sui, ut averteret eam a capite Ephrajimi ad caput Menaschis.

18 Dixitq; Joseph ad patrem suum, non ita pater mi, nam iste *est* primogenitus: impone dexteram tuam capiti istius.

19 Renuit verò pater ejus dicens, novi fili mi, novi, etiam iste evadet in populum, etiamq; iste magnus erit: verùmtamen frater ejus *natu* minor 'major erit eo, & semen illius erit magna [d] multitudo gentium.

20 Itaque benedixit eis in die illo, dicendo, ' [e] te *proposito* benedicent Jisraëlitæ dicendo, constituat te Deus sicut Ephrajimum & sicut Menaschen: sic posuit Ephrajimum ante Menaschen.

21 Deinde dixit Jisraël ad Josephum, 'ecce ego [f] brevi moriturus sum: eritq; Deus vobiscũ, & reducet vos in regionem patrum vestrorum.

22 Ego itaque do tibi partem unam supra fratres tuos, quam 'accepi e manu Emoræi 'gladio meo & arcu meo.

[c] Heb. *fiant ut pisces in multitudine.*

[d] Heb. *plenitudo: sic Ieſcha.* 31.4.

[e] Heb. *in te.*

[f] Heb. *morior.*

ANNOTATIO.

' 3 Deus fortis] *Propositio prima promissionis & vocationis Dei, qua Josephum & filios ab Ægypto ad promissam hæreditatem avocat.* Luzi] *suprà* 28.19. & 35.6. Benedixit] *patris & avi benedictiones confirmavit: quod ideò commemorat, ut intelligat Joseph (cujus filios in promissionum participationem assumpturus est) eas penes Jahhakobum residere.* 4 Ego fœcundabo] *duo mihi promisit Deus, posteritatem numerosam, & hereditatem amplam, ac ita contulit ut penes me sit facultas cooptandi filios tuos in communionem earum.* 5 Nunc itaque] *Altera propositio, duplex hæreditatis portio Josepho attributa, ex superiore jure.* Mei sunt] *non ut nepotes ex filio, sed ut mei ipsius filii.* Sunto mei] *in hæreditate herciscunda uterque cum reliquis filiis meis ex æquo partem accipito.* 6 Tui sunto] *filii tui & nepotes mei censentor.* De nomine fra.] *Ephrajimi & Menaschis, id est, horum alteri accensentor. Sic jus primogenitorum a Reubene ad Josephum transfert, quod ad hæreditatem,* 1. Chro. 5.1. & 2. *cujus rei causam vide infrà.* 49. 3. & 4. *Hinc apparet jus primogenitorum de duplice portione hæreditatis (de qua lex habetur Deut.* 21.17.) *ante latam Legem obtinuisse, sicut sabbathum, circumcisio, seminisq; fraterni suscitatio.* 7 De me] *Propositio tertia, Josephum similiter animans ad repetendam Cenahhanæam cum posteris, a religione sepulchri, cùm majorum tum nominatim matris.* Mortua] *suprà* 35.19. In regione] *in ea promissa terra, ad quam te revocat Deus.* Cùm adhuc sup.] *hæc dicit ut planè declaret quam religiosè caverit ne commisceretur cum idololatris, cùm non longè ab oppido existens, uxorẽ in via potius quam in oppido cum infidelibus sepelierit, quia non poterat ad majorum sepulchrum deportare: itaq; in seipso statuit exemplum Josepho & filiis pietatis conservandæ.* 8 Videns] *nam præsentes non perceperàt, & de ipsis tanquam absentibus loquebatur.* 12 Abducens] *ut eos mox benedicendos ordine Jahhakobo sisteret.* Ejus] *Jahhakobi, ut cum bona ejus venia liberos subtraheret, alio ordine eos collocaturus: sic deprecata est Abigajil Davidem,* 1. Schemu. 25.24. 13 Ad dexteram suam] *videtur ex verbis Jahhakobi vers.* 5. *ac fortassis amplexibus animadvertisse Joseph Jahhakobum magis ad Ephrajimum quam ad Menaschen inclinare, quod ex ignoratione fieri ratus, eos patri hoc ordine benedicendos offert.* 14 Sed extendens] *post habito naturæ ordine, neq; tam avi quàm ministri Dei personam sustinens, qui dona sua prout vult sine respectu naturæ confert.* 15 Josepho] *in his filiis ejus, ver.* 16. Ante cujus consp.] *qui continenter duxit illos, & quem illi secuti sunt: sic Psalm.* 116.9. 16 Angelus ille] *cùm eadem ab hoc Angelo petat quæ a Deo ipse petiit, eumq; pari honore dignetur, non potest Angelus simpliciter, id est, creatus, spiritus esse: neq; ad alium accommodari quàm ad Christum, qui dicitur Mal.* 3.1. *angelus fœderis: quemadmodum Angelus Exod.* 14.19. *idem dicitur Jehova Exod.* 13.21. & 14.14. *Christi autem mentionem hîc facit, quia illius fœderis cum patribus ad nostram cum Deo reconciliationem icti, Christus autor, mediator & conservator est, solusq; bona in fœdere promissa confert, & mala contraria depellit.* Vocetur] *id est, mei & majorum meorum filii vocantor eodem gradu quo reliqui filii.* Hujus terræ] *secundum promissionem suprà.* 46.3. 19 Maior erit] *q.d. divinum decretum in causâ est cur ita faciam.* 20 Te proposito] *sensus est, adeò conspicua erit Dei gratia in filiis tuis, ut bene precandi exempla Jisraëlitæ sint inde sumpturi, illaq; benedictio in prouerbium abitura: quales sunt formulæ Ruth.* 4.11. *and* 12. 21 Ecce ego] *id est, ne putetis has promissiones vobis a me moribundo esse, ut sunt hereditates terrenæ quas parentes liberis relinquunt, & hi mortuis illis adeunt: sed sunt a Deo, qui vos in possessionem missurus est, in cujus fidei perpetuã protestationem meum corpus eò deferri moriturus jussi, suprà.* 47.29. 22 Accepi] *hoc est, nondum re sed fide possidens, ac omnino de promissione Dei confirmatus, perinde de ea dispono ac si jam possiderem.* Gladio meo] *proverbialis formula: qua designat fore ut posteri sui vi armata promissam terram acquirant, Deo ipsos armante & inimicos debilitante: sic Psalm.* 44.6.

CAPUT XLIX.

Jahhakob moriturus, divini spiritus instinctu præterita filiorum flagitia castigat, singulis eventura predicit, ac benedicit eis: denique de sepultura ultimam suam voluntatem repetens moritur.

1 DEINDE vocatis Jahhakob filiis suis dixit, colligimini, 'ut prenunciem vobis id quod eventurum est vobis [a] sequentibus temporibus.

[a] Heb *in consequentia temporum, id est, venturis & consequentibus diebus, usque ad exhibitionem Christi.*

2 Con-

2 Congregamini & audite filii Jahhakobi, attendite, inquam, ad Jisraëlem patrem vestrũ.
3 Reuben 'primogenit' meus fuisti, 'vis mea, & principium potentiæ meæ, 'excellentia dignitatis & excellentia roboris:
4 Rapiditate, 'aquarum instar [b] *inde ruat*, ne excellas, quia' ascendisti cubilia patris tui: tunc prophanasti ea, 'stratum meum ascendit.
5 Schimhhon & Levi, 'fratres: instrumenta violentiæ, 'conventiones eorum.
6 'In arcanum eorum 'ne ingreditor anima mea, 'in cœtum eorum ne adunator gloria mea: quia pro ira sua occiderunt [c] viros, & pro arbitrio suo avulserunt boves.
7 'Maledicta ira eorum, quia vehemens, & furor eorum, quia sævus fuit: dispertio eos per Jahhakobi, & dispergo eos per Jisraëlis *posteros*
8 'Jehuda, te, te *inquam* celebrabunt fratres tui, 'manus tua *tenebit* cervicem hostium tuorum: 'incurvabunt se tibi filii patris tui.
9 'Catule leonis Jehuda, a præda fili mi ascendisti: *cum* in crura se demiserit, cubuerit tanquam leo, & tanquam immanis leo, quis audeat illum suscitare.
10 'Non desistet tribus a Jehuda, neque Legislator 'e medio pedum ejus, usquedum venerit [d] filius ejus, '& sit ei obedientia populorum.
11 'Ligans ad vitem asellum suum, & ad generosam vitem pullum asinæ suæ, 'lavat in vino vestimentum suum: & in [e] succo uvarum operimentum suum:
12 'Rubicundus oculis ex vino, & 'albus dentibus ex lacte.
13 'Zebullun ad portum marium habitabit, ipse *inquam* in portu navium, latúsque ejus versus Tzidonem *erit*.
14 'Jissascar asinus [f] ossibus valens, cubans inter duas sarcinas:
15 'Nam videns quietem *rem* bonam esse, & terram suam esse amœnam, inclinabit humerum suum ad bajulandum, & fiet tributo serviens.
16 'Dan judicabit populum suum, ut [g] quævis tribuum Jisraëlis.
17 'Erit Dan *ut* serpens juxta viam, acontias juxta semitam: qui mordet calces equi, adeò ut cadat sessor ejus retrorsum.
18 'In salutem tuam expecto Jehovam.

[b] *Eclipsis cōtrarii ut suprà 18.19.*

[c] Heb. *virũ, bovem, per enallage: Synecdoche, pro quibusvis hominib. & jumentis, quorum illi Schecemi occisi, hæc vero ab urbe veluti avulsa & pro eorum libidine abducta sunt: suprà 34 25. & seq.*

[d] Heb. *secundæ ejus, hoc est, Christus, ut Chaldæa Paraphrasis utraque, & Hebræi interpretes fere omnes cōsentiũt: Metonymia, rei continentis pro contēta.*

[e] Heb. *sanguine.*

[f] Heb. *ossis.*

[g] Heb. *una.*

19 Gad, 'turma turmatim populabitur eum: sed ipse populabitur *alios* tandem.
20 De Aschero, 'pinguis *erit* cibus ejus, & ipse præbebit delicias [h] regias.
21 'Naphtali, *est* cerva emissa: qui profert verba [i] elegantia.
22 'Ramus fœcundus Joseph, Ramus fœcundus secus fontem: *imò duo* rami, 'procedit *uterque* ultra murum.
23 'Quamvis amaritudine affecerint eum & jaculati sint in eum, quamvis intestino odio prosecuti sint eum sagittarii:
24 Tamen permansit in robore arcus ejus, roboratáque sunt brachia manuum ejus, 'a manibus robusti *Dei* Jahhakobi, 'unde *fuit* pastor & lapis Jisraëlis:
25 'A forti *Deo* patris tui qui adjuvat te, & ab omnipotente, qui benedixit tibi benedictionibus cœlorũ supernè, benedictionibus' abyssi subjacentis, benedictionibus' uberum & vulvæ.
26 Benedictiones patris tui, (*quæ* 'validæ sunt plus 'quàm benedictiones progenitorum meorum) 'usque ad finem collium seculi, 'sunto in capite Josephi, & in vertice 'separati inter fratres suos.
27 'Binjamin, lupus qui discerpit, 'mane comedit prædam, & ad vesperam dividit spolium.
28 Omnes istæ sunt 'tribus Jisraëlis, duodecim: & hoc *est* quod elocutus est eis pater earũ, cùm benediceret eis, & 'prout erat cujusque benedictio, benediceret eis.
29 Deinde præcepit eis ac edixit eis, cùm ego 'aggregatus fuero ad populum meum, sepelite me cum patribus meis, in spelunca illa quæ *est* in agro Hhephronis Chittæi,
30 'In ea spelunca quæ *est* in agro Macpelæ qui *est* e-regione Mamræ in terra Cenahhani, quam emit Abraham cum ipso agro ab Hhephrone Chittæo in possessionem sepulchri.
31 ('Ibi sepelierunt Abrahamum & Saram uxorem ejus, ibi sepelierũt Jitzchakum & Ribkam uxorem ejus, ibiq; sepelivi Leam)
32 In possessione agri illius, & speluncæ qui *est* in eo, *empta* a filiis Chethi.
33 Cumque absolvisset Jahhakob præcipere filiis suis, 'recipiens pedes suos ad lectum suum expiravit: sic aggregatus est ad populos suos.

[h] Heb. *regiæ.*

[i] Heb. *elegãtiæ.*

ANNOTATIO.

1 Ut prænunciem] *Ex his verbis apparet eum filios convocasse non tam testamenti condendi causâ, quàm ut depositum apud se divinum oraculum eis exponeret: ideò assumit novum orationis genus, sancto spiritu linguam ejus agente, & in ipso ut in aliis Prophetis, loquente. Hinc frequentes sub diversis verbis anaphoræ, hinc sententiæ solito contractiores & obscuriores, hinc perpetuæ metaphoræ & comparationes. Instruit autem suos primùm de singulari Dei erga ipsos providentia, ut qui ipsorum posteris, antequàm sint, hæreditatem & vitæ conditionem in qua sibi servituri sunt constituerit: deinde filium designat ex quo semen illud benedictum (quod anteà fuerat promißum) erat nascitu rum, quod non modo ipsorum, sed omnium etiam gentium perfectæ fœlicitatis fons & origo futurum sit.* 3 Primogenitus] *naturæ ordine, ut suprà.* 35.23. Vis mea] *id est, primus effectus naturalium virium mearum.* Excellentia dig.] *id est, excellentissimus dignitate & robore: Hypallage Rhetorum, de qua suprà.* 3.6. *Duas attingit prærogativas, quæ ejus ut primogeniti fuissent futuræ, nisi se incestu commaculasset: una dignitatis, qua fratres sibi subjectos habuisset, posteà in Jehudam Christi progenitorem translata: altera roboris ex dupla hæreditate, quam suprà.cap.*48. *in Josephum transtulit.* 4 Aquarum instar] *hoc est, ut aquæ in sublimi non consistunt sed magna rapiditate ad inferiora feruntur & sponte difluunt: sic tu ne in hac excellentia maneas, sed illico in communem cum reliquis filiis gradum descendas.* Ascendisti] *vide suprà.* 35.22. *Sic declarat Jahhakob incestum Reubenis fuisse privationis causam.* Stratum me.] *hac apostrophe reliquis filiis justam esse ostendit privationis causam, & hujus pœnæ exemplo omnes alios a peccatis absterret.* 5 Fratres] *non tam germanitatem respicit & communes utrique parentes, quam simile in utroque ingenium & communem in facinus contrà Sehecimitas conspirationem: de qua suprà.* 34. *alioquin Reuben, Jehuda, Jissascar, & Zebullun æquè eorum fratres dicerentur.* Conventiones] *hoc est, pactionibus illis, quibus*

cum

cum Schecemitis convenerunt, tanquam instrumentis abusi sunt, ut iter sibi sternerent ad perpetrandam violentiam. 6 In arcanum] *id est, consilium, quòd quia secretò iniri solet, hoc nomine appellatur, ut Jirme.* 15. 17. *& alibi.* Ne ingreditor] *q.d. hoc facere videreris, si illorũ factum silentio & impunitũ præterires: ideoq; ut illud animo detestor, ita etiam reipsa puniam.* In cœtum] *Repetitio gradatim detestationem auget: nam cœtus plus est quam arcanum, adunari quam ingredi, & gloria est animæ pars præstantissima, quo etiam modo accipitur Psalmo.* 16. 9. *&* 30. 13. 7 Maledicta] *Jam exemplum in eos statuit, ipsis posterisq; futurum salutare: itaque sapienter cavet, ne posteri exemplum progenitorum secuti facilè in scelus aliquod conspirare possent, eâdem ratione qua ante Deus mundo prospexerat suprà* 11. 7. *huc adde, quod eorum noxiæ par pœna instituitur: nam quia consilio & viribus in perpetrando scelere sese conjunxerant, ita hac demum pœna separantur, ut non tantùm hujus posteri a posteris alterius, sed etiam unius posteri alii ab aliis separentur. Schimhhoni enim possessio non continua, ut reliquis fratribus, sed possessioni Jehudæ intermixta assignata est, Jehosch.* 19. *posteris verò Levi habitatio per omnes tribus designata, Jehosch.* 21. 8 Jehuda] *Occasione ipsius nominis de ejus dignitate vaticinatur, eumq; divino decreto mittit in possessionẽ prioris illius juris quod ad primogenitum pertinebat: de quo suprà ver.* 3. Manus tua] *id est, cæsos fugatosq; comprehendes, & plenam de eis victoriam consequêris: quod primùm quidem ex parte impletum legimus Judic.* 1. *& sub Davide.* 2. *Schemu.* 8. *deinde verò in Christo perfectissimè tandem implebitur, cùm Dominus omnes inimicos ejus scabellum pedum ejus posuerit, Psal.* 110. 1. Incurvabunt] *hoc est, regia dignitas in populo Dei penes te erit, propter quam tibi reliquæ omnes tribus honorem delaturæ sunt: ut Davidis & Schelomonis temporibus factum est.* 9 Catule leonis] *Quod prius dixit, jam ad majorem certitudinem allegoricè repetit, & figuris illustrat, ut Jehudæ statum quasi oculis filiorum spectandum subjiciat: ideò confert eum cum leunculo & leone per gradationem, inimicos verò cum præda.* 10 Non desistet] *omissis quæ ab aliis in hujus versus explicationem afferuntur, nobis ex collatione eventus cum vaticinio hic esse videtur sensus: non prius Jehudę genus confundetur & distinctæ tribus nomen amittet, neq; prius regnũ Dei ab ea ad alias gentes derivabitur, quàm ex se promissum humani generis servatorem, qui lux est gentium, genuerit. nam cùm regnum decem tribuum diu ante captivitatem Babylonicam (ut vaticinium Jescha.* 7. 8. *docet) planè dissipatum fuerit & populus esse desierit, tribus tamen Jehudæ divinâ providentiâ a reliquis distincta gente & religione mansit, etiamq; in ipsa Babylonica captivitate, restitutionis venturæ promissis sustentata est, sicut in restitutione ejus ex* 1. *Chron.* 3. *itemque ex libris Hhezræ & Nechemjæ apertè liquet: denique post reditum a captivitate mansit impermixta semper usque ad exhibitionem Christi. Eo autem exhibito, planè utrumque contigit: cùm enim ab ipsis rejectus est Christus, proculdubio a Deo Legislatore suo defecerunt: quamobrem etiam deinde Lege & exercitamentis ejus spoliata tribus per Romanos abducta est, atque ita dissipata ut ne Judæi quidem ipsi possint eos qui sunt tribus Jehudæ a reliquis discernere: jungunt enim sine discrimine inter se connubia, & nulla est cura reservandi generis sui seriem distinctam, aut ratio eam distinguendi.* E medio pedum] *id est, eis qui ab eo generabuntur: similis locutio est Deut.* 28. 57. Et sit ei] *id est, ei obediant gentes, eum suum principem & servatorem agnoscentes.* 11 Ligans ad] *Jam de terrena hæreditate tribus Jehudæ vaticinatur allegoricè. Sensus est, ejus regio futura est vitifera, adeò ut quemadmodum alibi rustici jumenta sua ad vepres & arbusta ligant, sic posteri Jehudæ præ copia & firmitate vitium etiam ad præstantissimas ea ligaturi sint.* Lavat in vi.] *hoc est, vini copiâ tantâ abundabit, ut eo possit uti ad vestes lavandas aquæ loco: hyperbolicæ sunt locutiones.* 12 Rubicundus oculis] *ejus vini præstantiam describit ab effectu: solet enim præstans vinum oculos bibentium rubicundos efficere, ut Proverb.* 23. 29. *cui est rubedo oculorum?* Albus dent] *id est, abundabit quoque bonis pascuis, ac proinde copia lactis affluet.* 13 Zebullun ad port.] *q.d. maritimam obtinebit regionem atque portuosam: hujus rei complementum vide Jehoschu.* 19. *a ver.* 10. *ad ver.* 15. 14 Jissascar asinus] *asino eum comparat robustissimo quidem, sed natura segni, adeò ut sarcinas graves sibi impositas segnitie quadam ferat, & non excutiat.* 15 Nam videns] *Similitudinis quamodo usus est apodosis vel accommodatio: Sensus est, quietis studio & agri amœnitate captus, licet robustissimus sit, nihil præclari geret, sed domi desidens, ignaviter sibi tributa indici patietur: idem quoque vaticinatus est Mosche Deut.* 33. 18. *cùm eum in tentoriis suis oblectari dixit: vide Iudic.* 5. 16. 16 Dan judicabit] *Alludit ad nomen ejus a judicando desumptum, ut suprà* 30. 6. *paulùm diversa ratione. Sensus est, licet Dan filius sit ancillę, ac proinde ex jure & lege conditione sua inferior illis quos modò recordatus sum, principatum tamen aliquem nihilominus obtinebit inter fratres suos, divinitus sublato discrimine inter filios herarum atque ancillarum. Quod autem hîc nominatim Dani attribuitur, quia primus inter filios ancillarũ a Iahhakobo recensetur, eáq; per analogiam de unoquoq; ancillarum filio est accipiendum, quia omnes spiritu prophetico natalibus restitutos volebat Iahhakob: quæ verò peculiariter ad tribum Danis pertinent, statim subjungit Iahhakob.* 17 Erit Dan] *Posteros Danis cum serpente comparat, qui furtim, astu, & per insidias hominibus nocet: eos enim his rationibus fuisse usos testantur historiæ Sacræ, cùm astu Lajischum occuparunt, Iudic.* 18. *cùm Schimschon astu, ac nunquam aperto Marte Pelischtæis nocuit, Iudic.* 14. *usque ad caput* 17. 18 In salutem tuam] *Sensus est, graviter opprimeris, adeoq; graviter ut non nisi divinitus ab oppressionibus servari possis: quod futurum certa spe amplector. Duobus autem nominibus ea tribus inprimis salute opus habuit: primùm quod ad terrenam hæreditatem attinet, nam ab Emoræis eam tribum valde fuisse pressam legimus Iud.c.* 1. 34. *eamq; postremam inter tribus ad hereditatem suam ac potius habitationem magnis laboribus pervenisse, Iehoschu.* 19. 47. *& Iudic.* 18. *deinde quod ad religionẽ, quia hæc prima a puritate illius defecisse legitur, & idola publicè coluisse, Iudicum ibidem.* 19 Turma turmatim] *hîc quoque alludit ad nomen Gadis, ut suprà* 30. 11. *Sensus est, principio hostes tibi erunt infesti, sed tandem victor evades Dei protectione fretus, Deut.* 33. 21. *Hhammonitas autem videtur intelligere, quos hæc tribus habuit finitimos. De quibus quantopere fuerint ei infesti, & quomodo tandem Gad evaserit victor, apparet ex Iudic.* 10. *&* 11. *nam ad illam historiam alludere videtur Iahhakob.* 20 Pinguis erit] *hoc est, regio Ascheritanę tribus copiam rerum prestantissimarum efferet & regibus dignarum: eodem quoque spectat Mosche Deut.* 33. 24. *cùm dicit eum pedem suum oleo intingere. Eventum autem vaticinio respondisse apparet ex Iehosch.* 19. *ubi regio Ascheri attribuitur olei aliarumq; rerum optimarum feracissima.* 21 Naphthali est cerva] *Videtur Iahhakob innuere id quod de hac tribu scribitur Iudicum* 4. *cap. & tribus sequentibus: qui-*

erit

erit hæc tribus animi promptitudine & celeritate ad gerendum bellum, quod ſibi Deus commiſerit, comparanda cum cerva a venatoribus dimiſſa. Qui profert] *q.d. neque tamen hæc tribus temerè bella ſuſceptura, ſed pacis & concordiæ ſermonibus erga omnes uſura eſt ſorte ſua contenta: quo etiam Moſche ſpectavit in benedictione ejus, Deut. 33.23.* 22 Ramus fœcundus] *Ioſephum (ex cujus poſteritate duas tribus conſtituit, ut ſuprà 48.5.) cum biſido ramo comparat, id eſt, geminam ex ſe propaginem efferenti, & velut perenni fonte benedictionibus irrigato.* Procedit uterque] *Omnia hæc allegoricè: id eſt, adeò in latitudinem & altitudinem excreſcet, ut murum ſuperet juxta quem ſitus eſt. q.d. utraque ejus tribus ſeſe longè lateq; diffundet: cujus rei complementum vide Iehoſchu, 16. & 17.* 23 Quamvis amaritudine] *Nunc primùm ſpeciatim de Ioſepho agit ſub metaphora jaculatorum & ſcopi: q.d. illi quidem Ioſepho adverſantes (ut fratres, hera ejus, dominus, & tumultuantes præ fame Ægyptii) collimando ad eum velut ſcopum perdere eum conati ſunt, ipſe verò arcu ſimiliter inſtructus conatibus eorum reſtitit, & invictus manſit: arcus autem & robur ejus fuit favor Dei, providentia, & immutabile decretum de amplificando Ioſepho.* 24 A manibus rob.] *humanitus dictum.* Unde fuit paſtor] *id eſt, a Deo ipſo eodem evectus eſt eò-uſque, ut victum Ægyptiis & aliis gentibus ſuppeditaverit, fueritq; Iiſraëlitis lapis perfugii.* 25 A forti Deo] *nunc docet quod ſuprà 48.4. attigerat, nimirum a Ioſepho in filios favorem illum Dei propagatum iri: eo quòd regionem ſunt conſecuturi fœcunditate ſoli, roris pluviæq; abundantia, & aëris clementia præſtantem, ubi & terræ naſcentia feliciter proventura, & jam viventia proſperè actura ſint.* Abyſſi] *id eſt, fontium, rivorum, & pinguedinis ſoli.* Uberum & vulvæ] *id eſt, liberorum & pecudum copia: Metonymiæ ſunt.* 26 Validæ ſunt plus quàm] *Quod ad ſubſtantiam quidem attinet, eædem ſunt: validiores tamen dicuntur, primùm quia ex filiis Iahhakobi nullus excluditur, cùm de filiis Abrahami Iiſchmahhel & nati ex Ketura, de filiis verò Iitzchaki Hheſav hoc promiſſionum genere excluſi ſint: deinde quia multò clarius Iahhakobo revelatæ ſunt, adeò ut potuerit ſingulis filiis ſingulas promiſſæ terræ portiones aſſignare, quales eæ futuræ eſſent diſcernere, & filium deſignare ex quo ſervator mundi Chriſtus erat naſciturus: poſtremò quia non multò pòſt quæ fuerunt procul oſtenſa patribus complementum ſuum erant habitura.* Uſque ad finem] *id eſt, non temporales tantùm, ſed æternæ: conjungit enim ſpirituales promiſſiones cum terrenis, quia hæ illarum erant figuræ, periphraſis eſt perpetuitatis, non diſſimilis illi quæ habetur Pſal. 72. ver. 5. 7. & 17. Pſal. 89. 37. & 38 item Matthæi 5.18. & alibi paſſim.* Sunto in capite] *id eſt, perfundunto Ioſephum, ut abundè fiat earum particeps.* 27 Binjamin lupus] *ingenium Binjaminitarum præmonſtrat tale futurum, ut cum lupo prædam rapiente, lacerante, vorante, & ſuis catulis diſtribuente comparari poſſint: & hiſtoriæ quoq; quæ de Binjaminitis leguntur Judicum 19. uſque ad finem, & 1. Schemuelis a cap. 9. uſque ad 15. eos tales fuiſſe oſtendunt.* Mane comedit prędam, & ad veſp.] *id eſt, totos dies: Synecdoche.* 28 Tribus Jiſraelis] *tribuum mentionem facit Moſche, antequàm Jiſraëlitæ in tribus diſtincti eſſent, ut oſtendat hæc Jahhakobi vaticinia non tam ad perſonas duodecim filiorum, quàm ad totas tribus ex illis orituras pertinere.* Prout erat cujuſque] *id eſt, non ex paterno voto, aut ſingulari aliqua animi ſui affectione, quæ ſingulis filiis optabat protulit, ſed ex Spiritu Dei quæ ſingulis fuerant a Deo decreta pronunciavit, & benedictiones addixit: nam licet tres priores a ver. 3. ad ver. 7. nullam prorſus benedictionem a patre accepiſſe videantur, acceperunt tamen ipſi quoque: tum quia hæreditatem inter fratres ſuos & habitationem habuerunt, tum etiam quia in divino fœdere fuerunt comprehenſi.* 29 Aggregatus fuero] *vide ſuprà 25.8. annot.* 30 In ea ſpelunca] *vide ſuprà 23.9.* 31 Ibi ſepelierunt] *hęc commemorat, ut efficatius illorum animos ab Ægypto, ubi erant, ad promiſſam terram revocet, ut Joſepho nominatim fecerat ſuprà 48.7. De Ribkæ autem & Leæ morte atque ſepultura, nihil uſquam alibi legitur.* 33 Recipiens pedes] *hinc apparet eum, cùm Dei præconem benedicens filiis ageret, pedibus demiſſis in lecto conſediſſe, ut ſaltem ea ratione, quia ſtare præ imbecillitate non poterat, honorem Dei verbo quod pronunciabat exhiberet, ut annotavimus ſuprà 47.31. Sic legimus obſervatum infrà Num. 23.22. Judic. 3.20. & 2. Regum 23.2. & 2. Chron. 34.31. & Nechemjæ 8.6.*

Caput L.

Jahhakob mortuus Joſephi juſſu aromatibus conditur, diu ad Ægyptiis defletur, & regis permiſſu a Joſepho & fratribus, comitantibus regni proceribus, in Cenahhanæam delatus ſepelitur. Joſeph fratres de commiſſo in ſe facinore ſollicitos benignè conſolatur, eiſq; neceſſaria omnia promittit: poſtremò viſis ex ſe abnepotibus, cùm de transferendis ſuis oſſibus cognationi ſuæ præcipiſſet, moritur: ejuſq; corpus aromatibus conditum aſſervatur.

1 TUNC ruens Joſeph ſuper faciem patris ſui, flevit ſuper eum, & oſculatus eſt eũ.

2 Cumq; præcepiſſet Joſeph ſervis ſuis medicis ut aromatibus condirent patrem ſuum, ' aromatibus condierunt medici Jiſraëlem.

3 Et impletis ei ' quadraginta diebus (nam ita impleri ſolent dies eorum qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Ægyptii ſeptuaginta diebus.

4 Cùm autem præteriiſſent dies fletus ejus, allocutus eſt Joſeph ' familiam Parhhonis, dicendo, ſi nunc inveni gratiam in oculis veſtris, loquimini quæſo [a] apud Parhhonem, dicendo:

5 Pater meus adjuravit me dicendo, ecce ego [b] brevi moriturus ſum, in ſepulchro meo ' quod fodi mihi in regione Cenahhani, ibi ſepelito me: nunc itaque aſcendam quęſo, & ſepeliam patrem meum, deinde revertar.

[a] Heb. *in aures Parhhonis.*
[b] Heb. *morior.*

6 Cui dixit Parhho, aſcende & ſepeli patrem tuum, quemadmodum adjuravit te.

7 Aſcendit itaque Joſeph ad ſepeliendum patrem ſuum: aſcenderúntque cum eo ' omnes ſervi Parhhonis, ' ſeniores familiæ ejus, & ſeniores omnes terrę Ægypti:

8 Præterea tota familia Joſephi & fratres ejus ac familia patris ejus: tantummodò parvulos ſuos & greges ſuos & armenta ſua reliquerunt in terra Goſchenis.

9 Denique aſcenderunt cum eo tum currus tum equites, adeò ut eſſet exercitus ille [c] numeroſus valde.

10 Cùm autem veniſſent uſque ad aream quandam [d] ſeptam cynoſbatis, quæ eſt ad vadum Jardenis, planxerunt ibi planctu magno & gravi valde: [e] inſtituit enim patri ſuo luctum ſeptem diebus.

[c] Heb. *gravis*
[d] Heb. *cynoſbati, ut infrà 11.*
[e] Heb. *fecit.*

11 Qua-

11 Quapropter videns incola ejus regionis, populus Cenahhanęus, luctum illum in ea area cynosbatis septa, dicebant, luctus gravis hic *est* Ægypto: idcircò vocavit nomen illius *area*, luctus Ægypti, quæ *est* ad vadum Jardenis.

12 Facientes ergo filii ejus ei, [f] prçcisè quemadmodum præceperat eis,

[f] Heb. *sic, quē admodum.*

13 Deportaverunt eum filii ejus in regionem Cenahhani, & sepeliverunt eum in spelunca agri Macpelæ, quam emerat Abraham cum ipso agro in possessionem sepulchri ab Hhephrone Chittço, e-regione Mamræ.

14 Deinde reversus est Joseph in Ægyptum, ipse & fratres ejus, & omnes qui ascenderant cum eo ad sepeliendum patrem ejus, postquam sepelivit patrem suum.

15 Videntes autem fratres Josephi mortuum esse patrem suum, dicebant, fortassis intestino odio prosequitur nos Joseph, & omnino rependet nobis totum illud malum quod intulimus ei.

16 Ideoq; amandarunt *aliquos* ad Josephum, qui dicerent, ' pater tuus ' præcepit ante mortem suam, dicendo,

17 Ita dicetis Josepho, obsecro, condona nunc defectionem ' fratrum tuorum & peccatum eorum, quòd malum intulerunt tibi, nunc inquam condona quæso defectionem ' servorum Dei patris tui: sed flebat Joseph ' cùm illi alloquerentur se.

18 ' Deinde adeuntes etiam fratres ejus procciderunt ante faciem ejus, ac dixerunt, ecce nos tibi in servos.

19 Dixit verò ad eos Joseph, ne timeatis: nam ' an loco Dei *sum* ego?

20 Vos quidem cogitaveratis contra me malum, *sed* Deus cogitavit illud in bonum *convertere*, ut faceret sicut *est* die hoc, conservando in vita populum multum.

21 Nunc itaque ' ne timeatis, ego sustentabo vos & parvulos vestros: ita consolatus est eos, & locutus [g] que *erant* eis cordi.

[g] Heb. *secūdum cor eorum: vide suprà* 34. 3.

22 Sic habitavit Joseph in Ægypto, ipse & familia patris ejus: vixitq; Joseph centum decem annos.

23 ' Et vidit Joseph ab Ephrajimo *natos* abnepotes: etiā filii Maciris filii Menaschis nati sunt, *& educati* ' super genua Josephi.

24 Tum dixit Joseph ad fratres suos, ego [h] brevi moriturus sum: ' Deus autem [i] omnino visitabit vos, & faciet ut ascendatis ex hac terra in regionem illam quam [k] juramento dedit Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

[h] Heb. *morior, ut suprà* 48. 21.
[i] Heb. *visitando visitabit, ut* 25.
[k] Heb. *juravit, ut ver.* 25.

25 Adjuravitq; Joseph filios Jisraëlis dicendo, omnino visitabit Deus vos, adjuro ut deportetis ossa mea hinc.

26 Deinde mortuus est Joseph natus centum decem annos, quem cùm medici condivissent aromatibus, ' repositum in quadam arca servaverunt Jisraëlitæ in Ægypto.

ANNOTATIO.

2 Aromatibus condirent] *ex regionis more, ut & sequentia: vide Herodotum lib. 2. & Plinium lib. 11. natur. hist. cap. 27. hunc autem morem Jisraëlitę secum in promissam terram detulerunt, quo in Regum illustriumq́ virorum cadavera usi sunt: ut 2. Chron. 16. 14. & 21. 16. & in Evangelica historia de sepultura Christi.* 3 Quadraginta diebus] *videlicet ut conditurae vis ad omnes cadaveris partes penetraret.* 4 Familiam parhhonis] *non quòd e gratia Regis excidisset, sed quia pullatus erat & versabatur in luctu ipse cum tota cognatione sua: ideò Ægyptiis utitur intercessoribus. non enim solebant pullati apparere coram Rege, Ester. 4. 2.* 5 Quod fodi] *frequenter in usu fuit, ut homines dum vivebant sibi sepulchra pararent, ut apparet ex 2. Chro. 16. 14. Jeschahhjæ. 22. 16. & Matth. 27. 60. idem fecisse Jahhakobum hic commemorare voluit Joseph, ne Jahhakob odio regionis inductus de se transferendo statuisse Ægyptiis videretur.* 7 Omnes servi] *id est, aulicorum bona pars: synecdoche.* Seniores] *id est, primates, ut senatores, consiliarii, præfecti.* 16 Pater tuus] *quod a Josepho petunt, tribus argumentis exorare conantur: primū est patris voluntas atq́ precatio.* Præcepit] *nobis videlicet ut suis verbis tecum ageremus.* 17 Fratrum tuorum] *secundum argumentum a fraterna sanguinis necessitudine.* Servorum Dei] *tertium argumentum a communi religione.* Cùm illi] *nam ut instructi argumentis venerant, ita haud dubiè præmeditatam habebant orationem, ut re & verbis Josephum permoverent, ut illud uitarent, quod non poterat pius Josephi animus sola facti commemoratione non graviter affici.* 18 Deinde] *cùm videlicet intellexissent quid ab intercessoribus factum.* 19 An loco Dei] *vide suprà anno. 30. 2. sensus est, non est meum mutare divinum decretum, & vobis nocere quibus Deus prodesse voluit, servi Dei estis ut suprà vers. 17. & ego sum: quapropter ejus consilium utrique spectemus.* 21 Ne timeatis] *a metu vindictæ eos liberat hac conclusione, & in certam spem continuandæ beneficentiæ erigit.* 23 Et vidit] *hic incipit apparere quod Jahhakob prædixerat supra. 48. 19. Ephrajimum fore maeorem fratre.* Super genua] *id est, excepti gremio Josephi, ut parvuli solent.* 24 Deus autem] *respicit promissionem factam Abrahamo suprà 15. 14. & renovatam Jahhakobo patri suo suprà 46. 5.* 26 Repositum in] *ut a migrantibus deportaretur Schecemum: vide Jehoschu. 24. 32.*

SECUN-

SECUNDUS LIBER MOSCHIS, SIVE Exodus.

SECUNDUS *liber Pentateuchi duram populi Dei servitutem, admirandam liberationem, divinæ Legis promulgationem, denique res centum quadraginta duorum annorum spatio a morte Josephi usq; ad erectum tabernaculum gestas complectitur:*

A morte Josephi ad nativitatem Moschis.	ann.	60.	
A nato Moschæ ad exitum ex Ægypto	ann.	81.	Exod.7.10.
Ab exitu ex Ægypto ad erectum tabernaculum.	ann.	1.	Exod.40.17.

CAPUT I.

Ægyptii sibi a Jisraëlitis numero & viribus auctis metuunt, ne insurgant in se aut se deserant: ideoq; novi Regis consilium sequentes dura eos servitute premunt, eorumq; masculos infantes tum privatim tum publicè tollendos esse e medio decernunt.

1 TQUE hæc *quidem sunt* nomina filiorum Jisraëlis, qui venerant in Ægyptum (venerant *autem* cum Jahhakobo quisque cum familia sua)
2 Reuben, Schimhon, Levi, & Jehuda,
3 Jissascar, Zebullun, & Binjamin,
4 Dan, & Naphtali, Gad, & Ascher.
5 Erantq; omnes animę, egressi e femore Jahhakobi, septuaginta animæ; cum Josepho *qui* erat in Ægypto.
6 Cùm autem mortuus esset Joseph, omnesq; fratres ejus, & tota ætas illa:
7 Ita filii Jisraëlis fructificaverant & abundè progenuerant, augebanturq; & corroborabantur quàmplurimùm, ut terra illa impleretur ipsis.
8 Quapropter existens Rex novus super Ægyptum, qui non agnoscebat Josephum,
9 Dixit ad populum suum, ecce populus filiorum Jisraëlis numerosior & potentior *sit* nobis:
10 Agedum, sapienter nos geramus adversus illum, ne augescat, sitq; siquando inciderint [a] *occasiones* belli ut adiungens se ipse quoque inimicis nostris pugnet contra nos, vel ascendat ex hac terra.
11 Constitutis itaque super eum præfectis angariarum, qui affligerent eum oneribus suis: ædificavit populus Jisraëlis urbes armamentariorum Parhhoni, Pithomum & Rahhamsesum.
12 Sed prout affligebant eum, ita augescebat & ita erumpebat [b] *in multitudinem*, adeò ut distæderet *Ægyptios* propter filios Jisraëlis:
13 Quamvis cogerent Ægyptii filios Jisraëlis servire per sæviciam,
13 Et amaram efficerent vitam eorum per servitutem duram, *occupantes* in luto, & in lateribus, & in omni servitute rustica, [c] preter omnem servitutem ipsorum quam exigebant ab iis per sçvitiam.
15 Quamobrem alloquens Rex Ægypti illas quæ obstetricabantur Hhebræis, quarum uni nomen *erat* Schiphra, nomen verò alteri Puhha,
16 Dixit, obstetricando mulieribus Hhebræis, cùm inspicietis in sellas parturientium: si filius fuerit, enecate illum, sin filia fuerit, ea vivito.
17 Sed timuerunt obstetrices illæ Deum ipsum, neque fecerunt quemadmodum edixerat eis Rex Ægypti: nam vivos conservabant natos.
18 Votante autem Rege Ægypti obstetrices illas, & dicente eis, quare fecistis rem hanc, quòd vivos conservastis natos?
19 Dixerunt obstetrices illę ad Parhhonem, quia Hhebrææ non *sunt* sicut mulieres Ægyptię: sunt enim vividæ, *ideò* cùm nondum venit ad eas ulla obstetrix, iam pepererunt.
20 Jdcircò benefecit Deus obstetricibus illis, cùm augeretur populus ille & corroborarentur valdè:
21 Fuit verò, quia timuerant obstetrices illæ Deum, & perficiebat ipsis *natis* familias:
22 Ut prçciperet Parhho toti populo suo, edicendo, omnem horum filium qui nascetur in rivum ipsum projicite, omnem verò horum filiam vivam conservate.

a *Eclipsis cõjugati, ut Gen.18.21.*

b *Eclipsis, Gene.30.29. & 43.*

c Heb. *cum omni servitute, qua serviebant* sibi *per eos.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Atque hæc] *quod prius scripserat Gen. 46. hic repetit Mosche, primùm ut illustrius appareat complementum promissionis factæ Jahhakobo, ibidem: deinde ut intelligatur occasio, qua moti sunt Aegyptii ut contrà Jisraëlitas consilia inirent, quæ post describuntur.* 5 Egressi] *ut disertè excipiat uxores Jahhakobi atque filiorum, sicut nominatim excepit Gen. 46. 26.* Cum Josepho] *& natis ex eo: synecdoche.* 6 Tota ætas illa] *adnumeratis etiam Aegyptiis.* 8 Non agnoscebat] *vel ignorans (natus videlicet & ad regnum evectus post mortem Josephi) vel de-industria memoriam abjiciens.* 11 Præfectis angariarum] *qui non una, sed multis rationibus extraordinariis servilia ab eis officia extorquebant.* Affligerent] *ut vires eorum frangerent: sic imprudentes implent quod Deus Abramo prædixerat Gen. 15. 13.* Pithomum] *id est, Tanin.* Rahhamsesum] *id est, Pelusium, diversum a Ramesseso, de quo Gen. 47. 11.* 13 Cogerent] *declarat angarias quibus premebant eos.* 14 Præter omnem] *hoc est, præter servitutem eámq; rigidissimam, quam in privatis suis negotiis ab eis exigebant.* 15 Illas quæ obstetricabantur] *plures quidem fuisse in tanto populo verisimile est: sed hæ duæ reliquit videntur fuisse præfectæ: alioquin nihil potuisset Rex hoc mandato efficere.* 19 Dixerunt] *Certum est ex vers. 17. obstetrices infantibus vitam conservasse, quia timebant Deum: jam vero quod Regi respondent, si verum est (quod magis probamus) Hhebrææ de mandato Regis aut verbo aut alia significatione certiores factæ antè pariebant quàm eas vocarent: sin autem falsum, callidè verum tegunt metu regis, & causam a se in matres infantum derivant, gravius malum minore redimentes.* 21 Perficiebat] *id est, ita illis adderat ut ad justam ætatem pervenirent, & familias ex se procrearent.* 22 Ut præciperet] *Sensus est, cùm neque labores & molestiæ procreationem liberorum minuerent, neque obstetrices clàm natos eorum tollerent, in apertam tyrannidem prorupit, & immane de submergendis pueris decretum promulgavit.*

CAPUT II.

Moschis nativitas, admirabilis in summo discrimine conservatio, educatio, exilium, & conjugium ejus describitur: deinde mors Parhhonis, Jisraëlitarum gemitus, Deiq; erga eos clementia ac fides commemoratur.

1 ABIENS autem * quidam ex familia Levi, duxerat * filiam Levi.

2 Concepitq; mulier illa & peperit filium: quæ videns eum esse * a bonâ *formâ*, abscondit eum tribus mensibus.

3 Sed * cùm non posset amplius abscondere eum, * accipiens ei arcam scirpeam oblivit illam bitumine & pice: & impositum illi eum puerulũ exposuit * in alga * juxta ripam cujusdam rivi:

4 Collocavitq; sororem ejus procul, ad cognoscendum quid fieret eo.

5 * Descendens autem filia Parhhonis ut lavaret se ad rivum illum, cum puellæ ejus deambularent secundum rivum illum, vidensq; arcam illam inter algam illius, misit ancillam suam quæ accepit eam,

6 Eaq; aperta videt ipsum puerulum (ecce autem puer flebat) & miserta illius dixit, ex natis Hhebræorum hic *est*.

7 Tum dixit soror illi * ad filiam Parhhonis, an ibo vocatum tibi mulierem nutricem ex Hhebræis, quæ lactet tibi hunc puerulum?

8 Dicente verò filia Parhhonis, i, abiens illa adolescentula vocavit matrem ipsius pueruli.

9 Cui dixit filia Parhhonis, abducens puerulum hunc lactato eum mihi, & ego dabo mercedem tuam: * sic accipiens mulier illa puerulum illum, lactavit eum.

10 Cùm autem crevisset ille puerulus, adduxit eum ad filiam Parhhonis, cui erat filii loco: vocavitq; nomem ejus b Moschen, quia dicebat, ex aquis enim extraxi eum.

11 Erat autem diebus illis cúm creverat Mosche, ut * exiret ad * fratres suos & aspiceret onera eorum: cumq; videret virum Aegyptium percutientem virum Hhebræum e fratribus suis,

12 Et respiciens huc illuc videret neminem adesse, * percussit Aegyptium illum, & abscondit eum in arena.

13 Deinde exiens die postero, cùm ecce duo viri Hhebræi contenderent, dixit * iniquo, cur percutis proximum tuum?

14 Qui dixit, quis constituit te in virum principem & Judicem super nos? an occidere me c cogitas, sicut occidisti Aegyptium illum? idcircò timuit Mosche, quia dicebat, profectò innotuit res ista:

15 Audiens verò Parhho * rem istam, quærebat ut interficeret Moschen: sed fugit Mosche metu Parhhonis ut habitaret in terra Midjanis, & * sedit ad quendam puteum.

16 * Præsidi autem Midjanitarum septem erant filiæ: quæ advenientes hauriebant *aquam* & implebant aqualiculos illius *putei*, ut adaquarent greges patris sui.

17 Supervenientibus veró pastoribus quibusdam & abigentibus eos, surgens Mosche defendit eas, & adaquavit greges * eorum.

18 Cùm itaque rediissent ad Rehhuelem * patrẽ suum, dixit, quare tam d citò rediistis hodie?

19 Quæ dixerunt, quidam Aegyptius eripuit nos e manu quorundam pastorum: etiámque e abundè hausit nobis & adaquavit ipsos greges.

20 Tum dixit ad filias suas, at ubi *est* ille? quàobrem reliquistis virum illum? vocate eum ut sumat cibum.

21 Acquievit tandem Mosche ut maneret cum hoc viro: qui dedit Tzipporam * filiam suam Moschi *uxorem*.

22 Cùmque peperisset filium, vocavit *Mosche* nomen ejus f Gerschomum dicebat enim, peregrinus sum, in terram alienam *pulsus*.

23 Fuit autem diebus illis, * qui multi *fuerunt*, cúm * mortuus esset Rex Aegypti, ut suspirarent filii Jisraëlis * præ servitute illa & vociferarentur: & * eorum clamor præ servitute illa ascenderet ad Deum ipsum.

24 Quamobrem * audiens Deus gemitum eorum, & recordatus Deus * fœderis sui cum Abrahamo, cum Jitzchako, & cum Jahhakobo,

25 * Respexit Deus filios Jisraëlis, & * cognovit Deus.

a Heb. *bonus: ut Gene. 6. 2*

b *id est, extractum: paronomasia.*

c Heb. *dicis, nimirum in corde.*

d Heb. *festinastis redire.*

e Heb *hauriendo hausit.*

f. *id est. peregrinum pulsum: composita voce ex peregrinatione & peregrinationis causa.*

ANNOTATIO.

1 Quidam] *cujus nomen est Hhamram, uxoris verò Jocebed, infrà.6.20.& Num.26.59.* Filiam Levi] *ex ipso Levi genitam. Num.26.58. ideò infrà 6.20 mariti amita dicitur. fuit enim Hhamram Kehathi filius, & uxor ejus Jocebed Keathi soror, infrà 6.18. quod matrimonii genus deinde interdictum est lege, Levit.18.12.* 2 Bona forma] *hoc est, divinitus venustus. Act.7.20.& Hebr.11. 23. quod præter naturalem στοργὴν reddebat matrem diligentiorem ad vitam ejus procurandam, & filiam quoque Parhhonis movit ut eum inventum curaret sibi educandum, & pro filio haberet.* 3 Cùm non posset] *tum propter diligentem inquisitionem a Rege institutã, tum propter vicinos Ægyptios: mixti enim habitabant, ut infrà 3. 22.* Accipiens] *sperabat enim hac ratione sine parentũ periculo servatum iri: hoc enim consilium divinitus fuisse immissũ eventus ipse declarat.* In alga] *ne nimis undis & ventis agitaretur.* Juxta ripam] *ut eo facilius ab aliquo reciperetur.* 5 Descendens] *alio quidem consilio, sed tamen Deo impulsore, ut expositum infantulum reciperet.* 9 Sic accipiens] *ita divinitus filius matri curandus datur citra utriusque periculum.* 11 Exiret] *internà vocatione Dei, in dies recognoscens fratres suos, & ad futuram liberationem se comparans, Act.7.22.* Fratres suos] *Jisraëlitas, e quorum genere erat.* 12 Percussit] *id est, occidit jam quadragenarius, nec temerè, sed certò persuasus de vocatione sua, Act.7.25.* 13 Iniquo] *id est, ei qui causam agebat malam: nimirum ut ad pacem eos compelleret, Act.7.26.* 15 Rem istam] *hujus exprobrationem de cæde a Mosche commissa, Act.7.29.* Sedit] *ex longiore fuga in tuto se recreans.* 16 Præsidi] *vide in Gen.41.45.* 17 Eorum] *id est, omnium, puellarum & pastorum.* 18 Patrem] *id est, avum, ut apparet ex Num.10. 29. Hebræis enim ut nepotes nomine filiorum, ita nomine patrum avi & majores continentur: sic neptes dicuntur filiæ, ver.20.* 21 Filiam] *neptem filii sui Jithronis filiam, infrà.3.1.* 23 Qui multi] *quadraginta ferè anni: tamdiu enim apud socerum mansisse apparet ex collatione. Act.7. 23. cum Exod.7.9. quod disertè exprimitur. Act.7.30.* Mortuus esset] *ac proinde liber esset Moschi in Ægyptum redditus, infrà.4.19..* Præ servitute] *quæ etiam illo Rege mortuo durabat.* Eorum clamor] *id est, maximè clamarent præ maxima servitute: gravis enim afflictio sensum peccatorum (quæ eis erant afflictionis causa) in eis excitavit, & ad implorandam Dei misericordiam movit: vide Num.20.16.* 24 Audiens] *humanitus dictum ex judiciorum formula.* Fœderis sui] *Gen.15.13.& 46.4.* 25 Respexit] *illos recognoscens ad fœdus suum pertinere, ut fœderatorum filios.* Cognovit Deus] *de causa, & statuit quod proximo capite explicat, & sequentibus exequitur.*

CAPUT. III.

Mosche expressè a Deo vocatur in liberatorem populi, de ratione qua tum apud Regem, tum apud Jisraëlitas agat instruitur: & de voluntate Dei contra adversantem Ægyptum, ac felice hujus legationis eventu præmonetur.

1 MOSCHE enim pascens gregem Jithronis soceri sui Præsidis Midjanitarum, cùm abducto grege illo post quoddam desertum, venisset ad montem ipsum Dei [a] Chorebum:

2 Apparuit Angelus Iehovæ ei in flamma ignis e medio cujusdam rubi: cumq; aspiceret, ecce rubus ille ardebat igne, nec tamen rubus consumebatur.

3 Itaque dicebat Mosche, divertam nunc ut videam visionem istam magnam, quare non comburatur rubus iste.

4 Videns autem Jehova ipsum divertere ad aspiciendum, inclamavit eum Deus e medio illius rubi, dicens, Mosche Mosche, qui dixit, ecce me.

5 Tum dixit *Deus*, ne appropinques huc: extrahe calceamenta tua e pedibus tuis, nam locus in quo stas, terra sancta est.

6 Deinde dixit, Ego *sum* Deus patris tui, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi: quapropter abscondit Mosche faciem suam (nam timebat) ne intueretur deum ipsum.

7 Cui dixit Jehova, [b] probè vidi afflictionem populi mei qui *est* in Ægypto, & clamorem eorum ab exactoribus ejus audivi: quin cognovi [c] dolores ei *allatos*.

8 Ideò descendi ut liberem eum e manu Ægyptiorum, & educam eum e terra illa in regionem bonam & amplam: in regionem affluentem lacte & melle, in locum Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Perizzæi, & Chivvæi, & Jebusæi.

[a] *id est, sic-cum, qui proprie Sinai, id est, rubi dicitur, ab hac visione. infrà 19.1.*

[b] Heb. *videndo vidi.*

[c] Heb. *Dolores ejus.*

9 Nunc itaque, ecce clamor filiorum Jisraëlis pervenit ad me, atque etiam vidi oppressionem, qua Ægyptii opprimunt eos:

10 Nunc inquam adesdum, ut mittam te ad Parhhonem: deinde educito populum meum filios Jisraëlis ex Ægypto.

11 Dicenti verò Moschi ad Deum ipsum, quis *sum* ego, ut eam ad Parhhonem, & ut educam filios Jisraëlis ex Ægypto?

12 Dixit, *Fac*, nam ero tecum, & hoc ipsum esto tibi signum, quòd ego miserim te: cùm eduxeris populum illum ex Aegypto, servietis Deo juxta montem hunc.

13 Dixit autem Mosche ad Deum, ecce me veniente ad filios Jisraëlis, cùm dixero eis, Deus patrum vestrorũ misit me ad vos: si dicerent mihi, quod *est* nomen ejus? quid dicere illis?

14 Dixit itaque Iehova ad Moschem, [d] Eheje, quia ero: dixitq;, ita dices filiis Jisraëlis, Eheje misit me ad vos.

15 Edixitq; iterum Deus Moschi, sic dicito filiis Jisraëlis, Jehova Deus patrum vestrorum, Deus Abrahami, Deus Jitzchachi, & Deus Jahhakobi misit me ad vos: hoc *est* nomen meum in seculum, & hoc memoriale meum [e] in omnem ætatem.

16 I & congregatis senioribus Jisraëlis dicito ad eos, Jehova Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abrahami Jitzchaki & Jahhakobi, dicendo, [f] omnino rationem habeo vestri, & ejus quod fit vobis in Aegypto.

17 Quapropter dico, deducã vos ex afflictione Aegypti in regionem Cenahhanæi & Chittæi &

[d] *id est ero, vel sum: futurum enim pro continuo tempore ac præsente usurpatur.*

[e] Heb. *ætatis ætatis.*

[f] Heb. *visitando visitavi vos, & id quod, &c.*

& Emorçi & Perizzçi & Chivvçi & Jebusæi, in regionem affluentem lacte & melle.

18 Sic auscultabunt voci tuæ: deinde accedens tu & seniores Jisraëlis ad Regem Ægypti, dicetis ad eum, Jehova Deus Hebræorum * obviam factus est nobis: nunc itaq; abire nobis liceat quęsumus * itinere trium dierum in illud desertum, ut sacrificemus Jehovę Deo nostro.

19 Ego autem * novi *fore* ut nolit permittere vobis Rex Ægypti ut abeatis, ne quidem manu forti *pressus*:

20 Sed cùm extendens manum meam percussero Ægyptum omnibus * mirabilibus meis quę facturus sum in medio ejus, tum demum dimittet vos.

21 [g] Reddam verò gratiosum popu'um illum in oculis Ægyptiorum: eritq; cùm abibitis, ut non abeatis vacui.

22 * Petet enim unaquæque a vicina sua & ab hospita dom[9] suæ supellectilia argētea & supellectilia aurea & vestimēta, quæ imponetis filiis vestris & filiabus vestris: ita spoliabitis Ægyptū

g Heb. *dabo. vero gratiā hujus populi*

ANNOTATIO.

1 Jithronis] *sive Chobabi* Num. 10.29. *&* Judic. 4.11. *filii Rehhuelis, ut suprà annotatum est* 2.18. Montem Dei] *ita dictum, cùm propter visionem hanc, tum etiam quia in eum descendit Deus legem laturus populo, infrà* 19. 3 Comburatur] *id est, absumatur.* 4 Jehova] *Christus angelus Jehovæ, ver.* 1. *vide in Genes.* 48.16. 5 Extrahe calceam.] *idem mandatur Jehoschu.* 6.3. *Simplicissima hujus ceremoniæ ratio videtur esse, ut pedum nuditas religionem animo incuteret.* Terra sancta] *ob præsentiam Dei sanctificantem, qua abeunte loci sanctitas tollebatur.* 6 Ego sum Deus] *ita se a fictitiis diis discernit, fœderisq; cum patribus initi memoriam renovat, unde pendet populi, quæ hîc agitur, liberatio.* Nam timebat] *duæ sunt hujus timoris causæ, conscientia mali nostri, exemplo Adami & Petri, Genes.* 3.10. *& Lucæ* 5.8. *& majestatis Dei sublimitas, ad cujus præsentiam Angeli ipsi faciem obvelant, Jescha.* 6.2. 8 Descendi] *id est, jam adsum: humanitus dictum, ut Genes.* 11.7. Liberem] *secundum promissionem, Genes.* 15.14. *&* 46.4. Bonam] *ex promissione, Genes.* 13.15. Affluentem] *id est, commendabilem copia præstantiaq; proventuum: hyperbole.* 9 Nunc itaque] *Finis præsentis visionis atque colloquii, ut Mosche denuò divinitus se jamjam ad populum Dei liberandum vocari intelligat.* 11 Quis sum] *Prima objectio Moschis, qua provinciam detrectat a persona sua, & a negotii gravitate.* 12 Ero tecum] *unico responso utramque difficultatem tollit, q.d. sufficientia tua erit a me, cui nihil est nimis arduum.* Hoc ipsum] *id est, hæc ipsa visio rationem naturæ superans. alii aliter exponunt, sed hoc videtur simplicissimum.* Servietis Deo] *finem ostendit hujus liberationis quē spectat Deus, ut liberatos a servitute terrena devinciat ut sibi serviant: quod futurū promittit designato & præfinito loco, ubi rationem declaraturus est qua sibi serviant.* 13 Quid dicerem] *Altera objectio, qua ne de nomine quidem mittentis posse Jisraëlitas a se confirmari queritur.* 14 Eheje] *hoc nomine se cognoscendum proponit ab æterna essentia sua, qua ab omnibus quę sunt in cœlo terra & infrà terram discernitur: quod explicatur Hebr.* 13.8. *& Apoc.* 1.8. *qui est fuit & futurus est, heri & hodie & in perpetuum. Sic instruit Moschen, ut vocationis & missionis suæ fidem apud Jisraëlitas comparet, prædicando æternitatem mittentis conjunctam omnipotentia. Hebręum autem Eheje tanquam proprium retinuimus, quia ut proprium nomen eodem ver. paulò post subjicitur.* 15 Jehova] *hoc quoque nomen essentiæ proprium denotat æternitatem illius, & originem ac vim efficiendi ut sint quęcunque sunt: hoc autem subjungit præcedenti, quia usitatius & magis notum est.* Hoc est] *nimirum quòd me dixi esse Eheje, Jehovam, & Deum patrum vestorum.* 16 I & congr.] *vocatum instruit qua ratione obiturus sit legationem.* Senioribus] *officio, ut passim in Scripturis accipitur, hoc est, iis qui vel gubernatione vel doctrina reliquis præsunt. hi primùm fuerunt conveniendi, ut per eos multitudo compararetur ad divina mandata utiliter a Mosche audienda, & ut Parhhonem nomine Dei totiùsque populi convenirent.* 18 Obviam factus] *Paralepsis, reticet enim quid qua ratione mandaverit, supplendum tamen ex petitione sequente, & infrà* 5.3. *q.d. nobis nihil de hac re cogitantibus Deus noster obviam factus severè mandavit, ut hinc exiremus ei sacrificatum, cessantibusque interminatus est pestem aut gladium.* Itinere trium] *nullum est in petitione mendacium: sed partem consilii sui Deus tyranno aperit, ut fiat inexcusabilis, partem celat, quia liberrimus est, ut Deuter.* 2.28. *Sic Schemuelem instruit* 1. *Schemu.* 16.2. *&* 3. *& loquitur Paulus Act.* 23.6. 19 Novi] *hac prædictione præmunit eos, ne repulsam insperatò passi animum abjicerent.* 20 Mirabilibus] *decem plagis, quæ sequentibus cap. explicantur.* 22 Petet] *nec vitiosa fraus, nec furtum hîc intervenit: nam Deus rerum omnium dominus, pro voluntate sua, rerum suarum usum quibus vult concedit, & in quos vult transfert: his autem convenit cum promissione facta Abrahamo Genes.* 15.14.

CAPUT. IIII.

Mosche rursus impositum sibi munus diversis subterfugiis detrectat, miraculis tandem, opis divinæ promissione, objurgatione, adjunctione fratris illud voluntati Dei acquiescens suscipit: deinde uxorem liberosque reducens ad socerum, in itinere propter neglectam filii circumcisionem a Deo sistitur, nec nisi illo circumciso dimittitur: tum impetrata a socero venia, cum fratre legationem prodigiis apud Jisraëlitas confirmatam feliciter obit.

1 * TUNC respondens Mosche dixit, at ecce non credituri sunt mihi, neque auscultaturi voci meę: sed dicent, non apparuit tibi Jehova.

2 Dixit autem ad eum Jehova, quidnam est in manu tua? quo dicente, baculus.

3 * Dixit, abjice eum in terram, cumq; abjecisset eum in terram, [a] conversus est in serpentem: fugiebatq; Mosche [b] metu ejus.

4 Sed dixit Jehova ad Moschen, extēdens manum

a Heb. *fuit in serpentem*
b Heb. *a facie ejus.*

num tuam apprehende caudam ejus: cumque extensa manu sua apprehendisset eum, conversus est in baculum in manu ejus.

5 ' Ut credant, *inquit*, apparuisse tibi Jehovam Deum patrum suorum, Deum Abrahami, Deum Jitzchaki, & Deum Jahhakobi.

6 Deinde rursus dicente Jehova ei, infer nunc manum tuam in sinum tuum: intulit manum suam in sinum suum, cumque eduxisset eam, ecce manus ejus leprosa, ' *alba* sicut nix.

7 Dicente verò, refer manum tuam in sinum tuum, retulit manum suam in sinum suum: cumq; eduxit eam e sinu suo, ecce ' restituta est ut *reliqua* caro ejus.

8 ' Hoc esto, inquit, si non crediderint tibi, neque auscultaverint voci & signo priori, ut credant voci & signo alteri.

9 Esto quoque, si non crediderint etiam duobus signis istis & non auscultaverint voci tuæ, ut accipiens de aquis alicujus rivi effundas in aridam: tunc convertentur aquę illæ quas acceperis e rivo, convertentur in sanguinem in ipsa arida.

10 Dixit verò Mosche ad Jehovam, [c] *attende* ad me domine, ' non sum vir [d] facundus, neque [e] unquam anteà fui, ne quidem ex quo locutus es cum servo tuo: sed [f] impedito ore & impedita lingua sum.

11 Tum dixit Jehova ad illum, ' quis statuit os homini? aut quis statuere potest mutum aut surdum, aut [g] sensibus valētem aut cæcum? nōnne ego *qui sum* Jehova?

12 Nunc itaque i, & ego adero ori tuo, & docebo te quæ loqui te convenit.

13 Dicente autem *illo, attende* ad me Domine: ' mitte quæso [h] per eum *quem* mittere te convenit:

14 Accensus irâ Jehova contra Moschen, dixit, ' annon Aharon Levites frater tuus est? scio illum [i] omnino valere eloquio: adeoque ecce ipse prodiens obviam tibi, ' quando videbit te lætabitur [k] cum animo suo.

15 Itaque alloquitor eum & ' inserito hæc verba ori ejus: de me autē, adero ori tuo & ori ejus, & docebo vos quæ facere vos conveniet.

16 Nam alloquetur ipse pro te populum: eritq; ut ipse sit tibi ' vice oris, tu verò sis ei ' vice Dei.

17 Baculum autem istum accipito in manu tua, quo edas signa illa.

[c] *vide Gen. 43.20.*
[d] *Heb verborum.*
[e] Heb. *etiam ab heri, etiā a nudius tertio.*
[f] Heb *gravis ore & gravis lingua,*
[g] *Hebræa vox significat auditu valentē & visu, cui præcedens & sequens privativè opponuntur.*
[h] Heb. *per manum illius quem. manus commune multarum actionum instrumentum sæpe adhibetur ad instrumentum significandum, etiam ubi nihil opus est administratione manus: Synecdoche, ut infrà 9 35.*
[i] Heb. *quod eloquendo eloquitur ipse.*
[k] Heb. *in corde suo.*

18 Abiens igitur Mosche reversus est ad [l] Jetherum socerum suum, dixitq; ei, eam quæso, & revertar ad fratres meos qui sunt in Ægypto, ut videam an adhuc vivant ipsi: & dixit Jithro Moschi, abi cum pace.

19 Cumq; edixisset Jehova Moschi apud Midjanitas, i revertere in Ægyptum, mortui enim sunt ' omnes homines illi qui quærebant animam tuam:

20 Accipiens Mosche uxorem suam & filios suos, ' imposuerat eos asino, ut reverteretur *ipse* in terram Ægypti: acceperatq; Mosche ' baculum ipsum Dei in manu sua.

21 Dixerat quoq; Jehova ad Moschen, quandoquidem proficisceris ut revertaris in Ægyptum, ' vide ut omnia illa prodigia quæ posuero in manu tua, facias coram Parhhone: sed ego ' obfirmabo cor ejus, ut nolit dimittere populum illum.

22 ' Tandem dices ad Parhhonem: sic dicit Jehova: ' filius meus, ' primogenitꝰ meus *est* Jisraël.

23 Sed cùm edicerem tibi, dimitte filium meum ut serviat mihi, renuisti dimittere eum: ecce ego occisurus sum filium tuum, ' primogenitum tuum.

24 (Fuit autem in ' illo itinere, in diversorio quodam, ut ' occurrens ipsi *Moschi* Jehova quereret morte afficere eum.

25 Sed cùm accipiens Tzippora [m] *cultrum* acutum, amputasset præputium filij sui, quod admovit pedibus ' illius dicens, certè ' sponsus sanguinum es mihi:

26 Destitit *Jehova* ab illo: ' dixerat autem tunc sponsū sanguinū propter circumcisiones.)

27 ' Edixerat item Jehova Aharoni: abi obviam Moschi in desertum: qui abiens occurrit ei juxta ' montem ipsum Dei & osculatus est eum.

28 Tum retulit Mosche Aharoni omnia negotia Jehovę ad quæ mittebat se, & omnia signa illa quę præceperat sibi.

29 Abiens itaque Mosche & Aharon, congregaverunt omnes seniores filiorum Jisraëlis.

30 Proloquente autem Aharone omnia verba illa quę elocutus fuerat Jehova Moschi, & edēte signa illa ante oculos ipsius populi;

31 Credidit populus: cumque audirent Jehovam ' visitasse filios Jisraëlis, & vidisse afflictionem ipsorum, verticem inclinantes incurvaverunt se.

[l] *qui & Jithro dicitur frequentius, ut suprà 3.1 & infrà hoc ver.*

[m] *Qui lapidem accutū exponunt, vocis ambiguitate falluntur, quia sic accipitur Iechezkel. 3 9. pro cultro verò acuto, Iehoschu. 5. 2. & 3. & Psalm 89. 44. nam familiam, & quidem pastores, destitutos fuisse cultro tam necessario ad multa instrumento non est verisimile: quo instructos fuisset stultum uti lapide.*

ANNOTATIO.

1 Tunc respondens] *Tertia objectio, a persona sua eorumq; ad quos mittitur, se non esse ita rationibus instructum, ut fidem apud eos conciliet vocationi suæ.* 3 Dixit] *quæ coram illis edenda erant ad illos de Moschis vocatione confirmandos, eadem hîc fieri jubet ad confirmandum Moschen.* 4 Dixit] *efficaciter, metu eum liberans, & a fuga revocans.* Apprehende] *nam eodem baculo alia signa erant edenda, ut ver.17,* 5 Ut credant] *finis istius miraculorum doni.* 6 Alba sicut] *species lepræ est omnium deterrima, quæ cutem aspergit albis maculis nivem referentibus: vide Num.12.10.* 7 Restituta] *in hoc positum est miraculum, quòd subitò & affecta est manus, & curata morbo incurabili.* 8 Hoc esto] *hæc in subsidium prioris miraculi.* 10 Non sum vir] *Quarta objectio a persona sua se ineptum esse propter impeditum sermonem.* 11 Quis statuit] *Rationem Moschis confutat Deus a potentia sua, quæ donis ornat quos vult, & quos vult spoliat.* 13 Mitte quæso] *Quinta objectio, deprecatio muneris a tenuitate sua, Dei mittentis majestate, & negotii gravitate.* 14 Annon Aharon] *q.d. quorsum tot quæris subterfugia? quasi non sit tibi futurus ad minum vir eloquentiâ valens & tibi conjunctissimus Aharon germanus frater.* Quando videbit] *id est, videns audiverit ex te commissam vobis legationem, lætabitur & hilariter tecum eam suscipiet: Synecdoche.* 15 Inserito] *id est, de mandatis quæ a me acceperis, & iis quæ dicenda erunt, eum instruito.* 16 Vice oris] *id est, interpres tuus apud populum & Regem.* Vice Dei] *hoc est, personam meam apud illum geres, exponens ei voluntatem meam: vide infrà 7.4.* 19 Omnes homines] *tum Rex qui Moschen quærebat ut eum interficeret, suprà 2.15. tum vindices hominis occisi: vide suprà 2.23.* 20 Imposuerat] *& deductos ad socerum ibi reliquerat; Paralepsis, nam secum habebat eos cum versaretur in deserto: poste à*

verò

verò ad Moschen redeuntem ex Ægypto reduxit eos Jithro, infrà 18.2.& sequentibus. Baculum ipsum] *de quo suprà ver.4.& 17.* 21 Vide ut] *præmonet, ut suprà.3.19.* Obfirmabo] *non tantum permittendo, sed etiam meo spiritu eum destituendo, consilia & actiones ejus in finem mihi propositum dirigendo, & quibuscunq; modis usurus sum ejus maliciam exacerbando. Sic Deus causa est obfirmationis, Parhho peccati.* 22 Tandem] *vide infrà.11.1.& 12.29.* Filius meus] *q.d. est mihi jus paternum in populum hunc, ut non possis eum nisi tyrannicè detinere.* Primogenitus] *summè mihi dilectus.* 23 Primogenitum tuum] *omnium hominum & animantium in Ægypto quæ ad te pertinent, 12.29.* 24 Illo itinere] *quo a deserto uxorem cum liberis ad socerum reducebat, accepturus ab eo discedendi veniam.* Occurrens] *id est, ejusmodi impetum in eum faciens, ut ipse & uxor ejus intelligerent causam iræ divinæ esse neglectam circumcisionem filii.* 25 Illius] *Moschis, in quem irata invehitur, & ægrè ferens quòd sibi necesse fuerit mariti causa filiolo sua manu vulnus infligere.* Sponsus sang.] *id est, te sponsum meum mihi sanguine filii cogor redimere.* 26 Dixerat] *verba Moschis, quibus declarat uxorem se sponsum sanguinum vocasse, quia filios circumcidi oportebat: quòd Midjanitidi de voluntate Dei non satis instructæ ingratum erat.* 27 Edixerat] *antequàm Mosche in Ægyptum perveniret.* Montem ipsum Dei] *Chorebum, ut suprà 3.1. cùm Mosche relicta uxore & liberis profecturus in Ægyptum, eò pervenisset.* 31 Visitasse] *rationem eorum habuisse, & promissam Abramo liberationem Gen.15.13. jam præstare statuisse.*

Caput V.

Mosche & Aharon legatione sua regi exposita, ut seditionis capita, cum objurgatione repelluntur: graviores labores Jisraëlitis præter diurnum pensum imponuntur: cujus causa operum curatores cæsi cùm frustrà apud Parhhonem questi essent, exacerbati animis hi cum Mosche & Aharone, tanquam sui mali autoribus, & Mosche cum Deo expostulant, a quo placidè exauditur & confirmatur Mosche.

1 Postea verò accedentes Mosche & Aharon dixerunt ad Parhhonem, ita ait Jehova Deus Jisraëlis, dimitte populum meum ut festum celebrent mihi in deserto illo.

2 Dicenti autem Parhhoni, quis *est* Jehova, cujus voci ascultem dimittendo Jisraëlem? non novi Jehovam, ideò etiam Jisraëlem non dimittam:

3 Dixerunt, Deus ipse Hhebræorum obviam factus est nobis: liceat quæsumus nobis abire itinere tridui in illud desertum, ut sacrificemus Jehovę Deo nostro, ne occurrens nos *cadat* peste aut gladio.

4 Tum dixit ad eos Rex Ægypti, Mosche & Aharon, quare abstrahitis populum hunc ab operibus suis? abite ad onera vestra.

5 Dicebat enim Parhho, en multus nunc *est* populus hujus terræ: & cessare faceretis eos ab operibus suis?

6 Præcepitq; Parhho eodem die, illis qui exactores agebant in populum, & moderatoribus ejus, dicendo,

7 Ne pergatis dare huic populo stramen ad faciendos lateres suos, sicut [a] anteà, ipsi eant & conquirant sibi stramen:

8 Summam verò laterum quam ipsi faciebant anteà imponite eis, ne minuite ex ea: nā desides sunt, idcircò clamant ipsi dicendo, [b] liceat nobis ire sacrificatum Deo nostro.

9 Aggravetur hęc servitus super homines istos, & operentur in ea, ut non attendant verbis mendacii.

10 Egressi itaq; exactores ipsi populi & moderatores ejus allocuti sunt populum ipsum dicendo, ita ait Parhho: ego non sum daturus vobis stramen.

11 Vos ite, accipite vobis stramen, undecunq; inveneritis: etsi non diminuitur de seruitute vestra quicquam.

12 Ita dispersus est populus ipse per totam terram Ægypti, ad conquirendum stipulam pro stramine.

13 Exactores autem urgebant dicendo, perficite opera vestra, pensum diei die suo, sicut cùm adesset stramen:

14 Et cædebantur moderatores filiorum Jisraëlis, quos illis præfecerāt exactores Parhhonis, dicendo, quare non perfecistis demensum vestrum faciendo lateres sicut anteà, nec heri nec hodie?

15 Quamobrem accedentes moderatores filiorum Jisraëlis, clamaverunt ad Parhhonem, dicendo: quare facis ita servis tuis?

16 Stramen non datur servis tuis, lateres autē, inquiunt nobis, perficite: & ecce servi tui cæduntur, cùm culpa *sit* populi tui.

17 Qui dixit: desides estis, desides: idcircò vos dicitis, liceat nobis ire sacrificatū Jehovę.

18 Nunc itaq; abeuntes servite, stramen autem non dabitur vobis: summam tamen laterum datote.

19 Cùm autem moderatores filiorum Jisraëlis considerarent eos alloquendū esse [c] iniq;, *videlicet* ne diminuite de lateribus vestris, demensum diei die suo *date:*

20 Incidētes in Moschen & Aharonē (qui stabāt e-regione ipsorū, cùm exirent a Parhhone)

21 Dixerunt ad illos, [d] Cognoscat Jehova de vobis & judicet: qui fecistis ut fœteat odor noster ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus, tradendo gladium in manum eorum ad occidendum nos.

22 Reversus itaque Mosche ad Jehovam dixit, Domine, quare malo affecisti populum hunc? quamobrem misisti me?

23 Nam ex quo veni ad Parhhonem & locutus sum nomine tuo, malo affecit populum hunc: & [e] prorsus non liberasti populum tuum.

24 Dixit verò Jehova ad Moschen, nunc videbis quid facturus sim Parhhoni: nam per manum fortem dimittet eos, & per manum fortem expellet eos e terra sua.

[a] Heb. *heri & nudius tertius, ut suprà 4.10 & infrà vers. 8 & 14.*

[b] Heb. *ibimus sacrificabimus: ut infrà ver. 17.*

[c] Heb. *in malo.*

[d] Heb. *videat.*

[e] Heb. *liberando non liberasti, id est nullum adhuc liberationis vestigium impressisti: vide de hac formula in Gene. 3.4*

Annotatio.

1 Posteà] *quàm priore legationis parte apud Jisraëlitas functi sunt.* 2 Quis est] *ejusmodi responsum prædixerat Deus suprà 3.19.* 3 Obviam.] *vide suprà 3.18.* 9 Aggravetur.] *ita auget tyrannidem*

dem ex obstinatione cordis, de qua suprà 4.21. Verbis mendacii] *sic Rex impius insignit verbum Dei, ut Psal. 2. 3.* 10 Non sum datu.] *id est, non sinam dari.* 14 Moderatores] *hinc apparet moderatores Jisraëlitas fuisse, ab exactoribus Ægyptiis urgendo operi præfectos, a quibus deinde totius operis ratio deposcebatur, & in quos nisi præstitum esset animadvertebatur.* Nec heri nec] *q.d. neglecto bidui opere.* 16 Populi tui] *id est, Aegyptiorum, qui stramen non suppeditant, & pristinum tamen laterum numerum a nobis in diem exigunt.* 21 Fecistis ut fœteat] *hoc est, exosos nos reddidistis: vide Gen. 34.29.* Ante oculos] *hoc est quàm longè nos vident, aversantur nos.* Tradendo gladium] *q.d. vos autores istius in nos odii armatis ipsi Ægyptios, & quasi nostri homicidæ estis.* 22 Reversus] *relicta multitudine secedens, ut privatim cum Deo expostularet.* Malo affecisti] *graviore quàm tum fuit cùm non misisses me.* 24 Per manum fort] *id est, tam duram experietur & sentiet manum meam, ut non modo dimittere, sed etiam vi expellere vos compellatur: vide complementum infrà 12.33.*

CAPUT VI.

Mosche cum amplioribus quàm anteà mandatis ad Jisraëlitas remissus duriore servitute pressos, nihil efficit: quamobrem Parhhonem iterum convenire jussus metu ejusdem eventus detrectat. Deinde suum, fratrisq; sibi in collegam dati genus describit.

1 ALLOQUENS autem Deus Moschen, dixit ad eum, ego *sum* Jehova.

2 *Apparueram quidem Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo nomine *Dei* fortis omnipotentis: at nomine meo Jehova non cognitus sum illis.

3 Atque etiam stabiliveram fœdus meum cum illis, me daturum illis terram Cenahhani, terram peregrinationum ipsorum, in qua peregrinabantur.

4 Nunc etiam ego audio gemitum filiorum Jisraëlis quos Aegyptii servire cogunt: quare recordari volo fœderis mei.

5 Idcircò dic filiis Jisraëlis, ego *sum* Jehova, itaquè eximam vos [a] a subiectione onerum Aegyptiorum, & eripiam vos a servitute eorum: redimamque vos brachio exerto & judiciis magnis.

6 Et assumens vos mihi in populum, ero vobis in Deum: sic experiemini me esse Jehovam Deum vestrum eximentem vos a subjectione onerum Aegyptiorum.

7 Denique introducã vos in eam terram quam sublata manu mea *juravi* me daturum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: & dabo eam vobis in hæreditatem, ego *sum* Jehova.

8 Quod cùm ita eloqueretur Mosche filiis Jisraëlis, non attenderunt ad Moschen præ angustia spiritus & præ servitute dura.

9 Alloquente itaq; Jehova Moschen, dicẽdo,

10 I, alloquere Parhhonem Regem Aegypti, ut dimittat filios Jisraëlis e terra sua.

11 Locutus est Mosche coram Jehova, dicendo: en filii Jisraëlis non attenderũt ad me: quomodo ergo attenderet ad me Parhho, qui sum præputiatus labiis?

12 Tamen allocutus est Jehova Moschen & Aharonem: & mandata dedit eis ad filios Jisraëlis & ad Parhonem Regem Aegypti, ad educendum filios Jisraëlis e terra Aegypti.

13 Hi *sunt* primarii familiarum paternarum ipsorum: filii Reubenis, primogeniti Jisraëlis, Chanoc: & Pallu, Chetzron, & Carmi: hæ *sunt* familiæ Reubenis.

14 Et filii Schimhhonis, Jemuel, & Jamin, & Ohad, & Jacin, & Tzoehar, & Schaul filius cujusdam Cenahhanitidis: hæ *sunt* familiæ Schimhhonis.

15 Hæc autem *sunt* nomina filiorum Levi per generationes suas, Gerschon, & Kehath, & Merari: anni verò vitæ Levi *fuerunt* centum triginta septem.

16 Filii Gerschonis, Libni & Schimhhi per familias suas.

17 Filii verò Kehathi, Hhamram, & Jitzehar, & Chebron, & Hhuzziel: anni autem vitæ Kehathi *fuerunt* centum triginta tres.

18 Filii verò Merari, Machli & Muschi: hæ *sunt* familiæ Leviticæ *tribus* per generationes suas.

19 Accepit autem Hhamram Jocebedam amitam suam sibi in uxorem, quæ peperit ei Aharonem & Moschen: anni verò vitæ Hhamrami *fuerunt* centum triginta septem.

20 Filii verò Jitzeharis, Korach, & Nepheg, & Zicri.

21 Et filii Hhuzzielis, Mischaël, & Eltzaphan, & Sithri.

22 Posteà accepit Aharon Elischebahham filiam Hhaminadabi sororem Nachaschonis sibi in uxorem: quæ peperit ei Nadabum, & Abihu, & Elhhazarem, & Ithamarem.

23 Filii autem Korachi, Assir, & Elkana, & Abjasaph: hæ *sunt* familiæ *gentis* Korachææ.

24 Elhhazar quoq; filius Aharonis accepit sibi unam de filiabus Putielis, [b] *ut esset* sibi uxor, quæ peperit ei Pinchasum: hi *sunt* primarii [c] paternarum familiarum Leviticarum per familias suas.

25 Hic ille Aharon & Mosche, quibus edixit Jehova, educite filios Jisraëlis e terra Aegypti per exercitus suos.

26 Ipsi iidem *sunt* qui allocuti sunt Parhhonem Regem Aegypti, ad educendũ filios Jisraëlis ex Aegypto: hic ille *est* Mosche & Aharon.

[a] Heb. *de sub oneribus ut vers. 6.*

[b] Heb. *sibi in uxorem.*

[c] Heb. *patrũ Levitarum.*

ANNOTATIO.

2 Apparueram] *per comparationem hanc patefactionem qua se nunc filiis statuit patefacere, illi longè præfert qua se patribus patefecit: nam patribus facta revelatio promissiones habuit, hæc promissorum exhibitionem erat habitura.* Dei fortis] *q.d. promissa amplexi sunt fide, freti majestatu meæ omnipotentia & omni sufficientia.* Non cognitus] *hoc est, non præbui me eis cognoscendum, non quod Jehovæ nomen ignoraverint, aut ipse hoc nomine suas promissiones non obsignaverit (nam disertè se nominat Abramo & Jahhakobo Geneseos. 15. 7. & 28. 13. & Jitzchak invocat nomen Jehovæ. Geneseos. 26. 25.) sed quia nondum faciebat ut promissa existerent, quod designatur nomine Jehova. Significat enim existentem per se, ex quo, in quo, per quem, & propter quem sunt quæcunque sunt, ut suprà 3.15.* 3 Stabili-

biliveram fœdus] *etiam definiens complementi tempus, Gen.15.13.* 4 Nunc etiam] *q. d. tertia causa accedit presens Jisraëlitarum miseria, quæ me movet ut eorum rationem habeam.* 5 Brachio exerto] *id est, potentissimè: humanitus dictum, quod proximè sequentia explicant.* Judiciis magnis] *plagis, quibus judicia mea in Ægyptios exercebo.* 6 Et assumens] *sinu liberationis, ut suprà 3.12.* 7 Sublata manu] *ut Gen.14.22.* In hæreditatem] *firma possessione, ut quæ hæreditario jure possidentur.* Ego sum Jeh.] *ut suprà ver.1. & 2.* 8 Præ angustia] *graviore quam antea, ut suprà 5.9. & 23. unde factum, ut Moschi ad eos remisso non attenderint: sed potius eo repulso servitutem Ægyptiam propositæ libertati prætulerint, infrà 14.12.* 11 En filii] *Rursus tergiversatur ab exemplo Jisraëlitarum argumentans per comparationem minoris. q. d. si Jisraëlitæ qui te Deum suum profitentur & quorum hic salus agitur, me repulerunt, quid impius Parhho, qui ex hujus populi dimissione maximum damnum acciperet?* Præputiatus labiis] *id est, balbus: balbi enim multas superfluas syllabas excidunt, quæ velut præputium essent amputandæ ut purus efficeretur sermo.* 12 Mandata] *cap. seq.* 13 Hi sunt] *Digressio ad finem usque capitis, qua Mosche suum & fratris genus describens docet ex quo & quoto Jahhakobi filio sint nati, & quibus parentibus: quæ ad pleniorem cognitionem historiæ pertinent. Ordine autem à seniore Jahhakobi filio incipit donec ad eum veniat ex quo descendit: illos autem leviter percurrit eos tantum nominans qui cum Jahhakobo descenderant, Gen.26. in suo verò genere non tantum posteros Levi commemorat qui cum Jahhakobo descenderant, sed ulterius pergit donec ad se & fratrem suum perveniat.* 19 Amitam] *id est, filiam Levi, ut suprà 2.1.* 20 Filii verò] *hic videretur fuisse Moschi subsistendum: sed tamen pergit recensere Leviticum genus, quia aliorũ quoq; notitia ad sequentes historias erat necessaria: ut Korachi Num.16 Mischaëlis & Eltzaphanis Levit.10.4. filiorum Korachi Num.26.11. & in Psalmis passim, Nadabi & Abihu Levit.10. Elhhazaris Numer.20. Jthamaris 2. Regum 2. & Pinchasi Num.25.* 25 Per exercitus] *id est, catervatim, pro ratione locorum ubi habitaverant & unde ejiciebantur: nondum enim constituta fuerat respub. & in tribus distincta.*

CAPUT VII.

Deus Moschen quamvis detrectantem urgens ut altera legationis parte fungatur, cũ cum fratre contra obstinationem Regis præmunitum & signis instructum ad Parhhonem remittit: tum Rex præstigiis Magorum ad signum serpentis obstinatior factus, plaga aquarum in sanguinem versarum percutitur, nec tamen a pertinacia sua desistit Magorum fascino excæcatus.

1 FUIT ergo, qua die allocutus est Jehova Moschen in terra Ægypti,

2 Ut alloquente Jehova Moschen dicendo, ego *sum* Jehova: eloquere apud Parhhonem Regem Ægypti omnia quę ego locuturus sum ad te:

3 Diceret Mosche coram Jehova, en, ego *sum* præputiatus labiis, quomodo ergo attenderet ad me Parhho?

4 Tum dixit Jehova ad Moschen, vide, constitueram te vice Dei Parhhoni: Aharonem verò fratrem tuum, ut esset [a] interpres tuus.

[a] Heb. *propheta.*

5 Tu loquitor quæcunque præcepero tibi: Aharon verò frater tuus alloquitor Parhhonem, ut dimittat filios Jisraëlis e terra sua.

6 Ego verò obdurabo cor Parhhonis, ut multiplicem signa mea & prodigia mea in terra Ægypti.

7 Sed cùm non auscultante vobis Parhhone apposuero manum meam ad Ægyptum, educam exercitus meos, populum meum, filios Jisraëlis e terra Ægypti judiciis magnis.

8 Et experientur Ægyptii me esse Jehovam, cùm extendero manum meam adversus Ægyptum: sic educam filios Jisraëlis e medio ipsorum.

9 Quod fecit Mosche & Aharon: quemadmodum præceperat Jehova eis, sic fecerunt.

10 Mosche autem natus *erat* octoginta annos, & Aharon natus octoginta tres annos, cùm alloquerentur Parhhonem.

11 Allocutus enim est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

12 Cùm alloquetur vos Parhho dicendo, edite pro vobis prodigium, tum edicito Aharoni, accipe baculum tuum & projice coram Parhhone: vertetur in draconem.

13 Veniens itaque Mosche & Aharon ad Parhhonem, fecerunt ita ut præceperat Jehova: projecit enim Aharon baculum suum coram Parhhone & coram servis ejus, qui conversus est in draconem.

14 Tum vocavit etiam Parhho sapientes & pręstigiatores: feceruntque ipsi quoque Magi Ægypti suis incantationibus similiter.

15 Projecerunt enim quisque baculum suum, qui conversi sunt in dracones: sed deglutivit baculus Aharonis baculos eorum.

16 Attamen obfirmatum est cor Parhhonis, ita ut non auscultaret illis, quemadmodũ prædixerat Jehova.

17 Deinde edixit Jehova Moschi, aggravatum est cor Parhhonis, renuit dimittere populum hunc:

18 I ad Parhhonem hoc mane, ecce egreditur ad aquam: & consistens e-regione ejus ad ripam ipsius rivi, baculum qui versus fuerat in serpentem accipe in manu tua:

19 Et dicito ad eum, Jehova Deus Hebræorum miserat me ad te ut dicerem, dimitte populum meum ut serviant mihi in ipso deserto: sed ecce non auscultasti adhuc.

20 Ita ait Jehova, hac *re* experieris me esse Jehovam, ecce ego percussurus sum baculo hoc qui *est* in manu mea superficiem aquæ quæ *est* in hoc rivo: sic convertetur in sanguinem:

21 Et pisces qui *sunt* in quovis rivo morientur adeò ut fœteat rivus quisque: & defetiscentur Ægyptii *quærendo* quam bibant aquam ex aliquo rivo.

22 Dixit ergo Jehova ad Moschen, edic Aharoni, accipe baculum tuum, & extende manum tuam *operaturam* in aquas Ægyptiorum, in flumina earum, in rivos earum, & in stagna earum, denique in omnem congregationem aquarum illorum, ut convertantur in sanguinem: eritque sanguis in tota terra Ægyptiorum, etiam in *vasis* ligneis & in lapideis.

23 Feceruntq; sic Mosche & Aharó, ut præcepe-

ceperat Jehova: sublato enim baculo suo percussit aquam quæ *erat* in eo rivo ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus: & cõversæ sunt omnes aquæ quæ *erant* in unoquoq; rivo in sanguinem.

24 Et piscibus qui erant in unoquoque rivo mortuis fœtuit unusquisq; rivus, adeò ut non potuerint Ægyptii bibere aquam ex ullo rivo: erat enim sanguis ille per universam terram Ægyptiorum.

25 Sed * fecerunt similiter Magi Ægypti incantationibus suis: quapropter obfirmatum est cor Parhhonis, adeò ut non auscultaret eis, quemadmodum prædixerat Jehova.

26 Avertens enim se Parhho rediit domum suam, nec [b] adjecit animum suum * etiam ad istud.

[b] Heb. *apposuit cor.*

27 Effodiebant autem omnes Ægyptii circa rivum quemq; ad bibendum aquam: quia non poterant bibere ex aqua ullius rivi.

28 * Ita completum est septiduum, postquam * percussit Jehova rivum illum.

ANNOTATIO.

1 Fuit ergo] *hos tres versus historiæ series ostendit ad 7.caput pertinere. Hîc enim Deus tergiversationi Moschis respondens, mandato repetito eum ad alteram muneris sui partem fungendam detrudit.* 2 Ego sum Jeh.] *Confutat objectionem Moschus a constantia & efficacitate sua. q.d. consilium non muto, nam Jehova sum: repulsa verò Jisraëltarum, Parhhonisve pertinacia liberationē populi non impediet aut remorabitur, nam facio ut etiam quæ non sunt existant.* 3 Præputiatus lab.] *ab insufficientia sua deprecatur: vide suprà 6.11.* 4 Vide] *q.d. jam huic incommodo remedium adhibui, suprà 4.16.* 5 Loquitor] *Aharoni, ut suprà 4.15.* 6 Ut multiplicem] *hanc conjunctionem sic accipiendam apparet ex 9.16. infrà* 7 Exercitus] *vide suprà in 6.25.* Judiciis] *vide suprà in 6.5.* 9 Quemadmodum] *vide Gen. 6.22. hæc autem per prolepsin continent quæcunque infrà usque ad cap.12. describuntur.* 12 Cùm alloquetur] *iisdem signis jubet probare Parhhoni vocationem suam, quibus populo probaverant: vide suprà cap. 4.* Draconem] *id est, serpentem, ut ver.18.* 14 Sapientes] *vide Gen.41.8.* Smiliter] *in speciem, ac non reipsa, nam oculos Aegyptiorum mentesq; præstringebant.* 15 Quisque] *duos nominat Apostolus 2.Tim. 3.8. fortè præcipuos inter adversarios Moschis, quorum etiam Hebræi meminerunt in Talmud, de oblationibus cap.9.* Deglutivit] *ut baculis amissis & præstigiis evanescentibus, Mosche & Aharon victores manerent, & Parhho fieret inexcusabilis.* 16 Prędixerat] *suprà ver.6.* 17 Aggravatum] *id est, qui prius difficilis erat ad populum dimittendum, jam difficilior effectus est, opere meo quasi pondere accedente, ut difficilius quàm antè moveatur.* 18 I ad Par.] *hoc enim vel nocte vel summo diluculo edixisse videtur. q.d. sine mora hoc ipso mane mandatum exequere.* 20 Me esse Jehovam] *quem ignorare dixisti, suprà 5.2. Jam quia verbis & signis particularibus apud eum nihil præstabatur, ad plagas venitur, quarum hæc prima est. Ostendit autem se Jehovam esse non tantum infligendo, sed etiam prænunciando plagas, quas prænunciatas ne ipse quidem Parhho possit effugere.* 21 Defetiscentur] *similem vide phrasin Gen. 19.11. hinc autem collige Jisraëlitis non fuisse ademptum aquarum usum, ut fodere sicut Aegyptii cogerentur.* 22 Edic Aharoni] *nam per Aharonem denunciabantur & edebantur miracula, supra versic.4.13 itaque quod versic.18 Moschi mandatum est ut baculum in manu acciperet, fuit ut Aharoni traderetur.* Operaturam] *non enim eum jubet percutere omnes aquas Aegypti, sed eam quæ præsens erat percutiendo, divinam maledictionem inde in omnes aquas diffusam intrepidè testatam facere percussionis signo: Synecdochè.* Flumina] *fluenta, brachia, & ostia Nili.* Rivos] *colliquias & aquæductus arte humana paratos.* Stagna] *aquas resides ad lina maceranda, aquationem, & alios usus humanos.* In vasis] *ut solent aquæ per domos asservari ad privatos usus.* 25 Fecerunt] *ut suprà ver.14. Aquas autem sumpserunt e fossis quas cogebantur Aegyptii potus causā fodere, de quibus ver.27. nam alioqui solus Nilus Aegypto potum præbet, teste Plinio lib.6. natu. hist. cap. 29* 26 Etiam ad] *ut neque adjecerat animum ad baculum serpente commutatum ver.14.* 28 Ita completum] *id est, postquàm ita percussæ sunt aquæ, mutatæ in sanguinem manserunt totum septiduum, quo duravit labor Aegyptiorum in effodiendis aquis.* Percussit] *id est, Aharone percutiente in sanguinem convertit.*

CAPUT. VIII.

Parhhoni populum Dei partinaciter detinenti secunda tertia & quarta plaga ranarum, pediculorum, ferociumq; animalium colluviei denunciata immittitur: qui nihilominus obdurato animo, licet verbis aliter præ se ferat, in pristina pertinacia persistit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem & dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut serviant mihi.

2 Quòd si tu renues dimittere, ecce ego verberaturus sum totam oram tuam ranis.

3 Nam abundè producet rivus quisque ranas, quæ ascendentes ingredientur domum tuam & conclave cubilis tui, & in lectum tuum; in [a] domos quoque servorum tuorum & in *domos* populi tui, etiam in furnos tuos & in mactras tuas.

[a] Heb. *domū*

4 Sic * contra te, & contra populum tuum, & cõtra omnes servos tuos ascendent hę ranæ.

5 Dixitque Jehova ad Moschen, edic Aharoni, extende manum tuam cum baculo tuo * *operaturā* in ipsa flumina, in rivos, & in stagna: ita fac ut ascendant ranæ super terram Ægyptiorum.

6 Itaque extendit Aharon manum suam *operaturam* in aquas Ægyptiorum, & ascendentes ranæ operuerunt terram Ægyptiorum.

7 Sed fecerunt * similiter Magi ipsi incantationibus suis, fecerunt enim ut ascenderent ranæ super terram Ægyptiorum.

8 Accersens autem Parhho Moschen & Aharonem, dixit, supplices orate Jehovam ut amoveat ranas istas a me & a populo meo: & dimittam hunc populum ut sacrificent Jehovæ.

9 Dixit verò Mosche Parhhoni, * gloriā assume supra me; [b] * intra quod tempus supplex orabo

[b] Heb. *ad quando.*

orabo ipsum pro te,& pro servis tuis,& pro populo tuo,ut excindat ranas istas a te & a domibus tuis , tantùm in unoquoque rivo relinquantur.

10 Quo dicente, intra crastinum : dixit Mosche , secundum verbum tuum *fiet*,ut * experiaris neminem esse parem Jehovæ Deo nostro.

11 Tunc recedent istæ ranæ a te & a domibus tuis & a servis tuis & a populo tuo, tantúm in unoquoque rivo * relinquentur.

12 Sic exivit Mosche & Aharon a Parhhone : inclamavitq; Mosche Jehovam propter illas ranas quas imposuerat Parhhoni.

13 Fecit autem Jehova secundum sermonem Moschis,nam mortuæ sunt ranæ e domibus, & ex villis,& ex agris ipsis.

14 Quas colligebant Aegptii [c] acervatim, adeò ut fœteret ipsa terra.

15 Sed cùm vidit Parhho aliquam esse respirationem,* aggravans cor suum non auscultavit eis,quemadmodum * prædixerat Jehova.

16 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen, edic Aharoni,extende baculum tuum & percute pulverem terræ: ut convertatur in pediculos per totam terram Aegyptiorum.

17 Qui fecerunt ita : extendens enim Aharon manum suam cum baculo suo percussit pulverem terræ,& extitit pediculorũ copia in hominibus & in jumentis :* totus pulvis terræ erant pediculi in tota terra Agyptiorum

18 Laborantes verò similiter Magi incantationibus suis ut producerent pediculos,non potuerunt : sic fuit illa pediculorum multitudo in hominibus & in jumentis.

19 Et quamvis dicerent Magi ad Parhhonem, *digitus Dei hic *est*, obfirmatum tamen est cor Parhhonis ut non auscultaret illis,quemadmodum predixerat Jehova.

20 Deinde edixit Jehova Moschi,maturè surge hoc mane , & te sistens corã Parhhone(ecce egreditur ad aquã) dicito ad eum:ita ait Jehova, dimitte populum meum ut serviant mihi.

21 Nam nisi dimittas populum meum, ecce ego immissurus sum in te & in servos tuos,& in populum tuum , & in domos tuas quandam *colluviem *animalium*: adeò ut impleantur domus Ægyptiorum illa colluvie *animalium*, atque etiam tellus ipsa super quam illa *animalia* erunt.

22 Sed excipiam in die illo terram Goschenis in que populus meus moratur,ut non sit ibi colluvies *animalum*: quo cognoscas * me Jehovam esse * in medio hujus terræ.

23 Sic ponam [d] redemptionis indicium inter populum meum & inter populum tuum: intra crastinum futurum est signum hoc.

24 Fecitque Jehova sic : advenit enim colluvies *animalium* * gravis in domum Parhhonis & domum servorum ejus,adeò ut in tota regione Ægyptiorum corrumperetur terra ab ista colluvie *animalum*.

25 Tunc accersens Parhho Moschen & Aharonem,dixit, euntes sacrificate Deo vestro in hac terra.

26 Dixit verò Mosche,non cõvenit sic facere: nam quod abominationi est Aegyptiis * *fortassis* sacrificaturi sumus Jehovæ Deo nostro : * si sacrificaremus id q͂ est abominationi Aegyptiis ante oculos eorũ,nònne lapidaturi essent nos?

27 * Itinere tridui liceat nobis ire in ipsum desertum,ut sacrificemus Jehovæ Deo nostro, quemadmodum edixerit nobis.

28 Dicenti autem Parhhoni , ego dimittam vos ut sacrificetis Jehovæ Deo vestro in ipso deserto, tantummodo [e] ullo pacto ne longius abeatis: supplices orate * pro me.

29 Dixt Mosche,ecce ego mox egressus abs te supplex orabo Jehovam ut recedat hæc colluvies *animalium* a Parhhone, a servis ejus, & a populo ejus cras : tantummodò ne * pergat Parhho illudere,* non dimittendo populum istũ ad sacrificandum Jehovæ.

30 Egressus ergo Mosche a Parhhone , cùm supplex oraret Jehovam:

31 Fecit Jehova secundum verbum Moschis: nam recessit colluvies ista *animalium* a Parhhone,a servis ejus,& a populo ejus, ne unum quidem relictum est.

32 Attamen * aggravavit Parhho cor suum etiam hac vice,neque dimisit populum hunc.

[c] Heb. *acervos acervos, id est,permultos acervos: vide in Gen*, 14. 10.

[d] Heb. *redemptionem : sic Circumcisio fœdus & signum dicitur Gen.*17 *parva pecus Pesach,infrà* 12 *area fœderis Deus, Psal.* 24. *& alibi: Syncedoche*.

[e] Heb. *elongando ne elongetis vos eundo*.

ANNOTATIO.

4 Contra te] *contra Jisraëlitas verò minimè*. 5 Operaturam] *vide suprà* 7.22. 7 Similiter] *vide suprà* 7.25. 9 Gloriam assume] *q.d.etsi non debetur tibi hæc gloria,ut præscribas mihi tempus quo ranas a te auferri vis, per me tamen assumas licet: sic obiter pungit Parhhonem, qui frustra in suis Magis gloriatus erat duob.prętereà locis hæc locutio(idq; hoc sensu) legitur Judic*.7.2.*& Jescha* 10.14. Intra quod] *q.d.præscribe tempus quantumvis sit exiguum,ut illustrior sit divina virtus*. 10 Experiaris] *ac proinde sias inexcusabilis*. 11 Relinquentur] *ut ibi erant ante immissam plagam*. 15 Aggravans] *id est,seipsum in pertinacia confirmans statuit se prebere inexorabilem: vide suprà* 7.17. Prædixerat] *suprà* 7.6. 17 Totus pulvis] *id est,ubiq; in eo regno fuerunt pediculi pulveri terræ commixti: hyperbole*. 19 Digitus Dei] *virtus Dei non humana industria facit hoc: sic horum confessione Parhho fit inexcusabilis,ut* 1.*Schemu*.6.9. 21 Colluviem animalium] *damnum afferentium : illis enim corrumpebatur terra,& Ægyptii absumebantur infrà ver*.24.*& Psal*.78.45.*alioqui non fuisset plagæ*. 22 Me Jeho.] *ut suprà* 5.2.*&* 7.20. In medio] *id est,autorem plagarum quibus hæc terra afficitur*. 24 Gravis] *numerosa,ut Gen*.13.2.*&* 50.9. 26 Fortassis sacrifi.] *verbum hoc dubitantis esse apparet ex eo quod apertè dicit se ignorare quibus rebus futurum est ut serviant Jehovæ infrà ver*.27.*&* 10.26. Si sacrificaremus] *Ratio : Ægyptu non tantùm a sacrificiis , verum etiam a cæde istarum rerum abhorrent : ideoque gravissimum nobis periculum ab Ægyptiis immineret*. 27 Itinere tridui] *concludit a mandato Dei minimè discedendum,ut suprà* 5,3. 28 Pro me] *ut amoveatur hæc plaga,ut suprà ver*.8. 29 Pergat Parhho] *ut cœpit in ranarum plaga,suprà ver*.15. 32 Aggravavit] *ut suprà ver*.15.

CAPUT. IX.

Parhhoni obfirmato tres aliæ graviores plagæ,pestis,ulcera,& grando,denunciatæ immittuntur, quarum tertia illi extorquetur quidem qualiscunq; sui peccati & suorum, ac justitiæ Dei confessio : sed tamen ad obstinatum suum ingenium redit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem, & dicito ad eum: ita ait Jehova Deus Hebræorum, dimitte populum meum ut serviant mihi.
2 Quòd si tu renues dimittere, & adhuc tu vi retinebis eos:
3 Ecce 'manus Jehovæ futura est in pecus tuum quod *erit* in agro, in equos, in asinos, in camelos, in armenta, & in greges: pestis gravis valdè.
4 Discrimen autem ponet Jehova inter pecus Jisraëlitarum & inter pecus Ægyptiorum: non enim morietur ex omnibus *quæ sunt* filiorum Jisraëlis quicquam.
5 Constituitque Jehova certum tempus, dicendo, cras facturus est Jehova rem istam in hac terra.
6 Fecit itaquè Jehova rem illam postero die, adeò ut moreretur omne pecus Ægyptiorum: de pecore verò filiorum Jisraëlis ne unum quidem moriebatur.
7 Et quamvis mittens Parhho *observaret* quòd ecce non moriebatur e pecore Jisraëlitarum vel unum: tamen aggravatum est cor Parhhonis, neque dimisit populum.
8 'Quapropter edixit Jehova Moschi & Aharoni, sumite vobis [a] plenos pugnos vestros favilla fornacis: quam spargat Mosche versus cœlum ante oculos Parhhonis:
9 Et erit in 'pulvisculum *spargentem sese* per omnem terram Aegypti: eritque super homines & super jumenta in ulcus [b] 'erumpens' *multis* pustulis in tota terra Aegyptiorum.
10 Accepta itaque favilla cujusdam fornacis steterunt coram Parhhone, sparsitque illam Mosche versus cœlum: sic fuit ulcus, pustulæ multæ, *quibus* erumpebat in hominibus & jumentis:
11 Adeò ut non possent ipsi Magi consistere coram Mosche propter illud ulcus: erat enim ulcus illud in ipsis Magis, ut in tota Aegypto.
12 Sed obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ut non auscultaret eis, quemadmodum 'prædixerat Jehova Moschi.
13 Deinde edixit Jehova Moschi, maturè surgens hoc mane te siste coram Parhhone: ac dicito ad eum, ita ait Jehova Deus Hebræorum, dimitte populum meum ut serviant mihi.
14 Quoniam 'hac vice ego immissurus sum 'omnes plagas meas 'in cor tuum, & in servos tuos, & in populum, ut experiaris non esse parem mihi in universa terra.
15 Modò enim cùm extendi manum meam, 'percussissem etiam te & populum tuum peste illa: sic fuisses excisus de terra.
16 Veruntamen propterea feci ut restares, ut 'ostendam *in* te virtutem meam: & ut' *populus meus* enarret nomen meum in tota terra.
17 Adhuc tu teipsum extollis in populum meum, ut non dimittas eos?
18 Ecce ego demittam pluviam sub hoc tempus cras, & grandinem gravem valdè, cui par non fuit in Aegypto ex quo die fundata fuit usque adhuc.
19 Nunc itaq; [c] mitte' congregatum pecus tuum & quicquid *est* tibi in agro: quicunq; homo aut jumentum invenietur in agro, neq; receptus fuerit in domum, descendente super eos illa grandine, utique morientur.
20 Quisquis ex servis Parhhonis timuit verbum Jehovæ, fecit ut confugerent servi sui, & pecus suum in domos:
21 Quisquis verò non adjecit animum suum ad verbum Jehovæ, reliquit quoque servos suos, & pecus suum in agro.
22 Edixit ergo Jehova Moschi, extende manum tuam versus cœlum, ut sit grando in tota terra Ægyptiorum: super homines, & super jumenta, & super omnes herbas agri in terra Ægyptiorum.
23 Et extendente Mosche baculum suum versus cœlum, Jehova edidit sonos & grandinem, & obibat ignis per terram: ita demisit Jehova Deus pluviam cum grandine super terram Aegyptiorum.
24 (Erat autem grando & ignis [d] qui se accendebat in medio illius grandinis, gravis admodum: cui par non extitit in tota terra Aegypti, ex quo fuit gentis *alicujus*)
25 Cæciditque illa grando in tota terra Aegyptiorum quicquid *erat* in agro tam homines quàm jumenta: omnem quoque herbam agri læsit illa grando, & omnem arborem agri fregit.
26 Tantummodò in terra Goschenis, ubi *erant* filii Jisraëlis, non fuit grando.
27 Quapropter mittens Parhho qui accerseret Moschen & Aharonem, dixit ad eos, 'peccavi hac vice: Jehova justissimus, ego verò & populus meus improbissimi *sumus*.
28 Supplices orate Jehovam (nam satis *est*) ne pergant esse soni Dei & grando: tum dimittam vos, & non [e] ultrà manebitis.
29 Dixit verò ad eum Mosche, cùm egressus hac civitate expandero manus meas ad Jehovam, soni illi cessabunt & grando non erit amplius, & experieris Jehovæ esse terram hanc.
30 De te autem & servis tuis, novi quòd 'nōdum timebitis ob præsentiam Jehovæ Dei.
31 Linum autem & hordeum læsum fuit, quia [f] hordeum in culmum *assurrexerat*, & linum in calamum:
32 Triticum verò & zea non erant læsa, eo quòd [g] latentia erant *sub terra*.
33 Itaque Mosche a Parhhone egressus urbe, expandit manus suas ad Jehovam: cessaverúntque soni illi & grando, & pluvia non est effusa in terram.
34 Parhho autem videns cessasse pluviam illam & grandinem & sonos, perrexit peccare: aggravavit enim cor suum, ipse & servi ejus.
35 Adeò ut obfirmato corde Parhho non dimitteret filios Jisraëlis: quemadmodum 'prædixerat Jehova [h] per Moschen.

a Heb. *plenitudinem pugnorum vestrorum.*

b Heb. *florens, vel pullulans: sic ver. 10.*

c Heb. *mitte, congrega.*

d Heb. *qui se accipiebat.*

e Heb. *addetis manere.*

f Heb. *hordeum erat culmus, & linū calamus.*

g. Heb. *obscura, id est, nondum prodierant.*

h Heb. *per manum Moschis: vide suprà 4. 13.*

ANNOTATIO.

5 Manus Jehovæ] *id est, pestis a Deo irato immissa, ut finis versus explicat.* 8 Quapropter] *hæc plaga, sicut & tertia suprà 8. 16. & nona infra 10. 20. sine denunciatione immissa est.* 9 Pulvisculum] *id est, non subsidebit, sed velut flos tenuissimus pulveris huc illuc volitabit, & diffundetur per totā Aegyptum.* Erumpens] *nondum maturum, quo tempore dolorem affert gravissimum.* Multis pustulis] *q. d. non unum in unoquoquo, sed multa.* 12. Prædixerat] *suprà 4. 21.* 14 Hac vice] *jam nunc, & in posterum.* Omnes plagas] *reliquas, quibus ad dimittendum populum cogendus es.* In cor.] *id est, ita gravi-*

graviter & altè, ut tuum ipsius cor transverberent, non leviter pungant velut extremam cutem. 15 Percussissem] *nam pecus tantùm percusserat ver. 3. & 6. Reddit autem rationem cur eadem plaga homines non percusserit.* 16 Ostendam in te] *ita intelligendum esse ostendit Mosche infra 14.17. & 18. & Apostolus Rom. 9.17. cujusmodi reperiuntur multa.* Populus meus] *ita vertendum docet Mosche infra 10.2. Apostolus autem activum passivè reddidit, evidentiæ & sensus rationem habens, quia duo illa sunt ἀντίστροφα.* 19 Congregatum] *duabus de causis hoc indicit, tum ut eum evincat sua beneficentia cum ingrato ejus animo certans, tum ut magnitudinem futuræ grandinis amplificet. q. d. si unquam rebus tuis in agro metuendum fuit, jam certè est.* 23 Sonos] *id est, tonitrua, ut infra 19.16.* 27 Peccavi hac vice] *id est, nunc demum cogor fateri me peccasse, & Jehovæ justitiam, mihi verò ac meis improbitatem tribuere.* 30 Nondum timebitis] *ut confirmatur eventu ver. 35.* 35 Prædixerat] *utrumque, cessationem plagæ & pertinatiam Parhhonis, suprà ver. 29. & 30.*

Caput X.

Mosche plenius a Deo de pertinacia Parhhonis monitus & confirmatus, unam ei plagam denunciat, duas immittit, locustarum & tenebrarum: quarum priore in confessionem peccati, altera vero in gravissimas contra Moschen minas erumpit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem: quamvis ego aggravaverim cor ejus & cor servorum ejus, ut edam signa mea hęc in medio ejus,

2 Et ut enarres [a] audiente filio tuo & filio filii tui, quæ præclarè gessero in Ægyptios, & signa mea quæ edidero in eis: ' ita cognoscatis me esse Jehovam.

3 Veniens itaque Mosche & Aharon ad Parhhonem, dixerunt ad eum, sic ait Jehova Deus Hebræorum, quousque renuis ' abjicere te ob præsentiam meam ? dimitte populum meum, ut serviant mihi.

4 Quòd si tu renues dimittere populum meum, ecce ego inducturus sum cras locustas in oram tuam:

5 Quæ operient [b] aspectum terræ, ita ut non possit quisquam videre terram: absumentque ' residuum quod evasit, quod relictum est vobis a grandine, etiam absument omnem arborem, quicquid oritur vobis ex agro:

6 Præterea implebunt domos tuas, domosque omnium servorum tuorum, deniq; domos omnium Ægyptiorum, qualem *plagam* non viderunt patres tui, aut patres patrum tuorum, a die quo extiterunt super terram usque in diem hunc: deinde avertens se exibat a Parhhone.

7 Sed cùm dixissent servi Parhhonis ad eum, quousque erit hic nobis ' in laqueum ? ' dimitte hos homines ut serviant Jehovæ Deo suo: an nondum cognoscis periisse Ægyptum ?

8 Reductus est Mosche & Aharon ad Parhhonem: qui dixit ad eos, [c] ite servitum Jehovę Deo vestro: ' [d] quinam *sunt* illi qui abituri sunt?

9 Dicente verò Mosche, cum pueris nostris & cum senibus nostris abeundum est nobis, cum filiis nostris & cum filiabus nostris, cum gregibus nostris & cum armentis nostris abeundum est nobis, quia festum Jehovæ ' nobis *indictū est.*

10 Dixit ad eos, ' Ita sit Jehova vobiscum, ut sum dimissurus vos & parvulos vestros: considerate, nam ' malum *est* ante faciem vestram.

11 Non ita *fiet*, ite nunc qui viri *estis* & servite Jehovę, nam ' id vos postulabatis: sic ' expulit eos a facie Parhhonis.

12 Tunc edixit Jehova Moschi, extende manum tuam contra terram Ægyptiorum pro locustis, ut ascendant super universam terram Ægyptiorum: & absument omnem herbam ejus terræ, quicquid reliquerat grando illa.

13 Extendente ergo Mosche baculum suum contra terram Ægyptiorum, Jehova adduxit [e] ' Eurum in eam terram toto die illo & tota illa nocte: mane erat cùm Eurus ille apportasset locustas.

14 Et ascendentes locustæ illę super universam terram Ægyptiorum, resederunt in tota terra Ægyptiorum [f] numerosæ valdè: ante eas non fuerunt sic locustæ ut hæ, & ' post eas non sunt futuræ sic.

15 Operiebant enim aspectum totius terræ illorum, ita ut obscuraretur terra, absumebantq; omnem herbam terrę illorum, & omnem fructum cujusvis arboris, quicquid residuum fecerat grando illa: neque residua facta est ulla viriditas in ulla arbore aut in herba agri per totam terram Ægyptiorum.

16 Quapropter Parhho [g] festinanter accersens Moschen & Aharonem, dixit, ' peccavi in Jehovam Deum vestrum & ' in vos.

17 Sed nunc, condona queso peccatum meum ' tantùm hac vice: & supplices orate Jehovam Deum vestrum, ut amoveat a me tantummodò ' mortem hanc.

18 Quamobrem *ille* egressus a Parhhone, cùm supplex orasset Jehovam,

19 [h] Immisit ex adverso Jehova ventum [i] Occidentalem vehementem valdè, qui sublatas locustas illas ' defixit in mare algosum: non relicta est locusta una in tota terra Ægyptiorum.

20 Sed ' obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ita ut non dimitteret filios Jisraëlis.

21 Deinde edixit Jehova Moschi, extende manum tuam versus cœlum, ut sint tenebrę super terram Ægyptiorum, & ' quivis palpare possit tenebras.

22 Extendente itaque Mosche manum suam versus cœlum, extiterunt tenebræ caliginosę in tota terra Ægyptiorum tribus diebus.

23 ' Non videbant [k] alter alterum, neq; surgebat ullus a loco suo tribus diebus: at omnibus filiis Jisraëlis erat lux in habitationibus eorum.

24 ' Deinde accersivit Parhho Moschen, ac dixit, euntes servite Jehovæ, tantùm greges vestri & armenta vestra ' sistuntor: etiam parvuli vestri abeunto vobiscum.

25 Sed Dixit Mosche, etiam tu permissurus es in manu nostra victimas & holocausta, quę faciamus Jehovæ Deo nostro.

26 Ideò etiam pecora nostra eant oportet nobiscum, non relinquetur *vel* ungula, quia ex eis accepturi sumus ut serviamus Jehovę Deo nostro: nam nos ignoramus ' quo colere nos oportebit Jehovam, donec pervenerimus illuc.

27 Obfirmavit verò Jehova cor Parhhonis, adeò ut nol-

[a] Heb. *in aurib. filii tui, &c.*

[b] Heb *oculum, ut etiam infra ver 15. & Numer. 11 7. metonimia.*

[c] Heb *ite servite, vt infra ver. 24.*

[d] Heb. *quis & quis abituri.*

[e] Heb. *ventum Orientalem.*

[f] Heb. *graves.*

[g] Heb. *festinavit accersere.*

[h] Heb. *convertit.*

[i] Heb. *maris vide Gen. 12 5.*

[k] Heb. *vir fratrem suum.*

nollet dimittere eos.

28 Nam dixit ei Parhho, apage a me: cave tibi, [l] ne deinceps intuetor faciem meam, nam quo die intuitus fueris faciem meam, morieris.

29 Cui dixit Mosche, * rectè locutus es: non amplius deinceps intuebor faciem tuam.

[l] Heb. *ne addas intueri: sic ver. 29.*

ANNOTATIO.

2 Ita cognoscatis] *finis summus, quò duo præcedentes referuntur.* 3 Abjicere te] *id est, meis ferulis emendari, & te obsequio meo submittere.* 5 Residuum] *triticum & zeam, de quibus supra 9.32. & reliqua a grandine relicta.* 7 In laqueum] *jam enim aliquoties a Mosche icti haud secus sibi ab eo metuunt, quàm aves a laqueo.* Dimitte hos] *concedens quod petunt.* 8 Quinam sunt] *q.d. non omnibus sum concessurus, sed quibusdam tantùm, qui explicantur ver. 11 eosque nominatim volo cognoscere.* 9 Nobis] *subaudi omnibus, nam hæc est superiorum ratio.* 10 Ita sit Jehova vob.] *id est, propitius vobis adsit. q.d. non dimittam ut petitis: sed dum se illis malè precari putat, imprudens bene precatur.* Malum est] *interminatur malum & præsens esse denunciat, nisi porrò sibi molestiam afferre desinant.* 11 Id vos postul.] *q.d. vos ab initio non amplius postulabatis.* Expulit] *Parhho & aulicorum quisque, quorum consensum ut exprimeret Mosche, singulari verbo usus est: sic enim fere prædixerat Deus supra ver. 1.* 13 Eurum] *in illis regionibus vehementissimum, adeò ut maximas naves diffringat Psal. 48.8. quamobrem eo mare rubrum Jisraëlitis pervium reddidit Deus, infrà 14.21.* 14 Post eas non] *id est, nunquam erunt usquam: nam ut taceamus multas simul fuisse species Psal. 78.46. & 105.34. tanta fuit earum copia, ut aspectum terræ adimeret. Quod autem describitur Joël 1.2.3. & 4. alia ratione fuit incomparabile, tum quòd aliæ species aliis successerunt, tum quia per aliquot annos flagellum duravit.* 16 Peccavi] *ex flagelli acerbitate, non detestatione peccati in hanc vocem erumpit: quare sublato flagello statim ad ingenium redit.* In vos] *deludendo vos sæpe, & a conspectu meo extrudendo.* 17 Tantùm hac vice] *q.d. nisi promissum constanter præstabo, ne deinceps parcas.* Mortem hanc] *id est, mortiferam hanc plagam, & alimenta omnia exedentem: metonimia.* 19 Defixit] *id est, magno impetu dejecit, ut ibi suffocarentur ac non emergerent.* Mare algosum] *id est, Erythreum sive rubrum: ita ipsum Scripturæ vocant passim, quòd in eo alga plus quàm in aliis nascatur: vide Plinium lib. 13. natur. hist. cap. ultimo.* 20 Obfirmavit] *ut Mosche prædixerat supra ver. 1.* 21 Quivis palpare] *præ earum densitate: hyperbole, qua designantur solito longè densiores tenebræ, ut declarat ver. sequens.* 23 Non videbant] *densitas enim aëris tenebrosi etiam ignem impediebat ne lucem subministraret eis.* 24 Deinde] *post triduanas tenebras, inductus a consiliariis suis qui tunc adfuerunt, ut ostenditur infra 11.8.* Sistuntor] *pignori, ut de vestro reditu certiores simus.* 26 Quo colere] *id est, quibus generibus, & quo numero animalium.* 29 Rectè loc.] *non approbat quod Parhho dicit: sed et insultat, & idipsum quod dicebat Parhho eventurum quidem, at longè aliter quàm putabat dicens, vim extremæ plagæ (quam mox denunciaturus est) ei prænunciat.*

CAPUT XI.

Mosche ad Parhhonem non amplius rediturus, postremam ipsi plagam de primogenitorum nece ex Dei mandato denunciat, & vehementi ira commotus discedit.

1 (* DIXERAT enim Jehova ad Moschen, adhuc plagam unam inducam super Parhhonem & super Ægyptios, postmodùm dimittet vos hinc: cum dimittet, ad unum * [a] celeriter expellet vos hinc.

2 Loquere nunc [b] audiente hoc populo, ut petant quisq; ab * amico suo, & queq; ab amica sua, suppellectilia argentea suppellectiliaq; aurea.

3 [c] Reddiderátque Jehova gratiosum populum illum ante oculos Ægyptiorum: * etiam virum illum Moschen, magnum valde in terra Ægypti ante oculos servorum Parhhonis & ante oculos * ipsius populi.)

4 Præterea dixit Mosche, ita ait Jehova, * circiter medium hujus noctis ego egressurus sum per medium Ægypti:

5 Et morietur omnis primogenitus in terra Ægyptiorum, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thronum ejus, usque ad * primogenitum ancillę quæ *est* * post molas: etiam omne primogenitum jumenti.

6 Itaque erit clamor magnus in tota terra Ægyptiorũ, [d] cujusmodi non fuit editus, & cujusmodi non deinceps erit.

7 At apud omnes filias Jisraëlis * non movebit canis linguam suam, contra ullum hominem aut jumentum: ut cognoscatis quantum discrimen ponat Jehova inter Aegyptios & inter Jisraëlitas.

8 Tunc descendentes omnes * servi tui isti ad me incurvabunt se mihi, dicendo, exi tu & totus iste populus [e] qui tua vestigia sequitur, & posteà * exibo: sic exivit a Parhhone, [f] accensus ira.

9 * Quemadmodum dixerat Jehova ad Moschen, non auscultabit vobis Parhho, ut multiplicem prodigia mea in terra Aegypti:

10 Ita Mosche & Aharone edentibus illa ipsa prodigia omnia coram Parhhone, obduravit Jehova cor Parhhonis, adeò ut non dimiserit filios Jisraëlis e terra sua.

[a] Heb. *expellendo expellet.*
[b] Heb. *in auribus populi.*
[c] Heb. *dederat gratiam illius populi ut supra 3. 21.*
[d] Heb. *est Enallage generis, quia Mosche coniunctim de flagelli gravitate, & clamoris ex eo magnitudine loquitur: quæ diversi sunt generis. Sic Gene. 4.7.*
[e] Heb. *qui est in pedibus tuis: pes pro vestigio μετωνυμικῶς, ut Iudic. 4.10. & alibi.*
[f] Heb. *cum accensione iræ, ut 1. Schemu. 20.34.*

ANNOTATIO.

1 Dixerat] *prædixerat quidem de plaga supra 4.23. de missione & spoliis suprà 3.20. & sequent. sed eadem repetierat Deus antequàm postremò ad Parhhonem rediret Mosche: quapropter dicit, adhuc plagam unam.* Celeriter expellet] *infrà 12.31. & sequent.* 2 Amico] *Aegyptio & Aegyptia, suprà 3.22* 3 Etiam virum] *q.d. hinc factum est ut nihil contra ipsum Parhho tentaverit.* Ipsius populi] *Aegyptii.* 5 Primogenitum ancillæ] *id est, infimum: per ancillam enim intelligit mancipium infimæ servitutis: vide infrà 12.29.* Post molas] *trusatiles, quas qui circumagunt, non præcedunt sed sequuntur,*

brachiis

brachiis & toto corpore olnixè trudentes. 7 Non movebit] *q.d. tanta erit quies & tranquilitas, ut ne canis quidem (qui minimo alioqui strepitu excitari solet) sit oblairaturus: proverbiale dictum, ut Jehoschu* 10.24. 8 Servi tui] *consiliarii & ministri, ut annotavimus suprà* 10.24. Exibo] *ex Aegypto.* 9 Quemadmodum] *Conclusio superiorum quinque capitum, evenisse ut Deus prædixerat supra* 3. 9. *& sequentibus cap. Moschen verò & Aharonem sicut Deus præceperat fecisse.*

Caput. XII.

Deus mox populum suum educturus, novam anni rationem, Paschalis victimæ sacramentum, & azymorum panum ritum instituit: Jisraëlitarum domos illius victimæ sanguine notatas prætersilit, Aegyptios primogenitis eorum interemptis cogit ut omnes Jisraëlitas cum suis facultatibus & ipsorum spoliis quàm citissimè dimittant: & Jisraelitas eductos ad secundam stationem perducit.

1 * ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moschen & Aharonem, in terra Ægypti, dicendo,

2 Hic mensis vobis principium mensium, primus esto vobis inter menses * cujusque anni.

3 Alloquimini totam congregationem Jisraëlis dicendo, in ipso decimo *die* mensis hujus, ut accipiant sibi quisque parvam pecudem pro * familia paterna, parvam pecudem pro * quaque familia.

4 Si verò minor fuerit aliqua familia, quàm ut sit [a] par edendæ parvæ pecudi, accipiat ipse *paterfamiliâs* & vicinus ejus qui proximus *est* domui ejus *parvam pecudem* pro numero animarum: quisque * [b] pro ratione cibi sui numerabitis ad ipsam parvam pecudem *comedendam.*

5 Parva pecus integra, mascula, * annicula esto vobis: *eam* ex ovibus aut ex capris accipitote.

6 * Sitq; apud vos in custodia, usque ad decimum quartum diem hujus mensis: tum * jugulanto eam totus cœtus congregationis Jisraëlis inter * duas vesperas.

7 Deinde accipientes ex ipsius sanguine, * imponunto duobus postibus & superliminari, in domibus illis * in quibus esuri sunt ipsam.

8 Comedunto verò carnem illius ea ipsa nocte: commedunto eam assam igne, & azymos panes * cum *herbis* amaris.

9 Ne comedatis ex ea * crudum *quicquam*, aut coctile coctum in aqua, sed assum igne, * caput ejus cum cruribus ejus & cum intestinis ejus.

10 Neque reliquum faciatis ex ea *quicquam* * usque mane: quod autem reliquum fuerit ex ea usque mane, * igne comburitote.

11 * Ita verò comedite eam, lumbis vestris succinctis, calceamentis vestris ad pedes vestros, & baculo vestro in manu vestra: sed comedite eam cum festinatione, [c] Pascha est Jehova.

12 Transiturus enim sum per terram Ægypti ea ipsa nocte, & percussurus omne primogenitum in terra Ægypti ab hominibus usque ad jumenta: & in * omnes Deos Aegyptiorum exerciturus judicia, ego Jehova.

13 Erit autem sanguis ille * pro vobis in signum super illas domos ubi eritis, ut videns sanguinem illum transeam præter vos: sic non erit in vobis plaga [d] exitialis, cùm cædam *primogenita* in terra Aegypti.

14 Quamobrem esto dies iste vobis in * monimentum, ut celebretis ipsum, *diem* festum Jehovæ: per ætates vestras statuto * [e] perpetuo celebrate ipsum.

15 * Septem dies panes azymos comeditote, verumtamen ipso die primo [f] *jam* amoveritis vetus fermentum e domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatum a die illorum primo usque ad septimum diem, utique * excindetur illa ipsa anima ex Israële.

16 In primo autem illorum die * convocatio sancta, similiter die illorũ septimo convocatio sancta esto vobis: nullum opus fiat in eis, verumtamen quod comedendum erit unicuique animæ, * illud solum parabitur vobis.

17 Observatote igitur *diem* ipsum azymorum, quia eodem ipso die eduxero exercitus vestros e terra Aegypti: ideò observatote illum ipsum diem per ætates vestras statuto perpetuo.

18 Primo ipso *mense*, quarto decimo die ejus mensis * vespere comeditote azymos, usq; ad diem vigesimum primum ejusdem mensis vespere.

19 Septem dies vetus fermentum ne reperitor in * domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatum, utique excindetur illa ipsa anima ex congregatione Jisraëlis, tam * peregrini, quàm indigenæ ipsius regionis.

20 Nihil fermentati comeditote: in omnibus habitationibus vestris * comedite panes azymos.

21 Convocatis itaque Mosche omnibus senioribus Jisraëlis, edixit eis, * extrahite, & accipite vobis parvam pecudem per familias vestras, deinde jugulate ipsum Pascha.

22 Tum acceptum fasciculum [g] musci intingite in sanguine ipsius qui *erit* in aliqua pelvi, & admovetote superliminari & duobus postibus de sangnine illo qui *erit* in ea pelvi: vos autem ne exitote ullus e porta domus suæ usquè mane.

23 Procedens enim Jehova ad percutiendum Aegyptum, cùm viderit sanguinem illum in superliminari & in duobus postibus: transibit Jehova præter portam illam, nec sinet interfectorem ipsũ ingredi domos vestras ad cædendũ.

24 Observatote autem * rem hanc, pro statuto & filiis tuis usque in seculum.

25 Esto itaque, * cùm veneritis in terram illam quam daturus est Jehova vobis quemadmodũ dixit, & observabitis hunc ipsum cultũ:

26 Esto inquam, * dicentibus ad vos filiis vestris, quid hic cultus vobis *designat*?

27 Ut dicatis, victima, pascha est Jehovæ, qui transiens præter domos filiorum Jisraëlis in Aegypto cùm cæderet Aegyptios, familias nostras eripuit: tunc verticem * inclinavit populus ipse & incurvaverunt se.

28 Quod abeuntes fecerunt filii Jisraëlis: quẽadmodum præceperat Jehova per Moschen & Aharonem, sic fecerunt.

29 Fuit autẽ * sub mediã noctem, ut Jehova cæderet omne primogenitũ in terra Aegypti, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thronũ ejus, usque ad primogenitũ * captivi qui *erat* in [h] ergastulo: & omne primogenitũ jumẽtorũ.

30 Quapropter surrexit Parhho nocte, ipse & omnes

[a] Heb. *superior parva pecude.*
[b] Heb. *secũdum comedere suum.*
[c] Heb. *Pesach, id est, transitus, & sic deinceps: pro pecude adhibita ad significandũ transitum.*
[d] Heb. *in exitium.*
[e] Heb. *seculi, sic infra ver. 17.*
[f] Heb. *feceritis ut cesset: ita autẽ accipiendum esse ostenditur infra.* 23 18. & 34 25.
[g] *Latini ex vocis similitudine hyssopum, Hebræi origanon, alii aliud intelligunt: sed muscum esse ostendit ejus ad cedrum altissimã & nobilissimam oppositio, ut minutissimæ atque vilissimæ,* 1 Reg. 4. 32 *quod parietinis ad nascitur, quod præ cæteris recipiendo & aspergendo liquori aptus est, postremò quod penicilli usum præstare potuit ad sanguine inficiendum postes & superliminare.*
[h] Heb. *loco fovea*

omnes servi ejus, omnes denique Ægyptii: erat enim clamor magnus in Ægypto, eoquòd nulla *erat* domus, ubi non *esset* aliquis mortuus.

31 ' Inclamabatq; Moschen & Aharonem noctu, dicens: surgentes exite e medio populi mei, tum vos tum filii Iisraëlis, & abeuntes servite Jehovæ, sicut locuti estis.

32 Greges quoque vestros & armenta vestra accipite, ' quemadmodum locuti estis, ac abite: sed ' benedicite etiam mihi.

33 Etiam Ægyptii vehementer instabant apud populum, festinanter dimittendo eos e sua regione, dicebant enim, nos omnes jam jam morituri sumus.

34 Itaque accepit ipse populus massam suam, nondum fermentatam, mactris suis super humerum suum *quisque* circumligatis ad vestes suas.

35 (Filii autem Iisraëlis fecerant secundum edictum Moschis: petierant enim ab Aegyptiis supellectilia argentea, & supellectilia aurea, & vestes:

36 Et Jehova [i] reddiderat gratiosum populum hunc ante occulos Aegyptiorum, qui commodaverant eis: ita ' spoliaverunt Aegyptum.)

37 Profectiq; sunt filii Jisraëlis ' Rahhmeseso Succothas, ' ad sexcenta millia peditū, virorum, præter parvulos.

38 Quinetiam ' miscellanea turba multa ascendit cum eis, greges quoque & armenta, posse sio gravis valde.

39 ' Tunc coxerunt e massa illa, quam ' extulerant ex Egypto, placentas azymas, cùm nondum fermentata esset: nam ' expulsi ab Aegyptiis, non potuerant cunctari, etiamq; viaticum non comparaverant sibi.

40 Incolatus autem ' Jisraëlitarum, quo commorati sunt ' in Aegypto, *fuit* ' quadringentorum triginta annorum.

41 Fuit verò exactis quadringentis triginta annis, fuit, inquam, eodem ipso die, ut egrederetur omnes exercitus Jehovæ e terra Aegipti.

42 Nox [k] plurimùm observanda est Jehovæ, qua eduxit eos e terra Aegypti: hæc est illa nox Jehovæ, plurimum observanda omnibus Jisraëlitis per ætates suas.

43 Qamobrem edixit Jehova Moschi & Aharoni, hoc *esto* statutum ipsius Paschatis: nullus ' alienigena vescitor illo.

44 ' Omnis verò servus cujusque, [l] emptus pecunia, cùm ' circūcideris eum, tū vescitor illo.

45 ' Inquilinus, aut mercenarius ne vescitor illo.

46 ' In eadem domo editor, ne efferto ex ulla domo de carne illius foras: & ' os ne confringatis in illo.

47 Tota congregatio Jisraëlis faciunto illū.

48 Quòd si peregrinabitur apud te peregrinus, qui [m] facere voluerit Pascha Jehovæ, circūcidi tor ei ' omnis mas, tum demum accedito ad faciendum ipsum, & esto sicut ipse indigena terræ: at nullus præputiatus vescitor illo.

49 ' Lex eadem esto indigenæ ipsi, & peregrino qui peregrinatur inter vos.

50 Quod fecerunt omnes filii Jisraëlis: quemadmodum præceperat Jehova per Moschen & per Aharonem, sic fecerunt.

51 Fuit autem ' hoc, eodem ipso die, *quo* eduxit Jehova filios Jisraëlis e terra Aegypti per exercitus suos.

[i] Heb. *dederat gratiam hujus populi, ut supra, 3 21.*

[k] Heb. *observationū, ut paulò post hoc versu.*

[l] Heb. *emptio pecuniæ, ut Gene. 17. 21.*

[m] Heb. *fererit Pesach.*

ANNOTATIO.

1 Allocutus] *ante triduanas tenebras, ut evincit ver. 6. nam Pesach ex grege seligunt quatriduo antequàm mactetur: quod facere non potuissent, nisi inter hoc mandatū se ponendi mactandiq; Pascha, & Paschatis tempus infra ver. 28. quatriduum intercessisset, triduum tenebrarum, & dies sequens, quo Mosche cum Parhhone postremò locutus, cædem primogenitorum proxima nocte futuram denunciavit: suprà 10. & 11.* 2 Cujusque anni] *sacri videlicet, hoc est, ad redemptionem & rationem festorum pertinentis: nam respectu jubilei, intermissionis terræ, atque proventuum, hoc est, civilis anni aliud erat initium, nimirum a septimo mense, ut apparet infrà 23. 11. & 16. & 34. 22. & Levitici 25. 9.* 3. Familia paterna] *id est, tota alicujus hominis cognatione, quæ in multas familias ferè distributa est.* Quaque familia] *quæ sufficiet ad totam pecudem eadem nocte edendam.* 4 Pro ratione cibi] *id est, singuli patres fam. pro numero suorum domesticorum, & ratione victus eorum, ut infrà 16. 17.* 5 Annicula] *quæ annum non excesserit, etiamsi præcisè annum minimè complevisset: nam apta incipiebat esse inde ab octavo die: vide infra 23. 19.* 6 Sitq; apud vos] *sepositor a reliquo grege penes vos.* Jugulanto] *quisque suam.* Duas vesperas] *id est, duas vespertini temporis extremitates, quarum prior ad finem diei inclinantis pertinet, ut apparet ex ver. 18. posterior ad principium noctis, quò sequens dies inire dicitur Gen. 1. 5.* 7 Imponunto] *causam vide infrà ver. 13. nam temporarium hoc mandatum fuit illius tantum Paschatis, quod ante redemptionem celebrarunt.* In quibus] *nam intra illas ea nocte se continere jubentur infrà ver. 22.* 8 Cum herbis amaris] *in monimentum amaræ servitutis, qua ab Ægyptiis pressi fuerant suprà 1. 14.* 9 Crudum] *aut crudum, aut non satis coctum, nam utrumque vox Hebræa significat.* Caput ejus cum] *id est, integrum assatum, non autem per partes: nam ne tum quidem cùm assata erat, per partes foras efferri sinebat, infrà ver. 46.* 10 Usque mane] *nam ad primam noctem illius festi hæc ceremonia pertinebat, infra ver. 42.* Igne comburite] *ne ad alios usus præter institutum adhibeatur.* 11 Ita verò] *Quatuor hæc ad istud tantùm Pascha pertinent, quod in Aegypto celebrarunt: quaprópter in institutione anniversarii ritus Paschatis neque hæc repetuntur, neque sanguinis aspergendi mandatum, de quo suprà ver 7. neq; egrediendi interdictum, quod habetur infrà ver. 22. ac proinde Christum in celebratione Paschatis discumbentem, & post esum ejus in hortum exeuntem (ut Evangelistæ tradunt) minimè contra Legem venisse constat.* 12 Omnes Deos] *judiciis meis declarando quàm vani sint, fallaces, & omni facultate opis ferendæ destituti.* 13 Pro vobis] *ut vos promissi mei admonitos in fide corroboret, & mihi testetur vos promissiones meas fide amplexos esse.* 14 Quamobrem] *hìc demum in futurum jubet anniversarium Pascha celebrari.* Monimentum] *redemptionis vestræ a Deo acceptæ, & grati erga ipsum animi vestri.* Perpetuo] *in Christo, qui legis est complementum, & harum umbratum corpus, Rom. 10. 4. Hebr. 10. 1. & Colos. 2. 17. in hac autem & in omnibus aliis legalibus ceremoniis, perpetuitas ista non longius quàm usque ad Christum extenditur.* 15 Septem dies] *Hebræi uno ore tantundem spatii dicunt intercessisse*

cessisse inter profectionem Jisraëlitarum ex Ægypto, & Ægyptiorum submersionem, ideoq; mandatum fuisse ut primus & ultimus dies præ cæteris celebraretur: quia dicitur infrà 14.30. *Jehova eo die quo submersi sunt Ægyptii servasse Jisraëlitas e manu Ægyptiorum. atque hæc sententia verisimilis est, tum quia quemadmodū primo die in esu Paschatis fuit sancta convocatio, sic submersis Ægyptiis per convocationem sanctā cantico Moschis Deus celebratus est, tum quia itinerum rationi cum hac sententia optimè convenit: nam Succothas decimo quinto venerunt, Ethamum decimo septimo, ad fauces Chirothárum decimo octavo (ubi jussu Dei substiterunt expectantes adventum hostium) die vigesimo occurrit Parhhonis exercitus, nocte verò sequente Jisraëlitæ trajiciunt mare & isti submerguntur.* Excindetur] *vide Gen.*17.14. 16 Convocatio sancta] *id est, populus a reliquis hujus vitæ negotiis vacans conveniet, ut sacris incumbat.* Illud solum] *sicut etiam licebat diebus festis pentecostes, buccinarum, & tabernaculorum: in sabbatho verò hoc quoque prohibebatur, infrà*.16.5.& 23.& 29.& 35.3 18 Vespera] *unde incipit dies, Gen.*1 *ideò festa omnia in Lege mandata a vespere incipiebant.* 19 Domibus vestris] *id est, toto termino tuo, infrà* 13.7.*Synecdoche.* Peregrini] *id est, ad confusionem vitandam, alienigenæ inter Jisraëlitas versantes, quod ad externam vivendi rationem, sesipsos populo Dei accommodent, alioquin ne tolerantor: ideò nec Sabbatho operari, nec azymorum tempore eis permittebat fermentato vesci, & contra venientes excludi jussit* 20 Comedite pan.] *causam vide Deut.*16.3. 21 Extrahite] *die videlicet decimo, id est, habito delectu a reliquis segregate pecudem qualis describitur suprà ver.*5. 24 Rem hanc] *non ceremonias illas Paschatis in Ægypto peculiares, de quibus suprà ver.*7.11.& 22.*sed reliquam institutionem anniversarii Paschatis atq; azymorum.* 25 Cum veneritis] *nam in deserto unum tantùm Pascha jussu Dei celebrasse leguntur anno secundo ab exitu ex Ægypto, Num.*9. 26 Dicentibus] *Sacræ actioni doctrinam annectit, ut cap.*13.*nam sine ea actio vana & inutilis esset.* 27 Inclinavit] *ita fidem & obedientiam suam testificatus est.* 29 Sub mediam no.] *prout denunciaverat suprà* 11.4. Captivi] *id est, servi & ancillæ, ut suprà* 11.5.*nam ex captivis fiebant servi, qui molas in carcere trudebant: vide de Schimschone Judic.*16.22. 31 Inclamabatque] *ipse, & per omnes servos suos, etiam orando ut discederent, suprà* 11.8. 32 Quemadmodum locuti] *id est, sine exceptione, ut postulavistis, suprà* 10.25. Benedicite] *id est, impetrate mihi hujus plagæ finem.* 36 Spoliaverunt] *ut promiserat Deus Moschi suprà* 3.23.*& diu ante Abrahamo, Gen.*15.14. 37 Rahhmeseso] *de quo Gen.*47.11. Ad sexcenta mil.] *ut Jahhakobo promiserat Deus Gen.*46.3.*& narratur suprà* 1.12. 38 Miscellanea turba] *diversarum gentium, quæ miraculis territæ sese Jisraëlitis adjunxerant, de qua etiam Num.*11.4. 39 Tunc] *cùm pervenissent Succothas, ver.*37. Extulerant] *suprà ver.*34. Expulsi] *ut promiserat Deus suprà* 6.1.*&* 11.1. 40 Jisraëlitarum] *id est, non tantùm posterorum Jahhakobi, sed ipsius quoque Jahhakobi patris, & avi, ex quo tempore Ure Chaldæorum vocatus est, tum enim cœpit incola esse Jisraël, & incolatus duravit usque ad exitum ex Ægypto: Synecdoche, ut Gen.*15.13.*tempus autem itineris ad terram promissam, eadem synecdochicè possessioni terræ annumeratur.* In Ægypto] *& aliis peregrinationum locis, in terra non sua: Synecdoche.* Quadringentorum trig.] *vide in Gen.*11.35. 43 Alienigena] *id est, qui neque ex liberatis ab Ægypto natus est, neque ad redemptionem futuram per Christum (cujus illa umbræ fuerunt) pertinet.* 44 Omnis verò] *exceptio superioris legis.* Circumcideris] *hoc est, ita institueris, ut fidei justitiam prehendat, & circumcisione (quæ sigillum ejus est) obsignari & in populum Dei referri voluerit: Synecdoche.* 45 Inquilinus] *tantùm, hoc est, fide non imbutus, ac proinde incircumcisus.* 46 In eadem domo] *populi, qui antè dispersus erat, collecti symbolum: idcircò Deus hoc præcipit quod collectionem figurat, & contrarium vetat.* Os ne conf.] *quia Pesach figura fuit Christi, cui hoc accommodatur, Joan.*19.33.& 36. 48 Omnis mas] *id est, ipse, & quicunque mas ad eum pertinet.* 49 Lex eadem] *id est, iisdem legibus tenentor: quibus præstitis, nullo discrimine ab Jisraëlitis genere discernuntor.* 51 Hoc] *id est, anniversarii Paschatis institutio a ver.*43 *ad finem usque.*

CAPUT XIII.

Mosche mandata Dei de annuo Paschatis ritu & primogenitorum consecratione capite superiore atque hoc accepta populo proponit, eorumq; memoriam ad posteros propagari jubet: deinde quà & quomodo ad tertiam stationem ductu Dei pervenerint, narrare pergit.

1 ALLOCUTUS quoque est Jehova Moschen, dicendo,

2 Consecra mihi omne primogenitum, quicquid aperit vulvam in filiis Jisraëlis, ex hominibus & ex jumentis: [a]meum [a] *enim* est.

3 Edixit itaque Mosche populo, mementote diei hujus, quo egressi estis ex Ægypto e [b]domo servorum, nam [b] robusta manu eduxit Jehova vos illinc: ne ergo comeditor fermentatum.

4 Hujus, *inquam*, diei *quo* vos exitis, in mense [c] Abib.

5 Esto autem, cum introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Chivvæi, & Jebusæi, quam juravit majoribus tuis se daturum tibi, terram affluentem lacte & melle: ut obeatis cultum istum mense hoc.

6 Septem diebus comedito panes azymos: die quoque septimo festum *esto* Jehovæ.

7 Panes azymi comeduntor septem illis diebus: neque conspicitor apud te fermentatum *quicquam*, neque conspicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo.

8 Et annunciato filio tuo die illo, dicendo, *propter hoc, fecit *ista* Jehova mihi, cùm exirem ex Ægypto.

9 Sic *erit tibi in signum * ad manum tuam, & in monimentum inter oculos tuos, ut sit doctrina Jehovæ in ore tuo, manu forti eduxisse te Jehovam ex Ægypto.

10 Observato itaque statutum hoc,* constituto tempore suo, [d] quotannis.

11 ITEM esto, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, quemadmodum juravit tibi ac majoribus tuis, dederitque eam tibi:

12 Ut [e] emancipes quicquid aperit vulvam, Jehovæ: nam quicunque aperuerit *vulvam*, fœtus jumentorum qui fuerit tibi, masculi ex iis, Jehovæ

[a] *Eclipsis, ut Gene.*14.17 *&* 49.3.
[b] Heb. *robore manus: sic infra ver.*14 *&* 16.
[c] *id est, hordei cum spica: quia tibi hordeũ jam spicas extulerat: Levit.*10.10 *&* 15
[d] Heb. *de anno in annũ.*
[e] Heb. *facias ut transeat, nimirum a tua potestate, ut deinceps Domini sit.*

Jehovæ *erunt*.

13 Sed omnem asinum aperientem *vulvam*, parva pecude redimito, quòd si non redimes, decollato ipsum : omnem verò primogenitum humanum ex filiis tuis, redimito.

14 Et esto, cùm interrogaverit te filius tuus [f] in posterum, dicendo, quid hoc *sibi vult* ? ut dicas ad eum, robusta manu eduxit nos Jehova ex Ægypto e domo servorum.

[f] Heb. *eras: synecdoche*.

15 Fuit enim, cùm durum se præbuisset Parhho in dimittendis nobis, ut occiderit Jehova omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito hominum ad primogenitum jumentorum: idcircò ego macto Jehovæ ex omni aperiente vulvam ipsos masculos, omnem verò primogenitum filiorum meorum redimo.

16 Quod erit in signum ad manum tuam, & in frontalia inter oculos tuos, manu robusta eduxisse nos Jehovam ex Ægypto.

17 Fuit autem, cùm dimisisset Parhho populũ, ut non duceret eos Deus viâ regionis Pelischtæorum, quamvis propinqua esset (dicebat enim Deus, [g] *videndum* ne pœniteat hunc populum, cum viderint bellum, & revertantur in Ægyptum)

[g] *Eclipsis, vide Gen.* 3. 22.

18 Sed circumduceret Deus populum viâ ipsâ deserti, ad mare algosum : [h] militari autem ordine ascendebant filii Jisraëlis e terra Ægypti.

[h] Heb. *quini, nam plerique quini procedebant milites: Catachresis*.

19 (Acceperat autem Mosche ossa Josephi secum : nam jurejurando obstrinxerat filios Jisraëlis dicendo, omnino visitabit Deus vos, *adjuro* ut tunc deportetis ossa mea hinc vobiscũ.)

20 Profecti itaque Succothis, castrametati sunt Ethami, in fine ipsius deserti.

21 Jehova verò antecedens eos interdiu in columna nubis, ad deducendum eos viâ illâ, & noctu in columna ignis, ad afferendum eis lucem, ut progrederentur interdiu ad noctu :

22 Non amovit columnam illam nubis interdiu, aut columnam illam ignis noctu, a conspectu ipsius populi.

ANNOTATIO.

2 Meum enim] *causam vide infrà ver.* 15. 3 Domo servorum] *id est, ergastulo, sive loco foveæ, suprà* 12.29. *cui Ægyptus comparatur, quòd in ea Jisraëlitæ dura servitute exercebantur, ut servi in ergastulis solent, suprà* 1.14. 8 Propter hoc] *id est, in hunc finem omnia hæc beneficia præstitit, ut ipsum tam beneficum grato animo colam & prædicem.* 9 Erit tibi in sig.] *id est, repetes quotannis hanc actionem, ut memoriam Dei & liberationis ab eo conserves, doctrinamq; ad posteritatem propages.* Ad manum tuam] *id est, quod in promptu habeas quasi manibus palpandum, oculis continenter spectandum, & ad omnes usus recolendum: hyperbole ex hominum more sumpta.* 10 Constituto temp.] *de quo suprà* 12.6. *hinc apparet quàm temere constitutum a Deo tempus post reditum a captivitate Babylonica Judæi mutaverint, ne Paschatis initium (ut ipsorum traditio docet) in diem Lunæ, Mercurii, aut Veneris incideret: quâ contemptâ Christus Pascha celebravit cum discipulis ex Legis præscripto, Marci* 14.12. *& alibi.* 13 Asinum] *quodvis jumentum ineptum sacrificiis per analogiam, hanc autem speciem nominat, quia major ejus quàm aliarum copia illis regionibus erat: synecdoche.* Decollato] *ne quod Domini est adhiberetur ad profanos usus.* Redimito] *quando & quanti, docetur Num.* 18.16. *quod de Christo factum est Lucæ* 2.22. 15 Ex omni] *apto ad sacrificium: nam de ineptis dictum est ver.* 13. 18 Mare algosum] *de quo suprà* 10.19. *nam si rectà fuissent profecti, ad mare potius mediterraneum, quàm ad rubrum declinassent.* Deserti] *Ethami, ut nominatur Num.* 33.8. 19 Jurejurando obstr.] *Gen.* 50.25. Ossa Josephi] *& reliquorum Patriarcharum, ut docet Stephanus Act.* 7.16. *horum verò nominatim meminit propter juramentum illud quo obstricti fuerant.* 20 Succothis] *suprà* 12.37. Ethami] *qui locus nomen deserto dedit, quod eousq; etiam protenditur qua Jisraëlitæ fecerunt iter a trajecto mari, Num.* 33.8. 21 Jehova] *Christus, qui & Angelus Dei vocatur, infrà* 14.19. *vide* 1. *Corinth.* 10. In columna] *utriusque columnę commune erat, ut populo dux itineris esset: peculiare autem, columnæ quidem nubis, ut ab æstu & cœli injuria protegeret, Psal.* 105.39. *alterius verò quod hîc describitur.* Via illa] *quâ divertendum erat, suprà ver.* 18.

CAPUT XIIII.

Deus Ægyptiorum potentiam in mare submersurus suosq; prorsus liberaturus, Jisraëlitis de toto rei eventu præmonitis mandat ut Parhhonem cum exercitu ad se stratagemate pelliciant: qui eventum oraculo prorsus respondentem videntes Deum amplius reverentur, & Moschi ministro fidem habent.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moschen, dicendo,

2 Alloquere filios Jisraëlis, ' ut divertant, & castrametentur ' ante [a] fauces *montium* Chirotharum, inter Migdolum & inter mare : ante Bahhal-tzephonem, e-regione ejus castrametamini ad mare.

[a] Heb. *os ipsarum Chirotharum: sic deinceps*.

3 Dicet autem Parhho de filiis Jisraëlis, perplexi sunt in hac regione, conclusit eos ' desertum illud.

4 Et ' obfirmabo cor Parhhonis, ut persequatur eos, quò glorificer in Parhhone & in omnibus copiis ejus, experianturque Ægyptii me esse Jehovam : & fecerunt sic.

5 Nam cum nunciatum esset Regi Ægypti ' fugere populum hunc, ' mutatoque [b] animo Parhho & servi ejus erga populum hunc, dicerent, quid hoc *est quod* fecimus ? quòd dimisimus Jisraëlitas ne servirent nobis ?

[b] Heb. *corde*

6 Junxit currum suum, & populum suum assumpsit secum,

7 Assumpsit, inquam, sexcentos currus delecti *militis*, & ' omnes currus Ægypti : quibus omnibus præerant duces.

8 (Obfirmaverat enim Jehova cor Parhhonis Regis Ægypti ut persequeretur filios Jisraëlis : filii verò Jisraëlis procedebant ' manu sublata :)

9 Ita persequentes eos Ægyptii assecuti sunt eos castra habentes ad mare, omnes [c] equites cisiarii Parhhonis, & equites ejus, & copiæ ejus, ad fauces *montium* Chirotharum , ante Bahhal-

[c] Heb *equum currus, abstracta pro concretis: sic infrà* 23.

Bahhal-tzephonem;

10 Et admovit castra Parhho: sublatis verò filii Jisraëlis oculis suis, cùm ecce Ægyptius subsequeretur eos, timuerunt valdè, & * clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam.

11 Dixeruntquè ad Moschen, an propterea quòd nulla prorsus sint sepulchra in Ægypto, abduxisti nos ut moreremur in hoc deserto? quid hoc *est quod* fecisti nobis, educendo nos ex Ægypto?

12 * An non hoc illud *est*, quo alloquebamur te in Ægypto, dicendo, desiste a nobis, ut serviamus Ægyptiis? nam melius fuisset nobis servire Ægyptiis, quàm nos mori in hoc deserto.

13 Edixit autem Mosche ipsi populo, ne timeatis, * consistite & spectate * salutem Jehovę, quam edet vobis hodie: nam quos vidistis Ægyptios hodie, non pergetis videre eos posthac usquè in seculum.

14 Jehova pugnabit pro vobis, vos ergo [d] quiescite.

[d] Heb. *silete.*

15 Edixit verò Jehova Moschi, * quid clamas ad me? alloquere filios Jisraëlis, ut proficiscantur.

16 Sed tu attolle baculum tuum, & extensa manu tua versus ipsum mare finde ipsum, ut ingrediantur filii Jisraëlis per medium maris in ipsa arida.

17 De me autem, ecce ego obfirmo cor Ægyptiorum ut ingrediantur post illos, & glorificabor in Parhhone, & in omnibus copiis ejus, in curribus ejus, & in equitibus ejus.

18 Et experientur Aegiptii me esse Jehovam, cùm glorificabor in Parhhone, in curribus ejus, & in equitibus ejus.

19 Tum profectus * Angelus ipse Dei, qui antecedebat castra Jisraëlitarum, ivit a tergo eorum: (nam profecta columna illa nubis a conspectu eorum, stabat a tergo eorum.)

20 Procedensq; inter castra Aegyptiorum, & inter castra Jisraëlitarum: illis erat nubes & tenebræ, *his* autem illustrabat noctem ipsam, adeò ut non appropinquaverit alter ad alterum tota illa nocte.

21 Cumq; extendisset Mosche manum suam versus illud mare, abegit Jehova mare ipsum Euro vehemente tota illa nocte: & redegit mare ipsum in siccum, diffindente se aqua illa.

22 Sic procedebant filii Jisraëlis in medio maris per ipsam aridam, cùm aquæ essent eis murus a dextera eorum & a sinistra eorum.

23 Persequentes quoque Aegyptii procedebant post eos, totus equitatus Parhhonis, cisiarii ejus, & equites ejus, * in mediū illius maris.

24 Fuit autem in vigilia matutina illa, cùm * prospectaret Jehova ad castra Aegyptii in colūna ignis & nubis, ut funderet castra Aegyptii,

25 * Ablatisq; rotis curruum ejus duceret eum [e] tardè: quamvis diceret Aegyptius, fugiam a conspectu Jisraëlitarum, nam Jehova pugnat pro eis contra Aegyptium.

[e] Heb. *cum gravitate.*

26 Tum dixit Jehova ad Moschen, extende manum tuam versus ipsum mare, ut revertantur aquæ ipsius super Ægyptium, super currus ejus, & super equites ejus.

27 Extendente itaquè Mosche manum suam versus ipsum mare, reversum est mare ipsum appetente mane ad vim suam, Aegyptii autem fugiebant * obviam ipsi mari: Sic * excussit Jehova Aegyptium in medium maris.

28 Nam revertentibus aquis illis, & operientibus illorum currus & equites cum omnibus copiis Parhhonis, qui processerant post eos in ipsum mare, * non est relictus ex eis vel unus.

29 * Intereà filii Jisraëlis ibant per aridam in medio ipsius maris, & erant aquæ illę eis murus a dextera eorum & a sinistra eorum.

30 Ita * servavit Jehova in die illo Jisraëlitas e manu Aegyptiorum, videruntque Jisraëlitę Aegyptios morientes * in litore maris.

31 Cùm autem vidissent Jisraëlitæ [f] opus illud maximum, quod edidit Jehova contra Aegyptios, timuerunt populus ipse Jehovam, crediderun tq; Jehovæ & Moschi servo ejus.

[f] Heb. *manum illam magnam: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Ut divertant] *causam ostendit suprà 13.17. hîc autem prædicit quomodo hanc aberrationem accepturi sint Aegyptii, & quid inde eventurum sit.* Ante fauces] *q.d. in loco iniquo, in faucibus montium inter duo munita loca non procul a mari, ut hac specie allecti Aegyptii Jisraëlitas aggrediantur, spe retrahendi eos ad pristinam servitutem.* 3 Desertum] *Ethami, de quo suprà 13.20. quasi dicat, deserti horriditate perterriti, huc illuc aberrando tandem montium angustiis se incluserunt.* 4 Obfirmabo] *vide suprà in 4.21.* 5 Fugere] *magnis itineribus die & nocte contendere, quod Aegyptii sui metu fieri existimabant.* Mutatoque an.] *ita ut de Jisraëlitis, quos prius a se dimiserant, retrahendis ad servitutem cogitarent.* 7 Omnes] *quos potuit in illa celeritate colligere.* 8 Manu sublata] *non ut fugitivi trepidè manibus remissis, sed securè, instructa acie, ut dimissi, suprà 13.18. sic Num. 15.30.* 10 Clamaverunt] *animo & corpore anxii propter hostem propinquum ejularunt potius quam invocarunt fide, quod ex sequentibus querimoniis apparet, quas contra Moschen miscent.* 12 An non] *vide suprà 6.8.* 13 Consistite] *ne commoveamini ac fluctuetis animo, sed spe firma opem domini expectate.* Salutem] *victoriam & liberationem, 1. Schem. 14.46. & 19.5.* 15 Quid clamas] *non reprehendit simpliciter quòd orat, sed quòd non exequitur mandatum acceptum suprà ver. 2. ideoq; illud rursus urget in fine versus: sic 1. Schemu. 16.1. & Joan. 20.17.* 19 Angelus] *vide suprà 13.21.* 23 In medium] *procul a litore illius sinus.* 24 Prospectaret] *immittens aquas, tonitrua, fulgura, & procellas, infrà 15. & Psal. 77.18. & 19.* 25 Ablatisque] *cùm remota siccitate terra fermentesceret, quæ tenaciter hærebat rotis & pedibus, ut frustrà de fuga cogitarent, Judith. 9.7. & 8.* 27 Obviam ipsi] *nam quocunque se convertebant, irruentes aquę excipiebant eos.* Excussit] *dejiciens eum ex curribus & equis.* 28 Non est rel.] *ut Psal. 106.11.* 29 Intereà] *nam nondum omnes Jisraëlitæ transierant, cùm submergerentur Aegyptii.* 30 Servavit] *id est, prorsus liberavit: vide suprà in 12.15.* In littore] *id est, Jisraëlitæ trajecto mari e litore hostes suos morientes spectarunt.*

CAPUT XV.

Mosche cum Jisraëlitis Deum superioris victoriæ autorem cantico celebrat, idemq; Maria & fœminæ

tympanis adhibitis faciunt. Posteà relicto mari, per tridui iter aquæ penuriâ laborantes ad quintam stationem perveniunt: ubi murmuranti Deumq́; tentanti populo amaræ aquæ a Mosche dulces redduntur, ligno injecto ex jussu Dei, & populus in futurum eruditur.

1 TUNC canens Mosche & filii Jisraëlis canticum istud Jehovæ, locuti sunt dicendo, ' Cantabo Jehovæ, eo quòd a' admodum excelluit, equum & sessorem ejus dejecit in mare.

2 'Robur meum & 'carmen Jah, qui fuit mihi saluti: hic *est Deus* fortis meus '*cum* quo habitabo, Deus patris mei quem exaltabo.

3 Jehova *est* b bellicosissimus, nomen ejus *est* ' Jehova.

4 'Currus Parhhonis & copias ejus præcipitavit in mare, delectumq́; præfectorum ejus: demersi sunt in mare algosum.

5 'Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profunda 'velut lapis.

6 'Dexterâ tuâ, Jehova, magnificus *es*, ipsa virtute, dextera tua Jehova confringis hostem.

7 Et magnitudine excellentię tuæ subvertis insurgentes contra te: furorem tuum immittis, ' consumit eos tanquam stipulam.

8 Et ' flatu narium tuarum coacervatę sunt aquæ, constiterunt velut cumulus fluida: 'concreverunt abyssi c in intima parte maris.

9 'Dixerat hostis, persequar, assequar, dividam prædam: explebitur eis anima mea, exeram gladium meum, asseret eos in hæreditatem manus mea.

10 Flavisti vento tuo, operuit eos mare: profunda petierunt tanquam plumbum, in d aquis validis.

11 Quis *est* sicut tu inter robustissimos, Jehova? quis *est* sicut tu, magnificus sanctitate, reverendus laudibus, mirificus?

12 Extendisti dexteram tuam, ' deglutivit eos terra.

13 Deducis benignitate tua populum quem redemisti: commodè ducis robore tuo ad ' habitaculum sanctitatis tuæ.

14 '*Cùm* audierint populi, commovebuntur: dolor corripiet incolas Pelischtęę.

15 Tunc turbabuntur duces Edomęorum, potentes Moabitarum, corripiet eos tremor: 'diffluent omnes incolæ, Cenahhanææ.

16 Irruet super eos formido magna & pavor: magnitudine brachii tui ' conticescent tanquam lapis, donec pertransierit populus tuus Jehova, donec pertransierit populus quem acquisivisti.

17 Introduces eos, & ' plantabis eos in 'monte possessionis tuę, loco *quem* ad habitationem tuam operatus es Jehova: sanctuario, ô Domine, *quod* stabiliverunt manus tuæ.

18 'Jehova regnabit e in omnia secula.

19 Cùm procederet equitatus Parhhonis in curribus ejus & equitibus ejus per ipsum mare, & reduceret Jehova super eos aquas illas maris, tunc filii Jisraëlis ibant in arida per medium ejusdem maris.

20 Accepit quoque Prophetissa Mirjam soror Aharonis tympanum quoddam in manu sua, & egressę sunt omnes fœminæ post eam cum tympanis & cum fistulis.

21 'Quibus respondebat Mirjam, Cantate Jehovę, eo quòd admodum excelluit, equum & sessorem ejus dejecit in mare.

22 Deinde proficisci jussit Mosche Jisraëlitas a mare algoso, & progressi sunt versus desertum Schuris: euntesq́; triduo per ' illud desertum, non inveniebant aquam.

23 Inde pervenientes Maram, non potuerunt bibere aquas e Mara, eo quòd amaræ essent: idcircò *quisque* vocat nomen ejus *loci* f Maram.

24 Quamobrem murmurante populo contra Moschen, dicendo, quid bibemus?

25 Cùm inclamasset *Mosche* Jehovam, ostendit Jehova ei lignum, quo injecto in aquas illas, ' dulces factæ sunt aquæ: ibi imposuit ei statutū & judicium, postq̃ ibi ' tentavit eum *Deus*:

26 Dixit enim: si g sedulò attendens ad vocem Jehovę Dei tui, quod rectum videtur in oculis ejus feceris, & si aurem accommodans ad præcepta ejus, observaveris omnia statuta ejus, nullum morbum quem imposui Ægyptiis, imponam tibi, sed ego Jehova ero curator tuus.

a Heb. *excellendo excelluit.*

b Heb. *viri belli, id est, magnus bellator, ut Iudic. 7. 14.*

c Heb. *in corde maris.*

d *Periphrasis fluctuū, quæ explicatur Psal. 93. 4.*

e *Heb. in seculum & seculum.*

f *id est, amarum: amaros fontes vocat Plinius lib. 6. natur. hist. 10. capit. 29.*

g Heb. *attēdendo attendens.*

ANNOTATIO.

1 Cantabo] *Exordium ab ipsa propositione rei quam cantaturus est.* Admodum excel.] *q. d. hac liberatione, illustri excellentiæ suæ documento, amplam nobis materiam se laudandi suppeditavit.* 2 Robur meum] *quo e tanti tyranni manibus ereptus sim.* Carmen] *subjectum, argumentum carminis mei, metonymia: sic Psalmo* 118. 14. Cum quo habit.] *id est, perpetua servitute ei addictus, in ejus familia consistam.* 3 Jehova] *per se existens: vide suprà in* 3. 15. *&* 6. 2. 4 Currus] *Narratio, superiori historiæ conjungenda, qua explicat Mosche quod ver.* 1. *per prolepsin dixit.* 5 Abyssi] *hoc est, duæ illæ aquarum congeries, quæ Jisraëlitis cesserant, & tantisper constiterant dum omnes Ægyptii in mare discendissent.* Velut lapis] *q. d. nihil eis profuit natandi peritia, ut altera similitudine plumbi ostenditur ver.* 10. 6 Dextera tua] *Anastrophe ad Deum, narrationis* ἐργασία *usque ad ver.* 14. 7 Consumit] *iram Dei cum igne comparat, hostes cum stipula, quæ ignem facilè concipit & statim consumitur, ut Jeschà.* 5. 24. 8 Flatu narium] *Euro vehemente divinitus immisso, suprà* 14. 21. Concreverunt] *ut aquę congelatæ, constiterunt.* 9 Dixerat] *Hypotyposis præsidentis hostium consilii victoriam sibi promittentium.* 12 Deglutivit] *alveum maris, quò descenderunt submersi Ægyptii, faucibus terræ comparat, ut Jona.* 2. 6. 13 Habitaculum sancti.] *id est, terram promissam.* 14 Cùm audierint] *tertia pars cantici, propositio prophetica, ex argumento præsentis beneficii.* 15 Diffluent] *ut Jehoschu.* 2. 9. *& sequentibus &* 4. 25. *&* 6. 4. 16 Conticescent] *Cenahhanæi: nam ita fuerunt consternati, ut Jisraëlitis Jardenem transituris non auderent sese objicere.* 17 Plantabis] *id est, firmam eis habitationem concedes, ut Psal.* 44. 3. *&* 80. 9. Monte pos.] *montosa Cenahhanæa, quam eis daturus, cum ipsis habitaturus, præsentiaq́; tua sanctificaturus ac stabiliturus es.* 18 Jehova] *Conclusio cantici.* 21 Quibus] *viris, ita ut alternis canerent, mulieribus eundem versum, qui primus est cantici,* ὁμοιοτελεύτως *repetentibus, tantùm mutata persona numeroq́; verbi.* 22 Illud desertum] *Ethami, de quo suprà* 13. 20. *ut probatur ex collatione Num.* 33. 8. *cū hoc versu.* 25 Dulces factę] *ad præsentē necessitatem populi, non quòd posteà dulces remanserint.* Tentavit] *id est, explorans ipsorū fidē & obedientiā, fecit ut ipsi viderent quales essent: sic infrà* 16. 5. *& Deu.* 8. 2. *&* 16. *&* 13. 4.

CAPUT

CAPUT XVI.

Jisraëlitæ ad sextam stationem aquosam pervenientes castris positis recreantur: inde ad octavam per desertum progressi rursus ob cibi penuriam murmurant in Deum, ducibusq; suis quòd ipsos eduxerint ex Ægypto exprobrant: quare Deus cœlitus cibum eis demittit, quo per totos quadraginta profectionis annos deinceps aluntur.

1 DEINDE venerunt Elima, ubi *erant* duodecim fontes aquarum & septuaginta palmæ, & castra metati sunt ibi propter aquas illas.

2 Profecti vero Elimis, venerunt tota congregatio filiorum Jisraëlis ' in desertum Sinis, quod *est* inter Elima & inter Sinai, quintodecimo die mensis secundi ab exitu eorum ex Ægypto.

3 Tunc murmurarunt tota congregatio filiorum Jisraëlis contra Moschen & contra Aharonem, propter ' illud desertum:

4 Dixeruntq; ad eos filii Jisraëlis, [a] utinam mortui fuissemus ' manu Jehovæ in terra Ægypti, cùm assidentes ollæ carnis comederemus panem ad saturitatem: nam eduxistis nos in disertum istud, ut mortem afferretis toti huic cœtui fame ista.

5 Dixit veró Jehova ad Moschen, ecce, ego faciam vt pluat vobis panis ex ipso cœlo: quare egreditor hic populus, & colligunto [b] demensũ cujusque diei quotidie, ut ' tentem eum, utrum ' ambulaturus sit in lege mea, néc ne.

6 Esto autem singulo die sexto, ut ' parent quod intulerint: *hoc* verò esto duplum suprà quàm collegerint [c] quotidie.

7 Dixit ergo Mosche & Aharon ad omnes filios Jisraëlis, vespere utique cognoscetis 'Jehovam eduxisse vos e terra Ægypti.

8 Mane quoque, cùm ' videritis gloriam Jehovæ, quandoquidem audit murmurationes vestras contra Jehovam: nos enim quid *sumus*, ut murmuretis contra nos?

9 Dixitq; Mosche, *cognoscetis*, cùm dederit vobis Jehova hoc vespere carnem ad edendũ, & panem ipso mane ut saturemini, quandoquidem audit Jehova murmurationes vestras, quib' murmuratis contra se: nos enim quid *sumus*? non *sunt* contra nos murmurationes vestræ, sed contra Jehovam.

10 Deinde dixit Mosche ad Aharonem, edic toti congregationi filiorum Jisraëlis, appropinquate 'ante conspectum Jehovæ: nam audivit murmurationes vestras.

11 Fuitq; allocuto Aharone totam congregationem filiorum Jisraëlis, cùm se convertissent ad ' ipsum desertum, ut ecce gloria Jehovę appareret in ipsa nube.

12 (Allocutus enim fuerat Jehova Moschen, dicendo,

13 Audivi murmurationes filiorum Jisraëlis: alloquere eos dicendo, ' inter has duas vesperas comedetis carnem, & ipso mane saturabimini pane: ita cognoscetis me esse Jehovam Deum vestrum)

14 Posteà fuit eo vespere, ut ascendentes coturnices tegerent ipsa castra, mane verò, esset [d] stratus ros circa ipsa castra.

15 Cumque se [e] elevasset stratus ille ros, ecce in superficie ipsius deserti tenue *quiddam* rotundum, tenue *inquam* sicut ipsa pruina super terrã.

16 Quod videntes filii Jisraëlis dicebant [f] alter ad alterum, [g] 'man est, non enim sciebant quid esset: dixit veró Mosche ad eos, is *est* panis ille quem dat vobis Jehova ad comedendũ.

17 Hoc *est* verbum quod pręcepit Jehova, colligite ex eo quisque pro ratione ' cibi sui ' mensuram Hhomer [h] in singula capita, pro numero animarum vestrarum: quisque pro iis qui sunt in tentorio suo accipite.

18 Et fecerunt sic filii Jisraëlis: collegerunt enim [i] qui magnam & qui parvam *familiam* habebat.

19 Deinde ' metiebantur mensura Hhomer, ita ut non abundaret qui magnam habebat, & qui parvam, non laboraret penuria: quisque pro ratione cibi sui ' colligebant.

20 Sed quamvis Mosche edixisset eis, nemo reliquum faciat ex eo usque in crastinum,

21 'Non auscultantes Moschi reliquum fecerunt [k] quidam ex eo in crastinum, quod cùm productis vermibus putruisset, efferbuit contra eos Mosche.

22 Quare collegerunt illum [l] quovis mane, quisq; pro ratione cibi sui, nam cùm incalesceret Sol, liquescebat.

23 Fuit autem ipso die sexto, quo colligebant cibum duplum, binas mensuras Hhomer in unumquemque, ut venientes omnes duces cõgregationis renunciarent Moschi.

24 Qui dixit ad eos, illud *est* quod edixit Jehova, quies sabbathum sãctum *est* Jehovę cras: quod cocturi essetis, ' coquite *hodie*, & quod elixaturi essetis, elixate, quicquid autem ' abundat, deponite vobis [m] asservandum usque in crastinum.

25 (Cùm enim deposuissent usque in crastinũ, sicut præceperat Mosche, non putruit, nec *ullus* vermis in eo fuit)

26 Dixitq; Mosche, comedite illud ' eo diè, nam sabbathum illius diei Jehovæ *est*: eo die non invenietis illum *cibum* in ullo agro.

27 Sex diebus colligetis eum, die verò septimo, sabbatho non erit.

28 Fuit verò ipso die septimo, cùm exivissent *aliqui* de populo ad colligendum, & non invenissent:

29 Vt ' diceret Jehova ad Moschen, quousque renuitis observare mandata mea, & leges meas?

30 'Consyderate, quia Jehova dedit vobis ipsum sabbathum, idcircò idem dat vobis quovis die sexto cibum bidui: manete quisq; in loco suo, ' ne exeat ullus e loco suo die ipso septimo.

31 Sic quiescebant populus quovis die septimo.

32 Vocavit autem domus Jisraëlis nomen ejus Man: quod erat quasi semen coriandri, album, & ' eius sapor velut crustuli [n] melliti.

33 Dixit etiam Mosche, hoc *est* verbum quod præcepit Iehova, plena mensura Hhomer asservanda est ex eo per ætates vestras: ut videant panem illum, quo vos cibo in hoc deserto, postquàm eduxi vos e terra Ægypti.

34 Quare edixit Mosche Aharoni, accipe 'urnam unam, ubi pones plenam mensuram Hhomer manne: & depone ipsam ' ante conspectum

[a] Heb. *quis concederet nos mortuos esse.*

[b] Heb *rem diei die suo.*

[c] Heb. *die die: geminatum nomen pro adverbio*

[d] Heb. *stratũ roris, ut ver 15.*

[e] *id est, dissolut' abiisset.*

[f] Heb. *vir ad fratrem suum.*

[g] *id est, cibus præparatus.*

[h] Heb. *in cranium: synecdoche.*

[i] Heb. *qui multus erat, & qui paucus, sub. familiâ.*

[k] Heb. *viri.*

[l] Heb. *in mane ipso, in mane ipso: sic infrà 36. 3. & Iechezkel. 46. 14. & 16.*

[m] Heb. *ad asservationẽ: & sic deinc.*

[n] Heb. *in melle.*

Jehovæ asservandam per ætates vestras.

35 Quemadmodum præcepit Jehova Moschi, sic deposuit eam Aharon * coram testimonio ipso asservandam.

36 Filii autem Jisraëlis vescebantur man isto quadraginta annis, donec venirent in regionem habitabilem: hoc, *inquam*, man vescebantur, *donec pervenirent ad extremitatem regionis Cenahhanææ.

37 Hhomer autem, * decima Ephæ est.

ANNOTATIO.

2 In desertum Sinis] *stationem octavam: omittitur hîc septima ad mare algosum, ad sinum Ælaniticum, de qua Num. 33.10.* 3 Illud desertum] *per quod deducendi erant, & cujus asperitate terrebantur.* 4 Manu Jehovæ] *qua Ægyptii cæsi sunt.* 5 Tentem] *vide suprà in 15.25.* Ambulaturus] *id est, vitam transacturus ex præscripto meo.* 6 Parent] *coquant illud totum quod collegerint pro arbitrio suo, ad usum hujus & sequentis diei, ut explicatur infrà ver. 24.* 7 Jehovam] *non autem nos fuisse, quod exprobrastis suprà ver. 4.* 8 Videritis.] *ut infrà factum est ver. 11.* 10 Ante conspectum] *versus columnam populo præeuntem, præsentiæ divinæ simbolum, infrà ver. 11.* 11 Ipsum desertum] *cui impendebat columna populum per ipsum deductura* 13 Duas vesperas] *vide supra in 12. 6.* 16 Man] *cibus aptus ad comedendum ut colligitur sine alio hominis labore: hoc autem generali nomine vocant, quia ejus speciem ignorabant: vide Sapientiæ. 16.20.* 17 Cibi sui] *familiæ suæ, ut suprà 12.4.* Mensuram Hhomer] *decimam Ephæ, infrà ver. 37.* 19 Metiebantur] *ab omnibus collectum & in commune comportatū adhibita mensura distribuebant, ita accuratè ut nulli plus aut minus quàm opus esset darent. 2. Corinth. 8.15.* Colligebant] *demensum sibi recipiebant.* 21 Non ascult.] *vel ex curiositate, vel ex diffidentia demensi partem reservarunt.* 24 Quies] *hoc generale est festorum nomen, sequens vero, singulari diei Sabbathi.* Coquito] *ut suprá ver. 6.* Abundat] *die sexto, suprà ordinarium demensum cujusque diei, nimirum dimidiū duplæ quam collegerant. ver. 6.* 26 Eo die] *Jam statuit quid sit faciendū non tantùm postero die, sed singulis Sabathis, quandiu durabit man, & causas in fine ver. indicat.* 29 Diceret] *mandaret populo dicenda quæ sequuntur.* 30 Consyderate] *Tres ponantur Sabathi observandi causæ: prima, finis creationis Gen. 2. altera, liberatio a servitute Aegypti, Deut. 5.15. tertia, liberalitas Dei in sexto, & cessatio man in septimo die, quam hîc commemorat Mosche, quamvis & alias duas intelligat verbo præterito, dedit, de quibus infrà. 20.11.* Ne exeat] *ad man colligendum, aut aliud opus faciendum. alioquin mandatum erat ut exirent ad convocationem sanctam, Levit. 23.3.* 32 Ejus sapor.] *crudi: quod enim coquebatur, fiebat ut coctione diversos sapores acquireret, Sap. 16.21.* 33 Dixit etiam] *hic & 2. sequentes ver. dicuntur per prolepsin: facta enim sunt jam erecto tabernaculo extructaq; arca, ante quam asservabantur man & virga Aharonis, de qua Num. 17.10. hîc enim voluit Mosche totam historiam de Man contexere, ut apparet infrà ver. 36.* 34 Urnam] *auream, Heb. 9. 4. quicquid Hebræi dicant de materia ejus.* Ante consp.] *in sacrario, ubi suprà arcam inter Cerubinos Dei Majestas erat.* 35 Coram testimonio] *arca & tabulis Legis: sic enim vocantur infrà 25.21. & alibi frequenter.* 36 Donec pervenirent] *Jehoschu. 5.11.* 37 Decima Ephæ] *Hhomer, aridorum mensura capit cotilas septem cum quinta parte, sive chœnices duas cum dimidio quintá minus: unde colligitur quantà sit capacitas Ephæ.*

CAPUT XVII.

Jisraëlitæ ab octava ad undecimam stationem progressi, ibiq; sitis impatientia in rixas murmura & tentationes contra Deum & Moschen effusi, cùm aquæ copiam, tùm victoriàm contra Hhamalekitas consequuntur, mandatum ex scripto de perdenda gente illa accipiunt, & altare in perpetuam hujus rei memoriam extruunt.

1 DEINDE profecti tota congregatio filiorum Jisraëlis a deserto Sinis *itineribus suis [a] ex præstituto Jehovæ, castra metati sunt Rephidimis, ubi non erat aqua quā populus biberet.

2 Quapropter contendens populus cum Mosche, dicebant, * date nobis aquam ut bibamus: quibus dixit Mosche, quid contenditis mecum? * quid tentatis Jehovam?

3 Sed cum sitiens ibi populus aquam, & murmurans populus ipse contra Moschen, amplius diceret, quare fecisti ut ascenderemus ex Ægypto, ad mortem afferendum mihi filiis meis, & pecori meo hac siti?

4 Inclamavit Mosche Jehovam dicendo, quid faciam populo huic? * adhuc paulisper, tum possent me lapidare.

5 Edixit verò Jehova Moschi, * transi ante populum hunc & accipe tecum de senioribus Jisraëlis: baculoq; tuo, quo percusseras rivum ipsum, accepto in manu tua, abi.

6 Ecce me stante coram te ibi super illam rupem in Chorebo, ubi percusseris rupem ipsam, procedent ex ea aquæ ut bibat hic poplus: * fecitq; sic Mosche ante oculos Seniorū Jisraëlis.

7 (* Vocavit autem nomen illius loci [b] Massam & Meribam, propterea quòd contenderant filii Jisraëlis, & propterea quòd tentaverant Jehovam dicendo, éstne Jehova in medio nostri, an non?)

8 Sed * venientibus Hhamalekitis, ut pugnarent contra Jisraëlitas, * Rephidima,

9 Edixit Mosche Jehoschuhhæ, delige nobis homines, & [c] procede pugnatum contra Hhamalekitas: cras, me consistente in vertice istius collis cùm baculo ipso Dei in manu mea.

10 Faciens itaq; Jehoschuhha quemadmodū dixerat ei Mosche pugnavit contra Hhamalekitas: Mosche verò, Aharon, & Chur ascenderunt verticem illius collis.

11 Eratq; attollente Mosche * manum suam ut prævalerent Jisraëlitę, cùm verò quieti dabat manum suam, prævalerent Hhamalekitæ.

12 Quamobrem cùm * manus Moschis graves essent, acceptum lapidem supposuerunt ei, ut insideret illi: Aharon verò & Chur sustentabant manus ejus, hinc unus & illinc alter, fuitq; utraque manus ejus [d] firma usq; ad occasū solis:

[a] Heb. *secūdū os Iehovæ: metonymia.*

[b] Heb. *id est, tentationem & contentionem.*

[c] Heb. *procede, pugna.*

[d] Heb. *firmitas: abstractum pro concreto.*

13 Donec

13 Donec fregisset Jehoschuhha Hhamalekū, *id est*, populum ejus acie gladii.
14 Itaque edixit Jehova Moschi, inscribe hoc in monimentum * libro isto, & * insere ipsum in aures Jehoschuhhæ : me [e] omnino deleturum esse memoriam Hhamalekitarum * e terra sub cœlo.
15 Tunc extruxit Mosche altare, cujus vocavit nomen, * Jehovæ vexilli mei.
16 Dicebat enim, *sic vocandum est*, quia * manus super solium Jah, bellum *est* Jehovæ contra Hhamalekitas: de ætate in ætatem.

[e] Heb. *delēdo delēturū*.

ANNOTATIO.

1 Itineribus suis] *nam duas habuerunt stationes a deserto Sinis Rephidima, de quibus Num.* 33.12. *&* 13. 2 Date] *tu & frater, qui nos adduxistis.* Quid tentatis Jeh.] *quid vestra incredulitate Deum provocatis, ut vobis edat potentiæ suæ præsentiæq; signa? sic explicatur infra ver.* 7. 4 Adhuc paulisper] *id est, si adhuc paulisper differas eis consulere, metuendum est ne vocer ab illis in discrimen vitæ.* 5 Transi ante] *id est, castra moveant Chorebum versus, & tu eis præcedas cum senioribus.* 6 Fecitq; sic] *etsi non omnia statim, nam intercessit prælium in Hhamalekitas, qui profectionis momento supervenerunt: sunt ergo hæc per prolepsin dicta.* 7 Vocavit] *Mosche.* 8 Venientibus] *cùm se Jisraëlitæ ad profectionem accingerent in Chorebum.* Rephidima] *ut eos a tergo adorirentur, Deut.* 25.17. *&* 18. 11 Manum suam] *cum baculo, ut solent vexilliferi.* 12 Manus Moschis] *quibus alternis baculum tenebat.* 14 Libro isto] *his tuis commentariis.* Insere] *id est, de eo instrue Jehoschuhham, qui tuus olim successor futurus est.* E terra sub cœlo] *ubivis terrarum fuerint, quàm latè patet cœlum.* 15 Jehovæ vexilli] *id est, qui per me populo suo in conflictu isto vexillum erexit, & in perpetuum erigit.* 16 Manus sup.] *id est, Deus in ipso solio majestatis sedens manum exertam habet erectumq; vexillum, ad pugnandum contra Hhamalekitas in perpetuum.*

CAPUT XVIII.

Jithro Moschis socer de successu legationis generi & Jisraëlitarum liberatione certior factus, filiam apud se cum duobus liberis a genero relictam ad eum in castra reducit: genero & populo beneficium Dei gratulatus, suam in Deū fidem & pietatem verbis factisq; protestatur: Tunc a genero Senioribusq; populi humaniter exceptus, dato prudenti & salutari pro repub. consilio, domum revertitur.

1 AUDIENS autem Jithro Præses Midjanitarum socer Moschis quæcunque fecerat Deus Moschi & Jisraeli populo suo, eduxisse Jehovam Jisraëlem ex Ægypto:
2 Assumpsit Jithro socer Moschis Tzipporam uxorem Moschis, [a] quandoquidem * deduxerat eam,
3 Duosq; filios ejus: quorum unius nomen *erat* * Gerschom, quia dixerat *Mosche*, peregrinus sum, in terram alienam *pulsus*,
4 Nomen verò alterius Elihhezer, *quia dixerat*, nam Deus patris mei [b] auxilio *fuit* mihi, qui eripuit me * e gladio Parhhonis:
5 Et veniens Jithro socer Moschis cum filiis ejus & cum uxore ejus ad Moschen, in desertum illud ubi is castra habebat, ad * montem ipsum Dei:
6 * Dixit ad Moschen, ego socer tuus Jithro venio ad te, uxor quoque tua, & duo filii ejus cum ea.
7 Tunc processit Mosche obviam socero suo, & incurvans se osculatus est eum, rogaruntque alter alterum [c] de prosperitate: posteà ingressi sunt in tentorium ipsius.
8 Ubi enarrante Mosche socero suo quæcunque fecerat Jehova Parhhoni & Ægyptiis propter Jisraëlem, omnesq; molestias [d] quæ obvenerant ipsis in via illa, unde eripuerat eos Jehova:
9 Lætatus Jithro super omnibus illis beneficiis quibus affecerat Jehova Jisraëlem, quod eripuisset eum e manu Ægyptiorum,
10 Dixit Jithro, benedictus *sit* Jehova qui eripuit vos e manu Aegyptiorum & e manu Parhhonis: qui eripuit hunc populum [e] a subjectione manus Aegyptiorum.
11 Nunc agnosco magnum esse Jehovam præ omnibus diis: nam ea ipsa re [f] * qua superbiunt, superior illis *est*.
12 Acceptumq; *obtulit* Jithro socer Moschis holocaustum & victimas Deo: & venit Aharon & omnes seniores Jisraëlis ad comedendum cibum cum socero Moschis * coram Deo ipso.
13 Fuit autem postero die, sedente Mosche ad judicandum populum, cùm adstaret populus ipse Moschi, a mane illius *diei* usq; ad vesperā:
14 Ut aspiciens socer Moschis quicquid ipse faciebat populo: diceret, quid hoc *est quod* facis huic populo? cur sedes tu solus, & totus hic populus sistit se coram te a mane usque ad vesperam?
15 Tum dixit Mosche socero suo, nam venit ad me hic populus ad * consulendum Deum.
16 * Cùm est inter illos negotium, venit *quisque* ad me ut judicem inter [g] utrumq; : & nota facio statuta ipsa Dei & leges ejus.
17 Dixit verò socer Moschis ad eum, non *est* bona hæc res, * qualem tu facis.
18 [h] Omnino decides, cùm tu, tum populus hic qui *est* tecum: nam * gravis *est* hæc res supra te, non poteris eam præstare solus.
19 Itaque attende voci meæ, consulam tibi, * & erit Deus tecum: esto tu pro hoc populo erga Deum ipsum, ut tu referas eorum res ad Deum ipsum,
20 Et commonefaciens eos de statutis ac legibus ejus, notam facias eis viam ipsam per quam ambulaturi sunt, id est, opus ipsum quod sunt facturi.
21 Tu autem provideto ex toto hoc populo de viris [i] * strenuis, timentibus Dei, viris [k] * veracibus, osoribus turpis lucri, quos constituas super eos præfectos millenis, præfectos centenis præfectos quinquagenis, & præfectos denis:
22 Ut judicent populum hunc omni tempore, sitq; ut omnem rem quæ magna *erit* referant ad te, omnem verò rem quæ parva *erit* judicent ipsi: sic leva a te *onus* ut ferant tecum.

[a] Heb. *post missiones ejus, sed hoc nomen plurale est tantùm.*
[b] Heb. *in auxilio meo.*
[c] Heb. *de pace, ut Gen.* 43.27.
[d] Heb. *quæ invenerant eos.*
[e] Heb. *de sub manu, ut suprà* 6.5.
[f] *vel, qua superbiebant, supra eos fuit.*
[g] Heb. *virū & proximum ejus.*
[h] Heb *decidēdo decides.*
[i] Heb. *roboris, ut ver.* 25.
[k] Heb. *veritatis.*

23 Cumque feceris hanc rem & * præceperit tibi Deus, poteris consistere, etiamq; totus populus hic ad locum suum * redibit * cum pace.
24 Auscultans itaque Mosche voci soceri sui, fecit quicquid dixerat.
25 Eligens enim Mosche viros strenuos ex toto Jisraële, constituit eos principes super ipsum populũ, præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:
26 Qui judicarent populum ipsum omni tempore, rem quę difficilis *erat* referebant ad Moschen, rem verò quę parva *erat* judicabant ipsi.
27 Posteà deduxit Mosche socerum suum, * qui rediit in regionem suam.

ANNOTATIO.

2 Deduxerat] *vir ejus Mosche, cùm a Deo legatus mitteretur ad Pharhonem & Jisraëlitas, suprà* 4.18.& *sequentibus.* 3 Gerschom] *Exod.*2.22. 4 E gladio Par.] *suprà* 2.15. 5 Montem Dei] *Chorebum, suprà* 3.1. 6 Dixit] *per nuncios quos præmisit dicendum curavit.* 11 Qua superbiunt] *bifariam hæc exponi possunt: universè, Deum superiorem esse omnibus potestate præditis, & res ipsas de quibus gloriantur, pro arbitrio moderari: vel speciatim de historia Ægypti accipi, ut ex hypothesi ipsa eruatur thesis.* 12 Coram Deo] *ut moris erat in sacrificiis eucharisticis, Deut.*12.7.& 27.7. *nam epulum fuisse sacrum locutio ostendit: vide in Gen.* 31.54. 15 Consulendum Deum] *de rebus tum ad religionem & cultum Dei, tum ad res civiles pertinentibus: sic* 1.*Schmu.*9.9. 16 Cùm est] *in rebus civilibus & privatis caussis: altera causa.* 17 Qualem] *non enim rem, sed rationem improbat qua utebatur Mosche, ut sequentia ostendunt.* 18 Gravis] *Ætiologia est ex parte* ἀνταποδόσεως, *q.d. & tu gravitate oneris conficieris, & populus expectando defetiscens damnum accipiet.* 19 Et erit Deus tecum] *bene erit tibi, Gen.*39.2. 21 Strenuis] *fortibus & constantia animi præditis, qui solo Dei timore non variis affectibus ferantur.* Veracibus] *rationem tantùm veritatis habentibus, ideoq; a turpi lucro abhorrentibus, infrà* 23.8.*Deut.*16.19. 23 Præceperit] *hoc meum consilium approbans.* Redibit] *non coactus expectare a mane usque ad vesperam, ut suprà ver.*14. Cum pace] *compositis litibus.* 27 Qui rediit] *vide in Num.*10.29.& *sequen.*

CAPUT XIX.

Jisraëlitis castra in duodecima statione ex-adverso Sinai habentibus, Deus per Moschen significat recente redemptionis beneficio commemorato, se fœdus cum eis renovare, eosq; sibi legibus velle astringere, observantesq; amore suo & beneficentia prosequi: Quibus annuentibus triduum ad se comparandos indicit, omnibusq; (excepto Mosche & Aharone) montis accessu interdicit: Postremò in montem cum majestate summa, cernentibus omnibus ac trepidantibus descendit.

1 IN novilunio *mensis* tertii ex quo exiverunt filii Jisraëlis e terra Ægypti, eo ipso die pervenerunt in desertum Sinai.
2 Cùm itaq; profecti Rephidimis venissent in desertum Sinai, & castra haberent in illo deserto (castra autem fecerant ibi Jisraëlitæ e-regione ipsius montis)
3 Mosche ascendit ad Deum ipsum: clamavitq; ad eum Jehova ex ipso monte, dicendo, sic dicito familiæ Jahhakobi, & annunciato filiis Jisraëlis:
4 * Vos vidistis quę fecerim Ægyptiis, ut sustulerim vos *quasi* * alis aquilarum, & adduxerim vos * ad me.
5 Nunc itaque, si [a] sedulò attendetis voci meæ & servabitis fœdus meum, utique eritis mihi peculium præ omnibus aliis populis (nam * mea *est* tota ipsa terra)
6 Vosq; eritis mihi * regnum [b] sacerdotale, & gens sancta: hęc *sunt* verba illa quibus alloqueris filios Jisraëlis.
7 Veniens itaquè Mosche cùm vocatis senioribus ipsis populi, proposuisset eis omnia hæc verba quę preceperat ei Jehova:
8 * Respondentes totus ipse populus unà, dixerunt, quicquid dixerit Jehova, faciemus: retulitq; Mosche verba hęc populi ad Jehovam.
9 Tunc dixit Jehova ad Moschen, ecce ego venturus sum ad te in [c] densa hac nube, ut audiat hic populus cùm alloquar te, etiamq; tibi fidant in seculum: cùm * renunciasset Mosche Jehovæ verba illa populi.
10 Sic edixit Jehova Moschi, ito ad ipsum populum, ut * sanctifices eos hodie & cras: & lavanto vestimenta sua,
11 Ut sint parati in diem ipsum tertiũ: nam ipso die tertio descensurus est Jehova ante oculos totius populi hujus, super montem Sinai.
12 Deinde * terminum ponito huic populo circumquaque, dicendo, cavete vobis ne ascendatis in hunc montem, attingatisve finem ejus: quicquid tetigerit hunc montem, [d] omnino morte afficitor.
13 * Ne attingito illud ulla manus, sed lapidibus obruitor, aut [e] jaculando conficitor, sive jumentum sive homo *fuerit*, ne vivito: cùm * tractim sonabit cornu, ea ascendere poterunt in ipsum montem.
14 Descendit ergo Mosche ex monte illo ad populum: * sanctificavitq; populum, qui lavarunt vestimenta sua.
15 Cùm edixisset populo, estote parati in diem ipsum tertium, * ne accedite *ullus* ad uxorem.
16 Fuit verò die illo tertio, cùm [f] cœpisset mane, ut essent soni & fulgura & nubes [g] densæ super illum montem, sonitusque tubę vehemens valde: adeò ut trepidaret totus ipse populus qui *erat* * in castris.
17 Sed educente Mosche * populum obviam Deo ipsi e castris suis, constiterunt * ad imum illius montis.
18 * Mons autem Sinai fumabat totus, propterea quòd descendebat super eum Jehova in * ipso igne: emittensq; fumum suum * tanq̃ fumum fornacis, tremebat totus ille mons valde.
19 Cumque sonus ille tubę pergeret & invalesceret valde, * Mosche loquebatur, Deus verò ipse respondebat ei * voce.
20 Tum descendens Jehova sup montẽ Sinai ad

[a] Heb. *attendendo attendetis.*

[b] Heb. *sacerdotum.*

[c] Heb. *in densitate huius nubis, vide infrà ver.* 16

[d] Heb. *Moriendo ut moriatur fiat.*

[e] Heb. *jaculando jaculator.*

[f] Heb. *esset, id est, cœpisset esse, ut Gen.* 5.32.

[g] Heb. *graves.*

ad ipsum verticē montis, vocavit Jehova Moschen ad ipsum verticem montis, & ascendit Mosche.

21 Edixitq; Jehova Moschi, descende, contestare hunc populum: ne [h] perrumpant *terminum, ascendendo* ad Jehovam videndi animo, ut *non* cadant ex eo multi:

22 Ne ipsi quidem [a] sacrorum administri, qui ad Jehovam appropinquantes sanctificare se solent, ut non irrumpat in eos Jehova.

23 Dicenti verò Moschi ad Jehovam, [a] non poterit *quisquam* hujus populi ascendere montem Sinai: quod tu contestatus es nos dicendo, terminum pone huic monti, & sanctifica illum.

24 [i] Respondit ei Jehova, [a] abiens descende, ut ascendas tu & Aharon tecum: ipsi verò sacrorum administri & populus ne perrumpunto *terminum* ascendendo ad Jehovam, ut non irrumpat in eos.

25 Descendens ergo Mosche ad ipsum populum, *hæc* retulit eis.

[a] *Eclipsis supplenda ex ver.24.*

[i] Heb. *dixit ad eum.*

ANNOTATIO.

4 Vos vidistis] *recentis beneficii commemoratione ad fœdus invitat.* Alis aquil.] *id est, brevissimo tempore vos a durissima servitute liberans, huc incolumes extra omnem teli jactum summa fide paternoq; studio transtuli, ut aquila pullos: sic Deut.32.11.* Ad me] *ut mihi servis sitis, meisq; legibus vivatis.* 5 Mea est tota terra] *id est, omnes populi terræ, metonymia. q.d. etsi pro meo jure possum aliquem alium populum quem singulari ratione prosequar, ex omnibus deligere, vos tamen præ cæteris omnibus hac prærogativa ornabo.* 6 Regnum sacerd.] *vide 1.Petri.2.5.& 9.* 8 Respondentes] *cùm Seniores eis proposuissent verba Dei accepta a Mosche.* 10 Sanctifices] *jubeas se sanctificare, lavando vestimenta sua, hoc ver. & abstinendo ab uxore ver.15. quibus ceremoniis designatur purgatio ab internis sordibus præteritis, & studium absolutum informandi corpus & animum suum ad sanctè percipiendam Legem ut ver.11.* 12 Terminum ponito] *primùm ut rudis populus affectus sensu majestatis Dei Legislatoris amplius eum revereretur, studiosiusq; caveret ne ejus mandata transgrederetur, infrà 20.20. deinde ut infirmitati populi consuleretur, qui proprius majestatem ejus ferre non potuisset, infra.20.19.& Heb.12.20.* 13 Ne attingito] *id est, quicquid attigerit montem adeo execrabile esto, ut nulla manus ipsum attingat, sed jaculis vel lapidibus interimitor.* Tractim son.] *id est, audietur continens unius toni sonus: q.d. erit huic interdicto locus donec istud audiatur.* 14 Sanctificavitq;] *jussit sanctificari, ut ver.10.* 15 Ne accedite] *id est, omnino vacate vobis informandis, ideoq; ne ad uxores quidem vestras accedite.* 16 In castris] *etsi procul a monte: castra enim metaverat ex adverso montis, suprà ver.2.* 17 Populum] *prius confirmatum, ut infrà 20.20.* Ad imum] *in ipso termino sibi præscripto. ver.12.* 18 Mons autem] *cùm pervenissent illi ad imum montis.* Ipso igne] *quo circumdabatur Deus, & mons conflagrabat, Deut.4.11.* Tanquam fumum] *densum & atrum: ideò Deut.4.11. vocatur tenebræ, nubes & caligo.* 19 Mosche loquebatur] *nusquam in Vetere Testamento legitur quid sit locutus: sed Apostolus ad Hebræos.12.21. id exprimit dicens adeò fuisse terribile visum quod apparebat, ut Mosche diceret, expavefactus sum & tremebundus.* Voce] *id est, placidis verbis timorem ei eximens, eum confirmavit.* 22 Sacrorum administri] *id est, primogeniti, quos sibi Dominus consecraverat suprà 13.2. Num.8.16.& seq. hi enim administrarunt sacra, donec Levitæ in eorum locum assumerentur: vide infrà 24.5.* 23 Non poterit] *cùm purè interdixisset Deus, ne ullus ex toto populo ad montem accederet, quærit Mosche an se vel alium aliquem exceptum velit: cui respondens Deus ver.24. ipsum cum fratre ex interdicto excipit.* 24 Abiens desc.] *interdictum populo denunciaturus.*

CAPUT XX.

Deus promulgat Decalogum terribili voce: qua territi omnes procurant, ut non amplius per se Deus, sed per Moschen ipsos alloquatur: itaq; eos per illum admonet de certis capitibus ad duo prima Decalogi præcepta pertinentibus.

1 TUM elocutus est Deus omnia hęc verba, dicendo,

2 Ego *sum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti, e domo servorum.

3 Ne esto tibi *ullus* Deorum alienorum [a] ante faciem meam.

4 Ne facito tibi [a] sculptile, aut ullam imaginem *eorum* quæ *sunt* in cœlis suprà, aut quæ in terra infra, aut quæ in aquis infra terram:

5 Ne incurvato te eis, neq; colito ea: [a] nam ego, Jehova Deus tuus *Deus* fortis Zelotes *sum*, visitans iniquitatem patrum in filios, in [a] nepotes, & in abnepotes, in [a] eos qui odio prosequuntur me.

6 Exercens verò benignitatem in millesimos *a patribus* qui diligunt me & qui observant mandata mea.

7 Ne assumito nomen Jehovæ Dei tui [b] [a] in vanum: nam [c] non relinquet impunem Jehova eum qui assumpserit nomen suum in vanum.

8 Recordare diei sabbathi, ut [a] sanctifices illum.

9 Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum:

10 Dies verò septimus [a] sabbathum *est* Jehovæ Deo tuo: ne facito [a] ullum opus tu, aut filius tuus, aut filia tua, servus tuus aut ancilla tua, aut jumentum tuum, aut peregrinus tuus qui *est* intra [a] portas tuas.

11 Nam sex diebus perfecit Jehova cœlum ipsum & terram, mare & quicquid *est* in eis, quievit verò die illo septimo: [a] idcirco benedixit Jehova diei sabbathi, & sanctificavit illum.

12 Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut [a] prolongent dies tuos super terram illā, quam Jehova Deus tuus dat tibi.

13 Ne occidito.

14 [a] Ne scortator.

15 Ne furator.

16 Ne proferto contra proximum tuum testimonium falsum.

17 [a] Ne concupiscito domum proximi tui: ne con-

[a] Heb. *tertianos & quartanos, nimirum ab ipsis patribus generationis ordine.*

[b] Heb. *in ullum vanum.*

[c] Heb. *non declarabit innocentem, pro declarabit nocentem, id est, puniet, nā pœna est criminis consectaria Metalepsis:*

concupiſcito uxorẽ proximi tui aut ſervũ ejus, aut ancillã ejus, aut bovem ejus, aut aſinũ ejus, denique quicquid *eſt* proximi tui.

18 Ipſe autem populus totus percipiebant illos ſonos, & fulgetra & ſonum tubę, montemq́; ipſum fumantem: percipiensq́; populus, *commoti ſunt *loco* & ſteterunt procul.

19 *Dixeruntq́; ad Moſchen, *loquere tu nobiſcum, & audiemus: ſed ne loquatur nobiſcum Deus, ut non moriamur.

20 Edixit veró Moſche populo ipſi, ne timeatis, nam ut *tentaret vos, venit Deus ipſe: & ut ſit timor ejus ante faciem veſtram, *ne peccetis.

21 *Stabat ergo populus ipſe procul, Moſche verò acceſſit ad * illam calliginem ubi *erat* ipſe Deus.

22 Tunc edixit Jehova Moſchi, ſic dicito filiis Jiſraëlis: vos vidiſtis, * ex cœlis me locutum eſſe vobiſcum.

23 Ne facite *quicquam* *mecum: *Deos argenteos, aut Deos aureos ne facite vobis.

24 * Altare *terreum facito mihi, ut ſacrifices ſuper ipſum holocauſta tua, euchariſteria tua, greges tuos & armenta tua: quocunque in loco jubebo celebrari memoriam nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi.

25 Quòd ſi altare ex lapidibus facies mihi, ne extruito *ex* eis cæſis: nam cum-primùm cælum tuum extuleris ſuper ipſum *lapidem*, profanaveris eum.

26 *Neq; aſcendito per gradus ad altare meum, ut non detegantur pudenda tua ad illud.

ANNOTATIO.

3 Ante faciem meam] *id eſt, mecum, ut ver.* 23. *nam ſi facto vel cogitatione adhibetur Deus, ante faciem ejus eſt, cui etiã intima cordiũ ſunt explicata.* 4 Sculptile] *ſive ad me, ſive ad falſos Deos repræſentandos.* 5 Nam ego] *Aetiologia mandati & interdicti ſuperioris a natura Dei: zelotes eſt ac potentiſſimus: ideóq́; cùm ſeverè animadvertens in idololatras, tum in eos ſummè benefic⁹ qui fidem ſervant in ſpirituali illo conjugio, cujus contractus deſcribitur ſuprà* 19.4. *& ſequentibus.* Viſitans iniq.] *non quamvis iniquitatem, ſed qua ſpirituale conjugium diſſolvitur, quam adeò ſeverè punit, ut non tantùm eum comprehendat qui illam commiſit, ſed etiam poſteros ut meretricios partus: ejus enim qui a fœdere excluſus eſt, excluſi quoque ſunt filii, ſicut eorum qui ſunt in fœdere, filii ad fœdus pertinent: vide Hoſche.* 1. *&* 2. *Jechezkel* 16. *&* 23. Eos qui odio pro.] *id eſt, qui ab amore mei deflectentes perfide mecum agunt.* 7 In vanum] *id eſt, ulla cauſa, re, aut ratione vana, vel mendace: quæ omnia formula Hebræa ſignificantur.* 8 Sanctifices] *celebres habens pro ſancto & conſecrato cultui Dei.* 10 Sabbathum eſt Jehovæ] *totum conſumendum in cultu Dei tui.* Ullum opus] *ſervile & mechanicum, ne in meſſe quidem & vindemia, quale conceſſum eſt ſex reliquis diebus infrà.* 34.21. *Levit.* 23. 3. Portas ſuas] *terminos juriſdictionis tuæ: metaphora a portis, quibus oppida terminantur.* 11 Idcirco] *his tribus de cauſis: ut diem illum impendas in cultum Dei tui: ut ne continuis laboribus te aut tuos fatiges, infrà.* 23.12. Deut. 5. 14. *& ut perpetuò recorderis operum & quietis Dei in creatione. Additur quarta cauſa Deut.* 5.15. *perpetua memoria liberationis a ſervitute Ægypti.* 12 Prolongent] *pater & mater Honorem ſibi ex mandato Dei delatum approbantes, ac benedicentes tibi: quo ſenſu alii alios ſervare dicuntur.* 1. *Tim.* 4.16. *Jacob.* 5.20. *& recipere in æterna tabernacula, Lucæ.* 16.9. *vide Eccleſiaſtici.* 3. *verbum enim hoc ubique tranſitivum eſt.* 14 Ne ſcortator] *qui vertunt, ne committas adulterium, præceptum nimis reſtringunt: ſignificat enim vox omne ſcortationis genus, ut Ijob.* 24. 15. *& Jirmejæ.* 3. 9. *& ſummæ inter Hebræos doctores autoritatis Abben Hhezra ita interpretatur.* 17 Ne concupiſ.] *hoc verſu unicum præceptum eſt, etſi Deut.* 5. *in duos verſus diſtinguitur: quamobrem ibi incipitur ab uxore proximi, quæ hîc ſecundo loco ponitur: quod ſi duo præcepta eſſent, incertum eſſet utrum alteri antecedat.* 18 Commoti ſunt] *longius a monte retrocedendo: acceſſerant enim ad imum montis, ſuprà* 19.17. 19 Dixeruntq́;] *per tribunos & ſeniores ſuos, Deut.* 5.23. Loquere tu] *effectus ejus quod promiſerat Deus ſuprà* 19.9. *Hujus autem figuræ veritatem & uſum explicat Moſche Deut.* 18. 20 Tentaret] *ut ſuprà.* 15.25. Ne peccetis] *ſed humiliati ipſius legi vos ſubjiciatis.* 21 Stabat] *reverſus ad ſua tabernacula, Deut.* 5.30. Illam calliginem] *fumum denſum & nubem, de quibus ſuprà.* 19. 16. *&* 18. 22 E cœlis] *nam etſi ignis nubes, fumus, & ſonus tubæ in monte percepta ſunt, vox tamen Dei loquentis e cælis edebatur, Deut.* 4.36. *& Nehemjæ* 9.13. 23 Mecum] *explicatio* 1. *mandati.* Deos argenteos] *explicatio.* 2. *mandati: ſynecdoche, quia nobiliſſimis materiis rejectis, aliæ omnes repudiatæ intelliguntur.* 24 Altare terreum] *q.d. his tantum abjectis mediis in cultu meo utitor, quocunque vos deducam, donec fixum cultui meo locum deſignavero: præceptum enim temporarium eſt ab initio profectionis per deſertum uſque ad ſtructuram templi, ut illa indicant, quocunque in loco jub. &c, poſteà verò altare ſacrificiorum fuit æneum.* 1. Reg. 8.64. Terreum] *e terra vel lapidibus incultum fieri voluit, ut poſt temporarium ejus uſum, aut laberetur per ſe, aut deſtrueretur, & ne elegantiæ aut religionis nomine conſervatum poſteris offenſioni eſſet.* 26 Neque aſcendito] *honeſtatis ratio in Eccleſia non eſt temporaria, ſed etiam poſt deſignatum cultui locum duratura.*

CAPUT. XXI.

Hebræorum in Hebræos dominium circumſcribitur: & in homicidas, vim facientes aut maledicentes parentibus, damnóque afficientes proximum aut jumentum ejus, leges cum adjunctis pœnis feruntur.

1 HAEC autem *ſunt* judicia illa, quæ propones eis.

2 Cum emeris * ſervum Hebræum, ſex annis ſerviet: illorum autem ſeptimo, exito in libertatem gratis.

3 Si *ſolus* corpore ſuo venit, corpore ſuo exito: *ſi maritus uxoris eſt, exito quoque uxor ejus cum eo.

4 Si dominus ejus dederit ei* uxorem pepereritq́; illi filios aut filias, uxor ipſa cum natis ſuis

suis erit domini ipsius, ille verò exito *solus* corpore suo.

5 Quòd si [a] ingenuè dixerit ille servus, amo dominum meum, uxorem meam, & filios meos, [b] nolo exire liber:

6 Tum sistens eum dominus ejus * coram magistratibus ipsis, sistito eum ad * januam suam aut ad alterutrũ postem: ubi perforato dominus ejus aurem ejus subula, sic servito ei * in seculũ.

7 Cùm autem vendiderit quis filiam suam in ancillam, ne exito * ut hi servi exeunt.

8 Si mala videbitur in oculis domini sui ita ut non desponset eam sibi, tum finito eam redimi: *alicui e* populo extero ne jus habeto vendẽdi eam, quandoquidem * perfidè egit cum ea.

9 Quòd si filio suo desponset eam, * secundũ jus ipsum puellarum facito ei.

10 Si alteram * acceperit sibi, alimentum ejus, operimentum ejus, & [c] benevolentiam debitam ei ne diminuito.

11 Quòd si * trium illorum *unum* non fecerit ei, tum exito gratis absque pecunia.

12 * Qui percutit quenquam ita ut moriatur, [d] omnino * morte plectitor.

13 Tamen qui non quæsiverit, sed Deus ipse objecerit manui ejus, * constituam tibi locum quo ille confugiat.

14 Cùm autem quis * arrogaverit contra proximum suum occidere eum astu, *etiam* * ab altari meo rapito eum ad mortem.

15 Item * qui percutit patrem suum aut matrem suam, omnino morte plectitor.

16 Item plagiarius, sive vendiderit hominẽ, sive deprehensus fuerit in manu ejus, omnino morte plectitor.

17 Item qui maledicit patri suo aut matri suæ, omnino morte plectitor.

18 Item cùm altercantibus hominibus percusserit [e] unus alterum lapide aut pugno, ita ut non mortuus sit, sed [f] decumbat in lecto:

19 Si surgens ambulaverit foras nixus scipione suo, tum * [g] impunis esto percussor: tantummodò * cessationem ejus reddito, & [h] plenam curationem ejus præstato.

20 Item cùm percusserit quispiam * servum suum aut ancillam suam virga, ita ut moriatur * sub manu ipsius, [i] omnino vindicator:

21 Sed si diem unum aut biduum superstes fuerit, ne vindicator, nam * pecunia ejus est.

[a] Heb. *dicendo dixerit.*
[b] Heb *non exibo.*
[c] Heb. *tempus ejus, vel habitationẽ ejus, hoc est, consortium uxorium.*
[d] Heb. *moriendo ut moriatur fiat, & sic deinceps quæ anaphoræ adhibentur, ut iuris exequẽdi necessitas inviolabilis ostendatur, veniaque dandæ interdictum. Deut. 24.7.*
[e] Heb. *vir proximũ suum.*
[f] Heb. *cadat in cubile.*
[g] Heb *innocens esto, hoc est, declarator, ut suprà 20.7.*
[h] Heb. *curando bene curato.*
[i] Heb. *vindicando vindicator.*

22 Item certantibus hominibus, si [k] percusserit *unus* illorum mulierem gravidam, ita ut [l] ejiciatur fœtus ejus, nec tamen sit * exitium: [m] omnino mulctator prout imposuerit ei maritus ipse mulieris, & * per judices dato.

23 Sin autem exitium sit, tum reddito * [n] vitam pro vita,

24 Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede,

25 Ustionem pro ustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26 Item cum percusserit quis oculum * servi sui aut oculum ancillę suæ, ita ut corruperit eum, in libertatem dimittito eum pro occulo ejus:

27 Et si dentem servi sui aut dentem ancillæ suæ [o] excusserit, in libertatem dimittito eum pro dente ejus.

28 Item cùm cornu ferierit bos aliquis virum aut mulierem, ita ut moriatur: [p] omnino lapidator bos ille, * neque comeditor caro ejus, dominus veró bovis illius insons *esto.*

29 Quòd si bos petulcus fuerit [q] anteà, & quãvis denunciatum fuerit testibus adhibitis domino ejus, non asservaverit eum, itaq; interfecerit virum aut mulierem: bos ille * lapidator, etiamque * dominus ejus morte plectitor.

30 * Si redẽptionis pretium impositum fuerit ei, tum dato pretium redẽptionis vitæ suæ, omnino prout impositum fuerit ei:

31 Sive filium cornu petierit, sive filiam cornu petierit, secundum hoc jus fiat eo.

32 Si * servum cornu petierit bos ille aut ancillam, * triginta argenteos siclos dato domino ejus, & bos ille lapidator.

33 Item cùm retexerit quis foveam, aut cùm foderit quis foveam, deinde non operuerit eam itaq; ceciderit illuc bos aut asinus:

34 * Dominus ille foveæ rependito, pecuniam restituito domino illius, quod autem mortuum fuerit, ejus esto.

35 Item si ferierit [r] bos unius bovem alterius ita ut moriatur, tum vendito eo qui vivit partiunto pecuniam pretii ejus, & similiter mortuum partiunto.

36 Aut *si* indicatum est bovem petulcum fuisse antea, nec tamen asservaverit eum dominus ejus: [s] omnino rependito bovem pro illo bove, qui autem mortuus fuerit, ejus esto.

[k] Heb. *percusserint.*
[l] Heb. *exeãt nati ejus.*
[m] Heb. *mulctando mulctator.*
[n] Heb. *animã pro anima, animã pro vita, ut infra ver. 30. metonymia*
[o] Heb. *fecerit ut cadat.*
[p] Heb. *lapidando lapidator.*
[q] Heb. *ab heri & nudiustertius, sic infra ver. 36*
[r] Heb. *bos viri bovẽ proximi ejus.*
[s] Heb. *rependendo rependito.*

ANNOTATIO.

2 Servum Hhebræum] *sive is paupertate pressus se aut liberos venderet, ut infrà ver. 7. & Deut. 15.12. sive ab aliis furti nomine venderetur ex lege infra 22.3.* 3 Si maritus] *aut si pater liberorum est quos nexu secum obliget, similiter exeunto: synecdoche, quam partim analogia juris, partim sequentes ver. ostendunt.* 4 Uxorem] *alienigenam videlicet, ut sibi pararet servos: nam ancillam Jisraëlitidem non poterat dominus dare nuptui jure domini, ex lege infrà ver. 7. hanc autem deseri facilè permittit Deus, quia connubium istud Deo fuit ingratum, qui genus sanctum cum profano nolebat commisceri, ut clarius apparet ex lege Deut. 21.10.* 6 Coram magistrat.] *ut publicè profiteatur se certo consilio suam libertatem sibi abjudicare.* Januam suam] *quidam ad publicam portam referunt, sed hoc verbis & significationi hujus ceremoniæ visum est accommodatius.* In seculum] *usque ad Jubilæi annum, Levit. 25.39.* 7 Ut hi servi] *de quibus superiore lege: finis est, ut puellarum honestati consulatur, & nunquam capite vacent: Summa, patri jus omne in filiam perire, venditione emancipatam in domini familiam transire, dominum teneri aut eam ducere aut eam collocare filio: si neutra ratione ei consultum velit, non posse alienigenæ eam vendere, sed agnatis faciendam esse potestatem ejus redimendæ.* 8 Perfidè egit] *legem Dei violavit, qua se obstrinxerat cùm puellam emeret.* 9 Secundum jus] *ut ingenua puella nuptui dator.* 10 Acceperit] *sive dominus, sive filius ejus.* 11 Trium illorum] *id est, nec sibi desponsaverit, nec filio, nec eam redimendi potestatem fecerit. Hactenus leges* συγχωρητικαὶ *de personarum jure: nolebat enim Deus suos quos a servitute vendicaverat, beneficium hoc prostituere, & se rursus servituti dedere, sed tollerabat factum.* 12 Qui percutit] *datâ opera, ex antithesi ver. sequentis.* Morte] *hoc est, magistratus meam hanc legem exequitor, nec ullo studio*

dio aut affectu peccatis indulgeto. 13 Constituam] *videtur in deserto fuisse tabernaculum perfugii locus ubi altare Dei erat, ex ver. sequente: sed post adventum in terram civitates constitutæ sunt, de quibus Num. 35. Deut. 19. Jehoschu. 20. idquè duabus de causis: una, ut eò se reciperent qui longè a magistratu aberant donec de causa sua cognosceretur, ne a vindice opprimerentur: altera, ut ibi cognita causa usquè ad mortem summi sacerdotis tuto habitarent.* 14 Arrogaverit] *aut occiderit, aut conatus sit occidere, Deut. 19. 19.* Ab altari meo] *id est, nullus ei esto perfugii locus: sic jussit Schelomoh 1. Reg. 2. 25. & 28, & 2. Reg. 11. 15.* 15 Qui percutit] *etiamsi non sequatur mors, aut grave corporis damnum.* 19 Impunis esto] *ne occiditor.* Cessationem] *damnum quod accepit cessando ab opere suo.* 20 Servum] *alienigenam, cum fratribus enim lenius agendum erat, Levit. 25. 38.* Sub manu] *id est, sub plagis, dum cæditur, ex antithesi ver. 21.* 21 Pecunia ejus] *emptus pecunia, metonymia. q. d. ipse satis grave de se supplicium sumpsit, pretium emptionis suæ perdendo.* 22 Exitium] *mulieris aut fœtus, personæ totius aut alicujus partis in ea corruptio.* Mulctator] *pœna arbitraria: nam præter voluntatem mulierem sibi occurrentem concussit.* Per judices] *tum ut materiam contentionis & privatæ ultionis præcidant, tum ut statum sit quod eorum interventu transactum fuerit.* 23 Vitam pro vita] *nam etsi imprudens matrem aut fœtum privarit vita, consilii tamen & occasionis ratio habenda est: consilium autem fuit vitam proximi petere, qua occasione vita privavit istum. Est autem hic talionis exemplum, de qua etiam Levit. 24. 20. & Deut. 19. 19. alia exempla habentur.* Servi] *alienigenæ, ut suprà ver. 20. nam Hebræi non erant cædendi, alioquin illatum eis damnum retaliabatur ex Levit. 24. 19.* 28 Neque comeditor] *a vobis, neque edenda exteris proponitor, ut alioqui morticina caro illis dari poterat in cibum, Deut. 14. 21. Sic commendatur vita hominis & res ei adversantes detestationi sunt, ut Genes. 9. 5.* Insons esto] *si vitium non præsciverat, ex versic. seq.* 29 Lapidator] *nec ejus caro comeditor, ex ver. 28.* Dominus] *ut latæ culpæ reus, cùm non caverit ne per suum bovem hoc damnum afferretur.* 30 Si redemptionis] *si causa cognita judicabitur non esse in eo latam culpam, sed aliqua occasione levior esse videbitur, mulcta irrogabitur ultimi supplicii loco.* 32 Servum] *alienigenam, ut supra ver. 20. & 26.* Triginta siclos] *septem uncias argenti & quadrantem sive todidem dalleros: siclus enim communis quadrantem unciæ pendebat.* 34 Dominus ille foveæ] *qui aperuit, aut in causa fuit cur aperiretur apertave relinqueretur, quamvis non sit possessor ejus tam in eo residet occasio damni.* Pecuniam] *quanti æstimabitur damnum.*

CAPUT. XXII.

Leges de furibus, de damno ex depastione aut incendio, de amisso deposito, rerum amotarum, conducti, commodati, de stupro virgini oblato, de sortilega, de nefariam libidinem exercente, de idololatra, de vi, de usura, de pignore, de honore magistratui habendo, de primitiis, & de sanctimonia feruntur.

1 SI quis furatus bovem aut parvam pecudem mactaverit aut vẽdiderit eam, ' quinque boves rependito pro uno bove, & quatuor *pecudes* gregis pro una pecude.

2 Si in ' effossione deprehendatur fur, & percussus moriatur, [a] reus cędis ne esto *percussor*.

3 Si Sol ortus fuerit ' ei, cædis ' reus esto: *fur verò* [b] omnino rependito, si non *est* ei, venditor pro furto suo.

4 Sin autem [c] totum furtum deprehensum fuerit ' in manu ejus, sive bos, sive asinus, sive parva pecus, viventes, ' duplum rependito.

5 Si quis depascens agrum aut vineam immiserit pecus suum quod pascat in agro alterius, optimo agri sui, & optimo vineæ suæ rependito.

6 Si egressus ignis invenerit spinas, absumaturque meta frumenti aut ipsa seges, aut aliquis ager, omnino rependito is qui [d] fecit ut incendium esset.

7 Si quis dederit proximo pecuniam aut supellectilia ad servandum, & id furto ablatum fuerit e domo illius: si deprehendetur fur ipse, rependito duplum:

8 Si non deprehendetur fur ille, tunc sistitor dominus illius domus coram ipsis magistratibus, ' *jurejurando se purgaturus*, si non extendit manum suam in [e] rem proximi sui.

9 DE omni negotio ' rerum amotarum, de bove, de asino, de parva pecude, de vestimento, de omni re amissa, cùm dixerit *ejus dominus* ' illum ipsum esse, usque ad ipsos magistratus venito negotium amborum: ' quem condemnabunt magistratus, rependito duplum proximo suo.

10 Si dederit quispiam proximo suo ' *ex conducto* asinum, aut bovem, aut parvam pecudem, aut ullum jumentum ad servandum, mortuum autem, vel fractum *aliquid*, vel vi abductum fuerit, nemine vidente:

11 Juramentum Jehovæ esto inter utrosque, *quo se purget redemptor* ' si non extendit manum suam in rem proximi: quod ' accipito dominus [f] rei, ille ne rependito.

12 Quòd si furto ablatum fuerit illi, rependito domino ejus.

13 Si [g] omnino discerptum est, afferto illius *aliquid, in* testimonium: quod discerptum est, ne rependito.

14 ITEM cùm quis quid petierit a proximo suo *cõmodato*, quod corrumpatur aut moriatur, *si* dominus ejus *rei* non adfuerit ei, omnino rependito.

15 Si dominus ejus adfuerit ei, ne rependito: Si mercede conductum est, *ne rependito*, ' venerat pro mercede sua.

16 ITEM si quis pellexerit virginem quæ non est desponsata, & cubaverit cum ea, [h] omnino constituens ei dotem *accipiat eam* in uxorem:

17 Si [i] planè renuet pater ejus eam dare illi, pecuniam pendito, ' prout *est* dos virginum.

18 ' PRAESTIGIATRICEM ne sinito vivere.

19 ' QVISQVIS cubat cum jumento, [k] omnino morte plectitor.

20 QVI sacrificat aliis Diis preterquam Jehovæ soli, ut anathema pditor.

21 ITEM peregrino vim ne facito, nec opprimito eum: nam peregrini fuistis in terra Ægypti

22 Nullam viduam aut orphanum affligitote.

23 Si qua afflictione afflixeris eum (nam si [l] tantillum clamet ad me, [m] utique exaudire soleo clamorem ejus)

[a] Heb. *ne sito illi sanguines: sic ver. 3*

[b] Heb. *rependendo rependito: sic deinceps.*

[c] Heb. *deprehendendo drepehensum fuerit.*

[d] Heb. *incendit incendium.*

[e] Heb. *opus, ut Genes. 33. 14. & infrà ver. 11.*

[f] Heb. *ejus relativum ad antecedens remotum.*

[g] Heb. *discerpendo discerptum.*

[h] Heb. *dotando dotans.*

[i] Heb. *renuendo renuet.*

[k] Heb. *moriendo ut moriatur fiat: vide suprà 21. 12.*

[l] Heb. *clamando clamet.*

[m] Heb. *exaudiendo exaudio.*

24 Tum

24 Tum accensa ira mea occidam vos gladio: sic erunt uxores vestræ viduæ,& liberi vestri orphani.

25 Si pecuniā mutuam dederis populo meo, pauperi ipsi qui *est* tecum, ne esto ei tanquam fœnerator,ne imponite ei [n] usuram.

[n] Heb. *morsum,i.rodens lucrum.*

26 Si [o] pignore acceperis vestem proximi tui, dum inclinat Sol,restituito illam ei.

[o] Heb. *pignorando pignoraveris.*

27 Nam id solum operimentum ejus *est*, illud *est* vestimentum ejus ad cutem ejus *tegendam* in quo cubaret: alioquin erit, cùm inclamabit me ut exaudiam,quia clemens sum.

28 'Magistratus ne execrator, & principi in populo tuo ne maledicito.

29 [p] Frugum tuarum maturarum, & liquoris tui *primitias* ne differto *dare*: primogenitum filiorum tuorum dato mihi.

[p] Heb. *plenitudinē tuā, & lacrymā tuam.*

30 Sic facito bove tuo & pecore tuo: septem dies esto cum matre sua, illorum autem die octavo dato illud mihi.

31 Item homines sancti estote mihi, & carnem in agro discerptam ne comeditote, cani projicite illam.

ANNOTATIO.

1 Quinque boves] *nam in hoc damnum maius, fractura major, & audacia major est, in sequente verò minor: ideoq; inæquales pœnę.* 2 Effossione] *nocturna, ex antithesi ver.3.* 3 Ei] *furi & percussori, hoc est, si deprehendatur in ipso furto post ortum Solis.* Reus esto] *percussor: ne liceto ei furem occidere.* 4 In manu ejus] *si non mactaverit aut vendiderit, sed servet apud se.* Duplum] *id est, alterum tantum, quia idem reddit quod furatus erat: sic ver.7.* 8 Jurejurando] *sic accipiendum ex ver.11.* Si non extendit] *ut ea tanquam sua utatur, aut suam faciat.* 9 Rerum amotarum] *quę quocunq; pacto interversæ fuerint, & proprio domino perierint.* Illum ipsum] *rerum amotarum reum.* Quem condemnabunt] *sive depositarius evictus sive depositor falsò accusans.* 10 Ex conducto] *hoc addidimus evidentiæ causā, quia diversam esse hanc legem a præcedente ostendit pœna: & factum Jahbakobi Gen.31.39. Hebręorumq; autoritas ita accipiendam confirmant.* 11 Si non ext.] *ut supra ver.8.* Accipito] *id est, juramento acquiescito.* 15 Venerat pro] *id est, ejus usum mercede conduxerat, cujus abusu præsens dominus poterat interdicere.* 17 Prout est dos] *videlicet 50 siclorum minimùm, qui estimantur paulo amplius duodecim unciis argenti & semuncia: vide Deut.22.29.* 18 Præstigiatricem] *& præstigiatorem, & omnem artis nefariæ exercitorem, Levit.19.26 & Deut.18.10.* 19 Quisquis] *hic quoque synecdoche est: omnes enim nefarię libidines per analogiam prohibentur: vide Levit.18.22. & 20.15.* 28 Magistratus] *penes quos est administratio civilis vel ecclesiastica, teste Apostolo Act.23.5.*

CAPUT XXIII.

Leges de injuriis, afficiendo beneficiis inimico, iudiciis, intermissione culturę, sabbatho & festis anniversariis, idololatria & idolis, cultu veri Dei, fœdere cum Cenahhanęis & eorum diis non ineundo, & habitatione cum illis non communicanda feruntur.

1 'NE efferto rumorem mendacii, 'ne apponito manum tuam cum improbo, [a] agendo testem injurium.

[a] Heb. *existendo testis injuriæ.*

2 Ne [b] insistito vestigiis potentiorum ad mala: neq; loquitor de lite, declinando post potentiores ad pervertendum eum.

[b] Heb. *esto post potent.*

3 'Attamen pauperem ne honorato in lite ejus.

4 'Si offenderis bovem inimici tui, aut asinum ejus errantem, [c] omnino reducito eum ad illum.

[c] Heb. *reducendo reducito.*

5 Si videris asinum osoris tui succumbentem oneri suo, tum 'definito ut non relinquas ei: [d] omnino relinquito *rem tuam,* adesto ei.

[d] Heb. *relinquendo relinquito.*

6 'Ne pervertito judicium egeni tui, in lite ejus.

7 'A verbo mendacii procul abesto, & innocentem ac justum 'ne occidito: quia non absolvam 'improbum.

8 Et munus ne accipito: nam munus ipsum excæcat 'oculatos, & pervertit verba justorum.

9 Et 'peregrinum ne opprimito: vos enim experti estis affectum peregrini, cùm peregrini fuistis in terra Ægypti.

10 Item sex annis conseres terram tuam, & colliges proventum ejus:

11 'Septimo autem quoque intermittito ea, & relinquito eam incultam, ut comedant 'egeni e populo tuo, residuum verò eorum comedant bestiæ agrestes, sic facito vineæ tuæ & oliveto tuo.

12 Sex diebus facies opera tua: die autem ipso septimo cessato, ut quiescat bos tuus & asinus tuus, & [e] recreetur filius ancillæ tuæ & peregrinus.

[e] Heb. *respiret.*

13 Et in omnibus quæ edixero vobis [f] continetote vos: nomen autem deorum alienorum 'ne recordamini, 'neque auditor in ore tuo.

[f] Heb. *custodite vos.*

14 'Tribus vicibus feriator mihi quotannis.

15 Festum azymorum observato, septem dies comedito azymos, quemadmodum 'præcepi tibi, constituto tempore, ipso mense Abib, quia in eo egressus es ex Ægypto: & ne *ulli* comparento coram me 'vacui:

16 Item 'festum [g] anniversarium messis, primitiarum laborum tuorum quas severis in agro tuo: festumq; 'collectionis in exitu cujusq; anni, cùm collegeris labores tuos ex agro.

[g] Heb. *quodque.*

17 'Tribus vicibus quotannis, compareto omnis mas tuus in conspectu domini Jehovæ.

18 Ne mactando *fundito* sanguinem sacrificii mei 'cum fermentato: neque pernoctato 'adeps [h] sacrificii festi mei usque mane.

[h] Heb. *festi mei: synecdoche, ut Psalmo.118.27.*

19 'Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: 'ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

20 Ecce, ego mitto 'angelum ante te, ad servandum te in hac via, & ad introducendum te in locum illum quem præparavi.

21 Cave tibi a facie ejus, & 'ausculta voci ejus, ne exacerbes eum: quia non feret defectionem vestram, quia nomen meum est [i] in eo.

[i] Heb. *in medio ejus, hoc est, Iehova est, ac non creatus Angelus.*

22 Nam

22 Nam cùm sedulò auscultaveris voci ejus & feceris omnia quæ edicam, inimicabor inimicos tuos, & hostiliter agam cum hostibus tuis.

23 Cùm iverit angelus meus ante te, & introduxerit te in *terram* Emoræi, & Chittæi, & Perizzæi, & Cenahhanæi, & Chivvæi, & Jebusæi, & excidero eum:

24 Ne te incurvato diis eorum, neque colito eos, neque facito secundum opera eorum: quin [k] omnino demolitor eos, & omnino perfringito statuas eorum.

[k] Heb. *demoliendo demolitor, & perfringendo perfringito.*

25 Sed colitote Jehovam Deum vestrum, qui benedicet pani tuo & aquæ tuæ: & amovebo *quemvis* morbum e medio tui.

26 Non erit abortiens aut sterilis in terra tua: numerum dierum tuorum complebo.

27 Terrorem mei præmittam ante faciem tuam, & fundam quemlibet populum in quos venies: & [l] omnium inimicorum tuorum exponam tibi cervicem.

[l] Heb. *dabo omnes inimicos tuos versus te cervice, id est, in fugã dabo*

28 Mittam enim *tanquam* crabronem ante te, qui expellet Chivvæum, Cenahhanæum, & Chittæum a conspectu tuo.

29 Non expellam eum a conspectu tuo anno uno, ne fit terra ipsa desolata, & potentior fit bestia agrestis te:

30 Sed [m] paulatim expellam eum a conspectu tuo, usquedum fœtaveris, & possideas terram illam.

[m] Heb. *parũ parum.*

31 Et ponam terminum tuum a mari algoso usq; ad mare Pelischtæorum, & a deserto usq; ad illud flumen *Euphratis*: nam dabo in manum vestram habitatores illius terræ, ut expellas eos a facie tua.

32 Ne pangito cum iis, & cum diis eorum fœdus.

33 Ne habitanto in terra tua, ut non inducant te ad peccandum mihi: nam serviturus esses diis illorum, nam *id* esset tibi in tendiculam.

ANNOTATIO.

1 Ne efferto] *ne falsi rumoris autor vel adjutor esto: sic Levit.*19.16. Ne apponito ma.] *ne consociator aut conferto operam cum illo, consentiendo aut juvando eum ad malum: synecdoche.* 3 Attamen] *q.d. cavendum a duobus extremis injustitiæ, ne privatis aut potentioribus plus æquo tribuas, aut misericordiæ specie plus tenuibus faveas: sic Levit.*19.15. 4 Si offenderis] *Deut.*22.1. 5 Desinito] *ab occupatione tua, neq; ei soli asini sublevandi onus relinquito: sic Deut.*22.4. 6 Ne pervertito] *De judiciis versus quatuor: vide Deut.*16.19. 7 A verbo men.] *admittendo, vel pronunciando.* Ne occidito] *ne fretus autoritate tua injuria ulla afficito: synecdoche.* Improbum] *ne judicem quidem, qui improbè judicando litem suam fecerit.* 8 Oculatos] *sapientes metaphoricè, Deut.*16.19. 9 Peregrinũ] *hîc magistratibus feruntur leges, ut Deut.*24.19. *privatis verò de eodem argumento supra* 22.21. *& Levit.*19.33. 11 Septimo] *idem Levit.*25.3. *& pluribus ibidem ver.*20.21.22. Egeni] *subaudi tecum & cum tuis communi jure, Levit.*25.6. *&* 7. 13 Ne recordemini] *imò potius efficite ut eorum memoria pereat, Deut.*12.3. Neque auditor] *sive in juramentis, sive in sermone familiari: vide exemplum Psa.*16.4. *& promissionẽ Hosche.*2.17. 14 Tribus] *Deut.*16.16. 15 Præcepi] *suprà* 12.43. *&* 13.3 Vacui] *sed pro eo quod habent afferunto, Deut.*16.17. 16 Festum ann.] *Pentecostes, quo incipiebat segetum messis, Deut.*16.19. Collectionis] *sive tabernaculorum, Deut.*16.13. *ubi etiam vide quare collectionis dicatur.* 17 Tribus] *ut suprà ver.* 14. 18 Cum fermentato] *habens adhuc fermentũ apud te, sed illud removeto ante Pascha: vide infrà* 34.25. Adeps sacr.] *pars aliqua Paschalis sacrificii, vide ibidem.* 19 Prima quęque] *primitias personarum, animaliumq; suprà* 13. *& rerum omnium, ut sunt primi arborum fructus, Levit.*19.23. Ne coquito] *ne sacrificiũ primitiarũmve nomine offerto ullam pecudem cùm adhuc est lactea, id est, antequàm septiduum excesserit, quo apud matrem relinqui jubetur, suprà* 22.30. *& Levit.*22.28. *sic infrà* 34.26. *nam etiam in cibus privatis, illius tanquam immaturi usus damnatur, Deut.*14.21. 20 Angelum] *non creatum, sed æternum sermonem Christum, quem suprà* 13.21. *nominavit Jehovam.* 21 Ausculta voci ejus] *nam etiam veteri populo Christus a Patre magister datus est, licet illustrius Novo testamento patefactus,* 1. *Petri* 1.11. 25 Amovebo] *ut suprà,* 15.26. 28 Tanquam crabronem] *quod superiore versu promisit illustrat similitudine: q.d. animi eorum immissis aculeis terroris fodicabuntur, ita ut vobis cedere cogantur.* Chittæum] *cæterosq; memoratos suprà ver.*23. 30 Fœtaveris] *id est, numero auctus fueris: synecdoche.* 31 Et ponam] *hujus promissionis complementum sub Davide & Schelomone vide* 2. *Schemu* 8. *&* 10. *&* 1. *Reg.* 4.21. *&* 2. *Chron.*9.27. A deserto] *Schuris, quod Ægyptum spectat.* 32 Ne pangito] *vide infrà* 34.32. *& Deut.*7. *in principio.* 33 Nam id] *nimirum fœdus cum illis, affinitas, habitatio communis, & conversatio: sic autem explicatur hic locus Deut.*16.

CAPUT. XXIIII.

Mosche superiores leges populo propositurus ex mandato Dei descendit, quibus assentiente populo fœdus inter Deum populumq; pangit: tum omnibus constitutis quæ ad rempub. administrandam se absente pertinebant, cum certo comitatu revertens, solus evocatur ad Deum, apud quem quadraginta dies noctesq; manet.

1 EDIXIT autem Moschi, ascende versus Jehovam tu & Aharon Nadab & Abihu & septuaginta e senioribus Jisraëlis: & incurvate vos e longinquo.

2 Deinde accedito Mosche solus ad Jehovam, isti verò ne accedunto: quod autem ad populum, nè ascendunto cum eo.

3 Veniens ergo Mosche cùm enarravisset populo omnia verba Jehovæ & omnia illa jura: respondissetq; populus una voce ac dixissent, omnia hæc verba quę edixit Jehova, faciemus:

4 Scripsit Mosche omnia verba Jehovæ: & surgens mane extruxit altare sub ipso monte, & duodecim statuas pro duodecim tribubus Jisraëlis.

5 Posteà misit pueros filiorum Jisraëlis, qui obtulerunt holocausta, & sacrificaverunt sacri-

crificia eucharistica Jehovæ, juvencos.

6 Et accipiens Mosche dimidium sanguinis illorum, posuit in crateribus: dimidium verò ejusdem sanguinis sparsit super altare illud.

7 Cùmque acceptum librum illum fœderis legisset [a] audiente populo, & dixissent, quicquid edixerit Jehova, faciemus & auscultabimus:

8 Accipiens Mosche reliquum sanguinem, sparsit super ipsum populum ac dixit, ecce sanguis illius fœderis quod pepegit Jehova vobiscum, secundum omnia verba hęc.

9 Deinde ascendens Mosche & Aharon, Nadab & Abihu, & septuaginta e senioribus Jisraëlis.

10 Aspexerunt Deum Jisraëlis, & sub pedibus ejus velut opus [b] pavimentatum sapphiro, & velut corpus suum cœli nitore.

11 Tamen in selectos filiorum Jisraëlis non extendit manũ suam: nam quamvis intuiti essent Deum ipsum, comederunt & biberunt.

12 Tum edixit Jehova Moschi, ascende ad me in hunc montem, & esto ibi, ut dem tibi tabulas lapideas, id est, legem ac præcepta quę scripsero ad docendum eos.

13 Quare surgens Mosche & Jehoschuhha minister ejus, ut ascenderet Mosche ad montem ipsum Dei,

14 Senioribus illis edixit, [c] sedentes nos *expectate* hìc, dum revertamur ad vos: ecce autem Aharon & Chur vobiscum, [d] qui habebit aliquid dicendum, accedat eos.

15 Et ascendit Mosche montem illum (operiebat autem nubes quædam montem illum,

16 Habitabatq; gloria Jehovæ in monte Sinai) & operuit eum nubes illa sex diebus: posteà inclamavit Moschen die illorum septimo e medio ipsius nubis.

17 Aspectus autem gloriæ Jehovę *erat* tanquam ignis consumens in summitate illius montis, ante oculos filiorum Jisraëlis.

18 Ita ingressus Mosche in medium ipsius nubis ascendit montem: fuitque Mosche in ipso monte quadraginta dies & quadraginta noctes.

a Heb. *in auribus populi.*

b Heb. *structura lapide sapphiri.*

c Heb. *sedete nobis hic.*

d Heb. *qui dominus verborum erit.*

ANNOTATIO.

1 Ascende] *sub. postquàm superiora jura populo proposueris, & audito ejus consensu fœdus cum eis meo nomine pepigeris: quæ narrantur infrà a ver. 3. ad 9. tum demum ascende leges accepturus, ut infrà ver. 12.* Versus Jehovam *nam illis deinde subsistendum erat, infrà ver. 14.* 2 Ne ascendunto] *in castris manento.* 3 Illa jura] *comprehensa superioribus 4. capitibus.* 4 Altare s.i.m. & duodecim statuas] *partium fœdus inter se ineuntium signa: sic Gen. 31.45.* 5 Pueros] *administros, primogenitos Jisraëlitarum, qui ante sacerdotium institutum fuerunt sacrorum administri: vide suprà in 19.22.* Holocausta] *prius expiatoria, deinde eucharistica.* 6 Altare illud] *quod Deum repræsentabat fœdus cum populo ineuntem.* 7 Librum fœderis] *in quo continebantur promissiones Dei, & stipulationes sive leges per quas populus officii sui erga Deum ex fœdere monebatur: de quo suprà ver. 4.* Reliquũ sanguinẽ] *servatum in crateribus, ver. 6.* Super populum] *id est, duodecim illas statuas repræsentãtes duodecim tribus Jisraëlis, de quibus suprà ver. 4. metonymia: nam singulos e populo sanguine aspergi nimis laboriosũ fuisset Moschi, neq; sanguis ipse ad tantam multitudinem aspergendam potuisset sufficere: quanquam fortasis aliqua illius pars similiter aspersa fuit.* Sanguis fœderis] *signum veteris fœderis, adumbrans sanguinem Christi quo sancitum est novum, Lucæ 22.20. Marc. 14.24.* Omnia verba hęc] *conditiones a Deo propositas, & a Deo acceptas.* 10 Deum Jisraëlis] *signa præsentiæ ejus, de quibus ver. 15. & 16. synecdoche.* 11 Selectos] *quos Deus seorsim adduci jusserat, suprà ver. 1. & 9.* Non extendit manum] *non affecit eos ullo malo, quia non temerè, sed Dei jussu accesserant.* Comederunt] *vivi & incolumes manserunt: quam incolumitatẽ his vitæ actionibus exprimit Mosche: simile vide Genes. 16.13.* 12 Esto ibi] *maneto, donec te propius vocem, infrà ver. 16.* 14 Nos exp.] *me & Jehoschuhham.* Aliquid dicendum] *sive consilio, sive litis diremptione opus sit.* 16 Inclamavit Moschen] *ut solus veniret, suprà ver. 2. nam Jehoschuhha posteà non aderat Moschi, cùm Jehova alloqueretur eum, ut apparet infrà ex 32.17.* 17 Ante oculos filiorum] *qui in castris manserant: non enim videbant illam speciem, quam visam fuisse legimus ab iis qui cum Mosche ascenderant, suprà ver. 10.*

CAPUT. XXV.

Deus Moschen jubet Jisraëlitis indicere materias certas sponte ab ipsis offerendas, ex quibus sibi tabernaculum extruatur, ut ibi visibili symbolo præsentiæ suæ habitet: & arcæ, mensæ, lychnuchi cum instrumentis suis materiam, mensuram, & formam describit.

1 TUM allocutus est Jehova Moschen, dicendo.

2 Edic filiis Jisraëlis, ut accipientes [a] *offerant* mihi oblationem: ab omni viro cujus [b] animus sponte moverit eum, * accipite oblationem [c] mihi.

3 Hæc autem *est* oblatio illa, * quam accipietis ab eis: aurum, & argentum, & æs,

4 Et [d] hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, sive * linum xylinum, sive *lana* caprarum.

5 Pelles etiam arietum rubefactæ, & pelles melium, & * ligna schittim,

6 Oleum ad * luminare, odoramenta ad * oleum unctionis, & ad * suffitum aromata quædam,

7 * Lapides * sardoniches, lapides * insitivi pro * amiculo, & pro pectorali sacro,

8 Ut faciant mihi sacrarium, & habitem inter eos:

9 Omnino prout ostendo tibi structuram ipsius tabernaculi, & structuram omnium supellectilium omnium ejus. sic autem facitote.

10 PRIMUM faciunto arcam e lignis Schittim, longitudine sua duũm cubitorum, ac dimidiati, & unius cubiti ac dimidiati latitudine sua, similiter unius cubiti ac dimidiati altitudine sua

11 Et obducito eam auro puro, intrinsecus & extrinsecus obducito eam: & facito super eam [e] limbum aureum circumquaque.

12 Fun-

a Ecclipsis verbi conjugati, quam peregrina constructio indicat: sic infrà 27.20.

b Heb. *cor.*

c Heb. *meam*

d Heb. *hyacinthi, & purpuræ, & vermis dibaphi: abstracta pro concretis*

e vel loricam auream.

12 Fundénsque ei quatuor annulos aureos, indito eos quatuor impagibus ejus, ut duo annuli sint in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.
13 Facito quoque vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro:
14 Et inducito vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum eis arcam illam.
15 In annulis illius arcæ sunto vectes illi, ne [f] amoventor inde.

[f] Heb. *recedunto.*

16 Deinde collocato in ea arca testimonio ipso, quod daturus sum tibi,
17 Facito operculum propitiatorium ex auro puro, duorum cubitorum & dimidiati longitudine sua, uniusq; cubiti & dimidiati latitudine sua.
18 Et facito duos Cerubinos aureos, continente opere facito eos, e duabus extremitatibus operculi ipsius propitiatorii:
19 Facito, inquam, Cerubinum unum ex extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ex *altera* extremitate inde: ex operculo propitiatorio facito Cerubinos in duabus extremitatibus ejus.
20 Et sunto Cerubini illi passis alis suis sursum versus, obtegentes alis suis operculum illud propitiatorium, & faciebus suis obversis unius ad alterum: versus ipsum operculum propitiatorium sunto facies Cerubinorum.
21 Imponito autem operculum hoc propitiatorium arcæ ipsi superne, postquàm in arca posueris testimonium illud quod daturus sum tibi:
22 Ubi conveniam tecum, & loquar tecum e superiore parte operculi propitiatorii, e medio duorum Cerubinorum qui *erunt* super arcam illam testimonii, quæcunque præcepero tibi *referenda* filiis Jisraëlis.
23 Item facito mensam e lignis Schittim, duûm cubitorum longitudine sua, & unius cubiti latitudine sua, cubitique & dimidiati altitudine sua.
24 Et obducito eam auro puro, facitóque ei limbum aureum circumquaque.
25 Facito quoque ei fasciam palmarem circumquaque, & facito limbum aureum ad fasciam ejus circumquaque.
26 Facito etiam ei quatuor annulos aureos, quos indito quatuor ejus angulis, qui *erunt* in quatuor pedibus ejus.
27 E regione illius fasciæ sunto ipsi annuli, [g] ut sint sedes vectibus ad portandum ipsam arcam.

[g] Heb. *pro domibus vectibus.*

28 Facito verò vectes istos e lignis Schittim, quos obducito auro, ut portetur eis hæc mensa.
29 Præterea facito scutulas ejus, & acerras ejus, & scutellas ejus, & scopulas ejus, quibus tegetur, ex auro puro facito illas.
30 Imponitoq; huic mensæ panem faciei, ante faciem meam jugiter.
31 Item facito lychnuchum ex auro puro: opere continente fiat lychnuchus ille, scapus ejus, & rami ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & calyculi ejus ex eo sunto.
32 Sex autem rami egrediuntor e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero.
33 Tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo *sunto* malum oblongum & calyculus, & tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus: sic *esto* sex illis ramis qui prodeunt e lychnucho ipso.
34 In ipso verò lychnucho quatuor *sunto* lances, amygdalæ speciem referentibus malis oblongis ejus & calyculis ejus.
35 Malum autem oblongum *esto* sub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo prodeuntibus, *nimirum* sub sex illis ramis qui prodeunt ex ipso lychnucho.
36 Mala oblonga [h] ramorum, & rami eorum ex eo sunto: totus *esto* continentis operis ejusdem, ex auro puro.

[h] Heb. *eorũ.*

37 Et facito lucernas ejus septem, ut accendat *sacerdos* lucernas ejus, ad lucem præbendum [i] ab omni parte ejus:

[i] Heb. *ad transitum faciei ejus, id est, ultra citraque se.*

38 Et forcipes ejus & trullas ejus ex auro puro.
39 Talento auri puri facito illum, cum omnibus instrumentis istis.
40 Videto autẽ ut facias, juxta structuram eorum, [k] quæ tibi exhibita est videnda in hoc mõte.

[k] Heb. *quam factum est ut tu videres, ut infrà 26.30.*

ANNOTATIO.

2 Accipite] *tu & quos nominavi tibi supra 24.1.* Linum xylinum] *vulgo byssum: sed alia est byssi apud Hebræos appellatio: quamobrem nos ita vertimus adducti verbis Plinii lib.18.natu.hist.cap.1.* 5 Ligna Schittim] *genus cedri, fortassis proprium illius regionis: nam nusquam alibi quàm in hac historia, & Deutero.10.3.legitur.* 6 Luminare] *lychnuchi, de quo infrà versic.37. & 27.20* Oleum unctionis] *de quo infrà 30.23.* Suffitum] *de quo infrà 30.34.* 7 Sardonyches] *vide Genes.2.12.* Insitivi] *gemmæ insitivæ, de quibus infrà 28.17.* Amiculo, & pro pect.] *Vestibus sacerdotalibus, de quibus infrà 28.* 11 Limbum aureum] *ab exteriore parte, quo tegatur operculi propitiatorii cum arca commissura, ut apparet ex comparatione ver.17.* 14 Sunto] *id est, manento, ut supra 24.12.* 16 Testimonio] *tabulis lapideis cum decem præceptis, quæ infrà 31.18. & 32.15. dicuntur tabulæ testimonii.* 17 Operculum propitiatorium] *Verbum primitivum duo significat, expiare & illinere sive linimento tegere: quare nos duas significationes unà conjunximus.* 18 Cerubinos] *absolutè humanas, sed alatas imagines: vide in Genes.3.24. vestitos autem pingimus, ex lege suprà 20.26.* Continente] *non exemptilibus mobilibúsve partibus, sed firmiter cohærentibus: sic infrà ver.31. & 36.* 20 Versus ipsum op.] *id est, vultu operculum versus demisso.* 21 Supernè] *non suprà elatum, sed inditum in os arcæ.* Postquam] *non enim posteà licebat eam aperire: ideoq; antequàm operculum fieri juberet, testimonium in arca poni jussit, suprà ver.16.* 22 Loquar tecum] *vide Num 7.89.* 25 Ei] *summitati pedum ejus, quo amota mensa pedes cohærerent.* Limbum] *sub mensa, ne vacillaret ea aut de trapezophoro depelleretur.* 27 E-regione] *proximè infrà fasciam.* 29 Scutulas] *formandis panibus, ut essent magnitudine formaque similes, totidem numero quot panes: vide Levit.24.5.* Acerras] *thuris con-*

conceptacula quę Veteres acceptburarias dicebant, ut cum thure panibus singulis imponerentur, Levit. 24.7 Scutellas] *scutulariam tegmina quibus in coquendo circumcludebantur panes ut formā eādem essent: unde Num.* 4.7. *vocantur scutella tegminis: atque ita exponit R. Jehuda antiquissimus Hebræorum scriptor.* Scopulas] *repurganda mensæ instrumenta, ut docet etymon.* Tegetur] *id est, insternetur mensa.* 30 Imponitoq;] *quovis sabbatho recentes. Levit.* 24.8. Faciei] *non quòd faciem haberent, sed quia ante faciem Dei erant, ut sequentia explicant.* 31 Continente] *ut suprà ver.* 18. Calyculi] *vox Hebræa communiter significat calathos, calyculos, & alabastros, sive flores apertos, semiapertos, vel clausos: sed ita reddimus, quia amygdalina specie fuisse dicuntur infrà ver.* 33. 33 Lychnucho] *lychnuchi scapo, ut sequent. ver. synecdoche.* 34 Ejus] *nimirum lychnuchi q.d. ramorum & scapi summitas formā eadem esto.* 37 Accendat] *hęc propria est verbi significatio cùm de lumine agitur, ut Num.* 8.2. & 3. 38 Forcipes] *instrumenta ad emungendas lucernas.* Trullas] *instrumenta ad purgandum lucernas a decidentibus sordibus.* 39 Talento auri] *sacro, quod duplo majus erat communi: continebat enim* 120 *libras, commune tantùm sexaginta. Libram autem auri si æstimes, ut ferè sit, coronatis aureis* 100. *erit summa lychnuchi & instrumentorum ejus,* 12000. *coronatorum.*

CAPUT. XXVI.

Tabernaculi, tentorii, operimenti ejus, & tabulati ad ea sustentanda ratio præscribitur: mandaturque Moschi, ut sacratiorem partem velo ante arcam appenso ab altera tabernaculi parte separet: in hac verò mensam ad septemtrionale latus, & lychnuchum ad Meridianum disponat.

1 IPSUM verò tabernaculum facito [a] decem aulæorū *e* xylino nativo [a] internexo, & hyacinthinò, & purpureo, & coccineo dibapho, Cerubinis *referta* opere [a] artificiosissimo facito ea.

2 Longitudo aulæi unius viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum, cujusque aulæi: mensura eadem omnibus his aulæis *esto*.

3 Quinque aulæa sunto [a] conjuncta unum ad alterum, & quinque aulæa conjuncta unum ad alterum.

4 Facito itaq; loramenta hyacinthina in ora aulæi primi [a] ad extremitatem in commissura: & similiter facito in ora cujusvis aulæi ulteriore in commissura secunda.

5 Quinquaginta loramenta facito in aulæo primo, & quinquagena loramenta facito in extremitate cujusq; aulęi, quæ *est* in commissura secunda: continentia hęc loramenta unum *aulæum* cum altero.

6 Facito quoque quinquaginta ansulas aureas: ut conjungas aulæa illa alterum alteri, *inditis loramentis* in ansulas illorum, & [a] sit ipsum tabernaculum unum.

7 Deinde facito aulæa *e lana* caprina, *ut sint* pro tentorio super tabernaculum: undecim aulæa facito ista.

8 Longitudo aulæi unius triginta cubitorū, & latitudo quatuor cubitorum aulæi unius: mensura eadem *esto* undecim aulæis.

9 Et [a] conjungito quinq; horum aulæorum seorsim, & sex horum aulæorum seorsim: [a] conduplicatoq; aulæum sextum è-regione [b] anterioris partis ipsius tentorii.

10 Facito itaq; quinquaginta loramenta aptanda oræ aulæi primi [a] ulteriori in ipsa commissura: & quinquagena loramenta oræ cujusvis aulæi, commissuræ secundę.

11 Facito quoque [a] ansulas ęreas quinquagenas, ut inseras ansulas in loramenta, conjungasque ipsum tentorium, ut fit unum.

12 [a] Redundans autem, quod superfluum *erit* in aulæis tentorii: dimidium illud [a] aulæi quod superfluum erit, redundato versus posteriorem partem tabernaculi:

13 Cubitus verò unus hinc, & cubitus unus inde, ex eo quod superfluum erit in longitudinem aulæorum ipsius tentorii, esto redundans ad latera ipsa tabernaculi hinc & inde, [a] ad tegendum ipsum.

14 FACITO prętereà [a] tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium supernè.

15 ITEM facito asseres ipsi tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

16 Decem cubitorum esto longitudo cujusq; asseris, cubiti verò & dimidiati cubiti latitudo asseris uniuscujusque.

17 Duo cardines sunto asseri unicuique, [a] scalari forma compositi, unus cum altero: sic facito omnibus asseribus istis tabernaculi.

18 Facito autem asseres istos huic tabernaculo: viginti asseres ad plagam Australem dextrorsum

19 (Quadraginta verò stylobatas argenteos facies sub viginti asseribus illis *ponendos*, duos stylobatas sub assere uno [a] ad duos cardines ejus, & duos stylobatas sub assere altero ad duos cardines ejus)

20 Et lateri tabernaculi secundo ad plagam Aquilonalem, viginti asseres,

21 Cum quadraginta stylobatis eorum argenteis, duobus stylobatis sub assere uno, & duobus stylobatis sub assere altero:

22 Angulis verò ipsis tabernaculi ad Occidentem, facito sex asseres,

23 Et duos asseres facito in antas ipsas angulares tabernaculi, in utroq; angulo:

24 Qui sint [a] gemelliparæ infernè, [a] pariterq; sint gemelliparæ ad verticē suum, [a] inditi anulo uno: sic esto duobus illis, pro duabus antis angularibus sunto.

25 Sic sunto octo asseres cum stylobatis suis argenteis, sexdecim stylobatis, duobus stylobatis sub assere uno, & duobus stylobatis sub assere altero.

26 Facito etiam transtilla e lignis Schittim: quinque sunto pro asseribus unius lateris ipsius tabernaculi,

27 Et quinque transtilla pro asseribus secundi lateris ipsius tabernaculi, & quinque transtilla pro asseribus lateris Occidentalis ipsius tabernaculi ad utrumque angulum *pertingentia.*

28 Transtillum autem medianum *esto* [a] in medio ipso asserum, transcurrens ab uno extremo ad alterum.

29 Illos verò asseres obducito auro, annulosque eorū facito ex auro, *ut sint* sedes transtillis ipsis:

[a] Heb. *contortuplicato, ut loquitur Plautus, i. duobus aut pluribus filis in modum cordæ contortis.*

[b] Heb. *faciei*

[a] Heb. *denticulati infernè.*

ipsis: obducito quoque ipsa transtilla auro.

30 Sic erigito tabernaculum illud, secundum convenientiam ejus, [d] quæ tibi exhibita est videnda in hoc monte.

[d] *ut suprà 25.40.*

31 DEINDE facito velum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo facito illud Cerubinis *refertum*.

32 Et [e] appendito hoc ad quatuor columnas e Schittim obductas auro, uncis earum aureis, impositas quatuor stylobatis argenteis:

[e] *dato. id est, ponito.*

33 Et collocato hoc velo [f] illarum ansularum loco, inserto illuc intra hoc velum arcam testimonii: ut distinctionem faciat vobis illud velum inter sanctum & inter sanctum sanctorum.

34 Indito autem operculum propitiatorium ipsi arcæ testimonii, in sancto sanctorum.

35 Ponito verò mensam extra illud velum, & lychnuchum e-regione ipsius mensæ ad latus unum tabernaculi versus meridiem: mensam autem collocato ad latus Aquilonale.

36 FACITO quoque tegumentum portæ hujus tentorii ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano.

37 Et facito pro hoc tegumento quinque columnas e Schittim, [f] quas obduces auro, uncis earum aureis: funditoq; illis quinque stylobatas æneos.

ANNOTATIO.

1 Decem aulæorum] *ut ex decem auleis constat tabernaculum.* Artificiosissimo] *id est, Barbaricario, ut imperatores vocant, utrinque eandem speciem referente: quod colligitur ex mediano velo separante sanctum a sancto sanctorum, de quo ver. 31.* 3 Conjuncta] *loramentis & ansulis, de quibus ver. sequent. in utraq; autem compage primum aulæum nullas habebat ansulas, aut postremum loramenta: ita manebant quina aulæa conjuncta, quorum priora priorem, posteriora posteriorem tabernaculi partem efficiebant: neq; ansulis & loramentis hæ duæ partes inter se continebantur.* 4 Ad extrem.] *id est, in ora secunda aulæi, qua cum secundo erat committendum.* 6 Sit ipsum tabernaculum unum] *hoc est, ita posterior aulæorum ordo priori admoveatur, ut nullum sit inter duos ordines spatium: quod speciem redderet duorum tabernaculorum.* 9 Conjungito] *loramentis & ansulis, ut ver. sequentibus.* Conduplicatoque] *hoc est, ita imponito tabernaculo hæc secundaria aulæa, ut dimidio ejus (id est, duobus cubitis) quod secundo ordine primum est, contegatur dimidium quinti aulæi quod in prioribus ordinibus tentorii & tabernaculi est ultimum, reliqua ejus latitudo contegat initium sexti aulæi in latitudinem.* 10 Ulteriori] *citerior enim sive prior qua tabernaculum terminabatur, nullo opus habebat loramento, quia cum nullo erat committenda: vide supra in ver. 3.* 11 Ansulas] *collocandas in priore ora cujusque aulei, dempto primo, ut cum proximè antecedente conjungeretur.* 12 Redundans] *supra mensuram aulæorum tabernaculi in longitudinem & latitudinem ejus; superabantur enim aulæa tabernaculi ab auleis tentorii quatuor cubitis sua latitudine in longitudinem tabernaculi, & duobus cubitis sua longitudine in latitudinem ejus.* Aulæi] *postremi omnium ad posteriorem sive occidentalem partem tabernaculi.* 13 Ad tegendum] *nam densitas asserum, transtillorum annulorumq; prominentia, & stylobatæ postulabant ut tentorium quo tegebantur latius esset: quamobrem aulæa ejus aucta sunt duobus cubitis in longitudinem.* 14 Tegmen] *sive unum esset consutum, sive duo separata, arietinum inferius, superius verò e pellibus melium.* 17 Scalari forma] *equaliter distantes, ut scalarum gradus æqualibus spatiis inter se distant.* 19 Ad duos cardines] *excipiendos: nam singuli stylobatæ singula habuerunt cava, in quæ cardines asserum immitterentur.* 24 Gemellipare] *id est, quasi matres tabulæ geminos ex se tabulatorum ordines consocianto, nempe in longitudinem latitudinemq; tabernaculi: continebant enim asseres arrectarios tabernaculi utrinque, summitate transtillorum in annulos suos transmissa, totumq; aulæorum pondus sustinebant.* Pariter] *æqua & continente forma.* Inditi annulo uno] *uno infernè, & uno supernè, in quem insertis suis denticulis tabulæ antariæ constringebantur.* 28 In medio ipso asserum] *Hebræi omnes quos legere licuit, hoc transtillum per mediam asserum densitatem transmissum dicunt: nos contra ex textu ipso colligimus medium asserum non ratione densitatis, sed longitudinis eorum dici, ut sit sensus, medianum transtillum annulis immitendum esse, qui præcisè in media longitudine asserum sint collocati: alioqui aut spissos in infinitum asseres fuisse oportet (quod minimè credibile est cùm gestatorium & ambulatorium hoc tabernaculum fuerit, cujus tota compages ab octo bobus quatuor plaustris vehebatur, Num. 3.36. & 7.8.) aut mirum in modum debilitatos, ac planè tanto oneri ferendo impares, neq; istud transtillum opus fuisset inaurari ut ver. 29. præcipitur.* 33 Illarum ansularum loco] *id est, ubi quinq; posteriora aulæa (si cum prioribus fuissent conjungenda) ansulas fuissent habitura: ita apparet sanctum sanctorum cœpisse ubi desinebat anterioris tabernaculi longitudo, quæ erat viginti cubitorum.* 37 Quas obduces] *id est, epistylia & zonas earum, infrà 36.38. Synecdoche.*

CAPUT XXVII.

Altare ad sacrificia, atriumq; tabernaculi pars exterior, extruendum Moschi præscribitur: & de lucernis lychnuchi, quomodo fovendæ, quando & a quibus aptandæ accendendæq; sint statuitur.

1 ITEM facito altare e lignis Schittim: quinq; cubitorum longitudine, & quinq; cubitorum latitudine, quadratum sit altare illud, & trium cubitorum altitudine sua.

2 Facito autem [a] illi cornua super quatuor angulis ejus, ex ipso sunto cornua ejus: & obducito illud ære.

[a] *Heb. cornua ejus: Enallage formæ.*

3 Facito etiam lebetes ejus ad excipiendos cineres ejus, & palas ejus, & crateras ejus, & fuscinulas ejus, & forcipes ejus: omnia instrumenta ejus facito ex ære.

4 Et facito ei cribrum opere æreo, reticulū æreum: facitoq; secundum illud reticulum quatuor annulos æreos, in quatuor extremi-

tati-

tatibus istius altaris.

5 Ponitoq; illud, subjacente *ei* ambitu ipso altaris inferne, ita ut sit reticulum ad medium illius altaris.

6 Facito etiam vectes huic altari, vectes e lignis Schittim,& obducito eos ære:

7 Et inducitor uterq; vectium istorum in annulos ejus: sic sunto vectes isti in duobus lateribus illius altaris, cùm portabitur.

8 [b]Cavum e tabulis facito illud: quemadmodum ostendit tibi *Dominus* in hoc monte,sic faciunto.

b Heb. *cavũ tabularum, id est,tabulatum farctura vacuum.*

9 Item facito atrium istius tabernaculi: ad plagam meridianam dextrorsum,tapetes ocellatos atrii e xylino internexo, centum cubitorum longitudine,in latus unum,

10 Columnasq; ejus viginti, & stylobatas earum viginti æreos, uncos columnarũ & zonas illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem in longitudinem, tapetes ocellatos centum cubitorum longitudine, columnasq; ejus viginti,& stylobatas earum viginti æreos, uncos columnarum & zonas illarum argenteas:

12 Latitudinis verò ipsius atrii ad plagam occidentalem,tapetes quinquaginta cubitorũ, columnas eorum decem, & stylobatas earum decem.

13 Similiter latitudo ejusdem atrii ad plagam anteriorem Orientem versus, *erit quidem* quinquaginta cubitorum:

14 Sed in quindecim cubitos tapetes ocellati in uno latere *sunto*,columnæ eorum tres,& stylobatæ illarum tres:

15 Similiter in latere altero in quindecim cubitos tapetes ocellati *sunto*,columnæ eorum tres,& stylobatæ illarum tres.

16 Denique in porta ipsa atrii tegumentum *esto* viginti cubitorum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo opere Phrygiano: columnæ eorum quatuor,& stylobatę illarum quatuor.

17 Omnes columnæ istę atrii circumquaquè redimitæ zonis argenteis,unci eorum argentei, & stylobatæ illarum æneі.

18 Longitudo istius atrii centum cubitorum, & latitudo [c] quinquaginta ex omni parte, altitudo verò quinque cubitorum, e xylino internexo: stylobatæ verò illarum ænei.

c Heb. *quinquaginta in quinquaginta.*

19 Omnia instrumenta ipsius tabernaculi ad totum ministerium ejus, tum omnes paxilli ejus,tũ omnes paxilli ipsius atrii ex ære *sunto*.

20 Item tu præcipito filiis Jisraëlis,ut accipientes *afferant* ad te oleum olivæ purum, tusum pro luminari,ad accendendum lucernas singulas [d] quotidie.

d Heb. *jugiter:etsi tantùm a vespere ad mane accensas mã sisse constat ex 30.8. infrà,& Levit.24.3.& 1.Schemu.[3] 3. Catachresis.*

21 In tentorio conventus extra illud velum, quod *erit* versus ipsum testimonium, aptato quamque illarum Aharon aut filii ejus,*ut luceat* a vespera usq; mane coram Jehova: statutum perpetuum *esto* generationibus eorum, a filiis Jisraëlis *observandum*.

ANNOTATIO.

1 Quadratum] *superiore sua area,etsi altitudo aliis duabus mensuris non respondet.* 2 Ex ipso] *id est, ipsi solidè hærento sursum versus,ut ostendit Jechezkel 43.16. nam ad ea bestiæ sacrificandæ ligabantur, Psal.118.27.* Obducito] *extrinsecus & intrinsecus,ut nihil lignorum cernatur.* 4 Cribrum] *e lamina ærea pertusa parvis foraminibus,quibus cinis & sacrificiorum sanguis ad imam altaris partem decideret: quòd si ampliora fuissent foramina,potuissent quoque ligna,carbones,aut carnes eò decidere.* Reticulũ] *foraminosum ut rete: metonymia.* Secundum illud] *hoc est,ad illam altaris altitudinem annulos extrinsecus infigito,ad quam cribrum oportet consistere.* 5 Ponitoq;] *in cavo altaris.* Subjacente] *hoc est,ambitus ille sive projectura æris cui cribrum imponetur,continuus esto ab imo altaris usq; ad ipsum cribrum,sive justam medietatem altaris.* 9 Ocellatos] *utrinq; pictura tantùm.* E xylino] *eorum colorum de quibus infrà ver.16.* 10 Zonas] *quibus inter se columnæ connectebantur velut redimitæ,iisq; tapetes alligabantur.* 18 E xylino] *si faciem exteriorem spectes,ubi continui tapetes apparebant: nam columnæ intus erant,pondus tapetum sustinentes.* 19 Ad totum ministerium] *erigendi & deponendi,ut sunt clavi, mallei,forcipes,ligones.* 20 Tusum] *tudicula,ut sit purius,non prælo expressum.* 21 Observandum] *nimirum ut ab his accendatur,ab illis verò oleum subministretur: nam hoc (ut alia ministeria quæ extra sanctum sanctorum obibantur) non solius Aharonis,sed etiam filiorum erat, quamobrem indefinitè supra 25. 37. lucernas accendi jussit.*

CAPUT. XXVIII.

Deus futurorum sacerdotum ornamenta præscribit: pro Aharone quidem,amiculum, pectorale continens Urim *&* Tummim,*bracteam coronariam,& cidarin,pro filiis,tiaras,pro utrisq; tunicas, baltheos, & femoralia: quibus illos suo munere in sancto loco functuros indui semper jubet.*

1 ITEM jubeto accedere ad te Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo, e medio filiorum Jisraëlis, ut sacerdotio fungantur mihi,Aharonem,Nadabum, & Abihu, Elhhazarem, & Ithamarem filios Aharonis:

2 Cùm feceris vestes sacras Aharoni fratri tuo,ad gloriam & ad ornatum.

3 Quapropter tu edicito omnibus [a] industriis, quorumcunque replevero animum spiritu sapientiæ, ut faciant vestes Aharonis, ad consecrandum eum quò sacerdotio fungatur mihi.

a Heb. *sapientibus corde,quorum replevero illud spiritu sap.*

4 Hæ autem *sunt* illæ vestes quas facturi sunt,pectorale sacrum,& amiculum, & palliũ, & tunica [b] tessellata,cidaris,& baltheus: faciunto ergo *has* vestes sacras Aharoni fratri tuo & filiis ejus,ut quisque eorum sacerdotio fungatur mihi.

b Heb. *tessellæ.*

5 Ideoq; [a] illi accipiunto [a] aurum illud, & hyacinthina,& purpurea,& coccinea dibapha, & nativum illud xylinum.

6 Primùm faciunto [a]amiculum illud ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho,& nativo xylino internexo,opere artificiosissimo.

7 Duo * humeralia conjungentia sunto illi in * duabus extremitatibus, ut conjungi possit.
8 *Cingula verò amictus ejus* quæ in eo est, prout opus ejus fuerit, ex ipso esto, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.
9 Tum accipiens duos lapides Sardonychos, insculpito eis nomina filiorum Jisraëlis:
10 Sex e nominibus eorum super istorum lapidum unum, & nomina illa sex quæ supererint, super istorum lapidum alterum, [c] prout illi nati sunt.
11 Opere artificis lapidarii, * sculpturis *tanquam* sigilli [d] insculpito duobus istis lapidibus nomina filiorum Jisraëlis: circumclusos fundis aureis aptato illos.
12 Et imponito duos istos lapides humeralibus illius amiculi, lapides monimenti pro filiis Jisraëlis, ut portet Aharon nomina eorum coram Jehova super duos humeros suos in monimentum.
13 Facito itaque fundas ex auro:
14 Et duas catenas auri puri æquabiles faciens illis opere tortili, apponito illas catenas tortiles ad ipsas fundas.
15 Item facito sacrum *pectorale *juris opere artificiosissimo: sicut opus amiculi facito illud: ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo facito illud.
16 Quadratum esto, duplicatum: spithamæ unius longitudine sua, & spithamæ unius latitudine sua.
17 Et inserito ei [e] insititivos lapides, lapides ordinibus quatuor: ordo, pyropus, topazius, & Smaragdus, hic ordo primus esto.
18 Hic autem ordo esto secundus, Chrysoprasus, sapphirus, & adamas.
19 Et hic ordo tertius, cyanus, & Achates, & amethystus.
20 Hic deniq; quartus ordo, beryllus thalassius, & Sardius, & Jaspis: impacti fundis aureis sunto insitionibus suis.
21 Hi autem lapides sunto cum nominibus filiorum Jisraëlis duodecim secundùm nomina eorum: sculpturis *tanquam* sigilli secundùm cujusque nomen sunto pro duodecim tribubus.
22 Et aptato ad illud pectorale sacrum catenas [f] æquabiles, opere tortili, ex auro puro.
23 Factisq; pro illo sacro pectorali duobus annulis aureis, ponito duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius sacri.
24 Tunc indens duas illas *catenas* tortiles aureas duobus istis annulis, in extremitatibus pectoralis illius sacri:
25 Duas verò alias extremitates illarum duarum tortilium *catenarum* indens duabus illis fundis, apponito humeralibus ipsis amiculi, *pectorale* ante faciem *ejus.
26 Factos quoq; duos annulos aureos indito *duabus extremitatibus illius sacri pectoralis, *intrinsecus, in ora ejus quæ *est* ad latus ipsum amiculi.
27 Similiter factos duos annulos aureos indito duobus *humeralibus ipsius amiculi infernè, ante faciem ejus e regione *alterius* commissuræ ejus: * a superiore parte cingulæ ipsius amiculi.
28 Ita attollunto pectorale illud sacrum annulis suis ad annulos illos amiculi vitta hyacinthina, ut incumbat ipsi cingulæ amiculi: neque separator pectorale hoc sacrum ab illo amiculo.
29 Ut portet Aharon nomina filiorum Jisraëlis in sacro illo pectorali juris supra cor suum, cùm ingredietur in ipsum sanctum, in monimentum coram Jehova jugiter.
30 Deinde ponito in sacro illo pectorali juris *Urim & Tummim, quæ sint supra cor Aharonis cùm ingredietur coram Jehova: sic portabit Aharon jus filiorum Jisraëlis supra cor suum coram Jehova jugiter.
31 Item facito *pallium ipsius amiculi, totum hyacinthinum:
32 * In cujus medio esto os *transmittendo* capiti ejus: limbus esto ori illius circumquaque opere [g] textili, velut os loricæ esto illi, ne laceretur.
33 Et facito in fimbriis ejus malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, in fimbriis ejus circumquaque, & tintinnabula aurea inter illa circumquaque:
34 Tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, in fimbriis illius pallii circumquaque.
35 Hoc esto super Aharonem cùm ministrabit: *ut audiatur sonus ejus, *cùm ingredietur ipsum sanctum coram Jehova, & cùm egredietur, neque moriatur.
36 Item facito bracteam ex auro puro: & insculpito ei sculpturis *tanquam* sigilli, SANCTITAS JEHOVÆ.
37 Quam appones cum vitta hyacinthina, ita ut sit super ipsam cidarin: e regione anterioris partis ipsius cidaris esto.
38 Sic esto super frontem Aharonis, ut * auferat Aharon iniquitatem rerum sacrarum quas consecraverint filii Jisraëlis, omnium donorũ, rerum consecratarum ab illis: esto ergo super frontem illius jugiter, [h] ut sit benevolentia erga illos coram Jehova.
39 Item tessellatam facito tunicam illam e nativo xylino, facito quoq; cidarin e nativo xylino: baltheum verò facito opere Phrygiano.
40 Filiis autem Aharonis facito * tunicas, & facito eis baltheos: tiaras quoque facito eis ad gloriam & ad ornatum.
41 Deinde induito illis Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo: & ungens eos [i] consecrato ministerium eorum, ac sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.
42 Fac quoque eis femoralia linea ad tegendum [k] carnem nudam: a lumbis usque ad *ima* femina sunto.
43 Et sunto super Aharonem & super filios ejus, cùm ingredietur tentoriũ conventus, aut cùm accedent *ipsum altare ad ministrandũ in sancto, ne ferentes [l] iniquitatis pœnam moriantur; statuto perpetuo ei & semini ejus post eũ.

[c] Heb. *secundùm nativitates illorũ.*
[d] Heb. *insculpito duos lapides illos super nomina, &c. Hypallage.*
[e] Heb. *implementum lapidum.*
[f] Heb. *æquabilitatis.*
[g] Heb. *textoris.*
[h] Heb. *in benevolentiã.*
[i] Heb. *imple to manum eorũ, pro consecrato, ut in frã 32.29.*
[k] Heb. *carnem nuditatis.*
[l] Heb. *iniquitatem, ut Genes. 4.13.*

ANNOTATIO.

5 Illi] *industrii artifices, de quibus ver.3.* Aurum illud] *id est, de auro illo, ut hæc quoque sacerdotalia ornamenta ex eo, præter superiora faciant.* 6 Amiculum] *ornamentum humerale, a lumbis ad summos humeros*

humeros pertingens, summi Sacerdotis tantùm, quatuor alas in quatuor extremitatibus habens : quarum superiores super humeros flexæ pectorale catenulis aureis sustinebant, inferiores verò ad latera Sacerdotis flexæ per annulos inferiori pectoralis parti conjungebantur. Confer hæc cum cap.39.infrà. 7 Humeralia] *id est, superiores alæ sive cingulæ.* Duabus] *dextera & sinistra.* 8 Cingula] *superiores & inferiores alæ.* Quæ in eo] *discretionis causa, ne hæ singulæ pro baltheo accipiantur: erat enim baltheus separatus, istæ verò amiculo continentes.* 11 Sculpturis tanq. sig.] *id est, cujusmodi cælaturis signatoriis annuli sculpi solent.* 15 Pectorale] *hæc veluti anterior pars amiculi, qua sacerdotis pectus tegebatur, quatuor annulis aureis ex quatuor suis angulis vitta hyacinthina alis amiculi (de quibus suprà) alligabatur.* Juris] *nam eo inducbatur summus Sacerdos consulentibus Deum de jure responsurus. Num.27.21. Hhezræ 2.62. & Nechemjæ 7.65.* 25 Ejus] *summi sacerdotis, cujus tegebat pectus.* 26 Duabus extremitatibus] *nimirum inferioribus.* Intrinsecus] *in interiore pectoralis parte, ut cõmissura annulorum lateret sub angulis ejus, & pectorale insideret cingulis amiculi, quoties constringebantur : infrà ver.28.* 27 Humeralibus] *id est,* ὑπομασχαλίαις, *subaxillaribus, duabus cingulis inferioribus, quæ etiam humerales dicuntur : catachresis.* A superiore parte] *nam ita commodiùs sub interiore pectoralis parte vitta constringebatur, cùm extremitas cingulæ ei subjiceretur.* 30 Urim & Tummim] *quæ & qualia fuerint non constat : Certum autem est non numerari inter ea quæ artificibus commissa sunt facienda, sed Moschi soli a Deo data ut ea sacro pectorali inderet: prout fecisse legimus Levit.8. 8. ac propterea fortasse suprà ver.16. jussit Deus pectorale fieri duplicatum, ut* Urim *& Tummim intus reponerentur, & ab utraq; parte laterent.* 31 Pallium amiculi] *cui immediatè amiculum imponebatur.* 32 In cujus medio] *tam longitudinis quàm latitudinis, ut æquè penderet ab anteriore & posteriore parte : erat autem a lateribus apertum, & sine manicis.* 35 Ut audiatur] *pulsante ea crurum motu: nam eo usque protendebatur pallium.* Cùm ingredietur i.s.c.J.] & cùm egredietur] *id est, cùm administrabit, & munere suo fungetur, ut Num.27.17. Deut.31.2. & 1.Chron.27.1. & 2.Chron.1.10 Act.1.21.* 38 Auferat] *non in persona sua, sed in summo Pontifice Christo, quem typicè referebat : notantur enim hic duo beneficia solius Christi, remissio peccatorum, & reconciliatio æternaq; benevolentia, quæ ver. eodem subjicitur.* 40 Tunicas] *quæ etiam in historiis sacris vocantur amicula, ut 1.Schem.2.18. & 28. & 14.3. & 22.18.*

CAPUT XXIX.

Deus legem de consecratione sacerdotum, & portione eis eroganda ex eucharisticis Jisraëlitarum oblationibus sancit. Jugia sacrificia matutina vespertinaq; instituit : promissionem de sua præsentia confirmat, eaq; se populum, locum, ministros, & cultum sanctificaturum pollicetur.

1 HOC autem illud *est* quod facies eis, sanctificando eos ut sacerdotio fungantur mihi: accipito juvencum [a] subrumum & arietes duos [*] integros :

2 Et [*] panes azymos, placentasq; azymas mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo, e simila tritici facito ea.

3 Positisq; iis in canistro uno, admoveto ea in ipso canistro, similiter juvencum illum & duos arietes.

4 Tum jubeto Aharonem & filios ejus accedere ad portam tentorii conventus, & lavato eos [*] aqua.

5 Deinde accipiens vestimenta [*] illa, induito Aharonem tunica & [*] pallio amiculi, amiculoq; ac pectorali sacro, quæ accinges per cingulam amiculi.

6 Et imposita cidari capiti ejus, aptato [*] coronamentum sanctum super illam cidarin:

7 Acceptumq; [*] oleum unctionis fundito super caput ejus : sic unxeris eum.

8 Postea filios ejus jubens accedere, induito eos tunicis:

9 Et cingito illos baltheo, Aharonem & filios ejus, & alligato his tiaras, ut sit eis sacerdotium decreto perpetuo : sic [b] consecraveris ministerium Aharonis, & ministerium filiorum ejus.

10 Tum admoveto juvencum illum ante tentorium conventus, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius juvenci :

11 Et jugulato juvencum illum coram Jehova, ad ostium tentorii conventus.

12 Deinde accipiens de sanguine illius juvenci, imponito cornibus altaris digito tuo: totum autem reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris.

13 Accipiens quoque totum adipem qui operit intestina, & reticulum *quod est* super jecur, ambosq; renes ejus & adipem qui *erit* super illos, adoleto super illud altare.

14 Carnem verò illius juvenci, & pellem ejus, fimumque eius igne comburito extra castra : [*] [c] oblatio est pro peccato.

15 Postea arietum illorum unum accipito: & nituntor Aharon & filii ejus manibus suis super caput istius arietis.

16 Jugulatoque ariete isto, acceptum sanguinem ejus inspergito altari circumquaque:

17 Arietem verò ipsum dividito in membra sua, cumq; laveris intestina ejus & crura ejus, apponito membris ejus & capiti ejus.

18 Sic adoleto arietem istum totum in ipso altari, [*] holocaustum est Jehovæ : odor [d] gratus, igne absumendum sacrificium Jehovæ est.

19 Accipito quoque arietum illorum alterum, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis :

20 Jugulatoq; ariete isto, acceptum sanguinem ejus imponito infimæ auriculæ Aharonis, & infimæ auriculę filiorum ejus dexterę, & pollici manus eorum dexterę polliciq; pedis eorum dexteri: inspergito verò reliquum sanguinem altari ipsi circumquaque.

21 Tum accipiens de illo sanguine qui erit super altare & de oleo illo unctionis, inspergito Aharonem & vestimenta ejus, filiosque ejus & vestimenta filiorum ejus cum eo : ita sanctus erit ipse vestimentaq; ejus, atque filii ejus & vestimenta filiorum ejus cum eo.

22 Deinde accipiens ex isto ariete adipem cum cauda, adipem quoq; tegentem intestina, & reticulum jecoris, ambosq; renes, & adipem

[a] Heb. *filium bovis, id est, nondum depulsum a lacte.*

[b] Heb. *impleveris manũ, ut suprà 28. 41. quemadmodum aries impletionũ dicitur infrà versic.22. sic deinceps.*

[c] Heb. *peccatum est: metonymia.*

[d] Heb. *quietis, id est, oblatio grata, ut Gen.8.21 sic deinceps.*

qui *erit* super eos, & armum dexterum (nam [a] aries [e] consecrationum est.)

[e] Heb. *impletionum: vide supra ver. 9. sic deinceps.*

23 [a] Tractam quoquè panis unam, & placentam panis cum oleo unam, laganumque vnum, ex canistro illo azymorum quod erit coram Jehova:

24 Imponito hæc omnia manibus Aharonis, manibusq; filiorum ejus, [a] & agitato illa agitatione coram Jehova.

25 Posteà accipiens illa e manu eorum, adoleto in ipso altari super holocaustum, in odorem gratum coram Jehova, sacrificium igne absumendum Jehovæ.

26 Accipito verò pectus ipsum ex ariete consecrationum qui *erit* pro Aharone, cùm agitaveris illud agitatione coram Jehova, [a] & cedito tibi in partem.

27 Sic sanctificato pectus illud agitationis [a] armumque [a] elationis, quod agitatum & qui elevatus fuerit, ex ariete consecrationum, ex *eo* qui *fuerit* pro Aharone, & ex *iis* qui *fuerint* pro filiis ejus.

28 [a] Et cedito Aharoni & filiis ejus statuto perpetuo, *in sacrificiis oblatis* a filiis Jisraëlis, cùm elatio erit: nam elatio a filiis Jisraëlis ex sacrificiis eucharisticis eorum, elatio, *inquam*, eorum Jehovæ *erit*.

29 Vestes autem sacræ quæ *fuerint* Aharonis, sunto filiorum ejus post eum, [a] ad ungendum indutos eis, & ad consecrandum in eis ministerium illorum.

30 Septem dies induito eas qui sacerdos *fuerit* pro eo ex filiis ejus, qui ingressus erit in tentorium conventus ad ministrandum in sancto.

31 Arietem autem istum consecrationum accipiens, coquito carnem ejus [a] in loco sancto.

32 Et comedito Aharon & filii ejus carnem istam arietis, & panem illum qui *erit* in canistro, ad portam tentorii conventus:

33 Comedunto, *inquam*, ista ii pro quibus expiatio facta fuerit, ad consecrandum ministerium eorum, ad sanctificandum eos: [a] extraneus autem ne comedito, nam res sancta sunt.

34 Quòd si reliquum fiet de ista carne consecrationum aut de pane isto, usque mane, tum comburito quod reliquum factum fuerit igne, ne comeditor, nam res sancta est.

35 Facito itaque Aharoni & filiis ejus sic, secundum omnia quę præcepi tibi: septem diebus consecrato ministerium eorum.

36 Juvencum verò pro peccato parato quolibet die [a] ad expiationes, & [a] peccato inspergito altare expiationem faciens in eo, [a] postquam unxeris illud ad sanctificandum illud.

37 Septem diebus expiato super illo altari, & sanctificato illud: sic esto illud altare res [a] sancta sanctarum, [a] quicquid tetigerit altare illud, sanctum esto.

38 Hoc quoque *est* quod [f] offeres in isto altari, agnos anniculos binos quoque die jugiter.

[f] Heb. *facies & sic deinc.*

39 Horum agnum unum offerto mane, & agnum alterum offerto [a] inter duas vesperas.

40 Prętereà [a] decimam Ephæ similę, mistę quartâ [a] hinis olei tusi, & libamen quartam hinis vini, in quemlibet agnum.

41 Agnum verò alterum offerens inter duas vesperas, secundum oblationem matutinam, & secundum libamen ejus facito ei, in odorem gratum, sacrificium igne absumendum Jehovæ.

42 Holocaustum juge esto generationibus vestris, [a] intra portam tentorii conventus coram Jehova, ubi conveniam vobiscum [a] alloquendo te ibi.

Num. 28. 3.

43 Conveniam autem illuc cum filiis Jisraëlis, ut sanctificetur gloriâ mea:

44 Sanctificabo enim tentorium conventus & altare ipsum, Aharonem etiam & filios ejus sanctificabo, ut sacerdotio fungantur mihi:

45 Et habitabo [g] inter filios Jisraëlis, ac ero illis in Deum:

[g] Heb. *in medio, ut versi. seq.*

46 Experienturq; me esse Jehovam Deum suum, qui eduxi ipsos e terra Ægypti, ut habitem inter ipsos: ego *sum* Jehova Deus eorum.

ANNOTATIO.

1 Integros] *omni vitio carentes, ut suprà 12.5. Levit. 22.20.* 2 Panes] *placentas sine oleo, Levit. 8. 26.* 4 Aqua] *non quavis, sed ex labro sancto, infrà 30.18.* 5 Illa] *de quibus cap. 28. ut nominatim subjiciuntur.* Pallio amiculi] *vide suprà in 28.31.* 6 Coronamentum] *bracteam auream, de qua suprà 28.36. ut explicat Mosche Levit. 8.9.* 7 Oleum unct.] *de quo infrà 30.22.* 9 His] *filiis: nam pater tiaræ loco habebat cidarin, ut suprà ver. 6. vide suprà 28.40.* 14 Oblatio] *ac proinde comburenda extra castra, Levit. 4.* 18 Holocaustum] *totum pro ritus adolendum Deo, Levit. 1.* 22 Aries consecr.] *& hic ritus requiritur in isto sacrificiorum genere, Levit. 7.18.* 23 Tractam] *sic vocat Cato quam vulgus tortam.* 24 Et agitato] *a dextera in sinistram, & contrà.* 26 Et cedito tibi] *ut qui Aharonem & filios consecrans summi sacerdotis munus obis.* 27 Elationis] *id est, sursum extollendum, antequàm comedatur.* 28 Et cedito] *regula est in futurum de sacerdotum jure, ut Levit. 7.18. & 10.14.* 29 Ad ungendum indutos eis] *id est, ut cùm ungendi fuerint & consecrandi successores, induantur illis, quemadmodum Aharon & filii ejus: statuit enim perpetuam rationem consecrandi sacerdotes.* 31 In loco sancto] *in porta tentorii conventus, ubi coquenda & comedenda erat, infrà ver. 32. & Levit 8.31.* 33 Extraneus] *qui ex familia Aharonis non est.* 36 Peccato] *sanguine sacrificii pro peccato, Levit. 8.15. synecdoche.* Expiationes] *Aharonis, filiorum, & altaris.* Postquam unxeris] *ut mandatur infrà 30.28. & 40.10. vide Levit. 8.11.* 37 Sancta sanctarum] *sanctissima, vide Gen. 9.25. & infrà 30. 32.* Quicquid tetigerit] *hoc est, adeò sanctum esto, ut quidvis contactu ejus sanctificetur: huc respicit Christus Pharisæos redarguens, Matth. 23.18.* 39 Inter duas vesp.] *vide suprà 12.6.* 40 Decimam Ephæ] *hhomerem, de quo suprà 16.37.* Hinis] *mensuræ liquidorum tantum capientis quantum 72. ovorum gallinaceorum testæ: est ergo quarta hinis quantum capiunt 18. ovorum testæ, id est, dimidium congii.* 42 Intra portam] *nam in ea tabernaculi parte collocandum erat altare, & offerenda sacrificia: vide infrà 40.29.* Alloquendo te] *q. d. per te filios Jisraëlis conveniam.* 43 Sanctificetur] *Jisraël.* Gloria mea] *id est, per me, non per unctionem, aspersionem, aut quidvis aliud: nam externa illa omnia adhibebantur, ut veræ sanctificationis symbola.*

CAPUT

Caput. XXX.

Altare suffitus, usus & locus ejus describitur: semisicli argentei capitatio maribus vigesimum annum attingentibus superantibusq; ad tabernaculi extructionem imperatur: unguenti suffitusq; sacri confectura & usus prescribitur, & ne ad alios usus adhibeantur severè prohibetur.

1 FACITO etiam altare, *thymiaterium suffitus, e lignis Schittim facito illud.

2 Unius cubiti longitudine sua, & cubiti latitudine sua, quadratum esto, & duorũ cubitorum altitudine sua: * ex ipso cornua ejus *sunto*.

3 Et obducito illud auro puro, *tectum ejus & latera structuræ ejus circumquaque & cornua ejus: facitoq; ei limbum aureum circumquaque.

4 Deinde binos annulos aureos faciens ei, infra limbum ejus iuxta binos angulos ejus aptato ad duo latera ejus, quod erit * in sedes vectibus, ad portandum illud eis.

5 Facito autem ipsos vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro.

6 Et ponito illud ante velum quod *erit* ante arcam testimonii, e regione operculi propitiatorii illius quod *erit* supra testimonium, quò conventurus sum tecum:

7 Ut adoleat super illud Aharon suffitum aromatum, unoquoque mane, cùm aptaverit lucernas, adoleat illum,

8 Similiter cùm accenderit Aharon lucernas inter duas vesperas, adoleat illum: suffitus jugis coram Jehova per generationes vestras *esto*.

9 Ne imponite ei suffitum exterum, aut *holocaustum, aut oblationem: neque libamen libatote super illud.

10 Tantùm expiationem facito Aharon super cornua ejus semel * quotannis: e sanguine [a]sacrificii pro peccato *dies* expiationum semel quotannis expiationem facito in eo per generationes vestras: res sancta sanctarum est Jehovæ.

11 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

12 *Cùm recensebis singula capita filiorum Jisraëlis per numerandos eorum, tum danto quisq; *redempturam [b] vitæ suæ Jehovæ, numerando eos, ut non sit in eis plaga cùm numerabis eos.

13 Hoc danto *quisquis transit in numeratos, dimidium sicli * prout est siclus sacer, (viginti obolorum *est* hic siclus) dimidium sicli oblationem Jehovę.

14 Quisquis transit in numeratos a nato viginti annos & suprà, dato oblationem Jehovæ.

15 Qui dives est, ne augeto, & qui tenuis est, ne diminuito de dimidio sicli, dando oblationem Jehovæ, ad expiandum animas vestras.

16 Accipiens autem pecuniam istam expiationum a filiis Jisraëlis, reponito eam *ad ministerium tentorii conventus: eritq; filiis Jisraëlis in monimentum coram Jehova, ad expiandum animas vestras.

17 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

18 Facito etiam labrum æneum, & scapum ejus æneum ad lavandum: & ponito illud inter tentorium conventus & inter * ipsum altare, ac ponito ibi aquam:

19 Ut lavent Aharon & filii ejus ex eo, manus suas & pedes suos.

20 Cùm erunt ingressuri tentorium conventus, lavanto aqua ut non moriantur, aut cùm erunt accessuri ad ipsum altare, ut ministrent ut adoleant sacrificium igne absumendum Jehovæ:

21 Lavanto, inquam, manus suas & pedes suos ut non moriantur: hoc esto illis statutum perpetuum, ipsi *Aharoni* & semini ejus per generationes eorum.

22 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

23 Tu autem accipe tibi * aromatum præstantissimũ, myrrhæ ingenuæ quingenta [c] *pondo*, & cinnamomi odorati dimidium ejus, ducenta quinquaginta: & calami odorati ducenta quinquaginta,

24 Et casiæ quingenta, prout est pondus sacrum, & olei olivæ *hinem.

25 Et parato [d] ex illo oleum unctionis sacræ, unguentum *unguentariæ operæ *unguentarii: oleum unctionis sacrę esto.

26 Eoq; ungito tentorium conventus, & arcam ipsam testimonii,

27 Mensamq; illam cum omnibus instrumentis ejus, & lychnuchum ac instrumenta ejus, & altare ipsum suffitus,

28 Altare quoque holocausti & omnia instrumenta ejus, labrumq; & scapum ejus.

29 Ita sanctificato illa, ut sint res *sancta sanctarum: quicquid tetigerit illa, sanctum esto.

30 Aharonem quoq; & filios ejus ungito: ita sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

31 Filios verò Jisraëlis alloquitor, dicendo, oleum unctionis sanctæ esto hoc * mihi per generationes vestras.

32 Carnem hominis ne *quisquam eo* ungito, aut secundum confecturam ejus ne facitote simile ei: *res sancta est, res sancta esto vobis.

33 Quisquis conficiet simile ei, aut quisquis imponet ex eo rei exteræ, utique *excindetur e populis suis.

34 Item edixit Jehova Moschi, accipe tibi aromata, stacten & [e]onychem & galbanũ [f]*nardi folia cum spicis & *thus purum: pondus *unius* prout pondus *alterius esto*.

35 Et parato ex eo suffitum, pigmentum opus pigmentarii, *salitum, purum, ac sanctum.

36 Contundensq; *ex eo minutim, ponito ex eo *coram ipso testimonio in tentorio conventus quò conventurus sum tecum: res sancta sanctarum esto vobis.

37 At secundum hujus suffitus quem feceris confecturam ne facitote vobis: *res sancta esto tibi, Jehovę *est*.

38 Quisquis fecerit ei similem ad odorandum eam, utique excindetur e populis suis.

[a] Heb. *peccati: metonymia.*

[b] Heb. *animę suæ.*

[c] *Eclipsis, quam suplevimus ex Onkelo Chaldao.*

[d] Heb. *illud, oleum: appositio, ut infra ver. 35.*

[e] *vulgò blattam Byzantiam.*

[f] Heb. *aromata.*

ANNOTATIO.

1 Thymiaterium] *a quotidiano usu ejus, etsi ibidem semel quotannis, & aliàs in certis peccatorum generibus aspersione sanguinis fieret expiatio, infra ver.10. Levit.4.7.* 2 Ex ipso] *vide suprà 27.2.* 3 Tectum] *aream, summam ejus partem.* 4 In sedes] *ut suprà 25.27.* 9 Holocaustum] *nam ad hæc fuit institutum altare suprà 27.1.* 10 Quotannis] *die expiationum, decimo mensis septimi, Levit. 16.18. & 23.27.* 12 Cùm recensebis] *Hebræi ferè omnes hoc mandatum non temporarium, sed perpetuum fuisse putant, ut ex collecta compararentur holocausta quotidiana, sacrificia in dies festos, & reliquæ oblationes pro toto cœtu: sed quia nusquam de anniversaria collecta legitur, verisimilius videtur mandatũ fuisse Moschi ut semel tantùm fieret: primùm a fine, nam hæc capitatio ad expiationem populi recens ex Ægypto educti imperata est: secundò a verbis exemploq; Moschis, qui neq; hoc statutum perpetuum vocat ut cętera omnia, neque deinceps repetiisse legitur, ne tum quidem cùm iteratò & tertiò populum recensuit, Num.1. & 26. tertiò ab exemplo successorum omnium, qui nusquam leguntur hanc capitationem imperasse (Legitur quidem Joasch 2.Chron.24. exemplum Moschis adhibuisse, ut extraordinariæ necessitati extraordinariâ collectâ consuleret: sed quod ibi scribitur, de anno in annum, &c. non ad pensitationem, ut vulgò putatur, sed ad assiduam templi instaurationem pertinet, ut quæ non esset unius anni opus: ut illud taceamus quòd diversum fuit collectæ genus, quod apparet ex eo quòd cunctabatur Jojada eam colligere, & quòd deinde tanquam voluntaria oblatio in arcam sive cippum Ecclesię ab unoquoque pro arbitrio suo conjecta est) Postremò ab hujus collectę usu: nam pecunia hęc in monimentum statuenda dicitur ver. 16. hoc est in ministerium tabernaculi quod manebat, non autem in res quæ consumuntur (qualia sacrificia erant) impendenda: ac propterea Nechemja legis studiosissimus observator Jisraëlitis postliminio reversis non legis autoritate sed ipsa æquitate fretus ad illum usum trientem sicli indixit Nechem.10.32. quod minimè omnium facturus erat si hac lege caveri intellexisset.* Redempturam] *pecuniam, quam offerri ab iis necesse est, si vitam salvam esse volunt: ideò sequitur, ut non sit in eis plaga.* 13 Quisquis transit] *a cœtu numerandorum ad cœtum numeratorum: dabatur enim a singulis transeuntibus dimidiatus siclus.* Prout est siclus sacer] *duplo major communi.* Viginti obolorum] *est autem obolus tantum argenti quantum pendunt 16. grana hordei: itaq; hic semisiclus pendebat 160. grana hordei.* 16 Ad ministerium ten.] *quod speciatim exprimitur infrà 38.25.* 18 Ipsum altare] *holocausti, de quo suprà 27.1. nam thymiaterium de quo ver.1. intra tentorium conventus ante velum sanctuarii erat collocandum, ver. 6. quamobrem huic loco accommodari non potest.* 23 Aromatum præstantissimum] *vel speciem omnium præstantissimam, hoc est, balsamum omnibus, ut Plinius loquitur, odoribus prælatum, quod ideò Arabibus dicitur Belsamin, quasi dicas, dominium obtinens inter aromata: vel uniuscujusque generis, quod subjungitur, quicquid est præstantissimum: harum prior interpretatio magis placet.* 24 Hinem] *bicongiũ: vide suprà 29.40.* 25 Unguentarię] *id est, artificiosissimè paratum.* Unguentarii] *non tyronis sed periti artificis.* 29 Sancta sanctarum] *sanctissima per se, & alias sanctificans: vide Gen. 9.25.* 31 Mihi] *soli, ut ad nullos alios usus adhibeatur, aut fiat.* 32 Res sancta] *q.d. ut res sancta est mea institutione, ita vobis esto observatione.* 33 Excindetur] *vide Gen.17.14.* 34 Nardi folia cum spicis] *tribus modis ab Hebræis redditur: quidam hoc modo, stacten & onychem & galbanum* hæc *aromata, & thus, &c. alii, & galbanum illa aromata & thus, respicientes ad ea quæ nominata sunt in superiore confectura ver.23. alii nardum interpretantur, ut nos fecimus: nardus enim, teste Plinio lib.12. natur. hist. cap. 12. præcipuus est in unguentis odoratis, ideoq; generis nomen* κατ' ἐξοχὴν *obtinet. obtinet autem in plurali, quia non tantùm spica sua, sed etiam foliis celebratur gemina dote, ut idem loquitur.* 35 Salitum] *ex simplice vocis etymo: etsi alii exponunt commixtum, condensatum, fermentatum, metaphoricè.* 36 Ex eo] *ex pastillis unguentariis ejus, qui non toti friabantur & contundebantur, sed tantum quotidie quantum absumendum erat.* Coram ipso test.] *in altari suffitus, sive thymiaterio, de quo ver.1.* 37 Res sancta] *vide suprà ver.30.*

CAPUT. XXXI.

Deus nominatim præcipuos tabernaculi curatores facultate opificii à se instructos designat: & ne sibi licere putent operi illi sacro etiam in sabbatho incumbere, præceptũ de ejus observatione mortis excidiiq; pœna adjuncta repetit.

1 DEINDE allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 *Vide, nominatim vocavi Betzaleelẽ filium Uri filii Churis e tribu Jehudę:

3 Quem *implevi Spiritu Dei, *quod* ad peritiam & intelligentiam notitiamq; & omnem artem,

4 Excogitandi [a] res industriè inventas, & operandi in auro & in argento & in ære,

5 Et artificio gemmario inserendi & artificio lignario, operandi qualibet arte.

6 Pręterea ego ecce, addidi ei Aholiabum filium Achisamaci e tribu Danis, & *animo cujusque [b] industrii indidi peritiam: ut faciant quęcunque præcepi tibi.

7 Tentorium conventus, & arcam *pro testimonio ipso, & operculum propitiatorium quod *erit* super eam, & omnia instrumenta ipsa tentorii:

8 Mensamq; cum instrumentis ejus, & lychnuchum *purũ cum omnibus instrumentis ejus, & altare suffitus:

9 Et altare holocausti cum omnibus instrumentis ejus, labrumq; & scapum ejus:

10 Et *vestes ministerii, & vestes sacras Aharonis sacerdotis, ac vestes filiorum ejus *ad fungendum sacerdotio:

11 Deniq; oleum unctionis, & suffitum aromatum pro sanctuario: secundum omnia quæ præcepi tibi faciunto.

12 Prætereà edixit Jehova Moschi, dicendo,

13 Tu autẽ alloquere filios Jisraëlis dicendo, *verun-

[a] Heb. *cogitationes: metonymia.*

[b] Heb. *sapientis corde.*

veruntamen sabbatha mea servatote: nam signum est inter me & inter vos per generationes vestras, ad cognoscendum me Jehovam esse qui sanctifico vos.

14 Observate ergo sabbathum, quia res sancta est vobis: profanantium illud *quisque* [c] omnino morti traditor, nam quicunque fecerit in eo opus, utique [*] excindetur anima illa e medio populorum suorum.

15 Sex diebus fiet opus, at die quovis septimo sabbathum [*] requies *est*, res sancta Jehovæ: quisquis fecerit opus die ullo sabbathi, omnino morti traditor.

16 Observanto itaque filii Jisraëlis sabbathum ipsum, celebrando sabbathum per generationes suas, fœdere [d] perpetuo.

17 Inter me & inter filios Jisraëlis signum est in perpetuum: quia sex diebus fecit Jehova cœlum & terrã, die autem septimo quievit & [e][*] recreavit se.

18 Tandem cùm absolveret alloqui eum in monte Sinai, dedit Moschi duas illas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas [*] digito Dei.

[c] Heb. *moriendo morti traditor, ut infra ver.15*

[d] Heb. *seculi*

[e] Heb. *respiravit, ut supra 23.12*

ANNOTATIO.

2 Vide] *consydera, ut scias cui erit hoc opus committendum.* 3 Implevi] *divinis donis quæ sequuntur instruxit.* 6 Animo cujusque] *præter duos superiores, qui fuerunt præcipui curatores operis: vide infrà 36.1.* 7 Pro testimonio] *continendo: vide suprà 25.16.* 8 Purum] *ex auro puro, suprà 25.31* 10 Vestes ministerii] *stragulas, hoc est, aulæa & vela tabernaculũ vestientia suprà 26. & infrà 36. & involucra quibus tegebatur mensa, arca, altare, & reliqua instrumenta sacra, cùm deportanda erant. Num. 4. sic infrà 35. 19.* Ad fugenndum] *quibus utentur cùm fungendum erit sacerdotio.* 13 Verumtamen] *q.d. tanti volo fieri sabbatha mea, ut ne hoc opus quidem, quamvis sacrum, in eis fieri velim.* Signum] *documentum commune inter nos, mei, ut creatoris & sanctificantis, vestri autem, ut qui creati estis & sanctificati: ideò subjungit, ad cognoscendum, q.d. quod observari jubeo, ut ejus observatione hæc cognoscatis.* 14 Excindetur] *vide Gen. 17.14.* 15 Requies] *suprà 16.26.* 17 Recreavit] *humanitus dictum.* 18 Digito Dei] *id est, non artificio humano, sed divinitus sculptas, ut 32.16. nam secundas de quibus infrà 34.1. paravit Mosche.*

CAPUT XXXII.

Jisraëlitæ Mosche tardante vitulum sibi in Deum conflantes, iram divinam gravissimè contra se provocant: qua demum mitigata revertens Mosche, eos verbis & factis severè castigat.

1 CÙM autem videret [*] populus admodum differre Moschen descendere ex ipso monte: congregatus populus ad Aharonem, dixerunt ad eum, [a] age, fac nobis Deos, qui anteeant nobis, jam enim viro illo Mosche, qui eduxit nos e terra Ægypti, quid factum sit ignoramus.

2 Quibus edixit Aharon, rumpentes detrahite inaures aureas quę *sunt* in auribus uxorum vestrarum, filiorum vestrorum, filiarumq; vestrarum: & afferte ad me.

3 Rumpentes ergo detraxerunt sibi [*] totus ille populus inaures aureas, quę *erant* in auribus suis, & attulerunt ad Aharonem.

4 Qui acceptum e manu eorum formavit illud certâ formâ, fecitq; [b] ex eo vitulum fusilem: tum dixerunt, hi *sunt* dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

5 Quod videns Aharon, extruxit altare coram eo, proclamavitq; Aharon dicendo, festum Jehovę cras *esto*.

6 Surgentes itaq; postero mane obtulerunt holocausta & applicarunt eucharisteria: seditq; populus ad edendum & bibendum, deinde surrexerunt ad ludendum.

7 Edixit verò Jehova Moschi, [c] abiens descende, nam [*] corrupit se populus tuus quem eduxisti e terra Ægypti:

8 Recesserunt [*] celeriter ab ea via quam pręcepi illis, fecerunt sibi vitulum fusilem: & incurvantes se sacrificaverunt [*] ei, ac dixerunt, hi *sunt* Dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

9 Dixit etiam Jehova ad Moschen, [*] vidi populum istum, quòd ecce populus [d][*] dura ceruice est.

10 Nunc igitur [*] sine me, ut accensâ irâ mea in eos consumam eos: efficiam verò te in gentem magnam.

11 Quamobrem deprecans Mosche faciem iratam Jehovæ Dei sui, dixit, [*] quare Jehova accenderetur ira tua in populũ tuũ, quem eduxisti e terra Ægypti, virtute magna & manu forti?

12 Quare loquerentur Ægyptii, dicendo, malo *animo* eduxit eos, ut occideret eos in istis montibus, & consumeret eos e superficie terræ? converte te ne accendatur ira tua, & pœniteat te istius mali quod proposuisti contra populum tuum.

13 Recordare Abrahami, Jitzchaki, & Jisraëlis servorum tuorum, quod jurasti eis per te & promisisti eis, multiplicabo semen vestrum tanquam stellas cœli: & totam hanc terram quam promisi dabo semini vestro, ut possideant in seculum.

14 Tum [*] pœnituit Jehovam, istius mali, quod facturum se dixerat populo suo:

15 Et Mosche revertens discendit de monte illo cum duabus tabulis testimonii in manu sua: tabulis scriptis a binis paginis suis, hinc & inde erant scriptæ.

16 Erantq; tabulę istæ [*] opus Dei, & scriptura scriptura Dei erat insculpta tabulis.

17 Audiens autem Jehoschuhha sonum ipsum populi dum vociferaretur, dicebat ad Moschen, [*] sonus belli *est* in castris:

18 Qui dixit, non *est* sonus [e] quo strenui clamant, neque *est* sonus quo debiles clamant: sonum [*] cantantium ego audio.

19 Fuitque cùm appropinquans ad castra videret vitulum illum & choros, ut accenderetur ira Moschis, & abjiciens e manibus suis tabulas frangeret eas sub ipso monte.

[a] Heb. *surge.*

[b] Heb. *illud, vitulũ fusionis. p adiectivo conjugato, ut infrà ver.8.*

[c] Heb. *abi descende.*

[d] Heb. *durus*

[e] Heb. *clamandi strenuitatem, neque sonus clamãdi debilitatem, sonum cantandi.*

20 Deinde accipiens vitulum illum quem fecerant [e] exussit igne, commoluitq; donec minutum esset: dispergensq; in superficiem aquarum, jussit bibere filios Jisraëlis.

21 Dixitq; Mosche ad Aharonem, quid fecit tibi populus iste, quòd induxeris super eum peccatum maximum?

22 Cui dixit Aharon, ne accendatur ira domini mei, tu nosti populum hunc [f] in malo jacêre.

[f] Heb. *quòd in malo est: simile* 1. *Ioan.*5.19.

23 Dicentibus mihi, fac nobis Deos qui anteeant nobis: jam enim Mosche viro illo, qui eduxit nos e terra Ægypti quid factum sit ignoramus:

24 Dixi eis, cui *est* aurum? rumpentes detrahite vobis, dederuntq; mihi: quod ubi conjeci in ignem, prodiit vitulus iste.

25 Cùm ergo videret Mosche populum esse [*] nudatum, quòd [*] nudasset eum Aharon ad ignominiam subeundam ab *inimicis* qui insurrecturi fuissent in eos:

26 Subsistens Mosche in porta castrorum, edixit, quisquis *est* Jehovæ, ad me *aggregator*: sic aggregati sunt ad eum omnes filii Levi.

27 Dixitq; illis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, apponite quisque gladium suum femori suo: transite & redite per castra de porta in portam, ut occidatis quisque fratrem suum, & quisque amicum suum, & quisque propinquum suum.

28 Quod facientibus filiis Levi secundum edictum Moschis, ceciderunt de populo illo, eo ipso die, ad tria millia virorum.

29 Dixerat enim Mosche, [g] consecrate manum vestram hodie Jehovæ (nam *consecranda est* cuique contra filium suum & fratrem suum) ut imponat vobis hodie benedictionem.

[g] Heb. *imple te, ut supra* 28.41. & 29.9.

30 Fuit autem postridie, cùm dixisset Mosche ad populum, vos peccastis peccato maximo, nunc itaque ascendam ad Jehovam, fortè expiationem faciam pro peccato vestro:

31 Ut reversus Mosche ad Jehovam diceret, utique peccavit populus iste peccato maximo, cùm fecerunt sibi Deos aureos.

32 Attamen nunc an condonare vis peccatum eorum? nam si non *ita est*, dele me nunc de libro tuo quem scripsisti.

33 Dixit verò Jehova ad Moschen, eum qui peccaret mihi, delerem de libro meo.

34 Sed nunc abiens deduc populum istum [*] quò dixi tibi, ecce angelus meus præibit tibi: & quo die visitaturus sum, visitabo adversus eos peccatum ipsorum.

35 [*] Quare cùm percuteret Jehova populum istum, *percutiebat* propter *id* quod fecit vitulo illi quem fecerat Aharon.

ANNOTATIO.

1 Populus] *magna pars populi: synecdoche: nam illi quos Mosche armavit contra idololatras ver.*26.*non sunt in idololatris numerandi, teste Apostolo* 1.*Cor.*10.7. 3 Totus ille po.] *de quo ver.*1. 7 Corrupit se] *idololatriâ suâ sibi exitium comparavit, effecitq; ut non amplius habeatur pro populo meo: sic Deut.* 32.5. 8 Celeriter] *post initum fœdus, & promulgatum decalogum.* Ei] *non mihi, licet verbo aliter præ se ferant, suprà ver.*5. 9 Vidi] *q.d. memoria repetens res ejus gestas ab exitu ex Ægypto, & cum facto hoc comparans, indomitum esse statuo.* Dura cervice] *metaphora a juvencis refractariis.* 10 Sine me] *q.d. si me siveris neque precibus averteris iram meam, consumam eos: humanitus dictum.* 11 Quare Jehova] *tribus argumentis deprecatur iram Dei, primum est a beneficiis antè collatis, quæ irrita essent si populus consumeretur: secundum a gloria Dei quam hostes obscurarent: tertium a promissionibus factis patribus, quarum fidem constare oporteat.* 14 Pœnituit] *ut Gen.*6.6.*id est, non consumpsit: ut interminatus fuerat suprà ver.* 10. *sed tribus millibus cæsis acquievit ver.*28.*pœnitentiaq; populo imperata infrà* 33.4. *aspectabilem præsentiam suam a castris subduxit infrà* 33.7.*& sequentibus.* 16 Opus Dei] *vide suprà* 31.18. 17 Sonus belli] *nesciebat enim quid in castris gereretur, quia in monte substiterat suprà* 24.13. 18 Cantantium] *post crapulam coram vitulo ludentium, ver.*6. 20 Exussit] *deformavit liquefaciens igne: omnia hæc ad detestationem idololatriæ.* 25 Nudatum] *gratia & præsidio Dei, quem adeò graviter offenderat.* Nudasset] *præstando quod petebant, eosq; in errore confirmando, ver.*4.*&* 5.*unde gravis in eum ira secuta est, Deut.*9.20. Ab inimicis] *ut posteà evenit ab Hhamalekitis, Num* 14.45. 26 In porta castr.] *cùm in tentorium extra castra se reciperet, infrà* 33.8. Omnes filii Levi] *non quidem omnes Levitæ, sed omnes qui aggregati sunt Levitæ erant, videlicet qui domi manentes se in idololatriam nõ projecerant, hoc enim nomine commendantur Deut.*33.9.*alioquin ex iis multi in idololatriam cum Aharone lapsi erant, ut apparet ex ver.*29.*& Deut.*33. 27 Fratrem suum] *q.d. nemini parcite, sed obviam quemque sine acceptione occidite.* 29 Dixerat enim] *Ætiologia alacritatis Levitarum, quòd a Mosche didicerant rem fore Deo gratissimam, sibiq; ac toti populo salutarem.* Filium] *ut suprà ver.*27. 30 Postridie] *quàm strages edita est, & Mosche sermonem cum Deo habuit de quo infrà toto cap.*33. Fortè] *non dubitantis est, sed sollicitudinem exacuentis, gravitatem peccati ostendentis, & tamen aliqua gratiæ Dei expectatione erigentis, ut Jehoschu.*14.12.*&* 1.*Schemu.*14.7.*Act.*8.22. 31 Diceret] *illo* 40.*dierum spatio, quo rursum jejunus in monte mansit, Deut.*9.18. *Est autem Paralepsis, qua reticens Mosche alias rationes quibus ad impetrandam populo veniam utebatur, colloquii finem duxtaxat exprimit quo ipse erupit, cùm nihil aliis præstitisset: vide infrà* 33. 32 Dele me] *ne habeas me in tuorum numero, quos ad salutem prædestinasti: metaphora.* 33 Delerem] *Concessione inhibet ardens Moschis studium erga idololatras: q.d si ut dicis ullus mihi delendus esset, pro summa mea justitia eum delerem qui peccavit.* 34 Quò dixi] *infra* 33.2 *&* 3.*nam illa tempore præcesserunt.* Angelus] *de quo suprà* 23.20. Quo die visit.] *q.d. etsi nunc tua intercessione manum retraho, alio tamen tempore eos propter hoc peccatum castigabo, cùm me aliis peccatis irritaverint.* 35 Quare cùm] *id est, alio tempore quoties novi peccati occasione populum puniebat, punivit quoque hujus peccati nomine.*

CAPUT XXXIII.

Populus iræ divinæ sensu ad resipiscentiam permotus etiam externis signis eam declarat: eiq; precibus Moschis tandem venia impetratur.

1 EDIXERAT autem Jehova Moschi, abiens ascende hinc tu & populus iste quem eduxisti e terra Ægypti, in terram quam juramento promisi Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo dicendo, semini tuo dabo illam:

*Heb. *abi ascende.*

2 (Et mittam ante te Angelum, quo expellam Cenahhanæum, Emoræum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivveum, & Jebusæum)

3 In terram affluentem lacte & melle: sed non ascendam in medio tui, quia populus durus cervice es, ne consumam te in hoc itinere.

4 Et audiens populus verbum malum istud luctui se dederant, & non imposuerant ullus ornamentum suum sibi:

5 (Quia edixerat Jehova Moschi, edic filiis Jisraëlis, vos *estis* populus durus cervice, vno momento, si ascendero in medio tui, consumpsero te: nunc itaque depone ornamentum tuum a te, tunc cognoscam quid sim facturus te)

6 Sed spoliaverant se filii Jisraëlis quisque ornamento suo, procul a monte Chorebo.

7 Mosche verò acceptum tentorium suum tetendit sibi extra castra procul recedendo a castris, vocavitq; illud tentorium conventus: erat enim ut quisquis requirebat Jehovam, exiret versus tentorium conventus quod *erat* extra castra.

8 Fuit autem cùm exiret Mosche in tentorium illud, surgentesq; totus populus starent quisque ad ostium tentorii sui, ut intuerentur tergum Moschis donec ingrederetur in illud tentorium:

9 Fuit verò, cùm ingressus esset Mosche in tentorium illud, ut descendens columna illa nubis consisteret ad ostium illius tentorii, & loqueretur cum Mosche.

10 Quamobrem videns totus populus columnam illam nubis consistentem ad ostium illius tentorii, surgebat totus populus ut incurvarent se ad ostium tentorii sui.

11 Alloquebatur autem Jehova Moschen facie ad faciem, quemadmodum alloqui solet quis amicum suum: redeunte veró ad castra *Mosche* cum ministro suo Jehoschuhha filio Nunis puero, non recedebat e medio illius tentorii.

12 Tum dixit Mosche ad Jehovam, vide, tu edicis mihi deduc populum hunc, intereà tu non indicasti mihi quę missurus eras mecum: tu tamen dixisti, agnosco te nominatim, atquè etiam invenisti gratiam in oculis meis.

13 Nunc ergo, si modò inveni gratiam in oculis tuis, indica mihi quæso vias tuas, ut agnoscam te eo quòd invenero gratiam in oculis tuis: consydera etiam gentem hanc populum tuum esse.

14 Quo dicente, facies mea præcederet ut quietem darem tibi?

15 Dixit Mosche ad eum, si facies tua non præcedet, ne jubeto nos hinc discedere.

16 Nam quànam re cognoscetur invenisse gratiam in oculis tuis me & populum tuum? nónne cùm ibis nobiscum? ita separabimur ego & populus tuus ab omni populo qui *est* in superficie terrę.

17 Dixit itaq; Jehova ad Moschen, etiam hanc rem quam dixisti faciam: quia gratiam invenisti in oculis meis, & agnosco te nominatim.

18 Amplius dicenti *Moschi*, fac quæso videam gloriam tuam:

19 Dixit, ego faciam ut transeat tota bonitas mea ante faciem tuam, & inclamabo nominatim Jehova ante faciem tuam: attamen gratiosus ero cui fuero gratiosus, & miserebor cujus misertus fuero.

20 (Dicebat enim, non posses videre faciem meam, quia non potest videre me ullus homo dum vivit)

21 Et edixit Jehova, ecce locus apud me: ut consistas super istam rupem.

22 Erit autem cùm transibit gloria mea, ut ponam te in cavitate ipsa rupis, & obtegam te manu mea donec transivero.

23 Sed cùm amovero manum meam, videbis posteriora mea, facies autem mea videri non potest.

ANNOTATIO.

1 Edixerat] *cùm ad primam illam precationem Moschis suprà 32.11. Deum pœnituisset ejus mali, quod ver.10. fuerat interminatus, vide suprà 32.14. nam totum hoc caput per hysteriosin est superioris exegeticum.* 2 Et mittam] *hæc disertè promisisse ulli patrum nusquam legitur, sed tamen reipsa promissionibus continentur, ut Gen.46.3. cùm enim se daturum posteris promisit terram istorum populorum, omnino promisit fore ut illos expelleret.* 3 Non ascendam] *id est, nolo posthac signo aspectabili eos ducere, aut inter eos visibiliter residere, ut feci.* Durus cerv.] *suprà 32.9.* Ne consumam te] *quia non possum peccatis connivere, suprà 23.21.* 4 Verbum malum istud] *Deum gravissimè indignatum de populi excidio cogitasse, aliquantulum precatione Moschis mitigatum pœnitentiam publicam imperasse, & suam præsentiam aspectabilem subtrahere.* Non imposuerant] *depositis pretiosis ornamentis, cilicio & cinere operti lugubri habitu incedebant.* 5 Tunc] *ratione habita resipiscentiæ tuæ certius aliquid statuam.* 6 Procul a monte] *quasi publicè profitentes se præsentia Dei indignos esse in Chorebo habitantis.* 7 Acceptum tentorium suum] *nam Deo nullum adhuc erectum fuerat, ac ne populo quidem imperatum. facit autem hoc Mosche ut populi peccatum ante oculos ejus exaggeret, & ne si in populo maneat colloquio Dei privetur, & plenæ reconciliationis actio abrumpatur, quandoquidem se Deus a castris subduxerat, suprà ver. 3.* Vocavitque] *promulgavit omnibus qui Deum consulerent*

G.v.

rent eorum esse veniendum,unde nomen consecutum est tentorii conventus. 8 Cùm exiret] oraturus pro populo Deum ut iram plagasq; suas cohiberet,de quibus suprà 32.25.& sequent. Surgentesq;] Loni, qui Moschen pro ipsis intercessurum ita prosequebantur. 11 Facie ad faciem] id est,admodum familiariter,ut sequentia exprimunt. Puero] id est famulo,ut Gen.37.2.& 41.12. erat enim tum quasi 53. annos natus. Non recedebat] Jehova scilicet, qui planè denunciaverat se non futurum in medio populi, suprà ver.3. 12 Tu edicis] suprà ver.1. Non indicasti mihi quæ mis.] id est,nihil dicis de columna ignis & nubis quibus hactenus duxeras nos,aut de tabernaculo ubi promiseras habitaturam gloriã tuam:sed quod interminatus es suprà ver.3.jam reipsa præstas,quòd hîc consistens omnino a castris abstines,ver.11. Agnosco te nom.] approbo te,& habeo rationẽ tui. 13 Indica mihi] id est,ostende te fore ducẽ nostrum. Agnoscam] id est,re ipsa experiar & sentiam te præsentẽ esse. 14 Facies] aspectabilis præsentia mea,q.d.vin ne ita fieri? statui enim tibi gratificari. 18 Fac quæso] id est,promissionẽ tuam confirma hoc signo aspectabili. Gloriam tuam] ipsissimam majestatẽ tuam ab imaginibus nudam,ad majorem mei confirmationẽ. 19 Tota bonitas] id est,gloria, ut ver.18.& 22. Gratiosus ero] opere & communicatione mei. Cui gratiosus fuero] æterno decreto meo: & sic sequentia q.d. neque omnino neq; omnibus hoc tribuo,sed quibus, quando, & quantum decretum est ab æterno:sic respondet Christus filiis Zebedæi.Matt.20.23.Hunc locum Apostolus Rom 9.15.a singulari causa ad universalem optimè accommodat. 20 Dicebat enim] altera recusationis causa,petentis personæ imbecillitas. Dum vivit] in hac mortali vita. 22 Obtegam te manu] humanitus dictum, id est velabo tibi oculos,ne videas gloriam meam, quam humanus aspectus non fert. 23 Posteriora] aliquam gloriæ meæ imperfectam imaginem:quæ notitia cum ea comparetur qua quis hominem ex dorso,non autem de facie agnoscit: vide.1.Cor.13.9.ad finem usque. Facies mea] ipsissima majestas mea retecta,ut suprà.ver.20.

CAPUT. XXXIIII.

Deus populo infensus esse desinens novas tabulas lapideas dolari, & in montem ad se afferri jubet,quibus legem inscribat, & fœdus cum populo certis conditionibus renovet.

1 EDIXIT autem Jehova Moschi,dola tibi duas tabulas lapideas ' similes illis prioribus,ut inscribam istis tabulis eadem verba quę fuerãt in tabulis illis prioribus quas fregisti.

2 Et ' esto paratus in crastinum mane, ut ascendas ipso mane in montem Sinai, & sistaris mihi illîc in vertice istius montis.

3 Sed ne quisquam ascendito tecum,etiamq; ne quisquam conspicitor in toto isto monte: etiam pecudes aut armenta ne pascunto e-regione istius montis.

4 Cùm igitur dolasset duas tabulas lapideas similes illis prioribus,surgens Mosche ipso mane ascendit in montem Sinai, quemadmodum præceperat Jehova ei: acceptis in manu sua duabus tabulis lapideis.

5 Tum descendens ' Jehova in ipsa nube constitit cum eo ibi, ' inclamavitque nominatim, Jehova.

6 Transiens enim Jehova ante faciem ejus, inclamavit,' Jehova Jehova,*Deus* fortis misericors,& gratiosus,longanimis,& multus benignitate ac fide:

7 Custodiens benignitatem millibus,condonans iniquitatem & defectionem & peccatum: qui [a] ullo pacto non absolvet sontem, ' visitans iniquitatem patrum in filios, & in filios filiorum,in nepotes & abnepotes.

[a] Heb. *absolvendo non absolvit, sub audi,non absolvendum,q d.ita misericors, ut maneat iustus.*

8 Festinans autem Mosche,inclinato vertice in terram incurvavit se:

9 Et dixit, si nunc inveni gratiam in oculis tuis Domine, eat quęso Dominus ' in medio nostri: ' nam populus durus cervice est,condonans autem iniquitatem nostram & peccatum nostrum comparasti nos in hęreditatem.

10 Qui dixit,ecce, ego ' pango fœdus, coram toto populo tuo facturus sum ' mirabilia, quæ non fuerunt patrata in tota terra & in omnibus gentibus: adeò ut videat totus hic populus (in cujus medio es) opus Jehovæ terribile esse, quod ego facturus sum erga te.

11 [b] Observa id quod ego præcipio tibi hodie: ecce ego expulsurus sum a facie tua Emoræum, & Cenahhanæum, & Chittæum,& Perizzęum, & Chivvæum, & Jebusæum.

[b] Heb. *observa tibi,id est ut tibi bono sit.*

12 ' Cave tibi ne pangas fœdus cum habitatore illius terrę ad quam venturus es, ut non fit ' in laqueum in medio tui.

13 Sed altaria eorum demolimini, & statuas eorum frangitote, ac lucos eorum succiditote.

14 Nam non convenit te incurvare Deo alieno, Jehovæ enim nomen *est* ' zelotes, *Deus* fortis zelotes est.

15 *Cave tibi inquam* ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ:ne cùm scortabitur sectando Deos suos & sacrificabit diis suis,invitet te, & comedas de sacrificio ejus:

16 Et accipias de filiabus ejus pro filiis tuis, cumq; scortentur filiæ ejus [c] sectando Deos suos, efficiant ut scortentur filii tui sectando Deos ipsarum.

[c] Heb. *post deos:sic deinceps.*

17 ' Deos [d] fusiles ne facito tibi.

[d] Heb. *fusuræ vel fusionis.*

18 ' Festum azymorum obseruato,septem dies vescitor azymis, quemadmodum pręcepi tibi, constituto tempore,ipso mense Abib:quia ipso mense Abib egressus es ex Ægypto.

19 ' Omne *masculum* aperiens vulvam, meum *est*: quare totius pecoris tui masculum seperator, aperiens vulvam bovis aut parvæ pecudis.

20 [e] Asinæ autem aperientem vulvam redimito parva pecude, quòd si non redimes ipsum,decollato:omnem primogenitum filiorum tuorum redimito,neque comparento *illi* coram me vacui.

[e] Heb. *asini, genere epicœno.*

21 Sex diebus operaberis, die autem septimo cessato: ' in ipsa aratione & in messe cessato.

22 Etiam festum septimanarum [f] feriator tibi, *festum* primitiarum messis triticeæ: & festum collectionis ' *in* revolutione cujusque anni.

[f] Heb. *facito supra 28,18.*

23 ' Tribus vicibus quotannis, compareto omnis mas tuus ante conspectum domini Jehovæ Dei Jisraëlis.

24 Nam

24 Nam ejiciam gentes a conspectu tuo,& dilatabo terminum tuum: neque concupiscet quisquam terram tuam,cùm ascendes compariturus ante conspectum Jehovæ Dei tui ternis vicibus quotannis.

supra.23.18

25 Ne jugulando *fundito* cum fermentato sanguinem sacrificii mei: neque pernoctato usque mane sacrificium festi Paschatis.

26 Prima quæque,primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

27 Tum edixit Jehova Moschi,scribe tibi verba hęc: quia [g] ex præstituto horum verborum pango tecum fœdus & cum Jisraële.

[g] Heb.*secundum os,metonymia frequens.*

28 Itaq; fuit ibi cum Jehova quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comedit, & aquam non bibit: dum inscripsit tabulis verba fœderis hujus,decem illa verba.

29 Fuit verò descendente Mosche e monte Sinai (erant autem duę illæ tabulæ testimonii in manu Moschis,cum descenderet ex illo monte) *ut ignoraret Mosche splendidam esse factam cutem faciei suę,cùm ille loqueretur secum.

30 Quamobrem videns Aharon & omnes filii Jisraëlis Moschen,quód ecce splendida facta erat cutis faciei ejus, timebant accedere ad eum.

31 Sed revocante eos Mosche, reversi sunt ad illum Aharon & omnes principes in eo cœtu:& allocutus est eos Mosche.

32 Posteà demum accesserunt omnes filii Jisraëlis, quibus præcepit omnia quę locutus fuerat Jehova secum in monte Sinai.

33 Donec autem absolvisset Mosche loqui cum eis,*imposuit faciei suę velamen,

34 Cumq; veniret Mosche in conspectum Jehovæ ad loquendum cum eo, amovebat illud velamen donec exiret: egressus verò sic eloquebatur filiis Jisraëlis id quod mandatum erat sibi.

35 Aspicientes enim filii Jisraëlis faciem Moschis,*videbant* splendidam factam esse cutem faciei Moschis: quapropter reponebat Mosche velamen illud super faciem suam, donec rediret locutum cum eo.

ANNOTATIO.

1 Similes illis] *forma & amplitudine.* 2 Esto paratus] *id est,hodie illas expedi, ut cras mane ascendas.* In vertice] *in ea rupe,de qua suprà 33.21.& 22.* 5 Jehova] *nubes ipsa, aspectabile signum præsentiæ ejus.* Inclamavit] *ut promiserat suprà 33.25.* 6 Jehova Jehova] *hac anaphora Mosche magis præsentiâ divinæ majestatis afficitur, ut se statim ad reverentiam humilitatemque componat, ut fecisse dicitur infrà ver.8.* 7 Visitans] *ut suprà 20.5.* 9 In medio nostri] *ut suprà 29,43.& sequentibus.* Nam populus durus] *tres redduntur causæ hujus petitionis: prima,a conditione populi, cùm durus sit populus,tali moderatore eget: secunda,a natura Dei, qualem prædicaverat supra ver.6, & 7.tertia,a beneficiis preteritis,& fœdere quo populum in hæreditatem asciverat.* 10 Pango fœdus] *acquiesco petitioni tuæ,& fœdus redintegro ea lege quam mox exprimam.* Mirabilia] *comprehendit omnia,quæ in gratiam illius populi cum toto illo itinere,tum in possessione & conservatione terræ promissæ facturus erat: de quibus ver.11.& 24.* 12 Cave tibi] *conditiones fœderis quę a populo requiruntur.* In laqueum] *ut supra 23.33.& ver.15.& 16.hic.* 14 Zelotes] *ut suprà 20.5.* 17 Deos fusiles] *species pro genere,sumpta occasione a vitulo quem fuderat Aharon, suprà 32.synecdoche.* 18 Festum azymorum] *fœderis ceremonię & exercitia repetuntur de quibus suprà 23.* 19 Omne masc.] *ut suprà 13.2.12.& sequent.* 21 In ipsa oratione] *id est,tempora opportunissima, atque in rebus humanæ vitæ summè necessariis opus intermittito ut sabbathum serves,suprà 31.13.* 22 In revolutione] *respectu proventuum, Jubilei,& remissionis terræ:vide suprà in 12.2.* 23 Tribus vicibus] *de quibus suprà 23.& Deut. 16.16.* 29 Ut ignoraret] *vide 2.Cor.3.* 33 Imposuit] *hujus interpretationis autorem Apostolum secuti sumus.2.Cor.3.7.*

Caput. XXXV.

Mosche sabbathi observatione inculcata oblationem a Deo imperatam indicit: eaq; collata a populo,artifices divinitus vocatos nominat.

1 Cùm ergo* congregasset Mosche totum cœtum filiorum Jisraëlis, edixit eis,hæ *sunt* illæ res quas præcepit Jehova ut faciatis.

2 *Sex diebus fiet opus, die autem unoquoque septimo,esto vobis *dies* sanctus sabbathum quietis Jehovę: quisquis fecerit in eo opus, morte plectitor.

3 *Ne accenditote ignem in ullis habitationibus vestris,die ullo sabbathi.

4 Præterea allocutus est Mosche totum cœtum filiorum Jisraëlis, dicendo, hæc *est* illa res quam præcepit Jehova,dicendo:

5 *Accipientes ex *iis quæ* penes vos *sunt* oblationem Jehovæ,cujuscunque [a] animus sponte moverit eum, afferto eam oblationem Jehovæ: aurum,& argentum,& æs,

[a] Heb.*cor,sic deinceps.*

6 Et hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha,sive linum xylinum, sive *lanam* caprarum:

7 Et pelles arietum rubefactas, pellesq; melium,& ligna Schittim,

8 Et oleum ad luminare, odoramentaq; ad oleum unctionis, & ad suffitum aromata illa:

9 Et lapides sardonychos,& lapides [b] insitivos,pro ipso amiculo,& pectorali sacro.

[b] Heb.*impletionum,sic ver.27.*

10 *[c] Industrius autem ex vobis quisq;, veniunto ut faciant quicquid pręcepit Jehova:

[c] Heb.*sapiens corde:sic deinceps.*

11 Tabernaculum, tentorium ejus & tegmen ejus ansulas ejus,& asseres ejus,transtilla ejus, columnas ejus & stylobatas ejus:

12 Arcam ipsam,vectesq; ejus,cum operculo propitiatorio,& velum* tegumenti:

13 Mensam & vectes ejus & omnia instrumenta ejus,& panis faciei *instrumenta,*

14 Lych-

14 Lychnuchumque luminaris & instrumenta ejus, ac lucernas ejus, & oleum luminaris:
15 Item altare suffitus & vectes ejus,& oleum unctionis,& suffitum aromaticum: & [c] tegmentum portæ ad portam tabernaculi:
16 Altare holocausti & cribrum æneum quod illi *erit*, vectes ejus & omnia instrumenta ejus, labrum & scapum ejus.
17 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus, & stylobatas ejus,& [c] tegmentum portæ atrii.
18 Paxillos tabernaculi, & paxillos atrii, cum funibus suis:
19 Vestes ministerii ad ministrandum in sancto,vestes sanctas Aharonis sacerdotis, & vestes filiorum ejus ad fungendum sacerdotio:
20 Tum egressis toto cœtu filiorum Jisraëlis, a conspectu Moschis,
21 Reversi sunt quisque quem [c] extulit animus ejus: & quemcunque spiritus ejus sponte movit,afferentes oblationem Jehovæ, ad opus tentorii conventus & ad totum [c] ministerium ejus,& ad vestes sanctas.
22 Et venientes viri cum mulieribus: [d] quemcunque sponte movit animus,afferebant *hæc quidem* fibulas & monilia & annulos & cingula pendula,omnia supellectilia aurea, omnis verò vir qui [e] offerebat, *offerebat* oblationem auri Jehovæ.
23 Item unusquisque quicquid prę̄stò *fuit* penes se hyacinthinum,aut purpureū,aut coccineum dibaphum, sive linum xylinum, sive *lanam* caprarum,pellesque arietum rubefactas,& pelles melium afferebant.
24 Quisquis offerebat, oblationem argenti aut æris attulerunt *in* oblationem Jehovæ: & penes quoscunque præstò *erant* ligna Schittim, pro toto opere illius ministerii attulerunt.
25 Præterea singulæ mulieres industriæ neverunt manibus suis,attuleruntq; netum hyacinthinum & purpureum & coccineum dibaphum & nativum xylinum.
26 Omnes etiam mulieres quas extulit animus earum *ad nendum* industriè,neverunt *lanam* caprarum.
27 Principes verò attulerunt lapides sardonychos & lapides insitivos,pro amiculo & pectorali sacro.
28 Et odoramentum & oleum, pro luminari & pro oleo unctionis,& pro suffitu aromata.
29 Omnes viri & mulieres, quos sponte movit animus ipsorum ad afferendum pro toto illo opere quod præceperat Jehova fieri per Moschen,attulerunt filii Jisraëlis voluntariam oblationem Jehovæ.
30 Tum dixit Mosche ad filios Jisraëlis, videte,[c] vocavit Jehova nominatim Betzaleelem filium Uri filii Churis,e tribu Jehudæ:
31 Quem implevit Spiritu Dei,*quod* ad peritiam ad intelligentiam & ad notitiam & ad omnem artem,
32 Ut excogitet res industriè inventas,& operetur in auro & in argento,& in ære,
33 Et in artificio gemmario ad inserendum,& in artificio lignario,operando omni arte [f] ingeniosissima:
34 Et animo ejus indidit ut docere possit,ipsi & Aholiabo filio Achisamaci e tribu Danis.
35 Implevit eos industria animi,ad faciendum omne opus fabri, & opificis artificiosissimi,phrygionisque,& textoris, in hyacinthinis & in purpureis & in coccineis dibaphis& in nativo xylino,facturos omne opus & excogitaturos res industriè inventas.
36 [c] Facito hęc Betzaleel & Aholiab, & omnis vir industrius,quibus indidit Jehova peritiam & intelligentiam ut sciant facere totum opus ministeriale sanctuarii, secundum omnia quę prę̄cepit Jehova.

[d] Heb. *omnis voluntarius corde.*

[e] Heb. *agitabat, species pro genere, synecdoche, ut infrà 38 24 & 29. & Num. 8. 11.*

[f] Heb. *excogitationis.*

ANNOTATIO.

1 Congregasset] *suprà 34.32.* 2 Sex diebus] *Jisraëlitis oblationem & artificibus opus imperaturus, mandatum de sabbatho repetit, ea de causa quam attigimus suprà 31.13.* 3 Ne accenditote] *eo die cultui meo tantùm incumbite, ac ne cibos quidem vobis necessarios parate: vide suprà 16.24.* 5 Accipientes] *confer cum mandato Dei suprà 25.2.* 10 Industrius] *vide suprà 31.6.* 12 Tegumenti] *quo obtegebatur ingressus in sanctuarium.* 15 Tegmentum] *quo obtegebatur ingressus tabernaculi.* 17 Tegmentum] *quo obtegebatur ingressus atrii, de quo suprà 27.16.* 19 Vestes ministerii] *vide suprà 31.10.* 21 Extulit] *id est, excitavit ut non coactè sed liberaliter id faceret, ut planius sequentibus explicatur.* Ministerium ejus] *id est, vasa & instrumenta sacra.* 30 Vocavit] *de his vide suprà 31.2.& sequentibus.* 36 Facito] *hunc versum ad præcedentia pertinere, atque ita interpretandum esse, adeò gramaticum est ut nihil suprà.*

CAPUT. XXXVI.

Artifices a Deo vocati ex oblata materia tabernaculum, operimenta, vela, asseres, columnas, stylobatas & faciunt: & quia antè oblata materia satis erat, cavetur ne quid amplius ad hoc opus populus conferat.

1 VOCAVIT ergo Mosche Betzaleelem & Aholiabum,& omnem virum [a] industrium cujus [b] animo indiderat Jehova peritiam, quemcunque extulerat animus ejus, ut accederet ad opus illud ad faciendum illud.
2 Qui cum accepissent a conspectu Moschis omnē illam oblationē quam attulerant filii Jisraëlis pro opere ministeriali sanctuarii ad faciendum illud,tamē adhuc afferebant ad eum voluntariam oblationem [c] singulo quoque mane.
3 Quapropter venientes periti illi omnes qui faciebant totum opus sanctuarii,quisque ab opere suo quod ipsi faciebant:
4 Allocuti sunt Moschen dicendo, excedunt populus afferendo: plus satis *est* hujus administrationis pro illo opere quod precepit Jehova faciendum.
5 Tum præcepit Mosche ut [d] proclamarent in castris

[a] Heb. *sapiētem corde, sic deinceps*

[b] Heb. *cordi.*

[c] Heb. *mane mane.*

[d] Heb. *facerent ut transiret vox.*

castris, dicendo, ullus aut ulla ne faciunto deinceps opus ad oblationem sanctuarii: sic cohibitus est populus ne afferret.

6 Nam illius [e] rei erat satis illis pro toto hoc opere ad faciendum illud, [f] adeoq; supererat.

[e] Heb. *operis, ut Genes* 33.14.

[f] Heb. *& superesse. Confer hæc omnia cum mandato Dei, suprà* 26.

7 Fecerunt itaq; industrius quisq; inter facientes hoc opus, tabernaculum illud e decem aulæis, xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, Cerubinis *referta*, opere artificiosissimo fecit ea.

8 Longitudo aulæi uniuscujusq; viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum cujusque aulęi, mensura eadem fuit omnibus his aulæis.

9 Et conjunxit quinque aulea unum ad alterum, & quinque aulæa conjunxit unum ad alterum.

10 Deinde fecit loramenta hyacinthina in ora aulæi primi ad extremitatem in commissura: similiter fecit in ora cujusvis aulęi ulteriore, in commissura secunda.

11 Quinquaginta loramenta fecit in aulæo primo, & quinquagena loraméta fecit in extremitate cujusque aulæi quæ *erat* in commissura secunda: continuerunt hęc loramenta aulæa ipsa unum cum altero.

12 Factisq; quinquagenis ansulis aureis, conjunxit ista aulæa alterum alteri *indutis loramentis* in ipsas ansulas, ut esset ipsum tabernaculum unum.

13 Item fecit aulæa e *lana* caprina, ut essent tentorium super ipsum tabernaculum, undecim aulæa fecit illa.

14 Longitudo aulæi unius triginta cubitorum, & quatuor cubitorum latitudo aulæi uniuscuiusque, mensura eadem *fuit* undecim aulæis.

15 Conjunxitq; horum aulęorum quinque seorsim, & sex horum aulæorum seorsim.

16 Faciens enim loramenta quinquaginta *aptavit* oræ aulæi vlteriori in commissura secunda, & quinquagena loramenta aptauit oræ aulęi cujusque commissura secunda.

17 Similiter fecit ansulas æreas quinquagenas, ad conjungendum ipsum tentorium ut esset unum.

18 Præterea fecit tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & tegmen e pellibus melium supernè.

19 Item fecit asseres huic tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

20 Denûm cubitorum longitudo asseris, cubiti verò & dimidii cubiti latitudo asseris uniuscujusque.

21 Binos cardines asseri unicuique scalari forma compositos unum ad alterum: sic fecit omnibus asseribus ipsius tabernaculi.

22 Fecit autem asseres istos huic tabernaculo: viginti asseres ad plagam Australem dextrorsum:

23 Et quadraginta stylobatas argenteos fecit sub viginti illis asseribus, duos stylobatas sub assere uno ad duos cardines ejus, & duos stylobatas sub assere altero ad duos cardines ejus.

24 Similiter in latere tabernaculi secundo ad plagam Aquilonalem, fecit viginti asseres:

25 Et quadraginta stylobatas eorum argenteos, duos stylobatas sub assere uno, & duos stylobatas sub assere altero..

26 Angulis autem ipsius tabernaculi ad occidentem, fecit sex asseres:

27 Duos præterea asseres fecit ad antas angulares ipsi tabernaculo, in utroque angulo:

28 Qui erant gemelliparę internè, pariterq; erant gemelliparę ad verticem suum inditi annulo uno: sic fecit utrique illorum pro duabus antis illis angularibus.

29 Sic erant octo asseres, & stylobatæ eorum argentei, sexdecim stylobatæ: [g] bini stylobatę sub assere unoquoque.

[g] Heb. *duo stylobatæ, duo stylobatæ.*

30 Fecit etiam transtilla e lignis Schittim: quinq; pro asseribus primi lateris ipsius tabernaculi,

31 Et quinq; transtilla pro asseribus secundi lateris tabernaculi, & quinque transtilla pro asseribus tabernaculi ad utrumq; angulum *pertinentia* occidentem versus.

32 Fecit autem transtillum horum medianum, quod transcurreret in medio ipsorum asserum, ab uno extremo ad alterum.

33 Asseres verò ipsos obduxit auro, & annulos eorū fecit ex auro, *qui essent* sedes ipsis transtillis, obduxit quoque ipsa transtilla auro.

34 Item fecit velum illud ex hyacinthino, purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo fecit illud Cerubinis *refertum*.

35 Et factis ei quatuor columnis e Schittim obduxit eas auro, uncis earum aureis, fuditq; eis quatuor stylobatas argenteos.

36 Item fecit tegumentū portę ipsi tentorii ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, & natiuo xylino internexo, opere Phrygiano:

37 Et columnas ejus quinque & uncos earū (obduxit tamen earum [h] epistylia, horumq; zonas auro) & stybolatas earum quinque, ex ære.

[h] Heb. *capita, id est, capitella.*

Caput. XXXVII.

Betzaleel arcam, mensam, lychnuchum, thymiaterium, cum instrumentis ipsorum, oleum quoque unctionis, & suffitum aromaticum conficit.

1 Item fecit Betzaleel arcam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum & dimidiati longitudine sua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine sua, cubitique *unius* ac dimidiati altitudine sua.

Confer hæc cum mandato Dei suprà 25.

2 Eaq; obducta auro puro intrinsecus & extrinsecus, fecit ei limbum aureū circumquaque.

3 Et fudit ei quatuor annulos aureos ad quatuor impages ejus, ita ut duo annuli *essent* in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

4 Fecit quoque vectes e lignis Schittim, quos obduxit auro:

5 Et induxit vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum arcam illam.

6 Deinde fecit operculum propitiatorium ex auro puro: duûm cubitorum & dimidiati longitudine sua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine sua.

7 Fecit etiam duos Cerubinos aureos, continente opere fecit eos, e duabus extremitatibus

bus ipsius operculi propitiatorii:

8 Cerubinum unum ab extremitate *una* hinc,& Cerubinum alterum ab extremitate *altera* inde: ex operculo propitiatorio fecit Cerubinos istos in duabus extremitatibus ejus.

9 Ita ut essent Cerubini illi passis alis sursum, obtegentes alis suis operculum ipsum propitiatorium,& facie sua *obversa* unius ad alterum, versus ipsum operculum propitiatorium facies Cerubinorum essent.

10 Item fecit mensam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum longitudine sua, & *unius* cubiti latitudine sua, & cubiti vnius ac dimidiati altitudine sua.

11 Et obduxit eam auro puro, fecitq; ei limbum aureum circumquaq;.

12 Facta quoque ei fascia palmari circumquaque, fecit limbum aureum fasciæ ejus circumquaque.

13 Et fudit ei quatuor annulos aureos, indiditque annulos ipsos in quatuor angulos, qui *erant* in quatuor pedibus ejus.

14 E-regione ipsius fasciæ fuerunt illi annuli, sedes vectibus ad portandum mensam.

15 Fecitq; vectes ipsos e lignis Schittim, & obduxit eos auro, ad portandum mensam.

16 Fecit quoq; instrumenta illa quæ imponerentur mensæ, scutulas ejus & acerras ejus & scopulas ejus & scutellas quibus tegeretur, ex auro puro.

17 Item fecit lychnuchum illum ex auro puro: continente opere fecit lychnuchum illum, scapus ejus & *quisque* ramus ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & calyculi ejus ex ipso erant.

18 Sex autem rami egredientes e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno,& tres rami lychnuchi e latere ejus altero:

19 Tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus,& tres lances, speciem amygdalę referentia in uno ramo malum oblongum,& calyculus: similiter sex illis ramis qui prodibant e lychnucho illo.

20 In ipso verò lychnuchi *scapo* quatuor lances, amygdalæ speciem referētia mala oblonga ejus & calyculi ejus:

21 Et malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*,& malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus, nimirum* sub sex illis ramis prodeuntibus ex ipso:

22 Mala oblonga eorum & rami eorum ex ipso, totus ille continente opere uno *fuit* ex auro puro.

23 Et fecit lucernas ejus septem,& forcipes ejus,& trullas ejus ex auro puro.

24 Talento auri puri fecit illum, & omnia instrumenta illius.

25 Item fecit altare ipsum suffitus e lignis Schittim, unius cubiti longitudine sua,& unius cubiti latitudine sua, quadratum, & duûm cubitorum altitudine sua, ex ipso erant cornua ejus.

Confer hæc cum mandato suprà. 30

26 Et obduxit illud auro puro, tectum ejus, lateráque ejus circumquaque, & cornua ejus, fecitq; ei limbum aureum circumquaque.

27 Et binos annulos aureos fecit ei infra limbum ejus juxta binos angulos ejus, in duobus lateribus ejus, ut essent sedes vectibus ad portandum illud eis.

28 Fecit autem vectes ipsos e lignis Schittim, quos obduxit auro.

29 Fecit quoque oleum ipsum unctionis sanctæ,& suffitum aromaticum purum, opere pigmentarii.

Caput XXXVIII.

Betzaleel altare holocausti, labrum, atriumq; cum ipsorum instrumentis facit: deinde metallorum ad opus sacrum oblatorum summa recensetur, & quid ex unoquoq; factum sit ostenditur.

Confer cum mãdato Dei suprà 27.1.

1 Item fecit altare holocausti e lignis Schittim: quinque cubitorum longitudine sua, & quinque cubitorum latitudine sua, quadratum,& trium cubitorum altitudine sua.

2 Factisq; cornibus ejus, super quatuor angulos ejus ex ipso fuerunt cornua eius, & obduxit illud ære.

3 Fecit etiam omnia instrumenta ipsius altaris, lebetes & palas & crateras & fuscinulas & forcipes, omnia instrumenta ipsius fecit ęx ære.

4 Et fecit illi altari cribrum opere *æreo*, reticulum æreum, sub *quo* ambitus illius *erat* ab ima parte usque ad medium illius.

5 Et fundens quatuor annulos indidit quatuor extremitatibus illius e regione cribri ęnei, *ut essent* sedes vectibus illius.

6 Fecitq; vectes illos e lignis Schittim, quos obduxit ære.

7 Et induxit illos vectes in annulos ipsos in lateribus illius altaris ad portandum illud eis: cavum ex tabulis fecit illud.

Confer cum 30 18. suprà.

8 Item fecit labrum illud chalybeum & scapum ejus chalybeum, *e speculis mulierum turmatim convenientium, quæ turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus.

9 Item fecit illud atrium: ad plagam meridianā dextrorsum tapetes ocellatos illius atrii e xylino internexo, centum cubitorum.

Confer cum cap. 27 9. suprà.

10 Columnas eorum viginti, & stylobatas earum viginti æneos, uncos illarum columnarum, zonasq; illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem, centum cubitorum, columnas eorum viginti & stylobatas earum viginti æneos, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:

12 Ad plagam verò occidentalem, tapetes ocellatos in quinquaginta cubitos, columnas eorum decem & stylobatas illarum decem, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:

13 Et ad plagam anteriorem orientem versus, quinquaginta cubitorum,

14 Tapetes ocellatos in quindecim cubitos ab uno latere, columnas eorum tres,& stylobatas illarum tres,

15 Et a latere altero, hinc & inde ad portam ipsius atrii, tapetes ocellatos in quindecim cubitos, columnas eorum tres & stylobatas illarum tres.

16 Omnes tapetes ocellatos ipsius atrii circunquaque, e xylino internexo,

17 Et

17 Et stylobatas ad istas columnas æneos, uncos columnarum cum zonis earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum ex argento: erant enim omnes columnæ atrii redimitæ zonis argenteis.
18 Tegumentum autem portæ ipsius atrii opere phrygiano, ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo, cujus longitudo viginti cubitorum, altitudo verò in latitudine *tegumenti* quinque cubitorum, e-regione tapetium ocellatorum cujusque atrii:
19 Et columnas eorum quatuor cum stylobatis earum quatuor æneis, uncos earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum cum zonis earum ex argento:
20 Omnes autem paxillos ad tabernaculum & ad atrium circumquaq; æneos.
21 ª Ista *sunt* numerata ª ipsius tabernaculi, tabernaculi testimonii, quæ numerata sunt ª ex præstituto Moschis, *ad* ministerium ᵇ Levitarum, ᵇ opera Ithamaris filii Aharonis sacerdotis:
22 Ex quibus Betzaleel filius Uri filii Churis e tribu Jehudæ, fecit omnia quæ præceperat Jehova Moschi,
23 Et cum eo Aholiab filius Achisamaci de tribu Danis, faber quisque & ingeniosus artifex, phrygioq; in hyacinthino & in purpureo & in coccineo dibapho & in nativo xylino.
24 Totum illud aurum quod factũ est ad istud opus in toto opere sanctuarii: fuit ergo aurum ᶜ oblationis, ᶜ viginti novem talenta, septingenti triginta sicli, prout *est* siclus sacer.
25 Item argentum numeratorum e cœtu, ᶜ centum talenta, cum mille septingentis septuaginta quinq; siclis, prout *est* siclus sacer.
26 Didrachma ᵈ in singula capita, dimidium sicli prout *est* siclus sacer, cujusq; transeuntis ad numeratos a nato viginti annos & deinceps, *nimirum* ᶜ sexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta.
27 Cujus argenti fuerunt centum talenta ad fundendum stylobatas sanctuarii & stylobatas veli, centum stylobatæ centum talentorum, talentum in stylobatam:
28 Ex mille verò septingentis septuaginta quinq; *siclis*, fecit uncos singulis columnis, & obduxit epistylia earum, redimivitq; eas zonis.
29 Item æs oblationis septuaginta talentorum, & bis mille quadringentorum siclorum *pondere*:
30 Ex quo fecit stylobatas portæ tentorii conventus, & altare æneum & cribrum æneum quod ei *est*, & omnia instrumenta illius altaris:
31 Stylobatas quoq; ipsos atrii circumquaq; & stylobatas portæ ipsius atrii: omnes præterea paxillos tabernaculi, & omnes paxillos atrii circumquaque.

ª Heb. *secundum os.*
ᵇ Heb. *per manum.*
ᶜ Heb. *agitationis, ut infra versi.29 vide supra 35.22.*
ᵈ Heb. *in cranium.*

ANNOTATIO.

8 Speculis mulierum] *oblatis a mulieribus, quæ studio pietatis turmatim accurrebant ad offerendum Deo.*
21 Ista] *quæ numerare incipit ver.23.* Ipsius tabernaculi] *ad conficiendum tabernaculum & res ad ipsum pertinentes.* Levitarum] *totius gentis Leviticæ, quæ postea in Levitas & Sacerdotes distributa est.*
24 Viginti novem] *auri summa superat pretium quinquies centies sexagies mille quadringentorum quinquaginta dallerorum.* 25 Centum tal.] *argenti summa superat pretium centies nonagies bis mille octingentorum octoginta septem dallerorum cum dimidio: siquidem dimidiatus dallerus sacrum siclum efficit: vide justam rationem in Gen.23.* 26 Sexcentorum] *qui numerus fuisse ostenditur Num.1.46.*

CAPUT. XXXIX.

Quæ e xylino, auro & gemmis facienda erant, nimirum amiculum, pectorale sacrum, pallium, tunica, cidaris, tiaræ, baltheus, femoralia, & bractea ad Moschen afferuntur, & ab ipso probata narrantur.

Confer cum cap.28. suprà.

1 Item ex illis hyacinthinis & purpureis & coccineis dibaphis fecerunt vestes ministerii, ad ministrandum in sancto, fecerunt quoque vestes sacras quæ *essent* Aharonis, sicut præceperat Jehova Moschi.
2 Fecit itaque amiculum illud ex auro, hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo.
3 Ductis enim bracteis illius auri, sciderat *artifex* filamenta ª ad inserendum inter hyacinthina ipsa, & inter purpurea, & inter coccinea dibapha, & inter nativum illud xylinum, opere artificiosissimo.
4 Humeralia fecerunt ei conjungentia, ut duabus extremitatibus ejus conjungeretur.
5 Et cingula amictus ejus qui in eo *erat*, prout *erat* opus ejus ex ipso fuit, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
6 Cumque aptassent lapides illos sardonychos circũclusos fundis aureis, insculptos sculpturis *tanquam* sigilli, de nominibus filiorum Jisraëlis:
7 Imposuit illos humeralibꝰ hujus amiculi, *ut essent* lapides monimenti pro filiis Jisraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
8 Item fecit sacrum illud pectorale opere artificiosissimo sicut opus amiculi, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.
9 Quadratum fuit, duplicatum, *sic* fecerunt pectorale illud sacrum, spithamæ longitudine sua, & spithamæ latitudine sua duplicatum.
10 Inseruerunt q; ei quatuor ordines lapidum: ordinem, pyropum, topazium, & smaragdum, hunc ordinem primum.
11 Et hunc ordinem secundum, Chrysoprasum, Sapphirum, & adamantem.
12 Hunc quoq; ordinem tertium, cyanum, achatem, & amethystum.
13 Hunc deniq; quartum ordinem, beryllum, thalassium, Sardium, & Jaspidem: circumclusos fundis aureis insitionibus suis.
14 Hi ergo lapides cum nominibus filiorũ Jisraëlis erant duodecim de nominibus eorum, sculpturæ *tanquã* sigilli, cuiq; de nomine illius, pro

ª Heb. *ad faciendum in medio hyacinth.&c.*

pro duodecim tribubus.

15 Et fecerunt in isto pectorali sacro, catenas æquabiles opere tortili ex auro puro.

16 Factisque duabus fundis aureis,& duobus annulis aureis, posuerunt duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius sacri.

17 Indideruntquè duas illas *catenas* tortiles aureas duobus istis annulis , in extremitatibus illius pectoralis sacri.

18 Duas veró *alias* extremitates istarum duarum tortilium catenarum apponentes duabus illis fundis,indiderunt humeralibus ipsius amiculi,*ut esset* ante faciem ejus.

19 Fecerunt quoque duos annulos aureos, quos apposuerunt duabus extremitatibus pectoralis illius sacri, intrinsecus in ora ejus, quæ *est* ad latus ipsius amiculi.

20 Similiter fecerunt duos annulos aureos, quos apposuerunt duobus humeralibus illius amiculi infernè ante faciem ejus,e regione *alterius* commissuræ ejus,a superiore parte cingulæ ipsius amiculi.

21 Ita sustulerunt pectorale illud sacrum annulis suis ad annulos illius amiculi vitta hyacinthina,ut esset super cingulam ipsius amiculi, neque separaretur pectorale illud sacrum ab ipso amiculo: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

22 Item fecit pallium illud amiculi,opere textili,totum hyacinthinum.

23 Os verò illius pallii in medio ejus velut os loricæ,limbum ori ejus circumquaque,ne laceraretur.

24 Et fecerunt in fimbriis illius pallii malogranata hyacinthina, & purpurea , & coccinea dibapha,filis internexis.

25 Factisq; tintinnabulis ex auro puro,posuerunt tintinnabula hæc inter malogranata , in fimbriis ipsius pallii circumquaq; inter malogranata illa:

26 Tintinnabulum deinde malogranatum, tintinnabulum deinde malogranatum in fimbriis illius pallii circumquaque , ad ministrandum, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

27 Item fecerunt tunicas illas e nativo xylino,opere textili,Aharoni & filiis ejus:

28 Et cidarin illam e nativo xylino ,& [b] tiaras illas ornamentorum e nativo xylino , & femoralia linea e nativo xylino internexo:

[b] Heb. *ornamenta tiararum: hypallage.*

29 Et baltheum illum e xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho , opere Phrygiano : quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

30 Item fecerunt bracteam coronamenti sancti ex auro puro, cui inscripserunt inscriptionē sculpturis *tanquam* sigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

31 Et indiderunt ei vittam hyacinthinam imponendo eam cidari ipsi supernè : quemadmodum prçceperat Jehova Moschi.

32 Absoluto itaque toto opere tabernaculi, tentorii conventus(quod facientes filii Jisraëlis,secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi,sic fecerant)

33 Attulerunt tabernaculum illud ad Moschen,tentorium ipsum & omnia instrumenta ejus,ansulas ejus,asseres ejus,transtilla ejus,columnasq; ejus, & stylobatas ejus:

34 Et operimentum e pellibus arietum rubefactis,& operimentum e pellibus melium,& velum tegumenti:

35 Arcam ipsam testimonii & vectes ejus, & operculum illius propitiatorium:

36 Mensam cum omnibus instrumentis ejus, & panis faciei *instrumenta*,

37 Lychnuchum illum [a] purum, lucernas ejus lucernas [c] aptandas,& omnia instrumenta ejus, & oleum luminaris:

[c] Heb. *aptationis*.

38 Et altare aureum & oleum unctionis & suffitum aromaticum , & tegumentum portæ ipsius tentorii :

39 Altare æneum & cribrum æneum quod ei *est*, vectes ejus & omnia instrumenta ejus , labrum & scapum ejus:

40 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus & stylobatas ejus , & tegumentum ad portam atrii,funes ejus & paxillos ejus,deniq;omnia instrumenta ministerialia ipsius tabernaculi, pro tentorio conventus:

41 [a] Vestes ministerii ad ministrandum in sanctuario, vestes sacras pro Aharone sacerdote, & vestes filiorum ejus ad fungendum sacerdotio :

42 Secundum omnia quę prçceperat Jehova Moschi, sic fecerant filii Jisraëlis totum illud opus.

43 Cumq; videret Mosche totum illud opus quòd ecce fecerant illud , *&* quemadmodum prçceperat Jehova sic fecerant, benedixit [a] eis Mosche.

ANNOTATIO.

37 Purum] *ex auro puro,ut supra* 31.8.*synecdoche*. 41 Vestes ministerii] *vide suprà* 31.10. 43 Eis] *qui obtulerant,& qui ex rebus oblatis ea quæ mandaverat Deus perfecerant*.

CAPUT. XL.

Erigendi tabernaculi mandatum & executio,divina approbatio per aspectabilem descensum gloriæ Dei, & profectionum ratio describitur.

1 ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moschen,dicendo,

2 [a] Tempore mensis primi , primo die ejus mensis,erigito tabernaculum , tentorium conventus .

[a] Heb. *die, synecdoche.*

3 Tum ponito ibi arcam ipsam testimonii, & obtegito eam arcam [a] illo velo.

4 Deinde inserto mensam illam [b] quam instruas,inserto quoque lychnuchum illum,& accendito lucernas ejus:

[b] Heb. *cujus*

disponas dispositionem, id est, res ex mandato disponendas suprà.25.29.

5 Et ponito altare illud aureum ad suffitum coram arca ipsa testimonii: tunc apponito [a] tegumentum portę ipsi tabernaculo.

6 Postea ponito altare holocausti ante portam tabernaculi,tentorii conventus.

7 Ponito verò labrum inter tentorium conventus

ventus & inter hoc altare, ubi ponas aquam.
8 Postremò ponito atrium circumquaque, & apponito ' tegumentum portæ ipsi atrii.
9 Tunc accepto oleo unctionis ungito tabernaculum ipsum & quicquid *erit* in eo, sic sanctificabis ipsum & omnia instrumenta ejus, ut sit res sancta:
10 Ungito quoque altare holocausti & omnia instrumenta ejus, sic sanctificabis ipsum altare, ut sit altare illud res sancta sanctarum:
11 Ungito etiam labrum ipsum, & scapum ejus, sic sanctificabis ipsum.
12 Deinde jubens accedere Aharonem & filios ejus ad portam tentorii conventus, lavato eos aqua:
13 Et induto Aharone vestibus sacris, ungens eum sanctificato eum ut sacerdotio fungatur mihi,
14 Filios verò ejus jubens accedere, induito eos tunicis,
15 Et ungito eos quemadmodum unxeris patrem eorum, ut sacerdotio fungantur mihi: sic fiet ut sit illis hæc unctio eorum ' in sacerdotium perpetuum, per generationes eorum.
16 Quod fecit Mosche, secundùm omnia quæ præceperat ei Jehova, sic fecit.
17 Fuit enim ipso mense primo, anno ' secundo, primo die mensis, ut erigeretur tabernaculum.
18 Nam erexit Mosche tabernaculum: positisq; stylobatis ejus imposuit asseres ejus, & apposuit transtilla ejus, ac erexit columnas ejus.
19 Deinde expandit tentorium in tabernaculo ipso, cui imposuit tegmen ipsius tentorii supernè, quemadmodũ præceperat Jehova Moschi.
20 Acceptumq; ponens testimonium in arca illa, apposuit vectes arcæ, & imposuit operculum propitiatorium arcæ illi supernè:
21 Postea intulit arcam in tabernaculum & apposuit velum tegmenti, ut obtegeret arcam ipsam testimonii, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
22 Item posuit mensam in tentorio conventus, in latere tabernaculi Aquilonem versus, extra velum illud:
23 Quam instruxit instructione panis coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
24 Similiter posuit lychnuchum in tentorio conventus e-regione illius mensæ, in latere altero tabernaculi Meridiem versus:
25 Et accendit lucernas ejus coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
26 Posuit etiam altare aureum in tentorio cõventus, ante velum ipsum:
27 Et adolevit in eo suffitum aromaticum, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
28 Apposuitq; tegumentum portæ, ipsi tabernaculo.
29 Item altare holocausti posuit ad portam tabernaculi, tentorii conventus: & obtulit in eo holocaustum & munus, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
30 Et posuit labrum inter tentorium conventus & inter altare istud, ubi posuit aquam ad lavandum:
31 Laveruntq; ex eo ' Mosche, ' deinde Aharon & filii ejus, manus suas & pedes suos,
32 Cùm ingressuri erant in tentorium conventus, & cùm accessuri erant ad ipsum altare, lavabant, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
33 Deniq; erecto atrio ipso circa tabernaculum & altare illud, apposuit tegumentum portæ ipsius atrii: sic absolvit Mosche opus illud.
34 Tunc operuit ' nubes illa tentorium conventus, & gloria Jehovæ ' implevit tabernaculum:
35 Adeò ut non posset Mosche ingredi in tentorium conventus, cùm incubuisset illi nubes: nam gloria Jehovæ implebat ipsum tabernaculum.
36 Cùm autem sustollebatur nubes illa e tabernaculo, proficiscebantur filii Jisraëlis ' in omnibus profectionibus suis:
37 Sin autem non sustollebatur nubes illa, neque ipsi proficiscebantur, usque ad diem quo sustollebatur illa.
38 ' Nubes enim Jehovæ erat super ipsum tabernaculum interdiu, ignis verò noctu ibidem, in oculis totius familiæ Jisraëlis, omnibus profectionibus eorum.

ANNOTATIO.

3 Illo velo] *quo definitur sanctum sanctorum, intima pars tabernaculi.* 5 Tegumentum] *quo sanctum altera tabernaculi pars definitur.* 8 Tegumentum] *quo terminatur atrium altera pars ac velut sepes tabernaculi, quæ sine tecto erat.* 15 In sacerdotium perpetuum] *videlicet ut non esset opus unctionem repetere ad consecrandum eorum posteros in sacerdotes: ungebantur enim postea summi sacerdotes tantùm, quamobrem hi soli dicuntur uncti Levit.* 4.3. 17 Secundo] *ab exitu ex Aegypto.* 31 Mosche] *cùm ingrederetur sacerdotis munus obiturus, usque dum Aharonem & filios plenè consecravisset, & omnia sibi imperata in tabernaculo effecisset.* Deinde Aharon] *quoties illis sacerdotio fungendum erat.* 34 Illa nubes] *de qua suprà* 13.21. *& alibi sæpe.* Implevit] *singulari quadam ratione, & aspectabili symbolo, cùm primùm eò descenderet.* 36 In omnibus] *id est, ubicunque essent, hoc signo intelligebant sibi proficiscendum esse.* 38 Nubes] *vide suprà* 13.21. *&* 22.

TERTIUS LIB. MOSCHIS, SIVE Leviticus.

TERTIUS *liber Pentateuchi continet memorabilia in populo Dei dicta & facta ab initio anni secundi post exitum ex Aegypto, erecto jam tabernaculo, usque ad principium secundi mensis eiusdem anni: inprimis autem id genus legum quod ad ceremonias pertinet.*

CAPUT. I.

Lex de voluntario holocausto, ex quibus generibus animalium, & quo ritu sit offerendum.

1 INCLAMAVIT autem Moschen: deinde allocutus est Jehova eum e tentorio conventus, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quisque cùm offeret e vobis oblationem Jehovæ, ex jumentis, *hoc est* ex bobus aut ex [a] ovibus sive capris offertote oblationem vestram.

3 Si holocaustum erit oblatio ejus e bobus [b] maris integri offerto illam: ad portam tentorii conventus offerto illam, pro voluntate sua coram Jehova.

4 Et nititor manu sua super caput holocausti sui, ut sit acceptum pro ipso ad expiandum ipsum.

5 Ac jugulato [c] subrumum illum *juvencum* coram Jehova, cujus offerentes filii Aharonis sacerdotes sanguinem, sparguntο sanguinem illum circumquaq; super illud altare quod *est* ad portam tentorii conventus.

6 Deinde nudato *pelle* illud holocaustum, & dividito illud in membra sua.

7 Tunc componentes filii Aharonis sacerdotes ignem, struunto ligna super ignem illum.

8 Postea disponunto filij Aharonis sacerdotes membra illa cum capite & adipe, super illa ligna quæ fuerint apposita igni, qui *est* super altare illud.

9 Cùm intestina ejus & crura ejus laverit aqua: sic adolebit sacerdos ea omnia in illo altari, holocaustum, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

10 QUÒD si e grege oblationem suam, ex ovibus aut ex capris *offeret* in holocaustum, maris integri offerto eam.

11 Jugulatoq; illam ad latus illius altaris versus Aquilonem coram Jehova: & sparguntο filii Aharonis sacerdotes sanguinem ejus super altare illud circumquaque.

12 Divisaq; illa in membra sua cum capite ejus & adipe ejus, disponito ea sacerdos super illa ligna quæ fuerint apposita igni qui *est* super illud altare.

13 Cúm intestina cruraque laverit aqua: sic offerens sacerdos ea omnia adolebit in ipso altari, holocaustum est, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

14 SIN AUTEM ex aliqua volucri holocaustum oblationem suam *offerat* Jehovæ, tum offerto e turturibus, aut e pullis columbæ oblationem suam.

15 Quam admovens sacerdos ad ipsum altare, ungue secabit caput ejus adolebitq; in illo altari, cùm expressus fuerit sanguis ejus ad parietē ipsum altaris.

16 Et amota ingluvie ejus cum sordibus ejus, projecerit eam juxta altare illud orientem versus ad locum cineris.

17 Fideritque ipsam continentibus alis ejus quas non separabit, sic adolebit eam sacerdos in ipso altari super ea ligna quæ fuerint apposita igni: holocaustum est, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

[a] *Hebræa vox unica utranque speciem complectitur, quas evidentiæ causa expressimus.*
[b] Heb. *marē integrum per appositionem, ut ver. 10.*
[c] Heb. *filium bovis.*

ANNOTATIO.

1 Inclamavit autem Moschen] *foris manentem, quia præ gloria Dei implente tabernaculum non potuit Mosche ingredi tentorium, Exod. 40. 34. inclamavit autem, ut vocem suam e tabernaculo sonantem, & leges ferentem de sacrificiis attentè audiret.* 2 Oblationem] *voluntariam, ut ostendit finis versic.* 3. Ex bobus aut] *inter animalia terrestria hæ tres solæ species sacrificiis aptæ erant.* 4 Nititor] *vide*

*vide in Exod.*29.10. Sit acceptum] *offerenti acceptum feratur a Deo atque imputetur, tanquam legitimum & gratum sacrificium: vide infra* 7.8. 5 Jugulato] *videlicet is qui offert, ut in sequentibus sacrificiis omnibus accipiendum: quod ostenditur infrà* 7.20. 7 Ignem] *illum videlicet qui cœlitus demissus est cùm in eo primùm offerretur, infrà* 9.24.& *qui posteà ex Dei mandato semper alendus erat in eo altari ad res sacras, infrà* 6.5.& 6. 9 Cùm intestina] *nam hęc quoq; lota cum reliquis holocausti partibus erant igne consumenda: unde holocaustum & sacrificium igne absumptum dicitur* Exod.29.18. & *hîc passim*. 11 Coram Jehova] *id est, ad portam tentorii conventus, suprà ver.*3. Versus aquilonem] *quod etiam de priore* ἀναλογικῶς *intelligendum est suprà ver.*5. 14 E turturibus] *quæ duæ tantùm species volucrium aptæ erant communibus sacrificiis, præter aviculam in oblatione pro leprosa infrà* 14. 16 Sordibus] *visceribus, quæ transmissas ab ingluvie sordes excipiunt: synecdoche.* Orientem versus] *longissimè a sancto sanctorum, ad reverentiam majestatis Dei.* Ad locum cineris] *in quo is qui purgabat altare cineres primùm collocabat, ut posteà efferrentur extra castra: quod docetur infrà* 4.12.& 6.3.& 4.17. Separabit] *a reliquo trunco.*

CAPUT II.

Lex de voluntario munere rerum inanimarum crudarum, torrefactarum, frixarum, elixatarum, & primitiarum, cum interdicto commiscendi fermenti aut mellis, & mandato de adhibendo sale.

1 CUJUSVIS autem animæ, cùm offeret oblationem [a]muneris Jehovæ, e simila esto oblatio, cui superfundito oleum & apponito thus.

2 Sic afferto illud ad filios Aharonis sacerdotes, & accipito inde plenum pugillum suum e simila ejus *muneris* & ex oleo ejus cum toto thure ejus: adoletoq; sacerdos suffimentum ejus in ipso altari, munus igne absumptum odoris grati Jehovæ.

3 Quod autem remanserit ex isto munere, esto Aharonis & filiorum ejus: res sancta sanctarum est ex igne absumptis Jehovæ.

4 QUÒD si offeret oblationem muneris, coctum *aliquid* furno, sunto e simila placentæ azymæ mixtæ oleo, aut lagana azyma uncta oleo.

5 QUÒD si munus ad sartaginem coctum sit oblatio tua, e simila azyma mixta oleo esto.

6 Secato illam in frusta, postquam effuderis super eam oleum: munus est.

7 SIN AUTEM munus [a]cacabi sit oblatio tua, e simila cum oleo conficitor.

8 Tum afferto munus ipsum quod fuerit confectum [a]ex istis Jehovæ: quo oblato sacerdoti, admoveto *sacerdos* illud ad altare:

9 Et tollens sacerdos de munere isto [a]suffimentum ejus, adoleto in altari illo, igne absumptum, munus odoris grati Jehovę.

10 Quod autem remanserit ex isto munere, esto Aharonis & filiorum ejus: res sancta sanctarum ex igne absumptis Jehovæ.

11 [a]NULLUM munus quod offeretis Jehovæ conficitor fermentatũ: nam ex nullo fermento, & ex nullo [a]melle adolere poteritis igne absumendum munus Jehovæ.

12 In oblatione primitiarum offeretis ea *fermentata* Jehovæ: sed ad hoc altare ne offerunto in odorem gratum.

13 [a]Omnem autem oblationem muneris tui sale salito: [a]neque cessare sinito salem fœderis Dei tui a munere tuo, cum omni oblatione tua offerto salem.

14 QUÒD si offeras munus primitiarum Jehovæ, aristas recentes tostas igne, [a]quod contusum fuerit e spicis virentibus, offerto munus primitiarum tuarum.

15 Cui addito oleum, & imponito ei thus: munus est.

16 Sic adolebit sacerdos suffimentum ejus ex [b]eo contuso, & ex oleo ejus cum toto thure ejus: munus igne absumptum est Jehovæ.

[a] Heb. *contusionem spicæ virentis, id est, ex aristis grana torrefacta & tusa: metonymia.*
[b] Heb. *contusione ejus, ut suprà ver.* 14.

ANNOTATIO.

1 Muneris] *donum intellige ex rebus inanimatis ad oblationem aptis: In hoc autem cap. de voluntariis tantùm agitur, in tribus verò primis versibus de crudo munere.* 7 Cacabi] *profundi vasis, in quo res coquuntur liquore mersæ.* 8 Ex istis] *tostis, frixis, aut elixatis.* 9 Suffimentum] *partem illam quam pugillo a sacerdote accipi jussit, ut Deo igne absumatur, suprà ver.*2. 11 Nullum munus] *voluntarium: nam in eucharisticis sacrificiis placentæ fermentatæ adhibebantur, infrà* 7.13. & *in primitiarũ oblatione duo panes fermentati afferebantur, de quibus infrà* 23.20. & *proximè sequente versu*. Melle] *nam mel quoque fermentandi vim habet, teste Abben Hhezra.* 13 Omnem autem] *mandatum est universale: ex quo admonet Christus Marc.*9.49. *ut ad æternam & incorruptam fœderis observationem sanctitatémque comparemur, oblationum exemplo quę sine sale ingratæ erant.* Neque cessare sin.] *id est, in te ipso semper habeto fœdus meum quo velut sale conditus sis: oblationes enim hominum alienorum a fœdere, abominationi sunt mihi. Translata locutio a sensibus ad animum.*

CAPUT III.

Lex de sacrificiis privatorum eucharisticis, ex tribus quadrupedum generibus.

[a] Heb. *eucharistiarum, q. d. retributionum.*

1 QUÒD si sacrificium [a]eucharisticum oblatio ejus *erit*, cùm ex bobus offert sive marem sive fœminam, integram offerto eam coram Jehova.

2 Et nitens manu sua super caput oblationis suæ, mactato illam ad portam tentorii conventus: fundunto q; filii Aharonis sacerdotes sanguinem illius super ipsum altare circùmquaque.

3 Posteà offerto *sacerdos* de sacrificio hoc eucharistico igne absumendũ Jehovę, adipem illum qui operit intestina, & totum illum adipem qui adhæret intestinis.

4 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui

[b] Heb. *qui usque ad ilia & sic deinceps.*

erit super illos [b] *pertinentem* usque ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur, cum renibus auferto illud.

5 Quod adolento filii Aharonis in eo altari, una cum holocausto quod *erit* super illa ligna quæ fuerint imposita igni: igne absumptũ est, odoris grati Jehovæ.

6 Quòd si e grege erit oblatio ejus in sacrificium eucharisticum Jehovæ, marem aut fœminam, integram offerto eam.

7 Si ovem offert oblationem suam, tum offerto illam coram Jehova.

8 Et nitens manu sua super caput oblationis suæ, jugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoq; filii Aharonis sanguinẽ ejus super ipsum altare circumquaque.

9 Posteà offerto de sacrificio hoc eucharistico igne absumendum Jehovæ, adipem ejus, caudam ipsam integram, quam ad orthopygium anferet, & adipem illum qui operit intestina, & totum illum adipem qui adhæret intestinis.

10 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super iecur, cum renibus auferto illud.

11 Quod adoleto sacerdos in eo altari: cibus *est* igne absumptus Jehovæ.

12 SI AUTEM capra erit oblatio eius, tum offerto illam coram Jehova.

13 Et nitens manu sua super caput eius, iugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoque filii Aharonis sanguinem eius super ipsum altare circumquaque.

14 Posteà offerto de ea oblatione sua igne absumendum Jehovæ, adipem illum qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret intestinis.

15 Prætereà ambos renes eius, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super iecur, cum renibus auferto illud.

16 Quæ adoleto sacerdos in eo altari: cibus igne absumptus in odorem gratum, * omnis adeps Jehovæ *esto*.

17 Statuto perpetuo per generationes vestras *in omnibus habitationibus vestris, nullũ adipem, & nullum sanguinem comeditote.

ANNOTATIO.

16 Omnis adeps] *hoc quoque mandatum generale est, ut in omnibus victimarum generibus adeps nec afferenti nec offerenti cedat, sed Deo sit sacer. Est autem adeps non quodvis pingue, sed musculorum extremitatibus aut membranis hærens, qui frigore concretus durus & fragilis est.* 17 In omnibus hab.] *hoc est, non tantùm animalium mactatorum in publico ad sacrificia, sed etiam in vestris habitationibus ad privatos usus vestros, in universum esu adipis & sanguinis vobis interdico: vide 1. Schemu. 14. 33.*

CAPUT IIII.

Lex de sacrificiis pro peccatis errore commissis a summo sacerdote, Ecclesia, Principe, & privato vulgo.

[a] Heb. *anima.*

[b] Heb. *filium bovis, & sic deinceps.*

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo [a] quisque cùm peccaverit per errorem præter omnia mandata Dei *peccatis* quę non sunt facienda, & fecerit præter unum ex illis mandatis:

3 Si sacerdos ille qui * unctus est peccaverit * in reatum populi, tum offerto propter peccatum suum quo peccavit, juvencum [b] subrumum integrum Jehovæ in *peccatum.

4 Adductoq; juvenco illo ad portam tentorii conventus coram Jehova, nititor manu sua super caput ipsius juvenci, & iugulato juvencum illum coram Jehova:

5 Deinde accipiens ipse sacerdos unctus de sanguine illius juvenci, inferto eum in tentorium conventus,

6 Et intingens sacerdos ipse digitum suum sanguine illius, aspergito de sanguine illo septem vicibus coram Jehova, ante velum sanctuarii:

7 Ponito quoque sacerdos de sanguine illo super cornua altaris suffitus aromatici coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem juvenci effundito versus fundamentum altaris holocausti, quod *est* ad portam tentorii conventus:

8 Prçtereà totum adipem illius juvenci pro peccato auferto ab eo, adipem qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret in testinis,

[c] Heb. *qui usque ad ilia, ut suprà. 3. 4*

[d] Heb. *eucharistiarum, ut suprà. 3. 1. & sic deinceps.*

[e] Heb. *effusionis cinerũ.*

9 Ambosq; renes & adipem qui *erit* super illos [c] *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulũ quod *erit* super jecur cum renibus auferto illud,

10 Sicut aufertur ex bove sacrificii [d] eucharistici: quæ adoleto sacerdos in altari holocausti.

11 Pellem verò juvenci illius & totam carnẽ ejus cum capite ejus & cum cruribus ejus, intestinaq; ejus & fimum ejus,

12 Denique totum illum juvencum efferto extra castra ad locum mundum, ad locum [e] *ubi effunditur cinis, & comburito eum super ligna igne: in loco ubi effunditur cinis comburitor.

13 Quòd si totus cœtus filiorum Jisraëlis erraverint, & abdita sit res ab oculis ipsius Ecclesię, fecerintq; aliquid præter ullum præceptorũ Jehovę, eorum quæ non sunt facienda, ita ut rei sint:

14 Cùm innotuerit peccatum quo peccaverint contra *mandatum* illud, tunc offerentes Ecclesia juvencum subrumum in peccatum adducunto eum ante tentorium conventus:

15 Nitunturq; seniores ipsi cœtus manibus suis super caput illius juvenci coram Jehova, & jugulanto juvencum illum coram Jehova:

16 Deinde inferto sacerdos ipse unctus de sanguine illius juvenci in tentoriũ conventus:

17 Et intingendo sacerdos ipse digitũ suum

accipiens de illo sanguine, aspergito septem vicibus coram Jehova ante velum ipsum:

18 De eodem quoque sanguine ponito super cornua illius altaris quod *est* coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris holocausti quod *est* ad portam tentorii conventus:

19 Prætereà totum adipem illius auferens ex illo, adoleto in isto altari.

20 Deniq; facito juvenco illo quemadmodũ facit juvenco pro peccato suo, sic facito eo: ita expiabit eos sacerdos ille & remittetur eis.

21 Efferto verò juvencum illum extra castra, & comburito illum quemadmodum comburit juvencum illum * priorem: peccatum Ecclesiæ est.

22 CÙM princeps peccaverit, & fecerit aliquid præter ullum mandatorum Jehovę Dei sui eorum quę non sunt facienda, per errorem ita ut reus sit.

23 Et notum factum fuerit peccatum ejus quo peccavit contra illud, tunc adducito oblationem suam, hircum caprarum marem integrum.

24 Et nititor manu sua super caput illius hirci, & jugulato illũ in loco ubi jugulat *sacerdos* * holocaustum ipsum coram Jehova: peccatum est.

25 Deinde accipiens sacerdos ipse de sanguine istius peccati digito suo, ponito super cornua altaris holocausti: reliquum verò sanguinem effundito versus fundamentum altaris holocausti.

26 Pretereà totum adipem ejus adoleto in isto altari sicut adipem sacrificii * eucharistici: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus, & remittetur ei.

27 QUÒD si unus [f] quispiam peccaverit per errorem ex [g] vulgo, faciendo aliquid præter mandata Jehovę eorum quæ non sunt facienda ita ut sit reus.

28 Cùm notum factum fuerit ei peccatum ejus quo peccavit, tum adducito oblationem suam capram e capris integram fœminam pro peccato suo quo peccavit:

29 Et nititor manu sua super caput istius peccati, & jugulato peccatum istud in loco holocausti.

30 Deinde accipiens sacerdos de sanguine ejus digito suo ponito super cornua altaris holocausti, totum verò sanguinem reliquum effundito versus fundamentum istius altaris.

31 Prætereà totum ejus adipem auferens sicut aufertur e sacrificio eucharistico adeps, adoleto eum sacerdos in ipso altari, in odorem gratum Jehovæ: sic expiabit eum sacerdos, & remittetur ei.

32 Sin autem ovem adducet oblationem suam pro peccato, fœminam integram adducito eam.

33 Et nititor manu sua super caput illius peccati, & jugulato illam pro peccato in loco ubi jugulat sacerdos holocaustum ipsum.

34 Deinde accipiẽs sacerdos de sanguine illi* peccati digito suo ponito super cornua altaris holocausti, totum verò sanguinem reliquum effundito versus fundamentum illius altaris.

35 Prætereà totum ejus adipem auferens sicut aufertur adeps ovis e sacrificio eucharistico adoleto * eos sacerdos in altari illo super * igne consumpta Jehovæ: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

[f] Heb. *anima*
[g] Heb. *de populo terra*.

ANNOTATIO.

3 Unctus] *id est, summus: nam is solus postea ungebatur: vide in Exo.* 40.15. In reatum] *id est, populum indicens in reatum, sive doctrina sive exemplo materiam ei præbens peccandi: similis locutio est* 1.Chro. 21.3. Peccatum] *hostiam pro peccato, sic in sequentibus: metonymia.* 12 Ubi effunditur cinis] *deportatus e loco sacro: nam extra castra ultimam cinerariam esse opportebat a priore distinguendam cujus meminit suprà* 1.16. 21 Priorem] *pro peccato suo, suprà ver.* 12. 24 Holocaustum ipsum] *juge, de quo Exo.* 29.38. *sic vocatur* עלה *ἰξοχλω̃ passim, vt infrà ver.* 33. 26 Eucharistici] *de quo suprà* 3.5. *& sequentibus.* 35 Eos] *adipes tam holocausti quàm sacrificii eucharistici.* Igne consumpta] *id est, holocausta quotidiana, & alia adventitia: nam vnum altare omnibus istis sacrificiis erat commune quæ in atrio consumebantur.*

CAPUT. V.

Leges de dissimulante blasphemiam proximi, de immundo ex immundorum contactu, de temerè jurante, de eo qui res sacras imminuit per errorem sive facti sive juris, & de eo qui de-industria mentitur proximo post illatum damnum.

1 ITEM cùm peccaverit [a] quispiam, & audierit vocem blasphemię, cujus ipse * testis sit, sive viderit sive * cognoverit, si non * indicet, utique * feret iniquitatem ejus.

2 Aut cùm quispiam tetigerit rem ullam immundam, aut cadaver ferę immundę aut cadaver jumenti immundi aut cadaver reptilis immundi: etsi abditum fuit ab eo, ipse tamen immundus est & reus.

3 Aut cùm tetigerit immunditiam hominis, * secundum omnem immunditiam ejus qua fit immundus, sive abditum fuerit ab eo sive ipse noverit, reus tamen est.

4 Aut cùm quispiam juraverit * effutiendo labiis suis se malè aut benefacturum, secundum omnia quę effutire solet homo juramento, & * abditum fuerit ab eo, deinde cognoverit se reum esse unius ex istis,

5 Tum esto, quia reus est unius ex istis, ut id * confiteatur in quo peccavit:

6 Itaque adducito * reatum suum Jehovę propter peccatum suum quo peccavit, fœminam e grege ovem aut capram e capris in reatum: ita expiabit eum sacerdos a peccato

[a] Heb. *anima*

suo.

7 Quòd si non adipiscatur manus ejus [b] quod satis erit pro parva pecude *comparanda*, tunc adferto reatum suum quo peccavit, duos turtures aut duos pullos columbę Jehovæ, unum in peccatum, & alterum in holocaustum.

[b] Heb. *sufficientiâ parvæ pecudis: sic ver. 11.*

8 Quibus allatis ad sacerdotem, offerto eum qui *est* in peccatum prius, & ungue secato caput ejus e-regione cervicis ejus ita ut non [*] separet.

9 Et aspergito de sanguine illius peccati super parietem altaris, quod verò remanserit de illo sanguine exprimitor versus fundamentum illius altaris, peccatum est.

10 Ex altero autem conficito holocaustum [*] pro more: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus quo peccavit & remittetur ei.

11 Quòd si non assequatur manus ejus duos turtures aut duos pullos columbæ, tunc adferto oblationem suam qui peccavit, [*] decimam Ephæ similæ in peccatum: [*] ne addito ei oleum, neque imponito ei thus, quia peccatum est.

12 Qua allata ad sacerdotem, accipito ex ea sacerdos plenū pugillum suum *in* suffimentum ejus, & adoleto in ipso altari super igne absumpta Jehovę: peccatum est.

13 Ita expiabit eum sacerdos a peccato suo quo peccavit de aliquo ex istis, & remittetur ei: esto autem *reliquum* sacerdotis, [*] sicut muneris *reliquum*.

14 Praeterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

15 Cùm quispiam fefellerit falsitate aliqua & peccaverit per errorem *minuens* e rebus sacris Jehovę, tunc afferto reatum suum Jehovæ arietem integrum e grege, [*] cum æstimatione tua, *id est*, [c] siclis argenteis prout est siclus sacer, pro reatu.

[c] Heb. *argento siclorum: hypallage.*

16 Sic quod peccavit *minuens* e re sacra rependito, & quintam partem ejus superaddito ei & dato illud sacerdoti: ita sacerdos expiabit eum per arietem illum reatus, & remittetur ei.

17 Quòd si quispiam quando peccavit, [*] ita fecit præter ullum mandatorum Jehovę eorum quæ non sunt facienda, ut nesciret *faciendum non esse* & reus fieret, nihilominus feret iniquitatem suam.

18 Quapropter adducito arietem integrum ex ovili cum æstimatione tua pro reatu ad sacerdotem: ita expiabit eum sacerdos ab errore suo quo erravit cùm ipse nesciret, & remittetur ei.

19 Reatus est, [d] omnino reum se fecit Jehovæ.

[d] Heb. *reum faciendo, reum se fecit.*

20 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

21 Cùm quispiam peccaverit & fefellerit falsitate [*] contra Jehovam, mentitus contra proximum suum de deposito aut de [e] societate aut de rapto, aut *de dolo quo* fraudavit proximum suum:

[e] Heb. *compositione manus, videlicet cujusque societatem cum altero ineuntis: Synecdoche, dextras jungendi ritus pro cōsociatione, ut Galat. 2. 9. quanquam potest latius accipi pro omni negotiorum gestione, procuratione, & aliis bonæ fidei administrationibus, ubi quis manum apponit ad rē proximi.*

22 Sive inventa re illa mentitus erit de illa, aut juraverit de mendacio, de aliqua re ex omnibus quas facere potest homo peccando in eis:

23 Tum esto quia peccavit & reus est, ut restituat [*] rapinam ipsam quam rapuit, aut ipsam [f] rem dolo interversam, aut depositum ipsum quod apud se depositum fuerat, aut ipsam rem amissam quam invenit:

[f] Heb. *fraudūm qua fraudavit.*

24 Aut de quocunque juraverit mendaciter, [*] rependito illud [g] quanti fuerit & quintam ejus superaddito ei: ei cujus est dato illud [*] quo die [h] reus peractus est:

[g] Heb. *secūdem caput ejus, id est, summā vel sortem.*

[h] Heb. *reatus sui.*

25 Deinde reatum suum afferto Jehovæ, arietem integrum ex ovili cum ęstimatione tua, in reatum ad sacerdotem.

26 Ita expiabit eum sacerdos coram Jehova, & remittetur ei, pro aliquo ex omnibus quæ fecerit, [i] reatum obeundo in eo.

[i] Heb. *in reatu in eo.*

ANNOTATIO.

1 Testis] *Plerique omnes de eo legem hanc accipiunt, qui testimonium a se in judicio sub religione jurisjurandi petitum ex veritate non præstat: sed quia adjuncta leges omnes de peccante per ignorantiam & de privatis peccatis loquuntur, communisque omnibus imperatur oblatio, potius de eo hîc videtur agi, qui non corrigit proximum blasphemantem, sed de industria vel imprudentia peccatum ejus dissimulat. est itaque hîc lex de correctione proximi, ut infrà 19.17.* Cognoverit] *auditione.* Indicet] *ei qui peccavit, fraternè eum admonendo.* Feret iniq.] *id est, illius peccati reus erit.* 2 Etsi abditum] *id est, etiam ignorans contactu horum polluitur.* 3 Secundùm omnem imm.] *cujus genera explicantur infrà 11.12, 13. 15. & 17. capitibus.* 4 Effutiendo] *temerè proferendo ac perturbato animo: quale fuit juramentum Davidis contra Nabalem 1. Schemu. 25.22.* Abditum] *ex animi perturbatione.* 5 Confiteatur] *coram Domino in loco sacro,* 6 Reatum] *oblationem pro reatu, ut ver. 7, & 15. nam rerum nomina cum symbolis earum communicantur metonymicè: sic etiam peccatum ver. 7. & suprà 4.3.* 8 Separet] *caput a reliquo corpore, ut suprà 1.17.* 10 Pro more] *de quo suprà 1.14.* 11 Decimam Ephæ] *Hhomerem: vide Exod. 16.37.* Ne addito ei] *oblatio enim pro peccato condimento & odoramento, id est, oleo & thure carebat.* 13 Sicut muneris] *de quo suprà 2.3.* 15 Cum æstimatione tua] *id est, cùm tanta pecunia quanti tu sacerdos æstimaveris damnum sacris ab eo illatum, ut explicatur ver. 16. 18. & 25. vide plura de hac lege infrà 22.14.* 17 Ita fecit] *id est, non minuit quidem ut in superiore lege, sed in rem sacram alia ratione peccavit.* 21 Contra Jehovam] *nam etiam contra proximum prolatum, contra Jehovam est: sic exaggeratur peccatum mendacii.* 23 Rapinam ipsam] *si extabit.* 24 Rependito illud] *si illud ipsum non potest redhiberi, quia non extat, aut deterius factum est.* Quo die reus] *id est, restitutionem ne differto, sed eodem tempore quo reconciliabitur Deo, proximo satisfacito, sic Matth. 5.23.*

Caput VI.

Ritus superiorum sacrificiorum fusiùs explicatur, holocausti, muneris omnium communis, muneris sacerdotum cùm initiantur, sacrificiique pro peccato & pro reatu.

1 Item

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo,

2 Præcipe Aharoni & filiis ejus dicendo, hęc *esto* lex ' ipsius holocausti : ' ipsum *est* quod ascendit in adustionem *quæ fit* in altari ipso tota nocte usq; mane, quia ignis ipse altaris [a] alendus est in eo.

3 Indutus ergo sacerdos ' vestimento suo lineo, & femoralibus lineis superindutis carni suæ, tollito cinerem ubi consumpserit ignis holocaustum in isto altari, & ponito illum ' secus ipsum altare:

4 Deinde nudato se vestibus ' suis & induito vestibus aliis, ac deferto cinerem ipsum extra castra ' in locum mundum.

5 Ignis autem qui est super altare alitor in eo, ne extinguitor, sed facito sacerdos ut ardeant ligna super illum [b] quolibet mane: & disponito super illum unumquodque holocaustũ & adoleto super eum adipes eucharisticorum.

6 Ignis jugiter alitor in eo altari, ne extinguitor.

7 HÆC autem *esto* lex ' ipsius muneris: offerto illud *aliquis* filiorum Aharonis coram Jehova ante idem altare:

8 Et tollens ex eo pugillo suo, de simila illius muneris & de oleo ejus totumq; thus illud quod *erit* in eo munere, adoleto in altari, odor gratus *est* suffimentum ejus Jehovę.

9 Quod autem remanserit ex eo, comedent Aharon & filii ejus: azymis *factis* comeditor in loco sancto, in atrio tentorii conventus comedunto illud.

10 Ne coquitor fermentatum, dedi illud *ut sit* pars eorum ex meis igne absumptis: res sancta sanctarũ est sicut ' peccatũ & sicut reatus ipse.

11 Omnis mas ex filiis Aharonis comedet illud, statuto perpetuo per generationes vestras de igne absumptis Jehovę: quicquid tetigerit ea ' sacrum esto.

12 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo,

13 Hęc *esto* oblatio Aharonis & filiorum ejus quam offerent Jehovæ ' semper quo tempore [c] consecrabitur eorum aliquis, ' decima Ephæ similæ munus, dimidium ejus mane & dimidium ejus vespere.

14 In sartagine cum oleo parator, ' bullatum afferto illud, [d] cocta muneris frusta, offerto odorem gratum Jehovæ.

15 Similiter sacerdos ille e filiis ejus qui unctus fuerit pro eo facito idem, statuto perpetuo, Jehovæ prorsus adoletor.

16 Sic prorsus esto omne munus sacerdotis, ne comeditor.

17 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

18 Alloquere Aharonem & filios ejus dicendo, hęc *esto* lex peccati: in loco ' ubi jugulari solet holocaustum jugulator peccatum coram Jehova, in atrio tentorii conventus.

19 Sacerdos ille qui [e] offert peccatum illud ' comedet ipsum: in loco sacro comeditor, in atrio tentorii conventus.

20 Quicquid tetigerit carnem illius, ' sanctum esto: & cùm quis asperserit de sanguine illius super ullum vestimentum, illud vestimentum super quod asperserit lavato ' in loco sancto.

21 Et vas testaceum in quo coctum fuerit frangitor: quòd si in vase æneo coctum fuerit, tum defricator & immergitor in aquam.

22 Omnis mas in sacerdotibus comedere poterit illud: res sancta sanctarum est.

23 Sed omne peccatum ', de cujus sanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto, ne comeditor, igne comburitor.

24 ITEM hæc *esto* lex ipsius ' reatus, res sancta sanctarum est.

25 In loco in quo jugulare solent holocaustum ipsum, jugulanto reatum: sanguinem autem ejus spargito super altare circumquaque.

26 Totum verò adipem ejus offerto ex eo, caudam & adipem illum qui operit intestina:

27 Ambosque renes & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usque ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur cũ renibus auferto illud,

28 Et adoleto illa sacerdos in ipso altari, igne absumendum Jehovę, reatus est.

29 Omnis mas e sacerdotibus comedere potest illum: in loco sacro comeditor, res sancta sanctarum est.

30 Prorsus sicut peccato sic reatui lex eadem esto utrisque: sacerdotis ipsius qui eo expiationem fecerit, esto.

31 Sacerdotis autem qui offert holocaustum alicujus, pellis holocausti quod obtulerit illius sacerdotis esto.

32 Item omne munus quod coquitur in furno, & quicquid paratur in cacabo aut in sartagine, sacerdotis qui offert illud illius esto.

33 Similiter omne ' munus mixtum oleo vel aridum: omnium filiorum Aharonis hoc jus esto, ' [f] unius sicut alterius.

[a] Heb. *fiet ut urat.*

[b] Heb. *mane mane.*

[c] Heb. *ungetur, proprium sacerdotis summi, suprà 4.3. sed aliis tribuitur pro eorum consecratione & initiatione ad sacra: synecdoche.*

[d] Heb. *coctu-ras muneris frustorum: sensus est, massa illa prius in frusta dividitor, deinde coquitor.*

[e] Heb. *facit.*

[f] Heb. *viri sicut fratris sui.*

ANNOTATIO.

1 Item al.] *Plerique hoc caput incipientes a ver.*20. *superioris cap. non viderunt ibi de privato quoque peccato agi, hic verò pręcepta generalia de sacrificiorum ritu: quamobrem nos cùm veteres Hebræos, tùm argumentum secuti aliter distinximus.* 2 Ipsius holoc.] *sive jugis Exod.*29.38. *sive privati ac voluntarii suprà* 1. *sive lege imperati.* Ipsum est] *id est, totum consumitur igne, unde nomen habet, cujus etymon ostendit Mosche.* 3 Vestimento] *tunica, de qua Exod.*28.39. *&* 40. Secus altare] *orientem versus, suprà* 1.16. 4 Suis] *ministerialibus, de quibus ver.* 3. In locum mun.] *de quo suprà* 4.12. 7 Ipsius muneris] *de quo suprà* 2. 10 Peccatum & reatus] *sacrificium pro peccato & reatu, ut infrà passim: vide suprà* 5.6. 11 Sacrum esto] *ne ad alios usus adhibetor, sed aut frangitor, aut antè lavator, infrà ver.*20 *&* 21. 13 Semper quo temp.] *id est, quotiescunque illorum aliquis sacerdotali munere initiabitur, sive summus, qui ungendus est sive alii consecrandi.* Decima Ephæ] *vide Exod.*16.37. 14 Bullatũ] *ita coctum ut in bullas tumuerit.* 18 Ubi jugulari] *suprà* 1.3. *&* 5. 19 Comedet ipsum] *quod licebit comedere. nam quædam comedere nefas erat, infra* 23. 20 Sanctum esto] *ut suprà in ver.* 11. In loco sancto] *ubi immunditiam contraxit: nam hoc ad sacerdotes ministrantes pertinet.* 23 De cujus sang.] *hujusmodi sunt sacrificia pro errore summi Sacerdotis & Ecclesiæ, de quibus suprà* 4. *& anniversaria diei expiationum, infrà* 16. 24 Reatus] *de quo suprà* 5. *toto cap.* 33 Munus] *de quo suprà* 2. Unius sicut al.] *id est, omnium ex æquo.*

Caput. VII.

Lex de eucharistico sacrificio trium generum, gratulatorio, votivo, & voluntario, de adipe & sanguine omni vitando, & de jure sacerdotum in omnes res quę offerebantur.

1 ITEM hæc *esto* lex sacrificii eucharistici, quod quis offeret Jehovæ.

2 Si pro gratiarum actione offeret ipsum, tunc offerto cum ipso sacrificio gratiarum actionis placentas azymas mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo: *sunto* autem placentę illæ mistæ oleo, e simila bullatę.

3 Pręter placentas ᵃpanem fermentatū offerto in oblationem suam, cum sacrificio gratiarum actionis, eucharistico suo.

4 Et offerto ex ea panem *unum* ex tota oblatione Jehovæ in elationem: ejus sacerdotis qui sparget sanguinem eucharisticorū, esto.

5 Caro autem sacrificii gratiarum actionis, eucharistici ejus, die oblationis ejus comeditor, nemo relinquito ex illa quicquam usque mane.

6 SI verò votivum aut voluntarium erit sacrificium oblationis ejus, quo die offeret sacrificium suum, comeditor: & postero die similiter quod remanserit ex eo comeditor.

7 Quod autem *diutius* remanebit e carne illius sacrificii, ipso die tertio igne comburitor.

8 Nam si [a] quicquam comedetur de carne sacrificii eucharistici ejus die tertio, non erit acceptum, ei qui obtulit illud, ᵃnon reputabitur, ᵃres abominabilis esto: quamobrem [b] is qui comederit ex ea, iniquitatem suam feret.

9 Et horum caro quæ tetigerit ullam rem immundam ne comeditor, igne comburitor: quod autem ad carnem reliquam, ᵃquisquis mundus est comedere poterit [c] illam.

10 [d] Quisquis autem comederit carnem e sacrificio eucharistico ᵃquod *est* Jehovæ, ᵃcùm immunditia sua in se, utiq; ᵃ excindetur [e] homo ille e populis suis.

11 Cùm quis tetigerit ullam rem ᵃimmundam, sive [f] immundum hominem, sive jumentum immundum, sive quicquid *est* abominatio immunda, deinde comederit de carne sacrificii eucharistici quod *est* Jehovæ: utique excindetur homo ille e populis suis.

12 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

13 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: nullum adipem ᵃbovis aut ovis aut capræ comeditote.

14 Adeps quidem cadaveris & adeps ᵃdiscerpti adhiberi poterit ad omne opus: sed omnino ne comeditote eum.

15 Nam quisquis comederit adipem ex iis jumentis e quibus offert homo igne absumendū, utique excindetur homo ille qui comederit e populis suis.

16 Similiter nullum sanguinem comedite in ullis habitationibus vestris, ullius volucris aut ullius bestiæ.

17 Quisquis comederit ullum sanguinem, utique excindetur homo ille e populis suis.

18 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

19 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: qui offert sacrificium suum eucharisticum Jehovæ, ᵃafferto oblationem suam Jehovæ ᵃde sacrificio suo eucharistico.

20 Manus ejus adferunto igne absumenda Jehovę: ipsum adipem impositum pectori adferto, & pectus ad agitandum ipsum agitatione coram Jehova.

21 Tum adoleto sacerdos adipem illum in ipso altari, pectus verò ipsum esto Aharonis & filiorum ejus.

22 Armum etiam dextrum date in elationem sacerdoti, ex vestris sacrificiis eucharisticis.

23 Illius e filiis Aharonis qui obtulerit sanguinem & adipem illum eucharisticorum, esto armus ipse dexter in partem.

24 Nam pectus ipsum agitationis armumque elationis excepi a filiis Jisraëlis e sacrificiis eucharisticis eorum: & dedi ea Aharoni sacerdoti & filiis ejus statuto perpetuo, a filiis Jisraëlis *accipienda in partem*.

25 Hęc *est* pars ᵃunctionis Aharonis & unctionis filiorum ejus ex igne absumendis Jehovæ, ex qua ᵃdie jussit eos accedere ad sacerdotio fungendum Jehovæ:

26 Quam præcepit Jehova [g] dari eis, ex quo die ᵃunxit eos, a filiis Jisraëlis, statuto perpetuo per generationes eorum.

27 ᵃHęc *est* lex de holocausto ipso, de munere, & de peccato, de reatu, item de consecrationibus, ac de sacrificio eucharistico:

28 Quam præcepit Jehova Moschi in monte Sinai, quo die præcepit ipse *Jehova* filiis Jisraëlis ut offerant sacrificia sua ipsi in deserto Sinai.

[a] Heb. *comedendo comed.*

[b] Heb. *anima quæ com.*

[c] Heb. *carnem: antecedens pro relativo.*

[d] Heb. *anima quæ.*

[e] Heb. *anima illa: sic deinceps.*

[f] Heb. *immūditiă hominis, Hypallage.*

[g] Heb. *ad dandum eis.*

ANNOTATIO.

1 Item] *Hebręos secuti ita distinximus: nam leges de reatu & de peccato cohærere ostendit versus* 25. 3 Panem ferm.] *vide suprà in* 2.11. 8 Non reputabitur] *tanquam sacrificium eucharisticum legitimè oblatum.* Res abominabilis] *vox Hebræa propriè significat carnem quæ vetustate fit deterior in odorem vel speciem.* 9 Quisquis mundus] *e sacerdotibus, de quorum munditia & impuritate infrà* 21. & 22. 10 Quod est Jehovæ] *quod ex superioribus causis ingratum non est, sed acceptum Deo.* Cum immunditia sua] *priusquàm ab ea sit purgatus, ut imperatur infrà* 21. & 22. Excindetur] *vide in Gen.*17.14. 11 Immundam] *de quo infrà a cap.*11. *ad* 15. & *cap.*17. 13 Bovis aut ovis] *eorum jumentorum quæ sacrificiis apta sunt: nam aliorum quæ comedere fas erat, de quibus infrà* 11. & *Deut.* 14. *adipe non interdicebatur.* 14 Discerpti] *etiam e jumentorum genere apto sacrificiis.* 19 Afferto] *ipse, non per alium afferendum curato, quod declarat ver. sequens.* De sacrificio] *eas partes quæ vel Deo adolendæ erant, vel sacerdotibus cessuræ.* 25 Unctionis Ahar.] *id est, sacerdotis uncti: hypallage.* Die] *a tempore septidui illius, quo sacerdotes uncti & consecrati fuerint.* 26 Unxit eos] *Moshe, vel Deus per Moschen.* 27 Hæc est lex] *Epilogus omnium superiorum a principio libri.*

Caput VIII.

Consecratio rerum & personarum ad Dei cultum pertinentium, prout mandatum fuerat Exod. 29. & 30.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
2 Accipe Aharonem & filios ejus cum eo, vestesq; illas, & oleum ipsum unctionis, juvencum quoque ipsum peccati, ac duos arietes, canistrumque illum azymorum:
3 Et totum hunc cœtum convoca, ad portam tentorii conventus.
4 Quæ fecit Mosche sicut præceperat Jehova ei, & congregatus est cœtus ipse ad portam tentorii conventus.
5 Tunc dixit Mosche ad cœtum, hæc *est* res illa, quam præcepit Jehova facere.
6 Jubens ergo Mosche accedere Aharonem & filios ejus, lavit eos aqua.
7 Deinde imponens ei tunicam accinxit eum baltheo, inductoque ei pallio imposuit amiculum: & accingens illud cingula amiculi, cum amiciret illum eo,
8 Apposuit ei pectorale sacrum, indiditque pectorali sacro Urim & Tummim:
9 Postea imposita cidari capiti ejus, imposuit cidari e regione faciei ejus bracteam auream, coronamentum sacrum, sicut præceperat Jehova Moschi.
10 Cumq; accipiens Mosche oleum unctionis unxisset tabernaculum ipsum & quicquid in eo erat, ut sanctificaret illa,
11 Et aspergens eo altare ipsum septem vicibus, unxisset ipsum altare & omnia instrumenta ejus & labrum & scapum ejus, ad sanctificandum ea:
12 Effundens de illo oleo unctionis super caput Aharonis, unxit eum ad sanctificandum eum.
13 Similiter jussit Mosche accedere filios Aharonis, & induens eos tunicis cinxit eos baltheo, alligavitque eis tiaras, sicut pręceperat Jehova Moschi.
14 Deinde admovit juvencum illum peccati, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius juvenci peccati:
15 Quem cùm jugulasset, acceptum Mosche sanguinem illius posuit super cornua altaris circumquaque digito suo, & expiavit altare: reliquum verò sanguinem effudit versus fundamentum altaris, ad expiandum in eo:
16 Postea accipiens totum illum adipem qui *est* super intestina, & reticulum jecoris, ambósq; renes & adipem eorum, adolevit Mosche in ipso altari:
17 Reliquum verò juvencum, id est, pellem ejus & carnem ejus & fimum ejus combussit igne extra castra, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
18 Deinde admovit arietem holocausti, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:
19 Quem cùm jugulasset, sparsit Mosche sanguinem ejus super altare circumquaque:
20 Et diviso ariete in membra sua, adolevit Mosche caput & membra & adipem.
21 Postquam intestina & crura ejus lavisset aqua: sic adolevit Mosche totum arietem hunc in eo altari, holocaustum fuit in odorem gratum, igne absumptum Jehovæ, quemadmodum pręcepit Jehova Moschi.
22 Deinde admovit arietem illorum alterum, arietem consecrationum, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:
23 Quem cùm jugulasset, accipiens Mosche de sanguine ejus imposuit [a] infimæ auriculæ Aharonis dexteræ, & pollici manus ejus dexteræ & pollici pedis ejus dexteri:
24 Similiter jubens accedere filios Aharonis imposuit Mosche de illo sanguine infimæ auriculæ eorum dexteræ, & pollici manus eorum dexteræ ac pollici pedis eorũ dexteri, deinde sparsit Mosche reliquum sanguinem super illud altare circumquaque:
25 Cumq; accepisset illius adipem & caudam totumq; adipem qui *erat* super intestina & reticulum jecoris ambosq; renes & adipem eorũ, armúmque dexterum,
26 De canistro verò illo azymorum quod *erat* coram Jehova, accepisset placentam unam azymam & placentam panis cum oleo unam & laganum unum, apposuit adipibus illis armóque dextero:
27 Et imponens hæc omnia manibus Aharonis & manibus filiorum ejus, agitavit illa agitatione coram Jehova:
28 Postea accepta Mosche illa e manibus eorum adolevit in illo altari super ipsum holocaustum: consecrationes fuerunt in odorem gratum, igne absumpta fuerunt Jehovæ.
29 Accepit autem Mosche pectus illius quod agitavit agitatione coram Jehova: ex illo ariete consecrationum Moschi cessit in partem, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
30 Tunc accipiens Mosche de illo oleo unctionis & de sanguine isto qui *erat* super altare, aspersit Aharonem vestes ejus & filios ejus & vestes filiorum ejus cum eo: sic sanctificavit Aharonem & vestes ejus, filiosq; ejus & vestes filiorum ejus cum eo.
31 Postea edixit Mosche Aharoni & filiis ejus, coquite istam carnem ad portam tentorii conventus, & ibi comedite eam panemq; istum qui *est* in canistro consecrationum: quemadmodum pręcepi dicendo, Aharon & filii ejus comedunto illud:
32 Quod autem reliquum fiet de ista carne aut de isto pane, igne comburite.
33 Sed extra portam tentorii conventus ne exite septem diebus usque ad diem complementi, diebus consecrationum vestrarum: nam septem diebus [b] consecrabit Jehova ministerium vestrum.
34 Sicut facit die hoc, præceperat Jehova facere

[a] Heb *molli auriculæ.*

[b] Heb. *implebit Jehova manus vestras.*

facere ad expiandum vos.

35 Quapropter ad portam tentorii conventus manete interdiu & noctu septem diebus, & observate [f] observationem Jehovæ ut non moriamini: sic enim jussus sum.

36 Quod fecit Aharon & filii ejus, secundum omnia verba quæ præceperat Jehova [c] per Moschen.

[c] Heb. *per manum Moschis, id est, ministeriū: metonymia.*

ANNOTATIO.

1 Accipe] *id est, jube tecum ad portam tentorii conventus illos accedere, & alia afferri & adduci ad te.* 5 Hæc est res] *quam mox facturus sum, & vos spectaturi.* 31 Illud] *reliquum carnis & panis ex canistro.* 32 Reliquum net] *usque in posterum mane.* 34 Facit] *exequutur per me.* 35 Observationem] *id est, legem hanc quam a vobis observari jubet, mortem denuncians si transgrediamini.*

CAPUT IX.

Aharon primo die a consecratione filiis populóque præsente, primùm pro se, deinde pro toto populo sacrificia & munera offert: quibus igne e cœlo absumptis, ministerium sacerdotum populo divinitus comprobatur.

1 FUIT autem [f] die octavo, *quo* convocavit Mosche Aharonem & filios ejus, ac seniores Jisraëlis:

2 Ut ediceret Aharoni, accipe tibi vitulum [a] subrumum in peccatum & arietem in holocaustum integros, & offer coram Jehova:

3 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo, accipite hircum caprarum in peccatum, vitulumq; & agnum [b] anniculos integros in holocaustum,

4 Et bovem & arietem in eucharistica ad sacrificandum coram Jehova, [f] munúsque mixtum oleo: nam hodie Jehova appariturus est vobis.

5 Accipientes ergo quæ præceperat Mosche *adduxerunt* ante tentorium conventus, & accedentes totus cœtus steterunt [f] coram Jehova.

6 Tum dixit Mosche, hanc rem quam præcepit Jehova facitote, & apparebit vobis gloria Jehovæ.

7 Edixitq; Mosche Aharoni, accede ad hoc altare, primùm para peccatum tuum & holocaustum tuum expiationem facturus pro te & [f] pro populo hoc: deinde para oblationem ipsius populi & expiationem fac pro eis, quemadmodum præcepit Jehova.

8 Accedens itaque Aharon ad altare, jugulavit illum vitulum qui *erat* pro se.

9 Et admoventibus filiis Aharonis sanguinem illius ad eum, intingens digitum suum in illo sanguine posuit super cornua illius altaris, reliquum verò sanguinem effudit versus fundamentum altaris.

10 Adipem autem & renes & reticulum [c] jecoris in peccato ipso adolevit in eo altari, quemadmodum præceperat Jehova Moschi:

11 [f] Carnem verò & pellem ejus, combussit igne extra castra.

12 Deinde jugulavit suum holocaustum, cui porrigentibus filiis Aharonis sanguinem illius, sparsit eum in illo altari circumquaque:

13 Similiter holocaustum porrigentibus ei per membra illius & caput illius, quæ adoleret in ipso altari,

14 Postquam lavit intestina & crura illius, adolevit ea cum reliquo holocausto in illo altari.

15 Postea obtulit oblationem populi: primùm accepit hircum peccati qui *erat* pro populo, quo jugulato paravit eum pro peccato, ritu sui [f] prioris:

16 Deinde obtulit holocaustum ipsum, & paravit illud [f] pro ritu:

17 Obtulit quoque [f] munus illius, & implens manum suam illo, adolevit in eo altari: [f] præter holocaustum matutinum.

18 Cumq; jugulasset *quispiam* bovē & arietem in sacrificium eucharisticum quod *erat* pro populo: porrigentibus ei filiis Aharonis sanguinem illorum, sparsit eum in ipso altari circumquaque:

19 *Porrigentes* deinde adipes ex illo bove, & ex illo ariete caudam & *adipem* operientem *intestina* & renes & reticulum jecoris,

20 Imposuerunt illos adipes ad ipsa pectora: & adolevit adipes in ipso altari,

21 Pectora verò ipsa & armum illorum dexterum agitavit Aharon agitatione coram Jehova: quemadmodum præceperat Mosche.

22 Tum attollens Aharon manus suas versus populum [f] benedixit eis, ac descendit parato illo peccato, holocaustóq;, & eucharistico.

23 Postea venit Mosche cum Aharone [f] in tentorium conventus, cumq; egrederentur [f] benedicturi populo, apparuit gloria Jehovę toti populo.

24 Exiens enim ignis a conspectu Jehovæ, consumpsit in illo altari holocaustum ipsum & adipes: quod cùm videret totus populus, acclamantes prociderunt super faciem suam.

[a] Heb. *filium bovis.*

[b] Heb. *filios anni.*

[c] Heb. *e jecore.*

ANNOTATIO.

1 Die octavo] *proximè sequente septiduum consecrationis.* 4 Munúsq;] *e simila, ut suprà 2.* 5 Coram Jehova] *in atrio tabernaculi.* 7 Pro populo] *id est, hac ratione fias idoneus ad faciendum pro illo expiationem.* 11 Carnem verò & pel] *denique totum juvencum reliquum pro ritu istius sacrificii suprà 4.11 synecdoche.* 15 Prioris] *de quo suprà ver. 2. & 8.* 16 Pro ritu] *holocausti supra 1.* 17 Munus illius] *omni holocausto conjunctum ex lege, suprà 6 & 7.* Præter holocaustum] *juge cum munere suo, synecdochicè: nam hoc nulla ex causa intermittebatur, sed reliqua præcedebat, Exod. 29. 38.* 22 Benedixit eis] *ex formula præscripta Num. 6.* 23 In tentorium] *ut ibi Aharonem de reliquo ministerio exercendo institueret.* Benedicturi] *benedictione enunciata dimissuri cum peractis sacris.*

Caput X.

Filii Aharonis seniores duo munus suum transgressi, divinitus morte plectuntur: quorum luctu interdicto, occasione neglecti ab aliis officii præcipitur ut a vino & inebriante potu abstineant: lex fertur de esu sacrorum, & Aharonis excusatio Moschi approbatur.

1 SED accipientes filii Aharonis Nadab & Abihu quisque thuribulum suum, indito eis igni imposuerunt suffitum, obtuleruntq; coram Jehova ignem alienum, quod non præceperat eis.

2 Quapropter exiens ignis a conspectu Jehovæ [a] exanimavit eos, ita mortui sunt coram Jehova.

3 Tum dixit Mosche Aharoni, illud *est* quod locutus erat Jehova dicendo, in propinquis meis sanctificabor, & ante conspectum totius populi glorificabor: sed conticuit Aharon.

4 Et vocans Mosche Mischaëlem & Eltzaphanem filios Hhuzzielis patrui Aharonis, edixit eis, accedite, sublatos deportate fratres vestros a conspectu sanctuarii extra castra.

5 Qui accesserunt, sublatosque tunicis eorum deportaverunt eos extra castra, sicut edixerat Mosche.

6 Edixit verò Mosche Aharoni, & Elhhazari, & Ithamari filiis ejus, capita vestra ne nudate, neque vestimenta vestra discindite, ut non moriamini & contra totum hunc cœtum effervescat: sed fratres vestri, tota familia Jisraëlis deflebunt hoc incendium quod incendit Jehova.

7 Neque a porta tentorii conventus exite ne moriamini, nam oleum unctionis Jehovæ super vos *est*: qui fecerunt secundùm verbum Moschis.

8 Et allocutus est Jehova Aharonem, dicendo,

9 Vinum aut potum inebriantem ne bibito tu aut filii tui tecum, quando ingressuri estis tentorium conventus, ut non moriamini, statuto perpetuo per generationes vestras:

10 Cùm ad discernendum inter sacrum & inter profanum, atque inter mundum & inter immundum,

11 Tum ad docendū filios Jisraëlis omnia illa statuta, quæ edixerit Jehova eis [b] per Moschen.

12 Edixit autem Mosche Aharoni, & Elhhazari & Ithamari filiis ejus qui reliqui erant, accipite munus istud quod reliquum est ex igne absumptis Jehovæ, & comedite illud *cum* azymis propè hoc altare: quia res sancta sanctarum est.

13 Ideò comedetis illud in loco sacro, quia demensum tuum & demensum filiorum tuorum est ex igne absumendis Jehovæ: sic enim jussus sum.

14 Pectus autem agitationis & armum elationis comedetis in loco mundo, tu & filii tui & filiæ tuæ tecum: quia in demensum tuum & demensum filiorum tuorum data sunt ex sacrificiis eucharisticis filiorum Jisraëlis.

15 Armus elationis & pectus agitationis, *quæ* cum igne absumendis adipibus afferent ad agitandum agitatione coram Jehova, hoc esto tibi & filiis tuis tecum in demensum perpetuum, quemadmodum præcepit Jehova.

16 Cumq; hircum illum peccati [c] accuratè perquisivisset Mosche, ecce exustus erat: quapropter effervuit contra Elhhazarem & contra Ithamarem filios Aharonis qui reliqui erant, dicendo,

17 Quamobrem non comedistis peccatum hoc in loco sancto? nam res sancta sanctarum est: at illud dederat vobis ad ferendum iniquitatem hujus cœtus, expiationem faciendo pro eis coram Jehova.

18 En, non est illatus sanguis ejus in sanctuarium intrinsecus: [d] omnino comedere debueratis in *loco* sancto, sicut præceperam.

19 Tum dixit Aharon ad Moschen, ecce, hodie obtulerunt peccatum suum & holocaustum suum coram Jehova, acciderunt autem mihi qualia his: si comedero peccatum hodie, an bonum videbitur in oculis Jehovæ?

20 Quod cùm audivit Mosche, bonum visum est in oculis ejus.

[a] Heb. *devoravit eos: sed hoc ad vitæ tantùm ademptionem refertur, nā corpora & vestes integra manserunt, infrà ver. 4. & 5. synecdoche.*

[b] Heb. *per manū Moschis.*

[c] Heb. *perquirendo perquisivisset.*

[d] Heb. *comedendo comedere.*

ANNOTATIO.

1 Sed accipientes] *q.d. hoc temerario filiorum Aharonis facto alii perturbati ad functionem suam non satis attenderunt, unde Moschi eos reprehendendi oblata est occasio infrà ver. 16.* Quod non præceperat] *duo fecerunt contra madatum Dei, quòd igne extero usi sunt, (vide suprà in 1.7.) & quòd locum sacrum ingressi sunt, quod ne summo quidem sacerdoti licebat nisi semel in anno.* 2 A conspectu Jeh.] *vel e cœlo, ut suprà 9.24. vel ab altari holocausti, quod erat in conspectu Jehovæ.* Coram Jehova] *ibidem subita morte.* 3 Quod locutus erat] *suprà 8. 35.* In propinquis] *sacerdotibus, quibus solis licuit in tabernaculum propius ad Deum accedere.* Sanctificabor] *exercendo judicia mea coram populo in peccantes.* Conticuit] *hortatu Moschis divinæ voluntati acquievit.* 4 Hhuzzielis] *qui fuit frater Hhamrami patris Aharonis & Moschis, Exod. 6.18. Num. 3.19.* 6 Ne nudate] *luctui ne vacate, synecdoche: erat enim hoc signum commune luctus, ut infrà 13.45.* 7 Neque a porta] *hæ duæ leges repetuntur infrà 20. 10. & universè summis sacerdotibus accommodantur, non tantùm ministerii tempore aut recèns unctis, ut hîc, sed toto vitæ curriculo observandæ.* Nam oleum unct.] *id est, a Deo consecrati estis, recens adhuc est oleum unctionis in vobis, & in ipsa actione sacra versamini.* 10 Cùm ad disc.] *q.d. duabus de causis interdixit potu qui perturbat mentem: primùm ut judicare poßent, & sibi in administratione sua constare, deinde ne turbata mente secus doceant quàm convenit.* 13 Sic enim] *suprà 2. 3. & 6. 3.*

14 In loco mundo] *in castris: quia non tantùm mares, sed etiam fœminæ ex iis comedebant, suprà 7. ver. 4. 9. 21. & seq.* 16 Exustus] *vide in ver. 1.* Effervuit] *quia non attenderant ministerio suo.* 17 Ad ferendum iniq.] *ut a cœtu eam in vos transferatis & recipiatis expiandam: sic infrà 16.21. & 22.* 18 Sicut præcep.] *suprà 6.23.* 19 Obtulerunt] *totus cœtus.* His] *filiis meis quos reprehendis.*

dis.q.d. ejusdem negligentiæ & perturbationis reus sum. Si comedero] *id est, gratúmne ei foret, si ego adhuc in peccato hærens, peccatum populi expiandum in me transferrem?* 20 Bonum visum est] *approbavit judicium fratris, ad cujus quæstionem ex mandato Dei respondetur infrà cap.16.*

Caput XI.

Leges de discernendis omne genus animantibus mundis ab immundis, ratione cibi, vel contactus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, edicendo eis:

2 Alloquimini filios Jisraëlis dicendo: hæc *sunt* animalia quæ vos comedetis, ex omnibus bestiis quæ *sunt* super terram.

3 Quicquid habet ungulam scissam ita ut sit bifidatum fissura vngularum, revocans ruminis *cibum* ex quavis bestia, illud comedetis.

4 Veruntamen hoc ne comeditote, ex revocātibus *cibum* ruminis aut ex habentibus scissam ungulam: camelum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, sed scissam ungulam non habet, immundus esto vobis:

5 Et cuniculum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, sed ungulam scissam non habet, immundus esto vobis:

6 Et leporem, quia revocat quidem *cibum* ruminis, sed ungulā scissam non habet, immundus esto vobis:

7 Et suem, quia habet quidem scissam ungulam ita ut bifidata sit fissura ungulæ, sed ruminis *cibum* non ruminat, immunda esto vobis.

8 De carne istorum ne comedite, & cadaver eorum ne tangite, immunda *sunt* vobis.

9 HOC comedetis ex omnibus quæ *sunt* in aquis: omne quod habet pinnas & squamas in aquis tum per maria tum in fluminibus, illa comedetis.

10 Quicquid verò non habet pinnas aut squamas tum per maria tum in fluminibus, ex omni reptili aquatico, denique ex omni anima vivente quæ *sit* in ipsis aquis, abominationi sunto vobis.

11 Ita abominationi sunto vobis, vt de carne eorum non comedatis, & cadaver eorum abominemini.

12 Quicquid non habet pinnas aut squamas in aquis abominationi esto vobis.

13 ISTA autem abominamini ex volatilibus, ne comeduntor, abominationi sunto: aquilam, & ossifragam, & haliçetum.

14 Et milvum, & cornicem secundum speciem suam,

15 Omnem corvum secundum speciem suam.

16 Et [a] ululam, & hirundinem, & æsalonem, & accipitrem secundum speciem suam.

17 Et bubonem, & mergum, & noctuam.

18 Et monedulam, & plateam, & meropem.

19 Et ciconiam, ardeam secundum speciem suam, & attagenem, & vespertilionem.

20 OMNE reptile volucre ambulans quatuor *pedibus*, abominationi esto vobis.

21 Veruntamen hoc comedetis ex omni reptili volucri quod ambulat quatuor *pedibus*, quod non habet crura supra pedes suos, quibus saliat super terram.

22 Ista *sunt* ex quibus comedetis, Arbem secundum speciem suam, & Solhamum secundū speciem suam, & Chargolum secundum speciē suam, & Chagabum secundum speciem suam.

23 Omne verò reptile volatile quatuor habens pedes, abominationi esto vobis.

24 His autem polluemini: quisquis tetigerit cadaver eorum, immundus esto usque ad vesperam.

25 Item quisquis portaverit de cadavere illorum, lavato vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam.

26 *Cadavera* omnis bestiæ quæ scissam quidē habet ungulam, sed fissura non *est* bifidata, aut *cibum* ruminis non revocat, immunda sunt vobis, quicunque tetigerit ea, immundus erit.

27 Similiter omnis incedentis super [b] marculos suos ex omni animante [c] quadrupede, immunda sunt vobis: quisquis tetigerit cadaver eorum, immundus esto usque ad vesperam.

28 Quare qui portaverit cadavera eorum, lavato vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam: immunda sunt vobis.

29 Item hoc vobis immundum *est* ex reptilibus quæ reptant super terram: mustella, & mus, & testudo secundum speciem suam.

30 Et hericius, & lacerta, & stellio, & chamæleon, & glis.

31 Ista *sunt* quæ immunda sunt vobis ex omnibus reptilibus: quisquis tetigerit illa post mortem illorum, immundus esto usq; ad vesperam.

32 Et res omnis super quam *aliquod* eorum post mortem suam ceciderit, immunda esto: ex quocunque vase ligneo, aut vestimento, aut pelle, aut sacco, denique unumquodque vas eorum in quibus fit aliquod opus, in aquam infertor & immundum esto usq; ad vesperam, deinde mundum esto.

33 Omne autem vas testaceum intra quod aliquid illorum ceciderit, (omne quod intra ipsum fuerit, immundum est) ipsum frangite.

34 Ex omni cibo qui comeditur cui supervenerit aqua, immundus esto: & omnis potus qui bibi solet, in quocunq; vase, immūdus esto.

35 Similiter super quodcunque ceciderit de cadavere illorum, immundum esto: furnus & testus minuitor, immundi sunt, ideò immundi sunto vobis.

36 Veruntamen fons aut cisterna, congregatio aquarum erit munda: sed quod tetigit cadaver eorum, immundum esto.

37 Quòd si ceciderit de cadavere eorum super aliquod semen sativum quod seminari solet, mundum erit.

38 Sed si impositā aquā semini, ceciderit de cadavere illorum super ipsum, immundum esto vobis.

39 Item si moriatur ex bestiis *aliqua* quæ vobis *est* cibo, qui tetigerit cadaver ejus, immundus esto usque ad vesperam.

40 Qui autem comederit de cadavere ejus, lavato vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam: similiter qui asportaverit cadaver ejus, lavato vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam.

41 ITEM omne reptile quod reptat super terram, abominationi esto, ne comeditor.

42 Quicquid it super ventrem, & quicquid it qua-

[a] Heb. *filiam ululæ.*

[b] Heb. *manus, id est, pedes digitatos instar manuum.*

[c] Heb. *incedente super quatuor* pedes.

42 Quicquid [*] it super ventrem, & quicquid it quatuor *pedibus*, & quicquid numerosius *est* pedibus ex omni reptili quod reptat super terram, ne comedite ea, sed abominationi sunto.

43 Ne abominabiles redditote [d] vos ipsos ullo reptili quod reptat, neque polluitote vos illis, [*] essetis enim polluti illis.

44 Nam ego Jehova *sum* Deus vester, vos ergo sanctificate & estote sancti, quia ego sanctus sum: neque polluite vos ipsos ullo reptili, quod reptat super terram.

45 Nam ego *sum* Jehova qui [*] educo vos e terra Ægypti, ut sim vobis in Deum: estote igitur sancti, quia sanctus ego sum.

46 [*] Hæc *est* lex de bestiis, & volatilibus & omni anima vivente quæ repit in aquis, deniq; de omni anima quę reptat super terram.

47 Ad discernendum inter immundũ & mundum, atque inter animal quod comeditur, & inter animal quod non comeditur.

[d] Heb. *animas vestras, ut ver. 44.*

ANNOTATIO.

3 Revocans] *q.d. quibus hæc duo insunt, bisidati pedes & ruminatio, legitimè comedentur.* 9 Pinnas & squamas] *conjunctìm: ut suprà de ungula & ruminatione.* 10 Pinnas aut] *quod destituitur alterutro, aut utroque.* Ex omni anim.] *ut aquatilium multæ species sunt testaceæ, cartilagineæ, pedibus præditæ, &c.* 13 Aquilam] *in his vertendis doctissimos Hebræorum interpretes secuti sumus: à quibus cùm discedimus, causam exponemus paucis.* Ossifragam] *nomen habet a distribuendo, quod huic animanti sic tribuit Plinius lib. 10. natur. hist. cap. 3. ejectos ab aquilis cognatum genus ossifragæ excipiunt & educant cum suis.* Haliæetum] *a firmitate, nam hæc avis adeò firma est oculorum acie, ut intueatur adversum Solem.* 14 Milvum] *a volatus forma.* Cornicem] *sic vertimus ex Ijob. 28. 7. qui huic avi præstantissimam oculorum aciem proverbiali forma tribuit, ut Latini cornicum oculos celebrarunt.* 16 Hirundinem] *hoc & duo sequentia ex R. Jehuda.* 18 Monedulam] *ex R. Schelomone, & R. D. K.* Plateam] *a vomitu: vide Plin. lib. 10. natur. hist. cap. 40.* Meropem] *ab amore: nam genitores suos reconditos pascit, Plin. lib. 10. cap. 33.* 21 Quod non habet crura sup.] *cujus crura sunt obversa & pedes varicati: huic enim generi pedes non subsunt cruribus.* 22 Arbem] *hæc insectorum genera neque Hebræis neque historicis neque nobis sunt cognita, ideo Hebræas voces retinuimus: certum autem est in oriente cicadas & locustas fuisse cibo. Matth. 3. Marci 3. Plinius lib. 11. natur. hist. cap. 26. & 29.* 24 His autem] *hinc usque ad ver. 41. digressio est, qua explicatur non tam quid impurum est, quàm quid impurum facit. Est autem tripertita: docetur enim primùm ex cadaveris immundorum contactu, secundò ex reptilibus immundis sive viventibus sive mortuis, tertiò ex morticini etiam mundorum animantium tactu vel cibo hominem impurari.* 26 Scissam] *tantùm ex una parte, superiore vel inferiore pedis.* 29 Testudo] *Nomen huic animanti & plaustro tecto commune est, quia hoc animal putaminibus suis tectum repræsentat camerati plaustri.* 31 Immunda] *non tantùm esu & morticinæ carnis contactu, ut superiora, sed etiam quod ad contactum eorum dum adhuc vivunt.* 33 Aliquid illorum] *etiam vivum.* 34 Aqua] *illa impurata.* 36 Erit munda] *id est, non erit minuenda, sed purganda aqua quæ impuritatem contraxit.* 42 It super ventrem] *serpit.* 43 Essetis] *non haberem vos pro mundis, si vos illis contaminaretis.* 45 Educo] *jam inde ab eductione ex Ægypto in cœpto erga vos beneficio pergo.* 46 Hæc] *Epilogus.*

Caput XII.

Lex de impuritate mulieris puerperæ, & de tempore ac ratione purgationis ejus.

1 ALLOCUTUS etiam est Jehova Mosen, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraelis dicendo: Mulier cùm edito semine pepererit masculum, ut immunda esse solet septem dies, [*] secundum dies [*] [a] quibus [*] separatur languore suo, immunda esto.

3 Die autem [*] octavo, circumciditor caro præputii ejus.

4 Deinde triginta tres dies maneto [*] in [b] sanguinis purgatione: nullam rem sacram tangito, & ad sanctuarium ne venito, donec completi fuerint dies purgationis suæ.

5 Quòd si fœminam pepererit, tunc impura esto duabus hebdomadibus, [*] secundùm *impuritatem* separationis suæ: deinde sexaginta sex dies maneto in purgatione sanguinis:

6 Cùm autem impleti fuerint dies purgationis ejus a filio aut a filia, afferto agnum [c] anniculum in holocaustum, & pullum columbæ aut turturem in peccatum: ad portam tentorii cõventus sacerdoti.

7 Qui offerens illum coram Jehova expiationem faciet pro ea, sic purgata erit a [*] profluvio sanguinis sui: hęc *esto* lex puerperæ a mare aut a fœmina.

8 Quòd si non [d] assequatur manus ejus quantum satis est pro parva pecude, tum accipito duos turtures aut duos pullos columbæ, unum in holocaustum & alterum in peccatum: & expiationem faciet pro ea sacerdos, sic munda erit.

[a] Heb. *separationis languoris ejus.*

[b] Heb. *sanguinibus purgationis: hypallage, & sic deinceps.*

[c] Heb. *filium anni sui.*

[d] Heb. *inveniat manus ejus sufficientiam parvæ pecudis: ut suprà 5. 7.*

ANNOTATIO.

2 Secundùm dies] *ut septiduum immunda est ex purgatione sua menstrua, infrà 15. 19. ita a puerperio immunda esto.* Separatur] *a reliquis hominibus tanquam immunda, ibidem.* 3 Octavo] *etsi lex circumcisionis diu antè lata fuit, videtur tamen Deus hoc consilio in diem octavum illam rejecisse, propter septiduum quo impura est mater, & impurat partum.* 4 In sanguinis purg.] *quo tempore non amplius ab hominum consortio, sed a rebus sacris abstinebat: sanguis enim μετωνυμικῶς pro impuritate ex eo accipitur.* 5 Secundum imp.] *id est, eadem impuritatis lege, ut suprà ver. 2.* 7 Profluvio] *impuritate, quam ex profluvio contraxerat.*

CAPUT XIII.

De signis ad lepram: de lepra hominum per se, aut ex ulcere, aut ex adustione: de porrigine, varo, & calvitio: de leprosi separatione: de lepra rerum lanearum, linearum, & pellicearum, atq; ratione qua de his omnibus sacerdotes erant cognituri.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo.

2 Homo cùm erit in cute carnis ejus tumor aut abscessus aut phlyzacium, quorum aliquid erit in cute carnis ejus *vergens* ad plagam lepræ: omnino adducitor ad Aharonem sacerdotem, aut ad unum e filiis ejus sacerdotibus.

3 Cúmque inspexerit sacerdos ipse plagam illam in cute carnis ejus, si pilus in plaga illa mutatus fuerit in album, & species illius plagę profundior fuerit cute carnis ejus, plaga leprę est: cùm ergo eam inspexerit sacerdos, [a] immundum illum pronunciato:

4 Quòd si phlyzacium album erit in cute carnis illius, & profundior non erit species ejus ipsa cute, neque pilus ejus mutatus erit in album: tum recludito sacerdos plaga illa *affectum* septem diebus.

5 Postea inspicito idem sacerdos die septimo, si ecce plaga illa constiterit [b] judicio ejus, nec diffuderit se plaga illa in ipsam cutem: tunc recludito eum ipse sacerdos septem diebus secundò.

6 Deinde inspicito eam idem sacerdos die septimo secundò, si ecce contracta est plaga illa, neque diffudit se plaga illa in ipsam cutem: tum [c] mundum pronunciato eum sacerdos, abscessus est, postquam laverit vestimenta sua, mundus esto.

7 Sin autem [d] omnino diffuderit se abscessus ille in cutem ejus, postquam ostensus fuerit sacerdoti ipsi ad purgationem sui, & ostensus fuerit secundò sacerdoti:

8 Cùm inspiciet ipse sacerdos, si ecce diffudit se abscessus ille in cutem ejus, tunc pronunciato illum immundum sacerdos ipse, lepra est.

9 PLAGA lepræ si erit in homine, adducitor ille ad aliquem sacerdotem:

10 Quem cùm inspexerit sacerdos ille, si ecce tumor albus est in cute & ipsa mutavit pilum in album, etiam si *aliqua* sanitas carnis vivæ *sit* in tumore illo:

11 Lepra inveterata est in cute carnis ejus, ideò immundum pronunciato eum sacerdos ille: ne recludito eum, immundus enim est.

12 QUÒD si [e] omnino efflorescet illa lepra in cute ejus, tegetq; illa lepra totam cutem [f] plaga *affecti* a capite ejus usque ad pedes ejus, [g] quacunque inspicient oculi sacerdotis,

13 Postquam inspexerit sacerdos ipse, si ecce texit lepra illa totam carnem ejus, tum mundum declarato plaga illa *affectum:* cùm tota mutata est in albam, mundus est.

14 Sed qua die apparebit [*] in ea caro viva, immunda erit.

15 Cùm itaque inspexerit ille sacerdos carnem istam vivam, immundum pronunciato illum: caro illa viva immunda est, lepra est.

16 At cùm versa fuerit caro illa viva & mutata in albam, tum venito ad sacerdotem:

17 Cumq; inspiciet eum sacerdos ipse, si ecce versa fuerit plaga illa in albam, tum pronunciato mundum sacerdos illum plaga *affectum*, mundus est.

18 ITEM caro, cùm fuerit in ipsa cute ejus ulcus, si sanata est,

19 Deinde oboritur in loco ipsius vlceris tumor albus, aut phlyzacium album subrubidum, tum ostenditor sacerdoti:

20 Cùmq; inspiciet sacerdos ille, si ecce species ejus *est* depressior ipsa cute & pilus ejus mutatus in album, tum immundum pronunciato eum sacerdos, plaga lepræ est, ulcere effloruit.

21 Quòd si cùm inspiciet eam sacerdos, ecce non *est* in ea pilus albus, neque depressior est ipsa cute, sed est contracta, tunc recludito eum sacerdos septem diebus.

22 Postea si omnino diffuderit se per ipsam cutem, tum sacerdos pronunciato eum immundum, plaga est.

23 Sin autem in loco suo constiterit phlyzaciũ illud, nec se diffuderit, cicatrix illius ulceris est: ideò mundũ pronunciato eum sacerdos.

24 ITEM caro, cũ fuerit in cute ejus adustio ignis, si erit [h] pars sanata ab illa adustione, phlyzacium album subrubidum, aut album *tantùm.*

25 Cùm inspiciet eam sacerdos, si ecce mutatus est pilus in album in ipso phlyzacio & species ejus est profundior ipsa cute, lepra est, adustione effloruit, quapropter immundum pronunciato eum sacerdos, plaga lepræ est.

26 Quòd si cùm aspiciet eam sacerdos, ecce non erit in phlyzacio pilus albus, neque depressior erit ipsa cute, sed ipsa contracta erit, tunc recludito eum sacerdos septem diebus.

27 Deinde aspiciente eam sacerdote eodem die septimo, si omnino se diffuderit per ipsam cutem, tum sacerdos pronunciato eum immundum, plaga lepræ est.

28 Sin autem in loco suo constiterit phlyzacium illud, nec diffuderit se per ipsam cutem, sed illud contractum fuerit, tumor illius adustionis est: quapropter mundum pronunciato eum sacerdos, nam cicatrix illius adustionis est.

29 ITEM cùm in viro aut muliere erit plaga, in capite vel in barba,

30 Inspiciente sacerdote plagam illam, si ecce species ejus profundior *est* ipsa cute, & in ea *est* pilus fulvus tenuis: tum immundum pronunciato eum sacerdos, porrigo est, lepra capitis aut barbę est.

31 Inspiciente verò sacerdote plagam illam porriginis, si ecce species ejus profundior non *erit* ipsa cute, & pilus nigricans non *erit* in ea: tum recludito sacerdos *affectum* plaga porriginis septem diebus.

32 Deinde inspiciente sacerdote plagam illam die septimo, si ecce non diffudit se porrigo illa, neque factus est in ea pilus fulvus, neq; species ipsa porriginis profundior *est* ipsa cute,

33 Tunc radito se, porriginem verò ipsam ne radito: & recludito sacerdos porrigine illa *affectum* septem diebus secundò.

34 Inspiciente autem sacerdote porriginem illam die septimo, si ecce non diffudit se porrigo

---

[a] Heb. *impurato illum, & sic deinceps.*

[b] Heb. *in oculis ejus: nam pro specie cùm accipitur singulare est, ut infrà ver. 55.*

[c] Heb. *mundato, & sic deinceps*

[d] Heb. *diffūdendo diffuderit se.*

[e] Heb. *efflorescendo efflorescet.*

[f] Heb. *viri plagæ: sic ver 13. & 17.*

[g] Heb. *ad omnem aspectum oculorum sacerdotis.*

[h] Heb. *sanitas illius adustionis.*

porrigo illa per ipsam cutem, & species eius nõ *est* profundior ipsa cute: tunc mundum pronunciato eum sacerdos, & cum laverit vestiméta sua, mundus erit.

35 Sin omnino diffudit se porrigo illa per ipsam cutem, post mundationem ejus,

36 Tunc inspiciente eum sacerdote, si ecce diffudit se porrigo illa per ipsam cutem: ne inquirito sacerdos de pilo illo fulvo, immundus est.

37 Quòd si [i] judicio ejus constitit porrigo illa, & pilus nigricans effloruit in ea, sanata est porrigo illa, mundus est: quapropter mundum pronunciato sacerdos.

[i] Heb. *in oculis ejus, ut supra ver. 5.*

38 ITEM cùm erunt in cute carnis viri aut mulieris phlyzacia, phlyzacia alba:

39 Tunc inspicito sacerdos, si ecce in cute carnis eorum phlyzacia erunt contracta alba: varus est qui effloruit in ipsa cute, mundus est.

40 ITEM cùm alicujus caput glabrum fiet, calvus est, mundus est.

41 Etsi *tantùm* ex parte faciei ejus glabrescet caput ejus, recalvaster est, mundus est.

42 Cùm autem erit in ipso loco calvo aut in recalvo plaga alba subrubida, lepra efflorescens est in loco calvo aut recalvo ejus.

43 Quare inspiciente eum sacerdote, si ecce tumor illius plagæ albus subrubidus *erit* in loco calvo aut recalvo ejus, secundum speciem lepræ cutis carnis,

44 Homo leprosus est, immundus est: [k] omnino immundum pronunciato eum sacerdos, in capite ejus est lepra ejus.

[k] Heb. *impurando impurato.*

45 LEPROSI autem in quo plaga ista est, *vestimenta sunto scissa, & caput ejus esto retectum, & [l] mystacem obvelato, & immundus immundus clamato.

[l] *qui priscis Latinis dicebatur tittex.*

46 Omnibus diebus quibus ea plaga in ipso fuerit, immundus haberor, immundus est, solus habitato, extra castra habitatio ejus esto.

47 ITEM cùm erit in aliqua veste plaga lepræ, in veste lanea aut in veste linea.

48 Aut in trama aut in licio lineis laneisve, aut in pelle, aut in quovis opere pelliceo,

49 Eritq; plaga illa subviridis aut subrubida in aliqua veste, aut in pelle, aut in trama, aut in licio, aut in vllo instrumento pelliceo, plaga lepræ est: tum ostenditor sacerdoti.

50 Cúmque inspexerit sacerdos plagam illam recludito illud *affectum* plaga septem diebus.

51 Deinde inspiciente *eo* plagam illam die septimo, cùm diffuderit se plaga illa in ea veste, aut in trama, aut in licio, aut in pelle, ad quodcunq; opus aptata sit pellis illa, lepra *dolorifica est plaga illa, res immunda est.

52 Quamobrem comburito vestem illam, aut tramam, aut licium e lana sive e lino, aut omne illud instrumentum pelliceum in quo erit plaga ista: nam lepra dolorifica est, igne comburitor.

53 Quòd si inspiciente sacerdote, ecce non diffudit se plaga illa in ea veste aut in trama, aut in licio, aut in vllo instrumento pelliceo,

54 Tunc præcipito sacerdos ut lavent id in quo *est* plaga illa, deinde recludito id septem diebus secundò.

55 Inspiciente autem sacerdote ubi ablutum fuerit illud plaga *affectum*, si ecce non mutaverit plaga illa speciem suam, etiam si plaga illa non diffudit se, res immunda est, igne comburito eam: res est diminuens, [m] exteriore aut interiore parte ejus.

[m] Heb. *loco calvo & recalvo ejus: quod aliis ita accipi placet, sive res trita sit, sive nova.*

56 Quod si inspiciente sacerdote, ecce contracta est plaga illa postquam id lavatum est, tum rumpito illud ab ea veste, aut ab ea pelle, aut a trama, aut a licio.

57 Sin apparebit adhuc in ea veste, aut in trama, aut in licio, aut in quocunque instrumento pelliceo, reflorescens est *lepra*: igne comburito illud, in quocunque *est* plaga ista.

58 Illa autem vestis aut trama aut licium, aut quodcunque instrumentum pelliceum, cùm laveris, si recesserit ab eis plaga ista, tunc lavator secundò, & mundum erit.

59 Hęc *esto* lex plagæ lepræ, vestis laneæ aut lineæ aut tramæ aut licii aut cujuscunque instrumenti pellicei: ad [n] pronunciandum illud mundum aut immundum.

[n] Heb. *mundandum illud, aut impurandum illud.*

ANNOTATIO.

14 In ea] *id est, in plaga conspicietur viva caro intermixta illi carni quæ mutata fuerat in album: nam varietas colorum indicium est lepræ, ut contrà unus color sanitatis.* 41 Ex parte faciei] *a vertice ad frontem & tempora.* 45 Vestimenta sunto] *cùm videlicet immundus declaratus, a reliquorum consortio emittetur.* 51 Dolorifica] *dolore & damno eos affectura qui utentur ipsis*

CAPUT XIIII.

De ritu observando cùm sanatus a lepra in cœtum est recipiendus: & de lepra ædium cognoscenda & purganda.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Hæc esto lex leprosi, *die purgationis ejus: primùm adducitor * sacerdotem versus.

3 Exibit autem sacerdos ipse extra castra: cùmque inspexerit sacerdos, si ecce sanata est plaga illa lepræ a leproso,

4 Præcipito sacerdos ut accipiat *quispiam* pro eo qui purgandus erit, duas *aviculas vivas mundas, & lignum cedrinum, & dibaphum coccineum, & muscum.

5 Deinde præcipito sacerdos ut jugulans aviculam unam, *sanguinem ejus fundat* in vas testaceum super aquam vivam.

6 Aviculam verò alteram vivam accipito, lignúmque cedrinum, & dibaphum coccineum, & muscum: & intingito illa simul cum avicula viva in aviculę jugulatę sanguinem cum aqua viva.

7 Ita aspergito eum qui purgandus erit a lepra septem vicibus: & pronuncians eum mundum, dimittito aviculam vivam in superficiem agri.

8 Tum qui purgandus est, abluens vestimenta sua & radens totum pilum suum lavator aqua

aqua, sic mundus erit. & posteà veniet in castra: sed emaneto extra tentorium suum septem dies.

9 Et esto die septimo ut radat totum pilum suum, caput suum & barbam suam superciliáque oculorum suorum: denique totum pilum suum abradito: & ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua, sic mundus erit.

10 Die autem octavo accipito duos agnos integros, & agnam unam[a] anniculam integram, & tres decimas *Ephæ* similæ *in* munus mistæ oleo, & sextarium unum olei.

[a] Heb. *filiam anni sui.*

11 Sacerdos autem ille qui purgat, statuito virum istum qui purgatur, unà cum istis, coram Jehova, ad ostium tentorii conventus.

12 Et acceptum sacerdos ille agnum unum offerto in reatum simul cum illo sextario olei, & agitato illa agitatione coram Jehova.

13 Deinde jugulato agnum illum in loco ubi jugulare solet peccatum & holocaustum, in loco sancto: nam sicut peccatum, sic reatus ipse *est* sacerdotis, res sancta sanctarum est.

14 Tum accipiens sacerdos de illo sanguine reatus, imponito sacerdos ' infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

15 Similiter accipiens sacerdos de sextario illo olei, infundito sacerdos manui [b] suæ sinistræ.

[b] Heb. *sacerdotis: sic ver. 26.*

16 Et intincto sacerdos digito suo dextero, *accipiens* de oleo illo quod *erit* in manu sua sinistra, aspergito de illo oleo digito suo septem vicibus coram Jehova.

17 De residuo autem illius olei quod erit in manu sua, imponito sacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri: ' super ipsum sanguinem reatus.

18 Quod autem remanserit de illo oleo quod *erit* super manum sacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur: sic expiationem faciet pro eo sacerdos coram Jehova.

19 Tum parans sacerdos peccatum expiationem facito pro eo qui purgatur ab immunditia sua, postremò autem jugulato holocaustum.

20 Et offerto sacerdos holocaustum illud & munus ejus in altari: sic cùm expiationem fecerit pro eo sacerdos mundus erit.

21 Quòd si ' tenuis sit, ' neque assequatur *ista* manus ejus, tum accipito agnum unum in reatum ad agitationem, quo expiationem faciat *sacerdos* pro eo, & decimam *Ephæ* unam similæ mistæ oleo in munus, atque sextarium olei.

22 Et duos turtures aut duos pullos columbæ, quæ assequi poterit manus ejus, ut sit unum in peccatum, & alterum in holocaustum.

23 Quæ afferto die octavo purgationis suæ sacerdoti, ad portam tentorii conventus coram Jehova.

24 Tunc accipiens sacerdos agnum reatus & sextarium olei, agitato illa sacerdos agitatione coram Jehova.

25 Deinde jugulato agnum reatus: & accipiens sacerdos de sanguine illius reatus, imponito infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

26 De oleo quoque effundito sacerdos super manum suam sinistram.

27 Et aspergito sacerdos digito suo dextero de illo oleo quod *erit* in manu sua sinistra, septem vicibus coram Jehova.

28 Postea imponito sacerdos de illo oleo quod *erit* in manu sua, infimæ auriculæ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri, ' in loco sanguinis ipsius reatus.

29 Quod autem remanserit ex illo, quod *erit* in manu sacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur ad expiationem faciendam pro eo coram Jehova.

30 Deinde parato unum ex turturibus illis aut e pullis columbæ, ex eis quæ assequi potuerit manus ejus,

31 *Ex* iis quæ assecuta fuerit manus ejus, unum in peccatum & alterum in holocaustum, cum suo munere: sic expiationem faciet sacerdos pro eo qui purgatur coram Jehova.

32 ' Ista *esto* lex *ejus* in quo *erit* plaga lepræ, cujus manus assequi ' *illa* non potuerit in purgatione sui.

33 ALLOCUTUS quoque est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

34 Cùm perveneritis in terram Cenahhani quam ego daturus sum vobis in possessionem, & indidero plagam lepræ alicui domui regionis [c] quam possidebitis,

[c] Heb. *possessionis vestræ.*

35 Tunc veniens is cujus *est* domus illa, indicato alicui sacerdoti, dicendo, velut plaga apparet mihi in domo illa.

36 Et præcipito sacerdos ut expediant domum illam, antequàm veniat sacerdos ad aspiciendum plagam illam, ut non polluatur quicquid *est* in ea domo: postmodùm verò advenito sacerdos ad aspiciendum domum illam.

37 Inspiciens autem plagam illã, si ecce plaga illa in parietibus illius domus *constat* fossulis subviridibus aut subrubidis, quarum species *sit* depressior ipso pariete:

38 Egreditor sacerdos illa domo ad januam ipsius domus, & recludito [d] eam septem diebus.

[d] Heb. *domũ ipsam.*

39 Posteà redito sacerdos die septimo: cumq; inspiciet, si ecce diffudit se plaga illa per parietes illius domus,

40 Tunc præcipito sacerdos ut eruant lapides illos in quibus *erit* plaga ista: & projiciunto eos extra civitatem in locum immundum.

41 Domum autem nudari jubeto tectorio intrinsecus circumquaque: & effundunto pulverem illum quem detraxerint, extra civitatem in locum immundum.

42 Deinde acceptos lapides alios inducunto in locum illorum lapidum, similiter pulvere alio accepto ipsam domum inducito.

43 Quòd si rediens eadem plaga efflorescet in ista domo, postquam eruit lapides illius, & postquam detraxit *pulverẽ* ex ea domo, & postquam induxit:

44 Tunc adveniens sacerdos inspicito, si ecce diffuderit se plaga hæc per domum illam, lepra ' dolorifica est in ea domo, immunda est.

45 Quapropter destruito domum illam, lapides ejus, & ligna ejus omnémque pulverem illius domus, & educito extra ipsam civitatem in locum immundum.

46 Qui autem ingressus fuerit domum illam [e] ullo dierũ *quibus* reclusit eam, immundus esto usque ad vesperam,

[e] Heb. *omnibus diebus.*

47 Et qui cubaverit in ea domo, lavato vestimenta

menta sua: similiter qui comederit in ea domo, lavato vestimenta sua.

48 Sin autem [f] omnino ingresso sacerdote & aspiciente, ecce non diffudit se plaga illa per domum illam, postquam iuducta est domus illa: tunc mundam pronunciato domum illam, quia sanata est plaga.

[f] Heb. *ingrediendo ingresso.*

49 Itaq; accipito ad expurgandū domum illam duas aviculas, item lignum cedrinum, & dibaphum coccineum, & muscum:

50 Et jugulatæ aviculæ unius *sanguinem* infundens vasi fictili super aquam vivam,

51 Accipito lignum illud cedrinum & muscum & dibaphum coccineum, aviculamq; alteram vivam, & intingito in sanguine aviculæ jugulatæ, & in aqua viva: & aspergito domum illam septem vicibus.

52 Sic cùm mundaverit domum illam sanguine illius aviculæ & aqua viva, avicula quoque altera viva, lignóque cedrino, & musco, & dibapho coccineo:

53 Dimittito alteram aviculam vivam extra civitatem in superficiem agri: & expiatione facta pro illa domo, erit munda.

54 Ista *est* lex de omni plaga lepræ, & de porrigine,

55 De lepra quoque vestimenti, & de *lepra* domus,

56 Item de tumore, & de abscessu, & de phlyzacio:

57 Ad docendum qua die quis immundus sit, & qua die quis sit mundus: ista *est* lex cujusque lepræ.

ANNOTATIO.

2 Die purgationis] *quo tempore pronunciandus est purgatus.* Sacerdotem versus] *propius, ne sacerdos cogatur procul a castris discedere.* 4 Aviculas] *sive (ut Hebræi interpretantur) passeres, nomen enim generis & speciei commune est: nos generis significationem prætulimus.* 17 Super ipsum] *id est, in eadem parte, quæ prius sanguine reatus aspersa fuit: vide suprà.* 14. 21 Tenuis] *in re tenui, pauper.* Neque assequatur] *sic infrà ver.* 22. 30. *&* 32. *vide suprà in* 5. 11. 28 In loco sang.] *ut suprà.* 17. 32 Illa] *quæ primo loco mandata sunt ad purgationem lepræ ver.* 10. 44 Dolorifica] *ut suprà.* 13. 51.

CAPUT XV.

Lex de immunditia viri gonorrhœa laborantis, de eo qui proprio semine se inficit, de muliere ordinarium vel extra ordinem fluxum patiente, & de ratione purgationis illorum.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

2 Alloquimini filios Jisraëlis, & edicite eis, [a] unusquisque cùm est gonorrhœa affectus a carne sua, profluvio suo immundus est.

[a] Heb. *vir vir.*

3 Hæc autem est immunditia ejus in profluvio ejus: *si* salivaverit caro ejus profluvium ejus, aut obstruxerit se caro ejus a profluvio ejus, immunditia ejus est.

4 Omne cubile cui incubuerit gonorrhœa affectus, immundum esto: & omne instrumentum cui insederit, immundum esto.

5 Et quisquis tetigerit cubile ejus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

6 Item qui insederit instrumento ulli cui insedit gonorrhœa affectus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

7 Item qui tetigerit carnem gonorrhœa affecti, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

8 Item cùm despuerit gonorrhœa affectus in aliquem mundum, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

9 Item omne sedile, cui insidens vehetur gonorrhœa affectus, immundum esto.

10 Item quisquis tetigerit rem ullam quæ substrata fuerit ei, immundus esto usque ad vesperam: & qui portaverit illa, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

11 Item quemcunque tetigerit gonorrhœa affectus, manibus suis non immersis in aquam, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

12 Item vas testaceum quod tetigerit affectus gonorrhœa, frangitor: omne verò vas ligneum immergitor in aquam.

13 Cùm autem mundabitur affectus gonorrhœa a profluvio suo, primùm numerato sibi septem dies ad purgationem sui, & abluito vestimenta sua, deinde lavato carnem suam aqua viva, ut sit mundus:

14 Denique die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ: veniensque coram Jehova ad portam tentorii conventus, dato illos sacerdoti:

15 Quorum parato sacerdos unum in peccatum, alterum in holocaustum: sic expiationem faciet pro eo sacerdos coram Jehova a profluvio ejus.

16 ITEM quisque cùm exibit ex eo [b] concubitus semen, is lavato aqua totam carnem suā, & immundus esto usque ad vesperam.

[b] Heb. *concubitus seminis: hypallage.*

17 Et super quocunque panno, aut quacunq; pelle fuerit concubitus semen, id abluitor aqua, & immundum esto usque ad vesperam.

18 Mulier etiam cum qua vir concubuit concubitus semine, ambo lavantor aqua, & immundi sunto usque ad vesperam.

19 MULIER autem cùm erit affecta profluvio, *cùm* profluvium ejus erit in carne ejus, septem dies esto in separatione sua, & quisquis tetigerit eam, immundus esto usque ad vesperam.

20 Et super quodcunque cubaverit tempore separationis suæ, immundū esto: similiter cuicunque insederit, immundum esto.

21 Et quisquis tetigerit cubile ejus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, ac immundus esto usque ad vesperam.

22 Quisquis etiam tanget ullum instrumentum cui illa insederit, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad ve-

speram.

23 Etiam si illud *quod quis tanget* erit super cubile aut super instrumentum illud, cui illa insidebat cùm is tangeret illud, immundus esto usque ad vesperam.

24 Quod si [c] omnino concubuerit quis cum ea, ita ut [d] id cujus causâ separatur ea sit super ipsum, is immundus esto septem diebus: similiter omne cubile in quo cubaverit, immundum esto.

[c] Heb. *concumbendo concumbet.* [d] Heb. *separatio ejus sit sup. id est, cujus causâ separatur, aut id quod natura ejicit & separat ab ea.*

25 ITEM mulier cùm profluet profluvio sanguinis diebus multis præter tempus separationis suæ, aut cùm profluet ultra separationem suam: omnibus diebus profluvii immunditiæ suę, * sicut diebus separationis suæ esto, immunda est.

26 Omne cubile in quo cubaverit omnibus diebus profluvii sui, ut cubile separationis suæ esto ei: & omne instrumentum cui insederit immundum esto, secundum immunditiam separationis ejus.

27 Et quisquis tetigerit illa, immundus erit: quapropter ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

28 CÙM autem mundabitur a profluvio suo, numeratis sibi septem diebus postea mundator.

29 Itaque die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ, & afferto eos sacerdoti ad portam tentorii conventus:

30 Quorum parato sacerdos unum in peccatum & alterum in holocaustum, & expiationem facito pro ea sacerdos coram Jehova a profluvio immunditiæ ejus.

31 Sic curabitis ut se separent filii Jisraëlis ab immunditia sua, ut non moriantur in immunditia sua, cùm impuraverint tabernaculum meum quod *est* inter ipsos.

32 Ista *est* lex affecti gonorrhœa, ejusq; ex quo exit concubitus semen, quo fit immundus.

33 Item languentis *mulieris* in separatione sua, & cujusq; profluentis profluvio suo tam maris quàm fœminæ: de viro quoque qui concubuerit cum immunda.

ANNOTATIO.

3 Caro] *honesta pudendorum appellatio per senecdochen.* 19 Separatione sua] *id est, segregata a reliquis hominibus, ita ut neque concumbant, neque vescantur cum ea, neque illam attingant: ut sequentia explicant.* 25 Sicut diebus] *id est, eadem immunditiæ lege tenetor, qua cùm ordinarium fluxum patitur: de quo ver. 19. & sequentibus.*

CAPUT XVI.

Lex de ritu anniversariæ expiationis sanctuarii, tentorii, altaris, summi sacerdotis, ac totius populi: & de universali jejunio in die expiationis celebrando.

1 QUAMOBREM allocutus est Jehova Moschen, pòstquam mortui sunt duo filii Aharonis: (mortui autem sunt * cùm appropinquassent ante conspectum Jehovæ)

2 Edixitq; Jehova Moschi, alloquere Aharonem fratrem tuum, ut ne ingrediatur quovis tempore in ipsum sanctuarium intra velum: ante illud operculum propitiatorium quod *est* super arcam, ut non moriatur: nam * in nube appareo super operculum illud.

3 Cum hoc ingreditor Aharon ipsum sanctuarium, cum juvenco [a] subrumo in peccatum, & ariete in holocaustum.

[a] Heb. *filio bovis.*

4 Tunicam lineam sanctam induito, & femoralia linea sunto super carnem ejus, balthéoque lineo accingitor, & cidari linea tegitor: vestes sacræ sunt, ideo lavato aqua carnem suam cùm induet eas.

5 A cœtu verò filiorum Jisraëlis accipito duos hircos e capris in peccatum, & arietem unum in holocaustum.

6 Et offerto Aharon juvencum illum peccati qui *fuerit* pro se, & * expiationem facito pro se & pro familia sua.

7 Deinde acceptos duos illos hircos, sistito illos coram Jehova ad portam tentorii conventus.

8 Et * imponito Aharon his duobus hircis sortes, sortem unam pro Jehova, sortem verò alteram pro [b] Hhazazele.

[b] *id est, capri profectione: loco in quem emissus caper afflictus erat: sic deinceps.*

9 Tunc offerens Aharon hircum super quèm ascenderit sors pro Jehova, * parato illum in peccatum.

10 * Hircus verò ille super quem ascenderit sors pro Hhazazele, sistitor vivus coram Jehova ad faciendum expiationem super eum: ut dimittant eum Hhazazeli in desertum.

11 Cùm autem offerens Aharon juvencum illum peccati qui *erit* pro se, expiationem faciet pro se & familia sua: jugulato juvencum illum peccati qui *erit* pro se.

12 Et acceptum [c] plenum thuribulum prunis ex ipso altari a conspectu Jehovæ, [d] plenosque pugillos suos suffitu aromatum * comminuto, inferto intra ipsum velum.

[c] Heb. *plenitudinem thuribuli carbonibus ignis.* [d] Heb. *plenitudinem pugillorum suorum.*

13 Et imponito suffitum illum igni coram Jehova, ut tegat nubes illa suffitus ipsum operculum propitiatorium quod *est* super testimonium, & non moriatur.

14 Postea accipiens de sanguine illius juvenci inspergito digito suo superficiem ipsius operculi propitiatorii orientem versus: ante illud operculum propitiatorium inspergito septem vicibus de illo sanguine digito suo.

15 Jugulato verò hirco illo peccati qui *erit* pro populo, inferto sanguinem ejus intra ipsum velum: & facito sanguine ejus sicut fecit sanguine illius juvenci, id est, inspergito eo ipsum operculum propitiatorium, & ante operculum propitiatorium.

16 Sic expiatione facta * pro sanctuario ab immunditiis filiorum Jisraëlis & a defectionibus eorum ex quibusvis peccatis eorum, similiter facito tentorio conventus, manenti apud eos inter immunditias eorum.

17 (Nullus autem homo esto in tentorio conventus cùm ille ingredietur ad expiationem faciendam in loco sancto, usque dum egrediatur cùm expiationem faciet pro se & pro fa-

familia sua, & pro tota congregatione Jisraëlis.)

18 Et exito ad ipsum altare quod *est* coram Jehova,ut expiationem faciat pro eo,accipiénsque de sanguine illius juvenci & de sanguine illius hirci,imponito cornibus ipsis altaris circumquaque.

19 Et inspergito ipsum ex illo sanguine digito suo septem vicibus: sic mundabit ipsum, & sanctificabit ipsum ab immunditiis filiorum Jisraëlis.

20 Cùmq; finem fecerit expiandi sanctuarium & tentorium conventus atq; altare ipsum, admoveto hircum illum qui vivus erit.

21 Nitènsque Aharon ambabus manibus suis super caput illius hirci qui vivus *erit*,confitetor super ipsum omnes iniquitates filiorum Jisraëlis,& omnes defectiones eorum ex quibusque peccatis eorum,& postquam imposuerit illa capiti istius hirci, emittito eum [e] per hominem commodum in aliquod desertum.

22 Nam portabit hircus ille super se omnes iniquitates eorum in regionem [f] inhabitabilem: quamobrem is dimissurus est hircum illum in ipsum desertum.

23 Postea veniens Aharon in tentorium conventus exuito vestes lineas quas induerat cùm venturus esset in locum sanctum: & relinquito eas ibi.

24 Deinde cùm laverit carnem suam aqua in loco sancto,& induerit vestimenta sua, exiens parato holocaustum suum & holocaustum populi: & expiationem facito pro se & pro populo.

25 Adipem verò cujusque peccati adoleto in ipso altari.

[e] Heb. *per manum hominis tempestivi vel opportuni.*

[f] Heb. *decisam: quæ quia non habitatur, a parte habitabili velut decisa est.*

26 Qui autem dimiserit hircum illum pro Hhazazele,ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua,& postea ingredi poterit in castra.

27 Juvencum verò illum peccati & hircum peccati,quorum sanguis illatus fuit ad expiationem faciendã in sancto, efferto extra castra: & comburunto igne pelles eorum,& carnem eorum,fimúmque eorum.

28 Qui autẽ combusserit ista,ablutis vestimẽtis suis lavato carnem suam aqua: postea demum ingredi poterit in castra.

29 Atque *hoc* esto vobis in statutum perpetuum: mense septimo,*die* decimo illius mensis affligitote [*] animas vestras, & nullum opus facitote,indigena aut peregrinus qui peregrinatur [g] inter vos.

30 Nam isto die expiationem faciet pro vobis,ad mundandum vos: ab omnibus peccatis vestris coram Jehova mundabimini.

31 Cessatio,requies esto vobis, qua affligatis animas vestras,statuto perpetuo.

32 Expiato autem sacerdos ille quem *Deus* unxerit & cujus [h] consecraverit ministerium ad fungendum sacerdotio loco patris sui, cùm induerit vestimenta linea, vestimenta sacra:

33 Expiato inquam sanctuarium sacrum,tentorium quoque conventus, & altare expiato: etiam sacerdotes ipsos, & totum populum hujus congregationis expiato.

34 Et esto hoc vobis in statutum perpetuum, ad expiationem faciendam pro filiis Jisraëlis ab omnibus peccatis eorum, semel quolibet anno:quod fecit Aharon, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

[g] Heb. *in medio vestri.*

[h] Heb. *impleverit manũ.*

ANNOTATIO.

1 Quamobrem] *Regressio est,qua respondet Deus ad quæstionem Moschi propositam,an infirmus & peccati conscius sacerdos peccatum populi possit comedere,suprà 10.19.quod verba contextus docent,postquàm mortui sunt,&c.* Cùm approquinq.] *plus sibi arrogantes quàm sui erat muneris: suprà 10.1.* 2 In nube ap.] *id est,aspectabili specie resideo,& conspiciendam exhibeo majestatem meam.* 6 Expiationem fa.] *ut præscribitur ver.11.& sequentibus.* 8 Imponito] *id est,cognoscito per sortem judicium Dei,utrum illorum sibi mactari, & utrum dimitti cum populi peccatis velit.* 9 Parato] *ut præscribitur ver.15.& sequentibus.* 10 Hircus verò] *de cujus ritu infrà 20.& sequentibus.* 12 Comminuto] *ex massa odoramentorum: vide suprà in Exod.30.34.* 16 Pro sanctuario] *purgato eo ab immunditie, quæ a circunstantibus filiis Jisraëlis immundis inferebatur.* 29 Animas vestras] *vos ipsos, videlicet abstinendo ab omni cibo & potu,ac utendo aliis exercitamentis ad finem istum accommodũ.*

CAPUT XVII.

Lex de loco omnium sacrificiorum Deo soli per sacerdotem ipsius offerendorum: interdictum universale edendi sanguinis,morticini,aut discerpti: cum pœnis adversus inobsequentes.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen,dicendo:

2 Alloquere Aharonem & filios ejus omnésque filios Jisraëlis, & edicito eis,hoc illud *est* verbum quod præcepit Jehova,dicendo:

3 [a] Quicunque e familia Jisraëlis [*] jugulaverit bovem aut agnum aut capram in castris,aut quisquis jugulaverit extra castra,

4 Ac non ad portam tentorii conventus adduxerit illam,[b] oblaturus oblationem Jehovæ, ante tabernaculum Jehovæ: [*] sanguis imputator viro illi,sanguinem effudit, [*] quapropter excinditor vir ille e medio populi sui.

5 Adducunto itaque filii Jisraëlis sacrificia sua,[*] quæ sacrificant in superficie cujusvis agri, adducunto inquam illa Jehovæ versus portam tentorii conventus ad sacerdotem, & sacrificanto sacrificia [*] ipsa eucharistica Jehovæ.

6 Ut aspergat sacerdos ipse sanguinem illorum super altare Jehovę ad portam tentorii conventus,adoleátque illorum adipem in odorem [c] gratum Jehovę.

7 Neque sacrificanto deinceps sacrificia sua [d] dęmonibus, [e] quos sectantur isti scortando: statutum perpetuum hoc esto eis per generationes eorum.

8 Quapropter eis edicito,quicunque e familia Jisraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur [f] inter eos, offeret holocaustum aut aliud

[a] Heb. *vir vir qui,& sic deinceps.*

[b] Heb. *ad offerendum.*

[c] Heb. *quietis.*

[d] Heb. *horrẽtibus,vel horrificis,quia horridi sunt, & horrorem iis incutiunt quibus apparent.*

[e] Heb. *post quos ipsi scortantur, videlicet Aegyptii & gentes.*

[f] Heb. *in medio eorum,sic deinceps.*

sacrificium,

9 Ac ad portam tentorii conventus non adducet illud, ut paret illud Jehovæ: omnino excinditor vir ille e populis suis.

10 Et quicunque e familia Jisraëlis aut e peregrina *gente* qui habitat inter eos vescetur ullo sanguine, utique ponam faciem meam iratam contra [g] eum ipsum qui comederit ullum sanguinem, & excindam illum e medio populi mei.

g Heb. *animā quæ.*

11 *Nam anima cujusq; carnis in sanguine est, ego verò destinavi eum pro vobis in altari ad expiationem faciendam pro animis vestris, nam sanguis is *est* qui pro anima expiationem facit.

12 Idcirco edico filiis Jisraëlis, nulla anima ex vobis comedito sanguinem: etiam peregrinus qui peregrinatur inter vos ne comedito sanguinem.

13 Et quicunque e filiis Jisraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur inter eos, [h] venando ceperit capturam bestiæ aut avis quę comeditur, primùm effundito sanguinem ejus, & tegito eum pulvere.

h Heb. *venatus fuerit venationem bestiæ.*

14 Est enim anima cujusq; carnis, sanguis ejus pro anima ejus est, ideò edico filiis Jisraëlis, sanguinē ullius carnis ne comeditote: nam cujusq; carnis anima sanguis ejus est, comedentium eum quisque excinditor.

15 [i] Quicunque autem comederit morticinum aut discerptum, sive indigena sive peregrinus, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam, pòst mundus erit.

i Heb. *omnis autem anima quæ, &c.*

16 Quòd si non ablueri illa, & carnem suam non laverit, feret iniquitatem suam.

ANNOTATIO.

3 Jugulaverit] *oblaturus oblationem Jehovæ, ex ver. 4.* 4 Sanguis] *perinde habetor ac si homicidium perpetrasset, hominisq; innoxii sanguinem effudisset: causam vide ver. 11.* 5 Quæ sacrificant] *id est, huc usque consueverunt sacrificare ubivis locorum ante erectum tabernaculum.* Ipsa eucharistica] *ac multò magis rel qua sanctiora coram Deo: sic enim profitentur ipsi Jisraëlitæ Jehoschu 22. 26.* 11 Nam anima] *interdicti causæ duæ: prior, quòd sanguis sedes sit animæ: posterior, quod eum sibi reservat Deus, ut eo fiat expiatio pro animis offerentium, ac si anima pro anima dederetur noxæ. His rudimentis apud veterem populum Christus adumbratus est.*

CAPUT XVIII.

Interdicta ab omni incestu, digamia, adulterio, vaga portentosaque libidine, cum gravi comminatione.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis, ego *sum* Jehova Deus vester.

3 Secundum opera terrę Ægypti in qua habitastis ne facite: similiter secundum opera terrę Cenahhanæi, in quam duco vos, ne facite, & in statutis eorum ne ambulate.

4 *Sed* judicia mea exercetote, & statuta mea observatote ambulando in eis: ego *sum* Jehova Deus vester.

5 Cùm observaveritis statuta mea & judicia mea, homo ille qui fecerit ea, utique vivet per ea: ego *sum* Jehova.

6 [a] NEMO homo ad ullum *propinquū carnis suę acceditote, ad retegendum nuditatem: ego *sum* Jehova.

a Heb. *homo homo.*

7 Nuditatem patris tui aut nuditatem matris tuæ ne retegito: mater tua est, ne retegito nuditatem ejus.

8 Nuditatem uxoris patris tui ne retegito: nuditas patris tui est.

9 Nuditatem sororis tuæ, *filiæ patris tui aut filiæ matris tuæ, *cognationis domesticę aut exteræ cognationis, ne retegito nuditatem earum.

10 Nuditatem *filiæ filii tui, aut filię filię tuę, ne retegito nuditatem earum: nam nuditas tua sunt.

11 Nuditatem filiæ uxoris patris tui, *cognationis patris tui, *soror tua est: ne retegito nuditatem ejus.

12 Nuditatem sororis patris tui ne retegito, propinqua patris tui est.

13 Nuditatem sororis matris tuæ ne retegito, nam propinqua matris tuæ est.

14 Nuditatem fratris patris tui ne retegito ad uxorem ejus ne appropinquato, amita tua est.

15 Nuditatem nurus tuæ ne retegito: uxor filii tui est, ne retegito nuditatem ejus.

16 Nuditatem uxoris fratris tui ne retegito: nuditas fratris tui est.

17 Nuditatem mulieris & filiæ ejus ne retegito: *filiam filii ejus, aut filiam filię ejus ne accipito ad retegendam nuditatem ejus, proximæ ejus sunt, scelus est.

18 *ITEM [b] mulierem *unam* ad alteram ne assumito, angendo *hanc*, retegendo turpitudinē illius *ducta* super hanc in vita ejus.

b Heb. *muliere ad sororē suam: sed ita passim hæ voces accipiuntur, ut Genes. 26. 31.* Exod. 26. 3. *&c. Jechezkel 1. 9. & 23 & 3. 13. Joel. 2. 8. Nos verò hic ita accipimus, primū, quia suprà ver 16. connubium cum sorore uxoris prohibetur ἀναλογικῶς: secundo quia hæ causæ aliter nisi coactè & obscurè accommodari non possūt, cùm tamen proprio nomine uxores digamorum angentes & æmulas scriptura vocet 1. Schemu. 1. 6: tertio nusquam in lege deserte interdiceretur digamia nisi Regi, Deut, 17. 16. postremò fidelissimi sunt interpreter Christus Matth. 19. 5. & 6. Apostolus 1.* Cor. 6, 16. *&*

19 *ITEM *ad mulierem *in separatione immunditiei suæ ne accedito, retegendo nuditatem ejus.

20 *ITEM cum uxore proximi tui ne committito ut concumbas ad semen, polluendo *te* cum ea.

21 ITEM de semine tuo ne permittito traducendum *Moleco, ut non profanes nomen Dei tui: ego *sum* Jehova.

22 Cum mare ne concubito concubitu muliebri: abominatio est.

23 ITEM cum ulla bestia ne committito ut concumbas, polluendo *te* cum ea: mulier quoque ne consistito coram bestia ut incubet sibi, *confusio est.

24 Ne polluite vos ullo horum, quia omnibus his pollutæ sunt gentes istæ quas ego ejicio a facie vestra:

25 Unde polluta est terra, & *iniquitatem ejus ego visito adversus eam, ita ut evomitura sit terra habitatores suos.

26 Sed vos observate statuta mea & judicia mea,

mea, neque facitote *ullam* ex omnibus istis abominationibus, indigena aut peregrinus qui peregrinatur inter vos.

27 (Nam omnes abominationes istas fecerunt homines istius terræ, quæ [c] vobis exposita est, unde polluta est ipsa terra)

28 Ut non evomat eadem terra vos cùm pollueritis eam, quemadmodum evomuerit gentem illam quæ vobis est exposita.

29 Nam quisquis fecerit *aliquam* ex omnibus abominationibus istis, utique excindentur animæ quæ illud fecerint e medio populi sui.

30 Observate igitur observationem meam, ut non faciatis ex istis institutis abominandis quæ facta fuerunt ante vos, neque polluatis vos illis: ego *sum* Jehova Deus vester.

7. & Chaldæus Paraphrastes in Ruth. 4. 6.

c Heb. *ante vos est, ut ver. 28. sic Gen. 20. 15.*

ANNOTATIO.

6 Propinquum] *ex iis videlicet qui infrà aut speciatim nominantur usque ad ver. 17. aut ex illorum comparatione per analogiam intelliguntur.* 9 Filiæ patris] *sororis tuæ etiam ex altero parente tantùm.* Cognationis domest.] *domesticæ cognationis sunt liberi ex eodem patre, exteræ verò, ex altero patre nati: nam liberi patris familiam sequuntur.* 10 Filię fil.] *id est, neptis ex filio vel filia.* 11 Cognationis patr.] *id est, per matris suæ nuptias, patris tui cognata facta est: Ex variis hujus legis interpretationibus hæc videtur simplicitati, ordini, & verbis accommodatissima.* Soror tua] *ex affinitatis jure, ut ver. 8. 14. 15. 16.* 17 Filiam filii] *liberos privigni aut privignę tuæ: tanta est vis affinitatis ex lege Dei, & matrimonii commendatio. Hactenus leges naturales sanguinis, quarum gradus ponuntur duo, consanguinitas & affinitas.* 18 Item] *Lex naturalis matrimonii ad omnes personas pertinens, Gen. 2. 24.* 19 Item] *lex ceremonialis.* In separatione] *cùm immunditia laborans separata est, suprà 15. 25.* 20 Item] *lex de adulterio, deinde promiscuè de nefariis sceleribus.* 21 Moleco] *idolo Hhammonitarum, quod etiam dicitur Milcom, 1 Reg. 11. 5. & 11. in hujus honorem parentes igne filios suos transmittebant, ut 2. Reg. 23. 11.* 23 Confusio] *divinæ ordinationis perturbatio, & facinus confusione dignum.* 25 Iniquitatem ejus] *id est, incolarum: metonymia.*

Propinqui ex consanguinitatis aut affinitatis jure.

Cōsanguinei. 3 *Patruus, amita, ver. 12. & 20. 19.* — 2 *Pater, mater, ver. 7.* — 3 *Avunculus, matertera, ver. 13*
4 *agnatus vel agnata, ex analogia sequent.* — 4 *cognatus, cognata.*

Affines. 4 *Patrui uxor, amitæ vir, ver. 14. & 20. 20.* — 3 *vitricus, noverca, ver. 8. & 20. 11.* — 4 *avunculi uxor, materteræ vir ex analogia patrui.*
3 *socer, socrus, ver. 15. & 20. 12.*

Ascendentes

Cōsanguinei. 2 *frater, soror, ver. 9. & 20. 17.*

Collate (I) *rales*

Affines. 3 *levir, fratria, ver. 16. & 20. 21.* — 3 *viri uxorisve frater aut soror, ver, 16. & 20. 21*
4 *vitrici, novercæ filius filiave ver. 11.*

Descendentes

Cōsanguinei 2 *filius, filia. ver. 7.* *nepos, neptis, ver. 10.*

Affines. 3 *gener, nurus, ver. 15. & 20. 12.* — 3 *privignus, privigna, ver. 8. & 17. & 20. 14.*
4 *horum filius aut filia, ver. 17.*

Ex horum comparatione tres regulæ nascuntur:

1 *Collateralium inter se conjugia ad quartum usque gradum prohiberi: ascendentium verò* ὀρθογράμμως *vel descendentium ipso naturę ordine impediri, ac proinde opus non fuisse ut prohiberentur.*
2 *Eosdem gradus ascendentium ac descendentium per analogiam prohiberi.*
3 *Iisdem gradibus viro ac mulieri per analogiam interdici.*

CAPUT XIX.

Lex de sanctificatione nostri: cujus partes sunt reverentia Dei & parentum, officia in proximos, simplicitas & puritas nostra in corpore, habitu, & actionibus, & rerum contrariarum aversatio: quibus adjuncta sunt gratus animus erga Deum, abstinentia ab omni malo idololatrarum & a specie mali, scortationis præstigiarumque detestatio, Dei, seniorumque honor, charitas erga exteros, & in omnes justitia.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere totum cœtum filiorum Jisraëlis & edicito eis: sancti estote, quia sanctus *sum*, ego Jehova Deus vester.

3 Quisque matrem suam & patrem suum timete, & sabbatha mea servate: ego *sum* Jehova Deus vester.

4 *Ne convertite vos ad * idola, & * Deos [a] fusiles ne facitote vobis: ego *sum* Jehova Deus vester.

5 Cùm autem sacrificabitis sacrificium Eucha-

a Heb. *fusura.*

charisticum Jehovæ, [a] pro voluntate quidem vestra sacrificabitis illud:

6 *Sed* quo die sacrificabitis illud comeditor & postridie, quod autem remanserit usque ad diem tertium, igne comburitor.

7 Quòd si ejus [b] quicquam comeditur die tertio, res abominanda est, non erit acceptum.

8 Ideo [c] comedentium *quisque* iniquitatem suam ferto, quia rem sanctam Jehovę profanavit: utique excindetur anima illa e populis suis.

9 Item cùm metetis messem terræ vestræ, [d] ne prorsus demetito latus agri tui: spicilegium messis tuæ ne [e] facito.

10 Similiter vineam tuam ne racemato, & deciduos acinos vineæ tuæ ne relegito: ipsi pauperi & peregrino relinquito ista, ego *sum* Jehova Deus vester.

11 Ne furamini, & ne mentimini, neque fallacia utimini ullus in proximum suum.

12 Item ne jurate per nomen meum ad fallaciam ullam: sic profanaveris nomen Dei tui, ego *sum* Jehova.

13 Ne fraudem facito proximo tuo, neque rapito: ne pernoctato [f] merces mercenarii apud te usque manè.

14 Ne maledicito surdo, & ante cæcum ne ponito offendiculum: sed timeto a Deo tuo, ego *sum* Jehova.

15 Ne exerceto perversitatem in ullo judicio: ne accipito [g] personam tenuis, neque honorem exhibeto personæ magni: [h] justè judicacato proximum tuum.

16 Ne ambulato *cum* detractione per populos tuos, ne instato contra sanguinem proximi tui: ego *sum* Jehova.

17 Ne odio habeto fratrem tuum in corde tuo: [i] liberè corripito proximum tuum, [a] neque ferto in eo peccatum.

18 Ne ulciscitor, neque *iram* asservato in populares tuos: sed diligito proximum tuum sicut te, ego *sum* Jehova.

19 Statuta mea observatote: [l] jumentorum tuorum ne sinito coire duo genera, in agro tuo ne serito duo seminum genera, & vestimentum duorum generum variè commixtum ne [m] obtegito te.

20 Item cùm quis cubaverit cũ muliere seminis concubitu, quamvis illa sit ancilla despecta cuique, quæ [n] omnino non redimitur, aut libertas non datur ei: flagellatio [o] adhibetor, ne morte afficiuntor, quia non fuit [a] libertate donata.

[b] Heb. *comedendo comedetur.*
[c] Heb. *comedentes iniquitatem suam ferto: Syllepsis numeri.*
[d] Heb. *ne absolvito latus agri tui metere.*
[e] Heb. *legito*
[f] Heb. *opus: metonymia.*
[g] Heb. *vultum: synecdoche, ut in sequentibus.*
[h] Heb. *injustitia.*
[i] Heb. *corripiendo corripito.*
[l] Heb. *jumẽtum tuum ne sinito coire duobus generibus: & sic sequẽtia.*
[m] Heb. *ascendito super te.*
[n] Heb. *redimendo non redimitur.*
[o] Heb. *esto.*

21 Præterea afferto *vir* reatum suum Jehovæ, ad portam tentorii conventus, arietem reatus.

22 Et expiationem facito pro eo sacerdos illo ariete reatus coram Jehova, pro peccato ejus quo peccavit, & condonabitur ei *liberando eum* a peccato ejus quo peccavit.

23 Item cùm veneritis in istam terram & plãtaveritis quamvis arborem esculenti *fructus*, [p] omnino putate præputium ejus *id est*, fructum ejus, tribus annis sunto vobis præputiatæ, [q] nihil earum comeditor.

24 Anno verò quarto esto omnis fructus, ejus, [a] sancta res laudationum Jehovæ.

25 Anno demum quinto comedetis fructum ejus, ut augeat vobis proventum ejus: ego *sum* Jehova Deus vester.

26 Ne comeditote quicquam cum sanguine, nec utimini conjectationibus, [r] neque præstigiis.

27 Ne circuncidite *pilos ad* latus capitis vestri: neque corrumpito latus barbæ tuæ.

28 Neque cæsuram pro ullo [s] mortuo inditote carni vestræ, & inscriptionem stigmatis ne imponitote vobis: ego *sum* Jehova.

29 Ne profanato filiam tuam [t] prostituendo eam: ut non scortetur [a] terra illa, & impleatur illa terra scelere.

30 Sabbatha mea observatote, & sanctuarium meum reveremini: ego *sum* Jehova.

31 [a] Ne vos convertite ad pythones & ariolos ne consulitote polluendo vos eis: ego *sum* Jehova Deus vester.

32 Coram [a] canitie assurgito, & honorem habeto faciei senis: & timeto a Deo tuo, ego *sum* Jehova.

33 Item si peregrinatur apud te peregrinus in terra vestra, ne injuria afficite illum.

34 Tanquam indigena ex vobis, esto vobis quisque peregrinus qui peregrinatur apud vos, & diligito eum sicut te: quia peregrini fuistis in terra Ægypti, ego *sum* Jehova Deus vester.

35 Ne exercetote perversitatem in ullo [u] munere, in [a] dimensione, in pondere, aut in [a] mensura.

36 Trutinę [x] justę, [y] pondera justa, Epha justum, & hin justus sunto vobis: ego *sum* Jehova Deus vester, qui eduxi vos e terra Ægypti.

37 Observate itaque omnia statuta mea, omniaque judicia mea, & facite ea: ego *sum* Jehova.

[p] Heb. *putando putare.*
[q] Heb. *ne comeditor.*
[r] Heb. *vel neque ex nubibus conjicite, vel ne temporis observationi plus æquo tribuite.*
[s] Heb. *anima ut infrà 21.1 metonymia.*
[t] Heb. *faciendo ut ipsa scortetur.*
[u] Heb. *judicio, id est, officio ex lege præscripto.*
[x] Heb. *justitiæ, & sic deinceps.*
[y] Heb. *lapides: metonymia.*

ANNOTATIO.

4 Ne convertite] *id est, Deo relicto illa ne sectemini.* Idola] *a vanitate denominata Hebræis, quia idolum nihil est, 1. Cor. 8.* Deos fusiles] *vide Exodi* 34.17. 5 Pro voluntate] *nam conceptiva sunt, ac non imperata: vide suprà cap. 7.* 17 Neque ferto] *ne dissimulato in eo ullum peccatum quod non corripias.* 20 Libertate donata] *nam de libera lex est Exod. 22.16.* 24 Sancta res laudationum] *id est, Deo offeruntor in signum gratiarum actionis.* 29 Terra illa] *populus illius exemplo tuo: metonymia.* 31 Ne vos con.] *ut suprà ver. 4.* 32 Canitie] *cano homine, Synecdoche.* 35 Dimensione] *mensuris quibus demetiuntur spatia.* Mensura] *qua res aridæ aut liquidę capiuntur, & de quantitate earum judicatur.*

CAPUT XX.

In transgressores legum, quæ superioribus 2. cap. continentur, statuuntur pœnæ, & sanctificationis mandatum renovatur.

1 PRÆ-

suprà 18.21 1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Item filiis Jisraëlis edicito, quisquis e filiis Jisraëlis aut e peregrina gente qui peregrinatur in Jisraële, dediderit de semine suo Moleco, [a] omnino morte afficitor: populus ipse terræ obruunto eum lapidibus:
a Heb. moriendo morte afficitor. sic deinceps.
3 'Aut ego opponens iratã faciẽ meã viro illi ' excindam illum e medio populi sui, quia de semine suo dedidit Moleco, ut ' pollueret sanctuarium meum, & ut profanaret nomen sanctum meum.
4 Quòd si ' [b] omnino occultaverint populus illius terrę a viro isto, cùm dedidit de semine suo Molecò, ut non afficerent eum morte:
b Heb. occultando occultaverint.
5 Tunc opponam ego iratam faciem meam viro illi &' familiæ ejus, & excindam eum, omnèsque qui [c] scortando sectantur ipsum ut scortentur sectantes Molecum, e medio populi sui.
c Heb. scortãtur post ipsum: sic deinceps.
suprà 19 31. 6 De anima item quæ converterit se ad Pythones & ad ariolos ut scortando sectetur eos: utique opponens iratam faciem meam animę illi, excindam illam e medio populi sui.
7 Itaque sanctificate vos, & estote sancti, quia ego Jehova *sum* Deus vester.
8 Et observate statuta mea, & facite illa: ego Jehova *sum* sanctificator vester.
suprà 19.3. 9 'Nam ' quicunque maledixerit patri suo aut matri suę, omnino morte afficitor: patri suo aut matri suę maledixit, [d] cædis suæ causa *est* in ipso.
d Heb. sanguines ejus in eo: sic deinceps.
suprà 18.20 10 Similiter vir qui adulterabit cum uxore alicujus, quia adulteravit uxorem proximi sui, omnino morte plectitor adulter ipse & adultera.
suprà 18.8. 11 Item is qui cubaverit cum uxore patris sui, nuditatem patris sui retexerit, omnino morte afficiuntor ambo, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.
suprà 18.15. 12 Item is qui cubaverit cum nuru sua, omnino morte afficiuntor ambo: 'confusionem fecerunt, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.
suprà 18.22. 13 Item is qui cubaverit cum mare concubitu muliebri, rem abominandam fecerunt ambo omnino morte afficiuntor, cędis ipsorum causa *est* in ipsis.
suprà 18.17. 14 Item is qui duxerit mulierem & matrem ejus, scelus est: igne comburunto eum '& eas, ut non sit scelus in medio vestri.
suprà 18.23 15 Item is qui sibi arrogaverit cubare cum jumento, omnino morte afficitor: jumentum quoque ipsum occiditote.
suprà 18.9. 16 Item mulier cùm accesserit ad ullum jumentum incubet sibi, occidito mulierem & jumentum ipsum: omnino morte afficiuntor, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.
17 Item is qui accipiens sororem suam filiam patris sui aut filiam matris suæ viderit nuditatem ejus, vicissim illa viderit nuditatem ipsius, probrum est, quapropter excinduntor ' in oculis [e] popularium suorum: nuditatem sororis suæ retexit, iniquitatem suam ferto.
e Heb. filiorũ populi sui.
suprà 18.19. 18 Item is qui cubaverit cum muliere languẽte *e fluxu* & retegens nuditatem ejus profluvium ejus nudaverit, ipsaquè retexerit profluvium sanguinis sui: quapropter excinduntor ambo e medio populi sui.
suprà 18.12. & 13. 19 Item nuditatem sororis matris tuæ, aut sororis patris tui ne retegito: quia proximum suum nudaverit, iniquitatem suam ferunto.
suprà 18.14. 20 Item quisquis cubaverit cum ' amita sua, nuditatem patrui sui retexit: peccatum suum ferunto, sine liberis moriuntor.
suprà 18.16. 21 Item quisquis acceperit uxorem fratris sui, [f] res exterminanda est: nuditatem fratris sui retexit, sine liberis sunto.
f Heb. separatio est, id est, res separatione digna.
suprà 18.26 22 'Denique observate omnia statuta mea & omnia judicia mea, & facite illa, ut non evomat vos terra illa, ad quam ego deduco vos ut habitetis in ea.
23 Neque ambulate in statutis istius gentis quam ego ejecturus sum a facie vestra: quia omnia ista fecerunt, ideo tæduit me eorum:
24 Et dixi vobis, vos hęreditariò possidete terram eorum (nam ego daturus sum illam vobis ut hęreditariò possideatis eam) ' terram affluentem lacte & melle: ego *sum* Jehova Deus vester, qui discrevi vos a reliquis populis.
25 Vos igitur discernite inter bestiam mundam & immundam, & inter avem immundam & mundam: neque abominandas efficite animas vestras ulla bestia, aut ullo quod premit terram, quæ discrevi vobis ut immunda habeatis.
26 Et estote mihi sancti, quia sanctus ego *sum* Jehova: qui discrevi a vos a reliquis populis ut sitis mei.
27 Sed viri aut mulieres, si erit ex eis ' pytho aut ariolus, omnino mortę afficiuntor: lapidib⁹ obruunto eos cædis eorum causa *est* in eis.

ANNOTATIO.

3 Aut ego] *si vobis non innotuit.* Excindam] *judicio aliquo singulari etiam in hac vita iram meam contra illum testabor.* Pollueret] *sua impuritate, ut suprà 16.16.* 4 Omnino occultaverint] *datâ operâ dissimulaverint.* 5 Familiæ] *populo illius terræ qui dissimulabit scelus: synecdochicè. sic accipitur familiæ nomẽ Jirmejæ 8.3. Micæ 2.3. quo etiã modo accipitur γένος Mar.7.26. & πατριὰ Act.3.25. & alibi passim.* 9 Nam] *id est, si enim non observabitis statuta mea, neque rationem habebitis sanctificationis qua sanctifico vos, sed istæ scelera facietis quæ sequuntur, erunt quoque istæ pœnæ vobis subeundæ.* Quicunque maled] *sensus est, quicunque vel dicto alterum parentum offenderit.* 12 Confusionem fece.] *vide suprà in 18.23.* 14 Et eas] *si consciæ sunt ambæ, vel alteram earum, videlicet quæ non connubio sed adulterio illi conjuncta est: synecdoche Hhebræis frequentissima.* 17 In oculis pop.] *publicè.* 20 Amita] *patrui uxore, ut sequentia ostendunt.* 22 Denique] *concludit ab exhortatione, ut suprà 18.26.* 24 Terram affl.] *ut Exod.3.8 hyperbole.* 27 Pytho aut ar.] *qui diabolicis artibus reliquos a Dei cultu & sui sanctificatione avocant: nam de iis qui avocantur, actum est suprà ver.6.*

CAPUT XXI.

Leges de puritate sacerdotum a rebus externis & internis: de honore ipsis habendo: & qui ex iis apti aut inepti sint ad ministerium.

1 PRAETEREA edixit Jehova Moschi, alloquere * sacerdotes filios Aharonis: & dicito eis, pro [a] mortuo ne polluito se *ullus vestrum* in populis suis.

[a] Heb. *anima, ut suprà, 19.28.*

2 Sed pro proximo sua propinquo sibi, pro matre sua, aut pro patre suo, aut pro filio suo, aut pro filia sua, aut pro fratre suo,

3 Aut pro sorore sua virgine * propinqua sibi, quæ non est *juncta* viro, pro ea * polluet se.

4 Ne polluito se maritus *pro aliqua* * in populis suis, ita ut ipse profanet se.

5 * Ne capillos evellendo calvitium capiti suo inducunto, neque latus barbæ suæ radunto: neque carnem suam ulla cæsura cędunto.

6 Sancti sunto Deo suo, neque profananto nomen Dei sui, quia igne absumenda Jehovæ, cibum Dei sui ipsi offerunt: ideoq; sunto [b] sancti.

[b] Heb. *sanctitas.*

7 Mulierem meretricem aut * profanatam ne accipiunto, & mulierem repudiatam a viro suo ne accipiunto: nam sanctus est eorum quisque Deo suo.

8 * Tu quoque *popule* sanctum habeto illum, qui cibum Dei tui ipse offert: sanctus esto tibi, quia sanctus *sum* ego Jehova sãctificator vester.

9 Filia autem alicujus sacerdotis cùm profanaverit se scortando, patrem suum profanat, igne comburitor.

10 Sacerdos autem ille qui maximus est fratrum suorum, cujus capiti infusum est oleum illud unctionis, & [c] consecravit ministerium suum ut induat vestes illas, * caput suum ne retegito, & vestimenta sua ne discindito:

[c] Heb. *implevit manum.*

11 Neque ad [d] ulla cadavera mortui venito: ne pro patre quidem suo aut pro matre sua se polluito.

[d] Heb. *ullas animas.*

12 Neq; e sanctuario exito, ut non profanet sanctuarium Dei sui: nam coronamentum & oleum unctionis Dei sui super ipsum *est*, ego *sum* Jehova.

13 Et quod ad eum, uxorem in virginitate ejus ducito.

14 Viduam, aut repudiatam, aut profanatam meretricem, hujusmodi ne ducito: sed virginem * e populis suis ducito uxorem.

15 Neque profanato semen suum in populis suis, quia ego Jehova *sum* sanctificator ejus.

16 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

17 Alloquere Aharonem, dicendo: * in quocunq; e semine tuo per generationes eorum fuerit corporis vitium, ne accedito ad * offerẽdum cibum Dei sui.

18 Nam nullus vir in quo *est* corporis vitium, accedere debet, vir cæcus aut claudus, aut curtus, aut pręlongus membra,

19 Aut vir in quo est fractura pedis, vel fractura manus,

20 Aut gibbosus, aut gracilis, aut in cujus oculis *est* suffusio, aut *in quo est* psora, aut saniosa scabies, aut thlibias teste.

21 In quocunq; fuerit aliquod corporis vitium e semine Aharonis sacerdotis, ne appropinquato ad offerendum igne absumenda Jehovę: corporis vitium *est* in eo, cibum Dei sui ut offerat ne appropinquato.

22 Cibum quidem Dei sui e * rebus sanctis sanctarum, & e rebus sanctis comedet:

23 Veruntamen ad ipsum velum * ne venito, & ad altare ne appropinquato, quia corporis vitium *est* in eo, ut non profanet sanctuaria mea: nam ego Jehova *sum* sanctificator eorum.

24 Quæ retulit Mosche ad Aharonem filiosq; ejus, & ad omnes filios Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Sacerdotes] *inferiores quidem usque ad ver. 10. summum verò sex sequentibus.* 3 propinqua] *germana sorore: additum enim est ut hoc nomen ad agnatos & affines minimè extendatur, ut sæpe alibi evenit.* Polluet se] *intererit funeri ejus, ut ver. 1.* 3 In populis suis] *id est, quam duxit e populis suis, ut infrà ver. 14. Est autem hîc Eclipsis nominis relati.* 5 Ne capillos] *id est, in luctu modum adhibento, ut eos decet qui resurrectionem expectant: idem mandatur populo suprà 19.8.* 7 Profanatam] *cui stuprum est illatum vi aut alio modo.* 8 Tu quoque] *apostrophe ad populum.* 10 Caput suum ne ret.] *id est, nulli externo luctui vacato: vide suprà 10.6.* 14 E populis suis] *non externam, sed e suo genere vel saltem ex aliqua tribu.* 17 In quocunque] *tàm in summo quàm inferiore sacerdote.* 22 Rebus sanctis] *sive sanctioribus, ut erant panes faciei, reatus, peccatum, sive minus sanctis, ut erant eucharisticæ, primitiæ, decimæ.* 23 Ne venito] *ut eos venire necesse est qui sacra faciunt.*

CAPUT XXII.

Leges ne sacerdotes impuri res sacras comedant, & ut legitimo ritu purgentur: quibus liceat, & quibus non liceat vesci sacris, subjuncta pœna in eos qui contrà venerint: qualia sacrificia & a quibus sacerdotes accepturi sint, qua ætate apta esse incipiant, quomodo mactanda, & quando comedenda sint.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere Aharonem & filios ejus, ut * separent se a rebus sanctis filiorum Jisraëlis, ut non profanent nomen sanctum meum: *rebus* quas illi sacrificant mihi, ego *sum* Jehova.

3 Edicito eis, quicunque e toto semine vestro per generationes vestras accesserit ad res illas sacras, quas sanctificaverint filii Jisraëlis Jehovæ, dum immunditia ejus in eo est: utique excindetur [a] ille ipse a facie mea, ego *sum* Jehova.

[a] Heb. *anima illa.*

4 Quisquis e semine Aharonis est leprosus aut gonorrhœa laborans, de rebus sacris ne comedito usque-dum mundus fuerit: similiter qui tangit ullum [b] immundum a mortuo, aut eum ex quo exiit [c] concubitus semen,

[b] Heb. *immundum animæ.*

[c] Heb. *concubitus seminis: hypallage.*

5 Aut quicunque tetigerit ullum reptile quo quis impuratur, aut hominem quo quis impuratur, secundum omnem immunditiam ejus,

6 Anima quæ tetigerit illud, immunda quoq; esto usq; ad vesperam: neq; comedito de illis rebus sacris, nisi laverit carnem suam aqua.

7 Postquam occubuerit Sol, mundus erit: & posteà comedere poterit de rebus illis sanctis, quia cibus ejus est.

8 Mor-

8 Morticinum aut discerptum ne comedito ut impuretur eo: ego *sum* Jehova.

9 Sed observanto observationem meam, ut non importent in illam *rem sanctam* peccatum, ac moriantur in eo, quia profanaverint illam: ego *sum* Jehova [a]sanctificator earum.

10 Nullus quoq; [b]alienus comedito rem sanctam: [c] inquilinus sacerdotis & mercenarius ne comedito rem sanctam.

11 Cùm autem sacerdos emerit quempiam emptione pecuniæ suæ, is comedet ea: similiter [d] verna ejus, isti comedent de cibo ejus.

12 Sed filia sacerdotis cùm fuerit nupta viro alieno, ipsa de oblatione illarum rerum sanctarum ne comedito.

13 Filia verò sacerdotis cùm erit vidua aut repudiata, si semen non sit ei, revertaturq; ad domũ patris sui sicuti *erat* in adolescentia sua, de cibo patris sui comedet: at nullus alienus comedito de illo.

14 Quòd si quis comederit rem sanctam per errorem, is addito ei quintam ejus, redditoq; sacerdoti rem sanctam:

15 Ut non profanent res sanctas filiorũ Jisraëlis, quas obtulerunt Jehovę:

16 Neque sinant [e]eos ferre pœnam reatus, comedendo res sanctas ipsorum, quia ego Jehova *sum* sanctificator illarum.

17 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

18 Alloquere Aharonem filiosq; ejus & omnes filios Jisraëlis, ac edicito eis: quicunque e domo Jisraëlis aut ex peregrino [f] *qui erit* in Jisraële obtulerit oblationem suam secundum omnia vota sua & secundum omnia voluntaria munera sua, quæ offerunt Jehovæ in holocaustum:

19 Pro voluntate vestra, integrum marem ex bobus ex [g]agnis aut ex capris,

20 Nullum, in quo *sit* corporis vitium, offerte: non enim [e]acceptum esset pro vobis.

21 Etiam cùm quis ad offerendum sacrificium eucharisticum Jehovæ, [f]segregabit votivum aut voluntarium munus ex bubili aut ex grege, integrum esto ut sit acceptum, nullum corporis vitium esto in eo.

22 Cæcum, aut fractum, aut mutilum, aut suffusione aut psora aut taniosa scabie *affectum*, ne offerte hujusmodi Jehovæ: & igne absumendum ne imponite ex istis altari Jehovæ.

23 Sed bovem aut pecudem prælongã curtámve membra, in voluntarium quidem munus parabis eam, pro voto autem ne accipitor.

24 Compressum verò aut contusum aut avulsum aut excisum ne offerte Jehovę: & [a]in regione vestra ne facite *illa*.

25 Et e manu [b]alienigenæ *acceptum* ne offerte [c]cibũ Dei vestri ex ullis hujusmodi: quia [d]corruptio eorum *quæ est* in eis corporis vitiũ *censetur* in illis, ne sunto accepta vobis.

26 PRÆTEREA, allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

27 Bos aut agnus aut capra cùm nata fuerit, esto deinde septem dies [e]sub matre sua: a die autem octavo & deinceps accepta erit in oblationem igne absumendam Jehovæ.

28 Bovem verò aut pecudem ullam cum fœtu suo, [f]ne jugulate eodem die.

29 Cúmque sacrificabitis sacrificium laudis Jehovæ, [g]pro voluntate vestra sacrificate.

30 Die eodem comeditor: ne reliquum facite ex eo *quicquam* usque mane, ego *sum* Jehova.

31 Observate itaque mandata mea & facite illa: ego *sum* Jehova.

32 Neque profanate nomen sanctum meum: [h]sed sanctificer [g] inter filios Jisraëlis, ego Jehova *sum* sanctificator vester:

33 Qui deduco vos e terra Ægypti, [h] ut sim vobis in Deum: ego *sum* Jehova.

[d] Heb. *natus domi ejus.*

[e] Heb. *ad benevolentiã. sic ver. 21.*

[f] Heb. *efficeret ad segregandum: Hypallage.*

[g] Heb. *in medio fil.*

[h] *vel existẽdo vobis in Deum.*

ANNOTATIO.

2 Separent] *cùm ex aliqua impuritate sunt immundi, de qua ver. 4. & seq.* 9 Sanctificator earum] *eas a profanatione vendicans, quia oblatas mihi pro sanctis habeo.* 10 Alienus] *a genere sacerdotum, ut sunt Levitæ & Jisraëlitę reliqui, ut infrà ver. 12.* Inquilinus] *sive advena, sive civis.* 16 Eos] *qui præter legem vescentur sacris.* 18 Qui erit in Jis.] *id est, proselytus: nam infidelium oblatio nulla grata est Deo.* 19 Agnis] *id est, ovibus: synecdoche, ut infrà ver. 27.* 24 In regione vestra] *id est, vobis nefas esto alibi offerre, quàm in loco destinato cultui meo, ut suprà 17.* 25 Alienigenæ] *qui genere & fide alienus est a vobis: nam ex peregrino proselyto oblationem licuit accipere, suprà ver. 18.* Cibum Dei] *oblationem igne consumendam, ut multis locis explicatur.* Ex ullis hujusmodi] *etiamsi per se apta sint ad sacrificium.* Corruptio eorum] *id est, infidelitas offerentium facit ut oblationes etiam carentes vitio quasi vitiosæ reputentur & ingratæ sint: nam immundis omnia sunt immunda.* 27 Sub matre] *nam inepta sunt ad sacrificium.* 28 Ne jugulate] *sub. ad sacrificium.* 29 Pro voluntate] *quando & quæ voletis ex aptis generibus.* 32 Sed sanctificer] *id est, studium a vobis adhibeatur ut sanctitas mea integra conservetur inter filios Jisraëlis: potest etiam verti, ita ut sanctificem me inter, &c. de qua interpretatione vide suprà 10. 3.*

CAPUT XXIII.

Leges de statis solennitatibus, Paschate, festo primitiarum, festo buccinarum, die expiationum, & festo tabernaculorum.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, solennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes sanctæ: hę *inquam* sunto solennitates meæ.

3 Sex diebus fiet opus, die verò quovis septimo [a]sabbathum cessationis convocatio sancta esto: nullum opus facite, sabbathum est Jehovæ in omnibus habitationibus vestris.

4 [b]Hæ *sunt* solennitates Jehovæ, convocationes sanctæ, quas indicetis [c]statuto tempore suo.

5 Primo quoque mense, *die* quartodecimo illius

illius mensis, inter [a]duas vesperas [a]Pascha est Jehovæ.

[a] id est, transitus sacrificium eucharisticum, memoriale transitus Angeli percussoris parcentis familiis Israëlitarum cùm primogenitos Aegypti occideret: Exodi. 12.

6 Quintodecimo enim die ejusdem mensis festum azymorum est Jehovæ: septem diebus panes azymos comeditote.

7 Die horum primo convocatio sancta esto vobis: nullum opus servile facitote.

8 Offerte autem igne absumenda Jehovæ septem diebus: die illorum septimo convocatio sancta *esto*, nullum opus servile facitote.

9 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo.

10 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis, cùm ingressi in terram illam quam ego daturus sum vobis messueritis messem ejus: tunc afferte manipulum frugum, primitias messis vestræ ad sacerdotem.

11 Qui agitabit manipulum istum frugum coram Jehova ad acceptionem vestri: postridie illius cessationis agitabit eum sacerdos.

12 Quo autem die agitabitis manipulum illũ frugum: parate agnum [b] anniculum integrum in holocaustum Jehovæ:

[b] Heb. *filium anni sui, & sic deinceps.*

13 Et munus ejus, duas decimas *Ephæ* similam mistam oleo, igne absumenda Jehovæ in odorem gratum: libamen autem ejus, vini quartam hinis.

14 Panem autem tostásve aristas, aut spicas virentes ne comeditote usq; ad illum ipsum diem, usq; dum attuleritis oblationem Dei vestri: statuto perpetuo per generationes vestras in omnibus habitationibus vestris.

15 DEINDE numerate vobis [*] a postero die istius cessationis, ex quo attuleritis manipulum istum frugum agitationis: septem septimanæ integræ sunto.

16 Usque ad posterum diem septimanæ septimæ numerate quinquaginta dies tunc offerte munus [*]novum Jehovæ.

17 [*]Ex habitationibus vestris afferte[*]panes agitationis duos, duarum decimarum *Ephæ* e simila sunto, fermentati coquuntor: primitiæ *sunt* Jehovę.

18 Offerte autem cum illo pane septem agnos anniculos integros, & juvencum [c] subi umum, atque arietes duos: sunto holocaustum pro Jehova cum munere suo & libaminibus suis, igne absumenda odoris grati Jehovæ.

[c] Heb. *filium bovis.*

19 Parate quoq; hircum caprarum unum in peccatum, & duos agnos anniculos in sacrificium eucharisticum.

20 Quæ agitabit sacerdos cum pane primitiarum agitatione coram Jehova cum duabus agnis: res sancta sunto Jehovæ pro sacerdote.

21 Et indicitote eo ipso die, convocatio sancta esto vobis, nullum opus servile facitote: statuto perpetuo in omnibus habitationibus vestris per generationes vestras.

22 Cùm autem metetis messem terræ vestræ, [d] ne prorsus demetito latus agri tui, & spicilegium messis tuę ne [e] facito: ipsi pauperi & peregrino relinquito ista, ego *sum* Jehova Deus vester.

[d] Heb *ne absolvito latus in metendo ut suprà 19.9.*

[e] Heb. *legito.*

23 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

24 Alloquere filios Jisraëlis dicendo, Mense quoq; septimo primo *die* ejus mensis esto vobis cessatio, [*]monimentum clangoris, convocatio sancta.

25 Nullum opus servile facitote, sed offerte igne absumenda Jehovæ.

26 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

27 Sed quoque die decimo mensis hujus septimi dies expiationum est, convocatio sancta esto vobis, ut [*] affligatis animas vestras: tum offerte igne absumenda Jehovæ.

28 Quare nullum opus servile facitote illo ipso die: quia dies expiationum est ad expiationem faciendam pro vobis coram Jehova Deo vestro.

29 Omnis enim anima quę non fuerit afflicta eo ipso die, omnino excindetur e populis suis.

30 Et omnem animam quæ fecerit ullum opus eo ipso die, omnino perdam animam istam e medio populi sui.

31 Nullum opus facitote, statuto perpetuo per generationes vestras in omnibus habitationibus vestris.

32 Sabbathum cessationis esto vobis quo affligatis animas vestras, [f] cùm nonus dies ejus mensis fuerit vespere: a vespera usque ad vesperam [g] celebrate cessationem vestram.

[f] Heb. *in nono die.*

[g] Heb. *cessate cessatione.*

33 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

34 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: decimo quinto quoque die mensis hujus septimi festum [*] tabernaculorum [*] septem diebus esto Jehovæ.

35 Die primo convocatio sancta *esto*, nullum opus servile facitote.

36 Septem diebus offerte igne absumenda Jehovæ: pręterea die octavo convocatio sancta esto vobis, & offerte igne absumenda Jehovę, [*]*dies* interdicti est, nullum opus servile facitote.

37 Istæ *sunt* solennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes sanctæ: ad offerendum igne absumenda Jehovę, holocaustum & munus sacrificium & libamina, rem diei *cujusque* die suo.

38 Præter sabbatha Jehovę, & pręter dona vestra & præter omnia vota vestra, & præter omnes voluntarias oblationes vestras quas dabitis Jehovæ.

39 Veruntamen quolibet quintodecimo die hujus mensis septimi cùm collegeritis proventum terræ, celebrabitis festum Jehovæ septem diebus: horum dierum primo cessatio esto, itémque die octavo cessatio esto.

40 [*]Sumptisque pro vobis ipso die primo [*]termitibus arborum [*] speciosarum, spathis palmarum, & ramis arborum densarum cum [*]salicibus torrentis, lætamini coram Jehova Deo vestro septem diebus.

41 Et celebrate illud festum Jehovæ septem dies quoq; anno: statuto perpetuo per generationes vestras, quolibet mense septimo celebrate illud.

42 In illis tabernaculis manete septem diebus, quisquis indigena est in Jisraële, maneto in istis tabernaculis.

43 Ut cognoscant generationes vestræ me fecisse ut in tabernaculis habitarent filii Jisraëlis, cùm educerem eos e terra Ægypti: ego *sum* Jehova Deus vester.

44 Ita edixit Mosche solennitates Jehovæ, filiis Jisraëlis.

AN-

ANNOTATIO.

3 Sabbathum cessationis] *ut Exod.* 35.2. 4 Hę sunt solennitates] *anniversariæ præter sabbathum.* 5 Duas vesperas] *Exod.*12.6. 15 A postero] *die decimosexto mensis primi, qui dies est a Paschate secundus.* 16 Novum] *id est, recentium fructuum.* 17 Ex habitationibus] *non ex frugibus exteris, sed e terra quam trado vobis possidendam.* Panes agitationis] *offerendos cum agitatione coram Jehova.* 24 Monimentum clang.] *tum ut præmoneretur populus inde incipiendum esse annum civilem emptionum, venditionum, servitutis, remissionis terræ, Jubilei, tum ut ad gratiarum actionem adduceretur propter beneficia superiore anno accepta, & abnegando peccata sua compararetur ad remissionem consequendam proximè venturo expiationis die.* 27 Affligatis] *ut suprà* 16.29. 34 Tabernaculorum] *potius tuguriorum: nam non erant ex tabulis, pannis, aut pellibus, sed ex frondentibus arborum ramis contexta, qualia umbræ causâ fieri solent: vide sub finem Nechemjæ*, 8. Septem diebus] *nam octavus dies immunis erat ab ista ceremonia.* 36 Dies interdicti] *quo omni servili opere interdicebatur: sic vocatur ultimus dies Paschatis, Deut.*16.8. *ex eadem ratione: quare sequentia hîc & aliis locis sunt exegetica.* 40 Sumptis] *quicquid hîc Hebræi somnient de nova ceremonia, planè explicatio est mandatæ ceremoniæ tuguriorum: docetur enim ex qua materia paranda sint & quomodo vincienda, vide Nechem.*8. Termitibus] *vox Hebræa communiter quidem significat fructus: sed tamen etiam* 2. *Reg.*19.31. *similiter accipitur pro omni re pullulante & germinante, teste etiam Jonathane Chaldæo Paraphraste.* Speciosarum] *ut sunt ferè omnes oleosæ: quapropter Nechem.*8. *pro termitibus ponuntur frondes olivarum, myrti, & oleosarum arborum.* Cum salicibus] *ex quibus vimina fiebant ad colligandos ramos.*

Caput XXIIII.

Lex de conferendo oleo in lucernas sacras, & de panibus faciei sabbatho renovandis: Lex contra blasphemos occasione blasphemi deprehensi lata, item contra homicidam, & damno afficientem proximum aut jumentum ejus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 [a] Præcipe filiis Jisraëlis, ut accipientes *adferant* ad te oleum olivæ purum tusum pro luminari, ad accendendum lucernas [a] quotidie.

3 [a] Extra velum ipsum testimonii in tentorio conventus aptabit unamquamque illarum [a] Aharon, *ut luceant* a vespere usque manè coram Jehova quotidie: statuto perpetuo per generationes vestras.

4 Super ipsum lychnuchum *auri* puri aptabit lucernas illas coram Jehova quotidie.

5 ITEM accipiens similam coquito ex ea duodecim placentas, duarum decimarum *Epha* esto unaquæque placenta.

6 Quas disponito duobus ordinibus, senas in ordinem quemque, super mensam puram coram Jehova.

7 Et imponito cuique ordini thus purum, ut sit [a] unicuique pani in suffimentum, igne absumendum Jehovæ.

8 [b] Quolibet die sabbathi aptato eum *sacerdos* coram Jehova jugiter, *acceptum* a filiis Jisraëlis fœdere perpetuo.

9 [a] Postea esto Aharonis & filiorum ejus, qui comedent illum in loco sancto: quia res sancta sanctarum est pro eo, [a] præter igne absumpta Jehovæ, statuto perpetuo.

10 EGRESSUS autem est filius cujusdam Jisraëlitidis qui erat filius viri Ægyptii, [a] inter filios Jisraëlis: concertantibusque in castris filio hoc Jisraëlitidis, & [a] Jisraëlita quodam,

11 [c] Execrans filius ille Jisraëlitidis mulieris [a] nomen illud *Dei* blasphemavit, quapropter adduxerunt illum ad Moschen (nomen autem matris ejus *erat* Schelumith filia Dibri de tribu Danis)

12 Posueruntque eum in custodia, ut exponeret eis *Mosche quid faciendum esset* [d] ex præstituto Jehovæ.

13 Allocutus itaque est Jehova Moschen, dicendo:

14 Educito blasphemum istum extra castra, & nituntor quicunque [a] audiverunt manibus suis super caput ejus: deinde lapidanto eum totus ipse cœtus.

15 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo: quisque cùm blasphemaverit Deum suum, omnino ferto peccatum suum.

16 Id est, qui execratur nomen Jehovæ, [e] omnino afficitor morte, omnino lapides conjiciunto in eum totus cœtus: tam peregrinus quàm indigena, cùm execratus fuerit nomen *Dei*, morte afficitor.

17 ITEM [a] cùm quis [a] percusserit ullam animā hominis, omnino morte afficitor.

18 Qui autem percusserit animam jumenti, rependito illam: animam pro anima.

19 Quòd si quis intulerit corporis vitium proximo suo, quemadmodum fecit, sic fiat ei.

20 Fractura *esto* pro factura, oculus pro oculo, dens pro dente: prout intulerit corporis vitium homini, ita infertor ei.

21 Denique qui occiderit jumentum, rependito illud, & qui occiderit hominem, morte afficitor.

22 Jus idem esto vobis, ut peregrini, ita indigenæ *jus* esto: nam ego Jehova *sum* Deus vester.

23 Quæ referente Mosche filiis Jisraëlis, eduxerunt blasphemum illum extra castra, & obruerunt eum lapidibus: sic filii Jisraëlis fecerunt queādmodū præceperat Jehova Moschi.

[a] Heb. *jugiter, ut* Exod. 27.20.

[b] Heb. *in die sabbathi, in die sabbathi.*

[c] Heb. *defigens vel trāsfigens: nam blasphemus eum quodam modo transfigit in quē pronunciat blasphemiā: metaphora.*

[d] Heb. *secūdum os.*

[e] Heb. *moriendo morte afficitor, lapidādo lapidanto, & sic deinceps.*

ANNOTATIO.

2 Pręcipe] *ut Exo.*27.20. 3 Extra velū] *ubi Meridiem versus lychnuchus erat: Exo.*26.35. Aharon] *aut*

aut filii mandato ejus, Exod.27.21. 7 Unicuique pani] *duodecim fuisse acerras a duodecim principibus tribuum oblatas constat ex* Num.7.*& hîc ver.*5.*totidem panes præcipitur duobus ordinibus in mensa disponi, ac illis imponi thus: quare nos non panes panibus impositos, ut plerique, intelligimus, quorum summo duæ tantùm acerræ fuissent imponendæ, sed singulas acerras singulis panibus.* 9 Postea] *finita septimana, ablatis e mensa panibus, & recentibus substitutis.* Præter igne abs.] *id est, absumpto thure quod illis erat impositum.* 10 Inter filios] *sive amplexus esset Jisraëlitarum fidem, ut plerique putant: sive inter illos peregrinaretur.* Jisraëlita] *ex utroque parente.* 11 Nomen illud] *proprium Dei, quod in vanum assumi disertè Decalogo prohibetur.* 14 Audiverunt] *blasphemantem: hoc autem supplicii genus etiam in aliis criminibus mandatur* Deut.17.7. 17 Cùm quis] *ab occasione repetit leges antè latas* Exo.21.12.*& sequent.* Percusserit ullam an.] *id est, vitam percutiendo ademerit, ut* Gen.37.12.

Caput XXV.

Leges de intermissione culturæ & ratione victus septimo quoque anno, de jubilæo quinquagesimo quoque anno celebrando, & de jure venditionis, emptionis, redemptionisque rerum & personarum pro ratione jubilæi.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in monte Sinai, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis: cùm ingressi fueritis in eam terram quam ego do vobis, omnino 'quiescito terra,' sabbathum est Jehovæ.

3 Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam: & colliges proventum illius.

4 Anno verò septimo sabbathum cessationis esto ipsi terræ, sabbathum Jehovæ: agrum tuum ne seminato, & vineam tuam ne putato.

5 Sponte natum ex messe tua ne metito, & uvas [a] intermissæ tuæ *vineæ* ne vindemiato: annus cessationis esto ipsi terræ.

6 Sed esto *fructus* sabbathi ipsius terræ vobis ad comedendum: tibi, & servo tuo, & ancillę tuæ, mercenario etiam tuo, & inquilino tuo qui peregrinatur apud te.

7 Jumenti etiam tui & cujusque bestiæ quæ *est* in terra tua, esto totus proventus illius ad comedendum.

8 PRÆTEREA numerato tibi septem [b] septimanas annorum, septem annos septem vicibus, ita ut tempus septem septimanarum annorum sint tibi quadraginta novem anni.

9 Tunc [c] facito ut ubique personet clangor tubæ ' mense septimo die decimo ejus mensis, die expiationum facitote ut personet tuba in tota terra vestra.

10 Ut sanctificetis annum quinquagesimum & promulgetis libertatem in ipsa terra omnibus habitatoribus ejus: Jubilęi *annus* ille esto vobis, ut revertamini quisque ad possessionem suam, & quisque ad familiam suam revertamini.

11 Jubilęi est annus [d] quinquagesimus, jubilæi annus esto vobis: ne seminate, neque metite sponte nascentia ejus *anni,* neque vindemiate uvas intermissarum vinearum ejus.

12 Nã jubilæi est, sanctus esto vobis: 'ex quovis agro comedetis proventum ejus.

13 Anno jubilæi isto quisque redibitis in possessionem suam.

14 Quare cùm rem venalem [e] vendideris proximo tuo, aut emeris e manu proximi tui, ne fraudem facitote [f] alter alteri.

15 Secundum numerum annorum a Jubilæo emito a proximo tuo: secundum numerum annorum proventuum vendito ille tibi.

16 Pro multitudine annorum augebis pretium emptionis ejus, & pro paucitate annorum minues pretium emptionis ejus: nam numerum proventuum ille vendit tibi.

[a] Heb. *separata tua, id est, a qua te separas, intermittens cultum ejus ex lege mea: sic deinceps.*
[b] Heb. *sabbatha, pro septimanis, synecdochice passim in vetere & novo testamento.*
[c] Heb. *facies ut transeat tuba clangoris: hypallage.*
[d] Heb. *quinquaginta annorum, id est, inter eos ultimus.*
[e] Heb. *vendideritis: syllepsis numeri frequens.*
[f] Heb. *vir fratri suo.*

17 Ne igitur fraudem facitote [g] alter alteri: sed timeto a Deo tuo: quia ego Jehova *sum* Deus vester.

18 Quòd si feceritis statuta mea, & judicia mea observantes feceritis ea, habitabitis in ea terra securè.

19 Et terra illa edet fructum suum, quem comedetis ad saturitatem: & habitabitis securè in ea.

20 Sin autem dicatis, quid comederemus anno illo septimo si non sumus seminaturi neque collecturi proventum nostrum?

21 At amandabo benedictionem meam vobis anno quoque sexto, ita ut proferat proventum suum in tres annos.

22 Nam seminabitis anno octavo, & comedetis de illo proventu veterem *fructum,* usque ad nonum annum, usque dum provenerit proventus ejus, comedetis veterem.

23 Terra autem ne venditor [h] lege mancipii, mea enim *est* illa terra: nam peregrini & inquilini vos estis apud me.

24 Itaque in tota terra possessionis vestræ, redempturæ *legem* [i] relinquite ipsi terræ.

25 Cùm facultatibus attenuatus erit frater tuus, ita ut vendat de possessione sua, tunc accedens vindex ejus qui propinquus *est* ei, redimet rem venditam a fratre suo:

26 Quòd si cui non erit vindex, sed consecuta fuerit manus ejus & invenerit quantum satis est redempturæ suæ:

27 Tunc supputatis annis venditionis suæ restituito quod superest viro cui vendiderat: sic revertetur in possessionem suam.

28 Sin verò non invenit manus ejus quantum satis erit ad restituendum ei, tunc erit res ejus vendita in manu illius qui emit ipsam usque ad annum jubilæi: deinde discedito emptor in ipso jubilæo, & revertitor *qui vẽdiderat* in possessionem suam.

29 ITEM cùm quis vendet domum habitabilem *in* civitate muro *cincta,* tum esto jus redempturæ ejus usque ad complementum anni venditionis ejus: [k] anno pleno esto jus redempturæ ejus.

30 Quòd si non fuerit redempta interea dum compleatur ei annus integer, tunc cedito domus illa, quæ *est* in civitate muro *cincta,* in [l] mancipium illi qui emit eam, per generationes illius: ' non discedet in ipso jubilæo.

31 Domorum autem in villis quibus non *sunt* muri circumquaque 'secundum agrum terræ fiat

[g] Heb. *vir proximo suo.*
[h] Heb. *in decisionem, id est, præcisa ratione redimendi aut recuperandi quod venditum est.*
[i] Heb. *date vel permittite.*
[k] Heb. *dierũ sub anno: id est, tot diebus jus habet redempturę quot requiruntur ad efficiendũ annum, ut ver. sequens explicat.*
[l] Heb. *decisionem ut suprà ver.*23.

fiat supputatio: redemptur*ę jus* esto ipsi *venditori*, aut in jubilæo *emptor* discedito.

32 Quod autem ad civitates Levitarum, domos civitatum possessionis eorum, *jus* [m] perpetuum redemptur*ę* esto Levitis.

33 Sed qui redimit *esto* ex Levitis, aut discedito *emptor* a vendita domo & civitate possessionis illius in jubil*ę*o: nam domus civitatum Levitarum *sunt* possessio eorum [n] inter filios Jisraëlis.

34 Ager verò suburbanus civitatum illorum ne venditor: quia possessio perpetua est eis.

35 Item cùm *facultatibus* attenuato fratre tuo apud te [*] vacillabit manus ejus, tunc confirmato illum, *etiam* peregrinum aut inquilinum, ut vivat tecum.

36 Ne accipito ab eo usuram aut fœnus: sed timeto a Deo tuo, ut [o] vivat frater tuus tecum.

37 Pecuniam tuam ne dato ei in usuram: nec in fœnus dato cibum tuum.

38 Ego *sum* Jehova Deus vester qui eduxi vos e terra Ægypti, ut dem vobis regionem Cenahhanæi, & sim vobis in Deum.

39 Item cùm *facultatibus* attenuatus frater tuus se vendiderit tibi [p] ne exerceto eum servitute servili.

40 Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus est apud te, usque ad annum jubil*ę*i serviet apud te.

41 Tunc egredietur a te ipse & filii ejus cum eo, ut revertatur ad familiam suam, & in possessionem patrum suorum revertatur.

42 Quia servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti, ne venduntor venditione servili.

43 Ne dominium exerceto in eum per s*ę*vitiam, sed timeto a Deo tuo.

44 Servum autem tuum aut ancillam tuam qui *sint* tui, ex illis gentibus quæ *sunt* circa vos ex illis acquiretis servum & ancillam.

45 E filiis quoque inquilinorum qui peregrinantur apud vos, ex eis acquiretis, & ex familia eorum qui *erunt* apud vos, quos gignent in terra vestra, cedentque vobis in possessionem.

46 Et constituetis vos possessores illorum, cum filiis vestris post vos, obtinendo h*ę*reditariò possessionem *eorum*, in perpetuum eorum servitute utemini: at in fratres vestros filios Jisraëlis, nemo in fratrē suum dominator per s*ę*vitiam.

47 Imò cùm assecuta facultates manu peregrini aut inquilini apud te, iis attenuatus erit frater tuus apud eum, adeò ut vendiderit se peregrino habitanti apud te, aut [q] indigen*ę* e familia peregrini.

48 Postquam vendidit se, redemptur*æ jus* esto ei, unus e fratribus ejus redimet eum.

49 Aut patruus ejus, aut filius patrui ejus, redimet eum, aut aliquis e propinquis carnis ejus ex familia ejus redimet eum, aut si assecuta erit *facultates* manus ejus, redimet sese.

50 Supputato autem cum emptore suo ab anno quo vendidit se ei usq; ad annum jubilæi, ut sit pecunia venditionis ejus pro numero annorum, [*] sit *inquam* penes eum tanquam *pecunia* dierum mercenarii.

51 Si adhuc multi supersunt ex istis annis *ante jubilæum*, [r] pro numero illorum restituito redempturam suam de pecunia emptionis sui:

52 Sin autem parum superest ex illis usque ad annum jubilæi, supputando cum eo, pro numero annorum ipsius *jubilæi* restituito redēpturam suam.

53 Tanquam mercenarius [s] annuus esto apud eum, ne dominator in eum per s*ę*vitiam *emptor* ante oculos tuos.

54 Quòd si non redemptus fuerit *uno* ex his, attamen discedet anno jubilæi, ipse & filii ejus cum eo.

55 Nam mihi *sunt* filii Jisraëlis servi, servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti: ego *sum* Jehova Deus vester.

[m] Heb. *seculi: sic deinceps.*

[n] Heb. *in medio.*

[o] Heb. *ut vita fratris tui sit apud te.*

[p] Heb *ne servito eo servitute servi.*

[q] Heb. *radicato: id est, qui etsi originem habet aliúde natus tamen est & quasi radices egit in populo Dei: metaphora.*

[r] Heb. *secūdum illos: sic ver. 52.*

[s] Heb. *anni in annum.*

ANNOTATIO.

2 Quiescito] *ne exerceto cultura, ut reliquis annis.* Sabbathum] *cessatio culturæ terræ pręcepta a Jehova.* 9 Mense septimo] *a quo mense & die civilis annus incipiebat, suprà 23.24.* 12 Ex quovis agro] *id est, ne quid inde asseruandum deportator, sed cùm uti lubuerit, ad pręsentem usum inde desumitor.* 30 Non discedet] *a jure quod habebat in domum emptam, sic ver. 31.* 31 Secundum agrum] *id est, ut de venditione agri mandatum est, ver. 25. & seq.* 35 Vacillabit manus] *id est, non magis rem suam poterit administrare quàm vir morbo confectus uti manu potest: metaphora.* 50 Sit inquam penes] *id est, in sui redemptione tantum deducat ratione annorum quibus servivit habita, quantum mercenarius pro ejusdem temporis mercede lucrifecisset.*

Caput XXVI.

Interdicta idololatria, obseruationem sabbathi, & sanctuarij reverentiam imperat: amplas promissiones observantibus mandata Dei, comminationes verò transgredientibus denunciat: postremò resipiscentibus certam veniæ spem facit.

1 Ne facite vobis [a] idola, & sculptile aut statuam ne erigite vobis, neq; lapidem [a] figuratum ponite in terra vestra ut incurvetis vos ante eum: nam ego Jehova *sum* Deus vester.

2 Sabbatha mea observatote, & sanctuarium meum reveremini: ego *sum* Jehova.

3 Si ambulaveritis in statutis meis, & mandata mea servantes feceritis ea,

4 Utique dabo pluvias vestras tempore suo: edétque terra proventum suum, & qu*ę*libet arbor agri edet fructum suum.

5 Et attinget vobis [*] tritura vindemiam, & vindemia attinget sementem: comedetisque cibum vestrum ad saturitat*ę*m, & habitabitis securè in terra vestra.

6 Dabo enim pacem in ea terra, ita ut cubetis & non *sit* qui exterreat: & faciam ut cesset bestia mala ex ea terra, & gladius non transibit per terram vestram.

7 Quin potius persequemini inimicos vestros, qui cadent ante vos gladio:

[a] Heb. *effigiei.*

8 Et quini ex vobis persequentur centenos, & centeni ex vobis persequentur myriadas,ita cadent inimici vestri ante vos gladio.
9 Respiciénsq; ad vos faciam ut fœtificetis atque augebo vos, & stabiliam fœdus meum vobiscum.
10 Et comedetis vetus, [b] valdè vetus, & vetus propter novum deprometis.
11 Et 'ponam tabernaculum meum inter vos, neque fastidiet anima mea vos.
12 Denique continenter ambulabo [c] inter vos ac ero vobis Deus, vos quoque eritis mihi populus.
13 Ego *sum* Jehova Deus vester, qui eduxi vos e terra Ægyptiorum ne essetis illis servi, & frangens lora jugi vestri feci ut ambuletis [d] erecti.
14 Quòd si non auscultabitis mihi,neq; facietis omnia mandata ista:
15 Si inquam statuta mea spernetis,& si judicia mea fastidiet anima vestra, & non facietis omnia mandata mea, sed irritum facietis fœdus meum:
16 Etiam ego hoc faciam vobis, efficiam inquam ut 'dominetur in vos terror cum'tabe & cum ęstuante morbo, 'conficientes oculos & cruciantes animũ: & seminetis frustra semen vestrum,comedent enim illud inimici vestri.
17 Et opponam faciem meam iratam vobis ut cædamini coram inimicis vestris, dominiúmque exerceant in vos osores vestri: & fugiatis etiam nemine persequente vos.
18 Quòd si [e] adhuc non auscultaveritis mihi, tunc addam castigando vos 'septuplum propter peccata vestra.
19 Frangam enim 'excellentiam roboris vestri,& reddam cœlum vestrum ' tanquam ferrum,terramque vestram sicut æs.
20 'Deficietq; frustra virtus vestra: non enim edet terra vestra proventum suum, & arbores ipsę terrę non edent fructum suum.
21 Quòd si ambulaveritis mecum 'temerè & non acquieveritis ut auscultetis mihi,tunc addam contra vos plagam septuplam secundum peccata vestra.
22 Et immittam in vos bestias agri, ut orbent vos excindentes jumenta vestra, & diminuentes vos, adeò ut desolatę reddantur viæ vestrę.
23 Quòd si istis non erudiemini *ut redeatis* ad me,sed ambulabitis mecum temerè:
24 Utique ambulabo etiam ego vobiscum 'temerè,& percutiam ego vos quoque septuplo propter peccata vestra.
25 Et inducam contra vos gladium ulciscentem ultionem 'fœderis ita ut congregetis vos in civitates vestras: tum immittam pestem inter vos,& trademini in manum inimici.
26 'Cùm fregero vobis scipionem panis, & coquentes 'decem mulieres panem vestrum in furno uno retulerint panem vestrum *distribuendum* certo pondere : si comederitis, non tamen saturabimini.
27 Quòd si hoc non auscultaveritis mihi, sed ambulaveritis mecum temerè:
28 Utique ambulabo vobiscum in æstuante 'ira temeritatis,& castigabo vos ego quoque septuplo propter peccata vestra.
29 Nam comedetis carnē filiorũ vestrorum, & carnem filiarum vestrarum comedetis.
30 Et perdam excelsa vestra,& succidā [f] subdiales statuas vestras, ponámq; cadavera vestra cum 'cadaveribus stercoreorum deorum vestrorum: & fastidiet anima mea vos.
31 Et redigens civitates vestras in vastitatē desolabo sanctuaria vestra, neque odorabo odorem gratum [g] a vobis.
32 Desolabo inquam ego istam terram, adeò ut obstupescant de ea inimici vestri, qui 'habitabunt in ea.
33 Vos autem dispergam in gentes, [h] faciámque ut persequantur vos gladio stricto, ut sit terra vestra desolata, & civitates vestræ sint ipsa vastitas.
34 Tum exolvet terra sabbatha sua omnibus diebus quibus desolata manebit, cùm eritis in terra inimicorum vestrorum, tum quiescens terra ipsa exolvet sabbatha sua.
35 Omnibus diebus quiescet quibus desolata manebit, quia non quieverit ' septimanis vestris, cùm habitaretis in ea.
36 Quòd autem ad eos qui remanserint e vobis, inducam mollitiem in animum eorum in regionibus inimicorum ipsorum, ita ut persequente eos'strepitu folii agitati fugiant fuga *tanquam* a gladio, cadántque etiam nemine persequente.
37 Et impingent [i] alter in alterum tanquam a gladio,etiam nemine persequente : nec erit vobis consistendi facultas adversus inimicos vestros.
38 Sed peribitis in ipsis gentibus,& absumet vos terra inimicorum vestrorum.
39 Qui autem reliqui fuerint e vobis, tabescent propter iniquitatem suam in regionibus inimicorum vestrorum, etiámq; propter iniquitates patrum suorum cum ipsis ' tabescent.
40 Sin autem confitebuntur iniquitatem suam & iniquitatem patrum suorum cum prævaricatione sua qua prævaricati sunt in me, etiámque se ambulasse mecum temerè:
41 Me quoque ambulantem cum ipsis temerè, induxisse ipsos in terram inimicorum suorum: si tunc abjicietur istud cor eorum præputiatum, & tunc exolverint pœnam iniquitatis suę:
42 Utique recordabor fœderis mei cum Jahhakobo, adeóq; fœderis mei cum Jitzchako, atque fœderis mei cum Abrahamo recordabor,ac etiam ipsius terræ recordabor.
43 Terra quidem desolata ab illis exolvet sabbatha sua, quatenus desolata erit illis, & illi exolvent pœnam iniquitatis suæ : [k] quia multis modis judicia mea spreverunt, & statuta mea fastidivit animus eorum.
44 Sed insuper hujus etiam *recordabor*, quòd cùm essent in 'terra inimicorum suorum non sprevi eos,neque fastidivi eos,ut consumerem eos irritum faciendo fœdus meum cum eis: quia ego Jehova *sum* Deus ipsorum.
45 Ideò recordabor propter illos fœderis priscorum,quos eduxerim e terra Ægypti ante oculos gentium ut essem eis in Deum, ego Jehova.
46 Ista *sunt* statuta illa judiciáq; & leges, quas dedit Jehova inter ipsum & inter filios Jisraëlis,in monte Sinai per Moschen.

[b] Heb. *inveteratum.*

[c] Heb. *in medio vestri.*

[d] Heb. *cum erectione, videlicet cervicum.*

[e] Heb *usque ad hæc: sensus est, si mihi eousque in vobis flagellãdis progresso non auscult, &c.*

[f] Heb. *sole affectos, id est, statuas quæ Soli expositæ colorem adustũ habent: ut 2. Chro. 14. 4.*

[g] Heb. *vestrum.*

[h] Heb. *faciā ut educant post vos gladium.*

[i] Heb. *vir in fratrem suũ.*

[k] Heb. *quia & quia.*

ANNOTATIO.

1 Idola] *ut Levit.19.4.* 5 Tritura vind.] *q.d. tanta erit messis copia, ut non antè absolvatur segetum tritura, quàm vindemiæ tempus advenerit, & præ uvarum copia tempus vindemiæ usque ad sementem producatur: abundantiæ maximæ promissio.* 11 Ponam] *id est, jam positum non auferam.* 16 Dominetur] *id est, occupet ac possideat vos.* Tabe] *id est, omnibus morbis qui homines graviter affligunt: synecdoche.* Conficientes oc.] *mala quidem exteriora oculos, interiora animum.* 18 Septuplum] *numerus finitus pro indefinito, sic deinceps.* 19 Excellentiam rob.] *id est, excellens robur, quo nunc excellitis: hypallage.* Tanquam fer.] *pluvias supernè continebo, & fructus terræ infernè.* 20 Deficietq;] *id est, Licèt ad consumptionem usque virium laboretis, inanis tamen erit labor.* 21 Temerè] *sine discrimine, secuti studia vestra, non voluntatem meam: sic deinceps.* 24 Temerè] *sine ullo personarum discrimine, & non adhibita plagis moderatione, habenas iræ meæ in vos laxabo.* 25 Fœderis] *de rupto fœdere meo.* 26 Cùm fregero] *alendi facultatem pani ademero: metaphora.* Decem] *q.d. tanta erit panis penuria, ut familiæ multæ vix tantum habeant unde furnum unum panibus simul impleant: finitus numerus pro infinito, ut suprà ver.18.* 28 Ira temeritatis] *omnia promiscuè pervadente.* 30 Cadaveribus] *fragmentis: catachresis.* 32 Habitabunt in ea] *vobis ejectis.* 35 Septimanis] *sabbatho, septimo quoque anno, & quinquagesimo, ut mandavit Deus suprà 23.& 25.* 36 Strepitu folii] *id est, minima quaque re percellantur.* 39 Tabescent] *videlicet filii: q.d. continuabitur calamitas patrum in filiis.* 44 Terra inimic.] *Ægypto, ubi fœderis mei recordatus illos conservavi.*

CAPUT XXVII.

Leges de æstimatione personarum, bestiarum, ædium, & prædiorum voto consecratorum Domino: de redemptionibus eorum, & primogenitorum, atque decimarum.

1 ALLOCUTUS quoque est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm quis [a] nuncupaverit votum: pro æstimatione tua personæ *sunto* Jehovæ.

3 Esto autem æstimatio tua maris, a nato viginti annos usque ad [b] sexagenarium, esto inquam æstimatio tua quinquaginta sicli argentei, prout *est* siclus sacer.

4 Quòd si fœmina erit, tunc esto tua æstimatio triginta sicli.

5 Sin autem a nato quinque annos usque ad natum viginti annos, tunc esto æstimatio tua in marem viginti sicli: in fœminam autem decem sicli.

6 Quòd si *erit* a nato uno mense usque ad natum quinque annos, tunc esto æstimatio tua in marem quinque sicli argentei: in fœminam verò *esto* æstimatio tua tres sicli argentei.

7 Cùm autem a sexagenario & deinceps, si *erit* mas, tunc esto æstimatio tua quindecim sicli: in fœminam verò decem sicli.

8 Quòd si tenuior sit *facultatibus* quàm pro æstimatione tua, tunc sistito eum coram sacerdote, prout assequetur manus illius qui vovit, æstimato eum sacerdos.

9 SED si bestiam *vovit* [c] ex cujus genere oblationem offerre solent Jehovæ, quicquid ex eo dederat Jehovæ, esto sanctum.

10 Ne aliam sufficito pro ea, neque commutato illam, *substituens* bonum pro malo, aut malum pro bono: quòd si [d] ullo pacto commutet bestiam bestia, tunc esto illa & quæ subjecta est pro illa, esto inquam sancta.

11 Si autem ullam bestiam immundam *vovit*, ex cujus genere non possunt offerre oblationem Jehovæ, tunc sistito bestiam illam coram sacerdote:

12 Et æstimato sacerdos eam sive bonam sive malam: [e] prout æstimaverit tibi sacerdos, sic esto.

13 At si [f] planè volet redimere illam, addito quintam ejus supra æstimationem tuam.

14 CùM autem quis sanctificaverit domum suam *ut sit* sancta Jehovæ, & æstimaverit eam sacerdos sive bonam sive malam: prout æstimabit eam sacerdos, sic statum esto.

15 Quòd si qui sanctificavit, redimere volet domum suam, similiter additâ quintâ pecuniæ æstimationis tuæ supra eam, erit illius.

16 SIN verò de agro possessionis suæ sanctificaverit quis Jehovæ, tunc esto æstimatio tua secundum sementem ejus: Corus sementis hordeaceæ quinquaginta siclis argenteis.

17 Si ab anno jubilæi sanctificaverit agrum suum, secundum æstimationem tuam statum esto.

18 Sin post jubilæum sanctificavit agrum suum, tunc supputato ei sacerdos pecuniam illius pro numero annorum qui reliqui *sunt* usque ad annum jubilæi, & diminuitor de æstimatione tua.

19 At si planè volet redimere agrum illum is qui sanctificavit eum, similiter additâ quintâ pecuniæ æstimationis tuæ supra eam, erit illius.

20 Quòd si non redimet agrum illum, aut si vendet agrum illum viro alteri, ne redimitor amplius:

21 Sed esto ager ille postquàm exiit *a jure ejus*, in jubilæo res sancta Jehovæ, sicut ager [g] devotus: penes sacerdotem esto possessio illius.

22 Si autem agrum [h] emptum sibi, qui non *est* ex agris possessionis suæ, sanctificavit Jehovæ:

23 Tunc supputato illi sacerdos summam ipsam æstimationis tuæ usque ad annum jubilæi, & dato illam æstimationem tuam eo die, rem sanctam, pro Jehova.

24 Anno jubilæi revertetur ager ille ad eum a quo emerat illum, ad eum cujus *est* possessio ipsius [i] fundi.

25 Omnis autem æstimatio tua esto per siclum sacrum: viginti obolorum erit siclus.

26 VERUNTAMEN primogenitũ quod primum gignitur Jehovæ ex bestiis, ne quis sanctificato illud: sive bos sive parva pecus, Jehovæ est.

[a] Heb *separaverit, i. separatim expressum dicaverit Deo.*
[b] Heb. *filium sexaginta annorum: & sic deinceps.*
[c] Heb. *ex qua, sic ver. 11.*
[d] Heb. *commutando cõmutet: sic deinceps.*
[e] Heb. *secundum æstimationem tuã sacerdotis.*
[f] Heb. *redimendo redimet. ut ver. 19.& 31.*
[g] Heb. *devotionis vel anathematis: vide infrà ver. 28.*
[h] Heb. *emptionis suæ.*
[i] Heb. *terræ.*

27 Sed

27 Sed si ex bestiis immundis *erit*, tunc redimito pro æstimatione tua addens quintam ejus suprà eam: quòd si non redimetur, venditor pro æstimatione tua.
28 Ulla autem res devota quam devoverit quis Jehovæ, ex omnibus quæ *sunt* ei ex hominibus aut bestiis, aut ex agris possessionis suæ, ne venditor neque redimitor: omnis res devota [i] sancta sanctarum est Jehovæ.
29 Omnis *bestia* devota quę devovetur ab homine, ne redimitor: [k] omnino morte afficitor.
30 OMNES quoque decimæ illius terræ, ex semine terræ, ex fructu arborum, Jehovæ *sunt*, res sancta sunt Jehovę.
31 Quòd si planè redimere volet quis de decimis suis, quintam illarum superaddito illis.
32 Et omnium decimarum boum aut gregum, eorum quæ transeunt [a] sub virgam decimum quodque esto sanctum Jehovæ.
33 Ne disquirat inter bonum & malum, neq; commutet ipsum: quòd si ullo pacto commutabit ipsum, tum esto illud & [l] quod suffectum est pro eo, res sancta, ne redimitor.
34 Ista *sunt* mãdata illa, quæ mãdavit Jehova Moschi, *referẽda* ad filios Jisraëlis in mõte Sinai.

[k] Heb *moriendo morte afficitor.*

[l] Heb. *commutatio ejus.*

ANNOTATIO.

2 Tua] *quam tu meo jussu mox illis propositurus es.* 10 Aliam] *ejusdem generis.* Commutato] *re ulla diversi generis.* 16 Corus] *decem Ephę sive medimni, hoc est triginta modii: vide Jechezkel.* 45.11. 26 Jehovæ est] *ex lege primogenitorum, Exod.* 13.2. 28 Sancta sanctarum] *id est, sanctissima q. d. nunquam ad illum qui devovit eam aut ad alium ulla ratione redito, sed penes sacerdotes in perpetuum maneto.* 32 Sub virgam] *rationem explicat qua hæc tria animalium genera decimari debent: nimirum ut quo ordine ipsa ex stabulis sua sponte exeunt, decimum quodque baculo numerantis tangatur & segregetur Domino, ut sequens versus indicat.*

QUAR-

QUARTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Numeri.

Quartus liber Pentateuchi continet res gestas & leges promulgatas in populo Dei, ab initio mensis secundi anni secundi post exitum ex Aegypto usque ad initium mensis undecimi anni quadragesimi: id est, historiam annorum amplius triginta octo.

CAPUT I.

Deus jubet Moschen Jisraëlitarum omnium, exceptis Levitis, mares a vigesimo anno ad sexagesimum per suas tribus recensere, ut ordine ponantur castra: Levitas verò ministerio tabernaculi præficere & circa illud collocare, ut ipsum, cùm opus erit deponant, portent & erigant.

1 LLOCUTUS autem est Jehova Moschen in deserto Sinai in tentorio conventus, primo die mensis secundi anno secundo ab egressu eorum e terra Ægypti, dicendo:

2 Recensete capita universi cœtus filiorum Jisraëlis per familias ipsorum secundum domos paternas eorum, per enumerationem nominum, omnem marem [a] in singula capita eorum:

3 A nato viginti annos & [b] deinceps omnes aptos ad egrediendum in militiam in Jisraële: recensebitis eos per exercitus ipsorum, tu & Aharon.

4 Sunto autem vobiscum vir unus ex unaquaque tribu, vir primarius in domo majorum suorum esto.

5 [c] Hæc itaque *sunto* nomina virorum illorum qui adstabunt vobis: ex Reubene, Elitzur filius Schedë-uris.

6 Ex Schimhhone, Schelummiel filius Tzurischaddai:

7 Ex Jehuda, Nachschon filius Hhamminadabi:

8 Ex Jissascare, Netan-el filius Tzuhharis.

9 Ex Zebulune, Eliab filius Chelonis.

10 De filiis Josephi, ex Ephrajimo, Elischamahh filius Hhammihudis: Ex Menasche, Gamliel filius Pedah-tzuris.

11 Ex Binjamine, Abidan filius Gidhhoni.

12 Ex Dane, Abihhezer filius Hhamischaddai.

13 Ex Aschere, Paghhiel filius Hhocranis.

14 Ex Gade, Eljasaph filius Dehhuelis.

15 Ex Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

16 Hi sunto, convocati e cœtu, principes tribuum paternarum suarum, primarii multorum millium Jisraëlis sunto.

17 Assumpsit itaque Mosche & Aharon viros istos, qui expressi nominatim fuerant:

18 Et totum ipsum cœtum congregaverunt primo die mensis secundi: qui professi sunt natales suos per familias suas secundum domum majorum suorum, per enumerationem nominum a nato viginti annos & deinceps, in singula capita eorum.

19 Sicut præceperat Jehova Moschi, sic recensuit eos in deserto Sinai.

20 FUERUNT itaq; filii Rëubenis primogeniti Jisraëlis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum *facta* per singula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

21 Numerati eorum ex tribu Rëubenis, quadragies sexies mille quingenti.

22 Ex filiis Schimhhonis, generationes eorũ per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, numerati ejus in enumeratione nominum *facta* per singula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

23 Numerati eorum ex tribu Schimhhonis, quinquagies novies mille trecenti.

24 Ex filiis Gadis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

25 Numerati eorum ex tribu Gadis, quadragies quinquies mille sexcenti quinquaginta.

26 Ex filiis Jehudæ, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

27 Numerati eorum ex tribu Jehudæ, septuagies quater mille sexcenti.

28 Ex filiis Jissascaris, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorũ ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti

[a] Heb. *calvitia: sic deinceps: synecdoche.*
[b] Heb. *suprà: sic deinceps.*
[c] Heb. *omnem egredientem, sic deinceps.*

ginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

29 Numerati eorum e tribu Jiſſaſcaris, quinquagies quater mille quadringenti.

30 Ex filiis Zebulunis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

31 Numerati eorum ex tribu Zebulunis, quinquagies ſepties mille quadringenti.

32 De filiis Joſephi, ex filiis Ephrajimi, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiã:

33 Numerati eorum ex tribu Ephrajimi, quadragies mille quingenti.

34 Ex filiis Menaſchis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

35 Numerati eorum ex tribu Menaſchis, tricies bis mille ducenti.

36 Ex filiis Binjaminis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorũ ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

37 Numerati eorum ex tribu Binjaminis, tricies quinquies mille quadringenti.

38 Ex filiis Danis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

39 Numerati eorum ex tribu Danis, ſexagies bis mille ſeptingenti.

40 Ex filiis Aſcheris, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quiſquis *erat* aptus ad egrediendum in militiam:

41 Numerati eorum ex tribu Aſcheris, ſemel & quadragies mille quingenti.

42 Filiorum Naphtali generationes per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

43 Numerati eorum ex tribu Naphtali, quinquagies ter mille quadringenti.

44 Iſti *ſunt* numerati illi, quos recenſuit Moſche & Aharon cum ducibus Jiſraëlis duodecim viris: vir unus pro unaquaque domo majorum ſuorum erant.

45 Ita fuerunt omnes numerati filiorum Jiſraëlis ſecundum domum majorum ſuorum, a nato viginti annos & deinceps quiſquis in Jiſraële aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

46 Fuerunt inquam omnes iſti numerati, ſexcenties ter mille quingenti quinquaginta.

47 AT Levitæ per tribum majorum ſuorum, non fuerunt recenſiti inter illos.

48 Allocutus enim fuerat Jehova Moſchen, dicendo:

49 Veruntamen tribum Levi ne numerato, & capita eorum ne recenſeto inter filios Jiſraëlis:

50 Sed tu præficito Levitas tabernaculo teſtimonii & omnibus inſtrumentis ejus, ac omnibus quæ *ſunt* ejus, ipſi ferunto tabernaculum & omnia inſtrumenta ejus, & ipſi miniſtranto ei ac circa tabernaculum caſtra habento:

51 Ut cùm profecturum erit tabernaculum, deponant illud Levitæ, & cùm caſtrametaturum erit tabernaculum, erigant ipſum Levitæ: ſed quicunque * extraneus acceſſerit, afficietur morte.

52 Quare caſtra habento filii Jiſraëlis quiſque in caſtris ſuis, & quiſque ad vexillum ſuum per exercitus ſuos:

53 Levitæ autem caſtra habento circa tabernaculum teſtimonii, ut non ſit ira fervens contra cœtum filiorum Jiſraëlis, & obſervanto Levitæ obſervationem tabernaculi teſtimonii.

54 Quod fecerunt filii Jiſraëlis: ſecundũ omnia quę pręceperat Jehova Moſchi, ſic fecerũt.

ANNOTATIO.

16 Convocati e cœtu] *in deliberationibus capiendis, & repræſentanto ſinguli ſuas tribus, quarum ſunt principes.* 51 Extraneus] *qui non eſt e genere Levitico, ut Levit. 22. aliquoties.*

CAPUT II.

Ordo ſervandus a tribubus in caſtris & profectionibus ſuis.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

2 Filii Jiſraëlis, quiſque juxta vexillum ſuum cum ſignis ſecundum domum majorum ſuorum caſtra habento: e longinquo circa tentorium conventus caſtra habento.

3 Caſtra habentium autem ab anteriore parte Orientem verſus, vexillum eſto caſtrorum Jehudæ per exercitus ſuos, cum principe filiorum Jehudæ Nachſchone filio Hhamminadabi,

4 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſeptuagies quater mille ſexcenti.

5 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Jiſſaſcaris, cum principe filiorum Jiſſaſcaris Netan-ele filio Tzuhharis,

6 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies quater mille quadringenti.

7 Et tribus Zebulunis, cum principe filiorũ Zebulunis Eliabo filio Chelonis,

8 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies ſepties mille quadringenti.

9 Omnes numerati in caſtris Jehudę, centies octogies ſexies mille quadringenti per exercitus ſuos: in prima *acie* proficiſcuntor.

10 VEXILLUM caſtrorum Rëubenis *eſto* Meridiem verſus per exercitus ſuos, cum principe filiorum Rëubenis Elitzure filio Schedëuris,

11 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quadragies ſexies mille quingenti.

12 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Schimhhonis, cum principe filiorum

rum Schimhhonis Schelummiele filio Tzurischaddai,
13 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quinquagies novies mille trecenti.
14 Et tribus Gadis, cum principe filiorum Gadis Eljasapho filio [a] Rehhuëlis,
15 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quadragies quinquies mille sexcenti quinquaginta.
16 Omnes numerati in castris Rëubenis, centies quinquagies semel mille quadringēti quinquaginta per exercitus suos: hi secundani proficiscuntor.
17 TUM proficiscitor tentorium conventus cum castris Levitarum in medio reliquorum castrorum: sicut solent castrametari, sic proficiscuntor, quisque in loco suo ad vexilla sua.
18 VEXILLUM castrorum Ephrajimi per exercitus suos *esto* [b] Occidentem versus, cum principe filiorum Ephrajimi Elischamahho filio Hhammihudis:
19 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quadragies mille quingenti:
20 Et juxta eum tribus Menaschis, cum principe filiorum Menaschis Gamliele filio Pedahtzuris,
21 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, tricies bis mille ducenti:
22 Et tribus Binjaminis, cum principe filiorū Binjaminis Abidane filio Gidhhoni,
23 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, tricies quinquies mille quadringenti.
24 Omnes numerati in castris Ephrajimi, centies octies mille centum per exercitus suos: hi tertiani proficiscuntor.
25 VEXILLUM castrorum Danis *esto* Aquilonem versus per exercitus suos, cum principe filiorum Danis Achihhezere filio Hhammischaddai,
26 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, sexagies bis mille septingenti.
27 Qui autem castra habebunt iuxta eum, *sunto* tribus Ascheris, cum principe filiorum Ascheris Paghhiele filio Hhocranis,
28 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, semel & quadragies mille quingenti:
29 Et tribus Naphtali, cum principe filiorum Naphtali Achirahho filio Hhenanis,
30 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quinquagies ter mille quadringenti.
31 Omnes numerati in castris Danis, centies quinquagies septies mille sexcenti: in postrema *acie* proficiscuntor per vexilla sua.
32 Isti *sunt* numerati filiorum Jisraëlis secundum domum majorum suorum: omnes numerati castrorum per exercitus suos, sexcenties ter mille quingenti quinquaginta.
33 Levitæ autem non sunt numerati [c] inter filios Jisraëlis: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
34 Quod fecerunt filii Jisraëlis: secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi, ita castrametabantur per vexilla sua, & ita proficiscebantur quique per familias suas secundum domum majorum suorum.

[a] *qui etiam Debhuel, supra 1.14.*
[b] Heb. *mare versus.*
[c] Heb. *in medio.*

CAPUT III.

Levitarum numerus, statio, officiaq́ describuntur: qui loco primogenitorum ex reliquis tribubus Deo consecrantur: & quia præter numerum Levitarum primogeniti aliquot inventi sunt, quini in singulos redemptionis sicli statuuntur.

1 HÆC autem *sunt* generationum Aharonis & Moschis, ex quo die locutus est Jehova cum Mosche in monte Sinai.
2 Et hæc nomina filiorum Aharonis primogenitus Nadab, deinde Abihu, Elhhazar, & Ithamar:
3 Hæc inquam nomina filiorum Aharonis sacerdotum qui uncti fuerant, quorum [a] consecraverat ministerium ad fūgendum sacerdotio.
4 Sed mortuus est Nabab & Abihu coram Jehova, cùm offerrent ignem extraneum coram Jehova in deserto Sinai, & filii non essent illis: quapropter sacerdotio functus est Elhhazar & Ithamar coram Aharone patre suo.
5 Allocutus autem est Jehova Moschen, dicendo:
6 Jube appropinquare tribum Levi, & sistito eam corā Aharone sacerdote ut ministrent ei,
7 Observentq́; observationem ejus, & observationem totius cœtus coram tentorio conventus, exercendo ministerium tabernaculi.
8 Et custodiant omnia instrumenta tentorii conventus, *nempe* custodiam filiorum Jisraëlis, exercendo ministerium tabernaculi:
9 Et dato Levitas Aharoni ac filiis ejus: hi [b] omnino donati *sunt* ei e filiis Jisraëlis.
10 Aharonem autem & filios ejus præficito ut observent sacerdotium suum: nam quicunque extraneus accesserit, morte plectetur.
11 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
12 De me enim, ecce assumpsi Levitas e medio Jisraëlis loco omnis primogeniti aperientis vulvā ex filiis Jisraëlis: ideò sunto mei Levitę:
13 Nam meum *est* omne primogenitum, quo die percussi omne primogenitum in terra Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum in Jisraële [c] tam hominum quàm jumentorum: mea sunto, ego Jehova.
14 Præterea allocutus est Jehova Moschen in deserto Sinai, dicendo:
15 Recenseto filios Levi secundum domum majorum suorum per familias suas, omnes mares a nato uno mense & deinceps numerato.
16 Numeravit ergo eos Mosche [d] ex præstituto Jehovæ, quemadmodum præceperat.
17 Erant autem hi filii Levi nominibus suis, Gerschon, & Kohath, & Merari.
18 Et hæc nomina filiorum Gerschonis per familias eorum, Libni & Schimhhi:
19 Filii verò Kohathi per familias ipsorum, Hhamram & Jitzhar Chebron & Hhuzziel:
20 Filii autem Merari per familias eorum, Machli & Muschi: hę *sunt* familiæ Levitarum secundum domum majorum ipsorum.
21 Gerschoni *est* familia Libnitica & familia Schimhhitica: hæ familiæ Gerschonitarum.

[a] Heb. *impleverat manū, ut Exod. 28. 41.*
[b] Heb. *donati donati.*
[c] Heb. *ab homine usque ad jumentū.*
[d] Heb. *secundum os: sic ver. 39. 51.*

22 Numerati eorum in enumeratione cujusq; maris a nato uno mense & deinceps, numerati inquam eorum, septies mille quingenti.
23 Familiæ Gerschonitarum post tabernaculum castrametabantur, occidentem versus:
24 Princeps autem paternæ domus Gerschonitarum, Eljasaph filius Laëlis.
25 Custodia verò filiorum Gerschonis in tentorio conventus *est* tabernaculi & ipsius tentorii, operimenti ejus cum tegmento portę tentorii conventus,
26 Et tapetum ocellatorum atrii cum tegmento portæ ipsius atrii, qui *sunt* ante ipsum tabernaculum & ante altare circumquaque, & funium illius pro toto ministerio ejus.
27 Kohatho autem familia Hhamramæa, & familia Jitzharitis, & familia Chebronitis, & familia Hhuzzielitica: hæ *sunt* familiæ Kohathitarum.
28 In enumeratione cujusque maris a nato uno mense & deinceps, *erant* octies mille sexcenti, custodientes custodiam sanctuarii.
29 Familię filiorum Kohathi castrametabantur ad latus tabernaculi, meridiem versus:
30 Princeps autem domus paternæ in familiis Kohathitarum, Elitzaphan filius Hhuzzielis.
31 Custodia verò horum *est* arcæ & mensæ & lychnuchi & altarium instrumentorumq; sanctuarii, quibus ministrant, & ipsum tegumentum, totumq; ministerium ejus.
32 At[d] princeps principum ordinis Levitici, Elhhazar filius Aharonis sacerdotis: *hæc* præfectura custodientium custodiam sanctuarii.
33 Merari *est* familia Machlitica, & familia Muschitica: hæ familiæ Merari.
34 Et numerati eorum in enumeratione cujusque maris a nato uno mense & deinceps, *erant* sexies mille ducenti.
35 Princeps autem domus paternæ in familiis Merari, Tzuriel filius Abichajilis: ad latus tabernaculi castrametabantur Aquilonem versus.
36 Præfectura verò custodiæ filiorum Merari *est* asserum ipsorum tabernaculi, & transtillorū ejus, & columnarum ejus ac stylobatarum ejus, & omnium instrumentorum ejus ac totius ministerii ejus:
37 Item columnarum ipsius atrii circumquaque & stylobatarum illarum, & paxillorum funiumq; illarum.
38 Qui autem castrametabantur ante tabernaculum ab anteriore parte ante tentorium conventus Orientem versus, *erant* Mosche & Aharon cum filiis ejus custodientes custodiam sanctuarii pro custodia Jisraëlitarum: extraneus verò qui accessisset, morte plectendus erat.
39 Omnes numerati Levitarum, quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ per familias eorum, omnes mares a nato uno mense & deinceps, vicies bis mille.
40 DEINDE edixit Jehova Moschi, recenseto omnē primogenitū marem ex filiis Jisraëlis a nato uno mense & deinceps, & collige numerum nominum illorum:
41 Et accipito Levitas mihi (ego *sum* Jehova) loco omnis primogeniti in filiis Jisraëlis, & jumenta Levitarum loco omnis primogeniti in jumentis filiorum Jisraëlis.
42 Recensente itaq; Mosche, quemadmodum præceperat ei Jehova, omnem primogenitum in filiis Jisraëlis,
43 Fuerunt omnes primogeniti mares in enumeratione nominum a nato uno mense & deinceps per numeratos illorum, vicies bis mille ducenti septuaginta tres.
44 Quapropter allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
45 Accipito Levitas istos loco omniū primogenitorum in filiis Jisraëlis, & jumenta Levitarum loco jumentorum illorum: sic sunto mei Levitæ, ego *sum* Jehova.
46 Quod autem ad[e] redimendos illos ducentos septuaginta tres, qui redundant suprà Levitas ex primogenitis filiorum Jisraelis,
47 Accipito[f] quinos siclos pro quoque capite: prout *est* siclus sacer accipito, viginti obolorum *est* siclus ille.
48 Et dato pecuniam illam Aharoni & filiis ejus, pecuniam redemptorum qui redundaverint inter illos.
49 Acceptâ itaq; Mosche pecuniâ illâ redemptionis ab iis qui redundabāt, præter redemptos per Levitas,
50 A primogenitis filiorum Jisraëlis acceptâ hâc pecuniâ, mille trecentis sexaginta quinque siclis, prout *est* siclus sacer:
51 Dedit Mosche pecuniam redemptorum istorum Aharoni & filiis ejus ex præstituto Jehovæ, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

[e] Heb. *redemptos ut infra 6.9. catachresis.*
[f] Heb. *quinque quinque siclos, in calvitium.*

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *id est, quę hoc & seq. cap. dicentur, pertinent ad Levitas, ex quorum genere fuerunt Mosche & Aharon.* 4 Coram Aharone] *ipso vivente, ut Gen. 11.28.* 7 Observentq;] *cum observantia sacerdoti ministrent vices totius cœtus in ministerio illo subeuntes: nam totius cœtus erat ministrare Domino, cujus vices primùm gerebant primogeniti, jam verò in horum locum Levitæ assumuntur.* 8 Custodiam filiorum Jis.] *quam alioqum filii Jisraëlis præstare tenerentur.* 10 Ut observent] *ut ministerii parte sacerdotes, quibus donati sunt, sublevent, observantes ne quid alienum fiat a sacerdotali munere.* 15 a nato uno mense] *tum enim primum purgabantur infantes ab impuritate partus, offerebanturq; Deo primogenitorum nomine, Levit. 12.4. sic infra ver. 40.* 25 Filiorum Gersch.] *horum & reliquorum munus fusiùs explicatur cap. 4. quod hic per prolepsin dicitur.* 32 Princeps principum] *id est, ipsis Levitarum principibus præfectus.*

CAPUT IIII.

Ex Levitico ordine mandato Dei eliguntur ad ministrandum tabernaculo in statione & profectione a trigenariis ad quinquagenarios, & pro familiarum ratione sua eis munera & onera distribuuntur.

1 Al-

1 ALLOCUTUS etiam est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
2 Recenseto capita filiorum Kohathi inter filios Levi, secundum familias eorum per domum majorum ipsorum,
3 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, omnem aptum ad obeundum * hanc militiam, ad faciendum opus in tentorio conventus.
4 Hoc *esto* * ministerium filiorum Kohathi in tentorio conventus, res sanctæ sanctarum.
5 Prius accedito Aharon & filii ejus cùm profectura sunt castra, & deponunto * velum tegmenti, quo obtegunto arcam testimonii.
6 Deinde imponentes ei tegmen e pellibus melium, postquam expanderint vestem totam hyacinthinam superne, apponunto demum vectes ejus.
7 Similiter super * mensam *panum* faciei expandunto vestem hyacinthinam, impositis ei scutulis ejus & acerris scopulisque & scutellis tegmenti, & panis jugis super eam esto.
8 Deinde expandentes super hęc vestem coccineam dibapham, tegunto illam tegumento e pellibus melium: apponunto demum vectes ejus.
9 Accipientes quoque vestem hyacinthinam tegunto lychnuchum luminaris & lucernas ejus & forcipes ejus & trullas ejus, & omnia vasa olearia ejus quibus ministrare solent in eo:
10 Eoq; reposito & omnibus instrumentis ejus in tegmento e pellibus melium, imponunto eum palangę.
11 Item super altare aureum expãsa veste hyacinthina, tegunto illud tegumento e pellibus melium, deinde apponunto vectes ejus.
12 Accipiunto quoque omnia instrumenta ministerii quibus ministrare solent in sanctuario, positáque in veste hyacinthina tegunto illa tegumento e pellibus melium: sic imponunto palangæ.
13 Præterea exceptis cineribus ex altari, expandunto super illud vestem purpuream:
14 Et imponunto ei omnia instrumenta ejus quibus ministrare solent in eo, forcipes fuscinulas & palas & crateras, omnia instrumenta altaris: expansoq; super illud tegumento e pellibus melium, apponunto vectes ejus.
15 Denique cum absolverit Aharon & filii ejus tegere sanctuarium & omnia instrumenta sanctuarii, cum profectura erunt castra, postmodòm accedunto filii Kohathi ad deportandum * ea: sed ne attingunto ullam rem sanctam ne moriantur: ista sunto onus filiorum Kohathi in tentorio conventus.
16 Præfecturæ autem Elhhazaris filii Aharonis saderdotis esto oleum luminaris, & suffitus aromaticus, & munus ipsum jugis sacrificii, oleumq; unctionis: *hæc* prǽfectura totius tabernaculi & omnium quæ *sunt* in eo, tum sanctuarii, tum instrumentorum ejus.
17 Allocutus verò est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
18 Ne committite ut excindatur tribus, *aut ulla* familiarum Kohathitarum e medio Levitarum:
19 Sed hoc facite eis ut vivant ac non moriantur cùm accedent ad res sanctas sanctarum, Aharon & filii ejus advenientes collocanto eos, quemq; in ministerio suo & in onere suo:
20 Ut non [a] inspiciant veniendo cùm tegunt *sacerdotes* rem sanctam, & moriantur.
21 ALLOCUTUS quoq; est Jehova Moschen, dicendo:
22 Recense capita etiam ipsorum filiorum Gerschonis, per domum majorum ipsorum secundum familias ipsorum.
23 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto illos: omnem aptum [b] ad obeundum militiam, ad exercendum ministerium in tentorio conventus.
24 Hoc *esto* ministerium familiarum Gerschonitarum, ministrandi, & onus *portandi:*
25 Ut portent aulæa tabernaculi, & tentorium conventus, tegumentum ejus & tegumentum melium quod imponitur ei supernè, & tegmen portæ tentorii conventus:
26 Et tapetes ocellatos atrii, & tegmentum in janua portę atrii quod *est* ante tabernaculum & ante altare circumquaque, & funes eorum, & omnia instrumenta ministerii eorum, & quęcunque fiunt ad illa ut subserviant *illis*.
27 [c] Ex præstituto Aharonis & filiorum ejus esto ministerium totum filiorum Gerschonitarum in toto onere & in toto ministerio eorum: committetis autem eis in custodiam omnia onera ipsorum.
28 Hoc *est* ministerium familiarum filiorum Gerschonitarum in tentorio conventus: quorum observatio * *esto* in manu Ithamaris filii Aharonis sacerdotis.
29 FILIOS Merari secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum recenseto.
30 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto eos, quemque aptum ad obeundum hanc militiam, ad exercendum ministerium tentorii conventus.
31 Hęc autem *esto* observatio oneris eorum, præter omne ministerium eorum in tentorio conventus, [d] *ut portent* asseres tabernaculi & transtilla ejus, columnasque & stylobatas ejus:
32 Columnas quoque atrii circumquaque & stylobatas earum, & paxillos earum, ac funes earum cum omnibus instrumentis illorum & cum omni ministerio eorum: * nominatim autem recensete omnia instrumenta observationis oneris eorum:
33 Hoc ministerium familiarum filiorum Merari, pręter omne ministerium eorum in tentorio conventus: *esto* in manu Ithamaris filii Aharonis sacerdotis.
34 RECENSUIT itaque Mosche cum Aharone & principibus cœtus filios Kohathitarum, secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum,
35 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquagiata annos, quemq; ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus.
36 Fueruntque numerati eorum secundum familias eorum, bis mille septingenti quinquaginta.
37 Hi *sunt* numerati familiarum Kohathitarum, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Mosche cum Aharone [e] ex præstituto Jehovæ per Moschen.

[a] Heb. *veniant inspiciendo: hypallage. i. ne prius veniant, quàm tecta sint a sacerdotibus omnia, ut non moriantur si illa inspexerint.*
[b] Heb. *ad obeundum ad militandum militiam.*
[c] Heb. *secundum os, & sic deinceps.*
[d] *ex ver. 25.*
[e] Heb. *secũdum os Iehovę per manũ Moschis: sic infra ver. 45*

38 Numerati autem filiorum Gerſchonis, ſecundum familias ſuas per domum majorum ſuorum,
39 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos, quiſque aptus ad obeundum illam militiam, ad miniſterium in tentorio conventus:
40 Numerati inquam eorum ſecundum familias ſuas per domum majorum ſuorum fuerunt, bis mille ſexcenti triginta.
41 Hi *ſunt* numerati familiarum filiorum Gerſchonis, quiſque aptus ad miniſtrandum in tentorio conventus: quos recenſuit Moſche & Aharon ex præſtituto Jehovæ.
42 Numerati verò familiarum filiorum Merari, ſecundum familias ſuas per domum majorum ſuorum,
43 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos, quiſque aptus ad obeundum militiam illam, ad miniſterium in tentorio conventus:
44 Numerati inquam eorum ſecundum familias ſuas, fuerunt, ter mille ducenti.
45 Hi *ſunt* numerati familiarum filiorum Merari, quos recenſuit Moſche & Aharon ex præſtituto Jehovæ per Moſchen:
46 Levitæ omnes numerati, quos recenſuit Moſche cum Aharone & principibus Jiſraëlis, ſecundum familias ſuas & per domum majorũ ſuorum.
47 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos, quiſque aptus ad obeundũ militiam *illam*, ad exercendum miniſterium cultus & miniſterium oneris in tentorio conventus:
48 Numerati inquam eorum fuerunt, octies mille quingenti octoginta.
49 Ex præſtituto Jehovæ per Moſchen recenſuit eos, [f] unumquemque ad miniſterium ſuum & ad onus ſuum: & numerati ab eo *fuerunt* quos præceperat Jehova Moſchi.

[f] Heb. *virum virum.*

ANNOTATIO.

3 Hanc militiam] *ſerviendi ſacerdotibus in tabernaculo erecto, aut cùm proficiſcendum eſt, ipſum deportandi: nam hæc duo erant miniſterii genera apud ambulatorium tabernaculum.* 4 Miniſterium] *id eſt, his rebus miniſtranto.* 5 Velum tegmenti] *vide Exo.* 35.12. 7 Menſam panum] *de qua Exo.* 25. 39. 15 Ea] *etiam arcam ipſam, donec ſacerdotes numero aucti eam deportare poſſent, Deut.* 31.9. *nam ſacerdotum poſteà fuiſſe, omnia hiſtoriarum exempla docent, in libris Jehoſchuhhæ, Judicum, Schemuelis, & Regum.* 28 Eſto in manu] *id eſt, per Ithamarem habetor inſpectio illorum, iſq; curato ut exequantur miniſteria ſua: ſic infrà ver.* 33. 32 Nominatim] *id eſt, quæcunque illis deportanda ſervandave tradetis, ea ſigillatim relata in indicem, deſcriptáque habetote.*

CAPUT V.

Deus e caſtris in quibus habitat, ne contaminentur, leproſos, gonorrhœa laborantes, & cadavere immundos ejici jubet: culpam reatus domino ejus reſtitui cum quinta, aut ſi is non extabit, Jehovæ ut ſacerdoti cedat: poſtremò a ſacerdotibus de zelotypia juſta aut injuſta cognoſci.

1 ALLOCUTUS quoq; eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Præcipe filiis Jiſraëlis, ut ejiciant e caſtris omnem leproſum & omnem gonorrhœa laborantẽ, & omnẽ immundum [a] ex cadavere.
3 [b] Sive marem ſive fœminam ejicite, extra caſtra ejicite eos, ut non [*] polluant caſtra ſua, in quorum medio ego habito.
4 Facientes ergo ſic filii Jiſraëlis, ejecerunt eos extra caſtra: quemadmodum edixerat Jehova Moſchi, ſic fecerunt filii Jiſraëlis.
5 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
6 Edicito filiis Jiſraëlis, cùm vir aut mulier fecerint ullum ex peccatis humanis prævaricãdo prævaricatione in Jehovam: ita ut rea ſit anima illa:
7 [*] Primùm confitentor quiſque peccatum ſuum quod fecerunt, deinde reſtituens reatum ſuum [c] quanti eſt quintam ejus ſuperaddito ei, ac dato illi in quem reus eſt.
8 Quòd ſi non erit iſti viro vindex ad reſtituendum ei reatum, reatus qui reſtituitur Jehovæ, ſacerdotis *eſto*, præter arietem expiationum, quo expiationem facit pro eo.
9 Similiter omnis oblatio omnium rerum ſanctificatarum a filiis Jiſraëlis quas attulerint ad aliquem ſacerdotem, illius eſto.
10 Et cujuſq; res ſanctificatæ, illius ſunto: quod quis ulli ſacerdoti dederit, illius eſto.
11 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo:
12 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm [d] ullius uxor declinans *ab eo* prævaricatione prævaricata fuerit in eum,
13 Et concumbente aliquo cum ea concubitu ſeminis, abſconditum ſit ab oculis mariti ejus, eáq; diſſimulauerit ſe cùm tamen immunda facta ſit, & nemo teſtis fuerit contra eam, neque fuerit deprehenſa:
14 Si invaſerit eum [e] affectus zelotypiæ ita ut ſit zelotypus uxoris ſuæ, quæ immunda facta ſit, aut invaſerit eum affectus zelotypiæ ita ut zelotypus ſit uxoris ſuæ, quamvis ipſa non ſit facta immunda:
15 Tunc adducito vir ille vxorem ſuam ad ſacerdotem aliquem, & afferto oblationem ejus pro ea decimam Ephæ farinæ hordeaceæ: ne ſuperfundito ei oleum, neque imponito ei thus, quia oblatio zelotypiarum eſt, munus monimẽti revocans in memoriam iniquitatem.
16 Quam jubeto accedere ſacerdos, & ſiſtito eam coram Jehova.
17 Et accipito ſacerdos [*] aquam ſanctam in vaſe fictili, & de pulvere qui *erit* in ſolo tabernaculi accipiens ſacerdos indito in aquam illã.
18 Siſtenſque ſacerdos mulierem illam coram Jehova retegito caput illius mulieris, & imponito manibus illius munus monimenti, *quod* munus zelotypiarum eſt: in manu verò ſacerdotis eſto aqua illa [*] amaritudinis quæ maledictionem importat.

[a] Heb. *propter animam: metonymia, ut Levit.* 21.1.
[b] Heb. *a mare uſque ad fœminam.*
[*] Heb. *in capite ejus, ut Levit.* 5.24.
[d] Heb. *viri viri.*
[e] Heb. *ſpiritus: ſic in ſequent.*

19 Et

19 Et adjurans eam sacerdos dicito ad ipsam mulierem, si non concubuit ullus tecum, & si non declinasti *ad eum* immunditie loco mariti tui, insons esto ab aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.
20 Sin autem tu *sic* declinasti loco mariti tui & immunda facta es, eòquòd indiderit in te aliquis *semen* concubitus sui præter maritum tuum.
21 Adiurans inquam sacerdos mulierem illam adjuratione dirarum, dicito sacerdos mulieri illi, ponat te Jehova in *formulã* dirarum & juramenti in medio populi tui, cùm reddiderit Jehova femurt um cadivum, & ventrem tuum tumidum.
22 Ingreditor itaque hęc ipsa aqua maledictionem importatura in viscera tua, ad tumidum reddendum ventrem & ad efficiendum femur cadivum: cui dicito mulier ipsa, amen amen.
23 Deinde scribito diras istas in quodam libro, & deleto eas aqua illa amaritudinis:
24 Curatóque ut bibat mulier illa aquam istam amaritudinis quæ maledictionem importat, ut ingrediatur in eam aqua ista quæ maledictionem importat, ad amaritudir em.
25 Accipiens autem sacerdos e manu mulieris illius munus zelotypiarum, agitato munus illud coram Jehova, & offerto illud super altare.
26 Et pugillo acceptum sacerdos de munere illo suffimentum ejus adoleto in altari, & postea curato ut mulier illa bibat aquam istam.
27 Cùm enim curaverit eam bibere aquam istam: erit si immunda facta fuerit & prævaricata prę varicatione in virum suum, ut intrante in eam aqua illa quæ maledictionem importat in amaritudinem intumescat venter ejus: & cadat femur ejus: sic erit mulier illa in dirarum *formam* in medio populi sui.
28 Quòd si non immunda facta fuerit mulier illa, sed fuerit munda, tum insons erit, & [e] consequetur semen.
29 Hæc *est* lex zelotypiarum, cùm declinaverit mulier *ad ullum* loco viri sui, ita ut immunda facta sit.
30 Aut cum invaserit aliquem affectus zelotypiæ ita ut zelotypus sit uxoris suæ, ut sistat mulierem ipsam coram Jehova, & exequatur erga eam sacerdos totam legem hanc.
31 Sic insons erit vir ille [*] ab iniquitate, mulier verò illa feret iniquitatem suam.

[e] Heb. *feret in semine.*

ANNOTATIO.

3 Polluant] *Jisraëlitæ reliqui, ferendo immundos in medio sui.* 7 Primùm confit.] *vide Levit. 5. 21. & sequent.* 17. Aquam sanctam] *haustam ex sancto labro, in quod ad sacros usus importabatur.* 18 Amaritudinis] *sic vocatur ab effectu, quia gravi acerboque supplicio afficiebat mulierem sontem, ut proximè sequentibus verbis explicatur* 31 Ab iniquitate] *cujus planè reus esset, si contra legem Dei tantum vitium in uxore dissimularet, aut suspitionem in animo aleret, quæ conjunctioni conjugali adversatur.*

Caput VI.

Lex de Nazaræatu, & formula qua sacerdotes erant populo benedicturi.

1 Item allocutus est Jehova Moschen dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis: cùm vir aut mulier [a] nuncupaverit votum, vovendo votum [b] Nazaræi, separaturũ se Jehovæ.
3 A vino aut alio potu inebriante separato se, acetum vini & acetum ullius potus inebriantis ne bibito: & [c] nullum potum e maceratis uvis bibito, nec vllas uvas recentes aut siccas comedito.
4 Omnibus diebus [d] Nazaræatus sui, de nulla re quæ fit ex vite vinifera, a nucleis acinorum usque ad cutem, comedito.
5 Omnibus diebus voti Nazarçatus sui novacula ne transito super caput ejus, usque-dum compleantur dies illi quibus sep ıraverit se Jehovę: sanctus esto, finito crescere comam, capillos capitis sui.
6 Omnibus diebus quibus separaverit se Jehovę, ad [e] cadaver mortui ne accedito.
7 Propter patrem suum aut propter matrem suam, propter fratrem suum aut propter sororem suam, ne se polluito propter illos cùm mortui sunt: quia Nazaræatum Dei sui *gerit* in capite suo.
8 Omnibus diebus Nazaræatus sui, sanctus est Jehovæ.
9 Quòd si is qui mortuus est mortuus fuerit juxta eum [f] repentino casu, itáque polluerit [g] Nazaræatum capitis ejus, tunc radito caput suum die purgationis suæ, die septimo radito illud:
10 Die autem octavo afferto duos turtures aut duos pullos columbæ sacerdoti, ad portam tentorii conventus:
11 Quorum parans sacerdos unum in peccatum & alterum in holocaustum, expiationem facito pro eo, ab eo quod peccavit circa illud cadaver, sic sanctificato caput illius eo die.
12 Deinde [*] separans Jehovę dies Nazaræatus sui adducito agnum anniculum in reatum: dies autem illi priores [h] irriti sunto, quia pollutus fuit Nazaræatus ej is.
13 Hæc autem *esto* lex Nazaræi quo tempore complentur dies Nazaræatus ejus: afferto [*] istud ad portam tentorii conventus:
14 Nempe offerto oblationem suam Jehovæ, agnum [i] anniculum integrum unum in holocaustum, & agnam anniculam integram in peccatum, arietémque unum integrum in *sacrificium* eucharisticum:
15 Præterea canistrum azymorum, placentas e simila mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo, cum munere eorum & libaminibus eorum.
16 Quæ offerens sacerdos coram Jehova, parato peccatum ejus & holocaustum ejus,
17 Arietem autem ipsum parato in sacrificium eucharisticum Jehovę cum canist o azymorum: similiter parato munus ejus & libamen ejus.

[a] Heb. *separaverit, ut Levit. 27.2. & sic deinceps.*
[b] *id est, separati.*
[c] Heb. *nullã maceratione uvarum.*
[d] *id est, separationis suę, & sic in sequentibus.*
[e] Heb. *animam ut suprà. 5.2.*
[f] Heb. *repente subito.*
[g] Heb. *caput Nazaræatus: hypallage, ut ver. 18.*
[h] Heb. *cadãt*
[i] Heb. *filium anni sui.*

18 Tunc radito Nazaræus in porta tentorii conventus Nazaræatum capitis sui, & acceptos capillos Nazaræatus sui imponito igni, qui subest sacrificio eucharistico.
19 Deinde accipiens sacerdos armum coctum ex illo ariete, & placentam azymam unam ex illo canistro cum lagano azymo uno, imponito ea manibus Nazaræi, postquam sibi raserit Nazaræatum suum.
20 Et agitato ea sacerdos agitatione coram Jehova, res sancta est pro sacerdote præter pectus agitationis & armum elationis: & postmodum bibet Nazaræus ille vinum.
21 Hæc *est* lex Nazaræi qui voverit, oblatio Jehovæ pro Nazaræatu suo, *præter id quod assequetur manus ejus: prout fuerit votum ejus quod vovit, sic facito, præter legem Nazaræatus sui.
22 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
23 Alloquere Aharonem & filios ejus, dicendo: sic benedicitote filiis Jisraëlis, dicendo eis:
24 Benedicat tibi Jehova, & custodiat te.
25 Faciat Jehova ut luceat facies sua tibi, & gratiam faciat tibi,
26 Attollat Jehova faciem suam erga te, & apponat tibi pacem.
27 Et* [k] imponentes manus filiis Jisraëlis, invocabunt nomen meum, & ego benedicam eis.

[k] Heb. *imponent filiis Jisraelis nomen meum.*

ANNOTATIO.

12 Separans] *id est, de integro incipiens se separare a superioribus rebus totidem dies quot separatum se fore voverat, redintegránsque complementum voti, ac si tunc primùm votum nuncupasset.* 13 Istud] *quod sequen. 2. versibus exprimitur.* 21 Præter id] *id est, præter id quod sponte voverit, prout sunt facultates ipsius: Lex enim continet res tam a paupere quàm a divite necessario offerendas.* 27 Imponentes manus] *id est, duobus signis testatam facient populo gratiam meam, quam ego pro fide mea facturus sum, nominis mei invocatione, & manuum suarum impositione.*

CAPUT VII.

Principes tribuum erecto tabernaculo, & consecrato altari, plaustra ad vehendum sacra, & sacrificia instrumentáque ad sacrum ministerium pertinentia singuli singulis diebus offerunt ex ordine instituto suprà 2. Postremò ratio describitur qua Mosche ex eo tempore Deum consuluit & responsum ab eo accepit.

1 FUIT autem quo die absolvit Mosche erigere tabernaculum, & ungens illud sanctificavit illud cum omnibus instrumentis ejus, & altare cum omnibus instrumentis ejus, cùm inquam ungens illa sanctificasset illa:
2 Ut offerent principes Jisraëlis primarii domus majorum suorum (hi *erant* principes tribuum, qui iidem præerant numeratis)
3 Offerrent inquam oblationem suam coram Jehova sex plaustra camerata & duodecim boves, plaustrum unum in binos principes & bovem unum in unumquemque: & offerrent illa ante tabernaculum.
4 Allocutus autem est Jehova Moschen, dicendo.
5 Accipito *ista* ab illis, ut sint ad exercendũ ministerium tentorii conventus, & dato ea Levitis, *cuique *prout est ministerium ejus.
6 Accipiens itaque Mosche plaustra illa & boves, dedit ea Levitis.
7 Duo plaustra & quatuor boves dedit filiis Gerschonis, *prout erat ministerium eorum.
8 Quatuor verò reliqua plaustra & octo boves dedit filiis Merari, *prout erat ministerium eorum, [a] per Ithamarem filium Aharonis sacerdotem.
9 Sed filiis Kohathi non dedit, quia ministerium rei sanctæ incumbebat illis, *humero laturi erant.
10 Afferebant ergo principes illi cum dedicatione altaris, quo die illud ungebatur, afferebant inquam principes illi oblationem suam ante ipsum altare.
11 Edixit autem Jehova Moschi, [b] principes singuli in singulos dies oblationem suam offerunto, in dedicatione altaris.

[a] Heb. *per manum.*

[b] Heb. *princeps unus in diem, princeps unus in diem.*

12 ITAQUE fuit qui obtulit die primo oblationem suam, Nachschon filius Hhamminadabi *pro tribu Jehudæ.
13 Oblatio autem ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
14 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
15 Juvencus unus [c] subrumus, aries unus, agnus unus [d] anniculus in holocaustum:
16 Hircus e capris unus in peccatum:
17 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Nachschonis filii Hhamminadabi.
18 DIE secundo obtulit Netan-el filius Tzuhharis, princeps Jissaschcaris.
19 Obtulit oblationem suam, scutulam argenteam unam centum triginta *siclorum* pondere, craterem unum argenteum septuaginta siclorũ prout est siclus sacer, ambos plenos simila mista oleo in munus:
20 Acerram unam decem *siclorum* aureorum plenam thure:
21 Juvencum unum subrumum, arietem unum, agnum unum anniculum in holocaustum:
22 Hircum e capris unum in peccatum:
23 In sacrificium verò eucharisticum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque: hæc *fuit* oblatio Netan-elis filii Tzuhharis.
24 DIE tertio princeps filiorum Zebulunis, Eliab filius Chelonis.
25 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus

[c] Heb. *filius bovis, sic deinceps.*

[d] Heb. *filius anni sui, & sic deinceps.*

teus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
26 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
27 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
28 Hircus e capris unus in peccatum:
29 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hęc *fuit* oblatio Eliabi filii Chelonis.
30 DIE quarto princeps filiorum Reübenis, Elitzur filius Schede-uris.
31 Oblatio ejus, scutula argentea una centū triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
32 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
33 Invencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
34 Hircus e capris unus in peccatum:
35 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Elitzuris filii Schede-uris.
36 DIE quinto princeps filiorum Schimhhonis, Schelummiel filius Tzurischaddai.
37 Oblatio ejus, scutula una argentea centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
38 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
39 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
40 Hircus e capris unus in peccatum:
41 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Schelummielis filii Tzurischaddai.
42 DIE sexto princeps filiorum Gadis, Eljasaph filius Dehhuelis.
43 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus unus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
44 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
45 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
46 Hircus e capris unus in peccatum:
47 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Eljasaphi filii Dehhuelis.
48 DIE septimo princeps filiorum Ephrajimi, Elischamahh filius Hhammihudis.
49 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
50 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
51 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
52 Hircus e capris unus in peccatum:
53 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Elischamahhi filii Hhammihudis.
54 DIE octavo princeps filiorum Menaschis, Gamliel filius Pedahtzuris.
55 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus.
56 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
57 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
58 Hircus e capris unus in peccatum:
59 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Gamlielis filii Pedah-tzuris.
60 DIE nono princeps filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.
61 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus unus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
62 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
63 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum:
64 Hircus e capris unus in peccatum:
65 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hęc *fuit* oblatio Abidanis filii Gidhhoni.
66 DIE decimo princeps filiorum Danis, Achihhezer filius Hhammischaddai.
67 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus unus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
68 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
69 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
70 Hircus e capris unus in peccatum:
71 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinq;: hæc *fuit* oblatio Achihhezeris filii Hhammischaddai.
72 [e]DIE undecimo princeps filiorum Ascheris Paghhiel filius Hhocranis.
73 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
74 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
75 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
76 Hircus e capris unus in peccatum:
77 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque agni anniculi quinque: hęc *fuit* oblatio Pahhielis filii Hhocranis.
78 [f]DIE duodecimo princeps filiorū Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.
79 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus

[e] Heb. *die undecim dierū, Numeralia cardinalia supra denarium ferè pro ordinalibus ponuntur, ut infrà ver.* 78.

[f] Heb. *die duodecim dierum.*

us unus septuaginta siclorum prout est sicl' sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:

80 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:

81 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:

82 Hircus e capris unus in peccatum:

83 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Achirahhi filii Hhenanis.

84 Hæc *est* oblatio dedicationis altaris post diem quo illud unctum fuit, *oblata* a principibus Jisraëlis: scutulæ argenteæ duodecim, crateres argentei duodecim, acerrę aureę duodecim.

85 Centenûm tricenûm *siclorum* scutula argentea unaquæque, & septuagenûm crater unusquisque, totum argentum horum vasorum, bis mille quadringenti sicli prout est siclus sacer.

86 Acerræ aureæ duodecim plenæ thure, denûm siclorum unaquæque acerra prout est siclus sacer, totum aurum illarum acerrarum, centum viginti *sicli*.

87 Omnium boum in holocaustum *numerus* duodecim juvenci, arietes duodecim, agni anniculi duodecim cum munere suo: & hirci e capris duodecim in peccatum:

88 Omnium verò boum sacrificii eucharistici *numerus* viginti quatuor juvenci, arietes sexaginta, hirci sexaginta, agni anniculi sexaginta: hæc *fuit* oblatio dedicationis altaris, postquam illud unctum fuerat.

89 * Deinde cùm ingrederetur Mosche in tentorium conventus ut loqueretur cum *Deo* ipso, tunc audiebat quandam vocem sermocinantem secum e superiore parte illius operculi propitiatorii, quod *erat* super arcam testimonii, e medio duorum Cerubinorum: sic alloquebatur eum.

ANNOTATIO.

5 Cuique] *genti Levitarum, ut sequentibus explicatur.* Prout est] *ut explicatur suprà cap.* 4. 7 Prout] *suprà* 4.25. *&* 26. 8 Prout] *suprà* 4.31. *&* 32. 9 Humero laturi] *suprà* 4.14. 12 Pro tribu Jehudę] *quod hîc a principe Jehudæ publico suæ tribus nomine oblatum dicitur, de sequentibus quoque est intelligendum.* 89 Deinde] *consecrato tabernaculo, ut promiserat Exod.* 25.22. *nam ante consecrationem ejus aliter cum ipso loquebatur Deus.*

CAPUT VIII.

Deus cùm lucernæ lychnuchi accendendæ sunt, omnes accendi præcipit, & Levitas primogenitorum loco consecrari præscripta consecrationis formula: postremò tempus definit incipientis & desinentis illorum ministerii.

1 Allocutus autem est Jehova Moschē dicendo:

2 Alloquere Aharonem & edicito ei: quādo accendes lucernas, *e-regione faciei lychnuchi lucem prębento septem illæ lucernę.

3 Fecitque sic Aharon, e-regione faciei lychnuchi *lucem prębituras* accendit lucernas ejus: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

4 Hoc autem opus lychnuchi, erat continens * ex auro usque ad scapum ejus, usq; ad calyculum ejus opus *erat* continens: secundum formam illam quam ostenderat Jehova Moschi, sic fecerat lychnuchum illum.

5 Allocutus etiam est Jehova Moschen, dicendo:

6 Assume Levitas e medio filiorum Jisraëlis, ut purifices eos.

7 Sic autem facito eis ad purificandum eos, spargito super eos aquam [a] expiationis: & novaculam ducentes super totam carnem suam lavanto vestimenta sua, & purificanto se.

8 Postea accipiunto juvencum [b] subrumum cum munere ejus, simila mista oleo, & juvencum alterum subrumum accipiunto in peccatum.

9 Jubensque Levitas accedere ante tentorium conventus, & congregari totum cœtum filiorum Jisraëlis,

10 Admoveto Levitas coram Jehova, & nituntor filii Jisraëlis manibus suis super ipsos Levitas:

11 Ita offerto Aharon Levitas [c] oblatione coram Jehova *oblatos* a filiis Jisraëlis, ut sint ad exercendum ministerium Jehovę.

[a] Heb. *peccati, quæ adhiberetur ad expiandum peccatum: vide de ista aqua infrà* 19

[b] Heb. *filium bovis.*

[c] Heb. *agitatione, ut in sequent. synecdoche: vide Exod.* 35. 22.

12 Ipsi autem Levitę nituntor manibus suis super caput illorum juvencorum: quorum parato unum *in* peccatum, & alterum in holocaustum Jehovę, ad expiationem faciendam pro ipsis Levitis.

13 Sic sistes Levitas coram Aharone & coram filiis ejus, offerens eos oblatione Jehovę:

14 Et separabis Levitas ipsos e medio filiorū Jisraëlis, ut sint mei Levitæ.

15 Postmodum verò veniunto Levitę ad ministrandum tentorio conventus, cùm purgaveris eos & obtuleris eos oblatione:

16 Nam [d] omnino donati *sunt* mihi e medio filiorum Jisraëlis, pro [e] omni aperiente vulvā, primogenito cujusque e filiis Jisraëlis, assumpsi eos mihi:

17 Meum enim *est* omne primogenitum in filiis Jisraëlis ex homine & jumento quovis, quo die percussi omne primogenitum in terra Ægypti, sanctificavi illa mihi:

18 Assumpsi autem Levitas pro omni primogenito, in filiis Jisraëlis,

19 Et dedi Levitas ipsos [f] dono Aharoni & filiis ejus e medio filiorum Jisraëlis, ut exerceant ministerium * filiorum Jisraëlis in tentorio conventus, & ut sint * pretium redemptionis pro filiis Jisraëlis: sic non erit in filiis Jisraëlis * plaga, cùm accedent filii Jisraëlis ad sanctuarium.

20 Quod fecit Mosche & Aharon & totus cœtus filiorum Jisraëlis Levitis: secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi *fieri* Levitis, sic fecerunt eis filii Jisraëlis.

21 Purificantes enim se Levitæ cum lavissent

[d] Heb. *donati donati: ut suprà* 3.8.

[e] Heb. *apertura omnis vulvæ.*

[f] Heb. *donatos.*

sent vestimenta sua, obtulit eos Aharon oblatione coram Jehova, & expiationem fecit pro eis Aharon ad purgandum eos.

22 Postea demum accesserunt Levitæ ad exercendum ministerium suum in tentorio conventus coram Aharone & filiis ejus: quemadmodum præceperat Jehova Moschi *fieri* ipsis Levitis, sic fecerunt eis.

23 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo:

24 Hoc *est* quod ad Levitas *pertinet*: * a nato vigintiquinque annos & deinceps, venito *Levita* * ad militandum militiam in ministerio tentorii conventus:

25 Ex quo verò natus fuerit quinquaginta annos, * revertetur a militia hujus ministerii, ut non ministret amplius.

26 Attamen servito fratribus suis *obeuntibus militiam* in tentorio conventus, * observando observationem: ministerium verò non exercebunt: sic facito Levitis in * observationibus eorum.

ANNOTATIO.

2 E-regione] *ultrà, citrà, & ex omni parte quà lychnuchus videri potest, ut exprimitur Exo. 25. 37.* 4 Ex auro] *Exo. 25. 31.* 19 Filiorum Jisraëlis] *id est, quo ministraturi fuissent primogeniti filiorum Jisraëlis, ut faciebant ante assumptam tribum Leviticam ad ministerium Exod. 19. 22. vide suprà 3. 7. & 8.* Pretium re.] *id est, suis personis & ministeriis Jisraëlitas liberent, exolventes pro illis quod illorũ erat præstare.* Plaga] *quæ esset, si per se ipsi accedentes, non per Levitas mihi postmodum ministrarent, ut contigit Huzzijæ, 2. Chron. 26. 16.* 24 A nato vigintiquinque] *ministerii Levitici diversum hîc initium statuitur, & suprà 4. 3. & 47. ita ut quinque annorum discrimen intercedat: quod spacium 5. annorum Levitis dabatur ad tyrocinium primùm venientibus: quia viginti quinque annos nati reliquis accensi ministrare tenerentur, sed anno demum trigesimo munus suum plenè exequi inciperent.* Quamobrem *suprà 4. 3. dicit Mosche, omnem aptum ad obeundum, &c. hîc verò, venito &c.* Ad militandum] *id est, consistendum in statione cum reliquis, & observandam rationem ministerii.* 25 Revertetur] *licebit, si volet.* 26 Observando] *id est, inspectionem habendo in alios, ut quique fungantur ministerio suo, & aliis sint νομοφύλακες.* Observationibus] *in singulorum ministerii: quo sensu accipitur hæc vox suprà cap. 4.*

CAPUT IX.

Jisraëlitæ in deserto anno secundo ab exitu rursus jubentur celebrare Pascha: ex occasione lex fertur de Paschate celebrando mense secundo iis qui propter immunditiam peregrinationémve non potuerunt: postremò ratio profectionum Jisraëlitarum & stationum in deserto ostenditur.

1 ALLOCUTUS autem * fuerat Jehova Moschen in deserto Sinai, anno secundo ab exitu eorum e terra Ægypti, mense primo, edicendo,

2 Ut celebrarent filii Jisraëlis Pascha ipsum stato suo tempore:

3 Quartodecimo die, mense isto, inter duas vesperas, eum celebrate stato tempore suo, secundum omnia * statuta ejus, & secundum omnes rationes ejus celebrate eum.

4 Edixit itaque Mosche filiis Jisraëlis, ut celebrarent Pascha:

5 Et celebrantes Pascha primo *mense*, quartodecimo die ejus mensis inter duas vesperas in deserto Sinai, secundum omnia quę præceperat Jehova Moschi, sic fecerant filii Jisraëlis.

6 Fuerunt autem quidam, qui cùm immundi essent ex [a] cadavere hominis, * non poterant celebrare pascha die illo: quapropter appropinquarunt ante Moschen & ante Aharonem eo ipso die.

7 Dixerúntque homines illi ad eum, nos immundi *sumus* ex cadavere hominis: quare subtraheremur ne offeramus oblationem Jehovæ statuto tempore suo [b] inter filios Jisraëlis?

8 Ad quos dixit Mosche, consistite, dum audiam quid præcepturus sit Jehova vobis.

9 Allocutus autem est Jehova Moschen, dicendo:

10 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo, [c] si ullus e vobis erit immundus propter cadaver, aut *ullus* e vobis aut ex generationibus vestris in via remota fuerit: tamen celebrato Jehovæ Pascha.

[a] Heb. *anima ut Levi. 21. 1*

[b] Heb. *in medio filiorum.*

[c] Heb. *vir vir cùm fuerit, &c.*

11 Mense secundo, decimo quarto die inter duas vesperas * celebranto illud, cum azymis & herbis amaris comedunto illud.

12 Ne relinquunto *quicquam* ex eo usq; mane, & os ne frangunto in eo: secundum totum statutum Paschatis celebranto illud.

13 Sed vir ille qui *est* mundus aut in itinere non est, si desierit celebrare Pascha, omnino excinditor anima illa e populis suis: quia oblationem Jehovę non obtulit stato tempore ejus, pœnam peccati sui ferto vir ille.

14 Et si habitet vobiscum peregrinus, similiter celebrato Pascha Jehovæ, secundum statutum ipsius Paschatis & secundum rationem ejus, sic celebrato: statutum idem esto vobis, tam peregrino quàm indigenæ ipsi regionis.

15 Quo autem die erectum est tabernaculum, operuit nubes ipsa tabernaculum, versus tentorium testimonii: vespere autem erat super tabernaculum quasi specie ignis usq; mane.

16 Sic erat jugiter: nubes tegebat illud, sed specie ignis noctu.

17 Prout autem deducebatur nubes illa a tentorio ipso, ita postmodum proficiscebantur filii Jisraëlis: & in loco ubi residebat eadem nubes, ibi castrametabantur filii Jisraëlis.

18 [d] Ex præstituto Jehovæ proficiscebantur filii Jisraëlis, & ex prestituto Jehovæ castrametabantur: omnibus diebus quibus residebat illa nubes super tabernaculũ, castra habebant:

19 Cúmq; [e] continuabat nubes illa residere super tabernaculum diebus multis, tum * observabant filii Jisraëlis observationem Jehovæ, & non proficiscebantur:

20 Sive accideret ut esset illa nubes dieb[us] [f] paucis

[d] Heb. *secundum os, & sic deinceps: etsi hæc non ore sed signo nubis testata faciebat Deus: Catachresis.*

[e] Heb. *producebat sive prolongabat, ut ver. 22.*

[f] Heb. *numeri, supple exigui, ut Deut. 33. 6.*

cis super tabernaculum, ex præstituto Jehovę castra habebant, & ex præstituto Jehovæ proficiscebantur:

21 Sive accideret ut esset illa nubes a vespere usque mane, postea deduceretur nubes illa mane, tum proficiscebantur: sive per diem & noctem, quamdiu deducebatur nubes illa, tam diu proficiscebantur:

22 Sive biduo, sive mense, sive anno, prout continuabat nubes illa residere super ipsum tabernaculum, castra habebant filii Jisraëlis, & non proficiscebantur: & prout deducebatur illa proficiscebantur.

23 Ex præstituto Jehovæ castra habebant, & ex prę̨stituto Iehovę proficiscebantur: observationem Jehovę observabant ex præstituto Jehovæ per Moschen.

ANNOTATIO.

1 Fuerat] *ante Jisraelitarum distributionem, quæ mense secundo illius anni contigit suprà 1. Translata est autem hęc narratio hucusq; propter Pascha immundorum & iter facientium dilatum in mensem secundum.* 3 Statuta ejus] *Exod. 12. & 23. & Levit. 23.* 6 Non poterant] *prohibitum enim fuerat ne immundus eucharistico vesceretur Levit. 7. 10.* 11 Celebranto] *ut factum legimus temporibus Chizkijæ, 2. Chron. 30. 2. & 15.* 19 Observabant] *id est, vacabant cultui ejus in erecto tabernaculo.*

CAPUT X.

Duas argenteas tubas fieri Deus imperat, quibus cœtus convocetur, signa profectionum expeditionumq; dentur, & sacrificiorum tempore clangatur: deinde ordo Jisraelitarum narratur a deserto Sinai in desertum Paranis proficiscentium Chobabo comite & arca duce: postremò formula precationis Moschis in profectionibus castrorumq; metationibus describitur.

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 Fac tibi duas tubas argenteas, opere continente facito illas, ut sint tibi ad convocandum cœtum, & ad imperandum profectionem castrorum.

3 Cùm clangent illis, tunc congregantor ad te totus cœtus ad portam tentorii conventus:

4 Cùm autem unâ clanxerint, tunc congregantor ad te principes, primarii millium Jisraëlis:

5 Cùm autem clangetis fracto sono, tunc proficiscuntor castra illa quę metantur versus Orientem:

6 Cùmque fracto sono clangetis secundò, tunc proficiscuntor castra quæ metantur meridiem versus: fracto sono clangunto in profectionibus eorum:

7 Cùm verò congregabitis congregationē, clangetis quidem, sed non edetis fractum sonum.

8 Et filii Aharonis sacerdotes clangunto tubis illis: hęc sunto vobis in statutum perpetuum per generationes vestras.

9 Cùm autem procedetis ad bellum in regione vestra, contra oppugnatorē oppugnantem vos, similiter fracto sono clangite tubis illis: & fiet vestri memoria coram Jehova Deo vestro, ac servabimini ab hostibus vestris.

10 In die quoque lætitiæ vestræ, & in solennitatibus vestris, & in principiis mensium vestrorum similiter clangetis tubis illis ad holocausta vestra, & ad sacrificia eucharistica vestra: eruntq; vobis in monimentū coram Deo vestro, ego *sum* Jehova Deus vester.

11 FUIT autem anno secundo, mense secundo, vigesimo *die* mensis, *ut* deduceretur nubes illa a tabernaculo testimonii:

12 Et proficiscerentur filii Jisraëlis profectionibus suis a deserto Sinai, reseditq; nubes illa in deserto Paranis.

13 Sic profecti sunt primùm [a] ex præstituto Jehovæ per Moschen;

[a] Heb. *secū dum os, i. eo ordine quem Deus prescripsit suprà. 2.*

14 Nam profectum est vexillum castrorum filiorum Jehudæ primùm per exercitus suos: cujus exercitui prę̨erat Nachschon filius Hhamminadabi,

15 Et exercitui tribui filiorum Jissascaris, Nethan-el filius Tzuhharis,

16 Exercitui verò tribui filiorum Zebulunis, Eliab filius Chelonis.

17 Tum deposito tabernaculo, profecti sunt filii Gerschonis & filii Merari ferentes tabernaculum.

18 Postea profectum est vexillum castrorum filiorum Reubenis per exercitus suos, cujus exercitui præerat Elitzur filius Schedeuris.

19 Et exercitui tribui filiorum Schimhhonis, Schelummiel filius Tzurischaddai.

20 Exercitui verò tribui filiorum Gadis, Eljasaph filius Dehhuelis.

21 Tunc profecti sunt Kohathitæ ferentes sanctuarium: ut erigerent *illi* tabernaculum dum hi veniebant.

22 Posteà profectum est vexillum castrorum filiorum Ephrajimi per exercitus suos, cujus exercitui præerat Elischamahh filius Hhammihudis.

23 Et exercitui tribui filiorum Menaschis, Gamliel filius Pedah-tzuris.

24 Exercitui verò tribui, filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.

25 Postremò profectum est vexillum castrorum filiorum Danis, [b] extrema acies omnium illorum castrorum per exercitus suos, cujus exercitui præerat Achihhezer filius Hhammischaddai.

26 Et exercitui tribui filiorum Ascheris, Paghhiel filius Hhocranis.

27 Exercitui verò tribui filiorum Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

28 Hæ erant profectiones filiorum Jisraëlis per exercitus eorum, quando proficiscebātur.

29 Dixerat autem Mosche Chobabo filio Rehhuelis Midjanitę socero Moschis: profecturi sumus ad locū de quo dixerat Jehova, illum dabo vobis: veni nobiscū, & benefaciemus tibi,

[b] Heb. *colligens omnia castra: sic dicitur ultima castrorum acies, quia recipit omnia impedimenta, quæ priora sua agmina sequi non possunt: sic Iehosch. 6. 12. & 16.*

tibi, quia Jehova [c] promisit bona Jisraëli.

30 Qui dixit ad eum, non [*] *jam* ibo, [d] sed cùm ad terram meam & ad cognationem meam ivero.

31 Dixit verò Mosche, [*] ne quæso deseras nos, quandoquidem [*] novisti metationes nostras in hoc deserto, erisque nobis oculorum loco.

32 Eritq; si iveris nobiscum, cùm fuerit bonũ illud quo benefacturus est nobis Jehova, ut benefaciamus tibi.

33 Profecti itaque sunt à monte Jehovæ itinere tridui (arca autem fœderis Jehovæ proficiscebatur ante illos) itinere tridui ad explorandum sibi [e] locum quietis:

34 Et nubes Jehovæ suprà eos erat quotidie, cùm proficiscerentur ex castris.

35 Erat autem, cùm profectura esset arca, ut diceret Mosche, surge Jehova, & dispergantur inimici tui, fugiántq; osores tui à facie tua:

36 Cùm verò consisteret illa, diceret, da quietem Jehova myriadibus millium Jisraëlis.

[c] Heb. *dixit bonũ de Jisraele: sic Gen.* 18. 19.
[d] *sic Gen* 32 26.
[e] *ut Gen.* 8. 9

ANNOTATIO.

3 Illis] *ambabus, ut ex comparatione sequentis ver. apparet.* 5 Clangetis] *supple primùm, ut ex comparatione sequentis ver. intelligitur.* 6 Eorum] *tàm horum quorum meminit, quàm aliorum quos nondum commemoravit: synecdoche.* 21 Illi] *Gerschonitæ & Meraritæ, qui cum primo agmine proficiscebantur suprà* 17. Hi] *Kohathitæ.* 28 Profectiones] *proficiscendi rationes, & proficiscentium ordines.* 29 Dixerat] *videlicet cum primùm ad ipsum venisset, Exod.* 18. *nam ibi paucis hæc historia Jithronis (qui idem est Chobab) attingitur, quia hic fusiùs fuerat describenda.* 30 Jam] *hoc addimus, quia certum est ex Judic.* 1. 16. & 4. 11. & 1. *Schemu.* 15. 6. & 2. *Reg.* 10. 15. & 1. *Chron.* 2. 55. & *Jirmejæ* 35. *genus Jithronis fuisse Jisraëlitis conjunctum, & inter eos habitasse.* 31 Ne quæso] *id est, ne abeas emanendi consilio, sed antequam hinc proficiscamur revertere: sic eum dimisit Mosche a se, Exod.* 18. 27. Novisti] *id est, versatus es in locis hujus deserti, & nosti locorum opportunitatem.*

CAPUT XI.

Populus queritans adversus Deum, divino igne percussus, precibus Moschis liberatur: Rursus carnis desyderio & fastidio Man murmurans Deum provocat, & Moschen ita turbat ut excusationem a munere petat: quare Deus huic septuaginta adjungit, in illos verò subministratis eorum desyderiis, gravissima plaga animadvertit.

1 TUM populus, cùm queribundi essent, malus fuit [a] audiente Jehova: quapropter audiens Jehova accensus est ira, & exardescens in eos ira Jehovę consumebat *eos qui erant* in extremitate castrorum:

2 Sed clamante populo ad Moschen, supplicavit Mosche Jehovam, & compressus est ignis ille.

3 Idcirco vocavit *quisque* nomen illius loci [b] Tabheram, quia exarserat in eos ignis Jehovæ.

4 [c] Convenarum quoque turba quæ in medio ejus *erat* [d] graviter concupiverunt: quare [e] rursus fleverunt etiam filii Jisraëlis dicentes, [f] ô si quis daret nobis comedendam carnem.

5 Recordamur piscium quos edebamus in Ægypto [*] gratis, cucumerum & peponum & porrorum & cæparum & aliorum.

6 Et nunc [*] anima nostra arida *est*, nihil quicquam *est*, [g] tantum Man ob oculos nostros.

7 (Man autem ut semen coriandri erat, & color ejus ut color [*] bdellii.

8 Itantes populus colligebant ac molebant molis, aut tundebant tudicula, coquebántque in cacabo, aut conficiebant ex eo placentas subcineritias: eratque sapor ejus tanquã sapor [*] humoris præstantissimi ex oleo.

9 Et cùm descenderet ros quidam super castra noctu, descendebat Man cum eo)

10 Audivit ergo Mosche populum ipsum flentem per familias suas, quemque ad portam tentorii [*] ipsius: quare accensa est ira Jehovæ valdè, & in oculis Moschis malum visum est.

11 Dixit itaque Mosche ad Jehovam, quare malo affecisti servum tuum? & quare non inveni gratiam in oculis tuis, quòd imposuisti onus hujus populi totius mihi?

12 An ego concepi totum populum hunc? an ego peperi illum? quòd dicis ad me, porta eum in sinu tuo quemadmodum portat nutricius lactentem, ad illam terram quam juramento promisisti majoribus ejus.

13 Unde mihi *esset* caro quam dem toti populo huic? nam flent adversum me dicendo, da nobis carnem ut comedamus.

14 Non possum ego solus ferre [h] *onus* totius populi hujus, nam [i] grave hoc *est* suprà me.

15 Quòd si tu sic facturus es mihi, [k] omnino me jam occide, si inveni gratiam in oculis tuis: & ne *ultrà* experiar malum meum.

16 Dixit ergo Jehova ad Moschen, congrega mihi septuaginta viros e senioribus Jisraëlis, quos nosti esse seniores populi & moderatores ejus: & assumptos *adducito* eos ad tentorium conventus, ut sistant se ibi tecum.

17 Tum descendens loquar tecum ibi, & seponam de spiritu qui *est* in te ponamq; in eis: sic portabunt tecum onus populi, neq; portabis tu solus.

18 Populo autem edicito, parate vos in crastinum ut comedatis carnem, nam flevistis audiente Jehova dicendo, ô si quis daret nobis comedendam carnem, nam bene *erat* nobis in Ægypto: dabit igitur vobis Jehova carnem & comedetis.

19 Non uno die comedetis, neq; biduo, imò non quinque diebus, neque decem diebus, neque viginti diebus:

20 Usque ad [l] plenum mensem comedetis, usque dum exeat e naso vestro, & sit vobis in ejectamentum: propterea quòd sprevistis Jehovam: qui *est* in medio vestri, & flevistis coram illo, dicendo, quare exivimus ex Ægypto?

21 Dicente verò Mosche, sexcenties mille peditum *est* populus hic in cujus medio ego *sum*: & tu dicis, carnem daturus sum eis ut comedant

[a] Heb. *in auribus: sic ver.* 18.
[b] *id est, exarsionem.*
[c] Heb. *colluvies.*
[d] Heb. *concupiverunt concupiscentia.*
[e] Heb. *redierunt ut flerent.*
[f] Heb. *quis faciet nos comedere carnem? sic infra ver.* 18.
[g] Heb. *tantum ad man oculi nostri: hypallage:*
Exod. 16. 32
Exod. 16. 14
[h] *Eclipsis nominis conjugati, ut ver.* 14.
[i] *ut Exod.* 18 18.
[k] Heb. *occide me jam occidendo.*
[l] Heb. *mensem dierum: sic infrà ver.* 21.

medant mensem plenum.

22 An greges & armenta jugulabuntur eis, ut [m] satis sit eis ? an omnes pisces maris congregabuntur eis ut *satis* sit eis?

23 Dixit Jehova ad Moschen, an manus Jehovæ * curta esset? jam videbis utrum eventurum sit tibi verbum meum, néc ne.

24 Egressus itaque Mosche elocutus est ad populum verba Jehovæ, & * congregavit septuaginta viros e senioribus populi, quos stitit circa tentorium *conventus*.

25 Tum descendens Jehova in nube illa allocutus est eum, & seponens de illo spiritu qui *erat* super eum, indidit septuaginta illis viris senioribus: fuitque cùm resideret super eos spiritus ille, [n] ut * *tum* prophetarent, & non amplius.

26 Remanserant autem duo viri in castris, quorum uni nomen *erat* Eldad, nomen verò alteri Medad, super quos resedit quoque spiritus ille, quia ipsi *erant* inter conscriptos, quamvis nō prodiissent ad tentorium: sic prophetarunt in castris.

27 Quare cucurrit minister quidam & renunciavit Moschi, dicens, Eldad & Medad prophetant in castris.

28 Locutúsque Johoschuahh filius Nunis minister Moschis a juventute sua, dixit, domine mi Mosche, cohibe eos.

29 Cui dixit Mosche, an invides tu meâ causâ? atqui [o] utinam totus popul[9] Jehovæ *essent* prophetæ, indente Jehova spiritum suum illis.

30 Postea recepit se Mosche ad castra, cum senioribus Jisraëlis.

31 Tum ventus profectus a Jehova abreptas coturnices a mari dissevit ad castra, quasi itinere unius diei hinc, & quasi itinere unius diei illinc circa castra, idque ad duos cubitos in superficie terræ.

32 Surgénsque populus toto die illo & tota nocte illa & toto die postero collegerunt coturnices: qui minimùm, decem acervos collegit, & [p] * compositè expanderunt eas sibi circa castra.

33 Earum caro * erat adhuc inter dentes illorum, nondum exesa erat, cùm ira Jehovæ accensa est in populum, & percussit Jehova populum plaga magna valdè.

34 Quamobrem vocavit quisque nomen loci illius [q] Kibrothas taavæ, quia ibi sepeliverunt populum, eos qui concupierant.

35 Kibrothis taavæ profecti sunt populus Chatzerothas, * & substiterunt Chatzerothis.

[m] *sic accipitur hoc verbum Iehoschu* 17.16. & *Iudic.* 21 14. & 1. *Re.* 14.13.

[n] Heb. *ut prophetarent & non adderent* prophetare.

[o] Heb. *quidet ut totus po.*

[p] Heb. *expanderunt eas expandendo.*

[q] *id est, sepulchra concupiscentiæ.*

ANNOTATIO.

5 Gratis] *id est, vili pretio: hyperbole.* 6 Anima nostra ar.] *exarescimus & contabescimus penuria rerum omnium.* 7 Bdellii] *gummi arboris bdellii, quod est translucidum simile ceræ, teste Plinio lib.* 12. *nat. hist. cap.* 9. 8 Humoris præstantissimi] *ejus qui supernatat in oleo, nam illud præstantissimum est, ut scribit Plutarchus lib.* 7. συμποσιακῶν προβλημάτων *cap.* 3. *Nec pugnat quod hîc scribitur cum Exo.* 16.32. *nam ita sapore suo referebat crustulum mellitum, ut simul etiam haberet suavitatem olei præstantissimi.* 10 Ipsius] *supple Moschis, ut ipse ostendit ver.* 13. 23 Curta] *id est, finita minutàve facultas, adeò ut non possit eousque pertingere.* 24 Congregavit] *id est, jussit convenire & se sistere, etiamsi duo ex illis id non fecerint ver.* 26. 25 Tum prophetarent] *voluit enim Deus præsente signo populo toti vocationem eorum obsignare: ideo temporarium fuit in eis prophetiæ donum, ut Schauli contigit* 1. *Schemu.* 10.13. 32 Compositè expa.] *ut melius a putredine conservarentur.* 33 Erat adhuc] *completo mense, de quo suprà ver.* 20. 35 Substiterunt] *occasione sequentis historiæ.*

CAPUT XII.

Mirjam & Aharon murmurantes se æquant Moschi: sed divinitus represso utrique præfertur Mosche, & de Mirjamo septiduanæ lepræ pœna sumitur.

1 NAM obloquuta est * Mirjam cum Aharone contra Moschen, propter uxorem illam * Cuschidem quam duxerat, quòd uxorem Cuschidem duxisset:

2 Ac dixerunt, an tantummodo per Moschen locutus est Jehova? nònne etiam per nos locutus est? quod audivit Jehova.

3 (Vir autem ille Mosche * mansuetus erat valdè, præ omnibus hominibus qui *erant* in superficie terræ)

4 Quapropter edixit Jehova repentè Moschi & Aharoni & Mirjamo, prodite vos tres ad tentorium conventus, & prodierunt ipsi tres.

5 Tum descendens Jehova in columna nubis, substitit ad portam ipsius tentorii: cùmq; vocasset Aharonem & Mirjamum, prodierunt ambo.

6 Quibus dixit, audite nunc verba mea, si *est* propheta ex vobis *propheta* Jehovę, per aliquā visionem me ipsum notum facio ei, *aut* per somnium alloquor eum.

7 Non sic servus meus Mosche, qui *est* in tota domo mea fidelis:

8 [a] In os alloquor eum, & * ostendo, non *quidem* ænigmatibus, sed similitudinem Jehovæ intuetur: quare igitur non timuistis obloqui contra servum meum, contra Moschen?

9 Accensa itaque est in eos ira Jehovæ, & abiit.

10 Nubes enim illa recessit a superiore parte tentorii, ecce autem Mirjam leprosa *erat*, *alba* sicut nix: cúmq; respexisset Aharon ad Mirjamum, ecce leprosa *erat*.

11 Quamobrem dixit Aharon ad Moschen, *attende* ad me domine mi, ne quæso * imponas nobis peccati pœnam, quo stultè egimus & quo peccavimus:

12 Ne queso sit *Mirjam* similis * mortuo, [b] cujus dimidia caro exesa est cùm egreditur ex utero matris suæ.

13 Inclamante ergo Mosche Jehovam, dicendo, *Deus* fortis queso sana nunc eam.

14 Edixit Jehova Moschi, * si pater ejus sputū inspuisset in faciem ejus, annon rubore suffusa esset septem dies? secluditor septem dies extra castra, & postmodum * aggregabitur.

[a] Heb. *ore ad os.*

[b] Heb. *qui cùm egreditur ex utero matris suæ, jam exesum est dimidium carnis ejus.*

15 Seclusa

15 Seclusa est itaque Mirjam extra castra septem dies, ideo populus non est profectus donec aggregaretur Mirjam.

16 Postea verò profecti populus Chatzerothis, castrametati sunt in deserto Paranis.

ANNOTATIO.

1 Mirjam] *prius nominatur quæ peccati autor fuit, ideo in illam animadversum est infrà vers.10.* Cuschidem] *Tzipporam Midjanitidem: vocantur autem Midjanitæ Cuschitæ, non quòd ex Cuscho progeniti essent, sed quia obtinebant partem regionis Cuschi, Genes.10.* 3 Mansuetus] *q.d. hanc injuriam ab illis modestè ferebat, ut erat injuriarum patientissimus.* 8. Ostendo] *quæ illum scire volo, aut meipsum.* 11 Imponas] *imponi sinas, sed deprecare illam.* 12 Mortuo] *fœtui putrescenti in utero.* 14 Si pater] *id est, si pater terrenus aliquod gravis in eam iræ signum edidisset, puderet eam saltem septem dies redire in conspectum ejus: quanto igitur magis eam pudere debet in his castris versari hac plaga affectam, in quibus ego gravissimè ab ea offensus habito? secluditor igitur, &c.* Aggregabitur] *liberata a lepra in cœtum recipietur.*

Caput XIII.

Exploratores jussu Dei in promissam terram præmittuntur: quibus post quadragesimum diem reversis, major pars eorum rem ita refert, ut populum ab aditu illius absterreat.

Deut.1.21.

1 POSTEA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 Mitte tibi viros qui explorent terrã Cenahhani, quam ego daturus sum filiis Jisraëlis, [a] virum unum pro unaquaque tribu majorum suorum mittite, quemq; principem inter eos.

3 Misit itaq; illos Mosche a deserto Paranis [b] ex præstituto Jehovæ: omnes viri illi, primarii filiorum Jisraëlis erant.

4 Hæc autem *sunt* nomina illorum: pro tribu Reübenis, Schammuah filius Zacuris:

5 Pro tribu Schimhhonis, Schaphat filius Chori:

6 Pro tribu Jehudæ, Caleb filius Jephunæ:

7 Pro tribu Jissascaris, Jigeal, filius Josephi:

8 Pro tribu Ephrajimi, Hoscheahh filius Nunis:

9 Pro tribu Binjaminis, Palti, filius Raphu:

10 Pro tribu Zebulunis, Gaddiel filius Sodi:

11 De tribu Josephi, pro tribu Menaschis, Gaddi filius Susi:

12 Pro tribu Danis, Hhâmiel filius Gemalli:

13 Pro tribu Ascheris, Setur filius Micaëlis:

14 Pro tribu Naphtali, Nachbi filius Vophsi:

15 Pro tribu Gadis, Geüel filius Maci.

16 Hæc *sunt* nomina virorum illorum quos misit Mosche ad explorandũ terram illam: appellabatq; Mosche Hoschehham filium Nunis, Jehoschuhham.

17 Mittens ergo eos Mosche ad explorandũ terram Cenahhani, edixit eis, ascendite hàc in meridiana plaga, & conscendite istum montem.

18 Tum consyderabitis terram illam qualis sit: & populum qui habitat in ea, utrum fortis sit an debilis, utrum paucus sit an multus:

19 Et qualis sit ea terra in qua habitat, utrum bona sit an mala: & quales civitates illæ in quibus habitat, utrum in castris an in munitis locis.

20 Rursus qualis sit ipsa terra, utrum pinguis sit an macilenta, utrum sint in ea arbores necne: confirmate itaque vos ut accipiatis de fructu illius terræ: dies autem illi dies erant præcocium uvarum.

21 Ascendentes igitur exploraverunt terram illam, a deserto Sinis Rechobum usq; , quà venis Chamatham.

22 Ascendentes enim per meridianam plagam venerunt [c] Chebronem usque, ubi erant Achiman, Scheschai, & Talmai nati ex Hhanako: Chebron autem extructa fuerat septem annis ante [d] Tzohhanem Ægypti.

23 Deinde pervenerunt usque ad vallem Escholis, unde exciso uno palmite cum botro uvarum, deportaverunt eum palanga duobus *hominibus*: similiter ex malogranatis & ficubus ejus *terræ*.

24 Locum illum vocavit *quisque* vallem [e] Escholis, propter botrum illum quem exciderũt inde filii Jisraëlis.

25 Reversi autem sunt ab exploratione illius terræ, [f] exactis quadraginta diebus.

26 Et abeuntes pervenerunt ad Moschen & ad Aharonem & ad totum cœtum filiorum Jisraëlis versus desertum Paranis Kadeschum: & relato illis ac toti cœtui negotio, ostenderunt eis fructum illius terræ.

27 Narrantes itaq; ei dixerunt, pervenimus ad terram illam quò miseras nos, & certè affluens est lacte & melle, atq; hic est fructus ejus.

28 Nisi quòd robustus *est* populus qui habitat in ea terra, & civitates ipsas munitas magnas valdè etiamq; natos ex Hhanako vidimus ibi.

29 Hhamalek habitat in regione australi, Chittæus verò & Jebusæus & Emoræus habitat in ipso monte, & Cenahhanæus habitat ad mare & ad ripam Jardenis.

30 Et quamvis compesceret Caleb populũ *venientem* ad Moschen (dicebat enim, [g] imò ascendamus ut hæreditariò possideamus eam: nam [h] omnino prævalebimus adversus eam)

31 Tamen alii viri qui ascenderant cum eo dicebant, non prævalebimus ascendendo ad istum populum, nam fortior est nobis.

32 Et induxerunt famam malam de terra illa quam exploraverant, in filios Jisraëlis, dicendo; terra illa per quam transivimus ad explorandum eam, terra est quæ consumit habitatores suos, & totus ille populus quem vidimus in ea, homines *sunt* [i] proceri.

33 Præterea ibi vidimus gigantes filios Hhanaki, [k] qui superant reliquos gigantes, ita ut *videremur* in oculis nostris esse sicut locustæ, & sic essemus in oculis eorum.

ANNO-

[a] Heb. *virum unum, virũ unum pro tribu.*
[b] Heb. *secũdum os.*
[c] *alias urbem Arbahbi, Gen.23.1.*
[d] *Tanim, quæ Tanitico secundo Nili ostio nomen dedit.*
[e] *id est, botri*
[f] Heb. *a fine quadraginta d.*
[g] Heb. *ascẽdendo ascendamus.*
[h] Heb. *prævalendo prævalebimus.*
[i] Heb. *mensurarum: ut 1 Chro. 20.6.*
[k] Heb. *præ altis gigantibus.*

ANNOTATIO.

1 Posteà] *quàm Kadeschum Barnebhæ pervenerunt, inter quod & Paranem multæ fuerunt stationes, de quibus infra 33. vide in ver. 26. & infra 32. 8. Præcedentem autem versum ad hoc caput minimè pertinere tum argumentum rei, tum Hebræorum distinctio docet.* 2 Tibi] *populo tuo petenti, Deut. 2. 21.* 19 In castris] *apertis locis, ut sunt castra, ac minimè muro cinctis.* 21 Rechobum] *Rechob & Chamath civitates conterminæ erant promissæ terræ ad radices Libani. q.d. ingressi à parte meridiana penetrarunt usq; ad terminos Aquilonares.* 22 Ascendentes] *ut singuli vel bini singula loca, non omnes simul explorarent: quod manifestè ostendit Caleb Jehoschu. 14. 12. ubi Caleb sibi nominatim Chebronem deposcit eo nomine, & Jehoschuahh (qui unus erat exploratorum) dicit, audivi, &c.* Hhanako] *nomen proprium gigantis celeberrimi, quod deinde communiter omnibus gigantibus attributum est.* 26 Kadeschum] *civitatem Edomæis finitimam infrà 20. 16. decimam octavam stationem ab ingressu Paranis, infrà 33. 36.* 27 Ei] *Moschi & Aharoni.* 30 Compesceret] *animadvertens populum jam seditionem moliri.* Caleb] *& Jehoschuahh, infrà 14. 6. synecdoche.* 32 Quæ consumit hab.] *id est, durissima, ita ut in ea colenda hominum vires consumantur.*

CAPUT XIIII.

Populus mala exploratorum relatione territus reditum in Ægyptum molitur, monitoribusq; mortem parat, donec Jehova se exhibet: qui subitum exitium minatus, deprecatione Moschis flectitur, ita tamen ut eis ab ingressu promissæ terræ exclusis mortem in deserto decernat, ideoq; jubeat in desertum retrocedere: Hi autem pertinaces dum contra Dei jussum progredi contendunt, ab hostibus cæduntur.

1 QUIA *fama* accepta totus populus ediderunt vocem suam, fleveruntque populus nocte illa.

2 Et murmurarunt contra Moschen & contra Aharonem omnes filii Jisraëlis: dicebant enim ad eos totus cœtus, utinam mortui essemus in terra Ægypti, aut in deserto hoc utinā moreremur.

3 Nam quorsum Jehova adducit nos in terram istam ut cadamus gladio? *quorsum* uxores nostræ & parvuli nostri sunt prædæ? an non melius esset nobis redire in Ægyptum?

4 Dicebántq; [a] alter ad alterum, constituamus [b] ducem, & revertamur in Ægyptum.

5 Tum prociderunt Mosche & Aharon super faciem suam, coram tota congregatione cœtus filiorum Jisraëlis.

6 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ, ex illis qui exploraverant terram, lacerarunt vestimenta sua:

7 Et allocuti sunt totum cœtum filiorum Jisraëlis dicendo, terra per quam transivimus ad explorandum eam, terra *est* [c] perquàm optima.

8 Si delectatur nobis Jehova, introducet quoque nos in terram istam & dabit eam nobis terram quæ *est* affluens lacte & melle.

9 Tantummodò contra Jehovam ne rebellate, prætereà vos ne timete populum istius terræ, nam cibus noster sunt: recessit [d] umbraculum eorum ab eis, & Jehova *est* nobiscū, ne timete eos.

10 Tunc [e] deliberabant totus cœtus ut obruerent eos lapidibus: sed gloria Jehovæ apparuit in tentorio conventus omnibus filiis Jisraëlis.

11 Dixitq; Jehova ad Moschen, quousque pro vocabunt me populus hic? & quousque non credent mihi ad omnia illa signa quæ feci in medio ejus?

12 Percutiam eum peste & dispellam eum, te autem efficiam in gentem magnam & robustiorem hac.

13 Dixit verò Mosche ad Jehovam, atqui audirent Ægyptii, e quorum medio fecisti virtute tua ut ascenderet hic populus,

14 Ac dicerent, cum habitatore istius terræ (audiverunt enim te Jehovam *esse* in medio populi hujus, quia tu Jehova [f] oculo conspiciendus appares, quòd nubes tua residet super illos ac in columna nubis antecedis eos interdiu, & in columna ignis noctu)

15 Si inquam morte afficeres populum hunc, [g] omnes ad unum, loquerentur gentes istæ quæ audiverunt famam tuam dicendo,

16 [h] Propterea quòd non poterat Jehova introducere populū hunc in terram illam, quam juramento promiserat eis, ideò jugulavit eos in hoc deserto.

17 Nunc igitur magnificetur quæso virtus Domini, quemadmodum pronunciasti dicendo,

18 Jehova *est* longanimis & multus benignitate, condonans iniquitatem & defectionem, qui prorsus non absolvit sontem, visitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes:

19 Condona quæso iniquitatem populi hujus pro magnitudine benignitatis tuæ, & prout condonasti populo huic ab Ægypto hucusque.

20 Cui dixit Jehova, condono secundū verbum tuum:

21 Veruntamen *ne* vivam ego, nec impleatur gloria Jehovæ tota terra:

22 (Quia omnes isti homines qui viderunt gloriam meam & signa mea quæ feci in Ægypto, & in deserto hoc, tentarunt me jam [i] decies & non auscultarunt voci meæ)

23 Si viderint terram illam quam juramento promisi patribus eorum: nulli inquam qui provocaverunt me videbunt eam.

24 At servum meum Calebum, quia fuit spiritus alius cum eo & [k] plenè secutus est me, ideò inducam ipsum in terram in quam venerat, & semen ejus hæreditariò possidebit eam.

25 Sed Hhamalekita & Cenahhanæus consistit in ista valle: cras revertimini & [l] vestro bono proficiscimini in desertum, via *ad* mare algosum.

26 Deinde allocutus est Jehova Moschen & Aharo-

[a] Heb. *vir ad fratrē suum.*
[b] Heb. *caput*
[c] Heb. *bona valdè valdè.*
[d] Heb. *umbra, effectus p causa: metonymicè.*
[e] Heb. *dicebant.*
[f] Heb. *oculo ad oculū appares, id est, non eminus, aut obscurè.*
[g] Heb. *tanquam virum unum.*
[h] Heb. *ex nō posse.*
Exod. 34. 6.
[i] Heb. *decem vicibus: numerus finitus pro infinito.*
[k] Heb. *implevit ire post me.*
[l] Heb. *vobis.*

Aharonem, dicendo,
27 Quousque auscultavero cœtui huic malo qui *sunt* murmuratores adversum me ? quousque murmura filiorum Jisraëlis qui *sunt* murmurantes contra me, audivero?
28 Dicito ad eos, *ne* vivam ego, dictum Jehovæ, nisi quemadmodum [m] locuti estis [m] audiente me, ita fecero vobis:
29 *Nisi* in deserto hoc ceciderint cadavera vestra & omnes [*] numerati vestri in toto numero vestro, a nato viginti annos & deinceps, qui murmurastis adversum me:
30 Si vos ingressuri estis in terram, in qua *juravi* tollens manum meam me collocaturum vos, preter Calebum filium Jephunnę, & Jehoschuhham filium Nunis.
31 Parvulos autem vestros, de quibus [*] dixistis, prædæ erunt, utique introducam ipsos ut [n] fruantur ea terra quam sprevistis.
32 Cadavera ergo vestra, *quod ad* vos, cadent in hoc deserto:
33 Filii verò vestri [*] pascentes in deserto quadraginta annos, [*] ferent pœnam scortationum vestrarum, donec deficiant cadavera vestra in deserto.
34 Pro numero dierum quibus explorastis terram, quadraginta dierum, [o] unoquoque die in annum *verso*, feretis pœnam iniquitatũ vestrarum quadraginta annos: sic experiemini [p] pœnam abruptionis a me.
35 Ego Jehova locutus sum, *mentiar* nisi hoc fecero toti cœtui malo huic qui congregati fuerunt contra me: in deserto isto deficient, & ibidem morientur.
36 Quamobrem viri illi quos miserat Mosche ad explorandum terram (propterea quòd reversi, ad murmurandum incitarunt contra eum totum cœtum, inducendo famam malam de terra illa)
37 Viri inquam illi qui induxerunt famam de terra illa malam, mortui sunt [*] plaga illa coram Jehova.
38 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ vivi remanserunt ex viris illis, qui iverant ad explorandum terram illam.
39 Elocuto autem Mosche omnia verba illa apud omnes filios Jisraëlis, luxerunt populus valdè.
40 Deinde cùm manè surrexissent ut ascenderent verticem illius montis, dicendo, [q] præstò sumus ut ascendamus in locum illum de quo dixerat Jehova, nam [*] peccavimus:
41 Dixit Mosche, quare transgredimini vos [r] præstitutum Jehovæ? atqui hoc non succedet.
42 Ne ascenditote, nam non *erit* Jehova in medio vestri, ut non afficiamini plaga coram hostibus vestris.
43 Hhamalekita enim & Cenahhanæus [*] ibi *est* ante vos, cujus gladio caderetis: quandoquidem aversi estis [s] a sequendo Jehova, neq; futurus est Jehova vobiscum.
44 Nihilominus contenderunt in altum ut ascenderent verticem illius montis: sed arca fœderis Jehovæ & Mosche non discesserunt e medio castrorum.
45 Quapropter descendit Hhamalekita & Cenahhanęus qui consistebat in monte illo, & percutientes eos contuderunt eos Chormam usque.

[m] Heb. *in auribus meis*
[*] Heb. *cognoscant.*
[*] Heb. *die in annum, die in annum.*
[p] Heb. *fractionem vel abruptionẽ meam: metonymia usitata hãc autẽ esse significationem ostẽdit conjugatum verbum infrà 32.7. & 9.*
[q] Heb. *ecce nos.*
[r] Heb. *os.*
[s] Heb. *a post.*

ANNOTATIO.

9 Ne rebellate] *constituendo ducem, & in Ægyptum redeundo contra voluntatem ejus, Deut. 17.17.* Cibus noster] *id est, tam facilè illos absumemus quàm facilè consumitur cibus.* Umbraculum] *id est, omni presidio nudati sunt & externæ injuriæ expositi.* 16 Jugulavit] *violenta morte e medio sustulit: synecdoche.* 17 Magnificetur] *appareat magnitudo virtutis domini, & in hoc negotio explicetur.* 24 Spiritus] *id est, alio animo fuit quàm illi præditus, ita ut plenè voluntatem meam sequeretur.* In quam] *in Chebronis agrum, suprà 13.22. & Jehoschu. 14.9.* 25 Ista valle] *ab altera parte montis: præmonet fore ut monte occupato Jisraëlitas invadant, ideoq; jubet eos retrocedere.* Vestro bono] *ut eventus docuit infrà ver. 45.* 28 Locuti] *suprà ver. 2.* 29 Numerati] *de quibus suprà cap. 1. & 2.* 31 Dixistis] *suprà ver. 3.* 33 Pascentes] *incertis sedibus vagantes, ut grex pascui causâ vagatur per desertum.* Ferent pœnam] *dum ista quadraginta annorum morâ exhibitio terræ promissæ differetur.* 37 Plaga illa] *peste, quam interminatus fuerat suprà ver. 12.* 40 Peccavimus] *agnoscimus nos peccavisse ut 2. Schemu. 24.10. cùm videlicet noluimus ascendere, sed reditum in Ægyptum cogitavimus, suprà ver. 3. & 4.* 43 Ibi est ante vos] *id est, jam summum montem ante vos occupavit.*

CAPUT XV.

Ingressuris promissam terram renovat mandata de muneribus ad sacrificia adjungendis, peregrinum in eis æquans indigenę: primitias massę quoties pinsitur offerri jubet: rationem expiandi cœtus aut privati a peccato per errorem commisso statuit, illiusq; puniendi qui protervè transgreditur, ut factum est eo qui violavit sabbathum: postremò peniculamenta oræ vestimenti apponi jubet, ut perpetua monimenta observandę Legis.

1 POSTEA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram habitationum vestrarum, quam ego daturus sum vobis.
3 Si facietis igne absumendum Jehovæ holocaustum aut sacrificium, nuncupando votũ, aut in voluntaria oblatione aut in solennitatibus vestris, parando odorem gratum Jehovæ ex armento aut ex grege.
4 Tunc qui offert oblationem suam, afferto Jehovæ, *in* munus [a] decimam *Ephæ* similæ commistam olei quarta hinis,
5 Et vini in libamen quartam hinis, parato in holocausto aut in sacrificio pro unoquoq; agno.
6 Aut pro ariete parato munus similę duas decimas, mistę olei tertia hinis,
7 Et vini in libamen tertiam hinis, offerto odorem gratum Jehovæ.
8 Quòd si parabis juvencum [b] subrumum *in* holocaustum aut sacrificium, nuncupando votum

[a] Heb. *decimæ similã, sic deinceps.*
[b] Heb. *filium bovis: sic vers. 24.*

tum aut eucharisticum Jehovæ,

9 Tunc offerto cum juvenco subrumo munus, tres decimas *Ephæ* similæ mistę olei dimidio hinc:

10 Et vini offerto in libamen dimidium hinem: igne absumendum odoris grati Jehovæ.

11 Sic fiat in bovem unumquemque aut in arietem unumquemque, aut in parvam pecudem ex ovibus aut ex capris.

12 Pro numero quem parabitis, sic facitote in unumquemque pro numero eorum.

13 Omnis indigena sic parato ista, offerendo igne absumendum odoris grati Jehovæ.

14 Similiter si peregrinetur apud vos peregrinus aut [c] inquilinus in generationibus vestris, cùm parabit igne absumendum odoris grati Jehovæ, quemadmodum facturi estis, ita facito.

[c] Heb. *qui est in medio vestri: periphrasis inquilini.*

15 Huic congregationi, vobis & peregrino qui peregrinatur *apud vos*, statutum idem *esto*: statuto perpetuo per generationes vestras, * ut vos ita peregrinus erit coram Jehova.

16 Lex eadem & ratio eadem esto vobis, & peregrino qui peregrinatur apud vos.

17 Item allocutus est Jehova Moschen dicendo:

18 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram illam, quò ego sum adducturus vos:

19 Tum esto comedentibus vobis de pane illius terræ, ut offeratis oblationem Jehovę.

20 [d] Primitias cujusque massæ vestræ placentam offerte *in* oblationem: * sicut oblationem [e] *ex* area, sic offerte illam.

[d] Heb. *principium massarum vestrarum: sic ver. 21.*

[e] Heb. *areæ: de qua Levi. 2.14.*

21 Ex primitiis cujusque massæ vestrę date oblationem Jehovæ, per generationes vestras.

22 Cùm autem errabitis non facientes * omnia mandata ista, quę elocutus est Jehova Moschi,

23 Omnia *inquam* quæ præcepit vobis Jehova [f] per Moschen, * ex quo die præcepit *illa* Jehova & deinceps per generationes vestras:

[f] Heb *per manū Moschis.*

24 Tum esto, si [g] non animadvertente ipso cœtu commissum est *illud* per errorem, ut parent totus ille cœtus juvencum subrumū unum in holocaustum, in odorem gratum Jehovæ, & munus libamenq; ejus pro ratione ejus: præterea hircum e capris unum in peccatum.

[g] Heb. *longè ab oculis cœtus.*

25 Et expiationem facito sacerdos pro quoque cœtu filiorum Jisraëlis ut condonetur eis: quia error est, & ipsi oblationē suam igne absumendum Jehovæ, peccatumq; suum adduxerunt coram Jehova pro errore suo:

26 Hoc condonabitur cuique cœtui filiorum Jisraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos, quia toti illi populo accidit per errorem.

27 Quòd si anima una peccaverit per errorē, ea offerto capram [h] anniculam in peccatum.

[h] Heb. *filiam anni sui.*

28 Et expiationem facito sacerdos pro anima quæ erravit peccato per errorem, corā Jehova, expiando pro ea sic condonabitur ei:

29 Indigenæ ex filiis Jisraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos: lex eadem esto vobis, committenti *peccatum* per errorem.

30 Anima verò illa quę commiserit * elata manu, sive ex indigenis sive ex peregrinis, Jehovam afficit probro: omninò excinditor anima illa e medio populi sui.

31 Quia verbum Jehovæ sprevit, & mandatū ejus irritum fecit, [i] omninò excinditor anima illa, iniquitas ejus in ea *est*.

[i] Heb. *excindendo excinditor.*

32 Cùm autem essent filii Jisraëlis in deserto illo, invenerunt quendam colligentem ligna in die sabbathi:

33 Quem adducentes *ii* qui invenerant illum colligentem ligna, ad Moschen & ad Aharonē & ad totum cœtum:

34 Posuerunt eum in custodia, quia non fuerat declaratum quid faciendum esset eo.

35 Edixit autem Jehova Moschi, [k] omninò morte afficitor vir ille, obruito eum lapidibus totus cœtus extra castra.

[k] Heb. *moriendo morte afficitor.*

36 Educentes itaque totus cœtus illum extra castra, obruerunt illum lapidibus ita ut moreretur, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

37 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

38 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, ut faciant sibi * peniculamentum in oris vestimentorum suorum per generationes suas, & adhibeant peniculamento ipsius oræ filum hyacinthinum.

39 Hoc esto vobis peniculamentum, ut videntes illud recordemini omnium mandatorū Jehovæ & faciatis ea, ac [l] non attentā observatione sequamini animum vestrum & oculos vestros quę vos sequentes scortamini.

[l] Heb *non exploratis post cor vestrum & post oculos vestros, post quæ scortamini.*

40 Ut *inquam* recordemini & faciatis omnia mandata mea, & sitis sancti Deo vestro.

41 * Ego Jehova Deus vester, qui eduxi vos e terra Ægypti ut sim vobis in Deum, sum Jehova Deus vester.

ANNOTATIO.

15 Ut vos] *id est, eodem loco apud me quo vos habebitur, qui genere estis Jisraëlitę: de peregrino autem loquitur qui Dei doctrinam amplexus est.* 20 Sicut oblationem] *id est, pro quantitate massæ tuæ, ut fit in segetibus, Levit. 2.* 22 Omnia mandata ista] *ad externum Dei cultum pertinentia, de quibus hoc cap loquitur: nam hac ratione lex hęc distinguitur ab ea quæ habetur Levit. 4. de errore totius cœtus Jisraëlitarum.* 23 Ex quo] *inde ab hoc tempore quo legem hanc fero.* 30 Elata manu] *id est, protervè neq; Deum neq; homines metuens aut curans, non clàm aut recondita manu, sed apertè exertaq; manu contraveneris.* 38 Peniculamentum] *sic vocant Ennius & Lucilius genus segmenti carminati quasi in penicillos sectis filis abiens, quod vulgus frangiam nominat, Germani* franzen: *& ita ab Onkelo & Hebræorum doctissimis accipitur.* 41 Ego Jehova] *q. d. etiamsi patres vestros a promissa terra exclusi, non tamen ideò sum vobis infensus, sed Deus vester maneo.*

Caput XVI.

Korach Levita sacerdotii ambitu seditionem movens contra Moschen & Aharonem, divinitus cum suis conjuratis & omnibus eorum facultatibus partim igne partim hiatu terrę intercedentibus perit.

1 ASSUMP-

1 ASSUMPSIT autem *homines* Korach filius Jitzharis filii Kohathi filii Levi, similiter Dathan & Abiram filii Eliabi, & On filius Pelethi filii Reübenis:
2 Ut insurgentes sisterent se coram Mosche, *Korach* & homines ex filiis Jisraëlis ducenti quinquaginta, principes cœtus, * convocati e cœtu, homines [a] celebres.
3 Et congregantes se adversus Moschen & adversus Aharonem dixerunt ad eos, plus satis *arrogatis* vobis, nam totus hic cœtus, hi omnes sunt sancti, & inter eos *est* Jehova: quare ergo effertis vos super congregationem Jehovæ?
4 Quo audito Mosche, procidit in faciem suã:
5 Deindè allocutus est Korachum & totum cœtum ejus dicendo: manè cùm illuxerit, planè notum faciet Jehova eum qui ipsius *est*, & * qui sanctus *est*, & quem admovit ad se: nam eum quem elegerit, admovebit ad se.
6 Hoc facite, sumite vobis thuribula, Korach cum toto cœtu suo:
7 Inditoq; eis igne imponite eis thus coram Jehova cras, eritq; is quem elegerit Jehova, ille ipse sanctus: plus satis *arrogatis* vobis filii Levi.
8 Cùm dixisset Mosche ad Korachum, audite nunc filii Levi:
9 * An parva res *est* præ vobis: quòd separavit Deus Jisraëlis vos a cœtu Jisraëlis admovendo vos ad se, ut exerceatis ministerium tabernaculi Jehovæ, stantes coram hoc cœtu * pro ministerio eorum?
10 Admovit enim tu & omnes fratres tuos filios Levi tecum: & quæratis etiam sacerdotium?
11 Idcircò tu & totus cœtus tuus *ii estis* qui cõgregatis vos adversus Jehovã: Aharon verò quid *est* ut murmuretis contra eum?
12 Mittente autem Mosche vocatum Dathanem & Abiramum filios Eliabi, dixerunt, non ascendemus:
13 An parum est quòd fecisti ut ascenderemus e terra affluente lacte & melle, ad morte afficiendum nos in isto deserto, quòd [b] etiam continenter imperium tibi assumis in nos?
14 * Etiam non introduxisti nos in terram affluentem lacte & melle, nec dedisti nobis * possessionem agri aut vineæ: an * oculos istorum hominum fodies? non ascendemus.
15 Tùm accensus ira Mosche valdè, dixit ad Jehovam, * ne respicito ad munus eorum: ne asinum quidem unum ab eis usurpavi, neq; malo affeci ullum ex eis.
16 Cùm ergo edixisset Mosche Koracho, tu & totus cœtus tuus estote coram Jehova, tu *inquam*, & illi cum Aharone cras:
17 Et accipientes quisque thuribulum suum, indito illis thure admovetote coram Jehova quisque thuribulum suum, ducenta quinquaginta thuribula, tu quoque & Aharon quisque thuribulum suum.
18 Acceperunt quisque thuribulum suum, & indito eis igne imposuerunt eis thus: stantibus ad portam tentorii conventus tùm Mosche tùm Aharone.
19 Congregavitq; contra eos Korach totum cœtum suum ad portam tentorii conventus, ubi apparuit gloria Jehovæ toti cœtui.
20 Et allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
21 Separate vos e medio cœtus hujus, ut consumam eos [c] momento.
22 Qui procidentes in faciem suam dixerunt, *Deus* fortis Deus spirituum, *Deus* omnis carnis: hic vir unus peccaverit, & contra totum hunc cœtum efferveſces?
23 Iterum allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
24 Alloquere cœtũ dicendo, recedite a circuitu tabernaculi Korachi, Dathanis & Abirami.
25 Surgens itaque Mosche ivit Dathanem & Abiramum versus, [d] sequentibus eum senioribus Jisraëlis:
26 Et allocutus est cœtum, dicendo, recedite nunc a tentoriis istorum improborum hominum, & ne attingite quicquam quod illorum sit: ne consumamini in omnibus [e] pœnis eorum.
27 Itaque recesserunt a tabernaculo Corachi, Dathanis, & Abirami circumquaque, Dathan verò & Abiram [f] egressi stabant quisque in ostio tentorii sui cum uxoribus suis, filiisque suis, & parvulis suis.
28 Quibus dixit Mosche, hac *re* cognoscetis Jehovam misisse me ad faciendum omnia opera ista, non autem [g] ex me *venisse ad faciendũ ea*.
29 Si ut moriuntur omnes reliqui homines morientur isti, & [h] animadversione omnium reliquorum hominum animadvertetur in eos: ne Jehova miserit me.
30 Sin autem [i] aliquid novi patrabit Jehova, & aperiens humus os suum absorbebit eos cum omnibus quæ eorum *sunt*, descendéntque vivi in sepulchrũ, tunc cognoscitote homines istos provocasse Jehovam.
31 Fuit ergo cùm absolveret eloqui omnia verba hæc, ut finderetur humus quę suberat illis,
32 Et aperiens terra os suum absorberet eos & domos eorum, * omnes etiam homines qui *erant* Korachi, & omnes facultates ejus.
33 Ita descenderunt illi cum omnibus quæ ipsorum *erant*, vivi in sepulchrum: & operiente eos terra perierunt e medio congregationis.
34 Omnes verò Jisraëlitæ qui erãt circa illos, fugerunt ad vocem illorum: dicebant enim, fugiamus, ne absorbeat nos terra.
35 Præterea ignis egressus est a Jehova, & absumpsit ducentos quinquaginta illos viros, qui admoverant thus.

[a] Heb. *nominum, ut Genes. 6.4.*
[b] Heb. *facis te principem super nos etiam te principem faciendo.*
[c] Heb. *quasi momento, id est, tempore admodum exiguo.*
[d] Heb. *& ibant post eũ.*
[e] Heb. *peccatis, noema consequentis ex antecedente.*
[f] Heb. *egressi erant stantes hypallage.*
[g] Heb. *ex corde meo.*
[h] Heb. *visitatione omniũ hominum visitabitur super eos.*
[i] Heb. *creationem creaverit.*

ANNOTATIO.

2 Convocati e] *vide suprà in 1.16.* 5 Qui sanctus est] *qui sanctificatus est ut sacerdotio fungatur mihi, quod declarant proximè sequentia verba.* 9 An parva res] *an minoris facitis quàm ut conveniat vobis?* Pro ministerio] *quo ipsis fuerat ministrandum Deo: vide suprà 3.7.* 14 Etiam non introd.] *cùm ad ejus fines pervenissemus, fecisti ut retrocederemus, suprà 14.* Possessionem] *cujus causã nos tibi devinctos teneas.* Oculos] *an nobiscum tanquàm cum cæcis te acturum arbitraris, ut tuas fraudes non videamus?* 15 Ne respicito] *ne acceptum sit tibi, ut Gen. 4.4.* 32 Omnes etiam homines] *exceptis filiis ejus, ut habetur infrà 26.11.*

CAPUT XVII.

Deus seditiosorum thuribula ad tegendum altare adhiberi jubet in monimentum Jisraëlitis: Populo toto ex superiore clade in Deum murmurante, plaga a Deo immissa per Aharonem cohibetur, & novo miraculo florentis virgæ vocatio Aharonis confirmatur: ita murmurandi causâ præcisâ, populus perculsus remedium quærit.

1 TUM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Edicito Elhhazari filio Aharonis sacerdotis, ut tollat thuribula ista e medio incendii, ignem verò eorum disperge illuc, (sancta enim sunt)

3 Thuribula istorum qui peccatores *fuerunt* in animas suas, e quibus faciunto [a] ductiles laminas obducendas altari, nam admoverunt illa coram Jehova, ideò sancta sunt: & sunto in signum Jisraëlitis.

4 Assumpsit itaque Elhhazar sacerdos thuribula illa ærea quæ admoverant ii qui fuerunt exusti, diduxerúntque ea [b] obducenda altari.

5 (In monimentum filiis Jisraëlis, ne accedat quisquam extraneus qui ex semine Aharonis non *est*, ad adolendum suffitum coram Jehova: ut non sit sicut Korach, & sicut cœtus ejus) quemadmodum edixerat Jehova ipsi per Moschen.

6 Sed murmurarunt totus cœtus filiorum Jisraëlis postridie contra Moschen & contra Aharonem, dicendo: vos morte affecistis populum Jehovæ.

7 Fuitque congregato cœtu contra Moschen & contra Aharonem, ac respicientibus ad tentorium conventus, ut ecce operiret illud nubes ipsa: apparebat enim gloria Jehovæ.

8 Venit ergo Mosche & Aharon ante tentorium conventus.

9 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

10 [c] Recedite e medio hujus cœtus, ut absumam eos [d] momento: qui prociderunt in faciem suam.

11 Edixitq; Mosche Aharoni, accipe thuribulum, inditoque ei igne ex altari & imposito thure, citò propera ad cœtum, & expiationem facito pro eis: exivit enim fervens ira a facie Jehovæ, jam incepit ipsa plaga.

12 Quo accepto Aharon, quemadmodum edixerat Mosche, cùm accurreret in medium cœtus (ecce autem inceperat plaga illa in populo) indito thure expiationem fecit pro populo.

13 Cùmque staret inter mortuos & inter vivos, cohibita est plaga illa.

14 Fuerunt autem qui mortui sunt ista plaga quater decies mille septingenti, præter mortuos ob negotium Korachi.

15 Deinde reverso Aharone ad Moschen versus portam tentorii conventus, cùm plaga jam cohibita esset:

16 Allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

17 Alloquere filios Jisraëlis, & accipe ab eis [e] singulas virgas pro paterna familia, ab omnibus ducibus eorum secundum paternam familiam suã duodecim virgas, cujusque nomen inscribito virgæ ejus.

18 Nomen verò Aharonis inscribito virgæ Levi: nam virga una *est* in quenque [f] primarium familiæ paternæ suæ.

19 Et relinquito illas in tentorio conventus, coram testimonio ubi convenire soleo vos.

20 Eritque ut ejus, quem elegero, virga floreat: sic sedando *avertam* a me murmura filiorum Jisraëlis, quibus murmurant contra vos.

21 Quæ cùm elocutus esset Mosche filiis Jisraëlis, dederunt ei omnes duces eorum [g] virgas singulas in duces singulos domus paternæ suæ, duodecim virgas: *eratque* virga Aharonis inter virgas illorum.

22 Reliquit autem Mosche virgas illas coram Jehova, in tentorio testimonii.

23 Et fuit postridie, ingresso Mosche in tentorium testimonii, ut ecce floruisset virga Aharonis pro familia Levi, producens enim germen emiserat florem, & educabat amygdala.

24 Protulitque Mosche omnes virgas illas a conspectu Jehovæ ad omnes filios Jisraëlis, quas cùm aspexissent, receperunt quisque virgam suam.

25 Edixit autem Jehova Moschi, refer virgam Aharonis ante testimonium, [h] observandã in signum contra deditos rebellioni: ut [i] auferas a me murmura eorum, ac non moriantur.

26 Quod fecit Mosche, quemadmodum præceperat ipsi Jehova, sic fecit.

27 Tunc allocuti sunt filii Jisraëlis Moschen, dicendo, en expiramus, perimus, omnes perimus.

28 Quicunque [k] propè accedit ad tabernaculum Jehovæ, moriturus est: nunquid conficiemur expirando?

[a] Heb. *ductiones laminarũ, obductionem pro altari.*

[b] Heb. *obductionem pro altari, ut ver. 3.*

[c] Heb. *efferte vos.*

[d] Heb. *quasi momẽto, ut suprà 15.21.*

[e] Heb. *virgã virgam.*

[f] Heb. *caput*

[g] Heb. *virgã in ducem unum, virgam in ducem unum.*

[h] Heb. *ad observationem in signum filiũ rebellionis.*

[i] Heb. *absumas.*

[k] Heb. *accedit accedit.*

ANNOTATIO.

2 Illuc] *procul a sanctuario, quò res immundæ abjiciebantur extra castra.* 3 In animas] *qui sibi ipsis causa exitii peccatis suis fuerunt.* 4 Diduxerúntq;] *bractearii.* 10 Qui prociderunt] *orantes & deprecantes supplicium a populo.* 13 Cúmq; staret] *ut plagæ ulterius serpenti sese objiceret.* 18 Nam virga] *q.d. etiamsi tribum Levi in duas partes destinxi, sacerdotũ & Levitarum, in hac tamen ut in reliquis virgam unam esse volo, & Aharonem totius generis principem.* 19 Testimonio] *arca testimonii, in loco sacratiore ubi arca est.* 27 En] *sensus est, superiora exempla evincunt Deum nobis infensum esse: cuperemus autem ad ejus tabernaculum, ut cum eo reconciliemur, accedere? atqui mors proposita est propiùs accedentibus: quid igitur faciendum ut desinamus interire?*

CAPUT XVIII.

Deus Aharonem & filios officii sui admonet, Levitas verò eis in ministerio sacro subjicit, certa illis ministeria designans: utrisque prospicit de alimentis a populo subministrandis ex oblationibus & decimis.

1 QUA-

1 [a] QUAPROPTER dixit Jehova ad Aharonem, tu & filii tui & [a] familia patris tui tecum [a] portabitis iniquitatem sanctuarii: nam tu & filii tui tecum portabitis iniquitatem sacerdotii vestri,

2 Atq; etiam fratres tuos tribum Levi tribum paternam tuam admovebis tecum, ut adjuncti tibi ministrent tibi (tu autem & filii tui tecum ministrabitis [a] ante tentorium testimonii)

3 Et ut [a] observent observationem tui & observationem totius tentorii: sed ad vasa sanctuarii & ad altare ne accedunto, ut non moriantur tum ipsi [a] tum vos.

4 Adjunguntor verò tibi & observanto observationem tentorii conventus in toto ministerio tentorii: & nullus [a] extraneus accedito vobiscum.

5 Vos autem observabitis observationem sanctuarii & observationem altaris: sic non erit deinceps fervens ira contra filios Jisraëlis.

6 Etenim ego, ecce, desumpsi fratres vestros Levitas e medio filiorum Jisraëlis: vobis dono dantur pro Jehova, ad ministrandum ministerium tentorii conventus.

7 Tu ergo & filii tui tecum observate sacerdotium vestrum in omni negotio altaris quod *erit* intra ipsum velum ut ministreris: [a] dativo ministerio dono sacerdotium vestrum, ideo extraneus qui propè accesserit, morte plectetur.

8 Præterea dixit Jehova ad Aharonem, ecce insuper ego do tibi ad observationem oblationes meas: ex omnibus rebus sanctis filiorum Jisraëlis tibi do eas propter [a] unctionem, & filiis tuis in statutum perpetuum.

9 Hoc esto tuum, e rebus sanctis sanctarum *servatis* [a] ab igne: omnis oblatio eorum ex omni [a] munere eorum, & ex omni peccato eorum, & ex omni reatu eorum quæ restituent mihi, res sancta sanctarum tua esto & filiorum tuorum.

10 [b] In sanctiore loco comedito illud: omnis mas comedet illud, res sancta esto tibi.

11 Hoc quoque tuum *esto*, elatio doni eorum cum omnibus [c] *donis* filiorum Jisraëlis quę agitantur, tibi do illa & filiis tuis filiabúsq; tuis tecum statuto perpetuo: quisquis mundus *erit* in familia tua, comedet illud.

12 Quodvis [d] opimum oleum & quodvis opimum musti ac frumenti, primitias eorum quas dederint Jehovę, do tibi.

13 Primitiæ omnium quæ fuerint in terra illorum, quas attulerint Jehovæ, sunto tuæ: quisquis mundus *erit* in familia tua, comedet ex eis.

14 Omne [a] devotum in Jisraële, tuum est.

15 Quicquid aperit vulvam ex omni carne, quam oblaturi sunt Jehovæ tam ex homine quàm ex jumentis tuum esto: sed [e] omnino redimi jubeto primogenitum hominis, primogenitum quoq; jumenti immundi redimi jubeto:

16 [f] Redimendos autem illorum a nato uno mense redimi jubeto secundum æstimationem tuam, argenti quinq; siclis prout est siclus sanctuarii: viginti obolorum est:

17 Primogenitum verò bovis, aut primogenitum ovis, aut primogenitum capræ ne sinito redimi, res sancta sunt: sanguinem eorum spargito super altare, & adipem illorum adoleto, *ut sit* igne absumptus in odorem gratũ Jehovæ.

18 Et caro eorum tua esto, [a] sicut pectus agitationis, & sicut armus dexter, tua esto.

19 Omnes oblationes rerum sanctarum quas offerent filii Jisraëlis Jehovæ, do tibi & filiis tuis ac filiabus tuis tecum in statutum [g] perpetuum: [a] fœdus salis, perpetuum est coram Jehova pro te & pro semine tuo tecum.

20 Edixit enim Jehova Aharoni, in terra illorum ne habeto possessionem, & pars ne esto tibi inter eos: ego *sum* pars tua & possessio tua [h] inter filios Jisraëlis.

21 Filiis autem Levi ecce do omnes decimas ex Jisraële in possessionem, pro ministerio ipsorum quo ipsi ministrant, ministerio tentorii conventus:

22 Ut non accedant deinceps filii Jisraëlis ad tentorium conventus, portantes peccatum ad moriendum,

23 Sed ministrent Levitę ipsi ministeriũ tentorii conventus, & ipsi ferant iniquitatem suã: statutum perpetuum per generationes vestras *esto*, ut inter filios Jisraëlis non possideant possessionem.

24 Nam decimas filiorum Jisraëlis quas afferent Jehovæ in oblationem, do Levitis in possessionem: idcirco edico de illis, inter filios Jisraëlis ne possidento possessionem.

25 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo:

26 Levitas alloquere & edicito eis, cùm acceperitis a filiis Jisraëlis decimas quas do vobis ab illis pro possessione vestra: tunc offerte ex eis oblationem Jehovæ, decimas ex illis decimis,

27 (Ut [a] imputetur vobis oblatio vestra) [a] sicut frumentum ex area, & sicut [i] maturũ liquorem ex torcularis lacu.

28 Sic offerte vos quoque oblationem Jehovæ de omnibus decimis vestris quas acceperitis a filiis Jisraëlis: & date [k] ex illis singulis oblationem Jehovę, Aharoni sacerdoti.

29 Ex [l] singulis quę dabuntur vobis offerte omnem oblationem Jehovæ, ex singulorum opimo, ex eo *offerte* sacram partem ejus.

30 Dicito etiam ad eos, cùm offeretis ex eo opimũ ejus, tum imputabitur Levitis tanquàm proventus ex area, & tanquàm proventus e lacu torcularis.

31 Tum comedetis ipsas *decimas* in quovis loco vos & familię vestræ: nam merces est vobis pro ministerio vestro in tentorio convent[us].

32 Sic non portabitis illarũ nomine peccatũ, offerentes ex eis opimũ earũ, & res sacras filiorũ Jisraëlis non profanabitis, neq; moriemini.

[a] Heb. *ministerio doni: sic dativos tutores & curatores jureconsulti. vocãt.*
[b] Heb. *in sancto sanctoriũ: hoc est, non in intima tabernaculi parte (ut ferè accipitur) quæ summo tãtùm sacerdoti & semel quotannis patebat, sed ad portam tentorii, quæ non respectu tabernaculi, sed atrii sanctior dicitur, ut ostenditur Levit. 6.9. & 29 & 8.31.*
[c] Heb. *agitationibus fil.*
[d] Heb. *adipẽ olei: sic ver. 29. & 30. & 32.*
[e] Heb. *redimendo redimito.*
[f] Heb. *redẽptos ut suprà 3.46.*
[g] Heb. *seculi*
[h] Heb. *in medio: sic deinceps.*
[i] Heb. *plenitudinem, ut Exo. 22. 29.*
[k] Heb. *ex eo.*
[l] Heb. *omnibus donis vestris.*

ANNOTATIO.

1 Quapropter] *quia Deus Jisraëlitas metu quo premebantur suprà 17.27. voluit liberare, ideo sui adeundi rationem docet, & per quos quibusq; administris reconciliatio facienda.* Familia patris] *tribus Levi ex sacerdotibus & Levitis constans.* Portabitis iniq.] *dabitis pœnas, si quid in ministerium sacrum committetis.* 2 Ante tentorium] *procurabitis quicquid ad ministerium sacrum pertinet, ab altari usq; ad intimam partem sanctuarii ubi est arca.* 3 Observent obs.] *præstò sint ad omnia mandata tua.*

Tum vos] *si hoc illis permittetis.* 4 Extraneus] *a genere Levitico, ut ver. 7.* 8 Unctionem] *sacerdotium, quod unctione in te & filios tuos collatum est: Synecdoche signi & rei significatæ.* 9 Ab igne] *id est, quæ neque holocausta sunt, neque destinata ut igne comburantur Deo.* Munere] *oblationum genera recenset de quibus Levit. 2. & 4. sequentibus.* 14 Devotum] *vide Levit. 27. 28.* 18 Sicut pectus] *Levit. 7. 21. & 22.* 19 Fœdus salis] *id est, ab omni corruptione tutum, perpetuum: metaphora.* 27 Imputetur] *id est, accepta feratur vobis, non illis a quibus decimas acceperitis.* Sicut frumentum] *id est, antequam illis utamini, sicut alii tenentur offerre decimas frumenti & aliorum proventuum, antequam illis utantur.*

CAPUT XIX.

Deus rationem præscribit conficiendæ aquæ ab immunditia purgantis.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo,

2 Hoc *est* statutum legale quod præcepit Jehova dicendo, edicito filiis Jisraëlis, ut accipientes *adducant* ad te junicem rufam, integram, in qua non *sit* vitium, [a] cui jugum nondùm impositum sit.

3 Et dabitis eam Elhhazari sacerdoti, qui jubebit eam educi extra castra, ut juguletiam *quis* coram ipso.

4 Tum accipiens Elhhazar de sanguine ejus digito suo, aspergito versus anteriorem partem tentorii conventus de sanguine ejus [b] septies.

5 Et [c] jubeto comburi junicem illam ante oculos suos, pellem ejus & carnem ejus & sanguinem ejus cum fimo ejus jubeto comburi.

6 Assumensq; sacerdos lignum cedrinum & muscum & dibaphum coccineum, projicito ea [d] intra rogum illius junicis.

7 Deinde lotis vestimentis suis sacerdos, abluito carnem suam aqua, postmodum veniet in castra, & immundus erit sacerdos usque ad vesperam.

8 Similiter qui combusserit eam, lavato vestimenta sua aqua, & abluito carnē suam aqua: & immundus erit usque ad vesperam.

9 Tum colligito quispiam mundus cinerē istius junicis, & relinquito extra castra in loco mundo, ut cœtui filiorum Jisraëlis [e] asservetur in 'aquam separationis, *aqua* peccati est.

10 Deinde lavato qui collegit cinerem illius junicis vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam: hoc esto filiis Jisraëlis & peregrino peregrinanti inter eos in statutum perpetuum.

11 Qui tetigerit mortuum, quodcunq; cadaver hominis, is *esto* immundus septem dies.

12 Et purgato se *aqua* illa die tertio & die septimo, mundus erit: quòd si non purgabit se die tertio & die septimo, non erit mundus.

13 Quisquis tacto mortuo, cadavere hominis qui mortuus est, non purgaverit se, tabernaculum Jehovæ polluit, ideo excinditor anima illa e Jisraële: quia aqua separationis non fuerit aspersa super eum, immundus esto, deinceps immunditia ejus in eo *est*.

14 Hæc *esto* lex cùm homo mortuus fuerit in tentorio: quisquis accedit ad tentorium ipsum, & quisquis *est* in ipso tentorio, immundus esto septem dies.

15 Etiam omne vas apertum 'super quo non fuerit pannus circumtortus, immundum est.

16 Et quicunque tetigerit in superficie agri confossum gladio, aut 'mortuum, aut os hominis, aut sepulchrum, immundus esto septem dies.

17 Accipiunto itaque pro illo immundo de pulvere istius exustæ *junicis* peccati, cui imponito aquam vivam in vase:

18 Et acceptum muscum intingens aqua illa vir mundus, aspergito eo tentorium illud & omnia illa vasa, & animas quę ibi fuerint: similiter eum qui tetigerit aliquod os, aut confossum, aut mortuum, aut sepulchrum ullum:

19 Aspergito inquam mundus ille immundum istum die tertio & die septimo: cúmque purgaverit eum die septimo, lotis vestimentis suis abluito se aqua: sic mundus erit vespere.

20 Quisquis autem immundus fuerit & non purgaverit se, omnino excinditor anima illa e medio hujus congregationis: nam sanctuarium Jehovæ polluit, aqua separationis non fuit inspersa illi, immundus est.

21 Hoc esto illis in statutum perpetuum: tum qui spargit aquam separationis lavato vestimenta sua, tum qui tangit aquam separationis, immundus erit usque ad vesperam.

22 Et quicquid tetigerit is qui immundus *est*, immundum esto: & anima quæ tetigerit *illud* immunda esto usque ad vesperam.

[a] Heb. *super quam non ascenderit jugum, id est, injugem, ut olim in sacrificiis dicebatur.*
[b] Heb. *septē vicibus.*
[c] Heb. *comburito, nempe per alium, ut ostenditur infrà ver. 8.*
[d] Heb. *in medium combustionis.*
[e] Heb. *sit in asservationem.*

ANNOTATIO.

9 Aquam separationis] *adhibendam iis qui propter immunditiam fuerant separati, ut ea purgati rursum in cœtum reciperentur: eádem ratione aqua peccati nominatur: sic deinceps.* 15 Super quo non] *quod aut indito panno contorto, aut circumvoluto ori ejus non fuerit obthuratum.* 16 Mortuum] *non violenta morte.*

CAPUT XX.

Populus aquarum penuriâ in duces suos insurgit, quibus cùm mandasset Deus ut eo præsente petram alloquentes aquam ex ea elicerent, ex diffidentia non planè mandatum ejus exequuntur, ideóque a promissa terra excluduntur: per Edomæos transitus petitur: eo denegato ad montem Horem divertitur, ubi Aharon moritur, & Elhhazar ei in summo sacerdotio succedit.

1 PERVE-

1 PERVENIENTIBUS autem filiis Jisraëlis, toto cœtu illorum in desertum Tzinis *mense primo, consedit populus *Kadeschi: ubi mortua est Mirjā, & sepulta ibi.

2 Cùmq; non esset aqua illi cœtui, congregati sunt adversus Moschen & adversus Aharonem:

3 Et contendens populus cum Mosche, loquebantur dicendo, at utinam expirassemus, cùm expirarent fratres nostri coram Jehova.

4 Nam cur adduxistis congregationem Jehovæ in desertum istud? ut moriamur ibi nos & [a] jumenta nostra?

5 Et quare fecistis ut ascenderemus ex Ægypto? ad adducendum nos in locum malum istum? non *est* locus sementis, aut ficuum, aut vitium, aut malogranatorum, ac ne aqua *quidem* adest ad bibendum.

6 Veniens itaque Mosche & Aharon [b] metu illius congregationis ad portam tentorii conventus, prociderunt in faciem suam: & apparuit eis gloria Jehovæ.

7 Et allocutus est Jehova Moschen, dicēdo:

8 Accipe *virgam hanc, congregatoq; isto cœtu tu & Aharon frater tuus alloquimini petram istam ante oculos eorum, ut edat aquam suam: ita proferens eis aquam ex ista petra, dabis bibendum isti cœtui & jumentis eorum.

9 Cùm itaque accepisset Mosche virgam illam a conspectu Jehovæ, quemadmodum præceperat ei:

10 Congregaverunt Mosche & Aharon congregationem istam versus petram illam, *dixitq; *eis, *audite nunc ô rebelles, *an ex petra hac proferremus vobis aquam?

11 Deindè Mosche attollens manum suam percussit petram illam virga sua *bis: tunc prodiit aqua multa, ut biberet cœtus ille & jumenta illorum.

12 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen & ad Aharonem, quia non credidistis mihi, ut *sanctificaretis me ante oculos filiorum Jisraëlis, idcircò non introducetis congregationem istam in terram quam ego do eis.

13 (Illa *est* aqua contentionis, ubi contenderunt filii Jisraëlis contra Jehovam) ita sanctificatus est *in illis.

14 Tùm misit Mosche nuntios Kadescho ad Regem Edomæorum, *qui dicerent*, sic ait frater tuus Jisraël, tu nosti [c] omnes molestias quæ obvenerunt nobis:

15 Ut descenderunt patres nostri in Ægyptū, mansimusq; in Ægypto temporibus multis, ac malo affecerunt nos Ægyptii sicut patres nostros:

16 Cumq; clamavissemus ad Jehovam, ut exaudivit Jehova vocem nostram, misitq; angelum qui eduxit nos ex Ægypto: & ecce jam sumus Kadeschi *in* civitate ad finem termini tui.

17 Transeamus quæsumus per terram tuam, non transibimus per agrum aut per vineam *ullius*, neque bibemus aquam ullius putei: viâ regiâ ibimus, non declinabimus ad dexteram aut sinistram usque dum transiverimus terminum tuum.

18 Cui respondit Edomæus, ne transito [d] per regionem meam, ut non prodeam *cum gladio obviàm tibi.

19 Rursus dicentibus ad eum filiis Jisraëlis, tritâ viâ ascendamus, & si aquam tuam bibemus ego & pecora mea, simul dabo [e] pretium venditionis ejus: [f] nihil est *quod petimus*, tantùm pedibus meis transeam:

20 Respondit, non transibis, prodiitq; Edomæus obviam ei cum populo [g] numeroso & manu forti.

21 Renuente itaque Edomæo permittere Jisraëli ut transiret per terminum suum, deflexit Jisraël ab eo.

22 Profecti enim Kadescho, venerunt filii Jisraëlis totus cœtus illorum in Horem montem.

23 Tùm allocutus est Jehova Moschen & Aharonem in ipso monte Hore, juxta terminum terræ Edomæorum, dicendo,

24 Aggregandus est Aharon ad populos suos, non enim ingredietur in terram quam do filiis Jisraëlis: eò quòd rebellastis contra [h] præstitutum meum ad aquam contentionis.

25 Assume Aharonem & Elhhazarem filium ejus, quos jubeto ascendere in montem ipsum Horem.

26 Ubi exuito Aharonem vestibus suis, & induito eis Elhhazarem filium ejus: deindè Aharon aggregabitur & morietur ibi.

27 Fecit ergo Mosche quemadmodum præceperat Jehova, cum ascendissent in montem Horem ante oculos totius cœtus:

28 Exuens enim Mosche Aharonem vestibus ipsius induit eis Elhhazarem filium ipsius, & mortuus est Aharon ibi in vertice montis: postea discendit Mosche cum Elhhazare de monte illo.

29 Cùmque viderent totus ille cœtus expirasse Aharonem, fleverunt Aharonem triginta diebus tota domus Jisraëlis.

[a] Heb. *bruta nostra: sic infrà ver. 8 & 11*

[b] Heb. *a facie*

[c] Heb. *omnē molestiam quæ invenit nos, ut Exod. 18.8.*

[d] Heb. *pedibus meis: synecdoche, ut Deu. 2.29*

[e] Heb. *venditionem: metonymia.*

[f] Heb. *tantùm non est quicquam, pedibus meis trāseam: Hysterosis.*

[g] Heb. *gravi.*

Num. 33.38 & 39.

[h] Heb. *os.*

ANNOTATIO.

1 Mense primo] *anni quadragesimi ab exitu ex Ægypto, ut ostenditur infrà 33.38. & Deut. 23.1.* Kadeschi] *in deserto Tzinis ad fines Edomæorum, infra ver. 16.* 8 Virgam hanc] *quam suprà 17.25. ante testimonium jussit asservari in signum contra rebellioni deditos: ideò Mosche eam a conspectu Jehovæ accepisse dicitur infrà ver. 9.* 10 Dixitq;] *Mosche & Aharon, quod ex pœna utrique inflicta colligitur.* Eis] *contrà quàm jussi fuerant alloqui petram ante oculos illorum.* Audite] *impatientiæ voces.* An ex petra] *incredulitatis voces: quod enim certò fore Deus promiserat ver. 8. id isti in dubium vocant.* 11 Bis] *inobsequens factum, nam a mandato discedunt, cùm petram alloqui jussi suprà ver. 8. eam percutiunt, & quidem iteratò, irato & impatiente perturbatoq; animo.* 12 Sanctificaretis me] *certò confirmando Jisraëlitas de eventu, & securè imperando petræ.* 13 In illis] *in Mosche & Aharone: similem locutionem vide Levit. 10.3.* 18 Cum gladio] *id est, armis: synecdoche.*

CAPUT XXI.

Jisraëlitæ in pugna adversus Regem Cenahhanæ damno primùm accepto, votum nuncupantes

victoriam consequuntur: postea murmurando efficiunt ut serpentes in se mittantur, a quibus precibus Moschis & serpentis ænei intuitu liberantur: post certas profectiones aquis divinitus datis, grato cantico Deum celebrant: denique duobus Emoræis regibus expugnatis regna eorum obtinent.

1 Cùm autē audivisset Cenahhanęus Rex Hharadi inhabitans * Australem partem adventare Jisraëlitas via ipsa exploratorum, pugnavit contra Jisraëlem, & captivam fecit ex eo captivorum multitudinem.

2 Quapropter vovens Jisraël votum Jehovæ, dixit, cùm a omnino tradideris populum istum in manum meam, tunc * devotas efficiam civitates eorum.

3 Auscultans ergo Jehova voci Jisraëlis tradidit Cenahhanæum *illi*, qui devotos effecit eos & civitates eorum: quamobrem vocavit nomen illius loci b Chormam.

4 Deinde profecti ex illo monte Hore viā ad mare algosum, ut circumirent terram Edomęorum, cùm imminutus esset animus populi propter viam illam:

5 Dicebat populus contra Deum & contra Moschen, quare fecistis ut ascenderemus ex Ægypto, ad moriendum in hoc deserto? nam non adest panis, nec adest aqua, & animam nostram tędet hujus panis vilissimi.

6 Tum immisit Jehova in populum illum serpentes c presteres qui morderent populum: ita moriebatur populus multus ex Jisraële.

7 Veniens itaque populus ad Moschen dixerunt, peccavimus quòd locuti sumus contra Jehovam & contra te, ora Jehovam ut amoveat a nobis hos serpentes: oravitq; Mosche pro populo.

8 Edixit verò Jehova Moschi, fac tibi presterem & impone eum perticæ, eritque ut quisquis morsus fuerit, cùm aspexerit eum d sanitatem recipiat.

9 Et faciens Mosche serpentem æneum imposuit eum cuidam perticę: eratque cùm momordisset serpens aliquem, ut intuens in serpentem illum æneum, sanitatem reciperet.

10 Cúmq; filii Jisraëlis * profecti essent, castrametati sunt Obothis.

11 Deinde profecti Obothis, castrametati sunt ad * cumulos *montium* Hhabarimorum in illo deserto quod *est* ante conspectum Moabitarum ab ortu Solis.

12 * Inde profecti, castrametati sunt in e valle Zeredis.

13 Inde profecti castrametati sunt ad vadum Arnonis, quod *est* in ipso deserto procedens a termino Emorę i: * nam Arnon terminus Moabitarum inter Moabitas & inter Emoręos *est*.

14 Idcircò dici solet in recensione * bellorum Jehovæ, contra * Vahebum turbine f *pugnavit*, & contra * flumina, *nempe* Arnonem.

15 * Decursus enim istorum fluminum qui divertit ad situm Hharę, is nititur termino Moabitarum.

16 Et inde *profecti sunt* g * Beerum: is *est* ille puteus de quo edixerat Jehova Moschi, congrega populum ut dem eis aquam.

17 (Tunc cecinit Jisraël canticum hoc, * ascen de putee, acclamate ei:

18 Putee, quem fodiunt principes, quem effodiunt ingenui e populo, cum Legislatore scipionib[us] suis) a deserto verò Mattanā *sunt p[ro]fecti*:

19 Et Mattana Nachalielem, & Nachaliele Bamothas:

20 Bamothis verò ad illam vallem quæ *est* in agro Moabitarum ad initium collium, & respicit versus * ipsam solitudinem.

21 Tum misit Jisraël nuncios ad Sichonem Regem Emoręorum, qui dicerent,

22 Transeam per terram tuam, non divertemus in *ullum* agrum aut vineam, neq; bibemus aquam *ullius* putei: viā regiā ibimus usque dum transiverimus terminum tuum.

23 Non permisit autem Sichon Jisraëli transire per terminum suum, sed congregato Sichon toto populo suo procedens obviam Jisraëli in ipsum desertum, venit Jahhetzam ubi pugnavit contra Jisraëlem.

24 Percussit verò eum Jisraël acie gladii: & hæreditariò acquisivit terram ejus ab Arnone Jabbokum usq;, usque ad Hhammonitas (* nam munitus erat terminus Hhammonitarum)

25 Occupavit ergo Jisraël omnes civitates illas: ideo habitat Jisraël in omnibus civitatibus Emoræi, Cheschbone & in omnibus h oppidis ejus.

26 Cheschbon enim civitas erat Sichonis Regis Emoræi, qui pugnans contra * Regem Moabitarum * priorem ademerat totam regionem ejus e manu ejus Arnonem usque.

27 * Idcircò dicere solent qui proverbiis utuntur, adite Cheschbonem, ædificetur & firmetur civitas Sichonis.

28 * Cum ignis egressus est Cheschbone, flamma ex civitate Sichonis, absumpsit * Hharam Moabitarum, incolas * excelsorum Arnonis.

29 Væ tibi Moab, periisti popule * Cemoschi: * tradidit filios ejus qui evadebant & filias ejus in captivitatem Regi Emoræo Sichoni.

30 Sed jaculati sumus in eos, pereunte Cheschbone, Dibonem usque, & desolavimus Nophachum usque, *desolatione* i pertingente Medebam usque.

31 Itaque habitavit Jisraël in terra Emoræi.

32 Deinde misit Mosche ad explorandum Jahhzerem, quam ceperunt *cum* oppidis ejus: sic expulit Emoræum qui erat illic.

33 Postea cōversi cùm ascenderent via *ad* Baschanem, processit Hhog Rex Baschanis obviā eis, ipse cum toto populo suo in prælium Edrehhin.

34 Edixit autem Jehova Moschi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum totumquē populum ejus ac regionem ejus: sed facito ei quemadmodum fecisti Sichoni Regi Emoręorum qui habitabat Cheschbone.

35 Percusserunt itaq; eum filiosq; ej[us] & totum populū ejus, adeò ut non relinquerent ei superstitem: sic hæreditariò consecuti sunt terram ejus.

a Heb *tradē do tradideris.*

b *id est, devotionem sive anathema.*

c Heb. *adurentes.*

d Heb. *vivat sic ver. seq.*

e *vel torrēte.*

f *Eclipsis cōjugati: ut Hebræis familiare est conjugata nomina ex verbis & verba ex nominibus intelligere.*

g *id est, in puteum.*

h Heb. *filiabus: sic deinceps.*

i Heb. *quæ est usque Med.*

ANNOTATIO.

1 Australem partem] *Cenahhanæa, quà missi fuerant exploratores suprà 13.18.* 2 Devotas efficiam] *non reservabo ad usus nostros, sed tibi consecratas perdam.* 19 Profecti] *duabus stationibus Tzalmone &*

*& Punone,infrà.*33.41.*& 42.* 11 Cumulos]*primos colliculos qui incipiunt Hhabarimi montes.* 12 Inde profecti]*his novem versibus non stationes Jisraëlitarum,sed loca compendio enumerantur per quæ transiverunt antequàm Mosche legatos ad Emoræum mitteret.* 13 Nam Arnon] *fuerat quidem antè ditionis Moabitarum,sed Sichon Emoræus bello ipsum cum ulteriore agro subegerat, itaq; Jisraëlitæ nihil quod tum Moabitarum esset occuparunt.* 14 Bellorum Jehovæ] *quæ Jehovæ providentia & ductu contra Moabitas ab Emoræo gesta sunt,ut Moabitæ castigarentur, Sichon elatus Jisraëlitas audacius in bellum provocaret,& Jisraëlitis hæreditas pararetur: vide Judic.*11. Vahebum]*Regem a Sichone devictum,de quo infrà ver* 26. Flumina] *Arnonem,qui in diversos rivos ac fluenta dividitur.* 15 Decursus enim]*id est, hoc bello factum est, ut Moabitarum ditio eo rivo terminaretur qui vergit ad Hharam: Nam Sichon sibi ulteriores rivos vendicavit.* 16 Beerum]*relicto Arnone : unde factum est ut aquarum penuria laborantibus Deus puteo dato succurreret.* 17 Ascende pu] *canticum est per prosopopœiam & hypotyposin factum : primùm enim celeustarum more seipsos ad opus urgent clamore, deinde operas velut oculis subjicit,nimirum principes & ingenuos cum Mosche scipionibus fodientes.* 20 Ipsam solitudinem] *Kedemothas,unde nuncios ad Emoræum misit,Deut.*2.25. 24 Nam munitus] *proinde non poterat,sicut Moabitarum terminus,a Sichone occupari.* 26 Regem Moab.]*Vahebum,de quo suprà ver.*14. Priorem]*aut Balaki respectu de quo infrà* 22.*aut situ,quia ex variis Moabitarum regibus hic erat illis proximus.* 27 Idcircò dicere] *Confirmatio a communi dicto ejus temporis.* 28 Cùm ignis] *altera confirmatio,cujus sensus est: Sichon post occupatam Cheschbonem copiis inde ductis in vicinos Moabitas, tanquam igne consumpsit eos.* Hharam] *nomen agri Moabitarum, ut Deut.*2. 8. Excelsorum] *locorum munitorum,destinatorumq; idololatriæ.* 29 Cemoschi]*idoli Moabitarum,*1.*Reg.*11.7. *& alibi.* Tradidit]*id est sivit abduci,nec potuit defendere.*

CAPUT XXII.

Bilhham a Moabitis accersitus ut Jisraëli maledicat,primùm recusat de voluntate Dei admonitus,iterum vocatus,veniam abeundi extorquet: quare offensus Deus in via per Angelum eum objurgat, & quid fieri ab ipso velit disertè repetit.

1 POSTEA profecti sunt filii Jisraëlis, & castra posuerunt in campestribus Moabitarum procul a vado Jerichuntino Jardenis.

2 Quod videns Balak filius Tzipporis,cum omnibus quę fecerat Jisraël Emoręo ipsi:

3 Timuit Moabita [a] a præsentia istius populi valdè,eò quòd multus esset, tęduitq; Moabitam ob præsentiam filiorum Jisraëlis.

4 Quapropter dixit Moabita ad seniores Midjanis, nunc delingerent hæc congregatio omnia quæ circum nos *sunt*,sicut delingit bos viridem herbam agri: erat autem Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum tempore illo.

5 Et misit nuncios ad Bilhhamum filium Behhoris Petoram, quæ *est* imposita ipsi flumini,in regionem [b] popularium ejus, accersitum eum: dicendo,ecce populus egressus ex Ægypto, ecce operit aspectum hujus terræ, & ipse considet e-regione mei.

6 Nunc itaque veni quæso, maledic meâ causâ populo huic, quia robustior est me, fortasse prævalebo, percutiemus eum aut expellam eum ex hac terra: novi enim benedictum fore eum cui benedixeris, & cui maledixeris fore maledictum.

7 Iverunt ergo seniores Moabitarum & seniores Midjanitarum [c] cum divinationum honorariis in manibus suis : cùmq; pervenissent ad Bilhhamum,retulerunt ei verba Balaki.

8 Qui dixit ad eos,pernoctate hic nocte ista, & reddam vobis [d] responsum quemadmodum edixerit Jehova mihi: sic manserunt principes Moabitarum cum Bilhhamo.

9 Venit autem Deus ad Bilhhamum,& dixit, qui *sunt* viri isti apud te?

10 Et dixit Bilhham ad Deum, Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum misit *eos* ad me,

11 *Dicens*, ecce populus egressus ex Ægypto jam tegit aspectum hujus terræ: nunc veni, [e] execrare meâ causâ illum,fortasse prævalebo pugnando adversus eum, aut expellam eum.

12 Sed dixit Deus Bilhhamo,ne ito cum illis: ne maledicito populo illi , nam benedictus est.

13 Quare surgens Bilhham eo manè dixit ad principes Balaki,redite in terram vestram,quia renuit permittere Jehova ut eam vobiscum.

14 Et surgentes principes Moabitarum venerunt ad Balakum, dixeruntque *ei*, renuit Bilhham venire nobiscum.

15 Sed perrexit ulterius Balak,mittendo principes plures & honoratiores istis:

16 Qui cùm venissent ad Bilhhamum,dixerunt ei, sic ait Balak filius Tzipporis,ne quęso [f] excuses te interdicto,quò minùs venias ad me:

17 Nam [g] valdè cumulabo te honore,& quicquid edixeris mihi efficiam : quare veni quęso, execrare populum hunc meâ causâ.

18 Respondens autem Bilhham dixit ad servos Balaki, si daret mihi Balak [h] domum suam plenam argento & auro, non possum transgredi [i] præstitutum Jehovę Dei mei,faciendo aliquid parvum aut magnum.

19 Nunc tamen manete quæso hic vos quoq; hac nocte,ut cognoscam quid perrecturus sit Jehova loqui mecum.

20 Veniens autem Deus ad Bilhhamum noctu dixit ei, quandoquidem accersitum te veniunt viri isti, surge vade cum eis: veruntamen rem quam edixero tibi, illam facies.

21 Surgens itaque Bilhham ipso manè stravit asinam suam,abiitque cum principibus Moabitarum.

22 Sed accensâ irâ Dei quòd ipse abiret, opposuit se Angelus Jehovæ in ea via ut esset adversarius ei : is autem insidebat asinæ suæ habens duos pueros suos secum.

23 Cúmq; videns asina illa Angelum Jehovæ stantem in via illa & gladium ejus eductum in manu ejus, declinasset asina ab illa via ut iret in

[a] Heb. *a facie, sic deinceps.*

[b] Heb. *filiorum populi ejus,id est, Mesopotamiensium.*

[c] Heb.*& divinationes in.*

[d] Heb.*verbū*

[e] Heb.*defige id est, tuis artibus mihi illum confode: sic infrà ver.*18.*& Levitici.* 24. 11.

[f] Heb *prohibearis.*

[g] Heb. *honorando honorabo te honore.*

[h] Heb. *plenitudinem domus suæ.*

[i] Heb.*os.*

in agrum, percussit eam Bilhham ut cogeret eam reflectere ad viam illam.

24 Tum stetit Angelus Jehovæ in tramite quodam vinearum, [k] maceriam utrinque habente.

25 Cúmque videns asina Angelum Jehovæ *stantem* comprimeret se ad alteram maceriem, compressit pedem Bilhhami ad maceriem illam: quare denuò percussit eam.

26 Postea Angelus Jehovæ perrexit transire: stetitque in loco angusto, ubi nulla erat via ad declinandum dextrorsum aut sinistrorsum.

27 Cúmque videns asina Angelum Jehovæ succubuisset sub Bilhhamo, accensus ira Bilhhā percutiebat asinam baculo suo.

28 Aperuit autem Jehova os asinę, quę dixit Bilhhamo, quid feci tibi, quòd percussisti me jam [l] ter?

29 Dicente verò Bilhhamo asinæ, quia ludificata es me: utinam esset gladius in manu mea, jam enim occiderem te.

30 Dixit asina ad Bilhhamum, nonne asina tua sum, qua vehi soles [m] ex quo tua fui usque in diem hunc? an [n] solita fui unquam tibi ita facere? qui dixit, non.

31 Tum detegente Jehova oculos Bilhhami, vidit Angelum Jehovæ consistentem in ipsa via & gladium ejus eductum in manu ejus: quare inclinans verticem incurvavit se in faciem suam.

32 Et dixit ad eum Angelus Jehovæ, quamobrem percussisti asinam tuam jam ter? ecce ego egressus sum ut sim adversarius, quia [*] declinat hęc via in conspectu meo.

33 Cùm vidit me asina, tùm divertit a conspectu meo jam ter: nisi divertisset a conspectu meo, jam certè etiam te occidissem & illam vivam conservassem.

34 Dicente itaque Bilhhamo ad Angelum Jehovæ, peccavi, quia nesciebam te cōsistere obviam mihi in hac via: quare nunc si malum videtur in oculis tuis, [o] revertar.

35 Dixit Angelus Jehovæ ad Bilhhamum, abi cum istis viris, sed tantùm verbum quod edixero tibi illud loquitor: ivitque Bilhham cum principibus Balaki.

36 Cùm autem audiret Balak adventare Bilhhamum, processit obviam ei ad urbem Moabitarum quæ *erat* in termino Arnonis, qui *est* in extremitate ipsius termini:

37 Et dixit Balak ad Bilhhamum, an non [p] sedulò miseram ad te ad accersendum te? quare non veniebas ad me? an verò non possum honore afficere te?

[k] Heb. *maceria hinc & maceria illinc.*

[l] Heb. *tribus vicibus, sic infrà ver. 32. & 33.*

[m] He. *ex quo tibi* sum: *pronomen affixum pro separato.*

[n] Heb. *solendo soleo tibi ita facere.*

[o] Heb. *revertar mihi.*

[p] Heb. *mittendo miserā*

ANNOTATIO.

4 Seniores] *senatores quos socios in hoc consilio adhibuit: ideò legati utrinque dicuntur missi infrà ver. 7.* 5 Petoram] *Pacoriam Ptolemæo.* Flumini] *Euphrati.* Popularium] *erat enim Mesopotamiensis, ut ipse testatur infrà. 23. 11.* Operit] *præ multitudine: hyperbole.* 6 Maledic.] *tuis artibus fascina eum ut malè pereat: sic pugnasse dicitur contrà Jisraëlem Jehoschu. 24. 9.* 20 Quandoquidem] *q. d. cùm illi te, & tu me adeò importunè sollicitas, age abi, &c.* Facies] *quamvis invitus & aliud cupiens.* 22 Quod ipse abiret] *animo exequendi voluntatem Balaki, Deut. 23. 5.* 32 Declinat hæc via] *id est, alium tua hujus profectionis finem tibi proposuisti a meo: viam enim pro instituto accipit, ut Judic. 4. 9.*

Caput XXIII.

Bilhham præmissis sacrificiis bis conatur Jisraëlitis maledicere morem Balako gerens: sed divinitus animo linguâque illius mutata, benedicit eis, & divinam erga eos benevolentiam prædicat.

1 Dixit verò Bilhham ad Balakum, ecce veni ad te, jam [a] possémne ullo pacto aliquid loqui? illud ipsum verbum quod indiderit Jehova ori meo, loquar.

2 Ivitque Bilhham cum Balako, & venerunt Kirjath-chutzothas.

3 Ubi mactans Balak boves & pecudes, [*] misit ad Bilhhamum & ad principes qui cum eo *erant.*

4 Fuit autem ipso manè, ut assumens Balak Bilhhamum deduceret eum ad excelsa Bahhalis: unde videbat extremam partem populi.

5 Tùm dicente Bilhhamo ab Balakum, extrue mihi hic septem altaria, & prępara hîc mibi septem juvencos & septem arietes:

6 Fecit Balak quemadmodum locutus erat Bilhham, obtulitq; Balak cum Bilhhamo juvencum & arietem in unoquoque altari.

7 Dixit autem Bilhham Balako, consiste juxta holocaustum tuum dum abeo, fortasse [b] obviam fiet Jehova mihi, & [c] quācunque rem ostenderit mihi indicabo tibi: & abiit *in* clivum.

8 Cùmq; obviam factus esset Deus Bilhhamo, dixit ad eum Bilhham, septem altaria ista disposui, & obtuli juvencum atque arietem in unoquoque altari.

9 Indens verò Jehova verbum ori Bilhhami, dixit, revertere ad Balakum, & sic loquere.

10 Qui reversus ad illum (cùm ecce consisteret juxta holocaustū suum, ipse & omnes principes Moabitarum)

11 Protulit sententiam suam dicens, [*] e Syria jussit me adduci Balak Rex Moabitarum, e [*] montibus orientalibus, *dicendo*, veni maledic meâ causâ Jahhakobo, veni [d] detestare Jisraëlem.

12 Quid execrarer quod non execratur *Deus* fortis? aut quid detestarer quod non detestatur Jehova?

13 Cùm e summitate rupium illum aspicio, & e collibus contemplor illum, en populus *qui* [*] solus habitat, & aliis gentibus seipsum non annumerat.

14 Quis numeret pulverem Jahhakobi? & *quis* numerum? *quis* quartam partem Jisraëlis? [e] moriar ego morte justorum, & sit finis meus sicut illius.

15 Tùm dixit Balak ad Bilhhamum, quid facis mihi? ad execrandum inimicos meos assumpsi te, ecce autem [f] continenter benedicis.

16 Qui respondens dixit, annon quod indidit Jehova ori meo, ipsum [g] observanter eloquerer?

[a] Heb. *posse possem.*

[b] Heb. *obvius fiet Iehova obviam mihi.*

[c] Heb. *rem ejus quod &c.*

[d] Heb. *indignare, id est, in indignationē adduc: sic ver 12.*

[e] Heb. *anima mea moriatur.*

[f] Heb. *benedicendo benedicis.*

[g] Heb. *observarem loquēdo.*

17 De-

17 Deindè dixit ad eum Balak, veni quæso mecum ad locum alterum ex quo videas eum (tantùm extremitatem ejus videbis, eum verò totum non videbis) & execrare eum meâ causâ indè.

18 Sic assumens eum *deduxit* in agrum [h] Tzophim ad verticem cujusdam collis, ubi extructis septem altaribus obtulit juvencum & arietem in unoquoque altari.

h id est speculatorum

19 Dixitque ad Balakum, consiste hic juxta holocaustum tuum, ego verò obvius fiam illic *Jehovæ*.

20 Obviam itaque factus Jehova Bilhhamo indidit verbum ori ejus, ac dixit, revertere ad Balakum, & sic loquere.

21 Cui venienti ad se (cùm ecce cosisteret juxta holocaustum suum & principes Moabitarum cum eo) dixit Balak, quid locutus est Jehova?

22 Tùm protulit sententiam suam dicens, *surge Balak & audi, aures attende ad me fili Tzipporis.

23 *Deus* fortis non *est* homo qui mentiatur, aut filius hominis quem pœniteat: an ipse dixerit & non faciet? an locutus fuerit, & non præstabit illud?

24 Ecce *in me* recepi benedicere: *benedixit enim, *nec revocabo illud.

25 *Non intuetur iniquitatem in Jahhakobo, nec aspicit perversitatem in Jisraële: Jehova Deus ejus *cum eo *est*, & clangor regius *est* in eo.

26 *Deus* fortis eductor eorum ex Ægypto, *est* ei ut vires monocerotis.

27 *Nam non est incantatio contra Jahhakobum, neq; divinatio contra Jisraëlem: *jam hoc tempore dicendum est de Jahhakobo & de Jisraële, quid operetur *Deus* fortis.

28 En populus *qui* tanquam immanis leo *assurget, & tanquàm leo seipsum attollet: *non cubabit donec comederit prædam, & sanguinem cæsorum biberit.

29 Tùm dixit Balak ad Bilhhamum, ne execratione execrator eum, nec benedictione benedicito ei.

30 Respondens verò Bilhham dixit ad Balakum, annon allocutus eram te dicendo, quicquid locutus fuerit Jehova, illud faciam?

31 Deindè dixit Balak ad Bilhhamum, age quæso, assumens te *ducam* in locum alium: fortasse rectum videbitur in oculis Dei illius, ut istum indè meâ causâ execreris.

32 Et assumens Balak Bilhhamum *duxit* in verticem Pehhoris, qui respicit ad solitudinem.

33 Ubi dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hic septem altaria, & præpara hîc mihi septem juvencos & septem arietes:

34 Fecit Balak quemadmodum dixerat Bilhham, obtulitque juvencum & arietem in unoquoque altari.

ANNOTATIO.

3 Misit] *ut cum principibus convivaretur quos ei honoris causâ adjunxerat.* 11 E Syria] *Mesopotamia Syriæ parte, Deut.* 23.4. Montibus orient.] *vide Gen.* 11.2. 13 Solus] *religione, legibus, & institutis vitæ ab omnibus aliis separatus Deo.* 14 Moriar] *id est, utinam post hujus vitæ exitum felicitatem consequar his rectis repositam.* 22 Surge] *honorem verbo Dei exhibiturus: sic Gen.* 49.33. *& Iudic.* 3.20. 24 Benedixit] *Iehova, qui mihi occurrit.* Nec revocabo] *non possum irritam facere benedictionem ejus.* 25 Non intuetur] *non imputat illis, sed tegit remittit & purgat peccata.* Cum eo est] *illis favet, sua præsentia sanctificans eos, & verbo suo (quod in eis veluti buccina personat) regit eos.* 26 Est ei ut vires] *q. d. qui eos a servitute invitis Aegyptiis vindicavit, idem robore munit eos contra inimicos ut est munitus monoceros: nec plus valent adversus eum artes diabolicæ, quàm venena contra monocerotem.* 27 Nam non] *Confirmatio a re præsente, eò quòd ipse suis fascinis & incantationibus nihil illis nocere possit.* Jam hoc tempore] *id est, his omnibus fascinis missis, opus Dei erga Jisraëlem mihi est prædicandum.* 28 Assurget] *prosperabitur & contra hostes prævalebit ut leo.* Non cubabit] *non desinet prosperari.*

CAPUT XXIIII.

Bilhham spiritu Dei adactus Jisraëlitis benedicit, & felicia eis, infelicia verò eorum hostibus coram Rege Moabitarum prænunciat: cui tamen perniciosum dat consilium ante profectionem suam.

1 VIDENS autem Bilhham bonum videri in oculis Jehovæ ut benediceret Jisraëli, [a] hac vice ut antea nô ivit ad captandas incantationes, sed [b] convertit faciem suam versus desertum.

a Heb. *vice ut vice in occursum incantationum: sic Iudic.* 16. 20

b Heb. *posuit.*

2 Cùmque sublatis oculis suis videret Bilhhã Jisraëlem commorantem *per tribus suas, adfuit ei spiritus Jehovæ:

3 Quo protulit sententiam suam dicens, dictũ Bilhhami filii Behhoris, dictum viri *aperti [c] oculis:

c Heb. *oculo, ut infrà ver.* 15.

4 Dictum audientis sermones *Dei* fortis, qui visionem omnipotentis videt, *excidens, sed retectus oculis.

5 Quàm sunt bona tentoria tua ô Jahhakob, tabernacula tua ô Jisraël!

6 *Ut valles extenduntur, ut horti juxta flumen, ut santali *quos* *plantavit Jehova, ut cedri juxta aquas.

7 *Fundet aquam e situlis suis, ut semen ejus sit in aquis multis: sic assurget supra *Agagum Rex ejus, & attollet se regnum ejus.

8 *Deus* fortis eductor ejus ex Ægypto ut vires monocerotis *erit* ei: consumet gentes inimicas sibi, & ossa eorum [d] detrahet, aut sagittis suis franget.

d Heb. *exossabit, id est, tractabit eos ut fera prædam*

9 *Ubi incurvaverit se, ubi jacuerit tanquàm leo & tanquàm immanis leo, quis excitet eum? *benedicentium tibi *quisque est* benedictus, & maledicentium maledictus.

10 Tunc accensus ira Balak adversus Bilhhamũ complosit manibus suis: dixitq; Balak ad Bilhhamũ, ad [e] execrandũ inimicos meos vocaveram te, & ecce benedixisti [f] continenter

e *ut suprà.* 22.11.

f Heb. *benedicendo.*

tribus

tribus jam vicibus.

11 Nunc ergo effuge in locum tuum: dixerã, [g] honore cumulabo te, sed ecce [h] avertit te Jehova ab honore.

12 Sed dixit Bilhham ad Balakum, nónne etiam nuncios tuos quos miseras ad me allocutus eram dicendo,

13 Si daret mihi Balak [i] plenam domum suam argento & auro, non possem transgredi [k] præstitutum Jehovæ, faciendo rem bonam aut malã [l] ex me: quod loquitur Jehova, illud eloquar,

14 (* Attamen nunc ecce me eunte ad populum meum, age consulam tibi) quæ facturus est *hic populus populo tuo [m] extremis temporibus.

15 Et * proferens sententiam suam dixit, dictũ Bilhhami filii Behhoris, dictum viri aperti oculis:

16 Dictum audientis sermones *Dei* fortis, & noscentis notionem excelsi, *qui* visionem omnipotentis videt, excidens sed retectus oculis.

17 * Video illud, non tamen nunc: contemplor illud, sed non propinquum: procedit *stella ex Jahhakobo, & exurget sceptrum ex Jisraële, quod * franget latera Moabitarum, & destruet omnes * filios Schethi:

18 Et erit Edom possessio, erit inquam Sehhir possessio * hostibus suis: nam Jisraël faciet [n] strenuè.

19 Dominiumque obtinebit ex Jahhakobo *natus*, qui perdet * superstitem e civitate *quaque*.

20 Cùmq; aspiceret Hhamalekum, proferens sententiam suam dixit: * *ut* principium gentium *quod ad* Hhamalekum, ita finis ejus in perpetuum perit.

21 Cùm verò aspiceret * Kenęum, proferens sententiam suã dixit: forte est habitaculum tuũ: & ponere in petra nidum tuum:

22 Attamen erit [o] cùm *aliqui* depascent * Kajinum: quousque *erit in petra nidus tuus* ? Assyria captivum abducet te.

23 Deniq; proferens sententiam suam dixit, eheu, quis vivet cum disposuerit hoc *Deus* fortis?

24 Ut naves a litore * Cittæorum *solventes* affligant Assyrios & affligant Hhebræos: sed etiam *populus* ille in perpetuum * peribit.

25 Postea surgens Bilhham abiit ut reverteretur in locum suum: atque etiam Balak abiit itinere suo.

[g] Heb. *honorando honorabo te.*
[h] Heb. *prohibuit te Iehova ab honore: hypallage, pro prohibuit honorem a te.*
[i] Heb. *plenitudinem domus.*
[k] Heb. *os*
[l] Heb. *ex corde meo, ut suprà 16.28*
[m] Heb. *in extremitate dierum.*
[n] Heb. *virtutem: nomẽ pro adverbio*
[o] Heb. *ad depascendum Kajinum.*

ANNOTATIO.

2 Per tribus] *in stationes suas distinctam ex lege suprà 2.* 3 Aperti oculis] *donati luce spiritus divini.* 4 Excidens] *extra se raptus excidentibus sensuum facultatibus, quæ ratio est videndi visiones Dei, ut 1. Schemuel. 19.24.* 6 Ut valles] *his metaphoris prædicit felicitatem populi q d. amplitudine cum vallibus, felicitatis incremento cum hortis perenni fluvio irriguis, suavitate cum santalis odoratissimis, robore & altitudine cum irriguis cedris comparanda.* Plantavit] *q.d. quarum tanta est præstantia, ut non humanitus satæ sed divinitus datæ dicendæ sint.* 7 Fundet] *ita benedicet Deus ut copiosam sobolem habeat atque fructiferam.* Agagum] *Hhamalekitarum regnum eo tempore florentissimum, per synecdochen: nam eorum Reges Agagi dicebantur, ut Aegyptiorum Parhhones: sic 1. Schemu. 15. 8.* 8 Deus fortis] *vide suprà 23.26.* 9 Ubi incurvaverit] *ut Gen. 49.9.* Benedicentium] *ex promissione facta Abrahamo Genes. 11.35.* 14 Attamen] *Insinuatio, qua Balaki animum comparat ut res (quamvis animo ipsius ingratas) patienter audiat. Consilium autem hoc quale fuerit, indicat historia cap. 25. nam ex consilio Bilhhami eam evenisse confirmatur infrà 31.16. & Apoc. 2.14.* 15 Proferens] *sic suprà versic. 3. & 4.* 17 Video illud] *quod mox dicturus sum: sic relativa interdum apud Hhebræos antecedentibus præeunt.* Stella] *stellæ & sceptri nomine regnum populi Dei intelligit, cœptum in Davide, completum in Christo: inter quos tempus interjectum fuit progressus quidam stellæ, sive temporale regnum spectes, quod in primis spectabat Bilhham, sive spirituale, quod continenter adimpletur in Christo.* Franget] *Moabitas sibi subjiciet quasi perfodiens eorum latera: vide 2. Sche. 8.2.* Filios Schethi] *homines ex Schetho Adami filio prognatos: nam Kajini aliorùmque genus diluvio periit.* 18 Hostibus suis] *Jisraëlitis: vide 2. Schemu. 8.14.* 19 Superstitem] *hostem.* 20 Ut principium] *id est, ut coptis ejus infeliciter successit, cùm primùm Jisraëlitas aggressi sunt Exod. 17. ita succedet semper donec deleti sint: nam irrevocabili Dei decreto Hhamalekitæ traditi sunt Jisraëlitis delendi, & contra eos perpetuum imperatum bellum, ibidem 3. ver. ultimis.* 21 Kenæum] *gentem Jithronis e Midjanitis: unde Kenęus vocatur Judic. 1.16. & posteri ejus Kenæi Iudic. 4. & 1. Schemu. 15.6.* 22 Kajinum] *Kenæum transpositis literis, fortasse autoris gentis istius nomen est.* 24 Cittæorum] *Cilicum: vide Gen. 10.4. intelligit autem Græcorum Romanorùmque copias quibus Hhebræi & Assyrii domiti sunt.* Peribit] *quod Daniel. 2.34. & 45. figurâ statuæ a lapide, qui sine manibus excisus fuerat, comminutæ prædicitur.*

CAPUT XXV.

Jisraëlitæ astuto Bilhhami consilio in idololatriam & scortationem cum alienigenis inducti, iram Dei ita in se provocant, ut duces maleficorum suspendi, reliquos interfici jubeat, donec strenuo Pinchasi facto ira ejus deferbuit: Quo nomine sacerdotium perpetuum ei posterisq; ejus adjudicatur, & in Midjanitas sceleris autores bellum imperatur.

1 TUM manebat Jisraël Schittimis, ubi cœpit populus scortari cum filiabus Moabitarum.

2 Quibus invitantibus populum ad sacrificia deorum suorum, comedebat populus, ac incurvabat se diis illarum.

3 Sic copulato Jisraële cum idolo Pehhoris, accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem.

4 Et edixit Jehova Moschi, sume omnes primarios * istius populi, & * suspende eos Jehovæ * coram isto Sole: ut avertatur furor iræ Jehovæ ab Jisraële.

5 Dein-

5 Deinde edixit Mosche judicibus Jisraëlis, occidite quisque *homines suos qui copularunt se idolo Pehhoris.
6 Ecce autem quidam e filiis Jisraëlis veniens * adduxit versus fratres suos Midjanitidem quandam, ante oculos Moschis & ante oculos totius cœtus filiorum Jisraëlis, ipsis flentibus ad portam tentorii conventus.
7 Quod cùm videret Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis, surgens e medio illius cœtus arripuit spiculum manu sua.
8 Quod penetravit [a] a dorso viri Jisraëlitæ ad [b] ventrem ejus, transfixitque ipsos ambos, virum Jisraëlitam & mulierem illam per ventrem illius: tum coërcita est plaga illa ne *pergeret* in filios Jisraëlis.
9 (Fuerunt autem qui mortui sunt plaga illa, vicies quater mille)
10 Allocutus enim est Jehova Moschen, dicendo,
11 Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis avertit æstuantem iram meam a filiis Jisraëlis cùm [c] ageret zelotypiâ mei inter eos, ita ut non consumpserim filios Jisraëlis zelotypiâ meâ.
12 Idcircò dicito, ecce do ei * cum fœdere meo pacem.
13 Erit enim ei ac semini ejus post eum fœdere sacerdotium perpetuum, eòquòd zelotypus fuit pro Deo suo, & expiationem fecit pro filiis Jisraëlis.
14 Nomen autem viri Jisraëlitæ illius percussi, qui percussus *fuit* cum illa Midjanitide, *erat* Zimri filius Sallu, princeps paternæ familiæ [d] ex Schimhhonitis:
15 Nomen verò illius mulieris Midjanitidis percussæ, Cozbi filia Tzuris, *qui* primarius nationum paternæ familiæ inter Midjanitas erat.
16 Deinde allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
17 Hostiliter agite cum Midjanitis istis, ac percutite eos.
18 Nam ipsi hostiliter agunt contra vos machinationibus suis, quas machinati sunt contra vos in negotio Pehhoris, & in negotio Cozbi filiæ principis Midjanitarum [e] gentilis suę, quæ percussa fuit in die ipso plagæ ob negotium Pehhoris.

[a] Heb. *post virum Jisraëlitam.*
[b] *ut vox affinis Deut. 18 3. quod enim vulgò interpretantur, ad ipsum tentorium, sine exemplo est.*
[c] Heb. *Zelaret zelotypiam meam.*
[d] He. *Schimhhonitæ.*
[e] Heb. *sororis.*

ANNOTATIO.

4 Istius populi] *multitudinis eorum qui ad idololatriam & scortationem se contulerunt.* Suspende eos Jeh.] *ut 2. Schemu. 21.6.* Coram isto sole] *hoc ipso die antequàm occidat Sol: nam uno die durasse plagam illam legimus infrà ver. 18. & 1. Cor. 10.8.* 5 Homines suos] *suę curæ commissos secundum ordinem institutum, Exod. 18.25.* 6 Adduxit] *ipsum malum in media castra intulit: adeò non satis illi fuit ad exteras mulieres vocantes exivisse cum reliquis.* 12 Cum fœdere meo] *idest, præter fœdus meum quo illi sacerdotium adjudico, illum dono reconciliatione mea cum populo: vide sacerdotii seriem: 1. Chro. 6.4. & sequentibus ver.*

CAPUT XXVI.

Mosche cum summo sacerdote omnibus jam mortuis qui fuerant numerati suprà 1. jubetur iterùm Jisraëlitas eàdem ratione qua prius recensere, & distributionis terræ promissæ mandatum accipit.

1 FUIT autem * post illam plagam, ut ediceret Jehova Moschi & Elhhazari filio Aharonis sacerdoti, dicendo:
2 Recensete capita totius cœtus filiorum Jisraëlis a nato viginti annos & deinceps, per familias paternas eorum, omnem [a] aptum ad egrediendum in militiam inter Jisraëlitas.
3 Itaq; allocutus est eos Mosche & Elhhazar sacerdos in campestribus Moabitarum, ex adverso Jardenis Jerichuntini, dicendo,
4 *Recensete* a nato viginti annos & deinceps: quemadmodum * præceperat Jehova Moschi & filiis Jisraëlis, qui egressi fuerant e terra Ægypti.
5 REUBEN, primogenitus *fuerat* Jisraëlis: filiorum Rëubenis, Chanoci familia [b] Chanocæa, Pallu familia Palluitis,
6 Chetzronis familia Chetzronitis, Carmi familia Carmitis.
7 Hi *sunt* e familiis Rëubinitarum, quorum fuerunt numerati quadragies ter mille septingenti triginta.
8 Nati autem Pallu Eliab,
9 Et filii Eliabi, Nemuel & Dathan & Abiram: hi *sunt* Dathan & Abiram * convocati e cœtu, qui moverunt rixas contra Moschen & contra Aharonem cum cœtu Korachi quando moverunt rixas contra Jehovam.
10 Quare aperiens terra os suum absorpsit eos & * *quæ erant* Korachi, cùm moreretur cœtus ille: cùm absumpsit ignis ducentos quinquaginta viros, itaq; fuerunt * in signum:
11 Filii verò Korachi non sunt mortui.
12 FILIORUM Schimhhonis per familias suas, [c] Nemuelis familia Nemuelitica, Jaminis familia Jaminitica: Jacinis familia Jacinitica,
13 [d] Zerachi familia Zerachæa, Schaulis familia Schaulitica.
14 Hi *sunt* e familiis Schimhhonitarum, vicies bis mille ducenti.
15 FILIORUM Gadis per familias suas, [e] Tzephonis familia Tzephonitis, Chaggi familia Chaggitica: Schuni familia Schunitica,
16 [f] Ozni familia Oznitica, Hheri familia Hheritica:
17 Arodis familia Aroditica, Areeli familia Areelitis.
18 Hi *sunt* e familiis filiorum Gadis per numeratos eorum, quadragies mille quingenti.
19 FILII Jehudæ *fuerant* Hher & Onan: sed mortuus est Hher & Onan in terra Cenahhani.
20 Fuerunt autem filiorum Jehudæ per familias suas, Schelæ familia Schelanitis, Peretzi familia Peretzęa: Zerachi familia Zerachæa.
21 Fueruntque filiorum Peretzi, Chetzronis familia Chetzronitis, Chamulis familia Chamulitis.

[a] Heb. *egredientem.*
[b] Heb. *Chanocai, & sic deinceps.*
suprà 16.
[c] *qui & Iemuel Genes. 46.10.*
[d] *qui & Tzochar, ibidem.*
[e] *qui & Tziphjon, ibidem & 1. Chro. 5*
[f] *qui etiam Etzbon 1. Chro. 5.*

22 Hi

22 Hi *sunt* e familiis Jehudæ per numeratos eorum, septuagies sexies mille quingenti.

23 FILIORUM Jissascaris per familias suas, Tolahhi familia Tolahhæa: [g] Puvæ familia Puvæa,

24 [h] Jaschubi familia Jaschubæa, Schimronis familia Schimronitis:

25 Hi *sunt* a familiis Jissascaris per numeratos eorum, septuagies sexies mille quingenti.

26 FILIORUM Zebulunis per familias suas, Seredi familia Seredæa, Elonis familia Elonitis: Jachleelis familia Jachleelitis.

27 Hi *sunt* e familiis Zebulunitarum per numeratos eorum, sexagies mille quingenti.

28 FILII Josephi per familias suas, Menasche & Ephrajim.

29 Filiorum Menaschis, Maciris familia Maciritis, Macir autem genuit Gilhhadem: Gilhhadis familia Gilhhaditis.

30 Horum filiorum Gilhhadis, [i] Ihhezeris familia Ihhezeritis: Cheleki familia Chelekæa,

31 Et Aschrielis familia Aschrielitis, & Schecemi familia Schecemæa,

32 Et Schemidahhi familia Schemidahhæa, & Chepheris familia Chepheritis.

33 Tzelophchado autem ipsi filio Chepheris non fuerunt filii, sed filiæ: & nomen filiarum Tzelophchadi *fuit* Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.

34 Hi *sunt* e familiis Menaschis, quorum numerati quinquagies bis mille septingenti.

35 Hi *sunt* filii Ephrajimi per familias suas, Schutelachi familia Schutelachæa, [k] Beceri familia Beceræa: Tachanis familia Tachanitis:

36 Atque hi *sunt* filii Schutelachi, Hheranis familia Hheranitis.

37 Hi *sunt* e familiis filiorum Ephrajimi per numeratos eorum, tricies bis mille quingenti: hi *sunt* filii Josephi per familias suas.

38 FILIORUM Binjaminis per familias suas, Belahhi familia Belahhæa, Aschbelis familia Aschbelitis: [l] Achirami familia Achiramæa,

39 [m] Schephuphami familia Schuphamæa, Chuphami familia Chuphamæa.

40 Fueruntq; filiis Belahhi [n] Ardi & Nahhamani, *illi* familia Arditis, Nahhamani familia Nahhamitis.

41 Hi *sunt* filii Binjaminis per familias suas, quorum numerati quadragies quinquies mille sexcenti.

42 Hi *sunt* filii Danis per familias suas, [o] Schuchami familia Schuchamæa: hi *sunt* e familiis Danis per familias suas.

43 Omnes familiæ Schuchamæorum per numeratos eorum, sexagies quater mille quadringenti.

44 FILIORUM Ascheris per familias suas, Jimnæ familia Jimnæa, Jischvi familia Jischvitis: Berihhæ familia Berihhæa:

45 Filiorum Berihhæ, Cheberi familia Cheberæa: Malcielis familia Malcielitis:

46 Nomen verò filiæ Ascheris, Serach.

47 Hi *sunt* e familiis filiorum Ascheris per numeratos eorum, quinquagies ter mille quadringenti.

48 FILIORUM Naphtali per familias suas, [p] Jachtzeelis familia Jachtzeelitis: Guni familia Gunitis,

49 Jetzeris familia Jetzeritis, [q] Schillemi familia Schillemæa.

50 Hi *sunt* e familiis Naphtalitarum per familias eorum, quorum numerati quadragies quinquies mille quadringenti.

51 Hi *sunt* numerati filiorum Jisraëlis, sexcenties mille cum mille septingentis triginta.

52 Tùm allocutus est Jehova Moschen dicendo,

53 Istis dividitor terra in possessionem, [1] pro numero nominum.

54 Ei qui multus est multiplicato possessionem suam, ei verò qui paucus est pauciorem assignato possessionem: cuique secundum numeratos suos attribuitor possessio sua.

55 Veruntamen sorte dividitor terra: pro nominibus tribuum paternarum suarum possidento.

56 Per sortem dividitor possessio ejus inter multum & paucum.

57 Hi autem *sunt* numerati Levitarum per familias suas, [r] Gerschonis familia Gerschûnitis, Kohathi familia Kohathæa, Merari familia Meraritis.

58 Hæ *sunt* familiæ Levi, familia [1] Libnitis, familia [1] Chebronitis, familia [1] Machlitis, familia Muschitis, familia [1] Korachæa: Kohath autem genuit Hhamramum.

59 Et nomen uxoris Hhamrami Jocebed filia Levi, quam peperit *uxor* Levi in Ægypto: peperitque Hhamramo Aharonem & Moschen atque Mirjam sororem eorum.

60 Natus autem est Aharoni, Nadab & Abihu Elhhazar & Ithamar,

61 Sed mortuus est Nadab & Abihu, cùm admoverunt ignem extraneum coram Jehova.

62 Fueruntque numerati illorum vicies ter mille, omnis mas a nato uno mense & deinceps: [1] non enim recensentur inter filios Jisraëlis, quia non dabatur illis possessio inter filios Jisraëlis.

63 Hi *sunt* numerati [s] a Mosche & Elhhazare sacerdote, qui numerarunt filios Jisraëlis in campestribus Moabitarum ex adverso Jardenis Jerichuntini.

64 In istis autem non erat quisquam ex numeratis a Mosche & Aharone sacerdote, cùm numerarent filios Jisraëlis in deserto Sinai,

65 (Dixerat enim Jehova de illis, [t] omnino morientur in isto deserto) neque reliquus erat ex illis quisquam nisi tantùm Caleb filius Jephunnæ, & Jehoschuahh filius Nunis.

[g] *qui & Pua 1. Chro. 7. 1.*
[h] *qui & Iob dicitur per syncopen: Gen. 46.*
[i] *qui idē Abihezer Iehoschu. 17. 2. & passim.*
[k] *qui idē Bered. 1. Chro. 7. 20.*
[l] *qui idem Echi Gen. 46 & Achrach. 1. Chro. 8. 1.*
[m] *qui idem Muppim Genes. 46. 21.*
[n] *qui idem Adar per metathesin. 1. Chron. 8. 2.*
[o] *qui & Chuschim, Gen. 46. 23.*
[p] *qui idem Iachtziel, 1. Chron. 7. 13.*
[q] *qui & Schallum, ibidem.*
[r] *qui & Gerschun. 1 Chr. 6. 1.*
[s] Heb. *Moschis & Elhhazaris: sic ver. 64.*
[t] Heb. *moriendo morientur.*

ANNOTATIO.

1 Post illam plagam] *quæ cæteri omnes qui suprà 14. morti fuerant a Deo adjudicati, absumpti sunt.* 4 Præceperat] *suprà 1. 2. & 3.* 10 Quæ erant Korachi] *sic accipiendum esse docet suprà 16. 32. Korach enim ipse cum illis ducentis quinquaginta erat quos ignis cœlestis consumpsit, suprà 16. 35.* In signum] *exemplum omnium oculis propositum, ut est erectum signum.* 42 Hi sunt e fam.] *id est, ex hoc uno Danis filio diversæ familiæ ortæ sunt.* 53 Pro numero] *habita ratione frequentiæ vel paucitatis*

in unaquaque familia. 58 Libnitis] *e Gerschone orta suprà* 3.18. Chebronitis] *e Kohatho suprà* 3.19 Machlitis] *& Muschitis e Merari suprà* 3.20. Korachæa] *e Kohatho suprà* 16.1. 62 Non enim] *hoc est, Jisraëlitarum numeratio dividundæ possessionis causâ fuit instituta: quæ causa cum ad Levitas nihil pertinuerit, diversa eos numerandi ratio servata, & seorsim a Mosche descripta est.*

CAPUT XXVII.

Filiabus Tzelophchadi paterna hæreditate data, lex de jure successionum fertur: deindè Moschi propinqua mors denunciatur, & successor in gubernatione populi divinitus Jehoschuahh nominatur, quem instruendi & instituendi mandatum accipit atque exequitur.

1 ACCEDENTES etiam filię Tzeloph chadi filii Chepheris filii Gilhhadis filii Maciris filii Menaschis, [1] ad familias Menaschis filii Josephi, cujus filiarum hęc *sunt* nomina, Machla Nohha & Chogla & Milca & Tirtza:

2 Steterunt coram Mosche & coram Elhhazare sacerdote, & coram principibus ac toto cœtu, ad portam tentorii conventus, dicentes:

3 Pater noster mortuus est in deserto, ipse tamen non fuit inter eorum cœtum qui convenerant contra Jehovam in cœtu Korachi: sed [3] propter peccatum suum mortuus est cùm filii non essent ei.

4 Quare subtraheretur nomen patris nostri e medio familiæ suæ, eòquòd non *sit* ei filius? da nobis jus possessionis inter fratres patris nostri.

5 Protulit itaque Mosche [5] causam earum coram Jehova:

6 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

7 Rectè filiæ Tzelophchadi loquuntur, [a] omnino dato illis jus possessionis hæreditariæ inter fratres patris earum: & transferto possessionem patris earum in eas.

[a] Heb. *dando dato.*

8 Ad filios autem Jisraëlis loquere, dicendo, cùm quis morietur, si filius nō erit ei, tunc transferte possessionem ejus ad filiam ejus.

9 Quòd si filia non erit ei, tunc tradite possessionem ejus [9] fratribus ejus.

10 Quòd si non erunt ei fratres, tunc tradite possessionem ejus fratribus patris ejus.

11 Sin autem non supererunt fratres patris ejus, tunc tradite possessionem ejus necessario ejus, propinquiori ei ex familia [11] ejus, ut hęreditariò possideat eam: hoc erit filiis Jisraëlis in statutum judiciale, quemadmodum pręcepit Jehova Moschi.

12 DEINDE edixit Jehova Moschi, ascende istum montem Hhabarimorum, & aspice terram quam do filiis Jisraëlis:

13 Ut cùm aspexeris eam, aggregeris ad populos tuos tuquoq;, quemadmodum aggregatus est Aharon frater tuus:

14 Quandoquidem rebellastis in deserto Tzinis in contentione cœtus [b] contra præstitutum meum, *quod erat* ut sanctificaretis me ad aquas illas ante oculos eorum: istę *sunt* aquæ [14] contentionis Kadeschi in deserto Tzinis.

[b] Heb. *ori meo. sic ver.* 21.

15 Allocutus autem est Mosche Jehovam, dicendo,

16 Pręficiat Jehova Deus spirituum *Deus* omnis carnis, virum huic cœtui:

17 Qui [17] procedat ante eos & qui veniat ante eos, qui que educat eos & qui reducat eos: ut non sit cœtus Jehovę sicut pecudes quibus non *est* pastor.

18 Edixit verò Jehova Moschi, sume tecum Jehoschuhham filium Nunis, virum in quo *est* spiritus meus: & imponito manum tuam illi.

19 Sistènsque illum coram Elhhazare sacerdote & coram toto cœtu, mandatis instruito illum ante oculos eorum:

20 Et impertire illi de gloria tua, ut auscultent totus cœtus filiorum Jisraëlis.

21 Is coram Elhhazare sacerdote stato, eùmque consulito de [21] judicio [21] Urim corā Jehova: ad [21] cujus pręstitutum exeunto, & ad ejus præstitutum redeunto ipse & omnes filii Jisraëlis cum eo, denique totus cœtus.

22 Fecit ergo Mosche quemadmodum præceperat Jehova ipsi: assumens enim Jehoschuhham stitit eum coram Elhhazare sacerdote & coram toto cœtu.

23 Et imponens manus suas illi mandatis instruxit illum, quemadmodum edixerat Jehova fieri per Moschen.

ANNOTATIO.

1 Ad familias] *id est, comparentes inter familias suæ tribus, quæ coram Mosche lustrabantur, ut paternam hæreditatem peterent.* 3 Propter peccatum suum] *videntur ita ratiocinari: si pater noster aut in cœtu Korachi fuisset, aut ejusmodi peccatum commisisset, non tantùm hæreditate sed etiam vita privandæ fuissemus, ut tùm integræ familię quę conspiraverant perierunt. Atqui peccatum, propter quod mortuus est, personam ejus non transiit: quare æquum est nobis tradi hęreditatem ejus, ut vita nobis a Deo relicta est, præsertim cùm ex decreto Dei aliorum qui propter infidelitatem terra exclusi sunt liberis hæreditas attributa sit suprà* 14.31. *Deut.* 1.39. 5 Causam] *nam adhuc incertum erat, utrum fœminæ deficiente sobole mascula hæredes essent, an verò sola dos ad illas perveniret.* 9 Fratribus] *si pater superstes non erit, ut in hoc exemplo: sic quoque accipiendus finis ver.* 10. 11 Ejus] *patris, ex quo filii denominantur.* 14 Contentionis Kadeschi] *nam altera antè contigerat Rephidimis ubi Deus a neutro horum offensus fuerat, Exod.* 17.7. 17 Procedat] *domi & foris pace & bello rempub. administret.* 21 Judicio Urim] *oraculo Dei in rebus obscuris & incognitis. De Urim vide Exod.* 28.30. *& Levit.* 8.8. Cujus] *Jehovæ, quod proximè præcessit.*

CAPUT XXVIII.

Mandatum de jugi holocausto cum munere & libamine suo repetitur: deindè quid sibi singulis sabbathis, noviluniis, diebusq; Paschatis & Pentecostes, & quo diei tempore offerri velit, præscribit Deus.

1 ITEM

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Præcipito filiis Jisraëlis & edicito eis: oblationem meam cibi mei, in igne absumenda mihi odorem gratum meum, [a] observanter offertote mihi stato tempore suo.

3 Itaque dicito illis, hoc *est* igne absumendum quod offeretis Jehovæ: agni [b] anniculi integri bini quoque die in holocaustum jugiter.

4 Agnum illorum unum parato manè, agnumq; alterum parato inter duas vesperas:

5 Et decimam Ephæ similæ in munus, mistæ olei contusi quartâ hinis.

6 Holocaustum juge, quod paratum fuit in monte Sinai, in odorem gratum, igne absumendum Jehovæ:

7 Et libamen ejus quartam hinis in agnum unumquemque, in loco sancto libato libamen [c] generosi vini Jehovæ.

8 Agnum verò alterum parato inter duas vesperas, ut munus matutinum, & ut libamen ejus parato igne absumendum, odorem gratum Jehovæ.

9 DIE autem sabbathi bini agni anniculi integri, & binæ decimæ similæ in munus mistæ oleo cum libamine suo,

10 Holocaustum sabbathi esto sabbatho suo, præter ipsum holocaustum juge cum libamine suo.

11 ITEM in initiis mensium vestrorum offerte holocaustum Jehovæ, juvencos [d] subrumos binos & arietem unum, agnos anniculos septenos integros:

12 Et ternas decimas similæ in munus mistæ oleo in juvencum unumquemque, binasque decimas similæ in munus mistæ oleo, in arietem unumquemque,

13 [e] singulas verò decimas similæ in munus mistæ oleo in arietem unumquemque: holocaustum, odorem gratum, igne absumendum Jehovæ.

14 De libaminibus autem eorum, dimidium hinis esto in quemque juvencum, tertiaque hinis in quemque arietem, & quarta hinis vini in quemque agnum: hoc holocaustum mensis ineuntis, *esto* in initio suo, per singulos menses anni.

15 Præterea hircus e capris unus in peccatum, præter holocaustum juge, Jehovæ parator cum libamine suo.

16 ITEM mense primo, decimo quarto die illius mensis, [f] Pascha *esto* Jehovæ.

17 Quintodecimo autem die ejus mensis, festũ: septem diebus azyma comeduntor.

18 Horum dierum primo convocatio sancta *esto*: nullum opus servile facitote.

19 Et offerte igne absumendum holocaustum Jehovæ, juvencos subrumos binos & arietem unum: præterea septenos agnos anniculos, integri sunto vobis.

20 Munus verò illorum, similam mistam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem paratote:

21 Singulas decimas parato in unumquemq; agnum, ex septem illis agnis:

22 Præterea hircum peccati unum, ad expiationem faciendam pro vobis:

23 Præter holocaustum illud matutinum quod *est* pro holocausto jugi, paratote ista.

24 Qualia hæc *sunt* parate in quemque diem septem diebus, *in* cibum igne absumendum odoris grati Jehovæ: præter holocaustum juge parator cum libamine suo.

25 At die horum septimo convocatio sancta *esto* vobis: opus servile nullum facitote.

26 ITEM die primitiarum, cùm offeretis munus novum Jehovæ post septimanas vestras, convocatio sancta esto vobis, nullum servile opus facitote.

27 Et offerte holocaustum odorem gratum Jehovæ juvencos subrumos binos, arietem unum, septenos agnos anniculos:

28 Et munus illorum, similam mistam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, binas decimas in arietem quemque,

29 Singulas decimas in agnum unumquẽque, ex septem illis agnis:

30 Hircum e capris unum, ad expiationem faciendam pro vobis:

31 Præter holocaustum juge & munus ejus facitote *ista*, integra sunto vobis cum libaminibus suis.

[a] Heb. *observatote ad offerendum mihi.*
[b] Heb. *filii unius anni: & sic deinceps.*
[c] Heb. *potus inebriantis*
[d] Heb. *filios bovis, & sic deinceps.*
[e] Heb. *decimam decimam.*
[f] *id est, transitum.*

ANNOTATIO.

6 Quod paratum fuit] *primum quidem oblatum Exod.* 29.38. *sed postea triginta novem annis, quibus Jisraëlitæ in deserto vagati sunt, intermissum: vide in Deut.* 12.8. 26 Post septimanas] *exactis septem illis septimanis de quibus cautum est Levit.* 23.15. *&* 16.

CAPUT XXIX.

Præscribit offerenda sibi præter ordinarias oblationes in festis septimi mensis, die buccinarum, expiationũ, singulis diebus tabernaculorum, & die interdicti hos proximè subsequente.

1 MENSE verò septimo, primo *die* mensis, convocatio sancta esto vobis, opus servile nullum facitote: dies clangoris esto vobis:

2 Quo parate holocaustum in odorem gratum Jehovæ, juvencum [a] subrumum unum, arietem unum, agnos [b] anniculos septenos integros:

3 Munus verò eorum similam mistam oleo, ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem,

4 Et decimam unam in agnum unumquemq; ex septem illis agnis:

5 Præterea hircum e capris unum *in* peccatũ, ad faciendum expiationem pro vobis:

6 Præter holocaustum mensis illius ineuntis cum munere suo, & holocaustum juge cum munere suo & libaminibus suis pro ratione eorum, in odorem gratum igne absumendum Jehovæ.

7 ITEM decimo *die* mensis hujus septimi cõvocatio sancta esto vobis, ut affligatis animas vestras: nullum opus facitote.

8 Et offerte holocaustum Jehovæ *in* odorem gratum, juvencum subrumum unum, arietem unum,

[a] Heb. *filium bovis: sic deinceps.*
[b] Heb. *filios unius anni: sic deinceps.*

num, agnos anniculos septenos, integri sunto vobis:

9 Et munus eorum similam mistam oleo, ternas decimas in quemque juvencum, binas decimas in arietem unumquemque.

10 [c] Singulas decimas in agnum unumquemque, ex septem illis agnis:

c Heb. *decimam decimā ut ver. 15.*

11 Hircum e capris unum *in* peccatum: præter peccatum expiationum, & holocaustum juge cum munere suo ac libaminibus suis.

12 ITEM decimo quinto die hujus mensis septimi convocatio sancta esto vobis, opus servile nullum facitote: sed celebrate festum Jehovæ septem diebus.

13 Et offerte holocaustum igne absumendum odorem gratum Jehovæ, juvencos subrumos ternos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos: integri sunto:

14 Et munus eorum similam mistam oleo, ternas decimas in juvencum unumquemque ex tredecim juvencis, binas decimas in arietem unūquemque ex duobus illis arietibus,

15 Et singulas decimas in agnum unumquemque ex quatuordecim agnis:

16 Prçterea hircū e capris unum, peccati: præter holocaustum juge, munus ejus & libamen ejus.

17 DEINDE die illorum secundo juvencos subrumos duodenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

18 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum, pro eadem ratione,

19 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocaustum juge & munus ejus, ac libamina eorum.

20 DIE autem illorum tertio juvencos undenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

21 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos in arietes & in agnos quosque ex numero eorum, pro eadem ratione.

22 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge & munus ejus ac libamen ejus.

23 DIE autem illorum quarto juvencos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

24 Munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum pro eadem ratione.

25 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocaustum juge, munus ejus & libamen ejus.

26 DIE autem illorum quinto juvencos novenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

27 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum, pro eadem ratione.

28 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge & munus ejus ac libamen ejus.

29 DIE autem illorum sexto juvencos octonos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

30 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum, pro eadem ratione.

31 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum ejus, munus ejus, ac libamen ejus.

32 DIE autem illorum septimo juvencos septenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros.

33 Et munus eorum ac libamina eorum in juvēcos, in arietes, & in agnos quosq; ex numero eorum pro ratione eorum.

34 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge, munus ejus, ac libamen ejus.

35 DIE ipso octavo, * interdicti *dies* esto vobis: opus nullum servile facitote.

36 Et offerte holocaustum igne absumendum odorem gratum Jehovæ juvencum unum, arietem unum, agnos anniculos septenos integros,

37 Munus eorum cum libaminibus eorum in juvencum, in arietem, & in agnos quosque, ex numero eorum prō eadem ratione.

38 Prçterea hircum peccati unum: prçter holocaustum juge, & munus ejus ac libamen ejus.

39 Hçc paratote Jehovç in solennitatibus vestris: prçter votiva vestra & voluntarias oblationes vestras, cum holocaustis vestris, & cum muneribus vestris, & cum libaminibus vestris, & cum eucharisteriis vestris.

40 Quç retulit Mosche ad filios Jisraëlis, secundum omnia quç præceperat Jehova Moschi.

ANNOTATIO.

1 Dies clangoris] *vide in Levit.* 23. 24. 7 Ut affligatis] *ut Levit.* 16. 29. *&* 23. 27. 35 Interdicti] *ut Levit.* 23. 36.

CAPUT XXX.

Lex de votivis promissis, de maris & fœminæ tam puellæ quàm uxoris exceptionibus, de votis viduæ & repudiatæ: quatenus hæc omnia rata aut irrita habenda sint.

1 ITEM allocutus est Mosche primarios tribuum, ut filiis Jisraëlis dicerent, hoc *est* verbum quod præcepit Jehova.

2 Vir cùm * voverit votum Jehovæ, aut juraverit juramento, * obligatione obligando [a] se ipsum, * ne profanato verbo suo: secundum * omne verbū quod prodierit ex ore suo facito.

a Heb. *animā suam, sic deinceps.*

3 Fœmina verò cùm vovit votum Jehovæ, aut obligavit se obligatione domi patris sui in adolescentia sua:

4 Si cùm audit pater ejus votum ejus aut obligationem qua obligavit seipsam, tacebit apud eam pater ejus, tunc stata sunto omnia vota ejus, omnis obligatio qua obligavit se ipsam stata esto.

5 Sin autem efficiet pater ejus ut ea infringat

illud quo die audiverit, nullum ex votis ejus aut obligationibus ejus quibus obligavit seipsam, statum esto: & Jehova condonabit ei, quia pater ejus effecit ut ea infringeret illud.

6 Sedsi [b] omnino nubet viro votis ei incumbentibus, aut pronunciato labiorum suorum quo obligavit seipsam,

7 Audiensque maritus ejus, quo die audiverit illud, tacebit apud eam: tum stata sunto vota ejus, & obligationes ejus quibus obligavit se ipsam, statæ sunto.

8 Sin quo die audivit maritus ejus, effecit ut ea infringeret, irritumq; fecit votum ejus quod incumbebat ei, aut pronunciatum labiorum ejus quo obligaverat seipsam: similiter Jehova condonabit illi.

9 Quod autem ad votum viduæ aut repudiatæ, quicquid *erit* quo obligaverit seipsam, statum incumbito ei.

10 Sed si in domo viri sui vovit, aut obligavit obligatione seipsam per juramentum,

11 Audiensque maritus ejus tacuerit apud eam, nec fecerit ut ea infringeret *illud*: tunc stata sunto omnia vota ejus, omnisq; obligatio, qua obligavit seipsam, stata esto.

12 Sin verò [c] omnino irrita fecerit illa vir ejus quo die audiverit, nihil prolatum labiis ejus ex votis ejus aut ex obligatione sui ipsius, statum esto: vir ejus irrita fecit illa, quapropter Jehova condonabit illi.

13 Omne votum, & omnem [d] obligationem juramento confirmatam [e] de se ipsa affligenda, vir ejus stabilito illam, aut vir ejus irritam facito illam.

14 Quòd si [f] omnino taceat apud eam vir ejus de die in diem, tunc stabilierit omnia vota ejus aut omnes obligationes ejus quæ incumbunt ei: stabilierit, *inquam*, ea, cùm tacuerit apud eam quo die audivit illud.

15 Sin omnino irrita fecit illa postquàm audiverit, tunc ipse portabit iniquitatem ejus.

16 Hæc *sunt* statuta quę pręcepit Jehova Moschi inter virum & uxorem ejus *servanda*, inter patrem & filiam ejus in adolescentia ipsius, dum *est* in domo patris sui.

[b] Heb. *fiet viri: sic infrà 36.3.*

[c] Heb. *irrita faciendo irrita fecit ea: sic ver. 15.*

[d] Heb. *juramentum obligationis: hypallage.*

[e] He. *ad affligendum animam suam.*

[f] Heb. *tacendo tacebit.*

ANNOTATIO.

2 Voverit votum] *se aliquid præstiturum voto obstrinxerit.* Obligatione] *juramento se ab aliqua re aut facto abstenturũ receperit: qualia erant Nazaræorum vota legitima, & illegitimum eorum qui Paulum volebant occidere, Act. 23.14.* Ne profanato] *nomen Dei quod promittendo interposuit: profanat autem & qui votum licitum non exequitur, & qui vovet illicitum.* Omne verbum] *non pugnans cum lege Domini, ut fuit insidiantium vitæ Pauli.* 13 Vir ejus stabilito] *ne differto de die in diem, sed alterutrum facito, ut ver. sequens ostendit.* 16 In domo patris] *sub patria potestate.*

CAPUT XXXI.

Bello jussu Dei contra Midjanitas gesto, virgines tantùm ex hominibus servantur, & cum rebus Midjanitarum prædæ nomine inter milites qui conflixerant & reliquum populum dividuntur: Deus ex illorum pro sacerdotibus, ex hujus præda pro Levitis portionem assumit, præter res a ducibus oblatas, quæ in tabernaculo ad monumentum asservatæ sunt.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moschen, dicendo,

2 [a] Sume ' ultionem Jisraëlitarum de Midjanitis istis, postmodùm aggregaberis ad populos tuos.

3 Allocutus itaque est Mosche populum dicendo, [b] expedite ex vobis aliquos ad hanc militiam: ut sint contra Midjanitas, ad edendum ultionem Jehovæ contra Midjanitas.

4 [c] Millenos in singulas tribus, ex omnibus tribubus Jisraëlis mitte ad hanc militiam.

5 Traditis itaque millenis e millibus Jisraëlis in singulas tribus duodecies mille expeditis ad militiam:

6 Misit Mosche hos millenos in singulas tribus *delectos* ad hanc militiam, eos *inquam*, & Pinchasum filiũ Elhhazaris sacerdotis in hanc militiam, cum 'vasis sacris' tubisq; clangoris in manu ejus.

7 Qui militantes contra Midjanitas, quemadmodum præceperat Jehova Moschi, occiderunt omnes mares.

8 ' Reges quoque Midjanitarum occiderunt præter cæsas *copias* eorum, Evim & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhum, quinq; Reges Midjanitarum: etiam ' Bilhhamum filium Behhoris occiderunt gladio.

9 Et captivas fecerunt filii Jisraëlis mulieres Midjanitarum ac parvulos eorum, omnia etiam jumenta eorum & omnia pecora eorum omnesque facultates eorum prædati sunt:

10 Omnes verò civitates eorum per habitationes eorum, & omnes arces eorum combusserunt igne.

11 Deindè acceptis omnibus illis spoliis & omni captura, tam hominum quàm jumentorum:

12 Adducebant ad Moschen & ad Elhhazarem sacerdotem & ad cœtum Jisraëlitarum captivos & reliquam capturam spoliaque ad castra in cãpestria Moabitarum, quæ *sunt* ex-adverso Jardenis Jerichuntini.

13 Sed egressi sunt Mosche & Elhhazar sacerdos omnesque principes cœtus obviam eis extra castra.

14 Effervescensque Mosche contra præfectos illarum copiarum, principes millenorũ & principes centenorum, qui redibant ab illo militari prælio:

15 Dixit ad eos Mosche, an conservastis vivas omnes fœminas?

16 En ipsæ fuerunt filiis Jisraëlis ex sermone Bilhhami, [d] quæ suppeditarunt prævaricationem contra Jehovam in negotio Pehhoris: unde fuit plaga ' illa in cœtu Jehovæ.

17 Nunc itaque occidite omnes mares ex parvulis, omnem quoque mulierem quæ cognovit virum concubitu maris occidite:

[a] Heb. *ulciscere ultionẽ*

[b] Heb. *expedite vos ex vobis: pleonasmus.*

[c] Heb. *mille in quamque tribum mille in quãque tribum.*

[d] Heb. *suppeditando, vel ad suppeditandum.*

18 Omnes

18 Omnes verò parvulos ex fœminis quæ non cognoverunt concubitum maris, vivos conservate vobis.

19 Vos autem castrametamini extra hæc castra septem dies: *etiam* quisquis occidit *horum* aliquem & quisquis tetigit cæsum, purgate vos die illorum tertio & die septimo, vos *inquam* & captivos vestros:

20 Cum omni vestimento & omni instrumento pelliceo omniq; opere *e pilis* caprarum, & omni instrumento ligneo, purgabitis vos.

21 Edixit quoque Elhhazar sacerdos omnibus viris illis militaribus qui iverant in illud prælium, [d] hoc *est* illud statutum legale quod præcepit Jehova Moschi.

22 Tantummodo aurum & argentū, æs, ferrum, stannum & plumbum:

23 [e] Quicquid fert ignem, transmittite per ignem ut mundum sit, veruntamen [d] aquâ separationis purgator: quicquid autem non fert ignem, transmittite per aquam.

[e] Heb. *omnē rem quæ venit in ignem sub.ita vt eo minimè consumatur.*

24 Et lavate vestimenta vestra die horū septimo, ut mundi sitis, ac postmodùm venietis in castra.

25 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

26 Recense capita capturæ captivorum tam hominum quàm jumentorum, tu & Elhhazar sacerdos, & primarii paternarum *familiarum* cœtus:

27 Et divide capturam ipsam inter gestores hujus prælii qui egressi sunt in militiam, & inter totum cœtum.

28 Et ablatam portionem pro Jehova ab istis præliatoribus qui egressi sunt in hanc militiam, animam unam e quingentenis, ex hominibus, & ex bobus, & ex asinis, & ex gregibus,

29 E media parte ad istos *pertinente* accipientes, dato Elhhazari sacerdoti oblationem Jehovæ.

30 At e media parte ad filios Jisraëlis *pertinente*, accipe unum [d] captum e quinquagenis, ex hominibus, ex bobus, ex asinis, & ex gregibus, ex quibuscunque jumentis, & [d] dato Levitis observantibus observationem tabernaculi Jehovæ.

31 Quod fecit Mosche & Elhhazar sacerdos, quemadmodùm præceperat Jehova Moschi.

32 Fuit autem captura illa, [d] residuum prædæ quam prædati erant populus ille militaris, pecudum sexcenta septuaginta quinque millia,

33 Item boum septuaginta duo millia,

34 Item asinorum unum & sexaginta millia,

35 Item animæ humanæ ex fœminis quæ non cognoverant concubitum maris, universæ animæ trigesies bis mille.

36 Fuit autem hujus dimidium, pars eorum qui prodierant in hanc militiam, numerus pecudum, ter centies tricies septies mille quingentæ.

37 Fuitq; portio pro Jehova ex pecudibus, sexcentæ septuaginta quinque:

38 Item boum trigesies sexies mille, portio eorum pro Jehova septuaginta duo:

39 Item asinorum tricies mille quingentorum, portio eorum pro Jehova sexaginta unus:

40 Item animarum humanarum sexdecies mille, portio earum pro Jehova triginta duæ animæ.

41 Quam dedit Mosche portionem oblationis Jehovæ, Elhhazari sacerdoti: sicut præceperat Jehova Moschi.

42 De dimidio autem ad filios Jisraëlis *pertinente*, quod partitus Mosche *receperat* ab hominibus illis qui militaverant

43 (Erat autem dimidium ad cœtum *pertinens* ex pecudibus, tercenties tricies septies mille quingentæ,

44 Et ex bobus tricies sexies mille,

45 Et ex asinis tricies mille quingenti,

46 Et ex animis humanis sexdecies mille)

47 Sumens, inquam, Mosche de dimidio ad filios Jisraëlis *pertinente* unum captū ex quinquagenis quibusq; ex hominibus & ex jumentis, dedit ea Levitis observantibus observationē tabernaculi Jehovæ, sicut præceperat Jehova Moschi.

48 Tum accedentes ad Moschen ii qui præfecti *erant* millibus illius militiæ, principes millenorum & principes centenorum,

49 Dixerunt ad Moschen, servi tui recensuerunt capita virorum hujus prælii qui fuerunt [d] in manu nostra: & non deest ex nobis quisquam.

50 Quapropter offerimus oblationem Jehovæ quisque quod nactus est, instrumentum aureum, periscelidem, aut armillam, annulum, inaurem, aut cingulum pendulum, [d] expiationem faciendo pro animis nostris coram Jehova.

51 Accepit ergo Mosche & Elhhazar sacerdos aurum ab illis, [f] totum in instrumentis affabre factis

[f] Heb. *totum instrumētum operis, id est, operosum.*

52 (Erat autem totum illud aurum oblationis quod obtulerunt Jehovæ, sedecies mille septingentorum quinquaginta siclorum) a principibus millenorum & a principibus centenorum.

53 Quod ad viros militares, [d] prædam habuerunt quisque sibi.

54 Cùmq; accepisset Mosche & Elhhazar sacerdos aurum illud a principibus millenorum & centenorum, intulerunt illud in tentorium conventus, monimentum pro filiis Jisraëlis coram Jehova.

ANNOTATIO.

2 Ultionem] *ejus rei, de qua suprà 25.18. & infrà ver.16.* 6 Vasis sacris] *arca fœderis cum iis quæ ad eam pertinebant.* Tubisque] *de quibus suprà 10.* 8 Reges] *beneficiarios sive vassallos (ut vocant) Sichonis, ut apparet Jehoschu.13.21. quamvis cæso Sichone mero imperio ut reges* αὐτοκράτορες *usi sint.* Bilhhamum] *in itinere, dum rediret in Mesopotamiam.* 16 Illa] *de qua suprà 25.9.* 21 Hoc est] *quod habetur suprà ver.17. & sequent sic enim jussit Deus suprà 25.17.* 23 Aqua separationis] *de qua suprà 19.* 30 Captum e] *id est, quinquagesimum quemque, ut quingentesimum quodque suprà 28.* Dato] *sic eadem proportio servatur quæ in decimarum distributione, nimirùm ut decimum ejus quod Levitarum est ad Sacerdotes perveniat.* 32 Residuum] *nam pars ad alimentum exercitus consumpta est in itinere, & in septiduana statione extra castra, suprà ver.19.* 49 In manu nostra] *sive*

potestate, id est, qui nobis commissi fuerunt. 50 Expiationem faciendo] *nam ex Moschis irati verbis suprà ver. 14. intelligebant se peccasse: ideóq; duo oblationum genera offerunt, expiatorium, & eucharisticũ.* 53 Prædam habuerunt] *q.d. etsi liberaliter admodùm obtulerunt Deo, tamen tanta fuit prǽda ut quisque sibi multum reservaverit.*

Caput XXXII.

Rëubenitæ & Gaditæ regionis cis Jordanem commoditate adducti, eam sibi in possessionem dari petunt: qui primùm graviter a Mosche objurgati, deinde communes cum fratribus operas ad plenam terræ occupationem polliciti postulatum obtinent. Dimidiatæ verò tribui Menaschis, pars Gilhhadis quam armis occupaverat, adjudicatur.

1 ERAT autem filiis Rëubenis & filiis Gadis pecus multum, numerosum admodũ: ecce autem videbant terram Jahhzeris & terram Gilhhadis, locum illum esse locum pecuariæ.

2 Quapropter accesserunt filii Gadis & filii Rëubenis, & allocuti sunt Moschen Elhhazarémque sacerdotem ac principes cœtus, dicendo:

3 *Hhatarothe, & Dibon, & Jahhzer, & [a] Nimra, & Cheschbon, & Elhhale, cum [b] Schebamo & Nebunte & [c] Behhone.

4 Horum regio quam percussit Jehova coram cœtu Jisraëlis, regio pecuariæ est: & servis tuis *sunt* pecora.

5 Dixerunt ergo, si invenimus gratiam in oculis tuis, detur regio ista servis tuis in possessionem: ne nos ducas trans Jardenem.

6 Sed dixit Mosche filiis Gadis & filiis Rëubenis, *an fratres vestri procederent in bellum, & vos consisteretis hîc?

7 Imò quare rumpitis [d] animum filiorum Jisraëlis, ne transeant in terram illam quam dat eis Jehova?

8 Sic fecerunt patres vestri, cùm misissem eos Kadescho-Barnehhæ ad considerandum illam terram:

9 Nam cùm ascendissent ad vallem Eschcolis considerantes illam terram, ruperunt animum filiorum Jisraëlis, ne venirent in eam terram quam dabat eis Jehova.

10 Idcircò accensus irâ Jehova die illo, juravit dicendo,

11 *Ne vivam*, si viderint homines isti qui ascenderunt ex Ægypto a nato viginti annos & deinceps, terram illam quam juramento promisi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, eò quòd [e] non sunt plenè secuti me:

12 Præter Calebum filium Jephunnę *Kenizzæum, & Jehoschuhham filium Nunis, quia plenè secuti sunt Jehovam.

13 Et accensus irâ Jehova in Jisraëlem, agitavit eos per hoc desertum *quadraginta annos, donec consumeretur tota illa ætas quæ fecerat malum illud in oculis Jehovæ.

14 Ecce autem surrexistis loco patrum vestrorum turba, homines [f] peccatis dediti, ut addatis adhuc ad æstum iræ Jehovæ contra Jisraëlem.

15 Si [g] vos avertetis ab obsequio ejus, omnino perget adhuc relinquere eum in hoc deserto: sic perdetis totum populum hunc.

16 Accedentes autem rursus ad eum dixerunt, septa gregum struemus hîc pro pecore nostro: & civitates pro parvulis nostris *erunt*.

17 *Nos autem expediti erimus, celeres *ad procedendum* ante filios Jisraëlis, usque dum introduxerimus eos in locum suum: interea maneant parvuli nostri in civitatibus istis munitis, [h] metu habitatorum istius terræ.

18 Non redibimus in domos nostras, donec [i] adierint filii Jisraëlis quisque possessionem suam.

19 Quin non erimus possessores cum illis [k] trans vadum Jardenis, eoquòd obvenerit possessio nostra nobis cis vadum Jardenis Orientem versus.

20 Tum dixit ad eos Mosche, si feceritis rem hanc, si expediti eritis ante Jehovam ad bellum:

21 Si transibit quisque expeditus e vobis Jardenem istum coram Jehova, donec expulerit inimicos suos a facie sua,

22 Et domita fuerit terra illa coram Jehova, posteà demum revertemini eritisq; insontes apud Jehovam & apud Jisraëlem: sic cedet terra hæc vobis in possessionem coram Jehova.

23 Quòd si non sic facietis, ecce peccaveritis Jehovæ: ac scitote *peccatum vestrum obventurum vobis.

24 Ædificate vobis civitates pro parvulis vestris & septa pro gregibus vestris: sed quod prodiit ex ore vestro facitote.

25 Tum allocuta est *tribus* filiorum Gadis & filiorum Rëubenis Moschen, dicendo, servi tui facient, quemadmodum dominus meus præcipit.

26 Parvuli nostri, uxores nostræ, pecus nostrum, & omnia jumenta nostra ibi erunt in civitatibus Gilhhadis:

27 Servi autem tui transibunt quisque expeditus ad militiam coram Jehova in bellum, quemadmodùm dominus meus loquitur.

28 Quapropter præcipiens Mosche de eis Elhhazari sacerdoti & Jehoschuhhæ filio Nunis, primariis etiam paternarum familiarum in filiis Jisraëlis,

29 Edixit Mosche illis, si transierint filii Gadis & filii Rëubenis vobiscum Jardenem, quisque expeditus ad bellum coram Jehova, & domita fuerit terra illa corã vobis: tum date illis hanc terrã Gilhhadis in possessionem:

30 Sin autem non transierint expediti vobiscum, tunc possessores fiant inter vos in terra Cenahhani.

31 Responderuntq; filii Gadis & filii Rëubenis dicendo, quod edixit Jehova servis tuis, sic faciemus:

32 Nos transibimus expediti coram Jehova in terram Cenahhani, & penes nos manebit jus possessionis nostræ cis Jardenem.

33 Dedit itaque eis Mosche, filiis Gadis & filiis Rëubenis ac * dimidiatę tribui Menaschis filii Josephi, regnum Sichonis Regis Emoręorum & regnum Hhogi Regis Baschanis: regio-

[a] *quæ etiam Beth nimra, infrà ver. 36*
[b] *quæ etiam Schibma, infrà ver. 38.*
[c] *Contractũ; pro Bahhalmehhone, infrà ver. 38*
[d] Heb. *cor. ut ver. 9.*
[e] Heb. *non impleverunt ire post me, ut suprà 14. 24. sic deinceps.*
[f] Heb. *peccatores.*
[g] Heb. *revertemini ab eundo post eum.*
[h] Heb. *a facie.*
[i] Heb. *constituerint se possessores filii Jisraëlis quisque possessionis suæ.*
[k] Heb. *a vado Jardenis & ultrà.*

regionem ipsam cum civitatibus per terminos ejus, civitates illius terrę circumquaque.
34 Et ædificarunt filii Gadis, Hhatarothas & Hharohherem,
35 Item Hhatrothas Schophanis,& Jahhzerem,& Jogbeham,
36 Et Beth-nimram,& Beth-haranem,civitates munitas cum septis gregum.
37 Filii verò Rëubenis ædificarunt Cheschbonem & Elhhalen,& Kirjathajima,
38 Item Nebuntē & Bahhal-mehhonem [l] mutatis nominibus,atq; Sibmam : quibus indiderunt nomina, nomina hæc civitatum quas ædificarunt.

[l] Heb. *mutatas nomine.*

39 Profecti autem filii Maciris filii Menaschis in Gilhhadem cùm cepissent illum, [m] expulissentq; Emoręos qui habitabant in eo:
40 Dedit Mosche Gilhhadem Maciri filio Menaschis,qui inhabitavit eum.
41 Jair enim filius Menaschis profectus ceperat villas ipsorum *Gilhhaditarum*,quas vocavit villas Jairis :
42 Similiter Nobach profectus ceperat Kenatham cum pagis ejus,quam vocavit Nobachum de nomine suo.

[m] Heb. *expulisset sub. Maciris genus.*

ANNOTATIO.

3 Hhatarothę] *binæ erant eodem nomine infrà 34.& 35.* 6 An fratres] *hac reprehensione non recusat Mosche Jisraëlitis terram attribuere, cujus mandatum se accepisse narrat Deut.2.23.sed petentes increpat ignaviæ,& sui erga fratres officii contemptum exprobrat: idque eo vehementius,quòd distractis copiis fore videbat ut Jisraëlitarum animi frangerentur.* 12 Kenizzęum] *nepotem Kenazi e tribu Jehudæ, 1.Chron.4.13.* 13 Quadraginta] *annumeratis duobus annis ab exitu ex Aegypto ad missionem exploratorum: synecdoche.* 17 Nos autem] *id est, numerus ex nobis quem judicabitis fratribus juvandis sufficere: nam non omnes aptos ad militiam Jardenem cum fratribus trajecisse apparet ex Jehoschu. 4.17. synecdoche.* 23 Peccatum vestrum] *pœnam peccati: metonymia.* 33 Dimidiatæ tribui] *causam cur hanc tribum illis conjungit vide infra ver.39.& sequent.* 38 Hæc] *quæ jam obtinent ex quo ab illis ædificatæ sunt.* 39 Gilhhadem] *partem Gilhhadis quæ Rëubenitis & Gaditis minimè cesserat: synecdoche.vide Deut.3.12.*

CAPUT XXXIII.

Jisraëlitarum ab Aegypto ad Cenahhanæam usq; profectiones omnes & stationes recensentur: eisque mandatur ut Cenahhanæos ejiciant,idola eorum perdant,terram sorte inter se dividant,subjuncta gravi comminatione,si quos ex Cenahhanæis idololatris in ea tolerent.

1 HÆ *sunt* profectiones filiorum Jisraëlis, cum egressi sunt e terra Ægypti per exercitus suos, [a] ministerio Moschis & Aharonis.
2 (Scripsit autem Mosche progressus eorum in profectiones eorum ex [b] præstituto Jehovę) hæ inquam sunt profectiones eorum in progressibus eorum.
3 Primùm proficiscentes Rahhmesesò, mense primo, decimo quinto die mensis ipsius primi,postridie ipso Paschatis egressi sunt Jisraëlitæ manu sublata ante oculos omnium Ægyptiorum :
4 Ægyptiis sepelientibus omnes primogenitos,quos percusserat Jehova in eis: cùm in deos etiam illorum exercuisset Jehova judicia.
5 Profecti autem filii Jisraëlis Rahhmesesò, castra posuerunt Succothis.
6 Deindè profecti Succothis,castrametati sũt Ethami quod *est* in extremitate deserti.
7 Deindè profecti Ethamo reversi sunt ad fauces Chirotharum quæ *sunt* ante Bahhal-tzephonem,& castrametati sunt ante Migdolum.
8 Deindè profecti ex-adverso Chirotharum transiverunt per medium ipsius maris in desertum : pergentesque itinere tridui per desertum Ethami,castrametati sunt Maræ.
9 Deindè profecti Mara pervenerunt Elima (erant autem Elimis duodecim fontes aquæ & septuaginta palmæ) & castrametati sunt ibi.
10 Deindè profecti Elimis, castrametati sunt ad mare algosum.
11 Deindè profecti a mari algoso,castrametati sunt in deserto Sinis.
12 Deindè profecti a deserto Sinis, castrametati sunt Dophkæ.

[a] Heb. *manu*
[b] Heb. *ore, ut infrà ver.38*
Exod.12.37
Exod.12.12.
Exod. 13.20
Exod.14.2.
Exod.15.22. & 23.
Exod.16. 1
Exod. 16.2.

13 Deindè profecti Dophka, castrametati sũt Aluschi.
14 Deindè profecti Aluscho,castrametati sunt Rephidimis, ubi non erat aqua populo quam biberet.
15 Deindè profecti Rephidimis, castrametati sunt in deserto Sinai.
16 Deindè profecti a deserto Sinai, castrametati sunt Kibrothis-taavæ.
17 Deindè profecti Kibrothis taavæ, castrametati sunt Chatzerothis.
18 Deindè profecti Chatzerothis,castrametati sunt Rithmæ.
19 Deindè profecti Rithma, castrametati sunt Rimmone-peretzi.
20 Deindè profecti Rimmone-peretzi,castrametati sunt Libnæ.
21 Deindè profecti Libna, castrametati sunt Rissę.
22 Deindè profecti Rissa,castrametati sunt ad Kehelam.
23 Deindè profecti a Kehela,castrametati sunt ad montem Schepheris.
24 Deindè profecti a monte Schepheris,castrametati sunt Charadæ.
25 Deindè profecti Charada, castrametati sunt Makehelothis.
26 Deindè profecti Makehelothis, castrametati sunt Tachathi.
27 Deindè profecti Tachatho, castrametati sunt Terachi.
28 Deindè profecti Teracho, castrametati sunt Mithkę.
29 Deindè profecti Mithka,castrametati sunt Chaschmonæ.
30 Deindè profecti Chaschmona, castrametati

Exod.17. 1.
Exod.17 1.
suprà 11. 34.
suprà 11. 35

tati sunt Moserothis.

31 Deindè profecti Moserothis, castrametati sunt apud filios Jahhakanis.

32 Deindè profecti a filiis Jahhakanis, castrametati sunt Chore-gidgadis.

33 Deindè profecti Chore-gidgadis, castrametati sunt ad Jotbatham.

34 Deindè profecti a Jotbatha, castrametati sunt Hhabronæ.

35 Deindè profecti Hhabrona, castrametati sunt Hhetzjone-geberi.

suprà.20.1 36 Deindè profecti Hhetzjone-geberi, castrametati sunt in deserto Tzinis, quòd *est* Kadesch.

suprà.20.22 37 Deindè profecti Kadescho, castrametati sunt ad Horem montem juxta fines terrę Edomęorum.

38 (Ascenditque Aharon sacerdos Horem montem ex præstituto Jehovę, & mortuus est ibi, anno quadragesimo ab exitu Jisraëlitarum e terra Ægypti, mense quinto, primo die illius mensis.

39 Erat autem Aharon natus centum viginti tres annos, cùm moreretur in Hore monte)

suprà.21.1. 40 Quod audivit Cenahhanæus Rex Hharadi, qui inhabitabat Australem partem in regione Cenahhani, cùm adventarent filii Jisraëlis.

41 Deindè profecti ab Hore monte, castrametati sunt *Tzalmonæ.

42 Deindè profecti Tzalmona, castrametati sunt Punone.

suprà.21.10. 43 Deindè profecti Punone, castrametati sunt Obothis.

ibidem.11. 44 Deindè profecti Obothis, castrametati sũt ad cumulos Hhabarimorum *montium* ad terminum Moabitarum.

45 Deindè profecti e cumulis, castrametati sunt Dibone-Gadis.

46 Deindè profecti Dibone-Gadis, castrametati sunt Hhalmone ad Diblathajima.

47 Deindè profecti Hhalmone ad Diblathajima, castrametati sunt ad montes Hhabarimorum ante Nebuntem.

48 Deindè profecti a montibus Hhabarimorum, castrametati sunt in campestribus Moabitarum ex-adverso Jardenis Jerichuntini: *suprà.22.1.*

49 Et castra habuerunt secundum Jardenem a Beth-jeschimothis usque *Abel-schittimos, in campestribus Moabitarum.

50 Allocutus autem est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini dicendo:

51 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vos *mox* transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:

52 Omnino ejicite omnes habitatores ejus terræ a facie vestra, & perdite omnes effigies eorum, & omnes imagines [c] fusas eorum perdite, omniaque excelsa eorum destruite.

53 Cùmq; expulsis *eis* [d] e terra illa habitabitis in ea (nam vobis trado terram illam ut hæreditariò possideatis eam)

54 Tunc adite possessionem illius terrę sorte per familias vestras, ei qui multus est multiplicatote possessionem ejus, ei verò qui paucus est pauciorem assignato possessionem ejus, in quęcunque locum exierit cuiq; sors sua, is illius esto: per tribus paternas vestras possessiones aditote.

55 Quòd si non expuleritis habitatores istius terræ a facie vestra, utique erit quicquid reliquum feceritis ex eis in spinas in oculis vestris & in aculeos in lateribus vestris: & hostiliter agent vobiscum in illa terra in qua habitaturi estis.

56 Eritq; ut quemadmodum cogitavi facere illis, faciam vobis.

c Heb. *fusurarum.*
d *Eclipsis pręp**ositionis, vt Gen.4.1.& 16.3.*

ANNOTATIO.

41 Tzalmonæ] *qui locus fortasse denominatus est ab imagine serpentis ibi erecti jussu Dei, suprà 21.6.& sequentib.* 49 Abel Schittimos] *Schittimos locum esse, ubi Jisraëlitæ cum mulieribus Moabitarum convenerunt apparet suprà 25.1. Abelis autem nomen quod luctum significat, videtur sumpsisse a luctu quem extorsit populo gravis plaga Dei, ibidem ver.6.*

CAPUT XXXIIII.

Deus terminos definit reliquæ terræ in possessionem tradendæ novem tribubus cum dimidiata: & ad eam distribuendam singulos e singulis tribubus summo sacerdoti & duci nominatim adjungit.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Præcipe filiis Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vos mox adituri estis terram Cenahhani: hæc *esto* terra quæ accidet vobis in possessionem, terra Cenahhani per terminos suos.

3 Primùm esto vobis plaga Australis a deserto Tzinis [a] secundum *sedes Edomęorum: similiter esto vobis terminus Australis, extremitas *maris salsi ad Orientem.

4 Et divertens vobis terminus hic ab Austro ad ascensum *Hhakrabbimorum pertransito Tzinem, & sunto exitus ejus ab Australi plaga per Kadeschum-barnehhę: indè procedito *Chatzar-Adarem, & transito Hhatzmonem.

5 Posteà divertito hic terminus Hhatzmone ad *torrentẽ Ægypti, ubi sunt ejus exitus ad ipsum [b] Occidentem.

6 Terminus verò Occidentalis, ut est vobis ipsum mare magnum ita terminus *esto*: hic esto vobis terminus Occidentalis.

7 Hic verò esto vobis terminus Aquilonalis: a mari magno definitote vobis *Horem montem.

8 Ab Hore monte definitote quà itur Chamatham, & sunto exitus illius termini Tzedadi.

9 Et procedente eodem termino Ziphronem sunto exitus ejus Chatzer-hhenanis: hic esto vobis terminus Aquilonalis.

10 Item definite vobis in terminum Orientalem, a Chatzer-hhenane [c] Schephamum.

11 Et descendens hic terminus Schephamo Riblam versus ab Oriente Hhajini, descendere pergito terminus, donec attingat litus maris

a Heb. *per manus sive spatia, id est, litera: metonymia.*
b Heb. *mare sic deinceps.*
c *Schiphmothæ idem locus dicitur 1. Schmu.30.28.*

*Cin-

ᵃCinnereth Orientem versus.

12 Et descendente termino ad ipsum Jardenem, sunto exitus ejus ad mare salsum: ista esto vobis terra per terminos suos circumquaque.

13 Quæ præcepit Mosche filiis Jisraëlis, dicendo: hæc *esto* terra, cujus possessionem adibitis per sortem, quemadmodum præcepit Jehova dari novem tribubus & dimidiatæ tribui.

14 Nam acceperant tribus filiorum Reubenitarum per familias paternas suas, & tribus filiorum Gaditarum per familias paternas suas dimidiatáque tribus Menaschis acceperant possessionem suam.

15 Duæ hæ tribus cum dimidiata tribu, acceperant possessionem suam cis vadum Jardenis Jerichuntinum ab anteriore parte orientem versus.

16 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

17 Hæc *sunt* nomina virorum qui possidendam vobis distribuent istam terram, Elhhazar sacerdos, & Jehoschuahh filius Nunis.

18 Et [d] principem unum ex unaquaque tribu adhibetote ad distribuendam possessionem illius terræ.

[d] Heb. *principem unum, principem unum e tribu*

19 Hæc autem nomina horum virorum *sunto* tribus Jehudæ, Caleb filius Jephunnę.

20 Et tribus filiorum Schimhhonis, Schemuel filius Hhammihudis.

21 Tribus Binjaminis, Elidad filius Cislonis.

22 Et tribus filiorum Danis princeps, Bukki filius Jogli.

23 E filiis Josephi, tribus filiorum Menaschis princeps, Channiel filius Ephodis.

24 Et tribus filiorum Ephrajimi princeps, Kemuel filius Schiphtanis.

25 Et tribus filiorum Zebulunis princeps, Elitzaphan filius Parnaci.

26 Et tribus filiorum Jissascaris princeps, Paltiel filius Hhazzanis.

27 Et tribus filiorum Ascheris princeps, Achihud filius Schelomi.

28 Deniq; tribus filiorum Naphtali Princeps Pedaheel filius Hhammihudis.

29 Hi *sunt* quibus præcepit Jehova, ut possessionem distribuerent filiis Jisraëlis in terra Cenahhani.

ANNOTATIO.

3 Sedes] *id est, terminales tractus Edomæorum, ut Jehoschu.* 15.1. Maris salsi] *mortui, sive Asphaltitis lacus: vide in Gene.* 14.3. 4 Hhakrabbimorum] *vel scorpionum, si cui placet appellativè accipere.* Chatzar Adarem] *id est Chetzronem & Adarem conjuncta oppida situ, etsi discreto muro: quapropter seorsim nominantur Jehosch.* 15.3. 5 Torrentem Egy.] *Schichorem fluvium influentem in paludem Sirbonidem, qui Ægypti propterea dicitur, quòd Ægyptum ab Judæa disterminat.* 7 Horem] *id est, Chermonem, ut Jehoschu.* 13.11 *nam huic monti plura sunt nomina, Schirjon & Schenir. Deut.* 3.9 *itemq; Sion Deut.* 5.5. 11 Cinnereth] *qui posteà dictus est lacus Genezareth.*

CAPUT XXXV

Jisraëlitę jubentur quadraginta octo civitates suburbanaq; prędia Levitis assignare habitanda: e quibus sex in asyla constituuntur, quò se recipiant homicidæ donec de causa sua cognoscatur, & ubi in tuto maneant qui per imprudentiam aliquem occiderint: Homicidiorum jura explicantur, & reus cædis redemptio omnis præciditur.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini, dicendo:

2 Præcipe filiis Jisraëlis, ut dent Levitis de possessione juris sui civitates ad habitandum: suburbanum quoque prædium in singulas civitates circa ipsas datote Levitis:

3 Ut sint illis civitates ad habitandũ, suburbana verò prædia illarum sint pro jumentis eorum & pro facultatibus eorum & pro omnibus animalibus eorum.

4 Suburbana autem prędia illarum civitatum quæ daturi estis Levitis, sunto a muro civitatis cuiusque extrinsecus mille cubitorum circumquaq;.

5 Ideoq; metimini extra civitatem quamque ad plagam Orientalem ᵃbis mille cubitos, & ad plagam Australem bis mille cubitos, & ad plagam Occidentalem bis mille cubitos, & ad plagam Aquilonalem bis mille cubitos, ita ut quæque civitas sit in medio eorum: hæc esto illis *mensura* prædiorum suburbanorum singularum civitatum.

6 Civitates autem quas dabitis Levitis sunto sex civitates receptus quas dabitis ut confugiat illuc qui *hominem* occidit: & additote illis quadraginta duas civitates.

7 Omnes civitates quas dabitis Levitis, sunto quadraginta octo civitates, ipsę cum prædiis suburbanis suis.

8 Istas autem civitates quas dabitis de possessione filiorum Jisraëlis, de ejus *possessione* ᵃqui multus est [a] multas datote, de ejus verò *possessione* qui paucus est datote pauciores: quisque prout erit possessio sua, dato de suis civitatibus Levitis.

[a] Heb. *multiplicatote* dare, *sic posteà minuite* dare

9 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo,

10 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vos mox transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:

11 ᵃIdcircò curate vobis ut obvię sint civitates *quæ* civitates receptus erunt vobis, ut confugiat illuc occisor qui [b] aliquem percussit per errorem.

[b] Heb. *animam, sic deinceps.*

12 Et sunto vobis civitates istæ in receptum ᵃ a vindice *occisi*, ut non moriatur qui occidit tantisper dum ᵃ stat coram cœtu in judicium.

13 Civitates autem illæ quas dabitis, sex civitates receptus sunto vobis.

14 Tres harum civitatum datote cis Jardenem, & tres reliquas civitates datote in terra Cenahhani: civitates receptus sunto.

15 Filiis Jisraëlis peregrinoq; & inquilino inter eos sunto sex civitates istæ in receptum, ut fugiat illuc quisquis percussit aliquem per errorem.

16 Sed si instrumento ferreo [a] percussit eum ita ut mortuus sit, occisor est, [c] omnino morti traditor occisor ille:

17 Similiter si lapide manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille:

18 Aut *s* ligneo instrumento manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille.

19 Vindex ipse illius sanguinis morti [a] tradet occisorem illum: cùm incidet in eum, ipse morti tradet eum.

20 Quòd si ex simultate depulerit eum, aut projecerit *aliquid* in eum de-industria ita ut mortuus sit,

21 Aut [a] per inimicitiam percusserit eum manu sua ita ut mortuus sit, omnino morti traditor percussor ille, occisor est: vindex ipse sanguinis morti tradet occisorem illum cùm incidet in eum.

22 Quòd si de-repente sine inimicitia depulit eum, aut projecit in eum ullum instrumentum non de-industria,

23 Aut *percussit eum* inconsyderatè ullo lapide quo *quis* mori potest, faciens ut decidat in eum ita ut moriatur, cum ipse non *sit* inimicus ei, neç quærat malum ejus:

24 Tunc jus dicunto cœtus inter ipsum percussorem & inter vindicem illius sanguinis, secundum judicia ista.

25 Sic eripientes cœtus occisorem istum e manu vindicis illius sanguinis, remittunto eum cœtus ad civitatem receptus sui quò confugerat: in qua maneto usque ad mortem sacerdotis maximi, quem unxit *Deus* oleo sacro.

26 Quòd si [d] ullo pacto exibit occisor iste termino civitatis receptus sui, quò confugerat,

27 Et inveniet eum vindex ille sanguinis extra terminum civitatis receptus ejus: cùm occiderit vindex ille sanguinis occisorem istum, [e] non est reus sanguinis.

28 Nam in civitate receptus sui manere debet usque ad mortem sacerdotis maximi: post mortem verò sacerdotis maximi revertetur occisor in terram possessionis suæ.

29 Sunto autem hæc vobis in statutum judiciale per generationes vestras, in omnibus habitationibus vestris.

30 [a] Quicunque percussurus est aliquem, ex sermone testium occidet occisorem: sed testis unus non poterit testari contra aliquem, ut moriatur.

31 At ne accipitote redemptionis pretiũ pro ullo occisore qui sons sit dignus morte: sed omnino morti traditor.

32 Ne quidem accipitote pretium redemptionis ab eo qui effugit in civitatem receptus sui, ut revertatur ad habitandum in suam terram, donec mortuus fuerit sacerdos ille:

33 Ut non contaminetis terram ipsam in qua eritis, quia sanguis iste contaminaturus esset hanc terram: pro eâ autem terrâ fieri non posset expiatio a sanguine qui effusus esset in eâ, nisi per sanguinem effundentis eum.

34 Neque polluito terram ipsam in qua residebitis, in cujus medio habitaturus sum: nam ego Jehova habito in medio filiorum Jisraëlis.

[a] Heb. *moriendo morti traditor: & sic deinceps.*

[d] Heb. *exeundo exibit.*

[e] Heb. *non est ei sanguis*

ANNOTATIO.

5 Bis mille cub.] *quidam hunc ver. cum 4. ita conciliant, ut illi mille cubiti propinquiores civitati, pecuariæ servirent, hi mille remotiores, culturæ: quod fundamento caret. Alii bis mille cubitos accipiunt ab una extremitate suburbani prædii ad oppositam ei extremitatem: quo pacto media versus pars redundaret. Nobis videtur hic versus exegeticè de quibus cubitis antè loquatur declarare, nimirum Geometricis sacris, qui (ut sicli) duplo majores erant communibus, vide 1. Reg. 7. 15.* 8 Qui multus] *Noëma, quo subauditur, ac proinde ampliorem accepit hæreditatem, sic etiam in proximè sequente verbo: quod intelligitur ex 33. 54. suprà.* 11 Idcircò curate] *id est, destinentur civitates opportuno regionis loco, & viæ ad eas undequaque reddantur expeditæ, ut imperatur Deuter. 19.* 12 A vindice] *nam ex lege Dei permittebatur consanguineo cędem necessarii persequi infrà ver. 21.* Stat coram cœtu] *suo ac legitimo, cui defertur hujus facti cognitio ex jure, infrà ver. 24. hinc autem apparet nihil opus fuisse ut ii ad civitatem receptus confugerent qui in civitate hominem occiderant, aut in alio loco, undè commodiùs poterant se sistere purgandos magistratui suo.* 16 Percussit eum] *sciens & prudens Deut. 19. 5. sic duobus ver. sequent.* 19 Tradet] *id est, licebit ei tradere.* 21 Per inimicitiam] *aperta hostilitate, non infenso tantùm animo.* 30 Quicunque] *sive judex, sive vindex ille sit.*

CAPUT XXXVI

Occasione hæreditatis filiarum Tzelophchadi lex fertur, qua filia hæres intra paternam tribum jubetur nubere, ne cum ea hęreditas de tribu in tribum demigret.

1 [a] TUNC accedentes primores patrum ex familiis filiorum Josephi cum familia filiorum Gilhhadis filii Maciris filii Menaschis, locuti sunt coram Mosche & coram principibus primoribus patrum inter filios Jisraëlis.

2 Ac dixerunt, Domino meo præcepit Jehova ut det istam terram in possessionem sorte filiis Jisraëlis: & Dominus meus [a] præceptum habet a Jehova ut det possessionem Tzelophchadi fratris nostri filiabus ejus.

3 Si [a] nubent alicui e [b] tribulibus filiorum Jisraëlis, detrahetur possessio earum de possessione paterna nostra, & adjicietur ad possessionem tribus eorum quibus nupserint: utique de sorte possessionis nostræ detrahetur.

4 Etiam cùm erit [a] jubilæus filiis Jisraëlis, tamen adjecta manebit possessio earum ad possessionem tribus illorum quibus nupturæ sunt, ita ut de possessione tribus paternæ nostræ detracta

suprà. 26.

suprà 27.

[a] Heb. *erunt in uxores: sic suprà 30. 6. & deinceps.*

[b] Heb *filiis tribuum filiorũ Jisr. sic infrà.*

detracta maneat possessio earum.

5 Præcepit itaque Mosche filiis Jisraëlis ex [c] præstituto Jehovæ, dicendo, rectè tribules filiorum Josephi loquuntur.

[c] Heb. *ore.*

6 Hoc *est* verbum quod præcipit Jehova de filiabus Tzelophchadi, dicendo, cui bonum videbitur in oculis suis nubent: veruntamen in familia tribus paternæ suæ nubunto.

7 Nam non avertenda est possessio in filiis Jisraëlis a tribu in tribum: sed filii Jisraëlis adhærento quisque possessioni tribus paternæ suæ.

8 Quapropter quæcunque filia e tribubus filiorum Jisraëlis hæres est possessionis, alicui e familia tribus paternæ suæ nubito, ut filii Jisraëlis hæreditariò possideant quisque possessionem paternam suam.

9 Neque avertitor possessio a tribu *una* in tribum alteram: sed quisque possessioni suæ adhærento [d] tribulium filiorum Jisraëlis.

[d] Heb. *tribuum.*

10 Quemadmodùm præceperat Jehova Moschi, sic fecerunt filiæ Tzelophchadi:

11 Nupserunt enim Machla, Tirtza, & Chogla, & Milca, & Nohha filiæ Tzelophchadi [*] filiis patruorum suorum.

12 *Viris* e familiis filiorum Menaschis filii Josephi nupserunt: fuitque possessio earum conjuncta tribui *ac* familiæ paternæ earum.

13 Hæc *sunt* illa præcepta & judicia quæ præcepit Jehova per Moschen filiis Jisraëlis, in campestribus Moabitarum ex-adverso Jardenis Jerichuntini.

ANNOTATIO.

1 Tunc accedentes] *Trajectio est in Hebræo contextu quam indicat ver.* 5 *nam reliquæ familiæ filiorum Josephi se adjunxerunt familiæ Gilhhadis, ut ei apud Moschen & principes Jisraëlis patrocinarentur.* 4 Jubilæus] *quo alioquin possessiones distractæ & alienatæ ad priores dominos ex lege redeunt, Levit.*25. 11 Filiis] *posteris: nihil enim contra jus & honestatem præcepit Deus, aut Mosche fieri passus est: & hanc vocem latè accipi est notissimum.*

QUINTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Deuteronomium.

HOC libro Mosche a brevi commemoratione rerum præteritarum exorsus, populum hortatur ad legis obsequium, quam diligenter repetit & explicat: ab initio undecimi mensis anni quadragesimi, usq; ad septimum diem mensis duodecimi ejusdem anni ab exitu ex Aegypto.

CAPUT I.

Breviter repetitis actis a statione in Chorebo usque Kadeschum barnehhæ, historiam de missis exploratoribus, & decretum Dei contra infideles fusiùs quam antè Nume.14. commemorat & exponit Mosche.

1 ISTA *sunt* verba quæ elocutus est Mosche universo Jisraëli cis Jardenem, in deserto, in campestribus, e-regione *maris* algosi, inter Paranem & inter Tophelē & Labanū & Chatzerothas, ac Di-zahabum:

2 In itinere a Chorebo per montem Sehhiris, usque Kadeschum-barnehhę, *quod est* iter undecim dierum.

3 Fuit autem quadragesimo anno, undecimo mense, primo *die* mensis, ut alloqueretur Mosche filios Jisraëlis secundū omnia quæ præceperat ei Jehova *referenda* ad illos.

4 Postquam percussit Sichonem Regem Emoræorum, qui habitabat Cheschbone, & Hhogum Regē Baschanis qui habitabat Hhaschterothis, *percussit* Edrehhi:

5 Cis Jardenem in terra Moabitarum, placuit Moschi declarare legem istam, dicendo:

6 Jehova Deus noster allocutus erat nos in Chorebo, dicendo, [a] satis habitastis in monte isto.

7 Convertite vos, & proficiscentes ingredimini in montem Emoræorum & in omnia vicina ejus, in campestria, in montana, & in humilia loca, & in Australem plagam, & in portus maris: *in* terrā Cenahhanæi & Libanum, usque ad flumen maximum, flumen Euphratis.

8 Vide,[b] expono vobis terram illam: ingredimini & hęreditariò possidete illam terram, quā juramento promisit Jehova majoribus vestris Abrahamo, Jitzchako, Jahhakobo daturum se illis, id est, semini eorum post eos.

9 Et allocutus fueram vos tempore illo, dicendo, non possem solus ferre [c] onus vestri.

10 Jehova Deus vester auxit vos, adeò ut ecce vos hodie sicut stellæ cœli multitudine.

11 Jehova Deus majorum vestrorum [d] augeat vos suprà quàm estis millecuplo, & benedicat vobis quemadmodum dixit vobis.

12 Quomodo ferrem ego solus, [e] molestias a vobis, onera a vobis, & contentiones vestras?

13 [f] Exhibete homines sapientes & prudentes & cognitos per tribus vestas, ut constituam illos in primores vestros.

14 Qui respondistis mihi, dicentes [g] bonum est eam rem de qua dixisti facere.

15 Accipiens itaque primores tribuum vestrarum homines sapientes cognitos, constitui istos primores vobis, præfectos millenis, & præfectos centenis, & præfectos quinquagenis, & pręfectos denis, & moderatores per tribus vestras:

16 Et pręcepi judicibus vestris tempore illo, dicendo, ubi audiveritis causas inter fratres vestros, judicate [h] justè inter virum & inter fratrem ejus, etiam inter peregrinum ei.

17 Ne [i] suscipite personam in ullo judicio, æquè parvum atque magnum auditote, ne metuitote [k] a quoquam, nam judicium ipsum Dei est: rem autem quæ difficilis *erat* prę vobis, [l] referte ad me ut audiam eam.

18 Præcepi etiam vobis illo tempore, res illas omnes quas facturi estis.

19 Deinde cùm profecti Chorebo obiissemus totum illud desertum magnum & formidabile quod vidistis, viâ ad montem Emorçorum, quemadmodum præceperat Jehova Deus noster vobis, & venissemus Kadeschum-barnehhæ usque:

20 Edixi vobis, venistis usque ad montem Emoræorum quem Jehova Deus noster dat nobis:

21 Vide, exponit Jehova Deus tuus istam terram tibi: ascendens hæreditariò posside, quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi, ne timeto, neque consternator.

22 Accedentes verò ad me vos omnes, dixistis, mittamus homines ante nos qui nobis pervestigent illam terrā: & referant nobis aliquid de via per quam ascensuri sumus, & civitatibus in

Num.21.

a Heb. *multum fuit vobis habitare, ut infrà, 2.2*

b Heb. *pono coram vobis, ut infrà. 21.*

c Heb. *vos, ut Num.11.14.*

d Heb. *addat vobis ut vos estis mille vicibus.*

e Heb. *molestiam vestrā onus vestrū.*

f Heb. *date vobis. Exod.18.*

g Heb. *bona est res quam dixisti factu.*

h Heb. *justitiâ.*

i Heb. *agnoscite faciem:*

k Heb. *a facie cujusquā*

l Heb. *admovete.*

Num.10.11.

Num.13.

in quas perventuri sumus.

23 Quæ res cùm bona videretur in oculis meis, accepi e vobis duodecim homines, hominē unum in quamque tribum.

24 Qui convertentes se & ascendentes montē istum, venerunt usq; ad vallem [m] Escholis: ita exploraverunt illam,

25 Et accipientes in manu sua de fructu illius terræ [n] deportarunt ad nos: retuleruntque nobis aliquid dicentes, bona *est* illa terra quam Jehova Deus noster dat nobis.

26 Noluistis tamen ascendere, sed [o] occasionem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ Dei vestri.

27 Mussitastis enim in tentoriis vestris dicentes [p] eò quòd Jehova odio prosequitur nos, eduxit nos e terra Ægypti: ut tradat nos in manum Emoræorum ad perdendum nos.

28 Quò ascenderemus? fratres nostri [q] dissolverunt animum nostrum dicendo, populus *est* major & excelsior nobis, civitates magnæ & munitæ *assurgentes* in cœlum usque: quinetiam filios * Hhanakitarum vidimus illic.

29 Me autem dicente vobis, ne expavescite, neque timete ab illis:

30 Jehova Deus vester qui anteit vos, is pugnaturus est pro vobis secundum omnia quę exercuit erga vos contra Ægyptios ante oculos vestros,

31 Et quæ vidisti in deserto, * Jehovam Deum tuum portasse te quemadmodum portat quis filium suum, in tota via per quam ivistis donec perveniretis ad locum hunc:

32 Non tamen propter hunc sermonem, credidistis Jehovæ Deo vestro,

33 Qui anteit vobis in hac via ad explorandum vobis locum pro castrorum metatione vestra, igne noctu, quo monstret vobis viam per quam ituri estis, & nube interdiu.

34 Quamobrem cùm audisset Jehova vocem sermonum vestrorum, effervescens juravit, dicendo:

35 *Ne vivam,* si quis ex hominibus istis, *si* generatio prava ista visura est terram illam optimam, quam juramento promisi me daturum patribus vestris:

[m] *id est, botri.*
[n] Heb. *fecerunt descendere.* *Num.* 14.
[o] Heb. *mutare fecistis os Jehovæ, id est, fecistis ut Deus aliud consilium vobis proponeret quam quod habetur supra. ver.* 8. *sic infra ver.* 43.
[p] Heb. *propter odium Jehovæ quo odit nos: Eclipsis conjugati ut Gen.* 19. 16.
[q] Heb. *liquefecerunt cor nostrum.*

36 Præter Calebum filium Jephunnę, ipse videbit eam, & ei tradam illam terram quam calcavit ac filiis ejus, eò quòd [r] plenè secutus est Jehovam.

37 (* Etiam contra me irā percitus est Jehova occasione vestri, dicendo, neque tu ingredieris illuc)

38 *Et* Jehoschuhham filium Nunis qui adstat in conspectu tuo, ipse ingredietur illuc: eum confirma, quia ipse possidendam dividet eam Jisraëlitis.

39 Parvuli autem vestri de quibus dixistis, prædæ erunt, & filii vestri qui non cognoscunt hodie bonum aut malum, ipsi ingredientur illuc: nam eis tradam eam & ipsi hæreditariò possidebunt eam.

40 Vos igitur revertimini, & proficiscimini in desertum ipsum, viâ *ad* mare algosum.

41 Tum respondentes dixistis ad me, peccavimus Jehovæ, nos ascendemus & pugnabimus secundum omnia quæ præceperat nobis Jehova Deus noster: & accingentes vos quisque armis bellicis suis, obtulistis vos ad ascendendum montem illum.

42 Quamvis edixisset Jehova mihi, dicito eis, ne ascenditote neq; pugnatote, quia non sum in medio vestri, ut non afficiamini plaga coram inimicis vestris,

43 Et edixissem vobis, tamen non auscultastis: sed occasionem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ, cùm [s] arroganter ascenderetis ipsum montem.

44 Egressi enim Emoræi qui inhabitant montem illum, obviam vobis, persecuti sunt vos ut facere solent * apes: & contriverunt vos in Sehhire Chormam usque.

45 Qui licèt reversi fleveritis coram Jehova, non tamen auscultavit Jehova voci vestrę, nec aurem præbuit vobis:

46 * Quamvis consedissetis Kadeschi dies multos, ut *sunt* dies quibus consedistis ibi.

47 Deinde convertimus nos & profecti sumus in ipsum desertū viâ *ad* mare algosum, quemadmodum edixerat Jehova mihi: & circumivimus montem Sehhiris * diebus multis.

[r] Heb. *implevit ire post Jehovam. Num.* 20. 12.
[s] Heb. *arrogaretis vobis ut ascenderetis.*

ANNOTATIO.

1 Ista] *quæ hactenus recensuimus: Epilogus pręcedentium, ut indicant locorum nomina, & duorum priorum versuum cum ver.* 3. *comparatio.* Deserto] *Sinai, ubi Choreb erat, Exod.* 18. *&* 19. Campestribus] *Moabitarum, Num.* 21. *& sequentibus.* Maris algosi] *quo redire jussi sunt, Num.* 14. 25. *& infrà* 40. Paranem] *de Parane & Chatzerothis. Num.* 11. *&* 12. *Tria reliqua loca alibi non commemorantur, quia stationem in illis non habuerunt Jisraëlitæ.* 2 In itinere] *hysterosin Hhebraicam consultò ad evidentiam declinavimus.* Quod iter] *tam breve iter propter gravitatem peccati non potuerunt ante trigesimum octavum annum absolvere, infrà.* 2. 13. 3 Quadragesimo] *ab exitu ex Ægypto.* Undecimo mense] *paulò ante mortem suam: nam eum mortuum esse quasi septimo die mensis duodecimi colligitur ex Deut.* 34. *& Jehoschu,* 1. *&* 4. 4 Edrehhi] *nam illuc duxisse exercitum contra Jisraëlitas dicitur Num.* 21. 33. *& infrà.* 3. 1. 6 Satis habitastis] *nam fermè annum ibi habitasse docet comparatio Exod.* 19. 1. *cum Num.* 10. 11. 7 In Australem] *hîc describit terminos promissæ terræ suo ordine a Meridie, Occidente, Aquilone, & Oriente.* 18 Res illas] *totam legem ad mores, judiciaq;, & ceremonias pertinentem* 22 Accedentes] *hoc cum Num.* 13. *conjungendum est: primùm enim populus hoc a Mosche petiit, ut hîc dicitur: deinde Mosche ad Deum petitionem referente, Deus id sibi placere per Moschen declaravit Num.* 13. 2. 28 Hhanakitarum] *vide in Num.* 13. 28. 37 Etiam contra me] *Hanc historiam inserit Mosche duabus de causis: una, ut ostendat eos in causa fuisse cur non tantùm ipsi, sed etiam Mosche terra exclusus est dum ipsorum rebellione fuit perturbatus: altera, ut Jehoschuhham ab ista exclusione nominatim exceptum, (prout cum Calebo exceptus fuerat Num.* 14. 30.*) successorem sibi eâdem operâ nominaret.* 44 Apes] *eum a quo sunt offensæ, omni ex parte aggredientes.* 46 Quamvis consedissetis] *ut flentes supplicium exclusionis a terra deprecaremini supra ver.* 45. 47 Diebus multis] *annis triginta octo, ut suprà in ver.* 2.

Caput II.

Res gestæ apud Edomæos, Maobitas, & Hhammonitas, bellumq́; contra Sichonem exponuntur.

1 Tandem allocutus est me Jehova, dicendo:

2 [a] Satis circumiistis montem istum: convertite vos ' Aquilonem versus.

3 'Item populo præcipe dicendo, vos mox pertransituri estis terminum fratrum vestrorum filiorum Hhesavi inhabitantium Sehhirem: quanquàm metuent a vobis, tamen cavete vobis valde.

4 Ne bellum miscete' cum illis, non enim daturus sum vobis de terra eorum, [b] vel vestigium plantæ pedis: nam hæreditarium dedi Hhesavo montem Sehhiris.

5 Cibum comparate ab eis pecuniâ, quem comedatis, & similiter aquam emitote ab eis pecuniâ quam bibatis.

6 Nam Jehova Deus tuus ' benedixit tibi in omni opere manus tuæ, ' agnovit iter tuum in deserto maximo isto: jam quadraginta annos Jehova Deus tuus tecum *fuit*, non eguisti *ulla* re.

7 Prætergressi itaque fratres nostros filios Hhesavi inhabitantes Sehhirem a viâ campestrium *quæ sunt* ab Elatha & a Hhetzjone-geberi, convertimus nos ut transiremus viâ deserti Moabitarum.

8 Tum edixit Jehova mihi, ne hostiliter age cum Moabitis, neq; misceto cum eis bellum: quia non sum daturus tibi de terra ejus hæreditatem, nam filiis Loti dedi Hharem *in* hęreditatem.

9 ([c] Emimi antea inhabitabant eam, populus magnus multusque & excelsus ut Hhanakitæ:

10 Gigantes reputabantur etiam illi sicut Hhanakitę, sed Moabitæ vocabant eos Emimos.

11 Sehhirem inhabitabant quoque Choræi antea, in quorum hæreditatem filii Hhesavi successerunt cùm perdidissent eos a facie sua, & inhabitant loco eorum: quemadmodùm faciunt Jisraëlitæ terræ hęreditatis suæ quam dedit Jehova eis)

12 Nunc surgentes transite vallem Zeredis: quare transivimus vallem Zeredis.

13 Dies autem quibus iter fecimus Kadeschobarnehhæ usque-dum transivimus vallem Zeredis, fuerunt triginta octo annorum: donec confecta esset tota ætas illa, [d] viri illi militares e medio castrorum, sicut juraverat Jehova de eis.

14 Nam etiam manus Jehovæ erat contra eos ad quassandum eos e medio castrorum, donec conficerentur.

15 Fuit itaque cùm omnes viri illi militares moriendo confecti essent e medio populi,

16 Ut alloqueretur me Jehova dicendo:

17 Tu transiturus es hodie terminum Moabitarum Hharem,

18 Et appropinquaturus e-regione Hhammonitarum: ne hostiliter agito adversus eos, neque bellum misceto cum eis: quia non sum daturus tibi de terra Hammonitarum hæreditatē, nam filiis Loti dedi eam in hæreditatem.

19 (Terra gigantum reputatur ipsa quoque: Gigantes inhabitabāt eam antea, quos Hhammonitæ vocabant [e] Zamzumminos,

20 Populus magnus multúsque & excelsus sicut Hhanakitæ: sed perdidit eos Jehova a facie istorum, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent *isti* loco eorum:

21 Quemadmodùm fecit filiis Hhesavi inhabitantibus Sehhirem, a quorum facie perdidit Choræos, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent loco illorum usque in hunc diem:

22 'Hhavvęos quoque qui inhabitabant Chatzerima Hhazzam usque,' Caphtoræi qui prodierunt e Caphtore perdiderunt, & inhabitant loco illorum)

23 Surgentes proficiscimini & transite flumen Arnonis: vide, trado in manum tuam Sichonem Regem Cheschbonis Emoræum & terram ejus, [f] ' incipe adire hæreditatem: & misceto cum eo bellum.

24 Die hoc incipiam imponere pavorem tui & timorem tui [g] populis sub universo cœlo: qui audierint famam tuam, ii trepidabunt & languescent a facie tua.

25 Itaque misi nuncios e deserto Kedemotharum ad Sichonem Regem Cheschbonis, ad dicendum ' verbis pacis:

26 Transeam per terram tuam, [h] continenter procedam eadem viâ, non recedam dextrorsum aut sinistrorsum.

27 Sine me comparare cibum pecuniâ ut comedam, & aquam pecuniâ dato mihi ut bibam, (tantùm transibo pedibus meis)

28 'Quemadmodum fecerunt mihi filii Hhesavi inhabitantes Sehhirem, aut' *saltem* Moabitæ inhabitantes Hharem, usque-dum transeam Jardenem,' in eam terram quam Jehova Deus noster dat nobis.

29 Sed noluit Sichon Rex Cheschbonis sinere ut transiremus, [i] per agrum suum: quia obduravit Jehova Deus tuus spiritum ejus, & [k] obfirmavit animum ejus, ut traderet illum in manum tuam, sicut *est* hoc tempore.

30 (Dixerat enim Jehova ad me, vide, cœpi [l] exponere tibi Sichonem & terram ejus: incipe adire hæreditatem, ut hęreditariò possideas terram ejus.)

31 Quin egressus est Sichon obviam nobis, ipse cum toto populo suo in prælium Jahetzam.

32 Quem exponente Jehova Deo nostro nobis, percussimus eum & filios ejus & totum populum ejus:

33 Et cepimus omnes civitates ejus eo tempore, devovimusque internecioni [m] homines cujusque civitatis, etiam ' fœminas & parvulos, non reliquum fecimus superstitem:

34 Tantummodò jumenta prædati sumus nobis, & spolia civitatum illarum quas cepimus.

35 A Hharohhere quę *est* in ripa fluminis Arnonis, & civitatē ipsa quæ *est* in flumine usque ad Gilhhadē, nulla fuit urbs quæ superior esset nobis: omnia hæc exposuit Jehova Deus noster nobis:

36 Cęterùm ad terram Hhammonitarum non accessisti, totum tractum torrentis Jabboki, & civitates ipsius montis, denique omnia quibus interdixerat Jehova Deus noster.

[a] Heb. *multū fuit vobis circumire, vt suprà* 1. 6.

[b] Heb. *usque ad vestigium*

[c] *id est, formidabiles.*

[d] Heb. *viri belli, id est, apti ad belliū a nato viginti annos & deinceps, contra quos exclusionis sententia lata est. Num.* 14 23.

[e] *id est, quàm sceleratissimos: abutebantur enim robore & potentia sua.*

[f] Heb. *incipe adi: sic infrà ver.* 30.

[g] Heb. *facie populorum.*

[h] Heb. *eadem via, eadē via.*

[i] Heb. *per se vt Num.* 20 18.

[k] Heb. *roboravit cor.*

[l] Heb. *ponere coram te: sic deinceps.*

[m] Heb. *omnē civitatē hominum: hypallage, ut infrà* 3, 6.

AN-

ANNOTATIO.

2 Aquilonem] *relicto Meridiano tractu respectu Cenahhanææ, secundum Moabitarum agrum iter facite.* 3 Item] *ordinem rei gestæ non servat: sed quia de Moabitis & Hhammonitis mox locuturus est, quorum regiones erant pertranseundæ, mandatum conjungit de non molestandis Edomæis: quorum regionem hîc dicuntur circumivisse, unde jubentur discedere.* 4 Cum illis] *reliquis per quos transituri estis: nam Hhamalekitas (quamvis Edomæi essent) nominatim ex hac lege exclusit Deus Exod.17.14. & infrà 25.17.* Benedixit] *Confirmatio in futurum ab experientia gratiæ Dei quadraginta annos in horrendo illo itinere eu consulentis.* Agnovit] *curam habuit tui in toto illo itinere.* 22 Hhavvæos] *priscos Palæstinæ incolas: vide Jehoschu 13.3.* Caphtoræi] *Pelischtæi a Caphtoræis orti, Gen.10.14.* 23 Incipe] *vide in Num.32.6.* 25 Verbis pacis] *nam pax priùs offerenda erat infrà 20.10. qua repudiata, non solùm coram Deo sed etiam coram hominibus justè bellum susceptum est.* 28 Quemadmodum] *nam Edomæi transitum quidem per regionem suam Jisraëlitis denegarunt, ut exprimitur Num.20.20. terminos verò suos attingere eu permiserant, cibumque & potum pecuniâ concesserant: ut ex hoc loco colligitur.* Saltem] *nam a terminis attingendis non repulerunt, sed cibum & potum recusarunt, ut docetur infrà 23.3.* In eam terram] *vide in Exod.3.18.* 33 Fœminas] *ut præcipitur infrà 20.16.*

CAPUT III.

Victoria contra Hhogum, distributio acquisitæ terræ in duas tribus & dimidiatam, institutio Jehoschubhæ in successorem, deprecatio Moschis ne priùs moriatur quàm sit ingressus terram, & repulsa quam passus est a Deo, exponuntur.

1 INDE nos convertentes ascendebamus viâ ad Baschanem: cumque egrederetur Hhog Rex Baschanis obviam nobis, ipse cum toto populo suo in prælium Edrehhin,

2 Edixit Jehova mihi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum cum toto populo ejus ac terra ejus: sed facito eo, quemadmodum fecisti Sichone Rege Emoræorum qui habitabat Cheschbone.

3 Tradidit itaque Jehova Deus noster in manum nostram Hhogum quoque regem Baschanis cum toto populo ejus, quem percussimus adeò ut non fecerimus ei reliquum superstitem.

4 Et cepimus omnes civitates tempore eodem, nulla *est* vrbs quam non ceperimus ab eis, sexaginta civitates, totum tractũ Argobi, regnum Hhogi in Baschane:

5 Omnes istas civitates munitas muro alto, portis, & vectibus, præter civitates paganorum multas admodùm,

6 Devovimusque internecioni eos, quemadmodùm feceramus Sichone Rege Cheschbonis, devovendo internecioni [a] cujusque civitatis homines, fœminas, & parvulos:

[a] Heb. *omnẽ civitatem hominum, vt suprà. 2. 33.*

7 Omnia verò jumenta & spolia singularum civitatum prædati sumus nobis.

8 Ita cepimus tempore illo terram e manu duorum Regum Emoræorum, quæ *est* cis Jardenem a flumine Arnonis usq; ad montem Chermonis:

9 (Tzidonii Chermonem vocant Schirjonẽ, Emoræi verò illum vocant Schenirem)

10 Omnes civitates planitiei, totumq; Gilhhadem & totum Baschanem, Salcam & Edrehhin usque, civitates regni Hhogi in Baschane.

11 Nam [*] tantùm Hhog Rex Baschanis se reliquum servarat ex residuo Gigantum, ecce sponda ejus sponda ferrea, nonne est Rabbathæ Hhammonitarum? novem cubitorum *est* longitudo ejus, & quatuor cubitorum latitudo ejus cubito virili.

12 Cùm itaque terram hanc hæreditariò consecuti essemus tempore illo: a Hharohhere quæ *est* ad flumen Arnonis & dimidium montis Gilhhadis cum civitatib' ejus, dedi Rëubenitis & Gaditis:

13 Residuum autem Gilhhadis cum toto Baschane, regnum Hhogi dedi dimidiatæ tribui Menaschis: totus tractus Argobi per totum Baschanem, is ipse vocari solebat terra Gigantum.

14 Jair filius Menaschis ceperat totum tractum Argobi usq; ad terminum Geschuritarum & Mahhacathitarum: ideò vocavit eas *nempe* Baschanem de nomine suo villas Jairis, usque in diem hunc.

15 Maciri autem dedi [*] *reliquum* illud Gilhhadis.

16 Sed Rëubenitis & Gaditis dedi a Gilhhade usque ad fluvium Arnonis, inter amnem *agrum* cum termino, Jabbokum torrentem usque, qui terminus *est* Hhammonitarum:

17 Præterea campestria hæc & Jardenem cum termino, a [*] Cinnereth usq; ad mare campestriũ mare salsum, sub [*] decursibus ipsius collis versus orientem.

18 Quamobrem præcepi vobis tempore illo, dicendo, Jehova Deus vester dat vobis terram hanc quam hæreditariò possideatis: expediti transite ante frates vestros filios Jisraëlis, [b] viri militares omnes.

Num.32.20
[b] Heb. *filii roboris.*

19 (Sed fœminę vestræ parvuliq; vestri & pecora vestra (novi pecora multa esse vobis) manento in civitatibus vestris quas dedi vobis)

20 Usque-dum quietem largiatur Jehova fratribus vestris ut vobis, & possideant hæreditariò ipsi quoque terram illam quam Jehova Deus vester dat eis trans Jardenem: tunc revertemini quisque ad hæreditatem suam quam dedi vobis.

21 Jehoschubhæ autem præcepi tempore illo, dicendo: oculi tui *sunt*, qui vident omnia quæ fecit Jehova Deus vester duobus regibus istis, sic facturus est Jehova omnibus regnis quò tu transiturus es.

Num.27.

22 Ne timete illos: nam Jehova Deus vester, is est qui pugnabit pro vobis.

23 Cumque deprecarer Jehovam tempore illo, dicendo,

24 Domine Jehova, tu cœpisti ostendere servo tuo magnitudinem tuam & manum tuã robustissimam, quã quis *est* Deus fortis in cœlo

aut

aut in terra, qui faciat secundum opera tua & secundum virtutes tuas?

25 Transeam quæso ut videam terram istam optimam, quę *est* trans Jardenem, [a] montem istũ optimum, & Libanum:

26 Ut excanduerat Jehova contra me propter vos, sic non auscultavit mihi, sed edixit Jehova mihi, satis esto tibi ne ultrà deinceps alloquitor me de hac re.

27 Ascende verticem istius collis, & attollens oculos tuos Occidentem, Aquilonem, & Austrum, & Orientem versus prospice oculis tuis: quia non es transiturus Jardenem hunc.

28 Mandatis verò instruens Jehoschuhham confirma eum atque corrobora eum: is enim transiturus est ante populum hunc, & idem possidendam distributurus est eis terram, quam prospexeris.

29 Sic consedimus in hac valle e-regione Beth-pehhoris.

ANNOTATIO.

11 Tantùm Hhog] *id est, hic solus e gigantibus antiquis habitatoribus terræ reliquus erat, & se suis viribus in possessione regni continuerat: sic amplificatur virtus Dei in tradenda suis contra eum victoria.* 15 Reliquum] *cujus meminit suprà ver.* 13. 17 Cinnereth] *vide Num.* 34.11. Decursibus] *sic vocat declevem illius collis partem in quam e diversis locis torrentes decurrunt, & civitatem eodem nomine a situ dictam Jehoschu.* 13.20. 25 Montem istum opt.] *uberrimos colles, quibus montosa Cenahhanaa referta est.*

CAPUT IIII.

Narrationi præcedenti exhortationem subjicit, ut Deum solum colant, judicia ejus nihil addendo aut detrahendo servent, exẽpla iræ Dei in transgressores & gratiæ in morigeros recordẽtur, felicitatem & existimationem suam sciant conjunctam esse Dei obedientia, ideoq; in ea pergant ipsi, & filios suos instituant: Deindè civitates receptus cũ Jardenem designat Mosche.

1 NUNC ergo Jisraël, attende ad statuta judiciaq; illa quæ ego doceo vos facere, ut vivatis & ingressi hæreditariò possideatis terrã istam quam Jehova Deus majorum vestrorum dat vobis.

2 Ne addite ad verbum illud quod ego pręcipio vobis, neq; detrahite de eo, ut servetis pręcepta Jehovæ Dei vestri quæ ego præcipio vobis.

Num. 25.

3 Oculi vestri *sunt*, qui viderunt quæ fecit Jehova Bahhal-pehhore: nam omnem virum qui [a] secutus est Bahhal-pehhorem perdidit Jehova Deus tuus e medio tui.

[a] Heb. *ivit post.*

4 Vos autem qui adhæsistis Jehovæ Deo vestro, vivitis omnes hodie.

5 Vide docui vos statuta & judicia, quemadmodum præcepit mihi Jehova Deus meus, ut sic faciatis in medio illius terræ quò mox ingressuri estis ad hæreditariò possidendum eam.

6 Observate ergo & facite, nam hæc *est* sapientia vestra & prudentia vestra ante oculos populorum: qui audientes omnia statuta ista dicent, tantùm gens ista maxima populus sapiens est & prudens.

7 Nam quæ *est* gens maxima? cui *est* Deus propinquus ei, sicut Jehova Deus noster *est* [b] quotiescunque invocamus eum.

[b] Heb. *in omni invocare nos eum.*

8 Rursus quę *est* gens maxima? cui *sunt* statuta & judicia justa, sicut *est* tota hęc lex quam ego propono vobis hodie?

9 Sed cave tibi, & serva [c] teipsum valdè, ne obliviscaris rerum illarum quas viderunt oculi tui, neque recedant ab [d] animo tuo ullo dierum vitæ tuæ, ut notas eas facias filiis tuis & [e] nepotibus tuis:

[c] Heb. *animam tuam, sic deinceps.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb *filiis filiorum tuorum. sic ver.* 25.

10 Die *nimirum* quo stetisti coram Jehova Deo tuo in Chorebo, cùm edixisset Jehova mihi, congrega mihi ipsum populum, ut audienda proponam eis verba mea, quibus discant timere me [illegible] diebus victuri sunt super terram & [illegible] doceant:

11 [illegible] stabatis sub illo monte, [illegible] igne usque ad [f] summum cœlum, cum tenebris nube & caligine:

12 Tunc allocutum esse vos Jehovam e medio illius ignis: vocem verborum vos audivisse, at similitudinem nullam vos animadvertisse, præter vocem:

13 Et ipsum indicasse vobis fœdus suum, quo præcipiebat vos [g] observare decem illa verba, & inscripsisse ea duabus tabulis lapideis.

[g] He. *facere.*

14 Me autem præcepit Jehova tempore illo docere vos statuta & judicia, ut exerceatis ea in ista terra, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam.

15 Quamobrem cavetote vobis ipsis valdè (nam non animadvertistis ullam similitudinem quo die allocutus est Jehova vos in Chorebo e medio illius ignis)

16 Ut non corrumpatis [a] quicquam, & faciatis vobis sculptile similitudinem ullius simulachri, formam maris aut fœminæ,

17 Formam ullius animalis quod *sit* in terra, formam ullius avis alatæ quæ volat versus cœlum,

18 Formam ullius repentis in terra, formam ullius piscis qui *sit* in aqua sub terra:

19 Etiam ut non sublatis oculis tuis versus cœlum, cùm aspexeris Solem aut Lunam aut stellas, ullam rem exercitus cœlestis, tum impellaris & incurvans te eis colas ea, quæ [a] impertitus est Jehova Deus tuus reliquis omnibus populis sub universo cœlo.

20 Vos enim assumpsit Jehova, & eduxit vos e catino [a] ferri ex Ægypto, ut essetis ei in populum hæreditarium, sicut *estis* hodierno die.

21 Quamvis Jehova percitus sit ira contra me propter verba vestra, & juravit me non transiturum Jardenem, nec ingressurum terram illam optimam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem:

22 (Nam moriturus sum in hac terra, non sum transiturus Jardenem) vos tamen estis transituri, & hæreditariò possessuri terrã illam optimã.

23 Cavete vobis ne obliviscamini [illegible] Jehovæ Dei vestri, [illegible] vobiscum, aut

[illegible]

faciatis vobis sculptile, similitudinem ullius rei, quo interdixit tibi Jehova Deus tuus:

24 Nam Jehova Deus tuus ignis consumens est, *Deus fortis zelotes.*

25 Cùm genueris filios & nepotes, & [h] habitatores veteres facti fueritis in ea terra, si corrumpetis *quicquã*, & facietis sculptile similitudinem ullius rei, vel feceris aliquod malum in oculis Jehovæ Dei tui provocando eum:

26 Contestor contra vos hodie cœlum & terram, [i] fore ut omnino pereatis quàm celerrimè e terra illa quò transituri estis Jardenem ad possidendum eam: non prolongabitis dies in ea, sed [k] omnino perdemini:

27 Aut disperget Jehova vos in alios populos, & reliqui fietis homines [l] pauci in gentibus, quò Jehova vos abduxerit:

28 Et servietis illic Deis, operi manuum hominis, ligno aut lapidi, qui non vident, neq; audiunt, neque comedunt, neque odorantur.

29 Quòd si requiretis inde *quisque* Jehovam Deum tuum, invenies, cùm quæsiveris eum ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.

30 Cùm angustia fuerit tibi, & obvenerint tibi omnes res istæ in extremitate dierum, si conversus usque ad Jehovam Deum tuum auscultaveris voci ejus:

31 Quandoquidem Jehova Deus tuus *est Deus* fortis, misericors, non deseret te, neque perdet te: nam non obliviscetur fœderis majorum tuorum, quod juramento sancivit illis.

32 Nam interroga nunc, a temporibus priscis quæ *fuerunt* ante te, inde ab eo die quo creavit Deus hominem super terram, ab una extremitate cœli usque ad alteram extremitatem cœli: num facta fuerit [m] res cujusmodi hæc maxima, aut num audita fuerit similis ei:

33 Num audierit *ullus* populus vocem Dei loquentis e medio ignis ut tu audisti, & vixerit:

34 Aut num tentaverit *ullus* Deus veniens assumere sibi gentem aliquam e medio alterius gentis, [n] *probationibus, signis ac prodigiis, *belloq; & manu forti, & brachio extento, deniq; *terroribus maximis: qualia *sunt* omnia quæ fecit pro vobis Jehova Deus vester in Ægypto ante oculos tuos?

35 [o] Tibi exhibita sunt videnda, ut cognoscas Jehovam esse Deum ipsum, nullum amplius *esse* præter eum.

36 E cœlis audiendam proposuit tibi vocem suam ut erudiret te: & in terra exhibuit tibi videndum ignem suum maximum, nam verba ejus audisti e medio ignis.

37 Et propterea quòd dilexit majores tuos ita ut elegerit semen *cujusq;* eorum post eum, ideò eduxit te præsentia sua virtute sua maxima ex Ægypto:

38 Ut expellat gentes majores & robustiores te a conspectu tuo, ut introducat te, ut det tibi terram eorum in possessionem, sicut *est* hodie.

39 Scito ergo hodie & revocato in [p] animum tuum, Jehovam Deum ipsum esse in cœlis supernè & in terra infernè, nullum amplius *esse*:

40 Et observato [q] cunctis diebus statuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, quibus bene sit tibi & filiis tuis post te: ut prolonges dies super terram illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

41 * Tunc selegit Mosche tres civitates cis Jardenem, ad ortum Solis:

42 Ut confugeret illuc occisor qui occidisset proximum suum per imprudentiam, cùm ipse non odisset eum [r] antea, & fugiens in unam ex illis civitatibus viveret:

43 Betzerem in ipso deserto in terra [s] plana Reubenitarum, & Ramothas in Gilhhade Gaditarum, atque Golanem in Baschane Menaschitarum.

[h] Heb. *inveterati fueritis.*

[i] Heb. *quòd pereundo peribitis.*

[k] Heb. *perdendo perdemini.*

[l] Heb. *numeri id est, faciles numeratu, vt Genes. 34. 30.*

[m] Heb. *secũdum rẽ hanc maximam.*

[n] Heb. *tentationibus.*

[o] Heb. *tu factus es videre, ut Exod. 25.40.*

[p] Heb. *cor.*

[q] *Hyperbaton in Hebræo cõtextu ad evidentiã restituimus: simile est Gen. 10.12. & infrà 5. 10. & 12.*

[r] Heb. *ab heri & nudius tertio: vide in Gen. 31.2.*

[s] Heb. *planitiei.*

ANNOTATIO.

16 Quicquam] *aut majestatem Dei, effingendo eam similitudine cùm nullam habeat, aut fœdus & legem ejus, addendo vel detrahendo de ea, aut denique vos ipsos, aliter vivendo quàm ex præscripto ejus.* 19 Impertitus est] *duobus argumentis a cultu cœlestium corporum dehortatur: uno, quòd non homines illis, sed illa hominibus data sunt ut eis ministrent: altero, quòd non uni alicui populo, sed omnibus sub universo cœlo data sunt utenda: facit enim Deus ut Sol suus oriatur super bonos & malos.* 20 Ferri] *labro sive vase in quo liquatur ferrum, ut 1. Reg. 8. 51.* 34 Probationibus] *signis quæ legationem Moschis divinam esse confirmarunt Exod. 4.* Belloq;] *conflictu Dei contra Ægyptios in mari algoso, cujus ratione Mosche Deum virum belli vocat Exod. 15. 3.* Terroribus] *tam Ægyptiorum quàm reliquorum populorum, qui ad famam illius territi nihil contra eos moliri ausi sunt, ut promiserat Deus Exod. 23. 27.* 41 Tunc selegit] *prout præceperat Deus Num. 35. 14.*

CAPUT V.

Mosche repetitum populo & explicatum Decalogum docet patribus quidem datum, sed ad filios propriè pertinere: se a Deo ipsis petentibus doctorem constitutum esse, ipsos verò obedientiam promisisse: ideoq; hortatur ut promissum servent.

1 *HÆC autem illa *est* lex, quam proposuit Mosche filiis Jisraëlis:

2 Hæ testificationes illæ, statutaq;, & judicia, quæ elocutus est Mosche apud filios Jisraëlis, cum exivissent ex Ægypto:

3 Cis Jardenem in ipsa valle e-regione Beth-pehhoris, in terra Sichonis Regis Emoræorum habitantis Cheschbone, quem percusserat Mosche & filii Jisraëlis cùm exivissent ex Ægypto:

4 Cùm jam hereditariò possiderent terram ejus & terram Hhogi Regis Baschanis amborum Regum Emoræorum, quæ *est* cis Jardenem, ab ortu Solis.

5 A Hharohhere quæ *est* ad ripam fluminis Arnonis, usq; ad montem Sionis qui *est* Chermon:

6 Et omnia ipsa campestria cis Jardenem orientem versus usq; ad * mare campestrium, sub ipsis decursibus collis.

7 Nam Mosche advocatus omnibus Jisraëlitis, edixit eis, audi Jisraël statuta & judicia illa quæ ego locuturus sum hodie [a] vobis audientibus:

[a] Heb. *in auribus vestris*

bus: ut discatis illa & [b] observanter faciatis illa.

8 Jehova Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Chorebo.

9 *Non cum patribus nostris pepigit Jehova fœdus istud, sed nobiscum, nos ii *sumus qui* hìc *sumus* hodie, nos omnes qui vivimus.

10 *Facie ad faciem locutus est Jehova vobiscum in monte illo e medio ignis,

11 (Ego stabam inter Jehovam & inter vos tempore illo, ad referendū vobis sermonem Jehovæ: timebatis enim propter ignem illum, neque ascendistis illum montem)[c] dicendo:

12 Ego *sum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti e domo servorum.

13 Ne sit tibi ullus Deorum alienorum ante faciem meam.

14 Ne facies tibi sculptile, ullam imaginem *eorum* quæ *sunt* in cœlis suprà, aut quæ *sunt* in terra infrà, aut quæ *sunt* in aquis infra terram:

15 Ne incurves te illis, neque colas ea: nam ego Jehova Deus tuus sum *Deus* fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes & in abnepotes, in eos qui odio prosequuntur me:

16 Exercens verò benignitatem in millesimos *a patribus* qui diligunt me, *id est, qui observant mandata ejus.

17 Ne assumas nomen Jehovæ Dei tui in vanum: nam non relinquet impunem Jehova eum, qui assumpserit nomen ejus in vanum.

18 Observa diem sabbathi ut sanctifices illum, quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus.

19 Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum:

20 Dies verò septimus sabbathum *est* Jehovæ Deo tuo: ne facias ullum opus, tu, aut filius tu9, aut filia tua, aut servus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut asinus tuus, aut ullum jumentum tuum, aut peregrinus tuus qui *est* intra portas tuas, ut quiescat servus tuus & ancilla tua sicut tu:

21 Et memineris te servum fuisse in terra Ægypti, Jehovam verò Deum tuum eduxisse te inde manu forti & brachio extento: idcircò præcipit tibi Jehova Deus tuus [d] ut observes diem ipsum sabbathi.

22 Honora patrem tuum & matrem tuam, quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus, ut prolongent dies tuos, & bene sit tibi super illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.

23 Ne occidas.

24 Neque scorteris.

25 Neque fureris.

26 Neque proferas contra proximum tuum testimonium falsum.

27 Neque concupiscas uxorem proximi tui, neque expetas domum proximi tui, agrum ejus, aut servum ejus, aut ancillam ejus, bovem ejus, aut asinum ejus, denique quicquid *est* proximi tui.

28 Hæc verba edixit Jehova toti congregationi vestræ in ipso monte, e medio ignis nubis & caliginis, voce magna, neque [e] ulteriùs perrexit: sed inscripsit illa duabus tabulis lapideis quas dedit mihi.

29 Fuit enim cùm audissetis vocem illam e medio tenebrarum illarum & montis ardentis igne, ut accedentibus ad me omnibus primoribus tribuum vestrarum & senioribus vestris,

30 Diceretis, en, ostendit nobis Jehova Deus noster gloriam suam & magnitudinem suam, & vocem ejus audivimus e medio ignis: hodierno die vidimus *ista*: si pergeret Deus loqui cum homine, an viveret?

31 Nunc itaque quare moreremur? nam absumeret nos ignis ille maximus: si pergeremus deinceps audire vocem Dei nostri, utiq; moreremur.

32 *Nam quæ *est* ulla caro, quæ auditâ voce Dei viventis loquentis e medio ignis sicut nos, possit deinde vivere?

33 Accede tu & audi quæcunque dicturus est Jehova Deus noster: deinde tu eloquitor nobis quæcunque edixerit Jehova Deus noster tibi, ut postquàm audiverimus faciamus.

34 Itaque audiens Jehova vocem verborum vestrorum cùm alloqueremini me, dixit Jehova mihi, audivi vocem verborum populi hujus quibus allocuti sunt te, [f] quæcunq; locuti sunt, bene sunt locuti.

35 [g] O si esset hic eorum animus illis ad timendum me & observandum omnia præcepta mea omnibus diebus, ut bene esset eis & filiis eorum in seculum.

36 I, edicito illis, [h] revertimini ad tentoria vestra.

37 Tu autem hìc consiste apud me, & edicam tibi omnia præcepta statutaq; & judicia illa quæ docebis eos, ut exerceant *illa* in ea terra quam ego do eis possidendam hæreditariò.

38 Observanter igitur facitote quemadmodum præcepit Jehova Deus vester vobis: ne recedite dextrorsum aut sinistrorsum.

39 Totâ illâ viâ quam præcepit Jehova Deus vester vobis itote, ut vivatis, & bene sit vobis, & prolongetis dies in eâ terrâ quam hæreditariò possessuri estis.

[b] Heb. *observetis faciendo, & sic deinceps.*
Exod. 19.

[c] *Hyperbaton ut suprà* 4.40.
Exod. 20

[d] Heb. *facere id est, celebrare.*

[e] Heb. *addidit, sub. alloqui totam cōgregationem.*

[f] Heb. *bene fecerūt quicquid locuti sunt.*

[g] Heb. *quis det ut sit cor eorum.*

[h] Heb. *revertimini vobis.*
Exod. 20.19.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Exordium sive propositio sequentium: quamobrem nos sex istos versus ad principium capitis 5 retulimus.* 6 Mare campestrium] *mortuum, sive salsum, id est, Asphaltiten lacum: vide suprà* 3.17. 9 Non cum patribus] *iis qui ante fœdus in Chorebo pactum mortui sunt: nam Legis pactum tum primùm cœpit, cùm in Chorebo Lex promulgata est. Fuit quidem fœdus substantiâ idem initum cum Abrahamo, renovatum in deserto, & planè in Christo exhibitum: sed formâ pro temporum personarumq; ratione diversum dicitur: vide ad Hebræos.* 8. 10 Facie ad faciem] *id est, admodùm familiariter.* 16 Id est] *hæc veluti Moschis verba exegeticè posita sunt: ut etiam adduntur quædam suprà ea quæ in Exodo dicitur pronunciasse Deus, infrà ver.* 18.20.21.22. 32 Nam quæ est] *q.d. miraculum est quòd jam vivimus: sed idem periculum subire metuimus.*

Caput VI.

Mosche doctoris officium præstans Decalogum antè propositum hic incipit explicare: duo priora ejus præcepta exponit, & bonum ex eorum observatione eventurum monstrat.

1 HOC autem *est* præceptum, statuta, judiciaq; illa, quæ præcepit Jehova Deus vester ut doceam vos, ut exerceatis *ea* in terra, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam:
2 Ut timeas Jehovam Deum tuum observando omnia statuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi, tu & filius tuus & nepos tuus omnibus diebus vitæ tuæ, & ut *prolongent dies tuos.
3 Audi igitur Jisraël, & observanter facito, quo bene erit tibi, & quo augescetis valde (quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi) *in* terra affluente lacte & melle:
4 Audi Jisraël: Jehova Deus noster, Jehova unus *est*.
5 Itaque diligito Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo, & ex [a] totis viribus tuis.
6 Et sunto verba ista quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo:
7 Eaq; [b] acutè ingerito filiis tuis: ac loquitor de eis cùm sedes domi tuæ, & cùm ambulas per viam aliquam, cùm cubas & cùm surgis:
8 Etiam * alligato ea in signum manui tuæ, & sunto pro frontalibus inter oculos tuos:
9 Denique inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis.
10 Et esto, cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram quam juramento promisit majoribus tuis Abrahamo Jitzchako Jahhakobo se daturum tibi, *in* civitates maximas & optimas quas non ædificasti,
11 Et *in* domos plenas omni bono quas non implevisti, & *ad* cisternas effossas quas non effodisti, *ad* vineas & oliveta quæ non plantasti, & comedens saturatus fueris:
12 Ut caveas tibi ne obliviscaris Jehovæ, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.
13 Iehovam Deum tuum timeto, & ipsum colito, ac per nomen ejus jurato.
14 [c] Ne sequimini Deos alienos, e diis populorum qui circunstant vos:
15 (Nam *Deus* fortis zelotes Jehova Deus tuus *est* in medio tui) ne accensus irâ Jehova Deus tuus in te perdat te e superficie terræ.
16 Ne tentatote Jehovam Deum vestrum, quemadmodum tentastis Massæ.
17 [d] Diligenter observatote præcepta Jehovæ Dei vestri, & testimonia ejus statutaq; ejus quæ præcepit tibi.
18 Et facito quod rectum & quod bonum videtur in oculis Jehovæ (ut bene sit tibi, & ingressus hereditariò possideas illam terram quam juramento promisit Jehova majoribus tuis)
19 Expellendo omnes inimicos tuos a facie tua: quemadmodum locutus est Jehova.
20 Cumq; interrogaverit te filius tuus [e] posthac, dicendo, quid *sibi volunt* testimonia statutaq; & judicia illa quæ præcepit Jehova Deus noster vobis?
21 Dicito filio tuo, servi eramus Parhhoni in Ægypto: sed eduxit nos Jehova ex Ægypto manu forti,
22 Cùm edidisset Jehova signa prodigiaque maxima & pessima contra Ægyptios, contra Parhhonem & contra totam familiam ejus ante oculos nostros.
23 Eduxit autem nos inde, ut introduceret nos ad dandum nobis terram hanc, quam juramento promiserat majoribus nostris:
24 Et præcepit nos Jehova exercere omnia statuta ista, timendo Jehovam Deum nostrum, [f] ut bene sit nobis omnibus diebus, ut nos conservet in vita sicut hodie.
25 Et * justitia erit nobis, si observanter fecerimus cuncta hæc præcepta coram Jehova Deo nostro, quemadmodum præcepit nobis.

[a] Heb. *Toto valde tuo.*

[b] Heb. *exacuito filiis: metaphora a bellatoribus, qui arma acuunt ut facilius in hostes penetrẽt sic jubet proponere parẽtes liberis suis doctrinam Dei quàm accõmodatissimè*

[c] Heb. *ne ambulate post.*

Exod. 17.7.

[d] Heb. *observando observate.*

Num. 33.52.

[e] Heb. *cras: synecdoche.*

[f] Heb. *in bonum nobis.*

Annotatio.

2 Prolongent] *timor Dei & mandatorum observatio sint tibi causa diuturnæ vitæ.* 7 Cum sedes, &c.] *id est, nunquam intermittas inculcare ea: persphrasis a situ hominis.* 8 Alligato] *vide Exodi. 13. 9.* 25 Justitia] *conditionalis, si observanter fecerimus, &c. vide Rom. 10. 5.*

Caput VII.

Dehortatur ab idololatria & a personis & rebus in eam inducentibus: proponit ampla præmia acquiescentibus exhortationi suæ, & graves pœnas renitentibus.

1 CÙM introduxerit te Jehova Deus tuus in eam terram, quò tu mox ingressurus es ad possidendum eam, & dejecerit gentes magnas a facie tua, Chittæam & Girgaschæam & Emoræam & Cenahhanæam & Perizzeam & Chivvæam & Jebusæam, septem gentes majores & robustiores te,
2 [a] Exposueritq; eas Jehova Deus tuus tibi ut percutias eas: [b] omnino internecioni * devoveto eas, ne pangito cum eis fœdus, neque gratiam facito eis,
3 Neque conjungito te affinitate cum eis, filiam tuam ne dato filio ullius *earum*, & filiam ullius ne accipito pro filio tuo:
4 (Abduceret enim filium tuum [c] a sequendo me, & colerent Deos alienos, quamobrem accensus irâ Jehova in vos perderet vos celeriter)
5 Quin potius sic facitote eis, altaria earum diruitote, & statuas earũ frangitote, etiam lucos earum succidite, & sculptilia earum comburite igne.
6 Nam populus sanctus es Jehovæ Deo tuo: te selegit Jehova Deus tuus, ut sis ei in populũ pecu-

[a] Heb. *dederit eas ante faciem tuã: sic ver. 23.*

[b] Heb. *devovendo devoveto.*

[c] Heb. *a post me.*

N.

peculiarem præ omnibus populis qui *sunt* sub universo cœlo.

7 Non [d] eò quòd plures essetis omnibus reliquis populis, amore propendit Jehova in vos ac selegit vos: vos enim eratis paucissimus omnium reliquorum populorum:

8 Sed [e] eò quòd diligit Jehova vos, & eò quòd servat juramentum illud quod juraverat majoribus vestris, eduxit vos Jehova manu forti: ac redemit te e domo servorum, e manu Parhhonis Regis Ægypti.

9 Agnoscito igitur Jehovam Deum tuum esse Deum ipsum, *Deum* fortissimum, fidelissimum, observantem fœderis sui & benignitatis suæ erga diligentes se & observantes mandata sua in mille ætates,

10 Et rependentem odio habentibus se cuiq; in faciem ejus perdendo eum: non dilaturus est odio habenti se, in faciem ejus rependet ei.

11 Observato igitur mãdatũ statutaq; & judicia illa, quæ ego præcipio tibi hodie ut facias ea.

12 Eritq; propterea quòd audiẽtes judicia ista observaveritis ac feceritis ea, ut observet Jehova Deus tuus tibi fœdus illud & benignitatem, quam juramento promiserat majoribus tuis.

13 Diliget enim te & benedicet tibi atq; augebit te, benedicet inquã fructui ventris tui & fructui terræ tuæ, frumento tuo mustoq; tuo & oleo tuo, fœtui boum tuarum & gregibus pecudum tuarum in ea terra quam juramento promiserat majoribus tuis se daturum tibi.

14 Benedictus eris præ omnibus populis: non erit in te [f] ullus ullàve sterilis, etiam in jumentis tuis.

15 Et amovebit a te Jehova omnem morbum: & nullos languores Ægyptiorũ pessimos quos nosti, imponet tibi, sed indet eos omnibus odio habentibus te.

16 [a] Absumito, inquam, omnes illos populos quos Jehova Deus tuus dat tibi, ne parcito oculus tuus illis: neque colito Deos eorũ, quia tendicula id esset tibi:

17 Si dicas in [g] animo tuo, majores *sunt* istæ gentes me, quomodo possem expellere eas?

18 Ne timeto ab eis: [h] fideliter recordare eorum quæ fecit Jehova Deus tuus contra Parhhonem & totam Ægyptum,

19 [i] Probationum illarum maximarum quas viderunt oculi tui, & signorum prodigiorumque manusq; illius fortis & brachii extenti, quibus eduxit te Jehova Deus tuus: sic facturus est Jehova Deus tuus omnibus illis populis a quorum facie times.

20 Sed etiam [a] *tanquam* crabronem immittet Jehova Deus tuus in eos, donec pereant qui reliqui fuerint, quiq; absconderint se a facie tua.

21 Ne consternator metu illorum: nam Jehova Deus tuus in medio tui *est*, *Deus* fortis magnus & formidabilis.

22 Et quanquam dejiciet Jehova Deus tuus gentes illas a facie tua [k] paulatim, non poteris consumere eas celeriter, ne [l] numero superent te bestiç agri.

23 Exponet tamen eas Jehova Deus tuus tibi, & divexabit eas vexatione maxima donec perdantur,

24 Et tradet reges earum in manum tuam, ut perdas nomen eorum sub cœlis: non consistet quisquam coram te donec perdideris eos.

25 [m] Sculptiles deos earum comburite igne: ne concupiscas argentũ vel aurum *quod sit* in eis, ut accipias tibi, ne illaqueeris eo, nam abominationi est Jehovæ Deo tuo:

26 Ut ne inferens rem abominabilem domum tuam sis anathema, sicut ea *est*: [n] omnino detestare eam, & prorsus abominare eam, quia anathema est.

[d] Heb. *ꝓpter multitudinẽ vestram præ omnibus populis.*
[e] Heb. *ꝓpter dilectionem Jehovę qua dilexit vos: Eclipsis conjugati.*
[f] Heb. *infœcundus aut infœcunda.*
[g] Heb. *corde.*
[h] Heb. *recordando recordare.*
[i] Heb. *tentationum: vide suprà in. 4. 34.*
[k] Heb. *paulisper paulisper.*
[l] Heb. *multiplicentur supra te.*
[m] Heb. *sculptilia deorũ.*
[n] Heb. *detestando detestare, & abominando abominare.*

ANNOTATIO.

2 Devoveto eas] *sub. perstantes in idololatria, ut ostendit ver. 4. sic in conservatione Rachabæ atque connubio & aliis quoque exemplis contra hoc mandatum Jisraëlitæ non venerunt.* 16 Absumito] *Regressio ad mandatum quod intermissum fuerat inde a ver. 6.* 20 Tanquam crabronem] *vide in Exod. 23. 28.*

CAPUT VIII.

Omnium mandatorum Dei observationem inculcat, inde pendere vitam & felicitatem docens: quam hortationem confirmat duobus argumentis, ab admirabili Dei ductu per annos quadraginta, & a maxima loci promissi commoditate.

1 Unumquodque præceptum quod ego pręcipio tibi hodie [a] observanter facitote, ut vivatis & augeamini, ac ingressi possideatis hęreditariò terrã illam quam juramento promisit Jehova majoribus vestris.

2 Et recordare totius istius viæ, qua deduxit te Jehova Deus tuus jam quadraginta annos per ipsum desertum, ut affligeret te tentando te [a] ad cognoscendum id quod *erat* in [b] animo tuo, utrum observares præcepta ejus nécne.

3 Afflixit enim te & fecit ut esurires, sed cibavit te man, quod non cognoveras neq; cognoverant majores tui: ut notum faceret tibi non solo [c] pane vivere hominem, sed omni [a] eo quod prodit ex ore Jehovæ vivere hominem.

4 Vestimentum tuum non veteravit [d] quin tegumento sit tibi, & pes tuus non [e] intumuit, jam quadraginta annos.

5 Agnosce ergo cum animo tuo, ut erudit quis filiũ suum, Jehovam Deũ tuum erudire te.

6 Et observa præcepta Jehovę Dei tui, ambulando per vias ejus & timendo eum.

7 Quandoquidem Jehova Deus tuus mox introducturus est te in terram optimam, terram irriguam fluminibus aquarum, fontibus & voraginibus prodeuntibus in convalle & in monte quoque,

8 Terram *feracem* tritici & hordei & vitis & ficus & malogranati, terram *feracem* oleç [f] oleosæ & mellis,

9 Terram in qua non comedes cum penuria panẽ, neq; egebis quoq̃ in ea, terram e cujus lapidibus ferrũ, & e cujus montibus excides æs:

10 Cùm comederis & saturatus fueris, benedicito quoq; Jehovę Deo tuo in illa terra optima quam dederit tibi.

11 Caveto tibi ne obliviscaris Jehovę Dei tui non observando præcepta ejus judiciaq; ejus & statuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie:

12 Ne, cùm comedens saturatus fueris, & domos

[a] Heb. *observatore faciendo.*
[b] Heb. *corde sic deinceps.*
[c] *vel cibo: synecdoche.*
[d] Heb. *ne sit super te: q. d. divinitus factum est ut tamdiu vestimẽtis tuis commodè utereris.*
[e] Heb. *fermẽtatus est, id est, intumuit, ut massa fermentata solet: vel non pinsuit, id est pressit terrã nudus, ut solet pes pistoris massam subigere.*
[f] Heb. *olei.*

mos bonas extruxeris ac inhabitaveris,

13 Armentaq; tua & greges tui aucti fuerint, ac argentum & aurum auctum fuerit tibi, denique quicquid *est* tibi auctum fuerit,

14 Efferat se animus tuus, & obliviscaris Jehovę Dei tui, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum:

15 Qui duxit te per desertum illud maximum & formidabile, *abundans* anguibus presteribus & scorpionibus, ac siticulosum ubi non *sunt* aquæ, qui produxit tibi aquam ' e rupe, *ex ipso* saxo:

16 Qui in eo deserto cibavit te man, quod nõ noverant majores tui, ut affligeret te, & ut tentaret te ad benefaciendum tibi [g] ad extremum:

[g] Heb. *in extremitate tua, id est, tandem.*

17 Neque dicas cum animo tuo, virtus mea & robur manus meę paravit mihi opulentiam hanc:

18 Sed recordare Jehovæ Dei tui, quia ipse *est* qui dat tibi virtutem ad comparandum opulentiam, ut præstet fœdus suum quod juramento sanciverat majoribus tuis, sicut *est* hodie.

19 Erit enim si [h] omnino oblitus Jehovæ Dei tui [i] secutus fueris deos alienos, & colens eos incurvaveris te eis (contestor contra vos diem hunc *istud fore*) ut [k] omnino pereatis:

20 Sicut hæ gentes quas Jehova perdiderit a facie vestra, ita pereatis, propterea quòd non auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri.

[h] Heb. *obliviscendo oblitus.*
[i] Heb. *iveris post.*
[k] Heb. *pereundo pereatis.*

ANNOTATIO.

2 Ad cognoscendum] *id est, ut tu cognoscas: nam Mosche hic verum legis usum explicat, de quo Apostolus Galat. 3.* 3 Eó quod prodit] *id est, omni re cui Deus verbo suo alendi nos facultatem indit, quasi imperans ei ut hoc faciat & verbo suo præstans.* 15 E rupe, ex] *ingeminatione nominis alludere videtur ad duo ejus generis beneficia in deserto præstita, Exod. 17. & Num. 20.*

CAPUT IX.

Mosche Jisraëlitas propriæ justitiæ opinione omnino spolians, omnia beneficia gratuitæ Dei bonitati accepta ferenda docet: quod confirmat rebellionum superiorum commemoratione.

1 AUDI Jisraël, tu transiturus es die hac Jardenem, ut ingressus hæreditariò possideas ' gentes majores & robustiores te, civitates magnas & munitas *assurgentes* in cœlum usque.

Num. 13. 22. & 33.

2 Populum magnum & excelsum, filios Hhanakitarum, quos tu novisti, & *de quibus* tu audivisti, quis consisteret coram filiis Hhanaki?

3 Scito ergo hodie Jehovam Deum tuum ipsum qui transit ante te ignem *esse* consumentem, ipsum perditurum eos, ipsum prostraturum eos ante te, ut expellas eos & perdas eos celeriter, quemadmodum Jehova dixit tibi.

4 Ne loquitor cum [a] animo tuo, cùm expulerit Jehova Deus tuus eos a facie tua, dicendo, propter Justitiam meam introduxit me Jehova ad hæreditariò possidendum terram hanc, ut propter improbitatem gentium istarum Jehova expellit eas a facie tua.

[a] Heb. *corde.*

5 Nequaquam propter justitiam tuam aut propter [b] rectum animum tuum ingressurus es ad possidendum hæreditariò terram earum: sed propter improbitatem gentium istarum Jehova Deus tuus expellit eas a facie tua, & ut præstet verbum quod juramento promisit majoribus tuis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

[b] Heb. *rectũ cordis.*

6 Ut *autem* cognoscas non propter justitiam tuam Jehovam Deum tuum dare tibi terram istam optimam ad hæreditariò possidendum eam, sed populum durum cervice *esse* te:

7 Recordare, ne obliviscitor eorum quib. effecisti ut irâ effervesceret Jehova Deus tuus in ipso deserto, inde ab ipso die quo exivisti e terra Ægypti usque dum venistis in hunc locum, [c] perversi fuistis contra Jehovam.

[c] Heb. *evertentes, vel mutationis causam afferentes, ut infrà ver. 24. vide suprà in 1.26. Exo. 32.*

8 ' Etiam in Chorebo fecistis ut effervesceret irâ Jehova: nam percitus fuit irâ Jehova contra vos ad perdendum vos;

9 Cùm ascendissem montem ipsum accepturus tabulas lapideas, tabulas ipsas fœderis quod pepigerat Jehova vobiscum, & consedissem in ipso monte quadraginta dies & XL. noctes cibum non comedissem, nec aquam bibissem,

Exod. 20.

10 Et daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas scriptas digito Dei, quibus inerat secundum omnia illa verba quæ locutus fuerat Jehova vobiscum in eo monte e medio ignis die cõgregationis.

11 Fuit enim exactis quadraginta dieb. & quadraginta noctibus, cùm daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas, tabulas ipsas fœderis,

12 Ut ediceret Jehova mihi, surge descende celeriter hinc, nam corrupit *se* populus tuus quẽ eduxisti ex Ægypto, recesserunt citò ab ea via quam præstitui ipsis, fecerunt sibi [d] fusile.

[d] Heb. *fusuram, ut ver. 16.*

13 Præterea allocutus est Jehova me dicendo, consyderavi populum hunc, ecce autem populus durus cervice est:

14 Desiste a me, ut perdam eos & deleam nomen eorum sub cœlis, efficiam autem te in gentem robustiorem & majorem ea.

15 Quamobrem convertens me descendi ex ipso monte (mons autem ille ardebat igne) cum duabus tabulis ipsis fœderis in ambabus manibus meis.

16 Cùmq; inspicerem quòd ecce peccaveratis Jehovæ Deo vestro, facientes vobis vitulum fusilem, recesseratis celeriter ab ea via quam præstituerat Jehova vobis:

17 Apprehendens duas illas tabulas, abjeci eas ab ambabus manibus meis, & confregi eas ante oculos vestros.

18 Deinde prorui coram Jehova sicut priùs, quadraginta dies & quadraginta noctes (cibum non comedi & aquam non bibi) propter omnia peccata vestra quibus peccaveratis, faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, provocando eum:

19 Metuebam enim ab ira illa & quidem æstuante, qua efferbuerat Jehova contra vos ad perdendum vos: & auscultavit Jehova mihi etiam vice illa.

20 In Aharonem quoq; irâ percitus est Jehova valde ad perdendum eum: sed supplex oravi etiam pro Aharone eodem tempore.

21 Peccatum autem vestrum, ipsum quem feceratis vitulum accipiens combussi igne & contrivi eum molendo optimè donec comminutus esset in pulverem: & projeci pulverem ejus in torrentem, qui descendit ex illo monte.

22 Etiam Tabhheræ, & Massæ, & Kibrothistaavæ fecistis ut Jehova effervesceret irâ.

Num. 11. 3. Exod. 17. 7. Num. 11. 34.

23 Item cùm mitteret vos Jehova Kadeschobarnehhæ, dicendo, ascendite & hæreditariò possidete terram istam quam traditurus sum vobis: rursus [e] occasionem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ Dei vestri, cùm non crederetis ei, neque auscultaretis voci ejus.

Num. 13

[e] Heb. *fecistis ut mutaretur, ut suprà ver. 7.*

24 Perversi fuistis erga Jehovam, ex quo die cognovi vos.

25 Cùm autem proruerem coram Jehova quadraginta illos dies & quadraginta noctes quibus [f] dixi me proruisse, eò quòd dixerat Jehova se perditurum vos:

[f] Heb. *prui, vel feci me proruere. suprà ver. 18.*

26 Supplex oravi Jehovam dicens, Domine Jehova, ne perdito populum tuum, & *quidem* possessionis tuæ: quem redemisti magnitudine tua, quem eduxisti ex Ægypto manu forti.

27 Recordare servorum tuorum Abrahami Jitchaki & Jahhakobi, ne respice ad duritiem populi hujus, & ad improbitatem ejus & ad peccatum ejus:

28 Ut non dicant *incolæ* illius terræ unde eduxisti nos, [g] proterea quòd non poterat Jehova introducere eos in illam terram quam promiserat eis: & [h] quia oderat eos, eduxit eos ad morte afficiendum eos in deserto illo.

[g] Heb. *propter non posse Iehovam. Num. 14. 16*

[h] Heb. *ex odio ipsius* quo oderat *illos.*

29 Attamen sunt populus tuus, & *quidem* possessionis tuę, quem eduxisti virtute tua maxima, & brachio tuo extento.

ANNOTATIO.

1 Gentes] *id est, regionem gentium: metonymia nam gentes delendæ erant.* 8 Etiam in Chorebo] *ubi liberationis recentis recordatio, presentia Dei respectus, & fœdus recens initum vos, ut cùm maximè, debuerat continere.*

Caput X.

Mosche instaurationem fœderis a Deo, novarum tabularum traditione, Levitarum institutione, & deleta Aharonis ac populi rebellione testatam repetens, populum ad gratum erga Deum animum hortatur.

Exod. 34.

1 [a] TEMPORE illo edixerat Jehova mihi, dola tibi duas tabulas lapideas sicut illę priores *erant*, & ascende ad me in montem, facitoq; tibi [a] arcam ligneam:

2 Ut inscribam istis tabulis eadem verba, quę fuerant in tabulis illis prioribus quas fregisti, deindè ponas eas in arca illa.

3 Facta itaque arca e lignis Schittim, dolavi duas tabula lapideas sicut illæ priores fuerant, & ascendi montem cum duab. illis tabulis in manu mea.

4 Inscripsit ergo tabulis illis secundum scripturam priorem eadem decem verba, quę edixerat vobis Jehova in monte e medio ignis, die congregationis: & dedit eas Jehova mihi.

5 Tunc convertens me descendi e monte, & posui tabulas illas in arca quam feceram: quę fuerunt ibi, quemadmodùm præceperat mihi Jehova.

Num. 33. 30 & sequent.

6 Quod autem filiis Jisraëlis progressis e puteis filiorum Jahhakanis, [a] *&* Mosera, [a] ibi mortuus est Aharon & sepultus ibidem, functusque est sacerdotio Elhhazar filius ejus loco ejus,

7 Cùm [a] inde Gudgodam, & Gudgoda per Jotbatham progrederentur [a] terram *versus irriguam* fluminibus aquarum:

Num. 8. 14.

8 [a] Tempore illo separaverat Jehova tribum Leviticam ad portandum arcam fœderis Jehovę, ad standum coram Jehova ut ministraret ipsi & ad benedicendum in nomine ipsius, usq; in diem hunc.

Num. 18. 20 23. & 24.

9 Idcircò non *est* Levitæ pars aut possessio cùm fratribus suis: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodũ locutus est Jehova Deus tuus ei.

10 Sic cùm ego stetissem in illo monte sicut diebus prioribus, quadraginta dies & quadraginta noctes, exaudivit me Jehova etiam vice illa noluit Jehova perdere te:

11 Sed edixit Jehova mihi, surge, [a] suscipe profectionem ante populum hunc, ut ingressi possideant hæreditariò terram, quam juramento promisi majoribus eorum me daturum eis.

[a] Heb. *i. in profectionem*

12 Nunc itaq; Jisraël, quid Jehova Deus tuus petit abs te, nisi ut timeas Jehovam Deum tuum, ambules in omnibus viis ejus, & diligas eum, & colas Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo:

13 Observando præcepta Jehovæ & statuta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, [b] ut bene sit tibi?

[b] Heb. *in bonum tibi, ut suprà 6. 24.*

14 En Jehovæ Dei tui *sunt* cœli & [a] cœli cœlorum, terra & quicquid *est* in ea:

15 *Attamen* tantùm in majores tuos propensus fuit amore Jehova diligendo eos, unde selegit semen eorum post eos, vos *inquam* præ omnibus populis, sicut *est* hodie.

16 [a] Circumcidite ergo præputium cordis vestri, & cervicem vestram ne obdurate ampliùs.

17 Nam Jehova Deus vester, is *est* [a] Deus Deorum & dominus dominorum, *Deus* fortissimus, maximus, potentissimus, summéq; formidabilis, qui non [c] accipit personam, neque recipit munus:

[c] Heb. *recipit faciem,*

18 Agit causam pupilli & viduę, & amat peregrinum dando ei cibum & vestimentum.

19 Itaq; amate peregrinum, quia peregrini fuistis in terra Ægypti.

20 Jehovam Deum tuum timeto, eum colito, & ei adhæreto, ac per nomen ejus jurato.

21 Ipse *est* laus tua, idemq; Deus tuus, qui fecit apud te res maximas & formidabiles istas, quas

quas viderunt oculi tui.

22 Ad septuaginta animas descenderunt patres tui in Ægyptũ:nunc autẽ disposuit te Jehoua Deus tuus,ut sis sicut stellæ cœli multitudine.

ANNOTATIO.

1 Tempore] *illo cùm meis precibus ira ejus conquievisset.* Arcam ligneam] *temporariam,ubi hæ tabulæ tantisper conservarentur dum arca fœderis fabricata esset, in qua deinde erant collocandæ,Exod.25.21.* 6 Et Mosera] *hysterosis, ut apparet ex Num.33.31.* Ibi] *in eo progressu de quo ver.7.Relativum est præpositum suo antecedenti: confer cum Num.20.22.& 33.38.* 7 Terram versus irr.] *fines Moabitarũ in quibus sunt decursus Arnonis : vide Num.21.14.& 15.* 8 Tempore illo] *de quo suprà ver.1.* 14 Cœli cœlorum] *id est,summi cœli,ut.1.Reg.8.27.* 16 Circumcidite] *id est, tollite ex animo vestro quod divinæ voluntati repugnat,nimirum carnem peccato obnoxiam Colos.2.11. Metaphora a corpore ad animum,ut altera sequens de cervice.* 17 Deus Deorum] *id est, supremus omnium,qui munus aliquod divinum gerunt,ut sunt Angeli & homines, & verissimus Deus: vide in Gen.9.25.*

CAPUT XI.

Mosche primum præceptum inculcans, commendat observationem ejus a beneficiis antè acceptis & præstantia terræ promissæ : ideoq; hæc diligenter memorari & filios doceri jubet : deinde post ingressum in terram monimentum publicum benedictionis & maledictionis quę mandatis Dei conjunctæ sunt institui præcipit.

1 ITAQUE diligito Jehovam Deum tuum, & observato observationem ejus & statuta ejus judiciaq; ejus & præcepta ejus omnibus diebus.

2 Et agnoscite hodie non penes filios vestros (qui non noverunt neq; sunt experti) *fuisse* eruditionem Jehovæ Dei vestri,magnitudinẽ ejus, manum ejus fortem & brachium ejus extentũ,

3 Nimirum signa ejus & facta ejus quę fecit in medio Ægypti, adversus Parhhonem Regem Ægypti & adversus totam terram ejus,

4 Quæq; fecit exercitui Ægyptiorum equis ejus & curribus ejus,quòd fecit ut aquæ maris algosi inundarent super faciem eorum cùm persequerentur vos,ita ut perdiderit eos Jehova usque in diem hunc,

5 Et quæ fecit in deserto, donec perveniretis ad locum hunc,

6 Et quod fecit Dathani & Abiramo filiis Eliabi filii Reubenis,cùm aperiens terra os suum absorbuit eos & domos eorum & tentoria eorum,& omnia corpora viventia quæ [a] sequebantur eos in medio totius Jisraëlis:

7 [a] Sed oculos vestros *fuisse*, qui viderunt quodque opus Jehovę maximum quod fecit.

8 Observatote igitur quodque præceptum quod ego præcipio tibi hodie, ut roboremini, & ingressi hæreditariò possideatis terram, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam:

9 Et ut prolongetis dies super illam terram, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis,id est,semini eorum:terram affluentem lacte & melle.

10 Terra enim quò mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam,non est ut terra Ægypti unde exivistis, ut semines semen tuum, deinde irriges [b] *labore* pedis tui sicut hortum olitorium:

11 Sed terra illa quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam terram montium & convallium est,ad pluviam cœli imbibit aquam:

12 Est terra quam Jehova Deus tuus curat jugiter oculi Jehovæ Dei tui *intenti sunt* in eam a principio anni usque ad finem [c] ejus.

13 Erit itaque si [d] serio auscultaveritis præceptis meis quę ego præcipio vobis hodie, diligendo Jehovam Deum vestrum & colendo eum ex toto corde vestro & ex toto animo vestro,

14 Ut dem pluviam terrę vestræ tempore suo, [a] tempestivam & serotinam, sic colligas frumentum tuum & mustum tuum & oleum tuum:

15 Etiam dem herbam in agro tuo pro jumentis tuis,ut comedas & satureris.

16 Cavete vobis ne seducatur [e] animus vester ut recedentes colatis Deos alienos & incurvetis vos illis:

17 Unde accensus irâ Jehova in vos ita claudat cœlos ut non sit pluvia, & terra non edat proventum suum: sic pereatis celeriter a terra illa optima quam Jehova daturus est vobis:

18 Sed reponite hæc verba mea in corde vestro & in animo vestro,& alligate ea in signum manui vestræ,suntoq; pro frontalibus inter oculos vestros:

19 Pręterea docete ea filios vestros loquendo de eis, [f] cùm sedes domi tuę & cùm incedis per viam & cùm jaces & cùm surgis:

20 Etiam inscribito ea postibus domus tuę, & portis tuis:

21 Ut multiplicentur dies vestri & dies filiorum vestrorum super terram illam, quam juramento promisit Jehova majorib' vestris se daturum eis,ut *multi sunt* dies cœli super terram.

22 Nam si [g] diligenter observaveritis totum hoc præceptum quod ego præcipio vobis faciendum,diligendo Jehovam Deum vestrum, incedendo per omnes vias ejus & adhærẽdo ei:

23 Utique expellet Jehova omnes gentes istas a facie vestra,& hęreditariò possidebitis gentes majores & robustiores vobis.

24 Omnis locus quem calcaverit planta pedis vestri, vester erit : a deserto ad Libanum usque, ab ipso flumine, flumine Euphratis, usque ad mare [a] posterum erit terminus vester.

25 Non consistet quisquam ante faciem vestram: pavorem vestri timoremq; vestri indet Jehova Deus vester super faciem totius terræ quam calcabitis, sicut locutus est vobis.

26 Vide ego propono vobis hodie,benedictionem aut maledictionem:

27 Benedictionẽ,si auscultabitis præceptis Jehovę Dei vestri quæ ego pręcipio vobis hodie:

28 Maledictionem verò, si non auscultabitis præ-

[a] Heb. *quæ erant in pedibus eorum, ut Exod.11.8*

[b] Heb. *pede tuo, videlicet deferendo aquam, & rivos ducendo.*

[c] Heb. *anni, antecedens pro relativo.*

[d] Heb. *auscultãdo auscultaveritis.*

[e] Heb. *cor.*

[f] *vide suprà in 6.7.*

[g] Heb. *observando obser.*

Exo.23.27.

præceptis Jehovæ Dei vestri, sed recedetis ab hac via quam ego præcipio vobis hodie, sequendo Deos alienos quos non nostis.

29 Esto igitur cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram istam, quò tu mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, ut [a] edas benedictionem hanc in monte Gerizzimorum, & maledictionem istam in monte Hhebalis.

30 Nónne sunt trans Jardenem procul viâ ad occasum Solis, in terra illius Cenahhanæi qui inhabitat campestria, e-regione Gilgalis juxta [a] planitiem Morę?

31 Nam vos transituri estis Jardenē, ut ingredientes hæreditariò possideatis terram quam Jehova Deus vester dat vobis: & hęreditariò possessuri estis eam, ac habitaturi in ea.

32 Itaq; [h] observanter facite omnia hæc statuta & judicia, quę ego propono vobis hodie.

[h] Heb. *observate faciendo.*

ANNOTATIO.

7 Sed oculos] *id est, singulare in vos beneficium esse, quòd hæc omnia opera vestra ætate vobis spectantibus fruentibus ędita sunt: similem comparationem cum patribus vide suprà* 5.3. 14 Tempestivam & serot.] *quæ sequitur culturam, & quæ antecedit collectionem proventuum.* 24 Posterum] *id est, Occidentale: nam ut oriens pars anterior, sic occidens posterior pars dicitur Ijob.* 23.8. 29 Edas] *audiente populo pronuncies, ut infrà.* 13.1. *Describitur autem benedictio & maledictio hæc Deut.* 27. & 28. *quæ a Jehoschuhha executioni mandatur. Jehoschu.* 8. 30 Planitiem Moræ] *vide Gen.* 13.18.

CAPUT XII.

Idolorum sedes in Cenahhanæa destrui, Deo non quidvis aut ubiq; exemplo gentium, sed tantùm in loco quem ipse elegerit res a Deo institutas & ratione præscripta offerri, etiamq; in domestico carnium esu a sanguine abstineri jubet: postremò idolorum cultum, ut Deo abominabilem, instaurari vetat.

1 HÆC *sunt* illa statuta & judicia, quæ [a] observanter facturi estis in ea terra, quam dat Deus majorum tuorum tibi ut hæreditariò possideas eam, [*] omnibus diebus quibus victuri estis super terram.

2 [b] Omnino perdite omnia illa loca, ubi gentes quas hæreditariò possessuri estis coluerunt Deos suos, in singulis montibus excelsis, & in singulis collibus, & sub quaque arbore virente.

3 Diruite igitur altaria earum, & confringite statuas earum, & lucos earum comburite igne, ac [c] sculptiles Deos illarum succidite: sic perdite nomen eorum e loco illo.

4 Ne facite sic Jehovæ Deo vestro:

5 Sed in loco quem elegerit Jehova Deus vester ex omnibus tribubus vestris, ad collocandum nomen suum ibi, in habitatione ejus exquiritote *eum* & venito illuc:

6 Et adducitote illuc holocausta vestra, & sacrificia vestra, decimasq; vestras, & oblationem manus vestrę, item votiva vestra & voluntarias oblationes vestras, & primogenita armenti vestri ac gregis vestri:

7 [*] Ut comedatis ibi coram Jehova Deo vestro, & lætemini vos & familiæ vestræ, in omni [d] re ad quam jus vobis est admovendi manum, qua benedixerit tibi Jehova Deus tuus.

8 Non facietis secundum omnia quæ nos hîc facimus hodie, quisque [*] quicquid rectum videtur in oculis ejus:

9 Non enim adhuc ingressi estis ad locum illum quietis & ad possessionem illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

10 Sed ubi trajecto Jardene habitabitis terram quam Jehova Deus vester possidendam dat vobis, & quietem dederit vobis, ab omnibus inimicis vestris circumquaq; ita ut habitetis securè:

11 Esto ut eò loci quem elegerit Jehova Deus vester ad collocandum nomen suum ibi, adducatis quæcunq; ego præcipio vobis, holocausta vestra, & sacrificia vestra, decimas vestras, & oblationem manus vestræ, & [e] selectum quodque votum vestrum quod voveritis Jehovæ:

12 Ut lętemini coram Jehova Deo vestro vos & filii vestri filięq; vestræ & servi vestri ancillæq; vestræ, Levita etiam qui intra portas vestras erit, quia non *est* ei pars aut possessio vobiscum.

13 Cave tibi ne offeras holocausta tua in omni loco, [f] qui videtbiur tibi:

14 Sed in eo loco quem elegerit Jehova in aliquâ tribuum tuarum, ibi offerto holocausta tua & ibi facito quæcunque ego pręcipio tibi.

15 Veruntamen [g] omnino prout desyderat animus tuus, mactare poteris & comedere carnem in omnibus portis tuis, secundum benedictionem Jehovæ Dei tui quam largitus fuerit tibi: immundus & mundus comedere poterit ex ea, [*] ut capreę & ut cervi *carne.*

16 Tantùm horum sanguinem ne comedite, super terram effundito illum sicut aquam.

17 Non poteris comedere intra portas tuas decimas frumenti tui aut musti tui aut olei tui, vel primogenita armenti tui aut gregis tui, neq; ulla votiva tua quæ voveris aut voluntarias oblationes tuas, denique *ullam* oblationem manus tuæ:

18 Sed coram Jehova Deo tuo comedito illam in loco quem elegerit Jehova Deus tuus, tu & filius tuus filiaq; tua & servus tuus ancillaq; tua, & Levita qui *est* intra portas tuas: sic lętator coram Jehova Deo tuo in omni re ad quā jus est tibi admovendi manum.

19 Cave tibi ne deseras Levitam ullo dierum tuorum in terra tua.

20 CÙM dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum promisit tibi, si dixeris comedam carnem, eò quód desyderet animus tuus comedere carnem, omnino prout desyderabit animus tuus, comedes carnem.

21 Si procul aberit abs te locus ille, quem electurus est Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum illîc, & mactabis de armento tuo aut de grege tuo quem dederit Jehova tibi, [*] quemadmodum præcepi tibi: tum comedes intra portas tuas omnino prout desyderabit animus tuus.

[a] Heb. *observabitis faciendo: sic infrà ver.* 32.
[b] Heb. *perdendo perdite.*
[c] Heb. *sculptilia Deorum, hypallage.*
Levit. 17.
[d] Heb. *extēsione manus vestræ: sic infrà ver.* 18.
[e] Heb. *omnē electionem votorum vestrorum, id est, vota vestra quæ ex selectissimis in unoquoq; genere nuncupanda sūt Deo.*
[f] Heb. *quem videbis.*
[g] Heb. *secūdum omne desyderium animi tui: sic infrà* 20. & 21.

22 Verùm

21 Verùm quemadmodum comeditur aliqua caprea aut cervus, sic comedes eam: mundus simul & immundus comedent eam.

23 Tantummodò [h] persta ut non comedas ullum sanguinem, quia sanguis cujusque est ejus anima: ideò ne comedito ullius animam cum ipsius carne.

[h] Heb. *fortis esto.*

24 Ne comedito illum, super terram effundito illum sicut aquam.

25 Ne comedito illum, ut bene sit tibi & filiis tuis post te, cùm feceris quod rectum videtur in oculis Jehovæ:

26 Sed res sacras tuas quæ tuæ *erunt* & votiva tua sumens, venito ad locum quem elegerit Jehova:

27 Et parato holocausta tua, carnem & sanguinem eorum in altari Jehovæ Dei tui, sacrificiorum verò tuorum *aliorum* sanguis effunditor in altari Jehovæ Dei tui, & carnem ' comedito.

28 Observa & ausculta omnibus verbis istis quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te usq; in seculú, cùm feceris quod bonum & rectum videtur in oculis Jehovæ Dei tui.

29 Cùm exciderit Jehova Deus tuus a facie tua gentes illas quò mox ingressurus es ad possidendum eas hæreditario, & hæreditariò possidens eas habitabis in terra earum:

30 Cave tibi ne [i] sequendo eas illaqueeris postquam perditæ fuerint a facie tua, & ne exquiras de diis earum, dicendo, quomodo coluerunt gentes istæ deos suos, & sic faciam ego quoque.

[i] Heb. *post eas.*

31 Ne facito sic Jehovæ Deo tuo: nam quicquid abominationi est Jehovæ, quicquid odit fecerunt diis suis, nam etiam filios suos & filias suas comburunt igne *offerentes* diis suis.

32 Unamquamque rem quam ego præcipio vobis, eam observanter facite: ne addito ei, neque detrahito ex ea.

ANNOTATIO.

1 Omnibus diebus] *Hyperbaton: nam hæc ad prius sententiæ membrum pertinent.* 7 Ut comedatis] *de iis quibus offerentes jure vesci poterant.* 8 Quicquid rectum] *quod ad oblationes attinet: nam etsi oblationum lex una semper fuit ab initio præscripta a Deo, non potuit tamen usque adeò in ambulatoriis Jisraëlitarum castris observari, aut summo jure ab illis exigi: prout ostendit antithesis ver. 11. vide Num. 28. 6* 15 Ut capreæ] *quæ animalia ad sacrificia quidem sunt inepta, sed in privatos usus munda: vide infrà ver. 22.* 21 Quemadmodum præcepi] *effundens sanguinem ejus, ut ver. 16.* 27 Comedito] *sacerdos, aut offerens, aut uterque, prout ferunt sacrificiorum leges.*

CAPUT XIII.

Deus præcepit, ne ulli autori defectionis a se quamvis conjuncto & charo, nec ullis defectoribus, quamvis magno numero, parcatur: & supplicii genus in eos statuit.

1 Cùm surgens in medio tui ' Propheta aut somnians somnium, ' ediderit tibi signum aut prodigium,

2 (Quamvis eveniat signum illud aut prodigium quod prędixerat tibi) dicendo, [a] sequamur deos alienos quos non noveras, & colamus eos:

[a] Heb. *eamus post deos, ut infrà. ver. 4. & 6.*

3 Ne auscultato verbis Prophetæ istius, aut isti somnianti somnium, quia tentat Jehova Deus vester vos, ' ad cognoscendum an sitis amãtes Dei vestri ex toto corde vestro & ex toto animo vestro.

4 Jehovam Deum vestrum sequimini, & ipsum timete, & mandata ejus observate, ac voci ejus auscultate, eùmque colite, & adhærete ei.

5 Propheta autem iste aut somnians somnium iste plectitor morte, ' quia suasit apostasiam contra Jehovam Deum vestrum, qui eduxit vos e terra Ægypti & qui redemit vos e domo servorum, depellendo te a via quam præstituit tibi Jehova Deus tuus ut ambules in ea: sic tollito illud malum e medio tui.

6 Si clàm incitet te frater tuus filius matris tuæ, aut fili' tuus, aut filia tua, aut uxor [b] charissima tibi, aut amicus tuus qui *est* sicut tu ipse, dicendo, eamus & colamus Deos alienos quos non noveras tu aut majores tui,

[b] Heb. *sinus tui.*

7 E diis populorum qui sunt circa vos propinquorum tibi aut longinquorum abs te, ab una extremitate terræ usque ad alteram extremitatem [c] ejus:

[c] Heb. *terra.*

8 Ne acquiescito illi, neque auscultato illi, neq; parcito oculus tuus illi, neq; clementia utitor, neq; celato illum.

9 Sed [d] omnino occidito illum, ' manus tua primùm esto contra illum ut morte afficias illum, posteà verò manus totius populi:

[d] Heb. *occidendo occidito.*

10 Et obruito eum lapidibus ita ut moriatur, quia quæsivit te depellere a Jehova Deo tuo, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.

11 Ut audiant omnes Jisraëlitæ & timeant, nec pergant *ulli* facere secundum rem malam hanc in medio tui.

12 Si audiveris de aliqua civitatum tuarum, quas Jehova Deus tuus dat tibi ad habitandum illic, dicentes,

13 Egressi homines [e] nequissimi e medio tui ' depulerunt habitatores civitatis suæ, dicendo, eamus & colamus deos alienos quos non noveratis:

[e] Heb. *filii Belijahhalis*

14 Ubi inquisiveris & pervestigaveris ac percunctatus fueris bene, si ecce [f] vera certàque erit res illa, *si* commissa fuerit abominatio hæc in medio tui,

[f] Heb. *veritas.*

15 [g] Omnino percutito habitatores civitatis illius acie gladii: internecioni devoveto eam, & omnes qui erunt in ea jumentàque ejus acie gladii:

[g] Heb. *percutiendo percutito.*

16 Omnem verò prædam ejus comportato in medium plateæ ejus, & comburito igne civitatem ipsam omnèmque prędam ejus prorsus Jehovę Deo tuo: estòque tumulus [h] perpetuus, ne ædificator deinceps.

[h] Heb. *seculi*

17 Neque adhærescito manui tuę quicquam de ullo anathemate: ut convertat se Jehova, ne accendatur ira ejus, & *ut* conferat tibi misericordiam & misereatur tui atque augeat te, sicut *se facturum* juramento promisit majoribus tuis:

18 Si auscultaveris voci Jehovæ Dei tui observando omnia pręcepta quę ego pręcipio tibi hodie, faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei tui.

ANNOTATIO.

1 Propheta] *qui alteram ex illis ordinariis rationibus, de quibus Num.12.6. falsò sibi arrogaverit.* Ediderit] *verbo, id est, prænunciaverit, ut explicat ver.2. sic suprà 11.29. & 1.Reg.13.6.* 3 Ad cognoscendum] *vide suprà in 8.2.* 5 Quia sua sit] *prior nota dignoscendi pseudoprophetas, a doctrina: posteriorem per concessionem ostendit suprà ver.2. & explicat infrà 18.21. & 22.* 9 Manus tua] *qui detuleris eum ex lege quæ habetur infrà 17.7. quam rationem servarunt Pharisæi in falso judicio contra Stephanum Act.7.58.* 13 Depulerunt] *a recta via, ut ver.5.*

CAPUT XIIII.

Leges de modo adhibendo ad luctum, de discrimine ciborum, & de tribus decimarum generibus, ordinario in Levitas, anniversario ad sacrum epulum, & tertio quoque anno recurrente in eleemosynam & charitatis officia.

Levit.19.27 & 21.5.

1 [a] FILII estis Jehovæ Dei vestri: [b] ne incidite vos, neque inducite calvitium inter oculos vestros propter mortuum:

2 Quia populus sanctus es Jehovę Deo tuo, & te elegit Jehova ut sis ei in populum peculiarem, præ omnibus populis qui *sunt* in superfecie terrę.

Levit.11.

3 Ne comedito ullam rem abominandam.

[a] *Heb. pecudes ovium, caprarum.*

4 Hæ *sunt* bestiæ quas comedetis, boves,[a] ex pecudibus oves & caprę:

5 Cervos & capræas & [c] damas, & rupicapras & [d] strepsicerotas & bubalos & camelopardalidas,

6 Et omnem bestiam habentem ungulam scissam & bifidatam fissura in binas ungulas, revocantem ruminis *cibum* inter bestias, ipsam comedetis.

7 Veruntamen hæc ne comeditote ex revocantibus ruminis *cibum* & ex habentibus ungulam scissam bifidatam: camelos & lepores & cuniculos, quia revocant *quidem cibum* ruminis ista, sed ungulam scissam non habent, immunda sunto vobis.

8 Similiter suem, quia ungulam *quidem* scissam habet, sed non *revocat cibum* ruminis, immunda esto vobis: de carne eorum ne comeditote, & cadaver eorum ne tangite.

9 HÆC comedetis ex omnibus quæ *sunt* in aquis: quæcunque habẽt pinnas & squamas comedetis.

10 Quęcunque verò non habent pinnas aut squamas, ne comeditote: immunda sunto vobis.

11 OMNEM avem mundam comedetis.

12 Hęc autem *sunt* ex quibus non comedetis, aquilę, & ossifragæ, & haliæeti.

13 Et perspicaces nimirum cornices, & milvi secundum speciem suam,

14 Et omnes corvi secundum speciem suã,

15 Et ululæ, & hirundines, & æsalones, & accipitres secundum speciem suam,

16 Et bubones, & noctuæ, & monedulæ,

17 Et plateæ, & meropes, & mergi,

18 Et ciconiæ, & ardeæ secundum speciem suam, & attagenes, & vespertiliones.

19 At omne reptile volucre, immundum esto vobis, ne comeduntor.

20 Omne volucre mundum comedetis.

Exo. 23.19

21 Ne comeditote ullum cadaver (peregrino qui *erit* intra portas tuas dabis illud, ut comedat illud, aut vendes alieno) nam populus sanctus es Jehovæ Deo tuo: ne coquito hœdum in lacte matris suę.

[b] *Heb. decimando decimato.*

22 [b] Fideliter decimato omnem proventum sementis tuæ, qui provenit in agro, [c] quotannis.

[c] *Heb. anno anno.*

23 [a] Et comedes coram Jehova Deo tuo, in loco quem elegerit ad collocandum nomen suum ibi, decimas frumenti tui, musti tui, & olei tui, & primogenita armenti tui gregisque tui: ut discas timere Jehovam Deum tuum omnibus diebus.

[d] *Heb. præ te bis hoc vers.*

24 Quòd si magnum sit [d] pręter facultatem tuam iter ipsum, ut non possis ferre illas *decimas*, si distet præter facultatem tuam locus quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi: eò quòd benedixit tibi Jehova Deus tuus:

[e] *Heb. ponito eas in pecunia.*

25 Tum [e] commutato pecuniã, & colligatam pecuniam *habens* in manu tua ito ad locum quẽ elegerit Jehova Deus tuus:

26 Expensaque pecunia illa in omnia quæ desyderaverit animus tuus, in boves aut in pecudes, & in vinum aut in alium potum inebriantem, denique in omnia quæ expetierit abs te animus tuus, comedes ibi coram Jehova Deo tuo, ac lætaberis tu cum familia tua.

27 Sed Levitam qui *erit* intra portas tuas ne derelinquito, non enim *est* ei pars aut possessio tecum.

infrà 26 12.

28 A fine trium annorum depromito omnes decimas proventus tui *provenientis* illo anno, & relinquito intra portas tuas:

29 Quem venientes Levitæ (quibus non *est* pars aut possessio tecũ) & peregrini pupillique & viduæ qui *sunt* intra portas tuas, comedant & saturentur, ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ quod facies.

ANNOTATIO.

1 Filii] *promissionem habentes hæreditatis æternæ, ideò non est vobis lugendum ut qui spem non habent, 1. Thess.4.13* Ne incidite] *hoc enim aut desperantiũ est, aut cum infidelibus cõmunicantium, a quibus vos segregavit Deus.* 5 Damas] *ex R. Jehuda Hebræorum antiquissimo scriptore & autoritatis summæ.* Strepsicerotas] *sic enim Afri vocant Aldassen, teste Plinio lib.11. natur. hist. cap.37. etsi corruptè legimus Addacem, appellatione ex nomine Hebræo & articulo eorum depravata* 23 Et comedes] *nam his secundis decimis prospiciebatur de commeatu iis qui ex lege status feriis in locum electum a Deo conveniebant.*

Caput XV.

Leges feruntur ut anno intermissionis intermittatur exactio nominum nisi ab exteris, etiámque eo anno instante liberalitas in fratres egentes exerceatur. jus servitutis Hebræorum, manumittendi ratio, & primogenitorum leges explicantur.

1 A Fine septem annorum facito intermissionem.

2 Hoc autem *esto* jus intermissionis, intermittito omnis [a] creditor, jus habens vendicandi manu sua, id quod [*] vendicaturus esset a proximo suo: ne exigito a proximo suo & a fratre suo, quia [b] Jehova indixit intermissionem sibi.

3 Ab alienigena exiges, sed ab eo quod *erit* tibi apud fratrem tuum intermittito manum tuam:

4 [*]Tantùm quia per te non debet esse egenus, cùm [c] omnino benedicturus sit tibi Jehova in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, ut hęreditariò possideas eam:

5 Si tamen [d] diligenter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, [e] observanter faciendo totum præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie.

6 Nam Jehova Deus tuus benedicit tibi, quemadmodum locutus fuerat tibi: adeò ut poteris mutuare gentibus multis, & tu non habebis opus mutuari, & poteris dominari in gentes multas, neq; in te dominaturæ sunt.

7 Si fuerit apud te egens [f] quispiam e fratribus tuis intra aliquam e portis tuis, in terra tua quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne obfirmato [g] animum tuum, neq; occludito manum tuam adversus fratrem tuum qui egens sit:

8 Sed [h] liberaliter aperito manum tuam ei, & [i] liberaliter mutuato ei quantum satis est indigentię ejus, id cujus indiget.

9 Cave tibi ne sit quicquam in animo tuo nequam, ut dicas, appropinquat annus ille septimus, annus remissionis, & [*] malignus sit oculus tuus in fratrem tuum qui egens *est* ita ut non des ei: idcircò inclamet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.

10 [k] Liberaliter dato ei, neque malignus esto animus tuus cùm das ei: nam hujus rei causa benedicit tibi Jehova Deus tuus in omni opere tuo & in omni [l] re ad quam admoves manum tuam:

11 Quia non desinet egens e medio hujus terrę: idcircò ego pręcipio tibi dicendo, liberaliter aperito manum tuam erga fratrem tuum, erga [*]pauperem tuum, & erga egenum tuum in terra tua.

12 Si vendatur tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa, is serviet tibi sex annis: anno verò illo septimo dimittito eum liberum abs te.

13 Cùm autem dimittes eum liberum abs te, ne dimittito eum vacuum:

14 [m] Liberaliter imponito collo ejus de grege tuo, & de area tua & de torculari tuo, quo benedixerit Jehova Deus tuus dato ei:

15 Et recordare te servum fuisse in terra Ægypti, ac redemisse te Jehovam Deum tuum: idcircò ego præcipio tibi rem hanc hodie.

16 Sed esto si dicat tibi, nolo exire a te, eò quòd diligat te & familiam tuam, quia bene *est* ei apud te:

17 Ut acceptam subulam indas auri ejus & ipsi januæ, sic erit tibi servus [n] in seculum: & etiam ancillę tuę facito similiter.

18 Ne durum videtor in oculis tuis cùm *sic* dimittes eum liberum abs te (nam [*] duplum *est* mercedis mercenarii quo servivit tibi sex annis) ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omnibus quæ facies.

19 OMNE primogenitum quod nascetur in armento tuo & in grege tuo, quod mas *erit* sanctificato Jehovæ Deo tuo: ne utitor primogenito bovis tui, neque tondeto primogenitum gregis tui.

20 Coram Jehova Deo tuo [*] comedito illud [o] quotannis in loco quem elegerit Jehova, tu & familia tua.

21 Sin autem erit in eo vitium, si *erit* claudum aut cæcum, ullum *si erit ex* [*]vitiis malis, ne mactato illud Jehovæ Deo tuo.

22 Intra portas tuas comedito illud, immundus & mundus pariter, tanquam capream & tanquam cervum.

23 Tantummodò sanguinem ejus ne comedito: super terram effundito eum sicut aquam.

[a] Heb. *dominus* debiti *vendicans manu sua, id est, qui posset rem suâ manus injectione recipere.*
[b] Heb. *indixit intermissionem Jehovæ, antecedens pro relativo.*
[c] Heb. *benedicendo benedicet.*
[d] Heb. *auscultando auscult.*
[e] Heb. *observando facere*
[f] Heb. *ex uno fratrum tuorum, hypallage.*
[g] Heb. *cor ut ver. 9. & 10*
[h] Heb. *aperiendo aperito, ut infrà ver. 11.*
[i] Heb. *mutuando mutuato.*
[k] Heb. *dando dato.*
[l] Heb. *extẽsione manus tuæ, ut suprà 12.7.*

Exo. 21. 2.

[m] Heb. *imponendo collo imponito ei.*

[n] Heb. *seculi id est, usque: ad annum jubilęi ut* Exo. 21. 6.

Exo. 13.

[o] Heb. *anno in annum.*

ANNOTATIO.

2 Vendicaturus esset] *nisi lex intermissionis obstaret.* 4 Tantùm] *duæ causæ legis istius, prior charitatis, posterior benedictionis divinæ ex promissione, quæ obedientię conditione conjuncta est.* 9 Malignus] *id est, immisericors, qui eum non libenter aspicit ut succurrat ei, sic Matth. 20. 15.* 11 Pauperem tuum] *quem tibi Deus offert ut ei succurras.* 18 Duplum est] *id est, ut servus addictus necessaria servitute servivit, quæ multò gravior est quàm mercenaria, ac proinde dupla mercede digna.* 20 Comedito illud] *Apostrophe ad sacerdotes: nam illis primogenita cedebant ex Lege Num. 18. 17.* 21 Vitiis malis] *quod sit ex illis vitiis quæ recensentur Levit. 22. 23. 24. & 25. sic infrà 17. 1.*

Caput XVI.

Repetit mandatum de tribus festis anniversariis, jubet singulis locis constitui, qui jus populo rectè administrent: lucos aut statuas haberi vetat, cùm Dei altare sit satis.

1 OBSERVATO mensem Abib, ut celebres [a] Pascha Jehovæ Deo tuo: quia in mense ipso Abib eduxit te Jehova Deus tuus ex Ægypto noctu.

2 Tum mactato Pascha, [*]pecudes & boves Jehovæ Deo, in loco quem elegerit Jehova ad collocandum nomen suum ibi.

3 Ne comedito cum illo fermentum, septem diebus comedito cum illo azyma [*]panem paupertatis ([*]cum festinatione enim exivisti e terra Ægypti) ut recorderis diei exitus tui e terra Ægypti, omnibus diebus vitæ tuæ.

4 Neque conspicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo septem dies: neque pernoctato quicquam de ea carne quam mactaveris vespere die primo, usque manè.

Exod. 12. & 13.
[a] *id est, transitum.*

Exo. 34. 25.

5 Non poteris mactare Pascha intra aliquam e portis tuis, quas Jehova Deus tuus dat tibi:
6 Sed ad locum illum quem Jehova Deus tuus elegerit ad collocandum nomen suum *profectus* ibi mactato Pascha vesperè, cùm occidit Sol, [a]stato tempore exitus tui ex Ægypto.
7 Et coquito comeditoque illud in loco quem elegerit Jehova Deus tuus: deinde revertens manè ibis ad tentoria tua.
8 Sex diebus comedito azyma: similiter die septimo, *qui dies est* interdicti Jehovæ Deo tuo, ne facito ullum opus.
9 SEPTEM septimanas numerato tibi, ex quo cœperit [a]falx *immitti* in segetem, incipito numerare septem septimanas.
10 Tum celebrato [a] festum septem septimanarum Jehovę Deo tuo, [a]tributo *&* voluntaria oblatione manus tuæ quam dabis, prout benedixerit tibi Jehova Deus tuus.
11 Et lætator coram Jehova Deo tuo, tu & filius tuus & filia tua servúsque tuus & ancilla tua, & Levita qui *erit* intra portas tuas, peregrinus quoque & pupillus & vidua qui *erunt* in medio tui, in loco quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi.
12 Ita recordaberis te servum fuisse in Ægypto, cùm observabis & facies statuta ista.
13 FESTUM tabernaculorũ [b] celebrato septem diebus, cùm collegeris ex area tua, & ex torculari tuo.
14 Et lætator celebrando festum, tu & filius tuus & filia tua servusq; tuus & ancilla tua, Levita quoque, & peregrinus, pupillusq; & vidua, qui *erunt* intra portas tuas.
15 Septem diebus festum celebrato Jehovæ Deo tuo in loco quem elegerit Jehova, cùm benedixerit tibi Jehova Deus tuus in toto proventu tuo, & in omni opere manuum tuarum: erisq; tantummodo lætus.
16 Tribus vicibus compareto quotannis omnis mas tuus ante conspectum Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit, in festo azymorum, & in festo septimanarum, & in festo tabernaculorum: sed ne compareto ante conspectum Jehovæ vacuus.
17 Quisque [c] prout donatum est manui suæ, pro benedictione Jehovę Dei tui, qua donavit te.
18 JUDICES & moderatores constituito tibi in singulis portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, per tribus tuas, qui judicent populum judicio justo.
19 Ne pervertito judicium, ne [d] accipito personam: neq; suscipito munus, quia munus excæcat oculos sapientum, & pervertit verba justorum.
20 [e]Justissimam justitiam sectare, ut vivas & hæreditariò possideas terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.
21 Ne conserito tibi lucum ullis arboribus, *ne sunto* unà altare Jehovæ Dei tui, *&* quod feceris tibi.
22 Neque erigito tibi statuam: quæ odit Jehova Deus tuus.

[b] Heb. *facito tibi.*

[c] Heb. *secũdum donum manus ipsius, id est, doni Dei manui ipsius collatum.*

Exo. 23. 6.
[d] Heb. *agnoscito faciem.*

[e] Heb *justitiam justitię*

ANNOTATIO.

2 Pecudes & boves] *sacrificia imperata in dies illos, de quibus Num. 28. 16.* 3 Panem paupertatis] *id est, quals ferè vescuntur pauperes, qui præ fame non expectant dum fermentetur massa.* Cum festinatione] *Exo. 12. 39.* 6 Stato tempore] *decimo quarto die mensis Abib, Exo. 13, 3 & 4.* 9 Falx immitti] *ad manipulum segetum offerendum de quo Levit. 23. 10.* 10 Festum septem sept.] *quod etiam primitiarum dicitur, Num. 28. 26.* Tributo] *de quo infrà 26. primis undecim versibus.*

CAPUT XVII.

Leges de integritate sacrificiorum, de interficiendis idololatris, de consulendis in causa religionis sacerdotibus, in civili judicibus summis, statuta in contràvenientes pœna, de Regis eligendi ratione, & de illius electi officio.

Levit. 21. & 22. & 24. Num. 19.

NE mactato Jehovę Deo tuo bovem aut pecudẽ in qua *sit* vitium, quicquã [a] *quod sit* res mala: nam abominationi Jehovę Deo tuo est.
2 [a]Si inveniatur in medio tui in aliqua e portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, [a] ullus ullàve qui fecerit quod malum videtur in oculis Jehovæ Dei tui transgrediendo fœdus ejus:
3 Et abiens coluerit Deos alienos & se incurvaverit illis, aut Soli, aut Lunæ, aut ulli exercitus cœlorum, quod non præcepi,
4 Renunciatumq; fuerit tibi atque audiveris: tum inquirito bene, si ecce [b] vera certaq; res illa *erit*, si commissa fuerit abominatio ista in Jisraële:
5 Omnino producito virum illum aut mulierem illam qui commiserint rem pessimam hanc, [a]ad portas tuas, virum *inquam* illum aut mulierem illam, ut obruas eos lapidibus ac moriantur.
6 Ex [c] sermone duorum testium aut trium testium morte afficitor is qui moritur: ne afficitor morte ex sermone testis unius.
7 Manus testium primùm esto contra eum ut morte afficiant eum, postea verò manus totius populi: sic tollito illud malum e medio tui.
8 Si occulta erit res tibi in judicio *ferendo* inter [a] [d] cædem & cædem, inter litem & litem, aut inter plagam & plagam, e rebus [e] controversis intra portas tuas: tunc surgens ascendito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus,
9 Et adito Sacerdotes Leviticos, [a]vel summum judicem qui erit diebus illis: quos ubi consulueris, indicabunt tibi [f] statum illius judicii.
10 Tum facito [g] ex præstituto illius sententiæ quam indicaverint tibi, *profectus* a loco illo quem elegerit Jehova: & observa ut facias secundum omnia quę docuerint te.
11 Ex præstituto legis quam docuerint te, & secundũ judicium illud quod dixerint tibi facito: ne recedito ab ea sententia quam indicaverint tibi, dextrorsum aut sinistrorsum.
12 Vir autem ille qui commiserit [h] superbè, ut non auscultet Sacerdoti [i] constanter ministranti

[a] Heb. *vir aut mulier.*

[b] Heb. *veritas.*

Num. 35. 30 & infrà 19. 15.
[c] Heb. *ore bis hoc versu.*

suprà 13. 9.

[d] Heb. *sanguinem & sanguinem.*
[e] Heb. *controversiarũ.*
[f] Heb. *rem:*
[g] Heb. *secũdum os legis illius, ut ver 11.*

[h] Heb. *per superbiam.*
[i] Heb. *perstãti ministrando: sic infrà 18. 5*

stranti ibi Jehovæ Deo tuo, aut summo judici, omnino moritor vir ille, & tollito malum illud e Jisraële.

13 Ut omnis populus audiant & timeant, neque superbiant deinceps.

14 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò possideas illam, & habitabis in illa, si dixeris, statuã super me Regem sicut omnes gentes quæ *sunt* circa me:

15 [k] Tantùm statuito super te Regem quem elegerit Jehova Deus tuus: e medio fratrum tuorum statuito super te Regem, non poteris tibi præficere virum extraneum qui non frater tuus sit.

k Heb. *statuendo statuito.*

16 Veruntamen ne multiplicato sibi equos, neque facito ut hic populus revertatur in Ægyptum ad multiplicandum equos: cùm Jehova edixerit vobis, ne [l] deinceps redeatis per viam hanc amplius.

l Heb. *addatis redire.* Num. 14. 9.

17 Neque multiplicato sibi uxores, ut non recedat [m] animus ejus a me: argentum quoque & aurum ne multiplicato sibi admodum.

m Heb. *cor. ut ver. 20.*

18 Sed esto cùm insidebit solio regni sui, ut describat sibi exemplum hujus Legis in libro, ex *eo qui erit* in cõspectu Sacerdotũ Leviticorũ:

19 Estoque penes eum, & legito in eo omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Jehovam Deum suum, observare omnia verba hujus Legis, & statuta ista faciendo ea.

20 Ne efferatur animus ejus præ fratribus suis, & ne recedat ab hoc præcepto dextrorsum aut sinistrorsum: ut prolonget dies in regno suo ipse & filii ejus in medio Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Quod sit res] *vide suprà in 15.21.* 2 Si inveniatur] *supplementum est cap.13. suprà: quo docetur quid faciendum sit eo qui alios quidem non seduxit, sed ipse seductus idololatriam committit.* 5 Ad portas] *conventuum publicorum loca: nam haberi solebant in portis.* 8 Cædem & cædem] *Cædes politicæ sunt & ad judicum cognitionem pertinent, plagarum discrimen ad cognitionem sacerdotum: litium verò aliæ politicæ, aliæ ecclesiasticæ, cujusmodi sunt quæ aut propter conscientiam magis institutæ sunt, ut zelotypiæ & consimiles, aut civili judicum cognitione pervestigari non possunt.* 9 Vel summum] *conjunctionem disjunctivam esse apparet ex ver. 12. ut re ipsa munera esse disparata constat.*

Caput XVIII.

De jure tribus Leviticæ in oblationes, decimas, & primitias: de sacrilega gentium idololatria fugienda: de propheta Mediatore venturo: & de ratione qua falsi prophetæ dignoscendi sunt.

1 Ne esto sacerdotibus Leviticis toti tribui Leviticæ pars & possessio cum *reliquo* Jisraële: ex igne absumendis Jehovæ & *de* possessione ejus comedunto.

Num. 18.

2 Quamobrem ne esto possessio ipsi [a] inter fratres suos: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodum dixit ei.

a Heb. *in medio fratrum.*

3 Hoc autem esto jus sacerdotum a populo, a sacrificantibus aliquod sacrificium sive bovem sive pecudem, ut det sacerdoti armum, & ambas maxillas & omasum.

4 Primitias frumenti tui, musti tui, & olei tui, & primitias velleris ovium tuarum dato ei:

5 Quia eum selegit Jehova Deus tuus ex omnibus tribubus tuis, ut [b] constanter ministret in nomine Jehovæ ipse & filii ejus omnibus diebus.

b Heb. *ad perstandum ministrando*

6 Item si adveniat Levita quispiam ab aliqua e portis tuis ex universo Jisraële, ubi habitabat, adveniat [c] omnino prout desyderabit animus ejus ad locum quem elegerit Jehova.

c Heb. *pro omni desyderio animi.*

7 Is ministrato in nomine Jehovæ Dei tui, sicut omnes ejus fratres Levitæ qui stant ibi coram Jehova.

8 [d] Partem ex æquo comedent (præter [e] pretium rerum quas quisque eorum vendiderit) secundum [f] paternas familias.

d Heb. *partē sicut partem*
e Heb. *venditiones ejus: metonymia.*
f Heb. *patres*

9 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne discito facere secundum abominationem gentium istarum:

Levit. 18. 21

10 Ne invenitor in te qui traducat filium suum aut filiam suam per ignem, [g] utens divinationibus, planetarius, aut conjector, aut præstigiator,

g Heb. *divinans divinationes.*
Levit. 19. 26
Exod. 22. 17

11 Item utens incantatione, aut requirens pythonem, aut ariolus, aut [h] necromantis.

12 Nam abominationi *est* Jehovæ quisquis facit ista: & propter abominationes istas Jehova Deus tuus expellit istas *gentes* a facie tua.

Levit. 20. 27
h Heb. *consulens mortuos.*

13 Integer esto cum Jehova Deo tuo.

14 Nam gentes istæ, quarum tu hæres futurus es, planetariis & divinis auscultant: de te autem non sic permittit tibi Jehova Deus tuus.

15 Prophetam e medio tui e fratribus tuis, sicut ego *sum*, suscitabit tibi Jehova Deus tuus, ei auscultate:

16 Secundum omnia quæ petiisti a Jehova Deo tuo in Chorebo, die congregationis, dicendo: ne [i] pergam audire vocem Jehovæ Dei, & ignem maximum istum ne videam amplius, ut non moriar.

Exod. 20.
i Heb. *addã audire.*

17 Quamobrem dixit Jehova ad me, [k] bene locuti sunt quod locuti sunt.

k Heb. *benefecerũt quod locuti sunt.*

18 Prophetam suscitabo eis e medio fratrum ipsorum sicut tu *es*: & indam verba mea ori ejus, ut eloquatur eis quicquid præcepero ipsi.

19 Erit autem, ut quisquis non auscultaverit verbis meis quæ locuturus est in nomine meo, ego reposcam ab illo.

20 Veruntamen Propheta ille, qui sibi arrogarit eloqui aliquid in nomine meo quod non præcepero ei eloqui, aut qui eloquetur in nomine Deorum alienorum, omnino moritor propheta ille.

21 Quòd si dicas cum [l] animo tuo, quomodo cognoscemus verbum illud quod non elocutus fuerit Jehova?

l Heb. *corde.*

22 Quod fuerit locutus ille Propheta in nomine Jehovæ, si non erit illud verbum, neque evenerit, hoc illud *est* verbum quod non elocutus est Jehova: superbè elocutus est propheta ille, ne timeto ab eo.

ANNO-

ANNOTATIO.

8 Partem ex æquo] *id est, æquè ad functionis Leviticæ & commodi ex ea partem admittitor cum fratribus ut Num.* 18.31. Preter pretium] *q.d. ne excluditor a parte commodi, eò quòd habet pretium rei alicujus aut possessionis venditę unde se possit alere. Ratio est, quia rem venditam redimendi jus perpetuum habet: redimere autem non posset si absumeretur pretium: vide Levit.* 25. 32. Secundum paternas fam.] *id est, suo adventu ne perturbet distributa ministeria inter Levitas: sed accedito Gerschonita Gerschonitas, Kehathita Kehathitas, & sic de reliquis. Distributionem autem ministerii vide Num.* 3. & 4. 22 Neque evenerit] *altera pseudoprophetæ nota ab eventu: priorem quæ est a doctrina vide suprà* 10.

CAPUT XIX.

De tribus civitatibus receptus ultra Jardenem, & quibus liceat in eas securitatis causâ se recipere: de non movendo termino, de jure testium, & de pœna falsis testibus irroganda.

1 Cùm exciderit Jehova Deus tuus gentes istas, quarum terram Jehova Deus tuus dat tibi, ita ut hęres sis earum, habitésq; in civitatibus earũ & in domibus earum:

2 Tres civitates separato tibi, in medio terræ tuæ quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò possidendum eam.

Num. 35.11.

3 Parato tibi viam [a] ad eas, [*] cùm tripertitus fueris terminum terrę tuæ quam possidendam tradiderit tibi Jehova Deus tuus: [b] suntóque ut fugiat illuc omnis occisor.

4 (Hoc autem esto jus occisoris qui fugerit illuc, ut vivat: qui percusserit proximum suum [c] imprudenter, cùm ipse non oderit eum [d] antea,

5 Ut qui iverit cum proximo suo in sylvam ad cædendum ligna, si vibrante se manu ejus cum securi ad cædendum lignum dejecerit ferrum e [e] manubrio ejus, quod offendat proximũ ejus ita ut moriatur: is fugiens ad unam harum civitatum fugito)

6 Ne persequens vindex illius sanguinis occisorem cùm incaluit animus ipsius, assequatur eum si major erit [f] via ad eas, & percutiat eum [g] lethaliter: cùm non sit in eum judicium mortis, quia non oderat illum antea.

7 Idcircò ego præcipio tibi dicendo, tres civitates separato tibi.

8 Cùm verò dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum juramento promisit majoribus tuis, & dederit tibi totam illam terram quam promisit se daturum majoribus tuis,

9 (Si quidem observes totum præceptum hoc faciendo illud quod ego præcipio tibi hodie, diligendo Jehovam Deum tuum & ambulando per vias ejus omnibus diebus) adjicito tibi amplius tres civitates ad tres istas:

10 Ut non effundatur sanguis innoxii, in medio terræ tuę quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem, neve sit in te [h] culpa cædis.

11 At si fuerit quispiam odio habens proximum suum, qui insidiatus fuerit ei, & insurgens in eum percusserit eum lethaliter ita ut moriatur, deinde fugerit in aliquam harum civitatum:

12 Tunc mittentes seniores civitatis [*] illius accipiunto eum inde, & tradunto eum in manũ vindicis illius sanguinis ut moriatur.

13 Ne parcito oculus tuus ei: sed tollito reatum sanguinis innoxii ex Jisraële, ut bene sit tibi.

14 Ne moveto terminum proximi tui quem determinarunt prisci, in possessione tua quam possidebis, in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò possidendum eam.

15 Ne surgito testis unicus in quemquam, pro ulla iniquitate aut pro ullo peccato ex omnibus peccatis quibus quis peccat: ex [i] sermone duorum testium, aut ex sermone trium testium stata res esto.

16 Si surrexerit [*] testis injurius in aliquem, ad testificandum in eum apostasiam:

17 Tum sistunto se duo viri quorum *fuerit* controversia ista coram Jehova, ante [*] sacerdotes aut [*] judices qui erunt in diebus illis.

18 Cumq; inquisiverint judices illi bene, si ecce testis falsus *est* testis ille, falsum testatus est contra fratrem suum:

19 Omnino facite ei, quemadmodum molitus fuerat facere fratri suo: ut tollas malum e medio tui:

20 Et qui reliqui sunt audientes timeant, [*] neque pergant deinceps facere simile quicquam huic rei malæ in medio tui:

21 Neque parcito oculus tuus: vita pro vita, oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, pes pro pede *esto*.

[a] Heb. *earũ.*
[b] Heb. *estoque, sub una quęque. illarũ: syllepsis.*
[c] Heb. *absq; scientia.*
[d] Heb. *ab heri nudius tertio: synecdoche, ut infrà ver.* 6.
[e] Heb. *ligno: metonymia.*
[f] He. *via illa.*
[g] Heb *animã vel anima, ut infrà ver.* 11. & *Gene.* 37.21.
[h] Heb. *sanguines metonymia.*
[i] Heb. *ore ut suprà.* 17.6.

ANNOTATIO.

3 Cùm tripertitus] *ut possis in unoquoque ejus quadrante civitatem commodo loco statuere.* 12 Illius] *qui reus est cędis.* 16 Testis] *etsi in omnibus aliis causis minimùm duo testes ex Lege requiruntur: tamen in religionis negotio unus testis ad quæstionem habendam sufficit: adeò vult Deus magistratibus conservationem doctrinæ commendatam esse. Est autem appendix legis quæ habetur suprà* 17.2. 17 Sacerdotes] *si res nullis humanis testimoniis cognosci potest: vide suprà in* 17.8. Judices] *tentaturos si quid civili examine cognosci poterit.* 20 Neque pergant] *id est, ne indulgentia vestra inducantur ad sequendum exemplum illius qui impunitus sit dimissus.*

CAPUT XX.

Leges militares de præparatione militum, adhortamenta sacerdotum, & orationem moderatorum exercitus: de pugnis, & de obsidionibus.

1 Cùm

1 CUM prodiens in prælium contra hostem tuum videbis equos & currus, populum majorem te, ne timeto ab eis: nam Jehova Deus tuus tecum *est*, qui fecit ut ascenderes e terra Ægypti.

2 Esto autem cùm procedetis in prælium, ut accedens sacerdos alloquatur populum:

3 Et dicat ad eos, audi Jisraël, vos proceditis hodie in prælium contra hostes vestros: ne mollescat cor vestrum, ne timete, neque trepidate, neque expavescite [a] metu eorum:

[a] Heb. *a facie.*

4 Nam Jehova Deus vester is *est* qui pergit vobiscum, præliando pro vobis contra hostes vestros ad servandum vos.

5 Deinde alloquuntor qui moderatores sunt populum, dicendo, quis *est* ille vir qui ædificavit domum novam & nondum [b] cœpit uti ea? abiens revertitor domum suam, ne moriatur in hoc prœlio, & vir alius incipiat uti ea.

[b] Heb. *initiavit eam: bis hoc versu.*

6 Item quis *est* ille vir qui plantavit vineam nec dum [c] eâ sacris jam solutâ usus est? abiens revertitor domum suam, ne moriatur in hoc prœlio, & vir alius illâ sacris solutâ utatur.

[c] Heb. *profanavit eam, id est, fructus ejus adhibuit ad usus nõ sacros: vide legem Levi. 19. 23. & sequent.*

7 Item quis *est* ille vir qui desponsavit uxorem, nec dum duxit eam? abiens revertitor domum suam, ne moriatur in hoc prœlio, & vir alius ducat eam:

8 Et pergunto moderatores illi alloqui populum, dicentes, quis *est* ille vir, qui timidus & mollis corde est? abiens revertitor domum suam, ut non liquescat cor fratrum ejus, sicut cor ejus.

9 Tum esto desinentibus moderatoribus alloqui populum, ut præficiant principes ordinum militarium in [d] principiis populi.

[d] Heb. *capite*

10 CUM accedes ad aliquam civitatem ad belligerandum contra eam, primùm [e] invitato eam ad pacem.

[e] Heb. *proclamato ad eam pro pace.*

11 Esto autem si [f] pacem tuam responso probet, aperiátq; tibi: esto inquam, ut populus totus qui inventus fuerit in ea, sint tibi [g] tributarii, & serviant tibi.

[f] Heb. *pacem respondeat tibi.*

[g] Heb. *in tributum.*

12 Quòd si non ineat pacem tecum, sed gerat contra te bellum, tum obsideto eam.

13 Cùmque tradiderit eam Jehova Deus tuus in manum tuam, percutito omnem marem ejus [h] acie gladii.

[h] Heb. *ore.*

14 Fœminas verò parvulósque & jumenta & quicquid erit in ea civitate, omnia spolia ejus diripies tibi: [i] fruerisque præda hostium tuorum quam dederit Jehova Deus tuus tibi.

[i] Heb. *comedes: synecdoche.*

15 * Sic facito omnibus civitatibus longinquis a te valde, quæ e civitatibus gentium istarum non sunt:

16 Sed e civitatibus populorum istorũ quas Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, ne sinito vivere * ullam animam.

17 Quin potius [k] internecioni devoveto eos, Chittæum, & Emoræum, Cenahhanæum, & Perizzeum, Chivvæum, & Jebusæum: quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus:

[k] Heb. *devovendo devoveto.*

18 Ut non doceant vos facere secundum omnes abominationes suas quas exercuerunt erga deos suos, neque peccetis Jehovæ Deo vestro.

19 Cùm obsidebis aliquam civitatem diebus multis, oppugnando eam ut capias eam, ne perdito arbores ejus vibrando in eas securim, si ex eis comedere potes, eas ne excindito (quamvis * cujusque hominis sint arbores agri) * ut procedant ante te in propugnaculum.

20 Veruntamen arbores quas nosti non esse esculenti *fructus* arbores, eas perdes & excindes, ut ædifices propugnaculum contra civitatem quæ gerit in te bellum, donec [l] corruat.

[l] Heb. *descẽdat.*

ANNOTATIO.

15 Sic facito] *captivos & spolia servato, ut ver.* 14. 16 Ullam animam] *sub. si pacem repudiaverit sanctis conditionibus oblatam: vide suprà* 2. 33. *&* 3. 6. 19 Cujusque hominis] *id est, quamvis omnes imperio hominis subjectæ sint, ac proinde struendis turribus & propugnaculis accommodari possint.* Ut procedant] *ut propugnacula ex illis extructa hostibus opponas & te præmunias.*

CAPUT XXI.

De expiatione cędis autore incerto: de ducente captivam uxorem: de jure primogenitorum nulla privata causa perrumpendo: de filio contumace a parentibus deferendo, & morte afficiendo, de jure suspendii.

1 SI *quis* inveniatur confossus in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò possideas eam, [a] jacens in agro, nec notum sit quis percusserit eum:

[a] Heb. *cades.*

2 Tunc egressi Seniores tui & judices tui, metiuntor *spatium inde* usque ad civitates quæ *sunt* circa confossum illum.

3 Estoq; ut civitatis illius quæ proxima *erit* isti confosso, accipiant civitatis Seniores vitulam de armento quæ non sit ad usum adhibita, [b] quæ non traxerit jugum:

[b] Heb. *qua non sit servitum.*

4 Et deducentes Seniores illius civitatis vitulam illam in vallem [c] horridam, in qua nihil colitur neque seminatur, decollanto ibi vitulam in illa valle.

[c] Heb. *fortẽ vel asperam.*

5 Deinde accedentes Sacerdotes filii Levi (eos enim elegit Jehova Deus tuus ad ministrandum sibi, & benedicendum in nomine Jehovæ: & ex eorum [d] præstituto agetur omnis controversia & omnis plaga)

[d] Heb. *ore erit omnis, &c.*

6 Omnes quoque Seniores civitatis illius qui sunt proximi ad confossum istum, lavanto manus suas super vitulam decollatam in ea valle:

7 Et protestantor dicentes, manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, & oculi nostri *effundentem* non viderunt.

8 Expia populum tuum Jisraëlem, quem redemisti Jehova, & ne impone [e] reatum sanguinis innoxii in medio populi tui Jisraëlis: sic expiabitur illis reatus illius sanguinis.

[e] Heb. *sanguinem, bis hoc versu.*

9 Tu ergo tollito reatum sanguinis innoxii e medio tui, si facturus es quod rectum videtur in oculis Jehovæ.

10 * Cùm egressus fueris in prælium contra hostes tuos: si dante [f] eos Jehova Deo tuo in manũ tuam captivam feceris ex eis captivorum multitudinem.

[f] Heb. *eum: syllepsis.*

11 Et videns in ea captivorum multitudine mulierem pulchram formâ, amore propenderis in eam, ita ut accipias tibi in uxorem:

12 Ideoque introduxeris eam [g] domû tuam: priùs radito caput suum, & [h] alito ungues suos.

13 Depositoq; vestimento captivitatis suæ a se, sedeto domi tuæ, & defleto patrem suum & matrem suam [i] mense pleno: postea verò congrediens cum ea maritus eris ejus, eritq; illa tibi in uxorem.

14 Esto tamen si non delectaberis ea, ut dimittas eam arbitrio suo: at nequaquam [k] pecuniâ vendito eam: ne utitor ea ad quæstum, [l] quandoquidem compressisti eam.

15 Si fuerint alicui duæ uxores, una dilecta & altera exosa, pepererintque ei filios dilecta & exosa: fuerit autem filius primogenitus ejus quæ exosa est:

16 Tum esto ut quo die possessores instituet filios suos eorum quæ *sunt* ipsi, non possit primogenitum efficere filium dilectę * in conspectu filii exosæ qui primogenitus est.

17 Sed eum qui primogenitus *est* filium exosæ agnoscito, dando ei portionem duorum ex omnibus [m] quæ præstò sunt ei: nam is *est* principium potentiæ ejus, ipsius *est* jus primogenitorum.

18 Si cui fuerit filius contumax & rebellis, qui non auscultat voci patris sui & voci matris suæ, quamvis castigaverint eum, tamen non auscultat illis:

19 Tandem prehendentes eum pater ejus & mater ejus, producunto eum ad Seniores civitatis suæ & ad portam loci sui,

20 Ac dicunto ad Seniores civitatis suæ, filius noster iste contumax & rebellis non auscultat voci nostræ, comessator & ebriosus est.

21 Tunc obruunto eum omnes [n] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, & tollito malum illud e medio tui, ut omnes Jisraëlitæ audiant & timeant.

22 Cùm autem erit in aliquo peccatum [o] adjudicandum morti, & tradetur morti, si suspenderis eum de ligno:

23 Ne pernoctato cadaver ejus in ipso ligno, sed [p] omnino sepelito eum eodem die, nam suspensus [q] execrationi est Deo: ne ergo polluito terram tuam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem.

[g] Heb. *in medium domus.*
[h] Heb *facito*
[i] Heb. *luna dierum, id est, tot diebus quot durat ambitus Lunæ.*
[k] Heb. *vendendo vendito.*
[l] Heb. *pro eo quod.*
[m] Heb. *quæ inveniuntur ei.*
[n] Heb. *viri civitatis.*
[o] Heb. *judicii mortis.*
[p] Heb. *sepeliendo sepelito.*
[q] Heb. *execratio Deo.*

ANNOTATIO.

10 Cùm egressus] *concessio est facti, non lex: quamobrem duo Lege statuuntur, quæ evincunt rem Deo per se ingratam esse: unum, cæremoniæ ante matrimonium imperatæ: eò spectantes ut mulier deformetur, & vir ab amore suo refrigescat: alterum, dimissio longè facilior quàm in justis & legitimis matrimoniis.*
16 In conspectu] *ipso superstite, ut Gen. 11.28.* 17 Principium potentię] *vide in Gen. 49.3.*

Caput XXII.

Leges de charitate in proximum, de non confundendis sexuum muneribus, de cavenda inhumanitate, de præveniendis periculis, de simplicitate servanda, & honestate in vestitu: & de pœnis in maritum falsò insimulantem uxorem impudicitiæ, in uxorem impudicitię evictam, & in adulterii, stupri, & incestus reos.

1 [a] Videns bovem fratris tui aut pecudem ejus devios, ne te occultato ab illis: *sed* [b] omnino reducito eos ad fratrem tuum.

2 Quòd si frater tuus non erit propinquus tibi, aut non nosces eum: tum recipito illum intra domum tuam, ut sit apud te donec quærat frater tuus illum, & illum restituas ei.

3 Et sic facito de asino ejus, sic etiam de vestimento ejus, & sic facito de omni re amissa fratris tui, cùm perierit ei & inveneris illam: non poteris te ipsum occultare.

4 Videns asinum fratris tui aut bovem ejus jacentes in aliqua via, ne te occultato ab eis: [c] omnino erigito cum illo.

5 Ne esto instrumentum virile super fœminam: neque induito vir vestem fœminæ: nam abominationi est Jehovæ Deo tuo quisquis facit ista.

6 Si obviam fiet tibi nidus avium in via, in ulla arbore aut humi, *nidus* pullorum aut ovorum, ubi mater incubet pullis aut ovis: ne accipito matrem cum [d] pullis.

7 [e] Prorsus dimittito matrem, pullos verò accipies tibi, ut bene sit tibi, & prolonges dies.

8 Cùm ædificas domum novam, tum facito loricam ad tectum tuum, ut non imponas reatum sanguinis domui tuæ, si decidat [f] aliquis ex eo.

9 Ne conserito vineam tuam duobus generibus, ne sanctus sit illius [g] fructus maturus, *nimirum* semen ipsum quod severis & proventus vineę.

10 Ne arato bove & asino simul.

11 Ne induito vestimentum duorum generû, variè commixtum, lana & lino pariter.

12 Institas facito tibi, in quatuor oris tegumenti quo tegis te.

13 Cùm duxerit quis uxorem: si postquam congressus est cum ea, odit eam,

14 Ideoque [h] dedit occasiones *habendorum* sermonum de ea, proferens de ea famam malam, puta dixit, mulierem hanc duxeram, sed congressus cum ea non inveni in ea virginitatem:

15 Tunc accipito pater puellæ aut mater ejus *eam*, & proferunto signa virginitatis puellæ apud Seniores civitatis suæ ad portam.

16 Cùmq; dixerit pater puellæ Senioribus, filiam hanc meam dederam viro huic in uxorem, qui odit eam,

17 Unde ecce ipse dedit occasiones *habendorum* sermonum dicendo, non inveni in filia tua virginitatem, cùm hæc sint signa virginitatis filiæ meæ: expandunto pannum ejus coram Senioribus civitatis.

18 Tum accipientes Seniores civitatis illius virum ejus, castiganto eum:

19 Et mulctanto eum centum *siclis* argenteis, quos

[a] Heb *ne videto depulsos & occultato te: sic infrà ver 4.*
[b] Heb. *reducendo reducito.*
[c] Heb. *erigẽdo erigito.*
[d] Heb. *filiis, ut infrà ver. 7.*
[e] Heb. *dimittendo dimittito.*
[f] Heb. *cadẽs.*
[g] Heb. *plenitudo, ut Exod. 22.29*
[h] Heb. *imposuit ei occasiones sermonum: sic infrà ver. 17*

quos dabunt patri puellæ, eò quòd protulit famam malam contra virginem Jisraëlis: & esto ei in uxorem, neq; potesto dimittere eam omnibus diebus suis.

20 Sed si vera fuerit res ista, *si* non inventa fuerit virginitas in puella,

21 Tunc educunto puellam ad portam patris ejus, & obruunto eam [i] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, eò quòd commisit flagitium in Jisraële scortando domi patris sui: sic tollito malum e medio tui.

22 Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, omnino moriuntor pariter ambo, vir qui cubavit cum muliere, & mulier ipsa: sic tollito malum e medio tui.

23 Si puella virgo desponsata est viro, quam inveniens quis in civitate concubuerit cum ea:

24 Omnino productis eis ambobus ad portam ipsam civitatis obruitote eos lapidibus ita ut moriantur, puellam propterea quòd non clamavit in civitate, virum autẽ, propterea quòd compressit * uxorem proximi sui: sic tollito malum e medio tui.

25 Sed si in agro invenerit vir ille puellam desponsatam, & vim faciens ei vir ille concubuerit cum ea, tunc moritor vir ille qui concubuerit cum ea, solus:

26 Puellæ autem ne facito quicquam, non *est* in puella peccatum [k] capitale: nam quemadmodum surgit quis in proximum suum & [l] occidens *adimit* ei vitam, sic *se habet* hęc res:

27 Cùm in agro invenerit eam, clamaverit puella desponsata, nec fuerit qui servaret eam.

28 Si inveniat quis puellam virginem quæ non est desponsata, & prehendens eam concubuerit cum ea, & [m] manifesti fiant:

29 Tunc dato vir ille qui concubuit cum ea, patri puellæ quinquaginta *siclos* argenteos: & esto ei in uxorem quòd compressit eam, ne potesto dimittere eam omnibus diebus suis.

30 Ne ducito quisquam uxorem patris sui, neq; retegito oram *vestimenti* patris sui.

[i] Heb. *homines civitatis ejus.*

[k] Heb. *mortis.*

[l] Heb. *occidit eum animâ.*

[m] Heb. *inveniantur, nimirum, committere vel commisisse, ut suprà ver. 20. & 22. Levit. 18. 8.*

ANNOTATIO.

9 Ne sanctus] *id est, ne tibi & cuivis qui non est sacri ordinis, usu ejus interdicatur, tanquam rerum sacrarum usu.* 24 Uxorem] *licèt desponsatam tantùm: jam enim uxor ejus est jure.*

CAPUT XXIII.

De ineptis ad gerenda officia publica in populo Dei: de munditia in castris: de non prodendo servo alterius: de nullo scorto ferendo: de usura vitanda: de votis solvendis: & de non efferendo proventu ex alieno agro.

1 NEC * vulneratus teste, neque exectus virilitate, * venito in congregatione Jehovæ.

2 * Spurius ne venito in congregatione Jehovæ: etiam * decimi ejus generatio, ne venito in congregatione Jehovę.

3 Ne venito Hhammonita aut Moabita in congregatione Jehovæ, etiam decima generatio illorum, ne venito in congregationem Jehovæ usque in seculum.

4 * Propterea quòd non occurrerunt vobis cùm pane & aqua in ista via, cùm exiretis ex Ægypto, & quia * mercede conduxit contra te Bilhhamum filium Behhoris e Petore [a] Mesopotamiæ, ad maledicendum tibi:

5 (Quanquam noluit Jehova Deus tuus auscultare Bilhhamo, sed convertit tibi Jehova Deus tuus maledictionem illam in benedictionem: eò quòd diligeret te Jehova Deus tuus)

6 Ne querito * pacem illorum & bonum illorum, ullis diebus tuis unquam.

7 Ne abominare [b] Edomæum, nam frater tuus est: ne abominare Ægyptium, nam peregrinus fuisti in terra ejus.

8 Filiorum, qui nascentur ex illis, generatio tertia, venito ex illis in congregatione Jehovæ.

9 Cùm exibit exercitus contra hostes tuos, tum caveto tibi ab omni * re mala.

10 Si fuerit in te quispiam qui non erit mundus * casu nocturno, is exito extra castra, ne ingreditor intra castra.

11 Sed esto appetente vespera ut lavet se aqua: deinde cùm occidit Sol, veniet intra castra.

12 Item spatium esto tibi extra castra, ut * egrediaris illuc foras:

13 Et paxillus esto tibi præter arma tua: estoque cum sessurus eris foris, ut eo fodias, & [c] rursus tegas excrementum tuum:

14 Nam Jehova Deus tuus continenter ambulat in medio castrorum tuorum ad eripiendum te, & ad [d] exponendum inimicos tuos tibi, ideò sunto sancta castra tua: ut non videat in te [e] turpitudinem ullius rei, quamobrem avertat se [f] a te.

15 Ne tradito servum domino suo, qui *confugiens* ad te eripuerit se domino suo.

16 Tecum maneto in medio tui, in loco quem elegerit, in aliqua portarum tuarum ubi bonum videbitur ei: ne opprimito eum.

17 Ne esto meretrix e filiabus Jisraëlis: neque esto meritorius e filiis Jisraëlis.

18 Ne inferto mercedem scorti, aut pretium * canis in domum Jehovæ Dei tui, pro ullo voto: nam abominationi Jehovæ Deo tuo sunt pariter ambo.

19 Ne dato in usuram fratri tuo, usuram pecunię, usuram cibi, usuram ullius rei quę in usuram datur.

20 * Extraneo isti dabis in usuram, fratri autem tuo ne dato in usuram: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni [g] re ad quam admoveris manũ tuam super terram quò tu mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam.

21 Si voveris votum Jehovæ Deo tuo, ne differto solvere illud: nam [h] omnino reposceret illud Jehova Deus tuus abs te, & esset in te peccatum.

22 Quòd si [i] abstinueris a vovendo, non erit in te peccatum.

23 Quod prodiit e labiis tuis observato & facito, quemadmodum voveris Jehovæ Deo tuo

[a] Heb. *Syriæ duorum fluminũ, id est, interamnis.*

[b] Heb. *Adomæum.*

[c] Heb. *revertaris ut tegas.*

[d] Heb. *dandum inimicos tuos coram te.*

[e] Heb. *nuditatem.*

[f] Heb. *de post te.*

[g] Heb. *extensione manus tuæ.*

[h] Heb. *reposcendo reposceret.*

[i] Heb. *desieris vovere. Eccles. 5. 4. & 5.*

tuo voluntariam oblationem, quod dixeris ore tuo.

24 SI ingrediaris vineam proximi tui, comedes quidem uvas pro desyderio tuo ad saturitatem tuam: at instrumento tuo ne imponito.

25 Si ingrediaris segetem proximi tui, decerpes quidem spicas manu tua: at falcem ne agitato in segetem proximi tui.

ANNOTATIO.

1 Vulneratus] *nam hi ferè ignavi & fracto animo esse solent: contra quàm mandatur suprà 1.17.* Venito] *id est, administrato q.d. munus publicum in populo Dei ne gerito: nam hæc quominus de interdicto a sacris accipiantur impediunt leges Exo.12.48. Levit.22.18. Num.9.14. & aliæ multæ: de interdicto quo quà matrimonio intelligi non debere vel Ruthæ exemplum ostendit: quæ Moabitis cùm esset, interveniente magistratus autoritate totiúsque populi acclamatione Bohhazo Jisraëlitæ nupsit.* 2 Spurius] *propter infamiam.* Decima ejus] *id est, nullus descendentium ex eo: nam spurius est.* 4 Propterea quòd] *vide suprà 2.28. est autem hæc ratio sequentis interdicti.* Mercede conduxit] *Moabita Num.22.* 6 Pacem illorum] *id est, cum illis ne ambias fœdus: quod bono esset illis & tibi damno.* 9 Re mala] *quæ cum æquitate & honestate pugnat.* 10 Casu nocturno] *de quo Levit.15.* 12 Egrediaris illuc] *ad purgandum alvum, ex sequenti versu.* 18 Canis] *id est, meritorii, quem ad detestationem canem vocat: etsi de cane accipere quibusdam placet.* 20 Extraneo isti] *reliquiis istis Cenahhanæorum, infrà 28.12. illas enim Deus exitio destinaverat, & paulatim consumi volebat, suprà 7,22.*

CAPUT XXIIII.

De uxore non recipienda, quæ repudiata alteri nupsit: de immunitate novi mariti: de rebus ad victum necessariis pignori non accipiendis: de plagiariis de jure lepræ observando: de pigneratione: de mercede mercenario exhibenda: de non transferendo supplicio sontium in insontes: & de publicis privatisq; officiis in afflictos.

1 CUM ducta quis uxore maritus fuerit ejus, fueritq; si non invenit gratiam in oculis illius (quia invenit in ea [a] turpem rem aliquam) ut scribens ei libellum [b] repudii tradensque in manum ejus, dimiserit eam e domo sua:

2 Itaq; egressa e domo ejus abierit, & [c] nupserit alteri viro:

3 Deinde odio habens eam hic vir posterior, scriptumq; ei libellum repudii tradens in manum ejus dimiserit eam e domo sua, aut si moriatur vir ille posterior, qui acceperat eam sibi in uxorem:

4 Ne potesto maritus ejus prior qui dimiserat eam [d] rursus ducere eam, ut sibi sit in uxorem, posteaquàm *per eum* factum est ut pollueretur, nam res abominanda est coram Jehova: ne itaque permittito ut peccet *populus* terræ, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessioně.

5 CùM acceperit quis uxorem novam, non exibit in militiam, neque [e] imponitor ei *onus* ullius rei: immunis esto domi suæ annum unum, ut exhilaret uxorem suam quam duxit.

6 NE pignori accipito quisquam metam aut catillum: nam is vitam acciperet.

7 SI inventus fuerit quis [f] plagiarius alicujus e fratribus suis e filiis Jisraëlis, & ad quæstum abusus fuerit eo aut vendiderit eum: omnino moritor plagiarius ille, sic tollito illud malum e medio tui.

8 CAVE tibi in plaga lepræ ut observes valde, & ut facias secundum omnia quæ docuerint vos sacerdotes Levitici: quemadmodum præcepi eis, observate faciendo.

9 Recordare eorum quæ fecit Jehova Deus tuus Mirjamæ, in itinere cùm exiretis ex Ægypto.

10 CùM mutuaveris proximo tuo ullius rei mutuum, ne ingreditor domum ejus ad pignerandum pignus ejus.

11 Foris subsistito, ut vir ille cui tu mutuas proferat ad te pignus suum foras.

12 Quòd si vir pauper est, ne cubato [g] habens pignus ejus:

13 [h] Omnino restituito ei pignus ejus cùm occidit Sol, ut cubans in veste sua benedicat tibi: quod [*] tibi erit justitiæ coram Jehova Deo tuo.

14 NE fraudem facito mercenario pauperi & egeno, e fratribus tuis aut e [i] peregrinis apud te, qui *est* in terra tua intra portas tuas.

15 Die suo dato mercedem ejus neque occũbito super eam Sol, nam pauper est, quare [*] ad eam ipse attollit animum suum: ut non invocet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.

16 NE morte afficiuntor patres pro filiis, nec filii morte afficiuntor pro patribus: quisque propter peccatum suum afficiuntor morte.

17 Ne pervertito judicium peregrini & pupilli, neque pignori accipito vestem viduę:

18 Sed recordare te servum fuisse in Ægypto, redemisse autem te Jehovam Deum tuum indè: idcircò ego præcipio tibi ut facias rem hanc.

19 CùM metes messem tuam in agro tuo, si oblitus eris manipuli in agro ipso, ne revertitor ad accipiendum illum, peregrini, pupilli, & viduæ esto: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20 Cùm excuties olivas tuas, ne ramos sigillatim recognoscito [k] postquàm excusseris: peregrini, pupilli, & viduę esto.

21 Cùm vindemiabis vineam tuam, ne racemato postquàm vindemiaveris: peregrini, pupilli, & viduæ esto.

22 Et recordare te servũ fuisse in terra Ægypti: idcircò ego pręcipio tibi ut facias rem hàc.

[a] Heb. *nuditatem rei: hypallage.*
[b] Heb. *abscissionis, ut ver 3.*
[c] Heb. *fuerit alterius viri.*
[d] Heb. *redire ad ducendum eam.*
[e] Heb. *transiro super eũ ex ulla re.*
[f] Heb. *fur animæ.*
Num. 12.
[g] Heb. *cum pignore ejus.*
[h] Heb. *restituendo restituito.*
[i] Heb. *peregrino tibi.*
[k] Heb. *post te: sic in seq.*

ANNOTATIO.

13 Tibi erit justitię] *id est, imputabitur tibi a Deo pro eleemosyna, quæ passim in scripturis justitia dicitur.*
15 Ad eam ipse att.] *id est, eò spectat & animum erigit sperans se illa præsenti inopiæ consulturum.*

Caput XXV.

De judiciis ex bono & æquo pronunciandis: de communicando laborum fructu cum laborantibus: de suscitando semine fratris mortui, & ceremoniali pœna recusantis: de pœna mulieris pudoris oblitæ: de justis ponderibus & mensuris habendis: de memoria Hhamalekitarum delenda.

1 Si fuerit controversia inter aliquos, ideoque accesserint ad judicium ut judicent eos: tum justum pronunciato eum qui justus est, & improbato eum qui improbus est.

2 Esto autem, si [a] dignus est quem cædant improbus ille, ut [b] dejiciendum curet eum judex & cædendum coram se, pro improbitate ejus certo numero.

3 * Quadragenis *plagis* cædendum curabit eum, ne addito: videto ne [c] pergat plagâ numerosiore his cædere eum, *cùm sit vilis factus frater tuus in oculis tuis.

4 *Ne capistrato bovem [d] triturantem.

5 Si habitantibus fratribus *pariter moriatur unus ex eis, cui filius non *sit*, ne [e] nubito uxor mortui foris viro extraneo: * levir ejus congreditor cum ea, & ducens eam sibi * in uxorem, leviri officium prestato ei.

6 Estóque ut primogenitus quem pariet, [f] succedat in nomen mortui fratris illius: ut non deleatur nomen ejus ex Jisraële.

7 Quòd si non placuerit viro illi ducere glorem suam: tum ascendens glos ejus portam ad seniores, dicito, renuit levir meus * excitare fratri suo nomen in Jisraële, noluit leviri officium præstare mihi.

8 Cumq; accersentes eum Seniores civitatis ejus *id* elocuti fuerint ei, si persistens dixerit, non placet mihi ducere eam:

9 Accedens glos ejus ad eum ante oculos Seniorum, * exuito calceum ejus e pede ejus, spuitoque ante faciem ejus: & protestans dicito, sic fieri debet viro illo, qui non volet * extruere domum fratris sui:

10 Et vocator nomen *familiæ* ejus in Jisraële, familia exuti calceo.

11 Si concertantibus hominibus inter se, viro cum fratre suo, accedat uxor viri unius illorum ad eripiendum maritum suum e manu percutientis ipsum, & extendens manum suam apprehendat pudenda ejus:

12 Tunc amputato manum illius, ne parcito oculus tuus.

13 Ne esto tibi in loculo tuo [g] diversum pondus, magnum & parvum.

14 Ne esto tibi domi tuæ [h] diversum Epha, magnum & parvum.

15 Pondus integrum & justum esto tibi, Epha integrum & justum esto tibi: ut prolongent dies tuos in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi.

16 Nam abominationi est Jehovæ Deo tuo quisquis facit ista, quisquis facit iniquitatem.

17 Recordare eorum quæ fecit tibi Hhamalek, in itinere cùm exiretis ex Ægypto:

18 Qui occurrens tibi eo itinere, [i] in postremo agmine tuo cecidit omnes qui debilitate affecti [k] sequebantur te, cùm tu *esses* lassus & fatigatus: nec reveritus est Deum.

19 Ideò esto cùm quietem dederit Jehova Deus tuus tibi ab omnibus inimicis tuis circúquaq; in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem ad hæreditariò possidendum eam, ut deleas memoriam Hhamaleki sub cœlis: ne obliviscitor.

[a] Heb. *filius cædendi.*
[b] Heb. *faciat cadere & percutiat eũ*
[c] Heb. *addat cadere.*
[d] Heb. *in tritura ejus.*
[e] Heb. *esto.*
[f] Heb. *exurgat.*
[g] Heb. *lapis & lapis: metonymia materiæ pro re effecta.*
[h] Heb. *Epha & Epha, synecdoche, species pro genere.*
Exo.17.
[i] Heb. *truncavit te cauda in omnibus.*
[k] Heb. *ibant post te.*

ANNOTATIO.

2 Quadragenis] *id est, numerum hunc non excedet: quamobrem ut ab hujus legis transgressione caveretur, statuerũt antiqui ne amplius triginta novem plagæ infligerentur, quibus se quinquies affectum fuisse scribit Apostolus* 2.*Cor*.11.24. Cùm vilis] *q.d. satis esto tibi adversarium tuum temporarius plagis affectum in perpetua ignominia versari.* 4 Ne capistrato] *vide* 1.*Cor*.9.9. 5 Pariter] *id est, hæreditatem communem habentibus in eadem paternâ familia.* Levir ejus] *ex vi nominis & conjugati verbi in fine hujus versus apparet legem esse non remotioribus modò consanguineis, sed ipsis fratribus latam eorum qui sine liberis moriebantur, ideoque illius exceptionem esse quæ habetur Levit*.18.16.*deinde verò ex ordine naturæ ad agnatos pertinentem.* In uxorem] *si ab uxore liber est: nam ne quidem hoc nomine duabus simul uxoribus licebat uti, Levit*.18.18. 7 Excitare nomen] *id est, generando filium pro eo efficere ut ejus nomen, quod alioquin interiturum esset conservetur.* 9 Exuito calceum] *id est, publico hoc signo translationem juris & possessionis ab eo testator: nam calceus possessionis signum erat, detractio verò & traditio alienatæ possessionis & translatæ: Hujus legis affine exemplum vide Ruth*.4.7. Extruere domum] *id est, gignere prolem ejus nomine, in qua conservetur nomen & familia ejus.*

Caput XXVI.

Mosche repetit leges de primitiis & tertianis decimis solenniter offerendis, cum formulis orationum quibus utebantur offerentes: postremò fœderis Dei cum populo substantiam & usum explicat.

1 Esto autem cùm ingressus fueris in terram, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem, & hæres factus ejus habitabis in ea:

2 Ut accipiens * de primitiis omnium fructuum illius terræ, quas oblaturus es de terra tua, quam Jehova Deus tuus dat tibi, imponas corbi, eásque ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi.

3 Et accedens ad Sacerdotem qui erit diebus illis, dicito ad eum, profiteor hodie Jehovæ Deo tuo me ingressum esse terram, quam juramento promiserat Jehova majoribus nostris se daturum nobis.

4 Tunc accipiens Sacerdos corbem e manu tua, statuito eum ante altare Jehovæ Dei tui.

[a] Heb. *periens*

5 Deinde protestare dicens coram Jehova Deo tuo, " Syrus [a] miser *erat* pater meus, qui descendit in Ægyptum hominibus paucis ut peregrinaretur illic: evasit autem illic in gentem magnam, robustam, & amplam.

6 Cumque malo nos afficientes Ægyptii & affligentes nos, imponerent nobis servitutem duram,

7 Inclamavimus Jehovam Deum majorum nostrorum: exaudiensq; Jehova vocem nostram respexit afflictionem nostram, molestiamq; nostram, & oppressionem nostram.

8 Nam educens Jehova nos ex Ægypto manu forti & brachio extento & terrore magno, signis etiam & prodigiis,

9 Introduxit nos in locum hunc, deditque nobis terram hanc, terram affluentem lacte & melle.

10 Nunc itaque ecce attuli primitias fructuum terræ, quam dedisti mihi Jehova: sic relinquito illos coram Jehova Deo tuo, & incurvato te coram Jehova Deo tuo.

11 Postea lætaberis de omni bono quod dederit tibi Jehova Deus tuus & familiæ tuæ, tu & Levita & peregrinus qui *erit* in medio tui.

supra 14.28.
[b] Heb. *decimare decimas.*

12 Cùm absolveris [b] dare omnes decimas proventus tui " anno tertio, qui annus decimarum est, & dederis Levitæ, peregrino, pupillo, ac viduæ, ut comedant in portis tuis & saturentur:

13 Tunc dicito coram Jehova Deo tuo, sustuli quod sanctum est " e mea domo, etiámque illud dedi Levitæ, & peregrino, pupillo, & viduæ, omnino secundum præceptū quod præcepisti mihi: non sum digressus a mandatis tuis, neque oblitus sum *eorum*:

14 Non comedi " in luctu meo ex illo, neque sustuli ex eo " ad rem immundam, neque dedi ex illo " in mortuum: auscultavi voci Jehovæ Dei mei, feci secundum omnia quæ præcepisti mihi.

15 Prospice ex habitaculo sanctitatis tuę e cœlis, & benedic populo tuo Jisraëli & terrę illi quam dedisti nobis, quemadmodum juramento promiseras majoribus nostris, terræ affluenti lacte & melle.

16 Hodierno die Jehova Deus tuus præcipit tibi, ut facias statuta hæc & judicia hæc: observato igitur & facito ea ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.

[c] Heb. *fecisti ut Jehova dicat, i. spondeat ac promittat tibi: sic ver. 18. Iehova fecit ut tu dicas.*

17 [c] A Jehova stipulatus es sponsionem hodie, fore tibi in Deum, idque ambulando in viis ejus & auscultando voci ejus.

18 Jehova verò stipulatus est sponsionem a te hodie, ut sis ei in populum peculiarem, quemadmodum edixit tibi, & ut observes omnia præcepta ejus:

19 Nempe ut efficiat te sublimem supra omnes gentes quas fecit, laude & nomine & gloria, & ut sis populus sanctus Jehovę Deo tuo, quemadmodum locutus est.

ANNOTATIO.

2 De primitiis] *quas sibi in festo Pentecostes offerri voluit tributi nomine: vide supra* 16.10. 5 Syrus] *de Jahhakobo loquitur, qui viginti annorum servitutem apud socerum in Syria servivit.* 12 Anno tertio] *quo separabantur decimæ comedendæ singulis locis promissæ terræ, & lex illa decimarum complebatur, de qua supra* 14. 13 E mea domo] *ne cum reliquo proventu adhiberetur ad res domesticas.* 14 In luctu meo] *id est, hilariter feci: quod mihi reliquum factum est non comedi tristis propter alienatas decimas, sive de illis comederim sive abstinuerim ex Lege.* Ad rem immundam] *id est, ad alium usum quàm qui præscriptus est a te.* In mortuum] *id est, ne in religiosis quidem sumptibus funerum ullam decimarum partem collocavi, sed me continui intra terminos a te præscriptos.*

CAPUT XXVII.

Mosche præcipit ut trajecto Jardene lapides obliti calce inscripto Decalogo erigantur, & in altero e duobus vicinis montibus Levitæ audientibus & acclamantibus Jisraëlitis maledictiones Legis in transgressores pronuncient.

1 PRÆCEPIT autem Mosche cum Senioribus Jisraëlis populo, dicendo, observate unumquodq; præceptum quod ego præcipio vobis hodie:

2 Estoque qua die transiveritis Jardenem in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ut erigas tibi lapides magnos & linias eos calce:

3 Et inscribas eis omnia verba Legis hujus, cùm transieris: ut pervenias in illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, terram affluentem lacte & melle, quemadmodum locutus est Jehova Deus majorum tuorum tibi.

4 Esto autem, cùm trajecto Jardene erexeritis lapides istos, de quibus ego præcipio vobis hodie, in monte Hhebalis, & liveritis eos calce:

5 Ut extruas ibi altare Jehovę Deo tuo: altare e lapidibus, " ne agitato super illos ferrum.

6 Lapidibus integris ædificato altare Jehovę Dei tui, ut offeras in eo holocausta Jehovæ Deo tuo.

7 Mactabis etiam eucharistica quę comedas ibi, & lętaberis coram Jehova Deo tuo.

8 Inscribito autem istis lapidibus omnia verba hujus legis bene perspicuè.

9 Tum allocutus est Mosche & sacerdotes Levitici totum Jisraëlem, dicendo, attende & audi Jisraël, hodierno die effectus es populus Jehovę Deo tuo.

10 Auscultato igitur voci Jehovę Dei tui, & facito pręcepta ejus ac statuta ejus, quę ego præcipio tibi hodie.

11 Præcepitque Mosche in die illo populo, dicendo,

12 Hi stanto ad benedicendum populo in monte Gerizzimorum, cùm transiveritis Jardenem, Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jissascar, & Joseph, & Binjamin:

13 Hi verò stanto ad maledictionem in monte Hhebalis, Rëuben, Gad, & Ascher, & Zebulun, Dan, & Naphtali.

14 Protestantesque Levitę dicunto ad unumquemque Jisraëlitam, voce alta:

15 Maledictus *est* vir ille qui fecerit sculptile aut fusile, rem abominandam Jehovæ, opus manuum

nium artificis, quamvis posuerit in abdito: & respondentes totus populus dicunto, Amen.
16 Maledictus qui vilipendit patrem suum aut matrẽ suam: & dicito totus populus, Amen.
17 Maledictus qui movit terminum proximi sui, & dicito totus populus, Amen.
18 Maledictus qui facit ut cæcus erret in via, & dicito totus populus, Amen.
19 Maledictus qui pervertit jus peregrini, pupilli, aut viduæ: & dicito totus populus, Amen.
20 Maledictus qui cubat cum uxore patris sui, quia retexit oram *vestimenti* patris sui: & dicito totus populus, Amen.
21 Maledictus qui cubat cum ulla bestia: & dicito totus populus, Amen.
22 Maledictus qui cubat cum sorore sua, filia patris sui aut filia matris suæ: & dicito totus populus, Amen.
23 Maledictus qui cubat cum socru sua: & dicito totus populus, Amen.
24 Maledictus qui cędit proximum suum clam: & dicito totus populus, Amen.
25 Maledictus * qui accipit munus ad percutiendum [a] quemquam cęde innocentis: & dicito totus populus, Amen.
26 Maledictus qui non pręstiterit verba Legis hujus faciendo ea: & dicito totus populus, Amen.

[a] Heb *animā* *Galat.* 3. 10.

ANNOTATIO.

5 Ne agitato] *id est, ne cæduntor, néve cælantor ferro, ut Exod.* 20. 25. 25 Qui accipit] *sive judex sit, sive testis, sive sicarius & redemptor cædis.*

Caput XXVIII.

Mosche propositis præmiis ad Legis Dei observationem hortatur, & comminationibus ab ejus violatione absterret.

1 ERIT autem si [a] fideliter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, [b] observanter faciendo omnia præcepta ejus quę ego præcipio tibi hodie, ut efficiat te Jehova Deus tuus sublimem supra omnes gentes terræ:
2 Et obvenientes tibi omnes benedictiones istæ assequantur te, cùm auscultabis voci Jehovæ Dei tui.
3 Benedictus eris in civitate, & benedictus eris ruri.
4 Benedictus *erit* fructus ventris tui, & fructus terrę tuæ, & fructus jumentorum tuorum, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.
5 Benedictus * corbis tuus & mactra tua.
6 Benedictus eris * in ingressu tuo, & benedictus eris in egressu tuo.
7 [c] Exponet Jehova tibi inimicos tuos cęsos qui insurgent adversum te: cùm viâ unâ processerint contra te, septem viis fugient coram te.
8 Amandabit Jehova penes te benedictionem in horrea tua & in [d] quodcunque admovebis manum tuam: benedicetque tibi in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi.
9 Stabiliet te Jehova sibi in populum sanctum, quemadmodum juramento promisit tibi: cùm observabis præcepta Jehovæ Dei tui, & ambulabis in viis ejus.
10 Unde videntes omnes populi terræ nomen Jehovæ invocari in te, timebunt abs te.
11 Et faciet Jehova vt excellas bonis in fructu ventris tui, & in [e] fœtu jumentorum tuorum, & in fructu terræ tuæ, super terram quam juramento promiserat Jehova majoribus tuis se daturum tibi.
12 Aperiet tibi Jehova thesaurum suum optimum, cœlos, dando pluviam terræ tuæ tempore suo, & benedicendo cuique operi manus tuę: ita ut mutuare possis gentibus multis, tu autem opus non habeas mutuari.
13 Statuetq; te Jehova * in caput, non autem in caudam, ut sis tantummodò superior, non autem sis inferior: cùm auscultabis præceptis Jehovæ Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie ut observes & facias,
14 Et non recedes ab ullis verbis quæ ego præcipio vobis hodie dextrorsum aut sinistrorsum, [f] sequendo Deos alienos ad colendum eos.
15 SED erit si non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observanter faciendo omnia præcepta ejus & statuta ejus quæ ego pręcipio tibi hodie, ut obvenientes tibi omnes maledictiones istæ assequantur te.
16 Maledictus eris in civitate, & maledictus eris ruri.
17 Maledictus corbis tuus, & mactra tua.
18 Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.
19 Maledictus eris in ingressu tuo, & maledictus eris in egressu tuo.
20 Immittet in te Jehova ipsam maledictionem vexationem & exitium, in omnem rem ad quam admovebis manum tuam, quam facies: donec excindaris & donec pereas citò, propter malignitatem actionum tuarum, quia deserueris me.
21 Faciet Jehova ut adhærescat tibi pestis, donec consumpserit te ex ea terra quò tu venturus es ad hæreditariò possidendum eam.
22 Percutiet te Jehova tabe, callidaq; & æstuante ac adurente febre, & siccitate & uredine, & morbo regio, quę persequentur te donec pereas.
23 Præterea erunt * cœli tui qui *sunt* supra caput tuum, ænei, & terra quæ subest tibi, ferrea.
24 [f] Efficiet Jehova * ut pluvia terræ tuę sit pulvisculus aut pulvis, e cœlis descendet super te donec excindaris.
25 [g] Faciet Jehova ut cædaris coram hostibus tuis, viâ unâ procedes [h] contra exercitum eorum, at septem viis fugies a facie ejus: erisq; * in commotionem omnibus regnis terræ.
26 Et erit cadaver tuum in cibum omnibus volatilibus cœli & jumentis terrę: nec erit qui deterreat.
27 Percutiet te Jehova ulcere Ægypti & Hęmorrhoidibus & scabie & prurigine, quibus non poteris sanari.

[a] Heb. *auscultãdo auscultaveris.*
[b] Heb. *observando ad faciendum: sic infrà ver.* 15. & 58.
[c] Heb. *dabit Iehova corã te.*
[d] Heb. *omnẽ extensionem manus tuæ: sic ver.* 20.
[e] Heb. *fructu* *ut infrà* 18. & 51.
[f] Heb. *eundo post.*
[f] Heb. *dabit Iehova pluviam terræ tuæ pulvisculum.*
[g] Heb. *dabit Iehova te cæsum.*
[h] Heb. *contra eum sub animicum.*

28 Percutiet te Jehova amentiâ & cæcitate & stupore cordis:

29 Adeò ut palpes in meridie, quemadmodum palpat cæcus in caligine, neq; prosペreris viis tuis: & sis tantummodo infestus fraudi & rapinæ omnibus diebus, neque sit qui servet.

30 Uxorem desponsabis, sed vir alius cubabit cum ea, domum ædificabis, sed non inhabitabis eam: vineam conseres, sed [i] eâ sacris solutâ non uteris.

[i] Heb. *non profanabis eam, ut suprà.20.6.*

31 Bos tuus mactabitur ante oculos tuos, nec tamen comedes ex eo, asinus tuus abripietur a conspectu tuo, nec redibit ad te: pecudes tuæ tradentur inimicis tuis, nec erit tibi qui servet.

32 Filii tui filiæq; tuæ tradentur populo extraneo: & oculis tuis aspicientibus & deficientibus *attentione* ad eos tota die, tamen non erit in potestate manus tuæ.

33 Fructum terræ tuæ & omnem laborem tuum absumet populus, quem nō novisti, erisq; tantummodò infestus fraudi & quassationi omnibus diebus.

34 Et fies amens propter visum oculorum tuorum, quod videbis.

35 Percutiet te Jehova ulcere maligno in genibus & in cruribus, quo non poteris sanari, a planta pedis tui usque ad verticem tuum.

36 Abducet Jehova te & regem tuum quem præfeceris tibi ad gentem quam non novisti tu aut majores tui, colesq; ibi deos alienos, ligna aut lapides.

37 Erisq; in stuporem, in parabolam, & in dicterium, apud omnes populos quò abduxerit te Jehova.

38 Semen multum deferes rus, sed parum colliges, quia absumet illud locusta.

39 Vineas conseres & coles, sed vinum non bibes neque comportabis, quia absument illas vermes.

40 Oleę erunt tibi in toto termino tuo: sed oleo non unges te, quia dejiciet *oleas* oliva tua.

41 Filios filiásque gignes, non tamen erunt tui, sed abibunt in captivitatem.

42 Omnes arbores tuas & fructus terræ tuæ, hæreditariò obtinebit eruca.

43 Peregrinus qui in medio tui *erit*, ascendet suprà te [k] perquàm supremè, tu autem descendes [l] perquàm infimè.

[k] Heb. *suprà suprà.*

[l] Heb. *infra infra.*

44 Ipse mutuabit tibi, tu verò non mutuabis ei: ipse evadet in caput, tu vero evades in caudam.

45 Venientes autem super te omnes maledictiones istæ persequentur te & assequentur te donec excindaris, cùm non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observando præcepta ejus & statuta ejus quæ præcepit tibi.

46 Erúntque in te pro signo & pro prodigio, atque in semine tuo usque in seculum.

47 Propterea quòd non servieris Jehovæ Deo tuo in lætitia & in hilaritate cordis, præ copia *rerum* omnium:

48 Propterea servies inimico tuo, quem mittet Jehova contra te, in fame & in siti & in nuditate & in inopia *rerum* omnium, imponétque *jugum ferreum collo tuo, donec exciderit te.

49 Efferet Jehova contra te gentem e longinquo ab extremitate terrę, *involantem* quemadmodum volare solet aquila: gentem cujus linguam non intelliges:

50 Gentem impudentem, quæ ne *quidem* senis personam suscipiet, neque puero gratiam faciet:

51 Quæ absumet fœtum jumenti tui & fructum terræ tuę donec excindaris: quæ non reliquum faciet tibi frumentum mustum aut oleum, fœtum boum tuorum aut greges pecudum tuarum, donec perdiderit te.

52 Quæ premet te in omnibus portis tuis, donec corruerint mœnia tua altissima & munitissima quibus tu confideris, in tota terra tua, premet inquam te in omnibus portis tuis, in tota terra tua quam dederit Jehova Deus tuus tibi:

53 Adeò ut comedas fructum ventris tui, carnem filiorum tuorum filiarúmque tuarum quas dederit tibi Jehova Deus tuus, in oppressione & in angustia qua anget te inimicus tuus.

54 Viri illius qui mollis *fuerat* in te & qui *fuerat* delicatus valde, malignus erit oculus in fratrem suum, & in uxorem [m] sibi charissimam, atque in residuum filiorum suorum quos reliquos fecerit:

[m] Heb. *sinus sui, ut infrà ver.56. sic suprà.13.6.*

55 Adeò ut non det ulli ex eis de carne filiorum suorum quam comedet, adeò ut non reliquum faciat illi quicquam in oppressione & angustia, qua anget te inimicus tuus in omnibus portis tuis,

56 Mollis in te & delicatę, quę non tentarat plantam pedis sui figere super terram præ deliciis & præ mollitie, oculus malignus erit in virum charissimum ipsi, & in filium ipsius, ac in filiam ipsius,

57 Etiam in secundas ipsius quæ prodeunt inter pedes ejus, & in filios ipsius quos pariet, nam comedet eos clam præ inopia *rerum* omnium: in oppressione & in angustia, qua anget te inimicus tuus in portis tuis.

58 NISI observanter feceris omnia verba Legis hujus, quæ scripta sunt in libro hoc, timendo nomen gloriosissimum & summè reverendum istud, nempe Jehovam Deum tuum:

59 Omnino * mirabiles efficiet Jehova plagas tuas & plagas seminis tui, plagas magnas & constantes, morbosq; malignos & constantes:

60 Et revocabit in te omnes languores Ægyptiorum, a quibus metuebas, ut adhæreant tibi:

61 Omnem etiam morbum, & omnem plagam quę scripta non est in libro Legis hujus, inducet Jehova in te, donec excindaris.

62 Sic reliqui fietis hominibus paucis, pro eo quòd fuistis sicut stellæ cœli multitudine, eò quòd non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui.

63 Eritq; ut quemadmodū lętabatur Jehova de vobis, benefaciendo vobis & augendo vos, sic lætetur Jehova de vobis perdendo vos & excindendo vos: cùm convellemini e terra, quò tu ingressurus es ad hęreditariò possidendum eam.

64 Nam disperget te Jehova in omnes populos ab extremitate terræ *una* usque ad *alteram* extremitatem [n] ejus: ubi servies diis alienis quos non noveras tu aut majores tui, lignis & lapidibus.

[n] Heb. *terrę: antecedens pro relativo.*

65 In gentibus verò illis non requiesces, neque erit quies plantę pedis tui, sed dabit Jehova tibi illic cor trepidum, & hebetationem oculorum, & mœrorem animi:

66 Eritq; vita tua suspensa tibi e-regione, pa-

vebisq; noctu & interdiu, nec eris certus de vita tua.

67 Unoquoque mane dices, ô si esset vespera, & unaquaque vespera dices, ô si esset mane: præ pavore cordis tui quo pavebis, & præ viso oculorum tuorum quod videbis.

68 Et reducet te Jehova in Ægyptum * navibus, via ad eam *terram* * de qua dixeram tibi, [o] non deinceps amplius videbis eam: exponetisque vos ibi venales inimicis tuis in servos & in ancillas, sed non erit ullus emptor.

[o] Heb. *non addes amplius videre eā.*

ANNOTATIO.

5 Corbis] *id est, panis tuus pro quovis cibo synecdochicè: est autem metonymia continentis pro contento ut infrà ver.* 17. 6 In ingressu] *id est, omni administratione tua domi & foris: vide in Num.* 27.17. 13 In caput] *tanslatio a membris animalium, ut ver.* 44. 23 Cœli tui] *vide in Levit.* 26.19. 24 Ut pluvia] *id est, non magis fermentabit terram pluvia, quàm si pulvis esset.* 25 In commotionem] *id est, ut semper commovearis ab externa potentia.* 48 Jugum ferreum] *durissimum & validissimum.* 59 Mirabiles efficiet] *adeò aggravabit & amplificabit eas, ut sint omnes in admirationem traductura.* 68 Navibus] *per mare mediterraneum.* De qua dixeram] *q.d. ei te rursus subjiciam, abs qua perpetuam liberationem promiseram Exodi* 14.13.

CAPUT XXIX.

Mosche jussu Dei fœdus in Chorebo pactum cum Jisraëlitis Jardenem mox trajecturis renovat, cum posteris eorum continuari jubet, a fœderis oblivione deterret gravissimi judicii interminatione, & prærogativam populo Dei attributam commendat.

1 HÆC *sunt* verba fœderis quod præcepit Jehova Moschi, ut pangeret cum filiis Jisraëlis, in terra Moabitarum, * preter fœdus illud quod pepigerat cum illis in Chorebo.

2 Convocans enim Mosche omnes Jisraëlitas, dixit ad eos, vos vidistis omnia quæ fecit Jehova ante oculos vestros in terra Ægypti, Parhhoni, & omnibus servis ejus, totique regioni ejus:

3 [a] Probationes illas maximas quas viderunt oculi tui, signa & prodigia illa maxima.

4 Sed * nondum dederat vobis Jehova [b] mētem ad cognoscendum & oculos ad * videndū, & aures ad audiendum, usque in diem hunc.

5 Deduxi autem vos quadraginta annos per desertum: non inveteraverunt vestimenta vestra, [c] quin tegumento essent vobis, neq; calceus tuus inveteravit, quin tegumento esset pedi tuo.

6 Panem non comedebatis, nec vinum aut potū inebriantem bibebatis, ut cognosceretis me Jehovam esse Deum vestrum.

7 Tandem pervenientibus vobis ad locum hunc, processit Sichon Rex Cheschbonis, & Hhog Rex Baschanis obviam nobis in prælium, & percussimus eos:

8 Occupataq; terra eorum, dedimus eam in possessionem Reubenitic, Gadittic; & dimidiatæ tribui Menaschęæ.

9 Quapropter observate verba fœderis hujus & facite ea, ut secundetis quicquid facturi estis.

10 Vos statis hodie omnes coram Jehova Deo vestro, primores vestri tribuum vestrarum, Seniores vestri, & moderatores vestri, omnes viri Jisraëlitæ:

11 Parvuli vestri, fœminæ vestræ, & peregrinus qui *est* in medio castrorum tuorum, a cędēte ligna usq; ad haurientem aquam tuam:

12 Ad [d] ineundum fœdus Jehovę Dei tui cum adjuratione ejus, quod Jehova Deus tuus pangit tecum hodie:

13 Ut statuat te hodie sibi in populum, & ipse sit tibi in Deum quemadmodum dixit tibi, & quemadmodum juramento promisit majoribus tuis, Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

14 Neq; vobiscum solis ego pango fœdus meum hoc, cum adjuratione hac,

15 Sed cum eo qui adstat hic nobiscum hodie coram Jehova Deo nostro, & cum eo qui non *est* hic nobiscum hodie.

16 Quandoquidem vos novistis quomodo nos habitaverimus in terra Ægypti, & quomodo transiverimus [e] per istas gentes, quas pertransivistis,

17 Et vidistis [f] abominandos & stercoreos Deos illorum, ligna & lapides, argentum & aurum, quę *sunt* apud eos:

18 *Cavete* ne sit in vobis vir aut mulier aut familia aut tribus, cujus [g] animus avertat se hodie a Jehova Deo nostro, ut eat ad colendum Deos gentium istarum: *cavete* ne sit in vobis radix * proferens cicutam aut absynthium:

19 Unde erit, cùm audiverit verba adjurationis hujus, ut benedicat sibi [h] cum animo suo, dicendo, pax erit mihi cùm [i] ex sententia animi mei ambulabo: * quò addat ebria sitientiem.

20 Non acquiescet Jehova ut condonet ei: sed tunc fumante ira Jehovæ & zelo ejus contra virum illum, * incumbet ei omnis adjuratio quæ scripta est in libro hoc: delebitque Jehova nomen ejus [k] sub cœlis.

21 Et separabit eum Jehova ad malum, ex omnibus tribubus Jisraëlis: secundum omnes adjurationes fœderis, quod scriptum est in libro hoc Legis:

22 Adeò ut dicat generatio [l] sequens, filii vestri qui exurgent post vos, & extraneus qui adveniet e terra longinqua (cùm videbunt plagas istius terræ & morbos ejus, quibus affecerit Jehova eam:

23 Sulphure & sale exustam totam terram ejus, non seri, neque pullulare, neque provenire in ea ullam herbam: cujusmodi fuit subversio Sedomi & Hhamoræ Admæ & Tzebojimorum, quas subvertit Jehova ira sua & æstu suo)

24 Denique dicant omnes gentes, quamobrem affecit Jehova sic terram istam? quanta *est*

[a] Heb. *tentationes, ut suprà.* 4.34.
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *desuper vos, ut mox de super pedem tuum*
[d] Heb. *transeundum in fœdus.*
[e] Heb. *per medium istarū gentium.*
[f] Heb. *abominationes & stercora.*
[g] Heb. *cor.*
[h] Heb. *in corde suo.*
[i] Heb. *in aspectu cordis mei ambulabo, hoc est, id sequar quod spectabit animus meus.*
[k] Heb. *de sub.*
[l] Heb. *posterior, ut Gen.* 49.2.

est excandescentia, ira maxima ista?

25 Deinde dicant, quia deseruerunt fœdus Jehovæ Dei majorum suorum: quod pepigerat cum ipsis, quando educebat eos e terra Ægypti:

26 Abeuntes enim coluerunt Deos alienos, & incurvaverunt se eis: Deos quos non noverant, neque impertitus fuerat [a] eis *Deus*.

27 Ideo accensa est ira Jehovæ in terram illam: ut inferret in eam totam maledictionem istam, quæ scripta est in libro hoc:

28 Extirpavitque eos Jehova e terra ipsorum ira & æstu ac fervore magno: & disjecit eos in terram aliam, sicut *est* hodie.

29 Quæ oculta sunt, penes Jehovam Deum nostrum *sunto*: at quæ revelata, nobis & filiis nostris usque in seculum *revelata sunt*, vt faciamus omnia verba hujus Legis.

ANNOTATIO.

1 Præter illud fœ.] *id est, præterquàm id fœdus q, jam antè pepigerat: trajectio, ut Gen. 5. 29. nam idem fuit fœdus substantia, sed ratione personarum & loci ubi instauratum est, diversum erat.* 4 Nondum dederat] *erant enim adhuc parvuli.* Videndum] *cum fructu, id est, res visas & auditas observandum.* 18 Proferens] *id est, ne animus vester sit ullius idololatriæ perditæ ve vitæ seminarium: Metaphora.* 19 Quò addat ebria sit.] *id est, ut nunquam peccandi finem faciat, aut suum ad peccandum desiderium expleat, sed ut solent ebrii sitim provocare atque accendere, sic peccatorum fomites, & irritamenta accersat, & in peccatis occallescat.* 20 Incumbet] *id est, reus erit totius fœderis violati, quod adjuratione fuerat confirmatum.* 26 Eis] *solis: vide suprà in. 4. 19.*

CAPUT XXX.

Veniam & liberationem proponit ex animo resipiscentibus: & divinam voluntatem populo ita fuisse patefactam docet, ut nullus sit futurus in posterum prætextui ignorationis locus.

1 ERIT tamen cùm obvenerint tibi omnes res istæ, benedictio & maledictio hęc quam proposui tibi: si revocabis ea in animum tuum apud omnes gentes quò depulerit te Jehova Deus tuus:

2 Et conversus vsque ad Jehovam Deum tuum auscultabis voci ejus secundum omnia quę ego pręcipio tibi hodie, tu & filii tui, ex toto corde tuo & ex toto animo tuo:

3 Ut reducat Jehova Deus tuus multitudinem captivorum tuorum misertus tui, & reducens colligat te ex omnibus populis quò dispserserat te Jehova Deus tuus.

4 Etiamsi [a] quis ex tuis depulsus esset ad extremitatem cœli, inde colliget te Jehova Deus tuus & inde resumet te:

5 Reducétque te Jehova Deus tuus in eam terram quam hęreditariò possederant majores tui, ut hæreditariò possideas eam: & benefaciet tibi, & augebit te suprà quàm majores tuos.

6 Et circumcidet Jehova Deus tuus [b] animum tuum & animum seminis tui, ad diligendum Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo & ex ex tota anima tua, [c] ut vivas.

7 Indet autem Jehova Deus tuus omnes adjurationes istas inimicis tuis & osoribus tuis, qui persecuti fuerint te.

8 Tu verò conversus cùm auscultabis voci Jehovæ Dei tui, & facies omnia præcepta ejus quæ ego pręcipio tibi hodie,

9 Excellentem efficiet te bonis Jehova Deus tuus in omni opere manus tuę, in fructu ventris tui & in fœtu jumentorum tuorum, ac in fructu terræ tuæ: nam [d] rursus Jehova lætabitur de te benefaciendo *tibi*, quemadmodum lætatus fuerat de majoribus tuis:

10 Si auscultaveris voci Jehovę Dei tui observando præcepta ejus & statuta ejus, quicquid scriptum est in libro hoc legis, si conversus fueris ad Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo.

11 Nam præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie, occultum non *est* a te, neque longinquum.

12 Non *est* in cœlis, ut dicas, quis ascendet nobis in cœlum, qui sumens illud nobis enunciet nobis illud: ut faciamus illud?

13 Neque est ultra mare, ut dicas, quis transibit nobis trans mare, qui sumens illud nobis enunciet nobis illud ut faciamus illud?

14 Sed propinquum *est* tibi verbum hoc valde, in ore tuo & in animo tuo, ad faciendum illud.

15 (Vide, propono tibi hodie vitam & bonum, item mortem ac malum)

16 Quod ego præcipio tibi hodie, ut diligas Jehovam Deum tuum ambulando in viis ejus, & observando pręcepta ejus statutáque ejus & judicia ejus, vt vivas & augearis, ac benedicat tibi Jehova Deus tuus in terra, quò tu venturus es ad hæreditariò possidendum eam.

17 Quòd si avertente se animo tuo non auscultabis, sed impulsus incurvabis te diis alienis & coles eos:

18 Denuncio vobis hodie [e] vos omnino perituros: non prolongabitis dies super terram, quò ut venias ad hæreditariò possidendū eam tu transiturus es Jardenem.

19 Contestor hodie contra vos cœlum & terram, me vitam ac mortem proposuisse tibi, benedictionem ac maledictionem: quare elige vitam, ut vivas tu cum semine tuo,

20 Diligendo Jehovam Deum tuum, auscultando voci ejus, & adhærendo ei (nam ipse *est* vita tua & longitudo dierum tuorum) ut habites super terram, quam juramento promiserat Jehova majoribus tuis Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo se daturum eis.

Nechemja. 1.9.

[a] Heb. *depulsus tuus esset*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *pp̄ter vitam tuam.*

[d] Heb. *revertetur Jehova ad lætandum de te in bonum.*

Rom. 10. 6.

[e] Heb. *quòd pereundo peribitis.*

ANNOTATIO.

6 Circumcidet] *id est, repurgabit vos vi sui Spiritus, & ad suum obsequiū reformabit: metaphora, de qua suprà.* 10. 15. 7 Adjurationes] *id est, omnia mala in fœdere cū gravi adjuratione denunciata: Synecdoche.*

CA-

Caput XXXI.

Mosche Jisraëli exponit sibi cis Jardenem moriendum, Jehoschuhham sibi a Deo suffectum præficiens promissionibus confirmat, Legem descriptam Sacerdotibus & Magistratibus tradit, ac septimo quoq; anno publicè relegi jubet: postremò jussu Dei canticum describit publicè legendum, a singulis verò discendum & decantandum, ut Jisraëlitis beneficentiam Dei, & ingratum ipsorum animum testatum faceret.

1 DEINDE cùm veniens Mosche elocutus esset' verba ista apud omnes Jisraëlitas,

2 Dixit ad eos, natus sum hodie centum viginti annos, non possum deinceps 'procedere & venire: præterea Jehova dixit ad me, non es transiturus Jardenem hunc.

3 Jehova Deus tuus, is qui transit ante te, ipse excindet gentes istas a conspectu tuo ut hæreditariò possideas eas: Jehoschuahh is transiturus est ante te, quemadmodum dixit Jehova.

4 Facietq; Jehova illis, quemadmodum fecit Sichoni & Hhogo Regibus Emoræi, terræque illorum, qui excidit eos.

5 Nam [a] exponet eas Jehova vobis, ut faciatis eis secundum' quodque præceptum quod præcepi vobis.

6 Confirmamini & fortes estote, ne timete neque expavescite [b] metu eorum: nam Jehova Deus tuus is qui ambulat tecum, non deseret te, neque derelinquet te.

7 Postea evocans Mosche Jehoschuhham, edixit ei ante oculos omnium Jisraëlitarum, cõfirmare & fortis esto, nam tu ingressurus es cum populo hoc in terram quam juramento promiserat Jehova majoribus eorum se daturum eis: & tu eam possidendam divides eis.

8 Jehova autem, is qui antecedit te, ipse erit tecum, non deseret te, neq; derelinquet te: ne timeto, neque consternator.

9 Cùmque Mosche scripta hac Lege, dedisset eam Sacerdotibus filiis Levi qui portant arcam fœderis Jehovæ, & omnibus Senioribus Jisraëlis:

10 Præcepit eis Mosche dicendo, a fine septem annorum, stato tempore, anno intermissionis, in festo tabernaculorum,

11 Cùm veniens totus Jisraël comparebit ante faciem Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit: legito *aliquis* legem hanc coram toto Jisraële, [c] illis audientibus:

12 Congregando populum, viros fœminàsq; & parvulos & peregrinum tuum qui *erit* in portis tuis: ut audiant, & ut discant timeantq; Jehovam Deum vestrum, & [d] observanter faciant omnia verba Legis hujus.

13 Filii quoque ipsorum qui experti non fuerint, audientes discant timere Jehovam Deum vestrum: quibuscunque diebus vivetis in terra, quò, ut hæreditariò possideatis eam, mox transituri estis Jardenem.

14 Edixerat namque Jehova Moschi, en propè sunt dies tui, cùm moriendum est, voca Jehoschuhham & sistite vos ad tentorium convẽtus, ut mandatis instruam eum: quapropter iens Mosche & Jehoschuahh stiterant se ad tentorium conventus.

15 Apparueratque Jehova in tentorio per columnam nubis, stante columna nubis super portam ipsam tentorii.

16 DIXIT quoque Jehova ad Moschen, ecce tu cubaturus es cum majoribus tuis: surgens verò populus iste scortabitur [e] sequendo deos alienigenarum illius terræ [f] in quam venturus est, & derelinquet me, irritumq; faciet fœdus meum quod pepigi cum eo.

17 Quamobrem accensâ irâ meâ contra eum die illa derelinquam eos, & abscondam faciem meam ab eis, ut sit esui, & obveniant ei mala multa atque angustiæ: adeò ut dicant die illa, nònne eò quòd Deus meus nõ *est* in medio mei obvenerunt mihi mala hæc?

18 Ego verò [g] prorsus abscondero faciem meam die illa, propter omne malum quod commiserit, cùm avertit se ad Deos alienos.

19 Nunc itaque scribite vobis canticum istud quod doceas filios Jisraëlis 'indendo illud ori ipsorum, ut sit mihi hoc ipsum canticum loco testis contra filios Jisraëlis.

20 Nam introducam eum in terram quam juramento promiseram majoribus ejus, affluentem lacte & melle, ubi comedens saturabitur ac saginabitur: sed avertent se ad deos alienos, & colent eos, me autem irritabunt, idque irritum faciendo fœdus meum.

21 Esto igitur, cùm obvenerint ei mala multa atque angustiæ, ut testetur canticum hoc in faciem ejus loco testis (non enim oblivioni tradendum est *excindendo* ex ore seminis ejus) nam cognovi 'figmentum ejus, quid is sit facturus jam hodie, antequam introducam eum in terram quam juramento promisi.

22 Scripsit igitur Mosche canticum istud die illo, quod docuit filios Jisraëlis.

23 Et mandatis instruxit Jehoschuhham filium Nunis, dicens, confirmator & fortis esto, nam tu introduces filios Jisraëlis in terram quã juramento promisi eis: & ego ero tecum.

24 Fuit autem cùm absolvisset Mosche scribere verba legis hujus in libro, usque ad finem illorum,

25 Ut præciperet Mosche Levitis portantibus arcam fœderis Jehovæ, dicendo:

26 Accipientes librum hunc Legis, ponite eum 'a latere arcæ fœderis Jehovæ Dei vestri, ut sit ibi' contra te loco testis.

27 Nam ego novi rebellionem tuam & cervicem tuam durissimam: en, dum adhuc ego vivo vobiscum hodie, rebelles fuistis contra Jehovam, quanto igitur magis post mortem meam?

28 Congregate ad me omnes Seniores tribuum vestrarum, & moderatores vestros: ut eloquar audientibus ipsis verba hæc, & contester contra eos cœlos & terram.

29 Novi enim fore post mortem meam, ut [h] omnino corrumpatis & recedatis ab hac via quam præstitui vobis: unde obveniet vobis hoc malum extremis temporibus, cùm feceritis quod malum videtur in oculis Jehovæ, provocando eum opere manuum vestrarum.

30 Elocutus itaque est Mosche [i] audiente tota congregatione Jisraëlis verba cantici hujus, usque ad finem eorum.

[a] Heb. *dabit eas coram vobis.*

[b] Heb. *a facie*

[c] Heb. *in auribus illorũ.*

[d] Heb. *observent faciendo.*

[e] Heb. *post Deos.*

[f] Heb. *in cujus medium.*

[g] Heb. *obscõdendo abscondero.*

[h] Heb. *corrumpendo corrumpatis.*

[i] Heb. *in auribus totius congregationis.*

ANNOTATIO.

1 Verba ista] *quæ habentur suprà 29. & 30.* 2 Procedere &] *id est, consueto munere fungi: vide Nu. 27.17.* 5 Quodq; præc.] *suprà 7. & 20.* 19 Indendo illud] *id est, sæpius inculcando eis, ut ipsi quoq; illud sæpius recantent.* 21 Figmentum] *id est, cogitationes ejus Gen. 6.5.* 26 A latere arcæ] *extra arcam in sanctuario: atque hic liber est quem sacerdos invenit Joschijæ temporibus, 2. Reg. 22.* Contra te] *apostrophe ad populum.*

Caput XXXII.

Mosche proponit & commendat populo canticum Dei, constans ex Proœmio, Narratione laudativa præteritorum & præsentium beneficiorum Dei, ac vituperativa ingrati Jisraëlitarum animi, Propositione gravissimæ comminationis divinæ, & consolationis ex restitutione populi inimicorumq; dejectione, & Conclusione laudativa ad utrorumque reliquias. Deinde jubetur Mosche e proximo monte terram prospicere & vitam finire.

1 PRÆBETE aures cœli, & eloquar: & audito terra sermones oris mei.

2 *Stillet tanquam pluvia disciplina mea, fluat tanquam ros sermo meus, ut tenues pluviæ super teneram herbam, & sicut imbres super adultam herbam.

3 Quandoquidem nomen Jehovæ *prædicaturus sum, *tribuite magnitudinē Deo nostro:

4 *Rupi illi cujus opus *est* perfectum, omnes enim viæ ejus *sunt* jus, *Deo* forti [a] fideli, & experti iniquitatis, *qui* justus & rectus est.

5 *Corrupit se generatio perversa & contorta, vitio suo, *quod* non est filiorum ipsius.

6 Jehovæ ne rependere debebatis istud, popule stulte & insipiens? nonne ipse *est* pater tuus, [b] redemptor tuus? *nonne* ipse [c] magnificavit te, & confirmavit te?

7 Recordare dierum seculi, animadvertite annos [d] cujusq; ætatis: interroga patrem tuū, ut annunciet tibi, seniores tuos, ut dicant tibi.

8 Cùm possessionē distribueret excelsus gentibus, cùm disspararet filios Adami, *statuit terminos populorū pro numero filiorū Jisraëlis:

9 Quia pars Jehovæ est populus ejus, Jahhakob *funiculus possessionis ejus.

10 Invenit eum in terra deserti, ac in inanitatis & [e] ejulatus solitudine: circumdedit eum, erudivit eum, custodivit eum tanquam pupillam oculi sui.

11 Ut aquila excitat nidum suum, pullis suis incubat, pandit alas suas, assumit eum, portat eum super alas suas:

12 *Sic* Jehova solus duxit eum, nec fuit cum eo deus alienigena.

13 Vexit eum super *excelsa terræ, adeò ut comedat reditus agrorum: dátq; ei sugendum mel *etiam* e petra, & oleum e saxo rupis.

14 Butyrum ex armento, & lac e grege, cum adipe agnorum & ducum inter oves [f] Baschanæorum, & hircorum, cum *adipe renum tritici: etiam *sanguinem uvarum bibisti merum.

15 Sed saginatus *Jeschurun recalcitravit: saginatus es, obesatus es, adipem obduxisti: deseruit enim Deum qui magnificaverat ipsum, & vilipendit rupem salutis suæ.

16 Ad zelotypiam commoverunt eum propter *extraneos, propter abominationes provocarunt eum.

17 Sacrificaverunt dæmonibus, non Deo: diis quos nō noverāt, novis qui e propinquo advenerāt, quorū metu non horruerant majores nostri.

18 Rupis quæ genuit te oblitus es, & oblivioni tradidisti *Deum* fortem formatorem tuum.

19 Quòd cùm videret Jehova: præ indignatione [g] a filiis suis & filiabus suis, sprevit *eos*:

20 Et dixit, abscondam faciem meam ab illis videam quis *erit* finis illorum: sunt enim generatio [h] perversitatibus dedita, filii in quibus non *est* fides.

21 Ipsi commoverunt me ad zelotypiam per ea quę non *sunt Deus* fortis, provocaverunt me vanitatibus suis: ego quoq; ad zelotypiam commovebo eos per eum *qui non *est* populus, per gentem stultam provocabo eos.

22 Nam ignis accensus *est* ira mea, qui ardebit *usque ad imum sepulchrum: absumetque terram & proventum ejus, & inflammabit fundamenta montium.

23 Impendam in eos mala, sagittas meas *consumam in eos:

24 Inexhaustos fame & exesos anthrace ac lue amarissima: dentes etiam bestiarum immittam, cum veneno serpentum [i] terrestrium.

25 Foris orbabit gladius, & in conclavibus terror: tam adolescentulū quàm virginem, lactentem cum viro cano.

26 Dixissem, angulatim profligem eos: faciam ut cesset e mortalibus memoria eorum:

27 Nisi indignationem ab inimico metuissem ne ignorent hostes illorum: ne dicant, excelsa manus nostra fuit, nec Jehova operatus est omnia hæc.

28 Nam gens [k] inops consiliorum sunt, & non est in eis intelligentia.

29 Utinam saperent, intelligerent ista: animadverterent ad finem usq; suum.

30 Quomodo prosequeretur unus mille, & duo fugarent myriadem? *si non: fieri quia rupes eorū [l] dedidit eos, & Jehova tradidit eos.

31 (*Non enim ut rupes nostra rupes illorum *est*, ac inimici nostri *sunt* judices)

32 Nam [m] *superat vitem Sedomi vitis eorū, & superat vites Hhamoræ: uvæ eorum *sunt* uvæ venenosæ, botri amari sunt eis.

33 Venenum draconum vinum eorum *est*, ac venenum aspidum sævum.

34 Nonne *illud reconditum est penes me? obsignatum in thesauris meis?

35 *Mea *est* ultio & retributio, tempore *suo* vacillabit pes eorū: nam propinqua *est* dies calamitatū eorū, & festina *dies* eventurorum illis.

36 Cùm judicaverit Jehova populum suum: tunc propter servos suos *pœnitebit ipsum, cum videbit abiisse [n] *vires, & *conclusum cum derelicto nihil *esse*:

37 Et dicet, ubi *sunt* dii eorum? rupes cui committebant se?

38 Quorum victimarum adipe vescebantur, & quorum bibebant vinum libaminis? *surgant & opitulentur vobis, sit vobis latebra *rupes illa*.

39 Videte nunc, me, me ipsum *esse*, & nullum *esse* Deum mecum: me morte afficere & vitę restituere, frangere me & sanare, nec *esse* qui e manu mea eripiat.

[a] Heb. *fidei, cui non est iniquitas.*

[b] Heb. *possessor vel emptor: sed quia de singulari possessione Dei fit sermo, ad assertionē ex Ægypto verbū accommodavimus.*

[c] He. *fecit ut infrà ver. 15 & 1. Schemu 12 8.*

[d] Heb. *ætatis & ætatis.*

[e] Heb. *ejulatu solitudinis: hypallage. Iechezkel 16 Exo. 19.4.*

[f] Heb *natorū Baschanis, q̄ regio erat pascuosissima, Num. 32.4*

[g] Heb. *filiorū & filiarum, passive, ut infrà ver. 27 filios autem hîc respectu vocationis dicit, quos ratione vitæ vocavit non filios suprà ver. 5.*

[h] Heb. *perversitatis.*

[i] Heb. *pulveris.*

[k] Heb. *periēs consiliis.*

[l] Heb. *vendidit, id est, subjecit aliis dominis. Jechezkel 16.46.*

[m] Heb. *præ vite Sedomi est vitis eorum.*

[n] Heb. *manum, ut Nū. 11.23.*

40 Nam [o] attollo ad cœlos manum meam, & dico, vivo ego in seculum :

41 Cùm acuero[o] coruscantem gladium meum & arripuerit manus mea judicium, reddam ultionem hostibus meis, & osoribus meis rependam.

42 Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladi[9] meus absumet carnē , sanguine [p] confossorum & captivorum, [*]inde a principio *erunt* ultiones inimici.

43 Cantate gentes [q] *&* populus ejus : nam sanguinem servorum suorum ulciscitur, & ultionem reddit hostibus suis , ac terram suam populumque suum expiat.

44 Venit itaq; Mosche ut eloqueretur omnia verba cantici hujus [r] audiente populo, ipse & Hoscheahh filius Nunis.

45 Cùmque absolvisset Mosche eloqui omnia verba omnibus Jisraëlitis:

46 Edixit eis, [f] adjicite animum vestrum ad omnia hæc verba quæ ego testificor contra vos hodie: quę præcipitote filiis vestris, [t] ut observanter faciant omnia verba Legis huius.

[o] Heb. *coruscationem gladii.*

[p] Heb. *confossi & captivitatis.*

[q] *vel* cum *populo ejus, ut Rom.* 15. 10.

[r] Heb. *in auribus populi.*

[f] Heb. *ponite cor.*

[t] Heb. *ad observandum faciendo.*

47 Nam non est res [u] inanior quàm ut suscipiatis illam, sed est vita vestra : & hac re prolongabitis dies super terram, quò ut hæreditariò possideatis eam transituri estis Jardenem.

48 POSTEA allocutus est Jehova Moschen eo ipso die, dicendo,

49 Ascende montem hunc Hhabarimorum, montem Nebuntis, qui *est* in terra Moabitarum, qui *est* in conspectu Jerichuntis: & prospice terram Cenahhani, quam ego do filiis Jisraëlis in ius possessionis.

50 Deinde morere in eo monte quò tu ascensurus es, & aggregare ad populos tuos: quemadmodum mortuus est Aharon frater tuus in Hore monte, & aggregatus est ad populos suos:

51 Eò quòd prævaricati estis contra me in medio filiorum Jisraëlis ad aquas contentionis Kadeschi in deserto Tzinis : eò quòd non sanctificastis me in medio filiorum Jisraëlis.

52 Nam ex adverso prospicere poteris terram illam: at illuc non es venturus, in terram illam quam ego do filiis Jsraëlis.

[u] Heb. *inanis præ vobis.*

Num. 20.

ANNOTATIO.

2 Stillet] *id est, utinam eum fructum efferat oratio mea in vobis, quem proferunt pluvia & ros in terra.* 3 Tribuite] *percipiendo verba ejus, & observando.* 4 Rupi] *epitheton Dei, ut qui perfugium firmum est fide ad ipsum recurrentibus.* 5 Corrupit] *hysterosin ad evidentiam mutavimus: vide Exo.* 32.7. Quod non est] *id est, vitiositas illorum aliena est a filiis Dei , qui justus & rectus est: ver.* 4. 8 Statuit] *designavit illis possessionem nondum existentibus.* 9 Funiculus] *possessio peculiaris, nam possessiones funiculo dividebantur: metonymia.* 13 Excelsa terra] *id est, fecit ut penetrarent civitates munitissimas.* 14 Adipe renum] *id est, opimo crasso tritico, cujus genicula extuberant formâ renibus persimili: Metaphora ab animantibus: sic Num.* 18.12, *adipis nomen oleo & musto accommodatur.* Sanguinem] *expressum succum.* 15 Jeschurun] *Jisraël. sic vocatur hîc & infrà* 33.5. *&* 26. *a rectitudine quò vocatus est, etsi quàm longissimè ab ea discessit.* 16 Extraneos] *deos quos coluerunt.* 21 Qui non est populus] *peculiaris, Rom.* 10.19. 22 Usq; ad imum sep.] *q.d. suprà & infra conflagrabit, ut præsentibus futurisq; fructibus priventur: sequentia epexegeticè addita sunt.* 23 Consumam] *omnes ad unam ejaculaber.* 30 Si non] *Eclipsis : si unus Jisraëlita non persequitur mille, &c. sed contrà funduntur ab hostibus, fit quia, &c.* 31 Non enim] *Apostrophe Moschis, qua causam deditionis in servitutem explicat, quòd Deus opem ferat suis, adversetur desertoribus: quorum neutrum fictitiis Deis ascribi debet.* Judices sunt] *experientiâ testari possunt.* 32 Superat] *fructum deteriorem edit : metaphoricè vitam malè actam describit.* 34 Illud] *q.d. jamjam compertum habeo qualis fueris hactenus, atque futurus sis.* 35 Mea est ultio] *non evadent judicium, etiamsi differatur, sed suo tempore incipient labare.* 36 Pœnitebit] *vide in Gen.* 6.6. Vires] *Jisraëlitarum, quibus nimium considerant.* Conclusum cum der.] *id est, & captivum & eum qui evaserat hostium manus nihil posse.* 38 Surgant] *Sarcasmus : similem vide Judic.* 10.14. 40 Attollo manum] *id, est, juro, Gen.* 14.22. *humanitus dictum.* 42 Inde a principio] *id est, cùm ultionem sumam de inimicis, nihil impunitum relinquam eorum quæ inde a principio contra me commiserunt.*

CAPUT XXXIII.

Mosche paulo pòst moriturus singulis tribubus propheticè benedicit : exorsus & concludens orationem a singulari Dei gratia erga eos quibus benedicit.

1 HÆC autem benedictio *est*, qua benedixit Mosche [*]vir Dei filiis Jisraëlis ante mortem suam.

2 Cùm diceret [*] Jehova [*]e Sinai prodeunte ut oriretur e Sehhire [*] istis, [*] illucesceret e monte Paranis: simul venit *turba* e myriadibus [a*]sanctorum: a cuius dextera [*]ignis [b] legalis ipsis lucebat.

3 Valde diligis [*]populos, omnes sancti [*] istius *sunt* [*] in manu tua : vicissim ipsi [*] medii inserantur pedibus tuis , suscipiat *quisque* e verbis tuis,

4 Lege, *quam* præcepit nobis Mosche, [*]hæreditaria congregationi Jahhakobi.

[a] Heb. *sanctitatis.*

[b] Heb. *edicti.*

5 (Erat enim in Jeschrune [*] Rex) cùm se congregarēt primores populi, simul tribus Jisraëlis

6 VIVAT Reüben, & non moriatur, [*]imò *non* sit hominibus ejus numerus:

7 IDEM quoque [*]Jehudæ *precatus*, amplius dixit, exaudi Jehova vocem Jehudæ & ad populum suum [*]reduc eum : manibus ejus satis *sit* ei, & auxilium ab hostibus ejus sis.

8 DE Levi autem dixit, [*]Tummim tui & Urim tui [*]penes virum tuum quem beneficio prosequeris, quem probasti [*] probatione, cum quo contendisti ad aquas Meribæ.

9 Dicentē de patre suo & de matre sua, [*]non respicio eum, qui fratres suos non agnoscit, & filios

Exod. 19.

Num. 20. *suprà* 32.51.

filios suos non recognoscit: sed observant sermonem tuum, & fœdus tuum custodiunt:

10 *Docent judicia tua Jahhakobum, & Legem tuam Jisraëlem, *apponunt suffitum ad [c] faciem tuam, & prorsus consumendum ad altare tuum.

11 Benedic Jehova *copiis ejus, & opus manuum ejus grato animo suscipe: frange lumbos insurgentibus in eum & osoribus ejus, ex quo insurrexerint.

12 DE Binjamine dixit, *dilectus *est* Jehovę, habitet securè *cum eo: protegente eum quotidie, & inter humeros ejus habitante.

13 ET de Josepho dixit, benedicta Jehovæ *sit* terra ejus: a rebus pretiosis cœli, a rore & ab abysso subjacente:

14 Item a rebus pretiosis, proventibus Solis, & a rebus pretiosis, [d] quas quæque Luna protrudit:

15 Item a [e] præstantissimis rebus montium antiquissimorum, & a pretiosis rebus collium [f] æternorum:

16 Denique a pretiosis rebus terræ cum plenitudine ejus, & *beneplaciti *Dei* *inhabitantis rubum: veniant abunde ad caput Josephi, & ad verticem separati [g] e fratribus suis.

17 *Primogeniti, bovis illius decor *est* ei, & *velut* cornua monocerotis duo cornua ejus *sūt*, quibus populos feriet pariter, *populos* finium terræ: *sunt* autem hęc, myriades Ephrajimi, & *sunt* *multa* millia Menaschis.

18 DE Zebulune autem dixit, lætare Zebulun *de exitu tuo: & Jissaschar *de tentoriis tuis.

19 *Populos ad *montem *invitent, ibi sacrificent sacrificia [h] justa: quia affluentiam marium sugent, & occulta, id est, thesauros *arenę.

20 DE Gade autem dixit, benedictus *est* qui *dilatat Gadem: *tanquam leo habitat ut rapiat brachium & verticem:

21 Qui prospexit *de principiis ei, quia ibi *in portione Legislatoris *protectus est: ideò veniens cum primoribus populi, justitiam Jehovæ faciat, & *judicia ejus cum *reliquo* Jisraële.

22 DE Dane autem dixit, Dan *ut catulus leonis *sit*: qui exilit ex Baschane.

23 DE Naphtali quoque dixit, ô Naphtali satur beneplacito & plene benedictione Jehovæ: ad Occidentem & meridiem hæreditatem obtine.

24 DENIQUE de Aschere dixit, benedictus a *reliquis* *filiis Ascher: sit acceptus fratribus suis: *intingat in pinguedine pedem suum.

25 Ferrum & æs *sub calceo tuo: & [i] quandiu durabunt dies tui, *sermones *habeantur* de te.

26 NULLUS *est* similis huic *Deo* forti, ô Jeschurun: qui cœlis insidet in auxilium tuum, & magnificentiâ suâ superioribus nubibus.

27 Protectio *sit* Deus [k] sempiternus, & infernè *brachia æterna, qui expellat a facie tua inimicum, *aut dicat perde:

28 Ut habitet Jisraël securè solus, *fons Jahhakobi, in terra frumenti & musti *ferace*: etiam *cœli ejus stillent rorem.

29 [l] Beatus es Jisraël, quis *est* sicut tu, populus servatus per Jehovam clypeum auxiliarem tuum, & cujus gladius *est* excellentia tua? Sic [m] redduntur abjecti inimici tui tibi, tu autem *excelsa eorum conculces.

[c] Heb. *nasu*.

Gen. 49.25.

[d] Heb. *protrusione Lunarum.*

[e] Heb. *capite montiū antiquitatis: sic accipitur caput ꝑ re pręstante* Exod. 30.23.

[f] Heb. *seculi*

[g] Heb. *fratrū suorum*: *vide* Gen. 49.26

[h] Heb. *justitiæ, id est, eucharisticæ ut jus requirit.*

[i] Heb. *ut dies tui, sermones tui.*

[k] Heb. *antiquitatis.*

[l] Heb. *beatitates tuæ.*

[m] Heb. *mendaces fiant, id est, privētur facultate exequendi quod magnificè sibi pollicebantur: vel emacientur, id est, robore priventur.*

ANNOTATIO.

1 Vir Dei] *Propheta: nam prophetico spiritu, non simpliciter benedicit, & res eventuras precatur.* 2 E Sinai] *Metaphora perpetua est a Sole sumpta, qui initio lucem præmittit, postea oritur ipse, tandem terras illustrat: sic gradatim Deus præsentiam suam in populo declaravit quacunque iter fecerunt. q.d. inde a termino proximo Aegypti, usquedum perventum est ad Edomæos finitimos terræ promissæ.* Istis] *Jisraëlitis.* Illucesceret] *pergeret favere istis, etiam post defectionem a reditu exploratorum: Num.* 13.14. Sanctorum] *Angelorum, quorum catervis stipatus est. vide Chabakuk* 3.3. *Act.* 7.53. *Galat.* 3.19. Ignis legalis] *ex quo singula ipsis facienda omittendave edocebat.* 3 Populos] *tribus Jisraëlis, ut Judic.* 5.14. Istius] *Jisraëlis.* In manu tua] *sub cura tua, ut suprà* 32.11. Medii inserantur] *efficiantur tui discipuli, tibique morigeri reddantur, ut sunt discipuli præceptoribus, quorum pedibus assident, ut de Paulo dicitur Act.* 22.3. 4 Hæreditaria] *id est, observanda præsentibus & futuris Jahhakobi posteris suprà* 29.29. 5 Rex] *regis munus obiens populum gubernabat: ideò Legem eis tulit: vide in Gen.* 36.31. 6 Imò non] *particula, non,* ἀπὸ κοινοῦ *repetenda est, ut Psal.* 9.19. *cujus rei ignoratio Græcos fefellit, ut alteram hanc versus partem Schimhhoni accommodarent, quia nulla hîc fit ejus diserta mentio.* 7 Jehudæ] *& Schimhhoni: synecdoche: nam Schimhhon accensitus est Jehudæ, & possessio ejus per tribum Jehudæ diffusa, Jehoschu.* 19.1. *&* 1. *Chron.* 4.24. *unde factum est ut expeditiones inter has tribus communes essent, Judic.* 1.3. Reduc eum] *quia ejus est præire cæteris tribubus ad expeditiones, precatur ut victor domum reducatur.* 8 Tummim] *de quibus Exod.* 28.30. *id est, totum ministerium Sacerdotale. synecdoche: est autem hîc apostrophe ad Deum.* Penes virum] *Aharonem, penes quem depositum est Sacerdotale munus continuandum in posteris.* Probatione] *vulgò in Massa, ut alludatur ad historiam Exod.* 17.7. *sed quia nihil ibi de singulari aliqua Aharonis probatione scribitur, simplicius visum est appellativè accipere.* 9 Non respicio] *q.d. neque personis, neque rebus humanis studiosius hæret, sed in hoc unum incumbit, ut Deum colat & alios retineat in cultu ejus: quod ostenderunt Levitæ gladium stringendo in idololatras ad mandatum Moschis, non habita propinquitatis ratione, ut Deo manus suas consecrarent Exod.* 32 *abstinendo a propinquorum luctu, Levitic.* 10.3. *&* 21. *hæreditatique terrenæ renunciando, Numerorum* 18.20. 10 Docent] *omnes e genere Levitico, ideò dispersi habitabant in Jisraële.* Apponunt] *sacerdotes.* 11 Copiis ejus] *militiæ sacræ, diversisq; ministeriis eorum, Num.* 4.3. 12 Dilectus est Jeh.] *ut patri singulariter fuit, Gen.* 44.20. Cum eo] *ut olim cum patre.* Inter humeros] *id est, Jeruschalamis in metropoli possessionis ejus: Metaphora, qua tota possessio Binjaminis cum corpore confertur, & metropolis cum capite humeris imposito: sic Jeschahhjæ* 8.8. 16 Beneplaciti] *id est, quas profert terra ex beneplacito Dei.* Inhabitantis rubum] *qui primùm mihi apparuit ex ardente rubo. Exod.* 3.2. 17 Primogeniti, bo.] *id est, duabus dignitatibus excellit, quod est primogenitus, & bos Dei: nam translatum est,*

quod

quod ad possessionem attinet, primogenitorum jus a Rëubene in Josephum, 1. Chron. 5. 1. deinde bovis officio (de quo proverb. 14. 4.) functus est, cùm familiam paternam in Ægypto sustentavit. 18 De exitu] *id est, negotiatione tua: maritimam enim regionem habuit navigationibus aptam, Gen. 49. 13.* De tentoriis] *id est, terra tua contentus esto, Gen. 49. 14. & 15.* 19 Populos] *tam exteros, quàm Jisraëlitas reliquos.* Montem] *Tzijonem, ubi colendus erat Deus.* Invitent] *exemplo suo: qui licèt remotissimi ab eo loco essent studiosè tamen ex Lege, ac minimè vacui eò confluebant.* Arenę] *id est, maris: metonymia.* 20 Dilatat] *ab angustia liberat, efficitq; ut commodè habitet: vide in Gen. 49. 19.* Tanquam leo] *q. d. jam possessio ei attributa est, ex qua tanquam leo commodè potest in hostium prædam irruere: vide 1. Chr. 5.* 21 De principiis] *q. d Deus tribuens ei possessionem ante reliquos, jussit eum in prima acie contra Cenabhanæos procedere, Num. 32. 16.* In portione Legisl.] *quæ ei per Moschen divino jussu attributa est.* Protectus] *loco firmo ac munito situs.* Judicia ejus] *in excindendis & exterminandis Cenabhanæis.* 22 Ut catulus] *robore & felice successu.* 24 Filiis] *Jisraëlis, fratribus suis, ut mox nominat: quibus e terra sua res opimas suppeditaturus est.* Intingat] *præ copia rerum pinguium: hyperbole, ut Gen. 49. 11.* 25 Sub calceo] *id est, terra quam calcabis, abundet fodinis ferri & æris.* Sermones] *id est, laus soli tui commendet nomen tuum in perpetuum.* 27 Brachia æterna] *id est, omnipotentia sempiterna ejus. q. d. suprà & infrà eum habeas protectorem.* Aut dicat] *instruat te mandato & viribus ad perdendum eum.* 28 Fons Jahhakobi] *id est, ii qui manarunt ex Jahhakobo.* Cœli ejus] *ei impendentes, ut suprà 28. 23.* 29 Excelsa] *ut suprà 32. 13.*

CAPUT XXXIIII.

Mosche defunctus munere suo, & divino mandato obsequens montem conscendit, terram circumquaque prospicit, moritur, a Deo sepelitur, a Jisraëlitis lugetur, succeditq; ei Jehoschuahh.

1 POSTEA ascendit Mosche e campestribus Moabitarum in montem Nebuntis, in verticē illius collis qui *est* in conspectu Jerichuntis: ubi ostendit ei Jehova totam terram cum Gilhhade Danem usque:

2 Nempe totam *terram* Naphtali, terramq; Ephrajimi & Menaschis, & totam terram Jehudæ, usque ad mare posterum:

3 Meridianam quoque, & planitiem ipsam, convallem Jerichuntis civitatis palmiferæ usque Tzohharem.

4 Dixitq; Jehova ad eum, hæc *est* illa terra, quam juramento promiseram Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, semini tuo dabo eam: ostendo eam tibi, videndam oculis tuis, sed eò non es transiturus.

5 Mortuus itaque est ibi Mosche servus Jehovæ, in terra Moabitarum [a] ex pręstituto Jehovę:

6 Qui sepelivit eum in eadem valle in terra Moabitarum, e-regione Beth-pehhoris: neque novit quisquam sepulchrum ejus usq; in diem hunc.

7 (Erat autem Mosche natus centum viginti annos, cùm moreretur: non caligaverat oculus ejus, neque fugerat viriditas ejus)

8 Et defleverunt filii Jisraëlis Moschen in campestribus Moabitarum triginta diebus: quibus absoluti sunt dies fletus, *id est*, luctus Moschis.

9 Erat autem Jehoschuahh filius Nunis plenus spiritu Sapientię, cùm [b] imposuisset Mosche manus suas ei: quapropter auscultantes ei filii Jisraëlis, fecerunt quemadmodum pręceperat Jehova per Moschen.

10 Sed non surrexit Propheta præterea in Jisraële similis Moschi, *ut* quem cognoverit Jehova facie ad faciem.

11 In omnibus signis & prodigiis ad quæ miserat eum Jehova facienda in terra Ægypti, contra Parhhonem & contra omnes servos ejus, totamq; terram ejus:

12 Etiam in omnibus *operibus* manus fortis, & in omnibus *operibus* [c] terribilibus maximis, quę fecit Mosche ante oculos totius Jisraëlis.

[a] Heb. *secundù os, suprà* 32.48.

[b] Geb. *nixus fuisset Mosche manibus suis super eum.*

[c] Heb. *terroris maximi.*

ANNOTATIO.

2 Mare posterum] *vide suprà in* 11.24. 3 Palmiferæ] *ut Judic. 1. 16. & 2. Chron. 28. 15. nam palmetis tota fuit consita, teste Plinio lib. 5. natur. hist. cap. 15.* 6 Neque novit] *causam, quare incognitam esse voluerit Deus sepulturam Moschis, vide in epistola Apostoli Judæ ver. 9.* 9 Cùm imposuisset] ex *mandato Dei: vide historiam totam* Num. 27. 18. *& sequentibus.*

Primæ partis Bibliorum finis.

παντοτε δόξα θεῷ.

BIBLIORVM
PARS SECVNDA,
id est

LIBRI HISTORICI LATI-
ni recèns ex Hebræo facti, brevibúsque
Scholiis illustrati ab Immanuele Tre-
mellio & Francisco Iunio.

Librorum Index sequente pagina continetur.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. Lxxix.

Jehoschuhhæ	liber unus.
Judicum	liber unus.
Ruthæ	liber unus.
Schemuelis	libri duo.
Regum	libri duo.
Chronicorum	libri duo.
Hhezræ	liber unus.
Nechemjæ	liber unus.
Esteræ	liber unus.

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI ET DOMINO, D. FRIDERICHO, COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIÆ Duci, &c. Sacri Rom. Imperii Electori primario, Domino nostro clementissimo, gratiam & pacem a Domino.

UEMADMODUM *in ductionibus aquarii, Illustrissime* PRINCEPS, *aliud præstant aquilegi, aliud castellarii (ut Frontinus vocat) emodulantes laxiora aquæ conceptacula, aliud operæ huc illuc aquas tubulis canalibusque derivantes : ita multiplicibus variisque operibus utendum esse commonstrat omnium ætatum experientia, ut perennis hæc & salutaris aqua accommodè ad suos usus adhiberi possit. Nam ut illud taceamus : a Deo munificentissimo authore potus istius saluberrimi, non plenitudinem Spiritus, sed exiguas tantùm scintillas & particulas communicari nobiscum pro tenuitate nostra : amplius etiam agnoscimus, sive fontis ipsius (cujus petra manalis est Christus) id est, contextus sacri curationem puritatémque spectabimus : sive Scripturæ locos, in quibus ut in castellis aquæ summa doctrinæ cœlestis capita continentur : sive uberes illos concionum rivos & exundantem latius in Christianos omnes explicationem veritatis : nullam omnino partem esse quæ non superet omnibus numeris facultates nostras, nullásque humani ingenii vires ad tantam altitudinem & profunditatem sapientiæ Dei perfectè posse accedere. Et quamvis omnia hæc pertineant ad ædificationem corporis Christi : verbi gratia, Scripturæ loci ad scholas plurimùm, fluenta & rivi ad Ecclesiasticas conciones, fons verò hic Scripturæ ad Christianos omnes universè : nunquam tamen eò adducti sumus ut totam simul componendorum istorum omnium procurationem nobis assumamus : sive conscii tenuitatis nostræ coram Deo, sive rerum amplitudine perterriti, sive Dei ipsius authoritate exemplóque moti, & documentis Ecclesiæ. Si enim oculorum aciem ad nos advertimus, deficit animus : si ad Scripturam, mysteriorum amplitudine & profunditate absorbemur : sin ad authoritatem & exempla Dei, compellimur quidem ad scribendum ut dona Dei quantulacunque sunt in nobis fideliter expendamus, sed ἀπὸ τῆς πολυγραφίας καὶ πολυῤῥαφίας in hoc quidem argumento maximè avertimur. Cur enim tam paucos brevésque libellos, hoc est, Biblia aut βιβλαρίδια ista commendavit Ecclesiæ, in thesaurum illius importanda? cur rerum tantarum tanta fecit compendia, nisi ut exemplo ipsius discamus luxuriantem istam orationis sylvam (quæ vanitatis fere est aut mendaciorum comes) sophistis rhetoribúsque missam facere, & breviloquentiam simplicitatémque consectari? Aut cur Pastoribus Doctoribúsque suas in Ecclesia & schola functiones disparavit, nisi ad singulos suis repagulis quæ verbo fixit continendos, & illorum dicta, facta, scriptaque (hæ enim sunt formæ utendorum piè donorum Dei pro administratione & operatione ad quam quisque vocatus est in Ecclesia) suis terminis constringenda? Quamobrem non possumus satis mirari præpostera illorum judicia : qui ita in his mysteriis versantur ipsi, quasi omnia quæ ad locum unum adduci possunt, factis hinc inde coacervationibus multis teneantur possintve profundere : aut hoc ipsum ab aliis perinde exigunt, ac si omnis opera, nisi suffarcinata, foret inutilis. Excurrant illi per nos licet in voculæ unius argumento : in versu unico, si placet, ut in mediis Campaniæ latifundiis velitentur, aut in brevi aquula quasi in Oceano navigent ingenii sui fertilitate & exuber-*

exuberantia styli: denique maiores centones compilent (ut ait Satyricus) quàm sint duo Caesaris Anticatones. Nos verò commodiùs prospici stomacho esurienti posse sacra hac diaeta cogitamus, quàm levari copiâ nauseantem, aut deonerari saturum: & quod in aedificiorum structuris dicitur, opus istud Dei firmius sine illa immani fractura compingi & coalescere. Praeterea quàm multa piè a multis ante nos dicta sunt! quae omnia si nobis inculcanda essent: nullam apud omneis gratiam, sed invidiam summam iniremus: saltem hoc nomine apud bonos, quod actum (ut aiunt) agere diceremur. Denique meminimus illustrissime PRINCEPS, instituti nostri, & expectationis communis omnium. Non hîc aguntur homiliae, & salubres e sacro fonte rivuli per sanctissimum agrum Christi concionalibus, ut ita dicamus, sulcis derivantur: non locorum compositiones & demonstrationes Dialectica subtilitate & brevitate indicantur, certáque velut castella conficiuntur iucundissimum hunc potum immissariis suis eructantia: Haec in lectionibus, illa in concionibus Ecclesiasticis Theologi corrivantur: Verùm omnibus aequè Pastoribus & ovibus, Doctoribus discipulisq;, magnis & parvis, firmis & infirmis alteram sanctissimi illius fontis partem labore nostro excultam proferimus. Excultam autem elaboratione nostra propterea dicimus, quòd accessiuncula ista partim contextui (ut confidimus in Domino) aliquam lucem afferet, partim in Scholiis quamvis brevibus, locos difficiliores explanabit: quaestiones enim multae, quae antea miris modis exagitatae sunt, ipso contextu diluuntur, & multi nodi solvuntur uno aut altero Scholiorum verbo. Quorum omnium brevitatem facilè condonaturi sunt, quicunque hac viâ praecaveri putaverint aut ab ingenii humani nausea aut a gravitate sumptuum. Atque haec quidem de opera nostra apud T. C. plus satis. De rebus autem quae his libris continentur, de historiis sacris quid multis opus est dicere? Prima lex historiae (inquiunt veteres) nequid falsi dicere audeat, deinde nequid veri non audeat: nequa suspicio gratiae sit in scribendo, nequa simultatis. Certè quisquis sine animi perturbatione hos libros legerit, omnia supra quàm dici potest in brevitate hac, vera, certa simpliciáq; recognoscet. Hîc enim tuetur Dominus authoritatem suam, fidem veritatemq; ostendit, & sempiterno suo Spiritu obsignat in animis credentium: cui adhaerentes fide, authoritatem non addimus sed accipimus, & in veritate illius confirmamur. Vtinam verò Christiani omnes tum veram istarum rerum notitiam, tum legitimum earum usum a Deo opt. max. consequantur. Nos quidem in tradenda simplice veraq; horum notitia fidelem pro eo ac potuimus & diligentem operam consumpsimus: quae desyderabuntur (prout minimè dubitamus semper ad hominum scripta vel accuratissima aliquid amplius adiungi, detrahi, aut mutari posse) sive in posterum nostrâ, sive aliorum peritiorum operâ in dies subministrabit Deus. Vsum verò huius historiae sanctae legitimum licèt praestantes viri olim tradiderint, & multi viri boni memoriâ nostrâ piè sapienterque scriptis consignaverint: non posse tamen incidi in hominum mentes sine eodem Spiritu Prophetae & Apostoli sexcentis locis demonstrarunt. Quòd si historiam humana arte industriâque elaboratam, & ignoratione, vanitate plurimisq; animi perturbationibus implicatam & prout ipse Herodianus scribit, συγκεκραμένην δόξῃ τῆς ἀληθείας μείζονι, tamen temporum testem, lucem veritatis, vitam memoriae, magistram vitae, nuntiam vetustatis, vocavit Tullius: quantam obsecro opinionem & reverentiam erga libros istos ingenerari oportet in animis credentium? Nam omnes illae historiae nihil ad nostram hanc: quam per Prophetas dictavit, per Ecclesiam tradidit, per Spiritum aeternum suum obsignavit Deus. Ferinum itáque fuerit, ac non tantùm Christiano ullo, sed homine planè indignissimum, eosdum usus ab hisce historiis abjudicare: quas Deus commendat suis sanctitatis, veritatis, utilitatisq; nomine. Temporum testificationem requirimus? quorum partem inde a creatione usque ad obitum suum exposuit Mosche: ecce hîc evolutam rationem temporum inde a Mosche usque ad finem regni Persici: hoc autem Alexander Macedo occupavit: cùm Jadduahh sacerdotio fungeretur, cuius Nechemja mentionem facit. Lucémne veritatis? at haec praelucens dictavit veritas, et seipsam quodammodo literarum monumentis expressam in Ecclesia utendam fruendam dedit. An memoriae vitam? hîc memorabilia omnia de Deo creatore, hîc de rebus creatis, hîc de earum administratione ac singulari Ecclesiae ductu, hîc de memoria sempiternae vitae documenta omnibus fidê amplectentibus aperta exhibentur: in quae simulac introspicimus, mens animus & memoria virtute Dei animatur. An magisterium vitae? Deus bone, quàm multifariam, quàm certò, quàm sanctè, quàm efficaciter nostris cogitationibus, sermonibus, factis, toti deniq; vitae praestituuntur statae perpetuaeq; regulae in his libris! qua doctrina, quibus exemplis circumfluunt! Non libet hoc loco elogia multa longius petita percurrere: modò pervulgata

duo

duo testimoniorum genera adduxerimus ex Testamento Novo. Vnum est: Scripturæ huius doctrinam testimoniis Christi Evangelistarum & Apostolorum confirmatam esse, qui illam tam sæpe quàm Moschen aut Prophetas alios sermoni suo adhibent, & autoritatem sibi apud auditores conciliant ab illius locis. Ideoq; Paulus Romanis, Quæ antè scripta sunt, inquit, ad doctrinam nostram scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus. Idem Timotheo, Permane in iis quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens a quo didiceris: Teq; a puero sacras literas novisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute per fidem in Christo Jesu. Tota Scriptura divinitus est inspirata, utilis, &c. Alterum est, rationem usus percipiendi ex hoc Scripturarum genere ipsis locis singulis commonstrari, ubi adducitur. Nam ut missa faciamus ea doctrinæ capita, quæ in his libris quàm simplicissimè & accommodatissimè proferuntur: illud pro certo habemus, quot exempla in his libris extant, totidem extare magisteria vitæ & fidei, ac juris factorumq; typos summis infimis, doctis indoctis, adeoq; omnibus imitanda fugiendáve propositos: proinde sive legamus promißiones, minas, precepta, interdicta, beneficia iudiciáve Dei, sive hominum officia rationem fidei aut vitæ spectantia, sive rerum creatarum quæ in cœlo aut terra degunt obsequia: omnia universè & sigillatim ad ingenerandam fidem pertinere, informanda studia, componendos animos, & corrigendos mores. Audiuntur promissiones a Deo? adhibetor fides. Audiuntur minæ? castus affertor metus. Audiuntur precepta vel interdicta? obsequendi studium accedito. Beneficia iudiciáve proferuntur? animi cum reverentia Dei, qui certißimus & constantissimus illorum autor est, eò advertuntor. Quæcunque hominum officia in exemplum subiiciuntur, imitationi sunto: ignorationis, infirmitatis, & contumaciæ exempla odium, horrorem, fugam, & studiosißimam cautionem ab iis induunto animis nostris: prompta cœlestium terrestrium aquaticorumq; obsequia admirationem omnipotentiæ, sapientiæ, bonitatisque divinæ afferunto: omnia denique confirmanto fidem & patientiā, spem consolationémq; pariunto, & accendunto Zelum: ne per nos fiat, ut quo maiorum a Deo benefactorum sumus conscii cum animis nostris, eo majoris perfidiæ & ἀχαριστίας gravioris hìc & in seculo venturo condemnemur. Hæc ita se habere cùm multis locis docent Apostoli, qui hæc rerum antegestarum & in sacrarium Ecclesiæ relatarum exempla propter nos fuisse scripta & facta testantur, δείγματα, ἐνδείγματα, ὑποδείγματα, ὑπογραμμα, καὶ τύπους nominantes: tum inprimis Petrus his verbis aureis ostendit: Habemus firmiorem (videlicet quàm sint σεσοφισμένοι μῦθοι, quorum antè meminerat) sermonem illum propheticum: cui rectè facitis quòd attendatis: velut lucernæ splendenti in obscuro loco, usquedum dies illucescat & lucifer exoriatur in cordibus vestris: Hoc inprimis scientes nullam prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis: non enim libidine hominis allata est olim prophetia: sed acti a Spiritu sancto loquuti sunt sancti homines illi Dei. Cùm itaque hi nostri historiarum libri impressa quadam a Deo majestate, autoritate, fide, utilitate, & forma longè anteferendi sint omnibus illis quos humana industria exaravit, & peculiares sint thesauri olim Ecclesiæ commißi, & ab eo tempore per manus traditi ad ædificationem nostram: prout illos Deus sua Ecclesia dignos judicavit, ita nos hanc recognitionem nostram, quantacunque est, nomine T. C. Ecclesiæ, Christi offerimus. Dignissimum donum exhibet Deus Ecclesiæ suæ, dignum Christiano principe, dignum omnibus hominibus, dignum seculis: etsi nos imparem rebus, personis, expectationiq; operam exhibemus, sed pro demenso donationis Christi. Octavium Augustum narrat Tranquillus in evolvendis utriusque linguæ autoribus nihil æqué sectatum esse quàm precepta & exempla publicè vel privatim salubria, eaque ad verbum excepta aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarumq; rectores, aut ad urbis magistratus plerunq; misisse, prout quique monitione indigerent: etiam libros totos & senatui recitasse, & populo notos per edictum sæpe fecisse, quo magis persuaderet rem non a se primo animadversam, sed antiquis pariter fuisse curæ. Egregium profectò studium, & conveniens humano Principi, qui impotentem tyrannorum dominationem hac sua lenitate universæ posteritati παραδειγμάτισεν. Verùm quanto dignius Christiano Principe exempla hæc in manibus, in oculis, in animo ferri, & dicta factaque ad normam eorum exigi! Hæc sunt proculdubio, hæc illa sunt studia, quæ Christianam juventutem alunt, senectutem confirmant, domi oblectant, foris conversantur, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur, & ubivis locorum secundis adversisque rebus sanctorum animos ad cœlestes cogitationes evehunt, faciuntque ut iam unà cum Christo sedeant ἐν ἐπουρανίοις. Accipe igitur, Illustrißime Princeps, alterum hoc tuorum erga nos beneficiorum, nostrique erga T. C. animi monimentum, & pignus officii: ut primùm Deo Optimo Maximo de clariore ista veritatis explicatione (si quam Deus, ut speramus, operâ nostra contulerit) immortales

gratiæ in Ecclesia habeantur, deinde etiam T. C. cuius monitis atque subsidiis opus istud cœptum & hucusque a nobis perductum est: postremò verò nobis piorum vota faveant, studiumque nostrum in hoc opere consummando sanctis precibus sublevent coram Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo: cui Regi æterno, immortali, invisibili, soli sapienti Deo honor & gloria in sempiterna secula. Amen.

Dominus T. C. quàm diutißimè incolumem servet, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere in dies ornet cumulatißimè.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius.
Franciscus Iunius.

Augustinus lib. 18. de civitate dei cap. 40.

Cui narranti melius præterita credimus quàm qui etiam futura prædixerit quæ præsentia jam videmus? Nam & ipsa historicorum inter se dissonantia copiam nobis præbet, ut eis potius credere debeamus, qui divinæ quam tenemus non repugnant historiæ. Paulo post: Nos in nostræ religionis historia, fulti authoritate divina, quicquid ei resistit, non dubitamus esse falsissimum, quomodolibet sese habeant cætera in secularibus literis: quæ seu vera seu falsa sint, nihil momenti afferunt quò rectè beatèque vivamus.

IEHO-

IEHOSCHUHHAE
Liber unus.

LIBER Iehoschuhhæ res memorabiles, inde a morte Moschis usque ad mortem Jehoschuhhæ successoris, a Deo pro Jisraëlitis gestas continet: ut fidem suam in suis promissionibus confirmaret, & promissa impleret. Estq; historia annorum amplius septendecim.

Caput Primum.

Jehoschuahh divinitus jubetur suscipere populi administrationem, cum divini favoris promissione: vocatione suscepta omnibus mandat, ut ad Jardenem trajiciendum se parent, illis autem, quibus cis Jardenem possessio erat attributa, ut promissi memores, in expeditionem cum alijs proficiscantur, qui omnes fidem dant Jehoschuhhæ.

1 FUIT autem post mortem Moschis servi Jehovæ: ut ediceret Jehova Jehoschuhhæ filio Nunis ministro Moschis, dicendo.

2 Mosche servus meus mortuus est: iam itaq; surge, transi Jardenem hunc tu & totus populus hic, in terram quam ego do ipsis filiis Jisraëlis.

3 Omnem locum quem calcaverit planta pedis vestri [a] daturus sum: quemadmodum allocutus sum Moschen.

4 ' A deserto illo & ' Libano isto usque ad flumen ' maximum, flumen Euphratis, totam terram ' Chittæorum usque ad ' mare magnū, ad occasum solis: erit terminus vester.

5 Non poterit consistere quisquam ante faciem tuam, ullis diebus vitæ tuæ: quemadmodum fui cum Mosche, ero tecum, non deseram te, neque derelinquam te.

6 Confirmare & fortis esto: tu enim possidendam trades populo huic terram illam quam juramento promiseram majoribus eorum, me daturum eis.

7 Tantummodo confirmare & fortis esto valde, ut [b] observanter facias prorsus secundum legem illam, quam ' præcepit tibi Mosche servus meus, ne recede ab ' eo dextrorsum aut sinistrorsum: ut secunderis quocunque iveris.

8 Ne discedito ' liber iste legis ex ore tuo, sed meditare de eo interdiu & noctu, vt observanter facias omnino prout scriptum est in eo: tunc enim prosperaberis in viis tuis, & tunc secundaberis.

9 ' Nonne præcepi tibi ? confirmare & fortis esto, ne expavescito neq; consternator: quia tecum est Jehova Deus tuus quocunque iveris.

10 Præcepit itaque Jehoschuahh moderatoribus populi, dicendo:

11 Transite per [c] castra, & præcipite populo, dicendo, parate vobis ' viaticum: nam intra tres dies vos trajecturi estis Jardenem hunc, ut ingrediamini ad possidendum terram, quam Jehova Deus vester dat vobis hæreditariò possidendam.

12 Reubeniticæ autem & Gaditicæ ac dimidiatę tribui Menaschiticę edixit Jehoschuahh, dicendo:

13 Recordamini rei illius quam præcepit vobis Mosche, servus Jehovæ, dicendo: Jehova Deus vester quietem largitur vobis, quòd dedit vobis terram hanc.

14 Fœminæ vestræ, parvuli vestri, & pecora vestra manebunt in hac terra, quam dedit vobis Mosche cis Jardenem: at vos transite [d] militari ordine ante fratres vestros, quotquot estis valentes robore, & adjuvate eos.

15 Usque dum quietem largitus sit Jehova fratribus vestris, ut vobis, & hæreditariò possideant etiam ipsi terram, quam Jehova Deus vester dat eis: tunc revertemini in terram hæreditatis vestræ quam dedit vobis Mosche servus Jehovę cis Jardenem ad ortum solis, & hęreditariò possidebitis eam.

16 Qui ' responderunt Jehoschuhhæ dicendo, quicquid pręcepisti nobis faciemus, & quocunque miseris nos ibimus.

17 Omnino secundum ea quibus auscultavimus Moschi, sic auscultabimus tibi: ' tantummodo sit Jehova Deus tuus tecum, quemadmodum fuit cum Mosche.

18 Quisquis occasionem dederit ' mutandi præstitutum tuum, & non auscultaverit verbis tuis in omnibus quæ pręceperis ei, morte plectetur: tantummodo confirmare & fortis esto.

[a] *Heb. dedi, preteritum pro futuro.* *Deut. 1.38.* *Deut. 11.24.*

[b] *Heb. ad observandum faciendo: hypallage, sic ver. 8.*

psal. 1. 2

[c] *Heb. per medium castrorum: vel in medio.*

Num. 32.

[d] *Heb. quinti: ut Exo. 13. 18. & infra 4. 12*

ANNOTATIO.

A deserto] *desertum Sinis intelligit, quo terminabatur ad meridiem promissa terra.* Libano] *Aquilonali termino.* Maximum] *termino ab oriente, Gen. 15.18.* Chittæorum] *tractum orientalem incolentium.* Mare magnum] *terminum ab occidente.* 7 Quam pręcepit] *Num. 27. ver. ult. in. Deu. 31.*

 7. & se-

7. & sequentibus. Ab eo] *sub. quod præcepit Mosche.* 8 Liber iste] *de quo Deut. 31. 9.* 9 Nonne] *confirmat eum a vocatione divina.* 11 Viaticum] *si quid vobis præter cibum ad iter est necessarium, illud jam parate. Man enim nondum cessarat.* 16 Responderunt] *omnes tribus ad superiora mandata.* 17 Tantummodo] *id est, videto, ut tibi Deus adsit, sicut Moschi: & tu ab eo non recedas, sicut Mosche non recessit ab eo. Restipulatio.* 18 Mutandi præstitutum] *id est, defectionis a te.*

CAPUT II.

Jehoschuahh præmittit exploratores, qui divertunt Jerichunte apud Rachabam, & ab ea abditi, a periculo liberati, ac de regionis statu informati, jurejurando promissa ei & toti cognationi ejus vita, ad Jehoschuhham revertuntur, quem de omnibus certiorem faciunt.

1 *MISERAT autem *prius* Jehoschuahh filius Nunis * Schittimis duos viros exploratores [a] clam dicendo, ite, inspicite terram istam, adeóque Jerichuntem: qui abeuntes venerant in domum cujusdam meretricis cauponæ, cujus nomen erat Rachab, ut cubarent ibi.

2 Sed cùm renunciatum fuisset Regi Jerichuntis, dicendo: ecce quidam veniunt huc per noctem e filiis Jisraëlis ad perverstigandum hanc terram:

3 Misit Rex Jerichuntis ad Rachabam qui edicerent: produc viros illos venientes ad te, qui ingressi sunt domum tuam, nam ad pervestigandum totam hanc terram venerunt.

4 (Assumens autem mulier illa duos viros illos, absconderat utrumq;) quæ respondit ita, venerant ad me quidem viri, nec sciebam unde essent.

5 Sed cùm claudenda esset porta, in ipsis tenebris, viri illi exierunt: non novi quò abiverint viri illi: persequimini eos celeriter, nam assequemini eos.

6 (Illa autem jusserat ipsos conscendere tectum suum: & absconderat eos in [b] stipulis lini, quæ erant ei dispositæ super tectum.)

7 Quam ob rem * virorum illorum *alii* persecuti fuerant eos viâ ad Jardenem per vada singula, *alii* autem * portam clauserant postea cùm egressi essent, qui persequebantur istos.

8 * Illi autem nondum cubaverant cùm ipsa ascendit ad eos super tectum:

9 Dixitq; ad viros istos, novi Jehovam dedisse vobis terram hanc: cùm quia irruit terror vestri super nos: tùm quia diffluxerunt omnes habitatores istius terræ [c] metu vestri.

10 Audivimus enim quo modo arefecit Jehova aquas maris algosi propter vos, cùm exiretis ex Ægypto: & quæ fecistis duobus regibus Emoræorum, qui *erant* trans Jardenem, Sichoni & Hhogo, quos internecioni devovistis.

11 Quod audientibus nobis liquefactum est cor* nostrum, neque [d] constat animo quisquam amplius metu vestri: nam Jehova Deus vester, est Deus in cœlis suprà, & in terra infrà.

12 Nunc itaq; jurate mihi, quæso, per Jehovam, quia exercui benignitatem erga vos: sic exercituros vos quoque erga familiâ paternâ meâ benignitatē, & date mihi signū [e] certum.

13 Ut vivos conservetis patrem meum, & matrem meam, & fratres meos, & sorores meas, & quicquid illorum est: eripiatísq; animas nostras a morte.

14 Responderúntque ei viri isti, * animam nostram loco vestri ad moriendum *damus*, si non enunciaveritis sermonem nostrum hunc: utique erit cùm dederit nobis Jehova terram hanc, ut exerceamus erga te benignitatem & fidem.

15 (Tunc illa demisit eos fune per fenestram: nam [f] paries domus ejus erat in mœnibus, ita ut in ipsis mœnibus habitaret illa:

16 Dicens ipsis, ad istum montem ite, ne occurrant vobis qui persequuntur: & latitate illic tribus diebus, donec revertantur persequentes, deinde ibitis viâ vestrâ.)

17 Dixerunt inquam viri isti, * insontes erimus ab adjuratione tua hac, qua adjurasti nos.

18 Ecce nobis intrantibus in hanc terram: hūc funiculum fili dibaphi ligato in hac fenestra, per quam nos demisisti, & patrem tuum cum matre tua ac fratribus tuis, deniq; totam familiam patris tui jubeto convenire ad te in hanc domum.

19 Erit enim ut cujusque, qui egressus fuerit e foribus domus tuæ, [g] cædis causa in caput ejus *recidat*, & nos simus insontes: cujusque verò qui erit tecum in hac domo, cædis causa *recidat* in caput nostrū, si manus fuerit in eum *injecta*.

20 Sed si enunciaveris sermonem nostrum hunc: tunc erimus insontes ab adjuratione tua, qua adjurasti nos.

21 Qua dicente, secundum verba vestra sic esto, & dimittente eos abiverunt: * posteà alligavit *illa* funiculum dibaphum ei fenestræ.

22 Abeuntes ergo venerunt in montem illū, ac manserūt ibi tribus diebus, donec rediissent, qui persequebantur *eos*: quæsierant enim eos qui persequebantur totâ illâ viâ, sed non invenerant.

23 Deinde revertentes duo viri isti, cùm descendissent e monte, trajecerunt *Jardenem* & pervenerunt ad Jehoschuhham filium Nunis: & enarrarunt ei quæcunque obvenerant sibi.

24 Dixeruntq; ad Jehoschuhham, *eamus*, nam tradit Jehova in manū nostram totam terram istam: atque etiam diffluunt omnes habitatores istius terræ metu nostri.

[a] Heb. *silenter, id est, non communicato cum populo consilio: ut factum fuerat. Num. 13.*

[b] Heb. *in linis stipulæ: hypallage.*

[c] Heb. *a facie: sic deinceps.*

[d] Heb. *neque constat amplius spiritus in quoquam a facie vestra.*

[e] Heb. *veritatis.*

[f] Heb. *nam domus ejus erat in pariete mœnium: hypallage.*

[g] Heb. *sanguis ejus in capita ejus sic paulo infrà.*

ANNOTATIO.

1 Miserat autem] *Hyperbaton est perpetuum toto hoc cap. cujusmodi annotavimus, Gen. 11. 1. quæ enim hoc capite narrantur, gesta sunt a Jehoschuhha, antequam edictum de parando viatico promulgaret: Atque voluntate divina gesta fuisse eventus ostendit. Voluit enim Deus per Rachabæ relationem Jisraëlitis, ad eos confirmandos, innotescere populi præsentem constitutionem, ut Judic. 7. per somnii narrationem Gidhhonis animus confirmatus dicitur: & Jonathanis per evocationem ludicram. 1. Schemu. 14.* Schittimis] *de quo Num. 25. & 33. 49.* 7 Virorum illorum] *civium Jerichuntis.* Portam] *urbis videlicet, ne si in urbe essent exploratores, elaberentur.* 8 Illi] *cives, qui nondum a murmure planè cessarant.* 11 Nostrum] *id est, populi nostri.* 14 Animam nostram] *vide in Deut. 7. 2.* 17 Insontes erimus] *id est, esse volumus*

mus hiis duabus condicionibus quæ sequuntur, ne quis sit extra domum, & ne quid reveles. 21 Postea] *cùm commodum & necessarium visum est.*

CAPUT III.

Jehoschuahh a reditu exploratorum ad Jardenem, cum populo trajecturus, accedit, quo pridie ad sanctificationem comparato, sacerdotes cum arca præmittit: ad quorum ingressum Jarden divisus, transituris cedit: quo signo Jisraëlitæ confirmati, omnes ad unum trajiciunt.

1 ITAQUE cùm surrexisset Iehoschuahh [a] mane, profecti Schittimis pervenerunt usq; ad Jardenem, ipse & omnes filii Jisraëlis, pernoctaruntq; ibi, nondũ trajecerunt.

2 Fuitque [a] tertio pòst die: ut transirent moderatores per [b] castra.

3 Et præciperent populo dicendo, cùm videbitis arcam fœderis Jehovæ Dei vestri, & sacerdotes Leviticos portantes eam: vos quoque proficiscimini e loco vestro & [c] sequimini eam.

4 (Veruntamen longinquum *spatium* esto inter vos & inter eam, quasi bis mille cubitorum [a] notæ mensuræ: ne *propius* accedite ad eam) ut cognoscatis viam per quam ituri estis, non enim transivistis per eam viam [d] antea.

5 Edixerat enim Jehoschuahh populo, sanctificate vos: nam cras facturus est Jehova in medio vestri mirabilia.

6 Deinde edixit Jehoschuahh sacerdotibus dicendo, portantes arcam fœderis, transite ante populum: qui portantes arcam fœderis, iverunt ante populum.

7 Dixerat enim Jehova ad Jehoschuhham, isto die incipiam magnificare te ante oculos totius Jisraëlis: ut cognoscant, quemadmodũ fui cum Mosche, me futurum tecum.

8 Tu autem præcipito sacerdotibus portãtibus arcam fœderis, dicendo: cùm perveneritis usque [a] ad extremitatem aquarum Jardenis, in ipso Jardene consistite.

9 Edixit itaq; Jehoschuahh filiis Jisraëlis: accedite huc, & audite verba Jehovæ Dei vestri.

10 Deinde dixit Jehoschuahh, [a] hac *re* cognoscetis Deum fortem, vivum esse in medio vestri, & omnino expulsurum a facie vestra Cenahhançum, & Chittæum, & Chivvæum, & Perizzæum, & Girgascheũ, & Emorçũ, & Jebusçum.

11 (Ecce arca fœderis *arca* domini totius terrç, transit ante vos per Jardenem.

12 Nunc itaq; sumite vobis duodecim viros e tribubus Jisraëlis [c] virum unum in quamque tribum.)

13 Erit enim, cùm primùm quiescent plantç pedum sacerdotum portantium arcam Jehovæ, domini totius terræ in aquis Jardenis, ut aquæ Jardenis discindantur, aquæ, inquam, descendentes, ab *iis quæ sunt* supernè: [a] quæ consistent acervo uno.

14 Fuitq; cùm proficisceretur populus e tentoriis suis ad trajiciendum Jardenem: & sacerdotes portantes arcam fœderis ante populum:

15 Dum pervenerunt portantes arcam usque ad Jardenem, & pedes sacerdotum portantium arcam cœperunt intingi in extremitate aquarum ejus: [a] (est autem Jarden plenus, superans omnes ripas suas omnibus diebus messis.)

16 Ut consistentes aquæ, quç descendebant supernè, consurgerent in acervum unum, procul valdè ab 4 Adamo civitate quç est a latere [a] Tzartanis, quæ autem descendebant ad mare campestrium, [a] mare salsum, [f] prorsus [a] excinderentur: populus autem transirent e-regione Jerichuntis.

17 Stabant autem sacerdotes portantes arcã fœderis Jehovæ in ipso sicco in [g] alveo Jardenis firmi: dum omnes Jisraëlitæ transirent per siccum, usque dum absolvissent tota gens illa trajicere Jardenem.

[a] Heb. *a fine trium dierũ.*
[b] Heb. *medium castrorum.*
[c] Heb. *ite post eam.*
[d] Heb. *ab heri, nudiustertius: synecdoche usitata.*
[c] Heb. *virum unum, virũ unum, &c.*
4 *quæ & Adama, infrà* 19.36.
[f] Heb. *deficerent, excinderentur.*
[g] Heb. *in medio, id est, intra alveũ.*

ANNOTATIO.

1 Manè] *noni diei mensis primi: trajecerunt enim die decimo ejusdem mensis, ut apparet infrà* 4.19. 2 Tertio pòst die] *a mandato, de parando viatico suprà* 1.11. 4 Notæ mensurç] *q. communis, quæ duplicata mille cubitos efficiat, ut Num.* 35.5. 8 Ad extremitatem] *id est, in alveum citerioris ripæ.* 10 Hac re] *quam exprimit ver.* 13. 13 Quæ consistent] *videlicèt aquæ superiores. ut ex ver.* 16. *apparet.* 15 Est autem Jarden] *non tantùm id tunc contigit, ut plerique arbitrantur, sed quotannis fit ex fluminis natura: ut apparet ex* 1. *Chronic.* 12.15. *& Ecclesiastici* 24.36. 15 Tzartanis] *ager in tribu Ephrajimi, de quo* 1. *Reg.* 4.12. *&* 7.46. *Idem etiam dicitur Tzerera Judic* 7.22. *& Tzereda mutata litera* 1. *Reg.* 11. 26. Mare salsum] *Gen.* 14.3. Excinderentur] *id est, effluerent, & in lacu Asphaltite deperirent.*

CAPUT IIII.

Transmisso universo populo, sacerdotes cum arca, jussu Dei, Jardenem trajiciunt, qui illicò revertitur in priorem statum. Cujus beneficii monimenta utrinq; populo Dei eriguntur.

1 FUIT autem cùm absolvisset tota gens hæc trajicere Jardenẽ (a qui edixerat Jehova Jehoschuhhæ dicendo:

2 Sumite vobis e populo duodecim viros: [a] virum unum ex unaquaque tribu.

3 Et præcipite eis dicẽdo, tollite vobis hinc ex medio Jardene, ex [b] ipso loco ubi stãt sacerdotum pedes firmi, duodecim lapides: & transportantes eos vobiscum, collocate eos in [c] statione in qua pernoctaturi estis hac nocte.)

4 Ut vocaret Jehoschuahh duodecim illos viros, quos stiterat e filiis Jisraëlis: virum unũ e quaque tribu.

5 Quibus edixit Jehoschuahh, trãsite in conspectum arcæ Jehovæ Dei vestri in medio Jardene: & tollentes vobis quisq; lapidem unum *imponito* humero suo: pro numero tribuum filiorum Jisraëlis.

6 Ut sit hoc signum in medio vestri: ut cùm interrogabunt filii vestri [d] posthàc, dicendo, quid lapides isti vobis *designant*?

7 Dicatis eis, discissas fuisse aquas Jardenis a prçsentia arcæ fœderis Jehovæ, cùm transiret per Jardenẽ discissas mansisse aquas Jardenis, ideoq; sunt lapides isti monimento filiis Jisraëlis usque in seculum.

8 Itaque facientes sic filii Jisraëlis, quemadmodum præceperat Jehoschuahh, sustulerunt duo-

[a] Heb. *virũ unum virum unum ex tribu, sic ver.* 4.
[b] Heb. *ex statione pedum sacerdotum.*
[c] Heb. *in diversorio: sic ver.* 8.
[d] Heb. *cras synecdoche usitata, ut infrà ver.* 21.

duodecim lapides e medio Jardene, quemadmodũ edixerat Jehova Jehoschuhhæ, pro numero tribuum filiorũ Jisraëlis: quos transportarunt secũ ad illam stationem, & collocarunt eos ibi.

9 *Præterea duodecim lapides erexit Jehoschuahh in medio Jardene, *eorum* loco, ubi stabant pedes sacerdotũ portantium arcam fœderis: fuerúntq; ibi * usque in diem hunc.

10 Interea sacerdotes portantes arcam stabant in medio Jardene, donec absolutum esset id totũ quod præceperat Jehova Jehoschuhhæ ut ediceret populo, secundũ omnia * quæ præceperat Mosche Jehoschuhhæ: dum populus festinantes trajicerent.

11 Fuitq; cùm absolvisset totus populus trajicere: Ut trajiceret arca Jehovæ, & sacerdotes in conspectu populi.

12 (Trajecerant autem Rëubenitæ & Gaditę, & dimidiata tribus Menaschis [e] militari ordine ante filios Jisraëlis: quemadmodũ edixerat eis Mosche.

13 Quasi quadragies mille expediti ad militiã trajecerant * ante Jehovam in bellum, in campestria Jerichuntis.

14 Die isto magnificavit Jehova Jehoschuhhã ante oculos omnium Jisraëlitarum, ut reverentur eum, quemadmodum erant reveriti Moschen omnibus diebus vitæ ejus.)

15 Edixerat nãq; Jehova Jehoschuhhæ, dicẽdo:

16 Præcipe sacerdotibus portantibus arcam testimonii: ut ascendant e Jardene.

17 Ideo præceperat Jehoschuahh sacerdotibus dicendo: ascendite e Jardene.

18 Fuit autem cum ascenderent sacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ e medio Jardene in siccũ, *tantùm* avellebantur plantæ pedũ sacerdotũ: ut reversæ aquæ Jardenis in locũ suũ, irent [f] ut antea, supra omnes ripas ejus.

19 Populus itaq; ascenderunt e Jardene duodecimo die mensis primi: & castra posuerunt *Gilgale, in extremitate, ad orientẽ Jerichũtis.

20 Illos autem duodecim lapides, quos acceperant e Jardene, erexit Jehoschuahh Gilgale.

21 Edixitq; filiis Jisraëlis dicendo: cum interrogabunt posthac filii vestri patres suos dicendo, quid sibi volunt lapides isti?

22 Tunc instruite filios vestros dicendo: per aridam trajecit Jisraël Jardenem istum.

23 Nam arefecit Jehova Deus vester aquas Jardenis propter vos, donec trãsissetis: quemadmodum fecerat Jehova Deus vester mari algoso, quod arefecit propter nos donec transissemus.

24 Ut cognoscant omnes populi terrę manũ Jehovę [g] robustam esse: ut timeatis Jehovam Deum vestrum omnibus diebus.

25 *Sic fuit cùm audirent omnes reges Emoręorum, qui erant in latere Jardenis versus occidentẽ, & omnes reges Cenahhanæorum, qui accolebant marę, arefecisse Jehovam aquas Jardenis propter filios Jisraëlis: donec trajecissent: ut liquefieret cor illorum, nec esset amplius in iis animus metu filiorum Jisraëlis.

[e] Heb. *quini, ut supra.* 1. 14. *Num.* 32

[f] Heb. *heri-nudiustertius: synecdoche usitata.*

[g] Heb. *quòd robusta est.*

ANNOTATIO.

1 Quia edixerat] *hyperbaton est, ut infrà 12. ver. quod huic libro admodum est familiare.* 9 Præterea] *ut monimento essent cis Jardenẽ habitantibus.* Usque in diem hunc] *id est, immutabili & perpetuo statuto.* 10 Quę præceperat Mosche] *quorũ summa continetur, Num. 27. 21.* 13 Ante Jehovã] *id est, ante arcam Jehovæ, ut ostenditur infra 6, 12.* 19 Gilgale] *per anticipationem locum ita vocat, qui postea ita vocatus fuit infrà 5. 8.* 25 Sic fuit] *quia hic versus a præcedentibus pendet, & ad sequentia non pertinet, superioribus conjunximus.*

CAPUT. V.

Jehoschuahh interruptum circumcisionis usum, Dei mandato, instaurat Gilgale, ubi præstituto tempore Pascha celebratur, & Man cessat.

1 TEMPORE illo edixit Jehova Jehoschuhhæ, para tibi gladios acutos: & [a] * secũdò repetẽs circũcide filios Jisraëlis.

2 Paravit itaque Jehoschuahh sibi gladios acutos: quibus circuncidit filios Jisraëlis ad collẽ * præputiorum.

3 Hæc autem est ratio cur circuncidit Jehoschuahh: * *quia* totus populus ille qui exierant ex Ægypto, mares omnes viri [b] ad bellũ apti *qui* mortui erant in deserto, in ipso itinere, postquam exivissent ex Ægypto:

4 Quia *inquam* circuncisi fuerant totus populus qui exierant: at totum populum, qui nati fuerãt in deserto, in ipso itinere, postquã exivissent ex Ægypto, * non circunciderant.

5 (Quadraginta enim annis iverant filii Jisraëlis per desertum, donec consumeretur tota gens illa, viri apti ad bellum egressi ex Ægypto, qui non auscultaverant voci Jehovæ: eò quòd jurasset Jehova eis se non permissurum eis ut viderent terram, quam juramento promiserat Jehova majoribus eorum se daturum nobis terram affluentẽ lacte & melle.)

6 Et *quia* horũ filios statuerat loco eorũ, ipsos circuncidit Jehoschuahh: quia præputiati erãt, non enim circunciderant eos in ipso itinere.

7 Fuitq; cùm [c] omnino tota hæc gens circuncisa esset, ut considerent loco suo in castris donec [d] sanitatem recepissent.

8 Tum dixit Jehova ad Jehoschuhhã, hodie devolvi * opprobriũ Ægypti a vobis: vocavitq; nomẽ loci illius [e] Gilgalẽ usq; in diem hunc.

9 Cùmq; filii Jisraëlis castra haberent Gilgale: celebrarunt Pascha quartodecimo die illius mensis vespere, in campestrib[us] Jerichuntis.

10 Comederuntque ex annona ipsius terræ postridie Paschatis, azymos panes, & tostum igne: eo ipso die.

11 Quam ob rem cessavit Man postridiè, cùm comederent de annona illius terræ: neque fuit deinceps * filiis Jisraëlis Man: sed comederunt de proventu terræ Cenahhani anno illo.

[a] Heb. *& redi, circumcide filios Jisraëlis secũdo.*

[b] Heb. *viri belli: sic infrà. ver 5.*

[c] Heb. *cùm absolvissent tota illa gens circuncidi.*

[d] Heb. *reviviscerent ut Num. 21. 8.*

[e] *id est, devolutio, propter devolutum ibi ab Jisraëlitis probrũ*

ANNOTATIO.

1 Secundò repetens] *id est, rem semel ab Abrahamo observatam: ac deinde in deserto a reditu exploratorum neglectam, rursus in usum revocans.* 2 Collem præputiorum] *nomen accepit ex præsenti facto quòd præputia circumcisorum sint ibi relicta.* 3 Quia totus] *hic hyperbaton est valdè obscurum, quod ut illustraremus, præsumpsimus particulam rationalem, quæ est in principio versus sequentis.* 4 Non circunciderant]

ciderant] *patres quasi fœdus Dei a se & posteris suis abjicientes* 8 Opprobrium Ægypti] *id est, ex Ægypto haustum, Ægyptus non Jisraëlitis dignum. nam etsi non datum est illis quod cupiebant, ut redirent in Ægyptū, Num. 14. 4. animo nihilo minus Ægyptū spirabāt, quod vel ex circuncisionis neglectu declararunt.*

Caput VI.

Jehoschuahh divinitus visione præmonetur de felici successu contra hostes Deo duce, instruiturq́ de ratione expugnandæ Jerichuntis: & jubetur civitatem internecioni devovere.

1 FUIT autem cùm esset Jehoschuahh ad Jerichuntē, & attollens oculos suos videret quòd, ecce vir quidam staret ex adverso ejus cum gladio suo stricto in manu sua: ut iret Jehoschuahh ad eum, ac diceret ei, utrū noster es an hostium nostrorum?

2 Qui dixit, non, sed ego sum princeps militiæ Jehovæ, modò veni: quamobrem procidens Jehoschuahh super faciem suam in terram incurvavit se, dixitque ei: quid dominus meus edicit servo suo?

3 Tum edixit princeps militię Jehovæ Jehoschuhhę, extrahe calceamentum tuum a pedibus tuis, nam locus in quo stas, sanctus est: fecitque sic Jehoschuahh.

4 ([a]Cives autē Jerichuntis occluserant *eam*, & occlusam continebant metu filiorum Jisraëlis: non erat qui exiret, nec erat qui intraret.)

[a] Heb. *Iericho autem claudens, & clausa erat: metonymia.*

5 Dixit deinde Jehova ad Jehoschuhhā, vide trado in manum tuam Jerichuntem & regem ejus, valentes robore.

6 Circuite itaque civitatem ipsam, omnes viri [b] apti ad bellum, circundando civitatem [c] semel: sic facite sex diebus.

[b] Heb. *viri belli.*

[c] Heb. *vice una.*

7 Et septem sacerdotes portanto septem buccinas arietinas ante arcam: die verò septimo circuitote civitatem [d] septies: sacerdotes verò clangunto buccinis illis.

[d] Heb. *septē vicibus. sic sæpius.*

8 Estoq; cùm tractim sonabitur cornu arietino, cùm primùm audietis vocem buccinę, ut vociferentur totus populus vociferatione magna: sic concidet murus civitatis in loco suo, ut ascendant populus quisque ex adverso sui.

9 Vocavit itaq; Jehoschuahh filius Nunis sacerdotes, & edixit eis, portate arcam fœderis: ac septem sacerdotes portanto septem buccinas arietinas ante arcam Jehovæ.

10 Populo autem edixerunt, transite & circuite civitatem istam: & expeditus quisque transito ante arcam Jehovæ.

11 Fuit ergo, cùm hoc edixisset Jehoschuahh populo, ut septem sacerdotes portantes septē buccinas arietinas ante Jehovam, transirent & clāgerent buccinis illis, arca verò fœderis Jehovæ [e] sequeretur eos:

[e] Heb *post eos: sic frequenter.*

12 (Expeditus autem quisque iret ante sacerdotes illos clangentes buccinis) denique [f] extrema acies sequeretur arcam, pergentibus *sacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

[f] Heb. *colligens. ut Num. 10. 25 vide annotata ibi. Sic infrà. 16. ver.*

13 Nam populo præceperat Jehoschuahh dicendo, ne vociferemini, neque facite ut audiatur vox vestra, nec prodeat ex ore vestro ullum verbum: usq; in diem, quo edicam vobis vociferamini, tunc vociferabimini.

14 Sic, cùm circunduxisset arcam Jehovæ, circa civitatem ipsam circumeundo semel, reversi in castra, pernoctarunt in castris.

15 Deinde cùm surrexisset Jehoschuahh manè: rursus portaverunt sacerdotes arcam Jehovę.

16 Et septem alii sacerdotes portantes septē buccinas arietinas ante arcam Jehovę, ire pergebant & clangebant buccinis illis: (expeditus autem quisque ibat ante eos) & extrema acies sequebatur arcam Jehovę, pergentibus *sacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

17 Sic circuierunt civitatem die secundo semel, ac reversi sunt in castra: ita fecerunt sex diebus.

18 Fuit autem die septimo, ut surgerent cùm aurora ascenderet, & circuirent civitatem hac eadem ratione septies: tantùm die illo circuiverunt civitatem illam septies.

19 Fuit verò vice septima, buccinaturis sacerdotibus: ut ediceret Jehoschuahh populo, vociferamini, nam dedit Jehova vobis istā civitatem.

20 Esto autem civitas ista anathema, ipsa & quicquid est in ea Jehovę: tantùm Rachab meretrix caupona vivat ipsa, & quicquid est cum ea domi ejus, quia fideliter abscondit legatos illos quos miseramus.

21 Veruntamen vos, servate *vos* ab anathemate, ne efficiatis *vos* anathema, accipientes de isto anathemate: & subjicientes castra Jisraëlis anathemati perturbetis ea.

22 Sed totum argentum & aurum, & instrumenta ærea aut ferrea res sancta sunto Jehovæ: in thesaurum Jehovę venito.

23 Vociferatus itaque est populus cùm illi clangerent buccinis: fuitque cum populus audiret sonū buccinę, & vociferaretur populus voce magna, ut corrueret murus loco suo, ita ut ascenderet populus in civitatem, quisque ex adverso sui: sic ceperunt civitatem illam.

24 Devoveruntque internecioni quicquid erat in ea civitate [g] tam fœminas, quàm viros, tàm pueros quàm senes: & boves & pecudes asinósque acie gladii.

[g] Heb. *a viro usq; ad fœminam a puero usq; ad senē, & usque &c.*

25 Duobus autem viris illis, qui exploraverant illam terram, edixit Jehoschuahh, ite in domum mulieris illius meretricis cauponæ, & educite inde ipsam mulierem & quicquid ejus *est*, quemadmodū juramento promisistis ei.

26 Cùm itaque ingressi pueri illi exploratores eduxissent Rachabam, & patrem ejus, ac matrem ejus atque fratres ejus, & quicquid *erat* ei, etiam omnes familias ejus eduxissent, collocarunt eos extra castra Jisraëlis.

27 Ipsam autem civitatem combusserunt igne, & quicquid erat in ea: tantummodo argētum & aurum, instrumentaq; ærea & ferrea, posuerunt *in* thesauro domus Jehovę.

28 Sed Rachabam meretricem cauponam, & familiam paternam ejus, cum omnibus quæ erant ei, vivam conservavit Jehoschuahh, quæ habitavit inter Jisraëlitas usque in diem hunc: eò quòd abscondisset legatos illos, quos miserat Jehoschuahh ad explorandum Jerichuntem.

29 Præterea adjuratione execratus est Jehoschuahh tempore illo, dicendo: maledictus esto vir ille corā Jehova, qui surget ut ædificet civitatē hanc Jerichūtē, [h] pretio primogeniti

[h] Heb. *& primogenitum & per minimum.*

geniti ſui fundet eam: & pretio minimi ſui ſtatuat fores ejus.

30 Erat autem Jehova cum Jehoſchuhha, adeò ut eſſet fama ejus in tota illa terra.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *hunc verſum cum duobus ſequentibus imperitè a proximè ſequenti hiſtoria divulſum, ei cōjunximus, hinc caput ſextum incipientes.* Vir] *Jehova forma viri.* 2 Non] *id eſt, neque ex Jiſraëlitis, neq; ex hoſtibus.* Princeps militiæ] *id eſt, tam angelorum quàm populi Dei. Chriſtus autem eſt, ad quem ſolùm hic principatus pertinet.* Quam ob rem procidens] *hunc honorem exhibet ei, quia non angelum, ſed Jehovam eſſe intelligit. Angeli enim eum ſibi deferri nolunt, Apoc. 19.10. & 22.9.* 3 Extrahe] *ſic Deus præcepit Moſchi Exodi. 3.5. vide annotata ibi.* 5 Jehova] *quē 1. ver. virū, & 2. ver. principē militiæ Jehovæ vocarat.* 20 Anathema] *id eſt, exitio devota.* Miſeramus] *ego cum primoribus clam populo, ſup. 2. 1.* 21 Efficiatis vos anathema] *id eſt, eidem exitio vos obnoxios reddatis: ſic Deut. 7.26.* 22 Theſaurum] *id eſt, in tentorium conventus, ubi etiam manubiæ Midjanitarū Jehovæ aſſervabantur Num. 31. in fine* 26 Extra caſtra] *tantiſper dum initiarentur & reciperentur in populum Dei, ut Num. 31.19. vide ver. 28* 28 Habitavit] *& Schalmoni filio Nachſchonnis in tribu Jehudæ nupſit, Matthæi 1.5.* Uſque in diem hunc] *id eſt, in perpetuum, ut ſuprà 4.9. Auguſtinus lib. 6 locutionis de Joſua.* 29 Coram Jehova] *id eſt, ex decreto Jehovæ.* Surget] *id eſt, operam dabit ut ædificet.* Pretio primogeniti] *hujus execrationis effectum vide 1. Reg. 16.36.*

CAPUT VII.

Jiſraëlitæ propter ſcelus Hhacanis, ope Dei deſtituti cæduntur: cujus cauſa Jehoſchuhhæ Deum conſulenti explicatur; quapropter inquiſitione deprehenſo ſceleris autore, & ſupplicio affecto, populus Deo reconciliatur.

1 SED prævaricati ſunt Jiſraëlitæ prævaricatione * in anathemate: accepit enim [a] Hhacan filius Carmi, filij [b] Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudę de illo anathemate, quapropter accenſa eſt ira Jehovæ in filios Jiſraëlis.

[a] *qui & Hhacar 1. Chro. 2.7. & Hhacor infrà ver. 24* [b] *Zimri 1. Chron. 2, 6*

2 Cùm enim mittens Jehoſchuahh quoſdam Jerichunte, Hhajum, quod erat propè Beth-Avenem ub oriente Beth-Elis, edixiſſet eis dicendo, aſcendite & explorate terram iſtam: aſcendentesq; homines illi exploraſſent Hhajū:

3 Ac reverſi ad Jehoſchuhham dixiſſent ad eum, ne aſcēdat totus hic populus, quaſi bis mille viri, aut quaſi ter mille viri aſcendant ut percutiant Hhajū: ne fatiges ducendo illuc totū populum hunc, cum pauci ſint iſti:

4 Ideoq; aſcendiſſent de populo illuc quaſi ter mille viri: fugerunt a facie virorū Hhaji.

5 Cecideruntq; ex eis viri Hhaji ad triginta ſex viros, perſequentes inquam, eos *a loco qui* erat ante portam uſque ad * Schebarimos, ceciderunt eos in illius declivi: quam ob rem liquefactum eſt cor populi adeò ut [c] *velut* in aquam abiret.

[c] Heb. *ut eſſet in aquā, id eſt, ut diffflueret quaſi aqua.*

6 Jehoſchuahh autem lacerans veſtimenta ſua, procidit ſuper faciem ſuam in terram, ante arcam Jehovæ uſque ad veſperam, ipſe & ſeniores Jiſraëlis: * impoſueruntq; pulverem quiſque capiti ſuo.

7 Dicebatq; Jehoſchuahh, Aha domine Jehova, quare [d] unquam traduxiſti populum hunc trans Jardenem? ut dedas nos in manum Emoræi ad perdendum nos? at utinam voluiſſemus [e] morari trans Jardenem.

[d] Heb. *traduxiſti traducendo.*

[e] Heb. *& māſiſſemus.*

8 *Attende* ad me domine: quid dicam poſtquàm obvertit Jiſrael cervicē ante hoſtes ſuos?

9 Nam audiētes Cenahhanæi & omnes habitatores iſtius terræ, circumvenient nos, & excindent nomen noſtrum ex hac terra. Et quid facies nomini tuo maximo?

10 Dixit autē Jehova ad Jehoſchuhham [f] ſurge, quorſum hoc? [g] te manere dejectum in faciem tuam?

[f] Heb. *ſurge tibi.*

[g] Heb. *tu decidens in faciem tuam.*

11 Peccavit Jiſraël, atq; etiam tranſgreſſi ſunt * fœdus meum quod prę ceperam eis: nam etiā acceperunt * de anathemate, ac * etiam furati ſunt, etiamq; * mentiti ſunt, deniq; repoſuerūt etiam illud inter * inſtrumenta ſua.

12 Ideo non poterunt conſiſtere filii Jiſraelis ante hoſtes ſuos, cervicem vertent ante hoſtes ſuos, quia ſunt [h] rei anathematis: non pergam eſſe vobiſcū, niſi perdatis * hoc anathema e medio veſtri.

[h] Heb. *ſunt in anathemate.*

13 Surge, ſanctifica populum hunc, dicens, ſanctificate vos in craſtinum: ſic enim ait Jehova Deus Jiſraelis, anathema eſt in medio tui Jiſrael, non poteris conſiſtere ante hoſtes tuos donec amoveritis anathema iſtud e medio veſtri.

14 Appropinquate ergo manè per tribus veſtras: eſtoq; ut tribus illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per familias ſuas, & familia illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per domos ſuas, & domus, quam prehenderit Jehova, appropinquet per viros ſuos.

15 Tum eſto, ut deprehenſus cum hoc anathemate * comburatur igni, ipſe & quicquid *eſt ei*: quia tranſgreſſus eſt fœdus Jehovæ, & quia commiſit flagitium in Jiſraële.

16 Cùm itaque ſurgens Jehoſchuahh manè, juſſiſſet Jiſraëlem appropinquare per tribus ſuas: prehenſa eſt tribus Jehudæ.

17 Deinde cùm juſſiſſet appropinquare quāque familiam Jehudę, prehendit familiam Zerachęam: poſtea juſſit appropinquare familiam Zerachæam per viros ſuos, & prehenſus eſt Zabdi.

18 Denique juſſit appropinquare familiā ejus per viros ejus, & prehenſus eſt Hhacan filius Carmi filii Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ.

19 Tum dixit Jehoſchuahh ad Hhacanem, fili mi, tribue nunc gloriam Jehovæ *Deo* Jiſraëlis, & ede ei confeſſionem: & enunciato nunc mihi quid feceris, ne celes me.

20 Reſpondit itaque Hhacan Jehoſchuhhæ dicens: verum eſt, ego peccavi Jehovę Deo Jiſraelis, & [i] * hoc & illud commiſi

[i] Heb. *& ſecundū hoc & ſecundū illud cōmiſi.*

21 Cùm enim viderem inter illa ſpolia togam [k] Babilonicam unam præſtantem, & ducentos ſiclos argenti, & lingulam auream unam quinquaginta ſiclorum pondere, concupiſcens accepi ea, ecce autem ſunt abſcondita in terra, in medio iſtius tentorii mei, argentum autem *eſt* ſub ipſa *toga*.

[k] Heb. *Schinhharis id eſt, Babyloniæ regionis, vide Gen. 10.10.*

22 Tunc

22 Tunc miſit Jehoſchuahh legatos, qui cucurrerunt in illud tentorium & ecce ea *toga* abſcondita erat in tentorio ejus, & argentum illud ſub ea.

23 Qui accipientes ea e medio illius tentorii attulerunt ea ad Jehoſchuhham & ad omnes filios Jiſraëlis: ſtatuerúntq; ea coram Jehova.

24 Tunc Jehoſchuahh, & totus Jiſraël cum eo, aſſumpto Hhacane filio Zerachi, & argento & toga & lingula aurea, & filiis ejus ac filiabus ejus, & bobus ejus, aſiniſq; ejus & gregib⁹ ejus, & tẽtorio ejus, deniq; quicquid erat ei: deduxerunt ea in convallem Hhacoris.

25 Ubi dixit Jehoſchuahh, quàm perturbaſti nos? perturbabit te Jehova hoc die: obruerũtque eum totus Jiſraël lapidibus, & cumbuſſerunt eos igni,' cùm obruiſſent eos lapidibus.

26 Poſtremò erexerunt ſuper eum acervum lapidum magnum uſq; in hunc diem, ſic averſus eſt Jehova a furore iræ ſuæ, idcircò vocavit *quiſq;* nomen loci illius convallem Hhacoris uſque in hunc diem.

ANNOTATIO.

1 In anathemate] *de quo capite præcedenti ver.* 20.21.22. 5 Schebarimos] *id eſt, fractionum locum: ſic enim ſonat Hhebræa vox. videtur nomen accepiſſe inde, quod acies Jiſraëlitarum ibi fractæ ſunt.* 6 Impoſuerúntque pulverem] *lugentium more, de malo accepto, ut* 1.Schemu.4.12. *& alibi paſſim.* 11 Fœdus meum] *id eſt, obedientiã, quã promiſerant in fœdere, non præſtiterunt:* Exodi 19.8. *&* 24.7. *ſynecdoche.* De anathemate] *id eſt, de rebus comburendis, ex ver.*24.*cap.*6. Etiam furati] *de rebus ſervandis Jehovæ, de quibus ibid.*22.*ver.* Mentiti ſunt] *non afferendo in theſaurum Jehovæ, quod a ſingulis afferendum erat, ver.*27.*ibid.* Inſtrumenta] *id eſt, tam perdendas res, quàm Deo deſtinatas, rebus propriis commiſcuerunt, in peccato perſiſtentes. quare ſe & ſua eodẽ anathemate obligarũt.* 12 Hoc anathema] *id eſt, tũ res anathemati devotas prius, tũ eas, quæ contagionẽ ejuſdẽ criminis hauſerũt, nempe familiã cum Hhacanis rebus.* 15 Comburatur] *id eſt, poſtquam ſupplicium ſubierit, quod ex lege in blaſphemum, & divini mandati contemptorem conſtitutum eſt: Levit.* 24.14. *& ſequentibus: & Num.*15.30. *&* 35. *abſumitor eadem ratione, qua perdendæ res & anathemati devotæ, tollendæ ſunt, id eſt, incendio, ex lege Deut.*13.16. *quam Jiſraëlitæ executi ſunt, infrà ver.*25. *&* 26. 20 Hoc & illud] *id eſt, ſingula illa commiſi, quæ Deus commiſſa eſſe in Jiſraële queritur ſuprà* 11. 25 Cùm obruiſſent] *vide annot. ver.*15.

CAPUT VIII.

Deus Jiſraëlitis reconciliatus jubet Jehoſchuhham Hhajũ aggredi ſtratagemate, & victoriam promittit, ſpoliaq; populo concedit, reliquis igni & gladio conſumẽdis. Deinde Jehoſchuahh partâ victoriâ altare ex legis præſcripto erigit ad ſacrificandum, Decalogum lapidibus inſculpit, & benedictiones ac maledictiones proponit.

1 TUM dixit Jehova ad Jehoſchuhham, ne timeto neque conſternator, ſume tecum totũ populum [a] aptum ad bellum, & ſurgens aſcende verſus Hhajum: vide trado in manum tuam regem Hhaji & populum ejus, civitatémq; ejus, & terram ejus:

2 Ut facias Hhajo & regi ejus, ſicut feciſti Jerichunti & regi ejus: tantùm ſpolia ejus & jumenta ejus diripietis vobis: diſpone tibi inſidias contra civitatem iſtam a poſteriore parte ejus.

3 'Surgens itaque Jehoſchuahh & totus populus aptus ad bellum, ut aſcenderet verſus Hhajum: delegit Jehoſchuahh triginta millia virorum valentium robore, ut præmitteret eos noctu.

4 Præcepítq; eis dicendo, videte vos qui inſidiaturi eſtis huic civitati a poſteriore parte ipſi⁹ civitatis, ne procul collocetis vos ab ipſa civitate valde: ſed eſtote vos omnes parati.

5 Ego autem totúsq; hic populus qui mecũ *erit*, appropinquabimus ad iſtam civitatem: eritque cùm procedent obviam nobis, quemadmodum prius, & fugiemus ante eos:

6 Ut exeant poſt nos, donec avellerimus eos ab ipſa civitate, (dicent enim, fugiunt ante nos quemadmodum prius:) fugiendo ante eos.

7 'Tum vos ſurgitote ex inſidiis, ut expellatis [b] reliquias ipſius civitatis: tradet enim Jehova Deus veſter eam in manum veſtram.

8 Eſto autem, cùm occupabitis ipſam civitatem, ut incendatis ipſã civitatem igni ſecundum verbum Jehovæ facitote: videte, præcepi vobis.

9 Sic præmiſit eos Jehoſchuahh, qui abeuntes ad locum inſidiarum, conſederunt inter Beth-Elem & inter Hhajum ab occaſu Hhajo: pernoctavit autem Jehoſchuahh nocte illa in medio populi.

10 Deinde ſurgens Jehoſchuahh manè, recenſuit populum: aſcendebatq; ipſe cum ſeniorib⁹ Jiſraëlis ante populum verſus Hhajum.

11 Totus quoque populus, [c] acies quæ erat cum eo, aſcendentes appropinquarunt donec venirent e regione ipſius civitatis: poſuerúntque caſtra ab Aquilone Hhajo: vallis autem quædam erat inter eos & inter Hhajum.

12 Præterea ſumpſit quaſi quinquies mille viros: quos diſpoſuit in inſidiis inter Beth-Elẽ & inter Hhajum, ab occaſu civitatis Hhaji.

13 Admovente autem populo tota caſtra, quæ erant ab Aquilone civitati illi, & extremam partem eorum ab occaſu ipſius civitatis: perrexit Jehoſchuahh ea nocte in medium' illius convallis.

14 Vnde fuit, ' cùm *id* vidiſſet Rex Hhaji, ut manè [d] feſtinanter ſurgentes procederent viri illius civitatis obviam Jiſraëli in prælium, ipſe cum toto populo ſuo,' eo ipſo tempore ante 'planitiem illam: neſciebat autem ille ſibi inſidias eſſe a parte poſteriore civitatis.

15 Tunc finxerunt ſe plaga affici Jehoſchuahh & totus Jiſraël ante eos: fugerúntq; viâ ad deſertum.

16 Quapropter conclamati ſunt totus populus qui remanſerat in civitate Hhaji ad perſequendos eos: qui perſecuti ſunt Jehoſchuhham ita ut avellerentur a civitate ſua.

17 Neque remanſerat quiſquam Hhaji aut Beth-Ele qui non exirent ad perſequendum Jiſ-

[a] Heb. *belli. ſic deinceps.*

[b] Heb. *ipſã civitatem. metonymia & ſynecdoche. ſic infrà ver.* 24.

[c] Heb. *bellũ.*

[d] *ut feſtinarent & manè ſurgerent.*

Jisraëlem: reliqueruntq; civitatem suam apertam dum persequebantur Jisraëlem.

18 Postea cùm edixisset Jehova Jehoschuhhæ, " extende [e] vexillum istud quod est in manu tua versus Hhajum, quia in manum tuam tradam ipsum : extendit Jehoschuahh vexillum illud quod erat in manu sua versus ipsam civitatem.

[e] Heb. *hastā vexillarem que &c. sic infrà.*

19 Tunc illæ insidiæ surgētes citò e loco suo, accurrentesq; cùm extendisset manum suam, & ingressæ civitatem ipsam ceperunt eam : & festinanter incenderunt civitatem igni.

20 Cumq; respicientes viri Hhaji post se, viderent quòd, ecce, ascenderet fumus ipsius civitatis versùs cœlum, non erant in eis [f] vires fugiendo huc & illuc: nam populus qui fugiebat ad desertum, convertit se contra eum qui persequutus fuerat.

[f] Heb. *manus. synecdoche.*

21 Etenim Jehoschuahh & totus Jisraël videntes suas insidias cepisse civitatem, & ascendere fumum ipsius civitatis : reversi percusserunt viros Hhaji.

22 Ipsæ verò *insidiæ* exierunt ex ipsa civitate obviam illis, ita ut essent Jisraëlitis in medio, istis hinc, & illis inde : percusserunt verò illos adeò, ut non relinquerent illis superstitem aut effugientem.

23 Sed regem Hhaji ceperunt vivum, quem obtulerunt Jehoschuhhæ.

24 Fuit autem cùm absolvissent Jisraëlitæ occidere omnes habitatores Hhaji in ejus agro in eo deserto ubi persequuti fuerant ipsos, & cecidissent omnes illi acie gladii, donec consumerentur: ut reversi omnes Jisraëlitæ Hhajum, percuterent reliquias ejus acie gladii.

25 (Fueruntque omnes qui ceciderunt die illo, [g] cùm viri tum fœminæ duodecies millia: omnes viri Hhaji.)

[g] Heb. *a viro usq; ad fœminam.*

26 Nā Jehoschuahh non [*] retraxit manū suā, quā extenderat cum vexillo : usquedū internecioni devovisset omnes habitatores Hhaji.

27 Tantùm jumenta & spolia civitatis illius diripuerunt sibi Jisraëlitæ : secundum verbum Jehovæ, quod præceperat per Jehoschuhham.

28 Deinde combussit Jehoschuahh Hhajum: & disposuit ipsum in tumulum [h] perpetuum, in solitudinem usque in diem hunc.

[h] Heb. *seculi.*

29 Denique regem Hhaji suspendit e ligno usque ad [*] tempus vespertinum : cùm autem occideret sol, præcepit Jehoschuahh ut cadaver ejus demitterent e ligno, quod projecerūt ad ostium portæ civitatis ipsius, & statuerunt super ipsum acervum lapidum magnum usque in diem hunc.

30 Tunc extruxit Jehoschuahh altare Jehovæ Deo Jisraëlis: in monte Hhebalis:

31 (Quemadmodum præceperat Mosche servus Jehovæ filiis Jisraëlis, sicut scriptum est in libro legis Moschis,) altare e lapidibus integris, super quos non [*] agitaverat ferrum : in quo obtulerunt holocausta Jehovæ, & sacrificaverunt eucharistica.

Deut. 27.

32 Præterea inscripsit ibi aliis lapidibus exemplum legis Moschis, quam præscripserat filiis Jisraëlis.

33 Cumq; totus Jisraël & seniores ejus, moderatoresque & judices ejus adstarent arcæ [i] utrinque, coram sacerdotibus Leviticis portantibus arcam fœderis Jehovæ, peregrinus æquè ac indigena, dimidium ejus e regione montis Gerizzimorum, alterum verò dimidium ejus e regione montis Hhebalis : (quemadmodum prius præceperat Mosche servus Jehovæ populo ipsi Jisraëli.)

[i] Heb. *hinc & inde.*

34 Postmodum pronuntiavit omnia verba ipsius legis, benedictionem ac maledictionem, prorsus ut scriptum erat in ipso libro legis.

35 Nullum fuit verbum ex omnibus quæ præceperat Mosche, quod non pronuntiaverit Jehoschuahh coram tota [*] congregatione Jisraëlis, & fœminis & parvulis, peregrino etiam, qui ibat inter eos.

ANNOTATIO.

3 Surgens] *ut Gen. 31.17.* 7 Tum] *signo dato, de quo infrà 18. ver.* 13 Illius convallis] *quæ videlicèt media erat inter Hhajum & Jisraëlitarum exercitum : de qua suprà ver. 11.* 14 Cùm id vidisset] *Jisraëlitas iniquo loco castra collocasse, nempe in depressa valle, hac opportunitate allectus est ad irrumpendum.* Eo ipso tempore] *sine dilatione aut deliberatione.* Planitiem illam] *quæ civitati ad orientem adjacebat : ut ita Jisraëlitas a latere aggrederentur, & fugientibus iter præciderent.* 15 Ad desertum] *quà reditur Jerichuntem.* 18 Extende vexillum] *ut hac explicatione, vexilli signum daretur insidiantibus irruendi in civitatem, & fugientibus faciem in hostes convertendi.* 26 Retraxit] *quod fuisset signum receptus.* 29 Tempus vespertinum] *vide legem Deut. 21.22. sic infrà. 10.26.* 31 Agitaverat] *vide prohibitionem Exodi. 20.25.*

CAPUT IX.

Fama successus Jisraëlitarum commoti reliqui Cenahhanæi reges in eos conspirant : Gibhhonitæ contrà astu vitam ab eis fœdere obtinent, sed cum perpetua servitute junctam.

1 Fuitque cùm *ista* audivissent omnes reges illi, qui erant cis Jardenē, in montanis & in planitie, & in omnibus portubus maris magni, [a] usque ad *regionem* subjectam Libano : Chittæus & Emoræus, Genahhanæus, Perizzæus, Chivvæus & Jebusæus :

[a] Heb. *contra Libanū.*

2 Ut congregarent se pariter ad pugnandum contra Jehoschuhham & contra Jisraëlem [b] animo uno.

[b] Heb. *ore uno: synecdoche. sic 2. Chron. 18, 12*

3 Habitatores autem Gibhhonis cùm audivissent quæ fecerat Jehoschuahh Jerichunti & Hhajo,

4 Fecerunt [*] ipsi quoque astu, ut abeuntes fingerent se legatos venisse *e longinquo* : sumentes enim saccos tritos *imposuerunt* asinis suis, & utres vini tritos, ruptosque & colligatos.

5 Et calceamenta trita & resarta pedibus suis, ac vestimenta trita sibi induta : omnisque panis viatici eorum aruerat, [c] abierat in micas.

[c] Heb. *erat micæ. sic infrà 12. ver.*

6 Qui adeuntes Jehoschuhham in castra Gilgalem, dixerunt ad eum, & ad *primores* viros Jisraëlis : e terra longinqua advenimus, nunc ergo pangite nobiscum fœdus.

7 Dixerunt autem *primores* viri Jisraëlis ad [*] Chivvæum : fortassis in [*] medio mei habitas: & [*] quo

&* quo modo pangerem tecum fœdus?

8 Qui dixerunt ad Jehoschuhham * servi tui sumus: dixitque ad eos Jehoschuahh, qui estis? & unde venitis?

9 Tum dixerunt ad eum, e terra longinqua valde venerunt servi tui ad nomen Jehovæ Dei tui: nam audivimus famam ejus, & omnia quæ fecit in Ægypto.

10 Omnia etiam quę fecit duobus regibus Emoræorum, qui erant trans Jardenem: Sichoni regi Cheschbonis, & Hhogo regi Baschanis, qui erat Hhaschtarothis.

11 Quapropter edixerunt nobis seniores nostri & omnes habitatores terræ nostræ dicẽdo, sumite in manu vestra viaticum ad ipsum iter, & abite obviam eis, dicetis autem ad eos, servi vestri sumus, nunc ergo pãgite nobiscũ fœdus.

12 Hic panis noster est, calidum in viaticum accepimus illum e domibus nostris, quo die exivimus ut veniremus ad vos: nunc autem ecce aruit & abiit in micas.

13 Et hi sunt utres vini, quos impleveramus novos, jam ecce, rupti sunt: similiter hęc vestimenta nostra & calceamẽta nostra detrita sunt, [d] quia magnum est iter hoc valde.

14 * Quę cùm accepissent viri illi *primores* ex viatico eorũ: & os Jehovæ non consuluissent:

15 Fecit cum eis Jehoschuahh pacẽ, pepigitq; cum eis fœdus de illis in * vita servandis: quod juramento promiserunt eis principes cœtus.

16 Fuit autem [e] tertio pòst die quàm pepigissent cum eis fœdus: ut audientes eos propinquos esse sibi, & in medio sui eos habitare:

17 Profecti filii Jisraëlis venirent ad civitates eorum tertio die: erant autem civitates eorum Gibhhon, & Cephira, & Beerothę, & Kiriath-Jehharim.

18 Sed non percusserunt eos filii Jisraëlis, eò quòd juramento promisissent eis duces cœtus per Jehovam Deum Jisraëlis: quamvis murmurarent totus cœtus contra ipsos duces.

19 Dixerunt enim omnes duces ad totum cœtum, nos juramento promisimus eis per Jehovam Deum Jisraëlis: ideo nunc * non possumus * tangere eos.

20 Hoc faciamus eis, ut servemus in vita eos: ne sit super nos * indignatio, propter illud juramentum quo juravimus eis.

21 Cùm ergo dixissent ad eos duces illi, sinuntor vivere: fuerunt putatores lignorum, & haurientes aquam * pro toto cœtu, quemadmodum dixerant ipsis duces.

22 Vocavit enim eos Jehoschuahh, & allocutus est dicendo: quare decepistis nos dicendo: longinqui sumus a vobis valde, cùm vos in medio nostri habitetis?

23 Nunc ergo * maledicti estis: neque [f] deficiet ex vobis servus, & qui putent ligna, ac hauriant aquam pro domo Dei mei.

24 Qui respondentes Jehoschuhhę dixerũt: *fecimus*, quia [g] certò nũciatũ fuerat servis tuis, id quod pręcepit Jehova Deus tuus Moschi servo suo, ut daret vobis totã hanc terram, & ut perderet omnes habitatores hujus terræ a facie vestra: quare metuimus valdè [h] vitę nostrę a vobis, & fecimus rem hanc.

25 Nunc autem, ecce, nos in manu tua, vt bonum & ut rectum *videtur* in oculis tuis facere nobis, fac.

26 Fecit ergo eis sic: & eripuit eos e manu filiorum Jisraëlis, ut non occiderent eos.

27 Constituítque eos Jehoschuahh in die illo putatores lignorum, & haurientes aquam pro cœtu: idque pro altari Jehovę usque in diem hunc, in eo loco quem electurus esset.

[d] Heb. *præ multitudine itineris valde.*

[e] Heb. *a fine trium dierũ.*

[f] Heb. *excindetur.*

[g] Heb. *nunciando nunciatum.*

[h] Heb. *animis nostris.*

ANNOTATIO.

4 Ipsi quoq;] *id est, ut reliqui omnes Cenahhanæi vita sua consulebant conspiratione, sic ipsi hac astutia.* 7 Chivvæum] *id est, Gibhhonitas qui Chivvæi erant.* Medio mei] *ac ideo regio quam tenes jure divino ad me pertinet.* Et quo modo] *id est, quale fœdus velles me tecum inire.* 8 Servi tui] *id est, ad quævis imperata facienda parati.* 14 Quæ cùm] *id est, quos sermones cùm admisissent & probassent, adducti specie rerum quas in viaticum sumpserant.* 15 In vita servandis] *nulla addita conditione ad personas, bona, vel regionem pertinente, prout cum exteris licebat, qui Cenahhanæi non erant: vide Deut. 20.10.2. Schem.2.12.& 21.2.* 19 Non possumus] *quia fidem legitimè dedimus, nondum enim ad eorum urbes accesseramus, cùm illi se nobis dederent, & vitam a nobis peterent. Est autem mandatum Deut. 20.10.& sequentibus, ne postquam accesserimus ad expugnanda loca a Deo nobis destinata ullos vivere sinamus: sed cùm hi vitam prius petierint, quàm eos aggrederemur, non habemus cur illos, contra juramentum nostrum, internecioni devovere debeamus. Eadem ratione vita concessa est Rachabæ & toti familiæ paternæ ejus, suprà 4. Et eadem ratione reliquias Cenahhanæorum vltro se dedentes Schelomo tributarias fecit 1.Reg.9.20. Contrà verò, propter violatum a Schaule juramentum hoc, divinitus fames immittitur, nec ira Dei prius sedatur, quàm de familia Schaulis ultio sumpta sit, 2.Schem.21.* Tangere eos] *ut vitam adimamus.* 20 Indignatio] *quæ esset si legitimè præstitum juramentum violaremus.* 21 Pro toto cœtu] *id est, servi publici, nomine cœtus populi Dei publicas angarias obeuntes in domo Dei, infrà 23.ver. Et Hhezræ 8.20. quare etiam Netinæi id est, deditítij vocantur in Hhezra & Nechemja frequenter.* 23 Maledicti] *id est, miseræ conditioni & laboriosæ addicti.*

CAPUT X.

Reges qui ad pugnandum contra Jehoschuhham se congregarant, audita defectione Gibhhonitarum vires in eos convertunt, sed Jehoschuhhæ auxilio liberantur illi, & reges divinitus cæduntur, quam victoriam Jehoschuahh persecutus regionem totam occupat & Gilgalem revertitur.

1 FUIT ergo, cùm audivisset Adoni-Tzedek rex Jeruschalaimorum cepisse Jehoschuhham Hhajum & exitio devovisse ipsum, quemadmodum fecerat Jerichûte & rege ejus, sic fecisse Hhajo & rege ejus: præterea pacem fecisse habitatores Gibhhonis cum Jisraëlitis, & * Jisraëlitas esse in medio eorum.

2 (Timebant autem valde, eò quòd civitas magna esset Gibhhon, sicut una ex civitatibus regiis: imo quòd etiam major esset Hhajo, & omnes cives ejus essent strenui.)

3 Ut mitteret Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum, ad Hohamum regem Chebronis,& ad Piramum regem Jarmuthi, & ad Japhihhā regem Laciſchi, & ad Debirum Regem Hheglonis,qui dicerent:

4 Aſcendite ad me & auxiliamini mihi, ut percutiamus Gibhhonem: nam pacem fecit cum Jehoſchuhha & cum filiis Jiſraëlis.

5 Congregati itaque aſcenderunt quinque reges Emoræorum, rex Jeruſchalaimorum,rex Chebronis, rex Jarmuthi, rex Laciſchi, rex Hheglonis, ipſi cum omnibus copiis ſuis, & caſtra ponentes contra Gibhhonē,bellum gerebant adverſus eam.

6 Sed miſerunt cives Gibhhonis ad Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem, qui dicerent, ne remitte manûs tuas a ſervis tuis: aſcende ad nos celeriter, & ſerva nos auxilians nobis, nam congregantur contra nos omnes reges Emoræorum habitantes in montanis.

7 Aſcendit itaq; Jehoſchuahh Gilgale, ipſe & totus populus aptus ad bellum cum ipſo: & quidem omnes valentes robore:

8 (Dixerat enim Jehova ad Jehoſchuhham,ne timeto ab eis, nam in manum tuam tradidi eos: non conſiſtet ex eis quiſquam in conſpectu tuo.)

9 Pervenitque ad illos Jehoſchuahh repentè: tota ipſa nocte aſcenderat Gilgale.

10 Fudit itaque illos Jehova coram Jiſraële, qui percuſſit eos cæde magna apud Gibhhonem: deinde perſecutus eos via [a] quâ aſcenditur Bethchoronem, percuſſit eos Hhazekam & Makkedam uſque.

[a] Heb. *aſcēſus.*

11 Fuit autē cùm fugerēt a facie Jiſraëlis, ipſis *verſantibus* in declivi Bethchoronis,& Jehova dejiciente in eos lapides magnos e Cœlis Hhazekā uſque,quibus moriebātur:(plures erant qui moriebantur lapidibus illis grādinis, quàm quos occiderunt filii Jiſraëlis gladio.)

12 Ut tunc alloqueretur Jehoſchuahh Jehovam die quo [b] expoſuit Jehova hunc Emoræū filiis Jiſraëlis:& diceret ante oculos Jiſraëlis, Sol in Gibhhone [c] ſubſiſte,& Luna in convalle Ajalonis.

[b] Heb. *poſuit coram filiis Jiſraëlis.*
[c] Heb. *ſile: ſic accipitur. 1. Schem.* 14.10

13 Subſtitit ergo Sol,& Luna ſtetit donec vindicata eſſet gens *Jiſraëlitica* ab hoſtibus ſuis: nónne hoc ſcriptum eſt in libro recti ? ſtabat autem ſol in medio cœlo, neque feſtinabat ad occaſum quaſi diem integrum.

14 Nec fuit ſimilis diei illi ante eum, vel poſt eum,auſcultante Jehova voci cujuſquam: nam Jehova pugnabat pro Jiſraële.

15 Tandem reverſus eſt Jehoſchuahh,& totus Jiſraël cum eo ad caſtra Gilgalem.

16 Cùm autē fugientes quinque reges illi, abſcondiſſent ſe in quadā ſpelunca Makkedæ:

17 Nuntiatúmque fuiſſet Jehoſchuhhæ dicendo: inventi ſunt quinq; illi reges abſconditi in quadam ſpelunca Makkedæ:

18 Dixit Jehoſchuahh, obvolvite lapides magnos ori illius ſpeluncæ: & præficite ei viros ad cuſtodiendum illos.

19 Vos autē ne cōſiſtite, perſequimini hoſtes veſtros,& [d] poſtremos quoſq; eorū cædite: ne permittite eos ingredi in civitates ſuas:quādoquidē tradidit eos Jehova Deus veſter in manum veſtram.

[d] Heb. *truncate illos cauda.*

20 Fuitq; cùm abſolviſſent Jehoſchuahh & filii Jiſraëlis percutere eos cæde magna valde, donec cōſumerētur:ſuperſtites verò qui ſupererāt ex eis ingreſſi eſſēt in civitates munitas:

21 Ut reverterentur totus populus in caſtra ad Jehoſchuhham Makkedam [e] incolumes: non moverat contra filios Jiſraëlis quiſquam linguam ſuam.

[e] Heb. *cum pace, id eſt, incolumitate.*

22 Diceretque Jehoſchuahh, aperite os illius ſpeluncæ,& producite ad me quinque reges iſtos ex ipſa ſpelunca.

23 Qui facientes ſic, produxerunt quinque reges iſtos ad eum ex ipſa ſpelunca, regem Jeruſchalaimorum,regem Chebronis,regem Jarmuthi,regem Laciſchi,regem Hheglonis.

24 Deinde fuit cùm produxiſſent reges iſtos ad Jehoſchuhham, ut vocaret Jehoſchuahh omnes viros Jiſraëlis, & ediceret ductoribus virorum militantium, qui venerant cum ipſo, appropinquate, imponite pedes veſtros [f] cervicibus iſtorum regum: qui appropinquantes impoſuerunt pedes ſuos cervicibus eorum.

[f] Heb. *collis: ſic in fine verſus. ſynecdoche.*

25 Tūc dixit ad eos Jehoſchuahh, ne timete, neq; cōſternamini,cōfirmamini & fortes eſtote,nam ſic facturus eſt Jehova omnibus hoſtibus veſtris,quibuſcum vos pugnaturi eſtis.

26 Percuſſitque eos Jehoſchuahh poſtea & morte affecit eos, ſuſpendens eos e quinque lignis: qui manſerunt ſuſpenſi e lignis illis uſque ad veſperam.

27 Fuit enim tempore occaſus ſolis,ut præcipiente Jehoſchuahh,demitterent eos ex ipſis lignis, ac projicerent eos in ſpeluncam illam ubi abſconderant ſe: & impoſuerunt lapides magnos ori illius ſpeluncæ uſque in hunc ipſum diem.

28 Makkedam autē cepit Jehoſchuahh eodē die, [g] cujus *incolas* percuſſit acie gladii,& cum rege ejus internecioni devovit, ipſos, id eſt, omnem animā quæ erat in illa, nō reliquū fecit ſuperſtitem: ſed fecit regē Makkedæ, quemadmodum fecerat regē Jerichuntis.

[g] Heb. *& percuſſerat eā.*

29 Deinde progreſſus Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo Makkeda Libnam, oppugnavit Libnam.

30 Cùmque tradidiſſet ipſam quoque Jehova in manum Jiſraëlis & regem ejus, percuſſit eam acie gladii,id eſt,omnem animam quę erat in ea,non reliquum fecit in ea ſuperſtitem: ſed fecit regē ejus quemadmodum fecerat regē Jerichuntis.

31 Deinde progreſſus eſt Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo Libna Laciſchum: & caſtris poſitis obſidens eam oppugnavit eam.

32 Tradiditq; Jehova Laciſchum in manum Jiſraëlis,qui cepit eā die ſecūdo, & percuſſit eam acie gladii,id eſt,omnē animā quæ erat in ea,ſecundum omnia quæ fecerat Libnæ:

33 Tunc aſcendit Horam rex Gezeris ad auxiliandum Laciſcho, ſed percuſſit eum Jehoſchuahh & populum ejus,adeò ut non faceret ei reliquum ſuperſtitem.

34 Deinde progreſſus eſt Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo Laciſcho Hheglonē:& caſtris poſitis obſidentes eā, oppugnaverūt eam.

35 Quā ceperunt eodem die, & percuſſerūt eam acie gladii,id eſt, omnem animā quæ erat in ea, eodem die internecioni devovit: ſecundum omnia quæ fecerat Laciſcho.

36 Deinde aſcendit Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo Hheglone Chebronem, & oppugnaverunt eam.

37 Quam

37 Quam capientes percusserunt acie gladii, & regem ejus & omnes civitates ejus, id est, omnem animam, quę erat in [h]unaquaq; earum, non reliquum fecit superstitem, secundum omnia quæ fecerat Hhegloni, internecioni enim devovit eam, id est, omnem animam quæ erat in ea.

[h] Heb. *in ea: sic in fine ver. & ver. 39.*

38 DEINDE [a]revertens Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo, Debirum venit & oppugnavit eam.

39 Cùmq; cepissent eam & regem ejus & omnes civitates ejus, percusserunt eos acie gladii, & internecioni devoverunt omnem animam in unaquaq; earum, non reliquum fecit superstitem: quemadmodum fecerat Chebroni, sic fecit Debiro & regi ejus, & quemadmodum fecerat Libnę & regi ejus.

40 DENIQUE percussit Jehoschuahh totam regionem, [i] montanam & australem, & planam, & decursibus irriguam, & omnes reges earum, non reliquum fecit superstitem: sed omnem animam humanam internecioni devovit, quemadmodum prę ceperat Jehova Deus Jisraëlis.

[i] Heb. *montis & australi, & planitiei, & decursuum.*

41 Sic percussit eos Jehoschuahh inde a Kadescho-Barnehhæ Hhazzam usque: totam etiam terram [a]Goschenis Gibhhonem usque.

Deut. 20. 16. & 17.

42 Omnes autem istos reges & terram eorum cepit Jehoschuahh [k] una expeditione: nam Jehova Deus Jisraëlis pugnabat pro Jisraële.

[k] Heb. *vice una.*

43 Tum demum reversus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

ANNOTATIO.

1 Jisraëlitas esse in medio] *Sic enim legitur cap. 9. 16.* 10 Fudit] *lapidibus, ut versus sequens explicat.* 12 Alloqueretur] *precibus interpellaret eum.* In convalle Ajalonis] *ad tribum Zebulunis pertinente versus alterum terminum promissæ terræ ad Aquilonem, vide Judicum 12. Est enim altera ab ea quæ commemoratur infrà 19. 42. Sensus autem verborum est: sol ne occidas nobis in Gibhhone pugnantibus, & Luna ne nobis afferas noctem.* 13 Libro recti] *forensium annalium sive actorum publicorum qui intercidit, ut alii multi forenses, quorum scriptura meminit.* 15 Tandem] *ab hoc versu ad ultimum usque hyperbaton continuum est: nam antequam Gilgalem rediret cum exercitu, omnia, quæ subjungit, gesta sunt, ideo eundem versum in fine capitis repetit.* 20 Consumerentur] *qui per agros oppressi sunt.* 21 In castra] *militaria. nam stativa erant Gilgale ut apparet ver. 15. & ultimo.* Non moverat] *id est, ne verbo quidem a quoquam injuriam acceperant.* 28 Omnem animam] *humanam: nam cætera prędæ erant: Deut. 20. 16. & 17. & infrà ver. 40. hoc sensu sequentia omnia accipienda sunt.* 32 Die secundo] *ab obsidione: nam uno die non potuisset civitates tam remotas expugnare.* 35 Eodem die] *quo obsederunt.* 36 Deinde] *vide ampliorem hujus historiæ explicationem infrà 14. & 15.* 38 Revertens] *meridiana parte relicta, Gilgalem versus tendens.* 41 Goschenis] *non Ægypti, sed eam de qua infrà 15. 51.*

CAPUT XI.

Devictis quinq; regibus, omnes reliqui conjunctis copiis Jisraëlitas statuunt invadere, sed inopinantes oppressi caduntur, & tota eorum regio occupatur distribuenda tribubus Jisraëlis, ac ita finis bellis imponitur.

1 FUITQUE cùm audivisset *ista* Jabin rex Chatzoris: ut mitteret ad Jobabum regem Madonis, & ad regem Schimronis, & ad regem Aschaphi:

2 Ad reges quoque qui erant ab Aquilone *regionis*, in montanis & in campestribus, in [a]australibus partibus Cinnerothanis & in planitie, & in tractibus Dori versus mare:

[a] Heb. *in austro Cinnerotharum, id est, regionis sitarum in utraque ripa Genezarethæ & trans Iardenem.*

3 *Ad* Cenahhanæum ab oriente & occidente, & Emoræum, & Chittæum, Perizzęumque & Jebusæum in montanis: Chivvæum etiam subjacentem Chermoni, in regione [a]Mitzpæ.

4 Qui prodierunt ipsi, & omnes copiæ eorũ cum eis, populus multus, sicut arena quæ *est* in litore maris, multitudine: & equi ac currus multi admodum.

5 Et ex condicto convenerunt omnes reges isti: deinde venientes castra posuerunt simul ad aquas Meromi, ut pugnarent contra Jisraëlem.

6 Dixit autem Jehova ad Jehoschuhham, ne time a facie eorum, nam cras hoc eodem tempore traditurus sum omnes illos confossos coram Jisraële: equis eorum suffragines succìdito, & currus eorum comburito igni.

7 Venit itaque Jehoschuahh & totus populus militaris cum eo contra illos ad aquas Meromi repentè, & irruerunt in eos.

8 Quos tradidit Jehova in manum Jisraëlis, ita ut percuterent eos, persequutique sunt eos usque ad magnam Tzidonem, & usque ad [b]salinas, ac usque ad convallem Mitzpę versus orientem: percusserunt autem eos adeò, ut non reliquum facerent eis superstitem.

[b] Heb. *ad combustiones aquarum, id est, loca ubi aquæ cõburuntur in salem, ut infrà 13. 6.*

9 Fecitq; Jehoschuahh quemadmodum ipsi edixerat Jehova: equis eorum suffragines succìdit, & currus eorum combussit igni.

10 Reversus deinde Jehoschuahh, tempore illo cepit Chatzorem, cujus regem percussit gladio: Chatzor enim antea erat caput omnium regnorum istorum.

11 Percusserunt autem omnem animam, quæ erat in ea acie gladii, internecioni devoventes, non reliqua fuit ulla anima humana: Chatzorem verò combussit igni.

12 Similiter omnes civitates regum istorum, & omnes reges earum cepit Jehoschuahh, percussitq; eos acie gladii internecioni devovendo eos: quemadmodum præceperat Mosche servus Jehovæ.

Deut. 20. 16 & 17.

13 Veruntamen nullam earum civitatũ quæ [a]manserunt cum aggere suo combussit Jisraël: præter Chatzorem solam, *quam* combussit Jehoschuahh.

14 Omnia autem spolia istarum civitatum & jumenta diripuerunt sibi filii Jisraëlis: tantùm omnes homines percusserunt acie gladii, adeò ut perderent eos, non fecerunt reliquam ullam

animam humanam.

15 Quemadmodum præceperat Jehova Moschi servo suo, sic præceperat Mosche Jehoschuhhæ, & sic fecit Jehoschuahh, nihil detraxit ex omnibus quæ præceperat Jehova Moschi.

16 Cepit ergo Jehoschuahh totam regionem istam montanam, & totam australem, & totam terram Goschenis, & planitiem atque campestria, id est, montana Jisraëlis & planitiem ejus.

17 A monte *glabro [c] quo ascenditur Sehhirem usque Bahhal-Gadem in convalle Libani, sub monte Chermonis, quorum omnes reges cepit, & percutiens morti tradidit eos.

c Heb. ascedente Schbirem, metonymia.

18 *Diebus multis gessit Jehoschuahh contra omnes reges istos bellum.

19 Nulla fuit civitas quæ pacem fecerit cum filiis Jisraëlis, præter Chivvæos habitatores Gibhhonis: omnia ista ceperunt bello.

20 A Jehova enim fuit quod obfirmarant cor suum, ad occurrendum bello Jisraëli, ut internecioni devoveret illas, nec fieret illis gratia: sed ut perderent eas, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

21 TEMPORE autē illo veniens Jehoschuahh excidit *Hhanakæos e montanis, e Chebrone, e Debiro, e Hhanabo, & ab omnibus *montanis Jehudæ, & ab omnibus montanis Jisraëlis: cum civitatibus illorum internecioni devovit eos Jehoschuahh.

22 Nullus Hhanakæorum reliquus factus est in terra filiorum Jisraëlis: tantùm Hhazzæ, Gathi & Aschdodi superfuerunt.

23 Sic cepit Jehoschuahh totam illam terram quemadmodum edixerat Jehova Moschi: deinde dedit eam Jehoschuahh in possessionem Jisraëlitis, *secundum partitiones eorū per tribus eorum: cùm terra quieta fuit a bello.

ANNOTATIO.

3 Mitzpæ] *id est, speculæ: nam regio est sita in ingressu Libani supra Jardenem, in qua speculatores collocati erant, ut eorum custodia, secura servaretur regio. Non est autem illa Mitzpa quæ ad tribum Jehudæ pertinet, infrà* 15.38. *neque Binjaminis infrà* 18.26. *neque illa Mitzpa Moabitarum de qua* 1. *Schemu.* 22.3. *sed ea quæ est Gilhhadi juncta, de qua Gen.* 31.49. *& Jud.* 1.1. 13 Manserunt cum aggere] *id est, quæ obsidionem quidem expectarunt, sed antequam aggeres vi dejicerentur se dediderunt: Ex lege Deut.* 20.10. 17 Glabro] *id est, qui totus est glabretum sine arboribus.* 18 Diebus multis] *sex annis & paulo plus, quod colligitur ex ætate Calebi, cùm peteret possessionem a Iehoschuhha infrà* 14.6. *& sequentibus.* 21 Hhanakæos] *vide annotata Num.* 13.22. Montanis Jehudæ] *hinc colligitur librum hunc compositum fuisse post divisionem populi in duo regna, & Schaulis mortem quod confirmatur frequenti illa formula qua facta a Jehoschuhha dicuntur durasse in diem hunc, suprà* 4.9. *& sæpiùs.* 23 Secundum partitiones] *de quibus infrà* 15. *& sequentibus.*

CAPUT XII.

Epilogus expeditionum Jisraëlitarum sub Mosche & Jehoschuhha: cum catalogo regionum quas occuparunt, & regum quos occiderunt.

1 HI autem sunt reges istius terræ, quos percusserunt filii Jisraëlis & hæreditariò possederunt terram eorum, trans Jardenem ad ortum solis: a flumine Arnonis usque ad montem Chermonis, & omnia campestria ad orientem.

Num 21.

2 Sichon rex Emoræorum qui habitabat Cheschbone: qui dominabatur a Hharohhere, quod est ad ripam fluminis Arnonis, & [a] *in teramni ipsius fluminis, ac dimidio Gilhhadis usque ad Jabbokum torrentē, terminū Hhammonitarum.

a Heb. & medio ipsius fluminis.

3 Et a campestribus usque ad mare [b] Cinnereth ab oriente, & usque ad mare campestrium, mare salsum ad orientem, *ubi est* via *Beth-Jeschimothas: & ab Austro sub ipsis *decursibus collis.

b Heb. Cinnerotharum. vide. Num. 34.11.

4 Et conterminus Hhog rex Baschanis e reliquiis Raphæorum: qui habitaverat Hhaschtarothis & Edrehhi.

5 Dominabaturq; in monte Chermonis & Salchæ & in toto Baschane, usque ad terminū Geschuræorum, & Mahhachathæorum, & in dimidio Gilbhadis, contermino Sichoni regi Cheschbonis.

6 Mosche servus Jehovæ & filii Jisraëlis percusserunt eos: deditq; illam Mosche servus Jehovæ hæreditariam possessionem Rëubeniticæ & Gaditicæ, ac dimidiatæ tribui Menaschiticæ.

7 Hi verò sunt reges istius terræ, quos percussit Jehoschuahh cum filiis Jisraëlis cis Jardenem ad occidentem, a Bahhal-Gade in convalle Libani usque ad montem glabrum, quà ascenditur Sehhirem: deditq; eam Jehoschuahh tribubus Jisraëlis hæreditariam possessionem secundum partitiones eorum.

8 In montanis ac in planitie & in campestribus, & in decursibus, & in deserto, ac in australi plaga: *terram* Chittæi, Emoræi, & Cenahhanæi, Perizzæi, Chivvæi, & Jebusæi.

9 Rex Jerichuntis unus: rex Hhaji, quæ a latere erat Bethelis unus.

10 Rex Jeruschalajimorum unus: rex Chebronis unus.

11 Rex Jarmuthi unus: rex Lacischi unus.

12 Rex Hheglonis unus: rex Gezeris unus.

13 Rex Debiri unus: rex Gederis unus.

14 Rex Chormæ unus: rex Hharadi unus.

15 Rex Libnæ unus: rex Hhadullami unus.

16 Rex Makkedæ unus: rex Beth-Elis unus.

17 Rex Tappuachi unus: rex Cheperis unus.

18 Rex Apheki unus: rex *Scharonæ unus.

19 Rex Madonis unus: rex Chatzoris unus.

20 Rex

20 Rex Schimronis Meronis unus: rex Achschaphi unus.
21 Rex Thahhanachi unus: rex Megidduntis unus.
22 Rex Kedeschi unus: rex Joknehhami, cum Carmelo unus.
23 Rex Dori cum tractu Dori unus: rex gentium ad Gilgalem unus.
24 Rex Thirtzę unus: omnes reges triginta unus.

ANNOTATIO.

2 Interamni] *Deut. 2. 35. item 3. 16.* 3 Beth-Jeschimothas] *quæ est in termino Moabitarum. vide Ezech. 25. 9.* Decursibus collis] *de quibus Deut. 3. 17.* 18 Scharonæ] *vide 1. Chron. 27. 29.*

CAPUT XIII.

Jehoschuhhæ jam seni Deus præcipit, ut totam promissam terram tam occupatam quàm occupandam cis Jardenem novem tribubus cum dimidio distribuat, quæ distributio antequam explicetur, repetit distributionem factam a Mosche trans Jardenem duabus tribubus cum dimidiata.

1 JEHOSCHUAHH autem [a] senex erat & [a] vergens ætate: quare dixit Jehova ad eum, tu senuisti, vergens ætate es: & terra relinquitur multa admodum hęreditariò possidenda.
2 Hęc terra est quæ relinquitur, omnes limites Pelischtæorum & tota Geschuręa.
3 A [a] Schichore, qui est ante Ægyptum usque ad terminum [b] Hhekronis versus Aquilonem, Cenahhanæis [a] accensetur: *regio* quinque Satrapiarum Pelischtęorum, [c] Hhazzathęæ & [d] Aschdodææ, & [e] Eschkelonitice, Gathęæ, & [f] Hhekroniticæ, quę Hhavvæorum *fuit*.
4 Ab Austro tota terra Cenahhanæi & [g] Magora quod est Tzidoniorum usque Aphekum: usque ad terminum Emoręi.
5 Terra etiam [h] Giblæa & totus Libanus ad ortum solis, a Bahhal-Gade sub monte Chermonis: usq; ad ingressum Chamathæ.
6 Omnes habitatores illius montis a Libano usque ad [i] salinas, omnes Tzidonios ego expellam a conspectu filiorum Jisraëlis: tantum fac ut *sortitione* accidat Jisraëli in possessionem, quemadmodum præcepi tibi.
7 [a] Nunc itaque divide terram istam in possessionem novem his tribubus & dimidiatæ tribui Menaschiticæ.
8 [a][k] Cum *altera dimidiata* ejus Rëubenitica & Gaditica acceperunt possessionem suā quam dederat eis Mosche trans Jardenem ad orientem, [a] quemadmodum dedit eis Mosche servus Jehovæ:
9 (A Hharohhere quod est ad ripam fluminis Arnonis, & civitate, quæ *est* interamnis, tum totam planitiem Medebæ Dibonem usque.
10 Id est, omnes civitates Sichonis regis Emoręi, qui regnabat Cheschbone: usque ad terminum Hhammonitarum.
11 Tum Gilhhadem & terminum Geschuræū & Mahhacathæum, totumq; montem Chermonem ac totum Baschanem Salcam usque.
12 Totum regnum Hhogi in Baschane, qui regnabat Hhaschtarothis & Edrehhi: hic residuus erat e reliquiis [a] Raphaæorum,) cùm percussisset eos Mosche & expulisset eos.
13 Quamvis non expulerint filii Jisraëlis Geschuręum & Mahhacathæum, sed inhabitaverit Geschuræus & Mahhacathæus in medio Jisraëlitarum, usque in diem hunc.
14 Tantùm tribui Leviticæ non dedit possessionem: [a] igni consumenda Jehovæ Dei Jisraëlis sunt possessio ejus, quemadmodū dixit ei.
15 Dederat autem Mosche tribui filiorum Rëubenis per familias eorum *in possessionem*.
16 Fuitque eis terminus a Hharohhere, quod est ad ripam fluminis Arnonis, tum civitas quę est interamnis, tum tota planities usque Medebam.

[a] Heb. *vergens dieb. sic infrà bis.*
[b] *vel Accaronis, ut historici nominant.*
[c] *vel Gazæa a Gaza.*
[d] *vel Azotæa ab Azoto.*
[e] *Ascalonęa ab Ascalone*
[f] *Akaronæa ab Accarone*
[g] Heb. *Mehhara. sed usitatum est literam hebraicam Hhajin in g mutari. est autem fluvius in ora Libano subjecta inter Tzidonē & Berytum vide Plin. li. 5. cap. 20.*
[h] *a Gabale, promontorio supra Tzidonem, sic dicta Plin. ibidem*
[i] Heb. *combustiones aquarum: vide annotata suprà 11. 8.*
[k] Heb. *cum eo: synecdoche.*

17 [a] Cheschbonem cum omnibus civitatibus ejus, quæ sunt in illa planitie: Beth-Bahhal [a] Dibonem & Bamoth-Bahhalem, & [l] Mehhonem.
18 Item Jahhetzam & Kedemothas & Mephahhatham.
19 Item Kiriathajima & Sibmam & Zereth-Schahharam in montanis illius convallis.
20 Item Beth-Pehhorem, & [a] Aschdothas-Pisgæ & [a] Beth-Jeschimothas.
21 Denique omnes civitates illius planitiei & totum regnum Sichonis regis Emoræorum, qui regnarat Cheschbone: cùm percussisset Mosche eum & principes Midjanitarum Evin & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhum, [a] Toparchas Sichonis, inhabitantes eam terram.
22 Bilhhamum quoque filium Behhoris divinum occiderant filii Jisraëlis gladio ad cæsas copias eorum.
23 Fuitque terminus filiorum Rëubenis Jardeni cum termino *ejus*: hæc *est* possessio filiorū Rëubenis per familias eorum, civitates cum villis earum.
24 ITEM dederat Mosche tribui Gadis, pro filiis Gadis per familias eorum,
25 Fuitque illis terminus Jahhazer cum omnibus civitatibus Gilhhadis, & [a] dimidiata terra Hhammonitarum: usque Hharohherem, quę est ante conspectum Rabbæ.
26 Item a Cheschbone usque [m] Ramatham Mitzpæ, & Betonimos: & a Machanajimis usq; ad terminum [n] Debiri.
27 In convalle autem [o] Beth-Haramum & [p] Beth-Nimram & Succothas & Tzaphonem, residuum regni Sichonis regis Cheschbonis, Jardenem cum termino *ejus*: usque ad extremitatem maris Cinnerethę, trans Jardenem ad orientem.
28 Hæc est possessio filiorum Gadis per familias eorum: civitates cum villis earum.
29 DENIQUE dederat Mosche dimidiatæ tribui Menaschis: fuitque dimidiatæ tribus filiorum Menaschis per familias eorum:
30 Fuit, inquam, terminus eorum a Machanajimis totus Baschan, totum regnum Hhogi regis Baschanis, & omnes villæ Jairis, quæ erant in Baschane sexaginta civitates.
31 Item dimidium Gilhhadis cum [q] Hhaschtarothis & Edrehhi civitatibus regni Hhogi in Baschane: hęc dederat filiis Maciris filii Menaschis [a] pro dimidiata parte filiorum Maciris per familias eorum.

[l] *Bahhal-mehhon & Behhon Nu. 32. 3. & 38. & Beth-mehhon. Iirmejæ. 48. 23.*
[m] *Ramothæ Gilhhadis, infrà 20. 8.*
[n] *Kirjath-Sepheri, infra 15. 15.*
[o] *Beth-haranem, Num. 32. 36.*
[p] *Nimram, Num. 32. 3*
[q] *Behhesch-tera infra, 21. 27.*

32 Ista sunt, quæ possidenda tradiderat Mosche in campestribus Moabitarum trans Jardenem Jerichuntis orientem versus.

33 Tribui autem Leviticæ non dederat Mosche possessionem : Jehova Deus Jisraëlis est possessio eorum, quemadmodum dixit eis.

ANNOTATIO.

1 Senex] *de ætate ejus vide cap. sequenti ver.* 10. 3 As chichore] *amnis est, qui Petram Arabiæ præterfluens in Sirbonim paludem influit, & Ægyptum a terra promissa disterminat.* Accensetur] *non enim erant Philistæi justi possessores ejus, sed vi Hhavvæos expulerant Deut.* 2.22. *ideo finem versiculi vertimus, quæ Hhavvæorum fuit.* 7 Nunc itaque] *cùm senio confectus sis sup. ver.* 1. 8 Cum altera] *præcedentia mandatum continent, sequentia referunt distributionem priùs factam a Mosche Num.* 32. & 34. *ut appareat cur novem tribubus tantùm cum dimidiata jubetur possessionem distribuere.* Quemadmodum] *id est, præstita conditione quam præscripserat Mosche.* 12 Raphaæorum] *vide Gen.* 14.5. 14 Igni consumenda] *synecdoche est, simul & metonymia: nam species pro omni oblationum genere, & igni consumenda pro parte eorum asservata ponuntur, Num.* 18. 17 Cheschbonem] *eam habuerunt communem Reubenitæ cum Gaditis: unde factum est ut infrà* 21.39. *a Gaditis dicatur Levitis data.* Dibonem] *non est ea quæ Num.* 33.45. *Dibon-Gadis vocatur ad differentiam hujus Dibonis, quamvis etiam illa interdum Dibon simpliciter dicatur, ut Numerorum* 32.3. 20 Aschothas-Pisgæ] *vide Deut.* 3.17. Beth-Jeschimothas] *de qua Num.* 33.49. & *Ezech.* 25.9. 21 Toparchas] *vide annotata Num.* 31.8. 25 Et dimidiata terra Hhammonitarum] *quam ademerat eis Sichon Num.* 21.26. *nam attingere quicquam eorum quę adhuc possidebant Hhammonitæ expressè prohibuerat Deus, Deut.* 2.16. & *sequentibus. unde Jiphtach Judic.* 11.17. *negat Jisraëlitas quicquam occupasse, quod ad Hhammonitas pertineret.* 31 Pro dimidiata] *sex enim ejus filii hæreditatem acceperunt ultra Jardenem cum novem tribubus infrà* 17.2.

CAPUT XIIII.

Generalis propositio partitionis terræ quinque prioribus versibus continetur : inde verò usque ad finem capitis narratur singulari privilegio, antequam divideretur terra, Calebo possessionem attributam esse, ut promiserat Deus Num. 14.

1 ' ISTA verò sunt quę possidenda acceperunt filii Jisraëlis in terra Cenahhani : quæ possidenda tradiderunt Elhhazar sacerdos & Jehoschuahh filius Nunis ac primores paternarum familiarum per singulas tribus filiis Jisraëlis.

2 Sortitione possessionis suæ : (quemadmodum præceperat Jehova per Moschen), novem tribubus & dimidiatæ tribui.

3 Cùm dedisset Mosche possessionem duabus illis tribubus, & dimidiatæ tribui trans Jardenem : Levitis autem non dedisset possessionem inter eos.'

4 'Erant enim filiorum Josephi duę tribus, Menasche & Ephrajim,' quare non dederunt partem Levitis in ipsa terra, sed civitates ad habitandum, & suburbana prædia earum, pro pecoribus eorum & pro facultatibus eorum.

5 Quemadmodũ pręceperat Jehova Moschi sic fecerunt filii Jisraëlis: & partiti sunt terram.

6 Accesserant enim ' filii Jehudę ad Jehoschuhham Gilgalem, & 'dixerat ad eum Caleb filius Jephunnæ Kenizzæus : tu novisti verbum quod edixit Jehova Moschi viro illi Dei, mei causâ, & tui causâ Kadeschi-Barnehhę.

7 Quadraginta annos natum fuisse me cùm mitteret Mosche servus Jehovę Kadescho-Barnehhæ ad explorandum hanc terram : & retulisse ei responsum, quemadmodum erat in [a] animo meo.

8 Fratres quidem meos, qui ascenderant mecum, liquefecisse [b] animum populi : me verò [c] plenè secutum esse Jehovam Deum meum.

9 Ideoq; jurasse Moschen die illo dicendo: *mentiar* nisi terra illa per quam incessit pes tuus tibi cedat in possessionem filiisque tuis usque in seculum : eò quòd plenè secutus es Jehovam Deum meum.

10 Nunc autem, ecce, vivum conservavit Jehova me quemadmodum dixerat : jam ' quadragesimus quintus annus est, ex quo edixit Jehova edictum hoc Moschi, ' cùm rediret Jisraël in desertum : nunc ergo, ecce ego hodie natus sum octoginta quinque annos.

11 Adhuc hodie robustus sum, ut quo die misit me Mosche, ut vires meæ tunc *fuerunt*, sic etiam vires meę nunc *sunt* ad bellum, & ad' procedendum atque veniendum.

12 Quapropter nunc da mihi montem istum, id quod edixerat Jehova die illo : quamvis tu audieris illo die Hhanakęos esse ibi, & civitates esse maximas & munitissimas,' fortassis Jehova erit mecum ut expellam eos quemadmodum prędixit Jehova.

13 ' Benedixit ergo ei Jehoschuahh : deditque Chebronem Calebo filio Jephunnę in possessionem.

14 Idcircò cessit Chebron Calebo filio Jephunnæ Kenizzæ' in possessionem, usq; in diem hunc: propterea quòd plenè secutus esset Jehovam Deum Jisraëlis.

15 (Nomen autem Chebronis antea fuerat [d] urbs ' Arbahhi, is est homo ille maximus inter Hhanakęos) ' tum terra quieta fuit a bello.

[a] Heb. *cum corde meo.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *implevisse post Iehovam ire, ut infrà aliquoties.*

[d] Heb. *Kirjath-Arbahhi.*

ANNOTATIO.

1 Ista] *quæ hoc & sequentibus quinque capitibus comprehenduntur.* 4 Erant enim] *hoc versu docet quo modo exceptis Levitis & illis qui possessionem acceperant ultra Jardenem, novem cum dimidia superfuerint.* Quare non dederunt] *tum quia mandaverat Deus ut exciperentur Levitæ a possessione terræ, tum etiam quia Moschis exemplum exceptionem confirmabat.* 6 Filii Jehudę] *ut contribuli suo Calebo, advocati patrocinarentur. Hæc autem gesta fuisse ante expugnatam Chebronem, ostendit comparatio hujus loci cum vers.* 36. & 37. *capitis* 10. 10 Quadragesimus quintus] *id est,* 7. *ab ingressu in terram*

terram: unde colligitur ſeptem annos Jehoſc'uhham impendiſſe in debellandis Cenahhanæis. Cùm rediret] *Dei ſententia juſſus retrocedere. Num.*14.25. 11 Procedendum] *vide Num.*27.17. 12 Fortaſſis] *offert ſe propriis viribus montis incolas aggreſſurum confiſus promiſſione divina. vide Exod.* 32.30 *Dubitandi verò particulam adjicit, cùm ad notandam humanitus rei difficultatem, tùm ad comparandos & confirmandos in eadem ſpe animos audientium, ut* 1.*Schem.*14.7. 13 Benedixit] *id eſt, approbavit petitionem ejus & conceſſit ei Chebronem, quamvis non promiſerit ut propriis viribus aggrederetur Caleb, ſed ipſe cum toto Jiſraële eam oppugnavit, & captam dedit Calebo, vide ſuprà* 10.37. 14 In poſſeſſionem] *vide infra* 21.11.*& ſequentibus* 15 Arbahhi] *viri nomen eſt, a quo civitas denominabatur.* Tum terra] *idem repetit quod in fine decimi, ut eo clarius temporum* ὑστέρεσις *cognoſcatur.*

CAPUT XV.

Termini poſſeſſionis Jehudæ cum omnibus civitatibus & villis in ea comprehenſis recenſentur.

1 FUIT autem ſors pro tribu filiorum Jehudæ per familias eorum: ad terminum Edomæorum, deſertum Tzinis meridiem verſus *erat* extremitas auſtralis.

2 Fuitq; eis terminus meridianus, extremitas maris ſalſi: ab [a] eo ſinu qui ſpectat meridiem verſus.

3 Unde procedens adverſus meridiem ad aſcenſum Hhakrabimorum pertranſit Tzinem aſcenditq; a meridie Kadeſchum-Barnehhæ: ac tranſiens Chetzrone, aſcendit Adarem, & divertit Karkahhum.

4 Inde tranſiens Hhatzmonem, procedit ad flumen Ægypti, cujus termini exitus ſunt in mare: hic eſt vobis terminus meridianus.

5 Terminus autem orientem verſus, eſt [illegible]re ipſum ſalſum, uſq; ad extremitatem Ja[illegible]nis: terminus verò ad latus Aquilonare, a[illegible] iſtius maris, pars Jardenis.

6 Unde aſcendens hic terminus Beth-Choglam, tranſit ab Aquilone Beth-Hharabæ, deinde aſcendit idem terminus ad lapidem Bohanis [b] Reubenitæ.

7 Unde aſcendit idem terminus Debirum a convalle Hhacoris, & Aquilonem verſus ſpectat [c] Gilgalem, qui eſt e regione aſcenſus Adummimorum, qui eſt ipſi valli a meridie: tum tranſit termin⁹ ipſe ad aquas Hhen-Schemeſchi, ſuntquè progreſſus ejus ad fontem Rogelis.

8 Inde aſcendit idem terminus per vallem filiorum Hinnomi ad latus urbis Jebuſæorum a meridie, ipſa eſt Jeruſchalajima: unde aſcendit idem terminus ad verticem montis qui *eſt* in conſpectu [d] vallis Hinnomi verſus occidentem: quiq; eſt in extremitate convallis Raphaæorum verſus Aquilonem.

9 Pòſt definit terminum iſtum mons a [e] vertice ſuo ad fontem aquarum Nephtoachi, & procedit ad civitates montis Hhephronis: definit etiam terminum iſtum Bahhala, iſta eſt Kiriath-Jehharim.

10 Deinde divertens terminus ipſe a Bahhala occidentem verſus, ad montem Sehhiris, tranſit ad latus montis Jehharimorum ab Aquilone, *hoc jam eſt* Ceſalon: tum deſcendens Beth-Schemeſchum tranſit Timnam.

11 Poſtea procedit iſte terminus ad latus Hhekronis Aquilonem verſus, & definit ipſum terminum ad Schicceronem, & tranſiens montem Bahhalæ, procedit Jabneelem, & ſunt exitus iſtius termini in mare.

12 Denique terminus occidentalis eſt, quod eſt ad mare magnum & terminum *ipſius*: hic eſt terminus filiorum Jehudæ circumquaque per familias eorum.

13 Calebo autem filio Jephunnæ, dederat partem inter filios Jehudæ [d] ex præſtituto Jehovæ ad Jehoſchuhham: urbem Arbahhi, *qui fuit* pater Hhanakitarum: ea eſt Chebron.

14 Expuleratq; inde Caleb tres Hhanakitas: Scheſchaium & Achimanem & Talmaium, [e] Hhanakitas.

15 Poſtea aſcendens inde ad habitatores Debiri: (nomen autem Debiri antea fuerat urbs Sepheri,)

16 Dixerat Caleb, qui percuſſerit urbem Sepheri & ceperit eam: viciſſim dabo ei Hhachſam filiam meam in vxorem.

17 Cumq; cepiſſet eam Hothniel filius Kenazi agnatus Calebi: dedit ei Hhachſam filiam ſuam in vxorem.

18 Fuitque cùm conventura eſſet, ut perſuaderet illi de petendo a patre ſuo agro: quare ea deſiliit de aſino: cui dixit Galeb, quid tibi eſt?

19 Tum dixit illa, da mihi munus: quandoquidem terram [f] ſiccam dediſti mihi, des mihi quoque ſcaturigines aquarum: dedit itaq; ei ſcaturigines ſuperiores & ſcaturigines inferiores.

20 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Jehudæ per familias eorum.

21 Suntq; civitates iſtæ: extremitatis *pertinentis* ad tribum filiorum Jehudæ conterminæ Edomæis ad meridiem: [g] Kabtzeel, & Hheder, & Jagur.

22 Et Kina, & [h] Dimona, & Hhadhhada,

23 Et Kedeſch, & Chatzor, & Jithnan,

24 Ziph, & Telem, & Behhalothæ,

25 Et Chatzor, Chaddatha, & Kerijothç, (Chetzron *ea eſt* Chatzor.)

26 Aman, & [i] Schemahh, & Molada,

27 Et [k] Chatzar-Gadda, & Cheſchman, & Beth-pelet,

28 Et Chazzar-Schuhhal, & Beer-Schebahh, & Bizjothia.

29 [l] Bahhala, & Hijima, & Hhetzem.

30 Et [m] Eltolad & [n] Ceſil & Chorma.

31 Et Tziklag & [o] Madmanna, & Sanſanna,

32 Et [p] Lebaothæ, & [q] Schilchima, & Hhajim, & Rimmon: omnes civitates viginti novem, & villæ earum.

33 In humili loco, Eſchtaol, & Tzorhha, & Aſchna,

34 Et Zanoach, & Hhen-Gannimah, Tapuach, & Hhenam,

35 Jarmuth, & Hhadullam, Soco, & Hhazeka,

36 Et Schahharajima, & Hhadithajima, & Gedera ſive Gederothajima: civitates quatuordec-

[a] Heb. *ab ea lingua.*

[b] Heb. *filii Reubenis.*

[c] *infrà.* 18. 17. *Gelilothas.*

[d] Heb. *Gehinnon unde voce corrupta irrepſit Gehennæ nomen propter immanes cruciatus eorum qui immolabantur Moleco,* 2. *Reg.* 23.10 *& Ir* 7.31. *&* 19.

[e] Heb. *a vertice montis.*

[d] Heb. *ſecundum os.*

[e] Heb. *natos Hhanako, ut paulo antè in verſu, filios Hhanaki.*

[f] Heb. *ſiccitatis.*

[g] *Iekabezeel Nechemjæ.* 11.25.

[h] *Dibon ibid.*

[i] *Schebahh infrà* 19.2. *& Schuahh Nechem* 11.26.

[k] *forte Chaszar-Suſa, de qua infra* 19 5. *& Chatzar-Suſim.* 1. *Chro.* 4.31.

[l] *Bala infrà* 19.3 *& Bilba* 1. *Chro.* 4. 29.

[m] *Tholad* 1. *Chro.* 4.29.

[n] *Bethul infra* 19.4. *& Betuel* 1. *Chronic.* 4. 30.

[o] *Mecona Nechem* 11. 28.

[p] *Beth Lebaoth infrà* 19.6.

[q] *Scharuchē infrà* 19.6. *& Schahharajima.* 1. *Chr.* 4.31.

ordecim & villæ earum.
37 Tzenan, & Chadaſcha, & [a] Migdal-Gadis.
38 Et Dilhhan, & Mitzpæ, & [r] Jokteel,
39 Laciſch, & Botskath, & Hheglon,
40 Et Chabbon, & Lachmas, & Cithliſch.
41 Et Gederothæ, Beth-Dagon, & Nahhama, & Makkeda, civitates [s] ſexdecim & villæ earũ,
42 Libna, & [r] Hhether, & Hhaſchan.
43 Et Jiphtach, & Aſchna, & Netzib.
44 Et Kehhila, & [f] Aczib, & Mareſcha: civitates novem & villæ earum.
45 Hhekron cum pagis ejus & villis ejus.
46 Ab Hhekrone uſque ad mare, omnes *civitates* quæ ſunt juxta Aſchdodum & villæ earum.
47 Aſchdod, pagi ejus, & villæ ejus: Hhazza, pagi ejus, & villæ ejus uſque ad flumen Ægypti: & mare magnum, ac terminus *ejus*.
48 In montanis autem: Schamir, & Jattir, & Socho.
49 Et Danna, & urbs Sannæ, ea *eſt* Debir.
50 Et Hhanab, & [t] Eſchtemo, & Hhanimç.
51 Et Goſchen, & [u] Cholon, & Gilo: civitates undecim & villæ earum.
52 Arab, & Duma, & Eſchehham,
53 Et Janum, & Beth-Tapuach, & Apheka,
54 Et Chumta, & urbs Arbahhi, ea *eſt* Chebron, & Tzihhor: civitates novem & villæ earum.
55 Mahhon, Carmel, & Ziph, & [a] Juta,
56 Et Jizrehhel, & Jokdehham, & Zanoach,
57 Kajim, Gibba, & Timna: civitates decem & villæ earum.
58 Chalchul, Beth-Tzur, & Gedor,
59 Et Mahharath, & Beth-Hhanotæ, & Eltekon: civitates ſex & villæ earum.
60 [b] Kirjath-Bahhal, ea *eſt* Kirjath-Jehharima, & Rabba: civitates duæ & villæ earum.
61 In deſerto, Beth-Hharabæ, Middin, & Secaca.
62 Et Nibſchan, & civitas ſalis, & Hhen-Gedi: civitates ſex & villæ earum.
63 Jebuſæos autem inhabitantes Jeruſchalajima non potuerunt filii Jehudę expellere: *ſed habitabat Jebuſæus cum filiis Jehudæ Jeruſchalajimis uſque in diem hunc.

[r] Hhetan. 1. *Chro.* 4. 32.
[f] *quæ & Cezib. Gen.* 38. 5 *& Cozeba* 1. *Chro.* 4. 22
[t] *Eſchtemoahh infrà* 21. 14.
[u] *Chilen* 1. *Chro.* 6. 58.
[a] *Iutta infrà* 21. 16.
[b] *quæ & Bahhala* 1. *Chro.* 13. 6. *& Bahhales-Iehudæ.* 2 *Schem.* 6. 2

ANNOTATIO.

4 Flumen Ægypti] *Shichorem intelligit, de quo ſuprà* 13. 3. *& infrà ver.* 47. 5 Mare ipſum] *totum, ab auſtrali ſinu uſq; ad orientalem, quo Jarden in ipſum mare influit.* Pars Jardenis] *id eſt, ab extremitate Jardenis partem ejus uſque ad locum Genezareth Juda maximam poſſedit, etiamſi quarundam tribuum fines in ipſum Jardenem inciderent, hac ratione fiebat ut fines Naphthali ad Jardenem eſſent Judæ conternini, ut habetur infrà* 19. 34. 6 Rëubenitæ] *nihil habuit ea tribus cis Jardenem: ſed locus videtur ab hoc Bohane Rëubenita denominatus propter rem aliquam geſtam ibi, quæ ipſum attingat ſicut infrà ver.* 37 *Migdal-Gadis dicitur.* 15 Aſcendens inde] *videtur Calebo attribui expeditio in eam civitatem, quę tamen ſuprà* 10. 38. *Jehoſchuhhæ & toti Jiſraëli attribuitur: quod fit quia pro ipſo Calebo ſuſcipitur: ideo ipſe proœmium proponit primo occupanti.* 17 Filius Kenazi] *id eſt, deſcendens a Kenazo, ſive nepos, ſive abnepos,* 1. *Chro.* 4. 18 Ut perſuaderet] *id eſt, veniam obtinuit a ſponſo, a patre ſuo petendi.* 25 Ea eſt Chatzor] *cujus meminit in principio verſus.* 32 Hajin & Rimmon] *ſic ſeparatim leguntur infrà* 19. 7. *&* 1. *Chron.* 4. 32. *unde apparet duas civitates fuiſſe, quia autem Nechemjæ* 11. 29. *conjunctæ ſunt Hhen-Rimmon, videntur ita vicinæ fuiſſe, ut unam quaſi civitatem conſtituerent.* Viginti novem] *plures quidem recenſuit, ſed quia illarum partem Schimhhonitis ceſſiſſe apparet infrà* 19. 9 *ideo hic tantùm* 19. *numerat quæ remanſerunt penes tribum Jehudę, & quarum etiam aliquas Schimhhonis & Jehudę communes fuerunt.* 37 Migdal-Gadis] *vide annotata ſuprà* 6. *ver.* 38 Jokteel] *id eſt, Petram Arabiæ, vide* 2. *Reg.* 14. 7. 63 Sed habitabat Jebuſæus] *detinebant enim arcem, & alteram civitatis partem ad Jebudam pertinentem: a Davide enim primùm ſunt devicti* 2. *Schem.* 5. 6. *& ſequent. vide Judic.* 1. 8.

CAPUT XVI.

Termini filiorum Joſephi in genere: deinde Ephrajimi ſpeciatim recenſentur.

1 DEINDE prodiit ſors pro filiis Joſephi, a Jardene Jerichuntis, inde ab aquis Jerichuntis ad orientem: deſertum illud, quod aſcendit Jerichunte per montana Beth-Elem.
2 Inde progreditur Beth-Ele * Iuzum: & tranſit ad terminum * Arcæi * Hhatarothas.
3 Poſtea deſcendit occidentem verſus per terminum Japhletæi uſque ad terminũ Beth-Choronis inferioris & Gezerum uſq;: ſúntque exitus ejus in mare.
4 Itaque poſſeſſionem acceperunt filii Joſephi, Menaſche & Ephrajim.
5 Fuit autem terminus filiorum Ephrajimi per familias eorum, fuit, inquam, terminus poſſeſſionis eorum orientem verſus Hhatarothæ-Adaris uſq; Beth-Choronem ſuperiorem.
6 Et procedit terminus occidentem verſus Michmetatham ab Aquilone, tum divertit terminus orientem verſus Taanatam-Schilontis, quam pertranſit ab oriente ad Janoachum.
7 Tum deſcendit a Janoacho Hhatarothas & [a] Nahharam: & incurrens in Jerichuntem exit ad Jardenem.
8 A Tappuacho procedit terminus verſus occidentem ad flumen Kanæ: ſúntq; exitus ejus in ipſum mare: hęc *eſt* poſſeſſio tribus filiorum Ephrajimi per familias eorum.
9 Præter civitates illas, quę diſtinctæ erant pro filiis Ephrajimi in medio poſſeſſionis Menaſchicarum: omnes *inquam* civitates illas cum villis earum.
10 Sed non expulerunt Cenahhanæum qui habitabat Gezere: quapropter habitavit Cenahhanæus inter Ephrajimitas uſque in diem iſtum: fuit tamen tributo ſerviens.

[a] *quæ & Nahharan.* 1. *Chro.* 7. 28.

AN-

ANNOTATIO.

2 Luzum] *Non est ea, quæ ex Jahhakobi visione Gen.28.19. vocata fuit Beth-El: sed altera non admodum remota, a Beth-Elita quodam extructa: de qua Judic.1.26.* Arcęi Hhatarothas] *falluntur qui utroque hoc nomine unum locum designari putant: quod evincit Hebræi textus distinctio. Est autem hic locus Erech, ex quo Cuschai ille consiliarius Davidis, qui infregit consilium Achitophelis, denom natus est Arcæus.2.Sam.16. sive Erecæus Latinâ formâ.* Hhatarothas]. *Agrum situm in termino Ephrajimi Binjaminis & Jehudæ: Quam ob rem pro ratione termini variis nominibus distinctus est: infra vers.5.& 7. & 1.Chron.2.54.*

CAPUT XVII.

Reliquæ dimidiatæ tribui Menaschis, hæreditas a Jehoschuhha datur Ephrajimo conjuncta: & utrisque de angustia finium querentibus, ratio illos dilatandi ostenditur.

1 FUIT verò sors tribui Menaschis, (*quia ipse primogenitus erat Josephi): Maciri quidem primogenito Menaschis, principi Gilhhaditidos, eò quòd ipse *erat* vir bellicosus, ideo fuit ejus Gilhhaditis & *Baschan. (*Num. 32.*)

2 Fuit verò filiis Menaschis *reliquis per familias suas, filiis [a] Abihhezeris, & filiis Chelecki, & filiis Asrielis, & filiis Schecemi, & filiis [b] Chepheris, & filiis Schemiddahhi: (*nam* hi sunt filii Menaschis, filii Josephi, mares per familias suas.

[a] *Ibhezer. Num.26 30*
[b] *Chuppim 1.Chro.7.15.*

3 Tzelophchado autem filio Chepheris, filii Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaschis, non fuerant filii sed filiæ: hæc autem sunt nomina filiarum ejus, Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza. (*Num.27.*)

4 Quæ accesserunt coram Elhhazare sacerdote, & coram Jehoschuhha filio Nunis, & coram principibus, dicendo, Jehova præcepit Moschi dari nobis possessionem inter fratres nostros: quapropter dedit eis *Jehoschuahh* ad [c] præstitutum Jehovę possessionem inter fratres patris earum.) (*Num. 32.*)

[c] Heb. *os.*

5 Acciderunt inquam [d] partes Menaschis *decem: præter terram Gilhhaditicam & Baschanem quę sunt trans Jardenem.

[d] Heb. *funiculi: metonymia, quia funiculis hæreditas in partes dividebatur ut infra.14.*

6 Nam filiæ Menaschis possederunt possessionem inter filios ejus: terra autem Gilhhaditica fuit filiorum Menaschis reliquorum.

7 Fuit verò terminus Menaschis versus Aschere Michmetatha, quæ est in conspectu Schecemi: proceditque terminus versus dexteram ad habitatores Hhen-Tappuachi.

8 (Menaschis *quidem est* regio Tappuachi: sed Tappuach in termino Menaschis, *est* filiorũ Ephrajimi)

9 Unde descendit terminus ad flumen Kanæ ad meridiem ipsius fluminis, civitates istę Ephrajimi sunt inter civitates Menaschis: terminus autem Menaschis est ab Aquilone ipsius fluminis, suntque exitus ejus in mare.

10 Quæ ad Austrum Ephrajimi *sunt*, ad Aquilonem verò, Menaschis, estque mare *terminus ejus: & in Ascherem incidunt ab Aquilone, in Jissascharem verò ab oriente.

11 Est enim Menaschis in Jissaschare & in Aschere, [e] Beth-Schean cum pagis ejus, & [f] Jiblehham cum pagis ejus, & habitatores Dori cum pagis ejus, & habitatores Hhendori cum pagis ejus, & habitatores Tahhanaci cum pagis ejus, & habitatores Megiddunis cum pagis ejus: tres illi tractus.

[e] *Beth-Schã 1.Schem.31.12.*
[f] *Eilbham 1.Chron.6.70.& Gath Rimmon infra 21.25.*

12 Sed *non potuerunt filii Menaschis expellere a civitatibus istis: & voluit habitare Cenahhanæus in terra ista.

13 (*Fuit quidem cùm fortes evasissent filii Jisraëlis, ut redderent Cenahhanęum tributarium: sed [g] omnino non expulerunt eum.)

[g] Heb. *expellendo non expulit eum* posteritas Josephi.

14 Quapropter allocuti sunt *filii Josephi Jehoschuham dicendo: quare dedisti mihi in possessionem sortem *unicam, & partem unicam, cùm ego sim populus multus, adeò ut hucusque benedixerit mihi Jehova.

15 Sed dixit ad eos Jehoschuahh, quandoquidem populus multus es, ascende in istam sylvam, & *pręcide tibi illic, & in terram Perizzæi & Raphaæorum: siquidem angustus est tibi *mons Ephrajimi.

16 Dixerunt autem filii Josephi, non esset satis nobis iste mons, præterea currus *ferrati sunt apud omnes Cenahhanæos, qui habitant in terra convallis illius, apud eos qui sunt Beth Scheane, & in pagis ejus, & apud eos qui sunt in convalle Jitzrehhelis.

17 Rursus allocutus est Jehoschuahh domum Josephi Ephrajimum & Menaschem dicendo: populus multus es, & robur magnum est tibi, ne sit tibi sors vnica.

18 Quin mons esto tuus, si sylva est, at præcidito eam, ut sint tui exitus ejus: nam *expelles Cenahhanęum, quamvis currus ferrati sint ei, quamvis robustus sit.

ANNOTATIO.

1 Quia ipse est primogenitus] *rationem addit cur duæ partes sint Menaschi attributæ, quia primogenitus esset: vide legem Deut.21.17. Nam quod legitur Gen.48.18. & sequentibus prælatum Ephrajimum Menaschi, a Jahhakobo, hoc non ad translationem primogenituræ referendum est, sed ad propheticam benedictionem sobolis.* Baschan] *ex parte: synecdoche, vide sup.13.* 2 Reliquis] *qui non acceperant possessionem trans Jardenem.* 5 Decem] *id est, sex in eos qui nominantur ver.2. quarum sexta in quinque filias divisa est.* 10 Terminus ejus] *utriusque Ephrajimi & Menaschis.* 12 Non potuerunt] *statim in principio: nam ita Deus prædixerat fore. Exod.23.29.& 30.* 13 Fuit quidem] *vide Judic.1.28.* 14 Filii Josephi] *Utraque tribus, ut apparet ex ver.15.16.17.* Unicam] *id est, cui possidendæ una tribus satis esset: nam bona pars hæreditatis illis assignatæ a Cenahhanæis detinebatur.* Hucusque] *id est, ad tantum numerum me excrescere voluerit. erant enim utriusque tribus virorum amplius 87. millia.* 15 Pręcide tibi] *id est, locum habitabilem effice tibi succisâ sylvâ.* Mons Ephrajimi] *in quo sylva ista est.* 16 Ferrati] *id est, falcibus instructi: metonymia.* 18. Expelles] *securè pronunciat fore ut expellant ex promissione Dei, suprà 13.6.*

Caput XVIII.

Jiſraëlitæ omnes convenientes, tabernaculum transferunt Gilgale Schiluntem, & juſſu Jehoſchuhhæ dant e ſingulis tribubus geodætas, ut ex eorum deſcriptione reliqua terra ſeptem tribubus, quæ ſupererant, ſorte diſtribuatur: & ſors prima quæ Binjamini accidit, recenſetur.

1 CONGREGATI autem ſunt totus cœtus filiorum Jiſraëlis Schiluntem, collocaveruntque ibi tentorium conventus: poſtquam terra domita fuit coram eis.

2 Cùmq; reliquæ eſſent e filiis Jiſraëlis ſeptẽ tribus, quarum poſſeſſionem non diviſerant,

3 Dixit Jehoſchuahh ad filios Jiſraëlis: quouſque vos remiſſè agetis, [a] quo minus progrediamini ad hęreditariò poſſidendum terram, quam dedit vobis Jehova Deus majorum veſtrorum.

4 Date ex vobis ternos viros ex quaque tribu: ut mittam eos & ſurgentes obambulent terram, ac deſcribant eam, ſecundum poſſeſſionem *ſuam, deinde redeant ad me.

5 Sic partientur ſe in ea in ſeptem partes: Jehuda manebit in termino ſuo ab Auſtro, & domus Joſephi manebunt in termino ſuo ab Aquilone.

6 Vos autem cùm deſcripſeritis terram ſeptem partibus, adferetis ad me huc: ut jaciam pro [b] tribubus veſtris ſortem, hic coram Jehova Deo noſtro.

7 Nam non eſt pars Levitis [c] inter vos, quia [d] miniſterium Jehovæ eſt poſſeſſio ejus: Gad verò & Rëuben ac dimidiata tribus Menaſchis acceperunt poſſeſſionem ſuam trans Jardenem ab oriente, quam dedit eis Moſche ſervus Jehovæ.

8 Surrexerunt itaque viri illi ut abirent: præcepitque Jehoſchuahh abituris, ut deſcriberent ipſam terram, dicendo, ite & obambulate iſtam terram, ac deſcribite eam, deindè revertimini ad me, ut hic jaciam pro tribubus veſtris ſortem coram Jehova Schilunte.

9 Abeunteſque viri iſti tranſiverunt per ipſam terram, & deſcripſerunt eam oppidatim in ſeptem partes in libro: deindè venerunt ad Jehoſchuhham in caſtra Schiluntem.

10 Jecitque pro [e] tribubus illorum Jehoſchuahh ſortem Schilunte coram Jehova: ſic partitus eſt ibi Jehoſchuahh terram iſtam filiis Jiſraëlis, ſecundum partitiones illorum.

11 *ASCENDIT enim ſors tribus filiorum Binjaminis per familias eorum: deindè prodiit terminus ſortis illorum inter filios Jehudæ & inter filios Joſephi.

12 Fuit autem illis terminus *in angulo verſus Aquilonem a Jardene: & aſcendit terminus ipſe ad latus Jerichuntis ab Aquilone, deindè aſcendit per montem, occidentem verſus, ſuntque exitus ejus in deſertum *Beth-Avenis.

13 Unde tranſit terminus Luzum, ad latus Luzi verſus meridiem, *illa eſt Beth-El: poſtea deſcendit terminus Hhatarothas-Adaris ſecundum montem, qui eſt ab Auſtro Beth-Choroni inferiori.

14 Unde definiens terminus ille, divertit in angulo occidentali meridiem verſus, a monte qui eſt in conſpectu Beth-Choronis ad meridiem, & ſunt exitus ejus ad Kiriath-Bahhalem, (ea eſt Kiriath-Jehharima,) civitatem filiorum Jehudæ: hoc eſt latus occidentale.

15 Latus autem verſus meridiem ab extremitate Kiriath-Jehharimorum: hoc exiens a termino occidentali progreditur ad fontem aquarum Nephtoachi.

16 Tum deſcendit idem terminus ad extremitatem montis qui eſt in conſpectu vallis filii Hinnomi, quiq; eſt in convalle Raphaæorum in aquilonali parte *ejus*: deſcenditque per vallem Hinnomi ad latus Jebuſęi meridiem verſus, deſcendit inquam ad fontem Rogelis.

17 Et definiens verſus Aquilonem procedit Hhen-Schemeſchum, inde procedit [f] Gelilothas, quæ ſunt e-regione aſcenſus Adummimorum: ac deſcendit ad lapidem Bohanis Rëubenitæ.

18 Inde tranſiens ad latus *quod eſt* e regione Hharabæ aquilonem verſus, deſcendit Hharabam.

19 Poſtea tranſit terminus ad latus Beth-Choglæ verſus Aquilonem: ſuntque exitus ipſius termini in ſinum maris ſalſi Aquilonarem, in extremitatem Jardenis meridianam: hic eſt terminus meridianus.

20 Denique Jarden terminat ipſum in latere orientem verſus: hęc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per terminos ejus circumquaque, pro familiis eorum.

21 Sunt autem civitates pro tribu filiorum Binjaminis, per familias eorum: Jericho, & Beth-Chogla, & Hhemek-Ketzitz.

22 Item Beth-Hharaba, & Tzemarajima, & Beth-El,

23 Et Hhavvim, & Para, & Hhophra,

24 Item Cephar-Hhammonai, & Hhaphni, & & Gebahh: civitates duodecim & villę earum.

25 Gibhhon, & Rama, & Beerothæ,

26 Et Mitzpa, & Cephira, & Motza.

27 Et Rekem, & Jirpeel, ac Tarala,

28 Et Tzelahh, Eleph, & Jebuſæi *civitas*, (ea *eſt* Jeruſchalaima,) Gibhhath, & Kirjath, civitates quatuordecim & villæ earum hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per familias eorum.

[a] Heb. *ad progrediendum.*

[b] Heb. *pro vobis, ut infrà ver.* 8 & 10. *mittendos alloquitur ac ſi tribus allocutus eſſet, quæ mittebant eos: ſyllepſis.*

[c] Heb. *in medio veſtri.*

[d] Heb. *ſacerdotium: ſynecdoche.*

[e] Heb. *pro illis.*

[f] Heb. *alio nomine Gilgal ſuprà* 15.7.

ANNOTATIO.

4 Suam] *id eſt, ſuarum tribuum quæ ipſis eventura eſt.* 11 Aſcendit & prodiit] *ex urnis, quarum altera nomina tribuum, altera regionum continebat.* 12 In angulo verſus Aquilonem] *id eſt, in diverticulo Jardenis, quò magis adhuc ad orientem divertit.* Beth-Avenis] *ea eſt Beth-Aven, cujus meminit ſuprà* 7.2. 13 Illa eſt Beth-El] *vide Gen.* 28.19. *nam Luz altera, retinuit Luzi nomen: de qua Jud. c.* 1.26.

C A-

Caput XIX.

Reliquæ ſex tribus ſimiliter ſorte ſuam hæreditatem conſequuntur, & omnes communi conſenſu Jehoſchuhham civitate, quam petiit, munerantur.

1 DEINDE prodiit ſors ſecunda Schimhhoni: pro tribu Schimhhonitarum per familias eorum: fuitq; poſſeſſio eorum intra poſſeſſionem filiorum Jehudæ.

2 Fuit enim eis in poſſeſſione illorum, Beer-Schebahh & [a] Schebahh, & Molada,

3 Item Chatzar-Schuhhal, & [b] Bala, & Hhetzem,

4 Et Eltolad, & Bethul, & Chorma,

5 Et Tziklag, & Beth-Marcabothæ, & [c] Chatzar-Suſa,

6 Et [d] Beth-Lebaothę, & Scharuchen: civitates tredecim & villæ earum.

7 [e] Hhajin, Rimmon, & [f] Hhether, & Hhaſchan, civitates quatuor & villæ earum.

8 Omnes, inquam, villæ quæ erant circa civitates iſtas uſque ad [g] Bahhalath-Beerem, ſive Ramatham meridianam: hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Schimhhonis per familias ſuas.

9 [h] Ex portione filiorum Jehudæ, eſt poſſeſſio filiorum Schimhhonis: quia fuit [i] major pars filiorum Jehudæ, quàm eis conveniret, ideo poſſeſſionem acceperunt filii Schimhhonis intra poſſeſſionem eorum.

10 POSTEA aſcendit ſors tertia pro filiis Zebulunis per familias eorum: eſtq; terminus poſſeſſionis eorum *Saridum uſque.

11 Unde aſcendit terminus eorum ſecundum mare, etiam Marhalam & incurrit Dabbeſchetam: poſtea incurrit etiam in torrentem, qui *eſt* in conſpectu *Joknehhami.

12 *Convertitur autem Sarido antrorſū, verſus ortum ſolis ad terminum [k] Ciſloth-Taboris: & procedit Dabratham ac aſcendit Japhihham.

13 Indeque tranſit antrorſum orientem verſus Githam-Chepheris, *aliàs* Hhitta-Katzinis: proceditque [l] Rimmonem-Methoarum *aliàs* Nehham.

14 Unde divertit terminus ille aquilonem verſus Channathonem: ſuntque exitus ejus in vallem Jiphthach-Elis.

15 Cùm [m] Kattatha, & [n] Nahhalale & Schimrone, & Jidearla, & Beth-Lechemo: civitates ſunt duodecim & villę earum.

16 Hęc *eſt* poſſeſſio filiorum Zebulunis per familias eorum: *nimirum* civitates iſtæ & villæ earum.

17 JISSASCARI prodiit ſors quarta pro filiis Jiſſaſcaris per familias eorum.

18 Eſtque *termini eorum: *ad Jizrehhelem & Ceſulothæ, & Schunem.

19 Et Chapharajima, & Schion, & Anacharatha.

20 *Pręterea Rabbith, & [o] Kiſchion, & Ebetz,

21 Et [p] Remeth, & [q] Hhen-Gannim, & *Hhen-Chadda, & Beth-Patzetz.

22 Unde incurrit terminus in [r] Taborem, & Schachtzima, & Beth-Schemeſchum: ſuntque exitus termini eorum in Jardenem: civitates ſexdecim & villæ earum.

23 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Jiſſaſcaris per familias eorum: hæ civitates & villæ earum.

24 TUM prodiit ſors quinta pro tribu filiorum Aſcheris per familias eorum.

25 *Eſtq; termini eorum [ſ] Chelkath & Choli, & Beten, & Acſchaph,

26 Et Alamelech, & Hhamhhad, & [t] Miſcheal: incurritq; in Carmelum in occidente, & in *Schichorem ad *Libnatham:

27 Inde convertitur verſus orientem ſolis Beth-Dagonem, & incurrit in Zebulunē, & in vallē Jiphtach-Elis ad Aquilonem, Beth-Hhemeki & Nehhielis: proceditque ad *Cabulem, *ſiniſtrorſum.

28 Item [u] Hhebron, & Rechob & Chammō, & Kana: uſque ad Tzidonem magnam.

29 Unde convertitur terminus Ramam, uſque ad civitatem munitam [a] Tzor: convertitur quoque terminus Choſam, ſuntq; exitus ejus in mare a tractu Aczibę.

30 Pręterea Hhumma, & [b] Aphek, & Rechab: civitates viginti duæ & villæ earum.

31 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Aſcheris per familias eorum: civitates iſtę & villę earum.

32 FILIIS Naphtali prodiit ſors ſexta pro filiis Naphtali per familias eorum.

33 *Eſtque termini eorum a Chelepo, & ab quercet o in Tzahhanannimis, & ab Adamæi foſſa, & Jabneele, uſque Lakkumum: ſuntque exitus ejus in Jardenem.

34 Unde convertitur terminus verſus occidentem Aznothas-Taboris, & procedit inde Chukkokum verſus: incurritq; in Zebulunem a meridie, in Aſcherem verò incurrit ab occidente, & in *Jehudam ad Jardenem ab ortu Solis.

35 Urbes autem munitæ ſunt: Tziddim-Tzer, & [c] Chamath, [d] Rakkath, & *Cinnereth,

36 Et Adama, & Rama, & Chatzor,

37 Et [e] Kedeſch, & Edrehhi, & Hhen-Chatzor,

38 Et Jireon, & Migdal-El, Chorem, & Beth-Hhanath, ac Beth Schemeſch: civitates novendecim & villæ earum.

39 Iſta *eſt* poſſeſſio tribus filiorum Naphtali *per* familias eorum: hæ civitates & villæ earum.

40 PRO tribu filiorum Danis per familias eorum prodiit ſors ſeptima.

41 Eſtq; terminus poſſeſſionis eorum: Tzorhha & Eſchtaol, & [f] Hhir-Schemeſch.

42 Et [g] Schahhalabin, & Ajalon, & Jitla,

43 Et Elon, & Timnatha, & Hhekron,

44 Et Elteke, & Gibbeton, & Bahhalath,

45 Et Jehud, & Bene-Berak, & Gath-Rimmon,

46 Et Me-Jarkon, & Rakkon: cum termino ſuo e regione [h] Japhuntis.

47 Prodierat autem terminus filiorum Danis minor [i] quàm illis ſufficeret: quapropter *aſcendentes filii Danis pugnaverunt contra Leſchemum, & capientes eam percuſſerunt eam acie gladii, & hæreditariò poſſidentes eam, habitaverunt in ea, vocaveruntq; Leſchemum, Danem, de nomine Danis patris ſui.

48 Iſta eſt poſſeſſio tribus filiorum Danis per

Bb.v. familias

[a] *ſuprà 15. Schemahh. & ea eſſe videtur quæ 1. Chro. 4. 32 Tocen vocatur. nam omnia utrobiq; conveniunt, hac excepta, quæ ibi alioquin omitteretur.*

[b] *vide 15. ſuprà in margine de hoc & ſequentibus nominibus civitatū.*

[c] *ſuprà 15. Chatzar-Gadda conveniunt enim nomina ſignificatione: nam Gadda turmam & Suſi equitatum ſignificat.*

[d] *& Beth-Birgi 1. Chro. 4. 31.*

[e] *q̃ & Hhaſchan. 1. Chro. 6. 59*

[f] *Hhetam 1. Chron 4. 32.*

[g] *Babhala 1. Chro. 4. 33. ſive Ramothas meridianas. 1. Sche 30. 27.*

[h] Heb. *ex funiculo: metonymia, ut ſuprà 17. 5.*

[i] Heb. *magna præ illis.*

[k] *Tabor. 1. Chro. 6. 77. & Kartha infrà 21. 34*

[l] *Dimna infrà. 21. 35. & Rimmono 1. Chro 6. 77.*

[m] *Kitrone Iudic. 1. 30.*

[n] *Nahalole Judic. 1 30.*

[o] *Kedeſch. 1. Chro. 6. 72*

[p] *Jarmuth, infrà 21. 29. & Ramoth 1. Chro. 6. 73.*

[q] *Hhanem ibid.*

[r] *Daberath infrà 21, 28.*

[ſ] *Chukkok. 1. Chro. 6. 75.*

[t] *Maſchal. 1. Chro. 6. 74*

[u] *Hhabdon infrà 21. 30 & 1. Chro. 6. 74.*

[a] *Tyrum.*

[b] *Aphik Iudic. 1. 31.*

[c] *Chamath Dor infrà 21, 32. & Chammon 1. Chro. 6. 76*

[d] *fortaſſis ea eſt, quæ Karta infrà 21 32 & Kiriathajim. 1. Par. 6. 76. dicitur.*

[e] *Kedeſch in Galilæa. 1 Chro. 6. 76. ad differentiam illius quod eſt in Iſſaſcare.*

[f] *Beth-Schemeſch. 1 Reg 4. 9. &c. Har-Cheres Iud. 1. 35. nam ſignificatione conveniunt.*

[g] *Schahhalbim ibidem.*

[h] *vulgò Ioppe.*

[i] Heb. *ab eis, id eſt, infrà eos.*

familias eorum: hæ ipsæ civitates & villæ earum.

49 Cumq; absolvissent possessionem accipere ipsius terræ per terminos ejus: dederunt filii Jisraëlis possessionem Jehoschuhhæ filio Nunis in medio sui:

50 Ex præstituto Jehovę dederunt ei civitatem, quam petierat [k] Timnath-Serachum in monte Ephrajimi: extruxit deinde ipsam civitatem & habitavit in ea:

51 Istæ sunt possessiones quas possidendas dederunt Elhhazar sacerdos, & Jehoschuahh filius Nunis, ac primores paternarum familiarum tribubus filiorum Jisraëlis per sortem, Schilunte coram Jehova, ad portam tentorii conventus: sic absolverunt partiri terram.

[k] *Timnath Cheres Iudic. 2. 9. litteris inversis.*

ANNOTATIO.

10 Saridum] *ultima est in angulo meridiano termino, occidentali.* 11 Joknehhami] *angulum septentrionalem in eodem termino.* 12 Convertitur Sarido] *describit meridianum terminum ascendendo ab occidente orientem versus.* 18 Termini eorum] *australis, nimirum ab occidente versus orientem.* Ad Jitzrehhelem] *quæ erat filiorum Josephi suprà 17. 16.* 20 Præterea] *in occidentali termino, in angulo meridiano ad Aquilonem.* 21 Hhen-Chadda] *hinc terminum aquilonarem incipit describere ab occidente in orientem.* 25 Estq; termini] *occidentalis ab aquilone ad meridiem.* 26 In Schichorem] *rivus est alius ab eo cujus suprà. 13. 3. est enim rivus quem Plin. lib. 5. cap. 19. vocat Pagidam sive Belum.* Libnatham] *id est, promontorium album, Plin. ibidem suprà Hhacuntem: ideo Hhacuntis hic non meminit, quia inclusa est his terminis: meminit autem ejus Judic. 1. 31.* 27 Cabulem] *vide de ea. 1. Reg. 9. 13.* Sinistrorsum] *id est, ab ea parte quæ maximè septentrionalis est.* 33 Est termini] *orientalis ab Aquilone ad meridiem.* 34 Et in Jehudam] *vide annotata suprà. 15. 5.* 35 Cinnereth] *unde nomen accepit lacus, quem accolebant Naphtalitæ, postea dictus Genezareth.* 47 Ascendentes] *vide hæc fusiùs Judic. 18. ex cujus loci collatione constat, quæ hîc leguntur, longo tempore post Jehoschuhhę mortem gesta esse.*

CAPUT XX.

Jisraëlitæ a Deo per Jehoschuhham admoniti civitates receptus designant.

1 DEINDE allocutus est Jehova Jehoschuhham dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: date ex vobis civitates illas receptus, de quibus edixi vobis per Moschen.

3 Vt fugiat illuc occisor, qui percusserit quempiam errore, per imprudentiam: ut sint vobis receptui a vindice sanguinis illius.

4 Qui, ubi confugiens ad unam ex civitatibus istis, steterit ad ostium portę civitatis, & [a] exposuerit, audientibus senioribus illius civitatis, rationes suas: tum [b] recipiunto illum in eam civitatem ad se, & danto ei locum, ut habitet cum ipsis.

5 Ut cùm persequetur illum vindex illius sanguinis, tum non tradant occisorem in manum ejus: (nam per imprudentiam percussit proximum suum, cùm non odisset hic illum [c] antea):

6 Sed maneat in civitate illa, donec stet coram cœtu ad judicium suum: *ac deinde usque ad mortem sacerdotis maximi, qui erit in diebus illis: tunc revertens occisor ille veniet in civitatem suam & in domum suam, *etiam* in civitatem unde fugerat.

7 Quapropter *sanctificaverunt Kedeschum in Galilęa, in monte Naphtali, & Schecemum in monte Ephrajimi & urbem Arbahhi, ea est Chebron, in monte Jehudæ.

8 Trans Jardenem autem Jerichuntinum orientem versus dederunt Betzerum in deserto, in planitie e tribu Rëubenis, & Ramothas in Gilhhade e tribu Gadis, & Golanem in Baschane e tribu Menaschis.

9 Hæ sunt civitates * conventus omnibus filiis Jisraëlis & peregrino peregrinanti inter eos, ut confugiat illuc quisquis percusserit quempiam per errorem: & non moriatur manu vindicis illius sanguinis, donec * steterit coram cœtu.

Num. 35. 9. Deut. 19. 1.

[a] Heb. *elocutus fuerit in auribus seniorum &c. verba sua.*
[b] Heb. *colligunto.*
[c] Heb. *ab heri nudiustertio: synecdoche.*

ANNOTATIO.

6 Ac deinde] *sub. si causa cognita, imprudens fecisse judicabitur. Num. 35. 25.* 7 Sanctificaverunt] *id est, in asylum consecraverunt.* 9 Conventus] *id est, ad quas conveniebant occisores.* Steterit &c.] *id est, causam in judicio dixerit.*

CAPUT XXI.

Civitates sacerdotibus & Levitis cum suis suburbanis, a singulis tribubus sorte attributæ recensentur.

1 TUM accesserunt primores paternarum *familiarum* e Levitis ad Elhhazarem sacerdotem, & ad Jehoschuhham filium Nunis: & ad primores paternarum *familiarum* tribuum e filiis Jisraëlis:

2 Allocutique sunt eos Schilunte in terra Cenahhani dicendo: Jehova pręceperat per Moschen dari nobis civitates ad habitandum, & prædia suburbana earum pro jumentis nostris.

Confer cum 1 Chro. 6. 54

Num. 35.

3 * De-

3 *Dederunt itaque filii Jisraëlis Levitis de possessione sua [a] ex præstituto Jehovæ: civitates istas & suburbana prædia earum.

4 Cùm enim prodiret sors pro familiis Kehathitarum, fuerunt filiis Aharonis sacerdotis e Levitis a tribu Jehudę, & a tribu Schimhhonitica & a tribu Binjaminis sorte, *civitates tredecim.

5 Filiis autem Kehathi reliquis ex familiis tribus Ephrajimi, & ex tribu Danis, & ex dimidiata tribu Menaschis, sorte *civitates decem.

6 Filiis autem Gerschonis ex familiis tribus Jissascaris, & ex tribu Ascheris, & ex tribu Naphtali, ac ex dimidiata tribu Menaschis in Baschane, sorte civitates * tredecim.

7 Filiis Merari per familias eorum ex tribu Rëubenis & ex tribu Gadis, & ex tribu Zebulunis civitates * duodecim.

8 Dederunt, inquam, filii Jisraëlis Levitis civitates istas, & suburbana prædia earum (quem admodum præceperat Jehova per Moschen) sorte.

9 DEDERUNT itaque ex tribu filiorum Jehudæ, & ex tribu filiorum Schimhhonis civitates istas, quas legere poterit *lector* nominatim.

10 Ut essent filiorum Aharonis e familiis Kehathitarum de filiis Levi: nam illis fuit sors primùm.

11 Dederunt, inquam, eis urbem Arbahhi patris [b] Hhanakitarum, ea est Chebron in monte Jehudæ: & suburbana prędia ejus circa eam.

12 Agrum verò ejus civitatis & villas ejus dederunt Calebo filio Jephunnę, in possessionem ejus.

13 Filiis ergo Aharonis sacerdotis dederunt civitatem receptus occisoris Chebronem cum suburbanis prædiis ejus: & Libnam cum suburbanis ejus.

14 Et Jattirem cum suburbanis ejus: & Eschtemoahhum cum suburbanis ejus.

15 Et Cholonem cum suburbanis ejus: & Debirum cum suburbanis ejus.

16 Et Hhajinem cum suburbanis ejus: & Juttam cum suburbanis ejus: Beth-Shcemeschum cum suburbanis ejus: civitates novem ex duabus tribubus istis.

17 Ex tribu autem Binjaminis, Gibhhonem cum suburbanis ejus: Gebahhum cum suburbanis ejus.

18 Hhanatothas cum suburbanis ejus, & Hhalmonem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

19 Omnes civitates filiorum Aharonis sacerdotum, tredecim civitates cum suburbanis earum.

20 FAMILIIS autem filiorum Kehathi Levitarum, qui reliqui erant a filiis Kehathi: fuerunt quoque civitates sortis eorum ex tribu Ephrajimi.

21 Qui dederunt eis civitatem receptus occisoris, Schecemum cum suburbanis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum cum suburbanis ejus.

22 Item [c] Kibtzaima cum suburbanis ejus, & Beth-Choronem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

23 Ex tribu autem Danis Elteken cum suburbanis ejus: Gibbetonem cum suburbanis ejus.

24 Ajalonem cum suburbanis ejus: Gath-Rimmonem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

25 A dimidiata autem tribu Menaschis Tahhnacum cum suburbanis ejus: & [d] Gath-Rimmonem cum suburbanis ejus: civitates duas.

26 Omnes civitates decem cum suburbanis earum: pro familiis filiorum Kehathi reliquorum.

27 AT FILIIS Gerschonis ex familiis Levitarum a dimidiata tribu Menaschis civitatem receptus occisoris, Golanem in Baschane cum suburbanis ejus, & Behheschteram cum suburbanis ejus: civitates duas.

28 Item ex tribu Jissascaris Kischionem cum suburbanis ejus: Daberatham cum suburbanis ejus.

29 Jarmuthum cum suburbanis ejus, Hhen-Gannima cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

30 Et ex tribu Ascheris Mischealem cum suburbanis ejus: Hhabdonem cum suburbanis ejus.

31 Chelkatham cum suburbanis ejus, & Rechobum cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

32 Et ex tribu Naphtali civitatem receptus occisoris Kedeschum in Galilæa cum suburbanis ejus, & Chammothas-Dori cum suburbanis ejus, & Kartanem cum suburbanis ejus, civitates tres.

33 Omnes civitates Gerschunnitarum per familias eorum; tredecim civitates cum suburbanis earum.

34 DENIQUE familiis filiorum Merari Levitarum reliquorum: ex tribu Zebulunis Joknehhamum cum suburbanis ejus, Kartham cum suburbanis ejus.

35 Dimnam cum suburbanis ejus: Nahalalem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

36 Ex tribu autem Rëubenis, Betzerum cum suburbanis ejus: & Jahhetzam cum suburbanis ejus.

37 Kedemothas cum suburbanis ejus: Mephahhatham cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

38 Ex tribu autem Gadis, civitatem receptus occisoris Ramothas in Gilhhade cum suburbanis ejus, & Machanajima cum suburbanis ejus.

39 Cheschbonem cum suburbanis ejus: Jahhezerem cum suburbanis ejus: omnes civitates quatuor.

40 Omnes civitates istas filiis Merari per familias eorum, reliquis ex familiis Levitarum: fuerùntque sortis eorum civitates duodecim.

41 Omnes civitates Levitarum intra possessionem filiorum Jisraëlis, civitates quadraginta octo cum suburbanis earum.

42 Sunt civitates istę, [d] unaquæque cum suburbanis suis circa ipsam: sic de singulis civitatibus istis

ANNOTA-

[a] Heb. *secùndum os.*

* *Sunt iidem qui antea fere ubique Kohathitæ sunt, &c. filij Kohathi.*

[b] *antea ubiquè Hhanakitæ, & pater Hhanak.*

[c] *Jokmehhamum. 1. Chro. 6, 68.*

[d] *vide supra 17.11.*

[d] Heb. *civitas civitas.*

ANNOTATIO.

3 Dederunt] *in usum & habitationem, manente interea dominio directo penes tribus quibus sorte obvenerant, ut exemplum Chebronis docet infrà ver. 11. & 12.* 4 Civitates tredecim] *de quibus infrà ver. 11. & seq.* 5 Civitates decem] *de quibus infrà ver. 20. & sequentibus.* 6 Tredecim] *de quibus infrà ver. 27. &c.* 7 Duodecim] *de quibus infra ver. 34. &c.*

CAPUT XXII.

Reubenitæ cum Gaditis & Menaschitarum parte a Jehoschuhha, partâ jam quiete, cum laude & præmio domum remittuntur, qui ad Jardenem, antequam trajiciunt, altare in communionis symbolum extruentes, Jisraëlitis omnibus occasionem præbent belli contra eos suscipiendi: Sed missis legatis, & audita illorum defensione, belli consilium deponunt.

1 CUM autem dedisset Jehova Jisraëlitis totam terram, quam juramento promiserat se daturum majoribus eorum, & hæreditariò possidentes eam, habitarent in ea:

2 Et quietem largitus esset Jehova illis circumquaque, secundum omnia quę juramento promiserat majoribus eorum: neque consisteret quisquam ante faciem eorum, ex omnibus hostibus eorum, omnes hostes eorum tradidisset Jehova in manum eorum:

3 Non excidisset quicquam ex ullis rebus bonis, quas locutus fuerat Jehova *se præstiturum* domui Jisraëlis, cuncta evenissent:

4 Tunc Jehoschuahh convocavit Reubeniticam & Gaditicam ac dimiditatam tribum Menaschis.

5 Dixitque ad eos, vos observastis omnia quæ præcepit vobis Mosche servus Jehovæ: & auscultastis voci meæ in omnibus quæ præcepi vobis.

6 Non deseruistis fratres vestros jam diebus multis, usque in diem hunc: & observastis observationem & præceptum Jehovæ Dei vestri.

7 Nunc autem, cùm quietem largitus sit Jehova Deus vester fratribus vestris, quemadmodum dixerat eis: nunc inquam conversi [a] abite in tentoria vestra, in terram possessionis vestrę, quam dedit vobis Mosche servus Jehovæ trans Jardenem.

[a] Heb. *abite vobis.*

8 Tantùm [b] observanter admodum facite præceptum & legem illam, quam præcepit vobis Mosche servus Jehovæ, diligentes Jehovam Deum vestrum, & ambulantes in omnibus viis ejus, & observantes pręcepta ejus, & adhærentes ei: denique colentes eum ex toto corde vestro, & ex toto animo vestro.

[b] Heb. *observate faciendo admodum*

9 Benedixitq; Jehoschuahh eis: ac dimisit eos ut abirent in tentoria sua.

10 (Nam dimidiatæ tribui Menaschiticæ dederat Mosche *possessionem* in Baschane: alteri verò dimidiatę ejus dedit Jehoschuahh cum fratribus eorum cis Jardenem ad occidentem): insuper etiam cum dimitteret eos Jehoschuahh in tentoria eorum, simul [c] muneratus est eos.

[c] Heb. *benedixit eis: benedicendi enim verbũ non solùm, bene precari, sed etiam beneficium conferre significat.*

11 Et allocutus est eos dicendo, cum opibus multis redite in tentoria vestra, nimirum cum pecore numeroso admodum, cum argento, & auro, & ære, & ferro, & vestimentis multis admodum: participes estote prædæ hostium vestrorum cum fratribus vestris.

12 Revertentes itaque abiverũt Reubenitæ & Gaditę & dimidiata tribus Menaschitica a *filiis* Jisraëlis Schilunte, quæ *est* in terra Cenahhani: ut venirent in terram Gilhhadis, in terram possessionis suæ, in qua constituti fuerant possessores [d] ex præstituto Jehovę per Moschen.

[d] Heb. *secundum os, per manum Moschis.*

13 Cùmque pervenissent ad limites Jardenis, qui sunt in terra Cenahhani: extruxerunt Reubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaschitica illic altare prope Jardenem, altare magnum ad aspectum.

14 Quare audientes filii Jisraëlis dicentem: ecce, extruxerunt Reubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaschitica altare illud e regione terræ Cenahhani, in limitibus Jardenis, in [e] latere filiorum Jisraëlis:

[e] Heb. *in transitu.*

15 Audientes, inquam, filii Jisraëlis congregati sunt totus cœtus filiorum Jisraëlis Schilunte, ut ascenderent contra eos in militiam.

16 Interim miserunt filii Jisraëlis ad Reubenitas & ad Gaditas, & ad dimidiatam tribum Menaschis in terram Gilhhadis, Pinchasum filium Elhhazaris sacerdotis:

17 Ac decem principes cum eo, [f] principem unum ex quaque domo paterna, ex singulis tribubus Jisraëlis: (erat autem eorum quisque primarius domus paternæ suę in millibus Jisraëlis.)

[f] Heb. *principem unum principem unum in domum paternam, in omnes &c.*

18 Qui venerunt ad Reubenitas & ad Gaditas & ad dimidiatam tribum Menaschis in terram Gilhhadis: & allocuti sunt eos, dicendo:

19 Sic dicunt totus cœtus Jehovę: quę est prævaricatio hęc, qua pręvaricati estis in Deum Jisraëlis avertendo vos hodie [g] a Jehova, cùm extruxistis vobis altare, ut rebelletis hodie contra Jehovam?

[g] Heb. *ab eundo post Jehovam: sic infra aliquoties.*

20 [h] An parum est nobis, quod nondum purificavimus nos ipsos ab iniquitate Pehhoris usque in diem hunc: unde fuit illa plaga in cœtu Jehovæ:

[h] Heb. *an parum est nobis ab iniquitate Pehhoris, quòd non purificavimus. nos ab ea. trajectio. Num. 25.*

21 Quòd vos avertimini hodie a Jehova: unde futurum est vobis rebellantibus hodie contra Jehovam, ut cras adversus totum cœtum Jisraëlis effervescat.

22 Quòd si fortè immunda *videtur* terra possessionis vestræ, transite in terram possessionis Jehovę, in qua habitat tabernaculum Jehovæ, & possessores constituimini inter nos: modò contra Jehovam ne rebelletis, & contra nos ne sitis rebelles, extruentes vobis altare præter altare Jehovę Dei nostri.

23 An non Hhacan filius Zerachi prævaricatus est prævaricatione causâ illius anathematis, unde in totum cœtum filiorum Jisraëlis fuit

ira

ira fervens? quamvis ipse vir unus *prævaricatus sit*, non expiravit propter iniquitatem suam *solus*.

24 Respondentes autem Rëubenitæ cum Gaditis, & dimidiata tribu Menaschitica: sic allocuti sunt primores millium Jisraëlis.

25 *Deus* fortis, Deus Jehova, Deus fortis, Deus Jehova ipse scit, & Jisraël ipse sciat: si rebellione, sive prævaricatione in Jehovam, ne servet nos hodierno die.

26 *Si* extruximus nobis altare ut averteremus nos a Iehova: sive ut offerremus in eo holocaustum cum munere, sive ut pararemus in eo acrificia eucharistica, Jehova ipse requirat.

27 Imò si non ex solicitudine de hac re fecim[9] istud, dicentes: in [i] posterum allocuturi essent filii vestri filios nostros dicendo: quid vobis [k] cum Jehova Deo Jisraëlis?

[i] Heb. *cras: & sic sæpius infrà.*
[k] Heb. *& Iehovæ.*

28 Quandoquidem terminum posuit Jehova inter nos & inter vos Rëubenitę & Gaditæ, Jardenem hunc, non est vobis portio in Jehova: & effecturi essent filii vestri, ut filii nostri cessarent, quo minus timerent Jehovam.

29 Quapropter diximus, extruentes faciamus jam nobis altare, non ad holocaustum, neque ad sacrificium:

30 Sed testis sit inter nos & inter vos, & inter generationes nostras post nos: de exercendo cultu Jehovę coram eo, holocaustis nostris & sacrificiis nostris, eucharisticisq; nostris: ut non dicant filii vestri in posterum filiis nostris, non est vobis portio in Jehova.

31 Diximus enim, sic erit cùm alloquentur nos aut generationes nostras in posterũ, ut dicamus, Respicite similitudinem altaris Jehovę quam fecerunt patres nostri, non ad holocaustum, neque ad sacrificium, sed *ut* testimonium sit inter nos & inter vos.

32 Absit [l] a nobis illud, ut rebellemus contra Jehovam, & ut avertamus nos hodie a Jehova ædificando altare ad holocaustum, ad munus, aut ad sacrificium: excepto altari Jehovę Dei nostri, quod est ante tabernaculum ejus.

[l] Heb. *absit nobis ab illo: hypallage.*

33 Cùmque audivisset Pinchas sacerdos & principes cœtus, id est, primores millium Jisraëlis, qui *erant* cum eo, verba ista, quæ locuti fuerant Rëubenitæ cum Gaditis & Menaschitis, visum est bonum in oculis eorum.

34 Quapropter dixit Pinchas filius Elhhazaris sacerdotis ad Rëubenitas & Gaditas & ad Menaschitas: hodie novimus in medio nostri esse Jehovam, ut qui non sitis prævaricati contra Jehovam pręvaricatione ista: tunc eripuistis filios Jisraëlis e manu Jehovę.

35 Reversus itaque est Pinchas filius Elhhazaris sacerdotis cum ipsis principibus a Rëubenitis & a Gaditis e terra Gilhhadis in terrã Cenahhani ad filios Jisraëlis: & retulerunt eis rem.

36 Cùmq; bona videretur res illa in oculis filiorum Jisraëlis, benedixerunt Deo filii Jisraëlis: nec amplius locuti sunt ut ascenderent contra illos in militiam, ad perdendum terram illam, in qua Rëubenitæ & Gaditæ habitabant:

37 Sic indiderunt Rëubenitæ & Gaditæ altari isti nomen *dicentes*, sed testis est inter nos, Jehovam esse Deum.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *solent tres hi versus præcedente capite includi, sed series historiæ requirit, ut sequentibus conjungantur, ideo ab hoc versu capitis initium fecimus: ostenditur enim istis, quando defuncti sunt Rëubenitæ & reliqui, munere a Deo per Moschen ipsis imposito. Num. 32.* Dedisset] *licèt Jisraëlitæ, suã negligentiã, partem ejus aliquam intermitterent.* 2 Ex omnibus hostibus] *quos Jisraëlitæ agressi essent ab eis hostiliter lacessiti.* 6 Diebus multis] *septem continuis annis, quibus duravit bellum contra Cenahhanæos: vide annotata suprà 14.10.* 10 Nam &c.] *rationem reddit cur suprà ver. 4. Rëubenitis & Gaditis, Menaschitarum partem conjunxerit* Cum fratribus] *cum reliquis novem tribubus, ut ver. 11.* 21 Cras] *id est, mox: Synecdoche.* 25 Si rebellione] *pathetica est oratio, ideo membris constat concisis.* 34 Tunc] *cùm extrueretis altare in alium finem, quàm ad sacrificandum in eo, liberastis vos & nos ab ira Dei.* 37 Nomen] *suprà ver. 30.*

CAPUT XXIII.

Jehoschuahh distributa jam terra, morti vicinus, omnes Jisraëlitas convocat, & commemoratione præteritorum beneficiorum & promissionum divinarum, atque etiam pœnis propositu sui officii admonet & confirmat.

1 FUIT autem exactis [a] diebus multis, postquàm dedit Jehova quietem Jisraëlitis ab omnibus hostibus eorum circumquaque cum Jehoschuahh senex esset [a] vergens ætate:

[a] Heb. *dieb. sic infrà 2.*

2 Ut vocaret Jehoschuahh totum Jisraëlem, seniores ejus & primores ejus, judicesque ejus ac moderatores ejus: diceretque ad eos, ego senui, vergo ætate:

3 Vos autem vidistis quæcunq; fecit Jehova Deus vester omnibus istis gentibus propter vos: Jehova enim Deus vester is est, qui pugnat pro vobis.

4 Videte [b] jactis sortibus, attribui vobis gentes istas reliquas in possessionem per tribus vestras: a Jardene, cùm omnes gentes quas excîdi, tum *gentes* maris magni ad occasum Solis.

[b] Heb. *feci ut caderent vobis gentes istæ in hæreditatem. &c*

5 Nam Jehova Deus vester ipse dispellet eas a facie vestra omnino expellet eas a facie vestra: ut hæreditariò possideatis terram earum, quemadmodum locutus est Jehova Deus vester vobis.

6 Confirmamini igitur valde, ut observetis & faciatis quicquid scriptum est in libro legis Moschis: ne recedatis ab eo dextrorsum aut sinistrorsum.

7 Ne conveniatis cum gentibus istis, istis, inquam, quæ reliquę sunt vobiscum: & nomen Deorum earum ne recordemini, neq; adjuretis, neq; colatis eos, neq; incurvetis vos eis.

Exo. 23. 13

8 Sed Jehovæ Deo vestro adhęrescite: quemadmodum fecistis in hunc usque diem.

Deut. 13. 4.

9 Ut expulit a facie vestra Jehova gentes magnas & robustas: (nam quod ad vos, non constitit quisquam in conspectu vestro usque in diem hunc:)
10 *Ita* vir ex vobis persequetur mille, quia Jehova Deus vester is est qui pugnat pro vobis: quemadmodum locutus est vobis.
11 [c] Attendite igitur valde animis vestris: ut ametis Jehovam Deum vestrum.
12 Nam si [d] omnino averteritis vos, & adhæseritis residuo gentium istarum, istarū *inquam*, quæ reliquæ sunt vobiscum, & affinitatem contrahentes cum eis, conveneritis cum eis, eæq; vobiscum:
13 [e] Certò scitote non perrecturum Jehovam Deum vestrum expellere omnes gentes istas a facie vestra, sed eas fore vobis in laqueum & in tendiculam, & in [e] flagellum lateribus vestris, ac in spinas in oculis vestris, donec pereatis e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus vester.
14 Ecce autem ego decessurus sum [f] brevi pro consuetudine totius terræ: quapropter cognoscite ex toto corde vestro, & ex toto animo vestro non excidisse rem ullam, ex omnibus rebus bonis, quas promiserat Jehova Deus vester vobis, omnia evenisse vobis, non excidisse ex eis rem ullam.
15 *Contrà* fore, ut quemadmodum evenit vobis unaquæque res bona, quam promiserat Jehova Deus vester vobis: sic inducat contra vos Jehova unamquamq; rem malam, donec perdiderit vos e terra optima hac quam dedit vobis Jehova Deus vester.
16 (Quandoquidem transgressi fueritis fœdus Jehovę Dei vestri quod præcepit vobis, & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:) cùmque primùm accensa fuerit ira Jehovæ in vos, perituros vos esse celeriter a terra hac optima, quam dedit vobis.

Levit. 26. 7.
[c] Heb. *conservate vos valde.*
[d] Heb. *avertendo, &c.*
[e] Heb. *sciendo scitote.*
Exod. 23. 33. item. 34. 12.
Num. 33. in fine.
[f] Heb. *hodie: synecdoche*
Suprà 22. 3.

ANNOTATIO.

1 Diebus multis] *non tantùm septem annis bellorum, sed etiam toto tempore, quod expendit in distributione terræ, ut probat versus quartus:* 5 Omninò expellet] *sic enim promisit Num. 33. 52. Deut. 6. 19* 7 Neque adjuretis] *efficientes ut ipsæ ea commemorent, Exood. 23. 13. & Deut. 12. 3* 13 Flagellum lateribus] *mos erat antiquus cædendi latera. Ecclesiast. 30. 12. Item. 42. 6.*

Caput XXIIII.

Jehoschuahh rursus omnes tribus Jisraëlis cum earum moderatoribus Schecemum convocat, easq; commemoratis beneficiis divinis præteritis, ad perseverantiam in cultu Dei hortatur, ac fœdus inter Deum & Jisraëlitas renovat. Postremò mors Jehoschuhhæ, & sepultura ejus, ossium Josephi, & Elhhazaris sacerdotis describitur.

1 DEINDE congregavit Jehoschuahh omnes tribus Jisraëlis in agrum Schecemitanum: postquam convocasset seniores Jisraëlis & primores ejus, & judices ejus, & moderatores ejus, qui stiterunt se coram Deo.
2 Tum dixit Jehoschuahh ad totum populum, sic dicit Jehova Deus Jisraëlis: ultra flumen *Euphratem* habitabant majores vestri [a] olim *utpote* Terach pater Abrahami & pater Nachoris: colebantque Deos alienos.
3 Sed assumpsi patrem vestrum Abrahamū, e *regione* quæ est trans illud flumen, & deduxi eum per totam terram Cenahhani: auxique semen ejus, cùm dedissem ei Jitzchakum.
4 Dedi enim Jitzchako Jahhakobum, & Hhesavum: dedi autem Hhesavo montem Sehhiris ut hęreditariò possideret eum, sed Jahhakob & filii ejus descenderunt in Ægyptum.
5 Quò mittens Moschen & Aharonem, plagis affeci Ægyptum, prout feci in medio ejus: & postea eduxi vos.
6 Deducente autem me patres vestros ex Ægypto, donec advenissetis ad mare, persecuti sunt Ægyptii patres vestros curribus & equitibus ad mare algosum.
7 Cùmque clamarent ad Jehovam, posuit caliginem inter vos & inter Ægyptios, deinde induxit super eos mare illud, quod operuit eos, videruntque oculi vestri, id quod feci contra Ægyptios: postea mansistis in ipso deserto diebus multis.
8 Tandem adduxi vos in terram Emoræorum habitantium trans Jardenem, qui pugnaverunt contra vos: tradidi autem eos in manum vestram, ita ut hæreditariò possideatis terram eorum, & perdidi eos a facie vestra.
9 Surrexit quoque Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum ut certaret contra Jisraëlem: ideoque mittens vocaverat Bilhhamum filium Behhoris, ut malediceret vobis.
10 Sed nolui auscultare Bilhhamo: unde [b] cōtinenter benedixit vobis, sic eripui vos e manu ejus.
11 Cumque trajecissetis Jardenem & venissetis ad Jerichuntem, [c] pugnaverunt contra vos [c] Jerichuntini, Emoræi & Perizzæi & Cenahhanęi & Chittęi & Girgaschæi, Chivvæi, & Jebusæi: quos tradidi in manum vestram.
12 Mittebam enim ante vos crabronem, qui expellebat eos a facie vestra, *ut* duos reges Emoræi: non gladio tuo, neque arcu tuo *expulisti eos.*
13 Dedi itaq; vobis terram in qua non laboraveratis, & civitates quas non extruxeratis, in quibus habitatis: vinetis & olivetis, quæ non plantaveratis fruimini.
14 Quare nunc timete Jehovam & colite eum [c] integrè & fideliter: & amovete Deos, quos coluerunt majores vestri, in *regione* trans flumen illud & in Ægypto, & colite Jehovam.
15 Quòd si malum *videatur* in oculis vestris colere Jehovam, [c] eligite vobis hodie quos colatis, sive deos quos coluerunt majores vestri, qui habitabant trans flumen illud, sive deos Emoræorum, in quorum terra habitatis: ego verò & familia mea colemus Jehovam.
16 Cui respondens populus dixit: [d] absit a nobis ut relinquamus Jehovam ad colendum deos alienos.
17 Nam Jehova Deus noster, is est qui eduxit nos & patres nostros e terra Ægypti e domo servo-

[a] Heb. *a seculo.*
Exod. 14. 19. & 20.
Num. 22. 11
[b] Heb *benedixit benedicendo vobis, vide. Ge. 8. 3*
[c] Heb. *domini Ierichuntis.*
Exod. 23. 28 est promissio
[c] Heb. *in integritate & in fide.*
[d] Heb. *absit nobis a relinquendo: hypallage usitata.*

servorũ: & qui edidit ante oculos nostros signa maxima ista, conservavitque nos totâ illâ viâ, per quam ivimus, & in omnibus populis per quorum medium transivimus.

18 Expulit etiã Jehova omnes populos istos, & Emoræum inhabitantem illam terram a facie nostra: nos quoque colemus Jehovam, quia est Deus noster.

19 Dixit autem Jehoschuahh ad populum: *non potestis colere Jehovam, quia Deus *sanctissimus est: Deus fortis Zelotes est, *non feret defectionem vestram & peccata vestra,

*Heb. *quia Deus sancti est. adjectivũ plurale pro singulari in gradu superlativo.*

20 Cùm deseretis Jehovam & coletis deos alienigenarum, sed conversus malo afficiet vos, & consumet vos postquam benefecerit vobis.

21 Tum dixit populus ad Jehoschuhham: *nequaquam, sed Jehovam colemus.

22 Dixit itaq; Jehoschuahh ad populum, testes estis ipsi de vobis, vos elegisse vobis Jehovam ad colendũ eum: qui dixerunt, testes sum[9].

23 Nunc igitur *inquit* amovete deos alienigenarum qui sunt in medio vestri, & inclinate animum vestrum ad Jehovam Deum Jisraëlis.

24 Tum dixerunt populus ad Jehoschuhham Jehovam Deum nostrum colemus, & voci ejus auscultabimus.

25 Sic pepigit Jehoschuahh fœdus cum populo die illo: proposuitque ei statuta & judicia in Schecemo.

26 Deinde scripsit Jehoschuahh verba ista in *libro legis Dei: qui est in Sanctuario Jehovæ: & accipiens lapidem magnum, erexit illum ibi, *sub quercu illa.

27 Dixitque Jehoschuahh ad totum populum: ecce lapis iste esto inter nos testimonium: quia ipse [f]interfuit contestando omnes sermones Jehovæ quibus locutus est nobiscum: estòque inter vos in testimonium, ne mentiamini in Deum vestrum.

[f]Heb. *audivit: translata locutio a testibus vivis, præsentibus audientibúsque ad lapidem.*

28 Tum dimisit Jehoschuahh populum, quemque in possessionem suam.

29 Fuit autem post res istas, ut moreretur Jehoschuahh filius Nunis servus Jehovę, natus centum decem annos.

30 Sepeliveruntq; eum in termino possessionis ejus Tinnath-Serachi, quæ est in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhascho.

Iudicũ. 2.8.

31 Coluit autem Jisraël Jehovam omnibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam diebus *seniorum, qui prolongarunt dies post Jehoschuhham, quíque *experti erant omne opus Jehovę, quod fecit Jisraëli.

32 Tum ossa Josephi, quæ *deportaverant filii Jisraëlis ex Ægypto, sepeliverunt in Schecemo, in illa portione agri quam emerat Jahhakob a filiis Chamoris patris Schecemi centũ numis: ita fuerunt apud filios Josephi in possessione eorũ.

Gen. 33.19.

33 Elhhazar quoq; filius Aharonis mortuus est, quem sepeliverunt in colle Pinchasi filii ejus, qui datus fuerat ei in monte Ephrajimi.

ANNOTATIO.

1 In agrum Schecemitanum] *Schiluntem intelligit, ubi tunc tabernaculum Dei erat. Est enim Schilo in agro Schecemitano: nec novum est, oppidi nomen pro agro poni, ut infrà ver. penultimo ossa Josephi Schecemi sepulta dicuntur, & statim subjicitur, sepulta fuisse in portione agri quem emerat Jahhakob &c. agrum autem illum non fuisse in oppido, apparet ex Gen. 33.18. & sequenti. Sic Chebron Calebo data dicitur suprà 14.14. cùm tamen non ipsa civitas, sed ejus ager datus sit ei: sup. 21.12.* Coram Deo] *id est, in loco tabernaculi.* 10 Continenter] *nam non semel tantùm id fecit, sed quoties tentavit maledicere eis, toties divinitus coactus est eis benedicere.* 11 Pugnaverunt] *hi urbem vobis occludendo, illi verò cum armis vobis occurrendo.* 15 Eligite] *non solvit eos vinculo colendi Deum, quo priùs obstricti erant, sed hæc proponendo animos illorum explorat: & exemplo patrum ac Emoræorũ eos ab idololatria absterret: suo verò & familiæ exemplo ad perseverantiam in cultu Dei hortatur. Simile vide in Ruth. 1.15.* 19 Non potestis] *subaudi, Deos alienos retinendo, & eorum cultum cultui Dei commiscendo: quod colligitur ex ver. 23.* Non feret] *impunitam: sic Exodi 23.21.* 21 Nequaquam] *Jehovam deseremus, &c.* 26 In libro legis Dei] *id est, jussit ut sacerdotes referrent in librum legis Dei, Deut. 31.26. quem penes se habebant, & in sanctuario asservabant.* Sub quercu] *de qua vide Gen. 35.4. & Judic. 9.6.* 31 Seniorum] *eos tantùm intelligit, qui simul cum Jehoschuhha Rempub. administrarant, & ei supervixerant.* Quique sunt experti omne opus] *id est, qui jam adulti erant, cùm exirent ex Aegypto, & observasse poterant, quæ Deus fecerat Jisraëli.* 32 Deportaverant] *prout juramento promiserant Josepho, Gen. 50.25.*

IUDI-

IUDICUM
Liber unus.

LIBER Iudicum statum Reipub. Iisraëlitarum inde a temporibus Iehoschuhhæ usque ad Hhelin sacerdotem, peccata eorum in genere, revocamenta Dei partim monitis partim judiciis, postremò singularia exempla, duo impudentissima Iisraëlitarum describit: ut ex illis corruptissimæ in religione & moribus Reipub. imago conspiciatur. Estque historia annorum a morte Iehoschuhhæ ducentorum nonaginta novem.

Ad mortem	Hhothnielis	40	*Judicum cap.* 3	*ver.* 11.
	Ehudis & Schamgaris	80		*ver.* 30
	Deboræ	40	*Judicum cap.* 5	*ver.* 31
	Gidhhonis	40	*Judicum cap.* 8	*ver.* 28
	Abimeleci	3	*Judicum cap.* 9	*ver.* 22
	Tolahhi	23	*Judicum cap.* 10	*ver.* 2.
	Jairis	22		*ver.* 3.
	Jiphtachi	6	*Judicum cap.* 12	*ver.* 7.
	Ibtzanis	7		*ver.* 9.
	Elonis	10		*ver.* 11.
	Hhabdonis	8		*ver.* 14.
	Schimschonis	20	*Judicum cap.* 16	*ver.* 31

CAPUT I.

Jisraëlitæ Jehoschuhha mortuo, hostes invasuri de ordine suo militari Deum consulunt & fœliciter pugnant: Res a Jehuda & Josepho strenuè gestę narrantur. Postremò omnium tribuum negligentia commemoratur.

1 FUIT autem post mortem Jehoschuhhæ,[a] ut consulerent filii Jisraëlis Jehovam dicendo: quis ascendet ex nobis contra reliquum Cenahhanæum in principio, ad pugnandum contra eum?

2 Quibus dixit Jehova, Jehuda ascendito: ecce tradidi [a] istam terram in manum ejus.

3 (*Dixerat autem Jehuda Schimhhoni fratri suo, ascende mecum in sortem meam, ut pugnemus contra Cenahhanæum istum: vicissim ibo ego quoque tecum in sortem tuam: ibatq; cum eo Scimhhon.)

4 Sic ascendit Jehuda, tradiditq; Jehova Cenahhanæum & Perizzęum illum in manum eorum: qui percusserunt eorum in Bezeco decies mille viros.

5 Invenientes enim Adoni-Bezekum in Bezeko, pugnaverunt contra eum: & percusserunt Cenahhanęum & Perizzæum illum.

6 Cùm autem fugeret Adoni-Bezek, persecuti sunt [a] eum: & prehendentes eum, amputarunt pollices manuum ac pedum ejus.

7 Tum dixit Adoni-Bezek, septuaginta reges, pollicibus manuum suarum & pedum suorum amputatis, colligebant sub mensa mea, quemadmodum feci, sic rependit mihi Deus: & adduxerunt eum Jeruschalajima, ubi mortuus est.

8 Expugnaverant enim filii Jehudę *Jeruschalajima, & capientes eam percusserant *incolas* ejus acie gladii: [b] civitati verò ipsi immiserant ignem.

9 Deinde autem descenderant filii Jehudę ad pugnandum contra Cenahhanæum: inhabitantem *montana, & *australem plagam, & *humilem regionem.

10 Processerat enim Jehuda ad Cenahhanæum inhabitantem Chebronem: (nomen autem Chebronis antea *erat* urbs Arbahhi): percusserantque *Scheschaium, & Achimanem, & Talma-

[a] Heb. post eum.

Iehosch. 15. [b] Heb. civitatem miserant in igne, hypallage.

Iehosch. 10. 36, & 11. 21 & 15. 13.

maium.

11 Ac inde processerat adversus incolas Debiri: (nomen autem Debiri antea *erat* urbs Sepheri.)

Ibid.ver.38 & ca.15.15

12 Ubi cùm dixisset Caleb, qui percutiens urbem Sepheri ceperit eam: utique dabo ei Hhachsam filiam meam in uxorem,

13 Cepit eam Hhothniel ' filius Kenazi agnatus Calebi minimus ' ex illo: quamobrem dedit ei Hhachsam filiam suam in uxorem.

14 (Fuit autem cùm conventura esset, ut persuaderet illi de petendo a patre suo agro quodam, quare *ea* desiliit de asino: cui dixit Caleb, quid tibi est?

15 Tum dixit ei illa, cedo mihi munus, quandoquidem terram siccam dedisti mihi, des mihi quoque scaturigines aquarum: dedit itaque ei scaturigines superioris & scaturigines inferioris *tractus*.)

16 Filii quoque Kenæi soceri Moschis ' ascenderant e ' civitate palmarum, cum filiis Jehudæ, in desertum Jehudæ quod est ad Australem plagam Hharadi: ' profectus enim fuerat ut habitaret cum ipso populo.

17 Vicissim procedēte Jehuda cum Schimhhone fratre suo, percusserant Cenahhanæum inhabitantem Tzephatham: quod eùm devovissent, vocavit *Schimhhon* nomen civitatis illius[c] Chormam.

[c] *id est, anathemati devotam.*

18 ' Deinde cepit Jehuda Hhazzam cum termino ejus, & Aschkelonem cum termino ejus: atque Hhekronem cum termino ejus.

19 Aderat enim Jehova Jehudæ, ita ut expelleret montanæ regionis *incolas*: ' sed non *perrexit* ad expellendum habitatores ipsius convallis, eò quòd ' currus ferrati essent illis.

20 Dederunt autem Calebo ' Chebronem, quemadmodum edixerat Mosche: qui expulit inde tres illos filios Hhanaki.

21 Jebusæum quoque habitantem ' Jeruschalajimis non expulerunt filii Binjaminis, sed inhabitabat Jebusæ[v] cum filiis Binjaminis Jeruschalajima usque in diem hunc.

22 Ascenderant etiam familia Josephi ipsi quoque Beth-Elem: & Jehova *fuerat* cum eis.

23 Curaverant enim familia Josephi explorari Beth-elem: (nomen autem illius civitatis antea *erat* Luz.)

Gen.28,19.

24 Videntes autem observatores illi quendam exeuntem e civitate illa: dixerant ei, ostende nobis, quæso, ingressum istius civitatis, & exercebimus erga te benignitatem.

25 Sic cùm ostendisset ipsis ingressum ipsius civitatis, percusserant civitatem ipsam acie gladii: virum autem illum cum tota familia ejus dimiserant,

26 Abiitque vir ille in terram Chittæorum: ubi ædificavit civitatem & vocavit nomen ejus ' Luzum, id *est* nomen ejus usque in diem hunc.

27 Sed non ' expulerat Menasche incolas Beth Shceanis, & pagorùm ejus, & Tahhanaci pagorumque ejus, & incolas Dori ac pagorum ejus, & incolas Jiblchhami pagorumque ejus, & incolas Megidduntis pagorumque ejus: ' placebat enim Cenahhanæo habitare in terra ista.

28 Fuit autem cùm fortis evaderet Jisraël, ' ut redderet Cenahhanæum tributarium: sed[d] omnino non expulit eum.

[d] Heb. *expellendo non expulit.*

29 Similiter Ephrajim non expulit Cenahhanæum illum qui habitabat Gezere: Sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus Gezeri.

30 Zebulun non expulit habitatores Kitronis & habitatores Nahalolis: sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus: & erant tributarii.

31 Ascher non expulit habitatores Haccuntis & habitatores Tzidonis: item Achlabi, & Aczibi, & Chelbę, & Aphiki, & Rechobi.

32 Habitabat enim Ascherita in medio Cenahhanęi, habitatorum illius terrę, quia non expellebat eum.

33 Naphtali non expulit habitatores Beth-Schemeschi, & habitatores Beth-Hhanathę: sed habitabat in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: & habitatores Beth-Schemeschi, & Beth-Hhanathæ erant eis tributarii.

34 Comprimebant autem Emoræi filios Danis intra montana: nam non permittebant ei descendere in ipsam convallem.

35 Placebat enim Emoręo habitare Har-Cheresi, Ajalone, & Schahhalbimis: sed cùm ingravesceret manus ' familię Josephi facti sunt tributarii.

36 (Terminus itaque Emoræi *erat*] ab ascensu Hhakrabbimorum: ' ab ipsa ' petra & quod suprà *est*.)

ANNOTATIO.

1 Ut consulerent] *Imperatore destitui, (cujus nutu omnia gesserant) & in suas quasi Respub: distributi, per sacerdotem Deum consulunt ex lege Numerorum* 27.21. 2 Istam terram] *id est, agrum Bezeki, quem adhuc Cenahhanæus occupat, Jehudæ priùs sorte attributum.* 3 Dixerat autem] *id est, peculiare fœdus cum Schimhhone inierat, ut ostendit historia Chormæ, infrà versic* 17. *quæ temporibus Jehoschuhhæ gesta fuit: Jehosch.* 12.14 8 Jeruschalajima] *id est, partem illam quę ei soli obtigerat: Jehosch.* 15.8. *&* 63. *Duplex enim erat civitas præter arcem (unde etiam nomen habet dualis formæ) quarum altera in sorte Jehudæ erat, altera Binjaminis cum Iehuda communis, arx verò solius Binjaminis.* ' *Hæc autem & sequentia temporibus Iehoschuhhæ gesta hîc commemorantur,* αἰτιολογικῶς *ut appareat qua occasione Deus Iehudam reliquis tribubus prætulerit: nimirum quia fuit reliquis prudentior, & in exequendo mandato divino diligentior: Nam in scripturis sæpe, non tam temporum quàm causarum series observatur.* 9 Montana] *ubi erat Chebron ver.* 10. Australem plagam] *ubi erat Debir ver.*11. *& Kenæus, & Chorma, ver.*16.17. Humilem regionem] *quam occupare non perrexit ut ver.*19. *Totus enim hic versus prolepticus est.* 10 Sheschaium] *de quibus Num.* 13.22. 13 Filius] *id est, ex posteris Kenazi, a quo dictus est Caleb Kenizzæus Num.* 32.12. Ex illo]

id est, omnium qui ex Kenazo geniti superstites erant, ætate, auctoritate, opibus minimus, quod dicitur ad commendationem fidei Calebi, & strenuitatis illius. 16 Ascenderant] *id est, in illa expeditione Jehudæ se conjunxerant. Dicitur autem Jithro Kenæus a gente, Numerorum 24.21.* Civitate palmarum] *Jerichunte Deut. ultimo, 3. ver. sic infrà cap. 3.13.* Profectus enim] *vide Numerorum 10.29.* 18 Deinde cepit] *post terræ distributionem, ut apparet ex Jehosch. 13.3. etsi non diu potitus est istis civitatibus, ut ex cap. 3.3. ver. apparet.* 19 Sed non perrexit] *hîc incipit seminarium indicare calamitatum Jisraëlitarum quæ in sequentibus describentur, nimirum quòd gentes inimicas contra mandatum Dei, in medio sui tolerarunt singulæ tribus.* Currus ferrati] *obliti mandatorum & promissionum Dei, Jehosch. 13.6. & 17.18.* 20 Chebronem] *confer cum Jehosch. 21. ver. 11.12.* 21 Jeruschalajimis] *ex altera Jeruschalajima & arce, suprà 8.* 26 Luzum] *vide Jehosch. 16.2.* 27 Non expulerat] *vide Jehosch. 17.12.13.* Placebat] *id est, potius acquiescebat duris conditionibus quàm ut excederet.* 28 Ut redderet] *id est, pacem cum Cenahhanæo init nulla alia conditione quàm tributi, neglecto Dei cultu, & expresso mandato, Exod. 23.32. & 34.12.15. & Deut. 7.2.* 35 Familiæ Josephi] *quæ possessionem habebat Dani & istiu Emoræis vicinam.* 36 Ab ipsa petra] *id est, a primo aditu ascensus Hhakrabbimorum.*

Caput II.

Rationes quibus Jisraëlitæ ad Cenahhanæos depellendos sollicitati sunt, describuntur: Frequens Jisraëlitarum perfidia, & Dei in eos ultio summatim declaratur.

1 Quamvis ascendisset *nuntius Jehovæ *Gilgale *Bocimos: ac dixisset, feci ut vos ascenderetis ex Ægypto, & introduxi vos in hanc terram, quam juramento promiseram majoribus vestris, ac dixi, non irritum faciam fœdus meum vobiscum in seculum.

2 Vicissim vos ne pangitote fœdus cum habitatoribus terræ hujus, altaria eorum demolimini: attamen non auscultastis voci meæ, quid est hoc *quod* fecistis?

3 Quam ob rem etiam dico, non expellam eos a facie vestra: sunto itaque vobis ad latera, sed Dii eorum erunt vobis in tendiculam.

4 Fueratq; cùm eloqueretur nuntius Jehovæ verba hæc apud omnes filios Jisraëlis: ut attollentes populus vocem suam, flerent.

5 (Quare vocarunt nomen loci illius [a] Bocimos): & sacrificarunt ibi Jehovæ.

6 *Dimiserat etiam Jehoschuahh populum: & abierant filii Jisraëlis quisque in possessionem suam, ad hæreditariò possidendum ipsorum terram.

7 Coluerunt quidem populus Jehovam omnibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam diebus seniorum, qui prolongarunt dies post Jehoschuhham, qui viderant totum opus Jehovæ maximum quod fecerat Jisraëli.

8 *Sed cùm mortuus esset Jehoschuahh filius Nunis servus Jehovæ: natus centum decem annos:

9 Et sepelivissent eum in termino possessionis suæ [b] Timnath-Cheresi, in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhascho:

10 Præterea tota etiam illa ætas aggregati essent ad majores suos: & surrexisset ætas altera post illos, qui non agnoscebant Jehovam, nec etiam opus illud quod fecerat Jisraëli:

11 Fecerunt filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: coluerunt enim [c] Bahhalimos.

12 Et relinquentes Jehovam Deum majorum suorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, [d] secuti sunt Deos alios e diis populorum, qui erant circa ipsos, incurvaverùntque se illis: sic provocaverunt Jehovam.

13 Quapropter cùm dereliquissent Jehovam: & servivissent Bahhali & *Hhaschtarothis,

14 Accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem, ut traderet eos in manum diripientium, qui diripuerunt eos: dedidítque eos in manum inimicorum eorum circumquàque: cùm non possent amplius consistere ante inimicos suos.

15 Quocunque egrediebantur, manus Jehovæ erat contra eos in malum, quemadmodum locutus fuerat Jehova, & quemadmodum juraverat Jehova illis: & angustiis afficiebat eos valde.

16 Postea excitabat *quidem* vindices, qui servabant eos e manu diripientium eos.

17 Sed neque vindicibus suis auscultabant: (scortabantur enim sequentes deos alienos, & incurvabant se illis) recedebant celeriter ab ea via, qua ambularant majores eorum, auscultando preceptis Jehovæ, non sic faciebant.

18 Nam cùm excitaverat illis Jehova vindices, fuerat quidem Jehova cum unoquoque vindice, & servabat eos e manu inimicorum eorum, omnibus diebus cujusque vindicis: *pœnitebat enim Jehovam propter gemitum eorum, ab opprimentibus eos, & depellentibus eos.

19 Sed erat mortuo vindice, ut reversi corrumperent se supra patres suos, sequendo deos alienos ad colendum eos & incurvandum se illis: non [e] remitterent de actionibus illorum, & de via eorum obdurata *quicquam*.

20 Quapropter accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem & dixit, propterea quòd transgressi sunt gens ista fœdus meum, quod præceperam majoribus eorum, neque auscultarunt voci meæ.

21 Etiam ego non pergam expellere quenquā a facie eorum, ex gentibus quas reliquit Jehoschuahh, cùm moreretur.

22 Ad probandum per eas Jisraëlem: an observaturi sint viam *mandatorum* Jehovæ, ambulando in eis, quemadmodum observarant majores eorum, néne.

23 Fecerat autem Jehova ut manerent gentes istæ, quia *non expulerant eas celeriter: ideo non tradiderat eas in manum Jehoschuhhæ.

Exo. 23.32. & 34.12. Deut. 7.2.

[a] *id est, flentes.*

[b] *Timnath-Serach, Jehoschu. 24.30.*

[c] *id est, tutelares deos.*

[d] *Heb. iverunt post: sic ver. 17.*

Levit. 26 Deut. 28.

[e] *Heb. adjicerent: id est, cum detestatione ponerent*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Quamvis] *his sex primis versibus injustitiam populi exaggerat, quòd neque legi, neq; singularibus monitis paruissent, sed aversi a fœdere, cum Cenahhaneis, exitio divinitus destinatis, pacem colerent: quare præcedentibus potius quàm sequentibus hi versus conjungendi viderẽtur, nisi commodius fuisset hujus libri summam in hoc caput contrahere.* Nuntius Jehovæ] *sive fuerit propheta extra ordinem vocatus, sive sacerdos Pinchas, Hominem non angelum fuisse apparet, quod locus unde venerit exprimitur, neque disparuisse legitur ut de aliis angelis narratur: Sic propheta angelus Dei vocatur Chaggai* 1. 13. Gilgale] *id est, cùm populus inde arcam Schiluntem transferret: de quo Jehosch.*18. *in principio.* Bocimos] *per anticipationem, ut apparet ex versu quinto. Videtur autem locus fuisse Schilunti conjunctus, quia ibi sacrificasse dicuntur, ver.* 5. 6 Dimiserat] *Hoc fuit alterum monitum singulare, de quo Jehosch.*18. 3. 8 Sed cùm mortuus] *ab hoc versu usque ad 7. versum sequentis capitis summatim explicantur causæ judiciorum Dei in Jisraëlitas, quæ deinde singularibus aliquot exemplis explicantur planiùs infrà a* 17. *cap. usque ad finem.* 13 Hhaschtarothis] *id est, ovibus a forma, Deabus Tzidoniorum,* 1. *Reg.*11.5. & 33. & 2. *Reg.*23.14. *et Pelischtæorum* 1. *Schem.*31.10. 18 Pœnitebat] *vide Gen.*6.6. 23 Non expulerant] *nimirum Jisraëlitæ, ut mandatum fuerat illis, Deut.*9.3.

CAPUT III.

Recensentur populi in terra relicti ad Jisraëlitas erudiendos: Et ex triplici Jisraëlitarum defectione, tria oppressionis tempora, cum liberatione ab illis attributa resipiscentibus, ministerio Hhothnielis, Ehudis & Schimgaris.

1 ISTÆ autem sunt gentes, quæ ut manerent fecit Jehova, ad probandum per eas Jisraëlitas: eos omnes qui non experti fuerant ulla bella Cenahhanæa:

2 Tantummodo ut cognoscerent ætates filiorum Jisraëlis, docente eos bello: ea tantùm quæ priùs non noverant.

3 Nempe, quinque Satrapæ Pelischtæorum, & totus Cenahhanæus, Tzidoniúsq; & Chivvæus inhabitans montem Libanum: a monte Bahhal-Chermone usq; ad ingressum Chamathæ,

4 Fuerúntq; ad probandum per ipsas Jisraëlem: ad cognoscendum an auscultaturi essent præceptis Jehovæ, quæ præceperat majoribus eorum per Moschen.

5 Filii autem Jisraëlis habitabant in medio Cenahhanæi, Chittæi & Emoræi ac Perizzæi, Chivvæiq; ac Jebusæi.

6 Et accipiebant filias eorum sibi in uxores, & filias suas dabant filiis eorum: deniq; colebant deos eorum.

7 Cùm itaq; facerent filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ obliti Jehovæ Dei sui: coleréntq; Bahhalimos, & *idola* lucorum:

8 Accensa est ira Jehovæ in Jisraëlitas, & dedidit eos in manum Cuschanis Rischehhathajimorum regis Syriæ interamnis: servierúntq; filii Jisraëlis Cuschani Rischehhathajimorum octo annis.

9 Deinde clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam: quare excitavit Jehova servatorem filiis Jisraëlis, ut servaret eos: Hhothnièlem filium Kenazi, agnatum Calebi, minimum ex illo.

10 [a] Cui cùm insideret spiritus Jehovæ [b] vindicavit Jisraëlem, nam egressus est ad bellum, tradiditq; Jehova in manum ejus Cuschanem Rischehhathajimorum regem Syriæ: id est, robusta fuit manus ejus supra Cuschanem Rischehhathajimorum.

11 Sic quievit terra *hæc gesta* quadraginta annorum: cùm mortuus est Hhothniel filius Kenazi.

[a] Heb. *& fuit super eũ spiritus Jehovæ, id est, divina vi impulsus fuit.*
[b] Heb. *judicavit vel causam egit.*

12 Deinde [c] denuo filii Jisraëlis fecerunt quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: & fortiorem reddidit Jehova Hheglonem regem Moabitarum supra Jisraëlitas, eò quòd facerent quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

13 Congregavit enim ad se Hhammonitas & Hhamalekitas: quibuscum abiens percussit Jisraëlem, & possederunt civitatem palmarum.

14 Servierunt autem filii Jisraëlis Hegloni regi Moabitarum octodecim annis.

15 Deinde clamantibus filiis Jisraëlis ad Jehovam, excitavit eis Jehova servatorem Ehudem filium Geræ Binjaminitam, virum præclusum manu dextera sua cùm misissent filii Jisraëlis per eum munus Hhegloni regi Moabitarũ.

16 (Paraverat autem sibi Ehud gladiũ [d] bipennem cubitalem longitudine sua: quo accinxerat se sub vestibus suis, ad femur dexterum suum)

17 Obtulit itaq; ipsum munus Hhegloni regi Moabitarum: qui Hheglon homo erat pinguis valde:

18 Fuitq; cùm absolvisset offerre munus illud, ut deduceret populum illum qui attulerant munus.

19 Ipse verò reversus e lapicidinis, quæ *sunt* prope Gilgalem diceret: aliquid arcani habeo ad te, ô Rex, qui cùm dixisset, *sile*, & exiissent ab eo quicunque adstabant ei:

20 Ehud accessit ad eum (is autem sedebat in cœnaculo [d] æstivo suo solus) dixitq; Ehud, aliquid divini habeo ad te: quapropter surrexit e suo solio.

21 Extendens autem Ehud manũ sinistram suam, accepit gladium illum a femore suo dextero: & infixit eum ventri illius:

22 Ita ut ingrederetur etiam capulus ipse post mucronem suum, & occluderet adeps mucronem ipsum, (non enim extraxit gladium suũ e ventre ejus) & exiret ad podicem ejus.

23 Postea exivit Ehud ad ipsum procœtonem: cùm occlusisset fores cœnaculi circa illum, & pessulo obserasset,

24 Ipso autem exeunte servi illius venerunt & aspexerunt quòd ecce fores ipsius cœnaculi essent

[c] Heb. *addiderunt facere.*
[d] Heb. *cui erant duæ acies.*
[d] Heb. *refrigerationis, quod erat ei.*

essent obseratæ: quare dixerunt, [e] purgat alvũ in conclavi æstivi *cœnaculi*.
25 Cùmq; expectassent [f] dudum, & ecce non aperiret fores ipsius cœnaculi: accepta clave aperuerunt, ecce autem dominus eorum ceciderat in terram mortuus.
26 Interea Ehud sese recipiebat, dum cunctarentur illi: & ipse prætergrediens lapicidinas illas sese recepit *Sehhiram.
27 Fuitque cum adveniens clanxisset buccina in monte Ephrajimi: ut descenderent cum eo filii Jisraëlis ex eo monte, [g] ipso præeunte eis.
28 Dixerat enim ad eos, sequimini me, nam tradidit Jehova inimicos vestros Moabitas in manum vestram: quapropter descenderunt post eum, & præoccupantes vada Jardenis Moabitis, non siverunt quemquam transire.
29 Sed percusserunt Moabitarum tempore illo quasi decies mille viros, quemque [h] opulentum, & quemque virum strenuum: neq; recepit se quisquam.
30 Sic depressi sunt Moabitæ die illo sub manu Jisraëlitarum & quievit terra. * *hæc gesta* octoginta annorum.
31 Quibus post eum fuit * Schamgar filius Hhanathi, qui percussit Pelischtæos sexcentos viros stimulo bovis: servavitq; ipse quoq; Jisraëlem.

[e] Heb. *tegit ipse pedes suos sic 1. Schem. 24. 4. periphrasis honesta purgantis alvum.*
[f] Heb. *usque ad tarditatem, id est, amplius distulisset aperire, quàm solebat.*
[g] Heb. *& ipse descendebat ante eos.*
[h] Heb. *pinguem: translatum a corpore ad opes.*

ANNOTATIO.

1 Cenahhanæa] *id est, a populo Dei contra Cenahhanæos gesta Mosche & Iehoschuhha ducibus: Nam historias bellorum illorum ex parte tenebant, sed Dei in illis singularia judicia non animadvertebant: quod sequens versus fusiùs explicat.* 2 Docente eos bello] *id est, bellorum eventis eos revocantibus ad eorum recordationem, ad quę alioquin ipsi non attendebant.* 9 Hhothnielem] *de quo suprà.1.13.* 10 Vindicavit] *id est, manu armata Jisraëlitarum causam contra hostes suscepit, & superior fuit.* 11 Hęc gesta] *id est, quæcunque a morte Jehoschuhhæ usque ad mortem Hhothnielis facta narrantur, comprehensa etiam servitute sub Syris, de qua ver. 8. gesta fuerunt quadraginta annis: nam hoc membrum* ἀπὸ κοινοῦ *ad totam historiam est referendum: & sic accipiendum esse hunc locum & sequentes docet temporum ratio ex 1. Reg. 6. 1. Simile vide Gen. 15. 13.* 18 Ut deduceret] *ut a periculo, si quod eventurum erat, liberi essent.* 19 Sile] *donec isti abierint, qui me circumstant.* 20 Surrexit] *vide Num. 23. 22. in annotatione.* 26 Sehhiram] *locus est ad montana Ephrajimitarum, ut ostendit versus sequens* 30 Res gestę] *a morte Hhothnielis ad cujus mortem, ut suprà ver. 11.* 31 Schamgar] *de quo infrà 5. ver. 6.*

CAPUT IIII.

Nova Jisraëlitarum a Deo defectio, cum severa Dei castigatione: Resipiscentia eorum, & divina liberatio per Deboram, Barakum & Jahhelem recensentur.

1 DEINDE cùm [a] rursus filii Jisraëlis facerent quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: Ehude mortuo:
2 Dedidit eos Jehova in manum Jabinis regis Cenahhanæi, qui regnabat in * Chatzore: (cujus militiæ princeps erat Sisera,) & habitabat * Charoschethæ gentium.
3 Quapropter clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam: cùm enim nongenti currus ferrati essent ei, ipse oppresserat filios Jisraëlis violentia, viginti annis.
4 Debora autem fœmina prophetissa [b] lappidothana: * judicabat Jisraelem tempore illo.
5 (Quæ habitabat sub palma Deboræ inter Ramam & inter Beth-Elem in monte Ephrajimi): nam ascendebant ad eam filii Jisraëlis in judicium.
6 Mittens itaque advocavit Barakum filium Abinohhami Kedescho Naphtalitarum: dixitquè ad eum, nonne pręcepit Jehova Deus Jisraëlis? I & [c] convocatos in montem Taboris assumito tecũ decies mille viros e filiis Naphtali & e filiis Zebulunis.
7 Nam [d] convocabo adversum te ad torrentem Kischonis Siseram principem militię Jabinis, currusq; ejus & multitudinem ejus: quem tradam in manum tuam.
8 Dixit verò ad eam Barak, si iveris mecum, utique iturus sum: sin autem non iveris mecum non ibo.
9 Quæ dixit: [e] omnino itura sum tecum, nisi quòd non erit gloria tua, *secundum hanc viam qua tu ambulas: in manum enim mulieris dedet Jehova Siseram: sic surgens Debora ivit cum Barako Kedeschum.
10 Cùm itaque accersivisset Barak Zebulunitas & Naphtalitas Kedeschum, deduxit [f] ad vestigia sua decem millia virorum: ibatquè cum eo Debora.
11 (Cheber autem Kenæus * separaverat se a [g] Kenęa gente, de filiis Chobabi soceri Moschis: tetenderatq; tentorium suum usque ad quercetum in [h] Tzahhanajimis, quod *est* prope Kedeschum.)
12 Cùmque renunciassent Siseræ ascendisse Barakum filium Abinohhami montem Taboris,
13 Accersivit Sisera omnes currus suos, nongentos currus ferratos, & totum illum populum qui *fuerat* cum eo: Chascherotha gentium ad torrentem Kischonis.
14 Tum edixit Debora Barako: surge, nam hic ille dies est, quo tradit Jehova Siseram in manum tuam, nonne Jehova procedit ante te? quare descendit Barak e monte Taboris & decies mille viri post eum.
15 *Fuditque Jehova Siseram, & omnes illos currus, totumquè illum exercitum *sternendum* acie gladii ante Barakum: ita ut descendens Sisera de suo curru fugeret pedibus suis.
16 Barak verò cùm persequeretur currus illos, & exercitum illum usque Choraschetham gentium: & caderet totus exercitus Siseræ acie gladii, non relictus esset ne unus quidem.
17 Sisera fugit pedibus suis ad tentorium Jahhelis uxoris Cheberi Kenęi: erat enim *pax inter Jabinem regem Chatzoris & inter familiam Cheberi Kenæi.
18 Prodiens autem Jahhel obviam Siseræ, dixit,

[a] Heb. *cùm adderent filii Jisraëlis facere.*
[b] Heb. *fœmina lappidotharum.*
[c] Heb. *& attrahito in montem Taboris, & assumito &c. nimirum accersendo, ut docet ver. 10*
[d] Heb. *attraham. sub. divino meo instinctu.*
[e] Heb. *eundo ibo.*
[f] Heb. *ad pedes suos.*
[g] Heb. *a Kajino sic Nũ. 24. 22.*
[h] *qui Tzahhananimi vocantur. Iehos. 19. 33*

dixit ad eum: diverte domine mi, diverte ad me: ne timeto: sic divertit ad eam in tentorium, quę texit eum stragula amphitapa.

19 Dixit autem ad eam, da mihi, quęso, bibendum parum aquæ, nam sitio: & illa aperiens utrem lactis, dederat ipsi bibendum, antequam tegeret eum.

20 Dixit autem ad eam, sta in porta tentorii: & esto, si quis adveniens interroget te & dicat, estne hîc aliquis? ut dicas nemo est.

21 Deinde Jahhel uxor Cheberi accipiens paxillum ipsius tentorii, & apponens [i] manum suam ad malleum quendam, accessit ad eum lenissime, ac infixit paxillum illum in tempora ejus, ita ut [k] permearet in terram: nam ipse fessus somno sopitus erat, sic mortuus est.

22 Ecce autem Barako persequente Siseram, prodiit Jahhel obviam ei, dixitque ei: veni ut ostendam tibi virum illum quem tu quæris: qui ingressus est ad eam: & ecce Sisera prostratus mortuus, cum paxillo in temporibus suis.

23 Sic cùm depressisset Deus die illo Jabinem regem Cenahhanæum ante filios Jisraëlis,

24 [l] Perrexit manus filiorum Jisraëlis continenter durior esse contra Jabinem regem Cenahhanæum: usquedum exciderent Jabinem regem Cenahhanæum.

[i] Heb. *malleum ad manū suam: hypallage.*

[k] Heb. *defixit in terrā, id est, cum impetu erumpens ex altero temporum infigeretur in terram.*

[l] Heb. *ivit manus filiorum Jisraëlis eundo & dura essēdo.*

ANNOTATIO.

2 In Chatzore] *id est, in agro Chatzoritano: nam Chatzorem Jehoschuahh combusserat: Jehoschuahh 11. ver. 11. & 13 adeo subjungitur ipsum resedisse Charoschethæ.* Charoschetha] *id est in loco sylvatico: Sic fuit locus a situ dictus. Gentium autem vocatur quod eo tanquam in locum munitum & tutum se contulissent reliquiæ Cenahhanæorum.* 4 Judicabat] *id est, consulentibus de jure ex revelatione divina respondebat, ut versus sequens explicat.* 9 Secundum hanc viam] *hac ratione quam tu sequeris partæ victoriæ laus non ad te, sed ad mulierem perventura est: mulierem autem hic indefinitè accipit, & eventus docet Deboræ & Jahheli magna ex parte eam ascribi. Viam autem sic accipit Moshe Num. 22. 32.* 11 Separaverat se] *id est, selectus suis gentilibus apud tribum Jehudæ, venerat habitatum in regionem Naphtalitarum.* 15 Fudit] *sic Jehoschuahh 10. 10.* 17 Erat pax] *id est, non erant simultates aut bella inter illos, sed pacem familia illa Kenæa æquè cum Jabine atque cum Jisraëlitis colebat, ut quæ nullum jus sibi in ea regione vendicaret: sic 1. Schemu. 7. 13.*

CAPUT V.

Carmen epinicium, quo Debora Deum victoriæ auctorem celebrat, & reliquis celebrandum proponit, a superiore Dei ductu, & liberatione e proximis populi calamitatibus e peccato ipsorum natis, & a commodis victoriæ. Deinde vocationem suam prædicans, se, Barakum, & singulas tribus ad persequendam victoriam hortatur ab exemplo duarum tribuum, quæ hanc victoriam comparaverant, a singularibus testimoniis divini favoris, & a judiciis Dei severis in hostes & desides, & clementibus in adjutores. Postremo ludificatur hostium muliebrem jactationem, & canticum prophetica precatione concludit.

1 CECINIT autem Debora & Barak filius Abinohhami: die illo dicendo.

2 [a] Quandoquidem sumit ultiones per Jisraëlem, sponte se offerente * populo: benedicite Jehovæ.

3 Audite reges, aurem prębete dominatores, ego, ego Jehovæ canam, psallam Jehovæ Deo Jisraëlis.

4 Jehova cùm * procederes a Sehhire, cùm gradereris ab agro Edomæorum, * terra mota est, etiam Cœli stillaverunt: etiam densæ nubes stillaverunt aquas,

5 Montes diffluxerunt a præsentia Jehovæ: * ipse Sinai a præsentia Jehovæ Dei Jisraëlis.

6 * Diebus * Schamgaris filii Hhanathi, diebus * Jahhelis desierant cœtus commeantium: & euntes itineribus cœtus commeantes, ibant *itineribus* tortuosis.

7 Desierant [b] pagani in Jisraële, desierant: usquedum surrexi Debora, dum surrexi * mater in Jisraële.

8 * Elegerat deos novos, tunc debellator, *erat in* portis: * clypeus an conspiciebatur? aut spiculum in quadraginta millibus, in Jisraële?

9 [c] * Animus meus *propensus est* erga * mandata habentes Jisraëlitarum, *erga* * se sponte offerentes in populo: benedicite Jehovæ.

10 * Equitantes asinas nitidas, * residentes in provincia, & * qui proficiscimini per viam confabulamini.

11 * A strepitu sagittariorum inter haustra, ibi confabulentur de [d] justis operibus Jehovæ, justis operibus * erga paganos suos in Jisraële: tunc * cùm descendent ad portas, populus Jehovæ *confabulentur.*

12 Expergiscere, expergiscere Debora, expergiscere, expergiscere, eloquere canticum: surge Barak, & captivam fac multitudinem captivorum tuorum fili Abinohhami.

13 * Tunc dominium * residui populi tradidit * magnificis: Jehova * dominium tradidit mihi in fortissimos.

14 Ex Ephrajimo: *ex iis* * *quorum* radix ad Hhamalekitas *protendatur:* [e] * *ex* sequentibus te Binjaminitis inter populos tuos: e Macire * legislatores: & e Zebulune * convocantes descendunt * ad stylum scribæ.

15 Etiam principes in Jissascare * cum Debora: ut Jissascar, * sic Barak, ad cujus [f] vestigia missus est *exercitus* in ipsam convallem: * magni institutis [g] animi * in [h] partibus Reübenis.

16 (* Cur desideres inter duas illas sarcinas * audiendo sibila acierum?) * magni [i] profundis cogitationibus animi * ad partes Reübenis.

17 Gilhhad ultra Jardenem habitans, & Dan quare degeret * apud naves? Ascher *quare* desideret ad portum marium, & in * præruptis suis habitaret?

18 * Zebulun & Naphtali populus est *qui* abjecit

[a] Heb. *in ulciscendo ultiones.*

[b] Heb. *desierant pagi, supple viri, vel paganus quisque.*

[c] Heb. *cor meum.*

[d] Heb. *justitias Iehovæ, justitias pagani ejus.*

Ephrajim

Jehuda

Schimhhon

[e] Heb. *ex post te sequentibus.*

Binjamin

Menasche

Zebulun

Jissascar

Naphtali

[f] Heb. *ad cujus pedes: si Exod. 11. ver 8 & sup. 4. ver 10.*

[g] Heb *cordis sic ver. 16.*

Reüben.

[h] Heb. *divisionibus.*

[i] Heb. *profunditatibus cordis.*

Gad.

Altera pars Menaschis.

Dan Ascher

jecit [k] seipsum ad moriendum, in * editis locis agri.

19 Venerunt * reges, pugnaverunt: tunc pugnaverunt reges Cenahhanæi * Tahhanaci ad aquas Megiddunis: ne * frustulum *quidem* argenti acceperunt.

20 * E Cœlis pugnarunt *: sydera ipsa * e suis aggeribus pugnaverunt contra Siseram.

21 * Torrens Kischonis * evertit eos, torrens * occursuum torrens Kischonis: * proculca anima mea robur.

22 Tunc fortes eorum obtuderunt calces equorum: [l] præ citatis cursibus suis.

23 * Maledicite Merozo, * inquit angelus Jehovæ, [m] continenter maledicite habitatoribus ejus: quia non advenerunt ad auxilium Jehovæ, ad auxilium Jehovæ inter fortes.

24 Benedicitor præ fœminis Jahhel uxor * Cheberi Kenæi: prę fœminis * in tentorio degentibus benedicitor.

25 Aquam petierat *ille*, lac *ipsa* dedit: * in patera magnificorum obtulit [n] lac pingue.

26 Manus sinistra ejus ad paxillum, dextera autem ejus ad tuditem laborantium sese extenderunt: & tudit Siseram, abrasit caput ejus, & fregit ac transverberavit tempora ejus.

27 Inter pedes ejus incurvavit se, cecidit, jacuit: inter pedes ipsius incurvavit se, cecidit: ubi incurvavit se ibidem cecidit *vita* spoliatus.

28 * Per fenestram prospectabat & garriebat mater Siseræ, per fenestellam: cur tardat currus ejus redire? cur differunt incessus curruum ejus?

29 Sapientes principum fœminarum ejus respondebant: etiam ipsa referebat sermones suos sibi ipsi.

30 An non assecuti sunt? partiuntur prædam? puellam unam, *imò* duas [o] in personam quamque? præda versicolorium *est* Siseræ, præda versicolorium phrygionicum opus: versicolor operis phrygionici utrinq; ad [p] colla prædantium.

31 Sic pereant omnes inimici tui, Jehova, at diligentes eum *roborentur*, ut cùm procedit Sol in robore suo: sic quievit terra, *hæc gesta* quadraginta annorum.

[k] Heb. *animam suam*

[l] Heb. *plausibus, plausibus: supple equorum, qui currendo plaudunt terram.*

[m] Heb. *maledicite maledicendo,*

[n] Heb. *butyri. subaudi lac: id est, recens & non pressum.*

[o] Heb. *in caput viri, id est, cujusq;.*

[p] Heb. *ad colla virorū præda.*

ANNOTATIO.

2 Populo] *id est, non toto Jisraële, sed iis qui Barakum secuti Siseram fuderant, de quibus suprà 4. ver. 10. & infrà ver. 18. nam eo nomine dicuntur sponte se obtulisse, quod Barakum priùs in se nullum imperium habentem, secuti sunt. Est autem his duobus versibus exordium, in quo Jisraëlitas ad laudationem Dei: exteros verò ad attentionem hortatur.* 4 Cùm procederes] *populum inde in terram promissam deducendo, Numero. 20. ver. 21. & 21. capite cum sequentibus. Narrationis pars prima, in qua recenset anteactam beneficentiam Dei erga Jisraëlem in debellandis Cenahhanæis.* Terra mota est] *id est, omnia tua presentia perculsa sunt: hyperbolicæ locutiones.* 5 Ipse Sinai] *quasi dicat, non tantùm illi, in quos procedebas, sed etiam quos procul a tergo relinquebas, ut erat mons Sinai.* 6 Diebus Schamgaris] *secunda narrationis pars, in qua afflictus Jisraëlitarum status, proximè ante victoriam hanc partam, describitur.* Schamgaris] *de quo suprà tertii capitis ultimo versiculo.* Jahhelis] *de qua suprà cap. 4. 17. versiculo & sequentibus: & infrà in hoc cantico. Sensus autem est, a morte Ehudis usque ad hunc conflictum adeò premebatur hic populus ab hostibus, ut commercia cessarent, & quibus iter faciendum erat, hostium metu, diverticula quærenda essent, neque tuta esset ullius pagi habitatio.* 7 Mater] *tum quia spiritu prophetico Jisraëlitis ut mater filiis, & propheta discipulis (quos prophetarum filios scriptura vocat) consulebat, tum quia hoc bello malum ab Jisraëlitis, ut pia mater, depulit.* 8 Elegerat] *afflictionum, in quas populus inciderat, causam exponit idololatriam, suprà 2. ver. 10. & sequentibus. & 4. ver. 1.* Clypeus an &c.] *id est, Deus illis animum ademit, ut se contra hostes non valuerint defendere, ut comminatus erat, Levit. 26. 36. Deuteronom. 28. 65.* 9 Animus meus] *tertia pars cantici, propositio qua militiæ duces laudat, & omnes secum ad laudationes Dei accendit, postremò vocationem suam a Deo singulis tribubus nominatim commendat: & classicum canens ad perdendas Cenahhanæorum reliquias hortatur: quod factum esse ostendit ver. ultimus cap. 4.* Mandata habentes] *id est, duces, qui huic militiæ præfuerunt.* Sponte se offerentes] *id est, etiam milites gregarios, qui ultro venerant, ut suprà ver. 2.* 10 Equitantes asinas] *id est, qui animi causa aliquò convenitis.* Residentes in provincia] *id est, qui manetis domi.* Qui proficiscimini per viam] *id est, commeantes mercatores.* 11 A strepitu] *id est, pueri & puellæ, qui ad hauriendum aquam discrimen vitæ subibant, ab hostium sagittis, eodem loco convenientes, divinam liberationem prædicent.* Erga paganos] *quibus deinceps Dei beneficio, suos pagos tutò inhabitare licet.* Cùm descendent ad portas] *convenient ad curiam & forum.* 13 Tunc] *cùm Barak captivos fecit Cenahhanæos.* Residui populi] *Cenahhanæi, qui reliquus factus fuerat suprà 3.* Magnificis] *Jisraëlitis.* Dominium tradidit mihi] *id est, Jisraëlitis me præfecit, ut suprà 7. quos sigillatim quinque sequentibus versibus enumerat.* 14 Quorum radix] *id est, ex tribu Jehudæ & Schimhhonis, quarum hæreditas extendebatur ad Hhamalekitas usque, ut ostendit comparatio 16. ver. cap. 1. suprà cum 1. Sam. cap. 15. ver. 6. Locutio autem est metaphorica, qua comparantur tribus arbori, quarum extrema pars ad Austrum radix appellatur.* Ex sequentibus te.] *apostrophe ad Deum, qua Binjaminis reliquias servatas ab excidio Binjaminiticæ tribus (cujus mentio habetur infrà 19. & sequentibus capitibus) paucitate sua non impeditas fuisse docet, quò minus in populis Dei numerarentur, id est, tribum unam efficerent, quia secutæ erant Deum: nam historiam illam huic tempore pręcessisse ostendemus suo loco.* Legislatores] *id est, primarii, qui jus populo dicunt.* Convocantes] *id est, quorum autoritate conventus habentur.* Ad stylum scribę] *id est, unis literis a me transmissis obsequuntur.* 15 Cum Debora] *id est, consentiunt cum ea, & jussi se ei sistunt.* Sic Barak] *vocatus cum sua tribu Naphtalitica accessit, suprà 4. ver. 6. & imperata fecit ibidem, ver 10.* Magni institutis animi] *id est, magnates industrii: periphrasis gubernatorum in ea tribu.* In partibus] *id est, in regione trans Jardenem.* 16 Cur desydéres] *Apostrophe ad Jissascarem, qua asininam ejus segnitiem excitat: vide de eo Gen. 49. 14.* Audiendo &c.] *id est, non admovendo manum, sed quiescendo*

inte-

interea dum fratres tui cum inimicis ad fines tuos dimicant. Ad partes Rĕubenis] *Gaditas intelligit, qui Rĕubenitis adjacebant.* Magni]*id est, magnates consulti.* 17 Apud naves]*possessionem enim habuit magna ex parte maritimam, Jehosch.19.ver.40 sicut & Ascher ibidem ver.24. & sequentibus.* Præruptis suis]*supple, rupibus.* 18 Zebulun & Naphtali] *quarta pars confirmatio ab exemplo superioris victoriæ.* In editis locis agri] *in monte Taboris, de quo supra 4.14.* 19 Reges] *Jabin & fœderati ejus, ut res amissas recuperarent.* Tahhanaci,&c.]*regiones sunt in dimidiata tribu Menaschis non procul a Tabore, Jehosch.17.11.& suprà 1.27.* Ne frustulum] *id est, nihil acquisiverunt illo bello.* 20 E Cœlis]*id est, res cœlestes, pluviæ, venti, grandines, procellæ.* Sydera ipsa] *quę sunt harum rerum instrumenta.* E suis aggeribus] *e superioribus regionibus aëris: translata locutio a militibus ex editiore loco pugnantibus.* 21 Torrens Kischonis]*qui labitur ad radices Carmeli, tractum Tahhanacaum & Megidduntem præterfluens.* Everrit eos]*auctus imbribus sua rapiditate hostium corpora abstulit.* Occursuum] *ad quem utrique exercitus concurrentes manu conseruerunt.* Proculca anima] *id est, quicquid validum fuit, sive torrentem, qui paulò antè hostes abripuit, sive hostes ipsos robori suo præfidentes.* 23 Maledicite Merozo]*secundus confirmationis locus ab ira Dei in desides, ut fuerunt Merozitæ, & favore Dei in adjutores, ut fuit Jahhel.* Inquit angelus]*id est, quicunque spiritu Dei afflati sunt, mecum semper pronunciabunt Merozitas maledictos esse & Jahhelem benedictam.* 24 Cheberi Kenæi] *vide suprà 4.17.& sequentibus.* In tentorio]*quas decet domi se continere, non viros, ut Merozitæ fecerant.* 25 In patera magnificorum] *id est, ampla, ut ad satietatem biberet.* 28 Per fenestram] *postrema pars cantici, Conclusio bimembris: primùm enim per hypotyposin mulierum hostilium jactationes cum Sarcasmo traducit, deinde propheticam precationem illarum jactationibus opponit. qua exitium reliquis hostium, Jisraëlitis autem roboris incrementum, comparatione Solis ab ortu ad meridiem procedentis, precatur.*

Caput VI.

Deus Jisraëlitas rursus a se deficientes per Midjanitas castigat, per prophetam increpat: & Gidhhonem per angelum ad eos liberandos vocat ac præparat.

1 DEINDE cùm facerent filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidit eos Jehova in manũ Midjanitarum septem annis.

2 Roborata itáq; manu Midjanitarum super Jisraëlem: metu Midjanitarum faciebant sibi filii Jisraëlis specus illas quæ *sunt* in montibus, & speluncas ac munitiones.

3 Erat enim cùm severat Jisraël, ut ascendente Midjane, Hhamalek quoque & orientales similiter ascenderent adversus illum.

4 Et castra ponentes contra eos perderent proventum terrę, usque quà venis Hhazzam: neque reliquum facerent victum in Jisraële, aut parvam pecudem, aut bovem aut asinum.

5 Nam ipsi & pecora eorum ascendebant cũ tentoriis suis: veniebant autem quasi locustæ multitudine, ipsisq; & camelis eorum non erat numerus: veniebántq; in eam terram ad perdendum eam.

6 Cùm ergo depauperatus esset valde Jisraël ob præsentiam Midjanitarum: clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam.

7 Fuitque cùm clamarent filii Jisraëlis ad Jehovam, propter Midjanitas:

8 Ut mitteret Jehova virum prophetam ad filios Jisraëlis: qui dixit eis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ego feceram vt vos ascenderetis ex Ægypto, & eduxeram vos e domo servorum.

9 Et eripueram vos e manu Ægyptiorum & e manu omnium opprimentium vos: expuleràmq; eos a facie vestra, & dederam vobis terram eorum,

10 Denique dixeram vobis ego sum Jehova Deus vester: ne timete deos Emoræorũ, in quorum terra habitatis: at non auscultastis voci meæ.

11 Postea veniens angelus Jehovę, consedit sub quercu illa quę est Hhophræ, pertinente ad Joaschum Abi-Hhezeritam cujus filius Gidhhon decutiebat triticum in quadam [a] areola, [b] ut fugiens deportaret a conspectu Midjanitarum.

12 Cùmque appareret ei angelus Jehovę: dixit ad eum, Jehova *est* tecum, valentissime robore.

13 Cui dixit Gidhhon, *attende* ad me domine, si est Jehova nobiscum, at quare obvenit nobis totum hoc? & ubi sunt omnia mirabilia ejus, quæ enarrabant nobis patres nostri dicendo, nónne fecit ut ex Ægypto ascenderemus Jehova, cùm nunc deseruerit nos Jehova ac tradiderit nos in manum Midjanitarum?

14 Tum respiciens ad eum Jehova dixit, i virtute tua hac, & servabis Jisraëlem e manu Midjanitarum: nónne mitto te?

15 Cui ille dixit, *attende* ad me Domine, quanam re servabo Jisraëlem? ecce dux meus pauperrimus est inter Menaschitas, & ego minimus in domo patris mei.

16 Tum dixit ad eum Jehova, sed ero tecũ: ideo percuties Midjanitas tanquam virum unum.

17 Dixit autem *Gidhhon* ad eum, si nunc inveni gratiam in oculis tuis: (ut edas mihi signum te illum esse qui loqueris mecum)

18 Ne, quæso, moveas te hinc, donec redeam ad te, & prolatum munus meum collocem ante te: qui dixit, ego considebo donec revertaris.

19 Deinde Gidhhon rediit, cùm parasset hœdum e capris & ex Epha farinę azymos panes, carne posita in canistro, & jure posito in cacabo: protulítque ad eum sub quercum illam, & applicavit.

20 Nam edixerat ei angelus ille Dei, accipe istam carnem, & azymos panes, & colloca in petra illa, jus autem effunde: qui fecit sic.

21 Tum extendens angelus Jehovæ extremitatem scipionis illius, qui *erat* in manu ejus, tetigit illam carnem & illos azymos panes: ascenditq; ignis e rupe illa, qui absumpsit carnẽ & azymos panes illos: sic angel⁹ Jehovæ abiit a con-

[a] Heb. *torculari, id est, parva area quantum torculari capiendo satis est: quo sensu accipitur hîc a R. Iehuda scriptorum Hhebræorum antiquissimo.*

[b] Heb. *ad faciendum fugere.*

a conspectu ejus.

22 Quapropter animadvertens Gidhhon angelum Jehovę eum esse: dixit Gidhhon: *Aha, domine Jehova, quandoquidem vidi angelum Jehovæ * facie ad faciem.

23 *Dixit verò ei Jehova, pax *est* tibi: ne time: non morieris.

24 Extruxit itaque ibi Gidhhon altare Jehovæ, quod vocavit, JEHOVÆ PACIS: usque in diem hunc adhuc extat Hhophræ Abi-Hhezeritarum.

25 (Nam fuerat ea ipsa nocte ut diceret ei Jehova: accipe juvencum [c] adultiorem, qui est patris tui, nempe juvencum * illum secundum * septennem: & postquam destruxeris altare illud Bahhalis, quod *est* patri tuo, & lucum qui *est* juxta illud succideris,

[c] Heb. *bovis.*

26 Extruito altare Jehovę Deo tuo in summitate illius ipsius * arcis, cum ipsa strue: tunc accipiens juvencum illum secundum offerto holocaustum in lignis illius luci quem excideris.)

27 Itaq; Gidhhon accipiens decem viros e servis suis, fecit quemadmodum edixerat ei Jehova: fuit autem quia timebat familiam patris sui & homines civitatis illius, [d] si fecisset interdiu, ut faceret noctu.

[d] Heb. *a faciendo interdiu.*

28 Cùm autem surrexissent homines illius civitatis manè, & ecce dirutum erat altare Bahhalis, & lucus qui *fuerat* juxta illud, excisus. juvencus autem secundus ille oblatus in holocaustum *erat* super illud altare extructum:

29 Dixerunt * alter ad alterum, quis fecit rem hanc? cumque inquisivissent & percunctati essent, dixerunt: Gidhhon filius Joaschi fecit rem hanc.

30 Dixerunt autem homines illius civitatis ad Joaschum, produc filium tuum, ut moriatur: quia diruit altare Bahhalis, & quia succidit lucum qui *erat* juxta illud.

31 Dixit verò Joasch omnibus qui instabant apud ipsum, *vosne contendetis pro Bahhale? an vos servabitis eum? qui contenderit pro eo, [e] hoc ipso mane morti tradetur: si Deus est, contendet pro se, quia diruit altare ipsius.

[e] Heb. *dum est hoc mane.*

32 *Vocavit itaq; illum die illo [f] Jerubbahhalem: [g] eò quòd dixisset, contendet contra eum ipse Bahhal, quia diruit altare ejus.

[f] *id est, contendet contra eum Bahhal.*

[g] Heb. *dicendo.*

33 Omnes autem Midjanitæ & Hhamalekitę ac orientales * congregati simul, trajecto *Jardene* * castrametati erant in convalle *Jiczrehhelis.

34 Sed spiritus Jehovę * induit Gidhhonem: qui cùm clanxisset buccina, [h] convocati Abi-Hhezeritæ eum secuti sunt.

[h] Heb. *& convocatus est Abihhezer post eum: sic deinceps. in ver. proximè sequente*

35 Præterea nuntios misit per totum Menaschen, qui convocatus ipse quoque secutus est eum: nuntios etiam misit ad Ascherem & ad Zebulunem & ad Naphtalin, qui ascenderunt obviam * istis.

36 Dixerat autem Gidhhon ad Deum: si tu servaturus es manu mea Jisraëlem, quemadmodum locutus es:

37 Ecce ego statuo [i] vellus lanæ in hac area: si ros fuerit in ipso vellere solo, & in tota terra siccitas, sic novero te servaturum manu mea Jisraëlem, quemadmodum locutus es.

[i] Heb. *tonsuram lanę, sic deinceps.*

38 Et fuit ita, nam surgens postero manè, quo asperserat *Jehova* vellus: expressit rorem ex illo vellere, plenam pateram aquæ.

39 Rursus dixit Gidhhon ad Deum, ne accendatur ira tua in me, & loquar tantùm hac vice: probem, quæso, solummodo hac vice hoc vellere: sit, quæso, siccitas in hoc vellere solo, & super totam terram sit ros.

40 Fecit itaque Deus sic nocte illa: erat enim siccitas in illo vellere solo, at in tota terra erat ros.

ANNOTATIO.

4 Castra ponentes] *singulis annis, ut & septimo anno facere inceperant, infrà 33. ver.* 11 Angelus Jehovæ] *Christus sermo æternus patris, qui infrà ver. 14. Jehova, & 15. dominus vocatur.* 14 Virtute tua hac] *qua te valentissimum robore vocans donavi, & me tecum futurum promisi.* 15 Quanam re] *non diffidentis, sed consulentis verba sunt, quasi dicat, non dubito futurum quod promittitur, sed modum quæro illius efficiendi.* Ecce dux meus] *Duplici ratione ostendit sibi facultatem deesse: prior, quia præfecturę in qua est, tenues sint vires: posterior, quia in prefectura illa ipse minimum locum obtinet.* 16 Sed ero tecum] *ut suprà ver. 12.* Tanquam virum unum] *id est facillimè ac si tibi cum uno negotium esset.* 19 Applicavit] *offerendo, ut Exodi 32.6 Maleaci 2.12. & ca. 3. ver. 3.* 22 Aha] *interjectio est exitium sibi metuentis ex conspectu Jehovæ. vide Gen. 16.13. annot.* Facie ad faciem] *vide Exodi 33.11.* 23 Dixit verò ei] *hanc vocem abiens protulit.* 25 Illum secundum] *id est, qui in bubili ordine secundus est.* Septennem] *Ac ideò eodem natum anno, quo Midjanitarum cœperat tyrannis.* 26 Arcis] *quã suprà ver. 20. petram & 21. ver. rupem vocavit, hic vocat arcem quòd calamitoso illo tempore in ejusmodi loca tanquam in arces Jisraëlitæ se recipiebant, ut suprà ver 2.* 29 Alter ad alterum] *tàm ex civibus, quam ex domesticis.* 31 Vósne] *Ut de voluntate Dei instructus respondet tribus argumentis: primùm ab audacia eorum, qui præter vocationem vindices Bahhalis esse volebant, & contra voluntatem Dei veniebant: secundò a metu supplicii divini, quem illis injicit: tertiò ab officio ipsius Bahhalis per concessionem ironicam, si Deus est, &c.* 32 Vocavit, &c.] *pater filium Gidhhonem, non convitii sed monimenti causa quemadmodum etiam Jerubbescheth 2. Schem. 11.21.* 33 Congregati erant] *anno septimo ejus calamitatis.* Castrametati] *finem indicavimus suprà ver. 4 & infrà 7.12. idem repetitur.* Jitzrehhel] *vide Jehoschu 17.16.* 34 Induit] *instruxit eum voluntate & facultate ad hanc expeditionem pertinente.* 35 Istis] *Abihhezeritis & Menaschitis.*

CAPUT VII.

Gidhhon partem populi, Dei jussu dimittit, & residui trecentos divinitus designatos retinet, quibuscum noctu, Dei jussu & adversarii somnio confirmatus, mirabili stratagemate hostes fundit, & fugientium partem cædit.

1 SURGENS itaque Jerubbahhal, is est Gidhhon, totusq; populus qui erat cum eo, castrametati sunt ad [a] fontem Charodi : castra autem Midjanitarum *erant* ei ab Aquilone, cis [a] collem Moræ in ipsa convalle.

2 Sed dixit Jehova Gidhhoni, numerosior *est* hic populus qui *est* tecum, quàm ut tradam Midjanitas in manum eorum : ne [a] gloriam assumat sibi Jisraël supra me, dicendo, manus mea salutem attulit mihi.

3 Nunc itaque proclama jam [a] audiente hoc populo dicendo, is qui timidus est & trepidus, revertens evolato [a] versus montem Gilhhadis : sic reversa sunt ex eo populo viginti duo millia, decies autem mille remanserunt.

[a] Heb. *in auribus hujus populi.*

4 Quapropter edixit Jehova Gidhhoni, populus iste adhuc est numerosior, deducito eos ad istas aquas, & [b] disparabo tibi eum illic: estóque ut de quocunque edixero tibi, hic ito tecum, is eat tecum : de quocunque autem edixero tibi, hic ne ito tecum, is ne eat.

[b] Heb. *defecabo, translatum a metallis ad homines.*

5 Deducto itaque populo ad istas aquas : edixit Jehova Gidhhoni, quicunque lambet lingua sua ex ista aqua, quemadmodum lambere solet canis, statuito eum seorsim : similiter quicunque incurvabit se in genua sua ad bibendum.

6 Fuitque numerus eorum qui lamberant sua manu ad os suum *admota*, trecentorum virorum: totum autem reliquum illius populi incurvaverunt se in genua sua ad bibendum aquam

7 Tum edixit Jehova Gidhhoni, trecentis istis viris lambentibus servabo vos, & tradam Midjanitas in manum tuam : quam ob rem totus iste populus abeunto quisque in locum suum.

8 Cùm itaque accepissent hic populus commeatum in manu sua, & buccinas [a] illorum, & omnes viros Jisraëlitas illos dimisisset quemque in tentoria sua, trecentos istos viros retinuit: castra verò Midjanitarum infra eum *erant* in illa convalle.

9 Fuit autem illa ipsa nocte ut ediceret ei Jehova, surge, descende contra ista castra: nam trado ea in manum tuam.

10 Quòd si times descendere : descende tu & Pura puer tuus ad ipsa castra :

11 Et audito quid loquantur, ut postea confirmentur manus tuę, ac descendas contra ista castra: descendit itaq; ipse & Pura puer ejus ad extremitatem [c] militarium ordinum, qui *erant* in castris.

[c] Heb. *quinorum, sic Exod. 13. 18.*

12 Midjanitę autem & Hhamalekitæ cum omnibus orientalibus [a] diffusi erant in ea convalle [a] tanquam locustę multitudine : camelisque eorum non erat numerus *erant* sicut arena quæ *est* in littore maris multitudine.

13 Cùmque advenisset Gidhhon, ecce quidam narrabat proximo suo somnium: & dicebat, ecce somnium somniavi, quòd ecce [d] tostus panis hordeaceus obvertebat se in castris Midjanitarum, & perveniens in quodque tentorium, concutiebat ipsum ita ut caderet, subvertebatque ipsum : sic jacebat tentorium quodque.

[d] Heb. *tostũ panis hordeorum.*

14 Respondens autem proximus ejus dicebat, non est hoc *aliud* nisi gladius Gidhhonis filii Joaschi viri Jisraëlitæ : tradidit Deus in manum ejus Midjanitas & tota hęc castra.

15 Fuit ergo cum audisset Gidhhon narrationem illius somnii & [e] explicationem ejus ut incurvaret sese : & reversus ad castra Jisraëlitarum diceret, surgite, tradit enim Jehova in manum vestram castra Midjanitarum.

[e] Heb. *fractionem ejus, translatum verbum a nucibus vel nucleis: quasi dicat, enucleationem.*

16 Tum distribuit trecentos illos viros in tria [f] agmina: tradiditque buccinas in manum cujusque eorum, & hydrias vacuas, erantq; faces in medio illarum hydriarum.

[f] Heb. *tria capita: sic infra 20. & 9. 34.*

17 Et edixit eis, me versus respicitote, & sic facitote : cùm ecce ego veniam ad extremitatem istorum castrorum, esto ut quemadmodum faciam sic faciatis.

18 Clangam enim buccina ego & quicunque *erunt* mecum : quare clangitote vos buccinis quoque circum tota ista castra, & dicite, Jehovę & Gidhhonis *gladius*.

19 Adveniens itaque Gidhhon & centum viri qui *erant* cum ipso ad extremitatem illorum castrorum principio vigiliæ mediæ, (tantummodo [g] demum statuebant custodes) : clanxerunt buccinis simul comminuendo hydrias, quę *erant* in manu ipsorum.

[g] Heb. *statuendo statuebant.*

20 Clanxeruntque tria illa agmina buccinis, & fregerunt hydrias: sic tenebant manu sinistra sua faces, manu verò dextera sua buccinas ad clangendum : deindè clamarunt, gladius Jehovæ & Gidhhonis.

21 Subsistebant autem quisque in loco suo circum castra ipsa : discurrentia verò tota illa castra vociferabantur & fugiebant.

22 Rursus clanxerunt trecentis illis buccinis, & [h] obvertit Jehova gladium [i] unius in alterum, idque per tota illa castra : adeò ut fugerit exercitus ille usq; Beth-Schittam per [a] Tzereram usque ad ripam [a] Abel-Mecholæam supra Tabbatham.

[h] Heb. *posuit.*

[i] Heb. *viri in proximum suum.*

23 Quapropter convocati sunt viri Jisraëlitę e Naphtali & ex Aschere, atque ex toto Menasche, qui persecuti sunt Midjanitas.

24 Præterea nuncios misit Gidhhon per totum montem Ephrajimi qui edicerent, descendite obviam Midjanitis, & prę occupate illis aquas [k] Beth-Baram usque, nempe Jardenem : itaque convocati omnes viri Eprajimi præoccupaverunt aquas illas Beth-Baram usque, id est, Jardenem.

[k] *qua apud Iohannem cap. 1. 28. Bethabara dicitur.*

25 Ceperuntq; duos principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum, ac occiderunt Hhorebũ in rupe Hhorebi, Zeebum verò occiderunt in torculari Zeebi cùm persequerentur Midjanitas : caput autem Hhorebi & Zeebi attulerunt ad Gidhhonem [a] trans Jardenem.

ANNOTATIO.

1. Fontem Charodi] *is fons esse videtur, cujus meminit 1. Schem. 29. 1. quia in Jitzrehhele situs erat, & fortasse Chirod (quòd sonat trepidum) dictus est, vel a trepidatione 22. millium, qui Gidhhonem deseruerunt infra 3. ver. vel a trepidatione Midjanitarum fusorum per Gidhhonem ibi castra habentem, vel denique a trepidatione Schaulis ibidem, de qua 1. Schemu. 28. 5.* Collem Moræ] *id est, jaculatoris vel indicis. hoc quoque nomen collis ille consecutus videtur a sagittariis qui Schaulem fugientem assecuti sunt. 1. Schem. 31. 3. nam unus erat e montibus Gilbohhæ.* 2 Ne gloriam assumat] *vide Exodi. 8. 9.* 3 Versus montem Gilhhadi] *id est, retrorsum, ne animos Jisraëlitarum qui vicini erant hostibus, minuerent, hostium*

um verò animos confirmarent. 8 Illorum] *omnium qui prius abierant, vers. 3. & tunc abibant.* 12 Diffusi erant] *vide Gen. 25.18.* Tanquam locustę] *erant enim centum triginta quinque millia, ut apparet ex 8. cap. vers. 10.* 22 Per Tzereram] *id est, agrum Tzartanis, ut colligitur ex 1. Reg. 4.12. vide Jehoschu. 3.16.* Abel Mecholæam] *id est, ripam Jardenis ex adverso Abel-Mecholæ: Locus est unde oriundus erat Elischabh 1. Reg. 19.16. in tribu Ephrajimi 1. Reg. 4.12.* 25 Trans Jardenem] *nam Jardenem trajecerant, ut ostendit vers. 4. cap. sequentis.*

CAPUT VIII.

Gidhhon Ephrajimitarum contra se contentione prudenter & modestè sedata, hostes fugientes persecuturus a Succothanis & Penuelitis commeatum non impetrat: quare illis interminatus expeditionem suam feliciter persequitur, & reversus illos plectit: Oblatum dominium repudiat, & victoriæ monimentum in urbe sua statuit, quo post mortem ejus Jisraëlitæ ad idololatriam abusi sunt.

1 SED dixerunt ad eum viri Ephrajimitę, quæ est hæc res *quam* fecisti nobis, non vocando nos cùm proficisceteris ad pugnam contra Midjanitas? * contenderuntque cum eo validè.

2 Qui dixit ad eos, quid feci nunc cujusmodi vos? * nónne meliores sunt racemationes Ephrajimitarum, vindemia Abihhezeritarum?

3 In manum vestram tradidit Deus principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum: quid ergo potui facere cujusmodi vos? tunc destitit [a] iratus illorum animus ab eo, cùm locutus esset verbum hoc.

4 Cùm autem venisset Gidhhon ad Jardenē: trajiciens ipse cum trecentis viris qui erant cum eo fessi, persequentes tamen:

5 Dixit viris Succothanis, date, quæso, * tractas panis huic populo [b] qui sequitur vestigia mea: fessi enim sunt, & ego persequor Sebachū & Tzalmunahhum Reges Midjanitarum.

6 Dixit verò principum Succothanorum *ordo*: * an [c] manus Tzebachi & Tzalmunahhi nunc est in manu tua, ut tradamus exercitui tuo panem?

7 Quibus dixit Gidhhon: propterea cùm tradiderit Jehova Tzebachum & Tzalmunahhum in manum meam: utiq; [d] triturando cędam carnem vestram, spinis istius deserti & sentibus.

8 Et ascendens inde Penuelem allocutus est eos [e] in eandem sententiam: sed responderunt ei viri Penuelitæ, quemadmodum responderant viri Succothani.

9 Quare etiam allocutus est viros Penuelitas dicendo: cùm revertar [f] incolumis, destruam turrim istam.

10 Tzebach autem & Tzalmunahh erant Karkorę, & exercitus eorum cum ipsis quasi quindecim millium, quicunque residui *erant* e toto exercitu [g] orientalium: qui autem ceciderant, centum viginti millia virorum erant stringentium gladium.

11 Ascendit itaque Gidhhon viâ * degentium in tentoriis ab oriente * Nobacho & * Jogbehę: percussitque exercitum illum: nam exercitus ille degebat securè.

12 Sed fugientes Zebachum & Tzalmunahhum persecutus est: cepitque duos reges Midjanitarum Zebachum & Tzalmunahhum, & totum exercitum illum perculit.

13 Quapropter revertens Gidhhon filius Joaschi ab illo prælio ante * ascensum solis,

14 Cepit puerum e viris Succothanis & percunctatus est eum: qui descripsit ei principes Succothanos & seniores ejus, septuaginta sep-[illegible] viros.

15 Cumque ingressus esset ad viros Succothanos dixit: ecce Zebach & Tzalmunahh de quibus exprobrastis mihi dicendo: an manus Zebachi & Tzalmunahhi est nunc in manu tua, ut tradamus viris tuis fessis panem?

16 Et assumptis senioribus civitatis illius, spinisque deserti & sentibus: * documentum in eis dedit viris Succothanis.

17 Deinde turrim Penuelis destruxit, ac interfecit * viros illius civitatis.

18 Postea dixit ad Zebachū & ad Tzalmunahhum: quales erant viri quos interfecistis Tabore? qui dixerunt, qualis tu tales illi *erant*, idem *erant*, formâ quali filii regis.

19 Tunc dixit, fratres mei filii matris meę erant: *ita ut* vivit Jehova, si vivos servassetis eos, * non occiderem vos.

20 Itaque dixit Jethero primogenito suo, surgens occide istos: sed non strinxit puer gladium suum, eò quòd timeret, nam adhuc puer erat.

21 Tum dixit Zebach cum Tzalmunahho: surge tu & incurre in nos: nam qualis est vir, tale *est* robur ejus: quapropter surgens Gidhhon interfecit Zebachum & Tzalmunahhum: accepitque * lunulas illas, quæ *erant* ad colla camelorum ipsorum.

22 Postea dixerunt Jisraëlitæ ad Gidhhonem: dominium habe in nos, tum tu, tum filius tuus, tum [h] nepos tuus: quia servasti nos e manu Midjanitarum.

23 Sed dixit ad eos Gidhhon, non habebo ego dominium in vos neque filius meus habebit dominium in vos: Jehova habiturus est dominium in vos.

24 Præterea dixit ad eos Gidhhon, petam a vobis petitionem ut detis mihi quisque monile prædæ suę: (monilia enim aurea fuerant illis, quia * Jischmahhelitæ erant).

25 Qui dixerunt [i] lubentissimè dabimus: explicantesque pannum quendam conjecerunt illuc quisque monile prædę suæ.

26 Fuit autem pondus monilium aureorum quæ petierat, * mille septingentorum *Siclorum* auri: præter lunulas & myrothecidia & vestes purpureas, quibus induti erant reges Midjanitarum, & pręter torques, qui erant ad colla camelorum illorum.

27 Aptavitque Gidhhon illud *aurum* in amiculum, * statuitque ipsum in sua civitate Hhophræ: * quod scortantes secuti sunt omnes Jisraëlitę ibi: fuitque Gidhhoni, id est, familiæ ejus in tendiculam.

28 Tum depressi Midjanitę ante filios Jisraëlis, non perrexerunt attollere caput suum: sic quievit terra diebus Gidhhonis: *hæc gesta* quadraginta annorum.

29 Et abiens Jerubbahhal filius Joaschi, mansit domi suæ.

[a] Heb. *spiritus.*
[b] Heb. *qui est ad pedes meos.*
[c] Heb. *vola.*
[d] Heb. *triturabo, id est, repetitis ictibus, ut solent qui triturant, ad necem usque cædam.*
[e] Heb. *sicut hoc.*
[f] Heb. *cum pace.*
[g] Heb. *filiorū orientis.*
[h] Heb. *filius filij tui.*
[i] Heb. *dando dabimus.*

30 (Fu-

30 (Fuerunt autem Gidhhoni septuaginta filii, egressi e femore ejus: nam uxores multę erant ei.

31 Concubina verò ejus quæ erat Schecemi, peperit ei ipsa quoque filium, cui nomen indidit Abimeleco).

32 Sed cùm mortuus Gidhhon filius Joaschi in canitie bona, sepultus esset in sepulchro Joaschi patris sui Abihhezeritę Hhophræ.

33 Fuit mortuo Gidhhone, ut [k] denuò filii Jisraëlis scortantes sequerentur Bahhalimos: proponerentq; sibi * Bahhal-Berithum in Deũ.

34 Ita non recordarentur filii Jisraëlis Jehovæ Dei sui, qui eripuerat ipsos e manu omnium inimicorum ipsorum circumquaque.

35 * Neq; exercent benignitatem erga familiam Jerubbahhalis, Gidhhonis: secundum omne illud bonum quo affecerat Jisraëlem.

[k] Heb. *reverterentur filii Israëlis ut scortarentur*

ANNOTATIO.

1 Contenderunt validè] *ex cæsis duobus regibus Midjanitarum sibi præsidentes.* 2 Nónne meliores sunt] *Pugnam cum vindemia, fugientium verò persecutionem cum racematione comparat, quasi dicat, nos Abihhezeritæ non tantum pugnando, quantum vos Ephrajimitæ a nobis fugatos persequendo, consecuti sumus.* 5 Tractas panis] *id est, quam celerrimè paratas & coctas, ne nostrum iter abrumpatur.* 6 An manus] *quasi dicant, longissimè abes ab expectatione tua, cùm tu fessus & parvo comitatu, expeditos, numerosiores & a labore recreatos persequeris: ita ejus consilium rident.* 11 Degentium in tentoriis] *Arabum scenitarum.* Nabacho] *de quo Num. 32. ver. ult.* Jogbehę] *in tribu Gadis, de quo Num. 32. 35.* 13 Ante ascensum] *sub ipsum ortum.* 16 Documentum in eis] *id est, eos cædendo Succothanos informavit ut in posterum saperent.* 17 Viros illius] *qui illi civitati præerant, ut ex superiore exemplo constat.* 19 Non occiderem] *sed illos vita vestra redimerem.* 21 Lunulas illas] *id est, ornamenta lunari forma, & bullatas phaleras.* 24 Jischmahhelitæ erant] *vide Gen. 37. 25.* 26 Mille septingentorum] *id est, 3750. dalerorum.* 27 Statuitq;] *in monimentum victoriæ.* Quòd scortantes] *id est, demum mortuo Gidhhone abusi sunt ad cultum Bahhalimorum, infrà 33.* 33 Bahhal-berithum] *idolum Schecemitarum, de quo cap. sequente.* 35 Neque exercerent] *Transitio est ad historiam sequentem.*

CAPUT IX.

Abimelec Schecemitarum imperium consecutus, omnes fratres uno excepto occidit, qui ipsi & Schecemitis exitum denunciat. Deus verò illius prædictionem mutuis Abimeleci & Schecemitarum odiis, grassationibus & pugnis ita adimplevit, ut vaticinatus erat.

1 CUM enim abiens Abimelec filius Jerubbahhalis Schecemum ad cognatos matris suæ, allocutus esset eos, & totam familiam paternæ domus matris suę, dicendo:

2 Eloquimini, quæso, [a] audientibus omnibus Schecemitis, utrum melius est vobis, an ut dominium habeant in vos septuaginta viri, omnes filii Jerubbahhalis, an verò ut dominium habeat in vos vir unus? * recordimini autem me esse os vestrum & carnem vestram.

3 Elocuti sunt cognati matris ejus pro eo, audientibus omnibus Schecemitis, omnia verba ista, inclinavitque [b] animus eorum ad sequendum Abimelecum, eò quòd dicerent, cognatus noster est.

4 Quapropter dederunt ei septuaginta *siclos* argenti ex æde Bahhal-Berithi: quibus conduxit Abimelec viros vanos & instabiles, qui secuti sunt ipsum.

5 Ita venit in domum patris sui Hhophram, & interfecit fratres suos filios Jerubbahhalis, *qui erant* septuaginta viri, super lapidem unum: sed superstes relictus est Jotham filius Jerubbahhalis minimus: absconderat enim sese.

6 Tum congregarunt se omnes Schecemitæ, & [c] omnes incolæ munitionis, abeuntesque constituerunt Abimelecum in regem, in * planitie statuæ, quæ *est* in *agro* Schecemitano.

7 Quod cùm nunciassent Jothamo, abiens constitit in vertice montis Gerizzimorum, & sublata voce clamavit: dicens illis, audite me Schecemitæ, ita audiat vos Deus.

8 [d] * Aliquando iverunt arbores ut crearent sibi regem: dixeruntque olivæ, regna super nos.

9 Sed dixit eis oliva, cogerérne desistere cum pinguedine mea ego, per quam * honorant Deum & homines: & irem * vagatum propter alias arbores?

10 Deinde dixerunt arbores ficui: veni tu, regna super nos.

11 Sed dixit eis ficus, cogerérne desistere cum dulcedine mea, & cum reditu meo optimo, & irem vagatum propter alias arbores?

12 Tum dixerunt arbores viti: veni tu, regna super nos.

13 Sed dixit eis vitis: cogerérne desistere cum musto meo, quod * lætificat Deum & homines: & irem vagatum propter alias arbores?

14 Deniq; dixerunt omnes arbores ad Cynosbatum: veni tu, regna super nos.

15 Tum dixit Cynosbatus ad arbores: si [e] seriò vos [f] creatis me in regem super vos, venite, obtegite vos umbra mea: sin minus, exeat ignis ex Cynosbato, & absumat cedros ipsas Libani.

16 Similiter nunc, si seriò & integrè fecistis quòd Regem constituistis Abimelecum, & si bonum exercuistis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus, & si secundum beneficium manuum ejus affecistis eum:

17 (Pugnavit enim pater meus pro vobis: & abjiciens animam suam procul, eripuit vos e manu Midjanitarum:

18 Vos autem insurrexistis contra familiam patris mei [g] hoc tempore & interfecistis filios ejus, *qui erant* 70. viri super lapidem unum: regemq; constituistis Abimelecum filium ancillæ ejus super Schecemitas: eò quòd cognatus vester est)

19 Si inquam, seriò & integrè fecistis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus hoc tempore: lætamini de Abimeleco, & lætetur ipse etiam de vobis:

20 Sin verò minus, exeat ignis ex Abimeleco, & absumat Schecemitas & incolas munitionis: & exeat ignis ex Schecemitis & incolis mu-

[a] Heb. *in auribus omnium dominorum Schecemi: sic ver: 3. & sic deinceps.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *& tota domus munitionis.*

[d] Heb. *eũdo iverunt ad ungendum.*

[e] Heb. *in veritate, ut ver 16. & 19.*

[f] Heb. *ungitis ut suprà ver. 8.*

[g] Heb. *hodie synecdochè.*

munitionis qui absumat Abimelecum.

21 Tum aufugit Jotham, & fugiens abiit *Berum: mansitque ibi metu Abimeleci fratris sui.

22 Tenuit ergo Abimelec principatum super Jisraelem tribus annis.

23 Immisit autem Deus [h] affectum malum inter Abimelecum & inter Schecemitas, adeò ut prævaricarentur Schecemitæ contra Abimelecum.

24 Ut reversa injuria septuaginta filiis Jerubbahhalis *illata*, id est, cædes eorum reponeretur Abimeleco fratri eorum, qui interfecerat eos, & Schecemitis qui confirmaverunt manus ejus, ut interficeret fratres suos.

25 Ponentes enim adversus eum Schecemitæ insidiatores in verticibus illorum montium, rapiebāt quicquid transibat juxta illos per eam viam, quod *renuntiatum est Abimeleco.

26 Deinde veniens Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus, cùm pervenissent Schecemum: confisi sunt ei Schecemitæ.

27 Adeò ut exeuntes in agrum vindemiarent vineas suas, & calcarent *uvas*, facerentq; *laudativa carmina: deinde ingressi ædem Dei sui comederent & biberent ac male dicerent Abimelecho.

28 Quare dixit Gahhal filius Hhebedi, præsente Zebule præfecto Schecemi, *quis est Abimelec, & quæ Scheche ut serviamus isti? nonne filius *est* Jerubbahhalis? servite *cum civibus Chamoris [i] principis Schecemi, cur enim serviremus isti nos?

29 [k] *At utinam populus hic esset in manu mea, ut tollerem Abimelecum: dixitque de Abimeleco, *multiplica exercitum tuum & prodi.

30 Audiens itaque Zebul præfectus ipsius civitatis verba Gahhalis filii Hhebedi: quibus accensa est ira ejus,

31 Misit nuncios ad Abimelecum *Tormam, qui dicerent: ecce Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus ingressi sunt Schecemum, qui ecce cum civitate oppugnaturi sunt te.

32 Nunc igitur surge noctu tu & populus qui *est* tecum: & insidiare in agro.

33 Et esto ipso mane cùm oritur sol, ut surgas irruiturus in *civitatem, nam ecce ipse & populus qui *est* cum eo exituri sunt ad te, sic facies ei prout obvenerit manui tuæ.

34 Surrexit itaque Abimelec & totus populus qui *erat* cum eo noctu: insidiatique sunt in Schecemitas *quatuor [l] agminibus.

35 Gahhal verò filius Hhebedi cùm exivisset, substitit in foribus portæ civitatis: surgebat enim Abimelec & populus qui *erat* cum eo ex insidiis.

36 Vidensque Gahhal populum illum, dicebat ad Zebulem, ecce populus descendens e verticibus istorum montium: sed respondit ei Zebul, umbram ipsorum montium vides quasi homines.

37 [m] Deinde iterum locutus Gahhal, amplius dixit, ecce populus descendentes ex [n] editiore loco terræ: nam agmen unum veniebat a via planitiei [o] Mehhonenimorum.

38 Cui dixit Zebul, ubi nunc est *os tuum: quo dicebas, quis est Abimelec ut serviamus ei? an non iste est populus ille quem sprevisti? egredere, quæso, nunc, & pugna contra eum.

39 Sic egressus Gahhal ante Schecemitas pugnavit contra Abimelecum.

40 Sed persecutus est eum Abimelec fugientem a facie sua: cecideruntque confossi multi, usque ad fores ipsius portæ.

41 Residebat autem Abimelec Arumæ: expulitque Zebul Gahhalem cum fratribus ejus, ne habitarent Schecemi.

42 Fuit etiam postridie *cùm exiret populus in agrum, ut renunciarent Abimeleco:

43 Qui assumens populum suum, partitus est eos in tria agmina, & insidiatus est in agro: cúmque videret quòd ecce populus exibat e civitate, insurgens in eos percussit eos.

44 Nam Abimelec & agminum *illud* quod *erat* cum ipso irruētes instabant ad fores portæ ipsius civitatis: duo verò reliqua agmina irruentia in omnes qui erant in agro percusserunt eos.

45 Itaque Abimelec oppugnans ipsam civitatem toto illo die cepit civitatem, & populum qui *erat* in ea interfecit: destructaque civitate *consevit eam sale.

46 Quæ cùm audirent omnes [p] cives arcis Schecemitanæ: ingressi sunt propugnaculum, ædem Dei Berithi.

47 Cumque nunciatum esset Abimeleco se congregasse omnes cives arcis Schecemitanæ:

48 Ascendit Abimelec montem Tzalmonis ipse & totus populus qui erat cum eo, ubi accipiens Abimelec securim bipennem in manu sua, amputavit ramos arborum, quos sublatos imposuit humero suo: edixitque populo qui *erat* secum, quod vidistis me facere, [q] festinanter facite sicut ego.

49 Quapropter amputarunt totus quoq; populus quisque ramos suos, & secuti Abimelecum circumposuerunt propugnaculo, & incenderunt illis propugnaculum igni: sic mortui sunt etiam omnes cives arcis Schecemitanæ, quasi mille viri & mulieres.

50 Deinde profectus Abimelec Tebetzum: castra posuit contra Tebetzum, & cepit illud.

51 Arx autem munita erat intra civitatem illam, quò confugientes omnes viri & mulieres, id est, omnes cives illius civitatis, occluserant circa se: & ascenderant ad tectum arcis.

52 Sed veniens Abimelec usq; ad arcem ut pugnaret contra eam: cum accederet usque ad portam arcis, ad comburendum eam igni,

53 Dejecit mulier quædam fragmen molæ super caput Abimeleci: & confregit cranium ejus.

54 Quare inclamans celeriter puerum armigerum suum edixit ei, stringe gladium tuum, & morti trade me, ne dicant de me, mulier interfecit eum: tum confodit eum puer ejus, ita ut mortuus sit.

55 Videntes autem Jisraëlitæ mortuum esse Abimelecum, abiverunt quisque in locum suum.

56 Sic fecit Deus ut rediret maleficium Abimeleci, quo affecerat patrem suum, interficiendo fratres suos, *qui erant* septuaginta,

57 Et totum maleficium Schecemitarum fecit Deus ut rediret in caput illorum: evenitq; illis maledictio Jothami filii Jerubbahhalis.

[h] Heb. *spiritum.*

[i] *patris.*

[k] Heb. *quis edet?*

[l] Heb. *capitibus, ut suprà. 7. 16. sic deinceps.*

[m] Heb. *& adjecit amplius Gahhal loqui, ac dixit.*

[n] Heb. *umbilico terræ.*

[o] *id est, planetariorum.*

[p] Heb. *domini turris Schecemi, sic deinceps.*

[q] Heb. *festinate, facite.*

ANNOTATIO.

2 Recordemini autem] *oratio est ecliptica: quasi dicat, Quòd si constitueritis virum unum habendum esse, præferte me aliis, qui vobis sanguine conjunctus sum.* 6 Planitie] *in campo illo prope Schecemum ubi Jehoschuahh magnum lapidem erexisse legitur sub quercu: Jehosch. ultimo, vers. 26. vide annotata ibi.* 8 Aliquando iverunt] *apologus ut 2. Reg. 14. 9.* 9 Honorant Deum & homines] *adhibetur enim oleum ad sacrificia, ad unctionem regum, sacerdotum, ac prophetarum, denique ad corpora humana delibuenda.* Vagatum] *id est, circuncursatum ad regium munus exequendum.* 13 Lætificat Deum & homines] *quia ad oblationes legales adhibetur, & cor hominis exhilarat: Psal. 104. 15.* 21 Beerum] *fortè is locus est, qui Jehosch. 19. 8. Bahhalath-Beer dicitur in tribu Schimhhonis.* 25 Quod renunciatū] *oratio ecliptica, quæ suppletur ex oratione sequenti: quasi dicat, qui ex relatione, in Schecemitas infensus in agro Schecemitano grassabatur. simile est Gen. 35. 22.* 27 Laudativa carmina] *id est, cantu suo & laudibus Gabhalis declararunt se omni metu Abimeleci solutos esse, & hoc beneficium Gabhali adscribere.* 28 Quis est Abimelec?] *indignitatem servitutis comparatione personarum Abimeleci & Schecemitarum ostendit: Jerubbahhalis filius est, qui nomen consecutus est a dejecto altari & luco Dei Bahhalis, quiq; ut privatus vixit, neque imperium in quenquam habuit: Schecemitæ autem liberam Rempub. jam olim constitutam habuerunt.* Cum civibus Chamoris] *id est, si serviendum est, ne patiamini vos servitute premi duriore, quàm olim hujus loci cives sub Chamore, qui Schecemitis erat veluti pater.* 29 At utinam] *init consilium cum civibus de occidendo postridie Abimeleco Tormæ.* Multiplica exercitum] *absentem exagitat ironicè & arroganter.* 31 Tormam] *idem locus est, qui infrà 41. ver. Aruma vocatur.* 33 Civitatem] *cæso Gabhale cum civibus, ut statim subjicit.* 34 Quatuor agminibus] *ut illos circumveniret.* 38 Os tuum] *quasi dicat, ut heri ore ita nunc manu te virum præsta.* 42 Cùm exiret] *ut prius consilium exequerentur, etsi priore duce destituti: tanto flagrabant in Abimelecum odio. nam qui de operibus rusticis accipiunt, non considerant vindemiam jam factam fuisse, & ejus nomine epulum meditrinaliorum (ut Latini vocarunt) celebratum suprà ver. 27. aratio autem non statim vindemiam subsequitur.* 45 Consevit sale] *in perpetuæ detestationis symbolum.*

CAPUT X.

Iisraelitæ aliquandiu sub Tolahho & Jaire pace & libertate usi, postquam in idololatriam relapsi sunt, divinitus deduntur hostibus suis: quapropter Deum inclamantes, primùm quidem graviter increpantur, deinde verò seriò resipiscentes gratiam impetrant.

1 SURREXIT autem post Abimelecum ᵃ ad conservandum Jisraëlem Tolahh filius Puæ filii Dodonis [a] Jissascarita: qui residebat ᵃ Schamire in monte Ephrajimi.

2 Is judicavit Jisraëlem viginti tribus annis: & moriens sepultus est Schamire.

3 Deinde surrexit post eum Jair Gilhhadita: qui judicavit Jisraëlem viginti duobus annis.

4 Erant autem ei triginta filii equitantes triginta [b] asellos: ac triginta civitates erant eis, quas vocarant ᵃ villas Jairis usq; in diem istum, quæ *erant* in terra Gilhhadis.

5 Deinde mortuus Jair, sepultus est Kamone.

6 Tum [c] rursus faciebant filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: colebant enim Bahhalimos & Hhaschtarothas, id est, deos Syriæ & deos Tzidonis & deos Moabitarum, deosque Hhammonitarum & deos Pelischtæorum: ac proinde dereliquerant Jehovam nec colebant eum.

7 Quapropter accensa est ira Jehovæ contra Jisraëlitas: adeò ut dederet eos in manum ᵃ Pelischtæorum & in manum Hhāmonitarum.

8 Hi autem confringebant & conquassabant Jisraëlitas usque ad ᵃ annum illum: *nimirum* decimum octavum annum, omnes *inquam* Jisraëlitas qui *erant* ultra Jardenem in terra Emoræi, quæ *est* in Gilhhade.

9 Trajiciebant quoque Hhammonitæ Jardenem ad pugnandum etiam contra Jehudam, & contra Binjaminem & contra familiam Ephrajimi: adeò ut angustia esset Jisraëlitis valde.

10 Clamaverunt itaque Jisraëlitæ ad Jehovam dicendo: peccavimus tibi, tum quia dereliquimus Deum nostrum, tum *quia* coluimus Bahhalimos.

11 Sed dixit Jehova ad Jisraëlitas: an non ex Ægyptiis & ex Emorçis, & ex Hhammonitis & ex Pelischtæis,

12 Tzidoniis quoque & Hhamalekitis, & [d] indigenis opprimentibus vos: cùm clamaretis ad me, omnino servavi vos e manu eorum?

13 Attamen derelinquentes me coluistis Deos alienos: ᵃ idcirco non pergam servare vos.

14 Abite, & inclamate Deos istos, quos elegistis: ipsi servent vos tempore angustiæ vestræ.

15 Dixerunt autem Jisraëlitę ad Jehovam, peccavimus, fac tu nobis [e] omnino prout bonum *videtur* in oculis tuis: veruntamen libera nos, quæsumus, [f] hoc tempore.

16 Et removentes Deos alienigenarum e medio sui coluerunt Jehovam: ita imminutus est ᵃ animus ille ejus ᵃ propter laborem Jisraëlitarū.

[a] Heb. *vir Jissascaris.*

[b] Heb. *pullos, ut infrà 12. 14.*

[c] Heb. *addiderunt facere.*

[d] Heb. *habitaculi viris, id est, gentibus illius terrę quam habitatis, reliquiis Cenahbanæorum.*

[e] Heb. *secundum omne bonum in oculis tuis.*

[f] Heb. *hoc ipso die.*

ANNOTATIO.

1 Ad conservandum] *continendum Jisraëlem in cultu Dei, atque ideo in pace, & parta antè libertate.* Schamire] *oppido Jissascaris contermino Ephrajimitis, aliud enim est a Schamire Jehudæ, de quo Iehosch. 15. 48.* 4 Villas Jairis] *de nomine prioris Jairis, de quo Num. 32. 41.* 7 Pelischtæorum] *A quibus adhuc Jiphtachi tempore Iisraelitarum pars, quæ ad occidentem sita est, premebatur: nam in historia Jiphtachi tantùm de Hhammonitis scribitur: de Pelischtæis verò demum in historia Schimschonis.* 8 Annum illum] *vide infrà 11. 6.* 13 Idcirco] *quia coluistis & adhuc colitis.* 16 Animus] *indignatio ejus, quia dixerat Deus, non pergam servare vos, suprà ver. 13.* Propter laborem Jisraëlis] *tum quo ab hostibus premebatur, tum quo studebat in gratiam redire cum Deo.*

CAPUT XI.

Gilhhaditæ bellum suscepturi contra Hhammonitas Jiphtachum gentilem suum profugum, promisso regionis principatu, in belli ducem accersunt, qui tentatis sæpe Hhammonitarum animis per legatos, rationibúsque suis frustra propositis, bello confligens eos devincit. Deinde ab expeditione rediens filiam suam e domesticis, primam nactus, ut procedens in hostes voverat, conjugio privans, Deo sanctificat.

1 *NAM cùm convocati Hhammonitæ castra haberent in Gilhhade: congregati sunt quoque Jisraëlitæ & castra metati sunt in *Mitzpa.

2 Ubi dixerunt populus, principes Gilhhadis [a] alter ad alterum: quis ille vir erit, qui incipiet pugnare contra Hhammonitas? is esto primarius omnibus habitatoribus Gilhhadis.

[a] Heb. *vir ad proximum suum.*

3 (Jiphtach autem Gilhhadites erat valens robore, erátq; filius mulieris meretricis: ex qua *genuerat Gilhhad Jiphtachum.

4 Pepererat etiam uxor Gilhhadis ei filios: & cùm adolevissent filii ipsius uxoris, expulerunt Jiphtachum: dicebant enim ei, non es habiturus possessionem in domo patris nostri, quia filius mulieris *exteræ es.

5 Aufugiens itaque Jiphtach metu fratrum suorum, considebat in *terra Tobi: collegerant enim se ad Jiphtachum homines vani, & *exierant cum illo).

6 Fuit autem *post annos *illos*: ut bellum gererent Hhammonitæ contra Jisraëlitas.

7 Fuítque cùm pugnaturi essent Hhammonitæ contra Jisraëlitas: ut abirent seniores Gilhhadis ad assumendũ Jiphtachum e terra Tobi:

8 Et dicerent Jiphtacho, veni & esto nobis ductor: ut pugnemus contra Hhammonitas.

9 Dixit verò Jiphtach senioribus Gilhhadis, nónne vos *odistis me, & expulistis me e domo patris mei? cur ergo venitis ad me nunc, cùm angustia est vobis?

10 Dixerunt verò seniores Gilhhadis ad Jiphtachum, *idcirco nunc reversi sumus ad te, ut veniens nobiscum pugnes contra Hhammonitas: *imò sis nobis primarius, omnibus habitatoribus Gilhhadis.

11 Dixit ergo Jiphtach ad seniores Gilhhadis, quandoquidẽ reducitis me ad pugnandum cõtra Hhammonitas: cùm exposuerit eos Jehova mihi, ego futurus sum vobis primarius.

12 Tum dixerunt seniores Gilhhadis ad Jiphtachum: Jehova [b] *cognoscet inter nos, nisi secundum verbum tuum sic fecerimus.

[b] Heb. *erit, audiens.*

13 Ita profectus est Jiphtach cum senioribus Gilhhadis, constituerúntque populus ipsum super se primarium & ductorem: postquam elocutus esset Jiphtach omnia *verba sua coram Jehova in Mitzpa.

14 Deinde misit Jiphtach nuntios ad regem Hhammonitarum qui dicerent, quid mihi [c] tecũ, quòd venisti ad me, ut pugnes in terra mea?

[c] Heb. *& tibi.*

15 Dixit autem rex Hhammonitarum ad nuntios Jiphtachi, quia cepit Jisraël *terram meam, cùm ascenderet ex Ægypto ab Arnone usque ad Jabbokum, & ad Jardenem usque: nunc ergo restitue illa *loca* cum pace.

16 Quapropter perrexit rursus Jiphtach: misitque nuntios ad regem Hhammonitarum.

17 Et dixit ei, sic ait Jiphtach: *non cepit Jisraël terram Moabitarum, aut terram Hhammonitarum.

18 Sed ascendentibus illis ex Ægypto: cùm perrexisset Jisraël per desertum usque ad mare algosum, tandem pervenit Kadeschum.

19 Vnde misit Jisraël nuntios ad regem Edomæorum dicendo: transeam, quæso, per terram tuam: sed non auscultavit rex Edomæorum: etiamque ad regem Moabitarum misit, qui non acquievit: sic consedit Jisraël Kadeschi.

20 Postea pergens per desertum illud circuivit terram Edomæorum & terram Moabitarum, veniens versus ortum solis terræ Moabitarum, castraque metati sunt trans Arnonem: sed non ingressi sunt terminum Moabitarum. Arnon enim terminus Moabitarum erat.

21 Inde *misit Jisraël nuntios ad Sichonem regem Emoræum, regem Cheschbonis, dixitq; ei Jisraël: liceat nobis, quæso, transire per terram tuam usque ad locum meum.

22 Sed non fidens Sichon Jisraëli ut transiret per terminum suum: congregavit Sichon totum populum suum, & castrametati sunt ad Jahetzam, pugnavitque contra Jisraëlem.

23 Tradidit autem Jehova Deus Jisraëlis Sichonem & totum populum ejus in manum Jisraëlitarum, qui percusserunt eos: sic hęreditariò possedit Jisraël totam terram Emoræi habitatoris terræ illius.

24 Hæreditariò, inquam, possederunt *totum terminum Emorçorum ab Arnone usque ad Jabbokum, & a *deserto usque ad Jardenem.

25 *Nunc autem Jehova Deus Jisraëlis ejecit Emoræum a facie populi sui Jisraëlis: & tu hęres illius esses?

26 Nónne cujus hæredem institueret te Cemosch Deus tuus illius hæres esses? sic quemcúnque expulit Jehova Deus noster a facie nostra, illius hęreditatem obtinebimus.

27 *Jam verò an [d] ullo pacto melior es Balako filio Tzipporis rege Moabitarum? an *unquàm contendit cum Jisraële? num pugnavit unquam contra nos?

[d] Heb. *an bonus, bonus es tu prę Balako? an cõtendẽdo contendit? an pugnando pugnavit?*

28 Dum habitavit Jisraël Cheschbone & in villis ejus, & [e] Hharhhore & in villis ejus, atq; in omnibus civitatibus quę sunt [f] secundum Arnonem *trecentos annos: & quare non eripuistis *eas* tempore illo?

[e] *id est, Hharohhere infrà ver. 35.*

[f] Heb. *quæ sunt ad spatia Arnonis.*

29 *Quam ob rem ego non peccavi in te, sed tu afficis me malo pugnando contra me: Jehova qui judex est, judicet hoc tempore inter Jisraëlitas & inter Hhammonitas.

30 Attamen non auscultavit rex Hhammonitarum verbis Jiphtachi, cùm misisset ad eum.

31 Itaque adfuit spiritus Jehovę Jiphtacho, ut *pertransiret Gilhhadem & Menaschem: *pertransivit enim Mitzpen Gilhhadis, & Mitzpa Gilhhadis transivit ad Hhammonitas.

32 (Vovens autem Jiphtach votum Jehovę dixerat: cùm [g] omnino tradideris Hhammonitas in manum meam:

[g] Heb. *tradendo tradideris.*

33 Utique erit, [h] quodcunq; primum egredietur

[h] Heb. *illud egrediens quod egredietur.*

dietur foribus domus meæ obviam mihi, quando revertar cum pace ab Hhammonitis: *erit, inquam, Jehovæ, aut offeram illud holocaustum.)

34 Cumque transivisset Jiphtach ad Hhammonitas ut pugnaret contra eos: tradidit eos Jehova in manum illius.

35 Percussit enim eorum a Hharohhere, usque quà venis *Minnitham viginti civitates, & usque ad [i]Abelum vinearum, plaga magna admodum: sic depressi sunt Hhammonitæ a facie Jisraëlitarum.

36 Deinde redeunti Jiphtacho Mitzpam in domum suam, ecce filia ejus exibat obviam ei cum tympanis & cum choris: & tantùm ipsa unica erat: non erat illi ex se *alius* filius aut filia.

37 Quam ob rem fuit cùm videret eam ut lacerans vestes suas diceret: *Ah, ah, filia mea [k]omnino *depressisti me, quia es inter turbatores meos: ego enim pandi os meum Jehovæ ita ut non possim [l]repetere.

38 Quę dixit ad eum: pater mi, pandisti os tuum Jehovæ, fac mihi quemadmodum exivit ex ore tuo: postquam præstitit tibi Jehova ultiones de hostibus tuis, de Hhammonitis.

39 Deinde dixit ad patrem suum, fiat mihi hæc res: desiste a me duobus mensibus, ut abeam descendens in istos montes, & defleam virginitatem meam, ego cum puellis amicis meis.

40 Qui dicens, abi, dimisit eam duobus mensibus: sic abiens illa cum puellis amicis suis: deflevit virginitatem suam super illos montes.

41 Deinde fuit [m]exactis duobus mensibus cùm reversa esset ad patrem suum, ut *exequeretur in ea votum suum, quod voverat: nam ipsa non novit virum: *fuitque ritus in Jisraële.

42 De anno in annum ibant filiæ Jisraëlitarum ad confabulandum cum filia Jiphtachi Gilhhaditæ: quatuor diebus quotannnis.

[i] *id est luctum fortassis, a luctu Hhammonitarum ex clade hoc nomen accepit.*

[k] Heb. *deprimendo depressisti.*

[l] Heb. *reverti: subaudi ad pandendum, id est, votum hoc altero commutare.*

[m] Heb. *a fine duorum mensium.*

ANNOTATIO.

1 Nam cùm convocati] *hunc & sequentem versiculum ad undecimum caput pertinere res ipsa loquitur.* Mitzpa] *vide Jehos. 11. 3.* 3 Genuerat Gilhhad] *alius a Gilhhade Maciris filio, tamen ex posteris ejus.* 4 Exteræ] *non domesticæ, quasi dicat, vulgò quęsitus.* 5 Terra Tobi] *Tob tractus est ad regionem Gilhhadis non procul a Hhammonitis in ingressu Arabiæ desertæ: vide 2. Schemu. 10. 6. & 8. ver.* Exierant] *e Gilhhade, ut cum Jiphtacho sedes novas quærerent.* 6 Post annos illos] *id est, ultimo annorum illorum octodecim, de quibus capitis decimi versiculo octavo.* 9 Vos odistis] *sive fratres Jiphtachi fuerunt sive ex magistratu, qui hereditatem Jiphtacho abjudicaverit, sive utrinque simul.* 10 Ideirco] *quasi dicant, missa faciamus ista & audi causam ob quam jam ad te venimus: nam propterea venimus ut &c.* Imo sis] *id est non tantùm in hoc negotio, sed postea in cæteris principatum apud Gilhhaditas obtineas, ut suprà versiculo secundo.* 12 Cognoscet] *id est, paciscemur tecum præsente Jehova, ut cognoscat de pacto nostro, & violatores ejus puniat.* 13 Verba sua] *quæ priùs cum legatis habuerat.* 15 Terram meam] *falsò suam fuisse dicit regionem quæ prius Moabitarum fuerat, deinde Sichonis, postremò Jisraëlitarum, Numerorum vigesimo primo cap. versiculo 26.* 17 Non cepit Jisraël] *primus locus defensionis Jiphtachi est inficiatio, cujus confirmatio tribus sequentibus versibus continetur, a narratione rerum gestarum Numerorum capitis vigesimi versiculo vigesimo primo & Deuteronomii secundo. qua ostendit nihil rei fuisse Jisraëlitis cum Hhammonitis, sed tantùm cum Edomæis & Moabitis, Deuteronomii capitis secundi versiculo vigesimo octavo.* 21 Inde misit] *altera pars defensionis, assertio juris sui a legitimo bello contra Sichonem, qui tunc eam regionem possidebat.* 24 Totum terminum Emoræorum] *regionē quam Hhammonitæ suprà ver. 15. juris sui esse falsò affirmabant: ut ostendit limitum circumscriptio.* Deserto] *Arabia deserta.* 25 Nunc autem] *tertia pars defensionis, confirmatio juris a victoria divinitus data, quam amplificat per concessionem juris gentium, argumento a minore ad majus: si quod putatis a diis vestris vobis attributum esse, justè vos illud possidere arbitramini: multò justius nos possidemus, quod Jehova nobis tradidit* 27 Jam verò] *quartus defensionis locus confutatio duobus argumentis, a silentio Moabitarum, qui prius regionem possederant, atque ideo eorum magis interfuisset: & a longi temporis præscriptione, quæ continetur versu sequente.* An unquam contendit] *hujus regionis causa.* 28 Trecentos annos] *ab exitu ex Ægypto incipit numerus, unde narrationis suæ initium fecerat suprà versiculo decimo octavo: præcisè autem trecentos annos numerat pro trecentis quinque, brevitatis causa. Eclipsis, ut infrà vigesimo, ver. quadragesimo sexto.* 29 Quamobrem] *Conclusio bimembris: qua primùm injustam Hhammonitarum expeditionem, justamq; sui defensionem probat: deinde Deum inter utrosq; judicem invocat.* 31 Pertransiret] *cum exercitu, quem ducebat in Hhammonitas.* 33 Erit Jehovæ] *subaudi, consecratum illi, & si fuerit aptum ad sacrificium, fiet ex eo holocaustum. conjunctio enim disjunctiva est hoc loco, ut alibi frequenter, Exodi capitis 1. ver. 10. & 21. ver. 15.* 33 Minnitham] *id est, imam Armeniæ minoris partem Amano junctam: dicitur enim Armenia quasi Aram-minnith, id est, Syria Minnæa, corrupta appellatione: atque hæc pars Aquilonalis est, Abel vinearum verò Australis.* 37 Depressisti me] *quasi dicat, qui me antehac turbare conati sunt, operam luserunt, ut fratres mei & Hhammonitæ, at tu hoc facto prorsus me dejicis: nam quod promisi, revocare non possum.* 41 Exequeretur in ea votum] *id est, illam non redemit æstimatione pecuniæ, secundum legem quæ habetur Levitici ultimo ver. 4. sed reliquit consecratam Domino: ideo non passus est illam nubere, ne alterius quam Jehovæ esse videretur: quod ex legis ignoratione (ut corrupta erant tempora) profectum est. dicit enim suprà ver. 37. se non posse repetere, & puella patri fidem habens, virginitatem suam deflet.* Fuitque ritus] *id est, abiit in consuetudinem, quod versu sequente explicatur.*

CAPUT XII.

Ephrajimitæ levi de causa Jiphtacho interminantes excidium, maxima cladē ab eo afficiuntur, & in fuga linguæ vitio detecti jugulantur. Judices tres mortuo Iphtacho ordine succedunt, Ibtzan, Elon & Hhabdon.

1 Cùm

1 Cùm itaque [*] convocati Ephrajimitæ transivissent versus aquilonem: dixerunt Jiphtacho, quare transivisti ad pugnandum contra Hhammonitas nobis non vocatis, ut iremus tecum? domum tuam comburemus tecum igne.

2 Dixit autem Jiphtach ad eos, [a] in controversia eram ego & popul⁹ meus contra Hhammonitas gravi: cùmque inclamarem vos, non servabatis me e manu eorum.

3 Itaque videns te non servare, [*] exposui [b] vitam meam in manu mea, transivique ad Hhammonitas, quos tradidit Jehova in manum meam: & quare ascenditis ad me hoc tempore ad pugnandum contra me?

4 Tum contrahens Jiphtach omnes Gilhhaditas, pugnavit contra Ephrajimitas: [*] deinde percusserunt viri Gilhhaditæ Ephrajimitas: dicebat enim [*] Gilhhaditæ medii inter Ephrajimitas & Menaschen, perfugæ Ephrajimitarum estis.

5 Occupaverant namque Gilhhaditæ vada Jardenis contra Ephrajimitas: ita erat cùm dicerent perfugæ Ephrajimitarum, transeam, ut dicerent illorum cuique Gilhhaditę, ésne [c] Ephrathæus? quo dicente, non:

6 Dicebant ei, dic jam [d] schibboleth: qui dicebat [e] siboleth, [*] nec comparabat se ad loquendum rectè: quam ob rem apprehensum eum jugulabant ad vada Jardenis: sic ceciderunt tempore illo ex Ephrajimitis quadraginta duo millia.

7 Judicavit autem Jiphtach Jisraëlem sex annis: deinde mortuus Jiphtach Gilhhadita, sepultus est in *aliqua* civitatum Gilhhaditarum.

8 Post eum verò judicavit Jisraëlem Ibtzan e Beth-Lechemo.

9 Erantq ue ei triginta filii, & triginta filias [f] locavit foras, & triginta filias introduxit pro filiis suis foris: judicavitque Jisraëlem septem annis.

10 Deinde mortuus Ibtzan sepultus est Beth-Lechemi.

11 Et post hunc judicavit Jisraëlem Elon Zebulunita: judicavit autem Jisraëlem decem annis.

12 Postea mortuus Elon Zebulunita, sepultus est Ajalone in terra Zebulunitarum.

13 Et post eum judicavit Jisraëlem Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites,

14 Erantque ei quadraginta filii & triginta nepotes equitantes septuaginta [g] asellos: judicavitque Jisraëlem octo annis.

15 Deinde mortuus Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites: sepultus est Pirhhathone in terra Ephrajimitarum in monte [*] Hhamalekitarum.

[a] Heb. *vir controversiæ eram ego & populus meus & Hhāmonitæ valde.*
[b] Heb. *animam meam.*
[c] *id est, Ephrajimita.*
[d] *id est, fluxus fluminis, ut accipitur Ps. 69 3. & Iesch ahhbja. 27 14.*
[e] *vox corrupta ex blæsa Ephrajimitarum pronuntiatione, nihil per se significans*
[f] Heb. *emisit.*
[g] Heb. *pullos ut suprà 10. 4.*

ANNOTATIO.

1 Convocati] *sive a Jiphtacho advocati, ut versu sequenti testatur Jiphtach, tardiùs advenerint, sive certo consilio Jiphtachum aggressuri ultrò convenerint.* 3 Exposui] *in vitę periculum me conjeci. sic* 1. *Schem.* 19. 5. *&* 28. 21. 4 Deinde] *post conflictum dum persequebantur fugientes: nam hic versus prolepticus est, complectiturq́ historiam quæ planius duobus versibus sequentibus describitur.* Gilhhaditæ] *id est, milites Jiphtachi, qui inter regionem suam & Ephrajimitarum se collocarant ad obsidenda itinera & occupanda vada Iardenis, quò præcluderent Ephrajimitis reditum.* 6 Nec comparabat] *quia statim & incogitatè efferre jubebatur.* 15 Hhamalekitarum] *quem Hhamalekitæ incolebant adhuc ex parte, unde a Schaule demum ejecti sunt* 1. *Schem.* 15. *id est, in orientali Ephrajimitarum tractu.*

CAPUT XIII.

Jisraelitis adhuc Pelischtæorum dominatu propter peccata sua pressis, Schimschon divinitus parentibus promittitur in Jisraelitarum vindicem: legibusq́ de eo latis promissio signo confirmatur, & suo tempore præstatur.

1 Cùm autem [a] rursus filiis Jisraelis facientibus quod malum *videtur* in oculis Jehovę: tradidisset eos Jehova in manum Pelischtæorum [*] quadraginta annis:

2 Fuerat vir quidam e [*] Tzorhha, e familia aliqua Danitarum nomine suo Manoach: cujus uxor sterilis erat, vt quæ non peperisset.

3 Apparuit autem angelus Jehovæ mulieri illi: dixitque ad eam: ecce nunc sterilis es ut quæ nondum pepereris: sed conceptura es & paritura filium.

4 Iam ergo cave tibi nunc, & ne bibito vinum aut potum inebriantem: neque comedito [*] quicquam immundi.

5 Nam ecce tu concipies & brevi paritura es filium, ad cujus caput nemo [b] admoveto novaculam: nam Nazaræus Dei erit ipse puer inde ab utero: & ipse [*] incipiet servare Jisraelem e manu Pelischtæorum.

6 Tunc veniens mulier illa allocuta est virum suum dicendo, vir quidam Dei venit ad me cujus aspectus erat veluti aspectus angeli Dei reverendus valde: sed non interrogavi eum unde nam esset, & nomen suum non indicavit mihi.

7 Dixit autem mihi, ecce tu concipies & brevi paritura es filium: jam ergo ne bibito vinum aut potum inebriantem, neque comedito quicquam immunditiæ: nam Nazaræus Dei erit ipse puer inde ab utero, usque ad tempus mortis suæ.

8 Quapropter supplex orans Manoach Jehovam dixit: attende ad me Domine, vir ille Dei quem miseras, veniat quæso rursus ad nos, doceatq́; nos quid faciamus puero illi qui natus fuerit.

9 Et auscultavit Deus voci Manoachi: venit enim ille Angelus Dei rursus ad ipsam mulierem, cùm ipsa sederet in quodam agro, & Manoach vir ejus non esset cum ea.

10 Quare festinans mulier illa cucurrit ut indicaret viro suo: dixitque ad eum, ecce apparuit mihi vir idem qui venerat die illo ad me.

11 Quapropter surgens Manoach secutus est uxorem suam: cúmque venisset ad virum illum dixit ei: tune vir ille es, qui allocutus fueras istam mulierem? qui dixit, sum.

12 Tum dixit Manoach, [*] nunc eveniet unumquodque verborum tuorum: quæ [c] ratio erga puerum illum, & opera *præstanda* erit ei?

[a] Heb. *cùm addidissent filii Jisraelis facere, &c.*
[b] Heb. *ascēdere faciat.*
[c] Heb. *quæ ratio pueri illius, & opera ejus. &c.*

13 Edixit

13 Edixit autem angelus Jehovæ Manoacho: ab omni re quam indicavi mulieri huic caveto sibi.
14 De nulla re quæ exit e vite vinifera comedito *illa*, & vinum aut potum inebriantem ne bibito, neq; immunditiæ quicquam comedito: quicquid præcepi ei observato.
15 Postea dixit Manoach ad angelum Jehovę: detineamus, quæso, te ut [c] parantes *apponamus* tibi hœdum e capris.
16 Sed dixit angelus Jehovæ ad Manoachum, si detineres me, [*] non comederem de cibo tuo, sin autem parare vis holocaustum, Jehovæ offeres illud: [*] non enim sciebat Manoach eum esse angelum Jehovæ.
17 Rursus dixit Manoach ad angelum Jehovæ, quis es de nomine tuo, ut cùm evenerit quodque verborum tuorum [*] honore afficiamus te?
18 Cui cùm dixisset angelus Jehovæ, [*] ecquid interrogas de nomine meo? [*] fuit mirificus.
19 Nam cùm Manoach assumens hœdum e capris: & ejus munus, offerret in rupe quandam Jehovæ: is [d] mirabiliter egit, Manoacho & uxore ejus videntibus.
20 Fuit enim cùm ascenderet flamma quædam ab altari versus cœlum, ut ascenderet angelus Jehovæ in flamma illa altaris: quod Manoach & uxor ejus videntes, prociderunt super faciam suam in terram.
21 Neque [e] deinceps amplius angelus Jehovę apparebat Manoacho & uxori ejus: tunc novit Manoach eum [*] angelum Jehovæ esse:
22 Quapropter dixit Manoach ad uxorem suam, [f] omnino morituri sumus: nam Deum vidimus.
23 Sed dixit ei uxor ejus, si delectaretur Jehova morte afficiendo nos, non accepisset e manu nostra holocaustum cum munere, neque ostendisset nobis omnia hæc: quinetiam hoc tẽpore non fecisset ut audiremus hujusmodi.
24 Peperit itaque mulier illa filium, cujus nomen vocavit Schimschonem: adolevitque puer ille & [*] benedixit ei Jehova.

c Heb. *ut paremus ante te, met alepsis.*

d Heb. *is mirificavit agendo.*

e Heb. *neque addebat amplius angelus apparere*

f Heb. *moriendo morituri sumus.*

ANNOTATIO.

1 Quadraginta annis] *qui incipiunt a decimo quarto anno gubernationis Jairi, de quo cap. 10.3. & desinunt in nuptiis Schimschonis, ubi primùm occasione capta Pelischtæos cædit, ut ex eorum spoliis socios, prout promiserat, muneraret, infrà 14.20. nam quæ hoc capite narrantur, temporibus præcedentium judicum contigerunt.* 2 Tzorhha] *quæ Jehosch. 15.33. & 19.41 inter Jehudæ & Danis terminales civitates numeratur: Est autem hîc nomen civitatis pro agro ejus: nam ruri habitabant Schimschonis parentes in castris Danis, de quibus infrà 14.1.* 4 Quicquam immundi] *id est, non tantùm cujus esus vulgo ex lege Levitici. 11. sed etiam Nazaræis ex lege, Num. 6.3. & 4. prohibitus est.* 5 Incipiet] *nam nihil a Jairis temporibus in Pelischtæos gestum est, & ipse Schimschon non prorsus Jisraëlitas a Pelischtæis liberavit, ut apparet ex 1. Schem. 7.13.* 12 Nunc eveniet] *verba sunt declarantis se fide certa promissionem Dei amplexum esse.* 16 Non comederem] *duplex est proponendi tibi finis, ut comedatur humanitus, vel ut Deo acceptus absumatur: prima ratione mihi offerre opus non est, altera si offeras scito te Jehovæ oblaturum.* Non enim sciebat] *sed tantùm virum Dei esse putabat.* 17 Honore afficiamus] *id est, honorarium aliquod munus tibi in gratitudinis signum offeramus.* 18 Fuit mirificus] *id est, factis maluit Manoacho se declarare quàm verbis, & promissionem superiorem confirmare.* 21 Angelum Jehovæ] *sermonem æternum, quem versu sequente ipse vocat Elohim, uxor verò ejus Jehovam. ver. 23.* 24 Benedixit] *donavit eum heroico animo, & prodigiosis viribus corporis.*

CAPUT XIIII.

Schimschon Pelischtæam puellam ducturus, cùm ad sponsalia contrahenda proficiscitur, leonem in itinere inermis necat: posteà ad nuptias rediens e leonis cadavere mel exceptum comedit cum parentibus: quod in nuptiali convivio invitatis ænigmaticè proponit, sponsione utrinque facta, cujus mente a sponsa retecta, irâ accensus discedit, Pelischtæos cædit, e quorum exuviis promissioni satisfacit, & uxor ejus alteri nubit.

1 CŒPIT autem spiritus Jehovæ [*] agere eum in [*] castris Danis inter Tzorhham & inter Eschtaolem.
2 Cùm enim descendisset Schimschon Timnatham: & vidisset fœminam Timnathę e filiabus Pelischtæorum:
3 Ascendens indicavit patri suo & matri suę, ac dixit, fœminam vidi Timnathæ e filiabus Pelischtæorum: nunc itaq; accipite eam mihi in uxorem.
4 Dicente autem ei patre & matre ejus, an non est inter filias agnatorum tuorum aut in toto populo meo uxor, quòd tu abis ad accipiendum uxorem e Pelischtæis istis preputiatis? responderat Schimschon patri suo, istam accipe mihi: [*] ea enim recta videtur in oculis meis.
5 (Pater autem & mater ejus ignorabant a Jehova id esse, occasionem [*] ipsum quærere a Pelischtæis: nam tempore illo Pelischtæi dominium habebant in Jisraëlitas).
6 Cùm ergo descenderet Schimschon cum patre & matre sua Timnatham: pervenientibus usque ad vineas Timnathæ, ecce [a] adultus leo rugiens occurrebat ei.
7 Tum incessit eum spiritus Jehovę, adeò ut discinderet illum, ac si discidisset aliquem hœdum, quamvis nihil esset in manu ejus: [*] non autem indicavit patri aut matri suæ id quod fecerat.
8 Deinde descendit & allocutus est fœminam illam, quæ recta visa est in oculis Schimschonis.
9 Revertens autem post aliquot dies, ut duceret eam, secessit ad videndum cadaver illius leonis: & ecce examen apum in corpore illius leonis *erat* cum melle.
10 Quod cùm eduxisset in manus suas, [b] pergebat ire comedendo, & perveniens ad patrem suum & matrem suam, dedit eis, qui comederunt: sed non indicavit eis, se e corpore leonis

a Heb. *adultus leonum, id est, integra ætate, firmissimisq; viribus, & ferocia maxima.*

b Heb. *ibat eundo & comedendo.*

eduxisse mel illud.

11 Postea descendit pater ejus ad illam fœminam: fecitque ibi Schimschon convivium, sic enim solebant facere juvenes.

12 Fuit autem cùm ' viderent eum illi triginta sodales quos ' assumpserant, ut essent cum eo,

13 Ut diceret eis Schimschon, [c] proponam vobis nunc ænigma: quod si [d] planè explicaveritis mihi intra septem dies hujus convivii & inveneritis, utique dabo vobis triginta sindones, & triginta [e] mutandas vestes.

14 Sed si non potueritis explicare mihi, vicissim vos dabitis mihi triginta syndones & triginta mutandas vestes: qui dixerunt ei, propone ænigma tuum, ut audiamus illud.

15 Tum dixit eis, ab edente prodiit edulium, & ab acri prodiit dulce: qui non potuerunt explicare ænigma illud ' tribus diebus.

16 Fuit autem dierum illorum septimo.' dixerant enim uxori Schimschonis, pellice virum tuum, ' ut explicet nobis hoc ænigma, ne comburamus te & familiam patris tui igne: an ad hęreditatem nostram consequendam invitastis nos, necne?

17 Quam ob rem flebat uxor Schimschonis apud eum, & dicebat, tantùm odisti me ac non amas me: istud ænigma proposuisti popularib[us] meis, & mihi non explicasti: qui dicebat ei, ecce patri aut matri meę non explicavi, & tibi explicarem?

18 Sic flebat apud eum ' septem illis diebus, quibus fuit illis convivium): fuit, inquam, die illorum septimo ut explicaret ei, quia premebat eum, & illa explicaret ænigma ipsum popularibus suis.

19 Dixerunt ergo ei [f] cives illius civitatis die septimo cùm nondum occumberet sol, quid dulcius est melle, & quid acrius leone? qui dixit eis, ' nisi arassetis vitula mea, non invenissetis ænigma meum.

20 Tum incessit eum spiritus Jehovæ, ut descendens ad Aschkelonitas, percuteret ex eis triginta viros, & acceptis exuviis eorum daret illas ' mutandas *vestes* eis qui explicaverant illud ænigma: & ' accensâ irâ suâ ' ascenderet in domum patris sui.

21 Quapropter [g] nupsit uxor Schimschonis ' sodali ejus, quem sibi in sodalem asciverat.

[c] Heb. *ænigmaticè proferam nunc vobis ænigma: sic ver. 14.17.*
[d] Heb. *indicando indicaveritis.*
[e] Heb. *mutationes vestium. hypallage pro vestes mutationum, id est, ad mutandū sic ver. seq. & 20. ut Gen. 45.22.*
[f] Heb. *homines illius civitatis, hoc est, triginta sodales invitati.*
[g] Heb. *fuit uxor Schimschonis. &c. Num. ult. ver. 3.*

ANNOTATIO.

1 Cœpit agere] *hic versus sequentibus potius quàm precedentibus cohæret: continet enim generalem propositionem eorum quæ gessit Schimschon divini spiritus instinctu.* Agere] *id est, bruto adolescentiæ Schimschonis impetu uti cœpit ad ea ordinanda, quæ ei contendendi cum Pelischtæis occasionē darent: ut mala voluntate fratrum Josephi usus est ad implendum ea, quæ per somnium prędixerat: Gen. 37. & 50. ver. 20.* Castris Danis] *Locus est vicinus urbi Jahharimorum, id est, Chebroni, qui nomen accepit ab expeditione Danitarum, de qua infrà 18.12 quasi dicat, spiritus Jehovæ in domo paterna cœpit eum agere, ut apparet ver. 31. cap. 16.* 4 Ea enim] *quasi dicat, neque nostrorū sanctitatis, neque illorū impuritatis & præputii rationē habeo, sed oculos meos sequor: hìc brutus Schimschonis impetus apparet.* 5 Ipsū] *Jehovā, qui volebat a Pelischtæis Schimschoni justā inimicitiarū occasionē dari.* 7 Non autē indicavit] *nā illi vel ad leonis rugitū fugâ sibi consuluerant, vel Schimschon a parentibus in itinere digrediebatur, ita ut ipsis absētibus leonem laceraverit: non autem indicavit, ne ab iis increparetur temeritatis nomine. Tota autem hæc de leone historia eò pertinet, ut Schimschon præpararetur ad suscipiendas Pelischtæorum inimicitias, viribus sibi a Deo subministratis fretus, & ut argumentū suppeditaretur ænigmatis, cujus nomine Pelischtæi Schimschonem provocarunt.* 12 Cùm viderent eum] *id est, cùm post multos sermones invitati in sponsum oculos defixos haberent.* Quos assumpserant] *id est, sponsus cum parentibus invitarant, ut apparet ex ver. 16.* 15 Tribus diebus] *quibus se ipsos in invenienda suo marte ænigmatis explicatione fatigarant.* 16 Dixerant enim] *post triduum illud: hæc autem quia hyperbatica sunt, parenthesi inclusimus.* Ut explicet nobis] *id est, tibi, ut ex te intelligamus, sic ver. 18.* 18 Septem illis diebus] *id est, illorum septem reliquis, de quibus suprà ver. 13. synecdoche.* 19 Nisi arassetis] *id est, nisi ut rusticæ juvencæ opera arando quæ sub terra latebant retegunt, vos sponsæ meæ opera quæ in animo meo latebant scrutari fuissetis, non invenissetis &c. allegoria, qua perstringit sponsæ perfidiam & illorum fraudem.* 20 Mutandas vestes] *cum syndonibus, synecdoche.* Accensa ira sua] *in sponsam.* Ascenderet] *non deducta secum sponsa.* 21 Sodali] *ex illis triginta numeratis.*

CAPUT XV.

Schimschon denegatâ sibi uxore occasionem arripit Pelischteorum agros incendendi & Pelischtæos contra se armatos cædendi, quapropter grassantibus in Jehudam Pelischteis, fidei populartum suorum se committit, ut vinctus ad illos deducatur, ubi divinitus solutis vinculis, maxilla asini rursus eos cædit. Denique a labore sitiens, precibus novum fontem a Deo impetrans, recreatur.

1 FUIT autem post *aliquot* dies [a] tempore messis triticeæ, ut visitaturus Schimschon uxorem suam cum hœdo e capris, diceret, ingrediar ad uxorem meam in ipsum conclave: sed non permisit ei pater illius ingredi.

2 Dixit enim pater illius, [b] planè cogitavi te prorsus odisse eam: ideò tradidi eam sodali tuo: nonne soror ejus minor [c] elegantior est ea? nubat nunc ibi loco ejus.

3 Quam ob rem dixit de eis Schimschon, ' insons fuero hac vice a Pelischtæis, cùm ego affecero eos malo.

4 Et abiens Schimschon cepit trecentas vulpes: acceptisq; facibus obvertit [d] caudam unam ad alteram, & posuit faciem unamquamque medium inter binas caudas.

5 Sic accendens ignem in facibus immisit eas in segetes Pelischtæorum: qui succendit cùm metas tùm segetes, vineasque & oliveta.

[a] Heb. *diebus, ut ver. 20.*
[b] Heb. *dicēdo dicebam, quòd odio odisti eam: sic dicere pro cogitare, Exod. 2. ver. 14. & infrà ver. 3.*
[c] Heb. *melior supple forma. ut Gen. 6.2.*
[d] Heb. *caudam ad caudam.*

6 In-

6 Interrogantibus autem Pelischtæis, quis fecit istud? cùm dixissent, Schimschon gener illius Timnęi, eò quòd acceptam uxorem ejus dederit sodali ejus: ascenderunt Pelischtæi, & eam cum patre ejus combusserunt igni.
7 Sed dixit eis Schimschon, * siccine facturi estis? at cùm ultionem sumpsero de vobis, pòstmodum desistam.
8 Percussitque eos * crus *vibrans* in femora *eorum* plaga magna: deinde descendens consedit in scopulo petræ * Hhetami.
9 Quam ob rem ascendentes Pelischtæi castra posuerunt * contra Jehudam, fuderúntque se in loco [e] Lechi.
10 Dixerunt autem viri Jehudæ, cur ascendistis contra nos? qui dixerunt, ad vinciendum Schimschonem ascendimus, ut faciamus ei, quęadmodum fecit nobis.
11 Tum descendentes ter mille viri ex Jehuda ad scopulum petræ Hhetami, dixerunt Schimschoni, an nesciebas Pelischtæos dominium habere in nos? quid ergo est, q̃ fecisti nobis? qui dixit eis, quemadmodũ fecerant mihi, ita feci eis.
12 Qui dixerunt ei, ad vinciendum *te* descendimus, ut tradamus te in manum Pelischtęorum: quibus dixit Schimschon, jurate mihi, [f] *nam timeo* ne incurratis vos in me.
13 Tum allocuti sunt eum dicendo, nequaquã *incurremus*, sed [g] bene vinciemus te, ut tradam⁹ te in manum eorum, ac nullo modo morte afficiemus te: vinxerunt autem eum duobus funibus novis, & deduxerunt eum ab illa petra.
14 Ipse pervenerat usq; ad locum Lechi, & Pelischtæi vociferabantur præ gaudio ad occursum ejus: cùm incessit eum spiritus Jehovæ, quo fuerunt funes illi qui erant ad brachia ejus, tanquam [h] fila linea, quæ arserunt igni, & dissoluta sunt vincula ejus e manibus ejus.
15 Cùmq; invenisset maxillam asini humentem, extensa manu sua accepit eam, qua percussit mille viros.
16 Quapropter dicebat Schimschon, ista maxilla asini acervum unum, * imò duos acervos, ista maxilla asini percussi mille viros.
17 Unde fuit cùm absolvisset loqui & projecisset maxillam e manu sua, ut vocaret locum illum [i] Ramath-Lechi.
18 Deinde sitiens valde invocavit Jehovam ac dixit, tu [k] effecisti per manum servi tui salutem hanc maximam: nunc autem morerér *ne* siti, aut inciderem in manum istorum præputiatorum?
19 Quapropter * fidit Deus [l] cavum quoddam, quod est in loco illo Lechi, ita ut prodirent ex eo aquæ, de quibus bibit, sic restituto [m] animo ejus revixit: idcirco vocavit nomen ejus *fontis* fontem invocantis, qui est in illo Lechi, usque in hunc diem.
20 Vindicavit autem Jisraëlem * temporibus Pelischtæorum viginti annis.

[e] *id est, maxillę: quod nomen accepit ab hac historia.*
[f] *Eclipsis, de qua Gen. 3. 22. in annotatione.*
[g] *Heb. vinciendo vinciemus te: at morti tradẽdo non trademus te.*
[h] *Heb. tanquam lina: substantivũ pro adjectivo, & materia pro re effecta: metonymicè.*
[i] *id est, abjectionem maxillæ.*
[k] *Heb. dedisti*
[l] *Heb. mortarium, a similitudine eius propter cavitatem.*
[m] *Heb. spiritu.*

ANNOTATIO.

3 Insons fuero] *datã mihi hoc facto justã vindictæ occasione, ut ipse explicat ver. 11.* 7 Siccine facturi estis?] *quasi dicat, ex hoc initio intelligo, quid me facturi essetis, si in vestras manus venirẽ: atqui nõ idcirco priùs desistã ab inceptis, quã de vobis ultus fuero.* 8 Crus vibrãs] *id est, non aliis armis eos petens, quã pede.* Hhetami] *qui ad tribũ Schimhhonis intra fines Jehudæ pertinebat. 1. Chron. 4. 32.* 9 Cõtra Jehudam] *cõprehenso Schimhhone ex ea ratione, quæ dicta est suprà cap. 1. sic in sequentibus.* 16 Imo acervos] *Correctio est: nam cùm maxilla hostes utrinq; prementes cæderet, facti sunt ex eis duo acervi.* 19 Fidit] *hiatum & aperturam fecit unde aquæ prodire inciperent.* 20 Temporibus Pelischtæorum] *quasi dicat, ultiones quidem aliquas fecit, sed tamen non abstulit eorum dominatum.*

CAPUT XVI.

Pelischtæi non jam armis sed artibus Schimschonis mortem quęrentes de primo consilio ab eo præventi decidunt Hhazzæ: sed postea Soreki Delilæ ab eo amatæ proditione viribus nudatus Pelischtæis venditur, a quibus excæcatus in pistrinum truditur, donec recuperatis viribus ad Pelischtæorum hilaria per ludibrium traductus, ædem dejecit moriens, & Pelischtæos oppressit.

1 VENIT enim Schimschon Hhazzam: ubi cùm videret quandam meretricem, congressus est cum ea.
2 Hhazzæis cùm diceretur, venit Schimschõ huc: * circumeuntes insidiati sunt ei tota illa nocte in porta civitatis suæ: conticescebántq; tota illa nocte, cùm dixissent *conticescamus* usq; ad lucem matutinam, tum interficiemus eum.
3 Sed cùm cubasset Schimschon usque ad medium noctis, surgens ipso medio noctis arripuit fores portæ civitatis, una cum duobus postibus earum, profectúsque est cum eis, *conjunctis* vecte imponens humeris suis: ac deportavit in verticem montis illius, qui *est* in conspectu Chebronis.
4 QUAPROPTER fuit postea cùm adamaret mulierem in valle Soreki: cujus nomen Delila.
5 Ut ascenderent ad eam Satrapæ Pelischtæorum, dicerentque ad eam, pellice eum & [a] cognosce in quo *consistat* vis ejus * magna, & quo pacto prævaleamus ei, ut vinciamus eum ad * affligendum eum: nos autem dabimus tibi quisque millenos centenos *siclos* argenti.
6 Dixit ergo Delila ad Schimschonem, indica mihi quæso in quo *consistat* vis tua magna, & quo pacto vinciri posses ad affligendum te.
7 Ad quam dixit Schimschon, si vincirent me septem restibus virentibus quæ nondum exiccatæ fuerint: tum infirmarer, & essem sicut unus aliquis homo.
8 Curaverunt ergo ei adferri Satrapæ Pelischtæorum septem restes virentes, quę nondum fuerant exiccatæ, quibus illa vincivit eum.
9 (Insidiæ autem manebant apud eam in aliquo conclavi), & dixit ad eum, Pelischtęi invadunt te Schimschon: qui disrupit restes illas, quemadmodum disrumpitur filum stupeum cùm [b] sentit ignem: sic non est * agnita vis ejus.
10 Postea dixit Delila ad Schimschonem, ecce delusisti me: nam elocutus es mihi mendacia: nunc indica mihi quæso quo pacto vinciri possis.

[a] *Heb. vide, metaphora.*
[b] *Heb. olfacit: metaphora.*

e Heb. *vinciendo vincirent.*

11 Qui dixit ad eam, si [c] validè vincirent me funibus recentibus, quibuscum nullum opus esset factum: tum infirmarer & essem sicut unus aliquis homo.

12 Sed cùm accipiens Delila funes recentes vinxisset eum illis, dixissetque ad eum, Pelischtæi invadunt te Schimschon: (manebant autem insidiæ in quodam conclavi) disrupit illos a brachiis suis tanquam filum.

13 Quapropter dixit Delila ad Schimschonē, hactenus delusisti me, & elocutus es mihi mendacia: indica mihi quo pacto vinciri possesqui dixit ad eam, si attexueris septem * cincinnos capitis mei ad jugum textoris.

14 * Quæ impacto paxillo dixit ad eum, Pelischtæi invadunt te Schimschon: qui expergefactus a somno suo, profectus est cum paxillo ipso texturę & cum ipso jugo.

d Heb. *cor tuum: sic deinceps.*

15 Deinde dixit ad eum, quomodo dicis amo te, cùm [d] animus tuus non sit penes me? jam tribus vicibus illusisti mihi, dum non indicasti mihi in quo *consistat* vis tua magna.

e Heb. *ad moriendum.*

f Heb. *ascendit.*

16 Fuit itaque cùm premeret eum verbis suis omnibus diebus & urgeret eum: denique * imminueretur animus ejus, ac si [e] moriturus esset,

17 Ut indicaret ei totum animum suum & diceret ei, novacula nunquam [f] fuit admota ad caput meum, eò quòd Nazaræus Dei sum inde ab utero matris meæ: quòd si raderer, recederet a me vis mea, & infirmarer, ac essem ut quivis homo.

18 Cùm ergo animadverteret Delila eum indicasse sibi totū animum suum, mittens accersivit Satrapas Pelischtæorū dicendo: ascendite hac vice: nam indicavit mihi totum animum suum: sic ascenderunt ad eum Satrapæ Pelischtæorum afferentes ipsam pecuniam in manu sua.

19 Illa autem cùm somnium ei induxisset super genua sua, accersivit quendam, curavitque ut abraderet * septem cincinnos capitis ejus: deinde cœpit affligere eum, cùm recessisset vis ejus ab eo.

g Heb. *vice ut vice: sic Num.24.1.*

20 Dixit enim, Pelischtæi invadunt te Schimschon: qui expergefactus a somno suo dicebat, [g] hac vice ut antea exibo, cùm excussero me: nam ipse ignorabat * Jehovam recessisse a se.

21 Itaq; apprehendentes eum Pelischtæi effoderunt oculos ejus: & eum deductum Hhazzam vinxerunt duobus vinculis chalybeis, ubi erat molens in domo vinctorum.

22 Inceperant autem capilli capitis ejus reflorescere, * ut cùm abraderetur.

h Heb. *ad sacrificandum.*

23 Quando Satrapæ Pelischtæorum congregati sunt ad [h] celebrandum sacrificium magnū * Dagoni deo suo, & * ad lætitiam: dicebant enim, tradidit Deus noster in manus nostras Schimschonem inimicum nostrum.

i Heb. *multiplicavit confossos nostros.*

24 Videntes eum quoque populus laudabant Deum suum: dicebant enim, tradidit Deus noster in manus nostras inimicum nostrum & vastatorem terræ nostrę, qui que [i] multos e nobis confodit.

k Heb. *cùm bene esset cordi illorū ut infrà. 18. 20.*

25 Fuitque cùm * [k] hilaris esset animus illorum ut dicerent, vocate Schimschonem & ludat coram nobis: qui evocantes Schimschonem e domo vinctorum ut luderet coram ipsis, statuerunt eum inter columnas.

26 Dixerat enim Schimschon puero illi qui tenebat manum ejus, colloca me & fac palpem illas columnas, quibus hæc domus sustentatur: & * innitar illis.

27 (Erat autem ea domus plena viris & mulieribus, ubi erant omnes Satrapæ Pelischtęorum: super tectum autem quasi tria millia virorum ac mulierum, qui spectabant quando luderet Schimschon.)

28 Invocans verò Schimschon Jehovam dicebat: domine Jehova recordare mei obsecro, & cōfirma me obsecro tantùm hac vice, ô Deus, * ut sumam de Pelischtæis ultionem *vicis* unius propter ambos oculos meos.

29 Tum cōplexus Schimschon duas columnas medianas quibus domus illa sustentabatur, nixus est eis: uni dexterâ suâ alteri verò sinistrâ suâ

l Heb. *moriatur anima mea, ut Nū. 23.14.*

30 Deinde dicens Schimschon, [l] moriar ego cum Pelischtæis, * inclinavit se vi, deciditque domus illa super ipsos Satrapas & super totum populum qui erat in ea: ita fuerunt mortui illi, quos morti tradidit cùm moreretur, plures quā quos morti tradiderat in vita sua.

31 Postea descendentes cognati ejus, & tota familia paterna ejus, deportaverunt eum, & ascendentes sepeliverunt eum inter Tzorhham & inter Eschtaolem, in sepulchro Manoachi patris ejus: vindicaverat autem Jisraëlem viginti annis.

ANNOTATIO.

2 Circumeuntes] *id est, per circitores curaverunt tota illa nocte, ut cives parati essent in matutinum tempus ad occidendum Schimschonē.* 5 Magna] *qua reliquos superat.* Ad affligendum eum] *ad magnā ejus vim cohibendā, ut cōmunē cum aliis hominibus sortem experiatur: sic in sequentibus, quod ipse Schimschon explicat ver.7.* 9 Agnita vis ejus] *id est, nō est cognitū a Pelischtæis in quo vis ejus cōsisteret: noēma.* 13 Septē cincinnos] *id est, capillamētum omne, in septē cincinnos quasi licia distributū.* 14 Quæ impacto paxillo] *subaudi, postquam egisset, quæ ex verbis Schimschonis agenda esse didicerat: noēma. quasi dicat, his factis impegit paxillum in scapum, ne jugum cum panno cui capilli attexti erant volvi posset.* 16 Imminueretur] *maximè frāgeretur: sic Nū.21.4.* 19 Septē cincinnos] *id est, totū capillamentū ejus, ut indicat ver.17. numerus finitus pro infinito.* 20 Jehovā recessisse] *vim illam, quam prius cōtulerat, ei adimendo.* 22 Vt cùm abraderetur] *id est, in pristinā suam magnitudinem recrescebant.* 23 Dagoni] *id est, Tritoni maritimarū gentium, quales erant Pelischtæa, idolo. nomen habet ab Hebraica piscis appellatione, eò quòd inferiore parte sua piscis esset 1. Schemu.5.4.* Ad lætitiā] *ad celebranda hilaria.* 26 Et innitar illis] *quasi esset ex labore pistrini & adventus sui acceleratione fessus.* 28 Vt sumam ultionē] *quasi dicat, quando nunc in hanc Pelischtæorum frequentiam veni, quos deinceps oculis captus querere non possum, ac proinde virium, quas de integro tu in me instauras explicandarum commoditas tanta oblata est: fac ut injuriam hanc mihi effossione oculorum illatam & damnum irreparabile quo me affecerunt, ad ultiones tuas impediendas semel nunc demum præstent.* 30 Inclinavit] *manibus secum depellens columnas.*

CAPUT XVII.

Mulier pecuniam sibi a filio priùs ablatam, deinde sibi restitutam, idololatriæ destinat; ex qua mater

statuam

statuam, filius, ornamenta, imagines, & sacerdotem ex genere Levitico mercede procurat.

1 FUERAT autem quidam e monte Ephrajimi, cujus nomen erat Micajehu.

2 Qui cùm dixisset matri suę, argentum illud mille centum *siclorum* quod captum fuerat tibi, * quia tu execrata es, sicut etiam dixisti me audiente, ecce argentum illud penes me est, ego ceperam illud: dixit mater ejus, * benedictus sit filius meus Jehovæ.

3 Deinde restituenti argentum illud mille centum *sicloru͂* matri suæ, dixit mater ejus: [a] omnino sanctificavi istud argentum Jehovæ *dimissum* e manu mea filio meo ad faciendum sculptile & fusile: quapropter * jam restituerem tibi.

a Heb. *sanctificando sanctificavi.*

4 Restituit tamen argentum illud matri suę: unde accipiens mater ejus ducentos *siclos* argenti dedit illud fusori, qui fecit ex eo sculptile & fusile: fuitque in domo Micajehu.

5 Huic autem viro Micæ erat ædes Deorum: qui * facto * amiculo & imaginibus [b] consecravit ministerium * unius ę filiis suis, ut esset ipsi in sacerdotem.

b Heb. *implevit manu͂ Exo.28 41. & infrà ver.12:*

6 (Temporibus illis non erat * rex in Jisraële: quisque ꝙ rectum *videbatur* in oculis suis faciebant.

7 Fuit autem ut * puer *discedens* Beth-Lechemo Jehudæ: (qui cùm esset Levita * peregrinatus erat illic)

8 Discedens, inquam, vir ille ab ea civitate Beth-Lechemo Jehudę ad peregrinandum ubicunque inveniret *commodum*: perveniret in montem Ephrajimi usq; ad domum Micę conficiendo iter suum.

9 Cui dicente Mica unde venis? dixit ad eum, Levita sum, *venio* Beth-Lechemo Jehudæ: ego autem vado ad peregrinandum ubicunq; *commodum* invenero.

10 Tum dixit ei Mica, mane apud me, & esto mihi in patrem & in sacerdotem, & dabo tibi denos siclos argenti quotannis, & * synthesin vestium & victum tuum: sic ivit Levita.

11 Et dum placuit Levitę isti manere apud virum illum: fuit iste puer ei quasi unus e filiis ejus.

12 Consecravit enim Mica ministerium istius Levitę, ut esset sibi puer ipse in sacerdotem: sic erat in domo Micæ.

13 Dicebat enim Mica, nunc novi Jehovam benefacturum esse mihi: eò quòd est mihi * hic Levita in sacerdotem.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Quæcunque ab hoc capite usque ad finem libri narrantur, ad ea pertinent quæ scribuntur suprà 2.ver.11. & sequentibus, ut non multò post mortem Jehoschuhhæ ea gesta fuisse appareat: primùm quod ad historiam hujus & sequentis capitis attinet, eò quod verisimile non est tribum Danis, quæ numerosa erat, diu potuisse propria possessione carere, ut caruisse dicitur infrà 18.1. & confirmatur Jehos. 19.47. Deinde eò quòd is quem in sacerdotem tribus Danitica adoptavit juvenis & pronepos Moschis ex Menasche erat, ut apparet ex 18.30. Tertiò quia hanc historiam ante sequentem de Binjaminitis gestam esse ostendit infrà.20.1. Similiter quod ad sequentem historiam attinet cap.19. & sequentibus, sub idem tempus contigisse probatur, primùm ex Pinchaso, qui tum temporis sacerdotio fungebatur, ut apparet ex 20.28 deinde ex eo quòd Jeruschalajimorum (quæ Jebus dicebatur) ea pars quæ ad Binjaminem spectabat adhuc a Jebusæis tenebatur, ut docetur infrà cap.19. 11. vide suprà cap.1.ver. 8. & 21. postremò ex verbis Deboræ Judicum 5.14. Est ergo hujus & sequentium capitum status, Jisraëlitarum Rempub. tàm in religione quàm in moribus fuisse corruptissimam: quia ex parvis initiis brevi tempore tota tribus in idololatriam & aperta scelera ruerunt, quod satis fuit unico tantùm in utroque genere exemplo confirmasse. Finis autem est, ut judiciorum Dei, quæ suprà a capite 3. hucusque commemorata sunt, justitia elucescat,* 2 Quia tu execrata es] *quasi dicat, ego execratione tua audita perculsus agnosco culpam.* Benedictus sit] *hac mea execratione liber esto.* 3 Jam restituerem] *quasi dicat, quid opus est ut illud ad me referas, cùm si haberem tibi reddituraessem?* 5 Qui facto amiculo] *ex reliqua pecunia, quam sibi mater reliquerat.* Amiculo] *sacerdotalibus vestibus: synecdoche.* Unius e filiis] *ad tempus, donec sibi de aliquo Levita provideretur.* 6 Rex.] *gubernator & ordinarius judex: sic accipitur Gen.36.31. & Deut.33.5.* 7 Puer] *ratione ministerii: Exodi 33.11. Est autem hic Jehhonathan de quo infrà 18.30.* 7 Peregrinatus erat illic] *ubi tamen Levitis nulla erat assignata habitatio, sed ibi servitutem serviebat, ut erant jam tum omnia perturbata.* 10 Synthesin vestium] *tam ad usum proprium, quàm ad ministerium.* 13 Hic Levita] *quasi dicat, non amplius ex alieno genere ad functionem sacerdotalem aliquem assumo.*

CAPUT XVIII.

Danitæ sedem ampliorem sibi quærentes, Lajischum statu ejus per exploratores cognito stratagemate occupant, & idololatriam ex una familia in totam suam tribum, partim superstitione partim oraculi eventu adducti, derivant.

1 TEMPORIBUS illis non erat * rex in Jisraële: cùm temporibus iisdem tribus Danitica quęreret sibi possessionem ad habitationem, * hæc ei nondum acciderat usque in diem illum inter tribus Jisraëlis in possessione *ejus.*

2 Quapropter miserunt filii Danis ex familia sua, quinque viros e finibus suis [a] homines strenuos Tzorhha & Eschtaole, ad explorandum terram quandam & ad pervestigandum eam, dicentes ad eos, ite, pervestigate illam terram: qui pervenientes in montem Ephrajimi usque ad domum Micæ, pernoctarunt * ibi.

a Heb. *filios strenuitatis.*

3 Cumque ipsi essent apud domum Micæ, agnoverunt vocē illi [9] pueri Levitæ: quapropter divertentes illuc dixerunt ei, quis adduxit te huc? & quid tu agis hic? quidve tibi hic est?

4 Qui dixit ad eos, [b] hęc & talia fecit mihi Mica, & mercede conduxit me ut sim ei in sacerdotem.

b Heb *sicut hoc & sicut hunc.*

5 Tum dixerunt ei, consule Deum quæsumus: ut sciamus an secundum erit iter nostrum, cujus causa imus.

6 Quibus dixit sacerdos ille, ite cum pace: [c] * coram Jehova est iter vestrum, quò ituri estis

c Heb. *regione Jehova.*

7 Abeuntes ergo quinque viri illi pervenerūt Lajischum: ubi animadverterunt populum qui erat in ea, (*ut erat* sita in tuto) * secundum rationem

onem Tzidoniorum quietū & securum esse,[c] nec esse quicquam quod pudorē afferret in ea terra, neq; [d] hęredem imperii: præterea eos remotos esse [c] a Tzidoniis,[c] & rem non esse eis cū quoq̄.

[d] Heb. *hæredem interdicti aut prohibitionis.*

8 Redeuntibus itaq; ipsis ad fratres suos Tzorhham & Eschtaolem, dixerunt fratres ipsorum, quid vos?

9 Qui dixerunt, surgite ut ascendamus contra illos: nam consideravimus terram illam quòd ecce bona sit valde, & vos siletis: ne pigramini properare eundo ad possidendū istam terram.

10 Cùm advenietis, adveneritis ad populū securum & in terrā quæ *est* ampla spaciis, nam tradidit Deus eam in manū vestram: locus *est* ubi nulla *est* penuria, nulla rei quæ *sit* in terra.

11 Itaq; profecti inde ex familia Danitica Tzorhha & Eschtaole: 600. viri accincti armis bellicis

12 Ascendentes castra fecerunt ad urbem Jahharimorum ad Jehudam: (idcirco vocarunt locum illum,[c] Castra Danis usq; in hunc diem, ecce est [c] post urbem Jahharimorum)

13 Deinde transeuntes illuc ad montem Ephrajimi: pervenerunt usque ad domum Micæ.

14 Ubi loquentes quinq; viri illi qui iverant ad explorandum Lajischum cum terra ejus dixerunt ad fratres suos, nostisne in domibus istis esse amiculum & imagines, & sculptile & fusile? nunc igitur [c] cognoscite quid facturi sitis.

15 Qui divertentes illuc venerunt in domū illius pueri Levitæ domum Micæ: &[c] interrogaverunt illum de [e] prosperitate.

[e] Heb. *de pace sic Gen* 43. 27.

16 Sexcenti autem viri accincti armis bellicis suis, qui erant e filiis Danis, substiterant ad fores portæ,

17 [c] Interea ascendentes quinque viri illi, qui iverant ad explorandum illam terram, ingressi illuc, acceperunt sculptile & amiculum & imagines & fusile ipsum: dum ipse sacerdos subsisteret ad fores portæ cum sexcentis viris illis, qui accincti erant armis bellicis.

18 Cumq; isti qui ingressi fuerant domū Micę accipiētes *afferrēt* sculptile, amiculū & imagines ac ipsū fusile: dixit ad eos sacerdos ille, quid facitis?

19 Qui dixerunt ei, sile: impone manū tuā ori tuo, & veniens nobiscum esto nobis in patrem & in sacerdotem: utrum melius est te esse sacerdotem domui unius viri, an te esse sacerdotem tribui & familiæ in Jisraële?

20 Tum [f] lætatus est animus ipsius sacerdotis, & recepit amiculum ipsū & imagines & sculptile: sic proficiscebatur in medio illius populi.

[f] Heb. *bene habuit cor, ut suprà.* 16. 25.

21 Ita conversi abibant, positis parvulis & pecoribus & impedimentis ante se.

22 Ipsi procul aberant a domo Micæ, cùm viri illi qui inhabitabant domos, quę erant junctæ domui Micæ cōvocati assecuti sunt filios Danis

23 Et inclamantes filios Danis fecerunt ut converterent faciem suam qui dixerunt Micæ, quid tibi *est*, quòd [g] convocatis comitatus es?

[g] Heb. *quòd convocatus es.*

24 Qui dixit, deos meos, quos fecerā accepistis & sacerdotē ipsū, & abitis: & quid mihi amplius *est*? quid igitur *est* hoc quod dicitis ad me, quid tibi *est*?

25 Sed edixerunt ei filii Danis, ne facito ut audiatur vox tua apud nos, ne si incurrant in vos viri amarulenti animo,[h] perdas vitam tuam & vitam familiæ tuę.

[h] Heb. *colligas animam tuam & animam, &c.*

26 Deinde perrexerunt filii Danis itinere suo: Mica verò cùm videret eos fortiores esse se, conversus rediit domum suam.

27 Sic isti acceptis quę fecerat Mica, & sacerdote qui fuerat ei, supervenerunt Lajischo populo quieto & securo, quos percusserūt acie gladii:[c] postquam civitatē ipsam combusserūt igni.

28 Nemo autem fuit qui eriperet,[c] quia remota erat a Tzidone, & res non erat illis cum quoquam: (ea autē est in convalle illa quæ adjacet [c] regioni Rechobi): postea extruentes ipsam civitatem habitarunt in ea.

29 Vocarūt autē nomē illius civitatis Danē de nomine Danis patris sui, qui natus fuerat Jisraëli siquidē[c] Lajisch nomē erat civitatis illius primò.

30 [c] Tum statuerunt sibi filii Danis illud sculptile:[c] Jehonathan verò filius Gerschomi, filii Menaschis, ipsi & filii ejus fuerūt sacerdotes tribui Daniticæ usque ad tempus quo migravit e terra.

31 Et constitutum habuerunt sibi [i] Sculptile quod fecerat Mica omnibus diebus quibus fuit domus Dei Schilunte.

[i] Heb. *sculptile Micæ, quod fecerat: trajectio. sic* 2. *Reg.* 24 5.

ANNOTATIO.

1 Rex] *vide cap.* 17. 6. Hęc enim] *confer hunc locum cum Jehoschu.* 19. 47. *& suprà* 1. 34. 2 Ibi] *id est, in loco ubi Mica domum habebat.* 6 Coram Jehova] *id est, Deus sibi ob oculos proposuit iter & institutum vestrū, ut illud secundet: sic impiè nomine Jehovæ abutitur.* 7 Secundum rationē Tzidoniorū] *id est, eisdē institutis & legibus utentem.* Nec esse quicquam] *omnia licere, & nihil apud eos turpe præ licentia esse.* Hæredē] *id est, Rēpub. non rege, sed alternante magistratu regi.* A Tzidoniis] *qui auxilio illis esse potuissēt si abfuissent propius.* Et rem] *id est, singulare fœdus: ita enim sibi confidebant, ut aliorum fœdera rejicerent.* 12 Castra Danis] *vide suprà* 14. *ver.* 1. Post urbem] *id est, ab occidente ejus. vide annotata Deut.* 11. 24. 14 Cognoscite quid facturi] *id est, ut nos fecimus suprà ver.* 5. *deos hos de expeditione vestra consulite.* 15 Interrogaverunt eum de pace] *id est, amicè salutatum foras ad sexcentos colloquendo adduxerunt, ut intelligitur ex ver.* 17. *Metalepsis.* 17 Interea] *dum eum sexcenti apud se colloquio detinent.* 27 Postquam civitatem] *id est, ignem diversis partibus civitatis subjecerunt, ut quia pauciores erant, commodius hostes in extinguendo incendio occupatos opprimerent.* 28 Quia remota] *suprà ver.* 7. Regioni Rechobi] *Parti Syriæ Trachonitidis, de qua* 2. *Schem.* 10. 6. *&* 8. *ver.* 29 Lajisch] *sive Leschem, Jehosch.* 19. 47. *postea Cæsarea Paneadis.* 30 Tum statuerunt] *videntes omnia successisse, prout sacerdos prædixerat: tanta fuit erroris efficacitas, ut totam tribum in idololatria & sacerdotem cum posteritate tota in sacerdotio confirmaret.* Jehonathan] *de quo suprà in versum* 1. *capitis* 17. Migravit] *nimirum domus Dei Schilunte, quod ex versu sequente* ζευγματικῶς *præsumendum est, vide* 1. *Schem.* 4. *& Ps.* 78. 60.

CAPUT XIX

Levita quidam exteram concubinam a se profectam repetens, Bethlechemi quatriduo apud patrem illius hęret, cum qua deinde revertens opprimente nocte Gibhham divertit: ubi a peregrino exceptus a civibus obsidetur, & eis concubinam exponere cogitur, quam deinde ex accepta per totam noctem contumelia mortuam recipit, & in duodecim partes divisam per singulas tribus Jisraëlis membratim ad jus postulandum mittit.

1 FUIT quoque temporibus illis, cùm[c] rex non esset in Jisraële: fuit inquam ut quidā Levita peregrinatus per latera montis Ephrajimi acciperet sibi mulierem concubinam e Beth-

Beth-Lechemo Jehudæ.

2 Quæ concubina ejus *scortata cum eo, tandē discessit ab eo in domū patris sui Beth-Lechemū Jehudæ: ubi fuit [a] plenis quatuor mensibus.

[a] Heb. *dierū quatuor mēsibus*: *Num.* 11. 20. & 21. *ver.*

3 Quapropter surgens vir ejus abiit post eam ad loquendum [b] quę illi essent cordi, ut reduceret eam, cum puero suo & pari asinorum quæ introduxit eum in domum patris sui: & ipse pater puellæ, videns eum, lætatus est de occursu ejus.

[b] Heb. *super cor ejus. sic Gen.* 34. 3.

4 Nam retinente eum socero ejus patre ipsius puellæ mansit apud eum tribus diebus: ubi comedebant & bibebant ac pernoctabant.

5 Fuit autem die quarto ut surgentibus illis mane consurgeret ad proficiscendum: sed dixit pater ipsius puellę ad generum suum, fulci [c] animum tuum frustulo cibi, deinde abibitis.

[c] Heb. *cor sic deinceps.*

6 Itaque sedentes comederunt ambo unà & biberunt: dicebàtq; pater puellæ ad ipsum virū, acquiesce & pernocta, ut bene sit animo tuo.

7 Sed surrexit vir ille ad proficiscendum: insistente verò apud eum socero ejus, [d] rursus pernoctavit ibi.

[d] He. *reversus est & pernoctauit.*

8 Postea surrexit mane die quinto ut abiret: dicente autem patre puellę, fulci quæso animum tuum: cunctati sunt donec declinaret dies, nam comedebant ambo.

9 Tandem surrexit vir ille ad proficiscendū ipse & concubina ejus & puer ejus: cumque diceret ei socer ejus pater puellæ, ecce nunc remissus est dies adeò ut advesperascat, pernoctate quæso, *ecce hospitium hodiernum, pernocta hìc ut bene sit animo tuo, deinde surgentibus vobis cras ad iter vestrum, perges ad tentorium tuum,

10 Noluit vir ille pnoctare, sed surgens abivit & pvenit [e] ex adverso Jebusi, id est, Jeruschalajimorum: & cum eo par asinorum instratorum, concubina quoque ejus cum eo *erat*.

[e] Heb. *usque contra Jebusum.*

11 Ipsi *erant* prope Jebusum, cùm dies declinasset valde: quapropter dicebat puer ad dominum suum, propera quęso ut divertamus in istā civitatem Jebusæi & pernoctemus in ea.

12 Ad quem dixit dominus ejus, non divertemus in ullam civitatem alienigenæ, ex eis quæ non sunt filiorum Jisraëlis: sed transibimus Gibhham usque.

13 Præterea dixit puero suo, perge ut appropinquemus ad alterum istorum locorum: & pernoctemus Gibhhæ aut Ramæ.

14 Prętereuntes igitur pperabant: sed occubuit illis sol ppe Gibhhā quæ est Binjaminis.

15 Quapropter diverterunt illuc, ingredientes ad pernoctandum Gibhhę, & ingressus consedit in platea civitatis: quia non fuit quisquā qui reciperet eos in domum suam ad pernoctādum.

16 Ecce autem vir senex veniens ab opere suo ex agro vespere, (erat autem vir ille e monte Ephrajimi, qui peregrinabatur Gibhhæ: viri autem loci illius Binjaminitę.)

17 Qui cùm sublatis oculis suis videret virum illum viatorem in platea civitatis: dixit vir ipse senex, quò abis & unde venis?

18 Qui dixit ad eum, transimus Beth-Lechemo Jehudę usq; ad latera montis Ephrajimi unde sum, iveram enim usq; Beth-Lechemum Jehudę: ad *domum autem Jehovæ abeo, & nō est quisquam qui recipiat me in domum suam.

19 Quamvis tum stramen tum pabulum sit penes servos tuos pro asinis nostris, tum etiam panis & vinum sit pro me & pro ancilla tua & hoc puero: nullius rei sit penuria.

20 Sed cùm dixisset vir ille senex, *pax esto tibi, quicquid deficit te, incumbat tantùm mihi: tantummodo in hac platea ne pernoctato,

21 Introducens in domum suam, pabulum dedit asinis: deinde lotis pedibus suis comederunt & biberunt.

22 Ipsi exhilarabant animos suos, cùm ecce viri civitatis illius, viri [f] nequam circunsteterunt domum illam, pulsantes ad ejus januam: & allocuti sunt virum illum dominum ejus domus, senem illū dicendo, produc virum illū, qui ingressus est domū tuam ut cognoscamus eum.

[f] Heb. *viri filiorum Beli Jahhal.*

23 Ad quos egressus vir ille dominus domus illius, dixit ad eos, ne fratres mei, ne malefacite quæso: quandoquidem ingressus est vir iste domum meam, ne facite flagitium istud.

24 Ecce filiam meam quæ virgo *est*, & concubinā illius, producā nunc eas, & coprimite eas, aut facite eis qͣ bonū *videtur* in oculis vestris: viro autē isti ne facite quicquā hujus flagitii.

25 Sed nolentibus viris illis auscultare ei, prehendens ipse vir concubinam suam produxit ad eos foras: qui cognoscentes eam cùm [g] indesinenter abusi essent ea tota nocte usque mane, dimiserunt eam cùm ascenderet aurora.

[g] Heb. *facti tassent in ea*

26 Tum rediit mulier illa appetente mane: & collapsa jacebat ad portam domus illius viri, ubi dominus ipsius erat usq; ad ipsam lucem.

27 Cùm autē surgens dominus ejus mane, apertis januis domus exiret ad pergendum itinere suo: ecce mulier illa concubina ejus jacens ad portam domus cum *manibus suis in limine.

28 Qui cùm dixisset ad eam, surge ut abeamus nec esset qui responderet: acceptam eam *imposuit* asino, sic surgens vir ille abiit in locum suū.

29 Deinde ingressus domum suam, accipiens gladium prehendit concubinam suam quam divisit per ossa ejus in duodecim membra: misitque eam per totum terminum Jisraëlis.

30 Eratque ut quisquis videbat diceret, non fuit factum neq; fuit visum hujusmodi inde a tempore *quo* ascenderunt filii Jisraëlis e terra Ægypti usq; in diem hunc: [h] adhibete vos ad istud, consilium inite & colloquimini.

[h] Heb. *apponite.*

ANNOTATIO.

1 Rex] *ut suprà* 17. 6. 2 Scortata cum eo] *non enim justa uxor erat, donec parentum consensu confirmatum est matrimonium, Exod.* 22. 16. *quo confirmato pater illius dicitur Levitæ socer, infrà ver.* 4. *sic passim accipitur hæc locutio Jechezkelis* 16. *cap.* & 23. 9 Ecce hospitium] *id est, aliò tibi non est eundum, sed hìc hodie hospitandum.* 18 Domum Jehovę] *Schiluntem, ubi tabernaculum erat.* 20 Pax esto tibi] *nihil esto sollicitus.* 27 Cum manibus] *quasi in dormivisset, manibus capiti subjectis in limine.*

CAPUT XX.

Jisraëlitæ conventu indicto Binjaminitas citant, accusationem Levitæ audiunt, reos a Binjaminitis petunt, in contumaces ac recusantes bellum decernunt: bis a Binjaminitis cæsi ad Deum convertuntur, quo reconciliato Binjaminitas stratagemate vincunt, eosq; perdunt funditus, exceptis 600.

1 ITAQUE exiverunt omnes Jisraëlitæ, congregatusque est totus cœtus [a] unanimis a *Dane *Beerschebahhum & *terram Gilhhadis usque: ad

[a] Heb. *quasi vir unus: & sic deinceps.*

Jehovam * Mitzpam.

2 Ubi conſtituerunt [b] *uſq; ab* extremitatibus totius populi omnes tribus Jiſraëlis, in congregatione populi Dei quadringẽta millia virorum peditum ſtringentium gladium.

[b] Heb. *angeli totius populi.*

3 Audiverunt autem Binjaminitę aſcendere Jiſraëlitas Mitzpam: * dicebant enim Jiſraëlitæ, eloquimini quo modo factum eſt malum iſtud ?

4 * Tum proteſtatus vir ille Levita, vir mulieris illius occiſæ, dixit: cùm Gibhham illam quæ *eſt* Binjaminis veniſſem ego & concubina mea ad pernoctandum:

5 Inſurrexerunt in me [c] Gibhhani & circundederunt contra me ipſam domum noctu: [d] ſibi propoſuerant me occidere, & concubinam meam ita compreſſerunt ut mortua ſit.

[c] Heb. *domini Gibbhæ.*
[d] Heb. *imaginati erant.*

6 Quapropter prehendens concubinam meam membratim diviſi eam, ac miſi eam per totum agrum poſſeſſionis Jiſraëlitarum, eò quòd feciſſent ſcelus & flagitium in Jiſraële.

7 * Ecce vos omnes Jiſraëlitæ *eſtis*, [e] communicate inter vos ſermonem & conſilium hîc.

[e] Heb. *date vobis ſermonem.*

8 Surrexit ergo totus populus unaminis dicendo: non ſumus ituri ullus in tentorium ſuum, neque ſeceſſuri in domum ſuam.

9 Sed nunc eſto hæc res quam facturi ſumus contra Gibhham: [f] oppugnabimus eam * ſorte.

10 Accipiemus enim denos viros e centenis per omnes tribus Jiſraëlis, & centenos e millenis ac millenos e decies millenis ad [g] comparandum commeatum pro hoc populo, ut invadendo [h] Gibhham Binjaminitarum faciant [i] omnino prout meritum eſt flagitium illud quod fecit in Jiſraële.

[f] Heb. *contra eam ſorte* ibimus.
[g] *accipiendũ*
[h] *Gebabh: ſic infrà ver. 33.*
[i] Heb. *ſecũdum totum illud flagitium quod fecit in Jiſraële.*

11 Sic congregati ſunt omnes Jiſraëlitæ *venturi* contra illam civitatẽ unanimes conjuncti.

12 Tum miſerunt tribus Jiſraëlis viros ad omnes tribus Binjaminis qui dicerent: quod eſt malum iſtud, quod factum eſt in vobis ?

13 Nunc igitur date iſtos viros [k] nequam, qui *ſunt* iſtic Gibhhæ, ut morti tradamus eos & tollamus malum ab Jiſraële: ſed noluerunt auſcultare Binjaminitę voci fratrum ſuorum Jiſraëlitarum.

[k] Heb. *viri filii Beli Jabbal.*

14 Congregaverunt enim ſe Binjaminitę e ſuis civitatibus Gibhham: ut prodierent in prælium contra Jiſraëlitas.

15 * Numeraverúntque ſe Binjaminitæ tempore illo e ſuis civitatibus viginti ſex millia virorum ſtringentium gladium: præter habitatores Gibhhę *qui* numeraverunt ſe ſeptingentos viros lectiſſimos.

16 * E toto populo iſto erant ſeptingenti viri lectiſſimi * pręcludentes manum dexteram ſuam: iſtorum quiſque funda mittens lapidem ad * capillum, [l] ſine erratione mittebat.

[l] Heb. *non ſineret peccare, id eſt, aberrare lapidem.*

17 Jiſraëlitæ quoquę numeraverunt ſe pręter Binjaminitas quadringenta millia virorum ſtringentium gladium: quorum quiſque vir *erat* bellicoſus.

18 Deinde ſurgentes aſcenderunt in * domũ Dei fortis, ut conſulerent Deum, dixerúntque Jiſraëlitæ, * quis ex nobis primùm aſcendet ad hanc pugnam contra Binjaminitas ? quibus dixit Jehova, Jehuda primùm.

19 Surgentes itaq; Jiſraëlitæ mané: caſtra poſuerunt contra Gibhham.

20 Et exeuntes Jiſraëlitę in prælium contra Binjaminitas: inſtruxerunt contra eos Jiſraëlitę aciem apud Gibhham.

21 Exeuntes verò Binjaminitæ Gibhha: proſtraverunt ex Jiſraëlitis die illo viginti duo millia virorum humi.

22 Gonfirmavit tamen ſe populus, Jiſraëlitę: ita ut [m] iterum inſtruerent aciem in eodem loco ubi inſtruxerant die illo priore.

[m] Heb. *adderent inſtruere.*

23 Cùm aſcendentes Jiſraëlitæ fleviſſent coram Jehova uſque ad veſperam, conſuluiſſentq; Jehovam dicendo, an [n] iterum accedam in prælium contra filios Binjaminis * fratris mei ? dixiſſetque Jehova aſcendite contra illum.

[n] Heb. *addã accedere.*

24 Appropinquaverunt itaque Jiſraëlitę ad Binjaminitas die iſto ſecundo:

25 Exeuntes quoque Binjaminitę obviam eis Gibhha eo ipſo ſecundo die, proſtraverunt ex Jiſraëlitis iterum octodecim millia virorum humi: omnes hos ſtringentes gladium.

26 Quapropter aſcendentes omnes Jiſraëlitæ, totus inquam, populus ille venerunt ad domum Dei fortis, & * flentes conſederunt ibi coram Jehova, ac jejunaverunt die illo uſque ad veſperam: obtuleruntque holocauſta & eucharistica coram Jehova.

27 Cùm conſuluiſſent Jiſraëlitę Jehovam: (nam ibi erat arca fœderis Dei tẽporibus illis)

28 *Ipſi* & Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis * qui ſtabat coram eo temporibus illis dicendo, utrum pergam adhuc exire in pręlium contra filios Binjaminis fratris mei, an deſinam quibus dixit Jehova, aſcendite: cras enim traditurus ſum eum in manum tuam.

29 Diſpoſuit autem Jiſraël inſidias apud Gibhham circunquaque.

30 Deinde aſcendentes Jiſraëlitæ contra Binjaminitas die tertio, inſtruxerunt *aciem* apud Gibhham ſicut [o] antea.

[o] Heb. *vicè ut vice. Nũ. 24.1. & infrà ver. 31.*

31 Unde exeuntes Binjaminitæ obviam iſti populo avellebantur ab ipſa civitate: cœperant enim [p] percutiendo confodere ex iſto populo ut antea per vias illas tritas, quarum altera aſcendit ad domum Dei fortis, altera verò Gibhham, in agro quaſi triginta viros ex Jiſraële.

[p] Heb. *percutere ex iſto populo confoſſos, ut infrà ver. 39.*

32 Quapropter dicebant Binjaminitę, ceduntur iſti ante nos ut prius: at Jiſraëlitæ dixerãt fugiemus, ut avellamus eum a ſua civitate ad iſtas vias tritas.

33 Tunc omnes Jiſraëlitæ ſurgentes quiſque ę loco ſuo inſtruxerunt aciem Bahhal-Tamare: inſidiæ quoque Jiſaëlitarum eruperunt e loco ſuo poſt * denudationem Gibhhæ.

34 Veneruntque Gibhhæ ex * aduerſo decies mille viri lectiſſimi ex toto Jiſraële cùm prelium ingraveſceret: illi autem ignorabant ſe pertingere malum illud.

35 Affecit enim Jehova Binjaminem * plaga coram Jiſraële, adeò ut proſternerent Jiſraëlitæ a Binjamine die illo vicies quinquies mille centum viros: hos omnes ſtringentes gladium.

36 Nam videntes Binjaminitæ ſe plaga affici: (* ceſſarant enim Jiſraëlitæ loco Binjaminitis, quia confidebant inſidiis quas poſuerant contra Gibhham.

37 Inſidię verò illæ feſtinantes irruerant in Gibhham: & [q] ſigno dato inſidiæ percuſſerant totam civitatem illam acie gladii.

38 Cumque conſtitutum fuiſſet tempus Jiſraëlitis cum inſidiis iſtis: ut [r] excitantibus iſtis multam

[q] Heb. *tractim clanxerant inſidiæ*
[r] Heb. *ad faciendum eos ut multum aſcenderet elatio fumi.*

multam elationem fumi e civitate illa,

39 Converterent se Jisraëlitæ ad prelium: Binjaminitæ verò incepissent percutiendo con fodere quasi triginta viros: eò quòd dicerent utique plaga [f] omnino afficitur coram nobis, sicut bello priore.

40 Elatio illa, columna *inquam* fumi cœperat ascendere e civitate: adeò ut respicientes Binjaminitæ retrorsum, *viderent* quòd ecce ascenderet incendium civitatis in cœlum)

41 Et Jisraëlitas se obvertere, turbati sunt Binjaminitę: videbant enim pertingere se malum illud.

42 Averterunt itaque se ante Jisraëlitas in viam ad desertum: sed [t] præliatores assecuti sunt eos, & unumquemque e civitatibus aliis prosternebant [*] in medio cujusque.

43 Cinxerunt Binjaminitas, persequendum curaverunt quemque, proculcaverunt quemque [u] quietum, usque [*] ex adverso Gibhhæ ab ortu solis.

44 Nam [*] ceciderunt e Binjaminitis octo decies mille viri: hi omnes viri strenui.

45 Deinde eorum qui aversi fugiebant versus desertum ad petram Rimmonis [*] racemarunt quenque per tritas illas vias, 5000 viros: posteà assecuti eos a tergo Gidhhomum usque, percusserunt ex eis bis mille viros.

46 Ita fuerunt omnes qui ceciderunt [*] e Binjaminitis [*] vicies quinquies mille viri stringētes gladium eodem die: omnes isti viri strenui.

47 Eorum autem qui aversi erant, effugerunt versus desertum ad petram Rimmonis 600. viri: qui consederunt in petra Rimmonis 4. mensibus.

48 Quibus Jisraëlitæ reversi ad Binjaminitas percusserunt eos acie gladii, [a] tam homines civitatis cujúsque quam jumenta, denique quicquid inventum est: etiam omnibus civitatibus illis, quæ supererant immiserunt ignē.

[f] Heb. *afficiendo afficitur.*

[t] Heb. *prælium assecutum est: metonymia.*

[u] Heb. *quietis* virum, *id est, qui in ea expeditione arma nō sumpserat.*

[a] Heb. *a civitate hominis hypallage.*

ANNOTATIO.

1 A Dane] *oppido quod prius Lajisch sive Leschem dicebatur suprà 18.29. terminus septentrionalis Jisraëlitarum.* Beerschebahhum] *civitas Jehudæ versus Pelischtæos, terminus meridianus, Gen. 21.33.* Terram Gilhhadis] *terminum ab oriente.* Mitzpam] *locus erat in finibus Binjaminitarum, quorum res agebatur in isto conventu, quasi in media longitudine regionis situs, ac proinde conventibus habendis destinatus. vide Jehosch. 3.* 3 Dicebant] *legatis missis Binjaminem convocabant & suum negotium explicare jusserant.* 4 Tum] *Binjaminitis non comparentibus.* 7 Ecce vos omnes] *quasi dicat, hæc injuria non me solum, sed totam Jisraëlitarum Remp. attingit.* 9 Sorte] *id est, sortiemur qui annonæ curatores & qui bellatores sint futuri.* 15 Numeraveruntq; se] *id est, e toto suo numero conscripserunt viginti sex millia virorum qui in aciem prodirent, ut Gibhhani septingentos, reliquis ad locorum custodiam relictis.* 16 E toto populo] *id est, e toto Binjaminitarum exercitu: hi erant velites ad Jisraëlitas lacessendos missi.* Præcludentes] *id est, ita præfidentes viribus & militari peritiæ suæ, ut vel manu sinistra cum hoste dimicare auderent.* Capillum] *hyperbole, qua tanta eorum peritia in mittendis lapidibus fuisse dicitur, ut rem quantumvis parvam attingerent.* 18 In domum Dei] *id est, Schiluntem, ut confirmatur cap. 21.12.* Quis ascendet] *quasi dicant, statutū est bellū inire ad puniendos sceleratos & contumaces, vires autē nostrę tantæ sunt, & adeò justa causa, ut de victoria securi simus, sed non convenit inter nos quis primus ordine inter nos procedat* 23 Fratris mei] *quasi dicant, an ideò ingratū est bellum, quia contra fratres suscipitur? sic nondū pugnaverant fide.* 26 Flentes] *tandem videntes se ipsos Deo ingratos fuisse, resipuerunt, quam resipiscentiam a signis externis describit.* 28 Qui stabat] *ut sacerdos summus, sic Deut. 10.17.* 33 Post denudationem] *id est, postquam Gibhhani cum totis copiis exeuntes in Jisraëlitas fugientes civitatem præsidio nudaverant.* 34 Ex adverso Gibhhæ] *id est, collocaverunt se medios inter Gibhham & Gibhhanos, ne se in civitatem reciperent.* 35 Affecit plaga] *prolepsis: qua in genere proponit historiam, quam deinde sigillatim persequitur.* 36 Cesserant] *hyperbaton, quod nos ad evidentiam parenthesi inclusimus.* 42 In medio cujusque] *id est, singulos cives in suis civitatibus prostraverunt.* 43 Ex adverso] *id est, usque ad fines Binjaminis versus Jeruschalajima.* 44 Ceciderunt] *in ipso conflictu.* 45 Racemarunt] *id est, palantes occiderunt: metaphora ut suprà 8.2.* 46 E Binjaminitis] *ex acie Binjaminitarum.* Vicies quinquies mille] *centenario numero pretermisso brevitatis causa: quia paulo antè præcessit 35. versu: sic suprà 11.28. eclipsis.*

CAPUT XXI.

Jisraëlitæ bello contra Binjaminitas confecto, fletu & precibus a Deo consilium servandæ in reliquiis tribus exorant. Jabeschitas delent, ex quibus puellas quadringentas Binjaminitis tradunt: reliquis autem consilio prospiciunt de uxoribus Schilunte rapiendis, & raptarum parentibus prout promiserant reconciliatis, domum quisque revertuntur.

1 JISRAELITÆ autem juramento se obstrinxerant [*] Mitzpæ dicendo: quisquā nostrum non dabit filiam suam Binjaminitæ in uxorem.

2 Quam ob rem populus ingressi domum Dei fortis consederunt ibi usq; ad vesperam coram Deo: & sublata voce sua fleverunt fletu magno.

3 Ac dixerunt, [*] quare ô Jehova Deus Jisraëlis fieret istud in Jisraële: ut desyderaretur hodie ex Jisraële tribus una?

4 [*] Fuitq; postridie, cùm manè surgentes populus [*] extruxissent illic altare: ut offerrent holocausta & eucharistica.

5 Et dicerent Jisraëlitæ, quis *est* qui non ascendit cum hac congregatione ex omnibus tribub. Jisraëlis ad Jehovam? (nam juramentum maximum [a] intercesserat contra eum qui non ascenderet Mitzpam ad Jehovam dicendo, [b] omnino morti tradetur:

6 [*] Cùm enim pœniteret Jisraëlitas de Binjamine fratre suo dixerant, excinderemus*ne* hodie tribum unam ex Jisraële?

7 Quid facturi sumus istis, reliquis istis quod ad

[a] Heb. *fuerat.*

[b] Heb. *moriendo morti tradatur.*

ad uxores? nos enim juramento obstrinximus per Jehovam, ut non daremus illis de filiabus nostris in uxores)

8 *Cùm autem dixissent, quis ullus est e tribubus Jisraëlis qui non ascendit Mitzpam ad Jehovam? ecce non venerat quisquam in castra, Jabeſcho Gilhhadis ad congregationem.

9 Numeravit enim se populus: & ecce non erat ibi quisquam ex habitatoribus Jabeschi Gilhhadis.

10 Quapropter miserunt illuc cœtus duodecies mille viros e [c] strenuissimis, & mandatis instruxerunt eos dicendo: ite ut percutiatis habitatores Jabeschi Gilhhadis acie gladii, etiam mulieres & parvulos.

11 Hoc enim illud *est* quod facturi estis: omnem marem & omnem fœminam expertā concubitum maris internecioni devovebitis.

12 Qui invenerunt ex habitatoribus Jabeschi Gilhhadis 400. puellas virgines, quę non fuerant expertæ virum concubitu maris: *adduxerúntq; eas Schiluntem ad castra, *quæ *manserant* in terra Cenahhani.

13 Tum mittentes totus ille cœtus qui alloquerentur Binjaminitas qui *erant* in petra Rimmonis, promulgaverunt illis pacem.

14 Sic reversi sunt Binjaminitæ tempore illo, quibus dederunt fœminas illas, quas vivas conservarant e fœminis Jabeschi Gilhhadis: sed sic *non fuerunt satis illis.

15 Cúmq; *adhuc* populum pœniteret de Binjamine: eò quòd fecisset Jehova rupturam in tribubus Jisraëlis,

16 Dixerunt seniores cœtus ipsius, quid faciemus reliquis istis quod ad mulieres: cùm perditæ sint e Binjamine fœminæ?

17 Amplius dixerunt, [d] possessio Binjaminitarum hæreditaria est horum qui evaserunt: non enim delenda est tribus ex Jisraële.

18 Nos autem non possumus dare eis uxores e filiabus nostris: (obstrinxerant enim se juramento Jisraëlitæ dicendo: maledictus sit qui dederit uxorem Binjaminitis)

19 Tandem dixerunt: ecce festum Jehovæ est Schilunte de anno in annum, quod *celebratur* ab Aquilone domus Dei fortis: versus ortū solis ad tritam viam, quæ ascendit a domo Dei fortis Schecemum: & a meridie Lebonæ.

20 Et præceperunt Binjaminitis dicendo: ite ut insidiemini in vineis.

21 Et animadvertite, ut ecce cùm exibunt puellæ Schiluntinæ ad saltandum choreis: statim prodeuntes e vineis illis rapiatis vobis quisq; uxorem suam e puellis Schiluntinis: deinde abite in terram Binjaminitarum.

22 Erit autem cùm venient parentes earum aut agnati earum ad litigandum apud nos, ut dicamus ad eos, *gratificamini nobis illas, ut qui non cepimus pro quoque uxorem suam *in isto bello: nam vos non dederitis illis * *neque* jam rei eritis.

23 Facientes itaque sic Binjaminitę perduxerunt uxores pro numero suo e saltantibus illis quas rapuerant: abeuntésque reversi sunt ad possessionem suam, & instauraverunt civitates suas in quibus habitarunt.

24 Receperunt quoque se inde Jisraëlitæ tēpore illo quisque ad tribum suam, & ad familiam suam: *unde exiverunt quisq; in possessionem suam.

25 Temporibus illis non erat rex in Jisraële: quisque quod rectum *videbatur* in oculis suis faciebat.

[c] Heb. *filiis roboris.*

[d] Heb. *possessio hæreditaria evasionis Binjaminis.*

ANNOTATIO.

1 Mitzpę] *cum de bello contra Binjaminitas suscipiendo deliberaturi illuc convenissent suprà* 20.1. 3 Quare &c.] *Petunt ut Deus sibi rationem conservandi tribum explicet.* 4 Fuitq; postridie] *cùm jam impetrassent consilium quod petierant, ut in sequentibus explicatur.* Extruxissent altare] *præter ordinarum, propter multitudinem sacrificiorum quæ offerenda erant, ut factum est Schelomonis tempore* 1.*Reg.*8.64.*nam quòd unum tantùm altare lege imperabatur, ad ambulatoriam Rempub. restringendum est cùm altare huc illuc deferendum erat, ut ostendit Mosche Exodi* 20.24. 6 Cùm enim pœniteret] *nimirum pridie: explicatur enim narratio versus secundi & tertii.* 8 Cùm autem dixissent] *nimirum postridie, divinitus ostensa ratione consulendi reliquiis Binjaminitarum, & contumaces castigandi.* 12 Adduxerúntq;] *reliquis omnibus interfectis, ut mandatum illis fuerat ver.*10. Quę manserant in terra Cenahhani] *quæ non trajecerant Jardenem, ut Jabeschitas oppugnarent.* 14 Non fuerunt &c.] *sic accipitur idem verbum Num.*11.22. 22 Gratificamini nobis] *quasi dicant, non illis, sed nobis datæ reputantor.* In isto bello] *contra Jabeschitas, ex quo tantùm quadringentæ Binjaminitis traditæ sunt.* Neque jam rei] *quasi dicant, non est cur metuatis ne non præstetis fidem vestram, non dedistis, ceperunt ipsi: & si qua culpa est, eam in nos recipimus.* 24 Unde exiverunt] *id est, cùm gregatim primùm unaquęq; tribus ad sortem suam pervenissent, singuli postea in possessionem suam discesserunt.*

RUTH

RUTH
Liber unus.

RUTH Moabitis prioris mariti (cui premente fame in agrum Moabitarum profecto nupserat) defuncti recordatione & pietatis studio, socrum in patriam revertentem secuta: Bohhazo secundis nuptiis, jure propinquitatis conjungitur: cui parit Hhobedum Davidis avum: unde Christus, secundum carnem, genus suum ducit. Matth. primo.

Caput Primum.

Elimelec Beth-Lechemites fame e patria cum uxore & duobus filiis pulsus, apud Moabitas consedit: ubi ipso primùm, deinde utroque filio orbata Nahhomi in patriam fame sedata unà cum Rutha altera Nuru decennio post revertitur.

1 UIT autem [a] quo tempore judicabant judices, cùm esset fames in ipsa terra: ut abiret quidam Beth-Lechemo Jehudæ ad peregrinandũ in agrum Moabitarum, ipse cum uxore sua & duobus filiis suis.

[a] Heb. *in diebus.*

2 Cujus viri nomen erat Elimelec, nomen verò uxoris ejus Nahhomi, & nomina duorum filiorum ejus Machlon & Ciljon * Ephratæi e Beth-Lechemo Jehudę, pervenientesque in agrum Moabitarum [b] substiterunt ibi.

[b] Heb. *fuerunt ibi.*

3 Ubi mortuo Elimeleco viro Nahhomi, superstes relicta est ipsa cum duobus filiis suis.

4 Qui duxerunt sibi uxores Moabitidas, nomen unius erat Hhorpa & nomẽ alterius Ruth: consederuntque ibi quasi decem annos.

5 Deinde mortuis quoque utrisque Machlone & Ciljone superstes relicta mulier illa a duobus natis suis & a viro suo,

6 Surrexit ipsa cum nuribus suis, ut reverteretur ex agro Moabitarum: (audierat enim in agro Moabitarum Jehovam * visitasse populum suum dando eis panem.)

7 Et egressa est e loco illo ubi substiterat, & duę nurus ejus cum ea: ingressęque sunt iter ad revertendum in terram Jehudæ.

8 Sed dicebat Nahhomi duabus nuribus suis, abeuntes revertimini quæque in domum matris suæ: exerceat erga vos Jehova benignitatem quemadmodum exercuistis * erga mortuos & erga me.

9 Det Jehova vobis ut inveniatis requiem quęque in domo viri sui: cumque oscularetur eas, sublata sua voce flebant.

10 Dicebantque ei: quin tecum * revertemur ad populum tuum.

11 Sed dicebat Nahhomi, revertimini filiæ meæ: cur veniretis mecum? num adhuc * sunt mihi filii in visceribus meis, qui vobis viri futuri sunt?

12 Revertimini filiæ meæ, abite: nam senior sum quàm [c] ut nubam: si dicerem est mihi spes: essem etiam hac nocte cum viro: aut etiam parerem filios:

[c] Heb. *sim viro, ut Nũ. ultimo. sic infrà ver. 13*

13 An propter hęc expectaretis, usque dum adolescerent? an * propter hæc differetis ita ut non nuberetis cuiquam? nequaquam filię meę: nam mihi multò * amarius est quàm vobis: sed * exeruit se contra me manus Jehovæ.

14 Tum sublata voce sua fleverunt iterum. & Hhorpa * osculata socrum suam *abiit*, Ruth autem adhærebat ei.

15 Quam ob rem dixit *socrus*: ecce reversa est fratria tua ad populum suum & ad Deos suos, * revertere post fratriam tuam.

16 Sed dixit Ruth, ne [d] adversa esto mihi ut derelinquam te recedendo a te: nam quocunque iveris ibo, & ubicunque diversata fueris diversabor, populus tuus populus meus. & Deus tuus Deus meus est.

[d] Heb. *ne occurras mihi: metaphora.*

17 Ubicunq; morieris, moriar, & ibidem sepeliar: * sic faciat Jehova mihi, & sic pergat, nam sola mors separatura est inter me & inter te.

18 Itaque videns illam fortiter instare, ut pergeret secum: destitit *sic* alloqui eam.

19 Ita profectæ sunt ambæ donec pervenirent Beth-Lechemum: fuit autem cùm ingrederentur Beth-Lechemũ, ut [e] fusæ omnes cives *accurrerent* ad eas ac dicerent, hæccine est Nahhomi?

[e] Heb. *confunderetur tota civitas ad eas. vel perstreperet tota civitas de eis.*

20 Quæ dicebat ad eas, ne vocate me [f] Nahhomin, vocate me [g] Maram: eò quòd amaritudine affecit me omnipotens valde.

[f] id *est, amœnam.*

[g] id *est, amarã: translatum autem est ab uno sensu ad alium, ut significet, horrentem.*

21 Ego plena abieram, at vacuam reducit me Jehova: cur vocaretis me Nahhomin, cùm Jehova testificatus sit contra me, & omnipotens malis affecerit me?

22 Sic cùm reversa esset Nahhomi habens Rutham Moabitidem nurum suam secum * redeuntem ex agro Moabitarũ: ingressæ sunt Beth-Lechemum in principio messis hordeacęę.

ANNOTATIO.

1 Quo tempore] *Ex collatione primi capitis, Matth. vers. 5. cum fine hujus historiæ colligitur hæc contigisse*

tigisse temporibus Deboræ. Primum quod ad Bohhazum attinet e Rachaba natum, fieri potest ut ea ipsum pepererit quinquaginta quinque annos nata, si ei tribuantur quindecim cùm exploratores excipit Jehos. 2. ita ut vigesimo tertio Hhothnielis Bohhazum pariat: unde ad initium Deboræ sunt anni nonaginta septem, quibus si addideris viginti priores annos Deboræ, erit Bohhaz 117. annorum, cùm e Rutha suscipit Hhobedum: Hhobedum quoque & Jischaium, ut historia Davidis tempus cum hoc conveniat, necesse est centenarios genuisse. 2 Ephratæi] *e Beth-Lechemo Jehude ut sequentia verba testantur: Ephrata enim Gen. 35.19. est Beth-Lechem.* 6 Visitasse populum] *vide annotata Gen. 21.1. vers.* 8 Erga mortuos] *filios meos, maritos vestros, cùm viverent.* 10 Revertemur ad populum] *id est, revertentem prosequemur ut infrà vers. 22. quasi dicant, adeò grata fuit nostra cum filiis tuis conversatio, ut illorum recordatio nos ad totum populum amandum incitet.* 11 Sunt mihi filii] *per quos suscitetur mortuis semen ex lege Deut. 25.5.* 13 Propter hęc] *has conditiones, quas commemoravit versu præcedenti.* Amarius est] *id est, etsi grave est quod deseritis me, mihi adhuc molestius est vobis privari.* Exeruit se] *id est, non per me factum est ut vos desererem: sed divina voluntate, qua ego filiis, vos viris orbatæ sumus.* 14 Osculata socrum] *quia non religione, sed humanitate fuerat mota ad sequendam socrum: ut ostendunt verba Nahhomi proximè sequentia.* 15 Revertere post fratriam] *ut fidem ejus exploret, fratriæ exemplum proponit.* 17 Sic faciat Jehova] *Imprecandi forma, qua malum aliquod sibi infligi & continuari veteres postulabant si secus quàm dixerant facerent: est autem ubique aposiopesis mali: quod vel ipsi intelligebant, vel Dei judicio committebant.* 22 Redeuntem] *id est, cum redeunte venientem, ut suprà 10. & infrà 2.6. & 1. Schemu. 15.25. Catachresis.*

CAPUT II.

Ruth dum spicilegium in agro Bohhazi facit, innotescit ei, a quo humanissimè verbis excepta, bonis ita afficitur, ut eorum etiam commodum ad socrum perveniat.

1 ERAT autem Nahhomi huic [a] affinis a marito ejus, vir valens facultatibus e familia Elimeleci: cujus nomen erat Bohhaz.

2 Cùm ergo dicenti Ruthæ Moabitidi ad Nahhomin, eam quæso in aliquem agrum ut legam spicas post eum, in cujus oculis invenero gratiam, dixisset illa, abi filia mea:

3 Et abiens venisset ut legeret in aliquo agro post messores, [b] accidit *casu ei possessio agri *pertinentis* ad Bohhazum, qui erat e familia Elimeleci:

4 Ecce autem Bohhaz veniens Beth-Lechemo dixit messoribus, Jehova sit vobiscum: cui dixerunt, benedicat tibi Jehova.

5 Tum dixit Bohhaz puero suo, [c] qui præerat illis messoribus: cujus est puella hæc?

6 Cui respondens puer, qui præerat illis messoribus dixit, puella Moabitis est, quæ *rediit cum Nahhomi ex agro Moabitarum.

7 Dixit autem, legam quæso & colligam inter manipulos post messores: sic accedens perstitit ex quo fuit manè usque adhuc, modò sedit paulisper domi suę.

8 Tum dixit Bohhaz ad Rutham, nónne audis filia mea? ne abito ad legendum in agrum alterum, neque etiam discedito hinc: sed hic hęreto cum puellis meis.

9 Oculi tui *intenti sunto* in agrum illum quem metent ut sequaris eas: annon præcepi pueris istis ne attingant te? cùm autem sities, ito ad ista vasa, & bibito ex eo quod hauserint pueri isti.

10 Quare procidens in faciem suam, incurvavit se in terram ac dixit ad eum, quare inveni gratiam in oculis tuis, ut agnoscas me, cum sim alienigena?

11 Sed respondens Bohhaz dixit ei, [d] planè indicatum est mihi quicquid egisti cum socru tua: post mortem viri tui: ut deseruisti patrem tuum & matrem tuam & [e] solum natale tuum, & venisti ad populum quem non cognoveras [f] antea.

12 Rependet Jehova opus tuum, & *erit merces tua perfecta a Jehova Deo Jisraëlis, quòd *sub ejus alas venisti ut te obtegeres.

13 Quæ dixit, *invenio gratiam in oculis tuis domine mi, quòd consolatus es me, & quòd locutus es quę sunt [g] cordi ancillæ tuę: at ego non sum futura ut una ancillarum tuarum.

14 Dixit verò ei Bohhaz *tempore cibi, accede huc ut comedas ex hoc cibo, & intingas bucceam tuam in acetum istud: & sedenti ei a latere messorum porrexit *aristas* tostas, adeò ut comedens saturaretur, & reliquum faceret.

15 Deinde surrexit ad legendum *spicas*: præcepit autem Bohhaz pueris suis dicendo, etiam inter *manipulos legentem ipsam ne pudefacite.

16 Atque etiam de [h] industria omittite ei ex fasciculis manualibus, & finite *eos* ut legat: nec increpate eam.

17 Legit itaque in eo agro usque ad vesperam: adeò ut cùm excussisset quod legerat, esset quasi *Epha hordei.

18 Cumque deferens ipsa venisset in civitatem, & vidisset socrus ejus quod legerat: præterea proferens dedisset ei quod reliquum fecerat *ex quo saturata fuerat:

19 Dixit ei socrus ejus, ubi legisti hodie, & ubi fecisti *opus*? sit qui agnovit te benedictus: indicavitque socrui suæ apud quem *opus* fecerat, dicens, nomen viri illius apud quem *opus* feci hodie *est* Bohhaz.

20 Tum dixit Nahhomi nurui suæ, benedictus sit a Jehova: ut qui non destitit exercere benignitatem suam erga *vivos & erga mortuos: deinde dixit ei Nahhomi, propinquus noster vir ille, ex *vindicibus nostris est:

21 Tum dixit Ruth Moabitis: etiam quia edixit mihi, cum istis pueris qui mei sunt hæreto, donec absolverint totam messem quę mea *est*.

22 Quapropter dixit Nahhomi ad Rutham nurum suam: bonum est filia mea ut exeas cum puellis ejus: ac non adversi sint tibi *metentes* in agro altero.

23 Itaque hęrebat cum puellis Bohhazi legendo, donec absoluta esset messis hordei & messis tritici: deinde mansit apud socrum suam.

[a] Heb. *notus*.

[b] Heb. *accidit casus ejus. Enallage.*

[c] Heb. *qui constitutus erat super messores.*

[d] Heb. *indicando indicatum est mihi.*

[e] Heb. *terrā nativitatis tuæ.*

[f] Heb. *heri nudius tertius synecdoche.*

[g] Heb. *quæ sunt super cor: sic Gene. 34.3.*

[h] Heb. *omittendo omittite ei.*

ANNO.

ANNOTATIO.

3 Casu] *id est, ipsa hac de re nihil cogitante sed Deo pro ipsa.* 6 Quæ rediit] *ut suprà in versum ultimum capitis primi.* 12 Erit merces tua] *id est, planè fidem tuam, qua ad ipsum confugisti, munerabitur Deus.* Sub ejus alas &c.] *metaphora a pullis avium.* 13 Invenio gratiam] *quasi dicat, satis gratiæ inivi apud te, dum me humaniter consolatus es, & verbis tuis confirmasti, indignum esset me accipere abs te beneficium etiam illud quod domesticorum tuorum proprium est, suprà versiculo nono.* 14 Tempore cibi] *cùm ipse unà cum operariis cibum sumpturus esset.* 15 Inter manipulos] *fasces manipulorum.* 17 Epha] *vide Exodi capitis decimi sexti versiculo ultimo.* 18 Ex quo saturata] *vide suprà versiculo decimoquarto.* 20 Erga vivos] *id est, erga nos, & mortuorum nostrorum recordationem in nobis.* Vindicibus] *ex eis ad quos pertinent vindicię sive jus redimendi hęreditates nostras, & semen suscitandi, Levit. 25.25. Deut. 25.5.*

CAPUT III.

Ruth a socru instructa, jacentem Bohhazum noctu accedit, eumq; de jure propinquitatis sibi ex lege exhibendo verecundè submonet, a quo promisso confirmata, ad socrum cum munere remittitur.

1 POSTEA dixit ei Nahhomi socrus ejus: filia mea, ' an non quærerem tibi requiem qua bene sit tibi?

2 Jam verò annon Bohhaz affinis noster, cū cujus puellis fuisti, ecce ipse ventilaturus est hordeum in area nocte hac?

3 'Lavans itaque te 'ungito te, & impositis tibi vestibus tuis descendito in ipsam aream: ne innotescito ipsi viro donec absolverit comedere & bibere.

4 Sed esto cùm cubabit, ut cognoscas locū ubi cubaturus est, deinde accedens, retegas pedes ejus & cubes: & ipse indicabit tibi quid sis factura.

5 Quæ dixit ad eam, quicquid edixeris mihi faciam.

6 Descendit itaq; in aream, & fecit omnino prout pręceperat ei socrus ejus.

7 Cùm enim comedisset Bohhaz ac bibisset, & [a] hilaris animo ivisset cubitum in extremam partem cujusdam acervi: venit illa clam, & retectis pedibus ejus cubavit.

[a] Heb. *bonus corde, aut bonum esset cor ejus.*

8 Fuit autem ipsa media nocte, ' ut contremisceret vir ille, & huc illuc se verteret, cùm ecce mulier cubaret ad pedes ejus.

9 Cui dixit, quę *es* tu? quę dixit, sum Ruth ancilla tua, ut 'expandas alam tuam super ancillam tuam, quia ' vindex es.

10 Qui dixit, benedicta esto filia mea, Jehovæ, meliorem præstas benignitatem tuam hanc 'posteriorem illa priore, non sequendo ullum juvenum, sive pauperem sive divitem.

11 Nunc ergo filia mea, ne timeto, 'quicquid dicis efficiam tibi: novit enim [b] quisque intra portas populi mei, te fœminam esse [c] strenuam.

[b] Heb. *tota porta populi mei: synecdoche, pro tota civitate*

[c] Heb. *strenuitatis.*

12 Nunc inquam, quia verum est, etsi vindex ego sum: tamen pręterea *est* vindex propinquior me,

13 Pernocta hac nocte, eritque mané, si vendicabit te, bene vendicet, sin autem noluerit vendicare te, tum vendicabo te ego, ut vivit Jehova: cuba usque mané.

14 Itaque cubavit ad pedes ejus usque mané, deinde surrexit cùm nondum agnosceret [d] alter alterum: dicebat enim Bohhaz, ne innotescat ingressam esse ullam mulierem in hanc aream.

[d] Heb. *vir proximum suum.*

15 Cumque dixisset, cedo ventrale [e] quo tegeris, & tene illud quę tenuit illud: tunc demensus sex *mensuras* hordei imposuit ei, deinde ' ingressus est civitatem.

[e] Heb. *quod est super te.*

16 Illa verò venit ad socrum suam, quæ dicebat, 'quæ es filia mea? indicavitq; ei quicquid fecerat sibi vir ille.

17 Dixit etiam, sex *mensuras* hordei istas dedit mihi: dicebat enim ad me, ne venito vacua ad socrum tuam.

18 Tum dixit *illa*, conside filia mea usquedū rescisças quomodo casura sit res: non enim quieturus est vir ille, nisi absolverit hanc rem hodie.

ANNOTATIO.

1 An non quærerem] *quasi dicat, an non sollicita essem ut tibi de fausto connubio prospiceretur? confer cum 1. 9. suprà.* 3 Lavans te] *Consilium est re legitimum, specie inhonestum: sed fidens pietati utriusq; & Bohhazi senio, illud nurui proponit, ita ut offensionem proximi circumstantiis temporis & loci vitet.* Ungito te] *ut erat usus in regionibus orientalibus: psal. 104. Math. 6.17.* 8 Ut contremisceret] *rei novitate perterritus.* 9 Expandas alam] *id est, me ducens in uxorem protectionem meam suscipias: vide suprà 2.12. & annotata in Gen. 20.16.* Vindex] *vide suprà 2.20.* 10 Posteriorem] *quòd socrum tuam mariti recordatione secuta es, magnum quidem est: sed majus adhuc quòd posthabita ætatis & formę meæ ratione, mariti propinquum juvenibus formosis præfers.* 11 Quicquid dicis] *id est, connubium quod expetis cum vindice procurabo.* 15 Ingressus est civitatem] *ad conficiendum quod Ruthę promiserat, ut sequens caput ostendit.* 16 Quæ es filia mea?] *nam ipso diluculo venerat, ita ut socrus eam de facie agnoscere non posset, suprà ver. 14.*

CAPUT IIII.

Bohhaz Rutham Moabitidem cum hęreditate Elimeleci a propinquiore in judicio concessam, sibi in uxorem accipit: ex qua suscipit Hhobedum Davidis avum.

1 BOHHAZ

1 BOHHAZ autem aſcendens ad portam conſidebat ibi, cùm ecce vindex ille tranſiret 'de quo locutus fuerat Bohhaz: cui dixit, [a] adesdum, ſede hic, [b] heus tu N, qui accedens ſedit.

2 Tum aſſumens Bohhaz decem viros e ſenioribus civitatis dixit: ſedete hìc: qui ſederunt.

3 Poſtea dixit vindici illi: partem agri, qui fuerat cognati noſtri Elimeleci: [c] ' alienavit Nahhomi, quę reverſa eſt ex agro Moabitarum.

4 Quam ob rem ego [d] ſtatui revelare, te audiente, dicendo: compara coram his aſſidentibus, & coram ſenioribus populi mei: ſi ' vendicaturus es, vendica: quòd ſi non vendicaturus es, indica mihi ut ' cognoſcam: nam nullus eſt præter te qui vendicet, & ego *ſecundus* ſum a te: qui dixit, ego vendicaturus ſum.

5 Sed dixit Bohhaz, quo die comparabis agrum illum *alienatum* a manu Nahhomi: omnino a Rutha Moabitide vxore demortui comparaveris, ' excitando nomen demortui in poſſeſſionem ejus.

6 Tum dixit vindex ille: non poſſum vendicare mihi, ' ne perdam poſſeſſionem meam: vendica tu tibi [e] id cujus meæ erant vindicię: nam non poſſum vendicare.

7 (Hoc autem antiquitus in Jiſraële *obtinebat* in vindiciis & in 'permutatione ad ſtabiliendam vnamquamque rem: detrahebat ' vir *ille* calceum ſuum, & dabat ' proximo ſuo: & hoc erat ejus *rei* teſtimonium in Jiſraële.)

8 Cùm ergo dixiſſet vindex ille Bohhazo: compara tibi: ' extraxit calceum ſuum.

9 Tum dixit Bohhaz ſenioribus illis & toti populo, teſtes eſtis hodie me comparare quæcunque fuerunt Elimeleci, & quæcunque fuerunt Ciljonis & Machlonis *alienata* a manu Nahhomi:

10 Præterea etiam Rutham Moabitidem uxorem Machlonis, comparo mihi in uxorem ad excitandum nomen demortui in poſſeſſionem ejus, ut non excindatur nomen demortui a fratribus ſuis, & a 'porta loci ſui: teſtes eſtis hodie.

11 Cui dixerunt totus populus qui erat in porta & ſeniores, teſtes *ſumus*: reddat Jehova hanc mulierem quæ ventura eſt domum tuam, ſimilem Racheli & Leæ, quę extruxerunt ambæ domum Jiſraëlis, & ' compara opes ' Ephratę, [f] & fac 'prædicetur nomen Beth-Lechemi.

12 Sitq; domus tua ut domus Peretzi, quem peperit Tamar Jehudæ: ex illo ſemine quod daturus eſt tibi Jehova de puella hac.

13 Accepit itaque Bohhaz Rutham [g] nubentem ſibi, & congreſſus eſt cum ea: deditque ei Jehova ut [h] conciperet & pareret filium.

14 Tum dicebant mulieres ad Nahhomin, benedictus *ſit* Jehova, qui non deſtituit te vindice hodie: & celebretur nomen illius in Jiſraële.

15 Hic erit tibi ut inſtaurator [i] vitæ, idque ſuſtentando canitiem tuam: quia nurus tua quę diligit te, peperit eum, quæq; eſt melior tibi ſeptem filiis.

16 Accipienſq; Nahhomi natum illum, appoſuit eum ſinui ſuo: fuitq; ei vice nutricis.

17 Indiderunt autem ei vicinæ nomen, dicentes, natus eſt filius Nahhomi: vocaverunt enim nomen ejus 'Hhobedum, is *eſt* pater Jiſchai, patris Davidis.

18 Atq; hæ *ſunt* generationes Peretzi: Peretz genuit Chetzronem.

19 Chetzron autem genuit Ramum: & Ram genuit Hhamminadabum.

20 Hhamminadab autem genuit Nachſchonem: & Nachſchon genuit Salmon.

21 Salmon autem genuit Bohhazum: & Bohhaz genuit Hhobedum.

22 Hhobed autem genuit Jiſchajum: & Jiſchai genuit Davidem.

[a] Heb. *accede.*
[b] Heb. *peloni almoni, hoc eſt, ſi grecè reddas* ὦ δεῖνα *ſic loquuntur Hhebręi cū certum hominem ſignificare volūt, neque tamē nominare: ſic 1 Sam 21. 3. & 2. Reg. 6. 8.*
[c] Heb. *vendidit.*
[d] Heb. *dixi revelabo auri tuæ dicendo.*
[e] Heb. *redēpturam meā vel vindicias meas.*
[f] Heb. *prædica.*
[g] Heb. *cùm fieret ei in vxorem.*
[h] Heb. *conceptum.*
[i] Heb. *animæ.*

ANNOTATIO.

1 De quo locutus] *cum Rutha ſuprà 3.12.* 3 Alienavit] *id eſt, in filium Machlonem tranſtulit, quo mortuo ad Rutham uxorem devoluta eſt.* 4 Vendicaturus eſt, &c.] *apoſtrophe ad ſeniores primum, deinde ad vindicem, qua non obſervata, locus videtur obſcurior.* Ut cognoſcam] *ſtatuam quid mihi faciendum ſit: ſic Gen. 18.21.* 5 Excitando] *ſecundum legem Deut. 25.5. vide annotata ibi.* 6 Ne perdam] *quaſi dicat, ne ſi unam tantùm prolem ſuſcipiam, non mihi, ſed mortuo ſuſcipiam: ideoq; hæreditatem meam ita perdam, ut Elimelec & filii ſuam: eadem ratio fuit Onanus Gen. 38.8.* 7 Et in permutatione] *id eſt, in omni publico alienationis genere: ſynecdoche, nam permutatio antiquiſſimum eſt alienationis genus: teſte Ariſtotele Ethicorum ad Nicomachum lib. 5. ca. 5.* Vir ille] *qui rem a ſe alienabat: nam calcei traditione, juris ſui ceſſionem, & rei alienationem ſignificabat.* Proximo ſuo] *in quem jus ſuum transfundebat.* 8 Extraxit] *paſſus eſt ſecundum legem ab ea cujus connubium recuſabat, extrahi, ut cui ea nuberet, illum in ceſſionis ſignum traderet.* 10 A porta] *id eſt, a civibus: metonymia.* 11 Compara opes] *q.d. precamur, ut qui opes in hoc matrimonio non ſpectaſti, opulentus ex eo fias.* Ephratę] *Beth-Lechemi ut ſuprà 1.2.* Prædicetur nomen] *tam demortui quàm tuum ipſius, ſuſceptis pluribus liberis.* 17 Hhobedum] *id eſt, ſervientem: ab officio quod anteà dicebant eum vetulæ præſtiturum.*

SCHE-

SCHEMUELIS
Liber primus.

PRIMUS liber Schemuelis res gestas sub judicibus Hheli & Schemuele ac sub rege Schaule describit, Estq́; historia octoginta annorum.

Sub { Hheli 40. cap. 4. 18. } Vers.
Sub { Schemuele & Schaule 40. Act. 13. 21. } Vers.

Caput Primum.

Channa Elkanæ Levitæ uxor, & Peninnæ æmula, graviter ferens, quòd jam diu sterilis esset, & eo nomine ab illa provocaretur, Deum Schilunte flens supplicat: ubi primùm ab Hheli ut ebria repulsa, deinde, pòstquam se purgavit, ejus sermone confirmata, tandem Schemuelem parit, quem jam educatum Deo, ut ex mariti consensu voverat, in perpetuum Nazaræum addicit.

1 ERAT autem vir quidam ' e duplici Rama ' Tzophæorum in monte ' Ephrajimi: cujus nomen Elkana filius Jerochami, filii [a] Elihu, filii [b] Tochu, filii [c] Tzuphi, ' Ephratæus.

2 Et erant ei duæ uxores, nomen unius Channa, nomen verò alterius Peninna: erantque Peninnæ nati: Channæ verò non erant nati.

3 Ascendebat autem vir ille e civitate sua de anno in annum, ad incurvandum se & ad sacrificandum Jehovæ exercituum, 'Schiluntem: ubi duo filii Hheli, Chophni & Pinchas, sacerdotio fungebantur Jehovę:

4 Eratque quo die sacrificabat Elkana: ut daret Peninnæ uxori suæ, & omnibus filiis ejus ac filiabus ejus partes.

5 Channæ verò daret partem unam [d] tristis valde: eò quòd Channam diligeret, & Jehova occlusisset vulvam ejus.

6 Et ipsam quoque [e] valde provocabat 'æmula ejus, ut commoveret eam: quia occluserat Jehova vulvam ejus.

7 Sic autem faciente eo quotannis, cùm illa ascenderet in domum Jehovę ita *æmula* provocabat eam: ut fleret & non comederet.

8 Quamvis diceret ei Elkana vir ejus Channa quare fles? & quare non comedis? & quare malè se habet [f] animus tuus? an non melior sum tibi quàm decem filii?

9 Surrexit itaque Channa, postquam comedisset ille Schilunte & postquam bibisset: cùm Hheli sacerdos sederet in solio ad postem templi Jehovæ.

10 Cumque illa esset [g] amaro animo: supplicavit Jehovam & [h] vehementer flevit.

11 ' Vovitque votum dicens, Jehova exercituum, [i] si omnino respiciens ad afflictionem ancillę tuę recordaberis mei, & non oblivisceris ancillæ tuę, sed dabis ancillę tuæ semen [k] masculum: utique dabo ipsum Jehovæ, omnibus diebus vitæ ejus: & 'novacula non [l] admovebitur capiti ejus.

12 Erat autem cùm illa [m] multis supplicaret coram Jehova: ut Hheli observaret os ejus.

13 Nam Channa loquebatur cum animo suo, tantùm labia ejus movebantur, vox autem ejus non audiebatur, quapropter reputabat eam Hheli ebriam.

14 Et dixit ad eam Hheli, quousque ages ebriam? amove vinum tuum a te.

15 Sed respondens Channa dixit: nequaquam domine mi: mulier [n] ægra animo sum, & vinum aut potum inebriantem non bibi: sed effundo *desyderium* animi mei coram Jehova.

16 [o] Ne compares ancillam tuam cum ulla fœmina nequam: nam prę magnitudine meditationis meæ & indignationis meę *sic* locuta sum hactenus.

17 Tum respondens Hheli dixit, ' abi cum pace: Deus autem Jisraëlis pręstet petitionem tuam quam petiisti ab eo.

18 Quæ dixit, ' inveniat ancilla tua gratiam in occulis tuis: sic abiens mulier illa itinere suo ' comedit, & irata [p] facies non erat amplius ei.

19 Cumque surgentes manè incurvavissent se corum Jehova, & revertentes pervenissent domum suam Ramam: cognovit Elkana Channam uxorē suam: & Jehova recordatus est ejus.

20 Fuit enim ' post revolutiones [q] temporis ex quo concepit Channa, ut pareret filium: vocavitque nomen ejus [r] Schemuelem: nam, *inquit*, a Jehova petivi illum.

21 Deinde ascendente ipso viro Elkana cum tota familia sua ad sacrificandum Jehovæ sacrificium illud anniversarium, & ' votum suum *persolvendum*:

22 Channa non ascendit: dicebat enim viro suo, *differendum* donec ' educatus fuerit puer iste:

[a] Eliab. 1. Chro. 6. 27. & Eliel ibi. ver. 34.
[b] Nachath ibi. ver. 26. & Toach ibid. 34. ver.
[c] Tzophai ibid. ver. 26.
[d] Heb. irarum vir.
[e] Heb. & provacabat eam æmula ejus etiam provocatione.
[f] Heb. cor tuum, ut infrà ver. 13.
[g] Heb. amara animo.
[h] Heb. flendo flevit.
[i] Heb. respiciendo respexeris.
[k] Heb. virorum.
[l] Heb. ascēdet.
[m] Heb. multiplicaret supplicando.
[n] Heb. dura spiritu.
[o] Heb. ne des ancillam tuam coram filia Belijahhal, id est nequitiæ.
[p] Heb. facies ejus non erat ut fuerat prius.
[q] Heb. dierū.
[r] id est, petitum a Deo forte nomine ex duob. corruptis & ex integro composito.

iste; tunc adducam eum ut comparens in conspectu Jehovę,* maneat ibi usque in seculum.

23 Cui dixit Elkana vir ejus, fac quod bonum *videtur* in oculis tuis, mane donec educaveris eum: tantummodo præstet Jehova verbum suum: Sic mansit mulier illa ut lactaret filium suum, donec educasset eum.

24 Deinde abduxit eum secum, postquam educavit eum, cum juvencis tribus & Epha uno farinæ, & utre vini: introduxitque eum in domum Jehovæ Schilunte: puer autem erat *admodum* puer.

25 Mactaveruntque juvencum, cùm adducerent puerum ad Hhelin.

26 Cui dixit *Channa*, *attende* ad me domine mi * ut vivit anima tua domine mi, sum mulier quæ stabat tecum hic supplicando Jehovam.

27 Pro puero isto supplicabam: præstititque mihi Jehova petitionem meam, quam petebam ab eo.

28 Quam ob rem ego quoque commodatum restituo eum Jehovæ omnibus diebus quibus fuerit,* ipse commodatus est Jehovę: incurvavitque se *Schemuel* ibi Jehovę.

ANNOTATIO.

1 E duplici Rama] *id est, ex ea quæ in duas civitates divisa erat.* Tzophæorum] *incolarum regionis Tzuphi de qua infrà 9.5.* Ephrajimi] *ut a Rama Binjaminis & Naphtalis distinguatur.* Ephratæus] *id est, ex agro Ephrajimitarum.* 3 Schiluntem] *ubi tabernaculum constiterat inde a septimo anno Jehoschubhæ. vide Jehoschubhæ 18.1.* 6 Æmula ejus] *Peninna altera uxor: nam ita vocantur uxores digamorum Levitici 18.18.* 11 Vovitque] *sive sub conditione, si maritus comprobaret, sive consensum illius antè audiverit: vide legem Num. 30.* Novacula non admovebitur] *id est, Nazaræus erit ex voto Num. 6.* 17 Abi cum pace] *id est, hac sollicitudine te libera, & fac ut animus tuus in Dei providentia acquiescat. sic 2. Reg. 5.19.* 18 Inveniat] *id est, ut jam pro me oras, ita precor ut porrò facias.* Comedit] *cùm responsum & precationem sacerdotis pro oraculo accepisset.* 20 Post revolutiones] *exacto ordinario graviditatis tempore.* 21 Votum suum] *commune ipsius & uxoris votum, de Schemuele Deo dicando.* 22 Educatus fuerit] *id est, eousque provectus ut ministrare possit: nam hoc verbum non tantùm est a mamma disjungere, sed educare Num. 17.23. 1. Reg. 11.20.* Maneat ibi] *id est, ne sit mihi necesse eum educandum reducere, sed maneat a me emancipatus perpetuò: nam alioquin postea Schemuelis domicilium fuit Ramæ, cùm legitima sua administratione functus esset, infrà 7.16.* 26 Ut vivit] *quasi dicat per tuam vitam obsecro, ut attendas ad me.* 28 Prius commodatus] *id est, ab eo mihi datus jam restitutus esto ei.*

CAPUT II.

Channa gratitudinis cantico Deum celebrat: Filii Hhelis sacerdotali munere ad sua scelera abutuntur, & Jisraëlitas a sacris cæremoniis alienant, nec tamen a patre debita severitate castigantur: quare Deus iratus calamitatem & exitium ipsi Hheli & ejus posteritati per Prophetam denunciat.

1 TUNC orans Channa dixit, * exultat [a] animus meus in Jehova, elevatur * cornu meum in Jehova: dilatatur os meum * contra hostes meos, nam lætor de salute tua.

2 * Nullus est sanctus ut Jehova, imò nullus *est* præter te: & nulla *est* rupes ut Deus noster.

3 Ne [b] multis loquimini admodum elatè, ne prodeat [c] superbum *quicquam* ex ore vestro: * nam Deus fortis [d] omni notitia præditus est Jehova, & non disponuntur actiones.

4 [e] Arcu valentes conteruntur: & collapsi accinguntur robore.

5 Saturi ob panem operam suam locant: famelici autem * desinunt: adeò ut sterilis * septem pariat: & [f] abundans filiis elanguescat.

6 Jehova morte afficit & in vitam restituit: demittit in sepulchrum & educit.

7 Jehova depauperat & ditat: deprimit, etiam extollit.

8 Erigit e pulvere tenuem, e sterquilinio extollit egenum, collocando cum ingenuis, & faciendo ut solium glorię possideant: nam Jehovę sunt cardines terrę, quibus imposuit orbem habitabilem.

9 * Pedes eorum quos benignè accepit conservabit, improbi verò in tenebris * conticescent: quia viribus *suis* * non obtinebit quisquã.

10 *Singuli* contendentes in Jehovam conterentur, contra quemque in cœlis intonabit, Jehova judicabit fines terræ: * nam dabit fortitudinem regi suo, & extollet cornu uncti sui.

[a] Heb. *cor meum.*

[b] Heb. *ne multiplicetis, loquamini altum altum.*

[c] Heb. *durũ, densam.*

[d] Heb. *notitiarum.*

[e] Heb. *arcus valentium, hypallage.*

[f] Heb. *multa filiis.*

11 Deinde abiit Elkana Ramam in domum suam: puer autem ministrabat Jehovæ in conspectu Hheli sacerdotis.

12 Quamvis filii Hheli [g] nequam essent: * nec agnoscerent Jehovam.

13 * Ratio enim sacerdotum istorum cum populo *hæc* erat: cùm ullus quispiam sacrificabat sacrificium, veniebat puer sacerdotis dum coqueret carnes, habens fuscinam tridentem in manu sua.

14 Incutiensque, in labrum aut in lebetem, aut in ahenum, aut in cacabum, quicquid depromebat fuscina illa, accipiebat sacerdos ex eo: sic faciebant Schilunte, omnibus Jisraëlitis venientibus illuc.

15 Etiam cùm nondum adolevissent illius adipem, veniens puer sacerdotis dicebat viro qui sacrificabat, da carnem assandam pro sacerdote: non enim accepturus est abs te carnem coctam, sed crudam.

16 Quòd si dicebat ad eum vir ille, [h] potius jam adoleant ipsum adipem, tum accipe tibi prout desyderabit animus tuus: dicebat hîc illi, imò jam nunc dabis, sin autem minus, accepturus sum vi.

17 Sic erat peccatum istorum puerorum magnum valdè in conspectu Jehovæ: quia * spernebant homines munus Jehovæ.

18 At Schemuel ministrabat in conspectu Jehovæ: puer cinctus * amiculo lineo.

19 Pallium autem parvum faciebat ei mater ejus, quod adferebat ei de anno in annum: cùm ascenderet cum viro suo ad sacrificandum sacrificium anniversarium.

[g] Heb. *filij Beli Jahhal.*

[h] Heb. *adolendo adoleant.*

20 Benedixerat autem Hheli Elkanæ & uxori ejus dicendo, reponat tibi Jehova semen ex muliere hac, pro restitutione ejus quem petierat a Jehova: cùm abirent in locum suum.

21 Cumque visitaret Jehova Channam, concipiens peperit tres filios & duas filias: dum puer Schemuel cresceret apud Jehovam.

22 Hheli autem senex erat valde: qui audiens quæcunque faciebant filii sui toti Jisraëli, & ut concumbebant cum mulieribus quę * turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus:

23 Dicebat eis, quare facitis res hujusmodi? ut ego audiam sermones hos malos de vobis ab ipso toto populo.

24 * Nequaquam filii mei: non enim bona est ista fama quam ego audio, vos avertere populum Jehovæ.

25 * Si peccaverit [i] ullus in alterum, judicabit eum * magistratus: sed si in Jehovam ullus peccat, quis oret illum? non tamen auscultarunt voci patris sui: quia * volebat Jehova morte afficere eos.

26 Interea puer Schemuel [k] pergebat crescere & gratus esse, tum apud Jehovam, tum etiam apud homines.

27 Venit autem * vir Dei ad Hhelin: dixitque ad eum, sic ait Jehova: an *non* [l] planè me ipsum revelavi domui * patris tui, cùm essent in Ægypto *subditi* domui Parhhonis?

28 Deinde elegendo illum ex omnibus tribubus Jisraëlis mihi in sacerdotem, * ad offerendum super altare meum, ad adolendum suffitum, ad gestandum amiculum coram me: dedi familiæ patris tui * *reliquias* omnium igne absumendorum a filiis Jisraëlis?

[i] Heb. *vir in virum.*

[k] He. *ibat & crescens & bonus.*

[l] Heb. *revelando revelavi.*

29 Cur * recalcitratis in sacrificium meum & in munus meum, quod præcepi, habitaculi *hujus*: & honorasti filios tuos supra me, ut saginaretis vos e primario cujusque muneris Jisraëlis, populi *mei*?

30 Idcirco dictum Jehovæ Dei Jisraëlis, [m] * dixeram quidem, domus tua ut domus patris tui continenter ibunt coram me usque in seculum: at nunc, dictum Jehovæ, * absit mihi: nam honorantes me honorabo, contemptores autem mei * leves *fient*.

31 Ecce dies venturi sunt, cùm * amputabo brachium tuum, & brachium domus patris tui: ne sit senex e domo tua.

32 * Nam intueberis angustiam habitaculi pro omni eo quo * benefacturus fuisset *Deus* Jisraëli: adeò ut non sit futurus senex in familia tua omnibus diebus his.

33 * Is autem *quem* non excindam tibi ab altari meo, *erit* ad consumendum * oculos tuos & ad cruciandum animum tuum: nam tota soboles domus tuæ *reliqua* morientur virili ætate.

34 Atque hoc * tibi esto signum quod eventurum est duobus filiis tuis Chophni & Pinchaso: die una morientur ambo.

35 * Statuam verò mihi sacerdotem firmum, *qui* quemadmodum est in corde meo & in animo meo faciet: & ædificabo ei * domum firmam, ut continenter ambulet corā uncto meo omnibus temporibus.

36 Eritque ut quicunq; reliquus fuerit in familia tua * veniat incurvatum se illi pro nummulo argenteo & segmento panis: ac dicat, coopta me quęso in unam e functionibus sacerdotalibus, ut comedam frustum panis.

[m] Heb. *dicendo dixeram.*

ANNOTATIO.

1 Exultat] *Propositio est, quasi dicat, ex salutari hoc tuo beneficio tantam lætitiam concepi, ut animus qui prius tristis erat, exultet, caput abjectum elevetur, & os occlusum dilatetur. Est enim totum hoc canticum metaphoris, asyndetis, & apostrophis refertum.* Cornu] *pro capite: sic vers.10.* Contra hostes] *sive Peninnam æmulam, sive alios qui mihi sterilitatis opprobrium objiciebant: nam est indefinitè dictum.* 2 Nullus est sanctus] *Confirmatio propositionis tribus argumentis: primum a natura Dei sanctissimi, & qui solus a creaturis sanctificandus est: Secundum a singulari ejus fide, beneficentia, & protectione erga suos. Non est rupes &c. Tertium ab universali ejus providentia & dispositione rerum omnium: qui postremus locus exemplis aliquot antitheticis confirmatur.* 3 Nam Deus fortis] *duobus argumentis dehortatur a malo: primò quia Deo omnia consilia perspecta sunt: altero, quia omnia pro voluntate sua moderatur & disponit.* 5 Desinunt] *nimirum famelici esse.* Septem] *id est, multos, finitus numerus pro indefinito.* 9 Pedes eorum] *Conclusio prophetica, qua divinam protectionem & salutem eis quos benignè accepit in Christo promittit, contrà verò iram & exitium ejus adversariis denunciat.* Conticescent] *confusione & metu, ut piorum os contrà dilatatur suprà vers.1.* Non obtinebit] *ut suprà in fine versus tertii.* 10 Nam dabit] *Vaticinatur de regno futuro in populo Dei, quod propriè pertinet ad Christum: quasi dicat, suos servabit & adversarios perdet per regem suum Christum, cui omnem potestatem daturus est in Cœlo & in terra.* 12 Nec agnoscerent] *videlicet factis, ut ad Titum 1.16.* 13 Ratio enim] *id est, forma quam servabant non lege, sed nefaria usurpatione & præsidentia authoritatis suæ: sic 1. Schem. 8.9.* 17 Spernebant homines] *Jisraëlitæ tam effrani ministrorum Dei licentia a cultu Dei & reverentia illius abstrahebantur. vide infrà vers.24.* 18 Amiculo] *vide in Exod.28.40.* 22 Quæ turmatim] *vide Exod. 38.8. in annotatione.* 24 Nequaquam] *videlicet hujusmodi facite.* 25 Si peccaverit] *quasi dicat, si homo hominem offendit, est cognitio civilis aut Ecclesiastica qua res componi possunt, sed si in Deum quis volens & elata manu peccet, non adhuc reliquum est pro peccatis sacrificium, neque quisquam pro eo apud Deum intercessurus est. Num.15.30. infrà 3.14. Jirmeje 7.16. & 11.14. & 14.11. Heb. 10.26. & 1. Joh. 5.16.* Magistratus] *vide Exodi 22.28.* Quia volebat] *id est, stabat sententia.* 27 Vir Dei] *id est, Schemuel, cujus vocatio per* ὑστέρωσιν *explicatur capite seq.* Patris tui] *Aharonis.* 28 Ad offerendum] *quæ communia erant omnibus sacerdotibus tam ex Elhhazare quàm ex Ithamare descendentibus.* Reliquias] *ut Num.18. est lex.* 29 Recalcitratis] *contemnitis & quasi pedibus teritis.* 30 Dixeram] *in prima sacerdotii institutione Exodi 28.43. & 29.9.* Absit mihi] *ut domum tuam totam ea lege stabiliam.* Leves fient] *prout Mosche meo nomine pronunciavit: Levitici 10.3.* 31 Amputabo brachium] *id est, totam familiam tuam excindam, adeò, ut tantùm juvenes aliquot supersint: quod factum esse apparet, cùm uno die Hheli cum duobus filiis caderet infrà cap. 4. superstites enim remanserunt Achitub & Icabod, de quibus infrà.14.4.* 32 Nam intueberis] *te vivo accidet, ut habitaculum*

angustia prematur arcâ amissâ, infrà 4.11.*& seq.* Benefacturus fuisset] *Si tu & tui cultum Dei conservassetis.* 33 Is autem] *id est, præter calamitatem quam tuo tempore immittam, non est sobolis tuæ melior futura conditio: nam illa quoque tota violenta morte tolletur, infra* 22.18. *Ebjatharem autem, quem non tollam violenta morte in illa clade, reservabo ad subeundas magnas calamitates.* 1. *Reg.* 2. *vers.* 26. Oculos tuos] *in nepote tuo.* 34 Tibi esto signum] *id est, initium tuæ calamitatis erit a morte filiorum, ex quo argumentum sumes reliquarum calamitatum tibi denunciatarum.* 35 Statuam verò] *quasi dicat, etsi de te & de tuis facturus sum ut denunciavi, constanter tamen præstiturus sum promissionem meã, de qua suprà vers.* 30 Domum firmam] *id est, faciam ut non intercidat ejus posteritas & munus illius continuabo. Intelligit autem Tzadokum, qui fideliter ex voluntate Dei Davidi & Schelomoni hæsit, ac proinde in summum sacerdotem unctus est:* 1. *Paralip.* 29.22. *& sacerdotium in posteris ejus semper continuatum: sic infrà* 25.28. 36 Veniat incurvatum] *hoc impletum est pòstquam Ebjathar sacerdotio a Schelomone abdicatus, & Hhanathothas ablegatus est* 1. *Reg.* 2.26. *nam non poterat sine cibario Dei ex suo agello ipse cum familia sua victitare: postremò autem publico judicio definitum a Joschija* 2. *Reg.* 23.9. *& divinitus in perpetuum confirmatum Jechezkel. capitis quadragesimi quarti versiculo decimo & sequentibus.*

Caput III.

Deus Schemueli se primùm patefaciens cladem familiæ Hheli prædicit, eamq; per ipsum sacerdoti Hheli denunciat. Deinde pergens cum Schemuele communicare famam ei & authoritatem apud totum Jisraëlem conciliat.

1 DUM enim puer Schemuel ministrabat Jehovę coram Hheli: sermo Jehovæ fuerat [a] rarus temporibus illis, nec fuerat visio [b] aperta.
2 Sed fuit die illa, Hheli cubante in loco suo: (oculi autem ejus cœperant caligare, non poterat videre.)
3 Schemuele quoque cubante: cùm nondum lucerna Dei extingueretur in templo Jehovę ubi erat arca Dei:
4 Ut vocaret Jehova Schemuelem: qui dixit, ecce me:
5 Et accurrens ad Hhelin dixit, ecce me: vocasti enim me: sed dixit, non vocavi, revertere [c] cubitum: qui abiens cubavit.
6 [d] Iterum autem Jehova amplius vocavit Schemuelem: quare surgens Schemuel abiit ad Helin ac dixit, ecce me: nam vocasti me: qui dixit, non vocavi fili mi, revertere cubitum.
7 At Schemuel nondum expertus fuerat Jehovam: id est, nondum revelatus fuerat ei sermo Jehovæ.
8 Deinde Jehova vocavit amplius Schemuelem tertiò: qui surgens abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocasti me: tum intellexit Hheli Jehovam vocasse puerum ipsum.
9 Quapropter dixit Hheli Schemueli, abi cubitum: esto autem si vocaverit te, ut dicas, loquere Jehova, quia audit servus tuus: sic abiens Schemuel cubavit in loco suo.
10 Veniens autem Jehova substitit, cùm vocasset ut antea, Schemuel Schemuel: dixissetq; Schemuel, loquere quia audit servus tuus.
11 Ac dixit Jehova ad Schemuelem: ecce ego facturus sum rem in Jisraëlem: quam quisquis audiverit, tinnient ambæ aures ejus.
12 Die illa præstabo Hheli quicquid loquor contra familiã ejus, incipiendo & perficiendo.
13 Indico enim ei me vindicaturum esse familiam ejus usque in seculum: propter iniquitatem quam novit, quia maledictionem inferentibus sibi filiis suis, non tamẽ repressit eos.
14 Ideóque juro familiæ Hheli, *ne vivam*, si expiabitur iniquitas familię Hheli ullo sacrificio & munere usque in seculum.
15 Cùm itaque cubuisset Schemuel usque mane, aperiebat valvas domus Jehovę: Schemuel enim timebat indicare Hheli istam visionem.
16 Sed vocavit Hheli Schemuelem dicens, Schemuel fili mi? qui dixit: ecce me.
17 Et dixit quis est sermo ille quo allocutus est te? ne quæso celes me: ita faciat tibi Deus & ita pergat, si celaveris me quicquam ex toto sermone illo quo allocutus est te.
18 Itaque indicavit ei Schemuel omnes illos sermones nec celavit eum: qui dixit, Jehova est, quod bonum *videtur* in oculis suis faciat.
19 Cùm autem crevisset Schemuel, Jehova erat cum eo, adeò ut non sineret decidere ullum ex omnibus sermonibus ejus in terram.
20 Unde cognovit totus Jisraël a Dane usque Beerschebahhum Schemuelem fidelem esse prophetam Jehovæ.
21 Nam pergebat Jehova apparere Schilunte: postquam revelasset se Jehova Schemueli Schelunte per sermonem Jehovæ;

[a] Heb. *pretiosus.*
[b] Heb. *perrupta.*
[c] Heb. *revertere, cuba, sic deinceps.*
[d] Heb. *& addidit Jehova adhuc &c. sic ver.* 8.

ANNOTATIO.

1 Dum enim] *vide annotata suprà* 2.27. Coram Hheli] *id est, institutore.* Aperta] *id est, fuerunt quidem singulares & privatæ visiones cum piis communicatæ, ut cum Manoacho Judic.* 13. *sed publicè Prophetarum omne officium jacebat.* 2 Die illa] *cùm Deus virum suum mitteret ad Hhelin, declaratum ea de quibus suprà* 2.27. In loco suo] *in atrii parte tabernaculo proxima, ubi erant sacerdotum cellæ.* Non poterat] *videlicet clarè: nam tantùm cœperant caligare oculi.* 3 Cùm nondum] *id est, ante tempus matutinum, quo usque ardebant lucernæ Exodi* 27.20. *&* 21. *&* 2. *Chron.* 13.11. 9 In loco suo] *id est, in remotiore tabernaculi parte ubi erant Levitarum cellæ.* 11 In Jisraëlem] *Non tantùm in domum Hheli, sed etiam in populum, qui sacerdotum offensione spernebant cultum Jehovæ. suprà* 2.17: *cladem autem intelligit de qua infrà* 4.2. *&* 10. *vers.* Tinnient] *id est, adeò audiens percelletur, ut præ horrore sensus ejus hebetentur.* 12 Quicquid loquor] *quod quia capite superiore continetur, brevitatis causã est omissum.* Incipiendo] *id est, totum id a principio ad finem, quod* 6. *ultimis versibus* 2. *cap. denunciatur.* 13 Novit] *id est, cujus est reus ratione quæ subjungitur.* Non tamen] *ea severitate*

veritate & modis quibus debuit pro auctoritate patris, sacerdotis, & judicis, ac scelerum magnitudine. Vide lenitatem ejus suprà 2. ver. 23. & sequentibus. 14 Si expiabitur] *vide annotata suprà 2. ver. 25.* 15 Valvas domus] *id est atrii, ut Jisraëlitis adoraturis paterent* 17 Ita faciat] *Imprecatio, de qua vide Ruth. 1. 17.* 19 Cum autē] *explicat fusius quod suprà. 2. 26. attigerat: sunt autem hęc paraseeuastica ad sequentia.* In terram] *ita ut effectum suum non sortiretur: metaphora a semine, cui sato benedicit Deus.* 20 A Dane] *vide Judic. 20. 1. in annotatione.* 21 Postquam revelasset] *id est, cœpisset revelare suprà ver. 7.* Per sermonem] *de quo in superioribus.*

Caput IIII.

Jisraëlitæ priore prælio contra Pelischtæos fusi, arcam Dei a filiis Hheli in castra adduci jubent ut ea duce rursus cum hostibus dimicent, qui graviore adhuc clade accepta, arcam sacerdotibus interfectis amittunt: ad cujus rei famam Hheli cadens & nurus pariens moriuntur, ut prædixerat Deus suprà capite. 2. & 3.

1 [a] EVENIT autē sermo Schemuëlis [a] toti Jisraëli: cum egressi Jisraëlitæ obviam Pelischtæis in bellum castra-metarentur ad illum *locum* qui *dicitur* Eben-Hhezer, & Pelischtęi castra haberent [a] Apheki:

2 Nam cùm acie instructa Pelischtæi irent obviam Jisraëli & [b] consereretur pręliū, plaga affect⁹ est Jisraël coram Pelischtæis: ita ut percuterent ipso conflictu in eodem agro quasi quatuor millia virorum.

3 Quam ob rem cùm venissent populus in castra, dixerunt seniores Jisraëlis: quare plaga affecit nos hodie Jehova coram Pelischtæis? assumamus ad nos Schilunte arcam fœderis Jehovę, ut procedens in medio nostri servet nos e manu inimicorum nostrorum.

4 Misit itaque populus Schiluntem, ut deportarent inde arcam fœderis Jehovæ exercituum, [a] insidentis Cerubinis: erant autem ibi cum arca fœderis Dei duo filii Hheli, Chophni & Pinchas.

5 Fuit autem cùm veniret arca fœderis Jehovæ in castra, ut vociferarentur omnes Jisraëlitæ vociferatione magna adeò ut perstreperet terra.

6 Audientes autem Pelischtæi sonum illius vociferationis dicebant, quid sibi vult sonus vociferationis maximę istius in castris Hebræorum? & intellexerunt arcam Jehovæ venisse in castra eorum.

7 Quapropter timentes Pelischtęi cùm [c] diceretur Deus venisse in castra eorum, dicebant, væ nobis: quia non fuit tale quippiam [d] antehac.

8 Væ nobis quis nos eripiet e manu [a] istorum deorum magnificentissimorum? hi sunt illi dii qui percusserunt Ægyptios, [a] præter singulas plagas in [a] deserto.

9 Confirmate vos, & estote viri ô Pelischtæi, ne serviatis Hebręis, quemadmodum servierunt vobis: estote igitur viri & pugnate.

10 Pugnantibus itaque Pelischtæis, iterum plaga affecti Jisraëlitę fugerunt quisque ad tentoria sua, fuitque plaga illa magna valde: nam ceciderunt ex Jisraële triginta millia peditum.

11 Et arca Dei capta est: duoque filii Hheli mortui sunt, Chophni & Pinchas.

12 Tum currens quidam Binjaminita ex ipsa acie, venit Schiluntem eodem die: vestibus suis laceris, & [a] terra capiti suo inspersa.

13 Quo ingrediente ecce Hheli [a] sedebat in solio, latus viæ observans: erat enim [e] animus ejus trepidus propter arcam Dei: cumque vir ille ingressus esset nunciando per civitatem, exclamavit tota civitas.

14 Audiens verò Hheli sonum istius clamoris dixit, quid sibi vult sonus ipsius multitudinis? tum vir ille festinans venit ut nunciaret Hheli.

15 (Hheli autem natus erat nonaginta octo annos: & oculorum ejus *acies* caligaverat ita ut non posset videre)

16 Dixit vir ille ad Hhelin, ego *sum* qui venio ab ipsa acie, nam ego ex ipsa acie effugi hodie: cui dixit, quid fuit rei, fili mi?

17 [a] Tum respondens nuntius ille dixit, fugit Jisraël coram Pelischtęis, & etiam magna plaga fuit in populo: quin etiam duo filii tui mortui sunt, Chophni & Pinchas, & arca Dei capta est.

18 Fuit ergo cùm mentionem faceret ille arcæ Dei, ut caderet *Hheli* e solio retrorsum ante latus portæ, ita ut fracta vertebrarum cervicis suæ compage moreretur: senex enim erat vir ille & gravis, & judicaverat Jisraëlem quadraginta annis.

19 Præterea nurus ejus uxor Pinchasi pręgnās [f] proxima partui, cùm audiret hanc famam de capta arca Dei, & mortuo socero suo ac viro suo: incurvavit se ut pareret, quia [g] irruerant in eam dolores ejus.

20 Cumque, quo tempore moriebatur, dicerent quæ adstabant ei, ne timeto: nam filium peperisti: non tamen respondit neq; apposuit animum suum.

21 Indiderat autem nomen puero ipsi [h] I-Cabodem, dicendo, emigravit gloria ab Jisraële: *audiens* de capta arca Dei & de mortuo socero suo ac viro suo.

22 Dicebat enim, emigravit gloria ab Jisraële: [a] proterea quòd capta esset arca Dei.

[a] Heb. *fuit: sic Gen. 24. 15.*

[b] Heb. *extenderetur, vel explicaretur.*

[c] Heb. *dicerent venit Deus, &c.*

[d] He. *heri nudiustertius.*

[e] Heb. *cor &c sic ver. 20.*

[f] Heb. *ad pariendum.*

[g] Heb. *vertebant se in eam dolores ejus.*

[h] *i. non est gloria.*

ANNOTATIO.

1 Toti Jisraëli] *Nam mala denunciarat non tantùm domui Hheli: sed etiam Jisraëli suprà 3. 11. & sequentibus: ex quorum prædictione & eventu ei respondente apud Jsraëlem authoritas comparata est. suprà 3. 19. & 20. ver.* Eben Hhezer] *per anticipationem: nam nomen hoc consecutus est ex victoria de qua infrà 7. 11.* Apheki] *civitas est Jehudæ, Jehosc. 15. 53.* 4 Insidentis Cerubinis] *e quorum medio responsa dabat, Num. 7. 8. 9.* 8 Istorum Deorum] *de unico vero Deo impiè, ut deorum multorum cultores loquuntur.* Pręter plagas] *de illis loquitur, quibus affecti Ægyptii Jisraëlitas dimittere coacti sunt, de quibus in Exodo usque ad 12. cap.* In deserto] *ubi Ægyptii Jisraëlitas persequentes in mari algoso submersi sunt, quod deserto Ethamæ conjunctum erat Exodi. 13. 20. vide annotata Exodi 15. 22.*

12 Et terra capiti] *vide annotata Jehosch. 7. 6.* 13 Sedebat in solio] *quod erat ad limen templi Jehovæ, suprà 1. 9.* 22 Propterea quòd] *quasi dicat, illud eam inprimis cruciabat, & domesticam calamitatem publicæ postponebat.*

Caput V.

Deus in Pelischtæos propter abductam arcam suam animadvertens, Deum eorum comminuit, eosq; & regionem eorum gravi plaga afficit: adeò ut consilium de remittenda arca inire cogantur.

1 PELISCHTÆI autem captam arcam Dei abduxerunt Eben-Hhezere Aschdodum.

2 Ubi Pelischtæi acceptam arcam Dei induxerunt in *ædem Dagonis: collocaveruntq; eam prope Dagonem.

3 Sed cùm surrexissent Aschdodæi postridie, ecce Dagon collapsus jacebat facie sua in terram coram arca Jehovæ: & accipientes Dagonem, restituerunt eum in locum suum.

4 Surgentibus verò mane postridie, rursus ecce Dagon collapsus jacebat facie sua in terram coram arca Jehovæ: caput autem Dagonis & ambæ palmæ manuum ejus abscissæ *erant* in ipso limine infero, tantùm [a] quod referebat piscem remanserat in eo.

[a] Heb. *Dagon remanserat.*

5 Idcirco non calcant sacerdotes Dagonis aut ulli ingredientes in ædem Dagonis limen inferũ Dagonis Aschdodi: usque in hunc diem.

6 Præterea ingravescens manus Jehovæ cõtra Aschdodæos *desolabat eos: (percutiebat enim eos hæmorrhoidib.) Aschdodum & terminos ejus.

7 Videntes autem Aschdodæi sic rem habere: dicebant, non manebit arca Dei Jisraëlis apud nos: nam dura est manus ejus contra nos & contra Dagonem deum nostrum.

8 Mittentes itaque congregaverunt omnes satrapas Pelischtæorum ad se quib[9] dixerunt, quid facturi sumus arca Dei Jisraëlis? dixerunt verò illi, Gathum circumducitor arca Dei Jisraëlis, quò circũduxerunt arcam Dei Jisraëlis.

9 Sed fuit postquam circumduxissent eam, ut esset manus Jehovæ contra civitatem illam vexatione magna valde, qua percussit cives illius civitatis a minimo usque ad maximum: * nam occultabant se inter eos hæmorrhoides.

10 Quapropter miserunt arcam Dei Hhekronem: fuitque cùm intraret arca Dei Hhekronem: ut clamarent Hhekronitæ dicendo, circumduxerũt ad me arcam Dei Jisraëlis ad morte afficiendum me & populum meum.

11 Proinde mittentes congregaverunt omnes satrapas Pelischtæorum quibus dixerunt, dimittite arcam Dei Jisraëlis, ut revertatur in locum suum neque morte afficiat me & populum meum: erat enim vexatio lethalis in tota ea civitate, gravis erat valde manus Dei ibi.

12 Homines enim [b] qui supervivebant manebant affecti hæmorrhoidibus: ita ut ascenderet exclamatio civitatis in cœlum.

[b] Heb. *non moriebãtur.*

ANNOTATIO.

2 In ædem Dagonis] *vide de eo. annotata Judicum 16. 23.* 6 Desolabat enim eos] *homines hæmorrhoidibus & regionem muribus infestando. de quibus infrà 6. 5.* 9 Nam occultabant] *sistebatur enim sanguis, qui interanea erodebat: quod est secundum genus hæmorrhoidis, & multò gravius.*

Caput VI.

Pelischtæi suorum sacerdotum consilio arcam post septem mensium captivitatem cum muneribus plaustro impositam dimittunt, quam Beth-Schemeschitæ ad suos fines venientem irreverentius aspicientes divinitus castigantur: quare eam civibus Jehharimorum abducendam tradunt.

1 FUERAT autem arca Jehovæ in agro Pelischtæorum septem menses.

2 Cùm vocantes Pelischtæi suos sacerdotes & divinos dicerent eis, quid facturi essemus arca Jehovæ? instruite nos qua ratione remittamus eam in locum suum.

3 Qui dixerunt, si remissuri estis arcam Dei Jisraëlis, ne remittite eam [a] donis vacantem, sed [b] omnino reddite ei *reatum, tunc sanabimini, aut innotescet vobis *quare non recedat a vobis manus ejus.

[a] Heb. *vacue.*
[b] Heb. *reddendo reddite.*

4 Dicentibus autem *Pelischtæis*, quis est ille reatus quem reddemus ei? dixerunt, *de* numero Satraparum Pelischtæorũ quinque hæmorrhoides aureæ, & quinque mures aurei: quia plaga eadem est omnibus istis & satrapis vestris.

5 Nam cùm feceritis *imagines hæmorrhoidum vestrarum & imagines murium vestrorum qui corrumpunt hanc terram, & dederitis Deo Jisraëlis gloriam: fortassis allevabit manum suam a vobis & a Diis vestris & a terra vestra.

6 Et quare aggravaretis cor vestrum, quemadmodum aggravarunt Ægyptii & Parhho cor suum? nonne postquam præclara gessit in eos, tandem dimiserunt istos ita ut abierint?

7 Nunc itaq; [c] facite unum plaustrum novum & accipite duas vaccas fœtas, [d] quibus nunquam est impositum jugum: & jungite eas vaccas illi plaustro, pullos verò earum reducite domum [e] ne eas sequantur.

[c] Heb. *accipite & facite: verborũ* ἐμπλοκὴ
[d] Heb. *super quas non ascẽdit jugũ.*
[e] Heb. *de post eas.*

8 Tum accipientes arcam Jehovæ imponite eam plaustro, & instrumẽta ista aurea, quæ reddideritis ei *in* reatum ponetis in capsula a latere illius: sic dimittetis eam ut abeat.

9 Consyderabitis autem, si viã *ferente ad* terminum ejus, ascenderit Beth-Schemeschum, ipse affecerit nos hôc malo maximo: sin autem minus, utique cognoscemus nequaquam manum ejus attigisse nos, casũ esse *qui* accidit nobis.

10 Fecerunt itaque viri illi sic, nam accipientes duas vaccas fœtas junxerunt eas illi plaustro: cùm pullos earum reclusissent domi.

11 Imposueruntque arcam Jehovæ plaustro illi: & capsulam suam unà cum murib[9] aureis, & cum imaginibus mariscarum suarum.

12 Ita rectã contendentes vaccæ per viã illã, per

per viam Beth-Schemeschi, *strata via unica [f] ibant continenter mugientes, neque declinabant ad dexteram vel sinistram: satrapæ verò Pelischtæorum [g] sequebantur eas usque ad terminum Beth-Schemeschi.

13 Beth-Schemeschitæ autem metebant messem triticeam in sua convalle: qui cùm sublatis oculis suis viderent ipsam arcam, gavisi sunt *inspiciendo.

14 Cumque perveniens plaustrum in agrum Jehoschuhhæ Beth-Schemeschitæ substitisset ibi, ubi erat lapis magnus: *fiderunt ligna plaustri, & ipsas vaccas obtulerunt holocaustum Jehovę.

15 *Levitę enim deposuerunt arcam Jehovę & capsulam illam quæ *erat* prope eam, in qua *erant* instrumenta aurea, & imposuerunt lapidi illi magno: Beth-Schemeschitæ autem *offerebant holocausta, & sacrificabant sacrificia die illo Jehovæ.

16 Quod quinque satrapæ Pelischtæorum cùm vidissent: reversi sunt Hhekronem eodem die.

17 Hæ autem sunt mariscæ aureę quas reddiderunt Pelischtæi Jehovæ in reatum: pro Aschdodo una: pro Hhazza una: pro Aschkelone una: pro Gatho una: pro Hhekrone una:

18 Et mures aurei *de* numero omnium civitatum Pelischtęorum per quinque satrapias illas, [h] nomine tam civitatum munitarum quàm vicorum paganorum: usque [i] ad lapidem illum magnum, super quem collocarant arcam Jehovæ, *is est* usque in diem hunc in agro Jehoschuhhę Beth-Schemeschitæ.

19 * Percussit autem ex Beth-Schemeschitis qui inspexerant arcam Jehovæ, *ut percusserat * ex illis quinquagies mille septuaginta homines: quapropter lugentes populus eò quòd percussisset Jehova populum plaga magna,

20 Dicebant Beth-Schemeschitę, quis posset consistere coram Jehova Deo sanctissimo isto? & ad quem ascendet a nobis?

21 Miserunt ergo nuntios ad habitatores urbis Jehharimorum qui dicerent: reduxerunt Pelischtęi arcam Jehovæ, descendite, abducite eam ad vos.

22 *Venerunt itaque cives urbis Jehharimorũ & abducentes arcam Jehovę, intulerunt eam in domum Abinadabi in ipso colle: Elhhazarem autem filium ejus sanctificaverunt ad observandum arcam Jehovæ.

[f] Heb. *ibant eundo & mugiendo.*
[g] Heb. *ibant post eas.*
[h] Heb. *a civitate munita usque ad vicum paganum: supple subministrati mures.*
[i] Heb. *luctũ: nam sic denominatus fuit lapis affini nomine a luctu populi, de quo ver. 19. nam eben lapidem, abel luctum significat quę una tantum litera discrepant.*

ANNOTATIO.

3 Reatum] *oblationem pro reatu, ut Levitici 5. & passim, quasi dicant, peccatum non videmus: sed fieri potuit ut propter omissum aliquem e ritibus ejus, rei situ.* Quare non recedat] *id est, ipsum non esse in causa cur non recedat: sed casum esse, ut infrà vers. 9.* 5 Imagines hęmorrhoidum] *id est, sedes cum hæmorrhoidibus, vel mariscis, ut infrà vers. 11. & 17.* 12 Strata via unica] *id est, nunquam deflectentes, ut sequentia epexegeticωs ostendunt.* 13 Inspiciendo] *retectam contra legem: Num. 4. 5. & 20. ver. sive a Pelischtæis retecta missa esset, sive ab ipsis.* 14 Fiderunt] *nimirum sacerdotes Levitici ordinis, de quibus vers. 15. erat enim Beth-Schemesch urbs sacerdotum: Jehosch. 21. 16.* 15 Levitæ enim] *e sacerdotum genere, ad quos propriè hoc munus pertinebat: vide Num. 4. 5. & sequentibus versibus.* Offerebant] *id est, suppeditabant animalia sacerdotibus ad holocausta & sacrificia.* 19 Percussit ex Beth-Schemeschitis] *eos qui propius ad inspiciendum arcam irreverenter accesserant: suprà 13. vers.* Ut percusserat] *hoc est, hæmorrhoidibus, quibus Pelischtæos percusserat: suprà 5. 6. & seq.* Ex illis] *id est, Pelischtæis quorum antea meminit. Ita scriptum invenimus in vetere codice Hebræo manu scripto ex bibliotheca illustrissimi Principis Electoris Palatini. Quod autem de Beth-Schemeschitis plerique hunc locum accipiunt, nobis non probatur: primùm quia Beth-Schemeschitæ erant Aharonitæ ad quos tractatio arcæ pertinebat, Num. 4. Secundò, quia tantum numerum hominum totus tractus Beth-Schemeschi non potuit, nedum ipsum oppidum continere. Tertiò, quia si tanta fuissent affecti plaga, non potuissent celare fratres suos cives urbis Jehharimorum: ad quos nuntios mittunt, ut ad se arcam recipiant. Hanc autem horum sententiam fluxisse suspicamur ex affinitate vocum Bahem, in eis, & Bahham, in populo, una tantùm litera discrepantium.* 22 Venerunt] *hunc versum ad superiora pertinere res ipsa docet: quare cum superioribus conjunximus.*

CAPUT VII.

Jisraëlitæ Schemuelis operâ ad veram resipiscentiam, reconciliationem cum Deo, & legum instaurationem adducti, vigesimo pòst anno divinitus ab invadentibus Pelischtæis servantur, & prius amissas civitates recuperant. Postremò forma quietæ gubernationis sub Schemuele exponitur.

1 FUIT autem, ex quo tempore resedit arca in urbe Jehharimorum, multis diebus elapsis, cùm jam esset vigesimus annus: quando lamentantes tota familia Jisraëlis [a] sequebantur Jehovam:

2 (*Edixerat enim Schemuel toti familiæ Jisraëlis dicendo, si ex toto [b] animo vestro vos convertimini ad Jehovam, auferte deos alienigenæ *gentis* e medio vestri & Hhaschtarothas: & comparantes animum vestrum ad Jehovam, colite eum solum, & eripiet vos e manu Pelischtæorum.

3 Et amoverant filii Jisraëlis Bahhalimos & Hhaschtarothas: & colebant Jehovam solum.

4 Deinde edixerat Schemuel, congregate totum Jisraëlem Mitzpam, ut supplicem pro vobis Iehovam,

5 Congregaverantque se Mitzpam, * ubi haurientes aquam effuderant coram Jehova, jejunantesque illo die dixerant illic peccavimus Jehovæ, ita *judicaverat Schemuel filios Jisraëlis Mitzpæ)

6 Fuit inquam ut audientes Pelischtæi Jisraëlitas congregare se Mitzpam, ascenderent Satrapæ Pelischtæorum versus Jisraëlem: quod cùm audirent Jisraëlitæ timuerunt ab [c] adventu Pelischtæorum.

7 Quapropter dicebant Jisraëlitæ ad Schemuelem, ne sileto pro nobis, quin inclames Jehovam Deum nostrum: ut servet nos e manu Pelischtæorum.

8 Et accipiens Schemuel agnum [d] lactentem unum obtulit eum holocaustum totum Jehovę: inclamavitque Schemuel Jehovam pro Jis-

[a] Heb. *lamentabatur post Jehovam.*
[b] Heb. *corde: sic deinceps.*
[c] Heb. *a facie: sic Gen. 36. 6. facies pro adventu.*
[d] Heb. *lactis.*

Jisraële, & exaudivit eum Jehova.

9 Fuit enim Schemuele offerente holocaustum, cùm Pelischtęi appropinquassent ad prælium contra Jisraëlem : ut intonaret Jehova sono magno eodem die contra Pelischtæos & funderet eos, ita ut plaga afficerentur coram Jisraële.

10 Egressi autem Jisraëlitę Mitzpa persecuti sunt Pelischtæos : quos percusserunt usq; ad *locum* subjacentem * Beth-Cari.

11 Tunc accipiens Schemuel lapidem quendam collocavit eum inter Mitzpam & inter scopulum illum cujus nomen vocavit [e] Eben-Hhezerum : dicebat enim, usque huc adjuvit nos Jehova.

e id est, lapidem adjumenti, de quo suprà 4.1.

12 Sic depressi sunt Pelischtæi, * neque perrexerunt deinceps invadere terminum Jisraëlitarum : * erat enim manus Jehovæ contra Pelischtæos omnibus diebus Schemuelis.

13 Et [f] reductæ sunt civitates illæ ad Jisraëlem, quas ceperant Pelischtęi ab Jisraële, inde a Hhekrone Gathum usque, & terminum earum eripuit Jisraël e manu Pelischtęorum :* eratq; pax inter Jisraëlitas & inter Emoræos.

f reversæ sunt.

14 Judicavit autem Schemuel Jisraëlem * omnibus diebus vitæ suæ.

15 Profectusq; de anno in annum obibat * domum Dei fortis & * Gilgalem & Mitzpam : ut judicaret Jisraëlem in omnibus locis istis.

16 (Quamvis regressio ejus esset * Ramam, quia ibi erat domus ejus, & ibidem judicaret Jisraëlem) : & extruxit * illic altare Jehovæ.

ANNOTATIO.

2 Edixerat enim] *his quatuor versibus tota ratio administrationis qua Schemuel Jisraëlitas gubernavit inde a morte Hheli, exponitur : quod hyperbaton ut planius esset parenthesi inclusimus.* 5 Ubi haurientes] *hyperbolica descriptio ingentis lamentationis. quasi dicat eos lachrymarum rivos ex intimo fonte cordis haustos, oculis coram domino profudisse : quo hyperbolico genere pleni sunt inter alios psalmi.* Judicavit] *id est, populo resipiscenti & cum Deo reconciliato jus dixit, & corruptum Jisraëliticæ Reipub. & Ecclesiæ 1.Chro.9.22. statum correxit.* 10 Beth-Cari] *nomen scopuli illius de quo versu 11.* 12 Neque perrexerunt &c.] *Justo videlicet exercitu, ut dilatarent regionem suam : sed contenti erant stationario milite tueri, quæ acquisiverant : nam est proleptica narratio omnium quæ tempore Schemuelis contra Pelischtæos contigerunt, vide infrà 10.5. & 13.3.* Erat enim] *ut paulatim res acquisitas amitterent, quod versus proximus indicat, & historia sequens docet.* 13 Erat pax] *id est, inter eos nullum gerebatur bellum : sic Judic.4.17.* 14 Omnibus diebus] *etiam comprehenso Schauli regno, ut apparet infrà 13.15. & 16. capitibus. Hinc factum ut Actorum 13.21. Schemueli & Schauli conjunctim anni quadraginta tribuantur.* 15 Domum Dei fortis] *id est, urbem Jehharimorum arcæ Dei domicilium quia coram ea ex lege festis anniversariis maximi conventus habebantur: Exodi 23.17.* Gilgalem & Mitzpam] *quæ duo loca in media longitudine ita sita erant, ut Mitzpa extremitatem latitudinis ad occidentem & Gilgal ad orientem attingerent : quare videbantur habendis conventibus commodissima.* 16 Ramam] *vide suprà 1.1.* Illic] *nimirum in urbe Jehharimorum, ubi arca erat : sic enim frequenter relativa ad remotiora antecedentia referuntur : ut Gen.10.12. & infrà 27.8. & 2.Shem.21.13. & Psalmo 99.7. Cujusmodi multa in Novo Testamento extant.*

CAPUT VIII.

Schemuel jam senex filios suos in administrationem populi cooptat, qui a patris vestigiis longè discedentes, Jisraëlitis regem a Schemuele petendi occasionem præbent. Quare Schemuel Deo consulto eos a proposito frustra deterrere conatus, propter damna quæ accepturi erant inde, annuens illorum petitioni eos dimittit.

1 SED fuit cùm senuisset Schemuel, & præposuisset filios suos judices Jisraëli,

2 (Erat autem nomen primogeniti filii ejus [a] Joel, & nomen secundi ab eo Abija): Judices *inquam* * usque ad Beer-Schebahhum:

a Idem qui 1.Chro.6.28 Vaschni vocatur.

3 Nec ambularent filii ejus viis ejus, sed [b] sectarentur lucrum : & accipientes munus perverterent judicium :

b Heb. declinarent post.

4 Ut congregantes se omnes seniores Jisraëlis venirent ad Schemuelem Ramam,

5 Et dicerent ad eum, ecce tu senuisti & filii non ambulant viis tuis : nunc prępone nobis regem ad vindicandum nos, ut *habent* omnes istæ gentes.

6 * Malum autem visum est istud verbum in oculis Schemuelis, cùm dicerent, da nobis regem ad vindicandum nos : quapropter * supplicavit Schemuel Jehovam.

7 Sed dixit Jehova ad Schemuelem, * ausculta voci populi hujus in omnibus quæ indicunt tibi: non enim te spreverunt * *solum*, sed me spreverunt, ne regnem super ipsos.

8 Secundum omnia illa facta quæ fecerunt a die quo deduxi eos ex Ægypto usque in hunc diem, quibus dereliquerunt me & coluerunt Deos alienos : sic ipsi faciunt etiam tibi.

9 Nunc itaque ausculta voci illorum: veruntamen cùm [c] sedulò contestatus fueris contra eos, & indicaveris eis * rationem istam regis qui regnaturus est super eos.

c Heb. contestando cōtestatus fueris.

10 Itaque indixit Schemuel omnia verba Jehovæ populo, petentibus a se regem.

11 Ac dixit, hæc erit ratio ipsa regis qui regnabit super vos, filios vestros accipiet ut sibi disponat in curribus suis & in equitibus suis, & currant ante currum suum.

12 Et ad disponendum sibi præfectos millenis, & præfectos quinquagenis: & ad arandum [d] arva sua & ad metendum messem suam, & ad faciendum instrumenta bellica sua, & instrumenta curruum suorum.

d Heb. arationem suam.

13 Similiter filias vestras accipiet in unguentarias, in coquas, & in pistrices.

14 Etiam agros vestros, & vineas vestras ac oliveta vestra optima accipiet, & dabit servis suis.

15 Semina quoque vestra & vineas vestras decimabit : & dabit aulicis suis & servis suis.

16 Servosque vestros & ancillas vestras ac juvenes vestros præstantissimos & asinos vestros accipiet : quod faciet ad opus suum.

17 Gre-

17 Greges vestros decimabit: denique vos eritis ei in servos.
18 Adeo ut clamaturi sitis die illa propter regem vestrum,quem elegeritis vobis:sed non exaudiet vos Jehova die illa.
19 Renuerunt tamen populus auscultare voci Schemuelis: & dixerunt, ' nequaquam: sed rex præerit nobis.
20 Ut simus nos quoque sicut omnes istæ gentes,& vindicet nos rex noster,& procedens ante nos gerat bella nostra.
21 Audiens itaque Schemuel omnia verba populi,elocutus est ea [e] apud Jehovam.
22 Et edixit Jehova Schemueli, ausculta voci eorum,ut præficias eis regem: quapropter edixit Schemuel Jisraëlitis, 'ite quisque in civitatem suam.

[e] Heb. *in auribus Jehovæ.*

ANNOTATIO.

1 Usque ad Beer-Schebahhum] *synecdoche,qua sub una extremitate alteram ei oppositam, nempe Danis simul intelligit.* 6 Malum visum est] *& merito: nam Dei gubernationem sperni videbat: ut ipse Deus versu 7.testatur,quod confirmatur infra 12.17.& 19.*Supplicavit] *consulens Deum quid sibi faciendum esset ad petitionem populi,& orans pro populo.* 7 Ausculta voci] *verba sunt irati, ut testatur Hosche.13.11.*Solum] *eclipsis,qualis Gen.32.28.ut ostendit finis versus sequentis: sic faciunt etiam tibi &c.* 9 Rationem istam] *ut suprà 2.13.vide annotata ibi.* 19 Nequaquam] *subaudi,hæc tua contestatio nos a nostro proposito deterrebit.* 22 Ite quisque] *eclipsis est assentientis & totam rei procurationem in se recipientis.*

CAPUT IX.

Schaul ad Schemuelem occasione amissarum asinarum eum de illis consulturus adveniens, de regia dignitate sibi delata præmonetur,convivio honorificè excipitur,& a Schemuele præmisso puero deducitur.

1 ERAT autem quidam e Binjamine, cujus nomen Kisch, filius [a] Abielis,filii Tzeroris, filii Bechorathi, filii Aphiachi, filii ' viri Binjaminitæ; valens robore,
2 Huic verò erat filius nomine suo Schaul juvenis & [b] elegans,adeo ut nemo esset e filiis Jisraëlis elegantior eo: ab humero suo sursum versus altior erat toto populo.
3 Cumque amissæ essent asinæ quædam Kischo patri Schaulis: edixit Kisch Schauli filio suo,accipe nunc tecum unum ex istis pueris, & surgens abi quæsitum istas asinas.
4 Itaque transivit in montem Ephrajimi, cùm pertransivisset terram ' Schalischæ neque invenissent:pertransivissent etiã terram 'Schahhalimorum,neque *illic* essent, denique pertransivissent terram [c] Binjaminitarum, neque invenissent.
5 Ipsis venientibus in terrã ' Tzuphi,Schaul dicebat puero suo qui cum ipso erat, agedum revertamur: ne cessans pater meus de asinis istis, sollicitus sit de nobis.
6 Qui dixit ei, ecce jam vir Dei est in civitate ista,& quidem vir honoratissimus, quicquid prædicit [d] omnino evenit: eamus nunc illuc,fortè indicabit nobis ' viam nostram *ad* id cujus causâ profecti sumus.
7 Dixit verò Schaul puero suo, ecce ergo eamus sed 'quid afferemus viro isti?nam panis [e] defecit ex instrumentis nostris, & donarium nullum est quod afferamus ad virum hunc Dei: quid *est* penes nos?
8 Tum pergens puer ille respondere Schauli dixit,ecce præsentem in manu mea quadrantem sicli argentei: hunc dabo viro isti Dei, ut indicet nobis 'viam nostram.
9 ' Antiquitus in Jisraële sic dicebat quisque, cum profecturus esset ad consulendum Deum,agite eamus usq; ad Videntem: nam qui propheta hodie,antiquitus vocabatur 'Videns.
10 Cùm itaque dixisset Schaul puero suo,bonus est sermo tuus, agedum eamus: & irent versus illam civitatem,ubi erat vir ille Dei,
11 Ipsi ascendebant per clivum civitatis,cùm invenerunt puellas egredientes ad hauriendum aquam: & dixerunt illis, estne illic Videns?
12 Quæ respondentes eis dixerunt, est, ecce ante te: festina jam, nam hodie venit in civitatem,quia [f] convivium *est* huic populo in isto excelso.
13 Simul ac ingressi eritis civitatem, invenietis eum, cùm nondũ ascenderit excelsũ istud 'ad comedendũ,nam non comedet popul⁹ usq; dum advenerit,cùm ipse 'benedixerit cõvivio, postmodũ comedent invitati:nunc ergo ascendite, nam hoc ipso [g] tempore inventuri estis eũ.
14 Cúmq; ascendissent in civitatem ipsis pervenientibus in mediam civitatem: ecce Schemuel prodibat obviam illis, ut deduceret ad excelsum illud.
15 ('Jehova enim revelarat *in* aurem Schemueli: die uno antequam adveniret Schaul dicendo:
16 Hoc ipso tempore cras ' missurus sum ad te quendam e terra Binjaminis ut ungas eum in ' antecessorem super populum meum Jisraëlem,& servet populum meum e manu Pelischtæorum: ' nam respexi populum meum: quia pervenit clamor ejus ad me.)
17 Cumque Schemuel videret Schaulem: Jehova dixit ei, ecce hic *est* vir, quem dixeram tibi, hic imperium obtinebit in populo meo.
18 Quapropter Schauli accedenti ad Schemuelem intra portam: & dicenti, indica quæso mihi ubinam sit domus Videntis?
19 Respondit Schemuel Schauli dicens, ego *sum* ille Videns,ascende ante me in istud excelsum ut comedatis mecum hodie: & dimittam te manè,'quicquid autem est in [h] animo tuo *jam* indico tibi.
20 Nempe quod ad asinas, quæ amissæ erant tibi [i] abhinc tertio die, ne apponito animum tuum ad illa:nam inventæ sunt:'erga quem autem est totum desyderium Jisraëlis? nónne erga te, & erga totam familiam patris tui?
21 Respondens autem Schaul dixit: ' an non Binjaminita sum [k] minimus e tribub⁹ Jisraëlis, & familia mea infima est omnium familiarum in tribubus Binjaminis? & quam ob rem allocutus es me sermone hujusmodi?
22 Assumpsit tamen Schemuel Schaulem & puerum ejus,quos introduxit in cœnaculum: ' deditque eis locum in [l] summo invitatorum, qui

[a] qui Ner dicitur,1.Chro 8.33.& 9.39.
[b] Heb. *bonus forma: ut Gen.6.2.*
[c] Heb. *Jeminitarum.*
[d] Heb. *eveniendo evenit.*
[e] Heb. *abiit.*
[f] Heb. *mactatio, ut Gene.31.54 vide annotata: sic deinceps.*
[g] Heb. *die synecdoche, ut infra 16.*
[h] Heb. *in corde: sic 20. ver.*
[i] Heb. *hodie est tertius dierum illorum.*
[k] Heb. *e minimis tribuũ hypallage.*
[l] Heb. *in capite.*

qui *erant* quasi triginta viri.

23 Tum dixit Schemuel coquò, cedo partem illam quam dederam tibi: de qua dixeram tibi, repone eam apud te.

24 Cumque deprompsisset coquus armum quendam & quæ hærebant ei, apposuit *Schemuel* ante Schaulem dicens, ecce quod reliquũ *erat* ponens ante te, comede: nam in hoc tempus reservatum fuit tibi, * *ex quo* dixi, populum invitavi: sic comedit Schaul cum Schemuele illo die.

25 Postea descenderunt ex illo excelso in civitatem: ubi locutus est *Schemuel* cum Schaule * versus suum tectum.

26 Illis autem manè surgentibus fuit cùm ascenderet aurora, ut vocaret Schemuel Schaulem versus tectum suum * dicens, surge ut dimittam te: cumq; surrexisset Schaul: egressi sunt ambo, ipse & Schemuel foras.

27 Ipsi descendebant ad extremum civitatis, cùm Schemuel edixit Schauli, dic huic puero ut transeat ante nos: (transivit itaque): tu autem * sta jam, & [m] enunciabo tibi sermonem Dei.

[m] Heb. *faciam ut audias.*

ANNOTATIO.

1 Viri Binjaminitæ] *id est, patris Gibbhonitarum Jehbielis. 1. Chr. 9. 35.* 4 Schalischę] *ea regio plana est in Binjamine. 2. Reg. 4. 42.* Schahhalimorum] *cujus oppidum Iohan. 3. 23. Salim corrupta voce dicitur, non procul a Gilgale ad Jardenem.* 5 Tzuphi] *de quo suprà 1. 1.* 6 Viam nostram] *qua via nobis eundum est, ut asinas istas inveniamus.* 7 Quid adferemus] *quasi dicat, incivile esset sine honorario eum accedere, antea ignotum.* 8 Viam nostram] *suprà ver. 6.* 9 Antiquitus] *quasi dicat, priscis illis temporibus tanta erat inter Jisraëlitas pietas, ut in rebus obscuris Deum consulerent per prophetas ejus, quos tunc vocabant Videntes. Exemplum habemus in Ribka Gen. 25. 22.* Videns] *Quia visionibus se & res occultas patefaciebat illis Deus, ut Num. 12. 6.* 13 Ad comedendum] *non autem ad sacrificandum: quod contra legem fuisset, jubentem ut coram Deo tantùm sacrificetur: Levitici 17. 3. & sequentibus. Deut. 12. 5 & sequent.* Benedixerit convivio] *ex lege Deut. 8. 10* 15 Jehova enim] *Instituti convivii causa indicatur, & simul ostenditur cur Schemuel obviam eis prodierit: prout etiam ad hunc finem Schemuel armum asservari jusserat, infrà ver. 23.* 16 Missurus sum] *secreto ductu spiritus, ipso aliud cogitante.* Antecessorem] *id est, ut ita dicamus, præitorem, qui tempore belli ante exercitum procedit.* Nam respexi] *id est, prospicere illi statui.* 19 Quicquid autem est in animo] *quicquid cogitas ex me sciscitari, quod sequens versus explicat.* 20 Erga quem] *quasi dicat, nosti omnium Jisraëlitarum desyderium esse ut sibi præficiatur rex, prout seniores mihi exposuerunt, suprà 8. 5. jam vero cui defert Deus hanc dignitatem nisi tibi, ac proinde familiæ patris tui?* 21 An non Binjaminita] *modestè tribus rationibus gradatim regnum recusat: a tribu omnium infirmissima ex historia Judic. 20: a personæ suæ & a familiæ totius tenuitate.* 22 Deditq; eis locum] *hac collocatione & armi oppositione cœpit dignitatem Schaulis invitatis adumbrare.* 24 Ex quo dixi] *ex quo indixi coquo, ut convivii invitatis pararet.* 25 Versus suum tectum] *utpote locum secretiorem, ac proinde comodiorem sermonibus habendis & precibus: Danielis 5. 11. Act. 10. 9.* 26 Dicens surge] *Paraleipsis, cujusmodi est Gen. 3. 1. vide annotata ibi. Reticentur enim monita Schauli a Schemuele data.* 27 Sta jam] *ut cum reverentia audias divinum oraculum: vide annotata Gen. 49. 33. & Num. 23. 22.*

CAPUT X.

Schemuel Dei jussu Schaulem in regem ungit privatim, & de vocatione ipsius signorum prædictione confirmat. Deinde Mitzpæ in publicis conventibus, primùm Dei nomine cum populo expostulat, & sortitione designatum a Deo regem populo sistit, qui eum maxima ex parte acclamationibus excipit.

1 TUM accepta Schemuel phiala olei perfundens caput ejus * osculatus est eum: & dixit, nonne *sic faciendum* est, quia unxit te Jehova in antecessorem super possessionem suam?

2 * Cùm abieris hodie a me invenies duos viros apud * sepulchrum Rachelis, in termino Binjaminis * Tzeltzachi: qui dicent ad te, inventæ sunt asinæ quas quæsitum abieras, & ecce omissis pater tuus rebus istis asinarum, solicitus est de vobis dicendo, quid faciam filio meo?

3 Et inde progessus ulterius, cùm veneris usque ad planitiem Taboris, invenient te illic tres viri ascendentes ad Deum in * domum Dei fortis: unus ferens tres hœdos, & alter ferens tres tractas panis, & alius ferens utrem vini:

4 Qui interrogabunt te de [a] prosperitate: dabuntque tibi duas *tractas* panis, quas accipies e manu eorum.

[a] Heb. *de pace.*

5 Postmodum pervenies ad * collem ipsum Dei, ubi sunt * stationarii milites Pelischtæorum: eritque ibi cùm ingressus fueris civitatem, ut occurras * turbę Prophetarum descendentium de illo excelso, * cum nablio & cum tympano & tibia & cythara ante se, qui prophetabunt:

6 Irruetque super te spiritus Jehovæ, ut prophetes cum eis: & * mutaberis in virum alium.

7 Quod cùm erit, cùm evenerint signa ista tibi: fac * quod obvenerit manui tuę, quia Deus ipse tecum erit.

8 * Postea descendens ante me Gilgalem, quò ecce ego descendam ad te, * ad offerendum holocausta, & ad sacrificandum sacrificia eucharistica: * septem diebus expectato usquedum venero ad te, & notũ faciam tibi id quod facturus es.

9 Itaque fuit cùm avertisset humerum suum abeundo a Schemuele ut mutaret ei Deus cor in aliud: & evenerint omnia ista signa die eodẽ.

10 Cùm autem venissent illuc ad collem illum, ubi ecce turba prophetarum obviam facta esset ei: irruente super eum spiritu Dei prophetabat inter eos,

11 Fuitque cùm omnes qui noverant eum [b] antè, viderent, quòd ecce cum prophetis prophetaret: ut diceret populus [c] alter ad alterum, quid hoc *est quod* [d] accidit filio Kischi? an etiam Schaul *est* inter prophetas?

[b] Heb. *ab heri nudiustertio.*
[c] Heb. *vir ad proximum suum.*
[d] Heb. *fuit.*

12 Re-

12 Respondens autem quidam[e] ex eo loco dixit, at quis *est* pater eorum? idcirco [e] abiit [*]in proverbium, an etiam Schaul *est* inter prophetas?

13 Cùm autem absolvisset prophetare, ingressus est ipsum [*] excelsum.

14 Dixit autem patruus Schaulis ad eum & ad puerum ejus [*] quò abieratis? qui dixit, ad quærendum asinas, cùm autem videremus nusquam esse, venimus ad Schemuelem.

15 Dicente verò patruo Schaulis: indica quæso mihi quid dixerit vobis Schemuel.

16 Dixit Schaul ad patruum suum, [f] certò indicavit nobis inventas esse asinas: sed negotium regni non indicavit ei [*] quod edixerat Schemuel.

17 Schemuel autem convocato populo Mitzpam ad [*] Jehovam,

18 Dixit ad filios Jisraëlis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ego deduxi Jisraëlem ex Ægypto & eripui vos e manu Ægyptiorum, & e manu omnium regnorum, *ab* opprimentibus vos.

19 Vos verò hodie sprevistis Deum vestrum, qui ipse servat vos ab omnibus malis vestris & angustiis vestris: cùm [*] dixistis ei: imò regem præpones nobis: nunc ergo sistite vos coram Jehova per tribus vestras, & [*] per duces vestros.

20 Cumque faceret Schemuel [*] ut accederent omnes tribus Jisraëlis, deprehensa est tribus Binjaminis.

21 Deinde cùm faceret ut tribus Binjaminis accederet per familias suas: deprehensa est familia Matreæ *gentis*, denique deprehensus est Schaul filius Kischi, quem cùm quærerent non inveniebatur.

22 Quam ob rem cùm rogarent iterum Jehovam, [*] an adhuc adventaturus est huc ille? dixit Jehova, ecce ipse latitat ad impedimenta.

23 Tum accurrentes assumpserunt eum inde qui stitit se in medio populi: erat autem altior toto populo ab humero suo sursum-versus.

24 Tum dixit Schemuel ad totum populum, videtisne quem elegit Jehova, non esse ei similem in toto populo: tunc vociferantes totus populus dixerunt, vivat Rex.

25 Cumque elocutus esset Schemuel apud populum jus regni, & descripsisset in quodã libro, quem collocavit coram Jehova: dimisit Schemuel totum populum, quemque domum suam.

26 Et etiam Schaul abiit domum [*] suam Gibhham, [*] comitantibus eum copiis, [g] quorum tetigerat Deus animos,

27 At [h] homines nequam dicebant, quid servaret nos iste? contemnentes eum, ut ne afferrent quidem ei munus, tamen [i] [*] planè conticuit.

[e] Heb. *fuit.*

[f] Heb. *indicando indicavit.*

[g] Heb. *quos Deus tetigerat in corde ipsorum.*

[h] Heb. *filii Belijahhal, id est, homines nequitiæ deditι.*

[i] Heb. *fuit ut obmutescens.*

ANNOTATIO.

1 Osculatus est eum] *in subjectionis signum: vide Gen.* 41.40. *in annotatione.* 2 Cùm abieris] *a signis mox eventuris Schaulem confirmat.* Sepulchrum Rachelis] *prope Beth-Lechemum Gen.* 35.19.20. Tzetzachi] *nomen est loci, quem superioribus verbis circumscribit.* 3 In domum Dei] *id est, in urbem Jehharimorum ubi arca residebat.* 5 Ad collem] *ad editiorem partem Gibhhæ, ubi est excelsum sive synagoga, locus cœtus sacro destinatus: ideo vocatur collis Dei.* Stationarii milites] *vide annotata supra* 7.12. *& infrà* 13.3. Turbæ Prophetarum] *studiosorum operam dantium prophetiæ: quorum alii filii, id est, discipuli Prophetarum dicuntur, alii Prophetæ simpliciter.* Cum Nablio] *his instrumentis utebantur pro incitamentis, ut apparet ex* 2. *Regum* 3. 15. 6 Mutaberis in virum alium] *id est, animus tuus eo spiritus dono repentè imbuetur, quod ad obeundum regium munus pertinebit.* 7 Quod obvenerit] *prout te vocatum senseris ita ambulato, & suo tempore regem te præsta: ut fecisse legitur infrà* 11.7. *&* 13.2. *&* 3. 8 Postea descendes] *cùm ea gesseris quæ obvenerint manui tuæ contra Hhammonitas & Pelischtæos.* Ad offerendum] *eò arcâ adductâ, ut apparet infrà* 12.2. *&* 13. 9. Septem diebus] *de quibus infrà* 13. 8. 12 Quidam ex eo loco] *fortassis unus aliquis ex illorum Prophetarum numero.* Pater eorum] *institutor: quasi dicat, an putatis hos prophetas esse eò quòd tantùm ab hominibus instituti sunt, & non potius quòd divinitus prophetandi donum habuerunt?* In proverbium] *de aliquo qui aliquid præter expectationem præstat, vide infrà* 19. 24. 13 Excelsum] *ædem in colle Dei, de qua supra ver.* 5. 14 Quo abieratis] *intelligens Schaulem prophetasse, & rei novitate motus studiosius percontatur, præsertim audita mentione Schemuelis.* 16 Quod edixerat] *subaudi ne cuiquam indicaret. quapropter etiam puerum Schaulis præmiserat, cùm Schaulem uncturus esset suprà* 9. *versu ultimo.* 17 Ad Jehovam] *quò arcam apportari & sacerdotem summum cum Urim & Tummim advenire jusserat, ad mittendas sortes & consulendum Deum, infrà* 22. *vide infrà in capitis duodecimi versum secundum.* 19 Dixistis ei] *Deo & mihi Prophetæ ejus, suprà* 8.7. Per duces] *subaudi singularum familiarum, quæ multæ erant in singulis tribubus. Eandem rationem servat quam Jehoschuahh ex præscripto domini, Jehoschu.* 7. 14. *& sequentibus.* 20 Ut accederent] *coram arca, ubi urnæ erant, unde sortes emittebantur: nam premissis precibus Deus per sortem consulebatur: preces autem precessisse indicat ver.* 22 *ubi dicitur: Iterum rogarent Jehovam &c. Sic Act.* 1. 24. 22 An adhuc] *id est, an quia ab est vocandus est, ut sistatur coram populo?* 26 Comitantibus eum copiis] *id est, cum prætorianis cohortibus, & comitatensibus Regis (ut Imperatores vocant) quos elegit ad* 3000. *infrà* 13.2. 27 Planè conticuit] *id est, modestè se continuit, vide infrà* 11.12.

CAPUT XI.

Hhammonitæ Jisraëlitarum fines invadentes, Jabeschitas ita obsidione premunt, ut turpissima conditione deditionem post septem dierum inducias paciscantur: sed intereà Schaulis diligentia copiosus exercitus colligitur: quo fusis Hhammonitis, liberantur Jabeschitæ, & sic Schaulis vocatio confirmatur.

1 NAM ascendens Nachasch Hhammonita castra habebat contra Jabeschum Gilhhadis: tandem dicentibus omnibus civibus Jabeschi ad Nachaschum, pange nobiscum fœdus ut serviamus tibi:

2 Dicebat ad eos Nachasch Hhammonita, hac *lege* pangam vobiscum, effodiendo vobis oculum dexterum cujusque: ut imponam hoc ipsum probrum toti Jisraëli.

3 Dixerunt autem ad eum seniores Jabeschi desiste a nobis septem dies, ut mittamus nuntios per totum terminum Jisraëlis: quòd si nemo fuerit qui servet nos, tum exibimus ad te.

4 Cùm itaque venissent isti nuntii Gibhham Schaulis, & elocuti essent verba illa audiente populo: totus populus sublata voce sua flebant.

5 Ecce autem Schaul sequebatur armentum suum ex agro, dixitque Schauli quid *est* huic populo quòd flent? qui narrarunt ei verba civium Jabeschi.

6 Tum irruente spiritu Dei super Schaulem dum audiret verba ista: accensa est ira ejus valde.

7 Et acceptum par boum membratim divisit illud, & transmisit in totum terminum Jisraëlis [a] per eosdem nuntios dicendo, quisquis non exibit post Schaulem & post Schemuelem, sic fiet armento ejus: Unde incidit pavor Jehovæ in populum ita ut exirent [b] unanimes.

[a] Heb. *per manum eorundem nũtiorum.*

[b] Heb. *tanquam vir unus: sic Judicum.* 20.1.

8 Quos cùm recenseret in Bezeko, fuerunt Jisraëlitarum trecenta millia: virorum autem Jehudę triginta millia.

9 Qui dixerunt nuntiis illis qui advenerant, sic dicetis civibus Jabeschi Gilhhadis: cras aderit vobis salus cùm incalescet sol: quod redeuntes nuntii illi cùm indicassent civibus Jabeschi, illi lætati sunt.

10 Itaq; dixerunt cives Jabeschi *Hhammonitis*, cras exibim^9 ad vos ut faciatis nobis omnino prout bonum *videbitur* in oculis vestris.

11 Fuit autem postridie, ut disposito Schaul populo tribus [c] agminibus pervaderent media castra in vigilia matutina: percuterentque Hhammonitas usque ad æstum diei: fuitque ut qui residui erant dispergerentur, neque relinquerentur ex eis duo simul.

[c] Heb. *capitibus: sic Judic* 7. 16. & 20.

12 Tum dixit populus ad Schemuelem, quis *est* qui dicebat, Schaul *ne* regnaret super nos? date hujusmodi homines ut morti tradamus eos.

13 Sed dixit Schaul, non tradetur morti quisquam die hoc: quandoquidem hodie effecit Jehova salutem in Jisraële.

ANNOTATIO.

1 Nam] *occasionem explicat potiti ab Jisraëlitis regis & omnium eorum quæ ab octavo capite hucusque narrantur: quod etiam planiùs confirmat ver.* 14. *capitis* 12. 4 Gibhham Schaulis] *quæ prius Binjaminis dicebatur,* 6 Accensa est ira] *in Hhammonitas, propter illorum invasionem & superbissimas conditiones.* 7 Per eosdem nuntios] *ut magis permoverent de suis rebus agentes.* Et post Schemuelem] *nam huic expeditioni Schemuelem interfuisse docet versus* 12. *& principium capitis sequentis.* 8 In Bezeko] *in Bezekano agro Judic.* 1.4. Jisraëlitarum] *ex aliis tribubus.* Virorum Jehudę] *comprehenso etiam Schimhhone, ut Judic.* 1. 3. *quorum sedes erat Pelischtæis contermina: ac ideo non poterat tam commodè viris exhauriri quàm reliquæ tribus.* 9 Qui dixerunt] *Schaul cum Schemuele: ex consensu totius populi.* 10 Ut faciatis] *subaudi, nisi suppetiæ advenerint: reticent autem adventum eorum, ut reperiantur imparati.* 11 Postridie] *id est, die primo a pacto septiduo.* 13 Salutem in Jisraële] *vocationis meæ testem, quam isti prius in dubium vocabant. Noëma, quo rationis tantùm prior pars explicatur: sic* 2. *Schem.* 19. 23.

CAPUT XII.

Schemuel Jabeschi comitiis Gilgalem indictis coram populo & rege anteactam suam administrationem censuræ subjicit: qua probata, populum ingrati in Deum animi arguit, & cœlitus edito signo eorum animos percellit: deinde consternatos & resipiscentes erigit & confirmat, atque ad constantiam in Dei cultu hortatur.

1 TUM dixit Schemuel ad populum: agite eamus Gilgalem: ut renovemus ibi regnum hoc.

2 Abierunt itaque totus ille populus Gilgalem ut regem constituerent ibi Schaulem coram Jehova Gilgale, & sacrificarent ibi sacrificia eucharistica coram Jehova: quam ob rem lętatus est ibi Schaul & omnes Jisraëlitæ pervalde.

3 Præterea dixit Schemuel ad totum Jisraëlem: ecce auscultavi voci vestrę in omnibus quæ dixeratis mihi: & constitui super vos regem.

4 Nunc autem ecce regem ipsum pergentem ante vos: cùm ego senui & incanui, & filii mei ecce sunt inter vos: ego verò continenter ambulavi coram vobis a pueritia mea in diem hunc.

5 Ecce me, testificamini contra me coram Jehova & coram uncto ejus, cujus bovem acceperim: aut cujus asinum acceperim: aut quem fraudaverim: aut quem concusserim, aut e cujus manu acceperim redemptionis pretium, ut abderem oculos meos propter illud: & reddam vobis.

6 Qui dixerunt, non fraudasti nos, neq; concussisti nos, neque accepisti quicquam e manu ullius.

7 Tum dixit ad eos, testis *est* Jehova contra vos, & testis *est* unctus ejus hodie, vos non invenisse in manu mea quicquam: dixitque *populus* testis, *est*.

8 Dixitq; Schemuel ad populum: Jehova *testis est*, qui [a] magnificavit Moschen & Aharonem, & qui deduxit majores vestros e terra Ægypti.

9 Nunc itaque sistite vos, & contendam vobiscum coram Jehova: de omnibus [b] justis factis Jehovę quæ fecit vobiscum & cum majoribus vestris.

[a] Heb. *fecit: ut Deut.* 32 6.

[b] Heb. *justitiis.*

10 Postquam venisset Jahhakob in Ægyptum: cla-

clamantibus majoribus vestris ad Jehovam, misit Jehova Moschen & Aharonem, qui eduxerunt majores vestros ex Ægypto & collocaverunt eos [a] in loco isto.

11 Deinde cùm oblivifcerentur Jehovæ Dei sui: dedidit eos in manum Siseræ principis militiæ Chatzoris, & in manum Pelischtæorum, & in manum Regis Moabitarum, qui oppugnaverunt eos.

Judicum 4. Judicū 10. 7. Judicum 3.

12 Sed cùm clamarent ad Jehovam dicentes, peccavimus quod deserentes Jehovam coluimus Bahhalimos & Hhaschtarothas: at nunc eripe nos e manu hostium nostrorum, ut serviamus tibi:

13 Misit Jehova Jerubbahhalem & [b] Bedanem & Jiphtachum & Schemuelem: eripuitq; vos e manu hostium vestrorum circumquaque, ita ut habitaretis securè.

Judic.6. Judic. 10. Judic. 11.

14 Denique videntes Nachaschum regem Hhammonitarum invasisse vos, dixistis mihi, [c] nequaquam, sed rex regnaturus est super nos: [c] cùm Jehova Deus vester, sit Rex vester.

15 Nunc igitur ecce regem illum quem elegistis, quem petiistis, ecce inquam [d] præfecit vobis Jehova regem.

16 Si timentes Jehovam colueritis eum, & auscultaveritis voci ejus, neque [e] occasionem dederitis mutandi præstitutum Jehovæ: utiq; [f] permanebitis tum vos tum etiam rex ipse qui regnat super vos, [g] sequentes Jehovam Deum vestrum.

17 Sed si non auscultaveritis voci Jehovæ, quin mutaveritis præstitutum Jehovę, utique erit manus Jehovæ contra vos, ut contra patres vestros.

[d] Heb. *dedit super vos.*

[e] Heb. *feceritis mutare os Jehovæ: sic infrà ver. 17. & Deut.1.26.*

[f] Heb. *eritis.*

[g] Heb. *post Jehovam: sic infrà.22.*

18 Etiam nunc consistite, & respicite hanc rem maximam: quam facturus est Jehova ante oculos vestros.

19 Nónne [a] *dies* messis triticeæ est hodie? ubi invocavero Jehovam, edet sonos & pluviam: itaque agnoscite & videte malum vestrū quod fecistis, magnum esse in oculis Jehovæ, petendo vobis regem.

20 Cúmq; clamaret Schemuel ad Jehovam, edidit Jehova sonos & pluviam eodem die: timuitq; totus populus valde Jehovam & Schemuelem.

21 Quam ob rem dixerunt totus populus ad Schemuelem, supplica pro servis tuis apud Jehovam Deum tuum & ne moriamur: adjecimus enim ad omnia peccata nostra malum, petendo nobis regem.

22 Tum dixit Schemuel ad populum, ne timete, vos fecistis totum malum hoc: [a] veruntamen ne recedite [h] aversi a Jehova, sed colite Jehovam ex toto [i] animo vestro.

23 Ne inquam recedite: nam sequeremini ipsam inanitatem: quæ non prosunt, neq; eripiunt, quia sunt inanitas.

24 Non enim deseret Jehova populum suum propter nomen suum maximum: quia placuit Jehovæ vos sibi efficere populum:

25 Etiam quod ad me, absit mihi [k] ut peccem Jehovæ, ut desinam supplicare pro vobis: imò instituam vos in via optima & rectissima.

26 Veruntamen timete Jehovam & colite eum verè, ex toto animo vestro: nam consyderate [l] res magnas quas fecit erga vos.

27 Quòd si [m] ultro malefeceritis: tum vos, tum rex vester consumemini.

[h] Heb. *de post Jehovā*

[i] Heb. *corde: sic deinceps.*

[k] Heb. *a peccando, a desinendo.*

[l] Heb. *quod magnificavit vobiscū.*

[m] Heb. *malefaciendo malefeceritis.*

ANNOTATIO.

1 Tum] *Hos duos versus, quia ad orationem Schemuelis in castris habitam pertinent, illi conjunximus.* Dixit] *cùm adhuc essent ad Jabeschum in castris, ut probat finis decimi versiculi: nam Schemuel septimo tantùm die istius conventus Gilgalem venturus erat, suprà 10.8. & infrà 13,8. & 10.* Renovemus] *planè ex omnium consensu probatum confirmemus. hæc autem dicit, tum ut eorū qui priùs Schaulem pro rege non agnoverant peccatum levetur, tum ut omnis in posterum occasio rebellionis præcidatur.* 2 Coram Jehova] *presente arca ejus: in conventus enim maximos per sacerdotes adduci solebat: ut confirmatur ex capit. 14.19.* 3 Preterea dixit] *ibidem in castris ante profectionem Gilgalem.* 4 Nunc autem] *quasi dicat, cùm nunc regem habeatis, ad quem Reipub. vestræ gubernatio pertinet: & ego ætatis imbecillitate excuser, filii autem mei lege in privatorum conditionem devenerint, ego me ultro sisto, ut administratæ ab ineunte ætate a me Reipub. rationem reddam.* 5 Ut abderem] *id est, ab injuria cognoscenda muneribus corruptus averterem me.* 9 Justis factis] *tam beneficiis, ex promissione: quàm suppliciis ex ipsorum meritis: ut sequens narratio indicat.* 10 In loco isto] *Nam duce Moscheo duo regna Emoræorum occupata sunt, in quibus erat Jabesch. Num.21.ver.21.* 13 Bedanem] *id est, Jairem Menaschitam, de quo Judicum 10.3. nam hoc cùm ordini vocum congruit, quo utitur Schemuel: tum loco qui est 1. Chron.7.17.* 14 Nequaquam] *vide suprà 8.19.* Cum Jehova] *atque ideo gubernatione ejus contenti esse debuißetis: suprà 8.7.* 19 Dies messis triticeę] *id est, cœlum sudum, quale ad messem tempestivum est.* 22 Veruntamen ne recedite] *quasi dicat, etiamsi graviter a vobis peccatum sit: misericordiâ suâ vos respicit, modò ne vos ab eo amplius avertatis.*

CAPUT XIII.

Presidium Pelischtæorum apud Gibhham, dum Schaul in expeditione est contra Hhammonitas, a Jonathane funditur: quam ob rem Pelischtęi magno exercitu regionem ingressi in Micmascho ex adverso Gibhhę castra ponunt: Schaul verò hoc audito Jisraëlitas ad arma excitat, & Gilgale non expectato Schemuele, sacrificat: ideo graviter a Schemuele increpatus & de instabilitate regni sui monitus, cùm Jisraëlitæ diffugerent, ipse Gibhham cum paucis reliquiis inermibus proficiscitur, cujus adversam regionem hostes tribus agminibus emissis occupabant.

1 [a] AGENS primum annum Schaul in regno suo: ([a] duobus autem annis regnavit super Jisraëlem)

2 [a] Elegerat sibi Schaul tria millia ex Jisraëlitis, ut essent cum Schaule bis mille [a] in [b] Micmascho, & [a] in monte Beth-El is: mille autē essent cū Jonathane Gibhhæ Binjaminis: reliquū autē populi dimiserat, quemq; in tentoria sua.

[a] Heb. *filius anni, vel anniculus Schaul in regnare suo.*

[b] *vel Micmaso, ut Hhezræ.2.27.*

3 'Interea percussit Jonathan stationarios milites Pelischtæorũ qui erant Gebahhi, quod cùm audivissent Pelischtæi: Schaul quidem clanxit buccina per totam eam terram dicendo, audiant Hhebræi:

4 Omnes inquam Jisraëlitæ audiant dicentes, percussit Schaul stationarios milites Pelischtæorum, unde etiam fœtidus factus est Jisraël inter Pelischtæos: & convocentur populus [c] ad sequendum Schaulem Gilgalem:

5 Pelischtæi verò congregaverunt se ut bellarent contra Jisraëlem triginta millibus curruum, & sex millibus equitum, ac populo in multitudinem sicut arena quæ *est* in littore maris: & ascendentes castrametati sunt in Micmascho ad orientem 'Beth-Avenis.

6 Itaque Jisraëlitæ videntes angustiam esse sibi, eò quòd coarctaretur populus: 'abscondebant sese populus *alii* in speluncis, & in spinetis, & in petris, & in arcibus, & in cisternis.

7 Hhebræi verò alii trajiciebant Jardenem in terram Gadis & Gilhhadis: Schaule autem hærente adhuc Gilgale, 'totus hic populus 'trepidi accurrebant post eum.

8 Cúmq; expectasset septem dies, secundum illud 'tempus, quo expectaturus erat Schemuel, neque veniret Schemuel Gilgalem, dispergebatur populus ab eo.

9 Quapropter dixit Schaul, admovete mihi istud holocaustum & eucharistica: & 'obtulit holocaustum.

10 Sed fuit cùm absolveret offerre holocaustum illud, ut ecce Schemuel adveniret: & exivit Schaul obviam ei ad 'benedicendum ei.

11 Cui dixit Schemuel, quid fecisti? Dixit autem Schaul, cùm viderem dispergi populum a me, & te non advenisse constituto tempore dierum, Pelischtæos verò congregatos esse in Micmascho:

12 Dicebam, jam descendent Pelischtæi contra me Gilgalem, cùm faciem Jehovæ nondum deprecatus fuero: cúmq; continuissem me, tandem obtuli holocaustum.

13 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, stultè gessisti te: non observasti mandatum Jehovæ Dei tui, quod mandavit tibi, jam certè stabilivisset Jehova 'regnum tuum apud Jisraëlitas usque 'in seculum.

14 Nunc autem regnum tuum non stabit: quæsivit sibi Jehova 'virum secundum animũ suum, quem mandavit Jehova esse antecessorem in populo suo, quia non observasti id quod præceperat tibi Jehova.

15 Deinde surgens Schemuel ascendit Gilgale Gibhham Binjaminitarum: ubi recensuit Schaul populum, qui præstò erant secum, quasi sexcentos viros.

16 Schaule itaque & Jonathane filio ejus & populo qui prẹstò aderat eis, considentibus Gebahhi Binjaminitarum: Pelischtẹis verò castra habentibus in Micmascho:

17 Egressus est miles [d] populator e castris Pelischtæorum tribus [e] agminibus: agmen unũ vertens se ad viam *versus* 'Hhophram, in terram Schuhhalis.

18 Et agmen unum obvertens se viâ 'Beth-Choronem *spectante*: & agmen unum obvertens se viâ ejus termini qui spectat versus vallem 'Tzebohhimorum in desertum.

19 'Faber autem non inveniebatur in tota terra Jisraëlitarum: dixerant enim Pelischtæi, *caveamus* ne faciant Hhebræi gladiũ aut hastam

20 Adeò ut descenderent omnes Jisraëlitæ ad Pelischtæos: ad poliendum quisque vomerem suum, aut ligonem suum, aut securim suam, & rutrum suum.

21 'Alioquin [f] adhibebatur lima pro rutris & pro ligonibus, & pro tridente, & pro securibus: etiam ad 'aptandum stimulum.

22 Ita fuit [g] tempore belli, ut non inveniretur gladius aut hasta [h] penes totum populum qui erat cum Schaule & Jonathane: 'tantùm inveniebatur penes Schaulem & Jonathanem filium ejus.

[c] Heb. *post Schaulem.*

[d] Heb. *corruptor.*

[e] Heb. *capitibus: sic deinceps.*

[f] Heb. *erat*

[g] Heb. *die.*

[h] Heb. *in manum totius populi.*

ANNOTATIO.

1 Agens primum] *id est, cùm recens regnum suum iniret, statim in ingressu prioris anni regni sui gesta sunt, tam quẹ gesta narrantur duobus superioribus capitibus, quàm quæ describuntur hoc & sequente.* Duobus autem annis regnavit] *Sub audi legitimè, nondum planè rejectus a Deo & spiritu ejus destitutus, de quo infrà 16.15. rejectus enim fuit tum demum, cùm in expeditione contra Hhamelekitas Deo non obtemperavit, infrà 15. & spiritu destitutus cùm David unctus fuit: infrà 16.13. & 14. Confirmatur autem hæc interpretatio primùm ex cap. 14.48. ubi regnum cepisse dicitur, id est, tyrannicè occupasse: deinde etiam ex multiṣ bellis ejus de quibus ibidem scribitur: tertiò ex longis persecutionibus in Davidem atq; numerosis: postremò ex tempore quo David exul Tziklagi cum suis hæsit, infrà 27. ver. 7.* 2 Elegerat] *hi sunt illi de quibus suprà 10.26. quos Schaul profecturus contra Hhammonitas, sub cura Jonathanis reliquit contra prẹsidia Pelischtẹorum.* In Micmascho] *nomen non oppidi sed tractus est, in finibus Binjaminitarum ad montem Beth-Elis.* In monte Beth-Elis] *nam ibi erat peropportunus transitus, ut meminit principium capitis sequentis & Jeschahhiæ 10.29.* 3 Interea] *dum Schaul occupabatur in expeditione contra Hhammonitas.* 5 Beth-Avenis] *oppido & deserto Beth-Avenis, de quo Jehos. 18.12.* 6 Abscondebant sese populus] *tum ex universo regno, tum etiam ex tribus illis millibus præsidiariorum, de quibus suprà ver. 2.* 7 Totus hic populus] *sexcenti illi, qui infrà ver. 15. commemorantur: & alii qui deinde dilapsi sunt ut versu sequenti commemoratur.* Trepidi] *adeò ut arma in prẹsidiis suis reliquerint & inermes ad Schaulem confugerint: est autem relativum hîc ante suum antecedens positum, quod frequenter fieri solet.* 8 Tempus quo, &c.] *id est, adventum suum dilaturus ut dixerat suprà 10.8.* 9 Obtulit] *per sacerdotem, non expectato adventu Schemuelis, ut jussus fuerat suprà 10.8.* 10 Benedicendum] *salutandum eum, ut Gen. 47.7.* 13 Regnum tuum] *id est, personæ tuẹ electione commissum.* In seculum] *perpetuò, tota vita tua, ut suprà 1.22.* 14 Virum] *Davidem, de quo infrà 16. nam eo consecrato Schaul desiit legitimè regnare, ut suprà dictum est in versum primum.* 17 Hhophram] *oppidum Binjaminitarum, de quo Jehos. 18.23. id est septentrionem versus, ratione loci ubi Pelischtẹi castra habebant.* 18 Beth-Choronem] *in tribu Ephrajimi occidentem versus, in confinio Binjaminis Jehos. 16.3. & 18.13.* 18 Tzebohhimorum] *in tribu Binjaminis versus desertum Jardenis: de eodem legitur Nechemjẹ 11.34.* 19 Faber] *de fabris ferrariis intelligit:*

quasi

quasi dicat, ex quo tempore Pelischtæi dominatum in Jisraëlitas obtinuerant, studiosè caverant suis artibus, ne Jisraëlitis arma aut armorum habendorum facultas esset. 21 Alioquin] *si nolebant aut non poterant Pelischtæos adire.* Aptandum] *tam partem illam quæ veruto insigitur: quàm alteram qua stimulantur jumenta.* 22 Tantum inveniebatur] *causam vide suprà in annotatione in ver.7.*

Caput XIIII.

Jonathan cessante & inscio patre atque exercitu, divino spiritu & signo incitatus, cum solo armigero hostes invadit ac fundit. Deinde Schaul cum exercitu fusos persequens, intempestivo interdicto plenam victoriam impedit, & filium ut interdicti violatorem ad mortem petit: sed ab ea per milites liberatur: Postremò reliqua bella a Schaule feliciter gesta summatim, ejusq; genus ac progenies recensetur.

1 PROGRESSA autem statione Pelischtæorum ad [a] angustias Micmaschi:

2 Fuit quodam die ut ediceret Jonathan filius Schaulis puero armigero suo: agedum transeamus ad stationem Pelischtæorum, quæ est a [b] latere illo: quamvis patri suo non indicavisset.

3 Schaul verò considebat in extremitate collis sub malo punica quę *est* in Migrone: & populus qui aderat ei quasi sexcenti viri.

4 Et Achija filius Achitubi frater Icabodis filii Pinchasi, filii Hheli sacerdotis Jehovæ Schilunte gestans amiculum: qui populus ignorabat abiisse Jonathanem.

5 (Inter angustias autem illas quibus quærebat Jonatham transire ad stationem Pelischtęorum, [c] scopulus erat ab uno latere hinc, similiter scopulus ab altero latere inde: nomenq; unius Botzetz, & nomen alterius Sene.

6 Scopulus illorum unus erat situs ab Aquilone contra Micmaschum: alter verò a meridie contra Gebhahhum.)

7 Cùm ergo dicenti Jonathani ad puerum armigerum suum, agedum transeamus ad stationem præputiatorum istorum, fortè faciet Jehova pro nobis: non enim *est* Jehovæ impedimentum quin servet multis aut paucis:

8 Diceret ipsi armiger ejus, fac quicquid est in [d] animo tuo: applica te ex *sententia* animi tui, ecce me tecum.

9 Dixit Jonathan, ecce nos transituri sumus ad viros istos: & retegemus nos eis.

10 Si dicent ita ad nos, [e] subsistite donec pervenerimus ad vos: tum stabimus in loco nostro & non ascendemus ad eos,

11 Sin autem ita dicent, ascendite ad nos, utiq; ascendemus: nam tradiderit eos Jehova in manum nostram: hoc igitur esto nobis signum.

12 Itaq; retegentibus se ambobus stationi Pelischtæorum: dicebāt Pelischtæi, ecce Hhebręi prodeunt e foraminibus ubi sese absconderant.

13 Deinde alloquentes homines istius stationis Jonathanem & armigerum ejus, dixerunt: ascēdite ad nos, ut notam faciamus vobis rem: quamobrem dixit Jonathan ad armigerum suum, ascende post me, nam tradidit eos Jehova in manum Jisraëlis.

14 Cùm itaq; ascendisset Jonathan nixus manibus & pedibus suis, & armiger ejus post eum: cadebant ante Jonathanem, armiger quoq; ejus morte afficiebat post eum.

15 Fuitq; plaga illa prior qua percussit Jonathā & armiger ejus quasi viginti viros, fermè in dimidiato jugero, *id est, boum* [f] jugatorum actu.

16 Quapropter fuit trepidatio in illis castris, in eo agro & in toto illo populo, stationarii & populatores milites trepidaverunt ipsi quoq;: adeò ut commoveret se ipsa terra, & evaderet in trepidationem [g] maximam.

17 Videntes autem speculatores ubi *retulerunt* ad Schaulem Gibhham Binjaminitarum: quòd ecce multitudo illa colliquesceret & [h] pergeret continenter tundere se:

18 Dixit Schaul populo qui erat secum, recensete jam & videte quis abiit a nobis: qui cùm recensuissent, ecce non aderat Jonathan & armiger ejus.

19 Dixit ergo Schaul Achiję, admove arcam Dei: (nam erat arca Dei illo die cum filiis Jisraëlis.)

20 Sed fuit adhuc alloquente Schaule sacerdotem illum, cùm multitudo illa quæ *erat* in castris Pelischtæorum [i] pergeret continenter confligari: ut diceret Schaul ad ipsum sacerdotē, recipe manum tuam.

21 Et congregati Schaul totúsque populus ille qui *erat* cum eo, venerunt usque ad pugnam illam: ubi ecce erat gladio cujusq; *stricto* in alterum, strepitus magnus valde.

22 Hebræi autem quidam *erant* istis Pelischtæis ut [k] antea qui ascenderant cum ipsis ad ea castra circumquaq;: isti etiam fuerunt [l] ab Jisraëlitis, qui erant cum Schaule & Jonathane.

23 Præterea omnes Jisraëlitæ qui absconderant sese in monte Ephrajimitarum audientes fugere Pelischtæos: assecuti sunt ipsi quoque eos a tergo in eo pręlio.

24 Sic servavit Jehova die illo Jisraëlem: & [m] exercitus transivit Beth-Avenem.

25 Ubi Jisraëlitæ pressi sunt eodem die: quia execratione obstrinxit Schaul populum dicēdo: maledictus *esto* vir ille qui comederit cibum usq; ad vesperā: ut ultionem sumam de inimicis meis, neq; gustavit totus ille populus cibum.

26 Quamvis [n] totius regionis populus venissent in quandam sylvam, ubi erat mel in superficie agri:

27 Tamen advenientis populi ad eam sylvam, ubi ecce fluxus mellis erat: nemo fuit qui admoveret manum suam ad os suum: timebat enim populus illam adjurationem.

28 Sed Jonathan qui non audiverat cùm adjuraret pater suus populum, extendens extremitatem baculi, qui *erat* in manu ipsius intinxit eam in illum favum mellis: & cùm advertisset manum suam ad os suum, lumen receperunt oculi ejus.

29 Respondenti autem cuidam de populo & dicenti, [o] omnino adjuravit pater tuus populum dicendo: maledictus *esto* vir ille qui comederit cibum hodie: ita fatigatus est populus:

30 Dixit Jonathan, turbavit pater meus terram, videte quęso ut illuminati sunt oculi mei, cùm gustavi parum mellis hujus:

31 Etiam quia (utinam liberè comedisset hodie populus de prędа hostium suorum quod suffecisset:) quia *inquam* jam non multa *est* plaga in Pelischtęos.

[a] *transitum: sic ver.5.*
[b] Heb. *transitu illo: sic infrà 5. & 41. ver.*
[c] Heb. *dens petræ.*
[d] Heb. *corde: sic deinceps.*
[e] Heb. *silete: Jehos.10.12. 13.*
[f] Heb. *paris jugo.*
[g] Heb. *Dei: sic Gen. 30. 8.*
[h] Heb. *& iret eundo & contundendo se.*
[i] Heb. *iret eundo & cōflictando.*
[k] Heb. *ut heri nudiustertius.*
[l] Heb. *cum*
[m] Heb. *bellum. metonymicῶs.*
[n] Heb. *tota terra: ut Gen.41.57. sic infrà ver. 30.*
[o] Heb. *adjurando adjuravit, &c.*

32 Per

32 Percusserunt itaque die illo Pelischtęos a Micmasche * Ajalonem usq;: ubi fatigatus erat populus valde.

33 Quam ob rem contendens populus ad prædam, accipiebant quidem pecudes & boves & [p] *juvencos* subrumos, quos jugulantes *fundebant sanguinem* humi: sed comedebat populus * cum ipso sanguine.

[p] Heb. *filios bovis.*

34 Quod cùm nunciassent Schauli dicendo: ecce hic populus peccant Jehovæ comedendo cum sanguine: dixit perfidè egistis: * devolvite ad me hodie lapidem magnum.

35 Deinde dixit Schaul, [a] discurrentes per populum edicite eis, admovete ad me quisque bovem suum, & quisque parvam pecudem suam, & jugulate hic, ut comedatis & non peccetis Jehovę comedendo *quicquam* cum sanguine: admoventes ergo totus populus quisque bovem suum, *qui erat* in manu sua, illa nocte, * jugulaverunt ibi.

[a] Heb. *spargimini per populum & dicetis.*

36 Ita extruxit Schaul altare Jehovæ: [b] hoc primum extruxit altare Jehovæ.

[b] Heb. *hoc incepit extruere, &c.*

37 Postea dixit Schaul, descendentes persequamur Pelischtæos noctu, & deprædemur eos usque ad lucem matutinam, ut non reliquum faciamus ex eis quenquam: qui dixerunt, quicquid bonum *videtur* in oculis tuis fac: sed dixit sacerdos, accedamus hic ad Deum.

38 Consulente itaque Schaule Deum, an descendens persequar Pelischtæos? an traditurus es eos in manum Jisraëlis? non respondit ei die illo.

39 Quapropter dixit Schaul: accedite huc, [c] usque ab omnibus extremitatibus populi: & cognoscite ac videte [d] quare fuerit peccatum hoc die.

[c] Heb. *omnes anguli populi: sic Judic.*20.2

[d] Heb. *in quo.*

40 Nam ut vivit Jehova qui servat Jisraëlem, etiamsi illud fuerit in Jonathane filio meo, [e] omnino morietur: nec erat qui responderet ei ex toto populo.

[e] Heb. *morte morietur: sic infrà ver.*45

41 Tum edixit toti Jisraëli: vos estote a latere uno, ego autem & Jonathan filius meus erimus a latere altero: dixerúntque populus ad Schaulem: quod bonum *videtur* in oculis tuis fac.

42 Cùm itaque dixisset Schaul ad Jehovam Deum Jisraëlis, * cedo integrum: & deprehensus esset Jonathan cum Schaule: populus autem [f] absoluti essent:

[f] Heb. *exivissent, id est, sorte exempti fuissent.*

43 Dixit Schaul, [g] sortimini inter me & inter Jonathanem filium meum: * deprehensusque est Jonathan.

[g] Heb. *conjicite, subaudi sortes.*

44 Quare edixit Schaul Jonathani, indica mihi quid fecisti? quod indicans ei Jonathan, dixit: tantummodo gustavi extremitate baculi, qui *est* in manu mea parum mellis: ecce me, an morerer?

45 Cui dixit Schaul, * ita faciat *mihi* Deus & ita pergat: ut omnino moriturus es, Jonathan.

46 Sed dixit populus ad Schaulem, an Jonathan moreretur, qui [h] comparavit salutem hanc maximam in Jisraële? absit: * ut vivit Jehova, an cadere debet ullus e capillis capitis ejus: quandoquidem [i] Deo duce operatus est hoc hodie? sic * redemerunt populus Jonathanem ut non moreretur.

[h] Heb. *fecit: sic Gene.*12.2. *& infrà* 49.*ver.*

[i] Heb. *cum Deo.*

47 Deinde ascendit Schaul a persequendis Pelischtæis: Pelischtæi verò abierunt in locum suum.

48 Schaul autem * acceptum obtinuit regnum super Jisraëlem: & bellavit circumquaq; contra omnes inimicos suos: contra Moabitas, & contra Hhammonitas, & contra Edomæos, & contra * reges Tzobę, & contra Pelischtæos, & in quoscunque se vertebat inquietabat *eos*.

49 Comparavit etiam copias quibus * percussit Hhamalekum: denique eripuit Jisraëlem e manu diripientium eum.

50 * Erant autem filii Schaulis Jonathan & [k] Jischvi & Malcischuahh: nomina verò duarum filiarum ejus, nomen *quidem* primogenitę Merab, nomenque minoris Mical.

[k] *qui & Abinadab. infrà* 31.2. *&* 1.*Chron.*8.*&*9.

51 Et nomen uxoris Schaulis Achinohham filia Achimahhatzi: nomen verò principis exercitus ejus Abner filius Neri patrui Schaulis.

52 Nam Kisch pater Schaulis, & Ner pater Abneri * filius erat Abi-Elis.

53 Sed quia erat validum bellum contra Pelischtæos omnibus diebus Schaulis: prospiciebat *sibi* Schaul de omni viro forti, & omni [l] strenuo, quem recipiebat ad se.

[l] Heb. *filio roboris.*

ANNOTATIO.

1 Progressa] *hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.* Angustias] *quib. occupatis patebat eis in Binjaminitarum campos aditus: de illis infrà ver.*5.*Et Jeschah.*10.29. 3 Migrone] *agri nomen ab altera angustiarum parte Gibhham versus Jeschahh.*10.29. 4 Icabodis] *de quo suprà* 4.21. Qui populus] *tam sacerdos quàm Schaul cum comitatu suo.* 7 Forte faciet] *vide Jehos.*14.12. 10 Si ita dicent] *vide annotata Gen.*24.14. 13 Homines istius stationis] *id est, primi excubitores sive procubitores exercitus.* 14 Cadebant] *ab eo videlicèt cęsi.* Morte afficiebat] *sumptis armis ab aliquo ex interfectis.* 19 Nam erat] *vide annotata suprà* 12.2. 20 Recipe manum] *quasi dicat, non amplius hîc in cõsulendo Deo hærendum est: sed propius ad Pelischtæos accedendum: hîc incipit prodere suum animum a spiritu Dei alienum.* 22 Hebręi autem] *multi Pelischtæi multa mancipia Hebræorum inter impedimenta castrorum suorum habebant, qui arrepta hac occasione ad suos Jisraëlitas transfugerunt.* 23 Absconderant sese] *ut suprà* 13.6. 24 Transivit exercitus] *persequens Pelischtæos cùm pervenisset Beth-Avenem non procul a Micmascho, ut apparet ex* 13.5. *ubi volebat sumere cibum: sed adjuratione Schaulis ad persequendum victoriam supra modum pressus est.* 25 Quia execratione] *finem bonum sumendæ de hostibus ultionis duobus malis mediis definit: nimirum interdicto necessaris cibi, & execratione, secundum argumentũ destituti Schaulis spiritu Dei.* 26 In quandam sylvam] *inter Beth-Avenẽ & Ajalonẽ Danu.* 28 Non audierat] *nondũ enim ex quo Pelischtæos invasit, ad exercitũ redierat.* Lumẽ receperũt] *id est, vires recepit, unde singuli sensus recreati sunt: synecdoche, ut Gen.*16.13. 29 Respondenti] *ad hortamẽta Jonathanis obvios Jisraëlitas incitantis ad strenuè persequendũ hostes.* Ita fatigatus] *q.d. vires nos ita deficiunt, ut longius persequi non possimus.* 30 Turbavit] *Improbat cõsilium patris primùm ab affectu, quòd populus viribus destituitur: quem locum probat exemplo suo. Secundò ab eventu, quia non adeò cędebantur Pelischtæi, ut cæsi fuissent, si Jisraëlitæ cibo vires suas confirmassent. Tertiò correctione ex*

abrupto,

abrupto, qua pium suum votum opponit patris adjurationi: Quia libertatem populo præripuit: & prædæ a Deo oblatę usum intercludens populum in necessitatem conjecit. 32 Ajalonem] *Danis videlicèt Jehos.* 19.42. 33 Comedebat cum sanguine] *præ festinatione, non planè deputato & expresso sanguine, quamobrem cavendum putarunt ne veniretur contra legem, Levit.* 3.17. 34 Devolvite ad me] *ad extruendum altare, de quo infrà ver.* 36. *ut coram Deo & se spectante animalia jugularent.* 35 Jugulaverunt ibi] *in agro qui altare circunstat.* 42 Cedo integrum] *id est, declara quis sit innoxius: pro eo quod est declara nocentem sed euphemismo utitur, ut solent hypocritæ: sic* 1. *Reg.* 21.10. 43 Deprehensus] *qui verè erat integer & innocens: ita Deus revera præstat: quod Schaul hypocrita κατ' εὐφημισμὸν dixerat.* 45 Ita faciat] *eò quòd tam facilè prorumpit in juramentum, videtur assiduus fuisse jurator: & rationem majorem habet juramenti quàm juris, ut qui integer est a morte servetur: ita in se ipsum sententiam fert, quam Deus in ipsum suo tempore executus est. De hac formula juramenti vide Ruth.* 1.17. *in annotatione.* 46 Ut vivit Jehova] *adjurat populus Schaulem, & appellat ipsius conscientiam coram vivente Deo, ut posthabita juramenti ratione, juris habeat rationem, quasi dicat, an ex jure esset, ut vel minimum damnum acciperet a populo Dei vir, qui Deum secutus tantam populo salutem comparavit? proverbiale dictum ut* 2. *Schemu.* 14.12. & 1. *Reg.* 1. *penult.* Redemerunt] *id est, se interponentes Schaulem impediverunt ne eum morti traderet.* 48 Acceptum obtinuit] *vide annotata suprà* 13.1. Reges Tzobæ] *Tzobæorum populorum, qui corrupto nomine a Plinio lib.* 6. *cap.* 28. *Nubei dicuntur: regionem tenebant a Batanea ad Euphratem: de quibus vide* 2. *Schem.* 8. 49 Percussit Hhamalekum] *quæ expeditio explicatur capite sequenti.* 50 Erant autem] *Eos tantùm nominat, qui in bello patrem sequebantur, & in eo tandem ceciderunt, infrà* 31.2. 52 Filius Abielis] *suprà* 9.1.

CAPUT XV.

Schaul divinitus jussus Hhamalekitas penitus excindere, ducto in eos exercitu, lenius quàm pro mandato cum eis agit. Deinde reversus cum præda Gilgalem, a Schemuele iterum post aliquot reprehensiones & cavillationes, rejectionis sententia audita, & occiso Agago domum revertitur.

Exodi. 17. *a ver.* 8. *usq; ad finē & Deut* 25.17. *& sequentibus.*

1 CUM autē dixisset Schemuel ad Schaulem, me miserat Jehova ad ungendum te in regem super populum suum, *nempe* super Jisraëlem: idcirco nunc ausculta voci, verbisq; Jehovæ.

2 Sic ait Jehova exercituum, *visitavi id quod fecit Hhamalek Jisraëli: cui opposuit in itinere cùm ascenderet ex Ægypto, *aciem*.

3 Nunc abi ut percutias Hhamalekum, & anathemati devoveatis quicquid est ei, neque clementia utaris erga eum: sed occidito [a] cùm virum tum mulierem, cùm puerum tum lactentem, cùm bovem tum parvam pecudem, cùm camelum tum asinum quemque.

[a] Heb. *a viro usque ad mulierem &c.*

4 Hoc promulgato Schaul apud populum, recensuit eos in *Telajimis, ducenta millia peditum, & decem millia *virorum Jehudæ.

5 Cùmque Schaul pervenisset usque ad civitates Hhamaleki: ut contenderet *cum eo* in valle ejus:

6 Edixit Schaul *Kenæis, *abite, recedite, descendite e medio Hhamalekitæ, ne tollam te cum eo: tu enim exercuisti *benignitatem erga omnes Jisraëlitas cùm ascenderent ex Ægypto: recessit itaq; Kenęus e medio Hhamaleki.

7 Et percussit Schaul Hhamalekum: **habitantem* inde a *Chavila *usque* quà venis *Schurem, qui est e regione Ægypti.

8 Sed cepit *Agagum regem Hhamaleki vivū: cùm totum ejus populum internecioni devovisset acie gladii.

9 Itaque clementia usus Schaul cum populo erga Agagum, & erga opimos gregum & armentorum, etiam *secundarios, & erga *ovium duces & erga quicquid bonum erat, noluerunt internecioni devovere ea: tantùm omnem rem contemptibilem & [b] tabescentem, eam internecioni devoverunt.

[b] Heb. *liquescentem.*

10 Quapropter fuit verbum Jehovę ad Schemuelem, dicendo:

11 *Pœnitet me constituisse Schaulem in regem, quia [c] aversus est a sequendo me, & verba mea non præstitit: quod [d] displicuit Schemueli adeò ut clamaret ad Jehovā tota illa nocte

[c] Heb. *a post me.*

[d] *sic accipitur Gen.* 31 35.

12 Deinde surgente Schemuele *ut iret* obviam Schauli mane: nunciatum est Schemueli dicendo, venerat Schaul *Carmelum, ubi ecce *constituerat sibi [e] stationem: sed deflectens transivit ac descendit Gilgalem.

[e] Heb. *spatium sive locum.*

13 Quò veniente Schemuele ad Schaulem: *dixit ei Schaul, benedictus esto Jehovæ, præstiti verbum Jehovę.

14 Cui dixit Schemuel, quid ergo *sibi vult* vox pecudum istarum [f] *personans* aures meas? & vox ista armentorum quam ego audio?

[f] Heb. *in auribus meis.*

15 Dixit verò Schaul, ab Hhamalekitis abduxerunt ea populus, qui clementia usus est erga opimos gregis & armenti, ad sacrificandum Jehovæ Deo tuo: residuum autem internecioni devovimus.

16 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, desine, ut renunciem tibi quod elocutus est mihi Jehova hac nocte: qui dixit ei, loquere.

17 Dixit ergo Schemuel, nónne *cùm parvulus *videbaris* in oculis tuis, caput tribuū Jisraëlis fuisti: & unxit te Jehova in regem super Jisraëlem?

18 Et mittens te Jehova in iter: dixit, abi, & internecioni devoveto peccatores istos Hhamalekum, & oppugnato eum, usque adeò ut *tui* isti consumant eos?

19 Quare ergo non auscultasti voci Jehovæ, sed contendens ad prędam, fecisti quod malum *videtur* in oculis Jehovæ?

20 Dixit verò Schaul ad Schemuelem, imò auscultavi voci Jehovæ: & ambulavi in iter quò misit me Jehova: adduxi quidem Agagum regem Hamaleki: sed Hhamalekum internecioni devovi.

21 Accepit verò populus de præda illorum greges & armenta, præstantissimum illius anathematis: ad sacrificandum Jehovæ Deo tuo Gilgale.

22 At dixit Schemuel, an delectatur Jehova holocaustis & sacrificiis, ut cùm auscultatur

voci

voci Jehovæ? ecce auscultare *est* melius sacrificio: attendere, adipe arietum.

23 Quin *sicut* peccatum divinationis *est* rebellio: & *sicut* superstitio & idola *est* repugnantia: quia sprevisti verbum Jehovæ, sprevit similiter te ne sis Rex.

24 Tum dixit Schaul ad Schemuelem, peccavi quòd transgressus sum [g] præstitutum Jehovæ & verba tua: sed timui populum: ideo auscultavi voci eorum.

[g] Heb. *os.*

25 Nunc autem, condona, quæso, peccatum meum: & 'revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ.

26 Dixit verò Schemuel ad Schaulem, non revertar tecum: nam sprevisti verbum Jehovæ: ideo sprevit te Jehova, ne sis rex super Jisraëlem.

27 Itaque divertit Schemuel ut abiret: quare apprehendit *Schaul* alam pallii ejus, ita ut laceraretur.

28 Tum dixit ad eum Schemuel: laceravit Jehova regnum Jisraëlis a te hodie: ut det ipsum proximo tuo, qui melior *est* te.

29 Quin etiam 'qui *est* æternitas Jisraëlis non committet mendaciter, neque pœnitebit eum: non enim homo *est* ut pœniteat eum.

30 Tandem eo dicente, peccavi: jam honora quæso me coram senioribus populi mei & coram Jisraële, & revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ Deo tuo:

31 Reversus Schemuel [h] secutus est Schaulem, & incurvavit se Schaul Jehovæ.

[h] Heb. *post Schaulem.*

32 Deinde dicente Schemuele, admovete ad me Agagum regem Hhamaleki: ivit ad eum Agag [i] delicatè *cultus*: dicebat enim Agag, 'certè recessit amaritudo mortis.

[i] Heb. *in deliciis.*

33 Sed dixit Schemuel, quemadmodum orbavit mulieres gladius tuus: sic orbabitur inter mulieres mater tua: dilaniavitq; Schemuel Agagum coram Jehova Gilgale.

34 Tum abiit Schemuel Ramam: Schaul verò ascendit in domũ suam Gibhhã Schaulis.

ANNOTATIO.

2 Visitavi] *id est, recognovi, & visitare statui: vide annotata Gen.* 21.1. 4 Telajimis] *in agro Telemi oppidi tribus Jehudæ, de quo Jehos.* 15.24. Virorum Jehudę] *causam exigui istius numeri vide suprà* 11.8. *in annotatione.* 6 Kenęis] *qui in finibus Jehudę & Hhamalekitarum habitabant Jithronis gentiles: Judic.* 1.16. Abite] *congeries asyndetos celeritatis index: vide Gen.* 18.6. Benignitatem] *quæ Exodi* 18. *describitur & Num.* 10. 29. *& sequentibus.* 7 'Habitantem] *non describit terminum quem depopulatus est Schaul: sed regionem quam occupabant, qui Schauli occurrerant: Non enim omnes Hhamalekitæ: sed isti tantùm cæsi sunt: ut apparet infrà* 30. Chavila] *regione Arabiæ.* Schurem] *terminum Arabiæ versus Ægyptum, de quo Gen.* 16.7. *&* 25.18. 8 Agagum] *vide annotata Num.* 24.7. 9 Secundarios] *id est, minus præstantes: sed non macilentos & contemptibiles: hanc genuinam esse Hhebraicæ vocis significationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium notæ.* Ovium duces] *ut commodius greges suis ducibus assuefactos, abducere possent: ita autem accipiendum esse Hhebræam vocem docet perpetua apud Prophetas metaphora, qua duces hominum hanc appellationem obtinent: ut* 2. *Reg.* 11.4. *&* 19. *Jechezkel.* 39.18. 11 Pœnitet me] *humanitus dictum, ut Gen.* 6.6. *quod ostendit infrà ver.* 29. *&* 16.1. 12 Carmelum] *oppidum Jehudæ, quod redeunti ab Hhamalekitis in itinere erat Jehos.* 15.55. Constituerat sibi stationem] *id est, cum exercitu constiterat ut recrearetur a labore.* 13 Dixit ei Schaul] *obviam ei profectus ut eum exciperet: ut apparet ex ver.* 25. *& sequentibus.* 17 Cùm parvulus] *vide suprà* 9.21. 25 Et revertere] *vide Ruth.* 1.22. *in annotatione: & sic sequentia.* 29 *Qui est* æternitas] *periphrasis Dei ad sermonem suam accommodata: quasi dicat, Deus qui naturâ æternus est, æternum se populo suo usquequaque exhibet: ac proinde in æternum te de regno dejicit & Davidem evehit.* 32 Certè recessit] *id est, periculum mortis evasi, quandoquidem ab armato rege ad senem prophetam abducor.*

CAPUT XVI.

Schemuel ex Dei mandato, omisso Schaule, Beth-Lechemum specie convivii ad Jischajum proficiscitur, & Davidem ejus filium in regem consecrat: quem Deus regali spiritu instruit: Schaulem verò malo spiritu agitatum ad Davidis operam adhibendam incitat.

1 'POSTEA non perrexit Schemuel 'invisere Schaulem 'usque ad diem mortis suę 'cùm luxisset Schemuel de Schaule: & Jehovam pœnituisset regem constituisse Schaulem super Jisraëlem.

2 Nam dixit Jehova ad Schemuelem: quousque lugeres de Schaule, cùm ego spreverim eum ne regnet super Jisraëlem? imple cornu tuum oleo, & abi *quò* mitto te ad Jischajum Beth-Lechemitam, nam prospexi inter filios ejus mihi de rege.

3 Cui dicente Schemuele, quo modo irem? audiens enim Schaul occideret me: dixit Jehova, vitulam armenti accipito in manu tua & dicito, 'ad celebrandum convivium Jehovę veni.

4 Et invitato Jischajum ad illud conviviũ: ego autem ostendam tibi id quod facturus es, ut ungas mihi quem dixero tibi.

5 Cùm itaq; Schemuel faciens quod edixerat Jehova adveniret Beth-Lechemum: trepidi accurrerunt seniores civitatis obviam ei, & dicebat *quisque*, [a] prosperéne advenis?

[a] Heb. *pax advenire tuum: sic infrà ver. 6.*

6 Qui dixit, prosperè, ad celebrandum convivium Jehovæ veni, comparate vos ut veniatis mecum ad illud convivium: similiter 'jussit comparare se Jischajum & filios ejus, & invitavit illos ad illud convivium.

7 Fuit autem ingredientibus illis, cùm videret [b] Eliabum: ut diceret, 'utique coram Jehova *est* unctus ejus.

[b] *Qui & Elihu* 1. *Chro.* 27.18.

8 Edixit verò Jehova Schemueli, ne respicito ad speciem ejus, aut ad altitudinem staturæ ejus, nam respui eum: non enim *specto* quod spectare solet homo, nam homo spectat *quod est* ob oculos, sed Jehova spectat *quod est* in animo

9 Deinde vocans Jischai Aminadabum, jussit eum transire ante Schemuelem: qui dixit, neque

neque hunc elegit Jehova.

10 Tunc jussit Jischai transire [e] Schammā: qui dixit, neq; hunc elegit Jehova.

11 Sic jussit Jischai transire septem filios suos coram Schemuele: sed dicebat Schemuel ad Jischajum, non elegit Jehova istos.

12 Deniq; dicenti Schemueli ad Jischajum, * an absolverūt *transire* pueri? dixit, adhuc reliquus *est* minimus qui ecce pascit gregem: edixit ergo Jischajo, mitte & assume eum, non enim * deflectemus donec venerit huc.

13 Mittens itaque adduxit eum (erat autem rufus cum pulchritudine oculorum & decoro aspectu): & dixit Jehova, surgens unge eum, quia hic ille est.

14 Cùm ergo Schemuel accepto cornu olei, * unxisset eum in medio fratrum ejus, * irruens spiritus Jehovæ in Davidem, *egit eum* a die illo & deinceps: * Postea surgens Schemuel abiit Ramam.

15 Nam spiritus Jehovæ recesserat a Schaule: perturbabatque eum spiritus malus a Jehova.

16 Quapropter dicentibus servis Schaulis ad eum: ecce jam spiritus Dei malus perturbat te:

17 Edicat, quæsumus dominus noster servis tuis [d] adstantibus tibi, *ut* perquirant aliquem scientem, pulsantem cytharam: eritque cùm inerit tibi spiritus Dei malus, ut eo pulsante manu sua, bene sit tibi.

18 Edixit Schaul servis suis, prospicite mihi jam de aliquo [e] bene pulsante quem adducatis ad me:

19 Tum respondens unus ex ejus pueris dixit, ecce prospexi, filius est Jischai Beth-Lechemitæ sciens pulsare, & * valens robore, & vir bellicosus, rerumque intelligens ac vir formosus: denique Jehova *est* cum eo.

20 Quapropter Schaul missis nuntiis ad Jischajum: edixit, mitte ad me Davidem filium tuum, qui *est* cum grege.

21 Accipiens verò Jischai asinum [f] *cum* pane, & utrem vini, hœdumq; e capris unum: misit per Davidem filium suum ad Schaulem.

22 Cumque venisset David ad Schaulem * stabat coram eo: dilexitque eum valde, adeò ut esset ei armiger.

23 Mitteretque Schaul ad Jischajum, qui diceret: stet, quæso, David coram me: nam invenit gratiam in oculis meis.

24 Erat enim cùm inesset spiritus Dei Schauli, ut David accipiens cytharam pulsarat manu sua: unde [g] respirabat Schaul, & bene erat ei, recedente ab eo * spiritu illo malo.

[e] *qui idem Schimhha. 1. Chro. 2. 13 & 2. Schem. 13. 3*

[d] Heb. *erā te.*

[e] Heb. *bene faciente pulsando.*

[f] Heb. *asini panis.*

[g] Heb. *respiratio erat Schauli.*

ANNOTATIO.

1 Postea &c.] *hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.* Invisere] *ut antea solitus erat, regis instruendi causa. Sic accipitur idem verbum 2. Reg. 8. ver. ultimo.* Usque ad diem mortis] *id est, nunquam: vide Gen. 49. 26.* Cùm luxisset] *id est, pro facto, quod sibi displicebat, apud Deum intercessisset suprà. 15. 11. nam fieri non potest, ut audita Dei irrevocabili sententia, & ea ipsius nomine Schauli pronunciata suprà 15. 29 precibus condenderit ut rescinderetur.* 3 Ad celebrandum convivium] *sic eadem vox pro convivio accipitur suprà 9. 12. & 13. & infrà hoc capite. Quod autem additur Jehovæ, ad sacrificia referendum non esse vel inde apparet, quòd intra domesticos Jischai parietes celebrabatur: cùm nulla publica aut privata sacrificia ex lege alibi quàm in loco a Deo designato vel temporibus corruptis, alibi quàm in excelsis offerri possent: sed ideò additur Jehovæ, ut intelligatur ex mandato Jehovæ ad rem aliquam divinam esse institutum* 6 Jussit comparare] *Declarando ei consilium Dei de eligendo rege ex filiis ejus: quod ostendit finis versiculi 9. 10. & 11.* 7 Utique coram Jehova] *id est, probatus est Jehovæ in regem, ut Judic. 18. 6. imprudenter dictum quod sequentia corrigunt: quale est Nathanis. 2. Schem. 7. 3.* 12 An absolverunt] *similis est locutio, Matth. 10. 23.* Deflectemus] *ad convivium: eodem sensu accipitur idem verbum, Gen. 42. 24.* 14 Unxisset] *præeunte explicatione voluntatis Dei: vide 2. Schem. 5. 2.* Irruens spiritus Iehovæ] *de quo suprà 10. 6. qui a Schaule recessisse dicitur proximo versu.* Postea] *uncto Davide & celebrato convivio.* 19 Valens robore] *Ex his quorum nomine hic commendatur David colligitur eum jam antè Pelischtæum interfecisse, unde apparuit ipsum esse bellicosum, & Deum adesse ei* 22 Stabat coram eo] *id est, ministrabat ei: ut explicatur Deut. 10. 8. sic versu 23.* 24 Spiritu illo] *id est, lymphationibus, quæ ab illo spiritu malo proficiscebantur, tunc temporis cessantibus: metonymia.*

CAPUT. XVII.

Schaule castra habente ex adverso Pelischtæorum, qui armati irruperant: monstrosa magnitudinis Goljath armis munitissimus per quadraginta dies in medium prodit, sese offerens ad decernendum de victoria, singulari certamine: sed tandem ab adolescente inermi Davide, fide munito, victus occiditur, & Pelischtæorum copiæ funduntur.

1 Cùm enim congregantibus Pelischtæis castra sua ad bellum, congregata fuissent * Socuntem, quæ est Jehudæ; & metata inter Socuntem, & Hhazekā, in [a] Ephes-Dammimis.

2 Schaul verò & Jisraëlitæ congregati castris positis ad convallem querceti: instruxisset aciem contra Pelischtæos.

3 Consistentibus Pelischtæis in monte hinc, Jisraëlitis verò consistentibus in monte inde: ubi vallis erat inter eos:

4 Egressus erat quidem [b] duellator e castris Pelischtæorum Goljath nomine Gatho *oriundus*: cujus altitudo erat sex cubitorum cum spithama.

5 Galea autem chalybea super caput ejus, & lorica squamata erat indutus: (cujus loricæ pondus *erat* quinquies mille siclorum), e chalybe.

6 Et tibialia chalybe a *erant* super pedes ejus: & humerale chalybeum inter humeros ejus.

7 Hastile autem hastæ ejus simile *erat* jugo textorum, & [c] mucro ferreus hastæ ejus sexcentorum siclorum *erat*: & qui scutum ferebat antecedebat eum.

[a] *Idem Pas-Dammima. 1. Chro. 11. 13.*

[b] Heb. *vir qui inter duos: supple, pugnam singularem decerni postulabat infrà 8. 9. & 10. ver. alii inter duo: subaudi castra: sic infrà 23. ver.*

[c] Heb. *lamina: vide. Ge. 3. 24.*

8 Qui subsistens clamabat ad acies Jisraëlitarum & dicebat eis, quare prodiretis instruendo aciem? an non ego sum Pelischtæus unus? vos ergo servi Schaulis seligite vobis virum qui descendat ad me.
9 Si prævalebit pugnando contra me ita ut percutiat me, utique simus vobis servi: sin autē ego prævaluero ei, ita ut percutiam eum, vicissim estote nobis servi, omnino servietis nobis,
10 Dicebat preterea Pelischtæus ille, egóne probro affecero acies Jisraëlitarum hodie? date mihi virum ut pugnemus simul.
11 Cúmq; audisset Schaul & totus Jisraël verba illa Pelischtæi: consternati timebant valde.
12 David autem ille filius viri Ephrathæi e Beth-Lechemo Jehudæ: (huic nomē Jischai, erántq; ei octo filii: & vir ille temporibus Schaulis senuerat, provectus inter homines *senes*.
13 Abeuntésque tres filii Jischai maximi sequebantur Schaulem in isto bello: nomenq; trium filiorū ejus qui iverant in istud bellum *erat* Eliab primogeniti, secundi autem ab eo Abinadab, & tertii Schamma).
14 David, inquā, ille minimus: cùm tres maximi sequerentur Schaulem.
15 David, inquam, ibat & redibat [d] a comitatu Schaulis: ad pascendum gregem patris sui, Beth-Lechemum.
16 Appropinquaverat autem Pelischtæus ille [e] mane & vespere: & stiterat se quadraginta diebus.
17 Cùm dixit Jischai Davidi filio suo accipe nunc pro fratribus tuis epham hanc aristarum tostarum, & decem hos panes: & [f] celeriter deportato in castra ad fratres tuos.
18 Decem verò caseos istos lacteos deferto ad præfectum Chiliadi *eorum*: & fratres tuos visitans *cognoscito* de [g] prosperitate *eorum*: & arrhā ab eis accipito.
19 Schaul autem cum ipsis, & omnes Jisraëlitæ in convalle querceti *erant*: bellantes contra Pelischtæos.
20 Itaque surgens David mane deserto grege penes custodem, assumpsit *ea* & abiit, quemadmodum præceperat ei Jischai: pervenitq; ad plaustrorum ambitum cùm exercitus prodiret in aciē, & vociferarentur ad prælium.
21 Nam instruxerat se Jisraëlitarum & Pelischtæorum acies [h] altera adversus alteram.
22 Quapropter David deserens impedimenta a se in manu custodis impedimentorum, cucurrit in ipsam aciem: & adveniens interrogavit fratres suos de prosperitate.
23 Ipso autem loquente cum eis, ecce vir ille duellator ascendebat, Goljath Pelischtæus nomine, oriundus Gatho, ex aciebus Pelischtæorum, & loquebatur hujusmodi verba, quę audivit David.
24 Singuli autem Jisraëlitę cùm viderent istum virum: fugiebant a facie ejus, adeo metuebant valde.
25 Et dicebat quisque Jisraëlita, nónne vidistis hunc virum qui ascendit, ad probro afficiendum Jisraëlem ascendere? erit tamen *ut* virum illū qui percusserit eum, ditet rex divitiis magnis, & filiam suam det ei, & domum paternam ejus efficiat immunem in Jisraële.

[d] Heb. de cū Schaule.
[e] Heb. infinitivi verborum sunt positi pro adverbiis.
[f] Heb. fac currere.
[g] Heb. pace ut infrà 22.
[h] Heb. acies adversus aciem.

26 Tunc allocutus est David homines qui adstabant sibi dicendo: quid fieret viro qui percuteret Pelischtęum illum, & auferret opprobriū ab Jisraële? quis enim *est* Pelischtæ præputiatus iste, qui probro afficit acies Dei viventis?
27 Cui locutus est populus ille in eandem sententiam dicendo: ita fiet viro illi qui percusserit eum.
28 Audiebat autem Eliab frater ejus maximus, cùm alloqueretur viros illos: quare Eliab accensus ira in Davidem dixit, quorsum descendisti, aut penes quem deseruisti paucula illas pecudes in deserto? ego novi arrogantiā tuam & nequitiam animi tui, te ad inspiciendū hoc bellum descendisse.
29 Dixit verò David, quid feci nunc? nónne negotium fuit?
30 Deinde deflectens [i] ab eo versus alium, locutus est in eandem sententiam: responderúnt que populus in sententiam priorem.
31 Cúmq; auditi fuissent sermones quos loquebatur David: indicatis illis pręsente Schaule assumpsit eum.
32 Dicente verò Davide ad Schaulē, ne concidat [k] animus ullius propter istum: servus tuus iturus est & pugnaturus contra Pelischtæum istum.
33 Dixit Schaul ad Davidem, non prævaleres eundo ad Pelischtæū istum, ut pugnes contra eum: puer enim es, ipse verò vir bellicosus a pueritia sua.
34 Tum dixit David ad Schaulem, pascente servo tuo patri suo gregem: cùm accedens leo aut ursus, auferret parvam pecudem e grege,
35 Egressus persequebar illum, ut percuterem eum, aut eriperem ex ore ejus, insurgentē verò in me prehendebā eum barba, & percutiens morte afficiebam eum.
36 Tum leonem tum ursum percussit servus tuus: & esset Pelischtæus præputiatus iste ut vnus ex eis, cùm probro affecerit acies Dei viventis?
37 Dicebatque David, Jehova qui eripuit me [l] a leone, & ab urso, idem eripiet me e manu Pelischtæi istius: tum dixit Schaul ad Davidē, abi & Jehova *sit* tecum.
38 Jusserat autem Schaul Davidem indui armis suis, & imposuerat galeam chalybeam capiti ejus: jusserátq; eum indui lorica.
39 Cùm itaque David accinctus gladio suo super arma sua vellet incedere, cùm non expertus esset: dixit David ad Schaulem, non possū incedere cum istis, quia non sum expertus, amovitq; ea David a se.
40 Et accepto baculo suo in manu sua, elegit sibi quinq; leves lapides ex [m] valle, quos imposuit instrumēto pastorali quod habebat, id est, peræ, funda autem ejus erat in manū ejus: sic appropinquabat ad Pelischtæum.
41 Similiter Pelischtæus [n] continenter pergebat appropinquare ad Davidem: viro illo, qui ferebat scutum, præcedente eum.
42 Cúmque intuitus Pelischtęus videret Davidem, spernebat eum: eò quòd esset puer & rufus cum pulchritudine aspectus.
43 Quam ob rem dicebat Pelischtæus ille ad Davidem, an canis sū quòd venis contra me cum baculis? maledicebatq; Pelischtæus ille Da-

[i] Heb. a prope eum.
[k] Heb. cor hominis.
[l] Heb. e manu leonis, & e manu ursi, ut Gen. 9.5.
[m] vel torrente.
[n] Heb. similiter ibat Pelischtæus iens & appropinquans Davidem.

Davidi per Deos suos.

44 Deinde cùm dixisset Pelischtæus ad Davidem: accede ad me, ut tradam carnem tuam volatilibus Cœli & bestiis agri:

45 Dixit David ad illum Pelischtæum, tu venis ad me cum gladio & cum hasta & cum humerali: ego verò venio ad te in nomine Jehovæ exercituum, Dei acierũ Jisraëlitarum, quem probro affecisti.

46 Hoc ipso die dedet te Jehova in manum meam ut percutiens te amoveam caput tuum a te & tradam cadavera exercitus Pelischtæorum hoc ipso die volatilibus cœli & bestiis terræ: ita cognoscent *incolæ* totius terræ Deum esse pro Jisraële.

47 Et cognoscent tota congregatio hæc, non gladio aut hasta Jehovã servare: nam Jehovæ *est* hoc bellum, ideo tradet vos in manus nostras.

48 Fuit autem cùm surgens Pelischtæus pergeret appropinquare obviam Davidi: & festinans David procurreret in aciem obviam Pelischtæo,

49 Ut extendens David manum suam ad suum instrumentum, acceptum inde lapidem intorqueret funda, & percuteret Pelischtæum in fronte ejus: ita ut immerso lapide in frontem ejus caderet ° pronus in terram.

° Heb. *super faciem suam*

50 Cùm itaq; robustior fuisset David Pelischtæo funda & lapide, & percutiens Pelischtæũ morti tradidisset eum q̃vis gladius non esset in manu Davidis:

51 Accurrens David stetit super Pelischtæũ, deinde arrepto gladio ejus, quem eduxit e vagina sua ut morte planè afficeret eum, amputavit illo caput ejus: quapropter videntes Pelischtæi mortuũ esse fortissimũ suũ, aufugerũt.

52 Surgentes verò viri Jisraëlis & Jehudæ, vociferantes persecuti sunt Pelischtæos usque quà is per vallem, & usque ad portas Hhekronis: cecideruntque confossi Pelischtæorum per viam *ad* Schahharajima Gathum & Hhekronem usque.

53 Deinde reversi Jisraëlitæ ab insectando Pelischtæos: diripuerunt castra eorum.

54 Postea accipiẽs David caput Pelischtæi, detulit ipsum Jeruschalaima: arma verò ejus deposuit in tentorio suo.

55 Cùm autem videret Schaul Davidem obviam procedentem Pelischtæo illi, dicebat ad Abnerem principem militiæ, cujus filius est iste puer, Abner? cui dicebat Abner, *ut* vivit anima tua, Rex, non novi.

56 Dicebat verò Rex: interroga tu, cujus filius sit iste adolescens.

57 Quapropter cùm reverteretur David a cæde Pelischtæi, assumens eum Abner adduxit eum in aspectum Schaulis: caput Pelischtæi habentem in manu sua.

58 Ad quem dicente Shaule, cujus filius es ô puer? dixit David, filius servi tui Jischai Beth-Lechemitæ.

59 Fuitq; cùm absolveret alloqui Schaule, ut anima Jonathanis devinciretur cum anima Davidis: adeò ut amaret eum Jonathan tanquam p se ipsum.

p Heb. *animam suam.*

ANNOTATIO.

1 Socuntem &c.] *oppida tribus Jehudæ: Jehos.* 15.35. *Est autem toto hoc capite digressio ad confirmãdũ verba quibus Schaulis servi Davidem ei commendabant, suprà* 16.19. 8 Descendat ad me] *ad singulare certamen.* 9 Omnino servietis] *Verba sunt victoriam sibi præfidenter pollicentis.* 10 Dicebat præterea] *cùm videret neminem prodire ad singulare certamen quo provocaverat, ut sequens versus ostendit.* 12 David autem ille] *cujus mentionem fecerant servi Schaulis, suprà* 16.19. Octo] *Propriè filij septem tantùm erant, qui nominantur* 1. *Chron.* 2.13.14.15. *hîc autem octo ponuntur: quia nepos unus ex aliquo filiorum jam tum ei natus erat: fortassis Jonadab Schammæ filius de quo* 2. *Schem.* 13.3. *nepotes autem in scripturis passim filii dicuntur.* 14 Minimus] *eorum qui proprii erant, suprà* 16.12. 15 A comitatu Schaulis] *hoc est, sæpius a patre ad fratres, qui in isto bello Schaulem comitabantur, mittebatur.* 18 Et arrham ab eis accipito] *id est, symbolum aliquod ab eis, quod me de prosperitate eorum certiorem reddat, tecum deportato.* 20 Ad plaustrorum ambitum &c.] *id est, ad locum impedimentorum quibus castra circumvallata erant ut infrà* 26.5. *synecdoche: plaustra pro omni impedimentorum genere.* 22 Impedimenta] *id est, ea quæ ad fratres & ducem militarem ducebat.* 23 Hujusmodi verba] *quali commemorata sunt versu* 8. 26 Quid fieret] *q.d. quid tantis præmiis opus est ad fortem Jisraëlitam incitandum? etiam sine præmio ineundum est certamen duabus de causis: prior a persona hostis injurii & alieni a Deo ac fœdere ejus: posterior a dignitate eorum qui afficiuntur injuria, quorum probra in se recipit Deus.* 27 Ita fiet] *q.d. utut etiam sine præmio certandum sit: nihilo minus tamen certum est præmium propositum.* 29 Quid feci] *subaudi, cujus nomine nunc arrogantiæ me damnas.* Negotiũ fuit] *cujus conficiendi causâ huc me misit pater.* 34 Parvam pecudem] *Ita reddidimus, Chaldæum paraphrasten & duos codices manu scriptos secuti: alioquin pro hac voce in vulgatis exemplaribus legitur: & auferebat hoc e grege: mutatâ unâ literâ, proclivi lapsu.* 38 Armis suis] *id est, Davidi datis a Schaule & ipsius corpori accommodatis: nam tanta fuit Schaulis proceritas, ut arma ipsius, Davidi convenire non potuerint.* 43 Cum baculis] *Indefinitè dictum: plurale pro singulari, ut Gen.* 21.7. *& alibi frequenter.* 45 Humerali] *armis ad corpus tegendum pertinentibus: synecdoche.* 47 Jehovæ est] *Vos Jehovæ bellum infertis: nos pro eo gerimus.* 48 Surgens] *se expediens & ad conflictũ comparans, ut Gen.* 31.17. 49 Immerso] *id est altius infixo, ea facilitate qua fuisset in aquas immersus.* 50 Morti tradidisset] *id est, lethale vulnus inflixisset ei.* 52 Usque quâ is] *id est, per iter totius vallis cujus meminit suprà vers* 3. Schahharajima] *oppidũ in finib^9 Jehudæ de quo Jehos.* 15.36. 54 Postea] *non videtur hoc statim a victoria factum: sed diu postea: tũ fortassis cùm arca Dei ipso jam rege constituto Jeruschalaima translata est, & ei ibi tentorium erectum:* 2. *Schemu.* 6.17. *prolepsis est, ut Exodi.* 16.33. Tentorio suo] *id est, quod arcæ Dei ipse tetenderat, ibidem &* 1. *Chron.* 15.1. *& seq. versibus.* 59 Fuitque] *hunc versum cum superioribus conjungendum esse ipsius initium docet.*

CAPUT XVIII.

David Schaulis citharœdus, & Jonathan, fœderatus satellitio regis præficitur: & ita se gerit ut ipsius administratio omnib' probata a puellis publico cantico administrationi Schaulis præferatur. Unde in Davidem Schaul odio tanto exarsit: ut ejus mortem apertè primùm, deinde insidiosis consiliis, deferendo honores & affinitatem promittendo periculosis conditionibus quæsiverit: quæ omnia pericula singulari Dei providentia superavit.

1 ITAQUE assumpsit eum Schaul'die illa: nec permittebat ei redire domum patris sui.

2 'Deinde pepigit Jehonathan cum Davide fœdus: eò quòd amaret eum tanquam [a] se ipsum.

3 Et exuens se Jehonathan pallio, quo erat indutus, tradidit illud Davidi: & vestes suas, & tum gladium suum, tum arcum suum, tum deniq; baltheum suum.

4 Cumque prodiens David ad quæcunque mittebat eum Schaul, secundaretur, præposuit eum Schaul viris militaribus: bonúsque videbatur in oculis totius populi, ac etiam in oculis servorum Schaulis.

5 Sed fuit'redeuntibus illis, cùm reverteretur David a cęde [b] Pelischtęorum, ut prodirent fœminæ ex omnib. civitatibus Jisraëlis ad cātādum, & earum choreæ obviam Schauli Regi cum tympanis prę lætitia, & cum panduris.

6 'Respondebant autem fœminę ludentes & dicebant:'percussit Schaul millia sua, at David myriadas suas.

7 Quapropter accensa est *ira* Schauli valde, mala enim videbatur in oculis ejus hæc res ac dicebat, tribuerūt Davidi myriadas, mihi verò tribuerunt millia, & quid *tribuant* amplius ei? utique ipsum regnum.

8 Et' configebat Schaul oculos in Davidem, ab eo die & deinceps.

9 Fuit enim postridie cùm irruente spiritu Dei malo in Schaulem' prophetico more ageret domi suæ, & David pulsaret manu sua eo die ut antea: (erat autem hasta in manu Schaulis).

10 Ut jacularetur Schaul hastam:' dicebat enim percutiam Davidem usque ad parietem: sed deflexit David metu illius bis.

11 Deinde metuens Schaul propter Davidem eò quòd esset Jehova cum illo & a Schaule recessisset,

12 Amovit eum Schaul a se, constituitque eum sibi' præfectum Chiliadi: ut' procederet & veniret ante populum.

13 David autem in omnibus viis suis secundabatur: quia Jehova *erat* cum eo.

14 Cúmq; videret Schaul eum secundari valde: formidabat ab eo.

15 Totus verò Jisraël & Jehuda amabat Davidem: quia ipse procedebat & veniebat ante eos:

16 'Itaque dixit Schaul ad Davidem, ecce filia mea major Merab, ipsam daturus sum tibi in uxorem, tantùm esto mihi [c] strenuus & gere bella Jehovę: (Schaul enim dicebat, ne sit manus mea contra eum, sed sit contra eum manus Pelischtæorum).

17 Dixit verò David ad Schaulem' quis *sum* ego? aut quis *author* vitæ meæ? *aut* familia patris mei in Jisraële, ut sim gener regis

18 Fuit autem quo tempore daturus erat Merabam filiam Schaulis Davidi: ut ipsa daretur 'Hhadrieli'Mecholathæo in uxorem.

19 Sed amabat Mical filia Schaulis Davidem: quod cùm nuntiarent Schauli, rectum visum est in oculis ejus.

20 (Dicebat enim Schaul, dem eam illi ut sit ei in' tendiculam, & sit contra eum manus Pelischtæorum): dixitque Schaul ad Davidem, per [d] alteram te affinitate conjunge mecum 'ista die.

21 Præceperat autem Schaul servis suis, alloquimini Davidem' clam dicendo, ecce delectatur te rex, & omnes servi ejus amant te: nunc ergo junge te affinitate cum rege.

22 Et eloquentibus servis Schaulis in aures Davidis sermones istos: dixerat David: an *videtur* leve in oculis vestris affinitate jungi cū rege: cùm ego sim vir' pauper & vilis?

23 Quod cùm renunciassent servi Schaulis ei dicendo: hujusmodi sermonibus locutus est David:

24 Edixerat Schaul, sic dicitote Davidi: non delectatur rex dote, nisi ex' centum præputiis Pelischtęorum, ut ultio sumatur de inimicis regis: (Schaul autem cogitabat efficere ut David caderet manu Pelischtæorum).

25 Renunciantibus igitur servis ejus Davidi sermones istos, recta *visa* est res in oculis Davidis, ut affinitate conjungeret se regi: nec dum impleti erant' dies illi,

26 Cùm surgens David abiit ipse cum viris suis & percussit e Pelischtæis ducentos viros: quorum præputia attulit David, pleneque exhibuerunt ea regi, quo affinitate se jungeret Regi: quapropter dedit ei Schaul Micalem suam filiam in uxorem.

27 Videns autem Schaul & experientia cognoscens Jehovam esse cum Davide: & Micalem filiam Schaulis amare illum:

28 Perrexit Schaul metuere a Davide amplius: sic fuit Schaul infestus Davidi omnibus diebus suis.

29 Prodeuntibus enim præfectis Pelischtæorum: erat quotiescunque prodibant, ut secundaretur David prę omnibus servis Schaulis: & in pretio esset nomen ejus valde.

[a] Heb. *animam suam suprà 7. 59.*

[b] Heb. *Pelischtai. Enallage numeri frequētissima, ut Gen. 25. 19. & sequentibus: sic infrà. 19. 5.*

[c] Heb. *in filiam roboris.*

[d] Heb. *per duas, id est, secundam: numerale cardinale pro ordinali: sic 2. Reg. 15. 32. & alibi.*

ANNOTATIO.

1 Die illa] *qua missis legatis ad Jischajum, petiit ut apud se David relinqueretur: est enim regressio ad historiam intermissam in fine capitis* 16. 2 Deinde] *id est, postquam eum Schaul assumpsisset in aulam, amorem (quo inde a cæso Pelischtæo eum prosequebatur) fœdere confirmavit.* 5 Redeuntibus illis] *Schaule, populo, & servis Schaulis ab aliqua alia pugna contra Pelischtæos.* 6 Respondebant] *id est, hunc amœbæum versum, Nempe percussit Schaul, & c. alternis canebant, ut Exodi* 15. 21. Percussit Schaul] *laude dignus est Schaul: sed decuplo majore David. Numerus certus pro incerto.* 8 Configebat] *id*

id est, limis intuebatur; & observabat ut ei noceret. 9 Propheti co more ageret] *id est, extra se esset, & spiritu malo act⁹, ita sermões & act⁹ suos cōponeret, ut boni Prophetæ solēt acti spiritu bono.* 10 Dicebat] *id est, cogitabat apud se: sic infra sæpe.* 12 Præfectum chiliadi] *non ut eum eveheret: sed ut eum hostibus interficiendum obiiceret: vide infrà 16. & 24. ver.* Procederet & veniret] *vide Num. 27. 17.* 16 Itaque dixit] *id est, cùm permanente odio necem Davidis quæreret: populi verò amore in Davidem ipse deterreretur a perpetranda cæde: fraudulentum hoc consilium suscepit.* 17 Quis sum] *a persona sua, patris & familiæ inæqualitatem suam ostendit.* 18 Hhadrieli] *filio Barzillai Ephrajimitæ. 2. Schemu. 21. 8* Mecholathæo] *vide Judic. 7. 22.* 20 In tendiculā] *ut explicatur infra ver. 24.* Ista die] *id est, intra certum & præfinitum tempus, ut apparet ex ver. 25.* 21 Clam] *id est, tanquam ex vobis, ne intelligat consilium ex me profectum esse.* 22 Pauper] *quasi dicat, non esset penes me eam dotem tribuere quæ conveniret filiæ regis: non enim accipiebant: sed dabant viri dotem, ut Gen. 34. 12. Exodi 22. 16. & 17.* 24 Centum præputiis] *Loco dotis, quæ minimùm erat quinquaginta siclorum: vide annota. Exodi 22. 17.* 25 Dies illi] *id est nondum præfinitum a rege tempus elapsum erat. de quo suprà 20. versu.*

CAPUT XIX.

Schaulis consilium de interficiendo Davide a Jonathane Davidi retegitur, & eo monitore David Schauli reconciliatur: sed iterum bello a Davide feliciter gesto, Schaul mortem illius quærit, cujus furori cedens David domum se recepit, in qua circumventus, Micalis astu & operâ eripitur: Schemuelem adit & Prophetarum collegium: ibique a violentia legatorum & ipsius etiam Schaulis, ipsis divinitus repressis, conservatur.

1 ITAQUE allocutus est Schaul Jonathanem filium suum & omnes servos suos de morte afficiendo Davide: sed Jonathan filius Schaulis delectabatur Davide valde.

2 Quapropter indicavit Jonathan Davidi dicendo, quærit Schaul pater meus morte afficere te: nunc ergo cave tibi, quæso, mane, & confidens in occulto absconde te.

3 Ego autem exiens consistam ad latus patris mei in eodem agro ubi tu eris, & ipse alloquar de te patrem meum, & ubi percepero aliquid, nuntiabo tibi.

4 Alloquens ergo Jonathan de Davide *bonis* verbis Schaulem patrem suum; dicebat ad eum: ne peccet rex in servum suum in Davidē, quia non peccavit in te, quinimò facta ejus bono sunt tibi valde.

5 Nam cùm exponens vitam suam in manu sua percussit [a] Pelischtæos, & comparavit Jehova salutem magnam toti Jisraëli, vidisti & lætatus es: & quare peccares contra sanguinem innoxium, morte afficiendo Davidem immeritò?

6 Tunc auscultavit Schaul voci Jonathanis: ita ut juraret Schaul, ut vivit Jehova, non afficietur morte.

7 Quapropter vocans Jonathan Davidem indicavit ei Jonathan omnia verba ista: & reduxit Jehonathan Davidem ad Schaulem, ut esset coram eo [b] sicut antea.

8 Fuitq; cùm [c] redintegraretur bellum: ut prodiens David ad pugnandum contra Pelischtæos, percuteret eos plaga magna, & fugerent a facie ejus.

9 Deinde cùm inesset spiritus Jehovæ malus Schauli, (erat autem domi suæ desidens, tenēs hastam suam manu sua): pulsante Davide manu,

10 Quæsivit Schaul percutere hasta Davidem [d] usq; ad parietem: quo abscedente a facie Schaulis percussit hasta parietem: sic David aufugiens eripuit se nocte illa.

11 Misit autem Schaul legatos versus domum Davidis ad observandum eum, ut morte afficeret eum mane: quod nuntiavit Davidi Mical uxor ejus dicendo,: si non eripis [e] te ipsum hac nocte, cras morte afficieris.

[a] Heb. *Pelischtaeum: vide sup. 18. 5. in margine.*

[b] Heb. *sicut heri nudiustertius, ut Gene. 31. 2.*

[c] Heb. *cùm adiiceret bellum esse.*

[d] Heb. *Davidem & parietem.*

[e] Heb. *animam tuam.*

12 Cumque demisisset Mical Davidem per quandam fenestram: abiens aufugit & eripuit se.

13 Mical verò assumptam quandam imaginem imposuit lecto, & pulvinar caprinū cervicali ejus: quam texit veste *stragula.*

14 Mittente verò Schaule legatos ad capiendum Davidem: dicebat illa, ægrotus est.

15 Tum remisit Schaul legatos illos ad invisendum Davidem, dicens: adducite eum in lecto ad me ut morte afficiam eum.

16 Sed cum ingressi essent legati, & ecce quędam imago erat in lecto: & pulvinar caprinū in cervicali eius:

17 Dixit Schaul ad Micalem, quare ita decepisti me & dimisisti inimicum meum, ut eriperet se? dixit Mical ad Schaulem, ipse dixerat mihi, dimitte me, quam ob rem morte afficerem te?

18 David ergo fuga eripiens se venit ad Schemuelem Ramam, indicavitque ei quicquid fecisset sibi Schaul: abiitq; ipse cū Schemuele, ut considerent Najothis.

19 Cumq; nuntiaretur Schauli dicendo, ecce David est Najothis in Rama:

20 Misit Schaul legatos ad capiendum Davidem: quorum vidit *quisque* congregationem prophetarum prophetantium, & Schemuelem stantem, qui præerat illis: quapropter invasit legatos Schaulis spirit⁹ Dei, ut more prophetico agerent ipse quoque.

21 Quod cùm nuntiassent Schauli, misit legatos alteros qui more prophetico egerunt ipsi quoq;: ideò remisit Schaul legatos tertios, qui more prophetico egerunt ipsi quoque.

22 Tandem abiens etiam ipse Ramam cùm pervenisset usq; ad cisternam magnam quę est in Schecu interrogabat dicēs, ubi est Schemuel & David? cui dixit *quispiam*, ecce Najothis in Rama.

23 Tum abibat illuc Najothas in Rama: sed invasit eum quoq; ipsum spiritus Dei: ita ut [f] continenter pergens prophetico more ageret, usquedum perveniret Najothas in Rama.

24 Ubi exuens etiam ipse vestes suas prophetico more agebat ipse quoque coram Sche-

[f] Heb. *ut iret eundo & prophetico more ageret.*

Schemuele: ita excidit nudatus toto die illo & tota nocte: ideo dicere solent, an etiam Schaul *est* inter Prophetas?

ANNOTATIO.

2 Mane] *id est, antequam a satellitibus patris mei opprimaris, ut infrà ver.* 11. 13 Pulvinar caprinũ] *ut capillamenti humani specie deciperentur a Schaule missi.* 18 Abiitq;] *ut in prophetarum collegio & Schemuelis consortio Davidis animus confirmaretur, & mirificam Dei administrationem, cui ipse fidebat, experiretur, qua ipse ereptus, inimici aversi sunt: fortassis etiam ut in collegio illo velut in asylo tutus a Schaule esset. quod apud omnes gentes etiam receptum fuisse, historiæ prophanæ docent, & exemplum confirmat, suprà.* 10. 10. *ubi ne Pelischtæi quidem hostes Jisraëlitarum, cœtum prophetarum agentem Gibbhæ stationis eorum loco, infestarunt.* 20 More prophetico] *vide sup.* 18. *ver.* 9. *sic deinceps, apparet autem eos deposuisse habitum illum militarem, quo capturi Davidem venerant ex ultimo versu hujus capitis.* 24 Exuens] *id est, deponens militarem habitum, sicut fecerant prius ab ipso missi, ut se in speciem prophetæ componeret.* Excidit] *id est, extra se raptus est: vide Num.* 24. 4. Nudatus] *supple militari habitu quo se exuerat.* An etiam Schaul] *Proverbium est, de eo qui præter expectationem divinitus cohibetur a præstando conatu suo: quod confirmat exemplum Bilbhami. Num.* 23. *&* 24. *& Pauli Acto.* 9. *Est autẽ hoc proverbiũ anceps de iis qui aut spiritu Dei impellũtur ad aliquid agendũ ut suprà* 10. 12. *aut de iis qui a præstando avertuntur.*

CAPUT XX.

David fugiens Schaulem apud Jonathanem de injuria conqueritur: qua Jonathan audita, cum Davide constituit tempus, locũ & rationem, quibus eum de patris animo certiorem faciat, jurejurando veri amici officium perpetuum ei promittit & ab eo restipulatur: Quod posthabita paternæ indignationis & periculi sui ratione fideliter præstans, Davidem liberat, consolatur & confirmat.

1 INTEREA fugiens David Najothis in Rama: venit ac dixit coram Jonathane: quid feci? quæ *est* iniquitas mea? & quod *est* peccatum meũ coram patre tuo, quòd quærit[a] vitam meam?

2 Qui dixit ei: absit, non morieris: ecce non solet pater meus facere quicquam magnum aut quicquam parvum quin revelet mihi in aurem: cur ergo celaret me pater meus rem hanc? non *est* hoc.

3 Deinde verò juravit David, (cùm dixisset, [b] certò novit pater tuus me invenisse gratiam in oculis tuis, ideo dixit: ne cognoscat hoc Jehonathan, ut non afficiatur dolore): at certè ut vivit Jehova & vivit anima tua, quasi passus inter me & inter mortem *est*.

4 Dixit verò Jehonathan ad Davidem: eloquere quod sit [c] desyderium tuum & efficiam tibi.

5 Tum dixit David ad Jehonathanem, ecce novilunium est cras quo ego [d] omnino sedere soleo cum rege ad comedendum: dimittito ergo me ut abscondam me in isto agro dum erit vespera tertiana.

6 Si recensendo desyderaverit me pater tuus: tum dicito, [e] obnixè excusavit se apud me David ut percurreret Beth-Lechemum in civitatem suam, nam convivium ibi est anniversarium toti ejus familiæ.

7 Si ita dixerit, Bene, pax erit servo tuo: sin autem [f] planè accendetur ei *ira*, scito[g] definitum esse malum hoc ab eo.

8 Hanc exerceto benignitatem erga servũ tuum, quandoquidem in fœdus Jehovæ induxisti servum tuum, tecum: quòd si est in me iniquitas, tu me afficito morte: nam usque ad patrem tuum quare adduceres me?

9 Cui dixit Jehonathan, absit tibi, nam si planè novero definitum esse hoc malum a patre meo ut obveniat tibi, an non illud indicarẽ tibi?

10 Dixit autem David ad Jehonathanẽ, quis indicabit mihi: si quid responderit tibi pater tuus duri?

11 Dixit verò Jehonathan ad Davidem, age exeamus in istum agrum: egressique sunt ambo in agrum illum.

12 Tum dixit Jehonathan ad Davidem, ô Jehova Deus Jisraëlis, cùm pervestigavero a patre meo secundum hoc tempus cras *aut* postridie, si ecce bonus fuerit erga Davidem: an non tunc mitterem ad te, & revelarem tibi in aurem?

13 Ita faciat Jehova Jonathani & ita pergat si bonum videbitur patri meo hoc malum inferre tibi, ut revelaturus sum tibi in aurem, & dimissurus sum tecum pace, quo sit Jehova tecum, sicut fuit cum patre meo.

14 Nonne ergo *id facerem* tantisper dũ vixero? nonne vicissim exerciturus es erga me benignitatem Jehovę *hanc*, quod non moriturus sum.

15 Neque præcisurus es benignitatem tuam a familia mea usque in seculũ: ne tunc quidem cùm excindet Jehova inimicos Davidis quemque a superficie terræ.

16 Et requiret Jehova de manu inimicorum Davidis sic pepigit Jehonathan cum familia Davidis[h] *fœdus*.

17 Similiter[i] de-integro adjuravit Jehonathan Davidem præ amore suo erga eum: nam amore [k] sui ipsius amabat eum.

18 Postea dixit ei Jehonathan, cras est novilunium: & desyderaberis, cùm vacabit sedes tua.

19 Cúmque ad [l] triduum abfueris, descendito [m] diligenter, & venito ad locum illum ubi absconderas te, [n] quo die istud negotium *gestum fuerat* & consideto juxta lapidem istum, qui *dictus est*[o] Ezel.

20 Ego autem tres sagittas ad latus ejus jaculabor: [p] emittendo ad scopum.

21 Ecce autem mittens puerum quẽdam *dicendo*, abi inveni sagittas: si[q] planè dixero puero ecce sagittæ sunt præter te citeriùs, assumito eum & venito: nam pax tibi erit: nec erit quicquam, ut vivit Jehova.

22 Sed si ita dixero adolescenti: ecce sagittę sunt præter te ulteriùs: abi, quia dimiserit te Jehova.

23 Hoc

[a] Heb. *animam: & sic deinceps.*

[b] Heb. *noscendo novit ut infrà 9. ver.*

[c] Heb. *quis sit animus tuus: sic animus pro desyderio Psa.* 27. 12. *& alibi frequẽter.*

[d] *sedendo sedere soleo.*

[e] Heb. *exorando exoravit se a me: sic infrà ver* 28.

[f] Heb. *accẽdendo accẽdetur.*

[g] Heb. *absolutum: sic 9. ver. & ver.* 33.

[h] *Eclipsis, ut infrà* 22. 8. *&* 1. *Reg.* 8. 9.

[i] Heb. *addidit Jehonathan adjurare.*

[k] Heb. *anima sua.*

[l] Heb. *tertiaveris.*

[m] Heb. *valde*

[n] Heb. *in die istius facti.*

[o] *Id est, aditus vel aditionis, eòquod ad eum aditurus erat Jehonathan Davidem, ut ei negotium indicaret.*

[p] Heb. *emittendo mihi: pleonasmus.*

[q] Heb. *dicẽdo dixero.*

23 Hoc autem verbum quod locuti sumus ego & tu:(ecce Jehova *est* inter me & inter te), *esto* usque in seculum.

24 Itaque' abscondit se David in illo agro: fuitque in novilunio:quo sessurus erat Rex ad cibum ut comederet,

25 Ut sessuro rege in sede sua sicut [a] antea, in sede ad parietem,' assurgeret Jehonathan: sederétq; Abner a latere Schaulis: & vacaret locus Davidis.

26 Attamen non est locutus quicquã Schaul illo die: dicebat enim,' casus est, non est mũdus:quia non est mundus' *non venit*.

27 Sed fuit [b] postridie a novilunio, cùm vacaret locus Davidis, ut diceret Schaul ad Jehonathanem filium suum: quare non venit filius Jischai tum heri tum hodie ad cibum?

28 Respõdit autem Jehonathan Schauli: obnixè excusavit se David apud me ut percurreret Beth-Lechemum usque.

29 Et dixit, dimitte me, quæso: quia convivium familiæ nobis *est* in ea civitate, & ipse frater meus ' præcepit mihi, nunc itaque si inveni gratiam in oculis tuis, proripiam, quæso, me & invisam' fratres meos: idcirco non venit ad mensam regis.

30 Tum accensa est ira Schaulis in Jehonanem adeò ut diceret ei,' fili perversissime [c] cõtumacissime, nónne novi te seligere filium Jischai ad pudorem tuum & ad pudorem nuditatis matris tuæ?

31 Nam quibuscunque diebus filius Jischai vixerit super terram, non stabilieris tu & regnum tuum: quare nunc mitte & captum *adduc* eum ad me: quia [d] reus mortis est.

32 Respondens verò Jehonathan Schauli patri suo: dixit ad eum, quare morte afficeretur? quid fecit?

33 Tum jaculatus est Schaul hastam suam in eum, ut percuteret eum: unde cognovit Jehonathan definitum hoc esse a patre suo, ut morte afficeret Davidem.

34 Quapropter surrexit Jehonathan 'a mensa,[e] accensus ira: neque comedit in die novilunii secundo cibum, dolore enim afficiebatur, propter Davidem: *&* quia ignominia affecerat ipsum pater ipsius.

35 Fuitq; ipso mane, ut exiens Jehonathan in agrum illum ad tempus constitutũ Davidi: cum puero parvo secum:

36 Diceret puero suo, curre, in veni jam sagittas, quas ego jaculaturus sum: itaque currente puero ipse [f] jaculando sagittam ulterius transmisit.

37 Cùm autem venisset puer usque ad [g] scopum, ad quem jaculabatur Jehonathan: inclamavit Jehonathan post puerum dicẽs, nónne sagitta præter te ulteriùs est?

38 Præterea inclamavit Jehonathan post puerum citò festina, ne consistito: quare collectis puer Jehonathanis sagittis, rediit ad dominum suum.

39 (Ipse autem puer nesciebat quicquam: tantùm Jehonathan & David conscii erant hujus rei).

40 Et dedit Jehonathan arma sua puero illi, qui erat secum: dixítque ei, abi, refer in civitatem.

41 Puer ille abibat cùm David surgens' e latere' meridiano, procidit [h] pronus in terram, incurvans se tribus vicibus: & osculati sunt [i] alter alterum, fleveruntque alter cum altero, donec Davidem [k]' erexisset.

42 Cùm diceret Jehonathan Davidi, abi cum pac[illegible] *tum esto* quod juravimus nos ambo in nomine Jehovæ dicendo Jehova *esto* inter me & inter te, atq; inter semen meum & inter semen tuum, usque in seculum.

[a] Heb. *ut vice ut vice: sic Nũ.24.1*

[b] Heb. *a crastino novilunii secundo.*

[c] Heb. fili *ipsius contumaciæ.*

[d] Heb. *filius mortis.*

[e] Heb. *in accensione iræ: ut* Exo. 11.8.

[f] Heb. *jaculatus est sagittam trãsmittendo eam.*

[g] Heb. *locũ sagittæ: periphrasis scopi.*

[h] Heb. *super faciem suam*

[i] Heb. *vir proximum suum.*

[k] Heb. *magnificasset vel sustulisset: ut ps.41.10.*

ANNOTATIO.

1 Interea] *dum Schaul divinitus correptus diem & noctẽ Najothis hærebat.* 3 Quasi passus] *præsentissimum est periculum meum in quo versor.* 5 Novilunium est cras] *atq, ideo dies solennis epuli.* Dimittito ergo] *quandoquidem patris vices eo absente geris, ut ostenditur infrà ver.25.nã interea Schaul Najothis hærebat, sup.19.23.* Dum erit vespera] *id est, nocte illa a qua incipit tertius dies. mensis, me abscondam & expectabo dum abs te certior fiam de patris tui erga me animo.* 6 Obnixè excusavit] *vide infrà ver.28.29.* 8 In fœdus induxisti] *suprà 18.2.* 12 ô Iehova] *Exclamantis cum admiratione, quasi dicat, Deus bone, fieri ne posset ut ego qui adeò te amo, officium istud non præstarem?* 13 Ita faciat] *aposiopesis contrarii per Euphemismum: quasi dicat, ita benedicat ut revelabo, aut maledicat ut non revelabo.* Quò sit] *ut divinæ voluntati inserviam, quæ tibi regnum, prius patri meo collatum, adjudicavit.* 14 Nónne ergo] *quasi dicat, cùm te amem: tibi juraverim coram Deo: & ejus consilio servire studeam, nonne totam vitam meam eò conferrem?* Nónne vicissim] *Restipulatio, qua idem officium in se & in posteros suos a Davide postulat.* Non moriturus sum] *id est non afficiar morte, cujus pater meus totam familiam suam ream peregit.* 16 Et requiret] *hysterosis verborum, quam ad perspicuitatem mutavimus.* 19 Istud negotium] *liberationis tuæ a manu patris, me intercedente suprà 19.2. & sequentibus.* 21 Quicquam] *subaudi periculi.* 22 Dimiserit te Jehova] *hoc signo a me dato te abire jusserit: sic docet qua ratione sit præstiturus quod suprà ver.13 juravit.* 24 Abscondit] *ad constitutum diem suprà 5. intra quod tempus contigerunt quæ describuntur undecim versibus sequentibus.* 25 Assurgeret] *qui patris vices gesserat eo absẽte, jam reverso cederet.* 26 Casus est] *aliquis ex iis casib⁹ quib⁹ homines sordidantur: vide Levitic.11. & sequentibus.* Non venit] *subaudi, ad epulum sacrum eucharisticum, quod in novilunio celebrabatur Num.10.10. ex quo immundis comedere nefas erat Levitic.7.9.* 29 Præcepit mihi] *ex mandato patris.* Fratres] *id est, cognationem meam, ut alibi passim.* 30 Fili perversissime] *ut impurissimus loquitur in filium adeóque in illius matrem suam uxorem convitia ingerens turpissima.* 41 E latere meridiano] *lapidis & agri.* Erexisset] *consternatum animo confirmasset, ut sequens versus ostendit: prout etiam postea fecit cap.23.17.*

Caput. XXI.

David discedens a Jonathane ad Achimelecum sacerdotem venit: panes sacros & gladium Goljathi ab eo obtinet prospectante Doëgo; Inde Gathum profectus a Pelischtæis agnoscitur, & ad regem adductus amentiæ simulatione evadet.

1 ITAQUE surgens abiit: cùm Jehonathan rediret in civitatem.

2 Adveniente autem Davide ᵃ Nobum ad Achimelecum sacerdotem: trepidus accurrens Achimelec obviam Davidi, dicebat ei, quare tu solus es? & an nemo est tecum?

3 Dixit verò David Achimeleco sacerdoti: rex præcepit mihi aliquid: edixitque mihi, ne quis sciat quicquam de hac re ad quam mitto te, & quam præcipio tibi: ipsis autem pueris condixi locum cuiusdam [a] N.

4 Nunc igitur quid est[b] penes te? quinque panes tradito in manum meam: aut quod præstò est.

5 Respondit verò sacerdos Davidi dicens non adest panis ᵃ communis penes me: sed panis sacer adest: si caverint sibi pueri ipsi, ᵃ utiq; a muliere.

6 Tum respondens David sacerdoti dixit ei: imò verò mulier ᵃ intercepta est nobis, ut heri nudiustertius: cùm egrederer jam erant ᵃ instrumenta ipsa puerorum sancta: est enim d ᵃ ratione communis *penes sacerdotes*: ᵃ tum etiam eo die cùm sanctificandus est *alius* in eodem vase:

7 Itaque dedit ei sacerdos sanctum: eò quòd non esset ibi panis, nisi panes faciei qui amovebantur a conspectu Jehovæ, ad apponendum panem calidum, quo die ille tollebatur.

8 (Erat autem ibi quidam e servis Schaulis eo die ᵃ detentus coram Jehova, nomine Dojeg ᵃ Adomæus: amplissimus pastorum qui erant Schauli.)

9 Præterea dixit David Achimeleco: annon est hic penes te hasta aut gladius? nam nec gladium meum, nec arma mea accepi in manum meam: quia *erat* verbum regis urgens.

10 Cui dixit sacerdos[e] ᵃ postquam applicuisset amiculum, gladius Goljathi Pelischtæi, quem percussisti in convalle querceti, ecce is est involutus panno: si illum accepturus es tibi, accipe: nam non *est* alius præter ipsum hîc, cui dixit David, non *est* ei similis: da eum mihi.

11 Itaque surgens David aufugit die illo [f] metu Schaulis & venit ad ᵃ Acischum Regem Gathi.

12 Dicentibus autem servis Acischi ad eum, nónne hic *est* David ᵃ Rex istius terræ? an non de hoc respondebant in choreis dicendo: percussit Schaul millia sua, David autem suas miryadas:

13 Reposuit David verba ista in [g] animo suo: timebatque valde ab Acischo rege Gathi.

14 Quapropter mutavit sibi [h] ᵃ speciem suam in oculis eorum, & agebat insanum ᵃ in manu eorum: & signabat valvas portæ, demittebatque salivam suam in barbam suam.

15 Et dixit Acisch ad servos suos: ecce cùm videritis hominem amentem, quare adduxistis eum ad me?

16 Careóne amentibus ego, quòd adduxistis hunc ut amentem agat apud me? hiccine ingrederetur domum meam?

[a] Heb. *Peloni almoni: vide annotata Ruth. 4.1.*
[b] Heb. *sub manu tua: sic deinceps.*
[c] Heb. *prophani usus.*
[d] Heb. *viam prophani.*
[e] Heb. *post ipsum amiculum. Suprà. 17.2.*
[f] Heb. *a facie.*
Sup. 18.6.
[g] Heb. *in corde suo.*
[h] Heb. *gustũ suum.*

ANNOTATIO.

2 Nobum] *ubi tum tabernaculum Dei erat, atque ideò multi sacerdotes ministrandi causâ ibidem residebant: erátque in tribu Binjaminis prope Hhanathothas, ubi assignata erat habitatio & ager familiæ isti, Nechemja 11.32. & 1. Reg. 2.26.* 5 Utique a muliere] *id est, sui sanctificationi studuerint, adeo ut ne ad uxores suas quidem accesserint. Quæstio est quam sumit sacerdos ex analogia mandati de quo Exodi. 19.15. & ex oraculo Dei de quo infra ver. 10. & cap. sequête ver. 10. quasi dicat, qui rebus sactis sanctiaũ, quales sunt hi panes, usuri sunt, hac puritate præditi esse debet, quã Deus a populo ad se accessuro exegerat & nũc quoque mãdato exigit.* 6 Intercepta] *id est, tanta est celeritas huius itineris nostri, ut cũ uxoribus esse non licuerit nobis à discessu nostro: a quo hic tertius dies agitur.* Instrumenta] *id est, quibuscunque ad iter hoc conficiendum instructi sunt.* Est enim ratione] *id est, æquè atque alio pane sacerdotes eo vesci possunt: hæc verba sunt authoris ex Levit. 24.9.* Tum etiam] *id est, inde ab ipso die sabbathi in eunte, quo reponendi sunt in suis scutellis recentes, ibidẽ ver. 8. infrà ver. sequent* 8 Detentus] *aut religione sabbathi, aut voto.* 8 Adomæus] *id est vel ex Adamo oppido Naphtalitarum de quo Jehoschu. 3.16. & 19.36, vel potius ex Edomæa oriundus, sed Jisraëlitarum religionem profitens, ut Chittæus infrà 26.6 & similia.* 10 Postquam applicuisset] *q.d. de his postulatis Davidis indutus amiculo Deum consuluisset: ita accipienda esse hæc verba docent historia sequentis cap. ver. 10.13. & 15. Jonathan Chaldæus paraphrastes, & Jeschahhja Hhebræus interpres: Similem locutionem vide Deut. 24.20. & 21.* 11 Ad Acischum] *quem Psalm. 34.1. Abimelecum vocat communi Pelischtæorum Regum appellatione.* 12 Rex] *id est gubernator, ut. Gen. 36.31.* 14 Speciem] *id est, gestus, verba, & quicquid cadere potest in hominum sensum: translatum nomen a sensu gustus ad visum & auditum, & si qui sunt alii quibus homo hominem explorare potest.* In manu] *dum erat in eorum potestate, & captus ad Regem adducebatur: vide initium Psalmi. 56.*

CAPUT XXII.

David a Pelischtæis dimissus Hhadullami cum copiis & parentibus ad Moabitas proficiscitur, sed a propheta monitus Judæam cum suo comitatu repetit: Quo audito Schaul a proditione sibi metuens, suos objurgat, absentem filium accusat, & delatum Achimelecum & familiam coram se a delatore occidi, totamq; civitatem eorum excindi jubet: e quibus solus Ebjathar evadens ad Davidem proficiscitur.

1 ITAQUE abiens David inde, proripuit se ad speluncam ᵃ Hhadullami: quo audito, fratres ejus & tota familia patris ejus descenderunt ad illum illuc.

2 Congregaverunt quoq; se ad eum quilibet pressus angustia, & cuicũque erat exactor & quisquis amaro erat animo, ut esset ipsis præfectᵘˢ: ita fuerũt cũ ipso quasi quadringenti viri.

3 Postea abiens David inde ^a Mitzpam Moabitarum: dixit ad ^a regem Moabitarũ, egressi, quæso, *maneant* pater meus & mater mea vobiscum tantisper dum cognoscam quid facturus sit me Deus.

4 Quos deduxit in conspectum regis Moabitarum: manseruntque apud eum omnibus diebus quibus fuit David ^a in eo propugnaculo.

5 Edixit autem propheta ^a Gad Davidi, ne maneto in isto propugnaculo: abito & redito in terram Jehudæ: abiens itaque David venit in sylvam Cherethæ.

6 Tum audiens Schaul erant recognitum esse Davidem & homines qui erant cum eo: Schaul, inquam, considens Gibhhæ sub nemore in excelso, ^a cum hasta sua in manu sua, omnibus servis ejus adstantibus ei:

7 Dixit Schaul servis suis qui adstabant sibi, audite jam Binjaminitæ, etiámne vobis omnibus daturus est filius Jischai agros & vineas? omnésne vos dispositurus est præfectos millenis & præfectos centenis?

8 Quòd conjurastis vos omnes contra me, neque est qui revelaverit mihi in aurem, cùm pangeret *fœdus* filius meus cum filio Jischai, neque est e vobis qui ægrè tulerit meâ causâ, & revelaverit mihi in aurem: ^a quòd excitaverit filius meus servum meum contra me insidiatorem, sicut *est* hodie?

Suprà 18.2.

9 Respondit autẽ Dojeg Adomæus, qui adstabat cum servis Schaulis dicens, vidi filium Jischai venientem Nobum ad Achimelecum filium Achitubi.

10 ^a Qui consuluit pro eo Jehovam, & viaticum dedit ei: etiam gladium Goljathi Pelischtæi dedit ei.

11 Tum misit Rex vocatum Achimelecum filium ^a Achitubi sacerdotem, & totam familiam paternam ejus, sacerdotes qui *erant* Nobi: veneruntque omnes ad Regem.

12 Et dixit Schaul, audi jam fili Achitubi: quo dicente, ecce me, domine mi:

13 Dixit ad eum Schaul, quare conjurastis contra me tu & filius Jischai: cùm dederis ei panem & gladium, & consulueris pro eo Deum, ut insurgeret contra me insidiator, sicut *est* hodie?

14 Respondens verò Achimelec regi dixit, at quis *est* inter omnes servos tuos sicut David fidus, & gener regis, & incedens in tui obedientia, ac honorabilis in domo tua?

15 *An* eo die cœpi consulere pro illo Deum? ^a absit mihi: ne imponat Rex servo suo quicquam, *aut* ulli e familia patris mei: nam non fuit conscius servus tuus in toto hoc negotio rei parvæ aut magnæ.

16 Attamen dixit Rex: ^a omnino moriturus es Achimelec: tu & tota familia patris tui.

[a] Heb. *moriendo morieris.*

17 Dixitque Rex ^a cursoribus qui adstabant sibi: divertite & morte afficite sacerdotes Jehovæ: quia etiam manus eorum ^a adjuncta est Davidi: & quia scientes eum fugere, non revelarunt mihi in aurem: sed noluerunt servi regis extendendo manum suam irruere in sacerdotes Jehovę.

18 Quapropter dixit rex Dojego, diverte tu & irrue in sacerdotes istos: ^a divertens ergo Dojeg Adomæus irruit ipse in sacerdotes, & morte affecit eodem die octogintaquinque viros, gestantes ^a amiculum lineum.

19 Nobum quoque civitatem istorum sacerdotum percussit acie gladii tam viros quàm fœminas: tam pueros quàm lactentes: etiam boves & asinos ac parvas pecudes acie gladii.

20 Tamen proripuit se filius unus Achimeleci filii Achitubi nomine Ebjathar: & ^a fugit post Davidem.

21 ^a Tum nuntiante Ebjathare Davidi, Schaulem occidisse sacerdotes Jehovæ:

22 Dixit David Ebjathari: sciebam eo die, cùm ibi esset Dojeg Adomæus, [b] omnino indicaturum esse Schauli: ego in causa fui, *cur sæviretur* in [c] omnes personas familię patris tui.

[b] Heb. *indicando indicaturũ esse.*

[c] Heb. *in omnem animam: sic Gene. 14.21*

23 Mane mecum: ne time: nam qui quærit vitam meam quærit vitam tuam: sed *in* custodia tu es apud me.

ANNOTATIO.

1 Hhadullami] *oppidum est in tribu Jehudæ: de quo Jehosch. 15.35. hujus autem speluncæ meminit etiam 2. Schem. 23.13. & 1. Chronic. 11.15.* 3 Mitzpam] *id est speluncam,* φρȣ̃ραν *clausuram vel clusuram, ut Jureconsulti vocant Jehos. 11.3.* Regem Moabitarum] *unum ex hostibus Schaulis, ut apparet 1. Schem. 14.48. quo nomine verisimile est regem Davidi & copiis ejus, quas persequebatur Schaul, locum apud se dedisse, ut fecerunt Pelischtæi, infrà 27. cap.* 4 In eo propugnaculo] *in Mitzpa.* 5 Gad] *cujus fit mentio secundi Schem. 24. & 1. Chron. 21. & 2. Chron. 29.* 6 Cum hasta] *quasi paratus ut supplicium sumeret ipse de deprehenso.* 8 Quòd excitaverit] *audiens Davidẽ cum copiis reversum esse in regnum: & videns Jonathanem abesse ex quo in eum hastam vibraverat suprà 20.33. suspicatur conjurationem factam, & sibi insidias parari.* 10 Qui consuluit] *ut cognosceret, an sacros panes tantùm sacerdotibus concessos, & gladium semel Deo sacratum ad alios usus transferre fas esset.* 11 Achitubi] *cujus meminit suprà 14.4.* 15 Absit mihi] *ut conjurem contra te: quod dixerat Schaul ver. 13.* 17 Cursoribus] *id est, viatoribus sive apparitoribus.* Adiuncta est Davidi] *id est, consociati sunt ei: vide in Levitici 5.21.* 18 Divertens ergo] *hujus historiæ accommodationem ad divinam comminationem vide suprà 2.33. in annotatione.* Amiculum lineum gestantes] *functionem sacram obeuntes: ad quam amiculo lineo solebant tegi, quam lex tunicam appellat Exodi 28.40. & 41.* 20 Fugit] *quem assecutus est Kehhilæ infrà 23.6.* 21 Tum nuntiante] *hęc ex occasione per prolepsin dicuntur: tum enim demum gesta sunt cùm Ebjathar Kehhilam venit, infrà ibidem.*

CAPUT XXIII.

David duobus oraculis Dei confirmatus Kehhilæos a Pelischtæorum obsidione liberat, Ebjatharem cum ornamentis sacerdotis advenientem recipit. Inde certior de Schaulis contra se consilio factus Deo consulto, per deserta Ziphæorum abit: ubi a Jonathane confirmatus, fœdus cum eo renovat, Deinde a Ziphæis proditus, & a Schaule circumventus, divinitùs allato nuntio de irruptione Pelischtæorum, liberatur.

1 Cùm autem indicassent Davidi, dicẽdo: ecce Pelischtæi bellum gerunt contra Kehhilã, & ipsi diripiunt areas *illius*:
2 ᵃ Consuluit David Jehovam dicendo, an iturus sum & percussurus Pelischtæos illos? & dixit Jehova ad Davidem, i, & percutiens Pelischtæos illos servato Kehhilam.
3 Dicentibus verò hominibus Davidis ad eum, ecce nos hîc in Jehuda ᵃ timemus: ᵃ quãto igitur magis euntes Kehhilam in acies Pelischtæorum?
4 ᵃ ᵃ Amplius iterum consuluit David Jehovam, respondítque ei Jehova dicens, surge, descende Kehhilam: quia ego ᵃ illico traditurus sum Pelischtæos in manum tuam.
5 Itaque abiens David cum viris suis Kehhilam, debellavit Pelischtæos & abegit pecora eorum, cùm percussisset eos plaga magna: sic servavit David habitatores Kehhilæ.
6 Fuit autem quando fugit Ebjathar filius Achimeleci ad Davidem Kehhilam: *ut* descenderet *cum* amiculo in manu sua.
7 Tum nuntiatum est Schauli Davidem venisse Kehhilam: quare dicens Schaul, conclusit eum Deus in manu mea: quandoquidem ᵇ venit inclusum se in civitate *munita* foribus & vecte.
8 Promulgavit Schaul toti populo bellum: ut descendendo Kehhilam, obsideret Davidem & homines ejus.
9 Sed rescifcens David Schaulem fabricari contra se hoc malum: edixit Ebjathari sacerdoti, ᵃ applica amiculum.
10 Dixitque David, ô Jehova Deus Jisraëlis, ᶜ certò audivit servus tuus Schaulem quærere ut invadat Kehhilam, ad perdendum civitatem meâ causâ.
11 ᵃ An dedituri essent me ᵈ Kehhilæi in manum ejus? an descensurus esset Schaul, quemadmodũ audivit servus tu*us*? ô Jehova Deus Jisraëlis indica quæso servo tuo: cui dixit Jehova, descensurus esset.
12 Deinde dixit David, an dedituri essent Kehhilæi me & homines meos in manũ Schaulis? cui dixit Jehova, dedituri essent.
13 Quapropter surgens David cum hominibus suis quasi sexcẽtis viris egressi sunt Kehhilã, ut cõtinẽter itarẽt, quò itare possent: quod cùm nuntiatum est Schauli Davidem se proripuisse Kehhilã, destitit procedere.
14 Considebat autem David per desertum in propugnaculis, tandem consedit in monte, in deserto Ziphi: & quamvis quæreret eum Schaul omnibus illis diebus, non tradidit eum Deus in manum illius.
15 ᵃ Percipiebat enim David cùm Schaul procederet ad quærendum vitam suam: David ergo erat in deserto Ziphi, Chorefschæ:
16 Cùm surgens Jehonathan filius Shaulis, adivit Davidem Chorefscham: & ᵃ confirmavit manum ejus in Deo.
17 Dixit enim ei, ne timeto, quia non est inventura te manus Schaulis patris mei: sed ᵃ tu regnaturus super Jisraëlem, & ego ᵃ futurus sum ᵉ secundus a te: quin etiam Schaul pater meus ᵃ novit ita fore.
18 Pepigeruntque ambo fœdus ᵃ coram Jehova: & considente Davide Chorefschę, Jonathan abiit domum suam.
19 Tum ascenderunt Ziphæi ad Schaulem Gibhham ejus dicentes: an non David latitat apud nos in propugnaculis, Chorefschæ, in colle Chacilæ, qui est a ᶠ meridie solitudinis?
20 Nunc ergo ᵍ prout desyderat omninò animus tuus descendere, descende: nostrum autem esto, dedere eum in manum regis.
21 Quibus dixit Schaul, benedicti estote Jehovæ: quòd clementia vtimini erga me.
22 Ite jam, informate *vos* certiùs adhuc, & cognoscite ac dispicite locum ejus: ubi erit pes ejus: quis viderit eum ibi: ᵃ nam dicebat mihi ipse, se astu admodum solere uti.
23 Dispicite ergo & recognoscite ex omnibus illius latebris ubi *jam* latitet: tum revertimini ad me cum certitudine, ut eam vobiscum: eritq; si ipse fuerit in hac terra, ut perscruter eum in omnibus millibus Jehudæ.
24 Itaque surgentes redierunt Ziphum ante Schaulem: cùm David & homines ejus essent in deserto Mahhonis, in campestribus, ad meridiem illius solitudinis.
25 Nam adveniente Schaule & viris ejus ad quærendum: cùm indicassent Davidi, descendit ᵃ e petra illa & consedit in deserto Mahhonis: quod audiens Schaul persecutus est Davidem *in* deserto Mahhonis.
26 Ibatque Schaul a latere montis hinc: David autem cum hominibus suis a latere montis inde: sed fuit Davide accelerante abitum metu Schaulis: ut Schaul & homines ejus circumcluderent Davidem & homines ejus ad prehendendum eos.
27 Sed nuntius venit ad Schaulem dicens, festina & abi: quia irruerunt Pelischtæi in hanc terram.
28 Quapropter revertẽs Schaul a persequẽdo Davide abiit obviã Pelischtæis: idcircò vocaverunt locum illũ, ᵃ Petram diremptionum.

ᵃ Heb. *adjecit adhuc David consulere Jehovam.*

ᵇ Heb. *inclusit se veniẽdo: hypallage.*

ᶜ Heb. *audiendo audivit.*

ᵈ Heb. *domini Kehhilæ: sic ver 12. & Judic. 9. 2.*

ᵉ Heb. *tibi in secundum*

ᶠ Heb. *dextera: sic infrà 24.*

ᵍ Heb. *ad omne desyderium animæ tuæ descendendi descende.*

ANNOTATIO.

2 Consuluit] *Per Prophetam Gadem, qui erat in comitatu Davidis, suprà 22. 5. nam nondum apud se habebat sacerdotem cum amiculo, per quem Deum consulere posset.* 3 Timemus] *ab uno hoste Schaule.* Quanto igitur magis] *subaudi, timendum erit, si Pelischtæos a fronte & Schaulem a tergo habeamus?* 4 Amplius iterum] *non sua: sed suorum causâ.* Illicò] *antequam Schaul te adoriri possit.* 9 Applica amiculum] *id est, accede indutus amiculo, ut consulas pro me Deum ratione præscripta Num. 27. 21.* 11 An dedituri essent me] *subaudi, si hic consisterem, ut docet vers. 14.* 15 Percipiebat] *per exploratores quos emittebat, & per indices qui erant in regno.* 16 Confirmavit manum ejus] *id est, ipsum anxium divinis promissionibus confirmavit, ut docet versus sequens: synecdoche.* 17 Tu regnaturus es] *ex promissione Dei suprà 16.* Futurus sum &c.] *ex tua promissione, & fœdere inter nos inito.* Novit ita fore]

fore] *ex Schemuele suprà 15,28. ex continuo successu Davidis, atque etiam aliorum sermone : ut ipse Schaul ostendit suprà 20,30.31. & 22.8.* 18 Coram Jehova] *id est, solenne, præsente sacerdote Dei.* 22 Nam dicebat ipse mihi] *id est, David cùm familiariter mecum versaretur, rogatus qua ratione tam facilè hostibus potiretur, dicebat &c.* 25 E Petra illa] *id est, e colle Chacilæ de quo suprà vers. 19.* 28 Petram diremptionum] *Ex eo quòd nuntio allato de Pelischtæis direptæ sunt copiæ Schauli a copiis Davidis, quas circumvenerant.*

CAPUT XXIIII.

Davide agente in deserto Hhen-Gedi, Schaul cum copiis ad eum intercipiendum proficiscitur: sed cùm in itinere alvum purgaturus solus speluncam ingreditur, imprudens in Davidem incidit : qui suorum hortamento propemodum adductus, ut manus Schauli inferret, inhibet se & suos : Schaulemque egressum reverenter alloquens, & partem laciniæ quam absciderat, ostendens: evincit Schaulem injustitiæ, suam innocentiam probat, & ab injuria sibi facienda dehortatur. Postremò fide petenti Schauli data de non delenda ejus posteritate, abit.

1 POSTEA ascendens David inde : considebat in propugnaculis ad * Hhen-Gedin.

2 Fuit autem cùm reverso Schaule a persequendis Pelischtæis: nunciarent ei dicendo, Ecce David in deserto Hhen-Gedi:

3 Ut accipiens Schaul tria millia virorum delectorum e toto Jisraële : iret ad quærendum Davidem & homines ejus versus rupes * rupicaprarum.

4 Cùmque perveniens ad caulas oviū prope viā, ubi erat spelunca, ingrederetur Schaul ad [a] purgandum alvum : Davide & hominibus ejus considentibus ad latera illius speluncæ.

5 Dicebant homines Davidis ad eum : ecce hic dies *est* quo dicit Jehova ad te : ecce ego trado inimicum tuum in manum tuam, ut facias ei quemadmodum bonum *videbitur* in oculis tuis : quare surgens David abscidit alam pallii quod *erat* Schauli, clam.

6 Sed fuit postmodùm, ut [b] afficeret animus Davidis ipsum : eò quòd abscidisset alam *pallii* quod *erat* Schauli.

7 Quam ob rem dixit hominibus suis : absit mihi a Jehova, an facerem rem hanc Domino meo, * uncto Jehovæ, extendendo manum meam contra eum ? *non faciam* : quia unctus Jehovæ est.

8 Et [c] * dispescuit homines suos David verbis, nec sivit eos insurgere in Schaulem : sic Schaul surgens ex ea spelunca, ibat itinere suo.

9 Postea demum David surgens, egressus est e spelunca, & clamavit post Schaulem dicēdo: domine mi Rex : cumque intueretur Schaul post se, verticem inclinans David facie in terram *demissa*, incurvavit se.

10 Dixitque David Schauli : quare auscultas verbis cujusquam dicentis : ecce David quærit malum tuum ?

11 (Ecce hoc die viderunt oculi tui, Jehovam tradidisse te in manum meam in ista spelunca:) Dicit quidem, *quærit* occidere te : atqui pepercit *oculus meus* tibi : dixi enim non extendam manum meam in dominum meum, nam unctus Jehovæ est.

12 Imò, pater mi, [d] etiam atque etiam vide alam pallii tui in manu mea : ex eo quòd, excindendo alam pallii tui, non interfeci te, agnosce & vide * non esse in manu mea malum aut defectionem, neque peccasse me in te : quàvis tu venēris [e] vitā meam, ut intercipias eam,

13 Judicabit Jehova inter me & inter te, & ulciscetur me Jehova de te : at manus mea non erit contra te.

14 Quemadmodum [f] dicitur sententiā illā antiquorum : ab improbis prodeat improbitas : at manus mea non erit contra te.

15 Post quem processit rex Jisraëlis ? quem tu persequeris ? persequeris canem mortuum, persequeris pulicem unum.

16 Sed erit Jehova judex, & jus dicet inter me, & inter te : cognoscet, inquā, agetq; causam meam, & vendicabit me e manu tua.

17 Fuit autem cùm absolvisset David alloqui verbis istis Schaulem : ut diceret Schaul, an vox tua hæc *est*, fili mi David ? & sublata Schaul voce sua fleret:

18 Dicens ad Davidem, justior es me : nam tu rependis mihi bonum, cùm ego affecerim te malo.

19 Tu enim indicasti hodie, te afficere me bono : quamvis dederet me Jehova in manum tuam : attamen te non occidisse me.

20 Cùm autem quis invenit inimicum suum, an dimittit eum [g] cum beneficio ? itaque Jehova rependat tibi beneficium, [h] pro eo quod fecisti mihi hodie.

21 Sed nunc, ecce novi te [i] omnino regnaturū: & stabile fore in manu tua regnū Jisraëlis,

22 Nunc, inquam, jura mihi per Jehovam, * *dira tibi imprecans* si excideris semen meum post me : & si perdideris nomen meum e familia patris mei :

23 Quod juravit David Schauli : tum abiit Schaul domum suam: David verò & homines ejus ascenderunt ad propugnaculum quoddā.

[a] Heb. *ad tegendum pedes suos: vide Judic. 3. 24.*

[b] Heb. *ut percuteret cor Davidis ipsum: sic 2. Schem. 24. 10.*

[c] Heb. *fidit, vel diffidit.*

[d] Heb. *vide etiam vide.*

[e] Heb. *animam meam.*

[f] Heb. *dicit quisque sententiam illam antiquā*

[g] Heb. *in via boni.*

[h] Heb. *pro hodierno die quod fecisti mihi : traiectio, ut Gen. 5.29.*

[i] Heb. *regnādo regnaturum.*

ANNOTATIO.

1 Hhen-Gedin] *vide annotata Gen. 14.7.* 3. Rupicaprarum] *id est editissimas, qualibus illud genus animalium delectatur.* 7 Uncto Jehovæ] *a Deo ad regnum assūpto: ac proinde sancto & munito ab omni injuria.* 8 Dispescuit] *id est, jam ex utraque parte speluncæ, ubi latebant, exurgentes, ut in Schaulem irruerent, utrinque repressit.* 12 Non esse in manu] *id est me non versare malum, synecdoche: sic infrà 26.18.* 15 Persequeris canem] *quasi dicat, facis quod, est tanto rege indignum, dum me tenuissimum, infimum & infirmissimum tanto comitatu persequeris: hyperbolæ sunt per comparationem dictæ.* 22 Dira tibi imprecans] *Eclipsis, de qua Gen. 14, 23.*

Caput XXV.

Schemuele mortuo, David cum suis ad fines Jehudæ meridianos secedit: ubi cum pastoribus Nabalis aliquandiu versatus, tandem ad eum in loco vicino greges tondentem, nuntios mittit, qui donum aliquod sibi ab eo impetrarent: sed duriter excepti, & vacui contumeliosè dimissi ad Davidem revertuntur: qui ultionis studio inflammatus, & cum bona copiarum parte adversus Nabalem proficiscens, Abigajilæ occurrit: quæ deprecatione, rationibus, & munere iram ejus placat, & reversa marito periculum explicat: ex quo adeò consternatur, ut decimo post die moriatur, quo accepto nuntio David Abigajilam uxorem ducit.

1 TUM mortuo Schemuele, cùm se congregarent omnes Jisraëlitæ, ut plangeret eum & sepelirent eum in domo ejus Ramæ: surgens David descendit versus desertum Paranis.

2 Quidam autem Mahhone agens, cujus opus erat Carmeli, & quidem vir magnus valde (nam erant ei ovium tria millia & millæ capræ: erat *quoque* cùm tonderentur oves suæ Carmeli.)

3 Hujus viri nomen Nabal, & uxoris ejus nomen Abigajil mulier quidem ipsa [a] præstante mente & pulchrâ formâ: sed vir illius durus, & malis actionibus deditus, eratque Calebita.

4 Audiens ergo David in deserto illo, Nabalem tondêre oves suas:

5 Misit David decem pueros: edixitque David pueris illis, ascendite Carmelum, & ingressi ad Nabalem, interrogate eum nomine meo de [b] prosperitate.

6 Ac dicite ipsi, ita [c] agenti: & tu pace, & domus tua pace, & quicquid est tibi pace *fruitor*.

7 Nunc autem audivi tibi esse ovium tonsores: jam (pastores tuos cùm essent nobiscum non affecimus injuria, neque desyderatum est illis quicquam omnibus diebus quibus fuerunt in Carmelo:

8 Interroga pueros tuos qui indicabunt tibi, ut inveniant pueri isti gratiam in oculis tuis:) quandoquidem die [d] læto venimus: da quæso quod obvenerit manui tuæ servis tuis, & filio tuo Davidi.

9 Advenientes itaque pueri Davidis, allocuti sunt Nabalem omnibus verbis istis nomine Davidis: & quietè se continuerunt,

10 Cùm respondens Nabal servis Davidis diceret, quis *est* David? aut quis *est* filius Jischai? multi sunt servi qui erumpentes deficiunt quisque a domino suo.

11 Scilicet acciperem panem meum & aquas meas, & [e] mactatas carnes meas, quas mactavi pro tonsoribus ovium mearum: & darem hominibus quos non novi undénam sint.

12 Et converterunt se pueri Davidis in viam suam: reversique venerunt & nuntiaverunt ei secundum omnia verba ista.

13 Quapropter dixit David hominibus suis, accingite quisque gladium suum, quibus accingentibus singulis gladium suum, accinxit quoque David gladium suum: ita ascenderunt post Davidem quasi quadringenti viri, ducenti verò consederunt ad impedimenta.

14 Interea Abigajilæ uxori Nabalis indicaverat puer unus e suis pueris dicendo, ecce misit David nuntios a deserto ad benedicendum domino nostro, & abegit eos.

15 Cùm tamen homines illi boni fuerint erga nos valde: neque fuerimus injuria affecti, nec desyderaverimus quicquam quibuscunque diebus itavimus cum eis, dum essemus in agro.

16 [f] Muri loco fuerunt nobis tum noctu tum interdiu: quibuscunque diebus fuimus cum eis pascentes gregem.

17 Nunc ergo cognosce & dispice quid facturа sis, nam definitum est malum contra dominum nostrum & contra totam familiam ejus: ipse autem [g] nequior est, quàm ut alloquar eum.

18 Ideo festinans Abigajil accepit ducentos panes, & duos utres vini, & quinque pecudes paratas, & quinque sata aristæ tostæ, & centum uvas passas, & ducentas palathas ficuum: quæ imposuit asinis:

19 Dixitq; pueris suis, transite ante me: ecce post vos ventura sum: viro autem suo Nabali non indicaverat.

20 Fuit verò ea insidente asino, & descedente per abditum montis, ut ecce David & homines ejus descenderent obviam illi: & illa occurreret eis.

21 (Dixerat enim David, utiq; frustra cõservavero quicquid *erat* isti in deserto, ita ut non desyderetur ex omnibus quæ sunt ei quicquã: reddidit enim mihi malum pro bono.

22 Ita faciat Deus hostibus Davidis & ita pergat: *ut* non reliquum faciam ex omnibus quæ *sunt* ei usque ad lucem crastinam, mingentem ad parietem.)

23 Itaque cùm videret Abigajil Davidem, festinans descendit de asino: & procidens ante Davidem in faciem suam, incurvavit se terram *versus*.

24 Cumque procidisset ad pedes ejus dixit, in me, me inquam, domine mi, *sit* hæc iniquitas: sed loquatur, quæso, ancilla tua ad aures tuas, & audi verba ancillæ tuæ.

25 Ne, quæso, apponat dominus meus [h] animũ suum ad virũ istũ nequissimũ, ad Nabalem, nam prout *est* nomen ejus, ita est, [i] Nabal est nomen ejus, & penes eum est stultitia: ego verò ancilla tua non videram pueros domini mei quos miseras.

26 Nunc ergo domine mi, per viventem Jehovam, & per [k] vitam tuam, quandoquidem cohibet te Jehova ne ineas cædes, & vindicet manus tua te, nunc inquam, sint sicut Nabal inimici tui, id est, qui quærunt malum contra dominum meum.

27 Jam verò hoc donum illud est, quod adduxit ancilla tua domino meo ut detur pueris istis qui itant ad [l] vestigia domini mei.

28 Condona quæso defectionem ancillæ tuæ: nam [m] planè parabit Jehova domino meo domum firmam, si bella Jehovæ dominus meus gerat, & malum non inveniatur in te in diebus tuis.

29 Ut ut surgat homo ad persequendum te, &

[a] Heb. *bona intelligẽtiâ.*
[b] Heb. *de pace.*
[c] Heb. *viventi.*
[d] Heb. *bono.*
[e] Heb. *mactationem meam quam mactavi.*
[f] Heb. *murus fuerunt circa nos.*
[g] Heb. *filius nequam.*
[h] Heb. *cor suum.*
[i] *id est, stultus.*
[k] Heb. *vitæ animæ tuæ.*
[l] Heb. *ad pedes: ut Exo. 11.8. sic infrà. 42. ver.*
[m] Heb. *faciendo faciet.*

te, & ad quærendum vitam tuam : erit tamen vita domini mei [a] ligata in fasciculo viventium apud Jehovam Deum tuum, at vitam inimicorum tuorum [a] ejaculabit e medio [n] cavo fundæ.

[n] Heb. *vola.*

30 [o] Sed esto, cùm fecerit Jehova domino meo bonum illud, [o] secundum omnia quæ promisit tibi : & mandato instituerit te antecessorem super Jisraëlem.

[o] Heb. *secũdum omne, quod locutus est bonũ illud de te, trajectio antecedentis post relativum.*

31 (Si quidem hoc non fuerit tibi titubationi, aut offensioni [p] animi domino meo, [q] si effundat sanguinem immeritò, aut vindicet dominus meus se) : cùm *inquam* benefecerit Jehova domino meo, ut recorderis ancillæ tuę.

[p] Heb. *cordis*
[q] Heb. *effũdendo, &c. vindicando, &c.*

32 Tum dixit David Abigajilę : benedictus *sit* Jehova Deus Jisraëlis, qui misit te hoc ipso die obviam mihi :

33 Et benedictum consiliũ tuum, benedicta q; tu ipsa: quæ continuisti me hoc ipso die [a] ne inirem cædes, & vindicaret me manus mea.

34 Nam certè ut vivit Jehova Deus Jisraëlis, qui cohibuit me ne malo afficerem [a] te: nisi festinans venisses obviam mihi : certè non relictus fuisset Nabali usque ad lucem matutinam, mingens ad parietem.

35 Ita accipiens David e manu ejus id quod adduxerat sibi : ei dixit, ascende cum pace domum tuam : vide auscultavi voci tuę, & [a] suscipio vultum tuum.

36 Cùm autem veniret Abigajil ad Nabalē, ecce ei convivium erat domi suæ, quasi convivium regium : [r] in quo animus Nabalis lętus erat, adeò ut per-valde ebrius esset : quam ob rem illa non indicavit ei quicquam parvi aut magni usque ad lucem matutinam.

[r] Heb. *cor Nabalis bonum erat in eo.*

37 Sed fuit manè cùm abiisset [s] crapula a Nabale, & indicaret ei uxor ejus res istas : ut [t] obstupuerit animus ejus in eo, & ipse fuerit [a] veluti lapis.

[s] Heb. *vinũ: metonymia.*
[t] Heb. *mortuum fuerit cor ejus in medio ejus.*

38 Cumque fuissent quasi decem dies : quibus plaga affecerat Jehova Nabalem, mortuus est.

39 Audiens autē David Nabalem esse mortuum dixit, benedictus Jehova, qui egit causam opprobrii mei a [u] Nabale, & servũ suum subtraxit a re mala, malum autem Nabalis convertit Jehova in caput ejus : misitque David per quos alloqueretur Abigajilam ad ducendum eam sibi uxorem.

[u] Heb. *a manu Nabalis.*

40 Venientes itaque servi Davidis ad Abigajilam Carmelũ, allocuti sunt eā dicendo: David misit nos ad te, ut ducat te sibi in uxorem.

41 Tum surgens illa incurvavit se facie *demissa* ad terrā : & dixit : ecce ancilla tua in famulā ad lavandū pedes servorũ domini mei.

42 Deinde [a] festinanter surgens Abigajil insedit asino, & quinque puellæ ejus : quę ibant ad vestigia ejus : & secuta legatos Davidis, fuit ei uxor,

[a] Heb. *festinans ut surgeret.*

43 Quamvis Achinohhamam duxisset David [a] e Jizrehhele : fueruntque etiam hæ ambæ ei uxores.

44 Nam Schaul dederat Micalem filiam suam uxorem Davidis : [b] Palti filio Lajischi, qui erat [a] e Gallimis.

[b] *qui & Paltiel 2. Schemu.3.15.*

ANNOTATIO.

1 Mortuo Schemuele] *cujus consilio subsidióque fretus, commodius in regno versabatur.* Ut plangerent & sepelirent] *Quo tempore ad fines regni se recepit, & a Schaulis persecutione aliquantisper respiravit.* Desertum Paranis] *ad meridianos terminos regni & tribus Jehudæ.* 2 Mahhone] *vide de hoc & de Carmelo Jehos.15.55.* 6 Ita agenti] *pace jam & prosperitate fruenti, meo nomine ejus continuationem precamini.* 8 Isti pueri] *id est, nos nuntii Davidis.* Die lęto] *quo proventus tuos e gregibus recipis, & æquum est ex lege Deuter.15.7. ut ex tua abundantia aliquid cum fratribus gentibus communices.* Servis tuis] *qui ut sumus ex animo : ita etiam factis servorum officium præstitimus apud servos tuos, & David officium filii.* 9 Continuerunt] *patienter Nabalem invehentem in se & in Davidem, ad finem usque audiverunt.* 10 Erumpentes deficiunt] *id est, qui perrumpunt officii sui fines : sumpta metaphora ab exundantibus fluminibus.* 12 Et converterunt] *modestè & quietè ut suprà vers.9.* 14 Ad benedicendum] *ut Genes.47.7.* 17 Definitum malum] *de quo infrà vers.22.* 22 Ita faciat] *vide Ruth.1.17.* Mingentem] *id est, ne canem quidem : sic infrà 34.* 23 Procidens] *hoc signo abjectissimè & humillimè supplicans. 2.Reg.4.27.* 24 In me] *exordium ex abrupto, quo transfert crimen in se, & audientiam facit.* 25 Ne quæso] *Propositio deprecationem continens, primùm culpæ, a viri sui conditione & sua ignoratione.* Nequissimum] *ut Deuterono.15.9. quò verbis his spectare videtur.* 26 Nunc ergo] *altera pars propositionis, deprecatio pœnæ per adjurationem.* Quandoquidem] *a providentia Dei ipsius occursum disponentis,* Et vindicet] *ab officio Davidis, ne sibi sui ipsius ultionem sumat.* Nunc inquam] *ab æquitate per comparationem facti Nabalis, cum alieno : quasi dicat, non de illis qui delinquunt in suo officio, ut Nabal ultio sumenda est : sed de illis qui studio contra suum officium veniunt.* Sint sicut Nabal] *id est, sicut Nabal futurus esset, si in tuo consilio pergeres.* 27 Jam verò] *secunda propositio, qua primùm oblato munere crimen quod in se transtulerat suprà versiculo vigesimo quarto deprecatur.* Hoc donum illud] *quod per legatos tuos petieras, suprà.8.vers.* 28 Nam planè parabit] *Confirmatio propositionis suæ a promissione Dei cum officio Davidis conjuncta, quo argumento usa est suprà 26. pro Nabale.* Domum firmam] *id est, regnum firmius quàm fuerit Schaulis. vide suprà.2.30.* Bella Jehovæ] *non autem privatas ultiones tuas.* 29 Ut ut surgat] *altera confirmatio a decreto Dei, quod nemo potest infirmare.* Ligata &c.] *id est, firmissima & secura, ut avelli ei a quoquam non possit: metaphora.* Ejaculabit] *id est, violenter illus eripiens, quàm longissimè abjiciet, ut lapidem emissum funda : metaphora a re pręsenti : id est, ab armis Davidis & sociorum ejus.* 30 Sed esto] *Conclusio petitoria, per hypothesin promissionum Dei, & officii Davidis : qui fuerunt suprà duo summi suasionis loci.* 33 Ne inirē cædes] *id est, ne officium meum transgrederer ultionis studio excæcatus.* 34 Te] *familiam tuam, ut sequentia exponunt.* 35 Suscipio vultum] *vide annotata Gen.32.20.* 37 Veluti lapis] *præclusus sensibus rigebat, horrore periculi*

per-

perterrefactus. 43 E Jitzehhele] *oppido Jehudæ : Jehoschu.*15.56. 44 E Gallimis] *Loco Binjaminitarum non procul a Gibhha Schaulis : Jeschahhjæ*.10.29.& 30.

CAPUT XXVI.

Ziphæi rursus Davidem Schauli produnt : qui copias ducens in eum, ita divinitus sopitur noctu cum toto exercitu, ut David uno comitatus ad Schaulem usque penteret, ejusq; hastam & phialam auferens, tutò se in montem recipiat : unde inclamatis castris ducem neglecti officii objurgat, regem excitat, de injuria quæ sibi fiebat, cum eo expostulat, jure secum agi petit, & ad Deum justum judicem provocat.

1 CùM ' rursus venissent Ziphæi ad Schaulem Gibhham dicendo : nónne David latitat in eodem colle Chacilæ ex adverso solitudinis?

2 Surgens Schaul descendit versus desertum Ziphi, & cum eo ter mille viri delecti Jisraëlitæ : ad quærendum Davidem in deserto Ziphi.

3 Itaque castra posuit Schaul in colle ipso Chacilæ, qui est ex adverso solitudinis prope viam : David autem considens in deserto, animadvertit venire Schaulem post se in desertum.

4 Miserat enim David exploratores : per quos cognovit pro certo adventare Schaulem.

5 Quare surgens David venit in locum ubi castra habebat Schaul, ut inspiceret David locum ubi cubabat Schaul, & Abner filius Neri princeps militiæ ejus : Schaul autem cubabat in 'ambitu plaustrorum : populus verò castra habebat circa eum.

6 Quod referens David, allocutus est ' Achimelecum Chittæum, & Abischajum filium ' Tzerujæ fratrem Joabi dicendo : quis descensurus est mecum ad Schaulem in ipsius castra? cui dixit Abischai, ego descendam tecum.

7 Veniente ergo Davide & Abischajo ad populum illum nocte : ecce Schaul cubabat dormiens in plaustrorum ambitu, & hasta ejus infixa erat humi *versus* cervical ejus : Abner verò & populus cubabant circa eum.

8 Tum dixit Abischai ad Davidem : dedit hodie Deus inimicum tuum in manum tuam : quare nunc percutiam quæso eum hasta usque in terram ictu uno, utique non iterabo ei.

9 Sed dixit David ad Abischajum : ne perimito eum : quis enim immissa manu sua in unctum Jehovæ insons esset?

10 Præterea dixit David, ut vivit Jehova *non sinam* : sed Jehova ' plaga afficiet eum : aut dies ejus adveniet ut moriatur : aut in bellum descendet ut consumatur.

11 Absit mihi, a Jehova, ut extendam manum meam in unctum Jehovæ : sed nunc, quæso, accipe hastam quæ *est* versus cirvical ejus, & phialam istam aquæ : deinde abeamus.

12 Accepit itaque David hastam & phialam illam aquæ a cervicali Schaulis, & abiverunt : nec fuit qui videret, neque qui nosset, neque qui evigilaret : omnes enim dormiebāt, quia ' altus sopor Jehovæ irruerat super eos.

13 Cúmq; transivisset David 'ipsorum aditum, substitit in vertice cujusdam montis e longinquo : *interjecto* amplo spatio inter eos.

14 Unde inclamavit David populum & Abnerum filium Neri dicendo, an non respondes Abner : tandem respondens Abner dixit, quis es *qui* ' inclamas regem?

15 Tum dixit David ad Abnerum, an non vir egregius es? & quis *est* tibi similis in Jisraële? quare ergo non observasti *adstans* domino tuo regi? nam ' veniret unus e populo ad perimendum regem dominum tuum.

16 Non est bona hæc res quam fecisti, ut vivit Jehova [a] ' rei mortis estis, qui non observastis circa dominum vestrum, circa unctum Jehovæ : nunc enim aspice, ubi *est* hasta regis & phiala aquæ quæ *erat* ad cervical ejus?

17 Tum agnoscens Schaul vocem Davidis dixit, an vox tua hæc *est*, fili mi David? cui dixit David, vox mea *est*, domine mi rex.

18 Ad hæc dixit, quam ob rem persequitur dominus meus servum suum? quid enim feci? & quid mali *est* in 'manu mea?

19 Nunc ergo, audiat, quæso, dominus meus rex verba servi sui : si Jehova incitavit te cōtra me ' odoretur munus : sin autē [b] homines, maledicti sint coram Jehova, 'quia expellunt me hodie ne cooptatus hæream possessioni Jehovæ, dicentes abi, cole Deos alienos.

20 At nunc, ne cadat sanguis meus in terram ' procul a conspectu Jehovæ : 'nam procedit rex Jisraëlis ad quærendum ' pulicem unum, ac si persequeretur perdicem in montibus.

21 Dixit verò Schaul : peccavi, revertere, fili mi David : non enim malefaciam tibi amplius, propterea quòd pretiosa visa est vita mea in oculis tuis hoc ipso die : ecce stultè egi & erravi quamplurimùm.

22 Cui respondens David dixit : ecce hastam regis : transeat jam unus ex istis pueris qui accipiat eam.

23 Jehova autem reddet unicuique ' justitiam suam & ' fidem suam : quandoquidem tradiderat te Jehova hodie *mihi* in manum : sed nolui immittere manum meam in unctum Jehovæ.

24 Ideoque ecce, quemadmodum vita tua magni fuit in oculis meis : ita magni erit vita mea in oculis Jehovæ, & eripiet me ab omni angustia.

25 Tum dixit Schaul ad Davidem, benedictus es, fili mi David, 'etiam [c] porrò facito, nam etiam omnino prævalebis : sic abeunte Davide itinere suo, Schaul reversus est in locum suum.

[a] Heb. *filii mortis.*

[b] Heb. *filii hominis.*

[c] Heb. *conficiendo conficies, & prævalendo prævalebis.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Rursus] *de prima eorum proditione vide supra. 23.20.* 5 Ambitu plaustrorum] *vide supra 17.20.* 6 Achimelecum Chittæum] *id est, ex ea gente ortum, religione tamen Jisraëlitam.* Filium Tzerujæ] *sororis Davidis: vide 1. Chron. 2.16.* 10 Plaga afficiet] *id est, committo eum Deo, ut quocunque pacto voluerit, eum e medio tollat.* 12 Altus sopor Jehovæ] *maximus & divinitus immissus: vide Gene. 35.5.* 13 Ipsorum aditum] *castrorum ingressum, ubi excubiæ collocantur.* 14 Inclamas regem] *id est, ita inclamas ut regem excites.* 15 Nam veniret] *id est, venire posset.* 16 Rei mortis] *nam hoc ex jure gentium capitale est.* 18 In manu] *vide supra. 24.12.* 19 Odoretur munus] *id est, nihil aliud peto, quàm ut ei acceptum sit sacrificium mei per mortem, ad quam ultrò me offero: ut est acceptum munus ritè oblatum: Munus pro oblatione tota, synecdoche metaphorica.* Quia expellunt] *Non sinunt me versari in cœtu fidelium: sed cogunt me vivere inter infideles: ac proinde ad defectionem a Deo provocant.* 20 Procul a conspectu] *id est, ne prius morte afficiar, quàm legitimè de causa mea sit cognitum, & sistar magistratu: qui judicia Dei exercet, & in cujus medio Deus præsidet.* Nam procedit Rex] *pro sua libidine, sine ulla juris forma, ut aucupes.* Pulicem] *id est, me ei longè inferiorem, ut supra 24.15.* 23 Justitiam] *id est, æquitatem causæ suæ, vel iniquitatem.* Fidem] *id est, constantiam in officio aut instabilitatem.* 25 Etiam porrò facito] *id est, in justitia & fide, quam antea exercuisti erga me, persevera, & causâ superior eris.*

CAPUT XXVII.

David ut Schaulem effugiat ad regem Gathi rursus cum suis recurrit: apud quē aliquandiu in regia urbe commoratus, ab eo impetrat Tziklagum: unde in veteres populi sui hostes sæpe irrumpens hominibus occisis, copiosam prædam abducebat, fingens apud regem se e Judæa abduxisse.

1 TANDEM dixit David cum[a] animo suo, jam, consumar aliquo die manu Schaulis: nihil mihi melius est, quàm ut [b] omnino proripiam me in terram Pelischtæorum: ut [c] spem abjiciat Schaul mei *prehendendi*, quærendo me amplius in ullo termino Jisraëlis, cùm eripuero me e manu ejus.

2 Itaque surgens David, [d] transfugit ipse & sexcenti viri qui *erant* cum eo: ad * Acischum filium Mahhoci, regem Gathi.

3 Manebatque David cum Acischo Gathi, ipse & viri ejus, quisq; cum familia sua: David cum duabus uxoribus suis Achinohhama Jizrahhelitide, & Abigajila uxore Nabalis Carmelitide.

4 Sic cùm nuntiatum esset Schauli Davidem fugisse Gathum: non perrexit amplius quærere eum.

5 Dixit autem David ad Acischum: quæso, si inveni gratiam in oculis tuis, [e] detur mihi locus in aliqua civitatum * hujus agri & resideam ibi: nam cur resideret servus tuus in civitate regia tecum?

6 Quam ob rem dedit ei Acisch die illa Tziklagum: [f] * hoc pacto fuit Tziklag regum Jehudæ usque in hunc diem.

7 Fuit autem numerus dierum quibus mansit David in agro Pelischtæorum: anni unius & * quatuor mensium.

8 Et ascendebat David & viri ejus irruentes in * Geschuræum & [g] Girzæum & Hhamalekitam: (* illæ enim *sunt gentes* quæ [h] olim habitaverant * ipsam terram,) quà venis * Schurem usque ad terram Ægypti.

9 Et percutiens David regionem, non conservabat vivum marem aut fœminam: sed acceptis gregibus & armentis, & asinis & camelis & vestibus revertebatur & veniebat ad Acischum.

10 Cumque diceret Acisch, in quem irruistis hoc tempore? dicebat David, in meridianum tractum Jehudæ, aut in meridianum tractum * Jerachmeelis, aut in meridianum tractum * Kenæi.

11 Marem autē vel fœminā non conservabat vivū David, *quē* adduceret Gathū dicens: *cavendum* ne indicent nos dicēdo: sic fecit David: & ita erat ratio ejus omnibus diebus quibus mansit in agro Pelischtæorum.

12 Credensq; Acisch Davidi dicebat: [i] planè fœtidum se reddidit populo suo Jisraëli, ideo erit mihi servus perpetuus.

[a] Heb. *apud cor suum.*
[b] Heb. *proripiendo proripiam me.*
[c] Heb. *desperet de me Schaul.*
[d] Heb. *transivit.*
[e] Heb. *dent mihi locum.*
[f] *Sic accipitur eadem vox infrà. 28.2.*
[g] *pro Gezeræo, transpositis literis, ut notant Massoritæ.*
[h] Heb. *a seculo: sic Gene. 6.4.*
[i] Heb. *fœtidum reddēdo, fœtidum se reddidit: vide Gene. 34.30.*

ANNOTATIO.

2 Acischum] *de quo suprà 21.11. sed prius accepta fide publica, non ut antea clanculum.* 5 Hujus agri] *id est, civitate regni tui altera.* 6 Hoc pacto] *fuerat quidem assignata Jehudæ per Jehoschuhham 15.31. sed tamen obtinebatur a Pelischtæis, donec hac occasione ad Jehudam transferretur.* 7 Quatuor mensium] *usque ad Schaulis mortem, post cujus casum Chebronem transivit: de quo 2. Schemu. 2.1.* 8 Geschuræum & Girzæum] *reliquias Cenahhanæorum: qui ad adventum Jisraëlitarum Geschurem in Gilhhade, de quo Jehos. 12.5. & Gezerum in Ephrajimo, de quo Jehos. 16.3. reliquerunt, ut ad Hhamalekitas se reciperent.* Illæ enim] *duæ priores: vide suprà 7.16.* Ipsam terram] *Judæam cis & trans Jardenem.* Schurem] *de quo Gen. 16.7. & Exodi 15.22.* 10 Jerachmeelis] *regionem Judeæ, quam possident posteri Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, de quo 1. Chron. 2. vers. 9. 25. & sequentibus.* Kenæi] *vide Judic. 1.16.*

CAPUT XXVIII.

David Acischo in bellum cum reliquis Pelischtæis profecturo operam suam pollicetur. Schaul verò Pelischtæorum adventu consternatus, cùm nullum responsum a Deo impetraret, Pythonissam adit: cujus opera, a spectro Schemuelis mortis denunciationem & regni ablationem audit, quo nuntio exterritus & inedia confectus concidit: deinde cibo confirmatus ad sua castra abit.

1 Fuit

1 FUIT autem diebus illis cùm congregarent Pelischtæi castra sua ad militiam, ad bellandum contra Jisraëlem: ut ediceret Acisch Davidi, [a] omnino scito te mecum proditurum in castra, te cum hominibus tuis.

[a] Heb. *sciendo scito.*

2 Dicente verò Davide ad Acischum, [b] hoc pacto tu experieris id quod facturus sit servus tuus: dixit Acisch ad Davidem: ' propterea custodem capitis mei ponam te omnibus diebus.

[b] *ut suprà.* 27.6.

3 (Schemuel autem mortuus erat, & planxerant eum omnes Jisraëlitæ, cùm sepelivissent eum Ramæ, id est, in civitate sua: & ' Schaul amoverat Pythones & ariolos e terra sua.)

4 Cùm ergo congregantes se Pelischtæi venissent & castra haberent ' Schunemi: & congregasset Schaul omnes Jisraëlitas ut castra haberent ' Gilbohhæ,

5 Videns que Schaul castra Pelischtæorum, timeret ac trepidaret [c] animus ejus valde:

[c] Heb. *cor.*

6 Consuluit Schaul Jehovam: sed non respondebat ei Jehova: nec ' per somnia, nec per ' Urimos, nec per ' Prophetas.

7 Quare dixit Schaul servis suis: quærite mihi mulierem prędítam pythone, ut adeam eam, consulturus per eam: ad quem servi ejus dixerunt, ecce mulier prædita Pythone est ' Hhen-Dori.

8 Cùm itaque se dissimulasset Schaul indutus vestibus aliis, ivit ipse & duo viri cum eo, & venerunt ad istam mulierẽ noctu: cui dixit, divina, quęso, mihi per Pythonem, & [d] evoca mihi eum quem dixero tibi.

[d] Heb. *fac ascendere mibi: sic deinceps.*

9 Sed dicente muliere ad eum: ecce tu nosti quid fecerit Schaul, ut excidit Pythones & ariolos ex hac terra: cur ergo te ponis in tendiculam vitæ meæ ad morte afficiendum me?

10 Juravit ei Schaul per Jehovam dicendo: ut vivit Jehova non obveniet tibi [e] pœna propter hanc rem.

[e] Heb. *iniquitas: metonymia, Gen.* 4.13.

11 Tum dixit mulier, quem evocabo tibi? qui dixit, Schemuelem evoca mihi.

12 Cùm autem videret mulier ' Schemuelem, clamavit voce magna: & allocuta est mulier Schaulem dicendo: quare decepisti me, ' cùm tu sis Schaul?

13 Dixit verò ei Rex, ne timeto: sed quid vidisti? & dixit mulier ad Schaulẽm: ' deos ' vidi ascendentes e terra.

14 Quo dicente ei, quæ *est* forma ' hujus? dixit illi, vir senex ascendit, qui *est* amictus pallio: tunc agnoscens Schaul Schemuelem esse, verticem inclinavit facie *demissa* in terram, & incurvavit se.

15 Dixit autem Schemuel ad Schaulem: ' quare commovisti me evocando me: cui dixit Schaul, angustia est mihi valde: nam Pelischtęi bellum gerunt contra me: Deus autem recessit a me, nec exaudit me amplius sive per prophetas, sive per somnia: quapropter inclamavi te, ut doceas me quid sim facturus.

16 Cui dixit Schemuel, quare ergo consulis me: cum Jehova recesserit a te, & sit inimicus tuus?

17 ' Fecit enim Jehova sibi quemadmodum locutus est per me: ' laceravit enim Jehova regnum istud e manu tua, ut tradat illud proximo tuo Davidi.

18 Quum non auscultaveris voci Jehovę, neque executus sis [f] iram ejus accensam in Hhamalekum: idcirco rem hanc facit tibi Jehova hoc die.

[f] Heb. *accensionem iræ ejus.*

19 Prętereà traditurus est Jehova Jisraëlem quoque tecum in manum Pelischtęorum, ita ut cras, tu & filii tui ' futuri sitis mecum: etiam castra Jisraëlitarum traditurus est Jehova in manum Pelischtæorum.

20 Tum Schaul [g] confestim cecidit [h] totâ staturâ suâ in terram, adeò timebat valde a verbis Schemuelis: vis etiam non inerat ei, quia non comederat cibum toto die & tota nocte illa.

[g] Heb. *festinavit & cecidit.*

[h] Heb. *plenitudine staturæ suę.*

21 Quapropter accedens mulier illa ad Schaulem, cùm videret eum turbatum esse valde: dixit ad eum: ecce auscultavit ancilla tua voci tuę, & ' exposui vitam meam in manu mea, ut auscultarem verbis tuis, quæ edixisti mihi.

22 Nunc itaque ausculta tu quoque voci ancillę tuæ, & cùm apposuero tibi frustum panis, comede: ut insit tibi vis, cùm proficisceris in viam.

23 Renuente verò ac dicente eo, non comedam, institerunt apud eum servi ejus, etiamque mulier, ita ut auscultaret voci eorum: & surgens e terra [i] recubit in lecto.

[i] Heb. *sederet.*

24 Mulieri autem illi erat vitulus [k] saginatus domi, quem [l] festinanter mactavit: & accipiens farinam depsit & [m] ex ea coxit azymos panes.

[k] Heb. *saginarii.*

[l] Heb. *festinavit & mactavit.*

[m] Heb. *eam, ut Gen.* 3.17

25 Deinde admovit ad Schaulem & ad servos ejus, qui comederunt: & surgentes abiverunt nocte illa.

ANNOTATIO.

2 Propterea] *quòd te virum præstiteris.* 3 Schaul amoverat] *vide annotata 2. Schem.* 21.1. 4 Schunemi] *oppidum est in termino Jissascaris Jehos.* 19.18. Gilbohhæ] *montes sunt non procul a convalle Jizrehhelis: nam ibi prælium consertum est.* 6 Urimos] *de quibus Num.* 27.21. *Illi enim non penes Schaulem: sed penes Davidem erant, suprà* 23.6. *&* 9. Per Prophetas] *Num.* 12.6. *id est, neque ordinarie, neque extra ordinẽ.* 7 Hhen-Dori] *oppidum est Menaschitarum cis Jardenem: Jehos.* 17.11. 12 Schemuelem] *spectrum diabolicum specie Schemuelis.* Cùm tu sis Schaul] *quod intellexerat a Diabolo quem evocaverat.* 13 Deos] *id est, divinas quasdam imagines, quibus Diabolus ante suas illusiones præludere solet.* Vidi] *ac proinde disparuerant cùm Schemueli apparituro præcessissent: Noëma.* 14 Hujus] *quem adhuc vides.* 15 Quare commovisti] *ut specie Schemuelem, ita verbis mentiebatur: sic in toto capite.* 17 Fecit sibi] *id est, disposuit sua consilia ad eum finem ut exequatur id quod locutus est per Schemuelem.* Laceravit] *vide suprà* 15.27. *&* 28. *vers. cujus rei executio docetur* 2, *Schem.* 2. 19 Futuri sitis mecum] *id est, mortui, ut Schemuel,* 21 Exposui vitam] *ut Judic.* 12.3.

CAPUT.

CAPUT XXIX.

Pelischtæi lustrantes exercitum, uno ore Davidem abdicant: Acischumq́; excusantem ita increpant, ut Davidem cum ipsius hominibus remittat.

1 Cùm itaque congregassent Pelischtæi omnes copias suas [a]Aphekum: Jisraëlitis castra habentibus ad [a] fontem qui est Jizrehhele:

2 Satrapæ Pelischtæorum transibant cum centenis & millenis: David verò & homines ejus [b]transibant in extrema *acie* cum Acischo.

3 Quam ob rem dixerunt principes Pelischtæorum, quid *sibi volunt* Hhebræi isti? dixit verò Acisch ad principes Pelischtæorum: annon hic *est* David servus Schaulis regis Jisraëlitarum, qui fuit apud me jam aliquot diebus, imò jam [c]aliquot annis, neque deprehendi in eo quicquam, [a] ex quo die defecit usque in hunc diem?

[a]Heb. *a die deficere sui.*

4 Sed efferbuerunt contra eum principes Pelischtæorum, dixerúntq; ei principes Pelischtæorum, remitte virum istum, ut revertatur in locum suum, ubi præfecisti eum, ut non descendat nobiscum in hoc prælium: neq; sit nobis adversarius in hoc prælio: qua enim re benevolentiam sibi conciliabit apud dominum suum? an non capitibus [d]horum hominum?

5 An non hic *est* David de quo respondebant in choreis dicendo percussit Schaul millia sua: David verò myriadas suas?

Suprà 18. 6.

6 Quapropter Acisch advocans Davidem edixit ei: ut vivit Jehova, tu rectus es, & bonus *videtur* in oculis meis [e]egressus tuus & ingressus tuus mecum in castra: quia non deprehendi in te malum ex *quo* die venisti ad me usq; in diem hunc: sed in oculis istorum satraparum non *videris* bonus.

7 Nunc ergo revertere & abi cum pace: ut non facias *quod videtur* malum in oculis satraparum Pelischtæorum.

8 Dixit verò David ad Acischum: at quid feci, quidve deprehendisti in servo tuo ex quo die fui coram te usque in diem hunc: quòd non iturus sum ut pugnem contra hostes domini mei regis?

9 Respondens verò Acisch dixit ad Davidem: scio, certè bonus *videris* in oculis meis sicut angelus Dei: veruntamen principes Pelischtæorum dixerunt: non est ascensurus nobiscum in hoc prælium.

10 Quare nunc manè surge cum servis domini tui, qui advenerunt tecum: cumq; surrexeritis manè & illuxerit vobis, abite.

11 Itaque surrexit David ipse cum hominibus suis, abiturus manè, ut reverteretur in terram Pelischtæorum: cùm Pelischtæi ascenderent Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Aphekum] *Aphek oppidum in tribu Ascheris Jehos. 19. 30.* Fontem] *de quo vide Judic. 7. 1. in annotatione.* 2 Transibant] *lustrantes copias suas.* 3 Aliquot annis] *id est, jam altero anno: indefinitè dictum, vide suprà 27. 7.* 4 Horum hominum] *id est, nostri & nostrorum.* 6 Egressus] *id est, conversatio & administratio tua: sic Num. 27. 17.*

CAPUT XXX.

David a Pelischtæis Tziklagum remissus, oppidum invenit spoliatum & exustum: quod per Ægyptium ab Hhamalekitis factum cognoscens, eos assequitur & fundit: & prædâ omnem tam sibi, quam finitimis ereptam recuperat. De ea milites componit, & munera amicis civitatibus in terminis Jisraëlis mittit.

1 ERAT verò quando venit David cum hominibus suis Tziklagum, [a]tertius dies: Hhamalekitæ autem irruentes in meridianum *tractum* & in Tziklagum, percusserant Tziklagum & combusserant illud igne,

2 Et captis fœminis quæ erant in eo, neminem a minimo ad maximum morte affecerant: sed abducebant abeuntes itinere suo.

3 Itaque veniente Davide cum hominibus suis in civitatem, cùm ecce combusta esset igne: & uxores eorum, filiiq; eorum ac filiæ eorum capti essent:

4 Sustulit David & populus qui erat cum eo vocem suam & fleverunt: usquedum non superesset ipsis vis flendi.

5 Et quamvis duæ uxores Davidis captivæ essent: Achinohham Jizrahhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

6 Et angustia esset Davidi valde: quòd loquerentur populus de ipso lapidando (erat enim amarus animus totius populi, cujusque propter filios suos vel propter filias suas) tamen [b]confirmavit se David in Jehova Deo suo.

7 Edixitq; David Ebjathari sacerdoti filio Achimeleci, applica, quæso, meâ causâ amiculum: applicavitque Ebjathar amiculum Davidis causâ.

8 Tum consulente Davide Jehovam dicendo, persequar turmam hanc? assequárne eam? dixit ei, persequere: nam [a] omnino assequuturus es, & omnino erepturus es.

[a]Heb. *assequendo assequuturus es & eripiendo erepturus*

9 Quapropter abiens David ipse & sexcenti viri qui *erant* cum ipso, venerunt usque ad torrentem Besoris: ubi reliqui [c] isti substiterunt.

10 Inde persecutus est David ipse cum quadringentis viris: cùm subsisterent ducenti viri, qui ita [b] defecti erant viribus, ut non possent trajicere torrentem Besoris.

[b]Heb. *qui defecti erant a transeundo.*

11 Illi inventum virum Ægyptium in agro capientes, *duxerunt* ad Davidem: cùm dedissent ei panem ut comederet, & bibendam dedissent ei aquam:

12 Dedissentq; ei fragmen palathæ, & duas uvas passas ut comederet: itaq; restitutus esset ei animus: (non enim comederat cibum, neq;

biberat aquam tribus diebus & tribus noctibus.)

13 Tum dixit ei David, cujus es tu? & undenam es? qui dixit, puer Ægyptius sum, servus viri Hhamalekitæ: dereliquit autem me Dominus meus, eò quòd ægrotarem [c] *abhinc* die tertio.

14 Nos irrueramus ad meridianum tractum *Cerethæi, & in *eum* qui *est* Jehudæ, & in meridianũ *Calebi: deniq; Tziklagum combussimus igne.

15 Quam ob rem dicenti ad eum Davidi, possesne deducere me ad turmam istam? dixit, jura mihi per Deum, te non affecturum me morte: neque dediturum me in manũ domini mei: & deducam te ad turmam istam.

16 Cúmq; deduxisset eum, (ecce autem diffiti erant in tota superficie illius terræ: comedentes & bibentes & tripudiantes de tota præda illa magna quam ceperant e terra Pelischtæorum, & e terra Jehudæ:)

17 Percussit eos David a crepusculo usq; ad vesperam [d] postridie *expeditionis in eos*: nec proripuit se ex eis quisquam, nisi quadringenti homines pueri, qui insidentes Camelis aufugerunt.

18 Sic eripuit David quicquid ceperant Hhamalekitæ: etiam duas uxores suas eripuit David.

19 Neque defuit eis [e] quicquam parvum aut magnum, tum e filiis aut filiabus, tum e præda: denique quicquam quod accepissent eis: hæc omnia reduxit David.

20 Præterea cepit David *totum reliquũ gregem & armentum: *quod* abducentes ante *pecora sua dicebant, hæc *est* præda Davidis.

21 Redeunte itaque Davide ad ducentos illos homines, qui [f] defecti viribus non potuerant sequi Davidem, quósq; jusserat residere ad torrentem Besoris: egressi sunt obviam Davidi & obviam populo, qui *erat* cum eo: & accedens David ad illum populum, interrogabat eos de [g] prosperitate.

22 Deinde respondens quisq; pravus & nequam ex hominibus illis qui iverant cum Davide, dicebant: propterea quòd non sunt profecti mecum, ne demus eis de hac præda quam eripuimus: sed cuique uxorem suam & filios suos, ut abducentes abeant.

23 Dixit verò David, ne facitote sic fratres mei: [h] *præterquam quòd tradidit nobis Jehova *hæc*, servans nos & tradens turmam quæ venerat contra nos in manum nostram:

24 Præterea quis auscultet vobis in re hac? *nam prout *est* pars descendentis in prælium: ita etiam *est* pars residentis ad impedimenta: pariter partiuntor.

25 *Quod fuit a die illo & deinceps: nam imposuit illud statutum & judicium Jisraëli usque in hunc diem.

26 Deinde cùm venisset David Tziklagum, misit de ea præda senioribus Jehudæ amicis suis dicendo: ecce vobis [i] donum de præda hostium Jehovæ.

27 Nempe iis qui *erant* *in domo Dei: & iis qui *erant* *Ramothis meridianis, & iis qui *erant* *Jattire,

28 Et iis qui *erant* *Hharohhere, & iis qui *erant* *Siphmothis, & iis qui *erant* *Eschtemohhę.

29 Et iis qui *erant* Racali, & iis qui *erant* in civitatibus *Jerachmeelitæ, & iis qui *erant* in civitatibus *Kenæi.

30 Item iis qui *erant* *Chormæ, & iis qui *erant* *Cor-Hhaschane, & iis qui *erant* Hhataci.

31 Denique iis qui *erant* Chebrone: & omnibus locis quò *itaverat David, ipse cum hominibus suis.

[c] Heb. *hic tertius dies est.*

[d] Heb. *postridie eorum.*

[e] Heb. *a parvo usque ad magnum & usque ad filios, &c.*

[f] *vide suprà 10. ver.*

[g] Heb. *de pace.*

[h] Heb. *cum eo quod tradidit.*

[i] Heb. *benedictio: sic Gen. 33.11.*

ANNOTATIO.

1 Tertius dies] *ex quo David discessit a castris Pelischtæorum: nam tantum itineris inter castrorum locum intercessisse docet initium sequentis libri ver. 2.* 6 Confirmavit] *vide suprà 23.16. in annotatione.* 9 Isti] *ducenti, de quibus ver. sequente.* 14 Cerethæi] *id est, Pelischtæi, ut ostenditur infrà ver. 16. & Tzephanjæ 2.5. & Jechezkelis 25.16.* Calebi] *id est, quem possidet posteritas Calebi.* 20 Totum reliquum gregem] *quæ hostes aliunde compilaverant.* Pecora sua] *quæ sibi fuerant erepta versu proximo.* 22 Respondens] *cùm sermo cœpisset agi de dividenda præda.* 23 Præterquam quòd] *prius argumentum est a genere victoriæ, quòd non ipsorum viribus: sed divina beneficentia sit parta.* 24 Nam prout] *alterum argumentum a jure militari: ex æquo censentur militare, stationarii castrorũ & qui in aciem prodeunt.* 25 Quod fuit] *id est, obtinuit lex illa.* 27 In domo Dei] *id est, in urbe Jebharimorum, quò arca restituta a Pelischtæis, translata resedit: 1. Schem. 6.22.* Ramothis] *de quibus Jehos. 19.8.* Jattire] *Jehos. 15.48.* 28 Hharohhere] *Jehos. 13.16.* Siphmothis] *quæ Num. 34.10. Schepham dicitur.* Eschtemohhæ] *quæ Eschtemo Jehos. 15.50. vocatur.* 29 Jerachmeelitę] *de quo suprà 27.10.* Kenæi] *vide Judic. 1.16.* 30 Chormæ] *Judic. 1.17.* Cor-Hhaschane] *fortè oppidum est Schimhhonis quod simpliciter Hhaschan, Jehos. 19.7. dicitur.* 31 Itaverat] *ad quæ frequenter se receperat David, cùm fugeret a Schaule.*

CAPUT XXXI.

Schaul prælio commisso fugiens Pelischtæos, cæsis filiis, sibi mortem consciscit, Pelischtæi fugientium Jisraëlitarum loca occupant, & inter confossos, Schaulis & filiorum corpora inventa, ad ludibrium præ mœnibus, affigentes, diis ac populo suo gratulantur: Jabeschitæ verò noctu abrepta corpora Jabeschi exurunt, & ossa sepeliunt.

1 *PELISCHTÆIS autem præliantibus contra Jisraëlem: fugerunt Jisraëlitæ metu Pelischtæorum, cecideruntque confossi in monte Gilbohhæ.

2 Ubi assecuti Pelischtæi Schaulem cum filiis ejus: percusserunt Pelischtæi *Jehonathanem

* Chro. 10.

thanem & Abinadabum ac Malci-Schuhham filios Schaulis.

3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum homines arcu jaculantes: timuitque valde ab ipsis jaculatoribus.

4 Quapropter cùm dixisset Schaul armigero suo, stringe gladium tuum & transfode me illo, ne venientes præputiati isti transfodiant me, & illudant mihi, & noluisset armiger ejus (reverebatur enim valde *eum*) arrepto Schaul gladio suo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mortuum esse Schaulem: irruit ipse quoque in gladium suum, ut moreretur cum ipso.

6 Sic mortuo Schaule cum tribus filiis suis & armigero suo, & etiam omnibus hominibus suis eo die pariter:

7 Videntes Jisraëlitæ qui *habitabant* citra convallem illam, & qui *habitabant* citra Jardenem, fugisse Jisraëlitas & mortuos esse Schaulem ac filios ejus: derelictis civitatibus suis fugerunt: & venientes Pelischtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem postridie, cùm venissent Pelischtæi ad spoliandum confossos: ut invenirent Schaulem & tres filios ejus prostratos in monte Gilbohhæ.

9 Cujus caput cùm abscidissent, & detraxissent arma ejus: miserunt in terram Pelischtæorum circumquaque, ad nuntiandum in æde terriculorum suorum, & populo.

10 Et deposuerunt arma ejus in æde Hhaschtarotharum: corpus verò ejus affixerunt prope murum Beth-Schanis.

11 Sed audientes de eo habitatores Jabeschi Gilhhadis: quod fecerant Pelischtæi Schauli:

12 Surgentes omnes viri strenui, abierunt tota nocte: & assumpserunt corpus Schaulis & corpora filiorum ejus a muro Beth-Schanis: redeuntesque Jabeschum combusserunt ea ibi.

13 Deinde accipientes ossa eorum sepeliverunt sub nemore ad Jabeschum: & jejunaverunt septem diebus.

ANNOTATIO.

1 Pelischtæis] *regreditur ad historiam cap.29. dimissione Davidis & ejus in Hhamalekitas expeditione interruptam.* 2 Jehonathanem &c.] *vide suprà 14.50.* 4 Illudant mihi] *id est, aliquo mortis genere indigno me afficiant.* 7 Citra convallem &c.] *id est, ab utraque parte loci, in quo prælium fuerat commissum.* 8 Postridie] *conflictus.* 9 Terriculorum] *idolorum, quibus terrentur animi superstitiosorum: non instituuntur. Confer cum 1. Chro. 10. cap.* 10 Hhaschtarotharum] *vide annotata Judicum 2.13.* Prope murum] *id est, in platea muro juncta, infrà 2. Schem. 21.12.* Beth-Schanis] *quod & Beth Schean dicitur Judic. 1.27. & alibi. Hoc in sorte Menaschis erat, sed nondum ereptum Pelischtæis, ibidem: ut de Tziklago dictum est suprà 27.6.* 11 Habitatores] *memores beneficii a Schaule accepti, sup. cap. 11.* 12 Combusserunt ea] *id est, carnem eorum: tum quia jamdudum soli & aëri exposita computruerant: tum etiam quia hac ratione prospiciebatur, ne rursus corpora illa ludibrio exponerentur.*

SCHEMUELIS
Liber secundus.

POSTERIOR liber Schemuelis res gestas a morte Schaulis, usque ad finem regni Davidis describit. Estq; historia quadraginta annorum, 2. Schem. 5. 5.

Caput Primum.

David morte Schaulis per eum nuntiata, qui se illius interfectorem fuisse profitetur, supplicium de eo sumit: & carmine deplorat Schaulis & Jehonathanis mortem.

1 FUIT autem post mortem Schaulis, cùm David reversus esset [a] a cæde Hhamalekitarum: & cõsedisset David Tziklagi duobus diebus:

2 Fuit, inquam, die tertio, ut ecce quidam veniret e castris a Schaule, vestibus laceris & [*] terra imposita capiti suo: fuitque eo veniente ad Davidem, cùm procidens in terram incurvasset se:

3 Ut diceret ei David, unde nam venis? qui dixit ad eũ, e castris Jisraëlitarum proripui me.

4 Dixit verò ad eum David, quid fuit rei? indica quęso, mihi: qui dixit, nempe fugit populus a pręlio: [b] ubi cum multi e populo ceciderunt & mortui sunt, tum etiam Schaul & Jehonathan filius ejus mortui sunt.

5 Dicenti autem Davidi ad puerum qui nunciabat ei: qui scis mortuum esse Schaulem & Jehonathanem filium ejus?

6 Dixit puer qui nunciabat ei, [c] casu incidi in montem Gilbohhæ, cùm ecce Schaul [d] incumberet hastæ suæ: ecce autem currus & [*] magistri equitum assequebantur eum,

7 Cumque respiciens a tergo suo videret me: inclamavit me, & dixi ei, ecce me.

8 Eo autem dicente mihi, quis es?, cum dixissem ad eum, Hhamalekita sum,

9 Dixit ad me, insta, quęso in me & morte affice me, quia [*] detinuit me hæc ocellata chlamys: nam adhuc tota [e] vita mea in me *est*.

10 Instans itaque in eum morte affeci eum: quia sciebam eum non victurum, postquam cecidisset & accepi coronamentum quod *erat* in capite ejus & armillam, quæ erat in brachio ejus, ut afferrem ea ad dominum meum huc.

11 Tum David corripiens vestimenta sua laceravit ea: similiter etiam omnes homines qui *erant* cum eo.

12 Et plangentes fleverunt, jejunaveruntque usque ad vesperam, propter Schaulem, & propter Jehonathanem filium ejus, & propter populum Jehovę, deniq; propter familiam Jisraëlis quòd cecidissent gladio.

13 Et dixit David ad puerum qui nunciabat ei, unde nam es? quo dicente, filius cujusdam [*] peregrini Hhamalekitæ sum,

14 Dixit ad eum David: quo modo non timuisti extendere manum tuam ad perimendum unctum Jehovæ?

15 Vocansque David unum e pueris suis dixit, accede, incurre in eum: qui percussit eum ita ut moreretur.

16 Cùm dixisset ad eum David, [e] cędis tuę *causa est* super caput tuum: nam os tuum testatum est contra te dicendo: ego morte affeci unctum Jehovæ.

17 Lamentatus autem est David lamentatione hac de Schaule & de Jehonathane filio ejus.

18 [*] Quam protulit ad docendum filios Jehudæ *tractare* arcum: [*] ecce scripta est in libro recti.

19 [*] O decus Jisraëlis, in [*] excelsis tuis confossi: quo modo ceciderunt robusti!

20 [*] Ne indicetis [*] Gathi, neque annuncietis in plateis Aschkelonis: ut non [*] lętentur filię Pelischtæorum, ut non exultent filiæ præputiatorum.

21 O montes Gilbohhæ, ne ros nève pluvia *decidat* super vos, ô agri [f] editi: quia illic [*] fastidio fuit clypeus robustorum, clypeus Schaulis, deest [*] unctus oleo.

22 [*] A sanguine confossorum, ab adipe fortium arcus Jehonathanis non retrocedebat: & gladius Schaulis non revertebatur vacuus.

23 [*] Schaul & Jehonathan amantissimi & jucundissimi in vita sua: in morte quoque sua non separati sunt: [*] aquilis leviores, leonibus robustiores erant.

24 [*] Filiæ Jisraëlis de Schaule flete, qui vestiebat vos dibapho cum deliciis, qui inducebat ornamenta aurea super vestimenta vestra.

25 [*] Quo modo ceciderunt robusti in isto prælio! Jehonathan in excelsis tuis confossus!

26 [*] Angustia est mihi propter te, frater mi, Jehonathan: jucundus fuisti mihi valde: admirabilior fuit amor tuus mihi amore fœminarum.

27 [*] Quo modo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica!

[a] Heb. *a cædendo Hhamalekum.*

[b] Heb *& etiam multũ e populo cecidit.*

[c] Heb. *incidendo incidi.*

[d] Heb. *niteretur hasta sua.*

[e] Heb. *anima*

[e] Heb. *sanguis tuus: sic Jos. 2. 19. & Judic. 9. 24*

[f] Heb. *elationum: substantivum pro adjectivo.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 A cæde] *de qua* 1.*Schem*..30. 2 Et terra impoſita] *vide Jehoſ.*7.6. 6 Magiſtri equitum] *ſynecdoche,id eſt,ipſi cum ſuis turmis.* 9 Detinuit me] *impedivit haſtam ne in corpus meum altiùs penetraret.* 13 Peregrini] *id eſt,peregrinantis in Jiſraële,quod quibus conditionibus permiſſum fuerit, vide Deut.*20.10.*&* 23.3.*& ſequentib.* 18 Quam protulit] *id eſt,ut ea enuntiata per contribules ſuos,quaſi hortamento excitaret eos ad peritiam jaculandi exercitatione comparandam.* Ecce ſcripta eſt, &c.] *vide Jehoſ.*10.13 *in annotatione.* 19 O decus] *Periphraſis Dei: exordium patheticum cladis propoſitionem continens.Eſt autem genus lamentationis cycloides.* In excelſis] *id eſt, in montibus terrę tuæ ut infrà* 21.*&* 25.*ver.* 20 Nę indicetis] *Propoſitio ſecunda eventuum ex ſuperiore clade quos perturbatio fingit. Eorum priorem deprecatur, ne iſtius cladis rumor unquam ad Peliſchtæos perferatur: & finem habet honorem Dei,ut Micæ* 1.10.*poſteriorem imprecatur in cladis locum.* Gathi] *id eſt,in ullis partibus Peliſchtęorum,ne in propinquioribus quidem.* Lætentur] *Deum blaſphemantes & populo ejus inſultantes, ut de Schimſchone Judic.*16.23.*& ſequentibus.* 21 Faſtidio fuit] *id eſt,abjectus eſt clypeus noſtrorum cum animo.* Unctus oleo &c.] *id eſt,rex Schaul ibi amiſſus eſt.* 22 A ſanguine] *amplificatio cædis,a præſtantia perſonarum Schaulis & Jehonathanis.Eſt autem hic primus commendationis locus a rebus geſtis: quaſi dicat,nunquam fruſtra hoſtibus arma intulerunt, quin ea in ima hoſtium quamvis fortiſſimorum viſcera penetrarent.* 23 Schaul & Jehonathan] *ſecundus locus a conſtante fide & amore mutuo uſque ad mortem.* Aquilis] *tertius locus ab eorum agilitate & robore.* 24 Filiæ Jiſraëlis] *quartus locus ab effectis, quòd ſubditos bonis cumulabant.* 25 Quo modo] *verſus amœbæus,idem cum primo & ultimo verſu lamentationis,quo tranſitur ad quintum locum lamentationis.* 26 Anguſtia eſt mihi] *quintus locus a privato ſuo damno & dolore propter ſummum mutuum amorem: ſuum enim fraterno amori comparat,& Jehonathanis erga ſe,muliebri.* 27 Quo modo] *Concluſio per verſum amœbæum.*

CAPUT II.

David oraculo Dei Chebronem profectus a poſteris Jehudæ in regem eligitur: Jabeſchitis per legatos de officio præſtito Schaulis gratulans,id Deo acceptum teſtatur,& iis operam ſuam pollicetur. Iſchboſcheth filius Schaulis operâ Abneri, reliquo Jiſraëli præficitur: & bello inter utrumq; biennio pòſt orto, Abner cum ſuis funditur.

1 FUIT autem poſt hæc,cùm conſulente Davide Jehovam dicendo,ſúmne aſcenſurus in aliquam civitatum Jehudę? edixiſſet Jehova ei aſcende: Et dicenti Davidi, quò aſcenſurus ſum? dixiſſet,Chebronem:

2 Ut aſcenderet illuc David,etiãq; duæ uxores ejus: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

3 Homines quoque ſuos, qui ſecum *erant* deduceret David,quemque cum familia ſua:& habitarent 'in civitatibus Chebronis.

4 Quò advenientes homines Jehudæ, unxerunt ibi Davidem in regem ſuper familiam Jehudæ,& 'indicaverunt Davidi dicendo,homines Jabeſchi Gilhhadis ſunt qui ſepelierunt Schaulem.

5 Quam ob rem David miſſis legatis ad homines Jabeſchi Gilhhadis: dixit ad eos, benedicti eſtis Jehovæ, qui exercuiſtis benignitatem hanc erga dominum veſtrum, erga Schaulem,quòd ſepeliviſtis eum.

6 Propterea nunc exerciturus eſt Jehova erga vos benignitatem & fidem: & ego quoq; [a] reponam vobis beneficium hoc, qui feciſtis rem hanc.

[a] Heb. *faciã*

7 Nunc itaque confirmentur manus veſtrę, & eſtote [b] ſtrenui, cùm mortuus eſt dominus veſter Schaul: 'nam ſimiliter unxerunt me domus Jehudæ in regem ſuper ſe.

[b] Heb. *filii roboris.*

8 Abner autem filius Neri princeps militiæ, quæ *fuerat* Schaulis aſſumptum [c] Iſchboſchethum filium Schaulis,traduxit' Machanajima.

[c] *qui & Eſchbabhal* 1. *Chro.*8. 33. *&* 9.39.

9 Conſtituitq; eum regem ſuper 'Gilhhadem,ſuper [d] 'Aſcheræos, & 'Jizrehhelem, & Ephrajimum, & Binjaminem, denique ſuper Jiſraëlem totum.

[d] Heb. *Aſchuræum.*

10 Quadraginta annos natus erat Iſchboſcheth filius Schaulis, cùm [e] regnare cœpit ſuper Jiſraëlem, & duobus annis regnaverat: (tantùm domus Jehudæ erant [f] qui ſequebantur Davidem.

[e] Heb. *regnavit: ſic Gen.* 5.32.

[f] Heb. *erant poſt.*

11 Fuítq; numerus dierum,quibus erat David rex Chebrone ſuper domum Jehudæ: ſeptem annorum & ſex menſium)

12 Cùm egreſſus eſt Abner filius Neri,& ſervi Iſchboſchethi filii Schaulis Machanajimis Gibhhonem.

13 Joab quoq; filius Tzerujæ & ſervi Davidis egreſſi occurrerunt eis apud piſcinam Gibhhonis ſimul: conſederúntque hi ſecundum piſcinam hinc: illi verò ſecundum piſcinam inde.

14 Ubi dicenti Abnero ad Joabum: ſurgant jam pueri iſti ut' ludant coram nobis: dixit Joab,ſurgant.

15 Surgentes itaque tranſiverunt *pari* numero: duodecim a Binjamine, id eſt, ab Iſchboſchetho filio Schaulis, & duodecim a ſervis Davidis.

16 Quorum quiſq; apprehenſo capite proximi ſui,gladiũ ſuũ *infixit* lateri proximi ſui: ſic ceciderunt ſimul: quapropter vocat *quiſq;* locũ illum, 'portionem fortium quę eſt Gibhhone,

17 Deinde fuit pręlium durum admodum die illo: & plagâ affectus eſt Abner & homines Jiſraëlis ante ſervos Davidis.

18 (Erant autem ibi tres filii Tzerujæ Joab & Abiſchai & Hhaſa-El: erátq; Hhaſa-El celer pedibus ſuis, ut caprearum aliqua quæ *degit* in agro)

19 Quapropter perſequebatur Hhaſa-El Abnerũ: nec declinabat eundo ad dexteram aut ad ſiniſtram,a perſequendo Abnero.

20 Reſpiciens verò poſt ſe Abner dixit, éſne tu Hhaſa-El? qui dixit, ſum.

21 Dicente verò ei Abnero,declina tu ad dexteram tuam,aut ad ſiniſtram tuam, & prehendens tibi unum ex iſtis pueris,accipe tibi exuvias ejus: noluit Hhaſa-El divertere [g] ab eo perſequendo.

[g] Heb. *a poſt eum: ſic deinceps.*

22 Quare rursus adhuc dixit Abner ad Hhasa-Elem, diverte tu a me persequendo: quare percutiens *sternerem* te in terram? & quo modo sublaturus essem faciem meam apud Joabū fratrem tuum?

23 Cùm itaque renueret divertere, percussit eum Abner stylo posteriore hastę ad quintam costam, ita ut exeunte hasta a tergo ejus, caderet ibi & moreretur in loco suo: eratq; *ut* quisquis veniebat ad locum illum ubi cadens Hhasa-El mortuus fuerat, subsisterent.

24 Sed persecuti sunt Joab & Abischai Abnerum: qui cùm sol occumberet venerunt ad collem Ammæ, qui *est* in conspectu Giachi, viā ad desertum Gibhhonis.

25 Et congregaverunt se Binjaminitæ [h] sequentes Abnerum, ita ut essent cuneus unus: substiterúntq; in vertice collis unius.

26 Unde inclamans Abner Joabum dixit, an in æternum consumet gladius? an non scis amaritudinem fore in fine? quousq; ergo non edices populo isti, ut avertantur a persequendo fratres suos?

27 Cui dixit Joab: ut vivit Deus ipse, nisi locutus fuisses, *nihil fecissemus*: sed inde a matutino tempore abductus fuisset populus, quisque a persequendo fratrem suum.

28 Tum clangente Joabo buccina ut subsisterent totus populus, neq; amplius persequerentur Jisraëlitas: non perrexerunt amplius bellum gerere.

29 Ita Abner & homines ejus abiverunt per campestria tota nocte illa: & trajecto Jardene obeuntes [i] totum tractum separatum *Jardene*, pervenerunt Machanajima.

30 Joab verò reversus a persequendo Abnerum congregavit totum populum: desyderatique sunt e servis Davidis novemdecim viri & Hhasa-El.

31 Servi autem Davidis percusserant e Binjaminitis, id est, ex hominibus Abneri *multos*: trecenti sexaginta viri mortui sunt.

32 Tollentes autem Hhasa-Elem sepeliverunt eum in sepulchro patris sui, quod *erat* Beth-Lechemi: cùm pergentibus tota nocte Joabo & hominibus ejus, illuxisset ipsis Chebrone.

[h] Heb. *post*

[i] Heb. *totam separationē: sic cantic. 2. ver. ultimo. montes separationis, id est, ultra Jardenem.*

ANNOTATIO.

3 In civitatibus Chebronis] *id est, quæsitæ sunt in montano tractu Chebronis: vide Jehos. 21.11. & 12.* 4 Indicarunt Davidi] *sciscitanti de corpore mortui regis, ut ipsum honorificè sepeliret.* 7 Nam similiter] *quasi dicat, si Schaule defensore destituti estis, me paratum habebitis jam constitutum regem Jehudæ.* 8 Machanajima] *vide Gen. 32.2. nominis rationem: est autem ultra Jardenem in tribu Gadis.* 9 Gilhhadem] *regionem trans Jardenem: synecdoche, ut in sequentibus.* Ascheræos] *id est, regionem summam a septentrione: nam synecdochicōs hac & sequentibus vocibus tota latitudo regionis a mari ad Jardenem intelligitur.* Jizrehhelem] *id est, regionem mediam Zebulunis, Jissascaris & Naphthali.* 14 Ludant] *id est, spectaculi causa pugnent.* 16 Portionem fortium] *id est, partem agri, ut Gen. 33. 19.* 22 Et quo modo] *id est, qua fronte essem coram fratre tuo compariturus?* 26 An in æternum] *Tribus argumentis deterret Joabum a persequenda victoria: Primum est ab humanitatis officio: Secundum ab eventu, qui non potest etiam victoribus non esse luctuosus in ejusmodi victoriis: postremum a naturali necessitudine & religionis jure.* 27 Locutus fuisses] *id est, nisi prior sermone provocasses, suprà ver. 14.*

CAPUT. III.

Bello inter Davidem & Ischboschethum durante, decrescit hic: ille verò in dies augescit, numerosa prole: restitutione Micalis uxoris: confœderatione Jisraëlitarum deficientium ab Ischboschetho operā Abneri: quem rege inscio, Joab & Abischai dolo interficiunt. A quo maleficio David verbis & opere se purgans, Abnerum honorificè sepeliendum curat, & apud suos se excusat quòd Joabi supplicium differat.

1 DEINDE fuit bellum [a] diutinum inter domum Schaulis, & inter domum Davidis: sed Davidis pergens invalescebat: domus verò Schaulis pergentes attenuabantur.

2 Nati enim sunt Davidi filii Chebrone: fuitque primogenitus ejus Amnon ex Achinohhama Jizrehhelitide.

3 Et secundus ab eo [b] Cileab ex Abigajla uxore Nabalis Carmelitæ: & tertius Abschalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis Geschuris.

4 Et quartus Adonjia filius Chaggithę: & quintus Schephatja filius Abitalię.

5 Deniq; sextus Jitrehham ex Hegla, quæq; uxore Davidis: hi nati sunt Davidi Chebrone.

6 Fuit etiam cùm esset bellum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: & Abner sese confirmasset in domo Schaulis.

7 (Fuerat autem Schauli concubina nomine Ritzpa filia Ajæ) ut diceret *Ischboscheth* ad Abnerum: quare congressus es cum concubina patris mei?

8 Tum accensus irā Abner valde propter verba Ischboschethi dixit: an persona canina sum? qui fuerim Jehudæ? hodie exercuero benignitatem erga domum Schaulis patris tui: erga cognatos ejus, & erga proximos ejus, quòd non exhibuerim te in manum Davidis: ut imputes mihi iniquitatem istius mulieris?

9 Ita faciat Deus Abnero, & ita pergat *facere* ei: ut quemadmodum juravit Jehova Davidi, ut *inquam* sic facturus sum ei,

10 Transferendo hoc regnum a domo Schaulis: & stabiliendo solium Davidis super Jisraëlem & super Jehudam, a Dane usq; Beerschebahhum.

11 Qui non potuit amplius respondere Abnero quicquam, [c] præ timore quo timebat eum.

12 Itaque misit Abner legatos ad Davidem propter hoc, qui dicerent: cujus *est* regio? & dicerent, pange fœdus tuum mecum, & ecce manus mea affutura est tibi, ad avertendum ad te totum Jisraëlem.

13 Qui dixit, bene *est*: ego pacturus sum tecū fœdus: veruntamen rem unam ego peto abs te dicendo: non visurus es faciem meam, nisi antequam introducant te, cum Micale filia Schaulis adveneris ad videndū faciem meam.

14 Misitque David nuntios ad Ischboschethum filium Schaulis, qui dicerent: da uxorem meam

[a] Heb. *longū*

[b] *qui dicitur Daniel 1. Chro. 3.1.*

[c] Heb. *præ timore ejus.*

meam Micalem quam despondi mihi ' centũ præputiis Pelischtæorum.

15 Itaq; mittens Ischboscheth assumpsit eam a viro: a [d] Paltiele filio Lajischi.

16 Pergente autem cum ea viro ejus, [e] continenter flendo post eam 'Bachurima usq;: edixit ei Abner: abi, revertere: qui reversus est.

17 Sermo autem Abnero fuerat cum senioribus Jisraëlis dicendo: [f] antea planè quærebatis Davidem in regem super vos:

18 Nunc ergo efficite: nam Jehova locutus est de Davide dicendo: per Davidem servum meum servaturus sum populum meum Jisraëlem e manu Pelischtæorum, & e manu omnium hostium ipsorum.

19 Præterea locutus erat similiter Abner audientibus Binjaminitis: cùm abiit etiam Abner ad eloquendum in aures Davidi Chebronem, omnia quæ bona *videbantur* in oculis Jisraëlitarum: & in oculis ' totius familiæ Binjaminis.

20 Cùm autem venisset Abner ad Davidem Chebronem [g] comitatus viginti hominibus: fecit David Abnero & hominibus, qui *erant* cum eo convivium.

21 Deinde dicente Abnero ad Davidem: surgens abeam ut congregem ad dominum meum regem omnes Jisraëlitas: qui pangant tecum fœdus, & regnes prorsus prout desyderat animus tuus: dimisit David Abnerum: qui abibat cum pace.

22 Ecce autem servi Davidis cum Joabo, veniente a *persequenda* aliqua turma, prædam magnam secum abducebant: sed Abner non erat amplius cum Davide Chebrone, eò quòd dimisisset eum ut abiret cum pace.

23 Joabo itaq; & toto exercitu qui *erat* cum eo ingressis: postquam nuntiaverunt Joabo dicendo: venit Abner filius Neri ad regem, qui dimisit eum ut abiret cum pace:

24 Veniens Joab ad regem dixit: quid fecisti? ecce venerat Abner ad te: quare dimisisti eum ut ' abeat [h] continenter?

25 Nostine Abnerum filium Neri? certè ad pelliciendum te venit: aut ad cognoscendum ' egressum tuum & regressum tuum: denique ad cognoscendum quæcunque facis.

26 Tum egressus Joab a Davide, misit legatos post Abnerum: qui revocaverunt eum a cisterna Siræ: sed David non erat conscius.

[d] *qui Palti dicitur. 1. Schem. 25. ver. ultimo.*

[e] Heb. *eundo & flendo*

[f] Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius: synecdoche.*

[g] Heb. *& cũ eo viginti homines.*

[h] Heb. *eũdo.*

27 Reversoq; Abnero Chebronem, seorsim duxit eum Joab intra portam, ut loqueretur cum eo, [i] imprudentem: percussitque eum ibi quintâ costâ, adeò ut moreretur: 'propter sanguinem Hhasa-Elis fratris ejus.

28 Quod cùm postea audisset David, dixit: insons ego *sum* & regnũ meum apud Jehovam usque in seculũ: 'a sanguinibus Abneri filii Neri.

29 Maneant super caput Joabi, & super *caput* totius domus paternæ ejus: ' neque [k] deficiat e domo Joabi fluxum patiens: aut leprosus: aut qui ' nitatur scipione: aut cadens gladio: aut carens cibo.

30 ' Joab enim & Abischai frater ejus occiderant Abnerum: eò quòd morte affecisset Hhasa-Elem fratrem ipsorum ' Gibhhone in illo prælio.

31 Postea edixit David Joabo & toti populo qui *erat* cum eo: ' lacerate vestimenta vestra & accingite vos ciliciis, ac plangite ante Abnerum: & rex ipse David sequebatur feretrũ illi*s*.

32 Ipsis autem sepelientibus Abnerum Chebrone: rex sublata voce sua flebat ad sepulchrũ Abneri, flebantq; totus populus.

33 Et lamentatus rex Abnerum dixit: ergóne ' ut moritur stultus, mortuus fuerit Abner?

34 Manus tuæ ' non fuissent ligatæ, & pedes tui æreis compedibus non fuissent admoti: ut cadit quis ante [l] iniquissimos, cecidisti: pergebantque totus populus deflere eum.

35 Veniente autem toto populo vt reficeret Davidem cibo, cùm adhuc erat dies: juravit David dicendo, ita faciat mihi Deus, & ita pergat, ut non ante occasum solis gustaturus sum panem aut prorsus quicquam.

36 Quod cùm totus populus cognovisset, bonum *visum* est in oculis eorum: omnino prout fecerat rex, *videbatur* in oculis totius populi bonum.

37 Agnoscebant enim totus populus ejus, & totus Jisraël die illo, non *profectum* fuisse a rege, ut *quis* morte afficeret Abnerum filium Neri.

38 Nam dixerat rex ad servos suos: ' an nescitis principem & quidem magnum cecidisse die hoc in Jisraële?

39 Ego autẽ hoc tempore [m] infirmus sum, 'utpote unctus rex: homines verò isti filii Tzerujæ [n] ' firmiores sunt me: ' rependet Jehova ei qui fecit hoc malum secundum maleficium ejus.

[i] Heb. *per errorem.*

[k] Heb. *excindatur.*

[l] Heb. *filios iniquitatis .i. dolo & proditione interfectus es.*

[m] Heb. *tener*

[n] Heb. *duriores.*

ANNOTATIO.

3 Regis Geschuris] *pars est Syriæ, contermina Gilhhadi in Trachonitide: Deuteron. 3.14* 6 Sese confirmasset] *id est, authoritatem & opes sibi comparasset.* 7 Nomine Ritzpa] *de qua vide plura infrà cap. 21.* Ut diceret] *falsa suspicione vel delatione motus: nam nihil tale commisisse legitur.* 8 An persona canina] *id est, vilis, abjecta, & scortationi dedita, nam utroq; spectat appellatio canis. Deut. 23.18. & 1. Schem. 24.15.* Qui fuerim &c.] *id est, qui a te defecerim cum tribu Jehuda supra 2.4. Exprobrat beneficium suum erga Ischboschethum, & sequentibus amplificat.* Iniquitatem istius mulieris?] *id est, velut commissam cum hac muliere: ita inficiatur objectum sibi crimen.* 10 A Dane] *vide Judic. 20.1.* 12 Propter hoc] *id est, hac offensione motus.* Cujus est regio] *supple, nisi tua, cui Deus imperium detulit.* Manus mea affutura est] *.i. operam meam tibi navabo: vide Levitic. 5.21.* 14 Centum præputiis] *ex Schaulis pacto mihi proposito 1. Schem. 18.24.* 16 Bachurima] *oppidum in tribu Binjaminis, ut apparet infrà cap. 19.17.* 19 Totius familiæ &c.] *id est, maximæ partis: synecdoche. vide 1. Chro. 12.29.* 24 Abeat continenter] *id est, conficiat iter suum sine impedimento.* 25 Egressum tuum] *vide Num. 27.17.* 27 Propter sanguinem] *propter cædem, de qua suprà 2.23.* 28 A sanguinibus] *ut versu præcedenti: vide Gen. 4.10.* 29 Neq; deficiat] *id est, tantisper dum durabit ejus familia, obnoxia sit istis malis.* Nitatur scip.] *id est, sit valetudinarius, podagricus, tabidus &c. synecdochicè dicta.* 30 Joab enim & Abischai] *rationẽ reddit imprecationis Davidis in totam paternam familiam ejus, quia ambo fratres, qui supererant, in necem Abneri conspiraverant.* Gibhhone] *suprà 2.24.* 31 Lacerate vestimenta] *vide Jehasch. 7.6.* 33 Ut moritur stultus] *Hoc est, an tam indignè virum adeò strenuum obire oportuit? ut versu sequente explicatur.* 34 Non fuissent ligatæ] *id est, si justo certamine conflixissent tecum, apparuisset quàm expeditus fueris manibus & pedibus.* 38 An nescitis] *quasi dicat, occisores tanti viri*

agnoscitis maximo supplicio dignos pro atrocitate criminis, & amplitudine personæ occisæ: sed infirmus rerum mearum status, non patitur ut nunc supplicium sumam de eis, qui plus quàm ego apud populum possunt.
39 Utpote unctus rex] *id est, designatus quidem totius Jisraëlis rex: sed nondum planè regnum consecutus.* Firmiores] *militaribus hominibus acceptiores quàm ego sim, ut apparet infrà cap.19. Est autem utriusque membri antithesis metaphorica a plantis desumpta.* Rependet] *id est, sumet ipse de eo supplicium, cùm me adhuc facultas deficit: vel me facultate instruet, ut ipsius judicium exerceam: vide initium executionis infrà 19.14. progressum 1.Reg.2.5.& 6. executionem autem plenam ibidem vers.34.& 35.*

Caput IIII.

Morte abneri Ischboschethi fractus: Jisraëlitis consternatis, latronibus impunè grassantibus, tandem ab illorum duobus simulato habitu, domum illius ingressis, dormiens occiditur: quibus caput illius ad Davidem afferentibus, præter expectationem ipsorum, ignominiosæ mortis sententia a Davide pronunciatur, & executioni mandatur: caput verò Ischboschethi honorificè sepelitur.

1 AUDIENTE verò filio Schaulis mortuum esse Abnerum Chebrone, *remissæ sunt manus ejus: omnes verò Jisraëlitę *conturbati sunt.

2 Duo autem homines principes *turmarū *erant filio Schaulis, nomen unius Bahhana: nomen verò alterius Rechab filii Rimmonis Beerothæi e Binjaminitis: nam Beerothæ quoque *annumerabantur Binjamini.

3 Fugerantque Beerothitæ isti *Gitajima: fuerantq; peregrini ibi usque *in istum diem.

4 *Cúmque e Jehonathane filio Schaulis filius esset affectus pedibus: (natus quinque annos erat, cùm pervenit fama de Schaule & de Jehonathane e *Jizrehhele: quo assumpto cùm nutrix ejus fugeret, fuit ea accelerante fugam, ut cadens claudus redderetur): cujus nomen erat a Mephiboscheth:

5 Iverunt filii Rimmonis Beerothæi Rechab & Bahhana intraverúntque b æstu diei in domum Ischboschethi: ipso cubante cubatu meridiano.

6 Cumq; illuc pervenissent usq; ad intimum domus, bajulantes triticum, percusserunt eum quintâ costâ: deinde Rechab & Bahhana frater ejus proripuerunt se.

7 Itaque ingressi domum illam, ipso cubante in lecto suo, c in cubiculo suo, cùm percutientes morte affecissent eum, & amovissent caput ejus: assumpto capite ejus abiverunt *viâ campestrium tota illa nocte.

8 Et afferentes caput Ischboschethi ad Davidem Chebronem, dixerunt ad regem: ecce caput Ischboschethi filii Schaulis inimici tui, qui quærebat d vitam tuam: sic edidit Jehova pro domino meo rege ultiones hodie de Schaule & de semine ejus.

9 Sed respondens David Rechabo & Bahhanæ fratri ejus, filiis Rimmonis Beerothæi, dixit eis: vivit Jehova, qui redimit e me ab omni angustia.

10 *Cùm eum qui nuntiabat mihi dicendo: ecce mortuus est Schaul, qui tamen f *videbatur* in oculis suis quasi læta nuntians, apprehensum occiderim Tziklagi: *quod g *oportebat* me ei præstare pro nuntio.

11 Quanto magis *oportet* hominibus improbis, *qui* occiderunt virum *justum, domi ejus, in cubili ejus? jam ergo an non reposcerem sanguinem ejus e manu vestra, & tollerem vos e terra?

12 Præcepit itaq; David pueris suis ut occiderent eos, qui amputarunt manus eorum & pedes eorum, & suspenderunt ad piscinam Chebrone: caput verò Ischboschethi assumentes, sepeliverunt in sepulchro Abneri Chebrone.

a *qui & Merib-Babhal & Meri-Babhal.1. Chro. 8.34. & 9. 40.*
b Heb. *cùm æstus diei esset. sic Gen. 18.1.*
c Heb. *in conclavi cubatus sui.*
d Heb. *animam tuam.*
e Heb. *animam meam.*
f Heb. *erat in oculis suis.*
g Heb. *quod mihi erat ei præstandum, nuntium.*

ANNOTATIO.

1 Remissæ sunt manus] *id est fractus animo destitit bellum gerere.* Conturbati sunt] *rei novitate consternati, quasi præcisâ suorum consiliorum viâ de quibus suprà 3.17.* 2 Turmarum] *latronum grassatorum: ut Hosche.6.9.& 7.1.* Erant filio Schaulis] *e subditis ejus, quia Binjaminitæ erant.* Annumerabantur Binjamini] *Jehos.18.25. quasi dicat, etiamsi Beerothæ a Pelischtæis post Schaulis cædem, occupatæ adhuc detinerentur: 1.Schem.31.7.* 3 Gitajima] *Nechemjæ 11.33. Binjaminitarum oppidum.* In istum diem] *quo facinus perpetrarunt, infrà vers.7.* 4 Cumq; e Jehonathane] *Quasi dicat, cùm latrones isti viderent neminem fore designatæ a se cædis aut regni vindicem, præter Mephiboschethū puerum adhuc & claudum, spe impunitatis in facinus audacius proruperunt.* Jizrehhele] *ubi cæsi & fugati sunt: 1.Schem.31.* 7 Via campestrium] *id est, trajecto Jardene per solitudinem Jerichuntinam: nam cædes Machanajimis perpetrata est.* 9 Vivit Jehova] *quasi dicat, Deus idem est in sempiternum, qui promissionem suam de me servando, non maleficorum opera (ut vestra est) sed sanctè hactenus præstitit, & in posterum præstiturus est. Prius argumentum damnationis illorum, a fide promissionum Dei.* 10 Cùm eum] *secundum argumentum a præjudicio, per comparationem minoris.* Quod oportebat] *quasi dicat, quæ merces illi jure a me debebatur.* 11 Justum] *id est, qui ipsos nulla injuria affecerat, ut contrà illi improbi, id est, injurii dici solent, ut Exod.2.13.& alibi passim.*

Caput V.

David a toto Jisraële rex confirmatus Tzijonem occupat & instaurat: amicitiam cum rege Tyriorum init: filiorum numero augetur, Pelischtaos bis fundit: sic in dies magis augescit.

1 TUNC venientes omnes tribus Jisraëlis ad Davidem Chebronem: loquutæ sunt dicendo, ecce nos, *os tuum & caro tua sumus.

2 a Item planè antehac cùm Schaul nobis præesset rex, *tu eras qui educebas & reducebas Jisraëlem: deniq; *dixit Jehova tibi, tu pasturus es populum meum Jisraëlem, & tu præfuturus es antecessor Jisraëli.

3 Venerunt quoque omnes seniores Jisraëlis ad regem Chebronem, quibuscum pepigit rex David fœdus Chebrone *coram Jehova: & unxerunt Davidem in regem super Jisraëlem.

4 Natus triginta annos David cū b regnare cœpit;

a Heb. *etiam heri, etiam nudius tertius,*
b Heb. *regnavit, ut infrà ver.9 sic Gen. 5.32.*

cœpit: quadraginta annis regnavit.

5 Chebrone regnavit super Jehudam septem annis & sex mensibus : Jeruschalaimis verò regnavit [a] triginta tribus annis per totum Jisraëlem & Jehudam.

6 [a] Profectò autem rege cum hominibus suis Jeruschalaima contra Jebusæum inhabitantem eam terram: allocutus est *ille* Davidem dicendo: ne venito huc, sed amoveto te, [a] cæcis ipsis & claudis dicentibus, non est venturus David huc.

7 Attamen cepit David propugnaculum Tzijonis: ea *jam est* civitas Davidis.

8 (Dixerat enim David die illo, quisquis pertingens ad illud emissarium, cœperit percutere Jebusæum & istos cæcos & claudos exosos animo Davidis, [a] *primarius & princeps futurus est:* eò quòd dixissent cæcus & claudus, non introgressurus est [c] huc)

9 Et habitans David in eo propugnaculo vocavit illud civitatem, Davidis: quia ædificavit David circumquaque a munitione ipsa [a] introrsum.

10 Sic pergebat David [d] continenter crescere: quia Jehova Deus exercituum *erat* cum eo.

11 [a] Misit enim Chiram rex Tyri legatos ad Davidem, ligna q; cedrina, & fabros lignarios & [e] latomos: qui extruxerunt domum Davidis:

12 Cùm expertus esset David Jehovam stabilivisse se in regem super Jisraëlem, & extollere regnum suum propter populum ipsius Jisraëlē.

13 Accepit autem David adhuc concubinas & uxores e Jeruschalaimis postquam venit Chebrone: natiq; sunt Davidi filii & aliæ.

14 Atq; hæc sunt nomina eorum qui nati sunt ei Jeruschalaimis: [f] Schammuahh, & Schobab, & Nathan & Schelomo.

15 Item Jibchar & [g] Elischuahh, & Nepheg & Japhiahh.

16 Et Elischamahh, [h] & Eljadahh, & Eliphelet.

17 Audientes autem Pelischtæi *Jisraëlitas* unxisse Davidem in Regem super se: ascenderunt omnes Pelischtæi, ad quærendum Davidem, versus propugnaculum : quod audiens David [a] descendit.

18 Cùm enim Pelischtæi venissent: & diffiti essent per convallem [a] Raphaæorum :

19 Consuluerat David Jehovam dicendo, an ascensurus sum contra Pelischtæos? an traditurus es eos in manum meam? & dixerat Jehova Davidi, ascende nam [i] omnino traditurus sum Pelischtæos istos in manum tuam.

20 Veniens itaq; David Bahhal-Peratzima, percussit eos ibi David ac dixit, rupit Jehova inimicos meos coram me, ut *est* eruptio aquarum: idcirco vocavit *quisque* nomen loci illius [k] Bahhal-Peratzima.

21 Nam [a] dereliquerunt ibi [a] terricula sua: quæ [a] sustulit David & viri ejus.

22 [l] Iterum autem adhuc Pelischtæi ascendentes: diffiti erant in convalle Raphaæorum,

23 Cùm consulenti Davidi Jehovam dixit, ne ascendito : [m] diverte a persequendis eis, postea aggredere eos ex adverso mororum.

24 Et esto cùm audieris sonum incessus in cacuminibus mororum, ut tunc [a] moveas te: tunc enim prodierit Jehova ante te ad percutiendū castra Pelischtæorum.

25 Cumq; David sic faceret quemadmodum præceperat ei Jehova : percussit Pelischtæos a [a] Gebahho usq; quà venis Gezerum.

[b] Heb. *in hāc domum.*

[d] Heb. *eundo & crescendo.*

[e] Heb. *fabros lapidū muri.*

[f] *qui & Schimhha* 1. *Chro.* 3. 5.

[g] *qui & Elischamahh ibid. ver.* 6.

[h] *qui & Beheljadahh* 1. *Chro.* 14. 7.

[i] Heb. *tradēdo traditurus sum.*

[k] *id est, planitiē rupturarū a rupturis exercitus Pelischtæorum.*

[l] Heb. *addiderūt adhuc Pelischtæi ascendere.*

[m] Heb. *diverte a post eos.*

ANNOTATIO.

1 Os tuum. &c.] *ut Gen.* 29. 14. 2 Tu eras] *vide* 1. *Schem.* 18. 4. & 5. *versibus.* Dixit Jehova] *cùm per Schemuelem eum ungi jussit* 1. *Schem.* 16. 13. *Signum enim non fuit sine verbo: sed brevitatis caussâ ibi reticetur* 3 Coram Jehova] *id est, publico jurejurando, Jehova advocato teste.* 5 Triginta tribus] *Id est, triginta duobus cum dimidio : synecdoche.* 6 Profectò] *Confer quæ hic dicuntur cum* 1. *Chron.* 11. 4. & 5. Cæcis ipsis] *freti munitione loci, ipsi inprimis Davidem ludificati sunt, & præcipui authores fuerunt ut Davidi minimè cederetur: gloriantes vel se solos Davidem propulsaturos.* 8 Primarius & princeps &c.] *eclipsis consequentis, sive oratio anantapodotos, quę impletur,* 1. *Chro.* 11. 6. 9 Introrsum] *nam Joab reliquam civitatatem instauravit* 1. *Chron.* 11. 8. 11 Misit enim] *confer hos duos versus cum initio* 1. *Chron.* 14. 17 Descendit] *ex arce sua processurus contra Pelischtæos, ut explicatur ibidem ver.* 8. 18 Raphaæorum] *in tribu Jehudæ, Jehos.* 15. 8. 21 Nam dereliquerunt] *quasi dicat, tam præceps fuit Davidis irruptio & illorum ruptura, ut fugientibus ne deos quidem suos recipere vacaverit.* Terricula] *vide annotata* 1. *Schem.* 31. 9. Sustulit] *comburendo ea ut* 1. *Chron.* 14. 12. 24 Moveas] *procedas in prælium.* 25 Gebahho] *Gibhhone in tribu Binjaminis Jehosch.* 18. 25.

CAPUT VI.

David Jisraëlitas convocat, ut secum arcam Dei ex urbe Jehharimorum in civitatem suam deducant: in cujus deportatione peccatur, tum a sacerdotibus dum arcam plaustro devehendam curant : tum a Hhuzza, qui ad eam temere manum admovens divinitus in exemplum morte afficitur. Unde consternatus David, arcā in itinere Hhobed-Edomo committit, donec audita ejus prosperitate consilium repetit, & eam ad se magno comitatu & lætitia adducit. Postremò a Michale derisus eam ipse graviter increpat, Deus verò sterilitate punit.

1 POSTEA congregavit [a] iterum David quosq; delectos ex Jisraële, triginta millia

2 Surgente autem Davide & toto illo populo qui erat cum eo, ut abiret [a] Bahhalibus Jehudę : ad deducendum inde arcam Dei, ad quam [a] invocabatur nomen, nomen *inquam* Jehovæ exercituum [a] insidentis Cerubinis :

3 [a] Imposuerunt arcam Dei plaustro novo, ut deportarent eam edomo Abinadabi, quę *erat* in ipso colle : Hhuzza & Achjo filiis Abinadabi ducentibus plaustrum illud novum.

4 Deportaverunt itaque eam e domo Abinadabi quæ *erat* in ipso colle Dei *euntes* cum arca Dei : Achjo autem ibat ante arcam.

5 David verò & tota domus Jisraëlis gestiebant [a] *præ lætitia* coram Jehova, cùm quovis *instrumento* e lignis abiegnis: nempe cùm cytharis & cum nabliis & cum tympanis, & cum tubis

[a] Heb. *ludebant, id est, ludentium more gestiebant, ut infrà ver.* 16.

tubis

tubis & cum cymbalis.

6 Sed cùm venissent usq; ad aream [b] Naconis; Hhuzza extensa ad arcam Dei *manu*, prehendit eam: quia dimoverant eam boves.

7 Quamobrem accensus irâ Jehova in Hhuzzam: percussit ibi Deus eum propter [c] hoc imprudens factum: ita ut moreretur ibi, prope arcam Dei.

8 *Displicuit autem Davidi, eò quòd irrupisset Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat *quisque* locum illum rupturam Hhuzzę, usque in diem hunc.

9 Et timens David Jehovam die illo: dixit, *quo modo intraret ad me arca Jehovæ?

10 Noluitq; adducere David ad se arcam Jehovę in civitatem Davidis: sed curavit David ut ea diverteret in domum *Hhobed-Edomi *Gittæi.

11 Considente autem arca Jehovę in domo Hhobed-Edomi Gittæi tres menses: cùm benediceret Jehova Hhobed-Edomo & toti domui ejus:

12 Et nuntiaretur regi Davidi dicendo: benedixit Jehova domui Hhobed-Edomi, & omnibus quæ ei *sunt* propter arcam Dei: *abiens David deduxit arcam Dei e domo Hhobed-Edomi in civitatem Davidis cum lætitia.

13 Erat autem cùm progressi essent portantes arcam Jehovæ sex gressibus; ut *sacrificaret boves & pinguia *sacrificia*.

14 David verò saltabat omnibus viribus coram Jehova: eratque David accinctus amiculo lineo.

15 Ita David & tota domus Jisraëlis adduxerunt arcam Jehovę cum clangore & cum sono tubæ.

16 Fuit autem arca Jehovę intrante in civitatem Davidis: cùm Mical filia Schaulis prospectans per quandam fenestrã, videret regem Davidem [d] contentissimè saltantem coram Jehova, ut sperneret eum [e] cum animo suo.

17 Cumque introducta arca Jehovæ statuissent eam in loco suo, intra tentorium *quod tetenderat ei David: obtulit David holocausta coram Jehova & eucharistica.

18 Deinde cum absolvisset David offerre holocaustum & eucharistica: benedixit populo in nomine Jehovæ exercituum.

16 Et impertitus est toti illi populo, toti multitudini Jisraëlitarum, tam viris quàm mulieribus, cuiq; tractam panis unam, & frustum unũ carnis, & lagenam *vini* unam: postea abiit totus populus ille quisque domum suam.

20 Tum revertente Davide ad benedicendũ domui suæ: egressa Mical filia Schaulis obviam Davidi dixit: quàm gloriosus fuit hodie rex Jisraëlis, qui retexit se hodie ante oculos ancillarum servorum suorum, [f] prorsus ut *retegit se unusquispiam e vanissimis *hominibus*!

21 Dixit verò David ad Micalem: coram Jehova, qui elegit me præ patre tuo & præ tota familia ejus: præcepto instituendo me antecessorem super populum Jehovæ, super Jisraëlem: **præ lætitia gestivi*: & gestiam coram Jehova.

22 *Quo [g] abjecero me adhuc amplius, & fuero humilior ante oculos meos: eò apud istas ancillas, de quibus locuta es, & apud illos gloriosior ero.

23 *Itaque Micali filiæ Schaulis ipsi non fuit proles: in diem usq; mortis suæ.

[a] Heb. *ludebant, id est, ludentium more gestiebant, ut infra ver. 16.*
[b] *qui & Cidon* 1. *Chro.* 13. 9.
[c] Heb. *hanc imprudentiã*
[d] Heb. *contendentem & saltantẽ.*
[e] Heb. *in corde.*
[f] Heb. *ut retegendo retegit se &c.*
[g] Heb. *leviorem habuero me.*

ANNOTATIO.

1 Iterum] *id est, secundò nam bis eam ob causam Davidem congregasse Jisraëlitas docet* 1. *Chron.* 13. 2 *Babhalibus*] *id est, urbe Jebhar unorum Jehos.* 15. 60. Invocabatur] *id est, colebatur: synecdoche usitata, ut Gen.* 4. 26. Insidentis] *vide* 1. *Schem.* 4. 4. 3 Imposuerunt] *obliti legis quæ habetur Num.* 7. 9. *& Pelischtæorum exemplum secuti* 1. *Sche.* 6. 7 Imprudens factum] *quo præter munus ex lege familiæ suæ commissum gestandi arcam humeris, eam plaustro imposuit: quod peccatum sacerdotum & Levitarum omnium commune fuit: & nunc contra legem Num.* 4. 15. *rem sanctam attingit: quod peculiare est illius: ideo peculiariter in eum animadvertit Deus.* 8 Displicuit] *sic idem verbum accipitur Gen* 31 35. 9 Quo modo intraret] *subaudi, cùm hoc facto declaret, non esse hanc suam voluntatem.* 10 Hhobed-Edomi] *Levitę ex janitoribus & cantoribus* 1. *Chron.* 15. 18. *&* 21. Gittęi] *ex oppido Gath-Rimmone, quod a Menaschitis & Danitis communiter fuit attributum Kehathitis, Jehos.* 21. 24. *&* 25. 12 Abiens David] *Confer cum* 1. *Chron.* 15. 13 Sacrificaret] *in altari tumultuariè aggesto ex lege Exod.* 20. 24. 17 Quod tetenderat ei David] *antequam adduceretur arca, ut docet initium cap.* 15. 1. *Chro. confer hæc cum* 1. *Chron.* 16. 20 Retegit &c.] *id est, scurriliter vel histrionicè, deposita omni honestate & gravitate,* 21 Præ lętitia] *eclipsis antecedentis sive hypozeugma, quod indicat copula.* 22 Quo abjecero] *juxta sententiam ipsius Dei* 1. *Schem.* 2. 30. 27 Itaque] *propter hunc suum in Deum & in maritum ac regem contemptum, sterilitatis perpetuæ probro affecta est.*

CAPUT VII.

Nathan Davidis consilium de ædificando templo primùm ex proprio sensu approbat: sed postea Dei jussu Davidi declarat, id ex vocatione non esse: filium autem ei promittit, qui consilium illud fideliter exequetur: ejusq; regno plurima, typicè in Schelomone & posteris: perfectè verò in Christo implenda revelat. Pro quibus David indignitatem suam agnoscens, & æterno Dei verbo omnia ascribens, gratitudinem suam amplissimis verbis exponit.

1 *FUIT autem cùm desideret rex domi suæ: & Jehova dedisset ei quietem circumquaque ab omnibus inimicis ejus:

2 Ut diceret Rex ad Nathanem prophetam: vide quęso, ego habito in domo cedrina: dum arca ipsa Dei habitat *inter aulæa.

3 *Dixit verò Nathan ad regem: quicquid *est* in [a] animo tuo abi fac: nam Jehova tecum *est*.

4 Sed fuit nocte illa: ut [b] ederetur verbum Jehovę ad Nathanem, dicendo:

5 Abi ut dicas ad servum meum Davidem, ita ait Jehova: *tune ædificares mihi domum quam inhabitem?

6 *Cùm non habitarem in æde *ulla*, inde a tẽpore, quo deduxi filios Jisraëlis ex Ægypto usq;

[a] Heb. *in corde.*
[b] Heb. *esset.*

usque in diem hunc: sed itarem cum tentorio & cum tabernaculo.

7 Quocunq; itabam cum filiis Jisraëlis, locutúsne sum quicquam ulli c moderatorum Jisraëlis, quibus præceperam ut pascerent populum meum Jisraëlem dicendo: quare non ædificastis mihi domum cedrinam?

c Heb. *sceptorum, synecdoche.*

8 Nunc ergo, sic dicito servo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: * ego assumpsi te ex ipsa caula, a sequendo grege: ut antecessor præesses populo meo Jisraëli.

9 Et fui tecum quocunq; ivisti, excidíque * omnes inimicos tuos a facie tua: adeo ut compararverim tibi nomen magnum, par nomini maximorum qui *sunt* in terra.

10 Dispositurus etiam sum locum populo meo Jisraëli, & plantaturus eum, ut habitet in loco suo, & non commoveatur amplius: neque pergant d iniquitati dediti affligere eum, quemadmodum priùs.

d Heb. *filii iniquitatis.*

11 Nimirum ex quo die mandatis instruxi judices super populum meum Jisraëlem: * usquedum quietē dedi tibi ab omnibus inimicis tuis: denique indicat tibi Jehova: * domum paraturum esse tibi Jehovam:

12 * Quando completis diebus tuis, occubueris cum patribus tuis: excitabo semen tuum post te, quod prodierit e visceribus tuis: & stabiliam regnum ejus.

13 Ipse ædificabit domum nomini meo: & stabiliam solium regni ejus usque in seculum.

14 Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium: qui cùm perversè egerit, corripiam eum * virga hominum, id est, plagis humanis:

15 At benignitas mea * non amovebitur ab eo: quemadmodum amovi a Schaule, quem amovi a facie tua.

16 Sed firma erit domus tua, & regnum tuum usq; in seculum, e * tibi erit expositum: solium tuum erit stabile usq; in seculum.

e Heb. *coram te: sic Gen. 13.9.*

17 Secundum omnia verba hæc, & secundum totam visionem hanc: sic allocutus est Nathan Davidem.

18 Itaq; ingressus Rex David, f restitit coram Jehova: ac dixit, quis *sum* ego, domine Jehova? & quæ *est* familia mea quòd * deducis me eousque?

f Heb. *consedit: catachresis.*

19 Et parum adhuc visum est hoc in oculis tuis domine Jehova: adeò ut locutus sis etiam de familia servi tui in longinquum: g * idque secundum rationem humanam, domine Jehova.

g Heb. *& hæc* est *ratio hominis.*

20 Sed quid perget adhuc David loqui apud te: cùm tu cognoscas servum tuum, domine Jehova?

21 * Propter * VERBUM tuum, & secundũ animum tuum, præstas h has omnes res maximas: notas faciendo servo tuo.

h Heb. *totam hanc ipsam magnitudinem, ut infrà ver. 23.*

22 (Propterea * magnus es Jehova Deus: quin non *est* par tibi, imò non *est* Deus præter te:) * omnino prout audivimus auribus nostris.

23 Quæ ergo *est* sicut populus tuus, sicut Jisraël gens ulla in terra? ad quam redimendam sibi in populum i iverit Deus, & ad k comparandum sibi nomen, & ad præstandum * vobis has res maximas & l reverenter suspiciendas terræ tuæ, expellendo a facie populi tui, quem redemisti tibi ex Ægypto, gentes & deos earum.

i Heb. *iverint dii, ut Gen. 20. 13.*
k Heb. *ponendum*
l Heb. *reverenda.*

24 Nam stabilivisti tibi populum tuum Jisraëlem, ut tibi *sit* populus usque in seculum: & tu Jehova *es* eis in Deum.

25 Nunc ergo Jehova Deus, verbum illud quod promisisti servo tuo & familiæ ejus præsta in seculum: & fac quemadmodum dixisti.

26 Ut magnificetur nomen tuum usque in seculum dicendo: Jehova exercituum Deus *est* super Jisraëlem: & domus servi tui Davidis stabilis sit coram te.

27 Tu enim Jehova exercituum Deus Jisraëlis * revelasti in aurem servi tui dicendo: domũ ædificaturus sum tibi: idcirco m judicavit servus tuus cum animo suo orandum te esse oratione hac.

m Heb. *invenit servus tuus cum corde suo.*

28 * Quapropter nunc, domine Jehova, tu ipse *es* Deus & verba tua *sunt* veritas: promisistíque servo tuo bonum istud.

29 Nunc inquam, n placeat tibi benedicere domui servi tui, ut sit in seculum coram te: quia tu domine Jehova dixisti, benedictione ergo tua benedicatur domus servi tui in seculum.

n Heb. *velis & benedic.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *confer totum hoc caput cum* 1. *Chron.* 17. 2 Inter aulæa] *in tabernaculo, quod ei in civitate sua tetenderat, suprà* 6.17. 3 Dixit verò Nathan] *ut suprà* 1. *Schem.* 16.7. 5 Túne ædificares] *hoc est, putás ne tantum tibi fore otii a rebus bellicis, ut eam ædificare possis? quasi dicat, falleris: nam bella adhuc multa gesturus es. vide cap.* 8. *Atque hæc est ratio, quam Schelomoni adfert* 1. *Chronic.* 22. 11. *& Schelomo proponit* 1. *Reg.* 5. 3. *Avertit Davidem a suo instituto hac prima ratione.* 6 Cùm non habitarem] *Secunda ratio ab exemplo antecessorum qui nihil tale susceperunt: scientes Dei vocationem expectandam esse.* 8 Ego assumpsi te] *accommodat secundam rationem ad personam Davidis: quasi dicat, reliquam partem officii illius exequere, ad quod te assumpsi, & in quo opem meam expertus es.* 9 Omnes inimicos] *id est, Schaulem & quicunque opposuerant se Davidi ne regnaret.* 11 Usquedum] *id est, usque ad hoc tempus, ut supra ver.* 1. Domum paraturum] *ideoque hanc tuam esse vocationem, ut huic promissioni inservias, & regnum stabilias perventurum ad successorem tuum.* 12 Quando] *Postrema pars, promissio hæredis, regni & domus, in Schelomone & posteris typica, in Christo absoluta: ut ostendit illud:* Usque in seculum*: confer cum* 1. *Chron.* 22. 8. *& sequentibus.* 14 Virga hominum] *id est, modum adhibebo castigationibus, ut patres cùm castigant filios.* 15 Non amovebitur] *ita ut convellam regnum ejus, transferámque in aliam familiam.* 16 Tibi expositum] *ut a tua posteritate possideatur.* 18 Deducis eousque] *id est, evehis ad tantam amplitudinem: metaphora. Exordium a comparatione personæ suæ & suorum, cum beneficiis Dei sive acceptis sive promissis.* 19 Idque secundum humanam rationem] *id est, familiariter mecum agis, ut solet homo cum homine: ita commendat beneficia Dei a forma, ut in superioribus a reipsa.* 21 Propter verbum] *Propositio, causam continens beneficiorum Dei erga populum & erga se.* VERBUM] *id est, propter Christum servum tuum. vide* 1. *Chron.* 17. 19. 22 Magnus es] *id est, magnus agnosceris.* Omnino prout] *quæ majoribus nostris fuerant promissa, jam re ipsa consignas mihi servo tuo.* 23 Vobis] *Apostrophe ad populum Dei.* 27 Revelasti] *suprà ver.* 11. 28 Quapropter] *Conclusio postulatoria a natura: libera voluntate: promissionibus: & fide Dei.*

CAPUT VIII.

David contra Pelischteos, Moabitas, Tzobeos, Damascenos, Edomæos adeò prosperè pugnat, ut eis cæsis amplam prædam reportet, & eos tributarios reddat: Regi verò Chamathæ per filium muneribus instructum, amicitiam petenti assentitur, muneraq; cum spoliis Deo consecrat.

1 FUIT enim post hæc, ut David percutiens Pelischteos, deprimeret eos, & acciperet David * frænum [a] Amgaris e manu Pelischtæorum.

2 Percussit etiam Moabitas, cúmque metiretur * eos funiculo dejiciendo * eos in terram: * metiebatur duobus funiculis quos morte afficeret, integro autem funiculo quos in vita conservaret: fueruntque Moabitæ Davidi servi * afferentes munus.

3 Percussit quoque David [b] Hadad Hhezerem filium Rechobi * regem Tzobæ: cùm proficisceretur *David* ad repellendam manum ejus, * versus flumen Euphratem.

4 Cepitque David ex eis mille *currus*, & * septingentos equites, & viginti millia virorum peditum: & succisis David suffraginibus omnium [c] curruum equorum, reliquum fecit ex eis *ad* centum currus.

5 Venerant autem Syri [d] Damasceni ad juvandum Hadad Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percussit David e Syris viginti duo millia virorum.

6 Imposuitque David stationarios Syriæ Damascenæ: & fuerunt Syri Davidi servi adferentes munus: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

7 David autem acceptos umbones aureos, qui *erant* penes servos Hadad Hhezeris: attulit Jeruschalaima.

8 E [e] Betacho quoque & [f] Berothai civitatibus Hadad Hhezeris: accepit rex David æris quamplurimùm.

9 Cumque audiret Tohhi rex Chamathæ: Davidem percussisse totas copias Hadad Hhezeris,

10 Misit Tohhi [g] Joramum filium suum ad regem Davidem ad rogandum eum de prosperitate, & ad benedicendum ei: eò quòd præliatus contra Hadad Hhezerem, percussisset eum. (nam Hhadad Hhezer [h] bella gerebat contra Tohhin) erantque in manu * illius * instrumenta argentea, & instrumenta aurea, & instrumenta ænea.

11 Hæc quoque * consecravit rex David Jehovæ: cum argento & auro quod cõsecraverat, *ablatum* ab omnibus gentibus quas subegerat.

12 A Syris & a Moabitis, & ab Hhammonitis, & a Pelischtæis, & ab Hhamalekitis: etiam de præda Hadad-Hhezeris filii Rechobi regis Tzobæ.

13 Comparavit etiam David nomen, cùm reverteretur a cæde Syrorum, in * valle salis: * *percutiens* octodecim millia.

14 Adeò ut disponens in Edomæum * stationarios, in tota Edomæa poneret stationarios, & essent omnes Edomæi servi Davidis: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

a Heb. *Ammæ: propriũ nomen montis Pelischtæorum, ex quo & appellativo Har conflatum est nomen Amgaris: de quo Plin. lib. 5. cap. 13 natur. hist.*
b *qui & Hadar Hhezer. 1. Chro. 18. dicitur.*
c Heb. *omnium curruũ: metonymia.*
d *in Chronicis Darmaskeni: & sic deinceps.*
e *quæ in Chronicis Tibchath, transpositis literis & mutata forma: Tauba Ptolemæo*
f *in Chron. Cun: Ptolemæo Barathena.*
g *Hadoramũ 1. Chr. 18. 10*
h Heb. *vir bellorum Tohhi erat Hadad-Hhezer.*

ANNOTATIO.

1 Fuit enim] *ætiologia sive confirmatio causæ, cur noluerit Deus templum a Davide sibi ædificari est hîc & capite 10. nam utrobique summa bellorum, quæ supererant Davidi gerenda, recensetur.* Frænum Amgaris] *id est, Gathum potentissimum illius montis oppidum, cujus clausura totus Pelischtæorum tractus montanus, ab hostibus defendebatur: vide 1. Chron. 18. 1.* 2 Eos] *regionem eorum, metonymia.* Eos] *civitates eorum æquando solo.* Metiebatur] *sensus est, regionem in tres partes mensus est adhibito funiculo, ex quibus unam conservavit iis occisis qui erant in aliis duabus.* Afferentes munus] *id est, tributarii, ut infra ver. 6.* 3 Regem Tzobæ] *1. Schemu. 14. 48. belli hujus occasio attingitur hîc, quòd Chamatham invasurus exercitum per terminos Davidis duceret, cùm dicitur ad repellendam manum ejus, id est, propulsandas copias ejus a suis finibus.* Versus flumen] *finis hujus belli, ut fines regni sui eò produceret, hac occasione, secundum promissionem Gen. 15. 18. quod innuit 1. Chron. 18. 3.* 4 Septingentos] *id est, decurias equitum septingentas, quæ efficiunt septem millia equitum: ibid. ver. 4. sic infra 10. 17.* 10 Illius] *Jorami filii Tohhi.* Instrumenta] *quæ patris nomine dedit Davidi.* 11 Consecravit] *ad futuri templi ornatum: vide 1. Chron. 18. 11. & 26. 26.* 13 Valle salis] *in Edomæa 2. Reg. 14. 7. & Psalm. 60.* Percutiens] *duce Abischajo, ut commemorat. 1. Chron. 18.* 14 Stationarios] *quibus præerat prorex usque ad Jehoschaphati tempus 1. Reg. 22. 48.*

CAPUT IX.

David Jisraëlitis jus dicens, curatores Reipub. & ecclesiæ ordinat: & fœderis sui cum Jehonathane memor, domesticum exemplum pietatis & fidei in Mephiboschethum Jehonathanis filium edit.

1 * REGNABAT itaque David super totum Jisraëlem: eratq; David exercens judicium & justitiam in toto populo.

2 Joab autem filius Tzerujæ * præerat militiæ: & Jehoschaphat filius Achiludis [a] memoria *erat*.

3 Et * Tzadok filius Achitubi, ac Achimelech filius * Ebjatharis sacerdotes: Scheraja autem scriba.

4 Et Benaja filius Jehojadahhi [b] præerat * Cerethæis & * Pelethæis: filii denique Davidis * præsides erant.

5 Dixit verò David: an certè superesset adhuc qui relictus sit de familia Schaulis: ut exerceam erga eum benignitatẽ propter Jehonathanẽ

6 Erat autem servus familiæ Schaulis nomine Tziba, quem vocarunt ad Davidem: ad quem dicente rege: Túne es Tziba? dixit, *sum* servus tuus.

7 Dicente verò rege, an nullus amplius superest familiæ Schaulis erga quẽ exerceam * benignitatem Dei? dixit Tziba ad regem: *superest* ad-

a Heb. *monitor.*
b Heb. *cum Cerethæo & Pelethæo.*

adhuc filius Jehonathanis,* affectus pedibus.

8 Tum dixit ei rex: ubinam est? dixit Tziba ad regem: ecce est in domo Maciris, filii Hhammielis * Lodebari.

9 Mittens ergo David assumpsit eum e domo Maciris filii Hhammielis Lodebaro.

10 Cúmque ingressus esset Mephiboscheth filius Jehonathanis filii Schaulis ad Davidem, procidens in faciem suam incurvavit se: & dicenti Davidi, Mephiboscheth, dixit, ecce servum tuum.

11 Tum dixit ei David: * ne timeto: nam [c] omnino exerciturus sum erga te benignitatem, propter Jehonathanem patrem tuum: & * restituam tibi totum agrum Schaulis * patris tui: tu verò sumpturus es cibum in mensa mea semper.

12 Qui incurvans se dixit: quid *est* servus tuus: ut respexeris ad * canem mortuum, [d] qualis *sum* ego?

[c] Heb. *exercendo exercitarus sum.*

[d] Heb. *qui sicut ego.*

13 Quum ergo vocasset rex Tzibam puerum Schaulis, edixit ei: quicquid *erat* Schauli & toti familiæ ejus, * do filio domini tui.

14 Quapropter colito ei terram, tu, & filii tui, & servi tui: deinde * afferto, ut sit filio domini tui cibus quem comedat: sed Mephiboscheth filius domini tui, sumpturus est semper cibum in mensa mea: (Tzibæ autem quindecim *erant* filii & viginti servi)

15 Dixitq; Tziba ad regem: omnino prout præceperit dominus meus rex servo suo: sic facturus est servus tuus: quanquam Mephiboscheth comedens * in mensa mea, *foret* * ut unus e filiis regiis.

16 *Erat* autem Mephiboschetho filius parvus, nomine Mica: & quotquot habitabant domi Tzibæ, servi erant Mephiboschetho.

17 Ita Mephiboscheth residebat Jeruschalaimis quia in mensa regis semper comedebat: quamvis esset claudus [e] utroque pede.

[e] Heb. *duobus pedib. suis.*

ANNOTATIO.

1 Regnabat] *hos quatuor versus, quia non ad bella cum exteris: sed ad domesticam gubernationem pertinent, sequentibus conjunximus, quia eodem spectant.* 2 Præerat militiæ] *ex eo quod gessisse legitur suprà* 5.8. 3 Tzadok] *e genere Elhhazaris.* 1. *Chron.* 6.8. Ebjatharis] *filii Achimeleci occisi a Schaule* 1. *Schem.* 22. E genere Ithamaris] 1. *Chro:* 24.3. 4 Cerethæis] *id est, Jisraëlitis, quorum colonias devictis Pelischtæis, qui Cerethæi dicuntur.* 1. *Schem.* 30.14. *in illorum agrum transmiserat: sive ibi commorarentur, sive inde in prætorianam cohortem cooptarentur, ut exercitatissimi.* Pelethæis] *id est, militibus e tribu Jehudæ: natis Peletho Jerachmeeli filio, de quo* 1. *Chron.* 2.33. *nam hi quoque, ut Pelischtæi contermini, in bellis erant exercitatissimi: vide* 1: *Schem.* 27.10. *&* 30.29. Præsides] *id est, primarii administri ad latera regis, ut* 1. *Chron.* 18.17. *De hac voce vide Gen.* 41.45. 7 Benignitatem Dei] *id est, fœdere & jurejurando coram Deo promissam:* 1. *Schem.* 20.15. Affectus pedibus] *suprà.* 4.4. 8 Lodebari] *Locus trans Jardenem, ut apparet, infrà.* 17.27. 11 Ne timeto] *a me, quamvis Jischboschethi partes secutus sis: infra* 19.29. Restituam tibi] *quasi dicat: tantisper dum latuisti, avitā hæreditatem bonæ fidei possessores obtinebant: nunc autem te inventum in eorum possessionem remittā, ex lege Num.* 27.8. *&* 9. Patris tui] *id est, avi tui, ut Exodi.* 2.18. 12 Canem mortuum] *vide* 1. *Schem.* 24.15. *in annotatione.* 13 Do filio] *hæreditatis jure.* 14 Afferto] *videlicet, proventus ejus: nam eum colonum partiarium instituit David: vide infrà* 19.30. Filium Domini] *id est, Micæ filio Mephiboschethi, qui jam est dominus tuus.* 15 In mensa] *quam ego ei paraturus essem.* Ut unus] *ut filium Regis decet.*

CAPUT X.

David a Hhammonitis injuria in legatos suos, & belli apparatu provocatus, contra Hhammonitas & auxiliares eorum copias per Joabum & Abischajum feliciter pugnat. Deinde eosdem novis auxiliis instructos rursus cædens, pacem petere & servitutem pacisci cogit.

1 * FUIT quoque postea, cùm mortuo * rege Hhammonitarum, regnaret Chanun filius ejus pro eo:

2 Ut diceret David: exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaschi, * quemadmodum exercuit pater ejus erga me benignitatem: & mitteret David consolatum eum per servos suos de patre ejus: venirentq; servi Davidis in regionem Hhammonitarum.

3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum ad Chanunem dominum suum: Davidne honore afficere patrem tuum in oculis tuis *videtur*, quia misit tibi consolatores? an nō ut perscrutetur hanc civitatem, & ad explorandum eam, denique ad evertendum eam misit David servos suos ad te?

4 Accipiens Chanun servos Davidis, abrasit dimidium barbæ eorum, & præcidit vestes eorum per medium, usque ad nates eorum: sic remisit eos.

5 Quod cùm indicassent Davidi, misit obviam eis: (erant enim homines illi rubore suffusi valde) edixitque rex considete Jerichunte donec refloresçat barba vestra, ut revertamini.

6 Videntes itaque Hhammonitæ se fœtidos factos Davidi: miserunt Hhammonitæ qui * mercede conducerent e Syris [a] * Rechobæis & e Syris * Tzobæis viginti millia peditum: & a rege * Mahhacæ mille viros, & * viros Tobi, duodecim milia virorum.

7 Quod audiens David: misit Joabum cum toto exercitu suo robustissimos quosque.

8 Egressi itaque Hhammonitæ instruxerunt aciem ad * ostium portæ: Syri verò Tzobæ, & Rechobi, & viri Tobi ac Mahhacæ [b] seorsim *erant* in agro.

9 Quam ob rem videns Joab, obversam esse contra se aciem [c] a fronte & a tergo: selectos ex omnibus lectissimis Jisraëlis, instruxit adversus Syros.

10 Residuum autem populi tradidit in manum Abischai fratris sui: quod instrueret adversus Hhammonitas.

11 Ac dixit: si Syri robustiores fuerint me, tum esto mihi [d] auxilio: quòd si Hhammonitæ robustiores fuerint te: vicissim ibo, ut auxilio sim tibi.

12 Confirmare, imò confirmemus nos pro po-

[a] Heb. *domus Rechobi*

[b] Heb. *soli ut Gen.* 43. 32.

[c] Heb. *ab ante & a tergo.*

[d] Heb. *salutis: sic deinceps.*

populo nostro & pro civitatibus Dei nostri: Jehova autem faciet quod bonum *videbitur* in oculis suis.

13 Tum accedente Joabo & populo qui erat cum eo, in prelium contra Syros: fugerunt a facie ejus: Hhammonitæ verò videntes fugisse Syros: fugerunt a facie Abischai, & ingressi sunt civitatem suam: deinde revertens Joab a Hhammonitis ingressus est Jeruschalaima.

14 Sed videntes Syri se plaga affectos fuisse coram Jisraële: rursus congregaverūt se simul.

15 Et mittens Hadarhhezer, eduxit Syros qui degunt trans flumen, veneruntq; [e] Chelamum: [e] Schobaco principe militię Hhadarhhezeris præeunte illis.

[e] *qui & Schophac.* 1. *Chro.* 19.16

16 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Jisraële, trajecit Jardenem venitq; Chelamum: ubi Syri instruentes aciem adversus Davidem præliati sunt contra eum.

17 Sed fugerunt Syri a facie Jisraëlis: & occidit David e Syris [f] septingentorum curruum equites, & quadraginta *peditum* millia: Schobacum quoque principem militię illius percussit: ita ut moreretur ibi.

18 Quam ob rem videntes omnes reges [g] servi Hhadarhhezeris, se plaga affectos esse ante Jisraëlitas, pacem ineuntes cum Jisraëlitis servierunt eis: metuebant enim Syri amplius auxilio esse Hhammonitis.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *confer hoc caput cum* 1. *Chron.* 19. Rege Hhammonitarum] *id est, Nachascho, de quo* 1. *Schem.* 11. 2 Quemadmodū exercuit] *nihil planè reperitur Nachaschum beneficii præstitisse Davidi: sed verisimile est, illum in Schaulis odium, a quo magnam cladem acceperat* 1. *Schem.* 11. *Davidi fugienti gratificatum esse.* 6 Mercede] *id est, mille talentis argenti, ut* 1. *Chro.* 19.6. Rechobęis & Tzobæis] *subditis Hadarhhezeris.* Mahhacæ] *finitimæ Gilhhadis in Trachonitide: vide Deut.* 3.14. Viros Tobi] *vide Judic.* 11.5. *hic autem non enumerantur currus, de quibus* 1. *Chron.* 19.7. 8 Ostium portę] *civitatis Medebæ in fine Hhammonitarum: Num.* 21.30. 1. *Chron.* 19.7. 15 Chelamum] *fortè oppidum illud est, quod Ptolemæus Alamtham vocat, apud Trachonitas Arabas.* 17 Septingentorum curruum] *id est, septingentarum decuriarum equites, ut suprà* 8.4. *Ideo* 1. *Chron.* 19. 18. *septem millia equitum fuisse dicuntur.* 18 Servi] *id est, conducti ab eo, ut ipsi in eo bello operam suam locarent.*

CAPUT XI.

David redintegrato contra Hhammonitas bello, cum domi desideret Urijæ uxorem formosam lavantem videns accersit, & a se compressam remittit: quam ex se concepisse audiens, maritum e castris revocat, ut partus illius haberetur. Quod quia non succedit, remissum in castra Urijam cum literis, Joabo mandat, ut eum interficiendum hostibus objiciat: quo effecto viduam ejus ducit, & filium ex ea suscipit.

1 SED fuit [a] vertente anno, quo tempore prodeunt reges: cùm misisset David Joabum & servos suos cum eo, ac totum Jisraëlem qui perderent Hhammonitas & obsiderent [a] Rabbam: Davide desidente Jeruschalaimis.

2 Fuit, inquam, tempore [a] vespertino, cùm surrexisset David a cubili suo, & obambulans in tecto domus regiæ, mulierem [a] lavantē se vidisset ex ipso tecto: quę quidem mulier pulchra aspectu erat valde:

3 Ut mitteret David sciscitans de ipsa muliere (cùm dixisset *quispiam*, an non *est* [a] Bath-Schebahh filia Elihhami uxor Urijæ Chittæi?)

4 Mitteret, inquam, David nuntios ut assumeret eam: qua ingressa ad ipsum cubavit cum ea, cùm ipsa [b] purgasset se ab immunditia sua: postea reversa est domum suam.

5 Concepit autem mulier: quapropter mittens indicavit Davidi dicens: gravida sum.

6 Tunc mittens David *edixit* Joabo: mitte ad me Urijam Chittęum: misitque Joab Urijam ad Davidem.

7 Ingressum autem Urija m ad se: interrogavit David de [c] prosperitate Joabi, & de prosperitate populi & de prosperitate belli.

8 Deinde dixit David Uriję: descende domum tuam & [a] lava pedes tuos: sic egresso Urija e domo regia, [a] egrediebatur post eum ferculum regium.

9 Sed cubavit Urija ad ostium domus regiæ, cum omnibus servis domini sui: neque descendit domum suam.

10 Quod cùm nuntiassent Davidi dicendo: non descendit Urija domum suam: dixit David ad Urijam: nonne ex itinere advenis? quare non descendisti domum tuam?

[a] *qui & Bath-Schuahh & pater ejus Hhammiel transpositis syllabis*, 1. *Chro.* 3.5.

[b] Heb. *sanctificasset se.*

[c] Heb. *pace.*

11 Dixit verò Urija ad Davidem: [a] arca ipsa, & Jisraël ac Jehuda manent in tuguriis: & Joab [a] dominus meus, ac servi domini mei in superficie agri castra habent: & ego ingrederer domum meam ad comedendum & ad bibendum & ad cubandum cum uxore mea? [d] ut vivis & ut vivit anima tua, non sum facturus rem hanc.

12 Tum edixit David Urijæ: subside hîc etiā hodie, & cras dimittam te: sic subsedit Urija Jeruschalaimis die illo & postridie:

13 Quo accersivit eum David, ut comederet ante se & biberet, [a] & inebriaret eum: attamen egressus est vespere ad cubandum in cubili suo cum servis domini sui: neque domum suam descendit.

14 Fuit itaq; mane ut David scriptam epistolam ad Joabum: mitteret [e] per Urijam.

15 Scribebat autem in ea epistola, dicendo: adhibete Urijam ex adverso [f] præliatorum fortissimorum: deinde avertite vos [g] ab eo, ut percussus moriatur.

16 Fuit ergo Joabo observante civitatem: ut poneret Urijam versus locum illum: ubi sciebat esse viros strenuos.

17 Egressis que viris civitatis, & pugnantibus contra Jehudam, caderent e populo, e servis Davidis: & moreretur etiam Urija Chittæus.

18 Quare mittens Joab, qui indicaret Davidi singulas res hujus prælii:

19 Præcepit nuntio dicendo: cùm absolveris singulas res hujus prælii eloqui apud regem:

20 Tum esto, si [h] invehatur æstuans ira regis, ita ut

[d] Heb. *vita tua & vita anima tua.*

[e] Heb. *per manū Urija.*

[f] Heb. *belli fortissimi: metonymia.*

[g] Heb. *a post eum.*

[h] Heb. *si ascendat.*

ut dicat tibi: quare accessistis ad civitatem expugnaturi? an non sciebatis quàm ejaculentur e muro?

21 Quis percussit Abimelecum filium *Jerubbeschethi? an non mulier dejecit super eum fragmen molæ e muro, ita ut mortuus sit Tebetzi? quare accessistis ad murum? *esto inquam* ut dicas, etiam servus tuus Urija Chittæus mortuus est.

22 Sic Abivit nuntius ille: qui veniens indicavit Davidi omnia *ad* quæ miserat eum Joab.

23 Dixitque nuntius ille ad Davidem: cum fortiter se gerentes contra nos homines illi, prodirent ad nos in agrum: & instaremus illis usque ad ostium portæ:

24 Jaculati sunt jaculatores contra servos tuos e muro, & mortui sunt e servis regis: ac etiam servus tuus Urija Chittæus mortuus est:

25 Edixit verò David nuntio: sic dicito ad Joabum: ne mala videatur in oculis tuis hæc res: nam [l] hujusmodi *ratione* & hujusmodi *homines* consumere solet gladius: confirma militiam tuam contra istam civitatem, ut destruas eam, & confirma ipsum *militem*.

26 Audiens verò uxor Urijæ, mortuum esse Urijam virum suum: planxit de marito suo.

27 Sed cùm transiisset luctus, & mittens David recepisset eam in domum suam: fuit ei uxor, & peperit ei filium: mala autem visa est * hæc res, quam fecit David, in oculis Jehovæ.

[l] Heb. *sicut hanc & sicut hunc absumit gladius.*

ANNOTATIO.

1 Vertente anno] *id est, redeunte æstate, qua solent bella geri.* Rabbam] *metropolim Hhammonitarum Philadelphiam dictam.* 2 Vespertino] *id est, pomeridiano, quo solent homines meridiari.* Lavantem se] *id est, purgantem se ab immunditia, ut exprimit versus 4. ex lege Levitici 11.* 3 Chittæi] *vide annotata 1. Schem. 26.6.* 8 Lava pedes] *id est, recrea te a labore itineris: synecdoche.* Egrediebatur] *id est, mittebatur a rege ad eum, in benevolentiæ signum.* 11 Arca ipsa] *solebat enim in gravibus bellis arca deferri in castra: ut apparet ex 1. Schemu. 4.4. & 14.19.* Dominus meus Joab] *regis vicarius, & totius exercitus imperator: sic infrà 20.6.* 13 Et inebriaret] *ut ebrium remitteret domum, quod a sobrio non obtinuerat.* 21 Jerubbeschethi] *Gidhhonis, qui Jerubbahhal dicitur: Judic. 6.32. nam idem est Jerubbescheth: vide hanc historiam Judicum 9.50. &c.* 27 Hæc res] *totum hoc Davidis factum: est enim hic parasceve ad sequens caput, quo reprehenditur David.*

CAPUT XII.

Nathan a Deo missus, proposita Davidi parabola quid juris esset expiscatus: eum ad facti sui conscientiam revocat, & resipiscenti veniam pronuntiat, sed castigationibus conjunctam: de quarum una, nimirum infantis morte, David sperans Deum exorari posse, fletu, jejunio, precibusq; eum sollicitat: donec audita infantis morte voluntati ejus acquiescit. Postea Schelomonem ex Bath-Schebahha suscipit: Rabbam expugnat, & de Hhammonitis, injuriæ legatis factæ nomine: supplicia gravia sumit.

1 QUAPROPTER misit Jehova Nathanem ad Davidem: qui ingressus ad eum dixit ei: * duo homines erant in civitate quadã, unus dives, alter verò pauper.

2 Diviti erant greges & armenta multa admodum.

3 Pauperi autem nihil quicquam: nisi agna una parva quam emerat, quam alebat, ut educaretur secum, & cum filiis suis pariter: de frusto *panis* ejus comedebat, & de poculo ejus bibebat, & in sinu ejus cubabat: denique erat ei tanquam filia.

4 Sed adveniente viatore ad virum illum divitem, pepercit accipere de grege suo, aut de armento suo, quod pararet viatori qui venerat ad se: accipiens verò agnam viri illius pauperis, paravit eam illi viro, qui venerat ad se.

5 Tunc David accensus ira in virum illum valde: dixit ad Nathanem: ut vivit Jehova, [a] reus mortis *est* vir ille qui fecit hoc.

6 Agnam quoq; ipsam rependito * quadruplam: * eò quòd fecit rem hanc, & eò quòd * non pepercit.

7 Tum dixit Nathan ad Davidem: tu vir ille es: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ego unxi te in regem super Jisraëlem, & ego te eripui e manu Schaulis:

8 Præterea tradidi tibi domum dominorum tuorum, * etiam uxores dominorum tuorum [b] ad animum tuum, denique tradidi tibi * domum Jisraëlis & Jehudæ: & si parum est, additurus fui tibi [c] hæc & talia.

9 Quare sprevisti verbum Jehovæ faciendo quod malum *videtur* in oculis ejus? Urijam Chittæum percussisti gladio, ut uxorem ejus * assumeres tibi in uxorem: occidisti autem eum gladio Hhammonitarum.

10 Nunc itaque non amovebitur gladius a domo tua, * usque in seculum: eò quòd sprevisti me, ut acciperes uxorem Urijæ Chittæi, quæ esset tibi uxor.

11 Sic ait Jehova: ecce ego suscitaturus sum contra te * malum e domo tua, & accipiens uxores tuas * ante oculos tuos tradam proximo tuo: * qui cubabit cum uxoribus tuis [d] * coram isto Sole.

12 Quamvis tu feceris clam: attamen ego facturus sum rem hanc coram toto Jisraële, & coram Sole.

13 Tum dixit David ad Nathanem: peccavi Jehovæ: quapropter dixit Nathan ad Davidem: etiam Jehova transtulit * peccatum tuum: non es moriturus.

14 Tantummodo quia [e] planè irritasti Jehovam * per inimicos ejus in hac re: similiter iste filius, qui natus est tibi, [f] omnino moriturus est.

15 Deinde abiit Nathan domum suam: & Jehova plaga affecit infantem illum, quem pepererat uxor Urijæ Davidi, adeò ut conficeretur morbo.

16 Quam ob rem requisivit David Deum propter puerum: & [g] utens David jejunio * cum rediisset, pernoctavit & cubavit humi.

17 Et quamvis seniores domus ejus instarent apud eum, ut erigerent eum a terra: noluit tamen: neque refecit se cum eis cibo.

18 Fuit autem die * septimo, cùm mortuus esset in-

[a] Heb. *filius mortis.*

[b] Heb. *in sinu tuo: metonymia: sic Psa. 89. 51.*

[c] Heb. *sicut hæc & sicut hæc.*

[d] Heb. *ante oculos Solis*

[e] Heb. *irritando irritasti per inimicos Jehovæ Nomen fungens officio antecedentis & relativi, ut Gen. 9. 6.*

[f] Heb. *moriendo morituus.*

[g] Heb. *jejunans jejunio.*

infans: ut timerent servi Davidis nunciare ei mortuum esse infantem. dicebant enim, ecce cùm esset infans vivus alloquebamur eum: sed non auscultabat voci nostræ: quo modo ergo dicentibus nobis ad eum, mortuus est infans, id afficiet *eum* malo?

19 Sed videns David servos suos inter se mussitantes, intellexit David mortuum esse infantē: dixitque David ad servos suos: mortuúsne est infans? qui dixerunt, mortuus est.

20 Tum surgens David e terra lavit se, ac unxit se, & mutatis vestimentis suis, ingressus domum Jehovæ incurvavit se: postea rediens domum suam, petiit ut apponerent ipsi cibum, & comedit.

21 Dicebant autem servi ejus ad eum: quæ *est* hæc res quam fecisti? propter istum infantem viventem jejunans flebas: postquam verò mortuus est infans, surgens comedisti cibum.

22 Qui dixit: dum infans viveret, jejunans flebam: quia dicebam quis scit? gratiam potest facere mihi Jehova, ut vivat infans.

23 At nunc mortuus est: quorsum ego jejunarem? possémne revocare eum denuo? ego sum abiturus ad ipsum: at ipse non est reversurus ad me.

24 Itaque David consolatus Beth-Schebahham uxorem suam, & accedens ad eam cubavit cum ea: peperitque filium, cujus nomen vocavit *David* Schelomonē: & Jehova dilexit eū.

25 Ideoque mittens per Nathanem Prophetam, vocavit etiam nomen ejus [h] Jedidjan: propter Jehovam.

26 Bellum autem gerens Joab contra Rabbam Hhammonitarum capiebat ipsam civitatem regiam.

27 Sed mittens Joab legatos ad Davidem: dixit, oppugnavi Rabbam, etiam cepi [i] civitatis *partem ubi est* aqua:

28 Quare nunc congrega residuum populi & castra metare contra hanc civitatem ut capias eam: ne si cepero civitatem, prædicetur nomen meum de ea.

29 Itaque David congregato toto populo, profectus est Rabbam: quam expugnavit & cepit.

30 Et assumpsit coronam regis eorum a capite ejus, cujus pondus erat talenti auri cum lapidibus pretiosis: quæ imposita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

31 Populum verò, qui erat in ea, eductum [k] subjecit serræ, & tribulis ferreis, ac securibus ferreis: traduxitque eos in laterariam: & sic fecit omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reversus est David cum toto populo Jeruschalaima.

[h] *id est, amatum Deo.*

[i] Heb. *civitatem aquæ.*

[k] Heb. *quod posuit in serra.*

ANNOTATIO.

1 Duo homines] *Allegoria sive parabola, qua Propheta Davidem adigit ad ferendum contra se sententiam.* 6 Quadruplam] *Ex lege Exod.22.1. Sic accipiendam esse vocem: non autem pro bis quadrupla, apparet ex usu similis vocis, Jeschah.30.26.* Eò quòd] *ætiologia suis duabus partibus, duobus condemnationis membris respondens: ita ut prior pars ad posterius condemnationis membrum pertineat velut propinquius, ex Hhebræorum usu.* Non pepercit] *id est, fecit contra id quod præcipitur Deut.15. ac proinde reus mortis est.* 8 Etiam uxores] *quasi dicat, res & personas etiam intimas atque charissimas eorum qui prius tui erant domini, subjeci tibi.* Domum] *id est, regnum totius populi.* 10 Usque in seculum] *quandiu vives: vidê 1.Schem.1.22.* 11 Malum e domo] *Abschalomum Davidis filium, infrà 15.16 & 17.* Ante oculos tuos] *id est, te vivo: synecdoche.* Qui cubabit] *infrà 16. 21. & 22.* Coram isto sole] *id est, palàm & interdiu.* 13 Peccatum tuum] *id est, personam tuam liberat peccato & pœna, quam tu in te pronuntiaveras suprà ver.5.* 14 Per inimicos] *id est, Hhammonitas, quorum operâ es usus ad occidendum Urijam innoxium.* 16 Cum rediisset] *a domo Dei, ubi eum requisiverat.* 18 Die septimo] *ab ejus nativitate.* 20 Lavit] *ut se ex jejunio recrearet & luctum deponeret: vide infrà 14.3.* 22 Quis scit] *quasi dicat, quis possit affirmare comminationem illam irrevocabilem esse?* 24 Vocavit David] *ex Dei jussu. 1.Chron.22.9.* 25 Propter Jehovam] *quia amabatur ab eo.* 26 Civitatem regiam] *id est, partem civitatis, ubi erat regia. Regreditur ad historiam intermissam in principio capitis 11.* 28 Prædicetur] *id est, ascribatur mihi victoria.* 30 Talenti] *id est, sexaginta librarum: vide Exod. 25. 39.* 31 Subjecit serræ] *id est, his suppliciorum generibus eos affecit, ferro & igne.*

CAPUT XIII.

Amnon sororis amore languens, consilio Jonadabi agnati, a patre astu obtinet ut ipsam ad se mittat: invitam comprimit: postea mutato animo turpiter expellit: ea in itinere lugens ad Abschalomum fratrem suum se recipit: qui post dissimulatum biennio odium in convivio illum occidendum curat, & apud avum maternum triennium exulat.

1 FUIT autem post hæc, cùm Abschalomo filio Davidis soror pulchra *esset* nomine Tamar: ut deamaret eam Amnon filius Davidis.

2 Adeo ut [a] præ angustia Amnon conflictaretur morbo, propter Tamaram sororem suam: quia virgo erat: unde occulta videbatur *ratio* in oculis Amnonis faciendi ei quicquam.

3 Erat autem Amnoni amicus nomine Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis: erátq; Jonadab vir [b] astutus valde.

4 Qui dixit ei: quare sic attenuatus es fili regis, [c] singulo quoq; mane? an non indicares mihi? cui dixit Amnon: Tamaram sororem Abschalomi fratris mei ego deamo.

5 Dixit verò ei Jonadab: cuba in cubili tuo, & age ægrotum: ut veniente patre tuo ad invisendum te, dicas ad eum: veniens, quæso, Tamar soror mea ut reficiat me cibo, paret ante oculos meos cibum ipsum: quem cùm videro comedam e manu ejus.

6 Decumbens itaque Amnon, agebat ægrotum: cumque venisset rex ad invisendum eum, dixit Amnon ad regem: veniat, quæso, Tamar soror mea, ut paret ante oculos meos duo crustula, & reficiar de manu ejus.

7 Quapropter misit David ad Tamaram in domum ejus, qui diceret: ito jam in domum Amnonis

[a] Heb. *angeretur Amnon conficiendo se morbo.*

[b] Heb. *sapiens.*

[c] Heb. *mane mane.*

Amnonis fratris tui, & parato ei cibum illum.

8 Tum abiens Tamar in domum Amnonis fratris sui, ipso decumbente: assumptam massam quam depserat, paravit eam in crustula ante oculos illius, & coxit crustula ipsa.

9 Postea accipiens sartaginem * effudit coram eo, quod renuit comedere: (dixerat autem Amnon: facite ut exeat quisque a me, & exiverant quisque ab eo.

10 Ad Tamaram verò dixerat Amnon, afferto cibum istum in conclave, ut reficiare manu tua: & accipiens Tamar crustula illa quæ paraverat, attulerat ad Amnonem fratrem suum in ipsum conclave.)

11 Sed eam admoventem sibi ut comederet: prehendens dixit ei: accede, cuba mecum soror mea.

12 Quæ dixit ei: ne frater mi, ne comprimito me, nam non est ita faciendum in Jisraële: ne committito flagitium hoc.

13 Ego enim, quò [d] derivarem opprobrium meum? tu autem esses ut unus e flagitiosissimis in Jisraële: nunc itaque, * alloquere, quæso, regem ut non [e] interdicat me tibi.

[d] Heb. *facere ut abiret.*

[e] Heb. *non prohibeat me abs te.*

14 Qui renuit auscultare voci ejus: & cùm robustior esset ea, compressit eam cubando cum ea.

15 Deinde odit eam Amnon odio magno valde: majus enim *erat* odium quo odit eam: quàm amor quo deamarat eam: dixitque ei Amnon, surge, abi.

16 Illa verò dicente ei, * occasione mali maximi hujus, majoris altero quo affecisti me, quòd pellis me: noluit auscultare ei.

17 Sed inclamans puerum ministrum suum, dixit: emitte jam istam a me foras, & obde pessulum foribus post eam.

18 (Erat autem induta tunica versicolore: sic enim vestiebantur filiæ regis virgines pallis:) itaque emisit eam minister illius foras, & pessulum obdidit foribus post eam.

19 Tum Tamar assumptum cinerem imposuit capiti suo: tunicàmq; versicolorem, qua erat induta, laceravit: & * imposita manu sua capiti suo [f] abiens continenter vociferabatur.

20 Ad quam dixit Abschalom frater ejus: an Amnon frater tuus fuit apud te? sed nunc soror mea, tace, * frater tuus est: ne apponas [g] animum tuum ad hanc rem: itaque consedit Tamar, idque desolata in domo Abschalomi fratris sui.

[f] Heb. *abibat eundo & vociferabatur.*

[g] Heb. *cor: sic ver. 33.*

21 Rex quoq; David audivit omnes res istas: & * displicuit ei valde.

22 Sed * non loquebatur Abschalom cum Amnone sive malum, sive bonum, quamvis odisset Abschalom Amnonem: propterea quòd compresserat Tamaram sororem suam.

23 Deinde fuit post biennium [h] integrum, cùm essent tonsores *ovium* Abschalomo in planitie * Chatzoris, quæ est contermina Ephrajimo: * ut invitaret Abschalom omnes filios regis.

[h] Heb. *dierũ: vide Gen. 29 14. in annotatione.*

24 Nam ingressus Abschalom ad regem dixerat: ecce jam sunt tonsores *ovium* servo tuo: veniat quæso, rex & servi ejus cum servo tuo.

25 Dixit autem rex ad Abschalomum: ne fili mi: ne nunc veniamus omnes, ut non prægravemus te: & quamvis urgente eo, noluit tamen ire: sed * benedixit ei.

26 Cui dixit Abschalom: [i] saltem veniat quæso, nobiscum Amnon frater meus: dixit verò ei rex, quorsum iret tecum?

[i] Heb. *si non, subaudi, tu venis.*

27 Sed urgente ipsum Abschalomo: misit cum eo Amnonem & omnes filios regis.

28 Præceperat autem Abschalom pueris suis dicendo: videte quæso, cùm [k] lætus fuerit animus Amnonis vino, & edixero vobis, percutite Amnonem, ut morte afficiatis eum: ne timetote: * nonne quia ego præcepero vobis? confirmamini & [l] strenui estote.

[k] Heb. *boni cor.*

[l] Heb. *filii roboris.*

29 Itaque fecerunt pueri Abschalomi Amnoni, quemadmodum præceperat Abschalom: quapropter surrexerunt omnes filii regis, & insidentes quisque mulo suo aufugerunt.

30 Fuit autem dum adhuc essent in via, ut rumor quidam perveniret ad Davidem dicendo: percussit Abschalom omnes filios regis, neque relictus est ex eis unus.

31 Quapropter surgens rex, laceravit vestimenta sua, & cubabat humi: cum omnibus servis suis, adstantibus laceratis vestibus.

32 Cui locutus Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis, dixit: ne dicat, dominus meus, omnes pueros filios regis affecerunt morte, cùm Amnon solus mortuus sit: Nam [m] ex præstituto Abschalomi factum est [n] id quod proposuerat: ex quo die compressit ille Tamaram sororem ipsius.

[m] Heb. *secũdũ os: sic Nũ 3.16.*

[n] Heb. *propositum.*

33 Nunc ergo ne statuat dominus meus rex apud animum suum quicquam dicendo, omnes filios regis mortuos esse: sed Amnonem solum mortuum esse.

34 Interea fugiebat Abschalom: puero autem speculatore sublatis oculis suis, * vidente quòd ecce populus multus veniebant * a via [o] ad illum, *viâ* a latere montis.

[o] Heb. *post illum.*

35 Dixit Jonadab ad regem: ecce filii regis veniunt: secundum verbum servi tui sic factum est.

36 Fuitq; cùm absolvisset eloqui, ut ecce filii regis advenirent, & sublata voce sua flerent: tum rex quoq; & omnes servi ejus fleverũt fletu magno valde.

37 Abschalomo fugiente & proficiscente ad * Talmaium filium Hhammichuris regem Geschuris: luxitq; de filio suo omnibus diebus illis

38 Quibus Abschalom fugiens venerat Geschurem: fuit autem ibi tribus annis.

ANNOTATIO.

1 Soror] *ex eadem matre Mabhaca, de qua suprà 3.3.* 2 Quia virgo] *atque ideo pro more virginum arctiùs servabatur.* 9 Effudit] *e sartagine in discum.* 13 Alloquere quæso] *ut præsens periculũ evitet non planè recusat: sed ut a rege id petat consulit, dilationẽ quærens.* 16 Occasione mali] *oratio imperfecta, quia ab Amnone urgente ejus discessum abrumpitur: videtur autem voluisse Amnoni ostendere graviora adhuc subsecutura mala ex hac sui ejectione: eò quòd statim futurũ erat, ut res omnibus innotesceret, sicut eventus declaravit.* 19 Imposita manu sua] *morẽ exprimit fœminarũ gravissimè lugentium: de quo etiam Jirmejæ 2. ver. 37.* 20 Frater tuus est] *quasi dicat: etsi ipse fraterni juris oblitus est, te tamen decet illius rationẽ habere: & cavere ne ejus infamia in te & nos omnes, qui fratres sumus, promulgata redũdet: postremò cogitandum tibi est, regem non tui tantùm, sed etiam illius rationem habiturum, qui similiter filius est, & quidẽ primogenitus; ac proinde te omnibus querimoniis tuis nihil effecturam.* 21 Displicuit] *sic Gen. 31. 35*

22 Non loquebatur] *id est, nunquam hujus rei mentionem apud eum fecit sive, improbando sive approbando: sic Gen.* 31.24. 23 Chatzoris] *de qua Jehos.* 15.25. Ut invitaret] *solebant enim tunc domini ipsi interesse & convivia agitare: vide Gen.* 38. *&* 1. *Schem.* 25. 25 Benedixit ei] *sermone, & fortassis etiam munere.* 28 Nónne] *subaudi feceritis: quasi dicat, si quis eo nomine voluerit vobis esse molestus, ego præstabo.* 34 Vidente] *& referente: paralepsis.* Via ad illum] *id est, qua ibatur ad domum Abschalomi, ubi tondebantur oves.* 38 Talmaium] *avum suum maternum, suprà* 3.3. *Eo autem potius quàm ad ullam civitatum receptus se recipit: quia subito regis & populi furori cedendum putavit, & avi patrocinium sibi profuturum confisus est.*

CAPUT XIIII.

Joab animadvertens regis animum in Abschalomum impensum esse, mulierem submittit: quæ primùm tentato per parabolam regis animo, postea inde Abschalomi causam agens, efficit, ut rex eum per Joabum hujus consilii authorē, revocet: sed Abschalom biennio a regis congressu exclusus Joabum tandem ad patrem detrudit, per quem liberum ad regem aditum impetrat.

1 CùM autem [a] consumeret Davidem regem *desyderium* exeundi ad Abschalomum (consolationem enim ceperat de Amnone, 'quia mortuus esset)

[a] Heb. *consumeret Davidem exire: infinitiva oratio pro nominat. verbi transitivi.*

2 Cognoscens Joab filius Tzerujæ: [b] 'animum regis hærere Abschalomo:

[b] Heb. *cor regis esse super Abschalomum.*

3 Misit Joab' Tekohham, & assumpsit inde mulierem [c] astutam: dixítque ad eam, age, quæso, lugentem, & indue te jam vestibus lugubribus,' neque ungitor oleo: sed esto sicut mulier jam dies multos lugens de mortuo.

[c] Heb. *sapientem, ut suprà.* 13.3.

4 Ita veniens ad regem alloquere eum [d] in hanc sententiam: [e] Indidítq; Joab ipsa verba ori ejus.

[d] Heb. *secũdum verbũ hoc.*

[e] Heb. *posuit in os: sic infrà* 20. *ver.*

5 Itaque dixit mulier illa Tekohhęa ad regem, cùm procidens super faciem suam in terram incurvasset se: dixit, inquam: serva ô Rex.

6 Cui dicente rege: quid tibi est? dixit illa: equidem mulier vidua sum, & mortuus est vir meus.

7 Ancillæ autem tuę duo erant filii qui dum rixarentur ambo in agro, nec esset dirimens inter eos, cùm percussisset alter hunc, qui unicus est: hic morte affecit illum.

8 Tum ecce surgens' tota familia contra ancillam tuam, dixerunt: da percussorem fratris sui, ut morte afficiamus eum pro vita fratris sui, quē interfecit, & perdamus etiam ipsum hæredem: ita extinxerint' prunam meam quæ remansit, non [f] relinquendo viro meo nominis superstitem in superficie terrę.

[f] Heb. *non ponendo viro meo nomen & residuũ: Hypallage Rhetborum.*

9 Dixit verò rex ad mulierem illam, abi domum tuam: & ego mandabo de te.

10 Sed dixit mulier illa Tekohhęa ad regem: in me, domine mi Rex, ' esto hæc iniquitas & in familiam patris mei. nam rex cum solio suo ' erit innoxius.

11 Cui dixit rex: eum qui loquitur contra te, adducito ad me: ut non pergat amplius attingere te.

12 Iterum dicente:' recordetur, quæso, rex Jehovę Dei tui, ne [g] plus vindex sanguinis perimat, neq; perdant filium meum: dixit *rex*: ut vivit Jehova, ' non cadet e capillis filii tui in terram.

[g] Heb. *ne multiplicet perimere vindex sanguinis.*

13 Tum dixit mulier illa: eloquatur quæso ancilla tua apud dominum meum regem aliquid quo dicente, eloquere:

14 Dixit mulier: & ' quare cogitasti rem hujusmodi contra populum Dei? & *quare* secum loquitur Rex hanc rem ipsam' quasi *de* reo? dum non revocat rex depulsum ' illius?

15 ' Nam [h] omnino morituri sumus, & *futuri* veluti aquæ diffluentes in terram quæ non recipiuntur: & non susciperet Deus desyderium ' *illum* & [i] iniret cogitationes, ut non maneat depulsus ' ab illo ' is qui depulsus est?

[h] Heb. *moriendo morituri.*

[i] Heb. *cogitaret. &c.*

16 Nunc autem quòd veni allocutum dominum meum regem de hac re, *veni*' quia metum mihi incusserunt populus: quapropter' dixit ancilla tua: alloquar jam regem, fortissis facturus est rex verbum ancillæ suæ.

17 Si auscultaverit rex eripiendo ancillam suam e manu viri: ' perdituri me & filium meum pariter a possessione Dei:

18 Dixit, inquam, ancilla tua:' jam erit verbũ Domini mei regis ad quietem: (' nam ut angelus Dei, ita *est* dominus meus rex cùm audit bonum aut malũ:)' & Jehova Deus tuus erit tecũ.

19 Respondens verò Rex, dixit ad mulierem illam: ne, quæso, celato me rem, de qua interrogaturus sum te: cui dixit mulier illa, loquatur jam dominus meus rex.

20 Itaq; dicenti regi: an [k] opera Joabi adfuit tibi in tota hac re? respondens mulier, dixit: ut vivit anima tua, domine mi Rex, non est flectendum ad dexteram vel ad sinistram ab omnibus quæ locutus est dominus meus rex: nam ipse servus tuus Joab præcepit mihi, & ipse indidit ori ancillę tuæ omnia verba hæc.

[k] Heb. *an manus Joabi tecum? metonymia.*

21 ' Ut circunduceret speciem hujus sermonis, fecit servus tuus Joab rem hanc: dominus autem meus ' sapiens est, quasi sapientiâ angeli Dei, ad cognoscendũ quicquid fit in hac terra.

22 Quamobrem dixit rex ad Joabum: ecce fecisti jam rem hanc: abi ergo, reduc puerum illum, Abschalomum.

23 Tum procidens Joab in faciem suam versus terram, incurvavit se, & ' benedixit regi: dixítq; Joab: hodie experitur servus tuus, me invenisse gratiam in oculis tuis, domine mi Rex: quòd effecit rex verbum servi sui.

24 Deinde surgens Joab abiit Geschurem: reduxítque Abschalomum Jeruschalaima.

25 Dicente verò rege: divertito domum suā, & faciem meam ne videto: divertit Abschalō domum suam, & faciem regis non vidit.

26 Non erat autē vir pulcher ut Abschalom in toto Jisraële [m] laudabilis valde: a planta pedis ejus, usque ad verticē ejus, non erat in eo vitiũ.

[m] Heb. *ad laudandum.*

27 Et cùm tondebat [n] *capillos* capitis sui: (fiebat autem exactis [o] singulis annis ut tonderet: quia prægravabant eum, tonderet eos): ut penderet capillos capitis sui ducentis siclis pondere ' regio.

[n] Heb. *caput suum synecdoche.*

[o] Heb. *a fine anni in anniũ*

28 Et nati sunt Abschalo mo tres filii & filia una nomine Tamar: hæc erat fœmina pulchra aspectu.

29 Itaq; mansit Abschalō Jeruschalaimis biēniũ [p] integrum: cùm faciē regis nōdum vidisset.

[p] Heb. *dierũ.*

30 Quapropter mittente Abschalomo ad Joabum, ut mitteret eum ad regem: cùm nollet ve-

venire ad ipsum: & mittente adhuc secundò, iterum nollet venire:

31 Edixit servis suis, videte possessionem Joabi [q] adjacentem meę, ubi ei *est* hordeum: ite & succendite eam igni: succenderúntq; servi Abschalomi possessionem illam igne.

[q] Heb. *ad latus meę.*

32 Tum surgens Joab venit ad Abschalomum in domum ejus: dixitq; ad eum: quare succenderunt servi tui possessionem istam, quæ mea *est*, igne?

33 Dixit Abschalom ad Joabum: ecce miseram ad te dicens: veni huc & mittam te ad regem, 'ut dicas, quare veni Geschure? melius esset mihi me adhuc ibi esse, quamob rem nunc videam faciem regis: 'quòd si est in me iniquitas, morte me afficiat.

34 Veniens itaq; Joab ad regem indicavit ei: qui vocavit Abschalomum: isque veniens ad regem incurvavit se super faciem suā in terrā corā rege: & osculatus est rex Abschalomum.

ANNOTATIO.

1 Quia mortuus] *quia factum infectum esse non poterat, hunc autem versum sequentibus cohærere facile ex textu apparet.* 2 Animum regis hærere &c.] *quia maximus natu esset, omnium pulcherrimus, atque ideo populo charus.* 3 Tekohham] *oppidum Jehudæ, 2.Chron.11.6.* Neque ungitor] *vide suprà 12.20.* 8 Tota familia] *Ad quam ex lege vindiciæ pertinent.* Prunam meam] *aptissima metaphora: quasi dicat, cùm unicus supersit, potius ferendus quàm extinguendus est.* 10 Esto iniquitas] *quasi dicat, ego ita sum persuasa de filii superstitis innocentia, ut culpam in me recipere non dubitem.* Erit innoxius] *præstando quod peto.* 12 Recordetur] *quasi dicat, meminerit legis a Deo datę, qua occisoribus imprudentibus vel invitis cavetur: Num.35.* Non cadet] *vide suprà 1.Schem.14.46.in annotatione.* 14 Quare cogitasti] *quasi dicat: cùm improbes postulatum familiæ: cur tu eadem ratione Abschalomum persequeris: ad quem totius populi conversi sunt oculi, tanquam ad prunam suam, successorem tuum? hinc enim colligitur, ut ex principio capitis sequentis, Cileabum sive Danielem secundum Davidis filium jam tum mortuum fuisse: quapropter regnum ad Abschalomum redibat.* Quasi de reo] *id est, quasi Abschalom reus esset propter vindicatam injuriam, quam alter sorori intulerat: & quidem vindicatam post triennium, quo David præcipuus vindex injuriam dissimulaverat.* Illius] *i. populi, qui ejus exiliū trienniū tulit.* 15 Nam] *id est ita afficimur ejus absētia: ut sine illo vita nobis ingrata, & regni status diffluxurus videatur, ita ut redintegrari deinceps non possit.* Illius] *populi desyderiū de restituendo Abschalomo.* Ab illo] *populo.* Is] *Abschalom: Sensus est: putarésne hoc studiū tantū humanū esse: & non potius Deū illud excitare in populo, ut ea ratione revocetur Abschalom ab exilio?* 16 Quia metū incussit] *quasi dicat, videbam periclitaturū esse populū nisi ei restitutione Abschalomi succurreretur.* Dixit] *i. cogitavit apud se.* 17 Perdituri] *i. qui fuisset perditurus me, nisi tua authoritas intercederet: Se autem dicit, quia extincto filio suo de vita sua desperabat.* 18 Jam erit] *quasi dicat, Ita cogitabam, si in causa hac privata, rex ratione mei habita, filio meo consulendum judicabit: multo magis in publica causa, filio suo ad publicam tranquillitatē consulturus est.* Nam ut angelus] *id est, in simili causa, idem judicium constanter laturus est, positis humanis affectibus.* Et Jehova] *id est, cùm hoc feceris, Deus benedictione sua tibi aderit.* 21 Ut circunduceret] *id est, ut versando hunc sermonem de filio meo, illum tandem devolveret ad causam Abschalomi.* Sapiens] *ut sagacissimus, optimè es assecutus consilium nostrum.* 23 Benedixit] *gratias agendo.* 27 Regio] *id est, civili non sacro.* 33 Ut dicas] *meis verbis.* Quòd si est iniquitas] *quasi dicat, cognoscatur de causa mea: vide annotata suprà ver.14.*

CAPUT XV.

Abschalom plenè a patre restitutus, subditorum animos artibus ita ab eo ad se allicit, ut secum contra Davidem conspirent: David vero ut sibi consulat & populo parcat, urbe cum suis exiens, fugit quidem: sed in ipsa fuga constituit, quę ad Abschalomi consilia evertenda pertinebant.

1 FUIT autem [a] aliquanto pòst, ut pararet sibi Abschalom currum cum equis: & 'quinquaginta viros præcurrentes sibi.

[a] Heb. *de post sic.*

2 Præterea manè surgens Abschalom, stabat secundum viam ipsius 'portæ: eratq; ut cuicunq; esset lis venienti ad regem in jus, inclamans Abschalom eum diceret: ex quanam civitate es? quo dicente, ex aliqua tribuū Jisraëlis *sum* servus tuus:

3 Diceret ad eum Abschalom: 'consydera rationes tuas, bonæ sunt & rectæ: sed qui audiat nemo *est* tibi a rege.

4 Et dicebat Abschalom: [b] utinam poneret me judicem in hac terra: ut ad me veniret cuicunq; est lis aut causa, & justum pronuntiarē 'istum.

[b] Heb. *quis ponet me: formula optantis.*

5 Erat etiam cùm quis appropinquaret incurvaturus se ei: ut extensa manu sua, eum apprehensum deoscularetur.

6 Cumq; faceret Abschalom omnibus Jisraëlitis hac ratione, qui veniebant in jus ad regem: 'suffurabatur Abschalom animum Jisraëlitarum.

7 Tandem fuit ante finem 'quadraginta annorum, ut diceret Abschalom ad regem: abeam, quæso, ut persolvam votum meum quod vovi Jehovæ, Chebronem,

8 Nam 'votum vovit servus tuus, cùm residerem 'Geschure in Syria dicendo: si [c] omnino reduxerit me Jehova Jeruschalaima, ut colam Jehovam.

[c] Heb. *redacendo reduxerit.*

9 Cui dicente rege: abi cum pace: surgens abiit Chebronem.

10 Miserat autem Abschalom 'exploratores per omnes tribus Jisraëlis, qui dicerent: cùm audietis sonum buccinæ Chebrone, tum dicite: regnat Abschalom.

11 Cum Abschalomo verò abierant ducenti viri Jeruschalaimis: Vocati *quidem*, sed euntes [d] integro animo: non enim conscii erant ullius rei.

[d] Heb. *in integritate sua*

12 Miserat etiam Abschalom *accersitum* Achithophelem Giluntinum, consiliarium Davidis, a civitate ejus Gilunte, cum mactaturus esset [e] animalia: fuitq; conjuratio firma, [f] populo continenter augescente cum Abschalomo.

[e] Heb. *mactationes, ut Gen.31.54.*

[f] Heb. *populo pergente & augescēte*

13 Tum venit index quidam ad Davidē dicens: [g] animus Jisraëlitarū sectatur Abschalomum.

[g] Heb. *cor Jisraëlitarū est post Abschalomum.*

14 Quam ob rem dixit David omnibus ſervis ſuis,qui cum ipſo erant Jeruſchalaimis: ſurgite & fugiamus ante adventum Abſchalomi: alioquin non eſſet nobis effugium: feſtinanter properate,ne feſtinans aſſequatur nos,ᶠaut impellens in nos iſtud malum, percutiat hanc civitatem acie gladii.

15 Dicentibus ergo ſervis regis ad regem:omnino ᶠ prout elegerit dominus meus Rex, ecce ſervos tuos.

16 Egreſſus eſt rex cum tota familia ſua[h] ᶠſequente veſtigia ipſius: tantùm reliquit rex decem fœminas concubinas, ad cuſtodiendum domum ſuam.

[h] Heb. *in pedibus ipſius: ſic deincep s.*

17 Egreſſus autem rex & totus populus ſequens veſtigia ejus: ſubſtiterunt in [i] quodam loco ᶠ remoto.

[i] Heb. *in domo quadam remotionis.*

18 Cumq; omnes ſervi ejus tranſirent ad latus ejus, cum omnibus ᶠ Cerethæis & omnibus Pelethæis: omnes quoq; Gittæi ſexcenti viri, qui Gatho ad veſtigia ipſius *Ittai* venerant, tranſirent ante faciem regis:

19 Dixit rex ad ᶠIttai Gittæum: quare ires tu quoque nobiſcnm? revertere & mane cum rege: nam ᶠ extraneus es,& etiam ᶠ remigraturus es in locum tuum.

20 [k] Nuperime veniſti, & hodie [l] abducerem te ad vagandum nobiſcum: cùm ego abeam, [m] quo me ire contigerit? revertere, & ᶠredde fratribus tuis tecum benignitatem & fidem.

[k] Heb. *heri.*
[l] Heb. *moverem te nobiſcum veniendo.*
[m] Heb. *quo ego abeo.*

21 Reſpondens verò Ittai regi dixit: ut vivit Jehova,& vivit dominus meus Rex, tantũmodò in loco ubi erit dominus meus rex, ſive ad mortem ſive ad vitam, ibi futurus eſt ſervus tuus.

22 Dicente itaq; Davide ad Ittai: veni & tranſi: tranſivit Ittai Gittæus cum omnibus viris ſuis,& omnibus parvulis qui erant ſecum.

23 Et [n] omnes incolæ terræ flebant voce magna dum populus totus tranſirent: rex itaque pertranſivit torrentem ᶠ Kidronem, totúſque populus tranſibant verſus viam ᶠad deſertum.

[n] Heb. *tota terra: metonymia: ſic Gen.* 41. 57.

24 Cùm autem ecce ᶠTzadok quoq;, & omnes Levitæ ᶠ cum eo, ferentes arcam fœderis Dei,collocaſſent arcam Dei, aſcendente etiam ᶠEbjathare: donec abſolveret totus populus ille tranſire e civitate:

25 Edixit rex Tzadoko: reduc arcam Dei in civitatem: ſi invenero gratiam in oculis Jehovæ: utique reducet me,& faciet ut reviſam ſe & habitaculum ſuum.

26 Quòd ſi ita dixerit: non delector te: ecce me: faciat mihi prout bonum *videtur* in oculis ſuis.

27 Præterea dixit Rex ad Tzadokum ſacerdotem ᶠ ipſe es videns, revertere in civitatem cum pace: & Achimahhatz filius tuus,& Jehonathan filius Ebjatharis,duo filii veſtri ᶠvobiſcum.

28 Videte ego cunctaturus ſum in campeſtribus iſtius deſerti: donec venerit [o] a vobis qui annuntiet mihi aliquid.

[o] Heb. *donec veniat aliquid a vobis, qui annunciet mihi,* ἐμπλοκὴ *verborum.*

29 Itaque reduxit Tzadok cum Ebjathare arcam Dei Jeruſchalaima: & conſederunt ibi.

30 David autem aſcendebat per clivum *montis* olivarum [p] continenter flens,ᶠopertus capite ſuo,& pergens diſcalceatus: ſimiliter totius populi qui erant cum eo, operuerant quiſque caput ſuũ,& aſcendebant [q] continenter flendo.

[p] Heb. *aſcendens & flens.*
[q] Heb. *aſcendendo & flendo.*

31 Cumque Davidi ᶠnuntiaret dicendo: Achithophel eſt inter conjuratos cũ Abſchalomo: dixit David: ſtultum redde,quæſo,ᶠconſilium Achithophelis,ô Jehova.

32 Deinde fuit cùm David perveniſſet uſque ad illius verticem, ubi ᶠ incurvaturus erat ſe Deo: ut ecce Chuſchai ᶠ Arcæus obviam veniret ei lacerata tunica ſua, & terra impoſita capiti ſuo.

33 Cui dixit David: ſi tranſieris mecum, utique eris mihi oneri:

34 Sin autem in civitatem reverſus, dixeris Abſchalomo: ſervus tuus, ô Rex, futurus ſum, ſervus equidem patris tui fui [r] jamdiu: nunc autem ſimiliter ſum ſervus tuus: utiqne irritũ facies mea cauſa conſilium Achithophelis.

[r] Heb. *ex tunc.*

35 Et an non tecum erunt ibi Tzadok & Ebjathar ſacerdotes? eſto igitur,ut quamcunque rem audiveris e domo regis,indices Tzadoko & Ebjathari ſacerdotibus.

36 ᶠEcce ibi cum eis *ſunt* duo filii eorum: Achimahhatz Tzadoki, Jehonathan autem Ebjatharis: per quos mittentes ad me *indicetis* quamcunque rem audiveritis.

37 Itaque venit Chuſchai amicus Davidis in civitatem: cùm Abſchalom venturus eſſet Jeruſchalaima.

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta viros] *id eſt,ſatellitium regium: quia interfecto Amnone,& Cileabo extincto,ipſe hæres futurus erat.* 2 Portæ] *palatii regii.* 3 Conſydera] *quaſi dicat,etſi cauſa tua bona eſt, prudenter tamen tibi agendum,ut eam bene tractes: nam omnia negligenter geruntur a regiis,ſic reddendum eſſe verſum Hhebraicæ diſtinctiones docent.* 4 Iſtum] *cujus rationes bonæ ſunt & rectæ, de quo ſuprà ver.* 3. 6 Suffurabatur] *vide Gen.* 31.20. *in annotatione.* 7 Quadraginta annorum] *regni Davidis, de quo ſuprà* 5.5. 8 Votum vovit] *proficiſcendi Chebronem,ubi natus ſum: ut apud tribules meos, & ſeniores Jiſraëlis prædicem beneficium acceptum.* Geſchure] *exul,ſuprà* 13.38. 10 Exploratores] *qui nuntiorum ſpeciem præ ſe ferebant: re tamen ipſa explorabant animos præcipuorum in ſingulis tribubus, & in partes Abſchalomi adductos,Chebronem,indicato conventus fine invitabant, infrà* 17.4. 14 Aut impellens] *id eſt,oppugnans nos in civitate incluſos.* 15 Prout] *quaſi dicant, e duabus rationibus utram voles ſequemur.* 16 Sequente veſtigia] *id eſt,ordinario ſuo comitatu.* 17 Remoto] *ab urbe.* 18 Cerethæis] *vide ſuprà* 9.4. 19 Ittai Gittæum] *præfectum præſidiariorum Gathi, antè a Davide occupati.* Extraneus es] *id eſt,non es e domeſticis meis,ac proinde periculum tibi non erit a novo rege.* Remigraturus] *id eſt, rediturus Gathum in ſtationem tuam.* 20 Redde] *id eſt,gratiam habeto tibi & ſocius a me.* 23 Kidronem] *inter urbem & montem olivarum ſitum.* Ad deſertum] *quod vergit ad campeſtria Jardenis: vide infrà* 28. 24 Tzadok] *qui ea hebdomade in miniſterio erat: prout ordines ſacri miniſterii a Schemuele & Davide conſtituti fuerant* 1.*Chro.*9.22.*&* 2.*Chro.*23.8. Cum eo] *id eſt, qui ordinariè ſub eo ad arcam miniſtrabant.* Ebjathare] *etſi ea hebdomade non miniſtrabat.* 27 Ipſe es videns] *ſic habetur in duobus manuſcriptis exemplaribus Hhebraicis & Chaldæo paraphraſte. Senſus eſt, munus tuum non eſt,me privata conditione fugientem ſequi: ſed Reipub. in rebus ſacris inſervire, & in ſtatione tua reſidere.* Vobiſcum] *ſubaudi,civitatem verſus redeant: nam civitatem non ſunt ingreſſi, infrà* 17.17.

30 Oper-

30 Opertus] *pro lugentium more obvolutus: vide infrà 19.5.& Esther. 6.12.* 31 Nuntiaret] *Tzadok & Ebjathar.* Consilium Achithophelis] *quod tunc maximi fiebat: vide infrà 16.ver.ultimo.* 32 Incurvaturus se] *inde versus arcam Dei se convertendo.* Arcæus] *vide annotata Jehos.16.2.* 36 Ecce ibi] *sic putabat David, ignorans eos parentum jussu substitisse ad fontem Rogelis infrà 17.17.*

Caput XVI.

David in fuga a famulo Mephiboscheti verbis & munere deceptus, herilia bona ei addicit: & a Schimhhi Binjaminita contumeliosis verbis & factis provocatus, cõscientiâ judicii divini a vindicta abstinet, & suos impedit, ne quid adversus eum faciant. Abschalomũ Jeruschalaima ingressũ, Chuschai Davidis amicus ambigua oratione demulcẽs, in ejus consiliũ se insinuat: Achithophel verò Davidi infensus Abschalomo autor est, ut palàm cũ cõcubinis patris cõgrediens, præcisa Jisraëlitis omni recõciliationis spe, sibi eos magis devinciat.

1 DAVID autem transierat paululum præter verticem *montis, cùm ecce *Tziba puer Mephiboschethi venit obviam ei: & par asinorum instratorum, quibus impositi erant ducenti panes, & centum uvæ passæ centumque [a] poma & uter vini.

2 Dixit ergo rex ad Tzibam, quid *sibi volunt* hæc tua? cui dixit Tziba: hi asini pro familia regis, ad insidendum: hi verò panes & poma, ut comedant pueri, & vinum, ut bibant qui fessus fuerit in deserto.

3 Tum dicente rege, at ubi *est* filius domini tui? dixit Tziba ad regem, ecce residet Jeruschalaimis, dicit enim, hodie redditari sunt mihi domus Jisraëlis regnum patris mei.

4 Quam ob rem dixit rex Tzibæ: ecce tuum esto quicquid erat Mephiboschethi: cui dixit Tziba, *incurvo me: *inveniam gratiam in oculis tuis, domine mi Rex.

5 Deinde progrediebatur rex David Bachurima versus: ecce autem inde quidam prodiens e familia domestica Schaulis, nomine Schimhhi filius *Geræ procedebat [b] continenter maledicens.

6 Et appetebat lapidibus Davidem, & omnes servos regis Davidis: quamvis totus populus & robustissimi quiq; a dextera ejus, & a sinistra ejus *essent*.

7 Sic autem dicebat Schimhhi maledicendo ei: exi, exi [c] vir sanguinarie, & vir nequissime.

8 Cõvertit in te Jehova omnes cædes familiæ Schaulis, cujus loco regnasti: traditque Jehova regnũ ipsum in manũ Abschalomi filii tui: jam ecce te *in malo tuo, quia vir sanguinarius es.

9 Tum dicenti Abischajo filio Tzerujæ ad regem: quare malediceret *canis iste mortuus domino meo regi? transeam, quæso, ut auferam caput ejus:

10 Dixit rex, [d] quid mihi vobiscum filii Tzerujæ? si maledicit, quia Jehova edixit ei, maledic Davidi: ecquis dicat, quare sic facis?

11 Deinde dixit David ad Abischajum & ad omnes servos suos: ecce filius meus, qui prodiit [e] e visceribus meis, quærit [f] vitã meam: quanto igitur magis nunc Binjaminita iste? sinite eum ut maledicat, quia edixit ei Jehova.

12 Fortasse respiciet Jehova ad afflictionem meam: & reddet Jehova mihi bonum loco maledictionis ejus, hodierno die.

13 Itaq; progrediebatur David cum hominibus suis, itinere suo: quamvis Schimhhi [g] pergens in latere montis ex adverso ejus continenter malediceret, & appeteret lapidibus ex adverso ejus, & [h] injiceret pulverem.

14 Sic advenit rex & totus populus qui erat cum eo fessi: & recreavit se *ibi.

15 Abschalom verò & totus populus ejus Jisraëlitæ, ingressi sunt Jeruschalaima: & Achithophel cum eo.

16 Fuit autẽ cùm venisset *Chuschai Arcæus amicus Davidis ad Abschalomum: & dixisset Chuschai ad Abschalomũ: *vivat rex, vivat rex:

17 Ut diceret Abschalom ad Chuschajum: hæccine *est* benignitas tua erga amicum tuum? quare non ivisti cum amico tuo?

18 Dixit verò Chuschai ad Abschalomum: nequaquam, quem enim elegit Jehova & populus hic, ac omnes Jisraëlitæ: non essem *ejus*, ac cum eo manerem?

19 Secundò, cui ego serviero? nónne coram filio ejus? quemadmodum servivi coram patre tuo, sic futurus sum coram te.

20 Dixit autem Abschalom ad Achithophelem: [i] da consilium quid facturi simus.

21 Dixit verò Achithophel ad Abschalomum: congredere cum concubinis patris tui, quas reliquit ad servandum domum suam: ut audiente toto Jisraële *fœtidum te redditum esse patri tuo: *confirmentur manus omnium qui tecum sunt.

22 Quapropter cùm tetendissent Abschalomo tentorium super tectum *illius: congressus est Abschalom cum concubinis patris sui, *ante oculos totius Jisraëlis.

23 *Consilium enim Achithophelis, quod consulebat diebus illis, *erat* ac si quis petiisset verbum ipsum Dei: ita erat quodque consilium Achithophelis tum Davidi tum Abschalomo.

[a] Heb. *æstatis, id est, æstivi fructus.*

[b] Heb. *exibat exeundo & maledicens.*

[c] Heb. *vir sanguinis, & vir Belijahhal.*

[d] Heb. *quid mihi & vobis.*

[e] *in manu scripto exemplari, ex me.*

[f] Heb. *animam.*

[g] Heb. *pergens pergendo, &c. & malediceret.*

[h] Heb. *pulveraret pulvere.*

[i] Heb. *date vobis: Pleonasmus.*

ANNOTATIO.

1 Montis] *videlicet olivarum: de quo sup.15.30.* Tziba] *de quo sup.9.6.* 4 Incurvo me] *i. declaro me gratum: synecdoche.* Inveniam] *quasi dicat, oro te, ita mihi sis gratiosus in posterum ut nunc es.* 5 Geræ] *filii Echudis, filii Binjaminis, de quo 1.Chron.8.6.* 8 In malo] *id est, in pœna maleficiorum tuorum: Noëma.* 9 Canis mortuus] *vide 1.Schem.24.15.in annotatione.* 14 Ibi] *id est, Bachurimis: vide ver. 5.* 16 Chuschai] *sup.15.32.* Vivat rex] *hic Chuschai toto suo sermone cum Abschalomo ex ambiguo ludificatur ei.* 20 Ad Achithophelem] *id est, totum consilium suum: synecdoche.* 21 Fœtidum te] *id est, prorsus exosum, & ab omni reconciliationis spe exclusum ut Genes.34.30.* Confirmentur manus] *id est, eò constantius agant: synecdoche.* 22 Illius] *nimirum regiæ, cujus concubinæ custodes erant: de quo ver.21.* Ante oculos] *ex prædicto suprà 12.11.* 23 Consilium enim] *id est, etsi facinus, omnium judicio per se horrendum erat: tamen tanta erat apud omnes Achithophelis authoritas, ut rem Abschalomo & factiosis Jisraëlitis probaverit.*

CAPUT XVII.

Achithophel sponte Abschalomo consilium dat de opprimendo Davide, & se ducem offert: sed a Chuschaio, ad Abschalomum vocato, multis rationibus hoc consilium infringitur, & astu alterum suggeritur Davidi salutare. Cujus rei David certior factus ab eo, Jardenem trajicit, & commeatu ab amicis adjuvatur. Persequente verò Davidē Abschalomo, Achithophel indignabundus de rejecto consilio suo laqueo se ipsum suspendit.

1 DIXIT præterea Achithophel ad Abschalomum: deligam quæso, duodecim millia virorum, ut surgens persequar Davidem hac nocte.

2 Et invadens eum, dum est lassus & [a]remissis manibus, ita perterrefaciam eum, ut fugiat totus populus qui cum eo est: sic percutiam regem ipsum solum.

3 Tum reducam totum illum populum ad te: quasi restitutio rerum omnium *est* is quem tu quæris: toti populo erit pax.

4 Et recta videbatur res illa in oculis Abschalomi: & in oculis omnium seniorum Jisraëlis.

5 Sed dixit Abschalom: voca jam etiam Chuschajum Arcæum: ut audiamus quid sit in ore etiam ipsi.

6 Cùm ergo venisset Chuschai ad Abschalomum, allocutus est eum Abschalom dicendo: in hanc sententiam locutus est Achithophel, an facturi sumus verbum ejus? si non *facturi sumus*, tu loquere.

7 Dixit verò Chuschai ad Abschalomũ: non *est* bonum consilium istud quod consuluit Achithophel hac vice.

8 Deinde dixit Chuschai: tu novisti patrem tuum & homines ejus esse robustos: præterea amaro animo sunt, tanquam ursus orbatus per agrum: cumq; pater tuus bellicosus sit, non pernoctabit cum populo.

9 Ecce nunc ipse delitescit in aliqua e fossis, aut in aliquo e locis *suis*: erit autem cùm ceciderint ex istis in principio, ut audiens quisque dicat, fuit plaga in populo qui sequitur Abschalomum:

10 Et ipsi etiam [b] strenui, quorum [c] animus *est* ut animus leonis omnino colliquescent: novit enim totus Jisraël robustum esse patrem tuum, & strenuos qui sunt cum eo.

11 Sed consulo, ut [d] prorsus congregato ad te toto Jisraële a Dane Beerschebahhum usq;, sicut arena quæ *est* ad mare in multitudinem: & [e] persona tua procedente in hanc expeditionem:

12 Aggrediamur eum [f] ubicunque locorum reperietur, & [g] commodè ingruamus ei, quemadmodum cadit ros super terram: sic non relinquetur ex eo, id est, ex hominibus qui sunt cum eo vel unus.

13 Quòd si in civitatem se receperit, curabunt omnes Jisraëlitæ attolli in civitatem illam funes: & trahemus illam usque ad torrentem, adeò ut ne lapillus quidem inveniatur ibi.

14 Tum dixit Abschalom & omnes Jisraëlitę: melius *est* consilium Chuschai Arcæi consilio Achithophelis: Jehova autem præstituerat irritum facere consilium Achithophelis, quod melius fuisset: ut induceret Jehova in Abschalomum malum suum.

15 Deinde dixit Chuschai ad Tzadokum & Ebjatharem sacerdotes: [h] ista & talia consuluit Achithophel Abschalomo & senioribus Jisraëlis: hæc verò & talia consului ego.

16 Nunc itaque mittite festinanter, & indicate Davidi dicendo: ne pernoctato hac nocte in campestribus istius deserti: quin imò [i] omnino trajicito: ne absorbeatur rex & totus populus qui cum eo *est*.

17 Jehonathan autem & Achimahhatz constiterant ad fontem Rogelis, ad quos profecta quædam ancilla, indicavit eis: ut ipsi euntes indicarent regi Davidi: non enim poterant comparere *aut* ingredi in civitatem.

18 Videns tamen eos puer, indicavit Abschalomo: quapropter abeuntes ambo festinanter venerunt in domum cujusdam Bachurima, cui puteus erat in atrio ipsius, quò descenderunt.

19 Cùmq; accipiens mulier ipsa explicasset tegumentum in superficie illius putei, & expandisset super illud molam: non innotuit res.

20 Venientibus enim servis Abschalomi ad eam mulierem domum ejus & dicentibus: ubi est Achimahhatz & Jehonathan? dixit eis ipsa mulier: transiverunt rivulum istum aquæ: quare cùm quæsivissent nec invenissent, reversi sunt Jeruschalaima.

21 Fuit autem postquam abiissent illi, ut hi ascendentes e puteo, pergerent nunciaturi regi Davidi: dixeruntq; ad Davidem: surgite & trãsite festinanter hanc aquam: sic enim consuluit contra vos Achithophel.

22 Quam ob rem surgens David & totus populus qui erat cum eo, trajecerunt Jardenem: dum illucesceret manè, ne unus quidem deerat, qui non transiisset Jardenem.

23 Achithophel autem videns non fieri consilium suum, instrato asino suo surgens abiit domum suam: & præceptis datis in familiam suam, strangulavit se: sic mortuus est & sepultus in sepulchro patris sui.

24 David verò venerat Machanajima: cùm Abschalom trajiceret Jardenem: ipse & omnes Jisraëlitę cum eo.

25 Tunc Hhamasam posuit Abschalom loco Joabi qui præesset militiæ: (Hhamasa autē filius erat cujusdam, nomine [k] Jitrę Jisraëlitę, qui congressus fuerat cum [l] Abigale filia Nachaschæ sorore Tzerujæ matris Joabi.)

26 Et castra posuit Jisraël cum Abschalomo in terra Gilhhadis.

27 Fuit autem cùm veniret David Machanajima: ut Schobi filius Nachaschi e Rabba Hhammonitarum, & Macir filius Hhammielis e Lodebaro, ac Barzillai Gilhhadita e Rogelimis.

28 Cubilia, & pelves, & vasa fictilia, & triticum, & hordeum, & farinam, etiam e spica tosta, & fabas, & lentes, & spicas tostas.

29 Et mel, & butyrum, & parvas pecudes, & caseos armentitios afferrent ad Davidem & ad populum qui erat cum eo, ut comederent: dicebant enim: populus iste famelicus, & lassus, & sitibundus *est* in hoc deserto.

[a] Heb. *remissus manibus: synecdoche.*
[b] Heb. *filii roboris: sic infrà.*
[c] Heb. *cor colliquescẽdò colliquescet.*
[d] Heb. *congregando congregetur.*
[e] Heb. *facie tua.*
[f] Heb. *in uno locorum ubi reperietur.*
[g] Heb. *quiescamus super eum, sicut cadit ros*
[h] Heb. *sicut hoc & sicut illud: sic infrà.*
[i] Heb. *trajiciendo trajicito.*
[k] *qui 1. Chro. 2.17 Jether.*
[l] *ibidem Abigajil.*

ANNO-

ANNOTATIO.

3 Est is] *id est, David, quo si potieris, omnium potiere.* 9 Locis suis] *id est, ipsi, jam inde a persecutione Schaulis cognitis & exploratis.* Ex istis] *subaudi militibus tuis.* 13 Funes] *id est, machinas bellicas funibus ductiles, sive scansorias, sive demolitorias: metonymia.* Trahemus] *hyperbole, qua facilitatem & gravitatem excidii exprimit.* 14 Melius] *id est, accommodatius ad consequendum desyderium Abschalomi.* 16 Absorbeatur] *subito circumventus obruatur: metaphora.* 17 Ad fontem Rogelis] *in terminis Jehudæ & Binjaminis: Jehos. 15.7. & 18.16.* Non poterant] *ex condicto parentum: ut inde ad Davidem commodiùs excurrere possent.* 18 Bachurima] *vide suprà 3.16.* 19 Molam] *id est, grana tusa & commolita.* 22 Dum illucesceret] *id est, mane, lustrato exercitu, invenit neminem desyderari.* 24 Machanajima] *vide Gen. 32.2.* 25 Jisraëlitæ] *religione & instituto vitæ: genere verò Jschmahhelita 1. Chron. 2.17.* Nachaschæ] *uxoris Jischai.* 26 In terra Gilhhadis] *præter Machanajima ut Davidem circumcluderent.* 27 E Rabba] *expugnata jam antè a Davide, sup. 12.26, & sequentibus.* Lodebaro] *vide supr. 9.8.* Barzillai] *vide infrà 19.32.* 28 Etiam e spica] *qualis est farina avenacea, quæ non nisi torrefacta molitur.*

CAPUT XVIII.

David instructum exercitum Abschalomo cum maximis copiis appropinquanti obviam mittit: ipse Machanajimis ex voluntate populi consistit. Prælio commisso Abschalom cum suis fusus in sylvam fugit, & capillis quercui suspensus hæret, donec a Joabo & ejus armigeris occiditur. Postremò istius victoriæ nuntii duo excurrentes ad Davidem, rem paucis nuntiant.

1 Cùm autem David lustrato populo qui erat secum: præposuisset eis præfectos millenis & præfectos centenis.

2 Et commisisset David populum, tertiam manui Joabi, & tertiam manui Abischai filii Tzerujæ fratris Joabi, ac tertiam manui Ittai Gittæi: dicebat rex ad populum: [a] omnino processurus sum ego quoque vobiscum.

3 Sed dixit populus, non es processurus, nam sive [b] planè fugeremus, non apponerent ad nos [c] animum: sive morerentur dimidiū nostri, non apponerent ad nos animum, *etiam si jam ut sumus, deciesmille *essemus*: quare nunc melius erit, si fueris nostrâ causâ *pervigil ad ferendum opem.

4 Dicens itaq; ad eos rex: quod bonum visum fuerit in oculis vestris faciam: substitit rex *in spatio ipsius portæ, dum totus iste populus procederent per centenos & millenos.

5 Præcepit autem rex Joabo, & Abischajo & Ithajo, dicendo: [d] leniter propter me erga puerum istum, erga Abschalomum: & totus populus audiverant, cùm præciperet rex omnibus præfectis [e] de Abschalomo.

6 Egresso itaque populo in agrum obviam Jisraëli: fuit prælium *ad sylvam Ephrajimitarum.

7 Ubi cæsi sunt populus Jisraëlis ante servos Davidis: adeò ut esset ibi plaga magna in die illo, viginti millium.

8 Nam cùm esset ibi sparsum prælium in superficiem totius terræ: [f] *plures consumpsit sylva illa de populo, quàm consumpserit gladius die illo.

9 Obviam autem facto Abschalomo servis Davidis: & Abschalomo insidente mulo, venit mulus subter [g] perplexam quercum magnam: [h] cui quercui ita hæsit caput ejus, ut [i] penderet inter cœlum & inter terram, & mulus qui sub eo erat prætergrederetur.

10 Quod videns quidam nuntiavit Joabo, ac dixit: ecce vidi Abschalomum suspensum de quercu.

11 Dixit verò Joab viro illi qui nuntiabat sibi: cùm ecce videris, quare ergo non percussisti eum ibi *dejiciens* in terram? nam penes me erat dare tibi decem *siclos* argenteos & cingulum unum.

12 Sed dixit vir ille ad Joabum: etiam si ego *appenderē manibus meis mille *siclos* argenteos, non extenderem manum meam in filium regis: nam [k] nobis audientibus, præcepit rex tibi, & Abischajo, & Ithajo dicendo: observate quicunque *estis* de puero isto, de Abschalomo.

13 Aut *si* commisissem [l] ex me ipso falsitatem: cùm nulla res celari possit à rege: *an tu sisteres te ex adverso?

14 Dixit verò Joab: non ita *morabor coram te: & assumens tria tela in manum suam, infixit ea in [m] medium Abschalomi adhuc viventis, per mediam quercum.

15 Deinde circundantes decem pueri armigeri Joabi: percusserunt Abschalomum ita ut morte afficerent eum.

16 Tum clangente Joabo buccina, reversus est populus ejus a persequendis Jisraëlitis: quia subtraxit Joab populum.

17 Assumpseruntque Abschalomum, & projicientes eum in ea sylva in quandam fossam magnam, statuerunt super eum cumulum lapidum magnum valde: omnes verò Jisraëlitæ fugerunt quisque ad tentoria sua.

18 Abschalom autem assumptam statuerat sibi in vita sua statuam *in convalle regis: dicebat enim, *non est mihi filius, ut monimentum statuam nominis mei: quapropter vocavit statuam illam de nomine suo: quæ vocatur, locus Abschalomi usque in diem hunc.

19 Cumque Achimahhatz filius Tzadoki diceret: excurram, quæso, & nuntiem regi: Jehovam vindicasse eum e manu hostium ejus.

20 Dixit ei Joab: tu non [n] is es, qui *perferas* nuntium hoc die, sed nuntiabis *die alio: hodie autem non es nuntiaturus, quandoquidem filius regis *mortuus est.

21 Dixit verò Joab cuidam *Æthiopi: abi, nuntia regi quod vidisti: qui Æthiops incurvans se Joabo, cucurrit.

22 Pergens autem adhuc Achimahhatz filius Tzadoki, dicebat ad Joabū: quicquid tandem sit, excurrā ego quoq; post ipsum Æthiopē: ut ut diceret Joab: quam ob rem tu cursurus esses fili mi: cùm tibi non sit nuntius [o] conveniens?

23 Quicquid sit, inquit, excurram: cui dixit, excurre: excurrens itaq; Achimahhatz via planitiei, prætergressus est Æthiopem illum.

24 Consederat autē David inter duas portas,

[a] Heb. *procedendo processurus.*
[b] Heb. *fugiendo fugeremus.*
[c] Heb. *cor: sic infrà.*
[d] Heb. *sensim.*
[e] Heb. *de re Abschalomi*
[f] Heb. *multiplicavit sylva consumere.*
[g] Heb. *perplexitatem, &c.*
[h] Heb. *prehensum est caput ejus ad quercum.*
[i] Heb. *poneretur.*
[k] Heb. *in auribus nostris*
[l] Heb. *in animo meo.*
[m] Heb. *in cor sic in cor quercus: hic.*
[n] Heb. *vir nuntii hoc die.*
[o] Heb. *sufficiens: ut Num. 11.22.*

&iverat speculator in tectum portæ ad ipsum murum: qui sublatis oculis suis vidit, quòd ecce quidam accurrebat solus.

25 Quamobrem inclamante speculatore & indicante regi: dixit rex, si solus est, nuntius est in ore ejus: ita [p] veniendo continenter appropinquabat.

[p] Heb. *veniebat veniendo & appropinquando.*

26 Deinde vidit speculator quendam alium accurrentem, & inclamans speculator janitorem dixit: ecce quidam accurrit solus: tum dixit rex, nuntium allaturus est etiam hic.

27 Dicente verò speculatore, ego video cursum prioris quasi cursum Achimahhatzi filii Tzadoki: dixit rex, vir bonus est, & propter *nuntium bonum venit.

28 Tandem exclamans Achimahhatz ad regem dixit, Pax: cumq; incurvasset se regi facie sua versus terram: dixit: benedictus Jehova Deus tuus qui dedidit homines illos, qui extulerant manum suam contra dominum meum regem.

29 Dicenti autem regi: pax *ne est* puero Abschalomo? dixit Achimahhatz: vidi multitudinem aliquam magnam, cùm mitteret Joab *servum regis, & *me* servum tuum: sed non novi quid esset.

30 Cui dixit rex: diverte, consiste isthic: qui divertens stetit.

31 Tum ecce Æthiops ille venit: dixitque Æthiops: nuntium accipiat dominus meus rex, quòd vindicavit te Jehova hodie e manu omnium insurgentium contra te.

32 Dixit itaque rex ad Æthiopem: an pax *est* puero Abschalamo? cui dixit Æthiops: sint sicut puer iste inimici domini mei regis, & quicunque insurgunt contra te ad malum.

ANNOTATIO.

3 Etiamsi jam] *id est, etiamsi decuplo plures & instructiores essemus, non tanti facerent victoriam, quàm si te unum opprimere possent.* Pervigil] *id est, attentus, & accuratissimè hîc observans ut nobis succurras si opus fuerit: hæc interpretatio videtur simplicior & consecutioni vocum accommodatissima: ut confirmatur ver.* 24. 4 In spatio] *id est, inter duas portas, ut infrà ver.* 24. 6 Ad sylvam Ephrajimitarum] *id est, ubi olim a Jiphtacho Ephrajimitæ sunt cæsi Judic.* 12. *unde sylva illa nomen accepit, licèt esset in tribu Menaschis trans Jardenem.* 8 Plures consumpsit] *sive in stipites impingerent, sive in arbores illiderent, denique in scrobes & præcipitia caderent &c.* 12 Appenderem] *id est, si præsentem tantam pecuniam numeraret mihi quispiam, non facerem.* 13 An tu] *id est, regi me damnanti repugnaturus esses ad defensionem mei?* 14 Morabor] *præteriens occasionem hostem occidendi.* 18 In convalle] *vide annotata Gen.* 14.17. Non est mihi] *nam mortui erant tres ejus filii: de quibus suprà* 14.28 20 Die alio] *cùm alia occasio dabitur leta nuntiandi: confer cum versic.* 22. Mortuus] *ideo nuntius est lugubris regi.* 21 Æthiopi] *servo regis, ut infrà ver.* 29. 27 Nuntium bonum] *id est, mihi utilem.* 29 Servum regis] *Æthiopem, ut observatum est in ver.* 21.

CAPUT XIX.

Davide Abschaloni mortem deflente, milites ejus pudefacti dilabuntur: donec Joabi reprehensione & minis adductus, deposito luctu, populo se exhibet. Auditis Jisraëlitarum studiis de se reducendo, suam tribum ita sollicitat, ut reliquos in eo negotio antevertat: excepto Schimhhi, qui culpam deprecaturus cum eis advenit. Mephiboschech restituitur, & Cimeham in familiam regis asciscitur: Jisraëlitæ autem præreptam sibi gloriam ægrè ferentes, cum Jehuda graviter contendunt.

1 TUM commotus rex, ascendens in cœnaculum illius portæ flebat: & ita dicebat eundo, fili mi Abschalom, fili mi, fili mi Abschalom: [a] utinam mortuus essem ego, *utinam* essem loco tuo, Abschalom fili mi, fili mi.

[a] Heb. *quis det mori me.*

2 Cùm autem nuntiatum esset Joabo: ecce rex flet ac luget de Abschalomo.

3 Fuit illa salus eo die *conversa* in luctũ toti populo: cùm audiret populus eo die dicentes: dolore afficitur rex de filio suo.

4 Et [b] furtim populus ille eo die veniebat in civitatem: quemadmodum furtim se surrepturus fuisset populus rubore suffusus si fugissent in prælio.

[b] Heb. *furabatur se veniendo.*

5 Rex vero obvolverat *faciem suam, & clamabat rex, voce magna: fili mi Abschalom, Abschalom fili mi, fili mi.

6 Cùm veniens Joab ad regem intrò: dixit, *pudefecisti hodie vultum omnium servorum tuorum, qui eripuerunt vitam tuam hodie, & vitam *filiorum tuorum filiarumq; tuarum & vitam uxorum tuarum, & vitam concubinarũ tuarum:

7 Amando osores tuos, & odio prosequendo amantes tui: ut qui indicasti hodie *non esse tibi principes aut servos, experior enim hodie si Abschalom viveret, & nos omnes hodie mortui essemus, tunc rectum *fore* in oculis tuis.

8 Nunc ergo surge, exi & loquere [c] quæ sint cordi servis tuis: nam per Jehovam juro, si non exieris non pernoctaturum quenquam apud te hac nocte: & pejus tibi futurum hoc, omni malo quod obvenit tibi ab adolescentia tua usque nunc.

[c] Heb. *super cor servorũ tuorum: sic Gen.* 34.3.

9 Surgens itaque rex consedit in porta: quod cùm toti populo nuntiassent dicendo: ecce rex considet in porta, venit totus populus ante regem, *Jisraëlitæ verò fugerant quisque in tentoria sua.

10 Erat autem totus populus iste disceptans apud se in omnibus tribubus Jisraëlis dicendo: *hic Rex eripuerat nos e manu omnium inimicorum nostrorum, & idem liberaverat nos e manu Pelischtæorum: modò autem fugit ex hac terra ab Abschalomo.

11 Abschalom verò quem unxeramus mortuus est in hoc prælio: nunc ergo quare [d] quiescitis a revocando rege?

[d] Heb. *siletis: ut Exo.* 14.14.

12 Quapropter rex David misit ad Tzadokũ & ad Ebjatharem sacerdotes qui dicerent: alloquimini seniores Jehudę dicendo: quare essetis postremi ad reducendum regem domum suam: cùm sermo totius Jisraëlis pervenerit ad regem *de reducendo eo* domum suam?

13 Fratres mei estis, os meum & caro mea estis: quare ergo postremi essetis ad reducendum regem?

14 *Hha-

14 'Hhamasç quoque dicitote : an non 'os meũ & caro mea es? ita faciat mihi Deus & ita pergat, si non princeps militiæ futurus es coram me omnibus diebus 'loco Joabi.
15 Sic cùm inflexisset [e] animum omnium virorum Jehudæ ' quasi viri unius : miserunt ad regem *qui dicerent*, revertere tu & omnes servi tui.
16 Revertens igitur rex venit usque ad Jardenem : Jehuda autem venit Gilgalem, ut iret obviam regi, ad traducendum regem cis Jardenem.
17 Cùm festinans Schimhhi filius Geræ Binjaminita qui erat e Bachurimis: descendit cum viris Jehudæ, obviam regi Davidi :
18 Et mille viri cum eo e Binjamine : Tziba quoque minister familiæ Schaulis, & quindecim filii ejus, & viginti servi ejus cum eo : qui transmiserunt Jardenem ' ante regem.
19 Cùm ergo transivisset 'ponto ille ad transvehendum familiam regis, & ad faciendũ quod bonum *videretur* in oculis ejus: Schimhhi filius Geræ procidit coram rege, quando trajecturus erat per Jardenem.
20 Et dixit ad regem: ne imputet mihi dominus meus iniquitatem, neque recorderis quæ iniquè egit servus tuus, quo die egressus est dominus meus rex Jeruschalaimis : ut rex ' reponat in animo suo.
21 Agnoscit enim servus tuus: ego enim peccavi : sed ecce veni hodie ' prior tota domo Josephi, ut descenderem obviam domino meo regi.
22 Respondente verò Abischajo filio Tzerujç ac dicente : an propterea morte non afficeretur Schimhhi : cùm maledixerit uncto Jehovæ ?
23 Dixit David, [f] quid mihi vobiscum filii Tzerujæ, quòd estis mihi hodie [g] adversarii? ' hodiéne afficeretur morte quisquam in Jisraële ? nam nónne agnosco hodie me esse regem super Jisraëlem ?
24 Dixitque rex ad Schimhhin, 'non es moriturus, & juravit ei rex.
25 Mephiboscheth quoque [h] nepos Schaulis descenderat obviam regi: (' non curaverat autem pedes suos, neque curaverat mystacem suum & vestes suas non lavarat ex quo die abierat rex, usque ad diem quo venit cum pace.)
26 Fuitque obvius regi cùm rediret *rex* Jeruschalaima : cui dixit rex : quare non proficiscebaris mecum Mephiboscheth ?
27 Qui dixit, domine mi rex, servus meus decepit me: nam ' dixerat servus tuus, insternam mihi asinam ut insidens ei abeam cum rege : quia claudus *est* servus tuus.
28 Et traduxit servum tuum apud dominum meum regem : dominus autem meus rex, *est* ' sicut angelus Dei : quare fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.
29 Nam non [i] erant omnes e familia patris mei nisi ' rei mortis apud dominum meum regem : cùm posuisti servum tuum inter comedentes *cibum* mensæ tuæ : & quid *est* mihi amplius 'juris *postulandum*, aut expostulandum amplius apud regem ?
30 Cui dixit rex : ' quare eloquereris ultrà verba tua ? ' edixeram ut tu & Tziba partiamini ' agrum.
31 Dixit verò Mephiboscheth ad regem, vel omnia accipiat: postquam venit dominus meus rex cum pace domum suam.
32 Barzillai quoque Gilhhadita descenderat Rogelimis: quare trajecit cum rege Jardenem, prosequendo eum per Jardenem.
33 (Erat autem Barzillai senex valde natus octoginta annos, qui sustentaverat regem dum resedit Machanajimis. nam vir magnus erat valde).
34 Dixit itaque rex ad Barzillaium: tu progredere mecum, & sustentabo te apud me Jeruschalaimis.
35 Sed dixit Barzillai ad regem: [k] quantum *est* tempus annorum vitæ meæ, ut ascendam cum rege Jeruschalaima ?
36 Natus sum octoginta annos hodie: an dignoscere possum inter bonum & malum ? num gustare poterit servus tuus quod comedam & quod bibam? num audire potero amplius vocẽ cantorum & cantatricum? & quare esset servus tuus amplius oneri domino meo regi ?
37 ' Perparum transierit servus tuus Jardenem cum rege : quare ergo retribueret mihi rex retributionem hanc ?
38 Revertatur, quæso, servus tuus, ut moriar in civitate mea apud sepulchrum patris mei & matris meæ : Sed ecce servus tuus [l] ' Cimeham transiturus est cum domino meo rege : cui fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.
39 Quam ob rem dixit rex : mecum transeat Cimeham, cui ego faciam quod bonum *videtur* in oculis tuis : præterea quicquid optaveris a me efficiam tibi.
40 Cumque trajecisset totus populus Jardenem, & rex quoque trajecisset : osculatus rex Barzillaium, benedixit ei : qui reversus est in locum suum.
41 Deinde progresso rege Gilgalem, & Cimehane progrediente cum eo : cùm totus populus Jehudæ [m] prosequerentur regem , ac etiam ' pars populi Jisraëlis.
42 Ecce omnes Jisraëlitç venientes ad regem: dixerunt ad regem: quare ' furtim abduxerunt te fratres nostri viri Jehudæ, traducentes regem cum familia ejus cis Jardenem ? (' omnes autem homines Davidis cum eo erant)
43 Responderunt autem omnes viri Jehudæ contra viros Jisraëlis : quoniam rex ' propinquus est mihi, & cur accensa est *ira* tibi de hac re ? an [n] quicquam comedimus ' a rege ? an donativum donavit nobis ?
44 Respondentes verò viri Jisraëlis viris Jehudæ dixerunt: decem partes mihi *sunt* ' in rege, atque adeò pro Davide potior sum te, quare ergo vilipendisti me ? an non fuit sermo meus ' prior apud me de reducendo rege meo ? sed ' durior fuit sermo virorum Jehudæ sermone virorum Jisraëlis.

[e] Heb. *cor: sic ver.* 20.

[f] Heb. *mihi & vobis; ut sup.* 16. 10.

[g] Heb. *in adversarium.*

[h] Heb. *filius.*

[i] Heb. *non erat tota domus patris mei, nisi hominum mortis.*

Sup. 17. 27.

[k] Heb. *quot sunt dies annorum vitæ meæ: sic Gen:* 23. 1.

[l] *vel Cimeban ver.* 41.

[m] Heb. *progredi facerent regem.*

[n] Heb. *comedendo comedimus.*

ANNOTATIO.

5 Faciem suam] *caput suum: synecdoche vide sup.* 15. 30. 6 Pudefecisti] *id est, hoc tuo facto effecisti, ut tuum exercitum victorem, facti sui pudeat, perinde ac si victus esset, & ingratum te præbuisti.* Filiorũ tuorum &c.] *hoc est, ita rebellem filium desles, ut si vitam illius toti familiæ tuæ anteponeres, quod familiæ contumeliosum est & turpe.* 7 Non esse tibi] *videlicet curæ.* 9 Jisraëlitæ] *qui steterant ab Abschalomo.* 10 Hic rex eripuerat.] *Tribus argumentis ad revocandum Davidem se excitant. Primùm a benefi-*

cii Davidis, qui eos liberaverat & defenderat: Deinde a facinoris indignitate filii in patrem. Tertiò a morte Abschalomi, quem ipsi stultè ad regiam dignitatem evexerant, & justè a Deo in eo prælio prostratum agnoscunt. 14 Hhamaſç] *quem Abſchalom principem militiæ suæ constituerat, sup. 17.25.* Os meũ] *id est, consanguineus meus, ut Gen. 29.14. nam filius erat sororis Davidis, sup. 17.25.* Loco Joabi] *qui licèt dignitatem illam sua strenuitate in expugnatione Jebus. 1. Chron. 11.6. sibi comparasset: jam tamen Abschalomi cæde & protervo isto in regem sermone, & arrogato imperio justè abdicabatur.* 15 Quasi viri unius] *id est, unanimi consensu, ut Judic. 20.1.* 18 Ante regem] *id est, antequam rex ad Jardenem veniret.* 19 Ponto ille] *quem præmiserat tribus Jehudæ ad reducendum regem, & quem Schimhhi cum suo comitatu ad deprecandam iram regis sequebatur.* 20 Reponat in animo] *ultionem aliquando sumpturus.* 21 Prior tota domo] *q.d. studio redeundi in gratiam tuam tantâ diligentiâ ad te properavi, ut anteverterim omnes posteros Josephi, quorum ager tibi secundum Jardenem Machanajimis huc ad vadum venienti est vicinior: nam Binjaminitarum ager remotior erat: Jehos. 18.11.* 23 Hodiéne] *eodem argumento utitur quo Schaul. 1. Schem. 11.13.* 24 Non es moriturus] *per me. q.d. etsi facti tui ratio minimè est prætereunda: tamen quod me attingit tibi condono, & facti judicium aliis relinquo: vide 1. Reg. 2.8.37. & sequentibus.* 25 Non curaverat] *in signum luctus ob fugam regis: vide suprà. 12.20.* 27 Dixerat servus] *id est, exposueram Tzibæ servo meo consilium meum & mandaveram ut insterneret &c.* 28 Sicut angelus] *vide suprà 14.21.* 29 Rei mortis] *omnes enim partes Ischboschethi sequebamur suprà 2. habitaverat enim trans Jardenem ubi regnaverat Ischboscheth suprà 9.* Juris postulandum] *propter bona adempta, detractum honorem, & injuriam factam a servo.* 30 Quare eloquereris] *quasi dicat, accipio excusationem, pluribus opus non est.* Edixeram] *q.d. posteriorem sententiam revoco, qua prædia tua Tzibæ adjudicavi, cùm apud me defectionis te accusasset suprà 16.3. & priorem suprà 9. redintegro.* Agrũ] *id est, proventum: synecdoche.* 37 Perparum] *q.d. pro tantillo officio tanta retributione opus non est.* 38 Cimeham] *filius vel proximus.* 41 Pars populi] *qui non defecerant a rege, & qui jam redierant cum eo in gratiam, ut Schimhhi suprà 17. vers.* 42 Furtim abduxerunt] *non expectatis nobis (qui constitueramus te ut regem decet, reducere) honorem præripuerunt.* Omnes homines] *& tribules Jehudæ, & qui pro Davide militarant: quibus copiis freti audaciores erant in sua responsione.* 43 Propinquus] *id est, contribulis meus.* 44 In rege] *id est, in regno, ut Hosche. 10.15.* Prior] *suprà vers. 10. & 12.* Durior fuit] *id est, refellendo Jisraëlitarum rationes & ludificando eos, insolentiùs adhuc locuti sunt quàm Jisraëlitæ.*

CAPUT XX.

Authore Schebahho, Jisraëlitæ a Davide deficiunt, & a sola tribu Jehudæ rex Jeruschalaima reducitur: ubi vitiatas a filio concubinas perpetuæ custodiæ committit. Hhamasæ ut celeriter defectionis authorẽ persequatur jubet: eo tardante Abischajum submittit. In cujus comitatu Joab Hhamasæ obviam factus proditoriè eum interficit. Deinde cum fratre Schebahhum persequitur, obsidet, & cives defectoris capite tradito, obsidione liberans, Jeruschalaima revertitur, dignitatemq; suam recipit.

1 IBI AUTEM casu aderat quidam [a] nequam, nomine Schebahh filius Bicri [b] Binjaminita: qui clangens buccina dicebat: non *est* nobis pars cum Davide, neque *est* nobis possessio cum filio Jischai: quisque ad tentoria sua, ô Jisraëlitæ.

2 Sic ascendit [c] a Davide quisque Jisraëlita post Schebahhum filium Bicri: homines verò Jehudę adhæserunt regi suo a Jardene usque Jeruschalaima.

3 Ingressus autem David domum suam Jeruschalaimis, assumptas rex decem fœminas concubinas, quas reliquerat ad custodiendum domum suam: tradidit eas in [d] custodiam, ubi sustentabat eas, & cum eis non congrediebatur: sed fuerunt vinctæ usque ad diem mortis ipsarum [e] viduitate in vitam.

4 Edixit autem rex Hhamasę: convoca mihi viros Jehudæ in diem tertiũ, & tu hîc te sïste.

5 Itaque abiit Hhamasa ad convocandum Jehudam: sed tardavit ultra tempus illud quod constitutum erat ei.

6 Quapropter dixit David ad Abischajum: nunc magis nobis nociturus esset Schebahh filius Bicri quàm Abschalom: tu assume servos domini tui, & persequere eum: ne inveniat sibi civitates munitas, & eripiat *se ex* oculis nostris.

7 Itaque prodeuntes post eum, homines Joabi, & Cerethæi ac Pelethæi & robustissimi quique: prodierunt Jeruschalaimis ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

8 Ipsis *agentibus* apud lapidem illum magnum, qui *est* in Gibhhone, Hhamasa obvenit eis: Ioab autem erat accinctus chlamyde sua vestimẽti sui, super quam *erat* [f] Zona cum gladio, copulato lumbis ejus in vagina sua, ut ipso eunte caderet *gladius*.

9 Tum dixit Joab Hhamasæ: [g] túne prosperè agis frater mi? apprehenditq; manus dextera Ioabi barbam Hhamasæ, ut oscularetur eum.

10 Cumque Hhamasa non caveret sibi a gladio, qui *erat* in manu Joabi, percussit eum illo in quinta costa, & effudit viscera ejus in terram: adeò ut non iterato ei *ictu* moreretur: deinde Ioab cum Abischajo fratre suo persecutus est Schebahhum filium Bicri.

11 Quidam autem stabat juxta illum e pueris Ioabi: qui dicebat, quisquis est bene affectus erga Joabum, & quisquis est pro Davide sequatur Joabum.

12 Interea Hhamasa volutabat se in suo sanguine in medio tritæ viæ: quam ob rem videns vir ille subsistere totum populum, avertit Hhamasam ab ipsa trita via in agrum, & conjecit super eum pannum, cùm vidisset quemvis venientem ad illum consistere.

13 Cùm amotus esset a trita via, progrediebatur unusquisque post Joabum ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

14 (Is progrediebatur per omnes tribus Jisraëlis Abelum, nimirum Beth-Mahhacæ cum omnibus Beræis: qui congregantes se etiam sequebantur eum).

15 Venientes igitur illi, obsederunt eum Abeli-Beth-Mahhacæ, & diffuderunt [h] missilia catapultaria in civitatem quæ resistebat ad interiorem murum: & totus populus qui erat cum Joabo, perdebant djicientes istum murũ.

16 Tum inclamavit mulier sapiens de civitate: audite, audite: dicite, quæso, ad Joabum: appro-

[a] Heb. *vir Belijahhal.*
[b] Heb. *vir Jeminita.*
[c] Heb. *a post Davidem.*
[d] Heb. *domũ custodiæ.*
[e] Heb. *viduitate vitæ.*
[f] Heb. *zona gladii.*
[g] Heb. *an tu pax, &c.*
[h] Heb. *catapultam: metonymia.*

l Heb. *loquẽdo loquebantur.* k Heb. *interrogando interrogabunt.* l Heb. *ego pacem colentium fideliũ Jisraëlis ſũ.* m Heb. *civitatem & matrem: metonymia.* n Heb. *a cõtra hanc civitatem sic ver.22.*

appropinqua huc usque ut alloquar te.
17 Cumq; appropinquasset ad eam, dixit mulier: túne es Joab ? qui dixit, sum: & ea dicente audi verba ancillæ tuæ: dixit, ego audio.
18 Itaque locuta est dicendo: [i] * omnino loquebantur principio, dicendo: [k] haud dubiè interrogabunt Abelæos, & ita absolverint.
19 Ego [l] ex pacem colentibus, e fidelibus Jisraëlis *sum:* tu quæris morte afficere [m] incolas civitatis, & quidem metropolis in Jisraële: quare absorberes possessionem Jehovæ?
20 Respondet verò Joab dicens: Absit, absit mihi ut absorbeam, & ut perdam.
21 Non ita se habet res: sed quidam * e monte Ephrajimi Schebahh filius Bicri nomine suo, extulit manum suam contra regem Davidem: tradite eum solum, & abibo [n] ab obsidione hujus civitatis: quapropter dixit mulier illa ad Joabum: ecce caput ejus mox projicietur ad te per murum.
22 Et ita incessit mulier illa apud populum sapientia sua, ut amputantes caput Schebahhi filii Bicri, projicerent ad Joabum: qui cùm clanxisset buccina, dispersi sunt ab obsidione civitatis quisque in tentoria sua: Joab verò reversus est Jeruschalaima ad regem.
23 Sic Joab * præerat toti militiæ in Jisraële: Benaja autem filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethęis.
24 Et Adoram præerat tributo: & Jehoschaphat filius Achiludis erat [o] a memoria.
25 [p] Scheja autem scriba: Tzadok verò & Ebjathar sacerdotes.
26 Et etiam Hhira Jairites erat * præses pro Davide.

o Heb. *memorator.* p *qui supra 9.3. Scheraja.*

ANNOTATIO.

1 Non est nobis pars] *id est, nihil habemus commune cum Davide: sic 1. Reg. 12.16.* 3 Viduitate in vitam] *id est, perpetua, destitutæ marito quamdiu vixerunt.* 4 Hhamasæ] *ut quem constituerat principem militiæ suæ, supr. 19.14.* Siste] *subaudi eodem die.* 6 Domini tui] *Hhamasæ, sub quo tu militas: sic Urija Joabum vocat dominum suum, suprà 11.11.* 7 Post eum] *id est, Abischajum cum copiis ejus.* Homines Joabi] *quorum nominatim dux erat.* Cerethęi] *quorum dux erat Benaja suprà. 9.4.* 8 Copulato] *id est, elato ad lumbos, ne inter ambulandum nutans & crus allidens incedenti impedimento esset: ut pedites Germani solent.* Ut ipso eunte] *nam sic certo consilio aptaverat, ut sibi non caveret Hhamasa infrà 10. ver.* 12 Volutabat] *moriens.* 14 Abelum] *oppidum Menaschitarum tribui Naphthali conterminum, quod alio nomine Abel-Majim dicitur, 2. Chron. 16.4. Vocatur autem Abel-Mahhacæ ad differentiam aliorum oppidorum ejusdem nominis: fuit hoc Mahhacæ uxoris Maciris: 1. Chron. 7.16.* Beræis] *id est, civibus Beerotharum oppidi Binjaminitarum Jehoschubhæ. 18. 25. contribulibus & fortassis civibus suis.* 15 Istum murum] *interiorem videlicet.* 18 Omnino &c.] *id est, cives mei omnino sibi principio persuadebant fore, ut per legatos exponeres petitionem tuam, & omnia, priusquam armis experireris: quòd si factum fuisset, jam absolutum & confectum esset negotium. Sic modestè Joabo mandatum Dei objicit, Deut. 20.10. de conditionibus pacis offerendis: civium suorum de Joabo opinionem bonam, denique facilitatem omnium ad efficiendam & præstandam rem justam.* 21 E monte Ephrajimi] *id est, ex oppido sito in finibus montis Ephrajimi: nam propriè Beerothæ erant Binjaminitarum: Jehos. 18. 25. & suprà. 4.2.* 23 Pręerat] *nam imperium jure sibi ademptum improbè recuperavit: cætera vide suprà 9.* 26 Præses] *sic suprà 9.4.*

CAPUT XXI.

Fame per triennium Jisraëlitas premente, David oraculo admonitus, propter cæsos a Schaule contra jusjurandum, Gibhhonitas, immissam esse: petentibus in piaculum Gibhhonitis, septem e posteris Schaulis suspendendos tradit: quo facto reconciliatur Deus. Pietas commendatur Ritzpæ quidem in custodiendis suspensis: Davidis verò, in eis cum Schaule sepeliendis. Postea quatuor recensentur prelia contra Pelischtæos feliciter gesta, in quorum singulis singuli gigantes occubuerunt.

a Heb. *anno post annum.* b Heb. *domũ illam sanguinum.*

1 FUERAT autem fames temporibus Davidis [a] tribus annis continuis: * deinde * requisivit David faciem Jehovæ: cui dixit Jehova, propter Schaulem & domum [b] illius * sanguinariam, eò quòd * morte affecit Gibhhonitas:
2 Itaq; rex accersitis Gibhhonitis allocutus est eos: (Gibhhonitæ autem non e filiis Jisraëlis erant: sed e residuo Emoræi, quibus etsi filii Jisraëlis juramento caverant: tamen quæsiverat Schaul percutere eos, * affectus zelo pro filiis Jisraëlis & Jehudæ).
3 Et dixit David ad Gibhhonitas: quid faciam vobis? & quanam re expiabo, * ut benedicatis possessioni Jehovæ?
4 Cui dixerunt Gibhhonitæ: non *agitur* mihi *de* argento aut auro cum Schaule & cum familia ejus: neque *agitur* nobis *de* ullo morte afficiendo in Jisraële: quibus dixit: id quod vos diceti s facturus sum vobis.
5 Tum dixerunt ad regem: viri illius qui absumpsit nos, & qui cogitavit contra nos: *per quem* exterminati sumus ne consisteremus in ullo termino Jisraëlis:
6 Ex illius filiis dentur nobis septem homines quos * suspendamus Jehovæ apud Gibhham Schaulis, ô electe Jehovæ: quibus dixit rex, ego daturus sum.
7 Sed clementiâ usus rex erga Mephiboschethum filium Jehonathanis filii Schaulis: propter * juramentum Jehovę quod *fuerat* inter ipsos, inter Davidem, & inter Jehonathanem filium Schaulis:
8 Accepit rex duos filios * Ritzpæ filiæ Ajæ, quos pepeterat Schauli, Armonin & Mephiboschethum: & quinque filios * *sororis* Micalæ filiæ Schaulis quos pepererat Hhadrieli filio Barzillai Mecholano:
9 Tradiditq; eos in manum Gibhhonitarum, qui suspenderunt eos in * monte coram Jehova: sic ciciderunt hi septem simul: sunt autẽ affecti morte * ipsis primis diebus messis, in principio messis hordeaceę.
10 * Accepit autem Ritzpa filia Aję quoddã cilicium, ꝙ tenderet sibi ad rupem illam a principio messis: * donec effunderetur aqua super eos e cœlis: * ut non sineret volatilia cœli quiescere super eos interdiu, aut bestias agri noctu.

11 Et

11 Et renunciatum est Davidi quod fecerat Ritzpa filia Ajæ concubina Schaulis.
12 Et abiens David accepit ossa Schaulis, & ossa Jehonathanis filii ejus a civibus Jabeschi Gilhhadis: qui suffurati erant ea e platea Beth-Schanis, ubi suspenderant eos Pelischtæi, quo tempore percusserant Pelischtæi Schaulem in Gilbohha.

1. Schemu. 31.10.& sequentibus.

13 Cumque deportasset inde ossa Schaulis & ossa Jehonathanis filii ejus: ' collegerunt ossa *eorum* qui suspensi fuerant:
14 Sepeliverúntq; cum ossibus Schaulis & Jehonathanis filii ejus in terra Binjaminitarum ' Tzelahhi, in sepulchro Kischi patris illius, fecerúntq; omnino prout præceperat rex: sic exoratus est Deus ipsi ' terræ ' post illud.
15 Cùm autem adhuc esset bellum Pelischtæis contra Jisraëlitas: descendens David & servi ejus cum eo pugnaverũt conrra Pelischtæos, ita ut defessus esset David.
16 Tum Jischbi Benob, qui erat e natis cujusdam gigantis, cujus mucronis pondus, *erat* trecentorum siclorum pondus, ex chalybe, eratq; accinctus novo *gladio*: [c] cogitabat percutere Davidem.

c Heb. dicebat.

17 Sed opem tulit ei Abischai filius Tzerujæ, & percutiens Pelischtæum morte affecit eum: tunc jurarunt homines Davidis ei dicendo: non es proditurus vltra nobiscum in prælium, ut non ' extinguas lucernam Jisraëlis.
18 Fuit quoque postea cùm adhuc esset prælium ' Gobi contra Pelischtæos: ut tunc percuteret Sibcai Chuschathęus [d] Saphum, qui erat e natis ejusdem gigantis.
19 Item fuit adhuc prælium Gobi cum Pelischtæis: ubi percussit Elchanan filius [e] Jahhare-Oregim Beth-Lechemita, Goljathi Gitthęi ' *fratrem*, cujus hastile erat ut jugum textorum.
20 Fuit itẽ adhuc bellum ad Gathum: eratque [f] quidam procerus, [g] cujus manuum & pedum digiti erant seni, viginti quatuor numero: & ipse quoque natus erat eidem giganti.
21 Quem, cùm probro afficeret Jisraëlem, percussit Jehonathan filius [h] Schimhhai fratris Davidis.
22 Quatuor isti editi sunt eidem ' Giganti Gathi: ' qui ceciderunt manu Davidis, & manu servorum ejus.

d Sippajum. 1.Chro.20.4
e Jahhiris. 1 Chro.20.5.
f Heb. vir mensuræ.
g Heb. cujus digiti manuum & digiti pedum sex & sex.
h Schimhhe 1.Chro.20.1

ANNOTATIO.

1 Deinde] *id est, anno quarto, ut ostenditur infrà 24.c.* Requisivit] *ordinaria ratione, de qua Num. 27.21.* Sanguinariam] *quæ Schauli adhærebat, sanguinem & cædes spiranti: & post Schaulem Ischboschetho contra institutum Dei: vide suprà 19.29.* Morte affecit] *contra juramentum illis præstitum Jehosch.9. hæc historia alibi non legitur: nam ad cædem sacerdotum & excidium civitatis Nobi de quo 1. Schem.22. referri non placet, quia sacerdotum quoque hoc loco mentionem fecisset, & quia in eo facto zelo non ducebatur pro Jisraëlitis, quod sequente vers. dicitur: sed ultionis affectu. verisimilius verò est, hoc ab eo factum esse, cùm Pythones & ariolos exterminaret e terra 1.Schem. 28. 3. & 9.ver. Quia istius zeli commune fuit gentes & gentium studia e medio Jisraëlis tollere.* 2 Affectus zelo] *mandato Dei sibi proposito de quo Exodi 23. in fine & Deut.7.& 20. sed sine scientia.* 3 Ut benedicatis] *id est, reconciliationem vestram testatam facientes, iram ejus ab Jisraële avertatis: sic de Abimeleco & Abrahamo Gen. 20.7.* 6 Suspendamus] *ad eum vobis reconciliandum jure ejus exequendo in familiam istam, ut Num.25 4.* 7 Juramentum Jehovæ] *de quo 1.Schem.20.15.& 42. & 23.18.* 8 Ritzpæ] *de qua sup.3.7.* Sororis Micalæ] *eclipsis qualis legitur infra 19.ver. nam uxorem Hhadrielis alteram Schaulis filiam fuisse apparet 1.Schem.18.18.* 9 Monte] *Gibhhæ Schaulis.* Ipsis primis] *sub tempus Paschatis, quo primùm falx in segetem ex lege mittebatur: Deut.16.9.* 10 Accepit] *intelligens ex oraculo hac ratione Deum populo reconciliatum iri, & missa pluvia reconciliationem suam significaturum, accepit &c.* Donec effunderetur] *incerta enim erat, quo tempore pluvia casura esset.* Ut non sineret] *si fortè Deus nondum planè reconciliatus fuisset, ac proinde pluviam mittere distulisset: nam hęc ad pietatis officia se ita comparaverat, ut divinæ voluntati satisfaceret, & non manerent insepulta quocunque temporis momento sibi satisfactum esse testificaturus esset Deus pluviam demittendo in terminos Jisraëlis: vide legem Deut.21.23.* 13 Collegerunt] *diu postquam sepulti fuissent.* 14 Tzelahhi] *de quo Jehos.18.28.* Terræ] *demittendo pluviam.* Post illud] *postquam suspensi sunt. relativũ ad remotius refertur. vide sup. 1. Sche.7.15.* 17 Extinguas lucernam] *id est, morte tua felicem nostrarum rerum cursum & regiæ majestatis lumen intervertas.* 18 Gobi] *in loco adjacente Gezeri: ideo 1.Chron.20. hoc bellum dicitur gestum ad Gezerem.* 19 Fratrem] *sic enim expressè scribitur. 1.Chron.20.5. sic sup. ver.8.* 22 Giganti eidem] *qui pater erat Goljathi.* Qui ceciderunt] *comprehenso Goljatho: synecdoche.*

CAPUT XXII.

Davidis carmen laudativum, editum ab eo sub finem vitæ: quo Deum laudat recordatione beneficiorum jam acceptorum, & in posterum se laudaturum profitetur.

Confer hoc caput cum psal.18.& 144.

1 ELOCUTUS autem est David Jehovæ verba cantici hujus: qua die eripuerat eum Jehova e manu inimicorum ipsius, ut e manu Schaulis.
2 Et dixit: ' Jehova petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, a me *est*.
3 Deus rupis meæ, in quem me recipiam: clypeus meus & ' cornu salutis meæ: editus locus meus, & perfugium meum: servator meus, a violentia servas me.
4 ' Laudatum invoco Jehovam: & ab inimicis meis servor.
5 ' Cùm circundant me irrumpentes fluctus mortis: torrentes *hominum* nequam perterrent me.
6 Dolores ' sepulchri circumeunt me: occurrunt mihi ' tendiculæ mortis.
7 In ipsa angustia mea invoco Jehovam, & Deum meum inclamo: ' qui exaudit e templo suo vocem meam: & clamorem meum auribus suis.
8 Et ' concutitur ac movetur terra: ' fundamenta

menta cœlorum commoventur : concutiuntur autem cùm ira accenditur ei.
9 *Cùm* ascendit fumus per nasum ejus, & ignis ex ore ejus consumit : prunæ ardent ab eo.
10 Et demittens Cœlum descendit : cum caligine sub pedibus suis.
11 Et insidet Cerubinis & volat : ac conspicuus est super alas venti.
12 Et circumponit sibi tenebrarum 'tuguria : atrorem aquarum, densitates superiorum nubium.
13 Splendore qui *est* ante eum, ardent prunæ igneę.
14 Tonat e Cœlis Jehova: & excelsus edit vocem suam.
15 Et emittit sagittas, *quibus* dispergit illos : fulgur quo fundit illos.
16 Conspiciuntur etiam imi alvei maris : revelantur fundamenta orbis habitabilis : increpatione Jehovæ, a flatu spiritus nasi ejus.
17 ' Mittens ex edito assumit me : extrahit me ex aquis multis.
18 Eripit me ab inimico meo valentiore : ab osoribus meis, cùm robustiores sunt me.
19 *Cùm* occurrunt mihi in tempore calamitatis meę : tum est Jehova scipio mihi.
20 Et educit in latum me : liberat me ' quia delectatur me.
21 Tribuit mihi Jehova secundum ' justitiam meam : secundum puritatem manuum mearum restituit mihi.
22 Cùm observo vias Jehovæ: neque improbè averto me a Deo meo :
23 Sed omnia Judicia ejus in conspectu meo sunt: & ab ullo statutorum ejus non recedo:
24 Deniq; cùm sum integer illi: & caveo mihi [a] ne iniquè agam :

[a] Heb. *ab iniquitate mea*

25 Restituit mihi Jehova secundum justitiam meam: secundum puritatem meam coram oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes : cum viro integro integrum te exhibes.
27 Cum puro purum te prębes : at cum perverso ' eluctaris.
28 Populum autem afflictum servas : & oculos tuos contra elatos ' dejicis.
29 ' Quin imò tu es ' lucerna mea ô Jehova: & Jehova ' illustrat tenebras meas.
30 Per te enim transcurro ' turmam : per Deum meum transsilio ' murum.
31 ' Hujus Dei fortis integra est via : sermo Jehovæ purgatissimus est : clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus fortis præter Jehovam? & quis rupes præter Deum nostrum ?
33 Hic Deus fortis robur *est* meum, & *mearum* copiarum : & ' expeditam reddit integrè viam meam.
34 Disponit pedes meos, ut cervarum : ' ut in excelsis meis statuat me.
35 Docens manus meas prælium : adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam ' das mihi clypeum salutis tuæ : & ' mansuetudo tua adauget me.
37 ' Dilatas gressui meo locum meum: neque ' vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, ut perimã eos : neque revertor donec consumam eos.
39 Et consumo eos ac frango eos, adeò ut nõ exurgant : sed cadant sub pedes meos.
40 Accingis enim me robore ad bellum: prosternis sub me insurgentes in me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem: odio habentium me, ut excindam eos.
42 Circumspectant : sed non est qui servet: ad Jehovam: sed non exaudit eos.
43 Contundo itaque eos tanquam pulverem terræ : ut lutum platearum comminuo eos, dispando eos.
44 Sic liberas me a contentionibus populorum: conservas me in caput gentium : populus *quem* non noveram serviunt mihi.
45 Alienigenæ mendaciter se dedunt mihi : ' ad auditionem auris obediunt mihi.
46 Alienigenæ ' decidunt : & horrescunt ' e conclavibus suis.
47 ' Vivit Jehova, & benedicta rupes mea : quapropter exaltetur Deus rupis [b] salutaris meæ.
48 Deus ille fortis, qui [c] præstat ultiones mihi & deturbat populos subter me.
49 Qui exitum dedisti mihi ab inimicis meis : & supra insurgentes in me exaltasti me : a viro [d] violentissimo eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te, Jehova, in gentibus: & nomini tuo psallam.
51 *Dicens ipsum esse* turrim, [e] omnimodam salutem regis sui : & exercere benignitatem erga unctum suum, Davidem & semen ejus usque in seculum.

[b] Heb. *salutis.*
[c] Heb. *dat.*
[d] Heb. *violentiarum.*
[e] Heb. *salutes.*

ANNOTATIO.

2 Jehova] *propositio, contenta tribus versibus: per congeriem metaphoricarum similitudinum.* 3 Cornu salutis] *is est, quo me defendo, ut bestiæ cornibus.* 4 Laudatum] *id est, cùm eum invoco, non possum non erumpere in laudes, quia certa fiducia amplector quod peto.* 5 Cùm circundant] *Confirmatio a narratione beneficiorum Dei planè poëtica : cujus duæ sunt partes, liberationis ex adversis ab hoc versu ad 29. & gloriosæ victoriæ inde ad 47.* 6 Sepulchri] *id est, lethales.* Tendiculæ mortis] *id est, quas homines nequam tetenderunt in necem meam.* 7 Qui exaudit] *primus gradus beneficiorum Dei, precum exauditio in calamitatibus.* 8 Concutitur &c.] *secundus, præsentiæ suæ testificatio multiplex, ad confirmandos suos & hostes perterrefaciendos usque ad versum 17. A terræ motu: ab aëris inflammatione : a repercussu nubium : a vi majore, & impressionibus: a ventorum concertatione : a nubium condensatione : a coruscatione : a tonitruis : a fulguribus : & a maris terræq; hiatu.* Fundamenta Cœlorum] *id est, altissimi montes, quibus videtur quasi Cœlum incumbere.* 17 Mittens] *tertius gradus, opus liberationis, sub similitudine ejus, qui aliquem e profundis aquis eripit, propositum.* 20 Quia delectatur] *unica causa liberationis, gratuita Dei benevolentia erga nos.* 21 Justitiam] *causæ nimirum, quam contra hostes sustineo: sive facti mei, cum illorum comparati.* 27 Eluctaris] *id est, ita certas, ut eum sua ipsius perversitate corruentem vincas.* 28 Dejicis] *id est, e sublimiore loco eos observas puniendos.* 29 Quin] *altera pars narrationis, ut observatum est suprà ver. 5.* Lucerna] *id est, author felicitatis meæ: metaphora.* Illustrat] *id est, dissipat adversa prosperis allatis.* 30 Turmam, Murum] *hostium.* 31 Hujus Dei] *Epiphonema : percurrens laudes Dei ab operibus : sermone : & essentia ejus his duobus versibus.* 33 Expeditam] *id est, sublatis omnibus impedimentis complanat & felicem exitum dat.* 34 Ut in excelsis] *id est, in munitio-*

nitionibus, quas tanta velocitate comparavi, stabilit me: sic Deut. 32.13. & 33.29. 36 Das mihi] *id est, armas me salute.* Mausuetudo tua] *qua ad benefaciendum tuis te demittis.* 37 Dilatas] *id est, facis ut liberè incedam sublatis adversariis.* Vacillant] *ut solent trepidi.* 45 Ad auditionem] *id est, quamprimùm audiunt mandatum, obtemperant, etsi mendaci animo.* 46 Decidunt] *ut folia arborum marcida.* E conclavibus] *id est, etiam in abtrusissimis locis, quò se ad securitatem recipere solent, metu percelluntur.* 47 Vivit Jehova] *Conclusio cujus duæ sunt partes, præsentis laudationis ab anteactis beneficiis: & publicæ professionis in futurum.*

Caput XXIII.

David moriturus vocationem suam, mandatum Dei & promissiones repetit & suam indignitatem confessus, fidem suam in fœdus Dei protestatur: ex quo suo regno prospera: alienis adversa denuntiat. Catalogus describitur ducum exercitus Davidis: e quibus summi tribuni rebus strenuè gestis commendantur.

1 'DENIQUE hæc sunt verba Davidis 'postrema: Dictum Davidis filii Jischai: dictum inquam, viri qui constitutus est 'excelsus: unctus Dei Jahhakobi: & 'amœnus psalmis Jisraëlitarum.

2 'Spiritus Jehovę locutus est in me: & sermo ejus per linguam meam.

3 'Dixit Deus Jisraëlis, mihi locuta est 'rupes Jisraëlis: qui dominatur 'hominibus istis justus esto, dominans *in* timore Dei.

4 *Erunt* ut cùm'lucente mane oritur sol: 'ut mane non nubilo, herba tenera e terra *existit* splendore post pluviam.

5 Quamvis non sit ita'domus mea erga Deum fortem: quando quidem fœdus [a] 'perpetuum disposuit mihi, 'ordinatum *manet* prorsus & servatum, quia tota salus mea & totum' desyderium *est*: 'quamvis non faciat ut pullulet.

6 At '*homines* nequam ut spinæ remotæ erunt omnes: quæ manu non capiuntur.

7 Sed qui attrectaturus est eas [b] munitur ferro & hastili: ut igne [c] prorsus comburantur in 'sede eadem.

8 ISTA sunt nomina robustissimorum qui erant Davidi: [d] Joscheb Baschebeth Tachcemonita 'primarius ducum: [e] huic gratum fuit hastato una vice invadere octingentos [f] 'confodiendos.

9 Post hunc Elhhazar filius Dodonis 'Achochæi: inter hos tres robustissimos [g] comites Davidis, cùm 'abjicerent se contra Pelischtæos: *quibus* congregatis illuc ad bellum, 'abierant Jisraëlitæ.

10 Is surgens percussit Pelischtæos, usquedum defatigata esset manus ipsius, & 'adhæreret manus ipsius gladio suo: præstante Jehova salutem magnam illo die: post quem reversus est populus tantùm ad spoliandum.

11 'Post hunc autem Schamma filius Agæ Harites: cùm congregarentur Pelischtæi in catervam: ubi erat portio agri plena lentibus: & populus fugeret a facie Pelischtęorum,

12 Stitit se in medio illius portionis ut liberaret eam, percussitq; Pelischtæos: ita præstitit Jehova salutem magnam.

13 Præterea descendentes 'tres isti supra triginta primarii convenerunt in messe ad Davidem, ad speluncam 'Hhadullami: cùm caterva Pelischtæorum castra haberent in convalle 'Raphaæorum.

14 (Nam David tunc agebat 'in suo propugnaculo: & statio Pelischtæorum tunc 'erat *ad* Beth-Lechemum)

15 Et desyderio motus dixit David: [g] ô si quis bibendam daret mihi aquam e cisterna Beth-Lechemi, quę *est* ad portam.

[a] Heb. *seculi*

[b] Heb. *impletur ferro.*
[c] Heb. *comburendo côburantur. Confer cum 1. Chro. 11: a ver. 11.*
[d] *ibi Jaschob Hham filius Chabmonæi.*
[e] Heb. *hoc gratum fuit ei lignato.*
[f] Heb. *confossos: sic infrà 18. ver.*
[g] Heb. *cum Davide.*

[g] Heb. *quis bibendam dabit mihi.*

16 Quapropter perruperunt tres isti potentissimi per castra Pelischtæorum: & haustam aquam e cisterna Beth-Lechemi, quæ *est* ad portam, deportantes attulerunt ad Davidem: qui noluit bibere eam: sed effudit eam Jehovę.

17 Dicebat enim: absit mihi a Jehova ut faciam hoc, an sanguinem istorum hominum, qui [h] iniverunt periculum vitæ suæ biberem? sic noluit bibere illam: hęc fecerunt tres illi potentissimi.

18 Deinde Abischai frater Joabi filius Tzerujæ erat primarius 'horum trium: qui vibravit hastam suam in trecentos, quos confodit: eratque [i] nominatissimus inter hos tres.

19 Horum trium, nonne qui a honoratissimus erat, fuit illis princeps? attamen usque ad 'illos tres non pervenit.

20 Et Benaja filius Jehojadahhi filius viri strenui, magnus rebus gestis, e 'Kabtzeele: is percussit duos [k] valentissimos Moabitas, & idem descendens percussit quendam leonem in medio cisternę 'tempore nivis.

21 Idem quoque percussit quendam Ægyptium [l] spectabilem *magnitudine*: cùm esset in manu Ægyptii hasta, descendit ad eum baculo: & accipiens hastam e manu Ægyptii, interfecit eum hasta ipsius.

22 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres potentes.

23 Honoratus supra triginta: quamvis ad tres illos non pervenerit: quam ob rem præposuit eum David [m] satellitio suo.

24 Hhasael frater Joabi 'supra triginta istos: Elchânanem filium Dodonis Beth-Lechemitā.

25 [n] Schammam'Charoditam: Elikam Charoditam.

26 Cheletzum [o] Paltitam: Hhiram filium Hhikaschi Tekohhæum.

27 Abihhezerem Hhanathotanum: [p] Mebunnaium 'Chuschatæum.

28 [q] Tzalmonem Achochæum: Maharaium 'Netophathæum.

29 [r] Chelebum filium Bahhanæ Netophathęum: Ittaium filium Ribbai e Gibhha Binjaminitarum.

30 Benajam 'Pirhhathonæum: [s] Hiddaium ex una vallium 'Gahhaschi.

31 [t] Abi-Hhalbonem Hharbathæum: Hhazmavethum [u] Barchumæum.

32 Eljachbam'Schahhalbonæum: e filiis [a] Jaschenis Jehonathanem.

33 Schammam 'Hararitam: Achiamum filium [b] Schararis Hararitam.

34 [c] Eliphelethum filium Achasbai 'Mahhachathæi: [d] Elihhamum filium Achithophelis 'Giluntinum.

35 [e] Chetzravum'Carmelitam: [f] Pahharaium 'Arbæum.

[h] Heb. *qui abiverunt pro animis suis.*
[i] Heb. *nomē erat ei in tribus istis.*
[k] Heb. *ariel, id est, duos leones fortissimos.*
[l] Heb. *virum aspectus.*
[m] Heb *auscultationi suæ: id est, militibus stipatoribus suis, qui semper presto erant ad imperium ipsius. 2. Sam. 9. 4. & 20. 23*
[n] *Schammothum Haroritam. 1. Chro. 11.*
[o] *Pelonitam.*
[p] *Sibcaium.*
[q] *Hhilajum.*
[r] *Cheledum, & Cheldai. 1. Chro. 27. 15.*
[s] *Churajum,*
[t] *Abielem.*
[u] *Bacharumæum, id est ex Buchurimis Binjaminitarum.*
[a] *Haschemi.*
[b] *Sacharis.*
[c] *Eliphalem filium Vris,*
[d] *Achijam Pelonitam.*
[e] *Chetzronē.*
[f] *Na. Hharajum.*
[g] *Joelem fratrem Nathanis.*

'Arbæum.

36 8 Jigalem filium Nathanis e Tzoba : Banin Gaditam.

37 Tzelekum Hhammonitam : Nacharaium 'Beerothitam armigerum Joabi filii Tzerujæ.

38 Hhiram 'Jitræum: Garebum Jitræum.

39 Urijam Chittæum : omnes sunt 'triginta septem.

ANNOTATIO.

1 Postrema] *id est, habita ab eo postquam mandata dedit filio Schelomoni, de quibus 1.Reg.2. eumq; precibus Deo commendavit Psal.72. cùm jamjam esset moriturus. Hoc enim facto Jahhakobum Gen.49. & Moschen Deuteron.32. & 33. imitatus est.* Excelsus] *id est, evectus ad fastigium regni, ut proximè sequentia verba indicant.* Amœnus Psalmis] *id est, propheta, qui suaves Psalmos Jisraëlitis ad laudandum Deum conscripsit.* 2 Spiritus Jehovæ] *id est, Deus pater per filium in spiritu animum & linguam meam moderatus est ad prophetias exarandas, confirmatio posterioris sui epitheti.* 3 Dixit] *confirmatio prioris sui epitheti a vocatione & mandato Dei.* Rupes] *vide Deut.32.4.* Hominibus istis] *Jisraëlitis.* 4 Ut cum lucente] *id est, omni luce prosperitatis & gloriæ circumfulgebunt, altera pars sermonis Dei promissio regi, & populo colenti justitiam & timorem Dei.* Ut mane] *id est, virescent perpetuò: ut herbæ, quibus pluviæ & calores tempestivè adveniunt.* 5 Domus mea &c.] *id est, ego & regnum meum, quamvis hæc non ita exactè præstemus, ac proinde rei simus non servati fœderis cum Deo &c.* Perpetuum] *quia Deus immutabilis est, & ita promisit sup.7.15.16.* Ordinatum &c.] *id est, penes ipsum est ordinatio & conservatio, quam se effecturum recepit, ibidem.* Desyderium est] *Deus & fœdus ejus.*

Quamvis non faciat ut pullulet] *id est, propter indignitatem nostram perparum præstet illius promissæ felicitatis. Sic anticipat objectiones: unam quod non parent mandato Dei : alteram quòd Deus promissa nondum præstet. Statuit enim in obedientiâ suâ fidem Dei inanem reddi non posse : ut Roman.3.3.* 6 Homines nequam] *qui mandata Dei non amplectuntur, neque promissionum sunt participes, idest, reprobi. est autem antithesis ex comparatione cum superioribus.* 7 In eadem sede] *id est in eo loco ubi succisæ fuerint.* 8 Primarius ducum] *id est, dux summus primi agminis, ut quinque sequentes suorum agminum suo ordine.* Confodiendos] *ex quibus trecentos eum confodisse ostendit 1.Chron.11.11.* 9 Achochæi] *e posteris Achoachi Binjaminitæ, de quo 1.Chron.8.4. sic infra versic.28.* Abjicerent] *id est, abjecta vitę cura, periculo se exponerent : sic Judic.5.18.* Abierant] *id est, fugientes loco cesserant 1.Chron.11.ver.13. & hic ver.11.* 10 Adhæreret] *ex distensione nervorum præ magno labore.* 11 Post hunc] *ab Elhhazare secundus restitit Pelischtæis, alteram catervam ab altera agri parte invadens, nam Elhhazar ab ea parte Pelischtæos aggressus est, ubi erat hordeum : Schamma verò qua lentes erant 1.Chron.11.13.* 13 Tres isti] *suprà nominati.* Hhadullami] *1.Schem.22.1.* Raphæorum] *sup.5.18.* 14 In suo propugnaculo] *Jebusi in civitate sua, paulò antè expugnata, ex qua prodiit Hhadullamum versus, Pelischtæos aggressurus.* Erat ad Beth-Lechemum] *itinera obsidens.* 18 Horum trium] *qui sequuntur.* 19 Illos tres] *antè numeratos.* 20 Kabtzeele] *Jehos.15.21. in tribu Jehudæ.* Tempore nivis] *quo feræ ferociores sunt penuriâ victus.* 24 Supra triginta] *postremus quidem secundi ordinis : sed præstantior triginta Chiliarchis quos deinceps nominat, nam sex isti quinis Chiliarchis præerant, ut Joab erat imperator omnium : sunt enim hæ duæ voces ἀπὸ κοινοῦ sex illis accomodandæ quorum nomina & res gestæ modò explicatę sunt.* 25 Charoditam] *Judic.7.1.* 27 Chuschathęum] *e tribu Jehudæ.1.Chron.4.4.* 28 Netophatęum] *in tribu Jehudæ 1.Chro.2.54.* 30 Pirhhathonæum] *oppidum in tribu Ephrajimi, Judic.12.15.* Gahaschi] *mons in tribu Ephrajimi, Jehosc.24.30. & Judic.2.9.* 32 Schahhalbonæum] *e Schahbalabinis in tribu Danis Jehosch.19.42.* 33 Hhararitam] *montanum, e montibus Ephrajimi.* 34 Mahhacathęi] *trans Jardenem ex opido Menaschitarum Jos.13.11.* Giluntinum] *Jehos.15.51.* 35 Carmelitam] *ex oppido Jehudæ Jehos.15.55.* Arbæum] *ex Arabo oppido Jehudæ ibidem. 52.* 37 Beerothitam] *Jehos.18.25.* 38 Jitręum] *e Jattire oppido Jehudæ: Jehosch.15.48.* 39 Triginta septem] *comprehenso Joabo imperatore summo, & secundo a rege.*

CAPUT XXIIII.

David Satanæ instinctu populum numerari jubens, Dei iram in se & in populum concitat. Quam ob rem Deus ei trium pœnarum optione data, triduana peste, ut David elegerat, in populum sævit. Deinde populi & Davidis resipiscentis misertus, altare sibi extrui & sacrificia in eo offerri destinato loco quem demonstrat, jubet.

1 'PERREXIT autem ira Jehovę accendi in Jisraëlitas: cùm incitasset '*adversarius* Davidem in eos 'dicendo: I, numera Jisraëlem & Jehudam.

2 Edixit enim rex Joabo principi copiarum [a] suarum, discurre jam per omnes tribus Jisraëlis 'a Dane Beerschebahhum usq; : & recensete 'populum : 'ut sciam numerum populi.

3 Et quamvis diceret Joab ad regem: at adjiciat Jehova Deus tuus ad populum [b] quotquot sunt centuplum, idque oculis domini mei regis videntibus: dominus autem meus rex quare delectaretur re hac ?

[a] Heb. *quæ erant apud se*

[b] Heb. *ut sūt & ut sunt centum vicibus.*

4 Tamen prævaluit verbum regis apud Joabum, & apud præfectos copiarū : quapropter egressus est Joab, & pręfecti copiarum a conspectu regis ad recensendum populum Jisraële.

5 Et trajicientes Jardenem castra posuerunt ad Hharohherem, a dextera civitatis, 'quæ est in medio 'torrentis Gaditarum Jahhzerē usq;.

6 Deinde venerunt Gilhhadem, & in terram inferiorem 'recens comparatam: postea venerunt 'Dan-Jahhanum, & 'circa Tzidonem.

7 Et venientes ad 'urbem munitam Tyri, & omnes civitates Chivvæi, & Cenahhanæi : processerunt ad meridianum tractum Jehudæ Beer-schebahhum.

8 Deniq; cùm discurrissent per totam terram, venerunt, [c] exactis novem mensibus & viginti diebus, Jeruschalaima.

9 Ubi dedit Joab numerum census populi regi: 'erant autem Jisraëlitarum octingenta millia virorum [d] strenuorum stringentium gladium : virorum autem Jehudæ 'quingenta millia.

[c] Heb. *a fine novem mensium.*

[d] Heb. *virorum roboris.*

[e] Heb. *percussit cor Davidis in ipsum: sic 1. Schem.24.6*

10 Tum

10 Tum[e] animus Davidis affecit eum, postquam numerasset populum: quapropter dixit David ad Jehovam: peccavi valde *in* eo quod feci: sed nunc Jehova transfer, quæso iniquitatem servi tui,[*] nam stultè egi valde.

11 Cumq; surrexisset David manè: verbum Jehovę fuit ad Gadem prophetam [*] Videntem Davidis dicendo.

12 Abiens alloquitor Davidem: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige unum ex his quod faciam tibi.

13 Veniens ergo Gad ad Davidem renuntiavit ei: dixit enim ei: an eveniet tibi [*] septem annorum fames in terra tua? an potius ut fugias tribus mensibus, a facie opprimentium te, [*] ita ipse persequetur te? an deniq; ut sit tribus diebus pestis in terra tua? nunc cognosce, & vide quid rei responsurus sim ei qui misit me.

14 Dixit verò David ad Gadem: angustia est mihi valde: incidamus, quæso [*] in manum Jehovæ, nam magnę sunt miserationes ejus: in manum autem hominis ne cadam.

15 Itaque posuit Jehova pestẽ in Jisraële ab eo mane usq; ad [*] tempus constitutum: qua mortui sunt de populo a Dane usq; Beerschebahhum septuaginta millia virorum.

16 Extenderatq; manum suam angelus contra Jeruschalaima ad perdendum ea: sed pœnitens Jehova istius mali, edixit angelo qui perdebat de populo: satis *est*, jam remitte manum tuam: angelus autem Jehovæ erat juxta aream[f] Aravnę Jebusæi.

17 Cùm allocutus David Jehovam, videndo angelum qui percutiebat populum dixisset: ecce ego peccavi, & ego iniquè feci: hi autem, hæ oves quid fecerunt? sit, quæso manus tua contra me &[*] contra domum paternam meam.

18 Deinde [*] rediit Gad ad Davidem die illo: & dixit ei: ascende, statue Jehovę altare in area Aranję Jebusæj.

19 Et ascendente Davide secundum verbum Gadis: quemadmodum præceperat Jehova:

20 Cùm prospectans Aravna videret regem & servos ejus transeuntes ad se: egressus Aravna incurvavit se regi facie sua *demissa* in terram.

21 Dixitq; Aravna: quare venit dominus meus rex ad servum suum? cui dicente Davide: emptum a te istam aream, ad ædificandũ altare Jehovæ: ut cohibeatur hæc plaga a populo.

22 Dixit Aravna ad Davidem: accipiat & offerat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis ejus: vide [*] hos boves pro holocausto, & has tribulas & instrumenta boum in ligna.

23 Hæc omnia dabat Aravna regulus regi: dicebatq; Aravna ad regem: Jehova Deus tuus acceptum te habeat.

24 Dixit verò rex ad Aravnam, nequaquam: sed [g] omnino emam abs te pretio: neq; offeram Jehovæ Deo meo holocausta gratis: quapropter emit David [*] aream illam & illos boves argenti [*] siclis quinquaginta.

25 Deinde extruens ibi David altare Jehovę: obtulit holocausta & eucharistica: sic exoratus est Jehova terrę, & cohibita plaga hęc ab Jisraële.

[e] Heb. *percussit cor Davidis in ipsum: sic 1. Schem. 24.6*

[f] *qui & Aranja ver. 18 & Ornan in Chronicis.*

[g] Heb. *emẽdo emam.*

ANNOTATIO.

1 Perrexit] *idest, cùm toto triennio antè Jisraëlitis infensus, famem immisisset ob factũ* Schaulis *suprà. 21. hac Davidis offensa rursus in eos ira accensus est: nam utraque hac historia per* ὑστέρωσιν *temporum ultimo loco ponitur.* Adversarius] *ex 1. Chron. 21.1. Nam nomina conjugata verbis suis: ut contrà verba nominibus inclusa latent, ex linguæ proprietate, ut Gen. 18.21.* Dicendo] *sine ulla legitima causa: sive Ecclesiastica, ut fuit illa tempore Moschis, Exod. 30. sive politica, ut est temporibus belli, sed contra promissiones Dei, contra fidem suam priorem, & contra publicam quietem veniens: vide 1. Chron. 23.23.* 2 A Dane Beerschebahhũ] *vide Judicum 20.1.* Populum] *aptum ad militiam obeundam. i. a nato viginti annos & deinceps 1. Chron. 23.26. & 27.23. prout ostenditur infrà. ver. 9.* Ut sciam] *mera curiositate movetur, & nullam rationem adfert aliam: quàm voluntatem: quapropter Joab conans eum a proposito avertere dicit: quare delectaretur Dominus meus re hac?* 5 Hharohherem] *vide Num. 32.34.* Quæ est in medio] *vide Deut. 2.35.* Torrentis] *Arnonis.* 6 Recens comparatam] *temporibus Schaulis: 1. Chron. 5.10.* Dan Jahhanum] *Quod Dan simpliciter dicitur Jehos. 19.47.* Circa Tzidonem] *nam agrum tenebant: quamvis Cenahhanæi urbem: quemadmodum de Tyro in sequenti versu dicendum est.* 7 Urbem munitam] *Jehosch. 19.29.* 9 Erant autem] *quorum munerum Joab regi dedit, cùm primùm Jeruschalaima venit, nondum numerato Binjamine neq; Levi: studio enim Joab omiserat eos, quia rem improbabat, ut apparet 1. Chron. 21.6. Cur autem ibi trecenta millia ad hunc numerum accedant, vide 1. Chron. 27.24.* Quingenta millia] *annumeratis triginta millibus, quorum milleni singuli Chiliarchis parebant, de quibus supra. 23.8. ver. & sequent. quam ob rem his omissis in Chronicis quadringenta septuaginta millia tantùm numerantur.* 10 Nam stultè] *i. agnosco me stultè egisse, ut Num. 14.40.* 11 Videntem] *vide 1. Schem. 9.9. & de ejus officio 2. Chron. 29.25.* 13 Septem annorum] *quasi dicat: jam tres anni famis propter Gibhhonitas elapsi sunt: hic quartus est, quo datâ pluviâ testatus quidem est Deus se reconciliatum esse: sed hoc tuo peccato offensus denuo proponit tibi alterum triennium, cujus mentio est 1. Chro. 21.12. nam hoc triennium superioribus annis conjunctũ septẽ efficit.* Ita ipse] *i. Deus tibi infensus ipsorum contra te conatus secundet & efficiat ut assequantur te: vide 1. Chron. 21.12.* 14 In manum Jehovæ] *solius, ut finis versus explicat.* 15 Tempus constitutum] *tridui, suprà ver. 13.* 17 Contra domum] *i. contra familiares meos, ut consiliorũ participes.* 18 Rediit] *ex jussu Dei 1. Chro. 21.18. & infrà 19. ver.* 22 Hos boves] *quibus utebatur in trituratione.* 24 Aream] *eam cum toto loco emit sexcentis siclis aureis 1. Chron. 21.25. qui efficiunt paulò amplius mille quingentos dalleros.* Siclis quinquaginta] *videlicet boves: hoc est, dalleris paulò amplius duodecim: synecdoche.*

REGUM
LIB. PRIOR.

PRIOR liber regum res gestas quinque regum Iehudæ, Schelomonis, Rechabhhami, Abijæ, Asæ, Iehoschaphati: & octo regum Iisraëlis Iarobhhami, Nadabi, Bahhaschæ, Elę, Zimri, Tibni, Hhomri & Achabi continet. Estq; historia centum octodecim annorum: e quibus primi quadraginta Schelomonis fuerunt: cæteri nimirum septuaginta-octo reliquorum regnantium in Iehuda & in Iisraële.

Schelomonis 40. 1. Reg 11. 42.

	Jehudæ			Jisraëlis		
Anni	Rechabhhami	17.	1. Reg. 14. 21.	Jarobhhami	21	1. Reg. 14. 20.
	Abijami	3.	1. Reg. 15. 2.	Nadabi	1.	1. Reg. 15. 25.
	Asæ	41.	1. Reg. 15. 10.	Bahhaschę	23.	1. Reg. 16. 1.
	Jehoschaphathi solius	17.	1. Reg. 22. 52	Elæ	1.	1. Reg. 16. 10.
				Zimri dies	7.	1. Reg. 16. 17.
				Tibni cum Hhomri		
				Hhomri	11.	1. Reg. 16. 25.
				Achabi	21.	1. Reg. 16. 31.

In regibus Jisraëlis observandum, nos ex numero, qui in istis singulis scripturæ locis habetur, ultimum cujusque annum detrahere: quia idem est successoris primus.

Caput. I.

Davide rigente præ senio, Adonija maximus natu filius apud populum gratiosus, cum Joabo & Ebjathare conspirat, ut regnum paternum occupet: sed Nathanis operâ, dissipato eorum consilio, a Davide Schelomo rex instituitur: a sacerdote ungitur: a populo accipitur, & spectante Davide in solio regni collocatur. Cujus rei Adonija certior factus, dilapso comitatu, ad altare domini securitatis causâ se confert: donec fide data ad Schelomonem ductus, domum cum venia remittitur.

1
REX autem David [a] senuerat, vergebat [a] ætate: & quamvis operirent eum pannis: non tamen [b] calefiebat.

2 Quapropter dixerunt ei servi ejus: [c] quæratur domino meo regi puella virgo, quæ stet coram rege, & sit ei adjutrix: ut cubante ea in sinu tuo, calefiat dominus meus Rex.

3 Quærentes itaq; puellam pulchram in toto termino Jisraëlitarum: invenerunt Abischagam *Schunamitidem, quam adduxerunt ad regem.

4 Erat autem puella hæc pulchra admodũ: eratque regi adjutrix, & ministrabat ei: rex verò non cognovit eam.

5 Adonija porro filius Chaggithæ efferens se dicendo: *ego regnaturus sum: *paraverat sibi currum, & equites, & quinquaginta viros præcurrentes sibi.

6 Quem pater ejus [d] nunquam dolore afficiebat dicendo: quare ita facis? & ipse* quoq; bonâ fo mâ erat valde, pepereratq; eum *Chaggitha* post Abschalomum *natum*.

7 Tandem *fuerunt ei sermones cum Joabo filio Tzerujæ, & cum Ebjathare sacerdote: ut [e] Adonijam secuti adjuvarent.

8 Tzadok verò sacerdos, & Benaja filius Jehojadahhi & Nathan propheta, & *Schimhhi ac Rehhi, & reliqui potentes qui erant Davidi, non aderant Adonijæ.

9 Cumq; Adonija mactatis pecudibus ac bobus iisque pinguib. apud lapidẽ Zocheleth, qui est juxta fontem *Rogelis: invitasset omnes fratres suos filios regis, & omnes homines Jehudæ servos regis:

10 Nathanem verò Prophetam & Benajam, & reliquos potentes, ac Schelomonem fratrem suum non invitasset:

11 Allocutus est Nathan Bath-Schebahham matrem Schelomonis dicendo: an non audivisti regnare Adonijam filium Chaggithæ: domino nostro Davide ignorante?

12 Nunc ergo age, [f] daturus jam sum tibi cõsilium: quo libera vitam tuam, & vitam filii tui Schelomonis.

13 Abi & ingressa ad regem Davidem dicito ad eum: nõnne tu, domine mi rex, jurasti ancillæ tuæ dicens: Schelomo filius tuus regnaturus est post me, & ipse sessurus est super solium meum: cur ergo regnat Adonija?

14 Ecce te adhuc loquente ibi cum rege: ego quoque ingrediar post te, & [g] cõfirmabo verba tua.

15 Itaq; ingressa est Bath-Schebahh ad regem in conclave, (rex enim erat senex valde): ubi Abischag Schunamitis ministrabat regi.

[a] Heb. *dieb. ut Gen. 18. ver. 11.*
[b] Heb. *non calescebat ei sic infrà ver. 2.*
[c] Heb. *quærant.*
[d] Heb. *a diebus suis.*
[e] Heb. *adjuvarent post Adonijam.*
[f] Heb. *consulturus.*
[g] Heb. *muniam vel supplebo.*

16 Et inclinato vertice Bath-Schebahh incurvavit se regi: & dicente rege: quid tibi est?
17 Dixit ei: domine mi, tu jurasti per Jehovam Deum tuum ancillæ tuę: Schelomo filius tuus regnaturus est post me, & ipse sessurus est in solio meo.
18 Nunc autem, ecce Adonija regnat:[h] te, domine mi rex, ignorante.
19 Mactatis enim bobus, iisq; pinguibus & [i] pecudibus multis, invitavit omnes filios regis, etiam Ebjatharem sacerdotem, & Joabum principē militiæ: Schelomonem verò servum tuum non invitavit.
20 At[k] jam, domine mi rex, oculi omnium Jisraëlitarum in te conversi sunt, ut indices eis, quis sessurus sit in solio domini mei regis post ipsum.
21 Alioquin erit, cùm occubuerit dominus meus rex cum patribus suis: ut sim ego & filius meus Schelomo *peccatores.
22 Ecce autem ipsa adhuc loquebatur cum rege: quando Nathan propheta venit.
23 Cumq; nuntiassent regi dicendo: ecce Nathan propheta: *ingressus in conspectum regis, incurvavit se regi [l] facie sua *demissa* versus terram.
24 Dixitq; Nathan, domine mi Rex, *tune* dixisti, Adonija regnaturus est post me, & ipse sessurus est in solio meo?
25 Nam descendit hodie, & mactatis bobus iisq; pinguibus & pecudibus multis, invitavit omnes filios regis, & principes militię, & Ebjatharem sacerdotem, qui ecce commedunt & bibunt corā eo: & dixerūt, vivat rex Adonija.
26 Me verò, me servum tuum, & Tzadokum sacerdotem & Benajam filium Jehojadahhi, ac Schelomonem servum tuum non invitavit.
27 An a domino meo rege facta est hæc res? quòd non notum fecisti servo tuo, quis sessurus sit in solio domini mei regis post ipsum.
28 Cui cùm respondisset rex David: dixit, vocate mihi Bath-Schebahham: quæ *ingressa in conspectum regis, stabat coram rege.
29 Juravitq; rex dicens: ut vivit Jehova, qui redemit animam meam de omni angustia:
30 [m] Quemadmodum juraveram tibi per Jehovam Deum Jisraëlis dicendo: Schelomonem filium tuum regnaturum post me: eumq; sessurum in solio meo pro me: ita facturus sum hoc die.
31 Tum inclinans verticem Bath-Schebahh, facie *demissa* in terram, incurvavit se regi: ac dixit, vivat domin⁹ meus rex David *in seculū.
32 Deinde dixit rex David: vocate mihi Tzadokum sacerdotem & Nathanem prophetam, & Benajam filium Jehojadahhi: veneruntq; in conspectum regis.
33 Quibus dixit rex: sumite vobiscum servos *domini vestri, & facite ut Schelomo filius meus insideat mulæ meę: ita deducite eum ad *Gichonem.
34 Ubi ungito eum Tzadok sacerdos, & Nathan propheta in regem super Jisraëlem, & clangentes buccina, dicitote: vivat rex Schelomo.
35 Deinde ascendite post eum, & ingressus sedeat in solio meo, & ipse regnet pro me: nam præcepi eum esse antecessorem in Jisraële & in Jehuda.
36 Tum *respondens Benaja filius Jehojadahhi, regi dixit: *Amen: ita dixerit Jehova Deus Domini mei regis.
37 Quemadmodum fuit Jehova cum domino meo rege: ita sit cum Schelomone: amplificetque solium ejus, supra solium domini mei, regis Davidis.
38 Descendens ergo Tzadok sacerdos & Nathan propheta & Benaja filius Jehojadahhi *Cerethæusq; & Pelethæus, cùm fecissent ut insideret Schelomo mulæ regis Davidis, deduxerunt eum ad Gichonem.
39 Ubi Tzadok sacerdos accepto cornu olei *e tentorio unxit Schelomonem: & clangentes buccina dicebant totus populus: vivat rex Schelomo.
40 Ascendebant autem totus populus post eum, & ipse populus canebant tibiis, lætabanturque lætitia magna: adeo ut *finderetur terra præ voce eorum:
41 Et audiret Adonija, & omnes invitati qui erant cum eo, cùm ipsi absolverent comedere: audiensque Joab sonum buccinæ diceret: quare vox ista urbis perstrepentis *editur*?
42 Cùm adhuc ipse loqueretur, ecce Jonathan filius Ebjatharis sacerdotis advenit: cui dicente Adonija, accede, vir enim [n] strenuus es, & *bonum nuntium affers:
43 Respondens Jonathan dixit Adonijæ: at dominus noster rex David regem constituit Schelomonem.
44 Misit enim cum eo rex Tzadokum sacerdotem & Nathanem prophetam ac Benajam filium Jehojadahhi, Cerethæumque & Pelethæum: qui fecerunt ut ipse insideret mulæ regis.
45 Et unxerunt eum Tzadok sacerdos & Nathan propheta regem apud Gichonem, & ascenderūt inde læti, adeo ut perstreperet urbs: hæc illa est vox quam audivistis.
46 Quin-etiam insidet Schelomo ipsi solio regni.
47 Et etiam ingressi sunt servi regis ad benedicendum cum domino nostro rege Davide dicendo: præstantius reddat Deus tuus nomen Schelomonis nomine tuo, & amplificet solium ejus supra solium tuum: ac incurvavit se rex *in suo cubili.
48 Atque adeo ita dixit rex: benedictus Jehova Deus Jisraëlis qui dedit hodie sedentem in solio meo, idque oculis meis videntibus.
49 Quare trepidantes surrexerunt omnes illi invitati, qui aderant Adonijæ: & abiverunt quisque itinere suo.
50 Adonija verò metuebat a Schelomone: quare surgens abiit, & *prehendit cornua altaris.
51 Cumque nuntiaretur Schelomoni dicendo, ecce Adonija timet regem Schelomonem: ideoque ecce prehendit cornua altaris dicendo: juret mihi rex Schelomo se non affecturū morte servum suum gladio:
52 Dixit Schelomo: si futurus est [o] strenuus, non cadet *ullus* e capillis ejus in terram: sed si malum deprehendetur in eo, utique morietur.
53 Itaq; misit rex Schelomo qui deducerent eum ab altari: unde veniens incurvauit se regi Schelomoni: cui dixit Schelomo, abi domum tuam.

[h] *in aliis exemplaribus, & nunc domine mi rex ignoras.*
[i] Heb. *in multitudinē sic infrà ver. 25.*
[k] *& tu domine mi rex: ut habent quædam exemplaria.*
[l] Heb. *super faciem suam in terram.*
[m] Heb. *quòd quemadmodum &c. quod ita facturus sum, pleonasmus particulæ ad evidentiam.*
[n] Heb. *roboris.*
[o] Heb. *in filium roboris.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Senuerat] *nam ad annum 70. pervenerat: vide 2. Schem. 5.4.* 3 Schunamitidem] *e Schunemo oppido Jissascaru. Jehosch. 19.18.* 5 Ego regnaturus] *quasi dicat, meum est regnare jure naturę: qui primus sum, senioribus fratribus extinctis: infrà ver. 6. & 2. Schem. 3.4.* Paraverat] *Exemplo Abschalomi 2. Schem. 15.* 6 Quoque] *ut Abschalom: qua ratione erat gratiosus apud populum.* 7 Fuerunt ei sermones] *id est, communi consilio cum illis conspiravit.* 8 Schimhhi] *fortassis est ille de quo infrà 4.17.* 9 Rogelis] *Jehos. 15.7. & 2. Schem. 17.17.* 21 Peccatores] *id est, agetur nobiscum ut cum sontibus, & de vita nostra periclitabimur.* 23 Ingressus] *egressa Bath-Schebahha: ut apparet ex ver. 28.* 28 Quæ ingressa] *egresso Nathane ut docet ver. 32.* 31 In seculum] *id est, quam diutissimè: quasi dicat, mihi satis est de jure confirmari, non peto ut te regno spolies.* 33 Domini vestri] *id est, meos, in cujus obedientia perstatis.* Gichonem] *id est, in locum istum per gradus civitatis Davidis prosequimini, qui cis Gichonem est quasi medius inter civitatem Davidis & altera Jeruschalaima, ut aditus obtineat ex adverso fontis Rogelis: nam Gichon rivus erat alluens civitatem Davidis & Jeruschalaima. 2. Chron. 32.30. & 33.14.* 36 Respondens Benaja] *suo & reliquorum nomine, ut apparet ver. 47.* Amen] *id est, firmum & ratum esto a Deo.* 38 Cerethæusq;] *vide 2. Shem 9.4.* 39 E tentorio] *quod tetenderat David arcæ in civitate sua 2. Schem. 6.17.* 40 Finderetur] *hyperbole.* 42 Bonum nuntium] *vide simile. 2. Schem. 18.27.* 47 In suo cubili] *adoraturus, ut Jahhakob. Gen. 47.31. & cum illis bene precaturus filio.* 50 Prehendit cornua] *non ut tutus esset donec de causa cognosceretur: sed ut misericordiam imploraret ob numinis reverentiam: sicut Joab, infrà 2.28.*

CAPUT II.

David moriturus Schelomonem filium hortatur ad pietatem erga Deum & ad justitiam: nominatim verò beneficium posteris Barzilai rependi, & supplicium de Joabo & Schimhhi sumi jubet: Quod Schelomo datis occasionibus justu, non tantùm in eos: sed etiam in Adonijam & Ebjatharem præstat.

1 CÙMQUE propè essent dies Davidis ut moreretur: præcepit Schelomoni filio suo, dicendo:

2 Ego [a] decessurus sum brevi pro consuetudine totius terræ: sed confirmare & esto [b] vir.

3 Et observato observationem Jehovæ Dei tui, ambulando in viis ejus, servando statuta ejus & præcepta ejus, judiciaq; ejus, & testimonia ejus, sicut scriptum est in lege Moschis: ut secundes quicquid feceris, & quocunque te verteris.

4 Ut præstet Jehova verbum suum quod promisit mihi dicendo: si observabunt filii tui viam suam, ambulando coram me in fide: ex toto corde suo, & ex toto animo suo: dicendo inquã: nõ excindetur tibi vir a solio Jisraëlis.

5 Ad hæc tu nosti quid fecerit mihi Joab filius Tzerujæ: quid fecerit duobus principibus exercituum Jisraëlis, Abnero filio Neri, & Hhamasæ filio Jetheri, quos occidit, [c] designans cædem bellicam in pace: ut reposuit [d] sanguinem bellicæ *cædis* in Zona sua, quę adhærebat lumbis ipsius, & in calceamento suo quod habebat ad pedes suos.

6 Quam ob rem facito pro sapientia tua: neque sinito descendere canitiem ejus cum pace in sepulchrum.

7 Erga filios verò Barzillai Gilhhaditæ exerceto benignitatem, & sunto inter comedentes *cibum* mensæ tuæ: quia similiter appropinquarunt ad me cùm fugerem propter Abschalomum fratrem tuum.

8 Deniq; ecce apud te *esto* Schimhhi filius Geræ Binjaminita e Bachurimis: qui quidem maledixit mihi maledictione acerrima, quo die ibam Machanajima: quo descendente obviam mihi ad Jardenem, juravi ei per Jehovam dicẽdo, morte non afficiam te gladio.

9 Nunc autem eum sontem ne absolvito, cùm vir sapiens sis: sed cognoscito quid sis facturus eo, ut deducas canitiem ejus cum sanguine in sepulchrum.

10 Postea occubuit David cum patribus suis: & sepultus est in civitate Davidis.

11 Dies autem quibus regnavit David super Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnavit septem annos, Jeruschalaïmis verò regnavit triginta tres annos.

12 Cùm itaque Schelomo sederet in solio Davidis patris sui, & confirmaretur regnum ejus valde:

13 Venit Adonija filius Chaggithæ ad Bath-Schebahham matrem Schelomonis: qua dicente, [e] an cum pace advenis? dixit, cum pace.

14 Et dixit, [f] aliquid mihi est *dicendum* tibi: qua dicente, loquere:

15 Dixit, tu nosti meum fuisse hoc regnum, & in me convertisse omnes Jisraëlitas faciem suam ut regnarem: sed devolutum esse ipsum regnum ut esset fratris mei, eò quòd a Jehova ejus sit.

16 Nunc autem ego petitionem unam peto abs te: ne avertito faciem meam: quæ dixit ad eum, loquere.

17 Dic, quæso, Schelomoni regi, (non enim aversurus est faciem tuam) ut det mihi Abischagam Schunamitidem in uxorem.

18 Cui dixit Bath-schebahh: bene: ego pro te alloquar regem.

19 Itaque cùm venisset Bath-schebahh ad regem Schelomonem ut loqueretur ei pro Adonija: assurgens rex obviam ei, incurvavit se ei, & sedens in solio suo, apponi jussit solium matri regis, quæ sedit ad dexteram ejus.

20 Et dixit, petitionem unam parvam ego peto abs te: ne avertito faciem meam: cui dicente rege, pete mater mea: non enim avertam faciem tuam:

21 Dixit illa: detur Abischag Schunamitis Adonijæ fratri tuo in uxorem.

22 Respondens verò rex Schelomo dixit matri suæ: & quare tu petis Abischagam Schunamitidem pro Adonija? imò pete pro eo regnũ ipsum, cùm ipse sit frater meus major me: at

[a] Heb. *abeo per viam totius terræ.*
[b] Heb. *in virum: id est, præsta te virum, quamvis ætate adolescens: 1. Chro. 22.5.*
[c] Heb. *ponẽs sanguines belli in pace.*
[d] Heb. *sanguines belli.*
a. Schẽ. 16.5
[e] Heb. *an pacis* est *advenire tuũ?*
[f] Heb. *verbũ mihi* est *ad te.*

at illius & Ebjatharis sacerdotis,ac Joabi filii Tzerujæ *petitio est*.

23 Et juravit rex Schelomo per Jehovam dicendo: ita faciat mihi Deus & ita pergat: ut contra vitam suam locutus est Adonija verbū istud.

2.Schem.7.12.

24 Quapropter nunc ut vivit Jehova qui stabilivit me,& collocavit me in solio Davidis patris mei,quiq; paravit mihi domum, quemadmodum locutus est: hodie morte afficietur Adonija.

25 Mittens igitur rex Schelomo *jussit eum occidi* per Benajam filium Jehojadahhi, qui irruit in ipsum ita ut moreretur,

g Heb. *vir mortis*.
2.Schem 15.24.
1.Schem.22 20.

26 Ebjathari autem sacerdoti edixit rex: 'Hhanathothas abi ad agrū tuum, nam g reus mortis es: attamen hoc die non afficiam te morte quia portasti arcam domini Jehovæ, coram Davide patre meo: & quia 'afflixisti te in omnibus quibus afflictus est pater meus.

27 Sic ejecit Schelomo Ebjatharem ne esset sacerdos Jehovæ: 'ut impleret verbum Jehovæ,quod locutus fuerat contra domum Hheli Schilunte.

28 Rumore autem hoc perveniente usq; ad Joabum(Joab enim declinabat post Adonijam, quamvis post Abschalomum non declinasset): fugiens Joab ad tentorium Jehovæ, prehendit cornua altaris.

29 Cumq; nuntiaretur regi Schelomoni: 'fugit Joab ad tentorium Jehovæ, & ecce *est* prope altare:

30 Misit Schelomo Benajam filium Jehojadahhi,dicens: abi irrue in eum:

31 Nam cùm veniente Benajæ ad tentorium Jehovæ,& edicenti ei,sic edicit rex: egredere, dixisset,nequaquam: sed hîc moriar: & retulisset Benaja regi rem dicens, ita locutus est Joab & ita respondit mihi:

h Heb. *sanguines sine causa: metonymia*.
i Heb. *redire faciat: sic infrà ver.* 43

32 Dixit ei rex, 'fac quemadmodum locutus est,& irrue in eum,deinde sepeli eum: ut amoveas h culpam sanguinis immeriti,quem effudit Joab, a me,& a domo patris mei.

33 Et i retorqueat Jehova ' sanguinem ejus in caput ejus: qui irruit in duos homines justiores & meliores se,& occidit eos gladio,patre meo Davide ignorante: Abnerum filium Neri principem militiç Jisraëlis, & Hhamasam filiū Jetheri principem militiæ Jehudæ.

34 Sic reversis cædibus eorum in caput Joabi, & in caput 'seminis ejus in seculum: Davidi,id est,semini ejus & domui ejus ac solio ejus sit pax usque in seculum a Jehova.

35 Itaq; ascendens Benaja filius Jehojadahhi irruit in eum & morte affecit: deinde sepultus est domi suç in deserto.

36 Tum præposuit rex Benajam filium Jehojadahhi loco ejus exercitui: Tzadokum verò posuit rex loco Ebjatharis.

37 Deinde mittens rex accersivit Schimhhin, & dixit ei: extrue tibi domum Jeruschalaimis ut habites ibi: neq; egreditor inde huc aut illuc.

38 Erit enim quo die egressus transieris torrentem ' Kidronem (k certò scito te omnino moriturū): ut l causa cædis tuæ sit in capite tuo.

k Heb. *sciendo scito,quòd moriendo morieris: sic ver* 43.
l Heb. *sanguis tuus &c.*
m Heb. *a fine trium annorum*.

39 'Dixit autem Schimhhi regi, bona *est* res ista: quemadmodum locutus est dominus meus rex,ita facturus est servus tuus: & consedit Schimhhi Jeruschalaimis diebus multis.

40 Fuit autem m exactis tribus annis, cùm fugissent duo servi Schimhhi ad Acischum filium Mahhacæ regem Gathi: & indicassent Schimhhi *quidam* dicendo: ecce servi tui sunt Gathi.

41 Ut surgens Schimhhi strato asino suo abiret :Gathum ad Acischum quæsitum servos suos: rediensq; Schimhhi reduceret servos suos Gatho.

42 Cùm itaq; nuntiatum esset Schelomoni: abivisse Schimhhin Jeruschalaimis Gathum,& reversum esse:

43 Mittens rex accersivit Schimhhin,& dixit ad eum: nônne juramento astrinxi te per Jehovam,& contestatus sum te dicendo: quo die exiens abieris huc aut illuc,certò scito te omnino moriturum : dixerasq; ad me, bona *est* hæc res quam audio.

44 Quare ergo non observasti juramentum Jehovç,& præceptum quod prçceperam tibi?

45 Deinde dixit rex ad Schimhhin, tu nosti totum illud malum,cujus conscius est animus tuus,quo affecisti Davidem patrem meum: retorquet autem Jehova malum tuum in caput tuum.

46 Rex verò Schelomo benedictus,& solium Davidis erit stabile coram Jehova usque in seculum.

47 Tum prçcipiente Rege Benajç filio Jehojadahhi,egressus irruit in eū,ita ut moreretur: sic regnum' stabilitū est in manu Schelomonis.

ANNOTATIO.

1 Cumq;] *vide annotata* 2.*Schem*.23.1. 3 Ut secundes] *eodē sensu dictū quo Exodi* 20.12.*ut prolōgent dies tuos &c.* 4 Nō excindetur] *id est, semper erit aliquis tibi successor,per* μείωσιν *dictum*. 5 Fecerit mihi] κατάτι *per consequentiam,dum perfidè interfecit illos, quos ego in fidē meam receperam.* Dessignans cçdem] *id est, patrans ejusmodi cædem pacis tempore,quæ tantùm temporibus belli convenit.* Ut reposuit] *id est, cruentatum ensem in vaginam reposuit & cruentatis pedibus ambulavit,neque eo nomine magis affectus est, quàm si nihil cōmisisset.* 6 Pro sapientia tua] *tempus & rationem faciendi sapienter observans: quasi dicat,homo est novarum rerum cupidus: non diu quiescet,quin tibi justam occasionem in se animadvertendi præbeat.* Neque finito] *id est,ne sinito eum naturali morte interire: sic* 9.*ver.* 7 Appropinquarunt ad me] *id est,appropinquantes idem officium exhibuerunt mihi:* 2.*Schem*.17 27. 8 Apud te esto] .*i.Ne sinito illum vagari: sed certum ei locum circumscribito quo se contineat,ne quid cum suis Binjaminitis moliatur: apud quos gratia & authoritate valet,ut apparet* 2.*Schem*.19.17. *& sequentibus.* 15 Eò quòd a Jehova] 1. *Chron*.22.12.&.28.5. 16 Ne avertito] *idest, ne recuses: synecdoche: sic deinceps.* 22 Imò pete] *si Abischagam petis: eadem operâ regnum transfer: nam hic scopus ejus est.eodem Achithophelis consilium spectabat,cùm Abschalomum induxit ut rem haberet cum concubinis patris.* 2.*Schem*. 16.21. At illius] .*i. hoc non est ipse solus commentus, sed Ebjatharis & Joabi conjuratorum usus est consilio.* 26 Hhanathothas] *vide Jehoschu*.21.18.

& anno-

& annotata 1.*Schem.*21.2. Afflixisti te] *ex quo excisa est domus paterna tua a Schaule* 1. *Schem.* 22.20. 27 Ut impleret] *id est, ut Jehova impleret verbum suum : nomen pro se & pro suo relativo: sic Gen.*9.6.*vide* 1.*Schem.*2.33.*&* 36. 29 Fugit Joab] *quasi ad asylum, ut Adonija suprà.* 1.51. *vide annotata Exodi* 21.13. 32 Fac quemadmodum] *ex lege Exodi* 21.14. 33 Sanguinem ejus] *id est, quem ipse effudit.* 34 Seminis ejus] *vide* 2. *Schem.*3.29. 38 Kidronem] *vide* 2.*Schem.*15.23. 39 Dixit Schimhhi] *adhibito juramento ut apparet ex vers.*43. 47 Stabilitum] *sublatis rerum innovatoribus.*

Caput III.

Schelomo filiam regis Ægypti uxorem ducit : Deum singularibus sacrificiis Gibhhone colit : ubi optione a Deo in somnis data petendi quod vellet, prout petit, sapientiâ divinitus donatur, etiam aliis donis suprà quàm petierat cumulata : quæ, in judicio litigantium inter se mulierum apparere incipiens, authoritatem ei & reverentiam magnam apud subditos conciliat.

1 IUNXIT autem se affinitate Schelomo cum Parrhhone rege Ægypti : & accipiens filiam Parrhhonis duxit eam in civitatem Davidis: donec absolvisset ædificare domum suam, & domum Jehovæ, ac murum Jeruschalaimorum circumquaque.

2 Tantummodo populus sacrificabant in istis excelsis : cùm nondum ædificata fuisset domus nomini Jehovæ, tantisper-dum fuerunt dies isti.

3 Amabat enim Schelomo Jehovam, ambulando in statutis Davidis patris sui : tantummodo in istis excelsis ipse sacrificabat & adolebat.

4 Cùm itaque abiens rex Gibhhonem ad sacrificandum ibi : eò quòd esset excelsum magnum : mille holocausta obtulisset Schelomo in altari illo: (2. Chro.1.6.)

5 Gibhhone apparuit Jehova Schelomoni per somnium eadem nocte : dixitque Deus: pete, quid daturus sum tibi?

6 Cui dixit Schelomo : tu exercuisti erga servum tuum Davidem patrem meum benignitatem magnam : cùm ambularet coram te [a] fideliter ac justè & recto corde erga te: servastiq; ei benignitatem hanc maximam, quòd dederis ei filium sedentem in solio ejus, ut *est* hodierno die.

7 Nunc enim, Jehova Deus mi, tu constituisti *me* servum tuum regem loco Davidis patris mei : quamvis ego puer parvus nesciam procedere & redire:

8 Servum, inquam, tuum in medio populi tui quem elegisti : populi multi, qui neque numerari neque supputari potest præ multitudine.

9 Da igitur servo tuo [b] animum intelligentem ad judicandum populum tuum, discernendo inter bonum & malum : quis enim posset judicare hunc populum tuum [c] numerosissimum?

10 Qui sermo cùm bonus videretur in oculis [d] Jehovæ: quòd petiisset Schelomo rem hanc:

11 Dixit Deus ad illum : eò quòd petiisti rem istam : & non petiisti tibi dies multos : neque petiisti tibi divitias : neque petiisti [e] vitam inimicorum tuorum : sed petiisti tibi discretionem ad intelligendum judicium:

12 Ecce facio secundum sermonem tuum: ecce do tibi animum sapientem & intelligentem: adeò ut [f] par non fuerit tibi ante te, & post te non surrecturus sit par tibi.

13 Insuper etiam, quod non petiisti do tibi, tum divitias tùm gloriam : adeò ut non sit par tibi ullus inter reges omnibus diebus tuis.

14 Quòd si ambulaveris per vias meas, observando statuta mea, & præcepta mea, quemadmodum ambulavit David pater tuus : etiam prolongabo dies tuos.

15 Deinde expergefacto Schelomone, cùm ecce *adesset* somnium : venit Jeruschalaima, ubi stans coram arca fœderis Jehovæ, obtulit holocausta, & fecit eucharistica, deinde fecit convivium omnibus servis suis.

16 Tum venientes duæ mulieres cauponæ ad regem : steterunt coram eo.

17 Dixitque mulier illarum una, *attende* ad me domine mi : ego & mulier hæc habitamus in domo eadem: & peperi apud eam in eadem domo.

18 Fuit autem die tertio a partu meo, cùm peperisset etiam mulier hæc : & essemus unà, nullus extraneus esset nobiscum in eadem domo : præterquam nos duæ in eadem domo,

19 Ut moreretur filius mulieris hujus noctu: eò quòd incubuisset ei.

20 Quapropter surgens media nocte, accepit filium meum a [g] latere meo, ancilla tua dormiente, & collocavit eum in sinu suo: filium autem suum mortuum collocavit in sinu meo.

21 Cumque surgerem mane ad lactandum filium meum, ecce mortuus erat : sed animadverti de eo mane, quòd ecce non esset filius meus quem pepereram.

22 Dixit verò mulier illarum altera, nequaquam : sed filius meus *est*, qui vivit, filius verò tuus qui mortuus est: illa verò dicebat, quin-imò filius *est* tuus, qui mortuus est, & filius meus qui vivit: sic loquebantur coram rege.

23 Tum dixit rex : hæc dicit, hic *est* filius meus qui vivit, filius autem tuus qui mortuus est : sed illa dicit, quin imò *est* filius tuus qui mortuus est, filius autem meus qui vivit.

24 Quare edixit rex, accipientes mihi gladium *afferte* : qui attulerunt gladium ante regem.

25 Quibus dixit rex : scindite natum istum qui vivit in duas partes : & date ejus dimidium uni, dimidiumque alteri.

26 Sed mulier illa, cujus erat filius qui vivebat, allocuta est regem (æstuabant enim viscera ejus erga filium suum) ac dixit, *attende* ad

[a] Heb. *in fide & in justitia & in rectitudine cordis.*

[b] Heb. *cor. sic deinceps.*

[c] Heb. *gravem: ut Num.*20.20

[d] *vel domini ut in quibusdam exemplaribus.*

[e] Heb. *animam.*

[f] Heb. *sicut tu: sic deinceps.*

[g] Heb. *a prope me.*

[h] Heb. *morte afficiendo ne afficite eum morte: sic vers. 27.*

ad me domine mi: date huic natum istum qui vivit, & [h] minimè afficite eum morte: illa verò dicebat, neque mihi, neque tibi sit: scindite.

27 Tunc pronuntiavit rex dicens: date illi natum istum qui vivit, & minimè eum morte afficite: illa mater ejus est.

28 Cumque audirent omnes Jisraëlitæ judicium hoc, quod judicaverat rex, timuerunt a facie regis: videbant enim sapientiam Dei in [i] eo esse ad exercendum judicium.

[i] Heb. *in medio ejus: ut Exod. 23.21*

ANNOTATIO.

1 Accipiens filiam Parhhonis] *prius populo Dei professione fidei conjunctam: aliter enim prohibebatur Deut. 7.3. Nam hæc a Schelomone gesta esse in principio regni ejus, cùm adhuc amaret Deum, versus 3. ostendit: & Psal. 45. & libro canticorum confirmatur.* In civitatem Davidis] *ubi regiam suam habebat: sed angustiorem quàm ut tantam reginam cum ejus comitatu commodè caperet.* Donec absolvisset] *ut infrà cap. 7.8.* Domum suam] *de qua infrà 7.2. & sequentibus.* Domum Jehovæ] *de qua 6.* Murum] *infrà 9.15. & 19.* 2 Istis] *quæ commemorantur in hoc capite, nempe Gibhhone ubi erat tabernaculum. 2. Chronic. 1.3. & Jeruschalaimis ubi erat arca 2. Schem. 6. versic. 17.* 3 Amabat enim] *Ideo neque ipse alibi offerebat, neque alios offerre patiebatur.* 4 Excelsum magnum] *ubi ordinarium erat cultus divini exercitium, & altare jugis holocausti. 2. Chronic. 1.5.* 5 Eadem nocte] *quæ proximè sacrificium Schelomonis subsecuta est. 2. Chronic. 1.7.* 7 Procedere & redire] *id est, obire functionem meam: vide Num. 27.17.* 12 Animum sapientem] *ad intelligenda & præstanda quæ sunt officii tui.* 15 Adesset somnium] *id est, abeunte somno sentiret illud somnium non fuisse somnium evanidum: sed ornatum se esse donis, quæ in somnio promissa fuerant.* 16 Cauponæ] *quæ simul cauponariam exercebant: nam meretrices fuisse credibile non esset: cùm quia regnum inde a temporibus Davidis bene constitutum erat, tum quia non fuissent ausæ coram Schelomone Deum amante, & tum adhærente Legi ad agendum causam suam comparere.*

CAPUT IIII.

Schelomo toti Jisraëli imperans regnum ordinat, de administratoribus, annonæ curatoribus, equis & copiis ordinariis providens: ita ut sui tranquillè agerent: vicini ei obtemperarent, & Longinqui ejus sapientiæ fama ad eum confluerent.

1 ERAT autem rex Schelomo, rex super totum Jisraëlem.

2 Et hi sunt principes qui erant ei: Hhazaria * filius Tzadoki præses.

3 Elichoreph & Achija filii Schischę scribæ: Jehoschaphath filius Achiludis [a] a memoria.

4 Benaja filius Jehojadahhi præfectus militiæ: Tzadok verò & Ebjathar * sacerdotes.

5 Et Hhazaria filius Nathanis præfectus [b] Sitarchis: & Zabud filius Nathanis * præses, amicus regis.

6 Et Achischar * præfectus domui: & [c] Adoniram filius * Ahabdæ præfectus * delectui.

7 Erántq; Schelomoni duodecim Sitarchi super totum Jisraëlem, qui sustentabant regem & familiam ejus: mensem quotannis erat unicuique sustentare *eam.*

8 Quorum hæc sunt nomina: filius Churis in monte Ephrajimi.

9 Filius Dekeri in * Makatzo, & Schahhalbimis & [d] Bethschemescho: Elone quoque Bethchanane.

10 Filius Chesedi in * Arubbothis: ipsius erat * Soco & tota * terra Chepheri.

11 Filii Abinadabi totus tractus * Dori: Taphath filia Schelomonis erat ei uxor.

12 Bahhanæ filii Achiludis * Tahhanac & Megiddo: & tota Beth-Schean quæ est prope * Tzartanem infra Jizrehhelē, a Beth-Scheane usq; * Abel-Mecholam, usque ultra * Jokmehhamum.

13 Filii Geberi in Ramothis Gilhhadis * erant * villæ Jairis filii Menaschis quæ sunt in Gilhhade, ejus erant tractus * Argobi, qui *est* in Baschane sexaginta civitates magnæ, *munitæ* muro & vecte chalybeo.

14 Achinadab filius Hhiddonis erat in * Machanajimis.

15 Achimahhatz in Naphtali: ipse quoque acceperat Bosematham filiam Schelomonis in uxorem:

16 Bahhana filius Chuschai in Aschere & * in superiorib' *partibus*: Jehoschaphat filius Paruachi in Jissascare.

17 Schimhhi filius Elæ in Binjamine:

18 Geber filius Uri * in terra Gilhhadis: terra Sichonis regis Emoræi & Hhogi regis Baschanis: hic Sitarchus unus qui præerat * illi terrę:

19 Jehuda & Jisraël multi, ut arena quæ est ad mare in multitudinem: comedebant & bibebant & lętabantur.

20 Schelomo autem erat dominans in omnia regna ab ipso * flumine *ad* terram Pelischtęorum, & usque ad terminum Ægyptiorum: offerebant munus & serviebant Schelomoni omnibus diebus vitæ ejus.

21 Eratque cibarium Schelomonis in diem unum * triceni Cori similę, & sexageni Cori farinæ.

22 Deni boves pingues, & viceni boves pascuales & centenæ pecudes: præter cervos & capreas & damas, denique * lectissima quæque [e] altilia.

23 Nam ipse dominabatur in tota citeriore parte fluminis a * Tiphsacho ad [f] Hhazzam, in omnes reges qui erant citra ipsum flumen: & pax erat ei ab omnibus [g] lateribus suis circumquaque.

24 Adeò ut consideret Jehuda & Jisraël securè quisque * sub vite sua & sub ficu sua, * a Dane Beerschebahhum usque: omnibus diebus Schelomonis.

25 Erántq; Schelomoni * quadraginta millia præsepiorum equilium, ad equitatum ejus: & ad duodecies mille equites.

26 Sustentabantque Sitarchi illi regem Schelomonem, & omnes qui appropinquabant ad mensam regis Schelomonis, quisq; mense suo: non sinebant desyderari quicquam.

[a] Heb. *memorator, ut 2. Schē. 9.2.*

[b] Heb. *præfectis, de quib. ver. 7. & sequentibus. qui curatores erāt annonę regię infrà 12.*

[c] *18. Adoram.*

[d] *quæ Jehos. 19.41. Hhir Schemesch dicitur.*

[e] Heb *præsepiata, ut ita liceat loqui.*

[f] *quæ Gazza vocatur.*

[g] Heb. *transitibus.*

27 Hordeum

27 Hordeum autem & ſtramen in equos, & in ᵍangarios: afferebant ad locum ubi erant: quiſque pro ratione ſua.

28 Preterea indidit Deus ſapientiam Schelomoni, & intelligentiæ multum admodum: & amplitudinem animi, ſecundum *amplitudinem* arenæ, quæ *eſt* in littore maris.

29 Erat enim ſapientia Schelomonis major, ᵍquàm ſapientia omnium orientalium: & quàm omnis ſapientia Ægyptiorum.

30 Sapientior etiam fuit omnibus ᵍ ſuis hominibus: ᵍEthane ᵍEzrachæo, & Hemane, & Calcole, & [h] Dardahho filiis Macholis: [i]pervaſitque nomen ejus in omnes gentes circumquaque:

31 Et elocutus eſt ᵍ ter mille ſententias: fueruntque cantica ejus quinque ſupra mille.

32 Elocutus etiam eſt de plantis a cedro quæ *eſt* in Libano uſque ad ᵍmuſcum, qui prodit e pariete: denique elocutus eſt de jumentis, & de volucribus, & de reptilibus, & de piſcibus.

33 Quam ob rem veniebant ex omnibus populis ad audiendam ſapientiam Schelomonis: ab omnibus regibus terræ, qui audierant de ſapientia ejus.

[h] *Darahho:* 1.*Chro.* 2. 6.
[i] Heb. *fuit.*

ANNOTATIO.

2 Filius Tzadoki] *non ſacerdotis: ſed alterius ejuſdem nominis.* 4 Sacerdotis] *id eſt, primarii in ordinibus ſacerdotum conſtitutis a Davide.* 1.*Chron.* 24. 5 Præſes] *regii conſilii.* 6 Præfectus domui] *id eſt, magiſter aulę magnus.* Delectui] *de quo infrà* 5.14. 9 Makatzo] *id eſt, in tractu, qui obtigerat tribui Danis, Peliſchtæis contermino: unde nomen habet quod ſonat finem, quaſi dicat, terminalem tractum.* 10 Arubbothis] *nomen tractus in Jehuda.* Soco] *de quo Jehoſ.* 15.35. Terra Chepheri] *alter tractus Jehudæ poſſeſſus a Chephero filio Aſchuris.* 1. *Chron.* 4.6. 11 Dori] *in Menaſche cis Jardenem, Jehoſ.* 17.11. 12 Tahhanac & Megiddo] *ibidem.* Tzartanem] *vide Jehoſ.* 3.16. Abel Mecholam] *vide Judic.* 7.22. Iokmehhamum] *in termino Zebulunis: Jehoſ.* 19.11. *&* 21.22. 13 Villæ Iairis] *Num.* 32.41. Argobi] *Deu.* 3.4. 14 Machanajimis] *Jehoſ.* 13.26. *vide annotata Gen.* 32.2. 16 In ſuperioribus] *id eſt, in montanis, quorum pars ad Danem, pars ad Aſcherem pertinebat: pars à Schelomone fuerat recens acquiſita.* 2.*Chron.* 8.15. *&*.16. 18 In terra Gilhhadis] *reliqua ab ea quam ſup.* 13. *verſic. nominavit.* Illi terræ] *quæ fuerat duorum regum.* 20 Flumine] *Euphrate: ſic deinceps.* 21 Triceni Cori] *id eſt, ter centeni medimni attici. Corus enim decem Ephas, id eſt medimnos atticos continet ſive triginta ſeas, id eſt, modios Romanos.* 22 Lectiſſima altilia] *omiſſis omnibus interpretum ſomniis vocis etymon ſecuti ſumus.* 23 Tiphſacho] *Tapſacho ad Euphratem, ut vocant hiſtorici. quod deinde vocatum eſt Amphipolis Plin. libr. natur. hiſt.* 5.*cap.* 24. 24 Sub vite] *id eſt, in prędiis ſuis: ſynecdoche.* A Dane] *Judic.* 20.1. 25 Quadraginta millia] *id eſt, ſtatus ordinarius a Schelomone conſtitutus eſt, de alimento præſtando huic equorum numero ad omnem neceſſitatem: e quibus ſexdecim millia quatuor millibus curruum aptabantur, de quibus* 2.*Chron.* 9.25: *reliqui, id eſt, viginti quatuor millia ad duodecies mille equites pertinebant, quorum quiſque habebat binos, ut fit in ordinariis principum copiis. Ita conciliandus eſt hic locus cum.* 2.*Chron.* 9.25. 27 Angarios] *id eſt, celeres equos, qui vulgò dicuntur poſtæ, in ſtationibus regis diſpoſitos: vide Eſter* 8.10. *&* 14. 29 Quàm ſapientia omnium] *id eſt, ſuperabat omnes exteros cognitione liberalium artium & ſcientiarum, quibus orientales & Ægyptii olim floruerunt.* 30 Suis hominibus] *Jiſraëlitis.* Ethane &c.] *de quibus* 1.*Chron.* 2.6. Ezrachæo] *qui Zeracho primogenitus eſt, quem Jehuda ſuſcepit e Tamare, ibidem.* 31 Ter mille &c.] *ex quibus ea tantùm collecta & in Eccleſiæ theſaurum importata ſunt, quæ Proverbiorū, Eccleſiaſtis, & Canticorum libris continentur: reliqua de quibus etiam verſu ſequenti, fidei hominum commiſſa interciderunt. vide infrà* 11.41. *in annotatione.* 33 Muſcum] *vide Exodi* 12.22. *id eſt, a maxima ad minimam.*

CAPUT V.

Schelomo a Chiramo per nuntios ſalutatus, juvari ab ipſo petit ad materiam pro ſtructura templi parandam: quod Chiram certis conditionibus mercedis accipiens, cum Schelomone paciſcitur & prçſtat. Schelomo autem operarios ſuppeditat adjunctis præfectis & curatoribus.

2.*Chro.* 2.

1 MISERAT autem Chiram rex Tyri ſervos ſuos ad Schelomonem: cùm audiret *Jiſraëlitas* unxiſſe eum in regem loco patris ejus: ᵍamicus enim fuerat Chiram Davidi omnibus diebus ejus.

2 Quapropter miſit Schelomo ad Chiramum qui dicerent:

3 Tu noviſti Davidem patrem meum non potuiſſe ædificare domum nomini Jehovæ Dei ſui, [a] ᵍ propter bellatores qui circundabant eum: donec poneret Jehova illos ſub plantis pedum ejus.

4 At nunc quietem dedit Jehova Deus meus mihi circumquaque: non *eſt* adverſarius, neque *eſt* ᵍ occurſus mali.

5 Quam ob rem ecce [b] cogito ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei: quemadmodum prædixit Jehova Davidi patri meo, dicendo, filius tuus quem ponam pro te in ſolio tuo, ipſe ædificaturus eſt iſtam domum nomini meo.

6 Nunc ergo prçcipe ut ſuccidant mihi cedros e Libano & ſervi mei erunt cum ſervis tuis: mercedem autem ſervorum tuorum daturus ſum tibi prorſus prout dixeris: tu enim noſti non eſſe inter nos quenquam peritum ad cædendum ligna ut ſunt Tzidonii.

7 Fuit autem cùm audiens Chiram verba Schelomonis: lætaretur valde: ut diceret: benedictus Jehova hoc tempore, qui præfecit pro Davide filium ſapientem populo multo iſti.

8 Et miſit Chiram ad Schelomonem qui dicerent: audivi quorum cauſâ miſiſti ad me: ego

[a] Heb. *propter belli viros.*
[b] Heb *dico, ſubaudi apud me: ſic Exo.* 2. 14. 2. *Schem.* 7. 13.

ego effecturus sum omnem voluntatem tuam, quod ad ligna cedrina, & quod ad ligna abiegna.

9 Servi mei deducent a Libano ad mare, & ego disponens ea ratibus, per mare *mittam* usque ad locum quem miseris *significatum* mihi, ut ibi disparem ea & tu auferas: tu vicissim facito voluntatem meam dando cibum familiæ meæ.

10 Itaque dabat Chiram Schelomoni ligna cedrina & ligna abiegna [c] prorsus ut volebat.

11 Schelomo autem dabat Chiramo [*] vicies millenos coros tritici in cibum pro familia ejus & vicies coros olei tusi: ita dabat Schelomo Chiramo de anno in annum.

12 Cùm ergo dedisset Jehova sapientiam Schelomoni, quemamodum promiserat ei: & esset pax inter Chiramum & inter Schelomonem, ita ut pacisceretur fœdus ambo ipsi:

13 [d] Indixit rex Schelomo delectum in toto Jisraële: fuitque delectus triginta millium virorum.

14 Quorum mittebat ad Libanum decies millenos in mensem[e] alternis: mensem erant in Libano: duos autem menses *quisque* domi suæ: Adoniram autem præerat isti delectui.

15 Erant quoque Schelomoni [*] septuagies mille bajuli: & octuagies mille putatores in illo monte.

16 [*] Præter principes curatorum Schelomonis, qui præerant illi operi, ter mille trecenti: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

17 Et præcipiente rege devexerunt lapides magnos, lapides [f*] pretiosos: ad fundandũ domum illam, lapides cæsos.

18 Dolabantq; structores Schelomonis, & structores Chiromi, atq; [*] Giblæi: sic præparabant ligna & lapides ad ædificandum domum.

[c] Heb. *totam voluntatem ejus.*

[d] Heb. *imposuit tributũ* personale: *sic deinceps in capite.*

[e] Heb. *mutationibus.*

[f] *Vel raros, ut* 1. *Schem.* 3.1. *& infrà* 7.9. *&* 10.

ANNOTATIO.

1 Amicus enim] *quam cum Davide contraxerat amicitiam* 2. *Schemu.* 5.11. *&* 1. *Chron.* 14.1. *nunquã interrupit.* 3 Propter bellatores] *vide* 2. *Schem.* 7.5. 4 Occursus mali] *quod sit mihi impedimento.* 11 Vicies millenos coros &c.] *& totidem hordei ac vini.* 2. *Chron.* 2. 10. *synecdoche: de coro vide suprà* 4.21. 15 Septuagies mille] *hi omnes peregrini erant, ut apparet* 2. *Chron.* 2. *in fine.* 16 Præter principes curatorum] *id est, præter peregrinos illos ter mille, de quibus* 2. *Chron.* 2. *secundo & ultimo versu, quos curatores illi Jisraëlitæ, de quibus versu* 13. *præfecerant centum quinquaginta millibus operariis: ita ut essent e tribus millibus singuli quinquagenis operariis præfecti: sexcenti verò reliqui alternis ab his tribus millibus rationem exigerent, singuli ab eorum denis. Ideò hic trecenti tantùm tribus millibus adduntur: in Chronicis autem sexcenti, annumeratis etiam trecentis, qui vicarias operas præstabant.* 17 Pretiosos] *non quidem gemmas, sed tamen in genere suo forma & magnitudine præstantes.* 18 Giblæi] *vicini Tzidoniis.*

CAPUT VI.

Schelomo templum Deo sumptuosissimum, cujus magnitudo, partes & ornamentum describitur, absolvit septem annorum spatio.

1 DEINDE fuit [*] quadringentesimo octuagesimo anno ab egressu Jisraëlitarum e terra Ægypti, anno quarto, mense [*] Zivo (is mensis *est* [*] secundus) regni Schelomonis super Jisraëlem ut [a] ædificare inciperet domum Jehovæ.

2 Domus autem quam ædificavit rex Schelomo Jehovæ, *fuit* longitudine sua sexaginta [*] cubitorum, & viginti latitudine sua: triginta verò cubitorum altitudine sua.

3 [*] Et porticus erat ante templum domus, viginti cubitorum longitudine sua secundum frontem latitudinis domus: decem cubitorum latitudine sua ante domum.

4 Et fecit domui fenestras [b*] prospectui accommodas [*] clausas.

5 Et ædificavit ad murum domus [*] substructionem circumquaque: [*] ad muros ipsius domus circumquaque templo & adyto: fecitque [*] alas circumquaque.

6 Substructio ima *erat* quinque cubitorum latitudine sua, & mediana sex cubitorum latitudine sua, tertiana verò septem cubitorum latitudine sua, nam [*] contracturas indiderat domui circumquaque extrinsecus, [*] ne hærerent muris domus.

7 Domus autem cùm ædificabatur, [c*] lapide integro ut fuerat advectus ædificabatur: [*] neque mallei aut securis, *aut* ullum instrumẽtum ferreum auditum est in illa domo cùm ædificaretur.

8 Porta ad [*] alæ medianum erat in latere domus [*] dextero: quâ per cochleas ascendebant ad medianum, & a mediano [*] ad tertiana *cubicula.*

9 Ædificata itaque domo illa atque absoluta: [*] obtexit domum ipsam [d] cantheriis & coaxationibus cedrinis.

10 Ædificavit autem substructionem quamque circa totam domum quinis cubitis altitudine sua: [*] quam adjecit domui lignis cedrinis.

11 Tum fuit verbum Jehovæ ad Schelomonem, dicendo.

12 Hæc, quam tu ædificas, [*] domus illa est: si ambulaveris in statutis meis, & judicia mea exercueris, ac observaveris omnia præcepta mea ambulando in eis: utique præstabo verbum meum erga te, quod [*] elocutus sum Davidi patri tuo.

13 Et habitabo inter Jisraëlitas: neq; derelinquam populum meum Jisraëlem.

14 Cùm itaque ædificasset Schelomo domũ istam, & absolvisset eam,

15 [e] Contabulavit muros ipsius domus intrin-

[a] Heb. *ædificavit: sic Gene.* 5. 32. *& infrà ver.* 37. *prout exponitur* 2. *Chro.* 3. 1.

[b] Heb. *fenestras prospectuum clausorum.*

[c] Heb. *ad vectionis* lapide.

[d] Heb. *dorsis & ordinationibus.*

[e] Heb. *ædificavit: sic ver* 16.

trinsecus [f] tabulis cedrinis : a solo domus usque ad [g] tegmen murorum obduxit ligno intrinsecus: obduxit etiam solum ipsum'domus tabulis abiegnis.

16 Contabulavit verò viginti cubitos ad latera ipsius domus tabulis cedrinis,'a solo usque ad ipsos muros : contabulavit , inquam, 'ipsi intra adytum in sancto sanctorum.

17 Quadraginta autem cubitorum erat domus illa: illud templum anterius.

18 Et [h] ad cedros domus intrinsecus erant [i] incisæ colocynthides & apertiflores : omnia erant cedrina, nullus lapis conspiciebatur.

19 Adytum quoque intra domum intrinsecus paravit: ad collocandum ibi arcam fœderis Jehovæ.

20 Quod autem ad interiorem partem adyti, viginti cubitorum erat longitudo, & viginti cubitorum latitudo , ac viginti cubitorum altitudo ejus, quam obduxit auro[k]' asservato: obduxit etiam'altare cedrinum.

21 Cumque obduxisset Schelomo hanc domum intrinsecus auro asservato: [l] fecit interjectum *parietem* præter' funes aureos ante adytum, quem similiter obduxit auro.

22 Ita totam domum ipsam obduxit auro, donec absolveretur tota domus: similiter totum altare illud quod erat' ad adytum obduxit auro.

23 Fecit autem in ipso adyto duos Cerubinos e lignis [m] oleosis: decem cubitorum altitudo[n] utriusque *eorum*.

24 Et quinque cubitorum erat ala Cerubini una: similiter quinq; cubitorum ala Cerubini altera : decē cubiti *erant* ab extremitate alæ cujusque, usq; ad extremitatem alæ suæ *alterius*.

25 Sic decem cubitorum Cerubinus alter erat: mensura eadem & proportio eadem ambobus Cerubinis.

[f] Heb. *lateribus: sic deinceps.*
[g] Heb. *muros tegminis i. ad muri summam partem, cui incumbit, tegmen.*
[h] Heb. *& cedros ad domum.*
[i] Heb. *incisura colocynthidum vel fungorum, & apertura florum : sic infrà ver. 29. & 32.*
[k] Heb. *reclusos: sic ver. 21.*
[l] Heb. *transmisit.*
[m] Heb. *olei.*
[n] Heb. *ejus.*

26 Altitudo Cerubini unius decem cubitorum, & similiter Cerubini alterius.

27 Disposuit autem istos Cerubinos intra 'domum intimam ita ut expassis alis Cerubinorum attingeret ala unius murum hunc, & ala Cerubini alterius attingeret murum alterū: alæ verò eorum versus medium domus attingerent[o] altera alteram.

28 Et obduxit istos Cerubinos auro.

29 Omnes autem muros istius domus [p] circuitu inciso, sculpturis incisurarum Cerubinorum & palmarum, & apertorum florum intrinsecus &'extrinsecus.

30 Solum quoque domus obduxit auro 'intus & extrà.

31 Et *in* porta adyti fecit fores e lignis oleosis: superliminare *cū* postibus ' quinta *parietis*.

32 In his autem binis foribus e lignis oleosis incidit cęsuras Cerubinorum, & palmarū, & apertos flores, quos obduxit auro : diduxit etiam super Cerubinos & super palmas aurum.

33 Et similiter fecit portæ templi postes e lignis oleosis:'e quarta *parietis*.

34 Et binas fores e lignis abiegnis: duæ [q] valvæ foribus unis versatiles , ac duæ valvæ incisæ foribus alteris versatiles.

35 Incidit enim Cerubinos & palmas ac apertos flores: quæ obduxit auro, [r] adaptato ad earum scalpturam.

36 Postea ædificavit' atrium interius tribus ordinibus *lapidum* cæsorum : & ordine sectarum cedrorum.

37 Anno quarto [s] cœpta est fundari domus Jehovę mense Zivo.

38 Anno verò undecimo mense'Bule (is mēsis *est* ' octavus) absolvit domum hanc cum omnibus rebus ejus, & secundum omnes rationes ejus : ita ædificavit eam septem annis.

[o] Heb. *ala alam.*
[p] Heb. *circuitu incisura.*
[q] Heb. *latera.*
[r] Heb. *directo ad ipsum scalptum.*
[s] Heb. *fundata est.*

ANNOTATIO.

1 Quadringentesimo] *hos annos ita colliges : in deserto* 40. *Deut.*1.3. *sub Jehoschuhha* 17. *Judicibus* 299. *Hheli Schemuele & Schaule* 80. *Davide* 40 *quibus additi quatuor anni Schelomonis hunc numerum efficiunt.* Zivo] *qui respondet majori ex parte Aprili.* Secundus] *ex Dei instituto, Exodi* 12.2.
2 Cubitorum] *sacrorum & Geometricorū in metiendis corporibus solidis receptorum: nam ideo dicuntur primarii* 2.*Chron* 3.3.*vide infrà* 7.2.*&* 15.*& numer.*35.5. 3 Et porticus] *duæ tantùm dimensiones hîc ponuntur longitudinis & latitudinis : altitudinis verò describitur.*2.*Chron.*3.4. 4 Prospectui accommodas] *id est, e lato contractas utrimque usque ad mediam crassitiem muri ; ea enim ratione commodiùs lux undequaque intromittitur.* Clausas] *vitro, ad arcendas cœli injurias. Sic interpretatur R. Jehuda scriptor antiquissimus, cujus sententiam ex vocum etymo reliquis omnibus præferimus.* 5 Substructionem] *i. solum cujusq; contignationis: vide ver.*6. Ad muros] *a parte exteriore.* Alas] *i. extantes muros alarū instar, ad alteram partem substructionis sustinendam.* 6 Contracturas indiderat] *i. quino quoque cubito assurgentis muri crassitiē ejus diminuerat cubito uno extrinsecus, ut projecturæ illæ muri essent cubilia substructionis trabibus.* Ne hærerent] *i. ut exemptiles essent sine damno templi, & tantùm projecturis incumberent.* 7 Lapide integro] *i. prorsus affabre facto antequàm advéheretur, ut sequentia explicant.* Neque mallei] *id est, instrumenta illa quæ ad tundendos, dolandos & cœlandos lapides adhiberi solent.* 8 Alæ medianum] *i. qua ascendebatur ad medianā contignationē.* Dextero] *i. meridiano.* Ad tertiana &c.] *hinc ex parte apparet singulas contignationes distinctas fuisse in diversas cellas: clariùs verò adhuc ex* 2.*Reg.*11.2.*&* 1.*Chron.*28.12. 9 Obtexit] *intrinsecus tectum extruxit.* 10 Quam adjecit] *i. imposuit projecturis muri domus: vide suprà.*6.*ver.* 12 Domus illa] *quam patri tuo fore promisi ut tu ædificares.*2.*Schem.*7,13. Elocutus sum] *ibidem.*
15 Domus] *non adyti , sed prioris partis: synecdoche , ut apparet ex ver.* 17. *vide.* 2. *Chron.*3.5.
16 A solo usque ad muros] *i. solum totum a muro uno ad alterum.* Ipsi] *Deo.* 20 Asservato] *a Davide in hunc finem* 1. *Chronic.* 28.14.*vide.*2.*Chron.*3.6. Altare] *suffitus, de quo ver.*22
21 Funes aureos] *quibus pendebat velum ante parietem & portam ad sanctum sanctorum : synecdoche.* 22 Ad adytum] *i. e regione portæ* 27 Domum intimam] *i. adytum.* 29 Extrinsecus

secus] *parietem illum quo distinguebatur adytum a templo, in illa ejus parte, quæ templum spectabat.* 30 Intus & extra] *tam in adyto quàm in templo.* 31 Quinta parietis] *.i. altitudine & latitudine sua quattuor continebat cubitos, qui efficiunt quincuncem parietis.* 33 E quarta parietis] *.i. quinque cubitis latam & totidem altam: nam hîc est triens parietis.* 36 Atrium interius] *propinquius templo pro sacerdotibus. 2. Chron. 4. 9. Sic autem dicitur respectu atrii magni pro populo, ibidem.* 38 Bul] *qui respondet majore ex parte nostro octobri.* Octavus] *ex Dei instituto ut suprà in ver. 1.*

Caput VII.

Privatæ Schelomonis structuræ & publicæ: Deinde religiosum opificium Columnarum, Lacus, Basium cum labris, & instrumentorum eò pertinentium ex ære: Postremò res aureæ ad Dei cultum & honorem comparatæ describuntur.

1 POSTEA domum suam ędificavit Schelomo tredecim annis: quibus absolvit totam domum suam.

2 Deinde ædificavit domum saltus Libani centum cubitorū longitudine, & quinquaginta cubitorum latitudine, & triginta cubitorum altitudine: super quatuor ordines columnarum cedrinarū, & trabes cedrinas impositas columnis.

3 Et tectum cedrinum supernè supra[a] cōtabulationes, quod *erat* supra columnas quadraginta quinque: quindenas ordine.

4 Et prospectuum tres ordines, quorum aspectus ad aspectum *dirigebatur,* [b] triplici serie.

5 Et omnes portas cum postibus quadratas [c] jugumento: & directuram aspectus ad aspectum triplici serie.

6 Præterea porticum columnarum fecit, quinquaginta cubitorum longitudine, & triginta cubitorum latitudine: ita ut porticus esset secundum aspectum illarū, id est, columnæ & columen secundum aspectū illarum.

7 ITEM porticum tribunalis ubi judicabat, porticū, *inquam*, judicii fecit: quod obtectum erat cedro, [d] a soli parte una ad alterā.

8 Postea domui suæ ubi habitabat, atrium alterum interius ista porticu, opere huic simile erat: domum quoque filię Parhhonis fecit quam duxerat Schelomo, similem porticui isti.

9 Omnia hæc *erant* e lapidibus [e] pretiosis, secundum dimensiones *unius* cæsi lapidis, sectis serra intrinsecus & extrinsecus: idq; a fundamento usque ad [f] præcinctiones, etiam extrinsecus: *omnia, inquam,* usque ad atrium magnum.

10 Fundatio quoque *erat* e lapidibus pretiosis, lapidibus magnis: lapidibus denûm cubitorum, & lapidibus octonûm cubitorum.

11 Similiter supernè e lapidibus pretiosis, secundum dimensiones *unius* lapidis cæsi, & cedro.

12 Denique atrio magno circumquaque, tres erant ordines lapidis cæsi, & ordo trabium cedrinarum: similiter atrio domus Jehovæ interiori, & porticui ejusdem domus.

13 Misit quoque rex Schelomo, ut assumeret [g] Chiramum e Tyro.

14 (Is erat filius mulieris viduæ, e tribu Naphtali, cujus pater vir Tyrius fuerat faber ærarius): eò quòd plenus esset peritia & intelligentia ac notitia ad faciendū omne opus ex ære: qui veniens ad regem Schelomonem fecit totum opus ejus.

15 Formavit enim duas columnas æreas: octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius, quam filum duodecim cubitorum cingebat: etiam columnam secundam.

16 Et duo coronamenta fecit ad imponendum summitatibus columnarum e fuso ære: quinque cubitorum altitudo coronamenti unius, & quinque cubitorum altitudo coronamenti alterius.

17 [h] Encarpi opere implexo, fasciæ opere catenato ipsis coronamentis, quæ erant in summitate columnarum: septem coronamento uni, & septem coronamento alteri.

18 Quę aptavit ad ipsas columnas: deinde duos ordines circumquaque super encarpum unum, ad tegendum coronas, quæ imponendæ erant summitati malogranatorum (ut etiam fecit coronæ alteri).

19 Ita ut coronæ, que *erant* super capitulum columnarum opere liliaceo, *collocandarum* in porticu: quatuor cubitorum *essent.*

20 Coronæ autem impositæ duabus istis columnis etiam sursum-versus, *sitæ erant* e regione [i] projecturæ, quæ *erat* in latere encarpi: & malogranata ducentena *binis* ordinibus circūquaque, *etiam* ad coronamentum alterum.

21 Deinde erexit columnas ipsas in porticu templi: erectamque columnam dexteram vocavit nomine ejus [k] Jacin: postea erectam columnam sinistram vocavit nomine ejus [l] Bohhaz.

22 Cùm itaque impositum esset capitulo columnarum opus liliaceum: absolutum est opificium columnarum.

23 ITEM fecit ipsum [m] lacum fusum: decem cubitorum erat [n] a labri parte una ad alteram, rotundum circumquaque, cujus altitudo quinque *erat* cubitorum, & filum triginta cubitorum cingebat eum circumquaque.

24 [o] Colocynthides autem subter labium ejus circumquaque cingebant ipsum, denæ in cubitum ambiebant lacum circumquaque: duobus ordinibus colocynthides fusę in fusura ejus.

25 Stabat impositus duodecim bobus, tribus respicientibus ad aquilonem, & tribus respicientibus ad occidentem, & tribus respicientibus ad meridiem, ac tribus respicientibus ad orientem: quibus lacus *erat* impositus supernè: ita eorum omnium posteriora intus *latebant.*

26 Crassitudo autem ejus palmaris erat, & labium ejus simile operi labii calicis, *aut* floribus lilii: bis mille bathos continebat.

27 Item fecit bases decem æreas: quaternûm cubitorum longitudo basis uniuscujusque, & quaternûm cubitorûm latitudo ejus, ter

[a] Heb. *latera ut sup. 6. 15.*
[b] Heb. *tribus vicibus: sic ver 5.*
[c] Heb. unius *aspectus.*
[d] Heb. *ab hac soli, usque ad illam soli extremitatem.*
[e] *vel raris: sic deinceps: ut sup. 5. 17. & infrà 10. & 11. ver.*
[f] Heb. *palmas: quia ferè palmares sunt projecturæ.*
[g] *qui & Churam 2. Chro. 4. 11.*
2. Chro. 3. 15
[h] Heb. *perplexitates opere perplexo.*
[i] Heb. *ventris.*
[k] *i. stabilit vel stabiliet.*
[l] *i. in ipso est robur.*
[m] Heb. *mare: sic deinceps. 2. Chro. 4. 2.*
[n] Heb. *a labro ejus usque ad labrū ejus.*
[o] *vel fungi.*

ternorumque cubitorum altitudo ejus.

28 Erat autem hujusmodi opus cujusque basis[p] zophori erant eis: erantque zophori inter[q] denticulatos toros.

29 Ipsis autem zophoris qui *erant* inter denticulatos toros, inerant leones, boves, & Cerubini:& super denticulatos toros' fulcrum supernè: infra leones verò &'boves' adjectiones opere ducto.

30 Erantque quaternæ rotæ æneæ basi unicuiq;,&'tabulę æreę,quibus erant'scapulæ in quaternis impagibus suis: subter labrũ quodque,scapulæ illæ erant fusæ e regione' adjectionum cujusque *labri*.

31 Deinde illius'*labri* os ab interiore parte [r] 'ambitus coronarii sursum-versus *extabat*' uno cubito,cujus'*ambitus* os rotundum *erat*' opere fulcri, 'unius cubiti & dimidiati cubiti: 'circa cujus os similiter inerant cæsuræ,&'zophori earum quadrati non rotundi.

32 Quaternæ autem rotę illę subter zophoros illos, & axes rotarum *affixi erant* basi: & altitudo rotæ uniuscujusque erat cubiti unius & dimidiati cubiti.

33 Eratque opus rotarum istarum simile operi rotæ currus: axes earum, & modioli earum,& canthi earum, & radii earum: omnia fusa.

34 Similiter quaternæ scapulæ ad quaternos angulos basis uni' cujusque:ex ipsa basi erant scapulæ ejus.

35 'Ita ut in summo ipsius basis, dimidiati cubiti' altitudo rotunda *extaret* circumquaque: nam in summo basis'manus illius,ut zophori illius, ex ipsa erant.

36 Insculpsit autem'tabulis illius,'manibus illius,&' zophoris illius Cerubinos, leones & palmas: prout [f] cælaturis cujusque & adjectionibus circumquaque *conveniebat*.

37 [t] In hanc *formam* fecit decem bases: fusura eadem,mensura eadem, proportio eadem *erat* ipsis omnibus.

38 Item fecit decem labra ærea: quadragenos"bathos continebat labrum unumquodq;: quaternûm cubitorum *erat* labrum unũquodque: labrum unum impositum basi suæ uni,in decem bases.

39 Et disposuit harum basium quinque ad latus ipsius domus dextrorsum,& quinque ad latus domus sinistrorsum: lacum verò posuit versus latus domus dexterum'ad orientem e regione meridiei.

40 Cùm itaque Chiram fecisset labra & hamas ac crateras eorum: absolvit Chiram facere totum opus, quod fecit regi Schelomoni *pro* domo Jehovę.

41 Columnas duas,&' orbes coronarios qui erant impositi capitulo columnarum duos: & encarpos duos,ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* impositi capitulo columnarum.

42 Et malogranata quadringenta pro duobus encarpis: duobus ordinibus malogranata pro encarpo unoquoque, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* in superficie columnarum.

43 Item bases decem,& labra decem imposita basibus.

44 Item lacum unum,& boves duodecim sub ipso lacu.

45 Item ollas, & hamas, & crateras:deniq; omnia vasa illa quæ fecit Chiram regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ: ex ære purgato.

46 In planitie Jardenis fudit ea rex in [a] terra argillosa:inter' Succothas,& inter' Tzartanem.

47 Et omisit Schelomo *pendere* omnia vasa ista præ multitudine: [b] quàmplurima erant non pervestigatum est ęris eorũ pondus.

48 Fecit verò Schelomo omnia instrumenta ista,quæ *erant* domui Jehovæ:nępe' altare aureum, & mensam, super quam erant panes faciei,auream.

49 Item lychnuchos, quinq; a dextera, & quinq; a sinistra ante ipsum adytum ex auro asservato:' flores etiam & lucernas & forcipes aureos.

50 Item pelves & instrumenta musica, & crateras & acerras,& trullas *ex* auro asservato: etiam' cardines fœminas cum foribus domus interioris sancti sanctorum, & cum foribus domus templi ipsius,aureas.

51 Perfecto demum toto opere illo,quod fecit rex Schelomo *pro* domo Jehovæ: inferens rex Schelomo' res consecratas a Davide patre suo,argentum & aurum, & vasa posuit in thesauris domus Jehovæ.

[p] Heb. *clausurę.i. lata fascia, quibus insculptæ essent imagines: de quibus in versu sequẽte.*
[q] Heb. *scalas: sic deinceps.*
[r] Heb. *corona.*
[f] Heb. *secũdum effossuram cujusq;.*
[t] Heb. *secundum banc.*
[a] Heb. *in dēnso terra.*
[b] Heb. *valde valde.*
2. *Chro.* 5.

ANNOTATIO.

1 Quibus absolvit] *non mirum videri debet, si plus temporis in ea impendit quàm in domum Dei suprà 6. quia neque materiam paratam invenit: neque tot operas, neque tantam diligentiam adhibuit.* Domũ suam] *de qua ver.* 8. 2 Deinde] *post viginti annos, de quibus infrà* 9.10 *capta jam Chamatha civitate regia Libani:* 2 *Chron.* 8.13. Saltus Libani] *in ipso saltu ædificatam.* Centum cubitorum] *communium, quales adhibebantur in rebus non sacris: alioqui major fuisset domus ista domo Dei, vide suprà* 6. 2. Super quatuor] *hæc infima est domus contignatio.* Et trabes cedrinas] *hoc est, solum medianę contignationis, cui impositæ quadraginta quinq; columnæ, de quibus ver.* 3. *efficiebant medianã contignationem.* 3 Tectum cedrinum] *tertia & summa contignatio.* Contabulationes] *quibus mediana contignatio circumsepta erat.* 4 Tres ordines] *in singulis contignationibus singuli fenestrarum ordines ad prospiciendum.* Quorum aspectus] *id est, inter se parallelogrammæ, & convenienter in singulis contignationibus superiores inferioribus ad perpendiculum respondebant.* Triplici serie] *id est, æquè in longitudinis latera duo atque in altitudinem fenestræ habebant convenientem responsum.* 5 Directuram aspectus] *id est, ita ut duorum laterum fenestræ ex diametro singulæ ad singulas dirigerentur in singulis contignationibus.* 6 Porticum columnarum] *id est, constantem ex multis columnis, & tecto illis imposito.* Quinquaginta] *ut ejus longitudo protenderetur in latitudinẽ domus.* Illarum] *sub.portarũ, de quibus versu* 5. 7 Porticũ tribunalis] *nimirum Jeruschalaimis ante domũ suã, ubi forũ cõstituit. Erat autẽ cõjũctũ huic foro atriũ exterius pro populo ad forũ accedẽte, ut colligitur ex versu sequẽte*

8 Al-

8 Alterum] *ab exteriori illo atrio, quod* 1.*Reg.*20.4.*appellatur medianum.* Interius] *id est, inter ipsam porticum & domum regiam.* Domum quoque] *vicinam quidem: sed extra arcem Davidis. vide suprà* 3.1. *indicatur autem causa* 2.*Chronic.*8.23. 9 Omnia hæc] *quæ hoc & superiore capite commemorantur ædificia.* Secundum dimensiones] *id est, structura isodomo.* Præcinctiones] *id est, summi muri projecturas sive loricationes, quibus incumbit tectum.* Magnum] *ubi populus conveniebat.* 12 Interiori] *id est, sacerdotum: vide suprà.*6.36.14. E tribu Naphtali] *etiamsi mater e tribu Danis erat:* 2.*Chron.*2.14. Tyrius] *i. incola Tyri: genere tamen Judæus.* Ex ære] *synecdoche: ibidem.* 15 Octodecim cubitorum] *sacrorum, id est, triginta sex communium: quam ob rem in Chronicis trigeni quini cubiti tribuuntur cuique, quia de communibus ibi sermo est: excipitur autem basis, quæ unius cubiti communis altitudine erat, quæ efficit trigesimum sextum cubitum.* Quam filum &c.] *ita ut diameter ejus esset quaternûm cubitorum.* 16 Duo coronomenta] *id est, epistylia, quorum partes erant ternæ: capitulum, abacus & corona.* Quinque cubitorum] *si tres istas partes comprehendas: nam capitulum unius cubiti erat: abacus unius: corona trium. ideo infrà versic.*19. *coronæ cum abaco quatuor cubiti tribuuntur: at* 2.*Reg.*25.20.*coronæ soli, tres cubiti* 17 Encarpi &c.] *Id est, totum capitulum ex florum, frondium ac fructuum implexu coronario incursantium constabat, quaternis ordinibus qui ternis fasciis redimiti erant.* Septem] *comprehensis encarporum ac fasciarum ordinibus* 18 Deinde duos ordines] *i. abacum duobus ordinibus malogranatorum cinctum.* Malogranatorum] *id est, abaci malogranatis cincti, quæ artifices guttas vocant.* 19 Ita ut coronę] *cum suis abacis: vide suprà* 15. 20 Coronæ autem] *id est, coronarum scapi ab ima parte sua, usque ad eam qua expanduntur flores, ad perpendiculum respondebant parti illi encarpi quæ maximè prominebat.* 21 Iacin & Bohhaz] *hæc duo nomina columnis prophetice indita fuerunt, ut prædicaret Schelomo columen & robur plusquam aheneum in regno Dei, id est, in ecclesia esse.* 22 Opus liliaceum] *ut suprà* 19.*ver.* 23 A Labri parte] *id est, ex diametro.* 24 Denæ in cubitum] *id est, trecentæ in ambitum.* 26 Simile operi &c.] *id est, repandum, ut sunt calices & lilia, periphrasis.* Mille bathos] *mensura liquidorum ejusdem capacitatis cum Epha, de qua Exodi* 16.35.*amphora attica.* Continebat] *q.d. hic bathorum numerus ordinariè inferebatur: nam alioquin totũ usque ad summitatẽ labri poterat capere ter mille bathos.*2.*Chro.*4.5. 27 Bases] *trusatiles sive ambulatorias, sedes labrorum, de quibus infrà* 38.*ver.* 29 Fulcrum] *id est, area sive superficies statuminata, qua fultum nitebatur labrum.* Boves] *sub. & cerubinos, synecdoche.* Adjectiones] *id est, fascias e venusto opere implexo & continente appositas.* 30 Tabulæ æreæ] *quæ instratæ erant axibus, ut sibi impositas bases sustinerent.* Scapulæ] *id est extremæ tabulæ in formam humerorum e quatuor angulis assurgentes, ne inter trudendum vacillaret labrum.* Adjectionum cujusque labri] *id est, ornamentorum quæ erant ad collum labri sub projecturis ejus, dimidio cubito infrà summitatem labri: vide infrà ver.*35. 31 Labri os] *id est, æquabilis cavitas sub projectura.* Ambitus coronarii] *id est, circuli in quẽ indebatur ex labro cubitus unus cũ dimidiato.* Uno cubito] *ab area ambitus coronarii usque ad summas scapulas.* Ambitus os] *id est, æquabilis cavitas sub area, in quam indebatur labri dimidia altitudo.* Opere fulcri] *id est, justo & ad proportionem labri, quod rotundũ erat accommodato: ut fulcimento esset ei undequaque.* Unius cubiti] *pro mensura imi labri, quod recipiebat.* Circa cujus os] *id est, in area illa quadrata baseos, cujus medium ambitus coronarius occupabat.* Zophori earum] *id est, eas circumcludentes ab extremis areæ quadratæ partibus.* 35 Ita ut in summo] *id est, supra basim & scapulas ejus.* Altitudo] *summi labri videlicet, ut dictum est suprà ver.*30. Manus illius] *id est, scapularum summitates, quibus veluti manibus fulciebatur labrum.* 36 Tabulis] *efficientibus summam aream.* Manibus] *id est, extanti scapularum parti: sinecdoche.* Zophoris illius] *nimirum areæ, de quibus suprà* 31. 38 Bathos] *vide suprà ver.*26. 39 Ad orientem] *id est, ad ingressum domus.* E regione meridiei] *id est, in latere dextero domus: exegeticum est.* 41 Orbes coronarios] *id est, coronas, suprà ver.*19.*&* 20. 46 Succothas] *in tribu Gadus trans Jardenem: vide Gen.*33.17.*& Jehoschu.*13.27. Tzartanem] *in tribu Ephrajimi cis Jardenem. Iehos.*3.16.*& suprà* 4.12. 48 Altare aureum] *Thymiaterium cedrinum obductum auro: de quo suprà* 6.20.*&* 22. 49 Flores] *id est, lychnuchorum ornamenta & instrumenta.* 50 Cardines fœminas] *id est, metas cavas sive ferramenta januis affixa quæ circum cardines volvuntur.* 51 Res consecratas] *partim factas partim infectas, quæ ex opere superfuerant.*

CAPUT VIII.

Schelomo convocatis primoribus populi & sacerdotibus, deducit arcam Tzijone in adytum, tabernaculum ac vasa sacra Gibhhone in thesaurum domus Dei: in qua cũ Deus præsentiæ suæ signum aspectabile edidisset, Schelomo cum populo benedicit Deo, & conceptis precibus sacrificat: domum Dei consecrat, festũ tabernaculorum celebrat: denique populum ad pietatem hortatus dimittit.

1 TUNC congregari jussit Schelomo seniores Jisraëlis, & omnes primarios tribuum, principes paternarum familiarum cum Jisraëlitis ad regem Schelomonẽ Jeruschalaima: ut deducerent arcam fœderis Jehovæ[e] e civitate Davidis, ea *est* Tzijon.

2 Congregatis itaque ad regem Schelomonem omnibus Jisraëlitis mense[a] horridorum *agrorum*, in ipso festo: is est mensis septimus:

3 Et convenientibus senioribus Jisraëlis: deportarunt sacerdotes arcam.

4 Et deduxerunt arcam Jehovæ & tentorium conventus, & omnia vasa sacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt, inquam, ea sacerdotes & Levitæ.

5 Rex autem Schelomo & totus cœtus Jisraëlitarum qui convenerant ad eum, cum ipso *euntes* coram arca: sacrificabant pecudes & boves quæ nec numerabantur nec supputabãtur prę multitudine.

6 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœderis Jehovę in locum ipsius, in adytum domus, in sanctum sanctorum: sub alas Cerubinorum.

7 Nam Cerubini pandebant alas super locũ arcæ: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus supernè.

8 Deinde protenderunt ejus vectes, ita ut con-

[a] Heb. *fortium vel asperorum.*

conspicerentur summitates vectium * e sancto * versus partem anteriorem ipsius aditi: non autem conspiciebantur foris: fueruntque ibi usque in diem hunc.

Exo.40.20.

9 *Nihil *erat* in arca præter duas tabulas lapideas, quas collocaverat ibi Mosche in Chorebo: quando* pepigit *fœdus* Jehova cum filiis Jisraëlis, egredientibus ipsis e terra Ægypti.

10 Fuit autem cùm exirent sacerdotes e sancto ipso: ut nubes impleret domum Jehovæ.

11 Adeo ut non possent sacerdotes consistere ad ministrandũ propter ipsam nubem: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.

2. Chro.6.

12 Tum dixit Schelomo: *Jehova dixit se habitare in caligine.

b Heb. *ædificando ædificavi.*

c Heb. *ad residentiam tuam.*

13 [b]Planè ædificavi tibi domum habitaculi: stationem[c] in qua resideas in secula.

14 Postea rex conversa facie sua* benedixit cum tota congregatione Jisraëlis: tota congregatione Jisraëlis stante.

15 Ac dixit: benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ore suo Davidem patrem meum, prout manu sua implevit, dicendo:

2. Shem.7. 6. & 7.

16 Ex quo die eduxi populum meum Jisraëlem ex Ægypto: non * elegeram civitatem ex ullis tribubus Jisraëlis: ad ædificandum domũ ubi esset nomen meum: sed elegi Davidem ut præesset populo meo Jisraëli.

d Heb. *corde: sic deinceps.*

17 Quam ob rem cùm esset in[d] animo Davidis patris mei: ædificare domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:

e Heb. *quòd fuit cum corde tuo.*

18 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificandi domum nomini meo: bene fecisti [e] quòd fuisti eo animo.

19 Veruntamen tu non es ædificaturus istã domum: sed filius tuus qui egressurus est e lũbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.

20 Itaq; præstitit Jehova verbum suũ quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & sedens in solio Jisraëlis quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi domum hanc nomini Jehovæ dei Jisraëlis,

21 Ubi disposui locũ pro arca, in qua *est* fœdus Jehovæ, quod pepigit cum patribus nostris, cùm educeret eos e terra Ægypti.

22 Deinde substitit Schelomo * ante altare Jehovæ, coram tota congregatione Jisraëlis, & expandit manus suas versus cœlum:

23 Ac dixit: *Jehova deus Jisraëlis, nullus *est* similis tibi de⁹ in cœlis supernè, aut in terra infernè: servans fœdus & benignitatẽ servis tuis, qui ambulant coram te, ex toto animo suo.

24 Qui servasti Davidi patri meo servo tuo id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo, ita manu tua implevisti, sicut *est* hoc die.

25 *Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis serva Davidi servo tuo patri meo, id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si tamẽ observabunt filii tui viam suam ambulando * coram me, quemadmodum ambulasti coram me.

26 Nunc etiam Deus Jisraëlis: confirmetur, quæso, verbum tuum quod elocutus es servo tuo Davidi patri meo:

27 (*Quamvis an revera habitaret Deus in terra? ecce cœli ipsi, & * cœli cœlorum non capiunt te: quanto minus domus hæc quam ædificavi).

28 Ut respicias ad orationem servi tui, & ad deprecationem ejus Jehova domus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te hodie.

29 Ut sint* oculi tui aperti erga domum hanc noctu & interdiu, erga locum illum de quo dixisti: futurum est nomen meum ibi: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.

30 *Auscultato igitur deprecationi servi tui, & populi tui Jisraëlis, qua orabunt* versus locum hunc: tu, inquã, auscultato in loco habitationis tuæ in cœlis, & auscultans cõdonato.

31 *Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum, (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc):

32 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato servos tuos, improbando improbum, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.

33 Cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jisraël coram hoste: eò quòd peccaverint in te: si conversi ad te* celebrabunt nomen tuum, & orabunt ac deprecabuntur te versus domum hanc,

34 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatũ populi tui Jisraëlis: & reducito eos in terram hanc, quam tradidisti majoribus eorũ.

35 Cùm clausum fuerit Cœlum ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, *quia testatus fueris contra eos:

36 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam quam dedisti populo tuo in possessionẽ.

f Heb. *portarum.*

37 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo, rubigo, locusta, bruchus cùm erit: cùm anget eum inimicus ejus in terra [f] ditionis ejus: quæcunque plaga, quæcunque ægritudo:

38 Omnem orationem, omnẽ deprecationẽ quæ erit a quocunq; homine, *aut* a toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes quisq; plagam animi sui, * expandet manus suas versus domum hanc,

39 Tum tu exaudito e cœlis, statione habitationis tuæ & condonans facito aut dato unicuiq; secundum omnes vias ejus, quas agnosces apud animum ejus: tu enim nosti solus animum filiorum hominis.

40 Ut* revereantur te omnibus diebus, quibus sunt victuri in superficie hujus terræ quã dedisti majoribus nostris.

41 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e populo tuo Jisraële *fuerit*: sed venerit e terra longinqua propter nomen tuum:

42 (Audient enim de nomine tuo magno, & manu tua robusta ac brachio tuo extento): cùm adveniens orabit versus domũ hanc:

g He. *Secundum omne quod.*

43 Tu auscultato e Cœlis, statione habitationis tuæ, & facito g omnino prout clamaverit ad te extraneus ipse: ut experiantur omnes popu-

populi terræ nomen tuum, ad reverendum te, sicut populus tuus Jisraël, & ad cognoscendum nomen tuum invocari super domum hàc quam ædificavi.

44 Cùm procedet populus tuus in bellum contra inimicum suum, *via qua mittes eos: si orabunt Jehovam *viâ civitatis hujus quam elegisti, & hujus domus quã ædificavi nomini tuo:

45 Tum exaudito e cœlis orationem eorum & deprecationem eorum: ut peragas causam eorum.

[h] Heb. *dederis eos coram inimico: ut Gen. 13.9. & Deut. 7.2*

46 Cùm peccaverint in te (nam nemo *est* qui non peccet), & iratus contra eos [h] exposueris eos inimico: ita ut captivos abduxerint eos *illi* a quibus capti sunt in terram inimici, lõginquam aut propinquam,

47 Si reducent in animũ suũ in ea terra ubi captivi detinebuntur: ut conversi deprecentur te, in terra eorum quorum sunt captivi, dicendo: peccavimus & perversè egimus, improbè fecimus:

48 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra inimicorum suorũ, qui captivos detinebunt eos: & orabunt te viâ terræ suæ, quam dedisti majoribus ipsorum, hujus civitatis quam elegisti, & hujus domus quã ædificavi nomini tuo:

49 Tum exaudito e cœlis statione habitationis tuę, orationẽ eorum & deprecationem eorum: ut peragas causam eorum.

[i] Heb. *dato eos misericordiæ.*

50 Et condonato populo tuo quæ peccaverint contra te, & omnes defectiones eorum quibus defecerint a te: & [i] conciliato eis misericordiam coram captivos detinentibus eos, ut misereantur eorum.

51 *Populus enim tuus & possessio tua sunt: quos eduxisti ex Ægypto, e medio *catino ferri.

[k] Heb. *in omni invocare eos te.*

52 Oculis tuis apertis existentibus ad deprecationem servi tui, & ad deprecationem populi tui Jisraëlis: auscultando eis [k] quandocunque invocabunt te.

Exod. 19.5.

53 Tu enim distinxisti eos tibi in possessionem ab omnibus populis terræ: quemadmodum locutus es per Moschen servum tuum, cùm educeres majores nostros ex Ægypto, Domine Jehova.

54 Deinde fuit cùm absolvisset Schelomo orare Jehovam tota oratione & deprecatione ista: ut surgens ab anteriore parte altaris Jehovæ, ab inflexione sua in genua, manibusq; suis passis versus Cœlum,

55 Staret ac benediceret *Deo* cum tota congregatione Jisraëlis, voce magna dicendo:

Deut. 12.10

56 Benedictus Jehova qui dedit quietẽ populo suo Jisraëli, prorsus ut locutus fuerat: *non excidit res ulla ex omnibus rebus bonis ejus, quas locutus fuerat per Moschen servum suum.

57 *Sit Jehova Deus noster nobiscum quemadmodum fuit cum majoribus nostris: ne derelinquat nos neque deserat nos.

58 Ad inclinandum animum nostrum ad se: ut ambulemus in omnibus viis ejus: ut observemus pręcepta ejus, & statuta ejus, ac judicia ejus quæ præcepit majoribus nostris:

[l] Heb. *rem diei, die suo*

59 Et sint verba mea ista, quibus deprecatus sum coram Jehova, propinqua Deo nostro interdiu & noctu: ut peragat causam *servi sui & causam populi sui Jisraëlis, [l] cuiusque temporis tempore suo.

60 Ut cognoscant omnes populi terræ Jehovam esse Deum ipsum: neminem *esse* amplius.

61 Esto igitur cor vestrum integrum erga Jehovam Deum nostrum: ambulando in statutis ejus, & observando præcepta ejus, sicut hodierno die.

62 Deinde rex & omnes Jisraëlitę cum eo sacrificarunt sacrificia coràm Jehova.

63 Sacrificavit enim *Schelomo *in* sacrificium eucharisticum quod sacrificavit Jehovæ, boves vicies bis mille & pecudes centies vicies mille: cùm dedicarent domum Jehovę rex & omnes filii Jisraëlis.

[m] Heb. *medium atrii.*

64 Eo ipso die consecravit rex [m] * internam partem atrii quę *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd parasset ibi holocausta & munera ac adipes eucharisticorum: *nam altare æreum, quod *erat* coram Jehova, minus erat quàm ut caperet holocausta & munera ac adipes eucharisticorum.

65 Celebravit etiam Schelomo tempore illo illud * festũ, & totus Jisraël cum eo, congregatio magna, inde ab * ingressu Chamathæ usque ad * torrentem Ægypti, coram Jehova Deo nostro * septem diebus, * deinde septem diebus: hoc est, quatuordecim diebus.

66 *Die octavo dimisit populum, cùm benedixissent regi: ita abierunt ad tentoria sua, læti & hilares animo de toto illo bono, quo affecerat Jehova *Davidem servum suum, & Jisraëlem populum suum.

ANNOTATIO.

1 E civitate Davidis] *vide 2. Schem. 5.9.* 2 Horridorum agrorum] *id est, septembri, quo collectis totius anni proventibus, agri inculti horrescunt: sic Deut. 21.4.* Festo] *Tabernaculorum, ut colligitur ex 65 versu.* Septimus] *Ex divina institutione, Exod. 12.2.* 3 Sacerdotes] *Levitici ordinis: ideo Levitę dicuntur 2. Chron. 5.4.* 4 Arcam Jehovæ] *e civitate Davidis, sup. ver. 1.* Tentorium conventus] *Gibhhone, 2. Chron. 1.3. & 4. ver.* Sacerdotes & Levitæ] *quique pro munere & functione sua Num 4. nam etsi eo loco nihil de sacerdotibus legitur: tamen certum est aucto sacerdotum numero, portandi arcam munus illis impositum fuisse, Deut. 31.9.* 8 E sancto] *id est, ex arca sancta, 2. Chro. 5.7.* Versus partem anteriorem] *ut veluti repagula essent sacerdoti adytũ ingredienti: & ita semper manserunt etiam consistente arca, ut mandatum fuerat* Exod. 25.15. 9 Nihil erat in arca] *id est, intra arcam sub operculo: nam urna in qua erat Man, & virga Aharonis coram testimonio quidem: sed extra arcã fuisse leguntur* Exod. 16.35. *& Num. 17.19. Nec pugnat quod ad hebręos 9. ver. 4. legitur: nam relativum, in qua, non ad arcę nomen proximũ: sed ad nomen* σκηνῆς *id est, tabernaculi referendum est, etiamsi remotius sit.* Pepigit fœdus] *vide similem eclipsim 1. Schem. 20.16. & 22.8.* 12 Jehova dixit] *quasi dicat, hoc signo testatur se pręsentem esse, ut Moschi dixit, Levitici 16.2.* 14 Benedixit] *sub. Deo, laudibus ejus & precibus: nam benedicendi verbo utrunque continetur, ut Matt. 14.19. & 26.26.* 16 Elegeram] *id est, electionem meam patefeceram: humanitus dictum.* 21 Fœdus] *id est, tabulę fœderis: Metonymia.*

nymia. 22 Ante altare]*sub. holocausti, quod erat in atrio, ubi Schelomonem hęc protulisse e suggestu legitur 2.Chron.6.12.& 13.* 23 Jehova Deus]*exordium orationis, a laudatione, cujus argumenta sunt, natura Dei & gratia, posita partim in promissionibus, partim in effectis earum.* 25 Nunc ergo]*propositio, secunda orationis pars, cujus membra sunt duo: unum ut stabiliatur regnum in familia Davidis: alterum, ut Deus pręsentia sua in domo sibi consecrata, regnum & regem sanctificet & regat.* Coram me]*id est, in lege mea, 2.Chron.6.16.* 27 Quamvis &c.]*correctio petitionis de pręsentia Dei in domo, argumento a majore: quasi dicat, si neque tota terra: neque omnes cœli te capere possunt, quid dicerem ut continearis in hac domo? Act.7.47.* Cœli cœlorum]*id est, summi cœli.* 29 Oculi tui]*humanitus dictũ.* 30 Auscultato igitur]*tertius locus propositionis: quo petit Schelomo, ut in posterũ ad omnes occasiones Deus re ipsa pręsentiam suã petenti cuique, sive ex populo ejus, sive ex alienigenis utilem & salutarem ostendat.* Versus locum]*id est, horsum conversus, quasi respiciens ad promissionem tuę pręsentię in hoc loco. Exemplum in Daniele cap.6.11.* 31 Cùm peccaverit]*synecdoche: quasi dicat: in causis omnibus dubiis quę hominis inquisitione pervestigari non possunt: ut eę sunt in quibus lex ad jurisjurandi religionem remittit Exo.22.8.& 11. Num.5.15.& alibi: tu qui omnia nosti justum judicem te declara.* 33 Celebrabunt nomen tuum]*sibi reatum: tibi verò justitiam ac gloriam tribuentes.* 35 Quia testatus &c.]*immissa siccitate, ut factum est 2.Schem.21.* 38 Expandet manus]*id est, precabitur: synecdoche a signo.* 40 Revereantur] *ambulando in viis tuis, 2.Chro.6.31.* 44 Viâ qua mittes]*id est, expeditione justa & a te imperata.* Viâ civitatis] *id est, versus civitatem hanc: sic ver.48.* 51 Populus tuus] *Confirmatio petitionum superiorum: tertia orationis pars.* Catino ferri]*vide Deut.4.20.* 56 Non excidit]*vide Jehos.22.3.* 57 Sit Jehova] *Precatio est Schelomonis cœtum dimittentis.* 59 Servi sui]*id est, regis.* 63 Schelomo]*cum populo, ut explicat finis versus.* 64 Internam partem]*id est, atrium interius sive sacerdotum: hypallage.* Nam altare æreum]*quod fecerat Schelomo, 2.Chron.7.7: de cujus forma 2.Chron.4.1.* 65 Festum]*nempe tabernaculorum.* Ingressu Chamathæ] *vide Num.13.21.& 34.8.* Torrentem Ægypti]*Num.34.5. in annotatione.* Septem diebus] *tamdiu enim duravit dedicatio.* Deinde septem diebus]*festũ tabernaculorum.* 66 Die octavo] *id est, sub finẽ diei octavi: nã dies interdicti fuit dies octavus, Levitic.23.36.& 2.Chro.7.9: ut postridie proficiscerẽtur, qui fuit vigesimus tertius mensis, ut indicat ibidem ver.10.* Davidem]*& Schelomonem, 2.Chr.7.10: synecdoche.*

CAPUT IX.

Schelomo Dei nova revelatione confirmatus de anteactis promissionibus, domo sua exædificata, Chiramo regionem nuper acquisitam offert in compensationem officiorũ, quibus adjutus ab eo fuerat: publica opera curat: gentes populo intermixtas deditione recipit & servituti addicit: Cultũ Dei e legis pręscripto observandum curat: & classe, procul transmissa auri peregrini vim magnam comparat.

2.Chro.8.

1 FUIT autem cùm absolvisset Schelomo ædificare domum Jehovæ & domũ regis: idq; pro toto desyderio Schelonis quo delectatus fuerat faciendo:

2 (ᵃApparuerat.n. Jehova Schelomoni secundo, ᵃquẽadmodũ apparuerat ei Gibhhone,

3 Et dixerat Jehova ad eum: exaudivi orationem tuam, & deprecationem tuam qua deprecatus es coram me: consecravi domũ istã quam ædificasti: ut collocem nomẽ meum ibi usq; in seculum: & sint oculi mei & [a] animus meus ibi omnibus diebus.

4 Tu autem, si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus, [b] integro animo & recto, faciendo omnino prout præcepi tibi: statuta mea & judicia mea observaveris:

5 Utiq; stabiliam solium regni tui super Jisraëlem in seculum: quemadmodum elocutus fueram Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir a solio Jisraëlis.

6 Si [c] omnino aversi fueritis vos & filii vestri a [d] sequendo me, & non observaveritis præcepta mea & statuta mea, quæ proposui vobis: sed abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

7 Utiq; excindam Jisraëlẽ a superficie hujus terræ quam dederam eis: & istam domum quam consecravi nomini meo dimittam a facie mea: eritq; Jisraël ᵃin parabolam & dicterium inter omnes populos.

8 Et domus ista *ut ut* fuerit excelsa, quisquis transibit juxta eam ᵃobstupescet aut ᵃsibilabit: dicent enim: quamobrem fecit Jehova ita terræ isti, & domui isti?

9 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jehovã Deum suum, qui eduxerat majores ipsorum e terra Ægypti, & prehenderunt deos alienos & incurvantes se eis coluerunt eos: idcirco induxit Jehova in eos totum malum istud).

10 Fuit inquam, exactis ᵃviginti annis, quibus ædificavit Schelomo duas illas domos: domum Jehovæ & domum regis:

11 Quia Chiram rex Tyri donaverat Schelomonem lignis cedrinis & lignis abiegnis ac ᵃauro, pro toto desyderio ejus: *ut* tunc daret rex Schelomo Chiramo viginti civitates ad [e] regionis limitem.

12 Itaq; egressus Chiram Tyro ad visendum civitates illas quas dabat ipsi Schelomo: cùm non placerent in oculis ejus:

13 ᵃDixit, quid *sunt* civitates istæ, quas das mihi, frater mi? ideo vocat eas *quisque* terræ Cabul *civitates* usque in diem hunc.

14 Miserat enim Chiram regi, ᵃcentum viginti talenta auri.

15 Hæc porrò causa est ᵃ delectus, quem indixerat rex Schelomo ut ædificaret domũ Jehovæ, & domum suam, & ᵃmunitionem ipsam murumq; Jeruschalaimorum: item ᵃ Chatzorẽ & ᵃMegidduntem & ᵃGezerum.

16 (Parhho rex Ægypti ascendens ceperat Gezerum, & combusserat eam igne: Cenahhanæum autem qui inhabitabat civitatem interfecerat: dederatq; eam in munus filiæ suæ uxori Schelomonis.

17 Ædificavit autem Schelomo Gezerũ): & ᵃBethchoronem inferiorem.

18 Item ᵃBahhalatham & ᵃ Tadmorem in deserto, ᵃin illa terra.

19 Omnes quoq; civitates armamentariorum, quæ *erant* Schelomoni, & civitates curruum, & civitates equitũ, deniq; pro desyderio Schelomonis *id* quod desyderaverat ædificare Jeruschalaimis, & ᵃin Libano, & in tota terra do-

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *integritate cordis & rectitudine. Suprà. 2.4.*

[c] Heb. *avertendo aversi fueritis.*

[d] Heb. *a post me.*

[e] Heb. *in regione limitis*

dominatus sui.

20 Totius populi qui relictus fuerat ex Emoræo, Chittæo, Petizzæo, Chivvæo & Jebusæo, qui non *erant* e filiis Jisraëlis.

21 'Horum filios qui relicti fuerant post eos in ipsa terra, quos' non potuerant Jisraëlitæ internecioni devovere, f'adegit eos Schelomo in' tributum servile' usque in hodiernum diem.

f Heb. *ascendere fecit in tributum servitutis.*

22 Ex Jisraëlitis verò nemine reddidit Schelomo servum: sed erant viri militares, & servi ejus, & principes ejus, & duces ejus, & præfecti curruum ac equitum ejus.

23 Ex his erant principes curatorũ, qui præfecti erant operi pro Schelomone' quingenti 'quinquaginta: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

Sup. 7. 8.

24 Veruntamen filia Parhhonis ascenderat e civitate Davidis ad domum suam quam ædificaverat ei *Schelomo*: tunc ædificavit 'munitionem ipsam.

25 Et offerebat Schelomo ter quotannis holocausta & eucharistica super altare quod extruxerat Jehovæ: & suffitum adoleri curabat 'in eo quod erat coram Jehova: cùm perfecisset domum.

26 Præterea classem paravit rex Schelomo Hhetzjone Geberi, quæ *est* prope ' Elothas ad littus maris algosi in terra Edomæorum.

27 Misit verò Chiram in ea classe servos suos, g nautas, peritos maris cum servis Schelomonis.

g Heb. *homines navium.*

28 Qui profecti' Ophirum, acceperunt inde auri' quadringenta viginti talenta, que attulerunt ad regem Schelomonem.

ANNOTATIO.

2 Apparuerat] *hyperbaton est usque ad ver. 10. quo ostendit qua re fretus ædificaverit sibi quoque domos, & templum Dei, atque basilicas tam accuratè ornaverit: nimirum promissione præsentiæ divinæ in templo, & stabilitatis regni in posteris.* Quemadmodum] *id est, proxima nocte a dedicatione, ut antea proxima nocte a sacrificiis, suprà 3. 5* 7 In parabolam] *ut Deut 28 37.* 8 Obstupescet] *admiratione, ut sequentia in versu explicant.* Sibilabit] *ludibrio & derisione, ut apparet ex versu sequente.* 10 Viginti annis] *septem extructi templi sup. 6. 38. & tredecim extructæ domus suæ, sup. 7. 1. id est, vigesimo quarto regni ejus.* 11 Auro] *cujus numerus explicatur infrà versiculo. 14.* Regionis limitem] *id est, Ascheri conterminam versus septentrionem: sed extra possessionem a Deo lege definitam: ex qua non licebat quicquam exteris possidendum dare: nam Cabulem minimè ad Ascherem pertinuisse, cùm ex hoc loco ostenditur: tum ex ipso civitatum Ascheris numero, qui habetur Jehosch. 19. a versiculo. 24. usque ad 30: denique ex 2. Chronic. 8. 14. ubi Schelomo Jisraëlitarum colonias eò deduxisse legitur.* 13 Dixit] *reddendo eas amicè, ut testatur 2. Chronic. 8. 14.* Terræ Cabul] *id est, displicentis, ex Phœnicum lingua, ut testatur Josephus Antiquitatum libr. 8. cap. 2.* 14 Centum viginti] *id est, septingenta viginti millia aureorum.* 15 Delectus] *de quo suprà 5. 13.* Munitionem ipsam] *videlicet Tzijonis.* Chatzorem] *Jehoschu. 19. 36. Naphtalitarum.* Megidduntem] *Menaschitarum: Jehoschu. 17. 11.* Gezerum] *Ephrajimitarum: Jehoschu. 21. 21.* 17 Beth-Choronem inferiorem] *synecdoche pro superiore & inferiore: vide 2. Chronic. 8. 17. Ephrajimitarum, Jehoschu. 21. 22.* 18 Bahhalatham] *Danitarum Jehoschu. 19. 44.* Tadmorem] *si ea civitas est, quam Ptolemæas vocat* Θαμόρων: *in deserto Judæ est, non procul ab Hhen-Gedi si verò est Palmira, ut Josephus putat Antiquit. Jud. libr. 8. cap. 2 in solitudine Syriæ sita est: sed posterior sententia magis placet.* In illa terra] *hoc est, quæ omnia oppida in ipso Schelomonis regno & intra fines a Deo designatos, erant.* 19 In Libano] *vide suprà 7. 2. & sequentibus.* 21 Horum filios] *vide annotata Jehoschu. 9. 19.* Non potuerant] *justo Dei judicio: quia cum mandatum haberent & possent, neglexerant, Judic. 2.* Adegit] *dedititios: sive ultrò se offerrent: sive pacem oblatam acciperent ex lege Deuteron. 20. 10.* In tributum servile] *id est, præter pecuniarium tributum, servitutem etiam ab eis exigebat.* Usque in hodiernum] *id est, in perpetuum: nam etiam post captivitatem, nomen retinuerunt servorum Schelomonis, Hhezræ 2. 55. & Nehemjæ 7. 60* 22 Servi ejus] *ingenua servitute & liberalibus officiis.* 23 Quingenti] *quorum ducenti quiquaginta, de quibus 2. Chronic. 8. 22. alternis curatione sua fungebantur.* Quinquaginta] *alternis decurionum officium agentes, ab illis opus exigentes, vide suprà 5. 16. annotata.* 24 Munitionem] *suprà versu 15.* 25 In eo quod erat &c.] *id est, in Thymiaterio, est autem synecdoche, pro eo quod est, cultum Dei exercebat ex lege, ut in Chronicis explicatur.* 26 Elothas] *vide de utroque loco Deuteron. 2 7.* 28 Ophirum] *id est, ad auream Chersonesum, ut explicat Josephus.* Quadringenta] *id est, vicies quinquies centena, vigiti millia aureorum. At in 2. Chronic. 8. versu ultimo est accessio 30 talentorum, quæ non ad regem afferebantur: sed in usum classis insumebantur.*

CAPUT X.

Regina Schebæ auditâ famâ de Schelomore, eum invisit: sapientiam ejus probat: gloriam perlustrat, & muneribus datis & acceptis domum revertitur. Cujus historiæ occasione, istius gloriæ Schelomonis documenta exponuntur, in ascensu: clypeis: solio poculis, & reliquis instrumentis: denique proventibus ex classe, pensitationibus exterorum, & vectigalibus.

1 AUDIENS autem regina ' Schebæ famam Schelomonis a & nominis Jehovæ: venit ad probandũ eum ænigmatibus.

a Heb. *ad nomen.*

2 Et ingressa Jeruschalaima cum' exercitu b numeroso admodũ, camelis ferentibus aromata, & aurum multum admodum, ac lapides pretiosos: accessit ad Schelomonem, & elocuta est ei quicquid *erat* in c animo suo.

b Heb *gravi.*

c Heb. *cum corde: sic infrà 24. ver.*

3 'Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: non fuit absconditũ quicquã regi, quin indicaverit ei.

4 Quapropter cùm videret regina Schebæ omnem sapientiã Schelomonis: & quamq; domum quam ædificaverat:

5 Cibum etiam mensæ ejus, & ' consessum servorum ejus, & statum ministrorum ejus & vestitum eorum: similiter pincernas ejus, '& ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: 'non *erat* amplius in ea spiritus.

6 Tandem dixit ad regem: verum *est* verbũ illud

illud quod audiverã in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua.

7 Tamen non credidi verbis illis usque dum venirem, & viderent oculi mei, sed ecce non indicatum fuerat mihi ejus dimidium: [d] superas sapientiã & bonitate famam illam quam audiveram.

8 Beati homines tui, beati servi tui isti: qui stant coram te jugiter, qui audiunt sapientiam tuam.

9 Sit Jehova Deus tuus benedictus, qui delectatus est te, ut collocaret te in solio Jisraëlis, eò quòd diligit Jehova Jisraëlem in seculum, ideò imposuit te regem, ut exerceres judicium & justitiam.

10 Et dedit regi *centum viginti talenta auri, & aromata multa valde, ac lapides pretiosos: [e] non sunt advecta hujusmodi aromata amplius tanta multitudine, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.

11 (*Nam etiam classis Chirami quę afferebat aurum ex Ophiro: advexerat ex Ophiro ligna *thyina multa admodũ & lapides pretiosos:

12 Et paraverat Rex ex illis lignis thyinis [f] *repagulum ad domum Jehovę & ad domum regis: & cytharas, & nablia pro cantoribus: non fuerant advecta talia ligna thyina, neque visa usque in diem illum.)

13 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto desyderio ejus quicquid petivit, præter id quod [g] rependit ei pro facultate regis Schelomonis: quę revertens abiit in terram suam, ipsa cum servis suis.

14 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni quolibet anno: *sexcentorum sexaginta sex talentorum auri:

15 Præter *id quod obveniebat* a [h] *publicanis negotiatorum & mercaturæ aromatariorum: & omnibus *regibus Arabiæ, & proceribus ejus regionis.

16 *Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: sexcentos *aureos [i] imponebat clypeo unicuique.

17 Item trecenta scuta ex auro malleato, *tria pondo auri imponebat scuto unicuiq;: quæ

[d] Heb. *addidisti sapientiam & bonitatem ad famam, &c.*

[e] Heb. *non venit sicut aroma illud amplius in multitudine quod dedit &c.*

[f] Heb. *fulcrũ*

[g] Heb. *reddidit: quo sensu accipitur idem verbũ. 2. Chro. 8. 14. nam apud hebræos simplicia verba habẽt significationem compositorum, quibus illi carent.*

[h] Heb. *hominibus exploratorum: solet enim illud genus hominum in speculis esse ut occasionẽ aucupetur comparandarum aut distrahendarũ mercium.*

[i] Heb. *ascendere faciebat.*

posuit rex in domo saltus Libani.

18 Fecerat præterea rex solium eburneum magnum: & obduxerat illud auro depuratissimo.

19 Sex gradus erant huic solio, & fastigium rotundum ipsi solio a posteriore parte ejus, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessionis: ac duo leones stantes juxta ipsa fulcra manuaria.

20 Duodecim quoque leones stantes ibi ad sex gradus ejus hinc & inde: non fuerat factũ tale in ullis regnis.

21 Insuper omnia vasa potoria regis Schelomonis *erant* aurea: & omnia vasa domus saltus Libani ex auro [k] asservato: nihil inerat argenti: non æstimabatur temporibus Schelomonis *ullius *pretii*.

22 Nam *classis Oceani pro rege, cum classe Chirami *erat*: semel ternis annis veniebat classis ex Oceano afferens aurum & argentum, ebora, & simias, & pavones.

23 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & sapientia.

24 Et totius terræ *reges* quærebant aspectum Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus, quam indiderat Deus animo ejus.

25 Isti quoq; afferebant quisq; munus suum, instrumenta argentea & instrumenta aurea, & vestimẽta, & arma, & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis,

26 Ita ut congregaret Schelomo currus & equites: essentq; ei *mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos *abduci jussit in civitates curruum, & ad regem Jeruschalaima.

27 Et reddidit rex argentum Jeruschalaimis *ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros quę *crescunt* in loco depresso, multitudine.

28 Et *vectigal *equorum ex Ægypto, quod *erat Schelomoni, id est, *neti *mercatores regis accipiebant netum pro pretio.

29 Nã ascendens ex Ægypto *exibat *currus sexcentenis siclis argẽti, & equ' centenis quinquagenis: & ita pro omnib. regib. *Chittæorũ, & pro regibus *Syriæ *in manu sua educebant.

[k] Heb. *clausa.*

2 Chro. 1. 14.

ANNOTATIO.

1 Schebæ] *vide Gen.10.7.* 2 Exercitu] *id est, comitatu & satellitio regio.* 3 Cui indicavit] *id est, respondit ad omnes quæstiones ejus.* 5 Consessum servorum] *id est, multitudinẽ procerum qui sub eo erant suis ordinibus.* Et ascensum ejus] *de quo infrà ver.12.* Non erat in ea, &c.] *præ stupore quo pene exanimabatur: hyperbole.* 10 Centum] *ut suprà 9.14.* 11 Nam] *reddit rationem cur obstupuerit regina ad aspectum tantæ gloriæ: nominatim vero illius ascensus de quo suprà ver.5.* Chirami] *& Schelomonis: synecdoche: vide suprà 9.26. & 27.* Thyina] *ligna præstantissima, ut apparet ex Apocal.18. 12. vide Plin.lib.13.natural hist.cap.15. & 16. nam quod coralium Hebræi interpretantur, alienum est ab istis operibus ad quæ adhibebatur: neque fuisset tam procul advehendum, cùm in mari mediterraneo & rubro abundè crescat.* 12 Repagulum] *synecdoche. pro ascensu repagulis utrinque munito, quo a domo regis ad domũ Dei ibatur: sic enim accipiendũ esse ostenditur 1.Chr.26.16. & 18. & 2.Chr.9.11.* 14 Sexcentorũ &c.] *hoc est, tricies centies mille, nongenties nonagies sexies mille aureorum.* 15 Publicanis negotiatorum] *id est, iis qui publica regis vectigalia exteris mercatoribus imperata redimebant.* Regibus Arabiæ] *finitimis tam ab oriente quàm a meridie.* 16 Itaque] *cùm ita abundaret auro.* Aureos] *sub. siclos communes, qui efficiunt aureos nummos paulo minus mille.* 17 Tria pondo] *continentia siclos centenos, 2.Chronic.9.16.* 21 Ullius pretii], *hyperbole: ut infrà ver.27.* 22 Classis Oceani] *comparata ad navigationem Affricani Oceani.* 26 Mille quadringenti] *alternis in ordinario comitatu ejus: nam alioquin totus numerus curruum tam in comitatu ejus quàm in stationibus erat quatuor millium: vide sup.4. 25. & 2.Chron.9.25.* Abduci jussit] *id est, per vices in stationibus esse, & sibi ministrare.* 27 Ut lapides] *hyperbole.* 28 Vectigal] *nam ex Ægypto terrestri itinere in Syriam proficiscentibus per angustias transeundum erat inter Syriacum & rubrum mare, quas obtinebat Schelomo.* Equorum] *id est, mercium, quæ equis aut curribus vehebantur, ut sequens versus explicat: metonymia.* Erat Schelomoni] *quia per ipsius regionem transibatur.* Neti] *id est, mercium netarum & confectarum, ut byssi & aliarum, quę ibi parabantur: de quibus vide proverb.7.16. & Jechezkel.27.7.* Mercatores] *id est, publicani sive vecti-*

galium redemptores. 29 Exibat] *e finibus Jehudæa, & Schelomonis regni.* Currus] *oneratus mercibus in quaternos equos: prout equus onustus centenos quinquagenos siclos pendebat,* Chittæorum] *ab oriente: ut Jehos. 1.4.* Syriæ] *ab Aquilone.* In manu sua] *id est, secum abducebant quocunque volebant, pensitatis vectigalibus.*

Caput XI.

Schelomo multarum exterarum fœminarum consortio corruptus, in idololatriam labitur: ideoq; Dei iram in se ita provocat, ut ei interminetur lacerationem regni: duos hostes excitet: & Jarobhhamum servum ejus in successorem majoris partis regni præsignificet. Qua occasione cùm Schelomo ejus necem quæreret, in Ægyptum aufugit: ubi manet usque ad Schelomonis mortem.

1 POSTEA rex Schelomo adamavit mulieres alienigenas multas, idq; præter filiam Parhhonis: Moabitidas, Hhammonitidas, Edomæas, Tzidonias, & Chittæas:

2 E gentibus de quibus edixerat Jehova filiis Jisraëlis: ne convenitote cum eis, nec ipsi conveniunto vobiscum: profectò inclinarent [a] animum vestrum post deos suos: iisdem adhæsit rex Schelomo amore:

3 Adeo ut essent ei fœminæ principes septingentæ, & concubinæ trecentę: quapropter inclinarunt fœminæ ejus animum ejus.

4 Fuit ergo tempore senectutis Schelomonis, fœminis inclinantibus animum ejus post deos alienos: cùm non esset animus ejus integer erga Jehovam Deum suum, sicut *fuerat* animus Davidis patris ejus:

5 Ut [b] sequeretur Schelomo Hhaschtoretham [c] deam Tzidoniorum, & Milcomum abominationem Hhammonitarum.

6 Sic faceret Schelomo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: neque [d] plene sequeretur Jehovam, sicut David pater ejus.

7 Tunc ædificavit Schelomo excelsum Cemoscho abominationi Moabitarum, in eo monte qui *est* in conspectu Jeruschalaimorum, & Moleco abominationi Hhammonitarum.

8 Itidem fecit omnibus suis fœminis alienigenis: adolentibus & sacrificantibus diis suis.

9 Itaque ita percitus est Jehova in Schelomonem: eò quòd declinasset animus ejus a Jehova Deo Jisraëlis, qui apparuerat ei bis:

10 Et interdixerat ei hanc ipsam rem, ne sequeretur deos alienos: nec tamen observasset id quod prçceperat Jehova.

11 Et dixit Jehova Schelomoni, eò quòd fuit hoc apud te, quod non observasti fœdus meum & statuta mea quæ prçcepi tibi: [e] omnino lacerabo hoc regnum a te, & tradam servo tuo.

12 Veruntamen diebus tuis non faciam hoc propter Davidem patrem tuum: e manu filii tui lacerabo illud.

13 Sed totum hoc regnum non lacerabo: tribum unam dabo filio tuo, propter Davidem servũ meũ, & propter Jeruschalaima quæ elegi.

14 Itaq; suscitavit Jehova adversarium Schelomoni Hhadadum Edomæum: is *erat* e semine regis *qui regnaverat* in Edomæa.

15 Fuit autem cùm esset David contra Edomæos, ascendente Joabo principe militię ad sepeliendum confossos: postquam percussisset omnes mares in Edomæa.

16 (Nam sex menses mansit ibi Joab cum toto Jisraële: donec excidisset omnes mares in Edomça)

17 Ut fugeret Hadad ipse, & homines Edomæi e servis patris ejus cum eo ad proficiscendum in Ægyptum: erat autem Hadad puer parvus.

18 Cùmque surgentes e Midjane venissent Paranem: assumpserunt secum homines Parane & venerunt in Ægyptum ad Parhhonem regẽ Ægypti, qui dedit ei domum, & cibum condixit ei, terram quoq; dedit ei.

19 Ubi invenit Hadad gratiam in oculis Parhhonis [f] permagnam: adeo ut daret ei uxorem sororem uxoris suæ sororem Tachpenesæ [g] Augustæ.

20 Peperit autem ei soror Tachpenesæ Genubathum filium ejus, quem educavit Tachpenes intra domum Parhhonis: ita ut esset Genubath domi Parhhonis inter filios Parhhonis

21 Audiens autem Hadad in Ægypto, occubuisse Davidem cum patribus ejus & mortuum esse Joabum principẽ militiæ: dixit Hadad ad Parhhonem: dimitte me ut eam in terram meam.

22 Dicente verò ei Parhhone: at quid deficit te apud me, quod ecce quęris abire in terram tuam? dixit, non: sed [h] omnino dimitte me.

23 Suscitavit præterea Deus ille adversarium Rezonem filium Eljadahhi: qui fugerat ab Hadar-Hhezere rege Tzobç domino suo.

24 Et congregatis ad se hominibus erat princeps turmæ, cùm occideret David illos: deinde euntes Damascum habitarunt in ea, & regnarunt Damasci.

25 Et erat adversarius Jisraëli omnibus diebus Schelomonis: idq; præter malum illud quod *inferebat* Hadad: & tædebat eum Jisraëlis, cùm regnaret in Syria.

26 Jarobhhamum quoq; *excitavit* filium Nebati Ephratęum e Tzereda (cujus matri nomen Tzeruhhæ fœminæ viduę) servum Schelomonis: ita ut attolleret manum suam contra regem.

27 Hæc autem occasio *est* quã sustulit manum contra regem Schelomonem: ædificabat munitionem: obstruebat rupturam civitatis Davidis patris sui.

28 Vir autem iste Jarobhham valentissimus erat robore: quare videns Schelomo puerum ipsum [i] negotio esse intentum: præfecit eum toti oneri familiæ Josephi.

29 Fuit autem eodem tempore, Jarobhhamo egresso Jeruschalaimis: ut inveniret eum Achija Schilonites propheta in via, cùm ille induisset vestimentum novum, & essent ambo soli in agro.

30 Ubi prehendens Achija vestimentum novum quo [k] tegebatur: laceravit illud in duodecim fragmenta.

31 Ac dixit Jarobhhamo: accipe tibi decem fragmenta, nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce ego laceraturus sum regnum hoc e manu Schelomonis, & daturus tibi decem tribus.

32 Tribus autem una erit ejus propter servum meum Davidẽ, & propter Jeruschalaima civitatem quam delegi ex omnibus *civitatibus* tri-

Deut. 7.3. & sequent

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *iret post: sic ver. 10.*

[c] Heb. *Deos: sic ver. 33.*

[d] Heb. *impleret ire post.*

[e] Heb. *lacerando lacerabo.*

2. Sche. 8. 14

[f] Heb. *valde.*

[g] Heb. *dominæ.*

[h] Heb. *dimittẽdo dimitte.*

[i] Heb. *facientem opus.*

[k] Heb. *quod erat super eum.*

tribuum Jisraëlis:

33 Eò quòd dereliquerunt me,& incurvarunt se Hhaschtorethæ deæ Tzidoniorum,& Cemoscho deo Moabitarum,ac Milcomo deo Hhammonitarum:neque ambularunt in viis meis faciendo quod rectum videtur in oculis meis,videlicet statuta mea & judicia mea, sicut David pater hujus.

34 Non tamen auferam quicquam istius regni de manu hujus: sed principem dispono eum omnibus diebus vitæ ejus propter Davidem servum meum quem elegi, qui observavit præcepta mea & statuta mea.

35 Sed accipiens illud regnum e manu filii ejus: dabo tibi [l] ex illo decem tribus.

36 Filio verò ejus dabo tribum unam: ' ut sit lucerna Davidi servo meo omnibus diebus coram me Jeruschalaimis,in civitate quam delegi mihi ad ponendum nomen meum ibi.

37 Te itaque assumam ut regnes secundum omnia quæ desyderabit animus tuus,& eris rex super Jisraëlem.

38 Erit autem si auscultaveris omnibus quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis ac feceris quod rectum *videtur* in oculis meis, observando statuta mea & præcepta mea, quemadmodum fecit David servus meus: ut adsim tibi & ædificem tibi ' domum firmam,quemadmodum ædificavi Davidi,ac tradam tibi Jisraëlem.

39 Affligam quidem semen Davidis propter hoc: veruntamen non omnibus diebus.

40 Quam ob rem quærebat Schelomo morte afficere Jarobhhamum:sed surgens Jarobhham fugit in Ægyptum ad Schischakum regem Ægypti: fuitque in Ægypto donec mortuus esset Schelomo.

41 [m] Reliquę autem res Schelomonis,& quicquid fecit ac sapientia ejus nónne sunt scripta ' in libro rerum Schelomonis?

42 Dies autem quibus regnavit Schelomo Jeruschalaimis super totum Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum.

43 Deinde occubuit Schelomo cum patribus suis,& sepultus est in civitate Davidis patris sui: regnavitque Rechabhham filius ejus, loco ejus.

[l] Heb. *illud: synecdoche.*

[m] Heb. *reliquum rerum.*

ANNOTATIO.

1 Idq; præter filiam] *quam legitimè duxerat.q.d. uxori huic suæ legitimæ alias multas superinducens: vide suprà* 3.1. *sic accipiuntur hæ particulæ ver.*25.*&* 2.*Chron.*11.18. 5 Hhaschtoretham] *Astartem vocant historici.* Milcom] *vide annotata Levitici* 18.21. 7 Cemoscho] *ut Num.*21.29. In eo monte] *olivarum,de quo vide* 2.*Schem.*15.30. 9 Bis] *Gibhhone,suprà* 3.5.*deinde Jeruschalaimis,sup.* 9.2. 11 Dixit Jehova] *i.interminatus est,neque minas suas revocavit,ex resipiscentia Schelomonis.vide annotata* 2.*Chron.*11.17. 12 Propter Davidem] *id est,propter promissionem factam Davidi* 2.*Schem.* 7.14.*&c.&* 1.*Chro.*28.9. 13 Propter Jeruschalaima] *i.propter promissionem præsentiæ meę regni Davidis stabilitate conjunctam,suprà* 8.16.*&* 2.*Chro.*6.6. 20 Educavit] *sic* 1.*Schem.*1.22. 23 Rezonem] *vide infrà* 15.18. Qui fugerat] *cùm videret victoriam inclinare in partes Davidis.* 24 Regnarunt] *i.regnum statuerunt pro ipso & posteris.* 25 Tædebat] *ac ideò in dies infestabat.* 26 Tzereda] *vide Jehos.*3.16. Attolleret manum] *i.deficeret a Schelomone, ut exprimitur ver.*40. 27 Rupturam] *quam David fecerat expugnando Jebusæum:* 2.*Schem.*5.6 *& seq.* 28 Puerum] *i.ministrum: sic Exo.*33.11. 32 Tribus una] *nempe Jehudæ integra: nam e Binjamine tantùm pars penes eum mansit.* 36 Ut sit lucerna] *i.regius splendor: vide* 2.*Schem.*21.17. 38 Domum firmam] *ut* 1.*Schem.*2.35. *&* 2.*Schem.*7.16. 41 In libro] *i.in actis publicis,sive in commentariis rerum gestarum Schelomonis:quasi dicat,nihil attinet hîc ea enarrare: hæc ad fidem & institutionem Ecclesiæ sunt satis: ita enim his scriptis temperavit spiritus Dei,consulens tenuitati nostræ:sic Johan.*20.30. *&* 21.25. *Nam hæc de duobus libris Chronicorum, qui longo pòst intervallo ab Hhezra conscripti sunt,ridiculum esset accipere.*

CAPUT XII.

Rechabhham duro responso decem ferè tribus a se alienat: quę Jarobhhamum novum regem sibi præficiunt,Rechabhhami legato interfecto. Quam ob rem Rechabhham in Jisraëlitas bellum adornat: sed Dei jussu ab eo abstinet. Jarobhham verò metu Rechabhhami se munit, & ne sui deficerent,nova religionis specie avertit eos a Jeruschalaimis adeundis,& eos in regno suo,statutâ idololatriâ,continet.

1 TUM abiit Rechabhham Schecemum: nam Schecemum ' conveniebat totus Jisraël ad constituendū eum regem,

2 Fuerat autem cùm audivisset Jarobhham filius Nebati qui *erat* adhuc in Ægypto, ex quo fugerat metu regis Schelomonis: (habitat enim Jarobhham in Ægypto)

3 Ut mitterent accersitum eum: & venirent Jarobhham & tota congregatio Jisraëlis: alloquerenturq; Rechabhhamum,dicendo:

4 Pater tuus [a] ' durum imposuit jugum nobis: tu ergo nunc leva *nos* servitute patris tui dura & jugo ejus gravi quod imposuit nobis, & serviemus tibi.

5 Qui dixit ad eos: abite usque ad diem tertium,tum revertimini ad me: sic abiverunt populus.

6 Interea iniit consilium rex Rechabhham, cum senioribus, ' qui steterant ante Schelomonem patrem ipsius [b] cùm esset in vivis,dicendo: quo modo vos consilium initis ad respondendum populo huic aliquid?

7 Qui allocuti sunt eum dicendo: si hodie fueris servus populo huic,& servieris eis,id est, respondens eis allocutus fueris eos ' verbis bonis: utique erunt tibi servi omnibus diebus.

8 Sed reliquit consilium seniorum quo consuluerant ei: & iniit consilium cum eis [c] qui a pueris educati fuerant secum, & qui stabant coram ipso.

9 Dixitque ad eos: quod vos consilium initis ut respóderemus aliquid populo huic, qui allocuti sunt me dicendo: leva nos jugo illo

2.Chro.10.

Sup.11.40.

[a] Heb. *induravit jugum nostrum.*

[b] Heb. *cùm esset vivus.*

[c] Heb. *cum natis illis qui &c. sic ver.*10. *trajectio.*

quod imposuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti sunt eum isti qui a pueris educati fuerant cum eo, dicendo: sic dices populo isti qui allocuti sunt te dicendo: pater tuus grave effecit jugum nostrum, tu ergo leva *illud* nobis: sic alloqueris eos: ʻminimus *digitus* meus densior est lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem castigabo vos flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo: revertimini ad me die tertio:

13 Respondit rex populo duriter, derelicto consilio seniorum quo consuluerant ei.

14 Allocutus est enim eos ex consilio puerorum suorum dicendo: pater meus grave reddidit jugum vestrum: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem castigabo vos flagellis aculeatis.

Sup.11.29. & sequentibus.

15 Cùm itaque non auscultasset rex populo: (erat enim ʻcausa a Jehova: ut præstaret verbum suum, quo allocutus fuerat Jehova per Achijam Schilonitem Jarobhhamum filium Nebati)

16 Videns totus Jisraël regem non auscultasse sibi: retulerunt populus regi responsum dicendo: quæ nobis ʻportio *esset* cum Davide? utique non *est nobis* possessio cum filio Jischaji: ad tentoria tua Jisraël: jam ʻprospice domui tuæ David: sic abiit Jisraël ad tentoria sua.

17 Tantùm ʻsuper filios Jisraëlis qui habitabant inter civitates Jehudæ: regnavit Rechabhham.

18 Cumque misisset rex Rechabhham [d] Adoramum qui præerat tributo, & obruissent omnes Jisraëlitæ eum lapidibus ita ut moreretur: Rex Rechabhham [e] totis viribus conscenso curru fugit Jeruschalaima.

19 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis usque in hunc diem.

20 Fuitque cùm audissent omnes Jisraëlitæ reversum esse Jarobhhamum, (quem mittentes accersiverant ad cœtum) ut constituerent eum regem super totum Jisraëlem: nemo [f] secutus est domum Davidis, prȩter ʻtribum Jehudæ ʻsolam.

[d] *qui Adoniram dicitur sup.4.6.*
[e] *Heb. roboravit se ascēdēdo currū ad fugiendum.*
[f] *Heb. fuit post.*

2.Chro.11.

21 Cùm autem Rechabhham venisset Jeruschalaima, congregavit ex tota domo Jehudȩ & tribu Binjaminis centum octoginta millia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra domum Jisraëlis: ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum filium Schelomonis.

22 Sed fuit verbum Dei, ad Schemahhjam virum Dei dicendo:

23 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ, & toto domui Jehudæ & Binjamini: & residuo populi, dicendo.

24 Sic ait Jehova: ne ascendite, néve pugnate contra fratres vestros filios Jisraëlis: revertimini quisque domum suam: ʻnam a me facta est res ista: qui auscultarunt verbo Jehovæ & reversi abiverunt, secundum verbum Jehovæ.

25 Postea ʻȩdificavit Jarobhham Schecemum in monte Ephrajimi, & habitavit in eo: & procedens inde ȩdificavit ʻPenuelem.

26 Dicebat autem Jarobhham [g] cum animo suo: mox reversurum esset regnum hoc ad domum Davidis:

27 Si ascenderet populus iste ad parandum sacrificia in domum Jehovæ Jeruschalaima, & rediret animus populi istius ad dominum suum, ad Rechabhhamum regem Jehudȩ: utique occiderent me: sic reverterentur ad Rechabhhamum regem Jehudæ.

28 Quapropter inito consilio rex fecit duos vitulos aureos: & edixit [h] Jisraëlitis, satis *sint* vobis, ut non ascendatis Jeruschalaima: ecce Dii tui ô Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

29 Quorum unum posuit ʻBeth-Ele: alterum verò collocavit Dane.

30 Sic fuit res ista in *causa* peccati, cur irent populus ʻcoram [i] hoc Danem usque.

31 Paravit enim domum excelsorum: & fecit sacerdotes [k] e populo, qui non erant e filiis Levi:

32 Et constituit Jarobhham festum mense octavo quintodecimo die ejus mensis, simile ʻfesto quod *celebrabatur* in Jehuda, quo offerebat in altari: similiter fecit Beth-Ele sacrificando vitulis quos fecerat: etiam Beth-Ele constituit sacerdotes excelsorum quȩ fecerat.

[g] *Heb. in corde suo: sic ver.27.*
[h] *Heb. illis relatiuum præpositum antecedenti.*
[i] *Heb. uno.*
[k] *Heb. e partibus.*

ANNOTATIO.

1 Conveniebant] *quia ibi habenda erant comitia regni, propter loci commoditatem: nam erat in meditullio regni.* 4 Durum jugum] *id est, onera gravia, qualia describuntur suprà cap.4.a versu 7.usque ad 27. quanquam de illis conquerebatur populus, non habita commodorum ratione quæ ad ipsum Schelomonis regno pervenerant.* 6 Steterant ante] *id est, qui ministraverant & a consiliis fuerant: sic ver.8.* 7 Verbis bonis] *acquiescens petitioni illorum, 2.Chron.10.7.* 10 Minimus digitus] *proverbiale dictum: quasi dicat, nulla est pars mei tam infirma, quæ non sit valentior robore patris mei.* 15 Causa a Jehova] *id est, hæc media disposuit Deus, ut illud exequeretur quod per prophetam Jarobhhamo dixerat, suprà 11.ver.31.* 16 Portio cum Davide] *vide annotata 2.Schem.20.1.* Prospice] *id est, curam habe rerum tuarum, & a nostris abstine.* 17 Super filios Jisraëlis] *id est, super tribum Schimhhonis & partem Binjaminis: quorum hi sortem conjunctam, illi commixtam habebant & super convenas aliarum tribuum, ut ostenditur infrà ver.23. & 2.Chron.11.13. & sequent.* 20 Tribum] *id est, sortem unam tribuum duarum Jehudæ & Schimhhonis: vide annotata Deut.33.7.* Solam] *subaudi, integram.* 24 Nam a me] *vide suprà 15.ver.* 25 Ædificavit] *id est, munivit.* Penuelem] *trans Jardenem in tribu Gadis: vide Gen.32.30.* 29 Bethele & Dane] *in finibus regni sui: priore merediano, posteriore septentrionali: Hæc autem per prolepsin dicuntur, quæ tribus proximè sequent. versib. explicatur.* 30 Coram hoc] *qui erat Dane: nam ad posterius prolepseos membrum & propinquius pertinent relativę voces ex Hhebrȩorum usu.* 32 Festo] *tabernaculorum.*

CAP-

CAPUT XIII.

Jarobhham Bethele sacrificans a viro Dei obliquè reprehenditur: futurum olim Dei judicium in altare & ejus sacerdotes denuntiante, & præsentibus prodigiis in regem & in altare confirmante. Inde ex mandato Dei abiens, a propheta quodam oraculi prætextu deceptus redit: Quam ob rem offensus Deus, cum apud Bethelitam objurgat: deinde in itinere morte quam denuntiaverat afficit: quo cognito Bethelita honorificè eum sepelit, & filios de vaticinii illius fide informat: Jarobhhamo nihilominus in sua defectione pergente.

1 Cùm autem offerret in altari quod fecerat Beth-Ele, quintodecimo die, mense octavo, mense illo, quod commentus fuerat [a] animo suo: & celebrans festũ cum filiis Jisraëlis, offerret in altare illo adolendo:

2 Ecce vir Dei veniens e Jehuda cum verbo Jehovç Beth-Elem: Jarobhhamo astante altari ad adolendum,

3 Clamavit contra altare illud per verbum Jehovæ, dicens: altare, altare, sic ait Jehova: ecce filius nasciturus est domui Davidis nomine Joschija, qui mactabit super te sacerdotes excelsorum, adolentes super te, & ossa hominum comburent super te.

4 Et edidit illo ipso die prodigium dicendo: hoc *est* prodigium ejus quod dixit Jehova: ecce altare hoc findetur, & effundetur cinis, qui *est* super ipsum.

5 Fuit autem cùm audito rex verbo viri Dei, quo clamabat contra altare Beth-Ele, extendisset Jarobhham manum suam ab altari dicendo: prehendite eum: ut exaresceret manus ejus quam extenderat contra illum: ita ut non posset retrahere eam ad se.

6 Altare autem fissum est, & effusus cinis ab altari: secundum prodigium, quod ediderat vir Dei ex verbo Jehovæ.

7 Tunc locut[9] rex dixit ad virum illum Dei: deprecare, quæso, iratam faciem Jehovæ Dei tui & ora pro me, ut redeat *restituta* man[9] mea ad me: cumque deprecatus esset vir ille Dei iratam faciem Jehovç, *restituta* manus regis rediit ad ipsum, & fuit sicut antea.

8 Quapropter dixit rex ad virum illum Dei: veni mecum domum: & [b] refice te: deinde dabo tibi donum.

9 Dixit verò vir ille Dei ad regem: si dares mihi dimidiam domum tuam non irem tecum: neque comederem panem, neque biberem aquam in hoc loco.

10 Sic enim præcepit mihi [c] verbo suo Jehova dicendo: ne comedito panem neq; bibito aquam: neq; revertitor per eam viã qua iveris.

11 Itaque abiit viâ aliâ: ac non est reversus viâ illâ qua venerat Beth-Elem.

12 Propheta autem quidam senex habitabat Beth-Ele: cui veniens filius ejus, enarravit totum hoc factum quod fecerat vir Dei illo die Beth-Ele, cum verbis quibus allocutus fuerat regem, quæ enarraverunt [d] *filii* patri suo.

13 Ad quos dicente patre eorum, quânam viâ abiit? consyderarunt filii ejus viam qua ibat vir ille Dei, qui venerat e Jehuda.

14 Deinde edixit filiis suis: insternite mihi asinum: qui instraverunt ei asinum, & insedit ei.

15 Secutus itaq; virum illum Dei, invenit eum sedentem sub quadam quercu: & dixit ad eum: ésne vir ille dei qui veneras e Jehuda: qui dixit, sum.

16 Tum dixit ad eum: veni mecum domum, & comede panem,

17 Qui dixit: non possum reverti tecum, aut ingredi tecum: neq; comedam panem, neque bibam tecum aquam in isto loco.

18 Verbum enim editum est mihi ex verbo Jehovæ: ne comedito panem, neque bibito ibi aquam: neque [e] redito via qua iveris.

19 Sed eo dicente illi: etiam ego propheta *sum* ut tu, & angelus allocutus est me ex verbo Jehovç dicendo: reduc eum tecum domum tuam ut comedat panem & bibat aquam: (mentiebatur *autem* ei)

20 Reversus est cum eo, & comedit panem domi ejus, & bibit aquam.

21 Fuit verò illis assidentibus mensç: fuit, inquam, verbum Jehovæ ad prophetam illum quem reduxerat.

22 Inclamavit enim virum Dei qui venerat e Jehuda dicendo: sic ait Jehova: propterea quòd rebellasti contra [f] præstitutum Jehovæ, neq; observasti præceptum illud, quod prçceperat tibi Jehova Deus tuus:

23 Sed reversus es & comedisti panem, & bibisti aquam in loco in quo edixerat tibi: ne comedito panem, neque bibito aquam: non est venturum cadaver tuum in sepulchrum majorum tuorum.

24 Fuitq; postquam comedisset panẽ & postquam bibisset: instravissetq; ei asinum *nimirum* ei prophetæ quem reduxerat:

25 Ut eum abeuntem inveniret leo in via, & morte afficeret eum: sic erat cadaver ejus abjectum in via: & adstabat asinus juxta ipsum.

26 Cùm ecce quidam transeuntes viderunt cadaver illud abjectum in via, & leonem adstantem juxta cadaver: qui venientes retulerunt in ea civitate in qua propheta ille senex habitabat.

27 Quod cùm audiret propheta ille qui reduxerat eũ de via dixit: vir ille Dei *est*, qui rebellavit contra præstitutum Jehovæ: ideo tradidit Jehova eum leoni isti, ut frangens eum morte afficeret eum, secundum verbum Jehovç quo lucutus fuerat ei.

28 Deinde edixit filiis suis dicendo, insternite mihi asinum: qui instraverunt.

29 Tum abiens invenit cadaver illius abjectum in via & asinũ ac leonem adstantes juxta cadaver: non comederat leo cadaver, neque fregerat asinum.

30 Sustulit itaque hic propheta cadaver viri Dei, & impositum asino reduxit illud: & ingressus est civitatem propheta ille senex ad plangendum & sepeliendum illud.

31 Et eo collocante cadaver illius in sepulchro suo: plangebant super eum, eheu frater mi.

32 Fuitque postquam sepelivisset eum, ut ediceret filiis suis dicendo, cùm mortuus fuero, similiter sepelite me in hoc sepulchro, in quo vir ille Dei sepultus est, juxta ossa ejus collocate ossa mea.

33 Nam [g] omnino futura est res quam prædica-

[a] Heb. *ex corde suo.*

[b] Heb. *fulci te.*

[c] Heb. *verbo Jehovæ: antecedens vim suam & relativi obtinens. ut Ge. 9.6.*

[d] *Eclipsis correlativi, ut Levitici. 21.4.*

[e] Heb. *revertere eundo.*

[f] Heb. *os: sic Num. 20. 24. & infrà ver. 27.*

[g] Heb. *essẽdo erit.*

dicavit ex verbo Jehovę: contra altare quod *est* Beth-Ele, & contra omnes domos excelsorum quæ *sunt* in civitatibus [h] Schomronis.

34 [i] Hoc facto non est reversus Jarobhham a via sua mala, sed [k] rursus fecit e populo sacerdotes excelsorum, ejus qui volebat [l] consecrabat ministerium, ut essent sacerdotes excelsorū.

35 [a] Fuitq; hac re domus Jarobhhami in *causa* peccati: & ut excinderet ac perderet *eam Deus* a superficie terræ.

[g] Heb. *essendo erit.* [h] *vulgo Samariæ.* [i] Heb. *post rem hanc.* [k] Heb. *reversus est & fecit e partib. populi ut sup* 12.31.

[l] Heb. *implebat manum. ut* Exo. 28. 41.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem offerret] *versum hunc ad sequentia pertinere res ipsa docet.* 3 Nasciturus] *post annos circiter.* 330. Qui mactabit] *vide* 2. *Reg.* 23.15. *& sequentibus.* 4 Edidit prodigium] *per quod fides de vaticinio suo confirmaretur, secundum institutionem Domini: Deut.* 13. 6 Ediderat] *id est, verbo pronuntiaverat, ut Deut.* 13.2. 12 Propheta autem] *hoc facto mendax, ut docetur ver.* 19: *etsi alioquin certa sunt pietatis illius in hoc capite documenta, ut quod a sacris Jarobhhami abstinuerit: quòd humaniter prophetam vivum & mortuum sit prosecutus: quod sepulturam cum eo communem habere voluerit: quod denique filios suos in expectatione vaticinii confirmaverit.* 21 Quem reduxerat] *sic interpretandum esse docet epexegesis quæ statim subsequitur: ut etiam* 24. *ver. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipsa Bethelitæ in fine ver.* 27. 35 Fuitq; hac re] *vide suprà* 12.30.

CAPUT XIIII.

Jarobhham de filio ægrotante prophetam per uxorem consulens, non tantùm de eo responsum accipit: sed etiam de propinquo excidio familiæ suæ: de regni Jisraëlitici continua agitatione & excidio præmonetur, & morienti Nadab succedit. Rechabhham quoque & Jehuda peccatis Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & spoliantur: & Rechabhhamo mortuo succedit Abijam.

1 TEMPORE illo ægrotabat Abija filius Jarobhhami:

2 Quapropter dixit Jarobhham uxori suę: surge jam & [a] dissimula te, ut non agnoscant te esse uxorem Jarobhhami: ac ito Schiluntem: ecce ibi *est* Achija propheta: qui [b] promiserat mihi me fore regem super populū hūc.

3 Accipiens autem in manu tua decem panes & buccellata, & lagenam mellis adito eum: is indicabit tibi quid futurum sit isto puero.

4 Et faciens ita uxor Jarobhhami surrexit, & abiens Schiluntem ingressa est domum Achijæ: Achija autem non poterat videre: nam oculi ejus caligaverant præ [c] senio ejus.

5 Sed Jehova indixerat Achijæ: ecce uxor Jarobhhami ventura est, ut requirat aliquid abs te de filio suo, quia ægrotus est: [d] his & talibus alloquitor eam: futurum autem est cùm ingredietur, ut ipsa agat extraneam.

6 Fuit itaque cùm audiret Achija strepitū pedum ejus ingredientis januam, ut diceret: ingredere uxor Jarobhhami: ecquid tu agis extraneam? ego verò missus sum ad te *ad indicandum* durum?

7 I, dic Jarobhhamo: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: propterea quòd te extuli e medio hujus populi, & imposui te antecessorem populo meo Jisraëli,

8 Et laceratum regnum a domo Davidis tradidi tibi: neq; fuisti sicut servus meus David, qui observavit præcepta mea, & qui [e] secutus est me ex toto animo suo, faciendo tantùmodo quod rectum *videtur* in oculis meis:

9 Sed [f] pejus egisti omnibus qui fuerunt ante te: & abiens fecisti tibi [a] deos alienos, etiam fusiles ad provocandum me: denique abjecisti me post tergum tuum:

10 Idcirco ecce ego inducturus sum malum in domum Jarobhhami, & excisurus sum Jarobhhamo [a] mingentem ad parietem, [a] conclusumq; & derelictum in Jisraële: & tollam [g] asseclas domus Jarobhhami, quemadmodū tollit quis stercus, donec defecerit.

11 [a] Morientem Jarobhhamo in civitate, comedent canes: morientem verò in agro, comedent volatilia cœli: nam Jehova locutus est.

12 Tu autem surge, abi domum tuam: cùm intrabunt pedes tui civitatem, illico morietur infans:

13 Quem plangent omnes Jisraëlitæ sepelientes *eum*, is enim solus [a] perveniet Jarobhhamo in sepulchrum: eò quòd [h] [a] est de eo *solo* e domo Jarobhhami sententia bona apud Jehovam Deum Jisraëlis.

14 Itaq; suscitabit sibi Jehova [a] regem super Jisraëlem, qui excidet domum Jarobhhami [a] eadem die: [a] quid autem? etiam nunc *suscitavit.*

15 Præterea [a] percutiet Jehova Jisraëlem *agitans* [a] quemadmodum agitatur arundo in aqua: & [a] convellens Jisraëlem a terra hac optima quam dederat majoribus eorum, disperget eos procul ultra ipsum [a] flumen: eò quòd fecerunt lucos suos provocantes Jehovam.

16 Denique exponet Jisraëlem: propter peccata Jarobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

17 Tum surgens uxor Jarobhhami abiit, & pervenit [a] Tirtzam: qua veniente ad limen domus suæ, puer mortuus est.

18 Et sepelientes eum planxerunt eum omnes Jisraëlitę: [a] secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat [i] per servum suum Achijam prophetam.

19 [k] Reliquæ autem res Jarobhhami, ut bellavit & ut regnavit: ecce scriptę sunt in [l] libro [a] Chronicorum regum Jisraëlis.

20 Dies autem quibus regnavit Jarobhham fuerunt [a] viginti duorum annorum: qui postquam occubuit cum patribus suis, regnavit Nadab filius ejus pro eo.

21 Rechabhham verò filius Schelomonis regnavit in Jehuda: natus unum & quadraginta annos Rechabhham cùm iniret regnum, septemdecim annos regnavit Jeruschalaimis, in civitate quam elegerat Jehova ad ponendum nomen suum ibi ex omnibus *civitatibus* tribuū Jisraëlis, [a] & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.

[a] Heb. *muta te ipsam.* [b] Heb. *locutus fuerat de me in regem.* [c] Heb. *canitie: synecdoche.* [d] Heb. *secūdum hoc & secundum hoc.* [e] Heb. *ambulavit post me ex toto corde.* [f] Heb. *malè egisti faciendo.* [g] Heb. *post domum Jarobhhami euntes: sic infrà* 16. 5.

[h] Heb. *inventa est de eo: vide Num.* 11. 22. [i] Heb. *per manū servi.* [k] Heb. *reliquum rerum* [l] Heb. *rerum dierum .i. in actis publicis: sic deinceps.*

22 Fecis

22 *Fecit etiam Jehuda quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: & ad zelotypiã moverunt eum peccatis suis, quibus peccarunt supra quàm omnia quæ fecerant majores eorum.
23 Nam extruxerunt etiam sibi excelsa, & statuas ac lucos: super omnem collem altum, & sub omni arbore virente.
24 Insuper etiam meritorii erant in terra ipsa: faciebant secundum abominationes gentium quas ejecerat Jehova a facie Jisraëlitarum.
25 Quapropter fuit anno quinto regis Rechabhhami: ut ascendens *Schischak rex Ægypti contra Jeruschalaima,
26 Acciperet thesauros domus Jehovæ, & thesauros domus regis: illa inquam, omnia acciperet: acciperet etiam omnia *scuta aurea quæ fecerat Schelomo.
27 Pro quibus fecit Rex Rechabhham scuta ærea: quæ deposuit in manum præfectorum *cursoribus, qui observabant portam domus regis.
28 Eratque ex quo veniebat rex in domum Jehovæ, ut afferrent ea cursores: postea referrent ea ad procœtonem cursorum.
29 Reliquæ autem res Rechabhhami, & omnia quæ fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudę?
30 Etiam bellum *quod* fuit inter Rechabhhamum & inter Jarobhhamum omnibus diebus eorum.
31 Cumque occubuisset Rechabhham cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis in civitate Davidis: cujus matri nomẽ Nahhama Hhammonitis: regnavit [m] Abijam filius ejus pro eo.

2.Chro.12.

[m] *qui Abija, 2.Chro.12. 16.*

ANNOTATIO.

9 Deos alienos] *vide 2.Chronic.11.15.* 10 Mingentem] *vide 1.Schem.25.22.* Conclúsumque] *vide Deut.32.36.* 11 Morientem Jarobhhamo] *vide executionem infrà 15.29.& sequentibus.* 13 Perveniet Jarobhhamo] *id est, ex posteris ejus.* Est de eo &c.] *id est, placuit Deo hunc solum e posteris Jarobhhami sepulturæ honore afficere.* 14 Regem] *Bahhascham, vide infrà 15.27.* Eadem die] *id est, eodem tempore quo regnum invadet.* Quid autem] *correctio, quasi dicat: quid dico suscitabit? imò jam constitutus est, & in regno versatur.* 15 Percutiet] *Infelicem & calamitosum statum regni Jisraëlitici a Jarobhhamo usque ad finem prophetat.* Quemadmodum agitatur] *id est, perpetuis motibus civilibus & externis divexans, ut tota illius regni historia docet.* Convellens] *sub Hoschebha filio Elæ per Salmanassarem, 2.Reg.17.* Flumen] *Euphratem in Assyriam, Mesopotamiam, & Mediam, 2.Reg.17.6.* 17 Tirtzam] *urbem regiam ante extructam Samariam, ad Euphratem sitam non procul Tiphsacho: vide 2.Reg. 15.16.* 18 Secundum verbum] *suprà versic.13.* 19 Chronicorum] *vide suprà 11.41. sic infrà 29.* 20 Viginti duorum annorum] *quorum ultimus in regno filii primus numerandus est.* 21 Et nomen matris] *hîc & in fine capitis meminit matris, quòd idololatriæ ipsius author post regni triennium fuerit: vide 2.Chron.11.17.* 22 Fecit etiam] *anno quarto regni ipsius, ut apparet ex 2. Chron.11.17. & infrà versic.25.* 25 Schischak] *ad quem Jarobhham fugisse legitur: 1.Reg.11.40. Idem Sasokis Diodoro Siculo, & Susakis Justino dicitur.* 26 Scuta aurea] *de quibus suprà 10.16.& 17.* 27 Cursoribus] *id est, regis stipatoribus ad officia expeditis.*

CAPUT XV.

Abijam improbus triennio regnat. Asa verò filius bonus & instaurandi cultus Dei studiosus uno & quadraginta: Sed Bahhaschæ conatu mala ratione impedito iram Dei in se provocat. In regno verò Jisraëlitico Nadab Jarobhhamo succedit sceleratus patris exemplo: quem Bahhascha altero ipsius regni anno per conjurationem occidit, & tota Jarobhhami stirpe delet a regno potitur.

1 ANNO autem decimo octavo regis Jarobhhami filii Nebati: regnavit [a] Abijam super Jehudam.
2 Tribus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen [b] Mahhaca filia *Abischalomi.
3 Et ambulavit in omnibus peccatis patris sui, quæ fecerat coram ipso: nec fuit [c] animus ejus integer erga Jehovam Deum suum, ut animus Davidis patris sui.
4 Sed propter Davidem dedit Jehova Deus illius, illi *lucernam Jeruschalaimis, suscitando filium ejus post eum & stabiliendo Jeruschalaima:
5 Eò quòd fecisset David quod rectum *videtur* in oculis Jehovę: *neque recessisset ab omnibus quę præceperat ei, omnibus diebus vitæ suæ: præterquam in re Urijæ Chittęi.
6 Bellum autem fuerat inter Rechabhhamum & Jarobhhamum omnibus diebus vitæ ejus.
7 Sed cùm reliquæ res Abijami, & omnia quæ fecit nónne sunt scripta in libro *Chronicorum regum Jehudæ, tum bellum [d] confectum inter Abijamum & Jarobhhamum?
8 Postea occubuit Abijam cum patribus suis, quem sepeliverunt in civitate Davidis: & regnavit Asa filius ejus pro eo.
9 Anno itaque vigesimo *completo* Jarobhhami regis Jisraëlis: regnavit Asa super Jehudam.
10 Uno & quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus [e] aviæ nomen Mahhaca filia Abischalomi.
11 Et fecit Asa quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: sicut David pater ipsius.
12 Nam abstulit *meritorios e terra: & amovit omnes deos stercoreos quos fecerant majores sui.
13 Quin etiam ipsam Mahhacam aviam suam *amovit ne esset [f] augusta: eò quòd fecerat horrendam statuam cum luco: & *succisam Asa horrendam statuam ejus, combussit ad torrentem Kidronem.
14 Excelsa quidem non amota sunt: sed animus Asæ fuit integer *erga Jehovam omnibus die-

2. Chro.13.
[a] *in Chron. Abija.*
[b] *Micaja filia Urielis. 2. Chro. 13. 2. binomis enim fuerũt ipsa & pater*
[c] *Heb. cor, sic deinceps.*

[d] *Heb. fuit: Sed ita hoc loco interpretandum esse verbum docet 2.Chro 13.3. & sequentibus.*
2.Chro. 14.
[e] *Heb. matri vide suprà 2 vers. & infrà 13. ver.*
[f] *Heb. domina: ut suprà 11.19.*

diebus ejus.

15 Et retulit res consecratas patris sui, & res consecratas *a se* in domum Jehovæ: argentum & aurum & instrumenta.

16 *Quam ob rem bellum fuit inter Asam & inter Bahhascham regem Jisraëlis omnibus diebus eorum.

17 Nam ascendens Bahhascha rex Jisraëlis contra Jehudam, ædificabat Ramam: * ne fineret ad Asam regem Jehudæ egredi aut regredi *quemquam*.

2.Chro.16.

18 Sed accipiens Asa totum argentum & aurum[g] quæ reliqua erant in thesauris Jehovæ: etiam thesauros domus regiæ, tradidit in manum servorum suorum: quos misit rex Asa ad Ben-Hadadum filium Tabrimonis filii * Chezjonis regem Syriæ, qui habitabat Damasci ut dicerent:

19 Fœdus *est* inter me & inter te, *inter patrem tuum & inter patrem meum: ecce mitto ad te munus argentum & aurum: age fac irritum fœdus tuum cum Bahhascha rege Jisraëlis, ut abscedat a me.

20 Et auscultans Ben-Hadad regi Asę, misit principes copiarum g suarum contra civitates Jisraëlis, & percussit * Hijonem, & Danem & [h] Abelum Beth-Mahhacæ, & [i] totum tractum Cinnereth & totam terram Naphtali.

[g] Heb. *quæ erant ei.*
[h] *2.Chro.16.4. dicitur Abel-Majim: vide 2.Schē 20.14.*
[i] Heb. *totas Cinnerothas: vide Jehos. 11.2.*

21 Unde fuit audiente Bahhascha[i], ut desisteret ab ædificanda Rama, & resideret Tirtzæ.

22 Tunc rege Asa promulgante in tota Jehuda, (nemo erat immunis,) deportarunt lapides Ramæ, & ligna ejus quibus ædificabat Bahhascha, & ædificavit ex illis rex Asa Gebahhum Binjaminitarum & Mitzpam.

23 Reliquę autem omnes res Asæ, & omnis fortitudo ejus, & quæcunq; fecit, & civitates quas ędificavit, nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ? veruntamen * tempore senectutis suæ ægrotavit ex pedibus suis.

24 Postea cùm occubuisset Asa cum patribus suis, sepultus est cum patribus suis in civitate Davidis patris sui: & regnavit Jehoschaphat filius ejus pro eo.

25 Nadab verò filius Jarobhhami regnare cœpit super Jisraëlem anno secundo Asę regis Jehudæ: ac regnavit super Jisraëlem * biennio.

26 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovę: ambulans in via patris sui, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxit Jisraëlem.

27 Quapropter conspirationem fecit contra eum Bahhascha filius Achijæ e domo Jissascaris, & percussit eum Bahhascha ad * Gibbetonem, qui Pelischtæorum erat: cùm Nadab & omnes Jisraëlitæ obsiderent Gibbetonem.

28 Itaque morte afficiens eum Bahhascha anno tertio Asæ regis Jehudę: regnavit pro eo.

29 Fuitque cùm cœpit regnare, ut percuteret totam domum Jarobhhami, donec perdidisset eam: non reliquam faceret ullam animam Jarobhhamo: secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat per servum suum Achijam Schilonitem.

Sup. 14.10. & sequentibus.

30 Propter peccata Jarobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: propter indignationem ejus, qua provocavit Jehovam Deum Jisraëlis.

31 Reliquę autem res Nadabi & omnia quæ fecit nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

32 Itaque * bellum erat inter Asam & inter Bahhascham regem Jisraëlis omnibus diebus illorum.

ANNOTATIO.

2 Abischalomi] *non filii Davidis (nam ejus liberi non supervixerunt, 2.Schem.18.18:) sed alterius Gibhhani e Binjamine, 2.Chron.13.2.* 4 Lucernam] *vide suprà 11.36. Sequentia autem per epexegesin ostēdunt in quo consistat ista lucerna, nimirum in regno & in religione.* 5 Neque recessisset] *id est, neq; omnia pietatis & justitiæ officia lege imperata deposuisset: præterquam &c. Nam Urijæ facto in totam legem peccavit, sed ex infirmitate: non autem elata manu & projecta audacia totus effusus est ad peccandum in Spiritum Sanctum.* 7 Chronicorum] *ut suprà 11.41.* 9 Completo] *Nam Nadab Jarobhhamo successisse scribitur anno secundo Asę, infrà, ver.25.* 12 Meritorios] *de quibus suprà 14.24. vide infrà 22.47.* 13 Amovit] *id est, dignitate & potestate eam privavit: hæc autem omnia summatim sine tēporum distinctione de administratione Asæ referūtur, quæ planiùs in sua tēpora distribuuntur 2.Chron.14.15. & 16.cap.* Succisam] *& comminutā: synecdoche: 2.Chro.15.16.* 14 Erga Jehovā] *id est, erga cultum ejus, quamvis vitā reliquam huic studio non conformaverit.* 16 Quam ob rem] *cum Bahhascha videret Asam religionem instaurasse, & multos in suo regno ad Asam defecisse, ut in fœdus Dei convenirent: vide 2.Chron.15.8. & sequentibus.* 17 Ne fineret &c.] *ut suorum defectionem impediret, & iter ad sollicitandos suos pręcluderet.* 18 Quę reliqua erant] *a temporibus Rechabhhami: vide suprà 14.26.* Chezjonis] *fortè is est, qui suprà 11.23. Rezon dicitur.* 19 Inter patrem tuum] *nam adversarius fuisse legitur temporibus Schelomonis, ac non diutius: suprà 11.25. postea autem diviso regno utriusque fœderatus fuit.* 20 Hhijonem & Danem &c.] *id est, percurrens superiorem tractum Ascheris, Danis & Naphtali usque ad fines Menaschis stragem edidit: Nam Hijon Ascheris, Dan Danitarum, Abel Mahhaca Menaschitarum, Cinnereth Naphtalitarum erat.* 23 Tempore senectutis] *tribus ultimis annis suis: quare nihil fortiter gessit.* 25 Biennio] *imperfecto, ut ostendit ver.28. & cap. sequen. ver.1.* 27 Gibbetonem] *oppidum attributum Dani, quod Pelischtæi tenebant: Jehosch.19.44.* 32 Bellum erat] *ut suprà ver.16.*

CAPUT XVI.

Regni Jisraëlitarum status temporibus Asæ describitur: ut Bahhaschæ Jarobhhamo in peccatis simili similis pœna denuntiatur: ut eam Ela filius cum toto genere luit: Ut Zimri post septiduum se ipsum comburit: Ut regnum Jisraëlitarum inter Hhomrin & Tibnin dividitur: Ut Hhomri solus regno potitus Samariam ædificat: & malitiâ antecessores superat: Ut Achab ei succedens omnes impietate superat: Denique ut contra execrationem Jehoschuhhæ Jerichunte instaurata, author instaurationis pœnas luit.

1 ANNO tertio Asæ regis Jehudæ: regnavit Bahhascha filius Achijæ super totum Jisraëlem Tirtzæ, 'viginti quatuor annis.
2 Cùm autem faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via Jarobhhami,& in peccato ejus, quo ad peccandum induxerat Jisraëlem.
3 Fuit verbum Jehovę ad Jehu filium Chanani contra Bahhascham,ut diceret:
4 Quia cùm exaltavi te ex ipso pulvere, & posui te antecessorem in populo meo Jisraële: ambulasti in via Jarobhhami, & ad peccandũ induxisti populum meum Jisraëlem, ut provocarent me peccatis suis:
5 Ecce ego mox sublaturus sum [a] asseclas Bahhaschæ & asseclas domus ejus: & redditurus domum tuam sicut domum Jarobhhami filii Nebati.
6 Morientem Bahhaschæ in civitate comedent canes:& morientem ei in agro comedent volatilia Cœli.
7 Reliquę autem res Bahhaschæ, & quæ fecit,fortitudóque ejus,nónne sunt scriptæ in libro 'Chronicorum regum Jisraëlis?
8 (Postea occumbens Bahhascha cum patribus suis,sepultus est Tirtzæ & regnavit Ela filius ejus pro eo)
9 'Ut etiam per Jehu filium Chanani prophetam verbum Jehovæ fuerat contra Bahhascham & contra domum ejus: idq; propter totum malum illud,quod fecerat in oculis Jehovæ,quòd provocasset eum operibus manuum suarum,quòd esset similis domui Jarobhhami: & eò quòd percussisset eum.
10 'Anno vigesimo sexto Asę regis Jehudę *completo*: regnabat Ela filius Bahhaschæ super Jisraëlem Tirtzæ 'secundo anno,
11 Cùm facta conspiratione in eum servus ejus Zimri princeps dimidiatæ partis curruum, dum is Tirtzæ biberet [b] ad ebrietatem, in domo Artzæ,qui præerat domui ipsius Tirtzæ:
12 Veniens Zimri & percutiens eum, morte affecit eum anno vigesimo septimo Asæ regis Jehudę: ac regnavit pro eo.
13 Fuit autem cùm primũ iste regnaret, 'dũ insedit solio suo,ut percuteret totam familiam Bahhaschæ, non reliquum faceret ei 'mingentem ad parietem: 'etiam vindices ejus & amicos ejus.
14 Itaque perdidit Zimri totam familiam Bahhaschæ: secundum verbum Jehovæ quod locutus est contra Bahhascham,per [c] Jehu prophetam:
15 Propter omnia peccata Bahhaschæ & peccata Elæ filii ejus: quibus peccaverunt,& quibus ad peccandum induxerunt Jisraëlem, provocando Jehovam Deum Jisraëlis vanitatibus suis.
16 Reliquæ autem res Elæ & quæcunq; fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?
17 Anno vigesimo septimo Asę regis Jehudę regnavit Zimri septem diebus Tirtzæ: cùm populus castra haberent 'contra Gibbetonem qui *erat* Pelischtæorum.
18 Sed qui castra habebant, populus ille audiẽs dicentes: conspiravit Zimri, & etiam percussit regem: constituerunt omnes Jisraëlitæ regem Hhomrin principem militiæ super Jisraëlem eodem die,in ipsis castris.
19 Postea ascendens Hhomri, & omnes Jisraëlitæ cum eo Gibbetone: obsederunt Tirtzã.
20 Fuit autem cùm videret Zimri captam esse civitatem, ut ingrederetur palatium domus regiæ: & combusta secum domo regis igne, moreretur:
21 Propter peccata sua quibus peccaverat faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulando in via Jarobhhami, & in peccato ejus quod fecerat inducendo Jisraëlem ad peccandum.
22 Reliquæ autem res Zimri, & conspiratio ejus qua conspiravit, nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis?
23 Tunc divisus est populus ille, Jisraël in partes: pars una populi sequebatur Tibnin filium Ginathi ut constitueret eum regem: pars verò altera sequebatur Hhomrin.
24 Cúmque firmior esset populus qui sequebatur Hhomrin populo qui sequebatur Tibnin filium Ginathi: 'mortuo Tibni 'regnavit Hhomri.
25 Anno trigesimo primo *completo* Asæ regis Jehudæ,(regnavit Hhomri super Jisraëlem 'duodecim annis) Tirtzæ regnabat sexto anno,
26 Cùm emit montem [c] Schomronis a Schemero 'duobus talentis argenti: & ornato ædificiis monte, vocavit nomen civitatis illius quam ædificavit de nomine Schemeri domini illius montis, Schomronem.
27 Et fecit Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ac pejus fecit quàm ullus qui fuerit ante eum:
28 'Nam ambulavit in tota via Jarobhhami filii Nebati,& in singulis peccatis ejus, quibus ad peccandum induxerat Jisraëlem: ut provocaret Jehovam Deum Jisraëlis vanitatibus illorum.
29 Reliquæ autem res Hhomri, '& omnia quæ fecit,& fortitudo ejus qua fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?
30 Postea occubuit Hhomri cum patribus suis & sepultus est Schomrone: regnavítque Achab filius ejus pro eo.
31 Achab autem filius Hhomri regnare cœpit super Jisraëlem anno trigesimo octavo, Asæ regis Jehudę: regnavítque Achab filius Hhomri super Jisraëlem Schomrone 'viginti duobus annis.
32 Fecítq; Achab filius Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: plus quàm omnes qui fuerant ante ipsum.
33 Fuit enim ('nónne leve habebatur ei ambulare in peccatis Jarobhhami filii Nebati?) ut acciperet uxorem Izebelem filiam 'Eth-Bahhalis regis Tzidoniorum: & abiens coleret [d] Bahhalem illorum ac incurvaret se ei:
34 Et statueret altare Bahhali isti in æde illa Bahhalis, quam extruxerat Schomrone.
35 Præterea [e] consereret Achab lucum: deniq; [f] amplius Achab faceret ad provocandũ Jehovam Deum Jisraëlis, quàm omnes reges Jisraëlis qui *fuerant* ante ipsum.
36 Dieb. ejus ædificavit Chiel Beth-Elita Jerichuntem: [g] pretio Abirami primogeniti sui fundavit eam,& pretio Schegubi natu minimi sui statuit fores ejus: secundũ verbũ Jehovę quod locutus erat per Jehoschuhhã filiũ Nunis.

[a] Heb. *post Bahhascham & post domum ejus* euntes, *ut sup.* 14. 10.

[b] Heb. *ebrius.*

[c] Heb. *per manum Jehu.*

[c] *vulgo Samariæ: sic deinceps.*

Infrà 21. 25.

[d] *i. tutelare deum: vide Judic.* 2. 11.

[e] Heb. *faceret.*

[f] Heb. *adderet facere.*

[g] Heb. *pro Abiramo, & pro Schegubo. Jehos.* 6, 29.

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *hos duos versus ad sequentia pertinere res ipsa ostendit.* Viginti quatuor annis] *quorum primus & ultimus imperfecti sunt: nam primus etiam Nadabo antecessori, & ultimus Elæ filio communis est.* 7 Chronicorum] *vide suprà 11.41.& sic de seq.* 9 Ut etiam] *accommodatio exitus istius regis ac totius familiæ Bahhaschæ ad superiorem prophetiam: Jehu.ver.4.& 5.* 10 Anno vigesimo sexto] *quo mortuus erat Bahhascha, & regnare cœperat Ela.* Secundo anno] *Elæ, qui fuit 27. Asæ, ut infrà 12.ver. quasi dicat: vix dum elapsus erat ei annus primus cùm ad conspirationē ventū est.* 13 Dum insedit] *i. septiduo illo quo regnavit.* Mingentem] *vide 1. Schem 25.22.* Etiam vindices] *.i. omnes qui erant ejusdem cognationis.* 17 Contra Gibbetonem] *vide suprà 15.27. in annot.* 24 Mortuo Tibni] *quarto demum anno post sublatum Zimrin: vide in 2. Chr. 22.2.* Regnavit] *anno 5. & seq. regnum totius Jisraëlis obtinuit.* 25 Duodecim annis] *comprehensis annis 4. quib. æmulum habuit Tibnin.* 26 Duob. talentis] *i. paulo minus bis mille daleris.* 28 Nam ambulavit] *duo notantur hîc mala quibus superavit antecessores: unum, quod regum & populi peccata minutatim perscrutatus est ut illis hæreret: alterum, quòd consultò & de-industria Deum provocavit, cùm superiores non ita destinato consilio & desperata malitia id fecissent: nam decretis obstrinxit populum, & ad idololatriam tyrannicè coegit: quod testatur Mica propheta 6.16.* 29 Et omnia] *sic habent nostra vetusta manu scripta exemplaria.* 31 Viginti duob. annis] *imperfectis: nam primus cum patre, ultimus cum filio communis fuit.* 33 Nonne leve] *epiphonema: quasi dicat, quàm parvi fecit iste peccata priorum, qui novis illa cumulavit!* Eth-Bahhalis] *quem Diodorus Siculus vocat Itobalum.*

CAPUT XVII.

Elija Achabo a Deo multorum annorum siccitatem denuntiat: jussuq́, certo loco delitescere, per annū corvorum ministerio divinitus cibatus: inde propter aquæ penuriam Dei jussu Zarphatham profectus, a tenui vidua, quam promissione Dei confirmat, ultra biennium sustentatur: cui mortuum filiū precibus suscitat.

1 DIXIT autem Elija 'Tischbites ex 'inquilinis Gilhhadis ad Achabum: ut vivit Jehova Deus Jisraëlis ante quem 'adsto, non est futurus 'annis istis ros aut pluvia: nisi ex verbo meo.

2 Postea fuit ad eum verbum Jehovæ, dicendo:

3 Abi hinc, & convertens te orientem versus, absconde te ad torrentem Cerithi, qui *est* e regione Jardenis.

4 Eritque ut ex illo torrente bibas: 'corvis autem præcepi, ut te sustentent ibi.

5 Qui abiens fecit secundum verbum Jehovæ: veniens enim consedit ad torrentem Cerithi, qui *est* e regione Jardenis:

6 Quò corvi afferebant ei panem & carnem quolibet mane, similiter panem & carnem quolibet vespere: & e torrente bibebat.

7 Sed fuit exacto anno, cùm exiccatus esset torrens ille: quia non fuerat pluvia in illa terra:

8 Ut esset verbum Jehovæ ad eū, dicendo:

9 Surge, abi 'Tzarphatham quæ *est* Tzidonis, & consideto ibi: ecce præcepi ibi mulieri viduæ ut sustentet te.

10 Qui surgens abiit Tzarphatham, cumque pervenisset ad portam civitatis, ubi ecce mulier vidua colligebat ligna: advocavit eam & dixit: [a]accipiens da, quæso, mihi paululum aquæ in hoc vase ut bibam.

11 Euntem verò ut acceptam daret: rursus advocans eam dixit: accipiens da quæso mihi frustum panis *prout est* ' in manu tua.

12 Quæ dixit, ut vivit Jehova Deus tuus non *est* mihi 'placenta: sed plena vola farinæ in cado, & paululum olei in phiala: & ecce colligo duo ligna, ut veniens parem illam mihi & filio meo, ut comedamus illud: 'deinde moriemur.

13 Dixit verò ad eam Elija: ne timeto, abi, para secundum verbum tuum: veruntamen fac mihi de ea placentam parvam priùs, quam afferas mihi: tibi verò & filio tuo facito postea

14 Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis: [b] cadi istius farina non consumetur, & phialæ istius oleum non deficiet: usq; ad 'diem quo daturus est Jehova pluviam in superficie terræ.

15 Abiens ergo illa fecit secundum verbum Elijæ: ita comedit ipsa & ipse, idque domi eius per annum.

16 Cadi farina illa non consumebatur, & phialę illius oleū non deficiebat: secundū verbū Jehovæ quod locutus fuerat per Elijam.

17 Fuit autem [c] 'his rebus gestis ut ægrotaret filius mulieris illius, dominę domus: cúmque esset ægritudo ejus valida admodum, adeo ut 'non reliqua esset in eo respiratio.

18 Dixit illa ad Elijam ' quid [d] mihi tecum vir Dei? 'veneris ad me ad recordandum iniquitatem meam, & afficiendum morte filium meum?

19 Qui dixit ad eam: da mihi filium tuum: & acceptum eum e sinu ejus, detulit eum in cœnaculum, ubi ipse habitabat, deposuitq; eum super lectum suum.

20 Tum inclamans Jehovam dixit: ô Jehova Deus mi: 'etiámne viduam hanc apud quā ego hospitor, malo affeceris, mortem afferendo filio ejus?

21 Et 'admensus se super puero ' ter, inclamavit Jehovam dicens: Jehova Deus mi, revertatur quæso anima pueri hujus in medium ejus.

22 Quapropter auscultavit Jehova voci Elijæ, ita ut reversa animâ pueri in mediū ejus, is revixerit.

23 Tum acceptum Elija puerum deduxit e suo cœnaculo domum, & reddidit eum matri ejus: dixitq; Elija: vide, vivit filius tuus.

24 Dixit verò mulier ad Elijam: jam hoc experior virum Dei te esse: & verbum Jehovæ in ore tuo verum.

[a] Heb. *accipe quæso mihi: vide Exo. 25.2. sic deinceps.*

[b] Heb. *cadus istius farinę & phiala olei: hypallage.*

[c] Heb. *post res has.*

[d] Heb *mihi & tibi: sic 2. Schem. 16 10. & 19.23*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Tischbites] *id est, incola partis illius Gilhhadis, quæ ad orientem spectat, temporibus Schaulis Hagarenis adempta. Hæc autem Teschcb dicta est: vel eò quòd veteres incolæ ad centum millia captivi abducti sunt: vel quòd ex Jisraëlitis trans Jardenem coloniæ eò transmissæ sunt, ut eam inhabitarent: vide* 1. *Chro*. 5. 21. Inquilinis] *id est, colonis e Gilhhade transmissis.* Adsto] *id est, ministro, ut exponitur Deut*. 10. 8. Annis] *tribus & sex mensibus, Luc*. 4. 25. *& Jacobi*. 5. 17. *vide infrà* 18. 1. *sic enim apertè colligitur ex mandato & promissione Dei infrà* 14. 4 Corvis præcepi] *hæc avis lege immunda erat cibo: non autem contactu, nisi mortua: Levit*. 11. 15. 9 Tzarphatham] *quam scriptores vocant Sareptam inter Tyrum & Tzidonem, sitam ad mare.* 11 In manu tua] *id est, penes te.* 12 Placenta] *id est, ne minimus quidem panis factus.* Deinde moriemur] *quasi dicat, nulla est deinceps vitæ sustentandæ ratio.* 14 Diem quo] *id est, usquedum anni duo cum dimidio effluxerint.* 17 His rebus gestis] *id est, tertio anno, quem apud viduam agebat: sive exacto biennio siccitatis: nam annum educatus est corvorum ministerio, suprà ver*. 7. *& alterum apud viduam, de quo ver*. 15. Non reliqua esset] *id est, exspirasset.* 18 Quid mihi tecum] *subaudi, fuerit. Id est, quorsum spectaverint promissiones tuæ, si moriendum sit illis quibus factæ sunt?* Veneris ad me] *quasi dicat, cùm me primum allocutus es, me & filium de vita in remissione peccatorum confirmasti ver*. 14: *quod jam ampliùs annum experta sum: nunc verò estne aliquid cujus nomine tam graviter sim castiganda contra quàm initio spem feceras?* 20 Etiámne] *quasi dicat, ut alios multos qui fame & siccitate pereunt, sed minimè confirmatos de vita: ut hæc vidua per me confirmata est.* 21 Admensus est] *tum ut visu & contactu pueri ad orandum magis inflammaretur: tum ut incubationis medio caro pueri foveretur, confer cum facto Elischahhi* 2. *Reg*. 4. 34. Ter] *alternis incubans & orans.*

CAPUT XVIII.

Elija ab Achabo diu quæsitus, jussu Dei se illi exhibet: increpantem regem reprehendit, & Jisraëlem cum falsis prophetis in montem Carmeli convocari jubet: populo similiter reprehenso, miraculo cum prophetis Bahhalis spondet: convictos jugulat: regi pluviam denuntiat, & abeuntem Jizrehhelem, prosequitur.

1 POSTEA diebus multis post annum tertium hunc, fuit ut verbum Jehovæ esset ad Elijam dicendo: I, ostende te Achabo, & dabo pluviam in superficie terræ.

2 Itaque abiit Elija ut ostenderet se Achabo: erat autem fames valida in Schomrone:

3 Quapropter advocaverat Achab Hhobadjam qui præerat domui ipsius: (erat autem Hhobadja timens Jehovę valde.

4 Nam fuit cùm excinderet Izebel prophetas Jehovæ: ut accipiens Hhobadja centum prophetas absconderet eos, quinquagenos viros in una spelunca, & sustētaret eos pane & aqua).

5 Et edixerat Achab Hhobadję: perambula hanc terram ad fontes aquarum, & ad omnes torrentes: si fortè inveniamus fœnum, ut vivos conservemus equos & mulos, & non [a] sinamus excindi nobis jumenta.

6 Itaq; partiti terram inter se quam obirent: Achab profectus est unâ viâ ipse [b] seorsim, & Hhobadja profectus est viâ alterâ seorsim.

7 Fuit autem Hhobadja *versante* in itinere, cùm ecce Elija obvius ei fieret: ut agnoscens eum procideret in faciem suam ac diceret: túne ille *es* dominus meus Elija?

8 Qui dixit ei, sum: i, dic domino tuo, ecce Elijam:

9 Dixit verò *Hhobadja*: quid peccavi: quòd tradis servum tuum in manum Achabi ut morte afficiat me?

10 Ut vivit Jehova Deus tuus, non *est* gentis aut regni *locus* quò non miserit dominus meus ad quærendum te: qui dixerunt non *adest*: etiam adjuravit regnum & gentem: quia non potest invenire te.

11 Et nunc tu dicis: i, dic domino tuo ecce Elijam.

12 Atqui erit me abeunte abs te, ut spiritus Jehovę deferat te nescio quò: cumque venero indicatum Achabo, si non inveniat te occidet me: tamen servus tuus timet Jehovam ab adolescentia mea.

13 Nónne indicatum est domino meo quid fecerim cùm occideret Izebel prophetas Jehovę? ut occultavi e prophetis Jehovæ centum viros, [c] quinquagenos viros in una spelunca, & sustentavi eos pane & aqua?

14 Nunc autem tu dicis: I, dic domino tuo, ecce Elija: atqui occideret me.

15 Dixit verò Elija: ut vivit Jehova exercituum coram quo adsto: hodie ostendam me ei.

16 Abiens itaque Hhobadja obviam Achabo indicavit ei: quapropter ivit Achab obviam Elijæ.

17 Fuitque cùm videret Achab Elijam: ut diceret Achab ad eum: túne ille es perturbator Jisraëlis?

18 Qui dixit, non perturbo Jisraëlem: sed tu & domus patris tui: dum derelinquitis præcepta Jehovæ & sequeris Bahhalimos.

19 Sed nunc mitte, congrega ad me totum Jisraëlem in montem Carmelum: & prophetas Bahhalis quadringētos quinquaginta, prophetas quoque luci illius quadringentos comedentes e mensa Izebelę.

20 Itaque mittens Achab ad omnes Jisraëlitas congregavit prophetas illos in montem Carmeli.

21 Tum accedens Elija ad totum populum illum, dixit: quousque claudicaturi estis in duabus istis cogitationibus? si Jehova est Deus ipse, sequimini eum: sin autem istorum Bahhal, sequimini eum: sed non responderunt ei populus ille quicquam.

22 Præterea dixit Elija ad populum illū: ego relictus sum propheta Jehovæ solus: prophetæ autem isti Bahhalis quadringenti quinquaginta viri.

23 Itaque [d] dentur nobis duo juvenci, & eligentes sibi juvencum unum, in membra dividant eum ac imponant lignis: sed ignem ne apponunto:

[a] Heb. *& nō excindamus nos a jumentis: hypallage*
[b] Heb. *solus: ut Gen*. 43. 32.
[c] Heb. *quinquaginta quinquaginta viros.*
[d] Heb. *dent nobis duos.*

ponunto : ego quoque parabo juvencum alterum, quem imponam lignis: ſed ignem non apponam.

24 Tum ' invocatote nomen deorum veſtrorum : ego verò invocabo nomen Jehovæ: eritque Deus ille qui teſtabitur igne, ipſe Deus: cui reſpondens totus populus ille dixerunt : bona *eſt* hęc res.

25 Deinde dicente Elija prophetis Bahhalis : eligite vobis juvencum unum, & parate primū, nam *eſtis* plures: & invocate nomen deorum veſtrorum: ſed ignem ne apponite :

26 Acceperunt juvencum 'quem conceſſerat eis : quo parato cùm invocaſſent nomen Bahhalis a mane uſque ad meridiem dicendo : ô Bahhal exaudi nos, & nulla *eſſet* vox & nullus exaudiens : ' inſultarunt in altare quod fecerat *Elija*.

27 Fuit enim ipſo meridie ut ludificans eos Elija diceret: clamate voce magna quandoquidem Deus eſt: nam colloquium : aut, nam ' inſectatio *eſt* ei : aut, nam iter *eſt faciendum* ei: fortaſſis dormit, ut evigilet.

28 Qui clamabant voce magna, & ' incidebant ſeſe pro ratione ipſorum gladiis & ſpiculis : uſque adeò ut perfunderent ſe ſanguine.

29 Fuit verò cùm prętériiſſet meridies, ut 'prophetas agerent uſquedum ' offertur munus: ſed nulla *erat* vox, & nullus exaudiens, nullaq; attentio.

30 Elija autem edicente toti populo illi, accedite ad me, acceſſit totus populus ad eum : tum curavit altare Jehovæ 'quod dirutum erat.

31 Nam accepit Elija ' duodecim lapides pro numero tribuum filiorum Jahhakobi : ad quem fuerat verbum Jehovę dicendo, Jiſraël eſto nomen tuum.

Gen. 32.28. & 35.10.

32 ' Cumq; exſtruxiſſet lapidibus iſtis altare in nomine Jehovæ: paravit aquæ ductum *capiente* quaſi [e] duo ſata ſementis circa illud altare.

[e] Heb. *quaſi locum duorum satorū ſementis :*

33 Deinde diſpoſuit ligna: & diviſum in mēbra juvencum impoſuit lignis.

34 Tum edixit: implete quatuor Cados 'aqua, & effunduntо ſuper ipſum holocauſtum & ſuper ligna : iterum edicente, ſecundò facite, ſecundò fecerunt : rurſus edicente, tertiò facite, tertiò fecerunt.

35 Adeò ut [f] fluerent aquæ circa altare : atque etiam aquæ ductum impleret aqua.

[f] Heb. *irent.*

36 Fuit autem cùm ' offertur munus, ut accedens Elija propheta diceret : ô Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jiſraëlis, hodie innoteſcat te Deum eſſe in Jiſraële, & me ſervum tuum: qui ex verbo tuo feci omnes res iſtas.

37 Exaudi me Jehova, exaudi me, ut agnoſcant populus hic te Jehovam Deum illum eſſe: cùm tu averteris animum eorum ' retrorſum.

38 Tunc ignis Jehovæ decidens, conſumpſit holocauſtum & ligna & lapides & pulverem ipſum: etiam aquam quę *erat* in aquæ ductu delinxit.

39 Quod cùm videret totus ille populus, prociderunt in faciem ſuam : & dixerunt, Jehova ipſe Deus eſt, Jehova ipſe Deus eſt.

40 Deinde dicente Elija eis : prehendite prophetas iſtos Bahhalis, nemo ſe proripiat ex eis : prehenderunt eos: quos deducens Elija ad torrentem ' Kiſchonis, jugulavit ibi.

41 Et dixit Elija Achabo: aſcende, comede & bibe : nam *ecce* ſtrepitus multitudinis pluviæ.

42 Sic aſcendit Achab ad comedendum & bibendum : Elija autem aſcendit in verticem Carmeli, & pronum ſe abjecit in terram: deinde poſuit faciem ſuam inter genua ſua.

43 Edixerat autem puero ſuo, aſcende jam, intuere viā maris : qui aſcendens intuitus eſt ac dixit, non *eſt* quicquam: & ſepties edixit, revertere.

44 Fuitq; ſeptima *vice* ut diceret: ecce nubes parva ſicut vola hominis aſcendit a mari : tum dixit: aſcende, dic Achabo, junge equos & deſcende ne intercludat te pluvia.

45 Itaque fuit [g] interea cùm Cœli obſcurarentur nubibus & vento, unde fuit pluvia magna : ut equitans Achab abiret Jizrehhelem.

[g] Heb. *dum ſic & dum ſic* eſt.

46 Manus autem Jehovæ adfuit Elijæ, ut 'confirmaret lumbos ejus ita præcurrit Achabo uſquedum venias Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Poſtea diebus multis] *id eſt, elapſis ſex menſibus,* *Luc.* 4.25. & *Jacob.* 5.17. *vide ſuprà in* 17.1. Oſtende] *ea dicturus & facturus quæ in ſequentibus narrantur, ut ipſe docet ver.* 36. 2 Schomrone] *id eſt, regno Jiſraëlis : ſynecdoche.* 15 Adſto] *ut ſuprà* 17.1. 17 Perturbator] *qui tantam ſiccitatem & famem in Jiſraëlem immittis.* 19 Luci illius] *de quo ſuprà* 16.35. 21 Quouſque claudicaturi eſtis] *id eſt, quouſque in dubio erunt conſcientiæ veſtræ, quem cultum ſequamini? nam neque cultui vitulorum, quem vos Jehovæ exhibere putatis ex inſtitutione Jarobhhami: neque Bahhalimis, quos recens inſtituit Achab, planè acquieſcitis : denique neſcitis utrum veterem novo, an novum veteri præferre debeatis : hæc autem quæ ſequuntur per conceſſionem dicuntur.* Non reſponderunt] *quia dubitabant uter Dei cultus eſſet, aut hærebant donec miraculo Elijæ confirmati ſunt.* 22 Prophetæ iſti] *non comprehenſis prophetis luci, de quibus ſuprà ver.*19. 24 Invocate] *Apoſtrophe ad Prophetas Bahhalis.* 26 Quem conceſſerat] *id eſt, cujus optionem dederat.* Inſultarunt] *poſt meridiem, furorem propheticum ſimulantes ut ipſum everterent ver.* 30. *provocati ſarcaſmis Elijæ: nam prolepticus hic verſus* 3. *ſequentibus exponitur.* 27 Inſectatio] *vel hoſtium vel ferarum.* 28 Incidebant] *ex more gentium, de quo Deut.*14.1. 29 Prophetas agerent] *vide* 1. *Schem.*18.9. Offertur munus] *id eſt, uſque ad tempus veſpertinum, quo munus offerebatur,* Exod. 29.41. *ſic infrà* 36. *ſimile vide* 2. Reg. 3.20. 30 Quod dirutum &c.] *ab inſultantibus prophetis ſuprà* 26. 31 Duodecim lapides] *ut hac altaris ſtructura doceret Jiſraëlitas, omnes tribus ſimul in unum corpus Deo ſacrum debere coaleſcere, & avitæ dignitatis memores ab omni idolorum ſervitute abſtinere.* 32 Cumque extruxiſſet] *ſpeciali mandato Dei hoc facto extra ordinem Jiſraëlitas revocantis : ac proinde contra legem non venit quæ eſt Levit.* 17. & *Deut.*12. 34 Aqua] *nam Carmelus imminet mari, unde aquam petebant.* 36 Offertur munus] *ſuprà ver.*29. 37 Retrorſum] *ab idololatria in quam nunc præceps currit, ad te converteris.* 40 Kiſchonis] *vide Judic.* 5.21. 46 Confirmaret lumbos] *id eſt, vires ſuppeditaret ut expeditè pedes iter facerent.*

Caput XIX.

Izebel audita cæde prophetarum suorum, Elijæ per nuntium mortem in crastinum minatur. Quare Elija in desertum fugiens mortem expetit: unde, ab angelo cibo confirmatus, in Chorebum progreditur & in speluncam se abdit: ex qua a Deo evocatus, ad novos reges Syriæ & Jisraëlitarum, per Elischahhum sibi in munere prophetico successurum, instituendos mittitur.

1 INDICAVIT autem Achab Izebelæ quicquid fecerat Elija: & eum occidisse prorsus omnes prophetas ejus gladio:

2 Quapropter misit Izebel nuntium ad Elijam qui diceret: sic faciant dii & sic pergant, ut hoc ipso tempore cras [a] redditura sum vitam tuam ut est vita uniuscujusque illorum.

3 Quod cùm [b] intelligeret, surgens abiit, [c] consulens vitæ suæ, pervenitque Beer-Schebahhum quod *est* Jehudæ: ubi reliquit puerum suum.

4 Ipse verò perrexit in illud desertum itinere unius diei, & veniens consedit sub junipero quadam: ubi expetebat [d] apud se mori, ac dicebat: satis *est*, nunc Jehova accipe animam meam, non enim sum' melior majoribus meis.

5 Ita recumbens obdormivit sub junipero quadam: cùm ecce quidam angelus tangens eum, dixit ei: surge, comede.

6 Eo intuente, ecce ad locum capitis ejus placenta carbonibus *tosta*, & phiala aquæ: unde comedit ac bibit, postea [e] rursus recubuit.

7 Reversus autem angelus Jehovæ secundò, tetigit eum dicens: surge, comede: nam [f] majus esset hoc iter quàm ut conficeres.

8 Surgens ergo comedit ac bibit: deinde progressus est vi cibi illius quadraginta dies & quadraginta noctes *sustentante eum*, usque ad montem Dei Chorebum.

9 Ubi cùm ingressus quandam speluncam pernoctaret ibi: ecce verbum Jehovæ ad eum, quo dixit ei: quid tibi *rei* hîc est, Elija?

10 Quo dicente, [g] ' planè Zelo affectus sum pro Jehova Deo exercituum: eò quòd dereliquerunt fœdus tuum Jisraëlitæ: ' altaria tua destruxerunt: & prophetas tuos occiderunt gladio: cúmq; ego relictus sim solus, etiã quærunt [h] vitam meam ut auferant eam:

11 Edixit Deus: exi & consiste in isto monte coram Jehova: ecce autem Jehova transibat, & 'ventus magnus ac vehemẽs perfringens montes ac perrumpens petras ante Jehovam: non *erat* in eo vento Jehova: post ventum autem illum concussio, non *erat* in concussione illa Jehova:

12 Et post concussionem illam, ignis: non erat in eo igne Jehova: denique post ignem illum, vox 'silentio tenuis.

13 Fuitq; ut audiens Elija' obvolveret faciem suam toga sua: & exiens consisteret in porta ipsius speluncæ: cùm ecce ad eum *fuit* vox, quæ dixerat: quid *rei* tibi hîc est Elija?

14 Cui dixerat, *ille* planè zelo affectus sum pro Jehova Deo exercituum, eò quòd dereliquerunt Jisraëlitæ fœdus tuum, altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio: cumq; ego relictus sim solus, etiã quærunt vitam meam ut auferant eam.

15 Edixit enim ei Jehova: abi, revertere itinere tuo versus desertum Damasci, & ' veniẽs ungito Chazaëlem in regem super Syriam:

16 Jehu autem filium Nimschi ungito in regem super Jisraëlem: denique Elischahhum filium Schaphathi 'Abel-Mecholanum ungito in prophetam 'loco tuo.

17 Erit enim ut qui proripuerit se a gladio 'Chazaëlis 'morte afficiat Jehu: eum verò qui proripuerit se a gladio Jehu, morte ' curabit affici Elischahh.

18 'Reliquos autem feci ex Jisraële septies mille: quorum omnium genua' non curvaverunt se Bahhali, & quorum omnium os non osculatum est illum.

19 Itaque abiens inde cùm invenisset Elischahhum filiũ Schaphathi qui arabat duodecim jugis antecedentibus eum, & ipse *erat* cum duodecimo: transiens Elija ad eum, 'injecit togam suam illi.

20 Tum relictis bobus accurrens post Elijam dixit: 'osculer quæso patrem meum & matrem meam ut sequar te: cui dixit: ' abi, revertere: nam 'quid feci tibi?

21 Itaque divertit ab eo, & acceptum par boum mactavit, & instrumento boum coxit [h] illorum carnem: 'quam dedit populo suo, & comederunt: postea surgens secutus est Elijam, & ministrabat ei.

[a] Heb. *positura sum.*
[b] Heb. *videret.*
[c] Heb. *pro vita sua.*
[d] Heb. *cum animo suo.*
[e] Heb. *reversus est ut recumberet.*
[f] Heb. *multum esset pro te hoc iter.*
[g] Heb. *zelando zelavi: sic infrà ver.14 Suprà 18.13*
[h] Heb. *animam: sic infrà.14.*
[h] Heb. *coxit eos, carnem.*

ANNOTATIO.

4 Melior majoribus meis] *ut diutius mihi vivendum sit quàm illi vixerint.* 10 Planè Zelo] *quasi dicat, abjectio tui fœderis: cultus tui destructio: prophetarum tuorum cædes, & mei persecutio faciunt ut mortem expetam: suprà ver.4.* Altaria] *id est, cultum, metonymia: nam propriè altaria Dei erant Jeruschalaimis.* 11 Ventus magnus] *hujus apparitionis duo sunt fines: unus ut de divina præsentia certior reddatur Elija: alter ut ea confirmetur, & ad exequendum mandata Dei comparetur.* 12 Silentio] *id est, cùm ventus, concussio & ignis conquievissent.* 13 Obvolveret faciem] *vide Exo.3.6.* 15 Veniens ungito] *id est, instituito per alium: vide executionem 2.Reg.8. sic etiam de Jehu accipienda sunt verba sequentia 2.Reg.9.* 16 Abel-Mecholanum] *Judicum 7.22.* Ioco tuo] *id est, qui hæc tibi mandata exequatur.* 17 Chazaëlis] *in bello contra Joramum de quo 2.Reg.8.28.* Morte afficiat] *2.Reg.9.10.* Morte curabit affici] *per Chazaëlem: vide 2.Reg.8.12. & executionem ibidem cap.10.32. & ca.13.3.* 18 Reliquos autem feci] *respondet ad illud quod dixerat: Relictus sum solus &c. suprà ver.10.* Non curaverunt] *id est, coluerunt: synecdoche. vide Gen.41.40.* 19 Injecit togam] *id est, hoc signo vocationem Dei ei indicavit, & in numerum prophetarum assumptum esse declaravit: quorum habitus ille erat.* 20 Osculer] *id est, valedicam parẽtibus & amicis meis: synecdoche.* Abi, revertere] *id est, hac conditione abi ut quàmprimùm revertaris.* Quid feci tibi] *quasi dicat: sis muneris memor ad quod te vocavi, & cujus administratio non patitur moras, aut curam aliarum rerum: Mat.8.22. & Lucæ.9.62.* 21 Quam dedit, &c.] *convivio valedicturus eis.*

CAP.

Caput XX.

Rex Syriæ regnum Jisraëlis invadens ab Achabo fidem subjectionis cum obsidibus & thesauris petit: cui Achab fidem offert, reliqua deprecatur. Deinde instante Syro & tempus designante, Achab ex consilio suorum conditiones repudiat: Syrum oppugnantem duobus prælii fundit: quorum posteriore Syrum dedentem se honorificè accipit, & fœdere icto a se dimittit: Quam ob rem a propheta reprehenditur denuntiata a Deo ipsi & populo pœna.

1 BEN-HADAD autem rex Syriæ congregatis omnibus copiis suis, & triginta regulis secum, cum equis & curribus: ascendens obsedit Schomronem ut oppugnaret eum.

2 Et misit nuntios ad Achabum regem Jisraëlis in civitatem:

3 Per quos dixit ei, sic ait Ben-hadad: argentum tuum & aurum tuum meum esto: etiam fœminæ tuæ & filii tui præstantissimi 'mei sunto.

4 Respondens autem rex Jisraëlis dixit: secundum verbum tuum domine mi Rex ' tuus sum & quæcunq; *sunt* mihi.

5 Rursus autem redeuntes nuntii dixerunt: sic ait Ben-hadad dicens: quia miseram ad te qui dicerent, argentum tuum & aurum tuum & fœminas tuas & filios tuos mihi 'dato.

6 'Sed hoc ipso tempore cras mittam servos meos ad te, ut scrutentur domum tuam & domos servorum tuorum: eritq; ut quicquid desyderabile *erit* oculis tuis, positum in manu sua accipiant.

7 Itaque rex Jisraëlis vocatis omnibus senioribus regionis dixit: agnoscite quæso & videte istum quærere malum: miserat enim ad me pro fœminis meis & pro filiis meis, & pro argento meo ac pro auro meo: 'neque denegaveram ei.

8 Dixerunt verò ad eum oẽs illi seniores & totus populus: ne auscultato neq; acquiescito.

9 Dixit ergo nuntiis Benhadadi, dicite domino meo regi: quicquid mandabas servo tuo primùm, facturus sum: rem verò hanc non possum facere: sic abeuntes nuntii retulerunt ei rem.

10 Quapropter mittens ad eum Benhadad dixit: sic faciant mihi dii & sic pergant: ' non sufficeret pulvis Schomronis pugillis toti populo huic qui [a] sequitur vestigia mea.

11 Sed respondẽs rex Jisraëlis dixit, eloquimini: ' ne jactet se qui accingit se ut qui discingit.

12 Fuit autem audito verbo hoc, cùm biberet ipse & reges illi in tuguriis: ut ediceret servis suis, 'admovete: qui admoverunt contra civitatem.

13 Tum ecce propheta quidam accedens ad Achabum regem Jisraëlis, dixit, sic ait Jehova: vidésne totam multitudinem maximam istam? ecce ego traditurus sum eam in manum tuam hodie, ut cognoscas me esse Jehovam.

14 Dicenti verò Achabo, per quos? dixit, sic ait Jehova: 'per pueros præfectorum provinciis: iterum dicenti, quis componet [b] aciem? dixit, tu.

15 Itaque recensuit pueros præfectorũ provinciis, qui *erant* ducenti triginta duo, & post hos recensuit totum populum, omnes Jisraëlitas septies mille.

16 Et egressi sunt ipso meridie: cùm Ben-hadad [c] biberet ad ebrietatem in tuguriis, ipse cũ regulis illis triginta duobus auxiliarib. ejus.

17 Egressis autem pueris præfectorũ provinciis primũ: misit Ben-hadad cùm renuntiasset ei dicendo, homines egressi sunt Schomrone.

18 Ac dixit, sive ad pacem egressi sint, prehendite eos vivos: sive ad bellum egressi sint, vivos prehendite eos.

19 Isti autem egressi e civitate: pueri præfectorum provinciis, & copiæ quæ sequebãtur eos:

20 Percusserunt quisq; virũ suum, adeo ut fugientes Syros persequerentur Jisraëlitę: proripuit autem se Ben-hadad rex Syrię in equo cum equitibus.

21 Tum egressus rex Jisraëlitarum percussit equos & currus: denique percussit Syros plaga magna.

22 Accedens autem propheta ille ad regem Jisraëlis dixit ei: abi, confirma te, & cognosce ac vide quid sis facturus: nam [d] revertente anno rex Syriæ ascensurus est contra te.

23 Servi verò regis Syriæ dicebant ad eum: dii montiũ sunt dii eorũ, idcirco firmiores fuerunt nobis: at certè pugnemus contra eos in ipsa planitie: si non firmiores erimus eis.

24 Itaque rem hanc facito: ' amove regulos istos, quemque a loco suo, & substitue 'proceres loco eorum.

25 Tu tamen numerato tibi copias [e] 'ex tuis prout erant copiæ illæ quæ ceciderũt, & equos prout erant illi equi, & currus prout illi currus erant: sic pugnemus contra illos in ipsa planitie: si non firmiores erimus eis, qui auscultans voci eorum sic fecit.

26 Fuit enim revertente anno, cùm recensuisset Syros Ben-hadad: ut ascenderet ' Aphekum in bellum contra Jisraëlitas.

27 Jisraëlitæ quoq; recensiti & commeatu instructi processerunt obviam eis: & castra habentes Jisraëlitæ e regione eorũ, similes *erant* 'duob. parvis gregibus caprarum: Syri autem replebant illam terram.

28 Quapropter accedens vir ille Dei allocutus est regem Jisraëlis ac dixit: sic ait Jehova: eò quòd dixerunt Syri Deum montium Jehovam ac non Deum convallium esse: ideo traditurus sum totam multitudinem maximam istam in manum tuam, ut cognoscatis me esse Jehovam.

29 Itaque castra habebant hi ex adverso illorum septem dies: fuit verò die septimo, ut appropinquante acie, percuterent Jisraëlitę e Syris centum millia peditum uno die.

30 Fugientibus deinde reliquis Aphekum in ipsam civitatem, corruit ejus murus super viginti septem millia virorum qui reliqui erant: sed Ben-hadad fugiens ingressus est civitatem in [f] intimum conclave.

31 Ubi dixerunt ad eum servi ejus: ecce jam audivimus reges domus Jisraëlis, reges [g] benignos esse: ' imponamus quæso cilicia lumbis nostris,

[a] Heb. *qui* est *in pedib. meis: ut* Exo. 11.8.

[b] Heb. *ligabit.*

[c] Heb. *bibens ebrius.*

[d] Heb. *in reversione anni: sic infrà ver. 26.*

[e] Heb. *ex tecum.*

[f] Heb. *conclave in conclavi.*

[g] Heb. *benignitatis.*

nostris, & funes indamus capitibus nostris, & exeamus ad regem Jisraëlis, fortassis [h] vitam tuam servabit.

[h] Heb. *vivificabit animam tuam.*

32 Itaque accingentes ciliciis lumbos suos & funes indentes capitibus suis, venerunt ad regem Jisraëlis dicentes: servus tuus Ben-hadad dicit, vivat quæso anima mea: qui dixit, éstne adhuc vivus? *frater meus est.

33 (Homines autem isti [i] *experimento discere festinabāt & præcisè cognoscere an ex ipso esset), dixerunt itaq; frater tuus *ergo est* Ben-hadad: qui dixit, redite assumpto eo: egressum itaque ad se Ben-hadadum, jussit ascendere in currum suum.

[i] Heb. *experimento discebant & festinabant & præcidebant ex eo.*

34 Ad quem dicente Ben-hadado, civitates illas *quas acceperat pater meus a *patre tuo, restituam, & *limitanea constitues tibi in Damasco, quemadmodum constituerat pater meus *in Schomrone: **dixit*, & ego cum hoc fœdere dimittam te: sic pacto cum eo fœdere dimisit eum.

35 Vir autem quidam e filiis prophetarum dixit ad proximum suum ex verbo Jehovæ: percute me quæso: sed renuit vir ille percutere eum.

36 Ideoq; dixit ei, propterea quòd non auscultasti voci Jehovæ, ecce abeuntem te a me percussurus est leo: cumq; abiisset ab eo, inveniens eum leo percussit eum.

37 Iterum invento viro alteri dixit: percute me quæso: quem percutiebat vir ille [k] continenter ac vulnerabat.

[k] Heb. *percutiendo & vulnerando.*

38 Tum abiens propheta ille stetit coram rege in via: dissimulaverat autem se cinere inspersο oculis suis.

39 Fuitq; rege transeunte, ut ipse clamans ad regem diceret: servus tuus processerat in medium prælii cùm ecce quidam accedens adduceret ad me virum & diceret, serva virum hūc: si [l] ullo pacto desyderabitur, utique erit vita tua pro vita ejus, vel talentum argenti pendes.

[l] Heb. *desyderando desyderabitur.*

40 Fuit autem servo tuo agente hîc & illic, ut ille *non adesset: tum dixit ad eum rex Jisraëlis: rectè judicium tuum tu decidisti.

41 Tum festinans amovit cinerem ab oculis suis: ut agnosceret ipsum rex Jisraëlis e prophetis esse:

42 Et dixit ad illum, sic ait Jehova: eò quòd virum [m] a me anathemate devotum dimisisti e manu: ideo erit vita tua pro vita ejus, & populus tuus pro populo ejus.

[m] Heb. *anathematis mei.*

43 Quam ob rem abiens rex Jisraëlis domum suam fastidiosus & indignabundus: ingressus est Schomronem.

ANNOTATIO.

3 Mei sunto] *id est, planè dedito meo arbitratui personas & facultates tuas.* 4 Tuus sum] *beneficiarius, quem vasallum vocant.* 5 Dato] *videlicet jamjam tu ipse, non expectans donec per meos involem.* 6 Sed] *q.d. quandoquidem non dedisti &c.* 7 Neque denegaveram] *quo-minus fidei & clientelæ ejus subjicerentur.* 10 Non sufficeret] *comparatio est a majore: sed hyperbolica atque Thrasonica: quasi dicat, tota terra vestra auferretur pugillo a meis: quanto magis homines vestri: similis hyperbole 2. Shem. 17.13.* 11 Ne jactet] *id est, qui induit arma pugnaturus ne ita gloriator ac si victoriâ partâ, illa deponeret, hoc est, ne canat (quod aiunt) triumphum ante victoriam.* 12 Admovete] *machinas.* 14 Per pueros præfectorum] *id est, ministros domesticos.* 24 Amove] *id est, ne adhibeto ut antea.* Proceres] *e subditis, qui pareant fidelius.* 25 Ex tuis] *id est, non auxiliario milite qui lucrum & mercedem tantùm spectat.* 26 Aphekum] *in sorte Ascheris: Jehos. 19.30. quod occupavit rex Syriæ in hoc bello.* 27 Duobus gregibus] *erant enim distributi in duas acies, sed parvas respectu Syrorum.* 31 Imponamus cilicia] *id est, liceat nobis servis tuis lugubri sontium habitu misericordiam implorantium, regem Jisraëlis adire, ut pro salute tua intercedamus.* 32 Frater meus est] *id est, fraterno studio & officiis prosequar eum.* 33 Experimento discere festinabant] *id est, sagaciter & studiosè intenti erant ut animum Achabi explorarent gestu & sermone qui erga Benhadadū esset.* 34 Quas acceperat pater meus] *suprà 15.20.* Patre tuo] *id est, antecessore tuo, nempe Bahhascha.* Limitanea] *id est, clausuras sive aditus in regnum Damascenum.* In Schomrone] *id est, regno Samariæ: synecdoche.* Dixit & ego] *eclipsis insolens verbi etiam in diverso membro ὡς ἀπὸ κοινοῦ repetendi: 2. Reg. 9.27. & 10.15.* 40 Non adesset] *id est, fuga se eripuisset.*

CAPUT XXI.

Achab recusata sibi a Nabotho vinea æger decumbit, donec ab Izebela erigitur spe certa consequendæ vineæ. Quod ut ei præstet Nabothum falsis testibus oppressum lapidari curat, & Achabum in vineæ possessionem mittit. Quam ob rem Elija Achabo obviam missus, ipsi cum tota ejus posteritate & ipsi etiam Izebelæ excidium a Deo denuntiat. Quo nomine Achab exterrefactus ad tempus resipiscit, & sententiæ executionem prorogat.

1 FUIT autem [a] his rebus gestis, cùm vinea Nabotho Jizrehhelitæ agenti Jizrehhele, esset juxta palatium Achabi regis Schomronis:

[a] Heb. *post res istas*

2 Ut alloqueretur Achab Nabothū dicens: cedo mihi vineam tuam, ut sit mihi in hortum olitorium, nam propinqua est juxta domum meam, & dabo tibi pro ea vineam meliorem ea: sin melius *videtur* in oculis tuis, dabo tibi pecuniam pretium hujus.

3 Dixit verò Naboth ad Achabum: *absit mihi a Jehova, ut cedam possessione majorum meorum tibi.

4 Quam ob rem venit Achab domum suam fastidiosus & indignabundus, propter verbum quo allocutus fuerat ipsum Naboth Jizrehhelita dicens, non cedam tibi possessione majorū meorum: & jacens in lecto suo, avertebat faciem suam ne comederet cibum.

5 Sed veniente ad ipsum Izebela uxore ipsius, & dicente ad ipsum: ecquid spiritus tuus fastidiosus est adeo ut non comedas cibum?

6 Dixit ad eam, quia allocutus Nabothum Jizrehhelitam dixeram ei, cedo mihi vineam tuam pecunia, aut si mavis dabo tibi vineam pro ea: sed dixit, non sum daturus tibi vineam meam.

7 Tū dixit ad eum Izebel uxor ejus: *tune nūc exerce-

exerceres regnum super Jisraëlem? surge, comede cibum, & bono animo esto: ego dabo tibi vineam Nabothi Jizrehhelitæ.

8 Itaque scribens illa literas nomine Achabi, obsignavit sigillo ejus: & misit literas ad seniores & ad [a] clarissimos qui *erant* in civitate illius, [b] cives cum Nabotho.

9 Scripserat autem in illis literis edicens: * indicite jejunium & * collocate Nabothum in [c] principiis populi.

10 Et collocate duos homines [d] * nequam ex adverso ejus, qui testificentur contra eum dicendo: [e] maledixisti deo & regi: deinde educentes eum lapidatote eum, ita * ut moriatur.

11 Feceruntq; homines civitatis illius ipsi seniores & clarissimi, qui iidem cives *erant* in civitate illius, quemadmodum mandaverat eis Izebel: quemadmodum scriptum erat in literis quas miserat ad eos.

12 Indicto jejunio collocarunt Nabothum in principiis populi.

13 Tum venientes duo illi homines nequam, consederunt ex adverso ejus: testatique sunt contra eum homines isti nequam, contra Nabothum, coram populo dicentes, maledixit Naboth Deo ac regi: sic eduxerunt eum extra civitatem suam, & lapidibus obruerunt eum ita ut moreretur.

14 Deinde miserũt ad Izebelam qui dicerent: lapidatus est Naboth, & mortuus.

15 Fuit autem cùm audivisset Izebel lapidatum Nabothum ac mortuum esse, ut diceret Izebel ad Achabum: surge, * hæreditariò posside vineam Nabothi Jizrehhelitæ, quam renuerat dare tibi pecunia, non enim vivus est Naboth, * sed mortuus.

16 Sic fuit audiente Achabo mortuum esse Nabothum: ut surgeret Achab descensurus ad vineam Nabothi Jizrehhelitæ ut hæreditariò possideret eam.

17 Fuit autem verbum Jehovę ad Elijam Tischbitem, dicendo:

18 Surge, descende obviam Achabo regi Jisraëlitarum habitanti Schomrone: ecce in vinea Nabothi *est*, quò descendit ut hæreditariò possideat eam.

19 Et alloquitor eum dicens, * sic ait Jehova: an occideris, ac etiam hæreditariò possideas? alloquitor ergo eum dicendo, sic ait Jehova, [f] pro eo quod linxerunt canes sanguinem Nabothi, lincturi sunt canes tuum sanguinem etiam tibi.

20 Dixit verò Achab ad Elijam: * téne invenire me, inimice mi? qui dixit, [g] invenire oportuit, eò quòd dedidisti te ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

21 * Ecce inducturus sum in te malum, & tollam posteros tuos: & excisurus sum Achabo * mingentem ad parietem, & * conclusum ac derelictum in Jisraële.

22 Et reddam domum tuam sicut domum Jarobhhami filii Nebathi, & sicut domum Bahhaschę filii Achijæ: propter indignationem qua provocasti *me* quòd ad peccandum induxisti Jisraëlem.

23 Atque etiam contra Izebelam locutus est Jehova dicendo: * canes comedent Izebelam ad præmunitionem Jizrehhelis.

24 Morientem Achabo in civitate comedent canes, & morientem in agro comedent volatilia Cœli.

25 Enimverò non fuit similis Achabo, qui dediderit se ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

26 Nam commisit res valde abominandas [h] sequendo stercoreos deos: prorsus ut fecerant Emoræi quos expulit Jehova a facie Jisraëlitarum.

27 Fuit verò cùm audisset Achab verba ista, * ut laceratis vestibus suis, & imposito cilicio carni suę jejunaret: cubaret etiam cum cilicio & ambularet lente.

28 Quapropter fuit verbum Jehovę ad Elijam Tischbitem, dicendo:

29 Vidésne Achabum se abjecisse ante faciem meam? * eò quòd abjecit se ante faciem meam, non inducam malum illud diebus ejus: diebus filii ejus inducam malum illud super domum ejus.

[a] Heb. *candidos, id est, spectatos & illustres: sic ver.* 11.
[b] Heb. *qui habitabant cum Nabotho.*
[c] Heb. *in capite: sic ver.* 12.
[d] Heb. *filios Belijahhal.*
[e] Heb. *benedixisti, per antiphrasin: vide* 1. *Sche.* 14.42 *sic infrà ver.* 13.
[f] Heb. *in loco ejus quod &c.*
[g] Heb. *inveni.*
Sup. 15.27. & 16.13.
Sup. 16.32.
[h] Heb. *eundo post.*

ANNOTATIO.

3 Absit mihi a Jehova] *lege enim prohibetur possessionem terræ illius alienari lege mancipii, Levit.* 25.23 *& Num.* 36.7. *& sequentibus.* 7 Tuné exerceres] *reprehendit in marito animi abjectionem & consilii inopiam, tanquam rege indignam.* 9 Indicite jejunium] *i. cœtum indicto jejunio convocate, ut pro more, publico conventu de maleficiis inquisitio habeatur. Nam jejuniorum dies insumebantur in reconciliando Deo, maleficiis tollendis & jure dicendo.* Collocate in principiis] *hoc est, jubete ut e media turba procedens sistat se coram magistratu.* 10 Nequam] *verba sunt authoris exegeticè describentis testes ab Izebela submissos.* Ut moriatur] *tanquam reus minutæ majestatis divinæ & humanæ: vide legem Levitici* 24.15. *& sequentibus, & Exodi* 22.28. 15 Hæreditariò posside] *ut cujus bona fisco tuo annotata sint, omnibus hæredibus ejus cum ipso devotis anathemate: ita obtendebat religionis speciem: perinde ac si judicio divino in Dathanem & Abiramum* Numerorum 16. *& in Hhacanem Jehoschu.* 7. *sese confirmaret: vide* 2. *Reg.* 9.26. Sed mortuus] *ipse cum hæredibus.* 19 Sic ait Jehova] *vide executionem infrà* 22.38. 20 Téne invenire] *quasi dicat, an non conveniebat te inimicum meum, a meo conspectu abstinere?* 21 Ecce inducturus] *interruptum ab Achabo sermonem repetit.* Mingentem] *vide.* 1. *Schem.* 25.22. Conclusum] *Deut.* 32.36. 23 Canes comedent] *vide* 2. *Reg.* 9.33. 27 Ut laceratis] *resipiscentia temporaria, ut ex historia sequente infrà* 22.8. *constat.* 29 Eò quòd] *quasi dicat hanc temporariam pœnitentiam beneficio temporario compensabo.*

CAPUT XXII.

Achab cum Jehoschaphato Ramothas Gilhhadis oppugnatum profectus, & dissimulato habitu pugnans occiditur, ut a propheta ei prædictum fuerat. Jehoschaphati vita & res gestæ summatim describuntur.

2.Chro.18.

1 CUm autem mansissent tres annos: sine bello inter Syriam & inter Jisraëlem.

2 Fuit anno tertio *completo*, ut descenderet Jehoschaphat rex Jehudæ ad regem Jisraëlis.

3 Dixerat verò rex Jisraëlis ad servos suos: novistisne nostras esse Ramothas Gilhhadis? & nos [a] quiescimus a recipiendis illis e manu regis Syriæ?

[a] Heb *silemus: translatio.*

4 Dicente itaque ad Jehoschaphatum, iturúsne es mecum in istud bellum Ramothas Gilhhadis? dixit Jehoschaphat ad regem Jisraëlis, sicut ego, sic tu: sicut populus meus, sic populus tuus, sicut equi mei, sic equi tui *sint*.

5 Dixit præterea Jehoschaphat ad regem Jisraëlis: consule quæso, hoc ipso die verbum Jehovæ.

6 Tunc congregatis rex Jisraëlis prophetis suis quasi quadringentis viris, dixit ad eos: utrùm iturus sum contra Ramothas Gilhhadis in bellum, an destiturus? qui dicebant, ascende, traditurus enim est dominus in manum regis.

7 Dicente verò Jehoschaphato: annon est hic propheta Jehovę amplius, ut consulamus ex eo?

8 Dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, amplius vir quidam *est* ex quo consulas Jehovam: sed ego odi eum: quia non prophetat de me bonum, sed malum, Micajehu filius Jimlę: dixit verò Jehoschaphat: ne loquatur rex ita.

9 Itaque advocato rex Jisraëlis aulico uno: edixit, [b] festinanter adduc Micajehu filium Jimlæ.

[b] Heb. *festina.*

10 (Interea rex Jisraëlis & Jehoschaphat rex Jehudę sedebant quisque in solio suo, induti vestibus *regiis* in area ad ostium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

11 Fecerat enim Tzidkija filius Cenahhanæ cornua ferrea, & dicebat: sic ait Jehova: his feries Syros, adeò ut consumas eos.

12 Omnes quoque prophetæ illi prophetabant similiter, dicendo: ascende Ramathas Gilhhadis & prosperare, traditurus enim est Jehova in manum regis).

13 Nuncius autem ille qui iverat vocatum Micajehu alloquebatur eum, dicendo: ecce nunc verba istorum prophetarum uno ore bonum *prophetant* regi: sit quæso verbum tuum ut verbum unius illorum, & eloquitor bonum.

14 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit mihi Jehova id eloquar.

15 Cùm ergo ingressus esset ad regem, dixit rex ad eum: Micajehu utrùm ituri sumus in bellum contra Ramothas Gilhhadis, an destituri? qui dixit ad eum, ascende & prosperare: scilicet tradet Jehova in manum regis.

16 Dicenti verò ad eum regi, [c] quoties tandem ego adjuraturus sum te: ut non eloquaris mihi, nisi veritatem in nomine Jehovæ?

[c] Heb. *usque ad quot vices.*

17 Dixit, video omnes Jisraëlitas dispersum iri per illos montes, ut oves quibus non *est* pastor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus istis, revertantur quisque domum suam cum pace.

18 Tum dicente rege Jisraëlis ad Jehoschaphatum: nónne dixeram ad te: fore ut non prophetaret de me bonum: sed malum?

19 Dixit, propterea audi verbum Jehovæ: vidi Jehovam insidentem solio suo, & totum exercitum cœli adstantem ei, a dextera ejus & a sinistra ejus.

20 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum, ut ascendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? hic dicit [d] hoc modo, & ille dicit illo modo.

[d] Heb. *hic in sic & ille in sic.*

21 Tandem prodiit quidam spiritus, qui consistens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum: [e] quo pacto?

[e] Heb, *in quo*

22 Dixit, egressus ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamque prævalebis, exi & fac ita.

23 Quare nunc ecce indidit Jehova spiritum mendacii ori omnium prophetarum tuorum: interea locutus est Jehova contra te malum.

24 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percussit Micajehu in maxillam: dicens quânam transivit spiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?

25 Cui dixit Micajehu, ecce tu videris illo ipso die: cùm ingredieris [f] intimum conclave ad abscondendum te.

[f] Heb, *concla ve, in conclave sup. 20. 30.*

26 Dixit verò rex Jisraëlis, prehende Micajehu, & reduc ad Ammonem præfectum civitatis: & ad Joaschum filium regis.

27 Quibus dicito, sic edicit rex: ponite istum in [g] carcere, & alite eum pane [h] angustè, & aqua angustè, donec rediero cum pace.

[g] Heb. *in domo coërcitionis.*

[h] Heb. *oppressionis: nomen pro ad verbio.*

28 Dixit verò Micajehu, [i] si planè reversus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: dixitq́; audite populi quotquot sunt.

[i] Heb. *revertendo reversus*

29 Itaque ascendit rex Jisraëlis cum Jehoschaphato rege Jehudæ *contra* Ramothas Gilhhadis.

30 Ubi dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, [k] cùm dissimularet se processurus in prælium: at tu induere vestimentis tuis: sic dissimulans se rex Jisraëlis processit in prælium.

[k] *Eclipsis particulæ Beth pro gerundio: dissimulando se & veniendo in prælium.*

31 Rex autem Syriæ præceperat suis curruum præfectis triginta duobus, dicendo: ne pugnatote contra parvum aut contra magnum: sed contra regem Jisraëlis solum.

32 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruum Jehoschaphatum, ipsi dicerent, utique rex Jisraëlis est: ut accederent contra eum ad pugnandum: & exclamaret Jehoschaphat.

33 Quam ob rem fuit cùm viderent præfecti curruum regem Jisraëlis non esse: ut reverterentur a [l] persequendo eo.

[l] Heb. *a post eum.*

34 Sed quidam jaculatus arcu [m] simplici animo, percussit regem Jisraëlis inter commissuras, id est, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ suo, deflecte manu tua, & educ me ex castris: quia ægrotus factus sum.

[m] Heb. *in simplicitate sua nihil minus cogitans quàm Achabum percutere.*

35 Quoniam autem [n] invalescebat prælium eo die, rex distinebatur propter currus suos contra Syros: quare mortuus est vespere, cùm effluxisset sanguis e plaga ejus in [o] capsum currus.

[n] Heb. *ascendebat.*

[o] Heb. *in sinum.*

36 Quapropter transivit [p] præco per castra occumbente sole, dicens: quisque in civitatem suam & quisque in regionem suam *redito*.

[p] Heb. *clamoris vir: quam eclipsin ostēdit genus verbi: sic Gen. 4. 7.*

37 Rex verò mortuus pervenit Schomronem: & sepeliverunt *Jisraëlitæ* regem Schomrone.

38 Cumque immergeret *auriga* illius currum in piscina Schomronis, lingebant canes sanguinem ejus: sic cùm ipsius arma lavarunt: secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat.

Suprà. 21. 19

39 Reliquæ autem res Achabi,& omnia quæ fecit,domusque eburnea quam ædificavit,omnes item civitates quas ædificavit:nónne sunt scripta in libro *Chronicorũ regum Jisraëlis?

40 Deinde cùm occubuisset Achab cum patribus suis, regnavit Achazja filius ejus pro eo.

41 Jehoschaphat porro filius Asæ regnare cœpit super Jehudam: anno quarto Achabi regis Jisraëlis.

42 Jehoschaphat natus triginta quinq; annos cùm regnare inciperet,*viginti quinque annis regnavit Jeruschalaimis:cujus matri nomẽ erat Hhazuba filia Schilchi.

43 Et ambulavit prorsus in via Asę patris sui: non recessit ab ea : faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.

44 Veruntamen excelsa non desistebant:adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.

45 *Et pacem inierat Jehoschaphat cum rege Jisraëlis.

2.Chro. 20.

46 Reliquæ autem res Jehoschaphati & fortitudo ejus qua fecit,& qua pugnavit : nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jehudæ?

47 Is reliquos meritorios qui relicti fuerant temporibus Asæ patris sui: sustulit e sua terra.

Sup.15.12.

48 In Edomæa tunc * non erat rex : *sed* prorex.

49 Jehoschaphat paravit q classem Oceani quæ proficisceretur Ophirum auri causâ : sed non ivit: quia fracta est classis Hhetzjone-Geberi.

q Heb. *naves: sic deinceps.*

50 Tunc dixerat Achazja filius Achabi ad Jehoschaphatum , eant servi mei cum servis tuis in ista classe: sed * non acquieverat Jehoschaphat.

51 Postea cùm occubuisset Jehoschaphat cũ patribus suis, & sepultus esset cum majoribus suis in civitate Davidis patris sui: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.

52 Achazja filius Achabi regnare cœpit super Jisraëlem Schomrone anno decimo septimo Jehoschaphati regis Jehudæ *completo* : & regnavit super Jisraëlem * biennio.

53 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: nam ambulavit in via patris sui & in via matris suæ ac in via Jarobhhami filii Nebati,qui ad peccandum induxit Jisraëlem.

54 Et colens Bahhalem incurvabat se ei : sic provocavit Jehovam Deum Jisraëlis, prorsus prout fecerat pater ejus.

ANNOTATIO.

2 Ut descenderet] *instituto pro rege Jehoramo filio : nam pacem inter se inierant,ver.45.* 3 Nostras] *tum ex prima distributione terræ, tum ex fœdere cum Benhadado:suprà 20.34.* 4 Dixit] *id est, incitavit, ut communem in hoc bellum operam conferret, 2.Chronic. 18.2.& sequentibus.* 8 Ne loquatur] *hoc est, neque personam oderis,neque verbum Dei ratione personæ spernas.* 15 Ascende] *ironicè pseudoprophetas fingit.* 17 Dispersum iri] *si in istam expeditionem proficiscentur.* Montes] *Gilbhadis ubi sitæ erant Ramothæ.* Cum pace] *id est,omissa belli cogitatione.* 19 Propterea] *id est,quia nunc ludificaris consilium Dei,& incredulitatem palàm testatam facis : jam tibi certam Dei sententiam denuntio: sic 2.Chronic.25.16.* 22 Prævalebis] *id est, habebis efficacitatem ad decipiendum.* 26 Reduc] *in civitatem.* 28 Dixit] *Micajehu contestans quotquot aderant.* 31 Pugnatote] *id est, pugnando contendite.* 32 Accederent] *ab aliis divertentes in eum contenderent: 2. Chronic.18.31.* Exclamaret] *ad Jehovam,ejus opem implorans,ibidem.* 34 Inter commissuras] *id est,ad latus ubi est commissura anterioris cum posteriore parte.* 35 Distinebatur] *id est,occupatus erat,ut suos fugam molientes sisteret, 2.Chron.18.34.* 39 Chronicorum] *ut infrà 46.vide suprà 11.41.* 42 Viginti quinque annis] *comprehensis filii Jehorami gubernatione,& quatuor primis annis regni illius : quamobrem hic liber a decimoseptimo anno Jehoschaphati desinit,unde cœpit Jehorami gubernatio:vide 2.Reg.1.17.& 8.16.* 45 Et pacem inierat] *cum Achabo & filio ejus 2.Reg.3.7. quod similiter reprehensione dignum fuit : unde 2.Chron.19.2.a propheta reprehenditur.* 48 Non erat rex] *inde a temporibus Davidis : 2. Schem.8.14.* 50 Non acquieverat] *primùm : sed tandem persuasus est, & malè cessit.2. Chron.20.* 52 Biennio] *supple imperfecto:nam prior fuit cum Achabo,posterior cum Jehoramo communis.*

REGUM
LIB. II.

SECVNDVS liber regum continet res gestas sedecim Regum Jehudę, & duodecim regum Jisraelis. Estq́; historia 320. annorum.

Iehudæ		
Jehoram prorex & rex	12.ex	2.*Reg*.8.16.
Achazja.		2.*Reg*.8:26.
Hhathalja	6	2. Reg.11.5.
Joasch	39.	2.*Reg*.12.2.
Amatzja	17.	2. *Reg*. 14.2.
Hhuzzija	52.	2.*Reg*. 15.2.
Jotham	15.	2.*Reg*.15.33
Achaz	14.	2.*Reg*. 16.2.
Chizkija	29.	2.Reg. 18.2.
Menasche	55.	2.*Reg*. 21.1.
Amon	2.	2.*Reg*.21.19
Joschija	31.	2.*Reg*. 22.1.
Joachaz		2.*Reg*.23.31
Jehojakim	11.	2. *Reg*.24.1.
Jehojacin		2.*Reg*.24.10
Tzidkija	11.	2. *Reg*. 25.1.
Inde usque ad Jehojacinem evectum. 26.anni.		2.*Reg*.25.30.

Jisraëlis			
Achazja	1.	capite	1.*Reg*.22.52.
Jehoram	11.		2.*Reg*. 8. 25.
Jehu	28.		2.*Reg*.10.36.
Jehoachaz	15.		2.*Reg*.13.1.
Joasch	16.		2.*Reg*. 13. 10.
Jerobhham.	41.		2.*Reg*.14.23.
Zecarja			2.*Reg*.15.8.
Schallum			2.*Reg*. 15. 13.
Menachem.	10.		2.*Reg*. 15. 17.
Pekachja	2.		2.*Reg*.15.23.
Pekach	20.		2.*Reg*.15.27.
Hoscheahh	17.		2.*Reg*.15. 30.

CAPUT I.

Moabitarum defectio: Achazjæ morbus & mors, prout ab Elija denuntiata fuerat: & Jehorami fratris successio.

1 EFECIT autem Moab ab Jisraële post mortem Achabi.

2 Cumque cecidisset Achazja per quendam clathrum in cœnaculo suo quod *erat* Schomrone, ægrotabat: quam ob rem mittens nuntios edixit eis: ite, consulite Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis, an [a] sanitatem recepturus sim ex morbo hoc.

3 Interea angelus Jehovę allocutus est Elijam Thischbitem: surge, ascende obviā nuntiis regis Schomronis, & eloquere eis: an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële, vos itis consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis?

4 At propterea sic ait Jehova, ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus; sed [b] omnino moriturus: deinde abiit Elija.

5 Reversis itaq; nuntiis istis ad illum: dixit ad eos: ecquid revertimini?

6 Qui dixerunt ad eum, quidam ascendit obviam nobis, qui edixit nobis: abite, revertimini ad regem qui misit vos, & eloquimini ei: sic ait Jehova, an propterea quòd non est Deus in Jisraële tu mittis consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis? propterea ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus: sed omnino moriturus.

7 Rursus dixit ad eos: quis habitus *est* viri illius qui ascendit obviam vobis, & elocutus est vobis verba ista?

8 Quibus dicentibus ad eum, vir est [c] pilosus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos suos: dixit, Elija Tischbites est.

9 Tum misit ad eum præfectum quinquaginta cum quinquaginta suis: qui ascendens ad eum (ecce enim considebat in vertice cujusdam montis) edixit ei: ô vir Dei, rex edixit, descende.

10 Respondens verò Elija allocutus est illum præfectum quinquaginta: quòd si vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te & quinquaginta tuos: illico descendens ignis e Cœlo consumpsit eum cum quinquaginta ejus.

11 [d] Rursus itaq; *rex* misit ad eum præfectū quinquaginta alterum cum quinquaginta suis: qui clamans edicebat ei: ô vir Dei, sic edixit rex, cito descende.

[a] Heb. *victurus: sic Num.* 21.8.

[b] Heb. *moriendo moriturus: sic deinceps.*

[c] Heb. *dominus pili.*

[d] Heb. *reversus est ut mitteret: sic ver.* 13.

12 Respondens verò Elija elocutus est eis : si vir Dei sum descendat ignis e Cœlo & consumat te cum quinquaginta tuis : illicò descendens ignis Dei e Cœlo consumpsit illum cum suis quinquaginta.

13 Itaq; rex rursus misit præfectum quinquaginta tertianis cum suis quinquaginta: ascendensq; venit præfectus quinquaginta iste tertius,& procidens in genua sua coram Elija deprecabatur eum ac dicebat ad eum : ô vir Dei pretiosa habeatur quæso [e] vita mea & vita servorum tuorum quinquaginta horum in oculis tuis.

[e] Heb. *anima sic infrà versu sequente.*

14 Ecce descendens ignis e Cœlo consumpsit duos præfectos quinquagenis priores cum quinquagenis eorum: sed nunc pretiosa habeatur vita mea in oculis tuis.

15 Edixerat autem angelus Jehovæ Elijæ: descende cum isto,ne timeto a facie ejus : quapropter surgens descendit cum eo ad regem.

16 Dixitq; ad eum:sic ait Jehova,eò quòd misisti nuntios consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis : (an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële ad consulendum verbum ejus?) idcircò e lecto illo quo ascendisti non es descensurus:sed omnino moriturus.

17 Mortuus itaque est secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat Elija, ac regnavit *Jehoram pro eo,*anno secundo Jehorami filii Jehoschaphati regis Jehudæ: quia non *erat* illi filius.

18 Reliquæ autem res Achazjæ quas fecit : nonne sunt scriptæ in libro *Chronicorum regum Jisraëlis ?

ANNOTATIO.

1 Moab] *quem domuerat David: 2.Schem.8.2.* 2 Ægrotabat] *ac proinde nihil contra Moabitas tentare potuit.* 4 Abiit Elija] *post executionem mandati accepti,abiit in verticem montis.* 9 Cum quinquaginta] *ut vel invitum ad se traherent,tanquam ministri injustitiæ regis: quamobrem non priùs ad regem descendit quàm tertia legatione audita sit ab Angelo confirmatus,infrà ver.15.* 17 Jehoram] *frater ejus,filius Achabi,infrà 3.1.* Anno secundo] *ex quo Jehoram gubernare cœpit ut prorex,qui fuit annus decimus octavus Jehoschaphati.* 18 Chronicorum] *vide 1.Reg.11.41.*

CAPUT II.

Elija cum Elischahho in via colloquens, Jardene per siccum trajecto in cœlum assumitur : Elischahho successore relicto donis cœlitus instructo: qui fisso similiter Jardene reversus a prophetis colitur: aquam Jerichuntis curat : & Beth-Elis pueris sibi illudentibus efficaciter maledicit.

1 DEINDE fuit cùm sublaturus esset Jehova Elijam turbine in Cœlum : & proficisceretur Elija cum Elischahho Gilgale:

2 Ut diceret Elija ad Elischahhum, conside quæso hìc,quia Jehova mittit me Beth Elem usq; : cui dixit Elischahh, ut vivit Jehova & vivit anima tua,non derelinquam te:ita descenderunt Beth-Elem.

3 Tunc egressi filii prophetarum qui *agebant* Beth-Ele ad Elischahhum, dixerunt ad eum: nostine hodie Jehovam assumpturum dominũ tuum a [a] te? qui dixit, etiam ego novi : silete.

[a] Heb. *de cũ capite tuo: synecdoche: sic deinceps.*

4 Rursus dicente ei Elija: conside quæso hic Elischahh,nam Jehova mittit me Jerichuntem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te : ita venerunt Jerichuntem.

5 Accedentes autem filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte ad Elischahhum, dixerunt ad eum: nostine hodie Jehovam assumpturum dominum tuum a te ? qui dixit,etiam ego novi : silete.

6 Amplius dicente ei Elija : conside quæso hìc,nam Jehova mittit me ad Jardenem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua , non derelinquam te: ita abibant ambo.

7 Quinquaginta quoq; viri e filiis prophetarum, euntes* constiterunt e regione procul : istis ambobus consistentibus ad Jardenem :

8 Cùm Elija assumpta toga sua & convoluta percuteret aquas illas, & divisæ *cederent* huc & illuc: ita transiverunt ipsi ambo per siccum.

9 Fuit tandem ipsis transeuntibus , ut Elija diceret ad Elischahhum: pete quid faciam tibi,cùm*nondum assumor abs te ? cui dixit Elischahh, fit ergo,quæso,*portio dupla de tuo spiritu penes me.

10 Cui dixit,[b] *rem difficilem petiisti: *si videris me assumi a te,futurum est tibi sic : sin verò minus,non est futurum.

[b] Heb. *difficultatem injecisti petendo.*

11 Fuit itaq; ipsis pergentibus ambulando colloqui,ut ecce currus igneus & equi ignei separationem facerẽt inter utrosque:sic ascenderet Elija turbine in cœlum .

12 Quod Elischahh videns ipse clamabat:pater mi,pater mi,*currus Jisraëlis & equites ejus:donec non videret eum amplius : postea accipiens vestes suas*laceravit eas in duo fragmenta.

13 Sublataq; toga Elijæ quæ ceciderat ab eo: reversus constitit ad ripam Jardenis.

14 Ubi cùm accipiens togam Elijæ quæ ceciderat ab eo,percussit aquas illas,dicens,*ubi *es* Jehova Deus Elijæ?etiam iste cùm percussisset aquas,divisæ *cesserunt* huc & illuc,sic transivit Elischah.

15 Quod ex adverso videntes* filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte dixerunt : quievit spiritus Elijæ super Elischahhũ: quare venientes obviã ei, incurvaverunt se ei in terrã usq;.

16 Et dixerunt ad eum,ecce jam *sunt* cum servis tuis quinquaginta homines strenui : eant quæso ut quærant dominum tuum : [c] *videndum* ne fortè sustulerit eum spiritus Jehovæ,& conjecerit eum in aliquem montium , aut in aliquam vallium :qui dixit,non estis missuri.

[c] Eclipsis, *qualis est Gen.3.22.*

17 Tandem instantibus apud eum,dum differebat:dixit,*mittite: miserunt itaq; quinquaginta viros: qui quærentes tribus diebus non invenerunt eum.

18 Itaq; reversis ad eum,cùm ipse consideret Jerichunte:dixit ad eos: nónne edixeram vobis:ne eatis ?

19 Tum dicentibus hominibus illius civitatis ad Elischahhum : ecce jam habitatio hujus civitatis bona *esset*, quemadmodum dominus meus videt: sed aquæ malæ sunt , quapropter *regio facit abortum.

20 Dixit,sumite mihi phialam novam, & ponite ibi salem : qui sumptam *attulerunt* ei.

21 Tum

21 Tū egressus ad scaturiginem illius aquæ, injecit illuc salem: ac dixit, sic ait Jehova, sano aquam hanc, ut non sit inde deinceps mors aut abortus.

22 Sic sanata est illa aqua usque in hodiernū diem: secundum verbum Elischahhi quod locutus fuerat.

23 Postea ascendebat inde Beth-Elem: ipso autem ascendente via illa, pueri parvi egressi e civitate illa * illudebant ei dicentes ei, ascende calve, ascende calve.

24 Qui cùm retrospiciens videret eos, maledixit eis *in nomine Jehovę: quapropter egressæ duę ursæ e sylva illius, disciderunt ex eis quadraginta duos pueros.

25 Unde abiit ad montem Carmeli: & inde reversus est Schomronem.

ANNOTATIO.

7 Constiterunt] *ut observarent quid eo fieret.* 9 Nondum assumor] *dum adhuc versor in extremo actu administrationis prophetica, in qua tu mihi ex Dei mandato successurus es, 1. Reg. 19.16.* Portio dupla] *id est, donorum spiritualium prærogativa inter prophetas, prout ad functionem novam mihi necessaria futura est: translata locutio a jure corporali primogenitorum Deut. 21.17. ad dona spiritus.* 10 Rem difficilem] *id est, quæ non humanitus datur: sed divinitus & rarò contingit.* Si videris] *quasi dicat, ne expectato a me: sed ab eo qui me assumpturus est: ac proinde signum ejus attentè observato, ut de donis ad vocationem tuam confirmeris.* 12 Currus Jisraëlis] *id est, vis & robur Jisraëlis: metaphora.* Laceravit] *lugens magistrum.* 14 Ubi es Jehova] *id est, qui adfuisti Elijæ in simili actione, suprà ver. 8.* 15 Filii prophetarum] *de quibus suprà ver. 7.* 17 Mittite] *per concessionem, importunitate ipsorum victus.* 19 Regio facit abortum] *hoc est, neque hominum & animantium fœtus, neque terræ fructus ad justam maturitatem pervenire sinit: nam in toto tractu Jerichuntino unus tantùm fons erat: vide Josephum de bello Judaico lib. 5.* 24 Illudebant ei] *non tantùm in contemptum personæ: sed etiam functionis propheticæ, ut qui idololatriam, quæ Beth-Ele exercebatur ab ipsis incunabulis imbibissent.* 24 In nomine Jehovæ] *cui ipsi illudebant in propheta.*

CAPUT III.

Jehoram Jisraëlita contra rebelles Moabitas proficiscens cum Jehoschaphato & rege Edomæorum, siti in itinere valde premitur: Sed Elischahhi ministerio aqua subministratur & victoria promittitur. Severum anathematis judicium in Moabitas decernitur quod victores exequuntur postridie: donec cognita Moabitarum obstinatione de expugnando oppido desperantes, domum revertuntur.

1 ITAQUE Jehoram filius Achabi regnare cœpit super Jisraëlem Schomrone, anno * decimo octavo Jehoschaphati regis Jehudæ: regnavitq; * duodecim annis.

2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut pater ipsius & sicut mater ipsius: nam abstulit statuam Bahhalis quam fecerat pater ipsius.

3 Veruntamen peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, adhæsit: non recessit [a] ab ullo eorum.

4 Meschahh autem rex Moabitarum erat pecuarius: penderatque regi Jisraëlis centena millia agnorum, & centena millia arietum lanatorum.

5 Sed fuerat cùm moreretur Achab: ut deficeret rex Moabitarum a rege Jisraëlis.

6 Quapropter egressus rex Jehoram die illa Schomrone recensuit totum Jisraëlem.

7 Et abiens misit ad Iehoschaphatum regem Jehudæ qui dicerent: Rex Moabitarum defecit a me: profecturúsne es mecum contra Moabitas in prelium? qui dixit, ascendam: sicut ego, sic tu: sicut populus meus, sic populus tuus: sicut equi mei, sic equi tui *sint*.

8 Dicenti verò, quánam via ascensuri sumus? dixit, *viâ deserti Edomæorum.

9 Profecto itaque rege Jisraëlis cum rege Jehudæ & *rege Edomæorum, circumiverunt itinere septidui: deinde non erat aqua pro exercitu, & pro jumentis quæ [b] sequebantur vestigia eorum.

10 Quapropter dixit rex Jisraëlis: eheu quòd vocavit Jehova tres hos reges, ut traderet eos in manum Moabitarum.

11 Dixit verò Jehoschaphat: an non *est* hîc propheta Jehovæ ut consulamus Jehovam ex eo? cui respondens unus ex servis regis Jisraëlis dixit: est hic Elischahh filius Schaphati qui * infundebat aquam manibus Elijæ.

12 Dicente verò Jehoschaphato: * est apud eum verbum Jehovæ: descenderunt ad eum rex Jisraëlis & Jehoschaphat ac rex Edomæorum.

13 Sed dixit Elischahh ad regem Jisraëlis, quid mihi [c] tecum *est*: adi ad * prophetas patris tui & ad prophetas matris tuæ: cui dixit rex Jisraëlis: ne *ista dicite*, quandoquidem vocavit Jehova * tres reges hos, ut tradat eos in manum Moabitarum.

14 Tum dixit Elischahh, vt vivit Jehova exercituum ante quem adsto, nisi [d] personam Jehoschaphati regis Jehudæ susciperem: non intuerer te neque aspicerem te.

15 Sed nunc assumentes *adducite* mihi * fidicinem: sic fuit cùm pulsaret fidicen, ut adesset ei * manus Jehovę.

16 Et diceret, sic ait Jehova: [e] faciendæ *sunt* in valle hac multę fossæ.

17 Nam sic ait Jehova, non [f] sensuri estis ventum, neque visuri estis pluviam: tamen vallis ista implebitur aqua: unde bibatis vos, pecoraque vestra & jumenta vestra.

18 Et leve hoc *visum est* in oculis Jehovæ: nam traditurus est Moabitas in manum vestram.

19 * Quorum percutite omnem civitatem munitam, & omnem civitatem lectam, omnemque arborem bonam dejicite, & omnes fontes aquę obthurate: omnem denique possessionem bonam afficitote lapidibus.

20 Fuit autem mane, cùm * tempus esset offerendi munus, ut ecce aqua veniret a via Edomææ: & impleretur terra illa aquâ.

[a] Heb. *ab eo: sylli ipsis.*

Sup. 1, 1.

Sic 1. Reg. 21. 4.

[b] Heb. *quæ erant in pedibus eorum ut Exo. 11, 8*

[c] Heb. *mihi & tibi: ut 2 Schem 16.10*

[d] Heb. *faciei: synecdoche.*

[e] Heb. *facere in hac valle fossas, fossas.*

[f] Heb. *visuri: synecdoche.*

21 Moabitæ verò omnes audierant aſcendere iſtos reges ad pugnandum contra ſe: quapropter convocati fuerāt ab omni * accingente ſe *primùm* cingulo & deinceps, ſtabantque in termino ſuo.

22 Itaq; ſurgentes mane, ſole jam orto ſuper aquam illam: cùm viderent Moabitæ ex adverſo illam aquam rubentem ut ſanguinem:

23 Dixerunt, ſanguis eſt: g omnino deſolaverunt ſe reges iſti, & percuſſerunt h alter alterum: quapropter nunc ad prędam ô Moabitæ.

24 Cumque perveniſſent ad caſtra Jiſraëlis, ſurgentes Jiſraëlitæ percuſſerunt Moabitas, ita ut fugerint a facie ipſorum: & i perrexerunt percutere Moabitas etiam in ipſa *regione eorum.*

25 Nam civitates eorum deſtruxerunt, & quamque poſſeſſionem bonam injectis quiſque lapidibus ſuis impleverunt, & quemque aquæ fontem obthurarunt, ac quamque arborem bonam dejecerunt, * donec Kir-Chareſetę reliquos facerent *Moabitæ* * lapides ejus: quapropter divertentes funditores quatiebant eam.

26 Videns autem rex Moabitarum prævalere ſibi k hos bellatores: (nam acceperat ſecum ſeptingentos viros ſtringentes gladium, ut perrumperent per regem Edomæorum: ſed nō potuerant).

27 Accepit filium ſuum primogenitum qui regnaturus erat pro ipſo, & obtulit eum in holocauſtum ſuper murum ipſum: adeo erat fervor magnus contra Jiſraëlitas: * quare profecti ab eo reverſi ſunt in regionem ſuam.

g Heb. *deſolando deſolarunt ſe.*
h Heb. *vir ad proximum ſuum.*
i Heb. *& percuſſerunt in ea, etiā percutiendo Moabitas.*
k Heb. *huius belli milites.*

ANNOTATIO.

1 Decimo octavo] *qui idem poſterior fuit Acharjæ.* Duodecim annis] *imperfectis* 8 Via deſerti] *non recta, ut illos a tergo adoriamur.* 9 Rege Edomæorum] *i. prorege beneficiario Jehoſchaphati, infrà* 8.20. 11 Infundebat aquam] *i. miniſtrabat: ſynecdoche.* 12 Eſt apud eum] *i. proculdubio habebit quod nomine Dei exponat.* 13 Prophetas patris &c.] *i. prophetas Bahhalis & luci,* 1. *Reg.* 18.19. Hos tres reges] *quaſi dicat, non tantùm de me agitur: ſed etiam de his duobus, quos magni facis.* 15 Fidicinem] *cujus opera perturbatus ipſius animus ex præſentia impii regis Jiſraëlitarum ſedaretur, & ſpirituali carmine compararetur ad cœleſtia prædicenda, ſicut aliorum ad ea percipienda.* Manus Jehovæ] *id eſt, vis prophetica ſive donum prophetandi: metonymia.* 19 Quorū percutite om.] *quaſi dicat, omnia anathemati devovete, ut qui non tantùm a regno: ſed etiam a religione defecerunt: vide Deut.* 13.12. 20 Tempus offerendi munus] *vide* 1. *Reg.* 18.29. 21 Accingente ſe primùm] *novitio tyrocinium armorum exercente.* 25 Donec Kirchareſetæ] *id eſt, reliquiæ Moabitarum eò ſe recipientes impedirent, ne ſicut cæteræ deſtrueretur.* Lapides ejus] *id eſt, muros: metonymia: ab illis enim vim Jiſraëlitarum propulſabant.* 27 Quare profecti] *id eſt. cùm viderent tantam obſtinationem in Moabitis: ac proinde de potiunda urbe deſperarent, ab imperato anathemate perficiendo deſtiterunt diffidentia.*

CAPUT IIII.

Eliſchahhi miracula: aucti olei apud viduam prophetæ: exhibiti & excitati a mortuis filii Schunamitidis hoſpitæ ſuæ: & pultis ex amara dulcis factæ, denique panum viginti in multorum alimentum ſubminiſtratorum, deſcribuntur.

1 MULIER autem quędam ex uxoribus filiorum prophetarum clamabat ad Eliſchahhum dicens, ſervus tuus vir meus mortuus eſt: tu verò noſti, ſervum tuum timuiſſe Jehovam: creditor autem venit ad rapiendum duos natos meos ſibi in ſervos.

2 Ad quam dixit Eliſchahh: quid facturus ſum tibi? indica mihi: quid *eſt* tibi domi? quæ dixit, non *eſt* ancillæ tuæ quicquam domi, niſi lecythus olei.

3 Qui dixit, abi, pete tibi vaſa foris ab omnib9 vicinis tuis: vaſa vacua, * ne pauca petito.

4 Tum ingreſſa occludito fores tibi & filiis tuis: deinde infundito in omnia vaſa illa, & quod plenum fuerit * amoveri jubeto.

5 Itaq; abiens ab eo, cùm occluſiſſet fores ſibi & filiis ſuis: ipſis admoventibus ad illam, infundebat illa.

6 Fuitque cùm plena eſſent vaſa illa: & edicente ea filio ſuo admove mihi adhuc vas: dixiſſet ad eam, nullum præterea *eſt* vas: ut * conſiſteret oleum.

7 Tunc illa veniens indicavit viro Dei: qui dixit, abi, vende iſtud oleū & repende creditori tuo: tu verò cum filiis tuis vivito e reliquo.

8 Prętereà fuit quodam die, cùm pertranſiret Eliſchahh * Schunemum, ut ibi * mulier *quædam* magna preherideret eum ad ſumendum cibum: unde fuit quoties tranſibat, *ut* diverteret eòdem ad ſumendum cibum.

9 Dixit enim illa ad virum ſuum: ecce quęſo novi virum Dei ſanctum hunc eſſe: qui tranſit per nos jugiter.

10 Faciamus, quęſo, cœnaculum parvum muro, ubi ponamus illi lectum & menſam, ſellam quoque & lucernam: eſtoque cùm venerit ad nos *ut* divertat eò.

11 Fuit deinde quodam die, quo venerat illuc: cùm divertens ad cœnaculum illud cubaſſet ibi:

12 Ut ediceret Gechazi puero ſuo, voca Schunamitidem iſtam: quam ille vocavit, ut ſiſteret ſe * coram illo.

13 (* Edixerat enim illi, dic jam ad eam: ecce a ſollicita fuiſti erga nos tota ſollicitudine iſta, quid faciendum eſt tuā causā? eſtne loquendum tuā causā ad regem, aut ad præfectum militiæ? quæ dixerat, * in medio populi mei ego habito.

14 Dicenti verò Eliſchahho, quid ergo faciendum eſt ejus causā? dixerat Gechazi, utiq; filius non *eſt* ei, & vir ejus *eſt* ſenex).

15 Dicente ergo advoca eam, cùm vocaſſet eam, ſtitit illa ſe ad portam illius.

16 Et dixit ille, * hac ipſa tempeſtate, cùm hoc tempus vigebit, tu amplexatura es filium: quæ dixit, * ne, domine mi vir Dei, ne mentiaris ancillæ tuæ.

17 Itaque concepit mulier illa, ac peperit filium ea ipſa tempeſtate: cùm vigeret illud tempus

a Heb. *trepidaſti ad nos tota trepidatione iſta.*

pus quo allocutus fuerat eam Elischahh.
18 Deinde crevit infans ille : fuitque quodam die, cùm egressus esset ad patrem suum apud messores,
19 Ut diceret ad patrem suum, caput meum, caput meum: qui edixit puero, refer illum ad matrem suam.
20 Is referens eum, adduxit ad matrem ejus: super cujus genua cùm sedisset usq; ad meridiem, mortuus est.
21 Tunc sursum deportans illa, collocavit eum super lectum viri Dei: & includens eum, egressa est.
22 Deinde accersivit virum suum dicens, mitte mihi quæso unum e pueris, & unam asinarum: ut excurram usq; ad virum Dei: deinde revertar.
23 Qui dixit, quare itura es ad eum hodie, cùm non sit novilunium neq; sabbathum? quæ dixit,[b] quieto animo *esto*.
24 Deinde instrata asina edixit puero suo, duc & abi: equitando ne inhibeto meâ causâ, nisi edixero tibi.
25 Sic abiens illa pervenit ad virum Dei in montem Carmeli: fuit autem cùm videret eam vir Dei procul, ut ediceret Gechazi puero suo, ecce Schunamitis illa.
26 Nunc currens quæso obviam ei, dic ei : *éstne* pax tibi? *éstne* pax, viro tuo ? *éstne* pax nato? quæ dixit, quieto animo *esto*.
27 Cumque pervenisset ad virû Dei in montem, prehendit pedes ejus : accedenti autem Gechazi ad depellendum eam, edixit vir Dei, sine eam, nam animus ejus amaritudine affect⁹ est in ea : quod Jehova celavit me, neq; indicavit mihi.
28 Dicente verò illa, an petieram filiû a domino meo? an non dixeram: ne fallas me?
29 Edixit Elischahh Gechazi, accinge lumbos tuos, & sumpto scipione meo in manum tuam abi: si quem inveneris, ne[c] salutato eum: & si quis te salutaverit, ne respondeto ei : & ponito scipionem meum super faciem pueri.
30 Sed dixit mater pueri: ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: quare surgens secutus est eam.
31 Gechazi autem antecesserat eos, & posito scipione super faciem pueri, nulla *erat* vox neq; ulla attentio: quapropter revertens obviâ illi, indicavit illi dicens : non evigilavit puer.
32 Tum ingressus est Elischahh domum illius: ecce autem puer mortuus, collocatus erat super lectum ipsius.
33 Quò ingressus occlusit fores post utrunq; & suplicavit Jehovam.
34 Deinde conscendens *lectum* incubuit puero, & imponens os suum ori ejus, & oculos suos oculis ejus, & volas suas volis ejus, extendit se super eum: ut incalesceret caro pueri.
35 Postea rursus ibat per domum[d] modò huc modò illuc, & conscendens extendebat se super illum: tandem sternutavit puer usq; septies, & aperuit puer oculos suos.
36 Tum inclamans Gechazin edixit, advoca Schunamitidem istam : qui cùm advocasset eam, venit ad illum: & dixit *Elischahh*, defer filium tuum.
37 Itaq; ingressa est, & procidens ad pedes ejus incurvavit se versus terram: deinde deferens filium suum exivit.
38 Elischahho autem reverso Gilgalem, cùm fames esset in ea terra, & filii prophetarû sederent coram eo : edixit puero suo, dispone ollam istam magnam & coque pultem pro filiis prophetarum.
39 Egressus verò quidam in agrum ad colligendum olera, invenit vitem agrestem, collegitq; ex ea colocynthidum agrestium plenam vestem suam: & veniens concissas posuit in ollam pultis: non enim noverant.
40 Postea infuderunt hominibus ut comederent: sed fuit comedentibus illis ex ea pulte, ut clamantes ipsi dicerent, mors *est* in olla ista, vir Dei: & non possent comedere.
41 Qui dixit, at sumentes *afferte* farinam, projecitq; in ollâ: postea dixit, infunde huic populo & comedant: nec fuit quicquâ mali in olla.
42 Interea quidam veniens e planitie Schalischę attulit ad virum Dei panes primitiarû, viginti panes hordeaceos, & spicas recentes cum gluma sua: itaque edixit, appone huic populo ut comedant.
43 Dixit verò minister ejus, quid apponerem hoc centum viris? rursus edixit, appone huic populo, ut comedant (sic enim edixit Jehova)[e] abundè & reliquum faciant.
44 Quo apponente eis : comederunt, & reliquum fecerunt secundum verbum Jehovę.

[b] Heb. *pax: sic ver.26.*

[c] Heb. *ne benedicito, & si quis tibi benedixerit.*

[d] Heb. *semel huc & semel illuc.*

[e] Heb. *comedendo & reliquum faciendo.*

ANNOTATIO.

3 Ne pauca petito] *id est, sive a te, sive ab aliis: cura ut vasorum copiâ instructa sis.* 4 Amoveri jubeto] *id est, per filios seponito.* 6 Consisteret] *id est, augeri desineret.* 8 Schunemum] *vide Jehos.* 19.18. Mulier magna] *genere & facultatibus, ut sequentia ostendunt.* 12 Coram illo] *id est, Elischahho.* 13 Edixerat illi] *id est, ministro suo.* In medio populi mei habito] *id est, amicè cum omnibus popularibus meis vivo: adeò ut illorum causa nihil habeam quod apud istos conquerar.* 16 Hac ipsa tempestate] *vide Gen.*18.10.*&* 14. Ne domine mi] *verba sunt deprecantis: quasi dicat, faxit Deus ut quod dixisti irritum non fiat.* 23 Cùm non sit novilunium] *qui dies ordinarii sunt ad consulendum Deum & verbum ejus audiendum : nam in regno Jisraëlis, ubi religio corrupta erat, pii huc illuc ad consulendum prophetas discurrebant.* 24 Ne inhibeto] *id est, continenter pergito.* 27 Prehendit pedes &c.] *vide* 1. *Schem.*25.23. 28 An petieram] *quasi dicat, priore conditione mea contenta non petebam filium : sed ultrò a te promissum, mihi divinitus dari & conservari petieram: nunc autem quia recepisti te præstiturum petitionem meam sup. ver.*13.*& sequentibus : in eadem petitione persto.* 29 Accinge lumbos tuos] *expeditè iter facturus.* Ne salutato] *synecdoche: id est, ne colloquitor cum eo, quòd sit tibi in mora : sic Luc.*10.4. Ponito scipionem] *quo signo Gechazi confirmabatur de virtute Dei ipsi affutura ad preces Elischahhi, cujus erat scipio.* 31 Nulla erat vox] *id est, nullû apparuit in puero restitutæ vitę signum: non quòd Elischahh falsus fuerit opinione sua, cùm baculum tradidit ministro: sed quia ad importunum mulieris juramentum consilium mutare est coactus.* 34 Incubuit puero] *vide* 1.*Reg.*17.21. 37 Procidens] *cum submissione gratias agens.* 38 Gigalem] *unde cum Elija profectus fuerat sup.*2.1. 39 Vitem agrestem] *id est, colocynthidem, quam Hebræi a forma sic vocabant.* Non noverant] *quâ naturâ essent.* 42 Schalischæ] *vide* 1.*Schem.*9.4.

Caput V.

Nahhaman Syrus per Elischahhum mundatus lepra ad Deum convertitur: & Gechazi propter intervers am Nahhamani clam Elischahho pecuniam, divintus ipse cum posteris lepra afficitur.

1 NAHHAMAN autem præfectus militiæ regis Syriæ erat vir magnus apud dominum suum, & [a] persona accepta: quia per eum ediderat Jehova [*] salutem Syriæ: sed vir iste valens robore erat leprosus.

2 Cumq; Syri turmales, egressi captivam abduxissent e terra Jisraëlis puellam parvam: [b] quæ fuit administra uxori Nahhamanis:

3 Dixit illa ad heram suam: utinam dominus meus esset coram propheta illo qui *habitat* in Schomrone: tum [c] restitueret eum a lepra ejus.

4 Itaque veniens indicavit domino suo, dicendo: [d] hæc & talia locuta est puella ista, quæ *est* e terra Jisraëlis.

5 Cui dicente rege Syriæ: age, abi, & mittam literas ad Regem Jisraëlis: abiens accepit in manu sua [*] decem talenta argenti, & sex millia aureorum, ac decem mutandas vestes.

6 Et attulit literas ad regem Jisraëlis, quibus dicebat: [*] nunc ergo, cùm pervenerint hæ literæ ad te, ecce mitto ad te Nahhamanem servum meum, ut restituas eum a lepra ejus.

7 Fuit verò cum legisset rex Jisraëlis illas literas, ut lacerans vestimenta sua, diceret: an Deus sum ad morte afficiendum, & ad restituendum vitæ, quod iste mittit ad me ut restituam virum a lepra sua? at profectò cognoscite, quæso, ac videte, istum fabricari sibi occasionem contra me.

8 Sed fuit cùm audivisset Elischahh vir Dei Regem Jisraëlis lacerasse vestimenta sua, ut mitteret indictum regi: quare lacerasti vestimẽta tua? veniat jam ad me, & experietur prophetam esse in Jisraële.

9 Venit itaq; Nahhaman cum equis suis & cum curru suo, ac substitit ad portam domus causa Elischahhi.

10 Sed misit ad eum Elischahh nuntium, dicentem: abi & lavato te [e] septies in Jardene: sic [f] restituetur caro tua tibi, & mundus eris.

11 Tum efferv escens Nahhaman abibat: dicebat enim, ecce dicebam [g] procul dubio exiturus *est* ad me, & consistens invocaturus nomen Jehovæ Dei sui, & agitaturus manum suã in ipso loco: ut restituat leprosum:

12 An non melior *est* [h] Abana & [i] Pharphar flumina Damasci omnibus aquis Jisraëlis? an non possem lavare me illis ut mundus essem? sic conversus abibat cum æstuante ira.

13 Accedentes verò servi ejus allocuti sunt eum ac dixerunt: [k] domine mi, *si* rem magnam istã iste propheta edixisset tibi, an non facturus fuisses? quanto igitur magis cùm edicit tibi, lava te ut mundus sis?

14 Itaq; descendens immersit se in Jardenem septies, secundum verbum viri Dei: & restituta est caro ejus, ut caro pueri parvi, & mundus factus est.

15 Tum reversus ad virum Dei, ipse cum [l] omnibus copiis suis, venit & stitit se coram eo, dicens: ecce jam novi nullum esse Deum in tota terra [*] nisi in Jisraële: quare nunc accipe quæso [m] munus a servo tuo.

16 Dixit verò *Elischahh*, ut vivit Jehova ante quem sto, non sum accepturus: & quamvis instaret apud eum ut acciperet, renuit.

17 Cui dixit Nahhaman, [n] saltem detur quæso servo tuo duorum mulorum onus e terra: non enim est facturus amplius servus tu[*] holocaustum aut sacrificium diis alienis: sed Jehovæ.

18 Hac in re condonet Jehova servo tuo: cùm ingreditur dominus meus ædes Rimmonis ut incurvet se ibi, quia is nititur manu mea, similiter incurvo me in æde Rimmonis: hoc incurvare meum in æde Rimmonis condonet quæso Jehova servo tuo, in hac re.

19 Sed dixit ei Elischahh, [*] abi cum pace: ita abierat ab eo [*] exiguum spatium terræ:

20 Cùm [*] diceret Gechazi minister Elischahhi viri Dei: ecce cohibuit se dominus meus apud Nahhamanem Syrum istum, ne acciperet e manu ejus id quod adduxerat: sed ut vivit Jehova curram post eum ut accipiam ab eo aliquid.

21 Itaque persecutus est Gechazi Nahhamanem: quem videns Nahhaman accurrentem post se, desiliit e curru suo obviam ei, ac dixit: [o] prosperéne?

22 Qui dixit: prosperè, dominus meus mittit me ad dicendum: ecce jam modò venerunt ad me duo pueri a monte Ephrajimi e filiis prophetarum: da quæso pro eis talentum argenti & duas mutandas vestes.

23 Cui dixit Nahhaman: acquiesce, cape duo talenta: instititq; apud eum, ut ligaret duo talenta argenti in duobus loculis, & duas mutandas vestes: quæ tradidit duobus pueris suis, ut ferrent ante illum.

24 Sed cùm pervenit ad clivum, accipiens e manu eorum deposuit in quadam domo: postquam dimisisset homines illos & abivissent.

25 Deinde ipse ingressus cùm sisteret se Domino suo, dixit ad eum Elischahh: undénam Gechazi? qui dixit, non ivit servus tuus huc aut illuc.

26 Dixit verò ad eum *Elischahh*: [*] non abierat [p] animus meus, cùm converteret se vir a curru suo obviam tibi: an tempus erat [*] accipiendi argentum, aut accipiendi vestes, aut oleas, aut vineas, aut greges, aut armenta, aut servos, aut ancillas?

27 Idcirco [*] lepra Nahhamanis adhæreto tibi & semini tuo in seculum: sic egressus est a conspectu ejus affectus lepra *alba* sicut nix.

[a] Heb. *acceptus facie.*

[b] Heb. *quæ erat coram uxore: synecdoche.*

[c] Heb. *colligeret id est, reciperet in hominum cõsortium: sic ver 6.7. &* 11.

[d] Heb. *sicut hoc & sicut hoc.*

[e] Heb. *septẽ vicibus: sic ver* 14.

[f] Heb. *redibit: sic ver.* 14

[g] Heb. *exeũdo exiturus est.*

[h] *quod & Amana, historicis Adonis vel Adonius dicitur.*

[i] *historicis Orontes.*

[k] Heb. *pater mi.*

[l] Heb. *cum totis castris suis.*

[m] Heb. *benedictionem.*

[n] Heb. *si non accepturus es: sic* 2. *Schemu.* 13. 26.

[o] Heb. *an est pax: sic ver.* 22.

[p] Heb. *cor meum. Sup. ver.* 21.

ANNOTATIO.

1 Salutem Syriæ] *id est, regnum ab hostibus conservavit.* 5 Decem talenta] *paulo minus decem millibus dallerorum.* Sex millia aureorum] *siclorum, id est, quindecies mille dalleros.* 6 Nunc ergo] *paralepsis: nam tantùm ea literarum pars recitatur, quæ petitionis summam continet, ut Gen.* 3.1. 15 Nisi in Jisraële] *id est, nisi eũ qui ab Jisraëlitis colitur.* 17 Detur quæso] *hîc Nahhamã de vero Deo persuasus, duo postulat ex zelo Dei profecta: sed non secundum scientiam: nam zelus Dei est, quo dicit: non est facturus servus tuus &c. a scientia verò alienũ: primùm quod petit ut sibi terram deportare liceat, super quã sacrificet:* nam

nam neque terræ per se hærebat sanctitas: neque alibi quàm Jeruschalaimis sacrificare fas erat. Deinde quòd petit ut Deus condonet officiosam, ut ipse existimabat, servitutem coram rege. 19 Abi cum pace] *quasi dicat, quieto animo esto: & ne sis sollicitus de istis rebus, quæ nihil ad pacem conscientiæ tuæ faciunt: sed potius illam turbaturæ essent, & Deum in te provocaturæ. Sic 1. Schem. 1.17. & suprà 4.23. & 26.* Exiguum spatium] *vide Gen. 35.16.* 20 Diceret] *cum animo suo, ut suprà ver. 11.* 26 Non abierat] *id est, aderat præsens.* Accipiendi argentum] *id est, quicquam: synecdochicôs omnia dona intelligit.* 27 Lepra Nahhamanis] *id est, eodem genere lepræ corripitor quo ille laboravit. Est autem prophetica denunciatio divini judicii in eum & posteros ejus ad detestationem sceleris: mentiebatur enim Spiritui Sancto, ut Ananias & Saphira Actorum 5.*

Caput VI.

Elischahhi tria miracula: revocatæ securis e flumine: retectarum insidiarum quas struebant Syri: & delusi ac capti ab eo Syrorum exercitus, qui ad capiendum eum venerant, describuntur. Deinde ex obsidione Schomronis fames, cum prædictione subitæ & maximæ abundantiæ.

[a] Heb. *angustus est præ nobis.*

1 Dixerunt autem filii prophetarum ad Elischahhum ecce jam hic locus, ubi nos considemus coram te, [a] angustior est, quàm ut nobis sit satis.

2 Abeamus quæso usque ad Jardenem, ut accipientes inde quisque tignum unum, paremus nobis illic locum ubi habitemus: qui dixit, abite.

3 Dicente verò uno illorum: acquiesce quæso & i cum servis tuis: dixit, ego iturus sum.

4 Itaq; ivit cum eis: & cùm venissent ad Jardenem, cædebant ligna.

5 Fuit autem illorum uno dejiciente tignum etiam cum ferro, *ut ferrum* caderet in aquam: quapropter exclamabat, dicens Eheu domine mi: est enim [b] commodatum.

[b] Heb. *petitum commodato.*

6 Cui dixit vir Dei, quò cecidit? cumque ostendisset ei locum, præcidens lignum injecit illuc: ita fecit ut enataret ferrum.

7 Deinde dixit, tolle tibi: qui extendens manum suam recepit illud.

8 PRÆTEREA cùm rex Syriæ gereret bellum contra Jisraëlitas, & consilium iniret cum servis suis dicendo, apud locum cujusdam N. erit metatio mea:

9 Mittebat vir Dei ad regem Jisraëlis dicendo: cave tibi ne transeas per locum illum: nam ibi Syri insidiantur.

10 Quare mittebat rex Jisraëlis ad locum de quo dixerat ipsi vir Dei, & monuerat ipsum ut caveret sibi illic: [c] non semel neq; bis.

[c] Heb. *nō una nec duab.* vicibus. i. *persæpe: liptote.*

11 Perturbato itaque animo regis Syriæ super re hac: inclamans servos suos dixit ad eos: an non indicaretis mihi, quis ex nostris ad regem Jisraëlis *retulit*?

12 Cui dixit unus e servis ejus, non domine mi rex: sed Elischahh propheta ille, qui *est* in Jisraële, indicat regi Jisraëlis verba ipsa quæ loqueris in conclavi cubilis tui.

13 Tum dixit: ite & videte ubi nam est, ut mittens capiam eum: nuntiatumque est ei, dicendo: ecce est Dothane.

14 Misit itaque illuc equos & currus, ac copias [d] numerosas: quæ venientes noctu, cinxerunt obsidione civitatem illam.

[d] Heb. *graves.*

15 [e] Mane autem minister viri Dei surgens, cùm exiret, & ecce copiæ circundabant civitatem, & equi & currus: dixit puer ejus ad eum: eheu domine mi, quo modo faciemus?

[e] Heb. *matutinus agebat minister viri Dei surgendo.*

16 Cui dixit, ne metuito: nam plures *sunt* qui nobiscum quàm qui cum illis *sunt*.

17 Et orans Elischahh dixit: ô Jehova aperi quæso occulos ejus ut videat: & aperiens Jehova oculos pueri illius, vidit quòd ecce mons ille plenus *erat* equis & curribus igneis circa Elischahhum.

18 Cumque descenderent ad eum, oravit Elischahh Jehovam ac dixit: percute quæso gentem istam subito scotomate: qui percussit eos subito scotomate secundum verbum Elischahhi.

19 Tum dixit ad eos Elischahh: non *est* hæc via, neque hæc *est* civitas illa: sequimini me & ducam vos ad virum illum quem quæritis: sic duxit eos Schomronem.

20 Fuit autem cùm ingressi essent Schomronem, dicente Elischahho: ô Jehova aperi oculos istorum, ut videant: ut aperiret Jehova oculos eorum, & viderent quòd ecce essent in medio Schomronis.

21 Dicebat verò rex Jisraëlis ad Elischahhum cùm videret eos: percutiámne? percutiam pater mi?

22 Qui dixit: ne percutito: an quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo, *eos* percuteres? propone panem & aquam illis, ut comedant & bibant: deinde abeant ad dominum suum.

23 Itaque apparavit eis apparatum magnum: qui cum comedissent & bibissent, ac dimisisset eos, abierunt ad dominum suum: neq; perrexerunt deinceps turmæ Syrorum invadere terram Jisraëlis.

24 Sed fuit postea, ut congregans Ben-hadad rex Syriæ totum exercitum suum: ascenderet & obsideret Schomronem.

25 Ideoque esset fames magna Schomrone, dum ecce obsidebant eam: adeò ut esset caput asini octogenûm *siclorum* argenti, & quarta pars, venter ipse *qui est* in cavo columbarum quinûm *siclorum* argenti.

26 Fuitque rege Jisraëlis transeunte secundum murum: ut mulier *quædam* clamaret ad eum, dicens: serva, domine mi rex.

27 Qui dixit, ne servet te Jehova: unde servarem te? an ex area? aut ex torculari?

28 Dixit præterea ei rex: quid tibi *est*? quæ dixit, mulier istæc dixerat ad me: da filium tuum ut comedamus eum hodie, filium autem meum comedemus cras.

29 Coximus itaq; filium meum, & comedimus eum: sed cùm dicerem ad eam die alio, da filium tuum ut comedamus eum, abscondit filium suum.

[f] *in Hebræo ὑστέρωσις est verborum, quam sustulimus ad evidentiam.*

30 Fuit verò cùm audisset rex verba mulieris illius, ut laceraret vestimenta sua, dum transiret secundum murum: quod cùm vidisset [f] populus intra civitatem: ecce cilicium imposuit carni suæ.

31 *Quapropter dixit rex: ita faciat mihi Deus & ita pergat, si manserit caput Elischahhi filii Schaphati in eo hodie.

32 (Elischahh autem sedebat domi suæ, & seniores sedebant cum eo:) & misit * quendã g ex adstantibus sibi: cùm nondum venisset nuntius iste ad ipsum, ipse jam dixerat ad seniores, perviderisne ut mittit filius * occisoris iste qui auferat caput meum? videte cùm ingredietur nũtius iste, occludite fores & * comprimite eum in ipsis foribus: * an non strepitus pedum domini ejus sequitur eum?

g Heb. *ex ante se.*

33 Adhuc ipso loquente cum illis, ecce nuntius ille descendit versus eum: & * dixit, ecce *hoc malum *sit* a Jehova, quid considerem Jehovæ amplius?

34 *Dixit verò Elischahh: audite verbum Jehovæ: sic ait Jehova, h hoc tempore cras, satum similæ siclo, & bina sata hordei *venient* siclo in porta Schomronis.

h Heb. *secũdum hoc tempus.*

35 Respondit autem viro Dei dux ille, cujus manu rex nitebatur, ac dixit: si Jehova faceret * cataractas in cœlis, an posset esset res ista? cui dixit *Elischahh*: ecce tu id visurus es oculis tuis, sed ex eo non es esurus.

ANNOTATIO.

8 Cujusdam N.] *vide Ruth.* 4.1. 9 Insidiantur] *de Syris loquens, voce Syra utitur, significante se ad insidiandum demittere.* 12 Non] *id est, non ita se habet res, ut suspicaris.* 13 Dothane] *locus est non procul a Schecemo & Schomrone, ac ideo in tribu Menaschis, Gen.* 37.17. 17 Aperi] *id est, illustra.* 18 Subito scotomate] *vide Gen.* 19.11. 19 Non est hęc via] *quasi dicat, neque hac neq; illac est vobis eundum ut assequamini eum quem quæritis.* 22 An quos] *argumentum est a majori: quasi dicat, ne eos quidem occideres quos mancipii jure tibi in bello comparares: ergo multo minus alieno beneficio comparatos fas erit occidere.* 23 Neque perrexerunt] *id est, non amplius Syri turmariis insidiantibus Jisraëlitas aggredi ausi sunt, sed justis & numerosis castris.* 25 Octogenũm siclorum] *id est, vicenũm dalerorum.* Quarta pars] *supple columbarum.* Venter] *id est, ingluvies cum interaneis: quod sequentia per appositionem explicant: metonymia: continentis pro contento.* Quinũm siclorum] *id est, unius daleri cum quadrante.* 27 Ne servet te] *Impatientis & indignabundi atque infidelis verba, videntis se juvandi facultate destitutum.* 30 Cilicium imposuit] *ut se cum rege luctu communicare testaretur.* 31 Quapropter] *fretus turba assentantis populi, irascitur autem contra Elischahhum: tum quia verbo ejus Syris resistebatur, ac proinde se ab illo delusum fuisse cogitabat: tum quia putabat negligentiâ Elischahhi fieri ut fames in dies ingravesceret.* 32 Quendam] *qui exprimitur ver.* 35. Occisoris] *Achabi, cujus nutu Naboth & viri boni occisi sunt.* 1. *Reg.* 18. *&* 21. Comprimite] *id est, sistite eum extra septa, ne ingressus irruat in me: ut commode possim denuntiare verbum Domini.* Annon strepitus] *i. vestigiis ipsius insistit Rex, & proximè eum sequitur.* 33 Dixit] *cum sisteretur a senioribus ostendentibus tantam famem non fortuitò, sed divinitus immissam esse.* Hoc malum] *fames, & parvulorum cædes ex fame consecuta.* 34 Dixit Elischahh] *ad seniores, nuntium, & regem adventantem, ut ostenditur infrà* 7.16. *hos autem duos versus cum superioribus cohærere res ipsa ostendit.* 35 Cataractas] *ad profundendum frumentum.*

CAPUT VII.

Deus excitato strepitu Syros in fugam vertit: ex quorum castris in manum Jisraëlitarum, ad leprosorum indicium, traditis, eos fame levat, & curatorem annonæ eo fructu privat: implens quod per Elischahhum superiore capite prædixerat.

1 ERANT autem quatuor homines leprosi ad januam * portæ *Schomronis*: qui dicebant a alter ad alterum: quid desidemus hîc donec moriamur?

a Heb. *vir ad proximum suum: sic ver* 7.

2 Si dicamus, ingrediamur civitatem: at fames *est* in civitate, ideo moriemur ibi: sive desideamus hîc, itidem moriemur; nunc itaque agite, deficiamus ad castra Syrorum: si nos vivere sinent, vivemus: sin verò morte affecerint nos, etiam moriemur.

3 Quare surgentes ipso crepusculo ut venirent in castra Syrorum; venerunt usque ad finem castrorum Syrorum: ubi ecce nemo *erat*.

4 Nam dominus effecerat ut audirent castra Syrorum strepitum curruum & strepitum equorum, strepitum copiarum magnarum: ad eò ut dicerent b alter ad alterum: ecce mercede conduxit rex Jisraëlis contra nos reges Chittæorum & reges Ægypti, ut invadant nos:

b Heb *vir ad fratrem suũ.*

5 Itaque surgentes aufugerant ipso crepusculo, & dereliquerant tentoria sua, & equos & asinos suos, ipsa castra * quemadmodum erant: deniq; c fuga consuluerant vitæ suæ.

c Heb. *fugerant pro anima sua: sic Gen.* 19.17.

6 Cùm ergo venientes leprosi [illegible]usq; ad finem castrorum, & ingressi in tent[illegible] unum comedissent & bibissent, deportar[illegible] inde argentum, aurúmque & vestes, quæ abeuntes absconderunt: d rursus venientes in tentorium aliud, similiter deportarunt inde, & abeuntes absconderunt.

d Heb. *reversi & venientes.*

7 Tum dixerunt alter ad alterũ, non rectè facimus: dies iste dies boni nuntii *est*, & nos taceremus? si expectaverimus usq; ad lucem matutinam, utiq; obvẽtura est nobis culpa: quare nunc agite, & euntes indicemus domui regis.

8 Venientes itaq; inclamaverũt janitorẽ civitatis, & indicaverũt * illis dicẽdo: ingressi sumus castra Syrorũ, ubi ecce nemo *est*, ne vox quidem hominis: sed equi ligati, & asini ligati, & tentoria, quemadmodum erant.

9 Quo inclamante reliquos janitores: ii indicarunt domui regis intus.

10 Surgens itaq; rex noctu dicebat ad servos suos: indicabo jam vobis id quod faciunt nobis Syri: sciunt famelicos nos esse: ideo exiverunt ex castris, ut absconderent sese in agro dicentes: cùm egressi fuerint e civitate, capiemus eos vivos, & civitatem invademus.

11 Respondens autem unus e servis ejus dixit: sed accipiãt queso quinq; ex equis reliquis qui relicti sunt, in ea: (ecce sũt * sicut tota multitudo Jisraëlitarum qui reliqui sunt in ea: ecce sunt sicut tota multitudo Jisraëlitarum, qui deficiunt) & mittentes videamus.

12 Itaque acceperunt duos e equos vectarios: quos misit rex post castra Syrorum dicendo, ite

e Heb. *vectũras equorũ: hypallage.*

ite & videte.

13 Ita persecuti sunt eos usque ad Jardenem: ecce autem tota illa via plena erat vestibus, & instrumentis, quæ projecerant Syri inter festinandum: quod reversi nuntii indicarunt regi.

14 Quare egressus populus diripuerunt castra Syrorum: fuitque satum similæ *venale* siclo,& bina sata hordei siclo, secundum verbum Jehovæ.

15 Rex autem præfecerat portæ ducem illũ, cujus manu nitebatur: quem proculcaverunt populus in porta ita ut moreretur: quemadmodum locutus fuerat vir Dei, cùm loqueretur descendente rege ad ipsum.

16 Fuerat enim cum alloqueretur vir Dei regem dicendo: bina sata hordei siclo, & satum similæ siclo *venale* erit hoc tempore cras in porta Schomronis:

Suprà.6.34

17 Ut responderet iste dux viro Dei, dicens: etiamsi faceret Jehova cataractas in cœlis, an esse posset secundum verbum hoc? diceretq; *Elischahh*, tu id visurus es oculis tuis: sed ex eo non esurus.

18 Fuit ergo illi sic: nam proculcarunt eum populus in porta ita ut moreretur.

ANNOTATIO.

1. Portæ Schomronis] *exclusi a consortio civium ex lege, Levit.13.14: vicini autem portæ erant propter prementem hostem.* 5 Quemadmodum erant] *id est, ut cùm in illis versarentur Syri: sic ver.8.* 8 Illis] *janitori cum excubitoribus.* 11 Sicut tota multitudo] *id est, propè est ut fame pereant, sicut homines nostri, ac proinde non est quòd multum simus solliciti de eorum conservatione.*

CAPUT VIII.

Elischahh Schunamitidi famem septennii prædicens, author est ei ut aliò cum familia migret: Mortem Benhadadi & regnum Chazaëlis prænuntiat: Jehoram Jehoschaphato patri succedit, quo regnante Edomæi & Libnæi deficiunt, eiq; mortuo succedit Achazja, qui Joramum Achabi filium ex vulneribus in prælio contra Syros acceptis, laborantem invisit, Jizrehhelem.

Sup.4.35.

1 ELISCHAHH autem edixerat mulieri illi cujus filium vitæ restituerat, dicendo: surge & abi tu cum familia tua, & peregrinare ubicunque peregrinari poteris: nam proclamavit Jehova famem, quę etiam advenit in hanc terram ad septennium.

2 Surgens itaque mulier illa fecerat secundum verbum viri Dei: abierat enim ipsa cum familia sua,& peregrinata fuerat in terra Pelischtęorum septem annos.

3 Fuit verò exactis septem annis, cùm reversa esset mulier e terra Pelischtæorum: ut prodiret ad implorandum regem *pro domo sua,& pro agro suo.

4 Interea rex alloquebatur Gechazin puerum viri Dei, dicens: narra, quæso, mihi omnes res magnas quas fecit Elischahh.

5 Itaque fuit illo narrante regi, quo modo vitæ restituisset mortuum: ut ecce mulier illa, cujus filium restituerat vitę, imploraret regem pro domo sua & pro agro suo: quapropter dixit Gechazi, domine mi rex, hæc illa *est* mulier, & hic filius ejus, quem vitæ restituit Elischahh.

6 Interrogante autem rege mulierem illam, cùm enarrasset ipsi: dedit illi rex aulicum unũ dicens, cura restitui quicquid *est* illius, etiam omnes proventus agri, ex *quo* die dereliquit hanc terram [a] ad hoc usq; tempus.

7 Postea venit Elischahh Damascum, cùm Ben-hadad rex Syriæ ægrotaret: indicatúmq; est ei dicendo, venit vir Dei huc usque.

8 Itaque edixit rex ille Chazaëli, accipe in manu tua munus,& i obviam viro Dei, ut consulas Jehovam ex eo, dicens: an revalescere possum ex morbo hoc.

9 Tum abiturus Chazaël obviam ei, accepit munus in manu sua, & [b] *ex* quavis re præstante Damasci, onus quadraginta Camelorum: & veniens substitit coram eo, ac dixit: *filius tuus Ben-hadad rex Syriæ misit me ad te, dicendo: an revalescere possum ex morbo hoc?

10 Ad quem dixit Elischahh: abi, dic ei: [c] omnino *revalescere posses: sed ostendit mihi Jehova eum [d] omnino moriturum.

[a] Heb. & *usque nunc.*

[b] Heb. & *omne bonũ Damasci, id est, quodvis.*

[c] Heb. *vivẽdo vivere potes: sic deinceps.*

[d] Heb. *moriendo morietur.*

11 Et quamvis contineret vultũ suũ ac componeret [e] dudum: tandem flevit vir Dei.

12 Cui dicente Chazaële, quare dominus meus flet? dixit, quia novi illud malum quo affecturus es filios Jisraëlis: munitiones eorum committes igni,& juvenes eorum gladio occides,& infantes illorum allides, ac prægnantes eorum diffindes.

13 Dixit verò Chazaël at quid *est* servus tuus hic *canis, ut faciat rem magnam hanc? Cui dixit Elischahh, ostendit mihi Jehova te *fore* regem super Syriam.

14 Tum abiens ab Elischahho venit ad dominum suũ, qui dixit ei, quid dixit Elischahh? dixit mihi, inquit, omnino revalescere potes.

15 Sed fuit postridie cùm acceptam stragulam intingens in aquam extenderet super faciem illius, ut moreretur: sic regnavit Chazaël pro illo.

16 *Anno autem quinto Jorami filii Achabi regis Jisraëlis, cum Jehoschaphat esset rex Jehudæ, regnare cœpit Jehoram filius Jehoschaphati, rex Jehudæ.

17 Natus triginta duos annos erat cùm regnare inciperet,& *octo annis regnavit Jeruschalaimis.

18 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis, quemadmodũ faciebant domus Achabi: nam *filia Achabi erat ei uxor: ita fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovę.

19 Tamen noluit Jehova perdere Jehudam, propter Davidem servum suum: quemadmodum dixerat de eo, se daturum illi lucernam, & filiis ejus omnibus diebus.

20 Diebus hujus defecit Edom [f] ne subjectus esset Jehudæ: & constituerunt super se *regẽ.

21 Quapropter profectus est Joram [g] Tzahhirem,& omnes currus cũ eo: fuitq; ipso surgente nocte, ut percuteret Edomæos circumjacentes sibi,& præfectos curruum, fugeretq; populus iste ad tentoria sua.

22 Attamen perstitit in defectione Edom ne subjectus esset Jehudæ in hunc usque diem: tunc defecit *Libna eodem tempore.

[e] Heb. *usque ad tarditatem: ut Judic. 3. 25.*

1.Reg.11.36

[f] Heb *de manu Jehudæ: sic ver. 22.*
2.Chro.21.8

[g] *Ptolemæo Tzaaram.*

23 Reli-

23 Reliquæ autem res Jorami & quicquid fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudç?

24 Cúmq; occubuisset Joram cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis in civitate Davidis: regnavit [h] Achazja filius ejus pro eo.

25 Anno duodecimo *ineunte* Jorami filii Achabi regis Jisraëlis, regnare cœpit [i] Achazja filius Jehorami, rex Jehudæ.

26 Natus viginti duos annos Achazja cùm regnare inciperet, anno uno regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Hhathalja [k] nata Hhomri rege Jisraëlis.

27 Et ambulavit in via domus Achabi, fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ sicut domus Achabi: quia gener domus Achabi erat.

28 Quapropter ivit cum Joramo filio Achabi in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ Ramothas Gilhhadis: ubi percusserunt Syri Joramum.

29 Et reversus est Joram rex, ut curaret se Jizrehhele, a percussoribus: dum percusso eo Syri Ramæ inter præliandum *consisterent* cum Chazaële rege Syriæ: Achazja verò filius Jehorami rex Jehudæ descendit ad invisendum Joramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus esset.

[h] *qui & Hhazarja. 2. Chr. 22. 6.*
[i] *qui & Joachaz 2. Chr. 21. 17.*
[k] Heb. *filia*:

ANNOTATIO.

3 Pro domo, &c.] *recuperandis: in quorum possessionem ipsa absente, alii missi fuerant.* 9 Filius tuus] *qui te ut patrem veneratur.* 10 Revalescere potes] *ex morbo qui lethalis non est.* 13 Canis] *id est, vilis & abjectus, 2. Schem. 3. 8.* 16 Anno quinto] *qui erat vigesimus secundus regni Jehoschaphati. confer cum cap. 3. 1. regnat enim simul cum patre quatuor annis: quam ob rem 1. Chro. 21. 3. legitur ipsum Jehoschaphatum regnum tradidisse Jehoramo: quia primogenitus erat.* 17 Octo annis] *solus jam mortuo patre quatuor, & quatuor vivente patre.* 18 Filia Achabi] *Hhathalja, ver. 26.* 20 Regem] *nam prius imperabat prorex datus a Rege Jehudæ, 1. Reg. 22. 48: Est autem hîc complementum vaticinii Jitzchaki Gen. 27. 42.* 22 Libna] *sacerdotum urbs in Jehuda Jehosch. 21. 13. ita defectione impeditus, victoriam persequi non potuit.* 26 Viginti duos annos] *cùm ageretur annus 42. ex quo domus Hhomri regnare cœpit. 2. Chro. 22. 2.* Anno uno] *imperfecto: quia eodem Hhathalja regnare cœpit, cujus primus dicitur.* 29 Ramç] *id est, Ramothis Gilhhadis,* Consisterent] *id est, non persequerentur victoriam.*

CAPUT IX.

Jehu ex Dei decreto in regem Jisraëlitarum unctus, de ipsius voluntate instructus, & in castris confirmatus in Joramum conspirat: & cum exercitu ad exequendum Dei decretum properans, Joramum, Achazjam & Izebelam occidit: e quibus solus Achazja sepeliendus relinquitur.

1 ELISCHAHH autem propheta, vocato uno e filiis prophetarum: edixit ei, accinge lumbos tuos, & accipiens phialam olei hanc in manu tua, abi Ramothas Gilhhadis.

2 Et ubi perveneris illuc, dispiciens *quære* illic Jehu filium Jehoschaphati filii Nimschi: ad quem cùm veneris, facito ut surgat e medio fratrum suorum, & introducito eum in [a] intimum conclave.

3 Tunc accepta phiala olei infundito capiti ejus, ac dicito, ita ait Jehova: ungo te in regẽ super Jisraëlem: deinde aperiens fores fugito, neq; differto.

4 Itaque abiit puer ille, puer propheta ille Ramothas Gilhhadis.

5 Quo ingresso ecce principes copiarũ considebant: dixit autem: verbum mihi *est* ad te, ô princeps: cui dicente Jehu, ad quem ex omnib. nobis? dixit, ad te, ô princeps,

6 Cùm ergo surgens ingressus esset intrò, infudit oleum capiti ejus: ac dixit ei, ita ait Jehova Deus Jisraëlis: ungo te in regem super populum Jehovæ, super Jisraëlem.

7 Ut percutias domum Achabi domini tui: sic ulciscar [b] cædem servorum meorum prophetarum, & cædem omnium servorum Jehovæ a manu Izebelæ:

8 Pereunte tota familia Achabi, cùm excindam Achabo mingentem ad parietem, conclusumq; & derelictum in Jisraële.

9 Et reddam domum Achabi sicut domum Jarobhhami filii Nebati, & sicut domum Bahhaschæ filii Achijæ.

10 Etiam Izebelam comedent canes, in portione Jizrehhelitana: nec erit qui sepeliat: deinde aperiens fores aufugit.

11 Jehu verò regresso ad servos domini sui, dicebat *quisque* [c] prosperéne? quare venit demens istead te? ad quos dixit, vos novistis hominem & sermonem ejus.

12 Tandẽ dicentibus falsum est, indica quæso nobis: dixit, [d] his & talibus allocutus est me dicendo: ita ait Jehova, ungo te in regem super Jisraëlem.

13 Tunc [e] festinanter accipientes quisq; vestem suam, supposuerunt ei in fastigio graduum: & clangentes buccina dicebant, regnat Jehu.

14 Deinde conjuravit Jehu filius Jehoschaphati filii Nimschi contra Joramum: cùm Joram *qui* servabat Ramothas Gilhhadis ipse cum toto Jisraële, adversus Chazaëlem regẽ Syriæ,

15 Reversus esset Jehoram rex, ut curaretur Jizrehhele, a percussoribus quando percusserunt eum Syri, cùm pugnaret contra Chazaëlem regẽ Syriæ: & dixit Jehu: si [f] est vobis in animo, ne exito *quisquam* proripiens se ex hac civitate, ut abeat renuntiatum Jizrehhelem.

16 Tum equitans Jehu ivit Jizrehhelẽ: quia Joram decumbebat ibi: Achazja verò rex Jehudæ descenderat ad invisendum Joramum.

17 Speculator autem stans in turri Jizrehhele, cùm videret agmen Jehu inter veniendum dixit: alicujus agmen video: tum dixit Jehoram, accipe equitem, & mitte illis obviam, qui dicat, prosperéne?

18 Abiens itaque eques obviam ei dixit, ita ait rex: [g] prosperéne? cui dixit Jehu, & quid tua de pro-

[a] Heb. *conclave: in conclavi sic 1. Reg. 20. 30.*
[b] Heb. *sanguines: sic deinceps.*
1. Reg. 15. 27. & 16. 13.
[c] Heb. *cum pace: sic deinceps.*
[d] Heb. *secundũ hoc & secundũ illud.*
[e] Heb. *festinarent & acceperunt.*
Sup. 8. 29.
[f] Heb. *si est cum animo vestro: sic Gene. 23. 8.*
[g] Heb. *quid tibi & paci sic deinceps*

h Heb. *ad post me: sic ver.* 19.

prosperitate? diverte h ad asseclas meos: quam ob rem indicavit speculator dicendo: pervenit nuntius ille usque ad eos: sed non revertitur.

19 Et misit equitem alterum: qui veniens ad eos dixit, ita ait rex, prosperéne? cui dixit Jehu, quid tua de prosperitate? diverte ad asseclas meos:

20 Quod indicavit speculator, dicendo: pervenit usque ad eos: sed non revertitur: & ductus iste, *est* quasi ductus Jehu filii Nimschi, nam i præcipitanter ducere solebat.

i Heb. *in dementia.*

21 Tum dicente Jehoramo, junge, junxit *auriga* currum ejus: sic egressus Jehoram rex Jisraëlis & Achazja rex Jehudę quisq; in curru suo, processerunt obviam Jehu: quem invenerunt in portione Nabothi Jizrehhelitę.

22 Fuit autem cùm videret Jehoram Jehu, ac diceret, prosperéne Jehu? ut is diceret, quid istud prospere, dum scortationes Izebelę matris tuæ, & præstigiæ ejus quàmplurimæ durant?

23 Itaque avertens Jehoram manus * illius, fugiebat: cùm dixisset ad Achazjam, dolus *est* Achazja.

24 Sed Jehu k vehementissimè adducto manu sua arcu percussit Jehoramum l interscapilio ejus, ita ut exiret sagitta ex corde ejus: sic corruit in curru suo.

k Heb. *imple vit manum suam arcu: hypallage, pro implevit, id est, plenè tetendit manu sua arcū.* l Heb. *inter brachia ejus.*

25 Deinde edixit Bidkari duci suo: tolle, projice eum in portione agri Nabothi Jizrehhelitæ: nam recordare, me & te pariter equitantibus binis post Achabum patrem istius, Jehovā protulisse adversus eum * onus hoc.

26 *Nempe, ne vivam* si non cędem Nabothi, & cædem filiorum ejus, quam vidi hesterna vespera, dictum Jehovæ, rependero tibi in hac ipsa portione, dictum Jehovę: quare nunc tolle, projice eum in hac portione, secundum verbum Jehovæ.

1. Reg. 21. 17. &c.

27 Quod Achazja rex Jehudæ videns, aufugit via domus hortensis: sed persecutus eum Jehu, edixit, etiam ipsum percutite in suo curru: * *sic percusserunt eum* in ascensu Guris, qui *est* ad * Jiblehhamum: unde fugit * Megidduntem, ubi mortuus est.

28 Postea currui imponentes eum servi ejus, *abduxerunt* Jeruschalaima: sepeliveruntq; eum in sepulchro ejus cum patribus ejus in civitate Davidis.

29 Anno autem undecimo * *completo* Joramo filio Achabi, regnare cœperat Achazja super Jehudam.

30 Præterea adveniente Jehu Jizrehhelem, cùm id audivisset Izebel m apposito fuco oculis suis, & aptato capite suo: prospiciebat per fenestram.

m Heb. *posuit ad fucum oculos suos: hypallage, ut sup. 24. ver.*

31 Cumque Jehu ingrederetur portam, dixit illa: prosperéne * ô Zimri, occisor domini sui?

32 Ille verò sublata facie sua ad fenestram illam, dixit: * quis *facit* mecum? quis? & respicientibus ad eum duobus *vel* tribus * aulicis:

33 Dixit: deturbate eam: qui deturbarunt eam: & aspersa est pars sanguinis ejus parieti & equis & conculcavit eam *Jehu*.

34 Deinde ingressus postquam comedit & bibit: edixit: revisite jam maledictam istam & sepelite eam, nam filia regis est.

35 Abierunt ergo ad sepeliendum eam: sed non invenerunt ex ea nisi calvariam, & pedes ac volas manuum.

36 Quod cùm reversi indicavissent ei, dixit: verbum Jehovæ est, quod locutus fuerat per servum suum Elijam Tischbitem dicendo: in portione Jizrehhelitica comedent canes ipsi carnem Izebelæ.

1. Reg. 21. 23

37 * Itaq; sit cadaver Izebelæ tanquam stercus in superficie agri, in portione Jizrehhelis: ut non dicant, hæc *est* Izebel.

ANNOTATIO.

1 Accinge lumbos] *ut suprà* 4.28. 2 Fratrum suorum] *id est, collegarum: vide ver.* 5. 4 Puer propheta] *id est, propheta administer, Exod.* 33.11. 8 Mingentem &c.] *vide* 1. *Schem.* 25.22. *& Deut.* 32.36. 10 In portione &c.] *i. portione regis quam iniquè Nabotho ademerat: vide* 1. *Reg.* 21. 11 Novistis hominem] *q. d. scitis quid prophetæ loqui soleant: ex ejus persona conjicite quæ sint ipsius verba.* 13 In fastigio graduum] *id est, in suggestu regio.* 23 Illius] *aurigæ, jubens ut deflecteret.* 25 Onus] *id est, comminationem hanc propheticam: ut ferè in prophetis accipitur.* 27 Sic percusserunt] *Eclipsis: de hoc genere eclipseos vide* 1. *Reg.* 20.34. Jiblehhamum] *oppidum Menaschis Jehosch.* 17.11. Megiddunt em] *ibidem.* 29 Completo] *nam ineunte duodecimo regnasse scribitur, sup.* 8.25. 31 ô Zimri] *ô alter Zimri* 1. *Reg.* 16.15: *cujus conspirationis ultio fuit per Hhomrum socerum Izebelæ.* 32 Quis facit] *quasi dicat, an nemo isthic a meis partibus futurus est?* Aulicis] *ex comitatu Izebelæ.* 37 Itaque] *quasi dicat, rescindo priorem sententiam meam de ea sepelienda.*

CAPUT X.

Jehu pergens divinam sententiam in Achabum exequi, omnes ejus filios jugulari curat: factum suum populo ex Elijæ prophetia probat: Achazjæ agnationem tollit. Bahhalis cultum & sacerdotes abolet: sed peccatis Jarobhhami insistit, quo nomine a Deo primùm verbis: deinde operâ Chazaëlis severè castigatur, & mortuo succedit filius Jehoachaz.

1 CÙMQUE Achabo essent septuaginta filii Schomrone: scripsit Jehu literas, quas misit Schomronem ad * principes Jizrehhelis, * seniores & * nutritios Achabi, edicendo.

2 * Nunc ergo, cùm pervenerint literæ istę ad vos: quandoquidem apud vos sunt filii domini vestri: & penes vos currus & equi, civitas quoque munita & arma:

3 Dispicite optimum & rectissimum e filiis domini vestri quem collocetis in solio patris sui: & pugnatote * pro domo domini vestri.

4 Qui timentes a vehementissimè dicebant: ecce duo isti reges non substiterunt coram eo: & quo modo subsisteremus nos?

a Heb. *valde valde.*

5 Quapropter misit b præfectus domui & præfectus civitatis, seniores etiam & nutritii ad Jehu dicendo: servi tui sumus, ideoq; quicquid

b Heb. *qui erat super domum. &c.*

quid edixeris nobis faciemus: non præficiemus ullum regem: quod bonum *videtur* in oculis tuis facito.

6 Qui scripsit ad eos literas secundò, dicens: si mei estis, & voci meæ auscultatis, assumptis capitibus [c] singulorum filiorum domini vestri: venite ad me hoc ipso tempore cras Jizrehhelem: filii autem regis, septuaginta viri erant apud magnates illius civitatis, qui educabant eos.

c Heb. *hominum.*

7 Fuit itaque, cùm pervenissent istæ literę ad eos, ut accipientes filios regis jugularent septuaginta viros: & imponentes capita eorum sportis, mitterent ad eum Jizrehhelem.

8 Tum veniens nuntius indicavit ei dicendo, attulerunt capita filiorum regis: qui dixit, componite illa duobus acervis ' ad januam portæ usque mane.

9 Fuit deinde mane cùm egressus substitisset, ut diceret ad totum populum ' justi estis: ecce ego conspiravi contra dominum meum & occidi eum: ' & quis percussisset omnes istos?

10 ' Agnoscite jam non oportere ut excidat *quicquam* in terram de verbo Jehovę, quod locutus est Jehova contra domum Achabi: sed Jehovam efficere quod locutus erat per servum suum Elijam.

11 Deinde percussit Jehu omnes qui reliqui erant de domo Achabi Jizrehhele: & omnes magnates ejus, & necessarios ejus, & sacerdotes ejus: donec non relinqueret ei superstitem.

12 Nam cùm surgens abiret profecturus Schōronem: & *jam* esset ' Beth-Hhekedi pastorum in itinere:

13 Jehu inventis [d] agnatis Achazię regis Jehu dixit: qui estis? qui dixerunt, agnati Achaziæ sumus: & descendimus ad [e] salutandum filios regis & filios Augustæ.

d Heb. *fratribus. i. filiis fratrum*, 2. *Chro.* 22. 8. *sic Gen.* 13. 8

e Heb. *ad pacem filiorum regis.*

14 Quam ob rem edixit *Jehu*, prehendite illos vivos: qui prehenderūt eos vivos: & jugularunt eos apud cisternam Beth-Hhekedi, quadraginta duos viros: ita ut non reliquum faceret quenquam ex eis.

15 Postea abiens inde cùm invenisset Jehonadabum filium ' Rechabi, occurrentem sibi & [f] bene precantem sibi, dixit ad illum: ' an inest [g] animo tuo rectum *erga me*, quemadmodum animo meo, erga animum tuum? cui dicente Jehonadabo, est: si est, ' *inquit*, cedo manum tuam: quem, cùm dedisset manum suam, jussit conscendere ad se in currum.

f Heb. *bene dicentem.*

g Heb. *cordi tuo: sic deinceps.*

16 Dicens, veni mecum, & vide Zelum meum pro Jehova: sic imposuerunt eum currui illius.

17 Cumque venisset Schomronem, percussit omnes qui relicti fuerant Achabo Schomrone, donec ' perderet eum: secundum verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Elijam.

18 Postea Jehu congregato toto populo dixit ad eos; Achab coluit Bahhalem parum: Jehu colet eum multùm.

19 Quare nunc omnes prophetas Bahhalis, omnes servos ejus, & omnes sacerdotes ejus vocate ad me: ullus ne desyderator, nam sacrificium magnum mihi *sacrificandum est* Bahhali: quisquis desyderabitur ne vivito: Jehu autem faciebat fraude, ut perderet servos Bahhalis.

20 Et dixit Jehu: sanctificate ' diem interdicti Bahhali, quem proclamaverunt.

21 Misit enim Jehu per totum Jisraëlem, ut venirent omnes servi Bahhalis: neque relinqueretur quisquam qui non veniret: quibus ingressis in ædem Bahhalis, plena erat ædes Bahhalis [h] confertim.

h Heb. *ore ad os, id est, adeo densi, ut ora hominum ferè sese contingerent: ut infrà* 21. 16.

22 Tum edixit ei qui præerat vestiario, prome vestimentum in quosque servos Bahhalis: qui prompsit eis vestimentum.

23 Et ingressus Iehu cum Jehonadabo filio Rechabi in ædem Bahhalis, edixit servis Bahhalis, pervestigate & videte ne sit hìc vobiscum e servis Jehovæ *quisquam*: sed servi Bahhalis soli.

24 Cùm itaque venissent ad faciendum sacrificia & holocausta: Jehu dispositis sibi foris octoginta viris dixit: ejus viri anima *a* quo proripuerit se *quis* ex hominibus istis, quos ego [i] cōmitto manibus vestris, erit pro anima illius.

i Heb. *venire facio ad manus vestras.*

25 Deinde fuit cùm absolveret *sacerdos* facere holocaustum, ut ediceret Jehu cursorib. & ducibus: ingredimini, percutite eos: ne exito quisquam: qui percusserunt eos acie gladii: quos abjecerunt cursores & duces: deinde perrexerunt in ædem Bahhalis *per* quamque civitatem.

26 Et educentes statuas ædis Bahhalis, comburebant eam.

27 Destruebantque statuam Bahhalis: & destructa æde Bahhalis disponebant eam in latrinas usque in hodiernum diem.

28 Sic perdidit Jehu Bahhalem ex Jisraële.

29 Veruntamen a [k] sequendis peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem non recessit Jehu: *a* vitulis aureis, qui Beth-Ele, & qui Dane *erant*.

k Heb. *a post ipsa peccata.*

30 Quam ob rem dixit Jehova ad Jehu: eò quòd benè fecisti quod rectum *videtur* in oculis meis: omnino quod *erat* in animo meo fecisti domui Achabi: [l] ' abnepotes tui sedebunt in solio Jisraëlis.

l Heb. *filii quartanorū ordinum. i. quartani.*

31 Sed Jehu nō observavit ut ambularet in lege Jehovæ Dei Jisraëlis ex toto animo suo: non recessit a peccatis Jarobhhami quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

32 Temporibus illis cœpit Jehova truncare Jisraëlem: ' percutiente eos Chazaële in toto termino Jisraëlis.

33 A Jardene ad ortum solis, tota terra Gilhhadis, Gaditarum, & Rëubenitarum & Menaschitarum a Hharohhere quæ *est* ad torrentem Arnonis: tum Gilhhadem, tum Baschanem.

34 Reliquæ autem res Jehu & quicquid fecit, & tota fortitudo ejus: an non sunt scriptæ in libro ' Chronicorum regum Jisraëlis?

35 Deniq; cùm occubuisset Jehu cum patribus suis & sepelivissent eum Schomrone: regnavit Jehoachaz filius ejus pro eo.

36 Dies autem quibus regnavit Jehu super Jisraëlem Schomrone, fuerunt vigintiocto anni

ANNOTATIO.

1 Principes Jizrehhelis] *i. præcipuos aulicos missos a Joramo cum filiis Samariam, cùm expeditionem susciperet in Syriam.* Seniores] *ac ideò minùs aptos ad expeditionem bellicam: aptissimos autem ad Rempub. consilio juventutem authoritate regendam.* Nutritios Achabi] *i. quibus filii Achabi commissi erant*

rant, quique magnates Samariæ erant. 2 Nunc ergo] *paralepsis, qualis suprà 5.6.* 3 Pro domo domini] *cui bellum indixi. concessio autem est ironica.* 8 Ad januam portæ] *id est, ad curiam, & forum judiciale.* 9 Justi estis] *quasi dicat: ego vos innocentes pronuntio, non est quod putetis me quicquam moliri in salutem vestram.* Et quis percussisset] *quasi dicat, quis tantum facinus ausus fuisset committere nisi me duce ac potius authore Deo.* 10 Agnoscite jam] *quasi dicat, non meo instinctu: sed Dei impulsu factũ, ut exequeretur quod comminatus fuerat 1. Reg. 21.21. & sequentibus.* 12 Beth-Hhekedi] *pagi nomen: significans locum ligaminis: vel quòd ibi tondendas oves ligarent: vel quòd hi e regio sanguine, qui pastores populi dicuntur, ibi ligati & jugulati sunt.* 15 Rechabi] *viri celebris Kinæi e genere Jithronis. vide 1. Chron. 2.55. & Jirmejæ 35.* An inest, &c.] *quasi dicat, an æquè mihi ex animo bene cupis, ut ego tibi bene volo?* Inquit] *eclipsis: ut 1. Reg. 20.34.* 17 Perderet eum] *i. totum genus Achabi: syllepsis.* 20 Diem interdicti] *vide Levitici 23.36.* 30 Abnepotes tui] *vide complementum infrà 15.8. & sequentibus.* 32 Percutiente eos] *ex prophetia Elischahhi, suprà 8.12.* 34 Chronicorũ] *vide 1. Reg. 11.41.*

Caput XI.

Hhathalja, filio mortuo, regnum invadit: & e cæde stirpis regiæ in quam illa grassatur, Joasch anniculus eripitur: A sacerdote occultatur & instituitur usque ad annum septimum: quo conspiratione facta populo ipsum producit regem instituit: Hhathaljam occidit, & collapsum cultum instaurat.

2. *Chro.* 22. 10.

[a] Heb. *regni illius.*

[b] *quæ & Jehoschabhbat 2. Chro.* 22. 11.

1 HHATHALJA autem [*] mater Achazjæ, cùm videret mortuum esse filium suum: surgens perdidit totum semen [a] regium.

2 Sed accipiens [b] Jehoschebahha filia regis Jorami soror Achazjæ, Joaschum filiũ Achazjæ, furtim surreptum e medio filiorum regis qui afficiebantur morte, ipsum & nutricem ejus *abdidit* in conclave lectorum: deinde absconderunt eum metu Hhathaljæ, ita ut non afficeretur morte.

3 Ita fuit cum illa in domo Jehovæ latitans sex annos: quibus Hhathalja regnavit super eam terram:

[c] *Qui & Jochanan, 1. Chro. 6.9. 2. Chro.* 23.

4 Anno autem septimo mittens [c] Jehojadahh assumpsit centuriones, primores, & cursores, ac ingredi jussit eos ad se in domum Jehovæ: quibuscum [*] pepigit fœdus, ac jurejurando obstringens eos in domo Jehovæ, ostendit eis filium regis.

5 Præcepitq; eis dicendo: hæc *est* res quam facturi estis: tertia pars vestrum [*] ingredientiũ sabbatho & observantium observationem, adesto [*] domui regis.

6 Et tertia altera [*] in porta Suris: reliqua verò tertia [*] in porta post cursores: ut observetis observationẽ domus hujus [*] *ab* irruptione.

[d] Heb. *manus, sive latera, i. laterones, metonymia: sic ver. 16.*

7 Ex vobis verò omnibus [*] exituris sabbatho binæ [d] laterales custodiæ: cùm observaverint observationẽ domus Jehovę, [*] adsuto regi

8 Et cingite regem circumquaq;, quisque cum armis suis in manu sua, ut qui invaserit hos ordines morte afficiatur: & estote cũ rege cùm exibit & cùm ingredietur.

9 Itaq; fecerunt centuriones omnino prout præceperat Jehojadahh sacerdos, assumpserũt etiam quisq; homines suos ingredientes sabbatho [*] cum egredientibus sabbatho: venientes ad Jehojadahhum sacerdotem.

2. *Schem.* 8. 7. & 11.

10 Dedítque sacerdos centurionibus hastas & umbones qui fuerant regis Davidis, & erant in domo Jehovę.

11 Cúmque adstarent cursores quisq; cum armis suis in manu sua, a latere domus [*] dextero usque ad [*] latus domus sinistrum [*] versus altare, & [*] versus domum: apud regem circumquaque:

12 Produxit *Jehojadahh* filium regis, & imposito ei coronamento, idq; [*] cũ testimonio, constituerunt eum regem ungentes eum: & complodentes volis dicebant: vivat rex.

13 Cùm autem audiret Hhathalja strepitũ concursantium, populi: ingressa est ad populũ in domum Jehovæ.

14 Ubi videns quod ecce rex stabat [*] in columna sua pro more, & principes & tubæ aderant regi, totúsque populus terræ lętus clangebat tubis: laceravit Hhathalja vestimenta sua, clamans, conjuratio, conjuratio.

15 Præcepit autem Jehojadahh sacerdos centurioribus illis præfectis copiarum, & edixit eis: finite istam exire [*] intra ordines: etiam eum qui sequetur istam morte afficientes gladio: dicebat enim sacerdos: ne morte afficiatur in domo Jehovæ.

[e] *vide suprà ver. 7.*

16 Cùm itaque disponerent ei [e] custodias laterales, abiit via [*] aditus equorum versus domum regis: ubi morte affecta est.

17 Tunc pepigit Jehojadahh [*] fœdus inter Jehovam & inter regem ac inter populum, ipsos fore populum Jehovæ: & inter regem & inter populum.

18 Postea ingressus est totus populus regionis ædem Bahhalis & demoliti sunt eam, altaria ejus & imagines ejus fregerunt bene: Mattanem verò sacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipsa altaria: & [*] reposuit sacerdos præfecturas in domo Jehovæ.

19 Cumque assumpsisset centuriones, & primores, cursorésque & totum populum terræ, deduxerunt regem e domo Jehovæ, ingressiq; sunt via portę cursorum in domum regis: ubi sedit *Joasch* super solium regum.

20 Et lætatus est totus populus terræ, ac civitas conquievit: postquam Hhathaljam morti tradidissent gladio, in domo regis.

ANNOTATIO.

1 Mater Achazjæ] *suprà. 8.26.* 4 Pepigit fœdus] *de tollenda Hhathalja: instituendo Joascho: tollenda idololatria, & restituendo cultu Dei quo tempore Jisraëlitæ mares conveniebant ex lege ad colendũ Deum, Exodi 23.* 5 Ingredientium sabbatho] *id est, vice sua ministerium in templo obeuntiũ a sabbatho ad sabbathum. vide 2. Schem. 15.24.* Domui] *id est, in aquilonari parte atrii, ubi rex a sexennio latuerat.* 6 In porta Suris] *quæ & Jesod, id est, fundamenti dicitur, 2. Chron. 23.5. erat*

autem

autem maxima atrii porta ab oriente, quam ob rem rem etiam porta suprema a structura dicitur, infrà 15. 35. In porta post cursores] *quæ 2. Chronic. 23. 4. porta Sippim, id est, postium dicitur: meridiana porta atrii sacerdotum.* Ab irruptione] *id est, ne quis irrumpens periculum crearet regi, aut vitium loco sancto inferret.* 7 Exituris sabbatho] *id est, qui jam functi ministerio hebdomodario, ad proprias habitationes essetis concessuri.* Adsunto regi] *id est, regem utrinque stipantes in atrium magnum deducunto, populo exhibendum.* 9 Cum egredientibus] *nam hos non dimisit, suprà versic. 7.* 11 Dextero] *versus portam meridianam, ubi stabant cursores suprà versic. 6.* Latus sinistrum] *aquilonare, qua parte rex latebat.* Versus altare] *id est, ad portam orientalem in fronte atrii.* Versus domum] *id est, ad occidentem templi.* 12 Cum testimonio] *id est, tradito ei libro legis, ut mandatur Deut. 17. 18. & sequentibus.* 14 In columna sua] *id est, in columna regia, imposita labro sive basi quam Schelomo parasse legitur, 2. Chronic. 6. 13. Idem de Joschija legitur infrà 23. 3.* 15 Intra ordines] *id est, copias armatorum extra atrium dispositas.* 16 Aditus equorum] *id est, portæ civitatis Davidis ita vocatæ, ad aquilonem: qua ad portam Ephrajimi ibatur, infrà 14. 13.* 17 Fœdus] *duplex: prius ecclesiasticum regis & populi cum Deo: deinde civile populi cum rege.* 18 reposuit] *id est, instauravit cultum & ordinem, temporum injuriâ corruptissimum.*

CAPUT XII.

Jehoasch vivo Jehojadahho rectè se gerens templum Dei instaurari jubet: post ea illo mortuo degenerans, a Chazaële Syriæ rege infestatur: & tandem a servis conjuratis occiditur: cui filius Amatzja succedit.

1 NATUS annos septem Joasch cùm regnare inciperet:

2 Anno septimo Jehu regnare cœpit Jehoasch, & quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Tzibia e Beer-Schebahho.

3 Fecitq; Jehoasch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ omnibus diebus illius, Jehojadahhi sacerdotis: qui docebat eum.

4 Veruntamen excelsa non amota sunt: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.

5 Edixit autem Jehoasch sacerdotibus: omnem pecuniam sacrorum quæ inferetur in domum Jehovæ, pecuniam transeuntis, [a] pecuniam æstimationis animarum cujusque: omnem pecuniam quam [b] venerit in animum cujusque offerendi Jehovæ:

6 Sumunto apud se sacerdotes quisque a noto sibi: & ipsi [c] curanto labem ipsius domus, ubicunque inventa fuerit labes.

7 Deinde fuit anno vigesimo tertio regis Jehoaschi: nondum curantibus sacerdotibus labem domus,

8 Ut rex Jehoasch vocato Jehojadahho sacerdote, & reliquis sacerdotibus diceret ad eos: quare non curatis labem domus? nunc ergò ne accipitote pecuniam a notis vobis: sed ad labem domus *curandam* redditote illam.

9 Cui acquieverunt sacerdotes: ne acciperent pecuniam a populo, neq; curarent labem domus.

10 Quare accipiens Jehojadahh sacerdos arcam alicujus, excavato foramine in [d] operculo ejus: posuit eam juxta altare dextrorsum, qua ingreditur quisq; domum Jehovæ: & collocarunt ibi sacerdotes, observantes limen & totam pecuniam quæ inferebatur in domũ Jehovæ.

11 Eratque videntibus illis multum esse pecuniæ in arca: ut ascenderet scriba regis & sacerdotis maximi, & ligarent quam numeraverant pecuniam inventam in domo Jehovæ.

12 Postea tradebant pecuniam istam certâ summâ compositam in manus curatorum illius operis, præfectorum *operi* domus Jehovæ: qui expendebant illam in fabros lignarios, & in structores, reficientes domum Jehovæ:

13 Nempe in cœmentarios, & in lapicidas, & ad comparanda ligna, & lapides cæduos, ut curarent labem domus Jehovæ: & ad omnia quæ insumenda erant in domum ad curandam eam,

14 Veruntamen non fiebant domui Jehovæ pelves argentei, instrumenta musica, crateres, tubæ, ullum instrumentum aureum, aut instrumentum argenteum: ex ista pecunia, quæ inferebatur in domum Jehovæ,

15 Cùm curatoribus operis tradebant illam: ut curarent ea domum Jehovæ.

16 Neque rationes exigebant ab hominibus illis in quorum manus tradebant pecuniam, tradendam curatoribus operis: nam fidè illi agebant.

17 Pecunia pro delicto & pecunia pro peccatis non inferebatur in Domum Jehovæ: sacerdotibus cedebant.

18 TUNC ascendens Chazaël rex Syriæ oppugnavit Gathum & cœpit illud: & [e] convertebat Chazaël faciem suam, ut ascenderet contra Jeruschalaima.

19 Sed Jehoasch rex Jehudæ accipiens omnia illa sacra quæ consecraverant Jehoschaphat, & Jehoram & Achazja majores ipsius, reges Jehudæ, & sacra sua totumque aurum quod inveniebatur in thesauris domus Jehovæ & domus regis: misit ad Chazaëlem regem Syriæ: ita divertit a Jeruschalaimis.

20 Reliquæ autem res Joaschi, & omnia quæ fecit: nonne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem insurgentes servi ejus cum [f] fecissent conspirationem: percusserunt Joaschum in loco munitionis qui [g] vergit Sillam versus.

22 [h] Jozachar, inquam, filius Schimhhatæ, & Jehozabad filius [i] Schomræ servi ejus, percusserunt eum ita ut moreretur: & sepeliverunt eum cum majoribus suis in civitate Davidis: regnavitq; Amatzja filius ejus pro eo.

[a] Heb. *viri, pecuniam animarum æstimationis ejus.*
[b] Heb. *ascẽdit in cor viri.*
[c] Heb. *confirmanto rupturam. sic deinceps.*
[d] Heb. *janua ejus.*
[e] Heb. *componebat.*
[f] Heb. *conspirassent conspiratione*
[g] Heb. *descendit.*
[h] *qui & Zabad. 2. Chro. 24. 26.*
[i] *Schimritha, ibidem.*

ANNO.

ANNOTATIO.

3 Qui docebat,&c.] *nam post Jehojadahhi mortem Joaschi descivit a cultu Dei: vide 2. Chron. 24.18.* 4 Veruntamen excelsa] *sensus est, Deum quidem colebant tantùm: sed alibi quàm in loco quem elegerat.* 5 Pecuniam transeuntis &c.] *id est, collectam vel capitationem, quæ virítim a singulis ex ordine transeuntibus domesticatim colligebatur, prout quisq; sua æstimabat, & ultro offerebat.* 8 Redditote illam] *quam videlicet hactenus accepistis.* 10 Accipiens] *jussu regis: vide 2. Chron. 24.8.* Alicujus] *sacerdotis vel Levitæ: nam quicquid penes se habebant ex capitatione, retulerant ex mandato regis, ver. 8.* Juxta altare] *id est, ad dexterum postem portæ atrii sacerdotum, ubi altare erat extrinsecus in fine atrii magni, quousq; pervenire licebat toti Jisraëli: vide 2. Chron. 24.8.* Limen] *portæ atrii sacerdotum ex præscripto Dei, Num. 18.4.* 11 Ligarent] *loculis impositam.* 15 Cum curatoribus] *sed reparata domo residuum pecuniæ in illa impensum est, 2. Chron. 24.14.* 16 Nam fide] *id est, pecunia fidei illorum committebatur, & ipsi bona fide administrabant.* 17 Pecunia pro delicto] *de qua Levitici 5. 15. & sequentibus: nam quod ibi de duobus reatus generibus præcipitur, synecdochicè ad similia peccata pertinet, ex analogia quæ habetur Levitici 6.30.* 18 Tunc ascendens,&c.] *ex prophetia Elischahhi supra 8.12.* Tunc] *mortuo Jehojadahho, & Joascho corrupto, 2. Chron. 24.17. & sequentibus.* Contra Jeruschalaima] *cùm jam popularetur regnum ibidem. ver. 23.* 20 Chronicorum] *vide 1. Reg. 11.41.* 21 Sillam] *id est, aggestum iter: videtur partem illam intelligere, in qua Schelomo aggesta terra, ascensum fecit a domo sua ad Domum Dei: 1. Chron. 26.16. & 2. Chro. 9. 11. Nam magis probamus Hhebræam vocem Silla appellativè accipi pro aggere, ex istorum locorum comparatione.* 22 Cum majoribus] *sicut majores: sed non in sepulchro regum, 2. Chron. 24.25.*

CAPUT XIII.

Jehoachazo in Jisraële regnante, regnum a Syris valde atteritur: donec Joasch a patre in regnum cooptatus, & a Deo per Elischahhum confirmatus, ter Syros vincens res amissas recuperaret.

1 AB anno vigesimo tertio Joaschi filii Achazjæ regis Jehudæ: regnavit Jehoachaz filius Jehu super Jisraëlem, Schomrone septemdecim annis.

2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: [a] secutus enim est peccata Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: non recessit [b] ab ullo eorum.

3 Quapropter accensus ira Jehova in Jisraëlem tradebat eos in manum Chazaëlis regis Syriæ, & in manum Benhadadi filii Chazaëlis omnibus illis diebus.

4 Sed deprecante Jehoachazo iratam faciem Jehovæ: auscultavit ei Jehova, cùm videret oppressionem Jisraëlitarum, quòd opprimeret eos rex Syriæ.

5 Itaq; dedit Jehova Jisraëlitis servatorem ut [c] exirent e manu Syrorum, & considerent filii Jisraëlis in tentoriis suis [d] sicut antea.

6 Veruntamen non recesserunt a peccatis domus Jarobhhami, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, in unoquoque eorum ambulavit: quin etiam lucus ipse manebat Schomrone.

7 Quamvis non reliquum fecisset Jehoachazo populum: nisi quinquaginta equites, & decem currus, ac decies mille pedites, perdiderat enim illos rex Syriæ, & redegerat eos tanquam pulverem, triturando.

8 Reliquæ autem res Jehoachazi, & omnia quæ fecit, ac fortitudo ejus: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

9 Postea cùm occubuisset Jehoachaz cum majoribus suis & sepelivissent eum Schomrone: regnavit Joasch filius ejus pro eo.

10 Anno trigesimo septimo Joaschi regis Jehudæ *completo*: regnavit Joasch filius Jehoachazi super Jisraëlem, Schomrone sexdecim annis.

11 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: in unoquoque eorum ambulavit.

12 Reliquæ autem res Joaschi, & quicquid fecit, ac fortitudo ejus, quòd pugnavit contra Amatzjam regem Jehudæ: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

13 Postea occubuit Joasch cum majoribus suis, & Jarobhham sedit in solio ejus: sepultúsque est Joasch Schomrone cum regibus Jisraëlis.

14 Cùm enim Elischahh ægrotaret morbo suo, quo mortuus est: descendit ad eum Joasch rex Jisraëlis: & flens ante faciem ejus dicebat: pater mi, pater mi: currus Jisraëlis & equites ejus.

15 Cui dicente Elischahho: sume arcum & sagittas: sumens *attulit* ad eum arcum & sagittas.

16 Tum dixit regi Jisraëlis: appone manum tuam ad arcum: qui apposuit manum suam: imposuit verò Elischahh manus suas manibus regis:

17 Ac dixit, aperi fenestram istam antrorsū, quam aperuit: cumque dicente Elischahho, jaculare: jaculatus esset: dixit Elischah: sagitta salutis *erit* Jehovæ, sagitta, inquam, salutis contra Syros, quare percutito Syros [e] fortiter usque ad consumptionem.

18 Deinde edicente, accipe reliquas sagittas, accepit *Joasch*: iterum edicente regi Jisraëlis, percutiendo impete *illis* terram: cùm percussisset [f] ter, destitit.

19 Quam ob rem effervescens contra eum vir Dei, dixit: percutiendum fuisset quinquies aut sexies, tunc percussisses Syros usque ad consumptionem: nunc verò *tantùm* ter percussurus es Syros.

20 Postea cùm mortuum Elischahhum sepelivissent: turmæ Moabitarum invaserunt illā terram ineunte anno.

21 Fuit verò ipsis sepelientibus quendā, cùm ecce

[a] Heb. *ivit post.*
[b] Heb. *ab eo: sic ver. 6. & 11.*
[c] Heb. *de sub manu Syrorum.*
[d] Heb. *ut heri nudiustertius: sic Gen. 31.2.*
[e] Heb. *in vehemente.*
[f] Heb. *tribus vicibus: sic ver. 19*

ecce videntes turmam illorum, projecissent virum illum in sepulchrum Elischahhi: ut iniens attingeret vir ille ossa Elischahhi, & reviviscens 'staret erectus in pedes suos.

22 Chazaël ergo rex Syriæ opprimebat Jisraëlitas omnibus 'diebus Jehoachazi.

23 Sed gratiam faciens eis Jehova, & misertus eorum: respexit ad eos: propter fœdus suũ cum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: neque voluit perdere eos, neque abjecit eos a facie sua hactenus.

24 Itaque mortuo Chazaële rege Syriæ: & regnante Benhadado filio ejus pro eo:

25 gRecepit Jehoasch filius Jehoachazi civitates illas e manu Benhadadi filii Chazaëlis, quas ceperat *ille* e manu Jehoachazi patris ipsius, bello: ter percussit eum Joasch, cùm restitueret civitates Jisraëlis.

g Heb. *reversus est ut caperet:*

ANNOTATIO.

1 Septemdecim annis] *quorum duo postremi fuerunt cum filio communes, ut infrà ver.* 10. *&* 22. 3 Tradebat] *id est, faciebat ut a Syris cederentur, & aliquid ex regno amitteretur. Prolepsis qua generatim attinguntur historiæ, quæ infra ordine exprimuntur.* 4 Jisraëlitarum] *quorum cum majoribus pepigerat fœdus, infra versi.* 23. 5 Servatorem] *Joaschum, infrà ver.* 25. 6 Lucus] *quem plantaverat Achab, de quo* 1. *Reg.* 16. 35. 7 Triturando] *id est, bellis & depopulationibus affligendo valde comminuerat.* 10 Anno trigesimo septimo] *nondum mortuo patre, in regni administrationem cooptatus: septemdecim enim anni regni Jehoachazi usq; ad trigesimum nonum regis Jehudæ extenduntur.* 12 Contra Amatzjam] *capite proximè sequente.* 14 Cum enim] *ætiologia est illius quod dixerat suprà* 5. *ver. Deum dedisse servatorem: & fortitudinis ejus, cujus meminit ver.* 12. Descendit rex Joasch] *patre adhuc vivente: quod factum videtur cum Jehoachaz deprecaretur faciem Jehovæ suprà ver.* 4. Pater mi] *ut suprà* 2. 12. 17 Sagitta salutis] *metonymia, signi pro re significata.* Erit Jehovæ] *.i. jubet me Jehova promittere vobis victoriam hoc signo.* 18 Accipe sagittas] *ut cognosceret ex hoc, quæ & quanta futura esset victoria.* Destitit] *non omnibus sagittis emissis.* 19 Quinquies, &c.] *prout sunt in pharetra.* Tunc percussisses] *id est, cognovisses te percussurum.* 21 Staret] *id est, resurgeret.* 22 Diebus Jehoachazi] *quandiu, videlicet solus non assumpto filio, regnavit.*

CAPUT XIIII.

Amatzja principio Dei cultum amplexus, insignem contra Edomæos consequitur victoriam: qua elatus, ab Jisraëlitis, quos provocabat, funditur, capitur & gravi mulcta afficitur. Postea a subditis conjuratis pellitur: Hhazarja filius substituitur: Jarobhham autem secundus regnum Jisraëlis amplificat, & morienti succedit Zecarja.

1 'AB anno secundo Joaschi filii Joachazi regis Jisraëlis: regnavit Amatzja filius Joaschi, rex Jehudæ.

2 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet, 'vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jehohhaddan e Jeruschalaimis.

3 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: 'sed non sicut David pater ejus: prorsus ut fecerat Joasch pater ejus, fecit.

4 Veruntamen excelsa non sunt remota: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.

Sup. 12. 21.

5 Fuit autem cùm confirmatum esset regnũ in manu ejus: ut percuteret servos suos, qui percusserant regem patrem suum.

Deut. 24. 16

6 Filios verò percussorum non affecit morte: sicut scriptum est in libro legis Moschis, præcepisse Jehovam dicendo: ne afficiuntor morte patres pro filiis, & filii ne afficiuntor morte pro patribus: sed quisque propter peccatum suum morte afficitor.

7 Is percussit Edomæorũ in 'valle salis decem millia, & occupavit 'Petram in eo bello: cujus nomen vocat quisq; 'Jokteelem usq; in diem hunc.

8 Tunc 'misit Amatzja nuntios ad Jehoaschum filium Jehoachazi filii Jehu regem Jisraëlis qui dicerent: age 'videamus a alter faciem alterius.

a Heb. *videamus nos invicem facie: sic vers.* 11.

9 Misit verò Jehoasch rex Jisraëlis ad Amatzjam regem Jehudæ qui dicerent: 'quędam spina quę in Libano *erat*, misit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam tuam filio meo in uxorem: interea præteriens bestia agrestis, quæ in libano *erat*, conculcavit spinam illam.

10 bEgregiè percussisti Edomæos: ideo extulit te animus tuus: fruere gloria & conside domi tuæ: nam quare misceres bellũ malo *tuo*? ut cadas tu & Jehuda tecum?

b Heb. *percutiendo percussisti.*

11 Sed non auscultante Amatzja, 'ascendit Jehoasch rex Jisraëlis, & viderunt alter alterius faciem, ipse & Amatzja rex Jehudæ: apud 'Beth-Schemeschum quod *est* Jehudæ.

12 Plaga autem affectus est Jehuda coram Jisraële: ita ut fugerent quisque ad tentoria sua.

13 Amatzjam verò regem Jehudæ filium Jehoaschi 'filii Achazjæ, prehendit Jehoasch rex Jisraëlis apud Beth-Schemeschum: deinde veniens Jeruschalaima perrupit in muro Jeruschalaimorum, 'a porta Ephrajimi usque ad 'portam anguli, quadringentos cubitos.

14 Denique assumpto toto auro & argento, omnibúsq; vasis quæ inventa sunt in domo Jehovæ, & in thesauris domus regis, etiam d obsidibus, reversus est Schomronem.

d Heb. *filiis sponsionum vel fidejussionum.*

15 Reliquę autem res Jehoaschi quas fecit, fortitudóq; ejus, útq; pugnavit cõtra Amatzjam regem Jehudæ: nonne scripta sunt in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

16 Cúmque occubuisset Jehoasch cum patribus suis, & sepultus esset Schomrone cum regibus Jisraëlis: regnavit Jarobhham filius ejus pro eo.

17 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Jehudæ post mortem Jehoaschi filii Jehoachazi regis Jisraëlis: quindecim annis.

18 Reliquæ autem res Amatzjæ: nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jehudæ?

19 Tan-

19 * Tandem cùm [e] fecissent contra eum conspirationem Jeruschalaimis, * fugit * Lacischũ: quam ob rem miserunt post eum Lacischum ubi morte affecerunt eum.

[e] Heb. conspirassent conspiratione.

20 Unde deportaverunt eum equis: sepultúsque est Jeruschalaimis cum patribus suis in civitate Davidis.

21 * Tum assumentes totus populus Jehudæ [f] Hhazarjam, qui erat natus sexdecim annos: constituerũt eum regẽ pro patre ejus Amatzja.

[f] qui & Hhuzzija, infrà 15.30.

22 Ipse ædificavit * Elatham, quam recuperaverat Jehudę: postquam occubuisset rex cũ patribus suis.

23 Ab anno quintodecimo Amatzjæ filii Joaschi regis Jehudæ: regnavit Jarobhham filius Joaschi rex Jisraëlis Schomrone, uno & quadraginta annis.

24 Fecitq; quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati: quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

25 Hic recuperavit terminum Jisraëlis, ab aditu * Chamathę usque ad * mare campestrium: secundum verbum Jehovæ Dei Jisraëlis, quo locutus fuerat per servum suum * Jonan filium Amittai, prophetam, qui erat e * Gatho-Chepheris.

26 Nam viderat Jehova afflictionem Jisraëlis jactati valde: & * nihil esse * conclusum, nihilque esse derelictum: denique neminem esse adjutorem Jisraëli.

27 Et nondum dixerat Jehova se deleturum nomen Jisraëlitarum [g] sub cœlo: servavit itaque eos per Jarobhhamum filium Joaschi.

[g] Heb. de sub cœlo.

28 Reliquę autem res Jarobhhami & quicquid fecit, fortitudoq; ejus qua pugnavit, utq; recuperavit * Damascum & Chamatham Jehudæ pro Jisraële: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

29 Postea occumbente Jarobhhamo cum patribus suis cum regibus Jisraëlis: regnavit Zecarja filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Ab anno secundo] *ex quo cœpit vivente Jehoachazo patre regnare Joasch Jisraëlita, qui idem quadragesimus est Joaschi regis Jehudæ, & Amatzjæ primus.* 2 Vigintinovem] *ex quibus septẽdecim annos regnavit: reliquis verò duodecim propter conspirationem vitam transegit exul: synecdoche.* 3 Sed non sicut] *i. non integro animo. 2. Chro. 25. 2.* 7 Valle salis] *2. Schem. 8. 13.* Petram] *metropolim Arabiæ Petreæ, a qua denominatur.* Jokteelem] *vide Jehos. 15. 38.* 8 Misit Amatzja] *partim recordatione cædis majorum a Jehu factæ suprà 9: partim verò motus recenti injuria, de qua 2. Chro. 25. 10. & 13.* Videamus &c.] *i. coram dimicemus alter contra alterum.* 9 Quędam spina] *Apologus, ut Judic. 9. 8: in quo rex Jisraëlis regem Jehudæ spinæ, se cedro Libani: populatores, bestiæ agri: damnum illatum, conculcationi comparat: quasi dicat: Tu ipse te infirmiorem esse sentiens, quàm ut Edomæos solus expugnares, ultrò ambivisti conjunctionem mecum, ut cum multo potentiore, petens a me auxiliares copias: quòd si insperata dimissione efferati quidam ex meis, me inscio, in agrum tuum irruerunt, non sum in culpa. Jam tu ista victoria insolescens æquas spinam cedro, lacessens me bello, & tibi populoq; tuo malum arcessis. Confer ista cum historia 2. Chro. 25. 6. & sequentibus, unde hæc interpretatio sumpta est.* 11 Ascendit] *non expectans donec rex Jehudæ fines suos invaderet.* Beth-Schemeschum] *Jehos. 15. 10.* Jehudæ] *ad differentiam ejus quod in tribu Naphtali est, Jehos. 19. 38.* 13 Filii Achazjæ] *quem avus ipsius interfecerat: sic ad contemptum proponit genus, sup. 9.* A porta Ephrajimi] *ab aquilone versus orientem ascendendo: vide sup. 11. 16.* Portam anguli] *sive angulorum Zecarjæ 14. 10. & porta angularis sive prospiciens, 2. Chro. 25. 23.* 19 Tandem] *nimirum anno quarto a morte Joaschi, cùm Jarobhham ageret annum quartum.* Fugit Lacischum] *ubi privatã vitã egit undecim reliquis annis ex illis quindecim quorum meminit sup. ver. 17.* Lacischum] *in tribu Jehudæ ad fines Pelischtæorum.* 21 Tum] *cùm conspirarent in eum, & fugeret Amatzja. Ex quo fit ut undecim anni sequentes, non tantùm Amatzjæ: sed etiam Hhazarjæ qui idẽ Hhuzzija dictus est, communi jure tribuantur.* 22 Elatham] *vide Deut. 2. 7.* 25 Chamathæ] *termini Jisraëlitarum, de quo Num. 13. 21. & 34. 8.* Mare campestrium] *vide Deut. 3. 17.* Jonam] *qui inter duodecim prophetas minores quintus est ordine.* Gatho-Chepheris] *oppido Zebulunis: Jehos. 19. 13.* 26 Nihil esse] *id est, nullius facultatis nullarumq; virium ad salutem comparandam.* Conclusum &c.] *Deut. 32. 36.* 28 Damascum & Chamatham Jehudæ] *quæ jure ad tribum Jehudæ pertinuerant; 2. Schem. 8. 6. & 1. Chron. 18. 3.*

CAPUT XV.

Hhazarja sacrum sacerdotium invadens, percutitur lepra: ideo hominum consortio excluditur, filio interea regnum administrante. Quo tempore genus Jehu in Zecarja exscinditur. Schallum, Menachem, Pekachja Pekach & Hoschea hh regnum Jisraëlis obtinent. Tandem Jotham mortuo patre in Jehuda regnat: & morienti succedit Achaz filius.

1 ANNO * vigesimo septimo Jarobhhami regis Jisraëlis: regnabat Hhazarja filius Amatzjæ, rex Jehudæ.

2 (Natus fuerat annos sexdecim cùm regnare inciperet, & quinquaginta duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jecolja e Jeruschalaimis.

3 Feceratque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

4 Sed excelsa non amota fuerant: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis).

5 Cùm * plaga affecit Jehova regem, qua fuit leprosus usque ad diem mortis suæ: ideoque habitabat in domo [a] semota: Jotham verò filius regis præerat domui, jus dicens populo regionis.

[a] Heb. *libera, id est, reliquis non conjuncta, ex lege de leprosis Levitici. 13. 46.*

6 Reliquæ autem res Hhazarjæ, & omnia quæ fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

7 Postea cùm occubuisset Hhazarja * cũ patribus

tribus suis, sepelivissentque eum cum patribus ejus in civitate Davidis: regnavit Jotham filius ejus pro eo.

8 Anno *trigesimo octavo Hhazarję regis Jehudæ: regnavit Zacarja filius Jarobhhami super Jisraëlem Schomrone, sex mensibus.

9 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, quemadmodum fecerant majores ejus: non recessit a peccatis Iarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

10 Contra hunc conspirans Schallum filius Jabeschi, & percutiens eum coram populo, morte affecit eum: & regnavit pro eo.

11 Reliquę autem res Zacarjæ: ecce sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis.

12 Illud est verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Jehu dicendo, [b] abnepotes tui sessuri sunt super solium Jisraëlis: & ita accidit.

13 Schallum filius Jabeschi regnavit anno trigesimo nono Hhuzijæ regis Jehudæ: regnavit autem mensem [c] integrum, Schomrone.

14 Ascendens enim Menachem filius Gadi e * Tirtza: & ingressus Schomronem, percussit Schallumum filium Jabeschi, Schomrone: & eo morte affecto regnavit pro eo.

15 Reliquæ autem res Schallumi, & conspiratio ejus qua conspiravit: ecce sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis.

16 Tunc percussit Menachem * Tiphsachum, id est, quicquid in ea erat, & omnes terminos ejus a Tirtza: quia * non aperuerat, ideo percussit: ipsas omnes pręgnantes ejus diffidit.

17 Ab anno trigesimo nono Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Menachem filius Gadi super Jisraëlem decem annis, Schomrone.

18 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, omnibus diebus suis.

19 Invadente autem Pule rege Assyriæ regionem illam, dedit Menachem Puli * mille talenta argenti: ut [d] * esset adjumento sibi ad confirmandum regnum in manu ipsius.

20 Exegit verò Menachem istam pecuniam a Jisraële ab omnibus qui valebāt facultatibus: ut daret regi Assyriorum * quinquagenos siclos argenti in virum unumquenque: deinde reversus est rex Assyriorum: nec substitit ibi in ea regione.

21 Reliquæ autem res Menachemi, & quæcunq; fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

22 Postea occubuit Menachem cum majoribus suis: & regnavit Pekachja filius ejus pro eo.

23 Ab anno quinquagesimo Hhazarjæ regis Jehudę: regnavit Pekachja filius Menachemi super Jisraëlem Schomrone, biennio.

24 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

25 Conspirans autem contra eum Pekach filius Remaljæ dux ejus cum Argobo, & cum eo qui *dicebatur* Leo, percussit eum Schomrone in palatio domus regiæ, habens secum quinquaginta viros [e] e Gilhhaditis: cumq; morte affecisset eum, regnavit pro eo.

26 Reliquę autem res Pekachjæ & quæcunque fecit: ecce sunt scripta in libro Chronicorū regum Jisraëlis.

27 Ab anno quinquagesimo secundo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekach filius Remalję super Jisraëlem Schomrone, viginti annis.

28 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jerobhhami filii Nebati, quibus ad peccandū induxit Jisraëlē.

29 Diebus Pekachi regis Jisraëlis invadens [f] Tiglath-Pileser rex Assyriorum cœpit * Hhijonem, & Abelum, domus Mahhacę, & * Janoachum, & * Kedeschum & Chatzorem & * Gilhhadem, denique Galilæam ipsam, totam terram Naphtali: ac harum *incolas* deportavit in Assyriam.

30 [g] Facta autem conspiratione contra Pekachum filium Remaljæ, Hoscheahh filius Elęita percussit eum ut morte afficeret eum, anno vigesimo * a *regno cœpto* Jothami filii Hhuzzijæ: deinde * regnavit pro eo.

31 Reliquæ autem res Pekachi, & quæcunq; fecit: ecce sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis.

32 Ab anno secundo Pekachi filii Remaljæ regis Jisraëlis: regnare cœpit Jotham filius Hhuzziję, rex Jehudę.

33 Natus viginti quinque annos erat * cum regnare inciperet, & * sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jeruscha filia Tzadoki.

34 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Hhuzzija pater ejus, fecit.

35 Veruntamen excelsa non sunt amota, adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis: hic ædificavit * portam domus Jehovæ supremam.

36 Reliquæ autem res Jothami, & quæcunque fecit: nónne scripta sunt in libro Chronicorum regum Jehudæ?

37 * Diebus istis cœpit Jehova immittere in Jehudam Retzinem regem Syrię, & Pekachum filium Remaljæ.

38 Cumq; occubuisset Jotham cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis, in civitate Davidis patris sui: regnavit Achaz filius ejus pro eo.

[b] Heb. *filii quartani:* *sup.* 10. 30.

[c] Heb. *dierū:* *sic Gen.* 29. 14.

[d] Heb. *ut essent manus ejus secum:* *metonymia:* 1. *Chro.* 5. 26

[e] Heb. *filiis Gilhhaditarum.*

[f] *qui & Tilgath-Pilneeser,* 1. *Chro.* 5. 26.

[g] Heb. *conspirata conspiratione.*

2. *Chro.* 27.

ANNOTATIO.

1 Vigesimoseptimo] *qui vigesimus quartus erat Hhuzzijæ.* 5 Plaga affecit] *vide causam* 2. *Chro.* 26 16. *& sequentibus.* 7 Cum patribus] *non quidem in eodem sepulchro: sed in agro religioso sepulturæ regum,* 2. *Chron.* 26. 23. 8 Trigesimo octavo] *qui idem ultimus est Jarobhhami.* 14 Tirtza] *vide* 1. *Reg.* 14. 17. 16 Tiphsachum] *vide* 1. *Reg.* 4. 23. Non aperuerat] *ei proficiscenti Tirtza contra Schallumum.* 19 Mille talenta &c.] *quasi decies centies mille daleros.* Esset adjumento] *id est, pacem redemit ab eo, & ejus opem obtinuit ut confirmaretur in regno.* 20 Qinquagenos siclos] *id est, duodecim daleros cum dimidio cuique Aßyrio.* 29 Hhijonem] *vide* 1. *Reg.* 15. 20. *& sequentes.* Janoachum] *Jehosch.* 16. 6. *Ephrajimitarum.* Kedeschum, Chatzorem] *Naphtalitarum Jehosch.* 19. 36. *&* 37. Gilhhadem] *id est, totam regionem trans Jardenem, quam Reübenitæ, Gaditæ & pars Menaschitarum*

naschitarum obtinebant. 30 A regno cœpto] *i. anno quarto Achazi: sed quia ejus adhuc nullam mentionem fecit, tempus describit a superiore rege.* Regnavit pro] *mero quidem imperio, octo annis, tributario vero novem: infrà 17.1. & 6.* 33 Cùm regnare inciperet] *id est, cùm regni administrationem iniit, propter lepram patris, suprà ver. 5.* Sedecim] *a morte patris.* 35 Portam supremam] *vide suprà 11.6.* 37 Diebus istis] *id est, sub finem regni Jothami cœperunt calamitates illæ, quæ consecutæ sunt regnante Achazo.*

Caput XVI.

Achaz impius a regibus Syriæ & Jisraëlis pressus ad Assyrium recurrit: a quo occupata Syria & rege occiso, Achaz afflictus, in graviorem idololatriam quàm antea delabitur: cui mortuo succedit filius Chizkija.

1 ANNO *decimo septimo Pekachi filii Remaljæ: regnare cœpit Achaz filius Jothami, rex Jehudæ.

2 Natus viginti annos erat Achaz cùm *ille regnare inciperet, & sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: sed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovę Dei sui, sicut David pater ejus.

3 Ambulavit enim in via regum Jisraëlis: atque etiam filium suum transmisit per ignem secundum abominationes gentium, quas expulerat Jehova a facie Jisraëlitarum.

Levit.20 23

4 Et sacrificabat studiosè, adolebátque *in excelsis, & in collibus: & sub omni arbore virente.

5 Tunc ascendit Retzin rex Syriæ, & Pekach filius Remaljæ rex Jisraëlis Jeruschalaima in bellum: qui obsiderunt Achazum: sed non potuerunt debellare.

Jeschahbja 7.1.

6 (Tempore illo averterat Retzin rex Syriæ, *Elatham ad Syros, & excusserat Jehudæos ex *Elothis: Syri verò venientes Elatham habitaverunt ibi usq; in diem hunc).

7 Misit enim Achaz nuntios ad Tiglath-Pileserum regem Assyriæ dicendo: servus tuus & filius tuus sim: ascende & serva me e manu regis Syriæ, & e manu regis Jisraëlis, qui insurrexerunt contra me.

8 Et accipiens Achaz aurum & argentum quod inveniebatur in domo Jehovæ, & in thesauris domus regiæ: misit ad regem Assyriæ munus.

9 Cui auscultavit rex Assyriæ, & ascendens rex Assyrię Damascum, cepit eam, & deportavit *incolas* ejus *in Kirum: Retzinem verò morte affecit.

10 *Profectus autem rex Achaz obviam Tiglath-Pilesero regi Assyriæ Damascum: *cùm vidisset altare quod *erat* Damasci: misit rex ad Urijam sacerdotem similitudinem illius altaris, & structuram ejus secundum totum artificium ejus.

11 Et extruxit Urija sacerdos altare: omnino pro ut miserat rex Achaz Damasco: ita fecit Urija sacerdos, dum rediret rex Achaz Damasco.

12 Deinde cùm rediisset rex Damasco, & vidisset rex illud altare: accedens rex ad ipsum altare, obtulit in eo.

13 Et adolevit holocaustum suum, munusq; suum, & libavit libamen suum: inspersitq; sanguinem eucharisticorum suorum altari.

14 Altare verò æneum quod fuerat coram Jehova, longiùs amovit ab anteriore parte ipsius domus, ne esset inter suum altare, & inter domum Jehovę: posuitq; illud ad latus sui altaris aquilonem versus.

15 Præcepítque rex Achaz Urijæ sacerdoti dicendo: in hoc altari magno adole holocaustū matutinum, & munus vespertinum, holocaustúmque regis & munus ejus, etiam holocaustum totius populi terræ, munúsque eorum, & libamina eorum, ac sanguinem holocausti, omnémque sanguinem sacrificii ei inspergito: altare verò æneum erit penes me *inquirere.

16 Quod fecit Urija sacerdos: omnino prout præceperat rex Achaz.

17 Præterea truncavit rex Achaz *Zophoros & bases, & amovit ab illis labrum quodque, lacum quoque deposuit a bobus ª æreis, qui suberant ei: ac imposuit illum pavimento lapideo.

ª Heb. *de super bobus are.*

18 *Tegmen quoque sabbathi, quod ædificaverant in ipsa domo, & *accessum regis extimum, amovit a domo Jehovę: *metu regis Assyriæ.

19 Reliquæ autem res Achazi, quas fecit: nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jehudę?

20 Denique cùm occubuisset Achaz cum patribus suis, sepultúsque esset cum patribus suis *in civitate Davidis: regnavit Chizkija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Decimoseptimo] *qui idem fuit Jothami decimussextus.* 2 Ille] *Jotham nimirum, de quo ver. 1. ita accipiendum esse ostendit ætas Chizkijæ, qua ad regnum pervenit cum hujus ætate comparata, infrà 18.2 simile vide 2.Chro. 36.9.* 4 In excelsis] *contra legem Deut. 12.2.* 6 Elatham] *de qua suprà 14. 22.* Elothis] *i. a tota ditione Elathæ.* 9 In Kyrum] *i. eam Mediæ partem, quæ ab hac deportatione Syromedia est dicta: appellatur autem Kir, id est murus, quòd monte Zagro veluti muro circumquaque cingatur. De Cyrene accipere alienum est, cùm nunquam ad regnum Assyriorum pertinuerit, & ab agro eorum sit remotissima. Media autem regibus Assyriæ parebat, ut apparet infrà cap. 17.6.* 10 Profectus obviam] *ad gratulandum ei de victoria: tum etiam ut impetraret ab eo auxiliū, quo recuperaret quæ ademerant ei Pelischtæi, 2.Chro. 28.18.* Cùm vidisset] *confer cum 2.Chron. 28.23.* 15 Inquirere] *id est, Deum in eo consulere, si quando placebit.* 17 Zophoros] *1.Reg. 7.28. & sequentibus.* 18 Tegmen sabbathi] *id est, paratum pro custodibus templi, qui singulis sabbathis functiones suas obibant per vices: de quibus suprà 11.5. Est autem synecdoche, pro eo quod est, occlusit fores templi Jehovæ: 2. Chron. 28. 24.* Accessum regis] *de quo 1.Reg. 10.5. &* 12. Metu regis] *id est, a vi regis Assyriorum sibi metuens, ne fortè per illum accessum in regiam irrumperet.* 20 In civitate Davidis] *at non in sepulchris regum: vide 2.Chron. 28.27.*

CAPUT XVII.

Hoscheahh regis Assyriorum tributarius effectus, cum rege Ægypti conspirat, & tributum recusat Assyrio. Quam ob rem Assyrius regnum invadit, occupat, regem capit, populum deportat, & novos colonos intromittit: qui leviore plaga plus afficiuntur ad cultum Dei aliqua ex parte effingendum, quam Jisraëlitæ ad retinendum & restituendum ullis calamitatibus.

1 ANNO duodecimo Achazi regis Jehudæ: cùm regnaret Hoscheahh filius Elæ Schomrone, super Jisraëlem nono anno:

2 Et faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut reges Jisraëlis qui fuerant ante eum.

3 Contra eum ascendit Schalmaneser rex Assyriæ: factúsque est illi Hhoscheahh servus, & pendebat ei munus.

4 Postea invenit rex Assyriæ in Hoschehha conspirationem: eum misisse nuntios ad Soum regem Ægypti, & non obtulisse munus regi Assyriæ [a]ut quotannis: quare coercuit eum rex Assyriæ, & vincivit eum in carcere.

5 Nam pervasit rex Assyriæ totam ejus regionem: & ascendens Schomronem obsedit eā tribus annis.

6 Anno nono Hoschehhæ cepit rex Assyriæ Schomronem, & deportavit Jisraëlem in Assyriam: collocavítq; eos in Chalacho, & in Chabore, fluvio Gozanis, & in civitatibus Mediæ.

7 Sic fuit, eò quòd peccaverant filii Jisraëlis contra Jehovam Deum suum, qui eduxerat eos a terra Ægypti: [b] ne subessent manui Parhhonis regis Ægypti: & reveriti fuerant deos alienos.

8 Ambulaverántq; in statutis gentium, quas expulerat Jehova a facie filiorum Jisraëlis: & quę fecerant reges Jisraëlis.

9 Et mussantes filii Jisraëlis res quæ rectæ non sunt, contra Jehovam Deum suum: ædificaverant sibi excelsa in omnibus civitatibus suis: a turri custodum usque ad civitatē munitam:

10 Statuerántq; sibi statuas ac lucos: in omni colle excelso, & sub omni arbore virente.

11 Et adoleverant ibi in omnibus excelsis, sicut gentes quas deportaverat Jehova a facie eorū: fecerántq; res malas provocādo Jehovā.

12 Et coluerant stercoreos deos: de quibus edixerat Jehova eis: ne facitoe rem istam.

13 Cúmq; contestaretur Jehova in Jisraëlē & in Jehudam per [c] omnes prophetas cujuscúnq; visionis, dicendo: revertimini a viis vestris pessimis: & observate præcepta mea & statuta mea, omnino secundum legem illā quā præcepi majoribus vestris: quæq; commisi vobis per servos meos prophetas:

14 Non auscultaverant: sed obduraverant cervices suas, ut [d] majores cervices suas: qui non crediderant Jehovę Deo suo.

15 Et spernentes statuta ejus, ac fœdus ejus, quod pepigerat cum majoribus ipsorum, & testimonia ejus, quibus contestatus est eos: sectati fuerant ipsam vanitatem, adeò ut vani effecti fuerint, & *sectati* fuerint gentes circumstantes ipsis: de quibus præceperat Jehova eis: ne facerent sicut illæ.

16 Et derelictis omnibus pręceptis Jehovæ Dei sui, fecerant sibi fusile, duos vitulos: fecerant etiam lucum, & incurvaverant se toto exercitui Cœlorum: coluerant quoque Bahhalem.

17 Præterea transmiserant filios suos & filias suas per ignem, & [e] usi erant divinationibus, & conjectores fuerant: denique se ipsos dediderant ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum:

18 *Fuit, inquam,* ut irā percitus Jehova valde in Jisraëlem, amoverit eos a facie sua: non reliqua fuit nisi tribus Jehudæ sola.

19 Etiam Jehuda non observabat pręcepta Jehovæ Dei sui: sed ambulabant in statutis Jisraëlitarum, quæ fecerant.

20 Ideo spernens Jehova totum semen Jisraëlis, & affligens eos, tradiderat eos in manū diripientium: donec abjiceret eos a facie sua.

21 (Postquam laceravit Jisraëlitas a domo Davidis: cùm regē constituissent Jarobhhamum filium Nebati: depulit enim Jarobhham Jisraëlitas a [f] sequendo Jehovam, & induxit eos ad peccandum peccato magno.

22 Et ambularunt filii Jisraëlis in omnibus peccatis Jarobhhami quæ fecerat: non recesserunt [g] ab ullo eorum).

23 Donec amoveret Jehova Jisraëlem a facie sua: quemadmodum locutus fuerat per omnes servos suos prophetas: ita demigravit Jisraël a terra sua in Assyriam usque in hunc diem.

24 Deinde adduxit rex Assyrię e Babele, & e Cutha, & e Hava, & e Chamatha, & Sepharvajimis *colonos* quos collocaverat in civitatibus Schomronis loco Jisraëlitarum: & hęreditariò possidentes Schomronem habitabant in civitatibus ejus.

25 Fuit autem cùm principio habitantes ibi non revererentur Jehovam: ut immitteret Jehova in illos leones, qui interficiebant eos.

26 Itaque allocuti sunt regem Assyriæ dicendo: gentes istæ quas deportans collocasti in civitatibus Schomronis, ignorant ritum Dei regionis istius: ideo immisit in eos leones, qui ecce morte afficiunt eos, quandoquidem ignorant ritum Dei illius regionis.

27 Præcepit verò rex Assyræ dicendo: ducite illuc unum ex istis sacerdotibus, quos deportastis inde: & abeuntes residento ibi: ut doceat eos ritum Dei illius regionis.

28 Veniens itaque unus ex illis sacerdotibus quos deportaverant e Schomrone, consedit Beth-Ele: & docebat eos quo modo reveriturі essent Jehovam.

29 Attamen faciebant [h] quęque gens deos suos: quos collocabant in æde excelsorum, quę fecerant Schomronitæ: quęque gens in civitatibus suis ubi habitabant.

30 Nam homines Babelis fecerunt Succoth-Benoth, & homines Cuthi fecerunt Nergalē: homines verò Chamathæ fecerunt Aschimā.

31 Hhavvæi autem fecerunt Nibchanem & Tar-

[a] Heb. *de anno in annum*

[b] Heb. *de sub manu.*

[c] Heb. *per manum omnium: sic deinceps.*

[d] Heb. *ut cervices majorū suorum: hypallage.*

[e] Heb. *divinaverāt divinationibus, & conjectaverant.*

[f] Heb. *a post:* 1. *Reg.* 12. 28

[g] Heb. *ab eo.*

[h] Heb. *gens gens: sic infrà.*

Tartakum : & Sepharvæi comburebant filios suos igne Adrammeleco & Hhanammeleco diis Sepharvajimorum.

32 Sic reverebantur Jehovam : & faciebant sibi [e] numero suo sacerdotes excelsorum: qui *sacra* faciebant eis in æde excelsorum.

[e] Heb. *e partibus suis: ut 1. Reg. 12. 31*

33 Jehovam reverebantur: & deos suos colebant, ex * ritu gentium quas deportaverant inde.

34 Usque in hunc ipsum diem *isti faciunt ex ritibus priscis : non reverentur Jehovam, neque faciunt secundum statuta ipsorum, & secundum ritum ipsorum : id est, secundum legẽ & secundum præceptum quod præceperat Jehova filiis Jahhakobi : * cui imposuit nomen Jisraëlis.

35 Et quibuscum pepigerat Jehova fœdus, præceperatque eis dicendo : ne revereminì deos alienos ; neque incurvate vos eis, neque colite eos, neque sacrificate eis :

36 Sed Jehovã, qui eduxit vos e terra Ægypti virtute magna & brachio extento, ipsum reveremini, eiq; incurvate vos, ac sacrificate ei.

37 Et statuta ac judicia, legemq; & præceptum, quę scripsit vobis, [k] observanter facite omnib[9] diebus: ac ne reveremini deos alienos:

[k] Heb. *observate faciendo.*

38 Et fœderis quod pepigi vobiscum ne obliviscamini : ut non revereamini deos alienos.

39 Sed Jehovam Deum vestrum revereamini : & ipse eripiet vos e manu omnium inimicorum vestrorum.

40 Non tamen auscultarunt : sed secundum priscum ritum suum faciunt :

41 Quamvis gentes istæ reveritæ sint Jehovam, & cum idolis suis coluerint: etiam filii eorum & nepotes eorum : sicut fecerant majores eorum, faciant usque in diem hunc.

ANNOTATIO.

4 Invenit] *nimirum quinto aut sexto anno, postquam tributarius factus esset: vide infrà 18. 9.* Vincivit] *nono anno ex quo tributarius factus fuerat, ut sequentia explicant.* 5 Tribus] *nimirum septimo, octavo & nono anno.* 6 Hoschehhæ] *tributarii, qui fuit 17. annus & ultimus regni ipsius.* Chalacho] *id est, in Chalcitide Mesopotamiæ.* Chabore] *Chaboras fluvius & oppidũ dicitur Ptolomæo Geographicorum lib. 5. cap. 18. in Acrabene Mesopotamię.* Fluvio Gozanis] *id est, in Gausanitide, quam fluvius Chaboras ab Acrabene disterminat.* 7 Sic fuit] *Ætiologia judiciorum Dei qua explicatur quibus sceleribus provocatus Deus Jisraëlis regnum pessundederit : usque ad finem capitis.* 9 A turri &c.] *id est, ubique : æquè in solitariis atque in frequentibus locis : proverbiale dictum.* 13 Cujuscúnque visionis] *id est, quacúnque ratione vel forma illis cernendam proponebat voluntatem suam : vide Num. 12. 6.* 18 Sola] *cum adhærentibus Levitis, & Binjaminitarum reliquiis: synecdoche.* 19 Etiam Jehuda] *altera causa judicii in Jisraëlitas, contagium regni Jehudæ, in eandem labem prolabentis vicini regni exemplo, Oseæ. 4. 15.* 20 Semen Jisraëlis] *id est, regni decem tribuum : synecdoche.* 21 Laceravit] *subaudi Jarobhham.* 24 Rex Assyriæ] *Esar-Chaddon filius Sancheribi : Hhezræ. 4. 2.* Cutha] *e Cossæa, regione Susianes.* Hhava] *regione Arabiæ desertæ, in quam Hhavvæi pulsi a Pelischtæis se receperant : Deut. 2. 23. quæ & Hhivva dicitur infrà 18. 34.* Chamatha] *Syriæ, in finibus Cenahhanææ.* Sepharvajimis] *id est, ex agro Sephare urbis ad Euphratem in Mesopotamia.* 25 Non revererentur] *id est, non colerent eum externo cultu.* 27 Residento] *Legati qui expostulatum venerant cum sacerdote.* 28 Reveriturі essent] *id est, colerent vitulum, cujus specie putabant Deum repræsentari.* 29 Schomronitę] *id est, decem tribus, incolæ regni Schomronis.* 33 Ritu gentium] *id est, decem tribuum.* 34 Isti] *id est, decem tribus quas proximè commemoravit : nam ex comparatione istarum coloniarum, quas rex Assyriæ transmiserat, contumacia Jisraëlitarum ostenditur : qui toties castigati graviter, & nunc demum tam dura servitute pressi, ne minimum quidem resipiscentiæ signum dederunt.* Cui imposuit] *exaggeratio, ut 1. Reg. 18. 31.*

CAPUT XVIII.

Instaurato per Chizkijam Dei cultu in regno Jehudæ : & occupato Shomronis regno ab Assyriis ; regnum Jehudæ invaditur propter defectionem Chizkijæ : quam ob rem Chizkija paciscitur pretio cum rege Assyriæ : qui nihilo minus per legatos Chizkijam multis contumeliis afficit, & populum ad defectionem, Deum protervè blasphemando sollicitat.

1 FUIT autem * anno tertio Hoschehhæ filii Elæ regis Jisraëlis: ut regnaret Chizkija filius Achazi, rex Jehudę.

2 Natus viginti quinque annos erat cùm regnare inciperet, & vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen [a] Abi filia Zecarjæ.

[a] *quę & Abija. 2. Chro. 29. 1.*

3 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ : omnino prout fecerat David pater ejus.

4 Ipse amovit excelsa, fregitque statuas, & excidit lucum : contudit etiam serpentem æneum quem fecerat Mosche ; eò quòd usque ad dies illos Jisraëlitæ adolerent ei, quem vocavit [b] Nechuschtanem.

2. Chro. 29. 30. & 31. capitibus.

[b] *id est, æreũ a materia.*

5 In Jehova Deo Jisraëlis fiduciam habuit : & non fuit ei similis inter omnes reges Jehudę qui post eum, aut qui ante eum *fuerunt*.

6 Adhæsit enim Jehovę: non recessit [c] ab eo sequendo : sed observavit præcepta ejus, quæ præceperat Jehova Moschi.

[c] Heb. *a post eum.*

7 Et aderat Jehova ei: quocúnque prodibat, secundabatur: * rebellavitq; in regem Assyriæ ut non serviret ei.

8 Ipse percussit * Pelischtæos usque Hhazzam, & terminos ejus : * a turri custodum usq; ad civitatem munitam.

9 Fuit autem anno quarto regis Chizkiję, is *est* annus septimus *Hhoschehhę filii Elę regis Jisraëlis : ut ascendens Schalmaneser rex Assyriæ contra Schomronem, obsideret eam.

10 Deinde cepit eam sub finem *tertii anni, anno sexto Chizkiję : is annus *erat* nonus Hoschehhæ regis Jisraëlis, *quo* capta fuit Schõron.

Sup. 17. 6.

11 Et deportavit rex Assyriæ Jisraëlitas * in Assyriam: quos collocavit in Chalacho, & ad Chaborem fluvium Gozanis & in civitatibus Mediæ.

12 Propterea quòd non auscultaverant voci Jehovæ Dei sui, & transgressi fuerant fœdus ejus, quicquid præceperat Mosche servus Jehovę: neq; auscultaverant, neq; fecerant.

13 Deinde decimoquarto anno regis Chizkijæ ascendit Sancherib rex Assyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, & * occupavit eas.

14 Quam ob rem misit Chizkija rex Jehudæ ad regem Assyriæ * Lacischum qui dicerent, peccavi: diverte a me: id quod imposueris mihi feram: imposuit autem rex Assyrię Chizkijæ regi Jehudæ * trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri.

15 Quam omnem pecuniam dedit rex Chizkija, quę est inventa in domo Jehovę: & in thesauris domus regiæ.

16 Tempore illo truncavit Chizkija fores templi Jehovæ, & * antas quas * obduxerat Chizkija rex Jehudæ: tradiditq; eas regi Assyriæ.

Jeschah. 36

17 * Sed misit rex Assyriæ Tartanem & Rabsarisum & Rabschakem Lacischo ad regem Chizkijam, cum copiis [d] numerosis * Jeruschalaima: qui ascendentes cum proficiscerentur Jeruschalaima, ascendentes venerunt & substiterunt ad aquę ductum piscinę superioris, qui *est* in aggere agri fullonis.

[d] Heb. *gravibus.*

18 Cumque inclamassent regem, egressus est ad eos Eljakim filius Chilkiję, qui præerat domui: & Schebna scriba, & Joach filius Asaphi [e] a memoria.

[e] Heb. *memorator: sic infrà ver 37.*

19 * Ad quos dixit Rabschake, dicite jam ad Chizkijam: * sic ait rex maximus rex Assyriæ, quę *est* fiducia ista, qua confidis?

20 * Dixeris, (veruntamen verba [f] futilia) *adesse* consilium & fortitudinem ad bellum: nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

[f] Heb. *labiorum.*

21 Nunc, ecce fiduciam tuam habueris in scipione arundinis istius quassatæ, in Ægyptio: quo si quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *est* Parhho rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipso.

22 Quòd si dixeritis ad me: in Jehova Deo nostro fiduciam habemus: an non is *est* cujus abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicent Jehudę & Jeruschalaimis: coram altari hoc incurvate vos Jeruschalaimis?

23 * Sed nunc [g] misceto bellum cum domino meo rege Assyriæ: & dabo tibi bis mille equos, si poteris suppeditare qui equitent eos pro te.

[g] Heb. *miscete* bello.

24 Quomodo ergo * averteres faciem ducis unius e servis domini mei minimis? sed fiduciam tuam habes in Ægyptio propter currus & propter equites.

25 At nunc, an absque Jehova ascendi contra locum hunc, ad perdendum eum? Jehova * edixit mihi: ascende contra regionem istam & perde eam.

26 * Dixit verò Eljakim filius Chilkiję, & Schebna ac Joach ad Rabschakem: alloquere quæso servos tuos Syrè: intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, [h] audiente populo hoc qui *est* super murum.

[h] Heb. *in auribus.*

27 Ad quos dixit Rabschake, an ad dominum tuum, aut ad te misit me dominus meus ut loquerer verba hæc? nónne ad homines istos qui sedent super murum, * ut comedant excrementa sua, ut bibant lotium suum vobiscum?

28 Itaque subsistens Rabschake exclamavit voce magna Judaicè: & locutus est dicens: audite verbum regis maximi, regis Assyriæ.

29 Ita ait rex, ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit vos eripere e manu ejus.

30 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova dicendo, [i] certò eripiet nos Jehova, neque tradetur civitas hæc in manum regis Assyriæ.

[i] Heb. *eripiendo eripiet*

31 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait rex Assyriæ: transigite mecū munere & prodite ad me: sic comedite quisque *fructum* vitis suę, & quisque *fructum* ficus suæ, ac bibite quisque aquas cisternæ suæ.

32 Usquedum veniens assumam vos, *deducendos* in terram similem terræ vestrę, terram frumenti & musti *feracem:* terram pane & vineis *abundantem,* terram olivæ oleosę & mellis: & vivite ac non moriamini: neque auscultate Chizkiję, quia seducit vos dicendo: Jehova eripiet nos.

33 An [k] ullo modo eripuerunt dii gentium quisq; terram suam e manu regis Assyriæ?

[k] Heb. *eripiendo eripuerunt.*

34 Ubi sunt dii Chamathę & * Arpadi? ubi sunt dii * Sepharvajimorum, * Henahhi & * Hivvę? quin * eripuerúnt*ne* Schomronem e manu mea?

35 Qui *sunt* inter omnes Deos istarum regionum, qui eripuerint regionem suam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruschalaima e manu mea?

36 Obticuerunt autem populus, neque responderunt ei quicquam: pręceptum enim regis fuerat edicentis: ne respondete ei.

37 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, & Schebna scriba, ac Joach filius Asaphi a memoria ad Chizkijam [l] laceris vestibus: & indicaverunt ei verba Rabschakis.

[l] Heb. *lacerati vestes.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *ex quo tributarius regis Assyrii erat: qui fuit regni ejus undecimus.* 7 Rebellavit] *elatus rebus secundis, excutiens jugum quod receperat pater Achaz, suprà 16.7.* 8 Pelischtæos] *qui patri Achazo multa ademerant, 2. Chro. 28.18.* A turri] *ut suprà 17.9.* 9 Hoschehhę] *ex quo tributarius &c.* 10 Tertii anni] *obsidionis.* 11 In Assyriam] *id est, in ditionem suam.* 13 Occupavit] *aliquas nimirum: synecdoche.* 14 Lacischum] *civitatem tribus Jehudæ, quam Assyrius tunc oppugnabat, Jehos. 15.39.* Trecenta argenti, & triginta auri talenta] *id est, quasi sexcenta millia dalerorum.* 16 Antas] *id est, postes & lamina.* Obduxerat] *laminis aureis, cùm rursus aperiret domum Jehovæ primo mense anni primi. 2. Chro. 29.3.* 17 Sed misit] *non stans promissis accepta pecunia.* Jeruschalaima] *ut ea suis præsidiis firmarent, & tyrannidis regiæ essent administri, contra quam transactum fuerat.* 19 Ad quos] *recusantes præsidia ista intromittere.* Sic ait rex] *increpatio est dilemmatica: quasi dicat: Si tuis viribus fidis, vanitatis est: sin alienis, cujus obsecro? an Ægyptii? at societas illius exitialis est: an verò Dei? at illius cultum minuisti: nam blasphemè vitio vertit quod imperaverat Deus, Deutero. 12.5.* 20 Dixeris] *id est, tecum cogitaveris, & populo persuaseris nihil tibi deesse quod ad propulsandum regem opus*

opus sit. 23 Sed nunc] *sarcasmus, quo ludificatur audaciam Chizkijæ propter tenuitatem ejus.* 24 Averteres faciem] *id est, propulsares.* 25 Edixit mihi] *id est, testatur mihi in animo, fore me vindicem injuriarum, quibus affecisti eum: ver.22.* 26 Dixit Eljakim &c.] *id est, unus eorum de sententia omniū.* 27 Ut comedant] *id est, quibus nisi maturè ab hac pertinacia discedant, eventuræ sunt calamitates istæ, & rerum summa difficultas.* 34 Arpadi] *in regione Arrapachitide, aut melius Arpaditide summa Assyriæ parte* Sepharvajimorum] *vide suprà 17.22.* Henahhi] *Ingines, regionis in Mesopotamia: nam literam Hhain ferè per literam g exprimunt historici.* Hhivvæ] *vide suprà 17.24.* Eripuerunt] *dii Schomronis videlicet* ἀπὸ κοινοῦ

Caput XIX.

Deus per Jeschahhjam nuntiis Chizkijæ ipsum consulentibus, promittit irritum fore Assyrii consilium de expugnandis Judæis. Iterum autem comminante & blasphemante Assyrio eandem promissionem repetit & signo confirmat, quam statim effectu implet, strage Assyriorum per angelum & Sancheribi cæde.

1 FUIT autem cùm audiret rex Chizkija, ut laceraret vestimenta sua: & tegens se cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakim qui præerat domui, & Schebnam scribam, ac seniores sacerdotum tectos ciliciis: ad Jeschahhjam prophetam filium Amotzi.
3 Qui dixerunt ad eum: sic ait Chizkija, dies angustiæ & increpationis & irritationis dies hic: cùm venerint filii usq; ad os matricis, & vis non adsit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus omnia verba Rabschakis, quem misit rex Assyriæ dominus ejus, ad afficiendum probro Deum viventem: & arguat verba ista quę audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem tuam pro hoc residuo quod præsens est.
5 Cùm itaque venissent servi regis Chizkiję ad Jeschahhjam:
6 Dixit eis Jeschahhja, sic dicite domino vestro: sic ait Jehova ne timeto propter verba ista quæ audivisti, quibus blasphemarunt pueri regis Assyriæ me.
7 Ecce ego indam ei spiritum, ut audito rumore revertatur in terram suam: tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaq; reversus Rabschake invenit regem Assyrię oppugnantem Libnam: audierat enim eum profectum esse Lacischo.
9 Audiens autem de Tirhaka rege Cuschi dicentes: ecce procedit ut pugnet contra te? [a]rursus misit nuntios ad Chizkijam, edicendo:
10 Sic alloquimini Chizkijam regem Jehudæ, dicendo: ne decipiat te Deus tuus in quo tu fiduciam habes dicendo: non tradentur Jeruschalaima in manum regis Assyrię.
11 Ecce tu audivisti id quod fecerunt reges Assyriæ omnibus aliis regionibus internecioni devovendo *incolas* earum: & tu eripereris?
12 An dii gentium quas perdiderunt majores mei eripuerunt eas? Gozanem & Charanem, & Retzephum & Hhedenitas qui sunt Telasari?
13 Ubi *est* rex Chamathæ, & rex Arpadi, & rex civitatis illius Sepharvajimorum, Henahhi & Hhivvæ?
14 Cumq; accepisset Chizkija literas e manu nuntiorum, & legisset eas: ascendens in domum Jehovæ, explicavit eas Chizkija coram Jehova.
15 Et precatus est Chizkija coram Jehova, dicens: Jehova Deus Jisraëlis, insidens Cerubinis, tu es Deus solus omnibus regnis terrę: tu fecisti cœlum & terram.
16 Inclina Jehova aurem tuam, & audi: aperi Jehova oculos tuos & vide: audi, inquam, verba Sancheribi, illius quem misit ad probro afficiendum Deum viventem.
17 Verum est Jehova: vastaverunt reges Assyriæ gentes illas & regionem earum:
18 Et tradiderunt deos earum igni: quia dii non erant: sed opus manuum hominis, lignum aut lapis: ideo perdiderunt eos.
19 Itaque nunc Jehova Deus noster serva nos, quæso, e manu illius: ut cognoscant omnia regna terræ, te Jehovam Deum esse solū.
20 Tum misit Jeschahhja filius Amotzi ad Chizkijam qui diceret: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: quæ precatus es me contra Sancheribum regem Assyriæ, exaudivi.
21 Hoc est verbum quo [b] edicit Jehova *respondere ei:* contemnit te, subsannat te virgo, filia Tzijonis: post te caput movet filia Jeruschalaimorum.
22 Quem probro affecisti ac blasphemasti, & contra quem extulisti vocem? utiq; attollis in sublime oculos tuos contra sanctum Jisraëlis.
23 Per nuntios tuos probro affecisti dominum, cùm diceres: multitudine curuum meorū ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam [c] proceras cedros ejus: lectissimas abietes ejus: ingrediar etiam [d] extremum diversoriorum ejus: sylvas, arva ejus.
24 Ego effodio ut bibam aquas exteras: nam exicco planta pedum meorum omnes rivos locorum [e] obsessorum.
25 An non audivisti inde a longo *tempore* me id facere, & a diebus priscis formare illud? nunc adduco illud, ut sis ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.
26 Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt: fuerunt *ut* herba agri, ut [f] oleracea herba tenera, *ut* fœnū tectorum, & *ager* tactus uredine, [g] antequam in culmum assurgat.
27 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi: etiam furorem tuum contra me.
28 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua ascendit ad aures meas: ideo ponam hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quā venisti.
29 Illud autem esto tibi hujus *rei* signum: comedere vos anno uno sponte natum: & anno altero sponte renatum: anno demum tertio serite & metite ac plantate vineas, & comedite fructum earum.
30 [h] Nam residuum domus Jehudæ quod relictum fuerit, rursus radicabitur infernè, & fructum proferet supernè:
31 Cùm Jeruschalaimis prodibit reliquum &

[a] Heb. *reversus est & misit.*

[b] Heb. *edicit Jehova ad eum.*

[c] Heb. *proceritatem cedrorū, & delectum abietum ejus &c.*

[d] Heb. *diversoriorum extremitatis.*

[e] Heb. *rivos obsidionis.*

[f] Heb. *viriditas herbæ teneræ.*

[g] Heb. *ante culmum.*

[h] Heb. *addet residuum, &c. radicem inferne.*

& residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.

32 'Propterea sic ait Jehova de rege Assyriæ: non est 'ingressurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc sagittam: neq; oppositurus ei scutum, neque diffundet contra eam [i] missilia catapultaria.

[i] Heb. *catapultam: metonymia.*

33 Viâ quâ venerit, eâdē revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur: dictū Jehovæ.

34 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam: propter me & ' propter Davidem servum meum.

35 Itaque fuit nocte eadem, ut prodiens angelus Jehovæ percuteret in castris Assyriorum centum octoginta quinq; millia: qui cùm surrexissent mane, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

36 Quare profectus abivit & reversus est Sancherib rex Assyriæ: conseditq; Ninive.

37 Ubi fuit ipso se incurvante in æde Nisrochi Dei sui, ut Adrammelec, & Scharetzer filii ejus percuterent eum gladio: ipsi verò proripuerunt se in terram ' Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Dies angustiæ] *id est, dies calamitosus, quo increpamur de facto nostro, & Dei nomen contumeliosè proscinditur.* Cùm venerint] *allegoria, qua se parturienti, & populum suum fœtui: præsentis verò periculi magnitudinē, gravissimæ pariendi difficultati comparat, q.d. tantæ sunt angustiæ, ut neq; fœtus se ipsū juvare: neque ego ipsum ex angustia liberare possim.* 4 Hoc residuo] *reliquæ enim decem tribus jam in captivitatem abierant, suprà 17. & regni Judaici pars jam ab Assyrio obtinebatur, suprà 18.13.* 6 Pueri] *id est, ministri: sic Exod. 33.11.* 7 Indam spiritum] *id est, afficiam animum ejus hac voluntate.* Rumore] *de adventu Tyrhakæ, ver. 9.* In terram suam] *ut hostem invadentem depellat: sic experiemini periculum non ita præsens esse ut putatis.* Tandem] *iis gestis quæ prædicuntur ver. 28. & completa narrantur ver. 37.* 8 Libnam] *vide Jehos. 15.42. & 21.13.* 9 Cuschi] *vide Gen. 10.6.* 12 Gozanem] *vide suprà 17.6.* Charanem] *id est, Charras Mesopotamiæ, Gen. 11.31.* Retzephum] *Rezipha Ptolomæo, Mesopotamiæ.* Hhedenitas] *vide Gen. 2.10.* Telasari] *quæ postea Seleucia dicta est, Hhedenis metropolis.* 13 Chamathæ] *vide suprà 18.34.* 15 Insidens Cerubinis] *ut 1. Schem. 4.4.* Solus] *contra-quàm dixerat Assyrius suprà 18.35. & hîc versu 12.* 21 Contemnit te] *id est, non curat: sed ludificatur te, ut ut imbecilla & infirma est.* Caput movet] *id est, amarulenter ridet: synecdoche, ut Psal. 22.8.* 23 Ingrediar] *id est, nihil non pervadam.* 24 Exteras] *id est, novas, antè incognitas.* Nam exicco] *Thrasonica hyperbole.* 25 Me id facere] *quod tu tibi arrogas, suprà ver. 23. & 24.* Nunc] *id est, in tuis victoriis quas jactas. q.d. ego ipse sum author, & tuo ministerio utor ad deturbandum, &c.* 26 Ideo] *id est, ut tibi animum adjeci, ita illis abstuli, ut nullo negotio vincerentur.* 28 Hamum meum] *metaphora sumpta a piscatoribus & agasonibus.* 29 Illud autem] *Apostrophe ad Chizkijam, altera prophetiæ pars.* Illud autem tibi esto] *id est, hæc rerum copia sine cultura, qua ex Dei liberalitate jam biennio quamvis grassantibus hostibus fruimini, confirmet in vobis certitudinem liberationis promissę, & venturæ tranquilitatis.* Serite & metite] *id est, metu ab hostibus abjecto agros audenter colite.* 30 Radicabitur infernè] *id est, ex omni parte prosperabitur: metaphora a plantis.* 31 Prodibit reliquum] *id est, reliquiæ populi, quæ intra muros Jeruschalaimorum propter hostes se continebant, prodibunt liberæ ab obsidione.* 32 Propterea] *ut promissionis suæ veritatem ostendat.* Ingressurus &c.] *id est, non instituet obsidionem in secundo suo adventu.* 34 Propter Davidem] *id est, promissionem illi factam: 1. Reg. 11.12.* 37 Ararati] *vide Gen. 8.4.*

CAPUT XX.

Chizkijæ ex lethali ulcere decumbens Deum precatur, & sanitatem ac prorogationem regni in quindecim annos obtinet: & signo de promissione Dei confirmatur. Deinde a legatis Babylonii salutatus, superbè illis suos thesauros ostentat: quam ob rem per Jeschahhjam graviter objurgatur: & de direptione opum, suorumq; captivitate præmonetur: cui succedit Menasche.

1 'DIEBUS illis ægrotavit Chizkija [a] lethaliter: & veniens ad eum Jeschahhja filius Amotzi propheta, dixit ad eum, sic ait Jehova: da præcepta familię tuæ: nam tu [b] brevi morieris: ac 'non vives.

[a] Heb. *ad moriendum,*

[b] Heb. *tu es mortuus: ut Gen. 20. 3.*

2 Quapropter advertens faciem suam ad parietem: oravit Jehovam, dicendo:

3 Obsecro Jehova, recordare jam me 'continenter ambulasse coram te fideliter & [c] animo integro, & quod bonum *videtur* in oculis tuis fecisse: flevitq; Chizkija fletu magno.

[c] Heb. *corde,*

4 Tum fuit Jeschahhja nondum egresso ex 'atrio mediano: ut verbū Jehovę esset ad eum, edicendo:

5 Revertere & dicito ad Chizkijam antecessorem populi mei, sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam: vidi lachrymas tuas: ecce sano te, die tertio ascensurus es in domum Jehovæ.

6 Et addam diebus tuis quindecim annos, & e manu regis Assyriæ eripiam te, & civitatem hanc: protegamq; civitatem hanc propter me, & 'propter Davidem servum meum.

7 Tum edixit Jeschahja: sumite palatham ficuum: quam sumentes imposuerunt ulceri illius: ' ita revaluit.

8 Dicente verò Chizkija ad Jeschahhjam: 'quod *est* signum Jehovā sanaturum esse me, & me ascensurum die tertio in domum Jehovæ?

9 Dixit Jeschahhja: hoc ipsum tibi *esto* signum 'a Jehova, facturum esse Jehovam rem quam locutus est: abeátne ' ista umbra decem gradibus: an retrocedat decem gradibus?

10 Cui dixit Chizkija: levius *esset* umbram declinare decem gradibus: non: sed retrocedat umbra ista decem gradibus.

11 Quapropter cum inclamasset Jeschahhja propheta Jehovam: 'reduxit umbram illam iisdem gradibus, quibus descenderat in solario Achazi decem gradibus.

12 Tempore illo ' misit [d] Berodach Baladan filius Baladanis, ' rex Babyloniæ literas cum munere ad Kizkijam: audierat enim ægrotasse Chizkijam.

[d] *qui & Merodach: Jescha. 39. 1.*

13 Ad

13 Ad quos intentus Chizkija, ostendit eis totum gazophylacium suum: argentum, & aurum, & aromata ac oleum præstantissimum, & domum vasorum suorum: deniq; quicquid inveniebatur in thesauris suis: non fuit quicquam quod non ostenderet eis Chizkija in domo sua & in tota ditione sua.

14 Quapropter ingressus Jeschahhja propheta ad regem Chizkijam: dixit ad eum: quid dixerunt homines illi, & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt, Babylone.

15 Iterum dicenti, quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija quicquid *est* domi meæ viderunt: non fuit quicquam quod non ostenderim eis in thesauris meis.

16 Tum dixit Jeschahhja ad Chizkijam: audi verbum Jehovæ.

17 Ecce dies venturi sunt, quibus deportabitur quicquid *est* domi tuę, & quod recondiderunt majores tui usque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quicquam, ait Jehova.

18 De filiis etiam tuis, qui prodibunt ex te, quos geniturus es, assument: ut *sint aulici in palatio regis Babyloniæ.

19 Dixit verò Chizkija ad Jeschahhjam: bonum *est* verbum Jehovæ quod locutus es: præterea dixit: *nónne? quandoquidem pax & stabilitas futura est diebus meis.

20 Reliquę autem res Chizkiję & tota fortitudo ejus: utque fecit piscinam, & aquæ-ductum, quo induxit aquam * in civitatem: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem cùm occubuisset Chizkija cum patribus suis: regnavit Menasche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Diebus illis] *id est, quartodecimo anno regni ejus, cùm adventu Tirhakæ Assyrius avocaretur a Judea. quod evincit versiculus 6.* Non vives] *id est, non potes vivere ex tanto morbo ullo naturæ remedio: sed hæc omnia & subsunt & pronuntiantur sub conditione voluntatis & potentiæ divinæ.* 3 Continenter ambulasse] *q.d. me pro virili mea conditioni adhæsisse quam proposueras 1.Reg.8.25. peto igitur ut memor promissi tui ibidem, non patiaris vitâ excedere me sine successore filio: nam triennio pòst Menasche ei natus est infrà 21.1.* 4 Atrio mediano] *interius ipsa porticu, quod 1.Reg.7.8. atrium alterum vocatur.* 6 Propter Davidem] *sup.19.34.* 7 Ita revaluit] *non ex facultate ficuum, cùm morbi natura esset indomita a mediis naturalibus: sed ex Dei verbo.* 8 Quod est signum] *q.d. modo dixisti actum esse de vita mea: jam verò sanitatem promittis: vellem signo confirmari hoc promissum.* 9 A Jehova] *q.d. non ex me profectum sed a Jehova.* Ista umbra] *pariter retrocedente sole: synecdoche, ut apparet ex Jeschahhjæ 38,8.* 10 Declinare] *id est, unò momento in decimum gradum abripi.* 11 Reduxit] *ita dies qui duodenas horas continebat vigintiduarum effectus est.* 12 Misit] *ad inquirendum prodigium, prout observatum fuerat a Chaldæis 2.Chron.32.31.* Rex Babylonię] *priùs fiduciarius Assyrii: tandem verò Assyriorum & Babyloniorum monarcha effectus.* 18 Sint aulici] *quod completum esse legimus infrà cap. 24.& 25.* 19 Nónne] *id est, omnino bonum & justum. affirmandi ratio apud Hebræos usitata: sic 1.Schem.10.1.* 20 In civitatem] *ut illam hostibus interciperet, 2.Chronic.32.3.4.& 30. versiculo de hac piscina vide Nechemjæ 3.16.*

CAPUT XXI.

Menasche omnium pessimè se in regno gerente, Deus per prophetas suos illius domui & regno excidium denuntiat: cui mortuo succedit Amon filius, patri in malo similis, quo per conspirationem sublato ad regnum assumitur filius Joschija.

1 NATUS duodecim annos Menasche cùm regnare inciperet, *quinquaginta quinque annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chephtzi-Ba.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: secundum abominationes illarum gentium quas expulerat Jehova a [a]conspectu Jisraëlitarum.

3 Nam [b]rursus ædificavit excelsa quæ *perdiderat Chizkija pater ipsius: erexitq; altaria Bahhali, ac fecit lucum quemadmodum fecerat *Achab rex Jisraëlis, & incurvans se toti exercitui cœlorum, coluit ea.

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ, de qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis collocabo *nomen meum.

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in *duobus atriis domus Jehovæ.

6 Præterea traduxit filium suum per ignem: præstigiisq; & conjectationibus usus est: & instituit pythonem & ariolos: [c]plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit cum sculptili lucum quem paraverat: in domo de qua dixerat Jehova ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruschalaimis quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jisraëlis, collocabo nomen meum in seculum.

8 Neque deinceps [d]faciam ut erret pes Jisraëlitarum ab hac terra quam tradidi majoribus eorum: si modò [e]observanter fecerint omnino pro ut præcepero eis: & secundum totam legem quam præcepit eis servus meus Mosche.

9 At non auscultarunt: nam fecit Menasche ut aberrarent, faciendo quod malum est amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.

10 Quamvis loqueretur Jehova per servos suos prophetas, dicendo:

11 Propterea quòd fecit Menasche rex Jehudę abominationes istas: pejora egit omnibus quæ fecerunt Emoræi qui antecesserant eum: & ad peccandum induxit etiam Jehudam in stercoreis diis suis:

12 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce ego inducturus sum malum super Jeruschalaima & Jehudam: quod quisquis audierit, *tinnient ambę aures ejus.

[a] Heb. *a facie filiorum Jisraëlis.*

[b] Heb. *reversus est & ædificavit.*

[c] Heb. *multiplicavit facere.*

Psal. 132.

[d] Heb. *addã facere ut erret.*

[e] Heb. *observent faciendo.*

13 Exten-

13 Extensurus enim sum super Jeruschalaima 'regulam Schomronis, & perpendiculum 'domus Achabi: &'abstersurus sum Jeruschalaima, ut qui abstergere solet gabatam: abstergit, deinde subvertit [f] eam in os.

[f] Heb. *in faciem ejus.*

14 Et deserens residuum possessionis meę, tradam eos in manum hostium eorum: ut sint prædæ & conculcationi omnibus hostibus suis.

15 Quandoquidem fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & provocarunt me: inde a die quo egressi sunt majores eorum ex Ægypto usque in diem hunc.

16 Insuper etiam sanguinem innoxium fudit Menasche quamplurimùm: usq; adeo ut impleret Jeruschalaima [g] confertim: præter peccatum suum quo ad peccandum induxit Iehudam ut faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

[g] Heb. *ore ad os: ut sup.* 10.21.

17 Reliquæ autem res Menaschis & 'quicquid fecit, peccatumque ejus quo peccavit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

18 Tandem cùm occumbens Menasche cum patribus suis, sepeliretur in horto domus suæ, in horto Hhuzzæ: regnavit Amon filius ejus pro eo.

19 Natus viginti duos annos Amon cùm regnare inciperet, duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Meschullemeth filia Charutzi æ 'Jotba.

20 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: quemadmodum fecerat Menasche pater ejus.

21 Ambulavit enim in tota illa via, qua ambulaverat pater ejus: & colens stercoreos deos quos coluerat pater ipsius, incurvavit se eis.

22 Et derelinquens Jehovam Deum majorum suorum: non ambulavit in via Jehovæ.

23 Conspiraverunt autem servi Amonis contra eum: & morte affecerunt regem suum in domo ejus.

24 Percussit verò populus regionis omnes qui conspiraverant contra regem Amonem: & regem constituerunt populus regionis Joschijam filium ejus pro eo.

25 Reliquę autem res Amonis quas fecit: nónne sunt scriptæ in libro 'Chronicorum regum Jehudæ?

26 Quem sepelivit in sepulchro ejus, in horto Hhuzzæ: & regnavit Joschija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta quinque] *comprehensis iis quibus fuit captivus in Babylonia*, 2.*Chro*.33.11. 3 Perdiderat] *suprà* 18.4. Achab] 1.*Reg*.16.33.34.35. 4 Nomen meum] *subaudi, solum*. 1.*Reg*.8.29. *&* 9.3. 5 Duobus atriis] *populi & sacerdotum.* 12 Tinnient] *vide* 1.*Shem*.3.11. 13 Regulam Schomronis] *id est, eodem modo Jeruschalaima tractabo, quo tractavi Schomronem: metaphora sumpta ab architectis.* Domus Achabi] *id est, sicut Achabi gens deleta est, ita horum familiam prorsus deleturus sum: quod executus est, partim in Tzidkija & filiis, infrà* 25.10. *partim in Jischmahhele, ibidem versic*.28. *Nam Zerubbabel & successores ejus non per Schelomonem, ut reliqui omnes: sed per Nathanem a Davide descendunt, ut apparet Luc*.3. Abstersurus] *cives regni Judaici, ut sordes patinæ profundioris, abstergendo, & præsens regnum subvertendo. vide complementum Jirmejæ* 39. 17 Quicquid fecit] *post captivitatem suam, de quibus vide* 2.*Chron*.33.*a versu* 11. 19 Jotba] *fortassis illa Jotba in finibus Moabitarum, de qua Num*.33.33. *& Deut*.10.7. 25 Chronicorum] *ut* 1.*Reg*.11.41.

CAPUT XXII.

Joschija domus Dei instaurationem urgente, summus sacerdos librum legis authenticum nactus ad regem mittit: cujus lectione perculsus Deum consulit: a quo sententiam de regni excidio accipit: etsi executio ejus propter abjectionem regis, post mortem illius rejicitur.

1 NATUS octo annos Joschija cùm regnare inciperet, uno & triginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jedida filia Hhadaję 'Botzkatæa.

2.*Chro*.34.

2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans omnino in via Davidis patris sui, neque recedens dextrorsum aut sinistrorsum.

3 Fuit autem anno decimo octavo 'regis Joschijæ: ut mitteret rex Schaphanem filium Atzaljæ filii Meschullami scribam, in domum Jehovæ, dicens:

4 Ascende ad Chilkijam sacerdotem summum, ut 'absolvat *aptare* pecuniam inferendam in domum Jehovæ: quam collegerunt 'custodes liminis ejus, a populo:

5 Et tradant eam in manum curatorum operis, qui præfecti sunt in domo Jehovę: ut tradant eam opificibus qui *sunt* in domo Jehovæ, ad curandum labem domus.

6 Fabris & structoribus & cęmentariis: item ad comparandum ligna, & lapides cęduos, ad curandum domum.

7 Veruntamen non subducebatur 'cum illis ratio pecuniæ traditæ in manum illorum: nam fidè illi agebant.

8 'Tum dixit Chilkija sacerdos summus ad Schaphanem scribam: 'librum legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija librum ipsum Schaphani, qui legit illum.

9 Cúmq; veniens Schaphan scriba ad regē, retulisset regi rem: ac dixisset, conflaverunt servi tui pecuniam illam quæ inventa fuit in domo, & tradiderunt eam in manū curatorum operis, qui profecti sunt in domo Jehovæ:

10 Indicavit Schaphan scriba regi dicendo: librum tradidit mihi Chilkija sacerdos: legítq; eum Schaphan coram rege.

11 Fuit autem cum audiret rex verba libri legis: ut laceraret vestimenta sua.

12 Et præciperet rex Chilchijæ sacerdoti, & Achikamo filio Schaphanis, & [a] Hhacbori filio Micaję, & Schaphani scribæ, ac Hhasaję servo regis, dicendo:

[a] *qui Hhabdon filius Micæ* 2.*Chr*.34.20.

13 Ite, consulite Jehovā pro me & pro populo, nempe pro toto Jehuda, super verbis libri hujus qui inventus est: nam magnus æstus *est* irę Jehovę, quæ accensa est in nos: eò ꝙ non auscultarunt patres nostri verbis legis hujus, ut facerent omnino pro ut pręscriptum est nobis.

14 Itaq; abiit Chilkija sacerdos,& Achikam & Hhacbor & Schaphan,& Hhasaja ad Chuldā prophetissam uxorem Schallumi filii [b] Tikvæ filii Charchasi vestiarii: ea enim habitabat Jeruschalaimis in parte secunda ab eo:& allocuti sunt eam.

[b] *qui & Tokehath filius Chasrae: ibi. ver.22.*

15 Ad quos dixit, sic ait Jehova Deus Jisraëlis : dicite viro qui misit vos ad me :

16 Sic ait Jehova,ecce inducturus sum malum contra locum hunc , & contra habitatores ejus: omnia verba istius libri, quem legit rex Jehudæ :

17 Propterea quòd dereliquerunt me,& adoleverunt diis alienis,ut irritarent me omni opere manuum suarum : ideo accensa manebit æstuans ira mea in locum hunc, & non extinguetur.

18 De rege verò Jehudæ,qui misit vos ad consulendū Jehovā,sic dicitote ad eū : sic ait Jehova Deus Jisraëlis: *tu* qui audivisti verba ista:

19 Quia mollitus est [c] animus tuus, & demisisti te a facie Jehovæ , cùm audivisses ea quę locutus sum contra locum hunc:& contra habitatores ejus,fore in desolationem & in maledictionem, & lacerans vestimenta tua flevisti coram me:ideo etiam ego exaudivi:dictum Jehovæ.

[c] Heb.*cor.*

20 Propterea ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad sepulchra tua in pace:ut non videant oculi tui totum istud malum quod ego inducturus sum contra locū hunc : qui retulerunt regi rem.

ANNOTATIO.

1 Botzkataa] *Botzka oppidum Jehudæ, Jehos.15.39.* 3 Regis] *id est, regni ejus:vide omnia copiosius,2.Chron.34.* 4 Absolvat,&c.] *id est,res oblatas aut argentum infectum pecunia commutare,ut accommodari ad usum suum statim possit: confer cum 12.cap.supra.* Custodes liminis] *Levitici ordinis, ibidem ver.10.* 7 Cum illis] *curatoribus operis Levitis,ut ostenditur 2.Chron.34.12.* 8 Tum dixit] *cùm executioni mandasset quod rex imperaverat.* Librum legis] *authenticum Moschis autographum, jussu Dei in sacrario repositum,Deut.31.24.& sequentibus.* 14 Secunda ab eo] *id est,in parte civitatis, regiæ proxima: sic redditur ratio,cur ad hanc potius quàm ad alios rex hos miserit .* 20 In pace] *id est, incolumi regno & nondum effusa ira,quam interminatus sum : nam alioquin Joschija telo extinctus est infrà 23.29.& 2.Chron.35.23.*

CAPUT XXIII.

Joschija cum toto populo fœdus cum Deo renovat:Templum & regnum ab idololatria repurgat: idololatriæ authores castigat : prædicta Jarobhhamo Jisraëlitarum regi primo,complet:Dei cultum fidelissimè restituit: tandem in bello contra Ægyptium temerè suscepto occiditur : cui Joachaz filius improbus succedens ab eodem Ægyptio vinctus abducitur, Jehojakimo fratre ei substituto,& tributario facto.

1 CUm itaque misisset rex,qui congregarent ad se omnes seniores Jehudæ & Jeruschalaimorum:

2 Ascendit rex in domum Jehovæ & omnes viri Jehudæ,omnesque habitatores Jeruschalaimorum cum eo: cùm sacerdotes, tum prophetæ ac totus populus a minimo usque ad maximum : & legit [a] ipsis audientibus omnia verba libri fœderis,qui inventus fuerat in domo Jehovę.

[a] Heb.*in auribus eorum.*

3 Deinde stans rex ad columnam suam pepegit fœdus coram Jehova,se secuturos Jehovam,& observaturos præcepta ejus & testimonia ejus ac statuta ejus ex toto corde & ex toto animo:præstādo verba fœderis illius,quę scripta sunt in libro illo: cui adsistebat totus populus in ipso fœdere.

4 Tunc pręcepit rex Chilkiję sacerdoti summo & sacerdotibus secundanis ac custodibus liminis: ut efferrent e templo Jehovæ omnia illa instrumenta quæ parata fuerant Bahhali & luco,totique exercitui cœlorum : quæ combussit extra Jeruschalaima, in agris Kidronis, quorum pulverem deportari curavit Beth-Elem.

5 Præterea abolevit atratos,quos constituerant reges Jehudæ:ut eorum quisq; adoleret in excelsis per civitates Jehudæ , & ambitum Jeruschalaimorum:similiter eos qui adolebant Bahhali,Soli & Lunæ ac [b] planetis, deniq; toti exercitui cœlorum.

[b] *vel signis cœlestibus.*

6 Exportavit etiam lucum e domo Jehovę extra Jeruschalaima ad torrentem Kidronem, quem comburens ad torrētem Kidronēm cōminuit in pulverem: & projecit pulverem ejus super sepulchrum illorum popularium.

7 Et destruxit [c] lupanaria quæ *erant* in domo Jehovę : ubi mulieres texebant ædiculas ad lucum.

[c] Heb.*domos meritorioru.*

8 Insuper adductis omnibus sacerdotibus e civitatibus Jehudæ, polluit excelsa ubi adoleverant sacerdotes isti a Gebahho Beer-Schebahhum usq; : & destruxit etiam excelsa portarum, *etiam* quod erat ad ostium portæ Jehoschuhhæ præfecti urbis,quod erat ad sinistram cujusq; *intrantis* portam civitatis.

9 Veruntamen non offerunt sacerdotes illi excelsorum in altari Jehovæ Jeruschalaimis : sed comedunt azymos panes inter fratres suos.

10 Polluit etiam Tophethum quod est in valle filii Hinnomi: ne traduceret quisquam filiū suum aut filiam suam per ignem Moleco.

11 Abolevit quoq; equos illos quos posuerant reges Jehudæ Soli ab ingressu in domum Jehovæ, in [d] domum Nethan-Meleci aulici, quæ *erat* in ipsis suburbiis: currus autem Solis combussit igni.

[d] Heb. *cubiculum:synecdoche.*

12 Et altaria quæ *erant* super tectum cœnaculi Achazi quæ fecerant reges Jehudæ:etiam altaria quæ fecerat Menasche in duobus atriis domus Jehovæ destruxit rex : quibus abruptis inde,projecit pulverem eorum in torrentem Kidronem.

Sup.21.5.

13 Item excelsa quæ *erant* in conspectu Jeruschalaimorum,quæ *erant* ad dexterā montis corrumpentis, quę edificaverat Schelomo rex Jisraëlis, Hhaschtorethę abominationi Tzidoniorum , & Cemoscho abominationi Moabitarum , & Milcomo abominationi Hham-

1.Reg.11.5.

Hhammonitarum: polluit rex.

14 Et confractis statuis ac succisis lucis earum: implevit loca earum ossibus hominum.

15 Quin-etiam altare illud quod *erat* Beth-Ele, excelsum illud quod fecerat Jarobhham filius Nebati quo ad peccandum induxit Jisraëlem, etiam altare illud, & excelsum illud destruxit: & comburens excelsum comminuit in pulverem, & combussit lucum,

1.Reg.12.

16 Cùm aspiciens Joschija, vidisset sepulchra illa quæ ibi erant in monte, & mittens accepisset ossa ex ipsis sepulchris, & comburens in illo altari polluisset ipsum: secundum verbum Jehovæ quod proclamaverat vir ille Dei, qui prædixerat res istas,

Ibid.13.2.

17 Dicente autem, quid sibi vult monumentum hoc quod ego video? dixerunt ad eum homines illius civitatis: hoc sepulchrum *est* illius viri Dei qui veniens e Jehuda prędixerat res istas, quas fecisti contra hoc altare Beth-Ele.

18 Qui dixit, sinite illud: ne quis commoveto ossa ejus: sic eripuerunt ossa ejus, cum ossibus illius prophetæ, ' qui venerat e Schomrone.

19 Atq; adeò omnes domos excelsorum, quæ *erant* in civitatibus Schomronis, quas fecerant reges Jisraëlis irritando *Jehovam* amovit Joschija: ac fecit illis secundum omnia facta quę fecerat Beth-Ele.

20 Et mactavit ' omnes sacerdotes excelsorum, qui *erant* ibi, super ipsa altaria: combussitq; ossa hominum in eis: deinde reversus est Jeruschalaima.

21 Tum præcepit rex toti populo dicendo: celebrate Pascha Jehovæ Deo vestro: prout scriptum est in libro fœderis hujus.

22 Quamvis non celebratum fuerit simile Paschati huic ' a diebus judicum qui judicarunt Jisraëlem: & ullis diebus regum Jisraëlis aut regum Jehudæ,

23 Ut decimo octavo anno regis Joschijæ celebratum est Pascha istud Jehovæ Jeruschalaimis.

24 Atq; etiam pythones, & ariolos & imagines ac stercoreos deos, & omnes abominationes quæ conspiciebantur in terra Jehudę & Jeruschalaimis sustulisset Joschija: ut pręstaret verba legis scripta in libro quem invenerat Chilkija sacerdos in domo Jehovæ:

25 Et similis ei non fuisset ante ipsum rex, qui reverteretur ad Jehovam ex toto corde suo, & ex toto animo suo, totisq; viribus suis, omnino secundum legem Moschis: nec post eum extiterit similis ei:

26 Attamen non est reversus Jehova a furore iræ suæ maximo, quo accensa erat ira ejus in Jehudam: propter omnia irritamenta quibus irritaverat eum Menasche.

27 Sed dixit Jehova: etiam Jehudam amovebo a facie mea, quemadmodum amovi Jisraëlem: & spernam civitatem hanc quam elegeram, Jeruschalaima: etiam domum hanc de qua dixeram: erit nomen meum ibi.

28 Reliquę autem res Joschijæ & omnia quæ fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

29 Diebus ejus ascendebat Parhho-Neco rex Ægypti contra regem Assyriæ ad flumen Euphratis: cumque processisset rex Joschija ' obviam illi, morte affecit eum ' Megiddunte ' cùm vidisset ipsum.

30 Quem mortuum imponentes currui servi ejus Megiddunte abduxerunt eum Jeruschalaima, & sepeliverunt eum in sepulchro ipsius: ' accipiensq; populus terræ [e] Jehoachazum filium Joschijæ, ' unxerunt eum, constituentes eum regem loco patris sui.

[e] *qui & Jochanan*, 1. *Chro.* 3. 15. *& Schallũ, Jirmejæ* 22, 11.

31 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnare inciperet tribus mensibus regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

32 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ejus.

33 Quem ' vinciri jussit Parhho-Neco ' Riblæ in regione Chamathę ne regnaret Jeruschalaimis: & imposuit mulctam regioni ejus ' centenûm talentorum argenti, & talenti auri.

34 Et regem constituit Parhho-Neco Eljakimum filium Joschijæ pro Joschija patre ejus, immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazo verò assumpto abiit in Ægyptum: ubi ' mortuus est.

35 Deinde illud argentum & aurum dabat Jehojakim Parhhoni: sed taxabat habitatores terræ, ut daret pecuniam illam [f] ex præstituto Parhhonis: ab unoquoque pro ęstimatione sua exigebat argentum illud & aurum: a populo *inquam* terræ, ut daret Parhhoni Neconi.

[f] Heb. *secũdum os.*

ANNOTATIO.

3 Columnam suam] *vide suprà* 11.14. Adsistebat] *præsentia videlicet & opere, ut sequentia docent.* 4 Beth-Elem] *ut comportatis undique sordibus locum illum quem Jisraëlitæ sacrum habuerant, religione spoliaret: parebat enim Beth-el regno Jehudæ inde a temporibus Abijæ, 2.Chron.*13.19. 5 Atratos] *id est, sacrificulos pullis vestibus indutos, ex superstitioso ritu.* 6 Lucum] *a Menasche constitutum, sup.*21.7. Illorum popularium] *videlicet idololatrarum: in detestationem idololatriæ cui adhæserant, & contaminationem sepulchrorum in exemplum vivis.* 7 Ædiculas] *id est, sacella textilia.* 8 E civitatibus] *id est, ex excelsis quæ in singulis civitatibus erant, ut ab idololatria desisterent & Deum colerent.* A Gebahho] *qui tunc temporis erat terminus regni Judaici septentrionalis in Binjamine: vide* 1.*Regum.*15.22. Beerschebahhum] *terminus meridianus, Judic.*20.1. Etiam quod] *q.d. sine discrimine privata & publica, potentum & tenuium idola abstulit.* 9 Non offerunt] *id est, abdicati sunt ipsi, & tota ipsorum posteritas a sacro ministerio: vide Jechezkel* 44.10. *& sequentibus.* Illi sacerdotes] *qui e genere Aharonis sunt: sed peregrino cultu se contaminaverunt.* Sed comedunt] *id est, sunt eodem jure post resipiscentiam, quo qui corporis vitio laborabant, Levitici* 21.17. *& sequentibus. summa est, Joschijam leniore judicio erga sacerdotes usum esse, tum ut generi Levitico parceret, in quo deus frequentia & manifesta suæ misericordiæ signa ediderat: ut in Aharonis persona Deut.*9.20: *posteris Korachi, Num.*26.11: *& Ebjathare,* 1.*Reg.*2.26: *tum ut nihil gravius in resipiscentes ex publica corruptione statueret.* 10 Polluit] *id est, religione idololatriæ exuit: catachresi, sic deinceps.* In valle] *vide Jehos.*15.8.

11 Abolevit]

11 Abolevit]*.i.interfici jussit.* Suburbiis]*civitatis Davidis.* Currus solis]*.i.ipsi dicatos.* 12 Super tectum]*ex ritu colentium exercitum cœlorum, Jirmejæ* 19.13.*& Tzephanjæ* 1.5. 13 Ad dexteram]*.i.meridiem versus.* Montis corrumpentis]*.i.olivarum,qui a fructu mons Mischchæ i.unctionis dicebatur: hîc verò per antonomasiam mons Maschchith.i.corrumpentis propter idololatriam vocatur,ut apud Hoschebham Beth-Aven pro Beth-El.*4.15. 18 Qui venerat]*& se cum eo sepeliri jusserat,*1.*Reg.*13.32. 20 Omnes sacerdotes]*non divinitus vocatos: sed ex institutione Jarobhbami factos,*1.Reg.12.31. 22 A diebus judicum]*sed illis non annumeratis: ideo in* 2.*Chro.*35.18.*Schem.tantùm qui eorum ultimus fuit nominatur: q.d.a constituto regno nullus fuit qui tanta sedulitate populum,sacerdotes, & seipsum præparaverit ad celebrandum Pascha,impuritatem omnem amovendo,& fœdus Dei renovando,deniq; Ecclesiæ disciplinam severissimè exigendo.* 29 Obviam illi]*ut depelleret eum.* Megiddunte]*in tribu Menaschis Judic.*1.27. Cùm vidisset ipsum]*vide suprà* 14.8. 30 Accipiensque populus]*ne rex Ægypti regnum rege vacuum occuparet.* Unxerunt eum]*ut hoc signo declararent regnum armis Ægyptiorum turbatum,tanquam de integro se huic tradere contra vim hostis defendendum:alioquin unctione opus non erat,cùm esset legitimus successor.* 33 Vinciri jussit]*tantisper dum reverteretur ab expeditione in Carcemischum* 2.*Chro.*35.20.*& Jir.*46.2. Riblę]*Apamiæ,ut Paraphrastes Jerosolymitanus docet in Num.* 34.11. Centenûm talentorum]*quasi centenûm denûm millium dalerorum in summa.* 34 Mortuus est]*ex vaticinio Jirmejæ* 22,11.*&* 12.

CAPUT XXIIII.

Jehojakimo perseverante in peccatis: Babylonius a Deo immittitur,qui eum sibi tributarium reddit : & deinde rebellantem perdit.Cui mortuo Jehojacin filius succedens æquè pravus,ad deditionem a Babylonio cogitur: qui ipsum cum pretiosissimis spoliis, & captivorum numero in Babyloniam abducit : Tzidkija rege suffecto.

1 NATUS viginriquinque annos Jehojakim 'cùm regnare inciperet,'undecim annis regnavit Jeruschalaimis : cujus matri nomen Zebudda filia Pedajæ e Ruma.

2 Cùm autem faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ : omnino prout fecerant majores ipsius :

3 'Diebus ejus' ascendit Nebucadnetzar rex Babyloniç : cui cùm fuisset Jehojakim servus 'tribus annis,postea aversus rebellavit cōtra eum.

4 Quam ob rem immisit Jehova contra eum 'turmas Chaldçorum,& turmas Syrorum, turmasque Moabitarum,ac turmas Hhammonitarum : immisit inquam, eas contra Jehudam ad perdendum eum : secundum verbum Jehovç quod locutus fuerat 'per servos suos prophetas.

5 Enimvero [a] ex prçstituto Jehovæ *id* fiebat contra Jehudam , ut amoveret *eum* a facie sua: [b] propter peccata similia omnino iis quç fecerat Menasche.

6 Nam etiam sanguinem innoxium effundebat,adeo ut impleret Jeruschalaima sanguine innoxio : ideo noluit Jehova condonare.

7 Reliquç autem res Jehojakimi & omnia quæ fecit : nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Iehudç?

8 Tandem occumbente Jehojakimo cum patribus suis : regnavit [c] Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Postea 'non perrexit ultrà rex Ægypti procedere e regione sua : cùm cepisset rex Babyloniç a flumine Ægypti,usq; ad fluvium Euphratis quicquid fuerat regis Ægypti.

10 Natus octodecim annos Jehojacin cùm regnaret,'tribus mensibus regnarat Jeruschalaimis(cujus matri nomen Nechuschta filia Elnathanis e Jeruschalaimis.)

11 Et fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat pater ejus:

12 Quo tempore ascenderunt servi Nebucadnetzari regis Babyloniæ Jeruschalaima: ut veniret civitas in obsidionem.

13 Cumque venisset Nebucadnetzar rex Babyloniç ad ipsam civitatem : servis ejus obsidentibus eam:

14 Prodiit Jehojacin rex Jehudæ ad regem Babyloniæ,ipse cum matre sua,servi quoque ejus & præfecti ejus cum aulicis ejus : quem cepit rex Babyloniæ anno octavo regni sui.

15 Et depromptis inde omnibus thesauris domus Jehovç , & thesauris domus regis : [d] decerpsit omnia instrumenta aurea que fecerat Schelomo rex Jisraëlis pro templo Jehovç: quemadmodum 'prædixerat Jehova.

16 Et deportavit rex 'e totis Jeruschalaimis cùm omnes præfectos, tum omnes valentes robore,' decies mille captivos , omnésq; fabros lignarios & fabros ferrarios : nihil relictum est præter tenuem populum terræ.

17 Deportavit enim Jehojacinem in Babylonem : & matrem regis & fœminas regis, & aulicos ejus, & 'potentiores regionis : [e] religavit Jeruschalaimis in Babyloniam :

18 Omnes quoque viros strenuos septies mille,& fabros lignarios ac ferrarios mille : omnes robustos bellatores : deduxit rex Babyloniæ captivos in Babyloniam.

19 Constituítque rex Babyloniæ Mathanjam 'patruum illius regem loco illius : cujus nomē immutavit in Tzidkijam.

[a] Heb. *secūdum os.*
[b] Heb. *propter peccata Menaschis similia omnibus quæ fecit:trajectio. ut Gen.*5.29 *& Judicum* 18.31.
[c] *qui & Jeconja.* 1. *Chro.*3.16. *& Conja Jirm.*22.28
[d] Heb. *truncavit,*
[e] Heb. *duxit captivitate.*

ANNOTATIO.

1 Regnare inciperet]*subaudi solus post fratris captivi mortem: nam dum captivus viveret,putabatur ad eum jus regni pertinere: ideo hic ejus veluti pro-rex erat : licet Jirmeja* 22.11.*de illo planè prophetasset fore ut in regnum non reverteretur.* Undecim annis] *cùm pro-rex,tum rex post fratris mortem.* 3 Diebus ejus] *id est post annum quartum regni ejus: nam is fuit Nebucadnetzari primus, Jirmejæ* 25.1. Ascendit]*postquam fudisset Ægyptium, Jirmejæ* 46.2. Tribus]*nimirum quinto, sexto & septimo regni sui.* 4 Turmas &c.] *id est, castra Nebucadnetzari constantia his gentibus.*

Per suos prophetas] *per Moschen Deut.31.& 32: per alios suprà 2.10: per Chuldam suprà 22.15: & per Jirmejam cap.14.& 15.cum sequentibus.* 5 Quæ fecerat] *suprà 21.16.vide Jir.22.17.* 9 Non perrexit] *usque ad ultimos annos Tzidkijæ, cùm obsiderentur Jeruschalaima a Chaldæis, Jir.37.5.* 10 Tribus mensibus] *& decem diebus: synecdoche, 2.Chron.36.9.* 15 Prędixerat Jehova] *suprà 20,17.* 16 E totis Ieruschalaimis] *i.e toto regno: synecdoche.* Decies mille] *in quorum numero erant e tribu Jehuda ter mille viginti tres, Jir.52.28. Est autem prolepsis, quæ duobus sequentibus versibus speciatim explicatur.* 17 Potentiores regionis] *quorum omnium numerus erat bis millium.* 19 Patruum illius] *vide 1.Chron.3.16.& 17.*

CAPUT XXV.

Tzidkija improbo contra Babylonium rebellante, Jeruschalaima a Chaldæis obsidentur, occupantur, & rex fugiens intercipitur: cujus filii eo præsente jugulantur: ipse verò excæcatus & vinctus in Babyloniam abducitur. Templum, regia & omnia magnifica ædificia igne absumuntur, mœnia urbis dejiciuntur, populi pars abducitur: pars tenuior ad colendum terram Gedaljæ committitur: thesauri & res pretiosæ sacræ auferuntur: primores occiduntur: reliquiæ occiso Gedalja Ægyptum petunt. Tandem Jehojacin anno 37. captivitatis suæ a successore Nebucadnetzari ad regiam dignitatem in aula ejus evehitur.

Jirmeję.52.

1 NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Jehojakim.

3 Cumque secundum iram Jehovæ fieret Jeruschalaimis, & in Jehuda: adeo ut abjiceret eos a facie sua: & rebellaret Tzidkija contra regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, mense decimo die decimo mensis: ut adveniens Nebucadnetzar rex Babyloniæ, ipse cum omnibus copiis suis contra Jeruschalaima, castra facerent juxta ea: extruentes contra ea propugnacula circumquaque.

5 Sic venit civitas in obsidionem: usque ad undecimum annum regis Tzidkijæ.

6 Cujus nono *die* [a] *quarti* mensis, cùm invaluisset fames in civitate: adeo ut non esset panis populo regionis:

[a] *Eclipsis qui supplietur ex Jirmeję.52.6.*

7 Et perrupta esset civitas, omnibus bellatoribus *abeuntibus* nocte illa, viâ portę inter duplicem murum, quę *erat* juxta hortum regis: Chaldæis contra obsidentibus civitatem circumquaque: abiit etiam *rex* viâ campestrium.

8 Sed persecutæ copiæ Chaldæorum regem, assecutę sunt eum in campestribus Jerichuntis: cùm omnes copiæ ejus dispersę essent ab eo.

9 Et prehendentes regem deduxerunt eum ad regem Babyloniæ Riblam: ubi [b] tulerunt de eo sententiam.

[b] Heb. *locuti sunt cum eo judicium.*

10 Ex qua filios Tzidkijæ jugularunt ante oculos ejus: deinde oculos Tzidkijæ excæcavit, & vinctum numellis chalybeis deduxerunt in Babyloniam.

11 Deinde mense quinto septimo *die* mensis, ipso decimo nono anno regis Nebucadnetzari regis Babyloniæ: ingressus Nebuzar-Adan præfectus satellitum servus regis Babyloniæ Jeruschalaima:

12 Combussit domum Jehovę & domum regis: etiam omnes domos Jeruschalaimorum: id est omnes domos magnatum combussit igne.

13 Et muros Jeruschalaimorum circumquaq;: destruxerunt omnes copię Chaldæorum, quę *erant* cum prędefecto satellitum.

14 Reliquum autem populum, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad regem Babyloniæ, & reliquum vulgi: deportavit Nebuzar-Adan prędefectus satellitum.

15 Tantùm e tenui *populo* terrę reliquos fecit præfectus satellitum: ut essent [c] vinitores & agricolæ.

[c] Heb. *in vinitores.*

16 Præterea columnas æreas quę *erant* in domo Jehovæ, & bases, & lacum æreum qui *erat* in domo Jehovæ, fregerunt Chaldęi: deferentes æs eorum in Babyloniam.

17 Item ollas & hamas & instrumenta musica, & acerras, & omnia instrumenta ærea quibus ministraverant, acceperunt.

18 Item trullas & crateras, [d] quęcunq; aurea & quæcunque argentea: accepit præfectus satellitum:

[d] Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

19 Columnas duas, lacum unum, & bases quas fecerat Schelomo pro domo Jehovæ: non fuit pondus æri omnium vasorum istorum.

20 Octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius: cui imposita *erat* corona ærea: & altitudo ipsius coronæ *erat* trium cubitorum & encarpus ac malogranata ad coronam circumquaq;, omnia ex ære: & his similia erant columnę alteri cum encarpo.

21 Item cepit præfectus satellitum Serajam sacerdotem primarium, & Tzephanjam sacerdotem secundanum: ac tres custodes liminis.

22 E civitate verò cepit aulicum unum qui erat præfectus bellatoribus: & quinq; homines ex [e] intimis regis, qui inventi sunt in civitate, & scribam primarium exercitus, qui exercitum conscribebat e populo terræ: ac sexaginta viros e populo terræ qui inventi sunt in civitate.

[e] Heb. *videntibus faciem regis, id est, ordinariis ministris regis: sic Ester. 1.14.*

23 Hos captos Nebuzar-Adan prędefectus satellitum deduxit ad regem Babylonię Riblam.

24 Quos percutiens rex Babyloniæ, morte affecit Riblę in terra Chamathæ: sic migravit Jehuda e terra sua.

25 Populo autem illi qui relictus fuerat in terra Jehudæ, quem reliquerat Nebucadnetzar rex Babylonię: illis prędefecit Gedaljam filium Achikama filii Schaphanis.

Jirmejæ 40.7.

26 Cumque audivissent omnes prędefecti copiarum ipsi & homines ipsorum, regem Babyloniæ præfecisse Gedaljam, venerunt ad Gedaljam Mitzpam: nempe Jischmahhel filius Netanjæ, & Jochanan filius Kareachi & Seraja filius Tanchumethi Netophathitæ, & [f] Joazanja filius Mahhachathitæ ipsi cum hominibus suis.

[f] *qui & Jezanja, Jirmejæ. 40. 8.*

27 Quibus jurans Gedalja & hominibus eorum, dixit eis: ne timete [g] u stitis servi Chaldæorum: residete in hac terra, & servite regi Babyloniorum: sic bene erit vobis.

[g] Heb. *ab esse servos Chaldæorũ: sic interpretandum ex Jirmeja.*

Jirmejæ.41.

28 Fuit verò mense septimo, ut accedens Jischmahhel filius Netanjæ, filii Elischamahhi e semine [h] regio, & decem homines cum eo, percuterent

[h] Heb. *regni.*

rent Gedaljam ita ut moreretur: unà cum Jehudæis & Chaldæis qui *erant* cum eo Mitzpæ.

29 Tum surgentes totus populus a minimo usque ad maximum, etiam præfecti copiarum, abiverunt in Ægyptum: metuebant enim a [i] Chaldæis.

30 Postea fuit trigesimoseptimo anno a deportatione Jehojacinis regis Jehudę, duodecimo mense, 'vigesimoseptimo die mensis: ut efferret 'Evil-Merodach rex Babylonię, quo anno regnare cœpit, caput Jehojacinis regis Jehudæ, e carcere.

31 Cum quo locutus est bonis *verbis*: & posuit solium ejus supra solium reliquorum regum qui *erant* secum in Babylonia.

32 Et mutatis vestimentis carceris sui: comedebat cibum jugiter coram illo: omnibus diebus vitæ suæ.

33 Nam cibarium ejus, cibarium juge dispositum fuit ei a rege, [k] demensum diei cujusque in diem quemque: omnibus diebus vitę ejus.

[i] Heb. *a facie Chaldęorū*: *Jer.* 43.

[k] Heb. *rem diei die suo*: *ut* Exod. 16. 5.

ANNOTATIO.

1 Natus &c.] *res ipsa docet hunc & duos sequentes versus cum sequentibus conjungendos esse.* 2 Jehojakim] *frater ejus ex utroque parente.* 3 Regem Babyloniæ] *a quo rex fuerat institutus suprà* 24.19. 7 Perrupta] *ab obsidentibus, portam medianam occupantibus, Jirm.* 39.3. Omnibus bellatoribus] *Tzidkijæ.* Portę inter duplicem murum] *id est, pseudothyron.* 9 Riblam] *vide suprà* 23.33. 17 Item ollas] *vide* 1.*Reg.*6.*&* 7. 20 Corona trium] *vide* 1.*Reg.*7.16. 21 Serajam] *de quo* 1.*Chron.* 6.14. 26 Præfecti copiarum] *Tzidkijæ, palantes per agros, qui dispersi fuerant suprà ver.*7. Netophathitæ] *id est filii Hhephai, Jirmejæ* 40.8. 30 Vigesimo septimo] *consilio jam ante inito & rebus comparatis inde a die vigesimo quinto ejusdem mensis, de quo Jirmeję* 52.31. *etsi hoc demum die plenè effectum est.* Evil-Merodach] *successor Nebucadnetzari.*

Nn. Chro-

CHRONICORUM
Liber prior.

PRIORE libro Chronicorū percurrit Hhezra ortum & propagationem gentis Iisraëliticę usq; ad reditum a captivitate Babylonica: Deinde ab historia Davidis regnum redorsus constitutionem Reipub. & ecclesiæ ab eo factam accuratissimè describit, usque ad regnum Schelomonis, id est, annum ab orbe condito 2985.

Genesis Chronicum est	2368.	Judicum	299
Exodi	142.	1. Schemuelis	80
Reliquorum Moschis	39	2. Schemuelis	40
Jehoschuhhæ	17		
Summa	2985.		

CAPUT I.

Majores Noachi inde ab Adamo: & posteri ejus usque ad Abrahamum: Abrahami quoq; posteri usq; ad Jahhakobum copiosiùs propter historiam sacram recensentur: Et reges ac duces nominatim commemorantur, qui Edomaeorum agro præfuerunt, usque ad Moschis tempora.

Gen. 5.

1 ADAM, Scheth, Enosch,
2 Kenan, Mahalaleel, Jered,
3 Chanoc, Methuschelach, Lemec,

Gen. 10.

4 Noach, Schem, Cham, & Jepheth.
5 Filii Jephethi, Gomer, & Magog, & Madai, & Javan & Tubal, & Meschec, & Tiras.
6 Filii autem Gomeri: Aschcenaz & Diphath & Togarma.
7 Filii verò Javanis, Elischa, & Tarschischa: Cittim, & Rodanim.
8 Filii Chami: Cusch & Mitzrhajim, Put, & Cenahhan.
9 Et filii Cuschi, Seba, & Chavila, & Sabta, & Rahhema, & Sabteca: filii verò Rahhemæ, Scheba & Dedan.
10 Præterea Cusch genuit Nimrodum: is cœpit esse potens in terra.
11 Mitzrajim autem genuit Ludæos, & Hhanamæos, & Lehabæos, & Naphtuchæos:
12 Pattrusæos quoque & Casluchęos, & unde egressi sunt Pelischtæi, Caphtoræos.
13 Cenahhan verò genuit Tzidonem primogenitum suum, & Chethum,
14 Jebusęum quoque, & Emoræum, & Girgaschæum,
15 Et Chivvæum, & Hharkęum, & Sinæum,
16 Et Arvadęum, & Tzemaræum, & Chamathęum,
17 Filii Schemi, Hhelam, & Aschur, & Arpacschad, & Lud, & Aram hujus *filii*, Hhutz, & Chul, & Gether, & Meschec.
18 At Arpacschad genuit Schelachum: Schelach verò genuit Hheberum:
19 Hhebero autem editi sunt duo filii: quorum unius nomen Peleg: quia temporibus ejus divisa fuit terra: nomen verò fratris ejus Joktan.
20 Qui Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,
21 Et Hadoramum, & Uzalem, & Diklam,
22 Et Hhebalem, & Abimaëlem, & Schebam,
23 Et Ophirem, & Chavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt filii Joktanis.

Gen. 11. 10

24 SCHEM, Arpacschad, Schelach,
25 Hheber, Peleg, Rehhu,
26 Serug, Nachor, Terach,
27 Abram, is *est* Abraham.
28 FILII Abrahami, Jitzchak, & Iischmahhel.

Gen. 25. 12.

29 Hæ *sunt* generationes eorum: primogenitus Jischmahhelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibsam,
30 Mischmahh, & Duma, Massa, Chadad, & Thema,
31 Jetur, Naphisch, & Kedma: hi *sunt* filii Jischmahhelis.

Gen. 25. 2.

32 Filii autem Keturæ concubinæ uxoris Abrahami: ea peperit Zimranem, & Jokschanē, & Medanem, & Midjanem, & Jischbakum, & Schuachum: filii autem Jokschanis, Scheba & Dedan.
33 Filii verò Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.

Gen. 25. 21.

34 Genuit ergo Abraham Jitzchakum: filii verò Jitzchaki, Hhesav, & Iisraël.

Gen. 36: 10.

35 Filii Hhesavi: Eliphaz, Rehhuel, & Jehhusch, & Jahhlam, & Korach.
36 Filii Eliphazi: Teman, & Omar, Tzephi & Gahhtam, Kenaz, & Thimnahhæ *filius* nempe Hhamalek.
37 Filii Rehhuelis: Nachath, Zerach, Schamma, & Mizza.
38 Filii autem Sehhiris, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana: & Dischon, & Etzer, & Dischan.

TABU-

TABULA I.

Adam.-Scheth.-Enosch.-Kenan.-Mahalaleel.-Jered.-Chanoc.-Metuschelah.-Lemec.-Noach.

Schem. Cham. Jepheth.

Hhelam, Aschur, Arpacschad, Lud, & Aram.
Schelach.
Hheber.
Peleg, Rehhu. Serug. Nachor. Terach. Abraham. tab. 2.
Joktan.
Almodad, Scheleph, Chatz armaveth, Hadoram Uzal, Dikla, Hhebal, Abimaël, Scheba, Ophir, Chavila, & Jobab.
Hhutz, Chul, Gether, & Meschec.

Cusch.
Nimrod, Seba, Chavila, Sabbeta, Sabteca, & Rahhema.
Scheba, & Dedan.

Mitzrajim,
Ludæi, Hhanamæi, Lehabæi, Naphtuchæi, Pattrusęi, Casluchæi, & Caphtoræi. Pelischtæi.

Put, & Cenahhan.
Tzidon, Cheth, Jebusęus, Emoræus, Girgaschæus, Chivvæus, Hharkæus, Sini Arvadæus, Tzemaræus, & Chamathæus.

Gomer, Magog: Madai, Javan, Tubal, Meschec, & Tiras.
Ascheuaz, Diphath, & Togarma.
Elischa, Tarschischa, Cittim, & Rodanim.

TABULA II.

Abraham e

Sara vxore
Jitzcak
Hhesav, sive Edom, Jahhakob. cap. 2.
Eliphaz. Rehhuel, Jehhusch, Jahhlam, & Korach.
Teman, Omar, Tzephi, Gahhtam, Kenaz, & e Timnahh Hhamalek.
Nachath, Zerahh, Schamma, & Mizza.

Hagara ancilla
Jischmahhel
Nebajoth, Kedar, Adbeel, Mibsam, Mischmahh, Duma, Massa, Chadad, Tema, Jetur, Naphisch, & Kedma.

Ketura concubina.
Zamram, Jockschan, Medan, Midjan, Jischbak & Schuach.
Seba, & Dedan.
Hhepha, Hhepher, Chanoc, Abidah, & Eldahha.

TABULA III.

Choræorum.

gentis author Sehhir
Lotan, soror Timnahh.
Chori, Homam.
Schobal,
Hhaljan, Manachath, Hhebal, Tzephi, & Onam.
Tzibhhon,
Aja, Hhana.
Hhana, Dischon.
Dischon,
Chamram, Eschban, Jitran, & Ceran.
Etzer,
Bilhan, Zahhavan, & Jahhakan.
Dischan.
Hhutz, Aran.

status, sub
Regibus Choræis
Belahho
Jobabo
Chuschamo
Hhadado 1
Samla
Schaule
Bahhal-Chanane.
Hadado 2

ducibus Edomæis, occupato regno
Timnahho
Hhalja
Jethetho
Aholibama
Ela
Pinone
Kenazo
Temane
Mibtzare
Magdiele
Hhiramo.

39 Filii autem Lotanis, Chori & Homam: soror verò Lotanis, Timnahh:
40 Filii Schobalis, Hhaljan & Manachath, & Hhebal, Schephi, & Onam: Filii verò Tzibhhonis, Aja, & Hhana.
41 Filii Hhanæ, Dischon: & filii Dischonis Chamran, & Eschban, & Itran, & Ceran.
42 Filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, Jahhakan: filii Dischanis, Hhutz, & Aran.
43 Hi autem sunt reges qui regnaverunt in Edomæa, antequàm regnaret rex e filiis Jisraëlis: Belahh filius Behhoris, cujus civitas nomine erat Dinhaba.
44 Cúmque mortuus esset Belahh: regnavit loco ejus Jobab filius Zerachi e Botzra.
45 Cúmq; mortuus esset Jobab: regnavit loco ejus Chuscham, e regione Temanæi.
46 Cúmq; mortuus esset Chuscham: regnavit loco ejus Hadad filius Bedadis, qui percussit Midjanem in agro Moabitarum: cujus civitas nomine *erat* Hhajith.
47 Cúmq; mortuus esset Hadad: regnavit loco ejus Samla e Masreka.
48 Cúmq; mortuus esset Samla: regnavit loco ejus Schaul e Rechobothis fluminis.
49 Cúmq; mortuus esset Schaul: regnavit loco ejus Bahhal-Chanan filius Hhacboris.
50 Cúmq; mortuus esset Bahhal-Chanan: regnavit loco ejus Hadad, cujus civitas nomine Pahhi: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel filia Matredis, filia Me-Zahabi.
51 Cúmq; mortuus esset Hadad: fuerunt duces Edomæorum: dux Timnahh, dux Halja, dux Jeteth,
52 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,
53 Dux Kenaz, dux Teman, dux Mibtzar,
54 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* duces Edomæorum.

CAPUT II.

Numeratis Jisraëlis filiis, recensio posterorum Jehudæ instituitur hoc capite & duobus sequentibus. In hoc verò nominatim percursa tantùm Zerachi gente, in recensenda Chetzronis posteritate insistit. Primùm Rami usque ad Davidem: deinde filiorum quos Chetzron in senectute suscepit: tertiò Jerachmeelis: postremò primi & secundi Calebi.

1 HI *sunt* filii Jisraëlis: Reüben, Schimhhon, Levi, & Jehuda, Jissascar & Zebulun,
2 Dan, Joseph, & Binjamin, Naphtali, Gad, & Ascher.
3 [a]Filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela: [a]tres editi sunt ei a filia Schuhhæ Cenahhanitide: cúmq; *visus* esset Hher primogenitus Jehudę, malus in oculis Jehovæ, morte affecit eum.
4 Tamar verò nurus illius peperit illi [a]Peretzum & Zerachum: omnes filii Jehudæ quinque.
5 Filii Peretzi, Chetzron, & Chamul.
6 Filii autem Zerachi, [b]Zimri, & Ethan, & Heman, & Calcol, & [c]Darahh: hi omnes quinque.
7 Et filii *Zimri*, Carmi: *nepos* [d]Hhacar turbator Jisraëlis, qui prævaricatus fuit in anathemate.
8 Filii autem Ethanis, Hhazarja.
9 Filii verò Chetzronis qui editi sunt ei: Jerachmeel, & [e]Ram, & [f]Celubai.
10 RAM verò genuit Hhamminadabum: & Hhamminadab genuit Nachschonem principem filiorum Jehudę.
11 Nachschon autem genuit Salman, & Salma genuit Bohhazum.
12 Et Bohhaz genuit Hhobedum, & Hhobed genuit Jischaium.
13 Jischai autem genuit primogenitum suum Eliabum: & Abinadabū secundū, & [g]Schimhham tertium,
14 Nethaneelem quartum, Raddaiū quintum,
15 Otzemum sextum, Davidem septimum.
16 Et sorores eorum Tzerujam & Abigajilā: filii autem Tzerujæ fuerunt Abschai, & Joab & Hhasa-El, tres.
17 Abigajil verò peperit Hhamasam: pater autem Hhamasæ fuit [h]Jether Jischmahhelita.
18 [a]CALEB autem filius Chetzronis genuerat ex [a]Hhazuba uxore, & ex Jerihhotha: hujus filii erant Jescher, & Schobab & Ardon.
19 Mortua verò Hhazuba: accepit sibi Caleb Ephratam, quę peperit ei Churem.
20 Et Chur genuit Uri, & Uri genuit Betzaleelem.
21 Postmodum congressus est Chetzron cum [a]filia Maciris patris Gilhhadis, quā ipse duxit cùm esset natus sexaginta annos: quę peperit ei Segubum.
22 (Segub autem genuit Jairem, cui fuerunt viginti tres civitates in terra Gilhhadis.
23 Nam accepit ab ipsis [i][a]Geschuræis & Syris villas Jairis cum Kenatha & villis ejus sexaginta civitates: Hęc omnia *ceperunt* filii Maciris patris Gilhhadis.)
24 Etiam post mortem Chetzronis cùm [k]duxisset Caleb Ephratham: similiter uxor Chetzronis Abija peperit ei quoque Aschschurem patrem Tekohhæorum.
25 FUERUNT autem filii Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, primogenitus Ram: deinde Buna, & Oren, & Otzem ex Achija.
26 Fuit quoque uxor altera Jerachmeeli, nomine Hhatara: ea *est* mater Onami.
27 Fuerunt verò filii Rami primogeniti Jerachmeelis: Mahhatz, & Jamin & Hheker.
28 Item fuerunt filii Onami, Schammai, & Jadahh: filiique Schammai, Nadab, & Abischur.
29 Nomen verò uxoris Abischuris Abihajil: quæ peperit ei Achbanem, & Molidum.
30 Et filii Nadabi, Seled, & Appajim: sed mortuus est Seled sine liberis.
31 Filii verò Appajimi Jischehhi: & filii Jischehhi Scheschan, & [l]filia Scheschanis Achlai.
32 Filii autem Jadahhi fratris Schammai, Jether, & Jonathan: sed mortuus est Jether sine liberis.

Gen. 35. 23.

[a]Heb. *tres edita est ei.* Gen. 38.

Gen. 46. 12.
[b] *qui & Zabdi* Jehos. 7. 1.
[c] *qui & Dardahh.* 1. Reg. 4. 30.
[d] *qui & Hhacan: sed hîc alludit ad turbatoris nomen.*
[e] *qui & Arā,* Mat. 1. 3.
[f] *qui & Caleb infrà. 18. ver.*
Ruth. 4. 19.

[g] *qui & Schamma:* 1. Schem. 16. 10.

[h] *qui & Jithra Jisraëlita,* 2. Schē. 17. 25.

Exo. 31. 2.

[i]Heb. *accepit Geschure & Syro villas Jairis ab eis ὑστέρωσις*
Num. 32. 41.
[k]Heb. *cum Caleb ad Ephratham, accessisset.*

[l]Heb. *filii: synecdochicè dictum. q. d. quicquid habuit liberorum, unica fuit filia Achlai, vide infrà ver. 35*

33 Fili verò Jonathanis, Peleth & Zaza: isti fuerunt filii Jerachmeelis.

34 Non fuerunt autem Scheschani filii: sed [m] filiæ: eratque Scheschani servus Ægyptius nomine Jarchahh.

[m] *synecdochicè dictum ut Gen.21.7*

35 Quam ob rem dedit Scheschahh filiam suam Jarchahho servo suo in uxorem: quæ peperit ei Hhattaium.

36 Hhattai autem genuit Nathanem, & Nathan genuit Zabadum.

37 Zabad autem genuit Ephlalem, & Ephlal genuit Hhobedum.

38 Hhobed autem genuit Jehu, & Jehu genuit Hhatzarjam.

39 Hhatzarja autem genuit Cheletzum, & Cheletz genuit Elhhasam.

40 Elhhasa autem genuit Sismaium, & Sismai genuit Schallumum.

41 Schallum autem genuit Jekamjam, & Jekāja genuit Elischamahhum.

42 ITEM filii Calebi fratris Jerachmeelis, Meschahh primogenitus ejus: ipse pater fuit Ziphęorū: & posteri Mareschæ patris Chebronis.

43 Filii autem Chebronis Korach, & Tappuach, & Rekem, & Schemahh.

44 Schemahh verò genuit Rachamum patrē Jorkehhami: & Rekem genuit Schammaium.

45 Filius autem Schammai, Mahhon: qui Mahhon pater fuit Beth Tzuritarum.

46 Hhepha quoq; uxor concubina Calebi peperit Charanem & Motzam & Gazezum: Charan enim genuit Gazezum.

47 Filii verò *Motzæ*, Johedai: *ex quo* Regem, & Jotham, & Geschan, & Pelet, & Hhepha, & Schahhaph.

48 *Ex* [n] uxore concubina Mahhaca, Caleb genuit Scheberum, & Thirchanam.

[n] Heb. *uxore concubina Calebi Mahhaca, genuit &c. ut Gen. 9.6.*

49 Peperit autem *uxor* Schahhaphi patris Madmannæorum, Schevam patrem Machenæorum, & patrem Gibhhæorum: denique filia Calebi Hhacsa.

50 ISTI fuerunt filii Calebi, filii Churis primogeniti Ephrathæ: Schobal pater Kiriath-Jehharimanorum.

51 Salma pater Beth-Lechemitarum, [o] Chareph pater familiæ Gaderitarum.

[o] *qui & Penuel: infrà. 4. 4.*

52 Fueruntque filii Schobali patri Kiriath Jehharimanorum: [p] Haroe pater incolarum partis Menuchotarum.

[p] *qui & Reaja infrà. 4. 2.*

53 Et familiæ Kiriath-Jehharimanorum, Jithritarum, Putæorum, & Schumatęorum, & Mischrahhæorum: ex his prodierunt Tzarhhathæi, & Eschtaolitæ.

54 Filij Salmæ, Beth-Lechemitę & Netophatæi, Hhatarothani e familia Joabi: & [q] Tzorhhani *qui fruebantur* parte Menuchotharum.

[q] Heb. *& pars Manachathani Tzarhhæus.*

55 Et familiæ scribarum incolentium Jahhbetzum, Thirhhatæorum, Schimhhatæorum, *Suchatæorum*: hi sunt Kinæi advenę, orti Chamatho, patre familię Rechabi.

ANNOTATIO.

3 Filii Jehudæ] *a quo in præcipuam juris primogeniti partem divinitus assumpto, incipit generis patriarcharum recensio, propter regiam successionem, & Christi originem: vide Gen. 49. 8. &c.* 4 Peretzum] *qui Hhero in jus primogenitorum successit, velut a patre excitatum semen.* 6 Zimri] *propriè filius, sequentes autem in posteris fuerunt, etsi non proximè ab eo nati: fuerunt enim filii Macholis 1. Reg. 4. 30.* 18 Caleb autem] *Hîc non instituitur ex professo recensio generis Calebi primi: nam habetur infra versiculo. 42 sed tantùm ostenditur quàm efficax erat Dei benedictio ad vegetandam in Ægypto senectutem Chetzronis, ac proinde Jisraëlitas multiplicandos.* Hhazuba] *cujus posteri recensentur infrà versic. 42. & sequentibus.* 21 Filia Maciris] *ex qua Jair filius quoque Menaschis dictus est, Num. 32. 41. & ratione hæreditatis inter Menaschitas accensus.* 23 Geschuræis] *erat enim Gilhhad pars Geschuris, atque adeo Syrię.* 35 Filiam suam] *Achlajam versic. 31.* 36 Zabadum] *de quo infrà 11. 41.* 42 Calebi] *primi de quo versu 18. hîc autem brevitatis causa reticentur filii qui nominati fuerunt, suprà versic. 18.* Primogenitus] *primæ uxoris Hhazubæ filius, suprà versic. 18.* 49 Hhacsa] *prima, primi Calebi filia.* 50 Calebi] *secundi, qui fuit primi nepos ex Chure, de quo versic. 19.* 51 Pater Beth-Lechemitarum] *ex parte: nam alius est a Salma Bohhazi Beth-Lechemitæ patre, de quo versic. 11.* 52 Menuchotarum] *id est, regionis Manachatæ in fine Jehudę, Binjaminis & Danis: ut apparet cùm ex hoc loco, tum infrà 8. 6.* 53 Tzarhhathæi] *id est, incolæ Tzorhhæ & Eschtaolis, ex ea parte quæ ad Jehudam pertinuit: Jehosch. 15. 33* 54 Hhatarothani] *vide annotata Jehosch. 16. 2.* 55 Familię scribarum] *hic versus parergôs adjectus est: quia etsi hæ familiæ tribum Jehudæ non attigerunt: tamen cum Jehuda habitarunt in deserto Jehudæ, ubi Jahhbetz sita erat. Judic. 1. 16.* Scribarum] *id est, in scripturis & actis publicis exercendis vitam transigentium ut Reipub. & sibi utiles essent: quibus alioquin nulla erat attributa hæreditas, sed tantùm cum quibus vellent concessa habitatio.* Kinęi] *id est, posteri Jithronis, a gente sic dicti, Judic. 1. 16.* Chamatho] *principe eorum, qui cum tribu Jehudæ habitarunt: hoc enim discretionis causa additur, quia Cheber cum suis ab istis seperans se ad Menaschitas migrasse legitur: Judic. 4. 11.* Rechabi] *de qua Jirmejæ. 35.*

TABULA I.

Jahhakob five Jiſraël

Reuben, cap.5. Schimhhon, cap.4. Levi, cap.6. Jehuda, cap.2.3.4. Jiſſaſcar, cap.7. Zebulun, Dan, Joſeph, Binjamin, cap.7.8. Naphtali, cap.7. Gad, cap.5. Aſcher, cap.7. Dina.

Joſeph: Ephrajim, cap.7. Menaſche cap.5.7.

TABULA II.

Jehuda

ex filia Schuahhi: Hher, Onan, & Schela. cap.4

ex Tamara nuru: Peretz, Zerach

Peretz: Chetzron, ex; Chamul

Zerach: Zimri, Carmi. Hhakar. Etan, Hhazarja Machol

Machol: Hheman, Calcol, & Darahh, vel Dardahh.

Chetzron, ex uxore prima; filia Maciris Segub. Jair

Chamul: Abija. Aſchchur. Tekohhæi,

uxore prima: Jerachmeel, ex; Ram; Celubai.tab.3.

Ram: Hamminadab. Nachſchon. Salma. Bohhaz Hhobed, Jiſchai, cujus filii, filiæ

Jerachmeel, ex: Achija, Hhatara. Onam

Achija: Ram, Buna, Oren, Otzem.

Ram: Mahhatz Jamin, & Hheker.

Onam: Schammai, Jadahh.

Schammai: Nadab, Abiſchur.

Nadab: Seled, Appajim, Jiſchehhi. Scheſchā. Achlai, nupſit Jarchachho Hhattai. Nathan. Zabad. Ephlal. Hhobed. Jehu. Hhazarja. Cheletz. Elhhaſſa. Siſmai. Schallum. Jekamja. Eliſchamahh.

Abiſchur: Achban, Molid. Jarchachho (Ægyptio.

Jadahh: Jether, Jonathan.

Jonathan: Peleth. Zaza

Jiſchai filii: Eliab, Abinadab, Schimhha, Netan-el, Raddai, Otzem. & David. de quo cap.3.

filiæ: Tzeruja, Abigajil.

Tzeruja: Abſchai, Joab, & Hhaſſaël.

Abigajil: Hhamaſa.

TABULA III.

Celubai, vel Caleb primus vel Carmi.

ex uxoribus; concubinis.

ex uxoribus: Hhazuba, Jerihhotha, Ephratha, Chur

Hhazuba: Meſchahh, Mareſcha. Ziph. Chebron.

Chebron: Korach, Tappuach, Rekem, Schemahh, Schammai, Racham, Mahhon, Jorkehham. Beth-tzuritæ.

Jerihhotha: Jetzer, Schobab, Ardon.

Chur: Caleb.2. Uri Betzaleel.

concubinis: Hhacſa filia Hhepha, Mahhaca

Hhacſa: Charan, Motza, Gazez, Johedai.

Johedai: Regem, Jotham, Geſchan, Pelet, Hhepha, & Schahhaph.

Mahhaca: Scheber, Tirchana, Schahhaph, Scheva, Madmānæi, (Macbenæi, & Gibhhæ.

Caput III.

Davidis filii, regnum, successores in regno ex Schelomone primùm, deinde ex Nathane duces & primores recensentur.

2. Sche. 3. 2.

1 HI autem sunt filii Davidis qui editi sunt ei Chebrone: primogenitus Amnon Achinohhamæ Jizrehhelitidis: secundus [a]Daniel Abigajilę Carmelitidis:

2 Tertius Abschalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis Geschuris: quartus Adonija filius Chaggithæ:

3 Quintus Schephatja Abitalæ: sextus Jithrehham Hheglæ, *cujúsque* uxoris ejus.

4 Sex editi sunt ei Chebrone, ubi regnavit septem annos & sex menses: triginta verò tribus regnavit Jeruschalaimis.

5 Hi autē editi sunt ei Jeruschalaimis: [b]Schimhha & Schobab, & Nathan, & Schelomo, quatuor [c]Bathchuahhæ filiæ Hhammielis.

6 Item Jibchar, & [d]Elischamahh, & Eliphelet,

7 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

8 Et Elischamahh, & [e]Eljadahh, & Eliphelet: novem.

9 Omnes filii Davidis, præter filios uxorum concubinarum & Tamaram sororem illorum.

10 Filius verò Schelomonis Rechabhham: Abija filius ejus, Asa filius ejus, Jehoschaphat filius ejus,

11 Joram filius ejus, Achazja filius ejus, Joasch filius ejus,

12 Amatzja filius ejus, Hhazarja filius ejus, Jotham filius ejus,

13 Achaz filius ejus, Chizkija filius ejus, Menasche filius ejus,

14 Amon filius ejus, Joschija filius ejus.

15 Filii autem Joschijæ, primogenitus [f]Jochanan, secundus [g]Jehojakim: tertius Tzidkija, quartus Schallum.

16 Filii vero Jehojakimi, Jeconja filius ejus. Tzidkija filius ejus.

17 Filii autem Jeconjæ vincti, Schealtiel filius ejus.

18 *Hujus* autem Malciram, & Pedaja, & Schenatzar, Jekamja, Hoschamahh, & Nedabja.

19 Filii verò Pedajæ, Zerubbabel & Schimhhi: & filius Zerubbabelis, Meschullā, & Chananja, & Schelomith soror eorum.

20 *Illius* verò Chaschuba, & Ohel, & Berecja, & Chasadja, Juschab-Chesed, quinq;.

21 Filius verò Chananjæ Pelatja, & Jeschahhja: filii Rephaję, filii Arnanis, filii Hhobadję filii Schecanjæ.

22 Filii, inquam, Schecanjæ Schemahhja: & filii Schemahhjæ Chattusch, & Jigeal & Bariach, & Nehharja, & Schaphat, sex.

23 Et filius Nehharjæ, Eljohhenai, & Chizkija, & Hhazrikam, tres.

24 Deniq; filii Eljohhenai, Hodajeva, & Eljaschib, & Pelaja, & Hhakkub, & Jochanan, & Delaja, & Hhanani, septem.

[a] qui & Cileab ibidem. vers. 3.

[b] qui & Schāmuahh, 2. Schem. 5. 14.

[c] Bathschebahh filia Elibhami 2. Schem. 11. 3

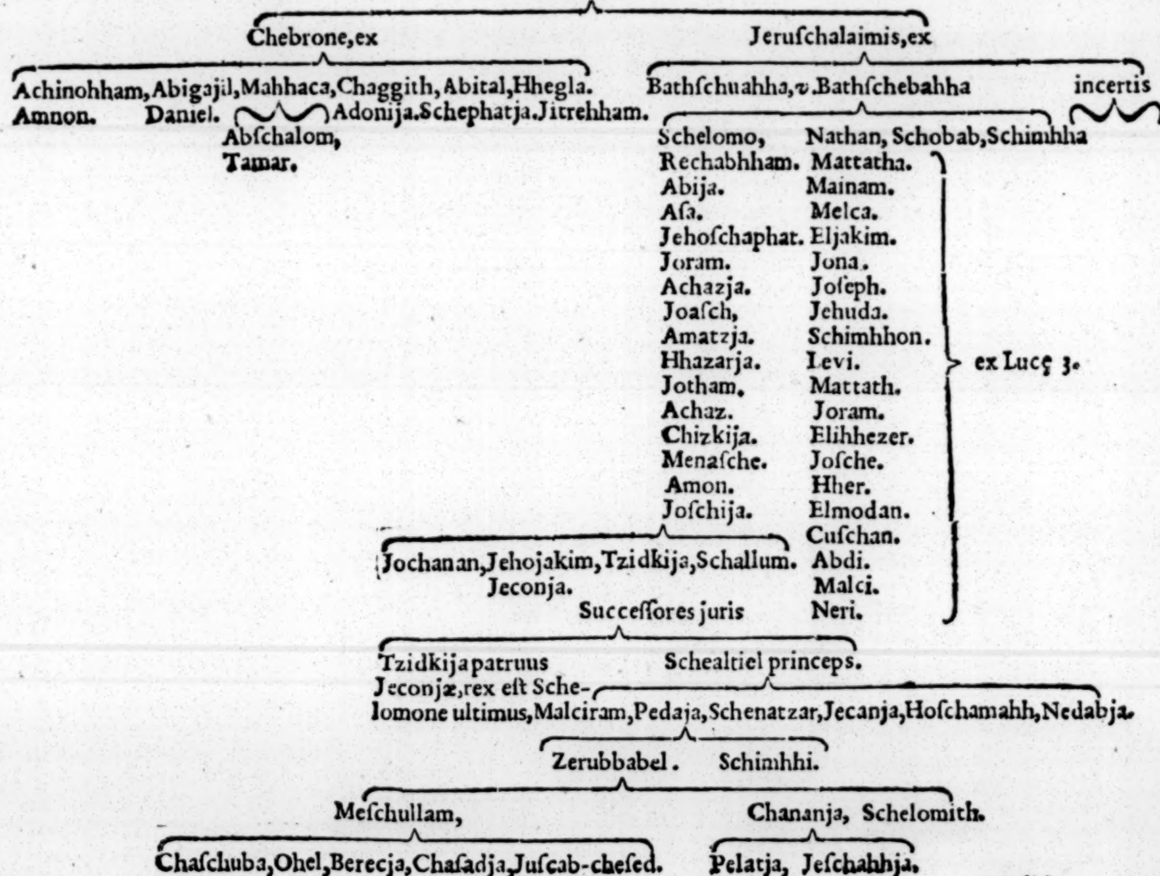
[d] qui & Elischuahh. 2. Schem. 5. vers. 15.

[e] qui & Bebheljadahh infra 14. 7.

[f] qui & Jehoachaz. 2. Reg. 23. 30. & Schallu Jirm. 22. 11

[g] qui & Eljakim, 2. Reg 23. 34.

TABULA I.

TABULA II.

Viri e stirpe regia, posteri Nathanis aut fratrum.

Rephaja, Arnan, Hhobadja, Schecanja, Schemahhja.

Chattusch, Jigeal, Bariach, Nehharja, Schaphat.

Eljohhenai, Chizkija, Hhazrikam.

Hodavja, Eliaschib, Pelaja, Hhakkub, Jochanan, Delaja, Hhanani.

ANNOTATIO.

5 Hi autem] *hic seorsim ac non promiscuè, ut sequentes Davidis filii ex Bathschuahha recensentur: propter prærogativam regni divinitus attributam Schelomoni, infra 28.5: ac proinde ex jure & naturæ ordine ad proximum fratrem perventurum, intercidente ejus posteritate. Inverso autem ordine enumerantur, quia mox de Schelomone & ejus posteris sermo habendus est: Schelomo enim natura primus fuit: 2. Schem.12.24. Nathan secundus, & sic deinceps.* 9 Tamaram] *de qua 2.Schem.13.* 10 Filius Schelomonis] *successio regum e stirpe Schelomonis.* 16 Tzidkija filius ejus] *non natura: erat enim ejus patruus 2.Reg.24.19. sed successione regni, ut versu sequente.* 17 Filii autem Jeconjæ] *non natura: nam sine liberis ex Dei decreto extinctus est, & in eo Schelomonis semen, Jir.22.30: sed successionis jure, quæ ad Nathanis posteros devolvebatur: fuit enim Schealtiel filius Neri ex posteritate Nathanis, Luc.3.27.* Vincti] *id est captivi, & in Babyloniam deportati: 2.Reg.24.17.* 20 Illius vero] *id est, Meschullami: quod colligitur ex collatione hujus versiculi cum sequente.* 21 Filii Rephajæ] *συναθροισμὸς sive congeries, qua in genere nominantur familiæ, quæ ad stirpem regiam pertinebant.*

CAPUT. IIII.

Reliquorum posterorum Jehudæ, Calebi secundi, Aschchuris, Celubi, & Schelæ catalogus. Item Schimhhonis gens & possessio, partim a Jehoschuhha eis attributa, partim armis multò post comparata exponitur.

1 FILII Jehudæ: Peretz, Chetzron, & [a] Carmi, & Chur, & [b] Schobal.

2 [b] Reaja autem filius Schobalis, genuit Jachathum, & Jachath genuit Achumaium, & Lahadum: horum *sunt* familiæ [a] Tzorhhatæorum.

3 Item hi ex patre Hhetamæorum, Jizrehhel & Jischma, & Jidbasch: quorum sorori nomen Hatzelelponi.

4 Et [c] Penuel [a] pater Gedoræorum & Hhezer pater [d] Chuschæ: hi *sunt* filii Churis primogeniti Ephrathæ patris Beth-Lechemitarum.

5 [a] ASCHCHURI verò patri Tekohhæorũ fuerunt duæ uxores: Chelea & Nahhara.

6 Peperitq; ei Nahhara Achuzamum, & Chepherum, & Temenin, & Haachaschtarin: hi *sunt* filii Nahharæ.

7 Filii autem Cheleæ, Tzereth, Jetzochar, & Etnan [a] *& Kotz.*

8 Kotz autẽ genuit Hhanubum, & Hatzobebam, & familias Acharchelis filii Harumi.

9 Sed fuit [a] Jahhbetz honoratior fratribus suis: cui mater indidit nomen [e] Jahhbetz dicendo: eò quòd peperi cum dolore, *ita vocandus est.*

10 Nam invocavit Jahhbetz Deũ Jisraëlis dicendo: [a] si [f] planè benedicens mihi ampliaveris terminũ meũ, & aderit manus tua mihi, deniq; feceris [g] ut malũ non afficiat me dolore: fecitq; Deus ut eveniret quod petierat.

11 CELUB autem frater [h] Schuchæ genuit Mechirum (is fuit pater Eschtonis.

12 Et Eschton genuit familiam Raphæ, & Paseachi, & Techinnę patris Hhir-Nachaschi: hi fuerunt homines Recę.)

13 Item posteros Kenazi, Hhothnielem, & Serajam:) filii autem Hhothnielis Chathath, & *Mehhonothai.*

14 Mehhonothai verò genuit Hhophram: & Seraja genuit Joabum patrẽ *degentium* in valle fabrorum, nam fabri erant).

15 Et filios Calebi filii [a] Jephunnæ, Hiru, Elam, & Nahhamum: (filii autem Elę, [i] secundus Kenaz.)

16 Et filios Jehallelelis: Ziphum & Ziphami, Tirjam, & Asarelem:

17 Et [k] filios Hhezræ, Jetherum, & Meredũ, Hhepherúmq; & Jalonem (concipiens autem *uxor Meredi peperit* Mirjamum, & Schammaiũ, & Jischbachum patrem Eschtemohhæorum.

18 Uxor verò ejus Jehudęa peperit Jeredũ patrem Gedoræorum, & Cheberum patrẽ Socuntinorum, & Jekuthielem patrem Zanoachitarum: illi quidem filii erant Bithjæ filiæ Parhhonis, quam duxerat Mered.

19 Hi verò filii uxoris [l] Judeæ sororis Nachami Garmæi patris Kehhilæorum: & Eschtemohhæ Mahhachatitę).

20 Item filios Schimonis, Amnonem, & Rinnam, Ben-Chananem, & Tilonem: filios quoq; Jischehhi, Zochethum & Ben-Zochethum.

21 FILII Schelæ filii Jehudæ, Hher pater Lecanorum, & Lahhda pater Mareschanorum, & familiæ [m] gentis artificis in bysso, gentis Aschbehhæ.

22 Item Jokim & homines [n] Cozebæ, & Joasch, & Saraph, [a] qui dominium habuerunt in Moabitas, & Jaschubi-Lechem: sed res istæ *sunt* obsoletæ.

23 Isti sunt figuli illi, desidentes ad plantas & macerias: cum rege in opere ejus manserunt [a] illic.

24 FILII Schimhhonis: Nemuel, & Jamin, Jarib, Zerach, Schaul.

25 Schallum filius ejus, Mibsam filius ejus, Mischmahh filius ejus:

26 Et filii Mischmahhi: Chammuel filius ejus, Zaccur filius ejus, Schimhhi filius ejus.

27 Fuerunt autem Schimhhi filii sexdecim, & filiæ sex, cùm fratribus ejus non essent filii multi: itaque tota familia sua [o] non fuerunt tam multi, ut filii Jehudæ.

[a] *qui & Celubai sup.2.9. & Caleb primus ibid. ver.18.*

[b] *qui & Haroe, sup 2.52*

[c] *Chareph: suprà.2.51.*

[d] *qui & Schucha, infrà.ver.11.*

[a] *id est, dolorificus: corrupto nomine per metathesin literarum.*

[f] *Heb. benedicendo benedixeris.*

[g] *Heb & feceris de malo ut non afficiat me dolore. Trajectio ut Gen. 5.29.*

[h] *qui & Chuscha suprà, ver.4.*

[i] *Heb. etiam Kenaz.*

[k] *Heb. filiũ: enallage.*

[l] *Heb. Hodija: aphæresis.*

[m] *Heb. gentis opificii byssini.*

[n] *quæ & Cezib. Gen.38.5. ubi natus erat Schela: & Aczib: Jehosch.15.44. Gen.46.10.*

[o] *Heb. non multiplicati sunt usque ad filios Jehudæ. Jehosch.19.*

28 Habitaveruntque Beer-Schebahhi,& Moladæ,& Chatzar Schuhhale,
29 Et Bilhę,& Hhetzemi,& Toladi,
30 Et Betuele,& Chormæ,& Tziklagi,
31 Et Beth-Marcabothis,& Chatzar-Susimis,& Beth-Birei,& Schahharajimis: hæ *fuerunt* civitates eorum,' quandiu regnavit David.
32 Pagi autem eorum, Hhetam, & Hhajin, Rimmon, & Tocen, & Hhaschan : civitates quinque.
33 Præterea omnes pagi eorum qui *erant* circa civitates illas Bahhalem usque : hę habitationes eorum *fuerunt*, prout per gentes se distribuendo adierunt illas.
34 Meschobab autem & Jamlec & Joscha filius Amatzjæ :
35 Et Joel : & Jehu filius Joschibjæ, filii Serajæ, filii Hhasielis :
36 Et Eljohhenai, & Jahhakoba, & Jeschochaja,& Hhasaja, & Hhadiel,& Jesimiel,& Benaja :
37 Et Ziza filius Schiphehhi filii Allonis, filii Jedajæ, filii Schimri filii Schemahhjæ:
38 Hi p quorum adducta sunt nomina, principes in familiis suis : cùm paternæ familiæ eorum erupissent in multitudinem :
39 Abiverunt in aditum ' Gedoris, usque ad orientalem tractum ipsius ' vallis : ad quęrendum pascuum gregi suo.
40 Cumque invenissent pascuum pingue & bonum, & terram amplam spaciis, & quietam ac tranquillam : ' quia Chamo orti erant, qui habitabant ibi antea,
41 Venientes isti scripti de nominibus, temporibus Jechizkijæ regis Jehudę, percusserunt tentoria eorum , & habitacula quæ inventa sunt ibi, & internecioni devoverunt eos usque 'in diem illum, habitaveruntq; loco eorum: eò quòd pascuum esset gregi suo ibi.
42 Præterea ex illis, *nempe* e filiis Schimhhonis profecti ad montem Sehhiris homines quingenti: Pelatja,& Nahharja,& Rephaja,& Hhuzziele filiis Jischehhi q præeuntibus eis :
43 Percusserunt residuum ' quod evaserat Hhamalekitarum : ubi habitaverunt usque in diem illum.

p Heb. *hi qui veniunt per nomina.*

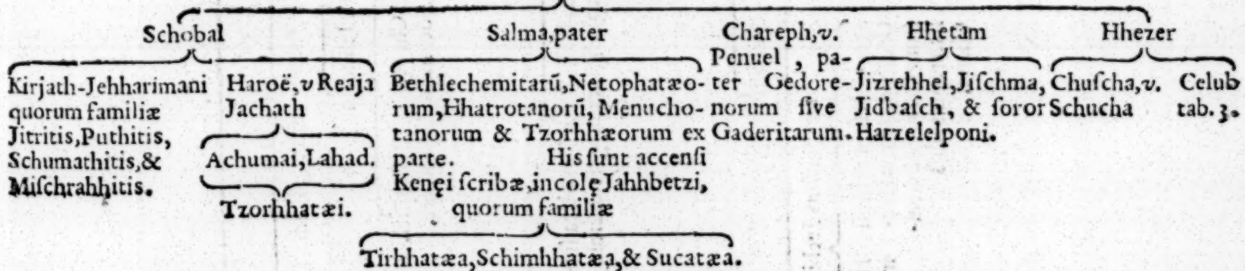
q Heb. *in capite eorum.*

ANNOTATIO.

1 Schobal] *filius Calebi filii Churis : qui Caleb brevitatis causa omittitur : sup.2.50.* 2 Tzorhhatæorum] *ex parte, ut sup.2.53.* 4 Pater Gedoræorum] *ex parte : confer cum ver.18.* 5 Aschchuri] *Posthumo Chetzronis, de quo sup.2.24.* 7 Et Kotz] *eclipsis frequens in hoc scriptorum genere, ut infra ver.13.* 9 Jahhbetz] *author unius e numeratis familiis Acharchelis.* 10 Si planè &c.] *Aposiopesis voti, juramentorum propria, quibus votum affine est.* 14 In valle fabrorum] *sita in finibus Jehudæ & Binjaminis : ac proinde mixti imperii: Nechem.11.35.* 15 Jephunnę] *filii Kenazi: unde Caleb Kenizæus dictus est, Num.32.12.* 22 Qui dominium habuerunt] *id est, pro rege in agro Moabitarum imperaverunt.* Sed res istæ] *quasi dicat, supervacaneum esset plura de istorum gente, possessione & dignitate referre, cùm jam hæc omnia posterorum ignavia sepeliat: qui figlinã, agricolationem, & rusticam structurã, denique miseram apud Babylonium servitutem suæ libertati prætulerint, ut apparet ex versu sequente.* 23 Illic] *in Babylonia.* 31 Quandiu regnavit] *id est, usque ad captivitatem Babylonicam.* 39 Gedoris] *id est, Gederæ, sive Gederothajimorum: Jehosch.15.36.* Vallis] *quæ protenditur ab Ephes-Dammimis Hhebronem usque : vide 1.Schem.17.* 40 Quia Chamo] *ætiologia est sequentium, nimirum quo jure illos profligaverint.* 41 In diem illum] *quo desiit regnum Davidicum, sup.ver.31.& infrà ver.43.* 43 Quod evaserat] *sub Schaule, 1.Schem.14.49.& sub Davide.2.Shem.8.12.*

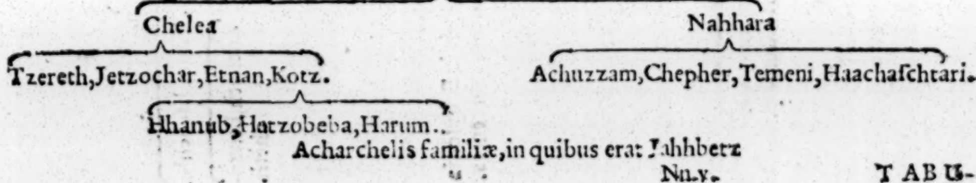
TABULA I.

Jehuda
Peretz
Chetzron
Carmi, *v.* Celubai *v.* Caleb primus.
Chur
Caleb secundus.

TABULA II.

Aschchur, pater Tekohhæorum ex uxoribus

TABULA III.

Celub

- Meſchir, Eſchton
  - Rapha, Paſeach, Techinna. Hhir-nachaſch.
    - viri Recæ.
- Kenaz primus
  - Hhothniel
    - Chatath, Mehhonothai.
      - Hhophra.
  - Saraja
    - Joab incolæ vallis fa
  - Jephunne
    - Caleb 3.
      - Hhiru, Ela, Nahham.
        - Kenaz ſecundus.
- Jehalleleel
  - Ziph, Zipha, Tireja, Aſareel.
- Hhezra
  - Jether, Mered, Hhepher, Jalon,
    - e Bitheja Ægyptia
      - Mirjam, Schãmai, Jiſchbach. Eſchtemohhæi.
    - e Jehudæa
      - Jered Gedoræi.
      - Cheber Socuntini.
      - Jekuthiel. Zanoachæi.
- Schimon.
  - Amnon, Rinna, Benchanan, Tilon, Jiſchehhi.
    - Zocheth, Benzocheth.

TABULA IIII.

Schela

- Hher, Lecæi.
- Lahhda, Mareſchani.
- Aſchbeahh, opifices ex byſſo.
- Jokim, Cozebani, Joaſch, Saraph, Jaſchubi-lechem, & alii, quorũ exoleta ſunt nomina, quia in Babylonia manſerunt Regis figlinam, agriculturam, & materiariam exercentes.

TABULA V.

Schimhhonis

- Poſteri
  - Nemuel Jamin Jarib Jacim Zerach Schaul.
    - Schallum.
    - Mibſam.
    - Miſchmahh.
    - Chammuel.
    - Zaccur.
    - Schimhhi.
      - filii 16. filiæ. 6.
- Poſſeſſio
  - per Jehudam
    - oppida
      - Beer-ſchebahh
      - Molada
      - Chatzar-ſchuhhal
      - Bileha, v. Bahhala, v. Bala.
      - Hhetzem
      - Tolad, v Eltolad.
      - Betuel, v Betul, v. Ceſil.
      - Chorma
      - Tziklag.
      - Beth-marcabothæ
      - Chatzar-ſuſima, v Chatzar-ſuſa, v Chatzar-gadda.
      - Beth-birei, v Beth-lebaothæ, v. Lebaothæ.
      - Schahharajim, v. Scheruchen.
      - Schemahh, v. Schebahh, v Jeſchuahh.
    - pagi
      - Hhetam, v Hhether.
      - Hhajin
      - Rimmon
      - Tocen
      - Hhaſchan.
  - temporibus Jechizkijæ
    - ager qui eſt in acceſſu Gedoris, uſq; ad tractum Orientalem vallis, ereptus filiis Chami.
    - Hhamalekitarum ager in montanis Edomæ.

CAPUT V.

Rëubenitarum, Gaditarum, & partis Menaschitarum trans Jardenem, familiæ, duces, cædes, expeditiones, defectio a Deo, & deportatio describitur.

Gen. 35.22. & 49.3.

1 FILII autem Rëubenis primogeniti Jisraëlis. (erat enim primogenitus: sed cùm prophanasset strata patris sui, tradita sunt primogenita ejus filiis Josephi filii Jisraëlis: non autem ut sibi *soli* attribueret primogenita.

2 Nam Jehuda ' prævaluit fratribus suis, & antecessor *est* ex eo: ' reliqua verò primogenita *fuerunt* Josephi).

Gen. 46.9.

3 Filii *inquam* Rëubenis primogeniti Jisraëlis: Chanoc, & Pallu, Chetzron & Carmi.

4 Filii ' Joëlis: Schemahhja filius ejus, Gog filius ejus, Schimhhi filius ejus.

5 Mica filius ejus, Reaja filius ejus, Bahhal filius ejus:

6 Beera filius ejus, quem deportavit Tilgath-Pilneeser rex Assyrię: is princeps erat Rëubenitarum.

7 Fratrum autem ' illius per familias suas quisq; cùm distribuerent se per generationes suas: primarius Jehhiel, deinde Zecarja.

8 Et Belahh filius Hhazazi, filii Schemahhi filii Joëlis: ' hic habitabat a Hharohhere Nebuntem, & Bahhal-Mehhonem usque.

9 Deinde ' orientem habitavit usq; ad aditum ' in desertum inde a flumine Euphrate: nam pecora eorum multiplicata erant in terra Gilhhadis.

10 Quapropter temporibus Schaulis bellum gesserunt contra ' Hagarenos, qui ceciderunt manu ipsorum: ita habitaverunt in tentoriis eorum, [a] in toto tractu anteriore *qui est* ad orientem Gilhhadi.

a Heb. *supra omnem faciem orientalem* Gilhhadi.

11 FILII verò Gadis ex adverso eorum habitabant, in terra Baschanis Salcam usque.

12 Joël eorum primarius, & Schaphan secundus ab eo: deinde Jahhni, & Schaphat in Baschane ' *manserunt*.

13 Fratres verò eorum per paternas familias suas, Micaël, & Meschullam, & Schebahh, & Jorai, & Jahhecan, & Ziahh, & Hheber: ' septē.

14 (Hi *erant* filii Abichajilis filii Churi filii Jareachi filii Gilhhadis, filii Micaelis, filii Jachdonis filii Buzi.

15 Achi filio Hhabdielis filii Guni ' primario per paternas familias eorum,

16 Cùm habitarent in Gilhhade, in Baschane, & in villis ejus: & in omnib[9] municipiis ' Scharonis, secundum [b] fines suos.

b Heb. *exitus*.

17 Hi omnes per genera distribuēdo se, ' temporibus Jothami regis Jehudę: & temporibus ' Jarobhhami regis Jisraëlis:

18 E filiis Rëubenis, & Gaditis & dimidiata tribu Menaschis, strenui homines ferentes scutum & gladium, & tendentes arcum ac periti belli, quadragies quater mille septingenti sexaginta prodeuntes in militiam,

19 Gesserunt bellum contra Hagarenos: nimirum ' Jeturem & Naphischum, & Nodabum.

20 Cumque adjuvarentur contra illos, traditi sunt in manū meorum, ipsi Hagareni & quæcunque *erant* penes illos: nam ad Deum clamaverunt in prælio: & exoratus fuerat eis, quia fiduciam collocaverant in eo.

21 Itaque ceperunt pecora eorum, camelos eorum quinquagies mille, & pecudum ducenta quinquaginta millia, ac asinorum duo millia: animarum autem humanarum centū millia:

22 Postquam confossi multi cecidissent, nam a Deo ipso *confectum est* hoc prælium: ita habitaverunt loco illorum usque ad ' deportationem suam.

23 ' FILII enim dimidiatæ tribus Menaschis habitantes in ea terra: a Baschane Bahhal-Chermonem & Senirem, id est, montem Chermonem usque, ipsi *quoque* aucti fuerant.

24 Quorum primores paternarum familiarū hi *sunt*: Hhepher & Jischehhi, & Eliel, & Hhazriel, & Jermeja, & Hodanja, & Jachdiel, viri valentes robore, [c] viri nominati, primores per paternas familias suas.

c Heb. *viri nominum*.

25 Sed cùm prævaricati essent in Deum majorum suorum: & scortati essent sectando Deos populorum ejus regionis, quos perdiderat Deus a facie eorum:

26 Suscitavit Deus Jisraëlis [d] ' animum Pulis regis Assyriæ, & animum ' Tilgath Pilneeseris regis Assyriæ, ut deportaret ipsos Rëubenitas, & Gaditas, ac dimidiatam tribum Menaschis; itaq; abduxit eos in Chelachum, & Chaborem, & ' Haram, & ad flumen Gozanis, usque in diem hunc.

d Heb. *spiritum: sic paulo post*.

ANNOTATIO.

2 Prçvaluit] *id est, dignitate principali supra fratres divinitus per patrem donatus est, Gen. 49.8.* Reliqua primogenita] *id est, duplum hæreditatis prę cæteris fratribus, quod alterum est primogenituræ jus: Gen 48.5. & 49.22.* 4 Joëlis] *orti, ut credibile est, Chanoco, eò quòd tribus princeps fuerit, ver. 6.* 7 Illius] *nimirum Chanoci, id est, trium aliarum familiarum principes.* 8 Hic habitabat &c.] *id est, hæc tribus Rëubenitica de qua agitur.* 9 Deinde] *temporibus Shaulis ut versu sequente.* In desertum] *ad Jardenem: hoc est, possedit ab Euphrate usque ad Jardenem.* 10 Hagarenos] *Jischmahhelitas Agara matre natos, Arabiam desertam incolentes.* 12 Manserunt] *ad tuendos proprios fines, fratribus foris bellum gerentibus.* 13 Septem] *pro numero familiarum Gadis, Num. 26.15.* 15 Primario] *i. summum imperatorem agente in exercitu, de quo ver. 18.* 16 Scharonis] *Agri pascuosissimi, de quo infrà. 27.29.* 17 Temporibus Jothami] *proregem agentis, cùm pater leprosus esset. 2. Reg. 15. 5.* Jarabhhami] *secundi, qui ipsis imperabat, ibidem. Cap. 14. ver. 16.* 19 Jeturem &c.] *de quibus Gen. 25.15. hoc est Ituræos, Nubæos & Jischmahhelitas alios, in Arabia deserta Syriæ finitimos: nam Rëubenitæ sup. ver. 10. inferiorem Arabię partem suæ regioni finitimam occuparant: hi verò superiorem Gaditis & Menaschitis conterminam.* 20 Adjuvarentur] *a Deo: ut finis hujus versus, & versus 22. explicat.* 22 Deportationem] *de qua 2. Reg. 17.* 23 Filii enim] *ætiologia est cur Menaschitæ sese reliquis adjunxerint in ista expeditione.* 25 Prævaricati essent] *ut copiosè ostenditur 2. Reg. 17.7. & sequentibus.* 26 Animum Pulis] *de quo 2. Reg. 15.19.* Tilgath Pilneeseris] *de quo 2. Reg. 15.29.* Haram] *id est, montosam regionem superioris tractus Mediæ, de cæteris vide in 2. Reg. 17.6.*

TABU-

TABULA I.

Reuben

Chanoc, Joël, Schemahhja, Gog, Schimhhi, Mica, Reaja, Bahhal, Beera.	Pallu	Chetzron	Carmi.
	Eliab		Joël
			Schemahh.
			Hhazaz
	Jehhiel	Zecarja	Belahh.

Horum possessio

Jehoschuhhæ temporibus a Hharohhere Nebuntem & Bahhal-mehhonem usq;	Schaulis temporibus Hagarenorum ager a deserto ad Euphratem.

TABULA II.

Gad

Tziphjon, Chaggi, Guni, Ozni, Hheri, Arod, Areel.

Hhabdiel
Achi
Buz
Jachdo
Jesisai
Micaël
Gilhhad
Jaroach
Churi
Abichajil, cujus filii præfecti copiis temporibus Jarobhhami

Imperator Achi

Micaël, Meschullam, Schebahh, Jorai, Jahhkan, Ziahh, Hheber.

Horum possessio

Jehoschuhhæ temporibus Gilhhad, Baschan usque Salcam	Jarobhhami ager Hagarenorum Jetur, Naphisch, Nodab.

TABULA III

Dimidiatæ tribus Menaschis principes

Hhepher, Jischehi, Eliel, Hhazriel, Jirmeja, Hodarja, Jachdiel,

Horum possessio a Baschane ad Bahhal-Chermonem.

Præfecti Reipublicæ

2. Joël, Schapham, Jahhnai, Schaphat.

CAPUT VI.

Sacerdotum & Levitarum gentes, functiones, & designatæ habitationes recensentur.

1 FILII Levi: [a]Gerschon, Kehath, & Merari.

2 Filii autem Kehathi: Hhamram, [b]Jizhar, & Chebron, & Huzziel.

3 Filii verò Hhamrami, Aharon, & Mosche, & Mirjam: ac filii Aharonis, Nadab, & Abihu, Elhhazar & Ithamar.

4 Elhhazar genuit Pinchasum: Pinchas genuit Abischuhham.

5 Abischuahh autem genuit Bukkin: & Bukki genuit Hhuzzin.

6 Et Hhuzzi genuit Zerachjam: & Zerachja genuit Merajothum.

7 Merajoth genuit Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

8 Achitub genuit Tzadokum: & Tzadok genuit Achimahhatzum.

9 Et Achimahhatz genuit Hhazarjam: & Hhazarja genuit [c]Jochananem.

10 Et Jochanan genuit Hhazarjam: is *est* qui egit sacerdotem in domo illa, quam ædificaverat Schelomo Jeruschalaimis.

11 Genuit autem Hhazarja Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

12 Et Achitub genuit Tzadokum, & Tzadok genuit [d]Schallumum,

13 Et Schallum genuit Chilkijam, & Chilkija genuit Hhazarjam.

14 Et Hhazarja genuit Serajam, & Seraja genuit Jehotzadakum.

15 Qui Jehotzadak abiit, cùm efficeret Jehova ut deportarentur Jehudæi & Jerosolymitani per [e]Nebucad-Netzarem.

16 FILII Levi: Gerschom, Kehath, & Merari.

17 Hæc autem *sunt* nomina filiorum Gerschomi, Libni & Schimhhi.

18 Et filiorum Kehathi: Hhamram, & Jitzehar & Chebron & Hhuzziel.

19 Filiorum Merari, Machli & Muschi: atque hæ familiæ Levitarum per majores suos.

20 Gerschomo, Libni filius ejus, Jachath filius ejus, [f]Zimma filius ejus:

21 [f]Joach filius ejus, [g]Hhiddo filius ejus, Zerach filius ejus, [h]Jehaterai filius ejus.

22 Filii Kehathi: Hhamminadab filius ejus, Korach filius ejus, Assir filius ejus.

23 Elkana filius ejusdem, & Ebjasaph filius ejusdem, Assir filius hujus.

24 Tachath filius ejus, [i]Uriel filius ejus, [k]Hhuzzija filius & [l]Schaul filius ejus, *& Elkana filius ejus*

25 Et filii Elkanæ, Hhamasai, & Achimoth.

26 Filius Hhamasai [m]Elkana: filius hujus, Elkana, [n]Tzophai filius ejus, & [o]Nachath filius ejus.

27 [p]Eliab filius ejus, Jerocham filius ejus, Elkana filius ejus, *Schemuel filius ejus.*

28 Filii

[a] *qui & Gerschom, ver. 16:* Gen. 46. 11. Exodi. 6. 15.
[b] *qui & Hhamminadab. ver. 22.*
2 *Sche*. 9. 3. 2. *Schem*. 15 27.
[c] *qui & Iebojadahh*. 2. *Reg*. 11. 4
[d] *qui & Meschullam*
1. *Chro*. 9. 11. 2. *Reg*. 22. 4. *Ibid*. 25. 21.
[e] Heb. *per manum.*
[f] *qui & Ethan infrà. 42. ver.*
[g] *qui & Hhadaja. 41 ver.*
[h] *qui & Etni. 41. ver.* Exod. 6. 23
[i] *Tzephanja ver. 36.*
[k] *Hhazarja ibid.*
[l] *Ioël, ibid,*
[m] *qui & Machath infrà. 35. vers.*
[n] *Tzuph, ibi.*
[o] *Tcacb 3. vers.*
[p] *Eliel, Ibidem.*

[q] Joel, ver. 33.

28 Filii verò Schemuelis primogenitus [q]Vaschni, deinde Abija.
29 Filii Merari, Machli: Libni filius ejus, Schimhhi filius ejus, Hhuzza filius ejus.
30 Schimhha filius ejus, Chaggija filius ejus, Hhasaja filius ejus.

[r] Heb. manibus musicæ i. musicis: synecdoche: ut 2. Chro. 29. 27.

31 HI AUTEM *sunt* quos constituit David ad [r] ministerium musicum in domo Jehovæ ex quo quievit arca:
32 Ut essent administri coram tabernaculo tentorii conventus musicâ: donec ædificaret Schelomo domum Jehovæ Jeruschalaimis: ubi perstiterunt pro munere suo in ministerio suo.
33 Hi, inquam, qui perstiterunt cum filiis suis: e Kehathitarum posteris Heman musicus filius Joëlis, filii Schemuelis,
34 Filii Elkanæ, filii Jerochami, filii Elielis, filii Toachi,
35 Filii Tzuphi, filii Elkanæ, filii Machathi, filii Hhamasai,
36 Filii Elkanæ, filii Joëlis, filii Hhazarjæ, filii Tzephanjæ,
37 Filii Tachathi, filii Assiris, filii Ebjasaphi, filii Korachi,
38 Filii Jitzeharis, filii Kehathi, filii Levi, filii Jisraëlis.
39 Et cognatus ejus Asaph, qui stabat ad dexterā ejus: Asaph filius Berecjæ, filii Schimhhę,
40 Filii Micaëlis, filii Bahhasejæ, filii Malcijæ,
41 Filii Etni, filii Zerachi, filii Hhadajæ,
42 Filii Ethanis, filii Zimmæ, filii Schimhhi,
43 Filii Jachathi, filii Gerschomi, filii Levi.

[a] qui & Jeduthun infrà 9.16 & passim.
[b] qui Kuschaja infrà. 15.17.

44 Filii verò Merari cognati eorum ad sinistram illius: [a] Ethan filius [b] Kischi, filii Hhabdi, filii Malluci,
45 Filii Chaschabjæ, filii Amatzjæ, filii Chilkijæ,
46 Filii Amtzi, filii Bani, filii Schemeris,
47 Filii Machli, filii Muschi, filii Merari, filii Levi.
48 Cognati autem eorum reliqui Levitæ: instituti ad totum ministerium tabernaculi domus Dei.

Num. 3. & 4.

49 Aharon verò & filii ejus adolebant in altari holocausti & in altari suffitus: præter omne opus sancti sanctorum: idq; ad expiationem faciendam pro Jisraële, omnino prout præceperat Mosche servus Dei.
50 Atque hi sunt filii Aharonis: Elhhazar filius ejus, Pinchas filius ejus, Abischuahh filius ejus,
51 Bukki filius ejus, Hhuzzi filius ejus, Zerachja filius ejus,
52 Merajoth filius ejus, Amarja filius ejus, Achitub filius ejus,
53 Tzadok filius ejus, Achimahhatz filius ejus.

Jehosch. 21.

54 HÆ autem *sunt* habitationes eorum, per castella eorū, in termino eorum: filii Aharonis e familia Kehathitarum: quia illorum *erat* hæc sors.
55 Ideo dederunt illis Chebronem in terra Jehudæ: & suburbana prædia ejus circa eam:
56 Agrum verò civitatis & pagos ejus: dederunt Calebo filio Jephunnæ.

[c] quę & Kiriath-Arbah.
[d] Cholon: Jehosch. 21. 15

57 Filiis ergo Aharonis dederunt civitates Jehudæ, *civitatem* receptus [c] Chebronem præterea Libnam & suburbana prædia ejus, & Jattirum cum Eschtemohha & suburbana ejus.
58 Item [d] Chilenem & suburbana ejus, Debirem & suburbana ejus,

[e] Hhajin, ibidem. 16.
[f] Hhalmon ibid. 18.

59 Et [e] Hhaschanē ac suburbana ejus, & Beth-Schemeschum ac suburbana ejus.
60 E tribu autem Binjaminis, Gebahhum & suburbana ejus, & [f] Hhalemetham ac suburbana ejus: & Hhanathothas ac suburbana earum: horum omnes civitates tredecim per familias eorum.
61 Item filiis Kehathi reliquis a familia unius tribus, & a dimidiata tribu, dimidio Menaschis, sorte civitates decem.
62 Et filiis Gerschomi per familias eorum, a tribu Jissascaris, & a tribu Ascheris, & a tribu Naphtali, & a tribu Menaschis in Baschane civitates tredecim.
63 Filiis Merari per familias eorum a tribu Rëubenis & a tribu Gadis, ac a tribu Zebulunis sorte civitates duodecim.
64 Dederunt, inquam, filii Jisraëlis ipsis Levitis: istas civitates & suburbana prędia earū.
65 (Cùm dedissent sorte a tribu filiorum Jehudæ, & a tribu Schimhhonitarum ac a tribu Binjaminitarum): civitates istas quas lecturi sunt nominatim *lectores*.
66 Primùm, reliquis e familiis Kehathitarum, quorum termini civitates a tribu Ephrajimi:
67 Dederunt, inquam, ipsis e civitatibus receptus, Schecemum cum suburbanis prædiis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum ac suburbana ejus:

[n] Kibtzaima: Jehos. 21. 22

68 Et [n] Jokmehhamum ac suburbana ejus, & Bethchoronem & suburbana ejus:
69 Similiter Ajalonem ac suburbana ejus, & Gath-Rimmonem ac suburbana ejus.

[a] quę & Tahhanac ibid. ver. 25.
[b] Gath-Rimmon ibid. & Jiblehham Jehos. 17. 11
[c] Gaulon Jehos. 21. 27.
[d] Behhesch terra, ibid.
[e] Kischjon, ibid. 28. ver.
[f] Jarmuth, ibid. ver. 29.
[g] Hhen-Gannim per erasin. ibidem.
[h] Mischeal, ibid. ver. 30
[i] Chelkath. ver. 31.
[k] Chammothę-Dor ibid. 32.
[l] Kartan ibi.
[m] Dimna, ibid. 35. ver.
[n] Nahalal, ibidem.

70 Item a dimidiata tribu Menaschis, [a] Hhanerem ac suburbana ejus, [b] Bilhhamúmque ac suburbana ejus: familiæ Kehathitarum reliquorum.
71 Filiis Gerschomi, a familia dimidiatæ tribus Menaschis, [c] Golanem in Baschane & suburbana ejus: & [d] Hhaschtarothas ac suburbana ejus.
72 Item a tribu Jissascaris [e] Kedeschum ac suburbana ejus: Dobratham ac suburbana ejus.
73 Et [f] Ramothas ac suburbana earum, & [g] Hhanemum ac suburbana ejus:
74 Item a tribu Ascheris [h] Maschalum ac suburbana ejus: & Hhabdonem ac suburbana ejus:
75 Et [i] Chukkokum ac suburbana ejus, & Rechobum ac suburbana ejus.
76 Item a tribu Naphtali, Kedeschum in Galilæa ac suburbana ejus, & [k] Chammonem ac suburbana ejus, & [l] Kiriathajima ac suburbana eorum.
77 Filiis Merari qui reliqui erant, a tribu Zebulunis, [m] Rimmonuntem ac suburbana ejus, [n] Taborem ac suburbana ejus.
78 Trans Jardenem autē Jerechuntis ob oriente Jardenis a tribu Rëubenis, Betzerum in deserto ac suburbana ejus: & Jahhetzam ac suburbana ejus.
79 Et Kedemothas ac suburbana earum, & Mephahhatham ac suburbana ejus.
80 Item a tribu Gadis, Ramothas in Gilhhade ac suburbana earum: & Machanajima ac suburbana eorum.
81 Et Chesbonem ac suburbana ejus, & Jahhazerum ac suburbana ejus.

ANNO-

ANNOTATIO.

10 Qui egit sacerdotem] *.i. adeò strenuè perfunctus est sacerdotio contra Hhuzzijam, ut illud a labe vindicaret, 2.Chro.26.17.& sequentibus : hæc communis est interpretatio. Nobis verò magis placet pronomen ad Jochananem referre : quasi dicat, Jochanan is ille Jehojadahh qui rebus deploratis & Hhathaljæ tyrannide oppressis dei cultū & Rempub. restituit 2.Reg.11.& 2.Chr.23. vide 2.Chr.24.16.* 14 Serajā] *a quo natus Hhezra, Hhezra 7.1.* 16 Filii Levi] *transitio ad recensionē generis Levitarum præter sacerdotes, repetito principio capitis.* 20 Zimma filius ejus] *.i. nepos: filius enim Schimhhi fuit filii Jachathi infrà ver.42.* 31 Quievit] *id est, translata est in domum Davidis: prius enim huc illuc deportabatur.* 50 Hi sunt filii Aharonis] *usque ad Davidem ex ver.31.* 60 Tredecim] *nempe undecim quæ hîc numerantur : & præter eas Jutta & Gibhhon, Jehosch.21.16.17.* 61 Familia unius] *Ephrajimi infrà ver.66.& Danis, Jehosch.21.23.* 65 Cùm dedissent] *subaudi, sacerdotibus civitates : de quibus suprà ver.60.* 69 Similiter Ajalonem] *a tribu Danis, ex qua omittuntur duo civitatem nomina ad Kehathitas pertinentia: Jehosch.21.23.* 77 A tribu Zebulunis] *quatuor civitates: de quibus hîc duæ omittuntur, Jehosch.21.34. expressæ.*

TABULA I.

Levi

- Gerschom, Gerschon.
  - Libni Schimhhi
  - Jachath
  - Schimhhi
  - Zimma
  - Joach, Ethan.
  - Hhiddo, Hhadaja
  - Zerach
  - Jeatrai, Ethni
  - Malcija
  - Bahhasseja
  - Micaël
  - Schimhha
  - Berecja
  - Asaph
- Kehath
  - Hhamram,
    - Aharon, Mosche, Mirjam.
      - Nadab, Abihu, Elhahzar, Ithamar.
        - Pinchas,
        - Abischuahh,
        - Bukki,
        - Hhuzzi,
        - Zerachja,
        - Merajoth,
        - Amarja,
        - Achitub,
        - Tzadok,
        - Achimahhatz,
        - Hhazarja,
        - Jochanan, Jojadahh,
        - Hhazarja,
        - Amarja,
        - Achitub,
        - Tzadok,
        - Schallum,
        - Chilkija,
        - Hhazarja,
        - Seraja
        - Jehotzadak.
  - Jitzehar, v. Hhamminadab,
    - Korach
      - Assir, Elkana, Ebjasaph.
        - Assir,
        - Tachath,
        - Uriel, Tzephanja.
        - Hhuzzija, Hhazarja.
        - Schaul, Joël.
        - Elkana.
          - Hhamassai, Achimoth.
          - Elkana, Machath.
          - Elkana.
          - Tzophai, Tzuph.
          - Nachath, Toach.
          - Eliab, Eliel.
          - Jerocham,
          - Elkana,
          - Schemuel.
            - Vaschni, Joël Abija.
            - Heman.
  - Chebron,
  - Hhuzziel.
- Merari
  - Machli
    - Libni
    - Schimhhi
    - Hhuzza
    - Schimhha
    - Chaggija
    - Hhasaja
  - Muschi.
    - Machli
    - Schemer
    - Bani
    - Amtzi
    - Chilkija
    - Amatzja
    - Chaschabja
    - Malluc
    - Hhabdi
    - Kischi, Kuschaja
    - Ethan.

TABULA II.

Possessiones, & oppida.

1. Aharonitarum in tribu

- Jehudæ, & Schimhhonis 9.
  - Chebron, Kirjath-arbahh.
  - Libna,
  - Jattir,
  - Eschtemoahh,
  - Chilen, Cholon,
  - Debir
  - Hhaschan, Hhajin,
  - Beth-schemesch
  - Jutta
- Binjaminis 4.
  - Gebahh,
  - Hhallemeth,
  - Gibhhon,
  - Hhanathoth.

2. Kehathitarum in tribu

- Ephrajimi 4
  - Schecem,
  - Gezer
  - Jokmehham, v
  - Kibtzajim
  - Beth-Choron.
- ½ Menaschis 2
  - Hhaner, v
  - Tahhanac
  - Bilhham, v
  - Jiblehham, v
  - Gath-rimmon.
- Danis 4
  - Elteke,
  - Gibbeton,
  - Ajalon,
  - Gathrimmon.

3. Gerschonitarum in tribu

- ½ Menaschis 2
  - Golan, v Gaulon
  - Hhaschtaroth, v
  - Behheschtra.
- Jissascaris 4
  - Kedesch, v Kischjon.
  - Dobrath,
  - Ramoth, v Jarmuth.
  - Hhanem, v
  - *Hhen-gannim.*
- Ascheris 4
  - Maschal, v
  - Mischeal,
  - Hhabdon.
  - Chukkok, v
  - Chelkath.
  - Rechob.
- Naphtali 3
  - Kedesch Galilææ.
  - Chammō, Chammoth-dor.
  - Kirjathajim, v
  - Kartan.

4. Meraritarum in tribu

- Zebulunis, 4
  - Rimmono, Dimna.
  - Tabor, Nahalal.
  - Jokne hham.
  - Kartha.
- Rëubenis 4
  - Betzer.
  - Jahhetza.
  - Kedemoth.
  - Mephahhath.
- Gadis 4
  - Ramoth Gilhhadis.
  - Machanajim.
  - Cheschbon.
  - Jahhzer.

Caput VII.

Jissascaris, Binjaminis, Naphtali, Menaschis, Ephrajimi, & Ascheris familiæ recensentur.

1 ET filii Jissascaris, Tolahh, & Pua, & Jaschub, & Schimrom, quatuor.

Gen. 46. 13. & Num. 26. 23.

2 Filii verò Tolahhi, Hhuzzi, & Rephaja, & Jeriel, & Jachmai, & Jibsam, & Schemuel, primores paternæ familiæ suæ Tolahhitidis, valentes robore per generationes suas: quorũ numerus 'temporibus Davidis, viginti duorum millium sexcentorum.

3 Et filii Hhuzzi Jizrachja, cum filiis Jizrachjæ Micaële & Hhobadja, & Joële Jischija, quinque primores omnes:

4 Quibuscum per generationes suas, per paternas familias suas, turmarii militiæ bellicæ tricies mille: nam [a] multas habuerunt uxores atque liberos.

5 Cum reliquis fratribus eorum, per omnes familias Jissascaris valentissimi robore, octuagies septies mille, [b] censu omnium ipsorum.

6 BINJAMINIS Belah, & Beker, & [c] Jedihhaël, ' tres.

7 Ac filii Belahhi Etzbon, & Hhuzzi, & Hhuzziel & Jerimoth, & Hhiri, quinque primores paternarum familiarum valentissimi robore: quorum census viginti duorum millium triginta quatuor.

8 Filii autem Beceri, Zemira, & Johhasch, & Elihhezer, & Eljohhenai, & Hhomri, & Jeremoth, & Abija, & Hhanathoth, & Hhalemeth, omnes hi filii Beceri.

9 Quorum census per generationes eorum, per primores paternæ familiæ suæ, valentium robore, vicies mille ducentorum.

10 Filii verò Jedihhaëlis, Bilhã, & filii Bilhanis Jehusch & Binjamin, & Ehud & Cenahhana, & Zethan & Tarschisch, & Achischachar.

11 Omnes hi filii Jedihhaëlis per primores paternarum *familiarum* valentissimi robore decies septies mille, ducenti, [d] apti ad procedendum in militiam bellicam.

12 ' Præter Schuppæos & Chuppæos [e] cives urbis, & Chuschæos ' natos in agro extero.

13 Filii Naphtali, Jachtziel, & Guni, & Jetzer, & Schallum, ' cum natis Bilhæ.

Gen. 46. 24.

14 'FILII Menaschis *Gilhhad*, Asriel quem peperit uxor *Gilhhadis* (concubina uxor ' illius Syra pepererat Macirem patrem Gilhhadis.

15 Macir autem [f] acceperat uxorem nomine Mahhacam sororem ' Chuppimi & Schuppimi) & ' nomen secundi Tzelophchad, fuerunt que Tzelophchado filiæ.

16 Peperit autem Mahhaca uxor Maciris filium, quæ vocavit eum nomine Pereschum, fratrem verò ejus nomine Schereschum: cujus filii Ulam & Reken.

17 Et filii Ulami, 'Bedan: ' hi *sunt* in filiis Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaschis.

18 ' Soror autem ejus Hammolecheth: peperit Iischhodum, & [g] Abihhezerem, & Machlam, *& Schemidahhum.*

19 Denique fuerunt filii Schemidahhi: Achjan & Schecem & [h] Likchi & Anihham.

20 FILII autem Ephrajimi, Schutelach: & Bered filius ejus, & Tachat filius ejus, & Elhhada filius ejus, & Tachat filius ejus.

21 Et Zabad filius ejus, & Schutelach filius ejus, & Hhezer & Elhhad: ' quos occiderunt homines Gathi indigenę illius terræ, ' cùm descendissent ut caperent pecora illorum.

22 Quapropter luctu afflixit se Ephrajim pater illorum diebus multis: sed venerunt fratres ejus ad consolandum eum.

23 Tum congressus est cum uxore sua, quæ cõcipiens peperit filium: & vocavit nomen ejus [i] Berihha, quòd in afflictione fuisset propter familiam suam:

24 Et filiam ejus Scheeram, quæ ædificavit Beth-Choronem inferiorem & superiorem: & Uzen-Scheeram.

25 Item Rephachum filium ejus, & Reschephum, & Telachum filium ejus, & Tachanam filium ejus.

26 ' Illius filio [k] Hhadani, Hhammihud filius ejus, Elischamahh filius ejus,

27 [l] Non filius ejus, Jehoschuahh filius ejus.

28 ' Horum autem possessio & habitationes *sunt* Bethel & villæ ejus: & ab oriente [m] Nahharan, ab occasu verò Gezer, & villæ ejus, & Schecem cum villis ejus, usque ad Hhazzam & villas ejus.

29 In locis verò Menaschitarum *erant* Beth-Schean & villæ ejus, Tahhanac & villæ ejus, Megiddo & villę ejus, Dor & villæ ejus: in istis habitabant filii Josephi filii Jisraëlis.

30 FILII Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha ac Serach soror horum.

31 Filii autem Berihhæ, Cheber & Malciel: hic pater fuit Birzavithę.

32 Et Cheber genuit Japhletũ, & Schomerũ, & Chothamum: & Schuhham sororem horum.

33 Filii autem Japhleti Pasasch & Bimhal, & Hhasvath: hi fuerunt filii Japhleti.

34 Et filii Schameri: Achi, & Rohega, Jechubba, & Aram, *& Helem.*

35 Filius autem Helemi fratris hujus, Tzophach, & Jimnahh, & Schelesch, & Hhamal.

36 Filii Tzophachi: Suach, & Charnepher: & Schuhhal, & Beri, & Jimra.

37 Betzer, & Hod, & Schamma, & Schilscha, & [n] Jitran & Beera.

38 Filii autem Jetheri: Jephunne, & Pispa, & Ara, *& Hhulla.*

39 Filii denique Hhullę: Arach, & Channiel, & Ritzja.

40 Omnes hi filii Ascheris, primores familiarum paternarum lectissimi, valentissimi robore, primores principum: quorum census ad militiam bellicam, numerus virorum istorum vicies sexies mille.

---

[a] Heb. *multiplicaverũt uxores & liberos.*

[b] Heb. *censeri horum per omnes: sic deinceps.*

[c] *qui &* *Aschbel, Gẽ. 46. 21.*

[d] Heb. *egredientes in militiam ad bellum.*

[e] Heb. *filios civitatis.*

[f] *maxima est verborum* ὑπέρβασις *sive trajectio quam nos perspicuitatis causa ex versu sequẽte restituimus.*

[g] *qui & Ihhezer, Num. 26. 30*

[h] *qui & Chelek, ibidem per metathesin literarum.*

[i] *id est, in afflictione.*

[k] *qui & Hheram, Nũ. 26. 36.*

[l] *qui & Nũ Num. 13. 16*

[m] *quæ & Nahhara, Jehosch. 16. 7.*

[n] *qui & Jether versu sequente.*

ANNO-

ANNOTATIO.

2 Temporibus Davidis] *id est, cùm ejus jussu per Joabum recensitus est Jisraël 2. Schem. 24.* 6 Tres] *quorum posteri a Joabo fuerunt annumerati.* 12 Præter] *id est, exceptis horum familiis quæ non venerunt in Joabi censum: recensuit enim Joab eos tantùm e Binjaminitarum tribu in quos ex opportunitate itineris incidit: Quam ob rem neque eos qui Jeruschalaimis habitabant, neque foris natos & commorantes numeravit.* Natos in agro] *id est, Moabitarum agro, de quibus infrà 8.8.* 13 Cum natis Bilhæ] *id est, cum Danitis, qui eandem habuerunt matrem Bilham. Consultò autem hîc reticetur Dan, quia unum duntaxat habuit familiæ suæ principem Chuschimum. Gen. 46. 23.* 14 Filii Menaschis] *id est, posteri, nam Asriel pronepos fuit ex Gilhhade filio Macciris, filii Menaschis, Tzelophchad verò abnepos ex Chephero filio Gilhhadis Num. 27. 1.* Illius] *nimirum Menaschis.* 15 Chuppimi & Schuppimi] *id est, e tribu Binjaminis, suprà ver. 12.* Nomen secundi] *nepotis Gilhhadis ex Chephero fratre Asriëlis juniore, Num. 26. 33.* 17 Bedan] *de quo 1. Schem. 12. 13. in annotatione.* Hi sunt in filiis] *id est, possessionem habuerunt inter Gilhhaditas.* 18 Soror autem ejus] *id est, Gilhhadis, filia Macciris.* 21 Quos occiderunt] *id est, quorum partem: synecdoche.* Cùm descendissent] *id est, Gathæi fines Ægypti populaturi: erant enim illis crebra cum Ægyptiis bella, quorum causa Jisraëlitæ in Ægypto a Pelischtæis sibi metuebant. huc spectabat consilium Dei, de quo Exodi 13. 17.* 26 Illius] *nempe Schutelachi, filii Ephrajimi, Num. 26. 36.* 28 Horum] *Ephrajimitarum.*

TABULA I.

Jissascar
- Tolahh
  - Hhuzzi,
    - Jizrachja
      - Micaël, Hhobadja, Joël, & Jischija.
  - Rephaja, Jeriel, Jachmai, Jibsam, & Schemuel.
- Pua, *v* Puva
- Jaschub, *v* Job
- Schimron

TABULA II.

Binjaminis principes temporibus Davidis.
- e Belahho
  - Etzon, Hhuzzi, Hhuzziel, Jerimoth, & Hhiri.
- e Becero
  - Zemira, Johhasch, Elihhezer, Eljohhenai, Hhomri, Jeremoth, Abija, Hhanathoth, Hhalemeth.
- e Jedihhaële
  - Bilhan
    - Jehhusch, Binjamin, Ehud, Cenahhana, Zetan, Tarschisch, Achischachar.
- natos Jeruschalaimis peregre Cuschæos
  - Schuppæos, & Chuppæos.

TABULA III.

Naphtali
- Jachtziel, Jachtzeel.
- Guni,
- Jetzer,
- Schallum. Schillem.

TABULA IIII.

Menasche
- Macir
  - ex uxore
    - Gilhhad
      - Asriel
      - Chepher.
        - Tzelophchad, cui filiæ.
    - Hammoleceth.
      - Ischehod,
      - Abihhezer,
      - Machla,
      - Schemidah.
        - Achjan, Schecem, Likchi, Anihham. Chelek
  - ex Mahhaca Binjaminitide.
    - Peresch
      - Ulam
        - Bedan.
      - Rekem
    - Scheresch

TABULA V.

Ephrajim
- Schutelach, Bered, Tachath, Elhhada, Tachath, Zabad, Schutelach, Hhezer, Elhhad, Berihha, Scheera, Rephach, Rescheph, (Telach, Tachan.
- Hhadan, *v* Hheran
- Hhammihud
- Elischamahh
- Non, *v* Nun
- Jehoschuahh
- Scheera mater
  - Bethchoronitarum.
    - superiorum
    - inferiorum.
  - Uzzen-scheeranorum.

TABULA VI.

Ascher.
- Jimna,
- Jischva,
- Jischvi,
- Berihha,
  - Cheber
    - Japhlet
      - Pasac, Bimhal, Hhasvath.
    - Schomer, *v* Schemer
      - Rohega, Achi, Jechubba, Aram,
    - Hhelem.
      - Tzophach, Jimnahh, Schelesch, Hhamal.
        - Schuach, Charnepher, Schuhhal, Beri, Jimra, Betzer, Hod, Schamma, Schilscha, Jitran, *v* Jether, Beera.
          - Jephunne. Pispa, Ara, Hhulla.
            - Arach, Channiel, Ritzja
  - Malciel
    - Birzavith
- Serach soror.

Caput VIII.

Binjaminitarum familiæ & sedes earum recensentur, & postremò Schaulis & Jehonathanis genus.

1 BINJAMIN autem genuit Belahhum primogenitum suum: [a] Aschbelem secundum, & [b] Achrachum tertium:
2 [c]Nocham quartum, & [d] Rapham quintũ,
3 (Fueruntq; filii Belahho: [e] Addar & Gera & Abihud,
4 Et Abischuahh & Nahhaman & Achoach).
5 Et Gera & [f] Schephuphan, & [g] Churam.
6 Atque hi filii Echudis: hi *sunt* primores paternarum *familiarum* habitatoribus [h] Gebahhi, qui curaverunt istos migrare in Manachatam.
7 Nam Nahhamanẽ & [i] Achijam & Geram migrare jussit: cùm genuisset Hhuzzam & Achichudem, *& Schacharajimum.*
8 Qui Schacharajim genuit in agro Moabitarum ex *quo* is dimisit illos: ex Chuschima & [k] Bahhara uxoribus suis:
9 Genuit inquam, *ex* Chodescha uxore sua: Jobabum & Tzibjam, & Mescham & Malcamum.
10 Et Jehhutzum, & Socjam & Mirmam: hi filii eius, primores paternarum *familiarum* erant.
11 Ex Chuschima autem genuit Abitubum & Elpahhalem.
12 Filii verò Elpahhalis, Hheber, & Mischehham, & Schemed: is ædificavit Onuntem, & Lodum ac villas ejus.
13 ITEM Berihha & Schemahh fuerunt primores paternarum *familiarum* habitatoribus Ajalonis: hi fugaverunt habitatores Gathi.
14 Achjo autem, Schaschak & Jeremoth:
15 Et Zebadja, & Hharad & Hheder:
16 Et Micael, & Jischpa, & Jocha filii Berihhæ:
17 Item Zebadja, & Meschullam, & Chizki & Cheber:
18 Et Jismerai, & Jizlia, & Jobab, filii Elpahhalis:
19 Item Jakim, & Zicri, & Zabdi:
20 Et Elihhenai, & Tziltai, & Eliel,
21 Et Hhadaja, & Beraja, & Schimrath filii [l] Schimhhi:

[a] *Idem qui & Jedibhaël sup. 7. 6*
[b] *Echi, Gen. 46. 21. & Achiram, Num. 26. 38*
[c] *qui Becer Gen. 46. 21.*
[d] *qui Rosch Ibidem.*
[e] *qui & Ard, Ibidẽ.*
[f] *qui & Muppim, Ibidem, & Schephuphã Num. 26. 39*
[g] *qui & Chuppim ibidem Gen. & Chupham Numeror.*
[h] *Etiam Gibbha Schaulis 1. Schem. 11. 4. sive Binjaminis dicitur.*
[i] *qui Achoach sup. vers. 4.*
[k] *quæ & Chodesch, vers. sequente.*
[l] *qui & Schemahh sup. vers. 13.*

22 Item Jischpan, & Hheber, & Eliel:
23 Et Hhabdon, & Zicri, & Chanan:
24 Et Chananja, & Hhelam, & Hhantothija:
25 Et Jiphdeja, & Penuel filii Schaschaki:
26 Et Schamscherai, & Schecharja, & Hhatalja:
27 Et Jahhareschja, & Elija, & Zicri filii Jerochami:
28 Hi primores paternarum *familiarum* per generationes suas primores: hi inquam habitabant Jeruschalaimis.
29 GIBHHONE autem habitabant pater Gibhhonis, cujus uxoris nomen Mahhacha:
30 Et filius ejus primogenitus Hhabdon, deinde Tzur, & Kisch, & Bahhal, & Nadab.
31 Et Gedor & Achjo & [m] Zeker.
32 Et Mikloth, *qui* genuit [n] Schimeam: hi etiam ex adverso fratrum suorum, habitarunt Jeruschalaimis cum fratribus suis.
33 [o]Ner autem genuerat Kischum, & Kisch genuit Schaulem, & Schaul genuit Jehonathanem, & Malci-Schuhham, & Abinadabum, & [p] Eschbahhalem.
34 Filius autem Jehonathanis, [q]Merib-Bahhal, & Merib-Bahhal genuit [r] Micam.
35 Et filii Micę, Pithon, & Melec, & [s] Taareahh & Achaz.
36 Achaz autem genuit [t] Jehohhaddam, & Jehohhadda genuit Hhalemethum, & Hhazmavethũ, & Zimrin: Zimri verò genuit Motzam.
37 Et Motza genuit Binhham, cujus filius [u] Rapha, cujus filius El-Hhasa, cujus filius Atzel.
38 Atzeli autem fuerunt sex filii, quorum hæc nomina, Hhazrikam, Bocru, & Jischmahhel, & Schehharja, & Hhobadja & Chanan: omnes hi filii Atzelis.
39 Filii verò Hheschcki fratris ejus, Ulam primogenitus ipsius, Jehhusch secundus, & Eliphelet tertius.
40 Erant autem filii Ulami, viri valentes robore: tendentes arcum, & abundantes filiis & nepotibus, centum quinquaginta: omnes hi ex filiis Binjaminis.

[m] *qui & Zecarja infrà. 9 37.*
[n] *qui & Schimeam infrà. 9. 38.*
[o] *qui & Abiel 1. Schẽ. 9. 1.*
[p] *qui Iischboscheth, 2. Schem. 2. 8.*
[q] *qui & Mephiboscheth 2. Schem. 9. 10. & Meribabhall capite sequẽte 40. vers.*
[r] *de quo 2. Schem 9. 16.*
[s] *qui & Tachreahh infrà 9. 41.*
[t] *qui & Jahhra ibidem. 42. ver.*
[u] *qui & Rephaja, Ibid. 43.*

ANNOTATIO.

1 Binjamin] *Etsi hujus tribus recensio aliqua in superiore capite facta est: duæ tamen sunt causæ, cur rursus eandem & copiosiùs recenseat: Prior, ut hoc caput sit ad sequentem historiam* κατασκευαστικὸν *Altera, ut Binjaminitarũ qui erant pars regni Jehudæ, recensio integra post captivitatẽ haberetur.* Secundum] *ordine naturæ, Nam quod Mosche filios Binjaminis alio ordine enumerat, fit per congeriẽ: ut ex eo evincitur, quòd etiã nepotes in filiorũ numero promiscuè recenset.* 6 Atque] *Hinc incipit de Binjaminitarũ locis & possessionibus agere non habita ratione authorum primorũ a quibus familiæ propagatæ sunt. In causa esse videtur, Binjaminitarum illa strages quæ Judicum 20. describitur.* Manachatam] *Numero jam ita aucti ut commodè simul habitare non possent, colonias eò ablegarunt, in eam partem quæ Binjaminitarũ erat: vide sup. 2. ver. 52.* 7 Nahhamanem &c.] *id est, horum posteros agnatos suos.* Jussit] *nempe Echud paterfamilias.* 12 Filii Elpahhalis] *præter eos, qui Jeruschalaima inhabitarunt, de quibus infra ver. 17.* Onuntem &c.] *de quibus Hhezræ 2. versic. 33. Nechem. 7. 37. & 11. 35.* 13 Ajalonis] *id est, agri circumjacentes Ajalonem civitatem, in tribu Danis: Jehosch. 19. 42.* 14 Achjo autem] *Catalogus principum e singulis familiis Binjaminis, qui Jeruschalaimis habitabant.* 29 Pater Gibhhonis] *id est, Jehhiel, infrà cap. 9. 35.* 32 Ex adverso fratrum] *id est, Gibhhonitarum, in ea civitatis regione, quæ Gibhhonem spectat.* Cum fratribus] *id est, reliquis Binjaminitis incolentibus Jeruschalaima.*

TABULA I.

Binjamin

Belahh — Adar, Gera, Abihud, Abischuahh, Nahhaman, & Achoach.
Aschbel, v Jedihhael
Achrach, v. Echi, v. Achiram.
Nocha, v. Becer
Rapha, v. Rosch
Gera,
Schephuphan, v Schephupham,
Churam, v. Chuppim, v. Chupham.

Quorum principes

Gebahhi, Ajalone, Jeruschalaimis, Gibhhone.

TABULA II.

Echud, pater Gebahhæorum cujus posteri fuerunt

Gebahhi — Hhuzza, Achichud, Schacharajim, qui genuit in agro Moab
e Chuschima Bahhara, v Chodesch
Abitub, Elpahhal. — Hheber, Mischehham, Schemed.
Jobab, Tzibja, Mescha, Malcam, Jehhutz, Socja, & Mirma.

in Manachata. — Nahhaman, Achija, Gera.

TABULA III.

Ajalone.

Berihha — Achjo, Schaschak, Jeremoth, Zebadja Hharad, Hheder, Micaël, Jischpa, Jocha, &
Elpahhal — Zebadja, Meschullam, Chizki, Cheber, Jischmerai, Jizlija, & Jobab.

Schemahh, v Schimhhi — Jakim, Zicri, Zabdi, Elihhenai, Tziltai, Eliel, Hhadaja, Beraja, & Schimrath.

TABULA IIII.

Jeruschalaimis.

Schaschak — Jischpan, Hheber, Eliel, Hhabdon, Zicri, Chanan, Chananja, Hhelam, Hhantothija, Jiphdeja, & Penuel.

Jerocham — Schamscherai, Schecharja, Hhatalja, Jahhareschja, Elija, & Zicri.

TABULA V.

Gibhhone

Jehhiel, pater Gibhhonitarum, cujus uxor Mahhaca.

Hhabdon, Tzur, Kisch, Bahhal, Ner, Nadab, Gedor, Achjo, Zecer, Mikloth

Mikloth — Schimea — incolæ Jeruschalaimorum

Ner
Kisch
Schaul

Jehonathan, Meribahhal. Mica
Malcischuahh, v. Achischuahh
Abinadab,
Eschbahhal. v. Ischboscheth

Mica — Pithon, Melec, Taereahh, Achaz.

Tachreahh, Jehohhadda, Jahhra.

Hhalemeth, Hhazmaveth, Zimri.

Motza.
Binhha.
Rapha.
Elhhassa.

Atzel — Hhazricam, Bocru, Jischmahhel, Schehharja, Hhobadja, & Chanan.

Hheschek. — Ulam, Jehhusch, & Eliphelet.

CAPUT IX.

Facto epilogo præcedentium, status civilis & Ecclesiasticus Jeruschalaimorum recensetur a deportatione: Et ad Binjaminitarum Schauluq; genus reditur.

1 AT omnes quidem Jisraëlitæ, recensiti sunt, ut ecce scripti erant in libro regum Jisraëlis: Jehudæi verò *ut cum* deportati sunt in Babyloniam, propter prævaricationem suam.

2 Habitatores autem primi, *qui inhabitant* possessionem suam, per civitates suas Jisraëlitæ, sacerdotes, Levitæ, & Netinæi,

3 Jeruschalaimis, inquam, habitarunt e filiis Jehudæ, & e filiis Binjaminis, & e filiis Ephrajimi ac Menaschis.

4 [a] Hhuttai filius Hhammihudis, filii Hhomri, filii Imri, filii Bani e filiis Peretzi filii Jehudæ.

5 Et ex *familia* Schelanæa [b] Hhasaja primogenitus & filii ejus.

[a] *qui Hhathaja filius Hhuzzijæ filii Zecarjæ filii Amarjæ filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis: nam binomines erant: Nechem. 11. 4.*

[b] *qui Mahhasseja, Nechemja. 11. 5*

6 Et e filiis Zerachi, Jehhuel, quorum agnati ſexcenti nonaginta.

7 E filiis verò Binjaminis, Sallu filius Meſchullami filii[c] Hodavjæ filii Haſſenuæ.

8 Et Jibneja filius Jerochami, ac Ela filius Hhuzzi filii Micri: & Meſchullam filius Schephatjæ filii Rehhuelis, filii Jibnijæ.

9 Quorum agnati per generationes ſuas 'nongenti quinquaginta ſex: omnes hi viri primores paternarum *familiarum* per familias paternas ſuas.

10 Item ex ſacerdotibus: Jedahhja & Jehojarib & Jacin:

11 Et [d] Hhazarja filius 'Chilkijæ filii Meſchullami, filii Tzadoki, filii Merajothi filii Achitubi, anteceſſor in domo Dei.

12 Et Hhadja filius Jerochami, 'filii Paſchchuris, filii Malcijæ: & [e]Mahhaſai, filius Hhadielis, filii Jachzerę filii Meſchullami, filii [f]Meſchillemithi filii Immeris:

13 Quorum agnati primores familiarum paternarum ſuarum, mille ſeptingenti, ſexaginta: valentes robore ad opus miniſterii domus Dei.

14 Item ex Levitis: Schemahhja filius Chaſchubi, filii Hhazrikami, filii Chaſchabjæ e filiis Merari:

15 Et [g] Bakbakar, Chereſch, & Galal: & Mattanja filius Micæ, filii [h] Zicri, filii Aſaphi.

16 Et [i] Hhobadja filius Schemahhjæ, filii Galalis, filij Jeduthunis: & Berecja filius Aſæ, filii Elkanę qui habitabat in villis 'Netophatæorum.

17 Et Janitores, Schallum, & Hhakkub, & Talmō, & Achiman: in quorū agnatis Schallum primarius *erat*.

18 '(Is hactenus in porta regis verſus orientem *ſtationem habet*): 'illi ſunt 'Janitores ſecūdum caſtra Levitarum.

19 Schallū verò filius Korę filii Ebjaſaphi filii Korachi, & agnati ejus e familia patris ejus Korachitæ in opere miniſterii, obſervant 'limina ad tentorium: ut 'patres eorum juxta 'caſtra Jehovæ obſervaverant adytum,

20 Cùm Pinchas filius Elhhazaris anteceſſor præeſſet olim eis, 'cui Jehova adfuerat.

21 Zecarja filius Meſchelemjæ 'janitor eſt oſtii ad tentorium conventus.

22 Hi omnes qui electi fuerant in janitores, per limina ducenti duodecim, iſtos per villas ſuas recenſitos, iſtos *ordines inquam* ſtatuerat 'David & 'Schemuel' videns, in ſtato munere ipſorum:

23 Ut ipſi & filii eorum adſtantes portis 'ad domum Jehovæ, ad domum tentorii per cuſtodias,

24 In quatuor [k] plagas eſſent janitores orientem, occidentem, aquilonem, & auſtrum:

[c] *qui & Jobhed Nechē. 11.7. & Jehuda, Ibi. 9. verſ.*

[d] *Seraja. Nechem. 11.11.*

[e] *qui Hhamaſchesai, filius Hhazarielis filii Achthai: Nechem. 11.13.*

[f] *qui Meſchillemoth. Ibi.*

[g] *qui & Bakbukija, Ibid. ver. 17.*

[h] *qui & Zabdi, Ibid.*

[i] *qui Hhabda filius Schammubba, Ibid.*

[k] Heb. *ventos*

25 Et agnati eorum per villas ſuas *habitantes* venirent [l] ſeptimo quôq; die in ſua tempora' cum illis.

26 Nam in ſtato munere ſunt, quatuor potentiſſimi janitorum illi Levitæ, & præſunt cubiculis ac theſauris Domus Dei:

27 Et circa domum Dei pernoctant, nam illis incumbit cuſtodia: & præſunt aperturæ, & quidem [m] ſingulo quôq; mane.

28 Ex his quoque præſunt 'inſtrumentis miniſterii: nam certo numero inferunt ea, ut *certo* numero depromunt ea.

29 Nam ex illis *alii* conſtituti ſunt ſuper inſtrumenta illa, etiam ſuper omnia inſtrumenta ſacra: alii ſuper ſimilam, & vinum, & oleum, & thus & aromata.

30 (Quamvis ex filiis ſacerdotum ſint [n] artifices unguenti ex ipſis aromatibus.)

31 Et Mattitja ex Levitis: is *eſt* primogenitus 'Schallumi Korachæi: ex ſtato munere præeſt operi rerum ex cacabo.

32 Item e filiis Kehathitis agnatis ipſorum præſunt pani diſpoſitionis, adaptando 'unoquóq; [o] ſabbatho.

33 'Horum quoque ipſi ſunt muſici, primores paternarum *familiarum* inter Levitas in cubiculis degentes immunes: quia interdiu & noctu illorum eſt verſari in ſuo opere.

34 Iſti primores paternarum *familiarum* inter Levitas, per generationes ſuas primores: iſti *inquam* habitant Jeruſchalaimis.

35 'GIBHHONE ergo habitaverant pater Gibhhonitarum Jehhiel, 'cujus uxori nomen Mahhaca.

36 Et filius ejus primogenitus Hhabdi: deinde Tzur, & Kiſch, & Bahhal & 'Ner, & Nadab.

37 At Gedor, & Achjo, & Zecarja, & Mikloth,

38 (Qui Mikloth genuit Schimeamum) hi etiam ipſi ex adverſo fratrum ſuorum habitarunt Jeruſchalaimis cum fratribus ſuis.

39 Ner autem genuerat Kiſchum, & Kiſch genuit Schaulē: & Schaul genuit Jehonathanem, & Malci-Schuahham, & Abinadabum, & Eſchbahhalem.

40 Filius autem Jehonathanis Merib-Bahhal: & Merib-Bahhal genuit Micam.

41 Et filii Micæ, Pithon & Melec, & Tachreahh, & Achaz.

42 Achaz autem genuit Jahhram & Jahhra genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrin: Zimri autem genuit Motzam.

43 Et Motza genuit Binhham: cujus filius Rephaja, cujus filius Elhhaſa, cujus filius Atzel.

44 Atzeli autem fuerunt ſex filii, quorum hæc nomina: Hhazrikam, Bocru, & Jiſmahhel, & Schehharja, & Hhobadja, & Chanan: hi filii Atzelis.

[l] Heb. *in ſeptenûm dierum, de tempore ad tempus.*

[m] Heb. *& in mane, & in mane.*

[n] Heb. *unguentarii unguenti.*

[o] Heb. *ſabbatho, ſabbatho.*

Suprà. 8.29.

ANNOTATIO.

1 At omnes quidē] *Epilogus ſuperiorū, qua docetur unde iſtæ recenſiones ſint deſumptæ.* 2 Netinœi] *vide Jehoſ. 9.21. Summa eſt ut priſcorum Jehudæorū quatuor erāt claſſes: Popularis, Sacerdotalis, Levitica & Dedititia, quæ erat ex exteris in religionē cooptatis: ſic poſtliminio reverſis Jehudæis eſt obſervatū.* 3 E filiis Ephrajimi & Menaſchis] *id eſt, ex aliis tribubus ad quas Jeruſchalaima non pertinebant: ſynecdoche. nam eos intelligit, qui ſtudio religionis, ad Jehudam convenerunt.* 9 Nongenti] *qui ſuperiori numero, de quo ver. 6. adjūcti, efficiūt mille ſexcētos quadraginta ſex principes familiarū.* 11 Chilkijæ] *qui librū legis invenit ſub Joſchija, 2. Reg. 22.8.* 12 Filii Paſchchuris] *id eſt, abnepotis: vide Nechē. 11.12 ſic paſſim.* 16.

16 Netophatæorum] *in tribu Jehudæ sup. 2. 54. Nam etsi possessiones in tribu Jehudæ & Binjaminis attributæ erant sacerdotibus: tamen cum Levitis pro necessitate communicata fuit ipsorum habitatio, ex quo regnum divisum est.* 18 Is] *id est, qui primarius janitorum est.* Illi] *nempe quatuor qui modò in præcedente versu nominati sunt.* Janitores] *id est Janitorum Levitarum, per vices custodias suas obeuntium primarii, infrà 22. & sequentibus.* 19 Limina ad tentorium] *id est, interiora atque adeò sanctiora.* Patres eorum] *id est, Kehathitæ Num. 4. 4.* Castra] *id est, Sacerdotes circum arcam castra habentes.* 20 Cui Jehova] *id est, qui charus fuit Deo, Num. 25. 11. & sequentibus versibus.* 21 Janitor] *id est, primarius janitorum sive custodum interiorum.* 22 David] *vide infrà 16. & 23.* Schemuel] *vide 1. Schem. 7. 5.* Videns] *vide 1. Schem. 9. 9.* 23 Ad domum Jehovæ &c] *id est, ad exteriorem & interiorem custodiam, de quibus ver. 17. & sequentibus.* 25 Cum illis] *id est, primoribus, de quibus suprà versic. 17. & 21.* 28 Instrumentis ministerii] *prolepsis sive propositio universalis, quam sequentes versus sigillatim explicant ord* 31 Schallumi] *vide sup. 17. & 19.* 32 Unoquoque] *Levitic. 24 5.* 33 Horum] *id est, ex hoc ine Levitico.* 35 Gibhhone] *Regressio ad gentem & historiam Schaulis, de qua capite præcedenti a versu 29. ut sit* κατασκευὴ *ad historiam sequentem.* Cujus uxori] *sic invenimus in antiquo manu scripto, & in vetustioribus exemplaribus excusis: quæ sequi maluimus, propter convenientiã hujus loci cum superiori capite: quamvis in permultis libris etiam Hhebraicis hoc modo legatur: cujus sorori nomen Mahhaca.* 36 Ner] *diversus ab Abneri patre, qui Kischi non pater, sed frater fuit. 1 Schem. 14. 52.*

Caput X.

Ultimum Schaulis cum Pelischtæis prælium, cum ipsius ac filiorum morte: Jabeschitarumque in eos officio describitur: & causa mortis illius, ac regni ad Davidem translati ostenditur.

1. Schem. 31.

a Heb. a facie

1 PELISCHTÆIS autem præliantibus contra Jisraëlem: fugerunt Jisraëlitæ[a] metu Pelischtæorum, cecideruntq; confossi in monte Gilbohhæ.

2 Ubi assecuti Pelischtæi Schaulem & filios ejus: percusserunt Pelischtæi Jonathanem & Abinadabũ & Malcischuhhã filios Schaulis.

3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum jaculantes arcu: timuitq; a jaculatoribus.

4 Quapropter cùm edixisset Schaul armigero suo, stringe gladium tuum, & transfode me illo: ne venientes præputiati isti illudant mihi, & noluisset armiger ejus: reverebatur enim valde *eum*: arrepto Schaul gladio suo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mori Schaulẽ: irruit ipse quoq; in suum gladium ut moreretur.

6 Sic mortuo Schaule & tribus filiis ejus, & omnibus domesticis ejus pariter mortuis:

7 Videntes omnes Jisraëlitæ qui *habitabãt* citra convallem illam, fugisse *Jisraëlitas*, & mortuos esse Schaulẽ ac filios ejus: derelictis civitatibus suis fugerunt, & venientes Pelischtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem postridie cùm venissent Pelischtæi ad spoliandum confossos: ut invenirent Schaulẽ & filios ejus, prostratos in monte Gilbohhæ.

9 Quem cùm spoliassent, deportarunt caput ejus & arma ejus: miseruntq; in terram Pelischtæorum circumquaque: ad nuntiandum apud terricula sua & apud populum.

10 Et deposuerunt arma ejus *in* æde deorum suorum:[b] caput verò ejus affixerunt *in* æde Dagonis.

b Heb. cranium: synecdoche.

11 Sed audientes omnes *habitatores* Jabeschi Gilhhadis quicquid fecerãt Pelischtæi Schauli:

12 Surrexerunt omnes viri strenui, & assũptum corpus Schaulis, & corpora filiorum ejus, intulerunt Jabeschum: & sepelientes ossa eorũ sub quadam quercu Jabeschi, jejunarunt septem diebus.

13 Itaq; mortuus est Schaul propter prævaricationem suam, qua prævaricatus est contra Jehovam,[c] eò quòd non observasset verbum Jehovæ: atque etiam quòd consulere Pythonẽ quæsivisset.

14 Ac non requisivisset Jehovã: ideo morte affecit eum: & avertit regnum ipsum ad Davidem filium Jischai.

c Heb. ppter verbum Jehovę quod non observasset: ut Gen. 5 29. trajectum

ANNOTATIO.

13 Propter prævaricationem] *Prolepsis, sive propositio generalis peccatorum Schaulis: quorum tres gradus subjiciuntur: quòd inobsequens fuit verbo Dei: quòd Diabolum consuluit: & quòd impœnitens fuit. Sunt autem hi duo versus parasceuastici ad historiam Davidis, quæ in sequentibus toto hoc libro explicatur.*

Caput XI.

David Chebrone maximo Jisraëlitarum conventu rex totius Jisraëlis instituitur: Jebusum occupat & munit. Ejus duces recensentur ordine, tum qui in expeditionibus militabant, tum stationarii.

2 Schem. 5. 1

a Heb. etiam heri, etiam nudiustertius etiã, &c.

1 NAM congregati sunt omnes Jisraëlitæ ad Davidem Chebronem: ut dicerent: ecce os tuum & caro tua sumus.

2 [a] Planè antehac, etiã cùm esset Schaul rex, tu eras qui educebas & reducebas Jisraëlem: denique dixit Jehova Deus tuus tibi: tu pasturus es populum meum Jisraëlem, & tu præfuturus es antecessor populo meo Jisraëli.

3 Venerunt quoq; omnes seniores Jisraëlis ad regem Chebronẽ: quibuscum pepigit David fœdus Chebrone coram Jehova: & unxerunt Davidem in regem super Jisraëlem: secundum verbum Jehovæ per Schemuëlem.

1. Schem. 16

4 Profectò autem Davide cum toto Jisraële Jeruschalaima, ea *erat* Jebus (nam ibi Jebusæi *erant ex* habitatoribus terræ.)

5 Dixerunt habitatores Jebusi Davidi: nõ es ven-

venturus huc: sed cepit David arcem Tzijonis: ea *est* civitas Davidis.

6 (Dixerat enim David, quisquis percusserit Jebusæum primùm, futurus est primarius & princeps: quare cùm ascendisset primum Joab filius Tzerujæ factus est primarius).

7 Postea habitabat David in ea arce: idcirco vocarunt eam, civitatem Davidis.

8 Nam extruxit civitatem ipsam circuquaque,[b] tam munitionem quàm circuitum ejus: Joab verò[c] instauravit reliquum civitatis.

9 Sic[d] pergebat David continenter crescere: quia Jehova exercituum erat cum eo.

10 Hi autem *sunt* primores robustissimorum qui fuerunt Davidi, qui fortiter se gesserunt cum eo pro regno ejus, *&* cum toto Jisraële ad efficiendum ut regnaret: secundum verbum Jehovæ, super Jisraëlem.

11 Et *ex* his numerus robustissimorum qui erant Davidi: Jaschobhham filius Chachmonæi primarius ducum: hic vibravit hastam suam in trecentos[e] quos confodit, vice una.

12 Post hunc verò Elhhazar filius Dodonis Achochæi: hic erat inter hos tres robustissimos.

13 Ipse erat cum Davide[f] Pas-Dammimis, cum Pelischtæis congregatis illuc ad bellū: (*erat* autem portio illa agri plena hordei) populus fugerent metu Pelischtæorum.

14 Stiterunt autem se in medio illius portionis ut liberarent eam, ac percusserunt Pelischtæos: sic servavit Jehova conservatione magna.

15 Præterea descendentes tres isti suprà triginta primarii e quadam rupe ad Davidem, ad speluncam Hhadullami: cùm castra Pelischtęorum metarentur in convalle Raphaæorum.

16 (Nam David tunc *agebat* in suo propugnaculo: statio autem Pelischtæorum tunc ad Beth-Lechemum).

17 Cumq; desyderio motus David diceret: ô si quis bibendam daret mihi aquam, e cisterna Beth-Lechemi: quæ *est* ad portam:

18 Perruperunt tres isti per castra Pelischtæorum, & haustam aquam e cisterna Beth-Lechemi quæ *est* in porta, deportantes attulerūt ad Davidem: quam noluit bibere: sed effudit eam Jehovæ.

19 Dicebat enim: absit mihi a Deo meo ut faciam hoc: an sanguinem virorum istorū biberem,[g] ineuntiū periculum vitæ suę? nam periculo vitæ suæ attulerunt eam: ideo noluit bibere illam: hæc fecerūt tres illi potētissimi.

20 Deinde Abschai frater Joabi ipse erat primarius horum trium: hic quoque vibravit hastam suam contra trecentos quos confodit: eratq; nominatissimus inter hos tres.

21 Horum trium supra alios duos honoratissimus: ideò fuit illis princeps: at usque ad illos tres non pervenit.

22 Benaja filius Jehojadahhi, filius viri strenui, magnus rebus gestis e Kabtzeele: hic percussit duos valentissimos Moabitas: & idem descendens percussit quendam leonē in medio cisternæ, tempore nivis.

23 Idem quoq; percussit virum quendam Ægyptium, virū[h] procerū quinq; cubitorū: cùm in manu ipsius Ægyptii *esset* hasta, par jugo textorū, descendit ad eū baculo: & arripiens hastā e manu Ægyptii, interfecit eū hasta ipsius.

24 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres robustissimos.

25 Supra triginta ecce honoratus erat: quāvis ad illos tres non pervenerit: quamobrem pręposuit eum David satellitio suo.

26 Item *e* robustissimis copiarum Hhasaël frater Joabi, Elchanan filius Dodonis e Beth-Lechemo,

27 Schammoth Harorita, Cheletz Pelonæus,

28 Hhira filius Hhikeschi Tekohhæus, Abihhezer Hhanathothæus.

29 Sibcai Chuschathæus, Hhilai Achochæus,

30 Maharai Netophatæus, Cheled filius Bahhanæ Netophatæus,

31 Ithai filius Ribai e Gibhha Binjaminitarum: Benaja Pirhhathonites,

32 Churai ex *una* vallium Gahhaschi, Abiel Hharbathæus,

33 Hhazmavet Bachurimanus, Eljachba Schahhalbonites,

34 E filiis Haschemi Gizonitæ Jonathan, filius Schagæ Hararitæ,

35 Achiam filius Sacaris Hararita, Eliphal filius Uris,

36 Chepher Mecerathæus, Achija Pelonæus,

37 Chetzro Carmelita, Nahharai filius Ezbai,

38 Joël frater Nathanis, Mibchar filius Hagri,

39 Tzelek Hhammonita: Nachrai Berothita armiger Joabi filii Tzerujæ,

40 Hhira Jitræus, Gareb Jitræus,

41 Urija Chittæus, Zabad filius Achlai,

42 Hhadina filius Schizę Reübenita, primarius Reübenitarum: attamen superiores eo triginta.

43 Chanan filius Mahhacæ, & Joschaphat Mithnæus.

44 Hhuzzija Hhaschterathæus: Schamahh & Jehhiel filii Chothami Hharohheritæ.

45 Jedihhaël filius Schimri, & Jocha frater ejus Titzęus.

46 Eliel Hammachavim, & Jeribai, & Joschavja filii Elnahhami: & Jitma Moabita.

47 Eliel, & Hhobed, & Jahhasiel Metzobajani.

[b] Heb. *ab ipsa munitione usq; ad circuitum ejus.*
[c] Heb. *vivificavit vel sanavit: ut 2. Chr. 24. 13.*
[d] Heb. *ibat David eūdo & crescēdo. 2. Schē. 23. 8.*
[e] Heb. *confossos: sic deinceps.*
[f] *qui & Ephes-Dammimim 1. Schem. 17. 1*
[g] Heb. *super animis suis: nam super animis suis, &c.*
[h] Heb. *mensura.*

ANNOTATIO.

1 Nam] *ætiologia, qua explicatur quo ordine & quibus mediis Deus a Schaule ad Davidem regnum transtulit.* Omnes Jisraëlitæ] *id est, delecti ex singulis tribubus: de quibus infrà. 12. 23. & sequentibus ver.* 4 Cum toto Jisraële] *id est, cum bellatoribus e singulis tribubus: de quibus infrà 12. 23. & sequentibus.* Habitatoribus] *priscis, quos Deus exterminari jusserat. Exod. 23. 33.* 10 Fuerunt Davidi] *in expeditione contra Jebusæum, de quibus infr. 12. 23. &c.* Cum toto Jisraële] *ut sup. versic. 4.* Super Jisraëlem] *totum videlicet.* 11 Numerus robustissimorum] *ex quibus selectus est numerus ducum, qui deinde ordinariis cohortibus sub Davide præfuerunt.* 12 Tres] *quorum tertius hîc reticetur: exprimitur autem 2. Schem. 23. 13.* Ipse erat] *de hoc bello vide 2. Schem. 5. 17. & sequentibus & 23. c. ver. 11.* 14 Stiterūt se]

se Elhhazar & Schamma. 41 Zabad] *vide suprà* 2.36. *Hic autem unus, præter recensionem quæ est* 2. *Schem.* 23. *additur fortasse quia Elika, de quo ibi ver.* 25. *occumbente, hic in locum ejus suffectus est.* 42 Hhadina filius] *altera pars recensionis, qua exponitur qui duces stationarii in finibus regni ultra Jardenë præfuerint, & regionibus recens acquisitis: de quibus suprà* 5.10.

Caput XII.

Copiæ quæ se Davidi partim exilii tempore, partim Chebrone regnanti adjunxerunt: Et postremò quæ ex singulis tribubus ad maximum conventum regni Jisraëlitis præficiendo convenerunt, recensentur.

1 Hi verò sunt qui venerant Tziklagum ad Davidem, adhuc* exclusum metu Schaulis filii Cischi: qui cum illis *robustissimis *fuerunt* adjutores bellorum ejus.

2 Armati arcu, [a]dextrorsum & sinistrorsum *petentes* lapidibus, sagittis *jaculantes* arcu: ex agnatis Schaulis e Binjaminitis.

3 Primarius Achihezer, deinde Joasch filii Schemahhæ Gibhani, & Jeziel & Pelet filii Hhazmavethi: & Beraca & Jehu Hhanathothanus.

4 (Jischmahhja verò Gibhhonita robustissimus inter* hos triginta erat: ideoq; præerat his triginta) & Jirmeja & Jachaziel, & Jochanan & Jozabad Gederanus.

5 Elhhuzai, & Jerimoth, & Behhalja, & Schemarja, & Schephatja Charuphæus:

6 Elkana, & Jischija, & Hhazareel, & Johhezer, & Jaschobhham Korachei:

7 Et Johhela, & Zebadja filii Jerochami e Gedore.

8 Etiam e Gaditis [b] secesserunt ad Davidē ad* propugnaculum illud in desertum, valentes robore, viri militares ad bella ejus, instructi clypeo & scuto: quorũ facies ut facies leonis *erant*, & similes erãt capreis in montibus [c]pernicitate.

9 Hhezer primus, Hhobadja secundus, Eliab tertius,

10 Mischmanna quartus, Jirmeja quintus,

11 Hhattai sextus, Eliel septimus,

12 Jochanan octavus, Elzabad nonus,

13 Jirmeja decimus, Macbannai undecimus:

14 Hi e Gaditis primores militiæ: unusquisque in centenos qui minimus, & qui maximus in millenos:

15 Hi *inquam* sunt qui trajecerunt Jardenem mense primo, quamvis [d]*exundaret supra omnes ripas suas: & fugaverunt omneis *incolas* convallium ad orientem & ad occidentem.

16 Cùm autem venirent e filiis Binjaminis & Jehudæ usque ad istam munitionem ad Davidem:

17 Egressus est David obviam eis & locutus dixit eis: si [e]pacis animo venitis ad me ut juvetis me, erit mihi vobiscum [f] animus adunatus: sed si ad decipiendum me *proditurí* hostibus meis, cùm non sit injuria in manibus meis: respiciat Deus majorum nostrorum & reprehēdat.

18 Tunc*spiritus induit Hhamasajum primarium horum ducum: *ut diceret*: tibi David, & comitibus tuis filii Jischai *sit* pax, pax tibi & pax adjuvantibus te, adjuvat enim te Deus tuus: sic suscepit eos David, & constituit eos inter primores turmarios.

19 E Menaschitis autem defecerunt ad Davidem, quando venit cum Pelischtæis contra Schaulem ad prælium: sed non*juverunt illos: (nam de consilio dimiserant eum Satrapæ Pelischtæorum dicendo: [g] periculo capitum nostrorum deficeret ad dominum suũ Schaulem).

20 Cum*rediisset Tziklagum, defecerunt ad eum e Menaschitis Hhadnach, & Jozabad, & Jedihhaël, & Micaël, & Jozabad, & Elihu, & Tzillethai, qui erant Chiliarchi apud Menaschitas.

21 Hi quoq; fuerunt adjumento Davidi adjuncti turmę ejus: nã valentes robore erant omnes: quapropter fuerunt præfecti in eius militia.

22 Quin etiam[h] oportuno quoq; die veniebant ad Davidem ut iuvarent eum: donec exercitus redderetur magnus ut exercitus Dei.

23 Hi verò numeri primariorum inter expeditos ad militiam venerunt ad Davidem Chebronem: *ut averterent regnum Schaulis ad eum, secundum[i]præstitutum Jehovæ.

24 Filii Jehudæ ferentes clypeum & spiculum, sexies mille octingenti, expediti ad militiam.

25 E filiis Schimhhonis valentes robore ad militiam: septies mille centum.

26 E Levitis, quater mille sexcenti:

27 Et Jehojadahh qui* antecessor erat Aharonitis: & cum eo ter mille septingenti:

28 Et Tzadok adolescens valens robore: & familiæ paternæ ejus principes vigintiduo:

29 Item e Binjaminitis agnatis Schaulis ter mille, nam adhuc multi illorum* observabant observationem domus Schaulis:

30 Et ex Ephrajimitis, vicies mille octigenti: valentes robore, viri[k]nominati per familias paternas suas.

31 Et e* dimiata tribu Menaschis, Octodecies mille qui expressi erant nominibus, ut venirent ad constituendum regem Davidem.

32 Et e Jissascharis[l]*noscentes scitè tempora, ut [m] noscerent Jisraëlitæ quid *sibi* faciendum esset: primores illorum ducenti, quorum omnium fratres ex præstituto eorum *agebant*.

33 E Zebulunitis prodeuntes in militiã, instructi ad bellum omnib. armis bellicis quinquagies mille: etiam ordinibus servandis *exerciti* [n]*integro animo.

34 Et e Naphtalitis prefecti mille: quibuscum clypeati & hastati tricies septies mille.

35 Et e Danitis instructi ad bellum, vicies octies mille sexcenti.

36 Et ex Ascheritis prodeuntes in militiam, ordinem servando bellicum, quadragies mille.

37 Et ex transjardenanis, ex Reübenitis & Gaditis atque ex dimidiata tribu Menaschis cum omnibus armis militiæ bellicæ, centies vicies mille.

38 Omnes hi viri bellatores ordines aciei servantes animo integro venerunt Chebronē ad regem præficiendum Davidem toto Jisraëli: quin etiam totius residui Jisraëlitarum [o] ani-

[a] Heb. *dexteram petẽtes & sinistram petentes lapidibus: ut Gen.* 13.9.

[b] Heb. *separaverunt se.*

[c] Heb. *festinando.*

[d] Heb. *implevet supra omnes ripas suas.*

[e] Heb. *ad pacem.*

[f] Heb. *cor ad simul.*

u. *Schem.* 29.

[g] Heb. *super capita nostra*

[h] Heb. *tempore diei in die: hypallage.*

[i] Heb. *os: sic vers.* 32.

[k] Heb. *nominum.*

[l] Heb. *noscẽtes intelligentiam in tempora.*

[m] Heb. *ut nosceret quid facturus esset Jisraël: trajectio.*

[n] Heb. *absq; corde & corde, id est, non duplici animo.*

[o] Heb. *cor.*

o animus unus erat ad regem constituendum Davidem.

39 Hi fuerunt ibi cum Davide diebus tribus, commedentes & bibentes: quia præparaverant eis' fratres eorum.

40 Atq; etiam 'propinqui illorum usq; ab Jissascare, & Zebulune, & Naphtali advehebant panes asinis, & camelis, & mulis, & bobus: cibum, farinam, palathas, & uvas passas, vinumque & oleum, boves, pecudes quep copiosè: quia lætitia erat in Jisraële.

[p] Heb. *in multitudinem.*

ANNOTATIO.

1 Exclusum] *id est, extra regni fines agentem, 1. Schem. 27.1.* Robustissimis] *de quibus capite præcedente.* 4 Hos triginta] *qui hîc recensentur.* 8 Propugnaculum] *.i. Tziklagū sup. ver. 1. quod situm erat in deserto Jehudæ.* 15 Exundaret] *vide Jehos. 3.15.* 18 Spiritus induit] *ut Judic. 6.34.* 19 Iuverunt illos] *Pelischtæos Davidis copiæ.* 20 Rediisset] *cæsis jam Hhamalekitis 1. Schē. 30: quo tempore Gaditæ & Binjaminitæ Davidi sese adjunxerunt.* 23 Ut averteret] *vide sup. in fine capitis decimi, & in principio undecimi.* 27 Antecessor] *id est, eorum sacerdotum ductor, qui hîc commemorantur ad Davidem recens venisse: nam sacerdotum qui antea in regno Chebronitico penes Davidem erant: summus erat Ebjathar. 1. Schem. 23.6.* 29 Observabant observationem] *id est, studebant conservare regnum penes familiam Schaulis.* 31 Dimidiata tribu] *cis Jardenem commixta Ephrajimitis.* 32. Noscētes scitè tempora] *id est, periti prudentiaq; instructi, qua explorarunt quid quando agendum esset & omnibus Jisraëlitis in hoc facto praiverunt: sic Ester, 1.13.* Integro animo] *venerunt, ut infrà ver. 38.* 39 Fratres eorum] *id est contribules.* 40 Propinqui] *id est, parentes & agnati singulorum, peculiarem curam singuli suorum habentes.*

CAPUT XIII.

David de consilio omnium ordinum arcam Dei Kiriath-Jehharimis abducit, ut Jebusum deportet: sed divinitus perempto in itinere Hhuzza, consilium mutans apud Hhobed-Edomum eam deponit.

1' DEINDE iniit consilium David cū Chiliarchis & centurionibus, omnibusq; antecessoribus:

2 Et dixit David toti congregationi Jisraëlis: si vobis bonum, & a Jehova Deo nostro *videtur esse*, a passìm dimittamus ad fratres nostros qui reliqui sunt per omnes regiones Jisraëlitarum, & cum eis *ad* sacerdotes & Levitas[b] per civitates & suburbana eorum: ut cōgregentur ad nos.

3 Ita divertamus arcam Dei nostri ad nos: nam' non requisivimus eam diebus Schaulis.

4 Dixerunt autem tota congregatio illa, faciendum esse ita: nam recta *videbatur* res illa in oculis totius populi.

5 Congregavit ergo David ex toto Jisraële a' Schichore Ægypti, usque quà venis Chamatham, ad deducendū arcam Dei e 'Kiriath-Jehharimis.

6 Cumq; ascendisset David cū toto Jisraële Bahhalam *sive* KiriathJehharima quæ *sunt* Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei Jehovæ insidentis Cerubinis,' cujus invocatur nomen:

7 Imposuerunt arcam Dei plaustro novo *deportandam* e domo Abinadabi: Hhuzza & Achjo ducentibus plaustrum.

8 David autem & omnes Jisraëlitæ præ lætitia gestiebant coram Deo totis viribus: tam canticis quàm cytharis, & nablis & tympanis & cymbalis atque tubis.

9 Sed cùm venissent usq; ad aream Cidonis: extendit Hhuzza manum suam ad prehendendum arcam, quia dimoverant *eam* boves.

10 Quam ob rem accensus ira Jehova in Hhuzzam, percussit eum, eò quòd extenderet manū suam ad arcam: ita ut moreretur ibi coram Deo.

11 Displicuit autem Davidi, quòd irrupisset Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat quisq; locum illum, rupturam Hhuzzæ usq; in hunc diem.

12 Et timuit *sibi* David a Deo die illo dicens: quo modo introducerem ad me arcam Dei?

13 Neq; abduxit David arcam ad se in civitatem Davidis: sed curavit ut ea diverteret in domum Hobed-Edomi Gittæi.

14 Cōsidente autem arca Dei apud familiam Hhobed-Edomi in domo ejus tres menses: benedixit Jehova familiæ Hhobed-Edomi, & omnibus quæ *erant* ei.

[a] Heb. *erumpamus, dimittamus, id est, cursores celerrimè huc illuc amandemus: metaphora ab exundantibus aquis.*

[b] Heb. *civitates suburbanorum eorum.*

2. *Schem. 6.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *cùm rex totius populi creatus Jebusum occupasset, & Pelischtæos cecidisset 2. Schem. 5.* 3 Non requisivimus] *id est, externum ex lege cultum apud eum non exercuimus: nam pars illa regni frequentibus Pelischtæorum incursionibus infestabatur, sed in tabernaculo arca vacuo colebatur Deus.* 5 Schichore] *vide Jehosch. 13.3: Id est, a termino meridiano ad Septentrionalem.* Kiriath Jehharimis] *quò delata fuerat temporibus Schemuelis. 1. Schem. 6.22.* 6 Cujus invocatur] *q.d. Hhezra, cujus cultus etiam num manet: etiamsi arca a temporibus deportationis desyderetur.*

CAPUT XIIII

Tyriorum rex muneribus & officiis Davidem prosequitur: qui filiorum numero augetur & Pelischtæos bis fundit.

a 2 Schr. 5.11 & seq. a Heb. fabros muri. b Heb. quòd stabivisset se Iehova, &c. sed hoc amphibolum est. Suprà. 3. 5. c Heb. natorum qui fuerant ei, &c. trajectio.

1 MISIT autem Chiram rex Tyri legatos ad Davidem: lignaq; cedrina & a latomos ac fabros lignarios: ad extruendum ipsi domum:

2 Cùm expertus esset David b a Jehova stabiliri se in regem super Jisraëlem: quia sursum extollebatur regnum ejus propter populum ipsius Jisraëlem.

3 Accepit deinde David adhuc uxores, Jeruschalaimis: genuitq; David adhuc filios & filias.

4 Atq; hæc *sunt* nomina c eorum qui nati sunt ei Jeruschalaimis: Scham-muahh, & Schobab, Nathan, & Schelomo:

5 Item Jibchar, & Elischuahh, & Elpelet,

6 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

7 Et Elischamahh, & Behheljadahh, & Eliphelet.

8 Audientes autem Pelischtæi, unctum esse Davidem in regem super totum Jisraëlem: ascenderunt omnes Pelischtæi ad quærendum Davidem: quod audiens David processit ante eos.

9 Cùm enim Pelischtæi venissent, & diffusi essent per convallem Raphaæorum:

10 Consuluerat David Deum dicendo: an ascensurus sum contra Pelischtæos, & traditurus es eos in manum meam? & edixerat ei Jehova: ascende, nam traditurus sum eos in manum tuam.

11 Ascendentibus itaq; illis Bahhal-Peratzima, percussit eos ibi David: ac dixit David: rupit Deus inimicos meos manu mea, ut eruptione aquarum: idcirco vocant nomen loci illius Bahhal-Peratzim.

12 Nam dereliquerant ibi deos suos: qui edicente Davide, exusti sunt igne.

13 Pergentes autem iterum Pelischtæi, diffusi erant in ea convalle:

14 Cùm consulenti iterum Davidi Deum, edixit ei Deus: ne ascendito post eos: diverte ab eis, postea aggredieris eos ex adverso mororum.

15 Et esto, cùm audieris sonum quendam incessus in cacuminibus mororum: *ut* tunc prodeas in prælium: prodierit enim Deus ante te ad percutiendum castra Pelischtæorum.

16 Cumq; faceret David quemadmodum præceperat ei Deus: percusserunt castra Pelischtæorum inde a Gibhhone Gezerû usque.

17 Sic abiit fama Davidis per omnes regiones: & Jehova indidit metum ejus omnibus gentibus.

CAPUT XV.

David erecto tentorio arcæ Dei in civitate sua, per Levitas ex legis præscripto, eam e domo Hhobed-Edomi eò deportari curat, prosequentibus Jisraëlitarum ordinibus.

a Heb. cùm fecisset sibi domos in civitate Davidis: antecedens suo & relativi loco. ut Gen. 9.6. Num. 4. Sup. 6.

1 CÙM autem a fecisset sibi David domos in civitate sua: & parato loco arcæ Dei, tetendissent ei tentorium:

2 Tum dixit David, non sunt laturi arcam Dei nisi Levitæ: quia ipsos elegit Jehova ad ferendum arcam Dei, & ministrandum ei usque in seculum,

3 Itaq; congregans David omnes Jisraëlitas Jeruschalaima ad deducendum arcam Jehovæ, in locum ejus quem paraverat ei.

4 Collegit David filios Aharonis & Levitas istos.

5 E filiis Kehathi: Urielem principem, & agnatos ejus centum viginti.

6 E filiis Merari: Hhasajam prncipē, & agnatos ejus ducentos viginti.

7 E filiis Gerschomi: Joelem principem, & agnatos ejus centum triginta.

8 E filiis Elitzaphanis, Schemahhjā principem, & agnatos ejus ducentos.

9 E filiis Chebronis: Elielem principem & agnatos ejus octoginta.

10 E filiis Hhuzzielis: Hhamminadabum principem & agnatos ejus centum duodecim.

11 Tunc vocavit David Tzadokum & Ebjatharem sacerdotes: ac Levitas istos Urielem, Hhasajam & Joëlem, & Schemahhjam, & Elielem, & Hhamminadabum.

12 Et edixit eis: vos primarii paternarum familiarum inter Levitas: sanctificate vos ipsos & agnatos vestros: ut deportetis arcam Jehovæ Dei Jisraëlis in *locum quem* præparavi ei.

Sup. 13.7. b Heb. secūdum ritum suum. Num. 4.

13 Quia principio vos non *fecistis hæc*: irrupit Jehova Deus noster in nos: cùm non requireremus eum b ritè.

14 Itaque sanctificaverunt se sacedotes ac Levitæ: ad deportandū arcam Jehovæ Dei Jisraëlis.

15 Et tulerunt Levitæ arcam Dei, quemadmodum præceperat Mosche ex verbo Jehovæ: humero suo vectibus sibi impositam.

16 Edixit quoque David principibus Levitarum, ut instituerent agnatos ipsorum musicos cum instrumentis musicis nabliis, cytharisq; ac cymbalis, resonaturos extollendo vocem cum lætitia.

c Suprà. 6.33 d Ibid 39. e ibi ver 44.

17 Instituerunt ergo Levitæ illi c Hemanem filium Joëlis & ex cognatis ejus d Asaphum filium Berecjæ: & e Meraritis cognatis suis e Ethanem filium Kuschajæ.

18 Et cum ipsis cognatos ipsorum secundanos: Zecarjam, Benem & Jahhazielem & Schemiramothum & Jechielem & Hhumin, Eliabū & Benajam, & Mahhasejam & Mattitjā, & Eliphelem, & Miknejam, & Hhobed-Edomum, ac Jehhielem janitores.

f qui Jahhaziel ver. 18. g Heb. virgineis ut παρθένια genus Musices vocarunt Dores. h Heb. octava. i. quam musici vocant diapason. i Heb. qui erant in onere

19 Ac musici quidem isti, Heman, Asaph & Ethan: cymbalis chalybeis resonabant.

20 Et Zecarja, & f Hhazziel, & Schemiramoth & Jechiel, & Hhumri, & Eliab, & Mahhaseja & Benaja, cum nabliis g acutæ symphoniæ.

21 Mattitja verò & Eliphele & Mikneja & Hbobed-Edom, & Jehhiel & Hhazazja cum cythari h gravi symphoniæ præerant.

22 At Cenanja princeps Levitarum i quibus *incumbebat* munus portandi: erudiebat de munere portandi, quia peritus erat.

23 Berecja autem, & Elkana janitores adstātes arcæ:

24 Et Schebanja, & Joschaphat, & Netaneel, & Hhamasai, & Zecarja, & Benaja, ac Elihhezer sacerdotes clangentes tubis: anteibant arcæ Dei: postea Hhobed-Edom, &

Je-

Jechija janitores *sequebantur* arcam.

25 Deinde erat David cum senioribus Jisraëlis & Chiliarchis: procedentibus ad deducendum arcam fœderis Jehovæ e domo Hhobed-Edomi cum lætitia.

26 Erat autem cùm [k] 'levaret Deus Levitas gestantes arcam fœderis Jehovę: ut sacrificarent septenos juvencos & septenos arietes.

[k] Heb. *adjuvaret.*

27 Ita David 'paludatus pallio byssino, & omnes Levitæ gestantes arcam,& musici, atque Cenanja qui princeps erat muneris portandi, musicam exercentes: (Davidi autem impositũ *erat* ' amiculum lineum)

28 Denique omnes Jisraëlitæ deducebant arcam fœderis Jehovæ cum clangore & sono buccinæ,tubisque ac cymbalis: resonantes nabliis & cytharis.

29 Fuit autem arca fœderis Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cùm Mical filia Schaulis prospectans per quandam fenestram,videret regem Davidem saltantem & gestientem, ut sperneret eum cum animo suo.

ANNOTATIO.

17 Filium Joëlis] *filii Schemuëlis Kehathitæ.* 19 Resonabant] *id est, exercebant musicam diatonum.* 20 Acutæ symphoniæ] *id est, ut vulgus musicorum dicit, alto & superiore: sive ut veteres vocabant, sonis synemmenis, diazeugmenis & hyperboleis: qui soni optimè vocibus virginum referuntur. Sunt autem hæc plerunque in Chromate posita, secundo genere musices.* 21 Gravi symphoniæ] *id est, ut vulgus musicorum vocat basso & Tenore, sive ut veteres, hypatis & Mesis.i.imis & mediis sonis: quod genus cantionum ferè in harmonia, tertio genere musices, positum est.* 22 Erudiebat] *id est, imperabat modum & tempus gestandi, interquiescendi, & bajulos commutandi.* 26 Levaret] *.i.cùm jussu Cenanjæ consisteret arca, Levitæ interquiescerent,& alii aliis succederent, erat autem hoc spatium senûm gressuum.2.Schem.6.13.* 27 Paludatus pallio] *id est, paludamento regio.* Amiculum lineum] *superindutum paludamento regio, quasi dignitatem regiam coram Deo abjiciens, & reliquis Dei ministris se æquans.*

CAPUT XVI.

David allata arca Dei, ministros apud eam constituit: canticum describitur in deportatione arcæ cantatum. Sacerdotumq; & Levitarum officia tam coram arca quàm tabernaculo distribuit.

1 CÙM itaque intulissent arcam Dei, & statuissent eam intra tentorium illud, quod tetenderat ei David: 'obtulerunt holocausta & eucharistica coram Deo.

2.Schem. 6. 17.

2 Deinde cùm absolvisset David offerre holocaustum & eucharistica: benedixit populo in nomine Jehovæ.

3 Et impertitus est unicuique Jisraëlitæ [a] tam viris quàm mulieribus viritim tractam panis unam, & frustum carnis, & lagenam *vini.*

[a] Heb. *a viro & usque ad mulierem.*

4 Tunc disposuit coram arca Jehovæ e Levitis ministros: tam ad [b] prædicandum quàm ad celebrandum & laudandum Jehovam Deũ Jisraëlis.

[b] Heb. *commemorandũ.*

5 Asaphum primarium, & secundum ab eo Zecarjam: Jehhielem, & Schemiramothum,& Jechielem,& Mattitjam,& Eliabum, & Benajam, & Hhobed-Edomum, & Jehhielem cum instrumentis nabliorum & cum cytharis (Asaph autem cymbalis resonabat)

6 Benajam verò & Jachazielem sacerdotes: cum tubis jugiter coram arca fœderis Dei.

7 Tunc eodem die tradidit David [c] primùm *hunc psalmum* ad celebrandum Jehovam,in manum Asaphi & cognatorum ejus.

[c] Heb. *in principio.*

Psal.105.

8 'CELEBRATE Jehovam, proclamate nomen ejus: notas facite in populis actiones ejus.

9 Canite ei,psallite ei, confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

10 Laudibus vos efferte in nomine [d] sancto ejus: lætetur [e] animus quærentium Jehovam.

[d] Heb. *sanctitatis.*
[e] Heb. *cor.*

11 Requirite Jehovam & 'robur ejus: quærite faciem ejus jugiter.

12 Recordamini mirabilium ejus quæ fecit, prodigiorum ejus,& judiciorum oris ejus.

13 O semen Jisraëlis servi ejus: filij Jahhakobi electi ejus.

14 Hic *est* Jehova Deus noster: in tota terra judicia ejus *sunt.*

15 Recordamini in seculum ' fœderis ejus: in mille ætates verbi *quod* præcepit:

16 Quod pepigit cum Abrahamo,& juramẽti ejus *cum* Jitzchako:

Gen.26.3. Gen.28.13. & 35.11.

17 Quod præstitit etiam Jahhakobo,in statutum, Jisraëli in fœdus perpetuum:

18 Dicens,tibi daturus sum terram Cenahhani, 'funiculum possessionis vestræ.

19 Quamvis sitis homines [f] pauci, planè pauci, & inquilini in ea.

[f] Heb. *numeri: ut Gen. 34. 30.*

20 'Nam itabant a gente in gentem,& a regno in populum alium,

21 Non permisit cuiquam opprimere eos: etiam reprehendit propter eos reges,dicens:

22 Ne attingitote 'unctos meos, & 'prophetas meos ne afficitote malo.

Gen.cap. 12. & 20. Exo. a 7. capite usq; ad 12. Psal.96.

23 'CANITE Jehovæ 'tota hæc terra: annuntiate de die in diem salutem ejus:

24 Narrate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.

25 Nam magnus Jehova, & laudandus valde, & reverendus *est* supra omnes deos.

26 Quia omnes dii populorum sunt 'idola: Jehova verò ' cœlos fecit:

27 Gloria & decor coram eo, robur & gaudium ' in loco ejus.

28 'Cedite Jehovæ familiæ populorum: cedite Jehovæ gloriam & robur:

29 Cedite Jehovæ gloriam nominis ejus: afferte munus & venite in conspectum ejus: incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis.

30 'Formidate a conspectu ejus tota terra. Etiam stabilietur orbis habitabilis ne dimoveatur.

31 'Lætabuntur cœli & exultabit terra: ac dicent in gentibus, Jehova regnat.

32 Perstrepet mare & quod ipsum implet, exultabit ager & quicquid in eo est.

33 Tunc cantabunt arbores sylvę: ob præsentiam Jehovæ,cùm advenerit ad judicandũ terram.

34 'Celebrate Jehovam,quoniam bonus est, quoniam in seculum benignitas ejus.

35 Et dicite, serva nos Deus salutis nostræ, &[c] congrega nos & libera a gentibus: ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.

36 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis a seculo usque in seculum: tum dixerunt totus populus: Amen: &[e] laudem Jehovæ.

37 Reliquit autem ibi *David* coram arca fœderis Jehovę Asaphum & cognatos ejus, ad ministrandum coram arca jugiter, [f] prout opus erat in diem quotidie.

38 Et Hhobed-Edomum & *Chosam* cum fratribus ipsorum sexaginta, octo: Hhobed-Edomum, inquam, filium Jedithunis & Chosam in janitores:

39 Tzadokum verò sacerdotem, & cognatos ejus sacerdotes coram tabernaculo Jehovæ: in excelso quod erat [g] Gibhhone:

40 Ad offerendum holocausta Jehovæ in altari holocausti jugiter quolibet mane & vespere: & ad *præstandum* quicquid scriptum *est* in lege Jehovæ quod imperavit Jisraëli.

41 Et cum eis Hemanem, & Jeduthunem, & reliquos selectos qui expressi sũt nominibus: ad celebrandum Jehovam, quoniam in seculum *est* benignitas ejus.

42 Penes ipsos autem Hemanem & Jeduthunem tubas & cymbala pro resonantibus, & instrumenta musica Dei: filios verò Jeduthunis ad januam.

43 Denique abierunt totus populus quisque domum suam: reversus autem est David ad benedicendum domui suæ.

[e] Heb. *laudare: infinitivus pro nomine.*
[f] Heb. *in rem diei die suo.*

ANNOTATIO.

1 Obtulerunt holocausta] *extra ordinem: vide plura infrà ver.* 39. *&* 1. *Schem.* 6. 13. 8 Celebrate] *Propositio laudativa sive hortativa ad laudes Dei. Sunt autem hujus cantici partes quatuor in quibus sunt tres propositiones & conclusio: harum propositionum singulæ duo continent capita, hortationem ad laudes, & laudum argumenta. In hac prima Jisraëlitæ ad laudes Dei provocantur, a gratuito fœdere Dei, & beneficiis collatis ex fœdere, usque ad ver.* 23. 11 Robur ejus] *id est, arcam præsentiæ Dei robustissimi symbolum: sic* 2. *Chron.* 6. 41. *& Psal.* 78. 61. 15 Fœderis, &c.] *id est, eorum quæ vobis promisit, & quæ a vobis stipulatus est: vide Gene.* 17. 9. 18 Funiculum possessionis] *vide Deut.* 32. 9. 20 Nam itabant] *summa peregrinationum trium patriarcharum: de quibus Gene. ab* 11. *cap. usque ad finem libri.* 22 Unctos] *id est, electos & consecratos mihi per Christum: metonymia signi pro re significata.* Prophetas] *quasi dicat, quos ego familiariter alloquor & qui alios meis verbis alloquuntur, Gene.* 20. 7. 23 Canite] *propositio secunda, qua Jisraëlitæ provocantur, ad laudes Dei in omnibus gentibus promulgandas: A salutaribus & gloriosis miraculis ejus: & a natura ejus: quæ duo argumenta per comparationem ejus cum diis gentium illustrantur.* Tota hæc terra] *id est, Jisraëlitæ omnes: metonymia.* 26 Idola] *vide Levitici* 19. 4. Cœlos] *synecdoche.* 27 In loco ejus] *id est penes eum: quasi dicat, totus est in se, & solus aliis author roboris & gaudii.* 28. Cedite Jehovæ] *Propositio tertia: qua gentes quasi jam cognitione Dei imbutæ, ad ipsum laudandum & colendũ provocantur a superioribus argumentis, & benedictionibus ad eos perventuris ex regno Christi.* 30. Formidate] *quasi dicat: si tantùm timore Dei agemini, circumfluetis benedictionibus, quæ quatuor versibus subjiciuntur.* 31 Lætabuntur Cœli] *elegantissimæ hyperbolæ ad amplitudinem beneficiorum Dei figurandam.* 34 Celebrate Jehovam] *Conclusio bimembris ex hortatione & laude constans: hortationis duæ sunt partes, una ad laudandum Deum quolibet tempore, altera ad fiem & auxilium ejus implorandum.* 35 Congrega] *i. congregatos contine, ne dissipemur: nam anteà fuerat regnum divisum, & Binjaminitæ imprimis a Davide alienati, suprà* 12. 29. 39 Gibhhone] *quò translatum fuit post cædem sacerdotum perpetratam Nobi,* 1. *Schem* 22. *vide infrà* 2. *Chron.* 1. 3.

CAPUT XVII.

Eodem argumento est cum 2. *Schem.* 7.

FUIT autem, cùm desideret David domi suæ: ut diceret David ad Nathanem prophetam: ecce ego habito in domo cedrina, dum arca fœderis *habitat* sub aulæis.

2 Dixit verò Nathan ad Davidem: quicquid *est* in animo tuo fac, nam Deus ipse tecum *est*.

3 Sed fuit nocte illa: ut ederetur verbum Dei ad Nathanem dicendo:

4 Abi ut dicas ad Davidem servum meum: ita ait Jehova: tu non edificaturus es mihi domum illam quam inhabitem.

5 Cùm non habitarem in æde ulla, inde a tẽpore quo adduxi Jisraëlem usque in diẽ hũc: sed essem de tentorio in tentorium *itans*, etiam extra tabernaculum:

6 Quocunque itabam in toto Jisraële, an quicquã locutus sum ulli judicũ Jisraëlis, quibus præceperã ut pascerent populũ meũ dicendo: quare non ædificatis mihi domũ cedrinã?

7 Nunc ergo sic dicito servo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: ego assumpsi te ex ipsa caula, a sequendo grege, ut præesses antecessor populo meo Jisraëli.

8 Et fui tecũ quocũque ivisti, excidiq; omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen par nomini maximorum qui *sunt* in terra.

9 Dispositurus etiam sum locum populo meo Jisraëli, & plantaturus eum, ut habitet in loco suo, ac non commoveatur amplius: neque pergant iniquitati dediti terere eum quemadmodum prius:

10 Nimirum ex quo tempore mandatis instruxi judices super populum meũ Jisraëlem: usquedum depressi omnes inimicos tuos: denique indico tibi, domũ ædificaturum tibi Jehovam.

11 Erit enim cũ cõletis diebus tuis, ad abeundũ cum patribus tuis: ut excitem semen tuum post te, quod erit e filiis tuis: & stabiliam regnum ejus.

12 Ipse ædificabit mihi domum: & stabiliam solium ejus usque in seculum.

13 Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium: benignitatem verò meam non amovebo ab illo, quemadmodũ amovi ab *eo* qui fuit an-

2. *Schem.* 7.

ante te.
14 Sed constituam eum in domo mea & in regno meo usque in seculum: & solium ejus erit stabile usque in seculum.
15 Secundum omnia verba hæc, & secundum totam visionem hanc: sic allocutus est Nathan Davidem.
16 Itaque ingressus rex David restitit corā Jehova, ac dixit, quis *sum* ego Jehova Deus, & quæ est familia mea, quòd deducis me eò usque?
17 Et parum visum est hoc in oculis tuis, Deus: adeo ut locutus sis de familia servi tui in longinquum: & prospexeris mihi secundum rationem humanam de hac excellentia, Jehova Deus.
18 Quid perget adhuc David loqui apud te de honore *quo honoras* servum tuum: cùm tu servum tuum cognoscas?
19 Jehova propter SERVUM tuum, & secundum animum tuum præstas totam hanc rem maximam: notas faciendo omnes res istas maximas.
20 (Jehova non *est* par tibi, imò non *est* Deus præter te:) omnino prout audiveramus auribus nostris.
21 Quæ ergo *est*, sicut populus tuus Jisraël, gens ulla in terra: ad quam redimendam sibi in populum iverit Deus: ad comparandum nomen tibi rerum maximarum, & reverenter suspiciendarum, expellendo a facie populi tui, quem redemisti ex Ægypto, gentes?
22 Nam reddidisti tibi populū tuū Jisraëlem tibi populum usque in seculum: & tu Jehova *es* illis in Deum.
23 Nunc ergo Jehova verbum illud quod promisisti servo tuo & familiæ ejus, statum sit usque in seculum: & fac quemadmodum dixisti:
24 Ut cum statum erit, magnificetur nomen tuum usque in seculum, dicendo: Jehova exercituum Deus Jisraëlis *est* Deus Jisraëli: & domus Davidis servi tui stabilis *sit* coram te.
25 Tu enim, Deus mi, revelasti in aurem servi tui, te ædificaturum ipsi domum: idcirco judicavit servus tuus orandum esse coram te.
26 Quapropter nunc Jehova tu ipse *es* Deus: & promisisti servo tuo bonum istud.
27 Nunc, inquam, cùm placuerit tibi benedicere domui servi tui, ut sit in seculum coram te: quia tu Jehova benedixisti: *sit* igitur benedicta in seculum.

Caput XVIII.

Eodem argumento cum 2. Schem. 8. & principio 9.

2. Schem. 8. 1 FUIT autē post hæc, ut percutiens David Pelischtæos deprimeret eos, & acciperet Gathū & villas ejus e manu Pelischtæorū.
2 Percussit etiam Moabitas: fuerùntque Moabitę Davidi servi, afferentes munus.
3 Percussit quoque David Hadazar-Hhezerē regē Tzobę in Chamatha: cùm proficisceretur *David* ad injiciendam manū suam versus flumen Euphratem.
4 Cepitq; David ab eo mille currus, septies mille equites, & vicies mille viros pedites: & succisis David suffraginibus omnium curulium equorum, reliquum fecit ex eis ad centum currus.
5 Venerant autem Syri Damasceni ad juvandum Hadar-Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percussit David e Syris viginti duo millia virorum.
6 Imposuitque David *stationarios* Syriæ Damascenæ: & fuerunt Syri Davidi servi, afferentes munus: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.
7 David autē acceptos umbones, aureos qui *erant* penes servos Hadar-Hhezeris: attulit Jeruschalaima.
8 E Tibchata quoque & Cune civitatibus Hadar-Hhezeris accepit David æris quamplurimùm: ex quo fecit Schelomo lacum æneum, & columnas cum instrumentis æneis.
9 Cumque audiret Tohhu rex Chamathæ Davidem percussisse totas copias Hadar-Hhezeris regis Tzobæ:
10 Misit Hadoramum filium suum ad regem Davidem, ad rogandum eum de prosperitate, & ad benedicendū ei: eò quod præliatus cōtra Hadar-Hhezerem, percussisset eum (nam Hadar-Hhezer bella gerebat contra Tohhu) cum quibuslibet instrumentis aureis argenteisq; ac æreis.
11 Etiam hæc consecravit rex David Jehovæ cū argento & auro quod abstulerat ab omnibus gentibus istis: ab Edomæis & a Moabitis, & a Hammonitis, & a Pelischtæis, & a Hhamalekitis.
12 Abschai etiam filius Tzerujæ percussit Edomęorum, in valle Salis, octodecim millia.
13 Adeò ut disponeret in Edomæa stationarios, & essent omnes Edomæi servi Davidi: servabat enim Jehova Davidē quòcūque ibat.
14 Regnabat itaque David super totum Jisraëlem: eratq; exercens judicium & justitiā in toto populo suo. *2. Schem. 9.*
15 Joab autem filius Tzerujæ præerat militiæ: & Jehoschaphat filius Achiludis a memoria:
16 Et Tzadok filius Achitubi atque Abimelec filius Ebjatharis sacerdotes: Schauscha autem scriba.
17 Et Benaja filius Jehojadahhi præerat Ceretheis & Peletheis: filii denique Davidis primarii ad manum regis.

Caput XIX.

Idem ferè cum 2. Schem. 10.

2. Schem. 10 1 FUIT quoque postea, mortuo Nachascho rege Hhammonitarum: cúm regnaret filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David, exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaschi, quia exercuit pater ejus erga me benignitatem, & mitteret David legatos ad consolandum eum de patre ejus: veniréntque servi Davidis in regionem Hhammonitarum ad Chanunem, ut cōsolarentur eum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum Chanuni: an honore afficere *videtur*

David patrem tuum in oculis tuis, quia misit tibi consolatores? an non ad perscrutandum, & ad evertendum & ad explorandum terram hanc venerunt servi illius ad te?

4 Accipiens Chanun servos Davidis, rasit eos, & præcidit vestes eorum per medium usq; ad summas coxendices: sic remisit eos.

5 Quod cùm abeuntes *quidam*, indicassent Davidi de hominibus istis, misit obviam eis: erant enim homines illi rubore suffusi valde: edixitque rex, considete Jerichunte, donec refiorescat barba vestra ut revertamini.

6 Videntibus itaque Hhammonitis ipsos se fœtidos reddidisse apud Davidem: misit Chanun cum Hhammonitis mille talenta argenti ad mercede conducendũ sibi e Syria interamni, & e Syria Mahhaca, & e Tzoba currus & equites.

7 Itaque mercede conduxerunt sibi triginta duo millia *peditum*, currus & regem Mahhacæ cum populo suo: qui venientes castra metati sunt in conspectu Medebæ: Hhammonitæ quoque congregati e civitatibus suis, venerunt in bellum.

8 Quod audiens David: misit Joabum cum toto exercitu, robustissimos quosque.

9 Egressi autem Hhammonitæ instruxerant aciem ad portam civitatis illius: reges verò qui venerant, erant seorsim in agro.

10 Quam ob rem videns Joab obversam esse contra se aciem a fronte & a tergo: selectos ex omnibus lectissimis in Jisraële instruxit adversus Syros:

11 Residuum verò populi tradidit in manum Abschai fratris sui: quod instruxerunt adversus Hhammonitas:

12 Ac dixit, si robustiores erunt me Syri, tum esto mihi auxilio: quòd si Hhammonitę robustiores erunt te, vicissim auxilio ero tibi.

13 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo nostro, & pro civitatibus Dei nostri: Jehova autem quod bonum *videtur* in oculis suis faciet.

14 Tum accedente Joabo & populo qui *erat* cum eo contra Syros in prælium: fugerunt a facie ejus.

15 Hhammonitę verò videntes fugisse Syros, fugerunt ipsi quoque a facie Abschai fratris illius, & ingressi sunt civitatem suam: deinde venit Joab Jeruschalaima.

16 Sed videntes Syri se plaga affectos fuisse coram Jisraële: missis legatis eduxerunt Syros qui degunt trans flumen: Schophaco principe militiæ Hadarhhezeris præeunte illis.

17 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Jisraële, trajecit Jardenem, venitq; ad eos, ut instrueret contra eos *aciem*, cumque instruxisset David contra Syros aciem, præliati sunt contra eum.

18 Sed fugerũt Syri a facie Jisraëlis, & occidit David e Syris septies mille equites curules, & quadragies mille viros pedites: Schophacum quoq; principem militiæ illius affecit morte.

19 Quapropter videntes servi Hadar-Hhezeris se plaga affectos esse ante Jisraëlitas, pacem ineuntes cum Davide serviverunt ei: neque voluerunt Syri auxilio esse Hhammonitis amplius.

Caput XX.

David suo imperio Hhammonitas subjicit: & tria prælia cum Pelischtæis, cæsis tribus eorum gigantibus feliciter gerit.

1 ᵃDEINDE fuit tempore vertentis anni, quo tempore prodeunt reges, ut duceret Joab copias militares, & perderet regionem Hhammonitarum: deinde veniens obsideret Rabbam, Davide desidente Jeruschalaimis: ᵇ tandem percutiente Joabo Rabbam & destruente eam:

ᵃ 2. Schẽ. 11. 1.

ᵇ 2. Schem. 12 26. &c.

2 Assumpsit David coronam regis eorum a capite ejus, quam invenit esse pondere talenti aurei, & lapides pretiosos in ea, quæ imposita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

3 Populum verò qui in ea *erat* eductũ dissecuit serra & tribulis ferreis ac securibus, & sic fecit David omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reversus est David cum toto populo Jeruschalaima.

4 Fuit quoque postea ᶜ cùm perstaret prælium ad Gezerem contra Pelischtæos: *ut* tunc percuteret Sibbecai Chuschathæus Sippaium e natis cujusdam gigantis, ita depressi sunt.

ᶜ 2. Schem. 21 18.

5 Ibidem fuit adhuc prælium contra Pelischtæos: ubi percussit Elchanam filius Jahhiris Lachnim fratrem Goljathi Gittæi, cujus hastile erat par jugo textorum.

6 Item fuit adhuc bellum ad Gathum: eratque quidam procerus, cujus digiti seni erant, viginti quatuor: & ipse quoque natus erat eidem giganti.

7 Quem, cùm probro afficeret Jisraëlem: percussit Jehonathan filius Schimhhę fratris Davidis.

8 Isti editi sunt giganti eidem Gathi: qui ceciderũt manu Davidis, & manu servorũ ejus.

Caput XXI.

Eodem argumento est cum 2. Schem. 24.

1 INSTANS autem adversarius contra Jisraëlem: incitavit Davidem ad numerandum Jisraëlem.

Confer cum. 2. Schem 24

2 Quam ob rem edixit David Joabo & pręfectis populi: ite, numerate Jisraëlitas a Beerschebahho Danem usque: deinde afferte ad me ut cognoscam numerum eorum.

3 Et quamvis diceret Joab: adjiciat Jehova populo suo quotquot sunt centuplum: an non, domine mi rex, omnes *sunt* domino meo servi: cur quæreret istud dominus meus? cur esset ad dandum reatum Jisraëli?

4 Tamen verbum regis prævaluit apud Joabum: quare egressus Joab, obivit totum Jisraëlem: deinde venit Jeruschalaima.

5 Ubi dedit Joab numerum census populi Davidi: (erant autem omnium Jisraëlitarũ undecies centies mille viri stringentes gladium, Jehudæ verò quadringenties septuagies mille viri stringentes gladium)

6 Licet

6 Licèt Levin & Binjaminem non numeras-set inter illos: quòd abominandum videretur verbum regis Joabo.
7 Quam ob causam cùm videretur malum in oculis Dei, percussit Jisraëlem.
8 Et dixit David ad Deum: peccavi valde quòd feci rem istam: sed nunc aufer quæso iniquitatem servi tui, nam stultè egi valde.
9 Allocutus autem est Jehova Gadem videntem Davidis, dicendo:
10 Abiens alloquitor Davidem dicendo: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige tibi unum ex eis quod faciam tibi.
11 Veniens ergo Gad ad Davidem: dixit ei, sic ait Jehova, accipe tibi,
12 Aut triennii famem: aut trimestre, quo consumaris ob præsentiam hostium tuorum, gladio inimicorum assequente: aut triduum quo gladius Jehovæ, ac pestis in terra hac & angelus Jehovæ perdat in toto termino Jisraëlis: nunc itaque vide quid rei sim responsurus ei qui misit me.
13 Dixit verò David ad Gadem, angustia *est* mihi valde, incidam quæso in manū Jehovę, nam magnæ *sunt* miserationes ejus valde: in manum autem hominis ne incidam.
14 Itaque posuit Jehova pestem in Jisraële: qua ceciderunt ex Jisraëlitis septuagies mille viri.
15 Miserat autē Deus angelū Jeruschalaima ad perdendum ea: sed cùm eo perdente respiceret Jehova, & pœniteret eum istius mali: edixit angelo perdenti, satis *est*, jam remitte manum tuam: angelus verò Jehovæ stabat apud aream Ornanis Jebusæi,
16 Cùm David sublatis oculis suis vidit angelum Jehovæ stantē inter terrā & inter cœlū, cū gladio suo stricto in manu sua, extenso contra Jeruschalaima: ideoque procidit David & seniores tecti ciliciis in faciem suam:
17 Et dixit David ad Deum, an non edixi numerari populum, & ego is sum qui peccavi & [a] omnino malè feci: hæ autem oves quid fecerunt? Jehova Deus mi, sit quæso manus tua contra me, & contra domum paternam meam: at contra populum tuum ne *sit* ad *afficiendum* plaga.
18 Tum Angelus Jehovæ edixit Gadi, dicendum Davidi: ut ascenderet David ad statuendum altare Jehovæ in area Ornanis Jebusæi.
19 Ascendit itaque David secundum verbum Gadis, quod edixerat nomine Jehovæ.
20 Cùmque aversus Ornan, viso angelo, & quatuor filii ejus cum eo se continerent abditos: (Ornan autem triturabat triticum.)
21 Veniebat David usque ad Ornanem: sed intuitus Ornan, ubi vidit Davidem, egressus ex area sua incurvavit se Davidi facie in terram *demissa*.
22 Dixit verò David ad Ornanem, da mihi locum hujus areæ, ut extruam in eo altare Jehovæ: pecunia justa da illum mihi, ut cohibeatur plaga hæc a populo.
23 Dicente verò Ornane ad Davidem, accipe tibi & faciat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis suis: vide, dono hos boves ad holocausta, & has tribulas ad ligna, & triticum hoc ad munus, hoc totum dono:
24 Dixit rex David Ornani, nequaquam: sed omnino empturus sum justa pecunia: nam non offeram quod tuum *est* Jehovæ, aut offeram holocaustum gratis.
25 Appendit itaque David Ornani pro loco illo: siclos aureos sexcentos.
26 Deinde extruens ibi David altare Jehovę, obtulit holocausta & eucharistica: & invocato Jehova, exaudivit eum igne cœlitus *demisso* super altare holocausti.
27 Edixitque Jehova angelo: qui reposuit gladium suum in vaginam ejus.

[a] Heb. *malefaciendo malefeci.*

Caput XXII.

David ex occasione superioris historiæ cognoscens locum quem elegerat Jehova: opifices & materiam comparat ad templi ædificationem: Schelomonem instruit de promissionibus Dei & officio ædificandi templi: Postremò principibus præcipit ut filio sint adjumento.

1 TEMPORE illo videns David, Jehovam exaudivisse ipsum in area Ornanis Jebusæi: cùm sacrificasset ibi:
2 (Tabernaculum autem Jehovæ quod fecerat Mosche in deserto, & altare holocausti tempore illo: *erat* in excelso Gibhhone:
3 Neque potuerat David ire ante ipsum ad requirendum Deum: eò quòd territus esset metu gladii angeli Jehovæ.)
4 Dixit David, hic *est* locus Jehovæ Dei, & hic *locus* altaris ad holocaustū pro Jisraële.
5 Quapropter edixit David, ut congregarent peregrinos qui *erant* in terra Jisraëlis: quos constituit latomos, ut cæderent lapides cæduos, ad ędificandum domum Dei.
6 Ferrum quoque [a] copiosè, in clavos, in valvas portarum, in catenationes paravit David: atque ęs copiosè *adeò ut* non *esset* pondus.
7 Denique ligna cedrina adeò ut non *esset* numerus: nam adducebant Tzidonii & Tyrii ligna cedrina copiosè ad Davidem.
8 Dicebat enim David, Schelomo filius meus puer *est* ac tener: domus verò illa, ædificanda Jehovæ, & magna facienda est [b] summè: ad nomen & quidem ornatissimum *obtinēdum* apud omnes terras: comparem jam ei: comparavit itaque David copiosè *illa* ante mortem suam.
9 Deinde vocavit filium suum Schelomonem, ut præciperet ei de ædificanda domo Jehovæ Deo Jisraëlis.
10 Dixitque David Schelomoni: fili mi: quòd ad me, [c] erat mihi in animo ædificandi domum nomini Jehovæ Dei mei:
11 Sed editum est mihi verbum Jehovæ, dicendo: sanguinem copiosum effundis & bella magna geris: non es ædificaturus domum nomini meo, quia sanguinem multum effundis in terram coram me.
12 Ecce filius editus tibi, is futurus est [d] quietus cùm quietem dedero ei ab omnibus inimicis ejus circumquaque, nam [e] Schelomo erit nomen ejus: etiam pacem & tranquillitatem disponam in Jisraële diebus ejus.
13 Is ædificaturus est domum nomini meo, idem-

[a] Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*

[b] Heb. *sursum, ad nomen & ornatum &c.* ἐνδιάδυο *sive ut vulgò dicitur, Endyadis.*

[c] Heb *erat cùm corde meo.*

[d] Heb. *vir quietis.* *2. Schem. 7. 12.*

[e] *Id est, Pacificus.*

idemq; mihi futurus in filium, & ego ei in patrem: & firmabo solium regni ejus super Jisraëlem usque in seculum.

14 Nunc fili mi, futurus est Jehova tecum: quandoquidem prosperaberis, ædificato domum Jehovæ Dei tui, quemadmodum locutus est de te.

15 Veruntamen det tibi Jehova intellectum & prudentiam, cùm mandatis instruet te super Jisraëlem: & ut observes legem Jehovæ Dei tui.

16 Tunc prosperaberis, si [f] observanter facies statuta & judicia quæ præcepit Jehova Moschi de Jisraële: confirmare & fortis esto, ne timeto neque consternator.

[f] Heb. *observaveris faciendo.*

17 Ecce autem ' in afflictione mea paravi ad domum Jehovæ auri' talenta centies mille, & argenti decies centies mille talenta: æri autem & ferro non *est* pondus, quia copiosum est ligna etiam & lapides paravi, supra quæ adjecturus es.

18 Penes te verò sunt copiosè opifices, cæsores & artifices ex lapide & ligno, & quidem omnes periti in vnaquáque arte.

19 Auro, argento & æri ac ferro non *est* numerus: agedum fac, nam futurus est Jehova tecum.

20 Deinde præcepit David omnibus principibus Jisraëlis, ut juvarent Schelomonem filium suum, *dicens,*

21 An non Jehova Deus vester vobiscum *est*, qui dedit vobis quietem circumquaque: nam tradidit in manum meam habitatores hujus terræ, & subjecimus ipsam terram' coram Jehova, & coram populo ejus.

22 Nunc adhibete cor vestrum & animum vestrum ad requirendum Jehovam Deum vestrum: ideoque agite ædificate sanctuarium Jehovæ Dei ad inferendum arcam fœderis Jehovæ, & instrumenta sacra Dei in domum quæ ædificata fuerit nomini Jehovæ.

23 ' Nam cùm David senuisset, & satur esset dierum: constituit regem Schelomonem filium suum super Jisraëlem.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *hos versus ad sequentia pertinere res ipsa docet.* 2 Gibhhone] *ut suprà* 16. 39. 3 Ante ipsum] *tabernaculum Gibhhone.* Eò quòd territus] *id est, tantopere consternatus, ut ne consistere quidem posset, propter gravitatem præsentis mali: suprà* 21. 15. *Ita impeditum est Davidis consilium: Dei autem impletum est, qui hac occasione populo suo locum, quem elegit ad collocandum nomē suum, palam demonstravit, Deut.* 12. 5. *&c.* 4 Hic est locus] *q. d. nunc demum video hunc locum statum esse & destinatum a Deo, ut ipse in eo maneat, & nos ipsi ordinarium cultum exhibeamus.* 8 Puer] *vide infrà* 29. 1. 11 Sanguinem copiosum] *id est, bellis minis occupatus es: vide in* 2. *Schem.* 7. 5. 17 In afflictione] *id est, in molestiis diuturniis & bellis quibus agitatus sum, sup.* 11. *versic.* Talenta auri centies &c.] *id est, quinquies centies mille daleros in auro & totidem in argento.* 21 Coram Jehova] *id est, ut illius cultui, & populi usui sit exposita.* 23 Nam cùm David] *hunc versum ad præcedentia pertinere manifestum est, tum ex* 28. *&* 29. *cap. ubi hæc historia fusiùs recensetur: tum ex eo quod sequens constitutio totius regni tam ecclesiastica quam politica longo intervallo ante mortem Davidis facta est, ut suis locis ostendetur. Hic enim continetur superioris exhortationis & mandati causa.*

CAPUT XXIII.

Levitarum recensio: & distributio per gentes & familias ad sua officia describitur.

1 Cùm autem congregasset David omnes principes Jisraëlitarum, & sacerdotes ac Levitas:

2 Numerati sunt Levitæ ' a nato triginta annos & deinceps: quorum fuit numerus per [a] capita eorum, triginta octo millia virorum.

[a] Heb. *erant: sic infrà vers.* 23.

3 Ex his qui præessent operi domus Jehovæ vicies quater mille erant: & moderatores ac judices sexies mille.

4 Et quater mille janitores, ac' quater mille laudantes Jehovam, instrumentis quæ feci *inquit*, ad laudandum.

5 ' Distribuit autem eos David distributionibus: secundum filios Levi, in Gerschonitas, Kehathitas & Meraritas.

6 E Gerschonitis erant[b] Lahhdan & Schimhhi.

[b] *qui Libni. sup.* 6. 20.

7 'Posterorum Lahhdanis quisque primarius Jechiel & Zetham & Joël tres

8 *Et* posterorum ' Schimhhi, Schelomith & Chaziel & Haran tres: hi erant primores paternarum familiarum Lahhdanis.

9 Posteri autem Schimhhi, Jachad, [c] Zina, & Jehhusch ac Berihha: hi quatuor *erant* posteri Schimhhi.

[c] *qui & Ziza ver.* 10.

10 Erat verò Jachad primarius & Ziza secundanus: at Jehhusch & Berihha, quia non multos habebant liberos, fuerunt in familia paterna recensionis unius.

11 Filii Kehathi, Hhamram, Jitzehar, Chebron & Hhuzziel, quatuor.

12 Filii Hhamrami, Aharon & Mosche: separatus autem fuit Aharon ad sanctificandum ipsum in rem sāctam sanctarum ipse & filii ejus usque in seculum: ad adolendum coram Jehova ad ministrandum ei, & ad benedicendum in nomine ejus usque in seculum.

Exod. 28.

13 Ipsius verò Moschis viri Dei, filii [d] accensentur tribui Leviticæ.

[d] Heb. *vocātur de tribu.*

14 Filii Moschis, Gerschom & Elihhezer.

15 Filiorum Gerschomi Schebuel primarius.

16 Fuerunt autem posteri Elihhezeris *sub* Rechabja primario: neque erant Elihhezeri, filii alii: sed posteri Rechabjæ multiplicati sunt [e] summè.

[e] Heb. *sursū: ut suprà* 22. 8.

17 Filii Jitzeharis, Schelomith primarius.

18 Filiorum Chebronis: Jerija primarius, Amarja secundanus, Jechaziel tertianus, & Jekamhham quartanus.

19 Filiorum Hhuzzielis, Mica primarius, & Jischija secundanus.

20 Filii Merari, Machli & Muschi: posteri Machli, Elhhazar & Kisch.

21 Cùm autem morienti Elhhazari non essent filii, sed filiæ: duxerūt eas filii Kischi cognati earum.

22 Filiorum Muschi, Machli & Hheder, ac

Jeremoth

Jeremoth tres *primarii*.

23 (ᵉHi ipsi Levitæ per familias paternas suas, primarii paternarum familiarum cum numeratis ipsorum, pro numero nominum viritim, ᵈexercentes opus in ministerio domus Jehovæ: *numerati sunt*ᵉ a nato viginti annos & deinceps.

24 ᵉQuamvis dixisset David: quietem dedit Jehova Deus Jisraëlis populo suo: & habitabat Jeruschalaimis usque in seculum:

25 Atque etiam Levitis: non est portandũ tabernaculum & ulla instrumenta ejus ad ministeriũ ejus.

26 Nam inᵉ actis Davidis posterioribus numerus Levitarum fuit horum, *nempe* a nato viginti annos & deinceps.)

27 ᵉConstitutio enim eorum erat, ut *essent* ad manum filiorum Aharonis in ministerio domus Jehovæ, præfecti atriis & apothecis, & purgationi cujusque rei sanctæ: ac operi ministerii domus Dei:

28 Id est, pani dispositionis, & similæ in munus, & in placentas azymas, & in ea quæ fiunt cacabo, & in bullata: item cuiqueᵉ mensuræ & ᵉdimensioni.

29 Item ut starent ᶠ unoquoque mane ad celebrandum & ad laudandum Jehovam: & similiter vespere.

30 Item omni oblationi holocaustorum Jehovæ, in singula sabbatha, in novilunia & in stata tempora: numero *certo*, prout ratio incumbebat illis jugiter coram Jehova.

31 Denique observarent observationem tentorii conventus & observationẽ rei sanctæ observationémque filiorum Aharonis cognatorum suorum in ministerio domus Jehovæ.

ᶠHeb. *mane, mane*.

ANNOTATIO.

2 An nato triginta annos] *ex lege Num.* 4. *vide in Num.* 8. 24. 4 Quater mille laudantes] *annumeratis discipulis, cum doctoribus ducentis octoginta octo: infrà* 25. 7. 5 Distribuit] *ex mandato Dei per Gadum & Nathanem*. 2.*Chro.* 29. 25. *vide* 2. *Chro.* 8. 26. 7 Posterorum Lahhdanis] *qui temporibus Davidis venerunt in censum: sic deinceps*. 8 Schimhhi] *filii Lahhdanis, nam Lahhdanis genus in duas summas familias divisum est, Lahhdaniticã & Schimhhiticam*. 23 Hi ipsi Levitæ] *Digressio qua ostendit Hhezra se in hoc & tribus sequentibus capitibus rationem habere legitimæ numerationis a Davide factæ, postquam adducta fuit arca suprà* 16. 37. *ad stabiliendum cultum Dei: non autem alterius illegitimæ quam hîc multis nominibus damnat: de hac vide* 2.*Schem.* 24.*& sup.*21 *& infrà* 27.24. Exercentes] *primũ argumentũ, quo improbatur altera recensio: quia a ministerio illorũ ad tractanda arma hoc pacto Levitas & Sacerdotes avocabat*. A nato viginti] *secundum argumentum quod Levitas eadem ratione qua reliquos Jisraëlitas numeravit Numer.* 1.3. *& infrà* 27.23. *Ac non ex præstituto legis. Num.* 4.3. 24 Quamvis] *tertium argumentum, quod in hoc facto promissionum Dei, fideique suæ in promissiones, quam priore recensione erat professus, ita oblitus est, ut Levitas cum Jisraëlitis a fide & quiete publica abduceret*. 26 Actis posterioribus] *id est, posteriore ista recensione per Joabum facta*. 27 Constitutio] *id est, ordinata & præscripta functio erat triplex: ministrantium, musicorum, atque janitorum, ut ostenditur tribus cap. sequentibus*. 28 Mensuræ] *id est, quantitati rerum aridarum aut liquidarum, quæ ad res sacras adhibebantur*. Dimensioni.] *id est spatiis, in quæ personæ: sacrificia, &c. recipiebantur: vide Levit.* 19.35.

CAPUT XXIIII.

Sacerdotum recensio fit per suas gentes, officia & ordines: ac postremò Kehathitarum & Meraritarum Sacerdotibus ministrantium.

Levit 10.

1 FILIORUM verò Aharonis distributiones: (filii Aharonis *fuerant* Nadab & Abihu, Elhhazar & Jthamar:

2 Sed mortuo Nadabo & Abihu coram patre ipsorum, cùm filii non essent ipsis: sacerdotio fungebantur Elhhazar & Ithamar.)

3 Quibus distribuit eos David, & Tzadok e filiis Elhhazaris, atque Achimelec e filiis Ithamaris: in præfecturam suam ad ministerium suum.

4 Et inventi sunt posteri Elhhazaris plures, quod ad primarios virorum, quàm posteri Ithamaris, cùm distribuerunt eos: posteris Elhhazaris primores in paternas familias erant sexdecim: posteris verò Ithamaris in familias paternas ipsorum octo.

5 Distribuerunt autem eos sortibus ᵉalios cum aliis: ᵉquamvis essent principes sacrorũ, & principes Dei e posteris Elhhazaris, etiam in filios Ithamaris.

6 Quos descripsit Schemahhja filius Netaneelis scriba e Levitis, coram rege & principibus ipsis & Tzadoko sacerdote atque Achimeleco filio Ebjatharis, primoribusque paternarum *familiarum* inter sacerdotes & inter Levitas: familiam paternam unam *quâque* ᵃcaptam ex Elhhazare & ᵃ similiter captam quâque ex Ithamare.

7 Nam prodiit sors prima Jehojaribo, Jedahhjæ secunda:

8 Charimo tertia, Sehhorimo quarta:

9 Malcijæ quinta, Mijamini sexta:

10 Kotzo septima, Abijæ octava:

11 Jeschuhhæ nona, Schecanjæ decima:

12 Eljaschibo undecima, Jakimo duodecima:

13 Chuppæ decimatertia, Jeschebeabo decimaquarta:

14 Bilgæ decimaquinta, Immeri decimasexta.

15 Cheziri decimaseptima, Pitzetzo decimaoctava:

16 Petachjæ decima nona, Jethezkeli vigesima.

17 Jacini vigesimaprima, Gamuli vigesimasecunda:

18 Delajæ vigesimatertia, Mahhazjç vigesimaquarta.

19 ᵉHorum *fuit* præfecturaᵉ illorum in ministerio suo, ut ingrederentur in domũ Jehovæ, secundum officium illorum, sub manu Aharonis patris illorum: quemadmodum præ-

ᵃHeb. *& captam captam*.

præceperat ei Jehova Deus Jisraëlis.
20 Quod autem ad filios Levi' reliquos: e filiis Hamrami [b] Schubaël: filiorum Schubaëlis Jechdeja.
21 De Rechabja *verò* : filiorum Rechabjæ primarius Jischija.
22 E Jitzeharitis Schelemoth: filiorum Schelomothi Jachath.
23 E *Chebronitis Jerija* : & filii Jerijæ: Amarja secundanus, Jachaziel tertianus, Jekamhham quartanus.
24 Filiorum Hhuzzielis, Mica, ex filiis Micæ Schamir:
25 *Et* frater Micæ Jischija, e filiis Jischijæ Zecharja.
26 FILII Merari, Machli & Muschi: filii Jahhazijæ filii illius, *primarii erant.*
27 Filii Merari ex Jahhazija filio ejus, tum Schoham & Zaccur tum Hhibri.
28 Ex Machli Elhhazar, cui non *erant* filii.
29 Ex Kischo, filiorum Kischi, Jerachmeel.
30 Filiorum verò Muschi, Machli, & Hheder & Jerimoth : hi Levitæ *primores* per domos paternas ipsorum.
31 Quos conjecerunt etiam sortibus' ex adverso fratrum suorum Aharonitarum coram Davide rege, & Tzadoko cum Achimeleco, & primoribus paternarum familiarum ex sacerdotibus & Levitis : paternarum familiarum primarium quemque *cum* cognatis suis minoribus ex adverso *illorum.*

[b] *qui & Schebuel supra 23.15.*

Vide sup. 23 15. & seq.

ANNOTATIO.

5 Alios cum aliis] *id est, promiscuè, discrimen ordinum Deo sortitione relinquentes.* Quamvis] *Occupatio, qua respondetur objectioni huic: non posse æqui juris esse, si summum sacerdotium penes Elhazaris posteros sit ex jure naturæ & institutione Dei Num. 25.13.* 6 Captam] *id est, a Deo sorte hobvenientem.* 19 Horum fuit præfectura] *id est, his eadem cura commissa est sub summo sacerdote, quæ Elhhazari & Ithamari sub Aharone sacerdote, ut passim in lege habetur.* Illorum] *Aharonis & filiorum ejus.* 20 Reliquos] *hoc est, qui nondum planè & sigillatim enumerati fuerunt : Gerschonitarum autem primarios sigillatim enumeravit sup. 23. 6. &c. & sacerdotes in hoc capite: ac proinde tantùm supersunt reliqui Kehathitæ & Meraritæ recensendi omissi autem fuerunt, quia horum ordines sacerdotibus ministrabant : ideo fuerunt hìc cum illis conjungendi.* 31 Ex adverso fratrum] *id est, pari ordinum numero, & respondentibus inter utrosque ordines officiis :nam hæc fuit prima Levitarum functio: duæ aliæ duobus proximè sequentibus capitibus exponuntur.*

CAPUT XXV.

Musici sacri in viginti quatuor ordines distributi, & functiones eorum recensentur.

1 DISTINXIT quoque David cum principibus militiæ, ad ministerium in filios Asaphi & Hemanis & Jeduthunis, eos qui 'prophetabant cytharis nabliis & cymbalis: fuerúntque de numero illorum viri [a] functionis *hujus* ad ministerium suũ.
2 In filios Asaphi, Zaccur & Joseph, & Nethanja & [b] Ascharela filii Asaphi:' ad manum Asaphi qui prophetabat [c] ' ex præscripto regis.
3 In Jeduthunem: filii Jeduthunis Gedalja & [d] Tzeri & Jeschahhja, Chaschabja & Mattithja' *& Schimhhi* sex ad manus patris sui Jeduthunis cum cithara, qui prophetabat' de celebrando & laudando Jehova.
4 In Hemanem: filii Hemanis Bukkija, Matanja, [e] Hhuzziel, [f] Schebuel & Jerimoth, Chananja, & Chanani [g] Eljatha, Gidalti, & Romamti-Hhezer, Joschbekascha, Mallothi, Hothir, & Machazioth.
5 Omnes hi filii Hemanis, *qui erat* videns regis, in' verbis Dei de extollendo cornu. (dederat enim Deus Hemani filios quatuordecim, & filias tres.)
6 Omnes isti ad manus patris ipsorum incumbebant musicæ *in* domo Jehovæ, cum cymbalis, & nabliis & citharis ad ministerium domus Dei : ex præscripto regis, Asapho & Jeduthuni & Hemani.
7 Fuerúntq; numero illi cum cognatis suis edoctis musicam *canendam* Jehovæ : omnes doctores ducenti octogintaocto.
8 Quorum conjecerunt sortes *ad* observationẽ ex adverso illorũ [h] æquè parvi atque magni, doctorum cum discipulis.
9 Et prodiit sors prima in Asaphũ Josepho: Gedaljæ secunda, qui cum cognatis suis & filiis suis erant duodeni.
10 Tertia Zaccuri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
11 Quinta Jitzri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
12 Quinta Netanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
13 Sexta Bukkijæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
14 Septima, Jescharelæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
15 Octava Jeschahhjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
16 Nona Mattanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
17 Decima Schimhhi, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
18 Undecima Hhazareeli, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
19 Duodecima Chaschabjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.
20 In decimatertia Schubaël, filii ejus & cognati ejus duodecim.
21 In decimaquarta Mattithja, filii ejus & cognati ejus duodecim.
22 In decimaquinta Jeremoth, filii ejus & cognati ejus duodecim.
23 In decimasexta, Chananja, filii ejus & cognati ejus duodecim.
24 In decimaseptima, Joschbekascha, filii ejus & cognati ejus duodecim.
25 In decimaoctava, Chanani, filii ejus & cognati ejus duodecim.
26 In decimanona, Mallothi, filii ejus & cognati ejus duodecim.
27 In vigesima Elijatha, filii ejus & cognati ejus duodecim.
28 In vigesimaprima Hothir, filii ejus & cognati ejus duodecim.
29 In vigesimasecunda Gidalti, filii ejus, & cognati ejus duodecim.

[a] Heb. *operis vel operæ*
[b] *qui Jeschạrela infrà vers. 14.*
[c] Heb. *secũdum manus regis.*
[d] *qui & Jitzri inf. vers. 11*
[e] *qui & Hhazareel infrà ver. 18.*
[f] *Schubaël ver 20.*
[g] *Elijatha ver. 27.*
[h] Heb. *sicut parvus sicut magnus, doctor cum discipulo.*

30 In

30 In vigesima tertia Machazioth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

31 In vigesimaquarta Romamti-Hhezer, filii ejus & cognati ejus duodecim.

ANNOTATIO.

1 Prophetabant] *id est, sacras cantiones canebant: sic deinceps.* 2 Ad manum Asaphi] *id est, sub Asapho summo suarum familiarum præfecto, in prima musicorum classe.* Ex præscripto &c.] *id est, hymnos decantabant propheticos & didascalicos conscriptos a Davide, & in Ecclesiam receptos: ex comparatione illorum qui dicuntur Hemani & Jeduthuni traditi infrà 3. & 5. versu: & inscriptionibus Psalmorum in quibus nominatur Asaph.* 3 Et Schimhhi] *ex versu 17.* De celebrando] *sive commemoratione liberationum præteritarum, ut Psal. 39. & 77. sive ad Dei laudem universè prædicandam.* 5 Verbis Dei &c.] *id est, hymnis sacris, pertinentibus ad regis aut regni robur & amplitudinem: quæ cornu elatione ferè in sacris libris exprimuntur.*

CAPUT XXVI.

Distributio Janitorum templi ex Levitis: & constitutiones munerum ordinariæ atque extraordinariæ recensentur.

1 QUOD ad distributiones in Janitores: ex Korachæis, [a] Meschelemja filius Koræ ex filiis [b] Asaphi.

[a] *qui Schelemja infrà vers. 14.* [b] *Ebjasaph. suprà 9. 19.*

2 Meschelemjæ autem filii *erant*: Zecarja primogenitus, Jedihhaël secundus, Zebadja tertius, Jatniel quartus:

3 Hhelam quintus, Jehochanan sextus, Eljehohhenai septimus.

4 Hhobed-Edomo quoque *erant* filii: Schemahhja primogenitus, Jehozabad secundus, Joach tertius, & Sacar quartus, & Netaneel quintus:

5 Hhammiel sextus, Jissascar septimus, Pehhulletai octavus: nam * benedixerat ei Deus.

6 Etiam Schemahhjæ filio ejus editi erant filii, qui dominatum habebant in familia paterna ipsorum: eò quòd valentes robore essent.

7 Filii Schemahhjæ, Hhothni cum Rephaële & Hhobedo, Elzabado fratribus ipsius [c] strenuis: Elihu & Schemahhja.

[c] *Heb. filiis roboris: ut ver. 9.*

8 Isti omnes e filiis Hhobed-Edomi ipsi cũ filiis suis ac fratribus suis [d] quisque strenuus pro sua facultate ad ministerium: erant sexaginta duo Hhobed-Edomo.

[d] *Heb. vir roboris.*

9 (Meschelemjæ verò filii ac cognati strenui erant octodecim).

10 Item Chosæ * e Meraritis filii: Schimri horum primarius, quamvis non esset primogenitus: tamen constituit eum pater ejus * primarium:

11 Chilkija secundus, Tebalja tertius, Zacarja quartus: omnes filii & cognati Chosæ tredecim.

12 In hos *factæ sunt* distributiones janitorum per primarios viros: *ad* custodias * ex adverso fratrum ipsorum ad ministrandum in domo Jehovę.

13 Nam conjecerunt sortes [e] æquè parvi atque magni, in domos paternas ipsorum, ad [f] unamquamque portam.

[e] *Heb. sicut parvi sicut magni: ut suprà 25. 8.* [f] *Heb. ad portã & portã.*

14 Accidit autem sors * versus orientem Schelemję: Zecarję verò filii ejus [g] consilarii prudentis, cùm jacerent sortes, prodiit sors ad * septentrionem:

[g] *Heb. cõsulentis cũ prudentia.*

15 Hhobed Edomo ad * meridiem: filiis verò ejus * obvenit [h] ærarium.

[h] *Heb. domus congregatorum.*

16 Schuppimo & Chosæ ad * occidentem, cum * porta injectus in [i] aggesto ascensu * custodia exadverso custodiæ *agente*.

[i] *Heb. in aggere ascendente.*

17 Ad orientem Levitę erant seni: ad septentrionem in diem quaterni: ad meridiem in diem quaterni: & ad ærarium [k] * bis bini.

[k] *Heb. duo duo.*

18 In [l] parte exteriore & ad occidentem: quaterni ad * aggerem: bini ad partem exteriorem.

[l] *Heb. ad parbar: quę vox Chaldęa est, & composita, q. d. partẽ exteriorẽ vel in agrũ spectantem.*

19 Hæ distributiones janitorum in Korachæos & Meraritas.

20 Hi quoq; Levitæ: * Achija præerat thesauris domus Dei, thesauris, inquam, * rerum sacrarum.

21 In Lahhdanitas & * in Gerschonitas, e Lahhdane (* primores paternarum familiarum *erant* e Lahhdane Gerschonita) [m] Jechieli.

[m] *qua Jechiel, sup. 23 7.*

22 Filii Jechieli: Zetham & Joël frater ejus, præerant thesauris domus Jehovæ.

23 In Hhamramitas, in Jitzcharitas, in Chebronitas, in Hhozzielitas,

24 Similiter Schebuel filius Gerschomi filii Moschis, antecessor præerat thesauris * eorum.

25 Cognati autem eorum ex Elihhezere: Rechabja filius ejus, cujus filius Jeschahhja, cujus filius Joram, cujus filius Zicri, cujus filius Schelomith.

26 Hic Schelomith cum fratribus suis pręerat omnibus thesauris rerum sacrarum: quas consecravit David rex, & primores paternarum familiarum cum chiliarchis & centurionibus ac præfectis militiæ:

27 Ex bellis & ex præda consecrarunt: ad [n] curandum domum Jehovæ.

[n] *Heb. confirmandum: ut 2. Reg. 12. 6.*

28 Item omnibus quę consecravit Schemuel videns, & Schaul filius Kischi, ac Abner filius Neri, & Joab filius Tzerujæ: quisquis consecrabat *deponebat* in manum Schelomithi ac fratrum ejus.

29 Ex Jitzeharitis, Cenanja & filii ejus * operi externo *præerant* * apud Jisraëlitas, moderatores & judices.

30 E Chebronitis, Chaschabja & cognati ejus strenui, mille septingenti in præfectura Jisraëlitarum, [o] secundum Jardenem * occidentem versus, omni operi Jehovæ & ministerio * *imperato* a rege.

[o] *Heb. a trãsitu Jardenis.*

31 E Chebronitis, Jerija primarius, in Chebronitarum generationibus in paternas *familias*: (* anno quadragesimo regni Davidis quæsiti sunt: ita inventi in eis, valentes robore in Jahhzere Gilhhaditarum).

32 Et cognati ejus strenui, bis mille septingẽti primores paternarum familiarum: quos præfecit David rex apud Rëubenitas & Gaditas & dimidiatam tribum Menaschitarum, omni negotio Dei, & * negotio regio.

ANNOTATIO.

5 Benedixerat] *ut Gen.1.22.& 28.ver.* 10 E Meraritis] *hoc de Hhobed-Edomo & Chosa zeugmaticè intelligendum est: nam Hhobed-Edom Jeduthunis Meraritæ filius erat, sup.16.38: quam ob rem superiorem versum parenthesi inclusimus.* Primarium] *non in jure primogenitis: sed in functione custodiæ.* 12 Ex adverso] *ut suprà 24.31.& 25.1.* 14 Versus orientem] *id est, ab anteriore templi parte.* Septentrionem] *sinistram templi partem.* 15 Meridiem] *dexteram templi partem.* Obvenit ærarium] *locus in quo collectæ reservabantur: ita accipiendum esse ostendit locus secundi Chro. 25.24.* 16 Occidentem] *id est, posteriorem templi partem.* Porta injectus] *id est, quam versus terra injecta & accumulata est ad parandum iter regis: de quo 1.Reg.10.5.& 12.* Custodia ex adverso &c.] *id est, simul obeuntibus suum munus ordinibus janitorum, & simul abeuntibus, cùm alii succederent.* 17 Bis bini] *quorum bini portam vestibuli exteriorem, & bini interiorem ærarii observabant.* 18 Aggerem] *de quo suprà 16.ver.* 20 Achija] *Merarita & Meraritarum quæstor, ut ex sequentium comparatione apparet: incipit autem hic ab eo, quia superior versus desinit in Meraritas, ex Hebræorum usu.* Rerum sacrarum] *id est, ad ministerium sacrum Meraritarum, & ad ipsos Meraritas pertinentium.* 21 In Gerschonitas] *id est, posteros Schimhhi Gerschonitæ, de quo suprà 23.6.* Primores paternarũ] *Causam ostendit, cur e Labhdanitis quæstores Gerschonitarum constituti sunt.* 24 Eorum] *Kehathitarum, quos per quatuor familias suas nominavit superiore versu.* 29 Operi externo] *id est, erant curatores earum rerum, quæ foris parandæ erant, ad futuram templi ædificationem & continuationẽ cultus Dei: vide Nechemjæ 11.16.* Apud Jisraëlitas] *id est, in eo regni tractu, qui secundum mare Mediterraneum est: nam tota regio cis Jardenem in duos tractus divisa est, hujus curationis ratione: nimirũ secundũ mare & secundũ Jardenem infrà versu sequente: synecdoche.* 30 Occidentem] *id est, in citeriore præfectura.* Imperato a rege.] *sup.22.5.* 31 Anno quadragesimo] *quo maximum conventum Jisraëlitarum habuit, & Schelomonem filium sibi successorem pronuncians, omnibus cultum Dei & structuram templi: nominatim verò filio functionum ecclesiasticarum distributiones commendavit infrà 28.& 29.* 32 Negotio regio] *id est, imperato a rege, ut versu 30.*

CAPUT XXVII.

Legiones ordinariæ cum suis ducibus, tribuni populi, & regis officiales recensentur.

1 FILIORUM autem Jisraëlis secundũ numerum ipsorum, in primores paternarum familiarum, chiliarchosq; & centuriones & moderatores eorum ministrantes regi in omni negotio suarum distributionum (quarum quæque [a] procedebat & redibat *de* mense in mensem omnibus mensibus anni): distributio unaquæque *erat* viceum quaternum millium.

2 Distributioni primæ in mensem primum, præerat [b] Jaschobhham filius Zabdielis: (in cujus distributione erant viginti quatuor).

3 E filiis Peretzi primarius omnibus præfectis exercituum in mensem primum.

4 In distributione autem mensis secundi erat [c] Dodai Achochæus, & distributio ejus, *deinde* Mikloth antecessor: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

5 Præfectus militię tertius in mensem tertium Benaja filius Jehojadahhi sacerdotis primarius: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

6 Hic Benaja potens inter triginta, pręerat etiam *ipsis triginta*: & distributioni ejus Hhammizadab filius ejus.

7 Quartus in mensem quartũ Hhasaël frater Joabi, & Zebadja filius ejus post eum: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

8 Quintus in mensem quintum princeps [d] Schamhuth Zerachæus: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

9 Sextus in mensem sextum Hhira filius Hhikeschi Tekohhæus: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

10 Septimus in mensem septimum Chęletz [e] Pelonita e posteris Ephrajimi: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

11 Octavus in mensem octavum Sibcai Chuschatęus e Zerachæis: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

12 Nonus in mensem nonum Abihhezer Hhanathotanus e Binjaminitis: in cujus distributione erant viginti quatuor millia.

13 Decimus in mensem decimum Maharai Netophathita e Zerachæis: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

14 Undecimus in undecimũ mensem Benaja Pirhhathonita e posteris Ephrajimi: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

15 Duodecimus in duodecimũ mensem [f] Cheldai Netophathita ex Hhothniele: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

16 IN tribubus autem Jisraëlis, Rëubenitica antecessor erat Elihhezer filius Zicri: Schimhhonitica Schephatja filius Mahhacæ:

17 Levitica Chaschabja filius Kemuelis; Aharonis Tzadok:

18 Jehudæ [g] Elihu e fratribus Davidis: Jissascaris Hhomri filius Micaëlis:

19 Zebulunis Jismahhja filius Hhobadjæ: Naphtali Jerimoth filius Hhazriëlis.

20 Filiis Ephrajimi Hhoscheahh filius Hhazazjæ: dimidiatæ tribui Menaschis, Joël filius Pedajæ:

21 Dimidio Menaschis ad Gilhhadem Iddo filius Zecarjæ: Binjamini Jahhasiel filius Abneri:

22 Dani Hhazareel filius Jerochami: hi erant *principes tribuum Jisraëlis.

23 *Non recensuit autem David numerum eorum infra [h] natum viginti annos: eò quòd dixisset Jehova se multiplicaturum Jisraëlitas tanquam stellas cœli.

24 Joab filius Tzeruję *cœperat numerare: sed non absolverat: quòd esset ob hanc causam ira fervens contra Jisraëlem: *neque [i] relatus est istorum numerus, in numerum Chronicorum regis Davidis.

[a] He. *quæ ingrediebatur & regrediebatur.*
[b] *qui & Joschebbaschebeth, 2. Schemu. 23.8.*
[c] *qui & Dodo Ibid. 9.*
[d] *qui & Schammoth sup. 11.27. & Schãma. 2. Schem. 23.11.*
[e] *qui & Paltita 2. Schẽ 23.26.*
[f] *qui & Cheleb 2. Schem. 23.29. & Cheled sup. 11.30.*
[g] *qua & Eliab, 1 Schem 16.7.*
[h] Heb. *a nato viginti annos & infrà Gen. 15.5.*
[i] Heb. *ascendit.*

25 'Thesauris verò regis prçerat Hhazmaveth filius Hhadielis: & thesauris qui erant in agro, in reliquis civitatibus, & in pagis ac in turribus, Jehonathan filius Hhuzzijæ.
26 Item exercentibus opus rusticum in agricultura Hhezri filius Celubi.
27 Item [k]vinitoribus Schimhhi Ramathçus: sed[l] proventui vinearum, thesauris vini, Zabdi Schiphmçus.
28 Item cultoribus olearum, sycomororũ quæ erant in humili loco, Bahhal-Chanan Gederita: thesauris autem olei, Johhasch.
29 Item armentis pascentibus in 'Scharone, Schitrai Scharonita: armentis autem *pascentibus* per convalles, Schaphat filius Hhadlai.
30 Item Camelis Obil Jismahhelita. & asinis, Jechdeja Meronothæus.
31 Item pecudibus Jaziz Hagaræus: omnes hi præfecti facultatum quæ erant regi Davidi.
32 Jehonathan verò patruus Davidis consiliarius, vir prudens, & [m] juris peritus erat: & Jechiel filius Chachmonæi erat cũ filiis regis.
33 Achithophel quoque consiliarius erat regi: & Chuschai Arcita amicus regis.
34 Post Achitophelem verò Jehojadahh filius Benajæ & Ebjathar, denique princeps militiç regis erat Joab.

[k] Heb. exercentibus opus vinearũ
[l] Heb. *et qđ ex vineis.*
[m] Heb. *scriba.*

ANNOTATIO.

1 Procedebat] *id est, obibat munus suum, ut Num. 27.17.* 4 Deinde] *Dodaio extincto: ut de Hhasaële infrà ver. 7.* 6 Ipsis triginta] *de quibus 2. Schem. 23. & suprà cap. 11.* Et distributioni &c.] *quia idem Benaja præerat etiam ordinariis stipatoribus regis, & prætorianis cohortibus. 2. Schem. 9. 4.*
22 Principes tribuum] *excepto Aschere, de quo synecdochicè idem judicium faciendum.* 23 Non recensuit] *id est, cavit ne recenserentur: ne videretur inquirere in fidem promissionum Dei, idq; tam priore quàm posteriore recensione.* 24 Cœperat numerare] *omnes Jisraëlitas suprà annum vigesimum, 2. Schem. 24.* Neque relatus est] *id est, hi duodecim ordines constantes ex ducentis octoginta octo millibus: præter singulares singulorum principum chiliadas, (quæ omnia simul efficiunt trecenta millia) non sunt relati in 2. Schem. 24. 9. qui liber est ecclesiasticus Chronicorum Regis Davidis: sic reddit rationem Hhezra cur ipse numerum trecentorum millium adscripserit suprà 21. 5. ad eam summam quæ habetur 2. Sche. 24.*
25 Thesauris Regis] *id est, fisco Jerosolymitano: ut ostendit sequentis membri comparatio.* 29 Scharone] *quicquid alii dicant, certum est Scharonem campestrem regionem esse Libano subiectam inde a Baschane, ex cap. 5. 16. suprà.*

CAPUT XXVIII.

David convocatis ordinibus declarat Schelomonem ex Dei voluntate regni hæredem esse: omnes ad cultum Dei, & structuram templi a Deo præscriptam hortatur: cujus formam Schelomoni tradit.

1 'CONGREGAVIT itaque David omnes præfectos Jisraëlis, præfectos tribubus, & præfectos distributionibus, ministrantes regi, & chiliarchos centurionesq;, atq; præfectos omnibus facultatibus & pecuariæ regis, filios quoque suos cum aulicis & robustissimis, denique quemque valentem robore, Jeruschalaima.
2 Et 'surgens David rex in pedes suos dixit: audite me fratres mei & populi mi: ego, *cùm esset* [a] mihi in animo ædificandi locum quietis pro arca fœderis Jehovæ, & pro scabello pedum Dei nostri, comparaveram quibus ædificarem.
3 Sed dixit mihi, non es ædificaturus domum nomini meo: quia [b] ' vir bellis *occupatus* es & sanguinem fundis.
4 Elegit autem Jehova Deus Jisraëlis me ex tota familia paterna mea, ut essem rex super Jisraëlem in seculum: nam Jehudam elegerat in antecessorem, & e familia Jehudæ familiam patris mei: inter filios verò patris mei, me voluit quem constitueret regem super totum Jisraëlem.
5 Similiter autem ex omnibus filiis meis (multos enim filios dedit mihi Jehova:) elegit Schelomonem filium meum, ut insideret solio regni Jehovæ, super Jisraëlem.
6 Nam dixit mihi, Schelomo filius tuus ipse ædificaturus est domum meam & atria mea: nam elegi ipsum mihi in filium; & ego futurus sum ei in patrem:
7 Et stabiliturus sum regnum ejus usque in seculum: si firmus fuerit in exercendis præceptis meis, & judiciis meis, sicut hoc tempore.
8 Nunc ergo ante oculos totius Jisraëlis congregationis Jehovæ, & [c] audiente Deo nostro, observate & exquirite omnia prçcepta Jehovæ Dei vestri: ut hçreditariò possideatis terram hanc optimam, & possidendam tradatis filiis vestris post vos usque in seculum.
9 Tu quoq; Schelomo fili mi, agnosce Deum patris tui, & cole eum corde integro & animo studioso: quia omnia corda exquirit Jehova, & quodq; figmentum cogitationum intelligit: si exquisiveris eum, invenietur abs te: sed si dereliqueris eum, rejiciet te in perpetuum.
10 Vide jam, quandoquidem Jehova elegit te ad ædificandum domum pro sanctuario: confirmare & fac.
11 Tunc tradidit David Schelomoni filio suo structuram porticus, & domiciliorum ejus, & gazophylaciorum ejus, cœnaculorumq; ejus, ac cubiculorum ejus interiorum, etiam loci operculi propitiatorii.
12 Deniq; structuram omnium quç *erant* penes eum *informata* ' per spiritum, de atriis domus Jehovæ, & de omnibus domibus circumquaq; pro thesauris domus Dei, & pro thesauris rerum sacrarum.
13 Item pro distributionibus sacerdotum & Levitarum, & pro omni opere ad ministerium domus Jehovæ, ac pro omnibus instrumentis ad ministerium domus Jehovç *pertinentibus.*
14 Aurum certo pondere ad aurea, ad singula instrumenta [d] ' cujusque ministerii: *argentum* ad omnia instrumenta argentea *certo* pondere, ad singula instrumenta cujusque ministerii.
15 Id est, pondus pro lychnuchis aureis, & lucernis eorum aureis, ex pondere [e] cujusque lychnuchi & lucernarum ejus: & pro lychnuchis argenti ex pondere lychnuchi & lucernarum ejus, secundum ministerium cujusque lych-

2. Schẽ. 7. 5.
[a] Heb. *cum corde meo.*
[b] Heb. *vir bellorum.*
Gen 49. 8. 1. Schẽ. 16. 2
[c] Heb *in auribus Dei nostri.*
[d] Heb. *ministerii & ministerii: sic deinceps.*
[e] Heb. *lychnuchi & lychnuchi: sic deinceps.*

lychnuchi:

16 Et aurum pondere pro mensis dispositionis in [f] quamque mensam: similiter argentum pro mensis argenteis.

17 Item pro fuscinulis & crateribus, & scutellis aurum purum: & pro pelvibus aureis certo pondere [g] in quamq; pelvim: & pro pelvibus argenteis argentũ *certo* pondere in quamque pelvim.

18 Item pro altari suffitus aurum purgatissimum *certo* pondere: & ad structuram * sedilis, *id est*, cerubinorum aurum, ut pandentes *alas* * tegerent arcam fœderis Jehovæ.

19 Hæc omnia de scripto, *sunt* a manu Jehovæ, *inquit*, *qui* instruxit me: omnia opera hujus structuræ.

20 Itaque dixit David Schelomoni filio suo, confirmare estoq; fortis & fac: ne timeto neq; consternator: nam Jehova Deus, Deus meus tecum erit (non deseret te neq; derelinquet te) donec absolveris totum opus ac ministerium domus Jehovæ.

21 Ecce autem distributiones sacerdotum & Levitarum ad unumquodque ministerium domus Dei: & penes te sunt ad omne opus omnes voluntarii *instructi* peritia ad omne ministerium: denique principes & totus populus *parati* ad omnia verba tua.

[f] Heb. *in mensam & mensam.*

[g] Heb *in pelvim & pelvim: sic deinceps.*

ANNOTATIO.

1 Congregavit] *regressio ad hystoriam, quam cœperat narrare suprà a capite 22.* 2 Surgens] *a lecto, in quo præ senectute jacere solebat, honorem exhibens verbo Dei quod propositurus erat: sic Gen. 49. 33.* 3 Vir bellis] *vide 2. Schem. 7. 5. in annotatione.* 12 Per spiritum] *id est, authore spiritu Sancto.* 14 Cujusq; ministerii] *tam in sancto, ubi adhibebantur instrumenta aurea, quàm in atrio ubi argentea: quomodo etiam tres sequentes versus sunt accipiendi.* 18 Sedilis] *ita vocat Cerubinos, quia illis deus insidere dicitur: vide 1. Schem. 4. 4.* Tegerent] 1. *Reg. 6. 23. & seq.*

CAPUT XXIX.

David verbis & exemplo ordines Jisraëlitarum provocat, ad liberaliter offerendum in structuram templi: Deo gratias agit: populo & filio bene precatur: & gratiis Deo actis a populo, sacrificiisq; oblatis, rex novus & sacerdos summus omnium consensu confirmantur.

1 PRÆTEREA dixit David rex toti illi congregationi: Schelomonem filium meum* unum elegit Deus * puerum & tenellum: opus autem hoc magnum *est*: non enim homini istud palatium: sed Jehovæ Deo *paratur*.

2 Atq; omnibus *quidem* viribus meis præparavi pro domo Dei mei, aurum ad aurea & argentum ad argentea, & æs ad ærea, ferrum ad ferrea, & ligna ad lignea: lapides sardonychas & [a] insitivos, [b] lapides ad ornatum, & ad opus phrygianum, denique quosvis lapides pretiosos, & lapides marmoreos [c] copiosè.

3 Et amplius, quandoquidem propendeo voluntate erga domum Dei mei, est mihi peculium, aurum, & argentum: trado pro domo Dei mei, suprà quàm omnia quæ præparavi in domum sanctam:

4 * Ter mille talenta auri ex auro * Ophiris, & * septies mille talenta argenti purgatissimi ad obducendum parietes * domorum:

5 Aurum pro aureis, & argentum pro argenteis, & pro omni opificio manu artificum: quis ergo sponte se offert, [d] ut consecret ministerium suum hodie Jehovę?

6 Itaque sponte se obtulerunt principes paternarum *familiarum* & principes tribuum Jisraëlis, & Chiliarchi, centurionesq;, & præfecti operi regis.

7 Dederuntq; ad opus domus Dei auri talenta * quinquies mille, & * drachmarum myriadem, & argenti talenta * decies mille, ærisq; octodecies mille talenta, & ferri centies mille talenta:

8 Deniq; lapidum quicquid inveniebatur penes unumquemq; dederunt in thesaurũ domus Jehovæ: in manũ * Jechiëlis Gerschonitæ.

9 Et lætabatur populus cùm sponte offerrent, nam [e] animo integro offerebant Jehovę: etiamq; David rex lætabatur lætitia magna.

10 Quamobrem benedixit David Jehovæ ante oculos totius congregationis: & dixit David * Benedictus es Jehova Deus Jisraëlis patris nostri a seculo usque in seculum.

11 Tua *est*, ô Jehova, magnitudo & potentia & gloria & æternitas ac majestas: imò omnia in cœlo & in terra: tuum *est* Jehova regnum, ut qui te extollis supra omnia in caput.

12 Nam divitiæ & gloria a facie tua *sunt*, & tu dominium habes in omnia, & in manu tua vis & potentia: in manu, inquam, tua magnificandi & confirmandi rem quamlibet.

13 Itaque nunc Deus noster, celebramus te: & laudamus nomen tuum [f] gloriosum.

14 Etenim quis sum ego, aut quis populus meus ut obtineamus vim sponte offerendi hujusmodi? nam ex te sunt omnia, & a manu tua *acceptum* reddimus tibi.

15 Peregrini enim sumus coram te, & inquilini, sicut omnes majores nostri: velut umbra *sunt* dies nostri super terrã quæ non [g] consistit.

16 Jehova Deus noster, tota hęc rerum multitudo quam paravimus ad ædificandũ tibi domum pro nomine sancto tuo: e manu tua *est*, & tua *sunt* hæc omnia.

17 Sed novi, Deus mi, te esse scrutatorem cordis, & quę recta sunt velle: ego [h] recto corde meo sponte obtuli omnia ista: nunc quoque populum tuum qui pręsentes sunt hic, vidi cum lætitia sponte offerentem tibi.

18 * Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis majorum nostrorum, serva hoc in seculum, nempe * figmentum cogitationum cordis populi tui: & constitue animum eorum erga te.

19 Schelomoni quoque filio meo da animum integrum ad observandum præcepta tua, testimonia tua & statuta tua: tum faciendo omnia illa, tum ædificando palatium istud * quod pręparavi.

20 Deinde edixit David toti congregationi, benedicite nunc Jehovæ Deo vestro: sic benedixerunt tota illa congregatio Jehovæ Deo majorum suorum, & inclinato vertice incurvave-

[a] Heb. *implementorum.*

[b] Heb *lapides fuci sive ornamenti, & operis phrygiani.*

[c] Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*

[d] Heb. *ut impleat manũ suã: sic Exo. 28. 41.*

[e] Heb. *corde: sic deinceps.*

[f] Heb. *gloriæ tuæ.*

[g] Heb. *non est expectatio, vel consistentia.*

[h] Heb. *in rectitudine cordis mei.*

verunt se Jehovæ ac * regi.

21 Ac sacrificaverunt Jehovæ sacrificia, obtuleruntque Jehovæ holocausta postridie diei illius, juvencos mille, arietes mille, agnos mille & libamina eorum: & sacrificia copiosè pro toto Jisraële.

22 Et comederunt ac biberunt coram Jehova die illo cum lætitia magna: regemque * secundò instituerũt Schelomonem filium Davidis, quem unxerunt Jehovæ in antecessorem, & * Tzadokum in sacerdotem.

23 Insidens autem Schelomo solio Iehovæ in regem pro Davide patre suo, prosperabatur: nam auscultabant ei omnes Jisraëlitæ.

24 Omnesq; principes & robusti, ac etiam omnes filii regis Davidis * dederunt manum se fore subditos regi Schelomoni.

25 Magnificabat enim Jehova Schelomonem [k] summè ante oculos totius Jisraëlis: indens ei majestatem regiam, qualis non fuerat in ullo rege ante ipsum, super Jisraëlem.

[k] Heb. *sursu*

26 David autem filius Jischai cùm regnasset super totum Jisraëlem.

27 (Dies verò quibus regnavit super Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnaverat septem annis, deinde Jeruschalaimis regnavit triginta tribus).

28 Mortuus est in canitie bona, satur dierum, divitiarum & gloriæ: & regnavit Schelomo filius ejus pro eo.

29 Res autem Davidis regis * priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in verbis Schemuelis videntis, & in verbis Nathanis prophetæ, & * in verbis Gadis videntis:

30 Cum tota [l] regni ejus gubernatione & potentia ejus: ac temporibus quæ inciderunt ei & Jisraëli, ac omnibus regnis *finitimarum* regionum.

[l] Heb. *cum toto regno: metonymia.*

ANNOTATIO.

1 Unum] *quasi dicat, monarcham eum ita instituit, ut regnum per filios meos divisum esse nolit: vide infrà vr.* 23. Puerum] *id est, ætate non ita provectum, & multis fratribus natu minorem: nam alioquin jam tum uxorem duxerat, ut ostendit ætas Rechabhhami,* 2.*Chron.*12.13. 4 Ter mille] *id est, decies octies centena millia coronatorum pro æstimatione talenti communis: vide Exodi* 25. 39. Ophiris] *vide* 1.*Reg.*9.28. Septies mille talenta argenti] *id est, septuagies octies centies mille quadraginta millia dalerorum.* Domorum] *id est, aurum quidem ad templum Dei, argentum verò ad ædificia templo adjuncta.* 7 Quinquies mille] *id est, tricies centena millia coronatorum.* Drachmarum myriadem] *id est, dextantem talenti: nam talentum duodecies mille drachmas continet, id est, quater mille octingentos coronatos.* Decies mille] *id est, nonagies decies sexcenties mille daleros.* 8 Jechielis] *de quo suprà* 26. 21. 10 Benedictus] *Exordium laudativum, ab amplitudine Dei & beneficiorum ejus: tenuitate offerentium, & studioso ipsorum animo.* 18 Jehova Deus Abrahami] *propositio* εὐκτικὴ *apud Deum, pro populo primùm, deinde pro novo rege.* Figmentum] *id est, studium quod in hac re declararunt, porrò fove in eis.* 19 Quod] *id est, cujus materiam: synecdoche.* 20 Regi] *Schelomoni.* 22 Secundò] *id est, regem in regno confirmarunt, quem priùs tumultuariè pater propter seditionem Adoniję regem proclamari jusserat,* 1.*Reg.*1.33. Tzadokum in sacerdotem] *summum abrogato Ebjathare, propter conspirationem cum Adonija factam.* 1.*Reg.*1.7. 24 Dederunt manum] *id est, fidem porrecta manu: synecdoche.* 29 Res priores] *id est, ante peccatum cum Bath-schebahha commissum & post peccatum quo multas calamitates sibi & toti regno accersivit. vide* 2.*Chron.*17.3. In verbis] *id est, in duobus libris Schemuelis, quorum partes hi qui nominantur, conscripserunt.*

CHRONICORUM
Liber secundus.

Secundo libro Chronicorum percurrit Hhezra progreßum & finem regni Jehudæ, usque ad annum reditus a captivitate Babylonica. Estq́; historia annorum quadringentorum septuagintaduorum: ultimus verò annus cum historia Hhezræ communis est.

A Schelomone ad deportationem Jeconjæ anni	401.
Anni captivitatis	70.
Cyri regis Persidis.	1.

Caput I.

Schelomo rex Deum Gibhhone colit: ubi divinitus sapientia donatur, & divitiis ac honoribus instruitur.

1 ùm autem se confirmasset Schelomo filius Davidis in regno suo: & Jehova Deus ejus adsistens ei magnificaret eum [a] sûmè:

[a] Heb. *sursû, ut suprà* 1. *Chron.* 22. 8.

2 Indixit Schelomo toti Jisraëli & chiliarchis, & centurionibus judicibusque & unicuique duci in toto Jisraële, primoribus paternarum familiarum:

3 Abieruntque Schelomo & tota illa congregatio cum eo in excelsum quod *erat* Gibhhone: quia ibi erat tentorium conventus Dei, quod fecerat Mosche serv[9] Jehovæ in deserto.

4 (Sed arcam Dei deduxerat David ex urbe Jehharimorum, in *locum* quem paraverat ei David: cùm tetendisset ei tentorium Jeruschalaimis)

2. *Schem.* 6.

5 Altare quoque æreum quod fecerat Betzaleel filius Uri filii Churis ibi *erat* coram tabernaculo Jehovæ: ubi requisivit eum Schelomo & ipsa congregatio.

6 Obtulitque ibi Schelomo in altari æreo coram Jehova, quod aderat tentorio conventus: obtulit, inquam, in eo holocausta mille.

1. *Reg.* 3. 4.

7 Eadem nocte apparuit Deus Schelomoni, dixitque ei, pete: quid daturus sum tibi?

8 Dixit autem Schelomo Deo, tu exercuisti erga Davidem patrem meum benignitatem magnam: quòd feceris ut regnem loco ejus.

9 Nunc Jehova Deus, statum erit verbum tuum, *habitum* cum Davide patre meo: cùm tu feceris ut regnem super populum multum, ut pulvis terræ.

10 Nunc, inquam, sapientiam & notitiam da mihi: qua [*] procedam ante populum hunc & redeam: quis enim posset judicare populum tuum hunc maximum?

11 Tum dixit Deus Schelomoni, eò quòd fuit hoc in [b] animo tibi, & non petiisti divitias, opes, aut honorem, aut [c] vitam osorum tuorum, etiámque dies multos non petiisti: sed petiisti tibi sapientiam & notitiam qua judices populum meum, cui regem te præfeci:

[b] Heb. *cum corde tuo.*
[c] Heb. *animam.*

12 Sapientia illa & notitia datur tibi: divitias insuper ac opes, honoremque daturus sum tibi: cujusmodi non fuit regibus qui fuerunt ante te, & cujusmodi post te non erit.

13 Cùm itaque rediret Schelomo Jeruschalaima, a *profectione* ad excelsum quod *erat* Gibhhone, a conspectu tentorii conventus: [*] sic regnabat super Jisraëlem.

14 [*] Congregavit etiam Schelomo currus & equites: erantque ei mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruschalaimis.

1. *Reg.* 10. 26.

15 Et reddidit rex, Jeruschalaimis argentum & aurum ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros, quæ in depresso loco *crescunt*, multitudine.

16 Et vectigal equorum ex Ægypto quod erat Schelomoni; id est, neti, mercatores regis netum accipiebant pro pretio.

17 Nam [*] deducebant & exportabant ex Ægypto currum sexcentenis *siclis* argenti, equum verò centenis quinquagenis: & ita pro omnibus regibus Chittæorum & regibus Syriæ in manu sua educebant.

ANNOTATIO.

10 Procedam ante &c.] *vide Num.* 27. 17. 13 Sic] *id est, ea sapientia & notitia quam promiserat Deus: de qua copiosiùs* 1. *Reg.* 3. 14 Congregavit etiam] *confirmatio alterius partis promissionum Dei de opibus, honore, &c. suprà* 12. *ver.* 17 Deducebant] *mercatores exteri.*

Caput

CAPUT II.

Schelomo templum ædificaturus, de operis & materia prospicit, & cum rege Tyri de mercede contrahit.

1 CUM autem [a] cogitaret Schelomo ædificare domum nomini Jehovæ: & domum [b] regiam suam:

2 Numeravit Schelomo septuagies mille viros bajulos, & octuagies mille viros putatores * in illo monte: & qui præessent illis ter mille sexcentos.

3 Cùm misisset Schelomo ad Churamum regem Tyri, dicendo: quemadmodum fecisti cum Davide patre meo, cui misisti cedros ad ædificandum sibi domum in qua habitaret:

4 Ecce ego ædificaturus sum domum nomini Jehovæ Dei mei: ad sanctificandum eum, ad adolendum coram eo suffitum aromatum, *ad* dispositionem *panum* jugem, holocaustaq; in matutinum quodq; & vespertinum tempus, in quæque sabbatha & novilunia, & in stata tempora Jehovæ Dei nostri: in seculũ hoc incumbit Jisraëli.

5 Domus autem illa quam ædificaturus sum, magna erit: nam major *est* Deus noster omnibus diis.

6 Sed quis obtineat vim ædificandi ei domum: cùm cœli ipsi & cœli cœlorum non capiant eum: & quis *sum* ego ut ædificem ei domũ: nisi ut adoleatur coram eo?

7 * Ita nunc mitte mihi virum peritum operandi ex auro & ex argento, & ex ære, & ex ferro, & ex purpureo, & ex coccineo, & ex hyacinthino, & scientem sculpere sculpturas: cum peritis qui penes me *sunt* in Jehuda & Jeruschalaimis, quos comparavit David pater meus.

8 Mitte etiam mihi ligna cedrina, abiegna, & * thyina e Libano: novi enim servos tuos scientes esse cædendi arbores Libani: ecce autem servi mei erunt cum servis tuis:

9 Idque ad comparandum mihi ligna cedrina [c] quàm-plurima: nam domus illa quam ædificaturus sum, magna *futura est*, & quidem mirificè.

10 vicissim ecce, putatoribus illis, cæsoribus arborum do tritici [d] excussi servis tuis coros vicies mille, & hordei coros vicies mille: & vini bathos vicies mille, ac olei bathos vicies mille.

11 Dixit verò Churam rex Tyri scripto, quod misit ad Schelomonem: præ amore Jehovæ erga populum suum, constituit te super eos regem.

12 Deinde dicebat Churam, benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui fecit cœlum & terrã: quòd dedit Davidi regi filium sapientem, scientem, [e] prudentem & intelligentem, qui ædificaturus est domum Jehovæ, & domum regiã suam.

13 Nunc itaque mitto virum peritum, scientem *&* intelligentem *qui erat* Churamo patri meo:

14 Filium mulieris [f] e posteris Danis, & * patrem ejus virum Tyrium, scientem operari ex auro & ex argento, ex ære, ex ferro, ex lapidibus, & ex lignis, ex purpureo, ex hyacinthino, & ex byssino, & ex coccineo: & sculpere quamlibet sculpturam, & excogitare [g] quodvis industriæ inventum: quicquid proponetur ei cum peritis tuis, & peritis domini mei Davidis patris tui.

15 Vicissim nunc triticum illud & hordeum, oleum & vinum quod dixit dominus meus, mittat servis suis.

16 Nos verò cædemus arbores ex Libano ad omnem necessitatem tuam, quas devehemus tibi ratibus per mare, [h] Japhuntem: unde tu deportabis eas Jeruschalaima.

17 Numeravit itaque Schelomo omnes homines peregrinos qui *erant* in terra Jisraëlis, post numerationem qua numeraverat eos David pater ipsius: inventiq; sunt cẽties quinquagies ter mille sexcenti.

18 E quibus effecit septuagies mille bajulos, & octuagies mille putatores in monte illo: ter verò mille sexcentos ut præessent [i] adigendo huic populo.

[a] Heb. *diceret, ut* 1. *Reg*. 5.5.
[b] Heb. *regno suo: sic infrà vers*. 12.
1 *Reg*. 5.13. *&c*.
[c] Heb. *in multitudinem*.
[d] Heb. *percussionem tritici*.
[e] Heb. *scientem prudentiæ & intelligentię: sic vers*. 13.
1. *Reg*. 7.13.
[f] Heb. *e filiabus Danis*.
[g] Heb. *omnẽ excogitationem: ut Exodi* 31.4.
[h] *quæ Joppe: Jehosch*. 19.46.
[i] Heb. *ad faciendum ut transiret hic populus*.

ANNOTATIO.

2 In illo monte] *id est, Libano, ut exprimitur ver*. 8. κατ' ἐξοχὴν. 7 Ita nunc] *apodosis primi illius membri quod coeptum fuerat ver*. 3. *quemadmodum fecisti &c: est enim interjectum hyperbaton*. 8 Thyina] *vide* 1. *Reg*. 10.11. 14 Patrem ejus] *qui similiter Churam nomine vocabatur infrà* 4.16.

CAPUT III.

Locus, tempus, partes ædificati templi, cum earum materia & forma describuntur.

1 DEINDE incepit Schelomo ædificare domum Jehovæ Jeruschalaimis * in monte Moriję, ubi apparuerat *Jehova* Davidi patri ipsius: in loco quem paraverat David in area Ornanis Jebusæi.

2 Incepit autem ædificare mense secundo, *die* secundo, anno quarto regni sui.

3 Atque * harum *dimensionum erat* [a] fundatio Schelomonis in ædificanda domo Dei: longitudo cubitorum * ex mensura primaria cubitorum sexaginta, & latitudo cubitorum viginti,

4 Porticus autem quę *erat* ante longitudinem, secundum [b] frontem latitudinis ipsius domus, cubitorum viginti, altitudo verò centum viginti: quam obduxit intrinsecus auro puro.

5 * Domum quoque magnam obtexit lignis * abiegnis, deinde obtexit eam auro præstante, * ubi fecerat ut emineret in ea palmę & catenę

6 Et obduxit * ipsam domum lapidibus pretiosis ad ornatum: aurum autem ipsum *erat* aurum Parvajimorum.

7 Obtexit verò domus trabes, postes, & parietes ejus & valvas ejus auro: cùm insculpsisset Cerubinos parietibus.

8 Fecit etiam domum sancti sanctorum, longitudine secundum latitudinem domus cubitorum

1. *Reg*. 6.
2. *Schem*. 24 *&* 1. *Chr*. 21
[a] Heb. *fundari: infinitivus pro nomine*.
[b] Heb. *faciem*.

torum viginti, & latitudine cubitorum viginti: quam obtexit auro præstante ad * talentorum sexcentorum *pondus*.

9 Pondus verò in clavos siclorum quinquaginta auri: deniq; * cœnacula obtexit auro.

10 Fecit quoque in domo sancti sanctorum Cerubinos duos opere [c] exemptili: quos obduxerunt auro.

c Heb. *exemptionum*.

11 Quorum Cerubinorum alæ longitudine sua in cubitos viginti *protendebantur*: ala una cujusque in cubitos quinos pertingens parietē domus, ala similiter altera cubitorum quinque pertingens alam Cerubini alterius.

12 Sic ala Cerubini una cubitorum quinque pertingebat parietem domus: & ala ejus altera cubitorum quinque hærebat alæ Gerubini alterius.

13 Alę Cerubinorum istorum expandebant se in cubitos viginti: ipsi autem stabant pedibus suis, facie sua introrsum *versa*.

14 Fecit quoque velum hyacinthinum & purpureum, & coccineum & byssinum: in quo expressit Cerubinos.

15 Item fecit ante domum ipsam columnas duas cubitorum * tricenûm quinûm longitudine: & coronamentum quod *erat* in summitate cujusque, cubitorum quinûm.

1. Reg. 7. 15.

16 Ut fecerat * catenas in adyto, * ita posuit in summitate columnarum: fecitque malogranata * centena, quæ interposuit catenis illis.

17 Deinde erexit columnas ante templū, unā a dextera, & alteram a sinistra ejus: vocavitq; nomen dexterę Jacin, & nomen sinistræ Bohhaz.

ANNOTATIO.

1 In monte Moriję] *de quo Gen. 22. 2.* 3 Harum dimensionum] *quę hoc & sequente versu explicantur.* Ex mensura primaria] *vide 1. Reg. 6. 2.* 5 Domum magnam] *id est, templum anterius, quod sanctum dicebatur, 1. Reg. 6. 17.* Abiegnis] *solum videlicet, ut constat ex 1. Reg. 6. 15. & descriptione parietum infrà ver. 7.* Ubi fecerat] *id est, in prominentia palmarum & catenarum.* 6 Ipsam domum] *id est, reliquam partem soli, quæ vacua erat, implevit opere musivo atque emblemate ex diversis lapillorum generibus.* Aurum Parvajimorum] *id est, ex Chavila, ubi præstantissimum aurum fuisse testatur Mosche, Gen. 2. 11. est enim in ea sive Characenorum regno Parbacia oppidum corrupto nomine dictum pro Parvajimis Plinio natur. histo. lib. 6. cap. 28: quod aurum David, ex devictis regibus regioni illi finitimis consecutus, ad hos usus asservarat 1. Reg. 6. 20.* 8 Talentorum sexcentorū] *id est, tricies sexcenties mille coronatorū.* 9 Cœnacula] *id est, domicilia quæ porticui incumbebant, de quibus 1. Chro. 28. 11. & 12.* 10 Exemptili] *id est, ex multis partibus, quæ divelli inter se poterant: quod necessarium fuit propter eorum magnitudinem & gravitatem.* 15 Tricenûm quinûm &c.] *vide annotata 1. Reg. 7. 15.* 16 Catenas] *id est, funes aureos, de quibus 1. Reg. 6. 21.* Ita posuit] *fascias opere catenato, 1. Reg. 7. 17.* Centena] *in quolibet ordine.*

Caput IIII.

Ornamenta templi intestina, altare, lacus, labra, lychnuchi, & mensæ: item atria & minutiora instrumenta describuntur.

1 FECIT præterea altare æreum, viginti cubitorum longitudine, & viginti cubitorum latitudine: decem autem cubitorum altitudine.

2 Itém fecit lacum fusum: decem cubitorum [a] a labii parte una ad alteram, rotundum circumquaque, & quinque cubitorum altitudine, quem filum triginta cubitorum cingebat circumquaque.

1. Reg. 7. 23. a Heb. *a labio ejus ad labium ejus.*

3 (* Similitudo autem boum sub eo undequaque circumstantium eum in decem cubitos, cingentium lacum ipsum circumquaque *erat*: qui boves *pertingebant* duos ordines, *colocynthidum* fusarum in fusura ejus)

4 Stantem super duodecim boves, tres respicientes ad aquilonem, & tres respicientes ad occasum, & tres respicientes ad meridiem, & tres respicientes ad orientem: ita lacus eis impositus erat supernè: quorum omnium posteriora intus *latebant*.

5 Crassitudo verò ejus palmaris *erat*, & labium ejus simile operi labii calicis, *aut* floris lilii: quod capax erat bathorum, ter mille continebat.

6 Item fecit labra decem: quorum disposuit quinq; a dextera, & quinque a sinistra ad lavandum ex eis, opus holocausti abluebant ex eis: sed lacus *erat* sacerdotibus ad lavandum se ex eo.

1. Reg. 7. 38.

7 Item fecit lychnuchos aureos decē [b] * eadem ratione inter se: posuitque in templo quinque a dextera & quinque a sinistra.

Ibid. 49. ver. b Heb. *secūdum rationem eorum.*

8 Item fecit mensas decem quas collocavit in templo, quinque a dextera & quinque a sinistra: fecitque crateras aureos centum.

9 Item fecit * atrium sacerdotum & atrium * maximum: & valvas atrio cuique, quorum valvas obduxit ære.

10 Lacum verò posuit versus latus dexterū ad orientem e regione meridiei.

1. Reg. 7. 39.

11 Item fecit Churam ollas, & hamas, & crateras: ita absolvit Churam facere opus istud, quod faciebat regi Schelomoni pro domo Dei:

12 Columnas duas, & * orbes cum coronis in summitate columnarum duos: & encarpos duos ad tegendum duos orbes coronarios qui *erant* in summitate columnarum:

13 Et malogranata quadringenta ad duos encarpos: binis ordinibus malogranata in encarpo unoquoque: ad tegendum duos orbes coronarios qui *erant* in superficie columnarū.

14 Bases quoque fecit, & labra fecit imposita basibus:

15 Lacum unum: & duodecim boves sub eo.

16 Item ollas, & hamas, & fuscinas, ac omnia instrumenta illorum fecit *cum* * Churamo patre suo, regi Schelomoni pro domo Jehovæ: ex ære terso.

17 In planitie Jardenis fudit ea rex in [c] terra argillosa: inter Succothas & inter Tzeredanum *agrum*.

c Heb. *in densitatibus terra.*

18 Itaque fecit Schelomo omnia ista instrumenta [d] numerosa valde: non enim pervestigatum est pondus æris eorum.

d Heb. *in multitudine valde.*

19 Fecit

19 Fecit enim Schelomo omnia instrumenta illa quæ erant domus Dei: & altare aureum & mensas, quibus imponebatur panis faciei:

20 Et lychnuchos cum lucernis eorum, ut arderent pro ritu suo ante adytum, ex auro asservato:

21 Flores etiam & lucernas & forcipes ex auro: quod erat [e] perfectissimum aurum:

22 Instrumentaq; musica, & crateras, & acerras, & trullas *ex* auro asservato: & portæ domus valvas interiores sancti sanctorum, valvásque domus, *valvas* templi ' ex auro.

[e] Heb. *perfectionum aurum.*

ANNOTATIO.

3 Similitudo autem boum] *i. boves ærei formâ suâ: hypallage.* 7 Eadem ratione] *i. ad exemplum ejus quem paraverat Mosche in deserto.* 9 Atrium sacerdotum] *i. quod sacerdotibus erat proprium, templo conjunctum, ubi erant eorum cellæ ab utraq; templi parte: 1. Reg. 6. 5. de quo 1. Reg. 6. 36.* Maximũ] *id est, maximæ capacitatis in ambitu templi & atrii sacerdotum, pro populo.* 12 Orbes] *id est, imas coronarum partes annulis similes.* 16 Churamo patre] *vide suprà 2. 14.* 22 Ex auro] *i. deauratas.*

Caput V.

Schelomo convocatis sacerdotibus & primoribus populi arcam Tzijone in adytum: tabernaculum & vasa sacra Gibhhone deportat in thesaurum domus Dei, ubi Deus signum aspectabile suæ præsentiæ edit.

1. Reg. 7. 51.

1 PERFECTO autem toto opere quod fecit Schelomo pro domo Jehovæ: inferens Schelomo res consecratas a Davide patre suo, & argentum, & aurum, & omnia instrumenta posuit in thesauris domus Dei.

1. Reg. 8. 1.

2 Tunc congregari jussit Schelomo seniores Jisraëlis, & omnes primarios tribuum, principes paternarum *familiarum* cum Jisraëlitis Jeruschalaima: ut deducerent arcam fœderis Jehovę, e civitate Davidis, ea *est* Tzijon.

3 Congregatis itaque ad regem omnibus Jisraëlitis in ipso festo: hoc *festum est* mensis septimi:

4 Et convenientibus omnibus senioribus Jisraëlis: deportarunt ' Levitæ arcam:

5 Et deduxerunt arcam & tentorium cōventus, omniáque vasa sacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt *inquam* ea sacerdotes & Levitæ.

6 Rex autem Schelomo, & totus cœtus Jisraëlitarum qui convenerant ad eum præeuntes arcæ: sacrificabant pecudes & boves, quæ nec numerabantur nec supputabantur prę multitudine.

7 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœderis Jehovæ in locum ipsius, in adytum domus, in sanctum sanctorum: sub alas Cerubinorum.

8 Erant enim Cerubini pandentes alas super locum arcæ: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus supernè.

9 Deinde protenderunt vectes ejus, ita ut cōspicerentur summitates vectium ex arca *productorum* versus partem anteriorem ipsius adyti: non autem conspiciebantur foris: quod fuit ibi usque in ' diem istum.

10 Nihil *erat* in ea arca, præter duas illas tabulas quas collocaverat Mosche in Chorebo: quando pepigit Jehova *fœdus* cum filiis Jisraëlis, egredientibus ipsis ex Ægypto.

11 Fuit autem cùm exirent sacerdotes ' e sancto ipso: (' nam omnes sacerdotes qui aderant sanctificaverant se, non fuerant observandæ distributiones:

12 Similiter Levitę musici omnes ex Asapho, ex Hemane, ex Jeduthune, tam filii eorũ quàm cognati eorum, induti bysso, cum cymbalis, & cum nabliis ac cytharis adstabant ad orientem altari: & cum illis sacerdotes ad centum viginti, clangentes tubis:

13 Erat enim [a] pariter clangentium tubis & musicorum, [b] edere concentum unum ad laudandùm & celebrandum Jehovam:) & cùm efferrent concentum tubis & cymbalis ac instrumentis musicis, cumque laudarent Jehovam ' quia bonus *est*, quia in seculum benignitas ejus: ut domum illam, domum Jehovæ impleret nubes:

14 Adeo ut non possent sacerdotes consistere ad ministrandum propter illam nubem: cùm implevisset gloria Jehovę domum Dei.

[a] Heb. *sicut unus.*
[b] Heb. *audire facere sonum.*

ANNOTATIO.

4 Levitæ] *i. sacerdotes Levitici generis: vide Num. 4. 15.* 9 Diem istum] *deportationis, de qua in fine 2. Reg. vide 1. Chron. 4. 41.* 11 E sancto] *ex adyto & templo.* Nam] *ætiologia est, cur eo die sacerdotes in templum & adytum liberè & sine offensa ingressi sint, non servatis distributionibus: de quibus 1. Chron. 23. & sequentibus.* 13 Quia bonus] *i. Psalmum 136.*

Caput VI.

Schelomo cum populo Deo benedicit, & preces concipit.

1. Reg. 8. 12.

1 TUM dixit Schelomo: Jehova dixisse habitare in caligine.

2 Utique ego ædificavi domum habitaculi tibi: & stationem [a] in qua resideas in secula.

[a] Heb. *ad residentiam tuam.*

3 Postea rex conversa facie sua benedixit cum tota congregatione Jisraëlis: tota congregatione Jisraëlis stante.

4 Ac dixit, benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ore suo Davidem patrem meum: pro ut manibus suis implevit, dicendo:

5 Ex quo die eduxi populum meum e terra Ægypti: non elegeram civitatem ex ullis tribubus Jisraëlis, ad ædificandum domum ubi esset nomen meum: neque elegeram virum qui præfuturus esset antecessor populo meo Jisraëli.

6 Sed elegi Jeruschalaima ut sit nomen meum illic: & elegi Davidem ut præsit populo meo Jisraëli.

7 Quam ob rem cùm esset in animo Davidis patris mei: ædificandi domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:

8 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificandi domum nomini meo: bene fecisti quòd fuisti eo animo.

9 Veruntamen tu non es ædificaturus istam domum: sed filius tuus qui egressurus est e lumbis tuis, is ędificabit domũ istam nomini meo.

10 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & insidens solio Jisraëlis, quemadmodum locutus est Jehova, ędificavi hanc domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis.

11 Ubi disposui arcam in qua *est* fœdus Jehovę: quod pepigit cum filiis Jisraëlis.

12 Deinde substitit *Schelomo* ante altare Jehovæ coram tota congregatione Jisraëlis: & expandit manus suas.

13 (Nam fecerat Schelomo [b] suggestum ęreum, posueratque ipsum in medio atrii: quinq; cubitorum longitudine & quinque cubitorum latitudine, triumq; cubitorum altitudine:) substitit inquam in eo, & [c] flexus in genua sua coram tota congregatione Jisraëlis, expandit manus suas versus cœlum:

[b] Heb. *labrũ dictum a forma: catachresis.*
[c] Heb. *ingeniculans.*

14 Ac dixit, Jehova Deus Jisraëlis, nullus *est* similis tibi Deus in cœlo aut in terra: servans fœdus & benignitatem illam servis tuis, qui ambulant coram te ex toto animo suo:

15 Qui servasti servo tuo Davidi patri meo, id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo: ita manu tua implevisti, sicut *est* hodie.

16 Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis, serva servo tuo Davidi patri meo id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si tamen observabunt filii tui viam suam, ambulando in lege mea, quemadmodum ambulasti coram me.

17 Nunc etiam Jehova Deus Jisraëlis, confirmetur verbum tuum, quod elocutus es servo tuo Davidi.

18 (Quamvis an revera habitaret Deus cum homine in terra? ecce cœli, & cœli cœlorum ipsi non capiunt te, quanto minus domus hęc quam ædificavi?)

19 Ut respicias ad orationem servi tui & ad deprecationem ejus, Jehova Deus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te:

20 Ut sint oculi tui aperti erga domum hanc interdiu & noctu, erga locum hunc, ubi *te* dixisti positurum nomen tuum: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.

21 Auscultato igitur deprecationibus servi tui, & populi tui Jisraëlis, quibus orabunt versus locum hunc: tu inquam auscultato e loco habitationis tuę e cœlis, & auscultans condonato.

22 Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum: (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc)

23 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato servos tuos: rependendo improbo, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.

24 Item cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jisraël coram hoste, eò quòd peccaverint in te: si conversi celebrabunt nomen tuum, orabuntque & deprecabuntur coram te versus domum hanc:

25 Tum tu exaudiens e cœlis, condonato peccatum populi tui Jisraëlis: & reducito eos in terram hanc quam tradidisti eis, ut majoribus eorum.

26 Cùm clausum fuerit cœlum, ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, quia testatus fueris contra eos:

27 Tunc tu exaudiens *e* cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam, quam dedisti populo tuo in possessionem.

28 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo aut rubigo: locusta aut bruchus cùm erit: cùm anget eum inimicorum ejus *quisque* in terra ditionis ejus, quæcunq; plaga aut quęcunq; ægritudo:

29 Omnem orationem, omnem deprecationē quæ erit a quocunq; homine, aut a toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes quisque plagam suam & dolorem suum expandet manus suas versus domum hanc:

30 Tunc tu exaudiens e cœlis, statione habitationis tuæ cōdonato: & dato unicuique secūdum vias ejus, quod agnosces apud animũ ejus (ut enim solus nosti animũ filiorum hominis.)

31 Ut revereantur te ambulando in viis tuis, omnibus diebus quibus victuri sunt in superficie hujus terræ: quam dedisti majoribus nostris.

32 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e populo tuo Jisraële fuerit: sed venerit e terra longinqua propter nomen tuum magnum, manumque tuam robustam, & brachium tuum extentum: cùm advenientes orabunt versus domum hanc:

33 Etiam tu auscultato e cœlis, e statione habitationis tuæ, & facito omnino prout clamaverit ad te extraneus ipse: ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum: tum ad reverendum te, sicut populus tuus Jisraël: tum ad cognoscendum nomen tuum invocari super domum hanc quam ędificavi.

34 Cùm procedet populus tuus in bellum cōtra inimicos suos, viâ qua mittes eos: si orabūt viâ civitatis hujus quam elegisti & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:

35 Tunc exaudito e cœlis orationem eorum, & deprecationem eorum: ut peragas causam eorum.

36 Cùm peccaverint in te. (nam nemo *est* qui non peccet) & iratus contra eos exposueris eos inimico: ita ut captivos abduxerint eos illi a quibus captivi sunt, in terram longinquam aut propinquam:

37 Si reducent in animum suum in ea terra ubi detinebuntur captivi: ut conversi deprecentur te in terra captivitatis suæ, dicendo: peccavimus, perverse egimus, & improbi fuimus:

38 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra captivitatis suæ, ubi captivos detinebunt eos: & orabunt viâ terrę suæ quam dedisti majoribus ipsorum, hujusque civitatis quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:

39 Tum exaudito e cœlis, e statione habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationes eorum: ut peragas causam eorum: & condonato popu-

d Heb. *orationem loci hujus: sic infrà 8. 5. Psal. 132. 8.*

populo tuo quæ peccaverint contra te.
40 Nunc Deus mi, sint quæso oculi tui aperti & aures tuæ intentæ ad d orationem, *qua orabitur versus* locum hunc.
41 Nunc, inquam, surge Jehova Deus ad 'requiem tuam, tu & arca 'roboris tui: sacerdotes tui, Jehova Deus, 'induantur salute: & ' quos benignè accipis lætentur de eodem bono.
42 Jehova Deus, ne avertas faciem 'uncti tui: recordare 'benignitatum *erga* Davidem servum tuum.

ANNOTATIO.

13 Atrii] *publici, de quo suprà 4. 9.* 41 Requiem tuam] *id est, locum hunc in quo statuisti quiescere, & non amplius itare cum tentorio & tabernaculo: vide 2. Schem. 7. 6.* Roboris tui] *vide 1. Chron. 16. 11.* Induantur salute] *.i. circumvallentur & circummuniantur salutaribus tuis beneficiis, ut vestimento corpus: sic Jeschahhjæ 62. 1.* Quos benignè] *id est, electi & sancti.* 42 Uncti tui] *id est, meam in Christo, unctorum tuorum capite.* Benignitatum] *id est, promissionum factarum & inceptorum beneficiorum erga domum ejus.*

CAPUT VII.

Schelomo sacrificans, domum Dei consecrat: & festo tabernaculorum celebrato populum dimittit.

1 Reg. 8. 54.

1 CUMQUE absolvisset Schelomo orare: illico ignis descendens e cœlis absumpsit holocaustũ & sacrificia: 'gloria Jehovæ implente domum illam:
2 Adeo ut non possent sacerdotes ingredi domum Jehovæ: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.
3 Omnes autem Jisraëlitæ videntes cùm descenderet ignis ille, & gloria Jehovæ in domum: inflexerunt se facie in terram, versus pavimentum, & incurvaverunt se celebrando Jehovam, quoniam bonus *est* quoniam in seculum benignitas ejus.

1. Reg. 8. 62.

4 Rex verò & totus populus sacrificarunt sacrificia coram Jehova.
5 Sacrificavit enim rex Schelomo sacrificium boum vicies bis mille, & pecudum centies vicies mille: cùm dedicarent domum Dei rex & totus populus.
6 (Interea sacerdotes in observationibus suis consistebant, & Levitæ cum instrumentis musicis Jehovæ, quæ fecerat David rex, celebrando Jehovam, quoniam in seculum benignitas ejus, per 'hymnum Davidis *traditum* in manum ipsorum: sacerdotes verò ' alii clangebant tubis e regione eorum, omnibus Jisraëlitis adstantibus)
7 Consecravit enim Schelomo internã partem atrii, quæ *erat* ante domum Jehovę, eò quòd parasset ibi holocausta & adipes eucharisticorum: nam altare æreum quod fecerat Schelomo non poterat capere holocausta illa, muneráq; & adipes illorum.
8 Celebravit etiam Schelomo festum illud tempore illo septem diebus, & totus Jisraël cum eo, congregatio magna valde: inde ab ingressu Chamathæ usque ad torrentem Ægypti.
9 Celebrarúntq; die octavo interdictum: cùm dedicationem altaris celebrassent septem diebus, & festum illud septem diebus.
10 Die autem vigesimo tertio mensis septimi dimisit populum in tentoria ipsorum: lætos & hilares animo de illo bono, quo affecerat Jehova Davidem, Schelomonémque ac Jisraëlẽ populum suum.

ANNOTATIO.

1 Gloria Jehovæ.] *id est, nube: vide suprà 5. 13. & 14.* 6 Hymnum Davidis] *id est, Psalmum 136.* Alii] *centum viginti, de quibus suprà 5. 12.*

CAPUT VIII.

Argumentum hujus capitis idem est cum 1. Reg. 9.

1 Reg. 9.

1 CÙM autem absolvisset Schelomo domum Jehovæ & domũ regiam: & quicquid venerat in animum Schelomoni faciendi in domo Jehovæ & in domo sua, *in eo* prosperatus esset.
2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni nocte illa, & dixerat ei: exaudivi orationem tuam, & elegi locum hunc mihi pro domo sacrificiorum.
3 Si clausero cœlos ita ut non sit pluvia: aut si præcepero locustæ ut exedat terram: aut si immisero pestem in populum meum:
4 Et deprimentes se populus meus super quos invocatur nomen meum, oraverint & requisiverint faciem meam, revertentes a viis suis malis: vicissim ego exaudiens e cœlis condonabo peccatum eorum, & curabo terram eorum.
5 Jam nunc oculi mei futuri sunt aperti, & aures meæ intentæ ad a orationem, *qua orabitur versus* locum hunc.
6 Jam enim elegi & consecravi domũ istã, ut sit nomen meum ibi usque in seculũ: sintq; oculi mei & animus meus ibi omnibus diebus.
7 Tu autem si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus, idque faciendo omnino prout præcepi tibi, statutáq; mea & judicia observaveris:
8 Utiq; stabiliam solium regni tui: quemadmodũ pactus sum Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir dominans in Jisraële:
9 Sin autem aversi fueritis vos & dereliqueritis statuta mea, & præcepta mea quæ proposui vobis: & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:
10 Utique extirpabo istos e terra mea quam dederam eis, & istam domum quam consecravi nomini meo projiciã a facie mea: & b efficiã eum

a Heb. *orationem loci hujus: ut suprà. 6. 40.*

b Heb. *dabo vel ponam.*

eum in parabolam & in dicterium inter omnes populos.

11 Et de domo ista quæ fuerit excelsa, omni transeunti juxta eam stupor obveniet: dicet enim: quam ob rem fecit Jehova sic terræ isti, domuique isti?

12 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jehovam Deum majorum suorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, prehenderuntque deos alienos, & incurvantes se eis coluerunt eos: idcirco induxit in eos totum malum istud.)

13 Fuit ergo exactis viginti annis, quibus ædificavit Schelomo domum Jehovæ & domũ suam:

14 Ut civitates illas quas [c]reddiderat Churam Schelomoni, ædificaret Schelomo: & habitatores collocaret ibi Jisraëlitas.

15 Pergens quoque Schelomo in Chamathã Tzobæ: cùm fortior fuisset ea,

16 Ædificaret Tadmorem in deserto: & omnes civitates armamentariorum, quas ædificavit in Chamatha.

17 Ædificaret etiam Beth-Choronem superiorem & Beth-Choronem inferiorem: civitates munitas, *instructas* muris, portis & vectibus.

18 Item Bahhalatham & omnes civitates armamentariorum quæ *erant* Schelomoni, & omnes civitates curruum, ac civitates equitum: denique pro toto desyderio Schelomonis *id* quod desyderaverat ædificare Jeruschalaimis, & in Libano & in tota terra dominatus sui.

19 Totius populi qui relictus fuerat ex Chittæo, & Emoræo, & Perizzæo Chivvæoque & Jebusæo, qui non *erant* e Jisraële:

20 Ex horum filiis, eos qui relicti erant post hos in ipsa terra, quos non consumpserant filii Jisraëlis: eos adegit Schelomo in tributum, usque in diem istum.

21 Ex Jisraëlitis autem quos non reddidit Schelomo servos in opus suum: (nam erant viri militares, & principes ducum ejus, præfectique curruum & equitum ejus.)

22 Ex illis, inquam, *erant* principes curatorum, qui pro rege Schelomone *curabant* ducenteni quinquageni: qui dominabantur illi populo.

23 Filiam verò Parhhonis deduxit Schelomo e civitate Davidis in illam domũ quam ædificaverat ei: dixerat enim, non posset habitare uxor mecum in domo Davidis regis Jisraëlis, nam sancta sunt ista, cum venerit ad ea arca Jehovæ.

24 Tunc offerebat Schelomo holocausta Jehovę: super altare Jehovæ quod extruxerat ante porticum.

25 Idque rem diei quotidie offerendo secũdum præceptum Moschis, quibúsque sabbathis & noviluniis, statisque temporibus, [d] ter quotannis: in festo azymorũ, & in festo septimanarum, ac in festo tabernaculorum.

26 Et constituit secundum rationem Davidis patris sui, distributiones sacerdotum in ministerio eorum, & Levitarum in custodiis ipsorũ ad laudandum & ministrandum coram sacerdotibus, [d] ad *quodq;* officium diurnum die suo: janitores quoque per distributiones eorum in [e] unamquamque portam: nam sic præceptum fuerat Davidis viri Dei.

27 Neque recesserunt a pręcepto regis imposito sacerdotibus & Levitis, in omni [f] officio & thesauris *administrandis*.

28 Cùm autem comparatum esset totum opus Schelomonis usque in istum diem, *inde a* fundatione domus Jehovę usquedum absolvisset eam: perfecta domo Jehovæ.

29 Tunc profectus est Schelomo Hhetzjonem-Geberis & prope Elothas ad littus maris, in terram Edomæorum.

30 Misit verò ei Churam per servos suos naves, & servos peritos maris: qui abeuntes cum servis Schelomonis Ophirum, acceperunt inde quadringenta quinquaginta talenta auri, quę attulerunt ad regem Schelomonem.

[c] *vide 1. Reg. 10. 13. de significatione hujus vocis.*

[d] Heb. *tribus vicibus.*

[d] Heb. *ad rē diei die suo.*

[e] Heb. *portã & portam.*

[f] Heb. *re: ut sup. vers. 26.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *hæc ita distinguenda esse constat ex collatione ejusdem historiæ, 1. Reg. 9.* 23 In illã domum] *de qua 1. Reg 7. 8.* Non posset] *id est, angustior est, quàm ut comitatum utrumq; capiat, ut observatum est 1. Reg. 3. 1.* Ista] *id est, loca domui Davidis adjacentia: quapropter aut Deo ædificari, aut pura servari debent.* 26 Viri Dei] *Prophetæ, & quidem adhibito sacrorum Prophetarum consilio ordines Ecclesiæ disponentis: ut 2. Chron. 29. 25.*

CAPUT IX.

Ejusdem est argumenti cum 1. Reg. 10.

1 REGINA autẽ Schebæ audiẽs famã Schelomonis, venit ad probandũ Schelomonẽ ænigmatibus, Jeruschalaima cũ exercitu numeroso admodũ, & Camelis ferentibus aromata, aurũq; [a] plurimũ & lapides pretiosos: & accedens ad Schelomonem, elocuta est apud eum quicquid erat in animo suo.

2 Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: neque fuit absconditum quicquam Schelomoni, quin indicaret ei.

3 Quapropter cùm videret regina Schebæ sapientiam Schelomonis: & quamque domum quam ædificaverat:

4 Cibum etiam mensæ ejus, & consessum servorum ejus, statumque ministrorum ejus, & vestimenta eorum: similiter pincernas ejus cũ vestimentis eorum, & ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: non erat in ea amplius spiritus.

5 Tandem dixit ad regem, verum *est* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua:

6 Tamen non credidi verbis illorum usquedum venirem, & viderent oculi mei: sed ecce non indicatum fuerat mihi dimidium amplitudinis sapientiæ tuæ: superas famam illam quam audiveram.

7 Beati homines tui, & beati servi tui isti: qui stant coram te jugiter, & audiunt sapientiam tuam.

8 Sit Jehova Deus tuus benedictus: qui delectatus est te, ut collocaret te in solio suo regẽ pro Jehova Deo tuo: eò quòd diligit Deus tuus Jisraëlem quem statuat in seculum: ideo

1. Reg. 10.

[a] Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*

imposuit te illis regem, ut exerceres judicium & justitiam.

9 Et dedit regi centum viginti talenta auri, aromataque multa valde, & lapides pretiosos: nam non sunt advecta amplius aromata hujusmodi, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.

10 (Nam etiam servi Churami, & servi Schelomonis qui attulerant aurum ex Ophiro: advexerant ligna thyina, & lapides pretiosos:

11 Et paraverat rex e lignis illis thyinis [b] aggestam viam in domum Jehovæ, & in domum regis, cytharasque & nablia pro cantoribus: non fuerant visa talia antè in terra Jehudæ)

[b] Heb. *aggeres.*

12 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebę pro toto desyderio ejus quod petivit: præter *compensationem eorum* quę attulerat ad regem: tum revertens abiit in terram suam ipsa cum servis suis.

13 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni anno unoquoque: sexcentorum sexaginta sex talentorum auri.

14 Præter *id quod* publicani negotiatorum & mercatorum afferebant: etiam omnes reges Arabię, & proceres ejus regionis afferebant aurum & argentum Schelomoni.

15 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: sexcentorum *siclorum* aurum malleatum imponebat clypeo unicuiq;.

16 Item trecenta scuta ex auro malleato, trecentos *siclos* aureos imponebat scuto unicuiq;: quæ posuit rex in domo saltus Libani.

17 Fecerat præterea rex solium eburneum magnum: & obduxerat illud auro puro.

18 Sex autem gradus erant huic solio * cum clivulo ex auro, huic solio continentes, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessionis: & duo leones stãtes juxta fulcra hęc manuaria.

19 Duodecim quoq; leones stantes ibi ad sex gradus ejus hinc & inde: non fuit factum tale in ullo regno.

20 Insuper omnia vasa potoria regis Schelomonis *erant* aurea, & omnia vasa domus saltus Libani ex auro asservato: nihil *inerat* argenti: æstimabatur temporibus Schelomonis nullius pretii.

21 Nam naves regis obibant Oceanum cum servis Churami: semel ternis annis veniebant naves Oceani afferentes aurum & argentum, ebora & simias, & pavones.

22 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & sapientia.

23 Et omnes reges terræ quærebant aspectum Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus quã indiderat Deus animo ejus.

24 Isti quoque afferebant quisq; munus suum: instrumenta argentea, & instrumenta aurea, vestimentaque, arma & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis:

25 Ita ut essent Schelomoni * quater mille præsepia equorum, & currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruschalaimis.

26 Eratque dominium habens in omnes alios reges: inde a flumine *Euphrate* usque ad terram Pelischtęorum, & usq; ad terminum Ægypti.

1. Reg. 4. 20.

27 Et reddidit rex argentum Jeruschalaimis ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros, quæ in loco depresso *crescunt*, multitudine.

28 Pendebant enim vectigal equorum ex Ægypto *mercatores* Schelomoni, & ex omnibus aliis regionibus.

29 Reliquæ autem res Schelomonis * priores & posteriores: nonne sunt scriptę * in verbis Nathanis Prophetę, & in prophetia Achijæ Schiluntini, & in visione [c] Jehhdonis videntis de Jarobhhamo filio Nebati?

[c] *quæ & Hhiddo infrà 12.15. & Hboded infrà. 15.1.*

30 Regnavit verò Schelomo Jeruschalaimis super totum Jisraëlem quadraginta annis:

31 Cumque occubuisset Schelomo cum patribus suis, & sepelivissent eum in civitate Davidis patris ejus: regnavit Rechabhham filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

18 Cum clivulo] *id est, molli ascensu in circuitu solii præterquam ab anteriore parte, ubi gradus erant: nam in clivuli extremitate erant leones, gradus singulos quasi observantes.* 25 Quater mille] *id est, præsepia equorum ad quater mille currus: vide annotata* 1. Reg. 4 25. 29 Priores & posteriores] *id est ante & post lapsum ejus: de quo* 1. Reg. 11. *ut confirmatur infrà* 17, 3. In verbis Nathanis] *id est, principio primi libri regum, quod hi tres conscripserunt, qui hîc nominantur.*

Caput X.

Eodem est argumento cum 1. Reg. 12.

1 Reg. 12.

1 TUNC abiit Rechabhham Schecemum: nam Schecemum conveniebant omnes Jisraëlitæ ad constituendum eum regem.

2 Fuerat autem cùm audivisset Jarobhham filius Nebati, qui erat *adhuc* in Ægypto, quo fugerat metu Schelomonis regis, ut reverteretur Jarobhham ex Ægypto.

3 Nam miserant accersitum eum, venitque Jarobhham & totus Jisraël: & allocuti sunt Rechabhhamum, dicendo:

4 Pater tuus durum imposuit jugum nobis: tu ergo leva *nos* servitute ista patris tui dura, & jugo ejus gravi quod imposuit nobis, & serviemus tibi.

5 Qui dixit ad eos, adhuc triduum *differte*, tum revertimini ad me: sic abiit populus.

6 Interea iniit consilium rex Rechabhham cum senioribus qui steterant ante Schelomonē patrē ipsius, dum esset in [a] vivis, dicendo: quomodo vos consilium iniretis ad respondendum populo huic aliquid?

[a] Heb. *vivus*

8 Qui allocuti sunt eum, dicendo: si fueris [b] facilis populo huic gratificando eis, & allocutus fueris eos verbis bonis: utique erunt tibi servi omnibus diebus.

[b] Heb. *in bonum.*

8 Sed reliquit consilium seniorum quo consuluerant ei: & iniit consiliũ cum iis, qui a pueris educati fuerant secum, stantibus corã ipso:

9 Dixitq; ad eos: quod vos consilium iniretis ut responderemus aliquid populo huic: qui allocuti sunt me dicendo: leva *nos* jugo isto quod impo-

imposuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti sunt eum isti, qui a pueris educati fuerant cum eo dicendo: sic dices populo isti, qui allocuti sunt te dicendo, pater tuus grave effecit jugum nostrum: tu ergo leva *illud* a nobis: sic alloqueris eos: minimus *digitus* meus densior est lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis, ego autẽ flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo, revertimini ad me die tertio:

13 Respondit eis rex duriter: nam dereliquerat rex Rechabhham consilium seniorum:

14 Et allocutus est eos ex consilio puerorum suorum dicendo: pater meus grave effecit jugum vestrum: ego autem superaddam illi: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem flagellis aculeatis.

15 Cùm itaque non auscultasset rex populo: (erat enim causa a Deo: ut præstaret Jehova verbum suum quo allocutus fuerat per Achijam Schiluntinum Jarobhhamum filium Nebati).

16 * Omnes Jisraëlitæ quia non auscultaverat rex ipsis, responderunt populus regi dicendo, quæ nobis portio esset cum Davide? utique non *est nobis* possessio cum filio Jischaji, quisq; ad tentoria tua, ô Jisraël: jam prospice domui tuæ, David: sic abiit totus Jisraël in tentoria sua.

17 (Tantùm super filios Jisraëlis qui habitabant inter civitates Jehudæ regnavit Rechabhham).

18 Cumque misisset rex Rechabhham Hadoramum qui præerat tributo, obruerunt eum Jisraëlitæ lapidibus, ita ut moreretur: quam ob rem rex Rechabhham totis viribus conscenso curru fugit Jeruschalaima.

19 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis usque in hunc diem.

ANNOTATIO.

16 Omnes Jisraëlitæ quia &c.] *in quibusdam exemplaribus additur. Videntes, quod fortè irrepsit ex comparatione cum 1. Reg. 12.16: sed probatiora nostra exemplaria eo carent.*

CAPUT XI.

Rechabhham a bello in Jisraëlitas Dei jussu abstinet: regnum munitionibus: commeatu, armis, personisq; confirmat. Sacerdotes Levitas & Jisraëlitas profugos recipit: filiósque provinciis præficit.

1 Reg. 12.21

1 CùM autem venisset Rechabhham Jeruschalaima: congregavit ex domo Jehudę & Binjaminis centum octoginta millia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra Jisraëlem, ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum.

2 Sed fuit verbum Jehovę ad Schemahhjam virum Dei, dicendo:

3 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ: & omnibus Jisraëlitis in Jehuda & Binjamine, dicendo:

4 Sic ait Jehova: ne ascendite, neque pugnate contra fratres vestros, revertimini quisque domum suam: nam a me facta est res ista: qui auscultantes verbis Jehovæ, reversi sunt a profectione contra Jarobhhamum.

5 Itaque resedit Rechabhham Jeruschalaimis: & ædificavit civitates ad munitionem in *Jehuda:

6 Ædificavit, inquam, Beth-Lechemum, & Hhetamum, & Tekohham:

7 Item Beth-Tzurem, & Socuntem, & Hhadullamum:

8 Gathum quoque, & Marescham, & Tziphum:

9 Et Adorajima, & Lacischum, & Hhazekã:

10 Et Tzorhham, & Ajalonem, & Chebronem quæ *sunt* in Iehuda & in Binjamine: civitates munitionum.

11 Confirmavitque has munitiones: disponens in eis * antecessores, & apothecas cibi, & olei, & vini.

12 Et in [a] unaquaque civitate * clypeos & spicula, denique confirmavit eas [b] quamplurimũ: ita fuit ejus Jehuda & Binjamin.

[a] Heb. *in omni civitate & civitate.*
[b] Heb. *ad multũ valde*

13 Sacerdotes quoque & Levitę, qui *erant* in toto Jisraële, stiterunt se ei e toto termino suo.

14 Nam derelinquentes Levitæ prędia suburbana sua & possessionem suam, abiverunt ad Jehudam & Jeruschalaima: cùm rejiceret eos Jarobhham, & * filii ejus, * ne sacerdotio fungerentur Jehovæ:

15 Statueretque sibi sacerdotes pro excelsis, & pro dæmonibus, & pro vitulis quos fecerat.

16 Et secuti illos ex omnibus tribubus Jisraëlis, qui dedebant [c] animum suum ad requirendum Jehovam Deum Jisraëlis: venerunt Jeruschalaima ad sacrificandum Jehovæ Deo majorum suorum.

[c] Heb. *cor.*

17 Qui confirmarunt regnum Jehudæ, & fortificarunt Rechabhhamum filium Schelomonis ad triennium: nam ambulaverunt in via Davidis & * Schelomonis triennio.

18 Acceperat autem sibi Rechabhham uxorẽ pręter Machalatam filiam Jerimothi filii Davidis: Abihajilam filiam Eliabi filii Jischaii:

19 Quæ peperit ei filios: Jehhuschum, & Schemarjam, & Zahamum.

20 Post hanc verò duxit [d] Mahhacam filiam Abschalomi: quæ peperit ei Abijam & Hhattaium, & Zizam, & Schelomithum.

[d] *quę & Micaja filia Urielis e Gibbha, inf. 13. 2*

21 Amabat autem Rechabhham Mahhacam filiam Abschalomi præ omnibus uxoribus suis, & concubinis suis: nam uxores octodecim duxerat, & concubinas sexaginta: unde genuit viginti octo filios & sexaginta filias.

22 Ideoque Rechabhham constituit primarium Abijam filiam Mahhacæ antecessorem inter fratres ipsius: quia erat constituturus eum regem.

23 Et * prudentiam adhibens, dispersit de omnibus filiis suis per singulas regiones Jehudæ & Binjaminis, in omnes civitates munitionum, quibus indebat commeatũ [d] copiosum: & [e] procuravit *eis* multitudinem uxorum.

[d] Heb. *in multitudine*
[e] Heb. *petiit.*

ANNO-

ANNOTATIO.

5 In Jehuda] *id est, in regno Jehudæ, ut ostendit comparatio versus* 10. *synecdochicè.* 11 Antecessores] *filios suos, infrà* 23. *ver.* 12 Clypeos] *id est, omnia genera armorum tàm ad defensionem quàm ad offensionem: synecdoche.* 14 Filii ejus] *sive ad consilium adhibuerit: sive opera illorum usus sit in præsidiis constituendis exemplo Rechabhhami.* Ne sacerdotio, &c.] *id est, ne doctrinam nuntiarent, & populum in ea continerent, ac in reliquis exercitamentis ad cultum Dei pertinentibus officium suum facerent.* 17 Schelomonis] *nam videtur ex hoc loco, ut ex toto Ecclesiaste Schelomo post lapsum resipuisse: etsi non potuit idololatriam planè evertere, & cultum Dei redintegrare: ut temporibus Menaschis infrà* 33. 17. 23 Prudentiam adhibens] *exemplo Abrahami Gen.* 25. *sic de Jehoschaphato infrà* 21. 3.

CAPUT XII.

Rechabhham & Jehuda peccatis Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & spoliantur. Resipiscentes Dei verbo eriguntur & restituuntur: postremo Rechabhhamo succedit Abija.

1 Re. 14. 22.

1 FUIT autem cùm stabilivisset Rechabhham regnum, cúmque confirmatus esset, *ut* [a]relinqueret legem Jehovę: & totus Jisraël cum eo.

2 Unde fuit anno quinto regis Rechabhhami, ut ascendens Schischak rex Ægypti contra Jeruschalaima, (quia prævaricati erant contra Jehovam)

3 Cum mille ducentis curribus, & cum sexaginta millibus equitum: [a]innumeroq; populo qui veniebant cum ipso ex Ægypto, [a]Lubæis, [a]Succæis, & [a]Æthiopibus:

4 Caperet civitates ipsas munitionum quæ *erant* Jehudæ: & veniret Jeruschalaima usque.

5 Schemahhja verò propheta [a]ille, veniens ad Rechabhhamum ac principes Jehudę, qui congregati erant Jeruschalaimis [b] metu Schischaki: dixit eis, sic ait Jehova: vos dereliquistis me, ideo ego quoque derelinquo vos *tradendos* in manum Schischaki.

6 Tum deprimentes se principes Jisraëlis & rex: dixerunt, justus est Jehova.

7 Quos cùm videret Jehova seipsos depressisse, fuit verbum Jehovę ad Schemahhjam dicendo, depresserunt se ipsos: non perdam eos: sed prestabo eis mox [c]liberationem, neq; effundetur æstuans ira mea super Jeruschalaima per [d] Schischakum:

8 Sed [a]erunt ei servi: ut experiantur servitutem mei, & servitutem regnorum reliquarum regionum.

9 Ascendens itaque Schischak rex Ægypti contra Jeruschalaima [a] accepit thesauros domus Jehovæ, & thesauros domus regis, omnia, inquam, illa accepit; accepit etiam scuta aurea quæ fecerat Schelomo.

10 Pro quibus fecit rex Rechabhham scuta ærea: quæ deposuit in manum præfectorum cursoribus, qui observabant portam domus regis.

11 Eratq; ex quo veniebat rex in domũ Jehovę: ut venientes cursores afferrent ea: deinde referrent ea ad procœtonem cursorum.

12 Cùm itaq; se depressisset, aversa est ab eo ira Jehovæ, ut non perderet [d]omnino: [a] prout etiam erga Jehudam usus fuerat verbis bonis.

13 Confirmavit ergo se rex Rechabhham Jeruschalaimis & regnavit: nam natus unum & quadraginta annos Rechabhham cùm regnare inciperet, septendecim annis regnavit Jeruschalaimis: civitate quam elegerat Jehova ad collocandum nomen suum ibi, ex omnibus *civitatibus* tribuum Jisraëlis, & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.

14 Fecit autem malum: nam non comparavit animum suum ad quærendum Jehovam.

15 Res verò Rechabhhami [a] priores & posteriores an non sunt scriptæ in verbis Schemahhjæ prophetæ & Hhiddonis Videntis [a]in genealogiis: etiam bella Rechabhhami contra Jarobhhamum omnibus eorum diebus?

16 Denique cùm occubuisset Rechabhham cum patribus suis, & sepultus esset in civitate Davidis: regnavit [e] Abija filius ejus pro eo.

[a] Heb. *& non erat numerus populo.*

[b] Heb. *a facie.*

[c] Heb. *effugium.*

[d] Heb. *per manũ Schischaki.*

[d] Heb. *in totum vel in consumptionem.*

[e] *qui & Abijam* 1. *Reg.* 14. 31. *& passim in libro regum.*

ANNOTATIO.

1 Relinqueret] *post illud triennium, de quo suprà* 11. 17. 3 Lubæis] *hi sunt Libyes Mareotha contermini Ægypto: quare potius dicendi fuissent Lubies sive Lybies ex vero etymo.* Succęis] *id est, Troglodytis: ita vocatis quòd in tabernaculis degant, quæ hebraicè Succoth dicuntur: quã ob rem regionem illorũ Troglodyticen prisci Succoën dictam esse testatur Plin. lib.* 6. *natur. hist. cap.* 29. *etsi Miccoën legitur proclivi lapsu, mutato Samec in Mem.* Æthiopibus] *sub Ægypto.* 5 Ille] *de quo suprà* 11. 2. 8 Erunt ei servi] *id est, cogentur pacis conditiones ab eo accipere, & se redimere.* 9 Accepit] *datos a rege & populo pro sui redemptione.* 12 Prout etiam] *vide* 1. *Reg.* 11. 13. *&* 36. *& suprà versu* 7. 15 Priores] *ut suprà* 9. 29. In genealogiis] *id est, in libro, in quo regum genealogias describit: qui etiam dicitur Midrasch, id est, commentarius infrà* 13. 22.

CAPUT XIII.

Abija Deo confisus, felicissimè contra Jarobhhamum pugnat.

1. Reg. 15.

1 ANNO decimo octavo regis Jarobhhami: regnare cœpit Abija super Jehudã.

2 Tribus annis regnavit Jeruschalaimis, cujus matri nomen Micaja filia Urielis e Gibhha: bellúmque fuit inter Abijam & inter Jarobhhamum.

3 Quam ob rem junxit Abija copias, robore valentes bellatores, quadringenties mille viros delectos: Jarobhham verò instruxit contra eum aciem cum octingentis mille viris

viris delectis valentibus robore.

4 Tum surgens Abija e summo monte ᵃTzemarajimorum, qui *est* in montanis Ephrajimi: dixit, audite me Jarobhham, & totus Jisraël.

5 An non vestrum erat agnoscere Jehovam Deum Jisraëlis tradidisse regnum Davidi super Jisraëlem ᵃin seculum: ipsi & filiis ejus ᵃfœdere salis?

1.Reg.11.26

6 Attamen surrexit Jarobhham filius Nebati servus Schelomonis filii Davidis: & rebellavit contra dominum suum.

7 Deinde congregati sunt ad eum homines vani, [a] nequissimi, qui fortificarunt se contra Rechabhhamum filium Schelomonis: cùm Rechabhham esset puer ac [b] mollis animo: neque confirmaret se adversus illos.

a Heb. *filii Beli-jahbal*. b. Heb. *tener corde*. c Heb. *dicitis ut Exo*. 2.14

8 Et nunc vos [c] cogitatis confirmare vos adversus regnum Jehovæ, *quod est* in manu filiorum Davidis: quamvis sitis multitudo magna: tamen penes vos vituli aurei *sunt*, quos fecit vobis Jarobhham in deos.

Sup. 11.13. & 14.

9 An non depulistis sacerdotes Jehovę filios Aharonis & Levitas? & fecistis vobis sacerdotes, ut populi reliquarũ regionũ: quemlibet venientem [d] ad consecrandum ministeriũ suum ᵃ juvenco subrumo & arietibus septem, estq; sacerdos iis qui non *sunt* dii?

d Heb. *ad implendũ manum suã: ut Exo*. 28.41.

10 Nos autem *habemus* Jehovam Deũ nostrũ, quem non dereliquimus: sacerdotes autem ministrantes Jehovæ sunt filii Aharonis, & Levitę *sunt* in opere suo:

11 Et adolent Jehovæ holocausta [e] quolibet mane & quolibet vespere, suffitum quoque aromatum & dispositionem panum super mensam mundam, & lychnuchum aureum cum lucernis ejus *curant* accendendo quolibet vespere: observam' enim observationẽ Jehovę Dei nostri: vos autem dereliquistis eum.

e Heb. *mane mane, & vespere vespere: sic deinc*.

12 Quare ecce nobiscum *est* in [f] principiis Deus ipse: & sacerdotes ejus cum tubis clangoris ad clangendum contra vos: filii Jisraëlis ne pugnetis contra Jehovam Deum majorum vestrorum: non enim secundaremini.

f Heb. *in capite: ut Deu*. 20.9.

13 Interea Jarobhham jusserat divertere insidias, ut [g] invaderent eos a tergo: ita erant *Jisraëlitæ* a fronte Jehudæis, insidiæ verò a tergo eorum.

g Heb. *ut venirent a post eos: sic deinc*.

14 Aspicientes autem Jehudæi quòd ecce sibi instabat bellum [h] a fronte & a tergo, inclamarunt Jehovam: sacerdotes verò clangebãt tubis.

h Heb. *facie & dorso*.

15 Clanxerunt etiam viri Jehudæ: fuítque cùm clangerent viri Jehudæ, ut Deus plaga afficeret Jarobhhamum, & totum Jisraëlem corã Abija & Jehuda.

16 Quam ob rem fugerunt Jisraëlitæ metu Jehudæ: tradiditque illos Deus in manum horum.

17 Percusserunt enim eos Abija & populus ejus percussione magna: ita ut caderent confossi ex Jisraëlitis quingenties mille viri delecti.

18 Ita depressi sunt Jisraëlitæ tempore illo: & fortificati filii Jehudę: quia nitebantur Jehova Deo majorum suorum.

19 Nam persecutus Abija Jarobhhamum: cepit ab eo civitates, ᵃBeth-Elem cum villis ejus: & Jeschanam cum villis ejus: ᵃ Hhephravin quoque cum villis ejus.

20 Neque obtinuit vim Jarobhham amplius diebus Abijæ, sed cùm plaga affecisset eum Jehova, mortuus est.

21 Confirmatus ergo est Abija: qui ᵃ duxerat sibi uxores quatuordecim: unde genuit viginti duos filios, & sexdecim filias.

22 Reliquæ autem res Abijæ, & viæ ejus ac verba ejus: scripta sunt in ᵃcommentario prophetæ Hhiddonis.

ANNOTATIO.

4 Tzemarajimorum] *in finibus Binjaminis: vide Genes*.10.18. 5 In seculum] 2. *Schem*. 7.13. Fœdere salis] *id est, perpetuo, Num*. 18.19. 9 Iuvenco subrumo] *id est, novo hoc ritu a vobis confícto*. 19 Beth-Elem] *Binjaminiticæ tribus, ubi vitulorum alter erat* 1. *Reg*. 12.29. Hhephravin] *Hhophra Binjaminitarum, Jehosch*. 18.23. 21 Duxerat] *non tantùm in regno: sed vivo etiam patre*. 22 Commentario] *vide suprà* 12.15.

CAPUT XIIII.

Asa rex publicam idololatriam tollit: urbes munit, & Æthiopes invadentes, invocato Dei nomine cæsos fusosq; spoliat.

1.Reg. 15.8

1 Cùm autem occubuisset Abija cum patribus suis, & sepelivissent eum in civitate Davidis, regnavit Asa filius ejus pro eo: diebus ejus quievit terra decem annis.

2 Et fecit Asa quod bonum & rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui.

3 Amovit enim altaria alienigenarum atque excelsa: & confregit statuas eorum, succiditq; lucos eorum:

4 Et edixit ᵃJehudæis, ut requirerent Jehovam Deum majorum ipsorum: & ut facerent legem & præceptum ejus:

5 Amovit, inquam, ab omnibus civitatibus Jehudæ excelsa & ᵃsubdiales statuas: cùm quiesceret regnum coram eo.

6 Ædificavit quoq; civitates munitionis in Jehuda: cùm quiesceret ea terra, & nullum gereretur secum bellum annis illis: nam quietem dederat Jehova ei.

7 Dicebat enim Jehudæis, ædificemus civitates has, & circundemus muro, & turribus, valvis & vectibus, [a] tantisper dum hæc terra nobis exposita est, quandoquidem requisivimus Jehovam Deum nostrum, requirentibus dedit quietem nobis circumquaque: quapropter ædificarunt & prosperati sunt.

a Heb. *adhuc hoc* existente ut *hæc terra coram nobis* fit.

8 Fuerunt autem Asæ copiæ ferentes ᵃclypeum & spiculum: e Jehuda trecentorum millium: e Binjamine autem ferentium scutum & tendentium arcum ducentorũ octoginta millium: omnes hi valentes robore:

9 Cùm

9 Cùm prodiisset contra eos Zerach Æthiops cum copiis [b] decies centies millium, & curribus * ter centies: venissetque * Mareſcham usque.

10 Quò procedens Asa adversus eum: instructis aciebus in valle Tzephathę ad Mareſcham:

11 Invocavit Asa Jehovam Deum suum, dicens: ô Jehova, nihili *est* apud te, opem ferre destituto viribus [c] * intercedendo abundanti *viribus*: opem fer nobis, Jehova Deus noster: nam tibi innitimur, & in nomine tuo venimus contra multitudinem istam: ô Jehova, Deus noster *es*, ne obtineat *vires* contra te mortalis.

12 Tum plaga affecit Jehova Æthiopes illos coram Asa & coram Jehuda: fugeruntque Æthiopes.

13 Quos persecutus est Asa, & populus qui cum eo erat ad Gerarum usque, cecideruntque ex Æthiopibus *tot* ut non esset illis [d] * instauratio: quia fracti erant coram Jehova & coram exercitu ejus: ita deportarunt isti prædam multam valde.

14 Percusserunt etiam omnes civitatum * *incolas* circa Gerarum: nam invaserat eos * metus Jehovæ: spoliarúntq; omnes civitates illas, in quibus spolia multa erant.

15 Atque etiam * habitatores tentoriorũ pecuariorum percusserunt: & captivos abducendo greges quàm plurimos & camelos, reversi sunt Jeruſchalaima.

[b] Heb. *mille millium.*

[c] Heb. *inter abundantẽ.*

[d] Heb. *vivificatio.*

ANNOTATIO.

4 Jehudæis] *id est, omnibus pertinentibus ad regnum Jehudæ.* 5 Subdiales statuas] *vide Levitici 26.30. in annotatione. Hæc autem omnia de publica cultus Dei instauratione sunt accipienda: nam anno demum decimoquinto sigillatim quæstione habita, etiam privatæ idololatriæ sunt abolitæ, & fœdus cum Deo instauratum, infrà 15.8. &c.* 8 Clypeum] *vide annotata suprà 11.12.* 9 Ter centies] *supple* ἀπὸ κοινοῦ *mille, ut patet infrà 16.8.* Mareſcham] *in finibus Jehudæ, Jehoſchuhhæ 15.44.* 11 Intercedendo] *id est, opponendo te illi, ut vulgus loquitur.* 13 Instauratio] *id est, ulla suas copias instaurandi ratio: sic enim conjugatum vivificandi verbum accipitur 1. Chronicorum 11.8. ut observatum est Gen. 18.10.* 14 Incolas] *qui Peliſchtæi erant, ac proinde Jehudæorum perpetui hostes: & fortè etiam Æthiopibus juncti.* Metus Jehovę] *vide simile Gen. 35.5. & infrà 17,10.* 15 Habitatores tentoriorum] *id est, Scenitas Arabas Peliſchtææ & Edomææ finitimos, quà fugientibus Æthiopibus iter erat: ut 1. Chron. 4.41.*

CAPUT XV.

Asa a propheta monitus inceptam regni reformationem, & veri cultus instaurationem persequitur: fœdúsque cum Deo renovat.

1 TUM Hhazarjam filium [a] Hhodedi incessit Spiritus Dei:

2 Qui procedens ante Asam, dixit ei: audite me Asa totusq; Jehuda & Binjamin: *Jehova fuit vobiscum dum fuistis cum eo: & si requiretis eum, præsto erit vobis: sin derelinquetis eum, derelinquet vos.

3 *Dies enim multi aguntur Jisraëlitis: sine Deo vero, & sine sacerdote docẽte, ac sine lege.

4 Quòd si conversus fuisset, cùm angustia esset sibi, ad Jehovam Deum Jisraëlis: requirẽtibus eum præsto fuisset illis.

5 Sed * temporibus istis non *est* pax exeunti & redeunti: verùm vexationes magnæ super omnes habitatores regionum illarum:

6 Adeo ut * contundantur gens gente & civitas civitate: quia Deus vexat eos omni angustia.

7 *Vos ergo confirmamini, neque sint * remissæ manus vestræ: est enim merces operi vestro.

8 Quare cùm audiret Asa verba ista, & * prophetiam illam *scriptam a* Hhodedo propheta: confirmans se abstulit * reliquos abominandos deos e tota terra Jehudæ & Binjaminis, atque ex illis * civitatibus quas ceperat demontanis Ephrajimi: renovavitque * altare Jehovæ, quod erat * ante porticum Jehovæ.

9 Et congregavit totum Jehudam & Binjaminem, & illos qui peregrinabantur apud eos, ex Ephrajimo & Menasche, * etiam e Schimhhone: nam defecerant ad eum ex Jisraëlitis [b] plurimi, cùm vidissent Jehovam Deum ejus esse cum eo.

10 Itaque congregati Jeruſchalaima * mense tertio: anno quinto decimo regni Asæ,

11 Sacrificaverunt Jehovæ die illa, *quæ* de præda attulerant: boves septingentos, & pecudum septem millia:

12 Iniveruntque fœdus de requirendo Jehova deo majorum suorum: ex toto corde suo, & ex toto animo suo:

13 Adeo ut quisquis non requisiturus esset Jehovam Deum Jisraëlis, morte afficiendus esset: [c] sive parvus sive magnus: sive vir sive fœmina.

14 Et jurarunt Jehovæ cum sono magno & clangore: tubisq; ac buccinis.

15 Lætabantur enim omnes Jehudęi de isto juramento: nam ex toto [d] animo suo jurabant, quòd cùm toto studio suo * requisivissent eum, præstò fuisset eis: dederat enim Jehova quietẽ eis circumquaque.

16 Quinetiam, Mahhacam aviam Asæ regis amovit ne esset augusta, eò ꝙ fecerat cum luco horrendam statuam: & succisam Asa horrendam statuam ejus comminuit, ac combussit ad torrentem Kidronem,

17 Excelsa quidem non amota sunt ex Jisraële: sed animus Asæ fuit integer omnibus diebus ejus.

18 Et retulit res consecratas a patre suo & res consecratas a se in domum Dei: argentum & aurum & instrumenta.

19 Bellum enim non fuerat: usque ad annũ * trigesimumquintum [e] * regni Asæ.

[a] *qui Hhiddo sup. 12.15 & Jehhdo. sup 9.29.*

[b] Heb. *in multitudinẽ.*

[c] Heb. *inde a parvo ad magnum, &c.*

[d] Heb. *corde.*

1 Reg. 15.13

[e] *vel regno Asæ.*

ANNOTATIO.

2 Jehova vobiscum] *propositio hortatoria ad pietatem, ab ope Dei, quam expertum erat regnum Jehudæ.* 3 Dies enim multi] *altera confirmatio ab exemplo regni Jisraëlitici.* 5 Temporibus istis] *ab initio defectionis huc usque.* 6 Contundantur] *vide comminationem 1. Reg. 14.10. & sequentibus, & complementum 1. Reg. 15.27.* 7 Vos ergo] *conclusio hortatoria, ut quod bene cœperant promovere, & cultum Dei planè redintegrare pergant.* Remissæ manus] *vide 2. Schem. 4.1.* 8 Prophetiam illam] *Achijæ quam Hhoded in acta retulit, 1. Reg. 14. 7. & sequentibus: nam Hhodedum sive Hhiddonem partem illam historiæ regum scripsisse ostendimus suprà 13.22.* Reliquos] *quæstione domesticatim habita regnum ab idololatria repurgavit.* Civitatibus] *de quibus suprà 13.19.* Altare] *& totum atrium de integro curavit: quam ob rem atrium novum dicitur infra 20.5. synecdoche.* Ante porticum] *suprà 8.24.* 9 Etiam e Schimhhone] *hinc aparet Schimhhonitas aliquos Jisraëlitis aliis finitimos a regno Jehudæ defecisse, cùm laceraretur regnum: etsi de cætero corpus tribus Schimhhoniticæ Jehudæ adhæsit, dum domus Davidis regnavit: 1. Chron. 4.31. & sequentibus.* 10 Mense tertio] *in quem festum septimanarum incidit, mandatum a Deo Exod. 23.16.* 15 Requisivissent] *suprà 14.11.* 19 Trigesimum quintum] *inclusivè, ut ostenditur infrà 16.1.* Regni Asę] *id est, regni Jehudæ a diviso populo quod tunc obtinebat Asa: nam regna modò a populis denominantur, modò a personis regnantibus. Est autem hic annus decimusquartus ex quo regnabat Asa: Nam Rechabhham septendecim annos regnavit, Abija tres: quibus si hos quindecim addas erunt triginta-quinque a lacerato regno: sic versu proximo sequente.*

CAPUT XVI.

Asa de Syrorum ope ad impediendum Bahhascham adhibitâ, a propheta reprehensus, eum in carcerem trudit: populum concutit: & morbo afflictus ad medicos tantùm non ad Deum recurrit.

1 Reg. 15.16 — 1 ANNO trigesimosexto regni Asæ, ascendens Bahhascha rex Jisraëlis cōtra Jehudam, ædificabat Ramam: ne sineret egredi aut regredi *quenquam* ad Asam regē Jehudę.

2 Sed depromens Asa argentum & aurum ex thesauris domus Jehovæ & domus regis: misit ad Ben-Hadadum regem Syriæ qui habitabat Darmasci, dicendo:

3 Fœdus *est* inter me & inter te, ut inter patrem meum & inter patrem tuum: ecce mitto ad te argentum & aurum, age irritum fac fœdus tuum cum Bahhascha rege Jisraëlis: ut abscedat a me.

4 Et auscultans Ben-Hadad regi Asę misit principes copiarum suarum contra civitates Jisraëlis, quæ percusserunt Hhijonem, & Danem, & Abel-Majima: [a] omnesque civitates armamentariorum Naphtali.

5 Unde fuit audiente Bahhascha, ut desisteret ab ædificanda Rama: quia faciebat *Syrus* ut cessaret ab opere suo.

6 Tunc Asa rege assumente totum Jehudam deportarunt lapides Ramę & ligna ejus, quibus ædificabat Bahhascha: & ædificavit ex illis Gebahhum & Mitzpam.

7 Quam ob rem illo tempore veniens Chanani Videns ad Asam regem Jehudæ: dixit ad eum: quandoquidem innixus es rege Syriæ: ac non innixus es Jehova Deo tuo: idcirco proripiunt se copiæ regis Syriæ, [b] ne sint ad manum tibi.

8 An non [c] Æthiopum illorum & Libyum erant copię numerosę curribus & equitibus [d] quamplurimùm? tamen cùm innitereris Jehova, tradidit eas in manum tuam.

9 Cùm Jehovę oculi discurrant per totam terram, ut firmum se exhibeat erga eos *quorum* [e] animus integer *est* erga ipsum: stultè egisti in hac re: nam [f] porro futura sunt contra te bella.

10 Tunc indignatus Asa contra videntem illum, tradidit eum in [g] carcerem Cippi, quia [h] indignatione percitus erat contra eum de hac re: & conquassabat Asa ex populo tempore illo.

11 Sed ecce res Asę priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Jisraëlis.

12 Ægrotavit autem Asa anno trigesimonono regni sui, ex pedibus suis, [i] usq; eò ut morbus ejus summè *invalesceret*: tamen ne in morbo quidem suo requisivit Jehovam: sed hæsit medicis,

13 Denique occumbens Asa cum patribus suis: mortuus est anno quadragesimo primo ex quo regnare cœpit.

14 Quem sepeliverunt in sepulchris ejus, quæ foderat sibi in civitate Davidis, deponentes eum in cubili quod impleverat [k] aromaticis speciebus paratis unguentario opere: & cōbusserunt ei ustionem *odorum* perquam maximam.

[a] Heb. *omnia armamentaria civitatū Naphtali.*
[b] Heb. *a manu tua.*
[c] Heb. *Aethiopes & Libyes erant in copiis, Sup. 14.*
[d] Heb. *multum valde.*
[e] Heb. *cor.*
[f] Heb. *ex nunc.*
[g] Heb. *in domum eversionis: sic dicitur Cippus ab evertendo & cōtorquēdo sontium corpore.*
[h] Heb. *in indignatione erat contra eum.*
[i] Heb. *usque sursum morbus ejus.*
[k] Heb. *aromatibus & speciebus. Endiadis.*

ANNOTATIO.

1 Trigesimosexto] *i. decimosexto de quo sup. 15.10. vide annotata ibidem in versum ultimum.* 7 Chanani] *pater prophetæ Jehu, de quo 1. Reg. 16.3. infrà 19.2.* Proripiunt se] *q. d. nihil egisti Syros advocando: nam illis abeuntibus redintegrabit hostis tuus bellum, quo continenter infestaberis: infrà 9. ver. vide 1. Reg. 15.16.* 9 Firmum] *non autem varium, & suorum partes temere deserentem, ut Syri.* 10 Carcerem Cippi] *id est, carcerem sonticum, ubi sontes constringuntur Cippis: nam cum propheta agebat ut cum reo minutæ majestatis: sic Jirmejæ 20. & 37.* 11 Priores & posteriores] *vide sup. 9.29.* 14 Cōbusserunt ei] *i. sepulchrum ejus lustrarunt in ustrina suffitu facto, regum more, vide infrà 21. sub finem.*

CAPUT XVII.

Jehoschaphat regno confirmato, Ecclesias purgari & institui curat, dum Deus hostium alios cohibet, alios ei subjicit, postremo descriptio status copiarum ejus.

REG-

1 REGNAVIT itaque Jehoschaphat filius eius pro eo: & confirmavit se super Jisraëlem.
2 Nam disposuit copias per omnes civitates Jehudæ quæ munitæ erant: & disposuit stationarios per regionem Jehudæ, & per civitates Ephrajimi quas ceperat Asa pater ejus.
3 Eratque Jehova cum Jehoschaphato: quia ambulabat in viis Davidis patris sui 'prioribus, & non requirebat 'Bahhalimos:
4 Quia Deum patris sui requirebat, & in præceptis ejus ambulabat: ac non [a] imitabatur factum Jisraëlitarum.
5 Ideo confirmavit Jehova istud regnum in manu ejus, ita ut darēt omnes Jehudæi 'munus Jehoschaphato: sic fuerunt ei divitiæ & gloria [b] copiosè.
6 'Elato itaque animo suo ad vias Jehovæ: amplius adhuc amovit 'excelsa & lucos ex Jehuda.
7 Et anno tertio ex quo regnare cœpit misit 'cum præfectis suis, cum Ben-Chajile & cum Hhobadja & cum Zecarja & cum Netaneële, & cum Micaja: ad docendum per civitates Jehudæ:
8 Cum illis, inquam, hos Levitas, Schemahhjam & Netanjā, & Zebadjam, & Hhasaëlem, & Schemiramothum, & Jehonathanem, & Adonijam, & Tobijam, & Tob-Adonijam Levitas: quibuscum *erant* Elischamahh & Jehoram sacerdotes.
9 Qui docuerunt in Jehuda, habentes secum librum legis Jehovæ: & obiverūt omnes civitates Jehudę docentes populum.
10 Pervaserat autem metus Jehovæ omnia regna regionum quæ *erant* circa Jehudam: ut non gererent bellum contra Jehoschaphatum.
11 Quin-imo a Pelischtæis adferebant ad Jehoschaphatum munus, & pecuniam [c] indictionis: etiam Arabes adducebant ei greges, arietes septies millenos septingentenos, & hircos septies millenos septingentenos.
12 Ita Jehoschaphat [d] pergebat crescere usque ad summum: & ædificavit in Jehuda arces & civitates armamentariorum.
13 Et [e] 'res multæ erant ei per civitates Jehudæ: ac homines [f] bellatores, valentes robore Jeruschalaimis.
14 Quorum numeratio per paternas familias eorum: ex Jehuda chiliarchorum Hhadna princeps, quicum erant valentium robore trecenta millia:
15 Et [g] secundum hunc Jehochanan princeps: quicum erant ducenta octoginta millia:
16 Et secundum hunc Hhamasja filius Zicri, sponte se offerens 'Jehovæ: quicum erant ducenta millia valentium robore:
17 Ex Binjamine verò valens robore Eljadahh: quicum erant armati arcu aut scuto ducenties mille:
18 Et secundum hunc Jehozabad: quicum erant centum octoginta millia expeditorum ad militiam:
19 Hi erant qui ministrabant regi: 'præter eos quos disposuerat rex per civitates munitas in tota Jehuda.

[a] Heb. *secūdum factum &c.*
[b] Heb. *in multitudine*
[c] Heb. *oneris*
[d] Heb. *erat iens & crescens.*
[e] Heb. *opus multum: ut Gen. 33.14.*
[f] Heb. *belli.*
[g] Heb. *ad manum hujus: sic deinceps.*

ANNOTATIO.

3 Prioribus] *vide 1. Chron 29.29.* Bahhalimos] *id est, ulla idola: synecdoche.* 5 Munus &c.] *id est, eum suum esse regem hoc symbolo omnes profiterentur: ut 1. Schem. 10.27.* 6 Elato] *id est, cùm audentior factus esset ad promovendum verum Dei cultum, quàm fuisset Asa pater ipsius.* Excelsa &c.] *quæ vel relicta fuerunt, vel rursus invecta.* 7 Cum præfectis] *i. hos selegit ex omnibus ordinibus ad tempus, per quos statum ecclesiarum recognosceret, & populum in verbo Dei institueret, ac authoritate sua in officio confirmaret.* 13 Res multæ] *ad munitionem & commeatum pertinentes: ut suprà. 11. 11.* 16 Jehovæ] *id est, alacerimo & promptissimo animo ad gerenda bella ejus.* 19 Præter eos] *de quibus suprà ver. 2.*

CAPUT XVIII.

Argumentum idem est cum 1. Reg. 22.

1 CUM autem essent Jehoschaphato divitiæ & gloria [a] copiosè: 'affinitate se junxit Achabo.
2 Deinde descendit [b] exactis *aliquot* 'annis ad Achabum Schomronem, cui mactavit pecudes & boves copiosè, populoque qui *erat* cum eo: & incitavit eum ut ascenderet contra Ramothas Gilhhadis.
3 Dixit enim Achab rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum regem Jehudæ, iturúsne es mecum Ramothas Gilhhadis? qui dixit ei, sicut ego, sic tu: & sicut populus tuus, populus meus: ut tecum simus in isto bello.
4 Dixit preterea Jehoschaphat ad regem Jisraëlis: consule, quæso, hoc ipso die verbum Jehovæ.
5 Tunc congregatis rex Jisraëlis prophetis suis quadringentis viris: dixit ad eos, utrùm ituri sumus contra Ramothas Gilhhadis in bellum istud: an destiturus sum? qui dicebant, ascende: traditurus enim est Deus in manum regis.
6 Dicente verò Jehoschaphato: annón est hîc propheta Jehovę amplius, ut consulamus ex eo?
7 Dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, amplius vir quidam *est* ex quo consulas Jehovam: at ego odi eum, quia non prophetat de me bonum, sed omnibus diebus suis malum: is est Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoschaphat, ne loquatur rex ita.
8 Itaque advocans rex Jisraëlis aulicum unum edixit: festinanter adduc Micajehu filium Jimlæ.
9 Interea rex Jisraëlis & Jehoschaphat rex Jehudæ sedentes: quisque in solio suo, induti vestibus *regiis* considebant in area ad ostium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.
10 Fecerat enim sibi Tzidkija filius Cenahhanæ cornua ferrea: & dicebat, sic ait Jehova: his feries Syros adeo ut consumas eos.
11 Omnes quoque prophetæ illi prophetabant

[a] Heb. *in multitudinem: sic vers. 2.*
[b] Heb. *ad finem annorum.*
1. Reg. 22.

tabant similiter dicendo: ascende Ramothas Gilhhadis & prosperare: traditurus enim est Jehova in manum regis.
12 Nuntius autem ille, qui iverat vocatum Micajehu, alloquebatur eum, dicendo: ecce verba prophetarum istorum ore uno bonum prophetant regi: sit, quæso, verbum tuum ut vnius illorum, & eloquitor bonum.
13 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit Deus meus, id eloquar.
14 Cùm ergo ingressus esset ad regem, dixit rex ad eum: Mica, utrum ituri sumus contra Ramothas Gilhhadis in bellum, an desstiturus sum? qui dixit: ascendite & prosperamini, scilicet tradentur in manum vestram.
15 Dicenti autem ad eum regi: quoties ego tandem adjuraturus sum te, ut non eloquaris mihi nisi veritatem in nomine Jehovæ?
16 Dixit, video omnes Jisraëlitas dispersum ire per montes illos, ut oves quibus non *est* pastor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus istis: revertantur quisque domum suam cum pace.
17 Tum dicente rege Jisraëlis ad Jehoschaphatum: nónne dixeram ad te, fore ut non prophetaret de me bonum: sed malum?
18 Dixit, propterea audite verbum Jehovæ: vidi Jehovam sedentem in solio suo, & totũ exercitum cœlorum adstantes a dextera ejus & sinistra ejus.
19 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum regem Jisraëlis, ut ascendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? præterea dicente, hic dicit hoc modo, & ille dicit illo modo:
20 Tandem prodiit quidam spiritus qui consistens coram Jehova dixit, ego pelliciam eũ: dicente verò Jehova ad eum, quo pacto?
21 Dixit, egressus ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamque prævalebis: exi & fac ita.
22 Quare nunc ecce indidit Jehova spiritũ mendacii ori tuorum prophetarum istorũ: interea Jehova locutus est contra te malum.
23 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percussit Micajehu in maxillam: & dixit, quanam via transivit spiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
24 Cui dixit Micajehu: ecce tu videris illo ipso die: quo ingredieris intimum conclave ad abscondendum te.
25 Dixit verò rex Jisraëlis, prehendite Micajehu, & reducite eum ad Ammonem præfectum civitati: & ad Joaschum filium regis.
26 Quibus dicite: sic edicit rex, ponite istum in carcere: & alite eum pane angustè, & aqua angustè donec rediero cum pace.
27 Dixit verò Micajehu, si planè reversus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: præterea dixit, audite populi quotquot sunt.
28 Itaque ascendit rex Jisraëlis cum Jehoschaphato rege Jehudæ contra Ramothas Gilhhadis.
29 Ubi dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatũ, cùm dissimularet se processurus in præliũ: at tu induere vestimentis tuis: sic dissimulante se rege Jisraëlis processerunt in prælium.
30 Rex autem Syriæ præceperat præfectis curruum suorum dicendo: ne pugnatote contra parvum *aut* contra magnum: sed contra regem Jisraëlis solum.
31 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruũ Jehoschaphatum, ipsi quoque dicerent, rex Jisraëlis est, ut diverterent contra eũ ad pugnandum: sed exclamanti Jehoschaphato Jehova auxiliatus est, & [c]avertit illos Deus ab eo.
32 Nam fuit cùm viderent præfecti curruũ, eum non esse regem Jisraëlis: ut reverterentur a persequendo eum.
33 Sed quidam jaculatus arcu simplice animo, percussit regem Jisraëlis inter commissuras, id est, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ suo deflecte manu tua, & educ me e castris; quia ægrotus factus sum.
34 Quoniam autem invalescebat prælium eo die, rex Jisraëlis distinebat currus [*]suos adversus Syros usque ad vesperam: quam ob rem mortuus est *quo* tempore occidit sol.

[c] Heb. *incitavit illos ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Affinitate se junxit] *accipiendo Hhathaljam Achabi filiam in uxorem Jehor amo filio suo*: 2 Reg. 8.18. 2 Annis] *anno decimoseptimo regni sui, ut annotatum est*, 1. Reg. 22.42. 34 Suos] *, i. sui exercitus in fugam inclinantis.*

CAPUT XIX.

Jehoschaphat prophetæ reprehensione resipiscens, suos ad Deum revocat: Et ordinem ecclesiasticum atque politicum in regno toto recognoscit.

1 REVERTENTE autem Jehoschaphato rege Jehudæ domum suam, cum pace Jeruschalaima:
2 Prodiens in conspectum ejus Jehu filius [*]Chanani videns, dixit ad regem Jehoschaphatum: an [*]improbo auxiliari & osores Jehovæ diligere te? at propter hæc tibi incumbit fervens ira a Jehova.
3 Veruntamen res bonæ inventæ sunt apud te: quòd [*]removisti lucos e terra, & constituisti animum tuum ad quærendum Deum.
4 Deinde [*]resedit Jehoschaphat Jeruschalaimis; postquam [*]conversus obivisset per populum, [*] a Beerschebahho usque ad montana Ephrajimi, & revocasset eos ad Jehovam Deũ majorum ipsorum:
5 Constituissetq; judices in ea regione per oẽs civitates Jehudæ munitas, [a]cuiq; civitati:
6 Edicens judicibus, videte quid sitis facturi: non enim [*]pro homine judicaturi estis, sed pro Jehova: qui vobiscũ futurus est in rebus judiciariis.
7 Quare nunc insit pavor Jehovæ vobis: observate ut faciatis: non enim [*]est apud Jehovam Deum nostrum iniquitas, aut acceptio [b]personarum, aut sumptio muneris.
8 Atque etiam Jeruschalaimis constituit Jehoschaphat e Levitis & sacerdotib9, & ex primoribus

[a] Heb. *civitati & civitati.*

[b] Heb. *faciei*

moribus paternarum familiarum Jisraëlis, ad * judicia Jehovæ, & ad * lites: cùm * reverterentur *illi* Jeruschalaima.

9 Et præcepit eis dicendo: sic facitote cum timore Jehovæ, cum fide, & cum [c] animo integro.

[c] Heb. corde.

10 Ut quæcunq; lis pervenerit ad vos, a fratribus vestris residẽtibus in civitatibus suis, *de discrimine* inter cædem & cędem, inter legem & præceptum, statuta & judicia, admoneatis eos, ne rei fiant Jehovæ, & incumbat fervens ira vobis & fratribus vestris: sic facitote ut non sitis rei.

11 Ecce autem Amarja sacerdos primarius inter vos, in omni * negotio Jehovæ: Zebadja verò filius Jischmahhelis antecessor * in domo Jehudæ in omni negotio * regio, cum moderatoribus & Levitis [d] * expositi sunt vobis: confirmate vos & facite, & Jehova aderit [e] * æquo.

[d] Heb. *coram vobis: ut Ge.* 13.9.
[e] Heb. *bono.*

ANNOTATIO.

2 Filius Chanani] *de quo suprà 16.7.* Improbo] *Achabo & Jisraëlitis, suprà 18.* 3 Removisti locos] *suprà 17.4. & 6.* 4 Resedit] *id est, quievit, habenis regni Joramo commissis, & ecclesiastico ac politico ordine constitutis, ut sequitur.* Conversus] *id est, resipiscens ad propheta monitum.* A Beer-Schebahho] *id est, ab una regni extremitate ad alteram.* 6 Pro homine] *id est, non tam mei aut ullius hominis, quàm Dei vices in judicando geritis.* 8 Judicia Jehovæ] *id est, causas sacras, quarum cognitio ad sacerdotes & Levitas pertinebat: vide Deut. 17.8. & sequentibus.* Lites] *civiles.* Reverterentur Jeruschalaima] *cum alii judices propter obscuritatem aut difficultatem causarum, vos consulturi venient, aut partes inter se dissidentes ad vos remittent, ex lege Deut. 17.* 11 Negotio Jehovæ] *vide sup. 8. ver.* In domo Jehudæ] *id est, in regno.* Regio] *id est, regni, sive politico.* Expositi sunt] *id est, semper erunt præstò, ut consulentibus de jure respondeant.* Æquo] *id est, rebus & personis æquitate conjunctis.*

CAPUT XX.

Jehoschaphat divinam opem jejunio & precibus contra Moabitas & alios implorans, & promissionem Dei fide amplexus, victoriam divinitus obtinet: postremò societatem init contra voluntatem Dei cum Achazja: quæ reprehenditur & infelicem successum habet.

1 FUIT autem postea, venientibus Moabitis & Hhammonitis, & * *aliis qui* trans Hhammonitas *habitabant*, cum eis, contra Jehoschaphatum in bellum:

2 Venerunt qui indicarent Jehoschaphato, dicendo: invadit te multitudo magna e * transmarina *regione*, ex Syria: qui ecce sunt ad * Chatzatzonem Tamaris, ea *est* Hhen-Gedi.

3 Timens verò cõposuit Jehoschaphat faciem suam ad quærendum Jehovam: & indixit jejunium toti * Jehudæ.

4 Itaque congregati sunt Jehudæi ad requirendum *opem* a Jehova: etiam ex omnibus civitatibus Jehudæ convenerunt ad requirendum Jehovam.

5 Tunc stans Jehoschaphat in congregatione Jehudę & Jeruschalaimorum, apud domum Jehovæ ante atrium * novum:

6 Dixit: Jehova Deus majorum nostrorum, nónne tu *es* Deus in Cœlis, & tu dominaris in omnia regna gentium: ita ut in manu tua sit vis & potentia, ac [a] nemo tibi possit obsistere?

[a] Heb. *nemo est contra te sistendo se.*

7 Nónne tu Deus noster expulisti habitatores terrę hujus a conspectu populi tui Jisraëlis, & tradidisti eam semini Abrahami diligenti te, in seculum?

8 In qua habitantes: ædificaverunt tibi in ea sanctuarium pro nomine tuo, dicendo:

9 * Si obvenerit nobis malum, puta gladius, judicium, aut pestis, sive fames, consistemus ante domum hanc & coram te: nam nomen tuum est in domo hac: quare inclamantes te ex angustiâ nostra, exaudi & serva.

10 Nunc autem ecce Hhammonitæ & Moabitæ, & * montana Sehhiris, in quæ * non permisisti Jisraëlitis ingredi cùm venirent e terra Ægypti: quamvis recesserint ab illis, & non perdiderint illos:

11 Tamen ecce ipsi * rependunt nobis: adveniendo ut expellant nos ab hæreditate tua, quam hęreditariò possidendam tradidisti nobis.

12 Deus noster, an non judicia exerciturus es ses in eos? nam non *est* in nobis vis [b] obsistendi multitudini magnę isti invadenti nos: & nos nescimus quid facturi simus: sed in te *defixi sunt* oculi nostri.

[b] Heb. *vis ante multitudinẽ. &c.*

13 Interea * omnes Jehudęi stabant coram Jehova: etiam parvuli eorum, uxores eorum & filii eorum.

14 Tunc Jachazielem filium Zecarjæ, filii Benajæ, filii Jehhielis filii Matanjæ, Levitam e posteris Asaphi: incessit spiritus Jehovæ in medio ipsius congregationis:

15 Quo dixit, attendite omnes Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum, & rex Jehoschaphat: sic ait Jehova vobis, vos ne timetote, neque consternamini metu multitudinis magnę istius: nam non vestrum erit hoc prœlium: sed Dei.

16 Cras descendite versus eos, ecce ascensuri sunt per * clivum [c] Tzitzi: & invenietis eos in extremitate vallis, in fronte deserti Jeruelis.

[c] *vel floris, id est, florꝫdum.*

17 Non *erit* vestrum pugnare in hoc *prœlio*: sistite vos, consistite & videte salutem Jehovæ erga vos, Jehudęi & Jeruschalaimani: ne timetote, neque consternamini, cras exite ante eos: nam Jehova aderit vobis.

18 Tunc inclinavit Jehoschaphat verticem facie *demissa* in terram: omnes quoque Jehudęi & habitatores Jeruschalaimorum prociderunt coram Jehova, incurvando se Jehovę:

19 Et surrexerũt Levitæ e posteris Kehathitarũ & e posteris Korachæorum: ad laudandum Jehovam Deum Jisraëlis voce magna summè.

20 Deinde surgentes mane, exiverunt in desertum Tekohhæ: quibus exeuntibus, cõsistens Jehoschaphat dixit, audite me Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum, firmè credite Jehovæ Deo vestro, & confirmabimini: firmè credite

dite prophetis ejus: & prosperabimini.

21 Ita consilio habito cum populo, constituit musicos Jehovæ, & laudantes *decorum sanctitatis: qui procedendo ante expeditum *exercitum* dicerent: celebrate Jehovam: quoniam in seculum benignitas ejus *est*.

22 Quando autem inceperunt cantum & laudem, dispsosuit Jehova insidiatores contra Hhammonitas, Moabitas, & montanos Sehhiris, qui invaserant Jehudam, ita ut afficerentur plagis.

23 Nam institerunt Hhammonitæ & Moabitæ contra habitatores montis Sehhiris ad internecioni devovendum & perdendum *eos*: & cùm absolvissent contra habitatores Sehhiris, juverunt *inter se* ut [d] alter esset alteri perditor.

24 Interea Jehuda veniebat ad ipsam *speculam versus *desertum illud: quibus respicientibus ad multitudinem illam, ecce erant cadavera prostrata humi, nec *erat* [e] superstes.

25 Quapropter advenit Jehoschaphat cum populo suo ad diripiendam prædam eorum, inveneruntque inter eos copiosè tum facultates, tum instrumenta desyderabilia cum cadaveribus: quę spoliaverunt sibi, [f] adeo ut non essent ferendo: fueruntque per triduum diripientes prædam illam: magna enim erat.

26 Die autem quarto congregaverunt se in convalle benedictionis, ubi benedixerunt Jehovæ: idcircò vocant nomen loci illius, convallem benedictionis usque in hunc diem.

27 Postea reversi omnes viri Jehudæ & Jeruschalaimorum cum Jehoschaphato in principiis ipsorum, ut reverterentur Jeruschalaima cum lætitia: nam lætitia affecerat eos Jehova ab hostibus eorum:

28 Venerunt Jeruschalaima cum nabliis & cum citharis, & tubis: ad domum Jehovæ.

29 Et incessit pavor Dei omnia regna illarum regionum: cùm audirent pugnasse Jehovam contra hostes Jisraëlis.

30 Ita quievit regnum Jehoschaphati: quietem largiente illi Deo ejus circumquaque.

31 Cùm autem regnaret Jehoschaphat super Jehudam: (natus triginta quinque annos cum regnare inciperet, vigintiquinque annis regnavit Jeruschalaimis, cujus matri nomen Hhazuba filia Schilchi)

32 Ambulavit in via patris sui Asæ: neque recessit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.

33 Veruntamen excelsa non amota sunt: nam adhuc populus *non comparaverant animum suum erga Deum majorum suorum.

34 Reliquæ autem res Jehoschaphati *priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in verbis *Jehu filii Chanani, qui *jussus est referre in librum *regum Jisraëlis.

35 *Nam postmodum consociavit se Jehoschaphat rex Jehudæ cum Achazja rege Jisraëlis: is *autem* [g] improbissimè agebat.

36 Tamen consociavit eum sibi, faciendo naves ad obeundum Oceanum: feceruntque naves Hhetzjone-Geberis.

37 Quapropter prophetavit Elihhezer filius Dodavæ Mareschanus contra Jehoschaphatum dicendo: quandoquidem consociasti te cum Achazja: disrumpit Jehova opera tua: & confractę sunt naves, neque obtinuerunt *vim* obeundi Oceanum.

[d] Heb. *vir in proximum suum, ut esset perditor.*

[e] Heb. *vir liberationis.*

[f] Heb. *ad nō esse deportationem.*

[g] Heb. *improbè egit faciendo.*

ANNOTATIO.

1 Aliis] *id est, Syris, de quibus versic. 2. & Edomeis. versic. 10.* 2 Transmarina] *id est, trans mare salis sive mortuum, quod lacus Asphaltites etiam dicitur: nam in eam partem nationes istæ convenerant ad invadendum Jehudam.* Chatzatzonem] *de qua Gen. 14. 7.* 3 Jehudæ] *id est, toti regno suo.* 5 Novum] *vide suprà 15. 8.* 9 Si obvenerit.] *summa orationis a Schelomone habitæ suprà 6. 14.* 10 Montana Sehhiris] *id est, incolas: metonymia.* Non permisisti] *Deut. 2. 3. 8. & 18. ver.* 11 Rependunt] *id est, compensant nostrum beneficium hoc maleficio.* 13 Omnes] *id est, ex singulis familiis omnes: simile est Jonæ. 3. 6.* 16 Clivum Tzitzi] *qui situs erat inter desertum Tekohhæ & desertum Jeruelis, de quo in hoc versu.* 21 Decorum sanctitatis] *periphrasis Dei.* 24 Speculam] *quæ est in summo colle Tzitzi, de quo ver. 16.* Desertum illud] *Jeruelis.* 33 Non comparaverant] *quamvis Jehoschaphat sedulo eos revocasset, suprà 19. 4.* 34 Priores & posteriores] *id est, ante peccatum & post peccatum, quod sequentibus versibus explicatur: & 1. Chron. 29. 29.* Jehu] *de quo sup. 19. 2.* Iussus est] *authoritate Dei & Ecclesiæ: ita ipse quoque fuit unus ex scriptoribus historię regum.* Regum] *tam Jehudæ quàm Jisraëlis, ut habetur a 1. Reg. 16. usque ad finem libri, & in principio secundi.* 35 Nam postmodum] *ætiologia explicans res posteriores Jehoschaphati.*

CAPUT XXI.

Jehoram fratres suos regni sui stabiliendi causa interficit: & quia impiè vivit defectione Edomæorum ac Libnæ, bello Pelischthæorum & Arabum, domesticorum cæde & bonorum direptione castigatur: postremò incurabili morbo divinitus extinguitur.

1 Cùm autem occubuisset Jehoschaphat cum patribus suis, sepultusq; esset cum patribus suis in civitate Davidis: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.

2 Huic *erant* fratres filii Jehoschaphati, Hhazarja, & Jechiel, & Zecarja, & Hhazarja, & Micaël, & Schephatja: omnes hi filii Jehoschaphati regis *Jisraëlis:

3 *Quibus dederat pater eorum dona multa argenti & auri & rerum pretiosarum cum civitatibus munitis in Jehuda: regnum verò dedit Jehoramo, quia erat primogenitus.

4 Surgens autem Jehoram ut confirmaret se in regno patris sui, interfecit omnes fratres suos gladio: etiamq; *aliquos* e principibus Jisraëlis.

5 Natus triginta duos annos Jehoram cùm regnare inciperet, octo annos regnavit Jeruschalaimis.

6 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis, quemadmodum faciebant familia Achabi: nam *filia Achabi erat ei uxor: fecitq; quod malum *videtur* in oculis Jehovę.

7 Noluit tamen Jehova perdere domum Davidis propter illud fœdus quod pepigerat cum Davi-

2. Reg. 8. 17.

Davide: & quemadmodum dixerat se daturum ei lucernam & filiis ejus omnibus diebus.

8 Temporibus hujus defecit Edom, ne subjectus esset Jehudæ: & constituerunt super se regem.

9 Quapropter profectus est Jehoram cum præfectis suis & omnibus curribus suis secum: fuitque ipso surgente nocte, ut percuteret Edomeum circunjacentem sibi, & præfectos curruum ejus.

10 Attamen perstitit Edom in defectione, ne [a] subjectus esset Jehudæ usque in *diem istũ: tunc defecit Libna eodem tempore ne subjecta esset ei: nam dereliquerat Jehovam Deũ majorum suorum.

11 Etiam ipse fecit excelsa in montibus Jehudæ: effecitque ut scortarentur *habitatores Jeruschalaimorum, imò impulit *cum Jehuda.

12 Quam ob rem pervenit ad eum scriptum *ab Elija propheta, dicente: sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: propterea quòd non ambulavisti in viis Jehoschaphati patris tui, & in viis Asæ regis Jehudæ:

13 Sed ambulasti in via regum Jisraëlis, & effecisti ut scortarentur Jehuda & habitatores Jeruschalaimorum, sicut effecit domus Achabi ut scortaretur *Jisraël*: insuper etiam fratres tuos domesticos patris tui meliores te interfecisti:

14 Ecce Jehova afficit *te* plaga magna in populo tuo: & in filiis tuis, & in uxoribus tuis, atque in omnibus facultatibus tuis.

15 Tu quoque [a] agitaberis morbis magnis, morbo intestinorum tuorum: [b] per duos annos continuos, donec exeant intestina tua præ morbo illo.

16 Excitavit itaque Jehova contra Jehoramum [c] animum Pelischtæorum & Arabum, *qui *sunt* [d] finitimi Æthiopum:

17 Qui ascendentes contra Jehudam, irruperunt in *regionem* ejus, & abduxerunt captivas omneis facultates quæ inventæ sunt in domo regis, etiamq; filios ejus, & uxores ejus: ita ut nõ relinqueretur ei filius nisi [e] Jehoachaz minimus filiorum ejus.

18 Deinde post omnia hæc: affecit eum Jehova in intestinis ejus morbo illo, adeo ut nulla *esset* medicina.

19 Perrexit enim de anno in annum, adeo ut quo tempore exibat *terminus ille, completis annis duobus, exiret intestina ejus, cum morbo ejus, & moreretur morbis [f] gravissimis: neque fecerunt ei populus ejus *ustionem *odorum* similem ustioni majorum suorum.

20 Natus triginta duos *annos* erat cùm regnare inciperet, & octo annis regnavit Jeruschalaimis: quos cùm transegisset *sine voluptate: sepelierunt eum in civitate Davidis: sed non in sepulchris Regum.

[a] Heb. *de sub manu ejus.*

[a] Heb. *eris in morbis.*
[b] Heb. *anno super annũ.*
[c] Heb. *spiritum.*
[d] Heb. *ad latus.*
[e] *qui Achazja infrà capitibus sequentibus passim, & Hhazarja infrà 22.6.*
[f] Heb. *pessimis.*

ANNOTATIO.

2 Jisraëlis] *i. regni Jehudæ cum adhærentibus Jisraëlitis: synecdoche.* 3 Quibus dederat] *vide suprà 11.23.* 6 Filia Achabi] *Hhathalja de qua infrà 22.1.2.10. & sequentibus.* 10 Diem istum] *deportationis: vide 1.Chron.4.41.* 11. Habitatores Jeruschal.] *id est, in ipso loco ubi Deus sacrarium suum habebat, idololatriam statuit, & invitis etiam obtrusit.* Cum Jehuda] *i. æquè Jerosolymitanos ac Jehudæus reliquos.* 12 Ab Elija] *i. quod Elija antequam aßumeretur, scripserat de futuro regno Jehorami: ut Jeschahhja de futuro regno Cyri: Jeschahh.44.& 45. & Achija de regno Joschijæ.1.Reg.13.3. sic oportuit impium Regem ab absentibus reprehendi qui præsentes non fuisset passus: nam Elijam temporibus Jehoschaphati raptum fuisse ante hujus regnum docetur 2.Reg.3.11.* 16 Qui sunt finitimi] *i. ex Petrea & Felice Arabia, quæ vergunt ad Æthiopiam.* 19 Terminus ille] *quem præstituerat Elija suprà ver. 15.* Ustionem] *vide sup. 16.14.* 20 Sine voluptate] *i. in perpetuis calamitatibus & lethali morbo.*

CAPUT XXII.

Achazja rex familiæ Achabi obsecutus, una cum ea a Jehu perimitur: ita regno Jehudæ a Hhathalja occupato, solus Joasch ex cruentis illius manibus eripitur.

1 CONSTITUERUNT autem habitatores Jeruschalaimorum regem Achazjam filium ejus minimum pro eo: nam omnes priores *interfecerat turma quædam quæ venerat cum Arabibus in castra: ita regnavit Achazja filius Jehorami rex Jehudæ.

2 *Cujus matri nomen Hhathalja *nata Hhomri [a] agentis *quadragesimum secundum annum cùm [b] Achazja regnaret, qui anno uno regnavit Jeruschalaimis.

3 Hic etiam ambulavit in viis domus Achabi: nam mater ejus erat consiliaria ejus ad improbè agendum.

4 Itaque fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ sicut domus Achabi: ipsi enim erant ei consiliarii post mortem patris ejus, [c] adeo ut perdiderint eum.

5 Etiam in consilio eorum ambulavit: profectus cũ Jehoramo filio Achabi rege Jisraëlis in bellũ cõtra Chazaëlem regem Syriæ ad Ramothas Gilhhadis: ubi percusserunt Syri Joramum.

6 Cũq; reverteretur ut curaret se Jizrehhele: nam percussores qui percusserant eum apud Ramam cùm præliaretur, *consliterunt* cũ Chazaële rege Syriæ: Hhazarja filius Jehorami rex Jehudæ descendit ad invisendum Jehoramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus esset.

7 Sed a Deo fuit *proculcatio Achazjæ veniendo ad Joramum: nam processit cum Jehoramo ad Jehu filium Nimschi venientem, quem unxerat Jehova ad excindendum domum Achabi.

8 Fuit enim cùm judicia exerceret Jehu contra domum Achabi: ut inveniens principes Jehudæ, & filios cognatorum Achazjæ ministrantes Achazjæ, interficeret eos.

9 Deinde cùm quæsivisset Achazjam, ceperunt eum (is autẽ se absconderat in *Schomrone) & adductum eum ad Jehu morte affecerunt eum ac *sepeliverunt eum: dicebant enim,

1 Reg.8.24.

[a] Heb. *filii quadraginta duorum annorum: sic 1. Schem.13.1.*
[b] Heb. *Achazja cùm regnaret ipse: pleonasmus.*
[c] Heb. *ut esset perditor ei.*

2.Reg.9.21. & *sequentibus.*

enim, filius est Jehoschaphati, qui quæsivit Jehovam ex [d] toto animo suo: ita non *erat* domui Achazjæ, qui obtineret vires ad [e] regnādum.

[d] Heb. *corde*
[e] Heb. *regnum.*
2 *Reg.* 11.

10 Quapropter Hhathalja mater Achazjæ, cùm videret mortuum esse filium suum, surgens perdidit totum semen regium domus Jehudæ.

11 Sed accipiens Jehoschabhhat filia regis Joaschum filium Achazjæ, furtim surreptum eum e medio filiorum regis, qui afficiebantur morte, abdidit ipsum & nutricem ejus in conclave lectorum: abscondit autem eum Jehoschabhhat filia regis Jehorami uxor Jehojadahhi sacerdotis: quia ipsa erat soror Achazjæ, metu Hhathaljæ, ut ea non afficeret eum morte.

12 Ita fuit cum ipsis in domo Dei latitans sex annis: dum Hhathalja regnaret super terram.

ANNOTATIO.

1 Interfecerat] *sup.* 21. 17. 2 Cujus matri] *in Hebræo textu trajectio est obscurior, cujusmodi est* 1. *Schemu.* 20. 16. *&* *Hhezra* 10. 17. *&* *Nechemjæ* 12. 22. *qua non observata hic locus fuit variis quæstionibus & interpretationibus involutus.* Nata Hhomri] *nam filia erat Achabi filii Hhomri: cujus nomen hîc ad totam familiam pertinet, in qua ipse primus regnavit.* 1. *Reg.* 16. 25. Quadragesimum secundum] *nam tot anni numerantur ex quo Hhomri plenè adivit regnum usque ad regnum Achazjæ. Hhomri enim regnavit octo annis solus, Achab cum Achazja filio vigintiduobus, & Joram a Jehu sublatus duodecim.* 6 Constiterunt] *.i. non persecuti sunt victoriam, ut Jehoramum prehenderent.* 7 Proculcatio] *.i. Deus hac occasione effecit, ut quasi pedibus Jehu, ipse quoque Achazja terreretur: hoc est, cum reliqua familia Hhomri perderetur.* 9 In Schomrone] *i. in regno Jisraëlis, a metropoli synecdochicè denominato.* Sepeliverunt] *.i. eum sepeliendum tradiderunt Jehudæis, patris rationem habentes.*

CAPUT XXIII.

Idem est argumentum cum 2. *Reg.* 11.

2 *Reg.* 11. 4.

1 ANNO autem septimo confirmans se Jehojadahh assumpsit centuriones, Hhazarjam filium Jerochami, & Jischmahhelem, filium Jehochananis, & Hhazarjam filium Hhobedi, & Mahhasejam filium Hhadajæ, ac Elischaphatum filium Zicri secū in fœdus:

2 Qui circumeuntes per Jehudam congregaverunt Levitas ex omnibus civitatibus Jehudæ, & primarios paternarum *familiarum* Jisraëlis: qui venerunt Jeruschalaima.

3 Tum pepigit tota illa congregatio fœdus in domô Dei cum rege: cùm dixisset eis *Jehojadahh*, ecce filius regis regnaturus est, quēadmodum promisit Jehova posteris Davidis.

2. *Schem.* 7. 13.

4 Hæc *est* res quam facturi estis: tertia pars vestrûm ingredientium sabbatho ex sacerdotibus & Levitis *sunto* janitores liminū.

5 Et tertia altera adesto domui regis: reliqua verò tertia in [a] porta [a] præcipua: totus autem populus in atriis domus Jehovæ.

[a] Heb. *fundamenti.*

6 Sed ne ingreditor domum Jehovę: nisi sacerdotes & qui ministrēt ex Levitis, ipsi ingressuri sunt: quia [b] sancti sunt: ac totus populus observanto observationem Jehovæ.

[b] Heb. *sanctitas.*

7 Et cingunto Levitæ regem circumquaque, quisque cum armis suis in manu sua, ut quisquis venturus est in domum istam, morte afficiatur: & adsunto regi cùm ingredietur & cum egredietur.

8 Itaque fecerunt Levitæ & totus Jehuda, omnino prout præceperat Jehojadahh sacerdos: assumpserunt etiam quisque homines suos ingredientes sabbatho cum egredientibus sabbatho: non enim exemerat Jehojadahh sacerdos ullas distributiones.

9 Deditque Jehojadahh sacerdos centurionibus hastas, & scuta, & umbones, qui *fuerāt* regis Davidis: qui erant in domo Dei.

10 Cumque constituisset totum populum cum missili cujusque in manu ipsius a latere domus dextero, usque ad latus domus sinistrum, versus altare & versus domum: apud regem circumquaque:

11 Produxerunt filium regis, & imposito ei coronamento idque cum testimonio, constituerunt eum regem: ungentes eum Jehojadahh & filii ejus: & dicebant, vivat rex.

12 Cùm autem Hhathalja audiret strepitum populi concursantium & [c] faventium regi: ingressa est ad populum in domum Jehovæ.

[c] Heb. *laudantium.*

13 Ubi videns quòd ecce rex stabat in sua columna in ingressu, & principes ac tubæ aderant regi, totusque populus terræ lętus clangebat tubis, & musici instrumentis musicis, qui [d] exemplo prēibant ad favendum *regi*: laceravit Hhathalja vestimenta sua, dicens: conjuratio, conjuratio.

[d] Heb. *notū faciebant ad laudandum.*

14 Jussit autem Jehojadahh sacerdos exire centuriones, præfectos aliquos copiarum edicens eis, sinite istam exire intra ordines, & qui sequetur istam, morti traditor gladio: dicebat enim sacerdos, ne afficitote eam morte in domo Jehovæ.

15 Cùm itaque disponerent ei custodias laterales, abiit per aditum portæ equorum versus domum regis: ubi morte affecerunt eam.

16 Tunc pepigit Jehojadahh fœdus inter illum & inter totum populum ac inter regē: ipsos fore populum Jehovæ.

17 Postea ingressi totus populus ædem Bahhalis demoliti sunt eam, & altaria ejus, imaginesque ejus perfregerunt: Mattanem verò sacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipsa altaria.

18 Et reposuit Jehojadahh præfecturas in domo Jehovæ [e] commissas sacerdotibus Levitis quos distribuerat David in domo Jehovæ: ad offerendum holocausta Jehovæ, sicut scriptum est in lege Moschis cum lætitia & cum musica: secundum [f] dispositionem Davidis.

[e] Heb. *in manu sacerdotum Levitĭcorum.*
[f] Heb. *manus*

19 Restituit quoque janitores in portis domus Jehovæ: ut non ingrederetur immundus ulla re.

20 Cumque assumpsisset centuriones & magni-

nificos, dominantesque in populo, ac totum populum terræ: deduxit regem e domo Jehovæ, ingressique sunt per portam summam domum regis: & collocarunt regem in solio regni.

21 Et læti sunt totus populus terræ, ac civitas conquievit: postquam Hhathaljam morti tradiderunt gladio.

ANNOTATIO.

5 Porta præcipua] *id est, maxima & ima atrii, unde fundamenti porta appellatur: nam atrium magnum in declivi erat.* 8 Non exemerat] *id est, jusserat omnes eo die se sistere, quo producturus erat regem: sine ulla excusatione perfuncti muneris.* 16 Illum] *id est, Jehovam, de quo ver.14.* 20 Portam summam] *sive cursorum, id est, maximam regiæ, quam cursores & satellites regis solebant observare.*

CAPUT XXIIII.

Idem argumentum est cum 2. Reg. 12.

2. Reg. 12.

1 NATUS septē annos Joasch cùm regnare inciperet, quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Tzibja e Beer-Schebahho.

2 Fecitque Joasch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnibus diebus Jehojadahhi sacerdotis.

3 Cùm autem accepisset ei Jehojadahh uxores duas: genuit filios & filias.

4 Fuitque postea: [a] cùm esset Joascho in animo instaurare domum Jehovæ:

[a] Heb. *esset cum corde Joaschi renovare.*

5 Ut congregatis sacerdotibus ac Levitis ediceret eis: exite per civitates Jehudæ, & congregate a toto Jisraële pecuniam ad curandum domum Dei vestri de * anno in annum: vos itaque festinate in hoc negotio: sed non festinarunt Levitæ.

6 Quapropter vocans rex Jehojadahhum primarium: dixit ei, quare non habuisti quæstionem de Levitis ut afferrent a Jehuda Jeruschalaimis collectam * Moschis servi Dei & congregationis Jisraëlis: ad *tentorium cōventus?

7 Hhathalja enim improbissimè se gerente, filii ejus perruperant in domum Dei: etiamq; omnes res consecratas domui Jehovæ, aptaverant Bahhalimis.

8 Itaque edicente rege, aptaverunt arcam alicujus: posueruntque eam in porta domus Jehovæ, foris.

9 [b] Promulgaveruntq; in Jehuda & Jeruschalaimis ut afferrent Jehovę *collectam Moschis servi Dei, imperatam Jisraëli in deserto.

[b] Heb. *ediderunt vocē.*

10 Tunc lętantes omnes principes & totus populus: attulerunt & injecerunt in arcam, donec absolvissent *instaurare.*

11 Eratq; quo tempore *deferebat arcam ad delegatos regis per Levitas (nam cùm viderent multam esse pecuniam, conveniebat * scriba regis cum delegato sacerdotis primarii) ut evacuarent arcam illam, postea deportantes reponerent eam in loco suo: sic facientes de die in diem, colligebant pecuniam [c] copiosè.

[c] Heb. *in multitudinē*

12 Quam tradebat rex & Jehojadahh curatori operis ministerii domus Jehovæ, qua mercede conducebant putatores & fabros ad instaurandum domum Jehovæ: etiamque fabros ferrarios & ærarios ad curandum domum Jehovæ.

13 Sic facientibus curatoribus operis, [d] assurrexit in justam constitutionem opus illud per manum eorum: ita ut restituerent domum Dei in formam ipsius, confirmantes eam.

[d] Heb. *ascendit sanitas isti operi: metaphora ut 1. Chr. 11. 8. & Nechē. 4.7.*

14 Cumque absolvissent, attulerunt coram rege & Jehojadahho reliquum pecuniæ: unde fecit instrumenta ad domum Jehovæ, instrumenta ministrandi & offerendi cum acerris, & quidem instrumenta aurea & argentea: sic fuerunt * offerentes holocausta in domo Jehovę jugiter omnibus diebus Jehojadahhi.

15 Senio autem confectus Jehojadahh & satur dierum mortuus est: natus centum triginta annos cùm moreretur.

16 Quem sepeliverunt in civitate Davidis cū regibus: eò quòd exercuisset bonum in Jisraële, tum * erga Deum, tum erga * domum illius.

17 Post mortem verò Jehojadahhi venientes principes Jehudę * incurvaverunt se regi: tunc auscultavit rex eis.

18 Ita derelinquentes domum Jehovæ Dei majorum suorum, coluerunt lucos & idola: fuitque fervens ira contra Jehudam & Jeruschalaima propter reatum illorum hunc:

19 Cùm misisset ad eos prophetas ad revocandum eos ad Jehovam: iisque contestantibus contra eos non prębuissent aurem.

20 Quin imò cùm spiritu Dei induente Zecarjam filium Jehojadahhi sacerdotis ipsius, * constitisset [e] ex editiori loco in populo: dixissetq; eis, sic ait Deus, quare transgredimini præcepta Jehovæ? at non prosperabimini: quia dereliquistis Jehovam, vicissim derelinquet vos.

[e] Heb *de super populo.*

21 Conjurantes contra eum, obruerant eum lapidibus ex præcepto regis: in atrio domus Jehovæ.

22 (Non enim recordabatur Joasch rex illius benignitatis quam exercuerat Jehojadahh pater ejus erga se, cùm interficeret filium ejus) qui cùm moreretur dixit, videbit Jehova, & requiret.

23 Fuit ergo vertente anno, ascendentibus contra eum copiis Syriæ, ut invadentes Jehudam & Jeruschalaima perderent omnes populi principes de populo: & omnem prædam eorum mitterent ad regem Darmasci.

24 Quamvis [f] paucis hominibus venissent copiæ Syriæ, tamen Jehova tradidit in manum eorum copias [g] numerosas valde: quia dereliquerant Jehovam Deum majorum suorum: ita in Joaschum exercuerunt * judicia.

[f] Heb. *in paucitate hominum.*
[g] He. *in multitudine.*

25 Cùm autem discessissent ab eo (nam reliquerant eum in morbis gravissimis *versantem*): conjurarunt inter se contra eum servi ejus, propter cædes * filiorum Jehojadahhi sacerdotis, & interfecerunt eum in lecto ipsi[us]: ita mortuus est: sepeliveruntq; eum in civitate Davidis: sed non sepeliverunt eum in sepulchris regum.

26 Atq; hi *sunt* qui conjurarunt inter se cōtra eum: Zabad filius Schimhhathæ Hhāmonitidis, & Jehosabad fili[us] Schimritæ Moabitidis.

27 Filii autem ejus, & magnitudo oneris impositi ei, & fundatio domus Dei, ecce sunt scripta * in commentario libri regum: regnavitq; Amatzja filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

5 Anno in annum] *vide annotata Exod.30.12.* 6 Moschis] *id est, quali est usus Mosche: sic peccata Menaschis 2.Reg.24.5.& iniquitas patrum Exo.34.7.& signum Jonæ Matth.12.39.contradictio Core & error Balaam in epist. Judæ, aliaq; plurima* τεχνικῶς *quasi eadem essent eodem modo appellantur.* Tentorium conventus] *quasi dicat, quemadmodum ille extra ordinem collegit, quæ ad structuram tabernaculi requirebantur: ita nunc quæ ad templi instaurationem opus sunt, a nobis procurari & a populo conferri convenit.* 9 Collectam Moschis] *id est, qualis fuit collecta Moschis, ut sup. ver.6. nam diversam fuisse vel ex eo apparet, quòd illic capitatio viritim & certa summa imperatur: hic verò libera cujusque oblatio in arcam conjicitur: atque ideo magis comparanda esset cum illa Moschis, de qua Exod.25.* 11 Deferebat] *Levita, cui hoc committebatur.* Scriba Regis &c.] *nam his ambobus commissa erat a Rege & summo sacerdote quæstura istius ærarii.* 14 Offerentes &c.] *id est, cultum Dei in domo ejus exercuerunt: synecdoche.* 16 Erga Deum] *instaurando cultum ejus.* Domum illius] *Davidis recuperando illi regnum.* 17 Incurvaverunt] *id est, blanditiis ita eum demulserunt, ut animum illius divini cultus alioquin studiosum frangerent, & regiæ authoritatis specie omnia pro libidine administrarent, etiam in causis religionis.* 20 Constitisset] *id est, ex editiore loco orationem habuisset.* 24 Judicia] *Dei, de quibus 2.Reg.12.19.& infrà ver.27.* 25 Filiorum] *id est filii, indefinitè dictum: ut Gen.46.7.* 27 In commentario] *id est, in 2.Reg.12.ubi tributum Joascho a Chazaële impositum describitur.*

CAPUT XXV.

Amatzja principio Dei cultum amplexus conductas Jisraëlitarum copias dimittit, & insignem contra Edomæos victoriam consequitur: qua elatus a Deo deficit, & ab Jisraëlitis, quos provocabat funditur, capitur, mulctaq; gravi afficitur. Postea a subditis conjuratis pellitur, & morte afficitur.

2 Reg.14.

1 NATUS vigintiquinq; annos regnare cœpit Amatzja, & vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jehohhadan e Jeruschalaimis.

2 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non [a] animo integro.

[a] Heb. *corde.*

3 Fuit autem cùm confirmatum esset regnũ penes ipsum: ut interficeret servos suos, qui percusserant regem patrem suum:

4 Filios verò eorum non affecit morte: sed *fecit* sicut scriptum est in lege, in libro Moschis, præcepisse Jehovam dicendo: ne moriuntor patres pro filiis, & filii ne moriuntor pro patribus: sed quisque propter peccatum suum moriuntor.

5 Præterea Amatzja congregatis Jehudæis, constituit eos per familias paternas, per chiliarchos, & per centuriones in toto Jehuda & Binjamine: & recensens eos a nato viginti annos & deinceps, invenit eorum trecenta millia delectorum, *aptorum* ad prodeundum in militiam prehendentium *spiculum aut clypeum.

6 Insuper mercede conduxit ex Jisraëlitis, centies mille valentes robore, centum talentis argenti.

7 Quare vir Dei venit ad eum dicendo: ô rex, ne venito tecum exercitus Jisraëlitarum, non enim *est* Jehova cum Jisraëlitis, ullo Ephrajimitarum.

8 Sed procede tu, age, confirma te ad hoc bellum: facturus esset Deus ut impingas coram hoste: nam *est* vis in Deo ad auxiliandum, & ad faciendum ut impingas.

9 Dicente verò Amatzja viro Dei, quid ergo faciendum centum talentis, quæ dedi turmæ Jisraëlitarum? dixit vir Dei: est Jehovæ dare tibi amplius eo.

10 Separavit itaque eos Amatzja, nempe turmam illam quæ venerat ad ipsum ex Ephrajimo, ut abirent in locum suum: quapropter accensa ira ipsorum valde contra Jehudam, revertebantur in locum suum [b] accensi ira.

[b] Heb. *in accensione iræ: ut Exo.11.8*

11 Interea Amatzja confirmans se deduxit populum suum, & abiit in vallem salis: ubi percussit filiorum Sehhiris decem millia.

12 Et decem millia vivorum captivos abducentes Jehudæi, duxerunt ad fastigium *Petræ: & dejecerũt eos e fastigio Petræ, ita ut omnes disrumperentur.

13 [c] Turmarii verò illi quos remiserat Amatzja ne procederent secum in bellum, omnino irruerunt in civitates Jehudæ * a Schomrone Beth-Choronem usque: & percutientes ex eis tria millia, diripuerunt direptione magna.

[c] Heb. *filii turmæ.*

14 Fuit autem postquam rediisset Amatzja a percutiendo Edomæos, ut adducens Deos filiorum Sehhiris, constitueret illos sibi Deos: & coram illis incurvaret se, atque adoleret illis.

15 Quam ob rem accensus ira Jehova in Amatzjam: misit ad eum prophetam qui diceret ad eum: cur quæris Deos istius populi, qui non eripuerunt populum suum e manu tua?

16 Fuit autem cum alloqueretur ipsum, ut diceret illi *rex*, an consiliarium regi tradiderunt te? [d] desiste, quare * percuterent te? itaque destitit propheta, cùm dixisset: * agnosco Deum iniisse consilium de perdendo te, quandoquidẽ facis hoc: ac non auscultas consilio meo.

[d] Heb. *desiste tibi: pleonasmus usitatus: vide Gen.11.31.*

17 Tunc inito consilio Amatzja rex Jehudæ, misit ad Joaschum filium Jehoachazi filii Jehu regem Jisraëlis, qui dicerent: age videamus alter faciem alterius.

18 Misit verò Joasch rex Jisraëlis ad Amatzjã regẽ Jehudæ, qui dicerent: quædam spina quæ in Libano *erat*, misit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam tuam filio meo in uxorem: interea præteriens bestia agrestis quæ in Libano *erat*, conculcavit spinam illam.

19 [e] Cogitasti, ecce percussisti Edomæos, ideo extulit te animus tuus ad venandum gloriam: nunc conside domi tuæ: quare misceres bellum malo tuo, ut cadas tu & Jehuda tecum?

[e] Heb. *dixisti: ut Exod.2.14.*

20 Sed non auscultavit Amatzja: quia a Deo id erat, ut traderet eos in manum *horum*; eò quòd quæsivissent Deos Edomæorum.

21 Et ascendente Joascho rege Jisraëlis, viderunt alter faciem alterius, ipse & Amatzja rex Jehudæ: apud Beth-Schemeschum quod *est* Jehudæ.

22 Plaga

22 Plaga autem affectus est Jehuda coram Jisraële: ita ut fugerent quisq; in tentoria sua.

23 Amatzjam verò regem Jehudæ filiũ Joaschi, filii Jehoachazi prehendit Joasch rex Jisraëlis apud Beth-Schemeschum: deinde adducens eum Jeruschalaima, perrupit in muro Jeruschalaimorum a porta Ephrajimi usque ad portam angularem quadringentos cubitos.

24 Denique toto auro & argento omnibusque vasis quæ inventa sunt in domo Dei penes [f]Hhobed-Edomum,& thesauris domus regiæ obsidibusque *acceptis*: reversus est Schomronem.

25 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Jehudę, post mortem Joaschi filii Jehoachazi regis Jisraëlis: quindecim annis.

26 Reliquæ autem res Amatzjæ[f] priores & posteriores: nónne ecce sunt scriptę in libro regum Jehudæ & Jisraëlis?

27 Nam ex quo tempore recessit Amatzja [g] a sequendo Jehova, cùm fecissent contra eum conspirationem Jeruschalaimis, fugit Lacischum: quam ob rem miserunt post eum Lacischum, ubi morte affecerunt eum.

28 Inde deportaverunt eum equis: & sepeliverunt eũ cum patribus ejus in [f]civitate Jehudæ.

[g] Heb. *de post Jehovâ conspirarunt cõspiratione.*

ANNOTATIO.

5 Spiculum &c.] *vide suprà* 11.12. 12 Petræ] *id est, ad saxum civitatis primariæ in Arabia Petrea, quæ ab eo Petra dicitur: quam occupasse in hac expeditione legitur* 2.Reg.14.7. 13 A Schomrone] *id est, per totam latitudinem regionis Jehudæ, Jisraëlitarum regno conterminam.* 16 Percuterent] *id est, ne committas nimis loquendo, ut irruant in te.* Agnosco] *vide simile* 1.Reg.22.19. 24 Hhobed-Edomum] *id est, posteros Hhobed-Edomi, janitores & thesaurorum sacrorum custodes,* 1. *Chro.*26.15. 26 Priores &c.] *vide* 1.*Chron.*29.19. 28 Civitate Jehudæ] *id est, metropoli regni.*

Caput XXVI

Hhuzzija dum pietati studet divino præsidio secundatur, vicinos hostes subjicit, & regnum confirmat: deinde sacrum sacerdotium invadens lepra percutitur, ideoq; hominũ consortio excluditur, filio interea regnum administrante.

2.Reg.14.21

1 TUM assumentes totus populus Jehudę Hhuzzijam, qui erat natus sexdecim annos: constituerunt eum regem pro patre ejus Amatzja.

2 Ipse ædificavit Elotham, quam recuperaverat Jehudæ: postquam occubuisset rex cum patribus suis.

3 Natus sexdecim annos Hhuzzija, cùm regnare inciperet: quinquaginta duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jecolja e Jeruschalaimis.

4 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: [f]omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

5 Fuit enim intentus quęrendo Deo diebus Zecarję, informantis [a] in rebus pertinentibus ad timorem Dei: & quibus diebus quæsivit Jehovam, secundavit eum Deus.

6 Nam procedens cùm oppugnaret Pelischtęos, perrupit murum Gathi,& murum Jabnes, & murum Aschdodi: ædificavitque civitates in Aschdodæa, & in Pelischtęorum *regione:*

7 Et auxiliatus est ei Deus[f] contra Pelischtęos,& contra Arabas qui habitabant in Guris planitie, & indigenas.

8 Dederunt quoque Hhammonitę munus Hhuzzijæ: adeo ut abiret nomen ejus usque ad ingressũ Ægypti, quia confirmabat se [b] summè.

9 Nam ædificavit Hhuzzija turres Jeruschalaimis ad portam anguli & ad portam vallis & ad[f]Miktzohham: & [f] firmavit eas.

10 Ædificavit etiam turres in[f] deserto, & fodit cisternas multas tam in depresso loco quàm in planitie, eò quòd pecoris multum esset ipsi: & agricolę ac vinitores in montibus, & in arvis, nam amator [c] agriculturæ erat.

11 Erant autem Hhuzzijæ copiæ gerentium bellum, aptorum ad prodeundum in militiam, turmatim pro numero recensionis eorum. *factæ* [d] per Jehhielem scribam& Mahhasejam moderatorem: commissæ manui Chananjæ ex principibus regis.

2.Reg.15.2.

[a] Heb. *in timorib. Dei: sic enim habetur in antiquo manu scripto exẽplari emendatissimæ Bibliothecæ illustrissimi Principis Electoris Palatini: & sic legit Rabbi Schelomo antiquissimus, in suis cõmentariis.*

[b] Heb. *usque sursum.*

[c] Heb. *terræ.*

[d] Heb. *per manum.*

12 Totus numerus primorum paternarum *familiarum* inter valentes robore, bis mille sexcentorum:

13 Quorum manui commissi copiarum militarium ter centies septies mille quingenti, gerentes bellum virtute militari: ad auxiliandum regi contra hostem.

14 Quibus paravit Hhuzzija pro toto exercitu scuta & spicula, galeasq; & loricas & arcus: usque ad lapides fundarum.

15 Fecit præterea Jeruschalaimis [e] machinas ingeniosissimè excogitatas, ut esset super turres & super angulos, ad jaculandum sagittis & lapidibus magnis: exivitq; nomen ejus usque in longinquum: quia [f][f] mirificè adjuvabatur, usque dum confirmatus esset.

16 Sed ubi confirmatus est, extulit se animus ejus usque adeo ut se corrumperet,& prævaricaretur contra Jehovam Deum suum: ingressus enim est in templum Jehovæ, ut adoleret super altare suffitus.

17 Ingressus verò post eum Hhazarja sacerdos: & cum eo sacerdotes Jehovæ octoginta robusti:

18 Obstiterunt Hhuzzijæ regi dicentes ei, non *est* tuum, ô Hhuzzija, adolere Jehovæ: sed sacerdotum, filiorum Aharonis qui consecrati sunt ad adolendum: exi e sanctuario, nam prævaricatus es: neque futurum est tibi gloriæ a Jehova Deo.

19 Tum indignatus est Hhuzzija, habens in manu sua suffimentũ ad adolendum: cúmque indignaretur contra sacerdotes, lepra exorta est in fronte ejus coram ipsis sacerdotibus in domo Jehovę [g] ab altari suffitus.

20 Respiciens itaque ad eum Hhazarja sacerdos primarius cum omnibus reliquis sacerdotibus, quòd ecce esset leprosus in fronte sua, deturbaverunt eum inde: etiamq; ipse impellebatur ad exeundum, quia plaga afficiebat eum Jehova.

21 Sic fuit Hhuzzija rex leprosus usq; ad diẽ mortis

[e] Heb. *excogitata excogitatione ex cogitantis.*

[f] Heb. *mirificabat adjuvari.*

[g] Heb. *de super altare.*

[h] Heb. *libera, ut 2. Reg. 15. 5.*

mortis suæ, habitans in domo [h] semota leprosus, cùm abscissus esset a domo Jehovæ: interea Jotham filius ejus præerat domui regis, judicans populum terræ.

22 Reliquas autem res Hhuzzijæ priores & posteriores: ' scripsit Jeschahhja filius Amotzi propheta.

23 Tandem occumbente Hhuzzija cum patribus suis, sepelierunt eum cum patribus ejus ' in agro sepulchrali qui erat regum: dicebant enim leprosus est: & regnavit Jotham filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Omnino prout] *id est, non animo integro, ut ille: suprà 25.2.* 7 Contra Pelischtæos] *id est, omnes finitimos, e quibus Pelischtæi regno Jehudæ ab occidente erant: Arabes a meridie: Hhammonitæ ab oriente: Indigenæ verò ubique sparsi, de quibus Judicum. 10.12.* 9 Miktzohham] *vide Nechem. 3.19.* Firmavit eas] *præsidiis & munitionibus.* 10 Deserto] *Arabię, quod pascuosum erat.* 15 Mirificè adjuvabatur] *a Deo, ut docet ver. 7.* 18 Non est tuum] *vide Exod. 30.7. & seq.* 19 Ab altari] *id est, a Deo præsentiam suam in altari testante, & ex eo lepram aspectabili signo ejaculante: synecdoche.*

22 Scripsit Jeschahhja] *tum in libro secundo Regum, tum in libro prophetiæ suę.* 23 In agro] *id est, in eodem agro: sed seorsim a cadaveribus aliorum regum.*

CAPUT XXVII

Jotham regnum bene & feliciter administrat, & Hhammonitas reddit tributarios.

2. Re. 15. 33.

1 NATUS vigintiquinq; annos Jotham cùm regnare inciperet, sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jeruscha filia Tzadoki.

2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Hhuzzija pater ipsius (tantummodò non est ingressus templū Jehovæ) sed adhuc populus corrumpebant se.

3 Hic ædificavit portā domus Jehovæ supremā: & in 'muro clivi ædificavit [a] plurimùm.

[a] Heb. *in multitudinē*

4 Civitates etiam ædificavit in montanis Jehudę: & in saltibus ædificavit palatia & turres.

5 Hic etiam pugnans contra regem Hhammonitarū prævaluit eis: ita ut darent ei Hhammonitæ anno illo centum talenta argenti, & decies mille ' coros tritici, similiter hordei decies mille: hoc rependerunt ei Hhammonitę etiam anno secundo & tertio.

6 Itaq; confirmavit Jotham: quia comparaverat ' vias suas coram Jehova Deo suo.

7 Reliquę autem res Jothami, & omnia ' bella ejus, viæq; ejus: ecce sunt scriptæ in libro regum Jisraëlis & Jehudæ.

8 Natus vigintiquinq; annos cùm regnare inciperet: sexdecim annis regnaverat Jeruschalaimis:

9 Cùm occumberet Jotham cum patribus suis, & sepelirent eum in civitate Davidis: ita regnavit Achaz filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Muro clivi] *id est, editioris partis Jeruschalaimorum post templum ad occidentem siti, inter Gichonem torrentem & portam piscium, de quo infrà 33.14. & Nechem. 3.26. & 27. Item 11.21.* 5 Coros] *vide 1. Reg. 4.21.* 6 Vias suas] *id est, consilia, actiones, vitamq; suam.* 7 Bella ejus] *ei illata a rege Syriæ & Jisraëlitarum: de quibus 2. Reg. 15.37.*

CAPUT XXVIII.

Achaz impius a rege Syriæ & Jisraëlitis (a quibus pietatis & charitatis exemplum Achazo exhibuit Deus) Edomæis & Pelischtæis pressus ad Assyrium recurrit: a quo afflictus Achaz in graviorem idololatriam quàm anteà delabitur: & mortuo Jechizkija filius succedit.

2 Reg. 16. 2.

1 NATUS viginti annos Achaz cùm ille regnaret inciperet, sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis, sed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, sicut David pater ipsius.

2 Ambulavit enim in viis regum Jisraëlis: atque etiam [a] fusiles *imagines* fecit Bahhalimis.

[a] Heb. *fusiones.*

3 Præterea ipse adolevit in 'valle filii Hinnomi: & arsit filios suos igne, secundum ' abominationes gentium quas expulerat Jehova a facie Jisraëlitarum.

4 Et sacrificabat studiosè, adolebatque in excelsis, & in collibus: & sub omni arbore virente.

5 Quam ob rem tradidit eum Jehova Deus ejus in manum regis Syrorum: qui percutientes eum captivam abduxerunt ab eo multitudinē magnam, quam deduxerunt in Darmascum: etiamq; in manum regis Jisraëlitarum traditus est, ita ut percuteret eum percussione magna.

6 Interfecit enim Pekach filius Remaljæ ex Jehudæis centies vicies mille die uno, omnes [b] robustos: eò quòd dereliquissent Jehovam Deum majorum suorum.

[b] Heb. *filios eboris.*

7 Interfecit quoq; Zicri potens Ephrajimita Mahhasejam filium regis, & Hhazrikamum antecessorem domus ejus atq; Elkanam secundum a rege.

8 Itaque captivos ducebant Jisraëlitę e cognatis suis ducenta millia mulierum, puerorum & puellarum, ac etiam prædam multam diripuerant ex eis: deducebantque ista spolia in Schomronem:

9 Cùm ibi existens propheta Jehovæ Hhoded nomine: prodiit ante exercitum illum qui veniebat in Schomronem, ac dixit eis: ecce propter iram Jehovę Dei majorum vestrorum æstuantem contra Jehudęos, tradidit eos in manū vestram: ita ut interficeretis ex eis' cum indignatione: 'usque ad cœlos pertingit istud.

10 Et nunc filios Jehudæ & Jeruschalaimorū cogitatis subjicere ut sint servi & ancillæ vobis 'annon penes vos, vos *inquam sunt* dūtaxat reatus contra Jehovam Deum vestrum?

11 Quare nunc ausultate mihi: & restituite hanc captivorum multitudinem, quam abducitis captivam a fratribus vestris: nam æstus irę Jehovę *exundaret* in vos.

12 Tunc

12 Tunc surgentes homines e primoribus Ephrajimitarum, Hhazarja filius Jehochananis, Berecja filius Meschillemothi & Jechizkija filius Schallumi & Hhamasa filius Chadlai: adversus venientes ab illa militia:
13 Dixerunt eis: non estis adducturi hanc captivorum multitudinem huc: quia in [c] reatum gravissimum cederet nobis * *quod* vos dicitis, superaddēdo peccatis nostris & reatui nostro: quia magnus reatus incumbit nobis, & æstus iræ contra Jisraëlem.
14 Ita dereliquit expeditus quisque multitudinem illam captivam & prædam suam, ante istos principes & totam congregationem.
15 Tunc surgentes homines quidam qui expressi fuerant [d] nominatim, prehenderunt multitudinem illam captivam, & omnes nudos eorum induerunt ex ipsa præda: cumque induissent & calceassent, cibumque & potum dedissent atque unxissent eos, deduxerunt asinis quemque labantem eorum, adduxeruntque eos Jerichuntem *in* civitatem palmarum juxta fratres eorum: deinde reversi sunt in Schomronem.
16 Tempore illo misit rex Achaz ad reges Assyriæ: ut auxiliarentur sibi.
17 Nam adhuc Edomæi venientes: percusserant Jehudam, & abduxerant captivos.
18 Pelischtæi quoque irruerant in civitates depressi agri & meridianas Jehudæ: ceperantque Beth-Schemeschum, & Ajalonem, & Gederothas, & Socuntem ac villas ejus, Timnamque & villas ejus, & Gimzuntem ac villas ejus: ubi habitabant.
19 Deprimebat enim Jehova Jehudam propter Achazum regem Jisraëlis: quia abstraxerat Jehudam, ut [e] omnino prævaricaretur contra Jehovam,
20 Veniens itaque ad eum Tilgath Pilneeser rex Assyriæ, angustia affecit eum: non autem confirmavit eum.
21 Quamvis [f] accipiens Achaz partem ex domo Jehovæ & domo regis ac principum: dedisset regi Assyriæ: tamen non fuit auxilio ei.
22 Quocunque autem tempore angustia afficiebat ipsum Jehova, pergebat prævaricari contra Jehovam: idem erat rex Achaz.
23 Sacrificavit enim diis Darmascenorum *percutientium ipsum: dicens, quia dii regum Syriæ sunt auxilio eis, illis sacrificaturus sum ut auxilientur mihi: at illi fuerunt *obices* [g] in quos impingeret, ipsi & toti Jisraëli.
24 *Adeo ut congregans Achaz instrumenta domus Dei, truncaret instrumenta domus Dei, & occluderet fores domus Jehovæ: faceretq; sibi altaria in unoquoque angulo Jeruschalaimis:
25 Etiam in singulis civitatibus Jehudæ faceret excelsa ad adolendum diis alienis: ita provocavit Jehovam Deum majorum suorum.
26 Reliquæ autem res ejus, & omnes viæ ejus *priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Jisraëlis.
27 Denique cùm occubuisset Achaz cum patribus suis, & sepelivissent ipsum in ipsa civitate, Ierusschalaimis. (non enim intulerunt eum in *sepulchra regum Jisraëlis) regnavit Jechizkija filius ejus pro eo.

[c] Heb. *reatū Jehovæ. i. maximum: solet enim quicquid gravissimum & maximū est, ex primi adjuncto aliquo nomine Dei: ut Gen. 30. 8. & Jum. 2. 30.*

[d] Heb. *nominibus.*

[e] Heb. *prævaricando prævaricaretur.*

[f] Heb. *partitus esset.*

[g] Heb. *ad impingere faciendū eum.*

ANNOTATIO.

3 Valle filii Hhinnomi] *vide Jehosch.* 15. 8. Abominationes gentium] *Levitici* 18. 21. & 20. 2. 9 Cum indignatione] *id est, veterum simultatum & bellorum inde a divisione regni gestorum nomine exacerbati.* Usque ad Cœlos] *id est, summa est hæc sævitia quam exercetis, & animus infensissimus: hyperbole, ut Genes.* 11. 4. 10 An non penes] *quasi dicat, nónne conscii vobis estis, vos aliis peccatis vestris reos jam peractos esse coram Deo, quòd illa hoc novo scelere cumulatis?* 13 Quod dicitis] *id est, cogitatis de fratribus vestris in servitutem trahendis.* 23 Percutientium ipsum] *id est, cum a Retzine superatus esset, suprà. vers. 5. & 2. Reg. 16. 5. & 6.* 24 Adeo ut] *postquam rex Assyriæ eum invasisset, 2. Reg. 16. 10.* 26 Priores & posteriores] *id est, ante immissas a Deo calamitates & post.* 27 Sepulchra regum] *qui erant in arce Davidis.*

CAPUT XXIX.

Jechizkija rex constitutus, illico Dei cultum restituit: sacerdotibus imperat ipsorum sanctificationem, templiq; purgationem: in quo deinde ipse cum populo per sacerdotes & Levitas multas oblationes magna cum lætitia offert.

1 JECHIZKIJA regnare cœpit natus vigintiquinque annos, & vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Abija filia Zecarjæ.
2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat David pater ejus.
3 Hic ipso anno primo regni sui mense primo aperuit fores * domus Jehovæ, & confirmavit ipsos *sacerdotes.*
4 Jussit enim convenire sacerdotes & Levitas, & congregavit eos in * plateam orientalem:
5 Ac dixit eis, auscultate mihi, ô Levitæ: jam sanctificate vos, & sanctificate domum Jehovæ Dei majorum vestrorū, & efferte [a] *quod separandum est e sancto.
6 Nam prævaricati sunt patres nostri, & facientes quod malum *videtur* in oculis Dei nostri, dereliquerunt eum: & avertentes faciem suam a tabernaculo Jehovæ opposuerunt cervicem.
7 Etiam occluserunt fores porticus, extinxeruntque lucernas & suffitum non adoleverunt: denique holocaustum non obtulerunt in sancto, Deo Jisraëlis.
8 Quam ob rem fuit fervens ira Jehovæ contra Jehudam & Jeruschalaima: adeo ut tradiderit eos commotioni, desolationi & sibilo: * quemadmodum videtis oculis vestris.
9 Nam ecce * ceciderunt patres nostri gladio: & filii nostri filiæque nostræ ac uxores nostræ in captivitate *fuerunt* propter illud.
10 Nunc est [b] mihi in animo pangendi fœdus cum Jehova Deo Jisraëlis: ut avertat se a nobis æstus iræ eius.
11 Filii mei, nunc * ne erretis, vos enim elegit Jehova, ut stantes coram ipso ministretis ipsi, & ut

2. Reg. 18, 2.

[a] Heb *separatione: metonymia.*

[b] Heb. *cū corde meo.*

& ut fitis ipsi ministrantes & adolentes.

12 Tum surgentes hi Levitæ, Machath filius Hhamasai,& Joël filius Hhazarjæ e posteris Kehathitarum : ex Meraritis verò Kisch filius Hhabdi, & Hhazarja filius Jehallelelis : atque e Gerschonitis Joach filius Zimmæ, & Hheden filius Joachi:

13 Et e filiis ' Elitzaphanis, Schimri & Jehhiel : ac e filiis Asaphi,Zecarja,& Matanja:

14 E filiis quoque Hemanis,Jechiel & Schimhhi:& e filiis Jeduthunis,Schemahhja & Hhuzziel:

15 Congregarunt cognatos suos & sanctificaverunt se, veneruntque ex præcepto regis ad res Jehovæ: ad purgandũ domum Jehovæ.

16 Nam ingressi sacerdotes in interiorem partem domus Jehovæ ad purgandum: extulerunt omnem immunditiem, quam invenerant in templo Jehovæ, in atrium domus Jehovæ: recipiebant verò Levitæ exportandam in torrentem Kidronis foras.

17 Cœperant autem ' primo *die* mensis primi sanctificare: & dio octavo ejusdem mensis ingressi porticum Jehovæ,sanctificarunt domum Jehovæ diebus octo : ita ut die sextodecimo mensis primi absolverint.

18 Tum venientes ' intro ad Jechizkijam regem,dixerunt: purgavimus totam domum Jehovæ,& altare holocausti cũ omnibus instrumentis ejus, & mensam dispositionis cum omnibus instrumentis ejus.

19 Denique omnia instrumenta illa quæ abjecerat rex Achaz cùm regnaret, prævaricatione sua: comparavimus & sanctificavimus,quæ ecce sunt ante altare Jehovæ.

20 Itaque manè surgens Jechizkija rex,congregavit præfectos civitati: & ascendit in domum Jehovæ.

21 ' Cumque adduxissent juvencos ' septem & arietes septem, agnosque septem, & hircos e capris septem in peccatum pro regno & ' pro sanctuario,ac pro Jehuda : edixit filiis Aharonis sacerdotibus, ut offerrent in altari Jehovæ.

22 Tum jugularunt boves, & accipientes sacerdotes illorum sanguinem ' inspserserunt in ipsum altare : similiter jugulantes arietes inspserserunt illorum sanguinem in altare, & jugulantes agnos inspserserunt illorum sanguinẽ in altare.

23 Postremò admoverunt hircos peccati ante regem & congregationem : qui manibus suis nixi sunt eis.

24 Jugulantesque eos sacerdotes expiaverunt sanguine eorum in altari ad expiationem faciendam pro toto Jisraële : quia toti Jisraëli indixerat rex holocaustum & peccatum illud.

25 Restituerat autem Levitas in domo Jehovæ cum cymbalis, cum nabliis,& cum citharis ex præcepto Davidis,& Gadi videntis regii,& Nathanis prophetæ:nam a Jehova præceptum illud erat per prophetas ejus.

1 Chro.23. & 25.

26 Itaque adstantibus Levitis cum instrumentis Davidis : sacerdotibus verò ' cum tubis:

27 Edixit Chizkija ut offerrent holocaustum in altari: & quo tempore cœpit holocaustum, cœpit musica Jehovæ cum ipsis tubis, idque cum [c] canticis traditis & instrumentis Davidis regis Jisraëlis.

[c] Heb. *cum manibus: synecdoche, ut suprà 1.Chro 6.31.& Hhezr.3.10.*

28 Interea tota congregatio incurvabant sese, cùm musici canerent & tubicines tubis clangerent : omnia hæc usquedum absolutum esset holocaustum.

29 Cùm autem absolvissent offerre : procidentes rex, & omnes qui præsentes erant cum eo,incurvaverunt se :

30 Edixitque Chizkija rex & principes Levitis, ut laudarent Jehovam verbis Davidis & Asaphi videntis : qui cùm laudassent,dum agitaretur lætitia illa, inclinato vertice incurvaverunt se.

31 Tum locutus Jechizkija dixit: jam [d] consecrastis ministeriũ vestrum Jehovę, ' accedite & adducite sacrificia & eucharistica in domum Jehovæ : adduxerunt itaque congregatio illa sacrificia & eucharistica, & omnis voluntarius [e] animo holocausta :

[d] Heb. *implevistis manũ vestram: ut Exo.28.41.*
[e] Heb. *corde: sic ver.34.*

32 Adeo ut esset numerus holocaustorum, quæ adduxerunt congregatio, boum septuaginta, arietum centum, agnorum ducentorũ: ad holocaustum Jehovæ erant omnia hæc:

33 ' Aliorum autem consecratorum, boum sexcentorum,& pecudum ter mille.

34 Veruntamen sacerdotes erant pauciores, neque poterant ' nudare *pelle* omnia illa holocausta : quare ' confirmarunt eos cognati eorum Levitæ, donec absolutum esset illud opus, & donec sanctificassent se reliqui sacerdotes: nam Levitæ rectiores fuerant animo ad sanctificandum se sacerdotibus.

35 Nam etiam imponendum erat copiosè de adipibus eucharisticorum & de libaminibus ' præter illa holocausta : ita constitutus est cultus domus Jehovæ.

36 Lætatusque est Jechizkija totúsque populus, de eo quod restituerat Deus populo: ' nam repentè fuerat hęc res.

ANNOTATIO.

3 Domus Jehovæ] *id est, porticus & totius domus, quas occluserat pater, suprà 28.24.& infrà ver.7.* 4 Plateam orientalem] *id est, ante præcipuam atrii portam.* 5 Quod separandum est] *id est, quæ sunt impura, aut ad prophanum cultum invecta.* 8 Quemadmodum videtis] *vos jam aliquot annis a Syris, Jisraëlitis, Edomæis, Pelischtæis & Assyriis opprimi.* 9 Ceciderunt &c.] *suprà 28.6.& seq.* 11 Ne erretis] *id est, ne perstetis in errore: in quo cultum Dei, ad quem electi estis, omisistis.* 13 Elitzaphanis] *qui fuit princeps familiæ Kehathitarum, Num.3.30.* 17 Die primo] *id est, eodem die quo rex constitutus est.* 18 Intro] *id est, in regiam.* 21 Cumque adduxissent] *id est, omnes quadrupedum species sacrificio aptas, ad consecrationem loci & personarum, ad holocaustum pro peccatis, & ad eucharistica.* Septem] *ad significandam universitatem, sive totum regni corpus.* Pro sanctuario] *ut denuo consecraretur.* 22 Insperserunt &c.] *ex ritu Levit.8.15.& seq.* 26 Cum tubis] *ex mandato Dei Num.10.10.* 31 Accedite] *Apostrophe ad populum.* 33 Aliorum &c.] *id est, sacrificiorum tam votivorum quam voluntariorum, quæ in eucharisticis numerantur: atque etiam munerum, de quibus Levit.2.* 34 Nudare pelle] *quia occupati erant in oblationibus offerendis.* Confirmarunt] *id est, partem muneris istorum in se receperunt, quod alioquin sacerdotum erat: Levit.1.6.*

35 Præter

35 Præter illa holocausta] *id est, multa igne absumenda accedebant ad sacrificia: nam omnis adeps Jehovæ: erat Levit. 3.16. ut & suffitus ex Libamine.* 36 Nam repente] *quasi dicat, factum hoc insperatum lætitiam piorum auxit, uno momento ex illis tenebris, quas offuderat Achaz, emergentium.*

Caput XXX.

Jechizkija inito consilio Jehudæis & Jisraëlis indicit Pascha in mensem secundum: in quo celebrando Levitæ immundorum vicibus funguntur: pro quibus oratione habita Deus conciliationem suam testatus est. Deinde feriæ conceptivæ habentur, ad professionem grati erga Deum animi.

1 DEINDE misit Jechizkija per totum Jisraëlem & Jehudam, & etiam fasciculos literarum scripsit ad Ephrajimitas & Menaschitas, ut venirent in domum Jehovæ Jeruschalaima: ad celebrandum Pascha Jehovæ Deo Jisraëlis.

2 Nam inierat consilium rex & principes ejus cum tota congregatione Jeruschalaimis: de celebrando Paschate * mense secundo.

3 Non enim potuerant celebrare illud tempore * eodem: cùm sacerdotes non sanctificassent se ad sufficientē numerum, & populus nō congregassent se Jeruschalaima.

4 Cumque recta videretur hęc res in oculis regis: & in oculis totius congregationis illius:

5 Constituerant rem *hanc* ut [a] promulgarent per totum Jisraëlem a Beer-Schebahho Danem usque, ut venirent celebratum Pascha Jehovę Deo Jisraëlis, Jeruschalaima: nam [b] jam diu non celebraverant [c] ex præscripto.

6 Abiverunt itaq; cursores cum fasciculis literarum [d] a rege ac principibus per totum Jisraëlem & Jehudam, & ex præcepto regis dicebant: filii Jisraëlis, convertimini ad Jehovam Deum Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis, ut convertat se ad [e] reliquias, quæ reliquæ factę sunt vobis e manu * regum Assyrię.

7 Neque estote vt patres vestri, & ut fratres vestri, qui prævaricati sunt contra Jehovam Deum majorum suorum: quos tradidit desolationi, quemadmodum videtis.

8 Nunc ne obdurate cervices vestras, ut patres vestri: * cedite manum Jehovę, & ingressi sanctuarium ejus, quod sanctificavit in seculum, colite Jehovam Deum vestrum: ut avertat se a vobis æstus iræ ejus.

9 Nam conversis vobis ad Jehovam, fratres vestri & filii vestri [f] consequentur misericordiam coram illis, qui captivos detinent ipsos, adeo ut revertantur in terram hanc: nam gratiosus & misericors *est* Jehova Deus vester: neque avertet faciem a vobis, si convertemini ad ipsum.

10 Cùm autem cursores illi transirent de civitate in civitatem per regionem Ephrajimi & Menaschis, ad Zebulunem usque: deridebant eos ac subsannabant eos.

11 Veruntamen quidam ex Aschere, & Menasche, & e Zebulune deprimentes se, venerunt Jeruschalaima.

12 Etiam in Jehudæis erat * manus Dei: indens eis [g] animum vnum, ad faciendum præceptum regis ac principum ex verbo Jehovæ.

13 Et congregati sunt Jeruschalaima populus multus ad celebrandum festum azymorum mense secundo: congregatio [h] quàmplurima.

14 Qui surgentes amoverunt altaria quæ erant Jeruschalaimis: & omnes aras thurarias amoventes, projecerunt in torrentem Kidronis.

15 Deinde jugularunt Pascha quartodecimo *die* mensis secundi: cùm reliqui sacerdotes & Levitæ * rubore suffusi sanctificassent se, & obtulerunt holocausta in domo Jehovæ.

16 Ita steterunt in statione sua secundum officium suum ex lege Moschis viri Dei: sacerdotes spargentes sanguinem *acceptum* e manu Levitarum.

17 Quia multitudo in eo cœtu erat qui non sanctificaverant se: ideo Levitæ incumbebant * jugulationi Paschatum pro omni immundo, ad sanctificandum *ea* Jehovæ.

18 Nam magna pars illius populi, multitudo ex Ephrajimo, & Menasche, Jissascare & Zebulune non mundaverant se cùm comederent Pascha, secus quàm * præscriptum est: sed oravit Jechizkija pro eis dicendo: Jehova optimus * expiationem faciat pro *eo*:

19 * Quisquis animum suum comparaverit ad quærendum Deum Jehovam, Deum majorū suorum: quamvis non *sit* prout mundities [i] sacra *postulat*.

20 Et auscultans Jehova Jechizkiję, * curavit populum.

21 Itaq; celebrarunt Jisraëlitæ qui pręsentes erant Jeruschalaimis, festum azymorum septem diebus cum lætitia magna: laudabantque Jehovam de die in diem Levitæ ac sacerdotes instrumentis * *concinentibus* robur Jehovæ.

22 * Locutus enim fuerat Jechizkija, quæ [k] erant cordi omnibus Levitis, informantibus in intelligentia ejus quod *videtur* bonum Jehovæ: ideo comederunt stato illo tempore septem diebus, sacrificantes sacrificia eucharistica, & confitentes Jehovæ Deo majorum suorum.

23 Cumq; consilium inivissent tota congregatio illa de celebrandis septem diebus aliis: celebrarunt septem dies *cum* lætitia.

24 Quibus Chizkija rex Jehudæ obtulit congregationi mille juvencos, & septies mille pecudes: & principes obtulerunt congregationi juvencos mille, pecudesque decies mille: se verò sanctificaverant sacerdotes [l] * copiosè.

25 Ita lætati sunt tota congregatio Jehudæ & sacerdotes ac Levitę, totaque congregatio eorum qui venerant ex Jisraële: tam peregrini qui venerant e terra Jisraëlis, quàm habitantes in Jehuda.

26 Fuitque lętitia magna Jeruschalaimis; quia inde * a diebus Schelomonis filii Davidis regis Jisraëlis, hujusmodi non fuerat Jeruschalaimis.

[a] Heb. *transmitterent vocem.*
[b] Heb. *non per multum temporis.*
[c] Heb. *sicut scriptū est: sic infrà 8.*
[d] Heb. *a manu regis &c*
[e] Heb. *evasionem quæ relicta est vobis.*
[f] Heb *erunt in misericordiam.*
[g] Heb. *cor: sic vers. 19.*
[h] Heb. *in multitudinē valde.*
Levitici 1. & sequentibus cap.
[i] Heb. *sanctitatis.*
[k] Heb. *ad vel super cor: vide Gen. 34.3*
[l] Heb. *in multitudinem.*

27 De-

27 Deniq; surgentes sacerdotes Levitici *benedixerunt populo, & exaudita est vox eorum: pervenit enim oratio eorum in habitaculum sanctum illius, in cœlum.

ANNOTATIO.

2 Mense secundo] *ex lege Num. 9.* 3 Eodem] *quo conventus fuerat habitus & purgatio instituta: nam illud fuisset tempus proprium Paschatis, Exodi. 12.* Sufficientem numerum] *ut superioris conventus sacrificia offerrent: nedum maximi hujus, quo totus populus Jisraëliticus ad celebrandum Pascha fuisset conventurus, suprà 29. 34.* 6 Regum Assyriç] *Pulus 2. Regum. 15. 19. & 1. Chronicorum 5. 26: & Tilgath-Pilneeseru 2. 15. 29. & suprà. 28. 20.* 8 Cedite manum] *id est, prostrati, Dei opem & auxilium implorate, ut vos misericordia sua erigat: ut lamentationum. 5. 6.* 12 Manus Dei] *id est, virtus & efficacia: metonymia.* 15 Rubore suffusi] *quòd tam diu distulissent sui sanctificationem.* 17 Jugulationi] *quæ alioquin ad offerentes pertinebat, ut observatum est Levitici 1. 5.* 18 Præscriptum est] *Levi. 7. 10.* Expiationem faciat] *id est, præstet spiritu suo, quod isti temporis importunitate prætermiserunt: sic ostendit Chizkija quid fuerit juris de eu, qui sine fide mala, etiam secundo mense impurati erant.* 19 Quisquis &c.] *quasi dicat, modò qui accedent ad Pascha, animos suos comparaverint: cætera ne imputet Deus.* 20 Curavit] *id est, virtute spiritus sui purificavit.* 21 Concinentibus] *id est, quibus canebant Psalmos robur Jehovç prædicantes.* 22 Locutus enim] *antequam hæc fierent, videns Chizkija magnum populi numerum imparatum, undequaque ad celebrandum Pascha confluere: consilium cum sacerdotibus, & Levitis legis peritis habuerat. in quo constitutū est, ut res precibus Deo committeretur, Levitæ animos sumerent ad officium populo præstandum, & populum de re tota instituerent ex verbo Dei.* 24 Copiosè] *id est, tanto numero, ut abundè sacerdotum esset: non autem ut suprà ver. 3.* 26 A diebus Schelomonis] *exclusivè ut vocant, id est, a diviso regno non fuit celebrata tanta festivitas, junctis cum Jehuda Jisraëlitis.* 27 Benedixerunt] *ex lege Num. 6. 23.*

CAPUT XXXI.

Populus idololatriam convellit, & Jechizkija sacerdotes ac Levitas in suis muneribus & distributionibus restituens, de cibario eorum prospicit, revocata primitiarum decimarumq; lege.

1 CUm autem absolvissent omnia ista, egressi omnes Jisraëlitæ qui præsentes fuerant, per civitates Jehudæ fregerunt statuas, & succiderunt lucos, destruxerūtque excelsa ac altaria e tota Jehuda & Binjamine, etiam *per* Ephrajimum & Menaschem, usque dum absolvissent: deinde reversi sunt omnes Jisraëlitæ quisque in possessionem suam per civitates suas.

2 Restituit verò Jechizkija distributiones sacerdotum ac Levitarum per distributiones eorum, quemq; secundum ministerium ipsius, sacerdotes & Levitas, in holocausta & in Eucharistica: ad ministrandum & ad celebrandum, atq; ad laudandum *in portis castrorum Jehovæ.

3 Portionem quoque regis e facultatibus suis ad quçq; holocausta, ad holocausta matutina & vespertina, & holocausta pro sabbathis ac pro noviluniis, & pro solennitatibus: ut præscriptum est lege Jehovæ.

Num. 28.

4 Similiter edixit populo, habitatoribus Jeruschalaimorum, ut darent *portionem sacerdotum & Levitarum: *ut confirmarent se in lege Jehovç *exequenda.*

5 Tum simulac erupit hoc verbum, [a] plurimas contulerunt Jisraëlitç primitias frumenti, musti, oleiq; ac *palmæ, denique omnis proventus agri: decimas quoque omnium [b] copiosè attulerunt.

[a] Heb. *multiplicaverut primitias.*
[b] Heb. *in multitudinē*

6 Filii quoque Jisraëlis & Jehudæ qui habitabant in civitatibus Jehudæ, ipsi etiam decimas armenti & gregis, & decimas [c] sacras, id est, sacratas Jehovç Deo ipsorum: afferentes deposuerunt [d] acervatim.

[c] Heb. *decimas sāctitatum.*
[d] Heb. *acervos acervos.*

7 *Mense tertio cœperunt acervorum illorum fundamenta ponere: mense verò *septimo absolverunt.

8 Cumq; venientes Jechizkija & principes, vidissent acervos illos: benedixerunt Jehovæ & populo ejus Jisraëli,

9 Percunctatusq; est Jechizkija sacerdotes & Levitas de illis acervis:

10 Alloquens verò eum [e] Hazarja sacerdos primarius in familia Tzadoki: dixit, ex quo cœptum est istam oblationem afferre in domum Jehovæ, comedimus & saturati sumus, a c super est [f] quamplurimum: quia Jehova benedixit populo suo, ita ut quod superest sit multitudo hæc.

[e] *qui & Tzadok. 1. Chron. 6. 12.*
[f] Heb. *usq; in multitudinem.*

11 Quapropter edicente Jechizkija, ut compararent cellas in domo Jehovæ: compararunt:

12 Quò inferebant oblationem illam, & decimas, & res consecratas constanter: *præerantq; illis antecessor Conanja Levita, & Schimhhi frater ejus secundus ab eo:

13 Jechiel verò & Hhazazja, & Nachath, & Hhasaël, & Jerimoth, & Jozabad, & Eliel, & Jismachja, & Machath, ac Benaja: *prçfecti erant sub manu Conanjæ & Schimhhi fratris ejus, institutione Jechizkijç, regis, & Hhazarjæ *antecessoris domus Dei.

14 Kore verò filius Jimnç Levitæ janitor versus orientem, prçerat voluntariis oblationibus Dei: ut distribueret oblationem Jehovæ, & res sanctas sanctarum.

15 *Ad manum autem ejus, Hheden, & Minjamin, & Jischuahh, ac Schemahhja, Amarja, & Schecanja per civitates sacerdotum in stato munere: dando cognatis suis per distributiones *tam magno quàm parvo.

16 (Præter generis ipsorum mares, a nato tres annos & deinceps) omni ingredienti domum Jehovæ ad [g] officium diurnum: pro ministerio eorum, in observationibus eorum, secundum distributiones eorum.

[g] Heb. *rem diei die suo.*

17 Et cum recensione generis sacerdotum per familias paternas eorum, etiam Levitis a nato viginti annos & deinceps: in observationibus eorum, per distributiones eorum.

18 Etiam generi ipsorum in omnes parvulos eorum,

eorum, uxores eorum, filiosque eorum ac filias eorum, toti congregationi: *cùm in stato munere suo rerum sanctarum sanctificassent se.

19 Tum posteris Aharonis sacerdotibus per agros suburbanos civitatum eorum, in [h] unaquaque civitate *præerant* homines, qui expressi sunt *nominibus: ad dandum portiones cuique mari inter sacerdotes, similiter singulis recensitis genere inter Levitas.

20 Itaque fecit talia Jechizkija in toto Jehuda: fecitque quod bonum, & rectum, [i] statumque *videtur* cum Jehova Deo suo.

21 In omni verò opere quod cœperat in ministerio domus Dei, & in lege ac in præcepto, quærendo Deum suum, ex toto [k] animo suo exercuit se, & secundatus est.

[h] Heb. *civitate & civitate.*

[i] Heb. *stabilitatis.*

[k] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Per Ephrajimum] *id est, partem illam quæ regi Jehudæ parebat sive occupatam a superioribus regibus ut suprà 13.19. & 15.8. sive ipse aliqua ex causa ad Jehudam defecisset, ut tunc Jisraëlis regnum fluctuabat, & multis motibus agitabatur: sic infra 34.6.* 2 In portis castrorum] *id est templi, quò conveniebat populus Dei, & Dei ministri quasi castrensi modo erant collocati.* 4 Portionem sacerdotum, &c.] *ut describitur Num. 18.* Ut confirmarent] *id est, illi rei firmè incumberent, neque distraherentur alimenti quærendi causa.* 5 Palmæ] *i. dactylorum sive fructuum e palma: ita hoc loco vocem interpretantur Hhebræi omnes uno consensu: nam primitiarum mellis nusquam in lege fit mentio: & primitiæ ac decimæ tantùm imperantur ex fructibus terræ & animantibus: denique vox ipsa Hhebræa utrunque significat.* 7 Mense tertio] *sub festum Pentecostes.* Septimo] *quo collecta fructuum totius anni absolvitur: unde festum tabernaculorum collectionis dicitur, Exodi 23,16.* 12 Præerantque, &c.] *id est, summi quæstores sacri erant, sive ut Jureconsulti vocant, cimeliarchæ.* 13 Præfecti] *id est, curatores rationes accepti & expensi cimeliarchis reddentes.* Antecessoris] *id est, summi sacerdotis.* 15 Ad manum] *id est, conjuncti administri, ut foris extra Jeruschalaima istas oblationes reciperent.* Tam magno] *ex Lege Deut 18.8.* 18 Cùm in stato] *id est, cùm primùm ad hanc functionem initiati sunt, ut continenter de cibariis sacerdotium & Levitarum pro ætate ac sexu eorum, providerent.* 19 Nominibus] *suprà vers. 15.*

CAPUT XXXII.

Jechizkija adversus Sancheribum munit Jeruschalaima, populum confirmat: contra blasphemias legatorum orans, divinitus cæsis hostibus exauditur. Postea gravi morbo liberatus & erectus a Deo: beneficiis ejus per superbiam abutitur: resipiscentia & precibus iram Dei amolitur: Cui mortuo succedit Menasche.

1 POST res istas & firmam constitutionem earum, venit Sancherib rex Assyriæ: & invadens Jehudam castra ponebat contra civitates ejus munitas, [a] cogitans illas discindendo sibi adjungere.

2 Videns autem Jechizkija advenisse Sancheribum: & faciem ejus *obversam esse* [b] ad oppugnandum Jeruschalaima:

3 Iniit consilium cum principibus suis & dynastis suis, de obthurandis aquis fontium qui erant extra civitatem: & auxilio fuerunt ei.

4 Nam congregantes se populus multus obthurarunt omnes illos fontes, & *torrentem inundantem per medium regionis, dicendo: cur venientes reges Assyriæ invenirent aquas multas?

5 Præterea confirmans se, extruxit totum murum illum *perruptum quem perduxit usque ad *turres: foris verò* murum alterũ, & confirmavit munitionem civitatem Davidis: paravitque missilia [c] copiosè & scuta.

6 Et imposuit præfectos militares populo: congregatisque eis ad se in plateam portæ civitatis, locutus est, [d] quæ erant eis cordi, dicendo:

7 Confirmamini & fortes estote, ne timetote neque consternamini metu regis Assyriæ, & metu totius multitudinis quæ *est* cum eo: nam nobiscum major *est*: quàm cum eo.

8 Cum eo *est* brachium carneum: nobiscum verò Jehova Deus noster ad auxiliandũ nobis & ad [d] gerendum bella nostra: sic innixi sunt populus verbis Jechizkijæ regis Jehudæ.

9 Postea misit Sancherib rex Assyriæ servos suos Jeruschalaima, dum ipse obsideret Lacischum & totus dominatus ejus cum ipso: ad Jechizkijam regem Jehudæ, & ad omnes Jehudæos qui erant Jeruschalaimis, ut dicerent:

10 Sic ait Sancherib rex Assyriæ: cui rei confiditis, quòd desidetis in munitione, Jeruschalaimis?

11 An non Jechizkija incitat vos, [e] ut exponat vos morti per famem & per sitim, dicendo: Jehova Deus noster eripiet nos e manu regis Assyriæ?

12 An non ipse Jechizkija abstulit excelsa ejus & altaria ejus: edixitque Jehudæ & Jeruschalaimis dicendo: coram altari unico incurvatote vos, & in eo adoletote?

13 Anne scitis quid fecerim ego & majores mei omnibus populis terrarum? an [f] ullo modo potuerunt dii gentium terrarum eripere terram suam e manu mea?

14 Quis fuit inter omnes deos gentium illarum quas internecioni devoverunt majores mei, qui potuerit eripere populum suũ e manu mea: ut possit Deus vester eripere vos e manu mea?

15 Nunc itaque ne seducat vos Chizkija, neque incitet vos *incitatione* hujusmodi, neque credite ei: nam non potest ullus Deus ullius gentis aut regni eripere populum suum e manu mea, ut e manu majorum meorum: [g] quantò minus dii vestri eripient vos e manu mea?

16 Amplius etiam locuti sunt servi illius contra

2.Reg.18.13

[a] Heb. *dicens discindere eas ad se.*

[b] Heb. *ad bellum contra Jeruschalaima.*

[c] Heb. *in multitudinẽ*

[d] Heb. *super cor illorum.*

[d] Heb. *ad bellandum.*

[e] Heb. *ad moriendum.*

[f] Heb. *possedo potuerunt*

[g] Heb. *quanto magis dii vestri non &c.*

contra Jehovam Deum ipsum: & contra Jechizkijam servum ejus.

17 Etiam literas scripserat ad probro afficiendum Jehovam Deum Jisraëlis: & ad obloquendum ei dicendo, sicut dii gentium terrarum, qui non eripuerunt populum suum e manu mea: sic non est erepturus Deus Jechizkijæ populum suum e manu mea.

18 Quæ proclamabant voce magna Judaicè populo Jeruschalaimorum qui *erat* super murum, ad metum incutiendum eis, & ad turbandum eos: ut caperent civitatem.

19 Ita locuti sunt de Deo Jeruschalaimorũ: ut de diis populorum terræ, opere manuum hominis.

2 Reg. 19. 20 Oravit verò Jechizkija rex, & Jeschahhja filius Amotzi propheta propter ista: & clamaverunt cœlum versus.

21 Quapropter mittens Jehova angelum, excidit omnem valentem robore & antecessorē ac principem in castris regis Assyriæ: qui reversus est cum pudore vultus in terram suam: ubi ingressum ædem Dei sui, prodeuntium e visceribus ejus *quidam*, prostraverũt eũ gladio.

22 Ita servavit Jehova Jechizkijam & habitatores Jeruschalaimorum e manu Sancheribi regis Assyriæ, & e manu omnium: ducebatq; eos liberatos undequaque:

23 Adeò ut multi afferrent munus Jehovæ Jeruschalaima, & res pretiosas Jechizkijæ regi Jehudæ: nam elatus erat ante oculos omnium gentium postea.

2 Reg. 20. 24 Diebus illis ægrotavit Jechizkija[h] lethaliter: quapropter oravit Jehovam: qui alloquens eum, prodigium edidit ei.

[h] Heb. *usq; ad moriendum.*

25 At non pro beneficio erga se rependit Jechizkija: nam extulit se [i] animus ejus: quapropter fuit contra eum fervens ira, & contra Jehudam ac Jeruschalaima.

[i] Heb. *cor: sic deinceps*

26 Sed cùm se depressisset Jechizkija pro elatione animi sui, ipse & habitatores Jeruschalaimorum: non obvenit eis fervens ira Jehovæ diebus Jechizkijæ.

27 Erat enim Jechizkijæ divitiarũ & honoris[k] quàmplurimũ: thesaurosq; comparaverat sibi ad argentum & ad aurum, & ad lapides pretiosos, & ad aromata, & ad scuta, ac ad omnia instumenta desyderabilia.

[k] Heb. *multum valde.*

28 Apothecas quoque ad proventum, & musti ac olei: &[l] stabula ad omnia jumenta, & greges per stabula.

[l] Heb. *præsepia ad omne jumentum & jumẽtũ: synecdoche.*

29 Civitates etiam curaverat sibi, & possessionem gregum ac armentorum copiosè: dederat enim ei Deus facultates multas valde.

30 Et ipse Jechizkija obthuraverat [m] alveum aquæ Gichonis superiorem quam rectà deduxerat infernè ad occidentem civitati Davidis: denique secundatus fuerat Jechizkija in toto opere suo.

[m] Heb. *exitum: metonymia.*

31 Itaque *agentem* cum oratoribus principũ Babyloniæ, qui miserant ad eum, ut inquirerent de prodigio illo quod fuerat in terra, dereliquit eum Deus: tentando eum: ut experiretur quicquid ei erat in animo.

32 Reliquę autem res Jechizkijæ & benignitates ejus: ecce sunt scriptæ in visione Jeschahhjæ filii Amotzi prophetæ: præter librũ regum Jehudæ & Jisraëlis.

33 Tandem cùm occubuisset Jechizkija cum patribus suis, & sepelientes eum in superiore parte sepulchrorum posterorum Davidis, honore affecissent eum in morte ejus totus Jehuda & habitatores Jeruschalaimorũ: regnavit Menasche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Torrentem inundantem] *Gichonem, de quo infrà ver. 30.* 5 Perruptum] *sub Amatzja a Joascho rege Jisraëlis, sup. 25. 23.* Turres] *portæ Ephrajimi, & portæ angularis, de quibus ibidem.* Murum alterum] *de quo infrà 33. 14.* 18 Turbandum] *id est, turbatis animis rixas inter oppidanos concitandum: per quas aut deditione, aut faciliore compendio caperentur Jeruschalaima.* 22 Ducebat] *id est, agebat & moderabatur: translatum ab exemplo pastoris & gregis.* 27 Erat enim] *his sex versibus explicantur quæ per prolepsin duobus præcedentibus dicta sunt: causa, & forma elationis.* 31 Dereliquit] *id est, sivit eum agere ex affectu suo.* Experiretur] *vide Deut. 8. 2.* 32 In visione Jeschahhjæ] *a capite 36. usque ad 40.*

CAPUT XXXIII.

Menasche pessimè in regno se gerens, prophetarum monitis & temporaria captivitate castigatur, qua demum resipiscens in regnum restituitur: in quo cultum Dei ex parte instaurat: & morienti succedit impius Amon: deinde huic conspiratione sublato, Joschija.

2 Reg. 21. 1 NATUS duodecim annos Menasche cùm regnare inciperet: quinquagintaquinque annis regnavit Jeruschalaimis.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: secundum abominationes illarum gentium, quas expulerat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.

3 Nam [a] rursus ædificavit excelsa quæ demolitus fuerat Jechizkija pater ejus: & erexit altaria Bahhalimis, fecitque lucos, & incurvans se toti exercitui cœlorum coluit eos.

[a] Heb. *reversus est ut ædificaret.*

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis erit nomen meum in seculum:

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in duobus atriis domus Jehovæ.

6 Præterea idem traduxit filios suos per ignem in valle filii Hinnomi: & divinationibus, & conjectationibus & præstigiis usus est, instituitque Pythonem & ariolos: plurimum fecit quod malũ *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit sculptile, simulachrũ quod paraverat in domo Dei, de qua dixerat Deus ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus in domo hac & Jeruschalaimis, quę elegi præ omnibus *locis* tribuum Jisraëlis, collocabo nomen meum in seculum:

8 Neq; deinceps amovebo pedem Jisraëlitarum ab hac terra, quam constitui majoribus vestris: si modò [b] observanter fecerint quæcunq; præcepero eis, secundum totam legem, & statuta ac judicia *edita* per [c] Moschen.

[b] Heb. *observaverint facere.*

[c] Heb. *per manum Moschis.*

9 Itaque

9 Itaque fecit Menasche ut aberrarent Jehuda & habitatores Jeruschalaimorum: faciendo malum amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.
10 Et quamvis alloqueretur Jehova Menaschem, & populum ejus: non tamen attenderunt.
11 Quam ob rem adduxit Jehova contra eos principes exercitus qui *erat* regi Assyriæ, & ceperunt Menaschem' in spinis quibusdam: quem vincientes chalybeis vinculis deduxerunt Babylonem.
12 Ubi cùm angustia afficeret eum, deprecatus est faciem Jehovę Dei sui: depressitque se valde coram Deo majorum suorum.
13 Cumque orasset eum, exoratus ei exaudivit deprecationem ejus, reduxitque eum Jeruschalaima in regnum ipsius: ita agnovit Menasche Jehovam esse Deum.
14 Postea autem ædificavit' murum exteriorem civitati Davidis ad occidentem Gichonis, ab ipso torrente usque ad ingressum per ' portam piscium, quem circunduxit' clivo, extollens eum valde: ac præposuit præfectos copiarum omnibus civitatibus munitis in Jehuda.
15 Et amovens deos alienigenarum, &'simulachrum illud a domo Jehovæ, omniaque altaria quæ extruxerat in monte domus Jehovæ & Jeruschalaimis: projecit extra civitatem.
16 Comparavit verò altare Jehovæ, sacrificans in eo sacrificia eucharistica & laudis: ac edixit Jehudæ ut coleret Jehovam Deum Jisraëlis:'
17 Sed adhuc populus sacrificabant in excelsis: veruntamen Jehovæ Deo suo.
18 Reliquæ autem res Menaschis, usque ad orationem ejus ad Deum suum, verbaque videntium qui allocuti sunt eum in nomine Jehovæ Dei Jisraëlis: ecce sunt ' inter verba regum Jisraëlis.
19 Oratio autem ejus, cùm exoratus est illi Deus, & totum peccatum ejus ac prævaricatio ejus, & loca in quibus extruxit excelsa, ac constituit lucos & sculptilia, antequàm se deprimeret: ecce sunt scripta inter' verba Chozai.
20 Tandem cùm occumbentem Menaschem cum patribus suis, sepelivissent in domo ejus: regnavit Amon filius ejus pro eo.
21 Natus viginti duos annos Amon, cùm regnare inciperet: duobus annis regnavit Jeruschalaimis.
22 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, quemadmodum fecerat Menasche pater ejus: nam omnibus sculptilibus quæ fecerat Menasche pater ejus, sacrificabat Amon & colebat ea.
23 Sed non depressit se coram Jehova, sicut depresserat se Menasche pater ipsius: quin ipse Amon auxit reatum.
24 Conspiraverunt autem contra eum servi ejus, & morte affecerunt eum in domo ejus.
25 Percusserunt verò populus regionis, omnes qui conspiraverant contra regem Amonem: & regem constituerunt populus regionis Joschijam filium ejus pro eo.

ANNOTATIO.

11 In spinis] *id est, inter vepres in quibus latitabat, ut* 1.*Schem*.13.6. 14 Murum exteriorem] *id est, premunitionē cœptam a Chizkija suprà* 32.5.*absolvit, aut labefactatam ab Assyriis instauravit.* Portam piscium] *vide Nechemjæ* 3.3. Clivo] *vide suprà* 27.3. 15 Simulachrum] *de quo sup. ver*.7. 18 Inter verba] *id est, in* 2.*Reg*.21. 19 verba Chozai] *liber est qui non extat: vide* 1.*Reg*.11.41.*annotata.*

CAPUT XXXIIII.

Eodem argumento est cum 2.*Reg*.22.*& initio*.23.

1 NATUS octo annos Joschija, cùm regnare inciperet: uno & triginta annis regnavit Jeruschalaimis.

2 Reg.22.

2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in viis Davidis patris sui: neque recedens dextrorsum aut sinistrorsum.
3 Nam octavo anno regni sui, cùm esset adhuc puer, cœpit quærere Deum Davidis patris sui:' duodecimo autem anno cœpit mundare Jehudam & Jeruschalaima ab excelsis & lucis sculptilibusque ac fusilibus.
4 Destruebant enim' coram eo altaria Bahalimorum, & subdiales statuas, quæ[a] imposita erant eis succidit; & lucos sculptiliaque ac fusilia perfringens & comminuens, sparsit in superficiem sepulchrorum *hominum* qui sacrificaverant in eis.

[a] Heb. *quæ suprà ab eis.*

5 Ossa verò sacerdotum combussit super altaria illorum: sic' mundavit Jehudam & Jeruschalaima.
6 Etiam in' civitatibus Menaschis & Ephrajimi' ac Schimhhonis usq; ad Naphtalin: rutris ipsorum circunquaque:
7 Cumq; demolitus esset altaria illa, & lucos sculptiliaque contudisset comminuendo, omnesque subdiales statuas succidisset per totam terram Jisraëlis: reversus est Jeruschalaima.
8 'Anno autem decimooctavo, quo regnabat, purgando regionem & domum: misit Schaphanem filium Atzaljæ & Mahhasejam prǽfectum civitati, & Joachum filiū Joachazi a memoria, ' ad confirmandum domum Jehovæ Dei sui.
9 Qui cùm venissent ad Chilkijam sacerdotem summum, ' pecuniam inferendam in domum Dei, quam collegerant e manu Menaschitarum & Ephrajimitarum & a toto residuo Jisraëlis, atque a toto Jehuda & Binjamine, tradiderunt Levitæ custodes liminis: reversi Jeruschalaima.
10 ' Tradebant autem in manum' curatorū operis, qui præpositi erant in domo Jehovæ: hi

hi verò tradebant illam opificibus qui operabantur in domo Jehovæ ad curandum labem, & ad confirmandum domum.

11 Tradebant enim fabris & structoribus ad comparandum lapides cæduos,& ligna ªad catenationes : etiam ad contabulandum ªdomos quas perdiderant reges Jehudæ.

12 Homines verò isti agebant fide in illo opere, nempe præpositi illis *opificibus* Jachath & Hhobadja Levitæ ex Meraritis, & Zecarja ac Meschullam e posteris Kehathitarum dum præessent : quorum Levitarum quisque ª doctor erat in instrumentorum musicorum *tractatione*.

13 At bajulis : (nam præerant *Levitæ* omnibus opificibus [b] ª utriq; ministerio) : ex Levitis quoque iisq; janitoribus præerant scribæ & moderatores.

14 Cumque proferrent pecuniam illam illatam in domum Jehovæ: invenit Chilkija sacerdos librum legis Jehovæ, *traditum* per [c] Moschen.

15 Et locutus Chilkija dixit ad Schaphanem scribam,librum hunc legis inveni in domo Jehovæ : tradiditque Chilkija ipsum librum Schaphani.

16 Itaque afferens Schaphan librum illũ ad regem: cùm adhuc referret regi verbum, dicendo, quicquid traditum est in manũ servorum tuorum faciunt:

17 Nam conflantes pecuniam iuventam in domo Jehovæ, tradiderunt eam in manum præpositorum,& in manum opificum:

18 Indicavit Schaphan scriba regi,dicendo: librum dedit mihi Chilkija sacerdos: legitq; ex eo Schaphan coram rege.

19 Quam ob rem fuit audiente rege verba illa legis: ut laceraret vestimenta sua:

20 Præcepitq; rex Chilkijæ, & Achikamo filio Schaphanis, ac Hhabdoni filio Micæ, & Schaphani scribæ,atque Hhasajæ servo regis, dicendo:

21 Ite,consulite Jehovam pro me, & pro reliquo in Jisraële & Jehuda super verbis libri hujus qui inventus est: nam magnus est æstus iræ Jehovæ,quæ effusa est in nos : eò quòd non observarunt patres nostri verbum Jehovæ,ut facerent omnino prout præscriptum est in libro hoc.

22 Itaque abiit Chilkija & qui *erant* regis, ad Chuldam prophetissam uxorem Schallumi filii Tokehathi filii Chasræ vestiarii: ea enim habitabat Jeruschalaimis in parte secunda *ab eo*: & allocuti sunt eam *verbis* ejusmodi.

[b] Heb. *ministerio & ministerio.*

[c] Heb. *manu Moschis.*

23 Quæ dixit eis,sic ait Jehova Deus Jisraëlis,dicite viro illi qui misit vos ad me:

24 Sic ait Jehova : ecce inducturus sum malũ contra locum hunc,& contra habitatores ejus:omnes execrationes scriptas in libro illo quem legerunt coram rege Jehudæ :

25 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis: ut irritarent me omnibus operibus manuum suarum: ideo effusa manebit æstuans ira mea in locum hunc, & non extinguetur.

26 De rege verò Jehudæ qui misit vos ad consulendum Jehovam, sic dicitote ad eum : sic ait Jehova Deus Jisraëlis: *tu* qui audivisti verba ista:

27 Quia mollitus est animus tuus, & depressisti te a facie Dei, cùm audivisses verba ejus contra locum hunc & contra habitatores ejus,& deprimens te coram me,lacerasti vestimenta tua,ac flevisti coram me:ideo etiam ego exaudivi: dictum Jehovæ.

28 Ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad sepulchra tua in pace: ut non videant oculi tui totum istud malum,quod ego inducturus sum contra locũ hunc,& contra habitatores ejus : qui retulerunt regi rem.

29 Cùm itaque misisset rex, & congregasset omnes seniores Jehudæ & Jeruschalaimorum : 2.*Reg*.23.

30 Ascendit rex in domum Jehovæ, omnesque viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum,cùm sacerdotes & Levitæ, tum totus populus a maximo usque ad minimum: & legit ipsis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

31 Deinde stans rex in statione sua, pepigit fœdus ipsum coram Jehova, se secuturum Jehovam,& observaturum præcepta ejus testimoniaq; ejus& statuta ejus ex toto corde suo, & ex toto animo suo: præstando verba fœderis illius, quæ scripta sunt in libro illo.

32 Stiterat autem quemq; qui inventus est Jeruschalaimis,& in Binjamine : ut facerent habitatores Jeruschalaimorum secundum fœdus Dei,Dei majorum suorum.

33 Tunc amovit Joschija omnes abominationes ex omnibus regionibus, quæ *erant* Jisraëlitarum : & ª addixit quemque inventum in Jisraële, ad colendum Jehovam Deum ipsorum : omnibus diebus ejus non recesserunt a sequendo Jehova Deo majorum suorum.

ANNOTATIO.

3 Octavo anno regni] *i.simul atq; ad regni gubernationem liberiorem pervenit annos sexdecim natus: a paternis corruptionibus animum ad pietatem adjecit: & in privato illius studio sese exercuit.* Duodecimo autem] *quo merum in regni administratione imperium habuit.* 4 Coram eo] *.i.eo jubente & præsente.* 5 Mundavit] *ab externis sordibus: quantumvis invitis & obnitentibus Jehudæis : quorum iniquitas & contumacia inde ab hoc anno redargui palam & damnari cœpit, Jechezkel.4.6.* 6 Civitatibus Menaschis,&c.] *de illis loquitur quæ regno Jehudæ se adjunxerant, & Jisraëlitarum erant: ut sup. 31.1. Sic enim explicatur versibus 7.& 33.* 8 Anno decimo octavo] *ex quo regnum inivérat, & a cœpta purgatione sexto: sic accipiendum esse ostendunt permulti apud Jechezkelem loci.* Ad confirmandum] *i.denunciandum ex mandato regis sacerdoti summo,ut collectas colligeret,& ex eis domum Dei instauraret: versu sequente.* 9 Pecuniam inferendam] *ὑστέρωσιν sive trajectionem verborum alioquin obscuram perspicuitatis causa sustulimus.* 10 Tradebant autem] *quatuor hi versus hyperbaticè inseruntur historiæ,ad quam regressio est versu 14.* Curatorum operis] *.i. illorum quatuor Levitarum, quorum meminit versu 12.* 11 Ad catenationes] *.i. tigna sive transversaria sive arrectaria, quibus catenatis inter se,vel ut vulgus dicit,incastratis,ligneæ cellæ sacerdotum aut Levitarum cohærebant.*

Domos]

Domos] *sive sacerdotum quæ templo appendebant: sive Levitarum, quæ atrio.* 12 Doctor] i. *primarius quisque sui ordinis in distributionibus musicorum: de quibus* 1. *Chron.* 25. 13 Utrique ministerio] i. *structuram conficiendi de quo ver.* 10, *& materiam comportandi, de quo hîc. Simile est Hhezræ* 3. 9. 33 Addixit quemque] *i. regia sua authoritate obstrinxit: & quamvis propensos Jehudæorum animos compescuit, ne ipso vivo ab externo Dei cultu deficerent: tantam adhibuit severitatem disciplinæ.*

Caput XXXV.

Joschija Dei cultum fidelissimè restituit, Pascha ex Dei instituto celebrat: & tandē in bello contra Ægyptium temerè suscepto occiditur.

1 CELEBRAVIT autem Joschija Jeruschalaimis Pascha Jehovæ: jugulaverúntque Pascha quartodecimo *die* mensis primi.

2. Reg. 23. 21.

2 Et constituens sacerdotes in custodiis suis: confirmavit eos in ministerio domus Jehovæ.

3 Edixit verò Levitis' præparantibus pro toto Jisraële res sanctas Jehovæ: "ponite *eas* coram arca sancta in ista domo, quam ædificavit Schelomo filius Davidis rex Jisraëlis: "non incumbit vobis onus deportandi humero: nunc servite Jehovæ Deo vestro, & populo ejus Jisraëli:

4 Et præparate per familias paternas vestras, secundum distributiones vestras: ex præscripto Davidis regis Jisraëlis, & ex scripto Schelomonis filii ejus.

1. Chron. 26.

5 Et assistite in sancto' classibus familiarum paternarum, fratribus vestris[a] popularibus: id est, partitio *cujusque* familiæ paternæ Levitarum.

[a] Heb. *filiis populi: sic deinceps.*

6 Ita jugulate Pascha: cúmq; sanctificaveritis vos, 'præparate pro fratribus vestris, facientes secundum verbum Jehovæ per[b] Moschen.

[b] Heb. *manum Moschis.*

7 Obtulit autem Joschija popularibus ex grege agnorum &[c] hœdorum quosq; in sacrificia paschalia: secundum omnia quæ præstò erant, ad numerum tricies mille, & 'armentalia termille: hæc de facultatibus regis.

[c] Heb *filiorum caprarum.*

8 Similiter principes ejus pro liberalitate, populo suo, sacerdotibus & Levitis obtulerunt: Chilkija *quidem* & Zecarja, & Jechiel antecessores domus Dei, sacerdotibus dederunt in sacrificia paschalia bis mille sexcentas *pecudes*, & armentalia trecenta.

9 Conanja verò cum Schemahhja & Netaneele fratribus suis, Chaschabja quoq; & Jehhiel ac Jozabad principes Levitarū, obtulerunt Levitis in sacrificia paschalia, quinquies mille *pecudes* & armentalia quingenta.

10 Itaque præparato hoc cultu: steterunt sacerdotes in statione sua & Levitæ per distributiones suas, secundum præceptum regis.

11 Jugulabant autem 'illi suum Pascha: sacerdotes verò spargebant *sanguinem effusum* manu illorum: & Levitæ' nudabant *pelle.*

12 Et amovebant quod absumendum erat offerendum Jehovę, ut redderent illa classibus familiæ paternæ *cujusque*, popularibus suis: sicut præscriptum est in libro Moschis: similiter quoque de bobus.

13 Tum coquebant Pascha igne' pro ritu: "reliqua verò sacra coquebant in ollis, & in lebetibus, & in gabatis, cùm celeriter' transmisissent ad omnes populares.

14 Postmodum præparaverunt sibi & sacerdotibus: cùm sacerdotes posteri Aharonis incumberent offerēdo ei quod absumendum erat, nempe adipibus, usque ad noctem: ideo Levitæ parabant sibi & sacerdotibus posteris Aharonis.

15 Similiter musici "posteri Asaphi in statione sua *erant* secundum præceptum Davidis, tum Asapho, tum Hemani, & Jeduthuni videnti regis *datum*: janitores quoq; ad[d] unāquamque portam: non erat illis recedendum a ministerio suo: sed cognati eorum reliqui Levitæ parabant eis.

[d] Heb. *portam & portam.*

16 Ita constitutus est totus cultus Jehovæ die illo, celebrando Pascha, & offerendo igne absumenda in altari Jehovæ: secundum præceptum regis Joschijæ.

17 Celebraruntque filii Jisraëlis qui præsentes erant, pascha tempore illo: & festum azymorum, septem diebus.

18 Neque celebratum fuit pascha simile huic in Jisraële a diebus Schemuelis prophetæ: nec ulli regum Jisraëlis celebrarant pascha simile ei quod celebravit Joschija cum sacerdotibus & Levitis, totóq Jehuda & Jisraële præsente & habitatoribus Jeruschalaimorum.

19 Decimooctavo anno,[e] regnante Joschija: celebratum fuit Pascha istud.

[e] Heb. *in regno Joschijæ.*

20 Post omnia hæc, cùm constituisset Joschija' domum, ascendebat Neco rex Ægypti ad oppugnandum Carcemischum ad Euphratem: cui procedebat obviam Joschija.

21 Et quamvis mitteret ad ipsum legatos, dicendo: quid[f] mihi tecum, rex Jehudæ? non contra te, *heus* tu, hac die: sed contra' domum belligerantem adversum me, quò Deus edixit accelerare me: abstine te a Deo qui mihi adest, & ne perdat te:

[f] Heb *mihi & tibi.*

22 Tamen non avertit Joschija faciem suam ab illo: sed ut pugnaret contra eum, dissimulavit se, neque auscultavit verbis Neconis ex[g] verbo Dei: venit autem ad pugnandum, in convallem' Megidduntis.

[g] Heb. *ore.*

23 Ubi cum jaculati essent jaculatores in regem Joschijam: edixit rex servis suis: devehite me, quia ægrotus factus sum valde.

24 Devehentes itaque eum servi ejus, a curru ejus *demissum* imposuerunt currui secundario quem habebat, & deduxerunt eum Jeruschalaima, ubi mortuus est, & sepultus in sepulchris majorum suorum: toto Jehuda & Jeruschalaimis lugentibus propter Joschijam.

25 Lamentatus est etiam Jirmeja propter Joschijam: dixerúntque omnes musici & musicæ in lamentationibus suis de Joschija *dicta*, 'usque

usque in hunc diem, quę dederunt pro statuto in Jisraële: & ecce scripta sunt in Lamentationibus.

26 Reliquæ autem res Joschijæ & benignitates ejus: sicut scriptum est in lege Jehovæ:

27 Res, inquam, ejus* priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jisraëlis & Jehudæ.

ANNOTATIO.

3 Præparantibus] *sic enim legitur in emendatissimo manu scripto exemplari ex bibliotheca Illustrissimi Principis Electoris Palatini & sequentia hanc lectionem confirmant.* Ponite eas] *id est, ne amplius foris, aut per domos jugulate paschata: ut cùm propter superiorum regum tyrannidem templum clausum fuit, & publicus Dei cultus in eo abruptus: quo tempore Deus propter necessitatē cultū illū intra privatos parietes a piis observatū quasi in Ægypto fuissent pii, clementer tulit.* Non incūbit] *id est, queādmodū non alibi quàm ante arcā offerendū est Jehovæ: ita etiā nefas est alibi quàm hic ad templū offerre, ubi perpetua arcæ sedes a Deo est cōstituta: ideoq; necesse est, non ut arcā huc illuc circūferatis, prout olim Num.7.9. usq; ad Schelomonis tempora: sed ut undecunque huc oblationes conferantur. Deut.12.5. & seq.* 5 Classibus] *id est, in paschate singulis societatibus Jisraëlitarum convenientibus ad idem pascha comedendum, ex lege Exo.12.4 ministrate: sic accipiendum infra vers.12.* 6 Præparate] *ut fecisse leguntur ver.11. & seq.* 7 Armentalia] *tam in sacrificia festi azymorum: quàm in holocausta & eucharistica.* 11 Illi] *id est, singuli offerentes, ut in reliquis sacrificiis. vide annotata Levit.1.5.* Nudabant pelle] *vide suprà.29.34.* 13 Pro ritu] *Exo.12.8.* Reliqua sacra] *id est, partes eucharisticorum cedentes offerentibus.* Transmiserent] *Levitæ, separatis iis quæ Deo cedebant.* 15 Posteri] *quorum erant vices tunc, cùm hoc pascha celebratum est.* 20 Domum] *& cultum, synecdoche.* Carcemischum] *fortè Zeugma oppidum Cyrresticæ, infimus transitus Euphratis.* 21 Domum belligerantem] *id est, Assyriam, ex 2.Reg.23.29.* 22 Megidduntis] *in Menasche, Jehos.17.11.* 25 Usque in hunc diem] *id est, adhuc extantia.* In Lamentationibus] *quas conscripsit Jirmeja.* 27 Priores & posteriores] *id est, ante & post inventum librum legis.*

CAPUT XXXVI.

Jehoachazi; Jehojakimi, Jehojacinis & Tzidkijæ impiorum, & regni ipsorum infelix exitus, templiq; & urbis ruina, & deportationis tempus describitur.

2.Re.23.30 1 ACCIPIENTES itaq; populus terræ Jehoachazum filium Joschiję: constituerunt eum regem loco patris ipsius Jeruschalaimis.

2 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnaret: tribus mensibus regnavit Jeruschalaimis.

3 Quem amovit rex Ægypti *Jeruschalaimis: & imposuit mulctam regioni ejus, centenûm talentorum argenti, & talenti auri.

4 Constituitq; regem rex Ægypti Eljakimū fratrem ejus super Jehud & Jeruschalaima: immutans nomen ejus in Jehojakimū: Jehoachazum verò fratrem ejus assumens Neco deduxit in Ægyptum.

2.Re.24.1. 5 Natus vigintiquinq; annos Jehojakim, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cumque faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui:

6 Ascendit contra eum Nebucadnetzar rex Babyloniæ: & vincivit eum catenis chalybeis * ut abduceret eum in Babyloniam.

7 Etiam ex instrumentis domus Jehovæ deportavit Nebucadnetzar in Babylonem: quę indidit templo suo in Babylonia.

8 Reliquæ autem res Jehojakimi, & abominationes ejus quas fecit, & quod* deprehensum est in eo: ecce sunt scripta in libro regum Jisraëlis & Jehudæ: regnavitq; Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Natus octo annos Jehojacin, cùm* ille regnare inciperet, tribus mensibus & decem diebus postea regnavit Jeruschalaimis: & fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

10 Itaq; vertente anno, mittens rex Nebucadnetzar deportavit eum in Babyloniam, cū instrumentis desyderabilib. domus Jehovæ: constituitq; regem Tzidkijam [a] cognatum ejus super Jehudam & Jeruschalaima.

[a] Heb. *fratrē id est, patruum: vide 1. Chro.3.16.*

11 Natus unum & viginti annos Tzidkija, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruschalaimis.

2.Reg.25.

12 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui: non depressit se a facie Jirmejæ prophetæ ex [b] verbo Jehovæ.

[b] Heb. *ore*

13 *Contrà etiam in regem Nebucadnetzarem rebellavit, qui adjuraverat ipsū per Deū: & obdurans cervicem suam, obfirmavit [c] animum suum, ne cōverteretur ad Jehovam Deum Jisraëlis.

[c] Heb. *cor.*

14 Etiam omnes principes sacerdotum & populi, [d] quàmplurima prævaricati sunt prę varicatione, secundum omnes abominationes gentium: polluentes domum Jehovæ quam sanctificaverat Jeruschalaimis.

[d] Heb. *multiplicaverūt prævaricari prævaricatione.*

15 Cumq; mitteret Jehova Deus majorum ipsorum ad ipsos per nuntios suos, [e] inde a diluculo continenter: eò quòd clementer amplecteretur populum suum & habitaculum suum.

Jirmeja 25

[e] Heb. *diluculo surgēdo & mittendo*

16 Subsannabant nuntios Dei, & spernentes verba ejus, dicebant se circunduci per prophetas ejus: donec accensus est æstus iræ Jehovæ in populum suum: adeo ut non esset curatio.

17 Et induxit contra eos regem Chaldæorum, qui interfecit juvenes eorum gladio in loco sanctuarii eorum, neque clementia usus est erga juvenem aut virginem, senem aut decrepitum: omnes tradidit in manum ejus.

18 Et omnia instrumenta domus Dei, majora & minora, thesaurosq; domus Jehovæ, & thesauros regis ac principum ejus: hæc omnia deportavit in Babylonem.

19 Et combusserunt domum Dei, ac demoliti sunt murum Jeruschalaimorum: quorum omnia

f Heb. *combusserūt ad perdendum.*
g Heb. *regnaret regnum Persidis: sed ad vitandam amphibologiam nomen mutavimus.*
Jirme.25. & 29.10. Hhezræ 1.1.
h Heb. *Coresch bi: sic dein.*

omnia palatia f comburentes igne, omnia instrumenta desyderabilia perdiderunt.
20 Et deportavit qui reliqui erant a gladio, in Babyloniam: ubi fuerunt illi & filiis illius servi, usquedum g obtineret Monarchia Persidis:
21 Ad implendū verbū Jehovæ *dictū* ore Jirmejæ, donec exsolvisset terra sabbatha sua: omnibus diebus desolationis quievit, complendo septuaginta annos.
22 Anno autem primo h Cyri regis Persidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova spiritum Cyri regis Persidis, ut i promulgaret per totum regnum suum, idq; etiam scripto, dicendo:
23 Sic ait Cyrus rex Persidis, omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli, & ipse commisit mihi ut ædificem sibi domum Jeruschalaimis quæ *sunt* in Jehuda: quis inter vos de toto populo ejus est *ædificaturus*? Jehova Deus ejus sit cum eo, & ascendito.

i Heb. *trāsmitteret vocem.*

ANNOTATIO.

3 Jeruschalaimis] *captivum abducens eum Riblam, 2.Reg.23.33.* 6 Ut abduceret] *non autem eousque deductus est, sed in itinere mortuus. vide Jirmejæ 22.18.19.* 8 Deprehensum] *rebellionis crimen: 2.Reg.24.3.* 9 Ille] *id est, pater hujus: nam ipse cùm regnare cœpit: octodecim annorum erat, 2.Reg.24.10: vide similem locutionem 2.Reg.16.2.* 13 Contrà etiam] *Jirmejæ 27.6.& seq.* 20 Filiis illius] *id est, filio & nepoti usque ad tempora Darii Medi & Cyri: Jirmejæ 27.7.& Daniel 6.1.* 21 Sabbatha sua] *vide Levit. 26.43.* Septuaginta an.] *a deportatione Jehojacinis sive Jeconjæ usque ad regnum Darii Medi & Cyri, nam illud esse principium deportationis nominatim docet Jechezkel.40.1.* 23 Sic ait Cyrus] *Cum Dario Medo socero, qui Cyro sponte administrationem Babyloniæ concessit, & similiter populo Dei benefecit, ut apparet ex libro Danielis: sic Hhezræ 6.14.& 22.*

HHEZRÆ
Liber Unus.

LIBER Hhezræ continet historiam Jehudæorum reducum inde ab edicto Cyri usque ad decimum nonum annum Darii Artaxerxis Longimani: Estq; historia septem septimanarum annorum, de quibus Danielis 9.25. id est, annorum quadraginta novem.

Cyri cum Cambyse	9
Magorum	1
Darii Hystaspis	20
Longimani	19

CAPUT I.

Promulgato per Cyrum edicto, populus reditum instituit: pauperiores imperatis subsidiis juvantur: Et princeps Jehudæ sacra instrumenta ad domum Dei pertinentia, a Cyro recipit.

1 NNO autem primo [a] Cyri regis Persidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova spiritum Cyri regis Persidis: ut[b] promulgaret per totum regnum suum, idq; etiam scripto, dicendo:

2 Sic ait Cyrus rex Persidis: omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli: & ipse commisit mihi ut ædificem sibi domum Jeruschalaimis quæ *sunt* in Jehuda.

3 Quis inter vos de populo ejus *est ædificaturus*? sit Deus ejus cum eo, & ascendito Jeruschalaima quæ *sunt* in Jehuda: & ædificato domum Jehovæ Dei Jisraëlis, illius Dei qui' *habitat* Jeruschalaimis.

4 Et quisquis 'residuus fuerit ex omnibus locis ubi peregrinatur: sublevanto eum homines loci ipsius argẽto, & auro, & facultatibus, atq; jumentis: [c] præter voluntariam oblationem ad domũ Dei qui *habitat* Jeruschalaimis.

5 Tunc surrexerunt primores paternarum familiarum Jehudæ & Binjaminis, sacerdotum quoque & Levitarum: &' cujuscunque excitavit Deus spiritum ut ascenderent ad ædificandum domum Jehovæ qui *habitat* Jeruschalaimis.

6 Quos omnes [d] vicini eorũ confirmarũt manibus suis, instrumentis argenteis, auro, facultatibus, jumentisq; ac rebus pretiosis: [e] præter id omne quod voluntariè offerebatur.

7 Etiam ipse rex Cyrus produxit instrumenta domus Jehovæ: quæ eduxerat Nebucadnetzar Jeruschalaimis, indideratq; domui deorũ suorum.

8 Et producta ea Cyrus rex Persidis per [f] Mithredatem præfectum ærario: numeravit Scheschbatzari' principi Jehudæorum.

9 Quorum hic erat numerus: pelves aurei triginta, pelves argentei mille, secespitæ viginti novem:

10 Crateres aurei triginta, crateres argentei' secundarii quadringenti decem: instrumenta alia' *per* millia.

11 Omnia instrumenta ex auro, & ex argento, quinquies mille quadringenta: omnia ista deportavit Scheschbatzar, cùm deportata multitudo deduceretur e Babylone Jeruschalaima.

2.*Chro.* 36. 22. & 23.
[a] Heb. *Coreschi: sic ubiq;*
[b] Heb. *transmitteret vocem.*
[c] Heb. *cum voluntaria, &c.*
[d] Heb *circuitus eorum: metonymia.*
[e] Heb. *seorsim præter: pleonasmus.*
2. *Reg.* 24. 15 & 25. 16. & *sequen.* 2. *Chr.* 36. 7.
[f] Heb. *per manum.*

ANNOTATIO.

3 Habitat] *id est, fixit habitationem,* 2. *Schem.* 7. 13. 4 Residuus fuerit] *id est, non potuerit proficisci præ inopia rerum ad tantum iter necessariarum.* 5 Primores paternarum &c.] *quorum recensio est cap.* 2. Cujuscunque] *etiam ex aliis tribubus, ut apparet ex* 1. *Chron.* 9. 3. 8 Principi Jehudæorum] *id est, legato regis, qui Iehudæis reducibus fuerat præfectus, ut eos mitteret in possessionem terræ ex authoritate regis: vide infrà* 5. 14. 10 Secundarii] *ab aureis, quorum usus erat in secunda parte templi, in atrio.* Per millia] *id est, non pro ratione formæ: sed promiscuè per numerum millenarium tradebantur minora utensilia: quorum omnium summa generalis sequente versu exponitur.*

CAPUT II.

Populus Dei qui primùm cum suis ducibus & impedimentis post Cyri edictum reversus est: & oblatio ab ejus primoribus ad templi instaurationem facta, recensetur.

1 ATQUE [a]hi *sunt* homines [a]illius provinciæ ascendentes e captivitate illius deportationis, quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ in Babyloniam: ut reverterentur Jeruschalaima & in Jehudæam, quisque in civitatem suam.

2 Qui profecti sunt [a]cum Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, [a]Seraja, [b] Rehhelaja, Mordecaio, Bilschane, [c]Mispare, Bigvaio, [d] Rechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jisraëlis.

3 Posteri Parhhoschi, bis mille, centum septuagintaduo.

4 Posteri Schephatjæ, trecentiseptuaginta duo.

5 Posteri Arachi, [a]septingenti septuaginta quinque.

6 Posteri Pachath-Moabi, ex posteris Jeschuhhę & Joabi: bis mille octingenti [a] duodecim.

7 Posteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.

8 Posteri Zattu, nongenti quadragintaquinque.

9 Posteri Zaccai, septingenti sexaginta.

10 Posteri [e]Bani, sexcenti quadragintaduo.

11 Posteri Bebai, sexcenti viginti tres.

12 Posteri Hhazgadis, mille ducenti vigintiduo.

13 Posteri Adonikami, sexcenti sexagintasex.

14 Posteri Bigvai, bis mille quinquagintasex.

15 Posteri Hhadinis, quadringenti quinquagintaquatuor.

16 Posteri Ateris ex Jechizkija: nonagintaocto.

17 Posteri Betzai, trecenti vigintitres.

18 Posteri [f]Joræ, centum duodecim.

19 Posteri Chaschumi, ducenti vigintitres.

20 Posteri [a] Gibbaris, nonagintaquinque.

21 Beth-Lechemitæ, centum vigintitres.

22 Netophatæi, quinquagintasex.

23 Hhanathothani, centum vigintiocto.

24 Hhasmavethani, quadragintaduo:

25 Kiriath [g] Hharimani, Cephirani, & Beerothani: septingenti quadragintatres:

26 Ramani, & Gebahhæi: sexcenti vigintiunus:

27 Micmasæi, centum vigintiduo:

28 Beth-elitæ, & Hhajani: ducenti vigintitres:

29 [a]Nebuntini, quinquagintaduo:

30 Posteri [h] Magbischi, centum quinquagintasex:

31 Posteri Hhelami [a] alterius, mille ducenti quinquagintaquatuor:

32 Posteri Charimi, trecenti viginti:

33 [a]Lodæi, Charidæi, & Onuntini: septingenti vigintiquinque.

34 Jerechuntini, trecenti quadragintaquinque.

35 Senaani, ter mille sexcenti triginta.

36 Sacerdotes: posteri Jedahhiæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuagintatres:

37 Posteri Immeris, mille quinquagintaduo:

38 Posteri Paschchuris, mille ducenti quadragintaseptem:

39 Posteri Charimi, mille septemdecim.

40 Levitę: posteri Jeschuhhæ & Kadmielis e filiis [i] Hodavję, septuagintaquatuor.

41 Musici posteri Asaphi, centum vigintiocto.

42 Posteri janitorum: posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chattitæ, posteri Schobai: hi omnes centum trigintanovem.

43 [a]Netinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphę, posteri Tabbahhothi:

44 Posteri Kerosi, posteri [k]Sihhahæ, posteri Padonis:

45 Posteri Lebanæ, posteri Chagabæ, posteri Hhakkubi:

46 Posteri Chagabi, posteri [l] Schamlai, posteri Chananis:

47 Posteri Giddeli, posteri Gacharis, posteri Reajæ:

48 Posteri Retzinis, posteri Nekodæ, posteri Gazami:

49 Posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Besai:

50 Posteri Asnę, posteri Mehhunimi, posteri [m]Nephusimi:

51 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphę, posteri Charchuris:

52 Posteri [n] Batzluthi, posteri Mechidę, posteri Charschæ.

53 Posteri Barkosi, posteri Sisræ, posteri Tamachi:

54 Posteri Netziachi, posteri Chatiphæ.

55 Posteri [a]servorum Schelomonis: posteri Setai, posteri Sopherethi, posteri [o]Perudæ:

56 Posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli:

57 Posteri Schephatjæ, posteri Chattilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri [p]Ami.

58 Omnes Netinæi & posteri servorũ Schelomonis trecenti nonagintaduo.

59 Hi quoque fuerunt ex ascendentibus a [a]Telmelacho, [a]Tel-Charscha: [a]Cerub, [q]Addan, & Immer: sed [a]non potuerunt indicare familiã majorum suorum, & semen eorum, utrum ex Jisraëlitis essent:

60 [a]Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quinquagintaduo:

61 E posteris verò sacerdotum: posteri Chabajæ, posteri Kotzi: posteri [a]Barzillai, qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, vocatus est de nomine illorum.

62 Isti quæsiverunt quisque scripturam suã qui suum genus prædicabant: sed non inventę sunt: quapropter ut [r] polluti abstenti sunt a sacerdotio.

63 [a]Edixit enim [a]legatus regis eis: ne comederent de re sancta sanctarum: donec existeret sacerdos [a]cum Urimis & Tummimis.

64 Tota hęc congregatio universè: [a] quadragies bis mille, trecentorum sexaginta:

65 Præter servos eorum & ancillas eorum [a]istos: septies mille, trecentos trigintaseptẽ: in quibus erant [a]cantores & cantatrices ducentæ:

66 Equi eorũ septingenti trigintasex: muli eorũ ducenti quadragintaquinque:

67 Cameli eorũ quadringenti trigintaquinque: asini sexies mille, septingenti viginti.

68 Ex primoribus autem paternarum *familiarum* cùm pervenissent ad domum Jehovæ qui *habitat* Jeruschalaimis, quidam sponte se offe-

[a] *qui Hhazarja, Nechem* 7.7.
[b] *Rahhamja, ibid.*
[c] *Mispere-tho, ibid.*
[d] *Nechumo, ibid.*
[e] *qui Binnui, ibid. ver.* 15.
[f] *Chariph: ver.* 24.
[g] *Jehharimani. ver.* 29. *ibidem.*
[h] *qui Magpihhasch: Nechem.* 10. 21
[i] *Hodeva: Nechem.* 7. 43. *& Jehuda infrà* 3. 9.
[k] *Sibhæ, Nechem.* 7. 47.
[l] *Schalmai, ver.* 48. *ibid.*
[m] *Nephischesimi, ver.* 52. *ibid.*
[n] *Batzluthi, ver.* 54. *ibid.*
[o] *Peridæ, ver.* 57. *ibid.*
[p] *Amonis, ver.* 59. *ibid.*
[q] *qui & Addon ver.* 62. *ibid.*
[r] *Heb. polluti sunt a sacerdotio.*

offerentes ad Domum Dei statuendam in sede ipsius:

69 Pro facultate sua dederunt in thesaurum ipsius operis auri drachmas [f] semel & sexagies mille: & argenti pondo quinquies mille, & tunicas sacerdotum centum.

70 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitæ, ex quorum populo tum cantores tum janitores *erant*, & Netinæi in civitatibus suis: similiter omnes Jisraëlitæ in civitatibus suis.

[f] Heb. *sex myriadas & mille.*

ANNOTATIO.

1 Hi sunt] *id est, hæc est recensio illorum qui nomina sua dederunt in Babylonia, cùm institueretur profectio in Jehudæam.* Illius provinciæ] *Babylonicæ: sic enim ab habitatione dicuntur: ut Ittai, Gittæus ab habitatione dicitur, 2. Schemu 15.19.* 2 Cum Zerubbabele &c.] *id est, istis ducibus.* 5 Septingenti] *qui nomina dederunt in Babylonia, pervenerunt autem in Jehudæam, sexcenti quinquaginta duo. Nechemjæ 7.10: reliqui vel consilio mutato remanserunt, vel in itinere mortui sunt, idem dicendum de diversitate numerorum in seq.* 6 Duodecim] *quibus sex accesserant, cùm recensio in Jehudæa fieret: sic deinceps, ubi numeri accessio occurrit apud Nechemjam.* 20 Gibbaris] *Gibbhonitæ e Binjamine, ut apparet ex Nechem. 7.25.* 29 Nebuntini] *id est, non ex Nebunte Rëubenitarum qui trans Jardenem erat, & ad regnum Jehudæ non pertinebat: sed ex altera Nebunte, quæ passim in scripturis ante captivitatem Nob vocatur: ideo a Nechemja Nebo altera vocatur.* 31 Alterius &c.] *ab eo de quo ver. 7: etiamsi numeri utrobique conveniant.* 33 Lodçi, &c.] *e Binjamine, 1. Chro. 8.12.* 43 Netinæi] *vide Jehos. 9.21.* 55 Servorum Schelomonis] *de quibus vide annotata 1. Reg. 9.21.* 59 Tel-Melacho, &c.] *nomina locorum sunt in Babylonia & Mesopotamia. videtur autem Tel-Melach esse oppidum quod Ptolemæus Telme vocat; significat enim cumulum salsum sive sterilem, ut erant agri sub Ure Chaldæorum, in quos rivi Euphratis ducti sunt: teste Plinio natur. histo. lib. 6.27.* Tel-Charscha] *ad orientem Babyloniæ, quod vel nomen indicat: fortassis quæ Ptolemæo Talatha ad Tigrim.* Cerub, Addan, &c.] *cum suis familiis.* Non potuerunt indicare] *ac proinde certam aliquam possessionem in Jehudæa obtinere.* 60 Posteri Delajæ] *qui se Levitas profitebantur: ut colligitur ex comparatione hujus versiculi cum præcedente & sequente.* 61 Barzillai] *de quo 2 Schem. 17.27.* 63 Edixit] *ex Jehudæorũ consilio, ad quos res ista pertinebat.* Legatus regis] *quem vulgo commissarium vocant: ita enim Persica voce dicebantur. Is autem fuit Scheschbatzar, supra 1.8.* Cum Urimis] *quibus consuleretur Deus, ex lege Num. 27.21.* 64 Quadragies bis mille] *Comprehensis illis qui sua natalia non potuerunt profiteri, tam ex Jisraëlitis quàm ex Levitis & sacerdotibus.* 65 Istos] *id est, isto numero.* Cantores, &c.] *quos Levitæ ad revocandum in usum musicam sacram (quam septuaginta annorum captivitate oblivioni tradiderant) instituta profectione pecunia compararant.* 69 Drachmas] *id est, quasi semel & sexagies mille ducatos: nam drachma quadrantem sicli pendebat.* Argenti pondo] *id est, amplius centies vicies quinquies mille daleros. vide 1. Reg. 10.17.*

CAPUT. III.

Jisraëlitæ reduces altare extruunt: sacrificiorum usum revocant: tabernaculorum festum celebrant, materiam & opifices curant, Levitas operi præficiunt: & fundamenta templi cum lætitia pariter & luctu jaciunt.

1 CUM autem advenisset mensis septimus, Jisraëlitis *versantibus* in civitatibus suis: convenerunt populus [a] unanimiter Jeruschalaima.

2 Ubi surgens [b] Jeschuahh filius Jotzadaki cum cognatis suis sacerdotibus, ac Zerubbabel filius Schealthielis cum cognatis suis, extruxerunt altare Dei Jisraëlis: ad offerendum in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moschis viri Dei.

3 Cùmque statuissent altare [c] in sede sua, quamvis [d] incuteretur ipsis terror a populis aliarum gentium: obtulerunt in eo holocausta Jehovę, holocausta unoquôque mane & vespere:

4 Et celebrarunt festum tabernaculorum, sicut prescriptum est, cum holocausto [e] suo in diem quemq; pro numero, secundũ ritum officii diurni die suo.

5 Et postmodum holocaustum juge, & in noviluniis, ac in omnibus statis feriis Jehovę, & res sacras: deniq; omnis offerentis voluntariam oblationem, *obtulerunt* Jehovæ.

6 A die primo mensis septimi cœperunt offerre holocausta Jehovæ; cùm templi Jehovæ non esset jactum fundamentum.

7 Dederúntq; pecuniam putatoribus ac fabris, cibúmq; & potum ac oleum Tzidoniis ac Tyriis: ut adveherent ligna cedrina ex Libano in mare Japhuntis, secundum facultatem [f] a Cyro rege Persidis ipsis datam.

8 Anno autem secundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruschalaima mense secundo: cœperunt Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeschuahh filius Jotzadaki, ceteriq; cognati eorum sacerdotes ac Levitæ, & omnes qui venerant e captivitate Jeruschalaima, constituerúntq; Levitas a nato viginti annos & deinceps: ut præessent operi domus Jehovæ.

9 Assistens itaq; Jeschuahh, filii ejus & cognati ejus, Kadmiel & filii ejus posteri [g] Jehudæ simul, præfuerunt opificibus in domo Dei: & posteri Chenadadi filii eorũ & cognati eorum Levitæ.

10 Itaque fundantibus structoribus templũ Jehovę: constituerunt sacerdotes indutos cum tubis, & Levitas posteros Asaphi cum cymbalis ad laudandum Jehovam, cum [h] *canticis* traditis a Davide rege Jisraëlis.

11 Qui exclamabant laudando & celebrando Jehovam: quoniam bonus est, quoniam in seculum benignitas ejus erga Jisraëlem: totus verò populus vociferabantur vociferatione magna laudando Jehovam: eò quòd fundaretur domus Jehovæ.

12 Multi autem ex sacerdotibus & Levitis primoribúsque paternarum *familiarum*, senes qui viderant domum priorem in fundatione sua, hac domo *versante* ante oculos eorum, flebant voce magna: multi quoque vociferati-

[a] Heb. *sicut vir unus: ut Judic. 20.1.*
[b] *qui & Jehoschuahh, Chaggai 1.1. Deut. 12.5. & seq.*
[c] Heb. *in suis sedibus.*
[d] Heb. *cum terrore sup eos a populis &c.*
[e] Heb. *holocausto diei: nomen pro suo relativo.*
[f] Heb. *Cyri regis Persidis erga eos.*
[g] *qui & Hodavja sup. 2 40.*
[h] Heb. *cum manibus: vide simile 2. Chr. 29.27.*

one ex lætitia efferebant vocem.

13 Ita ut populus non internoscerent sonum vociferationis ex lætitia, a voce fletus populi: quia populus vociferabantur vociferatione magna: & vox illa audiretur inde usque a longinquo.

ANNOTATIO.

1 Mensis septimus] *id est, in Autumno: quia primum anniversarium festum a Deo præscriptum, post eorum reditum in mensem istum incidit.* 2 Jeschuahh] *princeps Levitici ordinis.* Zerubbabel] *princeps populi.* Filius] *id est, nepos, 1. Chro. 3. 19.* 3 In sede sua] *id est eo loco, ubi ante ruinam templi fuerat.* Quamvis incuteretur] *id est, quamvis finitimi eis minitarentur: non tamen propterea destiterunt a restituendo quàm primùm Dei cultu: freti promissione Dei, Exo. 34. 24.* 4 Pro numero &c.] *qui definitur in singulos dies Num. 29. 12. & seq.* 5 Res sacras] *id est, quælibet alia sacrificia, de quibus in Levitico.* 9 Jeschuahh, &c.] *de quibus suprà 2. 40.* Opificibus in domo &c.] *id est, structoribus ipsis: ut posteri Chenadadi qui sequuntur præerant rebus importandis & deportandis 2. Chro. 34. 12. & 13. est enim membrum ἀνανταπόδοτον.* 12 In sua fundatione] *id est, dum adhuc existeret: fuerat enim domus eversa tantùm ante sexaginta annos, id est, captivitatis undecimo, 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36. & Jechezkel 40. 1.* Hac domo] *id est, ejus fundamento: synecdoche.*

CAPUT IIII.

Hostes Judæorum frustra astu conati structuram templi Dei impedire: Toparcharum & summi Senatus operâ duos reges Cambysem & Darium Hystaspis contra Judæos inflammantes, obtinent interdictum extruendi templum: quod deinde armis tuentur.

1 AUDIENTES autem hostes Jehudæ & Binjaminis: [a] istos deportatos ædificare templum Jehovæ Deo Jisraëlis:

[a] Heb. *filios istius deportationis.*

2 Accesserunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum *familiarum*, & dixerunt eis: ædificemus vobiscum, nam sicut vos requisituri sumus Deum vestrum: & eidem sacrificamus inde a diebus Esar-Chaddonis regis Assyriæ, qui deduxit nos huc.

3 Dixit verò eis Zerubbabel, & Jeschuahh cum reliquis primoribus paternarum *familiarum* Jisraëlis: non *est* [b] vestrum nobiscum ædificare domum Deo nostro: sed nos *qui* unà *sumus* ædificabimus Jehovę Deo Jisraëlis, sicut præcepit nobis rex Cyrus rex Persidis.

[b] Heb. *vobis & nobis.*

4 Attamen populus illius regionis debilitabant manus populi Jehudæ: & turbabant eos ne ædificarent:

5 Præterea mercede conducebant consiliarios contra eos ad dissolvendum consilium eorum: omnibus diebus Cyri regis Persidis usque ad regnum [c] Darii regis Persidis.

[c] Heb. *Darjavesch sic deinceps.*

6 Nam in regno [e] Assueri, in principio regni ejus: scripserunt accusationem contra habitatores Jehudæ & Jeruschalaimorum:

[e] Heb. *Achaschverosch: sic ubiq;*

7 Ut diebus Artaxerxis scripserat Bilscham, Mithredates, Tabeel, & reliqui collegæ ejus ad Artaxerxem regem Persidis: cum exemplari decreti scripto Syrè, & exposito Syrè.

8 Rechum pręses consilii & Schimschai legis-peritus scripserunt literas unas contra Jeruschalaima: Artaxerxi regi in eandē sententiam.

9 Tunc Rechum præses consilii & Schimschai legis-peritus, & reliqui e collegio eorū: Dinæi, & Aparsatcæi, Tarpelæi, Aparsæi, Arcevæi, Babylonii, Schuschancæi, Dehavæi, Hhelamæi:

10 Et reliquæ nationes, quas deduxit Osnapar magnus & gloriosus, ac collocavit in urbe Samariæ: & reliqua regione transfluviali, & quidem eodem tempore.

11 Hoc *est* exemplum literarum quas miserunt ad ipsum ad Artaxerxem regem: servi tui homines transfluviales, tali tempore.

12 Notum sit regi, Jehudęos qui ascenderunt abs te, ad nos venisse Jeruschalaima: urbem ipsam rebellem & malam ædificare, murósque perficere, ac fundamenta ipsa conjungere.

13 Jam verò notum sit regi: si urbs ista exędificetur, & muri perficiantur, [f] canonem veterē & vectigal non daturos: ita thesauro regum damnum attuleris.

[f] Chal. *demensum vetustatis: sic vers. 20.*

14 Jam propterea quòd ruinę templi [g] fategimus: quia spoliationem regis non convenit nobis videre: idcirco mittimus ut notum faciamus regi.

[g] Chal. *quia demolitionē templi demolimur, & nuditatem &c.*

15 (Nam inquirat aliquis in libro commentariorum majorum tuorum: & inventurus es in libro commentariorum, & cogniturus urbē istam urbem fuisse rebellem & damnosam regibus provinciisq;, ac conspirationem facere in medio sui inde a diebus seculi: propterea urbem istam devastatam fuisse).

16 Notum facimus regi, si urbs ista exædificabitur, & muri perficientur: propterea partem in transfluviali regione non amplius fore tuam:

17 Responsum misit rex Rechumo præsidi consilii, & Schimschaio legis-perito, ac reliquis e collegio eorum qui habitabant in Samaria, & in reliqua regione transfluviali: Pax, & tali tempore.

18 Decretum quod misistis ad nos: explicatè lectum est coram me.

19 Et a me constituto consilio, inquisiverūt & invenerunt urbem istam inde a diebus seculi contra reges sese extulisse: rebellionémque & conspirationem factam fuisse in ea.

20 Etiam reges potentes præfuisse Jeruschalaimis: & dominatos fuisse in tota regione transfluviali: quibus canon vetus & vectigal dabatur.

21 Jam costituite consilium ad impediendū viros istos: ut urbs ista non ædificetur, donec a me consilium constitutum fuerit.

22 Et cavete errorem committere hac in re: ne crescat ruina in damnum regum.

23 Tunc ex quo exemplum decreti Artexerxis regis lectū est corā Rechumo & Schimschaio legis-perito ac collegio eorum: profecti sunt [i] celeriter Jeruschalaima contra Jehudæos, quos impediverunt brachio & vi.

[i] Chal. *cum celeritate.*

24 Tunc impeditum est opus domus Dei qui ha-

qui habitat Jeruschalaimis: & *mansit impeditum usque ad annum secundum regni *Darii regis Persidis.

ANNOTATIO.

2 Dixerunt eis] *hoc consilio ut illis intermixti personas inter se committerent, & ita opus interverterent.* Eidem sacrificamus,&c.] *vide 2.Reg.17.26.* Esar-Chaddonis] *filii Sancheribi, de quo 2.Reg. 19.37.* 5 Darii] *Longimani: qui quartus fuit a Cyro. nam quod historici Xerxem in regibus Persidis numerant, factum est quia bella patris Darii in Græcia administravit per annos amplius septem: deinde ab Artabano præfecto cùm se turpiter ex Græcia reciperet, occisus est Dario sene adhuc superstite. Quamobrē jure a Metasthene omissus est.* 6 Assueri] *qui & Darius Hystaspis filius & etiam Assuerus Artaxerxes propter ejus antecessorem ab historicis vocatur. hic autem more scripturæ præpostero temporum ordine narratio incipit, quia versus proximus a Dario Longimano finitus est, ut ea ratione redeatur eò unde cœperat oratio.* 7 Artaxerxis] *id est, Cambysis filii Cyri, qui vivente patre & foris in expeditione agente, ex Persarum usu, regnum administravit.* Bischam &c.] *Toparchæ regionum trans Euphratem.* Decreti] *id est, diplomatis, quod a rege sanciri, & ad se remitti postulabant.* Scripto Syrè,&c.] *id est, tam literis, quam sermone Syro: ut obsignatum eò commodiùs promulgari posset, Judæis lingua Babylonica (quæ Syra dicebatur) communiter utentibus.* 8 Rechum præses &c.] *id est, summus Senatus transfluvialis, per synecdochen: nam hi duo præsides erant, partim corrupti pecunia, suprà ver.6. partim authoritate Toparcharum abducti, & odio in Jehudæos inflammati.* 9 Dinæi &c.] *id est, ut geographi nominant Dennavi, Parataceni, Tapyri, Persæ, Araceni, Babylonii, Susani, Daritæ qui etiam Zapavorteni, & Medorum pars: ex quibus omnibus colonias eò miserant reges Assyriæ, & Senatum composuerant.* 10 Osnapar] *qui suprà 2.ver. Esar-Chaddon vocatur.* Eodem tempore] *id est, quo tempore Toparchæ miserunt decretum, isti literis ad regem missis illud commendarunt.* 11 Tali tempore] *id est die, mense, & anno, N. nam temporis notatio literis præfigebatur, ut mercatores & pragmatici forenses solent. sic infrà ver.17.* 23 Brachio & vi] *id est, armata manu* ἐνδιαθῦς. 24 Mansit impeditum] *id est, quandiu Cambyses & Darius Hystaspis regnarunt. suprà ver.6.7.& 8.* Darii regis] *Artaxerxis Longimani, qui ex Estera Darii Hystaspis filius erat.*

CAPUT V.

Jehudæi de divina voluntate per prophetas moniti, diu intermissum opus resumunt, & vicinis illud impedire conantibus facti sui rationem reddunt: Qua audita illi Darium regem consulunt.

1 QUO *anno* prophetavit *Chaggai propheta & Zecarja filius Hhiddonis prophetæ, *mandantes* Jehudæis qui erant in Jehudæa & Jeruschalaimis: nomine inquam Dei Jisraëlis *mandantes* eis.

2 Tunc surgentes Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeschuahh filius Jotzadaki, redorsi sunt ædificare domum Dei qui *habitat* Jeruschalaimis: & cum ipsis prophetæ Dei *juvantes eos.

3 Eo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schethar-Boznai cum collegio suo: qui sic dixerunt eis: *quis [a] contulit vobis jus domum istam ædificandi, & murum hunc perficiendi?

4 Tunc hujusmodi respondimus eis: & quæ essent nomina virorum qui hoc ædificium ædificarent.

5 Oculus autem Dei eorum aderat reducibus Jehudæis: ita ut non impediverint eos dum causa ad Darium perveniret: cujus tunc retulerunt *decretum super hac re.

6 Exemplum literarum quas misit Tatnai princeps trans flumen, cum Schethar-Bozenaio & collegio suo, Persici qui erant trans flumen ad Darium regem.

7 Narrationem miserunt ad eum,[b] in qua sic scriptum erat: Dario regi pax omnis.

8 Notum sit regi nos profectos esse in Jehudæam provinciam, ad domum Dei magni quæ ædificatur lapidibus [c] maximis, & *ligna apponuntur parietibus: denique opus istud celeriter fit, & prosperatur in manibus eorum.

9 Tunc interrogavimus reduces istos, hujusmodi dicentes eis: quis contulit vobis jus domum istam ædificandi, & murum ejus perficiendi?

10 Atq; etiam nomina eorum petivimus ab eis, ut nota faceremus tibi: quò scriberemus nomen virorū qui sunt inter primarios eorū.

11 Qui hujusmodi sermone responderūt nobis, dicendo: nos sumus servi Dei cœli & terræ, & ædificamus domum quæ ædificata fuerat antehac inde a multis annis, quam rex Jisraëlis magnus ędificaverat & perfecerat.

12 Sed ex quo provocarunt majores nostri Deum cœli, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris regis Babyloniæ Chaldæi: qui domū hanc destruxit, & populum deportavit in Babyloniam.

13 Verùm anno primo Cyri regis Babyloniæ, Cyrus rex contulit jus domum Dei istam ædificandi:

14 Insuper etiā instrumenta domus Dei aurea & argentea quæ Nebucadnetzar deprompserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis, & abduxerat in templum Babylonicum: deprompsit eadem Cyrus rex e templo Babylonico, traditáque sunt *cuidam* Scheschbatzari nomine, quem principem constituerat:

15 Edicens ei: instrumenta hæc suscipe, abiens deduc ea in templum quod *est* Jeruschalaimis: domusque Dei ædificator in loco suo.

16 Tunc Scheschbatzar ille veniens posuit fundamenta domus Dei, qui *habitat* Jeruschalaimis: atque ex eo tempore hucusque ædificatur, necdum est absoluta.

17 Nunc itaque si regi bonum videtur, perquiratur in [d] tabulario regis illic quod *est in* Babylonia: num ita sit, quòd a Cyro rege collatum sit jus ædificandi domum Dei istam Jeruschalaimis: deinde voluntatem regis super hoc mittat ad nos,

[a] Chal. *posuit vel disposuit: sic dein.*

[b] Chal. *in cujus medio.*

[c] Chal. *devolutionis. i. tātę magnitudinis ut ferri non possint: sed devolvātur: sic inf. 6 4.*

[d] Chal. *in loco gazarum: sic vocant omne repositorium.*

Sup. 1.8.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Chaggai &c.] *Chaggai 1.1.& Zecarjæ 1.1.* 2 Juvantes eos] *verbo & opere.* 3 Quis contulit &c.] *hoc & sequente versu oratio est anantapodota: nam petitionis duo sunt capita, quorum posterius reticetur: responsionis item duo, quorum reticetur prius: vide infrà ver.9 cum duobus sequent.* 5 Decretũ] *quod habetur capite sequente.* 8 Ligna apponuntur &c.] *id est, parietes tabulis vestiuntur.*

CAPUT VI.

Darius Longimanus Cyri edictũ secutus, ministris suis vetat, ne Jehudæos deinceps in structura tẽpli impediant: pecuniam, materiam, sacrificia petentibus sine mora subministrari imperat: & contrà venientibus ultimum supplicium decernit. Quod præstantibus ejus ministris templum absolvitur, & consecratur: restitutisq; in eo sacerdotum ac Levitarum ordinibus, Pascha a toto populo celebratur.

1 TUNC Darius rex constituit [1] legem: cùm perquisivissent in [a] chartophylacio, ubi tabulæ reposit æ fuerãt de [1] Babylonia:

[a] Chal. *in loco scriptorũ.*

2 Et inventum esset [2] Achmetę in regia quę *est* in provincia Mediæ volumen quoddam; in quo sic scriptum erat [2] Memoriale.

3 Anno primo Cyri regis, Cyrus rex constituit legem. domus Dei Jeruschalaimis [3] intus ædificator, ut sit locus ubi sacrificent sacrificia, & fundamenta ejus attolluntor: [3] *etiamsi esset* altitudo ejus cubitorum sexaginta, amplitudo ejus cubitorum sexaginta.

4 Ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum: & impensæ e domo regia traduntor.

5 Insuper etiam instrumenta domus Dei aurea & argẽtea, quæ Nebucadnetzar deprõpserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis & deduxerat in Babyloniam: restituunto ut perveniat *unumquodque* in templum quod *erit* Jeruschalaimis in locum suum, & collocetur in domo Dei.

6 Jam *itaque* Tatnai princeps trans flumẽ, Schethar-Boznai cum collegio suo, Persici qui estis trans flumen: remoti estote inde.

7 Sinite opus domus Dei illius: princeps Jehudæorum, & reduces Jehudæorum, domũ Dei hujus ædificanto in loco suo.

8 Præterea a me constituitur lex de eo quod facturi estis erga reduces Jehudæorum illos, in ædificanda domo Dei illius: ut de facultatibus regiis, de canone transfluviali illico impensa tradatur viris illis: ne [8] impediatur.

9 Etiam quæ opus sunt, ut juvenci subrumi, & arietes, & agni ad holocausta pro Deo cœli, triticum, sal, vinum & oleum, prout edixerint sacerdotes qui *sunt* Jeruschalaimis tradendum esse sibi [a] quotidie: error ne committitor.

[a] Chal. *die in diem.*

10 Ut offerant res odoris grati Deo cœli: & orent pro vita regis & filiorum ejus.

11 Præterea a me constituitur lex/: ut quisquis mutaverit rem hanc, amoveatur lignum a domo ejus, quo erecto aboleatur in eo: domusq; ejus sterquiliniũ fiat hanc ob caussam.

12 Deus verò cujus nomen habitat illic, deijciet omnem regem & populum qui extẽderit manum suam [12] ad mutandum, quò destruat domum Dei hujus, quę *est* Jeruschalaimis: ego Darius constitui legem, illicò efficitor.

13 Tunc Tatnai princeps trans flumen, Schethar-Boznai, & collegium eorum: propterea quòd mandaverat Darius rex hujusmodi, illico effecerunt.

14 Reduces verò Jehudæorum ædificantes prosperabantur ex prophetia Chaggai prophetæ, & Zecarjæ filii Hhiddonis: donec ædificantes perfecissent de sententia Dei Jisraëlis, & de sententia [14] Cyri cum Dario & [14] Artaxerxis regis Persidis.

15 Finita autem domo ista ad diem tertium mensis [15] Adar: cùm esset annus sextus Darii regis:

16 Celebrarunt Jisraëlitæ, sacerdotes, ac Levitæ & reliqui [b] reduces deportationis, dedicationem domus Dei hujus cum gaudio.

[b] Chal. *filii deportationis: sic ver. 19.*

17 Obtuleruntq; in dedicatione domus Dei hujus juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringẽtos: & hircos e capris in peccata pro toto Jisraële duodecim, pro numero tribuum Jisraëlis.

18 Ubi constituissent sacerdotes ex [18] partitione eorum, & Levitas ex distributione eorum, in ministerio Dei qui *habitat* Jeruschalaimis: secundum pręscriptum libri Moschis.

Num. 3. & 4.

19 Deinde celebrarunt reduces deportationis Pascha: *die* quartodecimo mensis primi.

20 Nam mundaverant se sacerdotes ac Levitæ pariter, omnes mundi erant: ideo [20] jugularunt pascha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis suis sacerdotibus, ac pro se ipsis.

21 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces erant ex deportatione & quisquis separatus ab immunditia gentiũ regionis [21] adjunxerat se illis: quærendo Jehovam Deũ Jisraëlis.

22 Denique celebrarunt festum azymorum septem diebus cum lætitia: quoniam exhilaraverat eos Jehova, & converterat animum [22] regis Assyrię erga eos: ad confirmandum manus eorum in opere domus Dei, Dei Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Legem] *cujus verba habentur infrà ver.6.& sequentibus.* Babylonia] *i. regno Babylonico.* 2 Achmetę] *i. Ecbatanis, ut authores vocant, ubi regia erat Mediæ: fortassis ita dicta, quòd reges æstivam stationem illic haberent, ut hybernam Seleuciæ ad Tigrim: Strabo lib.11. Est enim Achmeta Chaldaicè, quasi locus æstivus.* Memoriale] *Inscriptio voluminis.* 3 Intus] *i. intra mœnia urbis.* Etiamsi esset] *hanc partem non per mandatum: sed per concessionem interpretamur: quia certum est ex Chaggai Cap. secundi versu tertio, multis nominibus excellentius fuisse Schelomonis ædificium: cùm hoc secundum pauciore hominum numero, & breviore tempore, & avocantibus in dies inimicis ædificatum sit.*

8 Im-

8 Impediatur] *ædificium istud, de quo ver. 7.* 12 Ad mutandum] *legem meam hanc, ut ver. 11.* 14 Cyri cum Dario] *vide 2. Chron. 36.23. in annotatione.* Artaxerxis] *sive Darii Longimani, qui idem Artaxerxes communi Regibus Persarum appellatione dicebatur: sic deinceps.* 15 Adar] *qui duodecimus est, & maxima ex parte Februario nostro respondet.* 18 Partitione &c.] *quæ habentur 1. Chron. 24.25. & 26.* 20 Jugularunt] *i. a populo jugulata, pelle nudarunt: & pro se ac sacerdotibus jugularunt & nudarunt: synecdoche.* 21 Adjunxerat se illis] *ex lege Exodi 12.48. & Num. 9.14.* 22 Regis Assyriæ] *i. Darii Medi, qui primus gratiam & authoritatem Jehudæis conciliavit, Danielis 6. nam ex quo Arbactus præfectus Mediæ, sublato Sardanapalo, regnum Assyriorum obtinuit: promiscuè nominatum est regnum Assyriæ ex jure, & Mediæ ab origine regum: vide Justinum lib. 1. & Diodorum Siculum lib. 3. Nam etiam eodem modo Artaxerxes Rex Persidis nominatur Rex Babyloniæ synecdochicè Nechemjæ 13.6.*

CAPUT VII.

Hhezra Jeruschalaima ad Ecclesiam ibi reformandam profecturus, regia authoritate munitur: qua fretus magnum Jisraëlitarum comitatum abducit, & Deo benedicit.

1 DEINDE his rebus gestis, regnante Artaxerxe rege Persidis: Hhezra filius [a]Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ,

2 Filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achitubi,

3 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, [b]filii Merajothi,

4 Filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki,

5 Filii Abischuhhę, filii Pinchasi, filii Elhhazaris, filii Aharonis sacerdotis primarii:

6 Hic *inquam* Hhezra ascendit e Babylonia (erat autem legis peritus promptus in lege Moschis, quam dederat Jehova Deus Jisraëlis): cùm dedisset ei rex, prout manus Jehovæ Dei ejus aderat ei, omnem petitionem ejus.

7 Ascenderúntq; ex Jisraëlitis, & e sacerdotibus ac Levitis, tam musicis quàm janitoribus Netinæis que Jeruschalaima: anno [c]septimo Artaxerxis regis.

8 Pervenit verò mense illius quinto: qui annus septimus erat regi.

9 Siquidem primo die mensis primi ipse *fuit* [a]author ascendendi e Babylonia: primo autem die mensis quinti pervenit Jeruschalaima, prout manus Dei ejus optima adfuerat ei.

10 Nam Hhezra comparaverat [b]animum suum ad [e]quærendum legem Jehovæ & ad præstandum eam: & ad docendum Jisraëlem statuta ac judicia.

11 Hoc autem *est* exemplũ decreti quod dedit rex Artaxerxes Hhezræ sacerdoti legis perito, perito rerum [c] quas præcipit Jehova, & statutorum ejus in Jisraële.

12 Artaxerxes rex regum: Hhezræ sacerdoti perito legis Dei cœlestis, [d]incolumitatem: & [f]tali tempore.

13 A me constituitur lex, ut quicunq; sponte se obtulerit in regno meo e populo Jisraëlis, sacerdotibusq; ejus ac Levitis ad proficiscendum Jeruschalaima tecum proficiscatur.

14 Quandoquidem a rege & [g]septem consiliariis ejus mitteris ad [h]quæstionem habendam in Jehudea & Jeruschalaimis: de lege Dei tui, quę *est* tibi ad manum:

15 Et ad deferendum argentum & aurum: & quod rex & consiliarii ejus sponte offerunt Deo Jisraëlis, cujus Jeruschalaimis *est* habitaculum:

16 Cum toto argento & auro quod inveneris in tota provincia Babyloniæ: cum voluntaria oblatione populi & sacerdotum sponte offerentium pro domo Dei sui, quæ *est* Jeruschalaimis,

17 Ut illico emas pecunia ista, juvencos, arietes, agnos cum munere eorum & libaminibus eorum: & offeras ea in altari domus Dei vestri, quæ *est* Jeruschalaimis.

18 Quod autem tibi & [i]cognatis tuis bonũ videbitur reliquo argento & auro facere: pro voluntate Dei vestri facitote.

19 Et instrumenta quæ traduntur tibi ad ministerium domus Dei tui: reddito coram Deo Jeruschalaimis.

20 Reliqua verò necessaria domui Dei tui, quæ acciderint tibi tradenda: tradito ex ærario regis.

21 Præterea a me, me Artaxerxe rege, constituitur lex omnibus quæstoribus qui *estis* trans flumen: ut quicquid postulaverit a vobis Hhezra sacerdos peritus legis Dei cœlestis illico efficiatur:

22 Usque ad argenti [k]talenta centum, & ad tritici [l]coros centum, & ad vini [m]bathos centum, ac usque ad bathos olei centum: salis verò quantum non potest præscribi.

23 Quicquid est ex sententia Dei cœli, perficitor diligenter in domo Dei cœli: ut non sit fervens ira contra regnum regis, aut filios ejus.

24 Item notum vobis facimus ullis sacerdotibus aut Levitis, musicis, janitoribus, Netinæis & ministris domus Dei istius: [n]canonem veterem aut vectigal non licere imponere.

25 Tu autem Hhezra, pro sapientia Dei tui quæ tibi ad manum *est*, constitue judices & causarum cognitores, qui causas cognoscant in toto populo qui *est* trans flumen, ex omnibus scientibus legis Dei tui: & qui nesciverit eum docetote.

26 Quicunque verò non fecerit legem Dei tui, & legem regis, illico judicatum fiat de eo: sive morti, sive [e]exilio, sive mulctæ facultatũ, sive vinculis *adjudicetur.*

27 Benedictus *sit* Jehova Deus majorum nostrorum: qui indidit rem talem animo regis, ad ornandum domum Jehovæ quæ *est* Jeruschalaimis.

28 Et erga me advertit benignitatem coram rege consiliariisque ejus, ac omnibus principibus regis potentibus: ego itaque confirmans me, prout manus Jehovæ Dei mei aderat mihi, congregavi ex Jisraële primarios qui ascenderent mecum.

[a] Chal. *fundamentum ascensus.*
[b] Chal. *cor: sic deinceps.*
[c] Chal. *præceptorum Jehovæ.*
[d] Chal. *perfectionem.*
[e] Chal. *eradicationi: nã natale solũ plantario, & exilium extirpationi comparatur: vide Levit. 25.47.*

ANNO.

ANNOTATIO.

1 Serajæ] *de quo 2. Reg.25.21.vide 1. Chron.6.3.& sequentibus.* 3 Filii Merajothi] *hic sex brevitatis causa omittuntur, de quibus 1.Chron.6.* 7 Septimo] *.i. secundo ab ædificato templo: vide suprà 6.15.* 10 Quærendum legem] *i.ad cognoscendum de observatione legis & legitima constitutione Ecclesiæ: quam ideo studiosius in libris duobus Chronicorum proposuit ad imitationem.* 12 Tali tempore] *vide suprà 4.11.* 14 Septem consiliariis] *.i. summis Satrapis, qui inde a retecta Magorum fraude septeni regibus Persiæ adfuerunt, & soli eorum conspectu liberè usi sunt, Ester 1.10.& 14.* Quæstionem habendam] *.i.ad cognoscendum utrum ibi res sint divinæ legi conformatæ.* 18 Cognatis tuis] *.i.reliquo consilio sacerdotum.* 22 Talenta,&c.] *vide Exodi 38.25.& Nechemjæ 11. 23.* Coros,&c.] *vide 1.Reg.4.21.* Bathos] 1.Reg.7.26. 24 Canonem veterem] *suprà 4.13.*

Caput VIII.

Hhezræ comites recensentur: celebrato jejunio, & traditis in manum sacerdotum at Levitarum oblationibus profectio instituitur & absolvitur: postea Jeruschalaimis res consecratæ in thesaurum reponuntur, & sacrificia offeruntur Deo, regisq; decreta executioni mandantur.

1 HI autem *sunt* primores paternarum *familiarum* & genus eorum: qui ascenderunt mecum regnante Artaxerxe rege, ex Babylonia.

2 E posteris Pinchasi, Gerschom: e posteris Ithamaris, Danijel: e posteris Davidis, Chattusch.

3 E posteris Schecanjæ, * e natis Parhhoschi, Zecarja: qui cum generis recensione per mares centum quinquaginta *erant*.

4 E posteris Pachath-Moabi, Eljehohhenai filius Zerachjæ: & cum eo ducenti mares.

5 E posteris Schecanjæ filii Jachazielis: cũ quo trecenti mares.

6 Et e posteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis: & cum eo quinquaginta mares.

7 Item e posteris Hhelami, Jeschahhja filius Hhathaljæ: & cum eo septuaginta mares.

8 Item e posteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis: & cum eo octoginta mares.

9 E posteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis: & cum eo ducenti octodecim mares.

10 Item e posteris Schelomiti, filius Josiphjæ: & cum eo centum sexaginta mares.

11 Item e posteris Bebai, Zecarja filius Bebai: & cum eo viginti octo mares.

12 Item e posteris Hhazgadis, Jochanan filius Katanis: & cum eo centum decem mares.

13 Item e posteris Adonikami * posterioribus, quorum hæc *sunt* nomina, Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja: & cum eis sexaginta mares.

14 Deniq; e posteris Bigvai, Hhuthai & Zabbud: & cum eis septuaginta mares.

15 Cùm autem congregassem eos ad *flumen quod alluit Ahavam, & castra haberemus ibi diebus tribus: animum adverti ad populum & ad sacerdotes: at e Levitis neminem inveni ibi.

16 Quapropter amandavi Elihhezerem, Arielem, Schemahhjam, cum Elnathane, & Jaribo, ac Elnathane atq; Nathane, & Zecarjam ac Meschullamum primores: Jojaribum quoque & Elnathanem doctores:

17 Cùm mandata dedissem eis, ad Iddonem primarium in *Casiphja loco, indens ori eorũ verba quibus alloquerentur Iddonem, Achivum & Netinæos in Casiphja loco: ut adducerent ad nos ministros pro domo Dei nostri.

18 Qui adduxerunt ad nos, prout manus Dei nostri optima aderat nobis, virum intelligentem e posteris Machli, filii Levi, filii Jisraëlis: nempe Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim.

19 Item Chaschabjam, & cum eo Jeschahhjam e posteris Merari: cognatos illius & filios eorum viginti.

20 Ex Netinæis autem, quos *dederat David ac principes ministerio Levitarum, Netinæos ducentos viginti: omnes exprimebantur nominibus.

21 Tum proclamavi ibi jejunium Ahavę ad flumen: quò affligeremus nos coram Deo nostro: quærentes ab eo viam rectam pro nobis ac parvulis nostris, omnibusque facultatibus nostris.

22 Nam puduerat me petere a rege copias aut equites, ut auxilio essent nobis ab hoste in hoc itinere: quia allocuti fueramus regẽ, dicendo: manus Dei nostri adest omnibus quærentibus ipsum, in bonũ: robur verò & quidẽ iræ ejus contra omnes derelinquentes eum.

23 Cùm itaque jejunantes quæsivissemus a Deo nostro hanc rem: exoratus est nobis.

24 Tunc disparavi e principibus sacerdotum duodecim: cum *Scherebja, Chaschabja, & cũ eis, ex cognatis eorum decem:

25 Quibus appendi argentum istud & aurũ & instrumenta: oblationem domus Dei nostri quam obtulerant rex & consiliarii ejus ac principes ejus, & omnes Jisraëlitæ qui prę sto fuerant:

26 Appendi, inquam, ad manum eorum argenti talenta sexcenta quinquaginta, & instrumenta argentea centum talentorum: auri centum talenta.

27 Item crateres aureos viginti drachmarũ millenum: & instrumenta ex [a] *aurichalco prę stante duo, pretiosa ut aurum:

28 Dixitq; ad illos, vos estis sancti Jehovæ, hęc quoque instrumenta sunt sancta: argentũ etiam ac aurum sunt voluntaria oblatio Jehovæ Deo majorum vestrorum.

29 [b] Sedulò observate donec ea appendatis coram principibus sacerdotum ac Levitarũ, principibusque paternarum *familiarum* Jisraëlis Jeruschalaimis: in cellis in domo Jehovæ *reponenda*.

30 Ita receperunt sacerdotes ac Levitę pondus illud argenti & auri ac instrumentorũ: deferendũ Jeruschalaima in domũ Dei nostri.

31 Tunc profecti sumus a flumine Ahavæ duodecimo *die* mensis primi ad eundũ Jeruscha-

[a] Heb. *æris fulgentis.*

[b] Heb. *seduli este & observate.*

ſchalaima: & manus dei noſtri adfuit nobis, qua liberavit nos e manu hoſtis,& inſidiantis in hoc itinere.

32 Denique poſtquam pervenimus Jeruſchalaima: & conſedimus ibi diebus tribus:

33 Die quarto expenſum eſt illud argentum & aurum ac inſtrumenta in domo Dei noſtri, ad manum Meremothi filii Urijæ ſacerdotis, &[c] collegæ ejus Elhhazaris filii Pinchaſi: quibuſcum erat Jozabad filius Jeſchuhhæ & Nohhadja filius Binnui Levitæ.

34 Ex numero, ex pondere cuique *attributo*: inſcriptúmq; eſt totum illud pondus tempore eodem.

35 Qui venerant a captivitate [d] reduces deportationis obtulerunt holocauſta Deo Jiſraëlis, juvencos duodecim pro toto Jiſraële, arietes nonaginta ſex, agnos ſeptuaginta ſeptem, hircos peccati duodecim: hæc omnia in holocauſtum Jehovæ.

36 Poſtea tradiderunt edicta regis, ſatrapis regiis, & principibus trans flumen: qui ſublevarunt populum & domum Dei.

c Heb. *& cum eo.*

d Heb. *filii.*

ANNOTATIO.

3 E natis Parhhoſchi] *ad diſcrimen alterius Schecanjæ de quo verſu* 5. 13 Poſterioribus] *eorum reſpectu qui primùm cum Zerubbabele profecti ſunt, ſup.*2.13. 15 Flumen] *Maarſarem Ptolemæo, ſive Neharſarin.i.fluvium principalem dictum, qui in unum e lacubus Chaldaicis funditur, ubi eſt oppidum Betava.* 17 In Caſiphja] *.i. in regione Caſpiorum in finibus Aſſyriæ ſupra Meſopotamiam, conterminorum Armeniæ. Nam etſi hæ regiones procul diſſitæ fuerunt: tamen non dubium eſt, quin brevi ſpatio totum illud iter confecerint, freti diplomate regis, & commoditate Angariarum, ut vocabant Perſæ.i.ſtationum, in quibus equi celeres paſſim diſpoſiti erant juſſu regis.* 20 Dediderat David] *cùm Levitas in ordines diſtribueret, 1. Chronic.* 25. *&* 26. *vide Jehoſch.*9.21. *&* 1. *Chron.*9.2. 24 Scherebja &c.] *Levitis, ſup.*18. *&* 19. *ver: qui ex officio ſacerdotibus miniſtrabant, ut infra ver.*30. 27 Orichalco] *.i. electri præſtantiſſimo genere, quod Feſtus vocat aurichalcum.* 34 In ſcriptum] *.i. in acta publica relatū, ut publico inſtrumento liberata eſſet illorum fides.* 35 Pro toto Jiſraële] *ut ſup.*6.17. 36 Sublevarunt] *ut ſup.*1.4.

CAPUT IX.

Hhezræ de affinitate Jiſraëlitarum cum exteris certior factus, luget, jejunat, & Dei iram ſedulò pro omnibus publicè deprecatur.

1 HIS autem completis, acceſſerunt ad me principes, dicendo: non ſeparaverunt ſe hic populus, Jiſraëlitæ & ſacerdotes ac Levitæ a populis aliarum regionum: ſecundum abominationes illorum Cenahhanæorum, Chittæorum, Perizzæorū, Jebuſæorum, Hhammonitarum, Moabitarum, Ægyptiorum & Emoræorum *fecerunt.*

2 Nam aſſumpſerunt de filiabus illorum, ſibi & filiis ſuis, ita ut commiſcuerint ſe ſemē ſanctum cum populis illarum regionum: etiam manus ipſorum principum & antiſtitum prima fuit in prævaricatione iſta.

3 Itaque audiens rem hanc laceravi veſtem meam & pallium meum: & vellens de capillis capitis mei, & barbæ meæ ſedebā deſolatus.

4 Tunc ad me congregaverunt ſe quiſquis trepidabat ad verba Dei Jiſraëlis, propter prævaricationem [a] deportatæ multitudinis: dum ego ſedebam deſolatus, uſque ad *tempus* muneris veſpertini.

5 *Tempore* autem muneris veſpertini ſurrexi ab afflictione mei, idq; laceratam habens veſtem meam & pallium meum: & flectens in genua mea expandi manus meas ad Jehovam Deum meum:

6 Ac dixi: Deus mi, pudet me & erubeſco attollere, Deus mi, faciem meam ad te: nam iniquitates noſtræ creverunt ſupra caput, & reatus noſter magnus eſt in cœlum uſque.

7 Inde a diebus majorum noſtrorum ſumus in reatu magno uſque in diem hunc: adeò ut propter iniquitates noſtras traditi fuerimus nos, reges noſtri & ſacerdotes noſtri in manū regum iſtarum regionum gladio, captivitati, & prædæ ac pudori vult*u*, ſicut eſt hodierno die.

8 At nunc cùm ex minimo momento facta eſt gratia a Jehova Deo noſtro, relinquendo nobis reſiduum, & ponendo nobis clavum in loco ſancto ejus: cùm illuſtrās oculos noſtros Deus noſter, dedit nobis reſtitutionē aliquātulam in ſervitute noſtra:

9 Quamvis ſervi ſimus: tamen in ſervitute noſtra non dereliquit nos Deus noſter: ſed advertit erga nos benignitatem coram regibus Perſidis, dando nobis reſtitutionem: ut extollamus domum Dei noſtri, & reſtituamus vaſtitates ejus: deniq; dando nobis maceriam in Jehuda & Jeruſchalaimis:

10 Nunc, inquam, quid dicemus, Deus noſter, poſt hoc: cùm dereliquerimus præcepta tua?

11 Quæ præcepiſti per ſervos tuos prophetas, dicendo: terra illa quam ingreſſuri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam, terra impura eſt ab impuritate populorum regionum ejus: propter abominationes eorum, quibus impleverunt eam[b] confertim & paſſim immunditia ſua.

12 Nunc ergo filias veſtras ne traditote filiis illorum, & filias illorum ne aſſumitote filiis veſtris, nec quæritote pacem illorum, & bonum eorum uſque in ſeculum: ut confirmemini & comedatis præſtantiam terræ illius, & hæreditariò poſſidendam tradatis filiis veſtris uſque in ſeculum.

13 Etiam poſt totum id quod evenit nobis propter facta noſtra peſſima & propter reatum noſtrum maximum: quòd tu Deus noſter cohibuiſti infra peccata noſtra: & dediſti nobis reſiduum hujuſmodi:

14 An [c] rurſus irrita faceremus præcepta tua, & quidē affinitatem jungentes cū populis [d] abominandis iſtis? an non percelleres ira con-

a Heb. *deportationis.*

Levitici 18. 25. *&* 27.

b Heb. *ab ore ad os una ab extremitate ad alteram Deut.* 7.3. *&* 23. 6.

c Heb. *revert eremur ad irrita facienda.*

d Heb. *abominationū.*

contra nos, donec consumeres, ut non esset superstes aut residuum?

15 * Jehova Deus Jisraëlis justus esses: sed facti sumus residui sicut *est* hodierno die: ecce * coram te sumus in reatibus nostris: quamvis non sit consistendum coram te cum hoc.

ANNOTATIO.

2 Filiabus illorum] *manentibus in superstitione gentis suæ, atque ideo alienis a fœdere Dei: nam hæc ex authoritate tum Dei tum Ecclesiæ matrimonia non sunt: vide Deut. 7.2.* Semen sanctum] *id est, vocatum ad sanctitatem, & Dei gratia ab aliis separatum.* Prima fuit] *infrà 10. ver. 17. & sequentibus.* 3 Laceravi &c.] *lugentium more, Gen. 37.34.* Vellens] *non religiosæ superstitionis ergo, Levitic 19.27.21. & 5. & Deut. 14. sed præ gravitate mœroris.* 6 Ac dixi &c.] *insinuatio, ut in causa turpissima.* Nam iniquitates] *propositionis pars prima: confessio peccati prioris ante captivitatem, & posterioris a tempore liberationis.* 7 Hodierno die] *in plurima parte nostrûm.* 8 Ex minimo momento] *id est, a paucis annis: hyperbole ad exaggerationem peccati.* Gratia facta est] *alter locus exaggerationis, a magnitudine beneficii Dei.* Clavum] *id est, veluti trabali clavo statum hunc nostrum sancto loco affigendo: sic Jeschab. 22.23.* Illustrans oculos] *ex gravitate calamitatum defectos: vide 1. Schem. 14.28.* 9 Advertit benignitatem] *ut suprà 7.28.* Extollamus domum] *id est, collapsam erigamus, & cultum in ea restituamus: Tertius exaggerationis locus.* Dando maceriam] *id est, nos circumquaque muniendo: metaphora.* 10 Post hoc] *tantum in nos collatum beneficium.* 11 Quæ præcepisti] *quartus exaggerationis locus a monitis Dei præcedentibus: quòd plus satis præcaverat Deus, ne ignorantiam pro excusatione adferrent.* 13 Infra peccata] *id est, mitiùs esse voluisti: quàm meriti essemus peccatis nostris.* 15 Jehova Deus &c.] *conclusio, qua justitiam Deo tribuit: sibi & populo reatum, & iram Dei deprecatur ab incepto redemptionis beneficio.* Coram te] *id est, exponimus nos tibi, agnoscentes reatum & indignitatem nostram.*

CAPUT X.

Hhezra cum adjunctis sibi ex singulis ordinibus, populum Dei a consuetudine alienigenarum repurgat: illis illarumq́ liberis a populo Dei ablegatis.

1 CÙM autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac se prosternens ante domum Dei: & congregati ad eum ex Jisraële congregatione multa valde: viri mulierésque & pueri, cum flerent populus ille permulto fletu:

2 Locutus Schecanja filius Jechielis e posteris Hhelami, dixit Hhezræ: nos prævaricati sumus in Deum nostrum: quòd [a] consociavimus domo uxores alienigenas e populis terræ: sed nunc est [b] quod Jisrël speret hac in re.

3 * Nunc ergo pangamus fœdus cum Deo nostro, * ejiciendo omnes uxores & natos ex eis, ex consilio domini & eorum * qui trepidant ad præceptum Dei nostri: denique secundum legem efficitor.

4 Surge: nam tibi incumbit hæc res, & nos aderimus tibi: confirmare & effice.

5 Itaque surgens Hhezra adjuravit principes sacerdotum, Levitas & totum Jisraëlem, ut facerent secundum rem hanc: qui jurarunt.

6 Postea surrexit Hhezra ab * anteriore parte domus Dei, * ut abiret in cellam Jehochananis filii Eljaschibi: & abivit illuc: cibum nondum comederat, nec aquam biberat, quia lugebat propter prævaricationem deportatæ multitudinis.

7 Ita [c] promulgarunt per Jehudam & Jeruschalaima, omnibus [d] reducibus deportationis: ut congregarent se Jeruschalaima:

8 Et quisquis non venturus esset intra triduum ex consilio principum ac seniorum, * anathema fore omnes facultates ejus: ipsum verò * separatum iri a congregatione deportatæ multitudinis.

9 Quam ob rem congregati omnes homines Jehudæ & Binjaminis Jeraschalaima tertio die ipsius * mensis noni, *die* vigesimo mensis: considebant totus ille populus * in platea domus Dei, trementes propter hanc rem, & ex pluviis.

10 Tunc surgens Hhezra sacerdos dixit ad eos: vos prævaricati estis quòd consociastis domo uxores alienigenas: superaddentes reatui Jisraëlis.

11 Nunc ergo edite confessionem Jehovæ Deo majorum vestrorum, facientes voluntatem ejus: & separate vos a populis istis terræ, & ab uxoribus alienigenis.

12 Cui respondentes tota illa congregatio, dixerunt voce magna: secundum verbum tuũ, sic nostrum est facere.

13 Verùm populus multus *est*, & tempus hoc [e] pluviosum *est*, nec *est* vis consistendi foris: hoc autem opus non *est* diei unius neque duorum, quia [f] plurimi defecimus in hac re.

14 Consistant, quæsumus, principes nostri totius hujus congregationis, & quisquis est in civitatibus nostris, qui cõsociaverit domo uxores alienigenas, veniet temporibus designatis, & * cum ipsis seniores [g] cujusque civitatis ac judices ejus: usquedum avertamus æstuantem iram Dei nostri, usquedum hæc res *confecta sit*.

15 * Tantùm Jonathan filius Hhasaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ constiterunt ad istud: Meschullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt eos.

16 Facientibus itaq; sic reducibus ex deportatione, separati sunt Hhezra sacerdos, homines primarii paternarum *familiarum* pro familiis paternis suis, & hi omnes nominibus expressi: sederuntque a die primo mensis decimi, ad quæstionem habendam ejus rei:

17 * Usque ad diem primum mensis primi: quo perfecerunt cum omnibus illis hominibus qui consociaverant domo uxores alienigenas.

18 Deprehensi autem sunt e filiis sacerdotum, qui consociaverant domo uxores alienigenas: e filiis Jeschuhhæ filii Jotzadaki & cognatis ejus, Mahhaseja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja:

19 Qui adhibuerunt manum suam ad ejiciendum uxores suas: & reatum confitentes, * arietem ex grege pro reatu suo *obtulerunt*.

[a] Heb. *fecimus ut residerent domi sic deinceps.*
[b] Heb. *est spes Jisraëli super hoc.*
[c] Heb. *transmiserunt vocem.*
[d] Heb. *filiis deportationis: sic vers. 16.*
[e] Heb. *pluviarum.*
[f] Heb. *multiplicavimus deficere.*
[g] Heb. *civitatis & civitatis.*

20 Item e posteris Immeris, Chanani, & Zebadja.
21 Item e posteris Charimi Mahhaseja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija.
22 Item e posteris Paschchuris: Eljohhenai, Mahhaseja, Jischmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhasa.
23 * Ex Levitis autem: Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja, idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer.
24 Item e musicis, Eljaschib: & ex janitoribus: Schallum, & Telem, & Uri.
25 De Jisraëlitis verò: e posteris Parhhoschi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar, & Malcija, & Benaja.
26 Item e posteris Hhelami: Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija.
27 Item e posteris Zattu: Eljohhenai, Eljaschib Mattanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza.
28 Item e posteris Bebai: Jehochanan, Chananja, Zabbai, Hhathlai.
29 Item e posteris Bani: Meschullam, Malluc & Hhadaja, Jaschub, Scheal, & Ramoth.
30 Item e posteris Pachat-Moabi, *ex* Hhadna & Celale: Benaja, Mahhaseja, Mattanja, Betzaleel, & Binnui, ac Manasche.
31 Item e posteris Charimi: Elihhezer, Jischija, Malcija, Schemahhja, Schimhhon.
32 Binjamin, Malluc, Schemarja.
33 E posteris Chaschumi: Mattenai, Mattatta, Zebad, Eliphelet, Jeremai, Menasche, Schimhhi.
34 E posteris Bani: Mahhadai, Hhamram, & Uël:
35 Benaja, Bedeja, Celuhu:
36 Vanja, Meremoth, Eljaschib:
37 Mattanja, Mattenai, & Jahhasau:
38 Et Bani, & Binnui, Schimhhi:
39 Et Schelemja, & Nathan, & Hhadaja:
40 Mabnadbai, Schaschai, Scharai:
41 Hhazareel, & Schelemja, Schemarja:
42 Schallum, Amarja, Joseph:
43 E Nebuntinis: Jehhiel, Mattitja, Zabad, Zebina, Jaddau, & Joël, Benaja.
44 Omnes isti duxerant uxores alienigenas: * & erant *quibusdam* ex istis uxores unde g susceperant liberos.

g Heb. *posuerant*.

ANNOTATIO.

3 Nunc ergo] *remedium proponit spei de qua dixerat: rationem ostendens: nimirum ut fœdus cum Deo, alienigenarum consortio abruptum redintegretur.* Ejiciendo]. *i. postquam ejecerimus mulieres & partus, quorum consortio (quia lege impuri sunt) fœdantur viri, & ipsa Ecclesia fœdaretur, si eos toleraret.* Qui trepidant] *i. qui inculpatè hac in re ipsi vixerunt, & in familia sua non tolerarunt.* 6 Anteriore parte, &c.] *i. a loco atrii populi.* Ut abiret] *ubi consilium hac de re haberetur: cujus executio sequentibus versibus describitur.* 8 Anathema] *vide Levitici. 27. 28.* Separatum] *i. excommunicatum.* 9 Mensis noni] *ratione anni legalis, de quo vide annotata Exodi 12. Est autem is quem vocant Cisleu, respondens ex parte nostro Novembri.* In platea] *i. in loco atrii nondum cincto muris, ut apparet ex Nechemjæ, 2. 8.* 14 Cum ipsis seniores] *i. quos magistratus cujusque loci Jeruschalaimis apud consilium illud maximum sistent: testificantes se cives suos lustrasse, eosq; quos adduxerint reos deprehendisse.* 15 Tantùm Ionathan] *ex sacerdotibus: quod ex antithesi sequentis membri colligitur: causam vide sup. vers. 3. quam ob rem ne summus quidem sacerdos huic consilio interfuit: vide infra ver. 18.* 17 Usque ad diem, &c.] ὑστέρωσιν *verborum mutavimus ad perspicuitatem: cujusmodi est 1. Schem. 20. 16. & 2. Chron. 22. 2.* 19 Arietem ex grege] *quod per analogiam de singulis sequentibus accipiendum est: Simile vide Gene. 49. 16.* 23 Ex Levitis] *qui sacerdotibus ministrabant, ut ex antithesi sequentium colligitur: cujusmodi fuit suprà ver. 15.* 44 Et erant] *quasi dicat, illas sive solæ essent, sive cum liberis abdicarunt.*

NECHEMJÆ

NECHEMIAE Liber unus.

LIBER Nechemiæ instaurationem Ieruschalaimorum, correctionemq́, reducis populi & labentis cultus Dei describit. Estq́, historia quasi septuaginta annorũ a vigesimo anno Longimani usque ad regnum Darii ultimi.

A vigesimo Longimani ad finem usque	Anni	18
Darii Nothi		18
Attaxerxis Mnemonis		10
Darii Ochi		22
Arsenis		3

Cui successit Darius ultimus. Annum enim Nothi decimumnonum, successori ejus communem fuisse ratio temporis ostendit: & sic deinceps usque ad Darium ultimum.

CAPUT I.

Nechemja accepto nuntio, de adversis rebus in Jehudæa luget: & adhibito jejunio Deum orat: ut populo ignoscat, & suis consiliis faveat.

1 VERBA Nechemjæ filii Chacaljæ: 'Fuit autem mense 'Cislevo anno 'vigesimo, cùm essem 'Schuschane in regia:

2 Ut veniente Chanani uno e cognatis meis, ipso cum viris quibusdam e Jehudæa: interrogarem eos de Jehudæis, de residuo illorum qui relicti fuerant ex captivitate, & de Jeruschalaimis.

3 Qui dixerunt mihi: reliqui illorum qui relicti fuerant ex captivitate ibi in ea provincia, in malo magno & in opprobrio sunt: & murus Jeruschalaimorum diruptus, & portæ eorum 'manent succensæ igne.

4 Fuit verò cùm audirem verba ista, ut sedens flerem ac lugerem *aliquot* dies: quibus jejunavi & oravi coram Deo cœli:

5 Ac dixi: 'obsecro, Jehova Deus cœli, Deus fortissime, maxime, & summe reverende: observans fœdus & benignitatem diligentibus se, & observantibus præcepta sua:

6 'Sit, quæso, auris tua intenta, & oculi tui aperti ad auscultandum orationi servi tui qua oro coram te hoc tempore interdiu ac noctu, pro Jisraëlitis servis tuis: & confiteor peccata Jisraëlitarum, quibus peccavimus tibi: ego quoque & familia patris mei peccavimus.

7 Corruptione corrupimus tibi: ac non observavimus præcepta, statutaque ac judicia illa quæ præcepisti per Moschen servum tuum.

8 'Recordare, quæso, verbi quod præcepisti Moschi servo tuo, ut diceret: vos prævaricaturi estis: ego dispergam vos in populos.

9 Cùm autem conversi ad me observabitis præcepta mea, & facietis ea: si fuerint depulsi ex vobis ad extremitatem cœli, inde colligam eos, & reducam eos in locum quem elegi ad collocandum nomen meum ibi.

10 At hi *sunt* servi tui & populus tuus: quem redemisti virtute tua maxima, & manu tua validissima.

11 'Obsecro domine, sit jam auris tua intenta in orationem servi tui, & in orationem servorum tuorum, qui student revereri nomen tuũ: & secunda, quæso, servum tuum hodie, dans ei misericordiam *consequi* coram' viro isto: ego enim eram pincerna regi.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *ita incipit Nechemja librum suum, quia eum Hhezræ conjungit.* Cislevo] *qui plurimùm respondet Novembri, suprà Hhezræ 10.9. Erat autem Chaldæorum annorum ratione mensis tertius, quam rationem hîc Nechemja sequitur.* Vigesimo] *Darii Artaxerxis Longimani, ut ostenditur infrà 2.1.* Schuschane] *Susis Susianes metropoli quam a Dario Hystaspis ædificatam fuisse historici scribunt. Plin. lib. 6. cap. 27. natural. hist.* 3 Manent &c.] *ut cum ruina illata est a Nebucadnetzare, 2. Chro. 36.19.* 5 Obsecro Jehova] *Exordium a natura & fœdere Dei.* 6 Sit quæso] *Propositio: cujus partes sunt confessio peccati, & deprecatio.* 8 Recordare &c.] *Deprecatio primùm a promissis Dei his duobus versibus: deinde a conditione populi, & anteactis erga ipsum Dei beneficiis, ver. 10.* 11 Obsecro] *Conclusio petitoria, ut Ecclesiæ precibus & suo instituto faveat.* Viro isto] *Artaxerxe rege.*

Caput II.

Nechemja a rege obtinet dimissionem in Jehudæam, & facultatem urbis instaurandæ. Quare literis & comitatu instructus Jeruschalaima venit, opus aggreditur, & vicinis contrà nitentibus respondet.

1 FUIT verò mense ' Nisane, anno vigesimo Artaxerxis regis cùm *afferendum esset* vinum in conspectum ejus: ut ' afferens vinum porrigerem regi, & non essem [a] ingratus in conspectu ejus.

2 Quapropter dixit mihi rex, quare vultus tuus afflictus est cùm non sis ægrotus? non est hæc nisi afflictio [b] animi: ' nam timebam quamplurimùm,

3 Itaque dixi regi rex in seculum vivat: quare non esset afflictus vultus meus, cùm ' civitas ipsa, locus sepulchrorum majorum meorum vastata, & portę ejus maneant consumptæ igne?

4 Tum dicente mihi rege: quid illud *est* super quo requiris? ' Oravi Deum cœli.

5 Et dixi regi: si regi bonum videtur, & si gratus *est* servus tuus coram te: ut mittas me in Jehudæam, in civitatem sepulchrorum majorum meorum & ædificem eam.

6 Dixit verò mihi rex, & conjux assidens ei: quousque esset *duratura* profectio tua, & quando reverteris? itaque bonum visum est coram rege ut dimitteret me, cùm exposuissem ei ' tempus.

7 Deinde dixi regi: si regi bonum videtur, literas ' tradant mihi ad principes trans flumen: ut transmittant me usque dum venero in Jehudæam.

8 Literas quoque ad Asaphum custodem [c] saltus qui *est* regi, ut det mihi ligna ad contignandū portas ' castri adjuncti ædi, & ad murum civitatis, & ad ' domum quam ingressurus sum: quas dedit mihi rex, prout manus Dei mei optima aderat mihi.

9 Veni itaque ad principes trans flumen, & tradidi eis literas regis: miserat autem rex mecum præfectos copiarum & equites.

10 Quod cùm audiret Sanballat ' Choronites & Tobija ' servus Hhammonites, displicuit eis [d] maximè: advenisse hominem ad procurandum bonum Jisraëlitis.

11 Denique perveni Jeruschalaima: ubi cùm fuissem diebus tribus:

12 Surrexi noctu, ego & homines pauci mecum: neque indicavi cuiquam quid Deus meus inderet animo meo faciendum Jeruschalaimis: & jumentum non erat mecum præter jumentum illud cui insidebam.

13 Et egressus sum per ' portam vallis noctu, ' tum versus ' fontem [e] serpentis, tum ad ' portam sterquiliniorum: ubi ' effringebam de muris Jeruschalaimorum qui fuerant perrupti, & portę eorum absumptæ igne.

14 Inde transivi ad ' portam fontis, & ad ' piscinam regis: sed ' non erat locus jumento quod suberat mihi ut transiret.

15 Quam ob rem ascendi secundum torrentem noctu, cùm effregissem de muro: & revertens veni ad portam vallis, ita reversus sum.

16 Antistites verò nesciebant quò irem aut quid facerem: nam Jehudæis aut sacerdotibus, aut clarissimis aut antistitibus aut reliquis curatoribus operis adhuc non indicaveram.

17 Dixi itaque ad eos: videtis malum in quo versamur, Jeruschalaima vastata esse, & portas eorum succensas igne: agite ædificemus murum Jeruschalaimorum: ut non simus ampliùs opprobrio.

18 Et ubi indicavi eis manum Dei mei quæ *est* optima, adfuisse mihi, & etiam verba regis quæ dixerat mihi: dixerunt, surgamus & ædificemus: confirmaruntque manus suas ad hoc bonum.

19 Audiens verò Sanballat Choronites, & Tobija servus Hhammonites & Geschem ' Arabs, subsannabant nos & spernebant nos: dicentes, quæ *est* res ista quam facitis? an contra regem rebellatis?

20 Quibus respondi ' rem ac dixi: Deus cœli secundabit nos, & nos servi ejus surgentes ædificabimus: vobis verò non est ' pars, aut jus, aut monimentum Jeruschalaimis.

[a] Heb. *malus: sic deinceps.*

[b] Heb. *cordis*

[c] Heb. *Paradisi: sic vocāt regionem a Libano ad Antilibanū propter ejus amœnitatē, in cujus sūma extremitate fuit oppidum nomine Paradisi, de quo Ptolemæus, & Plinius.*

[d] Heb. *malū visum est illis malū magnum.*

[e] Heb. *draconis: vide Exodi. 7. 12.*

ANNOTATIO.

1 Nisane] *id est, septimo ex ratione Chaldæorum: qui primus erat Hebræis, apud quos dicitur Abib, Exodi* 12. Asserens vinum] *quia vices ministrandi regi ad ipsum redierunt ex aulicorum usu: alioquin si priùs data fuisset opportunitas, priùs fuisset petiturus.* 2 Nam timebam] *id est, partim meorum studio sollicitabar: partim magnitudine regis & postulati deterrebar.* 3. Civitas ipsa] *id est, Jeruschalaima, utitur autem ista periphrasi ad excusandum studium suum, & probandum regi.* 4 Oravi] *tacitè cum animo meo.* 6 Tempus] *quod exprimitur infrà* 5.14. *&* 13.6. 7 Tradant] *illi quibus hoc a rege demandabitur.* 8 Castri] *id est atrii, quod domum Dei ita cingebat, ut castellum circundatur castro: sermonem accommodat ad prophanū regis captum.* Domum] *id est, prętorianam.* 10 Choronites] *Toparcha Moabitarum a Choronajimis ejus regionis præcipuo loco denominatus, de quo Jeschahhjæ* 16.5. *& Jirmejæ* 48.3.5. *&* 34. *vers.* Servus] *id est, Toparcha Hhammonitarum, beneficiarius, quem vulgo vassallum vocant, regis Persidis, quod etiam ἀπὸ κοινοῦ de Sanballato est intelligendum.* 13 Portam vallis] *id est, per locum in quo porta vallis antea fuerat, & postea ipsius opera redintegrata est. Dicitur autem porta vallis, quòd in valle ad radicem montis esset, ubi superior urbs cum inferiore conjungebatur: vide infrà* 3.13. Tum versus] *prolepsis, quæ explicatur duobus versibus sequentibus.* Fontem serpentis] *id est, fontem Schiloachi: quem ita vocarunt Jehudæi a lento & serpente fluxu: vide Jeschahhjæ* 8.6. Portam sterquiliniorum] *quæ fere terminum urbis angularem efficiebat ab oriente: nam per eam sordes urbis in Kidronē efferebantur, ut quàm remotissimæ essent a templo.* Effringebam] *id est, parietinas explorabam.* 14 Portam fontis] *qua ibatur ad fontem Schiloachi, & Rogelis in civitate Davidis.* Piscinam regis] *quam cap.* 3.15. *vocat Piscinam Schelachi, quam Schiloachi rivus efficiebat.* Non erat locus] *id est, vadum, in Kidronis torrentis ex oppido effluentis alveo.* 19 Arabs] *Toparcha Arabiæ, ut suprà ver.* 10. 20 Rem] *id est, rem sicut gesta erat a me apud regem explicavi.* Non est pars] *id est, neque possessio, neque jus, aut aliquod vestigium sive species, & prætextus juris.*

CA-

CAPUT III.

Structuræ communes triplicis civitatis Jeruschalaimorum: deinde singulares, aliæ ad regiam, aliæ ad Levitarum sedem pertinentes, describuntur.

1 SURGENS enim Eljaschib sacerdos summus, & cognati ejus sacerdotes, ædificarunt a ᵃ porta gregis (quam ipsi ᵃ sanctificaverunt, & statuerunt valvas ejus, inde usque ad ᵃ turrim centenariam sanctificaverunt eam) usque ad ᵃ turrim Chananeelis.

2 Et ad latus ejus ædificarunt Jerechuntini: & ad alterum latus ejus ædificavit Zaccur filius Imri.

3 ᵃ Portam autem piscium ædificarunt Senaani: ipsi contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, feras ejus, & vectes ejus.

4 Ad quorum latus instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi, & ad horum latus instauravit Meschullam filius Berecjæ filii Meschezabeelis: & ad horum latus instauravit Tzadok filius Bahhanæ.

5 Et ad latus horũ instaurarunt Tekohhæi: sed magnifici eorum non submiserunt collum suum ad opus ᵃ domini ipsorum.

6 Portam autem ᵃ veterem instaurarunt Jojadahh filius Paseachi, & Meschullam filius Besodejæ: ipsi ᵃ contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, & feras ejus, ac vectes ejus.

7 Et ad latus horum instauravit Melatja Gibhhonita, & Jadon Meronothanus, Gibhhonitæ, & Mitzpani. usque ad ᵃ solium principis ᵃ cis flumen.

8 Ad cujus latus instauravit Hhuzziel filius Charchajæ ᵃ *cum* aurifabris, & ad latus ejus instauravit Chananja filius *unius* e pigmentariis: ᵃ reliquerunt autem Jeruschalaima, quaqua versum murus latus *erat*.

9 Postea ad latus horum instauravit Rephaja filius Churis, ᵃ præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum,

10 Et ad latus horum instauravit Jedaja filius Charumaphi, atque e regione domus suæ: ad cujus latus instauravit Chattusch filius Chaschabnejæ.

11 ᵃ Mensura altera instauravit Malcija filius Charimi, & Chaschub filius Pachat-Moabi: unà cum ᵃ turri furnorum.

12 Et ad hujus latus instauravit Schallum filius Locheschi ᵃ præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum: ipse & filiæ ejus.

13 ᵃ Portam vallis instauravit Channun cum habitatoribus Zanoachi: ipsi ædificaverunt eam, statueruntq; valvas ejus, feras ejus, & vectes ejus: ac mille cubitos in muro usque ad ᵃ portam sterquiliniorum.

14 Portam verò sterquiliniorum instauravit Malcija filius Rechabi præfectus tractui Beth-Ceremi: ipse ædificavit eam, statuitque valvas ejus, feras ejus, & vectes ejus.

15 Item ᵃ portam fontis instauravit Schallum filius Col-chozæ præfectus tractui ᵃ Mitzpæ: ipse ædificavit eam & contexit eam, statuitq; valvas ejus, feras ejus, & vectes ejus: murum quoque piscinæ ᵃ Schelachi inde ab horto regis usque ᵃ ad gradus descendentes e civitate Davidis.

16 Post eum instauravit Nechemja filius Hhazbuki præfectus dimidio tractui Beth-tzuris: usque ex adverso sepulchrorum ᵃ Davidis, & usque ad piscinam ᵃ factam, & ad ᵃ locum potentiorum usque.

17 Post eum instauraverunt ᵃ Levitæ, Rechum filius Bani: ad cujus latus instauravit Chaschabja præfectus dimidio tractui Kehhilæ cum ᵃ tractu suo.

18 Post eum instaurarunt cognati eorum, Bavvai filius Chenadadi, præfectus dimidio tractui Kehhilæ.

19 Instauravit verò ad latus ejus Hhezer filius Jeschuhhæ præfectus Mitzpę mensuram alteram: e regione ascensus ad ᵃ armamentarium Miktzohhum.

20 Post eum ᵃ flagrante animo instauravit Baruc filius Zabbai mensuram alteram: inde a Miktzohho usque ad portam domus Eljaschibi sacerdotis summi.

ᵃ Heb. *accendit se, instauravit.*

21 Post eum instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi mensuram alteram: inde a porta domus Eljaschibi usque ad finem domus Eljaschibi.

22 Post hunc instauraverunt sacerdotes ᵃ viri planitiei.

23 Post hoc instauravit Binjamin & Chaschub e regione domus suæ: post quem instauravit Hhazarja filius Mahhasejæ filii Hhananję juxta domum suam.

24 Post hunc instauravit Binnui filius Chenadadi mensuram alteram: inde a domo Hhazarję usque ad Miktzohhum & ᵃ angulum usq;.

25 Palal filius Uzai *instauravit* e regione Miktzohhi & turris prominentis, a domo regis superiore quæ adjacet ᵃ atrio custodiæ: post hunc Pedaja filius Parhhoschi.

26 Netinæi autem qui habitabant in ᵃ clivo instaurarunt usque ex adverso ᵃ portę aquarũ ad orientem & turris prominentis.

27 Post hoc instaurarunt Tekohhani mensuram alteram, ex adverso turris magnæ prominentis usque ad murum clivi.

28 Supra ᵃ portam equorum instaurarunt sacerdotes, quisq; e regione domus suæ.

29 Post illud instauravit Tzadok filius Immeris e regione domus suæ: post quem instauravit Schemahhja filius Schecanjæ custos ᵃ portæ orientalis.

30 Post quem instauravit Chananja filius Schelemjæ, & Chanun filius Tzalaphi sextus mensuram alteram: post eum instauravit Meschullam filius Berecjæ e-regione cubiculi sui.

31 Post eum instauravit Malcija filius alicujus aurifabri usque ad locum Netinæorum & aromatariorum, e regione ᵃ portæ mandati, usque ad ascensum ᵃ anguli.

32 Inter ascensum autem anguli & portam gregis, instaurarunt aurifabri & aromatarii.

ANNOTATIO.

1 Porta gregis] *hæc porta ad meridiem urbis erat, in ea vallis parte quæ frontem civitatis Davidis & templi spectabat. ita autē vocata fuisse videtur Hebræis, & Græcis* προβατική *quia in ea parte erat forum pecuarium ad commoditatem sacrificantium, & piscina illa quinque porticibus constans nomine Beth-Chesda*

de qua Johan. 5.2. *Confer cum verſ.* 32. *& infrà* 12.39. Sanctificaverunt] *id eſt, precibus Deo commẽdarunt, & ſpacium ab ea uſque ad turrim centenariam rebus ad uſum templi pertinentibus conſecrarunt: quam ob rem in ambitu erant aurifabri & aromatarii, infrà verſ.* 32: *in platea verò forum pecuarium & piſcina: quam veriſimile eſt, inde ab hoc tempore, in ſignum approbatæ hujus inſtaurationis fuiſſe ornatam cœleſti illo miraculo, de quo Johan.* 5.4. Turrim centenariam] *ſitam inter portam gregis & turrim Chananeelis fortè ſic dicta eſt, quòd centenis cubitis ab utroque loco diſtaret.* Turrim Chananeelis] *quà a porta gregis itur occidentem verſus: de hac Jirmejæ* 31.38. *Nam Nechemja a porta gregis incipiens ad occidentem progreditur inde uſque ad ſeptentrionem: & ſic deinceps uſque ad ver.* 13 *totum urbis ambitum deſcribit, donec in eandem portam recidat.* 3 Portam piſcium] *in civitate Davidis ad occaſum ſita eſt: ſic dicta, quòd mare ſpectabat, & piſces a mari per eam afferebantur: de ea vide* 2. *Chron.* 33.14. *Tzephanjæ* 1.10. *& infrà* 12.39. 5 Domini ipſorum] *id eſt Dei, ex cujus beneficio & mandato ſuſcepta erat inſtauratio. ita notat eos ingrati animi: ut Debora Merozitas, Judicum* 5.23: *& Hhezra poſteros Schelæ,* 1. *Chron.* 4.22. 6 Veterem] *quia muri prioris fuerat: ut refert Joſephus lib.* 6. *de bello Judaico, cap.* 6. *a qua initium habebat murus, civitatem Davidis ab altera Jeruſchalaimorum parte dividens.* 7 Solium principis] *id eſt prætorium, ſynecdochicè: de quo ſuprà* 2.8. Cis flumen] *id eſt, Judææ quæ eſt cis Euphratem.* 8 Cum aurifrabis &c.] *in hac quoque parte ſeptentrionali ex adverſo portæ gregis erat aurificum & pigmentariorum vicus: ad commoditatem eorum, qui per hanc regionem urbis templum adibant.* Reliquerunt &c.] *id eſt, non fuerunt ſolliciti de inſtaurando muro mediano, qui ab ea parte, quæ ſupra portam Ephrajimi erat, uſque ad portam veterem protendebatur: ut ſuperiora & inferiora Jeruſchalaima, civitatemq́ Davidis inter ſe divideret: de partibus urbis vide Judicum* 1.8. 9 Præfectus dimidio tractui] *id eſt, illius bis parti, quæ ad tribum Jehudæ pertinebat.* 11 Menſura altera] *id eſt, tanta quanta inſtauraverat Chattuſch: ſic infrà ſæpius.* Turri furnorum] *ſita inter portam ſterquiliniorum, & murum latum, Nechemjæ* 12.38. 12 Præfectus] *pro Binjaminitis: illorum enim erat ſeptentrionalis tractus urbis.* 13 Portam vallis] *de qua ſuprà* 2.13: *nam hìc demum Nechemja a parte orientali ad meridianam tranſilit: quia reliquus murus ab oriente ad ſeptentrionem non ita labefactatus fuerat.* Portam ſterquiliniorum] *extremum terminum Jeruſchalaimorum ab oriente: vide ſuprà* 2.13. *& infrà* 12.31. 15 Portam fontis] *de qua ſuprà* 2.14: *hic autem incipit Nechemja de ſingularibus illis operibus agere, quæ vel ad regiam, vel ad domum Dei pertinebant.* Mitzpæ] *in Binjamine: vide Judicum* 20.1. Schelachi] *id eſt Schiloachi, de qua Johan.* 9.7. Ad gradus] *quibus deſcendebatur ad altera Jeruſchalaima, Nechem.* 12.37. 16 Davidis] *id eſt, quà pro familia ſua curavit David.* Factum] *a rege Chizkija: vide* 2. *Reg.* 18.17. *&* 20.20. Locum potentiorum] *ubi præſidiarii civitatis Davidis ſtationem habebant.* 17 Levitæ] *id eſt, genus Leviticum, quod etiam ſacerdotes complectitur: ut apparet ex ſeq.* Tractu ſuo] *id eſt, hominibus tractus ſui: metonymia.* 19 Armamentarium] *turrim ſive munitionem in editiſſimo loco civitatis Davidis: a prærupto ſitu ſuo, appellatam Miktzoahh.* 2. *Chron.* 26.9. 22 Viri planitiei] *de quibus infrà* 12.28. 24 Angulum uſque] *id eſt, alteram turrim quæ angulum efficiebat civitatis Davidis.* 25 Atrio cuſtodiæ] *de quo Jirmejæ* 32.2. *& ſeq.* 26 Clivo] *de quo* 2. *Chron.* 27.3. Portæ aquarum] *ſitæ ad orientem in civitate Davidis verſus ingreſſum templi, de qua infrà* 8.2. *&* 12.37. 28 Portam equorum] *portam Aquilonarem civitatis Davidis, quà ibatur ad portam Ephrajimi: vide* 2. *Reg.* 11.16. 29 Portæ orientalis] *id eſt templi, ſpectantis ad orientem.* 31 Portæ mandati] *Videtur ita dicta, quòd ibi ſynedrium haberetur: & de Eccleſiæ legibus ibi reſponderetur conſulentibus.* Anguli] *de quo ſuprà ver.* 24.

CAPUT IIII.

Jehudæorum hoſtes cœptam urbis inſtaurationem primùm ludificantur: deinde cùm ſuccedere eam intelligunt, conſpirant: Nechemja verò conſpiratione audita Deum precatur, & diſciplinam militarem inſtituit: ita divinitus hoſtium conatus irriti fiunt, & inſtaurationis opus procedit.

1 FUERAT autem, cùm audiviſſet Sanballat nos ædificare murum iſtum: ut accenſus ira indignaretur plurimùm: & ſubſannaret Jehudæos.

2 Dicebat enim coram cognatis ſuis & copiis Samariæ: dicebat, inquam: quid iſti Jehudæi languidi facturi eſſent? an finerent eos? an ſacrificaturi eſſent? an abſolverent hoc tempore? an [a] redivivos ſtatuerent lapides, e ruderibus, poſtquam exuſti ſunt?

3 Tobija verò Hhamonita aſſiſtens ei: dixit: etiam ut ædificent, ſi aſcendat vulpes, utique perrumpet murum lapideum eorum.

4 Audi, ô Deus noſter, nos eſſe contemptui, & converte probrum eorum in caput eorum: & expone eos prædæ in terra captivitatis:

5 Neq; obtegas iniquitatem eorum, & peccatum eorum a facie tua ne deleatur: quia irritaverunt te reſpectu ædificantium.

6 Ita ædificavimus murum iſtum, adeò ut [b] conſtructus fuerit totus murus uſq; ad dimidiũ ipſius: nã populo erat [c] animus ad agendũ.

7 Fuit verò cùm audiret Sanballat, & Tobija, Arabeſque, & Hhammonitæ, atque Aſchdodæi [d] aſſurrexiſſe ad juſtam conſtitutionem muros Jeruſchalaimorum, & cœpiſſe loca perrupta occludi: accenſa eſt ira eorum valde.

8 Quare conſpiraverunt omnes ſimul, ut venientes oppugnarent Jeruſchalaima: aut facerent ei [e] impedimentum.

9 (Quapropter oravimus Deum noſtrum: & conſtituimus cuſtodiam adverſus eos interdiu & noctu metu eorum.

10 Dicebant enim Jehudæi, debilitata eſt vis bajulorum, & pulveris multum ſupereſt: nos autem non prævalituri eſſemus ædificando murum.)

11 Et dixerant hoſtes noſtri, ne animadvertant, neque videant donec pervadentes medium eorum interficiamus eos: aut [f] ceſſationem afferamus iſti operi.

12 Fuit verò cùm adveniſſent Jehudæi habitantes apud illos: & dixiſſent nobis decies, *cavete vobis* ab omnibus locis per quæ redire poteſtis ad nos:

13 Ut conſtituerem ab imis partibus cujuſq; loci

[a] Heb. *vivificaturi eſſet lapides ex acervis pulveris, &c. vide Gen.* 18 30.

[b] Heb. *colligatus fuerit.*

[c] Heb. *cor.*

[d] Heb. *aſcendiſſe ſanitatẽ muris: ſic* 2. *Chro.* 24.13

[e] Heb. *aberrationem.*

[f] Heb. *facimus ut ceſſet iſtud opus.*

loci *aliquos* a posterioribus partibus muri, in locis arduis: constitui etiam populum per familias cum gladiis suis, spiculis suis, & arcubus suis.

14 Cumq; lustrassem surgens, dixi ad clarissimos & ad antistites & ad residuum populi: ne timetote ab g istis: dominum maximum & summè reverendum recordamini, & pugnatote pro fratribus vestris, filiis vestris, & filiabus vestris, uxoribus vestris, & domibus vestris.

g Heb. *a facie istorum*.

15 Deinde fuit cùm audivissent inimici nostri innotuisse nobis, & irritum fecisset Deus consilium eorum: ut reverteremur omnes ad murum, quisque ad opus suum.

16 Erat tamen inde ab eo die pars* puerorum meorum agens in opere, pars verò eorum tenens cum spiculis scuta & arcus & loricas: principes autem* sequebantur quamque familiam Jehudæorum.

17 Eorum qui ædificabant murum, & qui ferebant onus *cum* onerantibus: una manu sua *quisque* agebat in opere: altera tenente missile.

18 Structores autem isti, quisque gladio suo accincti erant ad lumbos suos, cùm ædificarent: tubicen verò erat apud me:

19 Dixi enim clarissimis & antistitibus residuoq; populi, opus hoc multum & amplum *est*: ideoq; nos disparati in muro, longinqui sumus h alter ab altero.

h Heb. *vir a fratre suo*.

20 In locum ubi audietis sonum tubç, illuc congregamini ad nos: Deus noster pugnaturus est pro nobis.

21 Sic faciebamus opus: quorum pars tenebant spicula ab ascensu auroræ, usq; ad i exortum stellarum.

i Heb. *exitū*.

22 Etiam tempore illo edixi populo: quisque cum puero suo pernoctanto intra Jeruschalaima: ut sint nobis noctu ad custodiam, & interdiu ad opus.

23 Ne ego quidem & cognati mei & pueri mei, deniq; k custodes qui sequuntur me exuturi sumus vestes nostras:* cuique gladius suus *&* aqua *esto*.

k Heb. *viri custodiæ*.

ANNOTATIO.

2 Dicebat enim] *hæc indignantis sunt verba, quasi coram milite arma conclamaret.* An sinerent eos] *id est, an nostri homines eos amplius ferrent?* An sacrificaturi essent &c.] *id est, an per nos licere ipsis operam dare sacrificiis suis, & munitionem cæptam absolvere?* 3 Dixit &c.] *hæc verba subsannātis sunt hyperbolica, quibus indignatio superior tollitur: Sic Deus consulit suis, ut sine impedimento pergant.* 4 Audi ô Deus] *oratio Nechemjæ: quam habuit cùm sermones hostium ad eum perferrentur.* 5 Irritarunt te] *q.d. hæc non propter nos: sed propter gloriam tuam effice: quam isti indignissimè proculcarunt, dum in nos tuo jussu ædificantes invecti sunt.* 10 Debilitata est vis] *id est, bajuli virib. fracti non essent pares sustinendæ & propulsandæ impressioni hostium.* Pulveris multum &c.] *q.d. necesse est illos in posterum multum bajulare.* Non prçvalituri essemus] *sub. contra hostem, si omnium opera in labore structuræ consumeretur.* 12 Cavete vobis] *id est, certis custodiis & exploratoribus firmate omnes aditus, quibus vos isti adoriri possent. Est autem hic eclipsis verbi conjugat cum custodiæ nomine, de quo suprà vers. 9. unde illud supplevimus* 16 Puerorum] *id est, custodum quorum dux eram: alternis enim excubias agebant, & operi murorum incumbebant.* Sequebantur] *id est, ad opus deducebant & reducebant.* 23 Exuturi sumus] *cùm in excubiis erimus.* Cuique gladius] *id est, singuli armis & cibario instructi comparento; synecdoche.*

CAPUT V.

Nechemja expostulantem populum, servitutis, æris alieni, & bonorum oppignerationis onere liberari curat: & ipse exemplo suo præiens de suo remittit, populum publicis oneribus sublevat, & sua cum ipsis communicat.

1 ERAT autem clamor populi cum uxoribus suis magnus: contra cognatos suos Jehudæos.

2 Nam erant qui dicerent: filios nostros & filias nostras nostrum multi* *oppigneramus*, ut accipiamus frumentū & comedentes vivamus.

3 Alii erant qui dicerent, agros nostros, vineasque nostras & domos nostras oppigneramus: ut accipiamus frumentum in ipsa fame.

4 Deniq; erant qui dicerent: mutuamur pecuniam* pro canone regis: oppigneratis agris nostris & vineis nostris.

5 Jam verò *ut caro cognatorum nostrorū, caro nostra est: sicut filii eorū, filii nostri *sunt*: ecce autē nos subjicimus filios nostros & filias nostras in servos, suntque de filiabus nostris *quædam* subjectæ, quarum *redemptio* * non *est* in facultatem manuum nostrarum, cùm agri nostri & vineæ nostræ penes alios sint.

6 Itaque displicuit mihi valde: cùm audirem clamorem eorum & verba ista.

7 Cumq; consilium iniisset a animus meus apud me: contendi cum clarissimis & antistitibus, dixique eis: onus b uniuscujusque impositum alteri* vos exigitis: & indixi *illorum causa congregationem magnam.

a Heb. *cor meum*.

b Heb. *viri in fratrem suū*.

8 Ubi dixi eis, nos* comparamus fratres nostros Jehudços, qui venditi sunt gentibus, pro ut est in nobis: & etiam vos venderetis fratres vestros, aut venderentur nobis? qui siluerunt, nec invenerunt quod responderent.

9 Tum dixi: non *est* bona hæc res quam facitis: an non in timore Dei nostri ambulaturi estis: potius quàm *in** probro istarum gentium inimicarum nobis?

10 At etiam ego, cognati mei, & pueri mei *exacturi essemus ab eis pecuniam aut frumentum: remittamus, quçso, onus istud.

11 Restituite, quæso, eis hoc ipso die agros eorum, vineas eorum, oliveta eorum ac domos eorum: præterea centesimam pecuniæ, aut frumenti, mustique, aut olei, quam exacturi estis ab eis.

12 Qui dixerunt, restituimus, & ab eis non repetemus: sic facturi sumus quemadmodum dicis: tum convocavi sacerdotes, *per quos* adjuravi illos ut facerent secundum verbum istud.

13 *Etiam lacertum meum excussi, dicens: sic excutiat Deus omnem virum qui non præstiterit verbum hoc, a domo ejus, & a labore ejus: & ita sit excussus ac vacuus: dixeruntque tota

congregratio, Amen, laudantes Jehovam: fecitque populus secundum verbum istud.

14 Etiam ex quo tempore * præceperat mihi ut essem princeps in terra Jehudę: ab anno vigesimo usque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis regis, duodecim annis: ego cum cognatis meis cibariũ principis non comedi.

15 Nam principes priores qui antecesserant me, prægravabant populum accipientes ab eis de pane & vino, [c] *pręter argenti siclos quadragenos: etiam pueri eorum dominabantur in populo: ego verò non feci ita propter reverentiam Dei.

16 Etiamq; in opere muri istius instauravi, & agrum non comparavimus: omnesq; pueri mei congregati erant ibi ad opus.

17 Quin ipsi Jehudęi & antistites centum quinquaginta viri, & qui veniebant ad nos ex gentibus quę *erant* circa nos: mensę meæ assidebant:

18 Ita ut quod parabatur unoquoque die: bos unus, pecudes senæ selectæ cum avibus pararentur mihi: & [d] *intra diem denum ex quovis vino plurimum: [e] nihilo-minus tamen cibarium principis non petebam, eo quòd gravis fuisset servitus illa imposita ipsi populo.

19 *Recordare mei, Deus mi, in bonum: quicquid fecerim erga populum istum.

[c] Heb. *post.*

[d] Heb. *inter decadem dierum.*

[e] Heb. *tamen cum hoc.*

ANNOTATIO.

2 Oppigneramus] *id est, alii jam antè oppigneravimus, & alii in dies oppignerare cogimur: est enim in tribus his versibus mesozeugma. Occasionem verò dedit his querimoniis assiduus eorũ in instaurando muro labor, quo impediebantur a privatis suis & domesticis occupationibus.* 4 Pro canone regis] *de quo Hhezræ 4.13. nã ab hoc canone tantùm immunes erant sacerdotes, Levitæ & ministri domus Dei, Hhezræ. 7.24.* 5 Ut caro] *id est, tantidem sumus ex jure naturæ, & mandato Dei: Deut. 15.7.* Non est in facultate nostra] *id est, non habemus unde redimamus.* 7 Vos exigitis] *id est, rei istarum exactionum estis: sive debitores compellatis, aut vestro aut aliorum creditorum nomine: sive alios sinatis exigere.* Illorum] *expostulantium.* 8 Comparamus] *id est, tenemur comparare ex lege Levit. 25.47. & sequentibus.* 9 Probro] *id est, factu probrosis.* 10 Exacturi essemus] *si cum illis exemplo vestro, summo jure experiremur.* 13 Etiam lacertum] *Publicę execrationis formula: id est, excusso pallio lacertum eduxi: synecdoche.* A labore] *id est, a facultatibus, ut omnis ipsius labor sit irritus.* 14 Præceperat mihi] *Deus per regem: sup. 2.6. & 8. ver.* 15 Præter argenti] *id est, amplius denos daleros in diem.* 18 Intra diem denum] *id est, certum demensum vini decimo quoque die in singulas horum familias erogabatur.* 19 Recordare, &c.] *q.d. nihil mihi apud homines hac narratione arrogo, cujus testis est Deus: & multo minus apud Deum, cujus fidem & misericordiam imploro: fretus non meis factis, sed ejus bonitate: utcunque mihi bene sim conscius: sic infrà 13.22.*

CAPUT VI

Impedimenta Nechemjæ oblata a vicinis hostibus, a Pseudoprophetis, & falsis fratribus, ædificationis & totius administrationis tempore describuntur.

1 FUIT autem cùm auditum esset Sanballato, & Tobiję, Geschemóque Arabi, residuoque inimicorum nostrorum, me exædificasse murum, neque esse residuam in eo rupturam: etiam ad hoc usque tempus valvas me non statuisse in portis:

2 Ut mitteret Sanballat cum Geschemo ad me, dicendo: age, ineamus consilium pariter in *aliquo* vicorum in *valle Onuntis illi: autem cogitabant* afficere me malo.

3 Sed misi ad eos nuntios qui dicerent: opus magnum facio: ideoque non possum descendere: quam ob rem cessaret hoc opus, cùm desisterem *ab* eo descendens ad vos?

4 Et remittentibus ad me [a] in eandem sententiam quater: respondi eis in eandem sententiam.

5 Tandem misit ad me Sanballat in hanc sententiam [b] quintò per puerum suum: & literis e manu ejus apertis,

6 Scriptum erat in eis: per gentes auditur, ut [c] Gaschmu ait, te & Jehudæos [d] cogitare rebellionem: idcirco te ędificare istum murum: teq; fore illis regem, *cùm res istę fuerint.

7 Insuper etiam prophetas te constituisse, qui prędicent de te Jeruschalaimis, dicendo: rex est in Jehuda, adeò ut mox fama perferenda sit ad regem hujusmodi rerum: quare nunc age, *ineamus consilium pariter.

8 Tum misi ad eum dicendo, non *est* factum hujusmodi rerum *quicquam* quas tu dicis: sed ex [e] animo tuo comminisceris eas.

9 Nam omnes isti timorem studebant injicere nobis,* dicendo: remissę erunt manus eorum ab isto opere, ita ut non perficiatur: *nunc itaque *ó Deus* confirma manus meas.

10 Præterea cùm ego venissem in domum Schemahhjæ orti *Delaja filio Mehetabeelis, qui *detentus erat: dixit, conveniamus *in domũ Dei [f] intra ipsum templũ, & occludamus valvas templi: venturi enim sunt ad interficiendũ te: noctu, inquã, venturi sunt ad interficiendũ te.

11 Cui dixi, an vir * qualis *sum* ego fugeret? *aut quis *est* qualis ego, qui ingrediatur in templum ut vivat? non ingrediar.

12 Tunc *agnovi quòd ecce nequaquã miserat eum Deus: sed istam prophetiam indixerat mihi: quia Tobija & Sanballat mercede conduxerant eum:

13 Ut *conductitius esset: ut timens & ita faciens peccarem: quod fuisset illis [g] argumentum infamiæ, ut probro exponerent me.

14 Recordare Deus mi, Tobiję & Sanballati secundum opera ejus ista: atque etiam Nohhadjæ prophetissæ & residui illorum prophetarum, qui timorem studebant injicere mihi.

15 Tandem * perfectus est murus vigesimo quinto *die* *Elulis: ad* quinquagesimum secundum diem.

16 Fuit itaque cùm audirent omnes inimici nostri, & viderent omnes gẽtes quę *erant* circa nos oculis suis, ut conciderent valde: quia agnoscebant

[a] Heb. *secũdum verbum hoc quatuor vicibus.*

[b] Heb. *vice quinta.*

[c] *qui sup. vers. 1. Geschem.*

[d] Heb. *rebellare.*

[e] Heb. *corde.*

[f] Heb. *in medium templi.*

[g] Heb. *ad nomen malum.*

noscebant a Deo nostro confectum fuisse opus istud.

[h] Heb. euntes
[i] Heb. venientes.
[k] Heb. domini juramenti.

17 Etiam diebus illis frequentarunt clarissimi Jehudæ literas suas [h] missas ad Tobijam: ut quæ *erant* Tobijæ, [i] afferebantur ad ipsos.
18 (Nam multi in Jehuda [k] conjurati erant ei: quia gener erat Schecanjæ filio Arachi: & Jehochanan filius ejus duxerat filiam Meschullami filii Berecjæ.)
19 Etiam benefacta ejus prædicabant coram me, & res meas prodebant ei: literas verò mittebat Tobija ad injiciendum mihi timorem.

ANNOTATIO.

2 Valle Onuntis] *tribus Binjaminiticæ infrà* 11. 35. Afficere me malo] *id est, occidere*, ευφημία. 6 Cùm res istæ] *id est, istis omnibus confectis & constitutis.* 7 Jneamus consilium] *q.d. ut malo quod tibi & toti provinciæ imminet, occurramus: & ne nobis eveniat aliquod mali propter vicinum malum.* 9 Dicendo] *id est, cogitando cum animo suo: ut Exo.* 2. 14. Nunc itaque] *vide simile sup.* 4. 4. 10 Delaja] *sacerdote primario vicis vigesimæ tertiæ, de quo* 1. *Chro.* 24. 18. Detentus &c.] *id est, qui se voto vel religione detineri simulabat pro salute Nechemjæ: de cujus periculo se divinitus monitum fingebat.* In domum Dei] *q.d. non est tutum in urbe esse, cùm portæ valvis nondum instructæ sint, suprà ver.* 1. 11 Qualis sum &c.] *q.d. hoc non esset mihi honorificū: qui Deo confido, & huic populo præsum.* Aut quis est] *id est, facerem contra testimonium conscientiæ meæ, quæ novit ex lege mihi extero non licere vel vitæ tuendæ causa in templum Dei me recipere, Num.* 3. 38. 12 Agnovi] *ex eo videlicet quod contrà suaderet quàm lex imperat: vide Deut.* 13. 13 Conductitius] *id est, stipendiarius, quem vulgo pensionarium vocant, ut continua pensitatione obstrictus, omnibus modis Nechemjam ad peccatum sollicitaret.* 15 Perfectus est murus] *id est, valvis, seris, & vectibus ac omni ex parte confirmatus.* Elulis] *id est, ultimi mensis plurimùm Augusto respondentis.* Quinquagesimum secundum diem] *ex quo murus lapideus fuerat ædificatus.* 17 Diebus illis] *quibuscunque ædificatum est, & Nechemja Jeruschalaimis mansit, id est, spatio duodecim annorum.* Literas suas] *quarum argumentum est versu ultimo.*

CAPUT VII.

Nechemja officia domus Dei recognoscit: urbi præsides instituit, custodiasq; ordinat: & conventu habito Jisraëlitas reduces recenset, ad urbem incolis muniendam: qui omnes pro suis facultatibus Deo offerunt.

1 DEINDE fuit, cùm exædificato muro instituissem valvas ejus: & recensiti essent janitores musiciq; & reliqui Levitæ:

[a] Heb. fidei vel veritatis

2 Ut mandatis instruerem Chananin fratrē meum, & Chananjam præfectum castro super Jeruschalaima: nam erat vir planè [a] fidus, & timebat Deum præ multis.
3 Ac edixi eis: ne aperiuntor portæ Jeruschalaimorum usquedum incalescat sol, & dum ipsi adstantes occludent valvas, etiam tractate: idque constitutis custodiis habitantium Jeruschalaimis, unoquoque in custodia sua, & unoquoque ex adverso loci sui.
4 Urbs autem ipsa ampla erat spaciis & magna: populus verò paucus intra eam: nec erant domus ædificatæ.

[b] Heb. cor.

5 Quapropter indente Deo meo in [b] animum meum, congregavi clarissimos antistites que & populum: ut fieret generis recensio, & inveni libellum recensionis eorum qui ascenderant primùm, in quo inveni scriptum.

Vide Hhezra. 2.

6 Hi *sunt* homines illius provinciæ, qui ascenderunt e captivitate illius deportationis quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: qui reversi sunt Jeruschalaima & in Jehudæam, quisque in civitatem suam,
7 Qui venerunt cum Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilschane, Misperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jisraëlis.
8 Posteri Parhhoschi, bis mille centum septuagintaduo.
9 Posteri Schephatjæ, trecenti septuagintaduo.
10 Posteri Arachi, sexcenti quinquagintaduo.
11 Posteri Pachath-Moabi, ex posteris Jeschuhhæ & Joabi: bis mille octingenti octodecim.
12 Posteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.
13 Posteri Zattu, octingenti quadragintaquinque.
14 Posteri Zaccai, septingenti sexaginta.
15 Posteri Binnui, sexcenti quadragintaocto.
16 Posteri Bebai, sexcenti vigintiocto.
17 Posteri Hhazgadis, bis mille trecenti vigintiduo.
18 Posteri Adonikami, sexcenti sexagintaseptem.
19 Posteri Bigvai, bis mille sexagintaseptem.
20 Posteri Hhaddinis, sexcenti quinquagintaquinque.
21 Posteri Ateris, ex Chizkija nonagintaocto.
22 Posteri Chaschumi, trecenti vigintiocto.
23 Posteri Betzai, trecenti vigintiquatuor.
24 Posteri Chariphi, centum duodecim.
25 Gibhhonitæ nonagintaquinque.
26 Beth-Lechemitæ & Netophatæi centum octogintaocto.
27 Hhanathothani centum vigintiocto.
28 [c] Hhazmavethani quadragintaduo.

[c] Heb. viri loci Hhazmavethi.

29 Kiriath-Jehharimani, Cephirani, & Beerothani septingenti quadragintatres.
30 Ramani & Gebahhæi sexcenti vigintiunus.
31 Micmasei centum vigintiduo.
32 Bethelitæ & Hhajani centum vigintitres.
33 Nebontini alteri quinquagintaduo.
34 Posteri Hhelami alterius mille ducenti quinquagintaquatuor.
35 Posteri Charimi trecenti viginti.

36 Jerechuntini trecenti quadragintaquinque.
37 Lodæi, Chadidæi & Onontini septingenti vigintiunus.
38 Senaani ter mille nongenti triginta.
39 Sacerdotes: posteri Jedahhjæ e familia Jeschuhhæ nongenti septuagintatres.
40 Posteri Immeris mille quinquagintaduo.
41 Posteri Paschchuris mille ducenti quadragintaseptem.
42 Posteri Charimi mille septendecim.
43 Levitę: posteri Jeschuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ septuagintaquatuor.
44 Musici: posteri Asaphi, centum quadragintaocto.
45 Janitores: posteri Schallumi, posteri Atteris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chatitę, posteri Schobai: centum trigintaocto.
46 Netinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhothi,
47 Posteri Kerosi, posteri Sihhæ, posteri Padonis,
48 Posteri Lebanæ, posteri Chagabę, posteri Schalmai,
49 Posteri Chananis, posteri Giddeli, posteri Gachadis,
50 Posteri Reaję, posteri Retzinis, posteri Nekodę,
51 Posteri Gazami, posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi,
52 Posteri Bezai, posteri Mehhunimi, posteri Nephischesimi,
53 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphę, posteri Charchuris,
54 Posteri Batzelithi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ,
55 Posteri Barkosi, posteri Siseræ, posteri Temachi,
56 Posteri Netziachi, posteri Chatiphæ:
57 Posteri servorum Schelomonis: posteri Sotai, posteri Sopherethi, posteri Peridæ,
58 Posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli,
59 Posteri Schephatję, posteri Chatilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri Amonis:
60 Omnes Netinæi & posteri servorum Schelomonis, trecenti nonagintaduo.
61 Hi quoque *fuerunt* qui ascenderunt e Tel-Melacho *&* Tel-Charscha: Cerub, Addon & Immer: sed non potuerunt indicare familiam majorum suorum, & semen eorum: utrum ex Jisraëlitis essent.
62 Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodę, sexcenti quadragintaduo.
63 E sacerdotibus verò, posteri Chabaję, posteri Kotzi: posteri Barzillai: qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditę uxore, vocatus est de nomine illorum.
64 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam, qui suum genus prædicabant: sed non inventa est: quapropter ut polluti abstenti sunt a sacerdotio.
65 Edixit enim regis legatus eis, ut non comederent de re sancta sanctarum: donec exsisteret sacerdos cum Urimis & Tummimis.
66 Tota hæc congregatio universè, quadragies bis mille trecentorum sexaginta:
67 Præter servos eorum & ancillas eorũ istos: septies mille trecentos triginta septem: quibuscum erant cantores & cãtatrices: ducentæ quadragintaquinque.
68 Equi eorum, septingenti triginta sex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:
69 Cameli, quadringenti trigintaquinq;: asini, sexies mille septingenti viginti.
70 ' TUM pars primorum paternarum *familiarum* contulerunt ad ' ipsum opus: ' regis legato conferente in thesaurum, auri ' drachmas mille, crateras quinquaginta, tunicas sacerdotum quingentas triginta.
71 E primoribus, inquam, paternarum *familiarum* contulerũt in thesaurum ipsius operis, auri drachmas [d] vicies mille, & ' argenti pondo bis mille ducenta.
72 Quod verò contulerunt reliquum populi: fuit auri drachmę vicies mille, & argenti pondo bis mille: ac tunicæ sacerdotũ sexaginta septẽ.

d Heb. *duas myriadas: sic vers. 72.*

ANNOTATIO.

3 Ipsi adstantes &c.] *id est, custodes: quibus portarum cura mandata fuerit.* Tractate] *id est, admotis manibus observate an bene sint clausæ.* Ex adverso loci] *id est, portis & propugnaculis, quæ fuerint in ea urbis regione quam quisque inhabitat.* 5 Quapropter &c.] *id est, cùm istam incolarum paucitatem animadverterem Jeruschalaimi.* Congregavi] *id est, convenire jussi in diem primum mensis septimi: ut audita lectione legis compararentur ad ea facienda, quæ Dei cultui, conservationi urbis & populi convenire judicarentur. prolepsis quinq. capitum sequentium.* Generis recensio] *ac proinde incolarum urbis numerus augeretur: inventis iis qui ad antiquas urbanas familias olim pertinebant, & in oppidum etiam aliis, si opus esset, ascitis.* Ascenderant primùm] *id est, qui in Jehudæam duce Zerubbabele pervenerant: nam hæc recensio prima est in Jehudæa facta, cum primùm in eam appulissent: sed tamen secunda ab ea quæ priùs fuerat habita in Babylonia, cùm institueretur profectio, Hhezræ 2. Hinc varietas numerorum orta.* 70 Tum] *cùm Nechemjæ mandato congregati sunt supra ver. 5. quemadmodum primo adventu contulerant, Hhezræ 2.68.* Ipsum opus] *id est, ad omnia quæ forent opus in domo Dei.* Regis legato] *Nechemja, ut nominatim exprimitur infrà 8.10. & 10.2.* Drachmas mille] *id est, quasi mille ducatos.* 71 Argenti pondo] *id est, amplius quinquagies mille quinquaginta daleros: vide 1. Reg. 10.17.*

CAPUT VIII.

Jisraëlitarum conventui verbum Dei proponitur, consternati eriguntur, tabernaculorum festum indicitur: quod summo studio & religione celebratur, habitis quotidie sacris concionibus.

1 ' NAM habitaverant sacerdotes & Levitæ, janitoresque & musici & populares ac Netinęi, denique omnes Jisraëlitæ in civitatibus suis: adveniente autem ' mense septimo, dum Jisraëlitę *inhabitarent* civitates suas:
2 Congregati sunt totus populus [a] unanimis in plateam quę *est* ante ' portam aquarum: dicentes Hhezræ legis perito, ut afferret librum legis Moschis, quam præceperat Jehova

a Heb. *quasi vir unus.*

hova Jisraëli.

3 Adferens itaq; Hhezra sacerdos legem coram congregatione tam virorum quàm mulierum, & [b] omnium aptorum ad intelligenter audiendum, die primo mensis septimi:

4 Legit in illo ante plateam illam quæ *est* ante portam aquarum a luce usq; ad meridiem, coram viris mulieribusq; ac intelligentibus: auribus totius populi *attentis* ad librum legis.

5 Stabat autem Hhezra legis peritus in suggestu ligneo quem fecerant ad hanc rem: adstante ei 'Mattitja, & Schemahho, & Hhanaja, & Urija, & Chilkija, & Mahhaseja ad dexterã ejus: a sinistra verò ejus Pedaja, & Mischaële, & Malcija, & Chaschumo, & Chaschabaddana, Zecarja, Meschullamo:

6 Cùm aperuit Hhezra librum ante oculos totius populi (nam superior toto populo erat): quem dum 'apertum habuit, consistebant totus populus.

7 Deinde benedixit Hhezra Jehovę Deo maximo: cui respondentes totus populus Amen, Amen, cum elatione manuum suarum, verticem inclinarunt & incurvarunt se Jehovæ facie *demissa* terram versus.

8 Similiter Jeschuahh, & Bani, & Scherebja, Jamin, Hhakkub, Schabbetai, Hodija, Mahhaseja, Kelita, Hhazarja, Jozabad, Chanan, Pelaja & alii Levitæ docebant populum legem: 'populo manente in statione sua.

9 Legebant enim librum illum, legem Dei explanatè: & exponendo sensum, dabant intelligentiam per scripturam ipsam.

10 Deinde dixit Nechemja, is *est* legatus regis, & Hhezra sacerdos legis peritus, ac Levitæ docentes populum, toti populo: hic dies sanctus *est* Jehovę Deo vestro, 'ne lugete neque flete: (flebant enim totus populus cùm audirent verba legis).

11 Sed, inquit eis, abite, comedite pinguia, & bibite dulcia, ac 'mittite portiones cuicunque nihil *est* paratum: nam sanctus *est* hic dies domino nostro, & ne dolore afficiamini: sed 'gaudium Jehovæ sit robori vobis.

12 Cùm itaq; Levitæ [c] repressissent totum populum, dicendo: silete, quia hic dies sanctus est: & ne dolore afficiamini:

13 Abiverunt totus populus ad comedendum & ad bibendum & mittendum portiones, & ad agitandum lętitiam magnam: quòd intellexissent verba illa, quæ nota fecerant ipsis.

14 Postridie verò congregati sunt primores paternarum *familiarum* totius populi, sacerdotes ac Levitę ad Hhezram legis peritum: idq; ad intellectum 'habendũ in verbis legis.

15 Cumq; invenissent scriptum in lege: præcepisse Jehovam per Moschen, ut considerent Jisraëlitæ in tabernaculis, in festo eorum mẽse septimo:

16 Et 'ut promulgarent ac [d] proclamarent in omnibus civitatibus suis & Jeruschalaimis, dicendo, exite in montana, & afferte ramos olivarum, & ramos arborum oleosarum, ramosq; myrti, & spathas palmarum, cum ramis arborum densarum: ad faciendum tabernacula, 'pro ut scriptum est:

17 Egressi populus attulerunt, & fecerunt sibi tabernacula quisq; in tecto suo aut in atriis suis, ac in atriis domus Dei: etiam in platea 'portæ aquarum, & in platea portę Ephrajimi.

18 Sic cùm fecissent tota congregatio illa, reduces a captivitate tabernacula, & considerent in ipsis tabernaculis: ('etsi non fecerant inde a temporibus Jeschuhhæ filii Nunis, ita filii Jisraëlis usque in diem istum) essetque lætitia magna valde:

19 Legebat *Hhezra* in libro legis Dei [e] quotidie, inde a die primo usque ad diem ultimum: celebraruntq; festum septem diebus, die verò octavo diem interdicti pro ritu.

[b] Heb. *omnis intelligentis ad audiendũ.*

[c] Heb. *jussissent conticescere.*

Levit. 23. & *Deut.* 16.

[d] Heb. *transmitterẽt vocem.*

[e] Heb. *de die in diem.*

Levi. 23. 36

ANNOTATIO.

1 Nam habitarunt] *causa indictæ illius congregationis, de qua sup. 7. 5. nimirum ut habitarentur Jeruschalaima, quæ priùs inopia muri ædificiorumq; quasi deserta relinquebantur. hinc autem incipiendum esse caput res ipsa indicat.* Mense septimo] *ex ratione legis Exo. 12. nam hic de rebus legalibus agitur: alioquin ratione politica diceretur primus: vide annotata Exod. 12. 2.* 2 Portam aquarum] *vide suprà 3. 26.* 5 Mattitja, &c.] *qui seniores erant e genere Levitico omnes.* 6 Apertum habuit] *id est, legit & concionem habuit: synecdoche.* 8 Populo manente] *id est, singulis e populo in suis sedibus se continentibus: erant enim propter populi frequentiam plures cœtus & conciones institutæ ibidem, & eodem tempore.* 10 Ne lugete, &c.] *ex lege Num.* 10. 10. 11 Comedite pinguia] *id est, bono cibo & potu vos recreate.* Mittite portionem] *ex lege Deut.* 16. 14. Gaudium Jehovæ] *id est, ista Dei beneficentia exhilarare vos & confirmare debet: cum vobis terram promissam, urbem, templum, cultũ, doctrinamq; restituerit.* 14 Habendum] *id est, ad cognoscendum si quid sibi & populo suo lege imperabatur.* 16 Ut promulgarent] *sicut imperatũ est in omnibus cõgregationibus sanctis: Levitici* 23. 4. & *Num.* 10. 10 Prout scriptum est] *vide Levit.* 23. 40. 17 Portę aquarum, &c.] *id est, ab una parte oppidi ad alteram: synecdoche.* 18 Etsi non fecerant &c] *id est, etsi nunquam habuerunt Jisraëlitæ in festo tabernaculorum convocationem sanctam, & conciones quotidianas. (lege enim tantùm die primo & octavo imperabatur convocatio, Levit.* 23. 35. & 36)*: tamen præ studio pietatis & lætitia, singulis diebus convocationes sanctas habuerunt.*

CAPUT IX.

Publica Jisraëlitarum reducum resipiscentia lectione legis audita exponitur: Et oratio subjungitur qua Deum laudantes se ipsos accusant, iramq; ejus & graviora supplicia deprecantur.

1 'POSTEA die vigesimoquarto mensis ejusdem, congregatis Jisraëlitis in jejunio & ciliciis, & 'terra ipsis imposita:

2 'Disparati sunt [a] nati Jisraële ab omnibus alienigenis: & consistentes confessi sunt peccata sua, & iniquitates majorum suorum.

3 Nam 'illis erectis in statione sua legebant *Levitæ* in libro legis Jehovæ Dei sui per quadrantem diei: quo quadrante confitebantur &

[a] Heb. *semẽ Jisraëlis.*

& incurvabant se Jehovæ Deo suo.

4 'Conscensoque 'suggestu Levitarum, Jeschuahh, & Bani, Kadmiel, Schebanja, [b]Bunnai, Scherebja, [c]Bani, [d]Cenani: inclamaverunt voce magna Jehovam Deum suum.

[b] *qui Chaschabneja.* [c] *qui Hodija,* [d] *qui Petachja vers. sequente.*

5 Cùm dixissent iidem Levitæ Jeschuahh, & Kadmiel, Bani, Chaschabneja, Scherebja, Hodija, Schebanja, Petachja: Surgite, benedicite Jehovę deo vestro a'seculo usq; in seculũ: & benedicunto'nomini glorioso tuo, atq; 'exaltato supra omnem benedictionẽ ac laudem.

6 'Tu ille Jehova solus es: tu fecisti cœlos, cœlos cœlorum, & omnem exercitum eorum, terram & quicquid *est* in ea, maria & quicquid *est* in eis, & tu conservas hæc omnia: 'etiam exercitus cœlorum tibi se incurvant. *Gen.1.*

7 'Tu es Jehova Deus, qui eligens Abramum eduxisti eum Ure Chaldæorum: & imposuisti ei nomen Abraham. *Gen.11.33. Gen.17.5.*

8 Et inveniens animum ejus 'fidelem coram te: etiam pepigisti cum eo fœdus, te daturum terram Cenahhanæi, Chittæi, Emoræi, Perizzæiq;, ac Jebusæi, & Girgaschæi, daturum, *inquam*, semini ejus: & præstitisti verba tua, quia justus es. *Gen.15.6.*

9 'Nam aspiciens afflictionem majorum nostrorum in Ægypto: & clamorem eorum exaudiens ad mare algosum: *Exodi.3.7.*

10 Edidisti signa & prodigia contra Parhhonem & contra omnes servos ejus, & contra totum populum terræ ejus: noveras enim hos superbivisse in illos: & comparasti tibi nomen sicut *est* hodierno die. *Exodi 7. & quinque sequentibus. Exodi.18.11.*

11 Et mare diffidisti coram illis, ita ut [e]penetraverint mare per aridam: persequentes verò eos projecisti in profunda, tanquam lapidem in aquas valentes. [e] Heb. *transirent per medium maris.* *Exodi.14. & 15.*

12 Præterea columna nubis duxisti eos interdiu: & columna ignis noctu, illustrando eis viam qua ituri erant. *Exodi 13.21*

13 Deinde super montem Sinai ita descendisti ut alloquereris eos e cœlis: & dedisti eis judicia recta & leges veras, statuta ac præcepta bona. *Exodi 19. & 20. ac sequentibus.*

14 Sabbathum quoque sanctum tuum'notum fecisti eis: cùm præcepta statutaque & legem præciperes eis per Moschen servum tuum.

15 Item panem e cœlo dedisti eis ad famem eorum, & aquam e petra eduxisti eis ad sitim eorũ: & edixisti eis ut venirent ad hæreditariò possidendum terram, quam sublata manu tua *juraveras* te daturum eis. *Exod.16. & 17. Num.20. Deut.1.8.*

16 'Ipsi verò & patres nostri superbè egerunt: & obdurantes cervicem suam, non auscultaverunt præceptis tuis:

17 Renuerunt, inquam, auscultare: immemores mirabilium tuorum, quæ exercueras erga ipsos: & obdurata cervice sua constituebant ducem, ut redirent ad servitutem suam rebellione sua: 'attamen tu Deus condonationum es, gratiosus & misericors, longanimis & multus benignitate, qui non dereliqueris eos. *Num.14.4.*

18 Etiam cùm fecissent sibi vitulum fusilem, & dicerent: hic *est* Deus tuus, qui eduxit te ex Ægypto: denique afficerent *te* contumeliis magnis: *Exod.32.*

19 Tamen tu miserationibus tuis maximis non dereliquisti eos in ipso deserto: columna nubis non recessit ab eis interdiu, ut deduceret eos per viam: aut columna ignis noctu, ut illustraret eos & viam per quam ituri erant.

20 Spiritum etiam tuum optimum dedisti ad intelligentiam tribuendum eis: & Man tuum non cohibuisti ab ore eorum, & aquas dedisti eis ad sitim eorum. *Num.11. Jehosch.5.11.*

21 Ita quadraginta annis sustentasti eos in deserto, non eguerunt: vestimenta eorum non veterarunt, & pedes eorum non intumuerunt. *Deut.2.6. Deut.8.4.*

22 Et dedisti eis regna & populos, quos 'dispertitus es angulatim: nam hęreditariò possederunt regionem 'Sichonis cum regione regis 'Cheschbonis, & regionem Hhogi regis Baschanis. *Num.21.*

23 Cumque 'filios eorum multiplicasses sicut stellas cœli: & introduceres eos in terram illam, quò edixeras patribus eorum ut venirent ad hęreditariò possidendum eam:

24 Ingressi illorum filii hæreditariò possederunt terram illam, cùm deprimeres coram eis habitatores ipsius terrę, Cenahhanęos: & hos traderes in manum eorum: nempe reges horum & populos regionis, ut facerent eis pro voluntate sua. *Vide Jehoschuhhæ librum.*

25 Itaque ceperunt civitates munitas & solum pingue, possederuntq; hęreditariò domos plenas omni bono, cisternas effossas, vineas, & oliveta, & arbores [f]esculenti fructus plurimas: quibus comedentes saturati & saginati sunt, oblectaruntq; se bonitate sua maxima. [f] Heb. *escæ in multitudine.*

26 Cùm verò mutantes se rebellarunt contra te 'rejicientes legem tuam post [g]tergum suum, & prophetas tuos interficientes, qui contestabantur ipsos, ut reducerent ipsos ad te: denique afficerent *te* contumeliis magnis: [g] Heb. *corpus: sic 1.Reg 14.9.*

27 Tradebas eos in manum hostium ipsorum, qui angerent eos: cùm autem tempore angustiæ suæ inclamarent te, tu e cœlis exaudiebas, & pro miserationibus tuis maximis dabas eis servatores, qui servabant eos e mamanu hostium ipsorum. *Judicum 2. & 3.*

28 Sed simulac quies erat eis, [h]rursus faciebant malum coram te: quapropter relinquebas eos in manum inimicorum eis, qui dominarentur in eos: cumque conversi inclamarẽt te, tu e cœlis auscultans eripiebas eos pro miserationibus tuis, multis temporibus. [h] Heb. *revertebantur ad faciendum.*

29 Contestabaris quidem eos, revocando eos ad legem tuam: sed ipsi superbè agebant, neque auscultabant pręceptis tuis, & in ipsa judicia tua peccabant: in quibus, si ea faceret homo, victurus esset: exhibebant 'armum refractarium, cervicemque suam obdurabant, neque auscultabant. *Levitic.18.5*

30 Cumq; protrahens erga eos 'annos multos, cõtestat' esses eos spiritu tuo per prophetas tuos: neq; prębuissent aurem: tandem tradidisti eos in manum populorum regionum. *2.Reg.17. & 2. Chron. 36.15. & sequentibus.*

31 Sed propter miserationes tuas magnas non fecisti eorum consumptionem, neque dereliquisti eos: quia Deus fortis, gratiosus & misericors es.

32 'Nunc ergo Deus noster, Deus fortis, maxime, potentissime & summè reverende, servans fœdus & benignitatem: ne parum esto coram te obveniste nobis totam hanc molestiam, regibus nostris, principibus nostris & sacerdotibus nostris, prophetisq; nostris ac majoribus nostris, totiq; populo tuo: inde a diebus regum Assyrię usque in diem hunc.

33 'Quam-

33 *Quamvis tu justus sis in omnibus quæ obveniunt nobis: nam veritatem exercuisti, quia improbè egimus:

34 Et cum regibus nostris principes nostri ac majores nostri non fecerunt legem tuam: neq; attenderunt ad præcepta tua & ad testimonia tua, quibus contestatus es eos.

35 Nam ipsi in regno suo, & in beneficio tuo plurimo quod contuleras eis, & in regione amplissima & pinguissima [i] quam exposueras eis, non coluerunt te: neque reversi sunt a factis suis pessimis.

[i] Heb. *posueras ante faciem eorum.*

36 *Ecce nos hodie servos: & in terra hac ipsa quam tradideras majoribus nostris, ut fruerentur fructu ejus & bonitate ejus: ecce nos servos *in* ea.

37 *Ecce* ut proventum suum efferat regibus, quos præposuisti nobis propter peccata nostra: etiam in corpora nostra dominentur & in jumenta nostra pro voluntate sua: adeò ut in angustia magna simus.

ANNOTATIO.

1 Postea] *id est, cùm audita lege agnoscerent quàm procul abessent ab illa sanctitate, quam ipsa imperat, &c.* Terra ipsis &c.] *vide Jehoschubhæ 7.6.* 2 Disparati sunt &c.] *ut sublata ista consuetudine impura cum exteris, sanctè deprecarentur culpam, hoc capite, & fœdus cum Deo renovarent, capite* 10. 3 Illis] *id est, popularibus.* 4 Consensoque] *post totius legis lectionem.* Suggestu Levitarum] *id est, in suo suggestu Levita quisque: nam propter frequentiam octonæ conciones erant, in quibus lex legebatur, & fiebat peccatorum confessio.* 5 A seculo in seculum] *id est, benedictione sempiterna.* Nomini tuo] *Apostrophe ad Deum.* Exaltato supra &c.] *id est, omnem benedictionem & laudem sua amplitudine superanti. hæc autem sunt verba Levitarum, populum ad laudes Dei & confessionem peccati sui excitantium.* 6 Tu ille] *Exordium laudativum a natura Dei, ab opere creationis, & conservationis.* Etiam exercitus] *id est, omnes res creatæ etiam altissimæ & præstantissimæ tibi obsequuntur.* 7 Tu es &c.] *ab electione, fœdere & promissionibus. Narratio cujus partes sunt duæ: beneficiorum Dei, & perversitatis Jisraëlitarum.* 8 Fidelem] *id est, certa fide amplectentem promissiones tuas.* 9 Nam aspiciens] *Prolepsis, quæ in sequentibus explicatur.* 16 Ipsi vero] *Narrationis secunda pars.* 17 Attamen] *narrationis ἐργασία, per antithesin sive comparationem superiorum partium inter se: quia ostenditur quàm solicitè, diu, variè & prolixè Deus beneficiis & signis cum ingrato Jisraëlitarum animo certaverit.* 22 Dispertitus es angulatim] *i. reliquos superstites eorum huc illuc dissipatos in summas angustias conjecisti.* Sichonis] *i. Emoræorum, quibus propriè imperabat Sichon.* Cheschbonis] *i. partu agri Moabitarum, quam antè occupaverat Sichon. Num.* 21.26. 23 Filios eorum] *qui dixerant, constituamus nobis ducem: vide Num* 14.21. *& seq.* 26 Rejicientes &c.] *i. abjicientes ejus memoriam.* 29 Armum refractarium] *metaphora a jumentis & bobus impatientibus oneris & jugi.* 30 Annos multos] *quandiu duraverunt regna Jehudæ & Jisraëlis.* 32 Nunc ergo Deus] *Conclusio petitoria: qua graviores in posterum calamitates deprecantur, & orant ut Deus superiorum calamitatum, quas subierunt omnes tamdiu, rationem habeat, & tandem aliquando castigandi finem faciat.* 33 Quamvis] *alterum conclusionis membrum: confessio justitiæ judiciorum Dei in se propter peccata sua.* 36 Ecce nos] *Tertius conclusionis locus, πρὸς ad conciliandum Dei misericordiam:*

CAPUT X.

Omnes Jisraëlitarum ordines fœdere cum Deo renovato sese obstringunt ad legis Dei & cultus ipsius observationem.

1 *PRO hoc autem toto, cùm pangeremus constitutionem *fœderis* & scriberemus: idque cum horum obsignatione, principum nostrorum, Levitarum nostrorum, sacerdotum nostrorum.

2 (*Itaque fuerunt in istis obsignationibus: Nechemja legatus regis filius Chacaljæ, & Tzidkija,

3 Seraja, Hhazarja, Tzidkija,

4 Paschchur, Amarja, Malcija,

5 Chattusch, Schebanja, Malluc,

6 Charim, Meremoth, Hhobadja,

7 Danijel, Ginnethon, Baruc,

8 Meschullam, Abija, Minjamin,

9 Mahhasja, Bilgai Schemahhja: isti sacerdotes:

10 Levitæ autem: Jeschuahh filius Azanjæ, Binnui e posteris Chenadadi, Kadmiel:

11 Et cognati eorum, Schebanja, Hhodija, Kelita, Pelaja, Chanan,

12 Micai, Rechob, Chaschabja,

13 Zaccur, Scherebja, Schebanja,

14 Hodija, Bani, Beninu:

15 Primores populi, Parhhosch, Pachath-Moab, Helam, Zattu, Bani.

16 Bunni, Hhazgad, Bebai,

17 Adonja, Bigvai, Hhadin,

18 Ater, Chizkija, Hhazzur,

19 Hodja, Chaschum, Betzai,

20 Chariph, Hhanathoth, Nebai,

21 Magpihhasch, Meschullam, Chezir,

22 Meschezabeel, Tzadok, Jaduahh,

23 Pelatja, Chanan, Hhanaja,

24 Hoscheahh, Chananja, Chaschub,

25 Lochesch, Pilcha, Schobek,

26 Rechum, Chaschabna, Mahhaseja:

27 Item Achija, Chanan, Hhanan,

28 Malluc, Charim, Bahhana.)

29 Reliquum populi, Sacerdotes, Levitæ, Janitores, Musici, Netinæi, & quisquis disparatus fuit a populis regionum in legem Dei, uxores eorum, filii eorum & filiæ eorum: quisq; [a] notitia præditus & intelligentia:

[a] Heb. *cognoscens, intelligens.*

30 Firmè adjungentes se fratribus suis, magnificis eorum, & ineuntes *execrationem & juramentum nos ambulaturos in lege Dei, quæ tradita fuit per Moschen servum Dei: id est, observaturos & facturos omnia præcepta Jehovæ domini nostri, judiciaque ejus & statuta ejus:

31 Et non daturos filias nostras populis regionis: & filias eorum non assumpturos pro filiis nostris;

Deut.7.

Exodi 20. Deut. 5. Exodi. 23. Exod. 23. 11 Deut. 15. 1.

nostris:

32 Et a populis regionis afferentibus merces, & quamlibet annonam die sabbathi ad vendendum, nos non accepturos ullo sabbatho aut die sacro: & nos deserturos *culturam* anni septimi, & omne jus vendicandi manu:

33 * Instituimus nobis præcepta, imponentes nobis * trientem sicli quotannis: ad cultum domus Dei nostri:

34 Ad panes dispositionis, munusq; juge, & holocaustum juge sabbathorũ, noviluniorum, ad solennitates & ad res sacras atque ad peccata, ut expietur Jisraël: denique *ad* totum opus domus Dei nostri.

b Heb *pro oblatione lignorum, hypallage: sic infrà* 13. 31. *Num.* 3. 7. *Levitici* 6. 2 *Nũ.* 28. & 29.

35 Item sortes * conjecimus Sacerdotum, Levitarum & * populi pro [b] lignis oblationum: * ut afferent in domum Dei pro familiis paternis nostris, temporibus condictis de anno in annum: ad accendendum super altare Jehovæ Dei nostri: sicut scriptum est in lege.

36 Item *instituimus* nos allaturos primitias terræ nostræ, & primitias omnis fructus cujusque arboris de anno in annum: ad domum Jehovę.

Exo 23. 19. Levitici 19. 23. Exodi. 13. Levitici. 27.

37 * Primogenita quoque filiorum nostrorum & jumentorum nostrorum, sicut scriptum est in lege: & * primogenita boum nostrorum, & pecudum nostrarum allaturos in domum Dei nostri ad sacerdotes, ministrantes in domo Dei nostri:

Num. 15. 20

38 Primitias cujusque massæ nostrę, & oblationes nostras, & fructum cujusque arboris, mustum & oleum nos allaturos sacerdotibus in cubicula domus Dei nostri: decimas verò terrę nostræ *daturos* Levitis: qui ipsi Levitæ decimaturi sint in quibuscunque civitatibus *fuerit* cultura nostra.

Num. 18. 21 & sequentibus.

39 Et postquam adfuerit sacerdos filius Aharonis Levitis, quando dabunt decimas Levitæ: ipsos Levitas abducturos decimas suarũ decimarum ad domum Dei nostri, in cubicula, in [c] thesaurum ejus.

c Heb. *in locum thesauri.*

40 Nam ad illa cubicula afferre debent * Jisraëlitæ & * Levitæ oblationem frumenti, musti & olei: ubi sunt instrumenta sanctuarii, & sacerdotes & ministri, janitoresque & musici: * ut non derelinquamus domum Dei nostri.

ANNOTATIO.

1 Pro hoc toto] *id est, ad testandam seriam nostram abdicationem mali, & studium consequendæ misericordiæ: quæ superiore oratione exposueramus Deo.* 2 Itaque fuerunt] *hyperbaton usq; ad ver.* 29. 30 Execrationem & juramentum] *ad confirmationem fœderis, de quo ver.* 1. 33 Instituimus nobis] *i. ordinavimus, ita exigente necessitate cultus Dei: etiamsi lege non fuisset disertè imperatus hic ordo: sed res ipsa Num.* 28. 29. *quam ob rem hæc non tantùm à vulgo: sed à Davide rege & Chizkija pro facultatibus suis subministrata leguntur,* 1. *Chron.* 26. 29. & 2. *Chron.* 31. 3. Trientem sicli] *vide annotata Exod.* 30. 12. 35 Conjecimus &c.] *hoc est, quia sortium à Davide* 1. *Chron.* 24. & 25. *ac* 26. *institutarum numerus integer non aderat: nova sortitione usi sumus.* Populi] *i. Netinæorum sive deditiorum addictorum ministerio domus Dei, Jehosch.* 9. 21. Ut afferrent] *i. toto legitimo ministerio defungerentur: synecdoche.* 37 Primogenita] *i. pretia primogenitorum quæ sacrificiis inepta erant.* Primogenita boum] *i. ipsa corpora: quia sacrificiis apta.* 40 Jisraëlitæ] *quibus de alimento in statas ferias cautum fuerat Lege, Deut* 14. 23. Levitę] *omnes ordinis Levitici: tam sacerdotes, quàm eorum administri.* Ut non derelinquamus] *id est, ne per nos fiat his rebus omissis, ut derelinquatur cultus Dei.*

CAPUT XI.

Jeruschalaimis incolæ sorte ordinantur: reliquis in suas possessiones commigrantibus.

1 CONSEDERUNT autem principes isti populi Jeruschalaimis: cùm reliquus populus conjecissent sortes, ut educerent unum e denis qui inhabitaret Jeruschalaima, civitatem sanctam: novem autem reliquæ partes civitates suas.

2 (*Quamvis benedicerent populus omnibus hominibus illis, qui spõte se oblaturi essent ad inhabitandum Jeruschalaima)

3 Isti, inquam, sunt primarii * provinciæ qui inhabitarunt Jeruschalaima: alias civitates Jehudæ inhabitantibus quibusque in possessione sua per civitates suas, Jisraëlitis, sacerdotibus, & Levitis, Netinæisque, ac posteris * servorum Schelomonis.

4 Jeruschalaima itaque * inhabitarunt e Jehudæis & e Binjaminitis: e Jehudęis, Hhataja filius Hhuzzijæ, filii Zecarję, filii Amarjæ, filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis, e posteris Peretzi.

5 Item Mahhaseja filius Baruci, filii Colchozę, filii Chazajæ, filii Hhadajæ, filii Jojaribi, filii Zecarję, filii Schiloni:

6 Omnes posteri Peretzi inhabitantes Jeruschalaima: quadringenti sexagintaocto viri [a] strenui.

a Heb. *roboris.*

7 Hi verò posteri Binjaminis: Sallu filius Meschullami, filii Johhedi, filii Pelaję, filii Kolajæ, filii Mahhasejæ, filii Ithielis, filii Jeschahhję:

8 Et post eum Gabbai, Sallai: nongenti vigintiocto.

9 Joël autem filius Zicri præfectus erat illis: & Jehuda filius Senuæ secundarius in civitate.

10 E sacerdotibus: Jedahhja filius Jojaribi, Jacin.

11 Seraja filius Chilkijæ, filii Meschullami, filii Tzadoki, filii Merajothi, filii Achitubi, antecessor in domo Dei:

12 Et cognati eorum facientes opus in ipsa domo, octingenti vigintiduo: cum Hhadaja filio Jerochami, filii Pelaljæ, filii Amtzi, filii Zecarjæ, filii Paschchuris, filii Malcijæ.

13 Item fratres istius primores in paternis *familiis*, ducenti quadraginta-duo: cũ Hhamaschsajo filio Hhazareelis, filii Achzai, nepotis Meschillemothi, filii Immeris:

14 Et cognati eorum valentes robore, centum vigintiocto: quibus pręfectus Zabdiel filius Gedolimi.

15 E Levitis quoque: Schemahhja filius Chaschubi, filii Hhazrikami, filii Chaschabjæ, filii Bunni.

16 Item

16 Item Schabbetai & Jozabad, præfecti *operi externo pro domo Dei e primoribus Levitarum.

17 Item Mattanja filius Micę, filii Zabdi, filii Asaphi primarius, [b] primùm celebrabat in ipsa oratione, aut Bakbukija secũdarius e cognatis ejus: & Hhabda filius Schammuhhæ filii Galalis, filii Jeduthunis:

[b] Heb. *principium*.

18 Omnes Levitæ in civitate sancta, ducenti octogintaquatuor.

19 Janitores verò, Hhakkub, Talmon, & cognati eorum observantes in portis: centum septuagintaduo.

20 Reliquum autem Jisraëlitarum, Sacerdotum, Levitarum in omnibus civitatibus Jehudæ quisque possessionem suam:

21 Netinæi verò inhabitabant *clivum: & Tzicha ac Gischpa præerant Netinęis.

22 Præfectus autem Levitarum Jeruschalaimis, Hhuzzi filius Bani, filii Chaschabjæ, filii Mattanjæ, filii Micæ: e posteris Asaphi musicis, *e regione operis domus Dei.

23 Nam *præceptum regis *datum fuerat* de eis: & constitutio pro musicis, demensum cujusque diei quotidie.

24 Petachja verò filius Meschezabeelis e posteris Zerachi filii Jehudæ, erat [c] administrator regis in omni negotio erga populum.

[c] Heb. *pro manu regis*.

25 In villis autem cum agris earum: e posteris Jehudæ inhabitabant *Kiriath-Arbahhũ cum pagis ejus, & Dibonem cum pagis ejus, & Jekabtzeelem cum villis ejus:

26 Item Jeschuhham, & Moladam, & Beth-Pelethum:

27 Et Chatzar-Schuhhalem, & Beerschebahhum cum pagis ejus:

28 Et Tziklagum, Meconamque cum pagis ejus:

29 Et Hhen-Rimmonem, Tzorhhamque, & Jarmuthum:

30 Zanoachum, Hhadullamum cum villis eorum, Lacischum cum agris ejus, Hhazekam cum pagis ejus: ita [d] commorabantur a Beerschebahho ad vallem Hinnomi usque.

[d] Heb. *castra habebant*. i. *in formã castrorum se disponebant, civitatibus nondum instauratis*.

31 Posteri verò Binjaminis, a Gebahho: Michmaschum & Hhajam & Beth-Elem cum pagis ejus.

32 Hhanathothas, Nobum, Hhananjam:

33 Chatzorem, Ramam, Gittajima:

34 Chadidum, Tzebohhima, Neballatum:

35 Lodum, & Onuntem cum valle fabrorum.

36 De Levitis autem, *distributiones Jehudæ & Binjaminis *inhabitabant*.

ANNOTATIO.

2 Quamvis benedicerent] *id est, non modò non impedirent: sed etiam faverent ac beneprecarentur iis: qui voluntariè inhabitaturi essent Jeruschalaima: in quibus fuerunt aliqui ex Ephrajimitis & Menaschitis*, 1.*Chron*.9.3. 3 Provinciæ] *Jehudææ, quæ regni Persici provincia erat*. Servorum Schelomonis] *vide* 1.*Reg*.9.21. 4 Inhabitarunt] *sorte: nam hîc ii tantùm commemorantur, quibus sorte obvenit Jeruschalaimorum inhabitatio: At* 1.*Chron*.9. *non hi tantùm: sed etiam incolæ voluntarii recensentur, de quibus suprà vers*.2. *Quam ob rem illic Ephrajimitarum, Menaschitarum, Zerachitarum, aliorumq́ ex sacerdotibus, Levitis & populo habetur mentio: & longè amplior numerus exponitur*. 16 Operi externo] *id est, curatores erant earum rerum, quæ foris parabantur ad cultum Dei: quorum causa conferebatur triens sicli viritim: de quo suprà* 10.33. *vide* 1.*Chron*.26.29. 21 Clivum] *de quo* 2.*Chron*.27.3.*& sup*.3.26. 22 E regione operis] .*i. qui musici instituti erant, ut assisterent toti ministerio quod intus fiebat: ut alii Levitæ foris. sup. ver*.16. 23 Præceptum] *vide Hhezræ*.7.22. *quasi dicat, munificentia regis prospectum est musicorum sacrorum alimento: cùm annuam pensionem de suo ærario erogari jussit*. 25 Kiriath-Arbahhũ] *hæc omnia loca usque ad* 31 *vers. erant Jehudæ & Schimhhonis: vide Jehosch*.15.*&* 19. 36 Distributiones] *id est, loca ab istis tribubus sibi attributa*.

CAPUT XII.

Primores sacerdotum & Levitarum, & successio summorum sacerdotum usque ad tempora Alexandri magni recensentur: & murorum totius urbis dedicatio, functionumq́ in templo confirmatio describitur.

1 *ATQUE isti *sunt* primores sacerdotum & Levitarum, qui *ascenderant cum Zerubbabele filio Schealtielis & Jeschuhha: Seraja, Jirmeja, Hhezra:

2 Amarja, [a] Malluc, Chattusch:

3 [b] Schecanja [c] Rechum, [d] Meremoth:

4 Hhiddo, [e] Ginnetoi, Abija:

5 [f] Mijamin, Mahhadja, Bilga:

6 Schemahhja, Jojarib, Jedahhja:

7 [g] Sallu, Hhamok, Chilkija, Jedahhja: hi primores sacerdotum & cognatorum suorum temporibus Jeschuhhæ:

8 LEVITAE verò: Jeschuahh, Binnui, Kadmiel, Scherebja, Jehuda: Mattanja præfectus celebrationibus, ipse cum cognatis suis:

9 Deinde Bakbukja, & Hhunni cognati illorum, e regione illorum per *observationes.

10 *Jeschuahh autem genuit Jojakimum: & Jojakim genuit Eljaschibum, & Eljaschib genuit Jojadahhum.

[a] qui *Melicu infrà ver* 14.
[b] *Schebanja, Ibidem.*
[c] *Charim, vers*.15.
[d] *Merajoth ibid.*
[e] *Ginneton, vers*.16.
[f] *Minjamin Mohhadja vers*.17.
[g] *Sallai, ver*. 20.

11 Jojadahh verò genuit [h] Jonathanem, & Jonathan genuit Jadduhham.

[h] *qui Jochanan, vers*. 22 *&* 23.

12 Temporibus autem Jojakimi erant sacerdotes primarii paternarum *familiarum*: ex Seraja, Meraja: ex Jirmeja, Chananja:

13 Ex Hhezra, Meschullam: ex Amarja, Jehochanan:

14 Ex Melicu, Jonathan: ex Schebanja, Joseph:

15 Ex Charimo, Hhadna: ex Merajotho, Chelkai:

16 Ex Hhiddone, Zecarja: ex Ginnetone, Meschullam:

17 Ex Abija, Zicri: ex Minjamine, ex Mohhadja, Piltai:

18 Ex Bilga, Schamuahh: ex Schemahhja, Jehonathan:

19 Ex Jojaribo autem, Mattenai: ex Jedahhja, Hhuzzi:

20 Ex Sallaio, Kallai: ex Hhamoko, Hheber:

21 Ex

21 Ex Chilkija, Chaſchabja: ex Jedahhja, Netaneel.

22 *Atque hi quidem ſacerdotes uſque ad regnum *Darii Perſæ: LEVITARUM, temporibus Eljaſchibi, Jojadahhi, Jochananis que & Jadduhhę, *conſcripti ſunt primores paternarum *familiarum*.

23 Levitarum *enim* primores paternarum *familiarum*, conſcripti in libro Chronicorum: ſimiliter uſque ad *tempora Jochananis nepotis Eljaſchibi:

1.*Chron.*9.

24 Primores, inquam, Levitarum *ſunt* Chaſchabja, Scherebja, & Jeſchuahh filius Kadmiëlis, & cognati eorum e regione eorum ad laudandum, ad celebrandum ex præcepto Davidis viri Dei: *obſervatio eſt ex adverſo obſervationis:

25 Mattanja, & Bakbukja, Hhobadja, Meſchullam, Talmon, Hhakkub: cuſtodientes janitorum cuſtodiam, in *ærariis portarum.

26 Iſti *jam erant* temporibus *Jojakimi filii Jeſchuhhæ, filii Jotzadaki: temporibus quoque Nechemjæ principis, ac Hhezræ ſacerdotis legis periti.

27 Ad dedicationem autem muri Jeruſchalaimorum [i] *requiſiti ſunt Levitæ ex omnibus locis eorum, quos reducerent Jeruſchalaima: ad celebrandum dedicationem & lætitiam, idque gratiarum actionibus & muſica, cymbalis, nabliis & citharis.

i Heb. *requiſiverunt Levitas.*

28 Itaque congregati ſunt poſteri muſicorum: tum ex planitie circum Jeruſchalaima, & ex villis Netophathæi:

29 Tum ex loco Gilgalis & ex campis Gebahhi & Hhazmavethi: nam villas *ædificabant ſibi muſici circum Jeruſchalaima.

30 Cumque mundaſſent ſe ſacerdotes & Levitæ: *mundaverunt populum, portas que & murum.

31 Deinde jubens aſcendere principes Jehudæ *verſus ſuperiorem partem muri: conſtitui duas [k] claſſes celebrantium magnas: quarum progreſſiones *erant*, *unius* ad *dexteram a ſuperiore parte muri ad *portam ſterquiliniorum.

k Heb. *celebrationes: metonymia: ſic infrà 38. & 40. ver.*

32 (Sequebatur autem *iſtos, Hoſchahhja, & dimidium principum Jehudæ:

33 Nempe Hhazarja, Hhezra, & Meſchullam,

34 Jehuda, & Binjamin, & Schemahhja, ac Jirmeja:

35 Et *præter ſacerdotes cum tubis: *Zecarja filius Jonathanis, filii Schemahhjæ, filii Mattanjæ, filii Micajæ, filii Zaccuris, filii Aſaphi:

36 Et *cognati ejus, Schemahhja, & Hhazareel, Milalai, Gilalai, Mahhai, Nethaneel, Jehuda quoque, & Chanani cum inſtrumentis muſicis Davidis viri Dei: & Hhezra legis peritus antecedebat illos).

37 Deinde ad portam fontis, quæ *ex adverſo ipſorum *erat*, aſcenderunt per gradus civitatis Davidis in aſcenſum muri: *inde a *muro qui eſt* ſupra domum Davidis uſque ad portam aquarum orientem verſus.

38 Similiter claſſis celebrantium altera quæ procedebat ex adverſo, quam ego ſequebar: dimidiumque populi, a *ſuperiore parte ejuſdem muri, ab *ea quæ eſt* ſupra *turrim furnorum, ad murum latum uſque.

39 Deinde a parte quæ *eſt* ſupra *portam Ephrajimi, & ſupra portam veterem, & ſupra portam piſcium, turrimque Chananeelis & turrim centenariam ad portam gregis uſque: & ſubſtiterunt in porta cuſtodię.

40 Deinde ſubſtiterunt duæ illæ laudantium claſſes in domo Dei: ego quoque & dimidium antiſtitum mecum.

41 Sacerdotes quoque, Eljakim, Mahhaſeja, Minjamin, Micaja, Eljohhenai, Zecarja, Chananja cum tubis:

42 Item Mahhaſeja, & Schemahhja, & Elhhazar, & Hhuzzi, & Jehochanan, & Malcija, Hhelamque, & Hhezer: reſonabant etiam muſici cum Jizrachja præfecto ſuo.

43 Et ſacrificarunt die illo ſacrificia magna atque lætati ſunt: nam Deus [k] affecerat eos lætitia magna, etiam fœminis & pueris lętantibus: adeo ut audiretur lætitia Jeruſchalaimorum uſque e longinquo.

k Heb. *lætificaverat eos lætitia.*

44 Præfecti ſunt etiam eo die homines cubiculis ad theſauros, ad oblationes, ad primitias, & ad decimas: ut colligerent in ea ex agris civitatum portiones legales pro ſacerdotibus & pro Levitis: nam lætitia Jehudæorum *erat* de ſacerdotibus & de Levitis *conſiſtentibus.

45 Qui obſervaturi erant obſervationem *Dei ſui & obſervationem *munditiei, muſicorumque & janitorum: ſecundum præceptum Davidis & Schelomonis filii ejus.

1.*Chro.*24. 25. & 26.

46 Nam temporibus Davidis & *Aſaphi a priſcis temporibus: primores muſicorum, cum muſica laudationis & celebrationum, Deo aſſiſtebant.

47 Quare omnes Jiſraëlitæ temporibus Zerubbabelis & temporibus Nechemjæ, dabant portiones muſicorũ & janitorum, [l] demenſum cujuſq; diei quotidie: & cõſecrabant Levitis: Levitæ verò conſecrabant poſteris Aharonis.

l Heb. *rem diei die ſuo.* *Num.*28. *Num.*18.

ANNOTATIO.

1 Atque iſti] *Digreſſio ab hoc verſu uſque ad 27. nata ab occaſione ſuperioris recenſionis, ut una ſerie totus eccleſiaſticus & politicus ordo contexeretur.* Aſcenderant] *duabus profectionibus: altera cum ducibus Zerubbabele & Jeſchuhha, Hhezræ 2. altera cum ipſo Hhezra, Hhezræ 7. ſynecdoche.* 9 Obſervationes] *de quibus 1.Chron. 25.* 10 Jeſchuahh, &c.] *ſeries ſummorum ſacerdotum poſt reditum a captivitate, uſque ad tranſlationem Monarchiæ Perſicæ ad Alexandrum Magnum: cui Jeruſchalaima adorſuro obviam venit Jadduahh. Joſephus Ant. lib. 11. cap. 7. & 8. Hoc autem non debet cuiquam mirum videri a Nechemja ſcribi: cùm a regno Artaxerxis, cui Nechemja inſerviebat, uſque ad Monarchiam Alexandri non intercedant ſexaginta anni.* 12 Jojakimi] *ſacerdotis ſummi poſt Jeſchuhham.* 22 Atque hi quidem] ὑσέρωσις *verborum, quam ad perſpicuitatem ſuſtulimus: vide 2. Chron. 22. in annotatione.* Darii Perſæ] *poſtremi, qui ab Alexandro fuſus eſt.* Conſcripti ſunt] *quaſi dicat, nihil eſt opus ut a me deſcribantur.* 23 Tempora Jochananis] *i. uſque ad Jadduhham filium ejus.* 24 Obſervatio] *vide 1.Chron. 24. 31. & 26. 16.* 25 Ærariis

riis portarum] 1.Chron.28.15. 26 Jojakimi] *cùm Nechemja in Jehudæam primùm missus est.* 27 Requisiti sunt] *id est, revocati, cum a magno illo conventu, de quo supra 7.5. ut alii Jisraëlitæ, ad suas habitationes reverterentur.* 29 Ædificabant] *nam Babylonicis bellis omnia fuerant eversa.* 30 Mundaverunt] *id est, purgaverunt rebus immundis.* 31 Versus superiorem] *id est, in editiorem partem alterorum Jeruschalaimorum orientem versus: inter portam sterquiliniorum, & turrim furnorum.* Dexteram] *id est, versus meridiem.* Portam sterquiliniorum] *de qua sup.2.13.* 32 Istos] *id est, sacerdotes & Levitas prioris classis, qui exprimuntur ver.35.* 35 Præter sacerdotes] *quorum nomina per classes exponuntur infrà ver.41.* Zecarja &c.] *quos Levitas esse constat ex progenitore Asapho, & ex administrationis genere, 1.Chron.25.* 36 Cognati ejus] *partim Asapho, partim Hemane & Jeduthune orti, de quibus 1.Chron.9.& 25.* 7 Ex adverso ipsorum] *ex alteris Jeruschalaimis in civitatem Davidis ascendentium: vide sup.3.15.* Inde a muro] *id est, obiverunt ab interiore parte totum murum civitatis Davidis, a porta fontis ad portam aquarum, quæ erat e regione templi, sup.3.26.* 38 Superiore parte] *de qua ver.31.* Turrim furnrnorũ] *de hac, & reliquis locis hic annot. vide suprà 2.& 3.* 39 Portam Ephrajimi] *ad Septentrionem urbis alterius, quæ cum civitate Davidis magis conjuncta erat.* 44 Consistentibus] *id est, quòd in ministerio suo deinceps essent permansuri, ac non per agros ut antea erraturi.* 45 Dei sui] *in cultu legitimo exhibendo.* Munditiei] *id est, rebus immundis arcendis ut suprà ver.30.* 46 Asaphi] *cum Hemane & Jeduthune: synecdoche.*

CAPUT XIII.

Nechemja recepta post aliquod tempus rursus administratione: exterorum consortium: intermissionem sacri ministerii: violationem sabbathi: & conjugium cum alienigenis severè corrigit.

Deut.23.3.

1 [a]TEMPORE illo lectum est in libro Moschis, audiente populo: in quo inventum est scriptum, ut non veniat Hhammonita aut Moabita in congregationem Dei usque in seculum:

2 Propterea quòd non occurrerant Jisraëlitis pane & aqua: & conduxerant contra eos Bilhhamum ad maledicendum eis: quanquam convertit Deus noster maledictionem illam in benedictionem.

3 Itaque fuit cùm audirent istam legem: ut disjungerent omnem miscellaneam turbam a Jisraële.

4 Antea autem Eljaschib sacerdos præpositus cubiculo domus Dei nostri: [a] affinis factus fuerat Tobijæ:

5 [a]Paraveratque ei cubiculum magnum, ubi prius reponebant munus, thus, instrumentaque, & decimas frumenti, musti & olei, [b] præceptas pro Levitis, musicisque ac janitoribus & oblationem sacerdotum.

6 Sed [c] cùm totum hoc fieret, non eram Jeruschalaimis: nam anno trigesimosecundo Artaxerxis regis Babyloniæ redieram ad regem, tantùm [d] exactis [a] aliquot annis, exorata est mihi venia a rege.

7 Cùmque venissem Jeruschalaima, & intellexissem malum istud quod fecerat Eljaschib pro Tobija, parando ei cubiculum in atriis domus Dei:

8 Malum visum est mihi valde: quam ob rem ejeci omnia instrumenta domestica Tobijæ foras extra illud cubiculum.

9 Cumque edicente me, mundavissent illa cubicula: retuli illuc instrumenta domus Dei, munus, & thus.

10 Deinde cognoscens portionum Leviticarum nihil fuisse datum: ideoque diffugisse quemque in agrum suum, Levitas & musicos [e] curatores operis:

11 Contendi cum antistitibus, ac dixi: quam ob rem derelicta fuit domus Dei? & congregans illos, restitui illos in statione sua:

12 Omnesq; Jehudæi attulerunt decimas frumenti, mustique, & olei, in thesauros.

13 Et quæstores dedi super thesauros, Schelemjam sacerdotem, & Tzadokum scribam, & Pedajam ex Levitis: atque ad manum eorum Chananem filium Zaccuris filii Mattanjæ: quia fidi reputabantur: quorum erat distribuere cognatis suis.

14 [a]Recordare mei, Deus mi, in hac re. & ne sinito deleri benignitates meas, quas exercui erga domum Dei mei, & erga observationes ejus.

15 Temporibus iisdem videns in Jehudæa calcantes torcularia ipso sabbatho, & afferentes manipulos quibus onerabant asinos: etiamque vinum, uvas, & ficus: ac quodvis onus, & adducentes die sabbathi Jeruschalaima: contestatus sum, quo die vendebant commeatum.

16 Tyrii quoque habitabant in ipsa *urbe*, afferentes pisces, & omnes res venales: quas vendebant ipso sabbatho Jehudæis, & quidem Jeruschalaimis.

17 Quapropter contendi cum clarissimis Jehudæorum: & dixi eis, quæ *est* res pessima hæc, quam facitis, quòd profanatis diem sabbathi?

Exodi.20.

18 An non cùm ita fecissent majores vestri, induxit Deus noster super nos totum malum istud & super civitatem hanc: & vos augetis æstum iræ contra Jisraëlem profanando sabbathum.

19 Fuit itaque cùm [a] obumbrarentur portæ Jeruschalaimorum ante sabbathum, ut edicente me clauderetur fores, quas edixi ne aperirẽt usque postridie sabbathi: præterea ex pueris meis constitui in portis, ne ingrederetur onus die sabbathi.

20 Sed cùm pernoctassent aromatarii & propolæ omnium rerum venalium, extra Jeruschalaima semel ac iterum:

21 Contestatus sum eos, dicens ad eos: cur estis pernoctes e regione muri? si iterabitis, manum immittam in vos: ex tempore illo non veniebant sabbatho.

22 Edixi verò [a] Levitis, ut mundarent se, & venientes observarent portas, sanctificando diem sabbathi: etiam hoc [a] recordare mei Deus mi, & parce mihi pro multitudine benignitatis tuæ.

23 Etiam diebus illis vidi Jehudæos habitatione consociasse sibi fœminas, Aschdodæas, Hhammonitidas, Moabitidas:

24 Et filios eorum ex parte loqui Aschdodæè, neque scientes loqui Jehudaicè: sed ex lingua [f] cujusque populi sui.

[a] Heb. *propinquus.*
[b] Heb. *præceptum Levitarum.* *Num.18.* *Num.28.& 29.*
[c] Heb. *in toto hoc.* *Sup.5.14.*
[d] Heb. *ad finem annorũ vel anni exoratus sum a rege.*
[e] Heb. *facientes opus.*
[f] Heb. *populi & populi*

25 Ideo contendi cum eis, *maledicens eis, & percutiens ex eis aliquos *glabravi eos: & jurejurando obstrinxi eos per Deum *dicens*, **dira imprecamini vobis* si dederitis filias vestras filiis illorum, aut si assumpseritis filiis vestris aut vobis de filiabus illorum.

26 An non tum istis peccavit Schelomo rex Jisraëlis: quamvis in gentibus multis non fuerit rex par ei: & dilectus Deo suo esset, adeò ut constituerit eum Deus regem super totum Jisraëlem? etiam ipsum ad peccandum induxerunt fœminæ alienigenæ.

1.Reg.11.

27 Et vobis an *auscultabimus, faciendo totum malum maximum istud: prævaricando contra Deum nostrum: ut habitatione consocietis fœminas alienigenas?

28 Etiam *e posteris Jojadahhi filii Eljaschibi sacerdotis summi gener erat Sanballato Choronitæ: quem fugavi a me.

29 *Recordare horum, Deus mi, secundum *pollutiones sacerdotii, & *fœderis sacerdotalis, atque Levitici.

30 Itaque mundavi *illos ab omni extero: & restitui observationes sacerdotibus & Levitis, quemque in opere suo:

31 Tum ad [g]ligna oblationis temporibus condictis, tum ad primitias: Recordare mei, Deus mi, in bonum.

g Heb. *oblationem lignorum: ut sup. 10. 35.*

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *quo Nechemja secundò præfecturam Jehudææ consecutus est, infrà vers. 6. fuitque hoc ad summum quinquennio postquam ad Artaxerxem redüsset: nam Artaxerxes non ultra 37. annos regnavit.* 5 Paraverat cubiculum] *ex pluribus cubiculis confectum, dejectis intergerinis illorum parietibus: ut apparet ex verbis sequentibus, & ver. 9.* 6 Regis Babyloniç] *vide in Hhezra 6. 22.* Aliquot annis] *ad summum quinque: vide in ver. 1.* 14 Recordare mei &c.] *id est, exaudi me, & cultum a me restitutum conserva.* 19 Obumbrarentur] *id est, cum sol vergens ad occasum, dispareret a portis Jeruschalaimorum, hoc est, tempestivè admodum: quia sol propter adversos montes celeriùs illorum conspectu occultabatur: hoc autem præcepit, rationem habens legis, Levitici 23. 32.* 22 Levitis] *qui die quoque sabbathi, ut reliquis profestis, necessaria comparabant.* Recordare mei] *vide sup. 5. 19. in annotat.* 25 Maledicens] *id est, maledicis convitiis eos agitans, prout merebantur.* Glabravi] *id est, capillos aut barbam prehendens avelli: synecdoche.* Dira imprecamini] *eclipsis, de qua Gen. 14. 23.* 27 Auscultabimus] *dissimulantes aut ferentes factum vestrum.* 28 E posteris] *id est, nepotibus: fuit enim hic Menasche frater Jaddubhæ sacerdotis summi: de quo vide Josephum Antiq. lib. 11. cap. 7. & 8.* 29 Recordare] *id est, vindica.* Pollutiones sacerdotii] *quibus, inita affinitate ista, sacerdotium prophanavit.* Fœderis] *quod rupit, & a quo improbè descivit, fœdere adversus cultum Dei inito cum Sanballato socero: Josephus ibidem.* 30 Illos] *qui volentes abdicarunt impura consortia.*

ESTERÆ

ESTERAE
Liber unus.

LIBER Esteræ ea quæ Iehudæis temporibus Darii Assueri filii Hystaspis memorabilia acciderunt: Evectionem Esteræ: Hamanis exitiale in Iehudæos consilium, liberationemq; eorum: & Mordecaii administrationem describit. Estq; historia, quasi annorum octodecim.

Nam convivium instituit	anno	3	cap. 1. vers. 3.
Ducit Esteram		7	cap. 2. 16.
Hamã in Jehudæos cõspirat, & tandem suspenditur		12	cap. 3. 7. & 7. 10.

Inde ad finem regni ejus Ester regnat, & Mordecai administrationem summam obtinet.

CAPUT I.

Assuerus magnum & diuturnum convivium suis exhibet: sub cujus fine reginam ad ostentationem advocat: & renuentem ex consilio procerum regno abdicat, promulgata lege in exemplum.

1 UIT autem temporibus [a] Assueri (is est Assuerus qui regnum obtinebat ab India usque ad Æthiopiam, centum vigintiseptem provinciarum)

2 Ut temporibus illis, cùm sederet rex Assuerus in solio regni sui: quod erat [b] Susis in urbe regia:

3 Anno tertio regni sui faceret convivium omnibus principibus suis ac servis suis: principibus copiarum Persiæ & Mediæ, regulis & præfectis provinciarum, coram se:

4 Ostentando divitias, gloriam regni sui, & honorem, decorem magnitudinis suæ: diebus multis, *nempe* centum octoginta diebus.

5 (Etiam dum completis diebus istis, fecit rex toti populo qui præstò erant Susis in urbe regia a maximo usque ad minimum, convivium septem diebus: in atrio horti palatii regii)

6 *Aulæa* alba, viridia & hyacinthina, appensa funiculis byssinis & purpureis, ad [c] annulos argenteos & columnas marmoreas: lectos aureos & argenteos super pavimentum e porphyrite & marmore: denique habitationem & circumpositum apparatum:

7 Et potum præbendo in vasis aureis, & [d] vasis inter se variis: vinumq; regium plurimum, pro [e] facultate regis.

8 Potum autem ex jure nemo exigebat: sic enim [f] constituerat rex unicuique magistro domus suæ, ut facerent pro voluntate [g] uniuscuiusque.

9 Etiam Vaschti regina fecit convivium fœminarum: in domo regia quæ *erat* regi Assuero.

10 Die illorum septimo, cùm [h] hilaris esset animus regis vino: edixit Mehumani, Biztæ, Charbonæ, Bigtæ & Abagtæ, Zethari & Carcaso, septem aulicis ministrantibus coram rege Assuero:

11 Ut adducerent reginam Vaschtin in conspectum regis, cum corona regia: ad ostentandum populis & principibus pulchritudinem ejus, quòd bona specie esset.

12 Sed cùm renuisset regina Vaschti venire ad verbum regis, quod per [i] aulicos illos *afferebatur*: efferbuit rex valde, & æstuans ira ejus exarsit in eo.

13 Quapropter dicente rege sapientibus noscentibus tempora: (nam sic negotium regis exponebatur omnibus noscentibus jus & judicia)

14 Et propinquo sibi Chaschenæ, Schethari, Admathæ, Tarschischo, Mereso, Marsenæ, Memuchani: septem principibus Persidis & Mediæ, videntibus faciem regis, sedentibus primis in regno:

15 Ex jure quid faciendum regina Vaschti: eò quòd non fecit edictum regis Assueri per aulicos;

16 Dixit Memuchan coram rege & principibus, non contra regem solùm perversè egit Vaschti regina: sed contra omnes principes & contra omnes populos qui *sunt* in omnibus provinciis regis Assueri.

17 Cùm prodibit [k] factum reginæ ad omnes fœminas, *futurum est* ut spernant maritos suos in oculis suis: dicendo, ipse rex Assuerus edixerat adduci Vaschtin reginam in conspectum suum: tamen non advenit.

18 Etiam hoc ipso die dicturæ sunt principes *fœminæ* Persidis & Mediæ, quæ audiverunt factum reginæ, omnibus principibus regis: [l] ita plus

[a] Heb. *Achaschverosch: sic deinceps.*
[b] Heb. *Schuschane.*
[c] Heb. *orbes.*
[d] Heb. *vasis a vasis diversis.*
[e] Heb *secundum manum*
[f] Heb. *fundaverat.*
[g] Heb. *viri & viri.*
[h] Heb. *cùm bonum esset cor.*
[i] Heb. *p manum aulicorum: sic ver. 15.*
[k] Heb. *res: sic ver. 18.*
[l] Heb. *planè satis.*

plus satis contemptus & æstuantis iræ *nobis erit*.

19 Si regi bonum videtur prodeat edictum regium a conspectu ejus: & scribatur inter jura Persidis & Mediæ: ut non [m] pereat: quia non venit Vaschti in conspectum regis Assueri: ideo regnum ejus tradet rex proximæ ejus, quæ melior *erit* ea.

20 Ita audito edicto regis quod promulgabit in toto regno suo, utut magnum est: omnes fœminæ tribuent honorem maritis suis, a maximo usque ad minimum.

21 Cumq; bona videretur hæc res in oculis regis & principum: fecit rex secundum sententiam Memuchanis.

22 Nam misit literas ad omnes provincias regis, ad [n] unamquanque provinciam secundum scripturam ejus, & ad unumquemque populum secundum linguam ejus: ut esset quisque vir dominator domi suæ: quod edixit [o] quisque lingua populi sui.

[m] Heb. *trăseat*.

[n] Heb. *ad provinciam & provinciã, populũ & populum*.

ANNOTATIO.

1 Is est Assuerus] *intelligit Darium Hystaspis filium, ut Hhezræ* 4. 6. *qui primus ab India ad Aethiopiam usque regnavit: nam etsi regis Medorum & Persarum priores magnum imperium obtinebant: tamen illorum nullus fines Aethiopiæ attigit ante Cambysem filium Cyri, qui simulac Aegyptum devicit, quasi libata tantùm Aethiopia, in Aegypto mortuus est, teste Justino lib.* 1: *neq; septem annis integris regnavit: cùm hic Assuerus multò amplius regnaverit, ut ostenditur infrà* 3. 7. *& seq. vide provinciarum recensionem apud Herodotum lib.* 3. 5 Toti populo] *præter superiores convivas totum etiam populum regiæ urbis adhibuit, ut ostendit ver.* 11. 6 Lectos] *quibus convivantes accumbebant pro more antiquo.* Habitationem &c.] *has voces ita interpretamur, ut Chaldaicas origine.* 9 Vaschti] *Cyri filia, soror Cambysis Artaxerxis: quamobrem etiam Artachschastana vocabatur, sive Artisthone Herodoto corrupta voce: vide infrà* 2. 7. *annot.* 20 Cùm hilaris esset] *id est, magis vino quã ratione ageretur: quo modo evocatio reginæ ad ostentum, & sequentia accipienda sunt.* 13 Noscentibus tempora] *vide annotat.* 1. *Chron.* 12. 32. Nam sic] *id est, nihil sine consilio procerum a rege fieri solebat.* 14 Septem principibus] *vide Hhezræ* 7. 14. 19 Scribatur] *id est, in acta regni authentica referatur, ut firmum maneat.* 22 Quisque] *præfectorum, quibus rex mandarat.*

CAPUT II.

Delectus puellarum ex toto regno Assueri habetur, ut ei apta inveniatur uxor: inter quas Ester assumpta omnibus præfertur, & regina creatur: Mordecai verò conspirationem quorundam aulicorum in regem per Esteram prodit, quod in regni annales refertur.

1 [a] HIS rebus gestis, cùm sedatus esset æstus regis Assueri: [*] mentionem fecit Vaschti, & ejus quod fecerat, quodq; decretum fuerat in ea.

2 Quapropter dixerunt pueri regis ministri ejus: quærant *aliqui* regi puellas virgines [b] bona specie,

3 Et constituat rex [c] procuratores in omnibus provinciis regni sui, qui congregent quamq; puellam virginem bona specie, Susis urbe regia, in [*] gynæceum, ad manum [d] Hegæ aulici regis, custodis fœminarum: qui adhibeat [*] mundum earum.

4 Deniq; puella quæ bona videbitur in oculis regis, regnet loco Vaschti: cumq; bona visa esset hæc res in oculis regis, fecit ita.

5 Vir Jehudæus erat Susis in urbe regia: cujus nomen Mordecai filius Jairis, filii Schimhhi, filii Kischi [e] Binjaminita.

6 Qui deportatus fuerat Jeruschalaimis cum deportatione quæ deportata fuit cum Jeconja rege Jehudæ: quem deportavit Nebucadnetzar rex Babyloniæ.

7 Is nutriebat [*] Hadassam: ea *est* Ester filia [*] patrui ejus, eò quòd non *esset* illi pater aut mater: eratq; puella illa pulchra forma & bona specie, quã moriente patre ejus & matre ejus assumpserat Mordecai sibi in filiam.

8 Fuit itaq; cùm audito verbo regis & decreto ejus, congregarentur puellæ multæ Susis in urbem regiam ad manum Hegai: ut assumeretur Ester in domum regis ad manum Hegai custodis gynæcei.

9 In cujus oculis cùm bona videretur puella, & obtineret benignitatem ab eo: [f] celeriter dedit ei mundum ejus & [*] portiones ejus, septemq; puellas quas visum fuerat dare ei e domo regis: denique [g] dedit ei puellisq; ejus conditionem optimam in gynæceo.

10 Non indicaverat Ester populum suum aut genus suum: nam Mordecai interdixerat ei vt non indicaret:

11 Sed [h] quolibet die Mordecai obambulabat ante atrium gynæcei: ut cognosceret de [i] prosperitate Esteræ, & quid fieret ea.

12 Cùm autem pervenisset terminus [k] cujusque puellæ ut ingrederetur ad regem Assuerum, [l] postquam fuerat ipsi *factum* pro jure fœminarum duodecim menses: (sic enim complebantur dies mundi earum: sex menses oleo myrrhino, & sex menses aromatibus mundoq; muliebri).

13 Tunc cum eo puella veniebat ad regem: [*] quicquid indicebat dabatur ei: ut procederet cum ea, a gynæceo usque ad domum regis.

14 Vespere ingrediebatur illa, & mane revertebatur in gynæceum [*] alterum ad manum Schahhaschgazi aulici regis, custodis concubinarum: non redibat amplius ad regem: sed si delectabatur ea rex, vocabatur nominatim.

15 Cùm itaque pervenisset terminus Esteræ filiæ Abichajilis patrui Mordecaii, quam assumpserat sibi in filiam, ingrediendi ad regem: [*] non quæsivit quicquam, nisi quod dicturus esset Hegai aulicus regis custos gynæcei: obtinebatq; Ester gratiam in oculis omnium videntium eam.

16 Ita assumpta Ester ad regem Assuerum, *adducta est* in domũ regiam ejus, mense decimo is *est* mensis [*] Tebeth: anno septimo regni ejus.

17 Dilexit enim rex Esteram præ omnibus aliis mulieribus: & obtinuit gratiam & benignitatem

[a] Heb. *post res istas: ut infrà* 3. 1.

[b] Heb. *bonas: sic infrà* 3. & 8. *ver.*

[c] Heb. *constitutos.*

[d] *qui & Hegai, vers.* 8.

[e] Heb. *vir Jeminita.*

2. *Reg.* 24.

[f] Heb. *acceleravit dare.*

[g] Heb. *mutavit eam & puellas ejus in optimum.*

[h] Heb. *omni die & die.*

[i] Heb. *pace.*

[k] Heb. *puella & puellæ*

[l] Heb. *a fine fuisse ei.*

nignitatem coram eo, præ omnibus aliis virginibus: adeò ut imponeret coronam regiam capiti ejus, & reginam constitueret eam loco Vaschti.

18 Postea fecit rex convivium magnum omnibus principibus suis & servis suis, convivium Esterę: & [m] immunitatem provinciis concessit, deditque munus secundum facultatem regiam.

[m] Heb. *quietem, id est, vacationem ab oneribus.*

19 Dum autem essent * aggregatæ virgines secundo: & Mordecai * consideret ad portam regis:

20 Non indicabat Ester genus suum aut populum suum, quemadmodum * interdixerat ei Mordecai: sed sermonem Mordecaii Ester faciebat, ut cùm esset alumna apud eum.

21 Diebus illis, cùm Mordecai consideret ad portam regis: & effervescens Bigtan & Teresch duo aulici regis ex custodibus liminis, quęrerent immittere manum in regem Assuerum:

22 Innotuit res ista Mordecaio, quam indicavit Esteræ reginæ: Ester verò dixit regi nomine Mordecaii.

23 Cúmque res quæstione habita deprehenderetur: suspensi sunt illi ambo de ligno, & scriptum est in * libro [n] Chronicorum coram rege.

[n] Heb. *verborum dierum.*

ANNOTATIO.

1 Mentionem] *fortassis misericordem, factum cum decreti gravitate comparans: quod tamen ex jure Persarum & Medorum mutari non poterat Danjelis 6.16. & infrà 8.8.* 3 Gynęceum] *id est, ut Græci vocant,* παρθενῶνα *sive domum virginum: nam alterum est mulierum, infrà 14.* Mundum] *id est, omnia pertinentia ad cultum muliebrem, tam rei pigmentariæ quàm vestiariæ: sicut ostenditur infrà vers. 12.* 7 Hadassam] *quam Herodotus lib. 3. & 7. Atossam vocat, summæ apud Darium authoritatis, quamvis Herodotus in cæteris plurimùm a veritate aberret: sive ipsius ignoratione, sive librariorum imperitia factum sit, ut nomina uxorum Darii commutata sint: nam quod ad Vaschtin pertinet, Atossæ tribuit: ut contrà quod ad Atossam, attribuit Artisthonæ, quæ est Vaschti: vide sup. 1.9. annot.* Patrui] *Abichajilis, ver. 15.* 9 Portiones] *i. alimenta & pigmenta.* 13 Quicquid indicebat] *i. quemcunque comitatum aut ornatum expetebat, a gynæciario dabatur.* 14 Alterū] *Concubinarum, ubi asservabantur quæ fuerant congressæ cum rege.* 15 Non quęsivit] *hoc est, non studuit ut sibi regis animū ullis ornamentis pigmentis, aut ulla ratione conciliaret: ut testatum faceret se ad regē invitam perduci: sed tantū imperata a custode fecit, adeò memor & studiosa erat legis.* 16 Tebeth] *qui nostro Decembri plurimū respondet.* 19 Aggregatę essent] *i. a gynæceo regis, singulæ ad suos se recepissent* Consideret] *id est, munus suum ordinarium exerceret in aula regis: forte custodiæ palatii, ut ver. 21. subindicat.* 20 Interdixerat ei] *pruden ter & modestè cavens: ne hoc nomine ipsi populòve suo invidia gravior, aut periculum crearetur.* 23 Libro Chronicorum] *id est, Persicorum annalium.*

CAPUT III.

Haman regis jussu ab omnibus adoratur, præterquam a Mordecaio: in quem infensus Haman obtinet a rege mandatum de toto Jehudæorum genere tollendo, & ad omnes provinciarum præfectos mittit.

1 HIS rebus gestis, magnificavit rex Assuerus Hamanem filium Hammedathæ * Agagęum, & extulit eum: adeò ut poneret solium ejus supra *solium* omnium principum qui *erant* apud ipsum.

2 Et omnes servi regis qui [a] ingrediebantur portam regis, * flectentes incurvaverunt se Hamani, quia sic præceperat de eo rex: sed Mordecai * non flectebat, neque incurvabat se.

[a] Heb. *in porta regis: sic deinceps.*

3 Quā ob rem dicebant servi regis qui ingrediebantur portā regis, Mordecaio: quare transgrederis præceptum regis?

4 Fuit itaque cùm dixissent ad eum [b] quotidie, & non auscultasset eis: ut indicarent Hamani: ad videndum * an constitura essent verba Modecaii, nam indicaverat eis se esse Jehudæum.

[b] Heb. *die & die.*

5 Itaque videns Haman Mordecaium non flectere se, aut incurvare ipsi: impletus est Haman ęstu.

6 Sed cùm sperneret in oculis suis mittere manum in Mordecaium solum (nam indicaverant ipsi populum Mordecaii): quærens Haman perdere omnes Jehudęos, qui *erant* in toto regno Assueri, populares Modecaii,

Infrà 9. 24.

7 Mense primo, is *est* mensis * Nisan, anno duodecimo regis Assueri: jussit conjici pur id est sortem coram [c] se, * de die in diem, & de mēse *in mensem* usque ad mensem duodecimum, is *est* mensis * Adar.

[c] Heb. *coram Hamane: antecedens pro se & relativo suo, ut Gen. 9, 6.*

8 Dixerat enim Haman regi Assuero, est populus quidam dispersus ac dissipatus inter populos, in omnibus provinciis regni tui: quorum jura diversa sunt a *jure* omnium populorum: * jura autem regis non exequuntur, ideoque regi non est utile sinere eos.

9 Si apud regem bonum videtur, scribatur, ut perdant eos: & decies mille talenta argenti pendam ad manus præfectorum huic operi, ut inferant in thesauros regis.

10 Tum amovens rex annulum suum e manu sua: * tradidit illum Hamani filio Hammedathę Agagæo, * oppressuro Jehudæos.

11 Et dixit rex Hamani: istud argentum * traditum esto tibi: & ut facias in istum populum, sicut bonum *videtur* in oculis tuis.

12 Itaque vocatis scribis regis, mense ipso primo, tertiodecimo die, scriptum est omnino prout præceperat Haman, * ad satrapas regis, & ad duces qui *erant* in [d] unaquaq; provincia, & ad principes singulorum populorum, cuique provinciæ secundum scripturam ejus, & cuique populo secundum linguam ejus: nomine regis Assueri scriptum, & obsignatum annulo regis.

[d] Heb *provincia & provincia, & ad principes populi & populi: sic deinceps.*

13 Missæ autem sunt literæ per cursores in omnes provincias regis: ad perimendum, ad interficiendum, & ad perdendum omnes Jehudæos, tam pueros quàm senes, parvulos & fœminas uno die, decimotertio mensis duodecimi, is mensis *est* Adar: & ad prædandum spolia eorum.

14 Exemplum istius scripti, ut constitueretur jus in unaquaque provincia, patefactum est omnibus populis: ut essent parati in diem istum.

15 Cursores exiverunt * citati, cum verbo regis, & jus datum est Susis in vrbe regia: rex verò & Haman sedebant ad bibendum, cùm [e] * cives Susorum perplexi essent.

[e] Heb. *civitas Schuschan perplexa esset.*

ANNOTATIO.

1 Agagæum] *Hhamalekitam, e stirpe Agagi: vide Num. 24.7.* 2 Flectentes incurvarent] *deferentes ei honorem supra humanum, ex regis mandato: qualis regi Persarum habebatur: nam etiam Conon Atheniensis hanc* προσκύνησιν *indignam ratus, a colloquio regis abstinuisse dicitur apud Justinum lib.6.* Non flectebat] *tum quia ex ea gente erat, in quam Jehudæis perpetuum bellum Deus indixerat, Exo.17.14. & Deut. 25.17: tum quia is honor soli Deo debebatur.* 4 An constitura essent] *id est, an persiturus esset constanter in suo propositio, & in professione gentis ac religionis suæ, Hhamalekitas aversantis.* 7 Nisan] *qui nostro Martio ex parte respondet: in hoc autem libro menses numerantur ex ratione legis, Exo. 12.* De die in diem] *id est, quicunque dies aut mensis ad cædem Jehudæorum perpetrandam sorte acciderет.* Adar] *respondens ex parte Februario.* 8 Jura autem regis] *qui jusserat Hamanem adorari, ita nefariè singulare Mordecaii factum in se, derivat in Jehudæos omnes, quasi omnia jura regis convellerent.* 10 Tradidit illum] *in symbolum traditæ authoritatis, ut Gen.41.42.* Oppressuro] *id est, cui animus erat Jehudæos opprimendi, & dabatur authoritas.* 11 Traditum esto] *id est, acceptum habeo, & eo te dono.* 12 Ad satrapas] *nimirum ut constituto ab Hamane tempore regis edictū promulgarent & exequerentur.* 15 Citati] *id est, equis celeribus vecti, quos Persæ vocabant Angarios: vulgus postas dicit.* Cives Susorum] *.i. Jehudæi Susis habitantes, de hoc mãdato certiores facti: synecdoche.*

CAPUT IIII.

Mordecai auditum regis decretum graviter lugens, Esteræ per internuntios significat, eamq; seriò sui officii admonet: ad quod præstandum ipsa cum Jehudæis omnibus, indicto jejunio se comparat.

1 CUM itaque Mordecai ᵃcognovisset quicquid factum erat: lacerans Mordecai vestimenta sua ᵃinduit cilicium cum cinere: & exiens per civitatem clamabat clamore magno & amaro.

2 Ita venit usque ᵃante portam regis: non enim erat ingrediendum in portam regis cum ᵃindumento cilicii.

3 Et in ᵃqualibet provincia, in quemcunq; locum verbum regis & edictum ejus pervenerat, luctus magnus erat Jehudæis, jejuniumq; & fletus ac planctus: ciliciumq; cum cinere stratum erat multis.

ᵃ Heb. *provincia & provincia.*

4 Quam ob rem venientes puellæ Esteræ & aulici ejus cùm indicarent ei, dolens exhorruit regina valde: & misit vestimenta ad induendum Mordecaium, & ad amovendum cilicium ejus ab eo: quæ non admisit.

5 Deinde advocans Ester Hathacum ex aulicis regis, quem ᵇconstituerat administrum ipsi, mandata dedit ei de Mordecaio: ut sciret quid & quare hoc esset.

ᵇ Heb. *cõstituerat coram ipsa.*

6 Egresso itaque Hathaco ad Mordecaium: in plateam civitatis quæ *est* ante portam regis:

7 Indicavit ei Mordecai ᵃquicquid obtigerat sibi: & ᵃpræstitutam pecuniæ summam, quam dixerat Haman se pẽsurum in thesauros regis contra Jehudæos ad perdendum eos.

8 Præterea exemplum scripti juris quod ᵃpositum fuerat Susis ad perimendos ipsos dedit ei, ut ostenderet Esteræ & indicaret ei: atq; ᵃpræceptum daret ei veniendi ad regem ad deprecandum eum, & ad rogandum in conspectu ejus pro populo suo.

9 Rediens itaque Hathac, indicavit Esteræ verba Mordecaii.

10 Dixit verò Ester Hathaco, & mandavit ei referre ad Mordecaium:

11 Omnes servi regis, etiam populus provinciarum regis sciunt: quicunque vir aut mulier ingressus fuerit ad regem in atrium interius, qui non fuerit vocatus, unum esse jus de eo morte afficiendo: præterquam cui ᵃextenderit rex sceptrum aureum, eum vivere: ego verò non fui vocata ut ingrederer ad regem, hic *est* trigesimus dies.

12 Sed cùm indicassent Mordecaio verba Esteræ:

13 Dixit Mordecai referendum ad Esteram: ne putes apud animum tuum te ereptum iri in domo regis, ex omnibus Jehudæis.

14 Nam si ᶜomnino silueris ᵃtempore isto, respiratio & liberatio constabit Jehudæis ᵈaliunde: tu verò & domus patris tui peribitis: ᵃ& quis novit an propter tempus ejusmodi perveneris ad istud regnum?

ᶜ Heb. *silẽdo silueris.*
ᵈ Heb. *e loco alio.*

15 Tum edixit Ester referri ad Mordecaium:

16 I, congrega omnes Jehudæos, qui præstò sunt Susis: & jejunate pro me, & ne comedatis, neque bibatis tribus diebus noctu & interdiu: similiter ego quoq; cũ puellis meis jejunabo: ita demum ingrediar ad regem, quod non *est* ᵃsecundum jus: & cum ᵃperierim periero.

17 ᵉAbiit itaque Mordecai: & fecit omnino prout præceperat ei Ester.

ᵉ Heb. *transivit.*

ANNOTATIO.

1 Cognovisset] *vel alicujus amici revelatione, vel inimicorum sermone: etsi in constitutum tempus dilata erat promulgatio.* Induit cilicium] *vide Jehos. 7.6.* 2 Ante portam] *id est, plateam regiæ adjacentẽ, infra ver.6.* Indumento cilicii] *.i. habitu lugubri, synecdoche: vide Gene.50.4.* 7 Quicquid obtigerat] *id est, totam historiã superioris capitis.* Præstitutam &c.] *sup.3.9.* 8 Positum] *id est, decretum in arcano consilio regis.* Præceptum daret] *verbis Mordecaii, quasi jus in alumnam suam retinentis sup. 2.20.* 11 Extenderit] *juxta ritum regum Persidis, suos hoc symbolo ad se vocantium, ut infrà 5.2.* 14 Tempore isto] *tam periculoso Jehudæis.* Et quis novit] *argumentum a providente dispensatione Dei, cujus usum nulla occasione omittendum esse docet.* 16 Secundum jus] *suprà vers. 11.* Perierim periero] *vide Gen.43.14.*

CAPUT V.

Ester ornatu regio Asuerũ accedit pro Jehudæis intercessura: eumq; cum Hamane ad conviviũ invitatos, & exceptos convivio, in alterũ posteri diei conviviũ invitat: Haman interea Mordecaii inurbanitate offensus

offensus, patibulum erigit: de quo ille ex suorum consilio ante proximum reginæ convivium suspendatur.

1 DEINDE fuit * completo die tertio, ut induta Ester *indumentis* regiis, consisteret in atrio domus regis interiore ex-adverso * domus regis: rex autem insidebat solio regni sui in domo regia, ex-adverso portę domus.

2 Fuit verò cùm videret rex Esteram reginam consistentem in eo atrio, (*obtinebat gratiam in oculis ejus): ut * extenderet rex ad Esteram sceptrum aureum quod *erat* in manu ipsius, & accedens Ester * tangeret summitatem sceptri.

3 Tum dicente rege: quid tibi Ester regina *est*? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni, dabitur tibi.

4 Dixit Ester, si apud regem bonum videtur: veniat rex * cum Hamane hodie ad convivium quod paravi ei.

5 Cùm itaque edixisset rex, accelerate Hamanem, ad faciendum verbum Esterę: venit rex cum Hamane ad convivium quod paraverat Ester.

6 Dixit autem rex Esteræ [a] cùm bibisset vinum, quod *est* postulatum tuum & dabitur tibi? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni fiet.

[a] Heb. *in convivio vini.*

7 Cui respondens Ester dixit: *hoc* postulatum meum & petitio mea:

8 Si inveni gratiam in oculis regis, & si apud regem bonum *videtur* concedere postulatum meum & facere petitionem meam: veniat rex & Haman ad convivium quod paravero eis: ubi * cras factura sum secundum verbum regis.

9 Itaque egressus est Haman die illo lætus & [b] hilari animo: sed cùm videret Haman Mordecaium in porta regis, ut neque assurgebat neque movebat se propter ipsum: impletus est Haman contra Mordecaium æstu.

[b] Heb. *bonus corde.*

10 Continuit tamen se Haman, dum rediret domum suam: deinde mittens accersivit amicos suos, cum Zerescha uxore sua.

11 Quibus * enarrans Haman gloriam divitiarum suarum, & amplitudinem filiorum suorum: & quibuscunq; rebus magnificaverat ipsum rex, & quibus extulerat eum supra principes & servos regis:

12 Dicebat Haman: etiam non introduxit Ester regina cum rege ad convivium quod fecit, nisi me: quin-etiam in crastinum invitatus sum apud eam cum rege.

13 Sed totum hoc non prodest mihi: quocunque tempore video Mordecaium istum Jehudęum considentem in porta regis.

14 Cui dixit Zeresch uxor ejus, & omnes amici ejus: parent patibulum altum quinquaginta cubitos: & mane dic regi, ut suspendant Mordecaium ex eo: & ingredere cum rege ad convivium lætus: quę res cùm bona videretur coram Hamane, paravit illud patibulum.

ANNOTATIO.

1 Completo die tertio] *nam triduanum indixerat jejunium: quo finito regem ad prius convivium invitat.* Domus regis] *id est, illius partis regiæ, quam rex inhabitabat.* 2 Obtinebat gratiam] *ut suprà* 2.17. Extenderet rex] *eo signo indicans ad cognitionem postulati se paratum esse, & quasi ad dicendum erigens: ut infrà* 8.4. Tangeret] *subjiciendo manum summitati ejus, in reverentiæ & subjectionis signum.* 4 Cum Hamane] *ut eum apud regem præsentem accusaret decreti per fraudem surrepti contra suos populares nomine, & in os omnes cavillandi vias ei præcluderet: cùm primùm sibi justam occasionem a Deo dari perciperet: prout ante secundum convivium evenit, cùm Mordecai jussu regis in summam authoritatem evectus est.* 8 Cras factura sum] *id est, explicatura petitionem meam: sic promittit, certior facta divinitus occasionem explicandæ petitionis intra illud tempus non defuturam.* 11 Enarrans] *ad exaggerandum Mordecaii factum, accumulatione utens.*

CAPUT VI.

Assuerus fugiente per noctem somno annales recognoscit: in quibus Mordecaii beneficio lecto, Hamanem suppresso illius nomine, consulit quo modo sit ei beneficium rependendum: ex cujus consilio administro Hamane ipso Mordecaium extollit: Hamani verò consternato domi eventus tristis a suis denuntiatur.

1 NOCTE illa * fugiente somno regis: edixit afferri librum commentariorum, [a] Chronica, quæ fuerunt lecta coram eo.

[a] Heb. *verba dierum.*

2 Cùmque inveniretur scriptum indicasse Mordecaium de Bigtana & Tereschо duobus aulicis regis ex custodibus liminis: quòd quæsivissent mittere manum in regem Assuerum.

Sup. 2.21.

3 Dixit rex: quid honoris aut magnificentię [b] collatum est in Mordecaium propter hoc? dixerunt autem pueri regis ministri ejus, non est collatum ei quicquam.

[b] Heb. *factū est Mordecaio: sic infr. eodem vers.*

4 Tum dixit rex, quis *est* in atrio? (Haman autem venerat in atrium domus regis exterius, ut diceret regi suspendendum esse Mordecaium de illo patibulo quod paraverat illi)

5 Dicentibus verò pueris regis ad eum, ecce Haman stat in atrio: edixit rex, ingrediatur.

6 Deinde ingresso Hamani dixit rex, quid faciendum viro illo cujus honore rex delectatur? (*dicebat verò Haman cum [c] animo suo, quem magis delectaretur rex afficere honore quàm me?)

[c] Heb. *corde.*

7 Tum dixit Haman ad regem: viro cujus rex delectatur honore,

8 Adferant indumentum regium, quali induitur rex: & * cùm impositum fuerit * diadema regium capiti ejus, & equus cui insidet rex *adductus*:

9 Tradentes indumentum & equum in manum alicujus e principibus regis, qui reguli sunt: induunto virum illum, cujus honore delectatur rex: & transvehunto eum equo illo per plateā civitatis, ꝓclamantoq; corā eo: ita faciendū est viro illo, cujus honore delectatur rex.

10 Edixit itaque rex Hamani: festina, sume indumentum illud & equum quemadmodum dixisti, & fac ita Mordecaio Jehudęo qui considet

sidet in porta regis: ne [d] omittito quicquam ex omnibus quæ locutus es.

11 Quam ob rem assumens Haman indumentum & equũ induit Mordecaium: & transvexit eum per plateam civitatis, proclamans coram eo: ita faciendum est viro illo cujus honore delectatur rex.

12 Postea reversus est Mordecai ad portam regis: Haman verò [e] proripuit se domum suam lugens, & * opertus capite.

13 Ubi cùm enarrasset Haman Zereschę uxori suæ, & omnibus amicis suis, quicquid obvenerat sibi: dixerunt ei sapientes ejus & Zeresch uxor ejus: quandoquidem * e semine Jehudæorum *est* Mordecai, ante cujus conspectum cepisti concidere, non prævalebis ei: sed [f] omnino concides ante faciem ejus.

14 His adhuc loquentibus cum eo, aulici regis advenerunt: qui [g] celeriter abduxerũt Hamanem ad convivium quod paraverat Ester.

[d] Heb. *cadere sinito.*

[e] Heb. *impulsus est.*

[f] Heb. *concidendo concides.*

[g] Heb. *festinarunt deducere.*

ANNOTATIO.

1 Fugiente somno] *Deo ita dispensante.* 6 Dicebat verò] *ex præcedente gratia regis tantum sibi arrogabat: ut se eum esse statueret, ad quem is honor perventurus esset.* 8 Cùm impositum] *in textu est trajectio, quam ad evidentiam mutavimus.* Diadema regium] *quale regibus beneficiariis & Dynastis imponebatur, quos illi megistanes vocabant teste Suetonio in Augusto Cæsare: vide 2. Reg. 25. 32. & Jeschahhja 10. 8. & infrà 8. 15.* 12 Opertus capite] *vide 2. Schem. 15. 30. in annotatione.* 13 E semine] *quasi dicant, quandoquidem tibi cum hac gente res est, jam actum est de te: nam illos a Deo ipsorum evehi, & adversarios illorum impediri ac dejici, cùm res anteactæ a temporibus Cyri hucusque ostendunt: tum insperata hæc istius hominis evectio: ita percellebat eos Deus & afficiebat metu certissimo illius decreti contra Hhamalekitas, de quo Exod. 17. 14. & Deut. 25. 17.*

CAPUT VII.

Ester in altero convivio regi urgenti, postulatum suum exponit de sua & populi sui incolumitate: Hamanem consilii authorem accusat: quem rex e patibulo suspendi jubet, quod Mordecaio paraverat.

1 Cùm itaque venisset rex & Haman, [a] convivatum cum Estera regina:

2 Dixit rex Esterę etiam * die secundo, [b] postquam bibisset vinum: quod *est* postulatum tuum Ester regina, & dabitur tibi? aut quæ *est* petitio tua? etiam usq; ad dimidiũ regni fiet.

3 Tum respondens Ester regina dixit, * si inveni gratiam in oculis tuis, ô rex, & si apud regem bonum videtur: * concedatur mihi [c] vita mea ad postulatum meum, & populus meus ad petitionem meam.

4 * Nam * venditi sumus ego & populus meus: quos perimant, interficiant, & perdant: * quòd si in servos & ancillas venditi fuissemus, siluissẽ: sed non *est* iste hostis utilis, [d] damnosus est regi.

5 Elocutus verò rex Assuerus dixit Esteræ reginæ: quis *est* iste & ubi iste *est*, quem [e] provexit eò audaciç animus ipsius, ut faceret ita?

6 Cui dixit: vir hostis & inimicus Haman pessimus, iste *est*: quapropter Haman terrefactus est a conspectu regis & reginæ.

7 Tum rex surgens in æstu suo a [f] bibendo vino, *abiit* in hortum palatii: Haman verò substitit ad requirendum pro vita sua ab Estera regina: videbat enim [g] definitum esse contra se malum a rege.

8 Rex autem rediens ex horto palatii in domum ubi biberat vinum, Hamane procidente super lectum cui accumbebat Ester, dixit rex: an etiam subacturus esset reginam apud me in ipsa domo? simulatq; verbum hoc prodiit ex ore regis, faciem Hamanis * operuerunt.

9 Et dicente Charbona uno ex aulicis, coram rege: etiam ecce patibulum quod paravit Hhaman Mordecaio, qui locutus fuerat bonum pro rege, stat ad domum Hamanis altum quinquaginta cubitos: edixit rex, suspendite istum ex eo.

10 Itaq; suspenderunt Hamanem ex eo patibulo quod paraverat Mordecaio: & ęstus regis sedatus est.

[a] Heb. *bibitum: synecdoche, ut Genes. 43. 34.*

[b] Heb. *in cõvivio vini.*

[c] Heb. *anima*

[d] Heb *cum damno regis.*

[e] Heb. *implevit cor suum*

[f] Heb. *convivio vini: sic ver. 8.*

[g] Heb. *absolutum: ut 1. Schem. 20. 7*

Sup. 2. 21.

ANNOTATIO.

2 Secundo die] *id est secundi convivii, quod condixerat suprà 5. 8.* 3 Si inveni] *Exordium a persona sua, & rei æquitate.* Concedatur] *Propositio.* 4 Nam venditi] *ætiologia propositionis, sive confirmatio.* Venditi sumus] *suprà 3. 8. & sequent.* Quòd si] *amplificatio superioris ætiologiæ a comparatione facti hypothetica, & ab utili.* 8 Operuerunt] *ne amplius faciem regis videret: ut fiebat apud Persas cum iis, qui a gratia regis exciderant.*

CAPUT VIII.

Assuerus Mordecaium dignitatibus auget: eiq; ac Esteræ concedit, ut suis verbis Jehudæos confirment, & armari in diem cædis ab Hamane conductum curent: quam denuntiationem Jehudæi læti accipiunt.

1 Die illa dedit rex Assuerus Esteræ reginæ domum Hamanis hostis Jehudæorum: Mordecai verò veniebat in conspectum regis, cùm indicasset Ester * quid is sibi esset.

2 Nam amovens rex annulum suum, quem transferri jusserat ab Hamane, tradidit eum Mordecaio. * prçposuitque Ester Mordecaium domui Hamanis.

3 * Deinde [a] rursus Ester elocuta est coram rege, procidens ante pedes ejus: & flens deprecabatur eum, vt averteret malum Hamanis Agagæi & cogitationem ejus, quam cogitaverat contra Jehudæos.

4 Nam extendente rege ad Esteram sceptrũ aureum: surgens Ester constitit coram rege:

[a] Heb. *adjecit Ester & locuta est.*

5 Et

5 Et dixit, si apud regem bonum videtur, & [a] si inveni gratiam coram eo, id est, si recta videtur res hæc coram rege, & [b] grata videor in oculis ejus: [a] rescribatur ad revocandum literas, cogitationem Hamanis filii Hammedathæ Agagæi, quas scripserat ad perdendum Jehudæos, qui *sunt* in omnibus provinciis regis.

[b] Heb. *bona.*

6 Nam quomodo potero aspicere illud malum quod obventurum esset populo meo, [c] & quomodo potero aspicere perditionem cognationis meę?

[c] Heb. *potero ut aspiciā*

7 Dixit verò rex Assuerus Esterę reginæ & Mordecaio Jehudęo: ecce domum Hamanis tradidi Esteræ: cùm eum suspendissent ex patibulo, propterea quòd missurus fuerat manū suam in Jehudæos:

8 Vos itaque scribite pro Jehudæis, ut bonum *videtur* in oculis vestris, nomine regis, & obsignate annulo regis: sed scriptura quæ scripta fuerat nomine regis & obsignata annulo regis [a] non est revocabilis.

9 Tum convocatis scribis regis tempore illo mense ipso tertio, is *est* mensis [a] Sivan, vigesimotertio *die*: rescriptum est omnino prout præcepit Mordecai ad Jehudæos & ad satrapas principésq; ac præfectos provinciarū quæ *sunt* ab India usque ad Æthiopiam, centum viginti septem provinciæ, secundum scripturam [d] cujusque provinciæ, & secundum linguam [e] cujusque populi: ad Jehudæos autem secundum scripturam ipsorum, & secundum linguā ipsorum.

[d] Heb. *provinciæ & provinciæ sic deinceps.*
[e] Heb. *populi & populi: sic deinceps.*

10 Cumque scripsisset nomine regis Assueri, & obsignasset annulo regis, misit literas per [f] cursores celeres, equitantes in equis angariis, [a] regios cursores, natos angaris,

[f] Heb *per manum cursorum in equis*

11 ([a] Concessisse regem Jehudæis qui sunt in [g] unaquaque civitate, ut congregati resistant pro vita sua, ut perimant, occidant & perdant omnes copias populi aut provinciæ quæ hostiliter invadent ipsos parvulos & fœminas: & ut prædentur spolia eorum:

[g] Heb. *in civitate & civitate.*

12 [a] Die eodem in omnibus provinciis regis Assueri: tertiodecimo mensis duodecimi, is *est* mensis Adar).

13 [a] Exemplum istud scripturæ constituendū jus in unaquaque provincia, patefactum omnibus populis, idque ut sint Jehudæi parati in diem istum ad ulciscendum se de inimicis suis.

14 Cursores equitantes in equis angariis, regii cursores [g] prodierunt celere & citato cursu, cum verbo regis: & jus datum est Susis in urbe regia.

[g] Heb. *accelerati & impulsi.*

15 Ita Mordecai egrediebatur a conspectu regis cum indumento regio, hyacinthino & albo, coronaque aurea magna, & stola byssina aut purpurea: & [h] [a] cives Susorum luce perfusi lætabantur.

[h] Heb. *civitas Susorū lucebat & lętabatur: metonymia.*

16 Jehudæis erat [a] lux & lætitia: gaudiumq; ac gloria.

17 Etiam in unaquaque provincia & in unaquaque civitate, in quemcunque locum edictū regis & jus illius perveniebat, lætitia & gaudium erat Jehudæis, convivium & [i] hilaria: multique ex populis terræ [a] Jehudæi fiebant: nam irruerat in eos metus Jehudæorum.

[i] Heb. *dies bonus.*

ANNOTATIO.

1 Quid is sibi esset] *id est, ut suus necessarius esset: sic Genes.* 33.5. & 8. 2 Prępositque] *excisis domesticis illius infrà* 9.6. & *sequentibus.* 3 Deinde] *id est, postquam Haman suspendi jussus est, suprà* 7.9. 5 Si inveni] *Exordium, ut suprà* 7.3. Rescribatur] *Propositio, cujus argumentatio est versu sequente: similis ei, qua utitur Jehuda Genes.* 44.34. 8 Non est] *vide suprà* 2.1. *quasi dicat, videte ut genti vestræ alia ratione quàm decreti revocatione, consulatis.* 9 Sivan] *ex parte Maio respondens.* 10 Regios cursores] *his duabus vocibus definiuntur cursores angarii, quales in Perside statuis locis erant dispositi, teste Herodoto lib.* 8. *Primùm enim regii cursores dicuntur a functione: Persicè Achaschterani, sive ut Suidas vocat Astandæ pro Achaschtandæ, quod sonat regios fugientes: deinde etiam nati angariis, id est, viris qui angariorum, & parangariorum, aut lati cursus servitute tenebantur. quia ista servitus hæreditaria erat & in familias perdurabat: de quibus vide librum* 10. *Codicis, &* 5. *Basilicorum.* 11 Concessisse &c.] *summa edicti publici.* 12 Die eodem] *id est, constituto ab Hamane, suprà* 3.13. 13 Exemplum] *summa ejus est quod literis mandabatur singulis præfectis.* 15 Cives Susorum] *id est, Jehudæi Susas inhabitantes: ut docet versus sequens.* 16 Lux & lętitia] *id est, illustris lætitia, ἐν διαδυς.* 17 Jehudæi fiebant] *id est, in Jehudæorum cœtum se recipiebant.*

CAPUT IX.

Jehudæi condicto die eos perdunt, qui in ipsos ex Hamanis decreto eodem die fuerant insurrecturi. Quam ob rem a Mordecaio instituitur consuetudo celebrandi dies sortium quotannes, & a regina confirmatur.

1 ITAQUE duodecimo mense, is *est* mēsis Adar, ipso die tertiodecimo, quo propè erat ut verbum regis & jus ejus fieret: quo die sperabant inimici Jehudęorum se dominium exercituros in eos: ut [a] e-converso quo dominium exerciturí erant Jehudęi ipsi in osores suos:

[a] Heb. *conversa hoc.*

2 Congregaverunt se Jehudæi in civitatibus suis per omnes provincias regis Assueri ad mittendum manum in quærentes malum ipsorum: ante quos non constitit quisquam: nam irruit metus eorum in omnes populos.

3 Omnes autem præfecti provinciarum, satrapæque & principes, & curatores operum quę *erant* regi sublevabant Jehudęos: quia irruerat metus Mordecaii in eos.

4 Nam magnus erat Mordecai in domo regis, & fama ejus obibat omnes provincias: quia vir ille Mordecai [b] pergebat magnus esse.

[b] Heb. *iens & magnus.*

5 Itaque percusserunt Jehudæi omnes inimicos suos percussione gladii, & cæde ac perditione: feceruntque contra osores suos pro voluntate sua.

6 Etiam Susis in urbe regia interfecerunt

Jehudæi,& perdiderunt quingentos viros.
7 Et Parschandatham, Dalphonemque, & Aspatham,
8 Et Poratham, Adaljamque,& Aridatham,
9 Et Parmaschtam, Arisaiumque,& Aridaium, ac Vajezatham:
10 Decem filios Hamanis filii Hammedathę hostis Jehudæorum ᵃinterfecerunt: sed ad prædam ᵇnon miserunt manum suam.
11 Die illo cùm pervenisset numerus interfectorum Susis in urbe regia, in conspectum regis:
12 Dixit rex Esteræ reginæ, ᶜSusis in urbe regia interfecerunt & perdiderunt Jehudæi quingentos viros, ac decem filios Hamanis: in reliquis provinciis regis quid fecerint? jam quod *est* postulatum tuum,& dabitur tibi? aut quæ petitio tua amplius,& fiet?
13 Cui dixit Ester, si apud regem bonum videtur, ᵈconcedatur etiam cras Jehudæis qui sunt Susis facere secundum jus hodiernum: & decem filios Hamanis ᵉsuspendant e patibulo.
14 Edicente ergo rege ut fieret ita, constitutum est jus Susis, quo decem filios Hamanis suspenderunt.
15 Et congregantes se Jehudæi qui *erant* Susis, etiam die quartodecimo mensis Adaris, interfecerunt Susis trecentos viros: sed ad prædam non miserunt manum suam.
16 Reliqui Jehudæi quoque qui *erant* in provinciis regis congregarunt se, ut resistentes pro vita sua quiescerent ab inimicis suis,& interfecerunt osorum suorum septuagintaquinque millia: sed ad prædam non miserunt manum suam.
17 Die decimo tertio mensis Adaris: quieverunt autem quartodecimo ipso, & celebrarunt illum diem convivii & lætitiæ.
18 Jehudęi verò qui *erant* Susis congregarunt se ipso decimo tertio & quartodecimo ipso: quieverunt autem quintodecimo ipso, celebrãtes eum diem convivii & lętitiæ.
19 ᶠIdcirco Jehudæi pagani, habitantes in ᶜpagis civitatum, celebrarunt diem quartumdecimum mensis Adaris, lætitia & convivio ac ᵈhilariis: & missu portionum ᵉ alterius ad alterum.
20 ᵍNam rescripsit Mordecai res istas: & misit literas ad omnes Jehudæos qui *erant* in omnibus provinciis regis Assueri, propinquos & longinquos:
21 Instituendo eis ut celebrarent diem quartumdecimum mensis Adaris, & diem quintum decimum in ipso: ᶠquotannis:
22 Pro ratione dierum quibus quieverunt Jehudæi ab inimicis suis,& mensis qui conversus est eis a mœrore in lætitiam, & a luctu in hilaria: celebrando eos dies convivii & lætitiæ, tum missu portionum alterius ad alterum, tum donis erga egentes.
23 Ita receperunt quique Jehudæi se facturos quod inceperant: & quod scripserat Mordecai ad ipsos.
24 ʰQuoniam Haman filius Hammedathæ Agagæus hostis omnium Jehudæorum cogitationem inivetat contra Jehudæos ad perdendum eos: & conjici jusserat Pur id est, sortem ad fundendum eos & ad perdendum eos.
25 Sed cùm ⁱilla venisset coram rege, edixrat *rex* cum literis, revertatur cogitatio ejus pessima quam cogitavit contra Jehudęos in caput ipsius: ideo suspenderunt eum filiosq; ejus ex patibulo.
26 Præterea vocantes dies istos Purim de nomine Pur *sive sortis* illius, ᵍ nempe propter omnia verba epistolæ istius: & *propter* id ᵏquod viderant ʰ hujus rei, & *propter* id quod pervenit ad ipsos:
27 Instituerunt & receperũt Jehudęi in se & in semen suũ,& in omnes qui essent se adjunctu ri eis, ut non ⁱ pereat: se celebraturos duos dies istos secundum rescriptum eorum & secundum condictum tempus eorum: quotannis:
28 Et dies istos memoratos & celebres *fore* in ᵏ unaquaque ætate, familia, provincia, & civitate: denique dies Purim istos non perituros e medio Jehudæorum,& memoriam eorum non interituram a semine ipsorum.
29 Scripsit quoque Ester regina filia Abichajilis, ut Mordecai Jehudæus, *epistolam* secundam *ad* omnem ˡ ratihabitionem: ad stabiliendum epistolam *dierum* Purim istam.
30 Quas literas misit *Mordecai* ad omnes Jehudæos per centum vigintiseptem provincias regni Assueri: verbis ᵐ prosperitatis & firmitatis *præmissis:*
31 Ut instituant dies Purim istos condictis temporibus eorum, quemadmodum stabilivit apud eos Mordecai Jehudęus, & Ester regina: & quemadmodum stabiliverant apud se ipsos & apud semen ipsorum: ⁿ documenta jejuniorum & clamoris sui.
32 Cùm itaque edictum Esteræ stabilivisset res istas *dierum* Purim: conscriptum est in libro hoc.

ᶜHeb. *civitatibus pagorum: hypallage.*
ᵈ Heb. *die bono: sic deinceps.*
ᵉHeb. *viri ad proximũ suum: sic vers. 22.*
ᶠHeb. *in omni anno & anno: sic deinceps.*
Sup. 3. 6. & 7.
Sup. 3.
ᵍ Heb. *propterea.*
ʰ Heb. *in sic.*
ⁱHeb. *transeat: ut sup. 1. 19. & infrà vers. 28.*
ᵏ Heb. *in omni ætate & ætate, familia & familia, provincia & provincia, civitate & civitate.*
ˡ Heb. *firmitatem.*
ᵐ Heb. *pacis.*
ⁿHeb. *res, sive verba: metonymice.*

ANNOTATIO.

10 Interfecerunt] *non tantùm propter has inimicitias: sed decreti Dei memores de delenda Hhamalekitarum memoria, Exodi 17.14. & Deut. 25.17.* Non miserunt &c.] *nam etsi illis a rege permissum erat suprà 8.11: tamen consultò sibi a præda temperarunt: rationem habentes legis Dei, quæ vetat derivari in filios iniquitatem parentum: Deut. 24.16. Posterorum verò Hamanis alia ratio fuit, quorum excidium imperaverat Deus Exod. 17.14. & Deut. 25.17.* 12 Susis in urbe regia] *gratulantis verba.* 13 Concedatur] *supererant enim adhuc in urbe Jehudæorum hostes: quos Jehudæi, ut pauciores numero erant, non potuerant conficere: sicut ostendit ver. 15.* Suspendant] *jam interfectos, ad execrationem & exemplum suffigant.* 19 Idcirco] *id est, propter liberationem hoc die partam.* 20 Nam rescripsit] *id est, scripto author fuit istius consuetudinis, de qua duobus versibus sequentibus.* 24 Quoniam Haman] *ratio consuetudinis sumpta ex literis Mordecaii ad Jehudæos.* 25 Illa] *Ester, relativum a suo antecedente quàm remotissimum: vide simile Gen. 10. 12. & 1. Schem. 7. 16.* 26 Quod viderunt] *id est, quod in singulis locis cognoverunt atque experti sunt, literis ab Hamane allatis, hostibus in cædem*

dem paratis, & insperata liberatione. 29 Ratihabitionem] *id est, quicquid potuit pertinere ad illius consuetudinis confirmationem & authoritatem.* Istam] *quam scripserat Mordecaius, & cujus argumentum explicatum est suprà inde a versu 20.* 31 Documenta jejuniorum] *id est, qui dies monimento futuri sunt salutis, quam jejunio & precibus fuerant a Deo consecuti.*

CAPUT X.

Assuerus imponit tributum, & Mordecaio authoritatem administrationemq́ committit: in qua ille suis gratificatur & consulit.

1 POSTEA imposuit rex Assuerus tributum [1] regioni, & insulis maris.

2 Omnia autem facta authoritatis ejus & potentiæ ejus, & explicatio amplitudinis Mordecaii, qua magnificavit eum rex: [2] an non sunt scripta in libro [a] Chronicorũ regum Mediæ & Persidis?

3 Nam Mordecai Jehudęus secundus a rege Assuero, magnusq́; apud Jehudæos, & acceptus multitudini fratrum suorum erat: procurans bonum populo suo, & proloquens prosperitatem toti [3] semini suo.

[a] Heb. *verborũ dierũ*.

ANNOTATIO.

1 Regioni &c.] *id est, ab aliis tributum exegit: Jehudæos immunes fecit ab isto tributo: cùm expeditio in Græciam duce Xerxe pararetur: quam ob rem Herodotus lib. 3. etsi suppresso Jehudæorum nomine, partem Arabiæ Jehudææ conterminam immunem fuisse scribit: eademq́ causa apud Persas dici Cyrum patrem, Cambysem dominum, Darium verò cauponem regni extitisse.* 2 An non &c.] *quasi dicat, nihil attinet ea hic enarrare: hæc ad fidem sunt satis: vide simile. 1. Reg. 11. 41.* 3 Semini suo] *id est, genti suæ: sinecdoche.*

Secundę partis Bibliorum finis.

πᾶν Ζτε δόξα θεῶ.

BIBLIORVM

PARS TERTIA,

id est,

QVINQVE LIBRI

Poetici, Latini recens ex Hebræo

FACTI, BREVIBVSQVE SCHOLIIS

AD VERBORVM INTERPRETATIONEM

rerumque methodum pertinentibus illu-
strati ab IMMANUELE TREMELLIO
& FRANCISCO
IVNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. LXXIX.

Libri III tomi.

Ijob.
Pſalmi.
Proverbia.
Eccleſiaſtes.
Liber Canticorum.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO POTENTISSIMO, DOMINO IOANNI CASIMIRO, PALATINO COMITI AD RHENUM, BAVARIÆ Duci &c. gratiam & pacem a Domino.

DITURI poeticos sacræ Scripturæ libros, PRINCEPS Illustrißime, & oblaturi tuæ Celsitudini, neq; multis de ratione hujus instituti nostri apud te præfandum statuimus, neq; rei tantæ apud omneis commendationem a nobis afferendam esse. Hanc enim jam olim paterna Dei opt. max. gratia ingeneravit & impreßit pietati tuæ, & apud omnes bonos testificata est post omnẽ hominum memoriam Spiritus sancti authoritas, cuiq; neq; arte nostra quicquã poßet ampliùs accedere, neq; impietate multorum decedere: Cùm tamen & peritos strenuósq; remiges personantia cõfirment celeusmata, & athletas quósq; fortißimos spectatis coronæ voces & hortationes accendant, consilium hoc speramus non fore ingratũ T. C. neque militi Christiano ulli futurum ducimus inutile, si quas Ecclesiæ veteris & patrum sanctißimorum voces huic operi præmittamus. Nostræ enim, fatemur, plurimum a rei dignitate & amplitudine essent abfuturæ, adeò sumus apud nos conscii tenuitatis & infirmitatis nostræ; neq; verò multum apud quamplurimos authoritate poßent: sed quod in nobis exile atque jejunum est, id veneranda antiquitas sua authoritate gratiâq; resarciet. Communem igitur Basilii magni & Augustini sententiam de hoc opere adducemus gravitate maxima, elegantia non mediocri, & sanctimonia summa confertißimam. Omnis scriptura, inquiunt illi, divinitus inspirata & utilis ad docendum hac ipsa de causa a sancto Spiritu conscripta est, ut veluti in communi quadam sanandis animis officina omnes homines & singuli nobis remedium ex ea perturbationibus propriis aßumamus: hoc enim remedium (ait quidam) sublaturum est peccata magna. Ac in eis quidem sunt alia quę Prophetæ tradunt, alia quæ Historici, alia item quæ Lex, alia quæ in Proverbiis monitorum formâ: Psalmorum verò liber quecunque utilia sunt ex omnibus comprehendit, futura prædicit, veterum historias commemorat, legem fert viventibus, gerendorum statuit modum, & (ut semel breviterque dicam) publicum bonorũ documentorum est promptuarium quoddam, ea quæ singulis conferũt pro studio ipsorum invenienda & percipienda exhibens. Etenim & veteribus animarum vulneribus medetur, & recentibus velocißimum solet remedium adhibere, & quod affectum est curat, & quod integrum est conservat, denique omnino paßiones tollit (quoad ejus fieri per nostram infirmitatem potest) quæ variè animis hominum in præsente vita dominantur, idque cum melodica animarum perductione quadam & delectatione modestas reddente cogitationes nostras atq; temperante. Quoniam enim Spiritus sanctus videbat humanum genus ęgrè ad virtutem adduci, & nos propter vitiositatem naturæ ad voluptates inclinantis rationem rectè vivendi negligere, quid ille fecit? delectabiles cantionum modulos documentis suis permiscuit; ut dum suavitate & gratia mulcetur auditus, utilitatem illam percipiamus clàm quæ ex sermonibus istis innascitur: quemadmodum periti medici faciunt, qui potanda austeriora pharmaca præbentes ęgris, sæpe os poculi melle circumliniunt, ne ægri utilitatem suam præ austeritate refugiant. Propterea igitur nobis hæc Psalmorum carmina modulis aptis excogitata sunt, ut si qui ætate sunt pueri, aut

planè adolescentes moribus, specie quidem modulentur, revera autem animas suas erudiant. Neque enim Apostolicũ, neque Propheticum pręceptum facilè ex vulgo quisquam aut segnioribus hominibus nunquam memoria complectitur, & illud tenet animo cùm ex Ecclesia egreditur: Psalmorum verò dicta & modulantur domi, & in foro circumferunt: & sicubi quis offensus animo exacerbatur & efferatur valdè, postquam fuerit Psalmi (ut ita dixerim) carminibus incantatus, abscedit illico sepulta his sanctis modulis animi sui feritate, quamvis acerbißima. Psalmus tranquilitas animarum est, brabeutes pacis, perturbationes & fluctus animorum cohibens: mollit enim iracundiam mentis, luxúmque revocat ad temperantiam. Psalmus amicitias congregat, adunat dißidentes, reconcilıat adversarios: quis enim ampliùs inimicum duxerit hominem, qui cum vocem Psalmi unicam ad Deum emiserit? Quod igitur omnium bonorum est hominibus inter se maximum, charitatem exhibet Psalmorum modulatio, concentum velut commune aliquod hominibus adunandis inter se vinculum suggerens animo, & compingens populum ad chori unius symphoniam. Psalmus dæmones fugandi instrumentum est, angelos ad auxillum nostrum adducendi, armatura in terroribus nocturnis, diurnorum laborum requies, tutamen pueris, juvenibus ornamentum, solamen senibus, mundus mulieribus aptißimus: solitudines efficit habitatas, fora sobria: est tyronibus rudimentum, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum, vox totius Ecclesiæ una. Hic solennitates illustrat, hic tristitiam quę est secundum Deũ operatur: Psalmus enim vel ex lapideo corde lachrymas evocat. Psalmus angelicum opus est, cælestis administratio, spirituale thymiama. O verè sapiens magistri illius cogitatum artificiosißimè procurantis, ut eâdem operâ cantemus & res utiles addiscamus, quia hoc pacto hæc documenta magis in animis nostris informantur. Nam quæ doctrina per violentiam quandam animis inditur, ea non solet permanere: quæ verò cum delectatione & gratia insinuatur atq; inducitur, nescio quo pacto diutius hærere mentibus cernitur, & constantiùs memoriæ inhærere. Quid enim est, obsecro, quod ex Psalmis nequeas discere? nónne amplißimum decus fortitudinis? nónne justitiam accuratißimam? nónne gravem temperantiam? nónne prudentiam absolutißimam? nónne resipiscentię rationem? nónne regulas patientiæ? nonne quicquid boni enuntiare poßis? hic profectò est Theologia perfecta, prenuntiatio Christi in carne venturi, minę judicii, communis resurrectionis spes, suppliciorum metus, pollicitatio gloriæ, mysteriorum revelatio: omnium rerum thesauri in hunc Psalmorum librum, tanquam in magnum aliquod & commune promptuarium, comportati sunt atque repositi. Habes Illustriß. PRINCEPS, Psalmorum encomium, breve illud quidem verborum numero, sed amplißimum reipsa & magnificentißimum, quo magnus ille Basilius olim utebatur: cujus quidem encomii nos propterea neq; tędet neq; pudet, quòd maximum illum pietate & eruditione virum D. Augustinũ minimè puduit operi suo idem ferè de verbo redditum dißimulato authore præfigere. Quid ergo? dixerit quispiam: vósne libros omnes poeticos qui in Scriptura extant vocatis Psalmos? vósne libris omnibus istis eadem tribuitis quæ veteres propriè & singulariter aptarunt ei libro quem librum laudum Hebræi appellarunt? nos verò hoc nomine sanctißimo, illi laudum vel Psalmorum Davidicorum (ut συνεκδοχικῶς appellantur) libro nihil derogamus, neq; aliis quicquam suprà quàm oporteat temerè arrogamus. Nam libros qui a Davide aliisq; viris Dei fuerunt traditi ut in Ecclesia canerentur, eos κατ᾽ ἐξοχὴν & singulariter Psalmos dici & dicendos esse agnoscimus: alios verò qui ita scripti sunt ut viri boni cantare potuerint eos & arbitratu suo cantaverint delectationis suę & institutionis ergô: eos non minus propriè, sed cõmuni voce confirmamus Psalmos appellari. Itaq; hos libros omnes communiter vocamus Psalmos, quia sunt rythmici; non prosa oratione scripti, ut omnes alii (etsi in his Cantica quędã extant elegantißima Moschis, Deboræ, Davidis, Ieschahhjæ, Iechizkÿæ, Iirmejæ, & Chabbakuki inspersa) sed numeris adstricti ad commoditatem memoriæ & cantus: quo quidem scriptorũ genere numeroso verbis, & sententiarũ δεδαιδαλμένοις ἄνθεσι ποικίλοις optimè doceri animos delectari, atq; permoveri nemo non novit qui humanitatem noverit. Quid enim aliud est ψαλμὸς, quàm spirituale & sanctum scriptionis genus privatim, publicè, canentium, psallentium, aut symphoniam exercentium modulationi accommodum? Sed quid nos de voce hac diu multúmq; opus est laborare? Christus ipse discipulos suos compellans (si ad argumẽtationem ipsius probè attendamus) author nobis futurus est hoc totum librorum Poeticorum corpus librũ Psalmorum appellari. Hi sunt (inquit) sermones illi quos dicebam vobis, cùm adhuc vobiscum essem; oportere ut impleantur omnia quæ scripta sunt in Lege Moschis, Prophetisque, & Psalmis de me. Sunt quidem omnes Prophetę, quorum manus ad exarandam scripturam sa-

Luk. 24. 44.

cram

cram abhibuit Dominus: sed tria universè ex illis omnibus genera constituuntur scripturæ a Christo Servatore nostro, & Apostolo confessionis nostræ. Primum est lex Moschis, id est, Pentateuchus, ex qua velut perenni & salubri fonte ducti fuerunt omnes aliorum scriptorum rivi, & ad quam cæteri veteris Testamenti libri tanquam ad caput suum referri debent. Secundum est Prophetarum, qui nudè soluta oratione & voce & scripto Ecclesiæ Dei tradiderunt quæcunque Spiritus sanctus clam infundebat illis, ut cum tota Ecclesia communicarent palàm. Atq; horum quidem Prophetarum alii qui res antegestas monumentis literarum consignarunt, Prophetæ anteriores; alii qui ex præsentibus futura judicia & promissa Dei prędicarunt, posteriores nuncupantur: non ab ordine collocationis (ut recentiores Hebræi somniarunt) sed a rerum quas prædicarunt & conscripserunt argumento. Tertium verò genus est Psalmorum, hoc est librorum in quibus res a Mosche Prophetisque traditæ & sancto Dei Spiritu testatę aptis numeris exponuntur, aut demonstrantur exemplis tam publicis quàm singularibus. Horum igitur Psalmorum (ut vocavit Christus) commune est quicquid boni Patres de cantionibus veteris Ecclesię prędicarunt in libro laudum comprehensis: commune argumentum, communis forma, communis usus, omnia ad eandem gloriæ Dei prędicationem & ędificationem Ecclesię pertinentia. Hęc poesis sacra est elegantissima Legis Prophetarumq; epitome, ab aliis libris hoc uno differens quòd illi oratione fusa & simplice audientibus narrarunt, eos docuerunt, atque commoverunt; hi verò numerosa & brevi ad memoriam, figuratâ ad vim & efficacitatem oratione protulerunt eadem documenta voluntatis Dei: quæ duo (ut taceamus cantum) compages inquam numerorum & figurarum lumina, quantum in mentibus humanis possint, supervacaneum fuerit hoc loco exponere. Nam cùm tota cœlestis theologia in vera justaque Dei & nostri cognitione sita sit: si placebit majestatem Dei ex natura eius in Christo per libros istos cognoscere, habes Proverbiorum Schelomonis partem; si ex creatione & administratione providentiæ, habes Iiobum; si ex gratioso fœdere cum Ecclesia inito, habes Canticum Canticorum: sin autem tibi ad cognitionem nostri, delineari cupis vanissimam quæ a natura est animi nostri, judiciorum, & actionum formam, nihil Ecclesiaste convenientius; si officia Ethica æquè ad pietatem ac humanitatem pertinentia, nihil aptius altera Proverbiorũ parte: si denique omnia simul complecti desyderaveris, en tibi Psalmorum (ut vulgo appellatur) librum, thesaurum, inquit Ambrosius, virtutum omnium, speculum naturæ divinæ, administrationis, & gratiæ; cùm vanitatis, tum officiorum nostrorum omnium indicem & πολύχρηστον σύμβουλον, in quo explicatã cernas totius hominis & ψυχικῆ & spiritualis anatomen, hortum animę Christianę & odoramentorum omnium, instructissimam πανχρήστων medicamentorum officinam, certissimúmque (ut Epiphanii verbo utamur) πανάριον. Quamobrem non possumus satis laudare sanctissimum consilium principis Illustrissimi & sanctissimi parentis tui, qui Psalmorum librum cogitabas seorsim vernaculo sermone editum circumgestare secum, & domesticis singulis gestandum, legendum, discendumq; tradere; ut is sibi & suis omnibus thesaurus esset. De operâ autem nostrâ nolumus apud T. C. aut viros bonos prædicare quicquam: hoc unum confirmabimus, quicquid nobiscum artis & industriæ communicavit Dominus, id nos accuratè optima fide & diligentia attulisse cùm ad convenientem verborum interpretationem, tum ad simplicem & germanam rerum intelligentiam: cui non parum putamus illud conducere, quòd ordinem & viam aliquam percipiendis & comprehendendis rebus, quàm brevissimè a nobis fieri potuit tradidimus. Neminis hîc officium improbamus, neminem damnamus, nemini prędicatum asserimus: scimus enim lata esse valde documenta Domini, eàque ab aliis aliter ęquo animo ferimus tractare & teri. Nos bonorum impulsu in agricolationem hanc incubuimus testificante Domino in mentibus nostris: itaq; (ut cum Arnobio loquamur) hunc sacrę Scripturæ laticem, licet tenuiter, sitim patientibus aperimus ut sitientes bibant: rogamúsque & obsecramus per sanctissimum nomen Domini nostri Iesu Christi & gloriosum adventum ipsius, eos omnes qui sibi Spiritu sancto videntur ebrii, & qui rei ipsa participes sunt cęlestium donorũ eius, ut nulla tamen sitienbus impedimenta pàtiantur inferri: neque enim qui vino exuberant aquam volentes bibere prohibent. Atque hunc quidem librum thesaurum Ecclesiæ sacrum, elaboratum a nobis per voluntatem Domini, indicem propensissimi nostri erga T. C. animi & constantissimi sponsorem officii, nunc demum T. C. offerimus; ut quemadmodum hoc commune est & fuit semper toti Ecclesiæ documentum, piis singulis, & Illustrissimo parenti tuo, eodem etiam modo sit tibi germano Dei Patris in Christo, sanctę & catholicę Ecclesiæ in semine incorrupto verbi, & tanti pa-

ti parentis a natura filio: sit ergo doctrina hæc commendatißima, colatur, teneatur, & feratur oculis pietatis tuæ ad gloriam Dei *Patris in Iesu Christo capite & Servatore nostro, ad Ecclesiæ ejus ędificationem & salutem æternam*. T..C.

Illustrißime PRINCEPS, *Deum oramus & Patrem Domini nostri Iesu Christi, ut* T. C. *quàm diutißimè servet incolumem, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictiorum genere exornet cumulatißimè. Amen.*

T. C.

Servi addictissimi

Immanuel Tremellius,
Franciscus Iunius.

IIOBI

ARGUMENTUM.

IIOB, sanctum exemplum patientiæ, plurimis & gravissimis calamitatibus probatus a Deo, & omni ope destitutus: durioribus adhuc tentationibus ab uxore & amicis petitur. Nam illa insanis ludificationibus exagitat virum: hi verò a providentia & justitia Dei sapientissima & potentissima, a peccatrice hominum natura, atque a prima illa Ijobi perturbati oratione conjecturam facientes; statuunt in singulis suis orationibus Ijobum aut maleficentissimè vixisse apud homines, aut hypocritam fuisse coram Deo: alioquin nunquam futurum fuisse, ut a Deo justissimo tam graves plagæ infligerentur ipsi. Hæc summa propositionis illorum, status conjecturalis. Ijob verò, etsi interdum pluis æquo infirmitate carnis exardescens, criminationes amicorum ita refellit, ut neque justitiam Deo, neque sibi adimi patiatur: sed duabus rationibus utitur ad defendendum se: una, quòd judicia Dei, utcunque justa sint, hominibus sunt incognita; ac proinde temere amici de ipso judicant: altera, quòd Deus ipse communi experientiâ contrà ostendit quam illi asserant, etiam in hâc vitâ bonis sæpiùs malè esse quàm malis. Ita ad se ipsum veniens primùm utitur testimonio conscientiæ suę, cui aliquando lacessitus aspergit murmura: deinde per ἀντικατηγορίαν, sive criminis translationem amicos reprehendit, quòd causam Dei (ut sibi videbantur) suscipientes, ipsum injustè criminarentur. His sermonibus ultrò citróq; habitis, Elihu velut comparans animos dissidentes ad reverentiam: documenta exponit de justitia & misericordia Dei, utrósque reprehendit, & docet Ijobum humilitatem, a comparatione majestatis Dei cum humana sorte. Postremò Deus idem documentum confirmans ab operum suorum exemplo, Ijobum primò ad silentium, deinde ad confessionem & resipiscentiam; amicos verò ejus ad reconciliationem adducit: restituto denique Ijobo ampliùs quàm antè benedicit.

CAPUT PRIMUM

Ijob pius & potens operâ Satanæ a Deo exercetur, amissis facultatibus & liberis: qua calamitate pressus in pietate permanet; & se ipsum consolans benedicit Deo.

1 VIR erat in regione [a]Hhutzi, Ijob nomine: eratque vir ille integer & rectus, timensque Dei, & recedens a malo.

2 Huic editi fuerũt septem filii & tres filiæ:

3 Eratq; possessio ejus septies mille pecudes, & ter mille cameli, & quingenta juga boum, quingentæque asinæ, & famulitium permultum: denique erat vir ille maximus omnium [a]orientalium.

4 Euntes autem filii ejus faciebant convivium domi *suæ* quisque die suo; & mittentes invitabant tres sorores suas, ad comedendum & bibendum secum.

5 Deinde erat cùm circumegissent dies cõvivii, ut mittens Ijob sanctificaret eos, & surgens manè offerret holocausta *de* numero illorum omnium, nam dicebat Ijob fortasse peccaverint filii mei, aut [b] maledixerint Deo apud [c] animum suum: ita faciebat Ijob singulis diebus illis.

6 Cùm itaque esset dies hujusmodi, advenientibus filiis Dei ut sisterent se coram Jehova; similiter advenit etiam Satan inter eos.

7 Dicente autem Jehova ad Satanam, unde venis? respondens Satan Jehovæ dixit, a peragrando terram & a perambulando in ea.

8 Dicente verò Jehova ad Satanam, [d] advertistine animum tuum ad servum meum Ijobum: quòd non sit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei, & recedens a malo?

9 Respondens Satan Jehovæ, dixit an gratis timet Ijob Deum?

10 Nónne tu obsepivisti eum, domumque ejus, & quicquid *est* ei circumquaque; operique manuum ejus ita benedixisti ut pecus ejus in multitudinem eruperit in terra?

11 Enimverò mitte, quæso, manum tuam, & attinge quæcunque *sunt* ei: nisi in [e] os tuũ maledicturus sit tibi.

12 Itaque dixit Jehova ad Satanam, ecce quæcunq; *sunt* ei, in manu tua *sunto* tantummodo in ipsum ne mittito manum tuam, & exivit Satan a conspectu Jehovæ.

13 Cùm, inquam, esset dies hujusmodi; quo filii illius & filiæ illius comedebant & bibebãt vinum in domo fratris sui primogeniti:

14 Nuntius veniens ad Ijobũ dixit; cùm boves ararent, & asinæ pascerent [f] secundum eos:

[a] Heb. *filiorũ Orientis*.

[b] Heb. *benedixerint*: εὐφημία, *ut* 1. *Reg*. 21. 10. *infrà & ver*. 11.

[c] Heb. *cor*.

[d] Heb. *posuisti ne cor tuum: sic infrà* 2. 3.

[e] Heb. *faciẽ tuam: sic infrà* 2. 5.

[f] Heb. *ad spatia eorũ, sive latera*.

15 Irruens * Sabæorum gens cepit ea, & pueros percusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodò ego solus, ad judicandum tibi.
16 Adhuc isto loquente alter adveniens, dixit; ignis Dei cecidit e cœlo, qui exardescens in pecudes & pueros consumpsit eos: proripui autem me tantummodò ego solus, ad indicandum tibi.
17 Adhuc isto loquente alius adveniēs, dixit: Chaldæi dispositis tribus [g] agminibus, irruerunt in camelos & ceperunt eos, puerosq; percusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodo ego solus, ad indicandum tibi.
18 Dum iste loquebatur, etiam alius veniens: dixit: filii tui filiæq; tuæ comedebant ac bibebant vinum in domo fratris sui primogeniti:
19 Cùm ecce * ventus magnus venit a [h] plaga deserti; quo [i] impetente quatuor angulos domus, corruit illa super pueros ita ut mortui sunt: proripui autem me tantummodo ego solus ad indicandum tibi.
20 Tunc surgens Ijob * laceravit pallium suum, & * totondit caput suum; procidénsque in terram incurvavit se.
21 Dicens, * nudus exivi ex vtero matris meæ, & nudus redibo * illuc: Jehova dedit, & Jehova recepit: sit nomē Jehovæ benedictum.
22 In hoc toto non * peccavit Ijob, neque attribuit insulsitatem Deo.

g Heb. *capitibus: ut Iudicum 7. 16.*
h Heb. *trans itu.*
i Heb. *attingente.*

ANNOTATIO.

1 Vir erat] *Historiam hanc fuisse gestam docent personarum, gentium, & regionum nomina, liberorum Ijobi numerus, & inprimis nobilis illa restitutio & instauratio Ijobi, de qua cap. 42. denique testimonium Jechezkelis 14. 14. & Jacobi. 5. 11. Tempus etsi certo definiri non potest; verisimile tamen est ex personarum, gentium, locorumq; nominibus, & ex ætate quæ Ijobo. 42. cap. tribuitur, eum vixisse quo tempore Jisraëlitæ in Aegypto degebant, inprimis verò ex eo quòd post latam legem nemini licuit alibi quam coram arca vel tabernaculo Dei sacrificare, sine mandato singulari nam amicorum Ijobi unus e posteris Abrahami, alter e posteris Nachoris & alii e posteris Hhesavi fuerunt: vita verò tam longæva non ita fuit cum posterioribus seculis communicata ut Mosche (quem Jehudæi existimant hujus libri scriptorem fuisse) testatur Psalmo 90. 10. Denique Ijob aut non fecisset contra præscriptum legis sacrificans, aut Scriptura non commendasset illius sacrificia: si venisset contra legem.* Hhutzi] *vide Gene. 10. 23.* 3 Orientalium] *in quam regionem Abrahami filios præter Jitzchakum amandatos fuisse docet Mosche, Gene. 25. 6. & 18.* 4 Ad comedendum, &c.] *id est, ad convivandum: periphrasis, ut infrà vers. 13. & 18.* 5 Cùm circumegissent] *id est, quotiescùnque eorum unus fratres convivio acceperat, quasi actis in orbem vicibus.* Sanctificaret eos] *id est, sanctificationem imperaret, ut mundati sequenti sacrificacio interessent.* Peccaverint] *opere aut verbis inter convivandum.* Maledixerint] *id est, non ita sanctificaverint ut par est. ἀντίφρασις, quam pii adhibere solent in damnandis peccatis suis & suorum: cùm hypocritæ contrà levare soleant peccata sua etiam gravissima, inde ab Adami labe.* Illis] *quibus fiebant ista convivia.* 6. Dies hujusmodi] *quo convivium agitabatur apud primogenitum, infrà ver. 13. & 18.* Filiis Dei] *id est, angelis, divinis spiritibus ministrantibus Deo propter eos qui hæredes salutis futuri sunt: sic vocantur δ... ut a filiis hominum discernantur. Sunt autem hæc humanitus dicta, & a terrenis regibus desumpta, ut 1. Reg. 22. 19.* Satan] *spiritus malus, nostræ salutis adversarius, qui & ipse Deo sistere & imperata facere cogitur.* 7 A peragrando] *vide 1. Petr. 5. 8. sic infrà 2. 2.* 9 An gratis, &c.] *quasi dicat, commodè potest te revereri, qui tantam mercedem a te accepit: quam discribit versus sequens.* 10 Obsepivisti, &c.] *id est, ab omni malo obtexisti, & adhuc obtegis: metaphora.* 11 Attinge] *id est, attingendo amove & perde: μείωσις digna improbitate veteratoris Satanæ, vt infrà 2. 5.* Nisi] *similem phrasim vide 1. Reg. 20. 23. & 25.* In os, &c.] *id est, palam & abjecta omni numinis reverentia, ut alibi dicitur coram Jehova, Gene. 10. 9.* 13 Cùm inqua] *regressio ad narrationem cœptam ver. 6.* 15 Sabæorum gens] *Arabiæ desertæ partem incolentium ex posteris Keturæ, Gene. 25. 3. de quibus Jechezkelis 27. 23.* 19 Ventus] *id est, turbo ab omnibus partibus domū impetens, ut desertum perspiratur vento: sic Jirmejæ. 4. 11. & 13. 24,* 20 Laceravit] *vide Gene. 37. 34. sic infrà 2. 12.* Totondit Caput] *in signum luctus ex more regionis: sic Lamentationum 2. 10. & Micæ 1. 16.* 21 Nudus] *consolatur se primò a lege naturæ de ortu & exitu nostro: deinde a prudentissima administratione ac singulari Dei patris: ex quibus concludit omnem gloriam tribuendam Deo.* Illuc] *id est, in terram, quò se projiciebat ipse, ut dicitur præcedente ver.* 22 Non peccavit,] *id est, neque facto neque dicto hactenus Deum offendit.*

CAPUT. II.

Ijob constanter pergens in pietate, per Dei voluntatem a Satana corpore suo gravissimè affligitur: ab uxore deridetur, & ab amicis invisitur.

1 ITERUM fuit * quodam die, * convenientibus filiis Dei ad sistendum se Jehovæ, ut veniret etiam Satan inter eos, ad sistendum se Jehovæ.
2 Dicente autem Jehova ad Satanam; vnde nam venis? respondit Satan Jehovę dicens, a peragrando terram, & a perambulando in ea.
3 Dicente verò Jehova ad Satanam: advertistíne [a] animum tuum ad servum meū Ijobū, quòd non sit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei & recedens a malo? ut adhuc retinet integritatem suam? & incitasti me [b] ad perdendum *res* ejus * frustra.
4 Respondit Satan Jehovæ, dicens; * pellem pro pelle, & quicquid est viro, daturus esset pro [c] se ipso.
5 Verum mitte; quęso, manum tuam, & * attinge ossa ejus. & carnem ejus; nisi in [d] os tuum maledicturus sit tibi.
6 Itaque dicente Jehova ad Satanam, ecce is * in manu tua *esto*; veruntamen vitam ejus * serva:
7 Egressus Satan a conspectu Jehovę; percussit Jiobum ulcere pessimo, a planta pedis ejus usque ad verticem ejus.
8 * Adeò ut assumeret sibi testam ad scabendum se ea ipso adhuc * sedente in cinere.

a Heb. *cor.*
b Heb. *ad devorandū ei.*
c Heb. *anima sua: sic ver. 6*
d Heb. *faciē tuam benedicturus.*

9 Tum-

9 Tum dicebat ei uxor ejus, adhuc tu retines integritatem tuam; [e] benedicendo Deo atque moriendo?

[e] *Eclipsis particulæ, ut 1. Reg. 22. 30.*

10 Ad quam ille dixit; ut loqui solet aliqua stultarum loqueris: scilicet bonum illud acceperimus a Deo, & malum hoc non acciperemus? in toto hoc non peccavit Ijob labiis suis.

11 Cùm autem audivissent tres amici Ijobi totum malum istud quod obvenerat ei; profecti sunt quisque e loco suo, Eliphaz Temanites, & Bildad Schuchites, ac Tzophar Nahhamathites: & convenerunt pariter, ut venirent ad condolendum ei & ad consolandum eum.

12 Sed cùm sublatis oculis suis e longinquo non agnovissent eum, postea efferentes vocem suam cœlum versus fleverunt: & lacerantes quisque pallium suum insperserunt pulverem capitibus suis.

13 Ita sedebant cum eo humi septem diebus & septem noctibus: neque erat qui alloqueretur eum *ullo* verbo: quia videbant magnum esse dolorem illum valde.

14 Postea aperiens Ijob os suum: maledixit diei suo.

ANNOTATIO.

1 Quodam die] *dum adhuc Ijob esset in recente luctu, ut apparet infrà ver.* 8. Convenientibus] *ut suprà* 1.6. 3 Frustra] *id est, nonne percipis ut nihil effecisti, dum a me consecutus es facultatem eum spoliandi bonis & liberis?* 4 Pellem pro pelle] *quasi dicat, verum est quod vulgò dici solet, pellē pro pelle, id est, nihil esse homini tam charum, quin illud sui tuendi causa exponat: nam quod ille dicebat, proximus sui egomet mihi, omnium hominum commune est.* 5 Attinge essa] *propiùs illum preme afflictionibus, ita ut ipsa ossa & carnem ejus attingant atque transverberent.* 6 In manu tua] *id est, tibi expositus est ipse quē affligas.* Serva] *id est, nec appetito, nec admito.* 8 Adeò ut] *id est, adeò ut ne primoribus quidem digitis commodè uti posset; & quia aliorum officiis destituebatur præ gravitate mali exhorrentium eum (ut ipse conqueritur infrà* 19.13. *& sequentibus) saltem confrictum testę ad scabiem suam adhiberet.* Sedente in cinere] *id est, lugente: vide suprà* 1.20. 9 Adhuc tu retines] *quasi dicat, adhuc in tua simplicitate persistis; quòd Deo isti benedicis, qui te in istas mortis angustias conjecit, nec usquam exitum ostendit? Sarcasmus.* 11 E loco suo] *id est, e regionibus suis, quæ de nomine autorum suorum distinctæ fuerunt: Gen.* 25. *&* 36 Temanites] *e posteris Temanis nepotis Hhesavi ex Eliphazo, Gen.* 36, 11. *incolens Arabiam desertam.* Schuchites] *e posteris Schuachi filii Abrahami ex Ketura, Gen.* 25.2. *incolens Arabiam desertam, fortè quam Plinius vocat Saccæam.* Nahhamathites] *fortè a Timnahho ex posteris Hhesavi, de quo Gen.* 36.40. *per literarum metathesin: ac potiùs ex opido Nahhama quod postea cessit tribui Jehudæ in finibus illius: Jehosch.* 15.41. 12 Postea] *quàm agnoverunt.* Cœlum versus] *in Hebræo hysterosis est, quam ad perspicuitatem sustulimus: ut Jehosch.* 24.26. 13 Sedebant] *lugentes cum eo, ut sup. ver.* 8. Quia videbant] *id est, commiseratione tantæ calamitatis adeò afficiebantur, ut verba eis interciperet, & consolandi facultatem adimeret.* 14 Maledixit] *nempe ex infirmitate carnis adversus Spiritum concertantis. Est autem in his verbis transitio ad sequentis capitis argumentum.*

CAPUT III.

Ijob ex angustiis diei ortus sui maledicens; contra naturam, & contra Deum propter vitam acceptam & conservatam contendit.

1 NAM proloquens Ijob, dixit:

2 Utinam periisset dies quo nasciturus eram; & nox *qua parens* dixit, conceptus est mas:

3 Dies ille fuisset [a] tenebricosus, ne requisivisset eum Deus supernè; neque illuxisset ei splendor:

[a] Heb. *tenebrarum dies.*

4 Vendicassent eum sibi tenebræ & umbra [b] lethalis: incubuisset ei nubes, pertubassent eū atrores diurni:

[b] Heb. *mortis.*

5 Noctem illam ipsam occupasset caligo; ne fuisset gauisa in diebus anni: in numerū mensium ne venisset.

6 O si illa ipsa nox fuisset solitaria: ne evenisset cantus in ea:

7 Execrati fuissent illam [c] qui illustrant diem: qui parati sunt excitare balænam:

[c] Heb. *illustratores diei.*

8 Tenebrosæ fuissent stellæ diluculi ejus; dum expectaret lucem, non adfuisset: neque vidisset palpebras auroræ:

9 Quoniam non clausit fores [d] uteri mei; nec abscondit molestiam ab oculis meis.

[d] Heb. *ventris: synecdoche.*

10 Cur non inde a vulva mortuus sum? ex utero exiens *non* expiravi?

11 Quam ob rem exceperunt me genua? & quare ubera, quę sugerem?

12 Nam nunc jacerem & quiescerem; dormirem, tunc quies esset mihi:

13 Cum regibus, & consiliarijs terræ, qui ædificabant *in* vastitatibus sibi:

14 Aut cum principibus quibus erat aurum; qui implebant domos suas argento:

15 Aut sicut abortus abditus non *ampliùs* essem: ut infantes, *qui* non viderunt lucem.

16 Illic improbi desistunt a commotione, ac ibi quiescunt defessi viribus:

17 Pariter vincti tranquillè agunt; non audiunt vocem exactoris:

18 Parvus ac magnus illic est, servusq; liber a domino suo.

19 Quare dat *Deus* ærumnoso lucem? & vitam amaris animo?

20 Quibus prestolantibus mortem non adest illa, quàvis [e] perscrutētur eam plusquam thesauros abditissimos:

[e] Heb. *perfodiant: metalepsis.*

21 Qui lætantur cum exultatione; gaudent, cùm inveniunt sepulchrum:

22 Viro cujus via est abdita, & quem obtexit Deus?

23 Nam ante cibum meum gemitus meus advenit, & effunduntur velut aquæ rugitus mei.

24 Etenim pavor quo expaverā accessit me; & quod formidaveram, obvenit mihi.

25 Non quiescebam, nec eram tranquillus, nec requiescebam; tamen advenit commotio.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Pathetica est tota hæc oratio, & poëticis figuris plurimùm referta: cujus partes sunt tres; Prima est imprecatio in diem ortus sui, usque ad versum* 10. *Secunda, detestatio vitæ suæ ineuntis, cum elegantissima comendatione status eorũ qui excesserunt e vivis, a ver.* 10. *usque ad* 19 *versum. Tertia est detestatio præsentis vitæ & conditionis in qua versabatur: quæ omnia ex infirmitate carnis in Ijobo Spiritui reluctantis profecta esse, ostenditur supra* 2.14. 2 Periisset] *Propositio summa imprecationis adversus diem ortus, atque adeo noctem conceptus sui; quod genus argumentationis remotum vocant Rhetores: ut fere fit ab iis qui cum gravissimis animi perturbationibus conflictantur.* 3 Dies ille] *ἐργασία propositionis, qua invehitur in diem naturalem, duobus versibus; deinde in noctem, inde a versu* 5. *usque ad* 9. *versum.* Tenebricosus] *id est, quasi in tenebris sepultus.* Ne requisivisset] *abdicasset, neque rationem ejus habuisset: id est, uno verbo, nullus fuisset. est enim hîc congeries verborum eodem pertinentium.* 4 Vendicassent] *imprecationes metaphoricæ a rebus forensibus sũptæ: quasi dicat, quemadmodũ vindex judicis authoritate in rerum possessionem mittitur, eas obtinet, & quæcũque displicent sursum deorsúmque vertit, ita tenebræ sempiternáque oblivio in diem istum a Deo abdicatum dominatæ fuissent.* 5 Noctem illam] *ἐργασία propositionis, qua invehitur in noctem, quatuor versibus, ut diximus in ver.* 3. Ne fuisset gavisa] *id est, ne hoc jus obtinuisset, ut inter anni partes recenseretur.* κατὰ προσωποποιΐαν 6 Solitaria] *id est a Deo creaturísque omnibus abjecta, ut sequentia explicant.* Ne evenisset cantus] *id est, ne fuissent ortæ in ea stellæ, neque suo modo laudes cecinissent Deo: vide similem phrasin infrà* 38.7 *hyperbolæ prosopopœëticæ.* 7 Execrati fuissent] *id est aversati, non fecissent principium noctis.* Qui illustrant diem] *id est, sydera quæ istam diei partem illustrant, nempe noctem conceptus mei: synecdoche.* Qui parati sunt] *id est venti, turbines, & procellæ, quibus pulsatæ in profundo belluæ cum fluctibus volvuntur. vide Plin. lib.* 9. *cap.* 3. *periphrasis ventorum & flatuum* 8 Tenebrosæ fuissent] *id est, illæ quoque noctem aversatæ finem ejus non fecissent: ac proinde neque principium habuisset, neque finem. periphrasis, pro eo quod est non fuisset.* Palpebras auroræ] *id est, primum splendorem radiorum ab exorituro sole utrinque in palpebrarum speciem assurgentiũ: metaphora ab eo qui expergiscitur & palpebras attollit, quocum aurora poëticè comparatur. Eandem similitudinem alteri sermoni accommodatam vide infrà* 41.18. 9 Quoniam] *ætiologia superiorum imprecationum bimembris, pro ratione præcedentis optati.* Non clausit fores] *impediendo conceptum. ratio imprecationis in noctem quæ proximè antecessit: metaphora.* Uteri mei] *id est, qui continuit atque edidit me.* Nec abscondit] *impediendo nativitatem & exordium vitæ. ratio imprecationis in diem.* 10 Cur non inde] *secunda pars, contentio adversus naturæ ordinẽ: ut observatum est versu* 1. *est enim vitæ ineuntis detestatio quatuor gradibus distincta, his duobus versibus: qua anteponit vitæ mortẽ, a tẽpore quo gestatus est in utero, quo emersit ex utero, quo ab obstetrice exceptus est, & quo admota sunt ei ubera.* 11 Genua] *nempe obstetricis curantis novum partum.* 12 Nam nunc jacêrem] *ætiologia superioris detestationis, vacatio a molestijs, quæ fuerunt sibi subeundæ: quasi dicat, unica mors ab omnibus hujus vitæ molestiis me immunem reddidisset. nã etsi hîc sparguntur multæ concertantis carnis querimoniæ: tamen apertè his verbis ostendit, se adeo de futura vita securum esse, ut tantùm fuerit solicitus de quiete a præsentibus calamitatibus.* 13 Cum regibus] *his quinque versibus amplificat optatum suum a communi hominum sorte: quibus omnibus, sive secundis rebus utantur siue adversis, mors obeunda est. Quã ob rem quatuor genera vitæ prosperæ & adversæ inter se opponit: eorũ qui possessionibus & opibus prævalent, cũ abortu aut iis qui statim abripiuntur morte; opprimentium cum oppressis; magnorum cum parvis; & dominorum cum servis. Cum regibus autem, id est, ut reges sunt: sic versu sequente, cum principibus.* Ædificabant in vastitatibus] *id est, ambitiosè structuris magnificis in loco quamvis vasto atque difficili excitatis, sibi nomen comparabant.* 15 Abditus] *id est, planè immaturus fœtus, in quo forma & lineamenta corporis nondum distincta apparent: synecdoche.* Qui non viderunt] *id est, aut fœtus grandiusculi & jam formati, quos Nonius aborsus vocat, aut maturi fœtus qui antequam prodeant moriuntur, olim exterricinei dicti.* 16 A commotione] *inferenda subditis videlicet, aut vinctis, aut servis: de quibus postea.* Defessi] *ex illata commotione.* 19 Quare dat] *Tertia querimoniæ pars, contentio adversus ipsum Deum, ut observatum est ver.* 1. *Tractatur autem duobus modis, per thesin, & per hypothesin.* Dat lucem] *id est, in luce conservat & præsente vita.* 22 Abdita] *id est, ita malis circumclusa ut nesciat quà erumpat aut quem tandem ærumnarum finem consequuturus sit.* Obtexit] *id est cooperuit malis: est autem hîc transitio ad hypothesin, quasi dicat, ego autem sum hujusmodi, cur ergo dat vitam, &c.* 23 Nam] *ætiologia hypotheseos, cujus partes sunt duæ: præsentis mali continua gravitas, & mens sibi conscia beneanteactæ vitæ cum summa religione & solicitudine.* Ante cibum] *id est, adeo gravis & perpetua est hæc calamitas, ut ne cibi quidem aut ullius necessitatis causa dolores possim fallere, & uno momento a gemitibus aberrare: sic infrà* 7.19. Rugitus] *id est, immanes vociferationes: metaphora a leonibus famelicis.* 25 Non quiescebam] *id est, sollicitè observabam omnes actiones meas & meorum coram Deo, ne ipsum offenderem, & ad dimovendũ me de statu meo provocarem facto delictóve meo, vide suprà* 1.1. & 5.

CAPUT IIII.

Eliphaz Ijobum fracti animi arguens, justitiam judiciorum Dei quam Ijob reprehendisse videbatur, multis argumentis asserit, & homines peccati damnat: deinde omnes ad Dei misericordiam suo exemplo revocandos esse docet. Postremò concludens, Ijobum dehortatur a peccato: & hortatur ad fidem & obsequium, propositis promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, dixit.

2 An proferẽtib' nobis verba apud te, ægrè feres? sed cõtinere sermones quis possit?

3 Ecce erudiebas multos, & manus remissas confirmabas.

4 Labantem confirmabant sermones tui; & fortificabas genua se incurvantia.

5 Cùm

5 Cùm autem nunc evenit *hoc* tibi, defetisceris? cùm attingit te, perturbaris?

6 An non [a] religio tua, spes tua; expectatio tua, & integritas viarum tuarum *constabit*?

7 Recordare, quæso, [b] quis unquam innocens periit? aut ubi recti excisi sunt?

8 Quemadmodum vidi, arantes afflictionem, & seminantes molestiam, metunt eam.

9 Ab halitu Dei pereunt; & a flatu nasi ejus consumuntur.

10 Rugitu leonis, & voce ferocis leonis, dentibusque juvenum leonum commoluntur:

11 Veteris leonis periturí sine præda; & catulorum immanis leonis *dentibus* dissipantur.

12 Præterea ad me verbum [c] clanculum perlatum est, ex quo percepit auris mea pauxillum;

13 Inter cogitationes a visionibus nocturnis: cùm irruit altus sopor in homines.

14 Pavor occurit mihi, & tremor; qui plurimum ossa mea expavefecit:

15 Cùm spiritus ante faciem meam [d] transmeans, horrificaret pilos carnis meæ.

16 Dum constitit, non agnovi aspectum ejus, imagine *ejus* oculis meis obversante: & [e] silendo vocem *istam* audivi.

17 An mortalis Deo justior esset? num opifice suo mundior esset vir?

18 En servis suis non crediturus esset *firmitatem*, angelis, inquam, suis appositurus lucem.

19 Quanto minùs inhabitantibus domos argillaceas? quibus in isto pulvere est fundamentum suum: [f] qui conteruntur antequam tinea;

20 *Qui* a mane ad vesperam contunduntur, *qui* sine disponente *Deo* in æternum pereunt.

21 Nónne ablata excellentia sua, *quæ* inerat illis; moriuntur, ac non sapientiâ *vivunt*?

[a] Heb. *timor tuus.*
[b] Heb. *quis ipse.*
[c] Heb. *furtim: catachresis.*
[d] Heb. *mutans* locum.
[e] Heb. *silentio.*
[f] Heb. *quos conterunt*: *vide infrà* 7. 3.

Caput V.

1 IAM advoca, éstne qui attestetur tibi? ad quem verò e sanctis te convertes?

2 Si ad stultum, interficiet indignatio; & fatuum morte afficiet Zelus.

3 Ego vidi stultum radicatum: cujus execratus sum habitaculum repentè.

4 Procul absunt filij ejus a salute: & conteruntur in porta, nec *est* qui eripiat:

5 Cujus messem famelicus comedit, quam [a] e medio spinarum receperit: deinque exhaurit horridus facultatem eorum.

6 Cùm non prodeat e pulvere afflictio, & ex humo non efflorescat molestia;

7 Sed homo ad molestiam edatur; ut [b] scintillę prunarum in altum evolant.

8 Profectò ego requirerem Deum fortem: & in Deo reponerem causam meam:

9 Faciente res magnas quarum non est pervestigatio, mirabiles [c] adeò ut sint innumeræ.

10 Qui edit pluviam in superficie terræ & immittit aquas in superficiem [d] agrorum:

11 Ut ponat depressos in excelso: & pullati extollantur salute.

12 Qui irritas facit cogitationes astutorum: ut non perficiant manus eorum [e] quicquam:

13 Qui deprehendit sapientes astutiâ ipsorum: adeo ut consilium reluctantium præcipitetur;

14 Interdiu offendant tenebras; & quasi de nocte palpent in ipso meridie:

15 Qui servat a gladio, ab ore illorum: denique a manu fortis egentem.

16 Ita adest tenui spes, & nequitia obdit os suum.

17 Ecce beatus *est* mortalis quem arguit Deus. quapropter castigationem omnipotentis ne spernas.

18 Nam idem dolore afficit, qui obligaturus esset: vulnerat, cujus manus mederentur.

19 In sex angustiis eriperet te; etiam in septem non attingeret te malum:

20 In fame redimeret te a morte; & in bello a [f] manibus armatis:

21 Cùm flagellat lingua, absconderetis; neque timeres a vastatione ut veniat.

22 Ad vastationem & ad famem rideto, & a bestiis terrę ne timeto:

23 Nam cum lapidibus agri *erit* fœdus tuũ, & bestiæ agri erunt pacatæ tibi:

24 Et experieris pacem *inesse* tentorio tuo; revisesque habitaculum tuum, si non peccabis:

25 Experieris etiam multiplicari semen tuum, & prognatos te sicut herbam terræ *virescere*.

26 Pervenies cum senio ad sepulchrum: sicut [g] abit meta frugum tempore suo.

27 Ecce hoc, pervestigavimus hoc, ita est: ausculta huic, & tu cognosce [h] bono tuo.

[a] Heb. *inter de spinis: &, de inter spinas. anastrophe.*
[b] Heb. *filij prunæ exaltant volare. Infrà* 9. 10.
[c] Heb. *usque ad non esse numerum.*
[d] Heb. *locorum foris.*
[e] Heb. *essentiam, id est, ut sit quicquam.*
[f] Heb. *manibus gladii.*
[g] Heb. *ascendit.*
[h] Heb. *tibi.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *hoc caput cum sequente ideo conjungimus, quia unica est & perpetua oratio. Sunt autem illius partes quatuor: Exordium, ver.* 2. Ἀνασκευὴ *sive confutatio dictorum Ijobi, usque ad ver.* 6. *capitis* 5. Κατασκευὴ *sive confirmatio usque ad ver.* 17. *Et conclusio, a ver.* 17. 2 An proferentibus] *Exordiũ bimembre, quo primùm deprecans fastidiũ Ijobi audientiã facit: deinde necessitatem explicat habendæ orationis istius a bona fide & conscientia abs qua superiorem orationẽ Ijobi dissimulari posse negat.* 3 Ecce erudiebas] *ἔκθεσις primus locus ἀνασκευῆς, id est propositio, qua indigna Ijobi oratio reprehẽditur per oppositionem anteactæ vitæ ἐκ τοῦ ἀτόπου quasi dicat, te qui alios erigebas, nunc animũ abjicere, & in religione, spe, atq; integritate tua tibi non cõstare est indignissimũ. Inest autẽ huic propositioni τὸ φθάσαντος διαβολὴ id est loquẽtis criminatio, his quatuor versibus.* Manus remissas] *metaphoræ a corpore ad animũ trãslatæ, quibus docet quæ fuerint effecta eruditionis & documentorũ, quæ Ijob aliis tradiderat: sic* 1. *Schem.* 23 16. *& Jescha.* 35. 3. *& infrà* 8. 20. 6 An non] *Expositio præsentis officij ab absurdo.*

Reli-

Religio tua] *id est, tua illa solicitudo religiosa, quam antè adhibueras in administratione tua: de qua suprà* 1.1.*& cap.*3.25. 7 Recordare] *secundus locus* ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impossibili: cujus summa est, fieri non potest, quin ad salutem bonorum ut contrà in exitium improborum, Deus & omnes res creatæ comparentur; cùm hoc demonstrent omnia manifestò omnium ætatum, si retro memoria colligas, documenta. hæc usque ad ver.*12. 8 Quemadmodum vidi] ἐργασία *superioris loci a contrariis, cujus se testem oculatum Eliphaz asserit.* Arantes afflictionem] *metaphoræ consiliorum: actionum & eventorum ab agricultura sumptæ. Hæ autē propositiones in genere quidē veræ sunt; ad Ijobum verò malè accommodantur: hinc enim conclusio hæc tacitè conficitur, afflictionem & molestiam metis: ergo arasti & sevisti eam.* 9 Ab halitu Dei &c.] *humanitus dicta, quibus obscurè mortis genus perstringit, quo occubuerant filij Ijobi, sup.*1.19. Flatu nasi] *id est, vento: ut Exodi* 15.8. 10 Rugitu leonis] *quasi dicat, si Deus eos non perdit sua ipsorum, aut rerum inanimarum opera, perdit per animata: ex quibus consequitur nunquam fuisse filios tuos evasuros. Significat autem rugitu leonis a leone rugiente: hypallage rhetorum.* 11 Perituri sine præda] *id est, gravissimè pressi diuturna fame, qua mox alioquin fuisset periturus.* 12 Præterea] *tertius locus* ἀνασκευῆς *ab impossibili, qui primùm* 17. *versu exponitur: nam ad ejus explicationem antequam veniat, fidem & authoritatem sibi conciliat a testimonio cœlesti.* 13 Inter cogitationes] *id est, dum ego pervigil de rebus tuis cogitarem.* A visionibus] *id est, prout visa mihi vigili & de te cogitanti sese obtulerunt: sunt enim visa a somniis distincta, Num.*12.6.*& infrà* 7.14. Cùm irruit] *id est, prima vigilia, cujus tempore homines primùm somno altissimo gravari solent: periphrasis.* 14 Pavor] *animos ad reverentiam visi, fidemque revelationis comparans.* 16 Silendo] *id est, dum ab horrore meo confirmatùs, ad illam tacitùs attenderem.* 17 An mortalis] *tertia argumentatio ut observatum est in ver.*12.*cujus summa est; hæc est communis omnium hominum sors, ut nulla ex parte cū Deo justitia & puritate comparari possint, ac proinde multis calamitatibus justè a Deo affligātur. hinc autem tacitè Eliphaz concludit; quid ergo te misero fiet, si pergas cum Deo contendere, ut antè fecisti? suprà* 3.19. 18 Firmitatem] *eclipsis conjugati, ut Gen.* 18.21. *Est autem hîc* ἐξεργασία *superioris propositionis per comparationem majoris: ait enim, non esset judicaturus secundum Angelos: sed tum de bono suo, tum de honore & gloria deciderent, si freti iustitia sua cum Deo se compararent.* 19 Inhabitantibus] *id est, spiritibus humanis inhabitantibus corpora, quæ domus luteæ per circumlocutionem dicuntur, ut* 2. *Corinth.*5.1. Quibus] *domibus, id est quæ corpora sunt caducissima, & velut arenæ instabili superstructa.* Qui] *mortales.* Antequam tinea] *id est, citissimè, & minore negotio quàm tinea conteritur, quæ solo attritu est friabilis.* 20 A mane &c.] *id est totos dies atteruntur calamitatibus, & tamen ne minimam quidem unicam ferendo essent sine singulari adjumento Dei.* 21 Ablatia excellentia] *id est, cùm repetitur ab illis corporibus anima, moriuntur &c.* Ac non sapientia] *id est, non possunt ulla arte mortem effugere: est autem hîc eclipsis contrarii, ut Gen.*18.19.

In Caput V.

1 Iam advoca] *Quartus* ἀνασκευῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, *ab inutili: quasi dicat; cùm jam apud Deum nihil contendendo efficere queas, advoca si potes, qui patrocinentur tibi: concedentis verba.* Ad quē] *quarti loci* ἐργασία *per dilemma hujusmodi: aut pios ad patrocinium tuum advocaturus es, aut impios. Si pios, nolent; si impios, non poterunt. Iam igitur ad quem qui suscipiat patrocinium?* 2 Interficiet] *patronum simul & clientem interficiet ira & zelus Dei.* 3 Ego vidi] *Confirmatio alterius membri dilemmatici, a testimonio suo & communi experientia.* Execratus sum] *id est, videns execrationi addictum exhorrui: metalepsis.* 4 Procul absunt] *secundum genus calamitatum quod improbis immittit Deus; posteritatis exitium deploratum, & quidem acclamante publico omnium consensu.* In porta] *id est, publicè, metonymia: vide Gen.*34.20 5 Cujus messem] *tertium calamitatum genus, quod nulla pars bonorum penes improbos manet; sed omnia ad alios perveniunt.* Famelicus] *id est, tenuissimus quisque, cui nihil alioquin superfuisset alimenti.* E medio spinarum] *id est, difficillimè, maximus sumptibus severit, & proventu nullo receperit cum immani cruciatu.* Horridus] *id est, aut prædo, aut hostis: sic dictus, tum quia plerunque ita constituti sunt, synecdochicè; tum quia horrorem incutiunt obviis, metonymicè: sicut Psal.*68.22. 6 Cùm non prodeat] ἔκθεσις *sive propositio* κατασκευῆς ἐκ τοῦ σαφοῦς, *ab evidēte; cujus summa est, cùm non sint calamitates acceptæ ferendæ terræ aut casibus fortuitis, aut denique earum causæ alio derivandæ; sed hæreant in ipso homine propter peccatum ejus: omnibus rebus creatis omissis, ad Deum confugiendum esse.* 7 Ut scintillæ] *id est, cùm homo ad innatum sibi peccatum exardescat, ut carbones accenduntur igne; ac proinde subeant omnibus momentis ex eo calamitates ut scintillæ e prunis emicant, &c.* 8 Ego requirerem] *non autem ut tu adversus Deum contenderem.* 9 Faciente] *secundus locus* κατασκευῆς, *exaggeratio superioris proposionis a prædicatione potentiæ Dei. Tractatur autem duobus argumentis, ab administratione proventuum terræ, & hominum; ex quibus hoc, immodo concludit a consequente: primùm, si res tam magnificas præstat, & terram irrigat ad hominum bonum, quanto magis homines cur aturus est? ut Christus Matth.*6. *Deinde, si res humanas ita administrat, ut impr. bos eorùmque consilia perdat ad defendendā innocentiā in singularibus causis; quanto magis vim suam exerturus est, in tuenda electorum & credentium salute?* 11. Depressos] *penuria & fame.* Pullati] *id est, lugentes ex inedia: synecdoche.* 14 Offendant tenebras] *id est, in rebus etiam evidentissimis cæcutiant: translatæ locutiones.* 15 A gladio, ab ore] *id est, a violentis dictis & factis illorum.* A manu] *id est, facultate: metonymia.* 16 Spes] *id est, quod sperarit.* Nequitia] *id est, vir nequam obmutescit præ stupore, adeò præsentibus Dei judiciis percellitur: sed hæc hypallage est* ἐμφατικωτέρα: *ut Psalmo.* 107.42. 17 Ecce beatus] *tertius locus* κατασκευῆς ἐκ τοῦ συμφέροντος, *ab utili: quo transitur ad conclusionem totius orationis.*

Qua-

Quapropter] *Conclusio: cujus partes sunt, dehortatio a malo, & hortatio tũ ad officiũ erga Deũ; tum ad doctrinæ comprehensionẽ. Est autẽ hîc dehortatio ad Ijobũ, continens tacitã reprehensionẽ dictorũ Ijobi, usque ad 22. versum.* 18 Nam] *ætiologia proximæ dehortationis.* Obligaturus esset] *si non sperneres; sed submisso animo te ei committeres, ut suprà 8.* 19 Sex] *id est, in multis afflictionibus versantem.* Septem] *id est, in plurimis: numeri definiti pro indefinitis, est autẽ hæc pars ætiologiæ usque ad versum 22. a promissionibus Dei hypotheticis sive conditionalibus, si credas, & non spernas castigationes Dei.* Attingeret te] *ut suprà 1.11.* 21 Flagellat lingua] *id est, a calũniis & obtrectationibus protegereris.* 22 Ad vastationem] *altera pars conclusionis; hortatio ad veram fidem & opera fidei, afflictiones omnes in virtute Dei superantis.* Rideto] *id est, adeò fide persuasus esto de reconciliatione & benevolẽtia Dei, ut nullum ex rebus adversis damnum metuas.* 23 Nam cum lapidibus] *hortationis αἴτιον id est, si cum Deo primùm reconciliatus fueris; lapides, feræ, denique omnes res creatæ jure fœderis tibi subservient: humanitus dictũ, ut Hosch. 2.18.* 24 Revises q;] *id est, restituêris in integrum, si non amplius Deũ offendes.* 26 Abit[*id est, dèportatur in horreum. Sunt autem hîc promissiones allegoricæ, a re rustica sumptę.* 27 Ecce hoc] *altera hortatio ad doctrinam percipiendam tribus argumentis; ab experientia ipsorum, a certissima rei ipsius veritate, & ab utili.*

CAPUT VI.

Ijob reprehensis acriter amicis neglecti officii, & confutatis Eliphazi rationibus, caussam suam de integro constituit coram illis. Quam deinde explicat duobus locis, narratione ærumnarum suarum, & indignationis in quam ex tantarum ærumnarum sensu animus ejus abripiebatur, vehementissimè.

1 RESPONDENS verò Ijob, ' dixit:

2 'Utinam[a] accuratè ' penderetur ' indignatio mea; & ' ærumnæ meæ lancibus trutinæ attollerentur pariter.

3 'Nam nunc *quidem* arena marina ' gravior est *indignatio*: idcirco verba mea ' deglutiuntur.

4 Sed ' sagittæ omnipotentis in me *graviores sunt*, quarum virus ebibit spiritum meum: conturbationes Dei, *quæ* acie instructa oppugnant me.

5 'An rudit onager apud ' teneram herbam? boátne bos ad farraginem suam?

6 An comeditur insulsum, absque sale? éstne sapor in [b] ' albumine vitelli?

7 'Renuit attingere animus meus: ' ista sunt planè languores cibi mei.

8 ' O si ' quis daret evenire petitionem meam, & ut expectationem meam daret Deus.

9 Et placeret Deo conterere me: ' solveret manum suam, ut conficeret me.

10 'Est enim adhuc consolatio mea; (' quamvis exæstuem dolore, nec parcat *Deus*) quòd ' non celaverim sermones sancti.

11 'Quæ *est* vis mea ut durem? aut quis ' finis meus, ut prorogem vitam meam?

12 An vis ' lapidea *est* vis mea? an caro mea ' chalybea?

13 'An verò non est[c] defensio mea penes me? aut [d] quod res est, depulsum est a me.

14 'Contra[e] *eum* ' cujus liquescit erga amicũ suum benignitas: & *qui* timorem omnipotentis ' dereliquit?

15 'Fratres mei[f] fefellerunt, sicut torrens, ut torrentes alveo transeuntes.

16 Qui ' tetri sunt a glacie; in quibus abscondit se nix.

17 Quo tempore ' æstu diffluunt *homines, torrentes* ' excinduntur: dum calet eorum quisque, [g] dispereunt e loco suo.

18 'Huc illuc avertuntur a semitis[h] suis cõsuetis: abeunt in nihilum & pereunt.

19 *Quod* intuenteis cœtus commeantium ex ' Tema; turbas Sabæorum *qui* expectationem habuerant in illis,

20 ' Pudet [i] fiduciam habuisse ': venientes eò usque erubescunt.

21 Nunc enim *qui* fuistis, non *estis*: videntes ' consternationem, timetis.

22 'An quia dixerim, date mihi? aut ex facultatibus vestris ' munera exhibete propter me?

23 Aut ' liberate me e manu hostis? & e manu violentorum redimite me?

24 'Docete me, & ego silebo: & quid erravi intelligendum date mihi.

25 'O quàm ' acres sunt sermones recti! séd quid reprehendit reprehensio a vobis?

26 An reprehendere verba cogitatis? & [k] ventilare sermones *hominis* animo abjectissimi?

27 'Etiam in pupillum irruitis; cùm foditis *foveam* contra amicum vestrum.

28 'Sed nunc ' acquiescite, ' respicite ad me: & [l] ' expositum erit vobis, si mentiar.

29 (' Revertimini quæso, ' ne esto iniquitas; revertimini inquam iterum, ' justitia mea sibi *constet.*)

30 ' An erit in lingua mea iniquitas, an palatum meum non dabit intelligendas ærumnas?

[a] Heb. *pendendo penderetur.*

[b] Heb. *saliva: a forma & lentore persimili.*

[c] Heb. *auxilium meum.*

[d] Heb. *essentia.*

[e] Heb. *contra liquescẽtem ab amico suo benignitatem: synecdoche.*

[f] Heb. *perfidè egerunt.*

[g] Heb. *extinguntur.*

[h] Heb. *viæ suę, id est, cõsuetudinis.*

[i] Heb. *quòd fiducia fuerit. sic in emendatissimo exemplari manuscripto legimus ex bibliotheca illustrissimi Principis Electoris Palatini.*

[k] Heb. *ventodare.*

[l] Heb. *ante faciem vestram.*

CAPUT VII.

1 ' NONNE ' præfinitũ est tempus mortali in terra: & ut dies mercenarii, ' dies ejus?

2 'Sicut servus *qui* aspirat ad umbram; & sicut mercenarius *qui* expectat [a] dum fecerit:

3 'Sic effectum est mihi ut possideam menses vanitatis; etiam noctes molestiæ[b] constitutę sunt mihi.

4 'Si quando decumbo, dico; ecquando surgam & emensus fuerit ' vesper? adeo satior jactionibus usque ad diluculum:

5 'Induit caro mea vermes, & ' ramentum pulveris: cutis mea ' disrũpit se & liquefit.

6 'Dies mei velociores fuerunt radio textoris; & consumpti sunt cum inopia spei.

7 'Recordare (quandoquidem ' ventus est vita mea, [c] non est oculus meus iterum visurus

[a] Heb. *fecisse suum.*

[b] Heb. *constituerunt, impersonali significatione, pro linguæ more: ut suprà 4 19.*

[c] Heb. *non reversurus est oculus meus ad videndũ bonum.*

surus'bonum,
8 Nec contemplaturus est me oculus[d]perspicacissimus)etiam' oculi tui ad me respiciunto ut non sim'*amplius*.
9 'Ut cōsumitur nubes & abit; ita qui descendit in sepulchrum,non ascensurus est *amplius*,
10 Nec reversurus ampliùs domū suam; neque agniturus eum ampliùs'locus ejus.
11 'Proinde ego non cohibeo os meum,Loquor in angustia spiritus mei: queror in amaritudine animi mei.
12 'An mare sum? an'cete? quòd disponis circa me custodiam?
13 'Cùm dico,solabitur me sponda mea; levabit querelam meam cubile meum:
14 Tum consternas me'somniis,& præ'visionibus conturbas me;
15 Adeò ut eligat'strangulationem animus meus,mortem potiùs quàm'ossa mea.
16 Aspernor *ea*,ne'in seculum vivam:'desiste a me' nam vanitas sunt dies mei.
17 'Quid *est* mortalis,ut magni facias eū? & ut apponas ad eum[e] animum tuum?
18 Ut' visites eum temporibus matutinis? momentis explores eum?
19 'Quandiu non respicis'*aliorsum* a me? nō deseris me, ' dum deglutiam salivam meam?
20 'Peccavi,'quid agerem tibi,ô'custos hominum?quare'proposuisti me scopum tibi: adeo ut esse me,mihi sit oneri?
21 Imò' quid non condonas' defectionē meam,& aufers iniquitatem meam,' cùm jam in isto pulvere decumbam? aut *quid non*[f] tempestivè requisivisti me, ut non essem?

d Heb. *visus*
e Heb. *cor.*
f Heb. *manè requisivisti*.

In Caput VI.

1 Dixit] *Istius orationis Ijobi summæ partes sunt duæ; ἀνασκευὴ sive cōfutatio sermonis quē habuerat Eliphaz,cap.5 ver.6.usq, ad ver.28.& ἔκθεσις κρινομένου sive expositio quæstionis quæ agitur,& in sequentibus controvertitur ad finem usque septimi.* 2 Utinam] *Exordium patheticum a voto,quo Ijob ita summam τοῦ κρινομένου explicat, ut a judicio Eliphazi ad saniorum hominum judicium provocet.* Penderetur] *translatio a rebus corporeis.* Indignatio mea] *id est, æstus & conflictatio animi mei ex ærumnarum sensu proficiscens,prout explicatur infrà 7.11.& sequentibus.* Ærumnæ] *id est,mala ista adventitia indignationem animi generantia, de quibus infra 7.1.& sequentibus.* 3 Nam] *ætiologia duobus membris superioris versus respondens.hic enim explicatur indignatio; & ærumnæ sequente versu.* Gravior] *numero & pondere:hyperbole metaphorica.* Deglutiuntur] *id est,tum præ multitudine indignationis imparia sunt illis enuntiandis;tum præ gravitate semesa verba aut potiùs suspiria mihi excidunt.* 4 Sagittæ] *id est,ærumnæ immissæ a Deo, versu 2.quasi dicat,miramini tantam indignationem qua transversus rapitur animus meus: sed eheu,multum abest a gravitate & innumerabilitate malorum quæ ego sentio: quam ob rem mala sua summè emphaticis translationibus exprimit,cùm illis acumen sagittarum tribuit: quibus manu omnipotentis immissis ac velut veneno irā ejus infectis se ita transverberatum esse profitetur, ut spiritum ipsius exhauriant,conturbent, & quasi instructa acie oppugnent: pathetica omnia* 5 An rudit onager] *primus locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου,ab inutili,variis similitudinibus expressus, quarum explicatio est versu 7.quasi dicat; non possunt me in hac conditione versantem pascere sermones vestri, quia partim aliena sunt, partimque insulsi: quam ob rem ut onagri & boves cibo suo acquiescunt; contrà verò destituti vociferantur: non debet vobis mirum esse si abhorreo a sermonibus vestris.* Teneram herbam] *id est, pabulum suum.* 6 Albumine] *insipido, cujusmodi sunt verba vestra.* 7 Renuit] *id est, ex animo repudio sermones vestros.* Ista] *id est, sermones isti quos habetis,q d.tantùm abest ut sermonibus vestris recreer,aut eorum condimento reficiatur vita mea;ut contrà cibum ipsum amariorem, vitámque injucundiorem & languidiorem reddant.* 8 O si] *exclamatio parergos ex abrupto, graviùs afflicto & perturbato Ijobi animo ex sermone Eliphazi.q.d.quandoquidem tam iniqui judices estis adversū me,neque æquioris ullius cognitoris adipscēdi facultas ostēditur:jam ad vota mea præcedentia redeo.* Quis daret] *id est,utinam morerer illico: periphrasis mortis,duobus versibus.* 9 Solveret] *id est,non ampliùs inhiberet,sed toto impetu injiceret in me: humanitus dictum,ut illud Psal.74.inhibere manum suam e sinu suo.* 10 Est enim] *ætiologia postulati proximi,quòd sibi bene sit conscius.* Quamvis] *occupatio objectionum,quibus Eliphaz & alii usuri fuissent, nimirum a sensu præsente carnis, & a gravitate manus Dei.* Non celaverim] *id est,professus sim fidem & cultum Dei sine intermissione.* 11 Quæ est] *altera ætiologia optati,versu 8.& 9,ab infirmitate ipsius cum suis ærumnis comparata.* Finis meus] *activè, id est, quem istis ærumnis meis possim imponere.* 12 Lapidea] *ut sustineat tantas ærumnas.* Chalybea] *ut frangat eas.* 13 An verò] *regressio ad ἀνασκευὴν cujus hic est secundus locus ἐκ τῆς εὐφημίας αὐτοῦ,a commendatione fidei & conscientiæ suæ.q.d. utcunque sermones vestri me dejecturi essent: erigit tamen me fidei & veritatis qua nitor consolatio.* 14 Contra eum] *id est, contra te Eliphaz,& quencunque alium. Inest autem his verbis transitio ad tertium locū ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος διαβολῆς,a criminatione ejus qui sermonem contrà habuerat.* Cujus liquescit] *id est, diffluit atque evanescit;ut sequentium versuum allegoria explicat.* Dereliquit] *arrogando sibi authoritatem judicandi fratris, Jacobi 4.11.* 15 Fratres mei] *explicatio allegorica tertii loci,usque ad ver.22. cujus summa est: quemadmodum torrentes hyberno imbrium tempore exundant,cùm non est opus ampliore aqua; æstivo verò & siticuloso dilabuntur, & exarescente terra quasi ludificantur spem hominum, cùm refrigerio aquarum opus est:ita mihi usu venit ab amicis meis.nam secundis rebus cùm uterer,videbar mihi circumfluere illorum adjumentis: nunc verò in tanto calamitatum æstu, nullum ex eis solamen percipio,quasi exaruissent omnes. Dicuntur ergo Ijobi fratres Eliphaz & alii.* 16 Tetri sunt] *id est,hyeme horrent præ aquarum copia: periphrasis.* 17 Æstu] *id est,æstate flagrante.* Excinduntur] *id est,celerrimè pereunt,quasi uno momento resecarentur: metaphora: sic etiam proximum exstinguendi verbum.*

18 Huc

18 Huc illuc] *id est, diffluunt.* 19 Tema; turbas Sabæorum] *Arabia deserta, ex Ketura, & ex posteris Jischmahhelis, Gen. 25.3. & 15* 21 Consternationē] *id est, calamitatē amici vestri, quæ est vobis consternationi, & deterret vos, ne ij sitis erga me qui fuistis ante hac. Apodosis sive applicatio superioris allegoriæ.* 22 An quia] *quartus ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ab inhonesto, per dilemma: Si (inquit) aliquid de facultatibus vestris peterem (quod honestè amicus alter ab altero exigit) aut mihi, aut alius propter me erogari, operámve adhiberi: inhonestum esset amico laboranti recusare: at quanto magis futurum est vobis dedecorosium, si ne illud quidem levamen præstatis, quod præstare possetis sine ullo dispendio jacturáque vestra? Sin autem inhonesti a vobis aliquid peto, docete me & redarguite.* Munera] *ad corrumpendum judicium: id est, jus aliqua ratione propter me convellite.* 23 Liberate] *id est, vim quę mihi allata fuit vi armata aut quocunque modo repellite.* 24 Docete] *quintus ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ab impossibili, per concessionem. q. d. ego tam bene mihi sum conscius, ut pro certo habeam nullam mei incusandi materiam vobis submministratam esse: sed quandoquidem ita vultis, agite, experimini siquid jure potestis reprehendere.* 25 O quam acres] *ultimus ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀνακολούθου, ab inconsequente, amplificatus contrario epiphonemate: magna est (inquit) vis & authoritas piæ ac veræ reprehensionis: at vestra cujusmodi est? inanis est tantùm hærens verborum aucupiis, & miserum exagitans contra quàm debuissetis. sic utitur ἀντικατηγορίᾳ, sive criminis relatione.* Acres] *id est, efficaces ad animos permovendos percellendósque.* Reprehendit] *id est, continet aut efficit conveniens cùm reprehensione recta.* 27 Etiam in] *Conclusio ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τῶν φθάντων διαβολῆς, a criminatione eorum qui sermonem adversum habuerant: qua statuit Ijob istos non minùs iniquos esse, quam si pupillum aut innocentem puerum (cujus defensio omnibus ætatibus lege Dei & naturæ commendata est) violentia sua, quasi mole injecta, opprimerent.* 28 Sed nunc] *Transitio ad ἔκθεσιν, alteram orationis partem, cujus exordium tribus his versibus comprehenditur.* Acquiescite] *audientiam facit precibus, primùm a persona sua, deinde a cognitione & judicio æquorum auditorum, quod illis defertur a Ijobo: postremo ab aversatione & deprecatione præcedentium offensarum.* Respicite ad me] *id est, habete rationem mei, obsecro, & attendite.* Expositum erit] *id est, ipsi judices estote.* 29 Revertimini] *id est, animos vestros perturbatione abreptos ad rem ipsam revocate: ideóque omnia utrinque integra sunto, & omissa modò dictarum offensarum recordatione, æquè inter nos audiamus.* Ne esto iniquitas] *id est, ponamus neque me a vobis, neque vos a me ullo verbo offensos esse.* Iustitia mea] *id est, relinquamus justiciam meā suo loco, & rationem anteactæ vitæ meę.* 30 An erit] *id est, si mentiar exponendo calamitates meas coram Deo & vobis.*

IN CAPUT VII.

1 Nónne] *ἔκθεσις toto hoc capite, cujus partes sunt duæ; una, explicatio ærumnarum, usque ad ver. 11: altera, explicatio indignationis, usque ad finem capitis; prout utramque proposuerat supra 6.2. Propositio autem ærumnarum continetur duobus locis κατὰ σύγκρισιν: unus est a communi præsentis vitæ miseria atque laborib⁹, ver. 1 alter a singulari Ijobi sorte versantis in summis difficultatibus, quæ per cōparationē cōmunis illius sortis amplificatur versibus sequētibus. Summa est, miramini quòd expetivi aut me non natum esse, aut quamprimùm emori: sed duo argumenta gravissima me eò pertrahunt, ærumnæ meæ, & indignatio.* Præfinitum] *id est, nónne aliqua quiete terminantur labores vitæ nostræ; ac proinde secundum naturam finem laborum expeto?* Dies ejus] *id est, labores quotidiani ejus: synecdoche.* 2 Sicut servus] *secundus locus a singularibus suis calamitatibus, quas amplificat hoc modo: Si alii homines ex communi naturæ lege a labore vacationem expetunt; quid aliud possum expetere ego quidem quàm mortem? cùm tota vita mea dies & noctes cum infinitis & gravissimis calamitatibus conflictetur, quarum finem mors unica est allatura.* 3 Sic effectum] *id est, indesinenter in labore rigidiore versor quàm servus & mercenarius ullus.* Etiam noctes] *quæ aliis ad quietem datæ sunt.* 4 Si quando] *ἐργασία proximæ querimoniæ de suis calamitatibus, quas noctu, interdiu, perpetuas & indesinentes, esse gradatim ostendit.* Vesper] *id est nox incipiens a vespere: synecdoche, ut Gen. 1.5.* 5 Induit] *id est, totum corpus vermibus circuntectum est, quasi vestimento.* Ramentum pulveris] *id est, ulcerum manantium sordes concretas, ut tabum, meliceridas, & similia.* Disrumpit] *videlicet erumpentibus ulceribus, & liquefit manantibus.* 6 Dies mei] *Occupatio, qua anticipat objectionem nascentem ex sermonibus Eliphazi, suprà 5.17. & sequentibus, quorum hęc erat summa: si tibi bene es conscius, oportet animum tuum confirmari de promissionibus Dei ad vitam hanc pertinentibus. Respondet verò Ijob, ad utrunque confirmatus sum, ad vitam, & ad mortem: sed cùm tempus prosperitatis tanta celeritate effluxerit, & nunc tam manifesta sint indicia & documenta ad mortem; quorsum mihi hujus vitæ expectatio?* 7 Recordare] *Conclusio prioris partis ἐκθέσεως per apostrophen ad Deum. Quasi dicat, quandoquidē Deus ita planè testatur mihi de hac vita cedendum esse, nolo vobiscum amplius contendere; sed ad Deum orationem convertam; cujus sūma est; cùm tot modis ostendas vanitatem brevitatémque vitæ meæ, quæso ut potiùs tollas, quàm ut me diutius in malis hærere sinas.* Ventus] *id est, mox evanitura.* Bonum] *sub. in hac vita: sic sequentia.* 8 Oculi tui] *humanitus dictum, ut infrà vers. 21.* 9 Ut consumitur] *γνώμη, qua se consolatur Ijob; si vitæ finem obtinuerit, desituras in perpetuum calamitates, ut 2. Schem. 12.23.* 10 Locus ejus] *id est, populares ejus: metonymia.* 11 Proinde] *transitio ad alteram partem ἐκθέσεως, de indignatione animi, quæ tota in sequentibus per apostrophen ad Deum enuntiatur.* 12 An mare sum] *primus locus ἐκθέσεως, quo comparat constitutionem animi sui cum gravitate afflictionum quibus opprimitur. quasi dicat, sumne ita ferox ut mare fervens & æstuans, aut ut immania cete? quin potiùs nonne omnibus modis studui sollicitè, ut obtemperarem tibi? at tu, ô Deus, quasi excubiis*

con-

contra me positis dies & noctes infestas animum meum, & ad vitæ præsentis horrorem adducens, efficis ut præoptem mortem. Cete]*de cujus robore, motu, & validissima agitatione vide infrà* 41. 13 Cùm dico]*id est, cùm me ad quietem compono, tum ab istis quasi emissariis tuis invador.* 14 Somniis]*dormientem.* Visionibus]*pervigilem. vide suprà* 4.13. 15 Strangulationem]*quamvis durissimam, sed præsentissimam mortem.* Ossa mea]*id est, vitam corporis mei: synecdoche.* 16 In seculum]*id est, diutius.* Desiste a me]*hoc est, ne amplius vitam prorogato, sed morte finem affligendi facito. sic concludit locum primum a precatione.* Nam vanitas]*id est, quicquid mihi ampliùs vivendum est, futurum est mihi calamitosissimum: sic judicat Ijob, ut suprà ver.* 6. 17 Quid est mortalis] *secundus locus* ἐχθίστος *a communi hominum sorte. quasi dicat, compara, quæso, tenuitatem hominis cum assiduis probationibus & exercitamentis tuis: an tam magni facis eum, ut magnis & continentibus ærumnis probare velis eum?* 18 Visites]*affligendo.* 19 Quandiu]*accommodatio ad suam personam.* Aliorsum] *id est, aliò iram tuam convertis: ut Psal.* 79.6. *& infrà* 14.7. Dum deglutiam]*id est, minimo momento saltem.* 20 Peccavi]*tertius* ἐνθύσιος *locus per confessionem & deprecationem culpæ & pœnæ, argumentis sumptis a natura & officio seu administratione Dei, & a persona deprecantis. Peccavi autem, id est, fateor me esse peccatorem.* Quid agerem]*id est, solvendo impar sum.* Custos hominum]*id est, qui pro bonitate naturæ tuæ servas, & administrationem salutis tibi uni vendicas.* Proposuisti me]*in quem, præter ordinarium illum tuæ administrationis cursum, collimes & ejaculeris furorem tuum: ut suprà* 6.4. 21 Quid non]*Conclusio dilemmatica: aut satis jam habeto his pœnis, aut me occidito.* Defectionem]*id est, afflictionis, defectionis & iniquitatis pœnas.* Cùm jam]*id est, cùm tu me in pulverem usque abjeceris, & ego me sistam tibi animo abjectissimo: locus est commiserationis a præsente conditione.* Tempestivè] *vide suprà in ver.* 8.

CAPUT VIII.

Bildad Ijobum graviter reprehendit quasi obloquentem justitiæ Dei: eam testimoniis & exemplis probat, & Ijobum minus deterrere conatur, promissionibusq; revocare.

1 TUNC RESPONDENS Bildad Schuchites, 'dixit:

2 'Quoúsque effaberis ista? &' ventus validus sermones oris tui *futuri sunt*?

3 'An Deus fortis perverteret judicium? an omnipotens perverteret justitiam?

4 'Si filii tui peccaverunt ei; ideo dimisit eos' in [a] potestatem defectionis ipsorum.

[a] Heb. *in manum.*

5 Si tu sedulò requireres Deum fortem; & omnipotentem deprecareris;

6 'Modò purus & rectus sis: certè jam' expergisceretur tua causa, &'perficeret habitationem'justitiæ tuæ,

7 Essentque[b] priora tua 'perexigua: adeo posteriora tua augerentur valde.

[b] Heb. *principium tuum perexiguum: adeo consequens tuum augeretur.*

8 'Nam consule quæso ætatem priscam; & compara *te* ad'pervistigationem majorum illorum.

9 ('Nam [c] hesterni sumus, neque experti sumus; nam' umbra sunt dies nostri super terram.)

[c] Heb. *heri.*

10 An non illi docturi sunt te?'dicturi tibi, & ex animo suo prolaturi verba?

11 'An attollit se juncus absque cœno, augetur ulva absque aquis?

12 Adhuc existens' in virore suo, *cùm* nondũ decerpitur; tamen ante omne gramen arescit.

13 Ita sunt semitę omnium obliviscentium Dei fortis: nam expectatio hypocritæ perit,

14 'Quem fastidit spes sua; cujus fiducia'est domus aranei,

15 Quo innitente domui suæ non consistit illa; apprehendente eam non stat.

16 'Succosus est,'ante solem; &'supra hortũ suum tener ramus ejus prodiit:

17 In'acervo radices ejus implectuntur;'domum lapideam inspicit.

18 'Si perdit eum a loco ejus; adeò ut ementiatur eum *locus dicens*, non vidi te:

19 'En illa lætitia viæ ejus: cùm *educto eo* ex pulvere faciunt ut alter efflorescat.

20 'Ecce Deus fortis non spreturus est integrum: sed non 'confirmat manum maleficorum,

21 'Donec'impleverit risu os tuum, & labia tua jubilo:

22 Osores tui induantur pudore; & tentorium improborum nusquam sit.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Oratio est* ἐπιτιμητική *sive reprehensiva, constans propositione, ver. 2: confirmatione reprehensionis suæ usque ad ver. 20. Et conclusione a promissionibus Dei: Cujus summa est; Ijobum temerè & impiè administrationi Dei obloqui, quòd non damnet anteactã vitã suam & suorum; neque judiciis Dei patienter acquiescat. Finis verò, ut ad seriã peccatorũ confessionẽ & resipiscentiã se comparans benedictionẽ a Deo expectet. Ita quidẽ sancta est thesis: sed in hypothesi sive singulari quæstione facti peccatur, dum argumentatur Bildad ex præsentibus calamitatibus Ijobum hypocritarum more in peccatis vixisse, eorum nomine affligi, & adhuc mala fide agere quòd inficietur peccata sua; cujusmodi ferè est sequentium reprehensionum in Ijobum ratio.* 2 Quousque]*Propositio reprehensionis* ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος διαβολῆς, *quòd Ijob perturbato vehementissimè animo sermones indignos haberet indignissimè.* Ventus validus]*id est, quasi bruto impetu ferris ad conviciandum Deum, proruendum judicia ejus, & convellenda omnia.* 3 An]*primus reprehensionis locus* ἐκ τοῦ σαφοῦς, *ab evidente. quasi dicat, quis nescit Deum justissimum esse, neque tua neque alterius causa æquum & bonum convellere?* 4 Si peccaverunt] ἐργασία *superioris loci dilẽmatica: necesse est, inquit, ut Deum justissimum confitearis, sive filios tuos, sive te ipsum spectes: nam utrósque castigavit peccatorum nomine: sed illos quidem ad mortem; te verò, si sapis, ad resipiscentiam cui benedictiones conjunctę sunt.* In potestatem defectionis] *id est, ut ipsos sua defectio perderet.* 6 Modo purus] *id est, modò conversio non sit hypocritica, & impura oratio.* Expergisceretur]*id est, ostenderet te*

sibi

est, ostenderet te sibi esse curæ: humanitus dictum, ut Psalm. 35.23. Perficeret] *id est, absolutè bearet.* Justitiæ tuæ] *id est, tuam cùm justè vives: hypallage* αὐξητική. 7 Perexigua] *id est, propè nihil esset prior ille status tuus ad eum qui tibi divinitùs obventurus esset.* 8 Nam] *secundus locus confirmationis* ἐκ μαρτυρίας παλαιῶν, *a testimonio majorum & omnium temporum universè.* Pervestigationem majorum] *id est, sciscitandos & percunctandos majores antiquissimos.* 9 Nam hesterni] *ætiologia, cur modestè reticendo suum testimonium ad priscorum authoritatem & fidem Ijobum revocet, ut confirmet propositionem Eliphazi, suprà* 4.8. *Est autem tota hyperbolica per* μείωσιν *dicta, & per comparationem sui cum priscis majoribus.* Umbra] *id est, brevissima ætas nostra est, comparata cum majorum ætate, fluxa, instabilis, & ipsa ultrò abiens.* 10 Dicturi tibi] *id est, dicta mea confirmaturi bona fide.* 11 An attollit] *tertius confirmationis locus* ἐκ παραβολῆς, *ex comparatione, qua ostenditur tam esse ex ordine & jure administrationis Dei ut impii & hypocrytæ intercidant, eorumq; expectatio præscindatur; quàm ordinarium est, juncum in siticulosis locis arescere, aut dissipari telam aranei.* 12 In virore suo] *id est, tempore viriditatis suæ quo adhuc crescere, ac non decerpi solet.* 14 Quem fastidit] *id est, cum quasi fastidiens fugit id ipsum quod sperat, adeò ut insperatis calamitatibus opprimatur; metaphora. Est autem hic amplificatio superioris loci ab exemplis duobus, aranei, & arboris, usque ad 19. versum.* Est domus aranei] *id est, adeo fragilis & fallax, ut illa est.* 16 Succosus est] *alterum exemplum quo exprimitur allegoricè primùm felicitas improborum, deinde luxurians in aliorum damnum propagatio; & postremò exitium. Succosus autem, id est abundans & circumfluens bonis insitis & adventitiis.* Ante solem] *id est, palàm, in oculis omnium agit commodissimè.* Supra hortum, &c.] *id est, plus æquo luxuriat: his omnibus tacitè Ijobum & ejus filios perstringit.* 17 In acervo] *id est, ita latè radices diffundit, ut fundamenti struem offendat in ædibus domini sui.* Domum lapideam] *id est, luminibus domus officit. quasi dicat, suprà & infrà damnosus est familiæ domini sui.* 18 Si perdit eum] *dominus ejus, funditùs extirpando e loco ejus, ita ut nullum vestigium ejus appareat; quod in sequentibus per prosopopœiam exprimitur.* 19 En illa lætitia] *Apodosis ironica similitudinis, Ijobum graviter mordens; etsi statim lenitur promissionibus. quasi dicat, ubi est gloria & jactatio illius, cùm avulsæ nullum vestigium supersit, & in locum ejus altera suffecta sit?* 20 Ecce Deus fortis] *Conclusio a promissionibus Dei ad superiores minas mitigandas; sed tamen oppositione status improborum illustrata, velut aculeo infixo in animum Ijobi; ut partim metu a malè gerenda vita deterreret, partim spe revocaret ad Deum.* Confirmat] *vide suprà* 4.3. 21 Donec impleverit] *Transitio a thesi ad hypothesin: quasi dicat, te ergo, si integer eris, non spernet Deus; sed acceptum habebit usquedum, &c, ut suprà ve. 6.* Impleverit risu] *id est, dederit amplissimam materiam gaudii, tibi benefaciendo, & inimicos confundendo.*

Caput IX.

Ijob agnita & celebrata justitia, sapientia ac potentia Dei, inficiatur criminationem vitæ suæ sibi ab amicis objectam; & justitiam suam asserens docet ex præsentibus Dei judiciis non esse de hominibus judicandum. Postremò querimonias suas repetens, a Deo multis argumentis adductus mala sua deprecatur, & concludit flebili optato.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Verum est, novi ita esse: nam qui justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti?
3 Si volet litigare cum eo, non poterit respondere ei *ad* unum ex mille.
4 Est sapiens [a] animo & fortis viribus: quis obdurans *animum* adversus eum prosperitate utitur?
5 Qui refigit montes ita ut non animadvertant *homines*: qui subvertit eos in ira sua.
6 Qui commovet terram e loco ejus; adeo ut columnæ ejus contremiscant:
7 Interdicente Soli, non oritur; qui circa stellas obsignat:
8 Qui extendit cœlos solus; & calcat excelsa maris:
9 Qui facit Arcturum, Orionem & Pleiadas; ac penetralium Austri *sydera*:
10 Qui facit res magnas, [b] adeoque impervestigabiles; & mirabilia, adeoq; innumera.
11 Si transit præter me, tamen non possum videre: si transmeat, tamen non animadverto eum.
12 Si rapit, quis cogat eum restituere? quis dicat ei, quid facis?
13 Deo non revocante iram suam; sub ipso incurvantur adjutores superbiæ.
14 Quanto minus ego responsarem ei? eIecturus essem *habere* verba mea contra eum?
15 Cui si justus sim, non responsabo; *sed* judicem meum deprecabor.
16 Si provocem, an respondebit mihi? non credo auribus percepturum vocem meam.
17 Qui turbine contereret me, & multiplicaret vulnera mea impunè.
18 Non sineret me revocare spiritum meum; sed saturaret me amaritudinibus.
19 Si viribus *experirer*, fortissimum ecce: sin judicio, quis vadimonium constitueret mihi?
20 Si justum me assererem, os meum condemnaret me: *si* integrum me, perverteret me.
21 Integer sum, non sum mihi conscius: *sed* ex animo meo sperno vitam meam.
22 [c] Propter hoc unũ dico; integrum, ut improbum ipse consumit.
23 Quandoquidem flagello mortem affert repentè; ad probationem innocentium ridet:
24 Terra traditur in manum improbi, adeò ut faciem judicum ejus obtegat: si non *ille facit*, quisnam est?
25 Nam dies mei velociores fuerunt cursore; aufugerunt, non sunt experti bonum:
26 Transmearunt cum navibus [d] celocibus, sicut aquila involans in escam.

[a] Heb. *Corde*

Gen. 1.

[b] Heb. *usque ad non pervestigationem, & usque ad non numerum. suprà* 5.9.

[c] Heb. *unum hoc propter ea dico: antecedens cum relativo: pleonasmus.*

[d] Heb. *desyderii, id est, ita constitutis, ut quàm citissime vectorem ad desyderium perducant.*

27 ˚Si dico, obliviscar querimoniæ meæ, derelinquam [e] iram meam & recreabo me:

e Heb *faciem: sic Levitici 17.10. & 1. Schem. 1.18.*

28 Formido omnes dolores meos: recognosco fore ut ˚non purges me:
29 *Sed* me tanquam ˚improbum fore: quare jam in vanum ˚laborarem?
30 ˚Si lavero me aquis nivalibus, & emundavero smegmate manus meas:
31 Tum in foveam demerges me, & ˚abominabuntur me vestes meæ.
32 ˚Quamvis non sit vir sicut ego, *ut* respondeam ei, conveniamus ˚pariter in judicium:
33 Neque sit inter nos arbiter, interpositurus manum suam inter utrumque nostrum;
34 Amoturus a me virgam ejus, & terrorem ejus, ne perturbet me:
35 Eloquar, & non timebo ab eo: nam non ˚ita sum conscius mihi.

CAPUT X.

1 ˚FASTIDIT anima mea vitam meam; [a] deponam a me querimoniam meam: loquar in amaritudine animæ meæ;

a Heb. *relinquam de super me.*

2 Dicam Deo, ˚ne condemnes me; notum fac mihi quam ob rem ˚contendas mecum.
3 ˚An bonum est tibi, quòd opprimis? quòd spernis laborem manuum tuarum? & consilium improborum illustras?
4 ˚An oculi carnei sunt tibi? an ut videt mortalis vides?
5 ˚An similes diebus mortalium dies tui *sunt*? aut anni tui similes diebus viri?
6 ˚Ut inquiras in iniquitatem meam, & de peccato meo quæras?
7 ˚In notitia tua *est*, me non esse improbum: ˚nec tamen est quod eripiat a manu tua.
8 ˚Manus tuę dolore afficiunt me, quæ fecerunt me: unâ cirumquâque *sunt* quibus perdas me.
9 Recordare, quæso, quòd sicut argillam fecisti me: & in pulverem reduceres me?

Gen. 2.7.

10 Nónne ˚sicut lac fudisti me? & tanquam caseum coagulasti me?
11 ˚Cute & carne induisti me? ossibusque & nervis texisti me?
12 ˚Cum vita benignitatem exercuisti erga me? & visitatio tua conservavit spiritum meum?
13 ˚At ista recondidisti in [b] animo tuo: novi hoc esse apud te.

b Heb. *corde.*

14 ˚An simulac pecco, observes me? & ab iniquitate mea non purges me?
15 Si improbus sim, hei mihi; si justus sim, non ˚possum attollere caput meum: satiare ˚ignominia, & respice afflictionem meam.
16 ˚Nam attollit sese *illa*, ut ferox leo ˚venaris me: & [c] ˚rursus mirificum te exhibes contra me.

c Heb. *reverteris, & mirificum.*

17 Renovas ˚testes tuos contra me, augens indignationem tuam adversus me: ˚vices & exercitus sunt contra me.
18 ˚At quare e vulva eduxisti me? *ô si* expirassem, & oculus non vidisset me:
19 Essem ac si nunquam fuissem; ex utero in sepulchrum elatus fuissem.
20 ˚An non paulisper diebus meis ˚cessabit? deponet a me, ut recreem me paulisper?
21 Cùm ˚nondum abivero unde non sum rediturus; ˚in terram tenebrosam & ˚umbræ lethalis.
22 Terram obscurissimam, similem caligini, umbræ lethalis, & ˚expertem vicissitudinum, ˚utcunque splendeat, similem caligini.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Istius responsionis Ijobi summæ partes sunt tres: Prima,* ὁμολογητική *sive confessoria justitiæ & potentiæ Dei, usque ad ver. 21: Secunda,* ἀπαγορευτική, *inficians criminationem sui & defendens integritatem suam, usque ad finem capitis: Tertia,* ἔκθεσις *sive expositio indignationis suæ & querimonię apud Deum, cap. 10.* 2 Verum est] *Confessio, ad primam Bildadi propositionem respondens, suprà 8.3 quam in sequentibus explicat primò per thesin, usque ad ver. 14. deinde per hypothesin & accommodationem ad personam suam, usque ad ver. 21.* 3 Si volet litigare] *homo videlicet de sua justitia adversus sapientissimam & potentissimam Dei justitiam.* Ad unum ex mille] *id est, millies peragetur reus.* 4 Est sapiens] *Confirmatio propositionis superioris a natura Dei.* Quis obdurans] *ab exemplo; est autem prolepsis hoc versu, cujus duæ argumentationes sigillatim sequentibus explicantur.* 5 Qui refigit] *confirmatio prioris argumentationis de natura Dei, ab operibus ejus, usq; ad ver. 11.* Animadvertant] *nempe amotionem, adeoq; ullum vestigium eorum.* 6 Columnæ] *id est, ima fundamenta, quasi dicat, terram a summo ad imum.* 7 Quo interdicente] *id est, qui efficit noctem & diem: periphrasis: nam donec oriatur sol, est nox: & adveniente die contrà, quasi obsignatæ occultantur stellæ.* 8 Calcat excelsa maris] *id est, æstum & fluctus ferventis maris quasi pede comprimit.* 9 Qui facit Arcturum] *id est, qui facit ac moderatur annum; cujus partes a signis cœli ordinariis designantur, principio ducto a Septembri; prout numeratur civilis annus.* Arcturum] *cujus sydus exoritur undecim diebus ante æquinoctium Autumni, & dimidiam anni partem terminat.* Orionem] *sydus quod totis noctibus mense Decembri in hemisphærio supero versatur, & deinceps usque ad vergiliarum tempus perspicuum est.* Pleiadas] *Latinè vergilias, quæ una cum vere oriuntur, & durant usque ad Autumnum.* Penetralium austri] *intelligit æstiva sydera, ut est canicula, &c. quæ quia ad polum Antarcticum sive axem meridianum spectant (qui polus velut inferior subest horizonti nostro) penetralium Austri sydera appellantur: dicuntur enim penetralia austri elegante phrasi per hypallagen pro Austro penetralium, id est, abstruso & quasi in penetralibus terrę obscondito.* 11 Si transit] *confirmatio secundæ argumentationis ab exemplis. est autem hoc primum hypotheticum a persona sua, quasi dicat: si quod documentum potentiæ, & sapientiæ & justitiæ suæ edit ob oculos meos, non sum is qui eam cognoscere & pervestigare possim; adeo inscrutabilia sunt judicia ejus & impervestigabiles viæ ejus, Rom. 11.33.* 12 Si rapit] *secundum exemplum* κατὰ θέσιν, *a persona eorũ quos Deus malis afficit arbitratu suo.* 13 Deo non revocante] *tertiũ exemplũ,*

a per-

a persona eorum qui vires suas consumunt & alienas adhibent ut obsistant Deo. Adjutores superbiæ] *id est, superbi, & eorum patroni.* 14 Quanto minus] *altera pars confessionis, ut diximus in ver. 2, qua primum statuit se non responsaturum, sed submisso animo deprecaturum Deum: deinde hoc institutum suum duabus propositionibus hypotheticis confirmat. Quod autem dicit, Quanto minus, comparatio majoris est. si nemo (inquit) quantumvis potens & validus auxilio fultus Deo utiliter obloqui aut obsistere potest; quid ego miser, solus, &c?* Electurus essem] *id est, de industria litigarem, ut suprà ver. 3.* 15 Si justus] *id est, si sapiam, & velim in mea justitia pergere.* Deprecabor] *ut facit sub finem sequentis capitis.* 16 Si provocem] *Propositio prior hypothetica, qua docet quàm malè sibi sit cessurum, si cum Deo judicio aut viribus certare velit: quod amici tanquam homini malè sano & furenti exprobrabant.* Auribus percepturũ] *accepturum provocationem meam.* 17 Qui turbine contereret] *id est, miserrimè perderet me: periphrasis duobus versibus.* Turbine] *id est, subita, violenta, & fragosa plaga, qualem experti fuerant ipsius filii, suprà 1.19.* Impunè] *id est, sine ullo damno suo, ac nemine vindicante me. sic Proverb. 1.11.* 19 Sin judicio] *id est, si in jus vocare vellem.* Quis vadimonium] *id est, quis tandem judicis partes agens, me & illum in jus vocaret ad agendum causam nostrã?* 20 Si justum] *altera propositio hypothetica. quasi dicat, si justitiam meam cum illius justitia comparare vellem, meu ipsius verbis ut meo gladio jugularem me.* Integrum me] *comparatione Dei.* Perverteret] *videlicet os meum.* 21 Integer sum] *Secunda pars responsionis ad propositionem Bildadi quæ est suprà 8.6. & sequentibus. Est autem hoc versu prolepsis sequentium in responsione partium. nam primùm integritatem suam, fidem, & conscientiam adversus probra quæ objiciebant illi, asserit: deinde ostendit se sine mala fide fastidire vitam suam, quod capite sequente explicat. Integer sum, (inquit) comparatione vestri in hac defensione mea: nam integer sum ab iis peccatis quæ mihi objicitis fuisse in causa cur ita affligar.* Non sum mihi conscius] *sic distinguimus secuti fidem manu scripti exemplaris.* 22 Propter hoc unum] ἀνασκευὴ *sive confutatio argumentationis illius Bildadi: Si justus esses, non affligeret te Deus, sup. 8.6. & 20. Atqui te affligit; Ergo injustus es. Cui ita respondet Ijob, ut cunque afflictus sim, mihi sum bene conscius: itaq; concludo probos ut improbos a Deo affligi; amplius dico, pro arbitrio ipsius utrósque consumi.* 23 Quando quidã &c.] *id est, quandoquid innocentes necat subitò, aut gravissimis afflictionibus eos probando delectatur: humanitus dictum.* 24 Terra traditur] *confutatio alterius partis argumentationis Bildadi sup. 8.11. qua dixerat, ut probis benedicit Deus, sic e contrario improbis & actionibus eorum in hac vita palàm & apertè reipsa maledicere. confutat autem Ijob ab experientia.* Faciem judicum &c.] *id est, bonos etiam condemnet, a quibus fuisset cõdemnandus: a signo synecdochicè, ut Esteræ 7.8.* Ille] *nimirum Deus.* 25 Nam dies mei] *confirmatio superioris argumentationis ab exemplo suo: ostendit enim ut cunque integer sit: tamen amissam esse quàm celerimè prosperitatem suam, ver. 25. & 26. deinde se gravissimè & sine intermissione affligi, versibus sequentibus.* Dies mei] *prosperi, ut sup. 7.6.* Bonum] *diuturnum & constans.* 27 Si dico] *quasi dicat, si quando succurrit ut de liberatione a malis meis ventura cogitem, præcidunt mihi spem mala præsentia.* 28 Non purges] *id est, ut purum me a calamitatibus liberes: ita concludit Ijob ex rebus præsentibus, ut suprà 7.6.* 29 Improbum fore] *ita tractatum iri, ut vos de improbo dixistis.* Laborarem] *de fovenda aliqua spe adversus istas exitiales ærumnas: sic refellit sermonem Bildadi suprà 8.6.* 30 Si lavero] *id est, quamvis purissimus essem hominum, tamen ita affligeres me: apostrophe ad Deum.* 31 Abominabuntur] *id est, horrebunt me etiam omnia mihi proxima, & juris mei: hyperbole.* 32 Quamvis] *Conclusio superioris sermonis,* μεταβατικὴ *id est, transitiua ad querimoniam sequentis capitis, conjuncta propositione quæ est in ver. 35. & principio sequentis capitis; qua ita statuit Ijob; etsi neque mihi est authoritas cum illo contendendi, neque alteri judicandi, aut arbitrium interponendi: non dubitabo tamen expostulare cum illo familiariter, fretus bona fide & conscientia.* Pariter] *id est, æquis inter nos legibus, ut inter litigantes ex æquo disputari solet.* 35 Ita] *nimirum ut vos exprobratis mihi.*

In caput X.

1 Fastidit] *ut suprà 9.21.* 2 Ne condemnes] *Propositio deprecationis primùm, deinde optatio ut Deus severitatis suæ in Ijobum causam explicet, cùm ipse sibi bene sit conscius.* Contendas] *flagellando me.* 3 An bonum] *Confirmatio propositionis a rebus absurdis, quæ etsi in Deum cadere non possunt: tamen pro forma judiciorum ab humana infirmitate de Deo cogitari possent. Est autem hic primum absurdum, ut Deus justus opprimat hominem sibi bene conscium: secundum, ut opifex spernat suum opus: tertium, ut probus improbis faveat, hoc versic.* 4 An oculi] *quartum absurdum, ut Deus omnium cognitor judicio fallatur.* 5 An similes] *quintum absurdum concludens superiora omnia: an tota, inquit, æternitate tua quicquam tibi humanum evênit? synecdoche. Sic transit Ijob ad hypothesin causæ suæ.* 6 Ut inquiras] *nempe quasi jam omnia non essent tibi exploratissima: ut asserit sequente ver.* 7 In notitia tua est] *Propositio prima, confutans absurdum primum, de quo suprà ver. 3.* Nec tamen est] πάθος *ad movendam misericordiam: quasi dicat, veruntamen ne mea quidem integritas, cujus tu mihi testis es, facit ut hac plaga liberer.* 8 Manus tuæ] *Propositio secunda pathetica respiciens ad absurdum secundum versic. 3. amplificata primùm* κατὰ σύγκρισιν *sive comparationem antecedentis operis Dei cum præsentibus calamitatibus: deinde per enumerationem singulorum Dei operum erga se inde a conceptu.* 10 Sicut lac] *id est, conceptum humanum & naturalem effecisti: periphrasis.* 11 Cute & carne] *id est, in utero formasti.* 12 Cum vita &c.] *id est animasti, & in vita conservasti.* 13 At ista] ὑποφορά, *sive subjectio fidei ad præcedentes quæstiones.* 14 An simulac] *Tertia propositio, respondens tertio absurdo per dilemma: alia est, inquit, apud te ratio eorum qui ex infirmitate peccant, alia improborum. Si ex infirmitate offendi, an mecum eadem ratione acturus es atque cum improbo?* 15 Possum attollere] *ita ærumnarum gravitate opprimor: quam ob rem ad orationem patheticam statim confugit.* Ignominia] *mea videlicet. id est, desine me ignominia afficere misertus mei.* 16 Nam attollit] *precationis* αἴτιον, *duobus versibus.* Venaris] *id est, insectaris plagis: humanitus dictum.* Rursus mirificum] *id est, subinde mirifices*

dolores mihi affers. 17 Testes] *id est plagas, testes indignationis tuæ, ut infrà 16.8.* Vices & exercitus] *id est, velut copiæ aliæ aliis succedentes oppugnant me.* 18 At quare] *Contentio fervens adversus Deum, ἐκ τοῦ πάθους ex infirmitate carnis proficiscens: vide suprà 3. 10. & sequentibus.* 20 An non] *Conclusio a voto & ardente gemitu, repressa superiore contentione adversus Deum, quasi victoris ex ea erigentis se ad Deum.* Cessabit] *renovare dolores: videtur autem Jjob ex his verbis novos eo momento aculeos & tela dolorum persensisse, quibus ad Deum excitaretur.* 21 Nondum abivero &c.] *id est, mortuus fuero: periphrasis.* Non sum rediturus] *vide suprà 7.9. & 10.* In terram] *descriptio sepulchri periphrastica.* Umbræ lethalis] *id est, umbrosissimam.* 22 Expertem vicissitudinum] *in temporibus videlicet: est enim perpetua nox ibi.* Utcunque splendeat] *id est, quæ quantumvis sole lucente perlustretur terra, semper opaca permanet.*

CAPUT XI.

Tzophar sermonem Jjobi a comparatione majestatis divinæ refellens, docet unicam salutis viam esse fidem & resipiscentiam; ad quam Jjobum hortatur.

1 CUI respondens Tzophar Nahhamathites, *dixit:

2 *An multitudini verborum non responderetur? aut an [a] vir loquax justus haberetur?

3 *Ad mendacia tua homines silerent? *& te subsannantem nemo pudore suffunderet?

4 *Dixisti enim, *pura est disciplina mea; & *mundus sum ante oculos tuos.

5 *At certè, *o si* quis daret Deum loqui; & aperire labia sua adversus te:

6 Ut indicet tibi [b] occultissimâ sapientiâ, *duplo majorem fore ad existentem *hanc* (quod animadverte) si exacturus esset abs te Deus pœnam iniquitatis tuæ.

7 *An profunditatem *sapientiæ* Dei invenias? aut usque ad finem *sapientiam* omnipotentis invenias?

8 *Altior est* [c] altissimis cœlis, quid ages? profundior *sepulchro *imo*, quid cognosces?

9 Longior terra mensura ejus: & latior mari.

10 *Si transmeabit ut *dedat: sive ut *congreget; quis verò avertet eum?

11 *Cùm ipse novit *homines vanos, & videt nequitiam; an non *consyderaret:

12 *Ut vir *vacuus fiat cordatus: homo *ut pullus onagri natus?

13 *Si tu *comparans animum tuum; expansurus es ad eum manus tuas:

14 Quando quidem nequitia est in manu tua, procul amove eam: & ne sinito habitare in tentoriis tuis iniquitatem.

15 Tunc cùm *extuleris faciem tuam e vitio: utique *eris validus, & non timebis.

16 Nam tu molestiæ oblivisceris: sicut aquarum *quæ* *præterierunt recordaberis:

17 Et *supra meridiem exurget tempus; *evolabis, similis matutino eris.

18 *Confide igitur, dum est spes: si *[d] perscrutatus fueris, securè cubabis:

19 Et recubantem nemo exterrebit: imò precabuntur faciem tuam multi.

20 *Oculi verò improborum deficient, cùm perfugium perierit ab eis; & *spes eorum exspiratione animæ.

[a] Heb. *vir labiorum.*

[b] Heb. *occultis sapientiæ.*

[c] Heb. *altitudinibus: hypallage.*

[d] Heb. *perfoderis: metaphora.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt, Exordium, ver. 2. & 3:* Ἀνασκευὴ *sive confutatio sermonis quem habuerat Jjob, a 4. ver usque ad 13:* Κατασκευὴ *sive cōfirmatio promissionum Dei in resipiscentem, usque ad 18. ver. Et Conclusio, inde usque ad finē.* 2 An multitudini?] *Exordium a necessitate, in quam sibi adduci videbatur Tzophar ut sermones Jjobi refelleret. Ejus necessitatis loci sunt quatuor amplificati contentione vehementissima, hoc & sequente versu: Primus* ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, *ab inhonesto; Si tibi inhonestum est tot verba effutire, nobis adhuc inhonestius foret ea dissimulare: & Secundus,* ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, *ab inutili; Loquacitas non efficiet justum.* 3 Ad mendacia tua] *Tertius locus, ab injusto: Injustū est mēdaciis assentari.* Et te] *Quartus* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impossibili: non possunt pii non obsistere blasphemantibus.* 4 Dixisti] Ἀνασκευῆς *sive cōfutationis* ἔκθεσις, *propositio argumenti quod statuit confutare.* Pura est disciplina] *id est, ego ex puro corde, conscientia bona & fide non simulata versatus sum in utenda doctrina Dei, sup. 6.10.* Mundus sum] *vitæ ratione sup. 10.7.* 5 At certè] *summum & unicum argumentum confutationis a testimonio Dei, quod Jjobo δι' εὐχῆς, precationis modo objicit, velut obfirmatè omnibus hominum documentis resistenti.* 6 Duplo majorem] *id est, te multò graviores pœnas tuis peccatis meritum esse, quàm sunt hæ quibus affligeris, si Deus tecū summo jure agere vellet; ut Hhezræ 9.13.* 7 An profunditatem] Ἐργασία *superioris propositionis de occultissima sapientia Dei, quam metaphoricè cum rerum corporearum exemplis comparat, omnibus humanis dimensionibus eam superiorem esse confirmans, hoc ver. & duobus sequentibus.* 8 Sepulchro imo] *id est, omnibus inferis.* 10 Si transmeabit] *id est, si operibus exeret se, ut suprà 9.11.* Dedat] *abjiciens a se.* Congreget] *recipiens ad se.* 11 Cùm ipse] Ἐργασία *alterius membri in propositione adducti, de peccato hominis & cognitione ejus.* Homines vanos] *ut esse præsumeris ex verbis tuis, & ex pœnæ quam sustines gravitate.* Consyderaret] *ad judicandum, & ad puniendum.* 12 Ut vir] *Usus animadversionum Dei, quo comparatur transitio ad* κατασκευήν. Vacuus] *corde & intelligentia.* Ut pullus] *id est, etiam brutissimus inde ab ortu suo.* 13 Si tu comparans] Κατασκευὴ *sive confirmatio hypothetica promissionum Dei, qualem alii amici adhibuerunt suprà 5.17. & 8.5. & 20.* Comparans] *id est, si ex animo resipisces.* 15 Extuleris] *id est, te erexeris, & in vitio non ampliùs jacebis: sic perstringit Jjobum quasi in peccato jacentem.* Eris validus] *quod antè planè imparatus jactabas, sup. 9, 35.* 16 Præterierunt] *videlicet non reversuræ.* 17 Et supra meridiem] *id est, illustrissima gloria circumfulgebis.* Evolabis] *id est, quasi uno momento ex ærumnis istis emerges atque eveheris.* 18 Confide] *Conclusio exhortatoria*

ria ad fidem & resipiscentiam tempestivam, partim a promissionibus Dei adjunctis, partim a metu judiciorum ejus: quem aculeum adhibet ad fodicandum Ijobum: ut suprà 8.20. Perscrutatus] *id est, vias tuas exploraveris, & resipiscente animo a te abjeceris: sic Lamentationum 3.40.* 20 Oculi improborum] *id est, improbi sua spe frustrati vitam in lachrymis & ejulatu consument.* Spes eorum] *id est, misera morte de rebus speratis decident.*

CAPUT XII.

Ijob confutatis amarulenter ab experientia & communi rerum creatarum testificatione argumentis Tzopharis, & reliquorum mendacibus sermonibus repudiatis, omnes injurias in Deum arguit. Postea redintegrans constitutionem causæ suæ; expostulat cum Deo de illatis calamitatibus, eisque argumentis aliquot deprecatur.

1 RESPONDENS verò Ijob, 'dixit.
2 'Scilicet vos esse 'populum: &' vobiscum morituram sapientiam.
3 'Etiam mihi est animus ut vobis; 'non [a] inferior sum vobis: ' & apud quem non *sunt* hujusmodi?
4 " Ut *qui* derisui *est* amico suo sum, ' quem clamantem ad Deum exaudit:' derisui *est* justus, integer.
5 ' Tæda contempta *est* ad cogitationem tranquilli: is qui constitutus est, in ' nutationibus pedis.
6 Tranquilla sunt tentoria' vastatoribus, & secura provocātibus iram Dei fortis: cuicunq; efficit Deus ut eveniat *optatum* ad manum.
7 'Enimvero interroga, quæso, jumenta, & docebit te *illorum quodque*: aut volucrem cœli, & indicabit tibi:
8 Aut confabulare cum terra, & docebit te: etiam enarrabunt tibi pisces maris.
9 'Quis non cognovit ex omnibus istis, manum Jehovæ facere illud;
10 In cujus manu *est* anima omnis viventis, & spiritus totius carnis humanæ?
11 ' An non auris verba probabit, ut palatum cibi gustum assumit sibi?
12 ' In decrepitis erit sapientia? & in longitudine dierum intelligentia?
13 ' Penes illum *est* sapientia & fortitudo: illius *est* consilium & intelligentia.
14 'En *ita* 'destruit ut non ędificetur: 'occludit viro *ita* ut non aperiatur.
15 En ita ' cohibet aquas ut arescant: aut ita emittit eas ut subvertant terram.
16 Apud illum *est* robur & ' substantia: ejus *est*' errans & in errorem inducens.
17 Qui facit ' ut consulti deveniant in dementiam; & judices stultos reddit:
18 'Vinculum regum dissolvit; & cingulum alligat lumbis eorum:
19 Qui facit ut 'præsides deveniant in demētiam; & valentissimos pervertit:
20 Qui 'amovet [b] sermonem eloquentibus; & judicium senum recipit:
21 Qui effundit contemptum super ingenuos; & zona validos destituit:
22 Qui 'revelat profunda e tenebris; & educit in lucem 'umbram lethalem:
23 Qui ' auget gentes & perdit eas; qui ' expandit gentes & abducit eas:
24 Qui ' amovet animum primoribus populi terræ; & facit ut aberrent in loco inanitatis avio.
25 Qui facit ut ' errent tanquam ebrius, palpent in tenebris [c] deficiente luce.

[a] Heb. *nō cado ego præ vobis: sic infrà 13.2.*

[b] Heb. *Labium.*

[c] Heb. *non luce.*

CAPUT XIII.

1 'EN omnia vidit oculus meus: audivit auris mea, & percepit sibi.
2 Utique quod scitis, scio ego quoque: non sum inferior vobis.
3 'Profectò ego pro omnipotente loquar; & disceptare pro Deo forti volo.
4 ' Etenim vos concinnatores mendacii; medici nihili omnes estis.
5 'O *si* quis daret ut [a] omnino sileretis: nam esset vobis pro sapientia.
6 Audite jam disceptationem meam: & ad contentiones labiorum meorum attendite.
7 'An pro Deo forti loqui debetis iniquitatem? aut pro eo loqui debetis fraudem?
8 'An personam ejus accipere debetis: cùm pro Deo forti contenditis?
9 'An bonum *futurum est* cùm 'pervestigabit vos; si ut illuditur mortali,' illuseritis ei?
10 [b] Omnino reprehendet vos: ' etiamsi clam personam accipiatis.
11 'An non excellentia ejus perturbat vos, & pavor ejus irruit in vos?
12 'Memoriæ vestri sunt [c] similes cineri: [d] tumulis luti altiora vestra.
13 'Silentes desistite a me, ut eloquar ego: & ' obveniat mihi quidvis.
14 ' Quam ob rem ' auferrem carnem meam dentibus meis, & ' animam meam ponerem in manibus meis?
15 'Si enecaret me, non sperarem? veruntamen vias meas ante faciem ejus probabo.
16 Etiam ipse mihi erit saluti: quamvis in conspectum ejus ' hypocrita non veniat.
17 ' Audite [e] continenter sermonem meum, & enuntiationem meam auribus vestris.
18 'Ecce jam dispono judicium: scio me ' fore justum.
19 'Quis *est* qui contendat mecum? ' Si nunc silerem, expirarem.
20 'Tantummodo duo ne facias contra me: tunc a facie tua non abscondam me.
21 ' Manum tuam procul amove a me: & terror tuus ne perturbet me.
22 Deinde inclama, ut ego respondeam: aut eloquar, ut reddas responsum mihi,
23 'Quot mihi iniquitates & peccata sint: defectionē meā & peccatū meū notum fac mihi;
24 Quare faciem tuam abscondas, & 'reputes me inimicum tibi?
25 ' An folium impulsum exagitares? aut stipulam aridam persequereris?
26 Quòd ' rescribis contra me amaritudines; & efficis ut possideam hæreditariò " iniquitates pueritiæ meæ:
27 Ac ' ponis in compede pedes meos, ' observans omnes semitas meas: ' super radices pedum meorum imprimeris.

[a] Heb. *silendo sileretis.*

[b] Heb. *reprehendēdo reprehendet.*

[c] Heb. *similitudines.*

[d] Heb. *altis luti.*

[e] Heb. *audiendo.*

CAPUT XIIII

1 'QUANQUAM ' iste velut putredo veterascit, ut vestis quam edit tinea,
2 Homo natus muliere, brevis [a] ætate, & satur commotione,

[a] Heb. *diebus.*

3 Ut flos, simulac egressus est succiditur, & fugit velut umbra, neque consistit:
4 Nihilominus super* istum* aperis oculum tuum: & me adducis in judicium tecum.
5 *Quis edat mundum ex immundo? ne unus quidem.
6 *Quandoquidem præcisi sunt dies ejus, numerus mensium ejus penes te *est*: determinationes ejus fecisti, quas non transgrediatur:
7 *Respice *aliorsum* ab eo, donec desistat: usque dum* exolverit, ut mercenarius,[b] diurnum suum.
8 *Nam est de arbore spes, si excindatur, adhuc repullulaturam, & tenerum ramum ejus non destiturum,
9 Cùm valde senuerit in terra radix ejus, adeo ut in pulvere jam moriturus fuisset pes ejus *succisæ*;
10 *Ex odore aquarum regerminat: & agit ramum* velut planta.
11 At vir moritur debilitate fractus: cumque expiravit homo, ubinam est?
12 *Abeuntibus aquis e lacu, ut flumen exiccatum exarescit:
13 Ita vir cùm occubuit, non resurgit* usquedum non *erunt* cœli, non excitabuntur *viri*: neque expergiscentur a somno suo.
14 *Utinam in sepulchro* occultares me, absconderes me donec aversa esset ira tua: disponeres mihi* determinationẽ, recordatus mei.
15 Cùm moritur vir, an* revicturus est? omnibus diebus præfiniti temporis mei* sperarem: donec rediret immutatio mei.
16 *Revocares, & ego responderem tibi: opus manuum tuarum expeteres.
17 *Si nunc* gressus meos numeres: *non serves propter peccatum meum:
18 Et obsignatam *ut* in fasciculo defectionẽ meam, adsuas ad* iniquitatem meam:
19 Enimverò mons ruens decideret: & rupes refigeretur e loco suo.
20 *Lapides exterunt aquæ: [d] inundatione abripis e pulvere terræ sponte nascentia ejus: ita spem mortalis perdis.
21 Prævales ei in æternum, ita ut abeat; & mutans vultum ejus dimittis eum.
22 *Si augeantur filii sui, ignorat: sin diminuantur, non animadvertit ad eos.
23 Tantummodo carne ejus dolore* in ipso affecta, animus quoque ejus de ipso luget.

[b] Heb. *diem suum.*
[d] Heb. *inundas.*

In Caput XII

1 Dixit] *Hujus responsionis Ijobi summæ partes sunt duæ: ἀνασκευὴ sive confutatio partim singularis sermonum Tzopharis, partim universalis amicorum omnium, usque ad 17. ver. cap. 13; Et nova ἔκθεσις, hoc est, propositio sive constitutio causæ suæ coram Deo, usque ad finem.* 2 Scilicet] *Exordium ironicum: primus locus ἀνασκευῆς, a reprehensione amarulenta eorum qui sermonem habuerant.* Populum] *id est, verè homines, quibuscum ego comparatus sum vir vacuus, & quasi pullus onagri, suprà 11.12.* Vobiscum morituram] *id est, præter vos neminem esse sapientem: Sarcasmus.* 3 Etiam] *amplificatio ironiæ superioris per comparationem sui.* Non inferior] *id est, non minus habeo animi & intelligentiæ quàm vos; sic infrà 13.2.* Et apud quem] *altera amplificatio ironiæ.* 4 Ut qui, &c.] *secundus locus ἀνασκευῆς, ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ab inhonesto; sed κατ' εὐφημισμὸν in tertia persona enuntiatus, ut suprà 6.14: tum ut minùs amicorum animi offendantur, tum ut commodiùs ad thesin transeatur.* Quem] *amicum, &c. Id est, cui in præsentia Deus benedicit, ut fruatur tranquillitate vitæ; ac proinde quem indignius est de misero amico malè judicare, maximè qui justitiam & integritatem suam asserit.* Derisui] *Transitio ad thesin.* 5 Tæda contempta] *Tertius locus ἀνασκευῆς. Thesis sive propositio contraria ex adverso illi quam posuerat Tzophar suprà. 11.13. & sequentibus. Tu (inquit) dicis fore ut probus securè in hac vita degat, & gloriosa prosperitatis luce meridiem superet: ego vero contrà ab exemplo meo confirmo, primùm virum integrum ad multas mutationes & casus tota hac vita comparatum esse: deinde ad opinionem eorum qui tranquillè vivunt quasi absumptam tædam abjectam esse, nedum ut luceat velut sol: contrà verò multa improbis ex animo succedere, utcunque statueris suprà 11.20.* Nutationibus pedis] *id est, calamitatibus, quæ parum abest quin ipsum hominem prosternant: elegans metaphora, ut Psal. 18.37.* 6 Vastatoribus, &c.] *id est, improbis, qui non tantùm contra secundam legis tabulam, sed etiam contra primam veniunt.* 7 Enimverò] *Tertius ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀτόπου, ab absurdo: nam ostendit Jiob absurdum esse ut istam administrationem Dei negent illi, quam ipsi ob oculos vident, & omnes res creatæ quantumvis ratione & anima destitutæ confirmant.* 9 Quis non cognovit] *id est, quis non discat ex istorum singulorum documentis? ἐργασία superioris propositionis de calamitatibus bonorum, & secundis rebus improborum.* 11 An non auris] *Pathetica reprehensio, quam de industria inseruit Ijob in medium hunc locum de administratione Dei, ut amicos graviùs perstingeret. quasi dicat, vos hactenus rebus a Deo creatis usi estis, & sensibus vestris discrevistis ea quæ vobis sapiebant, placebant ad visum, &c. sed cùm omnia ista totidem sint documenta mirificæ ipsius administrationis Dei: an non tandem aliquando aurem & animum advertentes meliùs judicabitis de administratione Dei? an semper cæci, surdi, fatui, & stupidi futuri estis in percipiendis omnium rerum documentis & sermonibus meis?* 12 In decrepitis] *Exaggeratio superioris argumenti ab ætate amicorum Ijobi, ut qui jam provectiores debuerant experientia longiore ista didicisse. Jam verò se ostendit reipsa comperire penes Deum unum esse, & ab illo solo percipi sapientiam, ver. seq.* 13 Penes illum] *regressio ad ἐργασίαν quæ fuerat intermissa a versu 11, in qua administrationem Dei confirmat, primùm a natura ejus, deinde ab effectis, qualia inter homines quotidie observantur. Penes illum inquit, id est, ejus sunt, & in ejus administratione hæc insunt omnia: sic naturam administrationis explicat hoc versu.* 14 En ita, &c.] *id est, ineluctabilis est administratio ejus, cujus exponuntur effecta usque ad finem capitis per antithesin membrorum.* Destruit] *ut Sodomam, &c. Gen. 19.* Occludit] *id est, protegit quasi objecta structura, & obserata porta, ut Lotum. Ibidem.* 15 Cohibet] *ut Gen. [illegible] & 8.* 16 Substantia] *id est, existentia (ut vocant) rerum omnium.* Errans] *sive corpore, ut [illegible] & [illegible] sive animo, ut Gen. 3. de Serpente,*

Adamo

Adamo & Chava. 17 Ut consulti] *sicut Exodi* 1. *& sequent. capitib.* 18 Vinculum regum] *ut Gen.* 14. 19 Præsides] *ut suprà ver.* 17. 20 Amovet sermonem] *ut in historia Schecemitarum. Gen.* 34. 22 Revelas profunda] *ut in historia Josephi, Gen.* 37. *&* 41. Umbram lethalem] *id est, rem abstrusissimam.* 23 Auget gentes] *ut ante diluvium Gen.* 5. *&* 6. Expandit] *ut Gen.* 10 *&* 11. 24 Amovet animum] *Exod.* 8. *&* 14. 25 Errent] *Gen.* 19. *Est autem verborum hysterosis, ut* 1. *Schem.* 20. 16.

In caput XIII.

1 En omnia] *confirmatio superiorum; qua docet Ijob se ista omnia partim experientia cognovisse, partim fide habere exploratissima: quam ob rem nos in superioribus exempla omnia ex priscis illis temporibus adduximus.* 3 Profectò ego] *altera pars ἀνασκευῆς, confutatio universalis sermonum quos amici in Ijobum ad defendendam Dei justitiam habuerant; cujus propositio hoc versu est hujusmodi; vos me existimatis litigare adversus Deum, & illi (ut vobis quidem videtur) patrocinamini; sed ego contra translationem criminis institui in vos. quia vos ii estis qui Deum patrocinio vestro offenditis, & gravem ei injuriam facitis, quasi mendaciis causa ipsius defendenda esset.* 4 Etenim vos] *ἀντιπαλογία institutti istius ἀντεγκλήματος duabus causis; una, quòd Deo nihil prosunt mentiendo; altera, quòd ne Ijobo quidem prosunt ineptis pharmacis & medicamentis adhibitis.* 5 O si quis] *audientiam facit primùm κατ' ἰσχὺν: deinde ab inhonesto, quia stultus qui tacet, sapiens reputabitur, Prover.* 17. 28. *postremò ab utili, quia increpationem suam sperat utilem eis & salutarem fore.* 7 An pro Deo forti] *Propositio increpationis: Pro Deo loqui sanctum est; sed inquitatem loqui impium. Iniquitatem verò vocat Ijob, quòd ordinariam illam administrationem Dei, quam asseruit superiore capite, singuli pernegaverant, Eliphaz suprà* 5. 3. *& sequentibus; Bildad, suprà* 8. 11. *& sequentibus: & Tzophar suprà* 11. 13. *&* 20. 8 An personam ejus] *id est, an ita respectu personę Dei abripimini, ut nullam habeatis rationem mei? quod ne quidem cum ipsius Dei justitia est consentaneum: sic infrà* 10. *ver. hactenus argumenta ab injusto.* 9 An bonum] *argumentum ab inutili; quo ostendit primùm hanc rationem ipsis fore inutilem, hoc versu: deinde verò perniciosam justo judicio Dei, tribus versibus sequentibus* Pervestigabit] *id est, recognoscet & expendet patrocinium vestrum.* Illuseritis] *id est, mendaciis, cavillis, & tergiversationibus causam illius egeritis, quæ ad decipiendos homines & turpes causas velandas adhiberi solet.* 10 Etiamsi clam] *id est, quantumvis obscuræ sint rationes vestræ, & hominum notitiam fugiant: tamen pater ille cœlestis videt in secreto, & suo tempore reposciturus est.* 11 An non] *alter locus ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου. q. d. nónne majestas Dei præsens vos percellit & deterret a me condemnando, ut etiam facit metus venturi illius judicii? superiore versu: gradatio.* 12 Memoriæ vestri] *id est, quicquid in vobis est maximè memorabile, & altum si cum Deo comparabitur, & reipsa nihil est: confirmatio proximi argumenti ex comparatione conditionis nostræ cum excellentia Dei.* 13 Silentes desistite] *Conclusio ἀνασκευῆς, conjuncta transitione ad novam ἔκθεσιν.* Obveniat] *id est, finite me meo periculo loqui.* 14 Quam ob rem] *Occupatio: qua docet Ijob non esse cur de ipso metuant quasi desperante, ac præ desperatione adversus Deum contédente in suam ipsius pernitiem.* Auferrem carnem] *id est, me ipsum in desperationem abiens consumerem?* Animam meam] *id est, vitæ & animi mei omnem curam abjicerem? vide simile* 1. *Schem.* 19. 5. 15 Si enecaret] *Amplificatio occupationis a circunstantia mortis. quasi dicat, tantum abest ut omnem vitæ ac salutis meæ rationem abjecerim, ut potius in mortis angustiis fidem in Deum habiturus, rationem vitæ meæ apud eum depositurus, & salutem ab eo constantissimè expectaturus sim, vero, simplice & integro animo.* 16 Hypocrita] *qualem me cogitatis esse, & nominatim vocavit Bildad suprà* 8, 13. 17 Audite continenter] *Exordium ἐκθέσεως.* 18 Ecce] *primum argumentum exordii, a bona fide & conscientia sua, quam statuit explicare coram Deo.* Fore justum] *id est, justum habitum iri coram Deo.* 19 Quis est] *quasi dicat, cùm Deus me justificet, quis intentabit crimina adversus me? sic Rom.* 8. 33. Si nunc] *secundum argumentum a necessitate. quasi dicat, rumperer, si hic æstus apud me continendus esset, & non daretur liber expostulandi locus.* 20 Tantummodò] *altera pars Exordii sermone converso ad Deum, qua postulat Ijob ut ad æquam & legitimam disceptationem causæ attendat Deus: idq; duobus modis. unus, ut cesset ab infligendis plagis & inhibeat eas, ver.* 21: *alter, ut sibi ipsi det securitatem a plagis, & ipsius animum confirmet, quò audeat expostulare cum Deo, ver.* 22. 21 Manum] *id est, plagas: metonymia.* 23 Quot mihi, &c.] *Propositio summa, ac velut status totius causæ his duobus versibus, qua Ijob assumpta actoris persona cum Deo expostulans, se tam bene sibi conscium esse ostendit, ut non possit statuere cum animo suo se propter peccata sua tam graviter flagellari: ac proinde si quid ejusmodi est (cujus se nescium profitetur) exponi sibi a Deo postulat. Dicit enim, Quot, id est, quid & quantum peccaverim, fac ut sciam.* 24 Reputes] *id est, mecum, ut cum inimico, agas rigidissimè.* 25 An folium impulsum] *primus locus contentionis veluti forensis, ad misericordiam adducens Deum ab indigno, per comparationem majestatis divinæ cum tenuitate sua: nam Ijob se cum folio depulso & quisquiliis arentibus comparat: judicium verò Dei gravissimis & vehementissimis figuris explicat, duobus versibus sequentibus. quasi dicat, indignum est majestate tua ut misellum homunctionem & abjectissimum tot & tantis calamitatibus obruas.* 26 Rescribis] *id est, Judiciali rescripto tuo in me decernis plagas tam amaras atque difficiles: humanitus dictum ex forensi usu.* Iniquitates] *id est, pœnas inde a pueritia mea iniquitate meritas.* 27 Ponis in compede] *id est, me coërces istis malis, quasi sontem compedibus vinctum.* Observans] *id est, singulis his malis circumcludens me, quasi armatis custodibus, ut suprà* 10. 17. Super radices] *id est, vestigia iræ tuæ usque ad extremos pedis articulos pertingunt, ut cùm pes sontis totus uritur gravitate compedum. radices autem pedum vocat ipsos pedes, quæ in digitos quasi radicis partes diffunduntur.*

In caput XIIII.

1 Quanquam *ἀπόδοσις, redditio sive accommodatio superioris argumenti, primùm καθόλου a conditione hominum universe; deinde, καθ' ὑπόθεσιν, a conditione ipsius singulari.* Iste] *homo natus muliere versic.* 2. 4 Istum] *hominem, ac nominatim me qui sum ista conditione, & ex ipsorum numero: sic transitio fit a*

fit a thesi ad hypothesin. Aperis oculum] *id est, nominatim respicis, & quæstionem habes.* 5 Quis edat] *secundus locus contentionis* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου *ab impossibili. quasi dicat, si mecum peccatorū & immunditiæ nomine experiris, nosti neque me, neque alium mortalium quempiam suis viribus ab immunditia liberari posse; ac proinde aut judicium tuum gravissimum illis subeundum esse, aut adhibendam misericordiam tuam, quam tu ipse misertus infirmæ carnis promisisti, Gen. 8.21.* 6 Quandoquidem] *tertius locus captandæ misericordiæ* ἐκ τοῦ πρέποντος, *ab eo quod magis Deum misericordem decet. quasi dicat, cōvenientius futurum est majestati tuæ ut præsente morte contentus sis, quàm ut toto vitę curriculo me miserum hominem rigidissimè & præter ordinem exagites.* 7 Respice aliorsum] *vide supra 7.19.* Exolverit diurnum] *id est, transegerit vitam.* 8 Nam est] αἰτιολογία *superioris loci* ἐκ παραβολῆς *a comparatione contrarii, qua Dei misericordiam captat hoc modo: si homo tanta facultate præditus esset quantam habet arbor, quæ sine graviore periculo putatur & ad radicem usque cæditur, deinde facili negotio repullulat; existimarem leniùs calamitates mihi perferendas esse: jam verò cùm neque ligneus sit homo, neque tam vividus ut semel occisus sponte repullulet, respice aliorsum a me, &c.* 10 Ex odore] *id est, vel tantillo humore: metaphora.* Velut planta] *id est, ac si novella planta, aut viviradix esset.* 12 Abeuntibus] *amplificatio ab altera similitudine aquarum pereuntium e lacu, id est, alveo sive conceptaculo suo: quam similitudinem aut a cognito aliquo exemplo aut hypotheticè proposuit; cujusmodi exemplum memorabile est apud Dionem Nicæum in Augusto & Trajano.* 13 Usquedum, &c.] *id est, nunquam in vitam hanc revertentur.* 14 Utinam] *quartus locus contentionis, optatum hypotheticum sive conditionale. si homo hanc vitam recepturus esset, ut versus sequens ostendit.* Occultares me] *ut radix arboris absconditur terra, ubi ab externis injuriis tuta est.* Determinationem] *id est, tempus quo vitam reciperem.* 15 Revicturus] *hac præsente vita.* Sperarem] *de hac vita a calamitatibus immuni recipienda.* 16 Revocares] *in vitam, & me redivivus sisterem.* 17 Si nunc] *Conclusio pathetica ex comparatione severitatis judiciorum Dei hoc & sequente versu; cum infirmitate omnium rerum creatarum, ver. 20. & 21. nominatim verò hominis, usque ad finem.* Gressus meos numeres] *id est, singula facta mea recenseas, & ad amussim metiaris.* Non serves] *id est, perdas.* 18 Iniquitatem] *id est, pœnam hanc meam universa peccatorum meorum recordatione accumules, quis mons? quæ rupes? quæ virtus rei creatæ ferat?* 20 Lapides exterunt] *id est, continuis plagis quantumvis in speciem mollibus e domas res durissimas, & res altissimè radicatas aufers.* 22 Si augeantur] *id est, morte allata sensum omnem illis & notitiam rerum præsentium etiam charissimarum adimis.* 23 In ipso] *id est, dum vivit, & caro ejus semper doloribus infesta est, & animo semper aliquid mœroris hęret: adeò hæc vita abundat & circumfluit malis.*

CAPUT XV.

Eliphaz altera hac oratione Ijobum insipientiæ & proterviæ in Deum nomine objurgans, revocat ad agnitionem peccati sui per comparationem justitiæ Dei: inde justitiam Dei commendans a manifesto exitio impiorum in hac vita, Ijobum ab ista fiducia sua dehortatur.

1 CUI respōdens Eliphaz Temanites, ' dixit:

2 ' An sapiens responderet scientiam [a] ' ventosam? aut ' impleret Euro ventrem suum?

[a] Heb. *venti.*

3 Disceptando verbo *quod* non prodest: aut sermonibus quibus non proficit?

4 ' Etiam tu irritam facis reverentiam; & detrahis confabulationem [b] cum Deo forti.

[b] Heb. *coram Deo.*

5 ' Nam docet iniquitatem tuam os tuum; ' cùm eligas *adhibere* linguam astutorum.

6 Condemnat te os tuum, non autem ego; & labia tua testantur contra te.

7 ' An primus hominum genitus es? aut ante colles formatus?

8 An arcanum Dei [c] intelligis? & ' contrahis ad te sapientiam?

[c] Heb. *in arcano Dei audis: sic Deu. 28.49.*

9 Quid nosti quod nesciamus? quid intelligis quod non *sit* apud nos?

10 Etiam canus, etiam decrepitus *est* inter nos: grandior quàm pater tuus [d] ętate.

[d] Heb. *diebus.*

11 ' An parvæ *sunt* præ te consolationes Dei fortis? aut aliquid ' obvolvit *eas* apud te?

12 Quid [e] abripit tibi animum tuum? aut ' quid collimant oculi tui?

[e] Heb. *capit te corde tuo.*

13 Quòd convertis contra Deum fortem ' spiritum tuum, ita depromis ex ore tuo sermones?

14 ' Quid *est* mortalis ut mundus sit? & ut justus sit natus muliere?

15 En, sanctis suis non crediturus esset firmitatem: & [f] cœlites non sunt mundi in oculis ejus.

[f] Heb. *cœli: metonymia.*

16 Quantô minus *vir* abominabilis & fœtidus? vir ' imbibens ut aquam iniquitatem?

17 ' Indicabo tibi, audi me: nam id vidi quod enarrabo,

18 Quod sapientes nuntiant; & non celant, *accepta* a majoribus suis:

19 ' Quibus solis traditâ terrâ; non transibat alienum quicquam per medium eorum.

20 ' Omnibus diebus improbi, ' ipse doloribus se conficit: & ' numero annorum ' reconditi sunt violento.

21 ' Sonus pavorum *est* in auribus ejus; ' in ipsa pace vastatorem invasurum eum.

22 ' Non credit se rediturum ' e tenebris: ' cùm speculantur, *credit* se esse expositum gladio.

23 ' Vagatur propter cibum, *dicens* ubinam *inveniam*? cùm scit paratum esse, ad manum ei *est* dies tenebrarum:

24 Perturbant eum oppressio & angustia: ' prævalet ei, ut rex paratus cum pilata acie.

25 Quia intendit adversus Deum fortem manum suam: & contra omnipotentem ' se exhibuit virum;

26 ' Incurret ei in collum: in [g] ' densissimum: *in* [h] ' tergina scuta ejus.

[g] Heb. *densitatem.*

[h] Heb. *tergora scutorum.*

27 Quia operuit vultum suum adipe suo; & ' effecit strigas ad ilia:

28 ' Et inhabitavit civitates excisas, domos quæ non inhabitabantur; quę ' comparaturæ fuissent se in acervos:

29 Nō delitescet, neque stabunt opes ejus: ' neque extendet in terra perfectionem istorum:

30 ' Non

30 ᵃNon recedet a tenebris, tenerum ramum ejus arefaciet flamma: denique recedet ᵃspiritu oris illius.

31 ᵃNe credat vanitati qui seducitur: nam vanitas futura est [i] compensatio ejus.

32 [k]Ante diem ejus ᵃcomplebitur: ᵃnam ramus ejus non virescet.

33 Violenter ᵃauferet *Deus* omphacem ejus ut vitis; & abjiciet sicut oleæ ᵃflorem ejus.

34 ᵃNam congregatio hypocritarum erit solitaria; & ignis absumet tentoria [l] *corruptorum* munere:

35 ᵃQuorum venter concipiendo molestiam ac pariendo laborem, comparat dolum.

i Heb. *permutatio.* k Heb. *non die ejus.* l Heb. *muneris.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt duæ:* ἀνασκευὴ *sive confutatio sermonum Ijobi, usque ad ver. 17. &* κατασκευὴ *sive confirmatio earundem reprehensionum quas ipse & alii Ijobo enuntiaverant, inde usq; ad finem capitis.* 2 An sapiens] *Exordium sive primus confutationis locus* ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος διαβολῆς *a criminatione Ijobi; quem locum bifariam tractat; per communem locum, ver. 2. & 3. & per singularem hypothesin accommodationémq; ad Ijobum, tribus sequentibus.* Ventosam] *id est, evanidam ut ventus, quæ nihil habet præter verba in ventos fugientia.* Impleret euro] *id est, intus in animo vanas, procellosas, ac fluctuantes cogitationes admitteret.* 4 Etiam tu] *id est, nunc demum video te planè desipere, omni reverentia & invocatione Dei abjecta, ita liberè criminatur, quod priùs hypotheticè proposuerat, suprà 4.6.* 5 Nam docet] *ætiologia superioris criminationis, quasi dicat, nos non damnamus te; sed tu ipse.* Cùm eligas] *id est, sciens & prudens cavilleris, ut solent astuti.* 7 An primus] *secundus confutationis locus* ἐκ συγκρίσεως *id est, a contentione sive comparatione personarum colloquentiū, quasi dicat, neq; antiquitas, neq; peritia, neq; authoritas in te sunt tātæ, ut nos ulla ratione superare possis: quod deinde amplificatur* ἐξ ἀντιθέτου *id est, contraria assertione, versu 10. Imò verò, inquit, nos tibi ætate, peritia, & authoritate præimus.* 8 Contrahis ad te] *id est, omnibus aliis ademptam tibi soli vendicas eam.* 11 An parvæ] *Tertius confutationis locus* ἐκ τοῦ ἀκολούθου *a consequentibus, quo ita argumentatur: cùm nos non vulgares aliquas consolationes: sed divinas tibi proposuerimus, cujusmodi vir bonus non potest abjicere; omnino necesse est ut tu aut ex præsidentia tui labores, divinas consolationes fastidiente; aut aliquo præjudicato aliove studio abreptus sis; quid abripit tibi, &c?* Obvolvit] *id est, ita præstringit oculos animi tui, ut illas non percipias, quasi res involucris tectas.* 12 Quid collimant] *id est, quid spectias, quo studio transversus raperis? metaphora a jaculatoribus sumpta.* 13 Spiritum tuum] *id est, animum indignatione accensum.* 14 Quid est mortalis] *postremus confutationis locus, a comparatione naturæ humanæ cum divina, qua idem Eliphaz usus fuerat suprà 4.17. & sequentibus.* 16 Imbibens] *id est, cui tam ordinarium est & familiare peccatum, quàm cibus & potus.* 17 Indicabo] κατασκευῆς *id est, secundæ partis in reprehensione, exordium: quo audientiam facit Eliphaz duobus argumentis, a testimonio experientiáque sua; & a communi sapientum, priscorum, potentiorum, justorumq; hominū consensione.* 19 Quibus solis, &c.] *id est, qui ea authoritate & potentia qua fuerunt prædìti, imprimis usi sunt ad jus, bonum & æquum tuendum, & ad injustum quidvis & alienum a suo officio propulsandum.* 20 Omnibus diebus] *Propositio, qua conatur Eliphaz quod dixerat suprà 5.3. probare, Improbum, utcunque prima specie efferri videatur, tamen tum assiduis suæ conscientiæ stimulis excitari, vexari, & consternari; tum severissimis Dei judiciis flagellari & perdi in hac vita; quod Ijob singulis responsis suis diluerat.* Ipse se] *id est, ejus conscientia ipsum.* Numero annorum] *id est, quamdiu vivit.* Reconditi] *id est, dolores asservati justo judicio Dei, qui exponuntur infrà usq; ad ver. 31.* 21 Sonus pavorum] *id est, eum exagitat suus terror a sequentibus incommodis, prout interminatur Deus Levitici 26.36. & Deut. 28.65.* In ipsa pace, &c.] *id est, omnibus diffidit.* 22 Non credit] *id est, desperat, qui summus est diffidentiæ gradus.* E tenebris] *id est, ex adversis.* Cùm speculantur] *Amplificatio prioris mali. Quasi dicat, ne iis quidem fidem habet, qui in ejus salutem intenti sunt. nos hanc interpretationem communi prætulimus propter verbi formā & accentus naturam, omisso Massoritarum judicio.* 23 Vagatur] *id est, terroribus conscientiæ ita divexatur, ut in maxima abundantia summè egeat, laboret de victu supra modum, & præsens exitium semper sibi adesse cogitet.* 24 Prævalet ei ut rex] *id est, ut potente, denso, & perpetuo exercitu contra se armato circuncluditur, & opprimitur terroribus conscientiæ suæ. Pilatam verò aciem, id est, confertam & pressam in orbem dicimus, ex authoritate Varronis & Servii.* 25 Se exhibuit] *id est, arroganter Deum oppugnavit, ut Num. 15.30. est autem hîc altera pars propositionis de judiciis Dei adhibitis ad præsentem pœnam improborum.* 26 Incurret] *humanitus dictum. Id est, quasi jugulo aut corporis trunco prehendens, impetum faciet in eum.* Densissimum] *id est, obesum corporis truncum, ut explicat versus sequens.* In tergina scuta] *id est, in præsidia firmissima quibus circummunitus erat, ut explicatur ver. 28. & 29.* 27 Effecit strigas] *id est, ita obesavit corpus, ut pingue in cute plicaturas effecerit, descriptio summæ abundantiæ, ut Psal. 17.10. & 73.7.* 28 Et inhabitavit] *id est, regionem labefactatam constituit & confirmavit ad munitionem suam: adeò potentia valuit.* Comparaturę, &c.] *id est, mox fuissent corruituræ: vide simile suprà 3.13.* 29 Neque extendet] *id est, truncum aut ramos supra terram non amplius efferet istis rebus, quibus alioquin perfectus videbatur.* 30 Non recedet] *id est, semper latebit in terra: aut si efferetur, mox tenerum ramum, &c.* Spiritu oris] *id est, verbo & mandato ex ore procedente. humanitus dictū ut Psal. 33.6.* 31 Ne credat] *Conclusio* ἐκ πλαγίου *obliquè Ijobum perstringens in tertia persona, qua dehortatur eum a fiducia vana, argumento sumpto ab infelice hominum præsidentiū exitu.* 32 Complebitur] *nimirum compensatio, id est, antequàm justum vitæ spatium decurrerit, in hac vita luet.* Nam ramus] *id est, neque facultatibus, neque genere, neque gloria secundabitur. allegoria arboris, hoc & sequente versu.* 33 Auferet] *id est, tollet posteros ejus violentiâ, ut syderatione acinos viti adimit.* Florem ejus] *id est, gloriam & expectationem, ut cùm oleæ flores decutit syderatio.* 34 Nam congregatio] *Apodosis sive interpretatio superioris allegoriæ, Ijobum obliquè perstringens, cui ista obvenerant.* 35 Quorum venter] *id est, quorum animus in eo tantùm laborat, ut molestiam aliis afferat, aut eos circumveniat dolo: allegoria frequens puerperii: cujus verba, quia in Hhebræo per hysterosin dicuntur, evidentiæ causa invertimus.*

CA-

Caput XVI.

Ijob increpatis gravissimè amicis, ostendit quàm indignè ab ipsis exagitetur, quàm graviter manu Dei prematur, & quantopere se ipse abjiciat: deinde confirmationem gravissima reprehensione redorsus, patronum & cognitorem a Deo sibi dari petit ad tuendam gloriam Dei & innocentiam suam coram omnibus. Postremò amicos ad resipiscentiam hortatus concludit sibi tantùm de morte cogitandum esse.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Audivi hujusmodi multa: consolatores molesti omnes estis.
3 An finis *est* verbis [a] ventosis? aut quid exacerbat te, ut respondeas?
4 Etiámne ego sicut vos eloquerer? si esset anima vestra loco animæ meæ, accumularem contra vos verba? aut moverem contra vos caput meum?
5 Fortificarem vos ore meo: & motus labiorum meorum cohiberet *dolorem vestrum*.
6 Si loquar, non cohibetur dolor meus: si desistam, quid a me abit?
7 Tantùm nunc fatigat me: desolasti me toto cœtu meo.
8 Quòd rugas obduxisti mihi pro teste est: & exurgens in me macies mea in facie mea, testatur.
9 Ira sua rapit, quasi intestino odio prosequatur me, frendit contra me dentibus suis: *quasi* hostis meus, [b] aciem oculorum suorum vibrat in me.
10 Distendunt contra me os suum, probrosè percutiunt maxillas meas: unà contra me congregati.
11 Dedidit me Deus fortis iniquo: & in manus improborum inclinavit me.
12 Tranquillus eram & disrupit me, & prehendens cervice mea dissipavit me: & erexit me sibi in scopum.
13 Circunstant adversum me jaculatores ejus, dissecat renes meos, nec parcit: effundit in terram fel meum.
14 Irrumpit in me [c] irruptione alia ad aliam: incurrit in me ut robustus.
15 Cilicium consui ad vlcerosam cutem meam: redactus sum in pulverem cornu meo.
16 Facies mea lutulenta effecta est præ fletu: denique palpebris meis *adest* umbra lethalis.
17 Propterea quòd non *est* violentia in manibus meis: ideo oratio mea pura *est* hęc.
18 O terra, ne tegas sanguinem meum: & ne sit locus clamori meo.
19 Etiam nunc ecce in cœlis testem meum, & conscium meum in excelsis.
20 Derident me amici mei: apud Deum stillat oculus meus:
21 Ut disceptet *causam* viri cum Deo; & filii hominis cum amico suo *litigantis*.
22 Nam [d] anni paucissimi evenerunt, & itinere unde non sum reversurus abeo.
23 Spiritus meus corruptus est, dies mei extinguuntur, sepulchra *adsunt* mihi.

[a] Heb. *venti*.
[b] Heb. *oculos suos acuit in me*.
[c] Heb. *irruptione ante faciem irruptionis*.
[d] Heb. *anni numeri: simile est Gen. 34.30*.

Caput XVII.

1 QVANDOQVIDEM non sunt ludificationes apud me; sed in exacerbatione istorum pernoctat oculus meus:
2 Dispone, quæso, [a] consponsorem mihi tecum: quis est? manui meæ plaudatur.
3 (Nam animum istorum abscondisti ab intellectu: idcirco non exaltabis.)
4 *Qui* [b] adulationem indicet amicis: ita ut oculi [c] deditorum ei deficiant.
5 Nam statuit me, ut parabola populis; & quidem [d] ad tympanum trita, ante *eos* sim:
6 Adeo ut caliget præ indignatione oculus meus: & membra mea velut umbra *sint* omnia.
7 Obstupescant recti super hac re; & innocens contra hypocritam sese excitet:
8 Et contineat justus viam suam: mundúsque manibus [e] amplius fortificetur.
9 Enimvero [f] quotquot estis revertimini, & venite quęso: nam non invenio inter vos sapientem.
10 Dies mei præterierunt, cogitationes meę avulsæ sunt: [g] quas possidere solebat animus meus.
11 Noctem in die disponunt: *cùm* illuxit *dies*, propinqua est *nox* propter istas tenebras.
12 Si expectem, sepulchrum domus mea est: in tenebris instruo strata mea.
13 Foveam appello, pater meus es: matrem meam & sororem meam, vermes.
14 Et ubi jam *est* expectatio mea? aut ipsam expectationem meam quis contemplетur?
15 Vectibus [h] sepulchralibus descendent; cùm pariter in pulvere [i] descendam.

[a] Heb. *consponderere mihi: infinitivus pro nomine*.
[b] Heb. *adulationi indicet amicos: hypallage*.
[c] Heb. *filiorum eius adulationis*.
[d] Heb. τυμπανισμȣ̃, *ut ita dicamus, tympanizationis*.
[e] Heb. *addat fortitudinē*.
[f] Heb. *omnes ipsi: ut 1. Re. 22.28*.
[g] Heb. *possessiones cordis mei*.
[h] Heb. *sepulchri*.
[i] Heb. *descensus erit*.

In caput XVI.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt tres:* Ἀνασκευὴ *sive confutatio, a ver. 2. usque ad 17* Κατασκευὴ *sive confirmatio præcedentis suæ querimoniæ, usque ad ver. 9. cap. 17. Et postremò epilogus.* 2 Audivi] *Confutationis exordium* ἐκ τῆς τῶν φήσαντων διαβολῆς *a criminatione confabulantium. partim ex locis insitis, ver. 2. & 3. partim ex assumpto, ver. 4. & sequentibus. Est autem hîc primus* ἐκ τȣ̃ ἀσυμφόρȣ *ab inutili: ait enim inutiliter res sibi perspectas toties recantari.* Consolatores molesti] *secundus locus ab inhonesto, quòd molestiam misero inhonestè & præter officium afferant.* 3 An finis est] *id est, satisne dixisti? sic nominatim compellat Eliphazum.* Aut quid] *Tertius locus ab injusto, injustè hominem non lacessitum in calamitosum invehi.* 4 Etiámne ego] *assumptus locus per-*

per hypothesin; a comparatione personæ suæ & officii, quod amicis exhibiturus esset, si loco ipsius versarentur. Anima vestra] *id est, si vos essetis loco meo.* Moverem caput] *id est, riderémne & ludificarer vos? ut 2. Reg. 19.21.* 5 Fortificarem] ὑποφορά, *subjectio sui officii quod præstiturus esset.* 6 Si loquar] *Secunda pars* Ἀνασκευῆς, *narratio flagellorum Dei & injuriæ quam ab amicis accipiebat Ijob: ut harum partium inter se comparatione amplificetur indignitas facti.* Si desistam] *id est semper, loquens & tacens doloribus excrucior, prout sequentia ostendunt usque ad ver.* 10. 7 Fatigat me] *dolor meus.* Desolasti] *Apostrophe ad Deum.* Cœtu] *id est, familia, suprà 1. cap. & amicis.* 8 Proteste est] *quantopere fatiget me dolor.* 9 Ira sua] *metaphoricæ locutiones, de Deo humanitus dictæ.* 10 Distendunt contra me] *id est inflant buccas, & pleno ore debacchantur in me: alterum narrationis membrum, ut observatum est in ver. 6.* Probrosè percutiunt] *id est, me palàm in os afficiunt inhumanissimis contumeliis.* 11 Dedidit me] *Amplificatio superioris querimoniæ a damnis antè acceptis (Chaldæorum Sabæorumq; operâ, suprà cap. 1. & Dei ipsius manu, versu sequente: quorum utrumque exaggeratur ex circumstantia temporis: quòd tum maximè ex insperato accidit tanta calamitas, cùm secundis rebus uteretur. quasi dicat, Ego cùm hostium quos non offenderam injuria, tum manus Dei violentia preßus, omnino diffluo, his duobus versibus: sed accedit jam ab amicis istis cumulus iste calamitatum, ut in me certatim velut in scopum jaculentur, adeóque in virum Deo & hominibus exosum: quod hîc allegoricè verbis castrensibus exponitur.* Iniquo] *Chaldæis & Sabæis.* Me] *id est, res meas: synecdoche.* 12 Disrupit] *igne & turbine, suprà cap. 1.* 13 Jaculatores] *uxor, amici, & alii convitiis me proscindentes.* Dissecat renes] *id est, morbis & malis, tanquam immissis telis, undequaque confodit totum corpus meum & ejus intimas partes; tum supra præcordia, ubi jecur cum felle situm est, tum infra præcordia, ubi renes velut sagittis transverberat.* 14 Irrumpit] *id est, infligit mihi subinde recentes plagas vehementissimè.* 15 Cilicium consui] *altera amplificatio querimoniæ ab effectis, duobus versibus: quod per tantas ærumnas in luctu, ignominia, squalore, & præsentissima morte versatur.* Consui] *id est, adeo manant ulcera corporis mei, ut lugubris amictus, quem primò superiorum ærumnarum causa indueram, suprà 1. & 2. carni meæ quasi consutus hæserit.* Cornu meo] *id est, robore & gloria mea.* 16 Adest umbra] *id est, caligant oculi mei tanquam moribundi.* 17 Propterea &c.] *Transitio ad* κατασκευὴν, *argumento a bona fide & conscientia sua.* Violentia] *id est, maleficium illud quod exprobrant mihi amici mei.* 18 O terra] *Exordium patheticum: cujus summa est, Ijobum terram & res omnes creatas obtestari, ut innocentiæ ipsius testificationem edant: inprimis verò Deum, ut partim adversantes sibi redarguat, partim Ijobi causam probet.* Ne tegas] *imprecatio hypothetica, quasi dicat, si quam cædem maleficiúmve quod objicitis patravi, illud revelet ac testificetur terra.* Ne sit locus] *id est, ne in cœlum efferatur recipiatúrve clamor meus, si sum ejusmodi.* 19 Etiam] *prior causa imprecationis a testimonio Dei & conscientiæ suæ.* 20 Derident] *posterior causa imprecationis a persona adversariorum, quòd ne in intimis quidem amicis inveniat fidem, qua cognoscant de æquitate causæ suæ.* Apud Deum] *Propositio* κατασκευὴ *sivé (ut vocant) constitutiva causæ quam in sequentibus acturus est. quasi dicat, a Deo cum lachrymis peto ut disceptet, &c.* 21 Ut disceptet] *Status causæ duplex: Alter, ut alterutram partem litigantem adversus Deum compescat authoritate sua: alter, ut causam hominum inter se litigantium definiat.* 22 Nam anni] *ætiologia constitutionis causæ quæ modò dicta est, a persona sua, quasi dicat, Deum vellem in præsentia disceptationē in se recipere, quia ad mortem propero.* Itinere] *ut sup. 7. 9. & 10.*

In caput XXVII.

1 Quandoquidem] *secunda pars* κατασκευῆς, *petitio, cujus causæ summatim, ver. 1. & petitionis summa, ver. 2. continentur.* Ludificationes] *id est, criminationes quibus isti ludificantur me: metonymia.* In exacerbatione] *id est, isti dies noctésq; non cessant exacerbare animum meum.* 2 Dispone quæso] *i. effice ut unus aliquis tuā & meā causam uno patrocinio defendat adversus istos, & tua ac mea causa vadimoniū conspondeat. inest autē huic forensi loquēdi formulæ synecdoche, cùm petit sponsorē vadimonii, i. qui cōsponso vadimonio se sistat, causā agat utriusque, &c.* Manui meæ] *i. spondeatur mihi porrecta manu ab eo quisquis sit: synecdoche a communi spondentium forma: cui similis est Jirmeję. 50.15.* 3 Nam animum] ἐργασία *causarum quæ positæ sunt ver. 1. primùm a persona adversariorum, ver. 3. & 4. deinde a sua, versibus sequentibus.* Abscondisti ab intellectu] *id est, nihil intelligunt, ac proinde causa cadent.* Non exaltabis] *secundum illos judicando.* 4 Deficiant] *id est, confusi abeant, dejectis in terram oculis.* 5 Statuit me] *scilicet amicorum adulatio.* 6 Ut caliget &c.] *id est, totus humore exhauriar ac viribus.* Umbra] *corporis, ac non amplius corpus: hyperbole.* 7 Obstupescant] *id est, animo, dictis, & factis viri boni glorientur in Deo, & de hypocritarum confusione exultent: summus finis agendę istius causæ, duobus versibus.* 8 Contineat justus] *id est, perseveret in sua justitia, ac non istarum offensionū argumento avertatur.* 9 Enimverò] *Epilogus, cujus partes sunt duæ: una, hortationis ad amicos conjuncta reprehensione sermonum antecedentium: altera, querimonia tristis de miseria conditionis suæ.* Revertimini] *id est, resipiscite.* 10 Cogitationes] *de diebus meis & statu illorum recuperando.* 11 Noctem in die] *id est, præsentia hæc mala efficiunt, ut dies quamvis lucidus mihi sit nox; prout sequentibus explicatur.* Tenebras] *id est calamitates, ut suprà 15.22.* 12 Si expectem] *restitutionem mei quam proponitis, frustra exspectavero.* Instruo strata] *id est, jam me adjacendum in sepulchro compono, qui tenebrarum est locus, suprà 10.21.* 13 Pater meus] *id est, tuus domesticus sum, ut filius parentum.* Matrem meam] *id est, cognationis vestræ sum: hyperbole, quibus significat se jam omnem istius vitę cognationem & usum abdicasse.* 14 Et ubi] *quasi dicat, quid est quod in animo meo possit exspectationem istam quam proponitis accendere? aut quis ita dejectus & morti proximus, vitę præsentis redintegrationem contemplari? sic loquitur ex præsente sensu carnis, prout judicium fieri poterat humanitus.* 15 Vectibus sepulchri] *id est, mox videbitis istas expectationes quas prędicatis, unà cum corpore feretro efferri in sepulchrum, unà intercident cum hac vita mea.*

Caput XVIII.

Bildad Ijobum gravissimè increpat, velut omnia sibi arrogantem, & amicorum monita judiciaque Dei damnantem: deinde elegantissimis allegoriis improborum statum infelicem percurrit.

1 CVI respondens Bildad Schuchites, dixit.
2 Quousque imponetis fines sermonibus? *quousque* instruetis, ut postea loquamur?
3 Quare reputamur ut jumenta? sordemus in oculis vestris?
4 O qui discerpit animam suam ira sua, an propter te derelinquetur terra, & refigetur rupes e loco suo.
5 Imò lux improborum extinguitur: neq; splendet scintilla ignis ejus.
6 Lux tenebrosa est in tentorio ejus: & lucerna ejus in eo extinguitur.
7 Anguntur gressus roboris ejus: & dejicit eum consilium suum.
8 Nam immittitur in rete pedibus suis: & in cassem continenter ambulat.
9 Prehendit calcaneo laqueus: constringens prævalet ei horridus.
10 Absconditus est in terra funiculus ejus: & decipula ejus in semita.
11 Circumquaq; perturbant eum terrores: & disjiciunt eum ad pedes ejus.
12 Fit famelicum robur ejus: & calamitas comparatur ad latus ejus.
13 Comedit vectes cutis ejus, comedit vectes ejus primogenitus mortis.
14 Avulsâ a tentorio ejus fiduciâ ejus, adigit eum *terror* ad regem terrorum.
15 Habitante in tentorio ejus *terrore*, ex quo non *est* ejus; spargitur super habitaculum ejus sulphur.
16 Infernè radices ejus exarescunt: & supernè succiditur ramus ejus.
17 Memoria ejus perit e terra; neque nomen *est* ei [a] in plateis.
18 [b] Depellitur a luce in tenebras; & a terra habitabili deturbatur.
19 Neque filius ei, neque nepos in populo ejus; neque superstes *est* in habitationibus ejus.
20 De die ejus stupent posteri; & præsentes [c] apprehenduntur horrore.
21 Profectò ista sunt tabernacula iniqui; & iste locus *viri* [d] non agnoscentis Deum fortem.

[a] Heb. *in facie plateæ.*
[b] Heb. *depellunt eum, deturbāt eum: impersonaliter sumptū, ut sup. 7.3.*
[c] Heb. *apprehendunt horrorem.*
[d] *vel, quem non agnoscit Deus fortis.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Istius responsionis summæ partes sunt duæ: Exordium Patheticum constans pura reprehensione Ijobi, usque ad ver. 5. & Propositio ad finem usque: cujus status est, utcunque se Ijob pertinaciter velit defendere, tamen abundè ex comparatione justitiæ Dei cum judiciis præsentibus & dictis factisq; Ijobi, amicorum dicta confirmari, Ijobi verò confutari.* 2 Quousque] *Exordium ex abrupto, velut hominis se in medium sermonem Ijobi inferentis perturbato animo. Est autem totum epitimeticum, cujus increpationis loci sunt duo; ab indigno ver. 2. & 3. & ab impossibili, ver. 4.* Imponetis] *plurale est ironicum per concessionem: quasi dicat, quandoquidem tu unus in sententia tua instar omnium nostrum haberi vis, esto sanè; an continuò dignum est ut silentium indicas nobis arbitratu tuo? deinde per gradationem; an etiam ut docendi nos authoritatem tibi uni arroges, & loquendi formulas præscribas?* 3 Quare reputamur] *secundus locus ab indigno, per gradationem: quasi dicat, an dignum est nos a te toties proscindi, ac non majoris fieri quàm bestiæ rationis expertes, & cum rebus sordidissimis & abjectissimis comparari? suprà 12.7. & 17.3. & 9.* 4 O qui] *alterum membrum Exordii* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impossibili, amplificatum illustri comparatione, hoc modo: tu ipse vides cum animo tuo, te nihil ira tua & indignatione amplius consequi, quàm ut teipsum excarnifices (quod tamen negaverat Ijob suprà 13.14.) putarésne te qui ultrò in perniciem tuam corruis, efficere posse ut omnia sursum deorsum ferantur, aut cœlum terræ misceatur? atqui perinde facis cùm ordinem justitiæ Dei oppugnas, arrogans justitiam tibi ac proinde abjudicans Deo, ac si ordinem sapientissimæ istius administrationis convelleres: nam idem est justissimus administrator hominum, & sapientissimus omnium creaturarum rector Deus.* 5 Imò] *Propositio theseos, id est, documenti universalis de infelice impiorum exitu; cujus accommodatio ad Ijobum aut tacitè fiebat, aut a Ijobo in capite sequente interrupta est.* Lux] *sic refellit propositionem Ijobi dicentis, utcunque sibi bene sit conscius: tamen extingui dies suos, suprà 16.23.* Scintilla] *id est, vel tantillum prosperitate utitur. In vetere codice manuscripto mutata litera una legitur, ambitus ignis ejus, quod per gradationem ita accipiendum esset, neque lucem ejus duraturam, neque tum quidem cùm ingentem focum accenderit præbiturum lucem. est autem his duobus versibus prima allegoria lucis ad figurandam conditionem improborum.* 6 Lux tenebrosa] *id est, aut imaginaria est prosperitas, si qua est; aut statim disperit.* 7 Anguntur] *Secunda allegoria a feris & avibus, quibus semper comparatæ sunt tendiculæ; qua ostendit quamlibet prosperitatem improbi, ut firmissima videatur, esse perexiguam & perangustam, adeoq; suis consiliis ruere: ita confirmat dictum Eliphazi suprà 15.20. & sequentibus.* 8 Immittitur] *Deo disponente, & illum suo ipsius facto deturbante.* 9 Horridus] *nimirum venator sive auceps, ut suprà 5.5.* 11 Circumquáque] *tertia allegoria ab exemplo forensi reorum, qui gravissimis criminibus tenentur, usque ad ver. 16.* Terrores] *ut lictores & apparitores regis, cujus meminit ver. 14. Sic enim isti satellites in tota hac allegoria nominantur.* Disjiciunt] *id est, fugientis & vagabundi vestigiis insistunt, persequendo reum, donec sistant regi.* 12 Fit famelicum] *id est, spoliatur omnibus bonis, quæ in indicem relata annotantur fisco.* Calamitas] *id est, tormentis subjicitur, & tunditur lateribus, ut mancipia & sontes tundebantur olim.* 13 Comedit &c.] *id est, gravissima fame premitur, dum cognoscitur causa ejus: hyperbole.* Vectes cutis] *id est, artus qui trunco corporis, ut vectes, infixi hærent.* Primogenitus mortis] *id est, cruentissima mors ac funestissima. nam Hebræi res summas in suo genere primogenitas vocant, quasi dicas duplas: metaphora sumpta a primogenitorum jure, de quo Deut. 21.17. sic Jeschahhjæ 15.3.* 14 Avulsa &c.] *i. omnibus quibus confidebat, puta liberis, familia, bonis, & si quæ sunt ejusmodi, deportatis, omnia addicuntur regi.*

Regem

Regem terrorum] *id est, principem, qui terrori est improbis. Est autem hæc periphrasis mortis improbos percellentis, ut præcedente versu.* 15 Habitante] *id est, postquam causa cognita ab illo abjudicata sunt bona, immituntur lictores ad incendendas ædes ejus, in facti perpetuam detestationem.* 16 Infernè] *quarta allegoria, qua idem fuerat usus suprà 8.16. & sequentibus.* 17 Memoria ejus] *Apodosis sive accommodatio superiorum allegoriarum ad thesin de statu improbi, ut obliquè perstringat Ijobum. Sunt autem hæc summa illius capita: ignominia, ipsius & posterorum excidium, omnium admiratio & horror de judiciis in eum, ac postremo cædis illius obliteratio.*

CAPUT XIX.

Ijob rejectis superioribus contumeliis amicus explicatione suarum ærumnarum ad misericordiam hortatur. fidem & innocentiam suam palàm fieri optat testificatione Dei, & beneficio resurrectionis vitaeq; æternæ se consolatur: postremò illos dehortatur ab insectatione sui.

1 RESPONDENS verò Ijob, 'dixit:
2 'Quousque mœrore afficietis animum meum; & atteretis me sermonibus?
3 Jam 'ᵃdecies ignominia affecistis me: nō erubescitis *quòd* obfirmatis vos contra me.
4 'Enimverò ᵇ esto, erraverim; mecum 'pernoctet error meus.
5 An vero contra me amplificare debetis probrum meum; & disceptare contra me?
6 'Agnoscite jam quòd Deus 'subvertit me; & rete suum circumegit mihi.
7 En exclamans violentiam, 'non tamen exaudior: vociferanti non adest judicium.
8 'Viam meam sepsit ut non possim transire; & semitis meis tenebras apposuit.
9 ᶜGloria mea me nudavit; & amovit coronam capitis mei:
10 'Demolitus est me circumquaque 'ut abeam; & 'amovit tanquam arboris expectationē meam:
11 Et accendens contra me iram suam, reputavit me sibi sicut hostes suos:
12 Simul advenientes 'turmæ ejus, aggerarunt contra me viam suam; & castra fecerunt circa tentorium meum.
13 'Fratres meos procul a me abegit; & familiares mei 'tantùm abalienant se a me:
14 Desinunt propinqui mei, & noti mei obliviscuntur mei:
15 Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ ᵈextraneum reputant me; alienigena sum in oculis eorum.
16 Servum meum inclamo, sed non respondet; dum ore meo deprecor eum:
17 Spiritus meus 'alienus est uxori meæ; utcunque supplicem 'per filios ventris mei:
18 Etiam parvuli spernunt me; cùm surgo, obloquuntur mihi:
19 Abominantur me omnes homines ᵉ intimi mihi; & quos diligo adversantur mihi:
20 Cuti meę' ut carni meæ adhærent ossa mea; denique ereptus sum 'cum cute dentium meorum.
21 'Miseremini mei, miseremini mei, vos amici mei; quia manus Dei plagis afficit me.
22 'Quare persequeremini me, sicut Deus fortis? & 'carne mea non saturaremini?
23 'O si quis jam daret 'ut scriberentur sermones mei: *O si* quis daret ut in libro exculperentur:
24 'Stylo ferreo atq; 'plumbo, in perpetuum in rupe inciderentur.
25 'Attamen ego 'novi 'redemptorem meum 'viventem: & 'posteriorem super pulverem resurrecturum:
26 Proinde postquam evigilavero *& vermes* confoderint 'istud; tamen carne mea me visurus esse Deum.
27 '*Idem* qui sum, ac non alienus visurus sum mihi, & oculi mei aspicient: *postquam* consumpti fuerint 'renes mei cum sinu meo.
28 'Quin imò dicere deberetis, quid persequeremur eum? 'cùm radix rei insit mihi.
29 Metuite vobis ᶠa gladio: nam æstus irę *habet* ᵍ pœnas iniquitatum cruentas; 'ut cognoscatis quod ex jure *est*.

ᵃ Heb. *decem vicibus.*
ᵇ Heb. *vere.*
ᶜ Heb. *gloriam meam a me nudavit: hypallage.*
ᵈ Heb. *in extraneum.*
ᵉ Heb. *secreti mei.*
ᶠ Heb. *a facie gladii.*
ᵍ Heb. *iniquitates gladii*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis Ijobi summæ partes sunt tres: ἀνασκευὴ sive confutatio superiorum criminationum, conjuncta deprecatione pathetica, usque ad ver. 23: κατασκευὴ sive confirmatio fidei & innocentiæ suæ: & Conclusio de amicorum erga se officio.* 2 Quousque] *Exordium ἀνασκευῆς ex abrupto, ad refellendum illud quo utebatur Bildad, suprà 18. Sunt autem illius loci duo; unus, ab injusto, ver. 2. alter, ab inhonesto & maximè importuno, ver. 3.* 3 Decies] *id est, multoties: finitus numerus pro infinito, ut Levitici 26.26.* 4 Enim verò] *primus locus ἀνασκευῆς hypotheticus sive per concessionem dictus, ἐκ τοῦ ἀδίκου, ab injusto, nam sic argumentatur Ijob: Jam professus sum integritatem fidei & conscientiæ meæ: sed ut illud taceam, & confitear me errando provocasse iram Dei, an continuo dignum est vobis, ut miserias accumuletis misero?* Pernoctet] *id est, adhuc hæream in errore meo: metaphora.*
6 Agnoscite jam] *alter locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ πρέποντος, ab honesto: honestum esse ut calamitates afflicti cognoscantur, & misericordia de illis capiatur, quas propterea Ijob explicat, usque ad ver. 21. deinde amicorum misericordiam implorat.* Subvertit] *id est, de pristino statu dejecit, quasi volucrem irretitam.* 7 Non tamen exaudior] *id est, non sublevor ab istis calamitatibus.* 8 Viam meam] *ut suprà 3. 22.* 10 Demolitus est] *id est, ablaqueavit & diruit, tanquam terram arboris radicitus extirpandæ.* Ut abeam] *id est, peream.* Amovit] *id est, evulsum exarefecit me, sine spe restitutionis.* 12 Turmæ ejus] *id est, multiplices copiæ afflictionum ipsi ministrantium contra me: elegans allegoria a forma castrensi.* 13 Fratres meos] *id est, auxiliaribus destituit me: quod alterum est damnum in re militari.* Tantùm] *id est, non nisi alieni sunt a me: illorum nemo accedit me.* 17 Alienus, &c] *id est, avertit faciem*

faciem ſuam a me, ac ſi gravè olentem halitum a me non poſset ferre. Per filios] *id eſt, per ſanctum jus conjugii, & fructus ejus.* 20 Ut carni] *id eſt, ut naturaliter ſolent adhærere carni.* Cum cute] *id eſt, labiis. quaſi dicat, nihil remanſit integrum præter ſermonis inſtrumenta.* 21 Miſeremini] *tertius locus* ἀνασκευῆς, *nimirum* πάθος: *quo miſericordiam implorat a commemoratione ſuarum calamitatum, duobus verſibus.* 22 Quare perſequeremini] *quaſi dicat, ſatis eſto vobis me tantopere a Deo premi.* Carne mea] *quaſi dicat, ſatis eſto vobis carnem meam eſſe conſumptam; neque velut immanes feræ etiam oſſa quæ ſuperſunt comminuite.* 23 O ſi quis] κατασκευὴ *ſive confirmatio bimembris: nam primùm fidem ſermonum ſuorum apud amicos pathetico voto ſive oratione confirmat, his duobus verſibus: deinde fiduciam ſuam in Deum de ſalute æterna & carnis reſurrectione profitetur: adeò ſe bona fide & conſcientia præditũ eſſe coram Deo & hominibus oſtendit verſibus ſequentibus.* Ut ſcriberentur] *ut palàm & in æternum teſtata fieret æquitas cauſæ meæ.* 24 Stylo ferreo] *id eſt, cælo ad literas exarandas.* Plumbo] *in ſulcos literarum infuſo.* 25 Attamen] *Altera pars confirmationis,* ἐπανόρθωσις *ſive correctio ſuperioris dicti ad confirmationem ſui ipſius, & rejectionem nefariæ illius criminationis quam Bildad objecerat ſuprà 8. 21. quaſi dicat, ſed quid eſt opus me tantopere laborare de probanda vobis juſtitia mea, aut palàm & in æternum apud homines confirmanda? hæc verò demum eſt gloria mea, nimirum teſtificatio conſcientiæ meæ; quâ ita acquieſco in promiſſionibus Dei de reſurrectione & vitâ æternâ mihi ipſi obventura, ut hoc me adverſus omnium tentationum procellas, ac nominatim contumelias veſtras conſoletur.* Novi] *fidei notitia.* Redemptorem meum] *ſive vindicem, qui tum perſonam meam ab interitu tandem vindicaturus eſt in æternum adventu ſuo, tum cauſam meam nunc a procellis totius mundi & contumeliis veſtris. Eſt autem is Deus Pater in Filio per Spiritum.* Viventem] *ac proinde utcunque cauſam meam homines oblivione ſepeliant, tamen illam integram apud Deum vivum aſſervari.* Poſteriorem] *id eſt, hominem redivivum die reſurrectionis in adventu Christi: nam poſterior homo, qualis in reſurrectione futurus eſt, cum hoc priore comparatur, ut 1. Cor. 15. 42.* 26 Iſtud] *iſtas reliquas mei prioris hominis, recubituri in pulvere. Eſt autem* ὕστερον πρότερον *in his verbis.* 27 Idem qui ſum, &c.] *id eſt, ego ipſe hâc meâ ipſius carne, hiſce oculis 1. Corin. 15. 53. & ſequentibus.* Renes mei] *id eſt, totus, ab una parte ad alteram: ſynecdoche.* 28 Quin imò] *Concluſio ab officio amicorum duplice; uno, erga Ijobum, ut ſanctè de illo cogitarent & humanitate proſequerentur eum, ver. 28: altero. ut ſe coram Deo agentes ſanctè componerent, & ſibi metuerent a vindicta ejus, ſi ſecus porrò facerent.* Cùm radix, &c.] *id eſt, cùm fide in Deũ radicatus perrexerim in integritate mea.* 29 Nam æſtus] *id eſt, cùm efficitur ut in iram efferveſcat Deus, non poſſunt ſubterfugi graviſſima ſupplicia quæ penes eum ſunt.* Ut cognoſcatis] *id eſt, ut ſaltem metu & horrore judiciorum ejus ad officium cognoſcendum revocemini.*

CAPUT XX.

Tzophar occaſione ex verbis Ijobi ſumpta eandem propoſitionem de miſero improborum exitio repetit; & a juſtitia Dei, exemplis ordinariis, atq; authoritate verbi divini confirmat.

1 CUI reſpondens Tzophar Nahhamathites, 'dixit:

2 'Propterea cogitationes me reducũt *ut loquar*: propter *illud* inquam 'feſtinatio mea *eſt* in me.

3 Caſtigationem [a] ignominioſam mihi audio: ſed ſpiritus ex intelligentia mea jubet me 'reſpondere.

4 'An hoc noſti? ab æterno, [b] ex quo poſuit *Deus* hominem ſuper terram,

5 'Cantum improborum ' a propinquo, & lætitiam hypocritæ uſque ad momentum eſſe?

6 'Si aſcenderit in cœlos excellentia ejus; & caput ejus nubem ipſam attigerit:

7 Sicut ſtercus ipſius, in perpetuum peribit: qui viderant eum, dicent, ubi eſt?

8 'Tanquam ſomnium avolat ' quod non inveniunt; & fugatur ut viſum nocturnum.

9 Oculus qui contuebatur eum non perget: neque amplius contemplabitur eum ' locus ejus.

10 'Filii ejus 'ſtudent gratificari tenuibus: etiam manus ipſius coguntur reſtituere 'ſubſtantiam ſuam.

11 'Oſſa ejus implentur ' *peccato* adoleſcentiæ ejus: donec cum eo in pulvere jaceat.

12 'Quamvis dulce in ore ſuo malum, 'celaverit ſub lingua ſua;

13 Parcens ei ' non dereliquerit illud : ſed continuerit illud [c] intra palatum ſuum:

14 'Cibus ejus in viſcera ejus converſus, 'fel aſpidum *fit* [d] in ipſo.

15 Opes abſorpſit & evomit illas: e ventre ejus depellit eas Deus fortis.

16 'Venenum aſpidum ſuxerit: occiderit eũ lingua viperæ.

17 'Ne ſpectet 'rivos, flumina, torrentes mellis & butyri.

18 Reſtituens ' laborem ac ſi non abſorpſiſſet, [e] compenſatione opum ſuarum, utique non 'exultabit.

19 Cùm quaſſat, [f] cogitur derelinquere tenues: cùm domum rapit, non extruit eam.

20 'Nam nihil experitur tranquilli in ' ventre ſuo : cum re deſyderabili ſua non proripit ſe.

21 'Non eſt reſiduum cibo ejus : propterea non manet proſperitas ejus.

22 Cùm implenda eſſet ſufficientia ejus, 'anguſtia eſt ei : omnis manus moleſti invadit eum.

23 *Cùm* eſſet impleturus ventrem ſuum, immittit in eum *Deus* æſtuantem iram ſuã: quam depluit in eum loco cibi ejus.

24 Fugientem ab armis ferreis, tranſverberat eum arcus chalybeus.

25 Stringit *gladium* adeo ut ' exeat e corpore, & ' coruſcus e felle ejus : ' abeuntem invadunt terrores.

26 Omnes tenebræ reconditæ ſunt 'in repoſitis ei, conſumit eum ignis ' non accenſum flatu: conteritur ſuperſtes in tentorio ejus.

27 'Retegunt cœli pœnam iniquitatis ejus; & terra

[a] Heb. *ignominiæ meæ.*

[b] Heb. *a ponere hominẽ.*

[c] Heb *in medio palati.*

[d] Heb. *in medio ejus.*

[e] Heb. *opibus compenſationis ſuæ: hypallage.*

[f] Heb. *derelinquit.*

terra insurgens in eum.
28 * Demigrat proventus domus ejus: * defluunt *pœnæ* in die iræ illius.

29 * Hæc *est* portio hominis improbi a Deo; & possessio *ejus* g indicta ei a Deo forti.

g Heb. *indicere ipsi a Deo forti.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt tres: Exordium, ver.2.& 3. κατασκευὴ sive confirmatio superiorum propositionis, Improbis malè esse, a ver.4. ad 29.& Conclusio.* 2 Propterea] *quòd dicis nobis metuendum esse a Deo, & explorandum quid sit ex jure; suprà 19.29. Est autem hîc exordium constans duabus partibus: quarũ una audientiã facit & necessitatẽ proponendæ istius doctrinæ ostendit* ἐκ τοῦ δικαίου, *ab justo, quod objecerat Ijob; altera ab honesto per concessionem, versu 3. quâ ostendit Tzophar se hoc sponte carni & infirmitati Ijobi cedere, ut ipsos afficiat probris; se illis nihil moveri, ac proinde nolle refellendis illis operam dare; sed tantùm iis rebus in medium afferendis, quarum testimonium perhibeat Spiritus Dei spiritui suo.* Festinatio] *id est, studium eloquendi stimulat, urget, & accelerat me.* 3 Respondere] *ad quæstionem videlicet, omissis probris quæ in nos conjicis.* 4 An hoc nosti] *Confirmationis* ἔκθεσις *sive propositio, Malis malè esse: quam eò gravius enunciat, quòd nominatim appellat conscientiam Ijobi, & exempla omnium temporum adducit.* 5 Cantum] *id est, prosperitatem: metonymia.* A propinquo] *id est modò tantùm & recèns cœpisse, ac mox desinere.* 6 Si ascenderit] ἐργασία *superioris propositionis, usque ad finem capitis. est autem hîc primus ejus locus per concessionem hyperbolicam.* 8 Tanquam somnium] *alterum simile ad amplificationem superioris loci, de vanitate & interitu improbi.* Quod non] *id est, cujus rem non inveniant somniantes, cùm evigilant: sic Jeschahbjæ 29.7.& 8.* 9 Locus ejus] *ut suprà 7.10.* 10 Filii ejus] *secundus locus de calamitate improbi, non ipsum tantùm, sed posteros etiam pervadente.* Student gratificari] *id est, tenuiores sunt ipsis tenuibus.* Substantiam suam] *quam tenuibus ademerat.* 11 Ossa] *amplificatio prioris loci de persona malefici: per comparationem prosperi status quo abusus est, cum flagellis & judiciis Dei subsequentibus.* Peccato adolescentiæ] *id est, supplicium anteactæ vitæ inde ab adolescentia hominem totum prosternit, velut tabes, aut putredo exedens ossa ejus.* 12 Quamvis] *allegoria de statu improborum, quinque versibus; quâ improborum mala cum cibis comparantur, quæ ipsis venenata & exitialia dicuntur esse.* Celaverit] *nimirum illud veluti cibum mandens.* 13 Non dereliquerit] *id est, non expuerit, ut sequens membrum ostendit his autem verbis figurat hypocritam, & obliquè Ijobum perstringit, docens Deum pœnas ab illo reposcere non quidem palam malè actæ vitæ; sed malæ mentis & mali animi, cujus venenum ipse cogatur ebibere.* 14 Cibus] *id est, malum quod comparabat animo, ut cibus comparatur ore.* Fel aspidum] *id est, fit venenum lethale ei.* 16 Venenum suxerit &c.] *id est, perinde cedit ipsi maleficiũ suum, ac si venenũ hausisset potentissimum, aut a vipera fuisset morsus.* 17 Ne spectet] *elegans apostrophe, quasi exultantis adversus improbum, & ingentem illius expectationem ludificantis, cum illustribus hyperbolis.* Rivos] *id est, affluentiam rerum secundarum, suavium, & molliter sibi ex animi sententia succedentium.* 18 Laborem] *id est, res alienas labore partas.* Exultabit] *id est, fruetur: sicut exponitur sequente ver.* 20 Nam] *ætiologia superioris doctrinæ de vana felicitate improborum, primùm ab infirmitate ipsorũ, versibus tribus: deinde a judicio Dei per sequentis; sive immediatè (ut loquuntur) a 23. versu usque ad 26. sive mediatè & rerum creatarum opera.* Ventre suo] *id est, in se: synecdoche, qua utitur propter superiorem allegoriam cibi.* 21 Non est residuum] *id est, totum alimentum ei adimitur, ut Psalmo 59.14.* 22 Angustia est ei] *partim a terroribus conscientiæ, partim ab hominibus quos molestia affecerit, sentit angustias tum maximè, cùm se fruiturum putat copiâ cornu & abundantiâ summa: sic deinceps sequentia.* 25 Exeat] *id est, transadigat corpus & viscera effundat.* Coruscus] *gladius: nomen est ex epitheto: vide Jechezk. 21.15.* Abeuntem] *id est, dum ista effugit, ruit in alia: sic Hhamos 5.19.* 26 In repositis ei, &c.] *id est, asservatis ei a Deo.* Non accensum] *id est, sponte ardentem, ut stipulæ aut stupæ: ut Jesch. 1.31.& 5.24. ita comparatus est ad incendium, ut cremium aut arefactum lignum: sic etiam Jechezk. 21.3.* 27 Retegunt] *id est, exerunt & notam omnibus faciunt, exsequentes judicium Dei.* 28 Demigrat] *ulciscente & pœnas reposcente terra: nam hîc versus per hysterosin membrorum duo maledictionum genera explicat, quæ denuntiantur superiore versu, a terra & a cœlo.* Defluunt] *id est, Stillant & ingruunt e cœlo.* 29 Hæc est] *Conclusio, qua Tzophar conatur Ijobum adducere in sententiam suam ab operibus Dei & ab authoritate verbi ejus.*

CAPUT XXI.

Ijob aculeis Tzopharis stimulatus graviùs amicos increpat; propositionem ipsorum de infelicitate improbrum confutat ratione, exemplis, & authoritate Dei: quæ deinde nominatim sibi accommodat, & amicorum consolationes responsaq; arguit.

1 RESPONDENS verò Ijob, * dixit:
2 * Audite a continenter sermonem meum: & sit istud *loco* consolationum vestrarum.
3 * Ferte me dum ego elocutus fuero; postmodum verò b * eloquium meum subsannato.
4 * An ego apud hominem querimoniam meam *instituo*? & * si est cur *conquerar*, non c angustaretur spiritus meus?
5 * Respicite ad me, & stupore corripiamini: & apponite manum ad os.
6 * Certè si recordarer, confestim conturbarer: & apprehenderetur caro mea horrore.
7 * Cur improbi * vivunt? veterascunt? etiam valent viribus?
8 Semen eorum firmum est ante eos cum eis; & prognati eorum in oculis eorum.
9 Domibus eorum pax a pavore est: neque * virgâ Deus instat eis.

a Heb. *audiendo.*
b Heb. *eloquimeum.*
c Heb. *abbreviaretur: si: Exodi.6,8.*

10 Bos

10 *Bos ejus init, nec ejicit semen: [d]enititur vacca ejus, neque abortit.
11 Emittunt ut gregem parvulos suos: & nati eorum saltitant.
12 Sumunt tympanum & citharam: & lætantur ad sonum organi.
13 Inveterāt in bono dies suos: deinde momento in sepulchrum descendunt:
14 *Qui dicebant Deo forti, recede a nobis: nam notitiā viarum tuarum non delectamur.
15 Quid est omnipotens, ut colamus eum? aut quid proficiemus, cùm intercedemus apud eum?
16 *En non *est* in manu eorum bonum eorũ: consilium improborum procul *abesto* a me.
17 *Quoties *lucerna improborum extinguitur, & supervenit eis interitus ipsorum, dolores impertitur *Deus* ira sua?
18 *Quoties* sunt ut palea coram vento, & ut gluma quam surripit turbo?
19 *Quoties* Deus reponit filiis illius iniquitatem illius, rependit illi & *cognoscit?
20 *Quoties* vident oculi illius perniciem suam, & de æstuante ira omnipotentis *bibit?
21 *Nam quod *est* studium illius de familia sua post se, cùm numero menses illius truncabuntur?
22 *An Deum fortem *quisquam* docebit scientiam: qua ipse *excelsos judicet?
23 *Hic moritur in *robore perfectionis suę: totus tranquillissimus & quietus:
24 *Cujus mulctralia plena sunt lacte: & medulla ossium ejus irrigua est.
25 Ille verò moritur animo amaro; qui non fruitus est bono.
26 Pariter in pulvere jacent: & vermis obtegit eos.
27 *En novi cogitationes vestras: & commēta *quæ* de me *iniquè comminiscimini:
28 Vos dicere, *ubi est domus *ingenii? & ubi *tentorium habitationum *improborum?
29 *An non interrogastis transeuntes viā? & *signa eorum non agnoscetis?
30 *Nam in die calamitatis subtrahitur malus: in die indignationum exportantur *mali*.
31 Quis indicat ei in faciem viam ejus? quod ipse fecit quis rependit ei?
32 *Tandem ipse in sepulchra effertur: & apud tumulum assiduus est.
33 *Dulcescunt ei glebæ vallis; & post se omnes homines trahit, ut ante eum fuerunt innumeri.
34 *Quo modo ergo consolaremini me vanitate: cùm responsionibus vestris reliqua sit prævaricatio?

[d] Heb. *liberat.*

[e] Heb. *violēter facitis.*

IN CAPUT XXI.

1 Dixit] *Istius orationis, quę tota est ἀνασκευαςικὴ, partes sunt tres. Exordium faciendæ audientiæ causa, a versu 2. ad 7: Propositio ἀνασκευῆς, a versu 7. ad 34: & conclusio, vers.* 34. 2 Audite continenter] *id est, ne me interpellate aut abrumpite sermonem meum, ut antè aliquoties fecistis. Est autem primus locus Exordii ab officio eorum. quasi dicat, quandoquidem non potestis me alia ratione consolari, saltem silentio me juvate, & si patienter me audietis, ponam hoc in consolationis loco.* 3 Ferte] *amplificatio superioris loci. quasi dicat, saltem ad tempus ferte, &c.* Eloquium meum] *apostrophe ad Tzopharem, qui verba Ijobi abrumpens ironicè ea deluserat, suprà 20.2.* 4 An ego] *secundus locus Exordii a consilio suo: non est mihi, inquit, res vobiscum, aut cum ullo homine. ad Deum fertur oratio mea, qui expostulandi facultatem non intercludit mihi.* Si est cur] *tertius locus ἐκ τοῦ πρέποντος ab honesto: inhonestum atque inhumanum est vos mihi intercipere facultatem conquerendi in angustia spiritus mei. hinc oritur exhortatio ad officium humanitatis, sequente versu.* 5 Respicite &c.] *id est, istę calamitates meæ quæ vobis ob oculos versantur, vos saltem ad stuporem & silentium adducant.* 6 Certè si recordarer] *id est, si vel tantùm meminissem tantæ calamitatis, quam alius ferret: consternaret me sola recordatio & commiseratio illius: quanto magis vos præsentes, si animum advertetis, necessarium est obstupescere ad calamitatem meam? amplificatio superioris exhortationis hypothetica, a persona sua.* 7 Cur improbi] *ἀνασκευὴ sive confutatio illius argumentationis. Improbos esse quibus malè cedit: cujus partes sunt duæ, una κατὰ θέσιν, sive generatim enuntiata de statu improborum, usque ad 27. versum: altera καθ' ὑπόθεσιν, per singularem accommodationem ad Ijobum. Refellit autem ἀξίωμα illud, primùm per argumentationem contrariam; dicitis improbitatem esse in causa cur improbi malè pereant: quid ergo causæ est cur improbi & impii prosperentur? hæc usque ad 17. versum: deinde ab exemplo ostendit non esse illud per[pe]tuum; imò potius infrequentius esse ut improbi vexentur malis: ad convellendum ἀξίωμα amicorum & argumentationem suam confirmandam.* Vivunt] *id est, bona constitutione corporis gaudent: prosperitate liberorum, versu 8: tranquillitate familiæ, versu 9: fœtura animalium, versu 10: copia & lascivia, versu 11 & 12: & tandem non languida morte utuntur, versu 13.* 9 Virga] *id est, castigatione ulla.* 14 Qui dicebant] *Amplificatio argumenti superioris, a gravitate illorum impietatis in Deum, quæ blasphemis sermonibus illorum exprimitur, duobus versibus.* 16 En non est] *Occupatio, qua utitur Ijob, ne existimarent amici eum hac specie ad impietatem allectum esse, aut in præsentia allici. Hæc eò, inquit, non dico, quòd aut existimem illos penes se habere authoritatem in res suas arbitratu suo, aut quòd animus meus in studium ejusmodi rapiatur: nam mens mea & animus meus ab illis cogitationibus & consiliis absunt quàm longissimè: sed ut ostendam vanitatem propositionis vestræ.* 17 Quoties lucerna] *Confirmatio ab exemplo, ut suprà dictum est in versum 7. Quoties, inquit, quasi dicat, non ita frequenter eveniunt ista ut extinguatur, &c.* Lucerna impro.] *vide suprà 18.5. & 6.* 19 Cognoscit[*id est, quæstionem habet: hysterosis.* 20 Bibit] *id est, inebriatur & conturbatur effusis calamitatibus: frequens metaphora.* 21 Nam quod, &c.] *id est, ut Deus ipsum viventē non excitat malis: sic non excitat ipsum animus ejus aut conscientia, ut sit sollicitus de rebus post mortē eventuris familiæ suæ.* Cùm nu.] *descripiio mortis.* 22 An Deum for.] *Conclusio prioris membri ἀνασκευῆς, constans duobus capitibus: explicatione brevi juris sive officii nostri, & facti sive eventus cum jure comparati. hic verò primùm agitur de officio hominum in suspiciendis ac non definiendis Dei judiciis: quia ita statuit Ijob: cùm hæc, inquit, ita se habent, & improbi frequentiùs in hac vita secundis rebus, quàm adversis utantur:*

tu: ne putetis aut vestrum, aut meum, aut cujusquam mortalis esse, ut Deo præfigat præsentium judiciorum legem; perinde ac si quid, qua ratione, aut quando in improbos agendum sit ignoraret. Excelsos] *id est, elatos animo, & secundis rebus.* 23 Hic moritur] *alterum membrum conclusionis, de facto quod communi omnium ætatum experientia commonstratur. quasi dicat, insipientis est de hominibus a præsente eventu judicare, sapientis verò Deo committere; cùm tota hæc administratio & eventus sit adeo hominibus incertus.* Robore perfectionis] *id est, in perfectissima felicitate, quanta apud homines esse potest.* 24. Cujus mulctralia] *id est, qui omnibus bonis, quæ fortunæ & corporis vocant, abundat: synecdoche.* 27 En novi] *altera pars* ἀνασκευῆς, *attingens singulariter personam Ijobi; cujus membra sunt duo,* ἔκθεσις *sive propositio, his duobus versibus; & confutatio, versibus sequentibus.* 28 Ubi est domus] *Ironia, qua utitur Ijob, ut eò melius amicorum animos effingat.* Ingenui] *id est, nobilis, principem antè agentis, nimirum Ijobi.* Tentorium habitationum] *id est, magnificum, ex multis habitationibus constans, ut sunt prætoria & principum ædes.* Improborum] *sic filios & familiam Ijobi perstringit.* 29 An non, &c.] *Confutatio* ἐκ τοῦ ἀτόπου; *absurdum est, inquit, vos nescire quod omnibus e plebe notum est, non consulere vos quenquam, neque agnoscere.* Signa eorum] *id est, exempla, quæ cùm eis eveniunt, aliis sunt documento: hæc autem explicantur versibus sequentibus.* 30 Nam in die, &c.] *Confutationis locus ab exemplis,* ἀνθυποφορά *ὄντος. nam sic respondet Ijob objectioni amicorum: quod dicitis; Malos malè perire, ac proinde me in perditionem istam devenisse propter improbitatem meam, falsissimum est; cùm plerunque improbi a pervadentibus calamitatibus immunes sint, nullius judicium subeant, aut ab ullo in ordinem cogantur. Inde enim ex contrario sequitur (quod Ijob reticet) in viros bonos istas calamitates incidere.* 32 Tandem ipse] *Occupatio objectionis istius; atqui in sepulchrum effertur improbus: cui respondet Ijob tribus argumentis; primùm satis esse ad institutum ut commodè vitam transegerit & calamitates prævenerit morte; deinde sepulchrum ipsum consolationi esse, quòd vacuum sit ab istis calamitatibus & mutationibus, ut suprà 3. 16. & sequentibus, & 10. 22: postremò quòd morte nihil accidit ei, quin cum omnibus hominibus omnium ætatum commune sit.* 33 Dulcescunt ei: &c.] *hyperbolæ, per prosopopœiam sensum & humanas actiones mortuis tribuentes.* 34 Quo modo] *Conclusio, qua asserit Ijob ex superioribus, inanes esse tum consolationes tum disceptationes eorum: consolationes quidem, quia vanæ erant, & nihil ad se accommadatæ; disceptationes verò, quia etiam in Deum & in Ijobum altercando peccabant.*

CAPUT XXII.

Eliphaz Ijobum a contentione adversus Deum revocans justitiam Dei asserit, injustitiæ & impietatis Ijobum arguit, exemplo diluvii deterret, & ad seriam resipiscentiam ac tempestivam revocat, adjunctis Dei promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, dixit:

2 An Deo forti prodesse potest vir? cùm prodest, ex eo prosperatur *Deus*?

3 An oblectationi est omnipotenti, quòd justificas te? aut an lucro, quòd integras asseris vias tuas?

4 An de religione tua argueret te? veniret tecum in judicium?

5 Nónne malitia tua multa est? neque est finis iniquitatibus tuis?

6 Nam pignus acceperis a fratribus tuis immeritò: & [a] nudos nudaveris vestibus suis:

7 Non aquam bibendam lasso dederis: & a famelico prohibueris panem:

8 Præterea viri [b] lacertosi fuerit terra hæc: & [c] acceptus persona habitaverit in ea:

9 Viduas dimiseris vacuas: & lacertus *uterque* pupillis contritus fuerit:

10 Ideoque circunstant te laquei: & perturbat te pavor repentinus:

11 Aut tenebræ, ne videas; & agmen aquarum obtegit te.

12 An non Deus est, *inquis*, in altitudine cœli? & aspice summitatem sydera ut excelsa sunt.

13 Ideo dicis, quid nosceret Deus fortis? an per caliginem judicaret?

14 Densæ nubes latibulum sunt ei, ut non aspiciat: & ambitum cœlorum obambulat.

15 An semitam seculi observasti, quam triverunt homines [d] vani?

16 Qui corrugati sunt cùm nondum esset tempus; fluvio effuso in fundamentum eorum.

17 Qui dicebant Deo forti, recede a nobis? & quid facturus fuisset omnipotens illis?

18 Quorum domos ipse impleverat bono: at consilium improborum procul *absto* a me.

19 Videntes justi lætantur: & innocens subsannat eos.

20 Cùm nondum excinditur substantia nostra; & residuum illorum absumit ignis:

21 Assuesce, quæso, cum illo, & pacem habe: in his obveniet tibi bonum.

22 Recipe, quæso, ex ore ejus legem: & repone dicta ejus in animo tuo.

23 Si reverteris usque ad omnipotentem, [d] instauraberis: *si* procul amoveris iniquitatem a tentoriis tuis:

24 Idque ponendo pro pulvere lectissimum aurum & argentum: & pro rupe [e] Ophirinum aurum fluviatile.

25 Nam erit omnipotens lectissimum aurum tuum; & argentum, viresque tibi.

26 Si tum in omnipotente te ipsum oblectabis: & attolles ad Deum faciem tuam,

27 Supplex orabis eum, tum *inquam* exaudiet te: & vota tua persolves.

28 Cùm primum decernes sermonem, [f] præstabitur tibi: & in viis tuis resplendebit lux.

29 Cùm depresserint te, qui loquutus es in exaltatione; tum demissum oculis servabit:

30 Liberabit [g] noxium; eritque liberatus puritate manuum tuarum.

[a] Heb. *vestes nudorum nudaveris: hypallage.*
[b] Heb. *brachii.*
[c] *vel elatus.*
[d] Heb. *vanitatis.*
[d] Heb. *ædificaberis.*
[e] Heb. *fluminum Ophirum: vel fluminibus.*
[f] Heb. *exurget vel stabit tibi.*
[g] Heb. *non innocentem.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt duæ: prior* ἐπιτιμητικὴ *sive continens reprehensionem vitæ dictorumq; Ijobi, usque ad 20. ver. posterior* παρακλητικὴ *sive hortatoria ad resipiscentiam, adjunctis amplis promissionibus, usque ad finem.* 2 An Deo forti] *reprehensionis sive confutationis locus primus,* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου: *quo ostendit Eliphaz non esse cur Ijob tantopere apud Deum & coram ipsis de sua integritate glorietur: nam (inquit) ut homo sit optimus, non potest Deum sibi ullo beneficio obstringere; ac proinde non potes tibi ipsi corã illo confidere, quasi de ipso bene sis meritus: ut psaltes de se confitetur Psalm 16.2.* 3 An oblectationi] *secundus locus, ab inutili: non conducere, aut ad gratiam promerendam, aut ad ullam aliam utilitatem, si quis se velit justificare coram Deo: Lucæ 17.10.* 4 An de religione] *tertius locus a natura Dei justissima, abs qua virum religiosum & sanctum non castigatum iri docet hoc versu; sed contrà severissimam hanc castigationem arguit monumentum esse summæ & infinitæ malitiæ Ijobi, versu sequente.* 6 Nam pignus] *secunda pars reprehensionis, amplificatio proximè præcedentis loci de malitia Ijobi: cujus partes sunt duæ, injuria in homines, usque ad ver. 12: & impietas in Deum, usque ad 15. ver. Harum autem criminationum quia status conjecturalis est, & magis in præsumptionibus quàm certis probationibus positus; futuro utitur, pignus acceperis, nudaveris, &c. quasi dicat, necesse est ut fatearis te aut hoc, aut illud, aut omnia commisisse, si bene attenderis ad justitiam judiciorum Dei.* Nudos] *id est, qui jam nudi sunt propter injuriam tuam.* 10 Ideoq; circunstant] *accommodatio ad justitiam Dei, quasi ultiones sumentem de inhumanitate Ijobi, quatuor metaphoris.* 12 An non Deus] *secundum caput confirmationis de Ijobi impietate in Deum, quam Eliphaz partim ex causa quæ agebatur, partim ex superioribus Ijobi verbis astruere conatur per mimesin illius, his tribus versibus. est autem hic eclipsis qualem antè observavimus 1. Reg. 20.34. & 2. Reg. 9.27.* Est in altitudine] *quasi dicat, ideoq; longissimè a nobis abest.* 13 Judicaret] *i. judicis partes ageret.* 15 An] *tertius reprehensionis locus, ab exemplo eorum qui diluvio olim perierunt, usque ad ver. 20.* Semitam] *id est, rationem vitæ quam secuti sunt, & exitum eorum, de quo versu sequente.* Seculi] *id est, antiquam.* 16 Qui corrugati] *id est, intempesta morte abrepti sunt, & diluvio mersi: corrugantur enim hominum mersorum & diu in aquis fluctuantium corpora: synecdoche.* Fluvio effuso] *aquis diluvii terram inundantibus.* 17 Qui dicebant] *sua impietate & protervia, ut suprà 21.14.* Quid] *aliud pro justitia sua: sic Ijobum obliquè mordet & fodicat.* 18 At consilium] *epiphonema, quo resumptis Ijobi verbis suprà 21.16. partim velut præripit illi aversationem hanc, tanquam indignè ea abutenti; partim sibi vendicat & piis omnibus, sequente versu.* 19 Lætantur] *approbantes & gratulantes judicio Dei.* Subsannat] *vitam malè gestam improbans.* 20 Cùm nondum] *secunda pars, hortatio ad resipiscentiam, cujus propositiones sunt duæ: una de officio Ijobi, tribus versibus; altera de promissionibus, quæ omni resipiscenti a misericordia Dei comparata sunt.* Substantia nostra] *id est, humana natura, vel genus: sic monet Ijobum a circunstantia temporis. quasi dicat, dum adhuc stas vivus, & dum adhuc potes utilem expectationem venturi illius judicii præcipere animo tuo: nam hæc vera est piorum ac fidelium nota in vetere & Novo Testamento passim, expectatio extremi judicii, in secundo adventu Christi.* Residuum illorum] *id est, reliquos peccatores, servatos igni in diem damnationis & exitii impiorum, Jeschahhjæ 66.15. & sequentibus. & 2. Pet. 3.7. & sequentibus.* 21 Assuesce] *propositio generalis officii & promissionum: nam officium assuescendi cum Deo & pacem colendi exponitur ver. sequente; promissiones verò, reliquo capite.* 23 Reverteris] *id est, seria resipiscentia uteris, & fructus ejus proferes.* Instauraberis] *id est, tu ipse, personæ, res, & facultates tuæ non tantùm redintegrabuntur, sed etiam gloriosiùs curabuntur a Deo, ver. 24. & 25. optata tibi succedent omnia, & illustrabuntur a Deo, 26.27. & 28. versibus; denique & tibi ex istis calamitatibus emergenti benedicetur, & aliis propter te, ver. 29. & 30.* 24 Idque ponendo] *allegorica hyperbole ad figurandam instaurationem, sermone translato a structoribus.* Ophirinum] *id est, præstantissimum, de quo 1. Reg. 10.11.* Fluviatile] *id est, lectissimum ex Ophirino: nam nullum aurum absolutius est fluviato, ut cursu ipso tritum, perpolitum. Plinius lib. 33. cap. 4. Posset tamen non incommodè ad copiam referri, si ita interpreteris, fluminibus Ophirum. quasi dicat, qui aurum non pluris facit quam rupem, etiamsi perenne illius largumq; flumen flueret.* 27 Vota tua persolves] *id est, nulla tibi a Deo nisi gratias agendi occasio dabitur.* 29 Depresserint te] *hæc mala quæ pateris, pro eo quòd tam arroganter & protervè adversus Deum contendis.* 30 Liberabit noxium] *id est, tanta erit illius erga te benedictio, ut etiam aliorum misereatur qui non fuerint innocentes propter te, ex promissione facta Abrahamo Gen. 11.35. & 18.24. & sequentibus. atque huc videtur spectasse Propheta Jechezkel 14.14. & sequentibus: ubi Ijobi intercessio cum Noachi & Danielis intercessione conjungitur.*

CAPUT XXIII.

Ijob ægrè ferens objurgationem amicorum, sibi judicium constitui a Deo petit; fidem suam & integritatem profitetur in mediis calamitatibus. Deinde propositionem aliorum convellens, docet improbis in hac vita plurimùm bene esse; Deum verò tempus judiciorum sibi asservare, & quomodo & quando decrevit, ea demum in improbos familiamq; eorum exequi.

a Heb. *manus: metonymia, ut infrà 27.11.*
b Heb. *ut scirem & invenirem.*

1 CUI respondens Ijob, dixit:

2 Etiam hodie rebellionem *haberi* querimoniam meam: *cùm* a plaga mea gravis existit supra gemitum meum:

3 O *si* quis daret ut b scirem invenire eum: pervenirem usque ad sedem ejus.

4 Disponerem coram eo causam: & os meum implerem argumentis.

5 Cognoscerem *quibus* verbis responderet mihi; & intelligerem quid diceret mihi.

6 An

6 ᵃ An pro amplitudine virium litigaret mecum? non; sed ipse inderet vires mihi.
7 ᵃ Illic rectus disceptat cum eo: & ᵃ liberarem me in perpetuum a judice meo.
8 (ᵃEn si antrorsum ivero, non aderit: si verò retrorsum, non animadvertam eum:
9 Cùm aget ipse *ad* sinistram, non tamen videbo: ᵃ operiet dexteram plagam, nec tamen respiciam)
10 ᵃ Cùm recognovisset viam quæ *est* apud me, probavisset me; ᵃ sicut aurum exirem.
11 ᵃ Gressum ejus retinuit pes meus: viam ejus observavi, ut non declinarem:
12 Neque præceptum labiorum ejus dimovi: ex instituto meo recondidi sermones oris ejus.
13 ᵃ Sed si ipse ᵃ contra unum *agit*, quis revocet eum? quod animus ejus cupit, id efficit.
14 Nam perficit statutum [e] de me: & ᵃ hujusmodi multa sunt penes eum.
15 Propterea ᵃ a facie ejus perturbor; dum consydero, expavesco ab eo:
16 Quia Deus fortis ᵃ emollit animum meum; & omnipotens perturbat me:
17 ᵃ Cùm nondum excisus sim a conspectu tenebrarum, aut a conspectu meo operiat caliginem.

[e] Heb. *meū.*

CAPUT XXIIII.

1 ᵃ CUR ab omnipotente non essent ᵃ abscondita ᵃ tempora? ut noscentes eum non prævideant dies [a] ab eo *præstitutos.*
2 ᵃ Iis qui terminos movent: *qui* gregem quem rapuerunt pascunt:
3 Asinum pupillorum abigunt: pignore capiunt bovem viduæ:
4 Avertunt egentes a via: simul ᵃ occultantur pauperes terræ:
5 En *ut* onagri in deserto prodeunt ad opus suum, diligenter pervestigantes prędam: campestris locus ᵃ ei cibum *præbet &* pueris ejus.
6 In agro *messem* non suam demetunt: & vineam improbus *quisque* [b] vindemiant:
7 Nudum pernoctare cogunt absque veste, adeò ut non sit operimentum in ipso frigore:
8 Ab inundatione *in* montibus madefiant, & absque tegumento ᵃ amplectantur rupem:
9 Abripiunt rapinam [c] a pupillo sugente vbera: & *quo* indutus est pauper, pignori accipiunt:
10 Nudum ire cogunt absque vestitu, & ᵃ famelicos *qui* portant manipulos:
11 Intra muros ipsorum oleum exprimentes: *&* torcularia calcantes sitiunt.
12 ᵃ E civitate homines gemunt, & anima cōfossorum ᵃ vociferatur: ut Deus ᵃ non sinat disponi insulsitatem.
13 ᵃ Isti sunt inter rebellantes adversus ᵃ lucem, non agnoscunt vias ejus: nec sedent in semitis ejus.
14 ᵃ In ipsa luce surgens occisor interficit pauperem & egentem; noctu verò est sicut fur.
15 Et oculus scortatoris observat crepusculum dicendo, ne contempletur me oculus: & larvam faciei apponit.
16 Perfodit in tenebris domos, quas interdiu designaverant sibi: ᵃ nesciunt lucem.
17 ᵃ Sed pariter *uno* mane est illis ᵃ lethalis umbra: ᵃ cùm cognoscit *Deus*, ᵃ terrores *adsunt* lethalis umbræ.
18 [d] ᵃ Levior est quàm superficies aquarum, ᵃ maledicta portione istorum in terra: non ᵃ [e] refluit, [f] secundum consuetudinem altarum *ruet.*
19 ᵃ Ut siccitas, etiam æstus arripiunt aquas nivales, *ita* sepulchrum *eos qui* peccarunt.
20 ᵃ Obliviscitur illius vulva, suaviter depascente eum verme amplius non commemoratur: ita confringitur velut arbor iniquitas.
21 ᵃ Consociat ei sterilem ᵃ non parientem: & viduam non afficit bono.
22 ᵃ Trahitque robustos vi sua: si consistit *ullus*, diffidit vitæ suæ.
23 ᵃ *Si* dat ei ut securitate nitatur; tamen oculi ejus intenti sunt viis istorum.
24 *Si* attollunt se aliquantulum, mox nemo superest: adeo deprimuntur, planè omnes ᵃ decutiuntur: & velut [g] fritspicę succiduntur.
25 ᵃ An non igitur ita est? quis ementietur me? & rediget [h] in nihilum sermonem meum?

[a] Heb. *ejus.*

[b] Heb. *serò colligunt: proprium vindemiæ, quia fit desinente anno.*

[c] Heb. *ab uberibus pupillo.*

[d] Heb. *levis est suprà superficiem aquarum.*

[e] Heb. *convertet se.*

[f] Heb. *consuetudine secundum altarum: hypallage, ut Gen.* 18. 11.

[g] Heb. *caput vel cacumē spicæ sic una voce appellat Varro.*

[h] Heb. *ad non.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt duæ: una est* Κατασκευὴ *sive confirmatio hypotheseos de fide & innocentia Ijobi usque ad cap.* 24. *altera,* Ἀνασκευὴ *sive confutatio theseos, qua conati fuerant amici Ijobum improbitatis evincere a præsentibus calamitatibus.* 2 Etiam hodie] Κατασκευῆς *exordium patheticum ex abrupto: quo conqueritur Ijob sibi injuriam fieri, & eo graviorem, quo cum majoribus calamitatibus conflictatur.* Cùm plaga] *id est, graviùs affligor quàm ut possim pro gravitate ingemiscere: amplificatio injuriæ, ut sup.* 6. 4. 3 O si quis] Κατασκευῆς *primus locus ab optato, quo docet Ijob se bona fide & conscientia fretum maximè expetere ut sistatur coram Deo: quod copiosè explicat usque ad ver.* 11. 4 Disponerem] *id est, dispositè & ex ordine cum ipso agerem.* Argumentis] *innocentiæ meæ: sic exponuntur expostulantis partes, hoc & sequente versu.* 6 An pro multitudine] *alterum caput forensis administrationis, de partibus judicis. quasi dicat, constat mihi mea innocentia, quam ego scio non oppugnatum, sed confirmatum iri a Deo, ut justissimus est.* 7 Illic rectius] *Confirmatio a thesi: non patiuntur (inquit) repulsam viri boni; neque ego paterer.* Liberarem me] *id est, probata causa impetrarem ab eo liberationem.* 8 En si] *Correctio superioris optati. quasi dicat, sed quid desydero quod exorari non potest? quia Deus liberrimus, cum creaturis agit liberrimè, neque in ordinem humanum cogitur.* 9 Operiet] *id est, incumbet ad dexteram partem.* 10 Cùm recognovisset] *regressio ad superiorem locum de læto eventu judicii, si concederetur sibi.* Sicut aurum] *id est, purissimus, ut aurum ex igne.* 11 Gressum ejus] *secundus locus* Κατασκευῆς *superioris, ætiologiam continens ab integritate sua duobus versibus. Gressum autem ejus passivè accipe, id est, ab eo definitum, & monstratum.* 13 Sed si ipse] *tertius locus* Κατασκευῆς *ab omnipotentia Dei, duobus versibus; & imbecilli-*

tate sua exhorrescente ad judicia Dei, tribus sequentibus. Contra unum] *id est, unum aliquem castigat.* 14 Hujusmodi multa] *quibus obnitentes & refractarios edomet.* 15 A facie] *id est, sensu flagellorum præsentium ejus, & metu futurorum.* 16 Emollit] *id est, teneritatem & imbecillitatem affert animo meo attendenti ad omnipotentiam ejus.* 17 Cùm nondum] *id est, cùm neque antehac mors prævenerit ærumnas meas, quod optabam sup. cap. 3. neque jam in ærumnis versans, cernam ullum liberationis modum mihi oblatum esse, sive a morte, quæ finem calamitatum faciat, sive a Deo, ut me expediat ab istis calamitatibus, quæ tenebrarum & caliginis nomine indicantur plerunque in scriptura sacra.*

In caput XXIIII.

1 Cur ab omnipotente &c.] Ἀνασκευῆς *sive confutationis istius partes sunt Propositio, usque ad ver. 17. Occupatio, ac velut quoddā confutationis genus, versibus 8. & Conclusio. Hic autem propositionis summa est: Deū tempora judiciorū suorū ita noscere solum, ut ne cum piis quidem & religiosis hominibus eorum notitiam ordinariè communicet; ac proinde non posse ab hominibus regulas certas de eo præscribi, quod sibi soli vendicavit Deus.* Abscondita] *videlicet hominum notitiæ.* Tempora] *quibus sive in hoc, sive in futuro seculo decrevit impios punire.* 2 Iis] Ἐργασία *propositionis in sequētibus, cujus loci sunt injuria in res & in personas, usque ad ver. 13. impietasque in Deum, quam evincit ipsorum conscientia dum fugit lucem, & ad omnem improbitatem projecta est, a ver. 13. usque ad 17. ver.* 4 Occultantur] *id est, abdunt se in loca abstrusissima, ubi latitant eorum metu.* 5 Ei] *id est, cuique eorum campestria loca inserviunt, ut sequens ver. indicat.* 8 Amplectantur rupem] *ne ab inundantibus aquis rapiantur.* 10 Famelicos] *id est bajulos, quorum opera condendo in horrea & apothecas frumento abusi sunt, vacuos remittunt absque mercede & alimento suo, contra legem Levit. 19. 13. & Deut. 24. 14. & contra omnem humanitatem, ut amplificatur sequente ver.* 12 E civitate] *id est, totas civitates opprimunt gravissimè.* Vociferatur] *orans Deum ut, &c.* Non sinat disponi insulsitatem] *id est, pergere & confirmari tam pravam administrationem; quæ ideo insulsitatis nomine perstringitur, quia nec Deo nec hominibus bonis humanum aliquid sapientibus probatur.* 13 Isti sunt] *altera pars* ἐργασίας, *ut observatū est in ver. 2.* Lucem] *spiritualē sive naturalē in animo & conscientia eorū ingeneratā, sive adventitiam, quā Deus testificatur verbo & operibus suis, de officio erga se & res creatas omnes, idque in Christo, qui est vera illa lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* 14 In ipsa luce &c.] *id est, totos dies consumunt in maleficiis, prout videtur commodum, hoc versu; aut clam interdiu comparat quod noctu perpetret, duobus sequentibus.* 16 Nesciunt] *id est, studiosissimè hanc lucem fugiunt, & alteram illam spiritualem longissimè abjiciunt.* 17 Sed pariter] Ἀνασκευῆς *pars secunda, qua occupat Ijob objectionem hanc; quid ergo? an statuis malis in hac vita semper benè esse, & bonis plerunque malè? ad quam respondit Ijob, se nunquam fuisse in ea sententia; ista pendêre ex arbitratu Dei, judicia ejus in improbos plerunque uno momento designari; denique sive eos vexare velit; sive aliquo modo secundare, singularem illius regulam non posse ab hominibus percipi.* Lethalis umbra] *id est, exitium.* Cùm cognoscit] *id est, cognitionem ut judex adhibet, quærit, & animadvertit in facinorosos.* Terrores] *id est, simulac Deus quæstionem habere cœpit, suis terroribus & furiis animus improbi fodicatur. Sic explicantur principia & progressus exitii improborum; quod modò per prolepsin dixit, usque ad ver. 21.* 18 Levior est] *id est, citiùs diffluit.* Maledicta] *id est, sententia maledictionis in istos a Deo lata.* Refluet] *id est, non reciprocabitur, conversusque recurret in pristinum statum, ut fit in æstuariis; sed ut aquæ altæ & ex edito loco ruentes, deturbatus in perpetuum manebit: elegans allegoria, ut Gen. 49. 4.* 19 Ut siccitas] *altera allegoria ab aquis nivalibus; quæ quia subtiliores sunt, eo celerius æstu ab arente terra imbibuntur.* 20 Obliviscitur illius] *id est, perinde disperit ab hominibus memoria ejus, ac si nunquam conceptus esset, aut editus ex utero. hoc enim synecdochicè accipitur pro toto tempore ejus inde a conceptu.* 21 Consociat] *secunda pars judiciorum Dei in improbos, nimirum quòd etiam eorum familiam affligit & pessundat gravissimè; ac primùm quidem uxorem, hoc versu: deinde liberos, sequentibus. Nam consociat, inquit, id est, neque vivo eo, neque mortuo, uxori benedicit.* Non parientem] *justo judicio ejus; quamvis non natura sterilem.* 22 Trahitque] *id est, tollit e medio liberos, vel opibus, potestate, & honore florentissimos.* 23 Si dat] *id est, si quietem ei ad tempus largitur, observat tamen eorum consilia & actiones, ad efficiendum quod sequente versu exponitur.* 24 Decutiuntur] *id est, nullo negotio deturbantur.* 25 An non] *Conclusio, a veritate superioris doctrinæ amicos arguens.*

Caput XXV.

Bildad Ijobum confirmantem integritatem suam ex comparatione majestatis divinæ cœlestiumque corporum reprehendit.

1 TUM respondens Bildad Schuchites, *dixit.

2 *Dominatus & [a]*quidem* formidabilis est penes illum; [b] *colit pacem in* excelsis suis.

3 An est numerus *turmariis ejus? & supra quem* non exurgit lux ejus?

4 *Quid ergo justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti? aut quid purus esset natus in muliere?

5 *En usque ad lunam, non tamen splenderet: etiā sydera non pura essent *in oculis ejus.

6 Quanto minus mortalis, *vermis? & filius hominis, lumbricus?

[a] Heb. *pavoris.*
[b] Heb. *facit.*

Annotatio.

1 Dixit] *Hic sermo Bildadi confutat priorem propositionem Ijobi de innocentia, quam dixerat se probaturum*

turum Deo, suprà cap.23. Confutat autem ἀπὸ κοινοῦ τόπου, *cujus membra sunt duo: unum, comparationis hominis cum Deo, usque ad ver. 5. alterum, cum cœlestibus corporibus, ver. 5. & 6.* 2 Dominatus, &c.] *Propositio unius loci communis de omnipotentia Dei, cujus apodosis hominem cum Deo comparans habetur ver. 4.* Colit] *Confirmatio propositionis de reverenda illa potentia Dei tribus argumentis. primùm a tranquillissima, convenientissima & constantissima administratione rerum cœlestium, hoc versu, deinde a rerum morem ei gerentium innumerabilitate, postremò a præstantissima luce, qua omnes suos administros creaturasq; superat, ver. 3.* Excelsis] *id est, in cœlis & supra cœlos.* 3 Turmatiis] *id est, omnibus cœlestibus & terrestribus ad jussa ejus capessenda comparatis.* Non exurgit] *id est, quem non superat lux bonitatis ejus?* 4 Quid ergo?] *cùm Deus potentissimus, instructissimus, & optimus omnium sit, quid homo? &c. comparatio majoris.* 5 En usque] *altera comparatio majoris, ex ordine gradationis posita. quasi dicat, sed quid hominem cum Deo comparo, cùm ille ne cum rebus quidem creatis cœlestibus luce comparari possit? Quamobrem ut Ijobum afficiat graviùs, appellat ipsius conscientiam: En, inquit, usque ad lunam. quasi dicat, attolle eousque oculos, & observa quantopere obscuretur, si cum Deo comparabitur.* In oculis] *id est, collata cum eo.* 6 Vermis] *id est, qui cum Deo comparatus nihil amplius est quàm vermis præ imbecillitate & vanitate naturæ suæ.*

CAPUT XXVI.

Ijob rejectis ironicè sermonibus Bildadi, ampliùs prædicat omnipotentiam & sapientiam Dei a rerum cognitione, creatione, & administratione.

1 CUI respondens Ijob, 'dixit:

2 'Quàm adjuvisti destitutum virtute? servasti 'brachium destitutum robore.

3 'Quàm consuluisti insipienti? & quod res est, plurimùm fecisti notum.

4 'Apud quem enuntiasti sermones? & cujus anima prodiit ex te?

5 Ipsi expertes vitæ reformarentur: & sub aquis habitatores earum.

6 'Nudum est 'sepulchrum coram illo, neque est tegumentum 'perditioni.

7 Qui extendit 'Aquilonem super inane': suspendit terram super nihilum. (Gen. 1.)

8 Ligat aquas in 'densis nubibus suis, adeo ut non findatur nubes sub eis.

9 Continet superficiem 'solii, expandit ad illud nubem suam:

10 Decreto circinavit 'superficiem aquarum, usque ad consummationem 'lucis cum tenebris,

11 'Usquedum 'columnæ cœli concutiantur, & 'obstupescant ab increpatione ejus.

12 Virtute sua 'disrupit mare: & intelligentia sua discidit [a]pelagus.

13 Spiritu suo cœlos ornavit: formavit manus ejus 'serpentem [b]oblongum.

14 'En istæ sunt partes viarum ejus, sed quã-tam particulam rei audimus de eo? at 'tonitru [c] summæ potentiæ ejus quis intelligat?

[a] Heb. *superbiam, id est superbam aquarum congeriem, ubi consistebat terra.*

[b] Heb. *vectem ut Jeschabhjæ. 27. 3.*

[c] Heb. *potentiarum.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis partes sunt duæ: una est* Ἀνασκευὴ *sive confutatio ironica propositionis Bildadi, usque ad ver. 6: altera* Κατασκευὴ *sive confirmatio infinitæ illius potentiæ Dei, quam prædicaverat Bildad, ut eadem opera jejunitatem sermonis ejus ostenderet, & confirmaret se optimè de Deo sentire, usque ad finem capitis.* 2 Quàm adjuvisti] *Confutatio ironica* ἐκ τοῦ ἀνωφελοῦς, *ab inutili, his duobus ver. quam deinde amplificat duobus sequentibus. Est autem hîc confutationis locus ex ironica superioris sermonis & concessione compositus, hoc modo: Egregia verò dicta, & salutaria scilicet: maximè cùm (ut vobis videmini) apud virum infirmum, abjectum, & ignorantem agitis. quasi dicat, hæc omnia nullius sunt momenti apud me, ad juvandum, servandum, consulendum, aut edocendum me.* Brachium] *id est, virum, synecdoche: ita se vocat Ijob per* μείωσιν συγχωρητικήν. 3 Quàm consuluisti] *quasi dicat, tantum abest ut facto prositis mihi, ut ne verbis quidem adjuvetis.* 4 Apud quem] *Amplificatio superioris confutationis, primùm a persona sua. quasi dicat, quem putas esse me, ut profundas apud me verba ista? ego verò ampliùs teneo, & ampliùs de Deo quàm tu prædicare possim: prout facit inde a versu sexto: deinde a persona adversarii. quasi dicat, quis tam bellè te docuit, & ad dicenda ista veluti animavit? postremò ab effectis: quæ per ironiam hyperbolicam exponit ver. 5. quasi dicat, mirum fuerit profectò, si ad tam festivos, opportunos, & salutares sermones tuos mortui ipsi e sepulchro non excitabuntur, aut ex profundo ipso emergent.* 5 Habitatores] *id est, cadavera jam olim submersa.* 6 Nudum est] *Confirmatio prædicationis illius de omnipotentia Dei* κλιμακωδῶς *sive per gradationem facta, primùm a centro terræ & universa terra, ver. 6. & 7. deinde ab aquis partim cœlestibus, ver. 8. & 9. partim marinis, ver. 10. & duobus sequentibus: postremò ab ornatu cœli & aquarum, ver. 13.* Sepulchrum] *id est, terræ penetralia sunt illi resupina & apertissima: vide Hebr. 4. 13.* Perditioni] *id est, loco perditionis in quo animantia consumuntur: metonymia.* 7 Aquilonem] *id est, orbem terrarum, synecdochicè: nam Aquilo ut superior pars orbis nostri, incumbit inferioribus partibus, & omnes simul incumbunt nihilo.* 8 Densis nubibus] *velut aquarum conceptaculis, tam firmis ut non stillent nisi ad ipsius voluntatem.* 9 Solii] *id est cœli, Jeschabhjæ. 66. 1.* 10 Superficiem aquarum, &c.] *id est, mare circunduxit terræ.* Lucis cum tenebris] *id est seculi, quòd discernitur luce & tenebris: vide Jirmejæ. 5. 24.* 11 Usquedum] *id est, donec dissolvatur mundus: synecdoche. vide 2. Petri 3. 7. & 10.* Columnæ cœli] *id est, montes, quibus videtur cœlum incumbere velut columnis: vide simile 2. Schem. 22. 8.* Obstupescant] *id est, dissiliant, per prosopopœiam dictum.* 12 Disrupit] *id est, divisit maria, fluenta, lacus, stagna, &c. ut consp iceretur arida.* 13 Serpentem oblongum] *id est, balænam, quæ ab immensa illa longitudine sua nominatur vectis maris: ut Jeschabh. 27. 3.* 14 En istæ sunt] *Conclusio istius propositionis: omnipotentiam Dei & sapientiam non posse nisi minima ex parte intelligi, nedum audiri aut prædicari a nobis.* Tonitru] *id est, potentissima opera ejus totum orbem longè lateq; personantia, & in aureis rerum creatarum omnium etiam surdissimarum, ut fragoso tonitru, vehementissima vi irrumpentia.*

CAPUT XXVII.

Ijob Deum testem adhibens amicos reprehendit; probos & improbos usu afflictionum docet innotescere: ac postremò sapientiam Dei hominibus quamvis sagacibus impervestigabilem, & Deo soli ab æterno cognitam fuisse ostendit.

1 DEINDE 'pergens Ijob proferre sententiam suam, 'dixit:

2 'Ut vivit Deus fortis, *qui* 'summovit causam meam; & omnipotens, *qui* amaritudine afficit animam meam:

3 Quamdiu anima mea in me erit; & spiritum Deus in naso meo *sinet:*

4 'Non sunt locutura labia mea iniquitatem; neque lingua mea effabitur dolum.

5 'Absit [a] a me, ut justificem vos: quoad expiravero, non amovebo integritatē meā a me.

6 Justitiam meam retineo; neque deseram eam: non abjiciet *eam* [b] animus meus [c] unquā.

7 'Erit ut improbus inimicus meus: & insurgens in me ut iniquus.

8 'Nam quæ esset expectatio hypocritæ, quam expleverit; cùm decutit Deus desyderium ejus?

9 An clamorem ejus exauditurum Deum fortem, cùm supervenit ei angustia?

10 An in omnipotente sese oblectat? invocat Deum 'omni tempore?

11 'Doceo vos in [d] plaga Dei fortis *versans:* quis sim erga omnipotentem, non celo.

12 En, vos omnes videtis: '& quare vanitate vanescitis?

13 Hæc *est* portio hominis improbi [e] a Deo forti; & possessio violentorum, *quam* ab omnipotente accipiunt.

14 Si multiplicantur filii ejus, *multiplicantur* ad gladium: & prognati ejus non saturantur pane.

15 Superstites ejus 'in ipsa morte sepeliuntur: & 'viduæ ejus non flent.

16 Si coacervaverit ut pulverem argentum; & velut lutum comparaverit vestem;

17 Quod comparaverit, justus induet: & argentum innocens partietur.

18 Ædificaverit 'quasi Arcturi domū suam: *erit* tamen velut 'tugurium *quod* fecit custos.

19 Dives cubat, cùm nihildum [f] interversum est: ubi 'oculos suos aperit, nihil adest.

20 'Assequitur eum velut aquæ, [g] terrorum multitudo: noctu furtim abripit eum turbo.

21 Asportante ipsum Euro abit; qui in morem procellæ corripit eum e loco suo.

22 Ira projiciente in ipsum & non parcente *Deo*, ab ejus manu [h] contentissimè 'fugit.

23 'Explodit eum manibus suis; & exibilat eum e loco ejus.

[a] Heb. *mihi.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *a diebus meis. ut 1. Reg. 1. 6*
[d] Heb. *manu: metonymia, ut sup. 23. 2.*
[e] Heb. *de cum Deo.*
[f] Heb. *colligitur.*
[g] Heb. *terrores.*
[h] Heb. *fugiendo fugit.*

CAPUT XXVIII.

1 'NAM 'est *quidem* argento 'eductio: & 'locus auro *quod* liquant:

2 Ferrum e 'pulvere sumitur: & 'lapide funditur æs:

3 'Terminum impositum tenebris, & omnem perfectionem *mortalis* ipse pervestigat; 'lapidem caliginis & umbræ lethalis:

4 '*Cùm* erumpit torrens 'dimisso accola, *aquæ* 'oblivioni traditæ a pede; exhauriuntur, [a] mortalis operā abscedunt.

5 Terræ 'ex qua prodit cibus; 'quamvis sub ea diversum fit velut ignis;

6 *Terræ inquam* ejus lapides 'loco Sapphiri; pulveres verò aurum sunt illi;

7 Semitā quam non novit volucris, neque contuitus est oculus 'cornicis:

8 Quam non calcarunt [b] juvenes feræ; neque transivit per eam immanis leo:

9 In 'silicem mittit manum suam: evertit radicitùs 'montes:

10 In rupibus diffindendo 'efficit rivos: & quicquid [c] rarum est, videt oculus ejus.

11 'A fletu flumina obligat: denique absconditum prodit luci.

12 'At illa sapientia unde inveniretur? & ubinam esset locus intelligentiæ?

13 Non novit mortalis æstimationem ejus; neque invenitur in terra istorum viventium.

14 Abyssus dicit, non est in me: & mare dicit, non est penes me.

15 Non posset dari aurum asservatum pro ea: neque appendi argentum *in* pretium ejus.

16 Non potest taxari insigni auro Ophirio: Sardio pretioso, aut Sapphiro.

17 Non potest *ullus* æstimare eam auro aut 'nitidissima gemma: nec permutationem ejus vase auri purgatissimi.

18 'Sandastri aut unionis nulla fiat mentio: nam acquisitio sapientiæ præit carbunculis.

19 Non potest æstimare eam Topazio Æthiopico: insigni auro puro taxari non potest.

20 Illa igitur sapientia unde adveniret? & ubinam esset locus intelligentiæ?

21 Cùm occulta sit ab oculis omnis viventis; etiam a volatili cœli abscondita:

22 'Perditio & mors dicant; auribus nostris 'audivimus [d] famam ejus.

23 '*Solus* Deus intelligit viam ejus; & ipse scit locum ejus.

24 'Nam ipse in extremitates terræ intuetur; sub omnibus cœlis videt.

25 'Aptando 'pondus aëri; & appendendo aquas ex mensura:

26 'Faciendo pluviæ statutum; & viam fulgetro tonitruum,

27 'Jam tum videbat eam, & recensebat eam: comparabat eam, etiamque pervestigabat eam.

28 'Dixit verò homini; En 'reverentia domini est sapientia: & recedere a malo, intelligentia.

[a] Heb. *a mortali.*
[b] Heb. *filii feræ.*
[c] Heb. *pretiosum, ut 1. Schem. 3. 1.*
[d] Heb. *auditionem.*

ANNOTATIO.

1 Pergens] *id est, a singulari responso facto propositioni Bildadi, transiens ad integrā constitutionē suæ*

sua & amicorum causæ, his quinque capitibus. Dixit] *Totius orationis Ijobi summæ partes sunt duæ: ἀντικατηγορία, hoc est, translatio criminis sive recriminatio in amicos, confutans sermones ipsorum, his duobus capitibus; & κατασκευή id est, constitutio & confirmatio sermonum suorum, tribus sequentibus. Hujus autē ἀντικατηγορίας partes sunt, Propositio, a ver. 2. usq; ad 8. confirmatio a ver. 8. ad finem capitis usq;: & confutatio, capite seq.* 2 Ut vivit] *Exordium propositionis a religione juramenti, ad fidem faciendam sermoni de innocentia sua & amicorum injuria, usque ad ver. 4.* Summovit] *id est, rejecit, ut nondum de ea cognosceret.* 4 Non sunt lo.] *id est, nihil tergiversabor; omnia bona fide & sine dolo malo enuntiabo, rationem duntaxat habens veritatis.* 5 Absit a me] *Propositio constans duabus partibus; criminatione amicorum, & sui probatione; quæ partes duobus sequentibus versibus converso ordine ex Hebræorum usu amplificantur.* 7 Erit ut improbus] *id est, quisquis mihi in hac causa adversatur, tandem aliquando injuriæ condemnabitur: prout factum est cap. 42. 7. & 8.* 8 Nam quæ] *Confirmatio innocentiæ a fide sua & expectatione in Deum, etiam in ipsis afflictionibus. q.d. vos a rebus hisce præsentibus judicium facientes, hypocritam statuitis esse quem ita graviter Deus affligit; ac proinde me omnes uno ore hypocriseos condemnatis, suprà 8. 13. & 15. 34. & 20. 5. Ego verò contrà, cùm jam antè afflictiones proborum improborumq; communes esse demonstraverim, suprà 9. 22. & sequentibus; omnino confirmo probos & improbos non ex afflictionum numero aut gravitate cognosci; sed ex animi constitutione, & afflictionum usu: nam probi utcunque rebus vel charissimis spolientur, a Deo exaudiuntur: si nondum exaudiuntur; tamen in Deo acquiescunt, & oblectationem capiunt; denique adversis rebus æquè ac secundis in invocatione nominis Dei perseverant: hypocritæ verò quid expectarent? cui confiderent? quo delectarentur? quem invocarent? nam simulac de rebus suis & optatis deturbantur, planè dejiciuntur de mente, & ipsi animum abjiciunt. hæc est propositio major.* 10 Omni tempore] *id est, secundis & adversis rebus.* 11 Doceo vos] *Assumptio, transiens hypotheticè ad personam suam. quasi dicat, At ego non facio, ut hypocritæ solent; sed animum meum, ut constitutus est erga Deum in gravissima hac calamitate, vobis expono, & videtis ipsi.* 12 Et quare] *Conclusio: quasi dicat, ex malis principiis falsò concluditis; frustra tempus consumitis, & me obtunditis.* 13 Hæc est] *Majoris probatio complectens duo capita; unum, de calamitatibus quæ etiam improbos invadunt, usque ad vers. 20. alterum, de miserrima animi eorum constitutione, usque ad finem capitis.* 15 In ipsa morte] *id est, adhuc animam agentes.* Viduæ ejus] *id est, ne ab intimis quidem lugentur: ita sunt omnibus exosi: synecdoche.* 18 Quasi Arcturi] *id est, prætorium magnificum, splendidum, & alterum velut paradisum, cœlestemq; domum fieri curaverit: denique velut in cœlo fuerit sententia sua.* Tugurium] *hoc enim tantisper durat, dum fructus sunt in agro.* 19 Oculos suos] *id est, simul atque evigilat.* 20 Assequitur eum] *Altera pars ἐργασίας ut notatum est in vers. 13. quasi dicat, conscientia ejus longè aliter quàm justorum afficitur, perculsa terrorum turbinibus, ventis, & procellis, malorùmque gravissimorum infinito numero.* 22 Fugit] *id est, desperat & diffidit ei, ut hosti infensissimo.* 23 Explodit] *Deus: humanitus dictum.*

In caput XXVIII.

1 Nam] *Confutationis locus unus, toto hoc capite elegantissimis figuris illustratus, respiciens ad conclusionem Ijobi suprà 27. 12. Quasi dicat, Dixi vos in cogitationibus sermonibúsque vestris evanescere atque desipere: miramini dictum; ego verò hoc uno tantùm argumento contentus ero ad diluendum sermones vestros. Sapientia Dei est impervestigabilis, ac proinde incognita hominibus; vos autem de ea ita loquimini, ut si pervestigassetis & explorassetis eam: vanissimi igitur estis qui de sapientissima illa administratione Dei pro judicio vestro statuitis. Tota itaque argumentatio est ἐκ τοῦ ἀδυνάτου. Sed antequam istud ἀδύνατον sive (ut ita loquamur) impossibilitatem ostendat; distinguit sapientiam humanam a divina; & per comparationem istius sapientiæ quæ homini relicta est, sapientiam Dei amplificat. Est autem comparationis istius membrum unum de sapientia humana, usque ad vers. 12. deinde ab eo versu est comparationis apodosis.* Est quidem argento] *quasi dicat, est quidem homini a Deo attributa mirabilis ars & sapientia, quæ, si alibi usq, elucet in metallorum effossionibus & distinctionib.* Eductio] *sive terræ argyritidis effodiendæ, sive excoquendæ.* Locus] *id est, aurifodinæ inveniuntur arte.* 2 Pulvere] *id est, e stricturis sive glebis, venâque ferraria.* Lapide] *æroso, quem vocant cadmiam; vel in Cypro e chalcite.* 3 Terminum impositum] *id est, viscera, fibras, & sinum terræ intimum.* Lapidem caliginis &c.] *id est, abstrusissimos lapides.* 4 Cùm erump.] *id est, cùm repentè stagnat specus metallica, & cuniculi irrumpentibus aquis exundantur; ea est ars & sapientia hominis, ut etiam profundissimas aquas exhauriat, irrumpentes obthuret, & specus arefaciat.* Dimisso accola] *id est, ab alveo suo ordinario qui accolebatur, præceps in cuniculos metallicos exundat.* Oblivioni traditæ] *id est, quas pes ullus (ut Hebræi loquuntur) non novit sive expertus est unquam, quæ pede non possunt transiri præ profunditate.* 5 E qua prodit] *id est, quæ plus satis benigna est & fertilis, quacunque calcatur.* Quamvis sub ea] *id est, quamvis sæpe in subterraneis specubus venæ terræ sulphureæ, sive natura sua, sive ferramentorum ictibus irritatæ, sive lucernis inflammatæ in homines exardescant: tamen non deterrentur ipsi.* 6 Loco Sapphi i] *id est, lapides illi effossi stringuntur, & poliuntur in Sapphiros: & ex pulvere disparatur aurum.* 7 Cornicis] *quamvis oculatissimæ, & sitientis auri, id est, uno verbo, semita omnibus rebus creatis avia; periphrasis.* 9 Silicem] *qui in fodinis occursare solet: candidam vocant artifices, authore Plinio.* Montes] *qui excavati cunicularioium operâ dehiscunt, fidentibus rimis.* 10 Efficit rivos] *id est, flumina librata ex aliis jugis montium, substructis canalibus ducit, aut ex propinquo derivat: corrugos vocant, inquit Plinius lib. 33. cap. 4.* 11 A fletu] *corrugos pro arbitrio obthurat obicibus, ne etiam tantillùm stillent; quod metaphoricè notat fletus appellatio.* 12 At illa sapientia] *Apodosis, ut notatum est in vers. 1. qua ostenditur neque usquam inveniri posse, vers. 13. & 14. neque ullo pretio, a vers. 15. ad 20. vers. neque a quoquam vivente, vers. 21. & 22.*

17 Nitidissima gemma] *sic interpretamur ex vocis etymo.* 18 Sandastri] *ad vocem Chaldaicam proximè accessimus, & vocis etymon: Vide Plinium lib.* 37.*cap*.7. 22 Perditio & mors] *id est, omnes res creatæ, quæ antè perierunt, quasi dicat, neque nunc, neque unquam antehac comprehensa fuit a mortalibus : synecdoche.* Audivimus] *nempe tantùm : quasi dicat, nunquam potuimus cognoscere aut assequi eam. Prosopopœia.* 23 Solus Deus] *altera pars confutationis* κατασκευαστικη: *qua, ubi notitiam sapientiæ illius omnibus ademit, soli Deo asserendam docet. Est autem hoc versu propositio, cujus* ἐργασία *in sequentibus continetur usque ad finem capitis.* 24 Nam] *Explicatio sapientiæ Dei ab infinitate ejus in omnia loca. hoc versu ; & omnia tempora, versibus sequentibus.* 25 Aptando] *id est, inde ab eo tempore quo Deus creabat, aptabátque omnia.* Pondus aëri, & appendendo aquas ex mensura] *id est, cùm omnes res creatas ex pondere & mensura ordinabat sapientissimè.* 26 Faciendo] *id est, cùm leges poneret in futurum totius administrationis, ordinariæ & extra ordinem.* 27 Jam tum] *id est, jam eo tempore illa intimè & familiarissimè utebatur, ut* Proverbiorum 8. *ac proinde illam ab æterno obtinet infinitã: sed homini circumscripsit, ver. sequent.* 28 Dixit verò] *Conclusio, a finibus quos sapientiæ nostræ circumposuit Deus ; ut amicos a suis judiciis revocet ; suum studium erga Deum ostendat, & probet se nolle penitiùs in judicia Dei inquirere ; quàm prout revelata est ab ipsa sapientia.* Reverentia domini] *sic Ecclesiastis* 12.15.

CAPUT XXIX.

Ijob pristinæ suæ amplitudinis pluribus recordatus, exoptat redintegrationem illius; præsentium calamitatum vim, ex comparatione illius felicitatis gravissimè amplificat : studium suum in colenda humanitate, pietate, officiisque omnibus in Deum & homines profitetur : propter quod in præsentis mali indignationem irrumpens, dira sibi imprecatur si contrà quàm debuit fecerit ; Deum provocat, & judicium constitui petit.

1 AMPLIUS perrexit Ijob proferre sẽtentiam suam dicens :
2 O *si* quis daret mihi *ut* tanquam mensibus præcedentibus ; tanquam diebus *præcedentibus* Deus conservaret me :
3 Cùm efficeret ut splenderet lucerna sua super caput meum, ad cujus lumen ambulabã per tenebras :
4 Ut eram diebus hybernorum meorum, arcano Dei in tentorio meo :
5 Cùm adhuc omnipotens erat mecum, circunstantibus me pueris meis :
6 Cùm lavabam vestigia mea butyro ; & rupes fundebat apud me rivos olei :
7 Cùm egrediebar ad portam per urbem; in platea comparabam sedem meam.
8 Videntes me pueri occultabant sese ; etiam decrepiti assurgentes stabant.
9 Principes continebant sermones ; & manum imponebant ori suo :
10 [a] Eloquentes antecessores occultabant se: eorumque lingua palato eorum adhærebat.
11 Nam auris audiens beatũ prædicabat me : & oculus videns testificabatur mihi,
12 Me eripere pauperem vociferantem ; pupillumque, & cui adjutor non est.
13 Benedictio pereuntis veniebat super me ; & [b] animum viduæ ad cantum excitabam.
14 Justitiam induebam, & induebat me ; velut pallio & cidari judicium meum.
15 Ut oculi eram cæco: & *velut* pedes claudo eram.
16 Pater eram egentibus ; & litem *ejus quem* non cognoveram, ipsam pervestigabam :
17 Perfringebamque molares iniqui; & edentibus ejus ejiciebam prædam.
18 Itaque dicebam, apud nidum meum expirabo: & sicut arena, [c] multis diebus utar :
19 Radix mea explicata erit aquis ; & ros pernoctabit in ramo meo :
20 Gloria mea erit *ut* novella apud me; & arcus meus in manu mea innovabit *se*.
21 Mihi auscultantes expectabant: & conticescebant ad consilium meum.
22 Post verbum meum non iterabant: ita super eos stillabat sermo meus.
23 Expectabant enim tanquam pluviam me ; & os suum distendebant, *ut* ad pluviam serotinam.
24 Si jocabar cum eis, non credebant; & lumen vultus mei non dejiciebant.
25 Si eligebam viam eorum, sedebam primarius : denique habitabam ut rex inter turmarios; quando lugentes consolatur.

[a] Heb. *vocis antecessores, id est, vocales : synecdoche.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *multiplicabo dies.*

CAPUT XXX.

1 NUNC autem rident me minores me [a] tempore : qui spreviissem parentes eorum apponere canibus gregis mei.
2 Etiam vires manuũ eorum quorsum mihi *profuissent*? in illis perierat senium.
3 Qui præ inopia & fame confugiebant *in* solitarium, siccaneum: [b] hesterna nocte vastatum & pervastatum *locum*:
4 Qui decerpebant [c] herbas e salsilagine cũ stirpibus : etiam radices, juniperique cibo erant illis:
5 E medio expellebantur : vociferabantur *homines* contra eos, ut *contra* furem:
6 In concavitate vallium habitando, foraminibus pulveris & petrarum,
7 Inter stirpes rudebant : sub urtica [d] pungebantur:
8 Homines [e] flagitiosissimi: etiam homines ignominiosissimi: afflictissimi erant: [f] extorres.
9 Nunc, inquam, modulatio istorum : & sum eis [g] sermonis argumentum.
10 Abominantur me, longè recedunt a me: & a facie mea non cohibent sputum.
11 Nam chordam meam solvit, & afflixit me *Deus*: ideo habenas a præsentia mea dimiserũt.
12 Ad dexteram [h] puberes insurgunt, pedes meos impellunt : aggerant contra me semitas [i] exitiales suas.
13 Destruunt iter meum, ad calamitatem meam conferunt; quod non est futurum adjumẽto illis.
14 Quasi irruptione lata, invadunt *me* : sub vastata labe devoluunt sese.
15 Eversus est super me *nidus meus*, terro-

rum

[a] Heb. *diebus: synecdoche.*
[b] Heb. *hesternæ noctis vastationem & pervastationem.*
[c] Heb. *salsilaginosam.*
[d] Heb. *abscessibus afficiebantur.*
[e] Heb. *filii flagitiosi, etiam filii absque nomine.*
[f] Heb. *ex terra.*
[g] Heb. *in sermonem.*
[h] Heb. *pubertas.*
[i] Heb. *calamitatis suæ.*

rum multitudo persequitur ut ventus 'ingenuitatem meam: ita ut tanquam nubes prætererit salus mea.

16 Et jam in me 'seipsam effundit anima mea: obtinent me dies afflictionis meæ.

17 'Nox ossa mea perfodit a me: & nervi mei non recumbunt.

18 [k]'Præ magna vi *morbi* ' mutat se vestitus meus: ut ora tunicæ meæ 'cingit me.

19 Projecit me in lutum; adeo ut comparare me possim pulveri & cineri.

20 'Vociferor ad te; sed non exaudis me: consisto; sed *non* advertis te ad me.

21 Convertis te in crudelem contra me: pro robore manus tuæ, intestinum odium exerces adversum me.

22 'Extollis me in ventum, *ei* imponis me; & 'efficis ut diffluam [l] substantiâ.

23 'Nam experior, mors avocat me; & 'domus constituta omni viventi.

24 'Enimverò 'num oratio *aderat*, *cùm* immitteret manum? cùm in oppressione 'ejus propter ista *erat* vociferatio?

25 An non flebam [m] pro eo cui dura erant tempora? 'anxia erat anima mea pro egente?

26 Quod bonum expectanti mihi evenit malum; & speranti lucem evenit caligo:

27 'Viscera mea effervefacta sunt, adeo ut nō quiescant: prævenerunt me dies afflictionis.

28 'Ater ambulo non a sole; surgens in congregatione vociferor.

29 'Frater factus sum draconibus: & socius [n] pullis ululæ.

30 Cutis mea denigrata est super me; & ossa mea exarserunt præ siccitate.

31 Proinde ' ad luctum redacta est cithara mea; & organum meum ad vocem flentium.

[k] Heb. *præ magnitudine vis.*

[l] Heb. *essentia.*

[m] Heb. *propter durum die: synecdoche.*

[n] Heb. *filiabus.*

CAPUT XXXI.

1 'FOEDUS pepigeram cum oculis meis: & quid advertissem animum ad virginem?

2 'Nam quę *est* portio [a] a Deo supernè? aut possessio ab omnipotente de excelsis?

3 Nónne exitium iniquo, & quidem [b] monstrosum operariis iniquitatis?

4 An non ipse videt vias meas? & omnes gressus meos numerat?

5 'Si ambulavi cum vanitate; aut festinavit ad dolum pes meus:

6 Examinet me lancibus justitiæ; & cognoscat Deus integritatem meam.

7 Si declinavit gressus meus a via 'illa, & [c] oculos meos secutus est animus meus; aut manibus meis adhæret 'quicquam:

8 Quod seminavero, alius comedat; & propagines meæ eradicentur.

9 Si pellectus fuit animus meus ad mulierem; aut ad ostium proximi mei ' insidiatus sum:

10 Molat alteri vxor mea; & super eam incurvent se alii.

11 Nam illud flagitium est; & ea est iniquitas [d] a judicibus animadvertenda.

12 Ignis enim iste ad perditionem usq; consumpturus esset; & omnem proventum meum eradicaturus.

13 Si sprevi causam servi mei, aut ancillæ meę, litigantium mecum:

14 (' Quid enim facerem, si surgeret Deus fortis? & si visitaret, quid responderem ei?

15 Nónne in utero, qui fecit me, fecit eum? & disposuit nos in ipsa vulva idem?)

16 Si cohibui me ab 'optato tenuium; aut oculos viduæ 'confeci;

17 Et comedi frustum cibi mei solus; ac non cumedit pupillus ex eo:

18 (Nam a pueritia mea adolevit *apud* me tanquam patrem: & ab utero matris meę duxi *pupillam* ipsam)

19 Si ' aspexi pereuntem eò quòd non esset vestimentum; & non fuit tegumentum egenti:

20 Si non benedixerunt mihi 'lumbi ejus: quòd de vellere agnorum meorum incalesceret:

21 Si 'agitavi contra pupillum manum meam, quòd viderem in porta auxilium meum:

22 Humerus meus de scapula sua decidat, & brachium meum ab acetabulo defringatur.

23 'Sed pavori erat mihi exitium [e] a Deo forti: cujus excellentię non prævaluissem.

24 Si posui *in* auro spem meam: aut insigni auro dixi, fiducia mea:

25 Si lętatus sum cùm multæ essent opes meæ, & cùm ingentes *opes* invenit manus mea:

26 Si aspiciendo lucem cùm splenderet, aut lunam, 'pretiosum ambiens:

27 'Pellectus est in occulto [f] animus meus, & [g] osculatum est os meum, & manus mea:

28 Etiam hoc fuit iniquitas a judicibus animadvertenda: nam abnegassem Deum fortem supernè.

29 Si lætatus sum de oppressione osoris mei: & 'excitavi me cùm obvenit ei malum:

30 (Non enim permisi peccare palatum meum: petendo execratione animam ejus)

31 'Si non dixerunt [h] contubernales mei, *ò si* quis daret de 'carne istius: non saturamur,

32 *Quia* foris non pernoctabat peregrinus, fores meas viatori aperiebam?

33 Si texi more hominum [i] defectiones meas, abdendo ex dilectione mei iniquitatem meam:

34 (' Nam violentiam afferre potuissem multitudini magnæ, sed' contemptus familiarum exterrebat me, ita ut conticescerem, 'non exirem porta)

35 'Quis det mihi auscultantem mihi? en [k] ' scopum meum, omnipotens respondeat mihi, & libello quem scripserit adversarius meus.

36 *Dispeream* si non super scapulam meam portarem' eum: 'annecterem eum pro diademate mihi.

37 Numerum gressuum meorum indicarem 'illi, ' ut antecessor appropinquarem ad illum.

38 'Si contra me terra mea clamaverit, & pariter portæ ejus fleverint:

39 Si 'vim ejus comederim absque pecunia, & animam dominorum ejus [l] defatigarim:

40 Loco tritici prodeat 'spina, & loco hordei 'vitium frugum: absoluta sunt ' verba Ijobi.

[a] Heb. *Dei supernè; aut possessio omnipotentis.*

[b] Heb. *externum.*

[c] Heb. *post oculos meos ivit cor meū*

[d] Heb. *Judicum, id est, quærenda, cognoscenda, & punienda a judicibus: sic vers. 28. Proverb. 6.27.*

[e] Heb. *exitium Dei fortis.*

[f] Heb. *cor meum.*

[g] Heb. *osculata est manus mea cū ore meo.*

[h] Heb *homines tentorii mei.*

[i] Heb *defectionē meā, ut in aliis legitur.*

[k] Heb. *signū meum.*

[l] Heb. *fecerim spirare anhelātem.*

In Caput XXIX.

1 Dicens] *Hæc oratio Ijobi κατασκευαστική, ut annotatum est suprà 27. in ver. 1. continetur tribus capitibus; cujus summæ partes sunt, propositio optati de instauratione in pristinam sortem, cap. 29. altera Propositio calamitatis & indignationis suæ præsentis, a principio cap. 30. usque ad ver. 24: deinde contentio gravissimis imprecationibus juncta, usque ad finem cap. 31.* 2 O si quis] *propositio summa optati a Deo, cujus singulę partes ex ordine toto capite exponuntur.* 3 Cùm efficeret] *primus locus optati, beneficentia Dei in ipsum, familiam, domum, & bona ipsius, usque ad 7. ver. frequentibus metaphoris & hyperbolis illustratus.* Ambulabam per tenebras] *id est, a communibus calamitatibus liber eram.* 4 Hybernorum] *allegoria insignis qua ampliùs explicat quod modò dixit, de immunitate sua a præsentissimis & communibus ærumnis. quasi dicat, quemadmodum stationarii milites degentes in hybernaculis quiescunt a laboribus, & eis de cōmeatu prudentis ducis operâ & studio providetur: ita etiam mihi consulebat Deus, dum aliis subeundæ erant permagnæ molestiæ.* Arcano] *id est, consilio & providentia velut imperatoris mei.* 6 Lavabam &c.] *id est, abundabam & circunfluebam bonis: hyberbolica synecdoche: ut Gen. 49. 11.* 7 Cùm egrediebar] *secundus locus optati, honor publicus ab omnibus uno consensu ipsi exhibitus, & prędicatus ex merito ipsius, usque ad ver. 18.* Portam] *id est, forum judiciale.* 10 Adhęrebat] *id est, immota stabat.* 13 Pereuntis] *id est, jam jam perituri, nisi auxilio adfuissem ei.* 14 Justitiam induebam] *id est, me honorem habentē sibi honorabat, & mihi judiciisq; meis testimonium apud omnes honorificum perhibebat.* 16 Litem ejus quem] *id est, nulla erat apud me personarum acceptio: ita jus ex æquo dicebam.* 17 Molares] *id est, injustorum violentiam retundebam: metaphora a feris.* 18 Itaque dicebam] *tertius locus optati: fiducia & securitas præcepta animo ex superiore Dei benignitate, hominum acclamatione, & bona conscientia, usq; ad ver. 21.* 19 Radix] *allegorica figuratio prosperitatis suæ, a plantis quæ irrigantur, & perpetuò ut novellæ virent.* 20 Arcus] *id est, robur meum. quasi dicat, nunquam infirmabor.* 21 Mihi] *ultimus locus optati, prærogativa ipsius in honorariorum consessu atque consiliis, usque ad finem.* 22 Non iterabant] *nimirum sermonem, id est, non agebant secundas in dicendo; sed dicenti mihi acquiescebant.* 24 Non credebant] *id est, in tanta opinione eram apud illos, ut etiam jocabundi sermonem seriò acciperent.* Lumen vultus] *id est, nullo mœrore afficiebant me; in omnibus placebant & gratificabantur mihi.* 25 Si eligebam] *id est, si ultrò eos accedebam.* Quando lugentes] *id est, cùm aliqua occasione consternatum exercitum in spem bonam erigit: est enim maximum solamen militibus intrepidi ducis præsentia.*

In Caput XXX.

1 Nunc autem] *Altera propositio, ut notatum est suprà 29. in ver. 1. cujus propositionis loci sunt iidem qui prioris propositionis: sed ordine inverso ex Hhebræorū usu opponuntur.* Qui sprevissem] *primus locus indignationis, comparatio honoris sui antecedentis cum ignobilitate, tenuitate & infamia eorum a quibus contemnebatur, usque ad ver. 11.* Apponere] *id est, instituere inter opiliones abjectissimos & custodes gregis mei: causas exponit seq.* 2 Perierat senium] *id est, vitam totam usque ad senium inanem consumpserant.* 3 Confugiebant] *hysterosin verborum ad evidentiam mutavimus.* Hesterna nocte] *id est, recentissimam & horridissimam vastitatem; ita Reipub. & omnibus bonis erant exosi.* 4 Juniperi] *id est, baccæ e junipero; synecdoche.* 7 Rudebant] *id est, exclamabant læsi.* Pungebantur] *id est, urebantur, adeo ut pusulæ & abscessus ex urticarum contactu exorirentur.* 10 Non cohibent] *in signum videlicet maximi contemptus & indignationis: ut Num. 12. 14.* 11 Nam] *secundus locus indignationis, nimirum infirmatio ipsius; qui opponendus est tertio loco superioris propositionis usq; ad ver. 18. καθ' ὑστέρωσιν.* Chordam meam] *id est, arcus mei, cujus mentionem fecerat suprà 29. 20.* Habenas dimiserunt] *id est, effrænatè in me invecti sunt, quasi immissis vel excussis habenis.* 12 Insurgunt] *allegorica descriptio injuriarum, a forma castrensi.* 13 Quod non est] *id est, etsi nullum ex eo emolumentum ad ipsos perventurum est, tamen maligno studio in me omnibus modis irruunt.* 14 Irruptione lata] *id est, ut milites in stationem meam (de qua suprà 29. 4.) labefactatam irrumpunt.* 15 Eversus est] *de quo suprà 29. 18.* Ingenuitatem] *id est, gloriam illam meam, quam extuleram tot verbis suprà 29.* 16 Se ipsam effundit] *id est, liquefit & contabescit.* 17 Nox] *id est, ne ipsum quidem tempus quietis mihi quietem affert; sed medullitùs exhaurit, & vires adimit motuum & actionum omnium præ nervorum lassitudine.* 18 Præ magna vi] *tertius locus indignationis: turpis & abjecta ipsius constitutio.* Mutat se] *id est, decoloratur & transfiguratur, dilutus saniè manante ex corpore meo.* Cingit] *id est, constringit me; ut ora vestimenti in quam inseritur collum, ita agglutinatur saniè: nam apud veteres reliqua pars vestimentorum laxa erat præter eam quam vocabant luram.* 20 Vociferor] *quartus locus; adversatio Dei, qui priùs Ijobo benedixerat suprà 29 2. & sequentibus.* 22 Extollis] *ut stipulam vortex, qui dicitur typhon.* Efficis ut diffluam] *id est, velut prester consumis & proteris me: metaphoræ a procellis.* 23 Nam experior] *ætiologia superioris indignationis a sensu carnis.* Domus constituta] *id est, sepulchrum, ut Psal. 49. 15.* 24 Enimvero] *tertia pars orationis; cujus capita summa sunt duo: unum, contentio & expostulatio, qua Ijob indignitatem suarum calamitatum explicat per comparationem anteactæ vitæ suæ, usq; ad ver. 5. ca. 31: alterum, quo hypotheticè sibi imprecatur dira, si secus quàm dixerat, vitam transegerit, a ver. 5. ad finem. Est autem hic prior contentionis locus ab officiis humanitatis, his duobus versibus; unde sequitur expostulatio, quòd tam inhumanè excipiatur, usque ad finem hujus capitis.* Num oratio] *id est, nonnē aliorum calamitosorum nomine Deum flagellantem deprecabar pio & humano officio? sic Psal. 35. 13.* Ejus] *id est, ab eo factum.* Propter ista] *id est, hujusmodi mala qualia jam patior, quorum causa ad Deum vociferantur afflicti.* 27 Viscera] *explicatio istius mali & caliginis, de qua expostulavit superiore versu.* 28 Ater] *id est, exustus & exhaustus malis, atque luctuosus; quæ duæ propositiones inverso ordine explicantur duobus seq. ver.* 29 Frater] *vociferatione funesta imitatus eos.* 31 Ad luctum] *id est, lætus ille & gloriosus status meus tristi commutatus est.*

In caput XXXI.

1 Fœdus pepigeram] *posterior contentionis locus a constitutione animi sui & conscientiæ coram Deo; quo ostendit se legem animo suo dedisse & omnibus affectibus, posito sibi ob oculos timore Dei; nec ideo minus in istas calamitates incidisse, ut conquestus est suprà 3.25.* 2 Nam quæ] αἴτιον *initi fœderis, & legis animo suo impositæ; timor Dei, reformidatio judiciorum ejus, & conscientia omniscientiæ (ut ita loquamur) ejus.* 3 Si ambulavi] *alterum membrum ex antithesi, ut observatum est suprà 30. in ver. 24.* 7 Illa] *quam dixit ver. 1.* Quicquam] *alienum a præstituta via, quasi dicat, si quid alienum concupisco, aut pro meo habeo.* 5 Insidiatus] *ut adulter alienam domum obsidens.* 14 Quid enim] *ætiologia elegantissima sui officii erga infimos quosque, primùm a judicio Dei aprosopolepto; deinde a lege creationis & naturali jure.* 16 Optato tenuium] *subaudi efficiendo; hoc est, subtraxi me, quo minus eis satisfacerē.* Confeci] *id est, frustratus sum, ac ita effeci, ut oculi longiori expectatione conficerentur.* 19 Aspexi] *tantùm; neque subministravi.* 20 Lumbi ejus] *id est, ipse lumbis tectus vide Deut. 24.13.* 21 Agitavi] *id est, inhumanè repuli, cecidi, aut interminatus sum, manu mea, id est, potentia, & authoritate abusus.* 23 Sed pavori] *Exceptio per metalepsin. quasi dicat, Sed non feci, quia timui Deum.* 26 Pretiosum ambiens] *id est, cœli ambitum & conversationem, ac quicquid esse videtur in eo pretiosum. Sic ostendit Ijob se abhorrere ab omnibus gentium superstitionibus.* 27 Pellectus est &c.] *id est, si quicquam cogitavi, dixi, aut feci quod spectaret ad idololatriam, est autē in posteriore membro hujus versus syllepsis non infrequens, qua unum verbum cum duabus vocibus significatione diversis communicatur, etsi unius tantùm proprium est, quasi dicat, si unquam osculatum est os meum, aut patravit manus mea: sic Exod. 23.18. & 34.25.* 29 Excitavi me] *ad lætitiam gestiens.* 31 Si non dixerunt] *id est, nisi fuerim adeò hospitalis, ut hospitalitate mea defessi domestici mei conquererētur non esse sibi tantum otii ab occupationibus & officio hospitalitatis exhibendo, ut justum cibum capere possent: sic enim accipiendum docent sequentia.* Carne istius] *id est, quam paramus isti hospiti: quasi dicant, meliùs agitur cum exteris quàm cum domesticis: nam exteris ciborum & temporis satis est, nobis propter illos vix superest interspiratio ad capiendum cibum.* 34 Nam] *sensus est, utcunque potentia instructus fuerim ad nocendum multis; tamen nihil fuit in quo ullum hominem cogitatione, sermone, vel facto mihi arrogaverim offendere; sed ab omni injuria facienda timore Dei cohibitus sum.* Contemptus familiarum] *in quem violentorum familiæ apud Deum & homines justo Dei judicio adducuntur.* Non exirem] *ad offendendum quenquam videlicet.* 35 Quis det] *id est, utinam constituatur judicium, & audiendo cognoscatur de causa mea.* Scopum] *hæc conclusio est quò tendit oratio mea; nimirum ut aut Deus mecum disceptet causam meam; aut quisquis sit adversarius meus, libello capita accusationis suæ exhibeat de scripto, ut ex iis cognoscatur: forenses locutiones quibus perturbatus utitur.* 36 Eum] *libellū quasi dicat, tantū abest ut eo confundar, ut potius in meā gloriā singula accusationis capita cessura sint.* Annecterem] *quasi dicat, triumpharem de adversario & accusationibus ejus; adeo mihi sum bene conscius: sic respondet ad posterius membrum versus 35. de libello.* 37 Illi] *Deo respondenti: respicit ad prius membrum.* Ut antecessor] *fretus æquitate causæ meæ, non ut affinis culpæ sed ut princeps, securus accederem.* 38 Si contra] *ultima imprecatio, qua exponit Ijob se parato animo judicia maledictionesq́; subiturum, si quisquam de injuria ipsius justè expostulaverit: quod elegantissima prosopopœia exprimit.* 39 Vim] *ut Gen. 4.12.* 40 Spina] *id est, spinosa omnia, lappæ, cardui, tribuli, anonides, &c.* Vitium frugum] *id est, aut fruges vitiatæ, aut quæ vitiant fruges earum loco.* Verba Ijobi] *cum amicis his tribus habita.*

Caput XXXII.

Elihu silentio Ijobi amicorumq́; velut occasione utens, & partim illius verbis quibusdam, partim horum taciturnitate offensus sermonem aggreditur: & ab excusatione orsus necessitatem dicendi sibi afferri docet a spiritu Dei, illorum silentio, & testificatione suæ conscientiæ: tum verba Ijobi repetens pluribus argumentis redarguit: ac postremò Ijobo copiam respondendi si velit, facit.

1 Cessantibus [a] quoque tribus illis hominibus respondere Ijobo; cùm ipse justus *videretur* in oculis suis:

2 Accensa est ira Elihu filii Baracelis [a] Buzitę e familia [a] Syra: in Ijobum *quidem* accensa est ira ejus; propterea quòd justam assereret animam suam prę Deo.

3 In tres verò amicos illius accensa est ira ejus; eò quòd non [b] haberent præstò quod responderent: & tamen condemnabant Ijobum.

4 Elihu autem præstolatus fuerat [a] Ijobum in verbis; quia seniores essent ipso [c] ętate.

5 Sed vidente Elihu [a] nullum esse responsum in ore triū istorū hominū, accensa est ira ejus.

6 Itaq; respondit Elihu filius Baraceelis Buzita, [a] dicens; minimus sum ætate [d], vos autem decrepiti: idcirco veritus sum, ac timui [d] ostendere sententiam meam vobis.

7 [a] Dicebam, [a] provecti ætate loquentur; & annosi notam facient [a] sapientiam.

8 [a] Profectò spiritus ille in mortali; & afflatus omnipotentis efficit eos intelligentes;

9 [f] [a] Parvi sapiūt eo; ut senes intelligūt judiciū.

10 [a] Ideoque dico, [g] auscultate mihi: ostendam sententiam meam ego quoque.

11 [a] En expectavi verba vestra, aurem præbens [a] *attendi* usque ad [h] sensa vestra; eousque *unde* pervestigatis sermones.

12 Deniq; ad vos *attendens*, consyderavi quòd ecce nemo Ijobum reprehendat; respondeat sermonibus ejus e vobis.

13 [a] Ut non dicatis, [a] invenimus sapientiam; Deus fortis impellet eum, non vir:

14 *Respondebo*, [a] quamvis non contra me instruxerit sermones: sed [a] dictis vestris non respondebo ei.

15 [a] Consternati sunt, non respondent amplius [a] transtulerunt a se sermones.

16 Nam expectavi cùm loquerentur: quia desistunt, nec respondent amplius:

17 [a] Respondebo ego queq; partem meam; ostendam sententiam meam ego quoque.

18 [a] Nam plenus sum sermonibus: coarctat me spiritus ventris mei.

[a] Heb. *Rami, pro Arami, id est Syriæ, ut 2. Chro. 22.5. aphæresis.*
[b] Heb. *invenirent responsum.*
[c] Heb. *dieb9, sic infrà ver. 6.*
[d] Heb. *abostendendo.*
[e] Heb. *viri dierum, &c. & multitudinis annorum.*
[f] Heb. *non magni.*
[g] Heb. *auscultare. infinitivus pro finito modo & tempore.*
[h] Heb. *intelligentias vestras.*

19 Ecce venter meus ut 'vinum,cui non aperitur; sicut utres novi finderetur.

20 Eloquar, ut respiratio sit mihi; aperiens labia mea respondebo.

21 'Ne,quæso,[i] accipiam personam ullius; & [k] apud hominem non utar præfatione.

22 Non enim novi [l] præfationibus uti: paululum '*utentem*,tolleret me qui fecit me.

[i] Heb. *accipiam faciem viri.*
[k] Heb. *homini non attribuam cognomen.*
[l] Heb. *ut cognomine utar.*

Caput XXXIII.

1 'Verum enimvero audi quæso sermones meos: & omnia verba mea auribus percipe.

2 Ecce jam' aperio os meum; loquitur lingua mea cum palato meo.

3 [a] Rectum animum meum sermones mei; & sententiam labiorum meorũ clarè eloquẽtur.

[a] Heb. *rectitudinem cordis mei.*

4 'Spiritus Dei fortis fecit me; & aflatus omnipotentis vitam indidit mihi.

5 Si poteris respondere mihi: instrue *responsum* coram me,resiste.

6 En ego secundum sermonem tuum *agã* pro Deo forti: e luto decisus sum etiam ego.

7 Ecce formido mei non perturbabit te: & manus mea super te non erit gravis.

8 'Tantummodo dixisti [b] me audiente; dum vocem sermonum audivi:

[b] Heb. *in auribus meis.*

9 Purus sum,sine defectione,nitidus sum; nec iniquitas est in me.

Su.9.21.& 16.17.& 29.14.

10 En abruptiones quas contra me invenit; reputat me ut inimicum sibi:

Sup.14.13.& 13.24.& 19.11.

11 Ponit in compede pedes meos; observat omnes semitas meas.

Sup.13.27.

12 'En hoc,non es justus,respondeo tibi:'quia major est Deus mortali.

13 'Quare adversus eum litigas; quòd *de* omnibus rebus suis non respondeat?

14 'Cùm semel loquitur Deus fortis, etiam bis; non cernit illud *mortalis.*

15 'Per somnium, visionem nocturnam, cùm irruit altus sopor in homines: in dormitationibus super cubile:

16 Tunc 'revelat auri hominum; & eruditionem 'eorum 'obsignat:

17 Ut amoveat homo 'opus; ut superbiam a viro 'obtegat:

18 'Cohibeat animam ejus a fovea; & vitam ejus,ne [c] trajiciat eam missile.

[c] Heb. *trãseat per missile: hypallage.*

19 'Etiam corripit dolore super cubile ejus; & multitudinem ossium ejus *dolore* forti.

20 Adeo ut abhorreat vita ejus ipsum cibum; & anima ejus escam desyderabilem:

21 Consumatur caro ejus a conspectu; & promineant ossa ejus *quæ* non videbantur:

22 Denique propinqua sit foveę anima ejus,& vita ejus lethalibus *malis.*

23 'Si adsit ei 'nuntius,' interpres 'unus ex mille, qui indicet homini [d]' æquitatem illius:

[d] Heb. *rectitudinem.*

24 Et[e] 'de gratia eum allocutus dixerit, 'redime eum,ne descendat in foveam, expiatione '*quam* inveni:

[e] Heb. *gratificatus ei.*

25 'Recreatur caro ejus plus quàm in pueritia,revertitur ad dies adolescentię suæ.

26 Cùm supplex oraverit Deum,benignè recipit eum,ut aspiciat faciem ejus cum jubilo: & restituit mortali 'justitiam ejus.

27 'Contemplatur homines dicens, peccaveram & rectum perverteram: quod 'non profuerat mihi.

28 Redemit animam meam ne transiret in foveam,ut vita mea lucem respiciat.

29 'En omnia hæc operatur Deus fortis, bisquè terquè cum viro:

30 Reducendo animam ejus a fovea, ut illustretur lumine hujus vitæ,

31 'Attende Ijob,ausculta mihi: sile ut ego loquar.

32 Si adsunt sermones *ad* respondendum mihi,loquere, quia desyderio teneor 'justificandi te.

33 Sin minus,tu ausculta mihi: sile,& docebo te sapientiam.

ANNOTATIO.

1 Quoque] *ut Ijob cessaverat, sup.31.40.* 2 Buzitę] *id est, oriundi Buzo filio Nachoris, Gen.22.21.* 3 Non haberent] *id est, quòd nullis amplius argumentis & probationibus uterentur, quibus sententiam suam in Ijobum latam defenderent ad justificandum Deum.* 4 Ijobum] *& amicos: synecdochicè, ut sequentia ostendunt: nam Ijob postremo loco dixerat, inde a capite 26.* 5 Nullum esse responsum] *postquam Ijob loqui desiisset.* 6 Dicens] *Istius orationis summæ partes sunt duæ; prior est Insinuatio, qua se excusat Elihu, & occasiones ostendit quibus ad dicendum compellitur, usque ad finem hujus capitis: altera, est oratio singularis ad Ijobum, capite 33. Hujus autem Insinuationis partes sunt duæ, una, qua benevolentiam captat narratione reverentiæ suæ erga seniores, tum amicos, usque ad versum 15. tum Ijobum ipsum, inde ad versum 21. altera, petitio qua audientiam facit, & simplicitatem suam in dicendo bene accipi postulat.* 7 Dicebam] *id est, persuadebam mihi de vobis.* Sapientiam] *in vera Dei & nostri cognitione sitam, cui adversantur illa quæ de Ijobo prædicantur ver.1.& 2.* 8 Profectò] *correctio: quasi dicat: Iam verè agnosco hoc non esse commune ætatis bonum; sed singulare Dei beneficium per communicationem spiritus, sive in juvenibus, sive in senibus.* 9 Parvi sap.] *id est, æquè cum parvis ac magnis communicatur gratia hæc arbitratu Dei.* 10 Ideoque dico] *Petitio audientiæ.* 11 En expectavi] *altera pars narrationis, de reverentia quam facto exhibuit.* Attendi] *id est, accuratissimè & quàm penitissimè sensa animi vestri exploravi.* 13 Ut non dicatis] *Propositio formę, quam in agenda adversus Ijobum causa servaturus est, in qua modestè aliorum rationes rejicit, & sibi aliam viam ineundam esse docet, hoc & sequente versu.* Invenimus sapientiã] *quasi dicant, nunc demũ ex re præsente manifestò deprehendimus nos verè & sapienter anteà de isto homine statuisse: nam priùs ex tantarum calamitatum aspectu optimè statueramus non posse eas aliunde quàm a Deo immitti: neque in alium quàm in virum conscelerattissimum. Iam verò cùm hic palam obloquatur Deo repudiatis omnibus consolationibus ejus, profectò confirmatur omnino prior illa sententia nostra, & nobis ista animi obfirmatio omne amplius loquendi desyderium adimit cum eo homine, quem nemo homo poterit; sed Deus solus de ista animi pertinacia depellere.*

14 Quamvis &c.] *Occupatio, qua ostendit sibi non ampliùs expectandum ut nominatim provocetur ad dicendum, quia gloria Dei, seniorum silentio, & Ijobi verbis eò adducitur.* Dictis vestris] *id est, eodem modo, iisdemq; argumentis.* 15 Consternati sunt] *Apostrophe ad Ijobum, ut observatum est in versiculo. 6.* Transtulerunt] *id est, curam tecum amplius loquendi abjecerunt.* 17 Respondebo] *Propositio.* 18 Nam] *Propositionis ætiologia per allegoriam hyperbolicam, hoc versu & duobus sequentibus.* 19 Vinum] *id est, mustum cui non est ademptum obthuraculum, ut exhalet.* 21 Ne quæso] *altera pars insinuationis, petitio, ut observatum est in versu 6.* Ne accipiam autem] *id est, liceat mihi per vos simpliciter, omissis omnibus illis præfationibus quæ ad civilem sermonem adhibentur, sensum animi mei exponere.* 22 Ucentem] *id est, in causa divina te aut istos cum personarum acceptione compellantem.*

CAPUT. XXXIII.

1 Verum enimverò] *altera oratio ad Ijobum, cujus partes sunt quatuor: Exordium, usque ad vers. 8. Propositio, usque ad vers. 12: Confutatio, usque ad 31. vers. & Conclusio. In exordio autem audientiam facit Elihu ab æquitate sermonis quem habiturus est, tribus primis versibus: deinde duo illa capita Ijobo concedit quæ ad constituendum judicium sibi dari postulaverat, suprà. 13. 20. & sequentibus.* 2 Aperio os] *id est, jam incipio rem ipsam eloqui, periphrasis ab origine & instrumentis sermonis, qua Ijobum ad audiendum excitat.* 4 Spiritus Dei fortis] *id est, sum creatura ut tu, ac proinde ex æquo mecum, si placet, agere potes: sic pluribus ostendit hoc vers. & tribus sequentibus authoritatem & jus quod Ijob habiturus est ad defendendam causam, prout Ijob optaverat suprà. 9. 32. & sequentibus.* 8 Tantummodo] *summa propositio eorum quæ Elihu in oratione Ijobi reprehendenda esse observaverat: ideò particula (ut vocant) exclusiva utitur, quasi dicat, omitto quæ tu de gravitate afflictionis tuæ, de indignatione animi tui, de fide tua in Deum, & de conscientia bene actæ vitæ testatus es, & quæcunque piè de Deo prædicasti: tantùm ex tua ista oratione decerpturus sum quæ tu arroganter, tum de innocentia tua in præsente causa, tum etiam de Deo effudisti.* 12 En hoc] *Confutatio, ut observatum est in vers. 1. qua simpliciter negat quod Ijob confirmabat: utcunque fueris justus & integer (inquit) saltem in his sermonibus injustus es: deinde negationem suam argumentis probat.* Quia major] *firmamentum superioris negationis a natura Dei. Deus, inquit, non tantùm majestate & potentia, de qua tu expostulas: sed etiam veritate, justitia, sapientia, & misericordia mortales infinitè superat: quare in hac re injustus es.* 13 Quare adversus] *Secundus locus qui ex prima argumentatione velut fonte suo (ut etiam sequentes loci) derivatur; a comparatione naturæ Ijobi, quasi dicat, vis igitur ut rationes omnes divinæ administrationis referantur ad angustias ingenii tui? quasi verò infinita illa profunditas consiliorum operationumq; Dei humano ingenio, ut pusillum est, capi possit.* 14 Cùm semel] *tertius locus ab experientia: imò verò, inquit, fieri potuit ut tibi Deus jam sæpe responderit; sed videmus eam esse hebetudinem & oscitantiam nostram, ut vix graviter & sæpe sollicitantem agnoscamus.* 15 Per somnium] *Confirmatio tertiæ argumentationis a communibus prisci illius seculi documentis: hoc ita se habere, inquit, ex eo constat, quòd modo interdiu, modò noctu, modò per somnia, modò per visiones ut Num. 12. 6. homines docet, vigiles, dormitantes, vel oppressos somno. hîc verò observandum est scriptum verbum Dei ac legem reticeri: quia illæ tantùm rationes erant documentorum ante legem datam.* 16 Revelat] *id est, afflictionum causas, usum & exitum ostendit, ut Abimeleco Gen. 20.* Eorum] *id est, qua ipsi erudiuntur a Deo.* Obsignat] *id est, imprimit in animis eorum quos castigat. inest autem his verbis transitio ad quartum argumentum confutationis, a fine documentorũ Dei; sive per revelationes, de quibus suprà tribus versibus; sive per afflictiones, de quibus a vers. 19. sive denique per homines & administrationem verbi, infrà vers. 23.* 17 Opus] *nimirum suum, & animum malum. primus usus documentorum, resipiscentia a malo externa & interna.* Obtegat] *id est, efficiat ut non sit: metaphora a rebus corporeis, ut Psal. 32. 1.* 18 Cohibeat] *secundus usus, nostra salus.* 19 Etiam] *id est, ad eosdem usus. sic modestè transit ad præsentem causam Ijobi, amplificans locum de afflictionibus usq; ad ver. 23. ut observatum est in ver. 16.* 23 Si adsit] *tertius usus documentorum Dei, fides in promissiones gratiæ Dei etiam ab hominibus denuntiatas.* Nuntius] *id est, propheta nuntians voluntatem Dei, ut Judicum 2. 1.* Interpres] *cujus interventu Deus consilium suum laborantibus explicat.* Unus ex mille] *id est, cujusmodi nuntius & interpres fidus voluntatis Dei est rarissimus.* Æquitatem illius] *Dei, qui omnia & nominatim ipsos laborantes regit & gubernat.* 24 De gratia] *id est, cùm pius ille nuntius beneficium & gratiam Dei afflicto prædicaverit, & pro eo oraverit Deum, &c. ut Jacobi 5. 14.* Redime eum] *summa orationis quæ apud Deum pro afflictis habenda est.* Quam inveni] *id est, in Christo consecutus sum.* 25 Recreatur] *altera pars istius* ἐργασίας *de exitu & usu superiorum documentorum: cuius primus gradus est instauratio; secundus, pax conscientiæ, ver 26; tertius, prædicatio liberationis suæ a peccatis, versi. 27. & 28.* 26 Justitiam] *quam ei confert in Christo, reputans eum pro justo.* 27 Contemplator] *id est, hominum contemplatione adductus exemplum in se editum prædicat.* Non profuerat] *id est, summè nocuerat:* μείωσις. 29 En omnia] *summa constitutio superioris confutationis &* ἐργασίας 31 Attende] *conclusio superioris argumentationis, audientiam ad alteram proximè sequentem faciens, & Ijobo dans optionem vel respondendi si quid habet, quod respondeat; vel audiendi orationem alteram quam habiturus erat.* 32 Justificandi] *id est, hoc velim tibi persuadeas me non eum esse qui ausim te condemnare; etsi in superioribus dictis fuisti reprehendendus.*

CAPUT XXXIIII.

Elihu Ijobi tacentis superiora verba repetens, absurditatem eorum demonstrat a justissima natura & operibus Dei, præfractos perdentis, & servantis calamitosos invocantes ipsum: tum ad misericordiam Dei eum revocans a superioribus obmurmurationibus dehortatur: & Deum Postremò orat ut illud judicio suo præstare velit.

1 ITERUM respondens Elihu,' dixit:
2 ' Audite sapientes, sermones meos: & scientes aurem præbete mihi.

Suprà.12.11

3 Nam auris sermones probat: ut palatum gustat escam.
4 ' Causam *agendam* eligamus nobis: cognoscamus inter nos quid sit bonum.

Sup.13.ver. 18, & 23. 10 & sup 27.2

5 Dixit enim Ijob, justus sum; & Deus fortis summovit causam meam.

Suprà.6.4.

6 *An* in causam meam mentiar? mortifera est sagitta mea, sine defectione.
7 'Quis vir par Ijobo, imbibiturus esset sannam ut aquam?
8 Et iter facturus esset in sodalitio cum operariis iniquitatis; & ambulaturus cum hominibus [a] improbis?

[a] Heb *improbitatis.*

9 ' Ac si non dixisset, non prodest viro; si volet ' *ambulare* cum Deo.

[b] Heb. *homines cordis. sic vers. 34.*

10 'Idcirco [b] homines cordati, auscultate mihi: absit [c] a Deo forti improbitas, & ab omnipotente iniquitas.

[c] Heb. *absit Deo forti ab improbitate & omnipotenti ab iniquitate hypallage.*

11 ' Nam opus hominis rependit ei, & secundum iter cujusque facit ut obveniat ei.
12 'Etiam verè Deus fortis non agit improbè, & omnipotens non pervertit judicium.
13 'Quis commisit ei terram? & quis disposuit orbem habitabilem universum?
14 Si apponens ad eum [d] animum suum, spiritum ejus & animam ejus ad se reciperet;

[d] Heb. *cor.*

15 Expiraret omnis caro simul, & homo in pulverem reverteretur.
16 ' Si itaque est intelligentia, audi hoc: aurem præbe voci sermonum meorum.
17 ' An etiam odio habentis judicium 'obligaret *vulnus*? imò an justum validum condemnares?
18 ' Qui dicit regi, ô nequam; ô improbe, ingenuis:
19 'Qui non accipit personam principum, neq; agnoscitur nobilis præ tenui: ' nam opus manuum ejus sunt omnes.
20 Momento moriuntur, & media nocte cômoventur populus ac prætereunt: & [e] amovetur fortis sine manu.

[e] Heb. *amovent impersonaliter, ut supra 4.19. & 7.3.*

21 Quia oculi ejus *attendunt* ad vias cujusque, & omnes gressus ejus respicit.
22 Nullæ sunt tenebræ, nullaque umbra lethalis, ubi se abscondant operarii iniquitatis.
23 'Cùm non pro viro disponit amplius, ut ambulet contra Deum fortem in judicium:
24 [f] Infinitè conterit validos, & constituit alios in locum eorum.

[f] Heb. *sine pervestigatione.*

25 [g] Hoc pacto recognoscens facta eorum, simul atque ' mutavit noctem, conteruntur.

[g] *ut 1. Sche. 27.6.*

26 In loco improborum ' complodit eos,' in statione videntium:
27 Quandoquidem recesserunt a [h] sequendo eum, & ullas vias ejus non animadverterunt:

[h] Heb. *a post eum.*

28 'Inducendo super eorum quemque clamorem tenuis, cùm clamorem pauperum exaudit,
29 (Nam cùm ipse 'tranquillat, 'quis inquietabit? & cùm, abscondit faciem, quis' contemplabitur eum?) tum super gentem, tum super homines pariter:
30 Ne' regnet homo hypocrita, 'ne sint tendiculæ populi.
31 ' Sed ad Deum fortem, qui dicit condono, non destruam,' *dicendum est:*
32 ' Pæterquam *quod* ' video, tu doce me: si iniquitatem operatus sum, non pergam.
33 ' An ex te est *illud*? rependet illud, si 'spreveris, si tu ' eligas, profectò nos ego: jam quod [i] sentis eloquere.

[i] Heb. *nosti.*

34 'Homines cordati dicent mecum, & vir sapiens auscultans mihi,
35 Ijob non scitè loquitur, & verba sua imprudenter.
36 ' Pater mi, probetur Ijob usque ad victoriam: propter responsiones *quales* hominibus iniquis insunt.
37 ' Nam additurus esset ad peccatum suum defectionem, inter nos 'complosurus esset, & multiplicaturus sermones suos in Deum.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis partes sunt quatuor, Exordium, vers. 2. & 3. Propositio, inde usque ad 10. vers. Confutatio usque ad 33. vers. & conclusio, ad finem usque capitis.* 2 Audite sapientes] *Exordium a persona auditorum, quo ostendit confidere se, si quid præsentes auditores sapiunt, grata & utilia documenta allaturũ: ac proinde dicta sua illorũ judiciis submittere.* 4 Causam] *Propositio τῶ κρινομένου id est, sermonum Ijobi qui in controversiam vocandi erant.* 7 Quis vir] *Amplificatio propositionis a persona Ijobi. quasi dicat Elihu, nemo unquam vir bonus qualem se Ijob asserit, eò dementiæ venturus est, ut probris & ludibrio omnium se exponat, integritatem sibi tum etiam asserens cùm obloquitur Deo, quasi cum ratione insanire velit. hæc autem omnia allegoricis loquendi formis proponuntur.* 9 Ac si dixisset] *hoc tantùm absurdum ostendit Elihu consequens esse ex propositionibus Ijobi.* Ambulare] *id est, Deum ducem sequi, ut Gene. 5.22.* 10 Idcirco] *transitio ad confutationem, in qua Elihu faciens audientiam unum argumentum adducit, ex quo sequentia omnia ut fonte profluunt a natura Dei justissima, quod argumentum emphaticè per ἀποτροπὴν enunciatur.* 11 Nam] *ἐργασία argumenti ἐξ ἀντιθέτου.* 12 Etiam] *repetitio simplex superioris argumenti, ut ea commodius ad sequentes probationum locos transeatur.* 13 Quis commisit] *probatio a mero imperio & authoritate Dei. quasi dicat, ne ab ullo quidem ad injuriam faciendam adigi potest. quod probatur a creatione hoc versu, & potentissima administratione, duobus sequentibus.* 16 Si itaque] *Apostrophe ad Ijobum, qua eum nominatim excitat & compellit, posito superiore fundamento.* 17 An etiam] *summa illa argumentatione, de qua vers. 10, jam Elihu fretus, appellat conscientiam Ijobi, quasi dicat, dic, quæso, bona fide, est ne injustitia in Deo, ut protervos probet? imò verò (inquit ille per correctionem) impudentissimum fuerit si Deum voles condemnare: quod probat duobus attributis, justitiæ & potentiæ ejus, ac postea copiosiùs amplificat, usque ad ver. 31.* Obligaret vulnus] *id est, injustè curaret perversos: synecdoche.* 18 Qui dicit] *ἐργασία superiorum attributorũ Dei a personis, forma, tempore judiciorũ Dei, & aliis circumstantiis.* 19 Nam opus] *ætiologia a creatione, ut sup. 31.15.* 23 Cùm non] *id est, cùm decretum est non diutiùs differre suppliciũ in eos qui protervè oppugnant Deum: hæc omnia periphrasticè ad deprimendum & consternandum Ijobum.*

25 Mu-

25 Mutavit noctem] *id est, protulit lucem, quæ revelantur omnia in judicio ejus: vide Ephes.5.13.* 26 Complodit eos] *ut inflatas vesicas in sua ipsorum sede.* In statione] *id est, palam in exemplum omnibus; vide Jeschahhjæ 26.9.* 28 Inducendo] *id est, vindictas quas miseri a Deo poposcerunt in singulos ducendo: metonymia.* 29 Tranquillat] *miseros afflictos.* Abscondit faciem] *ab improbis: ætiologia a potentia Dei.* Contemplabitur] *id est, quis improborum aversanti Deo ausit obsistere?* 30 Regnet] *nimirum amplius.* Ne sint tendiculæ] *id est, ne amplius boni exponantur improborum aucupiis.* 31 Sed ad Deum] *Confutationis usus ἐξ ἀντιθέτε, superiori loco respondens qui habetur ver.10. Non est, inquit, Deus damnandus injustitiæ eò quòd flagellet; sed homo qui flagellatur, ac proinde flagellis revocatur ad misericordiam Dei implorandam, cujus effecta sunt duo, culpæ & pœnæ meritæ condonatio, revocat autem eum argumento non a natura, aut operibus; sed a verbo & promissione ejus ducto, quod certissimum est & efficacissimum veritatis Dei documentum.* Dicendum est] *eclipsis similis ei quæ observata est 1.Reg. 20. 34.* 32 Præterquam quòd] *summa deprecationis afflictorum: cujus capita sunt duo; unum, quo profitentur pii studium & fidem suam ad recipienda documenta Dei, eáque exoptant: alterum, quo exponunt suam resipiscentiam & peccatorum abnegationem.* Video] *id est, cognosco, sive de peccatis meis, sive de mandatis tuis, sive de gratia & benevolentia erga me.* 33 An ex te] *Conclusio, cujus membra sunt tria: primum, quo appellat conscientiam Ijobi, hoc versu: secundum, quo bonorum consensionem & commune judicium de Ijobi sermonibus adducit, duobus sequentibus: postremum, quo sermonem claudit oratione ad Deum, duobus ultimis. Dicit ergo, An ex te? quasi dicat, videris cùm sermones istos habuisti, extra te raptus fuisse malorum gravitate; sed jam revoco te ad te ipsum; an etiam ex te, id est animo tuo, idem dicturus esses, cùm ad te ipsum redieris?* Spreveris] *monentē & revocantē: sic deterret ab eventu deinde ab exēplo suo.* Eligas] *dicere quod antea.* 34 Homines cordati] *A consensione omnium bonorum, ut diximus in versum 33.* 36 Pater mi] *tertius conclusionis locus; optatum, ut tantisper flagelletur Ijob donec Deo vincenti cedat & responsis vanis renuntiet, per apostrophen ad Deum.* 37 Nam additurus] *ætiologia optati a tribus absurdis: nam, inquit, nisi hoc fiat, metuendum est ut bonus Ijob neque saluti suæ, neque ædificationi nostræ, neque gloriæ Dei consulat.* Complosurus] *id est, nos ludificaturus, & explosurus cum ludibrio sermones nostros.*

Caput XXXV.

Elihu Ijobum ad peccati agnitionem hortatus, ostendit, neque justitiam efficere quicquam, neque injustitiam officere Deo; sed oportere ut omnes afflictionibus edocti se abjiciant coram Deo: ac proinde Ijobum ad agnitionem sui & spem in Deum hortatur.

1 AMplius respondens Elihu, dixit:
2 An hoc ratiocinabaris in causa, cùm diceres, justitia mea major *est* quàm Dei fortis?
3 Si roges, quid profuturum sit tibi, *dicens*; quid proficerem [a] supplicio meo?
4 Ego respondeo tibi sermones; & sociis tuis tecum.
5 Intuere cœlum & respice: & contemplare superiores nubes, *ut sunt* altæ supra te.
6 Si peccas, quid operaris illi? sive multæ sunt defectiones tuæ, quid facis illi?
7 Si justus es, quid das illi? aut quid e manu tua accipit?
8 Viro cujusmodi es, improbitas tua; & filio hominis justitia tua *aliquid efficiet.*
9 [b] Freti magnitudine efficiunt ut oppressi clament: vociferantur propter brachium magnatum.
10 Si non dicit *oppressus*, ubi est Deus [c] qui fecit me? qui dat Psalmorum argumentum de nocte:
11 Qui docet nos præ bestiis terræ; & præ volatilibus cœli sapientes nos facit:
12 Ibi clamant propter superbiam malorum; sed non exaudit.
13 [d] Meram vanitatem non exaudit Deus fortis, & omnipotens non contemplatur eam.
14 Multo minus si dicas, non contemplaris istud, *exauditurus est*; judica coram eo, & expecta eum.
15 Nunc enim quia nihil *istorum* est, visitat ira ejus: quia non agnoscit *Ijob* abundantiam hanc ingentem.
16 Sed Ijob vanitate dilatat os suum; absque scientia sermones multiplicat.

[a] Heb. *peccato meo, per synecdochē: ut Zecarjæ 14.19.*

[b] Heb. *præ magnitudine.*

[c] Heb. *qui fecerūt me: ut Gen.1.26. respiciens ad personas sanctæ triadis.*

[d] Heb. *tantùm vanitatem.*

Annotatio.

1 Dixit] *Hujus sermonis partes sunt quatuor: Exordium μεταβατικὸν sive transitivum, ver.2. Propositio querimoniarū injustarum Ijobi, ver.3. & 4. Confutatio propositionis, a ver.5. ad 15. & conclusio.* 2 An hoc] *Exordio hoc transitionē facit a superiore sermone ad sequentem argumentationem; quam propterea ingreditur, quòd Ijob nihil ad superiorem sermonem responderat, quasi dicat, fieri non potest profectò, cùm tu istos sermones de te ipso contra Deum effutivisti, ut ad locum illum attenderis quem modò explicavi, nimirum de justitia misericordiáque Dei, ac de officio tuo.* 3 Si roges] *propositio per prolepsin sive anticipationem illius objectionis quam poterat Ijob adducere, occasione sumpta ex fine sermonis præcedentis, hoc modò: quid tu expetis, ut ampliùs prober afflictionibus suprà 34.36? quid illud, obsecro, mihi profuturum esset, si graviùs adhuc affligerer? quò spectaverant Ijobi verba suprà 7.20. & sequentibus ad quem sermonem respondet subjectio, sequente versu.* 4 Sociis tuis] *id est, qui idem senserint tecum.* 5 Intuere cœlum] *tota hæc confutatio nititur dilemmate; quo consultò utitur Elihu, ut totum locum de usu nostrarum afflictionum explicet, Ijobi & omnium aliorum causa. Est autem hujusmodi: Afflictiones istas necesse est aut Deo prodesse, aut tibi; cùm Deus nihil sine causa agat: Deo prodesse nego, ab hoc versu usque ad 8. Superest ut tibi & tui similibus prosint. Ad priorem autem dilemmatis partem confirmandam utitur demonstratione per comparationem minoris: Nihil potes efficere in cœlos: Deus est supra omnes cœlos: ergo multo minus poteris*

Deum

Deum malo vel bono afficere. 8 Viro] *transitio ad alteram partem dilemmatis : Mali vel boni afficiuntur pro malitia vel bonitate sua; quæ propositio hîc universè dicta fusiùs explicatur usque ad vers.15.* 9 Freti magnitudine] *nimirum magnates, qui mox nominantur.* 10 Si non dicit] *id est, si homo oppressus ad Deum non revertitur, adductus ad fidem, natura; creatione; beneficiisque ordinariis & extraordinariis ejus; ac denique verbo : is profectò nihil egerit clamoribus vagis, vers.12. ut Psal.18.42. & Prover.1.28.* Nocte] *id est, etiam cùm nulla ad eum laudandum documenta circumfulgent, intus spiritu excitat ad laudes.* 11 Docet] *id est, ratione; scientia, & sapientia supra res alias creatas instruit. hæc totidem sunt argumenta ad exaggerandam stupiditatem hominum in calamitatibus torpentium.* 12 Ibi] *id est, in calamitate positi.* 13 Meram vanitatem] *summa illius propositionis quæ ab exemplis & eventis administrationis Dei confirmata est suprà, inde a vers.8. Est autem hoc prius membrum comparationis a minore, cujus apodosis est sequente versu : Si (inquit) justo Dei judicio non exaudiuntur aut sublevantur ii, qui in æstu calamitatum evanescunt, neque suas cogitationes ad Deum evehunt; quanto minus exaudiêris, si protervè dixeris Deum nullam habere rationem tui; ac proinde velut in cœlum inspuens, omnem providentiam, authoritatem & administrationem ei blasphemè eripueris?* 14 Judica] *brevis hortatio a superioribus documentis; qua Elihu primùm Ijobi conscientiam appellat, dicens; te ipsum judicem facio coram Deo, num ita se res habeat ut modo dicebam : deinde illum ad spem & fidem in Deum revocat. Est autem hoc membrum habendum in conclusionis loco, quæ confirmatur & amplificatur versibus sequentibus.* 15 Nihil istorum] *id est, neque rectè judicas, neque expectas a Deo, ut pium hominem decet.* Abundantiam] *id est, abundantissimam illam adeoq; infinitam misericordiam & munificentiam Dei, quam modò prædicavimus.* 16 Vanitate dilatat] *id est, vanissimè contra Deum quicquid sibi in buccam venit effutit, præstrictus mali præsentis gravitate.*

CAPUT XXXVI.

Elihu proponit Ijobo omnipotentiam, bonitatem, justitiam, ac misericordiam Dei; iisq; confirmatis ab exemplis recentibus ac priscis, & ab operibus Dei ordinariis atq; extraordinariis, Ijobum excitat ad comparandam ignorationem & infirmitatem suam cum infinita notitia potentiaq; Dei, & revocat eum ad misericordiam gratuitam illius.

1 POSTREMO pergens Elihu, dixit :
2 Sustine me paulisper, ut ostendam tibi : nam sunt adhuc pro Deo sermones.
3 Proferam sententiam meam e longinquo; & opifici meo tribuam justitiam.
4 Nam revera non *erunt* mendaces sermones mei : integer sententiis *ero* apud te.
5 En Deus fortis validus est, nec tamen spernit : validus est, virtus [a] animi.

[a] Heb. *cordis*

6 Non servat vitam improbo; sed jus pauperum edit :
7 Non subtrahit a justo oculos suos, potius cum regibus solio *adest*; ut collocet illos in æternum atque exaltentur.
8 Quòd si vincti compedibus, captivi detineantur funibus afflictionis,
9 Postquam indicavit eis opus eorum; & defectiones eorum invaluisse;
10 Et revelavit illis [b] in aurem hujusmodi eruditione; indicens ut revertantur ab iniquitate :

[b] Heb. *revelat aurem eorum: sic ver.15.*

11 Si auscultent & colant *eum*; consumunt dies suos in bono, & annos suos in *rebus* amœnis.
12 Sin autem non auscultaverint, missili transmittuntur : & expirant in ignoratione.
13 Hypocritarum verò ex [c] animo, *qui* apponunt iram; nec vociferantur cùm vincivit eos:

[c] Heb. *corde.*

14 Moritur cum juventa illa anima eorum: & vita eorum cum illis meritoriis.
15 Liberat afflictum in afflictione ejus; & revelat oppressione eis in aurem.
16 Sic etiam averterat te ab ore angustiæ, in latitudinem cui non suberat pressura : & [d] ferculum mensæ tuæ plenum erat pinguedine.

[d] Heb. *descensus, id est, quod deponebatur in mensam.*

17 Dum judicium improbi compleres, judicium & jus obtinerent.
18 Cùm æstuans ira *obvenit, cave* ne avertat te explosione; & magnum pretium redēptionis ne abducat te.
19 An æstimabit nobilitatem tuam? non lectissimum aurum; ne *quidem* omnia fortificarent vires.
20 Ne aspires ad illam noctem, qua abeunt populi *in* locum suum.
21 Cave tibi, ne respicias ad vanitatem; ut hoc eligas præ afflictione.
22 En Deus fortis, extollit virtute sua: quis sicut ipse docet?
23 Quis commisit ei viam ejus? quis dicit, operaris iniquitatem?
24 Recordare ut amplifices opus ejus, quod contemplati sunt mortales,
25 *Quod* omnes homines viderunt; mortalis intuetur e longinquo, *& dicas* :
26 En Deus fortis ita amplus est ut non cognoscamus; cujus annorum numero non est pervestigatio.
27 Nam subtrahit stillas aquarum, *quæ* fundebant pluviam ad calamitatem ejus;
28 Cùm fluerent superiores nubes : stillarent super homines multos.
29 Si etiam consyderet *homo* extensiones densarum nubium, fragores in tugurio illius:
30 En extendit super eum lucem suam; & radices maris tegit:
31 Cùm illis judicaturus est populos; *aut* daturus cibum [e] abundè.

[e] Heb. *ad multiplicitatem.*

32 Manibus obtegit lucem, & interdicit ipsi propter intercedentem :
33 Indicans in eum benevolentiam suam in pecora, etiam in proventum *terræ*.
34 Etiam ad hoc trepidat [f] animus meus : & subsilit e loco suo.

[f] Heb. *cor meum.*

CAPUT XXXVII.

1 AUDITE [a] diligenter conjunctam commotione vocem ejus, & loquelam ex ore ejus prodeuntem.

[a] Heb. *audiendo.*

2 Sub omnes cœlos dirigit eam, & lucem

suam

suam ad [b] oras terræ.

3 Post ᵉeam rugit sonus, tonat voce excellentiæ suę: ᵉneque differt illa, quum audienda est vox ejus.

4 Tonans Deus fortis voce sua *facit* [c] mirabiliter: facit *res* adeo magnas ut non possimus cognoscere.

5 Cùm nivi edicit, esto in terra, aut imbri, *ac* pluviæ: mox imber pluviæq; roboris ejus *adsunt*.

6 ᵉManum cujusque hominis ᵉobsignat: ut recognoscat omnes [d] operarios suos.

7 Tum ingreditur bestia in latibulum: & in antris suis degit.

8 ᵉE suo penetrali prodit turbo: & a ᵉ dispergentibus frigus.

9 ᵉA flatu suo Deus fortis edit glaciem: & ᵉlatitudinem aquarum [f] coarctat.

10 Etiam *pro* irrigatione ᵉfatigat densam nubem: dispergit nubem ᵉlucis suæ.

11 Denique ipse *Deus* ᵉper vicissitudines [g] versat secum sapientia consilia sua de opere ᵉistorum, quodcunque præcipit istis *faciendum* in superficie orbis, in terra:

12 Sive ad flagellum, sive ad terram suam: sive ad faciendum beneficentiam, [h] efficit ut ᵉpræstò sit.

13 ᵉAuribus percipe istud Ijob, consiste & consydera mirabilia Dei fortis.

14 Nostíne cùm disponit Deus de illis, ut ᵉsplendeat lux nubis suæ?

15 Nostíne ᵉde libramentis densæ nubis, mirabilia *Dei* perfecti scientiis,

16 Quibus vestimenta tua ᵉcalent ᵉa meridie, quum ᵉtranquilla est terra?

17 ᵉ*An* expanderes cum eo *cælos* [i] junctos superioribus nubibus, ᵉfirmos, ᵉut speculum fusum?

18 ᵉNotum fac nobis quid diceremus ei? non possumus instruere *sermones* propter ᵉ tenebras.

19 ᵉAn in acta referetur ei, si loquar? an ᵉdiceret quis? at absorberetur.

20 ᵉJam enim non respiciunt *homines* ᵉlucem cùm nitida est in superioribus nubibus, quas ventus transiens purgavit:

21 ᵉPer Aquilonem [k] aurea lux advenit: in Deo reverenda *est magis* gloria,

22 ᵉOmnipotens quem non assequimur, amplus est virtute: sed judicio & magnitudine justitiæ non affligit.

23 ᵉIdcirco reverentur eum mortales: ᵉnon respectat ullos sapientes [l] animo.

[b] Heb. *alas.*

[c] Heb. *mirabilibus.*

[d] Heb. *viros operis sui.*

[e] Heb. *a flatu Dei fortis edit &c. antecedēs pro se & suo relativo ut Gen. 9.6.*

[f] Heb. *in angustum redigit.*

[g] Heb. *versat se in sapientibus consiliis suis: humanitus dictum.*

[h] Heb. *facit invenire ipsum.*

[i] Heb. *ad superiores nubes.*

[k] Heb. *auri* lux, *repetitū ex superiore versu.*

[l] Heb. *corde.*

In Caput XXXVI.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt quatuor: Exordium, usque ad vers. 5. Propositio asserens potentissimam, sapientissimam, justissimámq; administrationem Dei, a 5. vers. usque ad 15. Confirmatio, inde usque ad vers. 22 cap. 37. & Conclusio.* 2 Sustine] *Exordio audientiam facit a persona Dei, cujus causam agit, a causę antiquitate & jure, & a fide personæ suę.* 3 E longinquo] *id est, prout res fuit non tantùm inde a seculis, verùm etiam ante omnia secula.* 5 En Deus fortis] *propositio asserens studium Dei in administrandis rebus, adversus murmura quæ Ijobo ex infirmitate carnis exciderant. Quasi dicat, omnipotens quidem est, sed non ut superbus tyrannus, qui potentia sua abutatur ut infirmos proterat.* Spernit] *quenquam, sed omnium rationem habet, ut sequentibus explicatur.* Virtus animi] *id est, non tantùm ipse est validus, sed etiam infirmis & languentibus mortalium animis solus ipse virtutem præstat.* 6 Non servat] *ἐργασία propositionis a diversitate subjectorum: nam malis, (inquit) & bonis potenter, justè, & sapienter præsidet, eventáque eorum moderatur.* 7 Illos] *justos quósq; & pauperes.* 8 Quòd si] *Amplificatio ab ordine judiciorum Dei: primùm in eos qui resipiscunt a malo, usq; ad vers. 12. deinde in contumaces & palam obnitentes Deo, vers. 12. ac postremò in hypocritas, vers. 13. & 14.* 10 Eruditione] *id est, afflictione carceris, qua Deus erudit suos providentia sua: sic Psal. 94.12.* 14 Anima eorum] *id est, ipsi.* Cum juventa illa] *id est, æquè morientur & pari judicio Dei conterentur atque juveniles illi animi, qui protervè obnituntur Deo, & palàm ad omne flagitium projecti sunt: nam horum meminerat vers. 12.* Meritoriis] *synecdoche pro flagitiosis omnibus.* 15 Liberat &c.] *Transitio ad confirmationem per anaphoram sive repetitionem summariam illius membri in propositione quod ad causam Ijobi pertinet, ut habetur vers. 7. & accommodatur in sequentibus.* 16 Sic etiam] *primus confirmationis locus a persona Ijobi, quòd mirificam illam administrationem Dei ipse expertus esset, his duobus versibus: unde oritur locus doctrinæ, a vers. 18. usque ad 22.* In latitudinem] *descriptio allegorica præcedentis felicitatis Ijobi.* 17 Judicium improbi compleres] *id est, justè de causa ejus statueres.* 18 Æstuans ira] *id est, gravissimum Dei judicium infensi in te, prius documentum sive dehortatio a vana fiducia, vers. 18. & 19.* Avertat explosione] *id est, ne Deus explodat te, si ita in ipsum inveharis.* Ne abducat] *id est, ne confidas fore cùm semel te explodet Deus, ut ullo pretio gratiam ejus de integro tibi concilies, ut copiosiùs sequens versus ostendit.* 19 Fortificarent] *id est, tuerentur te ne explodereris a Deo.* 20 Ne aspires] *posterius documentum, sive dehortatio a desperatione.* Noctem] *id est, mortem quam omnes oppetunt, & tu jam toties dixisti tibi imminere, & teipsum ultrò ad eam aspirare.* 21 Cave tibi] *summa utriusque dehortationis superioris, a vanitate utriusque studii: ita transitur ad secundum confirmationis locum.* 22 En Deus fortis] *secundus locus confirmationis a natura, documentis, & operibus Dei, quorum dignitas commendatur primùm a forma, quòd nemo docere potest operibus ut Deus, hoc versu, deinde a jure, quòd operum suorum leges a nemine accipit, aut jure reprehendi potest, versu sequente.* Extollit] *videlicet documenta & vias suas, ut sequentia ostendunt.*

24 Recordare] *amplificatio secundi istius loci. primùm a singulari opere Dei, extraordinem naturæ facto temporibus Noachi, usque ad vers. 29. deinde ab aliis tum ordinariis, tum extra ordinariis, hoc & sequente capite.* Opus ejus] *diluvii, ut nominatim explicabit inde a vers. 27.* Quod contemplati] *id est, totum genus humanum expertum est.* 25 Mortalis] *id est, nos memoria nostra jam olim gestum recordamur.* 26 En Deus fortis] *id est, incomprehensibilis & sempiternus. Sunt autem hæc per hypotyposin dicta, ut eo melius animus Ijobi ad suspiciendum Deum adducatur.* 27 Subtrahit] *id est, aquas in*

nubibus

nubibus suo loco continet, ne in orbem terrarum perrumpant, ut olim fecerunt, sic ostendit ne mundo quidem inesse æternitatem; sed Deo soli, qui pro arbitrio suo cum rebus creatis eam communicat. Calamitatem ejus] *id est, diluvium quod immisit terris.* 28 Super homines] *omnes excepto Noacho cum familia. hoc autem argumentum ex verbis Eliphazi supra 22.15. & sequentibus de industria resumit Elihu, ut operum Dei admirabilitatem asserat: non (ut ille) ad perterrefaciendum Ijobum; sed potius ad confirmandum in fide & expectatione, quamvis adversantibus malis, exemplo Noachi, cujus postea recordatur, vers. 32.*
29 Si etiam] *secundum amplificationis argumentum ab instauratione naturæ quam diluvium interverterat, & perpetua administratione Dei.* Extensiones] *id est, densas nubes extensas in aëre: hypallage.* Fragores] *ventorum luctantium & aërem perspirantium.* Tugurio] *id est, in nubibus, ut Psal. 18.12.* 30 Extendit super eum] *id est, serenum cœlum efficit ventis dispellentibus nubes.* Super eum] *hominem, id est, supra nos.* Radices maris] *id est, terram, cui incumbunt maria, imbribus humectat & obtegit: sic per hysterosin ostendit effecta nubium, ventorumq́, de quibus superiore versu.* 31 Cùm illis] *id est, cùm visum est ipsi, aut judiciis exercere homines, aut beneficiis cumulare, ut infra 37.12.* 32 Manibus obtegit] *id est, modò tenebras efficit, quasi obducta manu, modò restituit lucem, velut abducta manu ad suorum preces.* Ipsi] *manui videlicet, ne amplius lucem obtegat.* Intercedentem] *Noachum diluvii tempore, & pios Noachi exemplo accedentes Deum.* 33 Eum] *pium intercedentem, colentē Dei.*
34 Ad hoc] *id est, ad considerationem istius administrationis Dei, cujus meminit inde a vers. 29. ut indicat repetitio particulæ etiam: quam ob rem versum hunc cum superioribus conjunximus.*

In Caput XXXVII.

1 Audite] *tertium argumentum a tonitruis, fulgetris, pluviis, turbine, ventis, grandine, glacieq́, usque ad vers. 19.* Loquelam] *allegoria tonitru in scripturis frequens.* 2 Lucem] *fulgetra lucida, ut infrà 38.24.* 3 Eam] *lucem, id est, fulgetrum: nam priùs videtur coruscatio, quàm exaudiatur sonus.* Neque differt] *id est, fulgetra, tonitruum prænuntia exhibet: μέλλουσι. non differt, id est, præmittit.* 6 Manum] *id est, immissis ejusmodi tempestatibus efficit ut homines domum ab opere suo fugiant; ubi dominis licet per otium operas suas recognoscere.* Obsignat] *id est, præcludit ne operetur, tanquam sigillo imposito: metaphora.* 8 E suo penetrali] *id est, e nubis depressæ specu, ut loquitur Plin. lib. 2. Cap. 48.* Dispergentibus] *nempe ventis Aquilonaribus, qui nubes dissipant & frigus efficiunt, infrà vers. 21.* 9 Latitudinem aquarum] *id est, ex aquis longè se diffundentibus condensat grandinem.* 10 Fatigat] *huc illuc impellendo: metaphora a rebus animatis.* Lucis suæ] *id est, e cujus medio emicant fulgetrorum rimæ, de quibus suprà vers. 2.* 11 Denique ipse] *summa tertii argumenti: ubi ostendit Elihu totam istam administrationem unicæ Dei sapientiæ acceptam ferri oportere.* Per vicissitudines] *quas rebus humanis exhibet, modò hoc, modò illud efficiendo.* Istorum] *αυτοῖς μὲν, de quibus locutus est inde a principio capitis.*
12 Sive ad flagellum] *fines superioris administrationis tres: quorum duo extremi homines propriè attingunt, quos Deus vel meritis suppliciis afficit; vel benignitate sua misericorditer prosequitur; medius universè ad res omnes creatas pertinet, quas liberum est ipsi pro jure & authoritate sua afficere bono vel malo.* Præstò sit] *unumquodque illorum.* 13 Auribus percipe] *quartum argumentum a compellatione conscientiæ Ijobi, ut eam seriò cum Dei sapientia comparet; ac proinde agnoscat tenuitatem suam, usque ad vers. 22. hujus autem tenuitatis duo sunt loci præcipui; unus, a notitia & intelligentia Ijobi, usque ad vers. 17. alter, ab impotentia, vers. 17.* 14 Splendeat lux] *id est, coruscatio & fulgetrum emicent.*
15 De libramentis] *id est, potésne judicare de admirabili opere Dei, quo nubes velut æquilibrio ab omnibus cœli partibus consistentes, ac nullis ventis perspirantibus agitatæ, tantum æstum a sole concipiunt, ut homines præfocari videantur?* 16 Calent] *id est, ita incalescunt, ut quamvis exilia tibi sint oneri.* A meridie] *id est, a sole meridiano.* Tranquilla] *a ventis, & omni aëris agitatione, unde magis sidit & fervet calor.* 17 An expanderes] *id est, quid posses præstare in creatione, si redintegrãda esset?* Firmos] *id est, firmiores quàm hæc inferiora sint.* Ut speculum] *id est, pellucidos.* 18 Notum fac] *redit ad compellandum conscientiam Ijobi, atq; ita dehortatur ne amplius obloquatur Deo, argumento per hypothesin sumpto a persona sua. Quasi dicat, patronum optasti; ego spopondi fidem meam ad justificandum te, si quid possum, suprà 33.32. sed non video omnibus expensis quid præstare possim.* Tenebras] *mentis.*
19 An in acta] *id est, putásne fieri posse ut vadetur mecum, & causæ istius cognitionem suscipi jubeat?* Diceret] *id est, causa experiretur contra illum.* 20 Jam enim] *confirmatio superioris propositionis per comparationem minoris: nemo potest (inquit) adversis oculis nitidum solem contueri; quis ergo ferat præsentiam majestatis Dei?* Lucem] *κατ' ἐξοχὴν, id est, Solem: qui ex eo quoque Ægyptiis appellatur orus.*
21 Per Aquilonem] *id est, Aquilonares ventos, qui dispellunt nubes, ut suprà vers. 8.* 22 Omnipotens] *Conclusio orationem (ut rhetores vocant) efficiens κυκλοειδῆ. nam paulùm mutatis vocibus repetit eandem propositionem quæ habetur suprà 36.5.* Sed] *id est, quamvis sit potentissimus; tamen homines a se creatos tanti facit, ut non utatur omnipotentia sua adeos summo jure ac pro merito ipsorum affligendos.*
23 Idcirco] *nimirum quòd potentissimus Deus omnia judicia temperat sua misericordia: alterum membrum conclusionis de officio bonorum in Deum misericordem, ad quod Ijobum generali hoc documento provocat.* Non respectat] *hoc est, non propter illos, aut propter ullam præstantiam quæ insit in illis; sed propter nomen suum, etiam sapientissimorum inter homines miseretur; sive (uno verbo) ad se, non ad illos respicit, cùm misericordia utitur in Filio dilectionis suæ.*

Caput. XXXVIII.

Deus Ijobum increpans, ac velut in aciem provocans, evincit de sapientia, potentia & bonitate sua argumentis creationis & administrationis universæ, atque singularis in res creatas omnes, cœlo, aëre, terra, mari, & abysso: quam ob rem Ijob interrogatus a Deo, cedit authoritati ejus, & se inferiorem causa confitetur.

1 TAN-

1 TANDEM respondit Jehova Ijobo e turbine, dicens:
2 Quis iste *est*, qui obtenebrat consilium sermonibus inscitè?
3 Accinge nunc ut vir lumbos tuos; & *quod* interrogabo te, notum facito mihi.
4 Ubinam eras cùm fundarem terram? indica, si novisti intelligentiam.
5 Quis disposuit mensuras ejus; quandoquidem scitus es? aut quis extendit in ea regulam?
6 Cui rei bases ejus demersæ incumbũt? aut quis jecit lapidem angularem ejus,
7 Cùm canerent simul stellæ matutinę; & *cui* vociferati sunt omnes filii Dei?
8 Aut *quis* occlusit valvis mare; cùm erumperet *tanquam* e vulva exiens?
9 Cùm ponerem nubem indumentũ ejus: & caliginem cunabula ejus?
10 Cùm diffregi pro eo *terram* decreto meo: & apposui vectem & valvas:
11 Dicens, hucusque venies & ne procedito: & hic opponet se *littus* superbiæ fluctuum tuorum.
12 An [a] unquam præcepisti matutino tempori? notum fecisti auroræ locum suum,
13 Ut carperet [b] oras terrę; cùm excutiuntur improbi ex ea?
14 (Mutat se ea sicut argilla sigillaris: & sistunt se velut indumenta *ejus*)
15 Ut prohiberetur ab improbis lux eorum: & brachium elatum frangeretur?
16 Pervenistine usq; ad profunditates maris; aut in penetrali abyssi inambulasti?
17 An revelatæ sunt tibi portæ mortis; aut portas umbrę lethalis vidisti?
18 Consyderastine usque ad latitudines terrę? indica, si nosti eam totam.
19 Quanam via *itur ubi* habitat lux: & tenebrarum ubi *est* locus?
20 Cùm perceperis horum unumquodque usq; ad terminum suum; & cùm intellexeris semitas domus ejus:
21 Noveris te jam tum natum fuisse; & numero dies tuos esse multos.
22 Pervenistine ad thesauros nivis? aut *in* thesauros grandinis inspectionem habes?
23 Quæ cohibeo ad tempus angustiæ: ad diem conflictus & belli.
24 Quænam est via, *qua* in partes dissilit lux; dispergente Euro super terram?
25 Quis dividit inundationi aquę ductum? & viam nimbo [c] sonoro?
26 Demittendo pluviam in terram vacuam viro; in desertum in quo non *est* homo:
27 Ut satiet vastatum & pervastatum *locum*; efferátque productionem teneræ herbæ.
28 Estne pluvię pater? aut quis genuit guttas roris?
29 E cujus utero egressa est glacies: aut pruinam cœli quis genuit?
30 Tanquam lapide aquas abscondentes se: cùm superficies abyssi concrescit?
31 An constringes delicias Pleiadum; aut lora Orionis dissolves?
32 Educésne remotiora signa *quodque* tempore suo? aut Arcturum, cum filiis suis duces?
33 An cognoscis de statutis cœli; an disponere potes dominatum ejus in terra?
34 An attollere potes ad densam nubem vocem tuam; ut affluentia aquarum tegat te?
35 An emittere potes fulgura ut abeant: an dicent tibi, ecce nos?
36 Quis indidisset præcordiis sapientiam? aut quis dedisset menti intelligentiam?
37 Quis sapphirinas efficit nubes sapientia? & utres cœli quis prosternat,
38 Perfundendo pulverem ista effusione; ut glebæ conglutinentur?

[a] Heb. *a diebus tuis ut sup. 27.6.*
[b] Heb. *alas.*
[c] Heb. *vocũ.*

CAPUT XXXIX.

1 AN venari potes immanibus leonibus prædam; aut catervam juvenum leonũ explere potes:
2 Cùm incurvant se in antris suis; consident in tugurio ad insidias?
3 Quis comparat corvis [a] escam ipsorum, cùm pulli eorum ad *Deum* fortem vociferantur; aberrantibus [b] penuria cibi?
4 Possisne noscere tempus quo pariunt rupicapræ? *quo* enituntur cervæ, observes?
5 Numeres menses *quos* complent? noscas tempus partus earum?
6 Ut incurvent sese, pullos suos edendo dissecent se: dolores suos emittant?
7 Revalescant nati earum, crescant per agrum: egressi non revertantur ad eas?
8 Quis dimisit ferum animal liberum: & lora onagri quis solvit?
9 Cui disposui campestria *pro* domo ejus: & *pro* habitaculis ejus salsuginosam terram.
10 Ridet multitudinem urbis: nam fragores exactoris non exaudit.
11 [c] Exploratum in montibus est pascuum ejus: & post omnem viriditatem inquirit.
12 An volet unicornis servire tibi: pernoctabítne ad præsepia tua?
13 An ligares unicornem ad [d] aratione denso fune ejus? occarétne convalles post te?
14 An fides ei, quia multa est vis ejus: aut relinquas ei laborem tuum?
15 Credésne ei relaturum esse sementẽ tuã: & *in* aream tuam collecturum?
16 Alámne pavonum exultabundam; an pennam ciconiæ, aut struthiocamelo dares.
17 Qui relinquit terræ ova sua: & in pulvere calefacit ea:
18 Oblitus pedem compressurum esse illud; & bestiam agrestem proculcaturam illud.
19 *Deus* [e] torrefaciens excludit pullos ejus [f] alienâ operâ: propter vanitatem laboris ejus [g] ex incuria:
20 Quia [h] destituit eam Deus sapientia: neque impertitus est ei istam intelligentiam.
21 Quo tempore in excelsum extollit se; ridet equum & sessorem ejus.
22 Darésne equo robur? an indueres collum ejus tonitru?
23 An tremefaceres eum sicut locustam? gloriam ronchi ejus terrore?
24 Fodiunt *pedes* in convalle, & lætatur præ

[a] Heb. *viatieum.*
[b] Heb. *propter non cibum.*
[c] He. *exploratio montium.*
[d] Heb. *porcã, synecdoche: nam sulcus, porca & lira sunt arationis partes.*
[e] Heb. *torrefacit pullos.*
[f] Heb. *per non ejus.*
[g] Heb. *non pavore .i. sollicitudine.*
[h] Heb. *fecit ut oblivisceretur*

præ virtute, prodiens obviam armis.
25 Ridet pavorem, neque consternatur; neque revertitur metu gladii,
26 Contra se sonante pharetra; splendente hasta & lancea.
27 In fremitu & commotione fodit terram; neque consistit firmus, cùm sonus tubæ *editur:*
28 Ad sonum tubæ dicit, Ha ha he, cùm e longinquo odoratur bellum; tonitru principũ & vociferationem.
29 An ex intelligentia tua pennis utitur accipiter?'pandit alas suas versus austrum?
30 An[i] ad prĉstitutum tuum'altum petit aquila? an certè attollit nidum suum?

[i] Heb. *secundum os:*

31 Rupem inhabitat & immoratur; in scopulo rupis & munitione:
32 Unde pervestigat cibum; in longinquum oculis ejus intuentibus.
33 Etiam pulli ejus sorbent sanguinem; & ubi sunt confossi, ibi est.
34 'Deinde respondens Jehova Ijobo, dixit:
35 'Satisne? contra omnipotentem contumacem esse *quenquam* ? 'increpator Dei respondeat ad istud.
36 Itaque respondens Ijob Jehovĉ, dixit:
37 'En, vilis sum,'quid responsarẽ tibi? 'manum meam appono ad os meum.
38 Semel locutus sum; sed non respondebo: aut iterum; sed non pergam.

In Caput XXXVIII.

1 E turbine] *tum ad majestatem sibi & verbo suo comparandam, tum ad deprimendum & humiliandum animum Ijobi, ut Jechezk.1.4.* Dicens] *Hujus orationis partes sunt, Exordium, 2. & 3. vers. Confutatio, usque ad capitis 39. vers. 34: & Conclusio dialogistica.* 2 Quis iste est] *Exordii locus prior ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος διαβολῆς, id est, ab Ijobi qui sermonem habuerat, reprehensione: cujus reprehensionis argumenta sunt duo, unum, quòd in toto sermone suo imperitè & sine consilio sensa animi sui effundit, alterum, quòd etiam consilium Dei obscurare nititur.* 3 Accinge] *alter locus exordii, propositio sive provocatio Ijobi ad sermones conferendos: quod toties antè postulaverat : agedum Ijobe, (inquit Deus) si potes, accinge, id est, compara & confirma te: metaphora a certaminibus corporeis.* 4 Ubinam &c.] *Confutatio sermonum Ijobi quibus adversus Deum contenderat, erotematicè Ijobo proponitur, ut copia dicendi facta respondeat. Sunt autem tria confutationis argumenta: primum, a comparatione æternitatis Dei cum brevissimo ac recente Ijobi tempore, quo usus erat Eliphaz, sup. 15.7. sed ratione diversissima; secundum, a tenuitate notitiæ & scientiæ Ijobi, hoc versu: tertium, a comparatione operum Dei cum Ijobi infirmitate, cæteris versibus.* 5 Quis disposuit] *tertium genus argumentorum ab operibus, partim creationis & administrationis universæ, toto hoc capite: partim singularis administrationis animantium, capite sequente. Hic autem primus locus est a creatione & constitutione terræ, usque ad versum 7. metaphoricè enuntiatus a comparatione architecturæ.* Quandoquidem scitus] *Ironia.* 7 Cùm canerent] *Secundus locus ἐκ πλαγίου adductus occasione præcedentis loci, a creatione corporum & spirituum cœlestium: vide suprà 37.3.* Matutinæ] *id est, lucidæ.* Cui vociferati sunt] *id est, cujus laudes prædicarunt suæ & aliorum creationis nomine.* Filii Dei] *id est angeli, ut suprà 1.6.* 8 Aut quis occlusit] *tertius locus a creatione & constitutione aquarum.* Valvis] *de quibus infrà 10. & 11. versu.* Cùm erumperet] *uno momento ad mandatum Dei & ex thesauro potentiæ ejus, ut fœtus ex utero.* 9 Cùm ponerem] *id est, mare aliis aquis, tanquam vestitu & fasciis partum, circuntegerem: elegans allegoria.* 10 Diffregi] *id est, alveos ejus, velut cunas, exaravi & circummunivi.* 12 An unquam] *quartus locus, a constitutione lucis & tenebrarum.* 13 Carperet] *id est, exoriens totam terram perlustraret: synecdoche.* Cùm excutiuntur] *descriptio lucis ab effectis, hoc & sequente versu. Improbi autem matutino dicuntur propterea excuti, quòd fugiant lucem : unde antegressa illa processit allegoria, suprà 34. 25.* 14 Mutat se] *id est, novam faciem induit, quæ priùs per noctem tota fuerat atra.* Sigillaris] *id est, sicut argilla figuli, suis operibus, coloribus, cĉlaturisq; variis, sic terra multiplicibus bonis exornata conspicitur.* Sistunt se] *id est, fructus terram vestientes se oculis nostris exhibent.* 15 Ut prohiberetur] *a fine, quasi dicat, an si unquam fuerunt coercendi mali, potuisti vel tantillum accelerare lucem ut deprehensos, luce sua, id est vita, rebusq; omnibus, quarum nomine illustres habentur, eos spoliares?* 16 Pervenistine] *quintus locus ab amplitudine per humanam artem impervestigabili, primùm quidem maris, his duobus versibus, deinde terræ, vers. 18. postremò cœli, vers. 19.* 17 Portĉ mortis] *profundissimæ abyssi illius, in quas natura hominum viva penetrare non potest: vide simile suprà 28. 3.* 20 Cùm perceperis &c.] *ironica concessio, profecta a sponsione quæ habetur suprà ver. 3. sic Jeschahh. 29. 16. & infrà 40.9.* Usque ad terminum] *id est planè, & sine exceptione.* Semitas domus] *id est, quibus in stationem ejus perveniatur.* 21 Jam tum] *videlicet cùm fundata est terra, cæteraq; effecta quæ suprà dixit Deus.* 22 Pervenistíne] *hactenus argumenta creationis, sequuntur alia ab operibus administrationis, ut suprà vers. 5. observatum est. primus autem locus est a procellis singularibus, usq; ad vers. 28. Pervenistine, inquit, id est, habésne administrationem, & curator istorum institutus es? metaphora sumpta a quæstoribus ærarii.* 23 Quæ cohibeo] *id est, quorum procurationem administrationemq; reservavi mihi.* Ad tempus angustiĉ] *id est, ad quodcunq; tempus mihi visum fuerit: synecdoche. nominatim autem calamitatum meminit, ut ostendat sibi præsentissima esse instrumenta, quibus contumaces retundat.* 24 Quĉnam est] *id est, qua ratione fiunt coruscationes, fulgura, procellæ, ventorum concertationes, nisi per me?* Lux] *vide suprà 37.2.* 25 Inundationi] *id est, quis facit ut procellosa nubes e cœlo exundans, modò huc modò illuc erumpat, tanquam a certis aquæ ductuum emissariis ? simili argumento utitur Hhamos, 4.7. & 8.* 28 Estne] *secundus locus ab eo administrationis genere quod magis ordinarium est in natura rerum: ut sunt pluvia & ros, hoc versu: gelu, pruina, & frigus, duobus sequentibus : tempestates anni per sua signa distributæ 31, 32. & 33. & sic deinceps.* Pater] *præter me, & sic deinceps.* 30 Tanquam lapide] *id est glaciem lapidescentem.* 31 Constringes] *id est, cohibebis Pleiadas, ne vernent & suas delicias proferant : vide suprà 9.9.* Lora Orionis] *id est, quasi duc-*

ctarios funes illius adimes,quibus imbres,tempestates,ac frigora solet secum advehere? 32 Remotiora signa] *id est meridiana,ab aspectu nostro magis remota.* Cum filiis] *id est, signis borealibus.* 33 An disponere] *id est,an cœli cursum & effecta in inferiora moderari potes? quæ instituerat Deus Gen.* 1.14. *& sequentibus.* 34 Tegat te] *id est,tibi ministret irrigationem,cùm & quantum voles.* 36 Quis indidisset] *id est,unde habuisses ista?* 37 Sapphirinas efficit] *id est, quis adeo serenat cœlum, ut speciem reddat sapphiri?* Utres] *id est, nubes, velut in utres digestas exonerat?* 38 Perfundendo] *id est terram,cùm pulverulenta est ab ariditate,immissis pluviis fermentando?*

In Caput XXXIX.

1 An venari potes] *tertia argumentatio,ab administratione singulari animantium terrestrium & volatilium. Est autem in his verbis primum exemplum generis voracissimi & famelici, leonum in quadrupedibus, & corvorum in volatilibus; de ratione subministrandi eis alimentum.* 3 Corvis] *sua, & pullorum causa sollicitis.* Vociferantur] *id est, in suo nido crocitant,Deum suo modo inclamantes.* 4 Possisne] *secundum exemplum,a cura & administratione partus,sylvestrium maximè & perniciossimorum animantium.* Noscere tempus] *id est,partum istarum moderari suo tempore? ut suprà* 38.33. *sic sequentia omnia verba per synecdochen: pro eo quod est totam administrationem earum obtinere.* 6 Incurvent sese] *ad partum,quasi dicat, tùnc efficis ut cervæ, quæ alioquin ægerrimè essent parituræ, commodiùs pariant? nam ante partum purgantur herba quadam quæ seselis dicitur,faciliore ita utentes utero,inquit Plin.lib.*8.*Cap.*32. Distecent se] *id est dolatent naturalia: synecdoche.* Dolores suos emittant] *id est, doloribus partus liberentur ejecto involucro partus,aro & seseli depastæ: Aristoteles lib.* 9 *de historia animalium,cap.*5.*& Plinius ibidem.* 7 Revalescant] *ab angustiis & difficultatibus partus, quibus fracti sunt.* 8 Quis dimisit] *tertium exemplum commune ferarum omnium, ab immansueta earum natura quam solus moderatur Deus; quo in genere duo singularia exempla adducit,onagri,usque ad vers.*12. *& unicornis,usque ad vers.*16. Lora] *id est,quis indidit ei ferociam & impacientiam jugi?* 16 Alámne] *quartum exemplum, ab ornatu volatilium, & provida administratione stolidissimorum animalium, a struthiocameli exemplo,usque ad vers.*22. 19 Torrefaciens] *id est, solis æstu fovet ova quæ struthiocamelus in arena posuerat, donec excludantur pulli.* 21 Ridet] *altitudine & celeritate. Aristoteles de partibus animalium lib.*4.*in fine, & Plin.principio lib.* 10. *humanitus dictum,ut suprà vers.*10.*sic deinceps.* 22 Darésne] *quintum exemplum a robore & nobilitate, primùm equi,usque ad vers.*29.*deinde accipitris & aquilæ.* Tonitru] *id est, hinnitu vehementissimo, qui a fremitus gravitate cum tonitru comparatur. est autem his verbis elegantissima descriptio generosi equi,qualem Græci* φρυαγματίαν *velut fremebundum vocant.* 29 Pandit alas] *id est, in Australem plagam avolat hyberno tempore,Plin.lib.*10.*cap.*8. 30 Altum petit] *exempla hæc aquilarum de variis earum generibus sunt accipienda: vide Plin.lib.*10.*cap.*3. 34 Deinde] *Conclusio dialogistica, ut observatum est in vers.*1.38. 35 Satisne] *reprehensio quasi indignantis in Ijobum, duobus argumentis; a firmitate superiorum argumentorum quæ exposuit Deus, & a comparatione hominis cum Deo.* Increpator] *Concessio ejus quod petierat suprà* 13.22. *quà Ijobum ad secundas agendas si volet, provocat; sed indefinitè.quasi dicat,quisquis fuerit.* 37 En,vilis sum] *Confessio Ijobi singularis ad superiorem propositionem Dei; non autem integra, ut fuit postea,infrà* 42.1. *En (inquit) vilis sum, respicit ad secundum argumentum, seipsum cum Deo comparans:* καθ' ὑςέρωσιν. Quid responsarem] *subjectio ad prius argumentum, qua exponit Ijob se acquiescere superioribus dictis Dei.* Manum meam] *ut suprà* 21.5.

Caput. XL.

Deus Ijobum reprehendit, docens non satis esse ut desistat de causa, nisi gloriam omnem ipsi tribuat: propterea in superiore argumento pergens,justitiam & omnipotentiam sibi duobus illustrissimis exemplis vendicat.

1 ITAQUE respondens Jehova e turbine Ijobo,'dixit:
2 'Accinge nunc ut vir lumbos tuos: quod interrogabo te,notum facito mihi.
3 'An'etiam irritum facies judicium meũ? condemnabis me,ut justus sis?
4 'Aut an brachium ut Dei fortis est tibi? & voce ut ipse intonabis?
5 'Orna *te* jam excellentia & sublimitate; gloriáq; & decore indue te.
6 'Disperge indignationes iræ tuæ;& aspice quicquid est excellens,ac dejice illud.
7 Aspice quicquid est excellens, deprime illud: & contunde improbos ' loco suo.
8 'Absconde eos in ipso pulvere pariter; faciem eorum obliga in absconditо.
9 ' Tunc etiam ego celebrabo te; quòd servet te detera tua.
10 'Jam ecce elephantem quem feci ' tecum: *qui* 'fœnum ut bos comedit:
11 Ecce jam, inquam, vis ejus ' in lumbis ejus *est*: & robur ejus in [a] umbilico ventris ejus.
12 Arrigit ' caudam suam ' similem cedro: 'nervis testium ipsius in ramos abeuntibus.
13 'Ossa ejus sunt tubulis chalybeis; artus ejus vecti ferreo similes.
14 ' Huic primario operi viarum Dei fortis; qui fecit ipsum; adhibuit ' gladium ipsius;
15 ' Quamvis proventum montes proferant ei; & omnes bestiæ agri ' ludant ibidem.
16 Sub umbrosis cubat; in ' occulto arundinum & cœni:
17 Tegunt eum umbrosa, quodque umbra sua;

[a] Heb. *in umbilicis.*

ſua: cingunt ipſum ſalices torrentis.

18 En' comprimit flumen, *ut* non feſtinet: confideret irrupturum eſſe Jardenem in os ſuum.

19 *An*' in oculis ejus capiet eum *quiſquam:* 'tendiculis perforabit naſum?

CAPUT XLI.

1' AN extrahas balænam hamo; aut fune *quem* demerſerit lingua ejus?

2 'An appones 'juncum naſo ejus: aut' ſpina perforabis maxillam ejus?

3 An multis utetur apud te deprecationibus? aut alloquetur te mollibus?

4 An panget fœdus tecum? aſſumes eam ſervum[a] perpetuum?

5 Ludeſne ea tanquam avicula? aut ligabis eam pro puellis tuis?

6 'Apparabúntne convivium propter eam ſocii?' divident eam inter mercatores?

7 'An impſebis [b] harpagonibus cutem ejus? aut fuſcina piſcaria caput ejus?

8 'Pone ſuper eam manum tuam: 'meminiſſe belli ne pergito.

9 En ſpes ejus *capiendæ* mendax eſt: an etiam ad aſpectum ipſius *hominis* dejicietur?

10 Non eſt ferox, qui excitet eam:' quis ergo eſt, *qui* ſiſtat ſe coram me?

11 Quis prævenit me, & rependam? *quicquid* ſubeſt toti cœlo, meum eſt.

12 'Non ſilebo membra ejus; & ſermonem de viribus, & gratia diſpoſitionis ejus.

13 Quis' retegit ſuperficem veſtis ejus: cũ [c] geminis habenis ſuis quis accedat?

14 'Fores faciei ejus quis aperiat? circa dẽtes ejus eſt terror.

15 'Excellentia, viribus ſcutorum; circunclufa eſt' ſigillo arctiſſimo.

16 Unum alteri tam propè ſunt; ut ventus non poſſit intervenire illis.

17 [d] Quodq; proximo ſuo cohærent; continentia ſunt ita ut non ſejungantur.

18 'Sternutationibus ejus ſplendet lux; & quidem oculorum ejus, velut' palpebræ auroræ.

19 'Ex ore ejus *velut* tædis prodeuntibus; ſcintillis ignis proripientibus ſeſe,

20 *Ita* e naribus ejus prodit fumus: 'ut aheni ferventis & cortinæ:

21 *Quaſi* halitus ejus carbones incenderet; & flamma ex ore ejus prodiret.

22 In collo ejus commoratur robur; & ante eam' exilit mœror.

23 'Melandrya carnis ejus cohærent: firma eſt in ſe, non dimovetur.

24 'Cor ejus firmum eſt ut lapis; firmum, inquam, ut fragmen [e] metæ.

25 Ab excellentia ejus timent fortes: 'metu confractionum ſe purgant.

26 'Aſſequentis eam' gladius non conſiſtet; haſta, telum, aut lorica.

27 Reputat ut paleam ferrum; ut lignum putre chalybem.

28 Non fugat eum [f] ſagitta; in ſtipulam cõvertuntur ei lapides fundæ.

29 Ut ſtipula reputantur balliſtæ *lapides*; & ridet ad vibrationem laneeæ.

30 'Subduntur ei *ut* acumina teſtacea; ſubſternit' excisum in luto.

31 'Perveſacit tanquam ollam profundum; & mare diſponit ut mortarium unguentarii.

32 'Poſt ſe lucidam reddit ſemitam; putaret *videns* [g] abyſſo canitiem eſſe.

33 Non ſunt in pulvere [h] comparanda ei; quę agant intrepidè.

34 Quicquid altum eſt, deſpicit; eſtque regina ſuper omnes [i] feras.

[a] Heb. *ſeculi*

[b] Heb. *ſpinis*

[c] Heb. *cum duplo habenarum.*

[d] Heb. *vir cum fratre ſuo.*

[e] Heb. *inferioris molę.*

[f] Heb. *filius arcus.*

[g] Heb. *abyſſum canitiei eſſe.*

[h] Heb. *comparare ei.*

[i] Heb. *filios feræ; ut ſup.* 28.8.

IN CAPUT XL.

1 Dixit] *Hujus ſecundæ reſponſionis argumentum cum priore commune eſt: Finis, ut Ijob ad ampliorem & integram prædicationem gloriæ Dei & infirmitatis ſuæ profeſſionem adducatur. Partes verò ſunt, Exordium. verſ.* 2. ἔκθεσις *ſive propoſitio reprehenſionis, a verſ.* 3. *uſque ad* 10. *Et confirmatio a duobus ſingularibus exemplis, a* 10. *verſ. uſque ad finem cap.* 41. 2 Accinge, &c.] *Exordium, ut ſuprà* 38.3. 3 An etiam] *Propoſitio reprehenſionis Ijobi, quòd imperfectam adhuc confeſſionem edidiſſet: quam ob rem eo nomine illum reprehendit Deus, quòd planè ſibi injuria fieret, niſi apertè Ijob rem totam confiteretur. Hoc autem docet primùm ab abſurdo, docens abſurdum eſſe ut taceat Ijob, poſtquam innocentiam ſuam defendit, & de judicio Dei conqueſtus eſt; deinde* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ver.* 4. Etiam irritum facies] *id eſt, nondum revocabis quod antea de meo judicio expoſtulaſti?* 4 Aut an] *ſecundum argumentum ab impoſſibili, per comparationem potentiæ Ijobi cum potentia Dei.* 5 Orna te] *amplificatio ſynchoretica ſive (ut loquuntur) conceſſiva utriuſq; ſuperioris argumenti de juſtitia & potentia. q. d. experire jam potẽtiã tuam, & juſta judicia exerce (ſi potes) ea forma, majeſtate, atque efficacia qua exercet Deus; deniq; Deum age.* 6 Diſperge] *id eſt, iram tuam graviſſimam momento uno longè lateq; in omnem præſtantiam diffunde.* 7 Loco ſuo] *id eſt, ubicunque locorũm ſint, ita ut non ipſi coram te hìc ſiſtantur; ſed potentia tua pervadat, ut potentia Dei.* 8 Abſconde &c.] *id eſt, tolle omnes, & perpetua oblivione ſepeli.* 9 Tunc] *ironia, ut ſuprà* 38.20. 10 Jam ecce] *Confirmatio a duobus exemplis, primùm elephantis, uſque ad finem capitis: deinde balænæ in mari, cap.* 41. Tecum] *id eſt, inter terreſtria, ut tu es.* Fœnum &c.] *id eſt, rebus e terra naſcẽtibus paſcitur; non autẽ ut feræ, raptu; ſynecdoche.* 11 In lumbis] *id eſt, totus robuſtiſſimus eſt ſupernè & infernè.* 12 Caudam] *id eſt, penem,* κατ' εὐφημισμόν. Similem cedro] *id eſt, ingentem, hyperbole; etſi non pro reliqui corporis magnitudine magna eſt, ut res ipſa docet.* Nervis teſtium] *id eſt, quà ſemen a teſtibus, qui longiùs a cauda abſunt, per cremaſteras velut protenſos ramos ad penem demittitur: nam teſtes elephanto non foris conſpicui ſunt; ſed intus circa renes conditi, teſte Ariſtotele lib.* 2. *de hiſtoria animalium, cap.* 1. 13 Oſſa ejus] *id eſt, ſunt firmiſſima.* 14 Huic primario] *id eſt, hoc tantum ſpecimen admirabilium Dei operum armavit Deus manu ſive proboſcide, quaſi gladio validiſſimo.* 15 Quamvis] *id eſt, terræ naſcentibus paſcatur, nec armis in aliorum animantium perniciem abutatur, ut quæ veſcun-*

scuntur rapto. Ludant] *securæ ab eo.* 16 Occulto arundinum] *id est, ripas accolit plurimùm, ubi hæc crescunt: Aristoteles lib. 9. de historia animal. cap. 46. & Plin. libro 8. cap 10.* 18 Comprimit flumen] *id est, amnem in quo se abluit, præ mole corporis avertit & obsistit ei; quod sequentia per hyperbolen explicant.* 19 In oculis] *id est, apertè, ac nō insidiis structis: vide Plin lib. 8. cap. 8. & 9. quibus insidiis capiantur.* Tendiculis] *id est, hamis vel uncis in nasū injectis, ut fit piscibus: ita transitio fit ad alterum genus aquaticum, de quo 41. cap.*

In Caput XLI.

1 An extrahas] *secundum exemplum, ut observatum est suprà 40. 10. quo ait, An extrahas, id est, potésne capere ut pisces alios?* 2 An appones] *id est, potésne retinere captam?* Juncum] *id est, constringésne inserto junco, ut minutos pisces?* Spina] *id est, unco piscatorio.* 6 Apparabúntne] *id est, an de captura ejus piscatores læti convivantur, eámq; sibi vendicare possunt? hîc enim agitur de captura ab hominibus arte, labore, atque industria facta.* Divident] *id est, an unquam redemptores, qui condicto piscatoribus pretio capturas in adversionem comparant, sibi hoc nomine gratulati sunt capturam dividentes?*

7 An implebis] *id est, an injectis in cutem ejus consertum harpagonibus, poteris eam in littus trahere?* 8 Pone] *ironica concessio.* Meminisse] *dehortatio, ex adverso ironiæ respondens; cujus ἐργασία & accōmodatio ad præsentem causam, exponitur tribus versibus sequentibus.* 10 Quis ergo] *accommodationis argumenta sunt, a potentia, hoc versu; atque a justitia & jure, vers. 11.* 12 Non silebo] *regressio ad explicationem amplitudinis, quæ in balæna est.* 13 Retegit superficiem] *id est, quis potest illam e mari in siccum adducere, & nudam sistere coram hominibus? sic deinceps per gradationem.* Cum geminis] *id est, retectam quis frænet?* 14 Fores] *id est, maxillas ad inserendum frænum, quæ ita aperiuntur ut ingentes portarum valvæ.* 15 Excellentia] *id est, præstantissimis & durissimis squamis, quæ forma & usu sunt balenæ scuta: hypallage rhetorum.* Sigillo arctissimo] *quod duo sequentes versus explicant.* 18 Sternutationibus] *id est, cùm nutans anhelat, & obviarum undarum turbines volvit, tum retecti oculi illius ferè emicant.* Palpebræ auroræ] *hyperbole, quæ etiam frequens est versibus sequentibus: de hac autē venustissima translatione vide suprà. 3. 8.* 19 Ex ore ejus] *id est, tam ingentes fumos ore & naribus efflat, ut maximum intus incendium factum diceres.* 20 Ut aheni] *id est, ita in sublime nimbos efflat, ut fervens olla aut cortina bullas.* 22 Exilit mœror] *id est, mœrore afficit omneis obvios, ac si de illis triumphans exultaret mœror effectus ab ipsa: humanitus dictum.* 23 Melandrya] *id est, caro ejus solida est, neque in melandrya sive partes assulatim dissilit, ut aliorum piscium caro. nam melandrya vocantur illa membra, cæsis quernis assulis simillima. Plin. lib. 9. cap. 15. sensus est, corpore & corde est validissima, hoc & sequente versu.* 24 Cor ejus] *id est, fortis & intrepida est.* 25 Metu confractionum] *id est, metu periculi instātis horrore expiant animos & purificant se confitentes Deo, ac fidei ejus se committentes ἐργασία fortitudinis quam proposuerat superiorib. ver.* 26 Assequentis] *ἐργασία sive amplificatio roboris quod proposuerat vers. 22. & 23. per hysterosin.* Gladius] *hoc est, omnia arma conterentur ac nihil præstabunt: hæc usque ad vers. 31.* 30 Subduntur] *id est, vibrati in eam lapides tanquam diffractæ testæ, resiliunt, & in profundum abeunt.* Excisum] *id est, ferrum comminutum in profundum maris dejicit, ubi lutum est.* 31 Fervefacit] *id est, totum oceanum turbat; vide Plin. lib. 9. cap. 3 & 6.* 32 Post se] *id est, vestigia in spatium aliquantisper imprimit, tum quendam velut sulcum a tergo ducens, tum albentem spumam excitans vehemente agitatione sua.*

Caput XLII.

Ijob majestatem divinam & ignorantiam suam confessus, se docendum tradit Deo; & resipiscentiam suam protestatur: qua probata, Deus alios reprehendit, reconciliationis viam ostendit, administro Ijobo; & huic omnibus modis benedicit.

1 RESPONDENS verò Ijob Jehovæ, ' dixit:

2 Novi te omnia posse:[a] neque averti te posse a cogitatione *perficienda.*

3 Quis iste est, ' *inquis,* qui occultat consiliū inscitè? idcirco me non intellexisse:' mirabilia sunt supra me, adeò ut nequeam cognoscere.

4 'Exaudi, quæso, dum ego eloquar: quod rogabo te, notum facito mihi.

5 'Auditione auris audieram de te: nunc autem oculus meus videt te.

6 'Idcirco aspernor' *illa,* atque pœnitet me; in pulvere & cinere.

7 Fuit autem postquam elocutus esset Jehova verba ista apud Ijobum; ut ediceret Jehova Eliphazo Temanitæ, accensa est ira mea in te, & in duos amicos tuos, quia' non estis locuti de me rectè, ut servus meus Ijob:

8 Quam ob rem nunc sumite vobis septem juvencos, septemq; arietes, & adite servum meum Ijobum; ut offerendum curetis holocaustum pro vobis, & servus meus Ijob oret pro vobis: nam verè[b] personam ejus accipiam; ut non afficiam vos[c] pœna flagitii, quia non estis locuti rectè de me, ut servus meus Ijob:

9 Itaque abeuntes Eliphaz Temanites, & Bildad Schuchites, Tzophar Nahhamatites fecerunt quemadmodum edixerat ipsis Jehova: accepitq; Jehova personam' Ijobi.

10 Deinde Jehova restituit[d] 'quod captum fuerat Ijobo, cùm orasset pro amicis suis: etiam auxit Jehova quicquid fuerat Ijobo ' duplo.

11 Et convenientes ad deum omnes cognati ejus, & omnes cognatæ ejus, & omnes familiares ejus antea, comederunt cum eo cibum in domo ejus: & condolentes ei consolati sunt eum, de toto illo malo quod induxerat Jehova super eum: ac' dederunt ei quisque ' nummum unum, & quisque monile unum aureum.

[a] Heb. *neq; averti a te posse cogitationem; hypallage, ut Gen. 11. 6.*

[b] Heb. *vultum ejus: sic vers. 9.*

[c] Heb. *flagitio.*

[d] Heb. *captivitatem Ijobi.*

12 ᵉJehova ergo benedixit fini Ijobi magis quàm principio ejus: nam fuerunt ei quatuordecim millia pecudum, & sex millia camelorum, & mille paria boum, milleq; asinæ.
13 Fuerunt etiam ei septem filii & tres filiæ:
14 Quarum primæ indidit nomen Jemimæ; nomen autem secundæ Ketzihhæ; & nomen tertiæ Keren-Happuc.
15 Neque inveniebantur fœminæ pulchræ, ut filiæ Ijobi in tota illa regione; quibus dedit pater earum possessiones inter fratres earum.
16 Cumq; vixisset Ijob postea centū quadraginta annis; & vidisset filios suos, & ᵉnepotes suos quatuor generationibus;
17 Mortuus est Ijob senex, & satur dierum.

ᵉ Heb. *filios filiorum suorum.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis partes sunt duę, Propositio* ὁμολογητικὴ, *sive confessoria, & Petitio.* 2 Novi] *Propositionis istius partes sunt duæ; confessio omnipotentiæ & efficacitatis consiliorum Dei, vers. 2, & confessio ignorantiæ, cujus nunc demū Ijob se conscium agnoscit, vers. 3.* 3 Inquis] *suprà 38.2. sic exponit tacitè se eum esse, qui obmurmuraverit Deo.* Indico me] *quasi dicat, fateor me peccasse; sed ignorans feci.* Mirabilia] *cogitationes & consilia tua, quæ non tantùm antehac, sed etiam nunc superant captum meum: ita viam sternit ad precationem sequentem.* 4 Exaudi] *Petitio, cujus partes sunt duæ; una, ut Deus hominem suæ infirmitatis conscium non aspernetur; altera, ut ignorantem & consulentem doceat.* 5 Auditione] *confirmatio petitionis duobus argumentis, a beneficio Dei erga supplicem, & a seria ejus resipiscentia. beneficium autem Dei duobus gradibus exponitur, hoc versu, quod Deus audiendum & videndum se ipsi præbuerit.* 6 Idcirco] *quia beneficium illud antè acceptum, cùm audivissem te prædicari; nunc demum altero cumulasti, quòd te præsentem exhibes.* Illa] *quæ videlicet cogitaveram & dixeram.* In pulvere] *id est, ex animo & studiosissimè: quod illis externis symbolis significabatur.* 7 Non estis] *id est, causam meam iniquè egistis, ut Ijob suprà exposuerat cap. 13.* 8 Ut offerendum] *id est, ut Ijob sacerdotis partibus defungatur pro vobis, sacrificio & precibus. sic Malcitzedek, & Abrahā ante datam Legem. Gen. 14, & 20.* 9 Ijobi] *sacerdotio fungentis; nomine Christi sacerdotis & victimę sempiternæ nostrę, quem ista figurabant.* 10 Quod captum] *id est, incolumitatem corporis, bona, amicos, & liberos: quę omnia fuerant adempta, ut sequentibus versibus exponitur.* Duplo] *id est, quamplurimùm: numerus finitus pro infinito.* 11 Dederunt] *id est, quasi redivivo atque de integro in pristinam illam dignitatem suam & authoritatem restituto, de qua suprà 29, honoraria obtulerunt, ut essent tum amicitiæ, tum obsequii symbola: sic enim viri principes munere salutabantur, ut 1. Schem. 10.27. & 2. Chro. 17.5.* Numum] *vide Gen. 33.19.* 12 Jehova] *Regressio ad sermonem interruptum, & propositionem* καθόλου *enuntiatam suprà vers. 10.*

PSALMI

PSALMI.

Argumentum.

LIBER *Psalmorum sacras cantiones continet, quæ in Ecclesia vetere fuerunt conscriptę usque ad funesta tempora Antiochi: ac propterea est quædam velut epitome veteris Testamenti speculum gratiæ Dei, absolutaq́; hominis totius anatome, qua exponuntur omnis generis documenta, de promissionibus operibusq́; Dei gratiosis erga suos, severis in adversarios, & in omnes fidelibus: item de fide nostra in promissiones ejus, de obsequio, de infirmitatibus, patientia, constantia, & liberatione nostra in rebus adversis, de legitimo bonorum usu & gratiarum actione in rebus secundis, denique de toto officio nostro erga Deum, & fide illius erga nos in Christo: de quo elegantissimæ & illustrissimæ prophetiæ habentur passim ad consolationem & confirmationem Ecclesię.*

PSALMUS I.

Virorum bonorum vita describitur; denuntiaturq́; eis felicitas: malis verò infelicitas ex judicio Dei.

1 BEATUS *est* vir ille, qui non ambulat in cõsilio improborũ, & viæ peccatorũ non insistit; ac in consessu derisorũ non sedet:

2 Si tamen in lege Jehovæ *est* oblectatio ejus; & de lege illius meditatur interdiu ac noctu.

3 Erit enim ut arbor plantata ad rivos aquarum, quæ fructum suum edit tempore suo, foliúmque ejus non decidit: id est, quicquid faciet, prosperabitur.

4 Non ita improbi *futuri sunt*: sed sicut gluma quam dispellit ventus.

5 Idcirco non consistent improbi in illo judicio: aut peccatores in cœtu justorum.

6 Nam agnoscit Jehova viam justorum: at via improborum perit.

ANNOTATIO.

1 Beatus] *Psalmus est ἀνεπίγραφος, generis didascalici: cujus partes sunt Propositio duplex, & Confirmatio, vers. ultimo. Prior propositio, tribus primis versibus bonorum constitutionem explicat; posterior, vers. 4. & 5. improborum conditionem, per antithesin. Prioris ergo propositionis summa est, Bonos beatos esse; ideóque sigillatim ostenditur tum qui sint boni, vers. 1. & 2. tum quæ illorum felicitas, vers. 3. boni duobus modis describuntur; primùm κατ' ἄρσιν sive ἀναίρεσιν, quòd absint a malo; deinde κατὰ θέσιν, quòd sanctimoniæ hæreant, vers. 2. Hoc autem versu tres sunt κλίμακες, ad personas, formas, & actiones personarum pertinentes. In personis censentur improbi, animo; peccatores, vitâ; & derisores, in utroque omnibus modis obfirmati. Formæ sunt, consilium, animi; via, vitæ sive instituti; & consessus, denotãs habitudinem. Actiones verò, ambulare ad certum aliquem finem, quod est consilii; insistere viæ, consilio capto; & sedere ac conquiescere in consilio & actionibus malis obstinatè, cùm vir aut sua ipsius malitia rapitur, aut aliena traducitur.* 2 Si tamen] *altera bonorum descriptio, velut per correctionem superiori juncta. quasi dicat, beatus qui abstinet a malo; si studet bono; id est, si vera, viva, & ardente fide animum eò refert ut obsequatur Deo, cogitationes suas, sermones, operáque conformans voluntati illius explicatæ Lege: ut Psal. 34, 15. & 37. 27.* Lege] *id est, doctrina Dei quæ sola est omnis boni regula.* 3 Erit] *secundum membrum propositionis, descriptio felicitatis quæ viris bonis adjudicatur, per comparationem arboris: nam tria ponuntur arboris attributa. 1. plantatio secundum aquas; symbolum regenerationis & succi quem trahimus a Christo, nimirum justitiæ ejus habitantis in nobis. 2. fructuum productio; symbolum sanctificationis vitæ, ad gloriam Dei & commune bonum. 3. constans viriditas; symbolum perseverantiæ: quæ omnia exegeticè proponit Psaltes uno prosperandi verbo.* 4 Non ita] *Altera propositio superiori opposita, & per hysterosin membrorum ei ex adverso respondens.* Sicut gluma] *radice, succo, fructu, omnique viriditate carens: non autem ut arbor illa, vers. 3.* 5 Idcirco] *Exegesis & accommodatio ejus quod dixerat de gluma, eam dispelli vento, ad improborum statum. quasi dicat, proptèrea quòd sunt manifestissimi, privabuntur beatitate illa de qua vers. 1.* Illo judicio] *in beato illo & benedicto statu qui adjudicatur justis, suprà vers. 1. denique in consortio justorum coram Deo.* 6 Nam] *Confirmatio, sive αἰτιολογικὴ causarum explicatio, ex quibus superiora eventa bonis & malis sigillatim certa sunt.* Agnoscit] *id est, in rationes suas refert, probat, & curat Deus, ac proinde non perit bonorum via, sed eos in optatissimum salutis portum perducit in Christo.* Perit] *id est, quia eam non approbat Deus, perit via ipsorum cum ipsis: synecdoche.*

PSALMUS II.

Impiorum conatus in regnum Davidis & Christi; Dei securitas & judicium in illos, regniq́ institutio, amplitudo, firmitas, & effecta proponuntur: quam ob rem adversarii ad fidem & resipiscentiam revocantur; exitium reluctantibus denuntiatur, & obsequentibus salus.

1 QUARE tumultuantur gentes: & nationes meditantur inane;
2 Sistunt se reges terræ, & dominatores consultant simul; contra Jehovam, & contra Christum ejus?
3 *Dicunt*, disrumpamus vincula istorum; & projiciamus a nobis densos funes istorum.
4 Sedens in cœlis ridet; dominus subsannat eos.
5 Tunc alloquetur eos in ira sua; cùm æstu suo perturbabit eos:
6 *Dicens*, atqui ego [a] inungens regem meum, præfeceram Tzijoni monti sanctitatis meę.
7 Narrabo [b] ex decreto, Jehova dixit ad me, filius meus es: ego hodie genui te.
8 Pete a me, & dabo gentes possessionem tuam: jus, inquam, possessionis tuæ fines terrę.
9 Confringēs istos virga ferrea; ut vas figuli dissipabis eos.
10 Nunc ergo Reges, animadvertite, erudimini, judices terræ:
11 Colite Jehovam cum reverentia; & exultate cum tremore.
12 Osculamini filium ut non irascatur, & pereatis *in* via, si exarserit vel minimum ira ejus: beati omnes qui se recipiunt ad eum.

[a] Heb. *inunxeram regē meum super Tzijonem.*

[b] Heb. *ad decretum.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *Psalmus est ἀντίγραφος, ut superior, generis didascalici; quo thesis superioris psalmi tum ad Davidem & regnum ipsius accommodatur, velut Christi & Ecclesiæ typum; tum etiam propriè ad Christum & Ecclesiam. Partes autem illius sunt tres; Propositio, duobus versibus; Narratio, inde a vers. 3. & Conclusio in fine Psalmi. Ac Propositionis quidem illustratæ admirativa interrogatione, summa est, mundum pugnare adversus regnum Dei; ex cujus circumstantiis admiratio illa profecta est. sic Act. 4. 25. ad regnum Christi accommodatur id quod priùs in regno Davidis fuerat adumbratum, cùm a tam multis hostibus peteretur, 2. Schem. a 2. capite usque ad 10.* Inane] *id est, quod effectu suo cariturum est.* 2 Iehovam] *authorem regni Davidis & Christi.* Christum] *id est, unctum; sive Davidem typum, sive Christum qui est typorum veritas.* 3 Dicunt] *secunda pars, narratio; ut diximus in versum 1. quæ continet hypophoram sive subjectionem ad præcedentem interrogationem, de consiliis & conatu improborum, hoc vers. deinde expositionem potentiæ operumq́ Dei, versibus seq.* Vincula] *id est, servitutis jugum, quod nobis videtur gravissimum: ita sapit mundus.* 4 Sedens] *narratio posterior, cujus partes sunt duæ: una, potentiæ Dei, qua ostenditur Deum nihil de istis conspirationibus laborare, vers. 4 sed suo tempore omnes istos gigantes conturbaturum, vers. 5. & 6. Secunda, misericordię & gratiæ, eum interea temporis Regis sui & Prophetæ opera voluntatem suam explicaturum, usque ad vers. 10. Hîc autem studiosè observanda est elegantissima personarum, loci, actionum, & operationum comparatio; nam unus Deus, regibus; sedens, ridens, & subsannans, tumultuantibus, meditantibus & consultantibus; & cœli terræ opponuntur.* Ridet] *humanitus dictum, ut sequentia.* 5 Tunc] *id est, simul castigabit opere & verbo, qui prædicato antè verbo parere noluerint, & a suis inanibus consiliis discedere: tunc autem, id est, eo ipso momento quod decreto suo præfinivit Deus; cùm illi obfirmatè nitentur vincula ipsius disrumpere, & Deo fuerit visum conturbare ipsos.* 6 Atqui] *Exprobratio castigantis Dei, quasi dicat, hunc elegeram, & vos eum impiè oppugnastis.* Tzijoni] *sedi regni Davidis, & typo Ecclesiæ Christi: nam hoc tum de Davide dici potest, 1. Schem. 16. 14. tum de Christo, Eph. 1. 20. & sequentibus.* Monti sanctitatis] *Davidem quidem illi aspectabili qui erat Jeruschalaimis; Christum verò monti Tzijoni, & civitati Dei vivi, ac Jeruschalaimis cœlestibus, Heb. 12. 22.* 7 Narrabo] *id est, fideliter prophetam agam, & exponam voluntatem Dei de persona regis, hoc versu; de regno, vers. 8. & de potentia ac effectis ejus, vers. 9. Est autem hîc secunda narrationis pars, qua misericorditer Christi & legatorum ejus operâ improbi revocantur ad Deum, antequam exerat potentiam suam illis perdendis.* Filius meus] *id est, adoptatus in vocationem & administrationem regni Dei; quod & typicè ad Davidem, & perfectè ad Christum accommodari debet; ut Act. 13. 33 Heb. 1. 5. & 5. 5.* Hodie] *cùm a Schemuele David unctus est, 1. Schem. 16. 14. & cùm Christus primogenitus in orbem terrarum inductus est, Heb. 1. 6.* Genui] *Davidem, cùm singulari Dei spiritu donatus vir alius factus est, ibidem: Christum, cùm in orbem venit, 1. Tim. 3. 16.* 8 Gentes] *quæ finibus quidem terrę promissæ in lege continebantur; sed angustum illud regnum typus fuit regni universalis Christi: nam horum complementum legitur 2. Schem. a principio usque ad cap. 12. de Christo verò, Johan. 3. 35.*
9 Istos] *de quibus in principio psalmi: complementum in Davide, 2. Schem ibidem; in Christo, Psalm. 110. & 1. Cor. 15. Est autem hîc unus tantùm effectus regni Davidis & Christi, qui ad præsentem causam pertinet; alter verò omittitur, bonorum salus, expressa in fine Psalmi.* 10 Nunc ergo] *Tertia pars psalmi, conclusio hortatoria a superioribus documentis, exponens officium hominum, & officii istius causas, vers. 12. Nunc ergo, inquit, dum tempus est, antequàm adveniat Christus cum virga ferrea, & Deus ipse vos conturbet in furore suo; duo ista officia præstate, audientiam, & cultum ex fide.* Reges] *& populi: synecdoche.* 12 Osculamini] *id est, fidem date illi ad superiora hæc officia præstanda: vide Gen. 41. 40.* Filium] *Christum, ut suprà vers. 7. qui superiore versu Jehova dictus est.* Ut non irascatur] *causæ duæ, vitatio mali, quod versatur in indignatione filii & hominum perditione; atq; felicitas.* In via] *amplificatio a circumstantia, quòd in medio cursu consumentur, nedum ut pertingant metam consiliorum suorum.* Beati] *Epiphonema, alteram causam felicitatis nostræ exponens, videlicet synceram fidem in Deum.*

PSALMUS III.

David de gravitate afflictionum conquerens, fidem suam natura Dei experientiaq́; confirmat: itaque Deum orat pro salute sua & populi.

1 ᵃPSALMUS Davidis, cùm fugeret metu Abschalomi filii sui.
2 ᵃJehova, quàm multi sunt hostes mei; multi insurgentes contra me!
3 Multi dicentes de anima mea, non est ulla salus isti in Deo. ᵃSela.
4 ᵃAt tu Jehova scutum *es* circa me; gloria mea, & extollens caput meum.
5 ᵃVoce mea ad Jehovam clamanti, respondit mihi e ᵃmonte sanctitatis suæ. Sela.
6 Ego ᵃcubui & dormivi, experrectus sum; quia Jehova sustentabat me.
7 ᵃNon timebo a myriadibus populi; quæ circunstantes posuerint *castra* contra me.
8 ᵃSurge Jehova, serva me Deus mi, qui percussisti omnes inimicos meos ᵃ ad maxillã, dentes improborum confregisti.
9 Jehovę *est* ipsa salus; super ᵃ populũ tuũ *sit* benedictio tua. Sela.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Inscriptio occasionem psalmi & argumentum ostendit, occasio exponitur 2. Schem.15. usq́; ad 20. cap. Psalmus argumento est* ευκτικὸς, *ex tribus partibus constans; Expostulatione, Narratione, & Petitione.* 2 Jehova] *Expostulatio sive querimonia, malorum obsidentium, vers. 2. & 3; cujus* πάθος *anaphoris & homœotelentis,* καὶ τμητικῷ λόγῳ *illustre est.* 3 Sela] *Patheticæ huic admirationi, qua psaltes numerum & gravitatem hostium, contumelias in se, & blasphemias in Deum indignissimas expresserat, subjungit Sela, velut notam attentionis animi, & contenti soni.* 4 At tu Jehova] *altera pars, narratio, continens fiduciæ professionem ab officio Dei erga suos; quòd inermibus est scutum, ignominiosis gloria, & prostratis author ut se ipsos erigant, (in quorum numero propheta se ponit) & gloriationem, vers. 7.* 5 Voce mea] *Confirmatio superioris fiduciæ, ab anteacta experientia.* Monte sanctitatis] *id est, e suo sacrario, & cœlesti & terrestri: vide psal. 2.6.* 6 Cubui] *videlicet securus ab hostibus.* 7 Non timebo] *id est, ita fido ut nihil timeam: gloriatio fidei elegantissima, ut infrà 27.1. & sequentibus: secundus narrationis locus.* 8 Surge] *Petitio duplex, pro salute regis, & pro salute populi, nixa duobus argumentis: unum est singularium liberationum quas a Deo perceperat David, hoc versu; alterum naturæ Dei quòd solus est omnis salutis author.* Ad maxillam] *id est, ita contudisti, ut omnem nocendi facultatem eis ademeris, & ignominia in os affeceris.* 9 Populum tuum] *etiam qui imprudenter ad Abschalomum desciverat.*

PSALMUS IIII.

David orans, adversarios reprehendit improbitatis vanitatisq́; nomine; eosq́; probata causa ad fidem & resipiscentiam revocat: postremò Deum orat ut se dirigat verbo & spiritu.

1 ᵃMAGISTRO symphoniæ fidium, psalmus Davidis.
2 ᵃInvocantem me exaudi, Deus justitiæ meæ; in angustia ᵃdilatasti mihi *locum*: gratiam fac mihi, & audi orationem meam.
3 ᵃFilii virorum, quousque gloria mea ignominiæ *futura est*, dilecturi estis inanitatem; quæsituri mendacium? Sela.
4 ᵃCognoscite potius separasse Jehovam sibi eum ᵃquem benignitate prosequitur: Jehova exauditurus est, cùm inclamavero eum.
5 Commovemini, & ne peccetis: ᵇcogitate cum animo vestro, ᵃin cubili vestro, & ᶜ desistite. Sela.
6 Sacrificate ᵃsacrificia justitiæ: & fiduciam habete in Jehova.
7 ᵃMulti dicunt, *o si* quis efficiat ut videamus bonum: ᵃattolle super nos lucem faciei tuę Jehova.
8 ᵃIndideris lætitiam ᵈanimo meo; majorem ᵃquàm temporis *quo* frumentum illorum & mustum illorum aucta sunt.
9 ᵃIn pace simul cubabo & dormiam; cùm tu Jehova solus in tuto collocaveris me.

ᵃ Heb. *præfecto in pulsatilibus, id est* ψιλαρητοῖς.

ᵇ Heb. *dicite in corde vestro.*

ᶜ Heb. *silete: sic. 1 Schem. 14.9.*

ᵈ Heb. *cordi meo.*

ANNOTATIO.

1 Magistro] *Inscriptio usum psalmi, genus, & authorem indicat. Tempus etsi hîc non exprimitur, videtur tamen ex argumento ad persecutiones Schaulis referendum esse. Psalmus est* ευκτικὸς & διδασκαλικὸς, *ex tribus partibus, id est, exordio, doctrina, & prece constans.* Magistro] *id est, symphoniaco a Davide traditus ut ad fides in sacris caneretur: nam instrumentorum musicorum alia sunt* ψιλαφιτὰ, *alia vero* πνευματικὰ, *ut annotavimus in Gen. 4.21.* 2 Invocantem] *prima pars psalmi, exordium; quo exaudiri, gratiam impetrare, & liberari expetit duobus argumentis: primùm ab officio Dei, quem justæ suæ causæ judicem justissimum appellat: deinde ab experientia præterita.* Dilatasti] *id est, liberasti ex angustia: metaphora.* 3 Filii virorum] *altera pars psalmi didascalica, ad malos pertinens usq́; ad vers. 7. quibus proponuntur duo documentorum genera: nam primùm evincuntur mali sui, vers. 3. deinde revocantur ad bonum, usq. ad vers. 7. Quod autem dicit, filii virorum, id est, vos qui freti authoritate regis insolescitis adversus me, & viri vobis videmini: sic per apostrophen cum magnifica fidei gloriatione reprehendit eos duobus nominibus, tum quòd gloriam ipsi a Deo prænuntiatam nefariè volebant in ignominiam traducere, tum quòd nihil erant consecuturi suis consiliis, adeò confidebat veritati Dei, quam statim prædicat.* 4 Cognoscite] *revocatio improborum ad bonam frugem triplex ostenditur: primùm in mente & intelligentia, ut cognoscant æquitatem hujus causæ, quam testatur Deus, vers. 4. secundo in animo & voluntate, ut perculsi acquiescant voluntati Dei, vers. 5. tertio in vita, ut obedientiæ fructus proferant, ver. 6.*

Quem

Quem benignitate] *id est me, ut regem quem designavit statuat.* 5 In cubili vestro] *id est, etiam quo tempore & loco soletis vos quieti componere, voluntatis Dei sensu afficimini.* 6 Sacrificia justitiæ] *id est, recto animo & ritu legitimo, ut Psalmo 51.21.* 7 Multi dicunt] *Tertia pars Psalmi, petitio illustrata per comparationem studii improborum vagi; qui bonum quidem universè & bruta quadā ratione desyderant, sed falluntur in singulari definitione ejus.* Attolle] *summa petitionis piis necessariæ dum in hac vita per speciem ambulant: est enim bonum nostrum Deus; lux verò divini vultus nobis est dux viæ, qua itur ad ipsum bonum.* 8 Indideris] *Amplificatio petitionis ab affectis lætitiæ, hoc versu, & securitatis, sequente. quasi dicat, si tantùm lucem faciei tuę extuleris, omnino recreaveris me.* Quàm temporis] *id est, multo uberiorem, quàm soleat celebrari temporibus messis & vindemię: vide Jeschahhjæ 9.3. Judicum 9.27. & alibi frequenter.* 9 In pace] *ut suprà Psal. 3.5. & 6.*

Psalmus V.

David Deum supplicans ostendit se fretum testimonio conscientiæ, & certum de adversariorum injuria, reverenter Dei beneficentiam implorare: ac ita demum constitutus, petit se a Deo regi, adversarios Deo rebellantes retundi, & Ecclesiæ subministrari laudationis argumentum.

1 MAGISTRO symphoniæ ad pneumatica instrumenta, Psalmus Davidis.

2 Dicta mea auribus percipe, Jehova; considera meditationem meam;

3 Attende voci clamoris mei, rex mi & Deus mi; nam ad te oro.

4 Jehova mane auditurus es vocem meam: mane dispositurus sum apud te *sermonem*, & speculaturus.

5 Nam non es, o Deus fortis, studiosus improbitatis: non diversatur *apud* te malum.

6 Non consistunt insani e regione oculorum tuorum: odisti omnes operarios iniquitatis.

7 Perdis loquentes mendatium: [a] virum sanguinarium & dolosum abominatur Jehova.

[a] Heb. *sanguinum & doli.*

8 Ego autem pro amplitudine benignitatis tuæ ingrediar domum tuam: incurvabo me versus templum sanctitatis tuæ cum reverentia tui.

9 Jehova, deduc me per justitiam tuam propter observatores meos: dirige ante me viam tuam.

10 Nam non *est* in ore ullius rectum intimum eorum ærumnæ; sepulchrum apertum guttur eorum: lingua sua dolosè blandiuntur.

11 Hos reos perage Deus, decidant a consiliis suis: propter amplitudinem defectionū eorum depelle eos, quia rebellant in te.

12 Contrà lætentur omnes se recipientes ad te, in seculum canant dum proteges eos: & exultent in te amantes nominis tui.

13 Quia tu benedicis justo, Jehova: tanquam clypeo benevolentiâ circunteges eū.

ANNOTATIO.

1 Magistro] *Quod ad inscriptionem, vide suprà 4.1. Psalmus est εὐκτικὸς, Exordio, Propositione, & Petitione constans.* Pneumatica instrumenta] *Hebræis Nechiloth dicuntur ea musicorum instrumentorum genera, quæ tubulata sunt atque excavata; cujusmodi fuerunt sacerdotum tubæ & Levitarum buccinæ; quod genus instrumentorum quia sonum edit immisso vento, pneumaticum appellatur: Hhebreis verò Nechila, id est, perforatum, per contractionem pro Nechilla, mutata vocali brevi in longam: vide suprà in Psalmo 4.1.* 2 Dicta mea] *Exordium audientiam faciens tum a persona Dei, propter naturam, officium & promissiones ejus; tum a persona supplicis.* 4 Jehova] *Propositio fiduciæ, ex qua fore dicit ut Deum accedat, sollicitet precibus, & observet effecta promissionum Dei; cujus fiduciæ argumenta sequentibus quatuor versibus exponuntur.* Mane auditurus] *id est, tempestivè faciam ut audias me, non desinam.* 5 Nam non] *Confirmatio fiduciæ duobus argumentis, primùm a persona adversariorum, quorum improbitatem statuit Deo exosam esse, tribus versibus; deinde a persona sua, quòd fretus est benignitate Dei, & cum reverentia accedit, versu 8.* 8 Domum tuam] *id est atrium domus; synecdoche. vide Nechemjæ 6.11. in annotatione.* 9 Iehova] *Petitio continens membra tria, de Davide, de improbis, & de Ecclesia tota. Primi autem summa est, ut Deum ducem habeat in via ipsius per omnem justitiam: finis summus, gloria Dei.* Observatores] *tam improbos, de quibus duobus sequentibus versibus; quàm probos & pios, de quibus versibus vltimis.* Viam tuam] *id est justitiæ tuæ, quam præscribis verbo tuo: prima petitio pro persona sua.* 10 Nam non est] *singularis explicatio illius finis propter quem se commisit Deo superiore versu.* Ullius] *eorum quos commemoravit; 5. & 6. versibus: videlicet nisi tuo Spiritu deduxeris per justitiam tuam, & direxeris ante ipsum vitam tuam: quod propterea petii, præcedente versu.* Intimum eorum] *id est, toti intus ærumnas alienas machinantur.* Sepulchrum apertum] *id est, nihil loquuntur aut spirant nisi cædes, sanguinem, atque exitium. Hunc autem locum ex hypothesi ad thesin optimè accommodat Paulus, cùm habeat rationem naturæ humanæ destitutæ benignitate Dei, Rom. 3.13. ut modò ostendimus.* 11 Hos reos] *Secunda petitio in personam adversariorum.* Quia rebellant] *quasi dicat, non propter me: sed propter te ipsum.* 12 Contrà lętentur] *Tertia petitio, pro Ecclesiæ totius ædificatione.* 13 Quia tu] *ætiologia laudis quam Ecclesia tribuit Deo, a sempiterna benedictione & beneficentia ejus, ex gratuita ipsius benevolentia in futurum perseveratura.*

Psalmus VI.

David ægrotus iram Dei flagellumq; deprecatur, misericordiam implorat, & salutem petit; quæ deinde certa fide percipiens adversus inimicos de attentione & beneficentia Dei insperata gloriatur.

1 MAGIS-

1 MAGISTRO ſymphoniæ fidium, ad 'gravem ſymphoniam ; pſalmus Davidis.

2 'Jehova,ne in ira tua' reprehendas me; neque in æſtu tuo caſtiges me.

3 Gratiam fac mihi Jehova, ' quia languidus ſum : cura me Jehova ; quia conturbata ſunt oſſa mea,

4 Et anima mea conturbata eſt valde: tu ergo Jehova'quouſque?

5 'Revertere Jehova,'eripe animam meam: ſerva me'propter benignitatem tuam.

6 'Nam non eſt in ipſa morte recordatio tui : in ſepulchro quis celebraret te?

7 'Defatigor in gemitu meo,' facio ut natet totam noctem lectus meus : lachrymis meis ſpondam meam liquefacio.

8 Contabeſcit præ indignatione oculus meus; cōſeneſcit'propter omnes hoſtes meos.

9 'Recedite a me omnes' operarii iniquitatis : nam audit Jehova vocem fletus mei:

10 Audit Jehova deprecationem meam ; Jehova orationem meam ſuſcipit.

11 Erubeſcant & conturbentur valde omnes inimici mei:' revertantur erubeſcentes' momento.

ANNOTATIO.

1 Gravem ſymphoniam]*vide 1.Chron.15.21.* 2 Jehova]*Pſalmus eſt* ἱκετικὸς *cujus petitio ſeptem primis verſibus;exultatio verò fidei,tribus ultimis continetur.Petitionis partes ſunt duæ,ut ver.10.indicat,ſuis cauſis junctæ: deprecatio mali,hoc eſt,iræ & flagellorum Dei,uſque ad verſ.5.& petitio liberationis atque ſalutis, uſq; ad verſ.9* Reprehendas]*nempe verberando.* 3 Quia languidus] *ratio deprecationis a conſtitutione perſonæ ſuæ,quam per gradationem amplificat.* 4 Quouſque]*caſtigas & a me averſus manes? apoſiopeſis.* 5 Revertere] ἀνθρωποπαθῶς *dictum , altera petitionis pars , ut obſervatum eſt in verſu 2.* Eripe]*a morte præſentiſſima,ut verſus ſequens oſtendit.* Propter benignitatem]*prima petitionis,cauſa a natura Dei & benignis promiſſionibus, quæ non niſi a viventibus piis celebrari poſſunt.* 6 Nam]*Confirmatio cauſæ a gloria Dei, quæ recordatione & celebratione nominis ejus illuſtratur. quaſi dicat,ſi moriar,non potero amplius in vivis prædicare nomen tuum: ſic pſal.30.10.& 88.11.& 115.17.& 118.17.& Jeſchahbjæ 38.18.* 7 Defatigor]*ſecunda cauſa a perſona ſupplicis.* Facio ut natet]*id eſt,me & lectum meum demergo lachrymis,hyperbole:ſicut & ſequentes loquendi formæ, quæ exprimunt gravitatem mali.* 8 Propter omnes hoſtes]*qui hoſtili animo calamitates meas obſervant,& triumphant de me:ſic tranſitur ad alteram hujus Pſalmi partem.* 9 Recedite]*Apoſtrophe ad inimicos,qua David fidei gloriationem & veritatem Dei illis omnibus opponit.quod autem ait, Recedite, ſpe deluſos eſſe illos intelligit.* Operarii iniquitatis]*id eſt, hypocritæ, prout deſcribuntur pſal.41.7.& ſequentibus.* 11 Revertantur erubeſcentes]*qui me fuerant cum lætitia inviſuri, ſi labefactari ſiviſſes me.* Momento]*id eſt, videntes præter expectationenem me divina ope reſtitutum; prout Deus velut ad jactum oculi ſuos liberare ſolet.*

PSALMUS VII.

David perfidè accuſatus,liberationem exoptat a Deo; profeſſus fidem & teſtificationem conſcientiæ ſuæ, mala quæ in ſe ſtruebantur averti petit: poſtremò in fidei gloriatione confirmatus pronuntiat improborum exitium,& Dei laudem a piis prædicatum iri.

1 [a] ODE varia Davidis:quam cecinit Jehovæ' ad verba Cuſchi ' Binjaminitæ.

2 'Jehova Deus mi,' ad te recipio me : ſerva me ab omnibus perſequentibus me,& libera me:

3 Ut non abripiat tanquam leo [b] meipſum; dilacerans,nemine liberante.

4 'Jehova Deus mi,ſi feci iſtud:ſi eſt iniquitas *iſta*' in manibus meis:

5 Si intuli malum mecum colenti pacem: ('quin eripui hoſtiliter inſequentem me immeritò)

6 Perſequatur inimicus me ipſum & aſſequatur,conculcetque in terra' vitam meam:&'faciat ut gloria mea in pulvere habitet.Sela.

7 'Surge Jehova in ira tua,extolle te propter indignationes hoſtiumm eorum;& evigilās *attende* ad me,*qui*'judicium præcipis.

8 'Cúmque cœtus nationum circundet te; propter eum'in altum revertere.

9 'Jehova jus dicit populis : judica me Jehova;ſecundum'juſtitiam meam & ſecundum integritatem meam *pronuntia* de me.

10 'Deficiat quæſo malum improborum,ut ſtabilias juſtum :'prout explorator es [c]'animorum & renum Deus juſte.

11 'Scutum meum in Deo *conſiſtit* ; qui ſervat rectos corde,

12 Deo *inquam* judice juſto ; & Deo forti 'commovente illos quotidie.

13 'Si non'convertatur *improbus*,gladium ſuum acuat; arcum ſuum tendat , '& dirigat ipſum:

14 Et ſibi comparatis armis lethiferis:ſagittas ſuas ' perſequentibus paret:

15 'Ecce parturierit moleſtiam; aut conceperit laborem,ut pariat'mendacium:

16 Ciſternā foderit & excavaverit eam:'cadet tandem in foveam *quam* paraverit.

17 Redibit moleſtia ejus in caput ejus : & ſuper verticem ejus injuria ejus' deſcendet.

18 'Celebrabo Jehovam ſecundum juſtitiam ejus;& pſallam nomen Jehovæ excelſum *eſſe*.

[a] Heb. *ode erratica.id eſt,multiplex & cōſtans ex vario carminū genere,ubi plures ſtrophę(quas recentiores vocant)juſtas efficiunt periodos:ſic Chabakuk 3.1.*

[b] Heb. *animam meam: ſic verſ.6.*

[c] Heb. *cordium.*

ANNOTATIO.

1 Ad verba Cuſchi]*Et ſi hujus alibi mentio nominatim non habetur; non dubium eſt tamen, quin hic ex Schaülis comitatu fuerit,& gravis alicujus criminis Davidem inſimulaverit falſo: cujuſmodi eſt illud quod inficiatur David, 1.Schem.24.10 : quæ falſa delatio huic pſalmo occaſionem dedit.* Binjaminitæ]

nam

nam gentiles Schaulis primas in regno obtinebant, 1.*Schem*.22.7. 2 Jehova] *Psalmus est mixtus*, εὐκτικὸς *&* διδασκαλικὸς, *continens ardentissimam orationem, usque ad vers*.11: *& confirmationem propheticam eorum quæ Dei dispensatione fuerant eventura, usque ad finem. Petitionis autem partes sunt duæ; una, de liberatione sui, usque ad vers*.10. *altera, de eversione mali, vers*.10. Ad te recipio] *primum instrumentum orationis, fides in Deum; cujus adjunctum salus & conservatio nostri, sequente versu ostenditur.* 4 Jehova Deus] *Secundum instrumentum petitionis, testimonium conscientiæ, quòd nullius maleficii est sibi conscius in ea causa cujus nomine apud Schaulem fuerat accusatus. Tractatur autem ista propositio per* ὁμωτικὸν σχῆμα, *duobus modis: nam primum est thesis sive explicatio anteactæ vitæ, duobus versibus: deinde hypothesis pœnæ, cui se ipsum dedit si comperiatur illius criminationis reus, vers*.6. In manibus meis] *id est in me: synecdoche.* 5 Quin eripui] *Amplificatio a contrario, cujus veritatem vide* 1. *Schem*.24.6. *& sequentibus, &* 26.9. 6 Vitam meam] *id est, me vivum.* Faciat] *id est, ignominiosa morte & sepultura afficiat.* 7 Surge Jehova] *repetitio orationis; qua transitur ad petitionis causas ut iniqui cohibeantur, innocentes defendantur, & Dei gloria promoveatur: qui tres fines per hysterosin Hhebræis persamiliarem sequentibus vers. exponuntur.* Iudicium præcipis] *id est, summe & justissime judex.* 8 Cúmq; cœtus] *Amplificatur finis gloriæ Dei a circunstantiis. quasi dicat, cùm hoc tempus sit maximè juri dicendo accommodum, quo tanta est Jisraëlitarum expectatio; non tantùm mihi; sed etiam gloriæ tuæ & illorum ædificationi consule.* In altum revertere] *id est, conscende solium judicaturus.* 9 Jehova] *secundus finis petitionis, argumento per thesin ducto ab officio Dei, quod nominatim ad personam suam & causam singularem accommodat.* Justitiam] *id est, innocentiam in hac causa, ut professus est suprà vers*.4.*&*.5. 10 Deficiat quæso] *tertius finis petitionis, ut Deus maleficia convellat; sive servatis adhuc, sive perditis improbis: quam unam rationem esse docet stabiliendi justi.* Prout] *Confirmatio a natura Dei omniscia, & officio ejus.* Animorum & renum] *id est, cogitationum & cupiditatum.* 11 Scutum] *altera pars psalmi, propheticè explicans usum fidei & consequētia ejus. De usu autem fidei his duobus versibus agitur, nimirum quòd se cōmittens Deo salutē recipit, & quòd improborum cruciatus a Deo immissos observat.* 12 Cōmovente] *id est, justissimè eos exagitante atq; divexante: nam respicit David ad interminationē De Deut*.28.25. 13 Si non convertatur] *alterum membrum confirmationis propheticæ de rebus consequentibus fidem in Deum: docet enim psaltes primùm quid eventurum sit improbis, usque ad vers*.18: *deinde quid pii facturi sint, vers*.18. *In statu improborum & eventu describendo tres proponuntur allegoriæ; una militiæ, altera partus, tertia foveæ: ad significandas vires, consilia, & fraudes quibus uti solent.* Convertatur] *id est, consilium institutum non mutet; sed ita pergat ut sequentia explicant.* 14 Persequentibus] *satellitibus & administris nequitiæ suæ.* 15 Ecce parturierit] *Amplificatio superioris cōditionalis propositionis* καθ' ὑπόδειξιν, *quasi rem præsentem oculis subjiceret; consilia, conatus, & effecta allegoricè repræsentans.* Mendacium] *id est, id quod fallet eū expectatione ipsius.* 16 Cadet] *id est, sua tandē arte, suis armis, suis conatibus corruet; quod ipse de Schaule nominatim dicit*, 1.*Schē*. 26.10. *sic infrà* 11.3. 17 Descendet] *Quasi dicat, cœlitus immittetur.* 18 Celebrabo] *altera consequentia fidei, ut observatum est suprà vers*.13.

Psalmus VIII.

David extollit majestatem Dei ab operibus in cœlo & in terra, maximè verò in homine tum creato tum instaurato per Christum.

1 MAGISTRO symphoniæ ad [a] Gittæa instrumenta Psalmus Davidis.
2 'Jehova domine noster, quàm magnificū *est* nomen tuum in tota terra: qui [b] ponis decus tuum' supra cœlos.
3 'Ab ore infantium & lactentium' fundas robur *illius*;' propter hostes tuos, faciendo ut cesset inimicus & ultor sui.
4 Quum respicio cœlos tuos, ' opus digitorum tuorum; lunam & stellas quas statuisti:
5 'Quid *est* mortalis, ut' memor sis ejus? aut filius hominis, ut visites eum?
6 Nam' fecisti eum paulò minorem angelis: & gloria ac decore coronasti eum.
7 Dominum eum præfecisti operibus manuum tuarū: omnia posuisti sub pedibus' ejus.
8 Greges & armenta quotquot sunt: & etiā bestias agrestes:
9 Aves cœlorum & pisces maris: quod permeat semitas marium.
10 Jehova domine noster, quàm magnificū est nomen tuum in tota terra.

[a] Heb. *ad Gittæum: enallage numeri frequens.*
[b] Heb. *ponere: infinitivus pro indicativo præsenti.*

ANNOTATIO.

1 Gittæa instrumenta] *id est, quibus utebantur posteri Jeduthunis tertiæ musicorum classis, ex quorum gente erat Hhobed-Edom Gittæus & familia ejus*: 1.*Chro*.16.38. *Dicuntur autem Gittæa, quia penes hanc familiam Gittæam asservabantur, & ab ea suo tempore pro ministerio sacro fratribus musicis subministrabantur, ut docet locorum comparatio* 1.*Chron*.9.28.*&* 26.20. *cum sequentibus.* 2 Jehova] *psalmus est* ἐπαινετικὸς, *formæ* κυκλοτερῆς *constās ex propositione & argumētis laudis. Propositio laudis est ver*.2.*& ultimo, conjuncta exclamatione & admiratione; qua ostendit in cœlo & in terra Deum sese laudabilem exhibere; quæ duo subjecta, terræ & cœli, hoc versu per prolepsin dicta duobus sequentibus explicantur.* Supra cœlos] *id est, infinitus es majestate & gloria.* 3 Ab ore] *altera pars, propositio argumentorum ex quibus laudandus est Deus: cujus loci sūt duo, unus ab ipsius administrātione, hoc versu; alter a rebus creatis: maximè verò ab homine, non tantùm prout creatus est; sed etiam reparatus in Christo, sequentibus. Hic autem ab exemplo rerum (quarū hæc alioqui videtur infirmissima, illa* ἀδύνατος) *ostenditur quantopere Deus sit commendabilis. quasi dicat, inde a tenuissimo illo exordio humanæ vitæ, etiam in perpusillis & recens natis infantibus usq; ad exitum hujus vitæ gloria Dei semper illustratur (sicut argumentatur Christus* Matth.

Matth.21.16.)& in rebellib. quoq; potentissimè perficitur. Fundas] *quasi dicat, jam inde fundamenta jacis agnoscendi & prædicandi robustissimi decoris tui.* Propter hostes tuos] *evincendos, oraq; eorum obthuranda, ut sequentia explicant.* 4 Opus digitorum] *id est, elaboratissimum & planè divinum: humanitus dictum.* 5 Quid est mortalis] *tertius locus de conditione hominis, quam argumento esse docet ad prædicandam gloriam Dei, duobus modis; primùm a tenuitate hominis si spectabitur in se ipso: deinde ab amplitudine beneficiorum Dei quibus ornatur. Tenuitatem aspectabilem ostendit per comparationem corporum cœlestium, quæ neque generationi neque corruptioni sunt obnoxia, ut homo est ab orbe condito; amplitudinem verò per comparationem spirituum cœlestium & authoritatem, primùm quidē Christo in spiritus corporaq; omnia attributam: deinde verò ab hominibus participatam per Christum in hæc inferiora omnia: vide Heb.2.6.& sequentibus.* Memor sis] *ut quatuor versus sequentes explicant.* 6 Fecisti] *id est, præstantiam illi propè angelicam cœlestemque contulisti in hac vita.* 7 Ejus] *prioris Adami in creatione, Gen.1.26.& sequentibus; & posterioris, 1.Cor.15.27.& Heb.2.8.*

Psalmus IX.

David de occiso Goljatho & fusis Pelischtæis gratias agit Deo, majestatem, officium operaq; ejus celebrat, & pios ad celebrandum hortatur: deinde exponit formam precationis, quam tunc temporis fideles habuerint pro salute sua & inimicorum dejectione.

1 MAGISTRO symphoniæ, de morte [a]' illius duellatoris; psalmus Davidis.

2 'Celebrabo Jehovam ex toto [b] animo meo; enarrabo omnia mirabilia tua.

3 Lætabor & exultabo in te; psallam nomini tuo excelso, *dicens*:

4 [c]'Revertentes inimici mei retrorsum, corruunt & pereunt a facie tua.

5 'Nam exercuisti judicium meum & causam meam;' sedisti in solio, judex [d] juste.

6 Increpasti 'gentes, perdidisti 'improbum; nomen' istorum delevisti in [e] secula sempiterna.

7 'O inimice, absolutæ *ne* sunt vastitates in æternum? an civitates extirpasti?' periit memoria ipsorum, *perierunt* ipsi.

8 'At Jehova' in seculum permanet;' comparans ad judicium solium suum:

9 'Ut ipse judicet orbem [f] justè; jus dicat nationibus rectissimè:

10 Et sit Jehova' editus locus attrito; editus, *inquam*, locus temporibus *quibus est* in angustia.

11 'Itaque fiduciam habebunt in te agnoscentes nomen tuum: quia non derelinquis quærentes te Jehova.

12 'Psallite Jehovæ inhabitanti Tzijonem: nuntiate in populis actiones ejus.

13 'Nam' qui reposcit cædes,' horum recordatur: non obliviscitur clamoris pauperum,

14 '*Clamantium*, gratiam fac mihi Jehova, respice afflictionem meam ab osoribus meis; exaltans me e' portis mortis:

15 Ut enarrem universam laudem tuam in 'portis filiæ Tzijonis: exultem in salute tua, *dicens:*

16 'Demersæ sunt gentes in foveam *quam* fecerant; ad rete quod absconderant captus est pes earum.

17 Innotuit Jehova judicio *quod* exercuit: opere manuum suarum irretitus est improbus; [g] meditandum Sela.

18 'Revertantur improbi ad sepulchrum usque; omnes gentes' oblitæ Dei.

19 'Non enim in æternum oblivioni tradendus est egens: expectatio pauperum *non* peritura est in perpetuum.

20 'Surge Jehova, ne roboret se mortalis: judicentur gentes coram facie tua.

21 [h] Incute Jehova timorem eis: experiantur gentes se mortales esse, Sela.

[a] Heb. *illius qui inter: vide.1. Schem. 17.4.*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *revertendo.*
[d] Heb. *justitia.*
[e] Heb. *in seculum & æternum.*
[f] Heb. *in justitia, in rectitudinib.*
[g] Heb. *meditationis.*
[h] Heb. *appone timorem illis.*

ANNOTATIO.

1 Illius duellatoris] *Goljathi, de quo 1.Schem.17.* 2 Celebrabo] *Psalmus est* ἐπαινετικὸς *sive laudativus, duabus partibus constans. Prima est, laudatio singularis prophetæ, usque ad vers.12. Secunda, hortatio ad omnes fideles pertinens, ut Deum prophetæ exemplo celebrent vers.12.& 13: cui subjicitur forma orationis, qua utuntur pii ad opem Dei consequendam, & obtinendum istud laudationis argumentum, usque ad finem psalmi. Continent autem singulæ partes suas causas. Itaque primæ hujus partis membra sunt duo; propositio laudationis, usque ad vers.5.& Confirmatio, inde usque ad 12.* 4 Revertentes] *Formula laudis, quam se prædicaturum profitetur psaltes.* 5 Nam] *Confirmatio summæ propositionis ab isto singulari Dei beneficio contra Pelischtæos.* Sedisti in solio] *id est, judicem egisti; humanitus dictum.* 6 Gentes] *Pelischtæos, ut si sententiam ferendo fudisses eos.* Improbum] *Goljathum.* Istorum] *qui in ista acie occubuerunt.* 7 O inimice] *Sarcasmus, quo ostendit quàm irrita fuerunt Pelischtæorum consilia. quasi dicat, perditionem aliis interminabantur; ipsi verò eam subiverunt. Est autem hic* ἐργασία *propositionis per hunc sarcasmum & subjectam ei apodosin.* Periit] *apodosis per antithesin elegantissimam.* 8 At Jehova] *secundum membrum antitheseos. quo a superiore hypothesi psaltes transit ad thesin de natura, officio, & operibus Dei.* In seculum permanet] *id est, natura æternus est, ac nunquam interiturus, ut sunt hostes.* Comparans] *id est, officio judex justissimus.* 9 Ut ipse] *id est, ut opere præstet quicquid judicaverit, perdendo aut servādo ex calamitatibus.* 10 Editus locus] *id est, arx & propugnaculū. metaphora, ut 2.Schē 22.3.* 11 Itaq;] *conclusio laudationis singularis, a fide ingenerata in animis piorū propter bona illa quæ in superioribus explicavit, ad secundam partem* μεταβατική. 12 Psallite] *secūda pars, hortatio. ut observatū est suprà vers.2.* 13 Nam qui] *Confirmatio hortamenti a benignitate Dei.*

Qui

Qui reposcit] *id est, Deus justissimus & cædium vindex.* Horum] *pauperum & afflictorum, qui mox nominantur.* 14 Clamantium] *forma orationis, ut observatum est suprà vers.2 tum pro salute piorum ad gloriam Dei, usque ad vers.18. tum pro confusione hominum Deo & Ecclesiæ adversantium, ad finem usque.* Portis mortis] *id est, ab hac certissima alioquin morte & præsentissima efferens me: pars igitur prior petitionis hoc versu continetur, finis verò sequentibus usq; ad vers.18* 15 Portis filiæ Tzijonis] *id est, intra Ecclesiam; quæ filia Tzijonis propterea dicitur, quod Deus ibi suam sedem & conventus Ecclesiæ destinaverit.* 16 Demersæ sunt] *ut suprà 7.16.* 18 Revertantur] *altera pars petitionis adversus hostes, usque ad finem.* Oblitæ Dei] *id est, quæ omissa Dei recordatione opprimunt egentes, de quibus vers. seq. synecdoche.* 19 Nam] *ætiologia petitionis ab æquo & bono conveniente cum natura Dei.* 20 Surge] *Amplificatio proximè præcedentis petitionis, a modis quos adhibiturus est Deus in infirmandis, judicandis, & consternandis adversariis; denique mortalibus (si opus est) afficiendis morte.*

Psalmus X.

Ecclesia se destitui ope Dei, & ab improbis opprimi expostulans, malum animum, maledicta, maleficia & blasphemias improborum explicat: bonorumq; perpessiones ostendit. Idcircò Deum sollicitat ut nominis sui rationem habens suorumq; misertus improbos contundat & pios liberet.

1 QUARE Jehova[a] absistis in longinquo? te occultas temporibus *quibus sumus* in angustia?

2 Superbia sua improbus persequitur pauperem: *hi*[a] deprehenduntur cogitationibus quas comminiscuntur *illi*.

3 [a]Nam laudat[a] *illa* improbus pro desyderio animi sui: & quæstuosus[a] prædicat, irritat Jehovam.

4 [a]Improbus iste pro elatione[a] vultus sui non inquirit; non *esse* Deum, *sunt* omnes cogitationes ejus.

5 [a]Manent[a] viæ ejus quocunque tempore, altè absunt judicia tua a conspectu ejus: quicunque sunt hostes ejus, efflat in eos.

6 Dicit cum[b] animo suo, non dimovebor; [c]ulla ætate qui non *versabor* in malo.

7 Execratione os ejus plenum est, fraudibúsque & dolo; [a]subest linguæ ejus [a]molestia & labor.

8 Considet in[d] specu[a] villarum, in latebris, occisurus innocentem: oculi ejus contra inopem delitescunt.

9 Insidiatur in latibulo, sicut leo in tugurio suo, insidiatur ad rapiendum pauperem: rapit pauperem trahendo eum in rete suum.

10 Atterit se, incurvat se: donec deciderit in robusta ejus *membra* cœtus contritorum:

11 [a]Dicens cum animo suo, oblitus est Deus fortis: abscondit faciem suam, non respicit [e]unquam.

12 [a]Surge Jehova, Deus fortis attolle manũ tuam: ne obliviscaris pauperum.

13 [a]Quam ob rem irritans improbus Deum diceret cum animo suo, te non inquisiturum?

14 [a]Respicis, quin tu molestiam & indignationem intueris ad reddendum manu tua: [f][a]*quam* tuæ fidei committit inops; pupilli tu es adjutor.

15 [a]Frange[a] brachium improbi: & pravi improbitatem reposce, *donec* non invenias.

16 [a]O Jehova rex in[g] secula sempiterna, pereunt[a] gentes *singulæ* e terra sua.

17 Desyderium mansuetorum exaudivisti Jehova: [a]confirma animum horum: adverte aurem tuam:

18 Vindicando pupillum & attritum, ut non pergat amplius violentiam afferre mortalis, e terra.

[a] Heb. *benedicit.*

[b] Heb. *in corde suo: sic infrà vers. 11. & 13.*

[c] Heb. *ætate & ætate.*

[d] Heb. *in insidia, id est, insidiarum loco.*

[e] Heb. *in æternitatem.*

Sup. vers. 4.

[f] Heb. *super te derelinquit.*

[g] Heb. *in seculum & æternum: ut suprà 9.6.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *psalmus est* ἀντίγραφος *generis* ἱκετικοῦ, *ex duabus partibus constans; propositione querimoniæ & difficultatum quibuscum fideles conflictantur, usque ad vers.12. & Petione, usque ad finem. Querimoniæ duo sunt loci, unus de Deo, quòd opem differat, vers.1 alter de improbis, quòd bonos afficiant malis, vers.2.* Absistis] *id est, ita opem differs ut si procul abesses a nobis: humanitus dictum, ut sequentia.* 2 Deprehenduntur] *id est, inopinantes opprimuntur.* 3 Nam laudat] ἐργασία *posterioris illius partis quæ in querimonia dicta est, de improborum injuria: cujus duo gradus prolepticè ponuntur hoc versu; sequentibus verò sigillatim explicantur usque ad vers.12. Primus est* αὐθάδεια *& gratulatio sui ipsius cum animo suo, atque Thrasonica de maleficiis apud alios gloriatio. Secundus, contumacia in Deum atque blasphemia.* Illa] *facta & cogitationes, de quibus vers.2.* 4 Improbus iste] *Explicatio secundi membri per hysterosin, Hhebræorum more.* Vultus sui] *id est animi, quem indicat vultus: synecdoche.* Manent] *id est, quæcunque tempora incidant, quasi immotus secundis rebus utitur, non experitur gravitatem judiciorum Dei, unde gloriosè alios ludificatur. explicatio primi gradus usque ad vers. 11. in qua docetur quo modo improbi cõstituti sũt primùm animo, hoc & sequẽte versu, deinde sermone vers. 7. postremò opere, tribus sequentibus.* Viæ ejus] *id est, institutum & ratio vivendi ejus.* 7 Subest linguę] *vide infrà Psalmo 66.17.* Molestia & labor] *quem videlicet afferat aliis.* 8 Villarum] *id est, locorum infrequentium, per synecdochen.* 11 Dicens cum animo] *repetitio secundi & summi gradus nequitiæ, de quo suprà in fine ver. 3. & 4. ut eo veluti aculeo infixo, vehementiùs transeatur ad petitionem.* 12 Surge Jehova] *Petitio, ut observatum est in ver.1. quæ post adducta argumenta membratim repetitur, vers.15. & sequentibus.* 13 Quam ob rem] *primum argumentum petitionis, a gloria Dei per gravissimam contentionem enuntiatum de reprimendis impiorum blasphemiis in Deum.* 14 Respicis] *secundum argumentum ab officio & natura Dei odio habentis & ulciscentis malum: contra quam dicunt improbi suprà vers.11, neque cognoscere, neque reposciturum esse Deum.* Quam tuæ fidei] *tertium argumen-*

gumentum ab officio & natura Dei odio habentis & ulciscentis malum : contrà quàm dicunt improbi sup. ver.11, neque cognoscere, neque reposciturum esse Deum. Quam tuæ fidei] *tertium argumentum a fide pierũ in Deum.* 15 Frange] *regressio ad petitionem: cujus capita sunt duo, dissipatio improborum hoc versu; & miserorum liberatio vers.17. & 18.* Brachium] *id est, omnia violentiæ instrumenta, ut exarmatum judices.* 16 O Jehova] *Exclamatio pathetica ad conciliandam misericordiam, duobus argumentis : unum est a funesta perditione bonorum quos perdunt improbi: alterum, ab officio Dei quod semper habuit, & antea ad usum bonorum supplicantium exercuit.* Gentes] *id est, cœtus populi tui.* 17 Confirma] *secundum petitionis membrum, ut observatum est suprà in ver.15.*

PSALMUS XI.

David contumeliis & persecutionibus affectus, gravissimè inimicos reprehendit, ruinam consiliorum sibi adversantium prænuntiat: Deum judicem cognoscere, probare, & tandem judicaturum esse singulos, ostendit ex æquo & bono.

1 MAGISTRO symphoniæ, ᵃO *de* Davidis : ᵃ Ad Jehovam me recepi; quo modo dicitis animæ meæ, ᵃ emigra e ᵃ monte vestro ᵃ *velut* avicula?
2 Nam ecce isti improbi ᵃ tendunt arcum, aptant sagittas suas nervo : ad jaculandum in caligine contra rectos corde.
3 ᵃ Atqui istis propositis destruentur: ᵃ justus *enim* quid operatus est?
4 ᵃ Jehova ᵃ in templo sanctitatis suæ *est*, Jehovæ solium est in cœlis: ᵃ oculi ejus vident, ᵃ palpebræ ejus ᵃ explorant filios hominum.
5 Jehova justum ᵃ explorat ; improbum autem & amantem violentiæ odit animus ejus.
6 ᵃ Depluet super improbos prunas, ignem, & sulphur: ᵃᵇ ventusq; vario prestere conjunctus ᵃ portio poculi eorum *erit*.
7 ᵃ Sed justus Jehova justitias ᵃ diligit: rectũ ᵃ videt vultus ejus.

ᵃ *vel emigrate, id est, tu cum tuis hominibus.*

ᵇ Heb. *ventus presterũ.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Quia non distinguit inscriptio utrum Psalmus fuerit an canticum; vocem utrique generi communem adhibemus. Ode est* διδασκαλικὴ, *continens primùm* ἀγῶνα *sive contentionem adversus improbos, Schaûlem (ut verisimile est) & ejus asseclas, usque ad ver.4. deinde prophetiam sive prædicationem divinæ administrationis in bonos & malos.* Ad Jehovam] *contentionis prius argumentum a fiducia sua in Deum; cui opponit ex adverso Psaltes tum amarulentas & blasphemas inimicorum contumelias, ut 1. Schem.26.19. tum conatus impios & fraudulentos, ver.2. de quibus 1. Schem.a 18. usque ad finem.* Monte vestro] *id est, in quem vos recipitis tanquam in domicilium vestrum aut securitatis locum: sic enim accuratissimè persequebatur eos Schaûl. vide 1. Sch.24.3. & 2. Sch.17.9.* Velut avicula] *id est, quàm velocissimè.* 2 Tendunt arcum] *id est, comparant arma & dolos contra me & meos.* 3 Atqui] *secundũ argumentũ cõtentionis ab eventu, quo prædicit David consiliis, artibus & conatibus suis ipsorum omnes adversarios esse ruituros: metaphora a structuris.* Justus enim] *ætiologia superioris argumenti a conscientia justitiæ & innocentiæ suæ in hac causa.* 4 Jehova] *altera pars odes, prædicatio eventus quẽ superiore versu dixerat; ideoq; hoc & sequentibus post omnem contentionẽ copiosè explicat eventũ piis salutarem ab infinita majestate, cognitione, administratione, justitia, & operatione ejus.* In tẽplo sanctitatis] *id est, in cœlis, ut sequentia exegeticè ostendunt. quasi dicat, judex cœlestis est. primus gradationis locus ab usu forensi.* Oculi ejus] *id est, cognoscit de omnibus : secundus gradationis locus.* Palpebræ] *id est oculi, metonymicè.* Explorant] *id est, dum cognoscit de hominibus, diligenter omnia excutit ; quod sequente versu per antithesin exponitur.* 5 Explorat] *castigando quem amat, ut ostendit oppositio improborum, ad quorum eventa describenda transit per occasionem* ἀντιθέτω, ὕστερον πρότερον. 6 Depluet] *id est, horrifica judicia exercebit, quæ ab externis casibus describuntur: tertius gradationis locus.* Ventus vario prestere conjunctus] *id est, procellosissimus & omnia conflagrans; cujusmodi esse turbinem quem presterem vocant, testatur Plin. lib.2. cap.48.* Portio poculi] *id est, tantum judicium exhausturi sunt, ut intus & extrà, corpore & animo conflagrent, experientes gravitatem judiciorum Dei: sic in scripturis metaphoricè designatur beneficiorum, castigationum, ultionumq; mensura, quam suo judicio unicuique demensus immittit Deus.* 7 Sed] *regressio ad sermonem de bonis, qui fuerat cœptus vers.5.* Diligit] *cùm explorando cognovit de justo homine : ut contrà improbos odisse dicitur ver.5.* Videt] *id est, rationem illius habet, & singularem ejus curam gerit ; non autem ut improbos, aversatur & perdit.*

PSALMUS. XII.

David aulicorum calumniis impudentissimis pressus, opem Dei implorat : adducta promissione ejus fidem suam confirmat, & salutem petit.

1 ᵃMAGISTRO symphoniæ ad gravem symphoniam, Psalmus Davidis.
2 ᵃServa Jehova. ᵃ nam desiit beneficus : nam defecerunt veraces ex filiis hominum.
3 Vanum loquuntur ᵃ alter cum altero: labiis ᵇ blandis, duplici animo loquuntur.
4 ᵃ Excindat Jehova omnia labia blanda; linguam eloquentem grandia.
5 Eorum qui dicunt, lingua nostra ᵃ prævaleamus, labia nostra penes nos sunt: quis esset ᵃ dominus nobis?
6 ᵃ Propter vastationem pauperum, propter exclamationem egentium mox exurgam, dicit Jehova: ᵃ locabo in salute, ᵃ laqueum tendat ei.
7 Dicta Jehovæ dicta ᵃ pura sunt : *ut* argentum purgatum in catino terræ, defæcatum ᵃ septies.

ᵃ Heb. *vir cũ proximo suo.*

ᵇ Heb. *labia blanditiarũ corde & corde.*

8 ᵃTu Jehova serva eos: custodi eorum quemque aᵃgeneratione ista in seculum;

9 *In qua* circumquaq; improbi ᵃobambulant: quasi extolleretur crapula in filiis hominum.

ANNOTATIO.

1 Magistro] *De hac inscriptione vide suprà in Psal.6.* 2 Serva] *Psalmus est* ευκτικὸς, *constans petitione, usque ad ver. 6: Propositione doctrinæ ad confirmandum orationem fidei, ver.6. & 7. & postremò conclusione petitoria, unde psalmi initium fecerat. Petitionis membra sunt duo postulatum unum de salute, ver.2. & 3. alterum, de excidio improborum: utrique postulato suæ conjunctæ sunt causæ.* Nam desiit] *ætiologia a persona adversariorum. neque sunt, inquit, qui mihi benefaciant; neque sunt qui fidem præstent, cùm se mihi benefacturos simularunt.* 4 Excindat] *alterum postulatum non ex affectu carnis; sed duce Spiritu Dei pronuntiatum adversus homines flagitiosissimos, Schaülis (ut credibile est) aulicos, mendaciorum contra Davidem concinnatores.* 5 Prævaleamus] *ad Davidem evertendum, hic autem per gradationem memesimq; illorum malitiam describit.* Dominus] *qui impediat ne labiis utamur pro arbitratu nostro. sic protervè Dei & hominum curam omnem abjiciunt, modò Schaüli assententur.* 6 Propter] *altera pars, Propositio didascalica; cujus membra sunt duo, promissio Dei erga bonos hoc versu; & confirmatio fidei nostræ in promissiones Dei, sequente.* Locabo] *pauperem & calamitosum.* Laqueum tendat] *concessio ironica. quasi dicat, omnem lapidem contra justum moveat improbus; servabo tamen.* 7 Pura] *non ut illa assentatorum, impurissima & inanissima.* Septies] *id est, optimè & sæpe numerus finitus pro infinito, ut Prover.6.31.* 8 Tu Jehova] *Conclusio petitoria accommodans thesin ad se & suos.* Generatione ista] *improborum, quam descripsit ver.2.3 & sequentibus.* 9 Obambulant] *id est, ita circuncursant & circunvolitant ad nocendum bonis, ut si crapula cerebrum eorum occupasset, & dementasset eos: elegans comparatio eorum quorum animus studiis nefariis rapitur, cum ebriis & ex crapula petulantibus.*

PSALMUS XIII.

David de opis divinæ dilatione, infirmitate sua, & inimicorum importunitate expostulans, Deum orat pro salute sua, & inimicorum confusione, ad glorificandum eum.

1 MAGISTRO symphoniæ, Psalmus Davidis.

2 ᵃ Quousq; Jehova ?ᵃ obliviscereris mei in æternum? quousque abscondes faciem tuam a me?

3 Quousque ᵃᵃ congeram consilia in animum meum, mœrorem in cor meum totum diem? quousque attollet se inimicus meus contra me?

ᵃ Heb. *ponā.*

4 ᵃIntuere, exaudi me Jehova Deus mi: ᵃ illustra oculos meos; ut ᵃnon ᵃ dormiam *dormitione* mortis:

5 Ut non dicat inimicus meus, prævalui ei: hostes mei exultent, si dimotus fuero.

6 ᵃEgo verò in benignitate tua fiduciam habeo, exultet animus meus in salute tua: canam Jehovæ, quòd bono affecerit me.

ANNOTATIO.

2 Quousque] *Psalmus* ευκτικὸς, *Propositione querelæ, & Petitione constans. Querelæ loci sunt tres; primus a persona Dei, tanquam deserentis, ver.2: secundus, a persona calamitosi, tanquam luctantis cum suis infirmitatibus; tertius, a persona inimicorum, ver.3. Quousque autem, subaudi, non intueberis: aposiopesis.* Obliviscereris] *humanitus dictum. sicut sequentia; ut suprà 10.1.* 3 Congeram consilia] *id est, fluctuabo consiliis pro calamitatum quibus afficior varietate & multitudine; ita in dubio est animus.* 4 Intuere] *petitio tribus gradibus querimoniæ respondens, qui habentur suprà 2.ver.* Illustra oculos meos] *elata super me luce faciei tuæ, ut suprà 4.7. quam Deus abscondisse dicitur, ver. 2.* Non dormiam] *ætiologia sive explicatio causarum, quibus ad petitionem adducitur: harum prima a persona sua, hoc versu: secunda, a persona inimici, ver.5: tertia, a persona Dei, cujus gloriam hoc pacto prorogatum iri profitetur, ver.6.* Dormiam dormitione] *periphrasis mortis, metaphorica.* 6 Ego verò] *id est, nomen tuum prædicabo ex animo cujus prædicationis duo ponuntur argumenta, fiducia in Deum ad futurum tempus, & beneficia a Deo antè collata.*

PSALMUS XIIII.

David populi Jisraëlis vitium & impietatem a Dei & conscientiæ ipsorum testificatione, & vanitate studii illorum ostendit; fretusq; promissionibus Dei, futuram liberationem lætitiamq; prædicat a sola illius misericordia.

1 MAGISTRO symphoniæ,ᵃ *Ode* Davidis: Dicitᵃstultus ᵃ cum animo suo; non *est* Deus: ᵃ corrumpunt, abominandam *quamq;* actionem perpetrant, non *est* qui faciat bonum.

ᵃ Heb. *in corde suo.*

2 ᵃJehova e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intelligens, requirens Deum.

3 Unusquisq; ᵃrecessit, pariter ᵃ putidi facti sunt: non *est* qui faciat bonū, non *est* vel unus.

4 ᵃAn ignari essent omnes operarii iniquitatis: ᵃ exedentes populum meum *quasi* edant panem, Jehovam non invocantes?

5 Ibidem expavescunt pavore: ᵃ quia Deus adest generationi justæ.

6 ᵃConsilium pauperis pudefacturi essetis: sed Jehova est receptus ejus.

7 ᵃO *si* quis det e ᵃTzijone salutem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova ᵃ reducem turbā populi sui; exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Ode] *vide annot. a psal.* 11.1 *Psalmus est, διδασκαλικὸς, constans ex Propositione, Contestatione adversus improbos, & Conclusione prophetica; Propositio est, populum Judaicũ Schaule duce non secus furere adversus Davidem quàm si nullus Deus esset; prout hæc fuit constitutio mundi omnibus temporibus, ut interpretatur Apostolus Rom.* 3. Stultus] *id est, ratione sua abutens ad insaniam: ut a natura homo est donec per Spiritum Dei revocetur.* Corrumpunt] *Confirmatio propositionis petitur primùm a testimonio operum quæ illi committunt aut omittunt, hoc versu; deinde a testimonio Dei, duobus sequentibus postremò: verò a testificatione propriæ ipsorum conscientiæ, qui sũmus est locus contestationis, cujus ante meminimus.* 2 Jehova] *explicatio testimonii divini sumpta a judiciorum forma; prospectat, videt, cognoscit tanquam judex, hoc versu, & quæstione habita deprehendit id quod sequente versu dicitur.* 3 Recessit] *a Deo, neque requisiviteum.* Putidi facti sunt] *tantùm abest ut res a Deo oblatas velut odorari possint atque percipere: nam hoc ex adverso opponitur ei quod dixerat superiore versu, an sit intelligens.* 4 An ignari] *tertius confirmationis locus, ut dictum est suprà ver.* 1. *quasi dicat, fieri non potest, quin ita transigentes vitam sint sibi malè conscii, hoc versu: ac proinde etiam tum & eodem loco ubi se in maleficiis occupant, terroribus conscientiæ agitentur, versu sequente.* Exedentes] *id est, in bonos injurii, & in Deum impii; quod synecdochicè duabus loquendi formis ostenditur.* 5 Quia Deus adest] *id est, quia Deus justorum causa conscientiam improborum, velint nolint, extimulat.* 6 Consilium] *Contestatio, a propheta fidelium nomine facta adversus improbos per apostrophen: quasi dicat, non stat per vos quo minus pauperes confundatis; habetis voluntatis & facultatis plus satis; sed unicum est impedimentum vobis e cœlo, & nobis salutare perfugium.* 7 O si quis] *Conclusio prophetica ex superiore contestatione nascens; cujus partes sunt duæ, optatum, & prophetica gloriatio de futura liberatione,* Tzijone] *id est, habitaculo Dei.* Reducem turbam] *id est, me & meos e terra promissa exulantes: vide complementum in regno Davidis* 1. *Chron.* 12. 38. *& sequentibus. Verissimum verò complementum in regno Christi docetur Evangelio.*

PSALMUS XV.

David ostendit vera Ecclesiæ præsentis & sempiternæ membra ex integritate vitæ, justitia, & veritate innotescere.

1 PSALMUS Davidis: ᵃJehova quis commoraturus est in tentorio tuo? quis habitaturus in monte sanctitatis tuæ?

2 ᵃQui ambulat [a] integrè, exercétq; justitiam: ac loquitur veritatem, *prout est* in [b] animo suo:

3 ᵃNon obtrectat lingua sua, ᵃnon afficit proximum suum malo; & ᵃopprobrium non infert in propinquum suum:

4 ᵃIn cujus oculis contemptus *est* [c] reprobus; timentes verò Jehovę honorat: juratus [d] in damnum suum; non tamen mutat.

5 ᵃPecuniam suam non exponit fœnori, & munus pro innocente non accipit: ᵃqui facit ista, non dimovebitur in seculum.

a Heb. *integer.*
b Heb. *corde.*
c Heb. *spretus.*
d Heb. *ad malefaciendum sibi.*

ANNOTATIO.

1 Jehova] *Psalmus est διδασκαλικὸς, forma διαλογιστικῆς, quæstione & responso constans. Quæstio est quis in tentorio, id est Ecclesia aspectabili, sit commoraturus dum peregrinamur a domino, & quis in Ecclesia catholica & cœlesti in sempiternum habitaturus, denique futurus germanum utriusque membrum. De hac quæstione Deus salutis author consulitur, ut ostendat Psaltes responsum quod subjicitur esse omni exceptione majus.* 2 Qui ambulat] *responsum a signis, quibus homo hominem suo modo & aliquatenus potest internoscere. Proponuntur autem signa tria, Integritas, Innocentia, & Veritas; quæ tria respondent tribus illis capitibus novo homini attributis, Eph.* 4. 24. *sequentibus autem versibus κατὰ ὕστερον, sive ordine præpostero ex Hhebræorum consuetudine explicantur.* 3 Non obtrectat] *Explicatio veritatis ab exemplo uno, synecdochicè.* Non afficit] *Explicatio innocentiæ sive justitiæ.* Opprobrium] *dictis, aut factis.* 4 In cujus oculis] *explicatio integritatis: reprobos reprobat, & probos probat; non assentatur cuiquam; ne sibi quidem indulget; ita timore Dei in officio continetur: atque hic postremus locus sequente versu amplificatur duobus aliis exemplis; quia doctrina est imprimis παράδοξος: primùm, Non esse propter damnum abstinendum a benefactis; deinde, Non esse benefaciendum expectatione commodi.* 5 Pecuniam] *id est, sive ex beneficio commodet, sive ex officio judicet, sui emolumenti rationem abjicit, & proximum juvat charitate, non utilitate ductus.* Qui facit ista] *Conclusio a promissionibus Dei.*

PSALMUS XVI.

David Deum orat ut se ab omni idololatria purum conservet; & idololatrarum miseria exposita bona sua in Deo prædicat: eumq́; celebrat tum præsentium bonorum nomine, justitiæ, & sanctificationis per spiritum, tum etiam venturorum, nimirum resurrectionis Christi & omnium piorum per Christũ, ac vitæ æternæ.

1 INSIGNIS *ode* Davidis: ᵃServa me, Deus fortis; ᵃnam me recipio ad te:

2 ᵃDicis Jehovæ, *ó anima mea*, dominus meus es: ᵃbonum a me non *pervenit* ad te.

3 ᵃSanctis qui in terra sunt & magnificis; in quibus tota oblectatio mea est.

4 ᵃMultiplicant dolores suos, *qui* ᵃ alienum dotant: ᵃnon libabo libamina eorum ex sanguine; ᵃneque assumam nomina eorum in labiis meis.

5 ᵃJehova *est* ᵃportio prædii mei, & poculi mei: ᵃtu sustentas sortem meam.

6 ᵃFuniculi acciderunt mihi in amœnis; etiam possessio mea elegans est pro me.

7 ᵃBenedicam Jehovæ ᵃqui consulit mihi; ᵃetiam per noctes, erudientibus me renibus meis.

8 Propono mihi Jehovam jugiter: quia a dextera mea *est*,* non dimovebor.

9 Idcirco lætatur [a] animus meus, & exultat * gloria mea: etiam caro mea habitat securè:

10 * Quia non es derelicturus animam meam in sepulchro: non permissurus es quem benignitate prosequeris * videre corruptionem.

11 Facturus es * ut experiar semitam vitæ: satietatem gaudiorum ante faciem tuam, amœnitatem ad dexteram tuam, in æternum.

[a] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Serva me] *Ode est generis mixti, partim* ἱκετικοῦ *partimq;* εὐχαριστικοῦ. *Petitionis usque ad ver. 5. summa est, ut Deus prophetam servet integrum ab omni labe idololatriæ, prout causæ quas adducit, apertè ostendunt.* Nam] *ætiologia sive explicatio causarum, ex quibus servari petit. Prima est a fide sua in Deum, hoc versu; & principio sequentis: secunda ab officio: ipsius erga proximos, duobus sequentibus; tertia, ab exemplo idololatrarum, ver. 4.* 2 Dicis] *secunda causa ab officio, qua exponit David se conservationem a Deo petere, quia vult officium facere; primùm erga Deum, agnoscendo & profitendo ex animo dominum suum; deinde erga bonos, benefactis & exemplis studiosè adjuvando; quod ad ampliorem confirmationem enuntiat per apostrophen ad animam suam, quasi dicat, testis est spiritus Dei in spiritu meo me ad præstanda hæc officia: non autem carnali studio conservationem petere.* Bonum] *quasi dicat, quandoquidem nullum aliud officium tibi præstare possum quàm professionem & prædicationem juris tui & dominatus in me; saltem hoc ex animo faciam: tu quoque vicissim serva me, ut sanctis possim præstare quod erit penes me.* 3 Sanctis] *quasi dicat, serva me, ut sanctis prosim: nam quæ interjecta sunt, id est, secunda ver. 1 pars, & totus secundus ver. speciem habent hyperbati.* 4 Multiplicant] *Tertia causa ab exemplo idololatrarum, a quibus videtur ad idololatriam provocatus esse durante exilio suo, ut innuit expostulatio ejus cum Schaüle, 1. Schem 26.19. quasi dicat, nihil proficiunt idololatræ: nam animos superstitione trepida implent, & exhauriunt domos.* Alienum dotant] *id est, alieno Deo ac potius idolo se velut matrimonio copulantes, non accipiunt; sed conferunt dotem mox in nihilum abituram.* Non libabo] *id est, neque deos illegitimos, neque illegitimè colam; ut gentes quæ sanguine libant contra legem Levitici 3.17.* Neque assumam] *vide Exodi 23.13. Sunt autem hæc per antithesin posita, ut commodius transeatur ad alteram partem: quasi dicat, non colam illos; sed hærebo soli Deo: nam Jehova est, &c.* 5 Jehova est] *altera pars eucharistica, ut ostendit vers. 7. Incipit autem eam per oppositionem sui boni cum idololatrarum damnis. quasi dicat, illi amittunt omnia; at ego omnia possideo, quia possideo Jehovam creatorem & conservatorem omnium.* Portio prædii] *id est, vita mea, per synecdochen; ad illos verò idololatras nihil attinet.* Tu sustentas] *id est, non mihi servandam committis sortem meam; sed ipse mihi conservas virtute tua, 1. Pet. 1. 4. & 5. Apostrophe.* 6 Funiculi] *amplificatio ab amœnitate beneficiorum Dei; qua gradatione illustratur antithesis fidelium cum idololatris. Nam idololatris (inquit) nihil accedit superstitione; pios auget religio: illis etiam quod habent deperit; his conservatur datum: illis dolores multiplices & infiniti; his amœnitates obveniunt. De funiculis autem vide Deut. 32.9.* 7 Benedicam] *Propositio eucharistica a conscientia beneficiorum Dei, quam duobus versibus suprà per antithesin attigit, & sequentibus copiosè explicat, primùm a bonis præsentibus, usque ad finem sequentis versus: deinde a futuris, usque ad finem.* Qui consulit] *id est, spiritu suo me docet: primum beneficium.* Etiam per noctes] *id est, & ita quidem consulit ut spiritus ejus in me habitet, qui omni etiam quietis tempore intimas meas voluntates & studia dirigit; quorum sedem renibus scriptura tribuit, ut suprà 7.10. gradatio, quam sequens versus amplificat.* 8 Non dimovebor] *transitio ad beneficia futura, de quibus primùm gloriatur fides, sequente versu: deinde proponit singularem eorum explicationem, duobus reliquis.* 9 Gloria mea] *id est, anima mea, ut Gen. 49.6. & infrà 30.13.* 10 Quia non es] *id est, excitabis me ex pulvere in resurrectione mortuorum, atque etiam me in semine meo, id est, Christum meum non patiêris experiri corruptionem in sepulchro: quia ipse est resurrectio & vita; ac proinde author resurrectionis meæ & piorum omnium: vide Act. 2.25. & sequentibus.* Videre] *id est, experiri: metaphora a sensu uno ad alterum.* 11 Ut experiar] *id est, ut expertus & emensus viam istius vitæ, vita illa lætissima, amœnissima, & sempiterna coram te perfruar: sic duo ponit ventura beneficia quæ animo præceperat David, resurrectionem carnis, & vitam æternam.*

PSALMUS XVII.

David ab inimicis pressus justitiam causæ, vitæ innocentiam, & simplicitatem suam profitetur: ita fretus bonitate Dei servari se ab inimicis & inimicos conturbari petit, ut bonorum suorum quibus confidebant instabilitatem experirentur, & ipse veritatem Dei.

1* ORATIO Davidis: Exaudi Jehova * justitiam, attende ad clamorem meum; aurem præbe orationi meę, absque * labiis [a] dolosis.

2 A facie tua * judicium meum prodeat: oculi tui * videant recta.

3 Cùm exploraveris [b] animum meum, visitaveris * nocte; * probaveris me, non * invenies; *quod* cogito, non transgreditur os meum.

4 Quòd ad opera humana; ex verbo labiorum tuorum, ego * observo semitas * effractoris:

5 Continendo gressus meos in * orbitis tuis; ne dimoveantur pedes mei.

6 * Ego invoco te, quia exaudis me Deus fortis: inclina aurem tuam ad me, ausculta sermonem meum.

7 * Separa benignitates tuas, ô qui servas recipientes se ad dexteram tuam ab insurgentibus.

8 * Serva me * tanquam nigrum pupillæ oculi: * umbrâ alarum tuarum absconde me:

9 Propter improbos qui vastant me; inimicos meos [c] capitales *qui* cingunt me:

10 * Adipem suum [d] obsesant; ore suo loquuntur superbè;

[a] Heb. *doli.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *in animam, id est vitam.*

[d] Heb. *occludunt, id est, obstipant.*

11 *Gress,*

11 ᵉGreſſum noſtrum nunc circundant nobis :ᵉ oculos ſuos adjiciunt ut declinemus in terram.

12 Similitudo cujuſque eſt tanquam leonis appetentis rapere; & velut juvenis leonis reſidentis in latibulis.

13 ᵉSurge Jehova, anticipa faciem ejus; proſterne eum, ᵉ eripe animam meam gladio tuo ab improbo:

14 Ab hominibus *eripe* manu tua, Jehova, ab hominibus ᵉ e mundo, ᵉ quorum portio *eſt* in hac vita, quorum ventrem imples ᵉ recondito *theſauro* tuo : ᵉ ſatiantur filii, & relinquunt excellentiam ſuam infantibus ſuis.

15 ᵉEgoᵉ in juſtitia videam vultum tuum: ᵉſatiabor[c] ᵉcùm expergiſcar ᵉſimilitudine tua.

[c] Heb. *in expergiſcendo.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hujus odes argumentum inſcriptione ipſa oſtenditur. Partes ſunt duæ; Exordium, uſque ad ver. 7. & petitio, ad finem uſque. Exordii quo audientiam facit duo ſunt argumenta; unum a perſona ſua, uſque ad ver. 6. alterum a perſona Dei, ver. 6. A perſona ſua audientiam implorans his locis utitur; juſtitia cauſæ, ver. 2. ſimplicitate animi & orationis ſuæ, ver. 3. & integritate ſtudii ſui in vita informãda, ver. 4. & 5: quæ omnia prolepticè duabus vocibus juſtitiæ, & labiorũ fraude vacantiũ continentur; ver. 1.* Juſtitiam] *id eſt, juſtam cauſam meam accipe.* Labiis doloſis] *id eſt, quæ non conveniant cum cogitatione, verſ. 3.* 2 Judicium] *id eſt, ſententia & judicati executio.* Videant] *id eſt, demonſtrent ſe videre & probare æquitatem meam.* 3 Nocte] *qua ſolet plurimùm Deus animos hominum ab actionibus humanis evocatos ſollicitare & admonere voluntatis ſuæ, ut Ijobi 4.13.* Probaveris] *quaſi metallum conflans.* Invenies] *ſub. dolum, de quo ver. 1.* 4 Obſervo ſemitas] *ne incedam per illas.* Effractoris] *id eſt, hominis præfracta audacia omne jus perrumpentis.* 5 Orbitis tuis] *id eſt, quas deſignaſti verbo tuo.* 6 Ego invoco] *alterum argumentum a perſona Dei, & facili attentione ejus ad preces ſervorum ſuorum; quæ experientia ſpem ingenerabat & confirmabat in animo Davidis.* 7 Separa] Petitio generalis, *hoc verſu; cujus membra ſunt duo; unũ, ut Deus ſervo ſuo benefaciat; alterum, ut obſiſtat adverſariis propter illum: univerſè autẽ utrunq; petitur hac loquendi forma, ſepara benignitates tuas. quaſi dicat, hactenus ita egiſti nobiſcum, ut ſi benignitates tuæ promiſcuæ eſſent omnibus, ac potius ad illos pertinerent: jam tempus eſt ut ſecernas benignitatem & quos benignitate proſequeris, vindiceſq; ab iſtorum abuſu.* 8 Serva me] *prior petitionis locus pro ſalute ſua.* Tanquam nigrum] *id eſt, ſtudioſiſſimè, ut homo ſolet pupillam oculi ſui: ſic Deut. 32.10.* Umbra alarum] *id eſt, protege me, ut exponitur Ruth. 2.12. humanitus dictum.* 10 Adipem ſuũ obeſant] *id eſt, præpingues ſunt, & deſyderiis ſuis omnibus circũfluunt: ſic amplificat calamitates ſuas a comparatione adverſariorum, quòd bene ſe habeant, arroganter loquantur; & inhumanè vivant inſectantes bonos, duobus verſibus ſequentibus.* 11 Greſſum noſtrũ] *id eſt, obſervant me & meos.* Oculos ſuos] *id eſt, hoc unum ſpectant ut ruamus.* 13 Surge Jehova] *altera pars petitionis adverſus improbos.* Eripe] *regreſſio ad priorem petitionem. quaſi dicat, illos dejice, ut eripias me.* 14 E mundo] *id eſt, qui ſunt mundani, mundum ſpirant & ſapiunt; neq; ad regnum Dei pertinent.* Quorum portio] *hoc eſt, nihil cum altera vita commune habent; ſed hanc eſſe putant ſaginarium ſuum.* Recondito theſauro] *id eſt, opimis rebus: metonymia.* Satiantur] *id eſt, diuturna felicitate abutuntur, prout eſt benignitas & patientia Dei.* 15 Ego] *Concluſio petitionis bimembris, ad vitam præſentem & futuram ſpectans.* In juſtitia] *id eſt, hîc mihi ſatis eſt, modò ſententia tua & reipſa demonſtratus juſtus, faciei tuæ luce perfruar, de qua ſuprà. 4.7. & 16.11.* Satiabor] *quaſi dicat, non indignè fero illos hîc præſentibus beneficiis ſatiari atque infericiri; per me licet: ego in venturorum bonorum certiſſima fiducia conquieſco.* Cùm expergiſcar] *id eſt, reſurgam e mortuis, quos obdormire dicit ſcriptura uſque ad ſecundum adventũ Chriſti.* Similitudine tua] *id eſt, videbo te perfectiſſimè ſicuti es, & ſimilis ero tibi, cùm patefactus fuerit Chriſtus glorioſo adventu ſuo: vide 1. Ioan. 3.2.*

PSALMUS XVIII.

Eodem argumento eſt cum 2. Schem. 22.

1 MAGISTRO Symphoniæ, ᵉ ſervi Jehovæ Davidis: qui elocutus eſt Jehovę verba cantici hujus, qua die eripuerat Jehova eum e manu omnium inimicorum ipſius, ut e manu Schaulis :

2 ᵉEt dixit; ex intimis viſceribus diligam te, Jehova firmitas mea.

3 Jehova, petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus: Deus fortis meus, rupes mea ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu ſalutis meæ, editus locus meus.

4 Laudatum invocans Jehovam, ab inimicis meis ſervor.

5 Circundantibus me doloribus mortis; & torrentibus *hominum* nequam perterrentibus me :

6 Doloribus ſepulchri circumeuntibus me; occurrentibus mihi tendiculis mortis.

7 In ipſa anguſtia mea, invoco Jehovam, & ad Deum meum vociferor: *qui* exaudit e templo ſuo vocem meam, & vociferatio mea coram eo pervenit ad aures ejus.

8 Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium commoventur; concutiuntur autem, cùm *ira* accenditur ei:

9 *Cùm* aſcendit fumus per naſum ejus, & ignis ex ore ejus conſumens: prunæ ardent ab eo:

10 Et demittens cœlum deſcendit; cum caligine ſub pedibus ſuis:

11 Et inſidens Cerubinis volat, volitatque ſuper alas venti:

12 Diſponit tenebras latibulum ſuũ, circa ſe tugurium ſuum:[a] tenebroſas aquas, denſitates ſuperiorum nubium.

[a] Heb. *tenebras aquarũ.*

13 A ſplendore *qui eſt* ante eum nubes ejus denſę tranſeunt: grando & prunæ igneæ.

14 Tonante in cœlis Jehova, & excelſo edente vocem ſuam, grando & prunæ igneæ:

15 Ita emittens ſagittas ſuas, diſpergit illos; & fulgura jaculans fundit illos.

16 Conſpiciuntur etiam imi alvei aquarum, &

& revelantur fundamenta orbis habitabilis; increpatione tua Jehova, flatu spiritus nasi tui.

17 Mittens ex edito assumit me, extrahit me ex aquis multis:

18 Eripit me ab inimico meo valentiore; & ab osoribus meis, cùm robustiores sunt me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in [b] tempore calamitatis meæ; tum *est* Jehova pro scipione mihi:

[b] Heb. *die: synecdoche.*

20 Et educit me in latum; liberat me, quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova secundum justitiam meam; secundum puritatem manuum mearum restituit mihi.

22 Cùm observo vias Jehovæ, neque improbè averto me a Deo meo;

23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo sunt; & statuta ejus non amoveo a me:

24 Deniq; cùm sum integer coram eo; & caveo mihi [c] ne iniquè agam:

[c] Heb. *ab iniquitate mea.*

25 Restituit Jehova mihi secundum justitiam meam; secundum puritatem manuum mearum coram oculis suis.

26 Cum benigno benignum te exhibes; cum viro integro integrum te exhibes;

27 Cum puro purum te præbes: at cum perverso eluctaris:

28 Quia tu populum afflictum servas; oculos verò elatos dejicis:

29 Quin imò tu illustras lucernam meam: Jehova Deus meus splendentes efficit tenebras meas.

30 Per te enim transcurro turmam; & per Deum meum transilio murum.

31 Huius Dei fortis integra *est* via; sermo Jehovæ purgatissimus *est*: clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.

32 Nam quis *est* Deus præter Jehovam? & quis rupes præterquam Deus noster?

33 Hic Deus fortis *est* qui accingit me robore, & reddit integram viam meam:

34 Disponens pedes meos tanquam cervarum; in excelsis meis statuat me:

35 Docens manus meas prœlium; adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.

36 Nam das mihi clypeum salutis tuæ, dexteraq; tua sustentat me; & mansuetudo tua adauget me.

37 Dilatas gressui meo locum meum; neque vacillant malleoli pedum meorum.

38 Persequor inimicos meos, & assequor eos: neque revertor donec consumam eos.

39 Frango eos adeò ut non possint exurgere; cadentes sub pedibus meis.

40 Accingis enim me robore ad bellum; prosternis insurgentes in me sub me.

41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; ut osores meos excindam.

42 Vociferantur, sed non est qui servet; ad Jehovam, sed non exaudit eos.

43 Itaque contundo eos tanquam pulverem coram vento; ut lutum platearũ frio eos.

44 Liberas me a contentionibus populi; disponis me in caput gentium, populus quem non noveram serviunt mihi:

45 Ad auditionem auris obediunt mihi; alienigenæ[d] mendaciter se dedunt mihi:

[d] Heb. *mentiuntur mihi.*

46 Alienigenæ decidunt, & horrescunt e conclavibus suis.

47 Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus salutis meæ,

48 Deus ille fortis qui præstat ultiones mihi; & adducit populos subter me:

49 Liberans me ab inimicis meis: etiam supra insurgentes in me exaltasti me; a viro [e] violento eripuisti me.

[e] Heb. *violentiæ.*

50 Idcirco celebrabo te in gentibus, Jehova; & nomini tuo psallam:

51 *Dicens, ipse* magnificam præstat [f] salutem omnimodam regi suo: & exercet benignitatem erga unctum suum; erga Davidem & erga semen ejus usque in seculum.

[f] Heb. *salutes Regi.*

ANNOTATIO.

1 Servi Jehovæ] *id est, qui vita & regno decessurus rationem vitæ, fidei, & administrationis suæ reddidit Deo, ut fidelem servum oportuit: sic contrà cùm regnum aditurus esset, elegante Psalmo se Dei servum fore professus est, & se totum commisit administrationi & bonæ voluntati Dei, infrà Psal.* 36. 2 Et Dixit] *de toto hoc Psalmo vide* 2. *Schem.* 22.. *est autem hîc propositio contenta versibus tribus.*

PSALMUS XIX.

David expositis documentis quæ Deus exhibet tum in rebus creatis, tum in sancto verbo suo, Deum orat ut peccata ipsi condonet, deducat in sanctificationem spiritus, & ipsum acceptum habeat in Christo.

1 MAGISTRO symphoniæ,' Psalmus Davidis.

2 Cœli enarrant gloriam Dei fortis, & opus manuum ejus indicat expansum eorum.

3 'Dies ad diem' eructat' sermonem; & nox ad noctem ostendit scientiam.

4 'Non *est* sermo, neque *sunt* verba: sine *his tamen* intelligitur vox eorum.

5 'In totam terram 'prodeunte delineatione eorum, simul *prodierunt* in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum;' *ex quo* Soli disposuit tentorium in eis.

6 Nam est ' tanquam sponsus prodiens e thalamo suo; [a] lætabundus tanquam robustus decurrit viam.

[a] Heb. *lætatur tãquam robustus currere.*

7 Ab extremitate cœlorum exortus ejus, & revolutio ejus ad extremitates eorum *est*: nec *est* quod abscondatur a calore ejus.

8 ' Doctrina Jehovæ integra *est*, restituens animam: testimonium Jehovæ verax sapientiam afferens imperito.

9 Mandata Jehovæ *sunt* recta, lætificantia [b]' animum: præceptum Jehovę purum, illustrans oculos:

[b] Heb. *cor. ut vers.* 15.

10 Reverentia Jehovę munda,' consistens in sempiternum: judicia Jehovę *sunt* ipsa' veritas, justa sunt pariter:

11 Desyderatissima' *desyderabiliora* sunt auro & quidem auro purgatissimo quampluri' mo-

[c] Heb. *destillatione favorum.*

mo: ac dulciora melle, & quidem [c] acœto melle.

12 *Tum *me* servum tuum, commonefactum istis; in quorum observatione *est* emolumentum magnum:

13 (* *Nam* errores quis intelligat?) me, *inquã*, ab occultis absolve:

14 Tum *a contumaciis subtrahe servum tuum, ne dominentur in me; * tunc integer & insons ero a defectione magna.

15 [d] Sint accepti * sermones oris mei, & meditatio animi mei coram te: Jehova * rupes mea & * redemptor mi.

[d] Heb. *in benevolentia: ut Levitici.* 22.20.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, partim* διδασκαλικὸς, *partimq;* εὐκτικὸς. *Sunt autem partes illius duæ, Propositio doctrinæ, usque ad ver.*12, *& conclusio petitoria, inde ad finem usque. Doctrinæ summa est; Dei gloriam omnibus modis prædicari, tum a rebus creatis ex naturæ ordine, usque ad vers.*8. *tum a verbo Dei ex dispensatione gratiæ, usque ad ver.*12. *Quia autem cœlum & quæ in cœlo sunt; ut expansum secundo versu: dies & nox, ver.*3. *sol, ver.*5. *& sequent. illustrissimũ exhibent divinæ gloriẹ documentũ: idcirco de cœlo tantum & cœlestibus rebus hic agit psaltes.* 3 Dies ad diem] *id est, dies diei alteri superveniens; ut hodiernus hesterno, crastinus hodierno: sic de nocte.* Eructat] *id est, indesinenter profundit, ut fons perennis aquas profundit largiter: metaphora.* Sermonem] *de Dei gloria suo modo: elegans prosopopœia quam duo versus sequentes explicant.* 4 Non est sermo] *Occupatio, qua propheta emollit superiorem prosopopœiam, & docet intelligentiã ejus: non loquuntur quidẽ ut homines, sed tamen (inquit) velut loquentes a nobis intelligũtur: sic Rom.*1.20. 5 In totã terrã] *amplificatio a tẽpore: non est novum (inquit) hoc documenti genus; sed inde ab initio creationis omnia præconio illorum personant.* Prodeunte] *id est, cùm eos delineavit Deus secundo creationis die, Gen.*1.6. *& sequentibus.* Ex quo] *quarto creationis die,* Gen.1.16. 6 Tanquam sponsus] *id est, inde a creatione ornatissimus, indefessus, ac velocissimè percurrit demensum suum, atque efficacissimè calore suo afficit omnia.* 8 Doctrina] *alterum genus documentorum, ut observatum est in ver.*1. *commendatur autem hoc genus a duobus locis: primùm a natura ipsius; quòd documentum hoc integrum, verax, rectúmque est, &c. deinde ab effectis erga pios, quòd singula effecta suam convenientiam habeant cum prioribus attributis singulis de natura verbi. Integra est doctrina; ac proinde animos redintegrat, ac sic deinceps.* 9 Animum] *qui totus perturbatus est, dum destituitur recto.* 10 Consistens] *ac proinde homines pios & reverentes Dei in eandem imaginem transformans a gloria in gloriam per spiritum domini, ut in sempiternum consistant.* Veritas, justa] *ac proinde verè hominibus justitiam afferunt, qua ad sempiternam illam vitam pervenitur.* 11 Desyderabiliora] *duobus illis nominibus, & quòd ipsa bona sunt, & quòd afferunt bonum.* Acœto melle] *id est, maximè laudabili, quod per se fluit, & non sidit suo velut cubili; sed ultro e favo stillat ut mustum vel oleum; quod genus propriè acœton appellari docet Plinius lib.*11. *cap.*15. 12 Tum me] *Conclusio petitoria ab occasione superioris doctrinæ, & studio consequendi boni quod illa explicat. Sunt autem petitionis capita tria; primum, liberatio a peccatis per errorem commissis, his duobus versibus: Secundum, conservatio piorum in obsequio Dei & sanctificatione, vers.*14. *tertium, acceptio personẹ per Christum, qui primus est aditus ad remissionem peccatorum & sanctificationem, quas postulaverat superioribus versibus.* 13 Nam errores] *Occupatio, quà ostendit David se peccata sua, si novisset, fuisse expositurum Deo ad impetrandam veniam: sed humanum esse errare, & ignorare errorem suum.* 14 A contumaciis] *id est, ne quando sim contumax; quasi dicat, deduc & contine me in obsequio tuo.* Tunc] *cùm hæc duo fuero consecutus, remissionem peccatorum, & sanctificationem vitæ.* 15 Sermones oris] *id est, ego ipse cum orationibus & cogitationibus meis.* Rupes mea] *vide Deut.* 32.4. Redemptor] *in Christo, qui servat populum suum a peccatis suis.*

Psalmus XX.

Ecclesia regi in expeditionem proficiscenti bene precatur suo & regis sui nomine; fiduciam suam in Deum prædicat; & fausto eventu gloriosè prænuntiato, res suas Christo Deo commendat.

1 Magistro symphoniæ, *psalmus Davidis.

2 *Exaudiat te Jehova [a] tempore angustiæ; te in edito collocet *nomen Dei Jahhakobi:

[a] Heb. *in die: synecdoche: sic infrà ver ultimo.*

3 Mittat auxilium tuum * e sancto, & * e Tzijone fulciat te.

4 *Odoretur omnia munera tua, & holocaustum tuum in cinerem redigat. Sela.

5 Det tibi ex [b] animo tuo, & totum tuum consilium impleat.

[b] Heb. *corde.*

6 *Canamus de salute tua, & in nomine Dei nostri * vexillis utamur: impleat Jehova omnes petitiones tuas.

7 *Jam agnosco Jehovam servare * unctum suum, exaudire eum e cœlis sanctitatis suẹ; [c] summa fortitudine, salute dexteræ suæ.

[c] Heb. *fortitudinibus.*

8 *Hi curruum, & illi equorum; nos verò nominis Jehovæ Dei nostri * recordamur.

9 Illi incurvant se & * cadunt; nos verò surgimus & consistimus.

10 *Jehova serva; * rex ipse exaudiet nos, quo tempore invocabimus.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *tribus partibus constans; petitione, usq; ad ver.*7. *confirmatione, usque ad* 10. *& conclusione, petitionis loci sunt duo: unus, quo petit populus & precatur salutem regi usque ad ver.*6. *Alter, quo precatur salutem, pacem, & letitiam populi ver.*6. 2 Exaudiat te] *prolepsis sive propositio generalis totius petitionis: cujus membra sunt duo: unum, ut Deus personam accipiat & preces exaudiat, quod explicatur versu* 4. *Alterum, ut benevolentiam suam opere testetur, regem supra*

omnia pericula evehens, quod explicatur ver.3 per ὑψίμειν. Nomen Dei] *id est, Deus nominatissimus & laudatus, ut suprà vocavit psal.18.4. Hypalla* 3 E sancto] *id est, e cœlis sanctitatis suæ, ut infrà vers.7.* E Tzijone] *id est, sede aspectabili ipsius in ecclesia.* 4 Odoretur] *id est, te & preces tuas gratè accipiat. Synecdoche a signis.* 6 Canamus] *petitionis pars altera, ut observatum est suprà in vers.1.* Vexillis utamur] *id est, ex conflictu & victoria ab hostibus triumphemus: synecdoche.* 7 Jam agnosco] *Confirmatio, sive prædicatio gloriosa ecclesiæ velut jam petitionem adeptæ, qua ostendit se planè de felice eventu in Deo securam esse.* Unctum suum] *id est regem, suprà 2.2.* 8 Hi curruum] ἐργασία *superioris prædicationis per* ἀντίθεσιν *sive comparationem fiduciæ fidelium cum fiducia infidelium hoc versu: & eventus utrorumque, vers. sequente.* Recordamur] *id est, in unica ejus recordatione acquiescimus.* 9 Cadunt] *id est, ex casu prostrati jacent, ut docet oppositum consistendi verbum.* 10 Jehova] *Conclusio, summatim precationem fiduciámque Ecclesiæ repetens.* Rex ipse] *Christus, qui idem est Jehova salutis author.*

PSALMUS XXI.

Psaltes Deo gratulans de beneficiis ejus, enarrat summatim quæ ipse acceperit ad vitam, salutem, & gloriam præsentem & sempiternam pertinentia: exitium adversariorum prædicat: & Deum orat ut procuret porro gloriam suam.

1 NAGISTRO Symphoniæ, psalmus Davidis.

2 Jehova, de robore tuo lætatur rex; & de salute tua quàm exultat valde!

3 Desyderium [a] animi ejus das ei, & pronuntiatum labiorum ejus non avertis. Sela.

4 Imò prævenis eum benedictionibus boni, imponis capiti ejus coronam auri purgatissimi.

5 Vitam petiit abs te, dedisti ei; *etiam* longitudinem dierum in seculum & sempiternum.

6 Magna est gloria ejus per salutem tuam: decus & majestatem posuisti in eo.

7 Nã disposuisti illi benedictiones in sempiternum, lætificasti eum lætitia a facie tua.

8 Quoniam ipse rex confidit Jehovæ, ideo fretus benignitate excelsi non dimovebitur.

9 [b] Assequitur manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua assequitur osores tuos.

10 Disponis eos *ut* fornacem ignis tempore faciei iratæ tuæ; Jehova ira sua absorbet eos, quasi consumat eos ignis.

11 Fructum eorum e terra perdis, & semen eorum e filiis hominum:

12 Quoniam intenderunt tibi malum; commenti sunt cogitationem, non possunt *perficere.*

13 Nam ponis eos *velut* [c] tumulum; nervis tuis [d] aptatas *sagittas* jacularis contra faciem eorum.

14 Exaltare Jehova robore tuo; cantemus & psallamus fortudinem tuam.

[a] Heb. *cordis ejus.*

[b] Heb. *invenit: sic paulo infrà eodem vers.*

[c] Heb. *humerũ, id est, aggerem, quem dorsum similiter vocat Virgilius.*

[d] Heb. *aptat contra faciẽ: syllepsis, ut Exod. vers. 25.2.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* συνηδυντικὸς, *id est, gratulatorius, constans ex propositione ver.2 narratione causarum ad gratulationem pertinentium, usque ad ver.14. & conclusione, ver. último.* 2 Jehova] *propositio gratulationis duobus nominibus; roboris divini, & salutis quam robur divinum præstat.* 3 Desyderium] *narratio operum, quibus robur suum & salutem præstabat Deus. Sunt autem gradus illius tres: unus, quòd res optatas dedit, hoc ver. alter, quòd supra optata dedit, usque ad ver.9. tertius, quòd adversarios perdit, inde usque ad ver. ultimum.* 4 Imò] *alter gradus beneficentiæ Dei prolepticè hoc vers. enuntiatus: nam duæ ponuntur illius partes; bona vitæ ex benedictione Dei proficiscentia, ut explicantur sequente ver. & gloria atque amplitudo, quam explicat ver.6.* Prævenis] *id est, nihil tale cogitanti, nedum optanti exhibes: ut ostẽditur 1. Schem.16.* Benedictionibus boni] *id est, optimis:* αὔξησις. Imponis] *id est, committis regnum amplissimum & gloriosissimum in populo Dei, ver.6. synecdoche.* 6 Magna est] *id est, duplicem gloriam tribuisti ei, tum quia salutem contulisti & liberationem ab omni calamitate, tum quia in summum majestatis fastigium evexisti: sic enim totius anteactæ vitæ, acceptorúmque a Deo beneficiorum recordatur, David.* 7 Nam disposuisti] *amplificatio beneficiorum Dei, a circunstantia temporis: in quibus se ipsum confirmat propheta primùm a revelatione Dei, 2. Schem. 7. deinde a fide sua promissiones amplectente, ver.8.* 9 Assequitur] *tertius narrationis locus ordinarium Dei judicium in adversarios explicans hìc verbis propriis; figuratis verò, in ver. sequentibus.* 10 Disponis] *id est, personas, facultates, & posteritatem convellis, his duobus ver.* 12 Quoniam] αἰτιολογία *judiciorum Dei, quæ improbis eventura prædicavit, a nefariis conatibus & consiliis eorum.* 13 Nam ponis] *Elegans allegoria: qua improborum corpora cum aggere; facies cum scopo aggeri infixo comparantur: sic Ijobi 16.12. & Lamentat. 3.12.* 14 Exaltare] *Conclusio petitoria pro gloria Dei, & salute lætitiáque populi ad gloriam ejus.*

PSALMUS XXII.

Psaltes angustias primùm & perpessiones infinitas Christi explicat, quibus ad ardentissimam invocationem eum ex fide recurrentem fuisse exauditum testatur: deinde prophetiam, sacerdotium, & regnum illius sempiternum atque universale ad ecclesiam totam perventurum docet.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] ad diluculum, psalmus Davidis.

2 Mi Deus fortis, mi Deus fortis, quare dereliquisti me; lõginquus a salute mea, a verbis rugitus mei?

3 Deus mi, *quare* invocantem me interdiu non exaudis, & noctu; neque *est* silentium mihi?

4 Atqui sanctus es, permanens, [b] perfecta laus Jisraëlis:

[a] Heb. *ad virtutem auroræ.*

[b] Heb. *laudes Jisraëlis*

5 Tibi

5 Tibi confisi sunt majores nostri: confisi sunt, & liberasti eos.
6 Ad te clamaverunt, & erepti sunt; tibi confisi sunt, 'nec puduit eos.
7 'At ego 'sum vermis, ac non vir: opprobrium hominum, & contemptus [c] populo.
8 Omnes videntes me subsannāt me; 'diducunt labium, 'movent caput.
9 Devolvit se ad Jehovam *(inquiunt)* liberet eum: eripiat eū, quādoquidē delectatur eo.
10 'Cùm tu sis qui eduxisti me ex utero, faciens ut confiderem ad ubera matris meæ:
11 'In te rejectus sim ex vulva, inde ab utero matris meæ Deus fortis meus sis:
12 'Ne procul absis a me; dum angustia propinqua est, 'cùm non sit adjutor.
13 'Circundant me 'juvenci multi; robusti *juvenci* 'Baschanis cingunt me.
14 Dilatant contra me os suum, *tanquam* leo rapiens & rugiens.
15 'Sicut aqua effundor, & disparant se omnia ossa mea: est cor meum simile ceræ, liquefit in [d] visceribus meis.
16 Arescit ut testa vis mea, & lingua mea adhæret faucibus meis; & in pulvere [e] lethali collocas me.
17 Nam circundederunt me canes, cœtus maleficiorum circumvenerunt me; 'foderunt manus meas & pedes meos.
18 'Enumerare possem omnia ossa mea: ipsi 'intuentur, respiciunt in me.
19 Partiuntur vestimenta mea inter se, & pro indumento meo projiciunt sortem.
20 'Tu ergo, Jehova, ne procul absis: virtus mea, ad auxilium meum festina.
21 Eripe a gladio animam meam, [f] a cane 'unicam meam.
22 Serva me ab ore leonis, & a cornibus unicornium, exaudiens me.
23 'Enarrabo nomen tuum fratribus meis: in media congregatione laudabo te:
24 '*Dicens*, timentes Jehovæ laudate eum, totum semen Jahhakobi honorate eum: & timete ab eo totum semen Jisraëlis.
25 'Quia non sprevit, neq; abominatur afflictionem afflicti, neq; abscondit faciem suam ab eo; sed cùm vociferatur ad ipsum, exaudit.
26 'De te laus mea *erit* in congregatione multa: vota mea persolvam coram reverentibus eum.
27 'Comedent 'mansueti, & saturabuntur; laudabunt Jehovam quærentes eum: 'vivet animus vester in sempiternum.
28 Recordabuntur & convertentur ad Jehovam 'omnes fines terræ; & incurvabunt se coram te omnes familiæ gentium:
29 Quoniam 'Jehovæ est regnum ipsum, & dominium habet in gentes.
30 'Comedentes incurvabunt sese omnes 'pingues terræ, coram eo procumbent quicunque descendunt in pulverem: & '*qui* animam suam non potuit in vita conservare.
31 Horum semen 'colet eum, 'accensebitur domino in quaque ætate.
32 Advenientes annuntiabunt justitiā ejus, populo nascituro, 'ipsum facere *eam*.

[c] Heb. *populi.*
[d] Heb. *in medio viscerum meorum.*
[e] Heb. *mortis.*
Matt. 27.35
[f] Heb. *e manu canis: ut Gen.* 9. *ver.* 5

ANNOTATIO.

1 Ad diluculm] *Has voces multifariam redditas, ita accipimus pro diluculo; quia eo demum tempore aurora virtutem suam exerit. Nam quòd plerique initium cantionis esse existimant, non satis videtur cum argumento hujus psalmi & cum gravitate ac honestate ecclesiæ convenire, ut adhibeantur ludicri & populares cantus. Sensus igitur est, psalmum hunc sacerdotibus & Levitis fuisse traditum, ut singulo quoque mane in ecclesia quum primùm aurora erumperet, caneretur; prout moris erat sacerdotibus & Levitis ex lege symphoniam exercere, 1. Chron. 9. 33. & 23. 4. & 29: sic voluit Deus ecclesiam veterem singulis diebus recolere fiduciam de expectatione Christi, cujus perpessionem & regni vaticinium hoc psalmo continetur.* Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti,* ἱυκτικὸς ϰ̀ ἱυχαριςιϰὸς*: cujus argumentum, etsi aliqua ex parte & certis tantùm versibus ad Davidem accommodari potest: tamen non dubitamus propriè ad Christum pertinere, de quo David per spiritum Dei prophetavit. Constat itaque hic psalmus ex duabus partibus; precatione, quæ conjunctas habet perpessiones Christi, usque ad vers. 23. & gratiarum actione, sive prædicatione beneficiorum Dei & regni ad Christum perventuri, inde ad finem usque. Nam his duabus partibus, nimirum perpessione & gloria, tota Evangelii doctrina continetur: ut docetur 1. Pet. 1. 11.* 2 Mi deus fortis] *Exordium petitionis per exclamationem patheticam, his duobus ver. quibus exprimitur virtus fidei adversus infirmitatem carnis gravissimè concertantis, & animum ad Deum superata carne & difficultatibus ejus erigentis. Nam fidei opus est, Deum nostrum in mediis procellis cernere, invocare, & invocando perstare: carnis verò opus & infirmitatis, de absentia Dei conqueri.* Quare dereliquisti me] *in istis calamitatibus non acceleras ad salutem meam, neque exaudis me? ut sequentia exegeticè docent: nam Christo adversus pœnas præsentes & æternas ex peccatis nostris dimicante, quasi latebat Deus, neque vires suas exerebat natura divina ejus.* Rugitus] *id est, clamoris vehementissimi: metaphora.* 3 Silentium] *id est, quies ab istis calamitatibus; quibus pressi clamamus, & silemus liberati: synecdoche.* 4 Atqui sanctus es] *Propositio continens duo membra, causas postulati, usque ad vers. 12, & postulatum ipsum, vers. 12. & 20. & duobus sequentibus. Causarum tria sunt genera: unum est a persona Dei; secundum, a persona adversariorum; tertium, a persona supplicis. A persona Dei ponuntur duo argumentorum genera, his 3. vers. Prius ex natura ejus, quòd sanctus, sempiternus, & laudatissimus est: posterius ex officiis erga suos & eorum exemplis, quòd laus est, fiducia, liberator, & servator populi sui.* 6 Nec puduit eos] *quasi delusos expectatione: sed potius gloriosè supra omnes calamitates evecti sunt: Litotes.* 7 At ego sum] *Alterum argumentum a persona adversariorum, hominē miserum indignissimè exagitantiū, contumeliis, & sannis ludificantiū, atq; blasphemiis. tribus vers.* Sum vermis] *id est, non pluris apud illos fio; ut sequentia ostendunt.* 8 Diducunt labium] *id est, per ludibrium buccas inflant: simile est Ijobi 16. 10.* Movent caput] *vide 2. Reg. 19. 21. & Matth. 27. 39. & sequentibus.* 10 Cùm tu sis] *tertiū argumentum a persona sua; quo adducit non meritum suum, sed antè accepta Dei beneficia inde ab utero.* 11 In te rejectus] *id est, totius tuus, & commissus curæ fideiq; tuæ ex fœdere tuo: cujus summa sequentibus verbis continetur: ut Gen. 17. 7. & 8.* 12 Ne procul absis] *summa petitionis, quæ fusiùs posteà repetitur ver. 20. & sequentibus. Est autem hæc petitio admodum pathetica per antithesin contrariorum: nam Deū salutarem & longinquum angustiæ propinquæ opponit: quasi dicat, indignū esset te procul abesse, qui solus fides & salus*

nostra es: afflictionem verò semper in propinquo sinere. Cùm non sit adjutor] *ullus præter te.* 13 Circundant me] ἐργασία *superiorum argumentorum, a persona adversariorum & sua.* Juvenci] *id est, inimici robusti & ferocientes, qui allegoricè bestiarum nominibus describuntur.* Baschanis] *.i. præpingues & obesi, ut juvenci in Baschane pasti: vide Deut, 32.14.* 15 Sicut aqua] *altera pars* ἐργασίας *a persona sua. ubi hyperbolicè exponit calamitates suas corpore, animo, & singulis eorum partibus initas. quasi dicat: caro, adeoq; ossa, cor, viriditas, lingua, totus denique, contabesco.* 17 Foderunt] *Etsi in vulgatis exemplaribus habentur verba, quæ sonant tanquam leo manus meas: tamen ad hanc lectionem quam servamus, non tantùm argumentationis ordine & simplicitate constructionis adducimur, Græcorumq; exemplo; sed etiam duplice Masseritarum testimonio. nam testantur in bona librorum emendatiorū parte scriptum fuisse, Caru, quod est foderunt: & qui alteram lectionem habent, docent eam non esse accipiendam in ordinaria significatione: quam ob rem Chaldeus paraphrastes utramq; interpretationem conjunxit; quasi dicas, foderunt vel pertuderunt manus pedesq; meos, ut leo dentibus solet pertundere.* 18 Enumerare possem] *præ macie.* Intuentur] *.i. tamen siccis & fixis oculis respiciunt in me, gaudentes de malo meo.* 20 Tu ergo] *Petitio; cujus partes sunt ut Deo adsit, hoc vers. ut liberet a malo, vers. sequente, & plenam salutem bonumq; conferat, vers. 22.* 21 Unicam] *id est, solitariam vitam meam adjutore omni destitutam: ut expostulavit suprà ver. 12.* 23 Enarrabo] εὐχαριστία *altera pars psalmi, ut dictum est in ver. 1. cujus partes sunt, professio publica beneficii a Deo accepti in ecclesia, cum hortatione: deinde prophetia de regno Christi, inde a ver. 27. de hoc autem versu vide Heb. 2.12.* 24 Dicens] *hortatio ad ecclesiam, alterum professionis membrum ad propheticum Christi officium pertinens.* 25 Quia non spernit] αἰτιολογία *a beneficio Dei tum singulari erga Christum, quando inclamavit patrem, ut supra, & Heb. 5.7. tum communi erga membra ejus.* 26 De te] *transitio ad alteram* εὐχαριστίας *partem, per repetitionem ejusdem laudis, cujus meminerat suprà ver. 23. a sacerdotio Christi.* 27 Comedent] *prophetica explicatio regni ad Christum pertinentis: cujus tria capita prolepticè ponuntur hoc ver. educatio fidelium, laus Dei, & vita æterna. Ponitur autem laudatio Dei inter præsens tempus educationis, & futurum æternę vitæ: quia ad utrumque communiter pertinet.* Mansueti] *id est, pii, qui domita & abdicata feritate naturæ suæ recordantur Dei & se ad ipsum convertunt, sequente vers.* Vivet animus] *apostrophe ad mansuetos emphatica.* 28 Omnes fines] *id est, incolæ totius terræ ad extremos usque terminos: metonymia, ut suprà 2.8. sic ostenditur regnum Christi non finibus Judææ circumscriptum, sed universale fore.* 29 Jehovæ] *vide accommodationem hujus argumenti, Rom. 3.29.* 30 Comedentes] *id est cujuslibet conditionis homines, magni & parvi, divites & pauperes, &c. fruentur educatione, quæ prima fuit pars prolepseos suprà 27. vide usum istius argumenti. 1 Timoth. 2. in principio.* Pingues terræ] *id est, secundis rebus fruentes, prosperantes: periphrasis.* Qui animam] *id est, qui ita premuntur adversis, ut spirare amplius non possint.* 31 Colet eum] *secundum membrum prolepseos, suprà 27.* Accensebitur] *id est, populo Dei ascribetur, ut copiosiùs exponitur psal. 87.* 32 Ipsum facere eam] *id est, authorem esse omnis justitiæ, tum illius quæ justificat impium in misericordia, tùm etiam illius quæ in judicio damnat.*

PSALMUS XXIII.

Propheta Deum pastorem suum agnoscens, & se vicissim illius ovem; officia illius erga se prædicat, & de futuro animum suum confirmat.

1 PSALMUS Davidis: Jehova pastor meus est, non possum egere.

2 In caulis [a] herbidis facit ut recubē, secundum aquas [b] lenes deducit me.

3 Animam meam quietam efficit, ducit me per orbitas justitiæ: propter nomen suum.

4 Etiamsi ambularem per vallem lethalis umbræ, non timerem malum, quia tu mecum es: virga tua & pedum tuum ipsa consolantur me.

5 Instruis coram me mensam e regione hostium meorum: [c] delibutum reddis unguento caput meum, poculum meum exuberans.

6 Utique bonum & benignitas prosequētur me omnibus diebus vitæ meę: & quietus ero in domo Jehovæ, [d] quandiu longa erunt tempora.

[a] Heb. *teneræ herbæ.*
[b] Heb. *quietum.*
[c] Heb. *pingue.*
[d] Heb. *in lōgitudinem dierum.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est didascalicus, quo Psaltes exponit fiduciam suam in benignitatem Dei, & finem illius, duobus modis: primùm per narrationem allegoricam, usque ad vers. 5. Deinde per* ἀναγωγὴν *sive accommodationem allegoriæ ad personam suam, duobus reliquis.* Jehova] *propositio allegoriæ, qua Deus cum pastore, fidelis cum ove comparatur. Explicatur verò hæc allegoria primùm simpliciter, enumeratis partibus quæ ad officium boni pastoris pertinent, duobus vers. deinde per hypothesin, vers. 4.* 2 In caulis] *id est, non tantùm alimoniam copiosè, sed etiam quietem mollissimam & opportunissimam concedit.* Secundum aquas] *id est, commoditatem potus & refrigerii exhibet. quasi dicat, meæ vitæ, quieti, & amœnitati consulit.* 3 Animam meam] *id est, me languentem mea infirmitate labefactatum, & planè confectum instaurat: regenerationis symbolum.* Ducit me] *id est, facit ut sine metu serviam ipsi cum sanctitate & justitia in conspectu ipsius: Luc. 1.74.* 4 Etiamsi ambularem] *hypothesis, ut observatum est suprà in ver. 1. quasi dicat; etiamsi ignorantia vel infirmitate mea ab ipso & ipsius grege aberrarem, in ipso tamen securus sum. vide Joan. 10.28. promissionem Dei huic securitati respondentem.* Virga tua & pedum] *id est, ductus spiritus tui ex præscripto verbi quasi auriga me agit, & quasi pedo inhibet.* 5 Instruis] ἀναγωγή, *ut observatum est in ver. 1. cujus partes sunt duæ. una, explicatio beneficiorum præsentium, hoc ver. altera, futurorum cùm in præsente, tùm in futura vita, sequente ver. Præsentia autem metaphoricè exponit, docens se tàm largiter & lautè a Deo curari,*

ut rebus

ut rebus omnibus circumfluat tùm ad necessitatem, tùm ad ornamentum suum pertinentibus. Nam oleo & unguentis ferè delibuti erant veteres, elegantiæ atque venustatis, non necessitatis causa: ut Matth.6.17. & 2.Schem.12.20. quam ob rem qui in luctu erant, ab unguentis abstinebant, ut 2.Schem.14.3. 6 Usque] *altera pars, securitas de futuro: ut modò diximus.*

Psalmus XXIIII.

Propheta regno Dei universali in res creatas exposito, singulare regnum in ecclesia (cujus notas apponit) explicat; & eam ad honorificè convenienterq; excipiendum regem Christum adhortatur.

1 DAVIDIS [a]psalmus Jehovę *est* terra & quod [a]implet eam; orbis habitabilis & habitantes in eo.

2 [a]Nam ipse [a]super maria fundavit illam, & super flumina stabilivit illam.

3 [a]Quis ascensurus est in montem Jehovæ? & quis staturus est in loco sanctitatis ejus?

4 [a]Innocens manibus & purus [b]animo; qui non effert ad vanitatem animam suam, neque jurat ad fraudem:

5 Is reportat benedictionem a Jehova, & justitiam a Deo salutis suæ.

6 Hæc est generatio requirentium eũ: quęrentiũ,[a] faciem tuã,[a] *generatio* Jahhakobi. Sela.

7 [a]Attollite portæ capita vestra, & attollite vos[a] ostia seculi; ut ingrediatur rex gloriæ.

8 [a]Quis *est* iste rex gloriæ? Jehova robustissimus & potentissimus; Jehova potentissimus [c]bellator.

9 [a]Attollite portæ capita vestra: attollite, inquam, ostia seculi, ut ingrediatur rex gloriæ.

10 Quis *est* iste rex gloriæ? Jehova exercituũ: is *est* rex gloriæ. Sela.

[a] Heb. *plenitudo ejus.*

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *belli.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, regnum Christi explicans duobus modis: primùm a subditis ejus, usque ad ver.7. deinde ab adventu ejus in regnum suum, inde ad finem usq. Subditorum ponuntur duo genera: unũ, naturâ & creationis jure ad Deum pertinentium, ver.1.& 2. Alterum, domesticorum ejus, quos beneficio gratiæ suæ & redemptionis recipit ad se, ver.seq.* Jehovæ est terra] *i. res omnes creatæ ad ipsum pertinẽt, ac proinde eorum sunt etiam quos Deus ad se recipit in Christo; sive uti illis, sive non uti cõmodũ videatur; sic accõmodat Apostolus 1.Cor.10.25.& 28.* 2 Nã ipse] ἀιτιολογία *a creationis, sustentationis, & administrationis jure.* Super maria fundavit] *i. ita statuit eam, ut depulsis in suos alveos maribus & fluentis, suprà extet ad commodam habitationem nostram. Quam ob rem psal.104. bases terræ vocantur ac velut stamina, quibus latera ejus circumquaque fulciuntur.* 3 Quis ascensurus] *transitio ad alterum subditorum genus, quod dialogisticè exponitur, ut psal.15. quasi dicat, Etsi omnia sunt Jehovæ; tamen non omnia, ac ne omnes quidem homines apud Jehovam permansuri sunt. Quis ergo ascendet, &c.* 4 Innocens manibus] *subjectio, sive responsio ad quæstionem proximam de notis domesticorum Dei: quarum genera sunt tria; primùm integritas vitæ, animi, cogitationum, & sermonum, hoc ver. deinde testificatio Dei, ver.seq. & postremò professio & studium ipsorum ad adeundum Deum, ver.6.* 6 Faciem tuam] *apostrophe ad Deũ.* Generatio Jahhakobi] *i. quæ non secundum carnem censetur in posteris Jahhakobi; sed qui filii sunt promissionis ex fide, ut Rom.9.6.& seq.& Galat.6.16.* 7 Attollite] *altera pars psalmi dialogistica de adventante rege Christo; qua per prosopopœiam admonentur pii, ut se comparent ad excipiendnm eum: nam ecclesia templum Dei est; & fidelium singulorum animus, allegoricè est porta qua intromittitur Christus: ut Apocal.3.20. ideòque jubentur animos ab istis rebus terrenis avocatos sursum erigere.* Ostia se.] *i. æterna Dei tẽpla æternæ ecclesiæ, & universalis mẽbra.* 8 Quis est iste rex glo.] *quæstio fidelũ de persona regis, non repellentium quidem; sed ad majorem sui confirmationem percunctantium; quibus ita respondetur ut designetur Christus a natura & effectis suis: a natura, quòd Jehova, id est, Deus sempiternus, robustissimus, & potentissimus bellator est, hoc ver. ab effectis verò, quòd omnibus bellis tum spirituali suo adversus satanã, tum nostro adversus omnia victor est, quòd exercitus omnes pro arbitrio suo agit, & postremò quòd gloriam ex natura & rebus gestis sibi ac suis consequitur.* 9 Attollite] *repetitionis finem vide in Gen.41.32.*

Psalmus XXV.

David graviter oppressus ab adversariis, benignè a Deo doceri & peccata calamitatum causas condonari petit: seipsum in horum expectatione, fretus Dei bonitate & testimonio fidei suæ, confirmat: ac postremò sibi totiq; ecclesiæ postulat liberationem a malo.

1 [a]ODE DAVIDIS;[a] ad te, Jehova, animam meam attollo.

2 Deus mi, in te confido, ne erubescã: ne exultent inimici mei de me.

3 Etiam ulli expectantes te, ne erubescant: erubescant qui perfidè agunt immeritò.

4 [a]Vias tuas, Jehova, notas fac mihi; semitas tuas doce me.

5 Fac ut incedam [a]per veritatem tuam, & doce me; nam tu es Deus salutis meę, te expecto totum diem.

6 [a]Recordare miserationum tuarum Jehova, & benignitatum tuarum: eas a seculo esse.

7 [a]Peccatorum pueritiæ meæ & defectionũ mearum ne recorderis: pro benignitate tua recordare mei tu, propter bonitatẽ tuã, Jehova.

8 [a]Bonus & rectus Jehova *est*, idcirco docet[a] peccatores viam.

9 Facit ut incedant mansueti [a]ex jure, & docet mansuetos viam suam.

10 Omnes semitę Jehovæ [a]benignitas & fides *sunt*, custodientibus fœdus ejus & testimonia ejus.

11 [a]Propter nomen tuum, Jehova, etiam condonabis iniquitatem meam: quamvis magna sit.

12 [a]Qualis futurus est vir ille qui reveretur Jehovam, docentem ipsum quam viam eligat?

13 [a]Anima ejus in bono commorabitur, & semen ejus hæreditariò possidebit terram:

14 Arcanum Jehovæ reverentibus ipsum, & fœdus suum faciet ut experiantur illi.

15 [a]Oculi mei jugiter ad Jehovam *respiciunt*; quia ipse educit e reti pedes meos.

16 [a]Respice ad me, & gratiam fac mihi; quia [a]solitarius & pauper sum.

[a] Heb. *in jura.*

17 Op-

b Heb. *cordis mei.*

17 Oppressiones b animi mei ' dilatant se: ab angustiis meis deduc me:
18 Aspice afflictionem meam & laborem meum; & condona omnia peccata mea.
19 ' Aspice inimicos meos, ut augentur; & odio violento oderunt me.
20 Serva animam meam & eripe me, ne erubescam; ' quia recipio me ad te.
21 ' Integritas & rectum custodiant me; quia expecto te.
22 Redime Deus, Jisraëlem ab omnibus oppressionibus ejus.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est* ἰυκτικὴ: *cujus singuli versus ferè principio suo alphabeticum Hebræorum ordinem retinent. Constat autem ex tribus partibus; Petitione, usque ad ver. 8. Confirmatione, usque ad ver. 18. Conclusione petitoria, inde ad finem usque.* Ad te, Jehova] *petitio suis causis conjuncta, duo capita summatim continet: demonstrationem communicationémque boni, ver. 4. & sequentibus; deinde abolitionem mali peccatorumq́ nostrorum, ut personæ acceptæ sint ver. 7. Causarum genera ponuntur tria, ut observatum est suprà in psalmo 13. Prima est a persona supplicis & bonorum omnium: secunda, a persona adversariorum, ver. 1. 2. & 3. tertia, a persona Dei, ver. 6. 7. & 8.* 4 Vias tuas] *quibus me vis incedere: primum petitionis caput.* 5 Per veritatem tuam] *id est, prout verax es, fideliter & constanter præstans promissiones tuas. Argumentum a natura Dei.* 6 Recordare miserat.] *id est, qua misericordia erga tuos usus es inde ab orbe condito, eadem erga me utere: argumentum ab exemplo.* 7 Peccatorum] *secundum petitionis caput; remissio peccatorũ.* 8 Bonus & rectus] *Secunda pars psalmi; confirmatio a natura Dei, operibusq́ erga electos.* Peccatores] *quos justificet in Christo secundum electionem gratiæ, ubi mansueti effecti sunt: ut suprà psal. 22. 27.* 10 Benignitas] *.i. benignissimæ & constantissimæ: auxesis.* 11 Propter nomẽ tuum] *accommodatio superioris theseos, perinde ac si confirmatus ex ea Davidis animus statueret idem in se reipsa præstari: sic respondet argumento quo usus fuerat suprà ver. 6.* 12 Qualis] *alter confirmationis locus dialogisticè enuntiatus, ab effectu promissionum Dei; nimirum timentes Dei ex fœdere bonum consecuturos, & elapsuros e malo: unde sequitur accommodatio singularis ad personam Davidis, ver. 15.* 13 Anima ejus] *id est, omnium bonorum spiritualium & corporalium hæres futurus est, ad suam & suorum utilitatem, ex consilio & fœdere Dei.* 15 Oculi] *Transitio ad petitionem & conclusionem Psal.* 16 Respice ad me] *Conclusio petitoria, cujus partes duæ sunt; una, petitio singularis pro persona supplicis; altera, petitio publica pro corpore ecclesiæ, ver. ultimo.* Solitarius] *.i. aliena ope destitutus, ut psal. 22. 12.* 17 Dilatant se] *.i. tam latè occupant; ut animus quasi præfocetur: primum argumentum a personæ suæ calamitatibus.* 19 Aspice inimicos] *secundum argumentum a persona inimicorum.* 20 Quia recipio] *fretus promissionibus Dei: tertium argumentum a fide sua integerrima in promissiones Dei, hoc & sequente ver.* 21 Integritas & rectum] *fidei meæ. quasi dicat, promissiones tuæ, quibus totus recumbo fide.*

PSALMUS XXVI.

David ab hostibus pressus ad Deum judicem confugit, fidem suam & vitæ innocentiam probat: ideoq́ liberari ab angustiis & gratiam consequi expetit, ad glorificandum Deum.

1 ' ODE Davidis. Judicem meum age Jehova: ' quoniã ego in integritate mea ambulo, & Jehovæ confido, me non vacillaturum.
2 ' Proba me Jehova & tenta me, exanima ' renes meos & a animum meum:
3 ' Nam benignitas tua coram oculis meis *est*, & continenter ambulo in veritate tua:
4 ' Non sedeo cum hominibus b vanis, & cũ c ' dissimulatis non convenio:
5 Odi congregationem maleficorum, & cũ improbis non sedeo:
6 ' Lavo in innocentia manus meas, & ' circumeo altare tuum Jehova;
7 Personando voce gratiarum actionis, & enarrando omnia mirabilia tua.
8 ' Jehova, diligo habitaculum domus tuæ; & locum, tabernaculum gloriæ tuæ.
9 ' Ne aggreges ' penes peccatores animam meam, & penes viros d sanguinarios vitam meã:
10 ' Quorum in manibus scelus, ' quorum dextera plena est muneribus.
11 At ego in integritate mea ambulo: redime me, & gratiam fac mihi.
12 ' Pede meo consistente in plano, in congregationibus benedicam Jehovæ.

a Heb. *cor.*
b Heb. *vanitatis.*
c Heb. *absconditis.*
d Heb. *sanguinum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est* ἰυκτικὴ, *constans tribus partibus; propositione juris sui, usq; ad ver. 9. petitione, ad ultimum usq; & conclusione, ver ult. Propositionis partes sunt, exordiũ, quo secum agi postulat in causa sua ex judiciorũ formula. ver. 1. & 2. & narratio causarum quibus ad postulatum hoc adducitur; quæ utrũq; ver. 1 per prolepsin continetur.* Quoniã ego] *summa causarũ pleptica, ex quibus ad Dei judiciũ confugit; integritas vitæ, & fides in Deũ, quæ postea explicantur inde a ver. 3.* 2 Proba me] *.i. judicem te facio, & appello testem: introspice, & penitus cognosce de causa mea: metaphora ab aurificibus.* Renes] *ut sup. 7. 10.* 3 Nã benig.] *Narratio, qua David tum animũ suum erga Deũ, tum vitæ rationem exponit, ut sup. ver. 1. quæ duo deinceps per* ὑστέρωσιν, *hoc est inverso ordine, explicantur.* 4 Non sedeo] *explicatio secundæ partis de vita sui* κατ' ἀναίρεσιν καὶ θέσιν, *ut psal. 1. cùm primo loco inficiatur David se malè versari, duobus versibus deinde confirmat se vitã bene transigere.* Dissimulatis] *.i. multiplicibus, Proteis, & sese in omnes facies vertentibus.* 6 Lavo] *professio vitæ, tũ ratione conversationis humanæ, tum etiã officiorũ ac pietatis in Deũ coram ecclesia. Est autẽ lavare manus suas in innocẽtia, purissimè cum hominibus conversari, ut Ijobi 9. 30.* Circumeo altare] *.i. te colo, agnosco, & prædico in Eccle. synec.* 8 Jehova] *Explicatio prioris partis de fide & studio animi sui in Deũ.* 9 Ne aggr.] *petitio duabus partib. cõstans, quarũ una est ne Deus sinat servũ suum improbis exponi & involvi malo: altera, ut gratiã faciat, & exhibeat nominis sui benedicendi argumẽtum, vers. duobus ultimis.* Penes peccat.] *hoc est, vitam meam ne patiare venire in facultatem illorum.* 10 Quorum in manibus] *Amplificatio primùm a persona adversariorum suorum, hoc ver. deinde a persona sua, principio sequentis.* Quorum dextera] *hoc est, qui & malefici sunt, & ad omne maleficium sui commodi*

commodi causa paratissimi. 12 Pede meo consistente] *id est, cùm non amplius in lubrico & salebroso loco importunitate hostium cogar consistere, sed beneficentia tua liberatus fuero ab his angustiis & meliore loco positus; tum demum benedicam Jehovæ. Conclusio votiva.*

PSALMUS XXVII.

David vim suæ in Deum fiduciæ adversus omnia pericula prædicans, quia ab Ecclesia aspectabili abesse persecutionibus cogebatur, se eadem fide consolatur: Dei gratiam, opem, documenta, ductum, & liberationem petit: ac postremò se & ecclesiam ad confirmandos in Deo animos hortatur.

1 ODE Davidis. Jehova lux mea & salus mea *est*, a quo timerem? Jehova robur vitæ meæ *est*, a quo expavescerem?

2 Belligerantibus contra me maleficis ad exedendum carnem meam; hostes mei & inimici mei [a] mihi *cedunt*, ipsi corruunt & concidunt.

3 Si metarentur contra me castra: non timeret [b] animus meus: si insurgeret contra me bellum, in [c] his ego securus essem.

4 Unum petii a Jehova, id ipsum requiro: ut consideam in domo Jehovæ omnibus diebus vitę meæ, ad videndum amœnitatem Jehovæ, & inquirendum in templo ejus.

5 Sed abscondit me in tugurio suo, [d] tempore adversitatis; abdit me in abdito tentorii sui, in rupem attollit me.

6 Ideo jam extollitur caput meum supra inimicos meos, circunstantes me: ut sacrificem in tentorio ejus, sacrificia clangoris, canam & psallam Jehovæ.

7 [e] Audi Jehova me voce mea clamantem: gratiamque fac mihi, exaudiens me.

8 Tuum *illud*, requirite faciem meam, [f] cogitat animus meus: faciem tuam, Jehova, requiro.

9 Ne abscondas faciem tuam a me, ne avertas in ira servum tuum: auxilium meum fuisti, ne deseras me, neque derelinquas me, Deus salutis meæ.

10 Nam pater meus & mater mea derelinquunt me, quamobrem Jehova recipiat me.

11 Doce me, Jehova, viam tuam, & deduc me per semitã planam; propter observantes me.

12 Ne tradas me [g] desyderio hostium meorum: nam consisterent contra me testes mendaces, & qui spirat violentiam,

13 Nisi crederem me [h] fruiturum bonitate Jehovæ, in terra viventium.

14 Expecta Jehovam, confirmare, & fortificabit animum tuum: itaq; expecta Jehovam.

[a] Heb. *mihi* sunt.

[b] Heb. *cor meum: sic ver.* 8. *& ultimo.*

[c] Heb. *in ho.*

[d] Heb. *die mali.*

[e] Heb. *clamo*

[f] Heb. *dicit cor meum.*

[g] Heb. *animæ.*

[h] Heb. *visurum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti,* διδασκαλικὴ καὶ εὐκτικὴ, *tribus partibus constans: prima est propositio fiduciæ in Deum, usque ad ver. 7. secunda petitio usque ad ver. ultimum; & postrema, conclusio hortatoria.* Jehova lux mea] *propositio fiduciæ duo membra continens; prius, beneficium Dei erga fideles; posterius, indubitatam in Deum securitatem ex fide, quæ est effectus alterius.* Lux mea & salus mea] *id est, liberator meus ab adversitatibus (quas scriptura ferè tenebras vocat) & salutis author omnisque boni.* 2 Belligerantibus] ἐργασία *propositionis præcedentis, ab anteacta experientia, hoc vers. unde nascitur gloriosa illa fiduciæ prædicatio, vers. sequentibus.* Ad exedendum] *id est, me inhumanissimè ferarumque more consumendum.* 3 Si metarentur] *summus fiduciæ prædicandæ locus per hypothesin sive conditionalem orationem.* In his] *id est, in mediis castris, exercitibus &c. si illis circuncluderer: ut psal.* 3. 4 Vnum petii] *Occupatio. quasi dicat, omnia quidem in Deo percipio fide, mirificas liberationes, & salutem maximam: hoc verò videtur fiduciæ meæ adversari, quod destituor aspectabili præsentia ejus, quam tantopere desyderavi & etiam nunc desydero, ut cultu ejus libero ac legitimo uti possim.* Ut consideam] *ac non ita errare & vagari compellar.* Ad videndum] *id est, ad percipiendum sancta & augusta illius dona, & ad consulendum eum; quæ duo sunt piorum officia in ecclesia.* 5 Sed abscondit] *Responsio ad occupationem præcedentem duobus argumentis: hoc (inquit) non efficit quo minus fiducia mea sibi constet. Primum enim beneficia ejus, nimirum liberationes maximas & honores ab eo percipio, hoc vers. deinde, quamvis hæc omnia deficerent, tamen fide & animo illius cultus sum particeps, a quo videor longissimè abesse: & de futuro sum certò persuasus me tandem aliquando re ipsa & coràm fore participem, sequente vers.* 6 Extollitur caput meum] *id est, gloriosè prædico adversus hostes, velint nolint, me sacrificaturum & culturum Deum.* 7 Audi] *secunda pars psalmi, Oratio; cujus membra sunt tria: exordium audientiam faciens, hoc vers. propositio, versic. sequente; & petitio, reliquis usque ad vers. ultimum.* 8 Tuum illud] *propositio, qua mandatum Dei & officium suum ex mandato agnoscit profiteturque psaltes. Est autem hîc* ὑστέρωσις, *quam perspicuitatis causa mutavimus.* Requirite faciem meam] *id est, in rebus dubiis consulite, & in adversis invocate: sic Deut. 4. 29.* 9 Ne abscondas] *Petitio Davidis, cujus membra sunt tria: primum deprecatio, ne abjiciatur ab eo, hoc vers. secundum; precatio, ut receptus doceatur & deducatur a Deo, duobus sequentibus: tertium, altera deprecatio, ut saltem si nondum liberationis tempus advenit, non exponatur adversariorum libidini, vers. 12. & 13. Sunt autem hæc pleraque humanitus attributa Deo.* 10 Nam pater] *id est, omnes qui naturæ & amicitiæ iure deberent & vellent mihi opem ferre, præ tyrannide nimia me coguntur deserere, ut sup. 25. 16.* 11 Deduc me in viam planam] *id est, in libertatem vindica me: metaphora, ut supra 26. 12.* Propter observantes me] *vide suprà psal. 5. 9.* 12 Nam consisterent] *id est, non corruerent & conciderent, ut dixit suprà vers. 2. sed voti sui compotes efficerentur vel sua fraude vel vi; nisi fiducia certa in te recumberem: argumentum a persona adversariorum & sua.* 13 Bonitate] *id est, bonis a te promissis.* In terra viventium] *id est, in hac ipsa vita, ut psal. 116. 9.* 14 Expecta] *Conclusio, qua se & alios hortatur David ad spem & fidem in Deo collocandum, & promissionem confirmat.*

PSAL.

Psalmus XXVIII.

David a perditissimis adversariis pressus, Deum orat pro salute sua & illorum exitio: salute accepta, Deum celebrat suo & ecclesiæ nomine: ac postremò ecclesiæ toti bene precatur.

1 ODE Davidis. Te, Jehova, inclamo, rupes mea, ne surdum agas erga me: ut non si mutus eris erga me, consimilis fiam descendentibus in [a] sepulchrum.
2 Audi vocem deprecationum mearum: dum vociferor ad te; dum attollo manus meas ad adytum sanctitatis tuæ.
3 Ne trahas me penes improbos, & penes operarios iniquitatis; loquentes pacem cum proximis suis, malitia *obtinente* in [b] animo eorum.
4 Da istis secundum opus ipsorum, & secundum malignitatem actionum ipsorum: secundum opus manuum ipsorum da eis, redde retributionem suam eis.
5 Quia non animadvertunt ad opera Jehovæ, & ad factum manuum ejus: destructurus est eos, non autem extructurus eos.
6 Benedictus *sit* Jehova, qui exaudivit vocem deprecationum mearum;
7 Jehova robur meum & scutum meum; cui confidente animo meo, adjuvor: idcirco exultat animus meus, ut cantico meo celebrem eum.
8 Jehova robur istis, & confirmatio maximè [c] salutaris uncti sui est.
9 Serva populum tuum, & benedic possessioni tuæ: pasceque eos ac extolle eos usque in seculum.

a Heb. *cisternam*.
b Heb. *corde*: *sic infrà ver.* 7.
c Heb. *salutum*.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti,* εὐκτικὴ καὶ εὐχαριστικὴ. *oratio continetur quinque primis vers. laudatio verò, sequentibus tribus; cui postremò subjicitur conclusio petitoria. orationis partes sunt duæ; una pro salute sua, tribus vers. altera, pro exitio adversariorum, vers. quatuor.* Rupes mea] *ut Deut.* 32.4. *argumentum ab officio & promissionibus Dei.* Ne surdum agas] *id est, ne abjicias aut negligas: humanitus dictum.* Si mutus] *id est, si non respondeas.* Consimilis] *id est, succumbam & peream: periphrasis mortuorum. sic deprecatur a persona sua.* 2 Ad adytum] *id est, ad cœlum, ubi est sanctuarium quod fixit dominus, & non homo, Heb.* 8.2. 3 Ne trahas me] *id est, ne inducas me in potestatem illorum, aut sinas quasi mancipium ab illis rapi, ut suprà psal.* 26.9. *&* 27.12. Loquentes pacem] *ut de Schaüle legimus* 1.*Schem.* 24.17. *&* 26.17. *& sequentibus.* 4 Da istis] *altera pars orationis, imprecatio adversus illos quos descripsit superiore ver. nimirum improbos, qui opere, sermone, & animo depravati, obsirmati, & Deo infensi sunt: quasi dicat, justitiam tuam in illis exerce.* 5 Quia non] αἰτιολογία *imprecationis per comparationem illorum injustitiæ cum iustitia Dei; isti (inquit) testimonio suæ ipsorum conscientiæ rei sunt, quòd animum ad opera Dei omnia, & nominatim singulare illud erga me electionis meæ, minimè advertunt. Quamobrem non potest Deus non perdere judiciis suis, qui non erudiuntur documentis. Ego verò absit ut benedicam, cui maledicit Jehova. vide* 1.*Schem.* 2.25. *in annot.* Destructurus est eos] *id est, justum est eos perdere, & re ipsa perdet: metaphora ab ædificiis.* 6 Benedictus] *laudatio primùm a singulari beneficio Dei erga prophetam, duobus vers. deinde a publico erga totam ecclesiam in Christo, vers.* 8. 8 Istis] *popularibus meis, id est, ecclesiæ Dei.* Uncti sui] *Christi, in quo tota salus consistit cùm Davidis, qui fuit illius typus; tum totius ecclesiæ.* 9 Serva] *Conclusio, qua ecclesia Deo servanda, augenda, & benedicenda modis omnibus commendatur.* Possessioni tuę] *id est, populo: vide Deut.* 9.29.

Psalmus XXIX.

Propheta pios hortatur ad prædicandas Dei laudes, cùm propter documenta naturæ ac nominatim tonitruum, tum propter documenta gratiæ, quam cum ecclesia sua communicat verbo.

1 PSALMUS Davidis. Cedite Jehovæ, filii fortium; cedite Jehovæ gloriam & robur.
2 Cedite Jehovæ gloriam nominis ejus, incurvate vos Jehovæ *residenti* in decoro sanctitatis.
3 Vox Jehovæ supra aquas; *vox* Dei fortis [a] gloriosi intonat, vox Jehovæ supra aquas multas:
4 Vox Jehovæ [b] potēter, vox Jehovæ decorè.
5 Vox Jehovæ confringit cedros, perfringit etiam Jehova cedros Libani:
6 Et facit ut exiliant sicut vitulus; Libanus & Schirjon, ut [c] pullus unicornium.
7 Vox Jehovæ cędit flammas ignis.
8 Vox Jehovę dolore afficit desertum, dolore afficit Jehova desertum Kadeschi.
9 Vox Jehovæ facit ut pariant cervæ, & denudat sylvas: verùm in templo suo [d] eloquitur totam gloriam suam.
10 Jehova in diluvio sedebat, & sedet Jehova rex in seculum.
11 Jehova robur populo suo dat, Jehova benedicit populo suo pace sua.

a Heb. *gloriæ*.
b Heb. *cum virtute, cum decoro*.
c Heb. *filius*.
d Heb. *totam ipsius eloquitur gloriam*: ὑστερολογία.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *psalmus est* ἐπαινετικὸς, *i. laudativus, constans hortatione ad laudem, & argumentis laudis.* Filii fortium] *id est, etiam generosissimi & potentissimi quique, ac proinde omnes: synecdoche.* 2 Gloriam nominis] *i. nominatissimam & celeberrimam, qualis convenit majestati ejus.* In decoro sanctitatis] *i. in sanctuario magnifico: sic* 1.*Chron.* 16.29. 3 Vox Jehovę] *secunda pars, argumenta laudis, quorum genera sunt duo; alia communia, quæ palam omnibus rebus creatis offeruntur, usque ad finem versus*

ver.9.alia verò singularia erga ecclesiam Dei. Argumentorum autem communium unum tantùm genus exempli causa ponitur, ut ab ea cætera cognoscantur: nimirum tonitru, cujus natura ostenditur, primùm a vehementia, vers.3.& 4.deinde ab effectis, usque ad ver.9 Supra aquas] *id est, vehementia fragores, plausus, & strepitus omnes, quantumvis magnos superat. Frequens est autem in scripturis, fremitum aquarum comparari cum sono vehementissimo, ut Jechezkel 1.24.& 43.2. sic accipiendum esse ostendit ver. sequens.* 5 Vox Jehovæ] *altera descriptio tonitru ab effectis, quòd omnia validissima frangit, stabilia commovet, denique omnia perhorrefacit arbitratu Dei authoris sui.* Cedros] *procerissimas, crassissimas, & maximè durabiles.* 6 Facit ut exiliant] *id est, movet montes, quamvis firmissimos.* Schirjon] *vide Deut.3.8.& 9.* 7 Cædit] *id est, coruscationes, fulgetra, fulguraque dissipat.* 8 Desertum] *id est, feras in deserto versantes; metonymia.* Desertum Kadeschi] *id est, animalia quantumvis horrifica; cujusmodi fuisse in hoc deserto legitur, Deut.8.15.* 9 Facit ut pariant] *id est, cervas, quātūvis præ angustia utantur difficiliore partu, cogit abortire: vide Ijobi 39.4.& sequentibus.* Denudat sylvas] *feris, quæ trepidè antra sua latibulàque petunt, ut scribit Virgilius 1.Georg.nam ut de arboribus capiatur, impedit ver.5.* Verùm in templo suo] *secundum genus argumentorum laudis, ut observatum est suprà in ver.3. quasi dicat, hæc quidem gloriosa sunt; sed tamen particulæ sunt duntaxat illius gloriæ quam Deus explicat in ecclesia sua, non tantùm opere externo, sed etiam prædicatione verbi.* 10 Jehova] *summa explicatio gloriæ, quam Deus testatur ecclesiæ; primùm a sempiterna majestate ejus, hoc ver. deinde a beneficentissima communicatione cum ecclesia, vers. sequente.* In diluvio sedebat] *id est, jam tum regnabat, cùm diluvium effectum est super terram, Gen.6.& 7.* 11 Benedicit populo suo] *id est, pacem suam largitur suis verbo & communicatione spiritus, ac proinde tranquillitatem confert.*

PSALMUS XXX.

David ex fuga reversus, & domum suam a sceleribus Abschalomi repurgans, Deum celebrat beneficii erga se singularis nomine, pios ad laudes Dei prædicandas hortatur; calamitates, instaurationemq; sui factam a Deo narrat, eiq; votum laudis exhibet.

1 'PSALMUS Davidis, 'canticum dedicationis domus illius.

2 'Extollam te Jehova; quoniam [a]e vexisti me, neque lætitia affecisti inimicos meos de me.

3 Jehova Deus mi: 'vociferantem ad te, 'curasti me:

4 Jehova, eduxisti e sepulchro animam meam, conservans me vivum, ne descenderem in [b]sepulchrum.

5 'Psallite Jehovæ, quos ipse benignitate prosequitur; & celebrate 'ad memoriam sanctitatis ejus.

6 'Cùm momento fuit in ira sua, vita *adest* benevolentiâ ejus: vespere facit ut diversetur fletus, mane verò *adest* cantus.

7 'Nam ego dicebam in'tranquillitate mea, non dimovebor in seculum.

8 'Jehova, benevolentiâ tua constitueras in monte meo robur; 'te abscondente faciem tuam, fui conturbatus.

9 'Ad te, Jehova, clamavi; & [c]Jehovam deprecatus sum, *dicens*,

10 'Quid lucri *erit* 'in sanguine meo, 'cùm descendam in foveam? an celebrabit te 'pulvis? nuntiabitne veritatem tuam?

11 Audi Jehova, & gratiam fac mihi; Jehova, esto adjutor mihi:

12 Convertisti 'planctum meum 'in choream mihi; 'solvisti cilicium meum, & accinxisti me lætitia:

13 Ut psallat tibi 'gloria, ac non conticescat. 'Jehova, Deus mi, in seculum celebrabo te.

[a] Heb. *hausisti me: metaphora a puteis & specubus, quò respicit finis vers.4.*

[b] Heb. *cisternam: ut suprà 28.1.*

[c] Heb. *vel dominium, ut in aliis exemplaribus legitur.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ἐπιδεικτικὸς, tribus partibus constans; propositione singulari laudis, a vers.2.ad 5.publica hortatione ad laudes ejus in ecclesia; inde ad vers.ultimum; & conclusione.* Canticum] *id est, quod cecinit David, cùm repeteret ac redintegraret consecrationem domus suæ, quæ incestis nefariisquè Abschalomi sceleribus fuerat contaminata, 2.Schem.16.22.nam moris erat, ut novis ædificiis exstructis adhiberentur cæremoniæ ad purganda & sanctificanda loca pro inhabitantium usu: ut Deut.20.5.& Nechemjæ 12. quam rationem a Davide fuisse servatam pro repurganda domo, non obscurè indicatur 2.Schem.20.3.cur verò ad hoc potius tempus & hanc domum referamus, docet argumentum ipsum & contextus psalmi. Est autem in hoc vers. verborum ἐμπλοκὴ, quam ad evidentiam sustulimus.* 2 Extollam te] *propositio singularis laudis, a beneficio liberationis maximæ acceptæ a Deo, quam per congeriem amplificat David.* 3 Vociferantem ad te] *ut docetur 2.Schem.15.32.* Curasti me] *id est, remedium attulisti malis meis; metaphora.* 5 Psallite] *hortatio, ut annotatum est in vers.1. cujus argumenta sequentibus exponuntur; primùm ab ordinaria administratione Dei erga suos, vers.6. deinde a singulari exemplo suo, reliquis vers.* Ad memoriam] *id est, ut sanctitatis ejus sempiterna sit memoria in ecclesia.* 6 Cùm momento] *quasi dicat, ita est a natura, ut quamvis propter peccata nostra nobis succenseat; tamen illicò benevolentiam exerens, nos ad vitam revocet in peccatis nostris alioqui morituros: quod argumentum sequentia verba illustrant allegoricè.* 7 Nam ego dicebam] *alterum argumentum a singulari exemplo suo, quod propheta enarrat paucis.* Tranquillitate mea] *id est, cùm tranquillè desiderem Jeruschalaimis, 2.Schem.11.1.& 1.Chron.21.* 8 Jehova] *id est, tu confirmaveras regnum meum, quod ego non cogitabam demens: epiphonema; quo interpretatur illud, in tranquillitate mea, superiore vers.* Te abscondente] *id est, cum primùm te avertisti a me; ut per Nathanem denuntiaverat 2.Schem.12.10.& sequentibus.* 9 Ad te Jehova clamavi] *ut docet historia 2.Schem.15.32.* 10 Quid lucri] *summa orationis quam habuit David duobus vers. comprehensa; cujus partes sūt duæ, exordium ab inutili, hoc vers. & petitio, vers. sequente.* In sanguine meo] *id est, si occidar.*

Cùm

Cùm descendam] *id est, sepeliar; periphrasis: ut suprà vers. 4.* Pulvis] *id est, homo in pulverem redactus; metonymia: vide suprà 6.6.* 12 Planctum meum] *de quo vide 2. Schem. 15.30.* In choream] *id est, in maximum gaudium; hyperbole.* Solvisti cilicium] *id est, sustulisti luctum & lætitiam attulisti: Synecdoche a signis.* 13 Gloria] *id est, anima, ut suprà 16.9.* Jehova Deus mi] *Conclusio epiphonematica.*

Psalmus XXXI.

David gravissima aliqua calamitate pressus, Deum orat pro salute sua, adducens fidem suam in misericordiam Dei, & miseriæ suæ gravitatem indignitatemq; explicans: adversariis impiis exitium imprecatur: deinde quasi liberatione parta Deum laudat publicorum privatorumq; beneficiorum nomine, & pios omnes hortatur ad diligendum constanter & colendum Deum.

1 MAGISTRO symphoniæ ' psalmus Davidis.

2 ' Ad te, Jehova, ' me recipio, ne erubescam in seculum: ' justitia tua libera me.

3 ' Inclina ad me aurem tuam, citò eripe me: esto mihi [a] rupes robusta, locus munitissimus ad servandum me.

4 Nam petra mea & munitio mea es; itaque propter nomen tuum ' agito me & ' deducito me.

5 Educito me e reti quod absconderunt adversum me: quia tu robur meum *es*.

6 In manum tuam depono spiritum meum: ' redemisti me, Jehova, Deus fortis, ' [b] verax.

7 ' Odi eos ' qui observant vanitates [c] vanissimas: nam ego in Jehova confido,

8 Me exultaturum & lætaturum benignitate tua: quia aspexeris afflictionem meam, agnoveris angustias animæ meæ:

9 Ac non tradideris me in manum inimici; sed ' statueris in lato pedes meos.

10 Gratiam fac mihi, Jehova: ' nam angustia *est* mihi, ' contabescit præ indignatione oculus meus, ' anima mea, & venter meus:

11 Nam deficit mœrore vita mea, & anni mei gemitu: labefactatur [d] iniquitate quam patior virtus mea, etiam ossa mea contabescunt.

12 Apud omnes hostes meos sum probro, & apud vicinos meos valde, pavoriq; notis meis: aspicientes me foris, evagantur a me.

13 Oblivione sepelior ab animo, ut mortuus: ' sum ut instrumentum perditum.

14 Nam audio infamiam a [e] multis, metum circumquaque; consultando simul adversus me, de intercipienda anima mea cogitant.

15 ' Ego verò in te confido, Jehova; dicens, ' Deus meus es.

16 ' In manu tua ' tempora mea sunt; eripe me e manu inimicorum meorũ, & a persequentibus me.

17 ' Fac ut luceat facies tua super servum tuum, serva me benignitate tua.

18 ' Jehova, ne erubescam, quandoquidem invoco te: erubescant ' improbi, excindantur *descensuri* in sepulchrum.

19 Muta reddantur labia [f] mendacia; quæ loquuntur contra justum, [g] superbè cum elatione & contemptu.

20 ' Quàm multa est bonitas tua, quam recondis reverentibus te; operaris erga recipientes se ad te, coram filiis hominum!

21 ' Abdis eos in abdito præsentiæ tuæ, ab elationibus virorum: abscondis eos in tugurio a contentione linguarum.

22 ' Benedictus *sit* Jehova; quia mirificam reddit benignitatem suam erga me, *ut* in civitate munita *collocans me*.

23 ' Ego quidem dixerã in festinatione mea, excisus sum a conspectu oculorum tuorum: Veruntamen audisti vocem deprecationum mearum, cùm vociferarer ad te.

24 ' Diligite Jehovam omnes quos benignitate prosequitur; ' fideles custodientem Jehovam, & rependentem [h] in reliquos, facientem res magnificas.

25 Confirmamini, ' & fortificabit animum vestrum; omnes qui speratis in Jehovam.

[a] Heb. *in rupem roboris, in locũ munitionum.*

[b] Heb. *veritatis.*

[c] Heb. *vanitatis, sive nihili.*

[d] Heb. *iniquitate mei.*

[e] Heb. *multorum.*

[f] Heb. *mendacii.*

[g] Heb. *durũ: ut 1. Schem. 2.3.*

[h] Heb. *in residuum.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti,* εὐκτικὸς, εὐχαριστικὸς, καὶ διδασκαλικός: *ac proinde constans ex tribus partibus; precatione, usque ad vers. 20. Laudatione, usque ad vers. 24. & conclusione didascalica, duobus ultimis.* 2 Ad te Jehova] *prima pars psalmi, precatio: cujus partes sunt duæ, una pro salute supplicis, usque ad vers. 18. altera pro adversariorum exitio, vers. 18. & sequente: ut suprà psal. 28. In hac autem priore precatione argumenta ducuntur tum a persona supplicis, ut qui in Deum confideret, tum a persona Dei: qui duo loci prolepticè hoc vers. positi per* ὑστέρωσιν *sequentibus explicantur.* Me recipio] *prior locus a fiducia personæ suæ.* Justitia tua] *posterior locus, a natura & officio Dei.* 3 Inclina] ἐργασία *precationis, argumento ducto a persona Dei, usque ad vers. 7.* 4 Agito me] *præiens & præmonstrans viam.* Deducito me] *Sensim & accommodè ad infirmitatem meam, ut fœtæ pecudes duci solent: ut Jeschah. 40.11.* 6 Redemisti me] *Confirmatio ab anteacta experientia.* Verax] *id est, qui semper idem es ac tibi constas; proinde neque promissam rem, neque anteactam mutaturus es.* 7 Odi] *alter locus precationis a persona sua, ut observatũ est suprà in vers. 2. cujus duo ponuntur argumenta: unũ, quòd integro animo & fide est in Deum, usque ad vers. 10. alterũ, quòd gravissimè & indignissimè affligitur, usq; ad ver. 15.* Qui observant] *.i. fiduciã habent in caducis rebus, & se ad illas recipiunt.* 9 Statueris in lato] *ut suprà psalmo 4.2. & 18.20.* 10 Nam angustia] *ab indignissimis suis calamitatibus precationem amplificat, ut observatum est in vers. 7. Ostendit enim primùm exhauriri vitam, hoc & sequente ver. Deinde se ignominia obrui, duobus sequentibus; ac postremò omnibus modis consternari, ver. 14.* Contabescit] *ut suprà psal. 6. ver. 8.* Anima mea] *id est, totus animo & corpore.* 13 Sum ut instrumentum] *id est, nulla est cura aut memoria mei.* 15 Ego verò] *regressio ad priorem partem argumenti, quæ fuerat intermissa inde a ver. 10. quasi dicat, indignum est novas miserias accumulari misero; sed fideli & credenti in te, indignius: sic concludit precationem de salute sua, repetitis summatim argumentis a fide sua* & a

& a persona Dei, his tribus vers. Deus meus es] a fœdere locus. 16 In manu tua] locus a potentia, fœderis promissionumq́ effectrice. Tempora mea] id est, terminus & status vitæ meæ, quam ob rem ne sinas ab istis vitam aut statum prosperum adimi. 17 Fac ut luceat] vide suprà 4. 7. 18 Jehova] transitio ad secundam precationem, ut observatum est suprà in ver. 2 Improbi] a Deo, a bono & æquo alieni: ut suprà psal. 28. 3. 20 Quàm multa] secunda pars psalmi, laudatio gratiæ beneficiorumq́ Dei, primum κατὰ θέσιν, hoc ver. & sequente, deinde καθ᾽ ὑπόθεσιν & singulare exemplum personæ suæ, ver. 22. & 23. Est autem hoc loco gravissimum epiphonema, quo ostendit psaltes thesauros Dei infinitos alios asservari piis, alios palam communicari, hoc ver. alios denique clam in ipsorum animis æterna virtute ejus obsignari, & cùm opus est exhiberi. 21 Abdis eos] id est, non tantùm ornas bonis, sed etiam conservas a malo. 22 Benedictus] laudatio singularis: ut dictum est in ver. 20. 23 Ego quidem] amplificatio laudationis singularis ab infirmitate sua labascente propter calamitatum magnitudinem: ad me (inquit) & ad infirmitatem meam non respexit Deus, sed ad benignitatem & misericordiam suam. 24 Diligite Jehovam] Conclusio hortatoria ad amorem Dei, hoc vers. & confirmationem fidei amorisq́ erga illum, vers. seq. Fideles custodientem] αἰτιολογία cur amore prosequi debeamus Deum, ab operibus illius erga bonos, contra improbos, & in omnes magnificis. 25 Et fortificabit] αἰτιολογία hortationis, a promissionib. Dei.

Psalmus XXXII.

Psaltes beatitatem piorum in remissione peccatorum prædicat, & experientia sua confirmat: deinde fideles informat in fide, invocatione, & obedientia; propositaq́ administratione Dei in bonos & malos, illos hortatur ad gaudium in spiritu.

1 Davidis ᵃode didascalica. ᵃBeatus ᵃlevatus a defectione, cujus tectum est peccatum.

2 Beatus homo, cui non imputat Jehova iniquitatem, & cujus spiritui non inest dolus.

3 ᵃCùm silerem, ᵃinveterascebāt ossa mea; ᵃin rugitu meo toto die.

4 Nam interdiu & noctu gravis erat super me manus tua; ᵃcōvertebatur prǽstantissimus humor meus in siccitates æstivas. Sela.

5 Peccatum meum notum faciam tibi, & iniquitatem meam non tegam (inquiebam) confitebor defectiones meas Jehovæ; & tu sustulisti [b] ᵃpœnam peccati mei. Sela.

6 ᵃPropter hoc oraturus est te, quemcunq; benignitate prosequeris ᵃquo [c] tempore obvenerit: ᵃ(in inundatione aquarum multarum, ad eum ᵃnon pertingent tantùm) *dicens:*

7 ᵃTu latibulum es mihi, ab angustia custodito me: cantionibus liberationis circundato me: Sela.

8 ᵃErudiam te & docebo te qua via ambulaturus sis; consilium dabo, *attento* in te oculo meo.

9 ᵃNe estote ut equus, ut mulus, [d] expertes intelligentiæ: cujus os fræno & habena constringendum *est*, ᵃne appropinquet ad te.

10 ᵃMagni dolores *sunt* improbo: qui autem fiduciam habet in Jehova, benignitas circundat eum.

11 ᵃLætamini in Jehova, & exultate justi; & cantate omnes recti [e] animo.

ᵃHeb. *levatus defectione, tectus peccato: synecdoche.*

[b] Heb. *iniquitatem.*

[c] Heb. *tempore obveniendi.*

[d] Heb. *non intelligere.*

[e] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *Istius odes summæ partes sunt tres: prima est propositio beneficiorum Dei sua confirmatione juncta, usque ad vers. 6. secunda, propositio officii nostri, usque ad vers. 10. postrema, conclusio hortatoria, duobus ultimis vers.* Beatus] γνώμη: *cujus summa est, beatitatem hominis positam esse in remissione peccatorum & imputatione justitiæ Christi, cujus effectus est sanctificatio, sub finem ver. 2. justificatio autem tribus modis declaratur, primùm quòd peccata tolluntur adeò ut non sint; deinde quòd teguntur ita, ut ne peccatorum quidem vestigia & sordes appareant, hoc vers. postremò, quod ea non imputet Deus cum semel sustulit delevitq́; sed tantùm justitiam in Christo.* 3 Cùm silerem] *Confirmatio ab experientia singulari: cujus partes duas enarrat psaltes: una est, dum continui apud me peccatū meum, Dei manus pressit me gravissimè; altera, cum primùm rejeci in Deum atque confessus sum peccata mea, hanc gratiam à Deo expertus sum.* Silerem] *id est, non enuntiarem, sed dissimularem peccata mea.* Inveterascebant ossa mea] *id est, totus conficiebar animo, nihil erat in me tam firmum, quod non attereretur manu Dei: metaphora.* In rugitu meo] *id est, tantisper dum non adverti ad peccata mea; sed tanquam fera rationis expers, præsente adversitatum sensu abreptus sum, & belluinos potiùs quàm humanos gemitus & querimonias fudi.* 4 Convertebatur] *id est, viriditas mea exarescebat tota, & exhauriebar viribus: metaphora.* 5 Pœnam peccati] *id est, peccatum & pœnam: respicit enim ad propositionē ver. 1. peccata tolli, & illis quibus tolluntur bene esse.* 6 Propter hoc] *altera propositio de officio nostro, cujus partes ponuntur duę; prior est invocatio fidei, his duobus ver. posterior, obsequium & attentio ad voluntatem Dei, ver. 8. & 9. propter hoc (inquit) quod tuis te talem exhibes, ac nominatim mihi; fideles hæc duo officia præstituri sunt, orationem fidei, & obedientiam.* Quo tempore obvenerit] *quædam velut inundatio calamitatum; cujus mox meminit.* In inundatione] *id est, procellis & fluctibus calamitatum vehementissimis, ut suprà 18. 17. & psal. 69. passim. Ex autem hæc præstantissima promissio Dei erga pios officio suo defungentes; cujus verba aliquantum invertimus, quia obscurior est ἐμπλοκὴ in Hhebræo textu.* Non pertingent tantùm] *id est, ne pertingent quidem; adeo firma est Charitas Dei erga nos in Christo, Rom. 8. 35.* 7 Tu latibulum es mihi] *id est, tu unus es perfugium meum: formula orationis fidelium in calamitatibus.* 8 Erudiam te] *apostrophe ad fidelem quemque: secundum propositionis membrum, ut observatum est suprà in vers. 6.* 9 Ne estote] *id est, ne obstupescite & obbrutescite ad exer-*

ad exercitationes Dei: sed animos vestros sedulò advertite, ut cognoscatis administrationem ejus, ne frænos potentiæ suæ cogatur adhibere ad edomandam feritatem vestram. Ne appropinquet] *ore suo, ne mordeat noceátve tibi.* 10 Magni dolores sunt] *Conclusio, cujus partes sunt, αἴτιον sive causa ex administratione Dei, hoc versu: & hortatio, ad pacem & lætitiam spiritus, vers. seq. Causam sic exponit propheta: magnis doloribus afficitur improbus, & eò quidem majoribus, quod nullum habet sensum benignitatis dei; fidelem verò etiam in magnis doloribus benignitas Dei circundat atque consolatur.* 11 Lætamini] *hortatio a superiore causa.*

PSALMUS XXXIII.

Psaltes laudationem Dei commendat a mirificis operibus illius ex ordine vel extra ordinem naturæ factis; nominatim verò contra infideles & erga fideles, quorum causa singularem Dei providentiam adhiberi in hoc mundo prædicat: postremò Ecclesia fiduciam suam in illum professa, sibi exoptat benignitatem illius.

1 CANTATE justi in Jehova; rectos decet laudatio.
2 Celebrate Jehovam cithara; nablio & decachordo psallite ei.
3 Canite ei canticum novum, [a]optimè pulsate cum clangore.
4 Quia rectum est verbum Jehovæ, & omne opus ejus [b] constans;
5 Amat justitiam & judicium: benignitate Jehovæ plena est terra.
6 Verbo Jehovæ cœli facti sunt, & spiritu oris ejus totus exercitus eorum:
7 Congerit quasi cumulum aquas maris, disponit in thesauris abyssos.
8 Timeant a Jehova omnes *incolæ* terræ: ab ipso metuant omnes habitatores orbis.
9 Nam ipso dicente est *quicquid est*: ipso præcipiente existit.
10 Jehova irritum facit consilium gentium, infringit cogitationes populorum.
11 Consilium verò Jehovæ in seculum consistit; cogitationes [c] animi ejus in ætates singulas.
12 Beata gens illa, cujus Jehova Deus *est*: populus *quem* elegit in possessionem sibi.
13 E cœlis intuetur Jehova, videt omnes filios hominis:
14 E loco habitationis suæ, prospicit in omnes habitatores terræ:
15 Formator pariter cordis eorum, animadvertens ad omnia opera eorum.
16 Non *est* rex qui servetur multitudine copiarum, potens non eripitur multitudine virium:
17 [d] Mendax *est* equus ad salutem, & multitudine roboris sui non liberat *sessorem*.
18 Ecce oculus Jehovæ *attendit* ad timentes sui, ad expectantes benignitatem ipsius.
19 Ut eripiat a morte animam eorum, & vivos conservet eos in fame.
20 Anima nostra præstolatur Jehovam: auxilium nostrum & scutum nostrum *est*.
21 Nam in eo lætatur [e] animus noster, quia nomini [f] sancto ejus confidimus.
22 Sit benignitas tua, Jehova, super nos; prout expectamus te.

[a] Heb. *bene facite pulsãdo.*
[b] Heb. *in veritate sive constantia.* *Gen. 1.*
[c] Heb. *cordis ejus in ætatem & ætatem.*
[d] Heb. *mendacium.*
[e] Heb. *cor.*
[f] Heb. *sanctitatis ejus.*

ANNOTATIO.

1 Cantate] *Psalmus est ἀνεπίγραφος, ex parte ἐπαινετικὸς, & ex parte εὐκτικὸς: itaq; trib. partib. constat, laudatione, tribus primis vers. narratione sive propositione argumentorum laudis, inde a ver. 4. usque ad 20. & conclusione petitoria.* 3 Canticum novum] *.i. quod non antiquatur, senescit aut evanescit, sed perpetuò in ecclesia viget, dum perpetua Dei erga se beneficia percipit in Christo; prout sequentia ostendunt.* 4 Quia rectum] *altera pars: propositio sive narratio argumentorum ad laudes Dei pertinentium ab ordinaria administratione ejus verbo, & opere; quæ duo sunt ordinaria documenta justitiæ, judicii, & benignitatis ejus: quæ omnia proleptice his duobus vers. posita, deinde copiosè explicantur, primùm a creatione & administratione ordinis naturalis, ver. 6. & 7. deinde ab administratione qua utitur extra ordinem, contra improbos, & erga ecclesiam suam, usque ad ver. 20.* 5 Judicium] *id est, executionem justitiæ adversus improbos, ut ostendit benignitatis antitheton; ac proinde exequitur ipse: nã quodcunque vult, facit, psal. 115. 3.* 6 Verbo Jehovę] *ab opere creationis & conservationis, ut observatum est in ver. 4.* Spiritu oris] *ut Ijobi 15. 30.* Exercitus] *ut Gen. 2. 1.* 7 Abyssos] *.i. aquas profundas in suis alveis.* 8 Timeant] *transitio ad secundum genus argumentationis ab extraordinaria administratione Dei; primùm universè. 9. vers. deinde sigillatim, tum in omnium consilia præter ipsius voluntatem inita. ver. 10. & 11. tum erga ecclesiam suam, ver. 12.* 12 Beata] *epiphonema de felicitate ecclesiæ, quæ cum superioribus Dei operibus comparata est magnificentissima.* Deus est] *vide Gen. 17. 7.* 13 E cœlis] *ἐργασία proximi epiphonematis, a solicita attentione & administratione Dei, quæ humanitus describitur his duobus ver. deinde accommodatur ad singulos homines, cõsilia, & facta eorum, tam improborum, ver. 16. & sequente, quàm bonorũ & timentiũ Dei, ver. 18. & 19.* 14 E loco habitationis] *.i. e cœlo, ut 1. Reg. 8. ver. 30. & 43.* 17 Mendax est equus] *id est, fallens fiduciam & expectationem sessoris.* 18 Ecce] *alter locus de providentia Dei erga pios, quasi per hypotyposin.* 19 In fame] *id est, in quovis periculo: synecdoche exemplorum omnium sub appellatione unius; quo modo fere totus hic psalmus accipiendus est.* 20 Anima nostra] *Conclusio, cujus partes sunt duæ; professio fiduciæ nostræ in Deũ & gloriationis, duobus ver. & petitio gratiæ, ver. ultimo.* 21 Nomini sancto] *.i. ei nominatissimo Deo atque sanctissimo: hypallage Rhetorum.*

PSALMUS XXXIIII.

David ex præsentissimo periculo, in quod se infirmitate conjecerat, divinitus liberatus, Deum celebrat, & ecclesiam ad celebrandum proposito suo argumento hortatur: deinde doctrinam de officio nostro attexens providentiam Dei, veritatem atque constantiam in nobis servandis a malo, redimendisq; explicat.

1 ODE

1 ODE Davidis, cùm mutasset [a] speciem suam coram Abimeleco; eoq; ipsum expellente, abiret.

2 Benedicam Jehovæ omni tempore; jugiter laus ejus *erit* in ore meo.

3 In Jehova jactabit se anima mea; audient mansueti, & lætabuntur;

4 *Dicens*: magnificate Jehovam mecum, & extollamus nomen ejus pariter.

5 Quæsivi Jehovam, & exaudivit me; ac ex omnibus pavoribus meis eripuit me.

6 Qui intuentur in eum & confluunt; vultus eorum ne erubescant; *sed dicant*:

7 Iste pauper invocavit, & Jehova exaudivit; ac ab omnibus angustiis ejus servavit eum.

8 [b] Castrametantur Angeli Jehovæ circa timentes ejus, & eripit eos.

9 Gustate & videte bonum esse Jehovam: beatus vir ille, *qui* se recipit ad eum.

10 Timete Jehovam sancti ejus: quia non *est* penuria timentibus eum.

11 Juvenes leones pauperantur atque esuriunt: quærentes autem Jehovam, non indigent ullo bono.

12 [c] Agite filii, auscultate mihi: reverentiam Jehovæ docebo vos.

13 Quis *est* vir ille, qui delectatur vita; amat dies, *amat* frui bono?

14 Custodi linguam tuam a malo: & labia tua ne loquantur fraudem.

15 Recede a malo, & fac bonum: require pacem, & sectare eam.

16 Oculi Jehovæ ad justos, & aures ejus ad vociferationem eorum *attendunt*:

17 Irata *verò* facies Jehovæ ad facientes malum, ut excindat e terra memoriam eorum.

18 Clamantes *illos* Jehova audit, & ex omnibus angustiis ipsorum eripit illos.

19 Propinquus *est* Jehova fractis [d] animo: & contritos spiritu servat.

20 Multæ *sunt* afflictiones justi; sed ex omnibus illis eripit eum Jehova,

21 Servans omnia ossa ejus, unum ex illis non frangitur:

22 At morte afficit improbum afflictio: & osores justi [e] disperduntur.

23 Redimit Jehova animam servorum suorum; ita ut non disperdantur ulli recipientes se ad eum.

1. Schem. 21 [a] Heb. *gustum suum*.

[b] Heb. *castrametatur angelus: enallage numeri*.

[c] Heb. *venite*.

[d] Heb. *corde*.

[e] Heb. *vastatur, ut infrà sequente. ver.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est secunda alphabetica ex ordine Hhebræorum, generis mixti,* ἐπαινετικὴ καὶ διδασκαλική. *Occasio illius conscribendæ exponitur ver. 1. partes sunt tres: exordium 2. & 3. vers. propositio laudativa, usque ad vers. 9 & doctrinæ loci, inde ad finem usque.* Abimeleco] *vide 1. Schem. 21.11. in annot.* Expellente] *per servos suos quibus in mandatis dedit, ibidem vers. 15.* Abiret] *in terrã Jehudæ ut ostenditur 1. Schem. 22.1.* 2 Benedicam] *Exordium laudativum ex abrupto, quo exponit David se omni tempore ex animo palàm in ecclesia celebraturum Deum.* 4 Dicens magnificate] *propositio hortatoria ad laudationem Dei; primùm a singulari experientia sua, deinde a communi fidelium omnium.* 5 Quæsivi Jehovam] *narratio brevis exempli sui, qua ostendit se non simulatione stultitiæ; sed solo Dei quem invocavit beneficio liberatum esse,* Pavoribus] *de quibus 1. Schem. 21.13.* 6 Ne erubescant] *magnificare Jehovam & extollere nomen ejus, prout ego simulans stultitiam feci; sed potiùs audentibus animis prædicent:* μείωσις. 7 Iste pauper] *prædicatio beneficientiæ Dei a singulari exemplo, quod ipse David proponit Ecclesiæ verbis. quasi dicat, quid fecerat miser? primùm occupatus metu, suæ salutis causa se ad populum perditum receperat, & conjecerat in præsentissimum periculum (nam ista effugia non probari Deo, docuit propheta Gad 1. Schem. 22. 5.) deinde cultum Dei dissimulaverat simulata stultitia; sed eò major fuit misericordia domini erga eum, quòd abjecta infirmitatis ejus ratione, exaudivit eum. Sic seipsum proponit in exemplum toti ecclesiæ, & præit omnibus verba ad ædificationem illius.* 8 Castra metantur] *transitio ab hypothesi ad thesin: quasi dicat ecclesia, iste miser non humanitus, sed divino præsidio ex istis periculis servatus est: certum est igitur, pios præsidio Dei & angelorum castris circumvallatos & munitos esse; ut alia scripturæ exempla docent: Gen. 32.1. & 2. Reg. 6.17. & alibi passim.* 9 Gustate] *tertia pars odes, continens duos doctrinæ locos; quorum unus est de officio nostro erga Deum, usque ad ver. 16. alter, de beneficio Dei erga nos, inde ad finem usque. Officii autem nostri genera ponuntur quatuor: primum est, ut ex perceptis & visis bonis atque exemplis ejus cognoscamus eum, hoc ver. secundum, ut cognitum timeamus, duobus sequentibus: tertium, ut timentes audiamus voluntatem ejus, ver. 12; postremum, ut auditæ voluntati ejus obsequamur; quibus singulis partibus suæ promissiones propheticè adjunguntur. Ait igitur David, Gustate & videte, id est, percipite re ipsa, & cognoscite exemplis: metaphora.* 11 Juvenes leones] *amplificatio superioris promissi per comparationem: quasi dicat, quicunque viribus suis freti atque præfidentes non respiciunt ad Deum, miserè pereunt: fideles verò non item.* 12 Filii] *Dei videlicet domestici ecclesiæ, & discipuli prophetarum in ædificatione ecclesiæ laborantium: sic amico elogio animos illorum dociles efficit atque benevolos.* 13 Quis est] *transitio ad quartum doctrinæ caput per interrogationem, ubi inverso ordine promissionem primo loco ponit, ut ad obsequium (quod explicatur duobus sequentibus ver.) commodiùs fideles adducat.* Delectatur vita] *id est, cupit bene beatéque vivere, cùm in præsente tum in futura vita.* 14 Custodi] *obsequii leges verbis, operibus, & animis datæ, primùm* κατ' ἀφαίρεσιν, *ne quid obeatur malis; deinde* κατὰ θέσιν, *ut fiat & procuretur quod bonum honestumq; est coram Deo atque hominibus.* 16 Oculi Jehovæ] *alter doctrinæ locus de administratione Dei, continens membra duo: unum de beneficiis ejus erga bonos, alterum de suppliciis improborum: quæ duo per prolepsin his duobus ver. enuntiata, in sequentibus explicantur.* 18 Clamantes illos] ἐξήγησις *ver. 16. resumptis verbis hypotheseos, quæ habentur suprà ver. 7.* 19 Propinquus est Jehova] *majestate, virtute, atque auxilio, sive per se, sive per res creatas.* Fractis animo] *id est, calamitatum magnitudine confectis, & propè animam agentibus.* 21 Unum ex illis non frangitur] *sine ejus voluntate: vide Matth. 10.29. & sequentibus.* 22 At morte] ἐξήγησις *ver. 17.* 23 Redimit] *Conclusio ad confirmationem & consolationem piorum.*

PSALMUS XXXV.

David Dei fidem implorans pro adversariorum exitio & salute sua, injurias indignissimè acceptas, & perfidio-

perfidiosissimam illorum hypocrisin explicat; servari a Deo petit contra fraudulentos illorum conatus, Deumq; appellat testem & judicem improbitatis illorum & innocentiæ suæ, ad gloriam ipsius & publicum ecclesiæ bonum.

1 ODE Davidis. Contende Jehova, adversus contendentes mecum; impugna impugnantes me.
2 Prehende scutum aut clypeum; ac surge in auxilium meum.
3 Et exere hastam, & præclude persequentibus me: dic animæ meæ, salus tua sum.
4 Pudefiant & rubore perfundantur, quærentes animam meam: agantur retrorsum, & erubescant machinantes malum meum.
5 Sint sicut gluma coram vento, angelo Jehovæ impellente:
6 Sit via eorum [a] tenebrosa & lubricissima; & angelus Jehovæ persequatur eos.
7 Quandoquidem immeritò [b] abscondūt mihi rete suum, immeritò fodiunt foveam contra animam meam:
8 Eveniat ei vastatio nescienti, ut rete ipsius quod abscondit, capiat eum: in vastatione decidat in illam.
9 Sic anima mea exultet in Jehova, gaudeat in salute ejus.
10 Omnia ossa mea dicant, Jehova, quis *est* par tibi: eripiens pauperem a valentiore eo, pauperem, inquam, & egentem a diripiente eum?
11 Insurgunt testes injurii, quæ ignoro repetunt a me:
12 Rependunt mihi malum pro bono, orbitatem animæ meæ:
13 Quamvis ego, ægrotantibus illis, *utens pro* veste mea cilicio; affligerem jejunio animam meam, & oratio mea in sinum meum rediret:
14 Tanquam *ad* proximum, tanquam *ad* fratrem mihi continenter itarem; tanquam lugens matrem atratus curvarem me.
15 Cùm verò claudico, lætantur congregantes se: congregant se apud me loripides, ut non animadvertam; lacerant, ac non silent:
16 [c] Inter hypocritas *facetos* sanniones faceti; frendentes contra me dentibus suis.
17 Domine, quandiu aspicies? reduc animam meam a vastationibus eorum, a juvenibus leonibus unicam meam:
18 Celebrem te in congregatione multa, in populo [d] frequenti laudem te.
19 Ne lætentur de me, qui mihi sunt inimici [e] falsis de causis: qui oderunt me immeritò, ne nictent oculo.
20 Non enim pacem loquuntur: sed contra quietos terræ res [f] fraudulentissimas excogitant:
21 Et dilatant contra me os suum; dicentes, euge, euge, videt oculus noster.
22 Vides Jehova, ne sileas; domine, ne longè absis a me.
23 Evigila & expergiscere ad judicium meum: Deus mi & domine mi, ad contentionem meam.
24 Judica me secundum justitiam tuam, Jehova, Deus mi; & ne lætentur de me.
25 Ne dicant [g] cum animo suo, euge, anima nostra; ne dicant, absorbuimus eum.
26 Pudefiant & erubescant simul, gaudentes de malo meo: induantur pudore & ignominia, qui magnificant *se* contra me.
27 Cantabunt & lætabuntur, qui delectantur justitia mea; dicentque jugiter; magnificetur Jehova; qui delectatur pace servi sui:
28 Et lingua mea [h] enuntiabit justitiam tuam, toto die laudem tuam.

[a] Heb. *tenebræ & lubricitates.*
[b] Heb. *abscondunt mihi foveam rete suū, immeritò fodiunt cōtra, &c.*
[c] Heb. *inter hypocritas facetiæ sanniones facetiæ: similis constructio est Ijobi 20.17. & Jescha. 19. 11.*
[d] Heb. *valido.*
[e] Heb. *falsitatis.*
[f] Heb. *fraudum.*
[g] Heb. *in corde suo.*
[h] Heb. *meditabitur.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est* εὐκτική, *cōstans ex quatuor partibus: exordio abrupto, sive petitione pathetica, usq; ad ver. 11. propositione sive narratione malorū suorū, inde usq; ad ver. 17. petitione usq; ad 27. & coclusione, duobus ultimis. Petitionis autē abruptæ, unde exordiū ducitur, membra ponuntur duo; unū* κατάρατικὸν *in adversarios, ver. 1. alterum,* εὐκτικὸν *pro seipso, vers. 2. quæ duo deinde exornat usque ad vers. 9 postea verò amplificat a supremo fine, qui est gloria & laudatio Dei, usque ad 11.* 2 Prehende scutum] *humanitus dicta.* 5 Sicut gluma] *ut suprà Psal. 1. ver. 4.* 7 Quandoquidem immeritò] ἀιτιολογία *imprecationis ab atrocitate peccati adversariorum; qua ostendit David se hîc minimè indulgere perturbationibus animi sui, sed omnia justitiæ Dei tribuere. Est autem in hoc ver. obscurissima verborum* ἐμπλοκὴ, *quam perspicuitatis causa mutavimus.* Abscondunt mihi rete suum] *id est, moliuntur contra me omnibus artibus: metaphora, ut suprà psal. 7. & 9.* 8 Eveniat ei] *id est, eorum cuique: syllepsis Hebræorum.* Illam] *foveam, quam fodisse dicuntur ver. præcedente.* 9 Sic anima mea] *summus finis petitionis, ut observatum est suprà in ver. 1.* 10 Omnia ossa mea dicant] *id est, omnibus viribus meis dicam: hyperbole, ut Ijob. 31.20. & infrà 51.10.* 11 Insurgunt] *secunda pars, propositio sive narratio querelæ suæ: cujus loci summa sunt tres; primus, quòd injuriam gravissimam patitur, hoc ver secundus, quòd indignissimè patitur, ut qui adversariis omnibus modis benefecerit, usq; ad ver. 15. tertius, quod per fraudem & ludibrium exagitatur cum simulatione perfidiosissima, ver. 15. & 16. Videtur autem de illis hominibus intelligere, qui ipsum falsis criminationibus apud Schaülem onerabant; quorum fit mentio 1. Schem. 24.10. & 26.19.* 12 Orbitatem animæ meæ] *id est, efficiunt ut tanquam orbus vel potius orphanus a Dei patris mei cultu, ab ecclesia, patriaq; absim; ut idem conqueritur 1. Schem. 26.19.* 13 Quamvis ego] *cùm nondum percepissem desperatam illorum malitiam, & reprobationem a Deo.* Cilicio] *vide in Gen. 37.34.* In sinū meū] *id est, orationem pro illis frequentarem, & sæpius repeterem, quasi in sinu gestans.* 14 Itarem] *invisens ad consolandum eos.* 15 Cùm verò claudico] *id est, cùm magnitudine rerum adversarum nutare & propè corruere videor: metaphora a rebus corporeis.* Lætantur congregantes] *id est, dum conveniunt inter se ut invisant me, lætitiam magnam agitant.* Congregant se] *id est, cùm ad me venitur, similiter dolentes agunt, quasi eodem malo afficerentur mecum, simulatione miseriæ (ut Augustinus loquitur) non compassione misericordiæ.* Animadvertam] *hypocrisin & fraudem suam.* Lacerant] *vestimenta sua, ut si meus dolor afficeret illos gravissimè: vide Gen. 37.34.* Non silent] *id est, omnia complent planctibus, & bonos consolatores agunt. Hujusmodi autem fuisse multos* ἐπαμφοτερίζοντας, *desultorios, & omnia facientes ad*

ad gratiam omnium partium, qui modò Schaüli subservirent, modò subblandirentur Davidi, appareti ex ipsius Davidis verbis, 1. *Chron.* 12. 17. *& ex Kehhilæorum & Ziphæorum exemplo,* 1. *Schem.* 23. *&* 26. 16 Inter hypocritas] *id est, cùm a me profecti sunt ad congerrones suos.* Frendentes] *id est, furentes ex ira gravissima: synecdoche.* 17 Domine] *tertia pars odes, petitio, argumento planè cum prima parte conveniens: nam & imprecatur inimicis Deum implorans, & bene precatur sibi.* Quandiu aspicies] *tantùm, ac non judicium exercebis?* Reduc] *id est, fac ut revertar ad publicum tuum cultum & patriam meam, qua per istorum importunitatem carere cogor: nam respicit his verbis ad querimoniam, qua usus est sup. ver.* 12. A vastationibus] *id est, ne vaster ab illis, atque dilacerer.* Unicam meam] *vide suprà* 22. 21. 19 Nictent oculo] *id est, amarulenter ludificentur me: synecdoche.* 20 Non enim] *Confirmatio petitionis ab injuria adversariorum, tum publica contra omnes pios, hoc vers. tum singulari contra prophetam, sequente vers. Quam ob rem Deum nominatim appellat testem, ver.* 22. 21 Dilatant] *i. per ludibrium exagitant: ut Ijobi* 16. 10. *& Jescha.* 57. 8. Videt oculus noster] *videlicet malum quod exoptavimus: ἀποσιώπησις mali per euphemismum, in hoc genere loquendi frequens: ut Psal.* 54. 9. *&* 59. 11. *&* 118. 7. 22 Ne sileas] *id est, ne quiescas; sed compares te ad faciendum judicium: humanitus dicta, his duobus ver.* 25 Ne dicant] *ampliùs, ut dixisse leguntur suprà ver.* 21. 27 Cantabunt] *Conclusio a rebus consequentibus, nimirum lætitia Ecclesiæ gloria Dei, & prædicatione ejus: in qua duo genera recensentur, laus bonorum omnium, hoc ver. & privata Davidis, ver. sequente.* Justitia mea] *id est, assertione quam feceris, justæ causæ meæ.*

PSALMUS XXXVI.

David regnum populi Dei aditurus, Deum celebrat a beneficentissima administratione ejus erga impios & contumaces, erga res omnes creatas, & erga ecclesiam suam: deinde precatur Deum pro salute & prosperitate populi Dei & sua.

1 MAGISTRO symphoniæ: *Ode* servi Jehovæ, Davidis.

2 Dictum defectionis ad improbum, [a] in intimo cordis mei est; coram cujus oculis non *est* pavor Dei,

3 Quum ablanditur ei in oculis ejus; *sibi* inveniendum esse iniquitatem suam *quæ* odio habenda *esset.*

4 Verba oris ejus [b] vana & dolosa *sunt:* desinit erudire ad benefaciendum.

5 Vanitatem cogitat in cubili suo, insistit viæ non bonæ: malum non spernit.

6 Jehova, in cœlis *est* benignitas tua; fides tua usque ad superiores nubes:

7 Justitia tua instar montium [c] maximorum: judicia tua *instar* abyssi magnæ: homines & jumenta conservas, Jehova.

8 Quàm pretiosa *est* benignitas tua, Deus; cùm filii hominum ad umbram alarum tuarum sese recipiunt.

9 Uberrimè explentur pinguedine domus tuæ, & de torrente deliciarum tuarum bibendum das eis.

10 Quandoquidem penes te *est* fons vitæ in luce tua [d] fruamur luce.

11 Protende benignitatem tuam erga cognoscentes te, & justitiam tuam erga rectos [e] animo.

12 Ne aggrediatur me pes [f] superbi, & manus improborum, ne inducat me ad aberrandum *eò.*

13 Ubi cadunt operarii iniquitatis, ita impulsi ut non possint surgere.

[a] Heb. *in medio.*

[b] Heb. *vanitatis & doli*

[c] Heb. *Dei fortis: vide Gen.* 30. 8.

[d] Heb. *videamus lucem: synecdoche frequens, ut psalm.* 34. 13

[e] Heb. *corde.*

[f] Heb. *viri superbiæ.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode est generis mixti, ἐπαινετικὴ καὶ εὐκτικὴ, constans duabus partibus; laudatione Dei, usque ad ver.* 10. *& precatione, a vers.* 10. *ad finem usque.* Servi Jehovæ] *i. in vocatione & administratione regni Dei servituri; ac proinde fidem & misericordiam ejus implorantis, ut regnum sanctè administrare posset; vide sup. in psal.* 18. 1. 2 Dictum] *prior pars psalmi laudativa, tria laudationis argumenta continet: primum est ab æquanimitate, diuturnaq; patientia & beneficentia Dei erga impios, a* 2. *vers. ad* 6. *usque; secundum, a continuatione beneficæ administrationis ejus in rebus omnibus creatis, vers.* 6. *&* 7. *tertium: a singularibus illius beneficiis erga ecclesiam, ver.* 8. *&* 9. *Beneficentia autem Dei erga impios amplificatur a contumacissima illorum rebellione; primùm factis atque conatibus, vers.* 3. *deinde verbis, vers.* 4. *& postremò consiliis & cogitationibus, vers.* 5. *quæ omnia ex uno tanquam genere derivantur, nimirum vacuitate a timore Dei, quæ ideo prolepticè ponitur vers.* 2. Dictum defectionis] *id est, quòd a defectione semel incepta video animum improbi indies magis ac magis sollicitari ad novas defectiones & scelera, id animo meo insidet. Videtur enim David ab exemplo Schaülis, quem spiritus malus quotidie in nova scelera compulerat, impiorum conditionem describere: vide* 1. *Chronic.* 10. 13 In intimo cordis] *id est, me afficit gravissimè, & animum meum tanquam gladius transverberat.* 3 Abblanditur ei] *id est, blandè atque indulgenter optata illi subministrat.* Sibi inveniendam esse] *id est, omnibus modis videndum esse atque procurandum, ut nefariè adipiscatur nefaria desyderia sua: quas artes Schaul adversus Davidem adhibuisse legitur,* 1. *Schem inde a* 18. *cap.* Quæ odio habenda esset] *id est, quam odisset, si saperet, omnesq; boni odisse debent.* 4 Desinit erudire] *id est, a bono abstinens, nihil docet nisi malefacta: μείωσις, ut sequente vers.* 5 Non bonæ] *id est, ut quamq; videt pessimam, pergit in ea.* Malum non spernit] *id est, nihil mali omittit quin faciat illud, sed studiosissimè amplectitur.* 6 Jehova] *Secundum argumentum laudationis, ut observatum est in vers.* 2. *per apostrophen ad Deum.* In cœlis] *id est, summæ, profundissimæ, adeoq; infinitæ sunt benignitas, veritas, justitia judiciaq; tua, quæ amplitudo metaphoricis comparationibus exponitur ad humanum sensum accommodis.* 8 Quàm pretiosa] *tertium argumentum laudationis, ut observatum est vers.* 2. *per exclamationem ex admiratione profectam,*

cujus subjectio habetur sequente vers. Ad umbram alarum] *ut suprà* 17.8. 9 Uberrimè] *id est, omnem victum, necessitatem, & amœnitatem cùm præsentis, tum venturæ vitæ subministras credentibus in te: allegoriæ.* 10 Quandoquidem] *altera pars psalmi, precatio, tum publica pro toto regno & ecclesia Christi, duobus vers. tum privata pro Davide in administratione regni sui Deo servire cogitantis* 2. *ultimus: publicæ autem precationis tria sunt postulata, lucis, benignitatis, & justitiæ.* Fons vitæ] *id est, inexhausta plenitudo atque perfectio, quâ fideles perfundis pro demenso voluntatis tuæ: sic permanet in allegoria, ver.* 10. *ad precationem transiens.* In luce tua fruamur] *id est, gloriosis & illustribus bonis tuis; vel præsente & futura prosperitate, cujus causas & antecedentia petit, sequente ver. nimirum misericordiam Dei, & justitiam ex misericordia collatam.* 12 Ne aggrediatur me] *precatio singularis, ut diximus ver.* 10. *qua ita deprecatur malum, ut ex contrario intelligatur optare constantiam in bono.* 13 Ubi cadunt] *id est, in eam insaniam, de qua ver.* 2. *& sequentibus: ac proinde in funestum & sempiternum exitium.*

PSALMUS XXXVII.

David pios a maleficorum invidentia ad fidem & securitatem in Deo revocans, elegantissimis promissionibus utrorumque statum per comparationem explicat; illorum infaustam vitam & mortem, horum verò felicem esse ostendens providentia & administratione Dei etiam in mediis calamitatibus: quamobrem pios hortatur ad fugiendum malum, colendum bonum, & amplectendas fide promissiones de ipsorum bono & improborum exitio.

1 ODE Davidis. Ne accendaris ira propter maleficos; ne invideas facientibus iniquitatem:

2 Nam sicut fœnum citò succidentur, & sicut viriditas teneræ herbæ decident.

3 Confide in Jehova & fac bonum: inhabita terram, & pascere fide:

4 Et oblecta te in Jehova, qui dabit tibi petitiones [a]animi tui.

5 Devolve super Jehovam viam tuam, & confide in eo; nam ipse efficiet;

6 Proferens tanquam lucem justitiam tuam, & jus tuum tanquam meridiem.

7 [b]Acquiesce Jehovæ, & continenter expecta eum: ne accendaris ira propter prosperantem via sua, propter virum efficientem cogitata.

8 Absiste ab ira, & derelinque æstuantem iram; ne accendaris ira, saltem ad maleficiendum.

9 Nam malefici excindentur; dum expectantes Jehovam, ipsi hæreditariò possidebunt terram:

10 Et adhuc paululum, planè non erit improbus: quòd si consyderaveris locum ejus, non extabit:

11 Mansueti verò hæreditariò possidebunt terrã, & oblectabunt se in multitudine pacis.

12 Cogitante improbo contra justum, & frendente adversus eum dentibus suis,

13 Dominus ridet eum; quia videt advenire diem suum.

14 [c]Gladium eduxerint improbi, & tetenderint arcum suum; ad dejiciendum pauperem & egentem, ad mactandum rectos viâ:

15 Gladius eorum intrabit in cor eorum, & arcus eorum confringentur.

16 Bonum *est* parum cuiq; justo, plus quàm copia *sua* improbis multis.

17 Nam brachia improborum confringuntur: sustinet autem justos Jehova.

18 Agnoscit Jehova tempora integrorum; adeò ut possessio eorum in seculum futura sit:

19 Non erubescant tempore malo, sed diebus famis saturentur:

20 Dum improbi pereunt & inimici Jehovæ, [d]ut quæ pretiosa sunt in agnis: *ut hæc* consumuntur ipso fumo, consumuntur *isti*.

21 Mutuò accipit improbus, sed non potest reddere: justus verò gratiam facit & donat:

22 Quia benedicti ab illo, hæreditariò possident terram: maledicti verò ab illo excinduntur.

23 A Jehova gressus viri statuuntur, cujus delectatur viâ.

24 Cùm cadit, non dejicitur; quia Jehova sustentat manum ejus.

25 Puer fui, etiam consenui; neque vidi justum ita derelictum, ut semen ejus quæreret panem.

26 Toto die gratiam facit & mutuat, tamen semen ejus in benedictione *est*.

27 Recede a malo, & fac bonum: sic habita in seculum:

28 Nam Jehova amat jus, neque derelinquit quos benevolentiâ prosequitur, in seculum conservantur: semen verò improborum excinditur.

29 Justi hæreditariò possidebunt terram, & habitabunt in æternum super eam.

30 Justi *cujus* os meditatur sapientiam, & cujus lingua loquitur jus,

31 In cujus animo *est* lex dei sui, nullus gressuum ejus labascit.

32 Speculante improbo adversus justum, & quærente morte illum afficere,

33 Jehova non derelinquit illum in manu istius; neque sinit eum condemnari, cùm judicatur.

34 Attende ad Jehovam, & observa viam ejus: tum extollet te ad hæreditariò possidendum terram, [e]excidium improborum videbis.

35 Vidi improbum [f]magna vi erumpentem; & sese explicantem, tanquam arbor indigena virens:

36 Deinde præteriit, & ecce non *erat* ampliùs: nam quæsivi eum, sed non inventus est.

37 Observa integrum, & aspice rectum; finem istius viri esse pacem:

38 Defectores verò perdi pariter, finem improborum excindi;

39 Nam salus justorum a Jehova *est*, robur eorum *est* tempore angustiæ.

40 Et adjuvat eos Jehova, ac liberat eos: liberat eos ab improbis ac servat eos, quia recipiunt se ad ipsum.

[a] Heb. *cordis*

[b] Heb. *sile*.

[c] Heb. *aperuerint, vel solverint*.

[d] Heb. *pretiosum agnorũ*.

[e] Heb. *excindi*.

[f] Heb. *violentum, & sese nudantem*.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est didascalica alternis ferè versibus alphabeticum literarum ordinem continens. Constat autem ex tribus partibus; propositione officii nostri, inde a ver. 1. usque ad 7. confirmatione sive exornatione propositionis, a ver. 7. usque ad 27. postremò conclusione hortatoria ad officium nostrum & certam fiduciam promissionum Dei, ad finem usque. Propositionis membra sunt duo, interdictum adjuncta comminatione, ver. 1. & 2. & mandatum cum promissione usque ad ver. 7.* Ne accendaris ira] *id est, ne indignè feras prosperitatem illorum præsentem.* 2 Sicut fœnum] *id est, neque ipsi perdurant, neque ipsorum felicitas.* 3 Confide in Jehova] *mandatum ex adverso dehortationi sive interdicto superiori respondens, cujus partes sunt duæ; una, ut animum & cogitationes avertendo a consuetudine oculorum, sola fide respiciamus in Deum, cujus fructus hoc ver. & tribus sequentibus exponuntur; altera, ut acquiescamus cum silentio voluntati Dei, in principio ver. 7.* Fac bonum] *primus fructus fidei, bene instituta vita & conformata voluntati divinæ; cujus vitæ modus est ut pascamur fide; adjunctum verò, promissio Dei ad præsentem vitam & habitationem terræ sanctæ pertinens, quæ fuerunt olim symbola cœlestis vitæ & hæreditatis: ut pietas promissionem habet vitæ præsentis ac futuræ, 1. Tim. 4. 8.* Pascere fide] *id est, ex fide vive; non ex rebus præsentibus vitam quærens, ut improbi faciunt, ut Chabakuk 2. 4.* 4 Et oblecta] *secundus fructus fidei, oblectatio fidei in Deo solo acquiescens.* 5 Devolve super Jehovam] *id est, te, vitam tuam, & totas rationes tuas illius fidei committe. Ita summatim comprehendit quæcunque ad fidem pertinent.* Nam ipse efficiet] *quæcunque facto opus fuerint: summa promissionum quas fides percipit, sequente ver. per similitudinem illustrata.* 7 Acquiesce Jehovę] *secunda pars psalmi, confirmatio sive exornatio superiorum documentorum; ad quam transitur brevi repetitione illorum, inverso ordine: nam fidei & spei doctrina, priore loco; dehortatio verò posteriore ponitur, hoc vers. & exegeticè amplificatur, sequente.* 9 Nam malefici] *αἰτιολογία documentorum: primus confirmationis locus ab eventis, quæ per antithesin inter se comparantur nimirum exitio improbrum, ver. 10. & bonorum conservatione, ver. 11. quæ hic proleptice posita sunt.* 10 Non extabit] *prout ipse ab experientia sua confirmat, infrà ver. 36.* 11 In multitudine pacis] *post molestias ab improbis perceptas atque superatas, ut sequentia explicant.* 12 Cogitante improbo] *secundus confirmationis locus a providentia & sapientissima administratione Dei, quia dum tolerat improbum, redire tamen dicitur, sequente ver. & dum vult, judicium perficit, aliis ver.* 13 Diem suum] *quo placet Deo improbos gladio ipsorum jugulare, & servare probos, ut duo sequentes ver. ostendunt.* 16 Bonum est parum] *Tertius confirmationis locus a constitutione præsente animi & conscientiæ utrorúmque: nam per comparationem ostendit David, non posse tam parum esse justo quin animo possideat omnia; quia ipsi adest majestas, cura, promissio, efficacitas, & benedictio Dei, 3. ver. sequentibus: contrà verò improbis nihil tantopere superesse, ut ipsorum animi possint in eo conquiescere.* Improbis multis] *id est, plus percipit boni justus unicus, quàm omnes simul improbi ex cunctis suis facultatibus.* 17 Brachia] *id est, omnes illorum facultates, in quibus suum robur putant consistere.* Sustinet] *id est, quantumvis infirmos & tenues conservat.* 18 Agnoscit] *ut suprà 1. 6.* Tempora] *sive secunda, sive adversa: omnium rationem habet, sequente ver.* 20 Dum] *id est, dum contabescunt fame & emaciantur, ut liquefit infumatum tenellorum agnorum pingue, licèt non fuerit propiùs ad ignem admotum: similitudo elegans. Est autem hîc & duobus sequentibus ver. explicatio ejus quod dixerat ver. 18. ab exemplo famis; quod peræquè ad alias omnes calamitates ex analogia accommodandum est.* 21 Mutuò accipit] *ad levandam famem.* 22 Quia benedicti] *αἰτιολογία istius loci a benedictione Dei, ut observatum est in ver. 16.* 23 A Jehova] *exegesis prioris membri quod in superiore ætiologia ponitur, a benevolentia & beneficentia Dei; qui etiam labentes ex infirmitate suos gratiosè sustinet, 2. ver.* 24 Non dejicitur] *ita ut dejectus maneat, 2. Cor. 4. 9. ut improbi contrà in perpetuum dicuntur dejici. Jechezk. 32. 4.* 25 Puer fui] *quartus confirmationis locus ab exemplo & experientia. quasi dicat, ex quo tempore vivo, non animadverti Dei flagella in viris bonis permanere adeò ut ad posteros usque deriventur; sed observavi semper esse temporarias castigationes ejus: huic negationi subjicitur contraria affirmatio sequente ver. vide psal. 72. 4.* 27 Recede a malo] *Conclusio hortatoria ad obedientiam & fidem: obedientiæ ascribuntur duo capita resipiscentiæ; mortificatio veteris hominis, & excitatio novi in justitia & sanctitate vera: fidei verò ascribitur promissio, fidelem virum jam jam velut in præsentis & perpetuæ vitæ ac hæreditatis possessionem mittens; cujus propositionis exornatio atque confirmatio usque ad finem ostenditur.* Habita in seculum] *vide Gen. 20. 7.* 28 Nam Jehova] *Confirmatio bimembris, respiciens ad duo superiora capita resipiscentiæ, a consilio & ordinatione judiciorum Dei: nam (inquit) bonis bene est a Deo, & malis pessimè.* 29 Iusti hæreditariò] *exornatio proximè præcedentis confirmationis: in qua primùm bonorum status exponitur, usque ad ver. 35. deinde verò improborum, usque ad 37. quæ duo capita summatim & per anacephalæosin repetita ver. 37. & 38. concluduntur a prædicatione salutis & beneficentię Dei.* In æternum] *id est, non tam præsentis symboli ratione, quàm æternæ vitæ: etsi quod ad vitam præsentem attinet, sequentia docent justum & permansurum beneficio Dei, ver. 30. & 31. & ab omnibus offensis conservatum iri, ver. 32. & 33.* 31 Labascit] *id est, stat firmus: metaphora.* 32 Speculante] *amplificatio ab improborum studio adversante bonorum felicitati, ut observatum est in ver. 29.* 33 Neque sinit eum condemnari] *id est, mirificè liberat ad confirmandam veritatem suam, & probandam innocentiam illius, cùm opus est.* 34 Attende ad Jehovam] *hortatio ad justum, μεταβατικὴ sive transitiva ad alterum confirmationis membrum de improborum statu, ut dictum est suprà ver. 29.* 35 Vidi improbum] *Expositio allegorica status improborum.* Tanquam arbor] *id est, nativa arbor sive voluntaria, quam sponte producit tellus: nam hoc genus arborum esse valentius eò quod arte vel cultura provenit, ipsa natura docet.* 37 Observa integrum] *ἀνακεφαλαίωσις, ut observatum est suprà ver. 29.* 39 Nam salus] *αἰτιολογία superioris demonstrationis ἀνανταπόδοτος: nam causam quidem felicitatis bonorum explicat, salutem, opem, & liberationem a Deo; sed infelicitatis quæ improbos manet, narrationem reticet, quæ a contrario facilè colligitur.*

Psalmus XXXVIII.

David ex divina voluntate pressus malo gravissimo, peccata sua confitetur; de infirmitate animi & corporis sui, desolatione ab amicis & inimicorum improbitate conqueritur: quibus omissis, ad Deum se convertit, & repetitis summatim causis opem Dei implorat ac salutem petit.

1 ᵃPSALMUS Davidis ᵃad recordandum.
2 ᵃJehova, ne in fervente ira tua arguas me; aut in æstu iræ tuæ castiges me.
3 ᵃNam ᵃsagittæ tuæ ᵃ*altè* infixæ sunt in me, & demisisti super me manum tuam.
4 Non *est* integritas in carne mea, propter detestationem tuam: non *est* pax in ossibus meis propter peccatum meum.
5 Nam ᵃiniquitates meæ ᵃtranscendunt caput meum; ut onus [b] grave, graviores sunt quàm perferre queam.
6 ᵃPutruerunt, contabuerunt livores mei; propter stultitiam meam.
7 Distorqueor, incurvor pervalde, toto die atratus pergo:
8 Quia ilia mea plena sunt vilitate, adeò ut non *sit* ulla integritas in carne mea.
9 Debilitatus & attritus sum [c] pervalde, rugio præ fremitu [d] animi mei.
10 ᵃDomine, coram te totum desyderium meum *est*; & suspirium meum a te non est absconditum.
11 Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; & lux oculorum meorum, ᵃetiam ipsi nō *sunt* penes me.
12 ᵃAmici mei & proximi mei ᵃe regione plagæ meæ subsistunt, & propinqui mei e longinquo absistunt.
13 Tendunt verò laqueos, qui quærunt animam meam: & qui requirunt malum meum, loquuntur ᵃærumnas, & dolos toto die meditantur:
14 ᵃQuos ego tanquam surdus non audio, & tanquam mutus non aperiens os suum;
15 Sed sum tanquam is qui non audit, & in cujus ore non *sunt* argumenta:
16 ᵃQui a te Jehova expecto; *ut* tu exaudias, Domine Deus mi:
17 ᵃQuia dico, *videndum* ut non lætentur de me; nutante pede meo, contra me magnificent se;
18 ᵃSi ego ad claudicationem comparatus fuero, & dolor meus fuerit coram me jugiter.
19 ᵃQuandoquidem iniquitatem meam indico, solicitus sum de peccato meo:
20 Inimici autem mei vivi roborantur, & multiplicantur qui oderunt me [e] falsis de causis.
21 Et reddentes malum pro bono, adversantur mihi; eò quòd sector bonum;
22 ᵃNe derelinquas me, Jehova: Deus mi, ne longè absis a me.
23 Festina ad auxilium meum, Domine salus mea.

[a] Heb. *demissæ sunt.*
[b] Heb. *graves sunt præ me.*
[c] Heb. *usque valde.*
[d] Heb. *cordis*
[e] Heb. *falsitatis, ut sup.* 35.19.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* ευκτικός, *exordio, narratione, & conclusione constans.* Ad recordandum] *id est, memoriam statuendam mali sui, & liberationis acceptæ a Deo. quod genus Psalmorum docendi causa vocare possumus* ἀπομνημονευματικόν. 2 Jehova] *exordium sive petitio ex abrupto, quo iram Dei & flagella deprecatur David.* 3 Nam] αἰτιολογία *petitionis, sive narratio tribus partibus constans: prima est a persona Dei, de calamitatibus quas ipse infligit, usq; ad ver.* 10. *secunda, a persona sua, explicatio infirmitatis suæ, ver.* 10. & 11. *tertia, a persona circunstantium, inde usque ad ver.* 19. Sagittæ tuæ] *id est, plagæ: metaphora. Est autem hoc & sequente ver. gradatio apprimè necessaria; qua David a flagellis (quorum asperitatem sentiebat) assurgit ad sensum iræ & detestationis Dei: inde verò devenit ad detestationis causam, nimirum peccatum suum.* 5 Iniquitates meæ] *id est, peccata & eorum pœnæ; synecdoche: nam hic exornatio est querimoniæ, qua usus est proximè præcedente ver.* Transcendunt caput meum] *id est, tanquam exundantes aquæ demergunt me: metaphora ab aquis: ut psal.* 42.8 & 88.17. & 124. 4. & 5. *ut altera quæ proximè sequitur, ab oneribus translata est.* 6 Putruerunt] *Singularis explicatio plagarum de quibus suprà in genere expostulaverat. Credibile est autem fuisse gravissimum aliquem dolorem, acutissimum, multiplicem, & diuturnum: etsi quod genus fuerit mali, non meminimus in scriptura legere: nisi fortè hæc quispiam allegoricè malit accipere.* 10 Domine] *alter narrationis locus de affectione sua, cujus testem appellat Deum.* 11 Etiam ipsi non] *id est, videntur jamjam me deficere gravitate mali.* 12 Amici mei] *tertius narrationis locus, de ratione qua circunstantes erga ipsum utebantur; sive amici, hoc ver. sive inimici, sequente ver. ac postremò ipse erga omnes, ver.* 14 & 15. E regione plagæ meæ] *præ horrore detrectantes accedere; simile vide Ijob.* 19. 13 Ærumnas] *quibus ampliùs afficiant me.* 14 Quos ego] *id est, dissimulo & fero patienter, ut fidelem decet, vers.* 16. 16 Quia te Jehova] αἰτιολογία *silentii, primùm a fide sua in Deum, hoc vers. deinde ab improbitate adversariorum, duobus vers. sequentibus.* 17 Quia dico] *secunda causa silentii: quasi dicat, mihi cum Deo res est in istis calamitatibus; non autem cum istis canibus & porcis; apud quos si quid dicerem, omnia in ludibrium verterent: & si quid secus quàm opto paterer malùmque meum continuaretur, ipsum Dei nomen in malo meo blasphemarent.* 18 Si ego] *hoc est, si non desineret malum: exegesis metaphoræ qua modò usus est, nutante pede meo.* 19 Quandoquidem] *Conclusio petitoria, cujus partes sunt duæ: causarum, tribus vers. & postulatorum, duobus ultimis causæ ponuntur duæ; una a persona sua, quòd seipsum sistit coram Deo, & peccatum suum ex animo confitetur ad glorificandum Deum: altera, a persona inimicorum, injusto odio & immeritis maleficiis Davidem prosequentium, duobus sequentibus.* 22 Ne derelinquas me] *Postulatum duplex, deprecationis, hoc vers. & precationis oppositæ, vers. ultimo.*

Psalmus XXXIX.

David explicato consilio bene & patienter transigendæ vitæ suæ, agnoscit se repente oppressum ab instituto aberrasse & obmurmurasse Deo: ita seipsum corrigens deprecatur peccata & supplicia sua, & misericordiam in præsente calamitate sibi exhiberi postulat.

1 MAGISTRO symphoniæ, Jeduthuni; Psalmus Davidis.
2 Dixeram; observabo vias meas, ne peccem lingua mea: servabo circa os meum capistrum, tantisper dum improbus *erit* coram me.
3 Obmutueram [a] taciturnus, silebam *etiam* a bono; cum dolor meus incrudesceret.
4 Incalescente vero [b] animo meo in me, in meditatione mea exardescente igne; locutus sum lingua mea, *dicens*;
5 Fac ut experiar, Jehova, finem meum: nam mensura dierum meorum, quid est? experiar quàm durabilis sum.
6 Ecce, [c] palmares disposuisti dies meos, & tempus meum ut nihil *est* coram te: profectò omnimoda vanitas omnis homo *est*, *quantumvis* constitutus. Sela.
7 Profectò per imaginem præterit quisque, profectò in vanum perstrepunt: congregat quispiam, sed nescit quis recepturus sit ea.
8 Sed jam quid expecto domine? spes mea in te *est*.
9 Ab omnibus defectionibus meis eripe me, [d] probro stultis ne exponas me.
10 Obmutesco, non aperio os meum; quia tu fecisti.
11 Remove a me plagam tuam, a conflictu manus tuæ ego deficio.
12 Cùm *in* reprehensionibus pro iniquitate castigares quempiam, dissolveres sicut tineam [e] quod inest ei desyderabile: profectò vanitas *est* omnis homo. Sela.
13 Audi rationem meam, Jehova, & clamorem meũ; aurem adverte ad lachrymas meas, ne surdum agas: quia peregrinus sum coram te, inquilinus ut omnes majores mei.
14 Desiste a me, ut recreem me; cùm nondũ abeo, ut non ampliùs adsim.

[a] Heb. *taciturnitate.*
[b] Heb. *corde meo in medio mei.*
[c] Heb. *palmorum.*
[d] Heb. *probrum stulti ne ponas.*
[e] Heb. *desyderabile ejus.*

ANNOTATIO.

1 Jeduthuni] *id est, genti Jeduthunis & illius classi: vide 1. Chro. 25. 3.* Psalmus Davidis] *Psalmus est* ἀπομνημονευματικὸς, *ut præcedens, generis* ἐυκτικȣ͂, *cujus partes sunt duæ; una est narratio loco exordii, a ver. 2. ad 5. altera precatio, ad finem usque. Videtur autẽ hic psalmus ex contextu & argumento de eo tẽpore scriptus esse, quo David in summas angustias conjuratione Abschalomi conjectus est.* 2 Dixeram] *narratio continens primùm explicationem animi & consilii sui, ver. 2. deinde vitæ suæ cum proposito antea conformatæ, ver. 3. postremò prætermissionem & aberrationem a proposito præ gravitate mali, ver. 4.* Vias meas] *id est, vitam totam.* Capistrum] *metaphora a jumentis ferocioribus.* Tantisper] *quotiescunque Deo videbitur improborum operâ me exercere.* 3 Silebam etiam a bono] *id est, ne bonæ quidem & justæ defensionis meæ recordabar apud illos; sed missa faciebam omnia & patienter perferebam: vide exemplum 2. Schem. 16. 5. & sequentibus.* Cùm dolor meus] *id est, mea calamitas ingravesceret novis accedentibus malis.* 4 Incalescente] *id est, cùm me sensi obrui malorum magnitudine; quorum causa animus meus cum gravissimo æstu conflictatus est, & vehementissimè perturbatus; prout demonstravit cùm Tziba adveniens herum Mephiboschetum falsò accusavit appetiti regni, 2. Schem. 16.* Locutus sum] *vitæ præsentis tædio.* Dicens] *Petitionis quæ sequentibus vers. continetur, partes sunt duæ: una immodesta ex animi perturbatione nascens, qua exoptat mortem præsentem, tribus ver. altera, correctio qua veluti resipiscens se committit Deo, inde a ver. 8. ad finem usque.* 5 Fac ut experiar] *id est, moriar: periphrasis mortis pathetica, ad tædium vitæ ostendendum.* Nam mensura] *αἰτιολογία petitionis, quæ sequentibus versibus exponitur.* 6 Palmares] *id est, non longiores quàm sit hominis palmus: hyperbolica metaphora, quam sequentia verba per gradationem explicant. Est autem hic prior locus exegeseos a quantitate vitæ; posterior locus, a qualitate & consequentibus ejus, traditur sequente versu.* Profectò] *ἐπιφώνημα generalem vitæ nostræ constitutionem explicans, ab exemplo Davidis.* Quantumvis constitutus] *id est, firmus & fixus in hac vita: prout David superatis undique hostibus in celebri & potente regno esse videbatur, cùm orta est ista conjuratio.* 7 Per imaginem] *id est, species est evanida: vide 1. Corinth. 7. 31. & infrà 73. 20.* Perstrepunt] *homines studio rerum hujus vitæ traducti. quasi dicat, laboravi, cucurri, & sudavi frustrà, & regnum opesq; tantas comparavi: sic expostulat, quia Abschalomum videbat furere, & Mephiboschetum credebat conaturum: ac proinde incertus erat utrum successorem esset habiturus, an alium quemquam.* 8 Sed jam] *altera pars petitionis, ad quam transitur correctione. quasi dicat, hei mihi, quid dico? quid mortem expeto? tempus est, ut animum meum avocem ab istis carnalibus cogitationibus, & me per fidem & spem veram committam domino: hinc sequitur alter petitionis locus a ver. 9. ad finem.* 9 Ab omnibus defectionibus] *petitio resipiscentis prophetæ, duo membra continens: unum est deprecatio de liberatione a peccatis & eorum pœnis, usque ad ver. 13. alterum de impetranda gratia & instauratione sui, tribus reliquis.* Stultis] *vide Psal. 14. 1.* 10 Obmutesco] *id est, agnosco te justum authorem hujus castigationis meæ, & judicus tuis acquiesco: confessio.* 11 Remove] *deprecatio optimè subjecta confessioni, qua copiosiùs exponitur quod suprà petierat ver. 9.* A conflictu] *αἰτιολογία deprecationis ab imbecillitate sua.* 12 Cùm] *amplificatio αἰτιολογίας a communi hominũ sorte, quorum nullus, si cum gravitate judicii divini se ipsũ comparabit, eam firmitatẽ habet qua perferre possit: sed contrà est inanissimus: vide de hoc argumento in Ijobo multa.* Pro iniquitate] *id est, prout peccato fuerit meritus.* Dissolveres sicut tineam] *quę solo tactu teritur, ut Ijobi. 4. 19.* Vanitas] *ἐπιφώνημα, ut suprà ver. 6. sed diverso argumento; hic enim ostendit psaltes non posse ab homine (adeò vanus est) unicum Dei judicium tolerari.*

13 Audi] *secundum membrum petitionis, ut observatum est suprà in ver. 9.* Quia peregrinus sum] *id est, quandoquidem (prout est sors communis omnium mortalium) non possum diu in præsente vita consistere, & peregrinari a te; ac proinde tibi misericordiam exercendi erga miserum peregrinum oblata est occasio: sic 1. Chron. 29. 15. & Psal. 119. 19. sic accipiendum esse ostendit finis versus sequentis.* 14 Desiste a me] *graviùs & diutiùs affligendo.* Cùm nondum abeo] *id est, antequam moriar, in vitam hanc nunquam reversurus: sic Ijobi 10. 21. & sequent.*

PSALMUS XL.

David ab anteacta experientia privata & publica, a fœdere gratuito Dei, & a studioso obsequio suo seipsum in fide confirmans, gratiam & liberationem a Deo petit, improborum ruinam, bonorumq; consolationem ad gloriam Dei.

1 MAGISTRO symphoniæ, Davidis Psalmus.

2 [a] Constanter expectavi Jehovam, qui inclinans ad me audivit vociferationem meam.

3 Et ducens me [b] e lacu tumultuoso, e luto cœnoso; statuit super petram pedes meos, firmavit gressus meos:

4 Denique indidit ori meo canticum novum, laudationem Deo nostro: videntes multi reverebuntur, & confident in Jehova.

5 Beatus *est* vir ille, qui ponit [c] in Jehova fiduciam suam; neque respicit ad superbos aut declinantes ad mendacium.

6 Multa præstas tu Jehova, Deus mi, mirabilia tua & cogitationes tuas erga nos: [d] non possunt dispositè *recenseri* apud te; *si* indicare velim & eloqui, numerosiora sunt [e] quàm ut enarremus.

7 Sacrificio & munere non delectatus, aures perfodisti mihi: holocaustum & [f] oblationem pro peccato non petens:

8 Tum dixi ecce venio: in volumine libri scriptum est de me.

9 Facere voluntatem tuam, Deus mi, delector: & lex tua *est* in [g] visceribus meis.

10 Prædico justitiã in congregatione multa: ecce labia mea non cohibeo; Jehova tu nosti.

11 Justitiam tuam non tego [h] in animo meo; fidem tuam & salutem tuam dico: non celo benignitatem tuam & veritatem tuam congregationi multæ.

12 Tu Jehova, ne cohibeas miserationes tuas a me: benignitas tua & veritas tua jugiter custodiant me.

13 Nam circundantia invadunt me mala [i] innumerabilia: assequuntur me iniquitates meę, adeò ut nequeam dispicere, numerosiores sunt capillis capitis mei; [k] animus etiam meus derelinquit me.

14 Velis Jehova, eripere me; Jehova, ad auxilium meum festina.

15 Pudefiant & rubore perfundantur pariter quærentes animam meam ad perdendum eam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur, qui delectantur malo meo.

16 Desolentur pro mercede pudoris sui; qui dicunt de me, euge, euge.

17 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te, *ac* dicant jugiter, magnificetur Jehova, amantes salutis tuæ.

18 Cùm ego sim pauper & egens, Dominus cogitet de me: auxilium meum & liberator meus es: Deus mi ne tardes.

[a] Heb. *expectando expectavi.*
[b] Heb. *e lacu tumultus, & e luto cœni.*
[c] Heb. *Jehovam fiduciã suam.*
[d] Heb. *nõ est recensere.*
[e] Heb. *præ enarrando.*
[f] Heb. *peccatum, ut Levit. 4. 3.*
[g] Heb. *in medio viscerũ meorum.*
[h] Heb. *in medio cordis mei.*
[i] Heb. *usque ad non esse numerum.*
[k] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* μικτικὸς, *constans ex duobus partibus: una est propositio argumentorum ex quibus in fide confirmatur ad invocandum Deum, usque ad ver. 12. altera, petitio liberationis & salutis ad finem usque.* 2 Constanter expectavi] *propositio argumentationum fidem confirmantium triplex hoc loco ponitur ante petionem: primùm enim ponuntur magnifica creatoris & gubernatoris opera; tum singularia erga Davidem, tribus versibus; tum publica erga omnes pios, ver. 5. & 6. Deinde proponitur fœdus Dei nobiscum in Christo redemptore nostro, ver. 7. & 8. Postremò proponitur obsequium fidei, quo animi piorum velut sigillo confirmantur de fœdere ad ipsos pertinente, inde usque ad ver. 12.* 3 E lacu tumultuoso] *procellis & fluctibus vehementissimarum calamitatum; quæ metaphoricè cum procelloso & profundo lacu, ac tenace luto comparantur.* Statuit super petram] *id est, posuit me loco firmissimo, ut qui e profundo educti rupem conscendunt in littore, tuti ab omnibus procellis.* Firmavit gressus] *id est, me ex incerto & palustri solo eductum in firmo collocavit: duplex membrorum antithesis.* 4 Canticum novum] *vide suprà 33. 3. sunt autem hoc versu adjuncta duo illius liberationis, quam consequebatur David; nimirum laus Dei, & ecclesiæ ædificatio: sic ad alteram partem hujus propositionis transitio est.* 5 Beatus] *altera pars propositionis, de publicis Dei beneficiis erga bonos; quorum indicia ponuntur tria, fides, humilitas, & veritas.* 7 Sacrificio & munere] *secundus locus argumentationis a fœdere Dei; cujus partes sunt, Deum habere nos acceptos sibi servos, hoc ver. & nos sistere coram illo ad serviendum ipsi, ver. sequente. utriusq; verò partis est interpres & effector Christus: Malеaci 3. 1. & Heb. 10. 5.* Aures perfodisti mihi] *id est, me servum tuum acceptum habens in perpetuum, ad obedientiam comparasti atque obsignasti; ut olim servi auris fibula perforabatur ad januam heri sui: Exodi 21. 6. & sequent. Hæc autem de membris Christi universè dicta aliis verbis accommodantur Christo, eò quòd nostrã causã formam accepit servi: quam ob rem Apostolus Heb. 10. 5. non dicit ut de Christianis dicitur, aurem perfodisti; sed corpus aptasti: vide copiosiùs de toto argumento hujus loci Jescha. 1. & Jermejæ 7.* 8 Tum dixi] *cùm servum tuum effecisti me, & aures perfodisti mihi.* In Volumine libri] *id est, in lege, in qua servis ex fœdere acceptu præscribitur ut serviant in seculum: Exod. 21. 6.* 9 Facere voluntatem] *tertia propositio argumentationum ab obsequio Davidis, mente, studio sive animo, sermone, & opere: quæ omnia David de se non propter se, sed propter Christum prædicat, cujus fide sanctificantur justi.* In visceribus meis] *id est, in animo: metonymia.* 12 Tu Jehova] *altera pars Psalmi, petitio illata ex superioribus argumentorum locis: quæ eam ipsam misericordiam, benignitatem, & veritatem implorat David, quam superioribus versibus prædicaverat.*

Est autem hoc versu prolepsis sive propositio generalis optati, & illius αἰτιολογία *sequente versu; quæ du' minutatim ad finem usque exponuntur.* 13 Iniquitates meæ] *id est, iniquitatis pœnæ: ut Gen. 4. 13.* 14 Velis] *explicatio postulati quo usus est ver. 12. continens tria petitionis capita: unum, pro liberatione supplicis, hoc versu; secundum, pro confusione improborum, duobus sequentibus; tertium, pro bonorum exhilaratione: quę omnia spectant ad summum illum finem, ut magnificetur Deus, ver. 17.* 15 Pudefiant] *vide suprà psal. 28.4. & 35.4.* 16 Pudoris sui] *id est, vitæ pudendæ suæ.* Qui dicunt de me] *id est, Lætantur de malo meo.* 18 Cùm ego] *Conclusio petitionis, a misera conditione sua, & officio Dei.*

PSALMUS XLI.

David in rebus propè desperatis beatitatem eorum prædicat, qui misericordiam de afflictis capiunt; se in afflictione confugientem ad Deum iniquissimè a multis tractatum expostulat, & liberationem a Deo petit pro defungenda sua administratione, confirmanda fide, & celebrando Deo.

1 MAGISTRO symphonię, psalmus Davidis.

2 Beatus qui attendit ad attenuatum; *dicens*, tempore mali liberabit eum Jehova:

3 Jehova servabit eum & vitę restituet eum, beatus reddetur in terra; item, ne tradas eum [a] desyderio inimicorum ejus:

4 Jehova sustentet eum, *qui decumbit* in sponda languoris: totum cubatum ejus ex morbo ejus mutato.

5 Me dicente, Jehova, gratiam fac mihi, sana animam meam; quia peccavi tibi:

6 Inimici mei dicebant malum de me; quando morietur, & perierit nomen ejus?

7 Quòd si quis veniebat ut inviseret, mendacium loquebatur [b] animus ejus, congregabat iniquitatem sibi: egressus foras, eloquebatur.

8 Simul contra me mussitabant omnes osores mei; contra me cogitabant quod *esset* malo mihi, *dicentes*:

9 Res nequissima tenaciter inhæret ei, & qui decumbit [c] non amplius exurget.

10 Etiam [d] vir colens pacem mecum, in quo confidebam, comedens cibum meum; sustulit adversum me calcem.

11 At tu Jehova, gratiam fac mihi, & exuscita me; ut rependam illis.

12 Ut hac re experiar quòd delectaris me, cùm non clanget inimicus meus de me;

13 Sed ego *clangam, cùm* in integritate mea sustentabis me; & restitues me coram te in seculum, *dicens*;

14 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, a seculo usque in seculum; Amen, iterum Amen.

[a] Heb. *animæ, ut Psal. 27.12.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *non addet exurgere.*

[d] Heb. *vir pacis meæ.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti,* εὐκτικὸς καὶ ἐπαινετικὸς, *constans ex partibus tribus; exordio, a versu 2. ad 5. propositione sive narratione, a ver. 5. ad 11. & petitione, reliquis versibus. Etsi autem hic psalmus non incommodè ex verborum proprietate ad tempus alicujus invaletudinis referri potest, de qua nos aliquid in scriptura legere non meminimus: videtur tamen potius allegoricè David descripsisse ægritudinem animi sui, qua affectus est cùm adventaret Abschalom ipsum de regno depulsurus.* 2 Beatus] *Exordium* ἐκ γνώμης, *id est, a sententia gravi; qua ostendit Psaltes beatos esse misericordes, & eorum officium duobus modis explicat: unus est misericors prædicatio promissionis divinæ erga afflictos, ver. 2. & parte versus tertii: alter, oratio pro illis coram Deo, reliqua parte ver. 3. & ver. 4.* 4 Sustentet] *id est, fulciat & confirmet.* Sponda languoris] *id est, qui rebus adversis prostratus jacet.* Totum cubatum] *apostrophe ad Deum, qua utuntur emphaticè boni ad virum attenuatum attendentes.* Ex morbo ejus] *id est, ęgritudine animi, prout David exemplo suo docet, sequente versu.* 5 Me dicente] *propositio, sive narratio tum ejus quod faciebat David in calamitatibus, hoc versu: tum eorum quæ adversarii contra eum faciebant, versibus sequentibus.* Sana animam meam] *id est, libera me ex hac ægritudine, & peccato meo causa ægritudinis.* 6 Inimici mei] *altera pars narrationis, de inimicorum optatis, factis simulatis, adversis consiliis, præjudiciis, atque transfugiis, & rebellionibus, usque ad versum 11.* 7 Quòd si quis] *vide suprà 35.15.* Congregabat] *id est, cogitabat cum animo suo, & fabricabatur.* 10 Vir colens pacem] *id est, mihi intimus & conjunctissimus, nimirum (ut verisimile est) Achitophel: sic psal. 55.14. & sequentibus. Hæc autem typicè in Davide (qui figura fuit Christi) gesta, propriè accommodantur Judæ, Joan. 13.18.* Sustulit adversum me calcem] *id est, conatus est me proculare & pedibus terere; ut calcitrones & refractarii equi calcibus solent petere: metaphora. vide 2. Schem. 16. & 17.* 11 At tu Jehova] *petitio, tertia pars psalmi: cujus summa est, ut instauretur David per gratiam Dei, quæ est unica efficiens causa instaurationis; fines verò sequentibus verbis exponuntur.* Ut rependam illis] *id est, ut omnes de quibus antè locutus sum, pro justitia tua (cujus me constituisti administrum) remunerari possim, tuendo populum tuum & iniquos coërcendo: primus petitionis finis.* 12 Ut hac re experiar] *secundus petitionis finis a conservatione sui ipsius.* Quòd delectaris me] *nam turpi illa ejectione Davidis e regno, in dubium vocabatur ipsius authoritas & administratio, ut ipse David agnoscit 2. Schem. 15.25. & 26.* Cùm non clanget] *id est, non triumphabit victor; synecdoche.* 13 Sed ego clangam] *tertius finis, prædicatio gloriæ & beneficentiæ Dei.*

PSALMUS XLII.

David exulans a populo Dei, ardentissimum studium observandi cultus Dei in ecclesia explicat: se ipsum consolatur spe: de perturbationibus animi sui, miseriarum quas perferebat gravitate, & adversariorum blasphemiis conqueritur; ac postremò animum suum ad spem & fidem in Deum excitat.

1 MAGISTRO symphonię in posteris Korachi, ode didascalica.

2 Sicut cervus glocitat ad alveos aquarum, sic anima mea glocitat ad te, Deus:

3 Sitiens

3 ' Sitiens *est* anima mea Dei, Dei fortis viventis, *dicens*: quando accedam, ut appaream in conspectu Dei?

4 ' Sunt mihi lachrymæ meæ cibo interdiu & noctu; [a] dum dicitur ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?

5 Hæc recordans ' effundo in me animam meam: me solitum esse transire in turba, gradiri *cum* illis usque ad domum Dei cum voce cantus & laudationis, multitudine feriante.

6 ' Quid dejicis te, anima mea, & perstrepis in me? spera in Deo, nam adhuc celebraturus sum ' eum, & [b] salutem omnimodam faciei ejus.

7 ' Deus mi, in me anima mea dejicit se; propterea recordor tui ' e terra Jardenis, & Chermonitarum, e monte exiguo.

8 ' Utcunque abyssus abyssum inclamet ad sonum ' emissariorum tuorum, omnes irrumpentes fluctus tui & undę tuę super me transeant;

9 ' Interdiu mandaturus est Jehova benignitatem suam, & noctu canticum suum [c] ad me; oratione mea ad Deum fortem vitæ meę *perstabo*:

10 ' Dicens Deo forti ' petræ meæ, quare oblivisceris mei? quare atratus incedo propter oppressionem inimici?

11 ' Sica invadunt ossa mea, probro afficientes me hostes mei; dum dicunt ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?

12 ' Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo; nam adhuc celebraturus sum eum, omnimodam ' salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. *in dicendo.*

[b] Heb. *salutes faciei ejus: ut infra vers.* 12.

[c] Heb. *mecum.*

ANNOTATIO.

1 Magistro symphoniæ] *id est, Hemani filio Joëlis filii Schemuëlis,* 1. *Chron.* 6.33. *nam hujus fuit tertia classis Musicorum in sacro ministerio,* 1. *Chron.* 25.5. Ode didascalica] *ut suprà* 32.1. *hujus odes qua David suo exemplo certamen piorum docet, partes sunt duæ: una, qua expostulat de exilio suo & absentia ab ecclesia Dei, usque ad versum* 7. *altera, qua expostulat de calamitatibus quæ sibi tantoperè afflicto ab inimicis importantur: utraque verò conclusionem habet amœbæam.* 2 Sicut cervus] *propositio universalis studii quo ad Deum ferebatur David, illustrata per comparationem cervi; qui tum omni tempore confugere ad aquas dicitur, cùm anhelus est; tum maximè ineunte Autumno, quo tempore propter æstum est sitis impatientissimus: vide Aristot. lib.* 6. *de historia animalium cap.* 29. Glocitat] *id est, exclamans accurrit: metaphorica accommodatio similitudinis.* 3 Sitiens est anima mea] *prior propositio continens partes duas, querimoniam, usque ad versum* 6. *& consolationem adversus querimoniam, vers.* 6. *querimoniæ autem summa est, prophetam ægrè ferre quòd non possit Deum accedere ex præscripto legis, Exod.* 23.17. *loci amplificationis duo; unus a conviciis & probris impiorum, versiculo.* 4. *alter, a præteritorum conventuum recordatione versiculo.* 5. 4 Sunt mihi lachrymæ] *id est, tantùm pascor lachrymis, ut psalm.* 80.6. 5 Effundo in me animam] *id est, liquefio & contabesco: ut Ijobi* 30,16. 6 Quid dejicis te] *conclusio propositionis præcedentis consolatoria ad animam; cujus partes sunt reprehensio sive correctio fluctuantis animæ, & consolatio.* Eum & salutem] *id est, tum celebrabo ipsum, tum salutaria ipsius erga nos beneficia prædicabo: sic gloriatur David in fide, repentè emergens ex superiore certamine.* 7 Deus mi] *altera pars psalmi, ut observatum est suprà in vers.* 1. *Expostulat autem David cum Deo de infirmitate animæ suæ, tribus argumentis: primum est (ut suprà) ab exilio suo, hoc vers. secundum, a miseriis novis indies ad exilium ipsius accedentibus, sequente versu; tertium, a contumeliosis in Deum blasphemiis, ver.* 10. *&* 11. *quibus singulis suæ consolationes accommodatè proponuntur.* Propterea] *quia neque usquam alibi neque in me ipso anima mea potest conquiescere: primus consolationis locus.* E terra] *id est, ubicunque locorum exulare cogar in terminis Jisraëlitarum, qui hîc ex ordine numerantur: ab oriente, ubi erat Jarden; ab Aquilone, quà definitur Chermone monte & Libano; & a meridie, qua montana Judæam terminant. Nam hæc cum Libano monte & Chermone comparata, in exiguis tantùm collibus numerantur.* 8 Utcunque] *metaphorica afflictionum descriptio ab exundante nimborum & procellarum vi.* Emissariorum] *id est, canalium, tuborum, & salientium, e quibus aquæ deorsum ruunt præcipites.* 9 Interdiu] *alter consolationis locus secundo calamitatum generi respondens, a Dei fide in præstandis promissis, & ab orationibus nostris.* 10 Dicens Deo forti] *Summa orationis quam professus est psaltes habiturum se coram Deo.* Petræ meæ] *tuto perfugio meo, ut suprà* 40.3. 11 Sica invadunt] *tertius locus querimoniæ, ut observatum est suprà in ver.* 7. *quasi dicat, blasphemias in Deum evomunt, & perinde faciunt ac si me gladiis confoderent: adeò indignè blasphemias perfero.* 12 Quid dejicis] *Conclusio, ut suprà ver.* 6. Salutem faciei meæ] *id est, qui coram & re ipsa mihi author est omnis salutis ex gratuito fœdere, quo se fore mihi Deum confirmavit: ut* 2. *Schem.* 7.29.

PSALMUS XLIII.

David ab adversariis pressus vi & fraude, a Deo petit liberationem ex fœdere ad glorificandum eum, & in spe confirmat animum suum.

1 VINDICA me Deus, & [a] suscipe contentionem meam a gente ' non benignà; a viro [b] doloso & iniquo libera me.

2 ' Nam tu *es* Deus roboris mei: quare rejiceres me? quare atratus continenter irem propter oppressionem inimici?

3 ' Mitte lucem tuam & veritatem tuam; ipsæ deducant me: adducant me in montem ' sanctitatis tuæ, ' & in tabernacula tua:

4 Ut accedens ad altare Dei, ad Deum fortem [c] authorem lætissimæ exultationis meæ; celebrem te cithara, ô Deus, Deus mi.

5 ' Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo; nam adhuc celebraturus sum eum, [d] omnimodam salutem faciei meę, & Deum meum.

[a] Heb. *contende contentionem meam.*
[b] Heb. *doli & iniquitatis.*

[c] Heb. *lætitiam exultationis meæ.*
[d] Heb. *salutes faciei meæ: sup.* 42.6.

ANNOTATIO.

1 Vindica me] *Ode est ejusdem generis & argumenti cum superiore, ac velut illius epitome: continens petitionem, ver.1. exornationem petitionis, usque ad ver.5. & conclusionem, ver.5.* Non benigna] *id est, maligna; quod de administris Schaülis dici credibile est, ut sequentia verba de Schaüle.* 2 Nam tu es.] *exornatio petitionis primùm a fœdere officioq; Dei; deinde a genere petitionis, quod nihil petat alienũ a fœdere, hoc & sequente versu: postremò a fine, ut omnis gloria tribuatur Deo, ver.4.* 3 Mitte lucem tuam] *id est, fœderis tui documenta exhibe, dispellens tenebras miseriæ meæ, servans fidem, & reducens me in ecclesiam tuam.* Sanctitatis tuæ] *id est, ubi arca residet, symbolum præsentiæ tuæ sanctissimæ: erat autem tunc temporis Kirjath-Jehharimis, ex quo a Pelischtæis remissa fuerat, 1. Schem. 6.22.* Et in tabernacula tua] *id est, ubicunque locorum tentorium tibi fuerit fixum: his enim temporibus duo fuerunt loca in quibus ordinarius Dei cultus conservabatur, donec templum a Schelomone extructum est: 2. Chro.1. unus locus fuit tabernaculo legali quod extruxerat Mosche, primùm Nobi, deinde Gibhhone, 1. Schem.21. & 1. Reg.3. alter verò arcæ in oppido Kirjath-Jehharimorum, donec a Davide deportata est in civitatem suam, 1. Chro.15. & 16. Quamobrem hic tabernaculorum plurali numero mentionem facit.* 5 Quid dejicis] *Conclusio hortatoria, ut suprà 42.12.*

PSALMUS XLIIII.

Ecclesia majorum documentis, fœdere Dei, & studio quo tenetur Deus amplificandæ gloriæ suæ confirmata, gravissimè expostulat cum Deo de suis calamitatibus; integritate animi & vitæ suæ freta probat se eas perpeti pro nomine Dei: & postremò opem illius implorat pro salute sua.

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Korachi: *ode* didascalica.

2 O Deus, auribus nostris audivimus; majores nostri narraverunt nobis *quod* opus operatus sis temporibus eorum, temporibus [a] priscis:

3 Te manu tua gentes expulisse, & plantasse ipsos: malo affecisse nationes, & propagasse ipsos.

4 Non enim gladio suo hæreditariò possederunt terram, & brachium eorum non dedit salutem eis: sed dextera tua, brachiumque tuum & lux faciei tuæ; quia eras benevolus eis.

5 Tu ipse *es* rex meus, ô Deus: præcipe *Deus* [c] omnimodæ salutis Jahhakobi.

6 Per te hostes nostros cornu feriremus: per nomen tuum conculcaremus insurgentes in nos:

7 Nam arcui meo non confido, aut gladio meo non servaturo me.

8 Cùm servaveris nos ab hostibus nostris, & osores nostros pudefeceris;

9 Deum laudantes toto die, nomen tuum in seculum celebrabimus. Sela.

10 Atqui rejecisti & ignominiâ affecisti nos, quòd non processeris cum exercitibus nostris.

11 Fecisti ut retrò cederemus ab hoste, & osores nostri diripiunt sibi.

12 Tradidisti nos ut pecudes [d] cibarias, & in gentes sparsisti nos.

13 Vendidisti populum tuum [e] pro re vili, & non auxisti *rem* pretiis eorum.

14 Exposuisti nos probro vicinis nostris, sannæ & ludificationi circunstantibus nos.

15 Posuisti nos parabolam in gentibus: agitationem capitis in nationibus.

16 Toto die ignominia mea observatur mihi, & pudor faciei meæ obtegit me;

17 Propter vocẽ probro afficientis, & blasphemi; propter inimicum & ultorem sui.

18 Totum hoc evenit nobis; nec tamen obliviscimur tui, neq; mendaciter agimus contra fœdus tuum.

19 Non agitur retrorsum [f] animus noster, aut declinat gressus noster a semita tua:

20 Quamvis contriveris nos *conjectos* in locum cetorum, & obtexeris nos lethali umbra.

21 Si obliti fuissemus nominis Dei nostri, aut expandissemus manus nostras ad Deum fortem extraneum:

22 Nónne Deus pervestigasset istud? cùm ipse cognoscat abscondita animi.

23 Sed propter te occidimur quotidie; æstimamur ut pecudes [g] mactandæ.

24 Evigila, quare dormires Domine? expergiscere, ne rejicias in æternum.

25 Quare faciem tuam absconderes? oblivisereris afflictionis nostræ & oppressionis nostræ?

26 Nam dejecta est in pulverem vita nostra, adhæret terræ venter noster.

27 Surge *ad* justum auxilium nobis, & redime nos propter benignitatem tuam.

[a] Heb. *antiquitatis.*
[c] Heb. *salutum, ut sup. 42.6.*
[d] Heb. *cibi.*
[e] Heb. *pro non opibus.*
[f] Heb. *cor nostrum: sic infrà 22.*
[g] Heb. *mactationis.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, tradita ecclesiæ ad docendum eam de afflictionibus & legitimo usu earum, cùm immittuntur a Deo: nam videtur hęc ode aut scripta fuisse a Davide recordatione eorum temporum quibus Jisraëlitæ a Pelischtæis vexabantur inde a diebus Schimschonis ad Davidem usque, ut ecclesia ab antecedente exemplo præcaveret sibi, & ad afflictiones sese compararet; aut ab aliquo viro Dei temporibus captivitatis Babilonicæ, ut hac precationis formula uterentur pii. Est autem ode ad docendum quidem tradita, ut ostendit inscriptio; sed tamen genere* εὐκτικῷ, *constans ex tribus partibus, Exordio, a ver.2. ad 10. propositione, a ver.10. ad 24. & conclusione petitoria.* 2 O Deus] *Exordii quo utuntur pii ad conciliandam sibi misericordiam, loci sunt tres: unus ab anteactis Dei operibus quæ pii se auditu percepisse profitentur per fidem, usque ad ver.5. alter, a fœdere sempiterno & officio Dei, cujus conscios & participes se prædicant sancti, a ver.5. ad 8. tertius, a gloria Dei, ver.8. & 9.* 3 Plantasse] *vide Exod.15.17.* Propagasse ipsos] *tum gentis incremento, tum amplificatione sedis: metaphora, ut Psal.80.9.* 4 Non enim] αἰτιολογία *sive confirmatio propositionis præcedentis, per contentionem: qua docet psaltes non ipsorum, sed Dei virtutem omnia præstitisse ex mera ipsius benevolentia; vide Exod.15.13. & sequentibus: item 23.27.*

& Jehosch.24.12. Lux facieitue] *id est, illustris præsentia tua, qua præivisti & præluxisti eis : hypallage.* 5 Tuipse es] *alter locus a fœdere & officio Dei, ut dictum est in ver.2.* Præcipe] *idem quod a majoribus nostris audivimus : nimirum ut nos confirmemur, & hostes infirmentur. quasi dicat, stat per te, qui dictum ac factum potes eadem opera exhibere.* 6 Hostes feriremus] *si tantùm præciperes : metaphora a feris pugnantibus, ut Deut.33.17.* 8 Cùm servaveris] *tertius locus a prædicatione gloriæ Dei in Ecclesia ejus.* 10 Atqui rejecisti] *quasi dicat, tantùm abest ut res a majoribus auditas nobis in præsentia præstes, te Deum nostrum ostendas, & gloriæ tuæ consulas, ut contrà jacêre omnia videantur. Altera pars psalmi, propositio : cujus partes sunt duę, expostulatio malorum acceptorum & perpessionum ecclesiæ, usque ad ver.17. & professio fidei animiq; sui in Deum integri per medias calamitates, a ver.18. ad 24.* Quod non processeris] *id est, non adfueris & adjuveris nos: quod sequentium versuum narratione confirmatur.* 12 Cibarias] *id est, quæ mox mactãdæ & cibo futuræ sunt, ut infr.23.* Sparsisti nos] *vide 1.Sch.14.22.* 13 Vendidisti] *id est, gratis alienasti nos & sine emolumento tuo; humanitus dictum a re forensi.* 15 Agitationem capitis] *vide 2.Reg.19.21.* 17 Propter vocem] *id est, duobus modis excruciamur; primùm propter gloriam Dei, quam impii proterve blasphemant: deinde propter mala nostra, quibus inhumaniter obruimur.* 18 Totum hoc evenit] *Secunda pars, propositionis, professio integritatis suę erga Deum in gravissimis afflictionibus, ut observatum est in ver.10. Sunt autem duo integritatis quam profitentur capita prolepticè expressa hoc versu; ipsos non oblivisci Dei, & non mendaciter agere in fœdus illius: quæ utraq; inficiatio sequentibus versibus per ὑστέρωσιν exornatur; deinde affirmatio contraria ex adverso subjicitur ver.23.* 19 Non agitur retrorsùm] *confirmatio posterioris membri, duobus ver. ab integritate animi operumq; suorum, quæ synecdochicè a propheta describuntur.* 20 Quamvis] *id est, nos velut in mare profundissimum & abyssum calamitatum demerseris: metaphora.* 21 Si obliti] *confirmatio prioris membri prolepseos qua usus est ver.18. a testificatione conscientię suæ & justitiæ Dei.* Ad Deum fortem] *id est, quantumvis fortitudinis nomine apud cultores suos commendatum.* 23 Sed propter te] *confirmatio causæ perpessionum suarum, nimirum martyrium gloriosum pro Christo: vide Rom.8.36.* 24 Evigila] *conclusio petitoria, qua propheta humanitus implorat opem Dei per gradationem, ut evigilet, exurgat, opem ferat, & liberet, versu ultimo: quæ petitiones suis deprecationibus, interrogationibus, & querelis exornantur.* 25 Oblivisceceris] *id est, non demonstrares te recordari nostri.* 26 Nam dejecta] *id est, proximè absumus a morte : hyperbole.* 27 Ad justum auxilium] *id est, quantum nobis opus est, ut ex hisce calamitatibus liberemur.*

PSALMUS XLV.

Psaltes typo connubii Schelomonis cum filia Parhhonis utens, nuptias Christi cum ecclesia celebrat : utrunq; elegantiæ, officii, gloriæ, & fructuum ex matrimonio spirituali venturorum nomine commendat : & publica laudatione canticum terminat.

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Korachi ad hexachorda, didascalicum canticum [a] amicarum.

2 Ebullit [b] animus meus verbum bonum; dicturus sum ego poëmata mea de rege; lingua mea *&* stylo, *ut* scriba promptus.

3 Multò pulchrior effectus es filiis hominum: infusa est gratia labiis tuis, propterea benedixit tibi Deus in seculum.

4 Accinge gladiũ tuum super femur, ô robuste; *gladium* gloriæ tuæ & decoris tui.

5 Et decore tuo [c] prosperè equita propter negotium veritatis & [d] mansuetæ justitiæ: ut doceat *de* te res reverendas dextera tua.

6 Sagittis tuis acutis *infixis* cordi inimicorum regis; populi sub te concidant.

7 Solium tuum, ô Deus, in seculum & sempiternum: sceptrum [e] rectum, sceptrũ regni tui,

8 Dilexisti justitiam, & odisti improbitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo gaudii præ consortibus tuis,

9 Myrrha & santalis, [f] casiaq; omnia vestimenta tua *prodeuntis* e templis [g] eburneis, præ iis qui lætificant te.

10 Filiæ regum inter [h] charas tuas: collocata est conjux ad dexteram tuam cum insigni auro Ophirio.

11 Audi filia, ac vide, & inclina aurem tuam: obliviscereque populi tui & domus [i] paternæ tuæ:

12 Et delectabitur rex pulchritudine tua : cumque sit dominus tuus, incurvate ei.

13 Tunc filiæ Tyri, divites populi, cum munere faciem tuam precabuntur.

14 Tota honorata filia regis intrò, fundis aureis vestita,

15 Cum phrygianis deportatur ad regem, virgines post eam amicæ ejus adducuntur ad te :

16 Deportantur cum [k] summa lætitia & exultatione, intrant in palatium regis.

17 Loco parentum tuorum erunt filii tui : prępones eos principes in tota terra.

18 Memorabo nomen tuúm [l] in una quaque ætate ; idcirco populi celebrabunt te in seculum & sempiternum.

[a] Heb. *dilectarum.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *prosperare equita: simile vide. 1. Schem. 2.3.*
[d] Heb. *mansuetudinis. justitiæ.*
[e] Heb. *rectitudinis.*
[f] Heb. *casiis.*
[g] Heb. *eboris.*
[h] Heb. *pretiosas.*
[i] Heb. *patris tui.*
[k] Heb. *cum lætitiis.*
[l] Heb. *in omni ætate & ætate.*

ANNOTATIO.

1 Hexachorda] *Vox Hebræa varia quidem est significatione, sed origine certa : deducitur enim ab altera voce Hebraica quæ significat sex, ut docet Kimchi : quam ob rem tam de instrumentis hexachordis, quàm de floribus liliorum dicitur; quia his sena sunt folia, & illis chordæ senæ. Nos verò ex ambigua voce eam interpretationem elegimus, quæ rebus magis convenit.* Didascalicum] *id est, traditum ecclesiæ ad docendum & informandum eam de sacrosancto conjugio Christi.* Canticum amicarum] *id est, epithalamium, quod paranymphæ cecinerunt Schelomoni cùm filiam Parhhonis duceret. Est autem hoc canticum epithalamium, ut diximus, generis laudativi, typicè quidem de Schelomone dictum ; sed propriè ad magnum illud mysterium conjugii quod Christus cum Ecclesia iniit, pertinens : ut pluribus*

locis

locis ostendetur. Ejus partes sunt quatuor; exordium, versu 2. laudatio sponsi, a versu 3. ad 10. laudatio sponsæ, a versu 10. ad 18. & conclusio, versu 18. Amicarum] id est, quas amore suo ad nuptias invitavit, & sibi amore conjunxit: vide infrà versu 10. 2 Ebullit] Exordium, ut vocant, floridum: quo pii proponunt se animo, ore, manibúsque omnia effecturos quæ ad celebrandum conjuges & conjugium sacrum pertinebunt. 3 Multò pulchrior] secunda pars psalmi, laudatio sponsi; quæ tenuissima ex parte Schelomoni competit, omnibus verò numeris Christo accommodanda est. sunt autem hujus laudationis loci, commendatio elegātiæ, vultus, & sermonis, hoc versu. hortatio a potentia magnifica, ad administrationem regni, tribus sequentibus · & majestatis gloriæque sempiternæ prædicatio, versu 7. 8. & 9. quorum omnium origo est a patre, qui filium unxit & dedit ei spiritum sine mensura, Joan. 3. 34. Quamobrem etsi hæc in speciem Christo minimè videntur adfuisse dum in forma servi ambulavit; non dubium est tamen quin propria sint illius: prout docemur Evangelio: quædam in ipso consummata esse & alia in dies consummari. Propterea] nimirum ut omnes elegantia gratiáque superares, ac potiùs in omnibus author esses elegantiæ & gratiæ. 4 Accinge gladium] id est, arma tua regia: quæ in Schelomone quidem fuerunt carnalia, in Christo verò gladius est spiritualis verbi procedentis ex ore ipsius, de quo Jescha. 11. 4. Heb. 4. 12. & Apoc. 1. 16. O robuste] epitheton Christi, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra: & cujus armis omnes munitiones subvertimus, ratiocinationes, omnémque sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10. 4. & sequentibus. Gladium gloriæ] id est, gloriosissima arma majestatis tuæ: hypallage. 5 Prosperè equita] id est, exequere administrationem tuam ita instructus donis: ideóque regia hæc administratio sequentibus verbis exponitur; tum erga bonos, hoc versu; tum etiam contra improbos, versu sequente. metaphora a forma principum terrenorum. Veritatis] id est, veræ religionis, quæ imprimis est a vero principe procuranda. Mansuetę justitiæ] id est, justæ administrationis erga tuos; mansuetudine, id est, æquitate & clementia facili temperatæ. Doceat] id est, commonstret omnibus & probet administrationem tuam, quæ tibi apud omnes reverentiam conciliet. 6 Infixis] ὑστέρωσιν verborum perspicuitatis causa mutavimus; ut Jehoschubhæ 24. 26. & infrà versu 13. Sunt autem hæc omnia typicè dicta de evangelica administratione Christi; quæ aliis est odor vitæ ad vitam, aliis verò mortis ad mortem, 2. Corinth. 2. 15. & 16. 7 Soliū tuum] majestatis, justitiæ, & gloriæ divinæ in Christo descriptio ex donis & vocatione Dei: nā hæc ad Schelomonem minimè pertinere, tum ipsa verborum series ostendit, tum Apostolus ad Hebræos 1. 8. 8 Propterea] id est, in hunc finem plenitudinem spiritus accepisti, ut ista præstes, & ex plenitudine tua omnes accipiamus gratiam pro gratia, Joannis 1. 16. Oleo gaudii] id est, unctione spiritus, per quem regnum Dei est justitia, & pax, & gaudium in Christo: Rom. 14. 17. hæc typicè de Schelomone dicta & ex parte facta, ut docetur 1. Regum, plenum in Christo complementum habent. Oleum autem synecdochicè pro unguento accipimus, ut ferè fit in scriptura: cujus unguenti descriptio attingitur sequente versu. Consortibus tuis] id est, Christianis, qui tui & dignitatis tuæ participes fiunt per fidem. 9 Myrrha] id est, unguento confecto ex istis præstantissimis & odoratissimis generibus aromatum. Præ iis qui lętificant te] id est, odoratior es, & odoratiora vestimenta tua, quàm sit odor eorum qui comitantur te, & se nuptiis tuis adjungentes, prædicant te atque exhilarant. Sunt autem illi Christiani, quibus ait Joannes amicus sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi Joannis 3. 29. 10 Filia regum] tertia pars psalmi pertinens ad ecclesiam sponsam Christi, cujus fuit typus filia Parhhonis quæ Schelomoni nupsit. sunt autem tria similiter hujus laudationis capita: primum est, commendatio ipsius reginæ & comitatus ejus, hoc versu, secundum, hortatio ad officium conjugale, fidem, obsequium & honorem exhibendum Christo, versu 11. & 12. tertium, glorię adjunctæ & consequentis prædicatio, cæteris versibus. Charas tuas] id est, quas sola tua charitate complexus, ad nuptias invitasti, & cooptasti in comitatum pretiosissimum sponsæ tuæ; ut amicas vocavit suprà versu 1. 11 Audi filia] hortatio, ut dictum est versu præcedente. 13 Tunc] tertium laudationis caput prædicatio gloriæ quam ecclesia in Christo perceptura est; primùm præsentis, velut in ipso nuptiarum tempore, usque ad versum 16. deinde eventuræ ex conjugio Christi, nimirum quòd plurimos & potentissimos liberos ipsi genitura est, versu 17. 14 Fundis aureis] id est, vestimentis, quæ fundis ex auro & insitivis gemmis circumfulgebunt: omnia (ut sæpè jam diximus) allegorica. 15 Virgines post eam] apostrophe ad sponsam; qua celebratur gloriosus adventus sponsæ; & fructus ex ea perventuri ad Christum prænuntiantur, sequente versu. 17 Loco parentum] vide Jescha. 49. & 60. quasi dicat, nunquam desitura est, sed perpetuò mansura generatio tua. Principes] id est, consortes cœlestis regni, & reges in Christo, Apoc. 1. 6. Nam hæc non possunt de Schelomone accipi; qui unicum filium habuit regem, & quidem lacerati regni. 18 Memorabo] id est, statuam monumenta laudis tuæ quæ semper in ecclesia durent: conclusio. Idcirco] quia his monumentis fuerint informati de gloria nominis tui: ut suprà 22. 23.

PSALMUS XLVI.

Psaltes Dei beneficentiam erga pios, & piorum in rebus adversissimis fidem in Deum prædicat, ex præsentia & operibus Dei: ideóque gentes provocat ad cognoscendum ex operibus Deum & fiduciæ prædicatione concludit canticum.

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Korachi ' ad acutam symphoniam, ' canticum.

2 'Deus nobis *est* receptus & robur, auxilium in angustiis [a] pręsentissimum.

3 Idcirco non timeremus, ' si commutaret terra *locum*; aut si dimoverentur montes *depulsi* [b] in ima maria:

4 Fremerent, ' lutosę fierent aquæ [c] cujusq; illorum; commoverentur montes elatione ejus. Sela.

5 'Flumen, rivi ejus, lætificant ' civitatem Dei; ' sanctissimum, *cætera* ' habitacula excelsi.

6 Deus in medio illius, non dimovetur; adjuvat illam Deus ' ab appetente mane.

7 Frementibus gentibus, moventibus se regnis; edit vocem suam, ' liquefit terra.

8 'Jehova exercituum nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

9 '[d] Agite, videte opera Jehovæ; ' ut disponat desolati-

[a] Heb. *præsens valde.*
[b] Heb. *in cor marium.*
[c] Heb. *ejus.*
[d] Heb. *venite.*

solationes in terra,
10 Faciens ut cessent bella usque ad extremitatem terræ; arcam perfringat & truncet hastam, currus comburat igne,
11 *Dicens*: desistite & agnoscite me esse Deum; me exaltatum iri in gentibus, exaltatum iri in terra.
12 Jehova exercituum nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

ANNOTATIO.

1 Ad acutam symphoniam] *vide* 1.*Chron*.15.20. Canticũ] *canticum est didascalicum ex duabus partibus constans, propositione, cum exornatione propositionis, usque ad vers*.9. *& hortatione, ad finem usque.* 2 Deus nobis] *propositio continens capita duo: unum, præsentissimæ Dei beneficentiæ erga nos, hoc versu: alterum, fidei nostræ in eum constantissimæ, ver*.3.*&* 4. 3 Si commutaret] *Concessio hyperbolica, quam sequentia verba explicant ad demonstrandam gloriosam* πληροφορίαν *fidei, quasi dicat, ne his quidem rebus percellar fretus præsentia Dei; tantùm abest ut me perterrefaciant omnia finitimorum bella, de quibus* 2. *Schem*.8.*&* 1.*Chron*.18. 4 Lutosæ fierent] *gravi agitatione fluctuum, & terræ cum mari conturbatione.* 5 Flumen] *id est, populus Dei urbem & Judæam totam incolens, quantumvis reluctante & invito mundo, tam certa fiducia conquiescit in Deo, ut flumine hoc contentus sit & perexiguis rivis ad defensionem sui. Est autem hoc flumen Kidron ex Gichone superiore & inferiore, ex Schiloacho, aliisque rivulis profluens, & ambiens dimidium urbis: ut ex plurimorum locorum inter se comparatione constat.* Civitatem Dei] *id est, Jeruschalaima, quò veniebant cives & populares Dei ad sacros cœtus.* Sanctissimum] *id est, Tzijonem, quò fuerat importata arca.* Habitacula] *id est, regionem totam, quam Deus sibi vindicavit, populoque suo habitandam dedit.* 6 Ab appetente manè] *id est, opportunissimè, cùm primùm opus est: sic Exod*.14.27. 7 Liquefit terra] *id est, incolæ terræ diffluunt ad solam illius vocem.* 8 Jehova exercituum] *summa gloriosæ prædicationis fidei, concludens priorem partem: quæ iisdem planè verbis alteram quoque concludit in fine Cantici.* 9 Agite] *altera pars Cantici, hortatio ad omnes, ut opus Dei observent, duobus versibus: desinant maledicere, & agnoscant Deum ab operibus, ver*.11. *ac postremò fideles prædicantes audiant.* Ut disponat desolationes] *fusis & perditis inimicis.* 11 Dicens: desistite] *prosopopœia; qua ostendit Psaltes cùm judicia ista exequitur Deus, perinde esse atque si palam clamaret & pronuntiaret documenta suæ naturæ, majestatis, & gloriæ.* In gentibus] *invitis aut volentibus: invitas quidem perdendo, obsequentes verò servando ad gloriam meam.* 12 Jehova exercituum] *conclusio ut suprà versu* 8.

PSALMUS XLVII.

Ecclesia Judæorum hortatur gentes ad gratulandum Christo & prædicandum eum: primùm a communi ipsarum vocatione ad Evangelium, deinde a potentissima regni Christi administratione & gloria.

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Korachi, psalmus.
2 Omnes populi plaudite manu, clangite Deo voce[a] canora.
3 Nam Jehova excelsus reverendus, rex magnus *est* super totam terram.
4 Cogit in caulam populos in locum nostrum, nationesque in locum pedum nostrorum.
5 Selegit nobis possessionem nostram, excellentiam Jahhakobi quem diligit. Sela.
6 Ascendit Deus cum clangore, Jehova cum sono buccinæ.
7 Psallite Deo, psallite: psallite regi nostro, psallite.
8 Nam rex totius terræ *est* Deus: psallite psalmo didascalico.
9 Regnat Deus super gentes; Deus insidens solio sanctitatis suæ.
10 Voluntarii populorum congregantur: populus Dei Abrahami, quia Dei *sunt* [b] protectiones terræ; valdè excellit.

[a] Heb. *cantus*
[b] Hb. *scuta*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus in genere laudativo, continens partes duas; unam, qua hortatur gentes ut Christo adventanti gratulentur, & regnum suum statuenti in nobis prædicatione Evangelii, usque ad versum 6. alteram, qua hortatur ut Christo exaltato in majestatem regni psallant & confidant, inde ad finem usque.* 2 Omnes populi] *propositio prior hortatoria; cujus argumenta tribus versibus sequentibus exponuntur.* Plaudite manu] *id est, læti & hilares adventanti Christo quibuscunque signis potestis gratulamini: simile vide Nachum*.3.*versu ultimo.* 3 Nam Jehova] αἰτιολογία *hortationis a natura officioque Christi, hoc versu, & effectis regni ejus, duobus sequentibus. Est autem hic Jehova Christus, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra.* 4 Cogit in caulam] *primus effectus regni Christi; vocatio gentium in communionem gratiæ ac velut in Judæorum caulam, ut fiat unum ovile & unus pastor, Joan*. 10.*vers*.16. *soluto septo intergerini parietis, & utrisque in uno corpore reconciliatis Deo per crucem, Ephes*. 2.14. *prout fuerat a Noacho prædictum Genes*.9.27. *sic autem accipiendum esse hoc verbum, docent probatissimi Hebræorum scriptores, R. Jehuda, & Abenhhezra.* In locum nostrum] *id est, in caulam nostram, ut simus unum ovile.* 5 Selegit nobis] *secundus effectus regni Christi; quòd etsi hîc in unum ovile cogimur, tamen ille longè melius nobis prospicit, comparans hereditatem incorruptam, quæ nec contaminari potest, nec marcescere, nobis servatam in cœlis*, 1.*Pet*.1.4. Nobis] *& Judæis & gentibus, qui gratulamur Christo.* Excellentiam Jahhakobi] *id est, omnia illa excellentissima promissa & dona, quæ Jahhakobo facta sunt, ut perveniant ad totum Jisraëlem Dei,* 6 Ascendit Deus] *transitio ad alteram propositionem, ab occasione gloriæ in quam Christus ascendit tradito evangelio.* Cum clangore] *id est, gloriosissimè, ut victor triumphans: prout explicat Apostolus ad Colossos* 2.15. *humanitus dicta.* 8 Nam rex] αἰτιολογία *hortationis a regno universali Christi; cujus descriptio subjicitur tum a majestate ipsius, sequente versu: tum a fidelium se illi sistentium obsequio, versiculo* 10. Didascalico] *ut sup*.32.1. *quasi dicat, quo informetis alii alios de regno ipsius, & officio vestro.* 9 Insidens solio] ad

ad dexteram patris. 10 Voluntarii populorum] *id est, quicunque ex populis se subjiciunt ei voluntariè.* Quia Dei sunt] *causæ cur pii ad Christum confugiant duæ: contentissima administratio regni, & summa ejus gloria.*

PSALMUS XLVIII.

Psaltes Deum celebrat & gratias ei agit de salute in Iehudæos collata; pericula præcedentia explicat: fidē piorum confirmat liberationis acceptæ nomine: & ecclesiam hortatur ad recognoscendam veritatem promissionum Dei.

1 CANTICUM & psalmus, posteris Korachi.

2 Magnus *est* Iehova, & laudatus valde, in civitate Dei nostri, monte sanctitatis ejus.

3 [a] Ornamentum tractus, gaudium totius terræ *est* mons Tzijonis, latera Aquilonis, urbs regis magni.

4 Deus in palatiis ejus, agnoscitur pro loco edito.

5 Cùm ecce reges convenerunt, progressi sunt pariter:

6 Ipsi viderunt, similiter admirati sunt; conturbati sunt, accelerarunt *abitum.*

7 Tremor prehendit eos illic, dolor ut parturientis.

8 [b] Euro perfringis naves Oceani.

9 Quemadmodum audiveramus, ita vidimus in civitate Jehovæ exercituum, in civitate Dei nostri; Deus stabilit eam usque in seculum. Sela.

10 Cogitamus ô Deus, benignitatem tuam in medio templo tuo:

11 Sicut nomen tuum, ô Deus, sic laudem tuam *esse* usque ad extremitates terræ: justitiæ plenam esse dexteram tuam.

12 Lætetur mons Tzijonis, exultent filiæ Judæ propter judicia tua.

13 Circuite Tzijonem, & cingite eam; numerate turres ejus:

14 Apponite [c] animum vestrum ad præmunitionem, attollite *oculos ad* palatia ejus; ut enarretis generationi posteræ,

15 Hunc Deum, Deum nostrum esse in seculum & sempiternum; ipsum deducturum nos usque ad mortem.

[a] Heb. *pulchritudo tractus.*

[b] Heb. *vento Orientali.*

[c] Heb. *cor vestrum.*

ANNOTATIO.

1 Canticum & Psalmus] *id est, Cantio quæ simul voce & instrumentis ad symphoniam canebatur: sic enim hanc & similes psalmorum inscriptiones accipimus, in quibus legitur canticum psalmus, aut e converso psalmus canticum. Est autem hic psalmus generis* ἐπαινετικȢ̃ καὶ ἐυχαριστικȢ̃, *continens primùm propositionem laudandi Deum, usque ad ver. 5. deinde confirmationem propositionis per narrationem acceptæ liberationis usque ad vers. 10. postremò professionem certæ in Deum fiduciæ & gloriosam prædicationem illius, ad finem usque. Videtur verò occasionem hujus psalmi canendi dedisse liberatio divinitus facta, cùm cæsis una nocte ab Angelo centum octoginta quinque millibus Assyriorum rex Sancherib obsidionem solvit, & se trepidus recepit ad suos; nam multa quæ hoc psalmo dicuntur, permagnam affinitatem habent cum illa historia, de qua 2. Reg. 18. & 2. Chronic. 32.* 2 Magnus est Jehova] *propositio laudativa, primùm majestatis Dei a singulari beneficio ejus in populum suum & civitatem obsessam, hoc versu: deinde Jeruschalaimorum, quo velut instrumento suos servavit Deus, versu. 3. & 4.* In civitate Dei nostri] *ubi Deus celebratur ex lege, id est, Jeruschalaimis, quæ vindicans ab hoste Deus salute data magnificaverat sese.* 3. Ornamentum] *id est, hic locus is est quo liberantur a malo, & ornantur bonis omnibus, ac recreantur Jehudæi, soluta obsidione.* Tractus] *totius Jehudææ, ut sequentibus verbis exponitur; nā antè Jehudæi metu Sancheribi adventantis se Jeruschalaima receperant.* Mons Tzijonis] *id est,* ἀκρόπολις *sive propugnaculum Jebusi in Tzijone situm, quod civitas Davidis dictum est, 2. Schem. 5. 7. synecdoche* Latera Aquilonis] *id est, templum impositum monti Morijæ in summa Tzijonis parte, Aquilonem versus.* Urbs regis magni] *id est, tota Jeruschalaima, quæ Metropolis fuit regni Davidici, & typus ecclesiæ quæ est regnum Dei: vide Matth. 5. 35.* 4 Deus in palatiis] *id est, ut regio tota ornatur urbe, sic urbs ornatur Deo qui commune est perfugiū utriusque, urbis & regionis.* 5 Cùm ecce] *secunda pars psalmi, narratio; primum rerum gestarum, usque ad vers. 9. deinde documentorum & fidei ex rebus gestis confirmatæ vers. 9.* Reges] *id est, principes Sancheribo duce, 2. Reg. 18. 24.* Progressi sunt pariter] *ut describitur Jeschah 10 inde a vers. 18.* 6 Viderunt] *stragem divinitus editam, ut antè dictum est.* Similiter admirati sunt] *videntes uno mane omnia cadavera mortuorum, 2. Reg. 19. 35.* Conturbati sunt] *rei novitate & magnitudine attoniti reversi sunt cum pudore vultus, 2. Chro. 32. 21.* 7 Tremor prehendit] *consternationis ex repentina clade descriptio, illustrata duobus similibus, parturientis, & naufragi.* 8 Euro perfringis] *apostrophe ad Deum epiphonematica: qua ostendit psaltes quàm facilè res hominum firmissimæ a Deo perrumpantur.* 9 Audiveramus] *tum ab exemplis & documentis majorum, tum prædictione singulari Jeschahhjæ, 2. Reg. 19. 20.* 10 Cogitamus] *tertia pars psalmi, continens primùm professionem gratæ recordationis beneficiorum quæ Ecclesia accepit a Deo, hoc versu & sequente; deinde hortationem ad Ecclesiam, ut lætetur, recognoscat, & prædicet beneficia Dei preterita, præsentia, & futura.* 11 Sicut nomen tuum] *id est, ut naturâ & majestate infinitus es, sic etiam laudem tuam infinitam esse, & commendationem nominis.* 12 Judicia tua] *in ulciscendis adversariis, & servandis nobis: quod posterius membrum per hypotyposin sequentibus versibus exponitur.* 13 Circuite Tzijonem] *id est, lustrate muros & recognoscite, si fortè vel tantillum labefactati sunt: sic ostenditur complementum promissionis quam Propheta denuntiaverat, 2. Reg. 19. 32.* 14 Ut enarretis] *finis hortationis, prædicatio gloriæ Dei.* 15 In seculum & sempiternum] *id est, inde a diebus priscis fœdus initum servare, & populo suo salutem prestare. vide 2. Reg. 19. 25.*

Psalmus XLIX.

Psaltes comparatis ad audientiam animis piorum, fiduciam suam in Deum prædicat, & securitatem de resurrectione carnis ac vita æterna: vanitatem eorum qui aliis rebus confidunt earum rerum incertitudine hominumq́ exitio explicat: ac postremò pios ab illorum exemplo dehortatus, ad sui imitationem vocat.

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Korachi, psalmus.

2 'Audite hoc omnes populi: auribus percipite omnes habitatores mundi:

3 Tum nati *plebeio* homine, tum nati *præstante* viro: simul dives & egens.

4 Os meum locuturum est [a] variam sapientiam, & meditatio animi mei multiplicē prudentiam.

5 'Inclinans ad parabolam aurem meam, pandam in cithara 'ænigma meum.

6 'Cur timerem [b] temporibus mali, '*ut* iniquitas [c] vestigiorum meorum circundet me?

7 'Eorum qui confidunt in opulentia sua, & in multitudine divitiarum suarum gloriantur;

8 Fratrem [d] nullo modo redimere potest quisquam, non dare Deo redempturam ejus:

9 (Est enim cara redemptio vitæ eorum: 'imò cessat in seculum:)

10 Ut vivat adhuc in æternum, non [e] experiatur corruptionem.

11 'Quamvis videat; 'sapientes moriuntur; simul stultus & brutus pereunt, ac derelinquunt aliis opulentiam suam:

12 [f] 'Animus *est* illis domos suas in seculū, habitacula sua in quamque generationem; vocare de nominibus suis per terras.

13 'Neque homo *qui* in honore est, [g] commoraturus est; 'similis fit jumentis, '*quæ* intereunt.

14 'Hęc *cùm sit* via istorum; expectatio *est* eis, & [h] posteri eorum 'os eorum approbant. Sela.

15 Tanquam pecudes, *ubi* in sepulchro [i] dispositi fuerint, mors depascet eos, 'donec dominentur eis recti 'illo mane: & 'formam eorum [k] consumat 'infernus *receptam* 'ex habitaculo [l] ejus.

16 'Enimvero Deus 'redempturus est animam meam a [m] sepulchro, nam receptutus est me. Sela.

17 'Ne timeto, cùm dives evaserit quispiam; cùm aucta fuerit gloria [n] domestica ejus.

18 (Non enim in morte sua assumpturus est illius quicquam, non descensura est post eum gloria ejus.)

19 Cùm 'animæ suæ in vita sua benedicet; & 'celebrabunt te, si 'benefacias tibi.

20 'Ut perveniat usque ad ætatem majorū ejus, in æternum *tamen* non sunt fruituri 'luce.

21 Homo *qui est* in pretio, neque est intelligens; similis fit jumentis *quæ* intereunt.

[a] Heb. *sapientias, & meditatio cordis mei intelligentias.*
[b] Heb. *dieb.*
[c] Heb. *calcaneorum.*
[d] Heb. *nō redimendo redimet.*
[e] Heb. *videat: synecdoche.*
[f] Heb. *in medio suo domos suos in seculum, habitacula sua in ętatem & ætatem vocant, &c.*

[g] Heb. *pernoctabit.*
[h] Heb. *post eos.*
[i] Heb. *disponunt, ut Job. 7. 3.*
[k] Heb. *consumendo.*
[l] Heb. quod erat *ei.*
[m] Heb. *e manu sepulchri.*
[n] Heb. *domus ejus.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est διδασκαλικὸς, tres partes continens; exordium, usq́ ad versum 6. propositionē elegantissimam securitatis ex fide, a vers. 6. ad 17. & conclusionem hortatoriam ad omnes pios Prophetæ exemplo, inde ad finem usque.* 2 Audite] *Exordiū audientiā faciens; primùm a personā auditorū, ad quos hujus psalmi documenta ex æquo pertinent, vers. 2. & 3. deinde a materia sive argumento; quod duobus nominibus commendatur, tum a natura ipsius, quod sapientiæ argumentum est & intelligentiæ, vers. 4. tū etiā a forma vers. 5.* 5 Inclinans] *id est, attendens sollicitè, ad eámq́ audiendam & percipiendā me ipsum vobiscum fideliter comparans, & ex me ipso exemplum statuens, vers 6.: quod genus scriptionis vocatur parabola.* Ænigma] *id est, insignem sententiam allegoricam: nam allegoriā sive perspicuam sive obscuriorem, ænigma Hhebræi vocant: cujusmodi est vers. 13. & 21.* 6 Cur timerē] *altera pars psalmi, propositio Christianæ fiduciæ & securitatis in Deo adversus omnia mala præsentis & futuræ vitæ per interrogationē, cujus subjectio sive responsio habetur vers. 15. & 16. Amplificat autem gloriosam hanc fiduciæ suæ prædicationem Psaltes primùm interrogatione hac, quam modo diximus; deinde comparatione humanæ illius fiduciæ, quæ aut in opulentia, aut in honoribus, aut in gloria, aut in vitæ luxu, ac non in Deo collocatur: quorum omnium tum præsentem instabilitatem docet, tum etiam miserum eorum qui illis confidunt exitium; ac proinde statuit sibi nihil metuendum esse, ut qui rebus istis incertis miserisq́ omissis conquiescat in Deo.* Ut iniquitas] *id est, ut ex infirmitate vitæ meæ in qua incedo circumveniar calamitatibus, & malè sit mihi: allegoria.* 7 Eorum] *Exornatio superioris fiduciæ per antithesin contrariorū studiorum, quibus hæc vita traducitur: ut dictum est superiore versu. Est autem primum studium, opulentia, usque ad vers. 11.* 9. Imò cessat] *id est, nunquam potest persolvi Deo: correctio.* 11 Quamvis videat] *secundū studium, gloria & celebritas nominis.* Sapientes moriuntur] *prosopopœia; qua hominem κενόδοξον inducit psaltes agnoscentem cum animo suo instabilitatem hujus vitæ & opulentiæ.* 12 Animus] *id est gloriam conciliare nomini suo student magnificis operibus hic illic extructis.* 13 Neque homo] *id est, non amplius utilitatis accipiet ex honoribus suis, quàm superiores ex opibus: & ne una quidem nocte potest per honores suos consistere.* Similis fit jumentis] *vide Ecclesiastæ 3. 19.* Quæ intereunt] *id est, pecoribus morticinis, quæ nullius sunt usus nisi ut projiciantur.* 14 Hęc cùm sit] *id est, quæ cùm ita sint; cùm neq́ opulentia, neq́ honores aut gloria cultoribus suis sint adjumento; tamen adeo desipiunt ipsi & ipsorum posteri, ut expectationem suam in illis collocent: amplificatio stultitiæ ab infelice eventu, quē exponit sequente versu.* Os eorum] *id est, sententiam & verba.* 15 Donec dominentur] *in Christo, cujus regni participes futuri sunt recti.* Illo mane] *quo resurgent pii quasi ex nocte sepulchri; cùm videlicet sol justitiæ orietur Christus secundo adventu suo: Maleaci 3. 20.* Formam] *id est, materiam hanc corpoream & aspectabilem, de integro animæ suæ adunatam.* Infernus] *vox Hhebræa stationem quamlibet* mortuo-

mortuorum in universum notat permultis scripturæ locis : ideoq; modò ad sepulchrum , modò ad infernum synecdochicè, modò ad utrumq; simul pro ratione locorum accommodanda est : nos verò hîc ita accepimus ut argumento, ordini judiciorum Dei, & sequenti antithesi convenientius esse judicavimus. Ex habitaculo] *id est, sepulchro, communi corporum humanorum sede usq; ad diem resurrectionis: Ijobi 30.23.* 16 Enimvero] *subjectio sive responsio ad securam illam & confidentem interrogationem , quæ habetur suprà vers.6.* Redempturus est] *hoc est, daturus mihi resurrectionem carnis, & vitam æternam in Jesu Christo; qui meus est vindex a corruptione sepulchri, & inferni damnatione.* 17 Ne timeto] *Conclusio hortatoria ad omnes pios ex superiore hypothesi sive exemplo singulari Psaltis: cujus summa est, non esse ferendum ut impiorum exemplis aut sollicitationibus abducamur ; sed fidei & operibus ejus incumbendum: sumptis argumentis primùm a vanitate & incerto rerum quibus confiditur ; deinde ab instabilitate & exitio personarum, versu ultimo. Est autem μίμησις in istis verbis , ne timeto: vide suprà in vers.6.* 19 Animæ suæ] *id est, sibi gratulabitur, indulgebit genio, & negliget Deum : ut Deut.29. 19.* Celebrabunt] *id est, utcunq; Dei jura cognoscant ; non solùm contra faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur & favent : Enallage numerorum frequens : vide Rom.1.32.* Benefacias tibi] *id est, indulgeas.* 20 Ut perveniat] *id est, utcunque vivat quàm diutissimè.* Luce] *vitæ æternæ ; sed in opacitate tenebrisq; secundæ mortis permansuri.*

PSALMUS L.

Psaltes Deum Tzijone habitantem a natura, majestate, gloria, operibus, & verbo maximè commendans, ecclesiam a Deo collectam docet rationem colendi eum foris cæremoniis, & intus spiritu : improbos vero suæ improbitatis evincens palàm arguit , & ad bonam frugem revocat minis & promissionibus illius.

1 PSALMUS *Asapho. *Deus fortis, Deus, Jehova *elocutus erat ; *cùm inclamasset terram, ab ortu solis usq; ad occasum ejus.

2 E Tzijone [a] *perfectissimæ pulchritudinis *loco*, Deus *illucescit.

3 (*Veniat Deus noster, & ne surdum agat) *ignis ante ipsum consumit & circa ipsum, procellosus valde.

4 *Inclamat cœlos supernè, & terram ; ad *jus dicendum populo suo, *dicens*:

5 *Congregate mihi *quos benignitate prosecutus sum, *qui icerant [b] fœdus mecum per sacrificium.

6 *Jam indicarunt cœli justitiam ejus; Deū judicem esse. Sela.

7 *Audi popule mi, *inquit*, & eloquar; Jisraël, & contestabor te : *Deus Deus tuus sim.

8 *Non propter sacrificia tua arguam te , ut holocausta tua *sint coram me jugiter.

9 *Non accipiam e domo tua juvencum, e caulis tuis hircos:

10 *Cùm mea sit omnis bestia sylvestris, jumenta in montibus mille,

11 Agnoscam omnes volucres montium, denique animalia agrestia sint penes me.

12 Si esurirem, non dicerem tibi: nam mea est terra habitabilis, & plenitudo ejus.

13 An vescor carne robustorum *juvencorū*, aut sanguinem hircorum bibo?

14 *Sacrifica Deo laudem , & redde excelso vota tua :

15 Atq; Invoca me tempore angustiæ ; eripiam te ut honore afficias me.

16 *Improbo autem dicit Deus ; Quid tua ut enarres decreta mea, & assumas fœdus meum in ore tuo:

17 *Cùm tu oderis disciplinam, & projeceris verba mea post te ?

18 *Simulac vides furem, acquiescis ei; & cum adulteris est portio tua :

19 Os tuum [c] adhibes ad malum , & lingua tua concinnas dolum:

20 Sedens fratri tuo obloqueris, in *filium matris tuæ edis infamiam.

21 Hæc te faciente, quia *agebam surdum, cogitas [d] me prorsus esse similem tui : arguo te, & [e] *ordine objicio oculis tuis.

22 *Animadvertite jam hoc obliviosi Dei; ne rapiam, nec sit qui eripiat.

23 *Qui sacrificat laudem , honore afficit me : & *qui disponit viam, [f] faciam ut is fruatur salute Dei.

[a] Heb. *perfectione pulchritudinis.*

[b] Heb. *fœdus meum.*

[c] Heb. *mittis in malum.*

[d] Heb. *me essendo esse.*

[e] Heb. *ordino in oculis tuis.*

[f] Heb. *faciam ut videat*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, constans ex duabus partibus; narratione prophetica , usque ad vers.7. & propositione doctrinæ, ad finem usque.* Asapho] *id est, ipsi aut posteris ejus traditus: vide 1. Chronicorum 25.2.* Deus fortis] *narratio hæc prophetica vice exordii fungitur ad conciliandam fidem & authoritatem sequentibus documentis : continet autem duas partes universè; unam , quæ proponit adventum Dei Tzijonem , duobus versibus ; alteram, qua formam & usum adventus explicat, usque ad versum 7. utraque verò pars certis argumentis confirmatur : videtur enim hic psalmus a Davide tum demum conscriptus esse, cùm angelus Dei apparuit Davidi , & locum habitationis Dei designavit, 1. Chronic.21.18. & 22.4. postquam trienni fame & triduana peste Jisraëlitæ afflicti sunt, 2. Schem.21. & 24.* Elocutus erat] *id est, promiserat , Deut.12.5. & sequentibus. quasi dicat, nunc demum præstat, quod populo suo præsignificaverat lege.* Cùm inclamasset] *id est, tradidisset legem, quam tradendo commovit terram : Exodi.19.18. & Hebræ.12.26.* 2 Perfectissimæ pulchritudinis loco] *id est, quem locum Deus perfectissimis & absolutissimis ornamentis temporariis & æternis decoravit; & cujus amore sedata est ira Dei; quia in eo fuit Christi & ecclesiæ typus : sic suprà 48.3.* Illucescit] *id est, gratiosam suam lucem exhibet demonstrato suæ habitationis loco : sic allegoricè ostendit gratiam Dei restitutam esse , post illas tenebras & calamitates superiorum temporum : sic Deut. 33.2.*

3 Veniat] *oratio epiphonematica ecclesię, inserta narrationi παρέργως, ut Psal. 132. 8. qua petit ecclesia, quandoquidem jam lux Dei Tzijone exoriri cœpit, ut dignetur ipse perficere quod cœpit suorum bono, adesse eis, & exaudire eos: ita transitur ad alteram narrationis partem, ubi prophetice exponit psaltes primùm formam gloriosam adventus Dei, hoc versu: deinde usum illius, sequentibus.* Ignis ante ipsum] *forma adventantis majestatis Dei, allegoricè translata ab eo tempore quo tradidit legem;* Exod. 19. *quod genus scribendi prophetæ frequentare solent: ut Chabakuk 3. quasi dicat, circumfulget gloria & potentia ad perdendum adversarios, & illustrandum suos.* 4 Inclamat] *id est, authoritate verbi sui illis, velut præconibus, testibus & administris utitur judiciorum suorum; sic exponit usum sive effecta adventus Dei.* Jus dicendum] *quod exponitur infrà, inde a vers. 7.* 5 Congregate mihi] *prosopopœia, qua cœli & terra jubentur populum Deo sistere.* Quos benignitate] *id est, Jisraëlitas, quos Deus prævenit beneficiis, Deut. 4.* Qui icerant] *id est, mecum in fœdus convenerant aspersi sanguine sacrificii,* Exodi 24. 6 Jam indicarunt] *Confirmatio superioris narrationis a præsente experientia. quasi dicat, quis dubitet Deum adventare & Tzijone habitationem suam statuere; cùm utrum judiciis & documentis cœlestibus confirmetur? judiciis quidem, famis & pestilentiæ; documentis verò angeli, per prophetam Gadem designantis domicilium Dei.* 7 Audi popule mi] *altera pars psalmi, propositio documentorum: quæ ut priùs lege fuerant præstituta; ita hoc tempore erant ampliùs sancienda & religiosiùs observanda, designato ad cultum loco, Deut. 12. sunt autem documentorum genera duo: unum, ad fideles pertinens, de cultu cæremoniali & vero, qui erat exhibendus Deo, usque ad vers. 16. alterum, ad improbos, inde a vers. 16. Est autem hic versus quoddam velut exordium ad sequentia documenta, a fœdere mutuo Dei, & populi.* Deus Deus tuus] *id est, persta in fide & fœdere meo: hæc summa mandatorum Dei & officii nostri, cujus duæ partes sequuntur; una, cæremonialis umbratilis & temporarii usque ad vers. 14. altera spiritualis, veri, & æterni, vers. 14. & 15.* 8 Non propter sacrificia] *id est, non tantoperè laboro aut infensus tibi futurus sum cæremoniarũ nomine, quàm si frangatur veritas fœderis: hoc enim κατά τι accipiendum est, ut interpretatur propheta. 1 Schem. 15. 22.* Sint] *id est, mihi quotidie ex lege offerantur.* 9 Non accipiam] *aut propter ipsa sacrificia, aut propter me; sed veritatem sacrificiorum accipio in Christo; hîc enim ostendit Deus, sacrificia & cæremonias neque simpliciter aut per se ad cultum Dei & salutem necessarias esse, neque semper duraturas; sed tantùm quatenus præfigurabant Christum; donec plenitudo gratiæ & veritatis exhiberetur in eo.* 10 Cùm mea sit] *ἐργασία sive confirmatio superioris propositionis; qua confirmat Deus se, neq; suæ neq; ipsorũ causa egere sacrificiis; primũ a jure dominii sui & administrationis in res oẽs creatas, duobus versibus; deinde a natura sua, quæ sola est omnipotens & αὐτάρκης, vers. 12. & 13.* 14 Sacrificia] *altera pars officii nostri, ut observatum est suprà in vers. 7. cujus membra sunt duo; gratiarum actio, & professio accepti a Deo beneficii, hoc versu; deinde invocatio in rebus adversis: quibus officiis suæ promissiones conjunctæ sunt. Sunt autem hæc officiorum genera spiritualia, expressa allegoricè a cæremoniis legis.* 16 Improbo autem] *Secundum documentorum genus ad improbos pertinens; in quo tria proleptice reprehenduntur, ipsorum sermones animo operibusq; adversantes, opera improba in universum, & animus impius, hoc versu: quæ postea minutatim ostenduntur usque ad vers. 21. deinde verò minis & promissionibus revocantur ipsi, in fine psalmi.* 17 Cùm tu oderis] *id est, animo & factis adverseris.* 18 Simulac vides furem] *Confirmatio reprehensionis prolepticæ qua usus est Deus, ab exemplis anteactæ vitæ, hoc versu; maledicentiæ, duobus sequentibus; & impuri animi, vers. 21. καθ' ὑστέρωσιν.* 20 Filium matris] *id est, germanum fratrem; utcunq; magna sit vis sanguinis & necessitudinis a natura.* 21 Agebam surdum] *id est, copiosa benignitate, tolerantia, atque lenitate dissimulabam malefacta tua, & ultionem differebam: vide Rom. 2. 3. & sequentibus.* Ordine objicio] *id est, malefacta tua oppono in os, & obtrudo invito ac reluctanti tibi, ita ut inficiari non possis.* 22 Animadvertite] *secundus locus; revocatio improborum ad resipiscentiam, tum minis appositis, hoc versu; tum promissionibus, sequente: ut hæ ad bonum alliciant, illæ deterreant a malo.* 23 Qui sacrificat laudem] *id est, vir bonus, de quo suprà vers. 14.* Qui disponit viam] *id est, observat & rectè instituit vitam suam.*

PSALMUS LI.

David audita reprehensione & comminatione Dei; ipsius gratiam, peccatorum suorum remissionem, & sui instaurationem petit; ut duce spiritu sancto suæ ipsius sanctificationi, aliorum institutioni, & Dei gloriæ possit incumbere: deinde orat pro salute totius populi, ac prostremò votum de se ipsis consecrandis Deo & gratiis agendis nuncupant omnes boni.

1 MAGISTRO symphoniæ, ° psalmus Davidis:

2 Cùm venisset ad eum Nathan propheta, postquam congressus fuisset cum Bathschebahha.

3 °Gratiam fac mihi, ô Deus, secundũ benignitatem tuam; secundum amplitudinem miserationum tuarum, dele defectiones meas.

4 [a] °Multum ablue me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me:

5 °Nam defectiones meas ego ° agnosco, & peccatum meum ° obversatur mihi jugiter.

6 °Tibi, tibi soli peccaveram, °& quod malum *videtur* in oculis tuis feceram: *agnosco*, °ut justificeris [b] in sermonibus tuis, purus sis [c] quando tu judicas.

7 °En, °in iniquitate formatus sum, & in peccato fovit me mater mea.

8 En, °veritate delectaris in renibus: & in occulto sapientiam notam feceras mihi.

9 °Expiato me musco, ut mundus sim; abluito me, ut præ nive albescam.

10 °Facito ut audiam gaudium & lętitiam, °exultent ossa *quæ* contriveris.

11 °Absconde iratam faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

[a] Heb. *multiplica ablue re: ut Gen. 12. 8.*

[b] Heb. *in loqui tuo.*

[c] Heb. *in judicare tuo.*

12 [d] °Ani-

d Heb. *cor.*
e Heb. *in medio mei.*
f Heb. *sanctitatis tuæ.*
g Heb. *a sanguinibus.*

12 d *Animum mundum crea mihi Deus, & *spiritum firmum renova e intra me.
13 Ne abjicias me a facie tua, & spiritum f sanctum tuum ne recipias a me.
14 Redde mihi gaudium salutis tuæ, *& spiritu ingenuitatis sustentes me.
15 *Docebo defectores vias tuas, ut peccatores ad te convertantur.
16 Libera me *a g sanguine, ô Deus, Deus salutis meæ: *cantet lingua mea justitiam tuam.
17 Domine *labia mea aperias, ut os meum annuntiet laudem tuam.
18 Nam *non delectaris sacrificio; ut dem: holocaustum non vis.
19 *Sacrificia " Dei *sunt* spiritus fractus; animum fractum & contritum, ô Deus * non spernis.
20 *Benefac pro voluntate tua Tzijoni, ædifica muros Jeruschalaimorum.
21 *Tunc delectaberis "sacrificiis justitiæ, holocausto, & prorsus consumendo: tunc offerent super altare tuum juvencos.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ευκτικός, constans ex duabus partibus; petitione singulari a vers. 3. ad 20. & petitione communi pro Ecclesiæ bono; quarum petitionum occasio exponitur secundo vers. & 2. Schem. 11. & 12.* 3 Gratiam fac mihi] *Hujus petitionis, quæ singulari modo ad Davidem respicit, loci sunt duo; unus est postulatorum, alter causarum quibus David ad hæc postulanda adductus est, postulata sigillatim apponuntur singulis causis, causæ verò sunt tres. prima est a persona supplicis, usque ad vers. 11. nimirum liberatio a peccato, & salutis communicatio: secunda est a persona aliorum, id est, ecclesiæ ædificatio, inde usque ad vers. 16. tertia est gloria Dei, inde ad vers. 20. usque. Continet autem hæc prima petitio capita tria: primùm gratiam Dei, ut efficientem causam: secundo abolitionem peccati, quæ allegoricis formis ex lege desumptis figuratur, his duobus vers. & post causæ explicationem amplificatur, vers. 9. tertiò lætitiam & pacem in spiritu ex duobus illis beneficiis consequentem vers. 10.* 5 Nam defectiones meas] *prima postulati causa, ut dictum est in vers. 3. nimirum confessio peccati ex seria & constante animi resipiscentia proficiscens.* Agnosco] *id est, me his modis defecisse a te quos per Nathanem prophetam denuntiasti mihi confiteor hîc coram te & propheta tuo, atque adeò coram tota ecclesia palam, hoc psalmo exarato.* Obversatur mihi] *id est, urget me conscientia peccati mei.* 6 Tibi, tibi soli peccaveram] *id est, ita spreveram verbum tuum faciendo quod malum videtur in oculis tuis, 2. Schem. 12. 9. ut tu solus tamen conscius esses malefacti mei, ibidem vers. 12.* Et quod malum videtur] *uxorem proximi adulterando, maritum gladio infidelium occidendo, populum Dei exponendo, illam ducendo, denique peccatis meis tam diu indormiscendo.* Ut justificeris in sermonibus] *id est, ut elucescat hac confessione mea & manifestum sit, quàm justè hoc nomine me reprehendas per prophetam tuum, & quàm sanctè judicia mihi denunties ac denuntiata exequaris: hæc verba a singulari Davidis causa ad generalem thesin optimè Paulus accommodat, Rom. 3. 4.* 7 En] *amplificatio confessionis de peccato a tota anteacta vita inde ab utero. quasi dicat, quid verò hæc tantùm maleficia confiterer coram Deo, & liberationem ab eo peterem? imò verò inde ab ortu meo reus sum primùm quidem peccati originalis, hoc vers. deinde etiam operum illius peccati habitantis in me, effectorum contra naturam, voluntatem, & legem tuam quam declarasti mihi, sequente vers. a quibus omnibus peccatis mundari expeto per misericordiam tuam. Sic psal. 119. 67. & Cant. 1. 6.* In iniquitate] *id est, iniquitatis & peccati reus sum in utero formatus & fotus: hæc enim non ad formam conceptus, formationis, & fotus; sed ad fœtus constitutionem pertinent.* 8 Veritate] *id est, vera & syncera voluntate sequendi tui: nam voluntatis & cupiditatum sedes in scriptura renibus ferè tribuitur, ut sapientiæ & intelligentiæ sedes cordi: sic integritatem singularum animæ partium quam Deus imperat, opponit corruptioni suæ, quam superiore versu confessus est.* 9 Expiato me musco] *id est, aspergito me sanguine æterni illius sacrificii Christi quod figurabatur lege, Levit. 14. 7. & Num. 19 18. synecdoche.* 10 Facito ut audiam] *tertium membrum postulati primi, ut observatum est suprà vers. 3.* Exultent ossa] *ego ipse exultem, quem tu severissimè atteris tum conscientia gravissimi peccati mei, tum horrore judiciorum quæ denuntias mihi.* 11 Absconde] *iteratio postulati primùm de abolendo peccato, hoc vers. secundò de gratia Dei communicanda, cujus effecta sunt instauratio & confirmatio nostri, instrumentum verò communicatio spiritus; postremò de lætitia & pace in spiritu, ut observatū est suprà in vers. 3. Causa autem secunda vers. 15. exponitur.* 12 Animum mundum] *a peccatis, quæ abjecturus & deleturus es.* Spiritum firmum] *id est, constantem, qui non dimoveatur in posterum ab obsequio tuo.* 14 Spiritu ingenuitatis] *id est, quo ingenuè sentiam & prædicem me esse filium Dei, & in libertate spiritus ambulem: quamobrem idem spiritus adoptionis dicitur, Rom. 8. 15.* 15 Docebo] *secunda causa: proximorum ædificatio.* 16 A sanguine] *id est, suppliciis capitalibus, quæ ego ipse meis sceleribus sum promeritus.* Cantet lingua mea] *tertia causa; gloria Dei, promovenda duobus modis, prædicatione hîc & sequente versu; & sanctificatione animi studiosóq; obsequio, quo sistunt pii corpora sua hostiam vivam, sanctam, & acceptam Deo, Rom. 12. 1.* 17 Labia mea aperias] *id est, his beneficiis des materiam novam laudandi nominis tui: ut psal. 40. 4.* 18 Non delectaris] *id est, non sunt animantium sacrificia in quibus conquiescit animus tuus; sed nostræ ipsorum hostiæ in Christo.* 19 Sacrificia] *id est, hoc unum est instar sacrificiorum omnium, imò longè superat.* Dei] *id est, accepta Deo, ut sequentia explicant.* Spiritus fractus] *id est, velut comminutus & dejectus suæ infirmitatis & indignitatis conscientia.* Non spernis] *id est, æquissimo animo accipis:* μείωσις. 20 Benefac] *altera pars psalmi, conclusio a petitione boni publici; cujus rationem David neglexerat, cùm peccato suo provocaret Deum, & populum ejus gladio inimicorum exponeret: quod allegoricè cum labe murorum comparatur; quia fideles sunt lapides vivi in domo Dei, 1. Pet. 2. 5.* 21 Tunc delectaberis] *altera pars conclusionis, votum de legitimis & acceptis Deo sacrificiis offerendis: quæ tunc quidem pro ritu cæremoniarum legalium offerebantur, nunc verò spiritu exhibentur in Christo.* Sacrificiis justitiæ] *vide psal. 4. 6.*

Psalmus LII.

David Doëgum accusatorem reprehendit scelerati facinoris, animi, & mendaciorum nomine: Dei judicia denuntiat: Ecclesiæ gratulationem prædicat: & fide gloriatur se benignitate Dei fretum tandem aliquando in Ecclesia officia fidei præstiturum Deo.

1 MAGISTRO symphoniæ,ᵃ *ode* didascalica Davidis:

2 Cùm veniens Doëg Adomæus nũtiasset Schauli, & dixisset ei; adivit David domum achimeleci.

3 ᵃQuid te jactas in malo, ô potens? ᵃ benignitas *Dei* fortis omni die *perdurat*.

4 Ærumnas excogitatas [a] depromis lingua tua;ᵃ similis *est* novaculæ acutæ, ô artifex doli.

5 Diligis malum potius quàm bonum; ᵃmẽdacium quàm loqui justitiam. Sela.

6 ᵃDilexisti omnia verba [b] perniciosa, linguam dolosam.

7 Etiam Deus fortisᵃ demoliturus est te in æternum,ᵃ abripiet te, & ᵃavellet te a tentorio; eradicabitq; te e terra viventium. Sela.

8 ᵃQuod videntes justi,ᵃ reverebuntur; & de isto ridebunt, dicentes.

9 Ecce virum illum, qui non proposuerat Deum robur suum; sed confidebat amplitudini divitiarum suarum, roborabat se in substantia sua.

10 ᵃEgo verò utᵃ oliva virens in domo Dei (confido benignitati Dei) in seculum & sempiternum;

11 ᵃCelebrabo te in seculumᵃ coram eis quos benignitate prosequeris, cùm feceris *ista*:ᵃ & expectabo nomen tuum, quia bonus *es*.

1. Schem. 22. 9.

[a] Heb. *excogitas lingua tua.*

[b] Heb. *pernicii, linguam doli.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *constat ex tribus partibus; reprehensione & comminatione adversus Doëgum, usque ad vers. 8. prædicatione lætitiæ quã pii percepturi sunt ex judicio Dei, ad 10. usque; ac postremò gloriatione fidei, quam animo præcipiebat David, cùm nondum ex calamitatibus emersisset, duobus ultimis: occasio explicatur secundo versu.* 3 Quid te jactas] *prima pars; increpatio, continet primùm reprehensionem, tribus versibus; deinde verò denuntiationem justi judicii Dei, vers. 6. & 7. Reprehensionis loci sunt tres; pertinax maleficentia, hoc versu: cogitatio, & sermo, vers. 4. & 5.* Benignitas Dei fortis] *amplificatio pervicaciæ qua utebatur Doëg, a comparatione personæ & consiliorum Dei. quasi dicat, frustrà laboras, utcunque glorieris; nam neque tu Deum expugnare potes, utcunque potens sis; neque tua improbitas benignitatem Dei perrumpere.* 4 Similis est] *ita saucias & occidis linguâ, ut culter rasorius secat: similitudo elegans, qua exprobrat David occasionem stragis, de qua 1. Schem 22. 16. & sequentibus.* 5 Mendacium] *nam Schauli graviter conquerenti de servis suis, quasi conjurati cum Davide essent, assentans Doëg indicavit Achimelecum esse ex eorum numero.* 6 Dilexisti] *comminationis causa parascevastica ad justitiam venturi judicii asserendam: quod multis similitudinibus exponitur sequẽte versu.* 7 Demoliturus est] *quamvis excelsè & firmè extructus tibi videaris.* Abripiet te] *ut candentem prunam e medio tollunt artifices, ne damnum afferat; secunda metaphora.* Avellet te] *id est, amovebit, & quasi paxillum reprobum te refiget Deus; ne amplius Schaüli ministrare & ipsius domum adjuvare possis: tertia metaphora.* 8 Quod videntes] *altera pars psalmi, ut observatum est in vers. 1.* Reverebuntur] *id est, reverenter Deum colent.* 10 Ego verò] *conclusio a gloriatione fidei, qua utitur David ostendens se in mediis calamitatibus securum esse certa spe salutis suæ: cujus nomine pollicetur se omnia officia fidei exhibiturum Deo.* Oliva virens] *id est, florens & fructum præstantem proferens in Ecclesia, abs qua nunc exulare cogor.* 11 Celebrabo te] *prius officium fidei; laudare Deum secundis rebus.* Coram eis] *id est, palàm in Ecclesia: ὑστέρωσιν verborum evidentiæ causa mutavimus.* Et expectabo] *alterum officium fidei, sperare in Deo cùm res adversæ obveniunt.*

PSALMUS LIII.

Eodem est argumento cum psalmo 14.

1 MAGISTRO symphoniæᵃ ad pneumaticum instrumentum, ᵃ *ode* didascalica Davidis.

3 Dicit stultus cum animo suo, non *est* Deus: corrumpunt, & abominandam perpetrant iniquitatem: non *est* qui faciat bonum.

3 Deus e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intelligens requirens Deum.

4 Quicunque est, retrocessit, pariter putidi facti sunt: non *est* qui faciat bonum, non *est* vel unus.

5 An ignari essent operarii iniquitatis, exedentes populum meum *quasi* edant panem; Deum non invocantes?

6 Ibi expavescunt pavore,ᵃ *ubi* non *est* pavor: quia Deusᵃ dissipat ossa *cujusque* castra habentis [a]ᵃ contra te:ᵃ pudefacis, quia Deus sperniteos.

7 O si quis det e Tzijone [b] omnimodam salutem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova reducem turbam populi sui, exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

[a] Heb. *tibi.*

[b] Heb. *salutes.*

ANNOTATIO.

1 Ad pneumaticum] *vide suprà* 5.1 Ode didascalica] *vide suprà psal.* 14. *qui ut idem est argumento, ita etiam plurima ex parte cum hoc verbis consonat.* 6 Ubi non est pavor] *id est, ubi nulla apparet expavescendi causa. quasi dicat a Deo nihil metuunt, ab hominibus metuuntur, & tamen suis terroribus & con-*

conscientiæ stimulis agitantur. Dissipat ossa] *id est, penetrat & pertingit usque ad intimas illorum partes, & valentissimas diffringit.* Contra te] *apostrophe ad populum Dei.* Pudefacis] *eos qui populum Dei fuissent pudefacturi: ut psal.* 14.

Psalmus LIIII.

David a Ziphæis proditus Deum orat pro salute sua, & sceleratorum exitio: deinde promittit se accepto hoc beneficio, amplius culturum & prædicaturum Deum.

[a] Heb. *in pulsationibus: ut psalm.* 41 1. *Schem.* 23.19.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] fidium, *ode didascalica Davidis:*
2 Cùm venientes Ziphæi dixissent Schauli, an non David latitat apud nos?
3 *Deus propter nomen tuum serva me, & fortitudine tua causam meam age.
4 Deus audi orationem meam, aurem adverte ad sermones oris mei.
5 *Nam* exteri insurgunt in me, & violenti quærunt [b] vitam meam; non proponunt Deum sibi. Sela.
6 *Ecce, Deus adjuvat me: Dominus* *est* inter eos qui sustentant vitam meam.
7 *Reddat istud malum* observatoribus meis, *per veritatem tuam succide eos.
8 * [c] Liberaliter sacrificabo tibi; celebrabo nomen tuum Jehova, quia bonus es, *dicens:*
9 * Ipsum ab omni angustia liberasse me, ut *eam* in inimicis meis videret oculus meus.

[b] Heb. *animam: sic ver. proxime sequente.*

[c] Heb. *in liberalitate.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, ad documentum ecclesiæ proposita. Est autem generis* εὐκτικοῦ, *constans ex duabus partibus; petitione usque ad vers.* 8. *& conclusione votiva, duobus ultimis, occasio autem indicatur secundo versu.* 3 Deus] *hujus precationis capita sunt duo: unū, pro salute supplicis, his duobus versibus; alterum, pro supplicio adversariorum, vers.* 7. *quibus precationis capitibus interseruntur causæ.* 5 Nam] *prior causa precationis a persona adversariorum.* Exteri] *id est, qui uticunque Jisraëlitæ sint secundum carnem & professionem externā, operibus tamen ostendunt se a Deo, a religione, & ab omni humanitate alienos esse; prout sequentia verba docent.* 6 Ecce] *secunda precationis causa, fides Davidis præsentissima in veritatem promissionum Dei; quam deinde eventus ipse a Deo confirmavit, cùm Schaül fuit per nuntium revocatus,* 1. *Schem* 23.27. Est inter] *id est adsistit mihi, & comitatui meo.* 7 Reddat] *secundum precationis caput in adversarios.* Observatoribus meis] *id est, omnes qui me observant ut malefaciant mihi* Per veritatem tuam] *id est, fidem & constantiam in præstandis promissionibus tuis atque judiciis.* 8 Liberaliter] *conclusio votiva agnoscendi Dei, & prædicandi beneficia ejus.* 9 Ipsum ab omni angustia] *prout hæc duo capita in precatione continentur, suprà vers.* 3. *&* 7.

Psalmus LV.

David orta Abschalomi conspiratione, Deum orat pro salute sua & adversariorum ruina ac confusione: deinde seipsum de utriusque rei eventu confirmat, partim a fide sua & experientia beneficiorum Dei; partim ab aliorum impietate & inhumanitate: postremò se & omnes suo exemplo confirmat.

[a] Heb. *in pulsationibus: ut suprà* 4. *&* 54.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] fidium, *ode didascalica Davidis.*
2 *Auribus percipe, ô Deus, orationē meam; & ne abscondas te a deprecatione mea:
3 Attende ad me, & exaudi me; *plango in meditatione mea & perstrepo;
4 Propter vocem inimici, propter angorem improbi: quia avertunt in me iniquitatem, & [b] irati intestino odio prosequuntur me.
5 [c] Animus meus dolet in me, & terrores mortis accidunt mihi:
6 Timor & tremor invadit me, & obtegit me horror:
7 *Adeò ut dicam, *ô si* quis daret mihi alam velut columbæ; evolarem ubi habitare possem.
8 Ecce, quàm [d] longissimè evagarer, commorarer in deserto. Sela.
9 Maturarem effugium mihi; * a vento [e] rapidissimo, a turbine.
10 * [f] Perde, Domine, divide linguam eorum; *nam video violentiam & contentionem in civitate.
11 Interdiu & noctu circundant eam *versantes* in muris ejus, iniquitasque & perversitas in medio ejus *sunt.*
12 Ærumnæ *sunt* in medio ejus, & non recedunt a platea ejus fraus & dolus.
13 *Non enim *inimicus probro afficit me, quod *ferrem: non osor meus adversum me se attollit, a quo me absconderem.
14 *Sed tu mortalis [g] par mihi, *dux meus & [h] familiaris meus,
15 Qui pariter, *dulce inibamus [i] consilium, in domum Dei ibamus cum frequentia.
16 *Decipiet mors [k] invadens eos, descendēt in sepulchrum vivi: nam mala sunt in commoratione ipsorum, in medio ipsorum.
17 Ego Deum inclamabo, & Jehova servabit me.
18 * Vespere & mane atque meridie meditabor & perstrepam, donec audiverit vocem meam.
19 *Redemit [l] vitam meam a bello *illato* mihi, *collocans* in pace: *dum contra multos [m] *pauci* essent mecum.
20 Audiet Deus fortis, & *contestabitur istos: *ut qui permanet in æternum, Sela: quibus non *sunt* * mutationes, neque timent Deum:
21 *Quorum quisque* extendit manus suas in

[b] Heb. *in ira.*
[c] Heb. *cor meum dolet in medio mei.*
[d] Heb. *elongarē vagari.*
[e] Heb. *profectionis, id est quo omnia dispelluntur et quasi proficiscuntur. ipsius impetu.*
[f] Heb. *absorbe.*

[g] Heb. *secūdum æstimationem mei. i. apud me & apud omnes æstimatus quanti ego ipse* 2. *Schē.* 16.23.
[h] Heb. *notus meus.*
[i] Heb. *secretum.*
[k] Heb. *super eos.*
[l] Heb. *animā meam.*
[m] *Eclipsis contrarii, ut Gene.* 18.19.

[n] colentes pacem secum, profanat fœdus suum.

22 Cujus blanda sunt [o] butyrina verba dum bellum insidet [p] animo ejus: cujus molliora sunt verba oleo, quamvis *sint* stricti gladii.

23 Rejice in Jehovam *quicquid* dat tibi, & ipse sustentabit te: non permittet unquam justo ut dimoveatur.

24 Tu itaque Deus, detrudes istos in puteum corruptionis: homines [q] sanguinarii & dolosi non perducent ad dimidium dies suos: ego verò confidam tibi.

[n] Heb. *pacatos suos.*
[o] Heb. *butyrina oris.*
[p] Heb. *cordi: ut suprà ver. 5.*
[q] Heb. *sanguinum & doli.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *constat ex duabus partibus universè: prior est forma orationis quam habuit, cùm a filio Abschalomo inita est conspiratio & primùm commota, usque ad vers. 16. posterior est doctrina prophetica quam ipse adhibuit ad consolationem suam & documentum ecclesiæ, ad finem usque.* 2 Auribus percipe] *oratio bipertita est, primùm enim agit de persona sua, usque ad versum 10. deinde verò de persona inimicorum usque ad 16. & utrique parti suas adjungit causas.* 3 Plango] *causarum explicatio, quæ respiciunt partim ad mala quæ inferebant adversarii, versu sequente; partim ad humanam imbecillitatem ipsius, vers. 5. & sequentibus.* 7 Adeò ut dicam] *amplificatio calamitatis ab optato hypothetico quod sequentibus versibus exornatur.* 9 A vento] *id est, a repentino hoc & vehementissimo motu.* 10 Perde Domine] *secundum membrum orationis, imprecatio contra inimicos. figurata duobus judiciis; uno Dathanis & Abirami quos absorbuit terra, Numer. 16. altero, priscorum qui turrim Babelis volebant extruere. quasi dicat, extermina ipsos, aut consilia eorum pro sapientia tua.* Nam video] *causa imprecationis; primùm a communi improbitate quæ indignissimè invalescebat in civitate sancta, duobus versibus sequentibus; deinde a singulari perfidia & ingrato Achithophelis animo, tribus reliquis.* 13 Non enim inimicus] *confirmatio improbitatis publicæ quam modò dixit, a summo authore & moderatore conspirationis: cujus indignum facinus exaggerat gravissima antithesi, hîc & duobus sequentibus versibus.* Inimicus] *id est, qui justas aut apertas inimicitias exercuisset contra me.* Ferrem] *leniter & æquo animo.* 14 Sed tu] *apostrophe ad Achitophelem, indignitatem rei amplificans.* Dux meus] *id est, princeps consilii mei.* 16 Decipiet mors] *altera pars psalmi prophetica, exponens improborum exitium & salutem bonorum: quæ duo per prolepsin posita hoc & sequente versu, pòst copiosiùs explicantur. Est autem Decipiet metaphoricè dictũ, pro eo quod est Inopinantes opprimet, & fraudabit consiliis.* Nam mala sunt] *id est, tum pleni sunt ipsi, tum undique circunfluunt malitia & maleficiis.* 18 Vespere & mane] *amplificatio sui erga Deum officii a circunstantia temporis, formaq; & assiduitate precum. quasi dicat, nunquam cessabo importunus esse: synecdoche.* 19 Redemit] *confirmatio superioris officii & perseverantiæ erga Deum ab anteacta experientia.* Dum contra multos] *ut 1. Schem. 30.* 20 Contestabitur istos] *transitio ad priorem partem prolepseos, de qua suprà vers. 16.* Ut qui permanet] *id est qui natura, consilio, judicioq; æternus est, & semper sui similis.* Mutationes] *id est, qui nullo pacto ad bonam frugem revocari possunt: adeò obduruerunt in contemptu Dei: ita describit illos primùm ab obfirmata impietate, hoc vers. deinde ab inhumanitate, sequente vers. postremò a perversissima hypocrisi & vulpino animo vers. 22.* 21 Profanat fœdus suum] *id est, frangit, cùm primùm videtur commodum.* 22 Stricti gladii] *id est lethalia verba: metaphora.* 23 Rejice in Jehovam] *conclusio hortatoria, qua ostendit psaltes usum fidei, quæcunque eveniunt accepta ferentis Deo, & illius administrationi cõmittentis; prout secura est de promissione ejus quæ continetur altera parte versus.* 24 Tu itaque] *accommodatio superioris theseos ad præsentem causam; qua ostendit David se jam animo, per fidem percipere ruinam adversariorum, & salutem suam.* Puteum corruptionis] *id est, in sepulchrum: periphrasis.*

PSALMUS LVI.

David a Schaulis persecutionibus veniens in Pelischtæorum manus, Deum orat pro salute sua fidei suæ & innocentiæ nomine, & pro adversariorum exitio: fidem suam in Deum prædicat: & ei laudem tribuit de acceptis promissionibus, quarum complementum expectabat.

1 MAGISTRO symphoniæ, de *anima* vim patiente a manipulo longinquorum, insignis *ode* Davidis: cùm prehenderent eum Pelischtæi Gathi.

2 Gratiam fac mihi, Deus: nam anhelus persequitur me mortalis; toto die oppugnator opprimit me.

3 Anhelant observatores mei toto die: quia potentiores *sunt*, propugnatores *sint* mihi: ô excelse.

4 *Qua* die timebo, ego in te confidam.

5 In Deo laudabo verbum ejus; in Deo confidam non timebo quid faciat caro mihi.

6 Toto die rebus meis dolorem afferunt, contra me omnes cogitationes eorum ad malum *spectant.*

7 Conveniunt, delitescunt ipsi; vestigia mea observant, ut qui expectant [a] vitam meam.

8 Pro iniquitate parito eis, in ira populos dejice Deus.

9 [b] Vagationes meas in numerato habes: tu pone quamque lachrymam meam in utre tuo; an non *essent* [c] in numerato tibi?

10 Tunc revertentur inimici mei retrorsum, qua die clamabo; hoc scio, Deum *affore* mihi.

11 In Deo laudabo verbum, in Jehova laudabo verbum.

12 In Deo confido, non timebo quid faciat homo mihi.

13 Mecum *erunt* ô Deus vota tua; persolvã gratiarum actiones tibi.

14 Cùm eripias animam meam a morte, an non pedes meos a lapsu *eriperes*; ad continenter ambulandum coram Deo in luce hujus vitæ?

1. Schem. 21. 11.

[a] Heb. *animam.*
[b] Heb. *vagari meum.*
[c] Heb *in numeratione tua.*

ANNOTATIO.

ANNOTATIO.

1 Vim patiente] *Hanc inscriptionem multis modis ab interpretibus acceptam esse constat: sed quia non meminimus alibi præfigi sacris cantionibus titulos (ut vocant) allegoricos, & videtur incommodum inscriptiones ipsis argumentis obscuriores adhibere; placuit magis has voces simpliciter interpretari, prout ad argumentum psalmi accommodatius visum est. Nam etsi primam vocem ferè columbam interpretati sunt; certum est tamen esse alteram quoque propriam & naturalem significationem ejusdem vocis, prout interpretati sumus ut Tzephanjæ 3.1. Sensus igitur est, hunc psalmum formam orationis esse omnibus piis traditam, quicunque procul a suis versantes injuriam ab exteris patiuntur; qua conditione erat David cùm prehenderent eum Pelischtæi.* Insignis ode] *ut psalm. 16.1. Est autem ode* ἱκετικὴ καὶ ἐπαινετική; *constans ex duabus partibus, precationis & laudis, constructis ordine Amœbæo, & conclusione ætiologica, versu ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *prima pars odes pro gratia & salute a calamitatibus consequenda, cujus partes sunt precatio, duobus vers. & laudatio, vers. 4. & 5. precationis membra duo; postulatum & causa.* Anhelus] *tum Schaül & administri ejus, a quibus fugiebat David; tum Pelischtæi, ad quos confugerat.* 3 Propugnatores sint mihi] *hunc locum licèt vulgò aliter redditum, sic interpretamur, tum propter Hhebraicam distinctionem, tum propter consecutionem verbi pugnare; quod in hac consecutione semper significat propugnare; oppugnare verò nunquam: ut rectè admonet Aben Hhezra.* 4 Qua die] *prædicatio fidei constantis omni tempore, quæ est sequentis laudationis argumentum.* 5 Verbum ejus] *id est, promissionem. quasi dicat, quamvis non illico exorem promissionis complementum; tamen peræquè in Deo gloriari possum, fretus promissionibus ejus.* Caro] *id est ullus homo: ut infrà vers. 12. & Jeschabhjæ 31.3.* 6 Toto die] *secunda pars odes, imprecatio adversus hostes, quæ continetur vers. 8. Circummunitur autem duabus causis: una est ab adversariorum improbitate, vers. 6. & 7. Secunda, a fiducia supplicis in benevolentiam & promissionem Dei, vers. 9. & 10.* Rebus meis dolorem afferunt] *id est, res meas efficiunt molestas mihi.* 8 Pro iniquitate parito] *id est, facito ut ipsis laboriosa & ærumnosa sit sua iniquitas: nam istos labores, iniquitatis pœnas, modò parere dicitur Deus ut illorum author, modò improbus ipse, qui sibi sua improbitate generat malum: ut psal. 7.15. sic accipitur idem verbum Micæ 6.14.* 9 Pone lachrymam meam] *id est, ne patiaris inaniter in terram decidere: humanitus dictum.* 11 In Deo] *Gloriosa fidei prædicatio: ut suprà vers. 5. amplificata per congeriem.* 13 Mecum erunt] *id est, non tantùm celebrabo verbis, sed etiam re ipsa quemlibet voluntarium & legitimum cultum præstabo.* 14 Cùm eripias] *conclusio ætiologica superiorum: qua ostendit psaltes se hæc officia præstiturum meritò, quia pii e manu inimicorum suorum liberantur, ut sine metu serviant Deo cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ suæ, Luc. 1.74.*

PSALMUS LVII.

David Schaulem fugiens, gratiam & salutem a Deo petit, fidem suam in Deum profitetur, exponit adversariorum improbitatem, & propter gloriam Dei judicia ejus confici postulat ad salutem suam, illorumq́ exitium.

1 MAGISTRO symphoniæ; [a] ne perdas, Davidis ode insignis: cùm fugeret metu Schaulis [a] in speluncam.

2 [a] Gratiam fac mihi, Deus, gratiam fac mihi: [a] nam ad te se recipit anima mea; & [a] ad umbram alarum tuarum me recepturus sum, donec transiverint ærumnæ.

3 Invocabo Deum excelsum, Deum fortem perficientem erga me.

4 Mittet e cœlis ut servet me, afficiens eum probro qui me anhelus persequitur: Sela: Mittet Deus benignitatem suam, & veritatem suam.

5 [a] [a] Ego inter [a] immanes leones *sum*, [a] jaceo *inter* [a] incendiarios; *inter* [b] homines, quorum dentes hastæ *sunt* & sagittæ, & quorum lingua *est* gladius acutus.

6 [a] Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tua.

7 [a] Rete aptaverant gressibus meis, [a] curvaverat animam meam; *quam* foderant ante me fossam, [a] cadunt in eam. Sela.

8 [a] Erecto [c] animo meo, ô Deus; erecto animo meo, canam & psallam, *dicens:*

9 [a] Evigila [a] gloria mea: evigila nablium & citharas; [a] expergefaciam *inde ab* aurora,

10 Celebrans te in populis Domine, psallens te in nationibus:

11 Magnam *esse* usque ad cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes, veritatem tuam.

12 [a] Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tua.

[a] Heb. *anima mea: ut Numer.* 23. 14.

[b] Heb. *filios hominis.*

[c] Heb. *corde: Psal.* 108, 2.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *his verbis summa petitionis exponitur quæ psalmis hoc modo inscriptis continetur: hoc est genus psalmi est* ἀπευκτικὸν, *sive (ut ita loquamur) deprecatorium mortis & perditionis, quæ tunc temporis Davidi imminere videbatur: sic etiam psalmis sequentibus.* In speluncam] *quæ erat in deserto Hhengedi 1. Schem. 24. Sunt autem hujus odes partes in universum duæ; petitio, vers. 2. & petitionis argumenta quibus suo loco subjicitur Amœbæus versus summum petitionis finem explicans vers. 6. & ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *petitio vehementissima, qua ostendit David fontem liberationum & salutis nostræ.* Nam ad te] *primū petitionis argumentū a fide in Deū, hoc versu; & oratione fidei, versu sequente: ex quibus oritur certa illa prædicatio venturæ liberationis suæ & judicii in adversarios, ver. 4.* Ad umbrā alarū] *id est, & nunc confido, & sēper confidā: metaphora a pullis sub matre delitescentibus donec milvus transiverit.*

5 Ego inter] *exaggeratio petitionis ab immanitate periculi quo circuncludebatur David: quamobrem cruentis adversariorum animos, consilia, & conatus elegantissimis comparationibus explicat.* Immanes leones] *Schaülem, & copias ejus furentes adversus Davidem.* Incendiarios] *id est, ardeliones aulicos, qui regis animum irritabant inflãmabantq; mendaciis: ut ipse apud Shaülẽ expostulat,* 1. *Schem.* 24 6 Exaltare] *versus Amœbaus, exponens summum petitionis finem, nimirum gloriam Dei conjunctam salute supplicis.* 7 Rete] *secundum argumentum petitionis a fraude, vi, & improbitate adversariorum; ad quas respiciens David ruinam illorum prædicat. Sunt autem omnes hę descriptiones allegoricæ, ut alibi sæpe.* Curvaverat] *Schaul cum suis. quasi dicat, me jam retibus ita constrinxerat, ut viderer mox corruiturus esse.* Cadunt in eam] *id est, ipsi justo dei judicio impelluntur eò, quò putabant me ruiturum præcipitem: sic psalm.* 7. *sub finem.* 8 Erecto animo meo] *tertium petitionis argumentum a summo fine, qui est gloria Dei & illius prædicatio. Erectum autem animum vocat per antithesin, quem Deus restituit e laqueis quorum violentia se incurvatum fuisse confessus est David, superiore versu.* 9 Evigila] *forma laudationis continens exordium prosopopœeticum hoc versu, propositionem, sequente, & confirmationem, vers.* 11. Gloria mea] *ut suprà* 16. 9. Expergefaciam] *id est, adeò cantu meo personabit orbis, ut populus excitem, quos nominat sequente versu.* 12 Exaltare] *versus Amœbęus, ut suprà vers.* 6.

PSALMUS LVIII.

David aulicos innocentiam ipsius apud Schaülem nefariè traducentes increpat injustitiæ, improbitatis, & pertinaciæ nomine: gravissima Dei judicia imprecatur illis, venturaq; confirmat: ac postremò piorum lętitiam, pacem, & salutem conjunctam gloria Dei prædicat.

1 MAGISTRO symphoniæ, 'ne perdas; Davidis '*ode* insignis.

2 'An revera, 'ô manipule, justitiã loquimini? quæ recta *sunt* judicatis, filii hominis?

3 'Quin etiam ex [a] animo iniquitates operamini; in hac terra violentiam manuum vestrarum 'appenditis.

[a] Heb. *corde.*

4 'Abalienant se improbi inde a vulva, aberrant inde ab utero loquentes mendacium.

5 'Venenum *est* illis [b] simile veneno serpentis, 'sicuti aspidis 'surdæ obthurantis aurem suam,

[b] Heb. *secũdum similitudinem veneni, &c.*

6 Quæ non auscultat voci 'mussitantium; utentis incantationibus peritissimi:

7 'O Deus, 'destrue dentes eorum in ore ipsorum; molares juvenum leonum demolire, Jehova.

8 'Liquefiant sicut aqua, [c] continenter abeant: 'ejus qui tendit *ad jaculandum* sagittas suas, 'tanquam in spicas abeant *sagittæ.*

[c] Heb. *abeãt sibi: ut Gen.* 11. 33.

9 'Sicut limax 'liquescens abeat *quisque*; '*ut* abortus mulieris, *ut qui* non viderunt solem.

10 'Cùm 'nondum sentient *homines* spinas vestras, '*spinas* cynosbati: 'quo vividior erit, eò magis æstuante ira procellet [d] quemque.

[d] Heb. *eum.*

11 'Lætabitur justus, cùm viderit ultionem; 'pedes suos lavabit in sanguine improbi.

12 Dicetque homo, utique est fructus justo, utique est Deus, *est* [e] judex in terra.

[e] Heb. *judices: ut Jehoschu.* 24. 19.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut sup. psalm.* 57. Ode insignis] *hujus odes scopus est* ἀπευκτική, *ubi deprecatur David periculum quod sibi a Schaüle & asseclis ejus impendêre videbatur. Partes sunt tres, prima est reprehensio & objungatio adversariorum, usque ad vers.* 7. *secunda, imprecatio contra viros illos præfractos & obfirmatos in sua improbitate, usque ad vers.* 10. *tertia, conclusio a fine judiciorũ Dei, tribus versib. ultimis.* 2 An revera] *objurgationis adversariorũ loci sunt duo: prior est inficiatio, hoc versu, qua ipsorũ conscientiã appellans David, negat inesse boni quicquam illorũ animis: posterior, affirmatio & explicatio malæ illorum mentis, consilii, & facti, versib. seq.* O manipule] *id est, aulicorum cœtus in Davidem conspirans: qui cùm Schauli a consiliis essent, justum, æquum, & bonum procurare debuerant.* 3 Quin etiam] *transitio ad alteram objurgationis partem per correctionem.* Appenditis] *id est, nullã recti (cujus mentionẽ fecerat superiore versu) rationem habetis sed omnia libratis atq; ponderatis ad usum violentiæ vestræ.* 4 Abalienant se] *amplificatio malitiæ & improbitatis quam superiore versu exprobravit, primùm a naturali & ingenita illorum corruptione, quæ posita est in alienatione & aberratione a Deo, hoc vers. deinde ab obstinatio illorum studio se ipsos confirmandi in malo & avertendi a bono, duobus sequentibus.*
5 Venenum] *alegorica improbitatis obfirmatæ descriptio, ut Deut.* 32. 33. Sicuti aspidis] *hoc est, quorum mala sunt incurabilia, præterquam si confestim partes contactæ amputentur, ut loquitur Plinius lib.* 8. *cap.* 23. Surdæ] *id est calidè agentis adversus incantamenta, ut sequentia exponunt: nam aurem utramque ab ea obthurari, alteram in terram defigendo, alteram extrema sui parte contegendo atque occludendo, testes sunt in hunc locum Hieronymus, Augustinus, Cassiodorus, & alii.* 6 Mussitantium] *id est, carmina sua submissè enuntiantium ad incantandum eam; quod studium carminum ne quis hoc loco a Davide comprobari putet, ipsis interdicti verbis disertè utitur quę posuit Deus Deut.* 18. 11. *Nam fascinatores isti Hhebræa appellatione nominantur consociantes societatem, quia diaboli societatem ad artes suas adhibent.* 7 O Deus] *secunda pars psalmi; imprecatio, ut observatum est in versum* 1. *quæ tota allegoriis describitur.* Destrue] *id est, omnia quibus offendunt media illis adime, sive illis cominus offendant, hoc vers. & initio sequentis; sive eminus, ut in fine sequentis versus ponitur; primus imprecationis locus.* 8 Liquefiant] *dentibus nimirum comminuti, ut superiore versu.* Ejus qui tendit] *id est, qui semper comparatus est & instructus armis ad jaculandum contra rectos corde, ut psal.* 11. 2. Tanquam in spicas] *id est, inepta ad nocendum & irrita efficiantur tela eorum, perinde atque si spicas tritici adhiberet spiculorum loco; verbum enim Hhebræum, quod hac conjungatione hîc tantùm legitur, ita accipimus, referentes ad conjugatam vocem quæ legitur Deut.* 23. 25. 9 Sicut limax]

alter

alter imprecationis locus in personas ipsas, duobus vers. Liquescens] *quo tempore nimirum e concha egreditur; tum enim hebetescit expiratq; detracta testa, ut docet Aristoteles lib. 5. de historia animalium, cap.* 32. Ut abortus mulieris] *vide Ijobi* 3.15. 10 Cùm nondum] *conclusio prophetica, tum judiciorū Dei adversus improbos, hoc vers. tum rerum consequentium, nimirum lætitię & pacis per spiritum ad Ecclesiam Dei ex judiciis ejus perventuræ, duobus sequentibus.* Nondum sentient] *id est, statim a principio, antequam potueritis nocere graviter: apostrophe ad improbos.* Spinas cynosbati] *id est, summè aculeatas & noxias. quasi dicat, antequam a vobis experiantur mala.* Quo vividior] *id est, quo acrior & paratior erit ad malefaciendum improbus.* 11 Lætabitur] *alterum membrum conclusionis de lætitia, salute & pace ecclesię, ac prædicatione majestatis & gloriæ Dei.* Pedes suos lavabit] *id est, proculcabit eos & triumphabit victor in Christo: hyperbole. vide Malachi ultimo, de argumento hujus & sequentis versus.*

Psalmus LIX.

David ab administris Schaulis circumventus, liberationem a Deo petit, tum suæ fidei & innocentiæ, tum improbitatis adversariorum nomine, quorum improbitate descripta, illis imprecatur quod ad gloriam Dei futurum erat, & se Dei laudes grato animo prædicaturum profitetur.

1 MAGISTRO symphoniæ,' ne perdas, Davidis' ode insignis; cùm misisset Schaül qui observarunt domum illius, ut morte afficerent illum.

1. Schem. 19. 11.

2 ' Libera me ab inimicis meis, Deus mi; supra erigentes se contra me, extolle me.

3 Libera me ab operariis iniquitatis, & ab hominibus sanguinariis serva me.

4 ' Nam ecce insidiantur [a] vitæ meæ, conveniunt contra me robusti; nulla defectione mea nulloque peccato meo, Jehova.

[a] Heb. animæ meæ.

5 Nulla iniquitate *mea* concurrunt, & comparant se: 'evigila *venturus* obviam mihi, & respice.

6 ' Tu ergo Jehova,' Deus exercituum, Deus Jisraëlis, expergiscere' ad visitandum' gentes istas: ne gratiam facias ullis' perfidè agentibus iniquitatem. Sela.

7 ' Revertuntur vespere, [b]' ganniunt ut canis; & circundant civitatem.

[b] Heb. perstrepunt.

8 Ecce,' eructant ore suo, gladios' *adhibent* ad labia sua, sed' quis audit? *inquiunt*.

9 ' At tu Jehova ridebis eos; subsannabis omnes istas gentes.

10 ' Robur obtinente illo, te observabo; nam Deus *est* editus locus meus.

11 ' Deus benignitatis meę præveniet me, Deus faciet' ut videam in observatoribus meis.

12 ' Ne occidas eos, ut non obliviscantur populares mei: exagita eos virtute tua, & dejice eos, clypeus noster Domine.

[a] Heb. populus meus: Syllepsis.

13 ' Peccatum oris sui, verbum labiorum suorum, comprehensi superbia sua; tum' præ execratione, tum præ macie enarrent.

14 ' Consume æstu, consume, donec non sint *amplius*; ut sciant Deum dominari in Jahhakobo, usque ad fines terræ. Sela.

15 ' Qui revertuntur vespere, ganniunt ut canis; & circundant civitatem,

16 Seipsos exagitent' ad comedendum;' cū non fuerint saturati, tum cogantur pernoctare.

17 ' Ego verò canam robur tuum & cantabo in unum quodque mane benignitatem tuā: te fuisse locum editum mihi & perfugium *quo* die *fuit* angustia mihi.

18 ' Me roborato, tibi psallam; Deum esse locum editum meum, Deum benignitatis meæ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut suprà psal.* 57.1. Ode insignis] *ode est, ἀπευκτική, qua deprecatur David imminens sibi a Schaüle malum, constat autem ex tribus partibus; propositione summa postulati sui, vers.* 2. & 3 *narratione causarum postulati, quibus subinde petitio interseritur pro se & contra adversarios, usque ad vers.* 17. & *conclusione eucharistica, duobus ultimus.* 2 Libera me] *petitio duobus versibus, ut modò dictum est.* 4 Nam ecce] *narratio, sive causarum explicatio ex quibus liberationem petebat David: sunt autem duæ; una a persona supplicis propter innocentiam ipsius his duobus versibus; altera a persona adversariorum, sequentibus.* 5 Evigila] *humanitus dictum, id est, demonstra potentiam tuam, ut qui evigilat, respicit, &c. conclusio prioris ætiologiæ a precatione.* 6 Tu ergo Jehova] *transitio ad posteriorem ætiologiam, quasi continuata precatione, per imprecationem in adversarios.* Deus exercituum] *id est, potentia instructissime, & fœdere conjunctissime.* Ad visitandum] *vide Genes.* 21.1. Gentes istas] *id est, copias Schaülis, quæ eodem animo Davidē persequebantur, quo gentes alienę a populo Dei facturę fuissent.* Perfidè agentibus] *id est, qui Deum cultu & Davidem honore prosequi simulantes, perfidè ea perpetrabant quæ sequentibus versibus duobus exegeticè describuntur.* 7 Revertuntur] *id est, discutiuntur supra vers.* 5. *metalepsis.* Ganniunt ut canis] *id est, frendunt inter se, & se ipsos ad lacerandum me comparant.* 8 Eructant ore suo] *id est, evomunt & profundunt inter se sermones nefarios.* Adhibent] *id est, præter minas etiam arma capiunt ad efficiendos conatus suos.* Quis audit] *verba scilicet, aut conatus percipit: synecdoche frequens, sive (ut Donatus vocat) metalepsis.* 9 At tu Jehova) *regressio ad imprecationem, quæ est inde a vers.* 12. *ad eam autem transitur primùm per affirmationem antithetam, id est ex adverso respondentem impiæ inimicorum confidentiæ. hoc modo: Quis audit? inquiunt. at tu non tantùm audis, verùm etiam audita & perspecta rides, hoc versu: deinde per confirmationē fidei suæ & expectationis suæ in Deo, duobus sequentibus.* 10 Robur] *id est, trantisper dum Schaül potitur rerum.* 11 Ut videam] *nimirum quomodo præveniat observatores meos quos reprimat, dum prævenit atque protegit me.* 12 Ne occidas eos] *illicò aut eodem momento; ut ratio proximè sequens, & antitheta imprecatio ostendunt: sic alludit hac imprecatione ad sententiam quam Deus in Kajinum tulit, Genes.* 4.11. & 12.

13 Peccatum] *id est, invitis, ut Kajino, extorqueatur confessio nequitiæ suæ præ horrore & gravitate judiciorum tuorum, quandoquidem sponte nolunt resipiscere.* Præ execratione] *qua persequeris eos usq; ad maciem, & quidem tantam ut corpora eorum contabescentia doceant eos confessionem peccati sui.* 14 Consume] *tandem scilicet, postquam exagitaveris, dejeceris, emaciaveris, & confessionem invitis expresseris.* 15 Qui revertuntur] *summa repetitio imprecationis, posito versu Amœbæo, qui idem est cum versu 7.* 16 Ad comedendum] *id est, in quærendo cibo.* Cum non fuerint] *id est, frustra quærant cibum illi, & jejuni indormire compellantur.* 17 Ego verò] *Conclusio εὐχαριστική, ut dictum est suprà in vers. 1.* 18 Me roborato] *antitheton versus 10. suprà.*

PSALMUS LX.

David Syrorum exercitu cæso Deum contra Edomæos implorat, de prioribus Judæorum calamitatibus expostulans; & promissis Dei, operibusq; expensis, ac fide confirmata, exercitum ad strenuè agendum hortatur fretum promissionibus Dei.

1 MAGISTRO symphoniæ, [a] in hexachordis [*] testimonium, [*] ode insignis Davidis ad docendum:

2 Cùm certaret contra Syros [a] Mesopotamienses, & contra Syros Tzobæ; & [*] reversus Joab percussisset Edomæos in valle Salis [*] duodecies mille.

3 [*] O Deus, [*] rejeceras nos, disruperas nos; iratus fueras, [*] restitue *te* nobis.

4 [*] Commoveras terram, [*] diffregeras eam; cura fragmenta ejus, nam [*] vacillat.

5 Feceras ut [b] sentiret populus tuus *rem* duram, [*] dederas bibendum nobis *tanquam* vinum horrorem.

6 [*] Dedisti timentibus te vexillum, [c] quo utantur; [*] propter veritatem. Sela.

7 [*] Ut liberentur dilecti tui; serva dextera tua, & exaudi me.

8 Deus locutus est per sanctitatem suam, [*] exultabo: [d] in partem obtineo [*] Schecemũ, & convallem Succotharum metior:

9 Meus Gilhhad, & meus Menasche, Ephraimque, [*] robur capitis mei; [*] Jehudahh legislator meus.

10 [*] Moab [e] pollubrum meum; supra Edomæum [*] projiciam calceum meum: contra me, [*] Palæstina, clangentem age.

11 [*] Quis deduceret me in civitatẽ munitam? quis duceret me Edomæam usque?

12 An non tu, Deus, qui rejeceras nos; ut non procederes, Deus, inter exercitus nostros?

13 Cedò nobis auxilium *tuum* ab hoste: alioqui vanitas *est* [f] auxiliatio humana.

14 [*] In Deo faciamus [g] strenuè, & ipse conculcabit hostes nostros.

[a] Heb. *duorum fluviorum: vide Gen. 24. 10. 2. Schem. 8. 13. 1. Chron. 18. 12.*

[b] Heb. *videret: synecdoche.*

[c] Heb. *ad vexillandum.*

[d] Heb. *partior. psal. 108. 8.*

[e] Heb. *olla lotionis meæ.*

[f] Heb. *salus, ut accipitur 2. Schem. 10 18.*

[g] Heb. *virtutem.*

ANNOTATIO.

1 In hexachordis] *vide suprà 45. 1.* Testimonium] *id est, cantio testificans ecclesiæ toti fidem Davidis, & beneficium victoriæ perceptum a Deo; qua etiam occasione postea ad docendum tradita esse dicitur.* Ode insignis] *ode est, ἐυκτική, constans ex tribus partibus; expostulatione, a vers. 3. usque ad 7. petitione, a vers. 7. ad 14. & conclusione hortatoria, vers. ultimo.* 2 Reversus Joab] *a cæde Syrorũ, 2. Schem. 8. 13.* Duodecies mille] *postquam Abischai frater Joabi prima acie adducta percussisset Edomæorum sex millia; quam victoriam Joab persecutus duodecim millia occidit, qui hîc numerantur. Ex his enim numeris collectis assurgit numerus octodecim milliũ, qui illis locis recensetur.* 3 O Deus] *propositio summa totius psalmi, continens expostulationem & petitionem, duobus vers. e quibus expostulatio copiosiùs deinde ponitur, usq; ad vers. 7. petitio verò, sequentibus.* Rejeceras nos] *id est, defensionem nostri, exponens nos voluntati inimicorum: vide totum librum Judic. & 1. Schem.* Restitue te nobis] *defensorem, qui subduxisti te.* 4 Commoveras terram] *id est, populum tuum externis bellis exagitaveras.* Diffregeras eam] *id est, seditionibus & civilibus discordiis divisum inter se populum vexaveras, ut docet historia 2. Schem. a primo capite ad 4.* Vacillat] *id est, nutat, & mox ruitura videtur antè acceptarum calamitatum nomine.* 5 Dederas bibendum] *id est, tremore nos inebriaveras.* 6 Dedisti timentibus te vexillũ] *id est, populum tuum quem antè afflixeras, tum luce promissionum tuarum, tum etiam opere, victoria hac recente contra Syros edita ducendum recepisti, quasi præeunte vexillo tuo: sic a re præsente occasionem sumens expostulationem terminat, ut ad petitionem porrò benefaciendi commodiùs transeatur.* Propter veritatem] *id est, promissionum tuarum constantiam & fidem.* 7 Ut liberentur] *altera pars psalmi, petitio, quæ prolepticè hoc vers. posita in sequentibus confirmatur, usque ad vers. 13. deinde repetitur eodem versu. sunt autem istius petitionis argumenta tria; primum est a persona eorum quibus exoptatur salus, hoc versu; secundum, a promissione Dei, tribus sequentibus; tertium, ab omnipotentia ejus, qua sola promissiones præstari possunt, vers. 11. & duobus sequentibus.* 8 Exultabo] *id est, triũphaturus sum de hostibus meis in populo meo: quamobrem primùm populum suum recenset gloriosè, duobus vers. deinde victoriam sibi pollicetur.* Schecemum] *cis Jardenem, ut convallis Succotharum est trans Jardenem sita.* 9 Robur capitis mei] *id est, potentia regni mei, est utraq; hæc tribus ex Josepho orta: attingit enim metaphoram a cornutis animantibus, qua usus est Mosche benedicens Menaschi & Ephrajimo, Deut. 33. 17.* Jehudahh legislator meus] *id est, jus administrationis & authoritatem obtinens in populo Dei, prout perfectissimè completum est in Christo, quem olim adumbrabant typi: sic alludit ad prophetiam Genes. 49. 10.* 10 Moab pollubrum meum] *id est, adeò despectus & abjectus est mihi, ut eum liberè diffringam quasi testam; & si quos voluero servare, ad sordidissima ministeria cogam: vide 2. Schem. 8. 2.* Projiciam calceum meum] *id est, audaciter conculcabo: Synecdoche.* Palæstina] *apostrophe ironica: qua exprobrat David antiquam Pelischtæorum insolentiam, qui contra Jisraëlitas inde a temporibus Schimschonis ferociverant: vide Judic. 16. & 1. Schem. 4. & 28. sic etiam Jeschahh. 15.*

11 Quis]

11 Quis] nimirum alius præter Deum, qui promisit, & solus est omnipotens ad hæc præstanda? sic accipiendum esse demonstrat versus sequens, 14 In Deo] conclusio hortatoria ad exercitum, quasi jam conclamatis armis in procinctu esset ad conserendum manus cum hoste: ut loquitur Joab 1. Chronic. 19.13.

Psalmus LXI.

David Rex in extremam regionem pulsus auxilium Dei implorat antè acceptorum beneficiorum nomine, regnum Christi promoveri & ampliari petit, deinde gratum animum pollicetur Deo.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] fidium, *ode Davidis.*

2 Audi, Deus, clamorem meum; attende orationi meę.

3 Ab extremitate terræ te inclamo, cùm obruitur [b] animus meus, in rupem *quæ* sit editior me deducito me:

4 Nam fuisti receptus mihi, turris robusta [c] adversus inimicum:

5 Commorabor in tentorio tuo per secula: recipiam me in occultum alarum tuarum. Sela.

6 Cùm tu, Deus, auscultaveris votis meis, dederis hæreditatem *suam* reverentibus nomen tuum.

7 Dies diebus regis superaddito, anni ejus *sint* ut [d] multarum generationum.

8 Maneat in seculum coram Deo; benignignitatem & fidem præpara, *quæ* custodiant eum.

9 Sic psallam nomini tuo in perpetuum, rependendo vota mea [e] quotidie.

[a] Heb. *in pulsatione fidium.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *a facie inimici.*
[d] Heb. *generationis & generationis.*
[e] Heb. *die die.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode est* εὐκτικὴ *ex tribus partibus constans; petitione singulari pro persona supplicis, usque ad vers. 6. petitione publica pro Christo & regno ipsius a Davide adumbrato, usque ad vers. 9. & cōclusione votiva, vers. 9. videtur autem hujus odes occasionem dedisse Davidis fuga a conspiratione Abschalomi, 2. Schem. 15. & 16.* 2 Audi Deus] *prioris petitionis exordium, quæ summatim proponitur vers. 3.* 3 Ab extremitate terræ] *nam trajecto Jardene fugerat Machanajima ad fines Jisraëlis, 2. Schē. 17.24.* In rupem] *id est, evehito me in tutum, unde inimicos possim dispicere.* 4 Nam fuisti] αἰτιολογία *petitionis ab antecedente experientia.* 5 Cōmorabor] *brevis conclusio petitionis a voto fidei atq; obsequii.* Recipiam] *vide Ruth 2.12.* 6 Cùm tu] *altera pars, petitio publica comprehensa vers. 7. & 8. postquam argumentum illius petitionis ab antecedentibus beneficiis Dei erga suos expositum est hoc vers. quasi dicat, hæc duo pignora de regno Christi jam nobis data sunt, nimirum exauditio precum, & hæreditas: quamobrem perge benefacere in Christo, &c.* 7 Dies diebus] *id est largire vitam æternam & benedictionum æternitatem per Christum, regnúmque ejus in sempiternum continua: ut sequens vers. explicat: primū petitionis caput.* 8 Benignitatem & fidem] *hoc est, effice ut regnum sit justissimum, & his duabus rebus instructissimum, quæ pertinent ad officium regis, Proverb. 20.28. secundum petitionis caput.* 9 Sic psallam] *conclusio votiva, ut dictum est in versum 1.*

Psalmus LXII.

David oppressus fiduciam suam in Deum prædicat, officiumq; Dei erga se: inimicos reprehendit: se ipsum ecclesiamq; exemplo suo confirmat: & omnes a fiducia rerum vanarum revocat ad Deum, & confirmat authoritate verbi ejus.

1 MAGISTRO symphoniæ in Jeduthune, psalmus Davidis.

2 Tantummodo in Deo [a] cōquiescit anima mea: ab eo salus mea *est.*

3 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea; locus editus meus, non dimovebor *motione* magna.

4 Quousque [b] machinantes ærumnas in virum, occidemini vos omnes? *quousque eritis* similes muro pando, maceriæ impulsæ?

5 Tantummodo de excellentia ejus consilia ineunt depellendi *eum*, delectantur mendacio: ore suo benedicunt, [c] intra se verò maledicunt. Sela.

6 Tantummodo in Deo conquiesce anima mea; nam ab eo *est* expectatio mea.

7 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea: locus meus editus, non dimovebor.

8 In Deo *est* salus mea & gloria mea; rupes [d] robusta mea, receptus meus *est* in Deo.

9 Confidite ei omni tempore, ô popule, effundite coram eo [e] animum vestrum: Deus receptui nobis *est.* Sela.

10 Tantummodo vanitas *sunt* nati plebeio homine, mendacium *sunt* nati præstante viro: lancibus illi simul impositi, ascensuri *essent* supra vanitatem.

11 Ne confidatis oppressioni, & rapina ne evanescatis; opulentia si abundet, ne apponatis animum.

12 Semel locutus est Deus, bis idem audivi; robur esse Dei.

13 Et tuam *esse* Domine benignitatem, te repensurum cuique secundum opus suum.

[a] Heb. *silens est: synecdoche.*
[b] Heb. *machinabimini ærumnas in virum, occidemini: simile est. 1. Schem. 2. 3.*
[c] Heb. *in medio sui.*
[d] Heb. *roboris mei.*
[e] Heb. *cor: sic infrà. ver. 11*

ANNOTATIO.

1 In Jeduthune] *vide psal. 39.1.* Psalmus] *psalmus est* διδασκαλικὸς, *ex quatuor partibus constans: Exordio, vers. 2. & 3. reprehensione, vers. 4. & 5. doctrina, a vers. 6. ad 12. & confirmatione doctrinæ, duobus ultimis.* 2 Tantummodo] *exordium ex abrupto continens propositionem fiduciæ; de qua gloriatur David adversus omnes difficultates quasi repentè emergens ex illarum violentia; nam hic psalmus videtur* con-

conscriptus, quo tempore Davidem per emissarios suos persequebatur Schaul. 3 Magna] *id est, qua planè corruam, ut* 1.*Cor.*10.13. 4 Quousque] *reprehensio administrorum nequitiæ Schaulis per apostrophen, quæ simplice narratione illustratur, sequente versu.* In virum] *id est, in me: Enallage personæ.* Occidemini] *id est, livore & nequitia vestra ipsorum consumemini; ut murus pandus atq. dissiliens sua ipsius mole corruit, aut nullo negotio dejicitur. sic accipiendum esse comparatio ostendit simile vide Jeschahh.* 30 13. 5 Excellētia ejus] *scilicet viri Davidis: de hac autē excellētia vide* 1.*Schē.*18. 6 Tantummodo] *tertia pars, continens duo documentorum genera; unum ad pios pertinens, ut in fide pergant; alterum ad improbos, ut a prava confidentia avocentur. Documenta fidei duorum sunt generum; unum singulare ad Davidē ipsum pertinens, tribus vers. alterum commune totius ecclesiæ a Davidis exemplo vers.*9. 7 Tantummodo] *vide version* 2.& 3. *nam hi duo versus Amœbæi sunt.* 9 Confidite ei] *soli nimirum, ac non ulli homini, vers. sequente.* 10 Tantummodo] αἰτιολογία *cur non sit in ullo homine fiducia collocanda: quæ docet manifesto in superiore versu hanc orationem antithetam desyderari, non esse fidendum homini: cujusmodi* ἀνανταπόδοτα *multa in scripturis extant.* Lancibus illi] *id est, si ex æquo librari possent, invenirentur omnes homines nihilo leviores. Est autem in vocibus Hhebraicis synchysis poëtica, quam evidentiæ causa suo ordine reposuimus.* 11 Ne confidatis] *secundum genus documentorum ad improbos Schaulis administros pertinens & ad omnes universè, ne animi illorum in varia hujus mundi studia traducti, diffluant.* 12 Semel locutus est] *Confirmatio superiorum documentorum ab autoritate verbi Dei; qua Deus proponitur nobis potens, misericors, & justus ad ea perficienda quæ suprà dicta sunt.* Bis idem audivi] *hoc est, sæpius docuit me & confirmavit Deus.*

PSALMUS LXIII.

David desyderium suum revisendæ gloriæ aspectabilis Dei in Ecclesia exponit, & expostulat cum Deo: seipsum præsente Dei gratia consolatur, & inimicorum suorum exitium prædicat ac lætitiam suam.

1 PSALMUS Davidis cùm esset in deserto Jehudæ.

2 O Deus, Deus fortis meus es, tempestivè requiro te; sitiens est tui anima mea, arescit ad te *spectans* caro mea, in terra sicca & fessa sine aquis:

3 Ad videndum robur tuum & gloriam tuam, sicut [a] in loco sancto videbam te:

4 (Nam benignitas tua melior est vita) *ut* labia mea laudent te.

5 Sic benedicam tibi in vita mea, in nomine tuo attollam manus meas:

6 Quasi adipe & pinguedine saturabitur anima mea, & labiis [b] canoris laudabit *te* os meum.

7 Cùm recordor tui super strata mea, in vigiliis meditor de te.

8 Te fuisse summo auxilio mihi, ita ut in umbra alarum tuarum canerem:

9 *Cùm* [c] adhærescens anima mea sequitur te, sustentat me dextera tua.

10 Quamobrem isti *qui* [d] vastationem quærunt animæ meæ, pervenient ad imas partes terræ.

11 Facient ut diffluat eorum quisque [e] per gladium, portio vulpium futuri sunt.

12 Rex verò ipse lætabitur in Deo, gloriabitur quisquis jurat per eum, cùm obthurabitur os loquentium mendacium.

[a] Heb. *in sanctitate.*

[b] Heb. *cantionum.*

[c] Heb. *adhærescit anima mea post te.*

[d] Heb. *vastationi quærūt animā meā: hypallage.*

[e] Heb. *per manus gladii* κατάχρησις.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti,* εὐκτικὸς καὶ διδασκαλικὸς, *constans ex tribus partibus; petitione ardentissima, usque ad vers.*7. *narratione auxilii divini quod jam tum cū animo suo sentiebat David, inde ad vers.*10. *& prophetia seu prædicatione gloriosa rerum eventurarum ipsi & adversariis ad finem usque.* In deserto Jehudæ] 1.*Schem.*23.14.& 15. 2 O Deus] *prima hæc pars, petitio ut Davidi liceat tranquillè versari in Ecclesia Dei, duobus potissimum argumentis nititur: unum est a natura & officio Dei; alterum, a difficultatibus & studio Davidis, quę summatim hoc vers. posita in sequentibus amplificantur, versibus quatuor.* Sitiens est] *vide supra psal.*42.2.& 3. In terra sicca] *id est, in deserto horrido, & summis angustiis.* Fessa] *id est, quasi fatiscente præ ariditate nimia: metaphora ab animantibus.* 3 Ad videndum] ὑστέρωσιν *evidentiæ causa transposuimus, quæ alioqui futura fuisset obscurior.* Robur tuum] *vide* 1.*Choronic.*16.11. Gloriam tuam] *id est, tabernaculi tui, & ministerii Ecclesiastici.* Sicut in loco sancto] *primus amplificationis locus a commemoratione antè observati cultus, a quo se arceri indignatur David.* 4 Ut labia mea] *secundus amplificationis locus a fine: finis autem duplex ponitur. unus est gloria & cultus Dei, hîc & sequente versu; alter, pax & lętitia supplicis versu.*6. 5 Attollam manus meas] *id est, invocabo te: synecdoche.* 7 Cùm recordor] *altera pars, narratio; qua se ipsum consolatur David, hoc modo: etsi nunc adeò sitiens tui avertor importunitate adversariorum ab adeundo te: hoc tamen interea temporis consolatur me, quòd recordor tui semper, hoc versu; antè accepta beneficia commemoro, sequentè versu; denique animo tibi adhæresco, & tu vicissim confirmas me, vers.*9. Super strata mea] *id est, in tam multis stationibus, ad quas cogor exul me recipere.* In vigiliis] *id est, per noctem, quam per certas vigilias distribuebant veteres: ut Marci* 13.35. 8 In umbra alarum] *id est, in tuto & securo loco, sub defensione tua: metaphora a pullis pipientibus sub alis matrum.* 10 Quamobrem] *tertia pars, prophetia eventorum, quæ tum improbis, duobus versibus; deinde etiam piis ad regnum Christi pertinentibus eventura sunt vers. ultimo.* Pervenient ad] *id est, morientur in terram corruentes. sic prædicit duobus versibus David cladem Jisraëlitarum, de qua* 1.*Schem.*31. 11 Facient] *Pelischtæi.* Portio vulpium] *id est, insepulti jacebunt in montibus, ut bestias pascant.* 12. Rex verò ipse] *id est, qui tum regnaturus est, sic modestè de se ipso per Enallagen loquitur.* Quisquis jurat per eum] *id est, Deum ex animo profitetur & colit: synecdoche, ut videre est Deut.*6.13. Obthurabitur] *id est, fini impositus fuerit calumniis. nam alii morte abrepti, alii pudore confusi futuri erant.*

PSAL-

PSALMUS LXIIII.

David Deum implorans salutem petit: de adversariorum violentia & fraude conqueritur; postremò confirmatus fide, excidium impiorum divinitus eventurum, & bonorum pacem prænuntiat.

1 MAGISTRO symphoniæ, *psalmus Davidis.

2 *Audi, ô Deus, vocem meam dum meditor; a pavore* inimici custodi vitam meam.

3 Absconde me ab arcano *consilio* maleficorum, a tumultuatione operantium iniquitatem:

4 *Qui exacuunt sicut gladium linguam suam; intendunt *ut* sagittam suam, verbum *amarulentum,

5 Jaculis petendo ex latebris *integrum; repentè jaculis petunt eum,* neque timent:

6 *Confirmant sibi rem malam; narrant de abscondendis laqueis;* dicunt, Quis videret *illos?

7 Perscrutantur iniquitates; *conficimur [a] iis quæ callidissimè sunt perscrutati: adeò intimum* viri & cor profundum *est*.

8 *Sed ubi jaculis petierit eos Deus, a* sagitta repentina fuerint plagæ eorum,

9 *Fecerintq; ut ipsa lingua sua in seipsos impingant: vagi se in fugam dabunt* quisquis viderit eos.

10 Quicunque autem homines *reverentur, cùm nuntiaverint opus Dei, & factum ejus intelligendum proposuerint:

11 Lætabitur justus in Jehova, & recipiet se ad eum; denique gloriabuntur omnes recti [b] animo.

[a] Heb. *perscrutatione perscrutata.*

[b] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ejusdem generis cum superiore, constans petitione usque adversum 8. & doctrina prophetica eventus ad finem usque.* 2 Audi ô Deus] *petitio liberationis & salutis, duobus versibus continetur: deinde verò subjicitur illius amplificatio a persona, vi, fraude, & conatibus inimicorum usque ad versum 8.* Inimici] *id est, quem affert mihi inimicus.* 4 Qui exacuunt] *amplificatio a persona inimicorum tota allegorica, qua aulicas criminationes cum armis castrensibus comparat: ut psal. 5 & 11. & 57.5.* Amarulentum] *id est, virulentum atque venenatum: metaphora a sagittis* 5 Integrum] *sic nominatim probat innocentiam suam & se comparat cum adversariis, quos maleficos & operarios iniquitatis nominavit versu 3* Neque timent] *nullo timore, nulla reverentia Dei abducuntur, nulla humanitatis lege.* 6 Confirmant sibi] *id est, vi aperta, & cuniculis agunt.* Dicunt] *rebus instructis & comparatis ad dolum, gloriantur non posse integrum effugere: quod etiam amplificatur sequente versu.* Illos] *laqueos.* 7 Conficimur] *id est ut ipsorum judicio, non possumus artes tam subdolas percipere, nedum effugere; sic etiam agnoscimus non esse positum in facultate nostra, ut mala quæ nobis cõparant, possimus operâ nostrâ effugere, aut industria cognoscere. Hoc autem verbum ita accipiendum esse ostendit tum series argumentorum, tum etiam loci consimiles, Numeror. 17.28. Lament 3.22.* Viri] *sive Schaulis nominatim sive universè omnium; nam utrumque verum est: vide Jirmejæ 17. 9.* 8 Sed ubi] *prophetia ad consolationem piorum apposita, qua explicat David primùm quod improbis eventurum est, duobus versibus; deinde quod bonis, vers. 10. & 11.* Sagitta repentina] *ut judicia Dei sunt velocissima, & præsentissima illius manus: sic pergit propheta in allegoria, ostendens Deum multò validiùs usurum armis suis contra illos, quàm illi contra Davidem possint.* 9 Fecerintq;] *id est, se suo gladio jugulaverint, & sibi ipsis creaverint malum.* Quisquis] *improbus: ut ostendit antithesis versus 11. sic infrà 66, 20.* 10 Reverentur] *Deum exercentem judicia sua.*

PSALMUS LXV.

David Dei laudem prædicat, tum propter spirituales ejus benedictiones cum Ecclesia communicatas in Christo, tum propter temporarias & aspectabiles; universè quidem in orbem terrarum, sed maximè omnium in habitationem populi sui e cælo diffusas.

1 MAGISTRO symphoniæ* psalmus, Davidis canticum.

2 *Tibi *debetur* [a] sedata expectatio *ac* laus, ô Deus *qui es* Tzijone; & tibi rependendum est votum.

3 O qui exaudis orationem, usque ad te omnis* caro [b] ventura est.

4 [c] *Res iniquas quæ prævaluerant mihi, defectiones nostras tu expias.

5 Beatus *quem* eligis, & *admoves, *qui* inhabitat atria tua: saturamur * bono domus tuæ, [d] rebus sanctis templi tui.

6 *Res reverendas in justitia proloqueris nobis, ô Deus salutis nostræ;* fiducia omnium extremitatum terræ & maris longinquarum.

7 *Stabiliens montes virtute sua, accinctus potentia.

8 Compescens strepitum marium, strepitum fluctuum eorum, & fremitum nationum.

9 *Qui facis ut canant exortus matutinos & vespertinos, incolæ extremitatum reverentes a signis tuis.

10 *Visitas hanc terram & appetis eam, plurimùm ditas eam: *rivo Dei pleno aquæ; paras frumentũ* illorum cùm ita præparaveris eam.

11 Porcas ejus irrigando, deprimendo liras ejus; imbribus dissolvis eam, germini ejus benedicis.

12 *Coronas annum bonitatis tuæ, &* orbitæ tuæ stillant pinguedinem:

13 Stillant in caulas deserti, & exultatione colles accinguntur.

14 Vestiuntur pascua gregibus, & convalles obteguntur tritico; clangentes agunt, *ac* etiam canunt.

[a] Heb. *silentium, vel (ut ita dicamus) conquiescentia.*

[b] Heb. *venient. syllepsis.*

[c] Heb. *res iniquitatum.*

[d] Heb. *sancto templi tui.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* ἐπαινετικὸς *sive laudativus, constans ex tribus partibus, prima est laudatio a beneficiis Dei singularibus in Ecclesiam suam, usque ad vers.7. secunda a communi rerum creatarũ administratione, usque ad vers.10. tertia a singulari benedictione in sedem populi sui, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide conscriptus esse, postquam populo fame & pestilentia liberato exoratus est Jehova terræ, & cohibita plaga a Jisraële, 2. Schem. 21.14. & 24.25.* 2 Tibi debetur] *propositio laudationis ab officio ecclesiæ, cujus partes ponuntur duæ; una, ut in Deo conquiescant & ipsum adeant per fidem; altera, ut gratias agant & habeant beneficiorum acceptorum nomine: quæ omnia typicè proponuntur ex usu legis.* 3 Caro] *id est homo, ut Genes.6.12.* 4 Res iniquas] *explicatio argumentorũ laudis; quorum genera sunt hæc, remissio peccatorum hoc versu; reconciliatio per verbum Dei in Ecclesia, benedictioq́ vers. sequente; & continuum benedictionum incrementum verbo Dei atq́ operibus vers.6.* 5 Admoves] *id est, ex electione tua adjungis tibi & Ecclesiæ.* Bono domus tuæ] *id est, omni spirituali benedictione.* 6 Res reverendas] *id est, augustissimas promissiones in futurum, comprehensas verbo tuo.* Fiducia] *transitio ad alteram partem, de communi rerum creatarum administratione.* 7 Stabiliens montes] *altera pars de administratione communi: primum terræ & maris ordinaria & extra ordinem, duobus versibus; deinde rerum cœlestium, vers.9. quæ omnia in oculis omnium exposita sunt ad fidem & laudem comparandum Deo, vers.9.* 9 Qui facis] *id est, qui totos dies a principio ad finem consumis in docendis hominibus laudem tuam: hunc autem versum ex poëtica synchysi paulò obscuriorem transpositis membris declaravimus.* 10 Visitas hanc terram] *tertius locus a singularibus Dei beneficiis in domicilium & habitationem suorum, quæ beneficia elegantissimis figuris exponuntur. Est autem visitare humanitus dictum, pro eo quod est præstare rem quam promiserat Deus, Deut.11.10. & sequentibus: vide Genes.21.1.* Rivo] *id est, optima pluvia & abundante, divinitus a Deo immissa.* Illorum] *de quibus versu 4.5. & 6. Est autem hæc species benedictionis synecdochicè omnibus accommodanda, quas percipimus a Deo ad præsentem vitam.* 12 Coronas] *id est, facis ut annus unus aliis præstet, quemadmodum rex præstat popularibus.* Orbitæ tuæ] *id est, quacunque placet tibi ambulare ad exerendum benedictiones tuas: hyperbolæ elegantissimæ, hîc & duobus sequentibus versibus.*

PSALMUS LXVI.

Psaltes ad Dei laudes & gloriam prædicandam populos hortatur ab exemplis scripturæ, & ab opere administrationis tum communis erga omnes, tum singularis erga ecclesiam ipsius; ac postremò exemplo suo Dei laudationem confirmat.

1 MAGISTRO symphoniæ, ˈcanticũ & Psalmus.ˈ Clangite Deo, omnes *incolæ* terrę.

2 Psallite gloriam nominis ejus, ˈapponite gloriam laudi ejus.

3 Dicite Deo, quàm reverendus *es* factis tuis: propter amplitudinem roboris tui ˈmendaciter se dedunt tibi inimici tui.

4 Omnes *incolæ* terræ incurvent se tibi, & psallant tibi; psallant nomini tuo. Sela.

5 ˈVenite & videte opera Dei; reverendus *est* actione erga filios hominis.

6 Convertit mare in aridam; per flumen transiverunt pedes, illic lætati sumus in eo.

7 Dominatur potentia sua in seculũ, ˈoculi ejus gentes speculantur: qui rebelles sunt ˈne efferantur apud se ipsos. Sela.

8 ˈBenedicite populi, Deo nostro, & [a] facite ut resonet vox laudis ejus:

9 Qui ˈrestituit animam nostram in vitam, ˈneque permittit dimoveri pedes nostros.

10 ˈPostquam ˈprobasti nos Deus, conflasti nos ut conflatur argentum;

11 ˈInduxisti nos in rete ipsum, ˈ imposuisti cingulam *asinariam* lumbis nostris:

12 ˈFecisti ut insideret mortalis, *evadens* in caput nostrum, ˈ ingressi sumus per ignem & per aquam; tandem eduxisti nos ad hanc ˈsaturitatem.

13 ˈIngrediens domum tuam cum holocaustis, ˈrependam tibi vota mea,

14 Quæ [b] *nuncupaverint* aperta labia mea, & elocutum fuerit os meum in angustia mea.

15 ˈHolocausta [c] pinguium arietum offeram tibi cum suffitu: parabo boves cum hircis. Sela.

16 ˈAgite, audite, quicunque timetis Deũ; ut enarrem quæ fecit animæ meæ.

17 Eum ore meo inclamavi, & quidem ˈelato *eò quod* subest linguæ meę.

18 ˈAd iniquitatem si spectassem [d] animo meo, non exaudivisset Dominus.

19 At certè exaudivit Deus, attendit ad vocem orationis meę.

20 ˈBenedictus *est* Deus; qui non avertit orationem meam [e] *a se*, & benignitatem suam a me.

Exod.14.21. *& sequentibus.* *Jehoschubha 3.14. & sequentibus.*

[a] Heb. *facite audite vocẽ.*

[b] Heb. *aperuerint labia mea.*

[c] Heb. *medullatorum.*

[d] Heb. *corde.*

[e] *Eclipsis ut* [illegible] *suprà. 65.4.*

ANNOTATIO.

1 Canticum & psalmus] *Vide suprà 48.1. Psalmus est* ἐπαινετικὸς καὶ εὐχαριστικὸς, *constans ex tribus partibus; propositione publica laudis Dei in Ecclesia, usq́ ad versum 13. confirmatione ab exemplo singulari supplicis, inde usque ad versum 20. & conclusione, versu 20. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, postquam Jisraëlitæ ab immani Pelischtæorum tyrannide liberati sunt, & ipse a persecutionibus.* Clangite] *propositio hortatoria ad laudandum Deum & promulgandum gloriam Christi in tota terra, usque ad vers.5. nititur duobus argumentis; unum est ab operibus antea designatis in Ecclesia ejus, versu 6. alterum ab authoritate, potentia & operibus ejus in exteros, versu 7.* 2 Apponite] *id est, laudate & glorificate eum; cujus laudationis forma exponitur versu 3. prædicandæ verò gloriæ vers.4.*

3 Men-

3 Mendaciter se deduut] *ut* 2. *Sche.*22.45.*& sup.*18.45. 5 Venite] *explicatio argumentorũ ad gloriã & laudem Dei pertinentiũ: quæ universè hoc vers. posita, in duo genera dividuntur, versibus sequentibus, erga populum Dei, vers.*6.*& erga omnes,*7.*vers.* 7 Oculi ejus] *ut psalm.*11.4. Ne efferantur] *nimirum amplius, sed potius Deum laudent atque glorificent.* 8 Benedicite] *Summa repetitio hortamenti ad laudandum Deum, qua transitur ad* ἐργασίαν *prioris argumenti quod positum est ver.* 6. *ubi ostendit psaltes, si usquam apparet beneficentia Dei in populum suum, eam illustrem esse in liberationibus, & eo quidem illustriorem quo graviora sunt mala, usque ad ver.*13. 9 Restituit] *id est, redimit a morte, lethalibusq; periculis.* Neque permittit] *ut supra* 55.23. 10 Postquam probasti nos] *exegesis allegoria malorum & liberationis acceptæ, quæ summatim proposuerat ver.*9. Probasti nos] *prima allegoria a metallis probatis & fusis ad ignem.* 11 Induxisti nos] *secunda allegoria a venatione sive aucupio.* Imposuisti] *tertia, a jumentis, quibus clitellæ sub axillaribus loris alligantur per transversum corpus: synecdoche, pro eo quod est clitellas & grave onus afflictionum injecisti nobis.* 12 Fecisti ut insideret] *id est, indignissimo cuique subjecisti nos; sic attingit comminationem Dei quæ habetur Deut.*28.43.*&* 44. Ingressi sumus] *id est, omnia quamvis durissima subivimus; proverbiale dictum: quarta allegoria.* Saturitatem] *id est, hanc bonorũ copiam ex tanta inopia.* 13 Ingrediens domum tuam] *confirmatio superioris propositionis ab exemplo singulari, duas partes similiter continens; laudationem Dei, tribus ver. & narrationem argumentorum laudis, inde a versu* 16. Rependam tibi vota] *id est, colam te legitimè.* 15 Holocausta] *poëticam verborum synchysin evidentiæ causa fugimus, quemadmodum etiam in sequente versu.* 16 Agite] *narratio argumentorum laudis, ut observatum est in versum* 13. 17 Elato] *id est, erecto ad ipsum animo: est autem hic elegans periphrasis cordis, ut suprà psalm.* 10. 7. 18 Ad iniquitatem] *exegesis proximè præcedentis membri, psaltem libero a rebus iniquis & vanis animo Deum adiisse, ac proinde gratiosè exauditum esse: vide Jacobi* 4.3.*& sequentibus.* 20 Benedictus] *conclusio* εὐχαριστικὴ, *ut dictum est in versum primum.*

PSALMUS LXVII.

Ecclesia regnum Dei in Jehudæis operari, ad gentes propagari, & administratione, benedictionibusq; spiritualibus & corporalibus declarari petit.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] fidium, *Psalmus & canticum.

2 Deus gratiam faciat nobis & benedicat nobis, * illustret faciem suam erga nos. Sela.

3 [b] Cognoscentes in terra * viam tuam, in omnibus gentibus salutem tuam,

4 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes.

5 Lætentur & cantent nationes; cùm * judicabis populos [c] rectè, & nationes ipsas in terra deduces. Sela.

6 *Celebrent te populi, Deus; celebrent te populi omnes.

7 Terra dante proventum suum; benedicat nobis Deus, Deus noster.

8 Benedicat nobis Deus, & revereantur eum omnes fines terræ.

[a] Heb. *in pulsationibus.*

[b] Heb. *cognoscendo.*

[c] Heb. *rectitudine.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *quo ecclesia postulat adventum regni Dei in Christo: sunt autem postulata tria; primum, ut Deus benefaciat populo quem jam sibi comparaverat, vers.*2. *Secundum, ut iisdem beneficiis spiritualibus populos alios prosequatur & ducat, a ver.*3. *ad ver.*6. *Tertium, ut omnibus etiam in præsente vita benedicat, tanquam populo uni & adunato per Christum, ad gloriam ipsius: qui summus est omnium postulatorum finis.* 2 Illustret faciem suam] *vide psalm.*4.7. 3 Viam tuam, salutem tuam] *id est, opus & administrationem tuam salutaremq; gratiam omnibus hominibus; ut Paulus vocat Tit.*2.11. 5 Judicabis, deduces] *id est, regem & pastorem ages omnium: hæc autem ad Christum pertinere res ipsa loquitur.* 6 Celebrent] *versus amœbæus idem cum ver.*4. *initium faciens postulati tertii, ut observatum est in versum.*1.

PSALMUS LXVIII.

David proposita Dei magnificentia, pios ad laudes illius hortatur ab officio illius, ab exemplis beneficiorum quæ majores acceperant, & a fiducia in qua sanctos omnes oportuit exemplo, factis, & præsentia ejus confirmari, maximè verò ascensu Christi in cœlos, cujus virtute præstantur promissiones Dei erga suos, & minæ in adversarios: itaque populum Dei & exteros iterum ad laudes hortatus, concludit ab explicatione causarum ex quibus laudem promeretur Deus.

1 MAGISTRO symphoniæ, Davidis * Psalmus & canticum.

2 * Surgente Deo * disperguntur inimici ejus, & fugiunt infesti osores ejus a conspectu ejus.

3 *Quasi impellas fumum, impellis *eos*; ut liquefit cera [a] ab igne, pereunt improbi a conspectu Dei.

4 * Justi verò lætantes exultant coram Deo; & gaudent in lætitia.

5 * Cantate Deo, Psallite nomini ejus; extollite eum qui * insidet amœnitatibus * de nomine ejus Jah, ac exultate coram eo.

6 Pater pupillorum & defensor viduarum *est*, Deus * in habitaculo sanctitatis suæ.

7 Deus * collocat solitarios in familia, * educit vinctos compedibus: at rebelles * inhabitant [b] locum aridissimum.

8 * O Deus cùm procederes coram populo tuo; cùm graderetis per solitudinem: Sela:

9 * Terra movebatur, etiam cœli distillabant a præsentia Dei; ipse Sinai, a præsentia Dei, Dei Jisraëlis.

10 * Pluviam [c] liberalissimam stillabas, Deus; posses-

[a] Heb. *a facie ignis.*

[b] Heb. *ariditatem. Exodi.*19.

[c] Heb. *liberalitatum.*

possessionem tuam, eamque ' defessam tu instaurabas.

11 Tui [d] catervatim habitabant in ea; te parante per bonitatẽ tuam 'pauperi illi, ô Deus.

12 Dominus dabat sermonem; ' earum quę annuntiabant, exercitus *erat* magnꝰ *dicentium*,

13 Reges exercituum fugiunt, fugiunt: & 'quæ commoratur domi, partitur spolia.

14 'Etiamsi 'jacueritis inter duas strues lapideas, ' *eritis similes* alis columbæ, ' tectæ argento, *aut* cujus alæ *sunt* ex fulvo auro effosso.

15 ' Cùm ' expanderit omnipotens reges in hac *terra*, ' niveus eris ' in Tzalmone,

16 'Monte [e] maximo, monte Baschanis; monte [f] ' frequente gibbis, monte Baschanis.

17 ' Quare dejiceretis vos montes frequentes gibbis? hęc montana desyderat Deus ad sedem suam, etiam Jehova inhabitabit in æternum.

18 Curruum Dei duæ *sunt* myriades, multa millia angelorum: Dominus cum illis *est*, ' *Dominus* Sinai in sanctuario *habitans*.

19 'Ascendens 'in sublime, ' captivam fecisti captivorum multitudinem, [g] accipiens dedisti dona hominibus; etiam ' rebelles ' habitando *captivos tenes*, ' Jah Deus.

20 'Benedictus Dominus, *qui* [h] quotidie onerat nos *donis*; Deus ille fortis salus nostra. Sela.

21 Deus ille fortis nobis *est* Deus fortis, [i] ad salutem omnimodam: & Jehovæ Domino *sunt* ' exitus contra ipsam mortem.

22 ' Tantummodo Deus frangit caput inimicorum suorum, verticem ' comatum continenter ambulantis in reatibus suis.

23 ' Dixerat Dominus, ex Baschane reduco, reduco ' ex profunditatibus maris,

24 [k] Ut 'frangens immergas pedem tuum; linguam canum tuorum, in sanguine *fluente* ab inimicis, ab unoquoque eorum.

25 ' *Cùm* viderunt incessus tuos, o Deus; incessus Dei fortis mei, regis mei, *qui est* in sanctuario;

26 'Pręcedebant cantores, post fidicines; inter puellas tympana pulsantes.

27 ' In congregationibus benedicite Deo Domino, ' *qui estis* e scaturigine Jisraëlis.

28 'Illic *sit* ' Binjamin parvus *&* dominator eorum, principes Jehudæ *&* cœtus eorũ, principes Zebulunis, principes Naphtali.

29 'Præcepit Deus tuus robustũ esse te; corrobora, ô Deus, ' quod operatus es in nobis.

30 E templo tuo 'propter Jeruschalaima; tibi afferent ' reges donarium.

31 Perde catervam ' [l] arundiferam, cœtum ' robustorum juvencorum cum vitulis populorum, ' fingentem subjicere se cum fragminibus argenti; qui dissipat populos qui bellis delectantur.

32 ' Veniant magnates ex Ægypto, Æthiopia [m] celeriter transmittat manuum suarum *donum* ad Deum.

33 'Regna terræ cantate Deo; psallite domino, Sela:

34 'Insidenti ' cœlis cœlorum '[n] antiquorum: en, edit vocem suam, vocem robustam.

35 ' Tribuite robur Deo: cujus excellentia est super Jisraëlem, & cujus robur in superioribus nubibus.

36 'Formidabilis es, o Deus, ' e sanctuariis tuis; Deus fortis Jisraëlis ipse dat robur & vires huic populo: benedictus *sit* Deus.

[d] Heb. *caterva tua habitabant.*

[e] Heb. *Dei. ut Genes.* 30 8.

[f] Heb. *gibborum.*

[g] Heb. *accepisti dona: eclipsis verbi conjugati, ut Exod.* 25. 2. *quomodo accipiendum esse docet vers sequens & Apost. ad Ephe.* 4.8

[h] Heb. *die die, ut Gene.* 39.10.

[i] Heb. *ad salutes.*

[k] Heb. *ut frangas pedem: eclipsis: verbi consequẽtis recepta in scripturæ locis quorũ planus est a natura sensus ut Exod.* 23.18.

[l] Heb. *arundinis.*

[m] Heb. *faciat ut currant manus suæ, hoc est dona, ut Græcè interpretatur. Plin lib.* 35. *cap.* 14. *Metonymia.*

[n] Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* ἐπαινετικὸς *sive laudativus, constans ex partibus quinque; Exordio, a vers.* 2. *ad* 5. *propositione hortatoria ad laudem, a versu* 5. *ad* 8. *confirmatione, a versu* 8. *ad* 25. *oratione, a vers.* 25. *ad* 33. *& postremò conclusione laudativa, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, cùm regno constituto, Pelischtæis superatis, & domitis Jebusæis, arcam Dei deportaturus esset Jeruschalaima,* 2. *Schem.* 6. *&* 1. *Chronic.* 13. *quam ob rem eundem versum adhibet ad translationem arcæ mutatis tantùm personis, quem adhibuerat Mosche cùm arca profectura esset; Num.* 10.35. 2 Surgente Deo] *Exordium a loco communi de effectis præsentiæ Dei, tum in adversarios, duobus versibus; tum erga pios & morigeros, versu* 4. Disperguntur] *prior effectus præsentię Dei in adversarios, quòd funduntur, & fugantur cùm primùm se exerit Deus; ut Pelischtæorum exemplo ostenditur,* 2 *Schem.* 5. 3 Quasi] *posterior effectus in adversarios, nimirum præceps & pręsentissimus illorum interitus, illustratus duplici similitudine; evanescentis fumi, & contabescentis ceræ.* 4 Justi verò] *alterum membrum exordii, de fructu præsentię Dei erga pios.* 5 Cantate Deo] *propositio hortatoria ad laudationem Dei, duobus nominibus, primùm a majestate & natura ejus, hoc versu, deinde ab officiis, duobus sequentibus.* Insidet amœnitatibus] *id est, omnia possidet amœnissima, nullis perturbationibus aut angorib. infestus est, ac proinde est omnis amœnitatis autor.*; De nomine ejus Jah] *id est, de natura ejus sempiterna, per se existente, & quæ aliis dat esse: nam hoc propriè significatur appellatione Jah & Jehova: quæ duæ inter se conjugatæ sunt, & ex eadẽ radice procedentes: vide Exo.* 6.2. *in annot.* 6 In habitaculo] *id est, tum in cœlis, ubi majestas ipsius habitat; tum in Jisraële, ubi pręsentiã suã aspectabilẽ constituit Deus. quasi dicat non opus habet mutare locũ, aut laborare ad præstanda officia sua: nam ubicunq; locorũ est, semper amœnitates colit, & voluntatẽ suã nullo negotio perficit.* 7 Collocat] *id est, auget liberis, qui sine liberis vivebãt: ut Psa.* 113.9. Educit] *ut psal.* 107. *&* 146. Inhabitant] *id est, destituti benedictione Dei arescunt, & in perpetuis calamitatibus versantur: synecdoche, unum genus ærumnarum exprimens omnium loco.* 8 O Deus] *tertia pars Psalmi, confirmatio; qua ostendit Psaltes quàm vera sit superior propositio laudis, primùm ab exemplo majorum quibus gratiosè benefecit Deus, tum in profectione tota ab Ægypto, ver.* 8. *&* 9. *tum in possessione terræ ver.* 10. *&* 11. *tum denique in hostium deturbatione, ver.* 12. *&* 13. *Secundò a documentis præsentię & operum Dei, a versu.* 14. *usque ad* 23. *postremò a verbo & promissionibus Dei, quibus freti pii debent supra omnia adversa gloriari, inde usque ad versum* 25. 9 Terra movebatur] *id est, res omnes creatæ cedebant tibi populum tuum deducenti, ut ostendit historia inde ab Exodi* 7. *usque ad* 20. 10 Pluviam liberalissimam] *vide Deut.* 11. 11. *secundus exemplorum locus de benedictione Dei in terram, hoc versu; & in habitatores ejus, sequente versiculo.* Defessam] *ex siccitate, alióve incommodo.*

11 Pau-

11 Pauperi] *id est, populo tuo, ut sup. nominavit versu 8. sic autem vocat populum, ad amplificandam misericordiam Dei, qui Jisraëlitas pauperibus majoribus ortos, Deut. 26. & recens ex summa paupertate Ægypti prodeuntes voluit duntaxat gloriari de misericordia sua: tertius exēplorū locus, ut observatum est in ver. 8*
12 Earum quę annuntiabant] *ut moris erat in populo Dei* ἐπινίκια *a choreis puellarū cani, & Deo gratias agi, Exod. 15. 20. Judic. 5. 11. & 11. 36. & 1. Schem. 18. 5.* 13 Quę commoratur domi] *id est, mulieres ipsæ imbelles, ut Judic. 5. 24.* 14 Etiamsi jacueritis] *transitio ad secundum laudationis argumentum: quo docet psaltes, etsi permagnum est, quòd Jisraëlitæ ab exemplis majorum confirmantur ipsos a calamitatibus liberatum iri, & illustrem gloriam adepturos; tamen hanc confirmationem adhuc majorem accedere, quòd Deum sibi præsentem esse vident, & coràm eadem opera experiuntur quæ ab exemplo majorum didicerant: quæ propositio prolepticè hoc versu enuntiata, sequent. exponitur.* Jacueritis inter] *i. in summis angustiis, sordibus, & squalore vixeritis: metaphora a calonibus & lixis castrensibus, qui a ventorum & cœli injuria utcunq; se defendunt noctu delitescendo inter lapides focarios, ac proinde omnem in partem fuligine & atrore maculantur.* Eritis similes] *id est, splendebitis tamen & circunfulgebitis, atque ab omni atrore vindicabimini, tum præsentia Dei sanctificante vos, quatuor versibus sequentibus; tum operibus maximis quæ Deus effecturus & demonstraturus est in Christo, a ver. 19. ad 23.* Tectæ argento] *id est, alæ nitidissimæ, quasi deargentatæ aut deauratæ essent.* 15 Cùm expanderit] ἐργασία *sive exornatio superioris propositionis a præsentia Dei, & comitatus angelorum, ver. 18. judicia ejus perficientium: quam præsentiam tum ex operibus quæ postea explicantur, inde a versu 19. tum ex symbolo aspectabili ecclesiæ dato demonstrabat Deus.* Expanderit] *id est, fuderit fugatos aut cæsos.* Niveus eris] *id est, nihilominus quisque vestrum ex strage inimicorum rediens per totam terram circunfulgebit puritate & gloria: altera allegoria, idem significans quod dictum est superiore versu.* In Tzalmone] *id est, in meditullio terræ, ubi situs est mons Tzalmon cis Jardenem. Judic. 9. 48. vide 1. Reg. 12. 1. synecdoche.* 16 Monte maximo] *id est, in parte ulteriore trans Jardenem, ubi siti sunt Baschanis montes, & amplissimum tractum obtinent.* Frequente gibbis] *id est, constante ex multis jugis & collibus.* 17 Quare dejiceretis] *apostrophe prosopo pœetica ad montes & terram totam Cenahhanæa, cujus dignitas explicatur a benevolentia, præsentia, & documentis Dei, hoc versu, & a gloria ministrorum ejus, versu sequente.* 18 Dominus Sinai] *id est, idem Dominus qui se patribus in monte Sinai patefecit.* 19 Ascendens] *secundus locus exornationis ab operibus Dei, quorum potentissima demonstratio fuit in resurrectione Christi, & ascensu ad cœlos: nam hujus effecta sunt duorum generum prolepticè hoc versu posita; unus effectus est in adversarios, quòd captivi ducuntur tenenturq; catenis potentiæ Dei; alter verò, erga pios & populares Christi, quibuscum habitat & quos donis ornat Deus. hic autem posterior effectus duobus versibus proximè sequentibus exponitur* ὕστερον πρότερον*: prior verò, versu 22.* In sublime] *id est, in cœlum, ut interpretatur Paulus.* Captivam fecisti] *id est, mundum, carnem, peccatum, mortem, & satanam subegisti: vide Coloss. 2. 12. & sequentibus.* Rebelles] *id est, eos qui licèt victi sint tamen oppugnant opus tuum & ecclesię adversantur.* Habitando] *id est, divina majestate tua Ecclesiam inhabitando in æternum, ut suprà ver. 17.* Jah Deus] *id est, ô Jehova Christe.* 20 Benedictus dominus] *epiphonema pertinens ad secundum effectum ascensus Christi in cœlos, ut dictum est præcedente versu: nam illius fructus inde a principio pertinuit ad Ecclesiam Dei.* 21 Exitus] *id est, liberationes ab ipsa morte & rebus deploratissimis toti populo suo præstat.* 22 Tantummodo] *id est, non suos, sed reprobos tantùm peccatis adhærentes perdit.* Comatum] *id est, horrentem coma, ferociam hominis testante, ut Ijobi 5. 5.* 23 Dixerat dominus] *tertius confirmationis locus a verbo & promissionibus Dei, cujus veritatem majores fuerant experti & agnoscentes celebraverant: vide Num. 21. 27. & sequent. & Deut. 2. & 3.* Ex profunditatibus] *ut dixerat Exod. 14. 16.* 24 Frangens] *caput inimicorum suorum, ut sup. ver. 22.* 25 Cùm viderunt incessus tuos] *id est, administrationem tuam, prout prædixeras, omnes ætates expertæ sunt transitio ad quartam partem psalmi ab exemplo majorum, qui accepto singulari aliquo beneficio Dei gratias agebant, & in futurum bene precabantur.* 26 Præcedebant] *id est, singuli suo ordine celebrabant publicè & orabant Deum: ut Exo. 15. Num. 21. Judic. 5. &c.* 27 In cōgregationibus] *prima pars orationis* εὐχαριστία *hoc versu: & quidem publico conventu indicto, ut exponitur sequente ver.* Qui estis] *i. Jisraëlitæ omnes: periphrasis.* 28 Illic sit] *id est, omnes summi & infimi, propinqui & longinqui adsint, ut hoc officium exhibeant Deo: oratio asyndetos.* Binjamin parvus] *quasi dicat, etsi tribus Binjaminis paucitate sua impediri videtur, ac fortasse etiam domestico adhuc in domum Davidis odio (de quo 1, Chron. 12, 29.) ne censeatur in tribubus: tamen oportet me hunc honorem illi tribuere, ut prima vocetur ad hunc conventum sacrum. erat autem parva tribus cæterarum comparatione inde a tempore cladis ad Gibhbam acceptæ, ut agnoscit Schaül 1. Schem. 9. 21. deinde etiam attrita bellis quæ contra regnum Davidis gesserat.* 29 Pręcepit Deus] *transitio ad alterum orationis membrum, occasione sumpta a præcepto Dei: sunt autem precationis tres partes; prima, ut ipse det robur q; imperet, & benefaciat suis, duobus ver. secūda ut adversarios edomet, ver. 31. tertia, ut exteros advocet in communionem regni sui, ver. 32.* Quod operatus es] *id est, beneficia quæ in majores nostros & in nos contulisti.* 30 Propter Jeruschalaima] *id est, electionem gratuitam & fœdus initum cum Ecclesia tua, quæ vera est Jerusalem mater omnium nostrum, Galat. 4. 26.* Regis] *id est, ego & successores mei gratissimo animo agnoscemus te.* 31 Arundiferam] *id est, armatam sagittis; synecdoche: nam sagittæ olim fiebant ex arundinibus, ut arundinem pro sagitta dixit Virgil. Æneid. 7.* Robustorum juvencorum] *id est, ferocientium ducum & militum: allegoria, ut psalm. 22. 13. de iis qui palàm malefaciunt.* Fingentem subjicere se] *id est, hypocritam: nam hæc duo sunt genera inimicorum Dei.* 32 Veniant] *tertius precationis locus, ut observatum est in versum 29. de amplitudine regni Christi.* 33 Regna terræ] *conclusio hortatoria ad laudem Dei, per apostrophen ad omnes gentes vocatas in Christo.* 34 Insidenti] *primus locus laudis a majestate Dei operibus & verbo testata.* Cœlis cœlorum] *ut 1. Reg. 3. 27* Antiquorum] *id est, ab omni antiquitate, ex quo cœli sunt.* 35 Tribuite robur] *secundus locus laudis, a benefica administratione rerum creatarum in cœlo & in terra.* 36 Formidabilis] *tertius locus laudis a singulari ipsius communicatione cum ecclesia sua.* E sanctuariis tuis] *id est, cœlesti & terrestri, quod est cœlestis illius symbolum.*

Psalmus LXIX.

David figura Christi gravissimè conquestus de injuriis & perpessionibus quas indignè pertulit, & de adversariorum scelere; Deum orat pro salute sua, & inimicorum exitio: ac postremò his rebus confectis, Dei laudes a se, ab Ecclesia, omnibúsque rebus creatis prædicatum iri docet.

1 MAGISTRO symphoniæ ad hexachorda, Davidis *ode*.

2 Serva me Deus, quia perveniunt aquæ usque ad animam.

3 Demergor in cœnum [a] profundissimum, ubi non *est* consistendi locus: ingredior profunditates aquarum, & fluentus inundans abripit me.

[a] Heb. *profunditatis.*

4 Fatigor clamando, exsiccatur guttur meum; deficiunt oculi mei sperantis in Deum meum.

5 Cùm plures sunt quàm capilli capitis mei qui oderunt me immeritò, potentiores sunt qui conantur me succidere, qui mihi sunt inimici injuria; tunc quod non rapui, rependere cogor.

6 O Deus, tu novisti stultitiam meam, & reatus mei non sunt celati tibi.

7 Ne erubescant de me expectantes te, domine Jehova exercituum; ne rubore suffundantur mea causa qui quærunt te, Deus Jisraëlis.

8 Nam propter te sustineo opprobrium, operit ignominia faciem meam.

9 Extraneus effectus sum fratribus meis, & alienus filiis matris meç:

10 Quia zelus domus tuæ exedit me, & opprobria probris afficientium te acciderunt mihi.

Joan. 2.17.

11 Cùm flens *affligo* jejunio animam meam, tum hoc vertitur [b] in summum probrum mihi.

[b] Heb. *in probra.*

12 Cùm statuo vestimentum meum cilicium, tum sum illis in parabolam.

13 *Qui* confabulantur de me sedentes in porta; & [c] in odas lyricas bibentibus potum inebriantem.

[c] Heb. *in pulsationes.*

14 De me itaque, oratio mea ad te *est hæc*, Jehova, tempus *est* benevolentiæ: Deus, pro amplitudine benignitatis tuæ exaudi me, pro fide [d] salutari tua.

[d] Heb. *salutis tuæ.*

15 Eripe me e luto, & ne immergar; eripiar ab osoribus meis, ut a profunditatibus aquarum,

16 Ne inundans abripiat me fluentum aquarum, neq; absorbeat me profundum: & ne præcludet mihi puteus os suum.

17 Exaudi me Jehova, quia bona *est* benignitas tua: secundum amplitudinem miserationum tuarum respice ad me.

18 Et ne abscondas faciem tuam a servo tuo; quia est angustia mihi; festina, exaudi me,

19 Appropinqua ad animam meam; vindica eam, propter inimicos meos redime me.

20 Tu nosti opprobrium meum, pudoremq; meum, & ignominiam meam: coram te sunt omnes hostes mei.

21 Opprobrium frangit [e] animum meum, adeò ut afficiar ægritudine: cumque expecto qui condoleat, nemo adest; aut consolatores, tamen non invenio.

[e] Heb. *cor.*

22 Quin potius dant pro alimēto meo [f] amarorem; & in siti mea bibendum dant mihi acetum.

[f] Heb. *venenum vel cicutam.* *Matth.* 27.34. *Marc.* 15.23 *Joan.* 19.29

23 Sit mensa eorum ante eos pro laqueo, & pro tendicula ad retributiones.

24 Obtenebrentur oculi eorum, ut non videant: & fac ut lumbi eorum jugiter nutent.

25 Effunde super eos indignationem tuam, & æstus iræ tuæ assequatur eos.

26 [g] Sint castella eorum desolata, in tentoriis eorum ne sit habitator:

[g] Heb. *sit castellum: enallage numeri.*

27 Quia quem tu percussisti persequuntur, & secundum dolorem cōfossorum tuorum narrationes contexunt.

28 Appone [h] pœnam ad pœnam iniquitatis eorum, & ne veniant in justitiam tuam.

[h] Heb. *iniquitatē ad iniquitatem: ut Gen.* 4.13.

29 Deleantur de libro viventium, & cum justis ne conscribantur.

30 Ego pauper & dolens; cùm salus tua, Deus, in edito collocaverit me,

31 Laudabo nomen Dei cantico, & magnificabo eum gratiarum actione,

32 Quæ melior videbitur Jehovæ; bove, juvenco, cornuto, *aut* ungulam scissam habente *quoquam*.

33 Quod ubi viderint mansueti, lętabuntur; & revivisceet animus vester, ô quærentes Deum:

34 Quòd attendat ad egentes Jehova, & vinctos suos non spernat.

35 Laudabunt eum cœli & terra, maria, & quicquid repit in eis:

36 Quia Deus servat Tzijonem, & instaurat civitates Jehudæ: ut habitent ibi, & hęreditariò possideant eam *terram*:

37 [i] Posteri, inquam, servorum ejus possideant eam; & amantes nominis ejus habitent in ea.

[i] Heb. *semē.*

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *vide in psal.* 45.1. Davidis ode] *ode est* εὐκτικὴ *continens petitionem a versu* 2. *usque ad* 30. *& conclusionem laudativam, inde ad finem usque. videtur autem David, velut typus Christi a Deo datus, hanc oden scripsisse ipsius Christi & ecclesiæ nomine: prout evangelica historia commonstrat, & Apostoli accommodant.* 2 Serva me] *prolepsis sive propositio universalis eorum quæ petuntur a Deo, continens postulatū, & postulati causam allegoricā. Exornatur autē hæc propositio, usq; ad ver.* 30. *idq; duobus capitibus; unum est, precatio pro salute supplicis, a versu* 2. *ad* 20. *alterum, imprecatio in adversarios, usque ad* 30. *quorum utrique adhibentur suæ causæ.* Perveniunt aquæ] *id est, versor in gravi discrimine vitæ: quæ allegoria duobus sequentibus versibus amplificatur ab omnibus circunstantiis ex quibus homines mergi solent. Prima postulati causa, a persona supplicis.* 5 Cùm plures] *accommodatio allegoriæ. quasi dicat, antea tantisper dum non fuerunt ipsorum consilia constituta, & conventus habitus ad ea perficienda; dissimularunt, neque intentarunt quidquam: jam verò hęc est hora illa quam observarunt ipsi, & potestas tenebrarum.*

rum: vide Math.26.55.& Lucæ 22.53. Altera postulati causa, a persona adversariorum. Rependere cogor] *morte, qua est persolutū pretium pro peccatis mundi: quæ uno rapiendi verbo synecdochicè designantur.* 6 O Deus] *tertia postulati causa, a conscientia Dei.* Stultitiam meam] *id est, qua me onerant & criminantur adversarii: sic etiam reatus mei mox appellantur, hoc versu: quasi dicat, tu mihi es horum meorum criminum omnium testis, quæ objiciuntur mihi.* 7 Ne erubescant] *summa postulati causa, gloria Dei in confirmatione fideliū omniū.* 8 Nam propter te] *Amplificatio postremæ causæ, primùm per explicationem & professionem studii sui erga Deum; quòd etsi indignè premebatur, infractum tamen permanere docet, tribus versibus; deinde per antithesin improbitatis adversariorum cum officio ipsius erga Deum, versu 11.12.& 13.* 11 Cùm flens affligo] *alterum membrum exornationis per antithesin, ut modò dictum est.*

12 Cùm statuo vestimentum] *id est, compono me ad dolorem & luctum: synecdoche.* 13 Qui] *id est, traducor omnibus modis in publicis & privatis consessibus, seriis & ludicris, sobriis & ebriis, denique apud omnes ludibrio sum.* 14 De me itaque] *hactenus causæ: nunc sequitur petitio salutis, quam secundo versu summatim attigerat, usq; ad ver. 20.* Tempus est benevolentiæ] *id est, tempus est jam ut benevolentia tua utaris erga me, & ostendas eam.* 15 Eripe me] *petitio respiciens ad querimoniam versus secundi & tertii, versibus duobus.* 16 Puteus] *id est, vorago profundissima sine crepedine & effugio ullo: allegoria.* 17 Exaudi me] *accommodatio allegoriæ vehementissima, continens petitiones duas, quæ duobus sequentibus versibus præpostero ordine explicantur.* 19 Propter inimicos meos] *id est, ut redemptus & victor triumphem ac exultem de inimicis meis: sic transitur ad imprecationem, alteram orationis partem.* 20 Tu nosti] *secunda pars petitionis, imprecatio: ad quam venitur repetita paucis querimonia de probro & calamitate suæ, tribus versibus.* 23 Sit mensa] *sequitur post querimoniam imprecatio, usque ad versum 30. cujus partes sunt duæ; una, in vitam præsentem, usque ad versum 26. altera, in futuram. Maledictionis autem præsentis duo sunt genera: unum, in ipsas personas, tribus versibus; alterum, in ipsas habitationes & facultates eorum, versic. 26. quæ petitiones ex adverso respondent querimoniis superioribus inverso ordine.* Mensa eorum] *qui amarore aluerunt me, &c.* Ad retributiones] *hoc est, ut talionis pœnam luant: sic interpretandam esse hanc vocem (quæ nusquam alibi plurali numero substantivè legitur) evincit Apostolus ad Rom.11.9.* 27 Quia quem tu percussisti] *transitio ad alterum orationis membrum præfixa ætiologia hoc versu, ab infidelitate, injustitia, & inhumanitate hostium.* Quem tu percussisti] *sic Christus percussus Dei appellatur Jeschahh.53,4.* Narrationes contexunt] *id est, sermone illos ludificantur; & eò quidem atrocius, quò durius illos a te tractari vident: quod Christo & piis accidisse omnes historiæ testantur.* 28 Appone pœnam ad pœnam] *id est, affice eos æterna pœna, quasi alteram superaddas alteri: humanitus dictum de pœnis eternis quas infligit Deus, prout sequentia docent.* Ne veniant in justitiam] *id est, ne accenseantur justis, ut sequens versus explicat humanitus.* 29 Deleantur] *ut Exod.32.32.* 30 Ego pauper] *Conclusio laudativa, continens primùm propositionem laudis, usque ad versum 36. deinde ætiologiam, duobus ultimis: laudationis autem tria sunt membra; unum a supplice liberato, tribus versibus; secundum, ab ecclesia, versu 33.& sequente; tertium, a toto mundo, versu 35.* 32 Quoquam] *id est, ullius animalis quamvis legitimo sacrificio.* 33 Reviviscet] *id est, qui jam amplitudine calamitatis meæ confusus prosternebatur, quasi recepta vita exultabit.* 35 Laudabunt eum] *nimirum suo modo, cùm instaurabitur per Christum Ecclesia; vide Rom.8. prosopopœia* 36 Tzijonem] *id est, Ecclesiam, cujus typus olim fuit Tzijon, & Judæa tota.* 37 Posteri] *id est Jisraël Dei, & veræ Ecclesiæ membra.*

PSALMUS LXX.

Argumentum est idem cum fine Psalmi 40.

1 MAGISTRO symphoniæ, *ode* Davidis ad recordandum.

2 Deus ad eripiendum me; Jehova, ad auxilium meum festina.

3 Pudefiant & rubore perfundantur quærentes animam meam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur qui delectantur malo meo.

4 Retrocedant pro mercede pudoris sui, qui dicunt euge, euge.

5 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te; ac dicant jugiter, magnificetur Deus, amantes salutis tuæ.

6 Cùm ego sim pauper & egens, ô Deus, festina mea causa; auxilium meum & liberator meus es; Jehova, ne tardes.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode est, ᾠδική, eodem planè argumento & iisdem propè vocibus cum Psalmo 40. a versu 14. ad finem usque.* Ad recordandum] *vide psalmo 38.1.*

PSALMUS LXXI.

Psaltes fidem suam in Deum professus servari ab inimicis petit, & Deum a munifica natura ejus, promissionibus, operibus anteactis, gloriaq; sollicitans adversariis imprecatur malè: officium suum erga Deum liberaaccepta profitetur, & de ea cum animo suo confirmatus securè spondet se gratias acturum Deo.

Psal.31.

1 AD te Jehova, me recipio; ne erubescam in seculum.

2 Justitiâ tuâ eripe me & libera me; inclina ad me aurem tuam, ac serva me.

3 Esto mihi [a] rupes quam inhabitem, quò veniam jugiter; præceptum posuisti de servando me, quia petra mea & munitio mea es.

[a] Heb. *in rupem habitaculi.*

4 Deus mi, libera me e manu improbi; e manu [b] iniquè & præfractè agentis.

[b] Heb. *inique agentis & præfracti.*

5 Nam tu es expectatio mea, domine Jehova; fiducia mea a pueritia mea.

6 Tibi innitor inde ab utero; a visceribus matris meæ tu abripuisti me: in te *est* laus mea jugiter.

7 *Tanquam ostentũ fui multis; adeò es mihi receptus robustus.
8 *Impleatur os meum laude tua, toto die gloriâ tuâ.
9 *Ne abjicias me tempore senectutis: cùm deficit virtus mea, ne derelinquas me:
10 Quia loquuntur inimici mei de me, qui observantes animam meam *consultant simul:
11 Dicendo, Deus dereliquit eum, persequimini & prehendite eum; dum nemo *est* qui eripiat.
12 Deus ne longè abesto a me; Deus mi, ad auxilium meum festina.
13 Pudefiant, deficiant adversantes animæ meæ; operiantur opprobrio & ignominia quærentes malum meum.
14 *Ego verò jugiter in expectatione sum, *de tota laude tua; & perrecturus sum.
15 Os meum narraturum est tuam justitiam, quotidie salutem tuam:, quamvis ignorem *numeros *ejus:*
16 Aggressus [c] omnimodam fortitudinem Domini Jehovæ; commemorabo justitiam tuam solius.
17 Deus, *docuisti me a pueritia mea, & hucusque indicavi mirabilia tua.
18 Quare etiam tantisper dum [d] senex & canus sum, Deus, ne derelinquas me; donec indicavero *brachium tuum *huic* generationi, omni venturæ *generationi* fortitudinem tuam:
19 Nam justitia tua Deus, in altum usque *assurgit*: qui a facis res magnas; Deus quis est par tibi?
20 Quia postquã fecisti [e] ut experirer angustias magnas & malas: [f] rursus vitæ restituis me, & ex abyssis terræ rursus facis ut ascendam.
21 Auges magnitudinem meam, & *divertens consolaris me:
22 *Etiam ego celebraturus sum te instrumento nablii, fidemq; tuam Deus mi: psallam tibi cithara, ô sancte Jisraëlis.
23 Cantabunt labia mea, quando psallam tibi, & anima mea quam redemeris,
24 Etiam lingua mea quotidie enuntiabit justitiam tuam: quòd erubuerint, quòd pudore perfusi fuerint quærentes malum meum.

[c] Heb. *fortitudines.*

[d] Heb. *senectus & canities est.*

[e] Heb. *fecisti ut viderem: synecdoche.*

[f] Heb. *reverteris, vitæ restituis, &c. sic reverteris, facis ut ascendam, mox in fine versus.*

ANNOTATIO.

1 Ad te Jehova] *ode est, ἀντιγραφος, generis εὐκτικοῦ, constans ex duabus partibus: prior est petitio, usque ad versum 22. posterior, votum laudis & gratiarum actionis, inde ad finem usque. Petitionis autem summa est, ut Deus servet supplicem: quæ petitio per prolepsin enuntiata, versu 1. suis inde argumentis amplificatur: primum est a natura, promissionibus, operibus, & gloria Dei, usque ad ver. 9 secundum, a persona adversariorum, inde usque ad ver. 14. tertium, a persona supplicis, inde usque ad ver. 22. videtur autem hunc psalmum scripsisse David jam senex, cùm fugeret ab Aschalamo filio; ut multis hujus odes ver. non obscurè indicatur,* 2 Justitia tua] *primus locus a natura Dei justa & gratiosa,* 3 Præceptum posuisti] *secundus locus a verbo & promissionibus Dei quas amplectitur fides, duobus ver. proximè sequentibus.* 4 Deus mi] *transitio ad tertium locum, qui est ab operibus singularibus Dei erga Davidem, & anteacta ejus fide atque experientia. Fit autem hæc transitio per repetitionem postulati, de quo ver. 1.* 6 Tibi innitor] *id est, tu sustentas me inde a conceptu atque ortu meo.* In te est laus mea] *id est, nulla pars vitæ meæ vacat tuis beneficiis, ac proinde tota ad laudem tuam pertinet: transitio ad quartum locum a gloria Dei.* 7 Tanquam ostentum] *id est, tanta fide & virtute protexisti me, ut exemplo meo quod ipsis o[illegible]isti, multi adducti sint ad credendum tibi. Hanc enim propriam esse vocis Hebrææ significationem argu[illegible]t omnes scripturæ loci, ubi personis tribuitur.* 8 Impleatur os] *ita mihi benefac, ut nihil in ore geram præterquam beneficia tua, laudandi tui argumẽta.* 9 Ne abjicias] *repetitio postulati cum amplificatione, a persona supplicis: qua ratione transitur ad secundũ argumentorũ genus de persona adversariorũ: [illegible]primùm impietatẽ illorũ exponit, deinde imprecatur versu 13.* 10 Consultant] *vide 1. Schẽ. 16. & 1[illegible].* 14 Ego verò] *tertiũ argumentũ postulati a persona supplicis; in quo profitetur psaltes primùm spem s[illegible] præsentem & fidem in Deum, deinde officium in futurum pollicetur de laudibus Dei prædicandis, post[illegible] ab anteacta experientia & acceptis documentis ac beneficiis Dei postulatum salutis suæ repetit, a vers[illegible]. usque ad 22.* De tota laude tua] *id est, quandoquidem jamq; laudis argumenta dedisti mihi, & [illegible] quasi particulis illius aspersisti me, liberando me ex urbe, & Achithophelis consilium evertendo; con[illegible] te effecturum ut tota tua laus in plena mea instauratione demonstretur.* 15 Numeros ejus] *vide ps[illegible]0.6. Est autem in his verbis modesta correctio. quasi dicat, narrabo res inenarrabiles, non pro ipsa[illegible] amplitudine, sed pro tenui facultate mea: aggrediens saltem, versu sequente, & fideliter expendens qu[illegible]cueris me, versu 17.* 17 Docuisti me] *postremus locus a rebus antè gestis: quarum genera ponuntur [illegible] documenta de verbo & spiritu, hoc versu; & opera, versu 19. & sequentibus.* 18 Brachium tuum] *id [illegible] opus maximum & valentissimum: ut sequentia exegeticè ostendunt.* 21 Divertens] *supple ad[illegible]: humanitus dictum.* 22 Etiam ego] *conclusio votiva laudis omnimodæ, & gratiarum actionis ex animo & corpore.*

PSALMUS LXXII.

David moriturus Deum orat ut Schelomoni spiritum justitiæ tribuat, legitimamq; administrationem & benedictionem suam: deinde justa administratione & benedictione Schelomonis ac Christi elegantissimis versibus celebrata, benedicit Deo.

1 *PRO Schelomone. [illegible]s, judicia tua regi da, & justitiam [illegible] filio regis.
2 Judicet populum t[illegible]ê, & pauperes tuos jure.
3 Proferant *montes *pacem [illegible] & colles propter justitiam.
4 *Vindicabit pauperes populi; servabit *filios egentis, conteret verò oppressorem.
5 Reverebuntur te [b] quamdiu erit sol, & durante luna in generationem æternam.

[a] Heb. *in justitia.*

[b] Heb. *cum sole, & ante lunam, generatione generationum.*

6 Ut

6 Ut cùm descendit pluvia super sectam herbam; cùm imbres, irrigatio terræ.
7 Florebit temporibus ejus justus; & amplitudo pacis,' donec non sit luna:
8 Et dominabitur ' a [c] mari uno ad alterum, & a flumine [d] quaquà *sunt* fines terræ.
9 Coram eo incurvabunt se [e] barbari, & inimici ejus ' pulverem lingent.
10 'Reges oceani *accolæ* & insulani munus reddent, reges 'Schebæ & Sebæ donarium offerent:
11 Denique incurvabunt se ei omnes reges, omnes gentes servient ei.
12 Quoniam eripiet egentem vociferantē, & pauperē cui non fuerit adjutor;
13 Parcet attenuato & egenti, animasque egentium servabit;
14 A dolo & a violentia vendicabit animam eorum: adeò pretiosus *est* sanguis eorum in oculis ejus.
15 Ideò' quandiu vivet, ' dabit ei de auro Schebæ; & orabit' pro eo jugiter, toto die benedicet ei.
16 *Ubi* fuerit pugillus tritici in terra,' in vertice montium,' commovebat se ut Libanus fructus ejus; & florebunt [f] cives ut herbæ terræ.
17 ' Erit nomen ejus in seculum, durante [g] sole sobolescet nomen ejus; & benedicentes sibi in eo, omnes gentes beatum prædicabunt eum.
18 'Benedictus *sit* Iehova Deus; Deus Jisraëlis; qui facit mirabilia solus:
19 Et benedictum nomen gloriæ ejus in seculum:' impleaturque gloria ejus tota terra; Amen iterum 'Amen.
20 Finiuntur orationes Davidis filii Jischai.

[c] Heb. *a mari usque ad mare.*
[d] Heb. *usque ad fines terræ*
[e] Heb. *sicci, id est siticis deserti incola, agrestes atque indomiti.*
[f] Heb. *e civitate.*
[g] Heb. *ante solem: ut supra vers. 5.*

ANNOTATIO.

1 Pro Schelomone] *ode est* εὐκτική, *qua moriturus David Schelomonem filium regem institutum commendat Deo, & illius specie (prout Schelomo typus fuit Christi) regnum Dei in Christo venturum optat & prædicat. Quamobrem hæc ode ex tribus partibus constat: prima est petitio, tribus primis versibus; secunda est prophetica regni Schelomonis ac potius Christi descriptio, a versu. 4. usque ad 17. tertia, laudatio, ad finem usque.* O Deus] *hujus petitionis tria sunt capita: primum, ut Deus Spiritu justitiæ Schelomonem instruat ad officium perfungendum, prout petiit Schelomo. 1. Reg. 3. secundum, usus justitiæ a Deo collatæ, versu 2. tertium, fructus benedictionis Dei ex administrata justitia ad ipsum & ad totum regnum perventurus, vers. 3* 3 Montes] *id est, totum regnum montibus abundans: synecdoche.* Pacem] *id est, omnimodam benedictionem, ut pacis nomen ferè ab Hebræis accipitur.* 4 Vindicabit] *prophetica explicatio regni Christi (quod Schelomonis regno præfiguratum est) per exornationem duorum capitum quæ in petitione posita sunt, nimirum administratæ justitiæ & fructus ex ea perventuri. justitiæ autem duæ sūt partes, bonorum defensio, & improborum ultio: fructus gradibus quatuor distinguitur; primus est timoris & reverentiæ Dei, versu. 5. secundus incrementi & ædificationis ecclesiæ, versu 6. & 7. tertius, propagationis regni per vocationem gentium & voluntarium illarum obsequium versu. 8. & sequentibus: quartus, infinitæ benedictionis ad subditos, & gloriæ ad regem perventuræ, inde a versu 12.* Filios egentis] *id est, quos diuturnis calamitatibus pressit ac veluti hæreditariis: vide psalm. 37 25.* 7 Donec non sit luna] *id est, in perpetuum: vide Gene. 49. 26. annot.* 8 A mari uno usque ad alterum] *id est, Schelomo quidem a mari mediterraneo ad mortuum, & ab Euphrate usque quà protenditur terminus descriptus Exod. 23. Num. 34. Deut. 11. & alibi, ut completum fuisse legitur 1. Reg. 4. 20. Christus verò in universo mundo.* 9 Pulverem lingent] *id est, proni se in terram prosternent, in signum fidei, reverentiæ, atque obsequii.* 10 Reges oceani] *vide 1. Reg. 4. 33. & toto decimo capite, quomodo hæc figuratè Schelomoni ex parte contigerint: quæ hodie implentur in Christo, ut sequens versus explicat.* Schebæ & Sebę] *vide Genes. 10. 7.* 15 Quandiu vivet] *quisque eorum quos redemerit & vendicaverit.* Dabit ei de auro Schebæ] *id est, ultrò ex tota facultate sua præstabit debitum officium atque obsequium: quod munerum collatione olim significabatur synecdochicè, ut 1. Schem. 10. 27.* Pro eo] *id est, pro salute ejus, & bono totius regni.* 16 Ubi fuerit] *hoc est, nihil erit tam exiguum, quod non augeatur vel multiplicetur in emensum per benedictionem Dei.* In vertice montium] *id est, etiam in loco incommodissimo.* Commovebit se ut Libanus] *id est, mutuo confrictu perstrepet copiosa seges ut arbores Libani; hyperbole.* 17 Erit nomen ejus] *hoc est, tum ipse in sempiternum vivet tum de nomine suo filios Dei & Christianos a se dictos gignet; qui nomini ipsius [illegible] dicant, & sibi de hac sua prærogativa gratulentur: nam hæc in speciem tantum Schelomoni evenerunt.* 18 Benedictus sit Jehova] *Conclusio laudativa.* 19 Impleaturque gloria ejus] *id est, sanctificato nomine ejus adveniat regnum ejus.* 20 Finiuntur] *id est, hanc ultimam orationem moribundus [illegible] buit. vide 2. Schem. 23. 1.*

Psalmus LXXIII.

Psaltes post spirituale certamen erumpens in commendationem bonitatis Dei, exponit [illegible] tudinem animi sui & bonorum, qua afficiuntur cùm propter secundos improborum successus, tum propter [illegible] mitates suas, deinde rationem sui expediendi ostendens, incertum improborum statum certumq; exitium proponit: postremò tanquam resipiscens se totum credit Deo, & illi hæsurum profitetur.

1' PSALMUS Asapho· 'Atque bonus *est* Jisraëli Deus, puris [a] animo.
2 'Equidem quòd ad me, penè' declinaverant pedes mei; nihil ferè aberat quin' effunderentur gressus mei:
3 Cùm inviderem insanientibus, prosperitatem improborum aspicerem.
4 'Nam non *sunt* nexus usque ad mortem eorum,' sed pingue *est* robur eorum.
5 In labore mortalium non sunt, & cum *reliquis* hominibus non afficiuntur plagis.
6 Idcirco cingit eos' torques superbiæ, operit *velut* ornamentum violentia eos.
7 Emicat præ pinguedine uterque oculus eorum,' superant cogitationes animi.
8 'Tabifici [illegible] & loquuntur malignè oppressionem; [illegible] sublimi loquuntur.
9 'Oppo[illegible] cœlis os suum, & lingua eorum perva[illegible]am.
10 [illegible] q; redit populus ejus huc,' cū aquæ pleni

[a] Heb. *corde: ut vers. 7. & vers. 13. & sic deinceps.*

pleni *poculi* exprimuntur ipsis,
11 ᵃ Ut dicant, quomodo cognosceret Deus fortis? aut esset notitia in excelso?
12 Ecce istos improbos, ut tranquilli [b] *in* seculo augeant vires.
13 Utiq; inaniter purifico animum meum, & ᵃ lavo in munditia manus meas:
14 Cùm sim plaga affectus quotidie, & castigatio mea *præstò sit* omnibus matutinis.
15 ᵃ Si dixerim, ᵃ narrabo [c] talia, ᵃ ecce generationem filiorum tuorum; perfidus fuero.
16 Si cogitem cognoscere hoc, [d] laboriosum *visum* est in oculis meis:
17 Donec ᵃ ingressus essem in sanctuaria Dei fortis, animadvertissem ᵃ finem istorum.
18 ᵃ Utique in lubricis ponis eos, dejicis eos in vastitates.
19 Quomodo [e] abeunt in desolationem quasi momento; desinunt, consumuntur ᵃ terroribus.
20 ᵃ Tanquam somnium, postquam evigila-vit *quispiam*; domine, ᵃ cùm [f] expergisceris ᵃ imaginem eorum contemnis.
21 ᵃ Cùm exacerbabatur animus meus, & *in* renibus meis me ipsum exacuebam,
22 ᵃ Tum eram brutus, qui ignorarem: *velut* jumenta eram apud te.
23 ᵃ Itaque ego jugiter futurus sum tecum; ᵃ prehendisti manum dexteram meam.
24 ᵃ Consilio tuo deduc me, ut postmodum *in* gloriam recipias me.
25 Quis *esset* mihi in cœlis *præter te*? & [g] præter te nullo delector in terra.
26 ᵃ Deficiente carne mea & animo meo; rupes animi mei & portio mea Deus *est* in seculum.
27 ᵃ Nam ecce longinqui [h] a te pereunt, exscindis [i] quicunq; adulterando *deficit* a te.
28 De me itaque, propinquum esse Deo mihi bonum *est*; pono in Domino Jehova receptum meum, ut enarrem omnia opera tua.

[b] Heb. *seculi*
[c] Heb. *sicut hæc.*
[d] Heb. *labor.*
[e] Heb. *sunt.*
[f] Heb. *vel cùm expergefacis istos videlicet.*
[g] Heb. *tecum.*
[h] Heb. *tui.*
[i] Heb. *adulteratu a te.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, continens propositionem voluntatis Dei erga suos, versu. 1. confirmationem ab experientia prophetæ & piorum hominum, a versu 2. usque ad vers. 23. & conclusionem, inde ad finem usque. De hac autem inscriptione vide psalm. 50. 1.* Atqui bonus est] *propositio ex abrupto, qua propheta per paralepsin (quæ in scriptura frequentissima est) certamina carnis suæ & spiritus reticens; & quasi repentè ex difficultatibus eorum emergens, conclusionem proponit tantùm; affirmans utcunque calamitates urgeant, tamen Dei bonitatem semper esse præsentissimam bonis.* 2 Equidem] *confirmatio propositionis per narrationem certaminis quod subeunt pii, usque ad vers. 15. & eventus quem largitur Deus inde ad 23. Certaminis autem ponuntur duo genera: unum singulare prophetæ, qui carnem suam fatetur prosperitati improborum, suisque calamitatibus non satis acquievisse, usque ad versum 10. alterum commune piorum, versibus sequentibus.* Declinaverant pedes] *id est, prægravatus carnis infirmitatibus animus propè aberraverat ab officio: metaphora.* Effunderentur gressus mei] *id est, diffluerem velut aqua, ne insisterem viis quas præscripsit Deus.* 4 Nam non sunt] *prior locus ætiologiæ a continua improborum prosperitate usque ad versum 10. Est autem in his verbis elegantissima translatio ad exprimendos secundos improborum casus a textorum telis: quasi dicat, quum primùm vitam suam orsi sunt, perpetuo cursu eam sine mora vel impedimento usque ad extremum vitæ actum peragunt, ut cùm ex æquabili vel enodi stamine & trama tela contexitur.* Sed pingue] *id est, non sunt ut exilia fragiliáque fila, quæ subinde sit opus religare nodis; sed sunt velut robusta, crassa, æqua, & valentia fila, quæ ad finem usque illæsa percurrunt telam præsentis vitæ: hæc metaphora in sequentibus versibus exponitur: cui similem vide Jeschahh. 38. 10. & 14.* 6 Torques superbiæ] *id est, superba sua violentáque facta gloriæ sibi & ornamento vertunt.* 7 Superant] *id est, secundis etiam rebus utuntur suprà quàm ipsi cogitaverant.* 8 Tabifici sunt] *id est, facto & sermone sunt exitiosi aliis, quasi eos consumant tabe.* E sublimi] *proverbiale loquendi genus.* 9 Opponunt cœlis os suum] *id est, licenter & impunè in Deum blasphemias eructant, & in humanum genus contumelias: metonymia.* 10 Ideoque] *Secundus locus ætiologiæ a communi piorum sensu.* Cùm aquæ] *id est, cùm non tantùm indignam improborum felicitatem observant, sed suas etiam calamitates quasi amaras potiones indies sibi comparari vident.* 11 Ut dicant] *attoniti rerum gravitate & infirmitate carnis, quasi in dubium vocantes providentiam & administrationem Dei.* 13 Lavo in munditia] *ut suprà 26. 6.* 15 Si dixerim] *altera pars psalmi incipiens a disceptatione dilemmatica; qua docet psaltes quam rationem tandem secutus sit ad eventus bonorum malorúmque cognoscendos, postquam exploravit has duas judicandi vias quæ duobus hisce versibus continentur: nam hoc versu ostendit quantopere ipsum caro solicitaverit ut judicaret de piis ex re præsente, quod mundus solet facere; sequente verò docet quomodo misso sensu carnis, & spiritus sui tenuitate agnita adductus sit ad consulendum Deum: hæc autem sunt μεταβατικὰ ad alteram orationis partem de eventu.* Narrabo talia] *id est, res secundas improborum, & contrà bonorum adversas.* Ecce generationem] *prosopopœia ironica adversus Deum, qua proterviam improborum exponit Psaltes ludificantium Deum in sanctis ejus: quæ ex adverso respondet propositioni versus 12.* 17 Ingressus essem] *id est, contulissem me ad doctrinam cœlestem percipiendam, quæ in locis sacris & prophetarum scholis tradebatur: sic enim Davidem a Schaûle Najothas ad Schemuelem fugisse, ubi conventus prophetarum habebatur, legimus 1. Schem. 19. 18.* Finem istorum] *id est, exitum quem improbis tribuit Deus observassem.* 18 Utique] *propositio metaphorica status & eventus improborum, quam duo sequentes versi illustrant.* 19 Terroribus] *vide Ijobi 18.* 20 Tanquam somnium] *id est, ipsi cum felicitate sua evanescunt.* Cùm expergisceris] *id est, incipis exercere vim tuam ad efficiendum justitiam tuam: humanitus dictum; ut psalm. 35. 23.* Imaginem eorum] *id est, eos ipsos, qui non amplius sunt quàm umbra imaginaria, ut psalm. 39. 7.* 21 Cùm exacerbabatur] *Confessio peccati in priore illa cogitatione & voluntate hærentis, ad excitandum studium suum & amplificandam gloriam Dei, versibus sequentibus.* 22 Tum eram] *id est, non magis sapiebam in rebus istis quàm pecudes.* 23 Itaque ego] *Conclusio, qua propheta beneficium Dei agnoscens primùm se illi regendum & ducen-*

& ducendum tradit, ſequente verſu; deinde ſummam Dei majeſtatem cum infirmitate ſua comparans, bonorumq́ eventa cum improborum exitiis, ſe hæſurum Deo perpetuò profitetur ad gloriam ipſius. Prehendiſti manum dexteram] *id eſt, in lubrico hujus vitæ labentem ſuſtinuiſti doctrina & operibus tuis, ver.* 17. 24 Conſilio tuo] *non autem ex ſententia animi mei.* 26 Deficiente carne mea] *id eſt, quæcunque me anguſtiæ corporis aut animæ urant.* 29 Nam ecce] *Confirmatio gloriationis piorum in Deo, a contrario improborum eventu, quem ſuprà docuit.*

PSALMUS LXXIIII.

Eccleſia graviſſimis calamitatibus ab Antiocho oppreſſa expoſtulat cum Deo de ſuis perpeſſionibus, ſcelera hoſtium proponit: & Deum tamdiu ceſſare conqueſta fœderis ipſius, magnificorumq́ operum recordatur, indigniſſimorumq́ in Deum facinorum quæ hoſtes perpetraverant: idcirco Deum pro ſalute ſua, gloria nominis ipſius, & hoſtium confuſione ſupplicat.

1 ODE didaſcalica; Aſapho. Quare Deus rejicis in æternum? fumare pergit ira tua in gregem paſtus tui?

2 Recordare cœtus tui; te acquiſiviſſe [a]antea, vendicaſſe tribum poſſeſſionis tuæ; montem Tzijonis hunc *eſſe in* quo habitabas.

3 Attolle pedes tuos ad vaſtitates æternas, *ad* omnia mala *quæ* facit inimicus in loco ſancto.

4 Rugientes hoſtes tui in medio ſynagogarum tuarum, poſuerunt inſignia ſua [b]*pro* inſignibus.

5 [c] Nobilis habitus eſt *eorum quiſque,* prout efferebat ſurſum [d] contra implexa ligna ſecures.

6 Etiam nunc ſculpturas ejus ſimul, vecte & tuditibus tundunt.

7 [e]Immiſerunt ignem in ſanctuaria tua *dejicientes* in terram; prophanarunt tabernaculum nominis tui.

8 Dixerunt [f]cum animo ſuo, vim inferamus eis pariter: incenderunt omnes ſynagogas Dei fortis *dejicientes* in terram.

9 Inſignia noſtra non videmus: non *eſt* amplius propheta, neq; *eſt* apud nos qui ſciat uſque quò.

10 Quouſque ô Deus, probro afficiet hoſtis? irritabit inimicus nomen tuum in æternum?

11 Quare avertis manum tuam, & *quidem* dexteram tuam? e medio ſinus tui cohibe.

12 Atqui Deus rex meus *eſt* jam olim, operans [g] omnimodam ſalutem in medio terræ.

13 Tu diſrupiſti robore tuo mare, perfregiſti capita cetorum in aquis.

14 Tu conquaſſaſti capita balænæ, dediſti cibum ipſi populo [h] per deſerta *proficiſcenti.*

15 Tu ſcidiſti fontem & torrentem: tu arefacis fluvios validos.

16 Tuus *eſt* dies, etiam tua nox: tu paraſti lumen *hujus* & ſolem.

17 Tu ſtatuiſti omnes terminos terræ: ipſam æſtatem & hyemem tu formaſti.

18 Recordare *ſaltem* hujus; [i] inimicum probro afficere, ô Jehova, & populum ſtultum irritare nomen tuum.

19 Ne tradas *iſti* catervæ [k] vitam turturis tuæ, catervæ pauperum tuorum ne obliviſcaris in æternum.

20 Intuere in fœdus: nam repleta ſunt obſcuriſſima loca terræ, caulæ *ſunt* violentiæ.

21 Qui attritus eſt, ne redeat confuſus; pauper & egens laudent nomen tuum.

22 Surge, ô Deus, [l] age cauſam tuam; recordare opprobrii tui *quo afficeris* a ſtulto quotidie.

23 Ne obliviſcaris vocis hoſtium tuorum; ſtrepitus inſurgentium in te [m] augeſcentis jugiter.

[a] Heb. *antiquè.*
[b] Heb. *inſigna.*
[c] Heb. *cognitus eſt.*
[d] Heb. *contra implexũ ligni.*
[e] Heb. *miſerunt in ignẽ tuum ſãctuarium: hypallage: ut Judic.* 1.8.
[f] Heb. *in corde ſuo.*
[g] Heb. *ſaluter.*
Exodi. 14.
[h] Heb. *deſertorum.*
Exod. 16. & *Deut.* 8.
Exodi. 17.6. *Numer.* 20. 11.
[i] Heb. *inimicus probro afficit, &c.*
[k] Heb. *animam.*
[l] Heb. *contende contẽtionem tuã.*
[m] Heb. *aſcendentis.*

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *id eſt, in perpetuum Eccleſiæ documentum tradita, ut pſalm.* 44.1. *Eſt autem hæc ode generis* σχετλιαστικοῦ καὶ εὐκτικοῦ, *continens partes tres; Exordium ſive propoſitionem, verſ.* 1. 2. & 3. *narrationem a verſ.* 4. *ad* 10. *& petitionem, inde ad finem uſque.* Aſapho] *ut pſalm.* 50.1. *Videtur autem hanc oden Eccleſia Deo ceciniſſe, quo tempore Antiochus populum Dei duriſſima tyrannide preſſit, & omnem cultum Dei nefariè prophanavit.* Quare deus] *exordium ſive propoſitio proleptica, cõſtans ex duabus partibus; expoſtulatione cum Deo, verſu* 1. *& petitione, duobus ſequentibus: quæ duæ partes exordii reliquo pſalmo exornantur.* Rejicis] *id eſt, nobis adeſſe & gratificari deſinis tam diu & ſine intermiſſione.* Fumare pergit] *id eſt, ardet: ſynecdoche metaphorica.* 2 Recordare] *id eſt, demonſtra opere te non oblitum eſſe eccleſiæ, regni; & religioſi loci, quem antea præſentia tua inſtitutoq́ ſanctificaveras.* 3 Attolle pedes] *id eſt, accurre; humanitus dictum.* Æternas] *id eſt, indeſinentes & perpetuò durantes, ſine intercapedine: ut verſ.* 1. In loco ſancto] *id eſt, in templo, urbe, & regione ſancta: quomodo accipiendũ eſſe docebunt ſequentia.* 4 Rugientes] *narratio explicans expoſtulationem verſus primi, primùm a meleficiis tyrannicis adverſariorum, uſque ad verſ.* 9. *deinde a privatione ſingularium beneficiorum Dei, ver.* 9. Poſuerunt inſignia] *id eſt, omnia ſigna cultus ſacri a Deo inſtituta, publica & privata, in templo, urbe, agro, regione tota, & in hominibus ipſis ſuſtulerunt: ut ſua trophæa, idola, ſtatuas, prophanos cultus, præputium, & omnia illegitima exercitia in populum Dei inveherent: de his videndi ſunt libri Machabæorũ, & Joſephus de antiquitatibus Judaicis lib.* 12. 5 Prout efferebat] *i. quo vehementiùs inteſtina opera ſacra e ligno affabrefacta & coagmentata diſſipabat. hunc verſum ita reddendum eſſe Hhebraicæ voces, accentus & contextus ipſe docent.* 6 Etiam nunc] *amplificatio a circumſtantia temporis. quaſi dicat, ne hoc quidem hominibus iſtis eſt ſatis, quod diſiecta & diſturbata ſunt omnia: conquirunt rudera quæ vectibus impellant, & minutas particulas quas malleis comminuant; adeo altè infixum hæret odium cultus tui, & religionis noſtræ.* 7 Sanctuaria tua] *id eſt, loca ſacra, ſynagogas, ſcholas, & ſi quæ ſunt ejuſmodi: ut ſequente verſu exponitur.* 9 Inſignia noſtra] *id eſt, omnia illa priſca teſtimonia & documenta cæremoniarum,*

moniarum,quarum pædagogio nos antea instituebat Deus. Hoc primum est beneficium ademptum, cui subnectuntur duo alia; unum,ordinariæ prædicationis verbi; alterum,singularis prophetiæ,qua extra ordinem consolabantur populum Prophetæ per singulares revelationes spiritus. 10 Quousque ô Deus] *altera pars psalmi, continens primùm expostulationem cum Deo,duobus versibus: deinde patheticam propositionem causarum ex quibus Deus ad misericordiam provocatur, a vers. 12.ad 19. ac postremò petitionem gratiæ & liberationis,reliquis versibus. Expostulationis autem partes sunt duæ: una,quod blasphematur Deus,hoc versu; altera,quòd ipso cessante opprimuntur pii,sequente versu.* 11 Et quidem dexteram] *id est,liberatricem & pios sustentantem: nam hoc benignum Dei opus erga suos in scripturis ferè dexteræ attribuitur humanitus.* E medio] *id est, ne sinito ampliùs otiosam esse, sed velut eductam exerce in adjumentum nostrum: humanitus dictum, ut de pigro dicitur Proverb. 19.24.& 26.15.* 12 At qui Deus] *propositio argumentorum quibus provocatur Deus ad misericordiam, a constantia primùm naturæ ejus fœderisq́; gratiosi, deinde operum ejus tum singularum quæ extra ordinem Deus populo suo præstitit,tribus sequentibus; tum eorum quæ ex ordine naturæ pergunt,vers.16.& 17.* Rex meus] *id est,curat me ab æterno, recipiens me in fidem & clientelam suam.* 13 Cetorum] *sive crocodilorum, ut Jechezkelis 29. 3.id est,nomarchorum,magnatum & ducum, quorum operam adhibuit Parhho ad persequendum Jisraëlitas.vide Exod.15.4.* 14 Balænæ] *id est,Parhhonis,quem cum copiis obtrivit mare:sic Jeschahh.27.3.* Cibum] *id est,man & coturnices, de quibus Exodi 16.& Numeror.11. hunc autem locum ita accipiendum esse ostendit ipsa verborum series cum historia comparata: similem constructionem vide Jehosch.15. 19. & Judic. 1.15.* 15 Fidisti fontem] *id est,petram & rupem, ut manaret fontem:frequens synecdoche a fine, ut vulgò coquere panem,molere farinam dicimus,ex Jeschahhjæ 44.14.& 47.2.* Torrentem] *id est, aquam multam, ut biberet cœtus & jumenta ejus, Numer.20.11.* Arefacis] *id est,ut spatium aridum effecisti ad transitum populi tui per Jardenem, quo tempore Jarden superabat omnes ripas suas. Sic elicit psaltes thesin ex hypothesi sive exemplo singulari, ut commodiùs ad alterum genus operum transeat.* 16 Lumen hujus] *id est,Lunam cum stellis.* 18 Recordare] *postremus commiserationis locus,ab indignitate blasphemiarum quas in Deum torquent inimici. quasi dicat,ut taceamus gratiosum fœdus tuum nobiscum & opera admirabilia; saltem hoc effice, ut nomen tuum vindicetur ab inimicis tuis.* 19 Ne tradas] *petitio tripertita, pro ratione causarum quæ modò adductæ sunt: qua primùm salutem Ecclesiæ, tribus versibus; deinde gloriam nominis Dei, ac postremò compressionem impiorum postulat.* Turturis] *id est,Ecclesiæ tuæ inermis, imbellis,simplicis, & mitis, prout columba est: adeoq́; turtur, qui minimus censetur in columbarum genere, teste Aristotele lib.5.de historia animalium, cap. 13.* 20 Nam repleta sunt] *id est, nihil est tam abstrusum atque reconditum, quò non pervaserit istorum violentia.* 21 Confusus] *id est,repulsam a te ferens.*

PSALMUS LXXV.

David accepto nuntio de Abneri cæde, a novis dissidiis metuens Deum orat, ut propter nomen suum misereatur populi: officiumq́; suum erga Deum & populum sibi conciliatum professus, Deum orat ut pergat regnum ipsi tradere, in quo Deo servire & populum justè gubernare possit.

1 MAGISTRO symphoniæ,'ne perdas; psalmus 'Asapho,& 'canticum.

2 Celebramus te Deus, celebramus: 'nam propinquum nomen tuum, enarrant mirabilia tua.

3 'Cùm excepero 'conventum,ego [a]rectissimè judicabo.

4 'Solutas terræ omniumq́; habitatorum ejus,ego aptabo 'columnas,Sela.

5 'Dicens insanientibus, ne insaniatis: & improbis 'ne attollatis cornu.

6 Ne attollatis 'contra excelsum cornu vestrum; ne loquamini 'collo duro.

7 'Non enim ab exortu aut ab occasu,neq; 'a deserto est [b] exaltatio:

8 'Sed Deus judex; hunc deprimit, & illum extollit.

9 'Nam poculum in manu Jehovæ,& vinum turbidum est, plenum mixtione, ex quo fundit: veruntamen fæces ejus 'quas expresserint, bibent omnes improbi terræ.

10 'Ego itaque annuntiem in seculum, psallam Deo 'Jahhakobi:

11 Et omnia cornua improborum 'succidam; 'exaltentur cornua justi.

[a] *Heb.rectitudinibus.*

[b] *Heb.extollere.*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *vide suprà psal.57.1. id est, psalmus est ἀπευχτικὸς, sive (ut ita dicamus) deprecativus,quo deprecatur David funesta illa & exitialia bella quæ inter ipsum & domum Schaülis gesta fuerant, videns utrinque populum miserè perditum iri, nisi Deus pro misericordia sua provideret. Hunc enim psalmum ad ea tempora pertinere nominatim ostendit versus quartus, quibus Abner ad Davidem profectus regnum Jisraëlis obtulerat ipsi: & Joab totum consilium nefario suo scelere ita conturbaverat, ut a gravioribus bellis metus esset, 2. Schem. 3. Constat autem ex duabus partibus: prima est propositio locorum ex quibus Dei misericordia imploratur, a vers. 2. ad 10. secunda, petitio, duobus ultimis.* Asapho] *ut psal. 50. 1.* Canticum] *ut psal. 48. 1.* 2 Celebramus te] *prior pars psalmi, propositio locorum ad conciliandam misericordiam pertinentium. Sunt autem duo loci: unus,a confessione beneficiorum præsentium & præteritorum Dei, hoc versu: alter,a professione studii sui in præstando officio erga Deum & regnum universum, versibus sequentibus.* Nam propinquum] *id est, multa nobis suppeditasti publica & privata argumenta celebrandi nominis tui,ex quibus cognoscimus te nobis adesse etiam his turbulentis & calamitosis temporibus: in his enim miraculis Dei non respicit propriè David ad prisca jam olim in populo facta: sed partim ad singularia Dei opera erga ipsum, cùm profugus esset,*

esset, restitutus, evectus, & in regno unius tribus conservatus contra vim cæterarum, partim ad publica erga suum regnum. 3 Cùm excepero] *secundus locus comparandæ misericordiæ, professio officii quod se præstiturum pollicetur David. quasi dicat, ne sinas, ô Deus, Judæos & Jisraëlitas amplius mutuis inter se bellis confici, aut consilium de habendo Jisraëlitarum omnium conventu (quod jam Abnero authore initum est) abrumpi; sed propter nomen tuum & veritatem tuam effice, ut Jisraëlitæ in hoc consilio pergant, & ego meis partibus coram te defungi possim.* Conventum] *in quem Jisraëlitæ suadente Abnero consenserant, 2. Schem. 3.17. & qui postmodum Chebrone habitus est, 2. Schem. 5. ubi Jisraëlitas honorificentissimè fuisse a Rege exceptos legimus 1. Chronic. 11.3. & 12.23. ad finem usque.* 4 Solutas terræ] *id est, statum regni & ecclesiæ dissutum per has diuturnas clades & dissensiones instaurabo: metaphora, quæ sequentibus exponitur.* 5 Dicens] *id est, propositu Dei judiciis avocans a via ipsorum mala.* Ne attollatis] *id est, ne insolescatis & ferociatis thrasonicè: metaphora a petulcis animantibus.* 6 Contra excelsum] *quo authore rex fuit institutus, 2. Shem. 3.18. & hic conventus indictus est.* Collo duro] *id est, reluctante & renitente adversus voluntatem Dei: metaphora ab animantibus refractariis & impatientibus jugi.* 7 Non enim] ἐργασία *propositionis præcedentis, ne cornua efferant contra excelsum adversarii vers. 6. Non est (inquit) hoc regnum a mundo, sed a Deo profectum.* A deserto] *id est, septentrione aut meridie: nam utrinque Judæa clauditur deserto.* 8 Sed] *vide 2. Schem. 3.1.* 9 Nam poculum] *occupatio, quasi dicat, fateor quidem me non sine gravi damno meo & meorum huc usque evectum esse, ut calamitates bonis æquè ac malis communes sunt: sed tamen (utcunque turbulenta sint & periculosa omnia) quàm malè cedat improbis, ex parte res præsentes commonstrant, & tandem exitus adversariorum funestus ostendet. hæc allegoricè poculi appellatione figurantur, quod suis quidem bibendum, improbis verò epotandum præbet Deus: ut Jeschabhjæ 51. Jirmejæ 25. & alibi.* Quas expresserint] *id est, quas ipsi sua impuritate, gravitate, & pertinacia sibi comparaverint.* 10 Ego itaque] *altera pars psalmi, petitio per paralepsin: nam perinde est ac si diceret David; ne perdas, ô Deus, sed potius rationem ineas qua tui Jisraëlitæ conserventur, ut annuntiem, psallam &c.* Jahhakobi] *id est, Jisraëlis, qui populus unus est ad Dei unici fœdus & cultum vocatus; prout etiam designavit Elija 1. Reg. 18.31.* 11 Succidam] *id est, exarmem improbos, & ita mutilem ut se in posterum contra te efferre nequeant.* Exaltentur] *id est, confirmentur justi, ut erecto capite Deum colere & in regno tranquillè versari possint. Sic 1. Schem. 2.1.*

PSALMUS LXXVI.

Psaltes Deum celebrans de præsentia ipsius & magnifico opere adversus Assyrios, potentiam iræ ejus ad exequendam voluntatem ipsius ostendit, & omnes ad Deum colendum hortatur.

1 MAGISTRO symphoniæ [a] fidium: ' psalmus ' Asapho & canticum.
2 ' Nobilis *est* in Jehuda Deus, in Jisraële magnum nomen ejus:
3 Cujus tugurium *est* " Schalemi, & habitaculum Tzijone.
4 ' Ibi ' confregit [b] ' coruscos arcus; scutum, gladiúmque, & bellum. Sela.
5 ' Illustris factus es, magnificus; ex montibus direptionis.
6 ' Dediderunt se in prædam robusti [c] animo, ' dormitaverunt somnum suum: ' adeò ut nō invenerint ulli viri bellatores manus suas.
7 Præ ' increpatione tua, ô Deus Jahhakobi; consopitus est ' & currus & equus.
8 ' Tu, tu *inquam*, formidabilis es: ' ecquis consisteret coram te, ex quo irasceris?
9 ' Ubi e cœlis facis ut audiatur sententia: terra timet, & quieta sidit;
10 Cùm surgit ad judicium Deus, ad servandum omnes mansuetos terræ. Sela.
11 Cùm ' æstus hominum celebrat te, ' residuum æstuum cingis.
12 ' Vovete & *vota* reddite Jehovæ Deo vestro; quicunque circunstant illum, ' afferant munus illi formidabili,
13 *Qui* ' vindemiat spiritum antecessorum, formidabilis regibus terræ.

[a] Heb. *in pulsationibus: ut psal. 4.1.*
[b] Heb. *prunas, vel scintillas arcus id est, præ nitore scintillantes, sive ignescentes.*
[c] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est generis* εὐχαριστικοῦ, *constans ex partibus quatuor: prima est exordium, generatim proponens argumenta laudationis Dei, vers. 2. & 3. secunda est narratio, a vers. 4. ad 8. tertia est propositio doctrinæ ad ecclesiam pervenientis ex narratione, inde ad vers. 12. quarta, conclusio hortatoria. Videtur autem hic psalmus, ut etiam psal. 48. ad tempora Chizkijæ referendus esse, quibus copiarum Sancheribi pars magna cœlitus interfecta est: 2. Reg. 19. 2. Chron. 32. & Jeschabh. 37.* Asapho] *ut psal. 50. 1.* 2 Nobilis est] *Exordium, ut observatum est in vers. 1. proponens duo argumenta laudationis Dei; a mirificis operibus ejus quibus se ipsum nobilitavit, ut narratur inde a vers. 4. & a singulari ipsius præsentia atque habitatione Jeruschalaimus, vers. 3.* 3 Schalemi] *vide Gene. 14.18.* 4 Ibi] *id est, apud Jeruschalaima & Tzijonem, quæ Sancherib obsidebat: narratio.* Confregit] *id est, hostes ita cecidit, ut nullis militaribus armis uti possent; his vitam adimens, illis frangens animum; perinde atque si omnia ipsorum arma dissiluissent: metonymia.* Coruscos] *amplificatio* ἀσυνδέτως. *quasi dicat, potentissimum, instructissimum, & accuratissimum exercitum: synecdoche.* 5 Illustris factus es] ἀποστροφὴ *ad Deum, inceptam narrationem illustrans.* Ex montibus] *id est, nobilitata est majestas tua ex eo maximè, quòd Assyriorum castra vicinos montes occupantia diripienda tradidisti nobis, prout sequens versus explicat.* 6 Dediderunt se] *superstites ex clade, qui mane deseruerunt castra & fuga se proripuerunt.* Dormitaverūt] *occisi ab angelo.* Adeò ut non invenerint] *his prostratis, illis se in pedes conjicientibus: vide 2. Reg. 19.32. quomodo nihil planè adversus Jeruschalaima tentare potuerint; quod hic dicitur invenire manus suas,* τὸ ἐπιχειρεῖν. 7 Increpatione tua] *id est, potente verbo tuo, & nullo negotio: prout denuntiaverat Jeschabhja 2. Reg. 19.20. & sequentibus.* Et currus & equus] *id est, quisquis valebat robore, antecessor, & princeps in castris regis Assyriæ, 2. Chronic. 32.21. hi enim maximè curribus & equis vehi solent: synecdoche.* 8 Tu, tu inquam] *transitio ad propositionem didascalicam per epiphonema.*

Ecquis consisteret] *communis locus de imbecillitate rerum creatarum adversus iratum creatorem suum, ad quem transitur ex superioris hypotheseos argumento.* 9 Ubi e cœlis] *ἐργασία propositionis ab exemplo totius terræ: quod metaphoricè exponit psaltes, Deum cum judice terreno comparans, duobus versibus.* 11 Æstus hominum] *id est, cùm æstuantes & insolentes adversus te homines coërcentur judicio tuo; ac proinde materiam præbent celebrandi tui. hic primus usus sententiæ Dei, de qua ver. 9.* Residuum æstuum] *id est, circunvallas & munis populum tuum, quem ex hostium tuorum æstu reservasti: respicit enim ad prophetiam quæ habetur 2. Reg. 19. 30. alter usus sententiæ Dei, bonorum salus.* 12 Vovete] *conclusio hortatoria, ut observatum est in vers. 1.* Afferant munus] *ut Chizkijæ temporibus factum est, 2. Chron. 32. 23.* 13 Vindemiat spiritum] *id est, propter suos potentibus vitam momento & nullo negotio adimit, 2. Chron. 32. 21.*

Psalmus LXXVII.

Psaltes Ecclesiam docet quomodo in extremis rerum difficultatibus imploret fidem Dei; certamen carnis exponit in dubium vocantis benignitatem Dei, & victoriam spiritus adversus carnem, se ipsum a natura, promissionibus, operibusq; Dei confirmantis.

1 MAGISTRO symphoniæ, præfecto *posteris* ' Jeduthunis, cum Asapho; ' psalmus.

2 Vox mea ad Deum *fertur*, ' cùm exclamo: vox mea ad Deum, ut aurem advertat ad me.

3 [a] ' Tempore angustiæ meę dominum requiro: ' manu mea noctu perfusa, & non intermittente: renuente consolationem admittere anima mea.

4 Recordor Dei, cùm ' fluctuando perstrepo: meditor, cùm obruit se spiritus meus. Sela.

5 Cùm ' tenes [b] vigiles oculos meos; concutior, ita ut non possim eloqui.

6 Reputo ' tempora inde ab antiquitate, annos *superiorum* seculorum.

7 Recordor ' musicæ pulsationis meæ nocte: cum [c] animo meo meditor, & perscrutatur spiritus meus, *dicens:*

8 ' An in secula repelleret dominus, aut non pergeret bene velle amplius?

9 An deficeret in æternum benignitas ejus? desineret ' sermo [d] in quamque generationem?

10 An oblitus esset gratiam facere Deus fortis? an occluderet ira miserationes suas? Sela.

11 ' Tandem dico; infirmare me istud, mutatam esse dexteram excelsi?

12 Imò ' recordabor actionum Jah: quin recordabor inde ab antiquitate [e] quodque mirabilium tuorum:

13 Et meditabor de unoquoque opere tuo; de actionibus tuis confabulabor, *dicens;*

14 ô Deus, ' in sanctitate via tua *est*; quis Deus fortis magnus *est* ut Deus?

15 Tu, ô Deus fortis mirificè; ostendisti ' in populis robur tuum.

16 Vindicasti ' brachio populum tuum; ' posteros Jahhakobi, ' etiam Josephum. Sela.

17 ' Videntes te aquæ, Deus, videntes te aquæ, formidarunt: etiam ' commotæ sunt abyssi.

18 ' Exundarunt aquas nubes, ' sonum ediderunt superiores nubes: etiam lapilli tui pervaserunt.

19 [f] Sonante tonitru tuo ' in isto orbe, illustrarunt fulgura terram habitabilem: commota est & tremuit terra.

20 Per mare ' via tua, & semita tua per aquas amplas (nam vestigia tua non sunt ' cognita)

21 Duxisti ut gregem populum tuum, [g] Moschis & Aharonis opera.

[a] Heb. *dies; synecdoche: sic infrà ver. 6.*

[b] Heb. *vigilias oculorum meorum: hypallage.*

[c] Heb. *corde.*

[d] Heb. *in generationem & generationem.*

[e] Heb. *mirabile tuum.*

[f] Heb *sono tonitru tui.*

[g] Heb. *per manum Moschis, &c.*

ANNOTATIO.

1 Jeduthunis] *de quo suprà psal. 39. 1. & 1. Chronic. 25. 2. & 3.* Psalmus] *Psalmus est didascalicus: quo propheta ostendit primùm quanta certamina subeat animus suus, cùm premitur calamitatibus; deinde quibus modis & argumentis erigatur, ut Ecclesiam suo exemplo doceat. Prior pars continetur a vers. 2. ad 11. posterior, inde ad finem usque.* 2 Cum exclamo] *id est, cùm pressus afflictionibus fidem alienam implorare cogor. Propositio generalis, quam reliquo psalmo exornat propheta ab antecedentibus, explicans primùm afflictiones suas gravissimas, usque ad versum 6. deinde conflictationem animi, usque ad vers. 11. ac postremò confirmationem quasi redeuntis ad se & resipiscentis animi, ad finem usque. Ex quibus omnibus assurgit hæc propositio: cùm affligor & conflictatur animus meus; recordatione fœderis, operumq; Dei revocor ad ipsum implorandum unum.* 3 Tempore angustiæ] *ἐργασία sive exornatio propositionem superiorem confirmans per enarrationem trium illorum capitum quæ modò dicta sunt, nimirum afflictionum, certàminis spiritualis, & resipiscentiæ.* Manu mea] *id est, præ afflictionum gravitate madentibus ex continua lachrymatione manibus meis; sive precando conserantur, sive adhibeantur ad abstergendos oculos.* 4 Fluctuando] *id est, cùm incertus animus huc illuc impellitur, & quasi undis agitatus querulas voces emittit: metaphora.* 5 Tenes vigi.] *i. ita affligis ut non possim dormire.* 6 Tempora] *i. administrationem superiorum temporum, ut sequentia docent: sive universalem, hoc versu. sive singularem, sequente.* 7 Musicæ pulf.] *i. antè acceptorum beneficiorum, quibus dies noctésque excitabar ad celebrandum te: synecdoche.* 8 An in secula] *hypotyposis conflictantis animi cum gravissimis & difficillimis necessitatibus, ac velut disceptantis de fide & constantia Dei, tribus versibus.* 9 Sermo] *id est, promissio quam fecit suis.* 11 Tandē dico] *altera hypotyposis resipiscentis & se ipsum reprehendentis animi. quasi dicat, quid? Egóne cùm seriem omniū temporum memoria repetens agnoscam perpetuum cursum beneficentiæ Dei; & vitam meam anteactam recolens sentiam fuisse perpetuam erga me benignitatem ipsius; nunc demum cederem? & tum naturæ Dei, tum promissionum, operúmque oblivíscerer; ubi semel manum suam mutat, hoc est, rationem administrandi mei? non patiar me infirmari hoc pacto, neque animo abjecto cedam præsentibus castigationibus: elegan-*

elegantissima aposiopesis indignabundum animum exprimens. 12 Recordabor] *subjectio officii, quod præstare debet piorum animus, ubi rediens ad se confirmari cupit: nimirum ut opera Dei memoria colligat ad recreandum se, prout explicantur ad finem usque.* 14 In sanctitate] *id est, administratio tua est sanctissima, potentissima, & summè admirabilis, cujus potentiam omnes populi experti sunt, versu sequente; nominatim verò populus tuus sensit ad liberationem & salutem suam, usque ad finem psal.* 15 In populis] *a quibus, per quos, & ad quos deduxisti servos tuos: ut docet historia Moschis in libro Gen. à cap. 11. ad finem usque.* 16 Brachio] *id est, robore: humanitus dictum.* Posteros Jahhakobi] *ex Aegypto, ut habetur Exod. 12.* Etiam Josephum] *id est, regnum Jisraëlitarum ipsum, quod atrocissimis peccatis adeò te provocavit, ut jam planè a gratia tua & spe restitutionis exciderit: sic accipitur Hhobadjæ 18. Zecarjæ 10. 6. & alibi. sic commendat psaltes communia & singularia beneficia Dei.* 17 Videntes te aquæ] *periphrastica descriptio transitus per mare rubrum: in qua per prosopopœiam docet psaltes quid mare, quid cœlum, & terra fecerint ad imperium Dei.* Commotæ sunt abyssi] *id est, profundum mare, discedens atq; dividens se, ut iter tuum sterneretur populo tuo, vers. 20.* 18 Exundarunt] *vide Exo. 14. 24.* Sonum ediderunt] *id est, perstrepebant nimbi & grandines.* 19 In isto orbe] *id est, regione aëris.* 20 Viâ tuâ] *id est, quæ tibi soli patet, ac familiaris est: ut sequentia verba inclusa parenthesi explicant.* Cognita] *id est, explorata & tentata ab ullo homine.*

PSALMUS LXXVIII.

Psaltes populum Jehudæorum revocans ad cognoscendum & prædicandum Deum, proponit documenta primùm quidem verbi; deinde verò operum quæ perfecit Deus inde ab exitu ex Aegypto: itaque propositis paternis beneficiis & flagellis Dei erga populum suum, judiciisq; in adversarios gravissimis, ac nominatim in contumaces Jisraëlitas, pios confirmat de æternitate sacerdotii & regni in tribu Jehudæ.

1 ODE didascalica, Asapho. Auribus percipe, popule mi, doctrinam meam; inclinate aurem vestram ad sermones oris mei.

2 Aperiam per parabolam os meum, eructabo occulta inde [a]a prisco *tempore*:

3 Quę audivimus ac novimus, ut majores nostri narraverunt nobis.

4 Non celabimus filios eorum, generationē posteram: [b]narraturos laudes Jehovæ, roburq; ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.

5 Nam statuit testimonium in Jahhakobo, & legem posuit in Jisraële; quę pręcepit majoribus nostris nota facere filiis ipsorum:

6 Ut sciant generatio postera, filii nascituri: surgentesque, enarrent filiis suis:

7 Et ponant in deo spem suam, neque obliviscantur actionum Dei fortis; sed præcepta ejus custodiant:

8 Nec sint ut majores eorum, generatio cōtumax & rebellis; generatio quæ non comparavit [c] animum suum, & cujus spiritus non fuit constans erga Deum fortem:

9 Ut posteri Ephrajimi armati jaculantes arcu, *qui* verterunt *terga* tempore prælii:

10 *Quia* non servaverunt fœdus Dei, & in lege ejus renuerunt ambulare;

11 Obliti actionum ejus, & mirabilium ejus quæ ostenderat ipsis.

12 Coram majoribus eorum fecerat miracula; in terra Ægypti, agro [d] Tanitico.

13 Diffiderat mare ut traduceret eos, statuēs aquas tanquam acervum:

14 Deduxeratq; eos nube interdiu, & totam noctem [e]lucente igne.

15 Fiderat rupes in deserto, ut potum præberet in abyssis plurimum.

16 Educens fluenta e petra, & demittens tanquam flumina aquas.

17 Perrexerunt tamen adhuc peccare in eū, exacerbando excelsum in ipsa *terra* sicca.

18 Et tentantes Deum fortem cum animo suo, petendo cibum pro desyderio animi sui;

19 Ac obloquentes contra Deum dixerunt, an posset Deus fortis instruere mensam in hoc deserto?

20 En ita percussit rupem, ut fluxerint aquę, & torrentes exundaverint, an etiam cibum posset dare, an pararet carnem populo suo?

21 Idcirco audiens Jehova, excanduerat: & ignis succensus erat in Jahhakobum, ac etiam [f]ira arserat in Jisraëlem:

22 Quia non crediderant in Deum, neque confisi erant in salutem ejus:

23 Quamvis præcepisset superioribus nubibus supernè, & januas cœlorum aperuisset,

24 Depluensq; super eos Man ad comedendum, frumentum cœlorum daret illis,

25 Panem robustissimorū comederet quisque: viaticum mitteret eis ad saturitatem.

26 Impellens Eurum in cœlis, & inducens robore suo Austrum,

27 Cùm depluisset super eos carnem tanquā pulverem, & sicut arenam marium volucres alatas,

28 Dejiciens intra castra sua, circa tabernacula sua;

29 Et comedentes saturati essent valde, & [g]quod concupiverant illi attulisset illis:

30 Nondum alienati erant a concupiscentia sua, adhuc cibus eorum in ore eorum *erat*:

31 Cùm ira Dei ardens in eos, interficeret e pinguissimis eorum, & juvenes Jisraëlis prosterneret.

32 Post totum hoc peccaverunt amplius, neque crediderunt propter mirabilia ejus.

33 Quamobrem consumebat vanitate dies illorum, & annos illorum terrore.

34 Cùm occidebat eos, si requirebant eum, & conversi manè quærebant Deum fortem,

35 Recordantes Deum fuisse rupem suam, & Deum fortem excelsum vindicem suum:

36 Quamvis conarentur eum decipere ore suo, & lingua sua mentirentur ei,

37 Et animus ipsorū non esset cōparatus erga eum, neq; constantes essent in fœdere ejus.

38 Tamen ille misericors expiabat iniquitatem, ita ut non perderet; & [h]plurimùm avertebat iram suam, neque excitabat totum æstum suum,

39 Recordans carnem eos esse, ventum abeuntem qui non revertitur.

40 Quo-

[a] Heb. *ab antiquitate.*

[b] Heb. *narrātes: præsens pro tempore perpetuo; ut accipiendū esse docet vers. 6. Deu. 4. 9 & 6. 7.*

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

[d] Heb. *Tzohbanis: vide Num. 13. 22 Exo. 14. 21. & 15. 8.*

[e] Heb. *luce ignis. Exo. 13. 21. Exodi. 17. 6. & Numer. 20. 11. Num. 11.*

[f] Heb. *ascenderat: ut infrà vers. 31. synecdochicè dictum, quia accenso igne ascendit flāma: vide Exodi 25. 37. Exod. 16. 14.*

[g] Heb. *cōcupiscentiam illorum.*

[h] Heb. *multiplicabat avertere.*

40 *Quoties exacerbaverunt eum in deserto? dolore affecerunt eum in solitudine?

41 Qui [i]subinde tentarunt Deum fortem,& sanctum Jisraëlis *circunscripserunt,

[i]Heb. *reversi sunt & tentarunt.*

42 Immemores manus ejus, diei quo redemerat ipsos ab hoste:

43 Quo disposuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in agro Tanitico:

Exod.7.23.

44 Cùm mutavit in sanguinem rivos eorum, fluentaq; eorum ne bibere possent:

Exod.8.24. Exod.8.6.

45 Immisit in eos colluviem animalium quę consumeret eos,ac ranas quæ perderent eos:

46 Et dedit brucho proventum eorum,ac laborem eorum locustæ:

Exod.10.13.

47 *Occidit grandine *vites eorum,& sycomoros eorum *igni qui quacunque insidebat consumeret:

Exod.9,23.

48 Dedidit etiam eidem grandini bruta eorum,& pecora eorum prunis ignitis:

49 Immisit in eos ęstum iræ suæ,excandescentiam, indignationemque, & angustiam; [k]mittendo *nuntios malorum:

[k]Heb. *missu nuntiorum: sed hoc fuisset ambiguum.*

50 *Libravit iter ad iram suam,non cohibuit a morte [l]vitam illorum: & bestias eorum pesti dedidit:

Exodi 9.9. [l]Heb. *animam.*

51 Et percussit omne primogenitum in Ægypto, principium virium in tentoriis *posterorum* Chami:

Exod.11.& 21.

52 Et transtulit tanquam pecudes populum suum, direxitque eos tanquam gregem per desertum:

53 Et deducens eos securè ita ut non metuerent, postquam inimicos eorum operuisset mare,

Exod.15.13.

54 Adduxit eos in *terminum sanctitatis suæ, *montem hunc quem acquisivit dextera ejus,

55 Expellens a facie eorum gentes,faciensq; ut *acciderent funiculo possessionis: & habitarent in tentoriis earum tribus Jisraëlis.

Num.21.& Jehosch.12.

56 Attamen tentarunt & exacerbarunt Deum excelsum, & testimonia ejus non observarunt:

Judic.1.2.& 3.

57 Sed aversi perfidè egerunt, *ut majores eorum: *conversi sunt,ut arcus [m]fallax.

[m]Heb *fallacia.*

58 Nam provocarunt eum per excelsa sua, & per sculptilia sua ad zelotypiam cõcitarunt eum.

Deu.32.16.& 21.

59 Quod *audiens Deus excanduit,sprevitq; valde Jisraëlem:

60 Adeò ut deserens tabernaculum Schiluntis,tentorium *quod* collocaverat inter homines.

1.Schem.4.

61 Traderet in captivitatem *robur suum,& gloriam suam in manum hostis:

62 Dederetq; gladio populum suum, ita in possessionem suam excanduerat:

63 Juvenes ejus absumeret *ignis,& virgines ejus *non laudarentur:

64 Sacerdotes ejus gladio conciderent, & viduæ ejus *non flerent,

65 Deinde *evigilavit Dominus *qui visus fuerat* tanquam dormiens sicut robustus, *cantillans ex vino.

66 Et percussit hostes suos retrò,*opprobrium [n]perpetuum indidit eis.

1.Schem.5.6 [n]Heb. *seculi.*

67 *Tandem sprevit *tentorium Josephi, & tribum Ephrajimi non elegit.

2.Schem.6.

68 *Eligens verò tribum Jehudæ,montem Tzijonis quæ diligat,

2.Schem.7.

69 *Ut terram *quam* [o]constituit in seculum; ædificavit simile excelsis *palatiis* sanctuarium suum.

[o]Heb. *fundavit.id est,cõsilio suo inde a principio ad hoc destinavit.*1.Schẽ 16.

70 Eligensq; Davidem servum suum, & assumens eum ex caulis gregis:

71 [p]A tergo fœtarum duxit eum, ad pascendum Jahhakobum populum suum & Jisraëlem possessionem suam:

[p]Heb. *a post fœtas.*

72 Qui pavit eos pro integritate animi sui, & [q]summa *prudentia manuum suarum deduxit eos.

2.Schẽ.5.2. [q]Heb. *prudentiis.* 2 Schem.9.1

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *hujus odes summæ partes sunt quatuor: Exordium,quatuor primis versibus; propositio,inde ad ver.*12. *narratio administrationis Dei & improbitatis populi inde ad ver.*68.*& conclusio ab explicatione præsentis status populi, inde ad finem usque. Videtur autem hæc ode a rege Chizkija aut propheta Jeschahhja , aliòve sub illa tempora fuisse scripta , quibus regnum Jisraëlis intercidit,*2.*Reg.*17. Auribus percipe] *Exordium audientiam faciens primùm ab officio personarum, hoc ver. deinde a genere documentorum quæ propositurus est psaltes, quòd posita sunt in mysterio,vers.* 2. *quòd vetera,vers.* 3. *& quòd ad gloriam Dei pertinentia, vers.* 4. Per parabolam] *id est , exempla: quorum alia sunt historica & vera, ut hoc psalmo; alia ficta, sed tamen ad docendum apposita; alia denique ex communi usu deprompta, etsi singularem aliquam historiam minimè attingunt, ut Matt.*13.*& in Evangeliis passim. Est autem aperire os suum, initium dicendi facere.* Eructabo] *id est, copiosè fundam: metaphora a fontibus.* Occulta] *id est, documenta quæ sub exemplis latent: nam hic versus prolepticè complectitur argumentum psalmi,nimirum exempla in quibus est Narrationis summa,& exemplorum documenta, quæ propositione continentur.* 5 Nam statuit] *propositio documentorum Dei, usque ad vers.*8.*& exemplorum ad confirmanda documenta pertinentium,usque ad vers.*12. Testimonium] *id est, circuncisionem & ceremonias: quibus doctrinam de suo fœdere & populi officio, id est, legem & evangelium, tuis testificabatur & obsignabat Deus.* 8 Nec sint ut majores] *quorum historia continetur in narratione,infrà a ver.*12.*ad* 59. 9 Ut posteri Ephrajimi] *id est, regnum Jisraëlis: quod synecdochicè Ephrajimi nomine significari solet, quia regnum Jisraëlis ab ea tribu cœpit,quæ ex eo tempore principatum in decem tribubus obtinuit: sic apud prophetas passim. Hujus autem historia habetur infrà a vers.*59.*ad* 68. Armati] *id est, instructissimi peritia rebusq; militaribus,sive ad defendendum se,sive ad lædendum: synecdoche.* Qui verterunt terga] *i. fusi & cæsi sunt, prout Hoscheahh prædixerat sub finem capitis* 10.*& Hhamos* 7.17. 10 Quia non servaverunt] *vide* 2.*Reg.* 17.7.*& sequentibus.* 12 Coram majoribus] *narratio elegantissima operum mirabilium Dei & beneficiorum ejus; quæ per antithesin cum ingratis Jisraëlitarum factis comparata amplificant horum impietatem,& æquitatem judiciorum Dei. Sunt autem ista opera quibus amplificatur populi improbitas,duobus temporibus distincta , primum est,cùm in Aegypto versati sunt & in profectione,usque ad vers.*54.*secundum,*

cùm

cùm missi sunt in possessionem terræ & eam obtinuerunt, inde ad vers. 68. *Prioris autem temporis duplicia sunt opera: unum, singularis beneficentiæ Dei erga suos, usque ad vers.* 42. *alterum, mirabilium judiciorum in adversarios, versibus sequentibus.* Miracula] *id est, mirabilia opera, de quibus a primo capite Exodi usque ad* 14. 23 Præcepisset] *id est, præcepto suo effecisset ut nubes distillarent man.* Aperuisset] *id est, maxima copia profudisset: metaphora.* 24 Frumentum] *id est, semen, præbens usum frumenti: vide Num.* 11. 8. 25 Panem robustissimorum] *id est, angelorum: quem non pistores, aut humana opera: sed ipsi cœlites angeli administri voluntatis Dei suppeditabant. Sic dicuntur angeli; quia potentiam suam aliquatenus cum eis communicat Deus, quem scriptura passim robustum Jisraëlis vocat.* 26 Eurum, Austrum] *id est, eum ventum qui intermedius est inter orientem & meridiem, quem Eurum propriè appellari docet Vitruvius lib.* 1. 28 Castra sua] *id est, quæ sibi vindicabat, & in quibus habitabat prospiciens populo suo: exaggeratio criminis Jisraëlitarum.* 30 Nondum alienati] *id est, adhuc se explebant carnibus quas concupiverant post elapsum mensem, de quo Num.* 11. 20. 31 E pinguissimis] *id est, quibusque robustissimis & valentissimis corpore: quos non dubium est eò insolentius firma sui corporis constitutione abusos extulisse se contra Deum; ut exprobrat Mosche Deut.* 32. 15. 32 Peccaverunt amplius] *murmurando adversus Deum, Num.* 14. & 16. & 17. 33 Consumebat] *ut denuntiatum est Num.* 14. 28. & *sequentibus.* 36 Conarentur] *id est, hypocritas agerent coram Deo.* 39 Carnem eos esse] *id est, mortales esse a natura ut omnis caro est, & evanidos instabilésque ut ventus.* 40 Quoties] *exclamatio pathetica: quasi dicat, quis fando possit enarrare tot rebelliones, quibus provocarunt Deum? vide Num.* 14. 22. 41 Circumscripserunt] *id est, tantum sibi arrogarunt, ut infinitam Dei potentiam arbitratu suo definirent & quasi terminos ei circundarent; modò hæc ab illo præstanda esse affirmantes ex sententia animi sui, modò negantes illa præstari posse: quod genus exempla in libris Moschis recensentur multa.* 47 Occidit] *id est, corrupit & omnino perdidit: metaphora.* Vites] *id est, omnem proventum terræ & plantas quaslibet, sativas, insativas, humiles, altas, teneras, & agrestes, ac valentissimas: synecdoche.* Igni qui quacunque] *sic interpretamur Hebræam vocem compositam; adducti tum illius etymo, tum comparatione sequentis versus, & verborum Moschis Exod* 9. 23. & 24. 49 Nuntios malorum] *id est, Moschem & Ahharonem; per quos tum superiores plagæ, tum alia quæ hîc indignationis, &c nomine comprehenduntur, Ægyptiis prænuntiatæ atque immissæ sunt.* 50 Libravit] *id est, iter profundendæ iræ suæ super Ægyptios quasi ad libram perpendit, injustam illorum contumaciam compensans justis Dei judiciis: elegans metaphora.* 51 Posterorum Chami] *id est, Ægyptiorum, originem ducentium a maledicto Chamo: Gen.* 9. & 10. *a quo & Ægyptum usque ad sua tempora Ægyptiorum lingua Cham fuisse dictam testatur Hieronymus in Gen. & Chemmin oppidum in Thebaide magnum templo Persei celebre nominat Herodotus lib.* 2. 54 Terminum] *id est, determinatum ab ipso tabernaculum, per synecdochen.* Montem hunc] *ut Exod.* 15. 17. 55 Acciderent funiculo possessionis] *id est, cederent in possessionem populo Dei: vide Deut.* 32. 8. & 9. 57 Ut majores eorum] *qui ex Ægypto exiverant, & perfidè in Deum egerant, ut suprà dictum est.* Conversi sunt] *id est, licèt prius sua hypocrisi præ se ferebant fidem & utilitatem aliquam; tamen momento efficiebantur inutiles: ut cùm arcus repentè aliquo pacto corruptus fallit expectationem sagittarii. sic Hosche* 7. 16. 59 Audiens] *id est, cognoscens: humanitus dictum.* 61 Robur, &c.] *id est, arcam: vide* 1. *Chro.* 16. 11. 63 Ignis] *iræ Dei, id est, gladius Pelischtæorũ consumens.* Non laud.] *manerent innuptæ; ac proinde illaudatæ epithalamiis, quæ solebant decantare paranymphæ ad laudes sponsi & sponsæ, ut psal.* 45. *Jirmejæ* 7. 34. & 16. 9. & 25. 10. 64 Non flerent] *sed præ gravitate mœroris illico extinguerentur: ut narratur de uxore Pinchasi,* 1. *Schem.* 4. 19. 65 Evigilavit] *id est, post temporariam cessationem (quæ cum dormitione ferè comparatur) opus tandem aggressus est in adversarios: humanitus dictum.* Qui visus fuerat] *id est, quem Pelischtæi tum desidere & ab omni opere vacare cogitabant, sive dormientem sive vigilem. Nam hæc ex judicio Pelischtæorũ dici historia docet, cùm ita statuerent secum: hic Deus magnificentissimus est,* 1. *Schem.* 4. 8. *Quid ergo causæ est cur nunc cesset a magnificis suis operibus, nisi quòd nunc demum dormit & se ex anteacto labore recreat; aut si vigil est, vino obruitur & in præsentia sui non est compos?* Cantillans] *id est, nihil agens, sed tantùm a vino actus. sic idololatræ res ridiculas affingunt Deo.* 66 Opprobrium perpetuum] *cùm Dagonem prostravisset atque confregisset; unde invaluit mos apud Pelischtæos ut non calcent limen inferum in æde Dagonis: quæ superstitio ipsis probro fuit,* 1. *Schem.* 5. 5. 67 Tandem] *id est, postquam multa ab Jisraëlitis perpessus, & multa ipsorum causa in adversarios executus, multis modis divexavit eos, neque tamen resipuerunt ad ferulas ejus; eò postremò deventum est, ut regnum Jisraëlis pessundaret ut dictum est suprà vers.* 9. Tentorium Josephi, &c.] *id est, abjecit regionem & regnum Jisraëlitarum.* 68 Eligens verò] *conclusio a beneficio Dei erga Jehudæos; in quorum regione tum sacerdotium & cultum suum, vers.* 68. & 69. *tum etiam regnum stabilivit & servavit Deus, versibus sequentibus.* 69 Ut terram] *ὑστέρωσιν verborum ad evidentiam mutavimus, ut* 1. *Schem.* 20. 16. 72 Prudentia manuum] *id est, prudentissima administratione; nam manus metonymicè pro opera & administratione accipitur passim.*

PSALMUS LXXIX.

Psaltes enarrat mala gravissima quæ populus Dei ab Antiocho perpessus est: impiis justam Dei vindictam imprecatur: & Deum pro remissione peccatorum Ecclesiæ, ope & liberatione sollicitat ad gloriam ipsius, confusionem impiorum, & fidelium bonum.

1 PSALMUS Asapho. O Deus, ingressæ sunt gentes ' in possessionem tuam, ' polluerunt templum sanctitatis tuæ; ' disposuerunt Jeruschalaima in cumulos.

2 Dederunt cadaver ' servorum tuorum cibo volucribus cœli; carnem eorum quos benignitate prosequebaris, bestiis terræ.

3 Effuderunt sanguinem eorum velut aquam circa Jeruschalaima, nec erat qui sepeliret.

4 Sumus opprobrio vicinis nostris, sannæ & ludificationi circunstantibus nos. *Psal.* 44. 14.

5 ' Quousque Jehova? irasceris in æternum? ardebit velut ignis zelus tuus?

6 ' Effunde æstum tuum in eas gentes ' quæ non

non agnoscunt te; & super regna quæ nomen tuum non invocant.

7 Nam *consumptor* consumpsit Jahhakobũ, & habitaculum ejus desolaverunt.

8 ' Ne recorderis adversus nos ' iniquitates præcedentium *temporum*: festinanter ' præveniant nos miserationes tuæ; nam attenuati sumus valde.

9 Auxiliare nobis Deus salutis nostræ propter honorem nominis tui; & eripe nos, expiationemque fac de peccatis nostris propter nomen tuum.

10 Cur dicturæ essent istæ gentes, ubinam *est* Deus istorum? ' innotescat in istis gentibus ante oculos nostros, ultione sanguinis servorũ tuorum effusi.

11 Perveniat ante faciem tuam gemitus vincti, ' pro magnitudine brachii tui ' fac ut reliqui sint [a] qui jam traduntur morti.

12 ' Redde ergo vicinis nostris ' septuplo ' in sinum ipsorum; opprobrium ipsorum quo affecerunt te Domine.

13 Nos autem populus tuus & grex pastus tui celebremus te in seculum,[b] in quamque generationem enarremus laudem tuam.

[a] Heb. *filii mortis: sic infrà Psal.* 102.21.

[b] Heb. *in generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* χετλιαστικός, *constans ex tribus partibus; narratione pathetica, usque ad vers.* 5. *petitione, usque ad vers.* 12. *& conclusione petitoria. Videtur autem hic psalmus ad Antiochi tempora pertinere, quibus optimè conveniunt singulæ narrationis partes.* In possessionem tuam] *id est, in terram Cenahhanææ, ut appellatur Exod.* 15.17. Polluerunt] *spoliando, funestando, & omnia prophana impiáque munera obeundo: ut scribitur* 1. *Machab.* 1. *& apud Joseph. antiquitat. Judaic.* 12. *cap.* 7. Disposuerunt] *secundo congressu, cùm præfectus Antiochi fraude in urbem involavit.* 1. *Machab.* 1.30 *& sequentibus.* 2 Servorum tuorum] *qui constantes erant in observatione legis tuæ: contra impii regis edictum, Machab.* 1.39. *&* 60. 5 Quousque Jehova] *altera pars psalmi, continens primùm expostulationem cum Deo, hoc vers. deinde certa petitionum capita suis causis conjuncta, in sequentibus.* 6 Effunde] *petitio; cujus loci sunt duo: unus, contra adversarios & impios, duobus versibus; alter, pro defensione & salute piorum, inde a vers.* 8. Quæ non agnoscunt] *imprecationis causa duplex; pertinax ignoratio Dei, hoc vers. & maleficia in Ecclesiam, sequente.* 8 Ne recorderis] *alterum petitionis membrum, precatio pro ecclesia; cujus partes sunt, ut Deus peccata condonet per misericordiam velut calamitatum causas, hoc vers. deinde ut opem & salutem afferat, tribus de causis: prima est gloria nominis ejus, vers.* 9. *secunda, blasphemiarum in Deum & maleficiorum in Ecclesiam coërcitio. vers.* 10. *tertia, afflictorum inclamantium Deum commiseratio, vers.* 11. Iniquitates præcedentium] *id est, quas nos & majores nostri antehac perpetravimus.* Præveniant] *antequam oneri ærumnarum nostrarum succumbamus.* 10 Innotescat] *.i. palàm fiat gentibus, idq; viventibus, videntibus & præsentibus nobis, te non abesse; sed tuis præsentem esse.* 11 Pro magnitudine] *id est, amplissima adeóque infinita virtute tua: humanitus dictum.* Fac ut reliqui sint] *id est, tuos jamjam in præsentissimis mortis angustiis versantes reserva.* 12 Redde ergo] *Conclusio summam petitionis continens, nimirum imprecationem contra improbos, & precem pro salute & lætitia bonorum.* Septuplo] *vide Gene.* 4.15. In sinum] *.i. prolixè & cumulatè; ut quæ sine numero dantur, in gremium profundi solent: metaphora, ut Jeschahh* 65.6. *&* 7. *& Jirmejæ* 32.18.

PALMUS LXXX.

Ecclesia in deportatione ab hostibus pressa Deum sollicitat de præstando officio ipsius: perpessiones suas exponit: præterita Dei beneficia comparat cum indignitate malorum præsentium: & liberationem salutemq; a Deo petit ad gloriam ipsius.

1 MAGISTRO symphoniæ ' ad hexachorda; ' psalmus ' testimonii Asapho.

2 ' O pastor ' Jisraëlis auribus percipe; ductor ' Josephi tanquam gregis, ' insidens Cerubinis ' illucesce.

3 Coram ' Ephrajimo, Binjamineque, & Menasche ' excita potentiam tuam; & veni ad plenam salutem *afferendam* nobis.

4 O Deus, ' restitue nos, & ' fac ut luceat facies tua; ita servabimur.

5 ' Jehova Deus exercituum, quousque fumaturus es contra orationem populi tui?

6 Cibas eos ' pane lachrymarum, & bibendũ præbes eis de lachrymis ' triental.

7 ' Exponis nos contentioni vicinis nostris, & inimici nostri subsannant [a] *nos*.

8 O Deus exercituum restitue nos, & fac ut luceat facies tua; ita servabimur.

9 ' Vitem ex Ægypto transtuleras: expulseras gentes ut plantares eam.

10 ' Expediveras ante eam, feceras que ut [b] ageret radices suas & ' impleret terram,

11 Operirentur montes umbrâ ejus, & palmitum ejus cedri [c] maximæ.

12 ' Emittebat ramos suos usque ad mare, & ad flumen teneros ramos suos.

13 Quare ' perrupisti macerias ejus, adeò ut carpant eam omnes [d] viatores,

14 ' Suffodiat eam ' porcus sylvestris, & animal agreste depascat eam?

15 O Deus exercituum, ' revertere ' jam, intuere ' e cœlis & respice: ac ' visita vitem hanc.

16 ' Et surculum quem plantaverat dextera tua; saltem *respice* ' ad [e] propaginem *quam* fortificaveras tibi,

17 Incensam igne, ' succisam: ab increpatione faciei tuæ ' pereunt.

18 ' Adsit manus tua [f] ' viris dexteræ tuæ, filiis hominis quos fortificasti tibi.

19 ' Non enim retrocedimus a te; in vita cõserva nos, ut nomen tuum invocemus.

20 Jehova, Deus exercituum restitue nos, fac ut luceat facies tua; ita servabimur.

[a] Heb. *subsanant* nos *sibi: pleonasmus usitatus* Exod. 15.17.

[b] Heb *radicare radices Psal.* 44.3.

[c] *Heb. Dei fortis: sic Ps.* 36.7.

[d] Heb. *transeuntes via.*

[e] Heb. *filiu: ut Gen.* 49.22.

[f] Heb. *viro: Enallage, ut apparet ex ver. sequenti.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *Vide suprà in psal.*45.1. *&* 60.1. Psalmus] *psalmus est ἱκετικὸς, distinctus in tres partes amœbæo versu terminatas: quarum prima est propositio summa petitionis, a versu* 2. *ad* 5. *secunda, expostulatio de perpessionibus Ecclesiæ, a vers.* 5. *ad* 15. *tertia, pathetica petitio salutis a comparatione antè acceptorum beneficiorum cum præsentibus perpessionibus, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus scriptus fuisse temporibus deportationis Babylonicæ: ut partim historiæ comparatio cum hoc psalmo, partim verba commonstrant Chaldaismum quendam redolentia.* Testimonii] *id est, quo Ecclesia supplicans testificabatur fidem suam in Deum de promissa liberatione post annos septuaginta, Jirmejæ* 29.10. 2 O pastor] *Exordium sive petitio summa audientiæ, gratiæ, beneficentiæ, & salutis, a persona Dei, & præterita administratione ejus, quæ pastoris allegoria designatur. quasi dicat, tu qui olim liberasti, pavisti, & deduxisti populum tuum, & Ecclesiæ tradidisti cultum tuum, ac proinde eadem semper officia obtines liberandi tuos, & instaurandi cultus tui, age, auribus percipe, &c.* Jisraëlis] *id est, tuorum omnium.* Josephi] *vide suprà* 77.16. Insidens Cerubinis] *id est, qui nobis responsa dandi, nos regendi, & tuendi cultum aspectabilem tuum munus in te recepisti, atque præstitisti, Exodi* 25.8. *&* 22. *& Numeror.* 7.89. Illucesce] *ut Deut.* 33.2. 3 Ephrajimo] *id est, reliquiis Ephrajimi & aliarum tribuum, quæ regno Jehudæ adhærentes in tuo cultu permanserunt: prout factum esse post reditum a deportatione Babylonica legitur* 1. *Chronic.* 9.3. Excita] *id est, velut torpescentem vel dormientem exere.* 4 Restitue nos] *in sede nostra, & cultu tuo.* Fac ut luceat] *ut suprà psalm.*4.7. 5 Jehova] *altera pars psalmi, expostulatio gravissima, iram Dei humanitus diversis allegoriis exprimens.* 6 Pane lachrymarum] *ut suprà* 42.4. Triental] *id est, non communem cyathum, aut mensuram calamitatum; sed magna pocula atque insolita afflictionum epotanda præbes. Est enim triens sive triental tertia pars sextarii, quatuor cyathos communes capiens.* 7 Exponis nos] *id est, facis ut vicini omnes, quibuscum pax & amicitia colenda fuerat, perpetuis rixis & contentionibus exagitent reliquias nostras, quæ in Jehudæa commoratæ sunt: de quibus* 2. *Reg.* 25.15. *& Jirmejæ inde a* 37. *capite.* 9 Vitem] *Tertia pars psalmi continens primùm commiserationis locos duos; unum, a præteritis jam olim Dei beneficiis, quatuor versibus; alterum, a præsentibus calamitatibus, versu* 13. *&* 14. *deinde petitionem, ad finem usque. est autem tota commiseratio allegorica a similitudine vitis: quam similitudinem scriptura frequentat plurimùm, ut interpretatur Jeschahhja* 5.7. 10 Expediveras] *ut exponitur Exodi* 23.28. *& Jehosch.* 24.12. Impleret terram] *id est, numero, magnitudine, & gloria præstaret: hyperbole.* 12 Emittebat ramos] *id est, vim suam atque dominatum regni protendebat in omnes terminos quos definiveras: vide sup.* 72.8. 13 Perrupisti maceriasejus] *id est, sustulisti manum tuam qua circummuniebatur; ut minatus erat Deus, Deut.* 31.17. *& Jeschahh.* 5.5. 14 Suffodiat] *id est, rostro proruat terram, & effodiat quod absconditum est sub ea: nam verbum est compositum Chaldæum potius quàm Hhebræum origine, quod significat rem absconditam, ut thesaurum effodere.* Porcus sylvestris] *id est, impurissimæ gentes atque ferissimæ ab imo ad summum perdant radicitus.* 15 Revertere jam] *petitio, qua Ecclesia opem Dei implorat humanitus.* Jam] *cùm propè est ut pereamus funditus, infrà vers.* 17. E cœlis] *quandoquidem aspectabilis tua præsentia sublata est: cujus recordatione antè nominabatur insidens Cerubinis.* Visita] *ut Gen.*21.1. 16 Surculum] *id est, totum corpus populi, quod priùs deportatum ex Ægypto collocaveras in terra tua.* Ad propaginem] *id est, regnum Jehudæ, quod singularibus promissionibus & beneficiis confirmasti in Christo, & devinxisti tibi.* 17 Succisam] *id est, eversam flamma & ferro.* Pereunt] *tum Jisraëlitæ omnes, tum Judæi ipsi.* 18 Adsit] *exegesis superioris allegoriæ.* Viris dexteræ] *id est, tibi adeò charis, ut dexteram tuam ad eos ducendum & regendum semper adhibueris; non autem aliis curandos commiseris.* 19 Non enim retrocedimus a te] *ætiologia superioris dicti, quos confirmasti tibi. quasi dicat, nos tui sumus, antehac a te & nunc etiam confirmati: cujus rei documentum exhibemus tibi, constantiam nostræ fidei atque officii.*

PSALMUS LXXXI.

Psaltes Jisraëlitas ad liberum Dei cultum exhortans, magnifica ejus opera in exitu ex Ægypto proponit, & doctrinam mandatorum promissionumq́; legis: deinde populum inofficiosæ vitæ reprehendens, revocat ad seriam resipiscentiam perceptionemq́; beneficiorum Dei.

1 MAGISTRO symphoniæ ad Gittæa instrumenta *ode*, Asapho.

2 *Cantate Deo robori nostro, vociferamini Deo Jahhakobi.

3 Sumite [a]psalmodica instrumenta; & apponite tympanum, citharam amœnam cum nablio.

4 Clangite in novilunio buccina [b]stativis quibusque feriis, diebus festis nostris.

5 *Nam statutum in Jisraële est, ritus a Deo Jahhakobi.

6 *Qui testimonium *in [c]Josepho imposuit ipsum; *cùm processisset contra terrã Ægypti, ubi *[d]sermonem ignotum audiebam.

7 *Amovi, *inquit*, *ab onere humerum ejus; manus ejus a *lacusculo *intritæ* [e]abierunt.

8 Cùm in angustia illa exclamares, liberavi te: *exaudivi te *in latebris tonitru: *probavi te **usque* ad aquas Meribæ. Sela.

9 *Audi popule mi, & contestabor te, ô Jisraël; si ausculaveris mihi,

10 *Si* non erit in te Deus fortis extraneus, neque incurvabis te Deo forti alienigenæ:

11 *Ego sum Jehova Deus tuus, qui feci ut ascenderes e terra Ægypti: *dilata os tuum, & *impleturus sum illud.

12 Sed *non ausculavit populus meus voci meæ, & Jisraël non acquievit mihi.

13 Quapropter *dimisi eos, pergunt ex [f]sententia animi sui, abeant cum consiliis suis.

[a] Heb. *psalmodiam.*

[b] Heb *stativa quaq; feria, die festi nostri: Enallage numeri.*

[c] Heb. *Jehosepho: epenthesis.*

[d] Heb. *labiũ: metonymia.*

[e] Heb. *transiverunt.*

[f] Heb. *in aspectu cordis sui: ut Deut.* 29.19.

14 °O si populus meus auscultasset mihi; si Jisraëlitæ in viis meis ambulassent;
15 Vel momento inimicos eorum depressissem, °cùm in hostes eorum convertissem manum meam.
16 Osores Jehovæ ᵍ mendaciter se dedissent ei, & °futurum fuisset tempus istorum in seculum.
17 Denique °cibaret eum adipe tritici, °etiam ex rupe melle satiarem te.

ᵍ Heb. *mentiti fuissent ei: ut psalm.* 18.45. & 63.

ANNOTATIO.

1 Ad Gittæa instrumenta] *Vide psalm.* 8.1. Ode] *ode generis est didascalici, continens primùm exordium sive hortationem ad populum, a versu.* 2. *ad* 5. *deinde narrationem ætiologicam, inde usque ad versum* 14. *Postremò conclusionem, qua Deus populum revocat ad resipiscentiam & expectationem promissorum ejus, ad finem usque. Videtur autem hæc ode post tempora Judicum conscripta esse, cum a Schemuele aut Davide cultus Dei instauratus est.* 2 Cantate] *id est, omnibus modis celebrate, in omni conventu sacro.* 5 Nam statutum] *narratio ætiologica, sive exponens causam præcedentis exhortationis, hoc versu & sequente. Duæ sunt (inquit) causæ, ex quibus per sabbatha, neomenias, & solennitates his modis colendus est Deus, Exodi* 23. & *Numeror.* 28. & 29. *una est, operum ipsius ad confusionem hostium & liberationem nostram, usque ad vers.* 9. *altera, doctrinæ continentis mandata legis & promissiones Evangelii, versibus sequentibus.* 6 Qui testimonium] *exegesis præcedentium verborum, nimirum ritus a Deo Jahhakobi.* In Josepho] *id est, in toto Jisraële, cujus terminos orientem & occidentem versus obtinebat Menasche e posteris Josephi; Jehosch.* 17. *synecdoche.* Cùm processisset] *id est, Aegyptios terra & mari profligasset, & populum adduxisset Maram usque, Exodi* 15.23. Sermonem ignotum audiebam] *id est, peregrinus eram: periphrasis.* 7 Amovi, inquit] *recensio prioris causæ cur celebrandus sit Deus: de qua a primo capite Exodi usque ad* 17. Ab onere] *id est, a durissima servitute, de qua Exodi* 1. & 6. Lacusculo intritæ] *i. sordidissimis quibusque ministeriis; synecdochicè: non enim tantùm struebant ædificia, lateres coquebant, & similia obibant munera; sed etiam stramen conquirere, & intritæ lacusculos sive labella bajulare humeris cogebantur, sordidissimo ministerio: quod Hhebraica hac voce significari testatur Abben-hhezra.* 8 Exaudivi te] *invocante Mosche, Exodi* 14.15. In latebris] *id est, columna illa nubis (quæ profecta a conspectu Jisraëlitarum stabat a tergo eorum inter utraque castra) intonante adversus Aegyptios, Exodi* 14.24. Probavi te] *ut Exodi* 15.25. Usque ad aquas Meribæ] *de quibus Exodi* 17. *quasi dicat, pertuli mores tuos atque exploravi, usque dum venisti ad montem Chorebum; ad quem ex aquis Meribæ profectus accepisti legem; versibus sequentibus.* 9 Audi popule mi] *altera causa, nimirum doctrina quam Deus proposuit lege; prout summatim exposuerat ad fontes amaros, Exodi* 15.26. 11 Ego sum Jehova] *affirmatio sermonis quem habet Deus ad populum suum, ab æternitate, fœdere, & operibus suis erga populum. quasi dicat, tam certè ac verè hæc promissa mea completurus sum, quàm me certum est Jehovam Deum tuum esse, ac eduxisse te, &c.* Dilata os tuum] *id est, tantùm pleno ore, plena fiducia, atque libertate, etiam importunè pete.* Impleturus sum] *id est, et petitiones tuas præstiturus, & cantica laudis inditurus ori tuo ex perceptis beneficiis.* 12 Non auscultavit] *tum in deserto ambulans, tum in regione Cenahhanææ habitans; ut historia Judicum commonstrat.* 13 Dimisi eos] *vide Judic.* 2. & 10. *versu* 11. & *sequentibus.* 14 O si] *conclusio, qua Deus ἀνθρωποπαθῶς populum revocat ad resipiscentiam & perceptionem bonorum suorum, ut Deut.* 32.29. & *Jeschahhjæ* 48.18. 15 Cùm in hostes] *id est, sola adversione manus deturbassem eos.* 16 Futurum fuisset tempus] *id est, ista populi felicitas & hostium depressio futura fuisset perpetua.* 17 Cibaret eum] *supple tempus, id est, singuli anni opimum crassumque triticum ei subministrassent: similem metaphoram vide Deut.* 32.14. Etiam ex rupe] *Deut.* 32.13.

gen. 41. f. 25.

PSALMUS LXXXII.

Psaltes Deum judiciis præesse docet: judices improbos reprehendit, & ad officium revocat ab infortunio totius reipublicæ & ipsorum exitu; judiciaque commendat Deo.

1 °PSALMUS Asapho. Deus astat °in cœtu Dei fortis, inter ᵃ magistratus judicat.
2 °Quousque judicabitis ᵇ iniquè, & ᶜpersonam improborum suscipietis? Sela.
3 Judicate *secundum* °tenuem & pupillum, afflictum & pauperem justum pronuntiate:
4 Liberate tenuem & egentem, e manu improborum eripite.
5 °Ignorantibus & non animadvertentibus, in tenebris continenter ambulantibus illis; °dimoventur omnia fundamenta terræ.
6 °Ego dico; °Dii *quidem* estis, & °filii excelsi vos omnes:
7 *At* certè °ut plebeius homo morituri estis, etiam sicut unus aliorum principum casuri estis.
8 °Surge, ô Deus, judica terram: °tu enim possessionem habes *judiciorum* in omnibus gentibus,

ᵃ Heb. *Deos, i. vicarios Dei in administrando jure: ut Exodi,* 22.28.
ᵇ Heb. *iniquitatem.*
ᶜ Heb. *faciē: ut Deut.* 1.17. *Exod.* 23.6.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *psalmus est didascalicus, constans ex doctrina vers.* 1. *reprehensione, usque ad versum* 8. & *precatione ad Deum, versu ultimo. Est autem doctrinæ locus de præsentia Dei in omni consessu judicum tum admonitionis ad judices, tum precationis sequentis fundamentum.* In cœtu Dei fortis] *id est,*

in

in omni consessu judicum, ut ipsorum judicum dominus, & judiciorum author, Deut.1.17.& 2.Chron.19.6. 2 Quousque] *hujus reprehensionis ad judices loci sunt tres: primus est increpatio corruptionis in judicando, hoc versu; secundus, contraria hortatio ad bene judicandū, duobus sequentibus; tertius, propositio eventuum qui ex corruptis judiciis consequuntur tum in republica, vers.5. tum in privatis judicum personis, versu 6.& 7.* 3 Tenuem] *id est, qui præ tenuitate neque facultatem nocendi habet, neque defendendi sui; sed improbitate aliena opprimitur, versu sequente.* 5 Ignorantibus] *prior eventus perversorum judiciorum, ruina reipublicæ: cujus modos tres proponit psaltes; primus est, ignorantia judicum in jure; secundus, incuria & oscitantia in cognoscendis causis; tertius (qui generalis est) studiosus tenebrarum amor, cæco judicio, nulla prælucente aut verbi Dei, aut rationis ad pietatem & humanitatem face.* Dimoventur] *id est, pessundantur & ruunt omnia.* 6 Ego dico] *alter eventus; mors communis, & præceps casus corruptorum judicum in ruinam æternam: quam tamen præmollit psaltes humili præfatione, & concessione honorifica gradus in quem a Deo evecti sunt.* Dii quidem estis] *id est, Dei sermo ad vos factus est, ut exerceatis judicia ipsius; 2.Chronic.19.6. sic interpretatur Christus Joannis 10.34.& 35.* Filii excelsi] *id est, quasi hæredes, succedentes in partem aliquam judiciariæ authoritatis ipsius; quam vobis attribuit, ut parentes principes liberis.* 7 Ut plebeius homo] *id est, non tantùm cadetis communi morte, sed etiam celebri & singulari aliqua, ut Jeschahh.14.10.* 8 Surge Deus] *conclusio petitoria, ut Deus jus dicat in terra; quæ alioqui præ judiciorum constupratione tota videtur collapsura, vers.5.* Tu enim] *ut Genes.18.25.*

PSALMUS LXXXIII.

Psaltes de inimicorum injuriis in populum Dei & impietate in Deum conquestus, gravissimè ipsis exitium imprecatur ad gloriam Dei.

1 CANTICUM & [a]psalmus, Asapho.
2 O Deus, [a] ne agas silentium; ne sur dū agas, neq; quiescas, ô Deus fortis.
3 Nam ecce inimici tui perstrepunt, & osores tui extollunt caput.
4 Contra populum tuum callidè ineunt [b] cōsilium, & consultant contra abditos tuos,
5 Dicentes, agite excindamus istos, ne sint gens; ut non memoretur nomen Jisraëlis amplius.
6 Nam consilium inierunt [c]animis paribus, contra te fœdus pepigerunt.
7 Tentoria Edomæorum & Jischmahhelitarum, Moabitæ & Hagareni,
8 Gebalitæ, Hhammonitæq;, & Hhamalekitę, Palestini cum habitatoribus Tyri:
9 Etiam Assyrius adjunxit se istis, sunt brachium posteris Loti. Sela.
10 Fac istis ut Midjanitis; ut Siseræ, ut Jabini in torrente Kischonis:
11 Qui excisi fuerunt ad Hhen-dorum, facti sunt fimus terræ.
12 Redige ipsos ingenuos istorum ut Hhorebum, & ut Zeebum; ut Zebachum, & Tzalmūnahhum, omnes Tōparchas istorum,
13 Qui dicunt, hæreditariò possideamus nobis habitacula Dei.
14 Deus mi, pone eos velut rotam; ut stipulam coram vento.
15 Ut ignis exurit sylvam, & ut flamma accendit montes,
16 Ita prosequere eos procella tua, & turbine tuo conturba eos.
17 Reple faciem eorum [d] ignominia; ut [e] requiratur nomen tuum, ô Jehova.
18 Pudore perfundantur, & conturbentur usque in seculum; erubescantque & pereant:
19 Ut [f] cognoscatur, te, cui soli nomen *est* Jehova, excelsum esse supra totam terram.

[a] Heb. *ne sit silentium tibi.*
[b] Heb. *arcanum.*
[c] Heb. *corde pariter.*
Judic.4.& 6.7.& 8.
Judic.4.& 5.
Judic.7.& 8.
[d] Heb. *levitate.*
[e] Heb. *requirant: verbū personę tertiæ pro impersonali, ut vers. ultimo.*
[f] Heb. *cognoscant, ut suprà, vers.17.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est εὐκτικὸς, continens exordium, versu 2. propositionem sive narrationem earum rerum de quibus expostulat psaltes, a versu 3. ad 10. & imprecationem, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus aut a rege Chizkija, aut ab aliquo propheta temporibus ipsius conscriptus esse; cùm Sancherib tam pro pria ambitione, quàm finitimarum gentium (quæ ipsi parebant) sollicitatione adductus cum maximis copiis repentè Jehudæam invasit: 2.Reg.18.& 19.* 2 O Deus] *exordium ad faciendum audientiam: humanitus dictum.* 3 Nam ecce] *propositio continens duo expostulationis capita; unum, de animo infenso & pessimis consiliis contra populum Dei, usque ad vers.6. alterum, de impietate blasphema & contumeliosa in Deum ipsum, vers.6. quibus expostulationis partibus subjicitur recensio gentium quæ criminibus istis tenebantur, usque ad vers.10.* Extollunt caput] *id est, omni metu posito, & audentibus animis erigunt se ad scelera sua perpetranda.* 4 Abditos tuos] *id est, quos recondis penes te, velut pretiosum peculium tuum, Exodi 19.5. ac proinde tutos ab omni injuria & inviolatos servas sub umbra alarum tuarum. suprà 17.8.& 27.5.* 5 Istos] *Judæos, in quibus adhuc Jisraëlis nomen conservatur.* Ne sint gens] *id est, ne amplius efficiant populum unum: sicut decem tribubus fuerat factum, & prædixerat Jeschahhja 7.8.* 7 Tentoria] *id est, Scenitæ Arabes in tentoriis commorantes; aut potius milites degentes in tentoriis ex usu castrensi: hypallage.* Jischmahhelitarum] *qui in potestatem Jisraëlitarum non venerant; sed animo infesto in eos ferebantur.* Hagareni] *qui partim Schaülis, partim Jarobhhami secundi temporibus venerant in potestatem Jisraëlitarum, 1.Chronic.5.* 8 Gebalitæ] *sive Giblæi vicini Tzidoniis, de quibus 1.Reg.5.18.* 9 Adjunxit se] *id est, recèns suscepit easdem inimicitias, quas finitimi omnes superioribus temporibus continenter gesserant.* Posteris Loti] *id est, Hhammonitas & Moabitas confirmat, qui prius fuerant imbecilliores quàm ut nobis damnum afferre possent: ut docent historiæ Asæ & Jehoschaphati, 2.Chronic.14.& 20.* 10 Fac istis] *tertia pars, imprecatio.* 11 Ad Hhen-dorū] *prope Tahhanacum & aquas Megiddunis, Judic.5.19.* 14 Velut rotā] *i. fac ut ipsi tanquam rotati in præceps ferantur, & sua ipsorum volubilitate ac instabilitate decidant de consiliis suis.*

17 Ut requiratur] *summus finis precationis, nimirum gloria Dei: quæ posita est tum in invocatione, hoc versu; tum in agnitione æternitatis, majestatis, & potentiæ ejus, versu 19.*

Psalmus LXXXIIII.

Psaltes a sacris cœtibus exulans desyderium suum exponit: piorum in Ecclesia conversantium felicitatem explicat: Deúmque precatur ut misericordia utatur ad reducendum se, atque in gratiâ confirmandum.

1 MAGISTRO symphoniæ ad Gittæa instrumenta posteris Korachi, ᵃ psalmus.

2 ᵃ Quàm amabilia *sunt* tabernacula tua, ô Jehova exercituum.

3 ᵃ Desyderio afficitur, etiámque deficit anima mea *veniendi* ad atria Jehovæ: cor meum & caro mea exclamant *veniendi* ad Deum fortem viventem,

4 ᵃ Ad altaria tua, Jehova exercituum, rex mi & Deus mi: ᵃ etiam passer invenit domum, & hirundo nidũ sibi, *in* quo ponat pullos suos.

5 ᵃ Beati ᵃ qui inhabitant domum tuam, perpetuò laudant te. Sela.

6 ᵃ Beatus homo, cui facultas *est* in te semitarum *quas habent pii* in [a] animo suo.

[a] Heb. *corde.*

7 ᵃ *Beati qui* transeuntes per vallem mori fontem constituunt eum, *quos* etiam ᵃ benedictionum operit pluvia.

8 Pergunt ᵃ ab acie ad aciem, ᵃ compâret *quisque* apud Deum ᵃ Tzijone.

9 ᵃ Jehova Deus exercituum, audi orationem meam; auribus percipe ô Deus Jahhakobi. Sela.

10 O scutum nostrum, aspice, ô Deus; & intuere faciem ᵃ Christi tui.

11 ᵃ Nam melior *est* dies *unus* in atriis tuis, ᵃ quàm mille: eligo frequentare ᵃ limen in domo Dei mei, magis quàm habitare ᵃ in tentoriis improbitatis:

12 Quia ᵃ sol & scutum *est* Jehova Deus, gratiam & gloriam dat Jehova: ᵃ non cohibet bonum *ab* ᵃ ambulantibus in integritate.

13 ᵃ O Jehova exercituum; beatus homo, qui fiduciam habet in te.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* ἐυκτικὸς *Davidis (ut verisimile est) propter Schaülis tyrannidem exulantis: continens primùm patheticam propositionem desyderii quo afficiebatur David, usque ad vers. 9. deinde petitionem, usque ad 13. ac postremò conclusionem epiphonematicam, vers. 13.* 2 Quàm amabilia] *exclamatio pathetica de laudibus Ecclesiæ aspectabilis: quam in sequentibus propositionis versibus explicat primùm a singulari conscientia sua, vers. 3. & 4. deinde a publico piorum in ea versantium exemplo, usque ad vers. 9.* 3 Desyderio afficitur] *propositio singularis sensus, quem habebat David in animo suo, verborum coacervatione & hyperbole exponens gravitatem* πάθους. 4 Ad altaria] ὑστέρωσιν *verborum in his libris frequentem perspicuitatis causa mutavimus.* Etiam passer] *argumentum a comparatione minoris: passeribus (inquit) hirundinibúsque niduli in domibus humanis conceduntur, etsi nihil ad homines attinent; me autem, qui servus sum tuus & membrum Ecclesiæ tuæ, quantò indignius est a domo tua exulare?* 5 Beati] *posterior pars propositionis a communi piorum exemplo; quorum felicitas in domo, extra domum, in itinere, etiam cùm res adversæ obveniunt, prædicatur.* Qui inhabitant] *ut sacerdotes & Levitæ sacrorum administri.* 6 Beatus] *id est, ô felices eos, quibus aditus in Ecclesiam, ut mihi, non interclusus est; sed per te patet liberè.* 7 Beati] *id est, felices illos, qui etsi difficiliore itinere utuntur, tamen ad Ecclesiam Dei pervenire possunt: nam si coguntur siticulosa loca (ut erat vallis mori, 2. Schem. 5. 23. 24.) peragrare, nihilominus recreantur consyderatione fontis divini, ad quem contendunt: & similiter quamvis pluvioso cœlo, lætantur tamen, quia liberè possunt Deum accedere. quasi dicat, mihi non esset grave etiam Libycas solitudines peragrare, aut subire imbres vehementissimos, modò Deum adire possem.* Benedictionum pluvia] *id est, quæ ferè immittitur ad communicandam cum terra benedictionem Dei, & fœcundat eam.* 8 Ab acie ad aciem] *id est, a cœtu uno sacro ad alterum quotidiè abeunt, ad exercendum publicè totum cultum Dei: metaphora a re militari.* Compâret quisque] *ex lege Exod. 23. 17.* Tzijone] *ubi tum cultus Dei fuerat institutus, cùm psalmum hunc exararet David, & præcedentis suæ calamitatis documentum traderet Ecclesiæ Dei.* 9 Jehova Deus] *altera pars psalmi, precatio, duob. ver. cui subjungitur suæ explicatio causarum, ver. 11. & 12.* 10 Christi tui] *i. cùm meam faciem misertus mei, quem unxisti regem, 1. Schem. 16. tum filii tui æterni, quem unxisti prophetam, sacerdotem & regem piorum omnium, & in quo existit hujus regni typici veritas.* 11 Nam melior est] *causa precationis, fructus & lætitia ad pios qui in Ecclesia commorantur perveniens; cujus fons est Deus pro misericordia sua erga eos beneficus, sequente versu.* Quàm mille] *supple in tentoriis improbitatis, quod* ἀπὸ κοινοῦ *repetendum est ex fine versus.* Limen in domo] *id est, versari in Ecclesia, synecdochicè, & ire de cœtu in cœtum, suprà vers. 8.* In tentoriis improbitatis] *id est, extra Ecclesiam, ubi nulla est sanctimonia & bonitas.* 12 Sol & scutum] *id est, author illustrium bonorum & gloriæ, ac omnis mali propulsator, ut sequentia verba explicant.* Non cohibet bonum] *sed arcet, propulsat atque defendit a malo, tanquam scutum.* Ambulantibus in integritate] *i. qui non tantùm versantur in cœtu Ecclesiæ, sed re ipsa ex Ecclesia sunt.* 13 O Jehova] *cõclusio epiphonematica, ut dictum est in ver. 1. qua statuit utcunq; miserè ejectus sit, aut in posterum per Dei voluntatem agitandus; se tamen, etsi absentem corpore, animo tamen & fide præsentem, cum Deo & cum Ecclesia communicaturum: ut suprà psal. 42. & 43.*

Psalmus LXXXV.

Psaltes ab exemplo præcedentis liberationis cum Deo expostulans, Deum orat pro liberatione Ecclesiæ: deinde se ipsum ad verbum Dei audiendum revocans pios consolatur, cùm proximæ liberationis spe, tum alterius æternæ per adventum Christi ad Ecclesiam pertinentis.

1 MAGIS-

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Korachi, psalmus.

2 Benevolus fueras, ô Jehova, terrę tuæ: reduxeras turbam captivam Jahhakobi.

3 Condonaveras iniquitatem populi tui, texeras omne peccatum eorum. Sela.

4 Receperas omnem excandescentiam tuam; averteras, quò minus æstuaret iram tuam.

5 Revertere *ad* nos, ô Deus salutis nostræ; & irritam fac indignationem tuam contra nos.

6 An in seculum irascereris contra nos, protraheres iram tuam [a] in quamque generationem?

7 An non tu [b] reversus, vitæ restitueres nos, ut populus tuus lætentur in te.

[a] Heb. *in generationem & generationem.*
[b] Heb. *reverteris vivificares nos.*

8 Ostende nobis, Jehova, benignitatem tuam: & salutem tuam da nobis.

9 Audiam quid loquatur Deus ille fortis Jehova: nam eloquitur pacem erga populum suum, & erga eos quos benignitate prosequitur: sed ne revertantur ad stultitiam.

10 Utique propinqua *est* timentibus eũ salus ejus, habitatura est gloria in terra nostra.

11 Benignitas & fides occurrent inter se, justitia & pax osculabuntur se.

12 Fides e terra germinabit, & justitia e cœlis prospectabit.

13 Etiam Jehova dabit quod bonum est, ut terra nostra edat proventum suum,

14 Faciens ut justitia pręeat sibi, dum [c] cõferet ad iter pedes suos.

[c] Heb. *ponet.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est generis mixti,* ευκτικὸς καὶ διδασκαλικὸς: *itaque duæ sunt partes illius; una est precatio, usque ad vers. 9. altera verò, prophetia de instauratione gloriosissima per Christum: in cujus adventum Ecclesia calamitosa & gravissima tyrannide Antiochi pressa videtur se totam rejecisse, ex prophetia Danielis de regno Christi.* 2 Benevolus] *precationis (quæ prior pars est psalmi) membra sunt duo: prius est argumentum ab exemplo anteactæ administrationis Dei, ut flectatur ad misericordiam, tribus versibus; posterius verò, petitio misericordiæ & salutis, quatuor sequentibus. Est autem hoc exemplum liberationis Judæorum a captivitate Babylonica, vers. 2. cujus causa constituitur in Deo solo condonante peccata, vers. 3. & iram dimittente, vers. 4. prout Hhezra & Nechemja suis orationibus in Ecclesia professi sunt.* 5 Revertere ad nos] *precatio qua implorat Ecclesia præsentiam, misericordiam, gratiam, benignitatem, & salutem Dei, inserto altero argumento a natura Dei tarda ad iram & proclivi ad misericordiam. ver. 6. & 7. Hæc autem verba* revertere ad nos, *exemplo Chaldæi paraphrastæ ita reddidimus: ut accipienda esse ostendit vers. 7. nam hoc genus ellipseos est frequentissimum.* 7 Populus tuus] *id est, ut tuis sit bonum, & tibi gloria: qui duo fines conjuncti sunt.* 8 Ostende] *id est, re ipsa præsta, ut docet altera pars versus.* 9 Audiam] *altera pars psalmi didascalica, in qua propheta primùm se ipsum ac populũ Dei ad officium revocat omissis querimoniis, hoc vers. deinde promissiones Dei elegantissimis verbis & figuris explicat, reliquis versibus. Est autem officium duplex: unum, ut a sensu carnis expostulantis de miseria sua avocentur pii ad audiendas promissiones & consolationes Dei; alterum, ne immorigera sua vita ipsi intercludant sibi consequendarum promissionum viam. Est itaque hoc principium correctio quædam. quasi dicat, quid conqueror? aut quid loquor? quin potius mihi auscultandum est quid loquatur Deus.* Pacem] *id est, omne bonum & prosperitatem terminatis calamitatibus: ut pollicitus erat Deus Dan. 8. 14. & Dan. 9.* Ad stultitiam] *id est, idololatriam & alia scelera, in quæ solicitabat Antiochus.* 10 Utique] *explicatio prosperitatis, quam per prophetas denuntiatam fideles audiebant.* Propinqua est] *quasi dicat, mox futurum est ut ab horrenda ista tyrannide liberemur extincto Antiocho, Dan. 8. 14. quæ liberatio tessera quædam & particula futura est æternæ illius ac gloriosæ liberationis & salutis, quam conferet Christus: quamobrem ad eam transitur sequentibus verbis.* Timentibus eum] *qui non convertentur ad stultitiam, superiore vers.* Habitatura est] *i. futurum est ut Deus præsentia sua glorificet Ecclesiam: quam terra olim figurabat, ubi Ecclesia erat. Hæc autem gloria cujusmodi sit, exponunt sequen.* 11 Benignitas & fides] *superioris gloriæ explicatio primùm quidẽ spiritualis, duobus versibus: deinde temporalis, ver. 13. Sunt autem in hac spirituali gloria binæ relationes; una benignitatis dei ad fidem hominum benignitatem & gratiam ejus obviis ulnis excipientium: altera, justitiæ Dei ad pacem hominum sive tranquillitatem conscientiæ per fidem, Rom. 5. 1. quæ vera sunt effecta unici mediatoris Christi.* 12 Fides] *cum pace per fidem in Christum, synecdoche.* E terra] *id est, ex animis piorum: metonymia.* Germinabit] *id est, se exeret, & fructum pacis afferet.* Justitia] *proficiscens ex benignitate Dei: synecdoche, ut antè.* 13 Etiam Jehova] *summa promissionum: Jehova (inquit) temporales omnes ac spirituales promissiones exhibebit.* Quod bonum est] *id est, quantum ex usu erit Ecclesiæ Dei.* 14 Faciens ut justitia] *.i. non temporales illas benedictiones tantùm communicabit; sed etiam spirituales, dum procedet regnum Christi, & erit thronus justitiæ, (ut appellat David psal. 45.) in hoc mundo.* Dum conferet] *id est, dum veniet ad instituendum regnum Christi; & nos fide incedemus in regno Christi habitantis & inambulantis in nobis, usque ad consummationem seculi: humanitus dictum.*

PSALMUS LXXXVI.

David in suis calamitatibus Deum invocans, suam imbecillitatem, fœdus cum Deo, & fidem in Deum profitetur: salutem ab eo petit propter naturam, gratiam, & gloriam ejus: & postremò de inimicis conquestus requirit aliquam significationem boni & consolationem a malo.

1 ORATIO, Davidis: Inclina Jehova, aurem tuam, exaudi me: nam pauper & egens sum.

2 Serva animam meam, nam is sum quem benignitate prosequeris: serva tuum servum, tu Deus mi, fiduciam habentem in te.

3 Gra-

3 Gratiam fac mihi Domine; quia te inclamo toto die.
4 Letifica animam servi sui: quia ad te, domine, animam meam attollo.
5 ᵃTu enim Domine bonus es & ᵃcondonans, multusque benignitate omnibus invocantibus te.
6 ᵃAuribus percipe, Jehova, orationem meam; & attende ad vocem deprecationum mearum.
7 Tempore augustiæ meæ invoco te, quia exaudis me.
8 Non *est* par tibi inter ullos Deos, ô Domine; neque *sunt* paria operibus tuis *opera*.
9 ᵃOmnes gentes quas *tu* afficis venientes, incurvant se coram te domine: & honorem habent nomini tuo:
10 Quia magnus es atque mirificus, tu Deus solus es.
11 ᵃDoce me, Jehova, viam tuam, pergam in veritate tua; ᵃaduna ᵇ animum meum ad timendum nomen tuum.
12 Celebrabo te domine, Deus mi, ex toto animo meo; & honore prosequar nomen tuum in seculum:
13 Cùm benignitate tua magna erga me, eripueris animam meam a ᵃsepulchro imo.
14 ᵃO Deus, superbi insurgunt contra me, & cœtus violentorum quærunt ᶜ vitam meam; qui non proponunt te sibi.
15 ᵃTu autem, domine, deus fortis, misericors, & gratiosus *es*, longanimis, & multus benignitate ac fide.
16 Respice ad me, & gratiam fac mihi; da robur tuum servo tuo, & serva ᵃfilium ancillæ tuæ.
17 ᵃEffice erga me signum ᵈquod bono sit; ut videntes osores mei pudore perfundantur, cùm tu Jehova adjuveris me & consolatus fueris me.

ᵃHeb. *condonator.*

ᵇHeb. *cor meā: sic sequente vers.*

ᶜHeb. *animam meam.*

ᵈHeb. *in bonum.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *id est, orationis forma, quam David præscripsit piis, ut in gravibus rerum difficultatibus uterentur. Quamobrem nullam adhibuit circunscriptionem temporum, personarum, aut locorum, ut alibi fecit; sed iis tantùm argumentis utitur quæ fidelibus omnibus convenire possunt. Constat autem psalmus ex quatuor partibus, prout tres sunt argumentorum loci: prima est petitio salutis a persona supplicis, usque ad vers. 6. secunda est petitio eadem a persona Dei, usque ad vers. 14. tertia, a persona adversariorum, vers. 14. postrema, conclusio petitionis tres locos coacervans ad consequendam misericordiam, vers. 15. & sequentibus, ad finem usque.* Inclina Jehova] *primus petitionis locus a persona supplicis: ubi exponit psaltes Deo imbecillitatem & miseriam suam, hoc vers. benignitatem Dei secum communicatam ex gratia & fœdere ejus, cultum, fidemq́ secundo versu: constantem invocationem, vers. 3. & spem firmam, vers. 4. quorum omnium fundamentum est natura Dei. vers. 5.* 5 Tu enim] *ætiologia superioris professionis a natura Dei; quæ est μεταβατικὴ sive transitiva ad alterum argumentorum genus.* 6 Auribus percipe] *secundus orationis locus a persona Dei, ubi fiduciam suam confirmat David, Deumq́ supplicat primùm a natura ejus, hoc vers. deinde a singulari experientia sua, vers. 7. tertiò ab operibus quibus Deus extollit se supra omne quod dicitur Deus, & omnes homines, a vers. 8. ad 11. postremò a gloria ipsius, quæ piorum ductu & salute conjuncta est, a vers. 11. ad 14.* 9 Omnes gentes] *id est, adeò supra omnes homines te evehis magnificè, ut ipsæ cogantur profiteri & gloriam tibi cedere; prout etiam infideles, infestæ gentes & inimicæ Deo fecisse leguntur, Genes. 20. Exodi 8. & sequentibus, 1. Schem. 6. & aliis locis.* 11 Doce me] *id est, doctrina, ductu, & virtute tua ita me regito, ut glorificem te.* Aduna] *id est, effice ut cor meum ab aliis omnibus timoribus & curis liberatum unum sit, id est, totum solidumq́ permaneat in timore tuo, ac non suspensum hæreat: ut Hosche. 11. 7.* 13 Sepulchro imo] *summis & profundissimis periculis: metaphora.* 14 O Deus] *tertia pars, a persona adversariorum, ut observatum est in vers. 1.* 15 Tu autem domine] *conclusio misericordiam implorans a persona Dei, hoc versu; supplicis, sequente; & inimicorum, ultimo.* 16 Filium ancillæ tuæ] *id est, vernam tuum, in fœdere tuo a parentibus genitum atque educatum, domesticum Ecclesiæ tuæ: ut psal. 116. 16.* 17 Effice erga me signum] *id est, facto & opere significa, ac demonstra tibi curæ esse bonum meum, iis modis qui exponuntur in fine versus.*

PSALMUS LXXXVII.

Psaltes Ecclesiæ, Dei laudes prædicat, a præsentia & beneficiis Dei erga illam, futuraq́ gentium vocatione.

1 POSTERIS Korachi, ᵃpsalmus & canticum. ᵃFundationem suam ᵃinter montes sanctitatis,
2 ᵃDiligit Jehova portas Tzijonis; ᵃsuprà quàm ulla tabernacula Jahhakobi.
3 ᵃᵃHonorificentissima *sunt* quæcunque prædicantur de te, ô civitas dei. Sela.
4 ᵃMemoro ᵇ Ægyptium, & Babylonium, apud ᵃnoscentes me; ecce Palæstinum, & Tyrium cum Æthiope, ᵃhunc genitum esse ibidem:
5 ᵃIdeo de Tzijone fore ut dicatur, hic & ille vir genitus est in ea, ipsumque ᵃstabiliturum eam ᵃexcelsum:
6 Jehovam annumeraturum conscribendo populos, hic genitus est ibidem. Sela.
7 ᵃQuapropter ᵃcanunt æquè ac ᶜ exultant, omnes fontes vitæ meæ de te.

ᵃHeb. *honorabilia prędicatur.*

ᵇHeb. *Rahab & Babelem, &c. metonymicè: sic accipitur Rahab, Jeschahbjæ 51. 9. & infrà 89. 11.*

ᶜHeb. *choreas ducunt, vel tripudiant omnes fontes mei.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex propositione laudis universe, usque ad vers. ultimum, & cōclusione, vers. ultimo.* Fundationem suam] *propositio laudis hoc psalmo continetur duplex,*

duplex; prior est a persona Dei, Ecclesiam præsentia sua & beneficiis honestantis, usque ad vers.4. posterior, a persona eorum qui in Ecclesia conversaturi sunt; quia Judæi accensuri sunt gentes Ecclesiæ suæ, & Deus cooptaturus, ut fiat unum ovile sub pastore uno, a vers.4. ad ultimum. Per fundationem autem Dei intelligit psaltes Ecclesiam, quam Deus secundum æternum decretum suum & beneplacitum voluntatis suæ fundavit in Christo. Inter montes sanctitatis] *id est, quam fundavit in Cenahhanæa, montosa regione sanctificata ad habitationem suam & populi sui, ut Exodi 15.13.& 17.* 2 Diligit] *id est, singulari quodam modo suæ dilectionis erga Ecclesiam in hoc loco significationem exhibet: ut cùm sacrificandus esset Jitzchak, Gen.22. cùm extensurus esset manum suam Angelus contra Jeruschalaima, 2.Schem.24.16. denique cùm præsentia, verbo, & opere ostendit se locum illum elegisse ad habitationem suam, donec advenit tempus quo neque in monte neq. Jeruschalaimis adorandus esset Deus, Joan.4.21. Suprà q. ut ipse Deus explicat Deu.12.5.& sequentibus.* 3 Honorificentissima sunt] *id est, nihil honorificum non prædicatur de te, & nihil prædicatur de te quin sit honorificentissimum.* 4 Memoro] *altera propositio laudis, ut observatum est in vers.1. quasi dicat, maximum quidem est, Deum huic Ecclesiæ adesse, eam fundasse, eam diligere, in ea coli, eamq. omni honore prosequi: sed amplius adhuc afficior, quoties cogito Deum pro decreto suo immutabili effecturũ, ut hæc tua bona & honores qui nunc angustis finibus terminãtur, ad omnes gentes perveniant ut generentur in Christo, hoc vers. Ecclesiæ accenseantur, vers. sequente; ac proinde eorum nomina in cœlis ut in terra conscripta habeantur, vers.6.* Noscentes] *id est, familiares meos & cives ejusdẽ Ecclesiæ.* Hunc genitum esse] *id est, jam prædestinatum & præfinitum esse, ut fiat Dei & Ecclesiæ filius regeneratione spiritus per fidem Christi, quod sequentis vers. exegesis ostendit.* 5 Ideo de Tzijone] *id est, fore ut gentiles in Ecclesia Christi agnoscantur, & Deus adoptatis gentibus per Christum Ecclesiam servet; quæ alioqui per Judæorum incredulitatem, & urbis ac templi excidium intercidisse videretur.* Stabiliturum] *id est, in statu conservaturum, & confirmaturum, ut portæ inferorum non prævaleant ei.* Excelsum] *Christum, in cujus manum omnia dedit pater: qui idem est Jehova, sequente vers.* 7 Quapropter] *conclusio prædicans allegoricè laudes Ecclesiæ, superiorum bonorum nomine.* Canunt æquè ac exultant] *id est, quicquid in me vitæ est conspirat quodammodo, ut concentum quendam & quasi harmoniam symphonicam edat tuarum laudum, & gloria illa ac exultatione gestiat.*

PSALMUS LXXXVIII.

Psaltes formam dat fideli cuique Deum accedendi in privatis malis: itaque exponens mala & mortem suam præsentissimam, expostulat cum Deo: propter gloriam ejus in vita servari petit: & propter malorum gravitatem urget sibi liberationem dari.

1 * CANTICUM & psalmus in posteris Korachi, magistro symphoniæ, * ad pneumaticum instrumentum canendus: didascalicus Hemanis Ezrachitæ.

2 *O Jehova, Deus salutis meæ, interdiu clamo, & noctu coram te.

3 Veniat in conspectum tuum oratio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum.

4 *Nam saturata est malis anima mea, & vita mea ad sepulchrum pertingit.

5 Reputor cum descendentibus in [a] sepulchrum, sum similis viro [b] quem deficit virtus.

6 *Reputor* inter mortuos, [c] *semotus; ut cõfossi, jacentes in sepulchro, quorum non recordaris amplius, qui manu tua excisi sunt.

7 Ponis me in [d] sepulchro omnium infimo; in tenebrosissimis, in profundis locis.

8 *Super me incumbit æstus tuus; adeò omnibus irrumpentibus tuis fluctibus affligit. Sela.

9 Procul amoves notos meos a me, proponis me in [e] summam abominationem eis; inclusus sum ita ut non possim evadere.

10 Oculus meus mœret præ afflictione; invocò te Jehova totum diem, pando ad te manus meas.

11 * An mortuis efficies opus mirabile? * aut expertes vitæ exurgent celebraturi te? Sela.

12 An enarraretur in sepulchro benignitas tua? fides tua in perditione?

13 An cognosceretur in tenebris mirabile *opus* tuum, & justitia tua in terra oblivionis?

14 *Atqui ego ad te, Jehova, vociferor; & uno quoque mane oratio mea prævenit te.

15 *Quare ô Jehova, abjicis [f] me? abscondis faciem tuam a me?

16 * Pauper sum & moribundus a concussione, perferens terrores tuos animi pendeo.

17 Super me transeuntibus æstibus tuis, conturbationes tuæ rescindunt me,

18 Circundantes me sicut aquæ toto die; cingentes me pariter.

19 Procul amoves a me amicum & socium, * notis meis *sum* tenebroso loco.

[a] Heb. *cisternam, ut sup.* 28.1.
[b] Heb. *nulla virtute.*
[c] Heb. *immunis, id est nihil cõmune habens cum ceteris.*
[d] Heb. *in cisterna infimorũ* locorum.
[e] Heb *abominationes.*
[f] Heb. *animâ meâ: synecdoche.*

ANNOTATIO.

1 Canticum & psalmus] *Hic psalmus etsi dicitur didascalicus, hoc est, in perpetuum Ecclesiæ documentum traditus, ut suprà psal.42.1. propriè tamen est* χετλιαστικός, *quo psaltes cum Deo expostulat de gravissimis suis calamitatibus: tria enim summatim continet. primum est exordium, quo audientiam facit, vers.2.& 3. secundum, propositio pathetica calamitatum ipsius, inde usque ad vers.11. tertium, expostulatio cum Deo, ad finem usque. Videntur autem hic psalmus & sequens conscripti esse a duobus fratribus, quorum fit mentio 1.Reg.4.30.& 1.Chronic.2.6. ut Ecclesia formulas haberet expostulationum, quibus uteretur cùm in privata aliqua & singulari difficultate, hoc psalmo; tum in publicis afflictionibus & eversione reipublicæ, psalmo sequente: nam hi viri sapientes instructi spiritu Dei prævidérunt, & prævisi mali documenta literis consignarunt ad præmonendam & armandam Ecclesiam.* Ad pneumaticum] *vide in psal.5.1.* 2 O Jehova] *Exordium, ut dictum est in vers.1.* 4 Nam saturata est] *propositio calamitatum de quibus conqueritur psaltes per prolepsin, hoc vers. quarum una est, quòd jam in morte versatur prout amplificat tribus versib. sequent. altera, quòd obruitur malis gravissimis ex quibus mortem præsentem videat, versu 8. & duobus sequentibus. Nam hæ duæ partes proepticè hoc versu positæ, per* ὕστερον *Hebræis familiarem inverso ordine exponuntur.* 6 Semotus] *nimirum ab omni hominum consor-*

consortio & communicatione, ac nihil commune cum aliis habens; ut qui laborant ex elephantiasi primùm extra castra ex lege, Levit.14. deinde extra urbes in insulas & semotas domos relegabantur, ut 2.Reg.15.5. & 2.Chron.26.21. quod genus hominum hac ratione civiliter mortuum dici potest. 8 Super me] *alterum membrum* ὑστερόσεως, *de afflictionibus minitantibus præsentem mortem: quarum loci sunt tres, a persona Dei, hoc vers. amicorum, sequente; & ipsius supplicis, vers.10.* 11 An mortuis efficies] *tertia pars psalmi, expostulatio cum Deo ad liberationem consequendam, duobus argumentis: prius est ab eventu; fore si moriatur ut gloriā Dei minimè prædicet, cui omninò consultum vult Deus, tribus versibus; posterius, a fide sua præsente, & prædicatione gloriæ Dei etiam in gravissimis tentationibus, ad finem usque.* Aut expertes vitæ] *vide suprà psal.6.6.* 14 Atqui ego] *secundus locus expostulationis, ut dictum est in vers.11.* 15 Quare ô Jehova] *contentio brevis expostulationi inserta, hoc ver.* 16 Pauper sum] *regressio ad expostulationem; qua ostendit psaltes omnino tempus esse ut sui misereatur Deus, per repetitionem earundem calamitatum quas narraverat suprà, vers.8.9.& 10.* 19 Notis meis sum tenebroso] *id est, sum incognitus; adeò jam illis sepultus esse videor in profundis malorum tenebris; ut suprà vocaverat, vers.7.*

PSALMUS LXXXIX.

Psaltes benignitatem fidemque Dei cùm in rebus omnibus creatis, tum in Ecclesia testificatam celebrat: dignitatem Ecclesiæ, quæ est regnum Dei, & promissiones regno toti ac regi factas commemorat; deinde contraria eventa & adversitates quas Ecclesia perferebat proponens, expostulat cum Deo; liberationem & instaurationem petit, ac tum demum benedicit Deo.

1 ' DIDASCALICA *ode*, Ethanis Ezrachitæ.

2 ' Benignitates Jehovæ *in* seculum canam, in [a] quamque generationem notam faciam ' fidem tuam ore meo.

3 Nam [b] statuo fore ut in seculum benignitas ' ædificetur; in cœlis ipsis stabilias fidem tuam, *qua dixisti,*

4 Pepigi fœdus cum electo meo, ' juravi Davidi servo meo:

5 ' Usque in seculum me stabiliturum semen tuum, & ædificaturum in quamque generationem solium tuum. Sela.

6 ' Quapropter celebrant ' cœli mirabile *opus* tuum, Jehova; etiam fidem tuam ' in congregatione sanctorum.

7 Quis enim ' in superiore nube par æstimetur Jehovæ? assimiletur Jehovæ inter ' filios fortium?

8 Deus fortis *est* formidabilis in consilio sanctorum plurimùm, & reverendus supra omnia quæ circunstant eum.

9 O Jehova, Deus exercituum, quis *est* par tibi robustus Jah? ' nam fides tua circunvestit te.

10 Tu dominaris in superbiam maris; cùm attollunt se fluctus ejus, tu reprimis eos.

11 Tu contrivisti tanquam confossum [c] Ægyptium: brachio roboris tui dispersisti inimicos tuos.

12 Tui *sunt* cœli, etiam tua *est* terra; orbem habitabilem & ea quæ ipsum implent, tu fundasti.

13 Aquilo & [d] Auster quos tu creasti, ' Tabor & Chermon de nomine tuo cantant.

14 Tibi brachium *est* cum potentia; robusta *est* manus tua, elata dextera tua.

15 Justitia & judicium habitaculo solii tui; benignitas & fides præeunt faciei tuæ.

16 ' Beatus *est* populus, ' qui agnoscunt clangorem; ' *qui* in luce faciei tuæ pergunt, Jehova,

17 In nomine tuo exultant toto die, & in justitia tua attollunt se:

18 Nam decus roboris eorum es, & pro benevolentia tua attollitur ' cornu nostrum.

19 Jehovę enim *est* ' scutum nostrum, & sancti Jisraëlis rex noster.

20 ' Tunc allocutus per visionem eum ' quem benignitate prosequebaris; dixisti, disposui ' auxilium contra robustum, extuli electum e populo.

21 ' Inveni Davidem servum meum, oleo [e] sancto meo unxi eum;

22 Qui-cum manus mea sit stabilis, etiam brachium meum fortificet eum.

23 Non aget exactorem inimicus contra eum, & [f] deditus iniquitati non affliget eum:

24 Sed contundam a facie ejus hostes ejus, & osores ejus plaga afficiam.

25 Adeò fides mea & benignitas mea affutura est ei, ut in nomine meo extollatur cornu ejus.

26 Nam ' imponam ' mari manum ejus, & ' fluminibus dexteram ejus.

27 ' Ipse inclamabit me, tu pater mi; mi Deus fortis, & rupes salutis meæ:

28 Etiam ' ego primogenitum constituam eũ, excelsum supra reges terræ.

29 In seculum servabo ei benignitatem meam, & fœdus meum fidum erit ei.

30 Disponamque in æternum ' semen ejus, & solium ejus ' ut *sunt* dies cœlorum.

31 ' Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint:

32 Si statuta mea prophanaverint, & pręcepta mea non observaverint;

33 Visitabo quidem virga defectionem eorũ, & plagis iniquitatem eorum:

34 Sed benignitatem meam non irritam faciam ab eo, neque mentiar contra fidem meam.

35 Non prophanabo fœdus meum, & pronuntiatum labiorum meorum non mutabo.

36 Semel juravi per sanctitatem meam, Davidi non mentiar:

37 ' Semen ejus in seculum fore, & ' solium ejus ut solem coram me:

38 Ut luna stabile fore in seculum: & ' ut [g] testes in superiore nube fideles. Sela.

39 ' At tu abjecisti, & sprevisti: excandui-sti contra ' unctum tuum.

40 Detestatus es fœdus servi tui, prophanasti *dejiciens* in terram coronamentum ejus.

41 Dirupisti omnes macerias ejus: exposuisti munitiones ejus contritioni.

42 Diripuerunt eum omnes [h] viatores, est probro vicinis suis.

43 Ex-

[a] Heb. *in generationem & generationem: sic inf. vers.5.*
[b] Heb. *dico. 2.Schem.7.8. & sequentibus.*
[c] Heb. *Rahabum, ut suprà 87.4. Exodi.14. & 15.*
[d] Heb. *dextera* plaga: *ut Exo.26.18.*
[e] Heb. *sanctitatis meæ. 2.Schem.7.*
[f] Heb. *filius iniquitatis.*
2.Schem.7.14.
[g] Heb. *testis, fidelis: enallage.*
[h] Heb. *transeuntes via: ut sup.80.13.*

43 [h]Extulisti dexteram hostium ejus, lætificasti omnes inimicos ejus.
44 Etiam retudisti acumen gladii ejus,neq; stabilivisti eum in bello.
45 Fecisti ut cesset nitor ejus, & solium ejus in terram detrusisti,
46 Curtasti [i]dies adolescentiæ ejus,operuisti eum pudore. Sela.
47 [k]Quousque Jehova? abscondes te in æternum? ardebit tanquam ignis æstus tuus?
48 [l]Recordare mei, [i]quàm temporarius sim. quorsum in vanum creasses omnes filios hominis?
49 Quis vir ita vivat ut non [k] experiatur mortem, eripiat se ipsum a sepulchro? Sela.
50 Ubi *sunt* benignitates illæ pristinæ Domine,quas juraveras Davidi per fidem tuam?
51 Recordare Domine, opprobrii servorum tuorum: me[m] gestare in sinu meo *opprobrium* omnium maximorum populorum.
52 Quo affecerunt inimici tui, Jehova; quo affecerunt [n]vestigia Christi tui.
53 [o]Benedictus *sit* Jehova in seculum; Amen, iterumq; Amen.

[i] Heb. *cujus temporis.*

[k] Heb. *videat: sic psal.* 34.13.

ANNOTATIO.

1 Didascalica ode] *de occasione hujus odes vide sup in psal.*88.*Est autē hæc ode documētū insigne Ecclesiætum ad celebrandā benignitatē Dei,tum ad implorandā illius misericordiā in rebus adversis. Quamobrē tres summæ partes statuendæ sunt hujus odes:prima est laudatio Dei ab operibus & fœdere ejus,usq; ad ver.*39 *secunda est expostulatio petitione conjuncta,usq; ad ver.*53.*postrema, conclusio epiphonematica a laudibus Dei,ver.ult.* 2 Benignitates] *propositio summa primæ partis de celebrando Deo,quatuor ver.continetur: ea est, benignitatem Dei cùm in rebus omnibus creatis perspici,ver.*3. *tum maximè in regno Davidis,id est,in Christo & Ecclesia,ver.*4.*&* 5. *hæc ita prolepticè posita,sigillatim deinde confirmantur usq; ad expostulationis locum:primùm quidem benignitas & fides Dei in rebus creatis,a ver.*6.*usque ad* 16.*deinde verò benignitas & fides in Ecclesiam,inde ad ver* 39. Fidem tuam] *id est, veritatem & constantiam in omnibus rebus tuis.* 3 Ædificetur] *id est, semel in rerum creatione & structura demonstrata promoveatur & pergat,quantisper durabunt secula.* 4 Juravi] *ad confirmationem fœderis,ut infrà ver.*50.*& psal.*132.11. 5 Usq; in seculum] *duæ promissionis partes,hæredum & hæreditatis regiæ:ut factæ fuerant Abrahamo,Gen.*15. 6 Quapropter] *exornatio prioris partis nimirum laudis quam Deus sibi a rebus omnibus creatis comparavit.* Cœli] *& cœlites,quos per sinecdochen intelligendos esse docent tres sequentes ver.* In congregatione sanctorum] *id est,testificantur Ecclesiæ,& documento sunt.* 7 In superiori nube] *id est,in cœlis: sic infrà ver.*38. Filios fortium] *id est, potentissimos terræ;ut sup. ver.*29.1.*& Jechezk.*17.13.*&* 32.21. 9 Nam fides tua] *id est,undequaq; exornaris veritate & constantia operum tuorum.* 13 Tabor] *ad occidentem spectans,& Chermon ad orientem, Deut.*3.8. *Jehos.* 19.22. 16 Beatus est] *altera exornatio secundæ partis in propositione positæ,ut dictum est in ver. secundum: qua propheta docet primùm generatim quæ sit benignitas Dei erga Ecclesiam suam,usque ad ver.*20. *deinde verò nominatim erga regem, quam benignæ datæ sint promissiones in Christo,inde a ver.*20. Qui agnoscunt clangorem] *id est,qui signa a te velut imperatore proficiscentia,& verbum tuum audiunt: ut Num.*23.25. Qui in luce faciei tuæ] *id est,te præeuntem opere sequuntur,& prælucentem verbo.* 18 Cornu nostrum] *ut* 1.*Schem.*2.1.*& infrà* 25. 19 Scutum nostrum] *id est, defensio & protectio nostra a malis.* 20 Tunc allocutus] *explicatio singularis benignitatis Dei erga regem, ut observatum est in ver.*16.*qua exponit psaltes,primùm quæ futura sit gloria regni tum temporarii tum spiritualis,usque ad ver.*27. *deinde quæ veritas & constantia regni in Christo, ver.*27.*& trib. sequen postremò quæ ratio erga temporariū regnū propter Christū sit servanda a Deo,inde a ver.* 31. Quem benignitate prosequebaris] *Schemuele prophetam,*1.*Sche.* 16 Auxilium contra robustum] *id est,regem, qui vindicet populum a potentibus inimicis: ut postulaverant Jisraëlitæ,*1.*Schem.*8.*sub finem.* 21 Inveni] *id est, prospexi,* 1.*Sche.*16.2. 26 Imponam mari] *ut promiserat Deus Exod.*23.31 *& completū legitur* 2.*Sche.*8.*&* 10. Mari] *rubro & mediterraneo.* Fluminibus] *Euphrati,Jardeni,Paludi Sirbonidi,&c.* 27 Ipse inclamabit] *Secundum membrū de veritate regni in Christo,a mutuis & respondentibus inter se officiis Christi erga Deum patrem, hoc ver. & patris erga Christum,tribus sequentibus nam hæc universè & plenè ad Christum pertinent;tenuiter verò,tanquam suis typis, regibus aliis accommodari possunt.* 28 Primogenitum] *id est,caput & principem summum Ecclesiæ meæ, adeoq; omnis creaturæ: ut sequentia verba exponunt.* 30 Semen ejus] *spirituale,id est, filios Dei genitos per sanctificationem spiritus,Heb.*2.10.*& sequentibus.* Ut sunt dies cœlorum] *id est,in eternum: periphrasis.* 31 Si dereliquerint] *tertium membrum de ratione quam servaturus est Deus in filios infirmos suos,ut dictum est in ver.*20. 37 Semen ejus] *id est,Ecclesiam genitam incorrupto semine verbi,ut ver.*30. Solium ejus] *id est,regnum, synecdochicè.* 38 Ut testes] *id est,æquè duratū esse atque aspectabilia omnia in cœlo documenta de quibus infrà Psal.*97.6. 39 At tu abjecisti] *altera pars psalmi expostulationem continens usque ad ver.*47.*& petitionem patheticam, usq; ad* 53. Unctum tuum] *id est,regem e domo Davidis: nam hic Psalmus in monimentum datus est Ecclesiæ prophetico spiritu,ut suo tempore caneretur Deo: cujusmodi fuit tempus deportationis Babylonicæ.* 43 Extulisti dexteram] *id est, superiores effecisti inimicos.* 46 Dies adolescentiæ] *quibus florere & quasi adolescens augeri debuerat ex promissione tua.* 47 Quousq; Jehova] *transitio ab expostulatione ad petitionem per figuram quam Rhetores* ἀγῶνα *sive contentionem vocant,hoc versiculo.* 48 Recordare mei] *petitio misericordiæ & instaurationis; primùm a persona supplicum, qui ita vanitatem suam agnoscunt ut se tamen profiteantur esse creaturas Dei, duobus versibus, Deinde a persona Dei testificantis benignitatem suam opere,fœdere,atque juramento, versiculo.*50.*postremò a persona inimicorū,duobus sequentibus.* 51 Gestare in sinu] *id est,patienter dissimulare atque abscondere.* 52 Vestigia Christi tui] *id est,signa omnia atque documenta Christi habitantis & inambulantis in nobis; sive præterita ad prophetiam,sacerdotium,regnum,& cultum Dei pertinentia; sive præsentia quibus Christus nos consolatur verbo; sive futura de promissionibus adventus ejus.* 53 Benedictus sit Jehova] *conclusio epiphonematica a laudibus Dei quas utrobiq; secundis & adversis rebus prædicare debet Ecclesia.*

Psalmus XC.

Mosche gratiam Dei ex sempiterno decreto ejus in sanctos celebrans, exponit tum instabilitatem vitæ humanæ, tum miseriã Jisraëlitarum quos Deus morti adjudicaverat: ideoq; precatur Deum, ut populũ suũ renovans ducat ipsum in omni sanctimonia, & gloriam suam demonstret in ductu & sanctificatione populi sui.

1 ' ORATIO Moschis ' viri Dei. ' O Domine, tu 'habitaculum fuisti nobis, [a] in quaq; generatione.

2 Cùm nondum montes editi essent, aut formasses terram orbemq; habitabilem; deniq; inde a seculo & usq; in seculũ tu Deus fortis *es*.

3 ' Redigis mortalem eò usq; ut sit contritus: dicens, ' revertimini filii hominum.

4 ' Nam mille annos si prætereat, *sunt* in oculis tuis ut dies hesternus; & *ut* vigilia [b] nocturna.

5 ' Inundatione abripis eos, somnus sunt: ipso mane *sunt* ut fœnum transiens,

6 Ipso mane quo effloruit transiens, ipso vespere excisus atque exarescens.

7 ' At consumimur ira tua, & tuo æstu conturbamur.

8 ' Proponis iniquitates nostras tibi, occulta nostra lumina faciei tuæ.

9 ' Nam omnes dies nostri divertunt ' excandescentia tua, ' consumimus annos nostros, ' similes sermoni *sunt*.

10 ' In diebus ipsis annorum nostrorum *sunt* septuageni anni, aut (ut *simus* [c] valentissimi) octogeni anni; etiam excellentissimum eorum [d] ' laboriosum *est* & molestum: ' cùm abierit, avolamus illicò.

11 ' Quis agnoscit robur iræ tuæ, aut excandescentiæ tuæ ' secundum timorem tuum?

12 ' Numerare dies nostros ' ita doce *nos*; ut ' inducamus [e] animum sapientem.

13 Revertere Jehova, quousque? & ' pœniteat te propter servos tuos.

14 Satia nos uno quoque mane benignitate tua, ut cantemus & lætemur omnibus diebus nostris.

15 Lętifica nos, ut dies *multos* ' afflixisti nos; annis *multis* [f] experti sumus malum.

16 ' Perspicuum sit erga servos tuos opus tuum, & decor tuus in filiis eorum.

17 ' Deniq; adsit amœnitas Jehovæ Dei nostri nobis, & opus manuum nostrarum institue in nobis; ipsum, inquam, opus manuum nostrarum institue.

[a] Heb. *in generatione & generatione.*
[b] Heb. *in nocte.*
[c] Heb. *in fortitudinibus.*
[d] Heb. *labor & molestia.*
[e] Heb. *cor sapientiæ.*
[f] Heb. *vidimus.*

ANNOTATIO.

1 Oratio Moschis] *Hujus orationis partes sunt tres: prima est exordium benevolentiam captans a persona Dei, duobus versibus: secunda, narratio administrationis illius, & conditionis nostræ, a versu* 3. *ad* 12. *tertia, precatio, inde ad finem usque Videtur autem Mosche populo Dei orationem hanc conscripsiße cùm reversis exploratoribus, Num* 13.25. *populus obmurmurasset Deo, & Deus sententiam mortis dixißet majoribus viginti annis; ut hoc saltem haberent ederentq; documentum resipiscentię suæ, & saluti suæ, abjectæ prospicerent.* Viri Dei] *ut Deut.* 33.1. O Domine] *Exordium a persona Dei: cujus primùm mirificam administrationem & gratiam erga suos adducit inde ab orbe condito, hoc versu: deinde æternum decretum sive consilium ex beneplacito voluntatis ipsius ad laudem gratię ipsius gloriosissimæ, versu* 2. Habitaculum] *id est, qui facis ut securè habitemus freti protectione tua, Deut.* 33.27. 3 Redigis] *secunda pars orationis, narratio: in qua exponit Mosche primùm communem omnium hominum mortalitatem, usque ad ver.* 7. *deinde præsentem Jisraëlitarum calamitatem, qui provocata indignatione Dei addicti fuerant morti, Numeror.* 14. *a ver.* 7. *ad* 12. *postremò confessionem ignorantiæ & stuporis populi, quodammodo veluti stertentis etiam tum cùm vexaretur indignatione Dei, versu* 11. *Est autem hic periphrasis, pro eo quod est, solo verbo tuo facis ut moriatur homo.* Revertimini] *corpore in terram, animo ad Deum qui dedit illum, Gen.* 3.19. *& Ecclesiast.* 12.7. 4 Nam mille annos] *amplificatio propositionis de mortalitate nostra, ab hypothesi; cujusmodi est Ecclesiast.* 6. 6. *Est autem in hoc versu* ἐμπλοκὴ *verborum, sive (ut grammatici vocant) synchysis, quam nos ad evidentiam mutavimus.* 5 Inundatione] *explicatio fragilitatis humanæ a similibus; quæ tum potentem Dei manum, tum vanitatem nostram explicant familiarissimè.* 7 At consumimur] *altera pars narrationis, qua expostulat propheta cum Deo de singulari illo judicio, Num.* 14. *quasi dicat, non ita nobiscum agitur ut cum ceteris hominibus; sed multò graviùs agitur ira tua, hoc versu; & de peccatis nostris, versu sequente.* 8 Proponis] *id est jacularis in nos tela indignationis tuæ, propter peccata quibus & intus & extrà diffluimus.* 9 Nam omnes dies] ἐργασία *expostulationis a decreto Dei, & executione illius, quę jã tũ cœperat ob oculos Jisraëlitarũ versari sublatis authoribus murmurationis, Num.* 14.36. Excandescentia] *de qua ver.* 7. Cõsumimus an.] *peccatis nostris, de quibus versu* 8. Similes ser.] *id est, dicto celerius effluũt, manentq; irrevocabiles.* 10 In dieb.] *id est, ordinariè non ultrà vivitur.* Laboriosum est & molestũ] *omnibus quidem propter instabilitatem vitæ & conditionis ipsorum; Judæis verò hoc tempore propter pœnas, errores, vagationes, & probrosam mortem, in quas divinitus damnati fuerant, Num.* 14.28. *& sequentibus.* Cùm abierit] *excellentissimum videlicet ducitum, quod modò nominavit.* 11 Quis agnoscit] *tertia pars narrationis, confessio, qua sit iter ad precationem sequentem. quasi dicat, utcunque tamen judicia tua exerceas, nemo expergiscitur & se ad resipiscentiam comparat.* Secundum timorem tuum] *id est, quem tu doces nos, & injicis minis, signis, atque operibus: nam his modis Deum injecisse timorem sui docetur Num.* 14. *& sequent.* 12 Numerare] *tertia pars psalmi, petitio; cujus partes sunt duę; una, ut Deus misertus populi animum ipsius informet in notitia infirmitatis suæ, duobus versibus; altera, ut bonis prosequatur, lętitiam eis afferat, & hoc pacto glorificet nomen suum, ad finem usque.* Ita doce] *id est, secundum timorem tuum, de quo versu præcedente.* Inducamus animum] *ne desipiamus, ut antè fecimus.* 13 Pœniteat te] *ut Gen.* 6.6. 15 Afflixisti nos] *in Ægypto, ut docetur Exodi a* 1. *cap. ad* 12. 16 Perspicuum sit] *summus petitionis finis, gloria Dei.* 17 Denique] *summa totius petitionis, continens superiores fines; ut Deus gloriam suam procuret in suis, & suos vicissim ad gloriam ipsius promovendam comparet.*

PSALMUS XCI.

Psaltes fiduciam suam quam collocavit in Deo statuens piis in exemplum, eos hortatur ut certa fide recumbant in Deo: defensionem prænuntiat ab omni malo: ac postremò Dei verbis omnia bona præsentia & futura pollicetur.

1 CONSIDENTI in latibulo excelsi, in umbra omnipotentis continenter pernoctanti,

2 Dico, in Jehova *est* receptus meus, & propugnaculum meum; Deus meus *est*, cui confido.

3 Quandoquidem ipse erepturus est te a laqueo aucupantis, a peste [a] ærumnosissima;

4 Ala sua protecturus te, cùm sub alas ipsius te receperis; clypeus & parma *est* fides ipsius;

5 Ne timeto a pavore nocturno, a sagitta volitante interdiu:

6 A peste in caligine pervadente, a lue vastante in meridie.

7 Cadentibus ab *altero* latere tuo mille, & decies mille a dextera tua; ad te non accedet:

8 Tantùm oculis tuis intueberis, & retributionem improborum videbis.

9 Cùm tu Jehovam, qui receptus meus est; Excelsum statueris habitaculum tuum;

10 Non dabitur occasio ut attingat te malum, & plaga non appropinquabit ad tentorium tuum.

11 Nam angelis suis præcipiet de te, ut conservent te in omnibus viis tuis:

12 Ambabus palmis sustineat te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.

13 Super ferocem leonem & aspidem incedes, conculcabis juvenem leonem & draconē.

14 Quia in me (*inquit Deus*) amore propendet, ideo liberabo eum; in edito collocabo eum, quia agnoscit nomen meum:

15 Simulac invocaverit me, exaudiam eum; ipsi adero in angustia: eripiam eum, & honore afficiam eum:

16 Longitudine dierum satiabo eum, deniq; efficiā ut [b] fruatur salute mea.

[a] Heb. *ærumnarum.*

[b] Heb. *videat.*

ANNOTATIO.

1 Considenti] *Hic psal. (quem Judæi Moschis esse existimant) est didascalicus, continens partes duas: unam qua psaltes exemplo suo ostendit fidem esse habendam in Deo, & omne bonum ab ipso expectandum, usq; ad ver. 14. alteram, qua Deus loquens superiorem prædicationem beneficiorum confirmat in eos qui ipsum colūt inde ad finem usq;. Sunt autem hoc psalmo voces emphaticotatæ, ad fidem piorum & beneficia Dei exaggeranda, ut quod in ipso limine dicit psaltes pium cōsidere & pernoctare apud Deum. quasi dicat, diem noctēq; in Deo conquiescere fide, neq; de ullo humano casu laborare; ut pulli sub alis matrum securè latere solent.* 2 Dico] *i. prædico & confirmo ab exemplo meo.* 3 Quandoquidem ipse] *accommodatio exempli sui ad fideles: qua ostendit psaltes tantùm ipsis videndum esse ut confidant Deo, ac proinde fore ut non tantùm liberentur a malo, verū etiam spernant & triumphent de malo.* A laqueo] *i. ab omni periculo quod tibi creabitur.* 4 Ala sua protecturus] *i. defendet te ab omni malo, ut explicatur usq; ad ver.* 14. Parma] *vel septum, aut munimentum ambiens & circuntegens ab hostiū injuria: nā sic accipi non minus cōmodè hanc vocē posse ostēdit etymologia.* Fides ipsius] *i. constantia veritasq; promissionum, quæ summatim comprehenduntur tribus postremis ver.* 5 Ne timeto] *sed confide ei, prout psaltes in seipso confidentiæ exemplum statuit. sup. ver.* 2. A pavore nocturno] *i. ab ullis apertis, occultis, internis, externis, corporeis, aut spiritalibus malis, ullo unquā tempore: sic ver. sequent.* 8 Tantùm oculis] *non autem senties ea incommoda, quibus alios ante oculos tuos, ad latera tua videbis opprimi.* 9 Habitaculum] *ut sup.* 90. 1. 11 Nam angelis suis] *i. non tantùm ipse operabitur ad salutem tuam; sed etiam, cùm opus erit, cælites administros suos adhibebit ad conservandum te.* In omnibus viis tuis] *ambulantis, considentis, pernoctantis, & conquiescentis in Deo provocatione tua: hæc dissimulabat diabolus, cùm sollicitaret Christum, Mat.* 4. 6. 13 Incedes] *nimirum sine damno & offensa: ut Jeschahhja simile prædicat de regno Christi cap.* 11. 6. *& sequent. & Hosch.* 2. 18. Conculcabis] *i. superata omnia mala contemnes, & triumphabis de illis: simules promissiones vide Mar.* 16. 18. 14 Quia in me] *altera pars psalmi, promissiones Dei continent in nomine ipsius, quarum fidem commendaverat psaltes suprà ver.* 4. In edito collocabo] *id est, supra omne periculum eveham.*

PSALMUS XCII.

Ecclesia seipsam comparans ad laudandum Deum opera ejus admiratur, repentinos improborum quamvis florentissimorum casus, & suā salutem honoremq; a Deo acceptum narrat: ac postremò æternam fidelium Dei servorum felicitatem prædicit ad laudandum Deum.

1 PSALMUS & canticū, in diem sabbathi.

2 Bonum *est* celebrare Jehovam; & psallere nomini tuo, ô excelse;

3 Annuntiare uno quoque mane benignitatem tuam, & fidem tuam quibusq; noctibus,

4 Ad decachordum & ad nablium, ad [a] citharam cum meditatione.

5 Quia lætitia afficis me Jehova opere tuo, de factis manuum tuarum cantabo.

6 Quàm magna sunt facta tua, Jehova; valde profundę sunt cogitationes tuæ.

7 Vir brutus non agnoscit, & stultus non animadvertit istud,

8 Cùm germinant improbi velut herba, floréntq; omnes operarii iniquitatis; *fieri* ut perdantur usque in æternum:

9 Te autem ô excelse, in seculum *esse* Jehovam.

10 Nam ecce inimici tui, Jehova, nam ecce inimici tui pereunt; [b] dissiliunt omnes operarii iniquitatis:

11 Attollis verò tanquam monocerotis cornu meum, perfundendo me oleo virente:

12 Illa intuente oculo meo in observatoribus meis;

[a] Heb. *ad meditationem cum cithara hypallage.*

[b] Heb. *disparant se.*

meis; de insurgentibus contra me maleficis, audientibus auribus meis.
13 *Justus ut palma germinabit, ut cedrus in Libano crescet.
14 Plantati in domo Jehovę, in atriis Dei nostri germina profundent.
15 *Adhuc abundabunt in canitie, pingues & virentes erunt,
16 Ad annuntiandum rectum esse Jehovam rupem meam, neque *esse* ullam iniquitatem in eo.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπαινετικὸς, continens primùm propositionem laudationis Dei, usque ad vers. 5. deinde narrationem operum ejus quibus sibi laudem comparat Deus, inde ad vers. 13. postremò prophetiam de felicitate bonorum, ad finem usque.* In diem sabbathi] *id est, concinendus in ecclesia die sabbathi, quo habebatur convocatio sancta.* 2 Bonum est celebrare] *propositio, laudandum esse Jehovam de benignitate ipsius erga bonos, & fide tum in promissis, tum in minus præstandis; & propterea omnibus modis efferendum.* 5 Quia lætitia] *altera pars psalmi, narratio ætiologica, id est, explicans causas quarum nomine celebrandus est Deus. Est autem hoc ver. totius narrationis argumentum summatim positum: quod primùm exornatur duobus ver. deinde sigillatim exponitur, quinque sequentibus.* 6 Quam magna] *prior exornationis sive amplificationis locus per exclamationem; opera & consilia Dei esse altissima & profundissima, atque adeò infinita.* 7 Vir brutus] *posterior amplificationis locus, administrationem Dei adeò mirificam esse, ut eam non comprehendat mundus.* 8 Cùm germinant] *narrationis partes duæ: una, de instabilitate improborum; qui utcunque floreant, justo Dei judicio & sua ipsorum improbitate deturbantur, hoc ver. altera, Deum natura, consiliis, operibúsque semper sibi constare, tam ad perdendum improbos, quam ad servandum bonos ut sequentes versus demonstrant.* 10 Nam ecce] *confirmatio superioris dicti a præsente & quotidiana experientia.* Dissiliunt] *id est, diffringuntur, & veluti comminuti in fragmenta abeunt.* 11 Attollis verò] *id est, auges me maximis, constantibus, & infractis viribus, ut Num. 23. 26.* Perfundendo me] *id est, me viribus & gratia instructum in super ornando; ut psal. 23. 5.* 12 Observatoribus meis] *inimicis, atque maleficis, ut psalm. 5. 9.* 13 Justus] *conclusio a doctrina prophetica de prosperitate piorum, argumento sumpto a constantia Dei, ver. 9. & experientia administrationis ejus, quæ modò exposita est. Est autem elegans allegoria, qua pii cum arboribus præstantissimis, Ecclesia sive templum Dei cum Libano & plantario amœnissimo feracissimóque comparatur.* 15 Adhuc] *id est, quantumvis veteres non veterascent; sed fructus a Deo acceptos in æternum proferent, vegetati & virentes per spiritum illius: qui fructus sequente versu exponitur, nimirum prædicatio gloriæ Dei constantissima.*

PSALMUS XCIII.

Psaltes amplitudinem regni Christi & potentiam celebrat, ab universali rerum creatarum, & singulari æternaque Ecclesiæ administratione.

1 *JEHOVA regnat, celsitate indutus; indutus Jehova, robore se accingit: etiam *stabilitur orbis habitabilis, ne dimoveatur.
2 Stabile *est* solium tuum [a] ante ullum tempus, ante seculum tu *regnas*.
3 *Utut attollant flumina, ô Jehova, attollant flumina sonum suum; attollant flumina fragorem suum:
4 Sonis aquarum multarum, magnificis fluctibus irrumpentibus maris; magnificentior est in alto Jehova.
5 *Testimonia tua firma *sunt* valde: domui tuæ decora sanctitas, ô Jehova, in longitudinem dierum *est*.

[a] Heb. *ante tunc*, i. *ante ullum certū & finitum tempus, de quo vox illa, tunc, ab homine enuntiari posset: ut Prover. 8. 22.*

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode est ἐπαινετικὴ continens laudes regni Christi (qui idem est Jehova, Rex institutus a patre) a celsitate & robore ejus, quæ hoc versu universè dicta, confirmantur tribus documentis: primum est, a creatione & conservatione mundi, altera parte hujus versus; secundum, ab administratione potentissima & magnificentissima, tribus sequentibus; tertium, a singulari ipsius ratione erga Ecclesiam, versu ultimo. Est autem tota hæc explicatio de regno Christi allegorica, sumptis ab ordine humano locutionibus.* Stabilitur] *i. ab ipso conditus & constitutus conservatur.* 2 Solium tuū] *id est, regnum & administratio ejus: metonymia.* 3 Ut tut] *exornatio magnificæ administrationis Christi per comparationem aquarum. quasi dicat, nulla flumina: nulla maria, ac ne diluvium quidem ipsum furentium supernè & infernè aquarum tam sunt magnifica, quàm magnificus es in administratione tua.* 5 Testimonia tua] *id est, singularis illa ratio, qua tuam præsentiam & benevolentiam Ecclesiæ testatam facis: sive salutari verbo, quod sceptrum Christi appellatur; sive opere sanctificationis æternę, quam Deus cum Ecclesia communicat in Christo.*

PSALMUS XCIIII.

David cum suis a perfido Schaülis comitatu vexatus, Deum orat ut manum adhibeat ad ulciscendos improbos: improbitatem, maleficia, & blasphemias narrat; improbos objurgat dementiæ ipsorum nomine, & bonos ab eventu quem Deus utrisque largiturus est, a promissionibus ejus, & a suo ipsius exemplo consolatur.

1 *O FORTIS *Deus ultionum Jehova, o Deus fortis ultionum *illucesce.
2 Attollere o *judex terræ, [a] redde retributionem superbis.
3 *Quousque improbi o Jehova, quousque improbi exultabunt.
4 Eructantes loquentur [b] superbè, sese prędicabunt omnes operarii iniquitatis?
5 Populum tuum conterent, & possessionem tuam affligent?

[a] Heb. *fac ut revertatur retributio super superbos.*

[b] Heb. *durū: ut 1. Schem. 2. 3.*

6 Viduam

6 Viduam & peregrinum interficient, ac pupillos occident,
7 Dicentes, non respicit Jah; neq; animadvertit Deus Jahhakobi?
8 *Animadvertite, ô *brutissimi in populo: & stultissimi, quando intelligentes eritis?
9 *An plantator auris, an non audiat? aut formator oculi, an non intueatur?
10 An castigator gentium, an non reprehendat? qui docet homines scientiam, *an non cognosceret*?
11 *Jehova cognoscit cogitationes hominũ, [c] esse vanitatem ipsam.
12 *Beatus ille vir quem *castigas Jah, & quem ex lege tua doces,
13 *Ad prestandum quietem ei a diebus [d] adversitatis,* dum foditur improbo fovea.
14 *Non enim deserit Jehova populum suum, & possessionem suam non derelinquit;
15 *Sed usq; ad justitiam revertetur judiciũ, & post illud *omnes recti corde.
16 *Quis surrecturus fuisset pro me contra maleficos? quis se ipsum stitisset pro me contra operarios iniquitatis?
17 Nisi Jehova pleno auxilio fuisset mihi, parum abest quin *habitasset in loco silentii [e] vita mea.
18 Cùm dico, dimovetur pes meus; benignitas tua, ô Jehova, sustentat me.
19 Cùm multæ sunt cogitationes meæ apud me, *consolationes tuæ oblectant animam meam.
20 *An consociaretur tibi solium *ærumnarum,* formantis molestiam *preter statutum,
21 Turmatim convenientium contra animam justi, & sanguinem innoxium condemnantium?
22 *Imò *est* Jehova mihi pro edito loco, & Deus meus pro rupe receptus mei:
23 Is convertit contra eos iniquitatem ipsorum, & *malitia ipsorum excindit ipsos; excindit ipsos Jehova Deus noster.

[c] Heb. *quòd ipsæ sunt vanitas: trajectio, ut Gen.* 1.4.
[d] Heb. *mali.*
[e] Heb. *anima mea.*

ANNOTATIO.

1 O fortis Deus] *Ode est generis mixti,* εὐκτικὴ καὶ διδασκαλική. *Itaque summæ illius partes sunt duæ: una, precatio, ut Deus ulciscens improbos suis consulat, usque ad ver.* 8. *altera verò, doctrina prophetica æquè ad improbos atque ad bonos pertinens, inde ad finem usq;. Precationis autem partes sunt duæ: una est petitio, duob. versibus; altera querimonia enarrans petitionis causas, sequentibus quinque. Petitionis summa est, ut Deus se glorificet conservando suos & improbos ulciscendo; cujus argumenta ducuntur a natura potentissima & justissima, officio, operibusq; ipsius.* Deus ultionum] *id est, qui uniuscujusq; ultionis author atque effector es, Deut.* 32.35. Illucesce] *ut Deut.* 33.2. 2 Judex terræ] *ut Gen.* 18.25. *psal.* 82.8. *& infrà ver.* 10. 3 Quousque] *secundum precationis membrum, querimonia de insolentia improborum thrasonica inter se, duobus versibus: de maleficiis contra innocentes, ver.* 5. *&* 6. *& de blasphemis sermonibus in Deum, ver.* 7. 8 Animadvertite] *altera pars psalmi, partim* ἐπιτιμητική, *id est, reprehensionem severissimam continens improborum, usq; ad ver.* 12. *partim verò* παρακλητική, *id est, spectans ad consolationẽ & confirmationẽ piorũ, ad finẽ usq;. Continet autẽ hæc reprehensio objurgationẽ, hoc ver. & redargutionem, sequentib.* Brutissimi] *sic compellat impios gravissimis nominibus, propter miseram & dementem illorum conditionem, judiciumq; perversissimum, quod redarguitur versibus sequentib. ut suprà* 92. 7. 9 An plantator] *redargutio* ἐξ ἀτόπου, *id est, ex absurdo. quasi dicat, adeò absurdum est Deo (qui visum auditumq; dedit hominibus) visum & auditum adimere, ut qui hoc sentiant, penitus mente captos & brutissimos esse oporteat: simili argumento utitur Deus Exodi* 4.11. 11 Jehova cognoscit] *subjectio qua propheta utitur ad superiorem argumentationem contra impios. Est autem ea accipienda synecdochicè, ut omnibus mẽbris precedentibus respondeat, quasi dicat, audit, videt, corrigit, cognoscit; & tamen vanitatem istã audiens videns & cognoscens, dissimulat, donec tempus justitiæ constituerit, de quo ver. seq.* 12 Beatus ille vir] *transitio ad consolationem bonorum per epiphonema, hoc ver. & sequente. Continet autem hic consolationis locus primùm descriptionem eventus qui bonos & malos consequuturus est, his duobus versibus; secundò confirmationem, tum a fide promissionum & veritate Dei, ver.* 14. & 15. *tum ab exemplo suo, inde ad finem usque.* Castigas] *id est, affligis & flagellas etiam impiorum operâ, quam exposuit suprà ver.* 5. *&* 6. 13 Ad prestandum] *id est, tandẽ aliquando a calamitatibus liberandum; quia temporariæ sunt ac non perpetuæ afflictiones ejus, ut explicatur psal.* 37. Dum foditur] *id est, comparatur & struitur ultio quam Deus inflicturus est iis qui affligunt bonos, postquam perfecta est & absoluta illorum iniquitas: vide* 2. *Thess.* 1.5. *& sequentibus.* 14 Non enim] *primus confirmationis locus, a fide & veritate fœderis promissionumq; Dei.* 15 Sed usque] *id est, judicium Dei (quod in hoc seculo magis exercet bonos quàm improbos, & cujus principia tantùm in hac vita ducuntur) tandem ad plenam & constantissimam justitiam perducetur, ut suum cuique jus tribuatur: affligentibus afflictio; afflictis verò regnum Dei, pro quo patiuntur.* Omnes recti corde] *nimirum revertentur, id est, instaurabuntur post judicium Dei constitutum: sive hîc liberati a malis, quod propheta respicit; sive in futuro seculo omnibus bonis cumulati in Christo.* 16 Quis surrecturus] *alter confirmationis locus ab exemplo suo: quo ostendit Psaltes actum fuisse de se, nisi succurrisset Deus; ita desperatus erat & abjectus ab omnibus.* 17 Habitasset in loco silentii] *id est, mortuus fuissem & sepultus: periphrasis. vocatur autem sepulchrum locus silentii a propheta quia sepultis adempta est omnis facultas celebrandi Deum, hîc, & psal.* 115.17. *vide suprà* 6.6. 19 Consolationes tuæ] *id est, quas ego per spiritum tuum percipio ex natura & verbo tuo: prout has consolationes sequentes versus ostendunt.* 20 An consociaretur] *id est, an justus judex totius terræ non faceret judicium; sed injustitiam ferret? ut Gen.* 18.25. *sic consolabatur se propheta a natura Dei.* Ærumnarum] *id est, tyrannicum, ærumnas aliis afferens immeritò, ut sequentia docent.* Formantis] *id est, fingentis, comminiscentis, atq; perpetrantis: metaphora.* Preter statutum] *id est, contra jura & leges.* 22 Imò] *contraria affirmatio ex adverso respondens contentioni superiori, qua statuit psaltes sibi esse constantem consolationem in Deo protegente suos, hoc vers. & adversarios profligante, ver. ultimo.* 23 Malitia ipsorum] *id est, retorquet in ipsos malum ipsorum, ut suprà dixerat ver.* 2.

PSALMUS

Psalmus XCV.

David Ecclesiam ad cultum & obsequium Dei hortatur, a fœdere inito cum Deo, & majorum exemplis.

1 ᵃ AGITE, cantemus Jehovæ; clangamus rupi salutis nostræ.
2 Eamus ante faciem ejus cum gratiarum actione, cum psalmis clangamus ei.
3 Nam Deus fortis magnus *est* Jehova; & rex magnus ᵃ supra omnes Deos:
4 ᵃ In cujus manu *sunt* ima vestigia terræ, penes quem *sunt* vires montium:
5 Cujus est ipsum mare, ut qui fecit illud; & arida, *quam* manus ejus formarunt.
6 Venite, incurvemus nos & procumbamus; flectamus genua coram Jehova qui fecit nos.
7 ᵃ Cùm ipse *sit* Deus noster, nos verò populus pastus ejus, & grex [a] ductus ejus; hodie si vocem ejus audieritis,
8 Ne obduretis [b] animum vestrum, ut ᵃ in contentione; ut ᵃ die tentationis in deserto:
9 Ubi tentaverunt me majores vestri; probaverunt me, etiam [c] experti sunt opus meum.
10 Quadraginta annis ᵃ fastidio habui generationem *illam*; dicens populus sunt erabundi animo, & sunt ignorantes viarum mearum.
11 Quibus juravi in ira mea, eos non ingressuros ᵃ in requiem meam.

Heb 3. & 4.
[a] Heb. *manus, metonymia.*
[b] Heb. *cor: ut infrà ver.* 10
[c] Heb. *viderunt.*
Num. 14.

ANNOTATIO.

1 Agite] *Ode est, ἐπαινετική, continens exhortationem ad laudem Dei promovendam primùm cultu, usque ad ver.* 7. *deinde verò obsequio, inde ad finem usque. Cultum exponit psaltes ver.* 1. 2. *&* 6. *causam verò intersérit a natura, officio, operibusq́ Dei, tribus mediis versibus. Hunc autem psalmum a Davide conscriptum esse confirmat Apostolus* Heb. 4. 7. 3 Supra omnes Deos] *id est, supra omne quod dicitur Deus, ut suprà psal.* 86. 8. 4 In cujus manu] *id est, quia omnia, quamvis abditissima & valentissima, regit arbitratu suo.* 7 Cùm ipse sit] *altera pars psalmi, qua spiritus Dei hortatur populum ad obsequium, primùm a fœdere officióq mutuo, hoc vers. deinde a majorum exemplo, sequentibus.* 8 In contentione] *id est, ut semper majores vestri obfirmato animo contenderunt adversus Deum, tentarunt, & probarunt illum in deserto: quemadmodum sequentia verba exegeticè docent, & legitur* Num. 14. 22. Die tentationis] *id est, toto tempore, quo versantes in deserto nihil nisi tentarunt Deum: sic probrosè totum perfectionis tempus tentationem nominat.* 10 Fastidio habui] *id est, ut fastidiosos exagitavi variis erroribus, suppliciisq́ & morte affeci,* Num. 14. 33. 11 In requiem meam] *ubi Jehoschuahh eorum posteros collocavit post annos quadraginta: cujus specie David reliquam esse aliã requiem populo Dei figuravit.* Heb. 4. 8. & 9.

Psalmus XCVI.

Psaltes Ecclesiam gentium cum Judæis hortatur ad laudationem Dei; tum creationis & administrationis potentissimæ nomine, tum regni sempiterni, in cujus possessionem missus est adventu suo Filius per voluntatem patris.

1. *Chronic.* 16. 23.

1 ᵃ CANITE Jehovæ ᵃ canticum novum, canite Jehovę tota terra.
2 Canite Jehovæ, benedicite nomini ejus; prædicate de die in diem salutem ejus.
3 Narrate in gentibus honorem ejus, in omnibus populis mirabilia ejus,
4 Magnum Jehovam & laudatum valde, reverendum esse supra omnes Deos.
5 Nam omnes dii populorum *sunt* idola, Jehova verò cœlos fecit.
6 Gloria & decor coram eo, robur & ornatus in sanctuario ejus *sunt*.
7 Cedite Jehovæ familiæ populorum, cedite Jehovæ honorem & robur.
8 Cedite Jehovæ honorem nominis ejus; afferte munus, & venite ad atria ejus.
9 Incurvate vos Jehovę in decore sanctitatis, formidate a conspectu ejus tota terra.
10 Dicite in gentibus, Jehova regnat, etiam stabilietur orbis habitabilis, ne dimoveatur: judicaturus est populos [a] rectissimè.
11 Lætabuntur cœli, & exultabit terra; perstrepet mare, & [b] quæ ipsum implent.
12 Exultabit ager & quicquid *est* in eo, tunc cantabunt omnes arbores sylvę.
13 Ante ᵃ faciem Jehovæ cùm venerit, nam venit ᵃ ad judicandum terram: judicaturus est orbem habitabilem per justitiam, & populos per fidem suam.

[a] Heb. *in rectitudinibus.*
[b] Heb. *plenitudo ejus.*

ANNOTATIO.

1 Canite] *canticum est Davidis ἐπαινετικὸν, continens primùm exhortationem ad laudes Dei, versibus quatuor: deinde argumenta laudis tum a præsentibus beneficiis, a vers.* 5. *ad* 10. *tum a futuris, quæ prophetice de regno Christi prædixit David. Hoc autem canticum cecinerunt Jisraëlitæ paucis vocibus immutatis, cùm arca inferretur Jeruschalaima,* 1. *Chron.* 16. *quod psaltes universè ad omnes gentes accommodat, postquam ad regnum Christi vocatæ sunt.* Canticum novum] *ut suprà* 33. 3. 13 Faciem Jehovæ] *Christi venientis in mundum.* Ad judicandum terram] *id est, ad ministrandum, & judicis partes defungendum in ea.*

PSALMUS XCVII.

David prophetans regnum Christi, magnificentiam illius explicat, eversionem idololatriæ & superstitionum omnium, lætitiamq́ & bonum fidelium obsequentium Deo: quos idcirco ad obsequium & laudem Dei provocat.

1 ᵃ JEHOVA

1 [a] JEHOVA regnat, exultet terra, lætentur regiones [a] plurimæ.
2 [a] Nubes & caligo circunstant eum, [a] justitia & judicium locum solii ejus.
3 Ignis ante eum procedit, & inflammat circumquaque hostes ejus.
4 [a] Perlustrant fulgura ejus orbem habitabilem, videns formidat terra.
5 Montes ut cera liquefiunt a præsentia Jehovæ, a præsentia Domini totius terræ.
6 [a] Indicant cœli justitiam ejus, adeò ut videant omnes populi honorem ejus.
7 [a] Pudore suffundantur omnes colentes sculptile, qui se jactant de [a] idolis; incurvate vos ei omnes dii.
8 [a] Audiens lætatur [a] Tzijon; exultantq; filiæ Jehudæ propter judicia tua, ô Jehova.
9 Tu enim es Jehova excelsus supra omnem terram, valde [a] elatus es [a] supra omnes Deos.
10 [a] Amantes Jehovæ, odio habete malum; [a] servans animas suorum quos benignitate prosequitur, e manu improborum eripit eos.
11 [a] Lux [a] sata est justo, & rectis [a] animo lætitia.
12 Lætamini justi in Jehova, & celebrate *eum* ad memoriam sanctitatis ejus.

[a] Heb. *corde*

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Psalmus est propheticus de regno Christi: in quo primùm amplitudo & magnificentia regni describitur, usque ad versum 7. deinde usus illius exponitur tum contra regnum satanæ, ver. 7. tum erga Ecclesiam Dei, usque ad ver. 10. & postremò concluditur exhortatione fidelium ad obsequium & laudem, reliquis versibus. Est enim hic Jehova Christus, ad cujus expectationem Ecclesia vetus his psalmis excitata est: ut primus versus summatim docet.* Plurimæ] *id est, omnes, quibus imperaturus est Christus: synecdoche.* 2 Nubes & caligo] *descriptio regni Christi, cujus meminerat psaltes in principio versus primi. Est autem descriptio tota figurata, qua ostendit psaltes nihil esse in terra aut in cœlo quod non obsequatur & testimonium exhibeat regnanti Christo, idq; longè gloriosiùs quàm olim factum sit cùm lex traderetur, Exod. 19. & Deut. 4. & 5. Ait enim nubes & caligo, id est, inaccessus est & incomprehensibilis præ gloria.* Justitia & judicium] *id est, justissimus est in suos, & in adversarios, versu sequente.* 4 Perlustrant] *id est, potentissimus est, adeò ut nihil quamvis firmum coram eo possit consistere, duobus versibus.* 6 Indicant] *id est, gloriosissimus est, cujus gloriæ & justitiæ specula evidentissima relucent in cœlis, & omnium populorum oculis sunt exposita, ut fiant inexcusabiles: ut psalm. 19. 2.* 7 Pudore suffundantur] *altera pars psalmi, de usu magnificentissimi illius regni quod modo prædicavit psaltes; primùm quidem in idololatras, & idola ipsa, adversus quæ gloriosa apostrophe propheta utitur, hoc versu; deinde in Ecclesiam Dei sequentibus.* Idolis] *vide Levit. 19. 4.* 8 Audiens] *secundus locus de usu regni Christi in Ecclesia: est autem duplex; primus, pax & gaudium in spiritu per auditionem verbi; secundus agnitio judiciorum & justissimæ administrationis ejus.* Tzijon] *id est, Ecclesia a te recreatur verbo & opere: sic psal. 48. 12.* 9 Elatus es] *judiciis tuis, de quibus versu 8.* Supra omnes Deos] *ut suprà 95. 3.* 10 Amantes Jehovæ] *conclusio hortatoria ad sectandum bonum, fugiendum malum, & Deum authorem boni celebrandum.* Servans animas] *ætiologia superioris documenti a promissionibus vitæ præsentis & futuræ, duobus versib.* 11 Lux] *vide Ester 8. 16.* Sata est] *id est, reposita, & latens velut semen mandatum terræ, sed suo tempore proditura.*

PSALMUS XCVIII.

Psaltes Iudæos, gentes, & res omnes creatas hortatur, ut gratulentur Christo de inimicis triumphanti.

1 [a] PSALMUS. Cantate Jehovæ canticum novum, quia mirabilia fecit: [a] salutem attulit ei Dextera ipsius, & brachium sanctitatis ipsius.
2 [a] Notam fecit Jehova salutem suam, ante oculos ipsarum gentium revelavit justitiã suam
3 [a] Recordatus est benignitatis suæ, & suæ fidei erga domum Jisraëlis: vident omnes fines terræ salutem dei nostri.
4 [a] Clangite Jehovæ tota terra, [a] fragore edito cantate & psallite.
5 Psallite Jehovæ cithara, cithara & [b] psalmodia.
6 Tubis, & sono buccinæ clangite coram rege Jehova.
7 Perstrepat mare, & quæ [c] implent ipsum, orbis habitabilis & habitantes in eo.
8 Flumina complodant manu, pariter montes cantent,
9 Coram Jehova, quia advenit [a] ad judicandum terram; judicaturus est orbem habitabilem [d] justè, & populos [e] rectissimè.

[a] Heb. *fragorem edite & cantate.*
[b] Heb. *voce psalmi.*
[c] Heb. *plenitudo ipsius: ut sup. 96. 11*
[d] Heb. *in justitia.*
[e] Heb. *in rectitudinib us ut suprà. 96. 10.*

ANNOTATIO.

1 Psal.] *Psalm. est propheticus de Christo rege, qui devicta carne, mundo, peccato, morte, & satana triumphavit. Est autem* ἐπαινετικός *constans primùm narratione magnificentiæ ejus, ver. 2. & 3. deinde hortatione ut res omnes creatæ applaudant triũphanti Christo, a ver. 4. ad finem; quæ duo summatim proponuntur ver. 1.* Cãticum novum] *ut sup. 33. 3.* Salutem attulit] *i. vicit inimicos suos virtute sua: humanitus dictũ. vide Jeschah. 59. 16. & 63. 5.* 2 Notã fecit] *i. salutẽ suã omnibus gentibus gratiosè promulgavit.* 3 Recordatus est] *i. demonstravit se recordari promissionis factæ Abrahamo, Gen. 22. 18. ut Gen. 8. 1.* 4 Clangite] *altera pars psal. hortatio ad laudem, scatens hyperbolis & allegoriis ad amplitudinem gaudii adumbrandam.* 9 Ad judicandum] *ut sup. 96. 13.*

PSALMUS XCIX.

Psaltes infinitam potentiam Christi regis nostri, justitiam, & gratiam in omnes gentes prædicat: ab exemplo majorum constantem eam fore docet: ac proinde omnes hortatur ad colendum & prædicandum regem.

1 [a] JEHOVA regnat, [a] commoveantur populi: [a] insidens Cerubinis *regnat*, [a] nutet terra.
2 [a] *Regnat* Jehova Tzijone magnus, etiam altus *est* supra omnes populos.
3 Celebrent nomen tuum magnum & reverendum, *quia* sanctum est.
4 [a] *Tu* quoq; [a] [a] robustissime rex, judicium amans: tu, *inquam*, constitutis [b] quod est rectissimum, judicium & justitiam [a] in Jahhakobo tu

[a] Heb. *robur regis: hypallage.*
[b] Heb. *rectitudines.*

perficis.

5 Exaltate Jehovam Deum nostrum,& incurvate vos ad *scabellum pedum ejus; *quia* sanctus est.

6 *Moschem & Aharonem cum sacerdotibus ipsius, Schemuelemque cum invocantibus nomen ipsius; inclamantes Jehovam,ipse illicò exaudivit eos:

Exod.29.& 32. Num.17.11 1.Schem.12 20.

7 In columna nubis allocutus est eos: observantes testimonia ipsius, & statutum *quod* dederat eis.

8 *Jehova Deus noster, tu exaudivisti eos Deus fortis condonans fuisti eis,etiam cùm ultionem sumeres de actionibus eorum.

9 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad montem sanctitatis ejus: quia sanctus *est* Jehova Deus noster.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode est* ἐπαινετικὴ *continens hortationem ad laudes Dei, Amœbæis tribus clausulis repetitam,a tribus argumentis: primum est ab amplitudine & potentia infinita regni tribus primis versibus; secundum,a beneficentia,justitia,& gratia in populum Dei collata per Christum,duobus versibus;tertium,ab exemplo majorum,inde ad finem usque.* Commoveantur] *id est, serio timore perculsi compareantur ad Christum regem suum agnoscendum.* Insidens Cerubinis] *id est,ille ipse Deus qui Jisraëlitis præsentem se aspectabilem fecit,& responsa dedit,Exodi 25.22.sic proleptice hoc ver.comprehendit psaltes duo sequentia documenta.* Nutet terra] *id est,contremiscat a præsentia ejus.quasi dicat,res omnes creatæ,animatæ, atque inanimæ perculsæ præsentia ejus exhibeant ei summam reverentiam.* 2 Regnat Jehova] *id est,nunc demum Christus demonstrat se tam gentium,quàm Judæorum regem esse.* 4 Tu quoque] *secundus locus a beneficentia,ut dictum est in ver.primum.* Robustissime rex] *id est,qui es robur ipsissimum, & de tuo regibus servisque tuis suppeditas robur.* In Jahhakobo] *id est,in Ecclesia tua,quæ olim definiebatur Jahhakobi sive Jisraëlis nomine.* 5 Scabellum pedum ejus] *id est,ad solum usque vel pavimentum templi,cui dicuntur esse tanquam impositi pedes Jehovæ insidentis Cerubinis; ut 1.Chronic.28.2.* 6 Moschem & Aharonem] *tertius locus ab exemplo; quo ostendit psaltes meritò ab Ecclesia Catholica Christum regem prædicandum esse per comparationem minoris,hoc modo: si intercedente Mosche & sacerdotio Levitico Deus populum Jisraëlis prosecutus est summis beneficiis,exaudiens eos, alloquens,condonans,& parcens in gravissimis offensionibus: quantò magis prædicandum est regnum Christi filii & hæredis in domo Dei,qui sacerdotio æterno nos conciliavit patri? Hoc autem genus argumentationis in Epistola ad Hebræos copiosè exponitur.* 8 Jehova Deus noster] *emphatica apostrophe ad Deum; qua propheta ostendit eum populi misertum esse pro veritate fœderis sui, mera sua gratia.*

PSALMUS C.

Psaltes Ecclesiam ad laudes Dei hortatur propter gratuitam electionem,vocationem,& beneficentiam constantem ipsius.

1 *PSALMUS pro gratiarum actione: Clangite Jehovę *omnes *incolæ* terræ.

2 Colite Jehovam cum lætitia, venite in conspectum ejus cum cantu.

3 Agnoscite Jehovam *esse Deum, ipsum effecisse nos(*non autem nos ipsos) populum suum & gregem pastus sui.

4 Ingredimini portas ejus cum gratiarum actione,atria ejus cum laude: gratias agite ei, benedicite nomini ejus.

5 Nam bonus *est* Jehova, in seculum *est* benignitas ejus,& usque ad [a] generationem quaque *fides ejus.

[a] Heb. *generationem & generationē.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus hic eucharisticus hortatur Ecclesiam ad colendum & prædicandum Deum, duobus argumentis: unum est gratuita electio & vocatio nostra in communionem fœderis cum Deo, usque ad ver.3.alterum est perpetuus & constans beneficiorum fructus,ex quo vocationis divinæ facti sumus participes,ver.4.& 5.* Omnes incolæ terræ] *tam gentes,quàm Judæi: ut interpretatur Apostolus ad Rom.15.* 3 Esse Deum] *id est,authorem fœderis & dominum nostrum.* Non autem nos ipsos] *id est, nos nulla justitiâ nostrâ,aut recto animo dignitatem hanc nobis comparasse; sed ex gratuita ipsius benevolentia factum esse ut simus ipsi filii.vide Deut.7.7.& 9.4.& sequentibus.* 5 Fides] *id est,constantia ad bonitatem & benignitatem communicandam cum Ecclesia.*

PSALMUS CI.

David rex factus Deo spondet se procuraturum sanctificationem suam,consilii,comitatus sui, totius regni,& Ecclesię.

1 *DAVIDIS psalmus. *Benignitatem & jus canam: tibi,ô Jehova,psallam.

2 *Animadvertam *viâ integrâ, quando *venturus sis ad me: continenter ambulabo in integritate [a] animi mei, [b]* intra domum meam.

3 Non proponam mihi ob oculos rem nefariam: [c] factum *declinantium odi,non adhęrebit mihi.

4 *Animus perversus recedet a me; malum non agnoscam.

5 *Linguâ lędentem clam proximum suum, *ipsum excindam: elatum oculis, & [d] tumentem animo,ipsum non potero *ferre*.

6 *Oculi mei *attendent* ad veraces terrę, ut consideant mecum: ambulans via integra, is ministra-

[a] Heb. *cordis sic vers.4.&,5.*
[b] Heb. *in medio domus: sic infrà ver.7.*
[c] Heb. *facere: infinitivus pro nomine.*
[d] Heb. *latum corde.*

ministrabit mihi.

7 Non habitabit intra domum meam faciens dolum, loquens mendacia non stabilietur coram oculis meis.

8 ᵃSingulis matutinis excindam omnes improbos terræ, ad rescindendum a civitate Jehovæ omnes operarios iniquitatis.

ANNOTATIO.

1 Davidis psalmus] *Psalmus est didascalicus, quo David in regno constitutus Deo solenniter vovet se efficio suo fideliter defuncturũ: constat itaque duabus partibus: exordio, quo profitetur David se hoc solenni cantico obstrictũ iri ad præstandũ officium suum vers.1. deinde narratione, sive expositione singularis officii quod promittit Deo, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide non ante susceptum regnum conscriptus esse, sed postquam rex confirmatus est; quo tempore ea constituit quæ ad cultum Dei & civilem administrationem pertinebant.* Benignitatem & jus] *id est, duo hæc me procuraturum spondeo Domino, tum ut benignitas a me popularibus meis prosit, tum ut jus adversus improbos exerceatur: quæ duæ sunt verorum principum laudes: vide 2. Schem. 9. 1.* 2 Animadvertam] *narratio, sive expositio officii quod David vovebat Domino, constans ex tribus partibus: prima est de instituto & vita ipsius regis, a vers. 2. ad 5. secunda, de instituto regalis consilii, comitatus, & ministerii, a vers. 5. ad 8. tertia, de castigatione improborum, & purgatione totius regni per severam observationem disciplinæ civilis & Ecclesiasticæ, vers. 8.* Via integra] *id est, quàm integerrimè potero.* Venturus sis ad me] *id est, me recepturus ad te ex hac vita, aut alioqui rationem exacturus administrationis meæ. quasi dicat, semper attendam ad finem meum, ut cautè & religiosè ambulem.* Intra domum] *id est, etiam clàm intra privatos parietes.* 3 Declinantium] *a via recta, cujus meminit superiore versu.* 4 Animus perversus] *id est, dabo operam ut deponam veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & quod semel deposuero amplius non invadat me.* 5 Lingua lædentem] *id est, maledicos atq; maleficos depellam a me: secunda pars.* 6 Oculi mei] *id est, bonos consiliarios atq; administros sollicitè adhibebo.* 8 Singulis matutinis] *tertia pars: id est, indesinenter regnum, regiam, Ecclesiamq; purgabo a malo.*

PSALMUS CII.

Ecclesia in captivitate diu versata Deum supplicat: suas calamitates, ærumnasq; proponit; se ipsam confirmat recordatione naturæ & promissionum Dei, quarum complementum prædicat fore in adventu Christi, & communi vocatione gentium: itaque Deum orat ut suæ naturæ, promissionis, & gloriæ recordatus Ecclesiam conservet, eiq; benedicat in æternum.

1ᵃ ORATIOᵃ pro paupere; cùmᵃ obruitur, ante Jehovam effundente meditationem suam.

2 ᵃJehova, audi orationem meam; & vociferatio mea ad te perveniat.

3 Ne abscondas faciem tuam a me, quo die est angustia mihi: inclina ad me aurem tuam, quo die inclamo;ᵃ festinanter exaudi me.

4 ᵃNam consumuntur ut fumus dies mei, & ossa mea ut focus exardescunt.

5 Percussum tanquam herba exarescit cor meum; quiaᵃ obliviscor comedere cibum meum.

6 ᵃPræ voce gemitus mei, adhærescit os meum carni meæ.

7 ᵃSimilis sum plateæ deserti; sum tanquã bubo vastitatum.

8 ᵇ Assiduè sum similis passeri solitario in tecto.

9 Toto die probro afficiunt me inimici mei; insanientes contra me,ᵃper me jurant.

10 Namᵃ cinerem tanquam panem comedo, & potiones meas cum fletu misceo,

11 Propter indignationem tuam, & ferventem iram tuam:ᵃ quia sustulisti me, & abjecisti me.

12 Dies mei similes suntᵃ umbrę inclinatæ: & ego sicut herba exarui.

13 ᵃTu autem Jehova in seculum permanes, & recordatio tui ᶜ in quamque generationem.

14 ᵃTuᵈ surgens misereberis Tzijonis: quia tempus est faciendi gratiam ei, quia advenit statum tempus,

15 ᵃQuo delectentur servi tuiᵃ lapidibus ejus, & pulveri ejusᵃ gratiam faciant.

16 ᵃ Ut revereantur gentes nomen Jehovæ, & omnes reges terræ honorem tuum;

17 Cùm ædificansᵃ Jehova Tzijonem, apparuerit in honore suo,

18 Respexerit ad orationemᵃ nudatissimi, & ᵃnon spreverit orationem eorum.

19 ᵃ Conscribatur hocᵃ in generationem posteram, utᵃ populus recreatus, laudet Jah:

20 Quòd prospectaverit ex alto *loco* sanctitatis suæ, Jehova e cœlis in terram intuitus sit,

21 Ad exaudiendum suspirium vincti, ad solvendum ᵉ eos qui jam traduntur morti;

22 Ut enarrentᵃ Tzijone nomen Jehovæ, & laudem ejus Jeruschalamis:

23 ᵃCongregantibus se populis simul, & regnis ad colendumᵃ Jehovam,

24 ᵃ *Qui* affligensᵃ hac via vires meas, curtat dies meos.

25 ᵃDico *itaq;*, mi Deus fortis,ᵃne auferas me ᶠᵃmediis diebus meis: ᵍᵃper generationem æternam *sunt* anni tui:

26 ᵃ Antè *quàm* terrã fundasses, & opus manuum tuarum *essent* cœli.

27 Ista peritura sunt, tu autẽ permanes: ista, inquam, omnia ut vestimentum veterascent, ut indumentum mutabis ea atq; mutabuntur.

28 Tu verò idem es, & anni tui non finiuntur.

29 ᵃFilii servorum tuorum habitent, & semen eorum stabiliatur coram te.

ᵃ Heb. *festina exaudi.*

ᵇ Heb. *assiduus sum ut sim sicut passer.*

ᶜ Heb. *in generationem & generationem.*

ᵈ Heb. *surges misereberis.*

ᵉ Heb. *filios mortis: ut psal. 79. 11.*

ᶠ Heb. *in medio dierum meorum.*

ᵍ Heb. *& generatione & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Oratio]*hujus orationis(quam Danielem aut alium prophetam scripsisse sub finem deportationis Babylonicæ verisimile est)partes sunt quatuor : prima est exordium audientiam faciens,vers.2.& 3.secunda, expostulatio sive narratio mali quo obruebatur Jisraël,usque ad vers.13.tertia,propositio argumentorum quibus confirmatur animus ad sollicitandum & expectandum Deum,inde usque ad vers.25 postrema,conclusio petitoria ad finem usque.* Pro paupere] *nimirum populo Jisraëlis solitario, nudo,vincto & versante in morte præsentissima apud Babylonios.* Obruitur]*ut psal.61.3.* 2 Jehova] *exordium,ut modò dictum est.* 4 Nam]*expostulatio,sive narratio malorum quæ perpetiebatur populus : sunt autem illius tres loci; primus a vanitate & imbecillitate ipsius,tribus versibus; secundus, ab improbitate aliorum miseros perfidè destituentium,tribus alteris; tertius,ab ira & plagis inflictis a Deo,a vers.10. ad 13.* 5 Oblivi$cor]*id est,tam graviter premor angustiis ; ut non recordetur animus, sed fastidiat cibum.* 6 Præ voce gemitus] *id est,diuturnitate malorum clamorumq; emacior atq; exhaurior: sic Ijobi 19. 20.* 7 Similis sum] *id est,ab omnibus relictus sum,duobus versibus; & omnibus exosus,vers.9.* 9 Per me jurant] *id est,faciunt de nomine meo juramenti & execrationis formulam: sic Num.5.27. & Jeschahh. 65.15.* 10 Cinerem tanquam panem] *id est,in terram dejectus sum miser : hyperbole noëmatica.* 11 Quia sustulisti me]*id est,gravissimè & valentissimè abjecisti me : ut cùm non molli remissoq; brachio,sed elato aliquid vibratur aut detorquetur in terram : metaphora.* 12 Umbra inclinata] *id est, propè est ut occidam,quemadmodum occidente sole maximè sunt umbræ & inclinatissimæ.* 13 Tu autem Jehova] *tertia pars psalmi, propositio argumentorum quibus fideles confirmantur & adducuntur ad invocandum Deum. Sunt autem argumenta duo ; unum,a natura Dei constante ; alterum,a gloria ejus: quæ duo proleptice hoc versu posita in sequentibus ex ordine explicantur.* 14 Tu surgens] *explicatio prioris argumenti a constante tum natura Dei qua est misericors , tum promissionibus quas antè fecerat populo de restitutione post annos septuaginta, Jirmejæ 25.& 29.10.postremo a fine, ut innotescat Deus; vers.16.& sequentibus.* 15 Quo delectentur] *id est,quo populus tuus expectatione sua fruatur, & terram(quæ nunc desolata jacet) antiquo honori cultuiq; restituat.* Lapidibus] *id est structura redintegrata:synecdoche.* Gratiam faciant] *id est,desertam terram & quasi lugentem recreent:prosopopœia.* 16 Ut revereantur]*finis petitionis,gloriæ Dei illustratio; quæ tenuiter quidem effecta est in restitutione populi ; sed perfectè adventu Christi,vocatione gentium,& instauratione Ecclesiæ catholicæ absoluta : quo sequentia omnia pertinent.* 17 Jehova]*Christus,ut infrà vers.23.* 18 Nudatissimi]*id est, deserti ab omnibus, abjecti,& egentis populi, hanc vocem propter antecedentia & sequentia, ipsiusq; vocis etymon sic visum est accipere.* Non spreverit] *id est acceperit: litotes.* 19 Conscribatur]*explicatio posterioris argumenti a gloria Dei quæ tenuibus illis principiis fuit in Ecclesiam Christi diffundenda : prout restitutio populi ex deportatione Babylonica figura fuit & documentum restitutionis per Christum.* In generationem posteram]*id est,ad utilitatem & documentum Ecclesiæ Christi, cujus dies ultimi sive posteri appellantur,ut Jeschahh.2.2.& Hebr.1.1.* Populus recreatus] *id est , Ecclesia instaurata, restitutaq; a Christo.* 22 Tzijone] *id est,in Ecclesia : vide psalm.2.6.* 23 Congregantibus]*id est, Ecclesia sive cœtu fidelium ex omnibus gentibus convocato,adunatoq; per Christũ: cujus sanguine ex utrisque factum est unum corpus, Ephes.2.13 & 14.* Jehovam] *id est, Christum liberatorem suum, de quo vers.20.& 21.* 24 Qui affligens] *id est,qui idem nunc ad tempus author est præsentis calamitatis meæ,qua jamjam videor moriturus.* Hac via] *id est, laceratione ac modo.* 25 Dico itaque] *ultima pars psalmi,continens deprecationem præsentis mali,hoc versu ; & precationem sempiterni boni,vers.ultimo : ducto argumento a constante natura Dei,de quo suprà vers 13.& sequentibus .* Ne auferas me] *id est,ne sinas me evanescere ; sed pro misericordia tua gratiam fac mihi,ut suprà vers. 14. sic compellat Ecclesia Christum servatorem suum.* Mediis diebus] *id est,casu præpropero & præveniente nos , antequam tempus præstitutum promissionum tuarum evenerit ; ut suprà vers.14.* Per generationem] *id est,tu sempiternus es,ac proinde filios in æternum gignis: humanitus dictum.* 26 Antequàm] *explicatio sive exornatio æternitatis Dei a comparatione rerum creatarum ; sive in præteritum tempus , quo Deus omnes res creatas præcessisse dicitur,hoc versu ; sive in futurum,quo dicitur permansurus illis pereuntibus,duobus sequentibus.* 29 Filii servorum tuorum] *id est, vera & germana Ecclesiæ tuæ membra conserventur in æternum virtute tua, & tibi curæ sint.*

PSALMUS CIII.

David seipsum ad benedicendum Deo excitans recenset gratiam illius erga se,& erga Ecclesiam totam verbo,operibusq; testatam, ac postremò erga res omnes creatas potente ipsius regno demonstratam : ideoq; res omnes creatas in cœlo & in terra invitat ad Dei laudes secum prædicandas.

1 ODE Davidis. Benedic anima mea Jehovæ, & omnia intestina mea nomini sanctitatis ejus.

2 Benedic anima mea Jehovæ:& ne obliviscaris [a] ullius beneficiorum ejus:

3 Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui medetur omnibus morbis tuis :

4 Qui vendicat a fovea vitam tuam , qui circumtegit te benignitate & miserationibus.

5 Quo satiante bonis quibusq; os tuum; [b] servas te recentem, tanquam aquila, *tanquam* pueritia tua.

6 Facit [c] quæ justa sunt Jehova, & judicia omnibus oppressis.

7 Notas facit vias suas Moschi,posteris Jisraëlis actiones suas,

8 Misericors & gratiosus Jehova, longanimis,& multus benignitate,

9 Non in æternum litigat, neque in seculum *iram* asservat;

10 Non secundum peccata nostra facit nobis,neque secundum iniquitates nostras refert.

[a] Heb.*omnium.*

[b] Heb.*renovas te.*

[c] Heb.*justitias.*

Exod.34.6. Nechemja.9.17 & psal.86.15.

fert nobis;

11 Sed[c] quàm alti sunt cœli supra terram, prævalet benignitas ejus erga timentes eum:

12 Quàm longè abest oriens ab occidente, longè amovet a nobis defectiones nostras.

13 [e]Ut miseretur pater filiorum, miseretur Jehova timentium ipsum.

14 [a]Nam ipse novit [b]figmentum nostrũ, memor pulverem nos esse.

15 Ipsius mortalis similes fœno dies esse; sicut flos agri, sic florere *ipsum.*

16 Quum ventus pervadit ipsum, mox non esse; [c][d]neque agnosci ipsum amplius a loco suo.

d Heb. neque agnosci ipsum amplius locus suus: nos passiva voce fugimus amphiboliam.

17 At benignitas Jehovæ inde a seculo usque in seculum *est* erga timentes ipsum, & justitia ejus erga filios filiorum:

Deut. 7.9. Gene. 13.

18 Erga observantes fœdus ipsius, & erga memores mandatorum ejus ad faciendum ea.

19 [e]Jehova in cœlis stabilivit solium suum, & regnum ipsius in omnia dominium habet.

20 [f]Benedicite Jehovæ, angeli ejus; valentissimi robore, efficientes verbum ejus, auscultantes voci verbi ejus.

21 Benedicite Jehovæ omnes [g]exercitus ejus, [h]ministri ejus facientes placitum ejus.

22 Benedicite Jehovæ [i]omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus; benedic anima mea Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est* ἐπαινετική, *generis (ut vocant)* κυκλοειδοῦς, *continens exordium sive propositionem laudis, duobus versibus; narrationem argumentorum ad laudem Dei pertinentium, a versu 3. ad 20. & conclusionem hortatoriam ad laudes Dei prædicandas, in fine. Sunt autem quatuor sequentes Psalmi certo consilio adjuncti, ut uno contextu haberet Ecclesia laudationum Dei argumenta, tum ordinaria erga Ecclesiam, hoc Psal. & res omnes creatas, Psal. 104. tum extraordinaria, sive erga Ecclesiam beneficiorum castigationumq́ nomine. Psalm. 105. & 106. sive erga omnes, Psalmo 107.* 2 Benedic anima mea] *exordium, quo seipsum excitat, hortaturq́ propheta ad benedicendum Deo ex toto corde, toto animo, totisq́ viribus.* Beneficiorum] *quæ totidem sunt argumenta laudis sequentibus exposita: sic transitur ad narrationem sive recensionem beneficiorum Dei.* 3 Qui condonat] *narratio sive recensio beneficiorum Dei, primùm singularium erga prophetam ipsum, tribus versibus; deinde communium erga Ecclesiam totam, a vers. 6. ad 19. postremò universalium erga res omnes creatas, vers. 19.* 5 Quo satiante] *id est, qui animum tuum ita alit & fovet beneficiis, ut semper sit vegetus & recens, infractusq́ permaneat ab omnibus incommodis. Quamobrem hæc firma piorum constitutio cum vegeta aquilarum senectute comparatur, quæ a natura sunt vivacissimæ, & amplius adhuc victuræ essent (adeo sunt vegeto corpore) nisi superius rostrum illarum aduncum senio succrescens curvitate sua rostrum inferius constringeret, unde sit ut aquilæ conficiantur inedia: vide Aristot. libro 9. de historia animalium cap. 22. & Plinium libro 10. cap. 3.* Pueritia tua] *id est, ita recentem servas, ut si de integro natus & puer factus esses: simile est eodem pertinens Judic. 5.21.* 6 Facit quæ] *alter locus beneficiorum communiter ad Ecclesiam pertinentium, cujus partes sunt benefacta, hoc vers. & documenta, sequente versu.* Quæ justa sunt] *vide suprà psalm. 97.2.* 8 Misericors] *explicatio actionum Dei quas modò nominavit, maximè verò gratiæ & misericordiæ erga Ecclesiam, qua Deus dicitur remittere iram, pœnas, & peccata, & omnia nobis paternè condonare, misertus nostri & suæ gloriæ rationem habens, hæc usque ad vers. 19.* 9 Non in æternum] *explicatio gratiæ Dei, quam superiore vers. dixerat.* Iram asservat] *similem locutionem vide Levit. 19.18. & Nachum. 1.2.* 11 Quàm alti sunt cœli] *elegantes similitudines duæ a rebus aspectabilibus sumptæ, ad amplificandum Dei gratiam & misericordiam, quasi dicat, altior est illa, latior, & profundior quàm totus mundus, qua suos bonis cumulat & abercet mala.* 13 Ut miseretur] *explicatione misericordiæ, quam nominaverat psaltes vers. 8. a comparatione patris.* 14 Nam ipse novit] *ætiologia misericordiæ Dei erga nos, continens causas duas, notitiam miseriæ nostræ, tribus versibus, & constantem ipsius naturam in benignitate, justitiaq́ conferenda ex fœdere cum Ecclesia inito per Christum, versu 17. & 18.* Figmentum] *id est, quasi figulinam & fragilem constitutionem nostram, ut sequentibus exponitur.* 16 Neque agnosci] *ut Ijobi 7.10.* 19 Jehova] *tertium argumentorum genus ad laudem Dei pertinentium, nimirum dominatus ejus universalis in cœlo & in terra.* 20 Benedicite Jehovæ] *Conclusio, qua provocat ad laudes Dei primùm res omnes creatas, duobus versibus; deinde omnia facta ejus, & postremò suum ipsius animum, versu ultimo.* 21 Exercitus ejus] *ut Genes. 2.1.* Ministri ejus facientes] *id est, quæcunq́ res creatæ vos comparatis ad placita ejus exequenda, sive animatæ, sive inanimæ, ut psalm. sequente vers. 4.* 22 Omnia opera ejus] *id est, personæ, res, facta, quæcunque creavit aut facit, omnia Dei laudes vestris modis & facultatibus testatas facite.*

PSALMUS CIIII.

Psaltes seipsum ad Deum laudandum concitans, enarrat argumenta laudis ejus a rebus creatis: itaque ordinem creationis cœli & terræ, & dispositionem ex parte attingens; administrationem rerum dispositarum a Deo & usum earum quem creaturæ percipiunt in aere, terra, & mari, omniumq́ conservationem a Deo factam exponit: postremò omnia secum ad prædicandas Dei laudes hortatur, & contrà venientibus malè precatur.

1 [a]BENEDIC anima mea Jehovæ, Jehova Deus mi, magnus es valde, magnificentiam & decorem [b]induisti,

2 [c]Amiciens te luce tanquam panno, extendens cœlos tanquam aulæum.

3 Qui contignat aquis [d]cœnacula sua, qui

ibid. vers. 6. qui disponit densas nubes in vehiculum suũ, qui itat super' alas venti.

Hebr.1. 7. 4 'Qui facit angelos suos ventos, ministros suos'ignem flammantem.

5 Fundavit terram super bases ejus, ne dimovêretur' in seculum & perpetuum.

Gene.1.2. 6 Abysso ut indumento operueras eam supra montes stantibus aquis:

ibid. ver. 6. 7 Ex' increpatione tua diffugerunt, a voce tonitru tui accelerarũt *fugam.*

8 'Conscenderunt *per* montes, descenderũt *per* convalles; in locum quem fundaveras ipsis.

9 'Terminum opposuisti, ne transeant; ne revertantur ad operiendum terram.

10 'Qui emittis fontes per valles, *ut* inter montes ambulent,

11 Potum præbeant omnibus animantibus agri, frangant onagri sitim suam,

12 Juxta illos volatilia cœli habitent, e medio frondium edentia vocem.

13 'Qui irrigat montes e'cœnaculis suis,'ut a fructu operum tuorum satietur terra.

14 Faciens ut germinet fœnum ad jumenti, & herba ad hominis [a] usum: ut depromant cibum e terra:

15 'Qui vino lætificat cor mortalis [b] nitidam efficit faciem oleo; & cibo cor mortalis fulcit:

16 'Satiantur arbores Jehovæ, cedri Libani quas plantavit:

17 (Ubi aviculæ nidificent)' abietes domicilia ciconiæ,

18 'Montes excelsissimi [c] rupicaprarum, petræ [d] montanorum murium perfugium.

19 '[e] Statuit lunam'in stata tempora, solem agnoscentem occasum suum.

[a] Heb. *ministerium.*

[b] Heb. *nitidam efficiendo.*

[c] Heb. *rupicapris.*

[d] Heb. *montanis muribus.*

[e] Heb. *facit.*

20 Disponis tenebras, ut sit nox: qua erepũt omnia animantia sylvæ;

21 Juvenes leones' rugientes ad prædam, & quidem quęrendo a Deo forti escam suam.

22 Exorto sole recipiunt se, & in lustris suis recubant:

23 Prodit homo ad opus suum, & ad culturam suam usq; ad vesperam.

24 'Quàm ampla sunt opera tua, ô Jehova! quàm ea omnia [f] sapienter fecisti! quàm plena est terra'possessione tua!

25 'In ipso mari magno & [g] spatioso; illic reptilia *sunt* atque innumera, animantia parva cum magnis.

26 Illic naves ambulant;'balæna quam formasti, ludendo in eo.

27 'Omnia ista in te expectationem habent, ut des escam ipsorum tempore suo

28 Te dante ipsis colligunt, aperiente manum tuam satiantur bono:

29 Abscondente faciem tuam conturbantur, recipiente spiritum eorum expirant, & in pulverem suum revertuntur:

30 Emittente spiritum tuum' recreantur: denique renovas faciem terræ.

31 'Sit honor Jehovæ in seculum,' lætetur Jehova in operibus suis:

32 Quo intuentę terram, tremit illa; attingente ipsos montes, fumant,

33 Canam Jehovæ in vita mea: psallam Deo meo quantisper ero.

34 'Suavis erit de eo meditatio mea, ego lætabor in Jehova:

35 Deficiant peccatores a terra, & improbi amplius non sint: benedic anima mea Jehovæ,'halelu-jah.

[f] Heb. *in sapientia.*

[g] Heb. *lato spatiis.*

ANNOTATIO.

1 Benedic anima mea] *Ode est* ἐπαινετική, *quam non dubitamus a Davide conscriptam esse, & superiori odę de industria conjunctam, velut cohærentem argumento. Constat autem ex tribus summatim partibus: prima est exordium sive propositio totius argumenti, vers.* 1. *secunda, narratio argumentorũ ad laudem Dei pertinentium a naturæ constitutione & conservatione, a vers.* 2. *ad* 31. *tertia, conclusio a benedictione Dei, inde ad finem usque. Sunt autem hujus exordii membra duo; unum, quo seipsum comparat psaltes; alterum, quo orationem ad Deum dirigit, & proponit magnificentiam ejus ab operibus, quibus quasi speciosis ornamentis dicitur circumvestiri Deus.* Induisti] *humanitus dictum: ut sequentia ferè omnia attributa Deo.* 2 Amiciens] *narratio naturalium argumentorum ad Dei laudes pertinentium; non sigillatim quidem omnia explicans; sed generatim & certis exemplis complectens documenta gloriæ Dei. Sunt autem ea aut creationis, cujus exponuntur opera tribus primis diebus effecta a Deo, usque ad vers.* 10. *aut ordinariæ administrationis in cœlo, terra, & mari, inde usque ad vers.* 27 *aut denique conservationis, usque ad vers.* 31. *In operibus porrò creationis recensentur primùm res superiores, usque ad vers.* 5. *deinde inferiores, de terra & aqua, usque ad* 10. *quibus omnibus ornari Deus dicitur humanitus, tanquam rex magnificus intus & foris omnibus instructus quæ ad cultum regalem pertinent, & stipatus valentissimo satellitio.* 3 Cænacula sua] *id est regionem aëris, velut in cænacula nubibus distinctam.* Alas venti] *ut suprà psal.* 18.11 *& Jeschahh* 19.1. 4 Qui facit] *id est, ventis & igne utitur nuntiis, administrisq́ voluntatis & judiciorum suorum; adeò ut angelorum quoque appellationem jure obtineant.* Ignem flammantem] *id est, coruscationes, fulgura & similia æthereæ.* 5 In seculum] *id est, tantisper dum seculum duraturum est, immota maneat; cùm alia levitate sua huc illuc deferantur.* 7 Increpatione] *id est, mandato Dei velut intonante, quòd habetur Genes.* 1.6. 8 Conscenderunt] *id est, dictum ac factum est: cùm primùm mandavit Deus, præcipites aquæ in suas stationes devenerunt, neque obstiterunt adversi montes, convalles, aut aliud quicquam, quin mandato Dei confestim obtemperarent.*
9 Terminum opposuisti] *ut Ijobi* 38.10. *& Jirmejæ* 5.22. *hoc autem de ordine naturæ accipiendum est: nam diluvium extra ordinem accidit: Genes.*7. 10 Qui emittis] *transitio ad secundum narrationis locum, de administratione ordinaria Dei: ubi agitur de usu primùm aquarum inferiorum & superiorum, usque ad vers.* 19. *deinde diei & noctis, a vers.* 19. *ad* 25. *& postremò maris, vers.* 25. *&* 26.
13 Qui irrigat] *hactenus de aqua fontana: nunc de aqua pluvia, & nubium distillatione.* Cænaculis suis] *de quibus suprà vers.* 3. Ut a fructu] *id est, at homines & animantia singula comedant de fructibus terræ.*

terræ quos tuum opus suppeditat: metonymia, sic accipiendum esse sequentes versus commonstrant, in quibus primùm de voluntariis & insativis plantis, vers. 14. posteà de sativis & cultura hominis provenientibus, vers. 15. denique de omnibus universè agitur usque ad vers. 19. 15 Qui vino] *id est, qui gratiosè largitur hominibus non tantùm vitam, sed etiam subsidia vitæ quælibet: sive necessaria, ut panis est; sive utilia, ut vinum; sive jucunda & ad ornatum voluptatemq; pertinentia, ut sunt unguenta ex oleo.* 16 Satiantur] *id est, cujus opere aluntur abundè insativæ plantæ, non ab hominibus, sed a Deo positæ & cultæ: quod genus plantarum eas ferè superat amplitudine quæ seruntur arte.* 17 Abietes] *Hhebraicam hysterosin & pleonasmum relativi cum antecedente in hoc sermone frequentissimum evidentiæ causa sustulimus.* 18 Montes excelsissimi] *id est, cujus opere etiam asperrima & horrentia loca satiantur.* 19 Statuit lunam] *id est, lunam & solem disponit, ut noctis & diei instrumenta essent, quorum usus in sequentibus explicatur, usq; ad vers. 25.* In stata tempora] *de quibus Genes. 1. 14.* 21 Rugientes] *id est, rugitu suo tanquam voce escam exoptantes a Deo; quod sequens epexegesis ostendit.* 24 Quàm ampla sunt] *exclamatio conjuncta admirationi; in quam propheta irrumpit, postquam observavit usus tam mirificos administrationis Dei. Eam autem commendat tribus nominibus, a potentia maxima, sapientia & innumerabilitate operum Dei.* Possessione tua] *id est, rebus quas possides & regis, ut possessor justus.* 25 In ipso mari] *tertia pars administrationis Dei, spectans mare & quæ sunt in eo: ut observatum est suprà vers. 10.* 26 Balæna] *vide Ijobi. 41* 27 Omnia ista] *terrestria, aëria, & aquatilia: tertius narrationis locus de rerum conservatione, ut dictum est in vers. 10.* 30 Recreantur] *id est, propagatione seminis quasi de integro creantur, & renovantur rerum creatarum formæ.* 31 Sit honor Jehovę] *conclusio a laudatione Dei, cujus tria sunt membra; primum est, generalis provocatio rerum creatarum ad laudem tribuendam Deo, duobus versibus: secundum, singularis professio laudis quã suo nomine psaltes attribuit Deo, vers. 33. & 34. ultimum, improborum excidium, eorumq; omnium qui Dei laudibus adversantur, vers. ultimo: quæ tria clauduntur hortatione eadem quæ habetur in principio psalmi.* Lætetur Jehova] *id est, res omnes creatæ ita laborent in promovendo honore Dei, ut ipsis delectetur Deus: & revereantur potentiam ejus; quæ alioqui solo intuitu vel contactu perderet etiam valentissimas ipsarũ, nisi honorarẽt Deum; sequente versu.* 34 Suavis erit] *id est, ex animo lætissimo & alacerrimo honorem ei tribuam, adductus suavitate ipsius & beneficiorũ quæ ab ipso accipimus: ad hanc interpretationem nos adducit sequentis membri comparatio.* 35 Hhalelu-jah] *id est, laudate Jah: sed Hhebræas voces quia olim in vetere Ecclesiæ & Apostolorum scriptis servata sunt, similiter servare placuit: ut Apocalyps. 19. vers. 1. 3. & sequentibus.*

Psalmus CV.

David hortatur Ecclesiam Dei ad celebrandum & colendum ipsum, tum propter gratuitum fœdus cum ipsis a Deo initum, tum propter singularia illa Dei beneficia quæ ab ipso populus accepit, inde a fœdere cum Abrahamo inito. Quamobrem illis summatim & ordine expositis, docet omnia accepta esse ferenda gratuitæ promissioni Dei, & agnoscenda sancto ac fideli obsequio.

1. Chronic. 16. 8.

1 CELEBRATE Jehovam, proclamate nomen ejus; notas facite in populis actiones ejus.

2 Canite ei, psallite ei; confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

a Heb. *sanctitatis ejus:* b Heb. *cor.*

3 Laudibus vos efferte in nomine [a] sancto ejus, lætetur [b] animus quærentium Jehovam.

4 Requirite Jehovam & robur ejus; quærite faciem ejus jugiter.

5 Recordamini mirabilium ejus quæ fecit; prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus,

6 O semen Abrahami servi ejus, ô electi ejus filii Jahhakobi.

7 Hic *est* Jehova Deus noster, in tota terra judicia ejus *sunt.*

8 Recordatur in seculum fœderis sui, verbi *quod* prçcepit in mille generationes,

Gene. 26. 3. Gen. 28. 13. & 35. 11. c Heb. *seculi.*

9 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramenti sui *præstiti* Jitzchako,

10 Quod præstitit Jahhakobo in statutum, Jisraëli *in* fœdus [c] perpetuum.

Gene. 13. 15. & 15. 7. d Heb. *numeri: ut Gene.* 34. 30. e Heb. *homini.*

11 Dicendo, tibi daturus sum terram Cenahhani; funiculum possessionis vestræ.

12 Quãvis essent homines [d] pauci, planè pauci & inquilini in ea,

13 Itarentq; a gente in gentem, a regno in populum alium:

14 Non permisit [e] cuiquam opprimere eos, etiam reprehendit propter eos reges:

Gene. 13. & 26. & 31. Gene. 42.

15 Ne attingitote (*inquiens*) unctos meos, & prophetas meos ne afficitote malo.

16 Cùm advocans famem super terram, omnem scipionem panis fregit;

f Heb. *in servum.* Gene. 37. & 45. 5. & 7. & 50. 20. g Heb. *anima ipsius.*

17 Miserat ante eos virum præstantem; *qui* [f] ad servitutem venditus erat, Josephum:

18 Cujus pedem afflixerunt cõpede, ferrum subivit [g] ipse,

19 Usq; ad tempus quo erat adventurũ verbum ipsius: sermo Jehovç probavit eum:

Gene. 41. 14 Ibidem. ver. 40.

20 Mittens rex expediri jussit eum, & dominator populorum idem solvit eum:

21 Prçposuit eum dominum familiæ suç, & dominatorem in totam possessionem suam:

22 Ut vinciret principes ejus ex animo suo, & seniores ejus informaret.

Gene. 46.

23 Deinde venit Jisraël in Ægyptum, & Jahhakob peregrinatus est in regione Chami.

Exo. 1. 7. & sequentib.

24 Ubi cùm fecisset Deus ut fœtificaret populus suus valde, & potentiorem eum effecisset hostibus suis;

h Heb. *cor.*

25 Mutavit [h] animum istorum ut odio haberent populum suum; ut machinarentur contra servos suos.

Exo. 3. & 4.

26 Misit Moschem servum suum, Aharonem quem elegerat.

27 Qui proposuerunt apud eos verba signorum ejus, & prodigiorum in regione Chami.

Exod. 10. 21 — 28 Misit tenebras, & obtenebrarunt eam; neque rebellarunt *signa* contra verbum ejus.
Exod. 7. 23. — 29 Mutaverat aquas illorum in sanguinem, & morte affecerat pisces eorum.
Exod. 8. 6. — 30 Abundè produxerat terra illorum ranas, invadentes penetralia regum illorum.
Exo. 8. 17. & 24. — 31 Simulac edixit, advenerat colluvies animalium; pediculi in totum terminum eorum.
Exodi. 9. 23. [i] Heb. *flammarum.* — 32 Reddiderat pluvias eorum grandinem, ignem [i] maximè flammantem in regione illorum:
33 Quibus percussit vites illorum, & ficus illorum; confregitque arbores termini illorum.
Exod. 10. 13 — 34 Simulac edixit, advenerat locusta; & melolontha, eaque innumera:
Exod. 12. 29 — 35 Quæ comedit omnem herbam regionis eorum, comeditq; fructum terræ illorum.
36 Tandem percussit omne primogenitum in regione illorum, principium omnis potentiæ illorum.
Exod. 12. 35 & 12. 38. & seq. — 37 Tum eduxit eos cum argẽto & auro, nec fuit in tribubus ejus qui labaret.
38 Lætati sunt Ægyptii cùm exirent hi, quia irruerat pavor horum super ipsos.
Exod. 13. 21 — 39 Expandit nubem pro tegumento, & ignẽ ad illustrandum noctem.
Exodi. 16. — 40 Petente *populo*, adduxit coturnices; & pane cœlorum satiavit eos.
Exod. 17. 6. & Num. 20. 11. — 41 Aperuit rupem, & effluxerunt aquę; ambulantes per siticulosa *loca*, *ut* fluvius.
Gen. 15. 14. — 42 Quia recordabatur verbi sanctitatis suæ, cum Abrahamo servo suo *habiti*;
Exodi. 15. & Num. 33. 3. — 43 Ideo eduxit populum suum cum gaudio, cum cantu electos suos.
Num. 20. & 21. — 44 Deditq; eis regiones gentium, qui laborem nationum hæreditariò possident:
Deut. 31. 12 & seq. — 45 Ut observent statuta ejus, & leges ejus custodiant: Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *ode est,* ἐπαινετικὴ, *continens exordium, sive propositionem hortatoriam ad celebrandũ & colendum Deum, usque ad vers. 7. deinde narrationem causarum singulari modo ad Ecclesiam pertinentium. Quamobrem hic psalmus a Davide appositè duobus præcedentibus adjunctus est, ut apparet ex 1. Chron. 16.* 5 Mirabilium ejus] *prolepsis id est, propositio summa sequentis narrationis.* 7 Hic est Jehova] *narratio causarum ex quibus Ecclesia provocatur ad laudandum & colendum Deum. Sunt autem in universum duæ; una est, fœdus ipsius gratuitum cum Ecclesia; altera, mirabilis administratio ex fœdere: quæ duo summatim hoc versu posita ex ordine postea tractantur: fœdus quidem, a vers. 8. ad 12. administratio verò, inde ad finem usque.* 11 Funiculum] *vide Deut. 32. 9.* 12 Quamvis essent] *altera pars narrationis de mirifica administratione Dei, ad quam transit propheta per occupationem hanc duobus versibus. Sunt autem tres narrationis partes; prima, de rebus mirificè a Deo gestis ante profectionem in Ægyptum, usque ad vers. 16. secunda, de rebus in Ægypto gestis inde usque ad versum. 37. postrema, de rebus gestis post exitum ex Ægypto.* 16 Advocans] *id est, efficiens potenti verbo: humanitus dictum, ut 2. Reg. 8. 1. secunda pars narrationis, ut dictum est in versum 12.* Scipionem panis fregit] *ut Levit 26. 26.* 18 Compede] *tanquam criminis capitalis fuisset reus, vide Gene. 39. 20.* 19 Verbum ipsius] *Dei videlicet, qui Josepho per somnia revelaverat ea quæ ipsi erant eventura Genes. 37. 7. & 9.* Sermo Jehovæ] *id est, Jehova ex consilio arcano & voluntate sua exploravit his modis fidem ejus in servitute & carcere, ut metalla in catino probari solent: hypallage.* 22 Ut vinciret] *id est, ut summus in regno esset, & secundus a rege regiam potestatem obtinens, Genes. 41. 40. & 44.* Informaret] *ut factum est Genes. 41. 33. & sequentibus.* 23 Chami] *ut suprà 78. 51. & infrà ver. 27.* 25 Mutavit animum eorum] *id est, fecit ut rex & Ægyptii novi existerent, qui non agnoscerent Josephum: de hoc autem loquendi genere vide Exodi 4. 19.* 27 Apud eos] *tum Jisraëlitas, tum Ægyptios, Exodi 5. & sequent.* 28 Neque rebellarunt] *id est, non fuerunt irrita, sed planè ut Mosche dicebat effecta sunt.* 30 Regum] *id est, regiu, procerum regni.* 36 Principium omnis potentiæ] *ut Genes. 49. 3. & psal. 78. 51.* 37 Nec fuit] *quasi dicat, omnes incolumes ex Ægypto egressi sunt, liberi ab omnibus non tantùm externis, sed etiam internis impedimentis; quemadmodum Deus promissione sua declaraverat Exodi 11. 7. quò etiam pertinent verba promissionis quæ postea redintegrata est ad fontes amaros: Exodi 15. 26.* 41 Per siticulosa loca] *id est, per deserta Sinu & Tzinis.* 44 Laborem nationum] *ut promittitur Deut. 10. & 11.*

PSALMUS CVI.

Ecclesia ad Deum laudandũ omneis excitans, tenuitatem humanam confitetur non tantùm imparem esse celebrando Deo verbis & operibus, sed etiam peccatis suis gloriam Dei convellere: quapropter confessa peccata sua majorum exempla adducit, quibus multa contra fœdus iniquè perpetrata Deus semper condonavit pro fœdere & misericordia sua: & salutem precata, atque in eo confirmata benedicit Deo.

1 HALELU-JAH. Celebrate Jehovã, quia bonus est; quia in seculum benignitas ejus.
[a] Heb. *potẽtias.* [b] Heb. *faciat ut audiatur.* — 2 Quis eloquatur [a] summam potentiam Jehovæ, [b] efferat totam laudem ejus?
3 O beatos qui observarent rationem *hanc*, qui exerceret justitiam quovis tempore.
[c] Heb. *benevolentia populi tui.* — 4 Recordare mei Jehova, pro [c] benevolentia qua prosequeris populum tuum; visita me salute tua:
[d] Heb. *ut videam bonũ: ut psal. 34. 13.* — 5 [d] Ut fruar bono electorum tuorum, ut læter lætitia gentis tuæ; ut me laudibus efferam cum possessione tua.
6 Peccavimus cum majoribus nostris; iniquè fecimus, improbè egimus.
[e] Heb. *in mare alga ituri.* — 7 Majores nostri in Ægypto non intellexerant mirabilia tua, non recordati fuerant amplitudinis benignitatum tuarum; sed occasionem dederant mutandi *eas* ad mare, [e] ingressuri mare algosum.

8 Atta-

8 Attamen servavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam.
9 Cumque ipso increpante mare algosum, exsiccatum esset; deduxit eos 'per ejus abyssos quasi *per* desertum.
10 Ita servans eos a manu osoris, vindicavit eos a manu inimici;
11 Operuerunt verò aquæ hostes eorum, unus ex illis non est relictus superstes.

Exo.14. 31. & Exodi 15

12 'Quamvis credidissent verbis ejus, cecinissent laudem ejus;

Exod.15.24
[f] Heb. *festinarunt, obliti sunt.*

13 [f]Festinanter obliti sunt operũ ejus, 'non perdurarunt ad consilium ejus:
14 Sed ducti concupiscentia in deserto, tentaverunt Deum fortem in solitudine:

Num.11.
[g] Heb. *petitionem eorum.*
[h] Heb. *in animâ eorum.*

15 Adeò ut tradens illis [g] quod petebant; 'immitteret maciem [h] in illos ipsos.
16 Postea invidentibus Moschi in castris, Aharoni 'sancto Jehovæ;

Num.16.

17 Aperiens se terra deglutivit Dathanem, & operuit cœtum Abirami:
18 Exardescensque ignis 'in cœtum illorum, flamma incendit improbos.

Exod.32.

19 Fecerunt vitulum Chorebi, & incurvaverunt se fusili:

[i] Heb *structuram.*

20 Et mutantes 'honorem suum, in [i] formam bovis comedentis herbam,
21 Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorũ; qui feceratres magnas in Egypto,
22 Mirabilia 'in regione Chami, terribilia ad mare algosum.
23 Quamobrem dixerat se perditurum eos; nisi Mosche electus ipsius 'constitisset in irruptione illa coram ipso, ad avertendum æstum ipsius, ne perderet.

[k] Heb. *desyderii.*
Num.13. & 14.

24 Spreverunt quoquoque 'terram [k] desyderabilem, non credentes verbo ejus:
25 Et murmurantes in tentoriis suis, non auscultarunt 'voci Jehovæ.
26 Quapropter ' sublata manu sua juravit eis, se 'dejecturum eos in ipso deserto,
27 Etiam dejecturum 'semen eorum in gentibus, & dispersurum eos in regionibus.

Num.25.

28 Præterea copulaverunt se etiam cum idolo Pehhoris, & comederunt sacrificia 'mortuorum;
29 Adeò provocantes *Deum* ad indignationem factis suis, ut irrumperet in eos plaga:
30 Donec consistente Pinchaso & judicium exercente; coërcita esset plaga illa;

[l] Heb. *generationem & generationem.*

31 Quod reputatum est ei ad justitiam, per [l] quamque generationem usque in seculum.

Numer. 20.

32 Item ferventem iram concitarunt ad aquas contentionis; ita ut ' malè fuerit Moschi propter ipsos:
33 Cùm exacerbantibus illis spiritum 'ipsius, pronunciasset labiis suis *exacerbationem suam.*

Judi.1. inde a vers.21.

34 Non perdiderunt populos illos, de quibus 'edixerat Jehova ipsis:

Judic.2. & 3.

35 Sed commiscentes se cum illis gentibus, didicerunt opera earum;
36 Coluerunt que ' terricula earum, quæ ipsis fuerunt ' in tendiculam.
37 Nam 'sacrificaverunt filios suos, filiasque suas 'dæmonibus:

[m] Heb. *sanguimbus.*

38 Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum, filiarumque suarum quas sacrificabant terriculis Cenahhanæorũ; adeò ut ' contaminata esset terra istis [m] cædibus.
39 Et polluerunt se operibus suis; actionibus suis, 'scortantes.
40 Quapropter accensus ira Jehova in populum suum; abominatus est possessionem suam:
41 Adeò ut traderet eos in manum gentium, ut dominarentur in eos osores eorum:

Judic.2.14 & Judic.3. & sequentibus.

42 Et opprimentibus ipsos inimicis suis, deprimerent se sub manu eorum.
43 Multoties eripuit eos; 'quamvis ipsi exacerbassent eum consilio suo, & attenuati essent propter iniquitatem suam;

[n] Heb. *eis.*

44 Respiciens ad angustiam [n] eorum, audito clamore eorum.
45 Et recordantem pro eis ' fœderis sui; 'pœnituit ipsum pro amplitudine benignitatum suarum:

[o] Heb. *daret eos misericordiæ: hypallage: sic Gene.43.14*
1.Chronic. 16.35.

46 Adeò ut [o] conciliaret illis misericordiam, coram omnibus qui captivos detinebant eos.
47 'Serva nos Jehova, Deus noster, & congrega nos 'ex istis gentibus; ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.
48 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, inde a seculo usque in seculum: & dicat totus populus, Amen, halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-jah] *Ode est* ἐπαινετική, *quemadmodum hoc principium ostendit. Constat autem ex partibus quatuor: prima est, exordium hortans ad celebrandum Deum, versu 1. secunda, propositio imbecillitatis humanæ, quæ neque verbis neque operibus Deum pro merito celebrare potest; sed Deum glorificat confessione infirmitatis suæ, ut loquitur Apostolus 2. Corinth.12. 9. Hanc rationem psaltes servat a versu 2. ad 7. tertia est, narratio indignissimorum facinorum quæ majores perpetraverant, & beneficentiæ Dei erga homines ingratos, a versu 7. usque ad 47. quarta, conclusio postulatoria & laudativa, duobus ultimis versibus.* 2 Quis] *propositio ac velut correctio superioris exhortationis. quasi dicat psaltes, quid ergo? an Deus ab homine convenienter laudari potest? essent profectò beati, si qui præstarent; sed, eheu, plurimùm absumus ab eo convenienter celebrando; qui neque lingua valemus, neque vitæ integritate comparati sumus ad eum condignè celebrandum, versu 2. & 3. Quamobrem nullum melius celebrandi eum argumentum datur, quàm si imploremus misericordiam ejus, versu 4. & 5. & confiteamur peccata nostra, versu 6.* 3 Rationem hanc] *ore prædicandi & celebrandi Deum.* Exerceret justitiam] *id est, vitam suam componeret, velut spectatum aliquod simulachrum & documentum laudis ejus constans atque perpetuum.* 4 Recordare mei] *ut Genes. 8.1.* Pro benevolentia] *id est, gratuita misericordia, qua duceris in populum tuum, & antehac in majores nostros ductus es; prout sequens narratio explicat: simile argumentũ est suprà psalmo 85.2.* Visita me] *ut Gen. 21.1.* 7 Majores nostri] *narratio, explicans alterã confessionis partẽ de peccatis majorũ, & misericordia Dei condonante peccata, injustosq; beneficiis prosequente. Sunt autem hujus narrationis exempla multa: e quibus hoc primũ est de rebellione in deserto & transitu maris rubri, usq; ad vers.12.* Mirabilia tua] *opera quæ inde a creatione*

Deum fecisse audiverant. Benignitatum tuarum] *quas inde a tempore vocati Abrahami exercueras in populum tuum, ac nominatim in Ægypto coram oculis ipsorum: de quibus actum est superiore psalmo.* Occasionem dederant] *id est, quantum in ipsis erat, salutem cœptam indignitate sua abruperant. vide Exodi* 14.10. *& sequentibus.* 9 Per ejus abyssos] *id est, inter duas aquarum congeries, quæ Jisraëlitis cesserunt, ac si locus a natura siticulosus fuisset: vide Exodi.*15.5. 12 Quamvis] *transitio ad alia exempla indignitatis Jisraëlitarum, quæ per congeriem exponuntur ad illustrandam beneficentiam constantem Dei.* 13 Non perdurarunt] *sed obmurmurarunt ei re adhuc recentissima, Exodi* 15. 24. 15 Immitteret maciem] *id est, emaciaret eorum corpora qui concupiverant carnem, & morte afficeret: litotes.* 16 Sancto Jehovæ] *id est, quem sanctificavit Deus ad obeundum saterdotium suum, & sanctum esse reipsa demonstravit: Num.*16.5, *&* 7. 18 In cœtum illorum] *Korachi, & aliorum qui admoverant thus: Num.*16.35. *&* 17.10. 20 Honorem suum] *id est, Deum, quo nudati omnem ignominiam apud inimicos fuerant subituri: Exodi* 32.25. 22 In regione Chami] *ut suprà* 78. 51. 23 Constitisset] *id est, intercessisset deprecans iram Dei, & populum labefactatum reconciliaßet Deo: metaphora a re castrensi, sic Jechezkel* 13.5. *& infrà vers.*30. 24 Terram desyderabilem] *spiritualium benedictionum temporaliumq; nomine, Deut.*8.7. *&* 11.10. 25 Voci Jehovæ] *id est, mandato ejus, quod habetur Deut.*1.21. 26 Sublata manu sua] *ut Genes.*14.22. Dejecturum eos] *ut factum esse legimus Deut.*2.13. *& sequentibus.* 27 Semen eorum] *id est, filios erroribus, captivitate, & cædibus afflicturum, Num.*14.33. *& Jechezkelis* 20.23. *quomodo completum esse legimus Num.* 14. 45. *&* 21.1. *& Deut.*1.44. *&* 2.13. 28 Mortuorum] *id est, deorum vita carentium, Num.*25.2. 32 Malè fuerit] *id est, eorum occasione ab ingressu terræ promissæ exclusus sit Mosche, ut ipse conqueritur Deut.*1.37. *&* 4.21, 33 Ipsius] *Moschis indignatione abrepti, Num.*20.10. *Est autem hîc ellipsis conjugati, ut Genes.*18.21. 34 Edixerat] *Deut.*7.2. *& sequentibus.* 36 Terricula] *ut* 1. *Schem.*31.9. In tendiculum] *ut prænuntiaverat Deus Exod.*23.33. 37 Sacrificaverunt filios] *contrà quàm præceperat Deus Levit.*20.2. *& Deut.*12.31. *&* 18.10. Dæmonibus] *ut Deut.*32.17.

38 Contaminata esset] *prout sanguine contaminari dicitur, Num.*35.33. 39 Scortantes] *id est, misso conjugali erga Deum officio, quidvis aliud potius quàm Deum pro libito animi sui amplectentes; quod vetuerat Deus, Num.*15.39. 43 Quamvis ipsi] *occupatio duarum objectionum: atqui impii erant, & ad paucitatem redacti attenuatiq; ab hostibus: quibus respondet psaltes; liberatio igitur ipsorum non ab ipsis, sed a Deo nostro est.* 45 Fœderis sui] *id est, duobus nominibus benefecit populo, propter misericordiam suam infinitam, & propter fidem veritatemq; promissionum suarum ex fœdere.* Pœnituit] *ut Genes.*6.6. *humanitus dictum.* 47 Serva nos] *conclusio continens partes duas; petitionem beneficentiæ Dei gratiosæ a majorum exemplo, hoc versu; & laudationem Dei solennem in Ecclesia, vers.*48. Ex istis gentibus] *apud quas multi Jisraëlitarum profugi, captivi, aut inquilini fuerant, donec regnum ad Davidem pervenit: ut factum fuisse constat ex historia Judicum, & Schaülis: nam hos versus Davidis esse ostenditur* 1. *Chron.*16.

PSALMUS CVII.

Psaltes bonitatem & benignitatem Dei celebrat ab exemplis exulum in regionibus exteris errantium, captivorum, ægrotantium, eorum qui in mari jactantur, deniq; mutationum omnium quæ singulis regionibus & personis usu veniunt providentia ejus: & omnes ad laudes Dei hortatus, hominum vecordiam admiratur magnifica Dei opera non animadvertentium.

1 *CELEBRATE Jehovam, quoniam bonus *est*; quoniam in seculum benignitas ejus.

2 *Prædicent redempti Jehovæ, quos redemit [a] ab angustia,

3 *Quos* ex regionibus congregavit; ab oriente, & ab occidente; ab Aquilone, & *a mari:

4 *Qui* erravunt per desertum, per * solitudinem viæ; civitatem [b] habitabilem non invenientes:

5 Famelici, etiam sitibundi; in quibus animus ipsorum sese *obruebat:

6 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eripuerit ipsos,

7 Et deduxerit ipsos per viam rectam, ut pervenirent ad civitatem habitabilem:

8 Celebrent * apud Jehovam benignitatem ejus; & mirabilia ejus *apud filios hominum;

9 *Eum satiare animam appetentem, & animam famelicam explere bonò.

10 *Qui desident in tenebris & lethali umbra, vincti afflictione & ferro;

11 * Quia dederunt occasionem mutandi sermones Dei fortis, & * consilium excelsi spreverunt;

12 Quorum deprimit ista molestia animum *qui* labant, nemine adjuvante:

13 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,

14 Eduxerit ipsos ex tenebris & umbra lethali, vincula ipsorum diruperit:

15 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

16 *Eum frangere valvas chalybeas, & vectes ferreos succidere,

17 *Stulti *qui* propter viam defectionis suæ, & propter iniquitates suas affligantur,

18 Quorum animus omnem cibum abominatur, qui pertingunt usque ad * portas mortis:

19 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,

20 *Mittens verbum suum curaverit ipsos, & *liberaverit a foveis ipsorum:

21 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

22 Et sacrificantes sacrificia gratiarum actionis,

[a] Heb. *a manu angustia*

[b] Heb. *habitationis: sic deinceps.*

onis, enarrent opera ejus cum cantu.
23 [c] Qui descendunt in mare navibus, exercentes artem in aquis amplis;
24 Ipsi *qui* vident opera Jehovæ, admirabilia ejus in profundo:
25 Quemadmodum edicens constituat ventum procellosum, qui attollat fluctus illius:
26 *Quemadmodum* ascendant ad cœlos, descendant ad abyssos; anima ipsorum malo seipsam dissolvat,
27 [c] Titubent, sese moveant tanquam ebrius; & tota peritia eorum absorbeatur:
28 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eduxerit ipsos,
29 Restituerit procellam [d] malaciæ, silentibus fluctibus illarum *aquarum*,
30 Et lætantes ipsos, postquam conticuerũt *fluctus*; deduxerit ad portum [e] optatum:
31 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum.
32 Exaltentq; eum in congregatione populi, & in consessu seniorum laudent eum.
33 Redigit flumina in desertum, & processus aquarum in siticulosum solum:
34 Terram [f] fructuosam in salsuginosã, propter malitiam habitantium in ea.
35 Redigit desertum in stagnum aquarum, & terram siccaneam in processus aquarum;
36 Efficiens ut habitent ibi famelici, & constituant civitatem habitabilem,
37 Et consitis agris ac plantatis vineis, cõparent [g] proventum fructuosum.
38 Qui ita benedicit eis, ut multiplicentur valde, & jumenta eorum non minuit.
39 Ut *contrà* minuuntur atque incurvantur, præ coarctatione mali & mœrore;
40 Cùm effundens contemptum super ingenuos, facit ut errent per inanitatem aviam:
41 Collocatq; in edito egentem ab afflictione, & disponit tanquam gregem familias.
42 Videant recti & lætentur; omnis verò nequitia obdat os suum.
43 Quotus quisque sapiens est qui observet ista, ut animadvertantur benignitates Jehovæ?

[c] Heb. *tripudient.*
[d] Heb. *quieti, vel silentio.*
[e] Heb. *oblectationis, vel desyderii ipsorum.*
[f] Heb. *fructus.*
[g] Heb. *fructum proventus: hypallage.*

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode est* [Greek]*, constans ex propositione laudis, versu.1. narrationibus quinque ad laudis argumenta pertinentibus, quas Amœbæi versus ferè terminant, a vers.2. ad 42. & conclusione, duobus versibus ultimis. Est autem hic psalmus quatuor superioribus nominatim adjunctus, ut extraordinarium genus operum, quæ Deus exercet in omnes homines, ad laudem ipsius facere cognoscatur, ut dictum est supra in psalmum 103.* 2 Prædicent] *prima narratio de vagis, & in regione extera cum summo vitæ discrimine peregrinantibus, usque ad vers.10.* 3 Amari] *id est, a meridiano tractu, ubi situm est mare rubrum, & sinus Avalites.* 4 Solitudinem viæ] *id est, in viam, ubi semita nulla est.* 5 Obruebat] *ut psal.77.4.* 8 Apud Jehovam] *id est, privatim ex animo suo.* Apud filios hominum] *id est, palàm & publicè.* 9 Eum satiare] *id est, thesin sive doctrinam universalem de beneficentia Dei in calamitosos profiteantur, ab hypothesi vel singulari exemplo & experientia sua: sic deinceps.* 10 Qui desident] *secunda narratio, de captivis quos aliena vincula constringunt, ut suorum peccatorum pœnæ inflictæ a Deo.* 11 Quia dederunt] *id est, quia fuerunt immorigeri Deo, ac proinde benignitatem ipsius a se averterunt; cujus promissiones ad pios & obsequentes pertinent.* Consilium excelsi] *de ipsis beneficio prosequendis, si morem gererent.* 16 Eum frangere] *id est ab arctissimis vinculis & carceribus sonticis liberationẽ dare.* 17 Stulti] *tertia narratio de iis qui decumbunt gravissimè propter peccata sua.* 18 Portas mortis] *ut psal.9.14.* 20 Mittens verbum] *id est, suo jussu.* Liberaverit a foveis] *id est, morte præsentissima & sepulchro ipsis jam comparato: sic enim accipiendum esse evincit contextus hujus hyperboles; quo modo accipitur Lament.4.20.* 23 Qui descendunt] *quarta narratio de nautis, vectoribus, & omnibus per mare negotiantibus.* 26 Ascendant ad cœlos] *tum fluctus maris, tum navigantes ipsi qui jactantur fluctibus: gravissima hyperbole.* Anima ipsorum] *id est, nausea, & jactatione adeò vomant, ut animam illico acturi videantur; quasi cũ vomitione liquescens profunderetur.* 27 Absorbeatur] *id est, exhauriatur, nesciant quid amplius facto sit opus, & omnibus tentatis de modo salutis desperent humanitus.* 33 Redigit flumina] *quinta narratio, de agrorũ & personarum mutationibus effectis a Deo; quæ per antithesin illustratæ sunt singulæ.* Flumina in desertum] *id est, agros in steriles & siccos duobus versibus.* 35 Redigit] *id est, contrà ex agris sterilibus efficit uberrimos & habitationi commodissimos, vers.seq.* 38 Non minuit] *id est, auget: litotes.* 39 Contrà] *supple cùm maledicit eis: nam ellipsis est contrarii; ut Gen.18.19.* 41 Disponit tanquam gregem] *id est, multiplicat familias egentium, & fœcundat tanquam greges.*

42 Videant recti] *conclusio psalmi, cujus partes sunt duæ; una, de officio omnium quibus cernenda ponuntur opera Dei magnifica; tum bonorum, ut iis recreentur; tum improborum, ut confundantur & obstupescant illis, hoc vers. altera verò, brevis expostulatio de stupore & oscitantia omnium hominum vel sapientissimorum, qui in tot, tantis, & tam frequentibus miraculis, documentisq; bonitatis & benignitatis Dei dicuntur cæcutire, sequen. versu.* Nequitia obdat] *ut Ijobi 5.16.*

PSALMUS CVIII.

David ingressus administrationem regni & de hostibus debellandis cogitans, Deo gloriã ipsius commendat in benignitate & fide præstanda; promissiones ejus commemorat, auxilium implorat, & se eodem duce ad opus accingit.

Psal. 57. 8.
a Heb. corde.

1' CANTICUM & Psalmus Davidis.
2 Erecto [a] animo meo, ô Deus; canam & psallam etiam 'gloria mea.
3 Evigila nablium & cithara: expergefaciciens *inde ab* aurora,
4 Celebrabo te in populis, Jehova; & psallam tibi in nationibus:
5 Magnam esse supra cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes veritatem tuam.
6 Exaltare supra cœlos, ô Deus; & super totam terram gloria tua:

Psal. 60. 7.

7 Ut liberentur dilecti tui; serva dextera tua, & exaudi me.
8 Deus locutus est per sanctitatem suam; exultabo, in partem obtineo Schecemum, & convallem Succotharum metior:
9 Meus Gilhhad, meus Menasche; & Ephrajim robur capitis mei, Jehuda legislator meus *est*.
10 Moab pollubrum meum; supra Edomæum projiciam calceum meum; contra Palæstinam 'clangentem agam.
11 Quis deduceret me *in* civitatem munitã? quis duceret me Edomæam usque?
12 An non *tu*, ô Deus, *qui* rejeceras nos; ut non procederes, ô Deus, inter exercitus nostros?
13 Cedò nobis auxilium *tuum* ab hoste; alioquin vanitas est auxiliatio humana.
14 In Deo faciamus strenuè, & ipse proculcabit hostes nostros.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *continens partem psalmi 57. partemq́; 60. Constat autem exordio votivo, quo spondet psaltes se celebraturum Deum, usque ad vers. 6. deinde petitione, vers. 6. & 7. tertiò confirmatione a promissionibus Dei, a vers. 8. ad 11. postremò conclusione petitoria, inde ad finem usque.* 2 Gloria mea] *id est, animo meo, ut exponitur psalmo 57. 8. quasi dicat, quicquid est in me gloriosum, gloriabitur in Deo.* 10 Clangentem agam] *id est triumphabo victor: quod altero psalmo per sarcasmum Pelischtæis exprobraverat.*

PSALMUS CIX.

David improbissimis malevolorum calumniis traductus apud regem, expostulat cum Deo illarum nomine: calumniatoribus, eorum familiis, nomini, & saluti malè precatur propter obfirmatam illorum malitiam: Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius: qua accepta, se benignitatem Dei celebraturum profitetur.

1 MAGISTRO symphoniç, 'Davidis psalmus.' O Deus laudis meæ, 'ne surdum agas.

a Heb. doli.

2 Nam' os improbi & os [a] dolosum contra me aperuerunt se, oblocuta sunt mihi lingua mendace;

b Heb. odii.

3 Et verbis [b] odiosis circumvenerunt me oppugnantia me immeritò.
4 Adversati sunt mihi loco dilectionis meæ, 'qua eram *in* oratione;

c Heb. cùm judicabitur.
d Heb. improbus: metalepsis.
e Heb. peccato.

5 Reponentes mihi malum pro bono, & odium pro dilectione mea.
6 'Præfice illi improbum, qui adversans' in sistat ad dexteram illius:
7 'Cùm in jus venerit, abeat [d] damnatus; & oratio illius' illi sit [e] crimini:
8 Sint dies illius' pauci, curationem illius accipiat alter:
9 Sint filii illius, pupilli, & uxor illius vidua:

f Heb. vagãdo vagentur filii' ejus, & mendicent.

10 Et continenter [f] vagantes filii illius, mẽdicent, quærantque *stipem* e locis desolatis suis:
11 'Illaqueet fœnerator quicquid *est* illi, & diripiant extranei laborem illius:
12 Ne sit illi' qui protendat benignitatem, neque sit qui gratiam faciat pupillis illius:

g Heb. ad excindendum: simile vide Num. 24: 22.

13 Sit posteritas illius [g] excidio addicta, in generatione altera deleatur nomen eorum:
14 'In memoria sit iniquitas majorum illius apud Jehovam, & peccatum matris illius ne deleatur:
15 Sint coram Jehova jugiter, ut excindat e terra memoriam eorum.
16 'Propterea quòd' non est recordatus exercere benignitatem; sed persecutus est virum pauperem, egentemque, & affectum ægritudine [h] animi, ad afficiendum morte;

h Heb. cordis
i Heb. amavit maledictionem ut eveniret: trajectio.

17 'Et [i] optavit ut maledictio obveniret ei; neque oblectatus est benedictione; sed *ut* procul esset ab eo,
18 'Ut indueretur maledictione velut chlamyde sua; & ingrederetur velut aqua intra eũ, & velut oleum in ossa ejus:
19 'Adsit illi, tanquam panno amiciat se; & pro zona jugiter se accingat ea.

k Heb. opera. i. operæpretium sive merces: metonymia.

20 'Hoc *esto* [k] præmium adversantium mihi a Jehova, & obloquentium malum contra animam meam.
21 'Tu autem, ô Jehova domine, exerce *benignitatem* erga me propter nomen tuum; quia bona *est* benignitas tua, eripe me.
22 'Nam pauper & egens sum, & cor meum confossum est in medio mei:
23 'Ut umbra cùm declinat, abire cogor; 'exagitor ut locusta:

l Heb. a pinguedine.

24 Genua mea labant præ jejunio, & caro mea emaciatur [l] exhausta pinguedine:
25 Insuper probro sum illis videntes me' movent caput suum.
26 'Auxiliare mihi, ô Jehova Deus mi; serva me pro benignitate tua:
27 Ut agnoscant manum tuam hanc esse, te Jehovam fecisse hoc:
28 Utut maledicant ipsi, tu benedicito: qui insurrexerunt, erubescant, ut servus tuus lætetur.
29 Induantur adversarii mei ignominia, & amiciant se tanquam pallio pudore suo.
30 'Celebrabo Jehovam valde ore meo, & in medio multorum laudabo eum;

m Heb. animam illius.

31 Quòd assistat ad dexteram egentis, ut conservet ab illis qui abjudicant [m] vitam illi.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Davidis Psalmus] *Psalmus est* εὐκτικός; *quem videtur David Deo cecinisse, cùm sub finem regni Schaülis animadverteret omnia esse perditissima: ut consimilibus verbis utitur Schaülem alloquens,* 1. *Schem.*26.19. *Sunt autem hujus psalmi partes quatuor, prima est exordium sive propositio summa totius causæ, usque ad versum* 6. *secunda, imprecatio in adversarios ab omni pietate & humanitate alienissimos, inde usque ad vers.*21. *tertia, precatio supplicis pro salute sua, usque ad vers.*26. *postrema, conclusio, reliquis versib.* O Deus] *exordium audientiam faciens a persona Dei, in quo laudem suam totam consistere exponit psaltes, hoc versu; a persona adversariorum & sua, quatuor sequentibus.* Ne surdum agas] *ut psalm.*28.1. 2 Os improbi] *vide* 1. *Schem.*24.10. *&* 26.19. 4 Qua eram in oratione] *id est, pro ipsis concipiebam preces, ut Psalm.*35.13. 6 Præfice illi] *secundus locus, imprecatio, qua malè precatur David tum ipsi adversario, tribus versibus; tum familiæ, duobus vers. tum etiam bonis, honoribus, & nomini illorum omnium coram hominibus, vers.*11.12. *&* 13. *& saluti coram Deo, vers.* 14. *&* 15. *de quo orationum genere vide Psalm.*28.4. *&* 5. *sensus autem est, durissimi dominatus atque tyrannici eum servum effice.* Insistat ad dexteram] *id est, indesinenter observet, urgeat, coërceat.* 7 Illi sit crimini] *id est, quo magis se crimine liberare defendendo aut deprecando conabitur, eo se amplius oneret.* 8 Pauci] *id est, pauciores quàm ex naturæ lege: ut factum est in Juda, cui sequentia verba accommodantur Actor.*1.20. 10 E locis desolatis] *id est, eversa domo & familia sua.* 11 Illaqueet] *id est, ad se avertat & intercipiat, velut retibus, bona eorum.* 12 Qui protendat benignitatem] *id est, qui aut dexteram porrigat in adjumentum ipsius, aut antè porrectam adhibere pergat: metaphora.* 14 In memoria sit] *id est, Deus peccata illius semper sibi proponat in æternum punienda: humanitus dictum.* 16 Propterea] *amplificatio superioris imprecationis* ἐκ παραβολῆς, *id est, per comparationem malæ mentis, mali animi, & maleficiorum, quibus in viros bonos certo consilio & deliberata malitia utebantur, cum pœnis quas ipsi infligi a Deo petit, ut pœna sit par noxiæ; usque ad versum* 20. Non est recordatus] *id est, de industria oblitus est, & omisit benefacere.* 17 Et optavit] *id est, toto studio incubuit ut bona averterentur a viris bonis, & mala obruerent eos: sic accipiendum esse hunc locum docent ipsa tempora verborum.* 18 Ut indueretur] *id est, ut omnibus malis corporalibus & spiritualibus omni ex parte involutus perfunderetur, obrueretur, & submergeretur: elegantissimæ allegoriæ.* 19 Adsit illi] *maledictio videlicet quam in viros bonos procuravit, ut involvat & constringat ipsum.* 20 Hoc esto præmium] *summa imprecationis, qua David sui mentionem faciens transitum parat ad sequentem locum.* 21 Tu autem ô Jehova] *tertia pars, precatio: qua David Deum orat pro salute sua, primùm a natura, fœdere, & gloria ipsius, hoc versu; deinde a persona sua quatuor sequentibus.* 22 Nam pauper] *secunda causa a calamitatibus ipsius. quasi dicat, miserrimus sum & omni ope destitutus: ut suprà in genere dixerat, vers.* 16. 23 Ut umbra] *id est, quàm velocissimè.* Exagitor] *id est, discursare cogor propter diligentissimam pervestigationem & persecutionem hostium meorum, ut locusta dissilit; sic enim fecisse Davidem docetur* 1. *Schem.*23.26. 25 Movent caput] *vide* 2. *Reg.* 19.21. 26 Auxiliare mihi] *conclusio continens primùm anacephalæosin totius orationis præcedentis; ubi inverso ordine David Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius, tribus versibus, & pro confusione adversariorum, vers.*29. *deinde professione utitur sui erga Deum officii & grati animi, duobus versibus ultimis.* 30 Celebrabo] *altera pars conclusionis, professio administrationis gloriosæ Dei, ad fidem piorum confirmandam.*

PSALMUS CX.

David de vocatione Christi Domini nostri ad regnum spirituale in Ecclesia & ad æternum sacerdotium prophetat: deinde proponit potentissimam victoriam de inimicis Christi, & triumphum ejus.

[a] Heb. *dictũ.* [b] Heb. *scabellum ad pedũ tuorum: anastrophe.* [c] Heb. *roboris tui.* [d] Heb. *volũtatum populus.*

1 DAVIDIS Psalmus. [a] Dixit Jehova Domino meo, sede ad dexteram meã; donec disposuero inimicos tuos [b] in scabellum pedum tuorum.

2 Scipionem [c] robustum tuum emissurus est Jehova Tzijone, *dicens* dominare in medio inimicorum tuorum.

3 Populus tuus *aderit*, [d] maximè omnium voluntarius die copiarum tuarum; in decoris *locis* sanctitatis inde ab utero, ab aurora, tibi *aderit* ros juventæ tuæ.

4 Juravit Jehova, & non pœnitebit *eum*; tu *es* sacerdos in seculum secundum ordinem Malcitzedeki.

5 Domine, *qui sedet* ad dexteram tuam; frangens die iræ suæ reges,

6 Judicium exercebit in gentes; complens corporibus, frangens caput, in regionibus plurimis.

7 De torrente in via bibet; idcirco attollet caput.

ANNOTATIO.

1 Davidis psalmus] *Psalmus est propheticus de regno & sacerdotio Christi; ac proinde didascalicus, constans ex duabus partibus: una est propositio officiorũ quæ Deus pater cõmisit filio, usque ad vers.* 5. *altera est propositio eorum quæ Christus effecturus est pro officio suo, inde ad finem usque.* Dixit Jehova] *propositionis de officiis Christi in hoc quidem psalmo membra sunt duo; unum, de regno ipsius, tribus versibus; alterum de sacerdotio, vers.* 4. *In regni autem explicatione tria proponit psaltes: vocationem æternam a Deo patre in regiam administrationem & gloriam, hoc vers. administrationem universalem & potentissimam per spiritum & prophetiam sive doctrinam Evangelii, invitis hostibus, versicul.*2. *& fidelissimum ac studiosissimum subditorum Christi obsequium, versiculo.*3. Domino meo] *Messiæ sive Christo, Deo æterno cum patre & spiritu sancto, qui homo factus in temporum plenitudine, etiam Davidis*

ipsius

ipsius est dominus ex creationis & redemptionis jure, Matth.22.43.& alibi. Sede ad dexteram] *hoc est, summum a me honorem imperiumq; obtine, supra omne imperium ac potestatem collocatus, &c. Ephes.1.20. humanitus dictum: hoc enim signo reges honestare eos solent quos honoribus summis prosequuntur, ut 1. Reg.2.19.& psalm.45.10.* Dispo\[s\]uero] *id est, subjecero pedibus tuis; quod explicatur copiosè 1. Corinth.15.23.& sequentibus.* 2 Scipionem] *id est verbum evangelii, quod est potentia Dei in salutem omni credenti, Rom.1.16.& spiritualis armatura, divinitus valida ad subversionem munitionum & omnis sublimitatis quæ extollitur adversus cognitionem Dei, &c. 2.Corinth.10.4.& sequentibus.* Tzijone] *id est, ex Ecclesia Judæorum per totum orbem terrarum sceptrum regni sui Evangelium transmissurus, Jeschahh.2.3.& Mic.4.2.* Dominare] *potente verbo & spiritu, Ecclesiam in mediis hostibus alente, & in hostes efficaciter dominante, Heb.4.12.* 3 Die copiarum tuarum] *id est temporibus Evangelii; quibus tuorum aciem ducturus, & inimicos debellaturus es, donec eos confeceris spiritu oris tui & illustri adventu tuo aboleveris. His enim temporibus militans Ecclesia esse dicitur ex scripturæ testimonio & documentis patrum.* In decoris locis] *id est, in Ecclesia tua; quæ appellatur templum sanctum Domino: allegoria sumpta a figuris veteris Ecclesiæ; ut psal.29.2.* Inde ab utero] *id est, quumprimum per spiritum tuum semine incorrupto verbi regenerati fuerint in Ecclesia tua, & revelatus fuerit in ipsis Dei filius: ut loquitur Apostolus Galat.1.16.* Ab aurora] *id est, diligentissimè sistent se tibi: quæ diligentia ferè in scriptura hac temporis circumstantia notari solet: ut Ijobi 8.5. psalm.78.34. proverb.7.15. & alibi.* Ros juventæ tuæ] *id est, innumera multitudo electorum comparebit in Ecclesia tua, tanquam stillans ros e cœlo, & sub auroram depluens.* 4 Juravit Jehova] *alterum propositionis membrum de sacerdotio Christi, de quo legenda Epistola ad Hebr. inde a cap.4.* Secundum ordinem Malcitzedeki] *id est, veritatem & complementum exhibens illius sacerdotii, quod in Malcitzedeko figuratum est: nam sive historiæ formam ordinemq; spectes; ita narratur quasi sine patre, sine matre, sine genere esset, sine initio dierum & fine vitæ: ut hoc pacto sacerdotii Christi repræsentaretur æternitas: sive rem ipsam spectes; non fuit sacerdos secundum ordinem Aharonis, generis Levitici, ex lege mandati carnalis; sed Abrahamum ipsum & quodammodo Levin decimavit, figurans sacerdotem alium qui factus est sacerdos ex vi indissolubilis vitæ, & jurejurando adhibito, Hebr.7.* 5 Domine, qui sedet] *altera pars psalmi de effectis potentissimæ administrationis Christi regis nostri; continens victoriam reportatam de omnibus inimicis: quæ allegoricè humano bello, strage inimicorum, & victoris persequentis exultantisq; gestu figuratur. Enuntiatur autem conversa ad Deum oratione, ad confirmandam prophetiæ hujus veritatem.* Qui sedet] *id est rex Christus, de quo versu 1.* Frangens] *ut psalm.2.9.* Reges] *id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, 2. Corinth.10.5.* 6 Complens corporibus] *id est, adversarios omnes ad unum malè perdens; & satanæ administros, satanamq; ipsum (qui mortis imperium obtinet) conterens sub pedibus nostris, Ro.16.20.* Plurimis] *id est omnibus: ut psal 97.1.* 7 De torrente] *id est, victoriam constantissimè persequetur, quemadmodum strenui duces ne cibo quidem aut potui indulgent, cùm fusos hostes persequuntur.* Attollet caput] *id est, victoriam plenam consecutus gloriabitur atq; triumphabit; quam Deus pater filio promiserat suprà versu 1.*

PSALMUS CXI.

Psaltes Ecclesiam suo exemplo hortatus ad laudationes Dei, amplitudinem operum ejus erga Iisraëlitas, & sancti fœderis proponit: deinde recordatus officii quod a suis stipulatur Deus, omnes provocat ad reverentiam & laudationem ejus.

1 HALELU-JAH. Celebrabo Jehovam ex toto [a]animo, in consilio rectorum & cœtu;

2 Magna opera Jehovæ, [b] exposita omnibus qui delectantur illis.

3 [c] Gloriosum & decorum opus ejus, & justitiam ejus, permanentem in æternum,

4 Memoriam comparavit mirabilibus suis, gratiosus & misericors Jehova.

5 Escam dedit timentibus se, recordatus in seculum fœderis sui.

6 Vim operum suorum indicavit populo suo, dando eis possessionem gentium.

7 Opera manuum ejus *sunt* veritatis & judicii, constantia omnia mandata ejus:

8 Fulta in æternum, in seculum; factaq; [d] fideliter & rectè.

9 Redemptionem mittens populo suo, præcepit in seculum fœdus suum; sanctum & reverendum *haberi* nomen suum.

10 [e]Caput sapientiæ *est* reverentia Jehovæ, [f] successus optimus omnibus facientibus ista: laus ejus permanet in æternum.

[a] Heb. *corde.*

[b] Heb. *quæsita, id est adeò prōpta ut ea quærere amplius nō sit opus: metalepsis, sicut Jeschahh 1.*

[c] Heb. *gloriæ & decoris. Exodi.16.*

[d] Heb. *cum fide & recto*

[e] Heb. *principium.*

[f] Heb. *secundario bona: ut accipitur Prover.3.4. & alibi, ubi boni nomen adjunctum est.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus est ἐπαινετικός, constans exordio sive propositione laudis Dei, tribus versibus, narratione factorum ejus erga Ecclesiam, a vers.4. ad ultimum; & conclusione, vers. ultimo. Hic porrò psalmus & sequens ad notandam dignitatem ipsius & levandam memoriam, ordine alphabetico conscriptus est. Exordii autem partes sunt, hortatio ad laudes Dei qua propheta utitur ab exemplo suo, vers.1. & propositio summa rerum ad laudes ejus pertinentium, duobus sequen.* In consilio rectorum] *id est, privatim & publicè in Ecclesia.* 2 Magna] *epitheta quatuor operum Dei laudabilium his duobus versibus continentur: quibus ex adverso sigillatim respondent narrationis membra, vers.4.& 5.* 4 Memoriam compar.] *altera pars psalmi narratio rerum divinitus collatarum in ecclesiam Jisraëlitarum, usque ad vers.9. & reciproci Jisraëlitarum erga ipsum officii, ut laudetur & sanctificetur Deus, vers.9.* Comparavit] *id est, memorabilia opera & judicia exercuit, cùm liberaret populum ex Ægypto.* 5 Escam dedit] *id est, aluit populum quadraginta annis in deserto. Quamobrem Propheta alimentum deserti, & portionem singu-*

singulis attributam proprio nomine appellavit prædam. In seculum] *id est, perpetuò ad fœdus suum respiciens: non ad indignissima illorum murmura & rebelliones, quibus provocabant ipsum.* 6 Vim operum] *quæ duobus sequen. versibus exponitur.* 7 Veritatis] *erga pios qui veritatem amplectuntur.* Judicii] *in adversarios.* Constantia] *id est, stata, firma, quæ neque ab ipso revocantur, neque ab ullo subterfugi possunt.* 9 Redemptionem mittens] *id est, cùm Jisraëlitas tam mirificè liberaret (ut suprà dictum est) hoc officium erga se restipulatus est Deus: ut observatum est in vers. 4.* 10 Caput sapientiç] *conclusio, per ὑστέρωσιν continens duas narrationis partes: unam, de officio nostro ut revereamur Deum, freti promissione Dei fore ut secundet nos benedictionibus; alteram de laudibus Dei in sempiternū prædicandis, quibus psalmus incipitur & clauditur. Est autem caput sapientiæ non tantùm fons aut principium, sed primaria & summa sapientia. vide Deut. 4. 6.* Facientibus ista] *nimirum quæ mandavit & stipulatus est Deus, & quæ hoc Psalmo fuerunt exposita.*

PSALMUS CXII.

Psaltes pios hortatur ad laudationem Dei, propter felicitatem omnimodam quam largitur bonis.

1 HALELU-JAH. Beatus [a] quisquis reveretur Jehovam, in mandatis ejus delectatur valde.

2 Potens in terra *est* semen ejus, generationi rectorum benedicitur:

3 Opes & divitiæ in domo ejus, & justitia ejus permanet in æternum.

4 [b] Micat in tenebris lux justorum: gratiosus *est*, misericors & justus.

5 Bonus quisque gratiosè largitur, & mutuò dat; moderatur res suas ex officio.

6 Quia in seculum non dimovetur, in memoria [c] perpetua *est* justus.

7 A [d] rumore malo non timet, erecto [e] animo suo confisus Jehovæ:

8 Fultus animo suo non timet, donec videat *malum* in hostibus suis.

9 Dispergit, dat egentibus: justitia ejus permanet in æternum: cornu ejus elevatur honore.

10 Improbus autem videns indignatur, dentibus suis frendens contabescit; desyderium improborum perit.

[a] Heb. *virtut infrà vers. 5.*
[b] Heb. *oritur in tenebris lux quæ est rectis.*
[c] Heb. *seculi*
[d] Heb. *auditione mala.*
[e] Heb. *corde: sic vers. seq. 2. Cor. 9. 9.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus est genere quidem ἐπαινετικός, ut hoc principium ostendit; sed tamen versatur totus in narratione felicitatis quam pii divinitus consequuntur. Constat itaque primùm hortatione ad laudem, his duabus vocibus; deinde narratione illius felicitatis, usque ad vers. 9 ac postremò antithesi infelicitatis qua conficiuntur improbi, vers. 9. & ultimo.* Beatus] *prolepsis, id est, propositio summa narrationis, exponens notas viri boni, nimirum reverentiam Dei & verbi ipsius; deinde una voce summatim felicitatem denuntians, quæ in sequentibus explicatur.* 2 Potens] *explicatio felicitatis piorum, cujus partes a Propheta tres constituuntur; prima est, felicitas totius familiæ domesticæ, duobus versibus; secunda, domesticæ felicitatis cum exteris communicatio, vers. 4. & 5. tertia, constans animi securitas ab omni malo, vers. 6. 7. & 8. Constituitur autem hæc prima felicitas in genere, honore, opibus, & vita, ut Abrahamo fuerat factum Genes. 11. 34.* Benedicitur] *a Deo atque hominibus.* 3 Justitia ejus] *id est, justę vitæ sanctæq́ præmia: metonymia.* 4 Micat in tenebris] *id est, ita circumfluit domi secundis rebus (quæ lucis nomine in scriptura ferè appellantur) ut in alios calamitatibus pressos gratiosè, misericorditer, & justè profundat de benedictionibus suis.* 5 Ex officio] *tum erga domesticos, tum erga exteros: quod officium luculenter exponit Paulus 2. Corinth. 8. & 9.* 6 Quia in seculum] *ætiologia, sive explicatio causę cur in mediis calamitatibus prosperentur sancti: ut dictum est vers. 4. qua ratione transitur ad tertium felicitatis locum.* In seculum non dimovetur] *id est, dimovetur quidem; sed non in perpetuum hæret, dejiciturq́ calamitatibus, ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 4. 8. & 6. 8. & sequentibus.* 8 Donec videat] *id est, ne tunc quidem metuit sibi a malo, cùm impendentes undique hostes ipsi minitantur malè; ac proinde multò minus metuit, cùm illos in suum ipsorum malum dejectos videt: id est, nunquam metuit.* 9 Dispergit] *conclusio narrationis, continens hoc versu summam anacephalæosin felicitatis justorū quæ modò dicta est, & antithesin infelicitatis improbis obventuræ, versu sequen.* Cornu] *id est, caput, ut 1. Schem. 2. 1.* 10 Desyderium] *id est, improbæ cogitationes, consilia, labores, & conatus in bonos irriti fient a Deo: ut Psal. 146. 4.*

PSALMUS CXIII.

David Ecclesiam Dei suo exemplo provocat ad laudationem ejus propter majestatem, providentiam, & administrationem mirificam at gloriosam ejus.

1 HALELU-JAH, Laudate servi Jehovę, laudate nomen Jehovę.

2 Sit nomen Jehovæ benedictum, [a] deinceps usque in seculum:

3 Ab ortu solis usque ad occasum ejus, *sit* laudatum nomen Jehovæ.

4 Elatus supra omnes gentes Jehova *est*, supra ipsos cœlos gloria illius.

5 Quis *est* par Jehovæ Deo nostro? [b] qui altissimè habitat:

6 [c] Qui in infimis perspicit, in cœlis & in terra;

7 Erigens e pulvere tenuem, e sterquiliniis elevans egentem,

8 Faciendo ut consideat cum ingenuis, cū ingenuis populi sui:

9 Faciens ut [d] quæ sterilis erat in familia, sedeat mater liberorum læta. Halelu-Jah.

[a] Heb. *ex nunc & usque.*
[b] Heb. *qui exaltat habitando: vide Gen. 12. 8.*
[c] Heb. *qui infimè demittit respiciendo.*
[d] *sterilis familiæ: 1. Schem. 2. 5.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus hic* παραινετικὸς *primùm hortationem ad laudandum Deum, hoc versu; deinde laudationem, duobus sequent. ac postremò laudationis argumenta reliquis continet. Videtur autem David hunc psalmum exarasse, cùm divinitus regnum accepisset, & publicum hoc beneficium cum domestico in Chănam beneficio comparans canticum hoc cum illo conformasse, quod habetur* 1. *Schem.* 2. 2 Sit nomen] *laudatio Dei amplificata circunstantiis temporis & loci. quasi dicat, in tempus infinitum infinitis locis.* 4 Elatus] *laudationis argumenta duûm generum; prius est, ab ipsa majestate Dei, hoc versu; posterius, ab operibus, inde ad finem usque.* 5 Quis est par] *transitio ad commendationem operum Dei per interrogationem: ubi explicantur infinitas providentiæ, potentiaq́ ejus, duobus versibus; & operum admirabilitas, reliquis.* Altissimè habitat] *nimirum in cœlis vers. sequent.* Erigens] *ut* 1. *Schem.* 2.8. *vide* 2. *Schem.* 7.8. 7 Ut consideat] *id est, ut principatum obtineat: synecdoche.*

PSALMUS CXIIII.

Propheta narrat admirabilem consternationem rerum creatarum in adventu Dei cum populo suo, causamq́ consternationis petens, eas respondentes fingit, & omnem potentiam, gloriamq́ Deo tribuentes.

1ᵃ EXEUNTE Jisraële ex Ægypto, familia Jahhakobi a populo peregrini sermonis:

2 ᵃFuit Jehuda sanctitatis illius, Jisraël dominiorum illius.

3 Ipsum mareᵃ videns profugit, ipse Jarden divertit retrorsum.

4 Ipsiᵃ montes subsilierunt velut arietes, colles ut [a] subrumæ pecudes.

5 ᵃQuid tibi *erat* ô mare cur fugeres; ᵃô Jarden, diverteres retrorsum;

6 O montes, cur subsiliretis velut arietes; colles, velut subrumæ pecudes?

7 ᵃA præsentia Dominiᵇ ᵃ intremo ego terra, a præsentia Dei Jahhakobi:

8 ᵃQui mutat ipsam rupem *in* stagnũ aquarum, saxum in fontem aquarum.

Exodi. 14. Jehosch. 3. 14. Exo. 19. 18.

[a] Heb. *filii gregis, sicut ver.* 6.

[b] Heb. *parturientis more indolescere me: infinitũ pro finito tempore:*

ANNOTATIO.

1 Exeunte] *Psalmus est didascalicus, continens narrationem, quatuor versibus; & dialogismum, totidem versibus, petitum ex narrationis argumento.* 2 Fuit Jehuda] *id est, Jisraelitæ fuerant populus Dei & ille vicissim Jisraëlitarum Deus, Exodi* 6.6. & 19.6. 3 Videns] *id est, sentiens suo modo: prosopopœia.* 4 Montes] *id est, juga montana Sinai.* 5 Quid tibi erat] *dialogismus, quo per prosopopœiam mare, Jardenem, montésque interrogat Psaltes, duobus versibus: ad quam interrogationem responsum subjicitur, duobus alteris.* 7 A præsentia] *responsio prosopopœetica terræ: cujus appellatione etiam aquæ synecdochicè continentur.* Intremo] *id est, & tum ob præsentiam ejus intremui; & semper ejus præsentia ita afficior, ut non possim ad ejus adventum non intremiscere.* 8 Qui mutat ipsam rupem] *id est, e rupe educit ipsos fontes: hyperbole, qua amplificat David historiam quæ legitur Exodi* 17 6 & *Num.* 20. 11. & *sequentibus.*

PSALMUS CXV.

Ecclesia servari a Deo petit propter gloriam ipsius, & idololatrias perdi; singulos ad fidem hortatur, promissiones acommodat, & laudes Dei in hac vita se prædicaturam spondet.

1ᵃ NON propter nos Jehova, non propter nos, sed nomini tuoᵃ da honorem propter benignitatem tuam, propter fidem tuam.

2 Quareᵃ dicerent gentes, ubi *est* nunc Deus istorum?

3 ᵃAtqui Deus nosterᵃ in ipsis cœlis *est*, quicquid placet facit.

4 ᵃTerriculis illarum argenteis & aureis, operi manuum humanarum,

5 Os *est* eis, sed non loquuntur, oculi *sunt* eis sed non vident:

6 Aures *sunt* eis, sed non audiunt, nasus *est* eis, sed non odorantur:

7 Manus eis, sed non palpant, pedes eis, sed non ambulant, non mutiunt gutture suo.

8 ᵃSimiles illis sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.

9 ᵃJisraël confide Jehovæ, ᵃauxilium horũ & scutum horum est.

10 *Vos*ᵃ e familia Aharonis confidite Jehovæ, auxilium horum & scutum horum est.

11 ᵃTimentes Jehovam confidite Jehovæ, auxilium horum & scutum horum est.

12 Jehovaᵃ recordatus nostriᵃ benedicet: benedicet familiæ Jisraëlis, benedicet familiæ Aharonis:

13 Benedicet timentibus Jehovam, parvulis simul ac magnis.

14 [a] Augebit Jehova vos, vos & filios vestros.

15 Benedicti eritis Jehovę, ᵃ qui fecit cœlos & terram:

16 Ipsi cœli, cœli sunt Jehovæ; terraque, quã dedit filiis hominum.

17 ᵃNon qui mortui sunt laudant Jah, neque quicunque descendunt inᵃ locum silentii.

18 ᵃSed nos benedicemus Jah, deinceps usque in seculum, Halelu-jah.

Psal. 135. 15

[a] Heb. *adjiciet Jehova super vos, super vos. &c. sic Deut.* 1. 11.

ANNOTATIO.

ANNOTATIO.

1 Non propter nos] *Psalmus est generis mixti, continens primùm petitionem ut gloriam suam vindicet Deus, usque ad vers. 9. deinde prophetica documenta a vers. 9. ad 17. ac postremò conclusionem laudativam. Quem psalmum videtur conscripsisse David, cùm suscepto regno hostes populi debellaturus esset, aut singulare aliquod periculum impendere ab idololatris videretur.* Da honorem] *id est, effice quicquid novisti nomini tuo fore honorificum, non propter nos: sed propter naturam tuam, promissionesque fœderis. Est autem hoc loco prolepsis sive petitionis summa: ut Deus suis benefaciat tanquam ipsorum Deus, & avertens inimicorum ludibria omnipotentia sua, inimicos Dei & populi sui confundat, vers. 8.* 2 Dicerent] *nimirum si desereres nos & illorum manibus exponeres, quasi dicat, ludificarentur nos, & blasphemarent te. hæc est explicatio superioris causæ ex absurdo.* 3 Atque Deus noster] *subjectio ad absurdam istam blasphemamque ludificationem hostium; qua primùm Deus verus asseritur, hoc vers. deinde dii falsi non cum ipso, sed ne cum ipsis quidem hominibus aut ullo animalculo docentur comparandi esse, usque ad vers. 8. neque a cultoribus eorum ampliùs quàm ab idolis ipsis metuendum.* In ipsis cœlis est] *id est supra omnia, majestate, potentia, & opere omni loco in omnibus efficiente placita ipsius.* 4 Terriculis] *ut 1. Schem. 31. 9.* ἀντέγκλημα *sive recriminatio & translatio criminis quod idololatræ objiciunt Deo, in idola ipsa; cujus recriminationis argumenta sunt hæc primùm ab effectu, quòd nihil sunt nisi dolorifica, & molesta superstitione animos humanos torquentia, non consolantia & servantia, ut Deus est: deinde a materia, quòd (ut sint pretiosissima) tamen res sunt terrestres atque inanimæ, Deus verò incorporeus in cœlis habitat: tertio, ab origine, quòd manus humanæ ea pepererunt, cùm Deus æternus contrà atque increatus nutu suo creaverit omnia: postremò quòd otiosa sunt, nulla vitæ facultate prædita; sed potius ludicra tantùm viventium simulachra; Deus autem quicquid placet facit.* 8 Similes illis sunt] *quasi dicat enervantur, adimunturque idolorum authoribus cultoribusque animi & sensus ipsi, ne gloriæ tuæ obsistere aut populo nocere possint.* 9 Jisrael] *secundus locus psalmi, quo propheta pios ad fidem hortatur in Deum propter promissiones & opera ejus tribus versibus: deinde promissiones sigillatim populo Dei accommodat usque ad vers. 17.* Auxilium horum] *nimirum confidentium Jehovæ.* 10 E familia Ahar.] *id est, Sacerdotes & Levitæ, qui sacerdotibus donati erant. Num. 18. & sequent.* 11 Timentes Jehovam] *ex quacunque gente ad cognitionem & cultum Dei veniatis.* 12 Recordatus nostri] *id est, qui semper re ipsa demonstrat se rationem habere nostri ex fœdere.* Benedicet] *promissio universè dicta, quæ deinceps singulis membris accommodatur eodem ordine qui servatur tribus præcedentibus versibus.* 15 Qui fecit cœlos & terram] *id est, cujus benidictio plenissima est; cùm idem sit author, conservator, & Dominus cœlorum suorum, & terræ quam attribuit nobis.* 17 Non qui mortui sunt] *conclusio laudativa, qua exponit Psaltes, quòd non morimur, id gloriæ Dei tribuendum esse; ac proinde vitam in gloria Dei esse occupandam; ut psalm. 6. 6.* Locum silentii] *ut psalm. 94. 17.* 18 Sed nos] *viventes nimirum atque liberati, quemadmodum antè petierat.*

PSALMUS CXVI.

David deducta arca Dei Jeruschalaima, in Ecclesia amorem suum erga Deum profitetur beneficiorum acceptorum nomine: pericula sua, fidem, & infirmitatem narrat; salutem Dei omnibus modis prædicat; ac postremo petit in eadem salute servari, ut Deum amplius prædicet.

1 [a] DILIGO Jehovam; nam exaudit vocem meam, deprecationes meas.

2 Nam inclinavit aurem suam mihi, cùm in diebus meis invocarem ipsum,

3 Et circundantibus me doloribus mortis, angoribusque sepulchri obvenientibus mihi; angustiam & mœrorem inveniens,

4 Nomen Jehovæ invocarem, *dicendo*; obsecro Jehova, libera animam meam.

5 Gratiosus Jehova & justus; Deus, inquam noster [b] misericors,

6 Servans simplices Jehova; [c] cùm attenuatus sum, mihi confert salutem.

7 Redi anima mea in requiem tuam; cùm Jehova beneficus sit erga te.

8 Quandoquidem eripuisti [d] me ipsum a morte; oculos meos a lachrymis, pedem meum a lapsu:

9 Continenter ambulabo coram Jehova, in regionibus viventium.

10 Credidi cùm *hæc* loquerer, ego fatus fueram [e] supra modum,

11 Ego dixeram [f] accelerando, omnis homo *est* mendax.

12 Quid rependerem Jehovæ? omnia beneficia ejus [g] superant me.

13 Poculum [h] omnis salutis [i] acceptũ exbibebo, & nomen Jehovæ prædicabo,

14 Vota mea Jehovæ rependens, [k] mox coram toto populo ejus, *dicendo*.

15 Pretiosa *est* in oculis Jehovæ, mors intentata iis quos ipse benignitate prosequitur.

16 Obsecro Jehova, cùm ego *sim* servus tuus, sim servus tuus, filius ancillæ tuæ; solveris vincula mea, *pretiosa sit vita mea*.

17 Tibi sacrificabo sacrificium gratiarum actionis, & nomen Jehovæ prædicabo.

18 Vota mea Jehovæ persolvam, mox coram toto populo ejus,

19 In atriis domus Jehovæ, in medio vestri Jeruschalaima. Halelu-Jah.

[a] Heb. *diligo: nam exaudit Jehova: trajectio.*
[b] Heb. *miserans.*
[c] Heb. in *attenuare meo.*
[d] Heb. *animam meam.*
[e] Heb. *valde*
[f] Heb. *in accelerare meo.*
[g] Heb. *sunt supra me.*
[h] Heb. *salutum.*
[i] Heb. *sumã.*
[k] Heb. *corã mox toto:* σύγχυσις, *ut vers. 18.*

ANNOTATIO.

1 Diligo Jehovam] *Psalmus est didascalicus: in quo David ad regnum evectus contexit primùm exordium, vers. 1. secundo narrationem fidei suæ & amoris erga Deum ab exemplo anteactæ vitæ suæ, usque ad vers. 12. deinde propositionem consilii sui de omni officio ac pietate erga Deum exercenda in Ecclesia, tum prate-*

*preteritorum beneficiorum, tum futurorum nomine; inde ad finem usque: quæ in exordio per prolepsin omnia proponuntur, vers.*1. 2 Nam inclinavit] *narratio, secunda pars psalmi, qua Propheta explicat secundum membrum exordii inverso ordine, narrans beneficia Dei erga se in angustiis quibus premebatur, duobus versibus; & constitutionem animi sui in ipsis angustiis, versib. seq.* Diebus meis] *afflictionis meæ; ut sequens versus explicat: sic infrà psal.*137.7. *& Lament.*1.21. 3 Circundantibus me] *ut* 2. *Schem.*22.5.*&* 6.*& psal.*18, 4 Obsecro Jehova] *secunda pars narrationis; qua Propheta docet quæ fuerit animi sui constitutio in calamitate sua. Tria autem narrantur in hac constitutione; primùm orationis summa, hoc vers. deinde fides & fidei argumenta, usque ad versum* 10. *ac postremò infirmitas & perturbatio humana animi, vers.*10.*&* 11. 5 Gratiosus] *explicatio fidei illius certissimæ, qua David ad Deum orandum adductus est: ubi primùm naturam officiumq; Dei erga fideles omnes & seipsum nominatim explicat ad confirmandum se, duobus versibus; deinde animum suum confirmat ab acceptu beneficiis, in spe salutis & præsentis vitæ, tribus sequen. postremò hanc orationem & expectationem, fructus esse fidei suæ ostendit, principio vers.*10. 6 Simplices] *qui humanis consiliis destituuntur, ab iis abstinent, animoq; simplice se committunt Deo.* 7 Redi anima mea] *id est, ne amplius esto perturbata sed conquiescito in Deo propter naturam & beneficentiam ejus.* 8 Quandoquidem] *confirmatio beneficentiæ Dei ab anteacta experientia, quæ enuntiatur per apostrophen ad Deum, ut sit emphaticotera.* Me ipsum] *id est, non tantùm mortem, verùm etiam dolores & impedimenta avertisti a me, quæ dolorem fuissent allatura: gradatio.* 9 Continenter ambulabo] *id est, non peribo ab hoc periculo; sed pro certo habeo me superstitem evasurum, ad gloriam Dei in hac vita procurandam.* Regionibus viventium] *id est, terra: periphrasis.* 10 Credidi, cùm hæc loquerer] *id est, tum demum vigebat & triumphabat fides in animo meo, cùm Deum hac oratione, & me ipsum his argumentis compellarem, quæ modò dicta sunt. Sic transit ad tertium locum, quo confitetur infirmitatem suæ carnis repudiantem promissiones Dei, nisi spiritus Dei fidem sustentasset in spiritu ejus.* 11 Accelerando] *id est, cùm præceps raperer in perturbationes carnis; ut accipitur psal.*31.23. Omnis homo mendax] *id est, nunc demum video Schemuelem non Dei spiritu propheticè, sed suo sensu humanitus ac mendaciter locutum esse, cùm me ad regnum Jisraëlis indicaret perventurum esse, sic David ex infirmitate non Deum quidem apertè, sed Schemuëlem perstringebat; quasi Dei voluntatem non satis explorasset Schemuël, & transilisset modum vocationis suæ.* 12 Quid rependerem] *tertia pars psalmi, propositio consilii; cujus consultatio hoc versu habetur, definitio verò sequentibus.* 13 Poculum] *definitio hujus consultationis duas partes continet: unam, officii præsentis, duobus versibus; alteram futuri, ad finem usque. Ac officii quidem leges ponuntur istæ; presentis publica professio nominis Dei, & beneficiorum ejus in Ecclesia, duobus versibus; futuri verò, oratio, qua fideles se in reliquam vitam committunt Deo, vers.*15. *&* 16. *ut eadem officia persolvant Deo; quod Propheta facit tribus vers. ultimis. Sensus est, holocaustis & eucharisticis oblatis Deo, epulum sacrum populo faciam ad recordationem multifariæ salutis quam percepi a Deo: ut narratur fecisse* 1. *Chronic.*16.1.*& sequentibus.* Omnis salutis] *id est, gratiarum actionis de omni salute quam Deus in me contulit.* 14 Coram toto populo] *id est, omnibus Jisraëlitis, quos congregaverat Jeruschalaima ad deducendum arcam Jehovæ,* 1.*Chronic.*15.3. 15 Pretiosa est] *id est, Deus meo exemplo demonstravit quàm sibi sit chara vita fidelium, qui meam toties, tot modis, tantisq; viribus appetitam conservavit. Est autem hìc oratio continens petitionem duobus versibus; & votum, reliquis.* 16 Filius ancillæ tuæ] *vide suprà psal.*86.16. 17 Tibi sacrificabo] *id est, agnoscam & profitebor te.* 19 In atriis domus Jehovæ] *id est, in Ecclesia.*

PSALMUS CXVII.

Psaltes hortatur gentes, ut regnum Christi celebrent.

1 [a]LAUDATE Jehovam omnes gentes, laudationibus commendate eum omnes nationes:

2 Quià invalescit erga nos benignitas ejus, & fides Jehovæ in seculum. Halelu-Jah.

a Rom.15.11.

ANNOTATIO.

1 Laudate] *Ode est, ἐπαινετικὴ, provocans omnes gentes ad agnoscendum regnum Christi, propter benignitatem, & veritatem, ac constantiam promissionum ejus, quæ ex mera ipsius benignitate profectæ sunt.*

PSALMUS CXVIII.

David typus Christi Ecclesiam ad Dei laudes prædicandas hortatus, a suo exemplo commendat liberationes ejus & suam ipsius fidem, eum tum suis, tum Ecclesiæ totius verbis celebrat: figurat Ecclesiam euntem in templum, gratias agentem Deo, precantem in futurum, & sacerdotes Ecclesiæ benedicentes, sacrificiaq; imperantes, omnes denique Deum laudibus efferentes.

1 [a]CELEBRATE Jehovam, quia bonus *est*, quia in seculũ benignitas ejus.

2 Dicat nunc Jisraël, esse in seculum benignitatem ejus.

3 Dicant nunc [a] qui sunt ex [b] familia Aharonis, esse in seculum benignitatem ejus.

4 Dicant nunc timentes Jehovæ, esse in seculum benignitatem ejus.

5 [c]Ex ipso angore invocavi Jah, respondens *collocavit* me in lato Jah.

6 Jehova *adest* mihi, non timebo: quid faceret mihi homo?

7 [d]Jehova adest mihi cum auxiliatoribus meis: ideo ego [e]despicio osores meos.

8 Melius *est* recipere se ad Jehovam, quàm fiduciam habere in ullo homine.

a Heb. *familia.*

9 Melius

9 Melius *est* recipere se ad Jehovam, quàm fiduciam habere * in ingenuis.
10 * Omnes gentes circundederant me; [b] sed in nomine Jehovæ enervavi eas.
11 [c] Etiam atque etiam circundederant me; sed in nomine Jehovæ enervavi eas.
12 Circundederant * tanquam apes, extinctæ sunt ut * ignis spinarum: nam in nomine Jehovæ enervavi eas.
13 [d] * Graviter impuleras me ut caderem, sed Jehova auxilio fuit mihi.
14 Robur meum & carmen Jah, is fuit mihi saluti.
15 * Vox cantus & salutis *est* * in tentoriis justorum; *dicens*, dextera Jehovæ agit strenuè:
16 Dextera Jehovæ elata, dextera Jehovæ agit strenuè.
17 * Nō moriar; sed vivā, ut enarrem opera Jah.
18 [e] * Severè castigavit me Jah; sed morti non tradidit me.
19 * Aperite mihi * portas justitię, *ut* ingressus per eas celebrem Jah:
20 Hanc ipsam portā ad Jehovam, per quam justi intrant.
21 * Celebrabo te; * quia exaudiens me, fuisti mihi saluti.
22 * Quem lapidem * spreverant structores, is est in * caput anguli.
23 A Jehova est * hic, estq; mirabilis in oculis nostris.
24 Hac ipsa die * effecit Jehova; exultemus & lætemur in ea.
25 Obsecro Jehova, serva nunc; obsecro Jehova, prospera nunc.
26 * Benedictus *est* qui venit in nomine Jehovæ; benedicimus vobis * e domo Jehovæ,
27 Dei fortis Jehovę, * qui illustravit nos; ligate sacrificia festi funibus, * usque ad cornua altaris.
28 * Deus fortis meus es, ideo celebrabo te; Deus meus, exaltabo te.
29 Celebrate Jehovam, quia bonus *est*: quia in seculum benignitas ejus.

[b] Heb. *in nomine Jehovæ sed, &c. sic duob. ver. seq. trajectio.*
[c] Heb. *circundederant me etiā circundederant me.*
[d] Heb. *impellendo impuleras.*
Exod. 15. 2.
[e] Heb. *castigando castigavit.*

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode est* ἐπαινετική, *continens exordium* προκελευστικὸν *ad laudes tribuendas Deo, quatuor versibus: propositionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium a singulari exemplo Prophetæ, a ver. 5. ad 15. narrationem gratulationis mutuæ inter Ecclesiam & advenientem regem, inde usque ad versum 27. postremò conclusionem laudativam convenientem cum principio psalmi, duobus ultimis. Videtur autem David Psalmum hunc conscripsisse, cùm superatis aliis gentibus a postrema sua expeditione in Hhammonitas reverteretur,* 2. Schem. 12. 26. 3 Familia Aharonis] *vide suprà psal.* 115. 10. 5 Ex ipso] *secunda pars, propositio exempli sui singularis cujus in summa duo sunt loci; unus de liberationibus præteritis, hoc versu: alter, de fide & constantia Dei, ac præstantissima fiducia Davidis in promissiones illius; qui loci per prolepsin his duobus ver. positi deinceps explicantur.* 7 Jehova adest mihi] ἐργασία *secundi loci prolepseos de divina fide & prophetæ fiducia, tribus versibus: cujusmodi fiducia prædicatur psal.* 3. & 27. & *alibi.* Despicio] *id est, securus, ac non trepidus in eos respicio.* 9 In ingenuis] *id est, etiam in potentibus multis: gradatio.* 10 Omnes gentes] ἐργασία *prioris loci prolepseos de liberationibus a Deo acceptis, per* ὑστέρωσιν *Hhebręis frequētissimā; continens brevem narrationem impetuum quos ab hostibus pertulit, & victoriarum quas ipsi attulit gratiosè Deus, usque ad versum* 15. 12 Tanquam apes] *id est, plurimis ac consertis agminibus circumquaque: ut Deut.* 1. 44. Ignis spinarum] *id est, quàm ocyssimè velut in fumum abierunt, & inanes effecti sunt: ut Ecclesiast.* 7. 6. 13 Graviter] *apostrophe ad hostem unumquemque: in qua David tum jus victoriæ suæ explicat, quòd ab hostibus gravissimè lacessitus esset; tum salutem Dei opponit irritis omnium conatibus.* 15 Vox cantus] *tertia pars psalmi, narratio mutuæ gratulationis privatim ad adventum regis, quatuor versibus; & publicè in Ecclesia, reliquis.* In tentoriis justorum] *id est, in urbe populi Dei, & habitationibus Jisraëlitarum gratulantium Deo & regi.* 17 Non moriar] *ut conspiraverant hostes; quemadmodum ipse de Pelischtæis docet Psal.* 9. 7. 18 Severè castigavit] *quasi dicat, Dei quidem consilium fuit, ut me inimicorum opera castigaret; sed inimicorum contrà ut profligarent me, quod non permisit Deus: sic Jeschahh.* 10. 6. & 7. & *Zecar.* 1. 15. 19 Aperite mihi] *altera pars gratulationis publica in Ecclesia: cujus partes sunt, aditus in Domum Dei, duobus versibus; oratio Ecclesię ad Deum, usque ad ver.* 26. & *postremò oratio Dei ad regem & populum per sacerdotes suos, vers.* 27. & 28. Portas justitiæ] *id est domus Dei, quā soli ingrediuntur justi Deum justissimum adeuntes, ut sequens versus exponit.* 21 Celebrabo te] *oratio populi constans ex prædicatione beneficiorum Dei, tribus versibus; & precatione. vers.* 25. Quia exaudiens me] *primum beneficium singulare: ut suprà ver.* 5. 22 Quem lapidem] *secundum beneficium publicum pertinens ad regem, hoc versu; totúmq; regnum, sequent. quod typicè in Davidis persona stabilitum, perfectè & absolutè institutum est in Christo & in Ecclesia: ut ipse Christus accommodat, Matth.* 21. 42. & *alibi. Lapis enim est typicus David, cui vetus Ecclesia tanquam lapidi diatono sive frontato incubuit: verus autem lapis Christus, in quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit, ut sit templum sanctum domino: Ephes.* 2. 20. Spreverant structores] *id est, proceres in populo Dei, tum Schaulis temporibus, tum etiam Ischboschetis; si Davidem respiciamus: sin autem Christum; sacerdotes & alii omnes, qui ex officio extruere Ecclesiam, non destruere debuerant.* Caput anguli] *id est, firmamentum sive fundamentum totius Ecclesiæ coagmentatæ in Christo: prout figuratè Juda & Jisraël coaluerant in Davide.* 23 Hic] *videlicet angulus, id est, constructio & coagmentatio Ecclesiæ.* 24 Effecit] *nimirum salutem regi & regno, ut coalescerent & firmè constringerentur.* 26 Benedictus est] *tertia pars gratulationis, ut observatum est in versu* 19. *continens sacerdotū verba omnibus benedicentiū ex officio, Deut.* 10. 8. & *sacrificia imperantiū.* E domo Jehovæ] *id est, a Jehova, quem vestro nomine accedimus, & cujus nomine benedictionē vobis denuntiamus depromptā ex thesauro ipsius, Num.* 6. 27. 27 Qui illustravit] *id est, perfudit nos hac prospera & gloriosa victoria sic enim lux apud Hebręos prosperitatē & lætitiā sonat: ut Ester* 8. 16. Usque ad cornua altaris] *id est, in toto atrio confertim; nam ulteriùs transire populo nefas erat.* 28 Deus fortis] *conclusio a laudatione Dei singulari & publica, quæ adhibebatur cùm ista eucharisteria offerrentur Deo.*

PSALMUS CXIX.

David in gravissimo suo exilio se ipsum hoc psalmo consolans, felicitatem piorum in studio, fide, & obsequio voluntatis Dei positam esse docet: ideoq; in notitia illius, studio, fide, & obsequio informari a Deo petit; & ab omnibus impedimentis suæ carnis, peccati, mundi, satanæ, hostiumq; omnium conservari: ac postremò sibi de tota anteacta vita, & æquitate in causa bene conscius, Deo seipsum & reliqua vitæ suæ administrationem commendat ad gloriam ipsius & salutem suam.

ALEPH

1 BEATI INTEGRI via, qui ambulant in lege Jehovæ:
2 Beati custodientes testimonia ejus, ex toto [a] animo quęrentes eum:
3 *Qui* etiam non operantur iniquitatem, *sed* in viis ejus ambulant,
4 *Quas* tu præcepisti mandatis tuis, observari valde.
5 Utinam comparentur viæ meæ, ad observandum statuta tua.
6 Tunc non erubescam, cùm intuebor in omnia præcepta tua:
7 Sed celebrabo te [b] recto animo, discendo jura justitię tuæ:
8 Statuta tua observabo admodum, ne derelinquas me.

[a] Heb. *corde: sic deinceps.*

[b] Heb. *rectitudine cordis.*

BETH

9 [c] Quomodo purificabit puer semitam suam? observando *eam* secundū verbū tuum.
10 Ex toto animo meo quæro te, ne sinas me errare a præceptis tuis.
11 In animo meo recondo sermonem tuum, ut non peccem [d] in te.
12 Tu benedicte Jehova, doce me statuta tua.
13 Labiis meis recenseo omnia jura oris tui:
14 De via testimoniorum tuorum gaudeo, ut de omnibus opibus:
15 De mandatis tuis meditor, & intueor semitas tuas:
16 In statutis tuis me ipsum oblecto, non obliviscor verbi tui.

[c] Heb. *in quo*

[d] Heb. *tibi.*

GIMEL

17 Beneficium confer in servum tuum; *ut* dum vivo, observem verbum tuum.
18 Retege oculos meos, ut intuear mirabilia ex lege tua.
19 Peregrinante me in hac terra, ne abscondas a me pręcepta tua.
20 *Nam* [e] comminuor ipse, ob desyderium erga jura tua omni tempore.
21 *Tu qui* perdis superbos, maledictos; qui errant a præceptis tuis,
22 Devolve a me opprobrium & contemptum, quia testimonia tua custodio;
23 Etiam considentibus principibus, de me sermones frequentantibus; servus tuus meditatur de statutis tuis:
24 Etiam testimonia tua oblectationes meæ *sunt*, [f] consiliarii mei.

[e] Heb. *comminuitur anima mea.*

[f] Heb. *homines consilii mei.*

DALETH

25 Adhæret pulveri [g] vita mea: vivum serva me secundum verbum tuum.
26 Vias meas recensentem exaudivisti me; doce me statuta tua.
27 Fac ut viam mandatorum tuorum intelligam, ut mediter de mirabilibus tuis.
28 Stillat anima mea præ mœstitia, erige me secundum verbum tuum.
29 Viam falsitatis amove a me, & legem tuam gratiosè largire mihi.
30 Viam veritatis *quam* eligo, judiciorum tuorum *quæ* propono *mihi.*
31 Inhęreo testimoniis tuis Jehova, ne sinas me erubescere.
32 Viam præceptorum tuorum percurram, cùm dilataveris animum meum.

[g] Heb. *anima mea.*

HE

33 Doce me, Jehova, viam statutorum tuorum; quam custodiam *in* finem *usque.*
34 Fac ut intelligam, ut custodiam legem tuam; observemque eam ex toto animo.
35 Fac ut incedam itinere præceptorum tuorum; nam eo delector.
36 Flecte animum meum ad statuta tua, neque *sinas* deflecti ad quæstum.
37 Averte oculos meos, ne respiciant vanum; in viis tuis fac ut vivam.
38 Præsta servo tuo sermonem tuum, qui addictus est reverentię tui.
39 Averte opprobrium meum, quod reformido; quia jura tua bona sunt.
40 Ecce desydero mandata tua, in justitia tua fac ut vivam.

VAV

41 Cumque obvenerint mihi benignitates tuæ Jehova; salus tua secundum sermonem tuum:
42 Respondebo probro afficienti me rem; quia fiduciam habeo in verbo tuo.
43 Sed ne abaripe ab ore meo verbū [h] verum admodum: quandoquidem jura tua expacto:
44 Et observabo legem tuam jugiter, in seculum & sempiternum:
45 Continenterq; ambulabo in ipsa latitudine, quia mandata tua quæro:
46 Et loquar de testimoniis tuis coram regibus, neque erubescam.
47 Et me oblectans in præceptis tuis, quæ diligo,
48 Attollam manus meas ad præcepta tua quę diligo, & meditabor de statutis tuis.

[h] Heb. *veritatis admodum.*

ZAJIN

49 Recordare verbi cum servo tuo *habiti*, de quo spem fecisti mihi.
50 Hæc est consolatio mea in afflictione mea: sermonem tuum vivificare me;
51 Superbis deridentibus me admodum, a lege tua me non declinare:
52 Recordari judiciorum tuorum inde a seculo Jehova, & meipsum consolari:
53 Prestere prehendente me ab improbis, desertoribus legis tuę,
54 Psallendi argumenta esse mihi statuta tua, in loco peregrinationum mearum;
55 Recordari me noctu nominis tui Jehova, & observare legem tuam.
56 Hęc *consolatio* est mihi, me mandata tua custodire.

CHETH

CHETH

57 *Portio mea *est* Jehova, *dico; observando verba tua.
58 *Deprecor faciem tuam ex toto animo, *gratiam fac mihi secundum sermonem tuum.
59 *Reputo vias meas, ut *referam pedes meos ad testimona tua.
60 Festino ac non cunctor, observare mandata tua.
61 Turbis improborum dispoliantibus me; legis tuæ non obliviscor.
62 Media nocte surgo ad celebrandum te propter jura justitiæ tuæ.
63 Socius sum omnibus qui reverentur te, & observantibus mandata tua.
64 *Benignitatis tuæ, o Jehova, plena est terra; statuta tua doce me.

TETH

65 *Bono affecisti servum tuum Jehova, secundum verbum tuum.
66 Præstantiam rationis & scientiæ doce me nam præceptis tuis credo.
67 *Cùm nondum loquerer, ego errabam: nunc autem sermonem tuum *observo.
68 Bonus es & beneficus, doce me statuta tua.
69 *Concinnantibus contra me falsitatem superbis, ego ex toto animo custodio mandata tua.
70 *Obesatur quasi adipe cor illorum, ego lege tua oblecto me.
71 Bono mihi fuit me affligi, ut discerem statuta tua.
72 Melior *est* mihi lex oris tui, multis millibus *nummûm* aureorum & argenteorum.

JOD

73 *Manus tuæ fecerunt me & aptaverunt me: redde me intelligentem, ut discam præcepta tua.
74 Timentes tui videant me & lętentur, quòd in verbo tuo expectationem habeam.
75 Agnosco Jehova, [i] justa esse judicia tua; & te *in fide afflixisse me.
76 Adsit jam benignitas tua, ut consoletur me secundum sermonem tuum *habitum* cum servo tuo.
77 Obveniant mihi misericordiæ tuæ ut vivam: quia lex tua *est* [k] omnis oblectatio mea.
78 Erubescant superbi, quòd [l] falsis de causis pervertant me; meditante me de mandatis tuis.
79 *Convertantur ad me timentes tui, & cognoscentes testimonia tua.
80 Erit animus meus integer in statutis tuis, ut *non erubescam.

[i] Heb. *justitiam.*

[k] Heb. *oblectationes mea: sic ver. 92.*

[l] Heb. *falsitate: sic infrà ver. 86.*

CAPH

81 *Consumitur *desyderio* salutis tuæ anima mea, in verbo tuo expectationem habeo.
82 Consumuntur oculi mei *desyderio* sermonis tui; dicendo, Quando consolaberis me?
83 Quamvis sim *similis utri ad fumum: statutorum tuorum non oblitus sum.
84 Quanti erunt *dies servi tui? quando exercebis in persequentes me judicium?
85 Fodiunt mihi superbi fossas, [m] qui se non conformant legi tuæ.

[m] Heb. *qui non secundum legem tuam* sunt.

86 Omnia præcepta tua *sunt ipsa* veritas: falsis de causis persequuntur me, auxiliare mihi.
87 Propemodum consumpserunt me *dejectum* in terram: quamvis ego non dereliquerim mandata tua.
88 Pro benignitate tua vivum serva me, ut observem testimonium oris tui.

LAMED

89 *In seculum o Jehova, verbum tuum *consistit in cœlis:
90 [n] In unaquaque generatione fides tua: cùm statueres terram, illa constabat.
91 Ad *judicia tua perstant hodie, quia illa omnia sunt servi tui.
92 Nisi lex tua esset omnis oblectatio mea, [o] jam diu periissem in afflictione mea.
93 In seculum non obliviscar mandatorum tuorum: nam illis vivum conservas me.
94 *Tuus sum, conserva me; quia mandata tua quæro.
95 *Me expectantibus improbis ad perdendum me, testimonia tua consydero.
96 Omni *perfectioni video esse finem: *latum *verò esse* mandatum tuum valde.

[n] Heb. *in generatione & generatione.*

[o] Heb. *tunc.*

MEM

97 *Quàm diligo legem tuam, toto die est meditatio mea.
98 Inimicis meis sapientiorem *me reddit pręceptis tuis: nam in seculum adest mihi.
99 Omnibus doctoribus meis intelligentior fio; quia testimonia tua meditatio mea sunt.
100 Senibus prudentior sum, quia mandata tua custodio.
101 Ab omni *semita mali cohibeo pedes meos, ut observem verbum tuum.
102 A judiciis tuis non recedo, quia tu doces me.
103 Quàm suavia sunt palato meo *judicia* sermonis tui: suaviora melle ori meo.
104 Mandatis tuis prudens sum: idcirco odi omnem semitam falsitatis.

NUN

105 *Lucerna pedi meo verbum tuum *est*, & lux itineri meo.
106 Juravi quod præstabo, me observaturum jura justitiæ tuę.
107 Afflictus sum admodum; Jehova, vivum conserva me secundum verbum tuum.
108 *Voluntarias oblationes oris mei accepta quæso Jehova, & jura tua doce me.
109 *Anima mea in manu mea jugiter *versante*, tamen legis tuæ non obliviscor:
110 Ponentibus improbis laqueum mihi, a mandatis tuis non aberro.
111 Possideo testimonia tua in seculum; quia gaudium animi mei sunt.
112 Inclino animum meum ad faciendum statuta tua; in seculum, *in finem usque.

SAMEC

113 *Cogitationes *alias* odi, legem autem tuam diligo.
114 Latebra mea & scutum meum es, in verbo tuo expectationem habeo.
115 Recedite a me malefici, ut custodiam pręcepta

cepta Dei mei.
116 Sustenta me secundum sermonem tuum, ut vivam; neque pudefacias me ab expectatione mea.
117 Suffulci me ut salvus sim, & respiciam ad statuta tua jugiter.
118 Conculcas omnes errantes a statutis tuis: quia falsus est dolus eorum.
119 *Tanquam* scoriæ, facis ut cessent omnes improbi terræ; idcirco diligo testimonia tua.
120 Horret pavore tui caro mea; adeò a judiciis tuis timeo.

HHAJIN

121 Exerceo judicium & justitiam: ne permittas me oppressoribus meis,
122 Obi vadimonium pro servo tuo in bonum, ne opprimant me superbi.
123 Oculi mei consumuntur *desyderio* salutis tuæ, & sermonis [p] justi tui.
124 Fac erga servum tuum secundum benignitatem tuam, & statuta tua doce me.
125 Servus tuus sum, prudentem me redde; ut cognoscam testimonia tua.
126 Tempus est ut faciat Jehova; irritam faciunt legem tuam.
127 Propterea amplius diligo præcepta tua, quàm aurum & quidem aurum purgatissimum,
128 Propterea *quòd* omnia mandata de omnibus [q] recta agnosco, omnem semitam falsitatis odi.

[p] Heb. *justitiæ tuæ.*

[q] Heb. *rectifico.*

PE

129 Mirabilia *sunt* testimonia tua: idcirco custodit ea anima mea.
130 [r] Aditus verborum tuorum illuminat, prudentiâ instruit simplices.
131 Os meum distendo, & anhelo: quia præceptorum tuorum cupidus sum.
132 Respice ad me, & gratiam fac mihi; prout *est* jus erga amantes nomen tuum.
133 Pedes meos institue in sermone tuo, & ne sinas dominari in me ullam iniquitatem.
134 Redime me ab oppressione hominum, ut observem mandata tua.
135 Fac ut præluceat facies tua servo tuo, & doce me statuta tua.
136 Rivi aquarum descendunt *ex* oculis meis, propter *eos qui* non observant legem tuam.

[r] Heb. *janua*

TZADE

137 Justus es Jehova, & rectus judiciis tuis.
138 Præcepisti [s] justa testimonia tua, & fidelia valde.
139 Conficit me zelus meus, quòd obliviscantur verbi tui hostes mei.
140 Purgatus *est* sermo tuus valde; quapropter servus tuus diligit ipsum,
141 Parvus ego & contemptus *diligo*; mandatorum tuorum non obliviscor,
142 Justitia tuæ justitiæ [t] perpetuæ, & legis tuæ [u] veracis.
143 Oppressione & angustia obvenientibus mihi, præcepta tua *sunt* oblectationes meæ.
144 Justitia testimoniorum tuorum *est* in seculum: prudentem me effice ut vivam.

[s] Heb. *justitiâ testimoniorum tuorum & fide: hypallage.*

[t] Heb. *in seculum.*

[u] Heb. *veritatis.*

KOPH

145 Invocantem ex toto animo exaudi me Jehova, *ut* statuta tua custodiam.
146 Invocantem te serva me, *ut* observem testimonia tua.
147 Veniens ante *te* in ipso crepusculo ut vociferer, in verbo tuo spem habeo.
148 Præveniunt oculi mei excubias, ad meditandum de sermone tuo.
149 Voci meæ ausculta secundum benignitatem tuam, Jehova: secundum judicia tua vivum conserva me.
150 Appropinquantibus sectatoribus sceleris, *qui* a lege tua longè absunt;
151 Propinquus es Jehova, & omnia præcepta tua *sunt* ipsa veritas.
152 Pridem novi de testimoniis tuis, te in seculum fundasse ea.

RESCH

153 Respice afflictionem meam, & libera me: quia legis tuæ non obliviscor.
154 [x] Suscipe causam meam, & vindica me: pro sermone tuo vivum conserva me,
155 *Ita ut* [y] procul sit ab improbis salus: quia statuta tua non quærunt.
156 Miserationes tuæ amplæ sunt Jehova, secundum judicia tua vivum conserva me.
157 Ut multi sint persequentes me & hostes mei, a testimoniis tuis non declino.
158 Simulac video perfidè agentes, fastidio me ipsum torqueo: quòd sermonem tuum non observent.
159 Vide me, mandata tua me diligere. Jehova; secundum benignitatem tuam vivum conserva me.
160 [z] Præstantissimum verbum tuum *est* ipsa veritas: & in seculum *est* quodque judicium [a] justum tuum.

[x] Heb. *contende contentionem meâ.*

[y] Heb. *procul ab essendo ab improbis salutem.*

[z] Heb. *caput sive præstãtia verbi tui hypallage, ut Exod. 30. 23.*

[a] Heb. *justitiæ tuæ.*

SCHIN

161 Principibus persequentibus me immeritò, a verbo tuo pavet animus meus.
162 Gaudeo de sermone tuo, ut qui invenit prædam amplam:
163 Falsitatem odi & abominor, legem tuam diligo.
164 Septies quotidie laudo te, de judiciis justis tuis:
165 Pacem multam esse diligentibus legem tuam, neque esse eis offendiculum.
166 Expecto salutem tuam Jehova, & præcepta tua facio.
167 Observat anima mea testimonia tua, diligo que ea valde.
168 Observo mandata tua ac testimonia tua, quia omnes viæ meæ coram te sunt.

TAV

169 Appropinquet clamor meus ante faciem tuam, Jehova; secundum verbum tuum prudentem redde me.
170 Perveniat deprecatio mea ante faciem tuam; secundum sermonem tuum eripe me.
171 Eructabunt labia mea laudem, cùm docueris me statuta tua.
172 Cantabit lingua mea sermonem tuum omnia præcepta tua [b] justissima esse.
173 Adsit manus tua ad auxiliandum mihi; quia mandata tua eligo.
174 Desydero salutem tuam Jehova, & lex tua *est* [c] omnis oblectatio mea.
175 Vivat anima mea, ut laudet te; & judicia

[b] Heb. *justitiam.*

[c] Heb. *oblectationes meæ.*

judicia tua auxilientur mihi,
176 'Erro ut pecus ' quæ perit, 'require servum tuum: 'nam præceptorum tuorum non obliviscor.

ANNOTATIO.

ALEPH.

1 Beati] *Psalmus est generis mixti, continens promiscua documenta & preces in singulis ogdoadibus; quæ ordine alphabetico a Davide conscriptæ sunt ad insigne Psalmi doctrinam notandam, & faciliùs memoria complectendam: ut observatum est suprà Psal. 111. 1. Continet autem hæc prima ogdoas integrum totius Psalmi argumentum, nimirum thesin sive propositionem generalem de felicitate bonorum obsequentium Deo, quatuor versibus; deinde hypothesin sive accommodationem singularem ad personam supplicis, quatuor cæteris.* Via] *id est, instituto vitę, cùm illa preceptis Dei conformatur tum animo, sequente versu; tum factis, versu 3. sic etiam infrà iter & semita appellatur.* 5 Utinam] *transitio ad hypothesin; in qua psaltes primùm voto se commendat Deo, hoc versu; deinde constantiam, gratias, & obsequium spondet, sequentibus.* Comparentur] *id est, providentiâ tuâ disponantur omnia quæ ad vitam meam bene instituendam pertinent, hoc versu; & ego ipse conserver a te, ver. 8.* 6 Intuebor in omnia] *id est, recognoscam & tenebo illa, edoctus a te.* 8 Admodum] *id est, quantum & quantisper in me facultas erit: verborum autem ἐμπλοκὴν, evidentiæ causa mutavimus.* Ne derelinquas me] *id est, adsis & custodias; ut dictum est in versum 5. litotes.*

BETH.

9 Quomodo purificabit] *hac secunda ogdoade primùm διαλογιστικῶς. Propheta exponit summam superioris thesis, ver. 9. deinde rationes vitæ suæ comparat cum hac regula, & committit Deo.* Purificabit] *id est, vitam beneficio Dei purgatam per remissionem peccatorum vindicare a novis peccati sordibus & puram servare poterit.* Puer] *id est, filius & servus Dei, quisquis est.* 10 Ex toto animo] *propositio instituti singularis, quo Propheta usus est in animo suo informando: quod beatorum attributum est, supra ver. 2. Duo itaque continet; petitionem a Deo ut servi sui studia promoveat, & narrationem studii sui.* Quęro te] *secundum verbum tuum, quod partim accepi & recondidi in animo meo, ver. 11. partim amplius doceri peto, ver. 12.* A præceptis tuis] *quâ viâ tu quærendus & consequendus es.* 13 Labiis meis] *altera pars ogdoadis, expositio studii, qua David ostendit se boni & fidelis discipuli officium facere.*

GIMEL.

17 Beneficium] *tertia ogdoas est εὐκτικὴ, in qua per prolepsin beneficentia Dei imploratur, ver. 17. deinde partes ejus duę nominatim petuntur; una, ut Deus ab infirmitatibus & impedimentis naturę inhærentibus liberet, tribus versibus; altera, ut liberet ab adventitiis malis, quibus piorum animos oppugnat mundus quatuor versibus.* 18 Meos] *id est, mentis meæ. quasi dicat, explica me ex ignoratione mea.* 19 Peregrinante me] *id est, quamdiu vivo peregrè a Domino, 2. Corinth. 5. 6.* 21 Tu qui perdis superbos] *altera pars ogdoadis, petitio, ut Deus servum suum a contumeliosis liberet, & adversus mundi impetus confirmet: quam petitionem confirmat psaltes argumento a justitia Dei, hoc ver. quasi dicat, tu semper justè pessundedisti superbos, & tibi constat in judiciis tuis: jam itaque mihi hoc ipsum beneficium pręsta.* 22 Quia testimonia] *id est, quibus eo nomine ab istis afficior, quia testimonia tua, &c.* 23 Etiam] *amplificatio superioris petitionis a constante ipsius officio erga legem Dei.* De statutis tuis] *nimirum neglecto fortiter ipsorum probro & & contemptu.*

DALETH.

25 Adhęret] *id est, dejectus & prostratus sum calamitatibus: metaphora. Est autem quarta ogdoas εὐκτικὴ, qua psaltes primùm precatur se illustrari & regi verbo Dei: quatuor versibus; deinde adversantia verbo Dei, deprecatur. Precatur autem argumentis sumptis a præsente malo, hoc versu; a præcedentibus Dei beneficiis, sequente; postremò a studio animi sui flagrantissimo, ver. 27. & 28.* 26 Vias meas] *id est, cùm me, calamitates meas, animum meum, & vitæ institutum exponens, tuæ fidei committerem.* 28 Stillat] *id est, velut liquefacta contabescit, adeò in lachrymas effundor: hyperbole.* 29 Viam falsitatis] *id est, ignorationem veræ doctrinæ quæ mihi a natura hæret, lege tua per gratiam adime, his duobus versibus: & libera infirmitate vitæ, ut in vera doctrinæ fide & prompto obsequio ambulem; duobus aliis.* 31 Ne sinas me erubescere] *id est, eò infirmitatis prolabi atque decidere, ut mihi probrosa sit vita mea.* 32 Dilataveris] *id est, angustum & tenuem spiritum meũ ampliaveris, & donorum tuorum capacem effeceris, propter quorũ tenuitatem nunc mœrore conficitur: sic vocatur amplitudo animi, 1. Reg. 4. 28.*

HE.

33 Doce me] *quinta ogdoas in superiore petitione pergens; qua primùm institui & informari petit in bono, quatuor versibus; deinde impedimenta deprecatur, reliquis quatuor.* In finem usq;] *id est, tota vita: sic infrà ver. 112.* 36 Neque sinas deflecti] *transitio ad deprecationem sequentem, proposita una specie quæ maximè familiaris est, ut conscendatur ad genus proximè sequente versu,* 37 Averte oculos meos] *id est, studia animi mei avoca ab iis rebus quæ hominibus videntur expetendæ & suspiciendæ, duobus versibus: & ab omni maleficio libera. quasi dicat, rege & confirma animum, vitamq; meam.* Respiciant] *id est, ad res vanas se convertant, abducti a voluntate tua.* 39 Opprobrium] *id est, malum quod bono juri tuo adversatur, ac proinde jam metuo; deinceps verò probrosum mihi futurum esset: ut suprà dixit ver. 31.* 40 Ecce] *conclusio summa petitionis, qua transitur ad votum sequentis ogdoadis.*

VAV.

41 Cumq; obvenerint] *sexta ogdoas est ἐπαγγελτικὴ, id est, promissionem continens sive votum grati animi erga Deum, acceptorum beneficiorum nomine. Constat autem professio hæc primùm libera declaratione apud adversarios per spiritum Dei, ver. 41. & 42. deinde vitæ integritate & protestatione apud omnes, tribus sequentibus; ac postremò sancto ac pio usu apud Deum cum animo suo, ver. 47. & 48.* Benignitates tuę] *quas ego suprà petii, & tu promisisti.* 42 Rem] *id est, non dissimulabo; sed ita planè ut se res habuerit eloquar.* 43 Verum admodum] *id est, verissimum: periphrasis.* 45 In ipsa latitudine] *id est, magna & regia, sive consulari via: metaphora.* 48 Attollam] *id est, avidè manum admovens excipiam, evolam, & pervestigabo mandata tua: metaphora.*

ZAJIN.

49 Recordare] *septima ogdoas primùm petitionem gratiæ Dei continet, ver. 49. deinde documentum & expositionem animi sui constantis, septem reliquis. De hoc autem recordandi verbo vide Gen. 8. 1.* 50 Hæc est consolatio] *narratio animi consolationem percipientis tum ex promissionibus Dei pios confirmantibus, consolantibus, & recreantibus, 6. versibus; tum ex testimonio bo-*

næ conscientiæ. 53 Prestere] *id est, celerrima gravissimaq; procella, metaphora: vide Psal. 11.6.*
54 In loco peregrinationum] *id est, ubicunque locorum verser in terra: periphrasis terræ: vide Gen.*

CHETH. 47.9. 57 Portio mea es] *octava hæc ogdoas tertium consolationis locum explicat; nimirum orationem animi freti promissionibus Dei, & ad ipsius gratiam in sua infirmitate confugientis. Continet itaq; primùm petitionem gratiæ fundatam promissione Dei, hoc & sequente versu; deinde explicationem & accommodationem duarum partium quæ promissione continentur, nimirum professionem officii quod a nobis stipulatur Deus, a ver. 59. ad 64. & petitionem beneficii promissi, ver. 64.* Dico] *id est, recolo te dixisse, ego sum Deus tuus; continenter ambula coram me, &c. Gen. 17.1.* 58 Deprecor] *conscius videlicet imbecillitatis meæ.* Gratiã fac] *id est, præsta promissionẽ propter verbũ tuũ in Christo, non habita ratione infirmitatis meæ.* 59 Reputo vias] *id est, contendo ad præstandam stipulationẽ tuam pro tenuitate mea: sic explicatur secunda pars versus primi, versibus quinque.* Referã pedes] *id est, redeam ad obsequium tuum, abs quo natura defecerat; deponamq; veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & novum induam.* 64 Benignitatis tuæ] *petitio, ut Deus tenuitatis misertus promissionem præstet; ad quam adhibetur argumentum a beneficentia Dei in res omnes creatas.* 65 Bono affecisti] *nona ogdoas similiter* εὐκτικὴ, *continet petitionem documentorum Dei, primùm ab anteacta ipsius beneficentia erga supplicem, hoc versu: deinde a persona supplicis fidem offerentis & indignitatem suam confitentis, duobus sequentibus, tertiò a natura Dei, ver. 68. postremò a bona conscientia, reliquis versibus.* 67 Cùm nondum loquerer] *id est, inde ab ortu meo sum peccator alienus a lege tua, & filius iræ: sed fide teneo promissiones tuas in animo meo: sic Psalmo 51.7.*

TET. Observo] *nimirum animo; ut Gene. 37. 11.* 69 Concinnantibus] *explicatio bonæ conscientiæ, quæ non tantùm immota est a calamitatibus, hoc & sequente versu verùm etiam per illas augescit in notitia & studio voluntatis Dei, duobus reliquis.* 70 Obesatur] *id est, magis ac*

JOD. *magis indies induratur: metaphora: sic Jeschahh 6.10.* 73 Manus tuæ] *decima ogdoade similiter* εὐκτικὴ *David institui a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, quæ tum in salute creaturæ illustris futura est coram omnibus bonis, duobus versibus; tum in præstatione promissionum ejus vers. 75. & 76.*

CHAPH. *secundò a persona sua, vers. 77. tertiò a persona adversariorum, vers. 78. postremò a persona bonorum vers. 79. quæ omnia deinde promissione animi grati concluduntur.* 75 In fide] *id est, justè, ac non præter verbum tuum.* 79 Convertantur ad me] *id est, adjungant se mihi, cognita & demonstrata per judicia tua æquitate causæ meæ: sic Ijobi 6. 29.* 80 Non erubescam] *quod eveniret, si a statutis tuis recederem: ut suprà vers. 31. & psalm. 44. 22.* 81 Consumitur] *undecima ogdoade David opem Dei & salutem petit. primùm a persona sua, tribus versibus; deinde a persona Dei & adversariorum quorum improbitatem cum justitia Dei & innocentia sua comparat: versibus quatuor: postremò a voto grati animi, versu 88* 83 Similis] *id est, arefactus, exhaustus viriditate & quasi confectus, atque in rugas abiens.* 84 Dies servi tui] *id est, hoc tempus calamitosum quo premitur servus tuus, quàm diu est duraturum? vide suprà psalm. 116.2.* 89 In seculum] *duodecima ogdoade David salutem a*

LAMED. *Deo petit duobus argumentis: prius est a natura Dei, constantiáque & efficacitate verbi ejus, usque ad versum 94. posterius a persona sua, reliquis. Efficacitatem verbi Dei explicat primùm universe, a generali cœli & terræ creatione & administratione, hoc & sequen. versu; deinde a singulari & extra ordinaria. vers. 91. postremò a sua ipsius experientia.* Consistit] *id est, constans & firmum permanet.* 91 Judicia tua] *præstanda nimirum atque exequenda.* 94 Tuus sum] *secundus locus, sive argumentatio petitionis: ut dictum est in versum 89* 95 Me expectantibus] *id est, ita constanter quæro atque considero, ut nullus inimicorum tentamentis avocer adductus majestate verbi tui: in quo omnia invenio amplissima & perfectionis infinitæ, quantumvis gravibus premar angustiis, versu sequente.* 96 Perfectioni] *videlicet rerum creatarum.* Latum] *ita ut finis illius videri non possit; id est, infinitum;*

MEM. μεῖωσις. 97 Quàm diligo] *decimatertia ogdoade, David occasione sumpta ab amplitudine verbi quam modò commendaverat, rapitur in duas exclamationes; quibus celebrat amorem suum erga verbum Dei, primùm propter præstantiam scientiæ & intelligentiæ quam supra omnes est consecutus ex meditatione & studio illius, quatuor versibus; deinde propter præstantiam usus quem percepit ex verbo cæteris.* 98 Me reddit] *lex tua informans in præceptis tuis.* 101 Semita mali] *ut suprà ver. 1.* 105 Lu-

NUN. cerna] *decima quarta ogdoade, David ad petitionem regreditur salutis & gratiæ, vers. 107. & sequen. ad quam consequendam adhibet argumenta tria; unum, promissionis Dei & efficacitatis per spiritum demonstratæ verbo, hoc versu alterum, studii sui & animi constantissimi ad obsequendum Deo, sequent. versu; tertium, miseriæ suæ vers. 107. qui loci deinde copiosiùs exponuntur vers. 109. & sequentibus.* 108 Voluntarias oblationes] *id est, orationes meas & gratiarum actiones, quasi dicat, serva me propter laudem tuam, quam salute accepta celebrabo: syllepsis, sive noëma.* 109 Anima mea] *id est, quamvis ego verser in præsentissimis periculis: sic 1. Schem. 28.21. & Ijobi. 13. 14.* 112 In finem usque]

SAMEC. *vide suprà vers. 33.* 113 Cogitationes] *decimaquinta ogdoade David pergens in petitione, opem Dei salutemq; implorat, ver. 116. & sequente: ideoq; primùm studium suum exponit Deo, & adversarius objicit, tribus primis versibus: deinde seipsum confirmat a judiciis Dei: severis quidẽ in malitiosos: gratiosis verò erga eos qui se ipsos dijudicant, ne cum mundo condemnentur, tribus ultimis versibus ogdoadis.* 118 Falsus est] *hoc est, inanis, vana est hypocrisis, quæ suos ipsius concinnatores frustratur.* 119 Tanquam scoriẽ] *id est, verbo tuo, & afflictionibus, judiciisq; tanquam igne, consumis & abjicis: sic Jeschahh. 1. 25. & Malachi. 3.3.* Idcirco] *quia latebra & scutum es diligentibus te, improborum verò justus judex.* 120 Timeo] *quasi dicat, non quidem a præsentia tua metuo, ut Adam Gen. 3. nam contrà, illam mihi adesse expeto; sed ab infirmitate mea ne provocem judicia tua: sic ponitur elegans* ἀντίφρασις *eorum quæ su-*

HHAJIN. *prà dixerat, horret pavore tuo.* 121 Exerceo] *decima sexta ogdoade, quæ tota est* εὐκτικὴ *David postulat primùm servari a malo, duobus versibus; deinde affici bonis & institui verbo, tribus sequen. idq; tum a persona sua, cujus obsequiũ, fidẽ, & studiũ explicat sparsim, tum a persona Dei & adversariorum, ver. 126.* Judicium &c.] *id est, æquo & bono faciendo operã do: quo testimonio confirmatur animus meus de electione & vocatione mea.* 122 Obi vadimonium] *id est, compare, & te ipsum siste coram adversariis meis, suscipiens causã meam metaphora ab usu forensi.* 126 Irritam faciunt] *eò audaciæ proruperunt adver-*

sarii

sarii mei, ut non tantū contra me, sed contra verbum ipsū tuū apertè veniant, & illud labefactare tenten t. 127 Propterea] ætiologia cur David informari petat in cognitione legis: nimirum quòd legem bonam & sanctam esse novit; se autem ultrò diligere bonum, & malum odisse profitetur. 129 Mirabilia] decimaseptima ogdoas continet primùm professionem studii erga doctrinam Dei, tribus versibus: deinde petitionem, quatuor versibus; postremò expostulationem de adversariis contra legem venientibus, versic. 136 studii autem causæ afferuntur duæ; una, admirabilitas legis; altera, efficacitas, de qua psalmo 19. 131 Os meum distendo] id est, omnibus nervis contendo ut assequar: metaphora ab anhelis & fessis viatoribus. 132 Respice ad me] petitio gratiæ, hoc versu: cujus triplex effectus sequentibus demonstratur; informatio vitæ, versiculo sequente; liberatio ab angustiis, versic. 134. & documenta verbi per spiritum, versic. 135. 133 Pedes meos] id est rationem vitę meæ: metaphora. Ne sinas dominari] id est, me a viis tuis abducendo in me eam dominium obtinere: etsi volentibus nobis facere bonum adjacet malum, & peccatum habitat in carne nostra: vide Rom. 7. 136 Rivi aquarum] id est, effundor in lachrymas, non tantùm mea, sed etiam improborum causa quorum misereor, ut infrà versic. 139. & omnium maximè legis tuæ causa, quam violari fero indignissimè. 137 Justus es] decimaoctava ogdoade David viam vitæ ex verbo doceri petit, a justitia, integritate, fide, constantia, & utilitate verbi. 139 Obliviscantur] id est, non agnoscant. Hostes mei] rex Schaül, proceres, & magnates regni, quibuscum se ut parvum, tenuem, & contemptum comparat, duobus versibus sequentibus. 145 Invocantem] decimanona ogdoade David salutem a Deo petit primùm a persona sua, quæ obsequium spondet, duobus versibus; & præsens studium explicat, duobus alteris; deinde a persona Dei benignissima, præsentissima, constantissimáque in verbo suo, versibus quatuor reliquis. 152 In seculum] id est, constituisse ut sint æterna: nam hic versus exegeticè finem superioris explicat. 153 Respice] vigesima ogdoade David salutem petit primùm a persona sua, æquitate causæ, & æquitatis studio, duobus versibus, quæ causa amplificatur per comparationem adversariorum, vers. 155. deinde a persona Dei, cujus misericordia, benignitate, & fide judiciorum fretus, se constanter salutem expectare testatur, quinque reliquis. 155 Improbis] id est, adversariis causam iniquam agentibus. 160 Ipsa veritas] id est, certissimum est, fidelissimum, & constantissimum: ut sequentia explicant. 161 Principibus] vicesimaprima ogdoade David primùm constitutionem animi sui erga Deum & verbum ejus explicat; qua continentur metus, oblectatio, amor, laus, & expectatio, sex versibus deinde vitæ confirmatio atque obsequium. A verbo tuo] non autem a principibus absterretur. 164 Septies] id est, sæpenumero: numerus finitus pro infinito, ut Levit. 26. 18. De judiciis] quorum summa sequente versu continetur. 165 Offendiculum] quod ipsis pacem adimat. 168 Omnes vię meæ] id est, tu vides, agnoscis, instituis, & curas vitam meam. 169 Appropinquet] ultima ogdoade David doceri, juvari, & servari a Deo petit, primùm propter gloriam Dei usque ad versum 173. deinde propter fidem suam in promissiones Dei, ver. 173. & sequent. postremò concludit psalmum generali petitione opis Dei ad gloriam ipsius & salutem suam, duobus ver. ultimis. 173 Eligo] nimirum præ rebus omnibus. 176 Erro ut pecus] id est, incerta sede huc & illuc vagari cogor. Quę perit] id est, quæ procul a grege & pastore suo vagatur errabunda; ut sequentia verba ostendunt. Require] ut pastor amissam pecudem: ut Luc. 15. 4. Præceptorum tuorum] id est, audio vocem tuam, ut ovis tua; Joan. 10. 3. & sequentibus.

Pe. — Tzade. — Koph. — Resch. — Schin. — Tav.

PSALMUS CXX.

David rex narrat liberationem acceptam divinitus a suis calamitatibus: orationémque commemorat qua apud Deum conquestus est tum de calumniis, tum de persecutionibus & exilio, quæ ipsi fuerant perferenda.

1 CANTICUM [a] excellentissimum. Ad Jehovam in maxima angustia mea clamavi, & exaudivit me.

2 Jehova, eripe [b] me a labio [c] falso, a lingua dolosa.

3 Quid datura est tibi, quidve adjectura tibi lingua dolosa,

4 *Verba similia* sagittis robusti acutis, com paranda prunis juniperorum,

5 Hei mihi, quia peregrinor [d] tam diu, habito [e] tanquam scenitæ Kedareni.

6 Plurimùm [f] habitasse videtur sibi anima mea, apud osorem pacis.

7 Ego pacem *diligo*: at cùm loquor, ipsi ad bellum *conclamant*.

[a] Heb. excellentiarū: sic psalmis 14. sequen.
[b] Heb. animam meam.
[c] Heb. falsitatis.
[d] Heb. protractione tēporis, id est, tam lōgo & continente exilio.
[e] Heb. cum tentoriis Kedaris: hypallage.
[f] Heb. habitavit sibi: pleonasmus. ut Genes. 11. 33.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est generis* ευκτικὸ, *continens narrationem, vers. 1. & orationem, sequentibus narrat autem David quomodo conflictans cum gravissimis difficultatibus in exilio suo Deum inclamaverit, & fuerit exauditus: ex quo apparet Psalmum hunc a Davide jam evecto ad regnum conscriptum esse.* 2 Jehova] *hujus orationis partes sunt, petitio ad Deum, hoc versu, reprehensio adversariorum Davidem calumniis obruentium, duobus sequen. & postremò flebilis expostulatio, tribus ultimis.* A labio] *id est, sermonibus improborum Davidem apud regem Schaulem traducentium, ut ipse cùm Schaule expostulat, 1. Schem. 24. & 26.* 3 Quid datura est] *id est, quid proderit tibi, apostrophe.* 4 Similia sagittis] *id est, maximè lethalia, & præsentissimam mortem afferentia, adeóque obvium quicquid est conflagrantia.* Prunis juniperorum] *quæ dicuntur esse ardentissimæ & vivacissimæ: quemadmodum Hieronymus scribit Fabiolæ mansione decimaquinta.* 5 Hei mihi] *expostulatio de ingrata habitatione, quòd extra regionem promissam habitare cogeretur, hoc versu, & de tolerantia eorum ad quos se recipiebat, sive in Cenahhanæa, sive in regionibus exteris, duobus sequent.* Habito tanquam] *id est, indesinenter vagari & errare cogor, ut incolæ Arabiæ desertæ & Petrææ faciunt: sic autem accipere præpositionem Cum, magis placuit; tum quia nusquam legitur David in tantis, tam frequentibus, & variis errationibus ad regiones illas profugisse, tum quia sic accipitur aliis locis: ut Ijobi 3. 13, & Psalm 143. 7.* Kedareni] *sic Lampridius vocat, Plinius Kedraeos in Arabia Petræa, a Kedare Jischmahhelis filio, cujus fit mentio Genes. 25. 13*

6 Osorem pacis] *id est, homines infensos mihi: enallage numeri.* 7 Ego pacem] *exegesis superioris versus. Est autem hic ellipsis contrarii, ut Gen. 18.19.*

PSALMUS CXXI.

David conflictum animi sui in periculis exponens, ad Deum conversa oratione se committit ei, & confirmat in fide promissionum ejus.

1 CANTICUM [a] excellentissimum. Attollerémne oculos meos ad istos montes? unde veniret auxilium meum?

2 Auxilium meum *sit* a Jehova, qui fecit cœlos & terram.

3 Ne permittat [b] dimoveri pedem tuum, ne dormitet custos tuus.

4 Ecce non dormitat, neque dormit custos Jisraëlis.

5 Jehova custos tuus; Jehova, umbra tua *est* ad manum dexteram tuam.

6 Interdiu sol non percutiet te, aut luna noctu.

7 Jehova servabit te ab omni malo, servabit animam tuam.

8 Jehova servabit [c] processum tuum & reditum tuum, ex hoc tempore usque in seculum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut psal. præcedente.*
[b] Heb. *dimotioni.*
[c] Heb. *procedere tuum, & venire tuum.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, continens propositiones tres: prima est disceptatio animi conflictantis cum multis calamitatibus, ver. 1. secunda, oratio animi ex disceptatione sua emergentis, & ad fidem in Deum sese erigentis ver. 2. & 3. tertia est confirmatio erecti animi a promissionibus Dei, ver. 4. & sequentibus.* Attolleremne] *i. frustra huc illuc circumspectarem ad consequendam opem: nam rationem habet Cenabhanææ, quæ montosa est; ut dictum est Exod. 15.17.* 2 Auxilium meum] *oratio superantis certamen animi; qua David se committit Deo propter naturam, opera, & officium ejus ex gratuita promissione in Christo.* 3 Ne permittat] *explicatio auxilii divini, quod David per apostrophen precatione sibi accommodat.* Dimoveri pedem tuum] *id est, titubare, labi, vel corruere te: synecdoche.* Dormitet] *id est, tantillum cesset ab auxilio tuo: humanitus dictum, ut sequentia.* Custos tuus] *Deus ex promissione ad quam transitur seq. versu.* 4 Ecce] *promissionis Dei explicatio: qua docetur primum præsentissima illius efficacitas, duobus ver. deinde constantissima, reliquis.* 5 Est ad manum dexteram tuam] *ut psal. 16.8.* 8 Processum tuum, &c.] *id est, omnes occupationes tuas: ut Num. 27.17.*

PSALMUS CXXII.

David Ecclesiæ studiis & officioso cultu Dei recreatus, lætitiam suam prædicat: urbis, Ecclesiæ, & regni totius statum commendat: omnibus bene precatur, & omnia bona a se spondet.

1 CANTICUM [a] excellentissimum Davidis. Lætor [b] de eo quod dicitur mihi, domum Jehovæ adeamus:

2 Quòd [c] consistunt pedes nostri intra portas vestras, ô Jeruschalaima:

3 Jeruschalaima [d] optimè constructa, [e] civitas, quæ planè coagmentata est inter se pariter:

4 Quò ascendũt trib', trib' Jah, [f] ad testimonium Jisraëlitarũ; ut celebrent nomen Jehovę.

5 Quia ibi consident throni juris, throni domus Davidis.

6 Expetite pacem Jeruschalaimorum, *dicentes*; tranquilli sint amantes tui:

7 Sit pax in prȩmunitione tua, tranquillitas in palatiis tuis.

8 Propter fratres meos & amicos meos; eloquor nunc, pax *sit* in te.

9 Propter domum Jehovę Dei nostri, [g] procurabo bonum tibi.

[a] Heb. *excellentiarum: ut psal. 120.*
[b] Heb. *de dicentibus mihi.*
[c] Heb. *consistentes sunt: qua locutione notatur in agendo frequẽtatio: ut Gen. 4.17.*
[d] Heb. *constructissima.*
[e] Heb. *plane civitas cui coagmẽtatũ est pariter.*
[f] Heb. *testimoniũ ad Jisraelis: ut suprà psal. 110. 1.*
[g] Heb. *requiram.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est* εὐχαριστικὸν *sive gratulatorium; quo David arca Dei recepta in civitatem suam, & Ecclesia constituta, gratulatur sibi & Ecclesiæ toti de hac benedictione Dei: itaque primum proponit Lætitiam suam & illius causas, usque ad ver. 6 deinde omnes cohortatus bene precatur Ecclesiæ, & suum officium erga illam constanter profitetur, ad finem usque.* Lætor] *propositio lætitiæ qua utitur David, duas habet causas; una est studium quod suo tempore in fidelibus animadvertit, hoc versu; altera, effectus illius studii, cultus Dei assiduus, ver. seq.* 3 Jeruschalaima] *ergasia, sive exornatio superiorum causarum ad lætitiæ amplificationẽ, a laudibus civitatis, hoc versu; Ecclesiæ, versu seq. & regni tum spiritualis tum terreni, ver. 5.* Optimè constructa] *ut ostenditur 2. Schem. 5.9. & 1. Chron. 11.8.* Quę planè coagmentata est] *i. non ut antè hac structura oppidorum, religione, & administratione differens, (nam tria fuerant oppida; religio verò & administratio duplex, populi Dei & Jebusæorum) sed omnibus modis coagmentata, junctis oppidis, hoc versu; religione animorum, sequente; & singulari administratione, ver. 5.* 4 Tribus Jah] *id est, tribus populi Dei.* Ad testimonium] *i. ad arcam testimonii, de qua Exod. 25.21. & 22.* 5 Throni juris] *id est, juridica omnis administratio tum Ecclesiastica, tum civilis; prout mandaverat Deus Deut. 17.8. & sequentibus.* Domus Davidis] *id est, regni Davidis, cujus complementum Christus.* 6 Expetite] *altera pars Psalmi qua primùm omnes cohortatur David ad conferenda vota, duobus versibus: deinde nominatim ipse idem officium pollicetur Ecclesiæ & Deo, in fine.* Pacem Jeruschalaimorum] *id est, privatam, publicam, intus & foris; ut sequentes locutiones ostendunt.*

PSALMUS CXXIII.

Ecclesia gravissimè oppressa se ad Deum erigit, gratiam ejus implorat, & hostibus Dei malè precatur.

1 CAN-

a Heb. *excellentiarũ: ut suprà 120.*

1 [a]CANTICUM [a]excellentissimum. Ad te attollo oculos meos, ô *tu* [a]qui sedes in cœlis.

2 Ecce ut oculi servorum *spectant* [a]ad manum dominorum suorum, ut oculi ancillæ ad manum heræ suæ: ita oculi nostri ad Jehovam deum nostrũ, [a]donec gratiã fecerit nobis.

3 Gratiam fac nobis Jehova, gratiam fac nobis; quia satis *est*, saturi sumus contemptu.

4 Plurimùm [b]satura sibi videtur anima nostra: [a]istã sannã *saturentur* ipsi [a]tranquilli, iste contemptus *obveniat* superbis.

b Heb. *satura est sibi: sic supr. 120.6.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est* ευκτικὸν, *continens propositionem duobus versibus; & petitionem, duobus. propositione ostendit Psaltes, quomodo & quantisper sit aditurus Deum: petitione verò postulat primùm gratiam Ecclesiæ fieri, vers.* 3. *deinde ærumnas impiis hostibus Dei & Ecclesiæ imponi, vers.* 4. Qui sedes in cœlis] *i. Deus omnipotens: periphrasis.* 2 Ad manum] *i. opem & auxilium, non dubitantes de fide, adjumento, & defensione illorum.* Donec gratiam] *i. continenter atque importunè: ut Lucæ* 18. *in principio.* 4 Ista sanna] *imprecatio, alterum petitionis membrum: ut psalmo* 79.6. *sic autem accipiendum esse hunc locum voces & distinctiones apertè clamant.* Tranquilli] *i. qui præsenti suæ tranquillitati confidentes ea abutuntur, & ludificantur nos superbè in calamitatibus nostris.*

PSALMUS CXXIIII.

Ecclesia mirificas Dei liberationes a conatibus mundi prædicans, benedicit Deo, & se in posterum de ope illius confirmat.

a Heb. *excellẽtiarum: ut suprà 120.*
b Heb. *nisi Jehova quod adfuisset: trajectio: sic vers. seq.*
c Heb. *transiisset super animam nostram: sic sequẽte ver.*

1 [a]CANTICUM [a]excellentissimum Davidis. [b]Nisi Jehova adfuisset nobis, dicat nunc [a]Jisraël;

2 Nisi Jehova adfuisset nobis, cùm insurgerent contra nos homines;

3 [a]Tunc vivos absorbuissent nos, ex ardescente ira eorum in nos.

4 Tunc illæ aquę inundassent nos, torrens [c]superavisset nos:

5 Tunc superavisset nos *torrens*, aquæ superbissimæ.

6 Benedictus Jehova, qui non exposuit nos prædæ dentibus eorum.

7 Anima nostra ut avicula erepta est a laqueo aucupantium, laqueo effracto nos erepti sumus.

8 Auxilium nostrum in nomine Jehovę, qui fecit cœlos & terram.

Psal. 121. 2.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo David Ecclesiæ totius nomine omniumq́ temporum, primùm narrat mirificas liberationes effectas a Deo, versibus quinque; deinde benedicit Deo propter liberationes suas, ver.* 6. & 7. *postremò concludit prædicatione gratiæ & opis Dei constantissimæ, ver. ultimo.* Jisraël] *id est, populus Dei: ut ad Galatas* 6.16. 3 Tunc vivos] *hyperbolæ allegoricæ.*

PSALMUS CXXV.

Psaltes stabilitatem Ecclesiæ prædicat, & instabilitatem afflictionum ejus: deinde Deum orat pro sanctificatione illius, & prosperitate, improbis ejectis.

a Heb. *excellẽtiarum: ut suprà Psal. 120.*

1 [a]CANTICUM [a]excellentissimum. [a]Qui confidunt Jehovæ; [a]similes sunt monti Tzijonis: *qui* non dimovetur, in seculum permanet.

2 Ut Jeruschalaima montes circunstãt, ita Jehova [a]circunstat populum suum; ex hoc tempore usque in seculum.

3 [a]Nam [a]non quiescet virga [a]improbitatis, super [a]sortem justorum, [a]ut non extendant justi ad ullam iniquitatem manus suas.

4 [a]Benefac Jehova bonis, & rectis ex [b]animis suis:

5 [a]Qui autem inclinans *animos suos* ad itinera tortuosa sua, [c][a]amandet eos Jehova cum operariis iniquitatis; [a]pax *sit* super Jisraëlem.

b Heb. *cordibus.*
c Heb. *faciat ut abeant illi.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est mixtum; partim didascalicum ad consolationem Ecclesiæ, tribus versibus; partim* ευκτικὸν, *duobus ultimis.* Qui confidunt] *prioris partis didascalicæ loci sunt duo: unus, de firmitate Ecclesiæ, qua fundata esse dicitur & circummunita virtute Dei sempiterna, duobus versibus; alter, de instabilitate improborum, si quando videtur Deo Ecclesiam suam per illos castigare, ver.* 3. Similes sunt monti] *id est, ædificati sunt super petram, quam nullæ procellæ ac ne inferorum quidem portæ superabunt: Matth.* 7.24. & 16.18. 2 Circunstat] *id est, circumquaque protegit: ut suprà Psal.* 5.13. & 34.8. & 91. & *Zecarjæ* 2.9. 3 Nam] *occupatio ad objectionem, atqui videmus Ecclesiam malis persæpe expositam: est quidem exposita, inquit Psaltes; sed tanquam ad momentum, ita ut ipsis calamitatibus fundamentum & defensio piorum efficiatur illustrior.* Non quiescit] *id est, non permanet; sed paulo momento transfertur, & liberantur boni* 1. *Corinth.* 10.13. *Hoc autem e contrario sibi arrogantes improbos, & resellentem Deum inducit Jeschahbja* 28.15. & *sequentibus.* Improbitatis] *id est, improborum, hypocritarumq́, a quibus & propter quos Ecclesia Dei ferè exercetur, & quorum meminit Psaltes, vers.* 5. Sortem justorum] *id est, Ecclesiam, & hæreditatem piorum.* Ut non extendant] *id est, ut possint sufferre, pietate & sanctimonia integra: prout loquitur Paulus* 1. *Corinth.* 10. 13. 4 Benefac] *petitio, altera pars psalmi.* 5 Qui autem inclinant] *id est, hypochritas in Ecclesia versantes.*

quasi dicat, Ecclesiam suam sanctificet & purget ab omni malo: quo genere imprecationis usus est suprà psal. 123. Amandet] *id est, ejectos ex Ecclesia malè perdat: ut Matth.* 21.41. *& Luca* 12. 46. Pax sit] *id est, ut benè sit Ecclesiæ bonorum, sublatis improbis.*

PSALMUS CXX VI.

Ecclesia admirabilem sibi & gentibus liberationem suam a Deo factam prædicat, eandemq́ optat ab illo perfici.

1 CANTICUM [a] excellentissimum. Cùm reduceret Jehova multitudinē captivorum ' Tzijonis, ' eramus velut qui somniant.

2 Tunc ' impletum est risu os nostrum, & lingua nostra cantu: [b] cùm diceretur inter gentes, [c] magnifica Jehova efficit erga istos.

3 Magnifica Jehova efficit erga nos, sumus læti.

4 ' Reduc Jehova, multitudinem captivorum nostrorum, ' tanquam fluenta *reducens* in regionem siccam.

5 ' Qui seminarunt cum Lachrimis, cum cantu metant.

6 *Qui* portans [d] ' acquisitum semen, [e] continenter ibat flendo, *ut* [f] omnino redeat cum cantu, reportans manipulos suos.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà.* 120.
[b] Heb. *tum dixerunt: ut Ijobi.* 7.3,
[c] Heb. *magnificat Jehova efficiendo: sic vers. seq. vide Genes.* 12. 8.
[d] Heb. *acquisitionem seminis.*
[e] Heb. *eundo ibat & flendo.*
[f] Heb. *redeundo redeat.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Hujus cantici (quòd temporibus Cyri factum esse videtur promulgato illius edicto de reversione Judæorum) partes sunt duæ; narratio, tribus vers. & precatio ut Deus reditum secundet, tribus reliquis.* Cum reduceret] *in narratione magnificatur opus Dei, duobus argumentis; primum est ab insperato & incredibili liberationis modo, quem prius admirati sunt quàm agnoscerent pii, vers.* 1. *deinde a communi populorum testificatione, ver.* 2. *ex quibus conficitur gloriosa illa lætitia & prædicatio Judæorum vers.* 3. Tzijonis] *id est, Ecclesiæ Judæorum: synecdoche.* Eramus velut] *id est, videbamur nobis somniare; tanta fuit liberationis admirabilitas: & vix dum nobis persuasimus, donec vidimus gentes prædicare magnificam liberationem nostram, & nobis ministrare: Hheżræ* 1. 2 Impletum est] *id est, confirmati & exhilarati sumus; ut exponit vers.* 3. *synecdoche.* 4 Reduc Jehova] *petitio, ut Deus cæptam liberationem perficiat: quæ duabus allegoriis elegantibus exprimitur.* Tanquam fluenta] *comparatio; qua propheta gratiam Dei liberantis cum fluentis, populum verò cum terra siticulosa comparat; & gratiâ Dei irrigari petit quam nemo possit avertere.* 5 Qui seminarunt] *altera allegoria, qua populus in captivitatem abductus egentibus agricolis & semen ad alimoniam suam necessarium terræ committentibus comparatur; rediens verò lætis messoribus ex copiosa messe.* 6 Acquisitum semen] *id est, aliunde comparatum prece vel pretio: sic notatur egentissimus agricola, & cum populo captivo comparatur.*

PSALMUS CXXVII.

Psaltes nihil posse aut comparari, aut conservari ac ne genus quidem propagari docet sine benedictione Dei, ac proinde omnia ab illo expectanda esse.

1 CANTICUM [a] excellentissimum pro Schelomone. Nisi Jehova ' ædificet domum, frustra laborent ędificatores ejus de ea: nisi Jehova custodiat civitatem, frustra sedulus sit custos:

2 Frustra *sint* vobis [b] ' qui summo diluculo surgant, qui tardè sedeant, qui ' vescantur cibo dolorum: ' ita dat ' dilecto suo somnum.

3 ' Ecce possessio ' Jehovæ *sunt* filii: merces *est* fructus ventris.

4 ' Ut sagittæ ad manum robusti, ita sunt [c] pueri.

5 Beatus vir ille qui ' impleverit pharetram suam illis: ' non erubescent, sed ' periment inimicos in porta ipsorum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà* 120
[b] Heb. *diluculantes surgere, tardantes sedere.*
[c] Heb. *filii pueritia: periphrasis.*

ANNOTATIO.

1 Canticum [*Canticum est didascalicum, quod videtur David paulò ante mortem suam pro Schelomone filio conscripsse: ut perpetuum hoc haberet documentum fidei in tota administratione sua: continet itaque documenta duo, unum de privata & publica rerum administratione, duobus versibus: alterum, de singulari generis propagatione tribus reliquis: quæ omnia David a Dei benedictione expectanda docet. Quamobrem nos reddidimus pro Schelomone: ut Psalm.* 72.1. Ædificet domum] *id est, benedictione verbi sui adsit ædificantibus.* 2 Qui summo diluculo] *id est, operarii vel custodes laboriosissimi, qui nullo pacto suæ quieti aut cibo indulgeant, sed omnes nervos diligentissimè contendant & indesinenter ad perficiendum munus suum.* Vescantur] *id est, qui ne cibum quidem capiant tranquillè, animo a labore, solicitudine, & metu vacuo.* Ita dat] ἀνταπόδοσις *brevissima, ac propterea obscurior; sensus est, Deus ædificat & custodit tutissimè, quemadmodum dictum est, quietemq́ liberam ab omnibus impedimentis concedit ei quem diligit, & qui de dilectione ejus confirmatus se committit ei.* Dilecto suo] *paronomasia ad alterum Schelomonis nomen, de quo* 2. *Schem.* 12. 25. 3 Ecce possessio] *alterum membrum, ut dictum est in vers.* 1. Jehovæ] *id est, data a Jehova, ut postea appellatur merces: sic Genes.* 15. 1. *Sunt autem in hoc loco tres benedictionis gradus: generationis hoc versu: educationis ingenuæ atque morigeræ, seq. versu & fructus qui ex liberis benè institutis percipitur, versu ultimo.* 4 Ut sagittæ] *id est, pueri benè instituti sunt optimum patrisfamilias instrumentum, ut sagittæ tersæ sunt apta instrumenta militi.* 5 Impleverit pharetram] *id est, se iis liberis: instruxerit allegoria.*

Non

Non erubescent] *id est, non cedent inimicis, sed superabunt ipsos, & possidebunt portam inimicorum suorũ: ut promittitur Gen. 22.17.* Periment] *ut hoc verbum ita interpretemur, postulat ratio allegoriæ, constructio, & simile exemplum 2. Chron. 29.10.*

PSALMUS CXXVIII.

Psaltes piorum felicitate proposita, demonstrat quàm grato animo sit percipienda benedictio Dei publica in Ecclesiam, & privata in pios singulos.

a Heb. *excellentiarum: ut suprà Psa. 120.*
b Heb. *vesceris: synecdoche.*

1 CANTICUM a excellentissimum, Beatus quisque timens Jehovæ, qui ambulavit in viis ejus.

2 Labore enim manuum tuarum b frueris: beatus eris, & bene erit tibi.

3 Uxor tua ut vitis fructifera ad latera domus tuæ, filii tui ut plantæ olearum, circunstabunt mensam tuam.

4 Ecce, cùm ita benedicatur vir timens Jehovæ:

5 Benedicit tibi Jehova e Tzijone: c fruere igitur bono Jeruschalaimorum omnibus diebus vitæ tuæ.

6 Et respice natos filiis tuis; pax est super Jisraëlem.

c Heb. *respice synecdoche.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Psaltes primùm generatim benedictionem Dei erga pios prædicat, tribus versibus: deinde speciatim quasi in rem præsentem ducit fideles singulos, a præsente sua & Ecclesiæ experientia, tribus reliquis.* 3 Ad latera] *id est, ut pergulana vitis, quæ ad maceriam apposita fit fructuosior, ita fœcundabitur uxor benedictione Dei.* Ut plantæ olearum] *id est, virides, & semper frondentes augescent.* 4 Ecce] *altera pars, qua excitantur pii ad recognoscendas & percipiendas benedictiones Dei, tum publicas Ecclesiæ, sequen. versu; tum singulares erga se, vers. 6.* 5 E Tzijone] *id est, ab Ecclesia in qua habitat, benedictione perfundens Ecclesiam, & te ipsum in Ecclesia.* 6 Respice natos] *id est, singularem Dei benedictionem percipe erga familiam tuam, vita longæva, & fœcunda prole.* Pax est] *Conclusio epiphonematica.*

PSALMUS CXXIX.

Ecclesia suas in præsente seculo afflictiones a mundo & liberationes a Deo prædicat, funestúmque adversariorum exitium.

a Heb. *excellentiarũ: ut suprà 120.*

1 CANTICUM a excellentissimum. Multùm affecerunt me angustiis inde a pueritia mea dicat nunc Jisraël:

2 Multùm affecerunt me angustiis inde a pueritia mea; etiam non prævaluerunt mihi.

3 Super tergum meum araverunt aratores, produxerunt quamque strigarum suarum.

4 Jehova justus, truncavit densos funes improborum.

5 Erubescent & agentur retorsum, omnes osores Tzijonis.

6 Erunt tanquam fœnum tectorum, quod antè quàm extrahat *fœnisecа* falcem, exaruit:

7 Quo non implet manum suam messor, aut lacertum suum qui manipulos facit:

8 Neque dicent qui transeunt; benedictio Jehovæ adsit vobis, benedicimus vobis in nomine Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum; quo Ecclesia docet, primùm se gravissimè ab hostibus oppressam, a Deo liberatam esse, quatuor versibus; deinde hostium & improborum omnium ruinam prædicat, reliquis versibus.* Multùm] *prior pars cantici exponens mala Ecclesiæ trib. vers. & liberationem, ver. 4.* Dicat nunc] *i. agnoscat semper & prædicet salutem suam, & ruinam adversariorũ, nimirum tantisper dum præsens tempus durat.* 2 A pueritia] *i. ab orbe condito, cùm cœpit Ecclesia esse: quæ allegoricè cum homine uno comparatur hîc; & cum arvo, vers. 3.* 3 Aratores] *id est, hostes, quibus Deus tanquam administrũ utitur ad sarriendum, arandum, & colendum Ecclesiam suam.* Produxerunt] *id est, nullam partem agri Dei intactam reliquerunt, quin summo labore effoderent.* 4 Truncavit] *id est, quamvis valida & firma consilia, conatus, opera illorum, idque nullo negotio dissecat, cùm opus est, ad asserendam justitiam suam.* Densos funes] *quibus aratrum trahebant in dorso Ecclesiæ: sic perstat in allegoria.* 5 Erubescent] *secunda pars cantici de funesto adversariorum casu, duobus versibus; jejunitate sive sterilitate illorum ex maledictione Dei, vers. 7. & contemptu, versu ultimo: quæ omnia similiter allegoriis a re rustica sumptis exprimuntur.* 6 Antèquam extrahat] *id est, statim exarescit, non expectato tempore fœnisecii: allegoria prior fœni sive graminis; ut Ijobi 8.12.* 7 Quo non implet] *posterior allegoria a segetibus.*

PSALMUS CXXX.

Psaltes sibi maximas liberationes obtigisse narrat invocanti Deum, ideóque se Deo confidere: & Ecclesiam ad fiduciam eandem hortatur promissionibus.

a Heb. *excellentiarum: ut suprà. 120.*

1 CANTICUM a excellentissimum. Ex profunditatibus inclamavi te Jehova, *dicens.*

2 Domine, ausculta voci meæ: sint aures tuæ intentæ ad vocem deprecationum mearum.

3 Si iniquitates observaveris, Jah; Domine, quis possit consistere?

4 Sed

4 'Sed apud te *est* condonatio,' ut reverenter colaris.
5 'Expectavi Jehovā, expectavit anima mea: 'etiam in verbo ejus expectationem habeo.
6 'Animus meus erga dominum *studiosior est*; quàm excubiarum erga matutinum,' excubantium ad matutinum usque.
7 'Expectationem habeat Jisraël in Jehova; quia apud Jehovam *est* benignitas, & plurimum apud eum 'redemptionis:
8 Et ipse redimet 'Jisraëlem, ab omnibus iniquitatibus ejus.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Propheta primùm historiam suam narrat, sex versibus; deinde Ecclesiam informat in fide ab exemplo suo, duobus ultimis. In historia autem sua primùm res anteactas exponit, versibus quatuor; deinde præsentem constitutionem animi sui a præcedentibus experimentis, vers. 5. & 6. Quamobrem hic psalmus appositissimè superiori subjectus videtur.* Profunditatibus] *id est, profundissimis & immanibus periculis: metaphora ab aquis, ut Psal. 69.2. & 3.* Inclamavi te] *vide similem planè narrationem Psal. 116.* 2 Domine] *summa orationis quam habuit Psaltes in afflictionibus; cujus partes sunt duæ; petitio salutis, hoc versu: & causa petitionis, duobus sequentibus.* 3 Si iniquitates] *ætiologia petitionis. quasi dicat, benefac nobis non propter nos, hoc vers. sed propter gloriam tuam, vers. sequen.* 4 Sed apud te est] *id est, habeto rationem gloriæ tuæ, quæ versatur tum in fide & veritate promissionum tuarum, tum in cultu ejus; quæ duo planè interciderint, si iniquitates nostras observaret Deus; & nos judicio suo perderet.* Ut reverenter] *id est, ut condonatione tua conserventur qui te colant: noëmatica paralepsis, ut vers. seq.* 5 Expectavi Jehovam] *& expectationem meam consecutus sum: paralepsis: sic transitur ad alteram narrationis partem de præsente Prophetæ animo. quasi dicat, experientia mea effecit spem, quæ nunquam pudefaciet me: Rom. 5.4. & 5.* Etiam] *nim rum ut antè habui, & beneficia inde consecutus sum.* 6 Animus meus] *id est, magis desydero frui Deo, quàm ulli excubitores matutino, utcunque vigiliis defessi.* Excubantium] *id est, perpetuarum excubiarum, quibus nemo successerit; sed quæ per totam noctem vigilaverint.* 7 Expectationem] *secunda pars cantici, continens documentum fidei in Deum hoc versu; & promissionem confidentibus; sequente versu.* Redemptionis] *proficiscentis ex benignitate ejus.* 8 Jisraëlem] *qui expectationem suam in Jehova habuerit.*

PSALMUS CXXXI.

David demissum suum animum simplicémque professus, Ecclesiam ad humilitatem, simplicitatémque cohortatur.

a Heb. *excellentiarū: ut suprà psal.* 120.
b Heb. *cor.*
c Heb. *mirabiles præ me*

1 'CANTICUM [a] excellentissimum Davidis. Jehova, 'non fuit altus [b] animus meus, neque elati oculi mei; ac non aggressus sum res magnas aut [c] arduas suprà quam conveniat mihi.
2 An non composui & sedavi animum meum, similis depulso a lacte apud matrem suam? similis depulso a lacte apud me *fuit* animus meus.
3 'Expectationem habeat Jisraël in Jehova, ex hoc tempore usque in seculum.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum quo Psaltes primùm animi sui simplicitatem exponit, duobus versibus; deinde Ecclesiam hortatur ad imitationem sui, versu 3.* Non fuit altus] *i. neque animo, neque signis, neque facto aspiravi ad regnum & Schaülis eversionem, aut aliud quidquam ingens ex me ipso tentavi; sed certa fiducia recubui in te, & acquievi voluntati tuæ.* 3 Expectationem habeat] *id est, meo exemplo nunquam alat ingentes spiritus; sed a divina voluntate pendeat.*

PSALMUS CXXXII.

David arcam Dei ducturus Jeruschalaima solicitudinem suam, votum, officiúmque exponit Deo: orat ut Deus veniat in civitatem suam, & regno, sacerdotio, populóque benefaciat: ideóque promissiones antè a Deo factas adducit.

a Heb. *excellentiarū: ut suprà* 120.
b Heb. *cum toto affligi eum.*

1 'CANTICUM [a] excellentissimum. 'Memor esto, Jehova, Davidis; [b] cum tota 'afflictione ejus:
2 'Jurasse Jehovę, vovisse amplissimo 'Deo Jahhakobi, *dicendo:*
3 *Dispeream*, si ingrediar tentorium 'domus meæ, si conscendā spondam 'stratorum meorum;
4 'Si dem somnum *suum* oculis meis, palpebris meis dormitationem:
5 Donec invenero locum pro Jehova, *locum* tabernaculorum pro amplissimo *Deo* Jahhakobi.
6 'Ecce audiveramus 'eam fuisse 'in Ephratæa regione, inveneramus eā in agris 'Jahharis:
7 'Accedimus ad tabernacula ejus, incurvamus nos ante scabellum pedum ejus.
8 'Surge Jehova, aditurus requiem tuam; tu & arca roboris tui.
9 'Sacerdotes tui induantur justitia, & quos benignè accipis cantent.
10 'Propter Davidem servum, ne avertas 'faciem uncti tui.
11 'Juravit Jehova Davidi 'veritatem, a qua non avertet se, *dicens*; De fructu ventris tui ponam in solio tuo.
12 Si observaverint filii tui fœdus meum & testimonia mea singula quæ docebo eos; etiam filii illorum usque in sempiternum sessuri sunt in solio tuo.

2. *Schem.* 7. 12.
1. *Reg.* 8.25. & 2. *Chron.* 6.16.

13 Nam

13 Nam elegit Jehova Tzijonem, expetivit pro habitatione sua, *dicens:*

Psal.78.68.

14 Hæc *est* requies mea usque in sempiternum; hic habitaturus sum, quia hoc expetiveram.

15 [c]Viatico ejus [c]affatim benedicam, egentes ejus saturabo cibo:

[c]Heb *benedicendo benedicam.*

16 Sacerdotesque ejus induam salute, & quos in ea benignè accipio, [d] omnino cantabunt *illi.*

[d]Heb. *cantando cantabunt.*

17 Ibi efficiam ut [d]germinet cornu Davidis, *ubi* aptavi [d]lucernam uncto meo.

18 Inimicos ejus induam [d]pudore; super ipsum verò [d]florebit coronamentum ejus.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est* ἱκετικὸν *constans ex partibus duabus: una est oratio, usque ad vers.11. altera est ætiologia petitionis exponens promissiones Dei, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus conscriptus fuisse; cùm arca ex domo Hhobededomi deducenda esset Jeruschalaima: 1.Chronic.15.* Memor esto] *id est, demonstra te meminisse & respicere ad Davidem, studiumque animi ejus contentissimum approbare, præstando petitionem ejus: ut Genes.8.1. Est autem hic prolepsis sive generalis petitionis propositio, cujus duæ partes in sequentibus per* ὑστέρωσιν *explicantur.* Afflictione ejus] *id est, anxia animi solicitudine, quæ deinceps exponitur usque ad versum.6.* 2 Jurasse Jehovæ] *expositio afflictionis, ut modò dictum est. quasi dicat, ego semper versor in eadem solicitudine quam habebam antequam in Hhuzzam irrumperes, nimirum, ut arca fœderis adducatur ad me: & quod prius tibi jurejurando adhibito voveram, idem votum adhuc integrum perstare sentio; etsi me jam prius hoc desyderio afflictum, ampliùs aliquantisper tua irruptione in Hhuzzam conturbasti atque afflixisti. 2.Schem.6. & 1.Chronic.13.* Deo Jahhakobi] *cujus simile votum benedictione tua comprobasti, Gen.28.* 3 Domus meç] *quam recèns ædificandam curavi in civitate Davidis: ut ostenditur 2.Schem.5.9. & 1.Chron.15.1. Nam non fuit adeò arrogans David, ut voto suo se legem putaret posse Deo præscribere, ut quamprimùm veniret arbitratu ipsius: neque adeò temerarius, ut sponderet se sub dio habitaturum, non cubaturum, & noctes insomnes ducturum donec apportaretur arca, quod opus fuit multorum dierum: sed religio fuit illi migrare in novum domicilium suum, nisi priùs Deus ibidem suam sedem constituisset. Similis postea religio illi fuit, cùm de templo ædificando cogitaret, ut testantur ipsius ad Nathanem verba, 2. Schem.7.2.* Stratorum meorum] *quæ in novo domicilio comparata sunt.* 4 Si dem] *nimirum in mea domo.* 6. Ecce] ἐργασία *sive exornatio alterius membri prolepseos: in qua David primùm narrat officium suum præteritum, hoc versu; & præsens, sequente; deinde exponit petitionem suam, tribus versibus.* Eam] *nimirum arcam, quæ nominatur infrà vers.8. Relativum ante suum antecedens, ut alibi.* In Ephratæa] *id est, Schilunte, in tribu Ephrajimi, ubi aßervata est inde a temporibus Jehoschuhhæ, usque ad obitum Hheli sacerdotis, dum a Pelischtæis capta est, 1.Schem.4.11.* Jahharis] *sive silvæ, id est, in urbe Jahharimorum, quæ in loco plano & sylvoso sita est, quamobrem a sylvis dicta est Kirjath-Jeharim, id est, urbs sylvarum; a planitie verò dicitur Bahhal, vel Bahhala, vel Kirjath-bahhal, atque etiam Bahhales Jehudæ, id est, plana loca, hîc vero agri sive campi.* 7 Accedimus] *in domum Hhobed-Edomi, ubi relicta fuerat arca, cùm David judicio Dei in Hhuzzam exercito fuißet consternatus. 2. Schem.6.10. & 1.Chron.13.13.* 8 Surge Jehova] *petitio, de qua vide 2.Chronic.6.41. Continet autem hæc petitio precationem pro domicilio Dei, & piorum sanctificatione, duobus versibus, & deprecationem iræ quam in priore deductione fuerant experti, vers. 10.* 9 Sacerdotes tui] *id est, administri sacrorum, qui se sanctificarunt ritè, ampliùs sanctificentur a te: sic accommodat ad singularem hanc profectionem promissum illud Dei, de quo infrà vers.16. confer cum 1.Chron.15.* Quos benignè accipis] *id est, populus tuus: 1.Chron.15.28.* 10 Propter Davidem] *id est, Christum filium Davidis, qui subinde in Prophetis appellatur David, ut Hosch.3.5.* Faciem uncti tui] *id est, meam, qui unctus sum in Christo tuo per Schemuelem ex mandato tuo, 1.Schem.16. His autem verbis paratur transitus ad sequentem ætiologiam; qua copiosè explicatur quod modò dictum est, propter Davidem servum tuum. quasi dicat, propter quem jurasti, &c. quæ in sequentibus vers. apponuntur.* 11 Juravit] *altera pars cantici; explicatio promissionum, quibus freta fides ad orandum Deum superioribus verbis adducta est.* Veritatem] *id est, promissionem firmissimam & constantissimam: ut sequentia verba exponunt. Sunt autem hujus promissionis loci quatuor: gentis Davidicæ æternitas, duobus versibus: urbis & regionis sanctificatio ex præsentia Dei, vers.13. & duobus sequ. sacerdotium, vers.16. & regnum florentissimum, duobus ultimis.* 15 Viatico ejus] *id est, rebus necessariis ad præsentem vitam, quæ peregrinatio est a Domino.* 17 Germinet cornu] *id est, amplientur & propagentur vires regni: metaphora ab animantibus quorum ramosa sunt cornua.* Lucernam] *id est, ubi jam cœpi instituere dignitatem & splendorem regium: ut 2.Schem. 21.17. & 1.Reg.11.36.* 18 Pudore] *id est, pudendo exitio, quod saluti opponitur, vers.16.* Florebit] *id est, florens permanebit, nec marcescet unquam: metaphora, ut superiore versu.*

PSALMVS CXXXIII.

David communionem sanctorum celebrat; & elegantibus comparationibus figurat bona, amœnitatemque illius.

1 CANTICUM [a]excellentissimum Davidis. [b]Ecce quàm bonum & quàm amœnum *est*, habitare [b]fratres [b]etiam unà.

[a]Heb. *excellentiarũ: ut suprà 120*

2 [b]*Est* ut unguentum illud optimum superfusum capiti, descendens super barbam, barbam Aharonis; quod descendit usque ad oram [b]vestium ejus.

3 [b]Ut ros [b]Chermonis, *ut* qui descendit super montes Tzijonis: [b]nam illic mandat Jehova [b]benedictionem suam, vitam usque in seculum.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum; quo Propheta communionem sanctorum celebrat, a bonitate & amœnitate ejus.* Ecce] *propositio proleptice continens duo epitheta communionis sanctorum, quæ per ὑστέρωσιν Hhebræis familiarem postea explicantur.* Fratres] *id est, filios Dei, Ecclesiæ membra, ejusdem doctrinæ & vitæ participes in Christo.* Etiam unà] *id est, etiam inter se communionem colere, ut Deus cum ipsis colit: est enim communio sanctorum duplex, cum Deo, & cum Ecclesia.* 2 Est ut] *expositio amœnitatis per comparationem, de qua vide Exod. 30. 23. & sequentibus. quasi dicat, ut amœnum est oleo unctionis perfundi Aharonem totum, omniaq; vestimenta ejus, & omnibus circunstantibus odori esse: ita amœnum est corpus convenientium in nomine Dei, quos Deus certissimè sua præsentia ornat, & donis spiritus odoratissimis.* Vestium ejus] *de quibus Exodi 28.* 3 Ut ros Chermonis] *explicatio bonitatis; quæ primùm adumbratur duabus comparationibus, postea nudis verbis exponitur.* Chermonis] *quo ager Baschanis fertilis redditur.* Nam illic] *nimirum ubi fratres habitant etiam unà, vers. 1.* Benedictionem suam] *id est, omne bonum cum remissione peccatorum, & vitam æternam.*

PSALMUS CXXXIIII.

Psaltes Ecclesiam totam hortatur ut benedicat Deo, adjunctis promissionibus.

1 CANTICUM [a] excellentissimum. Ecce, benedicite Jehovę omnes servi Jehovæ; qui perstatis in domo Jehovæ singulis noctibus.

[a] Heb. *excellentiarū: ut suprà. 120.*

2 Attollite manus vestras [b] sanctè, & benedicite Jehovæ.

[b] Heb. *sanctitate.*

3 Benedicet tibi Jehova e Tzijone, qui fecit cœlos & terram.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est εὐχαριστικὸν, continens primùm hortationem ad corpus Ecclesiæ ut benedicat Deo, duobus versibus; deinde promissionem, ultimo.* Ecce] *quasi dicat, cùm tuum, ó Ecclesia, corpus ita sit adunatum in Christo, & tantis benedictionibus cumulatum, ut superiore psalmo dictum est; agedum, benedicite Jehovæ, tum vos sacerdotes & Levitæ, hoc versu; tum populus totus, sequente.* Singulis noctibus] *id est, non tantùm interdiu, sed etiam nocte observatis observationes ejus: ut Num. 18. 1. & seq. & 1. Chron. 9. 33.* 2 Attollite] *i. orate & gratias agite: hortatio ad Ecclesiam totam.* 3 Benedicet] *id est, perget ornare gratos animos vestros sua illa benedictione, de qua superiore Psalmo, vers. ultimo.*

PSALMUS CXXXV.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad laudandum Deum, omnipotentiæ in res creatas & inimicos ipsos, bonitatisq; erga Ecclesiam nomine: quæ omnia per comparationem idolorum gravissimè amplificat.

1 HALELU-JAH. Laudate nomen Jehovæ, laudate servi Jehovæ:

Id est, laudate Iah: ut Psal. 104. 35.

2 Qui statis in domo Jehovæ, in atriis domus Dei nostri.

3 Laudate Jah, quia bonus *est* Jehova: psallite nomini ejus, quia amœnum *est*:

4 Quia Jahhakobum sibi elegit Jah, Jisraëlem in peculium suum.

Exodi 19. 5.

5 Nam ego novi magnum esse Jehovam, & Dominum nostrum superiorem omnibus diis.

6 [a] Quicquid placet sibi, Jehova facit; in cœlis ac in terra, per maria & omnes abyssos.

[a] Heb. *quicquid placet Jehovę, facit: ut Gen. 9. 6.*

7 Faciens ut ascendant vapores ab extremitate terrę; fulgura cum pluvia facit, depromit ventum e thesauris suis.

8 Qui percussit primogenita Ægypti, [b] tam hominum quàm jumentorum:

[b] Heb. *ab homine usque ad jumenta: Exo. 12, 29.*

9 Cùm immisisset signa & prodigia in medium tui, Ægypte; contra Parhhonem & contra omnes servos ejus.

10 Qui percussit gentes amplas, & interfecit reges robustos:

Deu. 2. & 3

11 Sichonem regem Emoræorum, & Hhogum regem Baschanis; omniaq; regna Cenahhanæorum:

Jehosch. 12.

12 Et dedit terram eorum possessionem; possessionem Jisraëli populo suo.

13 O Jehova, nomen tuum *est* in seculum; Jehova, memoria tui in [c] quamque generationem.

[c] Heb. *generationem & generationē.*

14 Quòd si judicat Jehova populum suum, mox de servis suis pœnitet ipsum.

15 Terriculis gentium argenteis & aureis, operi manuum humanarum.

Psal. 115. 4. 5. & 6.

16 Os illis *est*, sed non loquuntur, oculi *sunt* illis, sed non vident:

17 Aures *sunt* illis, sed non audiunt; etiam non *est* spiritus in ore illorum.

18 Similes illis futuri sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.

19 Domus Jisraëlis benedicite Jehovæ, domus Aharonis benedicite Jehovæ:

20 Domus Levitice *tribus* benedicite Jehovæ; timentes Jehovę benedicite Jehovæ, dicendo:

21 Benedictus *sit* Jehova e Tzijone, inhabitans Jeruschalaimis. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est ἐπαινετικὴ, continens primùm exordium hortatorium ad laudationem Dei, tribus versibus; deinde propositionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium: a vers. 3. ad 15. posteà exornationem a comparatione idolorum & idololatrarum, a vers. 15. ad 19. postremò conclusionem ejusdem*

ejusdem argumenti cum exordio, ad finem usque. 2 Qui statis] *id est, sacerdotes, Levitæ, & populus, quibus sua atria erant: ut 2. Chron. 4. 9.* 3 Bonus est Jehova] *propositio summa argumentorum ad laudes Dei pertinentium: nimirum Deum natura sua bonum & amœnum esse, hoc vers. talémque se exhibere suis, vers. sequente; potentissimum verò etiam exteris, vers. 5. quæ duo postea copiosiùs exponuntur per* ὑστερόσιν. 6 Quicquid placet] *explicatio posterioris membri prolepseos de omnipotentia Dei, tum in rebus omnibus creatis, duobus versibus; tum in hostibus Dei & populi ipsius demonstrata, a versu 8. usque ad 12.* 7 Extremitate terræ] *una ad alteram.* E thesauris suis] *id est, specubus & locis abditis, in quibus velut thesauris continet ventos Deus.* 12 Et dedit terram] *explicatio prioris membri de bonitate & amœnitate Dei erga populum suum; quæ non tantùm in hac traditione terræ posita est, sed in constante beneficentia, quam per exclamationem enuntiat Psaltes, sequente vers.* 13 Memoria tui] *id est, documenta memoriæ tuæ, quæ tradis populo tuo.* 14 Quòd si] *id est, si iusto suo judicio interdum castigat: occupatio objectionis quæ fieri potuit, Deum non semper indulgere Ecclesiæ suæ, sed graviter flagellare: cui objectioni respondetur, si non semper indulget, at non semper verberat; sed suorum misertus ferulam abjicit, & paternè suos recipit, quasi pœniteret ipsum duriter cum illis egisse: humanitus dictum, ut Gen. 6. 6.* 15 Terriculis] *exornatio superiorum documentorum, a comparatione potentiæ Dei cum impotentia idolorum, tribus versibus; & exitus bonorum cum exitu idololatrarum, vers. 18. de terriculis autem vide 1. Schem. 31. 9.* 19 Domus Jisraëlis] *conclusio, ut dictum est suprà in vers. 1. singulos ordines nominatim hortans.* 21 Tzijone] *id est, ubi aspectabilem præsentiam suam constituit, in Ecclesia.*

Psalmus CXXXVI.

Psaltes hortatur Ecclesiam ad prædicandas Dei laudes propter beneficentissimam naturam & majestatem ipsius, benignáque opera in creatione, administratione, & conservatione rerum omnium, ac imprimis Ecclesiæ demonstrata.

1 CELEBRATE Jehovam, quia bonus *est*; quia in seculum *est* benignitas ejus.
2 Celebrate Deum deorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.
3 Celebrate dominum dominorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:
4 Eum qui facit mirabilia magna solus, quia in seculum *est* benignitas ejus.
5 Qui fecit cœlos intelligentiâ, quia in seculum *est* benignitas ejus: (Gen. 1.)
6 Qui expandit terram super aquas, quia in seculum *est* benignitas ejus:
7 Qui fecit lumina magna, quia in seculum *est* benignitas ejus:
8 Solem ad dominium *obtinendum* interdiu, quia in seculum *est* benignitas ejus:
9 Lunam cum stellis ad dominia *obtinenda* noctu, quia in seculum *est* benignitas ejus.
10 Qui percussit Ægyptios in primogenitis illorum, quia in seculum *est* benignitas ejus: (*Exo. 12. 29. & sequentibus.*)
11 Et eduxit Jisraëlem e medio illorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:
12 Manu robusta & brachio extento, quia in seculum *est* benignitas ejus.
13 Qui secuit mare algosum in segmenta, quia in seculum *est* benignitas ejus: (*Exod. 14. 21*)
14 Et transmisit Jisraëlem per medium illius, quia in seculum *est* benignitas ejus:
15 Excussitque Parhhonem & copias illius in mare algosum, quia in seculum *est* benignitas ejus.
16 Qui duxit populum suum per desertum, quia in seculum *est* benignitas ejus. (*Exod. 15. & sequentibus Num. 20. et 21.*)
17 Qui percussit reges magnos, quia in seculum *est* benignitas ejus.
18 Et interfecit reges magnificos, quia in seculum *est* benignitas ejus:
19 Sichonem regem Emoræorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:
20 Et Hhogum regem Baschanis, quia in seculum *est* benignitas ejus.
21 Deditque terram istorum in possessionē, quia in seculum *est* benignitas ejus:
22 Possessionem Jisraëli servo suo, quia in seculum *est* benignitas ejus.
23 Qui in abjectione nostra recordatus nostri, quia in seculum *est* benignitas ejus;
24 Et asserit nos ab hostibus nostris, quia in seculum *est* benignitas ejus.
25 Qui dat cibum omni carni, quia in seculum *est* benignitas ejus.
26 Celebrate Deum fortem cœlorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *Ode est* ἐπαινετική, *continens propositionem hortatoriam ad laudes Dei, primùm a natura & summa majestate ejus, tribus versibus; secundò ab operibus admirabilibus, inde usque ad vers. 26. & conclusionem hortatoriam ejusdem argumenti cum principio. Est autem hæc ode* ἀντίστροφος, *sive singulos versus eadem clausula terminans; ut doceatur tum laudum nostrarum, tum operum Dei omnium fontem esse unicum benignitatem Dei: quod documentum quia perpetuum est, propterea hæc ode quotidie in vetere Ecclesia ab Levitis cantata est. 1. Chron. 16. 41.* 2 Deum deorum] *vide Deut. 10. 17.* 4 Eum qui facit] *alterum membrum propositionis de laudatione Dei ab operibus ipsius: quæ hoc quidem ver. prolepticè ponuntur; deinde verò distribuuntur in opera creationis, usque ad vers. 10. & opera administrationis, usque ad ultimum.* 5 Intelligentia] *id est, sapientissimè & intelligentissimè: sic Proverb. 3. 19.* 6 Super aquas] *ut suprà Psal. 24. 2.* 10 Qui percussit] *alterum genus operum ad laudem Dei pertinentium, nimirum benigna ipsius administratio, tum singularis contra inimicos Ecclesiæ suæ, & erga Ecclesiam ipsam, extra ordinem & ordinariè, usque ad vers. 25. tum universalis erga omnes propter benignitatem ipsius, vers. 25.* 13 In segmenta] *utrinque disparato mari, Exodi 14. 21.* 21 Istorum] *& Cenahhanæorum omnium; ut dictum est superiore psal. vers. 10. & 11. synecdoche.* 22 Servo suo] *id est, quem in fidem suam recepit, ut sibi serviat.* 23 Qui in abjectione] *transitio ad ordinariam administrationem Dei beneficentissimam, tum erga Ecclesiam, duobus versibus; tum erga creaturas omnes, vers. 25.* 25 Omni carni] *& rebus creatis omnibus consulit, synecdochicè.*

PSAL.

PSALMUS CXXXVII.

Sacerdotes & Levitæ captivi ad sacras cantiones cantandas sollicitati, ostendant a se bona fide fieri non posse: in luctu suo constanter permanent, Edomæisq; & Babylonis severissimum Dei judicium imprecantur atque denuntiant.

1 AD ' flumina Babyloniæ ' ibi sedentes, etiam *atque etiam* flevimus ; cùm recordaremur Tzijonis :

2 Ad salices [a] in ea, suspendimus ' citharas nostras :

3 ' Quamvis ibidem peterent a nobis [b] cantiones lætas qui captivos abducebant nos, & qui' contumulaverant nos, *dicentes* ; canite nobis de [c] canticis Tzijonis.

4 ' Quomodo fuissemus cantaturi ' canticum Jehovæ, ' in solo alienigenarum ?

5 ' Si oblivifcar vestri, ô Jeruschalaima ; ' oblivifcatur *sui* dextera mea.

6 ' Adhæreat lingua mea palato meo, si non ' recorder tui : si non [d] ' revocem ad Jeruschalaima caput lætitiæ meæ.

7 ' Recordare Jehova, ' contra [e] Edomæos ' diei Jeruschalaimorum: qui dicebant ; ' nudate nudate, quantisper fundamentū ejus *erit* in ea.

8 [f] ' Gens Babylonica vastanda ; beatus *sit*, qui rependet tibi maleficium tuum quo affecisti nos :

9 Beatus, qui ' prehendet ; & dissipabit parvulos tuos allidens ad petram.

[a] Heb. *in medio ejus.*
[b] Heb. *verba cantici, & cōtumulatores nostri verba lætitiæ.*
[c] Heb. *cantico: enallage numeri.*
[d] Heb. *faciā ut ascendāt Jeruschalaima ad caput: hypallage.*
[e] Heb. *filios Edomi.*
[f] Heb. *filia Babyloniæ vastata, id est, quæ certissimè vastaberis.*

ANNOTATIO.

1 Ad flumina] *Canticum est generis mixti, didascalicum, & ευκτικὸν cujus partes sunt tres: prima est narratio ludificationis qua hostes in Jisraëlitas captivos utebantur, tribus versibus ; secunda, confirmatio facti piorum in gravibus illis tentationibus, vers. 4. 5. & 6. postrema, imprecatio & interminatio judiciorum Dei, tribus ultimis.* Flumina Babyloniæ] *id est, monarchiæ Babylonicæ : nam Judæi non in solam Babyloniam propriè dictam abducti sunt, sed dispersi in ditionem Babylonicam : ut ex Jechezkele, Danijele, & Hhezra constat evidentissimè.* Ibi sedentes] *id est, ad vada consistentes, donec trajecissent omnes.* 2 Citharas nostras] *id est, instrumenta musica nostra abjecimus, & omne canendi studium : synecdoche. Hinc autem videntur Psalmum hunc pii sacerdotes & Levitæ conscripsisse, ad institutionem & confirmationem Ecclesiæ.* 3 Quamvis] *id est, ne illorum quidem authoritati paruimus quorum eramus mancipia, ut vel tantillum dissimulato luctu ipsis in ea re gratificaremur, & sacras cantiones prophano abusu contaminaremus.* Contumulaverant nos] *id est, & gentem nostram, & habitationes nostras, urbemque & templum Dei nostri in funestum & miserabilem tumulum redegerant : ut psal. 79. 1. synecdoche. Sic autem Hebræum nomen interpretamur adducti germano illius etymo, superiorisque membri & totius argumenti consyderatione.* 4 Quomodo fuissemus] *confirmatio facti piorum, cur suis hostibus morem non gesserint ; cujus partes sunt, ætiologia, hoc versu ; & κατάρα sive devotio sui ipsorum, si ab officio suo discederent, duobus sequentibus.* Canticum Jehovæ] *prior ratio silentii piorum, a cantionum genere, quas sacras Deo esse agnoscunt ; non autem prophanas, ad libidinem inimicorum Dei abutendas.* In solo alienigenarum] *secunda ratio. quasi dicat, non est hujus loci, neque temporis : nam cantica illa ad cultum Jehovæ in Ecclesia aspectabili pertinentia fuerunt tantùm in terra quam sanctificaverat decantanda.* 5 Si oblivifcar] *alterum membrum confirmationis, nimirum devotio, quasi dicat, dispeream si fecero ; absit a me tam indignum facinus, ut quasi oblitus vestri cantica lætitiæ canam.* Oblivifcatur sui] *id est, fiat abalienata atque emortua, potius quàm ut canam : metaphora.* 6 Adhæreat] *id est, potius exarescat quàm ut cantet istorum arbitratu: qua in re perinde facerem, ac si Tzijonis & Jeruschalaimorum obliviscerer.* Recorder tui] *id est, perpetuo luctu meam de te recordationem testatam faciam.* Revocem] *id est, totam & perfectam lætitiam meam constituam in recordatione urbis, & spe restitutionis illius : alibi nusquam lætitiæ argumentum inveniam.* 7 Recordare] *tertia pars odes respiciens adversarios, & continens primùm imprecationem, hoc vers. deinde propheticam denuntiationem gravissimæ illorum ruinæ.* Contra Edomæos] *ut psal. 79. 12. horum autem insanam debacchationem in templum, urbem, & populum Dei vide Jirmejæ 49. 7. & Jechezk. 25. 12. prædictionem verò ruinæ ipsorum ibidem, & Lament. 4. 21.* Diei] *calamitosi quo eversa sunt : ut psal. 116. 2.* Nudate] *id est, subruite ad ima fundamenta usque ; ne fundamentorum quidem vestigia relinquite : in Edomæos autem contrariam denuntiationem vide Malach. 1. 3.* 8 Gens Babylonica] *prophetica denuntiatio ruinæ Babylonicæ, cum exclamatione bene optante illis per quos ruina Babyloniorum erat eventura : de quo Jeschahh. 13. & Jirmejæ 50. & 51.* 9 Prehendet] *id est, qui severissimè in te judicia Dei exercebit pro atrocitate maleficiorum tuorum : ut Jeschahh. 13. 16.*

PSALMUS CXXXVIII.

David Deum celebrat propter benignum verbum & opera ejus erga se : a gentibus suo exemplo celebratum iri docet, ac postremò se committit Deo.

1 ' ODE Davidis. Celebrabo te ex toto [a] animo meo, ' coram [b] potestatibus psallam tibi.

2 Incurvabo me versus templum sanctitatis tuæ, & celebrabo nomen tuum, ' propter benignitatem tuam & propter fidem tuam : ' quamvis magnifices supra totum nomen tuum, sermonem tuum.

3 ' Quo die clamavi, eodem exaudivisti me ; ' fecisti ut efferret me ex animo robur.

4 ' Celebrabunt te Jehova, omnes reges terræ ; cùm audierint ' sermones oris tui :

5 Et canent de viis Jehovæ, magnam esse gloriam Jehovæ :

[a] Heb. *corde.*
[b] Heb. *diis.*

6 Quam-

6 Quamvis elatus sit Jehova, tamen depressum 'aspicere; quamvis altus, e longinquo pernoscere.

7 'Si ambulo in media angustia, vivum conservas me: 'in faciem inimicorum meorum extendis manum tuam, & servat me dextera tua.

8 Jehova perficiat pro me: Jehova benignitas tua in seculum *est*; ab operibus ' manuum tuarum ne desistas.

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode est generis mixti,* ἐπαινετικὴ ϰ̓ εὐκτικὴ : *constat itaque duabus partibus; laudatione Dei, usque ad vers. 7. & petitione, duobus ultimis. Laudatio autem duplex est; una, singularis a Davide, tribus versibus; altera, communis omnium gentium quæ ad Christi regnum vocandæ erant, inde ad vers. 7.* Coram potestatibus] *id est, publicè, ne apud illos quidem proceres dissimulabo: ut psal. 107.32. & 119. passim: quomodo accipiendum esse docet ver. 4.* 2 Propter benignitatem] *ut suprà psal. 115.1.* Quamvis] *correctio, ut suprà psal. 71.15. quasi dicat, etsi longè ampliora sunt quæ denuntias & præstas verbo tuo, quàm ut ab hominibus vel nominari possint, aut tu eorũ nomine convenienter celebrari.* 3 Quo die] *confirmatio ab exemplo suo.* Fecisti ut efferret] *i. cõfirmasti & roborasti me.* 4 Celebrabunt te] *altera pars laudationis, ut dictum est in vers. primum.* Sermones oris tui] *id est, duobus nominibus laudabunt te, de verbo tuo, hìc, & de administratione ex verbo, sequente vers. ut 2. Chronic. 2.12. & sequentibus.* 6 Aspicere] *non otiosè, sed cum efficacitate; id est, omnino ejus rationem habere: sic sequentia.* 7 Si ambulo] *transitio ad petitionem, cujus argumentum hoc loco ponitur unum, ab anteacta Dei beneficentia hìc; alterum, sequente versu, a natura Dei constante in beneficiis.* In faciem] *id est, velut sinistrâ illos percutis, cùm me conservas dexterâ: ut psal. 3.8.* 8 Manuum tuarum] *sinistræ nimirum in propulsandis hostibus, & dexteræ in conservando me.*

Psalmus CXXXIX.

David se totum & omni ex parte Deo perspectum esse agnoscens, profitetur studium suum adhærendi Deo & fugiendi a malo, ac postremò ad confirmandam hanc professionem suam, si opus erit, se amplius probandum committit Deo.

1 MAGISTRO symphoniæ, 'Davidis Psalmus. Jehova, 'pervestigas me & cognoscis.

2 Tu cognoscis ' sedere meum & surgere meum, intelligis cogitationem meam ' e longinquo.

3 Iter meum & accubitum meum circumplecteris, & omnium viarum mearum [a] peritus es:

4 Cùm nondum *est* sermo in lingua mea, en, ô Jehovà, nosti ipsum totum:

5 'Retrò & antè obsides me, & imponis mihi manum tuam.

6 Mirabilior *est* scientia *tua* [b] quàm ut fallam, edita est, non possum prevalere illi.

7 'Quò irem a spiritu tuo? aut quò a facie tua fugerem?

8 Si scanderem cœlos, illic es; aut stratum ponerem in sepulchro, ecce ades.

9 *Si* assumerem alas auroræ, habitaturus in extremitate maris;

10 Etiam illuc manus tua deduceret me, & prehenderet me dextera tua.

11 Sin autem dicerem; utique tenebræ velut crepusculo obvolvent me: atqui 'nox lux *est* circa me:

12 Ne tenebræ quidem ita [c] obtenebrare possunt quin tu pervideas: sed nox ut dies illustrat, perinde *sunt* tenebræ atque ipsa lux.

13 'Tu enim possides 'renes meos, '*ex quo* obtegebas me in utero matris meę.

14 'Celebro te, 'eò quòd [d] suspiciendis *operibus istis* in admirationem traducor: *celebro* mirabilia opera tua, [e] quàm maxime novit animus meus.

15 'Non celata *est* ' vis mea tibi; *ex* quo factus sum 'in abdito, artificiosè confectus, '*velut* in imis partibus terræ.

16 'Massam meam vident oculi tui, & in libro tuo hæc omnia scripta sunt; *ex quibus* diebus formabantur, 'cùm nondum ullum ex eis extaret.

17 'Quamobrem apud me, ô quàm pretiosæ sunt cogitationes tuæ; Deus fortis; 'quàm numerosæ sunt summæ earum.

18 Narrarem illas, *sed* arena plures sunt: 'invigilo ut adhuc sim tecum.

19 '*Quòd* si interempturus es, ô Deus, improbum; & viros sanguinarios, 'Recedite a me

20 Qui dicunt 'tibi [f] sceleratè; *qui* 'extollunt [g] vanè inimicos tuos.

21 An non osores tuos, ô Jehova, odio habeo? & de insurgentibus in te fastidio me ipsum torqueo?

22 [h] Perfecto odio odi illos? inimicorum loco sunt mihi?

23 'Pervestiga me Deus fortis, & cognosce animum meum; proba me, & cognosce cogitationes meas.

24 Denique vide [i] an ego ingrediar via molesta tibi: & deduc me 'via [k] perpetua.

[a] Heb. *assuefactus es.*
[b] Heb. *præ me: simile vide inf. ver. 12*
[c] Heb. *obtenebrarent præ te.*
[d] Heb. *reverendis.*
[e] Heb. *ut valde.*
[f] Heb. *in scelus.*
[g] Heb. *in vanitate.*
[h] Heb. *perfectione odii*
[i] Heb. *an via molestiæ in me sit: hypallage: pro eo quod est: an ego sim in via molestiæ.*
[k] Heb. *seculi*

ANNOTATIO.

1 Davidis psalmus] *Psalmus est propriè* εὐκτικὸς, *quem orationis* μέγεθος *& figurarum poeticarum frequentatio reddit obscuriorem. Constat autem summatim ex tribus partibus: prima est quædam veluti advocatio testificationis Dei, qua David se hominum calumniis obrutum, saltem a Deo pernosci & probari docet, usque ad vers. 14. secunda, explicatio animi sui, inde usque ad vers. 23. tertia, petitio, ut amplius, si opus est, ipsum probet Deus & dirigat, duobus ultimis.* Pervestigas me] *id est, explicata est tibi penitus, & perspecta funditus conscientia mea: metaphora. Est autem hæc propositio, quæ sequentibus versibus elegantissimè exornatur.* 2 Sedere meum] *id est, sive sedeam, sive surgam, sive quid agam corpore, sive animo versem, intus & extrà totus tibi perspectus sim.* E longinquo] *id est, longè antequàm animo insederit meo, ut ostendit vers. 4.* 5 Retrò & antè] *id est, omni ex parte me circuntenes, antrorsum,*

trorsum, retrorsum, supernè, infernè, dextrorsum, sinistrorsum: synecdoche, ut quinque versibus seq. exponitur. 7 Quò irem] *explicatio scientiæ Dei mirificæ a duabus circumstantiis; loci, his quatuor versibus; & temporis, vers. 11. & seq.* 11 Nox lux est] *quasi dicat, mihi quidem & rebus creatis obscura & cæca nox est; tibi verò omnia sunt perspecta, nuda, & patentia oculis tuis: Heb. 4. 13.* 13 Tu enim] *ætiologia superioris professionis sive protestationis, a singulari hominis genitura per mirificam administrationem Dei. quasi dicat, meritò omnia ista tibi perspecta sunt; quia ea non tantùm creatione tibi comparasti singula, verùm etiam adhuc creationis & redemptionis jure possides.* Renes meos] *id est, quicquid in me latet: synecdoche.* Ex quo obtegebas] *id est, inde à conceptu meo.* 14 Celebro te] *secunda pars psalmi: qua psaltes explicat studium animi sui, tum in celebranda Dei beneficentia erga se, usque ad ver. 17. tum in præstando obsequio, & voluntate ipsius conformanda voluntati Dei, a vers. 17 usque ad vers. 23.* Eò quòd] *sic ostendit Psaltes se transire ad secundum hunc locum, sumpta occasione ex superiore argumento.* Quàm maximè] *id est, ex toto animo & facultate mea, quam tu inde ab ortu meo optimè cognoscis, duobus seq. versibus.* 15 Non celata est] *quasi dicat, te ipsum testem adhibeo hujus integritatis meæ, qua incumbo in laudationem tuam; ut qui me inde a principio noveris.* Vis mea] *quam totam occupari in laudibus tuis dixi, superiore versu.* In abdito] *matris utero.* Velut in imis partibus] *id est, mirificentissimè, & supra omnem humanam facultatem & artificium.* 16 Massam meam] *id est, quicquid est in me, expositum est ac velut descriptum in oculis tuis.* Cùm nondum] *id est, non tantùm cùm cœperunt esse novisti ea, verùm etiam antequàm essent. quasi dicat, ab æterno cognovisti providentia tua.* 17 Quamobrem] *alterum membrum propositionis, in qua David ostendit se his beneficiis adductum eniti ut se totum studiosè committat Deo, amando quod Deus amat, duobus versibus: & abhorrendo ab iis quæ odit Deus, vers. 19. & sequentibus.* Quàm numerosæ] *ut psal. 40. 6.* 18 Invigilo] *id est, dies noctesq; operam do, ut quemadmodum hactenus, sic etiam in posterum continenter adhæream tibi.* 19 Quòd si] *altera explicatio studii in eos a quibus abhorret Deus, ut dictum est vers. 17. quasi dicat, si tu istos impuros tantoperè odisti, ut eos justo judicio tandem perditurus sis, prout tua est vindicta, Deut. 32. 35. saltem vides me obsequentem justitiæ tuæ odisse illos, fastidire, & fugere, prout est mei officii.* Recedite a me] *verba sunt impiorum & maleficorum hominum, qui Deum & viros bonos abjiciunt a se: quamobrem hæc verba cum principio sequentis versus conjungenda sunt: ut simile habetur 2. Chron. 30. 18. & 19.* 25 Tibi] *& tuis, odio tui.* Extollunt vanè] *id est, non solùm mala faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur, Rom. 1. 32.* 23 Pervestiga] *petitio, ut dictum est suprà in versum primum. quasi dicat, tu istorum testis es, ego verò tuus sum: propterea si opus est, ecce me paratum ad subeundum probationes tuas: ut supra psal. 26.* 24 Via perpetua] *id est, constante in obsequio tuo.*

Psalmus CXL.

David Deum supplicat pro liberatione sua; impiis adversariis malè precatur: & seipsum confirmat in fiducia certa justitiæ salutisq; Dei.

1 MAGISTRO symphoniæ, ° psalmus Davidis.
2 Libera me, Jehova, ° ab hominibus malis; ° a viris [a] violentissimis custodi me:
3 ° Qui cogitant mala cum [b] animo, quotidie conveniunt ° *ad* bella:
4 ° Exacuunt linguam suam ° similem serpentis, venenum ° ptyados subest labiis eorum. Sela.
5 Serva me Jehova a manibus improborum, a viris violentissimis custodi me: qui cogitant ° impellere pedes meos.
6 ° Abscondentibus superbis laqueum mihi, funesque pandentibus rete ad orbitam, tendiculas ponentibus mihi, Sela.
7 Dixi Jehovæ, Deus fortis meus es; auribus percipe Jehova vocem deprecationum mearum.
8 Jehova Domine, robur salutis meæ; obtexisti ° caput meum [c] tempore pugnæ.
9 ° Ne concedas, Jehova, [d] quæ concupit improbus: sceleratas cogitationes ejus ne provehas, *ne* efferant se. Sela.
10 ° Venenum circumdantium me, molestia ° labiorum ipsorum obtegat eos.
11 ° Demittantur super eos prunæ: in ignem dejiciat eos, in scrobes *unde* non surgant.
12 Vir [e] maledicus ne stabiliatur in terra; viri violenti malum [f] ° venando impellat ipsum, quò fuerat impulsurus me.
13 ° Novi acturum esse Jehovam causam afflicti, jus egentium.
14 Utique justi celebrabunt nomen tuum, considebunt recti in conspectu tuo.

[a] Heb. *violentiarum: sic infrà vers. 5*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *die armorum: metonymia.*
[d] Heb. *concupita improbi.*
[e] Heb. *linguæ: metonymia.*
[f] Heb. *venetur ipsum ad impulsiones.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ἱκετικὸς, constans ex duabus partibus, petitione, duodecim versibus; & conclusione animum supplicis confirmante de beneficentia Dei, duobus ultimis. Petitionis loci sunt duo: unus, quo precatur David pro salute sua, novem versibus: alter, quo adversariis malè precatur, tribus reliquis.* 2 Ab hominibus] *prima petitionis causa, a persona adversariorum injustam causam agentium & injustissimè.* A viris violentissimis] *Schaüle & administris ipsius, vi & fraude Davidem persequentibus, quemadmodum deinceps explicat.* 3 Qui cogitant] *id est, qui omne malum fabricantur mihi apertè & clàm, animo, consilioq; hoc versu, sermone, & opere, vers. 4. & sequentibus: sic amplificat petitionis causam a persona adversariorum, quod non tantùm causam iniquam agunt, verùm etiam rationibus iniquissimis.* Ad bella] *ut suprà psal. 120. 7.* 4 Exacuunt] *id est, cominus & eminus vibrant in me virus suum.* Similem serpentis] *id est, venenatam, ut vipera.* Ptyados] *id est, aspidis illius quæ suo loco stans venenum suum procul exspuit.* 5 Impellere pedes meos] *id est, dejicere me: metaphora.* 6 Abscondentibus] *secunda petitionis causa, a fide supplicis in Deum, & anteacta experientia veritatis Dei erga ipsum mirificas liberationes præstantis, tribus versibus. Sunt autem hoc versu metaphoræ ab aucupibus & venatoribus.* 8 Caput meum] *i. me, tanquam galea & scuto.*

9 Ne

9 Ne concedas] *conclusio superioris petitionis, cujus postremus finis transitum parat ad imprecationem sequentem.* 10 Venenum] *imprecatio, ut dictum est supra in ver.1. qua David perstans in superioribus allegoriis ea ipsa mala quæ cudunt adversarii in ipsos retorqueri petit; quamobrem nos Hebræam vocem, habita superioris allegoriæ & proximè sequentium verborum ratione, venenum potius quàm caput interpretati sumus, ut Deut.32.33.* Labiorum] *id est, quam afferunt ipsorum labia.* 11 Demittantur] *id est, conflagrent, & corruant.* 12 Venando impellat] *id est, malum consilum ipsorum sit consultoribus ipsis pessimum.* 13 Novi] *conclusio παρακλητική, ut supra diximus, a salute justorum & gloria Dei, quæ salute justorum conjuncta est.*

Psalmus CXLI.

David tribulibus suis mandato Schaulis ipsum persequentibus, opem Dei implorat: improbitatem authorum persecutionis suæ exponit, fidemq; suam: quibus nominibus servari a Deo petit.

1 PSALMUS Davidis. O Jehova inclamo te, festina ad me; auribus percipe vocem meam, cùm invoco te.

2 Statuatur oratio mea, *ut* suffitus coram te; elatio manuum mearum, *ut* munus vespertinum.

3 Compone Jehova, observa os meum; [a] custodiens moderare quicquid efferunt labia mea.

4 Ne finas inclinari [b] animum meum ad rem malam, ad agitandum actiones per improbitatem [c] cum strenuis operariis iniquitatis: etiam ne inescer rebus amœnis eorum.

5 Retundat me justus, benignitas *erit*; & corripiat me, unguentum *erit* [d] præstantissimum; ne irritum faciat *a* capite meo: quo amplius *fecerit*, eo *amplius* oratio mea *erit* in malis eorum.

6 At dimovent se per latera petrarum judices istorum, quamvis intelligant sermones meos amœnos esse.

7 Quasi dissecaret quis & diffinderet in terra; disperguntur ossa nostra, *trudenda* in os sepulchri.

8 Sed ad te Jehova domine, *respiciunt* oculi mei; ad te recipio me, ne nudes animam meam.

9 Serva me [e] a laqueo *quem* tetenderunt mihi, & tendiculis operantium iniquitatem.

10 Cadant in retia jacula quisque sua improbi; unà ego dum transiturus sum.

[a] Heb. *custodi super haurire labiorũ meorum.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *viris.*
[d] He. *caput: ut Exod.30.23.*
[e] Heb. *a manibus laquei*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ευκτικὸς, continens exordium, duobus versibus; & petitionem, reliquis: quem videtur conscripsisse David de tempore fugæ suæ, cum ex mandato Schaulis observaretur a tribulibus suis in montibus Hhengedi, 1.Schem.24.* 2 Statuatur] *id est, ita sit accepta tibi, ut legitimæ illæ caremoniæ, de quibus Exodi 29.& 30.* Elatio manuũ] *.i. supplicatio: synecdochicè.* 3 Compone Jehova] *hujus petitionis partes sunt duæ; prima est precatio pro ductu & salute sua, usq; ad ver.10. secũda, imprecatio ver.ult. Precationis autem quæ cõponendi verbo prolepticè continetur, partes sunt duæ; una, ut Deus sermonem, & animum supplicis componat, hîc & vers. sequente, eaq; prudentia informet, qua sibi ab omni maleficio caveat dum saluti suæ cupit consulere; altera, ut ipsum conservet a malo, vers.9.* Moderare] *id est, sermones meos rege; ne quid temerè profundam, aut adversarii mei subdolè aliquid hauriant ex imprudentis animo.* 4 Ne finas] *id est, confirma me adversus mala & bona; ne ad dexteram aut sinistram traducar minis vel allectamentis.* 5 Retundat] *ætiologia prior petitionis a persona adversariorum per elegantissimam hypothesin, q.d. si justus me persequeretur, & justa de causa affligeret; ferrem, & orarem pro illo, hoc versu: sed isti conscii cum animo suo æquitatis meæ, & velint nolint optimè convicti, insidiantur mihi. vers. sequente: adeò ut penè rumpamur afflictionibus, vers.7.* Benignitas erit] *id est, ducam pro maximo beneficio.* Ne irritum faciat] *id est, ne desinat unquam odoratissimis suis reprehensionibus & jucundissimis me aspergere.* In malis eorum] *id est, quæcunq; mala feram ab eis, non exacerbabunt animum meum; sed potius efficient ut gratis precibus eos commendem Deo.* 6 Dimovent se] *ἀπόδοσις præcedentis hypotheseos, ut dictum est vers.5. q.d. utcunque redarguat eos ipsorum conscientia, & doceat æquitatem causæ meæ; tamen omnes angustias & fauces montium observant ut insidientur mihi.* Petrarum] *id est, arduarum rupium, in quibus habitacula sua statuebat David.* Istorum] *id est, non tantùm plebeii populares ex Ziphæis, Mehhonitis, & ceteris; sed etiam primores quique certatim Schaũli ministrantes.* Sermones meos] *id est, me ne verbo quidem ullum offendere, sed gratificari quàm possum maximè.* 7 Quasi dissecaret] *id est, jam tanta vi me & meos circunstant, & in nos omnes involaturi sunt; ut mox diffringendi & membratim discerpendi simus illorum impetu, nisi tu, ô Deus, succurreris; quod discrimen elegantissima similitudine lignariorum adumbratur.* 8 Sed ad te] *altera ætiologia petitionis, a fide sua in Deum & promissiones ejus.* Ne nudes] *id est, ne destituas defensione & salute tua: metaphora.* 9 Serva me] *secunda pars petitionis: ut observatum est in vers.3.* 10 Cadant] *id est, ipsi suis artibus capiantur; ego verò tecum, duce te prætergrediar incolumis: metaphora a piscibus.* Retia jacula] *vide in Jeschahh.19.8.*

Psalmus CXLII.

David a Schaule & comitatu ejus circunclusus Deum orat pro salute sua, ad gloriam ipsius in Ecclesia prædicandam.

1 ODE didascalica Davidis: Cùm esset in spelunca, oratio.

2 Voce mea ad Jehovam clamo: voce mea apud Jehovam deprecor.

3 Effundo coram eo meditationem meam, angustiam meam coram eo indico.

4 Cùm obrueret se in me spiritus meus, toties tu agnovisti semitã meam: *cùm* quocũque

1.Schem.24.

que itinere pergerem, abderent laqueum mihi.

5 *Intuere ad dexteram & respice *ad sinistram*; ut non *est* mihi qui recognoscat *me*: periit effugium a me, non *est* qui [a] curet vitā meam.

[a] Heb. *quærat animæ meæ.*

6 Clamo ad te Jehova, dicens; tu *es* receptus meus, portio mea *in terra viventium.

7 Attende ad clamorem meum, nam attenuatus sum valde: eripe me a persequentibus me, quia fortiores sunt me.

8 *Educ *e claustro [b] vitam meam ad celebrandum nomen tuum; *me cingēt justi, cùm beneficium contuleris in me.

[b] Heb. *animā: ut ver. 5*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *ut psal.* 44.1. Oratio] *hujus orationis partes sunt duæ, exordium audientiam faciens, ver.* 2. *&* 3. *& petitio, reliquis versibus.* 3 Effundo] *ut suprà* 102.1. 4 Cùm obrueret se] *hujus petitionis summa est ut servetur David, distincta tribus causis: prima est ab officio Dei, quod antè servo suo præstiterat ad salutem ipsius, hoc versu; secunda, a persona supplicis in extremis rerum difficultatibus erigentis se ad Deum fide, trib. seq. tertia est a fine, gloria Dei, vers. ultimo.* Obrueret se] *ut suprà psal.* 77.4. Agnovisti] *ut psal.* 1.6. Quocunque itinere] *i. ubique insidiarentur mihi: periphrasis.* 5 Intuere] *secundus petitionis locus, ut dictum est superiore vers. Est autem hîc ellipsis oppositi. q. d. observa ab omnibus partibus, & animadverte me omni ope destitutum esse.* 6 In terra viventium] *i. in hac ipsa vita, ut psal.* 27.13. 8 Educ] *tertius locus ut observatum est vers.* 4. E claustro] *i. præsentissimo hoc periculo quo circumclusus sum in hac specu, circumstantibus inimicis.* Me cingent] *i. conveniet circa me frequens justorum corona, ut me audiat prædicantem nomen tuum & mecum prædicet.*

Psalmus CXLIII.

David Deum implorans, indignitatem suam confitetur; injuriam sibi factam in hac causa narrat & angustias animi sui: ac propterea a Deo servari & institui petit, inimicos verò perdi ad gloriam ipsius.

1 *PSALMUS Davidis. O Jehova, audi orationem meam, aures adhibe ad deprecationes meas: *pro fide tua exaudi me, pro justitia tua.

2 *At ne congrediaris judicio cum servo tuo; nam *nō esset justus coram te ullus vivens.

3 *Persequitur enim inimicus animam meam; *atterit *dejiciens* in terram catervam meam: facit *ut resideam in tenebricosis *locis*, **sumus* quasi mortui [a] olim:

[a] Heb. *seculi*

4 Adeò ut *obruat se in me spiritus meus; in medio mei desolatus videatur sibi animus meus.

5 *Recordans [b] dierum priscorum, meditans totum opus tuum; factum manuum tuarum recolens,

[b] Heb. *dierū ab antiquitate.*

6 Pando manus meas ad te; anima mea, ut terra *fessā, *sitiente* tui, Sela,

7 *Dicens*: *Festina, exaudi me Jehova, consumitur spiritus meus; ne abscondas faciem tuam a me: nam *consimilis fio descendenti in [c] sepulchrum.

[c] Heb. *cisternam: ut psa.* 28.1.

8 *Fac ut audiam mane benignitatem tuā, quia in te fiduciam habeo: notam fac mihi viā in qua ambulaturus sum, qui ad te attollo animum meum.

9 Eripe me ab inimicis meis, Jehova: apud te [d] *tectum contineo *illum*.

[d] Heb. *tego.*

10 Doce me facere placitum tuum, quia tu Deus meus *es*: tuo spiritu bono deduc me quasi *per terram planam.

11 *Propter nomen tuum Jehova, vivum cōserva me; propter justitiam tuam educ ex angustia animam meam:

12 Et propter *benignitatem tuam excinde inimicos meos; & perde omnes affligentes animam meam; quia ego *sum* servus tuus.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* ἱκετικὸς, *continens exordium, duobus versibus; expostulationem, quatuor seq. & petitionem, inde ad finem usque.* Pro fide tua] *id est, propter promissiones gratiosas, justamq; naturam tuam, qua æquam causam ab iniquitate vindicas.* 2 At ne congrediaris] *elegans deprecatio, ex adverso respondens superiori postulationi, ne respiciat Deus ad indignitatem personæ; sed ad justitiam suam quæ personam quamlibet in æquis causis se defensuram recipit. q. d. justitiam tuam imploro, ut suscipiat defendendam æquitatem causæ meæ; mihi verò, ut personæ cuiquam, agnosco justitiam nullam inesse, si comparanda sit cum Deo: satis est causam meam cum istorum causa comparari; justitiam Dei imploro, non meam assero: atque ita imploro, ut æquitatem causæ meæ (quia ipsius causa est) defendi ab ipso velim; ac proinde me ad probandam causam conservari.* Non esset justus] *si congredereris judicio cum ipso.* 3 Persequitur enim] *expostulatio, sive narratio injuriarum ab hostibus acceptarum, hoc versu; calamitatis in quam devenit supplicis animus, seq. versu; & studii ad Deum contendentis, ver.* 5. *&* 6. Atterit] *id est, non tantùm me, sed totum comitatum meum familiamq; exagitat: ut* 1. *Schem. historia factum fuisse ostendit, & ipse conquestus est suprà psal.* 141.7. Ut resideam] *ego cum meis.* Sumus quasi mor.] *i. cogimur in tenebrosis specubus versari, & lucem fugere inimicorū importunitate.* 4 Obruat se] *ut sup.* 77.4. 5 Recordans] *i. me in fide confirmans a præcedentibus exemplis.* 6 Fessā] *ut suprà psal.* 63.2. 7 Festina] *hujus petitionis partes sunt duæ; precatio usque ad vers.* 12. *& imprecatio. ver.* 12. *Precationis summa est, ut Deus Davidem exaudiat, hoc versu, eumq; liberet a malo, & informet deinceps in obsequio suo, seq. ver. tribus: causæ duæ; una, a persona supplicis; altera a gloria Dei cum salute servi sui conjuncta, vers.* 11. Consimilis fio] *nimirum si faciem tuam absconderis.* 8 Fac ut audiam] *id est, verbo & opere præsta: synecdoche. Est autem in hoc versu prolepsis sive petitio duplex, cujus duo membra ex ordine seq. ver. exponuntur.* 9 Tectum contineo] *id est, depono apud te conservandum animum meum: ut psal.* 31.6. 10 Per terram planam] *id est, sine offensa tui, aut cujusquam.* 11 Propter nomen tuum] *id est, prædicationem nominis tui: ut psal.* 142.8. 12 Benignitatem tuam] *erga me servum tuum; imprecatio pertinens ad promissionem Dei, Gene.* 12.3.

PSALMUS CXLIIII.

David prædicata Dei erga se & humanum genus beneficentia, hostibus malè precatur; sibi totiq; regno salutem & benedictionem omnimodam exoptat: & commendat felicitatem populi Dei.

1 ODE Davidis. Benedictus *sit* Jehova rupes mea; qui docet manus meas prælium, digitos meos bellum:

2 Benignitas mea & propugnaculum meum, editus locus meus & liberator meus, *assistens* mihi; scutum meum, ad quem me recipio, qui substernit populos mihi.

3 Jehova, quid *est* homo, ut agnoscas eum? filius mortalis, ut rationem habeas ejus?

4 Homo, vanitati similis *est*; dies ejus *sunt* ut umbra prætereuntis.

5 Jehova, inclina cœlos tuos & descende: tange istos montes, & fument:

6 [a] Immitte fulgur, & disperge eos, emitte sagittas tuas, & funde eos:

7 Extende manum tuam ex alto: libera me & eripe me ex aquis multis, e manu alienigenarum,

8 Quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis.

9 Deus, canticum novum canam tibi; nablio, decachordo psallam tibi,

10 Danti salutem regibus, liberanti Davidem servum suum a gladio [b] malefico,

11 Libera me, & eripe me e manu alienigenarum, quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis:

12 Ut filii nostri tanquam plantæ bene educatæ in [c] tenera ætate sua; filiæq; nostræ sicut antarii lapides excisi, sint structura templi:

13 [d] Promptuaria nostra plena proferãt [e] juge alimentum: pecudes nostræ millenis pariant, myriadibus auctæ *sint* in chortib⁹ nostris,

14 Bovesq; nostri [f] præpingues: nulla irruptio, nullaque [g] eruptio, denique nulla *sit* querela in plateis nostris.

15 Beatus ille populus cui ita *est*; beatus *ergo* populus, cujus Jehova *est* Deus.

Psal. 18.3. & 35.

2. *Schem.* 22 48. & *psal.* 18.48.

Psal. 8.5.

Psal. 62.10.

[a] Heb. *fulgura fulgur.*

[b] Heb. *mali vel malo.*

[c] Heb. *in pueritia: allegoria continuatio.*

[d] Heb. *angularia: sic vocantur cellæ & promptuaria, a situ.*

[e] Heb. *de alimento in alimentum.*

[f] Heb. *graviter onusti.*

[g] Heb. *exitii*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti,* διδασκαλικὴ καὶ ἱκετικὴ: *quam videtur conscripsisse David, postquàm ad regni fastigium evectus victorias aliquas consecutus esset, cùm hostes exteri in ditionem ipsius irrupturi essent, sive Pelischtæi, 2. Schem. 5. sive alii, de quibus 2. Schem. 8. Constat itaque ex tribus partibus; exordio laudativo, usque ad vers. 5. petitione, usque ad 15. & conclusione epiphonematica, vers. ult.* Benedictus sit] *Exordii partes sunt duæ; prior est laudatio Dei a singularibus erga Davidem & regnum ipsius beneficiis, duobus versibus: posterior, amplificatio a publica & communi hominum miseria, ad quorum habendam curam se dimittit Deus; vers. 3. & 4. ut 2. Schem. 7.18. & .19.* 2 Benignitas mea] *.i. fons benignitatis qua perfruor.* 3 Jehova] *exclamatio erotematica, amplificans beneficentiam Dei per comparationem majestatis ejus cum indignitate hominis.* 4 Homo] *subjectio ad præcedentem interrogationem.* Umbra prætereuntis] *.i. prætervolantis avis, ut Ijobi 14.3. vel si cui magis placet, umbra præteriens.* 5 Jehova] *petitionis loci sunt duo: primus est imprecatio adversus hostes, duobus versibus: secundus, postulatio liberationis, a vers. 7. ad 14.* Inclina] *ut 2. Schem. 22.10. humanitus dictum.* Istos montes] *.i. hostes potentissimos, quod genus allegoriæ apud Prophetas est frequentissimum.* Fument] *.i. in fumos abeant.* 6 Immitte fulgur] *.i. tuis cœlestibus armis, potentiaq; prosterne, humanitus dicta.* 7 Ex aquis multis] *.i. irrumpentibus torrentibus hominum nequam, ut psal. 18.5. & 124.4. quod sequentium verborum epexegesis commonstrat.* 8 Quorum os] *prima causa petitionis, ab adversariorum improbitate.* 9 Deus] *secunda causa, a prædicatione gloriæ Dei.* Canticum novum] *ut suprà 33.3.* 10 Danti salutem] *argumentum cantici, narratio communium & singularium beneficiorum.* 11 Libera me] ἀναφορὰ *petitionis, qua usus erat suprà vers. 7. & 8. ut commodiùs transeatur ad tertiam petitionis causam.* 12 Ut filii] *tertia petitionis causa, bonum populi Dei.* Antarii lapides] *id est, angulares, frontati, sive (ut Græci vocant) diatoni, ex quibus duplex murus ducitur.* Excisi] *id est, ornati, culti, & affabrefacti.* Sint structura templi] *.i. ædificentur, & coagmentati assurgant in templum sanctum domino, Ephes. 2.21.* 13 Promptuaria nostra] *id est, sit benedictio tua in bona temporaria nostra.* 14 Bovesque nostri] *similiter millenis pariant, &c. sic interpretandum esse distinctiones ostendunt.* Nulla irruptio] *.i. nihil mali invadat, nihil boni evadat, & nihil insit triste, sed jucunda omnia.* 15 Beatus] *conclusio epiphonematica: qua statuit psaltes, si beati habentur qui benedictiones hujusmodi possident, omnino beatos esse qui possident Deum benedictionum fontem.*

PSALMUS CXLV.

David seipsum & res omnes creatas ad Dei laudes prædicandas excitans, celebrat magnificam potentiam, & justissimam bonitatem illius, quam erga omnes exhibet.

1 LAUDATIO Davidis. Exaltabo te Deus mi, Rex; & benedicam nomini tuo in seculum & sempiternum.

2 Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in seculum & sempiternum:

3 Magnum esse Jehovam & laudandum valde, imò magnitudini ejus non esse pervestigationem.

4 Generatio generationi laudibus commendet opera tua, prout [a] omnimodam potentiam tuam indicant,

5 Decorem gloriæq; majestatis tuæ; & res mirabiles tuas, *quas* eloquar:

6 Et robur mirabilium tuorum prædicent; & quamq; magnitudinũ tuarũ, *quam enarrabo*:

7 Memoriam amplæ bonitatis tuæ eructent, & justitiam tuam cantent:

8 Gratiosum & misericordem Jehovam *esse*, longanimem & magnum benignitate,

9 Bonum *esse* Jehovam omnibus, & misericordiam ejus in omnibus operibus ejus.

10 Celebrent te Jehova omnia opera tua, & quos benignitate prosequeris benedicant tibi:

[a] Heb. *potentias.*

11 Gloriam regni tui prędicent,& potentiam tuam eloquantur;
12 Ut notas faciant filiis hominum potentias ejus,& gloriam decoremque regni ejus.
13 *Regnum tuum,regnum *est* omnium seculorum; & dominium tuum [b] in unamquamq; generationem.
14 Sustentat Jehova *omnes cadentes,& erigit omnes incurvatos.
15 Oculi omnium ad te spectant, quibus tu das escam suam tempore suo:
16 Aperis manum tuam, & saturas [c] quicquid vivit *ex* beneplacito.
17 Justus Jehova in omnibus viis suis *est*,& benignus in omnibus operibus suis.
18 Propinquus *est* Jehova omnibus invocatibus ipsum,omnibus qui invocant ipsum fide.
19 Placitum timentium se efficit, & vociferationem eorum audiens salutem dat eis.
20 Servat Jehova omnes amantes ipsum,omnes verò improbos perdit.
21 *Laudationem Jehovæ eloquatur os meum: & benedicat omnis caro nomini sancto ejus,in seculum & sempiternum.

[b] He. *in omnem generationem & generationē.* *Psal.*104.27 [c] Heb. *omne vivens.*

ANNOTATIO.

1 Laudatio Davidis] *Hujus laudationis partes sunt quatuor: prima est professio singularis laudis quam David attributurus est Deo,tribus versibus; secunda,provocatio omnium temporum,rerum creatarum, factorumq; ad promulgandas communi operâ laudes Dei,inde usque ad vers.*13. *tertia,propositio argumentorum ad laudes Dei pertinentium,a vers.*13.*ad* 21,*postrema, conclusio,versu ultimo. Est autem hic Psalmus alphabetico ordine conscriptus,excepto versu uno: vide suprà psal.*111.1. Exaltabo] *exordium,cujus duo versus sunt antistrophi.* 3 Non esse pervestigationem] *ut Ijobi* 5.9. 4 Generatio] *secunda pars provocatio ætatum omnium ad laudandum Deum ab operibus ejus: quæ proleptice hoc versu posita, duobus nominibus commendantur,nimirum gloriosæ potentiæ, ver.* 5.*&* 6.*& bonitatis justissimæ, ver.* 7. *postea verò per hysterosin Hhebræorum in sequentibus illustrantur magnificis appellationibus,usque ad vers.*13. Indicant] *nimirum facta tua: ut psal.*19. 5 Quas eloquar] *infrà hoc Psalmo inde a vers.*12. 7 Eructent] *ut psal.*19.3. 8 Gratiosum] *summa propositio justissimæ bonitatis Dei, quam tenentur res creatæ omnes celebrare, ut dictum est in vers.*4. 10 Celebrent te] *altera propositio gloriosæ potentiæ Dei celebrandæ a rebus creatis; ut suprà vers.*4. 13 Regnum tuum] *tertia pars, propositio rerum ad laudes Dei pertinentium: quarum ut suprà,duo sunt capita; unum gloriosæ potentiæ quam Deus omnibus exhibet, his duobus versibus; alterum, justæ bonitatis, a vers.*15.*ad* 20. *quo versu summatim,velut corollario, continetur bonitatis & potentiæ Dei prædicatio.* 14 Omnes cadentes] *quos sustentandos novit pro bonitate sua,sine qua nemo sustentatur,erigitur;&c.* 21 Laudationem] *conclusio hortatoria, qua se & omnes provocat Psaltes ad laudandum Deum, ut in exordio.*

PSALMUS CXLVI.

Psaltes se & pios hortatus ad laudes Dei ipsi soli asserendas,eum laudat singularium erga pios beneficiorum,creationis,conservationis,administrationisq; rerum omnium,& regni æterni nomine.

1 *HALELU-JAH. Lauda anima mea Jehovam.
2 Laudabo Jehovam in vita mea; psallam Deo meo, [a] quandiu futurus sum.
3 Ne fiduciam habetote *in ingenuis; in *ullo* filio hominum,penes quem nulla *est* salus.
4 Exit spiritus ejus,revertitur in terram suam: *die eodem pereunt cogitationes ejus.
5 *Beatus, [b] cui axilio *est* Deus fortis Jahhakobi,cujus expectatio *est* in Jehova Deo suo:
6 Qui fecit cœlos & terram, mare & quicquid *est* in eis; qui conservat *ea* [c] constanter in seculum:
7 *Qui exercet judicium erga oppressos; dat cibum famelicis,Jehova solvit vinctos:
8 Jehova aperit *oculos* cæcorum; Jehova erigit incurvatos, Jehova amat justos:
9 Jehova servat peregrinos, pupillum & viduam statuminat; viam verò improborum subvertit.
10 Regnabit Jehova in seculum: Deus tuus,ô Tzijon, in [d] unamquamque generationem. Halelu-Jah,

[a] Heb. *cùm adhuc ego.*
[b] Heb. *in cujus auxilio, &c.*
[c] Heb. *in veritate.*
[d] Heb. *generationem & generationē.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετική, *continens primùm hortationem & propositionem laudis divinæ, quatuor versibus: deinde argumenta illius laudis, inde ad finem usque. Hortationi autem (quæ primo versu continetur) opponitur insignis dehortatio,ne fiducia,adeoq; fiduciæ & laudis argumenta constituantur in ullo homine, vers.*3.*&* 4. 3 In ingenuis] *.i. ne in potentissimis quidem; quorum vanitatem ostendit a nascendi sorte,ab imbecillitate vitæ, a moriendi necessitate,& repentino consiliorum casu.* 4 Die eodem] *quo sunt initæ: id est,repentè momento uno concidunt.* 5 Beatus] *propositio argumentorum laudis Dei,quorum genera sunt tria: primum est, singularis conscientia beneficiorum ejus erga nos per fidē, hoc versu; secundum,creatio,& rerum creatarum administratio præsens, ordinaria,& extra ordinem,quatuor sequentibus; tertium,æternitas regni ejus in Ecclesia, vers. ultimo.* 7 Qui exercet judicium] *id est,qui succurrit singulis, prout opus est: quo sequentia omnia exempla pertinent.*

PSALMUS CXLVII.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad prædicandum nomen Dei propter liberationes, beneficiaq; ejus erga ipsam, & propter constantiam operum & verbi.

1 *LAUDATE Jah, *quia bonum *est* psallere Deo nostro: quia amœnum *est*, decens *est* laudatio.
2 *Ædificator Jerushalaimorum Jehova, *depulsos [a] Jisraëlitas congregat:
3 *Qui sanat fractos [b] animo, velut obligans in doloribus eorum.
4 *Supputans numerum stellarum, quot-

[a] Heb. *Jisraëlis.*
[b] Heb. *corde.*

quot

quot sunt * nominibus vocans,
5 Magnus *est* dominus noster, & multus viribus; ᶜ cujus intelligentia est innumerabilis.
6 Statuminat mansuetos Jehova, deprimit improbos in terram usque.
7 * Acclamate Jehovæ gratiarum actione, psallite Deo nostro cithara:
8 * Qui obtegit cœlos densis nubibus; qui comparat terræ pluviam, qui facit ut proferant montes fœnum:
9 Dat jumentis cibum suum, ᵈ * pullis corvorum qui ᵉ crocitant.
10 * Non potentia equi delectatur, non crura præstantis viri accipit;
11 *Sed* acceptos habet Jehova timentes sui, qui expectationem suam habent in benignitate ipsius.
12 * Laudibus commendate, Jeruschalaima, Jehovam; lauda Deum tuum, ô Tzijon:
13 Nam * confirmat vectes portarum tuarũ, benedicit filiis tuis in medio tui:
14 Disponens termino tuo pacem, * adipe tritici satiat te:
15 Quo emittente sermonem suum in terram, ᶠ quàm celerrimè excurrit * verbum ejus:
16 Qui edit nivem * sicut lanam, pruinam quasi cinerem dispergit:
17 Dejicit * gelu suum tanquam frusta, coram frigore ejus quis consistat?
18 Emittens verbum suum, liquefacit ista: simulac effiat ventum suum, effluunt aquæ.
19 * Indicat verba sua Jahhakobo, statuta sua & jura sua Jisraëli.
20 Non fecit ita ulli genti; ideoque * jura ista non noverunt. Halelu-Jah.

ᶜ Heb. *intelligentiæ ejus non est numerus.*
ᵈ Heb. *filiis.*
ᵉ Heb. *clamant.*
ᶠ Heb. *In celeritatem usque.*

ANNOTATIO.

1 Laudate Jah] *Ode est* ἐγκωμιαστική, *Ecclesiam hortans ad laudationem Dei a factis illius, communiter quidem erga omnes; sed imprimis erga Ecclesiam. Constat itaque hic Psalmus primùm exordio celeustico ad laudationem Dei, ver.1. deinde propositione & enarratione rerum ad laudes ejus pertinentium, a ver. 2. ad 19. & conclusione, duobus ultimis.* Quia bonum est] *de his duabus causis vide psal.* 133.1. 2 Ædificator] *hujus propositionis pro ratione argumentorum laudis, tres sunt partes; primum argumentum est de liberatione suorum a malo, usque ad vers.7. secundum, de beneficentia & gratiosa ipsius administratione, inde ad vers.12. tertium, de conservatione in bono & forma istius administrationis quam solo verbo præstat, inde ad vers.19. Est autem ædificator Ecclesiæ Deus, quia illius author, fundator, curator, & architectus est.* Depulsos Jisraëlitas] *id est, electos suos, quibus promissio facta est Deut.* 30.4. 3 Qui sanat] *ex promissione Exodi* 15.26. 4 Supputans] *id est, Deus ille qui sedet in cœlis, qui omnia pernovit vel minutissima, & qui omnibus imperat etiam in ipsis cœlis, hic verè magnus est: sic amplificat Psaltes potentiam & providentiam Dei quam adhibet ad liberationem Ecclesiæ, ab exemplo rerum cœlestium.* Nominibus vocans] *id est, nominatim imperans cuique pro authoritate & potentia sua, ut Jeschahh.* 40. 26. 7 Acclamate] *secundus locus propositionis, ut dictum est in vers.2. quò transitur repetita hortatione ad laudem Dei.* 8 Qui obtegit] *id est, qui omnia sapienter ordinat, ut rebus creatis benefaciat: gradatio, quam secutus est Hoscheahh.*2.21.& 22. 9 Pullis corvorum] *vide Ijobi* 39.3. 10 Non potentia] *id est, hanc beneficentiam exercet Deus, non propter dignitatem ullam rerum creatarum; sed propter se & Ecclesiam suam.* 12 Laudibus] *tertius locus de confirmatione & conservatione piorum in bono: quò transitur repetita hortatione, ut suprà ver.*7. 13 Confirmat] *id est, munit ab omni malo.* 14 Adipe tritici] *vide Deut.*32.14. 15 Verbum ejus] *id est, res quam eduxit verbo, illicò efficitur: ut psal.* 33.9. *quod sequente exemplo illustratur tribus versibus.* 16 Sicut lanam] *id est, lanæ persimilem colore, levitate, & forma: quamobrem vellera nivis a Virgilio nominantur in Georgicis: sic sequentia.* 17 Gelu suum] *id est, grandines.* 19 Indicat verba] *conclusio Ecclesiam hortans ad laudandum Deum, pro singulari thesauro verbi, quem cum illa gratiosè communicavit Deus.* 20 Jura ista] *quæ Deus docet verbo, & quorum nomine laudandus est ab Ecclesia.*

PSALMUS CXLVIII.

Psaltes res omnes creatas a summo ad imum hortatur ut Deum celebrent, propter majestatem ipsius, & beneficentiam erga Ecclesiam.

1 * HALELU-JAH. Laudate Jehovam ᵃ cœlites; laudate eum in excelsis.
2 Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes exercitus ejus.
3 Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ ᵇ lucidæ.
4 Laudate eum * cœli cœlorum, & * aquæ quæ supra hoc cœlum *sunt*.
5 Laudent nomen Jehovæ * quæ ipso præcipiente illico creata sunt,
6 Quæ stabilivit in sempiternum, in seculum; *quibus* decretum dedit quod nullum transgrediatur.
7 Laudate Jehovam ᶜ * terrestria; cete, & omnes abyssi:
8 Ignis, & grando, nix, & exhalatio; ventus ᵈ procellosus efficiens verbum ejus:
9 Ipsi montes, & omnes colles; arbores ᵉ fructiferæ, omnesque cedri:
10 Ipsæ bestiæ, & omnia jumenta; reptilia & aves ᶠ alatæ.
11 Reges terræ, omnesque nationes; principes & omnes judices terræ:
12 Juvenes, etiamque virgines; senes cum pueris,
13 * Laudent nomen Jehovæ: quia editum *est* nomen ejus solius, decor ejus supra terram & cœlum:
14 Et * effert cornu populi sui, laudem omnium quos benignè accipit; Jisraëlitarum, populi propinqui sibi. Halelu-Jah.

ᵃ Heb. *e cœlis.*
ᵇ Heb. *lucis.*
ᶜ Heb. *e terra: ut suprà vers.*1.
ᵈ Heb. *procella.*
ᵉ Heb. *fructus.*
ᶠ Heb. *ala.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *continens hortationem ad res omnes creatas ut celebrent Deum, primùm cœlestes, usque ad vers. 7. deinde terrestres, inde usque ad vers. 13. ac postremò causas explicat, duobus vers.* 4 Cœli cœlorum] *ut 1.Reg.8.27.* Aquæ] *id est, nubes in expanso collocatæ. Gene.1.* 5 Quæ ipso] *id est, creaturæ cœlestes & administræ voluntatis ejus: periphrasis, qua Psaltes utitur ad majestatem Dei, verbi, operúmque ejus demonstrandam, & jus in creaturas omneis asserendum.* 7 Terrestria] *id est, inferiora omnia, etiam aquatica, & aërea; synecdochicè.* 13 Laudent nomen] *transitio ad laudationis causas: quarum una est ab ipsa majestate Dei, hoc versu; altera, a singularibus ipsius operibus in Ecclesia sua, cujus restitutionem res omnes creatæ expectant exerto capite, & Angeli ipsi cupiunt introspicere: Rom.8.19.& 1.Petri 1.12.* 14 Effert cornu] *id est, evehit Ecclesiam suam in maximum robur & gloriam per Christum.*

PSALMUS CXLIX.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum collaudet propter benevolentiam & salutem ab eo acceptam, deniq; propter verbum ipsius potentissimum Ecclesiæ traditum.

1 HALELU-JAH. Cantate Jehovæ canticum novum; laudem ejus in congregatione eorum quos benignè accipit.

2 Lætetur Jisraël in [a] eo qui fecit ipsum, filii Tzijonis exultent in rege suo.

3 Laudent nomen ejus tibia; tympano & cithara psallant ei:

4 Quia benevolus *est* Jehova erga populum suum, ornat mansuetos salute.

5 Gestiant benignè accepti præ gloria, cantent in cubilibus suis;

6 [b] Ea quibus exaltat *ipsos* Deus fortis, *cantent* gutture suo; & gladium [c] bipennem inditum manui ipsorum,

7 Ad exercendum vindictam in gentes, increpationes in nationibus:

8 Ad vinciendum reges eorum catenis, & honoratos eorum compedibus ferreis:

9 Ad exercendum in eos jus scriptum; *quod* decus est omnibus iis quos benignè accipit. Halelu-Jah.

[a] Heb. *facientib. ipsum: ut Ijobi.35.10.*

[b] Heb. *exaltantia Dei fortis.*

[c] Heb. *oris* [illegible]

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *constans ex duabus partibus; quarum priore hortatur Ecclesiam ut Deum laudet propter gratiam & pacem salutarem ab eo acceptam, usque ad vers. 5. posteriore verò hortatur ad laudationem propter gloriosam communicationem efficaciamq; verbi, inde ad finem usque.* Canticum novum] *ut psal.33.3.* Congregatione] *id est, in Ecclesia: periphrasis: sic etiam accipiuntur sequentia.* 2 Rege suo] *Christo, cujus typus erat David.* 3 Tibia] *id est, quibuscunque modis fieri poterit ab ipsis legitimè: ut psal.81.3.* 5 Gestiant] *altera hortatio, ut observatum est in vers.1.* Cantent] *id est, dies noctesq; in laudationibus persistent.* 6 Ea quibus] *id est, omnia beneficia quibus singulariter ac supra omnes populos ipsum evexit Deus: ut suprà psal.148.14. nominatim verò verbum; qui gladius est oris ipsius, ad eos usus pertinens qui deinceps explicantur: ut 2.Thess.2.8. Hebræ.4.12.& Apoc.1.16.* 7 Ad exercendum] *vide 2.Cor.10.4.& seq. hæ autem allegoricæ loquendi formulæ pertinentes ad spiritualis gladii efficacitatem, summatim exponuntur vers. ultimo.* 9 Jus scriptum] *id est, prout continetur in scriptura sacra sine adjectione, diminutione, aut mutatione ulla: ut Deut.12.32.& 29.29.* Quod decus] *ut Deut.4.6.& sequentibus.*

PSALMUS CL.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum omnibus modis laudet, propter sanctitatem, potentiam, & magnificentiam ejus.

1 HALELU-JAH. Laudate Deum fortem de sanctitate ejus, laudate eum de [a] expanso robore ejus.

2 Laudate eum de [b] omnimoda potentia ejus, laudate eum secundum amplitudinem [c] maximam ejus.

3 Laudate eum clangore buccinæ, laudate eum nablio & cithara.

4 Laudate eum tympano & tibia: laudate eum hydraulis & organo.

5 Laudate eum cymbalis [d] sonoris, laudate eum [e] sistris.

6 Tota ipsa anima laudet Jah. Halelu-Jah.

[a] Heb. *expanso roboris: hypallage Rhetorum.*

[b] Heb *potentiis.*

[c] Heb. *magnitudinis ejus, hypallage, ut ver. 1.*

[d] Heb. *auditionis.*

[e] Heb. *cymbalis clangoris, id est, sistris vel crotalis.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *ac velut conclusio totius libri, continens hortamentum ad laudationem Dei in Ecclesia: in quo primùm exponuntur causæ laudationis, duobus versibus; deinde laudationis genera reliquis.* Expanso robore] *id est, quod robur ad omnes res creatas diffunditur; in quo sunt, moventur, & vivunt.* 2 Omnimoda potentia] *id est, potentissimis illius factis, & singulari administratione.* Secundum] *transitio ad secundam partem de laudationis forma.* 3 Clangore buccinæ] *id est, omnibus modis: ut su.149.3.* 6 Tota ipsa] *i. singuli ex tota anima sua spirent laudationē Dei: synecdoche.*

PROVER-

PROVERBIA

ARGUMENTUM

LIBER Proverbiorum sacra ethica Christianaq; continet, id est, præcepta moralia de sanctorum officiis erga Deum & homines, pro ratione pietatis quam Deus præstituit, æquitatisq; & humanitatis quam lex naturę adumbravit in nobis, & Deus expressit verbo: quarum illa novem primis capitibus, hæ verò cæteris ex ordine continentur.

CAPUT I.

Schelomo exposito usu libri, docet sapientiam in reverentia Dei & studio ejus versari: ad eam homines provocat; & dehortatur a studiis omnibus & allectamentis contrariis, tum propter naturæ legem, tum propter verbum Dei; quod inobsequentibus minas gravissimas, obsequentibus verò pacem denuntiat.

1 PROVERBIA Schelomonis filii Davidis, regis Jisraëlitarum:

2 Ad sciendum sapientiam & eruditionem, ad intelligendũ dicta prudentiæ:

3 Ad percipiendum eruditionem intelligentiæ, justitiæ jurisq; & [a] omnis recti:

4 Ad dandum fatuis astutiam, puero scientiam & solertiam:

5 Quibus auditis sapiens adjiciat [b] disciplinam, & intelligens industria consilia comparet:

6 Ad [c] docendum proverbium & interpretationem, verba sapientum & ænigmata eorum.

7 Reverentia Jehovæ *est* caput scientiæ: sapientiam ac eruditionem stulti spernunt.

8 Audi, fili mi, eruditionem patris tui; neque deseras doctrinam matris tuæ:

9 Nam adjectio [d] gratiosa erunt capiti tuo, & torques faucibus tuis.

10 Fili mi, si pellicere volent te peccatores; ne acquiescito.

11 Si dixerint, veni nobiscum; insidiemur sanguini, abscondamus nos contra innocentem impunè:

12 Absorbebimus eos velut sepulchrum vivos, & integros ut descendentes in [e] fossam:

13 Omnem substantiam pretiosam [f] consequemur, implebimus domos nostras spoliis:

14 Sortem tuam conjicies inter nos: marsupium idem esto nobis omnibus:

15 Fili mi, ne ambulato via *communi* cum illis, cohibe pedem tuum a semita illorum.

16 Quia pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad effundendum sanguinem:

17 Frustra enim panditur rete, ante oculos omnis [g] alitis:

18 Præterea ipsi in sanguinem sum insidiantur; *quod* abscondunt se, in animas ipsorum *est*.

19 Ita *se habent* cœtus omnium [h] deditorum quæstui; *quæstus* animam eorum [i] qui dediti sunt ipsi intercipit.

20 [k] Summa sapientia foris recantat, in plateis edit vocem suam:

21 In summo turbarum proclamat; ad fores portarum, in civitate quaque sermones suos eloquitur, *dicens*:

22 Quousque ô fatui amabitis fatuitatem; & derisores derisionem desyderabunt sibi: & stolidi odio habebunt scientiam?

23 Revertimini ad correctionem meam: ecce eructabo vobis spiritum meum; nota faciam verba mea vobis.

24 Quandoquidem invito & renuitis, extendo manum meam & nemo advertit;

25 Sed [l] abstrahitis vos ab omni consilio meo, & correctioni meæ non acquiescitis:

26 Ego quoq; in calamitate vestra ridebo, subsannabo cùm advenerit [m] id quod expavescitis:

27 Cùm advenerit tanquam fremebunda vastatio id quod expavescitis, & calamitas vestra tanquam turbo adventaverit; cùm irruerit in vos oppressio & angustia.

28 Tunc invocabunt me, sed non exaudiam; mane quærent me, sed non invenient me:

29 Propterea quòd oderunt scientiam, & reverentiam Jehovæ non elegerunt;

30 Non acquieverunt consilio meo, contemnentes omnem correctionem meam.

31 Sic comedent de fructu viæ suæ, & ex consiliis suis saturabuntur.

32 Nam quies fatuorum interficiet eos, & tranquillitas stolidorum perdet eos.

33 Qui verò auscultat mihi habitabit securè, id est, tranquillus a pavore mali.

[a] Heb. *rectitudinum.*
[b] Heb. *perceptionem: sic deinceps.*
[c] Heb. *faciendum intelligere.*
[d] Heb. *gratia.*
[e] Heb. *cisternam.*
[f] Heb. *inveniemus: sic hoc libro passim.*
[g] Heb. *domini alæ.*
[h] Heb. *quæstuosi quæstus.*
[i] Heb. *dominorum ipsius*
[k] Heb. *sapientia foris recantant.*
[l] Heb. *abstrabitis omne consiliũ meũ a vobis: hypallage, ut infra 4.15.*
[m] Heb. *pavor vester: sic seq. vers.*

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id est, sententiæ, verba, sive dicta graviter & paucis concinnata, quæ in omnium animis hærere, & in ore versari debent, denique speculum esse totius vitæ & administrationis nostræ. Quamobrem non incommodè etiam potuissent reddi sententiæ: sed quia bene convenit proverbiorum appellatio, si latè accipias; propterea communem hanc vocem retinuimus. Sunt autem in hoc libro duo proverbiorum sive sententiarum genera: unum, commune totius vitæ nostræ, quo informamur quomodo oporteat nos constitutos esse & affectos erga sapientiam cœlestem, atque ex ea componere vitam nostram, novem capitibus; alterum, singulare sive documenta complectens singularia pro ratione personarum, animorum, dictorum, factorum, aliarumq; circunstantiarum, inde a capite 10. ad finem usque. Hujus porrò capitis summæ partes sunt duæ: prima ἐπιγραφὴ sive inscriptio, 6. versibus: altera, propositio documentorum ad pios pertinentium. Inscriptione docentur duo: quis author sit, hoc versu; & quis finis totius operis, 5. sequentibus.* Schelomonis] *id est, quæ elocutus est Schelomo; alii verò diversis temporibus selecta ex pluribus in hunc librum retulerunt, tanquam magis ad Ecclesiæ institutionē pertinentia, prout innuitur infrà 25.1. & 30.1. & 31. ac videtur quidem prima hæc pars a Schelomone ita ut est fuisse conscripta, usque ad caput 10. altera verò deinde collecta. Quamobrem alienum est de tempore quo hic liber scriptus est laborare.* 2 Ad sciendum] *secunda pars inscriptionis, de usu libri. Est autem duplex illius usus, proleptice hoc loco positus; prior, sapientia, id est, absoluta, constans, & efficax rerum divinarum, humanarumq; scientia, qui finis est præcipuus; posterior eruditio, hoc est, hominis qui a natura rudis est & imperitus, revocatio a ruditate sua, & informatio ad sapientiam: qui duo fines per ὑστέρωσιν Hebræis familiarem in sequentibus versibus explicantur.* Prudentiæ] *id est, dicta quibus prudens efficiatur homo ad comparandā & conservandā eruditionem & sapientiam.* 3 Ad percipiendum] *expositio secundæ partis prolepseos, qua exponitur officium tum discipulorum, hoc versu; tum docentium, sequente.* 4 Fatuis] *id est, insipientibus, imperitis, quorum animus tanquam puerorum præ imperitia hùc illùc momento traduci potest.* Puero] *inconsiderato: ut Ephes. 4.14.* 5 Quibus] *expositio prioris partis prolepseos: qua ostendit hoc libro non imperitos tantùm erudiri, sed etiam sapientes augeri ac confirmari, hoc versu; atque alios informari, sequente versu.* 6 Proverbium] *id est, gravia sapientum dicta: ut prioris membri in hoc versu posterius exegeticum est.* Ænigmata] *ut Psalm. 49.5.* 7 Reverentia] *propositio, summam & argumentum continens novem priorum capitum. Omnis, inquit, scientia nostra quam ad sapientiam & eruditionem spectare diximus, duobus capitibus continetur: unum est, & quidem primarium, reverentia Dei, quæ summa est sapientia, & aditus ad omnem sapientiam: alterum, prudentia sive informatio vitæ nostræ ad sapientiam & eruditionem propter reverentiam Dei, abs qua velut fonte profluunt sapientiæ & eruditionis rivi. Hæc ut ita accipiamus, facit antithesis a Schelomone in hoc libro frequentata, cujus membra ferè sunt ἀνανταπόδοτα. quasi dicat, fons & caput scientiæ est reverentia Jehovæ, rami verò sive rivi manantes ex eo sunt sapientiæ & eruditionis studium; stulti autem rivos eruditionis & sapientiæ spernunt, quia non agnoscunt fontem neque reverentur. Ex hac propositione summa profluunt omnes hortationis & dehortationis loci, qui posteà sequuntur. Nam sapientiæ quidem traduntur documenta quatuor cap. primis, prudentiæ verò ad comparandam & tenendam sapientiam cap. 5. & sequente; ac tum demum confirmatio apponitur cap. 7. 8. & 9.* 8 Audi fili mi] *primum documentum eruditionis & sapientiæ, eam a nobis audiendam & tenendam esse: quod his duobus capitibus exponitur. Ac primùm quidem proleptice hoc versu, eruditio & sapientiæ doctrina commendatur; deinde verò per ὑστέρωσιν tractantur copiosè tam eruditio sive revocatio a malo, toto hoc capite inde a versu 10. quàm provocatio ad sapientiam, capite 2.* Fili] *ut Psal. 34.12. Huic autem gratiosissimæ appellationi respondent parentum nomina, id est, patris & matris, quæ Deo & sibi tribuit Schelomo.* Neq; deseras] *sed constantissimè teneas.* 9 Nam adjectio] *ætiologia hortationis, quę copiosè secundo capite explicatur: cujus hortationis argumentum hi duo versus continent.* Adjectio] *eris gratiosus Deo & hominibus, infrà 3.4. Respicit autem ad puerorum studia, qui ut vario ornatu, muneribusq; liberaliter adducuntur, sic homines promissionibus Dei.* 10 Fili mi] *explicatio secundæ partis prolepseos, nimirum eruditionis & avocamenti a malo, usque ad versum 16. cujus argumenta sunt duo; unum, ab ipsius naturæ documentis, usque ad versum 20 alterum a documentis sapientiæ æternæ Dei per verbum, inde usque ad finem capitis.* Si pellicere] *prout quatuor versibus proximè sequentibus exponitur.* Ne acquiescito] *id est, nullo pacto assentitor, neque aurem advertito: ut exponitur ver. 15.* 11 Veni nobiscum] *familiaris prosopopœia, qua commodissimè figuratur maleficorum improbitas alienam vitam bonaq; sibi arrogantium, tum fraude, hoc versu; tum apertis viribus, versu sequente.* Impunè] *id est, nemine percipiente aut pœnas reposcente a nobis: adeò arroganter Deo & hominibus obloquuntur impii: sic autem accipitur hęc particula Ijobi 9.17. & infrà 23.29.* 12 Absorbebimus] *thrasonica hyperbole.* 13 Omnem substantiam] *suasionis locus, a specie utilis.* 14 Sortem tuam] *id est, partem communis prędæ nostrę tibi recipies sorte nobiscum ex æquo: sumpta locutio a legitima negotiatorum societate.* Marsupium] *id est, agedum, ineamus hanc societatem: sic concluditur hortationis illorum sermo.* 15 Ne ambulato] *id est, ne te consociato palam, aut clam.* 16 Quia pedibus] *primum naturæ argumentum a justo, quod inter homines coli postulat humanitas. quasi dicat, injusti sunt; te autem natura vetat injustum esse.* 17 Frustra] *secundum argumentum ab incerto. quasi dicat, utcunque sibi videantur esse certi de potiunda præda; tamen non magis confirmare possunt se effecturos consilia sua, quàm auceps se capturum aves prætervolantes & observantes retia.* Ante oculos] *id est, quæ retia tum homines plerunque observant, tum Deus hominum custos semper.* 18 Prętereà] *tertium argumentum a funesto ipsorum exitio, quod sibi comparant ipsi malo suo: ut Psal. 7.13. & sequentibus, ac alibi passim.* 19 Ita se habent] *conclusio superiorum argumentorum per affirmationem simplicem.* Cœtus] *id est, societates & corpora (ut jure consulti vocant) convenientium; ut Gen 37.25.* Omnium] *quasi dicat, nemo illorum evolare aut effugere exitium potest, & inevitabile est judicium Dei: antithesis elegans cum ver. 17.* 20 Summa sapientia] *secundum genus documentorum, ut observatum est in versum 10. in quo Schelomo*

per

per prosopopœiam inducit sapientiam Dei homines accedentem & proponentem consiliū Dei, usque ad finem capitis. Est autem Christus summa hæc sapientia, de qua hîc & capite 8. agitur, ipsissima Dei sapientissimi sapientia, in qua reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & intelligentiæ, & per quam sapientiæ rivi in homines diffunduntur verbo. Quamobrem honoris causa plurali numero dicitur sapientiæ. quasi dicas, tota sapientia, & omnis sapientiæ author. Foris] *id est, ubiq; & palàm, quod sequentia continent.* Recantat] *id est, subinde & indesinenter proclamat.* 21 In summo] *id est, ex edito loco, ubicunque maxima est frequentia: sumpta locutio a concionum ritu.* Ad fores portarum] *vide Gen. 34.20.* 22 Quousque] *hujus orationis partes sunt tres: revocatio ad resipiscentiam, duobus versibus; denuntiatio in futurum, a vers. 24. usque ad 31. & conclusio summam complectens judiciorum Dei, duobus ultimis. Resipiscentiæ autem locus continet increpationem mali, hoc versu; & hortationem ad amplectendum promissum bonum seq. versu.* 24 Quandoquidem] *secunda pars, denuntiatio contra cerebrosos contemnentes sapientiam Dei: cujus causa duobus versibus continetur, minæ sequentibus.* 25 Abstrahitis vos] *id est, rebellione vestra abjicitis consilium, quod vobis propono ad salutem vestram: sic infrà 4.15.* 26 Ridebo] *id est, non curabo vos: ut Psal. 2. ver. 4 humanitus dicta.* 27 Fremebunda vestatio] *id est, furens nimbus aut grando maxima vi irrumpens subitò. Significat enim hæc vox repentinam & frementem rupturam rei cujuslibet, quidquid obvium est perrumpentis atque devastantis: ut Ijobi 30.14. & Jechezkel 38.9.* 28 Mane quærent] *id est, diligentissimè & indesinenter, quasi dicat, inde ab aurora.* 31 Sic] *nimirum neglecti & derelicti a me.* Comedent] *id est, malum quod severunt metent ad satietatem: metaphora, ut infrà 22.8.* 32 Nam] *conclusio exponens summam juditiorum Dei contra improbos, hoc versu; & erga bonos per antithesin, sequente versu: qua docet Deus exitium improborum ab ipsis esse: ut Hosche. 13.8.* Quies] *id est, constans & pervicax illorum residentia in malo, in quo sibi allubescunt & omnem prosperitatem pollicentur: ut Jirmejæ 48.11. & Tzephanjæ 1.12.* 33 Qui verò] *altera pars antitheseos, μεταβατικὴ sive transitiva ad hortationē sequentis capitis.* A pavore] *non autem tantùm a malo: adeò confirmabitur illorum animus promissionibus, & defendetur virtute Dei.*

CAPUT II.

Schelomo hortatur ad reverentiam Dei, fidem, & sanctificationem, adductis promissionibus ejus de bono & salute nostra, ac liberatione ab omni malo.

1 FILI mi si acceperis dicta mea, & præcepta mea reconderis apud te,

2 *Si* attendendo ad sapientiam aures tuas, inclinaveris animum tuum ad intelligentiam:

3 Quin etiam si prudentiam inclamaveris, ad intelligentiam edideris vocem tuam;

4 Si quæsieris eam velut argentum, & tanquam abditos thesauros scrutatus fueris eam:

5 Tunc intelliges reverentiam Jehovæ, & agnitionem Dei [a] consequêris.

6 Nam Jehova dat sapientiam, ex ore ejus scientia & intelligentia *procedit*:

7 Repositum habet pro rectis [b] quicquid revera est; scutum pro ambulantibus [c] integrè,

8 Custodiendo itinera juris: & viam eorum quos benignè accepit conservat.

9 Tunc intelliges justitiam, & jus; & [d] quidquid rectum *est*, omnem orbitam bonam:

10 Cùm venerit sapientia in animum tuum, [e] & scientia menti tuæ amœna erit:

11 Solertia observabit te, intelligentia custodiet te,

12 Eripiendo te à via mali, a [f] viris loquentibus perversitates,

13 Qui derelinquunt itinera recti, ut ambulent per vias tenebrarum,

14 Qui lętantur faciendo malum, exultant in perversitatibus [g] pessimis,

15 Qui itineribus suis perversi sunt, & præfracti orbitis suis:

16 Eripiendo te a muliere extranea, ab alienigena quę [h] dictis suis blanditur,

17 Quæ derelinquit ducem adolescentiæ suæ, & fœderis Dei sui obliviscitur:

18 (Nam propendet ad mortem domus ejus & ad expertes vitæ orbitæ ejus;

19 Quicunque adeunt eam, non revertuntur, neque assequuntur itinera vitæ)

20 Ut ambules per viam bonorum, & itinera justorum observes.

21 Nam recti inhabitabunt terram, & integri reliqui fient in ea:

22 Improbi verò e terra excindentur, & perfidè agentes avellentur.

[a] Heb. *invenies: ut sup. 1.13.*
[b] Heb. *essentiam.*
[c] Heb. *integritatis.*
[d] Heb. *rectitudines: suprà 1.3.*
[e] Heb. *& scire animæ tuæ amœnum erit.*
[f] Heb. *viro loquēte: enallage numeri.*
[g] Heb. *mali.*
[h] Heb. *dicta sua emollit.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc toto capite proponit Schelomo hortamentum sive provocationem ad bonum, quam alteram esse partem documenti prioris diximus suprà capite 1. ver. 8. Sunt autem hujus hortationis partes summæ tres: prima hypothetica sive conditionalis propositio officii nostri, versibus quatuor; secunda, expositio salutarium promissionum, quas obsequentibus denuntiat & præstat dominus, inde usque ad versum 21. tertia, conclusio, duobus versibus ultimis.* Si acceperis] *conditio κλιμακώδης in qua gradatim assurgit Schelomo per singulas partes officii nostri: ut doctrinam percipiamus, perceptam teneamus, hoc versu, & amplius percipiendæ tenendæque operam demus diligente attentione, sequente versu, precibus, versu 3. & labore omni, studio, atque industria, versu 4.* 3 Si prudentiam] *id est, Deum adieris castè pro consequenda prudentia, ut Schelomo fecisse legitur 1. Regum 3.6. & sequentibus, & faciendum docet Jacobus 1.5. sic enim accipiendum esse ostenditur versu 6.* 5 Tunc intelliges] *expositio promissionum, quę certissimè conjunctæ sunt pietati quam modò delineavit Schelomo. Sunt autem promissiones duplices, aliæ in communicatione bonorum positæ, usque ad versum 11. aliæ in propulsatione mali, usque ad 21. Rursum bonorum communi-*

communicatio duplex promittitur, primùm reverentiæ & fidei in Deum, quæ caput est sapientia nostra, & suas promissiones habet, usque ad ver. 9. prolepticè hoc versu contentas: deinde obsequii & sanctimoniæ per fidem, inde ad ver. 12. Reverentiam Jehovæ] *a quo acceperis, & amplius deinceps sperabis te accepturum: prius membrum prolepseos, quod explicatur ver 6.* Agnitionem Dei] *id est, hac fide & reverentia præditus experieris te agnosci a Deo; secundum membrum prolepseos, quod exponitur vers. 7. & 8.* 7 Repositum habet] *id est, adeò agnoscit Deus & curat rectos, ut omnibus in dies augeat illos, & virtute servet.* 9 Tunc intelliges] *alterum genus promissi boni, ut observatum est in vers. 5.* Omnem orbitam] *id est, rationem bene & sanctè instituendæ vitę.* 10 Cùm venerit] *id est, cùm superiorem promissionem & doctrinam acceperis de reverentia Dei, hac posteriore abundabis.* 11 Solertia] *alterum promissionum genus de propulsatione malorum omnium spiritualium & corporalium, quæ alioqui impendent bonis tum per maleficia, tum per allectamenta: quorum illa viro, usque ad vers. 16. hæc mulieri tropicè attribuuntur. quasi dicat, Deus te ea solertia & intelligentia instruet, qua tibi caveas ipse a malis omnibus: quæ totam vitam tuam ita labefactare tentant, ut scelerati ganeones & meretrices provocant lubricum adolescentiæ.* 12 A via mali] *id est, depravata vita, in quam naturę infirmitate laberis, & improborum dictis factisq; provocaris.* 13 Itinera recti] *id est, illustria & spectata, quæ lucem amant, neque arguuntur ab ea: ut loquitur Apostolus Ephes. 5.13.* Tenebrarum] *id est, obliquas, ac proinde lucifugas: ut ad Rom. 13.12.* 17 Ducem] *id est, justum maritum suum: periphrasis.* Fœderis Dei] *id est, conjugalis pacti inter ipsos conventi authore Deo: ut Maleaci 2.14.* 18 Propendet] *id est, lethalis est & perniciosa: periphrasis.* Expertes vitę] *id est, mortuos & sepultos: ut Psal. 88.11.* 19 Neque assequuntur] *id est, non reviviscunt, aut in vitam redeunt: periphrasis.* 20 Ut ambules] *id est, vitam bene instituas: antithesis ad superiora respiciens, qua munitur ad conclusionem via.* 21 Nam recti] *conclusio asserens justitiam judiciorum Dei, duobus membris antithetis: ut suprà 1.32. & 33.* Inhabitabunt] *ut Psalm. 37.29.*

CAPUT III.

Schelomo pios ad reverentiam Dei, fidem, & obsequium, ac sui abnegationem vocat elegantissimis promissionibus: & confirmatis illis authoritate Dei, ab omnibus mundi istius avocamentis dehortatur proposita veritate judiciorum Dei.

1 FILI mi, doctrinæ meę ne obliviscaris; sed præcepta mea custodiat [a] animus tuus:

2 Nam longitudinem dierum [b] annosamque vitam, cum pace adjicient tibi.

3 Benignitas & fides ne derelinquant te; alliga eas faucibus tuis, inscribe eas tabulæ cordis tui:

4 Ita [c] consequere gratiam, & [d] successum optimum; ante oculos Dei & hominum.

5 Fiduciam habe in Jehova ex toto animo tuo: intelligentiæ verò tuæ ne innititor.

6 In omnibus viis tuis agnosce eum, & ipse diriget itinera tua.

7 Ne esto sapiens [e] judicio tuo; reverere Jehovam, & recede a malo.

8 [f] Salutare *id* erit umbilico tuo, & irrigatio ossibus tuis.

9 Honora Jehovam de substantia tua, & de præcipuo totius proventus tui:

10 Ita implebuntur horrea tua saturitate, & musto lacus torcularii tui perrumpent.

11 Eruditionem Jehovę, fili mi, ne spernito, neque tædeat te correctionis ejus:

12 Nam quem diligit Jehova corrigit; & quidē ut pater filium, *cui* bene vult.

13 Beatus homo *qui* consequitur sapientiam, & homo qui provehit intelligentiam:

14 Melior enim *est* negotiatio ejus negotiatione argenti, & auro effosso proventus ejus:

15 Pretiosior *est* carbunculis, & omnia oblectamenta tua non possunt æquari ei.

16 Longitudo dierum in dextera ejus *est*, in sinistra ejus divitiæ & honor:

17 Viæ ejus viæ *sunt* amœnitatis; & omnes semitę ejus, pacis:

18 Arbor vitæ est prehendentibus eam, denique tenentium eam beatur *quisque*.

19 Jehova sapientiâ fundavit terram, statuit cœlos intelligentiâ:

20 Scientiâ ejus abyssi diffissæ sunt, & superiores nubes distillant rorem.

21 Fili mi, ne decedant ab oculis tuis, custodi [g] eam quæ verè est *sapientia*, & solertiam.

22 Eruntq; vita animæ tuę, & gratia faucibus tuis:

23 Tunc obibis securè viam tuam, & pedem tuum non offendes:

24 Cùm cubabis, non expavesces; sed cubanti suavis erit somnus tuus.

25 Ne timeto a pavore repentino; & a vastatione improborum, ut adveniat:

26 Nam Jehova aderit fiducię tuę, & servabit pedem tuum a captura.

27 Ne cohibeto bonum [h] ab eis qui opus habent, cùm est in potestate manus tuæ efficere *illud*:

28 Ne dicito proximo tuo, abi, deinde revertere, cras enim daturus sum: cùm fuerit penes te.

29 Ne fabricator contra proximum tuum rem malam, qui confidet securè tecum:

30 Ne contendito cum ullo homine immeritò, nisi affecerit te malo.

31 Ne invideto ulli violento, neq; eligito ullas vias ejus:

32 Nam abominationi *est* Jehovæ pręfractus; apud rectos autem arcanum ejus *est*.

33 Execratio Jehovæ incumbit domui improbi, at habitaculum justorum benedicitur.

34 Quandoquidem derisores ipse deridet, mansuetis autem dat gratiam:

35 Honorem sapientes possident; stolidos verò tollit ignominia.

AN-

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*
[b] Heb. *annosque vita.*
[c] Heb. *inveni, sic ver. 13*
[d] Heb. *secūdationē bonam: ut Psa. 111.10.*
1. Chronic. 28.9.
[e] Heb. *in oculis tuis, ut Levit. 13.5.*
[f] Heb. *sanatio.*
Maleaci 3. 10. & sequentibus. Heb 12.5. Apocalyp. 3 19.
Psal. 19.
[g] Heb. *essentiam, ut suprà. 2.7.*
Psal. 19. 11
[h] Heb. *a dominis ejus, nimirum cohibiti boni, cujus dominum illū efficit necessitate, & te dispensatorē Deus: quāobrem hæc beneficia in scripturis appellantur justitia, ut infrà 11.18. & Daniel. 3. in fine, & 2. Corin. 8. 9*
Psal. 37. 1

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Secundum documentum sapientiæ hoc capite continetur: quo Schelomo docet primùm veram legem omnis sapientiæ positam esse in Dei reverentia, fide atque obsequio, abnegatis sensibus & studiis carnis nostræ, usque ad versum 13. deinde bonorum promissiones adducit, quæ ad nos ex illa fiducia in Deum perveniunt, inde usque ad versum 27. postremò studia contraria reprehendit & ab illis dehortatur proposita justitia judiciorum Dei, ad finem usque. Est autem his duobus versibus primis commune exordium horum documentorum quæ diximus, hortationum promissionumq́, summam complectens* 2 Cum pace] *id est, omnis generis prosperitate, ut alibi passim.* 3 Benignitas] *propositio summa documenti. quasi dicat, ne committas incuria aut oblivione tua, ut benignitas & fides, quas tecum voluit communicatas Deus, dimoveantur a te: quod sequentia verba adumbrant allegoriis.* Alliga] *id est, sermone & animo eas continenter recole, ut obsequaris opere: ut Exod.13.9* 4 Ita consequere] *propositio summa bonorum ad nos pervenientium, prout deinceps exponuntur inde a versu 17. Sunt autem illa duûm generum: gratia apud Deum, & prosperitas coram hominibus.* 5 Fiduciam habe] *expositio prioris propositionis quę posita est vers. 3. ubi ostendit Schelomo ad benignitatem Dei fidemq́ continendam tria nobis opus esse: primum, ut nos ipsos abnegantes adhibeamus fidem integram in Deum, agnitionem, reverentiam, atque obsequium animo gratissimo, usque ad versum 9. secundum, ut rebus prosperis benè utamur ad honorem ejus vers. 9. & 10. Tertium, ut rebus quoque adversis bene utentes, in officio nostro informemur & crucem feramus patienter vers. 11. & 12.* Tuæ] *id est, humanæ, sive carnis, de qua Rom. 8. 5. & sequentibus.* 8 Salutare] *promissione synecdochica: pro eo quod est, intus & foris, corpore & animo eris optimè affectus. Est autem hæc promissio allegorica, qua pii in Ecclesia foti cum infantibus in utero matrum versantibus comparantur: nam ut illis (inquit) alimentum subministratur umbilico ad intimas etiam partes confirmandas, sic pii in Ecclesia fide, agnitione, reverentia, & obsequio Dei pascuntur atque educantur.* Irrigatio] *id est, robur tuum, ut medulla quæ confirmat ossa; sine quo ne id quidem quod in te est valentissimum, posset quicquam: sic Ijobi 21. 24.* 9 De præcipuo] *ut Maleaci 1. 7. & sequentibus.* 13 Beatus] *secunda pars, prædicans felicitatem eorum qui documenta fidei & reverentiæ Dei perceperunt, primùm ab earum præstantia, vers. 14. & 15. deinde ab adjunctis & consequentibus, inde ad versum 19. quibus subjicitur confirmatio ab authore tum hujus sapientiæ, tum bonorum omnium ad sapientiam hanc pertinentium, usque ad versum 27.* Qui provehit] *id est, promovet apud se, & proficit in intelligentia.* 16 Longitudo dierum] *id est, omnia bona adjuncta habet, & veluti ambabus manibus largitur.* 18 Arbor vitę] *id est, certissimum symbolum æternæ vitæ, quam homo priùs sibi abjudicaverat neglecta reverentia Dei atque obsequio, Genes. 3.* 19 Jehova] *confirmatio superiorum documentorum & promissionum ab authore: qui ut cœlum, terram, & res omnes creavit, ordinavit conservat, atque administrat; ita eâdem sapientia in nobis promissa sua effecturus est, ut observatum est in versum 13. Quapropter summatim superiores hortationes repetuntur, & confirmationis locis inseruntur, vers. 21. & 25.* 20 Abyssi diffissæ] *id est, fontes & flumina ex intimis terræ specubus & spiramentis manant, quasi diffindat se terra: metonymia, abyssi aquarum pro faucibus aquam manantibus.* 22 Eruntque vita] *id est, verba hæc semina erunt & alimenta vitæ æternæ atque suavissimę: auxesis: qua verbum Dei summè vivificum ac suavissimum credentibus, dicitur esse ipsa vita & gratia.* Faucibus] *id est, toti homini: metaphora a gustu.* 23 Tunc obibis] *id est, prosperè conficies quicquid agendum erit, & confectis rebus securè conquiesces: allegoria.* 25 A pavore] *id est, ut ullum malum quod expavescimus eveniat tibi, aut certè opprimat cum per voluntatem Dei evenerit: ut infrà 24.16.* 26 Servabit] *ne intercipiaris, aut captus constringaris bæreasq́, in malis.* 27 Ne cohibeto] *postremus locus, quo hominem a studiis contrariis avocat Schelomo, ut in fide & reverentia Dei possit incedere quasi dicat, si ritè in Deum credere ipsumq́, revereri cupis, cave tibi ne in proximum (quod secunda tabula prohibetur) pecces, sive opere officium quod præstare possis recusando, duobus versibus; sive consiliis & verbis offendendo, vers. 29. & 30. sive animū ad æmulationē & imitationem improborum provocando, vers. 31. quibus modis omnibus violatur fides in Deum & reverentia.* Cùm est in potestate] *id est, cùm potes illis commodè benefacere.* 28 Ne dicito] *id est, ne differto beneficentiam.* 30 Ne contendito] *sive privatis jurgiis, sive litibus in jure.* 32 Nam abominationi] *ætiologia superiorum documentorum a justitia Dei & judiciorum ejus.* Arcanum ejus] *id est, intima & familiarissima benevolentiæ communicatio, prout sequentis versus membra antitheta ostendunt.* 33 Execratio] *id est, maledictio, de qua Maleaci. 2.2.* 34 Quandoquidem] *conclusio ab omnipotentia & justitia Dei, hoc versu; astruens justitiam judiciorum ejus, seq. versu.* Deridet] *id est, ludificatur & ipsorum expectationem frustratur.* Gratiam] *id est, quicquid ipsis gratum est & suave.* 35 Possident] *id est, constanter obtinent.* Tollit] *id est, momento ipsos, & ipsorum expectationem abripit.*

Caput IIII.

Schelomo præcedentia timoris Dei, fidei, recipiscentię, & abnegationis nostri documenta confirmat ab exemplo suo: & ad sapientiam hortatus, suavissimis promissionibus revocat ab omni improborum consortio, rerumq́, malarum communicatione.

1 ᵃ AUDITE filii eruditionem patris, & attendite ad cognoscendū prudentiā:

2 ᵃNam disciplinam bonam trado vobis; doctrinam meam ne derelinquite.

3 ᵃ Cùm filius essem apud patrem meum, tener & ᵃ unicus coram matre mea;

4 ᵃDocens ille me dicebat mihi; ᵃ retineat verba mea ᵃ animus tuus; observans præcepta mea ᵃ vive.

5 ᵃ Acquire sapientiam, acquire prudentiam; ne oblivíscitor, neque declinato a sermonibus oris mei.

ᵃ Heb. *cor.*

6 Ne

6 Ne derelinquito illam, & conservabit te; dilige illam, & custodiet te.
7 ' Quæ caput est sapientiæ, *eam* acquire sapientiam; & ' tota acquisitione tua acquire prudentiam.
8 Extolle eam, & exaltabit te; ' honorabit te, cùm amplexaberis eam.
9 Indet capiti tuo ' adjectionem gratiæ, coronam [b] ornatissimam tradet tibi.
10 Audi fili mi, & percipe sermones meos: ita multiplicabuntur tibi anni vitæ.
11 Viam sapientiæ doceo te, deduco te per orbitas recti.
12 ' Cùm ambulabis, nihil arctabit gressum tuum: etiamsi cucurreris, non offenderis.
13 Prehende eruditionem illius, ne desistito, custodi illam, quia est ' vita tua.
14 ' Iter improborum ne ingreditor, neque incedito per viam malorum.
15 [c] Abstrahe te ab ea, ne transito per eam; declina ab ea, & preteri.
16 ' Nam non dormiunt *illi*, nisi malefecerint; & eripitur somnus illorum, nisi fecerint ut impingat *quispiam*:

[b] Heb. *ornatus.*

[c] Heb. *abstrahe eam a te: ut suprà* 1. 25.

17 Quia vescuntur cibo improbitatis, & vinum [d] omnimodæ violentiæ bibunt.
18 ' Iter enim justorum ' simile *est* luci splendidæ, [e] ' pergenti lucere; adeò ut *eorum quisque sit* ' stabilis die:
19 Via *verò* improborum ' similis *est* caligini; ' nesciunt in quid impacturi sint.
20 ' Fili mi, ad verba mea attende; ad sermones meos inclina aurem tuam.
21 Ne efficiant *illi* ut recedant ab oculis tuis, serva hæc [f] in animo tuo:
22 Nam *verba* vitæ sunt iis qui consequuntur ipsa, & toti [g] carni cujusque eorum [h] salutaria.
23 ' Supra omnem observationem ' custodi cor tuum, ' nam [i] ex eo prodeunt actiones vitæ.
24 Remove abs te perversitatem oris, & pravitatem labiorum procul amove abs te.
25 Oculi tui ' e regione intueantur, & palpebrę tuæ [k] spectent recta coram te.
26 Expende orbitam pedis tui, ut omnes viæ tuę stabiles sint;
27 ' Ne declinato dextrorsum aut sinistrorsum, amove pedem tuum a malo.

[d] Heb. *violentiarum.*

[e] Heb. *pergenti & lucenti usque ad stabilem diei.*

[f] Heb. *in medio cordis tui.*

[g] Heb. *carni ejus: syllepsis: ut vers.* 18.

[h] Heb. *curationis verba.*

[i] Heb. *ex eo sunt egressiones vitæ.*

[k] Heb. *dirigant* intueri: *vide Genes.* 12. 8.

ANNOTATIO.

1 Audite filii] *Hujus capitis partes sunt tres: prima, exordium attentos, dociles & benevolos lectores faciens, tum a genere doctrinæ, tum ab authoris exemplo, quatuor versibus; secunda hortatio ad sapientiam, a vers.* 5. *usq; ad* 14. *tertia, dehortatio a communicatione cum improbis & conversatione prava, inde ad finem usque.* 2 Nam disciplinam] *prior locus a genere doctrinæ, quòd & bona est ipsa, & bonum affert percipientibus.* 3 Cùm filius] *posterior locus ab exemplo suo.* Unicus] *id est, unicè dilectus & singulari studio institutus: nam alioqui plures fuerunt filii Davidis ex eadem matre:* 1 Chro. 3. 5.. 4 Docens ille] *nam huic officio erga filium, Davidem minimè defuisse tum pietate illius evincitur, tum etiam confirmatur* 1. *Chron.* 28. Retineat] *prolepsis sive propositio summa sequentium documentorum, continens præcepta & promissiones, quæ deinceps suo ordine explicantur.* Vive] *id est, vita & promissionibus illius fruere: ut Gen.* 20. 7. 5 Acquire] *secunda pars: in qua proponuntur summatim hortationes & promissiones capitis primi & secundi, de sapientia & prudentia acquirenda, tenenda, amplianda, honoranda, & omnibus modis prosequenda: ut expositum est principio capitis secundi.* 7 Quę caput est] *id est, reverentiam Jehovæ: ut suprà* 1. 7. Tota acquisitione] *id est, omnia quæ habes, si opus est, exponito illius comparandæ causa: ut Matth.* 13. 44. 8 Honorabit te] *ex promissione* 1. *Schem.* 2. 30. 9 Adjectionem gratiæ] *ut suprà* 1. 9. 12 Cùm ambulabis] *id est, omnino prosperaberis, neque dejiciēris ullis adversis rebus: ut Psal.* 1. 3. & 91. 11. & *sequentibus.* 13 Vita tua] *id est, administra & dux ad vitam:* ἀὐζησις. 14 Iter improborum] *tertia pars, complectens duo interdictorum genera: unum, ne sit communicatio cum hominibus improbis, usque ad versum* 20. *alterum, ne sit communicatio cum rebus malis, ad finem usque: quod genus documentorum propositum est suprà cap.* 1. & 2. 16 Nam non] *id est, ut homo jejuno stomacho vix potest indormiscere; sed subinde excitatur fame; ita sunt isti, qui maleficia cibo & potui anteponunt, ac proinde nunquam conquiescunt nisi ipsi perpetraverint maleficia, aut alios ad ea perpetranda adduxerint.* 18 Iter enim] *ætiologia præcedentis dehortationis ex antithesi sive comparatione beatitudinis bonorum cum improborum infelicitate: unde apparet dehortationē esse* ἀνανταπόδοτον. *quasi dicat, ne ingrediaris via improborum; sed justis adjunge te: Iter enim justorum, &c.* Simile est luci] *id est, tota illorum vita illustris est, & abundat bonis: ut Psal.* 97. 11. & 2. *Schem.* 23. 4. Pergente lucere] *id est, nunquam occidenti: ut Jeschahh* 60. 20. Stabilis] *id est, nunquam conculat, sed semper luce Dei præeunte erectus ambulet: sic accipiendum esse docet sequentis versus membrū quod huic respondet.* 19 Similis est caligini] *id est, densissimis malis, velut tenebris, circumfusa est; quas nulla arte possunt effugere, quin justo Dei judicio corruant.* Nesciunt] *tantum abest ut cavere possint, atque avertere judicia Dei.* 20 Fili mi] *transitio ad alterum dehortationis genus, ut dictum est ver.* 14. *cujus exordium tribus versibus continetur.* 23 Supra omnem observationem] *hujus documenti* ἀποτρεπτικȣ̃, *sive dehortantis a malo partes sunt quatuor: prima, ut animus sit integer & purus à malo, hoc versu; secunda, ut sermones puri, sequente; tertia, ut oculi & synecdochicè sensus omnes animorum administri continentes sint, versiculo* 25. *quarta, ut conatus & actiones omnes, quas fere pedibus scriptura tribuit, vers.* 26. Custodi cor tuum] *id est, observa, proba, expurga ab insito malo, & ab adventitio abstine; quàm studiosè fons a purgamentis & sordibus conservatur, ut ex lege* 12. *tabularum Romanos observasse scribit Frontinus lib.* 2. Nam ex eo] *id est, ut fons est vivendi, ita etiam bene vivendi fontem oportet esse, ac proinde sartum tectum servari ab omni malo: vide Matt.* 15. 18. & *sequentibus.* 25 E regione] *id est, rectà spectent; nihil pravè, aut obliquè aut denique inconstanter: quod ad alios quoque sensus pertinere suprà monuimus. Est autem allegoricum dicendi genus a viatoribus aut cursoribus, quorum oculos non discursare oportet, sed ad iter suum sollicitè attendere.* 27 Ne declinato] *conclusio superiorum documentorum. quasi dicat, in omnibus rectum te exhibe & observantissimum itineris quod præscripsit Deus, Deut.* 4. 2. & 5. 38.

CA-

CAPUT V.

Schelomo pios ad prudentiam hortans, avocat a voluptatis carnalis libidinisque studio: præsentissima damna exponit quæ eam consequuntur: hortatur ad bona sanctè utenda, & amandam castè colendamque uxorem; maximè propter cognitionem & judicia Dei.

1 FILI mi, ad sapientiam meam attende, ad intelligentiam meam inclina aurem tuam:

2 Ut observes [a] omnimodam solertiam, & scientiam labia tua custodiant.

3 Quamvis favum stillent labia extraneæ, & mollius oleo *stillet* palatum ejus:

4 Attamen posterius ejus amarum *est* ut absinthium; acutum ut gladius [b] bipennis:

5 Pedes ejus descendunt *ad* mortem, *ad* sepulchrum gressus ejus pertinent.

6 Iter vitæ ne expendas, moventur orbitæ ejus [c] te imprudente.

7 Nunc itaque filii auscultate mihi, & ne recedite a sermonibus oris mei:

8 Procul facito ab illa iter tuum, & ne appropinquato ad ostium domus illius:

9 Ut non cedas aliis decorem tuum, & annos tuos crudeli:

10 Ut non satientur extranei [d] facultatibus tuis, & labores tui maneant in domo alieni:

11 Gemasque [e] tandem, consumpta carne tua & corpore tuo,

12 Ac dicas, quomodo odi eruditionem, & correctionem sprevit [f] animus meus.

[a] Heb. *solertias.*
[b] He. στομάτων.
[c] Heb. cum non noscis.
[d] Heb. *virtute tua.*
[e] Heb. *in fine tuo.*
[f] Heb. *cor meum.*

13 Neque auscultavi voci doctorum meorũ, & ad docentes me non inclinavi aurem meam?

14 [g] Fermè versor in omni malo, in medio congregationis & cœtus.

15 Bibe aquam e cisterna tua, & fluenta e medio putei tui.

16 Spargant se fontes tui foras, in plateis rivi aquarum:

17 Sunt tibi [h] seorsim, ac non extraneis tecum:

18 Erit scaturigo tua benedicta, sed lætare de uxore adolescentiæ tuæ.

19 Sit cerva [i] amicissima, & rupicapra gratiosa: ubera ipsius uberent te omni tempore, in amore ejus errato jugiter.

20 Et quare errares fili mi cum extranea, & amplectereris pectus alienæ,

21 Cùm coram oculis Jehovæ viæ cujusque *sint*, & omnes orbitas ejus expendat?

22 Iniquitates suæ capient ipsum, improbum inquam istum: & funibus peccati sui tenebitur:

23 Ipse morietur [k] expers eruditionis, & in amplitudine stultitiæ suæ oberrabit,

[g] Heb. *planè parum* abest quin. *verser, &c.*
[h] Heb. *soli tibi.*
[i] Heb. *amorum, & caprea gratiæ.*
[k] Heb. *in eruditione.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc capite & sequente Schelomo proponit documenta prudentiæ, quæ ad comparandum & tenendum sapientiam pertinent: itaque primùm hoc capite hominem prudentia instruit adversus illecebras voluptatis ad quam homo a natura proclivis est. Sunt autem hujus capitis partes præcipuè tres: exordium, usque ad versum 8. propositio documenti prudentissimi, inde ad versum 20. & confirmatio, ad finem usque.* 2 Ut observes] *id est, ut prudentia utaris in administratione sermonibusquè tuis.* 3 Quamvis] *hæc verba ostendunt superiori præcepto suum interdictum opponendum esse, hoc modo: attende ad me, ac non ad verba simulata & mellita exteræ: cujus dehortationis causæ redduntur post hujus versus anticipationem, nimirum quòd aliena est a piis natura, animo, regione, & vita hoc versu, deinde quòd eventus perditionis ex ea consecuturus est duobus sequen. tertiò quod consilio fraudulento utitur, vers. 6.* 4 Posterius ejus] *id quod postea consequitur ex ejus communicatione: sic alludit ad corporis constitutionem, quasi mulier sit a fronte ornata, a tergo verò teterrima.* 5 Ad sepulchrum] *id est, tam propinqui sunt ruinæ quos abducit illa, quam ii. quorum pedes jam oram sepulchri attingunt* 6 Iter vitæ] *id est, toto consilio callidè providet ne ad vitam respectes, aut animadvertas fraudes suas.* Moventur orbitæ] *id est, agilitate & volubilitate sũma tẽperantur omnes actiones ejus momentis singulis ad decipiendum te: metaphora ab aurigis.* 8 Procul facito] *propositio documenti prudentissimi, distincta duobus membris: unum est, hoc malum longè fugiendum esse, usque ad versum 15. alterum, bonum prudenter utendum inde ad 20. In fuga autem mali ponitur præceptum hoc versu: & causæ sequentibus.* 9 Ut non cedas] *causæ fugiendi mali ponuntur quatuor, & quidem a rebus humanis sumptæ, amissio honoris, vitæ, bonorumque duobus versibus, & sera nimis resipiscentia omnibus amissis, versu. 11. & sequentibus: divinæ verò causæ in fine capitis continentur.* Cedas aliis] *id est, honorem tuum prostituas coram omnibus etiam exteris.* Crudeli] *id est, marito, fratribus, agnatis, aut rivalibus qui omni excusatione aut redemptione abjecta in te sævituri essent: ut copiosiùs exponitur infrà 6. sub finem* 10 Labores tui] *id est, facultates labore partæ: metonymia.* 11 Et corpore] *id est, etiam toto exeso ad ossa & medullas usque:* αὔξησις 12 Ac dicas] *mimesis, sive hypotyposis miseri resipiscentis serò.* 14 In medio] *id est palàm, effectus omnium miserrimus.* 15 Bibe aquam] *altera pars prudentis documenti, de utendo bono: cujus membra sunt duo ex adverso superioribus respondentia, unum, potius providendum esse pio, ut bonis omnibus bene utatur & augescat benedictionibus Dei, usque ad versum 18. alterum, ut castè & continentèr cum uxore vivat, si cupis in his benedictionibus confirmari, inde ad 20. Boni autem usus allegoricè cum aquis comparatus constituitur in privata utilitate. hoc versu, & benefica cum aliis communicatione, versu sequente* 16 Fontes tui] *id est, salientes aquæ ex fonte tuo, ut sequens membrum explicat.* 17 Sint tibi seorsim] *id est, ne committas, ut libidine abductus foras dilapides bona tua, & in exteros transfundi sinas.* 18 Erit scaturigo] *id est, afflues benedictionibus Dei, quibus utaris & benefacias aliis.* Sed lætare] *id est, tantum uxore tua alacri animo contentus esto: secundũ membrũ documenti, ut dictũ est in ver. 15.* 19 Sit cerva] *i. quẽadmodũ cervus post Arcturi sydus est cervæ amantissimus illam persequitur*

illa

illa se explet, & cum illa insanus oberrat, aut caprea mas fœminā; ita studium tuum adhibeto ad uxorem tuam: elegantissima allegoria. Est autem in his verbis eclipsis relati; ut Levit. 21. 4. pro eo quod est, sit uxor tibi, ut cerva cervo: de quorum natura vide Aristot. libr. 6. de historia animalium capit. 29. & Plin. libr. 8. cap. 32. 20 Et quare] confirmatio superiorum documentorum: primùm a cognitione Dei; sequente versu, deinde a judiciis justissimis, duobus ultimis. Pectus alienæ] supple, ac non conquiesceres in uxore tua. 22 Iniquitates suæ] id est, ipse suis maleficiis incubans parit malum suum, & sibi restem facit. 23 In amplitudine] id est, pœnas luet peccatorum suorum, & nunquam consequetur bonum, sed vivus hærebit in perpetua morte.

Caput VI.

Schelomo in documentis prudentiæ pergens, dehortatur pios ab inofficiosis & imprudentibus officiis, pigritia, & maleficiis: atque ad contraria studia excitans, concludit hæc documenta generali exhortatione a consequentibus bonis erga morigeros, & eventuris malis in eos qui contrà venerint.

1 Fili mi, si spopondisti pro amico tuo; complosisti extraneo manum tuam:
2 Illaqueasti te sermonibus oris tui, captus es sermonibus oris tui.
3 Fac istud jam, fili mi, & eripe te, quando quidem convenisti in manum proximi tui: age subjice te, & [a] interpella proximum tuum.
4 Ne concedito somnum oculis tuis, aut dormitationem palpebris tuis.
5 Eripe te ut caprea e manu *venatoris*, & sicut avis e manu aucupis.
6 Abi ad formicam, ô piger; aspice vias ejus, & sape.
7 Cùm non sit illi ductor, moderator, aut dominator;
8 Comparat æstate cibum suum, comportat per messem escam suam.
9 Quousq; piger jacebis? quando surges a somno tuo?
10 [b] Pauculis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum, cubando.
11 Interea advenit tanquam viator expeditus paupertas tua, & egestas tua tanquam [c] vir clypeatus.
12 Homo nequam, vir nihili ambulat [d] perverso ore.
13 Nictat oculis suis; verba facit pedibus suis, docet digitis suis:
14 [e] Omnimoda perversitate insidente [f] animo suo, fabricatur omne malum omni tempore; contentiones immittit.
15 Idcirco repentè adveniet calamitas ejus; ita subitò diffringetur, ut non sit curatio.
16 Sex ista odit Jehova, imò septem abominationi *sunt* animæ ejus:
17 Oculi elati, lingua [g] fallax; manusq; effundentes sanguinem innocentem:
18 Animus qui fabricatur cogitationes [h] iniquas: pedes [i] festinanter currentes ad malum:
19 Conflans mendacia testis falsus, denique immittens contentiones inter fratres.
20 Custodi, fili mi, præceptum patris tui; neque deserito doctrinam matris tuæ.
21 Alliga ea cordi tuo jugiter, annecte ea faucibus tuis.
22 Quocunq; itabis, *illa* deducet te; cùm cubabis, observabit te: cùm experrectus fueris, illa confabulabitur tecum;
23 (Nam lucerna præceptum est, & doctrina lux; viaq; vitæ correctiones [k] erudientes)
24 Ad servandum te a muliere [l] malefica, a blanditia linguæ alienæ.
25 Ne desyderato pulchritudinem ejus cum animo tuo, neque capiat te palpebris suis:
26 Nam propter mulierem meretricem *devenitur* usq; ad frustum panis: etiam uxor viri animam pretiosam venatur.
27 An accepturus esset quisquam ignem in sinum suum, & vestes ejus non adurerentur?
28 An ambulaturus esset quisquam super prunas, & pedes ejus non cremarentur?
29 Ita *est* qui congreditur cum uxore proximi sui: non relinquetur impunis quisquis tetigerit eam.
30 Non [m] afficitur contemptu fur; qui furatur ad explendum animum suum, cùm esurit:
31 Sed deprehensus, rependit septies: qualibet substantia domus suæ reddit.
32 Adulterans *autem* mulierem *est* [n] demens: perditurus [o] se ipsum, ipse faciat istud.
33 Plagam & ignominiam [p] consequetur, probrumq; ejus non delebitur.
34 Nam zelotypiæ *inest* æstus viri; ideò non utitur clementia die ultionis.
35 Non habet rationem ullius redemptionis; neq; acquiescit, quamvis [q] multa adhibeas munera.

[a] Heb. *dominum age in proximum tuum: ut Jeschahb. 3. 5.*
[b] Heb. *pauco somnorũ, pauco dormitationum, pauco complicationis.*
[c] Heb. *vir clypei.*
[d] Heb. *perversitate oris.*
[e] Heb. *eversionibus.*
[f] Heb. *corde: sic deinceps.*
[g] Heb. *falsitatis.*
[h] Heb. *iniquitatis.*
[i] Heb. *festinantes currendo.*
Suprà 1. 8.
Suprà 3. 3.
[k] *eruditionis*
[l] Heb. *mali*
[m] Heb. *contemnunt: ut Ijobi. 7. 3.*
[n] Heb. *defectus corde, ut infrà 7. 7*
[o] Heb. *animam suam.*
[p] Heb. *invenient.*
[q] Heb. *multiplices munus.*

Annotatio.

1 Fili mi] *Schelomo hoc capite proponit tria documenta prudentiæ in administratione nostra: primum est, de imprudentibus & inconsideratis officiis, usque ad versum 6. secundum, de omissis & neglectis officiis, usque ad 12. tertium, de nequitia a justis officiis suis discedente, usque ad 20. postremò hæc prudentiæ documenta concludit hortatione ab adjunctis & consequentibus bonis, contrariaque dehortatione propter eventura mala, inde ad finem usque. Est autem primum hoc documentum de fugiendis inofficiosis officiis, proprium* πολυπραγμόνων, *qui non observata facultate sua & officio erga suos, alijs imprudenter officiosi esse cupiunt quod fide jussorum specie hoc loco intelligendum est.* Spopondisti] *id est, fide jussisti pro altero quasi dicat, ne temerè fidejubeto; aut si fidejusseris, mox fidem liberato: nam ut planè non fidejubeatur pro ullo non vetat* Schelomo; *cùm hoc & bonorum exemplis confirmetur Gen. 42. 37. & 43. 9. doceatur & Ecclesiast. 29. 19.* Complosisti] *id est, jungens dexteram dedisti fidem: synecdoche.* 2 Illaqueasti te] *id est, imprudens tibi laqueum periculosum induisti* 3 Jam] *id est, quamprimùm: ut duo sequentes versus explicant.* Eripe te.]

te] duobus modis qui sequuntur: te submittendo ei cui dedisti fidem, & eum urgendo pro quo fide jusseras. Convenisti in manum] id est, manus complosione conventionem inisti cum amico ut fidejuberes pro eo: ut ver. 1. sic convenire in fœdus, Jirmejæ 34.10. Interpella] id est, urge ut fidem tuam liberet. 6 Abi ad formicam] secundum documentum, de fugienda officiorum negligentia; quò transitur occasione sumpta a proximo mandato fidei illico liberandæ. quasi dicat, ne putes tibi tantum otii esse a rebus tuis, ut alienas levitate cures, aut illis deceptus indormiscas: sed respice ad te, abi, &c. Vias ejus] id est, rationes agendi singulares; de quibus plura Aristot. lib. 9. de historia animalium cap. 38. & Plin. lib. 11. cap. 30. 7 Cùm non sit] id est, non habeant ex suo numero qui præsit sibi, & suas actiones dispescat atque moderetur; sed æquabilitatem inter se colant in rebus & officiis: ut Aristotel. ipse narrat lib. 1. de historia animal. cap. 1. 10 Pauculis] id est, tantisper dum pauculam quietem sumis, ut tu quidem dicis: concessio ironica. 11 Tanquam viator] id est, involat in te citius cogitatione tua; & quidem tanta vi, ut nulla facultas illius propulsandæ tibi superfutura sit. 12 Homo nequam] tertium documentum de fugienda nequitia qua descripta usque ad versum 15. denuntiatur infœlix exitus illius, vers. 15. & Dei odium, vers. 19. & sequentibus. Ambulat] id est, totus perversus est sermone, corpore, & animo: ac perversitati omnium hominum omnino incumbit. 13 Nictat oculis] id est, nihil rotundè eloquitur, omnia sui corporis membra ad falsitatem componit: ut infrà 10.10. 15 Adveniet calamitas] ut suprà 1.27. 19 Sex ista] veluti ad nequitiam, cujus suprà meminit, pertinentia. 17 Oculi elati] id est, superbus, synecdochicè a signo: sic deinceps mendax, sanguinarius, fraudulentus, maleficus, perjurus testis, rixarum author: ut de Paulo illo legitur apud Ammianum lib. 14. qui propterea catena dicebatur. 19 Inter fratres] id est, etiam inter conjunctissimos. 20 Custodi] conclusio documentorum prudentiæ, continens primùm hortationem propter bonum nostrum, usque ad vers. 25. deinde verò dehortationem a rebus contrariis propter malum, ad finem usque. 23 Nam lucerna] id est, cœlestia hæc documenta prælucent credentibus, & via sunt ad vitam æternam: ut Psalm. 19.9. & 119.105. 24 Ad servandum te] id est, continendum ne aut voluptate carnali abripiaris, aut aliis malis quæ hoc capite proposita sunt synecdochicè. quasi dicat, hæc prudentia te ab illecebris voluptatis & omnibus impedimentis officii tui integrum servabit. 25 Ne desyderato] alterum membrum conclusionis; ut dictum est in versum 20. 26 Nam propter] causa dehortationis; scortatio (inquit) & bona & vitam exhaurit: quæ prolepticè dicta sequentibus exornantur: sic infrà 29.3. Uxor viri] id est, juncta viro, sive maritata; ideóque adultera. Venatur] id est, venatione intercipit: ut Jechezkel. 13.18. 27 An accepturus] exornatio superioris ætiologiæ primùm a similitudine ignis; ut Jjobi 31.12. his tribus versibus; deinde a comparatione furti cum adulterio, versu 30. & sequentibus. 29 Non relinquetur] id est, neque jura humana effugiet, neque judicium Dei, qui scortatores & adulteros damnabit, Heb. 13. 4. 30 Non efficitur] comparatio exaggerans indignitatem adulterii a consequentibus malis, hoc modo: furi qui egestati suæ consulit furto, neque vita neque honor adimitur: ne tum quidem cum furti tenetur manifestò, aut sæpius in factum recidit; sed satis est justo rei ablatæ domino, ut redhibeat rem suam ex lege; honorem verò & vitam ejus minimè persequitur: adulteri autem conditio planè diversa est: nam petitur illius vita, honor, &c. publico & privato jure si vel semel evincatur adulterii, & res viro aut agnatis vindicibus innotuerit 31 Septies] i. sæpius, quoties peccaverit: ut Psal. 12.7. Qualibet subst.] i. ita cum domino rei furtivæ paciscitur & componit; ut quicquid in facultate sua habet, res aut personas, offerat ad compensandum damnum arbitratu ejus; honorem autem vitamquè integram servat. 32 Adulterans] ἀνταπόδοσις sive accommodatio elegans comparationis, quæ prolepticè hoc versu posita sequentibus exornatur. Perditurus] venustissima concessio ad puerum informandum accommodata. q. d. si salutem cupis, ne facito istud: sinito eos facere qui omni animi impetu incumbunt in perditionem sui, facultatum, honoris, vitæ, omnium denique quibus in hac vita fuissent usuri. 33 Plagam] id est, ipsum corpus adulteri plagis exponetur, & vita ignominiæ perpetuæ. 34 Nam zelotypiæ] id est, ipsum adulterum pete vir aut vindex quilibet, ac non acquiescet pretio: ut suprà 5.9. Die ultionis] id est cùm primùm oblata est ulciscendi ratio: ac proinde non sinitur adulter sæpius relabi in scelus, quod de fure dixerat suprà ver. 31.

Caput VII.

Schelomo hortationes ad sapientiam & prudentiam confirmat, adducta experientia, quam observavit, in conditione miserorum lenociniis voluptatis inservientium, & funesto illorum exitu.

1 ᵃ FILI mi, observa sermones meos; & præcepta mea reconde apud te: (suprà 2. 1.)

2 Observans præcepta mea vive, doctrinamque meam ut ᵃ pupillam oculorum tuorum. (ut suprà 4.4)

3 ᵃ Alliga ea digitis tuis, inscribe ea tabulæ cordis tui: (suprà 3.3.)

4 ᵃ Dic sapientiæ, soror mea es, & affinem prudentiam voca;

5 Ut servet te a muliere extera, ab aliena [a] sermonibus suis ᵃ blandiente.

6 ᵃ Nam per fenestram domus meæ, ex fenestella prospectans,

7 Vidi inter fatuos, animadverti inter filios puerum [b] dementem:

8 *Qui* transiens per vicum juxta angulum illius, ᵃ via ad domum illius gradiebatur.

9 ᵃ Crepusculo, vespere diei, [c] nigra nocte, & caliginosa *animadverti*,

10 Cùm ecce mulier *processit* obviam ei; ornatu meretricio, & ᵃ [d] circumspecta animo.

11 (ᵃ *Quæ* ᵃ strepera est & ᵃ contumax, ᵃ in cujus domo non [e] hærent pedes ejus:

12 [f] Modò foris, modò in plateis, aut ᵃ prope quemque angulum insidiatur)

13 Et prehendens eum osculata est eum, ᵃ obfirmansque vultum suum, dixit ei,

14 ᵃ Sacrificia eucharistica apud me *sunt*, hodie reddidi vota mea:

15 Idcirco prodij obviam tibi, studiosè quærendo faciem tuam, commode invenio te.

16 ᵃ Cadurcis instruxi spondam meam, [g] *variam* emblematis, [h] linteis ᵃ Ægypti.

17 Suffivi cubile meum, myrrha, santalis, & cinna

[a] Heb. sermones suos molliente: ut suprà 2. 16.
[b] Heb. defectum corde: ut suprà 6. 32.
[c] Heb. in nigredine noctis & calagine.
[d] Heb. custodita corde.
[e] Heb. habitant, ut infrà 8.12.
[f] Heb. vicem foris, vicem in. &c.
[g] Heb. spōdā segmentorum, i. segmentatam, sive tessellatam.
[h] Heb. funiculo, id est, filo: metonymia.
[i] Heb. versus longinquū.

cinnamomo.

18 ' Age, incumbamus ubertim amoribus ad matutinum usque; nos ipsos exhilaremus amatoriis.

19 Nam ' non *est* vir domi suæ, abiit via [i] longinqua:

20 Loculum pecuniæ accepit in manum suam: die stato redibit domum suam.

21 Flexit eum multitudine ' disciplinæ suæ, [k] blanditia labiorum suorum impulit eum.

22 ' Sequitur eam subitò, tanquam bos ad mactationem abit, ' & velut [l] compeditus ad ' eruditionem stultorum,

23 Donec ' dissecet [m] culter jecur ipsius, quemadmodum festinat avis ad laqueum, nesciens contra vitam suam illum esse.

24 ' Itaque nunc filii, auscultate mihi; & attendite ad sermones oris mei.

25 Ne declinato ad vias illius [n] animus tuus, ne aberrato in semitas illius:

26 Nam multos confossos dejecit, & numerosi *sunt* omnes interfecti ab illa.

27 Viæ ad sepulchrum *sunt viæ ad* domum ejus, descendentes ad ' penetralia mortis.

[i] Heb. *versus longinquū.*

[k] Heb. *mollitie.*

[l] Heb. *compede.*

[m] Heb. *divisorius: communis sagittariū & aliorū punctim ferientium armorū appellatio: ut Jechezk. 21. 26.*

[n] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Filimi] *His tribus capitibus adhibet Schelomo confirmationem documentorum sapientiæ & prudentiæ, quæ hactenus posita sunt. Est autem confirmatio duplex; una, ab exemplo, quod ipse confirmat testimonio suo, hoc capite; altera a testimonio Dei & sapientiæ ipsius æternę, duobus sequentibus. Itaque hujus capitis partes sunt tres; prima, exordium, usque ad ver. 6. secunda, narratio, usque ad 24. postrema, conclusio* ἀποτρεπτικὴ *sive dehortatoria, ejusdem cum exordio argumenti, reliquis versibus.* 2 Pupillam] *id est, studiosissimè: ut Psal. 17. 8.* 3 Alliga] *id est, continenter exerce, & recole: vide Exod. 13. 9.* 4 Dic sapientiæ] *id est, sapientiam prudentiámque germanè colito, & adjungito te ei quàm familiarissimè: metaphora.* 5 Blandiente] *ut suprà 5. 3. & 4. Hæc autem synecdochicè de omni voluptaria & depravata vita intelligenda sunt.* 6 Nam] *narratio elegantissima, ut dictum est in versum 1.* 8 Via ad] *contrà quàm præcepit suprà 5. 8.* 9 Crepusculo] *id est, observavi toto noctis tempore: periphrasis* κατὰ μιμησμον 10 Circunspecta animo] *id est, astutè circunspiciens omnes artes occultandæ fraudis suæ, ut inescet imprudentes: ut suprà 5. 6.* 11 Quæ strepera] παρέκβασις *sive digressio ab instituta narratione, describens meretricem ad præmuniendos adolescentes.* Stepera] *id est, loquax, verbis circumfluens ad persuadendum accommodatis: ut infrà ver. 21.* Contumax] *id est, Deo, legibus naturæ, honestatis, & mariti immorigera.* In cujus] *id est, vaga contra officium honestæ matronæ: Judic. 5. 24. & Tit. 2. 5.* 12 Prope] *vide Gen. 31. 14 & 15.* 13 Obfirmans] *id est, impurè atque impudicè perfricta fronte Deo hominibusq; mentiens: ut sequentis mimeseos verba docent.* 14 Sacrificia] *verba invitantis blandè, duobus versibus: appellat autem sacrificia synecdochicè, quod apud se habet de sacrificiis reliquum, ex lege sacrificantibus attributum.* 16 Cadurcis] *verba pellicientis a cœna adolescentem ut apud se maneat, præsentium lectisterniorum commoditate, 2. versibus.* Ægypti] *id est, e lino Ægyptio xylino, omnibus candore mollitiáque præferendo: ut loquitur Plinius lib. 18. cap. 1.* 18 Age] *verba abducentis in scelus adolescentem, 3. versibus.* 19 Non est vir] *confirmatio securitatis ad licentiùs perpetrandum scelus, a diuturna absentia viri ex longa profectione: quæ duobus signis ostenditur, seq. versu numero pecunię, & diei certæ ad reditum condictione.* 21 Disciplinæ suæ] *ut suprà ver. 11. Nam illa artifex lenociniorum comparatur magistræ, tyrunculis verò quicunque fidem adhibent illius magisterio: ut ver. sequente.* 22 Sequitur eam] *id est, demens tum ab illa trahitur in exitium suum, tum ipse ultrò inescatus advolat: quæ duo elegantissimis comparationibus exornantur.* Et velut comped.] *gradatio allegorica. q. d. imprudens cùm meretricem sequitur, non animadvertit se lanienam ingredi, & ingressum catenis compedibúsque obligari, ut ligantur boves laniandi; id est, se subire judicium capitale a Deo atque hominibus, quod nullo pacto possit effugere: ut suprà 5. & 6.* Eruditionem stult.] *id est, pœnam, qua demum serò sapiunt stulti: periphrasis supplicii.* 23 Dissecet culter] *id est, viam aperiat effundendo sanguini, ut cùm mactatur bos.* 24 Itaque nunc] *conclusio: ut dictum est suprà in versum 1. revocans a voluptatibus, metu exitii.* 27 Penetralia mortis] *id est, mortem æternam, abs qua revocari non possunt gradus: metaphora.*

CAPUT VIII.

Schelomo documenta sapientiæ & prudentiæ confirmat testimonio cœlesti sapientiæ æternæ Dei: qua omnes homines invitans ad se naturam suam potentissimam & beneficentissimam exponit credentibus in se; eaq; confirmata ab essentia sua sempiterna atque operibus, homines ad sui studium provocat.

1 ' NONNE sapientia ' clamat, & intelligentia edit vocem suam,

2 In fastigio editorum locorum; per viam; in loco multarum semitarum consistens.

3 Ad latus portarum, ' in [a] aditu urbis; in ingressu ostiorum ' recantant ' dicendo,

4 ' Vos, ô ' viri præstantes, inclamo; & vox mea *plebeios* filios hominum.

5 Intelligite fatui astutiam, & stolidi [b] animum advertite.

6 Audite, nam [c] præstantia eloquar; & apertura labiorum meorum *eloquar* recta.

7 ' Nam veritatem meditatam efferet palatum meum, & [d] abominationi labiis meis *est* efferre ' improbitatem.

8 ' Justi *sunt* omnes sermones oris mei, nihil *est* in eis contortum aut perversum.

9 Omnes *sunt* obvii prudenti, & recti iis qui consequuntur scientiam.

10 Accipite eruditionem meam, ac non pecuniam; & scientiam potius quàm *aurum* effossum lectissimum.

11 Nam melior *est* sapientia carbunculis, & omnia oblectamenta non possunt æquari ei.

12 ' Ego ' *sum* sapientia, [f] ' cohæreo astutiæ; &

[a] Heb. *ore.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *verba antecessorū. i. principibus digna.*

[d] Heb. *abominatio labiorum meorum.*

[e] Heb. *in justitia.*

suprà 3. 15.

[f] Heb. *inhabito astutiam: ut suprà 7. 11.*

& ſcientiam [g] ſummæ ſolertiæ [h] præſentem habeo,

13 Reverentiam Jehovç, odium mali, faſtum & elationem, viamque mali, denique os [i] perverſitatibus deditum odi.

14 *Meum *eſt* conſilium, & [k] quicquid eſt; [l] mea *eſt* prudentia, meum robur.

15 *Per me *reges regnant, & dominatores decernunt juſtitiam.

16 Per me principes gerunt principatum, & ingenui omnes judices terræ.

17 Ego amantes mei amo, & ſtudiosè quærentes me inveniunt me.

18 Divitiæ & honor penes me *ſunt*, ſubſtantia [m] perdurans & juſtitia.

19 Melior *eſt* *fructus meus *auro* effoſſo, & quidem purgatiſſimo; & proventus meus argento lectiſſimo,

20 Per iter juſtitiæ deduco, [n] per medias ſemitas juris:

21 Efficiendo ut poſſideant amantes mei *id quod eſt, denique theſauros eorum impleo.

22 *Jehova *poſſidebat me principio viæ ſuæ; ante opera ſua, [o] ante ullum tempus.

23 *Ante ſeculum inuncta fui; *ante principium, ante primordia terræ.

24 *Cùm nullæ eſſent abyſſi, edita eram; cùm nulli eſſent fontes [p] graves aquis.

[g] Heb. *ſolertiarum.*
[h] Heb. *invenio.*
[i] Heb. *everſionum.*
[k] Heb. *eſſentia.*
[l] Heb. *ego prudentia: rectum pro obliquo, ut Geneſ. 27. 36. & Zecarja. 7. 5.*
[m] Heb. *antiqua. i. æterna: ut Dan. 7. 9. & ſequentibus.*
[n] Heb. *per medium ſemitarum.*
[o] Heb. *ante tunc: ut Pſal. 93. 2.*
[p] Heb. *gravitates aquarum.*

25 Cùm nondum factum eſſet ut montes demerſi incumberent *terra*, ante colles edita eram.

26 Adhuc non fecerat terram, aut rura: *imò principium, *pulveres orbis habitabilis.

27 *Cùm aptaret cœlos, *ibi eram; cùm ſtatueret ambitum in ſuperficie abyſſi,

28 Cùm *fortificaret ſuperiores nubes ſupernè, cùm roboraret fontes abyſſi,

29 Cùm imponeret mari ſtatutum ſuum, & aquis, ne tranſgrediantur *præſtitutum* oris ipſius; cùm *ſtatueret fundamenta terræ.

30 *Cùm itaque ſim apud eum, *[q] educans, & ſim *deliciæ [r] quotidianæ; lætificans *coram eo omni tempore,

31 Et lætificans in orbe habitabili *terram ejus, *atque deliciis meis filios hominum:

32 *Nunc filii auſcultate mihi: beati enim *ſunt qui* vias meas obſervant.

33 Audite eruditionem, & ſapite; & ne *vos* abſtrahite.

34 Beatus homo qui auſcultat mihi, *ſedulò inſiſtendo foribus meis quotidie, obſervando poſtes oſtiorum meorum.

35 Nam [ſ] *qui conſequitur me, conſequitur vitam; quò provehit benevolentia a Jehova.

36 At *qui peccat in me, vim facit animæ ſuæ: omnes *oſores mei amant mortem.

[q] Heb. *educando.*
[r] Heb. *die, die: ſic infrà 34. ver.*
[ſ] Heb *inveniens me, invenit vitam. ut infrà 12. 1.*

ANNOTATIO.

1 Nónne] *tranſitio ad alterum confirmationis locum, de quo ſuprà 7. 1. per antitheſin æternæ ſapientiæ Dei & cœleſtium documentorum ejus, cum procaciſſima meretrice & illius lenociniis. Continentur autem hoc capite duo; nimirum brevis narratio velut ſubjiciens oculis noſtris occurſantem Dei ſapientiam, tribus verſibus: deinde ſacram illius concionem, ad finem uſque capitis.* Clamat] *i. palàm prædicat, & nos invitat ad ſe fiducia & libertate ſumma: non autem meretricis ſuſurris, tempore veſpertino, clam, abſtruſis locis pueros imperitos dolosè ſollicitat: quæ omnia ſequentium verſuum oppoſitione illuſtrantur. q. d. quid illam ſceleratam auditis admurmurantem? &c. cùm ſe ipſam tam clara voce & illuſtribus documentis exponat Dei ſapientia?* 3 Recantant] *ſapientia nimirum & intelligentia: ut ſuprà 1. 20.* 4 Vos ô viri] *ſacra hæc concio continet partes quatuor: exordium, uſque ad verſ. 12. propoſitionem dignitatis, efficacitatis, & utilitatis ſuæ, inde ad 22. confirmationem ab authoritate ſua ſempiterna & divina, uſque ad 30. & concluſionem, a verſ. 30. ad finem uſque. Exordio autem hominum omnis generis attentionem, docilitatem, & benevolentiam captat tum a perſona auditorum, uſque ad verſum 7. tum a natura præſtante doctrinæ ſuæ, ſequentibus.* Viri præſtant.] *ut Pſal. 49. 3. huic autem perſonarum diſtributioni accommodatur doctrina per* ὑστέρωσιν, *duobus ſequentibus verſibus.* 7 Nam] *alter locus exordii genere doctrinæ; quod vera eſt, juſta, recta, facilis, pretioſiſſima, & jucundiſſima.* Improbitatem] *id eſt, res falſas, quibus improbi delectantur.* 12 Ego] *ſecunda pars concionis, propoſitio, qua exponit Dei ſapientia primùm naturam ſuam, tribus verſibus; deinde opera & effecta, a verſ. 15. uſque ad 22.* Sum ſapient.] *id eſt, quod vos ad me revoco, non injuria facio: nam ego ea ſum ſine qua nemo ſapit; ſed in qua & per quam ſapientes ſunt & efficiuntur quicunque ſapiunt. Hæc autem non de verbo ſonante aut ſcripto, atque tranſeunte, ſed de æterno illo Dei ſermone Chriſto accipienda ſunt, qui Dei potentia ac ſapientia eſt, & factus eſt nobis a Deo ſapientia, 1. Corinth. 1. 24. & 30.* Cohæreo aſtut.] *id eſt, ſum prudentiſſima: periphraſis, humanitus dicta.* 13 Reverentiam] *id eſt ſum juſtiſſima.* 14 Meum eſt] *id eſt, ſum conſultiſſima in capiendis, & potentiſſima in efficiendis conſiliis.* Et quicquid eſt] *nimirum ex conſilio, id eſt, conſiliorum effectus & complementum: ſic tranſitur ad alterum propoſitionis membrum.* 15 Per me] *alterum propoſitionis membrum de operibus & effectis: quo exponit Dei ſapientia omnem communicationẽ authoritatis, gratiæ, bonorum, gloriæ, juſtitiæ, ſanctificationis, & vitæ æternæ ab ipſa proficiſci.* Reges regnant] *.i. a me eſt omnis authoritas. duobus verſibus, ut Danielis 2. 21. & Rom. 13. 1.* 17 Ego] *.i. a me eſt gratia Dei erga amantes me, Joan. 14. 21.* 19 Fructus meus] *.i. quem ego cum amantibus mei cõmunico, habitans in eis & ambulans juſtitiâ mea. Sunt enim hi fructus in vita quidem præſente remiſſio peccatorum & ſanctificatio, ver. 20. in futura verò, æterna plenitudo bonorum omniũ in cõmunione Dei, ver. 21.* 21 Id quod eſt] *.i. quod nunquã eſſe deſinit.* 22 Jehova] *tertia pars concionis; nimirũ confirmatio, tum a natura hujus ſapientiæ Dei, quod Deus eſt unus æternus cum patre, & ſpiritu ſancto, uſque ad ver. 27. tum ab operibus, quòd omnia cum patre creavit, conſervat, atq; adminiſtrat, Joan. 1. & 5. 17. Coloſ. 1. 16.* Poſſidebat me] *.i. eram apud Deum jam tum, cùm creatione rerum omnium impreſſurus eſſet veſtigia majeſtatis ſuæ, Joan. 1. 1. quod ſequens gradatio amplificat.* 23 Ante ſeculũ] *.i. in officio meo inſtitutus ſempiterno decreto Dei, ut Prophetam, Sacerdotem, & regem agam, ſimq; Eccleſiæ caput: quo nomine Meſſias ſive Chriſtus metonymicè appellatur.* Ante princip.] *nimirum viæ illius, ut præcedente verſu.* 24 Cum nullæ] *i. ab æterno genitus ſum, quod docetur his tribus verſibus.*

versibus. 26 Imo princip.] *.i. ne quidem cœperat. similis gradatio, ac ver.* 22. Pulveres] *.i. ne pulverem quidem aut massam creaverat, ex quo effictus & formatus est orbis.* 27 Cùm aptaret] *alterum membrum confirmationis ab operibus in cœlo, aëre, aquis, & terra: ut dictum est in ver.* 22. Ibi eram] *.i. unà eram atque operabar, Joan.* 1, 3. 28 Fortificaret] *.i. potente verbo constitueret nubes, ut quasi doliis utribusq; contineantur firmæ.* 29 Statueret fundamen.] *.i. fundaret ut immota sit: periphrasis.* 30 Cum itaque] *ultima concionis pars, conclusio; continens primùm anacephalæosin superiorum, duobus versibus; deinde hortationem ad percipiendam sapientiam, reliquis.* Educans] *.i. res creatas conservans, ac nominatim Ecclesiam alens verbo & spiritu, in vita præsente & futura.* Deliciæ quotidianæ] *id est, cùm sim veritas & vita æterna tum suavissima in Deo, tum etiam jucundissima in æternum hominibus credẽtibus in me: quod universè dictum postea accommodatur futuræ vitæ, hoc versu; & præsenti, seq. ver.* Coram eo] *.i. homines perfundens lætitia planè divina, cùm in cœlis perfectè possessuri sunt satietatem gaudiorum, & percepturi ante faciem ejus permagnificam communionem Christi. psal.* 16. 11. 31 Terram ejus] *.i. rebus omnibus creatis, quæ in hac terra sunt, benedicens.* Atque deliciis] *.i. humanum genus suavissimis benedictionibus corporalibus, spiritualibusq; perfundens; imprimis verò Ecclesiam, ut corpus suum, cujus servator est Christus.* 32 Nunc filii] *hortatio, alterum conclusionis membrum; qua sapientia homines ad se salutaribus promissionibus advocat, & damnosis interminationibus deterret a malo.* 34 Sedulò insist.] *.i. toto animo & tota mente requirendo me: metaphora a clientibus fores patronorum obsidentibus.* 35 Qui consequitur] *.i. ego sum vita, Joan.* 11. 25. *Ac proinde quotquot me acceperint, nempe qui credunt in nomen meum, dat eis hanc dignitatem Deus per Christum, ut filii Dei fiant, Joan.* 1. 12. Quò provehit] *.i. quam non ipsius virtus consequitur, sed gratia Dei & benevolentia salutaris elargitur.* 36 Qui peccat in me] *.i. qui peccatis oppugnat me, itaque se alienat a benevolentia Dei: sic respondet hic versus superiori per antithesin.* Osores mei] *qui non oderunt se ipsos, & omnia propter me; sed magis quærunt quæ sua sunt, quàm quæ sunt Christi.*

CAPUT IX.

Schelomo sapientiæ Dei opus potentissimum in Ecclesia, doctrinam & eventa ex opere doctrinaq; ejus consequentia comparat cum opere, doctrina, & eventis insipientiæ.

1 ' [a] SUMMA sapientia ædificavit ' domũ suam, ' excisis columnis suis ' septem.

2 Mactavit [b] animalia sua, miscuit vinũ suum, etiam instruxit mensam suam:

3 *Et* missis puellis suis, invitat ' super pinnas, & loca excelsa urbis,

4 ' Dicens isti, ' quisquis fatuus, divertito huc *quisquis est* [c] demens.

5 Venite, vescimini ' cibo meo, & bibite de vino *quod* miscui.

6 Relinquite fatuos, & vivite, incedentes per viam prudentiæ.

7 ' Qui erudit ' derisorem, recipit sibi ' ignominiam: & qui corripit improbum, *recipit* [d] convitium sibi.

8 Ne corripito derisorem, ut non odio prosequatur te: corripe ' sapientem, & amabit te.

9 Da sapienti, ut sapiat ampliùs: notum fac justo, ut augeat disciplinam,

10 ' Principium sapientię reverentiam Jehovæ, & ' agnitionem sanctorum *principium* prudentiæ.

11 Nam per me mutiplicabuntur dies tui, & [e] adjicientur tibi anni vitæ.

12 Si sapias, sapies ' tibi, sin derisor eris, solus ' reportabis.

13 ' Mulier [f] stolida ' strepera est: [g] fatua, etsi nescit quicquam,

14 Tamen sedet ' ad ostium domus suæ, super solium, in locis excelsis urbis.

15 Ad avocandum [h] viatores, qui *etiam* rectè eunt itineribus suis.

16 Et dicit isti, quisquis fatuus, divertito huc, & *quisquis est* demens.

17 ' Aquæ ' furtivę suaves *quidem* sunt, & cibus ' latebrarum amœnus,

18 Sed ignorat ille ' expertes vitæ illic esse, [i] in profundissimo sepulchro ' invitatos [k] ab ea.

[a] Heb. sapientia *sapiẽtiarum: ut suprà* 1, 20.
[b] Heb. *mactationem suam: synecdoche.*
[c] Heb. *defectus corde.*
[d] Heb. *vitiũ suum.*
Matth. 7. 6.
[e] Heb. *adjicient tibi annos: ut Ijobi.* 7. 3.
[f] Heb. *stoliditatis.*
[g] Heb. *fatuitatis.*
[h] Heb. *transeuntes via, qui dirigant itinera sua.*
[i] Heb. *in profunditatib. sepulchri.*
[k] Heb. *ejus.*

ANNOTATIO.

1 Summa sapient.] *Hujus capitis (quo velut quidam superiorum epilogus continetur) summæ partes sunt duæ ex adverso inter se respondentes: una, de cœlesti sapientia, usque ad versum.* 13. *altera de humana insipientia, quæ cum muliere comparatur, inde ad finem usque. Divinæ autem sapientiæ locus tres partes continet; unam, de opere illius, duobus versibus; alteram, de verbo humanum genus invitante ad communionem eorum quæ præparavit Christus sapientia Dei accedentibus ipsum fide, usque ad vers.* 7. *tertiam, de usu verbi communicati a Christo, qui hominibus indicitur, inde ad* 13. Domum suam] *spiritualem videlicet Ecclesiam, quam hîc inchoat Christus, in cœlis perficit.* Excisis columnis] *id est, fundavit, stabilivit, & ornavit eam absolutissimè: hæc allegoricè de sacra domo Dei dicta, sicut epulæ sequente versu, vitam æternam & gloriam figurant, quam in ea sancti percepturi sunt.* Septem] *.i. quàm absolutissimè: nam numerus septenarius in operibus Dei perfectionem notat.* 3 Et missis] *altera pars, de invitatione per administros verbi, qui cum puellis pudicis & modestis comparantur accommodatè ad allegoriam, ut eò sit illustrior antithesis illius desperatæ Thaidis, de qua vers.* 13. Super pinnas] *.i. palam & ubique, in ambitu, foro, plateis oppidi.* 4 Dicens isti] *qui mox principio concionis nominatur: hîc enim evidentiæ causa verborum* ἐμπλοκὴν *evolvimus. Est autem hujus brevissimæ concionis, ac potius invitationis summa posita in resipiscentia, cujus partes duæ: una, invitatio ad convictum sapientiæ, & constantem fructum bonorum ejus: altera, dehortatio, his tribus versibus.* Quisquis fatuus] *hanc ipsam invitandi formam adhibet insipientia, infrà ver.* 16. *sed sequentibus discrepat.* 5 Cibo meo] *id est, quem dedit mihi pater communicandum vobiscum, non autem furtivo illo, de quo infrà dicit.* 7 Qui erudit] *tertia pars de industria ab authore interposita ad explicandam superiorem invitationem, qua docetur quæ persona*

Persona omittenda & qua vocandæ sint, usque ad versum 10. quid docenda, ver. 10. & quis eventus ex hac invitatione & alimento verbi consecuturus, ver. 11. & 12. Derisorem] *id est, hominem desperatæ salutis, qui oblatrat & obgrunnit verbo salutari, ac nefariè ludificatur.* Ignominiam] *exemplum vide Mat. 11.16.* 8 Sapientem] *id est, qui animo ita est comparato, ut non derideat, sed audiat sapientiam & se in ea informari sinat: ut definitur infrà 15.8.* 10 Principium sapient.] *summa doctrinæ cœlestis duas partes continens; officium reverentiæ erga Deum, & communionis cum sanctis, quæ significatur agnitionis nomine. Vocatur autem utrumque principium sapientię & prudentiæ, quia hic in nobis inchoantur verbo, neque antè absolventur quàm Prophetia cesset in nobis, & simus in cœlestibus cum Christo.* Agnitionem] *conjunctam studio atque officiis: ut suprà 2.5.* 12 Tibi] *id est bono tuo.* Reportabis] *nimirum derisionem. q. d. tua ludificatio non illi (ut putas) fraudi erit qui saluti tuæ consultum voluit; sed in te ipsum judicio Dei retorquebitur.* 13 Mulier stolida] *secunda pars capitis superiori opposita, qua exponuntur insipientiæ opera, tribus versibus; invitatio, vers. 16. & eventus consectarius, duobus vers. ultimis.* Strepera] *ut suprà 7.11.* 14 Ad ostium] *id est, ut foris meretrix impudentissimè & procacissimè insidiatur & perducit imprudentes; ita insipientia stat in propatulo exposita, & plurimos abducit, multósque etiam rectà ad sapientiam tendentes inverecundè sollicitat.* 16 Quisquis fatuus] *invitatio similis in speciem ei quæ habetur suprà ver. 4. sed abducens tamen a via sapientiæ.* 17 Aquæ furtivæ] *expositio eventus quem consequuntur ii qui auscultant insipientiæ. Est autem duplex; unus, suavitatis ad breve tempus sensum hominum titillantis; alter perditionis & mortis æternæ: ut Ijobi 20. 5. & sequentibus.* Furtivæ] *id est, non justè, sed præter leges Dei & sapientiæ (in qua, per quam, & propter quam omnia facta sunt) ex perturbatione carnis comparatæ. Hoc autem fit duobus modis; sive quis rebus quas sibi concessit Deus abutatur prӕter voluntatem illius, sive alienis animum suum expleat: ut vulgò dictum est; dulcia esse poma cùm abest custos.* Latebrarum] *id est, qui in latebris editur, ne malum redarguatur a luce: vide Rom. 13. 12. & Ephes. 5. 13.* 18 Expertes vitæ] *id est, jam in morte versari cùm illam adeunt, & quamvis vivant mortuos esse: ut loquitur Apostolus 1. Timoth. 5. 6.* Invitatos ab ea] *& acquiescentes invitanti. synecdoche.*

Caput X.

Schelomo pios omnes instituens tanquam filios, bona honorémque illis obvenire docet benedictione Dei. Quamobrem informans eos in omni pietate & officio, docet obsequium, integritatem animi, charitatem, prudentiam, beneficentiam, & modestiam in correctionibus tum adhibendis, tum recipiendis: ac postremò divinas benedictiones illis denuntiat, & sigillatim quæcunque de bonis prędicantur, illustrat improborum comparatione.

1 PROVERBIA Schelomonis. Filius sapiens lætitia afficit patrem, filius verò stolidus [a] mœstitiæ *est* matri suæ.

[a] Heb. *mœstitia matris suæ.*

2 Non prosunt thesauri improbitatis, sed justitia eripit a morte.

3 Non sinit esurire Jehova animam justi, substantiam verò improborum depellit.

4 Pauper *fit* qui agit [b] manu dolosa: manus autem sedulorum ditat *ipsos*.

[b] Heb. *manu doli.*

5 Comportat in æstate filius intelligens: somno sopitus *est* in messe filius pudefaciens.

6 Benedictiones *adsunt* capiti justi, at os improborum obtegit violentia.

7 Memoria justi *est* [c] benedicta, nomen autem improborum putridum est.

[c] Heb. *in benedictionē.*

8 Sapiens [d] animo accipit pręcepta, stultus verò labiis se ipsum conturbat.

[d] Heb. *corde: sic deinceps.*

9 Qui ambulat in integritate, ambulat securè; qui autem pervertit vias suas, [e] documento erit:

[e] Heb. *documentis fiet.*

10 Qui nictans oculo dat molestiam; & stultus labiis se ipsum conturbat.

ut suprà ver. 8.

11 Scaturigo vitę *perfundit* os justi: at os improborum obtegit violentia.

ut suprà. ver. 6.

12 Odium excitat contentiones: omnes verò defectiones obtegit charitas.

1. Petr. 4. 8.

13 Labiis prudentis adest pręsens sapientia, ut virga tergo [f] dementis.

[f] Heb. *defecti corde.*

14 Sapientes recondunt scientiam: ori autem stulti contritio propinqua *est*.

15. Substantia divitis *est tanquam* urbs munita ejus: contritioni *est* tenuibus paupertas eorum.

16 [g] Quod opere suo comparat justus, *comparat* in vitam: proventus improbi in peccatum.

[g] Heb. *opus justi opus in vitam.*

17 Iter ad vitam *est* servantis eruditionem: derelinquentis verò correptionem *iter* errorem affert:

18 Qui tegit odium, *viri* labiis fallacibus; & qui profert infamiam, *id* est, stolidi.

19 Multitudine verborum non cessabit defectio: sed cohibet labia sua intelligens.

20 *Velut* argentum lectissimum *est* lingua justi, animus improborum perparvi *est*.

21 Labia justi pascunt multos, stulti verò [h] dementiâ moriuntur.

[h] Heb. *defectu cordis.*

22 Benedictio Jehovæ ipsa ditat, neque addit molestiam secum.

23 Prout ludus *fuerit* stolido facere scelus; & *exercere* sapientiam; viro intelligenti:

24 Quod [i] formidat improbus, id eveniet ei; [k] quod autem desyderant justi, dabit *Deus*:

[i] Heb. *formido improbi.*

[k] Heb. *desyderium justorum.*

25 Ut tanquam transeunte turbine non *extet* improbus: justo verò sit fundamentum [l] perpetuum.

Psal. 1. 4.

[l] Heb. *seculi.*

26 Ut acetum dentibus, & velut fumus oculis; ita *est* piger mittentibus ipsum.

27 Reverentia Jehovę adjicit dies, anni verò improborum decurtantur.

28 Spes justorum *est* lætitiæ, expectatio verò improborum perit.

29 Robori *est* cuique integro via Jehovæ, contritioni verò operariis iniquitatis.

30 Justus [m] nunquam dimovetur, improbi verò non inhabitabunt terram.

[m] Heb. *in seculum non.*

31 Os justi abundè profert sapientiam: a lingua verò [n] perversitatum rescissa est.

[n] Heb. *eversionum.*

32 Labia justi experientur benevolentiam,

° Heb. *eversionis*: *metonymia*.

os verò improborum pœnam ° perversitatum.

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id est, sententiæ ethicæ ad vitæ morumque informationem, omniaque pietatis officia pertinentes. Dicuntur autem Schelomonis, quia ex variis illius scriptis concinnatæ sunt: ut diximus suprà in principium capitis primi. Continentur verò hoc capite tria documentorum genera: primum, de bonis pervenientibus ad filios pios in Deum & parentes suos, usque ad versum 8. secundum, de officiis illorum, usque ad versum 22. tertium, de causa istarum benedictionum piis obvenientium & contrà, ad finem usque: quæ tria prolepticè ac distinctè tribus primis versibus hujus capitis exponuntur.* Patrem] *id est, parentes, synecdochicè; ut etiam in sequente membro.* 2 Non prosunt] *adversus mala irruentia & invadentem mortem, Psalm. 49.* Thesauri improbitatis] *id est, quicquid improbus improbitate collectum possit objicere ad liberationem sui.* Sed justitia] *etiamsine thesauris ullis omnia mala superat, & efficit ut ne ipsa quidem mors justo sit noxia.* 3 Non sinit] αἴτιον *superioris versus: hæc (inquit) non homines quidem efficiunt; sed moderatur Deus, qui non sinit, &c.* Substantiam] *aut illam, aut illius usum, aut benedictionem suam admendo: quarum rationum primam subjicit sequente versu.* 4 Qui agit] *periphrasis improbi, qui segnis in officio suo res alienas malis artibus tentat avertere.* Sedulorum] *id est, qui sedulò satagunt rerum suarum, & ab alienis abstinent.* 5 Comportat] *id est, comparat facultates & vitæ consulit, dum tempestivum est.* Filius intelligens] *ac proinde sua intelligentia præcavens sibi & suis a pudenda paupertate.* Somno sopitus] *id est, deses, non amplius agens quàm si alto somno dormiret, cùm agendi est tempus.* Filius pudefaciens] *id est, sibi & suis pudorem afferens insipientia sua.* 6 Benedictiones] *id est, omnia bonorum genera divinitus ipsi tribuuntur, & memoriæ ipsius, versu sequente.* Capiti] *id est, justo, synecdochicè: sed quia omne munus bonum donúmque perfectum supernè descendit a patre luminum, Jacobi 1.17. Propterea capitis potius meminit; quod primum perfunditur, optimè percipit, & ex quo ad cætera membra derivatur bonum.* Obtegit] *id est, obstruit & obthurat, adeò ut sua ipsius violentia præfocetur.* 7 Memoria justi] *id est, grata est, suavis, & odora justorum absentium, aut mortuorum recordatio.* Putridum est] *id est, ingratum & exosum, ut quæ putriditate sua fœtent.* 8 Sapiens animo] *secundum documentum de officiis pii & bene morati filii tum erga Deum & parentes, usque ad versum 12. tum erga omnes exteros.* Accipit præcepta] *id est, animo composito admittit, & re obsequitur.* Labiis] *id est, cujus animus incompositus labia commovet ad obmurmurandum præceptis.* Conturbat] *id est, obloquendo & præcepta rejiciendo sibi ipsi malum affert: ut sequens versus ostendit.* 9 Securè] *confirmatus de benevolentia Dei, & parentum erga se.* Documento erit] *castigationibus suis, quę in exemplum aliis statuentur.* 10 Qui nictans] *exegesis proximè præcedentis membri: perversos (inquit Schelomo) cùm dico, duo improborum genera intelligo; unum, hypocritarum & coram quasi ad oculum se obsequi fingentium, clàm verò omnia ludificantium; quod malum παροιμιωδῶς nictatione oculorum figuratur, ut suprà 6.13. alterum protervorum, apertè præceptis datis resistentium: vide similem consecutionem infrà versu 18.* Dat molestiam] *id est, parentes maximis molestiarum molibus exercet, dum officiosum simulat; ac longè gravioribus quàm si apertè insaniret.* 11 Scaturigo vitæ] *id est, perennis vita, metaphoricè.* 12 Odium excitat] *hactenus de piis; nunc de bonis officiis agitur, ut observatum est in versum 8. Sunt autem hęc duplicia, de amica conversatione cum proximis, animo, verbo, & opere, usque ad versum 17. & de mutua correctione ac institutione, usque ad 22.* Contentiones] *id est, convitia & contentiosas exprobrationes peccatorum ab humanitatis charitatisque officio alienissimas.* Obtegit] *id est, non promulgat; sed aut dissimulat quicquid bona fide & conscientia potest, aut corrigit compassione misericordiæ, ex mandato Dei, Levit. 19.17.* 13 Labiis] *id est, sapienter ponderat, & facit verba sua.* Dementis] *qui imprudenter effutit quicquid in buccam venit.* 14 Recondunt] *id est, reconditam habent, quam depromant ore ubi opus est: ut Matth. 12.35.* Scientiam] *conjunctam suo fructu, nimirum salute ipsius & eorum qui audiunt.* Ori autem] *id est, metonymicè, sermonibus. quasi dicat, tanta est inscientia stulti, ut vix possit vel semel hiscere, quin profundat ore suo voces aut in jugulum ipsius redituras, aut aliis obfuturas.* 15 Substantia] *nunc de officiis opere præstandis agitur: ut dictum est in versum 12.* Tanquam urbs] *præsidium & munitio est, qua se & alios communicatis beneficiis defendit a malo.* 16 Quod opere] *confirmatio superioris propositionis a consilio justi bona comparantis: ut Ephesi. 4.28.* In vitam] *id est, ad necessitates suæ & aliorum vitæ.* In peccatum] *id est, non ut necessitati: sed ut voluptati, aut depravatis suis studiis inserviat.* 17 Iter ad vitam] *altera pars de recipiendis documentis & correctionibus a proximo, versibus quinque. hoc (inquit) vitæ institutum, & ratio hu sapientiæ monitis conformata, salutare est exemplum & documentum ad vitam; ut contra immorigeri exemplum atque documentum avocat a vita.* 18 Qui tegit] *exegesis præcedentis membri, qua exponit Schelomo duo illorum genera qui correctionem derelinquunt: ut suprà ver. 10. nimirum hypocritas, & refractarios stolidos.* 19 Multitudine verborum] *id est, neuter istorum liber est a peccato, quascunque excusationes facti aut simulationes præ se ferat; cùm non acquiescit reprehensionibus ut desinat malefacere.* Cohibet] *id est, non obmurmurat, sed acquiescit reprehensioni, edoctúsque factum suum damnat.* 20 Velut argentum] *hæ duæ sententiæ ponuntur hortationis loco ad sanctè accipiendas reprehensiones, doctrina (inquit) virorum bonorum & præstantissima est, hoc versu; & utilissima atque salutaris, sequente.* Animus improborum] *nimirum sermone ipsorum explicatus nihili faciendus est.* 21 Moriuntur] *tantum abest ut alios pascant.* 22 Benedictio Jehovæ] *tertium documentum de causa rorum quę suprà exposita sunt; hæc (inquit) omnia contingunt divinitus, ut suprà versu 3.* Neque

addit

addit molest.] *id est, perfectissimè ditat, procul ab omnibus molestiis quæ improbis comparatæ sunt, versibus sequentibus.* 23 Prout ludus] *id est, prout ex animo fecerint bonum aut malum, ita Deus reddet secundum opera ipsorum, Rom. 2. 6.* 25 Non extet] *id est, pereat: ut deinceps exponitur inde a vers. 27. ista antithesis.* Justo verò fit] *ut Matth. 7. 24. & 16. 18.* 26 Ut acetum] *secundum improborum genus, qui non malum quidem perpetrant, sed omittunt faciendum bonum. Est autem membrum ἀνταπόδοτον. q. d. ut facienti scelus, suum scelus rependitur: ita etiam deserenti officium suum, & molestiam afferenti aliis, restituetur sua molestia.* Dentibus] *quos aceti vis hebetat.* Oculis] *quos infestat fumus, molestiaq; afficit.* Piger] *id est, quisquis deserit officium suum, synecdochicè.* Mittentibus ipsum] *non tantùm ad legationem, sed etiam ad omne opus & officium ipsius.* 27 Reverentia] *bonos a maleficiis abstrahens, & in officiis continens, contrà quàm faciunt improbi.* 28 Est lætitiæ] *nimirum quia est ad vitam, versibus sequentibus.* Perit] *ac proinde tristissima est, versibus sequentibus.* 29 Robori] *adversus omne malum & contritionem.* Via Jehovæ] *id est, administratio.* 30 Non inhabitabunt] *in seculum scilicet, sed brevi excindentur.* 31 Os justi] *his duobus versibus Schelomo superiora documenta contrahens exponit tum duo vitæ sermonumq; genera, hoc vers. tum eventa, sequente.* 32 Experientur] *id est, fructum percipient, hi benevolentiæ Dei, illi perversitatis suæ.*

CAPUT XI.

Schelomo documenta proponit de simplicitate, modestia, integritate, justitiaq; hominum in privatis & publicis rebus: item de prudentia in sermonibus habendis & dijudicandis, consiliisq; & officiis præstandis, de honore mulieris, de beneficentia viros mulieresq; decente, de domestica administratione, ac postremò de documentorum & castigationum usu.

1 LANCES [a] dolosæ abominationi *sunt* Jehovæ: pondus verò integrum acceptum *est* ei.

2 [a]Advenienti superbię evenit ignominia: apud modestos autem *est* sapientia.

3 Integritas rectorum [a]deducit eos: at perversitas perfidiosorum [a]devastat eos.

4 [a]Non prodest substantia die excandescentiæ: justitia autem eripit a morte.

5 Justitia integri [a] dirigit viam ejus, at improbitate sua concidit improbus.

6 Justitia justorum eripit ipsos, at [a]ærumnâ *suâ* perfidiosi capiuntur.

7 Cùm moritur homo improbus, perit expectatio; etiam [a]spes [b] valentissima perit.

8 Justus ex angustia liberatur, & devenit improbus in locum ejus.

9 [a]Ore hypocrita corrumpit proximum suum: at [a]scientiâ, justi liberantur.

10 [a]De bono justorum, & cùm pereunt improbi, [a]exultat urbs cantu.

11 Benedictione rectorum effertur urbs: ore autem improborum destruitur.

12 [a]Spernente proximum suum [c] demente, vir [d] prudentissimus surdum agit.

13 [a]Ambulans *cum* detractione revelat arcanum: at fidus [e] animo tegit rem.

14 Ubi non *sunt* prudentia consilia, corruit populus; salus autem *est* in [a]amplitudine consiliarii.

15 [f] Omnino confringitur, qui [a]spondet pro extraneo: [a]qui autem odit complodentes, securus *est*.

16 [a]Mulier [g] gratiosa continet honorem, ut [h]potentiores continent divitias.

17 Beneficus *est* [i] sibi ipsi [a]vir benignus, [a]turbat autem carnem suam crudelis.

18 [a]Improbus [k] comparat præmium [a] falsum, serentis verò [a]justitiam merces *est* fida:

19 [l]Probè adhærens justitiæ *ferit* ad vitam; sectans verò malum, ad mortem suam.

20 [m]Abominationi *sunt* Jehovæ perversi [n] animo: accepti verò ei integri via.

21 [a] [o]Conjunctis operis non consequitur impunitatem malus, [a]semen verò justorum liberat se.

22 [a]Velut monile aureum ad rostrum porci, *est* mulier pulchra & aversans rationem.

23 Desyderio justorum tantummodo bonum, expectationi improborum *provenit* [a]excandescentia.

24 Est qui dispergens, tamen augetur amplius; sed qui cohibet se a recto, tantummodo [a]ad egestatem.

25 [p] [a]Animus beneficus pinguis efficitur; & qui ubertim communicat, idem amplius [a] [q]profundet.

26 Comprimentem triticum, execrabuntur [r]populares: benedictio autem *incumbet* capiti venum dantis.

27 Studiosè quærens bonum *aliis*, [a]conquirit benevolentiam: quærenti verò malum, ipsi eventurum est.

28 Qui confidit in divitiis suis, ipse [a] decidet; at [a]tanquam ramus justi efflorescent.

29 [a]Qui conturbat domum suam, [a]possidebit ventum; [a]& stultus, servus *efficietur* sapienti [f] animo.

30 Fructus justi *est fructus* arboris vitæ, cùm disciplinâ imbuit animas sapiens.

31 En justum, in terra hac [a]rependitur *ei*; quanto magis improbo & peccatori?

32 [a]Qui amat eruditionem, amat scientiam; qui verò odit correptionem, brutus *est*.

[a] Heb. *doli, abominatio Jehovæ: & lapis integer, beneplacitú ejus: sic infrà ver 20. Levi. 19. 35 Deu. 25. 13.*

[b] Heb. *multarum viriū*

[c] Heb. *defectu cordis.*

[d] Heb. *prudentiarum.*

[e] Heb. *spiritu.*

[f] Heb. *confringendo confringitur*

[g] Heb. *gratiæ.*

[h] Heb. *violenti.*

[i] Heb. *animę suæ vir benignitatis.*

[k] Heb. *facit opus falsitatis: sic Levitic. 19. 13*

[l] Heb. *probus justitiæ: similem consecutionem vide suprà 4. 18.*

[m] Heb. *abominatio Jehovæ: ut suprà ver. 1.*

[n] Heb. *corde: beneplacitum ejus.*

[o] Heb. *manus ad manum: ut infrà 16, 5*

[p] Heb. *anima benedictionis.*

[q] Heb. *jaciet*

[r] Heb. *natio.*

[f] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

2 Advenienti] *id est, superbia parit ignominiam authori suo: modestia verò sapit, & sibi ab ignominia præcavet.* 3 Deducit eos] *per totam hanc vitam, usque in tranquillissimum securitatis portum, prout sequentia explicant usque ad versum 9.* Devastat] *i. profligat & perdit.* 4 Non prodest] *quin devastetur ab excandescentia & invadente morte: ut sup. 10. 2.* 5 Dirigit viam] *i. erectū conservat in via.*

6 Ærumna sua] *i. qua alios onerant perfidè.* 7 Spes valentiss.] *i. judicio ipsius firmissima & fulta maximus viribus.* 9 Ore] *id est, falsis & simulatis verbis alios eòdem perducit, quò devenit ipse.* Scientia] *id est, cognitione falsitatis & cautione prudente se ipsos a corruptione servant.* 10 De bono] *verborum ἐμπλοκὴν, quæ est in contextu Hebraico, evidentiæ causa mutavimus.* Exultat] *propter bona ab illis pervenientia ad cives, & ab istis mala, seq. versu.* 12 Spernente] *id est, contemptim onerante contumeliis, & rodente calumniis: ut seq. versu.* 13 Ambulans cum] *ut Levitici 19.16.* 14 Amplitudine] *id est, in consiliario amplo, prudentibus consiliis, variisq; instructissimo.* 15 Spondet pro] *id est, fidem suam interponit negotiis alienis.* Qui autem odit] *id est, qui tanquam odisset, improbat eorum levitatem qui porrectu dexteris temerè fidejubent, suprà 6.1.* 16 Mulier gratiosa] *id est, quæ prædita reverentia Dei ornatur occulto illo cordis homine, sito in incorruptione lenis & quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus, & apud omnes bonos gratiosus, infrà 31.30. & 1. Petri 3.4.* 17 Vir benignus] *qui aliis benefacit; ut contrà crudelis, qui a benefaciendo abstinet.* Turbat carnem] *id est, se ipsum damno afficit, naturæ & humanitatis leges abjiciens: ut duo sequentes versus explicant.* 18 Improbus] *nimirum crudelis iste, superiore versu.* Falsum] *tum quia fallit ipsum quicquid præmii loco expectavit, tum quia longè diversum præmium consequitur, vers. 19.* Justitiam] *id est, beneficium: ut suprà observatum est. 3.27.* 21 Conjunctis operis] *id est, licet contendat omnes nervos, omnes machinas admoveat, omnia adjumenta comparet.* Semen] *id est, non tantùm ipse, sed etiam posteri liberantur. q.d. iste ascitis multis se unum nequit liberare, hujus verò causa bene est multis.* 22 Velut monile] *id est, tam decet insanam pulchritudo, quàm monile suem.* 23 Excandescentia] *id est, malum quo ringantur atque excandescant: synecdoche.* 24 Ad egestat.] *id est, non potest non maledici & fieri egens avaritia istius.* 25 Animus beneficus] *id est, quisquis ex animo benefacit, amplius Dei benedictione ditabitur: metaphora, ut Judic. 3.29.* Profundet] *id est, novis bonis quæ profundat, a Deo cumulabitur.* 27 Conquirit benevol.] *id est, eam sibi conciliat apud Deum & homines: sic concludit superiorem sermonem de beneficentia.* 28 Decidet] *ut folium marcidum, aut putridus ramus.* Tanquam ramus] *virescens, frondescens, florescens, &c. sic accipitur Nechem. 8.16.* 29 Qui conturbat] *stulta administratione sua.* Possidebit ventum] *id est, faciet ut sua possessio in ventos abeat, sitq; totus vacuus. q.d. aërem tantùm habebit.* Et stultus] *id est, imò ne se ipsum quidem possidebit, debebit animam, quod aiunt.* 30 Est fructus arboris vitæ] *id est, vivificus est doctrina sua.* 31 Rependitur ei] *id est, castigatur a Deo in hac vita peccatorum nomine: sic accipitur 1. Petri 4.17.* 32 Qui amat] *id est, justus, qui castigationibus Dei acquiescit, gratias de illis agit, eisq; excitatur ad sapiendum magis ac magis: ut Psal. 94.12.*

CAPUT XII.

Bonis benevolentia Dei, malis judicium denuntiatur: mulierum conditio, cogitationum & sermonum fructus: misericordiæ, sedulitatis, justitiæ, humilitatis, veritatis integritatisq; & contrà exitus proponitur, quem attribuit Deus: & explicata prudentium hominum, diligentium, justorumq; ratione, æterna illorum vita prædicatur.

1 BONUM provehit benevolentia a Jehova: at virum [a]sceleratum condemnat.

2 [*]Non stabilitur homo improbitate, [*]radix autem justorum non dimovetur.

3 [*]Uxor [b] strenua [*]corona *est* mariti sui; sed tanquam [*]putredo in ossibus ejus *est* [*]ea quæ pudefacit.

4 Cogitationes justorum *sunt* [c] justæ; astuta consilia improborum, [d] dolosa.

5 Verba improborum [e] insidiantur sanguini; os autem rectorum eripit [*]illos.

6 Evertunt se improbi ita ut non sint: familia autem justorum stabit.

7 Pro ratione intellectus sui [*]laudabitur vir: sed perversus [f] animo erit contemptui.

8 Melior *est* qui agnoscit se vilem & servum habet, eo qui se extollit honore & deficitur cibo.

9 Curat justus vitam jumenti sui: miserationes autem improborum sunt [*]*miserationes* crudelis.

10 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo; qui verò sectatur [g][*]vana, *est* [h] demens.

11 Desyderat improbus præsidium [*]malorum, sed radix justorum dat *illud*.

12 [*]In defectione labiorum *est* tendicula mali, at [*]egreditur ab angustia justus.

13 Ex fructu [i] oris *sui* vir satiatur bonus, [*]etiam retributionem operum suorum homo recipit sibi.

Suprà 8.35
[a] Heb. *scelerum.*
[b] Heb. *roboris.*
[c] Heb. *juris.*
[d] Heb. *doli.*
[e] Heb. *insidiari: infinitivus pro præsente, sic evertere se proximè seq. versu.*
[f] Heb. *cordis: sic deinceps.*
[g] Heb. *vacua.*
[h] Heb. *defectus corde. suprà 10.14 infrà 18.7.*
[i] Heb. *oris viri satiatur bonus, & retributionem manuum hominis reducit. vide Genes. 9.6.*

14 Via stulti recta *videtur* in oculis ipsius, at qui auscultat consilio, sapiens est.

15 Stulti ipsius indignatio eodem die agnoscitur, [*]tegit verò ignominiam astutus.

16 Efflat veritatem qui indicat quod [k] justum est, testis autem falsissimus efflat [l] dolum.

17 Est qui pronuntiat similia [m] transfodienti gladio; at lingua sapientum, medicinæ.

18 Labium [n] verax stabilitur in æternum, [*]donec momentum transigam, lingua [o] falsa.

19 [*]Dolus *recidit* in cor fabricantium malum; in consiliarios autem pacis, lætitia.

20 [p][*]Non abjicietur justus in ullam molestiam, improbi autem pleni erunt malo.

21 Abominationi *sunt* Jehovæ labia [q] fallacia; qui autem agunt [r] fideliter, accepti sunt ei.

22 Homo callidus [*]tegit scientiam, animus autem stolidorum proclamat stultitiam.

23 Manus sedulorum dominabitur, [s] dolosa autem erit [t] tributaria.

24 Solicita anxietas in animo viri [*]deprimit illam, res autem bona [*]lætificat illam.

25 Excellentior *est* proximo suo justus, at via improborum [*]seducit eos.

26 [*]Non assabit [u] dolosus quod venando ceperit, substantia autem hominis pretiosa sedulus fruitur.

27 In itinere justitiæ *est* vita, & via semitæ ejus [x][*]immortalis est.

[k] Heb. *justitiam.*
[l] Heb. *falsitatem.*
[m] Heb. *trāsfossionibus gladii: hypallage.*
[n] Heb. *veritatis.*
[o] Heb. *falsitatis.*
[p] Heb. *non objicietur in justum ulla molestia: hypallage.*
[q] Heb. *falsitatis.*
[r] Heb. *fidem, benevolentia ejus: ut suprà. 11.1. suprà. 10.4.*
[s] Heb. *doli.*
[t] Heb. *in tributum.*
[u] Heb. *viri doli, venationem suam*
[x] Heb. *nec mors.*

ANNO-

ANNOTATIO.

2 Non stabilitur] *sed eradicatur; quomodo accipiendum esse docet antithesis.* Radix] *id est, justitia ipsorum radicata in Christo per benevolentiam Dei: sic infrà 11.* 3 Uxor strenua] *qualis describitur infrà capite ultimo.* Corona] *id est, decus & gloria; ut 1.Corinth.11.7.* Putredo] *id est, malum tabificum, exedens & consumens virum.* Ea quæ] *id est, malè morata, quæ suis est pudori.* 5 Illos] *quorum sanguini insidiantur improbi.* 7 Laudabitur] *id est, tandem laudem consequetur, ita dispensante Deo: hujus rei exemplum seq. versu apponitur.* 9 Miserationes crudelis] *id est, planè nullæ.* 10 Vana] *.i. inutilia & aliena a functione & conditione sua, ut ex priore membro colligitur.* 11 Malorum] *.i. adversus mala, quasi dicat, vellet quidem stabiliri & defendi ab omni malo; sed inane est desyderium ejus: ut sup. ver. 2.* 12 In defectione] *.i. injustus suis ipsius verbis sibi mortem parat, & omnem angustiam.* Egreditur] *.i. aut cavet ab angustia justè expenso sermone suo, aut se, cùm inciderit, ab ea liberat: ut seq. ver.* 13 Etiã] *amplificatio, qua transitur a sermone ad opera, seq. ver.* 15 Tegit] *.i. cohibet se ab indignatione, quæ ipsi futura esset ignominiosa.* 18 Donec momentum] *id est, falsi non amplius momento durant, seq. versu.* 19 Dolus] *id est, ipsi suo dolo interimuntur, quod tristitiam adfert gravissimam.* 20 Non abjicietur] *id est, quæcunque molestia obtigat ei, non permanebit abjectus in ea, supra ver. 12.* 22 Tegit scientiam] *id est, tectam & reconditam penes se habet, neque effundit temerè.* 24 Deprimit illam] *id est, manum (de qua in præcedente versu) remissam & segnem efficit metus sollicitus de futuro malo.* Lætificat] *id est, alacrem & promptam efficit fructus præsentis boni.* 25 Seducit eos] *cùm se anteponant justis & excellentiores esse judicent, idque (ut versu seq. docetur) falsissimè.* 26 Non assabit] *id est, inter os & offam multa illi accident incommoda, & impedimenta fruendi boni quod captaverat.* 27 Immortalis] *similem vocis compositionem vide infrà 30.31.*

CAPUT XIII.

Disciplinæ studiosis, bonis, modestis, diligentibus, veracibus, & integris suæ promissiones apponuntur, & contrà: divitiarum commoda & incommoda, usus sapiens & consultus, & ratio eas comparandi exponitur: spes, doctrinæ, sapientiæ, prudentiæq; effecta; item veritatis, & disciplinæ, conversationisq; consequentia ostenduntur; & bonis viris opes, liberos, vitamq; bene instituentibus bona denuntiantur, improbisq; mala.

1 FILIUS sapiens *auscultat* eruditioni patris; at [a]derisor ne ulli *quidem* auscultat increpationi.

2 [a] Fructu oris *sui* quisque fruitur bonus, anima verò perfidiosorum *fructu* [a]violentiæ.

3 Qui [a]custodit os suum, conservat [b] se ipsum: qui [a]divaricat labia sua, contritio *eveniet* ei.

4 [a] Desyderio permovetur anima ipsius pigri, sed nihil aderit: anima verò sedulorum [a]efficietur pinguis.

5 Rem [c] falsam [a]odit justus, [a]improbum verò *illa* reddit fœtidum atque pudefacit.

6 Justitia custodit integrum viã, improbitas verò [a]pervertit [d] peccatorem.

7 Est qui divitem se jactat cùm desint omnia; item qui pauperem se fingit, cui substantia *est* ampla.

8 [a]Redemptura vitæ viri sunt divitiæ suæ: at pauper non audit increpationem.

9 [a]Lux justorum [e]clara erit; at lucerna improborum extinguetur.

10 [f][a] Merâ superbiâ *vir* edit jurgium, at penes consultos *est* [a]sapientia.

11 Substantia [a] ex vanitate, diminuetur: qui autem congregat [a]manu, augebit *eam*.

12 Spes protracta ægrum efficit [g] animum: [a] arbor autem *est* vitæ, desyderium adveniens.

13 Contemptor [a] verbi, corrumpetur ille: qui autem reveretur præceptum, ipse donatur pace.

14 Doctrina sapientis *est* [a] scaturigo vitæ, ad recedendum a tendiculis mortis.

15 [h] Successum bonum dat [a]gratia, via autem perfidiosorum *est* aspera.

16 Omnis astutus agit scientiâ, stolidus autem pandit stultitiam.

17 Nuntius [a] improbus incidet in malum; legatus autem [i]optimæ fidei, [a]medicinam facit.

18 Paupertas & ignominia *erit* [k] abstrahenti se ab eruditione: qui autem servat corruptionem, [a]honorabitur:

19 [a] Desyderium effectum suave erit animæ *hujus*, at [a]abominationi *est* stolidis recedere a malo.

20 Qui ambulat cum sapientibus, sapientior fiet: qui verò se consociat stolidis, efficietur pejor.

21 Peccatores insectatur malum, justos autem compensat bonum.

22 Bonus possessionem tradit [l] nepotibus, suntque reconditæ justo opes peccatoris.

23 [m] [a]Multus *est* cibus novellantibus pauperibus: sed est qui consumit se [n] inertiâ.

24 Qui cohibet virgam suam, odit filium suum: qui autem amat eum, tempestivè imbuit eum eruditione.

25 [a]Justus comedit ad satietatem animæ suæ; venter autem improborum eget.

[a] Heb. *de fructu oris viri comedit bonus: ut suprà 12 13.*
[b] Heb. *animam suam.*
[c] Heb. *falsitatis.*
[d] Heb. *peccati virum.*
[e] Heb. *latabitur.*
[f] Heb. *tantùm in superbia.*
[g] Heb. *cor. 1. Schem. 2. 30.*
[h] Heb. *secundationẽ bonam: ut Psa. 111.10. & suprà 3.4.*
[i] Heb. *fide letatum.*
[k] Heb. *abstrahenti eruditionem a se: ut suprà 1. 25.*
[l] Heb. *filiis filiorum.*
[m] Heb. *multitudo escæ.*
[n] Heb. *in non officio.*
Psal. 37.16.

ANNOTATIO.

1 Derisor] *Stultè ludificans sapientiæ documenta: ut opponitur sapienti, suprà 9.7. & 8. & 12.* 2 Violentiæ] *ut Gen. 6.11.* 3 Custodit] *ne videlicet extra metas officii sui excurrat, aut divagetur sermone.* Divaricat] *id est, distendit quodammodo & prostituit os suum ad sermones quoslibet, ut impurum scortum, præter officium suum: metaphora a pedibus scorti; Jechezk. 16.25.* 4 Desyderio] *id est, tantummodo desyderat, nec quicquam amplius: ac proinde nihil ex omnibus coacervatis desyderiis consequitur. verborum* ὑπερβολὴν *ad perspicuitatem trajecimus.* Efficietur pinguis] *id est, suprà quàm optat, cumu-*

labitur bonis: ut suprà 11.25. 5 Odit justus] *velut fœtidam & putentem aversatur.* Improbum] *id est, at contrà improbus tantoperè diligit & amplexatur falsitatem, ut malit putridus esse & exosus omnibus bonis, quàm ab ea discedere.* 6 Pervertit] *id est, eversum perdit.* 8 Redemptura] *id est, divitiæ, æquè ac paupertas, sua habent commoda, atque incommoda: nam ut divitibus ad vitam hanc commodæ sunt divitiæ, & pauperibus paupertas incommoda; sic contrà illæ divitibus sunt incommodæ, quia plurima creant ab aliis pericula possessori suo: paupertas verò commoda saltem eo nomine, quòd animus liber est ab invidorum insidiantium metu, & cantat vacuus coram latrone viator.* 9 Lux justorum] *id est, justi vita, gloria, & gaudio in æternum perfruentur: pro eo quod est, justi in luce sua lætabuntur: ut psal.* 97.11. 10 Mera superbia] *id est, inconsulto & ferociente animo,* Sapientia] *industriè cavens ab accendendis, inflammandis, aut fovendis jurgiis.* 11 Ex vanitate] *id est, quibuscunque vanis rationibus, aut falsis, nefariisve comparata.* Manu] *id est, justo labore suo: metonymia.* 12 Arbor autem] *id est, proprium medicamentum, & salutare animo ægro ex desyderio.* 13 Verbi] *nimirum divini, quod postea præceptum & doctrinam vocat.* 14 Scaturigo] *id est, perennis vita: ut suprà* 10.11. 15 Gratia] *id est, reverentia Dei & sapientia gratiosa: ut suprà* 11.16. 17 Improbus] *id est, infidus dat pœnas infidelitatis, & sibi nocet.* Medicinam facit] *id est, sibi & aliis prodest, cùm rei veritatem exponit, & bona fide facit officium suum.* 18 Honorabitur] *id est, divitiis & honore florebit.* 19 Desyderium] *id est, hic qui correctionem recipit; fructum tranquillum justitiæ percipiet, & desyderiorum suorum: Heb.*12.11. Abominationi est] *id est, fugit stolidus castigationes, & abhorret ab earum usu; ac proinde non explebitur desyderio suo; sed paupertate & ignominia obruetur. Oratio* ἀνανταπόδοτος, *quales multas hoc libro inveniri diximus suprà* 1.7. 23 Multus est cibus] *id est, non potest non abundare pauper, cùm sedulus est, & se vel in horrentibus locis colendis occupat; divitem verò sua exedit inertia, cujus bona hoc pacto ad justum transferuntur.* 25 Justus] *id est, justo, qui ex fide vivit, semper est satis; improbis verò nunquam.*

CAPUT XIIII.

Mulieris officium, recti, modestiæ, diligentiæ, veritatis, studii ad sapientiam tenendam consequentiæ, & conversationis leges, judiciúq; in probandis institutis vitæ, adhibita prudentia, exponuntur: personarum pro ratione opum acceptio damnatur; labor, sapientia, veritas, & reverentia Dei commendatur, civitatis decus, & civium inter se officia humanitatis, justitiæ, & prudentis obsequii prædicantur.

1 *SAPIENTUM fœminarum *quæque* *ædificat domum suam; stulta autem manibus suis destruit eam.

2 *Qui ambulat [a] rectè, reveretur Jehovam: præfractus verò viis suis, spernit eum.

3 Ori stulti inest *baculus superbiæ; labia verò sapientum *conservant ipsos.

4 Cùm desunt *boves, *præsepe mundum *est*; amplitudo autem proventuum, *est* viribus bovis.

5 Testis [b] optimæ fidei non mentitur, efflat autem mendacia testis [c] falsus.

6 Quærenti derisori sapientiam, ea non extat; scientia autem, prudenti *facilis est.

7 Abi a conspectu viri stolidi, & [d] *quem* nosti non esse præditum verbis scientiæ.

8 Sapientia astuti, *est* advertere ad viam suã, stultitia autem stolidorum, ad dolum.

9 *Stultos conciliat reatus; inter rectos autem, *quod acceptum est *conciliationem facit.*

10 [e] *Animus agnoscit [f] suam ipsius amaritudinem; & in lætitia ipsius non intermiscet se *extraneum *quicquam.*

11 Domus improborum perdetur: tentorium autem rectorum florebit.

12 Est via *quæ* recta *videtur* in conspectu virorum, cujus finis *est* *viarum ad mortem.

13 Etiam ex risu dolet animus: & [g] tandem lætitia *fit* mæror.

14 Viis suis satiabitur *vir* averso animo, *abstitit* autem [h] a consortio ejus vir bonus.

15 Fatuus credit omnibus rebus, astutus autem advertit ad gressum suum.

16 Sapiens timens recedit a malo; stolidus verò *infert se, adeò præfidens est.

17 [i] Præceps irâ efficit stultitiam, sed [k] viro circunspectissimo *est* odio.

18 Possident fatui *stultitiam, astuti autem *coronamentum texunt scientiæ.

[a] Heb. *in rectitudine sua.*
[b] Heb. *fidelitatum.*
[c] Heb. *falsitatis.*
Sup. 12.16.
Suprà. 3.34.
[d] Heb. *nõ nosti labiorum scientia,* ὑστέρωσις.
Sup. 13.20.
[e] Heb. *cor: sic deinceps.*
[f] Heb. *anima sua.*
[g] Heb. *fine suo.*
[h] Heb. *a juxta eum.*
[i] Heb. *brevis irarum.*
[k] Heb. *viro cogitationũ.*

19 Incurvant se mali coram bonis, & improbi ad portas justi.

20 Etiam proximo ipsius odio est pauper, amici autem divitis multi *sunt*.

21 Contemptui proximo suo futurus est *peccator *iste:* qui autem gratiam facit pauperibus, ô beatum illum.

22 Nonne *errant qui fabricant malum? benignitas verò & fides *est* fabricantium bonum.

23 In omni *labore *est* emolumentum; at [l] *in verbo labiorum tantùm, egestas *est*.

24 *Corona sapientum *sunt* divitiæ ipsorum, stultitia stolidorum stultitia *manet*.

25 Liberat animas testis [m] verax, *conflat autem mendacia [n] dolosus.

26 In reverentia Jehovæ *est* fiducia [o] valida, qui *filiis suis esse solet receptui.

27 Reverentia Jehovæ *est* scaturigo vitæ, ad recedendum a tendiculis mortis.

28 In multitudine populi *est* decor regis; at defectu nationis contritio dominatoris *advenit*.

29 [p] Tardus ad iram abundat intelligentia: [q] præceps autem animo excitat stultitiam.

30 *Vita carnium *est* animus sanans; putredo verò ossium, invidentia.

31 Qui opprimit tenuem, probro afficit *opificem ejus: hunc autem honorat, qui gratiam facit egenti.

32 In malum suum impellit se improbus; *recipit se etiam in morte sua justus.

33 In animo prudentis requiescit sapientia: *quæ* autem *est* [r] in stolidis *stoliditas,* *se cognoscendam exhibet.

34 Justitia exaltat gentem, [s] probro autem *est* nationibus peccatum.

35 Benevolentia regis erga servum intelligentem; excandescentia autem ejus erit contra *pudefacientem.

[l] Heb. *verbũ labiorum tãtùm egestatis est: hypallage.*
[m] Heb. *veritatis.*
[n] Heb. *doli.*
[o] Heb. *roboris.*
Sup. 13.14.
[p] Heb. *longus irarum.*
[q] Heb. *brevis spiritu, attollit.*
Sup. vers. 17
[r] Heb. *in medio stolidorum.*
[s] Heb. *probrum nationum.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Sapientum] *Quæ Deum timent, & domesticas suas occupationes curant in sanctificatione & modestia.* Ædificat] *id est servat & auget familiā translatio a structoribus.* 2 Qui ambulat] *id est, ex genere vitæ, veluti fructibus, homo cognoscitur, utrum pius sit an impius.* 3 Baculus superbiæ] *id est sermones arrogantissimi, quos velut baculos ferulasq; audientibus subministrat, ut cędatur ipse.* Conservant] *quia sapientes modum & prudentiam sermonibus suis adhibent, ne sibi aut ulli sint damno.* 4 Boves] *aratores videlicet domiti & assuefacti culturæ: synecdoche, pro operariis omnibus.* Pręsepe mundum] *id est, omnia vacua, synecdochicè: ut Hhamos 4.6.* 6 Facilis] *inventu, ut quæ se omnibus exhibet, suprà 1.20. & 8.1.* 9 Sultos conciliat] *id est, improborum animos conjungit scelerum communicatio.* Quod accept.] *id est, quicquid Deo & rectis hominibus probatur, hoc rectos alios cum aliis concilare solet.* 10 Animus] αἴτιον *superioris sententiæ: malefici maleficos amant, & recti rectos, nam ita est comparatus singulorum animus, ut probet omnia, quæ grata sunt adjungat sibi, & quæ ingrata amaraq; refugiat.* Extraneum] *id est, alienum, abs quo abhorret animus.* 12 Viarum ad] *ut ostendunt duo sequentes versus.* 16 Infert se] *nimirum in malum, quod sequentis versus exemplum commonstrat.* 18 Stultitiam] *id est, fructum stultitiæ suę recipiunt, metonymicè: de quo seq. versu.* Coronamentum] *id est, scientiæ suæ fructum gloriosissimum consequuntur.* 21 Peccator iste] *qui pauperem odit, & colit divitem.* 22 Errant] *id est, absunt ab itinere vitæ, ad quam benignitas & veritas Dei ducit.* 23 Labore] *id est, sedula occupatione hominis ad functionem suam.* Verbo labiorum] *id est, ubi quiescunt cætera membra ab operibus suis; & lingua tantùm occupatur, estq; actuosissima strepitu inani suo.* 24 Corona] *id est, ornamento sunt divitiæ ad sapientiam accedentes: stultorum verò possessorum stultitiam nulla ex parte minuunt.* 25 Conflat] *ut animas perdat.* 26 Filiis suis] *quos genuit in Christo semine incorrupto verbi, ut in sui reverentia ambulent.* 30 Vita carnium] *id est, vir animo humano atque benefico (qui propterea metaphoricè sanans appellatur) toto corpore bene habet, lætus vitam transigit, & alios lætificat: invidiæ verò tormentum ne valentissimas quidē partes corporis integras relinquit, sed eas tabefacit, corrūpit, putriditate infestat, & fœtidum omniū judicio totum hominem reddit.* 31 Opificem] *id est, Deū: vide Mat. 25.35. & seq.* 32 Recipit se] *a malo, adeò ut ne mors quidem ipsa sit ipsi mala.* 33 Se cognoscendam] *id est, diu dissimulari non potest: est autem hic ellipsis contrarii: ut Gene. 18.19.* 35 Pudefacientem] *ut suprà 10.5.*

CAPUT XV.

Leges sermonum qui inter homines habentur, & bona ex legitimo illorum usu consequentia, judicium de bonis & malis, stultorum fastidium in documentis boni & tota sorte sua: iracundiæ, pigritię, stultitię imprudentiæ, carnalium studiorum, superbię avaritiæ, temeritatis in homines & in Deum, immodestiq; erga doctrinam animi, & contrà, consequentia explicantur.

1 RESPONSIO mollis avertit æstum iræ: verbum autem [a] molestum excitat iram.

[a] Heb. *molestia.*

2 Lingua sapientum bonam profert scientiam: os autem stolidorum eructat stultitiam.

3 In omni loco oculi Jehovæ *sunt*, speculantes malos & bonos.

4 Curatio linguæ, arboris vitæ *est*: perversitas autem ex ea, *velut* confractio a vento.

5 Sultus *est qui* spernit eruditionem patris sui; qui autem observat correptionem, valde astutus *est.*

6 In domo justi robur *est* magnum: quod autem ad proventum improbi, conturbatur.

7 Labia sapientum spargunt scientiam: [b] animus autem stolidorum, [c] quod abest a recto.

[b] Heb. *cor: sic deinceps.*
[c] Heb. *non rectum.*

8 Sacrificium improborum, abominationi *est* Jehovæ: oratio autem rectorum, [d] accepta *est* ei.

[d] Heb. *benevolentia ejus.*

9 Abominationi *est* Jehovæ via improbi: eum autem qui sectatur justitiam, diligit.

10 Eruditio *videtur* mala derelinquenti iter; qui odit correptionem, morietur.

11 Sepulchrum & perditio corā Jehova *sunt*, quantò magis [e] animi hominum?

[e] Heb. *corda filiorum hominis.*

12 Non diligit derisor corripientem se, sapientes non adit.

13 Animus lætus bene afficit vultum: & dolore animi spiritus frangitur.

14 Animus prudentis quęrit scientiam; os autem stolidorum pascitur stultitia.

15 Omnes dies pauperis, mali *sunt*: [f] læti autem animo, *sunt* convivium juge.

[f] Heb. *boni corde.*

16 Melius *est* parum cum reverentia Jehovę, quàm thesaurus amplus ubi *est* vexatio.

17 Melius *est* cibarium oleris ubi *est* dilectio, quàm bovis saginati ubi *est* odium.

18 Vir [g] iracundus miscet contentionem, longanimis autem sedat litem.

[g] Heb. *ęstuātis iræ.*

19 Via pigri *est* velut sepimentū spinosum: iter autem rectorum aggestum *est.*

20 Filius sapiens lætificat patrem, stolidus autem homo spernit matrem suam.

Suprà 10.1.

21 Stultitia, lætitię est [h] dementi, at [i] vir intelligens rectè ambulaturus est.

[h] Heb. *defecto corde.*
[i] Heb. *vir intelligentię diriget ambulare.*

22 [k] Irritæ fiunt cogitationes, cùm deest [l] consilium: at in amplitudine consiliariorum assurgit *cogitatio:*

[k] Heb. *irritas facere cogitationes: infinitus pro finito modo.*
[l] Heb. *arcanum.*

23 Lætitia huic viro est *ex* sermone oris sui: nam res tempore suo, ô quàm bona *est*!

24 Iter vitę sursum *est* intelligenti, ut recedat a sepulchro deorsum.

25 Domum superborum evellit Jehova, constituit autem terminum viduæ.

26 Abominationi *sunt* Jehovæ cogitationes mali; mundorum autem *sermones, sunt* sermones amœni.

Supr. 11.14

27 Conturbat domum suam, qui [m] deditus est quæstui; qui verò odit dona, victurus est.

[m] Heb. *quæstuosus quęstus: ut suprà 1.19.*

28 Animus justi meditatur ad loquendum: os autem improborum eructat mala.

29 Procul abest Jehova ab improbis, orationem autem justorum exaudit.

Heb. in medio sapientum.

o Heb. abstrahit eruditionem: ut suprà 1.25.

30 'Ut lumen oculorum lætificat animum, *ita* auditio bona pinguefacit ossa.

31 Auris auscultans correptioni vitæ,[n] ' inter sapientes commorabitur.

32 Qui[o] abstrahit se ab eruditione, spernit animam suam: qui autem auscultat correptioni, possidet animam.

33 ' *Anteit* reverentiam Jehovæ eruditio sapientiæ,' & ante honorem abjectio.

ANNOTATIO.

1 Responsio] *quatuor primi versus de ratione sermonis nostri, docent primùm quæ consequantur ex hominum sermone, hoc versu: deinde quæ sit sermonis habendi ratio, nimirum ut adhibeatur scientia, ver. 2. & reverentia Dei omnia pernoscentis, ver. 3. ac postremò bona & mala consequentia illustrantur comparationibus, ver. 4.* 4 Arboris vitę] *id est, medicina salutaris atque vivifica.* Perversitas] *id est, cùm lingua perversè agit, subitas & vehementissimas calamitates affert.* 6 Conturbatur] *videlicet nullo negotio, adeò infirmus est.* 8 Sacrificium] *id est, quantumvis solennis & sumptuosa cultus divini ostentatio: cui simplex justorum oratio comparatur.* 10 Eruditio] *distributio improborum qui abominationi sunt Jehovæ, superiore versu; alii (inquit) apertè eruditionem fugiunt, & viam justam: alii verò odium animo dissimulant, & illudunt hominibus specie cultus Dei; sed penitissimas illorum cogitationes perspicit Deus, seq. versu.* 12 Derisor] *ut suprà 3 34. id est, contemptor Dei doctrinam odit, doctosq; pariter doctrinæ nomine.* 13 Vultum] *id est, totum hominem, synecdochicè.* Spiritus frangitur] *id est, veluti anhelus & suspiriosus efficitur homo, & respiratio ipsius quasi interscinditur.* 15 Pauperis] *id est, hominis sua sorte minimè contenti, ut sequentia ostendunt.* Convivium jugę] *id est, tam sunt jucundi dies homini quiescenti in sua sorte, quàm si semper lautissimis epulis aleretur.* 16 Reverentia] *animum hominis tranquillante.* Ubi est vexatio] *id est, ubi possessor animo fluctuat atque incertus est, quia destituitur reverentia Dei.* 19 Pigri] *qui pigratur officium facere, & rectum colere.* Sepimentum] *id est, ita lenta est atque difficilis, ac si tota spinosa & salebrosa esset.* Aggestum] *id est, facillimum & commodissimum, velut instrato aggere.* 23 Lætitia] *id est, vir iste sapiens & consiliis amplissimus plurimùm recreatur & gratulatur sibi, cùm videt consilia sua bene cecidisse, & prout dixerat evenisse.* 24 Sursum] *id est, in cælis vita est, ac proinde cogitat de cœlestibus, & ad cœlestia tendit: Philip. 3.20. & Coloss. 3.1.* A sepulchro] *id est, a morte, quam studium harum rerum terrestrium esset allaturum.* 25 Evellit] *id est, funditus & radicitus perdit.* Viduę] *id est, humilium abjectorumq́, synecdochicè.* 28 Eructat] *temerè incogitateq́ profundit.* 29 Procul abest] *id est, non exaudit: humanitus dictum.* 30 Ut] *id est, quemadmodum oculus rerum bonarum aspectu hominem totum afficit, ita etiam auris rerum bonarum salutariumq́ auditu, de quibus sequentes versus.* 31 Inter sapientes] *id est, in salute erit, quam sapientibus attribuit Deus.* 33 Anteit] *id est, antequam vir sapientiam obtineat & reverentia Dei ducatur, quæ caput est sapientiæ: eum erudiri oportet in documentis sapientiæ.* Et ante honor.] *id est, ordo idem est fructuum qui ex eruditione & reverentia Dei percipiuntur: nam eruditioni abjectio & humilitas; sapientiæ verò & reverentiæ Dei conjunctus est summus honor, quo Deus sui timentes prosequitur.*

CAPUT XVI

Singularis Dei administratio scientiaq́ prædicatur, propter quam homines ad fidem & obsequium ejus revocantur: reverentibus ipsum gratia & pax, superbis ruina denuntiatur: etiam reges quacunq́ authoritate sint ad idem officium provocantur: sapientiæ, justitiæ, modestiæ, studii in verbo Dei, eloquentiæ, fidelisq́ doctrinæ fructus exponuntur: cogitationum nostrarum sermonumq́ alienorum probatio docetur, venerandę senectutis authoritas, & hominis animum suum cohibentis virtus commendatur: postremò abdicata fortuna omnia eventa tribuuntur Deo.

Infrà 19.21

a Heb. cordis: sic deinceps.

b Heb. viis viri purus videatur: ut Gen. 9.6.

Psal. 37.5.

c Heb. manu ad manum: ut sup. 11.21

d Heb. amplitudo proventuum.

Jirmeja 10 23.

1 PENES hominem *sunt* ' acies *cogitationum*[a] animi, sed a Jehova *est* sermo linguæ.

2 Ut omnibus[b] viis *suis* vir purus videatur in oculis suis; tamen ' perpendit spiritus Jehova.

3 ' Devolve in Jehovam ' facta tua, ' cogitationesq́; tuas; & comparabuntur.

4 ' Omnes operatus est Jehova propter se, etiamq́; improbum ad diem mali.

5 Abominationi *est* Jehovæ omnis altus animo; [c] conjunctis operis non consequitur impunitatem.

6 ' Benignitate & veritate expiatur iniquitas: quamobrem ' reverentiâ Jehovæ, recede a malo.

7 Cùm benevolentia prosequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.

8 Melius *est* parum cum justitia, quàm [d] amplissimus proventus cum injuria.

9 Animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus.

10 ' Sagacitas *insideat* labiis regis, in judicio ne prævaricetur os ejus.

11 ' Scapus & lances judicii Jehovæ *sunt*, opus ejus *sunt* omnia [e] pondera loculi.

12 Abominationi *sit* regibus committere improbitatem: nam justitiâ stabilitur solium.

13 [f] Accepta *sunto* regibus labia justa; & loquentem recta, rex diligito.

14 *In* ęstuante ira regis *sunt* ' nuntii mortis; sed vir sapiens expiabit eam.

15 [g]' In lucida facie regis vita *est*, cujus benevolentia *est* ' velut densa nubes pluviæ serotinæ.

16 Comparare sapientiam, ô quàm melius *est* auro effosso; & comparare prudentiam, optatius argento.

17 ' Agger rectorum *est* recedere a malo; conservat[h] seipsum, ' qui custodit viam suam.

18 Ante confractionem superbia, & ante lapsum [i] alti *sunt* spiritus.

19 Melius *est* ' submissum esse spiritu cum mansuetis, quàm ' partiri spolium cum superbis.

20 Qui attendit ' ad verbum, consequitur bonum;

e Heb. lapides: metonymicè.

f Heb. benevolentia regum, labia justitiæ.

g Heb. in luce faciei.

Suprà 3.14

h Heb. animam suam.

i Heb. altitudo spiritus.

Suprà 11.2.

num; & qui confidit Jehovæ, ô beatum illum!
21 Sapiens animo vocandus est prudens, *suavitas autem labiorum addit disciplinam.
22 * Scaturigo vitæ *est* intelligentia [k] possidentis ipsam: at eruditio stultorum, *scaturigo* *stultitiæ:*
23 Animus sapientis intelligenter moderatur os suum, & per labia sua addit disciplinam.
24 * Ut favus mellis *sunt* sermones amœni; res dulcis animæ, & sanans [l] ossa.
25 Est via *quæ videtur* recta in conspectu hominis, cujus finis *est* viarum ad mortem.
26 [m] * Ipse molestus molestiam affert sibi. nam reflectitur in ipsum os *ejus.
27 * Vir nequam *effodit malum; cujus labiis insidet, velut ignis adurens.
28 Vir [n] perversitatibus deditus immittit contentionem, & *susurro * disjungit * ducem.
29 *Vir [o] violentus pellicit proximum suum, ut deducat eum [p] viâ iniquâ:
30 * Connivens oculis suis dum cogitat res perversas; concidens [q] sermones suos, perficit malum.
31 Corona [r] ornatissima *est* canities, * *quæ* in via justitiæ invenitur.
32 Melior est longanimis robusto; & qui dominatur [s] in animum suum, eo qui capit civitatem.
33 * In gremium conjicitur sors: a Jehova autem *est* * tota ratio ejus.

[k] Heb. *domini ipsius, id est, intelligentis: simile sup.* 1.17. *Supr.* 13.14.
[l] Heb. *os.* *Sup.* 14.12.
[m] Heb. *anima molesti.*
[n] Heb. *perversitatum.*
[o] Heb. *violentiæ.*
[p] Heb. *non bona.*
[q] Heb. *labia sua, metonymice.*
[r] Heb. *ornatus.*
[s] Heb. *in spiritum suum.*

ANNOTATIO.

1 Acies cogitat.] *id est, innumeras quidem cogitationes homo versat animo; sed ne hiscere quidem potest, aut movere linguam sine dispositione Dei.* 2 Perpendit] *id est, quasi numero & pondere pernovit omnia, ut qui potentior est corde nostro.* 1. *Joan.* 3.20. 3 Devolve in] *documentum ex superioribus: quasi dicat, cùm extra ipsum nulla sit operatio, & nulla cogitatio quamvis abstrusa eum fugere possit; vide ut te committas ei.* Facta tua] *de quibus ver.* 2. Cogitationes] *de quibus ver.* 1. 4 Omnes operatus] *ætiologia præcedentium a creationis fine, cujus ipse Deus in singulis rationem habet, & à nobis rationem haberi par est; summus est (inquit) creationis finis, gloria Dei: quæ optimè lucet atque explicatur tum in salute æterna vasorum misericordiæ, tum in perditione vasorum iræ destinatorum exitio, Rom.* 9. 22. 6 Benignitate] *miserentis Dei, ut patris benignissimi.* Reverentia] *ut studiosus filius fugit offensam patris.* 10 Sagacitas] *id est, consultissima prudentia in rebus dijudicandis, præcavendis, & veluti addivinandis: nam vox Hhebræa media est sive anceps, quæ non tantùm in malam partem accipitur, sed etiam in bonam, hîc & Jeschahh.* 3.3. *vide Jechezk.* 13.6. 11 Scapus] *ætiologia superioris præcepti, quòd judicium Dei ac non hominum est, Deuteron.* 1.17. *&* 2. *Chronicorum* 19.6. *judicis autem accuratissimam observationem figurat enumeratis trutinæ partibus.* 14 Nuntii mortis] *id est, omnia tum minitantur mortem.* 15 In lucida facie] *id est, cùm placido & sereno vultu, jucundóque respicit.* Velut densa nubes] *id est, non tantùm vitam servat, sed etiam omnibus bonis ad saturitatem cumulat.* 17 Agger] *id est, velut in loco circummunito, aggesto, tuto, editóque versantur, qui cavent a malo: metaphora.* Qui custodit] *id est, qui se continet in isto aggere.* 19 Submissum esse] *id est, humiliter se gerere, ut qui ab hoste victi & sub jugum missi sunt.* Partiri spolium] *id est, insolescere, seque elatè gerere, ut cùm milites victoria parta partiuntur prædam.* 20 Ad verbum] *Dei, ut sequente membro ostenditur.* 21 Suavitas] *id est, facundia sive eloquentia permagna est ad prudentiam accessio, quo alios in prudentia vir bonus & sapiens informare possit.* 22 Scaturigo vitę] *id est, intelligentia subsidio eloquentiæ adjecto exposita, vitam conservat suis discipulis & contrà.* Stultitiæ] *ac proinde mortis.* 24 Ut favus] *id est, sermones pii sunt jucundi, utiles, & necessarii animæ, & corpori.* 26 Ipse molestus] *id est, qui res molestas aut temerè, aut improbè eloquitur.* Os ejus] *id est, molestus sermo in ipsum recidit, metonymicè.* 27 Vir nequam] *id est, malignus & maledicus.* Effodit] *id est, omnibus artibus pervestigat viam perficiendi mali: metaphora a cunicularius.* 28 Susurro] *id est, emissarius, explorator, qui captat rumores quos auribus amicorum insusurret ad inflammandas lites.* Disjungit] *supple ab amico, pro eo quod est dissensiones excitat: eclipsis relati: ut Levit.* 21.4. Ducem] *id est, principem amicitiæ, amicum summum: ut infrà* 17.9 *& Psal.* 55.14. 29 Vir violentus] *id est, omnes juris, æqui & boni, leges perfringens: quo sensu violentia ferè accipitur, ut Gene.* 6.11. 30 Connivens] *descriptio improbi, de quo superiore versu, a signo oculorum & a sermone; quos accommodare dicitur ad consilia sua pessima, donec perfecerit.* Concidens] *id est, non apertè explicans consilium suum: sed dolosè ea tantùm in medium afferens, quæ ad perducendos homines judicat profutura, & studiosè amputans contraria.* 31 Quæ in via] *id est, quæ piè & iustè vitam transigit; non autem omnis canities promiscuè.* 33 In gremium] *id est, nihil est tam fortuitum judicio hominum, quàm cùm sors in gremium aut urnam conjicitur; fortuitus enim videtur eventus sortis: attamen ne sors quidem ipsa casu fortuito contingit; sed Deus infinita providentia sua quicquid sorte accidit, sigillatim disponit.* Tota ratio] *id est, singularis singularum rerum dispensatio, quam infinita Dei providentia in infinitum rebus omnibus adhibet singulariter.*

Caput XVII.

Pacis & prudentiæ bonum Deo probatæ explicatur; malignitas & contemptus pauperum condemnatur; propagatio generis, dignitas incorrupta, charitatis officia reprehensionum effecta, evitatio stultorum, maleficorum, rixosorum, injustorum, & insipientium, certorum amicorum comparatio, litigiosorum, perversorumq́; declinatio; malum generis depravati, tristitiæ, corruptionis, temeritatis, injustæque reprehensionis, & modestiæ bonum enarrantur.

1 MELIOR est buccea *cibi* sicci, quicum *est* tranquillitas; q̃ domus *plena [a] mactatis animalib⁹, in qua *sit* cōtentio.
2 * Servus intelligens dominatur in filium *pudefacientem, & * inter fratres partitur possessionem.

Sup. 15.17. [a] Heb. *mactationibus contentionis.*

3 *Fuso-

3 *Fusorium vas argento *adhibetur*, & catinus auro: qui autem probat corda, *est* Jehova.
4 Maleficus attendit ad [b] sermonem molestum, [c] fallax aurem advertit ad linguam [d] ærumnosam.
5 Qui subsannat pauperem, probro afficit opificem ejus; qui delectatur calamitate, [e] non impunis erit.
6 Corona senum *sunt* [f] nepotes, & ornamentum filiorum *sunt* patres ipsorum.
7 *Ingratus *est* stulto [g] sermo excellentiæ, multò magis ingenuo sermo [h] vanus.
8 **Velut* [i] gemma gratissima, *est* munus in oculis [k] dediti ei: *quocunque spectet, prosperatur.
9 *Qui tegit defectionem, quærit dilectionem: qui verò *renovat rem, disjungit *ducem.
10 Urit increpatio prudentem, magis quàm si [l] percutias stolidum centies.
11 Tantùm rebellionem quærit malus: tandem *nuntius crudelis mittetur in eum.
12 *Occurrat ursa orba in virum, ac non stolidus in stultitia sua.
13 Qui reddit malum pro bono, non amovetur malum a domo illius.
14 *Laxat aquas, *qui est* caput contentionis: quare antequam *sese immisceat, litem ipsam desere.
15 Qui [m] absolvit improbum, & qui [n] condemnat justum; abominationi Jehovæ *sunt* æquè ambo.
16 *Ecquare pretium *est* in manu stolidi: cùm ad possidendum sapientiam animus desit *illi*?
17 Omni tempore diligit, qui amicus est; & frater in angustia *enascitur.
18 Homo [o] demens *complodit manum, spondens sponsionem *ante amicum suum.
19 *Diligit defectionem, qui diligit jurgium: [p] *ampliat januam illius, qui quærit fracturam.
20 Perversus animo non [q] consequetur bonum, & versutus lingua sua incidit in malum.
21 Qui gignit stolidum, *gignit* ad mœrorem sibi; neque lætaturus est pater stulti.
22 Animus lætus *bene medicinam facit, spiritus autem fractus exiccat *ossa.
23 Munus e sinu *improbus accipit, ad pervertendum itinera juris.
24 *Adest faciei prudentis sapientia, *oculi autem stolidi *vagantur* ad extremitatem terræ.
25 Indignationi *est* patri suo filius stolidus, & amaritudini genitrici suæ.
26 Mulctare etiam justum, non *est* bonum: percutere ingenuos, præter rectum *est*.
27 Cohibet sermones suos [r] vir scitus; & *frigidus *est* spiritu, vir [s] intelligens.
28 Etiam stultus [t] quietè consistens, sapiens reputatur; obthurans labia sua, prudens.

[b] Heb. *labiū molestiæ.* [c] Heb. *vir falsitatis.* [d] Heb. *ærūnæ. Sup.* 14.31. [e] Heb. *non innocens erit: Exodi.* 20.7. [f] Heb. *filii filiorum.* [g] Heb. *labiū sic deinceps.* [h] Heb. *falsitatis.* [i] Heb. *lapis gratiæ.* [k] Heb. *domini sui: sic suprà.* 1.19. [l] Heb. *percutere.* [m] Heb. *justificat.* [n] Heb. *improbat.*

[o] Heb. *defectus corde.* [p] Heb. *exaltat.* [q] Heb. *inveniet.* [r] Heb. *sciens scientiam.* [s] Heb. *intelligentiæ.* [t] Heb. *silens: ut Exod.* 14. 14.

ANNOTATIO.

1 Plena mactatis] *Id est, lautissimarum epularum locus, ac vino abundantium, quo invalescente contentiones fervent.* 2 Servus intell.] *id est, prudentia infimos extollit, summos verò dejicit imprudentia.* Pudefacientem] *ut suprà* 10.5. Inter fratres] *id est, hæreditatem cum fratribus adit, filii pudefacientis loco.* 3 Fusorium vas] *id est, omnia probant homines arte, præterquàm hominum mentes; quas unus Deus scrutatur: Jirmejæ* 17.9. *&* 10. 7 Ingratus est] *si homo nihili (inquit) elegantes sermones & libero homine dignos iniquè ferre solet; quantò magis vir ingenuo & liberali animo sermones illiberales & vanos odisse debet?* 8 Velut gemma] *id est, munus corruptionis in constuprandis judiciis gratiosissimum est apud avaros judices; ac proinde facit, ut qui judicia corrumpit, optatum suum consequatur.* Quocunque] *id est, ad quemcunque finem munus corruptionis oblatum sit, is succedit ex sententia animi.* 9 Qui tegit] *id est, qui defectiones & offensas partium inter ipsas dissimulat, is optimus est amicitiarum conservator & conciliator.* Renovat] *id est, recordando refricat & offensiones instaurat.* Ducem] *ut suprà* 16.28. 11 Nuntius crudelis] *id est, carnifex, aut quisquis est administer judiciorum Dei in stultum non resipiscentem plagis.* 12 Occurrat] *id est, satius fuerit in hoc quàm in illud incidere: de gravitate autem periculi ab ursis vide* 2. *Schem.* 17.8. *& Hosch.* 13.8. 14 Laxat aquas] *id est, perinde facit ac si ora stagnorum & emissaria reseraret, quibus exundet aqua, & abripiat quosque obvios: neque de integrò obthurandi & coërcendi aquas facultatem habet.* Se se immisceat] *id est, fundatur, & exundet latius. quasi dicat, principiis obsta.* 16 Ecquare] *quasi dicat, nihil prodest stulto, imò miserum est manibus plenum esse, & animo nullo, aut planè vacuo: indignus est bonis, qui dedignatur sapientiam.* 17 Enascitur] *id est, emergit vis amicitiæ illius germanæ, quæ prius secundis rebus non fuerat explorata.* 18 Complodit] *ut suprà* 6.1. *&* 11.15. Ante amicum] *id est, levissimè, non expectans dum rogetur ab amico suo ut fidejubeat.* 19 Diligit] *id est, author contentionum & inflammator rixosus diligit omne malum, cùm nullum malum non oriatur ex contentionibus.* Ampliat] *id est, quo magis procurat ut dissuantur & disrumpantur amicitiæ contentionibus excitatis, eò majorem januam nequitiæ & defectioni aperit.* 22 Bene medicinam] *id est, bene afficit hominem totum, adeò salubris est.* Ossa] *id est, etiam intima & valentissima corrumpit.* 23 Improbus] *sive litigator dans munus depromptum e sinu suo, sive judex accipiens.* 24 Adest faciei] *id est, ipse vultus sapientis constans & placidus index est sapientiæ.* Oculi] *id est, oculi ipsi stultorum inconstantes & vagi sunt, adeò ut animorum instabilitatem indicent, & vacuitatem sapientiæ.* 27 Frigidus] *id est, moderatus, continens, sedatus animo, qui non præceps exardescit in iram; sed ab æstu animi prudenter cavet.*

CAPUT XVIII.

Obstinatorum notæ, improbitatis fructus & sapientiæ, judiciorum æquitas in sermonibus & prudentia, susurronum pigrorúmque damna, fiducia in Deum fructus, confidentiæ in divitias & temeritatis effecta, patientiæ & prudentiæ bona maximè in contentionibus, linguæ usus, piæ uxoris utilitas, divitū pauperūmq; ratio, & amicitiæ necessitas exponuntur.

1 *PRO desyderio quærit [a] cerebrosus, [b] omnibus quæ sunt *immiscet se.
2 Non delectatur *stolidus intelligentia, sed [c] *iis quæ existunt in animo ipsius.

[a] Heb. *di sparans se.* [b] Heb *in omni essentia.*

[c] Heb. *revelantibus se cordi suo: infinitivus pro participio.*

3 Ad-

3 Adveniente improbro advenit etiam contemptus, & cum [d] ignominioso probrum.
4 *Velut* aquæ profundæ *sunt* verba ore viri præstantis *enuntiata*; torrens eructans, *est* 'scaturigo sapientię.
5 Accipere [e] personam improbi non *est* bonum, pervertere justum in judicio.
6 [f] Sermones stolidi ineunt contentionem, & os ejus 'contusiones advocat.
7 Os stolidi contritioni *est* ei, & labia ejus tendicula [g] vitæ ejus.
8 'Verba susurronis similia *sunt verbis* eorum qui sępenumero contusi sunt: attamen ea descendunt 'in penetralia ventris.
9 Etiam se gerens remissè in opere suo, 'frater est [h] disperdenti.
10 Turris [i] robusta *est*, nomen Jehovæ; quò accurrens justus, in edito collocatur.
11 Substantia divitis *est tanquam* urbs [k] munita ejus, & tanquam murus editus in cogitatione ipsius.
12 Ante confractionem attollit se animus viri: anteit verò honorem abjectio.
13 Respondenti [l] aliquid, cùm nondum audierit: id [m] stultum *est* ei & ignominiosum.
14 Spiritus viri 'sustentat ægritudinem ipsius, spiritum autem fractum quis attollat?
15 Animus prudentis 'possidet scientiam, & auris sapientum 'quærit scientiam.
16 Donum hominis [n] ' in lato collocat eum, & ante faciem magnatum adducit eum.
17 'Justus *videtur* qui primus est in lite sua; donec adveniente proximo ejus, pervestiget illum judex.
18 Contentiones [o] submovet sors, & inter robustos dirimit.
19 'Frater defectione provocatus *firmior est* urbe munita, & contentiones *horum sunt* ut vectis arcis.
20 Fructu oris [p] cujusque satiatur venter ejus, proventu labiorum suorum *quisq;* satiatur.
21 Mors & vita *sunt* [q] in potestate linguæ: 'prout *quisque* amat uti ea, comedet fructum ejus.
22 'Consequitur bonum, qui consequitur uxorem; ut provehit benevolentia a Jehova.
23 Supplicationes eloquitur pauper, dives autem loquitur dura.
24 [r] Viro cui sunt amici, colenda *est* amicitia: 'Est enim amicus conjunctior fratre.

Suprà. 11. 2. — [d] Heb. *viro ignominiæ.* — *Sup. 13. 14.* — [e] Heb. *vultum.* — *Deut. 1. 17.* — [f] Heb. *labia.* — [g] Heb. *anima.* — [h] Heb. *domino disperditionis.* — [i] Heb. *roboris.* — *Psal. 61. 4. & 91. 14.* — *Sup. 10. 15.* — [k] Heb. *roboris.* — *Sup. 16. 18. & 15. 33.* — [l] Heb. *verbū sive rem.* — [m] Heb. *stultitia est ei & ignominia.* — [n] Heb. *dilatat eum.* — [o] Heb. *cessare facit.* — [p] Heb. *viri.* — *Sup. 12. 13. & 13. 2.* — [q] Heb. *in manu.* — *Infrà 19. 14* — *Infrà 19. 14* — [r] Heb. *viro amicorum.*

ANNOTATIO.

1 Pro desyderio] *Id est, vir αὐθάδης, pervicax, in sensu animi sui conquiescens, aliena consilia spernens, seq; ab omnium consortio & communicatione subducens, deniq; nihil non fastidiens præ se, nihil procurat nisi pro libito.* Immiscet se] *nimirum pro desyderio rebus æquè alienis ac suis.* 2 Stolidus] *nimirum cerebrosus iste, & pervicax.* Iis quæ existunt] *id est, omnibus quæ ipsi veniunt in mentem.* 4 Scaturigo] *id est, os sapientis profundens & communicans largè sapientiam.* 6 Contusiones] *id est, sibi accersit malum: ut seq. versu.* 8 Verba susurronis] *id est, susurro apud eos quorum perniciem machinatur, se quàm maximè abjicit, Deum & homines testatur, fidem implorat, & omnibus nervis contendit ut abjectissimus esse videatur ad tegendas fraudes suas, & conciliandam fidem: ut Psalm. 10.10.* In penetralia] *id est, cor ipsum transfigunt.* 9 Frater est] *id est, alter bonorum dissipator est: propè tantumdem facit quantum helluones, nepotes, & patrimoniorum decoctores.* 14 Sustentat] *id est, erectum conservat, & consolatur in afflictionibus ejus.* 15 Possidet] *id est, ita obtinet, ut eam sibi adimi non sinat ulla ægritudine aut malo.* Quærit scient.] *si ea amplius opus habet ad sustentandum se.* 16 In lato colloc.] *id est, liberat eum ab angustia, & evehit.* 17 Justus] *id est, qui primus causam ad judices defert, justam causā videtur agere, donec audiatur adversarius & de lite cognoscatur; aut si nulla sese offert cognoscendi ratio, sors litigantes dirimat, seq. versu.* 19 Frater] *id est, fratrū offensorū iræ sunt acerbissimæ & violentissimæ: quæ non citius domari possint, quàm expugnari munita oppida; aut citius frangi, quàm vectes validissimi.* 21 Prout quisque] *id est, ut severit, ita metet. maledicentia quidem mortem, vitam verò bonus usus linguę.* 22 Consequitur bonum] *videlicet cùm inde a creatione non fuerit bonum hominem esse solum, Gen. 2. 18. ordinem autem verborum evidentiæ causa invertimus.* 24 Est enim amicus] *id est, inveniuntur amici, qui plus quàm fraternas amicitias colant: ut suprà 17.17.*

CAPUT XIX.

Integritatis laus, inconsyderatę vitæ reprehensio, divitiarum pretium, & paupertatis usus, falsitatis, elationisq; in stolidis & servis indignitas, clementia, regia authoritas, domestica mala a liberis & uxore obvententia, pigritia, obedientia, misericordia, liberorum institutio, cogitationum a Deo præstatio, beneficentia, reverentia Dei integra, fatuorum informandorum ratio, filiorum institutio, falsorumq; testium malitia & pœna exponuntur.

1 MELIOR est pauper ambulans [a] integrè, 'divite perverso labiis suis qui *quidem* est stolidus.
2 'Æquè [b] cujus non dignoscit animus quod non est bonum, ac præceps pedibus peccat:
3 Stultitia hominis pervertit viam ipsius, & 'adversus Jehovam indignatur [c] animus ejus.
4 Substantia addit amicos multos, tenuis autem ab amico suo disjungitur.
5 Testis falsitatum non impunis erit, & conflator mendaciorum non proripuit se.
6 Multi precantur faciem ingenui, & quisque amicus adhæret viro [d] munifico.
7 Omnes fratres pauperis odeo habent eum 'etiam qui amicus ejus *est*, *singuli* procul absunt ab eo: 'persequenti verbis, non adsunt.
8 'Possidet animum, qui diligit [e] se ipsum, observat intelligentiam ad [f] consequendum bonum.
9 Testis falsitatum non erit impunis, & conflator mendaciorum peribit.
10 'Nō decet stolidū oblectatio, multò minus servum

[a] Heb. *integritate sua.* — [b] Heb. *in ignorare animam non bonum.* — [c] Heb. *cor. sic deinceps.* — *Sup. 14. 20.* — *Infrà ver. 9* — [d] Heb. *domi.* — [e] Heb. *animam suam.* — [f] Heb. *inveniendum.* — *Suprà ver. 5* — *Infr. 30. 22.*

servum dominari in principes.

11 Intellectus hominis [g] longanimem efficit eum; & ornamento *est* ei, * præterire defectionem.

12 * Ut rugitus leonis juvenis, *est* indignatio regis; ut ros autem super herbam, benevolentia ejus.

13 [h] Ærumnarum causa *est* patri suo filius stolidus,* & stilla continua jurgia mulieris.

14 Domus & substantia possessio *est* [i] patria,* a Jehova autem *est* uxor intelligens.

15 * *Dedita* pigritiæ, quæ injicit altum soporem; & dolosa anima esuriet.

16 Qui observat præceptum, servat [k] se ipsum; qui spernit vias suas* supplicio affectus morietur.

17 * Mutuat Jehovæ, qui gratiosè largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi.

18 Castiga filium tuum, dum est spes; & [l] ad perniciē ejus ne condonato animus tuus:

19 * Magnus esto irarum æstu, condonando mulctam: *dicens* te, si eripias, deinde amplius [m] mulctaturum.

20 Ausculta consilio, & accipe eruditionem: ut sapias [n] tandem.

21 Multę cogitationes insunt animo cujusq;, sed consilium Jehovæ ipsum stabit.

22 * Quod summè [o] desyderet homo, *est* benignitas ipsius: at melior est pauper * viro mendace.

23 * Reverentia Jehovæ [p] vitalis est: * nam satur *præditus ea* commoratur, nec visitatur malo.

24 Abditam habet piger manum suam * in sua manica, etiam ad os non reducit eam,

25 * Si derisorem percutias, fatuus fiet astutus: & corripiendo prudentem, intelliget scientiam.

26 * Devastat patrem, fugat matrem; filius * pudefaciens, & afficiens probris:

27 * Desine, fili mi, ut auscultes eruditioni, aberrare a sermonibus scientiæ.

28 Testis nequam deridet jus: * adeò os improborum absorbet iniquitas:

29 Parata sunt in derisores istos judicia, & contusiones tergo stolidorum.

[g] Heb. *prolongat iram ejus.*
Sup. 16. 32.
Sup. 16. 14. & 15.
[h] Heb. *ærumna.*
Sup. 17. 25.
Infr. 27. 15.
[i] Heb. *patrū.*
Sup. 18. 22.
Suprà 10. 4. & 5. & 13. 4.
[k] Heb. *animam suam.*
[l] Heb. *ad mortē afficere eū: infinitivus pro nomine.*
[m] Heb. *additurum* mulctam.
[n] Heb. *in extremitate tua.*
Suprà 16. 1. & 9.
[o] Heb. *desyderium hominis.*
[p] Heb. *ad vitam.*
Infrà 26. 15.

ANNOTATIO.

1 Divite] *Eclipsis contrarii supplenda ex comparatione membri oppositi: vide Gen.* 18. 19. 2 Æquè] *id est, quemadmodum sibi male consulit qui non respicit ad pedes, ut discernet iter commodum ab incommodo; ita etiam peccat, qui animo inconsyderato fertur non secernens bonum a malo: cujus inconsyderati animi consequentia exponitur ver. sequente.* 3 Adversus Jehovam] *id est, non sibi, sed Deo attribuit casum suum; ut qui inconsyderatè offendit, arguit lapidem.* 7 Etiam qui] *id est, qui non oderunt quidem, sed tamen amicitię, quam verbis ostendunt, fructum nullum egenti afferunt: gradatio, ut Ijobi* 6. 15 *& seq. &* 19. 12. *& seq.* Persequenti verbis] *id est, quantūvis illos verbis & precibus solicitet* 8 Possidet animum] *id est, pauper & afflictus, si amat salutem suam, non propterea animū abjicit; sed patientiā possidet animam suam, Luc.* 21. 19. 10 Non decet] *id est, stolido conveniunt flagra, suprà.* 10. 13. *& servitus servo: non autem deliciarum copia, aut dominatio; quibus uti nesciunt.* 11 Pręterire defectionem] *nimirum cum aut dissimulari bona fide potest, aut ex usu & necessitate futurum est: quo argumento exempla Davidis proponuntur* 2. *Schem.* 3. 39. & 16. 10. 12 Ut rugitus] *id est, lethalis est illius indignatio, & vitalis benevolentia.* 13 Et Stilla] *id est, virum familiamq; exedit rixosa mulier, ut stillicidium lapidem.* 14 A Jehova] *singulari modo.* 15 Dedita pigritiæ] *id est, & pigri cessantes ab officio, & fraudulenti contra officium venientes, judicio Dei punientur.* 16 Supplicio affectus] *hoc verbum, quia scriptura compositum est, ita visum est reddere.* 17 Mutuat Jehovæ] *id est, Jehova beneficium pauperi collatum, fert acceptum sibi.* 19 Magnus esto] *id est, quòd si videbitur condonare pœnas meritas filio; saltem increpa gravissimè, & indignationem præ te fer in peccatum ejus, addita interminatione hac; te si eripias, id est, absolvas ab hac pœna merita, eò gravius deinceps hoc nomine castigaturum, cùm in peccatum reciderit: ut Deus fecit Exodi* 32. 34. 22 Quod summè] *id est, nihil est tantoperè expetendum homini, imprimis diviti, quàm ut ex animo benefaciat.* Viro mendace] *id est, divite beneficentiam denegante pauperibus specie, aut non ex animo conferente.* 23 Nam satur] *id est, vitam pręsentem & futuram agit beatissimè: ut Psal.* 34. 10. *& suprà* 14. 26. 24 In sua manica] *id est, piger ne tum quidem cùm opus est maximè, manū exerit in os manicæ suæ, ut operi admoveat; sed illam adeo studiosè in ea continet, ut etiam cibum in os suum inseri patienter ferat. Manicam autem reddidimus a forma gabatæ; cujus nomen per translationem videtur manicis accommodari ironicè, hîc & infrà* 26. 15. 25 Si derisorem] *id est, duobus modis instituuntur fatui ab alieno exemplo verberibus improborum, & verbis documentisq; bonorum.* 26 Devastat] *id est, filius sceleratus parentes evertit bonis: & eorum animos ita avertit a se, ut fugiant & exhorrescant ipsum.* Pudefaciens] *vide suprà* 10. 5. 27 Desine] *id est, totum te dedito doctrinæ sanctæ; ac propterea animum & cogitationem avocato a rerum sermonumq; malorum consuetudine.* 28 Adeò os] *id est, quod iste ludificatur jus, certa malitia facit; quæ ipsum totum possidet, ac velut absorbet sermones ejus, ut nihil nisi iniquitatem crepent eructentq;. Quamobrem illorum supplicium sequente versu exponitur.*

CAPUT XX

Ebriosorum, iras graves concitantium pigrorumq; vitia exponuntur: improborum probitatem sermone, & opere externo fingentium hypocrisis repudiatur; simplicitas coram Deo & hominibus commendatur; pigritiæ, falsitatis in commerciis, temeritatis, malitiæq; damna. prudentium, consiliorum usus, impietatis in parentes, subitarum opum, ultionis, falsitatis, ignorantiæ Dei, sacrilegiiq; mala a Deo & hominum judicio obvenientia, juventutis & senectutis ornamentum improborumq; fræni ostenduntur.

1 * DERISOR *est* vinum, tumultuosus potus inebrians: ideò quisquis oberrat in eo, non sapit.

2 Ut rugitus leonis juvenis, *est* terror regis; in quem excanduerit, peccaverit [a] in vitam suam.

[a] Heb. *animæ suæ.*
Sup. 19. 12.

3 [b] Ho-

3 [b]Honorificum verò *est* supersedere a lite, quisquis autem stultus *est*, immiscebit se.
4 *Qui* propter hyemem piger, non arat, mendicabit in æstate,* cùm nihil *aderit*.
5 **Ut* aquæ profundæ consilium *est* in [c] animo viri; attamen vir [d] intelligens haurit illud.
6 * Maxima pars hominum, prædicat quisque benignitatem suam: virum autem* usquequaque [f] veracem quis inveniat?
7 Continenter ambulans in integritate sua justus, *beatus est*, beati filii ejus post eum.
8 Rex * insidens solio judiciali, ventilat in *oculis suis omne malum.
9 Quis dicere possit, purificavi animum meum, mundus sum a peccato meo?
10 [g] Diversa pondera, diversæque mensuræ, abhominationi *sunt* Jehovæ æquè utraque.
11 * Actionibus suis præbeat se cognoscendum etiam puer, an purum & an rectum *sit* opus ejus.
12 *Aurem audientem & oculum videntem, Jehova fecit æque utrumque.
13 Ne diligito somnum, ut non efficiaris pauper; *aperi oculos tuos satiare cibo.
14 Pessimum *est*, ait emptor, sed cùm [i] digressus fuerit, tum se ipsum laudat:
15 Est aurum & copia carbunculorum *pretiosa*: at instrumentum [k] pretiosissimum *est* labiorum scientiæ.
16 * Cape vestem ejus, qui spopondit *pro* extraneo, & pro aliena *spondentem*, pignorare eum.
17 * Suavis est viro cibus falsitatis, sed postea impletur os ejus scrupis.
18 Cogitationibus in consilio confirmator, de prudentibus consiliis gere bellum.
19 * Revelanti arcanum, qui ambulat cum detractione, & ei qui seducitur labiis suis, ne admisceto te.
20 Maledicentis patri suo aut matri suæ,* extinguetur lucerna [l] in nigris tenebris.
21 Possessioni * acceleratæ in principio, etiam fini illius non benedicetur.
22 * Ne dicas, rependam malum,* expecta Jehovam, & servabit te.
23 Abominationi *sunt* Jehovæ [m] diversa pondera, & lances [n] dolosæ non *sunt* res bona.
24 A Jehova *sunt* gressus viri: * homo autem quid intelligit viæ illius.
25 * Tendicula *est* homini deglutire sacrum, & * post vota requirere.
26 * Ventilat improbos rex sapiens, postquam * convertit in eos rotam.
27 * *Velut* lucerna Jehovæ est anima hominis, *qua* pervestigat omnia penetralia ventris.
28 * Benignitas & fides custodiunt regem, & sustentat benignitate solium suum.
29 [o] Ornamento juvenibus *sunt* vires ipsorum, & [p] decori senibus canities.
30 [q] * Strigiles *sunt* pro malo livores, vulnus & plagæ *pervadentes* penetralia ventris.

[b] Heb. *honor.*
[c] Heb. *corde: sic deinceps.*
[d] Heb. *intelligentiæ.*
[e] Heb. *multitudo hominum.*
[f] Heb. *fidelitatum.*
1. *Reg.* 8.46.
[g] Heb. *lapis: & lapis.*
Deut. 25. 13. & 14.
Sup. 11.1. & 16.11.
Sup. 6.9. & *seq.* & 19. 15.
[h] Heb. *malũ mali: vide* Gene. 9. 25.
[i] Heb. *digressus sibi: ut* Gen. 11. 33.
[k] Heb. *pretii.*
Supr. 11.13
[l] Heb. *in nigredine tenebrarum.*
Levi. 19.18.
[m] Heb. *lapis & lapis: ut sup. vers.* 10.
[n] Heb. *doli.*
Psal. 37.25.
Suprà 16.9.
Sup. ver. 5.
[o] Heb. *ornamentum juvenum.*
[p] Heb. *decus senum.*
[q] Heb. *absterso.*

ANNOTATIO.

1 Derisor est] *Id est, vinum ita ludificatur vinolentos ut derisores & tumultuosi fiant, itaq; apud alios præbeant se se ridiculos.* 4 Cùm nihil] *id est, cùm se egentem videt, & vacuitatem solam reportat pigritiæ fructum* 5 Ut aquæ] *id est, adeò profundæ sunt hominis cogitationes, ut nemo noverit eas, nisi spiritus hominis qui est in ipso.* 1. *Corinth.* 2.11. *sed eas tamen rimatur, observat, recognoscit, & expiscatur prudens, infrà vers.* 27. 6 Usquequaque veracem] *id est, qui quantum de se prædicat, tantũdem bona fide præstet.* 8 Insidens solio] *id est, jus dicens exequutur: synecdoche.* Oculis suis] *id est, inspectionem faciens ipse, cognitionem habens, judicium ferens, & judicatum fieri curans, synecdochicè.* 11 Actionibus suis] *id est, nemo unquam sit hypocrita, aliúdve lingua aut opere simulet, & aliud gestet animo: sed inde a pueritia se totum ad veritatem & simplicitatem componat.* 12 Aurem] *ætiologia superioris versus: veritas & simplicitas (inquit) colenda est animo & sensib. nam Deus homini animum & sensus indidit, ac proinde cognoscit eos penitus: ut* Psalmo 94. 7. *& sequen.* 13 Aperi oculos] *id est, invigila rebus tuis, & bene erit tibi.* 14 Pessimum est] *id est, emptor ut merces minore comparet, linguã versat & commaculat mendaciis dicens, pessimũ est tanti facere te mercem tuam, & tantisper (quod aiunt) aginatur dum merces auferat, profectus verò sibi mercatum suum gratulatur: sed utcunque pretiosas merces comparaverit, nihil est labiis scitis & sanctis pretiosius, seq. versu. Similiter autem de venditore dicendum est: qui itidem ut emptor, res suas pluris faciendo pretium oblatum aversatur dicens, hui, tantam rem tam parvi facere? quamobrem seq. versu utrumque membrum apponitur, & aurum quo emptor merces comparat, & gemmæ quas venditor pretio accepto tradit.* 16 Cape vestem] *id est, ab eo qui leviter se immiscet negotiis alienis, & fidem suam interponit temerè, ne metuito pignus exigere: nam si temerarius est in rebus suis, non sapiet in tuis: quod vulgò dici solet, Qui sibi ipsi non sapit, nec aliis sapit: vide supra* 11.15. *neque pugnat documentum hoc cum mandato Dei,* Exodi. 22. 26. *nam illíc agitur de paupere fratre propter difficultates suas domesticas mutuante, híc autem de sponsore temerario, qui si pauper est, non potest creditoribus satisdare, ac proinde sponsio illius accepta esse: vide infrà* 22. 26. 17 Suavis est] *id est, primùm quidẽ delectat virũ falsitatis fructus: sed postea damnosus est & exitialis: ut sup.* 9.17 *& seq. &* 14. 12. 19 Revelanti] *id est, consilia ini cum sapientibus: cave a malitiosis detractoribus, & ab imperitis futilibusq; viris.* 20 Extinguetur lucerna] *id est, omni prosperitate privabitur, planè maledictus erit in hac & futura vita* 21 Acceleratæ] *id est, celeriter comparatæ: nam non possunt opes celeriter, nisi ex vanitate comparari.* 22 Ne dicas] *id est, abstine ab omni vindicta, & vindictæ studio.* Expecta Jehovam] *id est, vindictã committe Deo, dicenti, mea est ultio: Deut.* 32.35. 24 Homo autem] *id est, etsi Deus singulis hominum passibus actionibusq; moderatur, tamen infinita est hominis ignorantia, cùm non intelligat, & oscitantia, cùm non animadvertat mirificam & singularem administrationem illius.* 25 Tendicula est] *id est, laqueos mortis sibi induit quisquis Deum offendit, res ipsius aut sacras aut consecrandas avertendo, id est, tollendo quod jam illius est aut quod illi debetur retinendo.* Post vota] *id est, laborem in eo consumere, ut retineantur res votivæ & promissæ Deo; Deut* 13. 21 *&*

seq. 26 Ventilat improbos] *id est, bonus rex improbos ferre nō potest, sed quàm diligētissimè persequitur atque exterminat, ut bonus colonus paleam & acus disjungit a tritico.* Convertit in eos] *id est, excussit, velut currente rota discūtiatur grana a paleis in trituratione: de hac triturae forma vide Jeschahh.* 28. *sub finem.* 27 Velut lucerna] *id est, Deus in hominis animo accendit lucē qua res penitissimas introspiciat: ac proinde regis sapientis animo praelucet ut recognoscat improbos, terat & ventilet: vide infrà* 25. 2. & 3. 28 Benignitas & fides] *vide Psal.* 101. 30 Strigiles] *id est, mala gravissimis poenis sunt coërcendi & in officio continendi: ut equis strigosis destringendis & cogendis refractariis strigiles, calcaria, & alia ejusmodi adhibentur, ut suprà.* 10. 13.

CAPUT XXI.

Potentissima Dei administratio justissimaq́; inconsyderati animi, malè partarum opum, improbitatis, inconstantiae etiam muliebris, invidiaeq́ damna; documentorū & judiciorum usus, inhumanitatis poena, donorum vis, injustitiae, luxus, muliebrium contentionum mala cum justi administratione comparata fructibusq́ justitiae & sapientiae; superborum, pigrorum, improborum, mendacium, perversorumq́ eventa proponuntur, & omnia sapientissimo, prudentissimoq́ consilio Dei tribuuntur.

1 VT scapha in rivis aquarum, [a] animus regis *est* in manu Jehovae; quocunq; vult inclinat eum,

2 *Ut* unaquaque viâ *suâ* vir rectus *videatur* in oculis ipsius; tamen perpendit animos Jehova.

3 Exercere justitiam & jus, magis dilectū *est* Jehovae quàm sacrificium:

4 [b] Elatio *verò* oculorum, & amplitudo animi; aratio *denique* improborum, peccatum *est*.

5 Cogitationes seduli, tantùm emolumento *sunt*: omnes autem praecipitis, tantùm ad egestatem.

6 [c] Comportati thesauri lingua falsitatis, *ut* vanitas impelluntur: *qui quaerunt*, quaerunt mortem.

7 Vastitas improborum diversabitur *apud* ipsos, quia renuunt exercere jus.

8 Quisquis [d] via *suâ* volubilis *est*, is alienus *est*: purus autem, cujus rectum *est* opus.

9 Melius est habitare in angulo tecti, quàm *cum* muliere contentiosa, [e] & domo consociari.

10 Animus improbi desyderat malum, non gratiosus videtur in oculis ejus proximus ipsius.

11 Cùm mulctatur derisor, resipiscit fatuus; & cùm intelligentia imbuitur sapiens, percipit scientiam.

12 Intelligentia imbuit justum a domo improbi, qui pervertit improbos in ipsorum malum.

13 Qui obthurat aurem suam a clamore tenuis; etiam ipse clamabit, sed non exaudietur.

14 Donum in abdito, evertit iram; & munus in sinu, aestum irae vehementem.

15 Laetitiae *est* justo facere jus, contritioni verò operariis iniquitatis.

16 Homo aberrans a via intelligētiae, in coetu vitę expertium quiescet.

17 [f] Vir egens *erit*, qui amat laetitiam; qui amat vinum & [g] unguentum, non erit dives.

18 Redemptio pro justo erit improbus, & loco rectorum perfidus.

19 Melius est habitare in terra deserti, quàm *cum* muliere contentiosa & indignabunda.

20 Thesaurus desyderatissimus & unguentum *est* in habitaculo sapientis: stolidus autem homo absorbet illud.

21 Qui sectatur justitiam & benignitatem; consequetur vitam, justitiam, & honorem.

22 Civitatem potentium conscendit sapiens, ac dejicit robur fiduciae ejus.

23 Qui observat os suum & linguam suam, conservat ab angustiis animam suam.

24 Superbi, contumacis, derisoris nomen est illi; qui exercet excandescentiâ *suâ* superbiam.

25 Desyderiū pigri morte afficit eum; quia renuunt manus ejus facere *quidquam*.

26 Totum diem [h] afficitur desyderio; justus verò dat, neque cohibet *manum*.

27 Sacrificium improborum abominationi *est*; quantò magis, cùm scelerate offert illud?

28 Testis mendaciorum peribit; vir autem qui auscultat, in aeternum loquetur.

29 Obfirmat vir improbus faciem suam; rectus autem, ipse aptat viam quamque suam.

30 Nulla *est* sapientia, nullaque intelligentia, & nullum consilium; ex adverso Jehovae.

31 Equus aptatur ad diem praelii, sed Jehovę *est* ipsa salus.

[a] *Heb. cor: sic deinceps.*
Suprà. 16. 2.
[b] *Heb. efferri oculorū, &c. infinitivi pro nominibus.*
Sup. 10. 4. & 13. 4.
[c] *Heb. opus thesaurorum*
Suprà. 10. 2. & 13. 11.
[d] *Heb. volubilis est via viri, eclipsis: ut Gen.* 9. 6.
[e] *Heb. idque domo consociationis.*
Sup. 19. 13.
Sup. 19. 25.
Suprà. 17. 8. & 18. 16.
[f] *Heb. egestatis.*
[g] *Heb. oleū, ut vers.* 20.
Sup. vers. 9.
Sup. 18. 21.
Suprà 13. 4.
[h] *Heb. desyderat desyderio.*
Suprà 15. 8.
Suprà. 19. 5.
Psal. 3. 9. & 33. 17.

ANNOTATIO.

1 Ut scapha] *id est, est quidem animus omnium hominum gubernaculum; quo, velut naves in mediis aquis reguntur corpora & actiones nostrae: tamen ne ipsorum quidem regum animus ex se ipso permovetur, impellitur, inhibeturq́; sed Deus in singulorum animis veluti clavum tenet. Est autem hoc loco eclipsis relati: ut sup.* 5. 19. 3 Exercere] *id est, mavult Deus obedientiam quam sacrificium,* 1. *Schem.* 15. 22. & *Jeschahh.* 1. 10. & *sequent. Hosche.* 6. 6. & *Micae* 6. *supercilisa vero, insolens, & pharisaica improborum justitia est abominationi, sequente versu.* 4 Aratio] *id est, quicquid exarare & perficere improbi operibus suis moliuntur.* Peccatum] *ac proinde sunt exosae Jehovae : noēma.* 6 Comportati] *id est, malè parta malè dilabuntur, & suos authores perdunt ut sequente versu.* Qui quaerunt] *eclipsis verbi per* ἀναδίπλωσιν *repetendi, in scripturis frequens, ut suprà* 17. 21. & *infrà* 25. 8. 7 Vastitas] *id est, ipsi vastabuntur, peribuntq́ malo suo cum thesauris suis.* 8 Alienus est] *supple a puritate, de qua sequentibus*

tibus verbis: sic Jacobi 1.8. 9 In angulo] *id est, loco importunissimo subdio; ubi solis, ventorum, pluviæ, omnibus denique cœli iujuriis sis expositus.* 10 Desyderat] *id est, flagrat invidia, & omnibus malè cupit præterquàm sibi.* 12 Intelligentia] *id est, Deus judicia sua per se aut per administros suos perficiendo in improbis, informat bonos.* 14 Donum] *& oblatum, & acceptum.* In sinu] *ut suprà* 17.23. 16 In cœtu vitę] *id est, corruet ad mortem, in qua sistere gradum & in æternum manere compelletur.* Quiescet] *nimirum a sua aberratione, constrictus vinculis mortis.* 17 Qui amat] *id est, quisquis sybarissat, genio indulget, & luxui: ut duo exempla sequentia docent.* 18 Redemptio] *id est, in malum quod justis comparatur, improbi decidunt; & quasi justorum redemptura essent, obtruduntur malo: ut suprà* 11.8. *justi verò ab angustiis liberantur.* 20 Thesaurus] *id est, sapiens bona & ornamenta sibi abundè comparat, & conservat parta; quæ stolidus contrà abligurit.* 22 Civitatem] *id est, præstat & superat sapientia robur: ut Ecclesiastæ* 9.14. *& duobus seq.* 24 Superbi] *id est, qui superbè facit, dignus est cui publica superbiæ nota inuratur. Hanc autem interpretationem, ex fide antiquissimi codicis manu scripti de bibliotheca Illustrissimi Principis Palatini Electoris amplexi sumus.* 25 Morte afficit] *quia non advenit; ut dicitur suprà* 20.4. *contrà enim arbor est vitæ desyderium adveniens suprà* 13.12. 26 Desyderio] *tantum abest ut bona aliis largiri possit.* Neque cohibet] *nimirum ab opere, ut piger facit: ac proinde comparat in dies quod det labore suo: ut Ephes.* 4.28. 27 Cùm scelerate] *id est, scelerato animo, ut Bilhham, Num.* 23. *& rationibus sceleratis interdictisq́, a Deo; ut Maleaci* 1. 28 Testis mendac.] *id est, qui temerè mendacia pro testimonio dicit, & res incompertas inauditásque effutit.* Qui auscultat] *id est, auritus testis, etiamq́, oculatus; denique quisquis res compertas cognitasq́, testatur, synecdochicè.* In æternum] *id est, omni tempore & loco securè testari potest: figuratum dicendi genus, & hyperbolicum; ut Horatius, Serviet æternum qui parvo nesciet uti.* 29 Obfirmat vir] *id est, improbus obstinatè libidinem suam, non officium curat, & pudorem omnem abjicit: contrà verò rectus officio incumbit, neglectisq́, omnibus studiis & perturbationibus carnis honori suo consulit: metaphora a viatoribus, quorum illi tumultuariè oberrant, hi verò circunspiciunt & comparant iter suum.* 30 Ex adverso] *id est, quæ cum sapientia, intelligentia, consilióve Dei comparari possint, aut ei obsistere: ut sequentis versus exemplo demonstratur.*

Caput XXII

Fama prædicatur non opibus, sed prudentia & timore Dei comparata: juventutis institutio, divitiarum usus, superbiæ abdicatio, simplicitatis & gratiæ cura, inertiæ & scortationis malum, puerilis disciplinæ bonum, & mala ex avaritiæ studio provenientia exponuntur: deinde proposita nova doctrinæ commendatione subjiciuntur interdicta de non opprimendis infirmioribus, non adjungendis sibi iracundis, non exhibenda temeritate, neq́, movendo termino; sed diligentia ad legitimum opus adhibenda.

1 OPTATIUS est ' nomen divitiis amplis, argento & auro gratia melior.
2 'Dives & pauper inter se occurrunt, efficiente hos omnes Jehova.
3 Astutus prævidens malum abscondit se, fatui autem ' transeuntes mulctantur.
4 Præmium mansuetudinis, reverentiæq́, Jehovæ; *sunt* divitiæ & honoris, & vitæ.
5 'Aculei, laquei sunt in via perversi: qui observat animam suam, procul erit ab eis.
6 Instrue quemque puerum [a] 'pro ratione viæ ipsius; etiam cùm senuerit, non recedet ab illa.
7 'Dives in pauperes dominatur: & servus fit, qui mutuatur *a* viro mutuante.
8 'Qui seminat iniquitatem, metet molestiã: & 'virgâ excandescentiæ suæ deficiet.
9 'Bonus oculo, ipse benedicetur; qui dederit de pane suo tenui.
10 'Ejiciendo derisorem, simul exibit contentio; cessante autem litigio, etiam ignominia *cessabit.*
11 'Qui amat munditiem [b] animi; cujus inest labiis gratia, ejus amicus *est* rex.
12 Oculi Jehovæ custodiunt 'scientiam, pervertit autem res perfidiosi.
13 'Dicit piger, leo foris *est*, in medio platearum occiderer.
14 Ut fossa profunda, *est* os extranearum; qui detestationi *est* Jehovæ, corruet illûc.
15 Stultitiam alligatam animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipso.
16 'Qui opprimit tenuem, ut amplificet [c] rem suam: & qui dat diviti, tantùm ad egestatem deveniet.
17 'Inclina aurem tuam, & ausculta verbis sapientum; & [d] animum tuum adhibe ad scientiam meam:
18 Nam amœnum erit, si servaveris hęc ' in ventre tuo; *si* comparentur pariter in labiis tuis:
19 [e] *Si* fuerit in Jehova fiducia tua; & *quod* notum facio tibi hodie, etiam tu *feceris.*
20 Nónne scripsi tibi [f] præstantissima *documenta, posita* in consiliis & scientia,
21 Notum faciendo tibi quod certum est, sermones [g] veraces; ' ut referas sermonibus veritatem, missuris ad te?
22 'Ne diripias tenuem, eò quòd tenuis sit; neque conteras pauperem 'in porta,
23 Nam Jehova agit causam eorum, & rapiet rapientium eos animam,
24 Ne colas amicitiam cum [h] iracundo, & cum [i] furibundo ne congrediaris:
25 Ut non discas itinera ejus, & assumas tendiculam [k] tibi ipsi.
26 Ne sis ex complodentib' manu, ex spondentibus debita:
27 'Si non sit tibi [l] quod reddas, quare acciperet cubile tuum [m] a te?
28 Ne moveto terminum [n] antiquum, quem aptarunt majores tui.
29 Vidisti virum diligentem in opere suo? ante reges ' consistet, non consistet ante obscuros.

[a] Heb. *secundum os.*
Ijob. 4, 8.
[b] Heb. *cordis: sic deinceps.*
Sup. 15. 19.
Sup. 7. 25. *& sequenti.*
Sup. 13. 24. *&* 19. 18.
[c] Heb. *sibi.*
[d] Heb. *cor appone.*
[e] Heb. *essendo Jehovam*
[f] Heb. *ducũ verba: simile suprà.* 8. 6
[g] Heb. *veritatis.*
[h] Heb. *domino iræ.*
[i] Heb. *viro æstuum.*
Sup. 15. 18.
[k] Heb. *animæ tuæ.*
Sup. 6. 1. *&* 11. 15.
[l] Heb. *ad reddendum.*
[m] Heb. *a sub te.*
[n] Heb. *seculi Deu.* 19. 14.

ANNOTATIO.

1 Nomen] *id est fama & gloria, ut Ecclesiastæ 7.1.* 2 Dives] *ἐργασία superioris documenti: non est (inquit) bonum constans in divitiis, aut malum in paupertate positum; commeant semper, ac veluti viatores, divites in pauperum locum, pauperesq; in divitum bona transeunt, authore & dispensatore Deo: sed prudentia, mansuetudo, & reverentia Dei, duobus seq. vers. nomen & gloriam comparat, quæ omnibus illis caducis divitiis longè anteponenda est.* 3 Transeuntes] *id est, temerè & imprudenter quocunque rapit animus sese inferentes, itaquè subeuntes mala.* 5 Aculei] *antithesis superioris versus: ut prudentibus, mansuetis, reverentibusque Jehovam sunt opulentissimi honores & vita; sic contrà perversos confodiunt durissimi infamiæ aculei, & mortis laquei strangulant justo Dei judicio.* 6 Pro ratione viæ] *id est, omninò prout ad vitam piè, justè, honestè, & legitimè transigendam informandus est, in iis rebus quæ ad Dei cultum, hominum societatem, singulariaq; officia pertinent.* 7 Dives] *cujus duo genera exponuntur vers. 8. & 9.* 8 Qui seminat] *id est, ut sementis, ita est messis.* Virga excand.] *id est, ut arrogante sua indignatione flagellavit pauperes,, ita flagellabitur, & consumetur flabello iræ Dei, quod sibi improbitate sua accersiverit.* 9 Bonus oculo] *id est, misericors atque beneficus.* 10 Ejiciendo] *id est, derisore præsente litigia excitantur ad ignominiam; absente vero cessant.* 11 Qui amat] *id est, hujusmodi hominem etiam reges studiosè adjungunt sibi, non ut derisorem ejiciunt: quin etiam Deus ipse curat eum studiosissimè, seq. versu.* 12 Scientiam] *id est, scitam puritatem cordis, & gratiam labiorum.* 13 Dicit] *id est, laborem fugit, pigritiamq; fovet quibuscunque modis, & defendit eam.* 16 Qui opprimit] *id est, æquè peccant qui ex impotentiorum detrimento sua emolumenta captant, & qui beneficia quæ in pauperes jure fuissent collaturi avertunt ut ad divites transferant: proinde utrisque maledicturus est Deus.* 17 Inclina] *hortatio ad documenta hæc percipienda, a suavitate & utilitate eorum, vers. 18. & 19. & a præstantia, vers. 20. & 21.* 18 In ventre] *id est, in animo vel corde: metonymia.* 21 Ut referas] *id est, ut consulentibus te responsa certa & vera dare possis.* 22 Ne diripias] *sequentia documenta binis aut pluribus versibus ferè continentur usque ad caput 25. quia singulis suæ causæ, aut eventa subnectuntur.* In porta] *id est, in judicio, specie juris.* 27 Si non sit] *quasi dicat, qui pro alienis debitis spondet, se divitem aut certè solvendo esse profitetur: quamobrem cùm ad diem solutionis ventum est, non potest se defendere exceptione legis Exodi 22.26. sed sponsione minimè præstita ita condemnatur, quasi possit ac nolit facere: quid ergo (inquit) adeò temerarius esses? vide suprà 20.16.* 29 Consistet] *id est, dignus est qui consistat; atq; etiam in pretio erit per benedictionem Dei.*

CAPUT. XXIII.

Modestiæ apud principes adhibendæ, avaritiæ, & avarorum convictus fugiendi, stultorum conversationis omittendæ præcepta: termini non movendi, disciplinæ tradendæ & accipiendæ, zeli sancti amplectendi, sapientiæ colendæ, commessationes fugiendi, parentum colendorum & obsequio recreandorum, & meretricis aversandæ documenta proponuntur: ac postremò ebrietatis forma effectaq; traduntur.

1 QUANDO sedebis ad vescendum cum dominante, [a] diligenter consydera quid propositurus sis tibi:

2 Alioquin inderes cultellũ faucibus tuis, si [b] præditus appetentia esses.

3 Ne afficiaris desyderio cupediarum ejus: est enim cibus [c] mendax.

4 Ne fatiges te ut ditescas; a prudentia tua desiste.

5 An facies ut involent oculi tui in eas? illico non sunt: nam [d] omnino comparant sibi alas; ut aquila avolat cœlum versus, *avolant.*

6 Ne vescitor cibo maligni oculo, neq; afficitor desyderio cupediarum ejus:

7 Nam ut æstimat *te* cum animo suo, ita ille *cibus tibi æstimandus* est: comede & bibe, dicet tibi; sed animus ejus, [e] non adhæret tibi:

8 Bucceam tuam quam comederis, ipsam evomito: ubi corruperis, res tuæ *erunt* amœnissimæ.

9 [f] Audiente stolido ne loquaris, nam spernet *te* cum prudentia dictorum tuorum.

10 Ne moveas terminum [g] antiquũ, & agros pupillorum ne invadas:

11 Nam vindex eorum fortis, ipse aget causã illorum contra te.

12 [h] Adhibe ad eruditionem animum tuum, & aures tuas ad sermones scientiæ.

13 Ne subtrahas a puero castigationem: cùm percusseris eum virgâ, non morietur:

14 Tu virgâ percutito eum: & animam ejus a sepulchro eripies.

15 Fili mi, si sapit animus tuus; lætabitur animus meus, etiam ego *lætabor*;

16 Et exultabunt renes mei, loquentibus labiis tuis recta.

17 Ne æmuletur animus tuus peccatores, sed [i] reverentes Jehovæ toto die:

18 Cùm enim sit [k] merces, utiq; expectatio tua non succidetur.

19 Ausculta tu fili mi, & sape: ac incede hâc viâ *ex* animo tuo.

20 Ne sis ex ebriosis vino, ex [l] cõmessatorib. *ingurgitantibus* carne sese:

21 Nam ebriosus & comessator pauper fiet, & [m] pannunculos induit dormitatio.

22 Ausculta patri tuo qui genuit, te; neque contemnas, cùm senuerit, matrem tuam:

23 Veritatem compara; ac non vendito; sapientiæ, eruditionisq; & prudentiæ.

24 [n] Valde exultat pater justi, genitor sapientis lętatur de eo.

25 Lætetur pater tuus & mater tua, exultétq; genitrix tua.

26 Cedò, fili mi, animum tuum mihi; & oculi tui vias meas studiosè custodiant:

27 Nam fossa profunda meretrix *est*, & puteus angustus aliena:

28 Etiam ipsa ut prædator insidiatur, & perfidos inter homines adjicit.

29 Cui væ? cui eheu? cui contentiones? cui loqua-

[a] Heb. *consyderando cõsydera id quod ante te*
[b] Heb. *dominus animæ.*
[c] Heb. *mendatiorum.*
[d] Heb. *faciẽdo faciunt.*
[e] Heb. *cor nõ est tecum.*
[f] Heb. *in auribus stolidi.* Matth. 7.6.
Sup. 22.28.
[g] Heb. *seculi*
Sup. 22.23.
[h] Heb. *adduc*
Sup. 13.24. & 19.18 & 22.15.
Suprà 10.1.
[i] Heb. viros *reverentiæ Jehovæ.*
[k] Heb. *finis metonymicè*
[l] Heb. *comessatorib. carnis sibi.*
[m] Heb. *laceris.*
Sup. 19.15.
Suprà 1.8.
[n] Heb. *exultando exultat.*
Suprà 2.
Spr. 22.14.

Jeschabb. 5. 22.
° Heb. *dat.*
p Heb. *poculum: vide Levit.* 13.5.
q Heb. *itat ad rectitudines: sic Cant.* 6.19.
r Heb. *sine suo: Ephes.* 5.18.

loquacitas? cui vulnera impunè? cui rubor oculorum *est*?

30 Immorantibus apud vinum, euntibus ad investigandum °*vinum* mistum.

31 Ne respicito vinum, cùm rubescit: cùm °exhibet in poculo p colorem suum, ° continenter q movetur rectissimè:

32 r Tandem velut serpens mordebit, & ut vipera punget:

33 °Oculi tui respicient alienas, & animus tuus eloquetur perversitates:

34 Et eris ut qui jacet f in medio mari, & ut qui jacet in corona carchesii.

35 °Percutientibus me, *inquies, alii* non ægrotavi, tundentibus me non sensi: quando expergiscar, pergam, requiram istud amplius.

f Heb. *in cor de maris.*

ANNOTATIO.

1 Quando sedebis] *id est, cum principibus summisq; viris agens, judicium & prudentiam adhibeto, ut animum tuum temperes: nam hoc à convictus ratione ad omnem conversationem accommodandum est* ἀναλόγως. Quid propositurus] *id est, quem cibum sumpturus.* 2 Inderes cultell.] *id est, ipse tibi creares periculum mortis intemperantia tua.* 3 Cibus mendax] *id est, cupedia aulicæ suos homines decipiunt, quia convictus aulicus & gratia est instabilis.* 4 Prudentia tua] *videlicet hac carnali; quæ potiùs est diffidentia, cùm homo rapitur ditescendi studio.* 6 Maligni oculo] *id est, sordidi, præparci, & illiberalis viri, cui opponitur bonus oculo, suprà 22.9.* 7 Ut æstimat te] *id est, pluris facit cibum suum quàm te ipsum, ut sequentia hoc versu ostendunt: quamobrem vicissim oportet cibum illius nihili abs te fieri, ac potiùs tibi fastidiosum esse, sequen. versu.* 8 Ipsam evomito] *id est, quàm celerrimè compensato; & deinceps ab illa, velut infesta & fastidiosa, abstineto: hyperbole.* Ubi corruperis] *id est, simulac depuleris a te istum convictum & conversationem, carebis isto tædio & vives lætissimè: metaphora a re medica, in qua usus est* ἐμετικῶν, *id est, vomitum concitantium, ad levandum stomachum.* 10 Pupillorum] *id est, infirmiorum omnium, synecdochicè.* 16 Exultabunt] *id est, ex intimo animi affectu exultabo: nam renibus voluntatis sedem scriptura tribuit.* 18 Cùm enim] *id est, cùm certissimum & constantissimum præmium sit a Deo reverentibus se repositum, te quoque fiducia eadem fretum convenit in sancto zelo pergere.* 21 Dormitatio] *ex crapula & ingluvie videlicet.* 23 Ac non vend.] *id est, nullo pretio, nullave ex causa abalienato a te veram sapientiam, &c.* 26 Vias meas] *id est, quas ego doceo te: verbum autem Hebræum studiosè custodire interpretati sumus composita significatione, quia in scriptura compositum est ex volendi & custodiendi verbo.* 27 Profunda] *id est, malum est lubricum, & vix evitabile iis qui semel in illud barathrum & angustias abrepti sunt.* 29 Cui] *quæstio ænigmatica, cujus subjectio habetur vers. sequente; & documentum inde eruitur, reliqui vers. sensus est ænigmatis; quisnam est vir ille quiritat undique, suspiriosus, rixator, loquax, plagis abundans, & rubicundus?* 30 Vinum mistum] *id est, infusum quod bibatur, & temperatum ex regionis usu: ut suprà 9.2. & 5.* 31 Continenter movet.] *id est, speciem ambulantis in poculo exhibet, & fervet sua generositate atque exilit, quæ rectissima sunt generosi vini indicia.* 32 Ut vipera] *etymo sive notatione vocis adducti sic interpretamur: quia vipera non parit ova, ut alii serpentes; sed catulos justos excludit: quod indicatur hac appellatione.* 33 Oculi tui] *id est, impudicus, impurus, & perversus omnibus modis efficieris, si te dedas vino: ut proverbio dici solet, sine Cerere & Baccho friget Venus.* 34 In corona] *sive galea (ut Ammianus vocat) ubi maxima sentitur maris agitatio.* 35 Percutientibus] *id est, & eò quidem miseriorem te efficiet ebrietas, quòd tibi ipse de stupore corporis & animi gratulaberis; & (quod longè pejus est) te ipsum de industria provocabis ad continuandam & augendam lasciviam tuam.*

CAPUT XXIIII.

Maleficiorum aversatio, sapientiæ procuratio & usus, diligentia in difficultatibus alienis levandis & sapientia comparanda imperatur: afflictionum nostrarum modus, alienarum commiseratio, maleficorum instabilitas, reverentia Dei & magistratus, effectaq; reverentiæ tum publicæ tum privatæ erga nostros & exteros exponuntur: ac postremo pigri conditio figuratur.

a Heb. *viros mali: suprà,* 23.17.
b Heb. *cor: sic deinceps.*

1 NE æmulator a malignos, neque desyderato esse cum eis:

2 Nam vastationem meditatur b animus eorum, & molestiam labia eorum proloquuntur.

3 °Sapientiâ ædificator domus, & intelligentia stabilitor:

4 °Et scientiâ penetralia implebuntur, omni substantia pretiosa & amœna.

5 Vir sapiens *est* cum robore, & virum scientem fortificat virtus:

Sup. 11.14. & 15.22. & 20.18.
c Heb. *dominum scelerum.*
d Heb. *hominis stultitiæ, peccatum.*

6 Nam prudentibus consiliis geres ° tibi bellum, & salutem *comparabis* amplitudine consiliariorum.

7 °*Nimis* altæ *sunt* stulto sapientiæ: ° in porta non aperit os suum;

8 °Cogitantem malefacere, ipsum c scelestissimum vocant.

9 °Scelus d stulti *est* damnabile; abominandum verò hominis derisoris,

10 °*Si* remissè te geras, tempore angustiæ angusta *erit* virtus tua.

11 Eripe raptos ad mortem; nam a declinantibus ad necem an cohiberes te?

12 °Si dicas, en, ignoramus hoc: nonne expendens animos ipse intelliget, & ° qui custodit animam tuam ipse cognoscet, & reddet cuique secundum opus ipsius?

13 Comede fili mi, °mel, quia bonum est; & favum, dulcem palato tuo:

14 Ita cognoscito sapientiam *fore* animæ tuæ: si assecutus fueris; utiq; erit e merces, & expectatio tua non excindetur.

15 Ne insidiator, ô improbe, habitaculo justi; ne devastato accubitum ejus:

16 Nam *ut* septies °cadat justus, °exurgit tamen: improbi verò corruunt °malo.

17 Cùm cadit inimicus tuus, ne lætator; cumq; corruit, ne exultato animus tuus:

18 f Ut aspiciens Jehovæ in oculis non videa-

e Heb. *finis: ut sup.* 23. 18.
Suprà. 17.5.
f Heb. *ne videat Jehova, & malis fit in oculis ejus.*

videatur malum, & convertat ab eo iram suam *in te*,

19 Ne accendaris irâ propter maleficos, ne invideas improbis:

20 Nam non erit finis malo, sed lucerna improborum extinguetur.

21 Reverere Jehovam, fili mi, & regem; 'cum variis ne commisceto te:

22 'Nam repentè consurget calamitas eorū, & 'oppressionem istorum amborum quis novit?

23 'Etiam hæc ad sapientes *pertinent*; ' agnoscere [g] personam in judicio non *est* bonum.

[g] Heb. *vultū ut* Deut. 1. 17.

24 Dicentem improbo, justus es; execrabuntur populi, detestabuntur nationes:

25 Corripientibus verò erit amœnitas, & obveniet eis benedictio '*cujusq;* boni:

26 'Labia osculabitur, ejus ' qui respondet verba recta.

Sup. 16. 13.

27 'Apta foris opus tuum, & para illud in agro tibi: postea etiam extrues domum tuam.

28 Ne sis testis temerè contra proximum tuum, aut 'fatuum agito labiis tuis:

29 Ne dicito, quemadmodum fecit mihi, ita faciam ei; reddam isti viro secundum opus ipsius.

30 'Juxta agrum viri pigri transivi, & juxta vineam hominis [h] dementis:

[h] Heb. *defecti corde.*

31 Ecce autem, [i] assurrexerant in eo toto chamæleones: tegebatur superficies ejus urticis; & maceria ejus [k] lapidea destructa erat.

[i] Heb. *ascĕderat ille totus chamæleonibus: hypallage.*

[k] Heb. *lapidum.*

32 Quod videns ego, apposui animum meū; respiciens percepi eruditionem.

33 Pauculis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuū cubando,

34 Interea advenit, *ut* viator expeditus, paupertas tua; & egestas tua, tanquam vir [l] clypeatus.

Suprà. 6. 10. & 11.

[l] Heb. *clypei*

ANNOTATIO.

3 Sapientia] *Antithesis superiorum versuum, ad quam demonstrandam imperativo utimur.* 4 Et scient.] *id est, cùm scienter administrabitur domus, omne genus benedictionum obtinebit.* 6 Tibi] *id est, bono tuo.* 7 Nimis altæ] *id est, non potest sapientiam stultus pertingere, quæ tamen prudenti facilis est, suprà* 14. 6. In porta] *id est, in publicum consessum minimè vocatur, aut vocatus obmutescit stultitiæ suæ nomine.* 8 Cogitantem] *id est, qui vero incumbit maleficiis, publico judicio & communi consensu condemnatur.* 9 Scelus stulti] *conclusio duorum præcedentium versuum: longè iniquius ferri quæ a derisoribus & contemptoribus æqui boniq; perpetrantur, quàm ea quæ stulti committunt: quia illa omnibus abominationi sunt; hæc verò etsi reprobantur, tamen non judicantur tante atrocitatis esse. sic accipi vocem peccati ostendit antithesis; ut & peccatoris nomen, 1. Reg. 1. 21.* 10 Si remisse] *id est, nisi sedulo & proximos tuos adjuveris, duobus versibus sequentibus; & tibi consulueris in comparanda sapientia, vers. 13. & 14. tandem pessimè futurum est tibi: quapropter age, incumbe documentis quæ sequuntur.* Angusta erit] *id est, quicquid virtutis habere tibi videberis, enervabitur, eritq; nihili cùm pervadet calamitas.* 11 Raptos] *id est, iniquè oppressos.* 12 Si dicas] *quasi dicat, ne putes tibi excusationem fore segnitiæ tuæ, obductis causis ignorantiæ aut infirmitatis, quasi aut nescivéris pessimè cum illis agi, aut rationem juvandi illos atque liberandi minimè tenueris: nam Deus judex ejusmodi est, qui perpendat intima corda, optimè cognoscat, & justissimè judicaturus sit.* Qui custodit] *a malo videlicet, quo devenit proximus tuus; tu autem ab eo liberaris, ut oppressis opituleris: sic Esteræ 4. 13. & 14.* 13 Mel] *nimirum sapientiæ, de qua seq. versu.* 16 Cadat] *in afflictiones scilicet, insidiante & procurante te.* Exurgit] *id est, restituitur, & redintegratur a malo.* Malo] *id est, vel unico malo deficiunt dispereuntq;: cùm multis ac propè infinitis non frangatur justus, Ijobi 5. 12. & sequentibus.* 21 Cum variis] *id est, variantibus ac perfringentibus Dei suorumq; Principum mandata, denique deficientibus vita sua immorigera a reverentia Dei & regis.* 22 Nam repentè] *ætiologia documenti de reverentia, primùm a malo contravenientibus accessuro, hoc versu; deinde a sapientum exemplo, versu sequente.* Oppressionem] *id est, momentum, quo futurum est ut ista duo hominum genera opprimantur.* 23 Etiam hæc] *id est, nam etiam sapientes reverenter Deum & regem colunt.* Agnoscere person.] *regressio ad præceptum vers. 21. qua exponitur fructus usus; legitimus reverentiæ Dei & regis, tum in publicis officiis, usque ad vers. 27. tum in privatis.* 25 Cujusque boni] *id est, ab omnibus viris bonis.* 26 Labia osculabitur] *id est, omnes boni colent te, & sponte se subjicient tibi: vide Gen. 41. 40.* Qui respondet] *id est, qui justè judicat.* 27 Apta] *id est, primùm prospice & cura res necessarias, ut sunt quæ foris afferuntur domum: deinde per commoditatem licebit colere domum tuam, & rebus non ita necessariis incumbere quemadmodum de apibus narrat Plin. lib. 11. cap. 10.* 28 Fatuum agito] *huic verbo quod licenter a nomine ductum est & sine exemplo, novam interpretationem tribuimus; pro eo quod est, neque publicè neque privatim ita desipito, aut otium habeto a rebus tuis, ut in proximum tuum invehar is verbis, hoc & seq. versu.* 30 Juxta] *Apologus, spectans ad documentum versus 27.*

CAPUT XXV.

Officium regis in suos, & horum in regem exponitur, litigiorum modus & sermonum, reprehensionumq; commodè & modestè faciendarum & accipiendarum: usus amicitiæ, veritasq; officiorum erga amicos, & inimicos: fugiendæ detractionis & rixæ leges, boni sermonis fructus, adversitatum bonis evenientium a sceleratis indignitas, deniq; vanitas hominum honori suo velificantium, & effrænatorum proponitur.

1 'ETIAM hæc proverbia Schelomonis *sunt*, 'quæ contulerunt homines Chizkijæ regis Jehudæ.

2 'Honor Dei *est* abscondere rem, honor autem regum 'pervestigare rem.

3 'Ut cœlo altitudine, terræq; profunditate; ita animo regum non *sit* pervestigatio.

4 Ut auferendo scorias ab argento, prodit conflatori vas;

Suprà. 20. 8

5 *Ita* auferendo improbum a conspectu regis,

regis,stabilitur justitiâ solium ejus.

6 [a]Ne arrogato tibi decorem coram rege, & in loco magnatum ne stato:

7 Nam melius est [a] dici tibi,ascende huc, quàm deprimi te coram ingenuo: [*] quod vident oculi tui.

8 Ne prodito ad litigandum [*] festinanter: ut non quod facturus esses, [b *] tandem *fiat tibi*; [*]afficiente ignominia te proximo tuo.

9 [c*]Causam tuam age cum proximo tuo; sed arcanum alterius ne retegito:

10 [*]Ne probro afficiat te qui audit, & infamia tua fit [d] irrevocabilis.

11 [*]*Velut* mala aurea cum figuris argenteis, *est* verbum dictum [e*]commode.

12 [*]*Velut* monile aureum,& ornamentum ex insigni auro;*est* reprehensor [*]sapiens apud aurem auscultantem.

13 [*]Ut frigus nivale tempore messis, *est* legatus fidus mittentibus ipsum: nam [*]animam dominorum suorum restituit.

14 [*]*Velut* vapores & ventus, quibus non *adest* pluvia; *est* vir qui se jactat de dono [f] falso.

15 Longaminitate pellicitur ductor, & lingua mollis frangit [g *]osseum.

16 [*]Mel inveniens [h] comedis quod satis est tibi,ne saturatus illo evomas illud:

17 [i] Studiosè contine pedem tuum a domo proximi tui, ne saturatus tui odio habeat te.

*Luc.*14. 10.
[a] Heb.*dicere tibi magistrum aulæ, ascende huc quàm deprimere te.*
[b] Heb. *in fine ejus.*
[c] Heb.*litem tuam litiga.*
[d] Heb.*non revertatur.*
[e] Heb. *secundum modos suos.*
*Sup.*13. 17.
*Inf.vers.*25
[f] Heb.*falsitatis:sit ver.*18.
Suprà 15. 1.
[g] Heb.*ossis virum.*
*Inf.vers.*27.
[h] Heb. *comedere: infinitivus pro præsente:ut Ps.*8.2.
[i] Heb. *pretiosum habe.*

18 [*]*Ut* marculus,gladiusque, ac sagitta acuta; *est* vir testans contra proximum suum testimonium falsum.

19 [*]Ut dens fractus, & pes luxatus;*est* fiducia [k] in perfidum die angustiæ.

20 [*]Ut qui [l] imponit *sibi* vestem tempore frigoris,aut acetum nitro; ita *est* qui canit cantica apud animum malè affectum,

21 [*]Si esuriat osor tuus,ciba eum pane; & si sitiat,da ei bibendam aquam:

22 [*] Nam *velut* prunas coacervabis super caput ejus,& Jehova rependet tibi.

23 [*]Ut [m] cæcias gignit pluviam, ita vultũ indignabundum lingua [n]simulantis.

24 Melius est habitare in angulo tecti,quàm *cum* muliere contentiosa, & domo consociari.

25 *Ut* aquæ frigidæ erga animam fessam,ita auditio bona e terra longinqua *est*.

26 [*]*Ut* fons calcibus conturbatus, aut scaturigo corrupta; *est* justus qui dimovetur coram improbo.

27 Comedere mellis plurimum, non est bonum; ita perverstigare honorem suum, [o]inhonestum.

28 *Ut* civitas disrupta absque muro; ita *est* cuicunque non *est* imperium in spiritum suum.

[k] Heb.*perfidi.*
[l] Heb..*ornat se veste.&c*
*Exodi.*23.5.
*Rom.*12.20.
[m] Heb. *ventus Aquilonis.*
[n] Heb. *viri absconsionis.*
Suprà 19.13 *&* 21.9.
Sup vers. 13.
*Sup.vers.*16.
[o] Heb.non *honor.*
*Sup.*16. 32.

ANNOTATIO.

1 Etiam hæc] *Vide suprà* 1.1. Quæ contulerunt] *id est,ex variis scriptis decerpta in unum corpus redegerunt,ac fortasse ex actis publicis & commentariis rerum gestarum Schelomonis : prout sequentia apophthegmata bona ex parte ad ethicam & civilem administrationem pertinentia videntur ostendere.*

2 Honor] *id est,gloria Dei eò maximè illustris est, quod inscrutabilia sunt judicia, viæ impervestigabiles,incognita mens & consilium ejus, Rom.*11.33.*sed contra Regi nihil est tam honorificum, quàm omnia penitus introspicere,de singulis rebus cognoscere, & in lucem proferre quæcunq; ad regiam dignitatis cognitionem pertinent, quæ quanta sit docetur vers.sequente.* Pervestigare] *& notam facere sententiam suã judicando justè.* 3 Ut] *explicatio superioris documenti de officio regis,quasi dicat,infinita quodammodo esse debet regis sollicitudo & impervestigabilis de cognoscendis & sapienter administrandis rebus : neque magis ab ullo homine definiri aut circumscribi potest terminus verè regalis animi in pervestigandis rebus, quàm cœli altitudo, aut profunditas terræ comprehendi.* 6 Ne arrogato] *hactenus de officio Principis : jam de officio subditorum in principes,& aliorum in alios, Hic autem datur præceptum modestiæ: ut suprà* 23.1. 7 Quod vident oculi] *id est, quod te communis experientia, & quotidiana exempla docent.* 8 Festinanter] *id est, inconsyderatè litem suscipiendo, vel agendo.* Tandem fiat] *ex lege Deut.*19.*sub finem. Est autem hîc eclipsis ejusdem verbi,ut suprà* 21.6. Afficiente] *id est, cùm te ignominiosæ calumniæ evicerit, reumq; peregerit.* 9 Causam tuam] *id est,pro eò ac potes, abstineto à proximo in jus vocando : fraternè illum accedito, cum eo rem perficito, & honori ipsius consulito: Matth.*5.25.*&* 18.15. 10 Ne probro] *id est,ne tibi ipsi ignominiosum sit, & proximo tuo: tibi quidem, quod summo jure ac potius summa injuria proximum persequens diceris inexorabilis & implacabilis : proximo verò, quod eadem opera afficietur infamia diuturna : quorum utrunque est ab humanitate alienum.*

11 Velut mala] *id est, pretiosissimum est ac jucundissimum : quemadmodum pretiosa sunt opera ex auro & argento,figuris venustis & toris guttisq; intercursantibus distincta.* Commodè] *id est,aptè,habita temporis,loci,hominũq; ratione : ut Cicero lib.*1.*de oratore definit.* 12 Velut] *exemplum superioris documenti a specie reprehensionum.* Sapiens] *id est,prudens,consyderatus, ac non ineptus, ut ibidem Tullius loquitur.* 13 Ut frigus] *id est,tam suavis est legatus hujusmodi, quam nivarium colum vel saccus æstivo tempore ad refrigerandum adhibitus potui : quo veteres in regionibus illis calidioribus fuisse usos historiæ omnes testantur.* Animam domin.] *quæ expectatione nuntii,velut gravi æstu,prius confici videbatur.* 14 Velut] *id est, jactator chrestologus, qui montes aureos auri & argenti pollicetur & nihil efficit(ut ille Antiochus δώσων propterea nominatus) est velut nubes sine aquis : ut loquitur in Epistola Judæ vers.* 12. 15 Osseum] *id est, durissimum & rigidissimum : ut Genes.*49.14. *Hujus autem rei exempla habentur Judic.* 8.*&* 1. *Schem.* 25. 16 Mel inveniens] *documentum de legitimo usu amicitiæ per comparationem mellis : docet enim utriusq; usum suavem ac mellitum esse, abusum verò ἐμετικόν.* 18 Ut marculus] *id est,omnibus modis perniciosissimus est : ut exemplum est.*1.*Reg.*21. 19 Ut dens] *id est,amicus incertus in re incerta cernitur : ut dens fractus aut pes elisus, cùm edendum vel incedendum est.* 20 Ut qui] *id est, tristitiam dissolvit cantus ut vestes discutiunt frigus, & acetum dissolvit nitrum; & quidem dissolvit omnium maximè, quia est frigidissimum: hanc enim esse naturam nitri (quod terræ quoddam opisthium est sicco calore condensatum) docet Aristoteles lib.*4.*meteoron,caput* 6. *&* 7. *musica*

verò harmoniæ (quemadmodum etiam vini infrà 31) usum istum esse docent exempla Schaulis 1. Schem 16.24. Elischabhi, 2. Reg. 3.15. & Darii regis, Danielis 6.19. 21 Si] *id est, benefac ei qui odio pro sequitur te: Math. 5.44.* 22 Nam velut] *id est, benefaciens inimico, duo præstabis: primùm beneficiis vinces illius malum, deinde si non ipsi, saltem seres domino: quibus ex rebus hec consecutura sunt, tum quòd beneficia tua illi velut prunæ candentes valebuntur, sive ipse revocet sive obsirmet se; tum quòd Deus copiosam messem rependet tibi. Sic accommodanda esse hujus beneficentiæ consilia cum eventis ostendit membrorum inter se comparatio: nam priore benefici consilium exponitur, eventus Deo relinquitur, ac propterea reticetur, posteriore vero eventus ponitur, & reticetur consilium piorum. Est autem illud, ut gratè serant domino, etiamsi non esset ulla remunerationis, aut vitæ æternæ expectatio.* 23 Ut cæcias] *hunc ventum, quia Judæam perflat a superiore Assyriæ parte, quam scriptura Aquilonalem vocat, ita interpretamur, etsi ventus hic propriè inter Aquilonem & orientem situs est: nam scriptura non ita accuratè duodecim, sexdecim, aut triginta duos (ut nautæ) ventos observat, sed cœlum ventosque in regiones duntaxat quatuor distinguere contenta est. Hanc porrò cæciæ naturam esse ut obliquè feratur, nubilusque & pluviosus sit, docet Aristoteles lib. 2. meteoron cap. 6. unde proverbium, Ut cæcias nubes.* 26 Ut fons] *id est, indignissimum est justum ab improbo perturbari, quemadmodum amœnum fontē corrumpi fertur iniquissimè: prout cavebatur duodecim tabulis, teste Frontino de aquæ ductibus lib. 2.*

CAPUT XXVI.

Inhonora stultorum conditio, inanis maledictio, supplicii in stultum & reprehensionis leges, ejusdem importunitas & imprudentia; arrogantis, pigri, turbulenti, fallacis, susurronis, & inimici fingentis amicum conditio exponitur, cautio imperatur, suppliciumque denuntiatur.

1 UT nix æstati, & ut pluvia messi; ita non convenit stulto honor.

2 Ut avicula errando, ut hirundo volitando; ita maledictio [a] immerita [*] non adventura est.

3 Ut flagellum *adhibetur* equo, frænum asino; ita virga tergo stolidorum.

4 [*] Ne respondeto stolido secundum stultitiam ejus, [*] ne adæqueris ei tu quoque.

5 [*] Responde stolido secundum stultitiam ejus, ne sit sapiens in oculis suis.

6 [*] Quasi detruncet pedes *nuntio*; [b] ita violentiæ pœnam ebibet, qui mittit verba [c] per stolidum.

7 [*] Tollite [d] cothurnos a claudo, & sententiam *quæ est* in ore stolidorum.

8 [e] [*] Ut qui applicat lapidem balistæ; ita qui præbet stolido honorem, *facit*.

9 [*] Ut spina veniens in manum ebrii, ita *est* sententia in ore stolidorum.

10 Ut plurimùm dolore afficit omnes *ebrius*; ita [*] mercedem dans *sibi* stolidus, etiam mercedem dat transeuntibus.

11 [*] Ut canis redit ad vomitum suum, ita stolidus iterat stultitiam suam.

12 Vidisti virum sapientem in oculis suis? expectatio *est* de stolido *melior* quàm de illo.

13 Dicit piger, immanis leo *est* in via; leo *est* inter plateas.

14 Ut janua circumagitur in cardine suo, ita piger in lecto suo.

15 Abditam habet piger manum suam in sua manica, defetiscitur reducendo eam ad os suum.

16 Sapientior videtur piger in oculis suis, quàm [*] septem [f] revocantes ad rationem *ipsam*.

17 [*] Prehendit aures canis, qui transiens excandescit in lite non sua.

18 [*] Ut insaniens, qui jaculatur [g] malleolos, sagittas, & [h] lethalia:

19 Ita *est* quisquis decipit proximum suum; & dicit nónne ridebam?

20 Ut deficientibus lignis extinguitur ignis; ita cùm non *est* susurro, silet contentio.

21 Ut carbo ad prunas, & ligna ad ignem; ita vir contentiosus *est* ad accendendum litem.

22 Verba susurronis similia sunt *verbis* eorum qui sæpe numero contusi sunt; attamen ea descendunt in penetralia ventris.

23 [*] *Ut* [i] argenti scoria obducta testæ, *ita* sunt labia prosequentia, & animus malus.

24 Labiis suis alium se simulat osor, cùm in medio sui disponit dolum.

25 [*] Quando gratiosam præbebit vocem suam, ne fidito ei: nam [*] septem abominationes insunt animo ejus.

26 [*] Tegitur odium deceptione, sed revelabitur malitia ejus [*] in congregatione.

27 Qui fodit foveam, in eam decidet; & [*] qui devolvit lapidem, in ipsum revertetur *lapis*.

28 *Vir* lingua fallace odit [k] quos attriturus est, & ore [l] blando perficit impulsionem.

[a] Heb. *gratis.*
Sup. 10.13.
[b] Heb. *violentiam.*
[c] Heb. *per manum stolidi.*
[d] Heb. *crura, pro curalibus ornamentis, metonymicè.*
[e] Heb. *ut ligare, id est, qui gravem lapidem alligat quem balistæ imponat: synecdoche: est autem infinitus pro finito tempore*
Sup. 22.13.
Sup. 19.24.
[f] Heb. *reducentes rationem.*
[g] Heb. *scintillarum tela.*
[h] Heb. *mortis instrumenta.*
Sup. 22.10.
Suprà. 18.8.
[i] Heb. *argentum scoriarum: hypallage.*
Psal. 7.16.
[k] Heb. *attendendos suos.*
[l] Heb. *molli-*

ANNOTATIO.

2 Non adventura] *id est, in aërem abibit, at non incidet in eum cui immeritò maledicitur.* 4 Ne respondeto] *id est, prudentiam adhibeto in sermonibus cum stulto; & diligenter observato tum quid, quando, quomodo respondeas, tum etiam quando non respondeas,* Ne adæqueris] *id est, imiteris stultitiam ejus, & æquè stolidus habearis.* 5 Responde] *altera sententia antithetos, quando sit respondendum stulto: cui adhærent sequentia documenta; de sermonibus illi minimè committendis, & retundenda ipsius arrogantia, adimendisque cothurnis quorum nomine gloriatur.* 6 Quasi detruncet] *id est, tam sibi injuriam facit qui stolido sermones perferendos committit, quàm qui truncat nuntium. Nam neque stultus mandata, neque fractus cruribus iter institutum conficit.* 7 Tollite] *id est, ut loripedem rectè derident cothurnos induentem quibus ineptus est, & personam sive larvam abutenti detrahunt, ita etiam retegendus est, ac multò minus ferendus stolidus in superbo sermone suo; quem ille*

vel

vel maximè ridiculum, tamen tot sententiis quot verbis abundare putat. 8 Ut qui] *id est, qui stolidi personæ aut verbis honorem habet indebitum, gladium porrigit manui furiosi, & ei quodammodo arma subministrat ad nocendum, eùmque confirmat in malo: perinde ac si quis lapidem aut missile quodvis gravissimum imponeret tormento illius temerè ejaculaturus esset.* 9 Ut spina] *i. non melius utitur stultus verbis qui, quàm ebrius spinis; qui & se ipsum, & quosque obvios vino mentem abripiente ulcerat: quod sequens versus explicat.* 10 Mercedem dans] *id est plagas, quæ præmia sunt stultitiæ suæ, non tantùm sibi ipsi infligit; sed etiam eadem præmia cum aliis communicare cupit, quamvis immerentibus, ac nihil tale cogitātibus.* 11 Ut canis] *q. d. neque tamen, ut Phryx, sapit plagis; sed eodem stultitiæ subinde recidit: simile vide 2. Pet. 2. 22.* 16 Septē] *id est plurimus numerus finitus pro infinito, ut suprà 24. 16.* 17 Prehendit] *id est, malum accersit sibi, ut qui canem auribus prehensum irritat ad mordendum se.* 18 Ut insaniens] *id est, non majoris faciendus est vir fallax & circumveniens amicum suum sub specie ludicra, quàm vir furiosus planè.* 23 Ut argenti] *id est, inimicus animo speciem amici officiosi præ se ferens, similis est testæ deargentatæ scoriâ.* 25 Quando] *lex de cautione a perfidiosis.* Septem] *ut suprà vers. 16.* 26 Tegitur] *hactenus de maleficiis & cautione: nunc de pœna ad fallaces perventura.* In congregatione] *id est, palam & publicè.* 27 Qui devolvit] *sursum versus videlicet, ac velut in adversum montem.*

CAPUT XXVII.

Præfidentis gloriationis & stultorum indignationis malum, piæ amicorum reprehensionis usus, saturitatis & inconstantiæ damna, amicorum usus, filiorum officium, prudentis & imprudentis comparatio, assentatorum malum rixosæq; mulieris, consuetudinis & officiorum usus, humani vultus & animi instabilitas, stultitiæ vis indomita, & frugalitatis in re domestica præstantia exponitur.

1 NE glorieris de die crastino, quia nescis quid pariturus sit dies. (*Jacobi 4. 13 & seq.*)

2 Laudet te os extranei, non autem os tuum; alieni, non autem labia tua.

3 Gravitas lapidi *est*, & pondus arenæ; sed indignatio stulti 'gravior *est* duobus illis.

4 'Crudelitas æstuanti iræ *illius est* & exundatio iræ: & quis consistat corā invidia *illius*?

5 Melior *est* correptio manifesta, amore' occulto.

6 'Fidelia *sunt* vulnera amici' deprecanda verò oscula osoris. (*Psal. 141. 4. & 5.*)

7 Anima satura calcat favum; animæ verò famelicæ omne amarum dulce *est*.

8 'Ut avicula *quæ* errat a nido suo; ita *est* vir qui errat a loco suo.

9 Ut unguentū & suffitus lætificat animū: ita' dulcedo amici sui *quemque*, magis quàm consilium [a] proprium.

10 Amicum tuum & amicum paternum tuum ne derelinquito, 'domúmque fratris tui ne ingreditor tempore calamitatis tuæ: melior est vicinus 'propinquus fratre longinquo.

11 Sape fili mi, &' lætifica animū meum: ut 'respondere possim ei qui exprobraturus esset mihi rem *aliquam*.

12 Astutus prævidens malum abscondit se; fatui transeuntes mulctantur. (*suprà. 22. 3.*)

13 Cape vestem ejus qui spopondit *pro* extraneo, & pro aliena spondentem pignerare eum. (*suprà. 20. 16*)

14 'Ei qui benedicit amico suo voce magna manè tempestivè surgendo; maledictio imputabitur ei.

15 Stilla continua tempore imbris vehemētissimi, & mulier [b] contentiosa æquæ sunt inter se. (*suprà. 19. 13*)

16 'Abscondentium eam *quisque* absconderit ventum: ut unguentum dexteræ ipsius' proclamat, *proclamabit illa*.

17 'Ut ferrum ferro acuit *vir*, ita virum 'acuit facies amici sui.

18 Ut qui custodit ficum, comedet fructum ejus; ita qui observat dominū suum honorabitur.

19 Ut in aquis facies faciei obversatur, ita [c] animus hominis unius alteri.

20 Ut sepulchrū & perditio non satiantur; ita' oculi hominis non satiantur.

21 'Fusorium vas argento, & catinum auro; denique *adhibet* vir *rem quamque* ex [d] præscripto laudationis ejus:

22 *Sed* si contunderes stultum in mortario [e] cum mola pistillo, non recederet ab eo stultitia ejus.

23 '[f] Diligenter cognosce præsentes pecudes tuas, appone animum tuum ad greges:

24 'Nam num *est* in seculum robur, & an coronamentum futurum est in [g] quamque generationem?

25 'Simulac prodiit fœnum, & conspicua est tenera herba; colliguntor herbæ montium.

26 Agni erunt ad vestitum tuum, &' pretium agri hirci:

27 Insuper quantum satis erit lactis [h] caprini ad cibū tuum; ad cibum familiæ tuæ, & [i] victum puellis tuis.

[a] Heb. *animæ* suæ.
[b] Heb. *contentionum*.
[c] Heb. *cor hominis homini: sic deinceps.*
[d] Heb. *ore*.
[e] Heb. *in medio molarū*.
[f] Heb. *cognoscendo cognosce faciem pecudum*.
[g] Heb. *generationem & generationē*.
[h] Heb. *caprarum*.
[i] Heb. *vitā*.

ANNOTATIO.

3 Gravior est] *Id est, minus ferri potest ut sequens vers. exponit.* 4 Crudelitas] *q. d. omnia illius studia neque modum neque finem habent, donec ipsum authorem perimant. Ijobi 5. 2.* 5 Occulto] *id est otioso, cessante ab amicitiæ officiis.* 6 Fidelia sunt] *id est, tutū est, ac proinde expetendū, ut amicus ab amico reprehendatur etiam gravissimè: quod hyperbolicè significatur vulnerum appellatione.* Deprecanda] *quia sunt insidia & ad perniciem spectantia: ut habentur Joabi exempla 2. Schem. 3. 27. & 20 9.* 8 Ut avicula] *id est, qui temerè sedes mutat, & conditioni suæ non acquiescit, sed nova consilia suscipit non benè explorata voluntate Dei & vocatione sua; is non magis sapit aut cōsulit sibi quàm avicula.*

9 Dulcedo] *id est, suavis consiliorum communicatio: sic accommodari dulcedinis vocem consiliis in scriptura receptum est: ut Psal. 55.15.* 10 Domúmque fratris] *videlicet potiùs quam amici domum, qui omni tempore diligit: ut suprà 17.17. & 18.* 24 Popinquus] *id est, qui præsto semper est & velut ad manum, ut difficultates tuas sublevet.* 11 Lætifica] *sapientiâ animi tui & prudentiâ instituens in honestate vitam: quibus modis liberi sunt parentibus lætitiæ & honori: suprà 10.1. & 23.24. & sequentibus.* Respondeam] *id est, tua ipsius vita confirmem, quam bene functus sim officio parentis boni.* 14 Ei qui] *id est, assentator fallax, qui officia sua singulis momẽtis fingit & prædicat, maledictus est: hîc enim assẽtatio uno simulati officii genere describitur synecdochicè.* 16 Abscondentium] *id est, nulla ratione potest cohiberi malum istud, aut ignominia contineri, quin pervagetur in aures omnium; citius ventum pugno detinueris, aut odorem unguenti compresseris, ne ad alios perferatur, quàm ignominiam hanc averteris ne latè diffundatur.* Proclamat] *id est, tanta vi se prodit, ac si quis clamet: metaphora. Est autem hîc eclipsis ejusdem verbi, ut suprà 21.6.* 17 Ut ferrum] *id est, amicus amici consuetudine præsentiâque informatur, augescitque, ac veluti acuitur.* Acuit] *metaphora similitudinem accommodans, cujus habetur affinis altera, Genes. 4.22.* 19 Ut in aquis] *id est, animus quidem hominis indicatur vultu: sed tamen ita multiplex est & instabilis vultus, ut tantùm quodammodo internoscere possit alter animum alterius; quemadmodum in aqua fluctuante atque instabili imago faciei humanæ variis & contortis modis tantùm effingitur.* 20 Oculi hominis] *id est, concupiscentia oculorum, sive animus oculis utens administris: synecdoche.* 21 Fusorium vas] *hic versus cum sequente conjungendus est hoc sensu: est sunt singulis rebus & instrumentis usus, suáque ad usũ adhibendi ratio: purgantur aurũ & argentũ suis modis, omnia denique humana arte suo justo & laudato usui aptantur; sed stultum purgandi, aptandi, informandique nulla ratio est.* 23 Diligenter cognosce] *id est, rei tuæ familiari atque domesticæ industriâ & diligentiâ adhibeto coràm.* 24 Nam num] *id est, putarésne opes tuas tibi velut affixas esse, neque posse amitti unquam a facultate tua? imò verò lubricæ sunt & fluxæ, quantumvis magnæ atque gloriosæ: propterea convenit te diligentiam in conservandis illis & administrandis adhibere, idque coràm; non autem segniter in aliena opera conquiescere.* 25 Simulac] *exemplum præceptorum domesticorum a re rustica, cujus fructus seq. versibus exponitur.* 26 Pretium agri] *id est, copiosissimè sobolescent, atque adeò suppeditabunt pretiũ comparandi agri & amplificandi possessiones tuas.*

CAPUT. XXVIII.

Conscientiæ effectus; improborum publica & privata instabilitas, judiciáque perversa; integritatis in paupertate & obsequii fructus, usuræ, improbitatis, arrogantiæ, & affinis administrationis eventa; resipiscentiæ & timoris Dei commodum; tyrannidis conditio, homicidarum aversatio, frugalitatis & diligentiæ studium benedictionibus junctum; corrupti judicii, subitarum divitiarum, filii contumacis, præsidentis viri, maleficorumq; eventa in privata & publica administratione exponuntur, & contrà.

1 FUGIUNT improbus *quisque*, nemine persequente: justi autem *sunt* similes juveni leoni confidenti.

Levit 26. 17. & 36. & Deu. 28. 7. & 25.

2 [a] Ubi defectione laborat regio, multi *sunt* principes ejus: ubi autem homo *est* prudens & peritus, ita prorogat *principatum Princeps*.

[a] Heb. *in defectione regionis.*

3 Vir pauper qui opprimit tenues, *similis est* pluviæ everrenti, adeò ut desit cibus.

4 Qui derelinquunt legem laudant improbos; at qui observant legem, miscent *prælia* cum illis.

5 Homines [b] dediti malo non animadvertunt jus; quærentes autem Jehovam animadvertunt omnia.

[b] Heb. *mali.*

6 Melior est pauper ambulans [c] integrè; quàm perversus viarum alterâ, quamvis sit dives.

[c] Heb. *in integritate sua, quàm. perversus duabus viis.*

7 Qui custodit legem, filius est prudens; qui autem se consociat comessatoribus, ignominia afficit patrem suum.

suprà. 13.22

8 Qui auget substantiam suam usura & fœnore, gratiosè largituro tenuibus congregaverit eam.

9 Qui avertit aurem suam ab audienda lege, etiam oratio ejus abominationi *est*.

10 Qui seducit rectos in viam malam, in foveam suam ipse decidet; integri verò possidebunt bonum.

suprà. 26.27

11 Sapiens videtur in oculis suis vir dives, sed tenuis prudens perscrutatur eum.

supra 11.10

12 Exultantibus justis amplus est ornatus; [d] erectis autem improbis pervestigatur homo.

[d] He. *surgẽdo autẽ improbos: sic infrà ver. ulmo.*

13 Qui tegit defectiones suas, non prosperabitur; qui verò fatetur & derelinquit, afficietur misericordia.

14 Beatus homo, qui admodum pavet jugiter; qui autem obdurat animum suum, ruet in malum.

suprà. 14.16

15 Ut leo rugiens & ursus discursans, *est* dominator improbus in populum tenuem.

16 Antecessor carens [e] omni intelligentia, & multus oppressionibus *decurtabit*: qui *autem* odit quæstum, prolongabit dies.

[e] Heb. *intelligentiis.*

17 Homo oppressus propter sanguinẽ [f] hominis; ad foveam usque fugiat, ne sustentanto eum.

[f] Heb. *anima*

18 Qui ambulat integrè, servator: qui verò perversus est [g] altera viarum, corruat [h] in ea.

suprà. 24.18

[g] Heb. *duabus viis ut suprà. vers. 6*

[h] Heb. *in una*

19 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo: qui verò sectatur *homines* vanos, satiatur paupertate.

suprà 12.10

20 Vir [i] optimæ fidei amplus *est* benedictionibus; at præceps ad ditescendum non erit impunis.

[i] Heb. *fidelitatum.*

suprà. 20.21.

21 Agnoscere [k] personam non est bonum: nam propter bucceam panis deficeret vir.

[k] Heb. *vultũ*

suprà. 18.5. & 24.23.

22 Accelerat ad substantiam *parandam* vir malignus oculo, sed ignorat inopiam obventuram sibi.

suprà. 20.21

23 Qui corripit hominem ut [l] sequatur me gratiam consequetur potiùs, quàm [m] qui blanditur linguâ.

[l] Heb. *post me.*

[m] Heb. *qui mollit linguam: ut suprà. 2.16.*

24 Qui

24 Qui[a] diripiens patrem suum aut matrem suam dicit, non est defectio; socius est viro [a] interfectori.

25 [o]Amplus animo suo, miscet contentionem: qui autem confidit Jehovæ, pinguis efficietur.

26 Qui confidit [p]animo suo, est stolidus; qui autem ambulat [q] sapienter, is eripiet se.

27 Ei qui dat pauperi, non erit egestas; occultans verò oculos suos, amplus erit maledictionibus.

28 Erectis improbis abscondit se homo; sed pereuntibus illis augentur justi.

[a] Heb. corruptori: ut Exod. 12.23 supra 13.10. [o] Heb. latus. [p] Heb. corde. [q] Heb. in sapientia. supra. ver. 12

ANNOTATIO.

2 Ubi defectione] *sensus est; cum in Republica aut reges principésque viri aut populus, aut utrique simul desciscunt ab officio suo; frequentes mutationes oriuntur: sed ubi aut utrique simul in officio permanent, aut ab una tantùm parte, principum populariúmve, unus aliquis vir prudens & peritus sua authoritate utrósque aut certè partem alteram moderatur, status manet diuturnior. Exemplum vide 2. Schemu. 20. 16. & sequentib.* 4 Miscent prælia] *id est, non tantùm damnant, sed etiam re ipsa obluctantur.* 5 Quærentes] *id est, spirituales judicant omnia, 1. Corinth. 2. 15.* 6 Viarum altera] *id est, dextera aut sinistra; sive ea quæ per excessum discedit ab integritate, sive ea quæ per defectum aberrat; ut omnis virtus duobus extremis vitiis circumclusa est: sic infrà ver. 18. viarum nomen accipitur synecdochicè.* 7 Legem] *id est Dei parentúmque doctrinam, quos obsequio suo honorat: ut suprà 10. 1.* 10 Foveam suam] *nimirum quam ipse aliis paravit; ac proinde bonum, quod ab aliis avertere tentabat, minimè obtinebit.* 11 Perscrutatur eum] *non ex specie tantùm judicat, ut dives facit; sed etiam ex doctrina Dei insipientiam divitis præsidentis optimè potest cognoscere. q. d. dives non se ipsum, sed res suas scrutatur; & se ex illis æstimat: prudens verò, etiam si pauper sit, & se ipsum scrutatur & divitem.* 12 Exultantibus] *id est, ubi imperium est penes justos, beati sunt omnes, & omni ornamentorum genere cumulati: dominantibus autem improbis nemo res suas securè possidet, aut ipse securus est; sed vi & fraude etiam res penitissimæ perquiruntur, ut prædæ sint improbis: vide ver. ultimo.* 14 Pavet] *i. sero pavore ad confessionem peccati sui, & ad fugam ac resipiscentiam illius semper abducitur: ut dixerat versu præcedente, ex quo hic pavor circumscribendus est.* 15 Ut leo] *id est, tyrannus in populum tenuem infirmúmque grassans, leones & ursos feritate sua superat.* 16 Decurtabit] *eclipsis contrariis, ut dictum est Genes. 18. 19.* 17 Homo] *id est; nemo homicidæ miseretor, aut privatè publicéve foveto: ut Genes. 9. 6. & Exod. 21. 14.* 18 Qui ambulat] *exornatio superioris præcepti per antithesin.* 21 Nam propter] *id est, qui semel in judicio fines integritatis transilit, postea nulla reverentia aut honestate retinetur: sed corrumpere judicia non dubitat spe levissimi emolumenti.* 22 Malignus oculo] *ut suprà 23. 6.* 23 Ut sequatur me] *i. documenta Dei, quæ ego trado.* 24 Diripiens patrem] *id est, filius contumax, qui parentum facultates intervertens reprehensiones ludificatur, tam reus est capitalis criminis quàm si homicida esset. Deuter. 21. 18.* 25 Amplus animo] *id est, qui sibi, ac non Jehovæ fidit, suscipiet rixas, quibus tandem conficietur: pius verò conquiescens in Deo, ditatur Dei benedictionibus; vide suprà 11. 25.* 27 Oculos suos] *nimirum a paupere.*

CAPUT XXIX.

Contumaciæ ruina, publicæ & privatæ administrationis effecta, corruptionis, assentationis, defectionis, negligentiæ in judiciis, ludificationis, stultitiæ, inhumanitatis, stoliditatis, inclinationis ad res falsas, & contra eventa exponuntur: integritatis verò, fidei, correctionis privatæ & publicæ fructus; indulgentiæ, iracundiæ, superbiæ, maleficii perpetrati, aut dissimulati, infidelitatis, impietatísq; & contrà effecta ostenduntur.

1[a] VIR qui sæpius correptus obdurat cervicem, repentè confringetur ita ut non sit curatio.

2 Cùm augentur justi, lætatur populus: cùm autem dominatur improbus, suspirat populus.

3 Vir amans sapientiam, lætificat patrem suum: qui autem consociat se meretricibus, perdit substantiam.

4 Rex judicio stabilit regionem, [b] vir autem oblatis muneribus serviens destruit eam.

5 Vir qui blanditur amico suo, rete pãdit contra pedes ejus.

6 Defectioni cujusque inest [c] tristis tendicula; justus autem cantat & lætus est.

7 Cognoscit justus causam tenuium, improbus non animadvertit ut cognoscat.

8 Homines [d] derisores [e] inflammant urbem: at sapientes avertunt iram.

9 Vir sapiens qui disceptat cum viro stulto; sive commoveatur, sive rideat, nulla tamẽ est quies.

10 Homines sanguinarii [f] oderunt integrum: recti autem quærunt ipsum.

11 Totum spiritum suum profert stolidus: at sapiens [g] ponè reprimit eum.

12 Dominatoris attendentis verbo falsitatis, omnes ministri sunt improbi.

13 [h]Rudis & industrii qui inter se occurrũt, illuminat oculos amborum Jehova.

14 Regis qui judicat [i] fideliter tenues, ipsius solium in perpetuum stabilitur.

15 Virga & correptio dat sapientiam, at puer permissus sibi pudefacit matrem suam.

16 Cùm crescunt improbi, crescit defectio: justi verò casum eorum vident.

17 Castiga filium tuum & quietem afferet tibi; dabit etiam delicias animæ tuæ.

18 Cùm non est visio, nudatur populus: qui autem observat legem, ô beatum illum.

19 Verbis non castigatur servus, qui intelligens tamen non respondet.

20 Vidisti virum præcipitem verbis suis? expectatio est de stolido melior quàm de illo.

21 Qui

[a] Heb. vir correptionũ. suprà. 11. 10 & 28. 28. suprà 10. 1. & 15. 20. [b] Heb. vir oblationum. [c] Heb. mala: ut Genes. 40. 7. [d] Heb. derisionis. [e] Heb. sufflãt. i. sufflãdo inflammãt, synecdochicè. [f] Heb. animam ejus: sic infrà 24. [g] Heb. in posteriore. suprà 14. 33 & 15. 2. [h] Heb. pauperis & viri industri arum. [i] Heb. in fide suprà 20. 28. & 25. 5 suprà 13. 24 & 22. 15. & 23. 13. & 14. Psal. 91. 8. Malachi 3. vers. 19. & sequentib. Sup. ver. 15. suprà 26. 12

21 'Qui delicatè educat a pueritia servũ suũ, [k] tandem erit orbus liberis.

22 [l] Iracundus miscet cõtentionem: & [m] furibundus multus *est* defectione.

23 Elatio hominis deprimit eum, depressum autem spiritu sustentat honor.

24 'Qui partitur cum fure, odit se ipsum: *&* qui execrationem audiens non indicat.

25 '[n] Trepidus homo *sibi* ponit tendiculam: qui autem confidit Jehovæ, in edito collocatur.

26 'Multi quærunt faciem dominantis: verùm a Jehova *est* jus [o] uniuscujusque.

27 Abominationi *est* justis vir [p] iniquus, & abominationi improbo rectus via.

[k] Heb. *in fine suo.*
suprà 15.18
[l] Heb. *viri iræ*
[m] Heb. *dominus* '*æstuæ*.
suprà 15.33 *&* 18.12. *Luca.* 14.11.
[n] Heb. *trepidatio hominis; hypallage.*
[o] Heb. *viri.*
[p] Heb. *iniquitatis.*

ANNOTATIO.

3 Perdit substantiam] *Id est, se & facultates omnes, synecdochicè; ac proinde tristitiam parentibus affert suprà 5.9. & sequentibus.* 5 Rete pandit] *id est, perinde facit ac si insidiaretur vitæ: ut Jeschahh. 3. 13.* 6 Defectioni cujusque] *id est, suum cuique peccatum tandem malum & tristitiam affert: qui autem sibi bene sunt conscii & justitiam colunt, pacem & gaudium possident.* 7 Non animadvertit] *id est, negligit.* 9 Vir sapiens] *id est, quocunque modo sapiens conetur stultum corrigere, nihil efficit tamen; sed ille inquieto animo permanet.* Commoveatur] *sapiens videlicet, hoc est severè, aut jocosè agat, nihil amplius præstat.* 10 Oderunt] *ideóque aversantur; cùm recti contrà requirant, quia amant, ut eum adjungant sibi.* 11 Eum] *nimirum animum suum. i. continet quicquid habet in animo, ut suo tempore & loco proferat.* 13 Rudis &] *id est, duo sunt in hac vita hominum genera, alii rudes, imperiti & idiotæ sunt, ac velut pauperes animi facultatibus; alii verò callidi & fraudulenti: cúmque & humanæ societatis & privatorum negotiorum ratio postulet ut inter se occurrant; videndum est utrique ut coram Deo gerant res suas, & integrè ambulent; qui idem vitam utrique contulit, & adhuc præsentem lucem commodat.* 16 Cùm crescunt] *expositio quomodo filius sibi permissus pudefaciat parentes: malitia enim (inquit) cum ætate crescit, si flagris non expellitur: unde consequitur defectio, & postremò ruina miserabilis.* 18 Visio] *id est doctrinæ Dei ex lege & prophetis prædicatio.* 19 Verbis] *utiliter, hoc est, nuda verborum castigatione non emendatur servus surdum agens, ac proinde hero non obsequens.* 21 Qui delicatè] *id est, qui servo indulget, dominum comparat sibi & familiæ suæ: qui tandem vel ipsos liberos extrudat miserè, aut etiam enecet. Hanc interpretationem ex R. Jehuda aliis prætulimus: cujus exemplum est in Jarobhhamo, & compluribus regibus Jisraëlis.* 24 Qui partitur] *id est, in se ipsum injurius est non tantùm qui committit scelus, verùm etiam qui commissum dissimulat: vide Levit. 5.1.* 25 Trepidus homo] *id est, non securus de benevolentia Dei: vide suprà 28.14.* 26 Multi quærunt] *id est, meritò quidem adeuntur judices; sed inprimis adeundus est Deus, in cujus manu est animus regis suprà 21.1.*

CAPUT XXX.

Agur piorum fidem in Christum & abnegationem sui proponit ex verbo Dei: precationem adhibet de iis rebus quæ ad animum & corpus pertinent: detractione interdicit, reproborum genera explicat: deinde species insatiabiles, incognitas, hominibus intolerabiles, sapientes, & invictas in exemplum proponit: omnesq; ad humilitatem & modestiam hortatur.

1 'VERBORUM Aguris filii Jake 'cõportatio: 'dictũ viri de Ithiele, 'de Ithiele inquam & Ucale *sit*.

2 'Nam brutus sum 'ex *quo* vir *sum*, nec *est* intelligentia 'hominis mihi:

3 Neque didici sapientiam, aut 'scientiam sanctorum novi.

4 'Quis ascendat cœlos & descendat? quis colligat ventũ pugillis suis? quis liget aquas suo pallio? quis stabiliat ullos fines terræ? 'quod *est* nomen hujus, & quod nomen filii ipsius? si noveris?

5 'Totus sermo Dei purgatissimus *est*, scutum est recipientibus se ad ipsum.

6 Ne adjicito ad verba ejus; ut non corripiat te, '*néve* mendax esto.

7 'Duo peto abs te; ne prohibeas a me, [a] tantisper dum vivo.

8 'Vanitatem & rem [b] 'mendacem longè amove a me: 'paupertatem aut divitias ne des mihi; ale me cibo demensi mei:

9 Ne 'saturatus ementiar ac dicam; quis *est* Jehova? néve pauper factus furer, denique [c] abutar nomine Dei mei.

10 'Ne [d] insimules servum apud dominum suum; 'ne maledicat tibi, & reus peragaris,

11 'Generatio *est* *quæ vel* patri suo maledicit, & matri suæ non benedicit;

12 Generatio munda in oculis suis, quamvis [e] a sorde sua non sit abluta:

13 Generatio cujus oculi quàm elati sunt, & cujus palpebræ extollunt sese:

14 Generatio cujus dentes *sunt* gladii, & cujus molares cultri, ad consumendum pauperes e terra, & egentes ab hominibus.

15 Præter hirundinem '*cui* duo sunt [f] rami, 'præbe præbe; tria sũt insatiabilia, *imò* quatuor non dicentia ohe:

16 Sepulchrum, & [g] 'occlusa vulva; terra non satiatur aquis, & ignis non dicit ohe.

17 'Oculum qui subsannat patrem, aut spernit obedientiam matris; effodient corvi vallis aut comedent eum [h] juvenes aquilæ.

18 Tria ista occulta a me, imò quatuor hæc non novi:

19 Viam aquilæ in cœlo, viam serpentis in rupe; viam navis in alto mari, & viam viri in 'virgine.

20 Ita *est* via mulieris scortantis: 'comedit, deinde abstergit os suum; tum dicit, non sum operata iniquitatem.

21 Sub tribus commovetur terra; imò sub quatuor, '*quæ* non potest ferre:

22 Sub servo, cùm regnat; & stulto cùm satur est cibo:

23 Sub exosa, cùm maritatur; denique *sub* ancilla, cùm hæres efficitur heræ suæ.

Psal. 12.7. *&* 18.31.
Deut. 12.32.
[a] Heb. *cùm nondum morior.*
[b] Heb. *mendacii.*
Deut. 8.10. *& seq. &* 32.15. *& seq.*
[c] Heb. *prehendam nomen.*
[d] Heb. *lingua offendas*
[e] Heb. *ab excremento, sive stercore.*
suprà 12.17.
[f] Heb. *filiæ, ut Gene.* 29.22.
[g] Heb. *occlusio vulvæ.*
[h] Heb. *filii aquilæ.*

24 Qua-

24 Quatuor ista parva terræ ; tamen sunt sapientia, apprimè sapientia:
25 Formicæ populus [i] infirmus; quæ comparant æstate cibum suum:
26 *Mures montani, populus invalidus; disponunt in petra domum suam:
27 Rex non *est* [k] locustis, tamen procedunt confertę omnes:
28 *Aranea *manibus prehendit, quæ *est* in palatiis [l] regalibus.
29 Tria ista [m] bene procedunt, imò quatuor bene ambulant:
30 Vetus leo robustissimus inter bestias, qui non retrogreditur metu cujusquam:
31 *Accinctus lumbis *equus*, aut caper: & rex, * [n] in quem nemo insurgit.
32 *Si stultus fuisti efferendo te ; sive cogitasti; *manum ori imponito:
33 *Nam ut pressura lactis educit butyrum, & pressura nasi educit sanguinem ; ita pressura irarum educit litem.

[i] Heb. *non robustus. supra 6.6.*
[k] Heb. *locustæ, tamen procedit, &c. Enallage numeri.*
[l] Heb. *regis.*
[m] Heb. *bene faciunt progressum, bene faciunt ambulando.*
[n] Heb. *non surgere contra ipsum.*

ANNOTATIO.

1 Verborum] *Hoc caput non esse Schelomonis evincunt inscriptio, scribendi forma, & petitio ipsa ver. 7. & sequentibus. Hac enim inscriptione docetur author fuisse Agur filius Jake, cujus mentionem alibi in scriptura fieri non meminimus. Est autem proverbiis Schelomonis hoc caput adjunctum propter argumenti similitudinem, & brevitatem ipsius.* Comportatio] *id est, collecta documentorum, quæ ex Aguris verbis decerpta sunt & coacervata: ut infrà 31.1. quod Hhebræa voce, ut polysema est, planè significatur eadem ratione qua verbum alterum est adhibitum suprà 25.1. Continentur autem hoc capite documenta primùm spiritualis vitæ, usque ad vers. 7. deinde præsentis, usque ad 10. ac postremò miscella documenta & observationes.* Dictum viri] *id est, hæc est sententia, tum Aguris Prophetæ, tum virorum omnium qui aguntur spiritu Dei: quam debent constituere apud se, de expectatione Christi & salutis suæ.* De Ithiele] *id est Christo Deo, qui nobis præsens est, & per quem omnia possumus: nam Ithiel vox est composita ex tribus partibus, quasi dicas, mecum Deus fortis, ut Himmanuel, Jeschahh. 7.14. Ucal verò similiter nomen est factum a verbo quod significat posse: ut his duabus appellationibus moneerentur pii de sui sanctificatione per Dei præsentiam & potentiam infinitam in Christo: prout quinque sequentibus versibus exponitur. Tantùm hoc observandum est ex vocali brevi & puncto quod Grammatici vocant Daghesch confectam esse vocalem longam in prima syllaba prioris vocabuli. Repetitionis porrò causa non obscura est, nimirum amplior declaratio præcedentis nominis, hoc modo: Ac meritò quidem pii in Christo gloriari debent, tum quia idem est Deus & homo, adunata hypostaticè natura Dei cum natura nostra in ipso ; tum quia omnis potestas data est ipsi in cœlo & terra ad perficiendam salutem nostram. Hæc prior est documenti spiritualis confirmatio a persona Christi. Sunt autem hujus spiritualis documenti partes duæ: una, de summa salutis nostræ, quam singuli fideles debent extra se in Christo ponere, usque ad versum 5. altera, de ratione illius salutis participandæ verbo, ver. 5. & 6.* 2 Nam] *altera confirmatio superioris propositionis a natura nostra: quia a natura nihil scimus eorum quæ ad salutem pertinent, duobus ver. & nihil possumus extra Christum, ver. 4.* Ex quo vir sum] *id est, inde ab ortu meo.* Hominis] *id est, quæ primùm fuit in homine antequam obbrutesceret, ac proinde in homine inesse deberet.* 3 Scientiam sanctor.] *id est, salutis & vitæ æternæ, quò soli sancti perveniunt.* 4 Quis] *supple alius quàm Ithiel. Jam confirmat ab imbecillitate nostra q. d. neque scimus viam salutis, neque possumus ex nobis ipsis cognoscere: nam salutis fons apud Deum est supra omnes cœlos; non potest autem quisquam cœlos conscendere, ut cognoscat viam salutis nostræ, & descendens ad nos afferat: deinde subjungitur his verbis gradatio elegantissima ad evincendam infirmitatem nostram: quid dico (inquit) neminem in cœlos ascendere? imò ne ventos quidem in aëre, ac ne aquas quidem inferiores gubernare, postremò ne terræ quidem ipsius quam calcamus, finem tantillum stabilire potest: qui ergo ascenderet homo & expiscaretur voluntatem Dei? & quis alius hæc faceret nisi Ithiel & Ucal, id est, Christus omnipotens, Propheta, Sacerdos, & Rex noster; vide Joan. 3, 13.* Quod est nomen] *q. d. expone si vel de nomine saltem, id est levissimè, a natura possis eum cognoscere, qui hæc omnia præstat in rebus creatis, & in nobis quoque præstiturus est; qui & author sit salutis quam expectamus, & eam de cœlis ad nos afferat: hæc verò non naturæ sunt bona, sed gratiæ munera: caro & sanguis non revelat ista, sed Pater qui est in cœlis, Matthæi 16.17. nemo novit filium nisi pater, neq; patrem agnoscit quisquam nisi filius, & cui voluerit filius revelare. Matthæi 11.27.* 5 Totus sermo] *altera pars documenti spiritualis de ratione salutis consequendæ: in qua spectantur duo; unum a Deo, nimirum verbum salutis, & efficacitas Spiritus, hoc ver. alterum a nobis, nimirum fides & obsequium integrum, ver. sequente.* 6 Neve mendax] *id est, ne minuito, aut mutato de veritate illius quicquam; quod mendacii est.* 7 Duo] *ad vitam spiritualem & corporalem pertinentia, usumq; ejus legitimum; ut ostendunt duo sequentes versus: sic orare nos docuit Christus altera parte orationis suæ, postquam preces exposuit ad gloriam Dei pertinentes; ut hactenus Propheta regnum Dei in nobis explicavit.* 8 Vanitatem] *i. remitte nobis peccata nostra, & ne nos inducas in tentationem; sed libera nos a malo.* Mendacem] *id est, alienam a verbo veritatis: ut suprà ver. 6.* Paupertatem] *quod dixit Christus, panem nostrum quotidianum, &c.* 9 Saturatus] *ut Deut. 8.10.* 10 Ne insimules] *i. pacem & amicitiam cum quibusq; vel tenuissimis colito, & concordiam inter omnes foveto.* Ne maledicat] *id est, Deum imploret contra te, qui miserorum patronus est & vindex: Exod. 22.23.* 11 Generatio est] *sequentes sententiæ ferè sunt tetracola. Hac autem prima quattuor improborum genera describuntur: pervicaces, hypocritæ, superbi, & calumniatores inhumani.* 15 Cui duo sunt rami] *id est, quæ bisulcam habet linguam, itaque binis ramis sanguinem indesinenter sugit, ex quibus etiam præciso ore veluti siphonibus defluit sanguis, ut loquitur Plinius lib. 32. cap. 10.* Præbe] *id est, indesinenter sugentes & sanguinē attrahentes, tam aperto studio quasi loquerentur.* 16 Occlusa] *videlicet ne concipiat q. d. quæ semen injectum minimè continet.* 17 Oculum] *id est, filium immorigerum, aut parentibus iniquum in malam rem condemnabit Deus.* 19 Virgine] *id est, lupa perfrictæ frontis, quæ se post maleficium virginem impudenter asserit & pro intacta venditat: quomodo accipiendum esse sequens versus ostendit.*

20 Comedit]

20 Comedit] *id est, perpetrato maleficio ita se obfirmat quasi integra esset a viro: euphemismus res obscœnas honestiis verbis exprimens.* 21 Quæ non potest.] *nimirum quin commoveatur. q. d. quatuor hæc sunt apud homines intolerabilia.* 26 Mures montani] *quos Græci chœrogylios sive arctomyas vocant, quibus abundare Syriam testatur Hieronymus ad Suniam & Fretelam. Hujus sententiam nunc demum amplectimur, & reponendam esse judicamus Levit. 11. & Deut. 14. pro eo quod diximus cuniculum: idque maximè hac ratione adducti quod cuniculum leporini generis esse omnes vident, & arenosa potius loca quàm petrosa perfodere.* 18 Aranea] *de cujus solertia vide Plinium lib. 11. cap. 24.* Manibus] *id est, pedibus, qui utrinque ita constituti sunt ut patula hominum manus, ad tractanda fila, & escam retibus suis deprehendendam.* 31 Accinctus lumbis] *id est, equus edoctus militiam, sternax, pugnax, & generosus, de quo Ijobi 39. 22. & sequentibus. Hanc autem interpretationem etymo vocis & argumento adducti aliis prætulimus.* In quem] *vide suprà 12. 27.* 32 Si stultus] *sensus est; ista quæ modò diximus se efferant per nos licet: sed virum Dei nolo altum loqui aut sapere.* Manum] *id est, contineto sermones tuos: proverbiale dictum, ut Ijobi 29. 9.* 33 Nam] *id est, stulto sermone tuo litem accenderes, & tibi malum accerseres.*

CAPUT XXXI.

Rex docetur cavere a mulieribus & a vino, justitiamq; diligenter colere: deinde instituitur ut bonam uxorem a Deo expetat, & encomium illius describitur.

1 VERBORUM Lemuelis regis comportatio, quibus erudiverat ipsum mater ipsius.

2 Quid *dicam*, fili mi? ecquid fili uteri mei? & quid fili votorum meorum?

3 Ne dedito fœminis robur tuum, & vias tuas facientibus ut deleantur reges.

Deut. 17. 17

4 Absit regibus, ô Lemoel, absit regibus bibere vinum; & dominatoribus desyderiũ potus inebriantis:

5 Ut non cùm biberit obliviscatur statuti; & mutet jus [a] ullorum afflictorum.

[a] Heb. *filiorum afflictionis.*

6 Date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo:

7 Bibat ut obliviscatur paupertatis suæ; & molestiæ suæ non sit memor amplius.

8 Aperi os tuum pro muto, in causa omnium [b] qui jam traduntur excidio.

[b] Heb. *filiorum excidii: simile Psal. 79. 11.*

9 Aperi os tuum, judica [c] justè; causam age pauperis & egentis.

[c] Heb. *justitiam.*

10 Fœminam [d] strenuam quis inveniet, cùm [e] longè superet carbunculos pretium ejus?

[d] Heb. *roboris.* *suprà. 12. 3.*

[e] Heb. *lõginquius est carbunculis.*

11 Confidit ei [f] animus mariti ejus, & spolia non deficiunt.

[f] Heb. *cor.*

12 Afficit eum bono, non autem malo; omnibus diebus vitæ suę.

13 Quærit lanam aut lina, conficitq; pro voluntate manuum suarum.

14 Est similis navibus [g] negotiatoriis, e longinquo advehit cibum suum.

[g] Heb. *mercatoris.*

15 Et surgens dum adhuc nox *est*, dat [h] escam domui suæ, & pensum puellis suis.

[h] Heb. *prædã: ut Psal. 111. 5.*

16 Cogitat agrum & accipit eum, de fructu manuum suarum plantat vineam.

17 Accingit robore lumbros suos, & confirmat brachia sua.

18 Ipsius gustantis bonum esse mercimonium suum, non extinguitur noctu lucerna.

19 Manus suas immittit ad verticulum, & manus ejus tenent fusum.

20 Volam suam pandit pauperi, & manus suas extendit egenti.

21 Non timet familię suæ a nive: nam tota familia ipsius vestitur penulis duplicibus [i].

[i] Heb. *diploidibus, quas Latini notarunt appellatione lenæ.*

22 Cadurca parat sibi, xylinum & purpureum *est* vestimentum ipsius.

23 Notus est in portis maritus ejus, considens cum senioribus regionis.

24 Sindonem conficit ac vendit, & cingulum *quod* tradit negotiatori.

25 Robur & decor *est* vestitus ejus, & ridet [k] ad tempora sequentia.

[k] Heb *ad diẽ posterum: synecdocbe.*

26 Os suum aperit [l] sapienter & doctrina benignitatis insidet linguæ ejus.

[l] Heb. *in sapientia.*

27 Speculatur [m] rationes familiæ suæ, cibũque pigritiæ non comedit.

[m] Heb. *ambulationes.*

28 Assurgentes filii ejus beatam prædicant eam, maritus ejus similiter laudat eam.

29 *Dicens*: multæ [n] fœminæ fecerunt strenuè tu verò [o] superas omnes illas.

[n] Heb. *filiæ.*

[o] Heb. *ascẽdis supra omnes eas.*

30 [p] Fallax *est* gratia & vana pulchritudo, mulier reverentia Jehovæ *prædita*, ipsa laudem comparat sibi.

[p] Heb. *falsitas gratia, & vanitas pulchritudo.* *1. Petr, 3. 3. & sequentib.*

31 Date ei de fructu manuum ejus, & laudent eam in portis facta ejus.

ANNOTATIO.

1 Verborum Lemuelis] *id est, quę Schelomo prius ad se a matre habita monimentis literarum tradidit cùm rex esset: nam etsi mutatum est Schelomonis nomen, & servatis tantùm literis posterioribus nomen alterum a matre inditum, non dubium est quin illa auditis promissionibus Dei Schelomoni puero, hoc nomine facto gratulata sit, eùmque informarit in futura administratione regni. Formatum est autem nomen Lemuel sive Lemoel ver. 4. a blanda matre per aphæresin primæ litteræ de nomine Schelomonis, & adjectione nominis El quod est Deus fortis, significátque Lemuel eum qui Dei fortis est.* Comportatio] *ut suprà 30. 1.* Mater ipsius] *Bathschebahh certior facta de institutione Dei, ut manifestũ est ex 1. Reg. 1. 13. Continentur autem his verbis primùm Exordium 2. versu, deinde genera documentorum duo, unum de administratione publica & rebus eò pertinentibus, usque ad vers. 10. alterum œconomicum, inde ad finem usque.* 2 Quid dicam] *exordium* ἐξ ἀπορίας, *id est, a dubitatione: quæ sermonis qui mox subjicitur, gravitatem demonstrat evidentissimè.* Votorum meorum] *id est, pro quo non desino nuncupare vota Deo, quem unicè diligo* 3 Ne dedito] *prius genus documentorum*

ποντι-

πολιτικῶν continens partes duas; unam, eorum a quibus cavendum est, quinque versibus; alteram, eorum quæ sunt præstanda in tota administratione, vers. 8. & 9. Facientibus] *id est, fœminis, quarum causa sæpe domus, oppida, & regna universa deleta sunt.* 4 Bibere vinum] *avidè & voluptariè, ut sequens membrum ostendit, & ætiologia versus proximi,* 6 Date] *id est, ei qui præ anxietate & amaritudine animi propè est ut pereat, vinum dandum esset ut exhilaretur animo & obsit nemini, si quando dare oporteret: concessio duobus versibus.* 7 Paupertatis] *id est mali, synecdochicè.* 8 Aperi] *altera pars documentorum πολιτικῶν ut dictum est in versum 1.* Pro muto] *qui suam causam agere & se defendere non audet vel potest: synecdoche.* Qui jam traduntur] *id est, miseros versantes in præsentissimo vitæ discrimine justè vindicato, ut sequens versus imperat.* 10 Fœminam] *altera pars documentorũ, continens encomium mulieris alphabetico ordine exaratum: quo videtur Bathschebahh Schelomonem filium præmonuisse, tum ut studiosè observaret quam sibi uxorem adjuncturus esset, tum ut sollicitè rem suam cõmendaret Deo & assiduis precibus piam uxorem exoraret, quam sola benevolentia Jehovæ offerre potest, non autem homo sua industria consequi: suprà. 18, 22. & 19. 14. Sunt autem hujus encomii partes tres: exordium, hoc versu; propositio sive descriptio strenuæ mulieris, usque ad vers. 29. & conclusio, inde ad finem usq;.*
11 Confidit] *descriptio mulieris strenuæ a corpore & spiritu: corporalis administratio continet duo mẽbra; unum, officii erga virum suum, alterum erga familiam totam: quæ duo prolepticè hoc versu posita sequentibus exponuntur usque ad versum 25.* Spolia non defic.] *id est, tam circunfluit bonis omnibus familia ejus quàm milites spoliis expugnata urbe, aut hoste superato.* 12 Afficit eum] *de officio in virum.* 13 Quærit lanam] *de officio domestico in familiam totam.* Lina] *id est, materiam quamlibet opificii, in quo se familia exerceat.* 16 Et accipit] *id est, dato pretio comparat, quem colat.* De fructu] *id est, ex lucro manibus facto.* 17 Accingit] *i. ut aliis pensum tribuit, sic ipsa quoque est in opere.* 18 Non extinguitur] *id est, vigilantiam & diligentiam adhibet operi.* 20 Volam suam] *id est, de fructu laboris sui cum egentibus liberaliter communicat.* 23 Notus est] *id est, studium ipsius perspicitur etiam in ornamentis viri decoris & convenientibus dignitati ejus: sic enim accipiendum esse versum hunc commonstrant antecedentia & consequentia.* 25 Robur & decor.] *alter locus encomii de cõstitutione animi sermonũmque, & ratione quam mulier sancta servat tota vita sua.* Ridet] *hoc est, nihil est anxia aut solicita de rebus venturis, sed freta bona conscientia se comparat in omnem eventum, & ab imminentibus malis, adeóque morte secura est: quæ securitas ferè ridendi verbo exprimitur, ut Ijobi 39. 10. & 25.* 28 Assurgentes] *i. sapiente hac administratione sua laudem sibi comparat, quæ sequentibus versibus conclusionis loco proponitur.* 29 Multæ] *conclusio laudativa, ut dictum est suprà in versum 10. Sunt autem laudationis loci sumpti a comparatione, primùm administrationis aliarum mulierum, hoc versu; deinde ipsarum personarũ inter se, versu sequente.* 31 Date ei] *id est, tribuite ei laudem quam officiis suis promeretur.* In portis] *id est, palàm, & publica consensione omnium.*

ECCLE-

ECCLESIASTES.

Argumentum.

LIBER Ecclesiastæ professionem continet, qua Schelomo ductus spiritu Dei voluit coram Ecclesia ejus testificari seriam resipiscentiam suam, & instituere omnes in via veritatis. Propterea exponit primùm rationem studiorum suorum & institutæ vitę, deinde observationem omnium earum occupationum quibus se homines dedunt, & impias cogitationes quibus se implicant, ac postremò multiplicem administrationem tum inconstantissimorum hominum, tum Dei sapientissimi: quę omnia (hac una excepta administratione Dei) omnino vanitatis damnat, administrationem Dei asserit, homines ad publica privataq; humanitatis officia & pietatis revocat, mortem & judicium Dei rebellantibus denuntiat, & in officio confirmat pios.

CAPUT I.

Sapiens omnis humani studii laborisq; vanitatem in hac vita summam esse docet, tum propter hominum ipsorum, tum propter rerum vanitatem de quibus laborant: & ab experientia sua hoc argumentum confirmat de iis rebus quæ in scientia & cognitione positæ sunt.

a Heb. animę Ecclesiasticæ: sic deinceps.
b Heb. vanitatum: vide Genes. 9. 25. sic deinceps.

1 ERBA a Ecclesiastis filii Davidis, regis, Jeruschalaimis.

2 Vanitas b vanissima, inquit Ecclesiastes, vanitas vanissima; istà omnia *sunt* vanitas.

3 Quid emolumenti *est* homini, ex toto labore suo quo laborat, sub sole?

c Heb. generatio abit & generatio advenit.
d Heb. oriatur ipse ibi.
e Heb. circuiens circumiens.
f Heb. spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.
g Heb. properando.

4 c Generatio una abit, & altera advenit: quamvis terra in seculum permaneat;

5 Ortusque sol, postquam occiderit sol, iterum ad locum suum aspiret, d ubi oriatur:

6 Properet ad meridiem, & circumeat ad Aquilonem, e conversatione sua circumiens properet f aër, & secundum circuitus suos revertatur aër:

7 Omnia flumina properent ad mare, nec tamen mare impleatur; quocunque loci flumina properant, eòdem revertantur g properè.

8 Singulæ res istæ fatigantur, non posset quisquam eloqui; non satiaretur oculus videndo, neq; impleretur auris auditu.

9 Id quod fuit, idem *est* quod futurum est, & id quod fit idem *est* quod fiet, neq; *est* quidquam novi sub sole.

10 Est aliquid *de* quo dicitur, aspice hoc, novum est; *quod* jam fuit per secula, h quod fuit ante nos.

h Heb. ab ante nos.

11 Non *est* memoria de prioribus: etiamq; de posterioribus quæ futura sunt, non erit de ipsis memoria apud *illos* qui erunt in posterum.

12 Ego Ecclesiastes, cùm essem rex super Jisraëlem Jeruschalaimis;

13 Applicans animum meum ad disquirendum & ad explorandum sapientiam de omni eo quod fit sub cœlis (hæc est occupatio mala quam dedit Deus filiis hominum, ut occuparent se in ea)

14 Vidi omnia facta quę fiunt sub sole; quod ecce, ista omnia *sunt* vanitas & afflictio spiritus:

15 Perversum non posse corrigi, & defectū non posse i in numerum venire.

16 Locutus ego cum k animo meo dicendo; ecce, ego amplificavi & adjeci sapientiā supra omnes qui prę fuerūt ante me Jeruschalaimis, & animus meus l percepit multum sapientiæ & scientiæ.

17 Adjeci quoq; animum meū ad cognoscēdum sapientiam, & scientiam m omnis insaniæ & stoliditatis; cognovi etiam hoc esse afflictionem spiritus.

i Heb. numerari.
k Heb. corde. sic deinceps.
l Heb. vidit.
m Heb. insaniarum.

ANNOTATIO.

1 Verba] *Totus hic liber didascalicus est, constans ex duobus potissimùm documentis: unum est, de vanitate studiorum omnium mundi, quibus homo se addicit natura duce; alterum, de stabilitate pietatis & reverentię Dei supra omnem mundum: quod posterius pluribus locis hìc illic inculcatum copiosè tandem sub finem libri explicatur. Præfigitur autem toti huic operi inscriptio, qua Schelomo consilium suum in hac scriptione, tempus, & locum explicat. Nam cùm se ipsum animam, id est personam Ecclesiasticam nominat* apertè

apertè consilium & tempus definiuntur, quo hæc verba ab ipso fuerunt habita: consilium quidem, ut abjuraret sceleratam vitam suam inde a defectione (de qua 1. Reg. 11. pessimè traductam, ut resipiscentiam profiteretur, & solenni hoc scripto reconciliatus haberetur cum Deo & cum Ecclesia, abs qua fuerat abstentus; ut loquuntur patres: tempus verò, quia hæc a Schelomone tum demum scripta sunt, cùm a Deo reprehensus esset, & resipisceret, ætate jam provecta, & comparata rerum tam multatum quæ hoc libro continentur longa experientia: ut observatum est 2. Chronic. 11. 17. Cùm autem nominat Jeruschalaima, Ecclesiam Dei intelligit, in qua tum hos sermones habuit, & cui traditos in sempiternam memoriam literis consignavit. Quamobrem sive Ecclesiastem interpretemur, id est, sermonem in Ecclesia habentem, ut pœnitentes faciunt; sive Ecclesiasticum, id est, de integro Ecclesiæ adunatum; non magni interest: quia duo hæc conjuncta sunt inter se, pœnitere in Ecclesia, & in eam recipi. Illa autem studiorum humanorum vanitas tractatur primùm γενικῶς, propositis rebus quæ tum in cognitione, tum in usu versantur, duobus primis capitibus, deinde verò κατὰ μέρος, id est, particulatim sive membratim, ab exemplis singularibus ad scientiam & usum pertinentibus, inde a cap. 3. Cæterùm hujus capitis reliquæ partes sunt tres: prima est, propositio summa de vanitate, vers. 2. & 3. quæ etiam repetitur in conclusione libri; secunda, confirmatio propositionis a nostra ipsorum vanitate & studiorum nostrorum, a ver. 4. ad 12. tertia, confirmatio a singulari ipsius Schélomonis observatione & experientia; quæ reliquo hoc capite studio scientiæ, deinceps verò aliis capitibus studio aliarum rerum accommodatur. 2 Ista omnia] de quibus deinceps acturus est in hoc argumento. 3 Sub sole] id est, in hac vita, quid est quod homo suo labore possit efficere? 4 Generatio] subjectio ad præcedentem quæstionem. quasi dicat, nihil profectò emolumenti humanitus potest homini accedere duabus de causis: una, a natura hominis, cùm ipse homo vanitati subjectus sit & celerrimè decedat, quatuor versibus: imò quamvis non decederet, tenuior tamen est quàm ut ea ipsa quibus operam dat vel absolutè eloqui, vel mente possit comprehendere, vers. 8. altera, a natura rerum in quibus occupatur homo, vers. 8. & seq. Quamvis] amplificatio vanitatis humanæ per comparationem aliarum rerum quæ in natura sunt; quarum hæ perstant, aliæ verò etsi ad tempus disparent, tamen in statum suum pristinum revertuntur perpetua sua conversatione. quasi dicat, homo rerum omnium res vanissima est: nam neque immotus permanet, ut terra; sed momento deficit: neque postquam semel abiit revertitur, ut alia faciunt de quibus tribus seq. sed semel mortuus ad vitam hanc nunquam revertitur. In seculum] hominis vani comparatione: hoc enim κατά τι, non simpliciter est accipiendum, ut apparet ex Psal. 102, 27. & 2. Pet. 3. 10. 5 Ad locum suum] id est, ad orientem: periphrasis, vide Psal. 19. 6. & 7. 6 Properet] id est, perpetuo motu agitetur, & per cunctas res meabilis totóque mundo consertus ultrò citroq; commeet: ut loquitur Plinius lib. 2. cap. 5. & 38. 7 Quocunque loci] id est, aquæ in mare profluentes iterum ad eadem principia remeens; sive nubibus liquore egresso in sublime, & ex sede aëris coacto in liquorem genitis (ut ex Aristotele legendum est apud Plinium lib. 2. cap. 42.) sive aquis se mutuo implexu jungentibus terræ, & per venas illius discurrentibus, siphonumq; modo emicantibus: qua ratione manifestum est quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant, finésq; suos transiliant: ut loquitur idem Plin. lib. 2. cap. 65. Revertantur] a mari in quod influunt. 8 Singulæ res] nimirum in quibus laborat homo sub sole: altera causa vanitatis, ut observatum est in vers. 4. Fatigantur] perpetua sui agitatione, ac proinde sua infirmitate in vanitatem abeunt, vers. 2. metalepsis. Non posset] id est, priùs emoriatur homo & ipse vanitati cedat, quàm possit rerum istarum vanitatem sermone complecti, sensibus percipere, aut mente comprehendere. 9 Id quod fuit] exornatio superioris documenti de fatigatione & vanitate rerum omnium; tum a naturali earum corruptione, generatione, mutatione, ortu, & interitu, duobus versibus; tum a perpetua earum oblivione vers. 11. Sensus est: res istæ, facta, & eventa eadem sunt quidem specie tenus, sed mutantur in dies individua (ut vocant) singularia: sive ut paucis dicamus, omnia sunt eadem specie; sed differente numero, factisq; & eventis variis. 10 Est aliquid] id est, nihil est, quantumvis videatur novum, & inauditum sit, quod non semper fuerit antehac, aut certè aliquo tempore præcedente. 12 Ego Ecclesiastes] tertia pars: confirmatio singularis, ut observatum est suprà in vers. 1. sub finem. Cùm essem rex] ac proinde potentia, opibus, & facultate plus valerem quàm alii omnes ad ista exploranda: ut ipse loquitur infrà 2. 7. & 12. Ponuntur autem deinceps singularia capita earum rerum quas Schelomo se observasse & explorasse confitetur, ad confirmandum locum de rerum istarum omnium vanitate. Quamobrem nos ea suo queq; loco notabimus. 13 Applicans] primum caput observationum Schelomonis, de rebus scientia & cognitione comprehensis, historicis atque ethicis. Historicarum autem genera duo ponuntur, physica sive naturalis historia, & gesta: incubui (inquit) comparandæ cognitioni rerum naturalium & gestarum; sed deprehendi tandem, ut res ipsas, ita earum cognitionem vanam esse, homini laboriosam, & ad regnum cœlorum inutilem. Eo quod fuit] sive naturæ ordine productum, ut 1. Reg. 3. & 4. sive extra ordinem a Deo aut rebus creatis effectum. Mala] id est laboriosa & molesta, ut postea interpretatur, vers. 14. 14 Ista omnia] tum res, factaq; ipsa, tum accurata istorum pervestigatio natura duce, ac non præeunte verbo Dei & percipiente fide. Vanitas] duo de his rebus earumq; scientia hoc loco prædicantur: unum, quòd ipsæ per se vanæ sunt, neque salutem nobis regnúmque cœlorum afferunt: alterum, quòd magis animos humanos torquent & affligunt: quorum prius vers. sequent. posterius vers. 16. & 17. explicatur. 15 Perversum] id est, totam hanc peritiam & pervestigationem rerum adeò vanam esse, ut ne minimam rem quidem contortam corrigere, aut perditam repræsentare possit; nedum cœlestem vitam subministrare. 16 Locutus] transitio a physica ad observationem ethicam, de qua hoc & sequente versu. 17 Sapientiam] id est, ethicam sive moralem doctrinam, quæ in sapientia vitam informat, & de stultitia monet, eámque fugiendam docet: periphrasis disciplinæ moralis. Etiam] ut de historica notitia dictum vers. 14.

Caput II.

Sapiens vanitatem rerum humanarum docet ab incerto illarum usu, quem se expertum fuisse confitetur: itaq; ostendit primùm vanitatem lætitiæ quam ex usu vel maximarum commoditatum perceperat; deinde humanæ illius sapientiæ cum stultitia comparatæ; ac postremò imbecillitatem hominis in bono suo fruendo aut transferendo pro voluntate sua; quia omnia pendent ex œconomia Dei.

1 DEINDE quia multitudini sapientiæ inest multū indignationis; & qui auget scientiam, auget dolorem:

2 Dixi ego cum [a] animo meo, agedum, miscebo *vinum* [b] læte; fruere igitur bono: sed ecce, etiam illud *est* vanitas.

3 De risu dico, insanus est; & de lætitia, ecquid facit?

4 Exploravi animo meo, ut [c] continuarem potationem in carne mea(idq; animum meum ducens in sapientia ipsa) & [d] amplecterer stoliditatem: usq; dum vidi utrum *hoc* bonum sit filiis hominum, quod facturi sint sub cœlis numero dierum vitæ suæ.

5 [e] Maxima opera feci; ædificavi mihi domos, plantavi mihi vineas:

6 Paravi mihi hortos & pomaria; in quibus consevi arbores [f] quasque fructiferas:

7 Paravi mihi piscinas aquarum, ad irrigandum illis nemus [g] ferax arborum:

8 Comparavi servos & ancillas, & vernę fuerunt mihi; etiam possessio armentorū & gregum multa fuit mihi præ omnibus qui fuerūt ante me Jeruschalaimis:

9 Congessi mihi etiam argentum & aurū, & peculium regum ac provinciarum; comparavi mihi cantores & cantatrices, deniq; delicias filiorum hominis, symphoniam [h] & quidem omnimodam:

10 Ita magnus fui & auxi *ista* plus quàm ullus qui fuerat ante me Jeruschalaimis; etiā sapientia mea peristante mihi.

11 Cùm autem quidquid expetiverant oculi mei non sepofuissem ab eis, non cohibuissem animum meum ab ulla lętitia; sed animus meus lætaretur ex omni labore meo, & hoc [i] cessisset in partem meam ex omni labore meo:

12 Respexi ego ad omnia opera mea quæ fecerant manus meę; & ad laborem quem [k] laboriosè feceram: ecce autem, ista omnia *sunt* vanitas & afflictio spiritus; ut non *est* emolumentum sub sole.

13 Quamobrem converti me ego ut aspicerem sapientiam, & [l] omnem insaniam ac stoliditatem: (quid enim *facturus esset* homo qui [m] sequeretur eum regem? id quod jam [n] factum est.)

14 Vidi quidem ego esse emolumentum sapientiæ præ stoliditate, ut *est* emolumentum lucis præ tenebris:

15 Sapientem ipsum, *ut* cui *sunt* oculi in capite; stolidum autem in tenebris ambulare: sed agnovi similiter ego eventum eundem evenire omnibus istis.

16 Propterea dixi ego cū animo meo; secundum eventum stolidi etiam mihi, mihi eventurum est: cur ergo sapuero ego tum amplius? & dixi cum animo meo hoc quoque esse vanitatem.

17 Nam non erit memoria tum [o] sapientis tum stolidi in seculum; quandoquidem quæ jam sunt, diebus adventuris ea omnia oblivioni traduntur: ecquî moritur sapiens ipse cum stolido?

18 Itaq; odi hanc vitam; quia malū videretur mihi hoc opus quod fit sub sole: nam hæc omnia *sunt* vanitas & afflictio spiritus.

19 Odi etiam ego omnem laborem meum, quem ego elaboro sub sole; quòd relicturus sum eum homini qui futurus est post me:

20 Et quis scit utrum sapiens futurus sit an stolidus, qui dominaturus est in omnem laborem meum quem elaboravero & quem [p] sapienter comparavero sub sole? etiam hoc vanitas *est*.

21 Quapropter ego averti me, destituendo spe animum meum; de isto omni labore quem elaboravi sub sole:

22 Siquidem est homo cujus labor *confectus sit* sapientia, scientiaq;, & ęquitate; homini autem qui non laboraverit in illo, tradit illum *in* partem ipsius: hoc quoq; vanitas *est*, & malum magnum.

23 Nam quid superest illi homini ex omni labore suo & ex afflictione animi sui, qua ille laboravit sub sole?

24 Cùm omnibus diebus illius adfuerint dolores, & indignatio occupationi ejus; ne nocte quidem quieverit animus ejus? etiam hoc vanitas *est*.

25 Non *est* bonum penes hominem; ut comedat, bibat, efficiatq; ut [q] animus suus fruatur bono ex labore suo: etiam hoc vidi ego a manu Dei ipsius esse.

26 (Nam quis [r] frueretur *eo*, & quis [s] confestim frueretur præterquam ego?)

27 Homini enim qui bonus *videtur* in conspectu ipsius, *Deus* dat sapientiam & scientiam cum lætitia: peccatori autem dat occupationem ad congregandum & ad congerendum, ut tradat ei qui bonus *videbitur* in conspectu [t] suo. Etiam illud vanitas *est*, & afflictio spiritus.

[a] Heb. *corde sic deinceps*
[b] Heb. *cum lætitia: & vide bonum.*
[c] Heb. *ut protraherem in vinum.*
[d] He. *ut prehenderem.*
[e] Heb. *magnificavi opera mea.*
[f] He. *cujusque fructus.*
[g] Heb. *pullulans arboribus.*
[h] Heb. *& symphonias.*
[i] Heb. *fuisset pars mea.*
[k] Heb. *laboraveram faciendo.*
[l] Heb. *insanias.*
[m] Heb. *veniret post.*
[n] Heb. *fecerunt: personale pro impersonali: ut Jobi.* 7.3.
[o] Heb. *ipsi sapienti cum stolido.*
[p] Heb. *sapuero* comparando.
[q] Heb. *videat anima sua bonū.*
[r] Heb. *comederet.*
[s] Heb. *festinaret* fruendo.
[t] Heb. *Dei ipsius: antecedens pro se & relativo suo.*

ANNOTATIO.

1 Deinde quia] *Hunc versū quia transitum facit a scientia & cognitione animi ad usū corpori animoq; communem, a superiore capite ad secundū transtulimus. Sensus enim est: cùm animadverterē non historicam scientiam modò, sed ethicam quoq; humanitus nunquam hominem explere, sed si tota vita nihil velit aliud agere (ut ait Tullius lib. 3. de oratore) ipsa tractione & quæstione quotidie ex se gigni aliquid quod cum desidiosa delectatione vestigetur, & agitatione rerum sit infinita cognitio, laborem alium ex alio nectens, aut deniq; fastidium afferens; tum retuli me ad observationem commoditatum omnium quæ ad hanc vitam pertinere videbantur, & exploravi si quid tandem earum usus præstaret homini. Sunt autem hujus capitis mēbra tria: unum est, de usu commoditatum ad hanc vitam pervenientium, usq; ad vers. 13 alterum, de usu sapientiæ*

pientię ad vitam transigendam pertinentis, inde usque ad vers. 19. tertium, de jure sive facultate percipiendi ex se bona & commoda hujus vitæ, aut ea in alios arbitratu suo transferendi, ad finem usque. 2 Miscebo vinum] verba hominis se ipsum ad hilariter agendam vitam cohortantis. Ponitur autem unum genus commoditatis, quo homines hilarantur: sed synecdochicè comprehenduntur omnia, de quibus deinceps agitur suo ordine. Hic enim consilium, deinde factum vers. 4. & sequentibus; postremò eventus vers. 11. & 12. proponitur: quæ omnia prolepticè hi duo versus continent: quem ordinem Schelomo ferè in sequentibus observavit, priore loco rei veritatem, posteriore judicium carnis explicando, ut infrà 3.17. 3 Dico] id est, nunc demum statuo, humano risu lætitiaq; expensa quæ de rebus istis percipitur. Insanus est] id est, hominem malè sanum arguit: metonymia. Ecquid facit] hoc est, quid emolumenti affert tandem? 4 Animum meum] id est, cùm nondum defecissem a reverentia Jehovæ, quæ caput est sapientiæ, sed me ipsum adhuc in cultu illius externo continerem: sic infrà vers. 10. Sensus est, adhuc integro statu religionis & reipublicæ, sivi me delabi in istas delicias, iisque ita inescari ut paulatim in Dei & mei ipsius oblivionem traducerer. Stoliditatem] id est, inirem hanc stolidam viam & rationem vivendi voluptariam. Usque dum vidi] id est, re ipsa sensi, factoq; ex me periculo fui ad resipiscentiam provocatus. Utrū hoc] supple, an verò ut deducant & regant animum suum via ipsa sapientiæ in timore Dei. 9 Symphoniam] id est, musicam harmoniam quamque vocis, soni, aut utriusque, & omne genus melodię: nam vox Hhebræa de qua tantopere interpretes laborarunt, significat propriè vastationem: & quia ea est natura melodiæ, ut ex vocibus paribus disparibusq;, itemq; sonis similibus & contrariis conficiatur ipsa, in quorum mixtura & temperatione alterum ab altero ita frangitur at veluti vastatur, ut ex omnibus concinnum assurgat μέλος concordiaq; discors (ut Ovidius loquitur:) propterea huic musicæ commoditati nomen vastationis inditum est. 10 Sapientia mea] ut suprà vers. 4. 12 Ut non est emolum.] id est, ut nullum esse istorum emolumentum confirmavimus suprà 1.3. 13 Quamobrem] transitio ad usum & eventum sapientiæ mundanæ ac stultitiæ, quem secundum locum esse diximus suprà in versum 1. Quid enim] occupatio, qua explicat Schelomo emphasin pronominis, quo suprà usus est dicens, converti me ego, & ubiq; ferè utitur. Dixerit quispiam, quid ergo? túne facere potes judicium de rebus omnibus, vanitatemq; earū evincere a tua unius experientia? falleris, neque enim novisti res omnes, neque potuisti nosse. Respondet, ego verò novi & potui noscere: quia tantus sum rex, ut omnes alios tum scientia, tum facultate superarim. Quamobrem quisquis amplius laboraverit in rebus explorandis & cognoscendis, is actum (quod aiunt) egerit, nedum æquaverit me, aut aliqua cognitione vel facultate anteiverit. 14 Vidi quidem] concessio elegans, de dignitate sapientiæ præ stultitia in hac vita. Lucis præ] id est, videntis præ cæco, aut visus præ cæcitate, quo modo accipiendum esse docet versus seq. 15 Sapientem] id est, ut in viro oculato ipsius oculi tanquam speculatores, & in capite tanquam in arce mirificè ad usus necessarios & facti & collocati altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes fungantur suo munere, (ut loquitur Cicero li. 2. de natura Deorum) ita sapienti viro sua est sapientia, qua circumspicit multa, res bonas adhibet, & fugit contrarias. Stolidum autem] ut cæcum, sine judicio & sapientiæ luce vitam hanc transigere. 16 Dixi ego] nimirum ex sapientia mundana, & specie rerum quæ huic vitæ eveniunt judicans. Secundum eventum] id est, æquè moriuntur utrique. Tum] id est, cùm mors invadet me, quid profuerit mihi sapuisse ista humana sapientia? 17 Nam] confirmatio proximè præcedentis propositionis: nam (inquit) non tantùm morte evanescit ista sapientia, sed etiam memoria illius obliteratur tempore. Ecqui] epiphonema, tanquam indignè ferentis communem illum & perspectum omnibus eventum mortis, qua sapiens ipse, sapientia, & memoria ipsius intercidit: quę indignatio amplificatur seq. versu. 19 Odi etiam] tertius locus de jure aut facultate percipiendi transferendive commoda hujus vitæ arbitratu nostro: ut dictum est in versu 1. Quod relicturus] id est, non possum ipse toto frui. 20 Et quis] alterum incommodum, quòd bona quæ relinquit homo non potest transferre ex animi sui sententia. Hæc autem duo mala prolepticè his duobus versibus posita, per ὕστερον πρότερον sequentibus explicantur. 21 Destituendo spe] id est spem abjiciendo facultatis istius consequendæ: nam utrum revera Schelomo expertus est, cùm & de Rechabhhamo incertus esset quod genus vitæ sequeretur, & de bona regni parte avertenda interminationem audivisset, 1. Reg. 11. 22 Siquidem est homo] amplificatio indignationis & adjectionis animi, a comparatione plebei hominis cujusq;. Non mirum est (inquit) si hanc vitam acerbam puto; cùm nemo vel tenuissimus sit æquo animo perlaturus, ut bona sua ad exterum transferantur. 25 Non est bonum] ἐργασία alterius partis prolepseos, quæ posita est suprà vers. 19. de impotentia hominis ad utendum fruendumq; ex se bonum. A manu Dei ipsius] ut homo utatur fruatur bono ex animi sui sententia.
26 Nam quis] similis occupatio, ut suprà vers. 13. quasi dicat, Ego verò hoc possum confirmare, si quisquam potest, qui alios & commodorum abundantia & facultate supero, diligentiaq; mea comparavi. 27 Sapientiam] ad comparandum bona. Cum lætitia] id est, læto & hilari eorum usu. Peccatori] id est, homini quem improbat, aut quem ut improbum his molestiis exagitare placuerit. Etiam illud] nimirum tantopere insudare acquirendis bonis, quibus neque uti ipse possis, neque ex libito refundere: conclusio sermonis, ut suprà vers. 24.

CAPUT III.

Schelomo ex temporis conversionibus confirmans rerum omnium instabilitatem & variationem, profectam ex sapientissima Dei administratione homines occupantis & ad reverentiam sui revocantis, docet id ipsum ab exteris exemplis eorum qui inhumanè opprimunt & qui opprimuntur: & disceptationes quas sensus carnis ex ista administratione dictare solet homini, graphicè exprimit.

1 ᵃCUIQUE sua *est* tempestas, & tempus cuiq; ᵇvoluntati sub cœlis:
2 ᶜTempus pariendi & tempus moriendi, tempus plantandi & tempus extirpandi *quod fuit* plantatum:
3 Tempus occidendi & tempus curandi

tempus *rumpendi & tempus ædificandi:
4 Tempus flendi & tempus ridendi, tempus plangendi & tempus saltandi:
5 Tempus projiciendi lapides, & tempus congerendi lapides, tempus amplectendi & tempus longè recedendi [a] ab amplexu:
6 Tempus acquirendi & tempus perdendi, tempus servandi & tempus abjiciendi:
7 Tempus lacerandi & tempus consuendi, tempus silendi & tempus loquendi:
8 Tempus amandi & tempus odio habendi, tempus belli & tempus pacis.
9 *Quid emolumenti *est* ei qui facit, in eo in quo ipse laborat?
10 *Vidi hanc *esse* occupationem, quam dedit Deus filiis hominum ut occupent se in ea:
11 *Ipsum* unumquodq; facere* pulchrum suo tempore; *etiam [b] quamdiu seculum est proponere [c] animo illorum (*excepto eo quod non assequitur homo) *opus quod facit ipse Deus; *a principio usq; ad finem.
12 Novi non esse bonum penes illos; nisi* ut lætetur *quisque*, & ut faciat bonum in vita sua:
13 Quin etiam quicunque homo comedit & bibit fruiturq; bono ex toto labore suo *id* donum Dei esse.
14 Novi quicquid facit Deus, *id esse [d] semper; ad illud nihil posse addi, & de illo nihil posse detrahi: Deumq; ipsum facere, ut* timeant *homines* a facie ipsius:
15 Id quod fuit jam esse, & quod futurum est jam fuisse: Deum ipsum denique *repetere inter se [e] consequentia.
16 *Nam adhuc respiciens sub sole; *loco juris *ibi improbitatem, loco inquam justitiæ ibi improbitatem esse:
17 *Dixi ego cum animo meo, justum & improbum ipsum judicaturus est Deus: quia *tempus *quidem* est cuique voluntati; sed [f] qui præest toti isti facto, ibidem est.
18 *Dixeram ego cum animo meo secundũ rationem [g] humanam, cùm* declararet eos ipse Deus; & viderem *hos bestias esse illis:
19 *Eventum filiorum hominis similem esse eventui ipsius bestię, & eventum eundem illis esse; ut moritur hæc, ita mori illum; & spiritum eundem omnibus ipsis esse: itaq; præstantiam hominis præ bestiis nullam esse, sed omnia ista esse vanitatem:
20 Horum unumquodque ire in locum eundem; unumquodq; esse ex pulvere, & unumquodque redire in pulverem.
21 *Quis animadvertit spiritum humanũ qui ascenderit sursum, & spiritum bestiæ qui descenderit infra terram?
22 Quapropter [h] videbatur mihi nihil esse bonum, *quàm ut lætaretur homo in operibus suis, eò quod ea sit pars ejus: *quis enim adducat eum ut videat id quod futurum est post ipsum?
23 *Sed [i] rursus ego cùm viderem omnes oppressos qui afficiuntur sub sole (*nam ecce lachrymæ eorũ qui opprimuntur, quibus nullus *est* consolator, aut *evadendi* e manu opprimentium se virtus; quibus deniq; nullus *est* consolator)
24 *Laudabam primùm ego mortuos ipsos qui jam sunt mortui, præ vivis qui vivunt adhuc:
25 Sed melius visum est postea *utrisq; hactenus non fuisse, non [k] expertum esse factum istud pessimum quod fit sub sole.
26 *Videbam enim ego omnem laborem & omnem æquitatem [l] factorum suorum ipsam esse invidiæ homini a proximo suo. Etiam* hoc vanitas *est*, & afflictio spiritus.

[a] Heb. *ab amplexando.*

Suprà 1.13.

[b] Heb. *cum ipso seculo.*
[c] Heb. *cordi: sic deinceps.*

Suprà 2.25

[d] Heb. *in seculum.*

[e] Heb. *consequens: enallage numeri.*

[f] Heb. qui *super totum hoc factum, ibi*

[g] Heb. *filiorum hominis: sic infrà. vers. 21.*

[h] Heb. *videbam.*

[i] Heb. *reversus sum ego & vidi.*

[k] Heb. *vidisse.*

[l] Heb. *facti sui.*

ANNOTATIO.

1 Cuiq;] *Hactenus Schelomo de sua ipsius & singulari experientia in cognitione usuq; rerum humanarũ: nunc autem transiturus ad observationem factorum & eventorum quæ percepit in aliis, transitum parat posita sententia hac generali: qua tum præcedentem doctrinam confirmat, tùm sequentium fundamenta jacit. Sensus enim est, nihil mirum esse, quòd & omnem scientiam humanam & usum istius mundi in vanitate posuerit; quia ut fluunt semper & volvuntur ac revolvuntur perpetua conversione tempora, ita etiam res omnes, consilia, facta, & eventa, deniq; omnia quæ sunt in tempore instabilitati temporis subjecta sunt; ideoq; semper fieri ut unum pereat, alterum succedat pereunti, & omnia suis vicib. eveniant. Non enim his verbis docet quid sit ex jure fieri, aut mitti; sed quid fiat in rerum natura, & quid eveniat. Cuiq; autem, nimirum rei personæ, facto, & eventui in toto hoc mundo.* Voluntati] *id est, studio & consilio, quod de quacunq; re, persona, facto, aut eventu initum est. quasi dicat, omnia intus & foris corpore & animo instabilitati temporũ subjecta sunt: unus Deus supra cœlos sempiternam stabilitatem ubiq; obtinet.* 2 Tempus pariendi] *id est, tempus quo paritur, & sic deinceps.* 3 Rumpendi] *quo destruitur diruiturq; quod ædificatum fuerat.* 9 Quid emolumenti] *conclusio ex superiore propositione, confirmans quod dictum est sup. 1.3. Rerum (inquit) instabilium instabile est. adeoq; nullum emolumentum: Ista autem omnia sunt instabilia: itaq; rerum istarum emolumentum ad neminem, quantumvis contendat pervenire potest: quod ut melius intelligatur, utitur Schelomo commoratione, usque ad vers. 16.* 10 Vidi] *hujus commorationis partes sunt tres, binis versib. distinctæ: prima est, Deum omnes istas res homini exhibere, & mutationib. præesse justissima administratione & convenientissima; secunda, hominem non amplius posse uti aut percipere, quàm videtur Deo; tertia, hanc æternam esse legem administrationis Dei, quam nemo queat infringere; & quidem propter finem sanctissimum.* 11 Pulchrum] *id est, bonum, decorum, & omnibus numeris conveniens, deniq; pro modo justissimæ sapientiæ suæ tum gloriæ ipsius, tum peccatis nostris vanitatiq; respondens.* Etiã] *amplificatio, qua ostendit Deũ non nunc demũ administratione ista sed semper omni memoria usũ & usurum esse.* Excepto eo] *id est, præter illud genus operum, quæ hominis captum superant, & quod Deus sibi asservat in arcano consilio suo.* Opus] *in quo occupent se, ut præcedente vers.* A principio] *seculi, id est, in æternum, quàm diu seculum est.* 12 Ut lætetur] *id est, alacriter conquiescat in iis quæ exhibet Deus, & vitam tranquillè justeq; agat.* 14 Id esse] *nunquam secus esse quàm placuit Deo.* Timeant] *revereri & pendere a nutu ipsius discant; quod prius abjecit homo, & quo omnibus modis misericorditer a Deo revocatur.* 15 Repetere] *id est, efficere administratione sua, ut res aliæ aliis succedant, & per-*

per vices revertantur, quasi in orbem agerentur. Locutio sumpta a sphæra cœlesti, quæ moderatur tempora. quasi dicat, facit ut ita revolvantur quæ sunt in tempore, quemadmodum tempus ipsum, quod ea continet, revolvitur. 16 Nam adhuc] *jam venit Schelomo ad confirmationem vanitatis & instabilitatis universi, ab observatione exemplorum quæ percipit foris. Est autem in hoc capite primum exterorum exemplorum genus de opprimentibus & oppressis. In quo exemplo explicando primùm exponit Schelomo factum, hoc versu; deinde verum judicium de eo, seq. versu; ac postremò judicium ex sensu carnis profectum, usque ad finem capitis: quem ordinem a Schelomone teneri monuimus suprà 2.2.* Loco juris] *id est, pro justitia in mundo injustitiam coli.* Ibi] *sub sole, in præsente seculo.* 17 Dixi] *id est, postremò statui & conclusi cum animo meo, postquam emersi ex illis disceptationibus carnis, quæ deinceps exponuntur.* Tempus quidem est] *id est, habent quidem injusti suum tempus, quo animos suos injuria expleant; sed alterum tempus succedet, & jam jam Deus præsens de illorum violentia cognoscit: sic exponendum esse locum hunc commonstrat alter infrà 5.8.* 18 Dixeram] *narratio carnalis disceptationis atque judicii, tum de opprimentibus, usque ad vers. 23. tum de oppressis, inde ad finem usque.* Declararet] *id est, faceret ut innotesceret mihi, perspectaq; esset illorum violentia.* Hos bestias esse] *id est, involare & irruere bestiarum more, ut vorent illos: quod proverbio dicitur, homo homini lupus.* 19 Eventum] *quasi dicat, ex factorum similitudine similem utrisq; eventum esse statuebam, eandem mortem, eademq; mortis consequentia.* 21 Quis animad.] *ironica confutatio, qua utitur caro adversus piam doctrinam de differentia inter animas & eventa ex morte, quasi dicat, audio quidem nescio quid susurrari de substantia animæ humanæ, cœlestem eam esse, & morte ad cœlos transcendere; bestiarum contrà animam terrenam quandam facultatem esse corporibus ita adhærentem, ut sine suo ipsius interitu anima bestiæ nunquam a suo corpore separetur: sed quis horum alterum, aut utrunq;, vidit? certius est ex communibus factis & eventis quæ ante oculos sunt, idem de utroque judicium facere.* 22 Quàm ut lætaretur] *in hac vita, ac nihil de futura vita solicitus esset, quam boni prædicant.* Quis enim] *ætiologia cur non judicet caro curandam esse sibi futuram vitam, sed abutendum præsentibus: nam (inquit) unde proficisceretur hæc vita? quo authore ad hominem perveniret? aut qui certò eam cognosceret? ut superiore versu* 23 Sed rursus] *hunc versum & sequentes, quia ad superius argumentum & speciem planè pertinent (ut ostendimus suprà in versu 16.) hoc capite conclusimus. Sensus autem est, Schelomonem animadvertisse fieri non posse ut homo perpetuo cursu rerum secundarum in hac vita utatur, hoc vers. ac proinde in aliam sententiam adductum esse, tribus seq.* Nam ecce] *hypotyposis, qua exprimit Schelomo præsentes omnibus ætatibus; & gravissimas calamitates, quasi omnes homines in rem præsentem vocans.* 24 Laudabam] *id est, mortem anteponebam vitæ.* 25 Utrisque] *nimirum vitæ, & morte.* 26 Videbam enim] *ætiologia, cur meliorem conditionem ejus qui nunquam fuerit, caro existimet: nam (inquit) cùm duo sint studia a natura indita: unum, ut lætetur homo: alterum, ut faciat bonum in vita sua, suprà vers. 12. vidi neutrum homini integrum aut salutare esse, sed invidiam homini conciliari utriusq; nomine: tanta est aliorum in alios inhumanitas.* Hoc] *id est, totum hoc studium, totaq; disceptatio & judicium carnis, de quo inde a vers. 18.*

Caput IIII.

Schelomo rerum omnium instabilitatem vanitatemq; confirmat ab exemplis pigrorum, avarorum a societate hominum abstinentium, & regum in sua imprudentia obfirmatorum, ac deniq; regnorum omnium.

1 STOLIDUS complicat manus suas, & [a]consumit carnem suam, *dicens*,

2 Meliorem esse [b]plenam volam quietis plenis pugnis molestiæ & afflictionis spiritus:

3 Sed rursus ego vidi *hoc esse* vanitatem sub sole.

4 Est unus *aliquis* cui deest secundus, cui tum filius tum frater deest, nec tamen *est* finis omni labori ejus, etiam oculus ejus non satiatur divitiis, *ut dicat*, Eccui ego laboro, quòd destituo animam meam bono? etiam hoc vanitas & occupatio [d]mala *est*.

5 Meliores *sunt* duo quàm unus, quia est ipsis præmium bonum ex labore suo:

6 Nam si cadant, eorum unus erigit socium suum, væ autem illi, unico illi qui ceciderit, cùm non adsit secundus ad erigendum illum.

7 Etiam sive cubent duo, [e]concalescunt illi, unicus autem quomodo incalesceret?

8 Sive fortior sit altero unus quispiam, ipsi ambo obsistent ei: denique filum triplicatũ non citò abrumpitur.

9 Melior *est* puer indigus & sapiens, rege sene & stolido, qui nescit admoneri amplius.

10 Nam *ille* e [f]vinculis prodit ad regnandum: cùm *hic* etiam in regno suo nascatur pauper.

11 Vidi omnes viventes qui ambulant sub sole, [g]adjungentes se puero illi secundo qui staturus est loco hujus:

12 Non esse finem ulli populo, [h]de ullo qui præsit ipsis etiam posteros non læturos esse: nam hoc quoque vanitas *est* & afflictio spiritus.

[a] Heb. *comedit.*
[b] Heb. *plenitudinem volæ quietis, plenitudine pugnorum, &c.*
[c] He. *reversus sum ego & vidi: ut suprà. 3.23.*
[d] Heb. *mali.*
[e] Heb. *calescet illis.*
[f] Heb. *domo vinctorum.*
[g] Heb. *cum puero illo.*
[h] Heb. *ad ullum qui sit ante ipsos, etiam posteros non lætaturos de eo.*

ANNOTATIO.

1 Stolidus] *Secundum exemplorum exterorum genus ad confirmandam vanitatem, quam prædicavit, pertinens. Est autem hoc genus de vanitate & malis quæ non aliunde accedunt, ut in superiore genere, sed quæ ab ipsis hominibus in se proficiscuntur: quo in genere tria exempla ponuntur hoc capite: primum est de stolido & desidioso, trib. versib. secundum, de avaro & sordido, qui sine ulla causa aut specie justi inhiat quæstui, suo magno malo, a vers. 4. usque ad 9. tertium, de rege aut quibusvis potentioribus, qui stultis animi sui studiis abducuntur: quæ duo posteriora exempla elegantissimè illustrantur per comparationem contrarii.* Complicat] *ut Prover. 6.10. & 24.33.* Carnẽ suã] *id est, se ipsum, cùm tandem exhauriatur fame.*

2 Meliorem] *id est, statuit sibi melius esse ut possideat parum (ita enim neq; se fatigat ipse rebus comparandis, neque earum nomine ab aliis fatigatur) quàm ut multum obtineat se ipse conficiendo, aut malum ab aliis accersendo quasi dicat, piger longè melius secum agi existimat, quàm cum iis qui se ipsos labore cruciant, aut rerum partarum nomine ab aliis cruciantur: deniq; omnium maximè se putat sapere, Proverb. 26. 16.* 3 Sed rursus] *id est, ut studia illa mea & actiones, de quibus capite 2. exempliq; opprimentium & oppressorum, de quibus capite 3. vanitati annumeravi: sic etiam rursus pigritiam agnovi vanam esse.* 4 Est unus] *secundum exemplum, videlicet avari: ut dictum est in vers. 1.* Frater] *id est, cognatus, gentilis, vel necessarius aliquis.* Etiam oculus] *id est, ne tum quidem expleretur animus ejus, si tantum possideret quantum cernit oculis.* 5 Meliores] *exornatio superioris documenti de vanitate avaritiæ istus* μισανθρώπου, *a contrario; per contentionem fructuum qui ex sociali vita percipiuntur, & damnorum ex solitaria. quasi dicat melius cum illis agitur, meliúsq; illis quam his succedit.* 6 Nam si cadant] *expositio præmii quod modo dictum est, ab exemplis corporeis; quæ sinecdochicè omnibus fructibus accommodanda sunt socialis vitę.* Vę] *non imprecantis, sed malum eventurum denuntiantis verba.* 8 Denique filum] *id est, imò valentiores erunt, quò plures inter se operas consociaverint, proverbiale dictum.* 9 Melior est] *tertium exemplum, ut diximus in vers. 1. quod similiter exornatur per comparationem contrarii.* Qui nescit] *id est, obfirmato & pervicace in stoliditate sua; cui ex adverso sapiens opponitur cujus propriũ est in sapientiæ monitis proficere, ut Prover. 1. 5. & 10. 8.* 10 Nã ille] *ætiologia duplex: prior est a constitutione personarum de quibus agitur, hoc versu; posterior a constitutione populariũ, vers. 12.* Cũ hic] *id est, cùm utcunq; a natura hæres videatur regni, tamen inde ab ortu suo pauper sit primùm quidem mente & consilio, deinde etiã re ipsa; ut qui inopia consilii in paupertatem maximã detrudatur: sic enim pauperis appellationem menti quoq; attribuit Schelomo Proverb. 29. 13.* 11 Vidi] *hypotyposis rerũ novarũ & mutationis subitæ in regno imprudenter administrato; quasi subjiciat oculis dementem senẽ deturbatum de solio, suffectumq; puerum.* Secundo] *id est, qui secundus regnat, ut sequentium verborum epexegesis docet.* 12 Non esse finem] *id est, populares & subditos nunquam sua sorte contentos esse, ac ne sapienti quidem regi plurimùm acquiescere: propterea non esse mirum si malè insipientibus accidat.* De ullo] *quasi dicat, non in præsentia tantùm populum inconstantem esse, sed etiam semper futurum.* Hoc quoque] *nimirum regnare ipsum, & plurimum authoritate posse.*

CAPUT V.

Schelomo rationem docet qua homines sibi a superiorum vanitatum studiis cavere possint, nimirum reverentiæ Dei, sanctisq; cogitationibus de providentia & administratione ejus. deinde vanitatem explicat quæ possessioni ipsorum fructuum terræ inest, usumq; docet a natura nobis attributum.

1 OBSERVA pedem utrumq; tuũ cùm adis domum ipsius Dei, ut [a] præstò sis ad audiendum potius quàm ad dandum *donarium* stolidorum *aut* sacrificium: nam hi non advertunt se facere malum.

2 Ne acceleres ore tuo, & animus tuus ne festinet proferre quicquam coram ipso Deo: nam Deus ipse in cœlis *est*, tu autem super terram; idcirco sunto verba tua pauca:

3 Quia ut prodit somnium multa occupatione, ita vox stolidi multitudine verborum.

4 Cùm nuncupaveris votum Deo, ne differto persolvere illud; nam [b] non oblectatur stolidis: id quod voveris, persolve.

5 Melius est ut non voveas, quàm ut voveas ac non persolvas.

6 Ne permittito ori tuo ut peccato obstringat carnem tuam; & ne dicito coram angelo illo errorem istud *esse*: (ecquid efferve-sceret Deus ipse propter vocem tuam, & perderet opus manuum tuarum?

7 Nam ut multitudini somniorum vanitates, ita verbis multis inerunt) sed Deum ipsum reverere.

8 Si oppressionem pauperis, [c] interversionemq; juris ac justitiæ videris in ipsa provincia; ne mireris de ista voluntate: nam altus superior alto observat, imò [d] altissimus superior istis.

9 Jam emolumentum terræ pro omnibus *est*; pro rege *emolumentum* agri culti.

10 Qui amat pecuniam, non satiatur pecunia; & qui amat ullam multitudinem *quæ* non *sit* proventus: etiam hoc vanitas est.

11 Cùm multum est bonum istud, multi sunt qui comedunt ipsum: quid ergo commodi domino ejus obvenit præter aspectum oculorũ ipsius?

12 Dulcis *est* somnus illius qui servit, sive parum sive multum comederit: saturitas autem ipsius divitis non permittit ei ut dormiat.

13 Est malum [e] afferens ægritudinem *quod* vidi sub sole: divitiæ quę asservantur domino suo in malum ipsius,

14 Aut pereunt divitiæ illæ in occupatione [f] mala; ita ut *quem* genuit filium, non *habeat* in manu sua quicquam.

15 Quemadmodum prodiit ex utero matris suæ, nudus [g] iterum abit ut venerat: & quicquam non reportat labore suo, quod deferat in manum suam.

16 Quamobrem etiam hoc malum est afferẽs ægritudinem; omnino prout venit, ita abit: ecquid emolumenti est ei, quòd laboraverit vẽto,

17 Etiam*que* omnibus diebus suis in tenebris comederit; id est, indignatione multa, & ægritudine sua, & fervente ira?

18 Ecce quod vidi ego, [h] bonum pulchrum esse comedere ac bibere, & [i] frui bono ex toto labore suo quo laborat sub sole numero dierum vitæ suę, quos dat ei ipse Deus: nam ea *est* pars ejus.

19 Etiam cuicunque homini dedit ipse Deus divitias & facultates, & cui copiam fecit comedendi ex illis & percipiendi partem suam, ac lætandi de labore suo: hoc donum Dei esse.

20 Quòd si non multum, recordetur diebus vitæ suæ Deum ipsum [k] annuere lætitiæ animi ipsius.

[a] Heb. *propinquuus ad audiendum.*
[b] Heb. *non est oblectatio in stolidis.* *Deut. 23. 21 Proverb. 20. 25.*
[c] Heb. *rapinam.*
[d] Heb. *altis: plurale pro singulari superlativo, mysterium S. Triados notans, ut Jehosch. 24. 19*
[e] Heb. *ægrũ: metonymia: sic infrà vers. 16.*
[f] Heb. *mali: ut suprà. 4. 4*
[g] Heb. *revertitur abeundo.* *Ijobi. 1. 21. 1. Timoth. 6. 7.*
[h] Heb. *bonũ quòd pulchrũ sit: trajectio.*
[i] Heb. *videre bonum.*
[k] Heb. *testimonium perhibere lætitia cordis.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Observa] *Hujus capitis documenta sunt duo : unum est de officio nostro erga Deum & proximos, quod Schelomo de industria istis generibus vanitatis subjicit de quibus hactenus, veluti certissimum pharmacum adversus illa, per digressionem, a vers.1. usque ad 9. secundum est explicatio tertii exterorum exemplorũ generis, de vanitate bonorum quæ etiam legitima via ab hominibus comparantur, ad usum præsentis vitæ pertinentium, inde usque ad finem capitis. Sunt autem in digressione hac duo capita : de reverentia quam exhibere nos convenit Deo, quinque versibus; & de judiciis sermonibusq; nostris temperandis coram Deo & hominibus, tribus seq. Quod autem hîc dicit, observa, &c. perinde est quasi dicat, neque tibi de sapientia tua, neque de rebus tuis, neque de potentia tua ad alios opprimendos, neque de sufficientia (ut ita dicamus) tui ipsius præ aliis tibi gratulator (nam hæc quatuor vanitatis genera in superioribus capitibus ex ordine posita sunt) sed quicquid est penes te, Deo acceptum ferto, ipsum quàm reverentissimè adito, audito, colito, atque honorato.* Cùm adis domum] *quod tibi omnino faciendum est, si sapias & noris bona tua.* Ad audiendum] *id est, obsequendum legi Dei quæ in domo ipsius exponitur. quasi dicat, Vide ut te ipsum potius tradas ei, quàm sacrificia : sic 1. Schem.15.22.* Se facere malum] *ut dictum est sacrificium improborum esse abominationi Jehovæ, Proverb.15.8. & 21.27.* 2 Proferre quicquam] *sive petendo a Deo, sive promittendo; ne agas inconsyderatè.* Nam Deus] *id est, summus & infinitus est, ac proinde nihil abjectissima tenuitas nostra ad amplissimam majestatem ejus.* Idcirco] *ut commodius tibi caveas a festinatione & offensa ejus : vide Matth.6.7.* 3 Quia ut prodit] *id est, ut multitudo occupationum somnium creat, ita multitudo verborum non potest stulti aliquid non gignere atque profundere.* Vox stolidi] *id est, sermo stultus quali utuntur stolidi peccatores.* 6 Ne permittito] *id est, neq; verbo, neq; cogitatione obtrectes administrationi Dei; quasi res per fortunam aut imprudentem administrationem accidant : secundum documentum, ut diximus in versum 1.* Carnem tuam] *id est, te ipsum: synecdoche.* Coram angelo illo] *nimirum Christo, de quo Exodi 23.20. & sequentibus. quasi dicat, ne quidem in corde tuo dicito, cujus cognitor est Christus angelus fœderis, Maleaci 3.1.* Errorem istud esse] *quo aguntur ista de quibus vers.8.* Ecquid effervesceret] *ut interminatus est Deus ibidem, Exodi 23.21.* 7 Nam ut multitudini] *ætiologia non absimilis ei quam adhibuit in superiore documento, vers.3. nihil (inquit) proderunt excusationes apud Deum, si ita offenderis; neque majoris fient quàm somnia vanissima: Proverb.10.19.* Deum ipsum] *nimirum illum angelum, servatorem & ducem populi sui.* 8 Si oppressionem] *hîc nominatim occurrit Schelomo vanitati, quam expressit cap.3. & 4. & confirmat pios.* De ista voluntate] *id est, improbo hominum studio.* Altus] *Deus qui in cœlo est, suprà vers. 2. & omnem altitudinem humanam numeris omnibus excellit.* Imo altissimus] *cujus infinita est altitudo, omnia observans velut infinitus oculus : ut figuratur Jechezkel.1.18. & 10.12. & Zecarjæ 3.9. & 4.10.* 9 Jam] *ἀνάβασις sive regressio ad institutum sermonem de vanitate rerum omnium. Est autem hîc tertium exemplum exterum, quò transitur per comparationem bonorum inter se. quasi dicat, hec ergo est bonorum omnium quæ ab homine comparantur vanitas : cumq; horum bonorum duo sint genera; alia quæ ex se ad vitam quodammodo conferunt, ut proventus terræ; alia, quæ non ipsam quidem vitam adjuvant, sed illorum sunt adminicula; quod de bonorum vanitate diximus, ad utrunq; genus pertinet: utriusq; enim studium & possessio, vanitatis est.* Emolumentum terræ] *contentio sive comparatio horum bonorum inter se, 2. versibus: nullum, inquit, bonum quod fortuitum vocant, tam est homini necessarium quàm fructus terræ, sine quo ne reges quidem ipsi vivere possent: de altero non vivitur.* Pro rege] *hanc interpretationem ut germanam & convenientem optimè, amplexi sumus, quam confirmant distinctiones veteris codicis manu scripti ex bibliotheca Illustrissimi Principis Electoris Palatini.* 10 Non satiatur] *non potest ex pecunia ipsa sine permutatione tolerare vitam suam.* 11 Cùm multum] *id est, etiam istius boni, quo de nunc agitur, ut tritici, vini, & similium, copia magna possessori vana est; ac non tantùm pecuniæ, de qua superiore vers.* 12 Dulcis est] *amplificatio. quasi dicat, non modò inutilis est, sed etiam molesta, adeò ut melius sit servo quàm domino, & quiescat suaviùs.* Saturitas] *id est, copia illa maxima qua abundat & circunfluit : sic accipitur Proverb.3.10.* 13 Est malum] *ἐξεργασία, exornatio, sive singularis explicatio vanitatis, de qua modò dictum est. Hanc autem sic explicat proleptice : hoc bonum quod non tantùm vanum, sed ægrum quoque esse diximus, vanitatis evincitur duobus modis: Nam aut ipsum domino suo ruinam affert, aut repentè è manibus domini viventis videntisq; elabitur. Quæ duo membra prolepseos his duobus versibus posita, exponuntur per ὕστερον πρότερον hoc & sequente capite.* In malum ipsius] *ut exponitur capite sequente.* 14 In occupatione] *id est, quamvis ille contendat laboriosissimè in conservando & augendo bono.* Ita ut] *id est, ipse cum posteris pauper sit; quo modo amplificatur istius hominis calamitas.* 16 Laboraverit vento] *id est, frustra opes labore cumulaverit, quæ momento quasi ingruentibus ventis dissipentur : proverbialis loquendi forma, qua vanitatem istius boni explicat, ut etiam molestiam seq. versu.* 18 Ecce quod vidi] *propositio judicii quod fecit Schelomo de usu istius boni, expensa ejus (sicut aliorum antea) vanitate : simile est suprà 3.22.* 20 Quòd si non multum] *supple, est illud quod dederit Deus, ex superiore versu.* Recordetur] *id est, hoc saltem statuat, Deum sibi gratiosum esse, & utcunq; tenuia sint bona quæ ab illo accipit, tamen ad explendum lætitia animum hominis satis esse : quia natura paucis contenta est, adjuncta verò pietate quæstum maximum habet, 1.Timot.6.6. & sequentibus.*

Caput VI.

Schelomo pergens in explicanda vanitate istorum bonorum, demonstrat eam tum ex eo quòd non semper penes eundem dominum permanent, sed hûc illûc commeant; tum etiam quòd neque dominum suũ, neq; se a vanitate vindicant : deniq; nihilo faciunt meliorem quemquam.

1 EST malum quod vidi sub sole, idque maximum super homines:

2 Viro cui dederit Deus ipse divitias, facultatesque, & honorem, & cujus animus non destituatur ulla re qua delectetur, cùm huic non facit copiam Deus ipse fruendi re illa, sed vir alienus fruitur illa: hoc vanitatem & ægritudinem pessimam esse.

3 Si gignat quis centenos *liberos*, & annis multis vivat, quamvis multi sint dies annorũ ejus, si anima ejus non satietur bono illo, adeoque sepultura non sit ei, dico, meliorem esse eo abortivum.

4 Nam in vanitate venit & in tenebris ambulat, ac in tenebris nomẽ illius obtegitur.

5 *Hic* etiam solem non vidit, neq; expertus est; [a] tolerabilius est huic quàm illi.

6 Etiam si vivat bis mille annos, & bono non fruatur; nónne in locum eundem hi omnes abeunt?

7 Ut omnis labor hominis obveniat ori ipsius, etiam [b] desyderium ejus non expletur.

8 Nam quid amplius est sapienti, quàm stolido ipsi? quid ad pauperem fruens, dum ambulant coram viventibus?

9 Melior est, *inquies*, inspectio oculorum, quàm [c] cursus desyderii: etiam hoc vanitas est & afflictio spiritus.

10 Quicquid sit, jam inditum est nomen ejus, & cognitum eum esse hominem, neq; posse contendere cum eo qui valentior est ipso.

11 Cùm adsunt res multę, multiplicant vanitatem; quid amplius isti homini *est*?

12 Nam quis novit quod bonum est homini in hac vita numero dierum vitæ [d] vanissimæ suæ, quos transigit velut umbram? [e] quis *est* qui indicaturus sit homini [f] id quod instat ipsi posthac sub sole?

[a] Heb. *quies huic præ illo.*

[b] Heb. *anima: ut Psal. 27.12. & infrà vers. 9.*

[c] Heb. *ire animæ.*

[d] Heb. *vanitatis suæ.*

[e] Heb. *qui quis: ὑστέρωσις in celeritate sermonis frequens.*

[f] Heb. *id quod est post ipsũ.*

ANNOTATIO.

1 Est malum] *Explicatio prioris membri prolepseos, quę posita est sup. 5.13. de bonis istis quæ domino suo ruinam quodammodo afferunt, usq; ad vers. 7. Sunt autem hujus capitis duæ partes, una, explicatio ista mẽbri proleptici: alter, conclusio superioris membri de hoc vanitatis genere, per concessionem elegantissimam, a vers. 7 ad finem usq;.* 3 Dico] *ex ratione carnis, ut Ijobi 3.* 3 Nam] *confirmatio judicii quod modò dictum est, per comparationem status in quo uterque versatur, tum vir ille liberis & annis abundans, hoc vers. tum abortivus, vers. sequent.* In vanitate] *id est, vanus est illius ortus, progressus, & interitus, miseriisq; cumulatus; quæ tenebrarum nomine significantur.* 5 Etiam solem non vidit] *id est, abortivus in ipso ortu finem miseriarum fecit quæ communes sunt hominum sub sole.* 6 Etiam si] *amplificatio per gradationem hypotheticam vitæ quàm longissimæ.* Hi omnes] *nimirum hic bis millenarius, annosusq;, & abortivus, de quibus modò dictum est.* 7 Ut omnis labor] *altera pars capitis qua concludit Schelomo superiorem sermonem de bonorum istorum vanitate, hoc modo: bona hæc quæ dicuntur fortuita, non tantùm instabilia sunt ut duobus capitibus demonstravimus; sed etiam infirma, adeò ut nunquam animum humanum expleant.* Obveniat ori] *id est, velut sponte ingerat se in os, & laboranti commodissimè succedat ex animi sententia: synecdoche.* 8 Nam] *confirmatio proximè præcedentis dicti, de infirmitate bonorum ad sedanda hominum desyderia, per enumerationem: videamus, inquit, sapientes, stolidos, pauperes, abundantes; quid tandem amplius reportant, obsecro?* Dum ambulant] *id est, in hac vita: periphrasis.* 9 Melior est] *hic versus dramaticè responsionem carnis subjicit, & Schelomonis judicium, quod sequentibus versib. confirmatur.* Inspectio oculor.] *id est, rei præsentis fructus atq; perceptio, quam alii prę aliis consequuntur: synecdoche.* 10 Quicquid sit] *confirmatio judicii quod modò pronuntiavit Schelomo, qua gravissimè confutat illam malam rerum æstimationem. Esto sanè, inquit, hoc habeat amplius: primùm non eò minus est homo vanitati humanæ obnoxius, de qua suprà capite 1. neq; se ab ea vanitate potest eximere, hoc vers. deinde quæcunque comparat, ipsa vana sunt, & vanitatem adjiciunt possessoribus, vers. seq. postremò non ita valet homo judicio a natura sua, aut tantum consecutus est experientia, ut certò possit statuere quid sibi aut in præsentia sit bonum, aut in posterum sit futurum stabile, vers. ultimo.* Jam inditũ] *id est, homo dicitur & est; a quo humani nihil est alienum.* Eo qui valent.] *id est, Deo, quo authore vanitati ipse cum rebus creatis subjectus est: Rom. 8.20.* 12 Instat ipsi] *id est, mox ipsi eventurum est, velut jam a tergo imminens.*

CAPUT VII.

Schelomo bonis præsentibus famam famæ mortem anteponit, velut morientibus & vivis utilem: itaq; homines ad sapientiam, reverentiam, & obsequium administrationis Dei per abnegationem sui & ad charitatem hortatur, opinionem sua sapientiæ damnat, & infinitam esse hominis malitiam, maximè verò mulieris scelestæ, ostendit.

1 MELIOR est *homini* fama unguento optimo; sed dies mortis die quo ille nascitur.

2 Melius est adire locum luctus, quàm adire locum convivii; eò quòd ille est finis omnium hominum: qui autem vivit, inditurus est *illud* [a] animo suo.

3 Melior est indignatio risu, quia [b] tristitiâ vultus melior efficitur animus.

4 Animus sapientum *erit* in loco luctus: animus autem stolidorum in loco lætitiæ.

5 Melius est audire increpationẽ sapientis, quàm ut quis audiat canticum stolidorum:

6 Nam ut [c] crepitus spinarum sub olla, ita *est* risus stolidi: etiam hoc vanitas est.

7 Cùm oppressio adigat ad insaniam sapientem, & perdat animum donatio,

8 Melior est finis rei principio ejus: melior est longanimis quàm elatus animo.

9 [d] Ne perturbatè spiritu tuo indigneris: nam indignatio in sinu stolidorum residet.

10 Ne dixeris, quid *est* cur dies priores fuerint

[a] Heb. *cordi: sic deinceps.*

[b] Heb. *malo.*

[c] Heb. *vox.*

[d] Heb. *ne perturberis in spiritu tuo indignando.*

riunt meliores istis? nam non ex sapientia rogares super hoc.

11 'Bona est sapientia cum possessione, & emolumento aspicientibus solem:

12 Nam *alii* in umbra sapientiæ, *alii* in umbra pecuniæ sunt; sed *majoris* emolumenti scientia est, sapientiam vivum conservare [e] possessorem suum.

13 'Respice opus ipsius Dei: nam quis possit corrigere id quod perverterit?

14 [f] Tempore boni versare in bono, tempore autem mali [g] utere: 'etiam hoc ex adverso illius facit Deus ipse, [h] ea ratione ut non possit assequi homo [i] eorum quæ instant sibi quicquam.

15 'Ista omnia vidi diebus vanitatis meę; esse justum qui pereat in justitia sua, & esse improbum qui prolonget *dies* in malitia sua.

16 'Ne esto justus [k] nimium, neque sapere tibi videtor' ampliùs: quare 'desolationem tibi accerseres?

17 Ne 'improbus sis nimium, neque sis stolidus; quare morereris [l] ante tempus tuum?

18 'Melius est ut prehendas 'hoc, quin etiam ab hoc 'ne remittas manum tuam: reverentē Dei 'exire ex omnibus istis.

19 Hæc sapientia robur confert sapienti, magis quàm decem dominatores qui sunt in eadem civitate:

20 'Quamvis homo nemo sit justus in terra, qui faciat bonum, ac non peccet.

21 'Etiam ad omnia verba quę [m] dicuntur ne adhibeto animum tuum: cùm 'non debeas audire *vel* servum tuum maledicentem tibi:

22 'Nam etiam [n] multoties conscius est animus tuus, te quoque maledixisse aliis.

23 'Omnia illa probavi 'in sapientia: 'cùm dicerem, sapio, ipsa longinqua erat a me.

24 'Longinquissimum quicquid fuit *semper*, & quàm profundissimum quis inveniat?

25 'Converti me ego, idq; *ex* animo meo, ad sciendum & ad explorandum & quærendum sapientiam, & ratiocinium *ejus*: similiter 'cognoscendum improbitatem stoliditatis, stoliditatis inquam *&* [o] omnis insaniæ:

26 'Inveni autem ego 'amarius *quiddam* morte, nimirum 'fœminam illam cujus in animo *sunt* 'retia, & plagę, 'cujus in manibus vincti: 'qui bonus *videtur* coram Deo ipso, liberatur ea: peccator verò capitur ea.

27 Vide, hoc inveni (inquit Ecclesiastes) [p] semel atque iterum *quærendo* 'assequi ratiocinium:

28 (Quo amplius quęrit anima mea *ratiocinium*, tamen non assequi: hominis *quidem* unius *cujusq;* ex mille assequi; at fœminæ [q] omnibus istis instructæ 'non assequi)

29 'Solummodò vide hoc *quod* invenio, Deum ipsum fecisse hominem rectum, ipsos autem 'quærere ratiocinia plurima.

30 'Quis est par illi sapienti? aut quis noscenti interpretationem rei? sapientia hominis 'ita illustrat faciem ejus, ut firmitas vultus ejus 'duplicetur.

[e] Heb. *dominos suos.*

[f] Heb. *in die boni sic paulò post.*

[g] Heb. *respice.*

[h] Heb. *secūdum rationē*

[i] Heb *post se*

[k] Heb. *multùm: sic versu seq.*

[l] Heb. *in non tempore tuo.*

[m] Heb. *dicunt, forma impersonali.*

[n] Heb. *vicibus multis.*

[o] Heb. *insaniarum.*

[p] Heb. *una vice ad alteram.*

[q] Heb. *cum omnibus istis.*

ANNOTATIO.

1 Melior est] *Schelomo exposita bonorum ad vitam præsentem pertinentium vanitate, nunc demum incipit eam gradatim demonstrare per aliarum rerum comparationem. Sunt autem eæ tres, quæ ex ordine istis rebus anteponuntur: prima est fama, quam leviter tantùm perstringit Schelomo, hoc versu; tum quia in hominum opinione tantùm posita est, tum quia incerta propter hominum instabilitatem, quorum fama vix ante mortem certa nominari potest: secunda est mors, quæ non tantùm morientibus finem imponit vanitatis, sed etiam vivis documentum est ad sapientiam, a versu 1. usque ad 9. tertia verò & suprema est sapientia in rebus præsentibus & ordinatione Dei conquiescens, & ab omni fastidiosa operum Dei hominumq; pervestigatione abstinens, inde ad versum 23. quæ omnia tandem concluduntur confirmatione a Schelomonis ipsius experientia & observatione, inde ad finem capitis.* Unguento optimo] *id est, amplissimis & gratiosissimis bonis corporeis, synecdochicè.* Sed dies mortis] *secundus gradationis locus, quasi dicat, melior est mors ipsa bonis præsentibus, & fama: nam fama vanitatis consolationem aliquam afferre potest, mors autem vanitatem adimit: & fama quidem ad mortem usque instabilis est; morte autem, si qua fama est, constans efficitur.* Quo ille nascit.] *id est, nativitatis & vitæ totius ex quo natus est; per syllepsin in scripturis frequentatam.* 2 Melius est] *explicatio proximè præcedentis membri de præstantia mortis, a duobus locis: prior est a persona astantium, qui documentum vitæ hauriunt ex morte, usq; ad vers. 7. posterior a persona ipsorum morientium, quorum instabilis & varius volubilisq; status morte adimitur, vers 7. & 8.* Locum luctus] *id est, sepulchretum, funus, rogum, aut similia.* Est finis] *id est, ultimus actus & exitus istius vitæ; hæc prior causa ad morientes pertinens.* Quia autem] *hæc posterior causa, quæ per* ὕστερον πρότερον *proximè explicatur.* 3 Melior est] *id est, utilius futurum est homini ut versetur cum tristibus, lugentibusq;, ac velut dolore indignabundis, quàm cum iis qui læto animo & exporrecta fronte agitant hilaria.* 4 Erit] *id est, studiosè persequetur versabiturq; cum calamitosis, ut indies possit proficere.* 6 Nam ut] *id est, risus est instabilis, ut ignis e spinis subjectus ollæ: in quo exultare quidem videtur flamma, sed consumptis spinis illicò extinguitur.* 7 Cùm oppressio] *explicatio alterius causæ prolepseos, quæ prior posita est suprà vers. 2. Sensus autem est, cùm homo tanta feratur inconstantia, ac ne sapientes quidem sibi cavere in hac vita possint, quin perturbentur & corrumpantur ipsorum animi amore, odio, spe, metu, &c. optabiliorem ipsis esse mortem, quàm lubricam hanc & fallacem vitā.* 8 Principio ejus] *cui plerumq; in rebus humanis non respondet finis.* Longanimis] *qui sapienter animoq; patiente semper observat finem; non autem elato animo præceps abripitur in præjudicia sua. Sic paratur transitus ad sequentia documenta sapientiæ.* 9 Ne perturbatè] *documenta hæc sapientiæ duas partes continent; unam, ut composito & tranquillo animo acquiescamus voluntati & administrationi Dei, usque ad vers. 21. alteram, ut aliena facta, dictave non inquiramus curiosè, vers. 21. & 22.* Indigneris] *de præsente administratione, ut sequens versus ostendit.* Indignatio in sinu] *id est, stolido sunt animo, qui ita indignantur.* 11 Bona est sapient.] *id est, ne fiducia possessionis tuæ efferaris eo usq;, ut obloquaris Deo; sed sapientiam adhibe, quæ te ita recreatura est, ut viatorē solis æstu confectū reficit umbra.*

13 Respice] *id est, agnosce & acquiesce in eo quod exhibet Deus.* 14 Tempore] *id est, utere secundis & adversis rebus prout dabit Deus; neque de venturo tempore laborato.* Etiam hoc] *id est, Deus omnia bona & mala compensat, & librat justissimè trutina sapientiæ suę; idq; arcano consilio suo & ratione, quam non potest quisquam mortalium investigare & consequi.* 15 Ista omnia vidi] *quasi dicat, hæc eadem fuerunt mihi videnda & ferenda; quæ alioqui judicio meo visa fuissent indignissima, nisi animum ad providentiam Dei advertissem.* 16 Ne esto] *id est, temperato judicia tua, ne aut plus æquo tibi tribuas, quod capitale est, aut plus æquo te abjicias, quod desperantis est.* Desolationem] *id est, fastu & arrogantia tua rueres in perniciem præceps.* 17 Improbus sis] *nimirum judicio tuo, ut superiore versu, cujus hic est antithetos.* 18 Melius est] *supple quàm ut te extollas, aut abjicias.* Hoc] *documentum videlicet quod mox subjicitur.* Ne remittas] *id est, firmissimè teneto, amplexator, neque latum unguem a documento hoc discedito.* Exire] *id est, liberum esse immunemq; ab omnibus istis vanis cogitationibus, ac proinde opus esse ut incumbas reverentiæ Dei, cujus fructus duobus versibus proximis exponuntur, & sermonis totius conclusionem efficiunt, versu ultimo.* 20 Quamvis] *occupatio, qua diluit Schelomo objectionem peccatoris titubantis propter peccata sua: tua est, inquit, infirmitas, sed virtus Dei perficitur in infirmitate tua, si reverentiæ ejus adhæseris, & nitaris veritate ejus.* 21 Etiam] *altera pars documenti, de qua diximus in versum 9.* Non debeas] *sed dissimulare ex prudentiæ & charitatis lege.* 22 Nam etiam] *ætiologia a testificatione nostræ ipsorum conscientiæ, ut Galat. 6.1.*

23 Omnia illa] *confirmatio vanitatis quam rebus omnibus sub sole attribuit Schelomo, primùm a singulari ipsius experientia, duobus versibus, deinde a communium exemplorum observatione, inde ad finem usque.* In sapientia] *id est, cùm nondum planè in apostasiam ruissem: ut suprà 2.4. & 10.* Cùm dicerem] *id est, cum mihi viderer ita sapere, ut nihil fugeret cognitionem meam: tum longius abfui a sapientia quàm opinione conceperam.* 24 Longinquissimum] *ætiologia, qua exponit Schelomo cur tam procul abfuerit a sapientia. Non est, inquit, humanarum virium consequi res remotissimas, abstrusissimas, & quasi in profundo mersas, nihil autem est tam remotum ab homine quàm sapientia, Ijobi 28. & Proverb. 2.6.* 25 Converti me] *secundus confirmationis locus, ab observatione de aliis facta. Docet enim Schelomo se ab opinione sapientiæ suæ traductum esse ad expendendam pariter aliorum sive sapientiam sive stultitiam, quasi animo potuisset modum comprehendere, & utriusq; rationes secum subducere.* Cognoscendum improb.] *id est, ineundum & consequendum ratiocinium ejus: quemadmodum dixit de sapientia. Sunt enim analogica duo hæc contraria membra prolepseos, quæ deinceps per* ὕστερον πρότερον *explicantur, improbitatis quidem, versibus 4. proximis, sapientiæ vero ratiocinium, vers. ultimo.* 26 Inveni autem] *explicatio ratiocinii facti de improbitate, ut modò dictum est. Putabam (inquit) me summam aliquam ac velut finem improbitatis consecuturum esse ratiocinando, sed infinitam eam esse deprehendi in isto genere.* Amarius quiddam] *id est amarissimum, magis metuendum & fugiendum quàm mors ipsa sit.* Fœminam illam] *id est, mulierem nequam, animo & corpore spirantem, molientem, & perpetrantem omnia malorum genera.* Retia & plagę] *id est, dolis, artes, & technæ omnis generis ad venandum, inescandum, decipiendum, & necandum homines, tanquam feras, volucres, aut pisces.* Cujus in manibus] *id est, quæ miseros homines captivos agit, traducit, & præbet ostentui triumphans de illis.* Qui bonus videtur] *q.d. abs qua nemo sine singulari ope, gratiaq; Dei integrum se servare possit, adeò vafra est lenociniorum malorumq; artifex.* 27 Assequi ratiocinium] *videlicet improbitatis, quæ est in impura ista muliere.* 28 Non assequi] *id est, planè videre improbitatem mulierum istarum infinitam esse.* 29 Solummodo] *conclusio istius ratiocinii de improbitate q.d. omissa hac infinita quæstione de æstimanda hominum, mulierumq; improbitate, conclusi tandem certissimè, satis esse homini ut prioris suæ conditionis bonum Deo acceptum referat: malum verò, ac potius infinitas rationes mali quibus implicatus est, fateatur a se ipso proficisci, deploret, abdicetq;, ut Deum tandem ad priorem statum recuperandū adeat.* Quærere ratiocinia] *id est, misso ratiocinio recti quod Deus indiderat & mandaverat ipsi, infinita alia ratiocinia, cogitationes, studiaq; suscepisse.* 30 Quis est par] *alterum membrum prolepseos, quo ostendit Schelomo definitam quidem esse sapientiam reverentia Dei, suprà ver. 18. sed dignitatem & bonum illius infinitum esse: ut dictum est vers. eodem & sequente.* Ita illustrat faciem] *id est, ipsum gloriosum & illustrem reddit, synecdochicè.* Duplicetur] *id est, in dies augescat, confirmeturq;, & in imaginē rectissimi Dei transformetur ex gloria in gloriam, sicut a domini spiritu, 2. Corinth. 3, 18.*

CAPUT VIII.

Schelomo exposito civili popularium in magistratus officio, totius civilis administrationis vanitatem ostendit ex abusu tyrannico administrantium, quibus mortem & judicium, bonis verò liberationem & præmium denuntiat: ac postremò sententiam carnis cum divino hoc testimonio comparat.

1 EGO *video* [a] præstitutum regis observandum esse: sed pro ratione juramenti Dei.

2 Ne [b] perturbatè a facie ejus abito, ne persistito in re mala: nam quicquid volet, facturus esset.

3 Ubicunque verbum regis est, *ibi* dominatio: ecquis dicat ei, quid facis?

4 Qui observat præceptum, non experitur rem malam: tempus enim ac rationem novit [c] animus sapientis.

5 Nam cuique voluntati est tempus & ratio: sed malum hominis multum incumbit ei.

6 Qui non agnoscit id quod futurum est, nam quomodo futurum sit, quis indicet isti?

7 Nullus homo dominatur spiritui suo ut contineat spiritum suum, nullaque est dominatio in die mortis, nullumque missile in isto prælio: denique non liberat [d] conflictatio [e] utentem ipsa.

[a] Heb. *os: ut* Exod. 17. 1.

[b] Heb. *perturberis, a facie ejus abeas: ut:* 1. *Schem.* 2. 3.

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

[d] Heb. *inquies, sive inquietudo.*

[e] Heb. *dominum suū.*

8 f In

8 [f]*In tota hac re vidi, cùm adhiberem animum meum ad omne opus quod fit sub sole; tempus *interdum esse*,*quo dominatur homo in hominem *malo suo.

9 Nam ita *dominatos* animadverti improbos [g]sepeliri, postquàm decesserunt; postquam e*loco sancti abierunt, oblivioni tradi in ea civitate in qua sic fecerunt: *etiam illud vanitatem esse.

10 *Quia nullum efficitur decretum, [h] compensatio istius mali citò: idcirco [i] provehit animus hominum eò audaciæ illos, ut faciant malum.

11 *Quamvis peccatori facienti malum centies, etiam prorogaret Deus *dies*: quin etiam novi ego fore bonum timentibus Dei, qui timuerint a facie ejus:

12 Bonum autem non fore improbo, neque prorogaturum esse dies *similes umbræ; illi qui non timet a facie Dei ipsius.

13 *Est vanitas quæ fit super terram, quòd sunt justi quibus obtingit secundum opus improborum, & sunt improbi quibus obtingit secundum opus justorum: *dixeram, hoc quoque *esse* vanitatem.

14 Quapropter laudaveram ego lætitiam; nullum esse bonum homini sub sole, nisi ut comedat ac bibat & lætetur: hoc enim adjacere ipsi ex labore suo diebus vitæ suæ, quos dat ei Deus sub sole.

f Heb. *cum toto hoc.*

g Heb. *sepultos.*

h Heb. *factū, pro compensatione facti: metonymia.*

i Heb. *plenū est cor filiorum hominis in ipsis: ut Estera 7.5.*

ANNOTATIO.

1 Ego video] *Schelomo sumpta occasione ex tertio documento præcedentis capitis, vanitatem rerum hujus mundi demonstrat ab instabili & incerta administratione ejus, hoc & sequente capite: qui quartus est locus vanitatis a Schelomone in rebus exteris observatus. Istius enim administrationis genera sunt duo: unum, ab hominibus, hoc capite; alterum a Deo, sequente: quod utrumque genus ita varium est, ut nihil certum de eo humanitus ab ullo homine definiri possit. Porrò in hoc capite continentur duo: unum, de officio hominum civiliter inter se conversantium, usque ad versum 8. alterum, de eo quod fit, idque ferè præter officium, ac de factorum eventu, inde ad finem usque. Est autem in hoc versu 1. summa propositio humani officii erga potestates superiores, quæ sequentibus versibus ad bonos & malos accommodatur. Eclipsin verò ex versu 8. velut huic loco accomodatiorem, supplevimus.* Sed pro ratione] *moderatio obsequii quod homines debent potestatibus: parendum est, inquit, sed non nisi bona fide & conscientia: quia non est potestas nisi a Deo; ac proinde jus non habet homines ab obsequio avocandi, quod Deus a suis jure jurando exigit, & illi fide data se exhibituros receperunt.* 2 Ne perturbatè] *exornatio superioris documenti, continens primùm mandatum obsequii, duobus versibus; deinde eventum ad bonos & malos perventurum, reliquis.* A facie ejus abito] *id est, ne ab obsequio illius subducito te animo perturbato.* In re mala] *id est, perturbatione & rebellione.* Quicquid volet] *id est, ageret tecū arbitratu suo, sive jure, sive injuria: ut sequens versus ostēdit.* 3 Ubicunque verbum] *hoc est verbi sui authoritate plurimum efficit; tuum verò quid efficeret apud regem? quid prodesset litigare cum rege?* 4 Qui observat] *accommodatio ad bonos obsequentes magistratui.* Tempus enim] *nimirum tum obsequendi, tum dissimulandi, tum ab obsequio discedendi.* 5 Cuique voluntati] *supple efficiendæ legitimè.* Sed malum hominis] *accommodatio ad malos, quæ ostendit improbis illis Schelomo eventurum malè, qui indicantur sequente versu.* 6 Qui non agnoscit] *id est, qui insipiens est, neque judicio utitur ad obsequendum potestati.* Nam quomodo] *id est, quis ex insipiente facere possit sapientem?* 7 Nullus homo] *expositio mali quod insipientibus & in obsequentibus denuntiatum est suprà vers. 5. nemo est, inquit, tanta authoritate, dignitate, potentia, vel armis, agilitate denique industriáque præditus, qui labore ullo & contentione vindictam regis eluctari possit & frangere, sive sua, sive aliorum opera.* Ut contineat] *id est, vitam suam conservet: ut sequentibus explicatur.* Mortis] *quam rex mandaverit.* In isto prælio] *quod rex in rebellem aggressus fuerit.* Denique non liberat] *id est, inane est quicquid tentat & molitur ad depellendam mortem.* 8 In tota hac re] *nimirum tota hac civili administratione magistratuum & popularium. Est autem hîc altera pars capitis, de eo quod fit ex vanitate præter jus, ut observatum est in versum 1. Continentur autem in hac parte duo: unum est, rectum judicium de prava administratione ex testimonio spiritus Dei, usque ad versum 13. alterum est judicium depravatum carnis, vers. reliquis: quem ordinem a Schelomone servari monuimus, suprà 2.2.* Malo suo] *id est improbè, ita ut postea consequatur præmium mali sui: ut sequentibus exponitur.* 9 Loco sancti] *id est, e magistratu, & judiciali solio; quæ functio & sedes Dei est, Deuter 1. 17. & 2. Chronic. 19. 6.* Etiam illud] *dominium ipsorum tyrannicum.* 10 Quia nullum effic.] *gravissima sententia, qua exponitur causa tum hominum improborum audaciæ, hoc versu; tum bonorum liberationis, & mali quod improbi tandem perpessuri sunt, duobus sequent. q. d. eò aluntur improbi in maleficiis, quòd vindictam tardam esse vident, ac propterea sibi impunitatem pollicentur: ut Psalmo 50.21.* 11 Quanvis] *amplificatio gravissima hujus sententiæ, per hypothesin* ἀδυνάτου. 12 Similes umbræ] *ut Ijobi 8.9. & alibi passim.* 13 Est vanitas] *propositio sententiæ carnis, ut observatum est suprà vers. 8.* Dixeram] *vide suprà 3.18. & sequentibus.*

CAPUT IX.

Schelomo transiens ad observationem administrationis Dei, docet eam humanas mentes superare: carnalis de ea cogitationes explicat quæ hominibus spiritus Dei luce carentibus obversantur; quòd eventa omnia non tantùm personarum, sed etiam conatuum, & consiliorum impiè casui & fortunæ tribuant, & ad scelera sua abutantur ista cogitatione.

[a] Cùm

1 CUm autem adhiberem [a] animum meum ad cognoscendũ sapientiam & ad perspiciendũ ipsum negotium quod fit super terram; si etiam interdiu & noctu somnum oculis suis quispiam non [b] percipiat:

2 Animadverti totum opus Dei, non posse hominem assequi illud opus quod fit sub sole; quamvis [c] laboriosè homo quærat, non tamen assecuturum esse: quin etiam si cogitet sapientissimus cognoscere, non tamen posse assequi.

3 Veruntamen totum hoc videbam animo meo (quanquam declarat totum hoc justos & sapientes, factaque eorum in manu Dei ipsius esse; [d] tum re amata, tum exosa non uti homines, [e] non esse earum ullam [e] expositam ipsis)

4 His omnibus, quemadmodum reliquis omnibus *evenire*, eventum eundem esse justo & improbo, bono sive mundo & immundo; tam sacrificanti quàm ei qui non sacrificat ita bono sicut peccatori, juranti quemadmodum juramentum reverenti:

5 Hoc pessimum esse in omnibus quæ sunt sub sole, quòd evẽtus idem sit omnibus; quin etiam animum filiorum hominum *qui* expletus fuerit malo, & quorum animo *insederit* omnis insania [f] quandiu vixerunt, itidem postea *cõcedere* ad alios mortuos.

6 Nam uter sit qui eligatur, in tota hac vita adest fiducia: quin cani viventi est melius, quàm leoni mortuo.

7 Viventes enim sciunt se morituros esse; mortuos autem nescire quicquam, nec esse amplius eis mercedem, cùm oblivioni tradita fuerit memoria eorum:

8 Tum [g] rem amatam eis, tum exosam eis, tum desyderatam eis iam periisse; & partem nullam esse eis amplius [h] unquã in ulla re quæ fit sub sole.

9 Agedum, comede cum lætitia cibum tuum, & bibe animo hilari vinum tuum; [i] quandocunque benevolè prosequitur Deus ille facta tua.

10 Omni tempore sunto vestimenta tua [k] nitida, & unguentum infusum capiti tuo ne deficito.

11 Fruere vita cum uxore quam amas, omnibus diebus vitæ vanissimæ tuæ, quam *uxorem* dedit tibi *Deus* sub sole, omnibus diebus vanissimis tuis; cùm hoc sit pars tua in vita & in labor tuo quo, laboras sub sole.

12 Quicquid assequitur manus tua ut facias pro facultate tua, fac: nam nullum *est* opus; aut ratiocinium, aut scientia, sapientiáve in sepulchro quò iturus es.

13 Convertens me animadvertebam sub sole non esse levium cursum neque robustorum prælium, nec etiam sapientum cibum, neque etiam prudentum divitias, neque etiam scitorum gratiam; sed tempus & casum accidere omnibus his:

14 Etiam nescire hominem tempus suum, sicut nesciunt pisces qui capiuntur reti malo, & *ut nesciunt* aves quæ capiuntur laqueo; sicut ista, irretiri filios hominis tempore mali, cùm irruit in eos repentè.

15 Etiam hanc animadvertebam sapientiam sub sole, quæ magna *est* apud me;

16 Civitatem quandam parvam in qua homines pauci erant; cùm veniens contra eam rex magnus circunsideret, & extrueret contra eam munitiones magnas;

17 Invenit in ea virum indigum sapientem, qui liberavit ipse civitatem istam sapientia sua, nec tamen quisquam recordatus est viri indigi illius.

18 Dico autem ego, meliorem esse sapientiam robore; quamvis sapientia illius indigi despiciatur, & verba ejus non audiantur:

19 Verba sapientum [l] submissorum audienda esse, potius quàm clamorem dominantis cum stolidis suis:

20 Meliorem esse sapientiam armis bellicis; aberrantem verò unum perdere boni plurimum:

21 Ut muscarum [m] mortuarum *una* [n] efficit ut fœtorem eructet unguentum pigmentarii; *similiter* pretiosum [o] nomine sapientiæ & gloriæ *virum, fœtidum efficere* stoliditatis parũ:

22 Animum sapientis adesse dexteræ ipsius, animum verò stolidi sinistræ ipsius.

23 Nam etiam in ipsa via cùm stolidus ambulat; animus ejus est demens, & prædicat omnibus stolidum se esse.

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*
[b] Heb. *videat.*
[c] Heb. *laboret homo quærendo.*
[d] Heb. *tum amorem, tũ odiũ nescire homines: amor pro re amata, metonymicè: ut infrà ver.* 8.
[e] Heb. *ante eos: ut Gen.* 13. 9.
[f] Heb *in vita ipsorum.*
[g] Heb. *amorem eorum, tum odium eorum, tum zelum eorũ: ut suprà ver* 3.
[h] Heb. *in seculum.*
[i] Heb. *cùm jam.*
[k] Heb. *alba.*
[l] Heb. *cum quiete.*
[m] Heb. *mortis.*
[n] Heb. *efficit ut fœteat & eructet.*
[o] Heb. *a sapientia gloria.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *duos hosce versus omnino ad sequentia pertinere res ipsa loquitur: nam hoc demum loco Schelomo transitionem facit ab humana administratione ad alterum administrationis genus quod supra homines est, & illud inductionibus explicat hoc capite; quemadmodum indicavimus suprà* 8. 1. *Hoc autem capite tria istius administrationis exempla percurrit Schelomo: primum est, de eventu personarum omnium usque ad versum* 13. *secundum, de eventu factorum atque conatuum. vers.* 13. *&* 14. *tertium, de eventu consiliorum, inde ad finem usque: quibus omnibus inductionis locis præponitur commune exordium duobus versibus, omnia quæ hîc administrantur vindicans & asserens Dei œconomiæ; prout ordinem hunc a Schelomone observari monuimus suprà* 2. 2. *& alibi.* Sapientiam] *id est, peritiam totius hujus administrationis.* Si etiam] *id est, etiamsi aciem oculorum & animi sui contendat indesinenter his observandis & comprehendendis ratione: quod posterius membrum sequente versu ex ordine illustratur, ut versus ille est hujus exegeticus.* 3 Veruntamen] *primus inductionis locus, exponens judicium carnis de administratione Dei erga personas ipsas, ut diximus in vers.* 1. Totum hoc] *quod sequent. exponitur usque ad* 13. Quanquam] ἐπανόρθωσις *sive correctio elegantissima totius judicii carnalis, quo fecit transitionem Schelomo. q. d. quæcunque dico me animo meo indidisse, & deinceps expositurus sim; nolo ita accipi quasi nunc demum essem in ea sententia, & dispensationem istarum rerum abdicarem Deo: absit. imò verò furor est hominem contra sentire quàm res ipsæ loquantur manifestò: nihil enim vel tantillum aut personis (de quibus usque ad versum.* 13.) *aut factis (de quibus deinceps) evenit, quin ipsæ personæ, res, facta testentur singula quæque nutu & voluntate Dei gubernari; penes hominem nihil esse.* Iustos & sapientes] *similitérque injustos & insipientes cum factis ipsorum: eclipsis contrarii.*

de

de qua diximus Genes.18.19. Nam ita accipiendum esse ostendit antithesis sequent. versu. In manu Dei] id est cognosci, curari, & gubernari a Deo. Non uti] nimirum per se, sua ipsorum facultate, & arbitratu suo. hanc autem esse significationem Hhebraici verbi permulti loci indicant: ut Ijobi 38.33. & 39 4. Non esse] eclipsin negationis ἀπὸ κοινοῦ repetimus de superiore membro: ut psal. 9.19. & alibi passim. 4 His omnibus] justis & sapientibus, factisque eorum. Sacrificanti] id est, pio & impio colenti Deum & non colenti, synecdochicè. 5 Quin etiam animum] amplificatio indignationis, a comparatione eventus eorũ qui indignissimè totã vitã suã in impietate & inhumanitate trãsegerint. Postea] quàm ita vixerint, planè cũ aliis omnibus æquàti morte. 6 Nam] ætiologia atheorũ, ex consimili specie eventus humani confirmantium animas cum corporibus emori, cujus partes sunt duæ: una, fructum nullum cui homo jure possit confidere, nisi in hac vita, percipi posse; altera, nihil mortuis superesse, ac proinde quidvis vel obscurissimum & tenuissimum anteponendum esse nobilissimorum animantum cadaveribus. Uter sit] id est, sive justus, sive injustus probetur tibi, cujus vitam, studia, & facta imiteris: tamen (inquiunt Epicurei) neutrum genus vitæ aliam expectationem boni, præterquàm præsentis, habere potest. Adest fiducia] id est, præsentia sunt bona quibus homo confidenter utatur, ac non futurorum expectatione se ipsum lactet. Cani viventi] proverbiale dictum, quo Epicurei vitam solent morti honestæ, quamvis turpissimam, anteferre. 7 Viventes enim] confirmatio proximè præcedentis dicti, melius esse vivo quàm mortuo. Viventes enim, inquit, noscunt, utuntur, & percipiunt fructum præsentis vitæ: mortui planè nihil horum. Se morituros esse] ac proinde sibi hodie vivendum putant, dicentes, comedamus, bibamus, nam cras moriemur: Jeschahh.22.13. & 1.Corinth.15.32. quod exponitur copiosè vers.9. & sequentibus. Mercedem] id est, fructum rerum quibus confidunt, superiore versu. Memoria eorum] cum ipsis, id est, cùm mortui fuerint: periphrasis mortis. 9 Agedum] mimesis, vel imitatio & effictio documentorum quæ ex sua illa notitia colligunt Epicurei, ut dictum est in versum 7. Quandocunque] id est, quamdiu facultatem habes, sive sit a Deo illo quem isti prædicant, sive aliunde: ironicus sermo. 10 Sunto vestimenta] id est, curato te molliter: synecdoche. 13 Convertens me] secundus locus inductionis de eventu factorum quem animalis homo attribuit casui: ut observatum est suprà in versum 1. Quod autem dicit (convertens me) noëmaticum est q.d. cùm autem viderem non esse positum in hominum facultate, ut ipsi de se statuant arbitratu suo; converti animum & cogitationem meam ad observationem factorum singulariũ, de quorum eventu ex sensu carnis hoc modo judicabam. 14 Tempus suum] id est, calamitatis suæ. Malo] id est, calamitoso & damnoso sibi. 15 Etiam hanc] tertius inductionis locus de humanorũ cõsiliorũ eventu: ut diximus in versũ 1. quo ostendit sapientũ consilia reipublicæ salutaria apud multos parvũ honorem consequi; imprudentia & stolida perpetuam ignominiam: ac propterea statuit non pendêre consiliorum eventum ab hominum facultate. Apud me] ut apud omnes sanos, qui ferè sunt pauci. 16 Civitatem quandam] parabola sive exemplum de consiliorum usu. 17 Ipse] solus, ac non alius. 19 Submissorum] id est, infimorum, qui submissè solẽt apud dominatores agere, adeòque (ut proverbio dicitur) holitorũ. Clamorẽ dominantis] id est, clamorem stolidi dominatoris, & cunctorum administrorum ejus. 20 Aberrantem] id est, unum aliquem sapientem aberrantem a consilio sapientiæ perdere consilia, res, facta, & honorem ipsum, ac existimationem, sequent. versu. 22 Animum sapientis] id est, sapientem nihil nisi cogitatè agere, & cum animo suo priùs expendere quàm dexteram ad opus admoveat. Animũ verò stolidi] id est, stolidum incogitatè ferri, & rationem ac sapientiam a se depellere; ut quæ aversantur homines ferè sinistra depelluntur: metaphoricæ locutiones a gladiatoribus sumptę qui dextera adversarios petunt, sinistra depellunt atque protegunt se. 23 Nam etiam] confirmatio membri posterioris antitheti: stollidus, inquit, non tantùm sapientiam a se propulsavit; sed ipso vultu, gressu, & signis omnibus clamat stoliditatem suam. Hos autem tres versus, quia cum superioribus omnino cohærent, in idem caput inclusimus.

Caput X.

Schelomo formam docet modestiæ qua homines uti erga potentiores debent, & illius utilitates explicat: deinde administrationis bonæ & malæ eventa prædicat: ac postremò subditos ad sanctè cogitandum, quoad ejus fieri potest, de potentioribus hortatur.

1 Cùm spiritus ejus qui dominatur [a] se effert contra te, locum tuum ne deserito: nam *vir* sanans sedat peccata magna.

2 Est malum *quod* vidi sub sole, secundum errorem qui procedit a facie imperantis:

3 Poni ipsam stoliditatem in *dignitatibus* celsis & amplis; divites verò in ipsa abjectione sidere.

4 Vidi servos insidentes equis, principes autem euntes tanquam servos super terram.

5 Qui fodit fossam in eam cadit; & qui perrumpit maceriam, mordet eum serpens:

6 Qui amovet lapides, dolore afficitur eis; qui findit ligna, periclitabitur eis,

7 Si postquam hebetaverit ferrum, is [b] aciem non exacuat, sed vires intendat: at emolumento [c] ad dirigendum *est* sapientia.

8 Si momorderit serpens [d] nondum adhibita incantatione, tum nullum est emolumentũ *incantationis* [e] tenenti verba ejus.

9 Verba oris sapientis sunt [f] gratiosa, labiis verò [g] *suis* stolidus absorbet se:

10 Initium verborum oris ejus, stoliditatis est; & finis *verborum* oris ejus, insaniæ pessimæ.

11 Ut stolidus ipse multis utatur verbis: nescit iste homo quid sit *quod dicat*, aut quid futurum sit postea, quis indicaret ei?

12 Labor stolidorum fatigat ipsorum quemque: ut qui nesciat ire in civitatem.

13 Hei tibi regio, cujus rex puer *est*, & cujus principes mane comedunt.

14 O te beatam regionem, cujus rex natus *est* clarissimis, & cujus principes suo tempore comedunt, ad robur, non autem ad compotationem.

[a] Heb. *ascẽdit.*
[b] Heb. *faciẽ.*
[c] Heb. *dirigendi.*
[d] Heb. *in nõ incantatione*
[e] Heb. *domino linguę illius.*
[f] Heb. *verba gratiæ.*
[g] Heb. *stolidi: ut Gene. 9.6.*

tionem.

15 *Pigritiâ * ambarum attenuatur contignatio, & demissione manuum perstillat domus;

16 *Cùm ad lætitiam parant convivium, & vinum lætificat viventes; pecuniaque ipsa *facit ut ista omnia respondeant.

17 *Ne quidem in conscientia tua regi maledicito, & in conclavibus cubilis tui ne maledicito diviti: nam *vel* avis cœlorum perferret vocem illam, & [h] ales indicaret verbum.

[h] Heb. *dominus alarum.*

ANNOTATIO.

1 Cùm spiritus] *Schelomo duobus postremis generibus vanitatis, quæ ex ordine fuerunt exposita capite 8. & 9. sua veluti pharmaca salutariaq; documenta ponit eodem ordine, hoc & sequente capite: ac primùm quidem hoc capite (quod octavo capiti respondet) agitur de civili administratione; suntq; illius documenta tria: primum est, de modestia & submissione animi prudenter apud principes colenda, usque ad vers. 13. secundum, de eventu humanæ administrationis, usque ad ultimum; tertium, de reprimendis etiam cogitationibus quæ interdum homini super forma administrationis obversantur, ver. ultimo.* Locum tuum] *id est, modestè in statione tua te contineto, neque rebellato, ut suprà 8. 2. sed potius omnes artes ad curandũ sanandumq; spiritum ejus adhibeto: quod membrum antitheton supplendum est ex sequente ætiologia.* Nam vir sanans] *istius documenti causæ exponuntur tres: prima, his verbis, sanari principem & a magnis peccatis revocari; secunda, præcaveri & declinari malum alioqui subdito ipsi eventurum, atque inevitabile, a ver. 2. ad 9. tertia, bonam gratiam recuperari, & reconciliatam retineri, ver. 9. quæ tria oppositione stolidi illustrantur, inde ad versum 13.* Sanans] *nimirum spiritum regis abjectione sua.* 2 Est malum] *secundum αἴτιον de antevertendo malo; quod postea plurimis atque elegantissimis comparationibus exprimitur.* Secundum errorem] *id est, prout delirant reges & errant humanis suis infirmitatibus, modò hoc modò illud decernentes.* 3 Ipsam stolidit.] *id est, homines (ut ita dicamus) stoliditate stolidiores: emphasis.* Divites] *nimirum omni genere sapientiæ, ut membrum oppositum docet: sic enim contrà accipitur pauperis nomen, Proverb. 29. 13.* 5 Qui fodit] *explicatio mali quod homini creat immodestia & imprudentia, quatuor similitudinibus.* 7 Si postquam] *id est, si imprudenter & inconsyderatè fodiat, subruat, tollat, findatq;, tanquam non curato ferro quod fuerit hebetatum, synecdochicè: nam hæc conditio etsi de proxima tantùm similitudine ad verbum dicitur, communicanda est tamen cum superioribus.* Vires intendat] *id est, præsumens se vi effecturum, consumat in eo laborem suum. Sensus horum similium est: videmus ista opera ab hominibus non effici inconsyderata vi, sed arte atque industria: quanto minus vi perrumpat homo spiritum dominatoris inflammatum?* 8 Si momorderit] *amplificatio istius mali ex imprudentia proficiscentis, quòd est immedicabile, & frustra labor in recuperanda gratia consumitur; ut inania sunt admorso incantatori intempestivaq; sua incantamenta.* 9 Verba] *αἴτιον tertium, ut diximus in versum 1. quod illustrat stolidorum antithesis subsequens.* Absorbet se] *id est perdit, ut tres versus exponunt: quibus gradatim ostenditur ipsum neque apud alios sapere, neque se intelligere, neque labore proficere, aut consequi aliud nisi fatigationẽ sui ipsius.* 11 Quid futurum] *nimirum quod dicit. q. d. neque principium, neque finem in dicendo suæ orationis videt.* 12 Ire in civitat.] *id est, vel movere pedem rectè, & urbis suæ viam cognoscere, quam etiam addiscunt cæci.* 13 Hei tibi] *secunda pars, docens eventum quem regiones ex principum administratione consequuntur.* Mane comedunt] *id est, intempestivè, ad luxum, non ad confirmationem sui, ex sequente versu.* 14 Natus est clarissimis] *i. bene institutus est & informatus in administratione regni.* 15 Pigritia] *comparatio rei privatæ cum publica. q. d. nulla domus secundatur, ubi manus ad opus necessarium non adhibentur, sed ad luxum vitamq; perditam: quanto minus respublica, in qua principes profusi & ad omne scelus libidinemq; projecti sunt?* Ambarum] *quæ non curant mederi stillicidio tigna communienti.* 16 Cùm ad lætit.] *id est, cùm omnia in luxum profusa sunt.* Facit ut ista omnia] *id est, comparat ista omnia pretio suo: verbum enim accipimus in tertia conjugatione, ut Ijobi 20. 3.* 17 Ne quidem] *tertium documentum, ut suprà diximus.* Nam vel avis] *ratio hyperbolica, pro eo quod est, principes & potentiores sunt auritissimi: vix quicquam fit aut dicitur, quod ipsorum cognitionem fugiat.*

CAPUT XI.

Schelomo hominem ad beneficentiam fidemq; in promissiones Dei hortatur, asserit infinitam administrationem ejus, cui obsecundare oporteat: ac postremò negligentes ad cogitationem mortis, vanitatisq; præsentis revocat.

1 *PROJICE *panem tuum * [a] secundum aquas; nam *multiplicantibus diebus inventurus es eum.

2 Da partem septem, aut etiam octo; *cùm nescias quid futurum sit mali super terram.

3 *Cùm repletæ densæ nubes pluviâ, super terram [b] minutim demiserint *eam*, sive deciderit planta * ad meridiem, sive ad Aquilonem: quo loco ceciderit planta, *ibi futura est.

4 *Qui observat ventum, non seminabit; & qui respicit ad densas nubes, non metet.

5 *Quemadmodum ignoras * quæ *sit* via venti, ut *ignoras* *quæ via ossium in utero gravidæ: ita ignoras opus ipsius Dei, qua *via* faciat hæc omnia.

6 * *Mane fere semen tuum, & vespere ne remittito manum tuam: nam ignoras quidnam rectum sit, hócne, an illud, an verò ambo hæc unà bona sint.

7 *Est quidem dulcis hæc lux, & bonum hisce oculis aspicere hunc solem:

8 Sed si annos multos vivens homo in eis omnibus lætetur, attamen [c] recordari eum oportet *dies tenebrarum, quamvis *illi* multi sint, quicquid evenit vanitatem esse.

[a] Heb. *secũdum faciem aquarum.*

[b] Heb. *friaverint demittendo. i. asperserint: simile verbũ est Psal. 18. 43.*

[c] Heb. *recordabitur.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Projice] *ad postremum vanitatis genus, quo animalis homo oppugnat administationem Dei (ut capite 9. diximus) Schelomo suum adhibet ἀντίδοτον & salutare documentum, de officio corporis & animi nostri: corporis quidem per beneficentiam & communicationem eleemosynæ; animi verò, per fiduciam certam in Deum promissionesque & operationes ejus. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una, qua utrumque officiū conjunctim explicat, beneficentiæ & fidei, usque ad vers. 7. altera qua hominem ab hujus vitæ amore fiduciaque revocat, & viam sternit ad sequentis capitis documenta.* Panem] *id est, semen, ex quo fit panis: ut Psal. 104. 15. quæ synecdochica appellatio a fine in scripturis frequētissima est.* Secundum aquas] *id est, in locis irriguis, ac proinde feracibus benedictionis; quo modo accipitur Jeschahh. 32. 20. sensus est, quēadmodum bonus agricola loca irrigua conserit certa cum fiducia & expectatione benedictionum Dei; sic te in hac vita memento agricolam esse & operarium Dei, ut omnibus benefacias & de tuo communices; pro certo habens illud Jehovæ seri quod benefit, & irrigari benedictione ejus: ut proverb. 19. 17. & Jeschahh. 58. 7. & seq* Multiplicantibus] *id est, succedente tempore, quo messis advenit.* 2 Da partem] *id est, distribue quàm plurimis potes: ut Psal. 112. 9. est autem hic numerus finitus pro infinito; ut Micę 5. 5.* Cùm nescias] *id est, cùm omnia ista incertissima sint, & omnibus momentis infesta malis quàm plurimis: ut Lucæ 16. 9. ac proinde fac ut bene colloces, quod seq. versu docetur.* 3 Cùm] *promissio pergens in eadem allegoria, qua ostenditur non posse melius collocari bona quàm apud homines beneficentiâ: nam (inquit) ut sementem benedictione aspergit Deus, & sator eam ibidem recipit cum fœnore, id ipsum quoque constat fore in beneficētia tua.* Ad meridiē] *id est, omnibus promiscuè benefac; nam idē dicitur allegoricè quod scribit Paulus Galat. 6. 10.* Ibi futura est] *nimirū tibi, id est, certissimè recepturus es mirificâ Dei œconomia.* 4 Qui observat] *occupatio allegorica. q. d. ne diffidentia utitor ut manum a benefaciendo retrahas, neve has aut illas excusationes obtendas, ignavos rusticos imitando; qui dum hæc aut illa causantur, justum sementis messisq; tempus sinunt effugere; sed Dei administrationi confidens, fac quicquid facto opus est, duobus sequent. vers.* 5 Quemadmodum ignoras] *expositio admirabilitatis quæ est in operibus Dei, ab exemplo duarum rerum quæ hominibus quotidie obversantur, venti in aëre, & fœtus in utero.* Quæ sit via] *id est, unde veniat, quo tendat, & quàm diu: ut Joan. 3. 8.* Quæ via ossium] *id est, quæ ratio fingendi & confirmandi fœtus.* 6 Mane] *id est, omni tempore benefacito, quantisper tempus est,: ut Joan. 9. 4.* 7 Est quidem] *secunda pars, occupatio: qua responsionem ignavorum hominum refellit Schelomo: dices, inquit, quorsum ego tam diu laborarem? suavius est in rebus præsentibus conquiescere, & sibi indulgere: respondet, si per aliquot annos suave esset, adeóq; tota vita a mœrore immunis ageretur; duo tamen cogitanda sunt; unū, mortem aliquando esse obeundam: alterum, ea ipsa quæ huic vitæ conceduntur, esse vanissima.* 8 Dies tenebrarum] *id est mortem, periphrasticè.*

CAPUT XII.

Schelomo hominem sibi præsidentem compellans ad cogitationem Dei, senii, mortisq; revocat; & totum opus concludit a confirmatione vanitatis rerum istarum omnium, atque hortatione ad studia salutaria in reverentia, obsequio & spe Dei adventuri, humanumq; genus judicaturi adventu suo.

1 LÆTARE, juvenis, in juventa tua; & [a] exhilaret te animus tuus diebus juventutis tuæ; deniq; perge in viis [b] animi tui & aspectibus oculorum tuorum: sed cognosce fore, ut propter omnia hæc adducat te Deus ipse in judicium.

2 Amove ergo indignationem ab animo tuo, & averte malum a carne tua: nam juventa, ut [c] ortus ipse, *est* vanitas.

3 Et recordare creatoris tui diebus juvētutis tuæ; tantisper dum non adveniunt dies ipsius mali, & pertingunt anni quibus dicas, non *est* mihi in istis delectatio:

4 Tantisper dum non obtenebrescit sol, & lux, lunáque ac stellæ; neque recurrunt densæ nubes post pluviam:

5 Quo tempore commovebuntur custodes illi domus, & pervertent sese [d] valentes robore; & intermittent molitrices illæ cùm [e] mandent, & obtenebrescent illi qui spectant per speculas:

6 Occludentúrque valvæ foro dejecta [f] sonora molitione; & surget ad vocem aviculæ, deprimenturque [g] omnia canora:

7 Etiam a re alta timebunt & contritionibus in via; & efflorescentem amygdalum, & pinguefacientem se locustam, irritam faciet *animus* iste appetens: cùm abit homo in locum seculi sui, circumituris in platea lugentibus:

8 Tantisper dum non procul amovetur funis argenteus & excurrit orbis aureus; & frangitur hydria ad scatebram, disrumpitúrque rota ad cisternam,

9 Redeunte ipso pulvere in terram quemadmodum fuerat, spiritu autem redeunte ad Deum qui dederat illum.

10 Vanitas [h] vanissima, inquit Ecclesiastes: omnia hæc *sunt* vanitas.

11 Quamobrem potius (cùm fuerit Ecclesiastes sapiens; præterea docuerit scientiam populum, & appendens, scrutatúsque concinnaverit sententias multas:

12 Quæsiverit Ecclesiastes [i] assequi verba delectabilia; & singula scripta rectè, verba fidelia,

13 Verba sapientum similia aculeis, & similia clavis infixis [k] ad caulas; tradita a pastore eodem)

14 Potius inquam ex istis, fili mi, admonitus esto: faciendi libros multos nullus est finis, & lectio multorum [l] fatigationi *est* carni.

15 [m] Summa rei *est*, his omnibus auditis, DEUM IPSUM REVERERE, ET PRAECEPTA EJUS OBSERVA: QUIA HOC EST TOTUM HOMINIS.

16 Nam omne opus Dei ipse adducet in judiciū cū omni re occulta, sive bonū sive malum.

[a] Heb. *benefaciat tibi cor tuum.*
[b] Heb. *cordis tui: sic deinceps.*
[c] Heb. *auroræ ortus.*
[d] Heb. *homines roboris.*
[e] Heb. *minuunt.*
[f] Heb. *sono molitionis: hypallage.*
[g] Heb. *omnes filiæ cantici.*
[h] Heb. *vanitatum: ut suprà 1. 2.*
[i] Heb. *invenire verba delectationis, & scriptum rectitudine, verba veritatis.*
[k] Heb. *dominis collectionum. i. locis in quæ congregatur pecus.*
[l] He. *fatigatio carnis.*
[m] Heb. *finis.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Lætare juvenis] *Hujus capitis duæ sunt partes: prior est conclusio proximè præcedentis loci de administratione Dei, usque ad versum 10. posterior, conclusio totius operis; ad studium, reverentiam, & obsequium Dei homines excitans, inde ad finem usque. Sunt autem in hac priore parte conjuncta documenta duo, quæ hoc ver. prolepticè continentur: unum, de præsente officio nostro; alterum, de eventu mortis & judicii quod facturus est Deus: quorum prius membrum hoc versu enuntiatur, per concessionem ironicam ad juvenem fretum bona ætate sua, & in rebus istis exultantem.* Sed cognosce] *correctio alterum documentum exponens juveni, ad revocandum eum a consuetudine animi sui & sensuum, de quibus modò locutus est ironicè.* 2 Amove ergo] *expositio prioris documenti, qua sapiens juvenem ad bonam frugem revocat ab utili.* Indignationem] *id est, peccatum quo indignatio Dei accersitur, metonymia. q. d. animo & corpore tuo peccatum, quod Deo invisum & tibi damnosum est, studiosè aversator.* Nam] *occupatio: quia excipere potest juvenis indignum esse ut ea ætate careat juventutis bonis; respondet Schelomo, non posse de juventute melius judicium fieri, quàm tum a principio ipsius, hoc versu, tum ab exitu, sequentibus.* Est vanitas] *id est, instabilis est & momento evanescens.* 3 Et recordare] *id est, studio tuo & obsequio testificator te etiam in lubrica illa ætate duci recordatione & reverentia Dei: hæc enim sola recordatio viros bonos facit.* Tantisper dum] *altera confirmatio vanitatis quæ in juventute est, ab interitu illius primùm senio, deinde morte: quorum utrumq; deinceps figuratur elegantissimè.* Dies ipsius mali] *id est, dies senectutis, quæ propterea veteribus ætas mala dicta est, ut pluribus ostendit Nonius Marcellus: qua eadem ratione juventutem Cicero bonam ætatem vocat, libro de senectute.* Quibus dicas] *id est, morosi & difficiles anni, quales ferè in senectute sunt.* 4 Tantisper dum] *id est, dum adhuc es juvenis, & frueris ætate bona. Est enim in his verbis periphrasis allegorica senectutis: quæ docet sapiens senes interdiu, noctu, indesinenterq; cum difficultatibus perpetuis conflictari; quas scriptura solet cum tenebris, prosperitatem verò cum luce comparare.* Neque recurrrunt] *id est, neque calamitates subinde succedunt aliæ aliis, ut in senectute fit. Hæc autem senectutis incommoda universè dicta, hoc versu & superioris fine, minutatim sequentibus explicantur.* 5 Custodes] *id est, brachia quæ ad totius corporis custodiam data sunt, sive adhibendis bonis, sive propulsandis malis; & quibus tu juvenis fretus tantopere gloriaris.* Valentes robore] *i. tua illa crura, quibus rectè & firmè ingrederis.* Molitrices] *id est, dentes illi tui, quibus strenuè comminuis cibum hebetabuntur, ita ut subinde recurrentibus doloribus cogaris ægrè & lentè mandere.* Obtenebrescent] *oculi.* 6 Occludenturque] *id est, morosissimus eris, ita ut neque foris neque domi ullam delectationem capere possis, aut ex rebus quamvis jucundissimis recreari. Propterea dicit occlusum iri valvas foro, pro eo quod est, a foro abstinere & a frequentia, ubi delectationem juventus percipit.* Sonora molitione] *id est, valente illa manducatione (qua in juventute uteris) amissa, & prostrata cibi appetentia.* Et surget] *id est, vel aviculæ unius garritu excitabitur, & cantum illius morosè fastidiet.* Deprimenturque] *i. nullam cantionem aut musicam symphoniam (quæ alioqui animos humanos solet afficere. Proverb. 25.20) grato animo accipiet, sed jubebit omnia conticescere: vide historiam Barzillai 2. Schem. 19.32. & seq.* 7 Etiam a re] *id est, incedentes metuent ne in lapillum extuberantem offendant: nullum erit tam æquabile solum, ubi non metuant ab offensione & attritu pedis.* Efflorescentem] *id est, ne vere quidem ipso (quo arbores & animalia omnia lætari quodammodo & gestire videntur) ipsius fastidium avertetur; sed omnia verni temporis beneficia nihili faciet: hîc enim describitur ver ab unius arboris & animalculi exemplo, per synecdochen.* Irritam faciet] *id est, abhorrebit tuus iste animus; qui nunc istarum rerum, delectationumq; est cupidissimus.* Cùm abit] *i. cùm jam versatur in ætate decrepita, propediem moriturus, & a propinquis efferendus funere.* 8 Tantisper dum] *id est, dum adhuc commodum est & integrũ; antequam tibi Deus indignatus adimat tum ornamenta in quibus exultas, tum subsidia vitæ, hoc ver. adeoq; vitam ipsam, ver. sequente.* Funis argenteus] *id est, instrumenta argentea, ut sunt catenæ, lora, cingula, & similia.* Orbis aureus] *ut sunt annuli, bullæ, monilia, & cætera ejus generis.* Et frangitur] *id est, abrumpuntur commoditates tuæ ad hanc vitam pertinentes: quod synecdochicè exemplo uno figuratur.* Rota] *qua vertente haustrum in cisternam inducitur educiturq;, quando profunda est. q. d. neque propinquis bonis, neque remotis utendi facultatem habiturus es.* 9 Pulvere] *id est, humano corpore: ut Genes. 3.19.* 10 Vanitas vaniss.] *conclusio hæc totius operis duas partes continet: unam, qua rerum omnium quæ in hac vita sunt vanitatem (ut antè) asserit, hoc versu; alteram, qua homines ad studium veritatis, reverentiam Dei, obsequium voluntatis ejus, & judicii venturi expectationem revocat.* 11 Quamobrem] *cùm ista omnia sint vanitas, ac proinde studium eorum vanissimum: est enim hîc transitio ad alterum documentum, ut homines vanitate missa dedant se studiis melioribus.* Cùm fuerit] *hyperbaton, quo anticipat Schelomo objectionem eorum, qui responsaturi essent se minimè teneri ut authori habeant fidem. Proponit enim Schelomo causas, cur doctrina ipsius sit accipienda: prima, quòd sapientia fuerit imbutus a Deo, ut doceret populum Dei, hoc versu: deinde, quòd in ea sapientia cognoscenda, consequendaq; laboraverit: tum sua ipsius experientia, ver. 12. tum aliorum documentis, maximè verò ductu ipso & authoritate Dei, ver. 13.* 12 Verba fidelia] *id est, certissima fide amplectenda: quorum usus & authoritas seq. ver. demonstratur.* 13 Similia aculeis] *primus usus verbi Dei, ut stimulis agantur pii, & a naturali sua segnitie ad officium incitentur.* Clavis] *secundus usus, ut pii ad officium adducti in eo contineantur, circumclusi certis velut repagulis verbi Dei in Ecclesia ejus.* Infixis] *i. qui palos in terram depactos cum cratibus conjunctos tenent: ut ferè faciunt opiliones in caulis suis ambulatoriis.* A pastore eodem] *Christo: Joan. 10. cujus unius verbũ omnibus seculis in Ecclesia est audiendũ.* 14 Potius] *regressio ad institutam hortationem, quæ interrupta fuerat inde a principio versus undecimi.* Ex istis] *id est, hisce documentis meis instruitor potius, quàm ut incumbas cognoscendæ & explorandæ vanitati, quæ inest aliis studiis omnibus, ut seq. verba commonstrant.* 15 Summa rei est] *hactenus de studiorum genere: nunc explicatur summa veri & salutaris studii, hoc & seq. versu.* Totum hominis] *id est, totum in quo homo se occupare debet, & sine quo totus homo nihil est nisi vanitas.* 16 Omne opus] *id est omnia facta, dicta, & cogitationes, quamvis occultissimas: cùm omnia sint nuda & patentia oculis ejus. Heb. 4.13. & summo illo die ante omnium oculos aperiendi libri.*

LIBER

LIBER CANTI-
corum.

ARGVMENTVM

LIBER Cantici, quem Schelomo conscripsit θεοπνεύστως, exponit rationem spiritualium sponsaliorum, quę placuit Christo inire cum Ecclesia in terris versante. Itaque declarat primùm sermones ultrò citroq; habitos in contrahendis sponsalibus, deinde mutui amoris gravitatem & officia convenientia inter amantes verbo & facto gratulantes. Postea quia amor ille gratiosè conciliatus mera benevolentia sponsi, non rarò ab Ecclesia in terris imprudenter sponsum suum offendente prætermittitur; laborans Ecclesia de recuperanda sponsi discedentis gratia curatur a sponso, & de constantissima ipsius benevolentia confirmatur: ita communi opera se ad beatissimum illum nuptiarum diem comparant. Postremò quia non potuit matura esse Ecclesia nisi accedente gentium plenitudine, postquam de ea sermo habitus est, canticum totum mutua professione studii inter sponsum & sponsam, officiiq; concluditur.

CAPUT I.

Ecclesia studio sponsi abrepta amplexum ejus expetit, odoratum nomen ejus commendat, & laudaturam vovet: ab indignitate sua se purgat, & sponsum advocat: quam sponsus edocens ornat factis & promissionibus: itaque gratulantes inter se celebrant alter alterum, & bona, habitationemq; communem suam per communionem spiritus.

1 ANTICUM canticorum, quod *est* Schelomonis.

2 ' Osculetur me osculis oris sui: 'nam 'boni *sunt* amores tui, [a] meliores ' vino.

3 ' Ad odoratum ungenta tua *sunt* optima; *velut* unguentum, diffusum nomen tuum; idcircò puellæ diligunt te.

4 ' Trahe me, post te 'curremus: cùm introduxerit me' rex ipse 'in conclavia sua, exultabimus & lætabimur in te, commemorabimus amores tuos meliores vino; ' recta *commemorabunt* diligentes te.

5 ' Nigra sim, at decora sum, [b] ô Jerosolymitanæ: ' similis *sim* ' Scenitis Kedarenis, *at* ' similis *sum inhabitantibus* aulæa Schelomonis.

6 ' Ne respiciatis ad me, ' quòd sim subnigra, ' quòd contuitus sit me sol: ' *quòd* filii matris meæ ' accensi irâ contra me ' disposuerint me custodem vinearum aliarum, ' [d] quòd vineam meam mihi non custodiverim.

7 ' Indica mihi, *tu* quem diligit anima mea, ubinam pascas, ubi nam cures recubare *gregem* ' meridie: ' cur enim essem quasi extendens tentorium apud greges ' sociorum tuorum?

8 ' QUANDOQUIDEM ' [e] ignoras, ô pulcherrima fœminarum; ' [f] egredere ne insistas vestigiis illius gregis, & pasce ' capellas tuas ' supra tabernacula aliorum ' pastorum.

9 ' Equitio [g] juncto curribus Parhhonis ' comparo te amica mea.

10 Decoræ sunt genæ tuæ *velut* ' lineis lapillorum, collum tuum *velut* tomicibus.

11 ' Lineas aureas faciemus tibi, cum punctis argenteis.

12 ' INTEREA dum rex ' in accubitu suo *est*, ' nardinum edit odorem suum.

13 ' Ut fasciculus myrrhinus ' inter ubera mea commorans, *est* amicus meus mihi.

14 Ut bacca ' cypri in plantariis ' Hhen-gedi, amicus meus *est* mihi.

15 ' ECCE pulchra es amica mea, ecce pulchra es: oculi tui *sunt* ' columbini.

16 ' ECCE te, pulcher es dilecte mi, etiam amœnus; etiam sponda nostra est ' virens.

17 ' Tigna domorum nostrarum sunt e cedris, ' ambulacra nostra e brutis.

[a] Heb. *præ vino.*

[b] Heb. *filiæ Jeruschalaim.*

[c] Heb. *tentoriis Kedaris: ut Psal.* 120. 5.

[d] Heb. *veniam meam quòd mihi.*

[e] Heb. *ignoras tibi: pleonasmus.*

[f] Heb. *egredere tibi ab eundo in vestigiis.*

[g] Heb. *cum curribus.*

ANNOTATIO.

1 Canticum cantic.] *id est, summum & præstantissimum, vide Gen. 9. 25. Est autem hęc generalis totius libri inscriptio, libri argumentum scriptoremq; exponens. Argumentum est epithalamium excellentissimum sive connubiale canticum, quo Schelomo decantavit sacram illam, augustissimam, & beatissimam desponsationem conjunctionemq; Christi cum Ecclesia, quam æternus ipsius amor erga Ecclesiam conciliavit, & continet, beneficentiaq; promovet; donec tandem Christus jam Ecclesiæ desponsatus secundo ad-*

ventu suo sacrum illud conjugium perficiat, coagmentato & adunato totius Ecclesiæ corpore, ut sit Deus omnia in omnibus. Scriptor est Schelomo; quem non dubium est animo & cogitatione res omnes humanas & suum ipsius conjugium cum filia Parhhonis longè transcendisse: etsi ubique propè typicè de sancta illa communione locutus est, Scriptum est dramaticum, in quo colloquentes inter se personæ introducuntur sponsus, sponsa, & amici, amicæq; utriusque, huic connubio gratulantes. Cæterùm toto hoc capite exponuntur duo: unum est Ecclesiæ ad Christum aspirantis & Christi amicè eam advocantis colloquium, specie amantium qui diutius ferre non possunt absentiam alter alterius, usque ad ver. 9. alterum, mutua de bonis ipsorum inter se gratulatio, inde ad finem usque. 2 Osculetur] *hujus amantium provocationis membra sunt duo; Ecclesiæ flagrantis amore Christi, usque ad ver. 8. & Christi respondentis, Ecclesiæq; demonstrantis viam perveniendi ad congressum suum, ver. 8. Sermo autem Ecclesię primùm patheticè studium ipsius exponit erga sponsum, usque ad versum 5. deinde apud amicas se purgat, quòd invenustior, eoq; sponso indigna videatur, ver. 5. & 6. postremò ardenter sponsum inclamat: quę omnia frequentibus apostrophis conscripta grave amantis pathos affectionemq; animi repræsentant. Suntq; prima hæc optantis Ecclesię verba cum animo suo: utinam me, inquit, sponsus ille meus Christus præsens amplectatur, & junctus permaneat mihi, me nunquam deserat; sed amantissima sua conjunctione in æternum prosequatur.*
Nám boni] *apostrophe pathetica ad sponsum, qua Ecclesia exponit causas optati sui: nimirum quòd ex ipso mirificam suavitatem percipiat, etiam tum cùm peregrinamur ab ipso, duobus versibus, & quòd eò fidelius atque animosius sponsum prædicatura sit, ver. 4.* Boni] *.i. suaves atque salutares.* Vino] *.i. convivio lautissimo & instructissimo, synecdochicè.* 3 Ad odoratum] *.i. odoratissimus es & odoratissima vel nominis tui recordatio: omnibus unguentis antecellens: ac propterea non tantùm mihi, sed amicis quoque meis dilectissima.* 4 Trahe me] *id est, infirmissimæ mihi vires tuas adhibe pro gratuito amore tuo, cùm nemo ad te venire possit nisi trahatur divinitus, Joan. 6. 44.* Curremus] *ego & puellæ meæ, ministerio meo, & virtute tua: quòd proximè sequentia verba ostendunt.* Rex] *Christus dominus a patre constitutus, & regia potestate invictaq; præditus.* In conclavia sua] *in quibus omnes suos thesauros Christus asservat sponsæ. q.d. quò amplius bona domus suę lustraverit mecum, mihiq; velut sponsæ crediderit ea; eò melius incumbemus laudationi ejus ego & amicæ meæ.* Recta commemorabunt] *id est, non meæ tantùm amicæ, sed amici etiam tui sanctissimum hunc nostrum & rectissimum amorem uno ore prædicabunt.* 5

Nigra sim] *occupatio duplex, qua se purgat Ecclesia apud amicas suas, id est, singularia ipsius membra quæ se indies adjungunt Ecclesiæ, hoc modo: scio quidem adversariorum probra & criminationes quibus obruor perventuras esse ad aures vestras, sed neque sum mihi conscia, ut isti exprobrant; neque vos oportet eò animum advertere, ut a consortio sponsæ abducamini. Præterea vos quoque fortasse locum dantes infirmitati vestræ existimabitis me indignam esse quæ conveniam in manum tanti regis; quòd partim afflictionibus, partim peccatis afflictionum causis veluti torrefacta atque exusta sum: sed quoties ego animum adverto ad blandam illam compellationem sponsi, qua utitur infrà ver. 9. & sequentibus, quam idem jam nunc testificatur spiritu suo in conscientia mea; omnino statuo me neque afflictionibus neq; peccatis meis ab ipso avertendam esse, imò verò gratam & jucundam fore ei; cùm ipse me purget ornetq; lavacro regenerationis per verbum suum.* Similis sim] *q.d. oblatrent isti me tam nigram & invenustam esse quàm ullus Æthiops. Est autem in his verbis elegans metonymia, qua non observata locus videtur obscurior.* Similis sum inhabitant.] *id est, sum ornatissima & venustissima: ne Schelomo quidem cum universa gloria sua, aut comitatus ejus in aulęis degens tam gratiosus est quàm ego sum: vide 1. Reg. 10.* 6
Ne respiciatis ad me] *sed ad Christum sponsum meum gratiosè me compellantem, & suis bonis ornantem: altera occupatio, ut modò diximus.* Quòd sim subnigra] *id est, velut infuscata afflictionibus & peccatis, quæ figurantur verbis sequentibus.* Quòd contuitus] *id est, quòd oppressione vel persecutione, tanquam sole torrefacta sim; ut Matthæi. 13. 6. accipitur solis appellatio.* Quòd filii] *id est, peccatum originale sive innatum mecum inde ab utero, & in me habitans; cujus vi tum ad cõmittendum malũ, tum ad omittendum officium abrepta sim: vide Psal. 51. 7.* Accensi ira] *id est, peccatum augescens & se ipsum inflammans, ut fieret summè peccans per legem acceptam a Deo: vide Rom. 7.* Disposuerint me] *id est, quod peccatum peccans me ad colenda & observanda opera carnis tenebrarumq; pertraxerit, & nunc etiam detineat plus satis; quod planè est tum ab officio meo, tum a lege mentis meæ alienum, Rom. 7. 22. Hæc autem omnia rustica allegoria exponuntur, ad declarandam amplius indignitatem peccati habitantis in nobis, & præstantiam vocationis nostrę.* Quòd vineam meam] *id est, quòd ab officio meo, quamvis utili atque salutari, discesserim.* 7 Indica mihi] *apostrophe Ecclesiæ ad sponsum q.d. ne putetis me aut alienis criminationibus, aut mea ipsius indignitate absterreri, quò minus accedam sponsum: ego jam ad illum converto orationem meam; inclamabo vobis præsentibus, & respondebit mihi. Sunt autem hæc verba Ecclesię inclamantis allegorica; quibus Christum cum pastore comparat ovilis suo cibum commodum & quietem prospiciente; ut Psal. 23. Itaque ostendit quàm beata sit conditio eorum qui sequuntur Christum, & contrà quàm misera conditione uteretur, quàm diu in peccato vixit.* Meridie] *quo tempore ne mihi quidem capere quietem licet, nisi veniam ad te.* Cur enim essem] *ætiologia petitionis a studio ardentissimo Ecclesiæ: nolo, inquit, vel ad tempus cum istis conversari, ac ne quidem pręme ferre quasi apud istos ęquo animo agere possem; quò fortasse, nisi maturè responderes, mea infirmitate prolaberer. Quid enim aut honoris tibi, aut emolumenti mihi inde accederet? quapropter peto ut jam nunc indices.* Sociorum tuorum] *.i. pastorum exterorũ, qui nihil te attinent, sed tantùm communicant tecum pastoris specie & appellatione.* 8
Quandoquidem] *responsum Christi ad Ecclesiam, ut observatum est, 2. versu. continet autem hoc responsum per ὑστέρωσιν primùm sententiam sponsi de prima quæstione versus 7. in hoc versu; deinde benignã testificationem animi sui propensissimi beneficiorumq; erga Ecclesiã: ut confirmet Christus occupationem qua Ecclesia usa est versu 5. & 6. & transitionem faciat ad gratulationem illam mutuam, in qua secundum hujus capitis membrum constituimus.* Ignoras] *id est, nondum planè cognoscis, sed ex parte tantùm: ac propterea amplius informari cupis.* Egredere] *id est, ne tentorium ponito cum istis, quod proximè dixisti, neque illis ratione ulla adhęreto. Sic respondet secundæ quæstionis parti.* Capellas] *fidelium gregem.*

Supra tabernacula] *id est, pios supra hunc mundum evehe, & cœlestis doctrinæ alimento pasce.* Pastorum] *quos Ecclesia socios propterea vocaverat ver. 7.* 9 Equitio juncto] *transitio ad secundũ locum gratulationis mutuæ: ut observatum est in vers. 2. in qua primùm ternis versibus inter se gratulantur, deinde singulis: ac postremò quasi symphonia sua communis domus præstantiam concinunt ambo, versu ultimo. Prædicat autem Christus in Ecclesia dona sua, Ecclesia verò bona in Christo residentia & ad se pervenientia.* Comparo] *id est, similem efficio virtute spiritus, & verbo assero te longè amplius præstare cęteris ornamento atque dignitate, quàm Parhhonis equitatum cæteris: quod beneficium ab amore sponsi in sponsam profectum, his tribus versibus explicatur: a dignitate personarum, præsentium ornamentorum, & ampliùs etiam eventurorum ex promissione: quæ omnia similitudine regii equitatus illustrantur.* 10 Lineis Lapillorum] *quæ orientalium equitatui ferè adhibebantur: ut Judic. 8. 24. q. d. quemadmodum in regali equitatu illo curules equi aureas habent ornatas gemmis, & tomices, id est, collaria pretiosissima, ita jam pretiosè instructa es.* 11 Lineas aureas] *i. etsi jam ornatissima es, amplius te ornabimus tamen; hoc enim beneficium est patris, filii, & spiritus sancti: ideoq; plurali verbo utitur.* 12 Interea] *reciproca laudatio, quam Ecclesia canit Christo propter suavissimum odorem ejus, qui ad ipsam pervenit verbo & administratione spiritus.* In accubitu suo] *id est, in cœlis, dum Ecclesia peregrinatur a domino.* Nardinum] *id est, perfundor odoribus suavissimis, tribus versibus; quantò magis cùm patefacta vita mea revelabor cum ipso in gloria? Coloss. 3. 4.* 13 Ut fasciculus] *ἰμετάθεσιν verborum ad evidentiam trajecimus, hic & sequen. versu.* Inter ubera] *ut serta & coronaria odoramenta eo loco a puellis gestari solent.* 14 Cypri] *vide Plinium lib. 12. cap. 24.* Hhen-gedi] *vide Genes. 14. 7.* 15 Ecce pulchra es] *conclusio sponsi gratulabunda.* Columbini] *gratiosi, simplices, & casti, ut columbarum sunt.* 16 Ecce te] *gratulatio sponsæ a pulchritudine sponsi, & liberorum procreatione.* Virens] *id est, fructuosa, synecdochicè.* 17 Tigna demor] *conclusio symphoniaca sponsi & sponsæ, domum suam concelebrantium a pretio & cõmoditate summa.* Ambulachra] *id est, paradromides, sive ambulationes continentes, quibus sponsus & sponsa invisunt inter se. Brutas autem arbores interpretamur, secuti vocem Hhebraicam, quam adhuc sua ætate servatam fuisse ostendit Plinius libro 12. cap. 17.*

CAPUT II.

Sponsus dignitatem suam & sponsæ prædicat: cui sponsa vicissim respondens eum laudat, eiq; fert accepta omnia bona sua: officia ejus erga se convivio figurat, summumq; suum amorem in eum deliquio: deinde sponsi adventum ad se, vocationem suam, & promissiones amplissimas exponit quæ in Ecclesia percipiuntur Evangelii prædicatione: ideoq; de communione ejus gloriatur, & præsentiam expetit usque ad promissionum complementum secundo adventu ejus.

1 EGO *sum* rosa Scharonis, lilium convallium.

2 Ut lilium inter spinas, ita *est* amica mea inter filias.

3 Ut malus inter arbores sylvæ, ita *est* amicus meus inter filios: in umbra ejus summè desydero ut sedeam; nam fructus ejus dulcis *est* palato meo.

4 Introduxit me in locum [a] convivii, [b] habens pro vexillo amorem erga me.

5 Fulcite me lagenis istis, [c] sustentate me istis malis: nam ægra amore sum.

6 Sinistra ejus *est* subter caput meum, & dextra ejus amplectitur me.

7 Adjuro vos [d] Jerosolymitanæ, *emanete* cum capreis, aut cum cervis agri: ne excitate, neque expergefacite hunc amorem, usque dum voluerit.

8 Vox dilecti mei *est*, ecce illum, advenit, saliens super istos montes subsultans super istos colles.

9 Similis dilectus meus capreæ, aut hinnulo cervorum; ecce illum stantem post parietem nostrum, prospicientem e fenestris, [e] emicantem ex clathris.

10 Proloquens amicus meus dixit mihi; [f] surge amica mea, pulchra mea, & veni.

11 Nam ecce, hyems transiit; pluvia præteriit, [g] abiit.

12 Florentia conspiciuntur in terra; tempus minuritionis advenit, & vox turturis auditur in terra nostra.

13 Ficus ipsa protulit grossulos suos, & vites ipsæ primâ uvâ edunt odorem: surge amica mea, pulchra mea, & veni.

14 Columba mea *degens* in fissuris istis petrę, in latibulo [h] prærupto, ostende mihi aspectus tuos, fac ut audiam vocem tuam nam vox tua suavis *est*, & aspectus tuus decens.

15 Prehendite nobis vulpes, [i] vulpeculas corrumpentes vineas, dum vineæ nostræ [k] efferunt uvam primam.

16 Dilectus meus meus *est*: & ego illius, qui pascit in liliis.

17 Donec aspiraverit dies ille, & fugerint umbræ istæ: revertere, similis esto, dilecte mi capreæ aut hinnulo cervorum *currenti* in montibus disparatis.

[a] Heb. *vini.*
[b] Heb. *& vexillum ejus erga me amor.*
[c] Heb. *substernite mihi*
[d] Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.*
[e] Heb. *efflorescentem.*
[f] Heb. *surge tibi, veni tibi: pleonasmus: ut Genes. 11. 33. & sic infrà vers. seq. & 13.*
[g] Heb. *abiit sibi.*
[h] Heb. *præcipitii.*
[i] Heb. *vulpes parvas,*
[k] Heb. *sunt uva prima,*

ANNOTATIO.

1 Ego sum] *Hujus capitis partes in universum duæ sunt: una est, vox sponsi se ipsum & sponsam suam prædicantis, duobus versibus: altera, oratio sponsæ prædicantis sponsum, beneficia ejus narrantis atque invocantis ipsum, usque ad finem. Prædicatio autem sponsi continet primùm explicationem allegoricam præstantissimæ & suavissimæ virtutis ejus omnibus testatæ, imprimis verò Ecclesiæ per communicationem spiritus, hoc versu: deinde dignitatis quæ ab ipso ad Ecclesiam totam pervenit, sequen. vers.* Rosa Scharon] *id est, odoratissima, ut rosa locis apricis gaudet, estq; odoratior: vide 1. Chronic. 27. 29 idem judicium de sequente epitheto.* 2 Ut lilium] *id est, tam superat Ecclesia alios omnes cœtus dignitate atque præstantia, quàm liliũ spinas: cæteri omnes sunt spinæ, si cum Ecclesia cõparantur.* 3 Ut malus

malus] *hæc oratio sponsæ continet primùm propositionem dignitatis sponsi & studii Ecclesiæ erga ipsum, hoc versu; deinde narrat mutui illius inter se amoris officia, usque ad versum 16. ac postremò fructum istius amoris perpetuum a sponso petit, duobus versib. ultimis.* Ita est] *nimirum fructuosissimus atq; suavissimus umbra & fructibus, ut verba sequentia explicant.* Ut sedeam] *i. permaneam in ipso, & ipse in me; quod duo ultimi versus exponunt.* 4 Introduxit me] *narratio hæc allegorica singularia duo Christi erga Ecclesiam officia depingit: unum, vitæ & salutis allatæ, sub specie convivii & curationis, usq; ad ver. 8. alterum, voluptatis, pacis, & bonorum omnium ad ipsam pervenientium, specie verni temporis, verumq; vernantium, & se quodammodo coram Ecclesia sistentium ad ministerium ejus, inde usq; ad ver. 16.* Habens] *i. unico suo amore erga me, velut insigni ob oculos posito, animum meum ad se pertrahens; ut milites a duce convocantur & continentur sub signis. Sic autem hunc locum distinximus adducti aliquot veterum exemplarium fide.* 5 Fulcite me] *Ecclesiæ ad amicas verba, æstuantis amore Christi & in medio cõvivio velut deliquiū animi ex amore patientis. Sunt autem illius in hac infirmitate adjumenta duo: unum, amicarum, ministrantium de bonis sponsi. i. prophetarum, apostolorū, & servorū Dei, hoc ver. alterū, sponsi ipsius Christi, qui unus efficaciter curat Ecclesiam, sequente versu.* Istis lag.] *i. salutari potu sponsi mei.* Istis mal.] *pomis odoratis e penu Christi: ut languentibus odoramenta ad nares apponi solent.* Nam] *i. non desino æstuare, donec perfectè fruar cõgressu sponsi mei in cœlesti gloria.* 6 Sinistra] *i. sponsus ipse manum utramq; admovet ad sustentandum me in hac infirmitate mea, & in expectatione futuri illius beatissimi congressus sua virtute sustinet. Est autem hæc sustentandi forma sumpta ab antiqua ratione accumbendi in conviviis: prout veteres accumbentes, non sedentes (ut hodie) epulabantur.* 7 Adjuro] *verba sponsæ per apostrophen ad amicas, velut requiescentis in ulnis sponsi sui: quibus monet eas, ne Christo conquiescenti in amplexu ipsius ulla ratione molestæ sint. Hæc autem sponsæ potius quàm sponsi verba esse statuimus; tum quia sponsi non est adjurare, sed jubere pro imperio; tum quia sequentes locos omnes, qui hoc ipso argumento sunt, a sponsa pronuntiari constat; tum etiam deniq; quia veterum honestas postulabat ut sponsa amicas suas compellaret, non autem sponsus: quam honestatem alibi in toto hoc libro observat Schelomo; ut contrà sponsus imperat suis amicis, infrà ver. 15.* Emanete] *i. foris versamini, ne inter turbetis aut negotium facessatis sponso. Nam hoc toto capite ita loquitur sponsa, quasi convivium in prædio rustico haberetur.* Hunc amor.] *i. sponsum quē amo unicè. metonymia.* Usq; dū] *i. unquam. q. d. ab omni illius offensa, & provocatione vel levissima abstinete.* 8 Vox dilect.] *alter locus narrationis de voluptate, pace, & omnibus bonis, ad quæ perlustranda & jam jam ex parte percipienda sponsus advocat sponsam suam, ut dictum est in versum 4. cujus loci partes sunt duæ, quas Christus verbo suo in Ecclesia perficit: una est, quòd Ecclesiæ bona exhibet, & velut ex hibernis peccati tempestatibus liberatam recreat. usq; ad ver. 15. altera, quòd per amicos administros suos depellit mala; ver. 15. Hæc autem omnia venustissimè figurantur quasi sponsus quiescente sponsa rus profectus esset, & illa jam ad sponsi redeuntis vocem excitaretur, & exultaret gaudio.* Saliens] *i. quam ocyssimè, ut sequentis ver. declarat comparatio.* 9 Ecce il.] *q. d. ecce dicto celerius jam astat mihi, est præsentissimus. verba autem hæc sponsæ gradatim explicant mirificum opus Christi erga se; cujus primùm vocem audit, deinde venientem prospicit, & postremò illico præsentem videt.* Emicant.] *i. florentissimo, jucundissimoq; conspectu se exhibentem mihi: metaphora a floridis arboribus, quibuscum Christus est comparatus, sup. ver. 3.* 10 Proloquens] *prosopopœia sponsi Ecclesiam suam invitantis, non quidem ad plenū & absolutum fructum bonorum omnium, quæ asservantur in cœlis: sed ad omnia illa certissima venturi fructus documenta & pignora, quæ verbo & opere per spiritum æternū cum Ecclesia voluit communicata Christus.* 11 Nam ecce] *exornatio vocationis sponsæ, qua modo usus est Christus, a comparatione temporis præcedentis vocationem, & subsequentis: præcedens tempus, inquit, totum hybernum fuit atq; procellosum, quo aliena fuit a vocatione & in peccatis jacens: hoc verò ex quo vocata es totum est virens: florens, germinans, jucundum, suave, atque fructuosum; denique animum tuum & sensus omnes amœnissimè expleturum.* 14 Columba mea] *i. pulcherrima, integerrima, & castissima amica mea, quæ ante jacta fundamenta mundi in sempiterno decreto ac electione Dei tanquam in rupe inaccessa & immota, delituisti, nunc etiam delitescis, & in æternum ibidem conquietura es: alterum genus allegoriæ, quo Christus compellat sponsam ad fruenda bona quæ in præsentia exhibet vocatione sua.* Ostende mihi] *id est, accede ad me, conversare mecum, confabulare, ambula continenter mecum, & esto integra.* Nam vox tua] *id est, tu enim Deo accepta es per gratuitam electionem ejus, interventu Christi.* 15 Prehendite] *apostrophe sponsi ad amicos: qui interea dum fruitur sponsæ colloquio, jubet amicos operam dare, ut omnia tollant quæ hæreditati Ecclesiæ essent obfutura, sive doctrinæ sive morum improbitate.* Vulpeculas] *quasi dicat, ne minimis quidem parcite: omne malum, & occasionem, speciémque mali amovete.* 16 Dilectus meus] *conclusio superioris narrationis: qua Ecclesia primùm gloriatur de præstantissima sua communione cum Christo; deinde præsentiam illius exoptat toto curriculo hujus vitæ, donec perfectè cum ipso adunata sit in cœlis.* Qui pascit] *id est, qui in satietate gaudiorum & amœnitatibus ad dexteram suam alit suos, ut pastor optimus: Psalm. 23.* 17 Dies ille] *gloriosi adventus tui, quo revelabitur Ecclesia perfectè assumpta in communionem tuam, & bonis tuis omnibus gloriosè perfruetur.* Umbræ istæ] *quæ tantisper offusæ sunt, dum Ecclesia versatur in hoc mundo.* Revertere] *id est, cura ut mihi adsis quàm velocissimè, neque a me latum unguem discedas.* In montibus disparatis] *id est, Gilbhadis, quos fluvius Jarden a reliqua Judæa disparat: ut 2. Schem. 2. 29. Horum autem montium potius quàm aliorum in Judæa meminit, quia summa in illis fuit præstantia & commoditas venationis; cùm nondum fuisset occupata Chamath & domus ædificata in saltu Libani, quo tempore ista a Schelomone conscripta sunt.*

CAPUT III.

Ecclesia exponit studium suum maximum amplius prehendendi in dies & obtinendi sponsi: deinde quia de gloria sponsi confirmata est, ostendit sibi honestius & utilius esse ut hic non detineat sponsum, sed conscendentem in thalamum suum cœlestem prosequatur.

1 In

1 'IN cubili meo per 'noctes quærens eum quem amat anima mea; quærens eum, cùm 'non invenissem eum, *dixi*,

2 'Jam surgam, & obibo civitatem, per vicos & per plateas quæram eum quem diligit anima mea; sed quærens eum 'non inveni eum.

3 'Invenientibus me custodibus 'qui obeunt civitatem *dixi*, *an* eum quem diligit anima mea vidistis?

4 Paululum præteriveram ab illis, cùm inveni eum quem diligit anima mea: prehendi eum, 'non situra eum usque dum introduxero eum in domum 'matris meæ, & in conclave genetricis meæ.

5 'Adjuro vos Jerosolymitanæ, *manete* cum capreis, aut cum cervis agri: ne excitate, neque expergefacite hunc amorem, usque dum voluerit.

6 'Quænam *est* illa[a] 'quæ ascenderet ex deserto, velut *suffumigata* [b] excitatis fumis; suffumigata myrrha & thure, præstatiore quàm omnis pulvisculus aromatarii?

7 'Ecce lectus ejus *præstantior est* eo qui est Schelomoni, quem circunstant sexaginta potentes e potentibus Jisraëlis,

8 Omnes [c] stringentes gladium, edocti bellum, quisque *accinctus* gladio suo super femur suum, a pavore singulis noctibus:

9 'Thoro *quem* paravit sibi rex Schelomo, ex lignis Libani,

10 Cujus columnas fecit argenteas, cujus stratum aureum, cujus stragula purpurea; cujus [d] interiora *quasi* pavimentata amore, 'a puellis [e] Jerosolymitanis.

11 'Prodite, & spectate puellę Tzijonis regem Schelomonem, cum corona quam [f] curavit ei mater ejus die sponsaliorum ejus, & die lætitię [g] animi ejus.

[a] Heb. *ascendens.*

[b] Heb. *elationibus fumi.*

[c] Heb. *prehendentes.*

[d] Heb. *medium pavimẽtatum.*

[e] Heb. *Jeruschalaimorum.*

[f] Heb. *coronavit.*

[g] Heb. *cordis.*

ANNOTATIO.

1 In cubili] *Hujus narrationis partes sunt duæ: una est, qua ecclesia exponit suum studium prehendendi Christum atque possidendi, usque ad versum 6. altera, qua veluti se ipsam corrigens cupit prehendi ab ipso & manere apud ipsum, inde ad finem usque. Prioris autem summa est, ecclesiam interdiu, noctu, domi, foris, in urbe, in agro, ubivis, denique flagrare desyderio Christi, & in eo conquiescere.* Non invenissem] *id est, non satis perciperem eum præsentem pro desyderio meo: nam ad sensum nostrum & ecclesiæ ipsius interdum videtur abesse Christus, aut non adesse propè; etsi re ipsa est præsentissimus* 2 Jam surgam] *hæc omnia allegoricè humanitúsq; dicta sunt, pro eo quod est, quæram ex toto studio & tota facultate mea.* Non inveni] *satis ex sententia animi mei, ut suprà versu. 1.* 3 Invenientibus me] *continuatio allegoriæ, pro eo quod est: in quoscunque incidebam, etiam præfectos custodiæ publicæ non dissimulabam, neq; me pudebat Christi, sed palàm exponebam me ejus amore languentem esse, ut dixerat suprà 2. 5.* Qui obeunt civitat.] *id est, circitores, qui singulas excubias recognoscunt de nocte.* 4 Non situra] *quasi dicat, & quidem prehendi eo animo ut divertat ad me, & permaneat apud me donec dies illi aspiraverit de quo suprà. 2. 18.* Matris meæ] *vide infrà. 7. 6.* 5 Adjuro vos] *propositio Ecclesiæ obtinentis sponsi consortium, ne qua illi fiat molestia, ut suprà 2. 7.* 6 Quænam est] *nimirum præter me? altera pars qua Ecclesia veluti sermonem corrigens quo usa fuerat versu 4. lustratis bonis sponsi sui dicit, quid? an facerem ut ille apud me diverteret, ac non ego potius laborarem ut conveniam in domum ipsius? cui omnia sunt instructissima ordoratissimaq;, & thalamus ipse longè gloriosior omni gloria Schelomonis. Quam obrem gloriam hanc Christi, & ipsius Spiritualis thalami, ubi Ecclesia conquiescit cum Christo, commendat allegoricè eum ab odore, hoc versu: tum a securitate, pretio, & ornatu, sequentibus.* Quæ ascenderet] *id est, certa fide extra se & supra totum mundum inanissimum pietatis efferretur ad Christum, suavitate ipsius & ornamentorum delectatus?* 7 Ecce] *amplificatio dignitatis quę inest cubili Christi & Ecclesiæ, per comparationem cubilis Schelomonis, qua se ipsam Ecclesia ad officium excitat.* 9 Thoro] *id est, thalamo conjugali, virente (ut dixit suprà 1. 16.) atque fœcundo: nam hoc propriè Hhebraica voce designatur.* 10 A puellis] *id est, quæ omnia plumario opere & phrygionico acu pinxerunt Jerosolymitanæ.* 11 Prodite] *id est, observate & animadvertite: planè videbitis gloriam hanc Schelomonis nihil esse ad sponsi mei gloriam.*

CAPUT IIII.

Christus Ecclesiæ perfectionem laudat: & velut amore illius abreptus postquam exclamavit, celebrat suavitatem sermonum, ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus. Quamobrem Ecclesia agnoscens quicquid boni habet, a Christo in se perfectum esse, amplius ipsum celebrat, & sibi adesse petit ac benefacere: quod Christus ex parte annuit.

1 'ECCE pulchra es, amica mea, ecce pulchra es, 'oculi tui columbini præ 'crine tuo: pilus tuus, 'ut gregis caprarum 'quę detondent de monte Gilhhadis.

2 Dentes tui similes gregi 'æquarum *pecudum* cùm ascendunt ex lavacro, 'quæ omnes [a] e gemelliparis *sunt* in quibus 'nulla *est* orba:

3 'Velut filum dibaphum labia tua, & sermo tuus decens, 'velut fragmen malogranati 'utrumque temporum tuorum præ crine tuo.

4 'Simile turri Davidis collum tuum, ędificatæ ad 'armaria: de qua millena scuta pendent, omnes umbones 'potentum:

5 'Duo ubera tua similia *sunt* duobus hinnulis gemellis caprę, 'pascentibus inter lilia.

6 Donec aspiraverit 'dies ille, & fugerint istæ umbrę, [b] 'ibo ad montem hunc myrrhæ & collẽ thuris.

7 'Tota pulchra, amica mea (id est, 'vitio nullo existente in te.)

8 'Mecum inde a Libano,' ô sponsa, mecum inde a Libano venies; contemplaberis a vertice Amani, a vertice 'Scheniris & Chermonis, e lustris leonum, e montibus pardorum.

9 'Rapis animum meum, soror mea sponsa: rapis animum meum uno *aspectu* oculorum tuorum, uno torque [c] a faucibus tuis.

10 Quàm pulchri *sunt* amores tui, soror mea spon-

[a] Heb. *gemelli paratum.*

[b] Heb. *ibo mihi: ut Genes. 11. 33.*

[c] Heb. *a collulis tuis,* ὑποκοριστικῶς

sponsa, quàm boni sunt amores tui,* præstantiores vino; & odor unguentorum tuorum præstantior omnibus aromatis:

11 *Favum stillant labia tua, ô sponsa, mel & lac subsunt linguæ tuæ; & odor vestium tuarum *est*, velut odor Libani.

12 *Ut hortus clausus es, soror mea sponsa: ut *scaturigo clausa, fons obsignatus.

13 *Propagines tuæ *sunt* mali punicæ, tanquam pomarii: cum fructu rerum pretiosarum, *cypri cum nardis,

14 Nardus & crocus, calamus odoratus, & cinnamomum, cum omnigenis arboribus[d] thuriferis; myrhha & *santali, cum omnibus *præstantissimis aromatum.

15 *O FONS hortorum, putee aquarum *viventium; & fluentium suprà quàm Libani,

16 *Evigila Aquilo, & veni Auster, *perfla hortum meum, *perfluant *aquæ* aromata ejus: *veniat amicus meus in hortum suum, *ut comedat fructum rerum pretiosarum suarum.

17 *INGRESSUS hortum meum, soror mea sponsa, *decerpo myrrham meam cum aromatibus meis: comedo favum meum cum melle meo, bibo vinum meum cum lacte meo: comedite amici; bibite & inebriamini dilecti.

[d] Heb. *thuris.*

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Hoc toto capite continentur duo: unum est responsum Christi Ecclesiam sponsam suam celebrantis, usque ad versum 15. alterum est oratio Ecclesiæ omnia bona sua ferentis accepta Christo, & præsentissimam illius opem porrò implorantis cum responsione Christi, tribus versibus ultimis. Christi autem responsum continet primùm descriptionem singularem & allegoricam membrorum Ecclesię, usque ad vers. 6. deinde verò Christus amorem suum erga Ecclesiam, & promissiones officiaq; amoris explicat: postremò ad laudes Ecclesiæ revertitur, inde a vers. 9.* Oculi tui] *descriptio singularis pulchritudinis, quam generatim Ecclesiæ inesse modò dixit, ab enumeratione partium: vide suprà* 1.15. Crine tuo] *id est, crine tuo modestè & pudicè composito, & reducto procul ab oculis; non autem projecto & lascivè extuberante, quod impudicarum est.* Ut gregis] *id est, comptissimus & nitidissimus, prout est in capris bene pastis & curatis.* Quæ detondent] *id est, virgulta decerpunt loco sibi opportunissimo.* 2 Æquarum pecudum] *dentium laus triplex significatur: prima est, omnium inter se æqualitas; secunda, nitor; tertia, perfectus & absolutus numerus duobus ordinibus dentium inter se respondentibus.* Quæ omnes e gemellip.] *id est, tam similes inter se & convenienter superior dens quisque cum inferiore suo, quàm ferè convenit inter gemellos; quemadmodum etiam utitur infrà ver. 5. in comparatione uberum.* Nulla est orba] *i. nullus dens desyderatur in suo ordine, ut cùm gemelliparę ovi cuique sui adsunt agni.* 3 Uelut filum] *pro eo quod est, labia sunt tibi parva atque rubentia.* Velut fragmen] *i. roseo colore est.* Utrunq; temporum] *cum genis subjacentibus, quæ pari & conveniente rubore decoratæ sunt: synecdoche.* 4 Simile] *i. collo es rectissimo, venustissimo, & rebus pretiosis instructissimo; sicut est turris illa eminentissima Jeruschalaimorum, quæ a Davide extructa fuit in clivo Mikzoabh pro armamentario, ad atrium custodiæ: vide Nechemiæ* 3.19. & 25. Armaria] *ubi appendebantur arma acuta, polita, atq; comparata ad usus necessarios: quod compositio vocis Hebrææ sonat, & sequentia verba interpretantur.* Potentum] *i. ducum imperium habentium in regis copias; ut 2. Schem. 23 & Nechemjæ* 3.16. 5 Duo ubera] *i. sunt simillima inter se & plenissima, quasi hinnuli optimo loco pasti. Hæc autem omnia hactenus de venustate & elegantia Ecclesiæ dicta, universè denotant eam esse absolutissimam & perfectissimam, ut concluditur ver 7. neq; dubium est quin idem de omnibus membris inde ab uberibus usq; ad imos talos analogicè sit intelligendum: præterea non dubitamus, quin ut singulis membris Ecclesiæ suæ sunt functiones, ita singularia hęc membrorum attributa sigillatim accommodari possint: sed non fuit consilii nostri in illis excutiendis minutatim operam consumere; ne aut pauciora quàm debentur afferamus, aut plura ingrediamur quàm promisimus.* Pascentibus inter lilia] *vide suprà* 2.16. 6 Dies ille] *quo consummabuntur nuptiæ: vide suprà 2.17. Continentur autem his tribus versibus promissiones Christi respondentes ad postulata Ecclesię, suprà 3. Pollicetur enim Christus primùm præsentiam suam in Ecclesia quamdiu peregrinamur a domino, deinde illo tempore transacto pollicetur se perducturum Ecclesiam in domum suam, versu 8. & 9.* Ibo ad montem] *id est, Hierusalem cœlestem, in cœlum, ubi jam recepti sunt amici qui me colunt, & quorum officia mihi sunt odoratissima.* 7 Tota pulchra] *altera promissio sanctificationis per spiritum, hoc ver. & vitæ æternæ, sequente.* Vitiò nullo] *q. d. cùm effecero ut ab omni peccato & labe peccati liberata summam tuam pulchritudinem perfectionemq; consequaris, & te hoc pacto ad beatum illum nuptiarum diem comparavero; tum demum te assumpturus sum.* 8 Mecum] *i. totam te colligam, nemo peribit ex manibus meis; sed ex omnibus tuis finibus quamvis remotissimis recipiam te, & a periculocissima ferissimaq; hujus mundi colluvie vindicabo.* O sponsa] *hic primum nomine isto appellatur, ratione diei illius beatissimi qui nuptiis a sponso dictus est: quemadmodum etiam soror sequente ver. intimæ necessitudinis & germanitatis nomine.* Scheniris] *vide Deut. 3.9. Schenirem autem hic propriè vocat Chermonis partem quam Emoræi obtinuerant.* 9 Rapis] *regressio pathetica ad laudes Ecclesiæ, specie hominis in amorem summum exardescentis: qua simulatq; Christus gravissimis acclamationibus adumbravit amorem suum, duobus versibus figuratè exponit suavitatem orationis ornamentorum fidei, officiorum, & fructuum ejus, usque ad versum decimumquintum.* 10 Præstantiores vino] *ut supra Ecclesia prædicaverat de sponso* 1.2. 11 Favum] *hoc est, mellitissima est oratio tua, & odor jucundissimus.* 12 Ut hortus clausus] *id est, optima fide castam conservas te mihi, & tuos fructus integros; qui fructus allegoricè duobus sequentibus versibus exponuntur.* Scaturigo] *id est, conceptaculum salutaris illius doctrinæ, qua omnes mei agri sive horti partes, areolæ, & plantæ irrigantur; & quod nemini extero pervium est, quia nemo ingreditur illùc nisi per me.* 13 Propagines] *id est, plantæ omnes tuæ sunt pretiosissimæ.* Cypri] *vide suprà* 1.14. 14 Santali] *ut Numerorum* 24.6. Pręstantissimis aromat.] *vide Exod.* 30.23. 15 O fons] *altera pars capitis, qua Ecclesia modestissimè accipiens quæ ipsi attribuit Christus suprà vers. 12. & sequentibus, ostendit ipsum omnis boni authorem esse & amplius benedici petit præsentia ejus. quasi dicat, quid ergo, ô Christe? quo alio nomine significare possim infinitos illos thesauros sapientiæ & intelligentiæ, plenitudinemq; deitatis quæ in te habitat corporaliter?*

raliter ? quòd scaturiginem & fontem me vocas, agnosco me fontis usum præstare meis : verùm tu ille es cui fontis, putei, aquarum perennium, aëris, omnis denique vitæ & salutis nomen attribuendum est : imò verò tu fons ille es, ego tantùm rigo ex fonte tuo ; tu puteus ex quo haurio : tu aqua perennis, tu aër vivificus, ego cibum, potum, omnia denique de manu tua dono accipio : quamobrem peto ut porrò imploranti fidem tuam adjumento sis præsentia tua. Viventium & fluent.] *id est, perennium & abundantissimarum. quibus verbis figuratur infinita omnibus numeris beneficentia Christi.* 16 Evigila Aquilo] *id est, tu, qui aëris usum præstas ad fœcundandum hortum tuum, & veluti ventorum percussu aërem perpurgas, tempestatesq; serenas & pluviosas efficis pro commoditate horti tui.* Perfla hortum] *id est, quasi perflando effice quod mihi ex usu esse videris : petitio accommodata ad posteriorem comparationem ventorum cum Christo, per ὕστερον.* Perfluant aquæ aromata] *nimirum aquæ illæ viventes tui fontis & putei, de quo versu 15. petitio respiciens ad priorem comparationem : utraque autem proximis verbis nudè explicatur.* Veniat amicus meus] *id est, accedat & habitet in me, ut promiserat Christus suprà versu 6.* Ut comedat] *id est, ut cum sponsa sua convivetur, quod illa desyderaverat suprà 3.4. nã hic quoque, ut in cœlu, hortus tuus est, ait illa.* 17 Ingressus hort.] *excusatio sponsi, cur non statim & omnino votis Ecclesiæ respondeat, nimirum quòd adhuc ipsi tempus est residendi in cœlis cum myriadibus angelorum & spiritibus justorum consecratorum, donec advenerit justus nuptiarum dies.* Decerpo] *id est, comparo sanctus locum, & transeuntes ad me excipio amantissimè in cœlesti gloria. Hunc autem versum ad superiora pertinere res ipsa loquitur.*

CAPUT V.

Ecclesia, Christi a se discessum suis peccatis acceptum ferens, offensionem suam narrat & pœnas meritas: opem piorum omnium implorat ad studium suum erga ipsum communi opera exponendum : sponsum describit & locum quo recepit se, ac seipsam in fide confirmat.

1 EGO dormivi, licèt animo meo vigilante; cùm voci dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, integra mea ; nam caput meum oppletum est rore, capilli mei aspersionibus [a] nocturnis ;

2 *Respondi*, exui tunicam meam, quomodo induerem eam? lavi pedes meos, quomodo inquinarem eos ?

3 Dilectus meus demittebat manum suam a foramine, cùm visceribus meis frementibus in me,

4 Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo ; & manus meæ stillarunt [b] myrrhinum, digitique mei myrrhinum liquidum in manubriis seræ.

5 Aperui ego dilecto meo, sed dilectus meus subducens se prætererat : exanimata sum propter [c] colloquium ejus : quæsivi eum, sed non inveni eum ; inclamavi eum, sed non respondit mihi.

6 Invenientes me custodes qui obeunt civitatem percusserunt me, vulnerarunt me; abstulerunt carbasum meum a me custodes murorum.

7 Adjuro vos [d] Jerosolymitanæ ; si inveniatis dilectum meum, quid indicaretis ei ? ægram amore me esse.

8 QUID *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, ô pulcherrima [e] fœminarum ? quid *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, quòd ita adjuras nos ?

9 DILECTUS meus [f] candore & rubore, vexillarius est e myriade.

10 Caput ejus, insigne aurum, purgatissimum ; capilli ejus crispi, nigri ut corvus :

11 Oculi ejus ut columbarum, juxta alveos aquarum ; loti in ipso lacte, siti insitione:

12 Genæ ejus similes areolæ [g] aromaticæ, adultis plantis [h] unguentariis; labia ejus liliis stillantia [i] myrrhinum liquidum.

13 Manibus ejus *insunt* orbes aurei insiti beryllo thalassio : *est* visceribus ejus nitor eboris tecti sapphiris.

14 Crura ejus *sunt* columnæ marmoreæ innixæ stylobatis auri purgatissimi ; aspectus ejus ut Libanicarum, lectissimus ut cedrorum illius.

15 Palatum ejus [k] dulcissimum *est*, denique totus *est* [l] desyderatissimus ; hic *est* dilectus meus, & hic amicus meus, ô Jerosolymitanę.

16 Quo abiit dilectus tuus, ô pulcherrima fœminarum ? quò se vertit dilectus tuus, ut quæramus eum tecum ?

17 DILECTUS meus [m] descendens abiit in hortum suum, ad areolas [n] aromaticas ; ut pascat in hortis, colligatque lilia.

18 Ego sum dilecti mei, & dilectus meus meus *est*, qui pascit in liliis.

[a] Heb. *nocti.*
[b] Heb. *myrrham, & digiti mei myrrham transeuntẽ : metonymia.*
[c] Heb. *loqui.*
[d] Heb. *filiæ Jeruschalaimorum: sic infrà ver. 15*
[e] Heb. *inter fœminas.*
[f] Heb. *candido & rubẽte colore.*
[g] Heb. *aromatis.*
[h] Heb. *unguentorum.*
[i] Heb. *myrrham transeuntem : ut suprà. ver. 4.*
[k] Heb. *dulcedines.*
[l] Heb. *desyderabilia.*
[m] Heb. *descendit.*
[n] Heb. *aromatis.*

ANNOTATIO.

1 Ego dormivi] *Hujus capitis, quod dramaticum est, summæ partes sunt duæ : una est, lamentatio Ecclesiæ se ipsam incusantis de officio non satis diligenter conventerq; in sponsum pręstito, usque ad versum 7. altera est confabulatio sponsæ cum puellis amicis suis ; quibus consulentibus Ecclesia respondit de conditione sponsi sui, habitatione, & mutua inter ipsos communicatione, inde ad finem usque.* Dormivi] *id est, torpebam sanè velut somno oppressa fide, minimè verò extincta. Continet autem hæc narratio primùm confessionem delicti, quatuor versibus, deinde calamitatum quæ ex delicto evenerunt, duobus sequentibus.* Aperi mihi] *sermo Christi ad Ecclesiam accedentis, cujus commemoratione Ecclesia amplificat indignitatem facti sui : tam blandè (inquit) compellavit me, tam gratiosè, tam honorificè, denique tam sollicitè, quàm si sua res, ac non potius mea ageretur.* Caput meum] *id est, nullum malum aut incommodum defugi, quin susceperim propter te.* 2 Respondi] *id est, disceptavi cum animo meo, titubavi fide, & præpedita infirmitate mea ita sum cunctata, quasi non potuissem sine frigoris damno, aut sordium incommodo aperire fores : denique stulta pluris feci tam exiguum incommodum in fungendo officio meo, quàm tot mala & incommoda, quæ sponsus propter me voluntariè susceperat.* 3 Dilectus meus] *id est, hoc responso audito desistebat, & recipiebat se : humanitus dicta.* A foramine] *nimirum seræ, quo aperiuntur fores.* Visceribus meis] *id est, pœnitentia adducta, & resipiscens cum animo meo.*

4 Et

4 Et manus meæ] *secundus locus pertinens ad amplificandam indignitatem, nimirum quòd Christus foribus vestigia odorata adventus sui nihilominus impressit, ut excitaret & afficeret segnem Ecclesiam. quasi dicat, ita perfudit fores meas copiosè benedictione sua & odore Evangelii,ut illarum ipsarum tactu perfunderer,& revocarer ad cogitationem indigni facinoris mei.* In manubriis] *id est,quod sponsus eo infuderat sua injecta manu.* 5 Aperui] *explicatio malorum quæ segnescenti Ecclesiæ comparata sunt : quorum primum est quòd sponsus se ad tempus subducit ; secundum,quod Ecclesia veluti exanimatur propter culpam suam discedente sponso, nec statim se iterum exhibente, hoc versu, tertium,quòd eo absente multa mala Ecclesiæ laboranti obveniunt,seq.vers.* 6 Invenientes me].*i.omnes infesti fuerunt mihi,etiam illi a quibus fueram custodienda : ut suprà 3.3.* 7 Adjuro vos] *altera pars capitis,dialogismus Ecclesiæ cum puellis amicis suis,ut suprà 2.7.qua postquam confessa est Ecclesia ardentissimum amorem suum,occasionem capiunt puellæ rogandi Ecclesiam primùm de sponso versu 8.& seq. respondetur : deinde verò de loco, vers.16. ad quæ sigillatim Ecclesia respondet.* Quid indicaretis] *quasi dicat,neque ego vos cælo amorem meum, neque a vobis celari peto ; sed potius liberè exponi a vobis,& renuntiari dilecto meo.* 8 Quid est] *prior quæstio,quid sit in sponso singulare quod tanti faciat Ecclesia.* 9 Dilectus meus] *descriptio sponsi allegorica,qui primùm a vivo colore describitur hoc vers.deinde a singulari membrorum enumeratione.* Vexillarius est] *præ omnibus nativo succo, & colore temperatissimo ac conveniente instructus est ; quæ sunt indicia firmissimæ valetudinis : metaphora a re militari.* 10 Insigne aurum] *pretiosissimum & splendidissimum.* 11 Columbarum] *ut suprà 1.15.* Juxta alveos] *id est,columbarum lautissimarum : periphrasis.* Loti] *id est,quorum album est lacteum, & nitens albedine.* Siti] *id est, tam convenientes & apti suis foraminibus,ut insitivæ gemmæ in annulorum palis.* 12 Similes areolæ] *id est,florentes barba convenientissima & odoratissima.* Liliis] *id est, odoratissima,& tam decorè eminentia quàm liliorum labra.* 13 Manibus ejus] *insunt ei omnia pretiosissima & splendidissima.* Est visceribus ejus] *hoc est, pectus ejus, adeoq; corpus totum cultum est pretiosissimè & convenientissimè : metonymia.* 14 Stylobatis] *id est pedibus,qui stylobatarum usum tibiis exhibent.* 15 Palatum ejus] *id est,sermo : metonymicè.* Totus est desyderat.] *ut psal.45.3.* 16 Quò abiit] *secunda quæstio puellarum,ut diximus in versum 7.* 17 Descendens abiit] *figurata est locutio genere eclipseos synecdochico, quod frequentari in scripturis sæpè monuimus. Utitur autem hoc genere loquendi sponsa,rationem habens puellarum quibuscum agebat ; quia omni ex parte declivia erant Jeruschalaima : itaque ad hortos suos venientes oportebat descendere.* In hortum suum] *de quo suprà 4.6. & 17.* Vt pascat] *id est,convivetur,quod dixerat suprà 4.17.* 18 Ego sum dilecti mei] *conclusio epiphonematica totius sermonis ad puellas,similis ei quæ habetur suprà 2.16.qua profitetur Ecclesia se, quicquid accidat aut dicatur,studio constante esse erga sponsum suum, & de illius erga se studio magis ac magis confirmari ; atque hoc pacto alit & accendit desyderium suum. Hos autem tres postremos versus quia cum superiore argumento & nihil cum sequentibus commune habent, in hoc caput retulimus.*

CAPUT VI.

Christus perhibens studio Ecclesiæ suæ testimonium,prædicat pulchritudinem spiritualem ejus spectatam & confessam omnibus : desyderium nuptiarum quo tenetur explicat ; eamq; confirmat primùm vocatione, deinde bonorum quæ ipsi credidit celebratione,ac postremò promissione præsentiæ ac beneficentiæ suæ erga illam usque ad optatissimum nuptiarum diem.

1 PULCHRA es,amica mea, ut Tirtza; decora Jeruschalaima : terrifica,ut vexillationes.

Suprà.4.

2 Adverte oculos tuos ex adverso mei, ut illi efferant me: pilus tuus *est* ut gregis caprarum, quæ detondet e Gilhhade.

3 Dentes tui similes gregi ovium, cùm ascendunt e lavacro ; quæ omnes *sunt* e gemelliparis,in quibus nulla orba est :

4 Velut fragmen malogranati utrumque temporum tuorum *est*,præ crine tuo.

5 Vt sexaginta *sint* reginæ & octoginta cōcubinæ,[a] puellæq; innumeræ :

6 Vnicam illam columbam meam, integrā meam, unicam illam apud matrem suam,puram illam apud genetricem suam ; simulac viderint puellæ, beatam prædicabunt, reginæ & concubinæ laudabunt *dicentes:*

7 Quæ *est* illa spectata velut aurora, pulchra ut luna,pura ut sol,terrifica ut vexillationes ?

8 Ad hortos [b]putatos descenderam ad inspiciendum virentes plantas vallis ; ad inspiciendum an floresceret vitis, germinarent mali punicæ.

9 Nondum percipientem hæc, animus meus imposuit me curribus populi mei ingenui,*ut dicerem,*

10 Revertere, revertere, ô [c]Schulammitis; revertere, revertere, ut spectemus te : Quid spectatis in illa Schulammitide ? velut chorum Machanajimorum.

[a] Heb. *puellarum non sit numerus.*

[b] Heb. *putationis vel tōsionis : quia ineunte vere purgantur colluca ntur, & aptantur pomaria ad commoditatē fructuū.*

[c] *id est, reddita perfectissima,ex cōsilio Dei & vocatiōe.*

11 O quàm pulchri sunt pedes tui cum istis calceis , filia ingenui : ambitus femorum tuorum *sunt* velut monilia,opus manuum artificis:

12 Vmbilicus tuus *velut* crater rotundissimus ; ne deficiat illius mixtio : *sed* venter tuus *sit ut* acervus tritici sepitus liliis.

13 Duo ubera tua similia *sunt* duobus hinnulis,gemellis capreę :

14 Collum tuum simile turri eburneæ,oculi tui piscinis [d] artificiosissimis ad portam [e]frequentissimam : nasus tuus similis turri Libani spectanti [f] versus Damascum.

15 *Quod in* capite tuo impositum est tibi, simile *est* coccineo, & vitta capitis tui similis *est* purpuræ : Rex alligaretur suis ambulacris.

16 Quàm pulchra es & quàm amœna , ô amor,in delicijs istis.

17 Illa statura tua similis *est* palmæ,& ubera tua botris.

18 Dico,conscendam palmam, prehendam palmites ejus : eruntque jam ubera tua sicut botri vitis,& odor nasi tui sicut poma ;

19 Palatumque tuum ut vinum *odoris* optimi,[g] movens se amantissimè rectissimeq; efficiens ut loquantur labia dormientium.

Suprà. 4. 5.

[d] Heb. *cum artificio factis.*

[e] Heb. *filiam multorum.*

[f] Heb. *faciē Damasci.*

[g] Heb. *iens ad amores, ad rectitudines : ut Proverb.23.31. Est autem prius nomen amorum euphonię causa tuncatum postrema litera per apocopen: ut 2. Reg.11. 19. & Psa.144 2.& infrà. 7.6.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Pulchra es] *Hujus capitis (quo anxiam ac velut discursantem Ecclesiam confirmat sponsus) tres sunt precipuæ partes: prima est, qua sponsus laborantem & ingemiscentem de culpa sua sponsam consolatur, & cõfirmat sibi tam acceptam esse, quàm antè unquam fuerit, usque ad versum 8. secunda est, qua sponsus narrat desyderium suum de conficiendis nuptiis, versu 8. tertia, qua animum suum studiumq́ erga ecclesiam exponit, donec advenerit nuptiarum dies, a versu 9. ad finem usque. Quod autem dicit, pulchra es, ita accipiendum est: ne existimes, ó sponsa, excidisse decorem illum tuum, aut me ab amicitia tua defecisse propter præcedens incommodum: non sum ita fastidiosus, ut istius nævi nomine te deformatam judicem: eum tu jam satis abluisti lachrymis & resipiscentia tua: quamobrem quod dixeram suprà 4. 2. & sequentibus, idem etiam nunc confirmo, speciem tuam mihi esse acceptissimam.* Vt Tirtza] *oppidum amœnissimum in finibus Jisraëlitarum ad Euphratem situm, ubi propterea disrupto regno Jarobhham constituit regiam, ut legitur 1. Reg. 14. 17.* Ut Jeruschalaima] *olim longè clarissima urbium orientis, ut ait Plinius lib. 5. cap. 14.* Terrifica] *id est, inexpugnata virtute & fide, ut infrà versu 7.* 2 Adverte] *confirmantis & erigentis verba. quasi dicat, jubeo te bono animo esse, & fide certa ad me respicere. Hæc autem verba ita accipimus, quia vox Hhebræa communem avertendi & advertendi significationem habet: hæc autem ex versu 10. comprobatur.* Ut illi efferant] *id est, ut consolationem & gloriam percipiam ex fide tua: nam Christus ex dolore Ecclesiæ contristatur, lætitia verò pariter afficitur.* Pilus tuus] *id est, constans est pulchritudo tua, de qua suprà 4. neque ulla infirmitate tua potest emarcescere, quia posita est tota in gratia & virtute mea,* 5 Ut sexaginta] *amplificatio pulchritudinis Ecclesiæ per hypothesin amplissimam: etiamsi multæ reginæ, concubinæq́, & innumerus comitatus esset: non tantùm non adæquarent te: sed etiam ipsæ ultrò palmam tibi cederent, tribus versibus.* 6 Unicam illam] *electam ex omnibus populis, & mihi charissimam.* Apud matrem suam] *id est, quæ dum adhuc in terra hæret necdum convenit in domum sponsi sui, omnino adhæret matri suæ, Jerusalem cœlesti: atque hoc pacto circumfulget tanta gloria, ut apud mundum sit in admiratione propter dona & præstantiam spiritualem suam, ut Deut. 4. 6. vide infrà 7. 6.* 7 Quæ est] *confessio amplitudinis quæ est in Ecclesia, per gradationem elegantissimam.* 8 Ad hortos] *secunda pars, qua sponsus Ecclesiam consolans ostendit se non fastidio aut indignatione discessisse; sed potius ingente studio quo tenebatur perficiendi sanctissimas illas nuptias profectum esse, ut de tempore illarum cognosceret. Quod autem hortum putatum hoc loco reddimus, eò adducimur ipsius Hhebræi nominis notatione, & sequentium verborum convenientia: nam nucem quidem interpretantur Hhebræi, quia non invenitur alibi, ne quid non dicerent; sed nulla fuit causa cur hortus nucum potius quàm pomorum diceretur, & hoc pacto a nativa radicis significatione discederent.* An floresceret] *id est, adventaret tempus indictum nuptijs, cujus hæc fuerunt indicia; ut ostendit sponsa infrà 7. 3. quam eandem rationem servavit Christus Matth. 24. 32.* 9 Nondum] *tertia pars, qua exponit sponsus quid consilii ceperit, postquam animadvertit nondum advenisse tempus illud speratum nuptiarum.* Hæc] *nimirum florescere vitem, germinare malum punicam, & tempus adventare.* Imposuit me] *id est, fecit ut quàm celerrimè consilium caperem recurrendi ad te cum amicis & comitatu meo, qui populus ingenuus est & voluntarius: ut Psal. 110. 3.* 10 Revertere] *hic sermo Christi ad Ecclesiam tria complectitur; primum vocationem Ecclesiæ, hoc versu; deinde descriptionem formæ & elegantiæ, inde ad 18. postremò promissionem de præstandis officiis erga amicam, donec nuptiæ consummentur, duobus ultimis. Vocatio autem hic repræsentatur specie hominis e longinquo contendentis voce, quàm potest maximè: ut errantem revocet verbo.* Ut spectemus te] *ego & amici, superiore versu.* Quid spectatis] *apostrophe ad amicos; quos interrogando excitat sponsus, ut amplitudinis gloriæ, quæ in Ecclesia est, spectatores sint & testes.* Velut chorum] *subjectio, sive amicorum ad sponsum, sive (quod magis probamus) ipsius sponsi ad quæstionem suam: videtis, inquit, quàm gloriosa & quàm spectato fortiq́ comitatu stipata sit Ecclesia. Planè cum hanc turbam occursantem mihi conspicio; videre mihi videor lætum illum diem, quo Jisraëlitæ revertentes ad Davidem maximo gaudio & lætitia omnium exceperunt eum Machanajimis, & gratiosè ab eo excepti sunt: vide historiam 2. Schem. 19. Potest quidem Hhebraica vox reddi appellativè: verùm hoc cum Schelomonis scopo & superioribus exemplis convenientius esse judicamus.* 11 O quàm pulchri sunt] *gratulatio sponsi ad sponsam propiùs accedentem, continens descriptionem illius ab imo ad summum, usque ad versum 16.* Filia ingenui] *id est, puella nobilissima & generosissima.* Ambitus femor.] *periphrasis cinguli, quod sponsæ gestare solent quàm maximè pretiosum.* 12 Ne deficiat] *pathetica amantis exclamatio, accommodata similitudini crateris: quasi dicat, utinam nunquam macrescas, vel exhauriaris.* Ut acervus tritici] *id est, fructuosissimus sit pariter, & odoratissimus.* 14 Eburnea] *.i. albissimæ & nitidissimæ.* Piscinis artific.] *id est, lucidissimis atque clarissimis, ut sunt piscinæ Jerosolymitanæ, quæ omnes secundum portam gregis factæ sunt. Dicitur autem porta gregis frequentissima, quia illa una simul aditum patefaciebat ad tria Jeruschalaimorum oppida, & ad templum ipsum domumq́ Davidis, in eaq́ habebatur forum maximum, ut observatum est Nechemjæ 3. 1.* Turri Libani] *ædificatæ in domo saltus Libani, de qua 1. Reg. 7. 2.* 15 Quod in capite] *id est, mitra tua, ejusq́ redimicula.* Rex alligaretur] *quasi dicat, nullus est rex tanta gloria præditus, qui aspectu tuæ istius gloriæ expleri posset; sed confixus & stupens ad aspectum ejus perpetuo videndi tui desyderio tanquam vinctus teneretur: tanti gloriam tuam præ sua & totius mundi gloria faceret.* 16 Quàm pulchra] *regressio ad exclamationem patheticam versus undecimi, concludens summam esse pulchritudinem sponsæ, ex superiore enumeratione partium: & tu (inquit) pulchra es, & ornamenta tua.* 17 Illa statura tua] *id est, corpore es valentissimo atque rectissimo.* Ubera tua] *quasi dicat, mammas geris venustissimas atque firmissimas, ut sunt botri densis acinis.* 18 Dico] *tertius locus sermonis Christi, ut diximus vers. 10. continens tum promissionem officiorum quæ Christus Ecclesiæ interea exhibiturus est, tum effectorum quæ ipse Christus ex Ecclesia percepturus. Est autem noëma in hoc verbo, pro eo quod est, promitto tibi, & quod promitto perficiam.* Conscendam palmam] *id est, versabor tecum, purgabo te, & singulares fructus recognoscam ac percipiam ex te; quemadmodum in palmis curantur palmites, qui ex ramis palmarum prodeuntes, floresq́ germinaq́ ad fructum proferunt:*

proferunt: de palmis, earumq́; palmitibus vide Plinium libro 13. cap. 4. Eruntq́; jam] *altera pars promissionis, de effectu præsentiæ & benignitatis Christi erga Ecclesiam suam: hac mea præsentia, inquit, jam jam futurum est ut vegeta sis tota, odora, grata, & omnibus qui ad te accedent salutaris facundiâ tuâ: quæ omnia humanitus uberibus, vultui, & palato certis comparationibus tribuuntur.* 19 Ut vinum] *id est, odoratissimum, suavissimum, & sopitos sensus excitans pura administratione verbi.* Efficiens ut loquantur] *hyperbolica locutio, si spectes similitudinem; sed tamen verissima, si prædicationem Evangelii (quod est verbum vitæ & incorruptum salutis semen, consyderabimus.)*

CAPUT VII.

Ecclesia audito sponsi erga se studio, se committit ei: vicissim quærit signa futurarum nuptiarum, earumq́; diem exoptat: amicas officii admonet: ardentissimum suum amorem in sponsum exponit, & ab illo in perpetuum redamari petit.

1 EGO dilecti mei *sum*, quandoquidem erga me *est* appetitus ejus.

2 Age, dilecte mi, prodeamus rus; pernoctemus ad cypros.

3 [a]Surgentes adeamus vineas, videamus an floreat vitis, an aperiat se prima uva, germinēt mali punicæ: ubi datura sum amores meos tibi;

a Heb. *surgamus ad vineas.*

4 Amabiles istos flores edentes odorem, & secundum ostia nostra omnes pretiosos fructus, recentes simul ac veteres: *quos* dilecte mi, repono tibi.

5 O *si* quis daret te ut fratrem *esse* mihi, sugentem ubera matris meæ: inveniens te foris oscultarer te, [b]etiam non contemnerer ego.

b Heb. *etiā non contemnerent me.*

6 Deducerem te, introducerem te in domū matris meæ, quæ docet me: bibendum darem tibi de vino aromatite, de succo malogranatorum.

7 Sinistra ejus sub capite meo, & dextera ejus amplexante me,

8 Adjuro vos [c]Jerosolymitanæ; quid excitaretis, aut quid expergefaceretis hunc amorem, usque dum voluerit?

c Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.*

9 Quæ *est* illa quę ascendat ex ipso deserto, associatura se dilecto suo? sub ipsa malo expergefacio te, ubi enixa est te mater tua, ubi enixa est *quæ* peperit te.

10 Impone me ut sigillum [d]animo tuo, ut sigillum brachio tuo: nam fortis *est* ut mors amor, durus ut sepulchrum zelus, prunæ ejus prunæ *sunt*, ignisq́; flammæ divinæ.

d Heb. *cordi.*

11 Aquę multæ nō possent extinguere hunc amorem, ne flumina quidem inundarent eum; si daret quis omnem substantiam domus suæ pro hoc amore, [e]planè contemneretur.

e Heb. *contēnendo contēnerēt illā.*

ANNOTATIO.

1 Ego dilecti mei] *Ecclesia his duobus capitibus pro facultate sua Christo par pari referens, studium suum flagrantissimum explicat erga optatissimum illum nuptiarum diem. Quamobrem hoc capite continentur duo: primùm enim Ecclesia universè animum suum erga sponsum explicat, versu 1. deinde (quia hujus Ecclesiæ subjacentis Christo membra sunt duo, plenitudinis Judæorum, & plenitudinis gentium omnium) exponit vetus Ecclesia se jam tum fuisse in maxima expectatione sponsi, & officia sua exhibere, ad finem usque capitis: de altera autem quę posita est in plenitudine omnium gentium, agetur seq. capite.* Quandoquidem] *id est, quandoquidem tantum est studium dilecti mei erga me, ut me aversantem dilexerit prior, aberrantem revocaverit, offendenti condonaverit, certatimq́; sua beneficia in me contulerit, se denique ipsum mihi tradiderit, quod superiore capite ostendit; non possum non esse illius. Hæc verba totius Ecclesiæ adjungentis se Christo capiti suo.* 2 Age] *his verbis Ecclesia vetus (quæ jam tum florebat Schelomonis temporibus) per apostrophen sponsum suum invitat primùm ad observandum communi studio tempus venturum connubii, duobus versibus: quia hæc semper fuit certissima piorum nota, ut multis locis exponit Apostolus: deinde bona sua omnia addicit sponso, vers. 4. ac postremò se ipsam præ gravitate amoris sui, inde ad finem usque.* Prodeamus rus] *quasi dicat, noli, quæso, solus & seorsim a me studium in cognoscendo optato illo tempore consumere, ut supra dixisti 6. 8. sed communem operam eò conferamus, cùm æquè studiosa sim matrimonii istius consequendi.* Pernoctemus] *quasi dicat, nolo amplius imparata offendi, ut suprà 5. tędet me & pudet oscitationis meæ: meum est vigilare tecum, & noctes æquè ac dies observare signa gloriosi adventus tui.* Ad cypros] *cognituri videlicet an floreant, ut sequente versu: vide suprà 6. 8.* 3 Ubi datura] *id est, quo tempore & quibus signis certissimè percipietur instare nuptiarum diem, quo perfecto amore perfectè adunabimur Christo.* 4 Amabiles] *secunda pars orationis sponsæ, qua sua omnia addicit Christo; & nominatim ostendit se interea temporis omnia munera, flores, odoramenta, sertaq́; coronaria comparare in nuptiarum diem.* Secundum ostia] *id est, etiam ea quibus vestibula domorum & aditus insterni solent diebus nuptialibus.* 5 O si quis] *tertia pars, in qua primùm optatum suum exponit Ecclesia, duobus versibus; deinde socias admonet ne sibi cum sponso versanti impedimento sint, vers. 7. & 8. postremò vehementiam sui amoris ostendit cum petitione.* Ut fratrem] *id est, germanum mihi esse atque domesticum, ut jam jam tuo amplexu & colloquio frui possem quàm familiarissimè.* Etiam non] *id est, libera essem tot illudificationibus & contumeliis, quibus tantisper impii me exagitant dum dies ille advenerit.* 6 Deducerem te] *i. hic ipse dies nuptiarū esset: periphrasis.* Matris meæ] *i. universalis Ecclesiæ: quæ tota assurgens in corpus unum, ut virgo casta, sistetur domino gloriosa, Ephe. 5. 27. Hoc autē ut melius intelligatur, ita habendū est: Hhebræi unum aliquod totum appellant patrē vel matrē, partes verò nominant filios vel filias. Ecclesia autem in scriptura utroque modo consyderanda est; nimirū aut universè, aut ex parte. Universalis autem Ecclesia similiter cōsyderatur duobus modis: nam modò continetur Ecclesiæ nomine Christus cum electis suis omnibus, quæ propterea mater quoque sponsi appellatur ver. 9. & Ecclesia soror, sup. 4. 9. & infrà 8. 1. modò electi tantùm, ut hoc loco, sup. 3. 4. & 6. 6. & aliis consimilibus (quæ eadē distinctio in Novo quoque Testamento servatur, ubi Ecclesia cū capite suo ferè appellatur Christus, 1. Corinth. 12. 12. & Ephes. 3. 4. id est, Christus, ut patres dixerunt, mysticus: seorsim verò a Christo, appellatur Ecclesia Christi aut corpus ipsius) Ex parte verò quoties consyderatur Ecclesia, aut temporibus distinguitur, aut locis: a temporibus summa distinctio est, ut altera dicatur vetus ante adventum Christi; altera nova, ex quo Christus disjecta maceria effecit ovile unum. Utraque autem Christi soror est, velut ejusdem matris filia ex electione Dei.* Quæ docet me] *i. instituit & informat in*

omni

omni pietate, officióque maximè erga te. Bibendum darem] .i. exciperem te hilarissimè: metaphora a convivio. 7 Sinistra ejus] apostrophe ad socias, qua informantur quàm religiosè cavere sibi debeant ab omni offensione sponsi, ut supra 3.5. 9 Quæ est illa] expositio summi amoris quo Ecclesia prosequitur spō-sum, per comparationem: an fuit (inquit illa) unquam sponsa, quæ tantos labores perferret, tantaq; pericula susciperet ad consequendum dilectum suum? Hæc igitur sunt illa pignora meæ voluntatis erga te, quòd fide superavi omnes difficultates, ut pervenirem usque in domicilium tuum cœleste, de quo Heb.12.22. Ascendat ex ipso deserto].i. veterem hominem deponat, abnegans se & mundum ipsum totum, qui desertum & solitudo in scriptura dicitur: ut Jeschabh.40.3. Sub ipsa malo].i. in ipsa Jerusalem cœlesti, ac velut in cunis & cubili tuo. Mater tua] vide suprà in versum 6. 10 Impone me] petitio patheticè interjecta illi expositioni amoris quæ cœpta est superiore versu. q.d. Ecclesia, vicissim ferto me in animo tuo, in oculis, in manibus, &c. ut monilia pectori, & annuli digitis apponuntur. Durus].i. vehementissimus, invictissimus & ardentissimus: ut sequentis versus comparationes ostendunt. Flammæ divinæ].i. maximæ, quam Deus potentissima sua luce spiritus in perpetuum duraturam accendit 11 Aquę multæ].i. adeò firmus est amor, ut neque vi ulla, neque fraude & promissionibus expugnari possit.

CAPUT VIII.

Ecclesia vetus deliberat de vocatione gentium, & partem lætitiæ suæ collocat in cooptatione ejus: Christus studium suum unicum erga Ecclesiam exponit, & prædicari ab ea cupit: quod accipiens Ecclesia, vicissim præsentiam & opem illius implorat.

1 'SOROR' nobis *est*, 'parva, cui nondum *sunt* ubera: 'quid faciemus sorori nostræ 'die quo sermo fiet de ea?

2 'Cùm murus fuerit *ædificandus*, ædificabimus in eo 'palatium argenteum: cùm autem janua erit *munienda*, circummuniemus eum tabulato cedrino.

3 'Me existente *velut* muro, & uberibus meis velut turribus; tunc fuero in oculis ejus 'propè consecuta pacem.

4 'VINEA est Schelomoni in [a] loco feracè: locat vineam suam custodibus, quisque affert pro fructu ejus' millenos *siclos* argenti.

5 Vineæ quæ mea *est*, 'apud me *permanent*; milleni illi 'tui Schelomo, etiam ducenteni *sicli* custodientium fructum ejus.

6 'O quæ habitas' in istis hortis, [b] 'sociis attendentibus ad vocem tuam prædica me.

7 [c] 'ACCURRE, dilecte mi, '& [d] similis esto capreæ aut hinnulo cervorum, *qui versaris* ' in montibus aromatum.

[a] Heb. domino multitudinis vini.

[b] Heb. socios attendentes ad vocem tuam fac audire me.

[b] Heb. fuge.

[c] Heb. similis esto tibi.

ANNOTATIO.

1 Soror nobis est] Hujus capitis loci sunt tres: primus, quo Ecclesia vetus agit de cooptatione gentium in eandem gratiam & conditionem per Christum, tribus versibus; secundus, quo Christus suum erga Ecclesiam utramq; commune studium exponit, tribus alteris; postremus, quo Ecclesia præsens implorat sponsi fidem & se committit ei, ver. ult. Cur autem Ecclesiam hanc nostram ex gentibus collectam sororem nominet, vide sup. 7.6. Nobis] .i. mihi & tibi, ó sponse. Parva] videlicet immatura ante plenitudinem temporum: Gal.4. quod sequentium verborum epexegesis docet. Quid faciemus] cùm ego administrando, tum etiam tu dando efficaciter incrementum, & augendo benedictionibus. Die quo].i. cùm mysterium illud sacri connubii a temporibus æternis tacitum, ex imperio æterni Dei omnibus gentibus declarabitur; ut fide adjungantur tibi: ut Rom.16.25. 2 Cùm murus] subjectio ad præcedentem quæstionem, qua inter se statuunt Christus & Ecclesia quid sint facturi in illa temporum plenitudine, per novam allegoriam, duob. versib. sensus est, quo tēpore cooptabitur Ecclesia gentium (quæ angustis Jeruschalaimorū finibus præ multitudine capi non poterit, Jescha.49.20. & Zecarjæ 2. 8.) erit inducenda nova civitatis forma, & diruto muro mediano meo novus quasi murus & novæ portæ ad ampliandam civitatem curandæ: quapropter nos communem operam in hac Ecclesiæ ædificatione consumemus. Significatur enim civitas appellatione muri & portæ synecdochicè, ut alibi in scriptura passim. Palatium].i. regiam pretiosissimam, & magnificentissimam, ut sit domus magni regis, prout vocatur Psal.48.3. 3 Me existente].i. cùm ego adunato gentium cœtu in civitatem unam cū illis coaluero, tum bonam partem desyderii mei fuero consecuta: nam propè erit tempus, quo in communionē perfectam pacis recipiar adventu sponsi, ut nuptiæ consummentur. Propè consecuta pacē].i. non procul abero ab illa tranquillitate animi & felicitate, de qua nunc laboro tantopere: jam videbor mihi in limine ejus versari: nam illi dies ultimi passim appellantur. 4 Vinea est] secundus locus, oratio sponsi: qua primùm ostendit quàm pretiosa sit ipsi Ecclesia per comparationem vineæ, duob. versib. deinde ipsam ad prædicationem sui Evangelii excitat, ver.6. Est autem hoc comparationis argumentum: ne rex quidem ipse (ut vineam habeat feracissimam vini generosissimi) eam aut ipse potest colere, aut totum illius fructum percipere; sed colendam aliis locat, & aliquid iis de proventu tenetur attribuere, hoc versu: Ego verò, inquit sponsus, neque aliis colendam loco, neque mihi quicquam de ea detrahi sinam; adeò sum illius zelotypus; sed oculi mei semper versantur in ea, versu seq. Millenos siclos] .i. permagnum quidem fructum reddit Schelomoni (numerus certus pro incerto) sed aliquam sibi reservat partem, utpote ducentenos siclos. Est enim hæc oratio ἀνανταπόδοτος, cujus membrum posterius recipiendum est ex seq. ver. 5 Apud me perma.] videlicet fructus, i. illius ne tantillum quidem alienari sino, aut aliena voluntate administrari. Tui] .i. quos tu ex vinea tua percipis, eos ego ipse conficio ex vinea mea, & amplius multo: apostrophe sponsi gloriosa ad Schelomonem. 6 O quę habitas] apostrophe ad Ecclesiam versantem in terris & peregrinantem a domino, ut dictum est in versum 4. In istis hortis] .i. singulis Ecclesiis, quas studio singulari Christus ipse excolit. Sociis] id est, coram omnibus hominibus in terra conversantibus, qui vivere nolent ut porci & canes; sed doctrinæ salutari animum advertere. 7 Accurre] conclusio, qua Ecclesia accipiens mandatum sponsi de prædicando ipsius nomine, præsentiam ipsius implorat ad ducendum atque regendum se q. d. certum est mihi facere quod jubes; sed tu ipse adesto & dato quæ jubes, promissaq; perficere glorioso adventu tuo festinato. Et similis esto] ut suprà 2.17. In montibus aromat.] id est, in cœlis, ut suprà 4.6. similis conclusio, ut Apoc.22.20. etiam veni Domine Jesu. Amen.

TERTIAE PARTIS BIBLIORUM FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

[illegible]

[illegible] Parva] [illegible] Quid faciemus] [illegible]

[illegible] Dei omnibus gentibus [illegible]

[illegible] quaestionem [illegible]

[illegible] quarum [illegible]

[illegible] ABN [illegible]

[illegible] 4. Vinea [illegible]

[illegible] comparatio [illegible]

[illegible] 7. Aedificemus [illegible]

[illegible]

BIBLIORVM
PARS QVARTA,
id est,
PROPHETICI LIBRI OMNES, NVMERO
XVI. Latini recens ex Hebræo facti, brevibúsque Scholiis ad verborum interpretationem rerúmque methodum pertinentibus illustrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO IUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M.D.LXXIX.

AUTHORES IIII. TOMI.

Jeſchahhja
Jirmeja
Jechezkel
Danijel
Hoſchehha
Joel
Hhamos
Hhobadja
Jona
Mica
Nachum
Chabakkuk
Tzephanja
Chaggai
Zecarja
Maleaci

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO, DOMINO GVILHELMO, LANDGRAVIO HASSIAE, COmiti in Catzenelbogen, Dietz, Zigenheim, & Nidda, &c.

Gratiam & pacem a Deo Patre & Domino Jesu Christo.

NNUS *jam sextus agitur,* PRINCEPS *Illustrissime, ex quo in novam Testamenti veteris translationem Deo authore & duce incubuimus. Cujus laboris & lucubrationis nostræ specimen aliquod in publicum edidimus; ut nostram in Deum fidem, in Ecclesiam officium, in omnes studium probaremus: antè testatum certè faceremus animum Christianum nostrum, si qui fortè Censores tam duri ac morosi offenderentur, qui improbare possent quod per Christum confidimus Domino probatum esse. Neq; verò dubitamus quin illius laboris nostri qui in lucem jam antè prodiit partem aliquam delibaverit C. T. & pro ea pietate ac peritia quam gratiosè voluit communicatam Dominus, interpretationem nostram cum precedentibus aliis comparaverit. Ac illa quidem interpretatione nonnihil adjumenti pro modulo nostro afferre viris bonis omnino voluimus: attulisse & agnoscunt quidam, & nos citra jactationem omnem confidimus in Domino; etsi non quantum debetur rerum cœlestium & divinarum amplitudini, sed quantum tenuitas nostra ad rei tantę illustrationem potuit optima fide, non mediocri diligentia, reverentiaq; maxima comportare. Planè quid præstiterimus & novit Dominus, & boni permulti sentiunt, & T. C. facillimè potest judicare in hoc scriptorum genere exercitatissima:* ἀμέραι δ' ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι, *ut ait Pindarus. Cùm autē bonam elaboratę illius nostræ lucubrationis partē princeps Illustrissimus piæ memoriæ* FRIDERICVS PALATINVS *Elector, partemq; Illustrissimus illustrissimi parentis filius* D. JOANNES CASIMIRVS *Comes Palatinus, &c. sibi vinverint, quæ ipsorum dicatę nominibus in conspectum publicum pervenerunt, ut subeuntes judicium bonorum omnium Ecclesiam Christi utilitate aliqua, & pios illos Principes honore afficeremus quem debere a nobis agnoscimus: noluimus profectò, nec verò bona fide potuimus committere, ut in hoc opere nostro ac potius cultura Domini reticeretur nomen T. C. amplissimum. Te itaq;, Princeps illustrissime, T. C. secundum Deum appellamus, ut studium illud nostrum, operam, laborem, atq; industriam fideliter in hoc argumento consumptam accipias humanitate tua, judicio probes, veritate colas, & religione tuearis. Hoc enim consilium nostrum, hæc summa voluntatis nostrę, ut Dei gloria illustretur accessione laboris nostri, ædificetur Ecclesia illius, pietas T. C. & fides in cultu Dei & veritatis sanctæ pervestigatione occupata apud omnes homines prædicetur, ac nostrum denique in T. C. studium officiumq; constantissimum innotescat. Quòd si ea humanitate quam T. C. omnibus solet exhibere hoc munus nostrum, nostrum autem? imò verò Dei opt. max. acceperit, exemplo tuo futurum novimus atq; confidimus ut veritatem, quam sine cujusquam prejudicio, sine offensione, sine contentione, & sine animi (ita nos Deus amet) abalienatione exponimus, eodē animo sanctè ac religiosè amplexentur quicunque hos libros a nobis quàm accuratissimè fieri potuit recognitos & quàm simplicissimè illustratos attigerint. Nihil hìc necesse est de horum librorum authoritate & argumento agere, eáq; apud T. C. apud viros bonos apud Ecclesiam sanctam prædicare: quorum dignitas, authoritas & majestas piis omnibus,*

&

& argumentum quoque T.C. est perspectissimum. Nostram operam ut magnopere commendemus vetat pudor, impedit officium nostrum, & avertit præstantissima illa rerum divinarum humanarúmq; notitia quam T.C. jam diu literarum sacrarum auditione, lectione, meditatione, & oratione adepta est. Formam & præcedentes libri ostendunt, & T.C. optimè omniū pervidebit. Quanquam in hoc opere non injuria possumus confirmare, amplius aliquid in legentium oculis emicaturum esse quàm in præcedentibus libris fuerit cognitum. Nam primùm accuratè verba simplicia & conjuncta expendimus Prophetarum omnium, eorumq; sensum pro eo ac fieri potuit interpretando expressimus: deinde verò intellectum, si quando opus esse videbatur, breviter aperuimus: tum seriem argumentorum, methodumq; concionum certam (hanc enim apprimè in his libris ducimus esse necessariam) certis compendiis explicavimus: deniq; omnia a nobis in hac causa eadem fide facta sunt qua nos animas nostras Deo & patri Domini nostri Jesu Christi committimus, exertoq; capite jucundissimum & optatissimum illius Domini & Servatoris nostri adventum expectamus. Quæ cùm ita sint, petimus humillimè a T.C. ut nostrum hoc officium pio humanoq; studio (prout facturam confidimus) accipiat & probet: deinde a piis omnibus, ut authoritate Dei opt. max. exemplo T.C. suaq; ipsorum pietate & humanitate adducti ita de officio nostro sentiant & de labore iudicent, ut pietatis in Deum (cui servimus spiritu mentis nostræ) charitatis erga fratres in Christo singularis, & communis in omnes humanitatis legibus præcipitur.

Illustrissime PRINCEPS, *Deum oramus & patrem Domini nostri Jesu Christi, a quo omnis bona donatio profluit, ut T.C. diutissimè servet incolumem, tibi adsit, te suo spiritu regat, & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatissimè.* AMEN.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

IESCHAHHIA.

ARGUMENTUM:

LIBER *Jeschahhjæ Prophetæ omnia prophetiarum genera complectitur quæ ad verum legis divinæ usum demonstrandum pertinent, nimirum doctrinas, redargutiones, hortationes, reprehensiones, & consolationes omnimodas; quas voluit spiritus Dei & privatim & publicè tum ad tempora ipsius, tum ad sequentia, tum denique ad ultima (quibus exhibitus est Christus) exponere Ecclesiæ ad ædificationem ipsius. Quamobrem optimè in duo prophetiarũ genera distribuitur; quarum aliæ veteres sive legales dicantur, aliæ novæ & Evangelicæ. Ac veteres quidem hîc illic Evangelicis promissionibus consperſæ sunt, quia omnes prophetiæ quotquot sunt ab orbe condito complementum suum habent in Christo, per Christum, & propter Christum: sed tamen non inconvenienter in tres classes distingui possunt. Prima est earum quæ ipsi Judeæ fuerunt indictæ, usque ad caput 13. secunda, earum quæ exteris Judæorum hostibus in gratiam Ecclesiæ denuntiatæ sunt, etiámque ipsi Jisraëlitarum regno usque ad caput 29. tertia, earum quę Judæis excidium per Babylonios venturum, captivitatem, & mala gravissima prædixerunt, adhibitis suis de regno Christi consolationibus, usque ad caput 40. Nam tria capita historica a capite 37. cur παρέργως fuerint posita, suo loco ostenditur. Evangelicę verò prophetiæ partim liberationem a captivitate Babylonica, velut symbolum spiritualis liberationis nostræ, exponunt novem capitibus: deinde ad veritatem ipsam & complementum promissionum venientes, Ecclesiam Christianam informant de electione & consilio Dei, de gratuito fœdere, de perpessionibus & gloria futura Christi, de prædicatione Evangelii, de vocatione gentium, & de communicatione beneficiorum Dei omnium cum Ecclesia Christi, ad gloriam Dei & salutem æternam illius.*

CAPUT I.

Propheta contestatus cœlos & terram, verbis Dei expostulat de ingrato animo apostasiáq; populi: obdurationem exprobrat adversus multas & gravissimas calamitates quas fuerat perpessus, hypocrisin illius redarguit, exhortatur ad resipiscentiam adjectu promissionibus, scelestam optimatum vitam reprehendit; ac postremò judicium omnibus durum, bonis salutare, improbisq; exitiosum denuntiat.

VISIO Jeschahhjæ filii Amotzi, quam vidit de Jehuda & Jeruschalaimis; ᵃ temporibus Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ, regum Jehudæ.

2 ' Audite cœli, & auribus percipe terra; nam' Jehova loquitur: ' filios educavi & extuli, ipsi autem ' defecerunt a me.

3 ' Agnoscit bos possessorem suum, & asinus præsepe ᵇ domini sui: Jisraël ' non agnoscit, populus meus non animadvertit.

4 ' Ah, gens peccatrix, populus ᶜ gravissimus iniquitate, semen ᵈ maleficentissimum, filii corruptores: ' dereliquerunt Jehovam, spreverunt sanctum Jisraëlis, averterunt se retrorsum.

5 ' Quamobrem *quo* percutimini amplius, augetis apostasiam? ' totum ' caput *confectum est* eadem ægritudine, & totum cor languidum.

6 ' A planta pedis usque ad caput non est in isto *corpore* integritas; *sed* vulnus, & livor, ac plaga ᵉ saniosa: *quæ* neque comprimuntur, neque alligantur, *quarum* denique nulla emollitur oleo.

7 ' Regio vestra desolata fuit,' civitates vestræ exustæ igne: terram ipsam vestram coram vobis, ' extranei consumserunt; ' quin etiã ita desolata est, ut *solet* subversione extraneorum:

8 ' Et reliqua facta est filia Tzijonis, ut tugurium in vinea, ut tegillum in cucumerario; ' ut civitas obsessa.

9 ' Nisi Jehova exercituum reliquos fecisset nobis superstites, utcunque paucos; ut Sedomum essemus, Hhamoræ similes essemus.

10 ' Audite verbum Jehovæ, ' ductores Sedomi: auribus percipite ' Doctrinam Dei nostri, popule Hhamoræ.

11 ' Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Jehova? ' Satur sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguine juven-

ᵃ Heb. diebus

ᵇ Heb. dominorũ suorũ.

ᶜ Heb. gravitatis iniquitatis.

ᵈ Heb. maleficorum.

ᵉ Heb. humida.

juvencorum, agnorumque & hircorum non delector.

12 Quòd advenitis ' ut compareatis ' in conspectu meo ; quis quæsivit hoc a manu vestra, ut ' conculcetis atria mea ?

13 Ne pergitote offerre ' munus vanitatis, suffitus abominationi *est* mihi : novilunio, & sabbatho convocare convocationem (' non possum *ferre* iniquitatem) denique ' interdicti die;

14 ' Novilunia vestra, & statas ferias vestras ' odit anima mea : sunt mihi [f] laboriosæ, defessus sum ferendo.

15 ' Propterea ' expandentibus vobis manus vestras, occulto oculos meos a vobis ; etiam cùm utimini multa oratione, non exaudio : ' manus vestræ [g] cædibus plenæ sunt.

16 ' Lavate vos, purificate vos, amovete malignitatem actionum vestrarum ' ex adverso oculorum meorum ; desinite malefacere.

17 ' Discite benefacere, quærite ' jus ; erigite oppressum, jus dicite pupillo, suscipite causam viduæ.

18 ' Venite ' jam, & ' disceptemus, inquit Jehova : ' si fuerint peccata vestra ' velut dibapha, ' tanquam nix exalbescent ; si rubra fuerint velut coccineum, similia lanæ erunt.

19 Si acquiescetis ut audiatis, bono hujus terræ ' fruemini.

20 Sin autem renuatis atque rebelletis, ' gladio consumemini : nam ' os Jehovæ locutum est.

21 ' Quomodo effecta est meretrix urbs fidelis ? & plenissima jure, in qua justitia ' pernoctabat, ea nunc homicidarum *plena est* ?

22 ' Argentum tuum [h] abiit in scorias, merū tuum inspurcatum est aqua.

23 Principes tui contumaces & ' socii furū ; unusquisq; ' amat munus, & sectatur retributiones : pupillo non dicunt jus, & causa viduæ non pervenit ad eos.

24 ' Propterea, dictum ' domini Jehovæ exercituum, robusti *Dei* Jisraëlis: Eheu, ' consolationem capiam de hostibus meis, & ultionem sumam de inimicis meis.

25 ' Nam referam manum meam contra te, ' ut defæcem [i] sua purgatione scorias tuas : & amovebo [k] totum stannum tuum :

26 ' Restituamque ' judices tuos sicut primùm, & consiliarios tuos sicut principio; postmodùm [l] ' vocaberis civitas justa, urbs fidelis:

27 ' Tzijon ' judicio redimetur, & ' reduces ejus ' justitia.

28 [m] ' Fragmenta autem defectorum & peccatorum pariter ; ac derelinquentium Jehovam, ' deficient :

29 ' Nam pudefient propter ' lucos quos ' desyderastis, & erubescetis propter hortos quos ' elegistis,

30 ' Cùm eritis similes quercui defluenti folio suo ; & similes horto, cui nulla est aqua.

31 ' Eritque fortissimus quisque velut stuppa, & opus ejus velut scintilla ; ' ardebuntque ambo pariter, adeò ut nullus possit extinguere.

[f] Heb. *labori.*

[g] Heb. *sanguinibus.*

[h] Heb. *est.*

[i] Heb. *secundum suam purgationẽ.*

[k] Heb. *omnia stanna tua.*

[l] Heb. *vocabitur tibi civitas justitiæ.*

[m] Heb. *fragmentum, zeugmaticè.*

ANNOTATIO.

1 Visio] *Continetur hoc versu libri totius* ἐπιγραφὴ *sive inscriptio generalis : qua author, genus, & argumentum scripti, tempúsque exponuntur. Author, ac potius scriptor nominatur Jeschahhja; de cujus parente etsi nihil certi ex scripturis cognoscere possumus, non dubium est tamen quin Jeschahhja propheta fuerit summa authoritate, ut ex 2. Reg. 19. & 2. Chronic. 32. 32. & tota ipsius prophetia constat. Genus scripti demonstratur visionis nomine : est enim visio, omnis doctrina divinitus revelata ; quia Deus, quibuscunque visum est revelare, res ipsas quodammodo videndas & spectandas oculis servorum suorum exhibet ad obsignandam earum certitudinem, ut idem Propheta periphrasticè exponit infrà 2. 1. & describit cap. 6. Argumentum est de consilio, voluntate, & administratione Dei ad populum ipsius pertinente & Ecclesiam totam Christi, de qua luculentissimè Jeschahhja concionatus est. Nam etsi hîc illîc prophetiæ de populis regnísque exteris insertæ sunt, Assyriis, Babylonius, Ægyptiis, Moabitis, Hhammonitis, Edomæis, Palestinis, Tyriis, Tzidoniis, Samaritanis, Græcis, Romanis, omnibus deniq; impiis Eccle. Dei adversantib. tamẽ hæc omnia ppterea de Jehuda & Jeruschalaimis dicuntur enuntiari, quia ad historiam Ecclesiæ pertinent ; cujus tam interfuit adversarios Dei & suos pessundari potentia regni Dei, quàm se ab illorum impetu & tyrannide vindicari. Tempus quo prophetavit, quàm fuerit diuturnum, ex nomine quatuor regum satis indicatur : nam (ut missum faciamus quod a Judæis traditur Prophetam hunc imperio Menaschis serræ dissectum esse, & vestigiis tantùm scripturæ sacræ insistamus) si ab ultimo Hhuzzijæ regis anno, infrà 6. 1. dicamus prophetasse, usque ad 15. Jechizkijæ, quo Babylonios legatos ad eum missos fuisse est credibile, 2. Reg. 20. 12. non potuit minus annis quadraginta quinque prophetasse amplius utrum prophetaverit (quod tamen verosimilius est) nihil possumus certò statuere. Duo hîc nobis dicenda restant : unum, de universo ordine prophetiarum ; alterum, de quinque primis capitibus hujus prophetiæ. Ad ordinem quod attinet, certum est neque prophetas, neque sacerdotes (per quos prophetiæ in sacrarium relatæ sunt) semper habuisse temporum rationem ; sed tamen si capitum seriem observabimus usq; ad 40. comperiemus ferè sua tempora prophetiis attributa esse ex ordine : inde ad finem usque, non illud fortè quo prophetiæ dictæ sunt ; sed argumenti ipsius tempus observatum esse : nam primùm de instauratione veteris Ecclesiæ agitur, usque ad caput 49. deinde verò de plena restitutione Ecclesiæ per Christum, ad finem usquè. Prima autem hæc capita quinque continent purorum & simplicium documentorum summam, quibus Propheta conatus est Ecclesiam bene instituere antè quàm obsignaretur divinitus illius populi obcæcatio, cap. 6.* 2 Audite cœli] *hujus capitis partes sunt quinque : prima est propositio, qua Deus expostulat de ingratissimo populo erga se, usque ad versum 5. secunda est redargutio, a ver. 5 usq; ad ver. 16. tertia est exhortatio cõjuncta promissionibus & minis, inde usq; ad 21. quarta, reprehēsio impuræ illorū vitæ, usq; ad 24. ult. conclusio prænūtians gravitatē judiciorum Dei certa misericordia tēperatam, inde ad finem usq;. Hujus autem propositionis exordiū est patheticum, ut Deut. 32. 1. quo Propheta cœlūs, terramq; contestatur, quasi afficiantur verbo Dei; cùm populus neq; verbo, neq; beneficiis, ac ne brutorū quidē exēplis revocaretur ad officiū suū, duob. ver. quibus subjicitur gravissima indignãtis exclamatio, ver. 4*

Jehova

Jehova loquitur] *ad cujus vocem ipsa elementa, inanimaq; omnia percelluntur, & obsequuntur voluntati Dei.* Filios] *summa expostulationis: istos adoptavi (inquit Deus) pro meis, adoptatos educavi, educans ornavi & in amplissimam dignitatem evexi.* Defecerunt] *atque etiamnum deficiunt, alienatiq; permanent.* 3 Agnoscit] *amplificatio per comparationem brutorum animantium.* Non agnoscit] *videlicet me, dominumq; suum aversatur.* 4 Ah gens] *exclamatio pathetica, ut diximus in versum 2. continens gradationem elegantissimam ad exaggerandum peccatum Jisraëlitarum; quòd ita in peccatis vivant, ut amplitudine eorum prægraventur, iis velut patriis & avitis hæreant pertinacissimè, denique omnibus nervis contendant ut peccatorum moles amplius accumulent.* Dereliquerunt] *apostrophe, qua justissimã causam istius exclamationis exponit Deus a sceleribus populi; quæ similiter gradatim tribus verbis ostenduntur, & exaggerantur a natura & gratia Dei quæ illis innotuerat. Reliquerunt me, inquit, revocantem spreverunt, & opposuerunt cervicem: ut ipse Jechizkija ex Ieschahbjæ verbis docet, 2. Chron. 29.6.* 5 Quamobrem] *secunda pars, ut diximus in versum 2. qua primùm statuitur summus redargutionis sequentis & reprehensionis locus, hoc versu: deinde verò sigillatim exponitur.* Increpationis *summa est; non potui apud me continere vos beneficiis: qui fit ut ne castigationibus quidem asperrimis quas experti estis revocemini ad bonam frugem; sed potius certatim exardescatis in apostasiam? Hæc duo postea ordine explicantur: afflictiones, usque ad versum 10. apostasia verò, ad 16.* Totum caput] ἐργασία, *allegoricè ostendens castigationes Judæorum per comparationem corporis humani, quæ comparatio apud Jeschahbjam est frequens.* Caput] *id est, tota administratio politica & Ecclesiastica infirmata est; & quod maximè in populo firmum esse debet, idipsum est tenuissimum.* 6 A planta pedis] *id est, in toto regno nihil est integrum: scatent vulneribus, livore, & pure omnia; atque ejusmodi quæ neque gravibus medicamentis curari, neque suavibus unguentis mitigari possint.* 7 Regio vestra] *explicatio superioris allegoriæ docens quam miser antè fuerit status procerum & populi in regno Judæorum.* Civitates vestræ] *videlicet invadente Chazaële Rege Syriæ, & Joascho rege Jisraëlitarum, 2. Reg. 12. & 14. & 2. Chro. 25.* Extranei] *Chazaël Rex Syriæ, temporibus Joaschi, 2. Reg. 12.18. & Joasch rex Jisraëlis temporibus Amatzjæ, 2. Reg. 14. & 2. Chron. 25.* Quin etiam] *id est, neque tantùm externis bellis, sed etiam intestinis motibus ab ipsis domesticis attrita est; idq; tam graviter quàm fuissent facturi extranei: hoc enim primùm a Hhathalja cœptum est, 2. Reg. 11. deinde perfectum a conjuratis contra Joaschum & Amatzjam 2. Reg. 12. & seq. & 2 Chronic. 24. & 25.* 8 Et reliqua facta] *id est, totum regnum Judææ ita exhaustum & expilatum est; ut elapso vindemiæ custodiævè tempore tuguriola custodum (ubi instrumenta rustica asservantur) exportari solent: quod fecerunt partim Chazaël, partim stipendiarii Jisraëlitæ, partim verò Joasch rex Jisraëlitarum; ut iisdem capitibus, quæ modò dicta sunt, exponitur.* Ut civitas obsessa] *cujus aditus, & exitus aut invius, aut periculosissimus est. q. d. omnes regni partes, omniaq; itinera diligentissimè fuerunt obsessa; cùm bellum non tantùm externis, sed etiam internis fluctuavit.* 9 Nisi Jehova] *amplificatio peccati Judæorum a misericordia Dei, viam sterniens ad exprobrationem apostasiæ Judæorum: acceptum, inquit, ferendum est summæ benignitati Dei, quòd non absumpti sumus, ut Lament. 3. 22. nam nisi Deus, qui exercitus illos contra nos armaverat propter peccata nostra, sui nominis rationem habuisset: jam diu de nobis actum esset, ut de Sedomo & Hhamora olim, Gen. 19. Hic autem locus nominatim quidem a propheta de suis temporibus dictus est: sed universè tamen ad omnia tempora pertinet, quibus Ecclesia tenetur confiteri indignitatem suam, & misericordiam Dei ex gratuita electione ejus: ut Rom. 9.29.* 10 Audite] *exprobratio apostasiæ Judæorum, ut dictum est suprà in versum 5. quos propterea gravissimè & sigillatim contestatur, hoc versu.* Ductores Sedomi] *id est, malitia atque sceleribus cum Sedomitis comparandi: quibus propterea non immeritò gravissimum excidium importasset Deus, nisi fuisset misertus nostri propter nomen suum.* Doctrinam] *quæ sequentibus verbis exponitur, nimirum de improbitate vestra; officio imposterum, & constantia judiciorum promissionumq; Dei.* 11 Quorsum] *occupatio gravissima, ut Psalmo. 50. qua anticipat propheta objectionem Judæorum: quo jure (dixerit quispiam) apostatas, Sedomitas, & Hhamoræos nos vocas, qui sacrificia, templum Dei, solennitates omnes, & cultum externum lege institutum tam studiosè observamus? imo verò, inquit Propheta, quid ista ad apostatas pertinent? aut quid istis apud Deum se effecturos putant? Non ista, sed homines ipsos sibi sanctificari jubet Deus, & homines istis (ut vocant) meritis præsidentes aversatur.* Satur sum] *id est, fastidio,* ἀνθρωποπαθῶς. 12 Ut compareatis] *ex formula legis quæ habetur Exodi. 23.17. & 34.23.* In conspectu meo] *id est, non tantùm corpore, sed etiam animo integro sistatis vos & exhibeatis mihi.* Conculcetis] *tantùm; non autem animum vestrum sistatis atque offeratis mihi: quod idem propheta objicit infrà 29.13.* 13 Munus vanitatis] *id est, quod vanum est apud me, imo verò abominationi est, intolerabile est, ut Proverb. 15.8. & 21.27. gradatio, quæ similiter repetitur sequente versu.* Non possum ferre] *hanc videlicet iniquitatem apostasiæ & animi per hypocrisin cultum Dei simulantis: pathetica parenthesis, evidentissimè exprimens affectum indignabundi & aversantis animi.* Interdicti die] *id est, quocunque die ab omni opere servili cessavistis ex interdicto, sive feriæ essent legitimæ, sive indictivæ, ut Joëlis 1.14.* 14 Novilunia] *de quibus Num. 28. & 29.* Odit anima] *id est, odi ex animo* ἀνθρωποπαθῶς, *ut sequentia.* 15 Expandentibus vobis] *id est, in vestris difficultatibus inclamantes aversor; ut qui non tantùm indigni estis; sed etiam imparati illotis & cruentis manibus acceditis.* Manus vestræ] *nimirum quas expanditis me versus. q. d. vos adhuc madetis sanguine & cædibus, omniq; peccatorũ genere circumfluitis, cùm acceditis me: quamobrem non est cur speretis exaudiri a me, nisi vos ipsos ab ista impuritate repurgetis; quod sequentes versus docent: synecdoche.* 16 Lavate vos] *tertia pars, exhortatio, conjunctis suis promissionibus & minis, ver. 18. & duobus sequent. Exhortationis autem summa est, primùm seria resipiscentia abstinens a malo, hoc versu; & se in bono occupans, sequente: deinde blanda provocatio ad æquam disceptationem causæ, versiculo 18. Est autem primum hoc verbum metaphoricum, respiciens ad cruentatas manus, quas modò exprobraverat.* Ex adverso oculorum] *id est, ex animo & corpore vestro, palàm & clàm: quia omnia penitus introspicit Deus.* 17 Discite] *id est, colite disciplinam, & exercitia beneficetiæ.* Jus] *id est, singuli privatum & publicè quicquid est officii vestri recognoscite;*

Jer. 8.7.

quod proleptice dictum postea minutatim accommodatur officiis misericordia. 18 Venite jam] *secundum exhortationis membrum; ut si Judæi nondum resipiscere a peccatis dedicerunt, saltem ex æquo disceptantem Deum & rationes blandè ineuntem cum ipsis audiant; vicissim si quid causæ habent, proferant ipsi, tantisper dum placet Deo a judicis partibus abstinere.* Jam] *quandoquidē nondū resipiscitis.* Disceptemus] *id est, amicè: & ex æquo inter nos de causa conferamus, ut alter alterum patienter audiat; prout fit partibus inter se litigantibus & conferentibus ad transigendam causam: quod genus contestationis adhibet Deus ad frangendam aut evincendam hominum improbitatem, & testandam patientiam ac misericordiam suam, ut Jirmejæ 2. & Micæ 6.* Si fuerint] *q.d. confirmo fore, si tantùm aurem accommodabitis, ut vero sensu justitiæ meæ & peccati vestri afficiamini; & promitto me aboliturum peccata vestra pro misericordia mea.* Velut dibapha] *id est, gravissima & atrocissima: comparatio est a colore sanguinis, cujus dixerat plenas manus esse.* Tanquam nix] *id est, ablutis peccatis fietis albi, & puri: hypallage. Est autem eadem metaphora, Psal. 51.9.* 19 Fruemini] *non autem fruentur & consument extranei: ut suprà ver. 7.* 20 Gladio consumemini] *vos ipsi, ac non tantùm terra vestra exhaurietur: prout actum esse postea temporibus Achazi legimus 2. Chron. 28.* Os Jehovæ] *in lege sua, Levit. 26. & Deut 28.* 21 Quomodo] *quarta pars reprehensio; quam tum demum adhibet Deus, cùm Judæi neque ad resipiscentiam adducti sunt, neque ad æquam illam disceptationem oblatam a Deo, suprà 18. Est autem tota hæc reprehensio pathetica per comparationem temporum inter se: priùs (inquit) fideliter audiebant, sapiebant, officium & jus colebant, aut denique resipiscebant moniti: nunc autem ut procacissima meretrix, aut sceleratissimus quispiam homicida, resipiscentiam fugiunt perfricta fronte monentem Deum non audiunt, ac potius prophetas revocantes mulctant; ut de Joascho & Amatzja legimus, 2. Chronic. 24.20. & 25.15.* Pernoctabat] *id est, dies noctesq; colebatur.* 22 Argentum tuum] *allegoria exponens universam optimatum corruptionem & omnium ordinum, quam sequens ver. exponit: sic Jechezkel. 22.18. & 19.* 23 Socii furum] *probatis, & participatis furtis ut Hosche 6.9.* Amat munus] *ut Exod 23. 8. & Deut. 16.19.* 24 Propterea] *ultima pars: qua deus ostendit se invitum tandem eò pertrahi, ut immorigeros ac ne audientes quidem & præfractos Judæos, tanquam hostes conjuratos, verberet, hoc versu: quorum verberum usus & effecta sequentibus exponuntur.* Domini] *qui se priùs non tantùm ut patrem, sed etiam ut æqualem Judæis stiterat, versu 18. nunc autem judicis partes assumit, quas æterna potentia sua exequatur in contemptores sui fœderis gratuiti; quò spectant omnia hæc Dei epitheta.* Consolationem capiam] *humanitus dictum, ac si Deus ex offensis acceptis contristaretur, & levamen ex ultionibus perciperet.* 25 Nam referam] *expositio allegorica judicii & ultionis, quam sumpturum se dixit Deus, superiore versu: subduxeram, inquit ferulas meas, de quibus suprà versu 5. & sequentibus; sed eas, & graviores eis repetam atq; importabo.* Ut defæcem] *id est, ut manu mea, tanquam artifex, eos qui improbi sunt a probis separem, refundendo totam rempublicam velut adulterinum nummum: sic Jirmejæ 9.7. & Maleaci 3.3. atque hìc generalis est afflictionum effectus, quas denuntiat Deus propter duplicem usum qui deinceps exponitur.* 26 Restituamq;] *prior usus, instauratio & reformatio totius Respub. atque Ecclesiæ, disparatis improbis, duobus versibus.* Judices tuos] *id est, summatum ordines, ad quos utraque administratio pertinet, & quibus corruptis non potest totus etiam privatorum status non esse corruptissimus.* Vocaberis] *id est, re ipsa eris, & diceris, agnoscerisq; ea quæ antè fuisti, suprà ver. 21.* 27 Tzijon] *brevis occupatio; qua propheta docet nihil esse quod sibi propterea Ecclesia arroget, aut homines ulli: nam totum illud opus a Deo esse, qui judicio suo bonos disparat a malis, & servat propter justitiam suam.* Judicio] *illo quod denuntiavit versu 25.* Reduces] *id est, quicunque a peccatis suis revertentur ad Deum vivum, abducti judiciorum sensu & exemplis ad resipiscentiam.* Justitia] *qua Deus justissimè præstat bona omnia quæ promisit verbo, ut Psal 51.16.* 28 Fragmenta] *secundus usus contra improbos, qui hoc versu per eandem allegoriam metallorum enuntiatus, sequentibus explicatur: nam fragmenta vocat particulas & rejectamenta scoria, quibuscum improbi comparantur.* Deficient] *id est, conflagrabunt omnino, & gravitate ignis divini consumentur.* 29 Nam pudef.] *ætiologia a vanitate idolorum, quibus confidunt improbi: consumentur, inquit; nam non poterunt dii ipsorum juvare ipsos.* Lucos] *diis illorum consecratos; prout legimus Hhizkijæ & aliorum temporibus excelsa non amota fuisse, 2. Reg. 15.4. & 16.4.* Desyderastis] *apostropha ad populum graviùs exprimens ipsius idolomaniam; cujusmodi Apostrophæ leguntur in prophetis passim.* Elegistis] *non acquiescentes loco quem elegi, Deut. 12.5. & 2. Chron. 6.6.* 30 Cùm eritis] *id est, infelicissimè marcescetis & exarescetis; ut illas ipsas arbores & excelsa videtis marcescere, in quibus idola colitis. Exponit enim propheta his duobus versibus rationē qua Deus improbos perditurus est: primùm, inquit sua ipsorum infirmitate peribunt, hoc versu; deinde qui volent robore experiri cum Deo, suo robore se conficient ipsi, sequente versu.* 31 Eritq;] *id est, quisquis robore fretus reluctabitur, suo ipsius labore incendetur & conflagrabit, ut stuppa igne.* Ardebuntq;] *id est, peribit ipse cum opere suo, & suo ipsius gladio jugulabitur.*

Psal. 72. 9.

CAPUT II.

Propheta perspiciens obfirmatum populi animum, provocat eum ad zelotypiam prænuntiata vocatione, fide, officioq; gentium: eum increpat vanitatis, avaritiæ, & idololatriæ nomine: gravissima Dei judicia interminatur eventura in idola, & in populum, ac nominatim summos, infimos, viros & mulieres propter peccata ipsorum: pios verò & resipiscentes consolatur enuntiatis promissionibus de adventu Christi, in quo prædicit gloriosam fore Ecclesiam, percepta sanctitate & vita ejus, remissione peccatorum & defensione singulari.

[a] Heb. *vidit.*

VERBUM quod [a] visione percepit Jeschahhja filius Amotzi, [c] de Jehuda & Jeruschalaimis.

2 [a] Erit ergo [b] [c] ultimis temporibus, [e] *ubi* con-

[b] Heb. *in extremitate dierum,*

Mich 4. 2.

constitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus supra colles, ut confluant ad eum omnes gentes:

3 'Eantque populi multi dicentes, venite, ut ascendamus in montem Jehovæ, in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis & ambulemus in itineribus ejus: ' nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovę Jeruschalaimis:

4 'Qui judicem aget inter gentes, & corripiet populos multos: ut tundant gladios suos in ligones, & hastas suas in falces, non attollat [c] gens una in alteram gladium, 'neque discant amplius bellum.

5 'Domus Jahhakobi [d] agite, ambulemus in luce Jehovæ.

6 'Quandoquidem ' deseris populum tuum domum Jahhakobi: ' quia pleni sunt ab oriente *malis*, & præstigiatores *sunt* ut Pelischtæi: denique ' natis alienigenarum acquiescunt;

7 'Et repleta est terra illius argento & auro, & [e] infinitis thesauris; repletaque est terra illius equis, & infinitis curribus;

8 'Repleta est etiam terra illius idolis; operi manuum suarum quisque incurvant se, illi quod fecerunt digiti ipsius;

9 'Et se deprimit plebeius homo, seque demittit vir præstans: ' propterea ne parcito istis.

10 'Ingredere in aliquam rupem, & absconde te in ipso pulvere; propter pavorem Jehovæ, & propter decorem excellentiæ ejus:

11 'Oculis [f] altis homo demittetur, & deprimetur altitudo hominum editusque erit Jehova solus ' die illa:

12 Cùm dies erit Jehovæ exercituum contra omnem ' superbum & excelsum; & contra omnem elatum, ' ut demittatur,

13 Et ' contra omnes cedros Libani celsissimas & elatissimas, & contra omnia ' robora Baschanis,

14 Et contra omnes montes celsissimos, & contra omnes colles elatissimos,

15 Et contra omnem turrim altam, & contra omnem murum munitum,

16 Et contra omnes ' naves oceani, & contra omnes imagines [g] desyderatissimas:

17 Tunc deprimetur [h] altus homo, & demittetur celsitudo hominum: editusque erit Jehova solus die illo:

18 'Idolorumque *celsitudo* penitus ' transmeabit;

19 Cùm ' venient in speluncas rupium & in hiatus pulveris: propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

20 'Tempore illo abjiciet homo ' idola argentea sua & idola aurea sua; quæ fecerunt quisque sibi ad incurvandum se *illis*, ' talpis & vespertilionibus.

21 Ingrediendo in cavernas rupium & in scopulos petrarum; propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

[c] Heb. *gens in gentem.*
[d] Heb. *venite & ambulemus.*
[e] Heb. *non est finis thesauris illius: & non est finis curribus illius.*
[f] Heb. *altitudinis.*
[g] Heb. *desyderii.*
[h] Heb. *altitudinis hominis.*

Caput III.

1 'ABSTINETE vos ab ipso homine, ' cui halitus *est* in naso ipsius: nam ' qua in re æstimandus esset?

2 'Nam ecce dominus ille Jehova exercituum amoturus est Jeruschalaimis & a Jehuda ' scipionem & bacillum; omnem scipionem ' panis, & omnem scipionem aquę.

3 'Potentem & bellatorem; judicem & prophetam, ' sagacemque ac ' senem:

4 Pręfectum quinquagenis, & [a] honorabilem; consiliariumque ac [b] peritum artificem, & intelligentem eloquentię.

5 'Daturus autem sum (*inquit*) pueros principes eorum, qui facinorosè dominentur in eos.

6 Ita opprimet in populo [c] alter alterum, quisque proximum suum: superbient puer in senem, & vilis in honoratum.

7 'Si prehendat quis ' fratrem suum *e* domo paterna sua, *dicens*, ' vestis est tibi, ductor esto nobis; ' ut ruina ista sub manu tua fit:

8 [d] 'Jurabit die illo dicendo, ' non essem obligaturus, ' etiam domi meæ non *est* panis neque vestis: ne ponatis me ductorem populi:

9 'Cùm corruerint Jeruschalaima & Jehuda ceciderit: ' quia lingua eorum & actiones eorum sunt adversus Jehovam, ad exacerbandum oculos ' glorię illius.

10 'Obfirmatio vultus eorum testatur contra ipsos, cùm peccatum suum ' sicut Sedom enuntient, non celent: ' væ animo ipsorum, quia afficiunt se ipsos malo.

11 'Dicite justo, bene esse; nam fructu actionum suarum fruituros esse.

12 'Væ, ' improbo malè est: nam retributio manuum ipsius est futura ipsi.

13 'Populum meum opprimentium quisque ' est parvulus, & fæminæ dominium exercent in eum: Popule mi, ' qui ducunt te, seducunt; & viam itinerum tuorum ' tegunt.

14 'Sistit se ad litigandum Jehova, qui cõsistit ad judicandum populos:

15 Jehova ad judicium advenit contra ' seniores populi sui & principes ejus; ' at vos depavistis hanc vineam, rapina pauperis *est* in domibus vestris.

16 Quid vobis *est*, quòd conteritis populum meum, & faciem pauperum commolitis? dictũ domini Jehovæ exercituum.

17 'Præterea ait ' Jehova, eò quòd ' altę sunt filiæ Tzijonis, & ambulant ' [e] extento gutture, & ' nutantes oculis: [f] continenter minutis passibus incedunt, pedibusque suis ' compeditas agunt:

18 Idcirco scabie afficiet dominus ' verticem filiarum Tzijonis, & Jehova ' pudendum earum nudabit.

19 Tempore illo amovebit dominus ornamentum istud ' periscelidum: ' ocellataque opera, & ' lunulas,

20 Myrothecidia, ' catellasq;, & ' bracteolas.

21 Tiaras, & armillas, redimiculaque, [g] ' buccalasque ' & amuleta.

22 Annulos, & ' [h] monilia naso impendentia.

[a] Heb. *elatũ faciei.*
[b] Heb. *sapientem artificum.*
[c] Heb. *vir virum.*
[d] *tollet manum: synecdoche: vide Genes. 14. 22.*
[e] Heb. *extenta guttur.*
[f] Heb. *eundo & parvulas agendo incedunt.*
[g] Heb. *domos animę.*
[h] Heb. *monilia nasi.*

23 'Syn-

23 *Syntheſes veſtium, & amicula, & ventralia, &* aciaria,

24 Speculaque, & *ſindones, & mitras, & carbaſa,

25 Eritque* loco aromatis *ut* exiſtat *tabes & loco cinguli *diſſolutio, & loco operis [i] pexi *calvitium, & loco * ſegmentatæ cicladis cinctus cilicii; * uſtio loco pulchritudinis.

26 *Homines tui gladio cadent, etiam [k] potentes tui bello.

27 Quamobrem mærentibus & lugentibus *portis illius; cùm * expurgata * deſidebit in terra.

28 * Prehendent ſeptem mulieres virum eundem tempore illo, dicendo; cibum noſtrum comedemus, & veſtimentum noſtrum induemus: tantummodo * [l] vocemur de nomine tuo, * aufer probum noſtrum.

[i] Heb. *continentis, id eſt ita pexi ut continens eſſe videatur.*

[k] Heb. viri *potentiæ tuę*

[l] Heb. *invocetur nomē tuum ſuper nos.*

Caput IIII.

1 *TEMPORE illo erit * germen Jehovæ gloriæ & honori; & *fructus ipſe terræ excellentiæ & ornamento [b] * ſuperſtitibus Jiſraëlis.

2 *Erit enim *ut* qui relictus fuerit Tzijone, & reſiduus Jeruſchalaimis, ſanctus [c] dicatur; quiſquis adſcriptus fuerit illi vitæ Jeruſchalaimis:

3 *Cùm laverit Dominus excrementum filiarum Tzijonis, & [d] cædes Jeruſchalaimorum abluerit e medio ipſorum; * ſpiritu judicii & ſpiritu ſublationis.

4 *Creabitque Jehova ſuper unũquodq; habitaculũ montis Tzijonis, id eſt, ſuper * convocationes ejus, *nubem interdiu, fumumque, & ſplendorem ignem*que* [e] flammantem noctu: nam *ſuper totam gloriam *erit* * protectio;

5 *Cujus *protectionis* tugurium erit umbraculo interdiu ab æſtu, & receptui atq; latibulo ab inundatione & a pluvia.

[a] Heb. *die.*

[b] Heb. *evaſioni.*

[c] Heb. *dicatur ei, imperſonaliter; ut ſuprà 1. 26.*

[d] Heb. *ſanguines.*

[e] Heb. *flamma.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hanc inſcriptionem ad tria capita pertinere conſtat, quibus Jeſchahhja ſecundò Judæos docet voluntatem & judicia Dei, pióſque erigit promiſſionibus. Videtur autem huic concioni habendæ data eſſe occaſio a pervicacia Judæorum, quos ſuperior concio nihil affecerat. Quamobrem ut eos qui neque bonis allici, neque malis abſterreri a peccando poterant, alieno exemplo provocaret, proponit Jeſchahhja primùm doctrinam de Evangelica vocatione gentium, tribus verſibus: deinde Judæos ab exemplo illius prophetiæ provocat, verſu 5. & ne iniquè eos provocare videatur, graviſſimam peccatorum enuntiationem adhibet a verſu 6. ad 9. tertiò evictis peccati, interminatur judicia Dei ſeveriſſima in populum, & idola a ver. 9. ad 19. quæ judicia poſtea exornantur ſigillatim uſque ad caput 4. poſtremò concludit ſuam concionem elegantiſſima conſolatione piorum a promiſſionibus Dei, capite 4.* De Jehuda] *nam quod vocatio gentium in ipſo limine poſita eſt, propter Judæos fiebat ut hoc pacto, ſi fieri poſſet, adducerentur ad reſipiſcentiam: ut Deut 32. 21. & Rom. 10. 19.* 2 Erit ergo] *quaſi dicat, quandoquidem ſuperiore concione nihil effectum eſt apud vos, ſed permanetis in peccato, propterea gentes aſſumet Deus: paralepſis in ſcripturis uſitatiſſima.* Ultimis temporibus] *nimirum Chriſti adventu, & doctrina Evangelii, qua tandem revelatum eſt & explicatum totum conſilium Dei in Chriſto.* Ubi conſtitutus] *id eſt, ubi Eccleſia Dei prædicatione verbi ipſius velut ſpectanda exhibebitur & cognoſcenda in oculis omnium; allegoria, qua comparat Propheta Eccleſiam Dei civitati in monte omnium editiſſimo poſitæ; unde fax Evangelii totum orbem & ipſas montium anguſtias perluſtrare poſſit, ac proinde omnibus innoteſcere.*
3 Ibuntque] *id eſt, accedent fide per charitatem operante ad Deum colendum, audiendum, & obſequendum ei in Eccleſia.* Nam] *ætiologia cur gentes ad Eccleſiam tantùm ſibi confluendum eſſe profiteantur: nam (inquiunt) nuſquam alibi doctrina verbúmque Dei ſalutare exaudiri poteſt: tantùm in Eccleſia eſt, & ab ea in pios omnes derivatur, prout illa eſt columna & ſtabilimentum veritatis 1. Timoth. 3. 15. vide in verſum 6.* 4 Qui Judicem] *id eſt, omnes inter ſe quamvis alieniſſimas conciliabit, adductas ad unum Deum, unam fidem, unum baptiſma, unum corpus, & unum ſpiritum, id eſt, Eccleſiam unam, & vocatas in unam ſpem vocationis ſuæ: Epheſ. 4. 4. quo argumento ſtudebunt ſervare unitatem ſpiritus per vinculum pacis: quod hîc allegoricè pro temporum ratione Jeſchahhja prenuntiat.* Neque diſcant] *ſed ſtudeant paci, Epheſ. 4. 3.* 5 Domus Jahhak.] *ſecunda pars, exhortatio, Judæos revocans a viis ſuis pravis ad bene utendam præſentem lucem, ut Joan. 12. 35. cui ex adverſo reſpondet dehortatio infrà 3. 1.* 6 Quandoquidem] *reprehenſio ætiologica, ſive cauſam explicans tum ſuperioris prophetiæ de vocatione gentium, tum hortationis proximæ ad Judæos, qua docet Propheta utriuſque cauſam eſſe poſitam in ſceleribus illorum & indignatione Dei, ipſos propter ſcelera reprobante: vide Rom. 9. & 10 & 11. Enuntiatur autem hic locus per apoſtrophen ad Deum, velut certiſſimum teſtem & vindicem ſcelerum quæ inficiabantur Judæi, ad exaggerandam reprehenſionem.* Deſeris] *id eſt, jam jam præſtò es, ac velut in procinctu, ut abjicias populum tuum, quod flagellis tuis (de quibus ſuprà capite 1.) ex parte oſtendiſti.* Quia pleni ſunt] *quaſi dicat, ex omnibus populis finitimis & circumſtantibus omne genus ſcelerum hauſerunt ſtudioſiſſimè, & in regione ſua accumularunt: nam Syros & Meſopotamienſes (quos nefariis artibus abundaſſe vel una hiſtoria Bilhhami docet) ab oriente eſſe, & Peliſchtæos ab occidente docet propheta infrà 9. 12.* Natis alienigen.] *id eſt, non acquieſcunt doſtrinæ & verbo Dei, quod gentes amplexaturæ ſunt, ſuprà ver. 3. ſed extera omnia præferunt ſimplicitati divinæ legis.*
7 Et repleta] *id eſt, exterorum ſtudiis abducti non dant operam regno Deo; ſed pecuniæ, opibúſque, & humanis viribus.* 8 Repleta eſt] *id eſt, exteris ſtudiis abrepti, & locupletati, ſua abundantia in dedecus Dei & idololatriam abutuntur: ut Hoſche. 2. 8.* 9 Et ſe] *id eſt, omnes ſunt idololatræ, tum infima tum ſumma conditione homines.* Propterea] *epiphonema patheticum, quo Propheta ex ardeſcens zelo gloriæ Dei judicium ipſius ſeveriſſimum in idololatras imprecatur, qui non acquieverint domui Jahhakabi, & ſe ad lucem Jehovæ converterint.* 10 Ingredere] *tertius locus, interminatio graviſſimorum judiciorum Dei in Judæos pertinaces, & idola ipſorum. Sunt autem hujus interminationis partes duæ: una eſt prolepſis ſive propoſitio ſumma iſtorum judiciorum*

orum, usque ad versum 20. *altera est* ἐξεργασία *sive exornatio prolepseos, explicans copiosius singula ipsius membra,* ὕστερον πρότερον: *primum enim judicium idolis denuntiatur, usque ad finem capitis; deinde hominibus, capite* 3. *Incipit autem hæc comminatio a vehementissima apostrophe ad populum; cùm Propheta per Sarcasmum, superbum & præsidentem populum exagitat certissima fiducia judiciorum Dei. q.d. effuge (si potes) manum horrendam Dei, aut terribilem conspectum ejus; sed non succedet: ut ostendit subjectio sequentis ver.* 11 Oculis altis] *subjectio superiorem Sarcasmum explicans, & conatus humani vanitatem: ut infrà* 8.10. Die illa] *id est, tempore illo, quod octo sequentibus versibus exponitur: videlicet cùm in homines judicia exercebit, usque ad versum* 17. *& in idola ipsa, vers.*18. 12 Superbum] *epitheton eorum qui verbo Dei non acquiescentes extera studia conquirunt, mundo hærent, & idola anteponunt Deo: quod suprà exprobravit Propheta a vers.* 6. Ut demittatur] *prout confirmatur vers.* 7. 13 Contra omnes cedros] *id est, homines quamvis valentissimos, munitissimos, &c. quæ allegoricè quatuor versibus subjiciuntur.* Robora] *ut suprà* 1.30. 16 Naves oceani] *id est, homines opulentissimos & ornatissimos, allegoricè.* 18 Idolorumque] *altera pars divini judicii, ut dictum est in versum* 11. Transmeabit] *id est, mutabitur planè & abolebitur illorum dignitas, in quam falsa hominum opinione evecta sunt.* 19 Venient] *idololatræ fugientes a judiciis Dei, abjectis idolis suis, ut seq. versus exponit.* 20 Tempore illo] ἐργασία *sive exornatio posterioris membri prolepseos, de perditione idolorum; ut observavimus in versum* 10. Idola argentea] *quæ visum hominum superstitiosorum afficiunt dignitate sua.* Talpis & vespert.] *q.d. cæcis & luscitiosis, nihil aut perparum videntibus: ironia lepida.*

IN CAPUT III.

1 Abstinete vos] *transitio ad secundum locum prolepseos de judicio Dei in homines contumaces, per dehortationem ex adverso respondentem hortationi quæ proposita est suprà* 2. 5. *q.d. Deo adhærescite, & toti pendete ab ipso, non ab hominibus.* Cui halitus] *id est, qui infirmissimus est, cujus vita est fumus, ac proinde nulla ex parte est cum Deo omnipotente comparandus.* Qua in re] *q.d. quid est homo? quid est homini? aut quid inesse potest tantum, quod non intereat ex se, aut amittatur per voluntatem Dei momento uno? sic posita thesi deinceps transit Jeschahhja ad hypothesin, & Judæis hoc dictum accommodat toto capite.* 2 Nam ecce] *exornatio prioris membri prolepseos judicium Dei hominibus accommodans, ut dictum est suprà* 2.10. *Docet enim propheta judicium Dei longè lateq; Judæam totam pervasurum, summos, infimos, viros, & mulieres, bona, & corpora: viros quidem, usque ad versum* 17. *mulieres verò, inde ad finem usque; postquam de bonis & rerum omnium possessione ac usu actum est, hoc versu. Hæc autem judicia non uno tantum certo tempore effecta sunt, cùm ea jam inde a suis temporibus cœpisse Propheta docuerit suprà* 1.5. *& sequentibus; sed ad tempora omnia consequentia pertinent, quibus omnia hæc mala mutationesq; Judæi perpessi sunt, usque ad plenum rejectionis tempus.* Scipionem] *id est, quicquid pertinet ad vitam hominum sustentandam, & magnum, & parvum: metaphora.* Panis] *id est, cibi & potus, synecdochicè.* 3 Potentem] *denuntiatio continens tum judicium divinum in personas; cujus genera sunt hæc, amotio personarum aptarum, duobus versibus; institutio ineptarum ad administrationem, &* ἀταξία *illius consequens, vers.* 5. *&* 6. *&* ἀναρχία, *versu.*7. *&* 8. *tum confirmationem justi illius judicii, vers.* 10. *& sequentibus.* Sagacemque] *vide in Proverb.*16.10. Senem] *judicio, ac non ætate tantùm: quomodo pueri postea sunt accipiendi, vers.* 5. *&* 13. 5 Daturus] *ineptorum regum & principum institutio, efficiens* ἀταξίαν *sequentis vers. ut diximus versu* 3. 7 Si prehend.] ἀναρχία, *tertius maledictionis locus: ut diximus vers.*3. Fratrem suum] *ad quem ex lege deferendus erat principatus, Deut.*17. 15. *& qui eodem jure fratres suos tenebatur vindicare multò magis in publicis calamitatibus, si facultate instructus esset, quàm in privatis, quarum præceptum habetur Levit.*25. Vestis] *id est, facultate ampliore instructus es: synecdoche.* Ut ruina ista] *id est, ut manum admoveas ad labem reipublicæ nostræ curandam & instaurandam: metaphora a structoribus, qui collectis ruderibus faciunt opus redivivum.* 8 Jurabit] *id est, ejurabit magistratu, adducta imbecillitate & tenuitate sua. q. d. neminem invenient Judæi qui defensionem ipsorum in se velit recipere: ita a Deo abjecti, ab exteris pressi, & a se ipsis confecti erunt mutuis inter se dissidiis & seditionibus.* Non essem obligat.] *id est, non possem curare aut sanare vulnera vestra: metaphora a re medica.* Etiam domi meæ] *id est, ne meis quidem difficultatibus domesticis possem consulere; quanto minus suscipere vestras?* 9 Cùm corruerint] *.i. cùm status publicus semel labefactatus fuerit: prout factum est in primis inde a temporibus Alexandri magni.* Quia lingua] *ætiologia a blasphemiis Judæorum & peccatis in Deum: qua transitus comparatur ad confirmationem denuntiati illius judicii.* Gloriæ] *.i. Dei illius, qui & in se ipso gloriosus est, & glorificandus a nobis, atque adeo se in improbis glorificaturus.* 10 Obfirmatio] *confirmatio justi illius judicii Dei quod propheta denuntiavit, a Judæorum obduratione in peccatis: quorum proinde damnationem statam esse docet: primùm a naturali judicio & consensu omnium, bonis bene esse oportere, & malis malè, tribus versib. deinde a justitia Dei jam jam adversus populum disceptantis opere & verbo, ver.*13. *& tribus seq.* Sicut Sedom.] *id est, palam, pertinacissimè & impudentissimè, ut de Sedomitis dicitur Genes.*13. 13. *&* 19.5. Væ animo ipsorum] *q.d. non possunt istis non evenire mala, qui in mala ultrò projecti sunt, & sibi fabricantur mala.* 11 Dicite justo] *amplificatio proximè præcedentis sententiæ a cōtrario, qua Jeschahhja reprehendit securitatem Judæorum secunda omnia sibi pollicentium: ne dicatis, inquit, vobis bene fore, qui injusti estis; nihil ad vos pertinent promissiones justis factæ; sed eas potius justo concedite: vide Deut.*29. 18. *&* 19. 12 Væ] *exclamatio pathetica denuntiantis gravissimas calamitates exitiumq; injusto populo.* Improbo malè est] *utcunque sibi de rebus præsentibus gratuletur.* 13 Populum meum] *secundus confirmationis locus a justitia Dei: in quo propheta primùm introducit Deum exponentem populo suo indignis-*

indignissimam administrationem publicam civilem & Ecclesiasticam, singularemq; depravationem omnium, hoc versu; deinde pertinaces, obfirmatosq; contestantem, tribus versibus seq. Est parvulus] consilio, judicioq; ut supra vers. 5. q. d. non magis sapiens, consilio, judicio, & administratione valens, quàm parvulus; aut suarum cupiditatum potens, quàm mulier. Qui ducunt te] id est, sacerdotes & Levitæ, quorum officium esset ducere te in lege & luce Jehovæ: ut Deut. 17. 9. & 33. 10. Tegunt] id est, celant te doctrinam legis, in qua tibi eundum esset, neque recedendum dextrorsum aut sinistrorsum, Deut. 5. 38. sic accipitur hoc verbum Numeror. 4. 20. 14 Sistit se] descriptio Dei comparentis ad contestationem Judæorum, sumpta a re forensi: Judex, inquit, totius terræ (ut vocat Abraham Genes. 18. 25.) Jam præstò est, ut contendat cum populo. Hinc autem incipit secundus locus, nimirum contestationis, ut diximus superiore versu. 15 Seniores] officio & dignitate, quamvis re ipsa cum pueris & mulieribus comparandi. At vos] Dei contestantis verba per paralepsin. q. d. vestrum erat seniorum, & verorum principum munere perfungi (de quo Exodi 18. & Deut. 1.) non autem puerorum modo, aut mulierum insolescere: at vos, &c. Continet autem hæc contestatio crimina duo, vim factam alienis bonis, hoc versu; & injuriam personis, seq. versu. 17 Præterea] secundus locus judiciorum Dei contra mulieres, ut diximus supra in versum 2. in quo exponuntur primùm causa, mollities effœminatissima quæ indicium est infiniti luxus, ut ostenditur Deut. 28. 56. deinde judicia trium generum: quòd delicias suas amittent, versibus septem seq. quod malis gravissimis, durissimisq; afficientur, vers. 25. & quòd sui erigendi facultatem nullam neque viri neque mulieres deinceps consequentur, tribus ultimis. Altæ sunt] id est, elatæ animo, quod sequentibus signis ostenditur. Extento gutture] id est, exerto, ut erectis cervicibus ostentent frontem. Nutantes oculis] id est, suis nictationibus lasciviam suam facientes palàm. Minutis passibus] .i. minutim & numerosè passus conserunt, ut natare potius summa terra quam ambulare videantur. Compeditas agunt] id est, leges numerorum & gressuum modulos observant, ut in saltationibus cinædi faciunt: quasi compedes semper obtinerent, quibus ad modificandos asturconum & tolutariorum gressus utuntur veterinarii, donec modulus assuefacti sint: prout hodie videmus fieri, cùm muli aut equi tolutim incedere docentur. 18 Verticem] quem superbè extollunt, & ornant mollissimè. Pudendum earum] ac non tantùm pedes, quos suis modulis & sua arte dissimulabant incedentes. 19 Periscelidum] id est, ornamentorum crurulium quibus ad pedes alligatis discebant modificare gressus, ut diximus superiore versu. Ocellataque] ut sunt reticula, & quæcunque raro textu confecta sunt, ut sint translucida; impudicarum ornamenta. Lunulas] ut Judic. 8. 21. 20 Catellasq;] pendentes de collo, aut pro cingulis impositas. Bracteolas] sive roramenta auri & argenti, ut Capitolinus vocat in Aelio Vero, id est, tenuia veluti foliorum segmenta ex auro vel argento, quæ vestibus ita appenduntur ut quasi stellæ in oculis micent continuo motu: unde nomen apud Hhebræos habent. 21 Bucculas] id est, superba illa aulicarum instrumenta, quibus os suum contegunt velut pastomidibus: est enim os meatus animæ sive anhelitus, cujus obex propterea Hhebræis domus animæ appellatur. Et amuleta] Hhebræa vox ab incantando & excantando dicitur: quod cum ea criminatione convenit, qua Propheta usus est supra 2. 6. quamobrem amuleta visum est reddere. 22 Monilia naso imp.] id est, fronti imposita, cujusmodi ferè baccata gestari solent. 23 Syntheses vestium] .i. multiplicem mundum muliebrem vestimentorum, ad varietatem & mutationem frequentem. Aciaria] sive (ut Græci vocant) ῥαφιδοθήκας, quibus acus & aciculæ infigi aut includi solent. 24 Sindones] id est, suppara e lino Aegyptiaco: quamobrem etiam Tyriæ sindones veteribus poëtis dictæ sunt. 25 Loco aromatis] id est, unguentorum, & odoramentorum quibus diffluunt. Tabes] tum loco mollis unguenti corpora illarum infestans, tum aërem fœtore corrumpens odoramentorum loco. Dissolutio] nimirum cinguli, ita ut laceræ sint mulieres, nudæ, atque turpes. Calvitium] id est, deformitas summa: quia coma mulieri est gloriæ, 1. Corinth. 11. 15. q. d. tam graves erunt ærumnæ & calamitates publicæ privatæq; ut puellæ comam sibi avellant præ luctu, & ultro gloriam suam & ornamentum a se abjiciant. Segmentatæ cycladis] hanc interpretationem ipsa nominis Hhebraici notatio nobis subministrat. Est enim compositum ex nomine frustum sive segmentum significante, & altero significante orbem sive rotunditatem: quamobrem intelligimus hac voce, illa mulierum luxuriosarum ornamenta, quæ cùm induenda sunt, a capite primùm inseruntur, & demissa inde supra femora ita constringuntur in speciem cinguli, ut tota cyclas, id est, segmentatus ille orbis ad imos usque talos dependeat ex angusto latus, & ima sui parte velut quoddam tintinnabulum spatium amplissimum circunscribens; quod genus vestimentorum novum non esse ex Græcis authoribus constat. Ustio] id est, pro eo quod colebant faciem suam venustatis causa & a solis cœliq; injuriis studiosè defendebant, trahentur & rapientur foras ab hostibus, retectæq; soli exponentur atque torrefient. 26 Homines tui] secundum judiciorum genus, ut observatum est supra in versum 17. per apostrophen ad Tzijonem. 27 Portis] id est, finibus omnibus Judææ, synecdochicè. Expurgata] id est, exhausta incolis & bonis, dirutaq; ædificiis; quo modo affecta terra lugere dicitur per prosopopœiam. Desidebit in terra] nimirum Tzijon lugens calamitatem suam; προσωποποιητικῶς: ab usu lugentium, qui solebant in terra sedere atque recumbere, ut 2. Schemu. 12. 16. Ijobi 1. 20. & 2. 13. 28 Prehendent] id est, tanta erit penuria virorum, tanta desolatio mulierum, ut ne unus quidem vir in septenas familias inveniri possit. Amplificatur autem hæc desolatio tribus conditionibus iniquissimis: una, quod mulieres ambituræ sint & prehensuræ virum; altera, quòd victum & res omnes necessarias ipsi oblaturæ, quod propriè virorum officium est: tertia, quòd plures contra jus, morem, & ingenium in virum unum consensuræ. Vocemur] .i. duce nos, maritus esto nobis. Aufer] id est, fac ut liberos suscipiamus ex te: nam probrosa olim erat ἀτεκνία.

IN CAPUT IIII.

1 Tempore illo] conclusio totius concionis, ut observatum est supra 2. 1. continens duo promissionum genera: unum de justitia, sanctificatione, redemptione, & gloria, quam Ecclesia percipit in Christo, usque

usque ad versum 4. alterum, de æterna fide & defensione ejus, duobus sequentibus. Tempus autem illud intelligendum est, quo Christus judicia antè denuntiata effecit, & suo adventu populum suum purgavit, infrà ver. 3 Germen Jehovæ] *id est, Christus Jehova infra ver. 4. qui intermortuo regno Dei propemodum, excitatus est a Deo patre & submissus, velut germen e radice repullulans. alii pro Ecclesia repullulante accipiunt ex reliquiis Jisraëlis, hoc sensu: Ecclesia e reliquiis Jisraëlis collecta erit ornatissima; alii pro donis spiritualibus quæ Jehova in Ecclesiam profundit: sed cùm proprium apud Prophetam nomen Ecclesiæ sit Jisraël aut reliquiæ Jisraëlis, hoc versu, & sequen. præterea gratiæ sive dona Dei evidentissimis verbis exprimantur, deinde hoc proprium sit attributum Christi, quod deinceps procedente tempore copiosiùs exposuit idem Propheta infrà 11. cujus summam hoc caput continet, interpretationem hanc aliis prætulimus: denique ipsa quoque verborum consecutio simplicius ita construitur, quàm si dixeris, erit germen Jehovæ reliquiis Jisraëlis, id est, germinabunt à Jehova: dona verò nusquam sic appellantur, sed Christus ipse hanc appellationem & cognatas obtinet infrà 11. 1. Jirmejæ 23. 5. & 33. 15. Zecarjæ. 3. 8. & 6. 12.* Fructus ipse] *epitheton Christi, qui ex radice penè mortua subolescens, cum surculo comparatur qui e terra enascitur, quod infrà cap. 11. copiosiùs exponitur.* Superstitibus] *id est, Ecclesiæ.* 2 Erit enim] *expositio rationum, quibus Christus gloriam collaturus est in Ecclesiam suã. Sunt autem duæ: Justitia & sanctitas illius quæ efficitur nostra ad vitam æternam, hoc versu, & remissio peccatorum atque abolitio, ver. sequente.* Quisquis adscriptus] *id est, ordinatus ad vitam æternam ex decreto Dei: ut loquitur Lucas Act. 13. 48.* 3 Cùm laverit] *id est, malum ex Ecclesia sustulerit, tum paleam exurendo igne inextinguibili, tum suorũ peccata ventilando atque perpurgando spiritu sancto & igne: ut Johannes prædicabat Math. 3. & alibi.* Spiritu judicii] *id est, spiritu divino suo, qui unus omnia scrutatur. 1. Corinth. 2. 10 ac proinde solus justissimo judicio omne malum tollit e populo Dei: quamobrem ignis in scripturis appellatur ab officio suo.* 4 Creabitque] *alterum genus gloriæ, nimirum fides & defensio æterna quã obtinemus in Christo, ne unquã de vita, cui adscripti sumus, decidamus, sed sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu cunctos dies vitæ nostræ, Lucæ 1. 74.* Convocationes] *id est, singulos cœtus Ecclesiasticos, qui omnes ad Tzijonem spiritualem pertinent.* Nubem interdiu] *allegoria respiciens ad signum illud aspectabile præsentiæ Dei quod præivit Jisraëlitis proficiscentibus ex Ægypto, Exodi. 13. 21. pro eo quod est, dux erit & defensor Ecclesiarum singularum, quæ undequaque confluent ad cœlestem Jerusalem.* Super totam gloriã] *decoremq́, excellentiam, & ornatum præstitum Ecclesiis, suprà vers. 1. 1. Sensus est, proteget in Ecclesiis suis gloriosum ornatum suum, & dona sua propter nomen suum conservabit.* Protectio] *alludit ad tegmina quibus totum opus tabernaculi contectum erat, quod exponit sequente versu.* 5 Cujus protect.] *id est, quemadmodum tabernaculum olim circuntectum erat ab omnibus cœli injuriis, ita unaquæque Ecclesia (prout tabernaculum est & templum sanctum Domino) planè circummunietur adversus omnia mala studio providentiáque Dei.*

CAPUT V.

Propheta per vineæ parabolam disceptat verbis Dei cum Ecclesia Judæorum, beneficia illius ingratumq́ istorum animum exponit: peccata ex avaritia, luxu, certaq́ malitia ab ipsis perpetrata exprobrat: maledictionem & ultionem suam singulis denuntiat: præcedentes calamitates iisdem peccatis, tribuit gravissimas a Chaldæis venturas prædicit.

1 ACCINAM nunc dilecto meo canticum dilecti mei, 'de vinea ipsius: 'vinea est dilecto meo [a]'in clivo uberrimo,

[a] Heb. *in cornu filio olei. id est oleoso ac pingui: metaphora.*

2 'Quam circummunivit, & elapidavit, cõsevitque generosis vitibus, & extruxit turrim in ea, ac etiam torcular excidit in ea: sed cùm expectâsset ut ederet uvas, edidit labruscas.

3 'Nunc autem habitatores Jeruschalaimorum, imò viri Jehudę singuli; 'judicate quæso inter me [b] & vineam meam,

[b] He. *& inter vineam.*

4 Quid faciendum amplius fuerit vineæ meę quod non fecerim in ea. Quamobrem cùm expectâssem ut ederet uvas, edidit labruscas.

5 'Jam itaque, notum faciam nunc vobis quid facturus sim vineæ meæ; amovebo sepem ejus ut sit depastioni, disrumpam maceriam ejus ut sit conculcationi:

6 Et exponam eam desolationi, non putabitur, neque resarrietur, sed assurget sentis & vepres: insuper nubibus interdicam, ne demittant in eam pluviam.

7 'Cùm vinea Jehovæ exercituum sit domus Jisraëlis, & viri Jehudæ planta deliciarum ejus: & quamvis expectaverit 'officium, ecce 'pertinacia: justitiam *expectaverit* ecce autem 'clamor;

8 'Væ conjungentibus domum domui, agrum agro [c] adhibentibus: 'donec nihil *amplius* sit loci, & efficiamini habitatores vos soli in medio 'hac terra.

[c] He. *admoventibus.*

9 [d]'Me audiente, Jehova exercituum *juravit*: *ne vivam*, nisi domus multæ desolationi sint, magnæ & præstantes; adeò ut nullus sit futurus habitator.

[d] Heb. *in auribus meis.*

10 Quin decem jugera vinearum reddent 'bathum unicum, & sementis 'cori reddet 'epham.

11 'Væ surgentibus summo mane, *ut* potum inebriantem sectentur; prorogantibus ad crepusculum usque, *ut* vinum incendat ipsos.

12 In quorum conviviis est cithara ac nablium, tympanum, tibiáque ac vinum: 'opus autem Jehovę non intuentur & factum manuum ejus non consyderant.

13 'Idcirco 'migrat populus meus, [e] quòd 'expers sit scientiæ: & [f] honoratissimi ejus homines *sunt* 'famelici, ac multitudo ejus arescit siti;

[e] Heb. *ex nõ scientia.*
[f] Heb. *honoris ejus* homines.

14 Idcirco 'dilatat sepulchrum [g] se ipsum, & distendit os suum [h] in immensum: ut descendat 'decor illius & multitudo illius cum 'tumultuatione sua, & qui exultat 'in illa.

[g] Heb. *animam suam.*
[h] Heb. *ad non modum.*

15 'Ita deprimitur homo plebeius, & demittitur vir præstans; oculique celsorum deprimuntur:

16 Et exaltatur Jehova exercituum judicio suo, & Deus fortis sanctissimus sanctificatur justitia:

17 Vt pascant 'agni pro more suo, & vasti-

tatibus pinguium advenę fruantur.

18 Væ trahentibus iniquitatem funibus vanitatis;& Veluti deso fune plaustri;peccatū.

19 Dicentibus, festinet, acceleret opus suum, ut videamus; & appropinquans adveniat consilium sancti Jisraëlitarum, ut experiamur.

20 Væ dicentibus de malo bonum esse, & de bono malum: statuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris; statuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro.

21 Væ sapientibus [i] judicio suo, & coram facie sua intelligentibus.

22 Væ valentibus potare vinum, & [k] strenuis ad miscendum potum inebriantem.

23 [l] Absolventibus improbum propter munus, & justitiam justorum [m] abjudicantibus ab unoquoque eorum.

24 Idcirco ut absumit stipulam lingua ignis, & torridum gramen flammâ deficit; radici istorum quasi tabes inerit, & flos istorum ut pulvisculus abibit: Quia contemnunt doctrinam Jehovæ exercituum, & sermonem sancti Jisraëlitarum spernunt.

25 Propterea accensus est ira Jehova in populum suum, & extendens manum contra eum, percussit eum adeò ut commoti fuissent ipsi montes, fuitque cadaver istorum succisum in mediis plateis: his omnibus non est aversa ira ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

26 Nam cùm attollens vexillum ad gentes e longinquo, & sibilans advocaverit ad se ab extremo terræ: ecce citò velox adveniet *exercitus*.

27 Nullus *erit* fessus, nullusque impingens in eo, non dormitabit neque dormiet; etiam non solvetur zona lumborum ejus, neque avelletur corrigia calceamentorum ejus:

28 Cujus sagittæ *erunt* acutissimæ, & omnes arcus ejus intenti; ungulæ equorum ejus similes rupi reputabuntur, & rotæ *curruum* ejus similes turbini:

29 Rugitus ei ut immanis leonis: rugiénsque ut juvenes leones fremet, & prehendet prędam, salvámque deportabit, & nemo eripiet.

30 Fremet enim in ipsum tempore illo, quasi fremitu maris: utut ipse contentissimè intueatur in terram, tamen ecce tenebræ, *id est*, augustia simulatque illuxerit *mox* obtenebratus fuerit effusis *fluctibus* ejus.

[i] Heb. *in oculis suis: ut Proverb.* 3.7

[k] Heb. *viris roboris.*

[l] Heb. *Justificantibus.*

[m] Heb. *amoventibus ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Accinam] *Hujus capitis (quod Jeschahhja carmine cecinit ad exemplum Moschis Deut.* 32.) *summæ partes sunt quatuor: prima est propositio, priore parte hujus versus, secunda, narratio, usque ad versum* 7. *tertia, denuntiatio generalis justorum judiciorum Dei in populum ingratum & rebellantem Deo, inde usq; ad ver.* 25. *quarta singularis accommodatio judiciorum Dei præteritorum futurorúmque ad præsentē causam, inde ad finem usque. Etsi autem hoc caput nulla inscriptione a præcedentibus distinguitur; tamen quia summatim argumentum continet duarum concionum præcedentium, seorsim visum est ponere, velut concionem disparatam.* Dilecto meo] *id est, Christo sponso Ecclesiæ, cujus amicus & administer sum.* De vinea ipsius] *summa totius argumenti allegorica.* Vinea est] *narratio continens expositionem rei, hoc versu, factorum, sequente; & consilii, quatuor sequentibus.* In clivo] *q.d. quàm commodissimè, & cōvenientissimè quò etiam spectat prior pars seq. ver.* 2 Quā circummunivit] *narratio facti duplicis: nimirum curæ quam adhibuit Christus in informanda, servanda, augenda, & perficienda vetere Ecclesia; & indignitatis qua Ecclesia vetus provocavit Christum.* 3 Nunc autem] *expositio consilii divini in castigandis Judæis: qua primùm ex argumento superioris parabolæ ipsos adigit ad damnandum factum ipsorum, & probandum suum, duobus versibus (qua ratione Nathan apud Davidē usus est* 2.*Schem* 12.) *deinde sententiam suā judiciúmque denuntiat, vers.* 5. & 6. Judicate] *q.d. appello conscientiam vestram, vos ipsi cognoscite, & bona fide statuite, per utrum steterit quo minus fructum dignum conditione sua protulerit: si vel tantillum meritò a me desyderabitur, ego præstabo: sed cùm partibus meis planè perfunctus sim; quid superest nisi ut vinea in culpa dicatur esse.* 5 Jam itaque] *expositio sententiæ aut judicii allegorica, ut diximus in versum* 3. *pro eo quod est, abjiciam studium illius, nudabo præsidio, bonis & ornamentis meis, exponámque omnibus injuriis:* 7 Cùm vinea] *transitio ad tertiam partem, quam diximus esse generalem denuntiationem judiciorum Dei, per accommodationem præcedentis allegoriæ ad Judeos; qui hoc versu beneficiorum Dei & improbitatis suæ evincuntur, deinde pro ratione peccatorum verberantur denuntiatione parium judiciorum Dei, & peccatis respondentium.* Officium] *id est, ut missa nativa sua conditione (quæ sterilis est & malarum duntaxat rerum ferax) facerent officium suum.* Pertinacia] *nimirum in vetere homine & corruptione naturali, quæ amplificatur demonstrandi particula.* Clamor] *vide Genes.* 18.20. 8 Væ] *hujus denuntiationis loci sunt tres, quibus singulis continentur exprobratio peccati, & convenientis pœnæ interminatio: primus locus est avaritiæ sordidissimæ, usque ad versum* 11. *secundus, intemperatissimi luxus, inde usque ad versum* 18. *tertius, malitiæ, & obfirmationis in malo, usque ad versum.* 25. Donec] *q.d. quorum avaritia adeò est insatiabilis, ut ne tum quidem satis habituri sint cùm nihil amplius supererit acquirendum, & totam terram soli omnibus expulsis possederint arbitratu suo. Hunc locum adducti distinctionibus Hhebraicis sic interpretamur.* Hac terra] *cujus possessiones neque vendendæ, neque acquirendæ, erant lege mancipii, Levit.* 25.23. & *Numeror.* 36.7. *Hoc enim indicium est publici status depravatissimi, ut* 1. *Reg.* 21. 9 Me audiente] *hactenus peccatum, sequitur conveniens pœna juramēto Dei confirmata, ac proinde inevitabilis: quam se non ex opinione tantùm, aut communibus minus comprehensis lege cognovisse docet propheta: sed ex singulari revelatione Dei, prout manifestum est ex singulari illa denuntiatione quæ ponitur sub finem capitis. Sunt autem duo denuntiationis membra, ut in exprobratione; unum in prædia urbana, hoc versu; alterum, in rustica, versu sequente.* 10 Bathum] *id est, amphoram Atticam: vide* 1. *Reg.* 7.26. Cori] *vide Levit.* 27.16. Epham] *vide Exodi* 16.37. 11 Væ] *secundus locus denuntiationis, ut dictum est in versum* 8. 12 Opus autem] *id est, nihil respiciunt, nihil audiunt, nihil denique sapiunt nisi luxum suum; & ad nihil eorum quæ facit Deus animum aut sensus advertunt: sic Hhamos* 6.6. & *sequentibus.* 13 Idcirco] *hîc subjicitur peccatis interminatio*

minatio, ut suprà. Migrat] id est, pergunt Judæi summi & infimi cum iisdem calamitatibus conflictari, quæ cœperunt Joaschi & Amatzjæ temporibus, ut ipse ostenderat supra 1.5. & sequentibus, & repetit infrà ver.25. Sunt autem calamitates istæ, exilii, mortis, & abjectionis omnimodæ, tribus versib. Expers] id est, nulla præditus cognitione, aut animadversione factorum Dei, sed brutus est, ut loquitur David Psal. 92.7. Famelici] pro eo quòd cibo & potu luxuriosissimè abusi sunt. 14 Dilatat] prosopopœia, qua insatiabilem conditionem sepulchri comparat cum luxu Judæorum insatiabili. Decor illius] id est, summi & infimi, patricii & plebeii, hypallage: sic enim accipiendum esse ostendit præcedens versus. Tumultuatione] id est, strepitu illo, qui in comessationibus & perdito luxu personare solet. In illa] videlicet urbe & regione tota. 15 Ita] id est, his judiciis domantur improbi quicunque sint, hoc versu: Dei gloria asseritur, versu seq. & piis prospicitur, vers. 17. 17 Agni] quibus comparantur pii in scriptura passim. Advenæ] pii restituti in possessionē terræ quam improbi occupaverant, & inimici exhauserant, ut suprà dixit Propheta. 18 Væ trahent.] tertius denuntiationis locus adversus malitiam & obfirmationem Judæorum. Sunt autem hîc genera malitiæ plura: primum est studium accumulandi peccata, quo utuntur ii qui ludificantur Deum, duobus versibus: secundum, confusio justi & injusti, & communis omnium perversitas, ver. 20. tertium, præfidens sui existimatio, ver.21. quartum, affectata totius naturæ & sensuum omnium conturbatio ad stabiliendum malum, & convellendum bonum, ver.22. & 23. Trahentibus iniquit.] .i. nihil agitantibus nisi malum omni studio suo: allegoria. 19 Festinet] verba ludificantium Deum, & irrisorum qui in suis ipsorum cupiditatibus incedunt, ut vocantur 2. Petri 3.3. 24 Idcirco] exprobrata hactenus malitia, Propheta venit ad denuntiationem pœnæ: qua ostendit contumaces istos (qui sibi tam graves visi sunt ad exuendam pietatem & humanitatem) fore aptissimos incendio, atque levissimos, ut nullo negotio judiciis Dei consumantur. Lingua ignis] id est, extrema flamma in speciem linguæ se ipsam protendens: metaphora. Radici istorum] id est, ab imo ad summum disperdentur, extirpabuntur, consumentur radicitus. 25 Propterea] quarta pars, singularis explicatio judiciorum Dei adversus Judæos, tum eorum quæ priùs fuerant perpessi, ut Joaschi & Amatzjæ temporibus, de quibus suprà diximus, & hoc versu agitur: tum eorum quæ in posterum erant perpessuri ab Assyriis, Chaldæis, finitimisq; omnibus, versibus seq. Adeò ut commoti] id est, gravissimè percussit, & tantis malis affecit, ut ipsi montes fuissent sursum deorsum abituri, si Deus in eos tantam indignationem deonerare voluisset: sic per comparationem durities plus quàm saxea populo exprobratur. Cadaver istorum] tam bellis exteris, quàm civilibus: quia exteris Jeruschalaima bis capta sunt, primùm a Syris, 2.Chronic.24.23. deinde a Joascho rege Jisraëlitarum, 2.Reg. 14. & 2.Chronic.25. civilibus verò, occisi sunt reges ipsi, & occisores mulctati. Manus ejus] vexillo sublato accersens hostes, & judicia sua exequens. 26 Gentes] Syrorum, Assyriorum, Ægyptiorum, & Chaldæorum, quos excitavit Deus ut perficerent judicium ipsius, tanquam datis signis militaribus. 27 Nullus erit fessus] exaggeratio interminationis per descriptionem exercitus cujusque qui in Judæam erat irrupturus, primùm a constitutione militum, armorum, equorum, & omnium ad militiam pertinentium, duobus versibus; deinde ab opere ipsorum effectisq; duobus reliquis. Non dormitabit] id est, non aget segniter: sed ipsas potius noctes in obsidione occupabit: ut Jir.6.5. Non solvetur] id est, indesinenter in armis erit, & sine impedimento in expeditione perget. 28 Similes rupi] id est, infractæ atque durissimæ, quæ nullo itinere atterantur. Similes turbini] id est, velocissimæ, ocyores Euro. 29 Rugitus] altera pars descriptionis, exponens mala quæ efficiet exercitus: nimirum quòd sola voce consternabit, fremitu superabit, vi depopulabitur & deportabit prædam, denique omnem sui eripiendi facultatem oppressis adimet. 30 In ipsum] nimirum qui se aut populum eripere conatus fuerit e manu Chaldæorum: prout factum est in posteris Joschijæ, & iis qui Gedaljam interfecerunt ut in Ægyptum transfugerent, 2.Reg. tribus ultimis, & 2.Chronic. ultimo, & Jirmejæ 41. & sequentibus. Tempore illo] quoties rebellionem molietur. Fremitu maris] id est, gravissimo & horrendo; prout sequentia verba exponunt allegoricè. Ut ut ipse content.] allegoria, qua Propheta irritos Judæorum conatus explicat per comparationem hominum qui jactantur alto: quemadmodum enim (inquit) qui fluctibus agitantur, littus quàm studiosissimè prospectant, & lucis ipsius aut phari alicujus aspectu recreantur; ita Judæi liberationem exoptantes minimis quibusque occasionibus in spem libertatis erigentur: sed frustrà. Angustia] epexegesis tenebrarum. Illuxerit] id est, lux aliqua, aut spes libertatis vindicandæ affulserit, & animos suos Judæi ad eam recuperandam erexerint: prout frequentibus rebellionibus factum est. Mox obtenebr.] id est, ut qui jactatur fluctibus, illicò lucis quam viderat conspectu orbatur, ingruentibus illis subinde & profundo immergentibus: ita Judæi decidentes expectatione sua novis Chaldæorum copiis subinde atterentur, recursantibus in eorum cervices fluctibus, & allidentibus ipsos. Hanc interpretationem cùm penitus introspeximus, aliis omnibus præferimus: sic Jirmejæ.8.15.

CAPUT VI.

Propheta Deum conspicit in solio, stipatum satellitio suo ad judicandum Judæos: cujus verbum prædicantibus angelis terra contremiscit, & ipse exterretur; deinde per signum ab Angelo adhibitum infirmitate liberatus mittitur a Deo, atque confirmatur, ut populo duritiem exprobret, obsignet, & augeat prædicatione verbi, donec novem ferulis correptus decima tandem in exitium abeat.

ANNO [a]quo mortuus est rex Hhuzzija, tum vidi [a]dominum [a]insidentem solio celso & elato; [a]cujus fimbriæ complebant templum ipsum:

2 [a]Seraphim astantes [a]supernè *erant* ei; [a]senis alis unusquisque, quarum binis [a]tegebat faciem suam, & binis [a]tegebat pedes suos, ac binis [a]volabat:

3 Et [a]clamans [b]alter ad alterum [a]dicebat, sanctus, sanctus, sanctus *est* Jehova exercituū: implenda fuerat tota [a]hęc terra gloria ejus.

4 [a]Tum commoti sunt postes liminum a voce

[a] Heb. *sex alis sex alis.*

[b] Heb. *hic ad illum.*

voce inclamante, & domus ipsa impleta est 'fumo.

5 'Quamobrem dixi, 'Hei mihi, quòd excindor; quia vir 'pollutus labiis sum, & in medio populi polluti labiis habito: cùm regem illum Jehovam exercituum viderint oculi mei.

6 'Sed advolans ad me 'unus ex istis Seraphim habens in manu sua 'prunam, *quam* forcipibus sumpserat 'ab altari,

7 Admovit ori meo dicens, 'ecce, 'attingit hoc labia tua: jam amovetur 'iniquitas tua, & peccatum tuum expiatur.

8 'Deinde audivi vocem Domini, dicentis: 'quem missurus sum? & quis iturus est 'nobis? cui dixi, En ego, mitte me.

9 'Tum dixit, i, & dicito populo isti: '[c] audite continenter, 'at ne intelligatis; & [d] videte continenter, neque cognoscatis.

10 'Fac ut 'pinguescat cor populi istius, & 'aures ejus ingravescant, oculique ejus conniveant; 'ne videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, 'convertensque sanet se.

11 'Dicenti autem mihi, 'quousque domine? dixit: 'usque dum vastatis civitatibus adeò ut nullus sit habitator, & domibus adeò ut nullus sit homo, etiam ipsa regio vastata sit desolatione:

12 Et procul amovente Jehova hominem quemque, 'maxima sit ipsa derelictio [e] in ista terra.

13 'Nam adhuc in ea *erit* decima *derelictio*, & [f] rursus 'erit depastioni: 'sicut quercubus illis & sicut roboribus quæ sunt ad *portam* insectus 'statumẽ est, *ita* semine sancto statumẽ ejus est.

[c] Heb. *audiendo*.
[d] Heb. *videndo*.
[e] Heb. *in medio istius terræ*.
[f] Heb. *revertetur ut sit*.

ANNOTATIO.

1 Anno] *nunc demum est hoc capite secundum tempus, quo Jeschahhja prophetavit. Cùm enim prius temporibus Hhuzzija regis populum ad bonam frugem revocasset promissionibus & minis; nunc demum populi obfirmationem & excæcationem denuntiat, ut observavimus supra 1.1. quo magis admiranda est harum prophetiarum authoritas, cùm obduratio hæc populi & tot flagella quæ deinde fuerunt perpessuri, tot antè annis fuerint prænuntiata: nam Jotham sexdecim annis regnavit tranquillè, Achaz hoc tempore quasi puer quadriennis erat; veruntamen Propheta definit eas calamitates quæ deinceps inde a temporibus Achazi erant Judæam pervasuræ. Continentur autem hoc capite tria: primum est magnifica adumbratio majestatis Dei, quinque versibus: secundum, expositio vocationis a Deo, & authoritatis officiiq; Prophetæ imperati, inde ad versum 11. tertium, prophetia gravissimorum malorum quæ Judæis erant eventura justo judicio Dei, tribus versibus ultimis. Exponitur verò præstantia majestatis Dei primùm a constitutione ipsius, hoc versu; deinde a persona angelorum cælestium, duobus sequentibus. postremò ab Ecclesia in terris versante, vers. 4. & 5.* Quo mortuus] *id est, quo rex Jotham regnare cœpit: sic autem potius definit quàm a Jothami regno, quia Jotham vivo adhuc parente regnum administraverat, 2. Reg. 15.5. itaque hac locutione omnem dubitationem tollit.* Dominum] *Jhesum Christum, sermonem æternum Patris, cui Deus omne judicium dedit, ut interpretatur Joannes 12.41.* Insidentem solio] *ut regem judicemq; potentissimum & magnificentissimum effectum a Patre.* Cujus fimbriæ] *id est, gloriosissimum & sanctissimum. Nam gloria dispansis illis fimbriis, id est, regali ornatu synecdochicè, sanctitas verò habitatione templi designatur: ut postea declarant Seraphim, ex quorum verbis interpretamur hoc visionis genus.* 2 Seraphim] *id est, electi angeli e cœlo, urentes tanquam ignis, ac proinde purgaturi bonos per vocationem Dei, & consumpturi malos: nam visiones quas Deus exhibet, ad rerum suarum argumenta accommodandas esse pro certo habemus: propterea Deum cum judice, angelósque flammantes cum satellitibus cõparari. Est autem hic secundus locus illustrans majestatem Dei a persona sanctisq; angelorum, hoc versu; & a confessione ac prædicatione ipsorum, versu seq.* Supernè] *id est, in eodem loco, celso, & elato, ubi inspexi solium Dei.* Tegebat] *dans omnem gloriam Deo, & hoc signo publicè testans a sua tenuitate non posse ferri aspectum infiniti splendoris, gloriæ, & majestatis Dei.* Tegebat pedes] *quasi hominum infirmitati consulens, qui ad aspectum emicantis illius scintillæ sive particulæ quam angeli de gloria divina consecuti sunt, planè deficerent.* Volabat] *id est, quàm celerrimè ad jussa Dei omnipotentis capessenda expeditus erat.* 3 Clamans] *id est, uno ore conclamantes & hymnum Deo concinentes: nimirum postquam decretum Dei acceptum est de iis exequendis quæ deinceps narrantur: paralepsis in scripturis ad vitandas repetitiones frequens.* Dicebat] *brevis hymnus iste quem angeli dixerunt domino, accepto decreto de judiciis ipsius contra Jehudæos, continet duas partes; unam, qua sanctitatem Dei infinitam ipsi viisque ipsius omnibus & judiciis inesse in sempiternum asserunt; quod genus affirmationis triplice ejusdem vocis enuntiatione ostenditur, ut Jechezkel. 21.27. quasi dicas, omnino omnium sanctissimus est Deus, & sanctificandus ab omnibus: alteram, qua justitiam confirmãt illius judicii, quod Prophetæ huic erant indituri, & per ipsum populo denuntiaturi. q.d. oportuerat populum hunc sanctificare gloriam Dei sui, prout receperat Exod. 19. & 24.3.* Hæc terra] *quæ Dei est, peculiari quodam jure, & in qua coram habitat.* 4 Tum commoti] *id est, templum ipsum & res inanimæ audito Angelorum clamore cohorruerunt; postquam evicti sunt Judæi, & percepta severitas judiciorum Dei in illos.* Fumo] *signo præsentiæ Dei exardescentis in justissimam ultionem Judæorum, ut alibi præsentiam suam testatus est nube ad gratiam & pacem testificandam populo, 1. Reg. 8.10.* 5 Quamobrem] *conspecto Deo, & audito ab angelis decreto ejus.* Hei mihi] *vide Genes. 16.13.* Pollutus labiis] *id est, qui ne verbo quidem ritè sanctificavi gloriam Dei, neque adhuc comparatus sum aut aptus ad sanctificandum eam: synecdoche.* 6 Sed advolans] *secunda pars de vocatione Prophetæ; in qua docetur, primùm quomodo ad vocationem suam comparatus atque vocatus sit: deinde quorsum aut ad quod prophetandi genus. Ratio comparandi sive informandi Prophetæ est duplex: una, quòd assumptæ & amotæ sunt infirmitates ejus, duobus versibus: altera, quòd functio nominatim fuit ipsi imposita, vers. 8.* Unus ex istis] *administer voluntatis Dei ad confirmandum Prophetam, ut sequentia ostendunt: nam non ampliùs hic verbo & sacramento in Propheta efficit per se ipsum, quàm ministri Dei in Ecclesia: sed unus est spiritus qui operatur omnia in omnibus.* Prunam] *id est, igniculum virtutis donorumq; spiritus Dei, ad repurgandum, illustrandum,*

ſtrandum & confirmandum me. Ab altari] *figura Chriſti, ex cujus plenitudine haurimus omnes per ſpiritum ipſius.* 7 Ecce] *demonſtratio, qua angelus ad ſacramentum adhibita oſtendit tam certum eſſe donum Dei intrinſecus, quàm extrinſecus eſt ſignum.* Attingit hoc] *ſic Jirmejæ 1.9. & Daniel.10.16.* Iniquitas tua] *id eſt, tuus ille metus & pollutio labiorum de qua conqueſtus es, ut fortiſſimus ſis in poſterum in tua hac functione contra Jiſraëlitas: non enim hîc primùm Jeſchahhja vocatur ad prophetandi munus; ſed denuò confirmatur propter gravitatem ſequentis prophetiæ, ne perſpectis difficultatibus animum abjiceret; ut Jechezkeli perſæpè factum eſt.* 8 Deinde] *poſtquàm me confirmavit Deus.* Quem] *videlicet hominem; quia viſum eſt Deo hos theſauros ſuos in teſtaciis vaſculis collocare, ut ejus virtutis præſtantia ſit Dei, & non ex nobis, 2.Corinth.4.7.* Nobis] *nam conſilium eſt Dei Patris, filii, & ſpiritus ſancti: ut Geneſ.1.26.* 9 Tum dixit] *uſus Prophetiæ quam Jeſchahhjæ imperavit Deus & ſequentibus omnibus, uſque in adventum Chriſti; nimirum ut auditione verbi (quod pii odorantur ad vitam) impii obdurentur, & ipſis fiat odor mortis ad mortem ſuo ipſorum vitio: quamobrem eadem ratione a Chriſto atque Apoſtolis duo hi verſus permultis locis contra Judæos adducuntur.* Audite continenter] *imperandi modus in hac prophetia tum ſanctam Prophetarum audaciam in prophetando demonſtrat. quaſi dicat, audite ô ſcelerati, velitis nolitis, verbum Dei judicis: tum præſentiſſimam veritatem & efficaciam verbi; quod ita verberat impiorum aures ut animus obſtupeſcat: prout in Judæis factum eſt, donec planè ſe ipſos reſciderunt a Chriſto.* At ne intelligatis] *quaſi dicat, quandoquidem vitio corruptæ & depravatæ voluntatis veſtræ verbum Dei non emendavit vos, ſed potius attonitos hactenus reddidit; & nunc quoque perſtatis in iſta depravatione voluntatis veſtræ: ſtat ſententia Dei judicis ſeveriſſimi, ut quiſquis non habet, aut cui non eſt datum noſſe myſteria regni cœlorum, etiam quod habet tollatur ab eo; ac proinde vos non magis reſipiſcatis aut percipiatis verbum ejus quam deſperati ſontes, qui nullis judicum documentis; promiſſionibus, minis, evictionibúſque ad officium ſuum adducuntur, ſed potius vos ipſos adverſus omnia obfirmetis, verſu ſeq. Nam quæcunque hîc dicuntur, ad formam judicialem pertinent; quaſi Deus ſceleratos populi animos tum verbo tum flagellis non edomaret, ſed ipſi ſe adverſus judicem & omnia flagella obfirmarent.* 10 Fac] *amplificatio, q.d. effice prædicatione verbi & denuntiatione judiciorum meorum ut non tantùm contineat ſe in eodem ſtatu malitiæ, non intelligendo; ſed ut omnibus modis augeſcat malitia ipſius irritata verbo, omnibuſq; modis obfirmetur: ut de Parhhone legimus, & idem Propheta repetit infrà 29.* Pingueſcat] *id eſt, obeſum reddatur, occalleſcat, & obduretur magis ac magis: metaphora a rebus corporeis, in quibus omne pingue ſenſus expers eſſe conſentiunt Phyſici.* Aures ejus] *id eſt, quemadmodum qui tonitru graviſſimè percelluntur, eorum auditus & viſus hebetatur; ita indies iſti obſtupeſiant intonante verbo meo.* Ne videat] *finis obdurationis, nimirum perditio contumacium corpore & animo: qui finis ſingulis ſuperioris obnuntiationis partibus ex adverſo reſpondet ordine præpoſtero.* Convertenſque] *id eſt, converſione ſua recipiat ſanitatem corporis & animi, & a peccatis ſuppliciiſq; peccatorum ſuorum liberetur.* 11 Dicenti autem] *tertia pars de graviſſimis malis in Judæos eventuris, quæ Deus occaſione ſumpta a quæſtione Prophetæ deinceps explicat.* Quouſque] *nimirum ego & Prophetæ omnes tui continenter clamabimus ſine fructu, & refractarios rebelleſqùe obfirmabimus verbo?* Uſque dum] *id eſt, uſque ad excidium totius regni, & deſolationem terræ, Babyloniorum operâ.* 12 Maxima ſit] *id eſt, deſolatio eveniat qualis antea non fuit: de qua in fine Regum, Chronicorumq;, & apud Jirmejam multa.* 13 Nam adhuc] *exegeſis verborum præcedentium, (maxima ſit derelictio, &c.) qua oſtendit Propheta ſe plurimas adhuc deſolationes immiſſurum eſſe, antequam maximam hanc per Chaldæos importet: decies, inquit, per hoſtes exteros populum hunc flagellaturus ſum: decima verò oppreſſione maximè derelinquetur, & deportabitur per Chaldæos. Fuerunt nempe Judæi cæſi & oppreſſi primùm a Syris, temporibus Achazi, 2. Chronic. 28. deinde ſub Chizkija bis, 2. Reg.18. ſub Menaſche ſemel, 2. Chronic. 33. ſub Joſchija ſemel, 2.Chron. 35, ſub Joachazo ſemel, ſub Jehojakimo bis, ſub Jehojacine ſemel, ſub Tzidkija ſemel, 2.Reg, ultimo, & 2.Chronic. ultimo: qua poſtrema clade accepta miſſus eſt Nebuzar-Adan præfectus ſatellitum ad exhauriendum Judæam, 2.Reg.25.11. & regio per multos annos deſolata.* Erit depaſtioni] *id eſt, abſumetur, metaphoricè: ut Numer.24.22.* Sicut quercubus] *ætiologia cur Deus non ſit populum celeriter, neque omnino perditurus: nimirum quòd habet rationem Chriſti & corporis electorum ipſi coaleſcentium per fidem in populo, qui cuncti & ſinguli dicuntur ſanctitatis ſemen. Explicatur autem hoc familiari ſimilitudine & ob oculos omnium poſita: videtis, inquit, aggeſtum illud iter, quo a domo regis in templum pergitur, querceto hinc inde confirmatum eſſe, & arbores terram quæ alioqui ruitura eſſet continere firmitate ſua: idem vobis ſtatuendum eſt de reliquiis bonorum quæ inter vos habitant: nam juſto Dei judicio deturbaremini illicò, & periretis funditus, niſi ſuorum rationem haberet Deus: ut ſuprà 1.9. De hoc autem aggeſto itinere vide 1.Reg.10.5. & 2.Reg.12.21. & 1.Chronic.26.16.* Statumen eſt] *nimirum terræ injectæ ſive aggeri, quem ſtatuminant & continent utrinque arbores depactæ in aggeris lateribus.*

CAPUT VII.

Propheta regi Achazo de conſpiratione Syrorum & Jiſraëlitarum conſternato liberationem ipſius & excidium illorum denuntiat: diffidenti dat optionem ſigni, quodcunque voluerit: impiè repudiantem increpat, exprobratq; abjectionem fœderis Dei in Chriſto cum Eccleſia initi: ſignum liberationis exitiiq; illius quod denuntiaverat, in puero ſuo ſtatuit; ac poſtremò Achazo, familiæ, & regno ſeveriſſima judicia Dei prænuntiat propter infidelitatem & rebellionem ejus.

2.Reg.16.5. 1 FUIT autem temporibus Achazi, filii Jothami, filii Hhuzzijæ regis Jehudæ, aſcendente Retzine rege Syriæ, & Pekacho filio Remaljæ rege Jiſraëlis Jeruſchalaima, ad oppugnandum ea (quæ tamen non potuit expugnare)

2 Ut nuntiaretur [a]domui Davidis, dicendo, [b]acquieſcit Syria [c]cum Ephrajimo; & com-

commovetur [a] animus illius, animuſque populi illius, ſicut commoventur arbores ſylvæ propter ventum.

[a] Heb. *cor: ſic deinceps.*

3 Quapropter edixit Jehova Jeſchahhjæ, prodi jam obviam Achazo, tu & 'Schear-jaſchub filius tuus; [b] 'in extremum aquæ ductum piſcinæ 'ſuperioris, ad aggerem agri fullonici.

[b] Heb *in extremitatem aquæ ductus*

4 'Ubi indices ei, cave tibi ut ſis quietus, ne timeto, & cor tuum ne molleſcat, propter duas 'caudas titionum fumigantium iſtas; propter [c] accenſam iram Retzinis cum Syris, & filii Remaljæ:

[c] Heb. *acceſſionem iræ.*

5 'Propterea quòd init conſilium contra te Syrus malum; 'Ephrajim & 'filius Remaljæ, dicendo;

6 Aſcendamus contra Jehudæam, ut [d] fatigemus eam, & [e] diſſectam adjungamus eam nobis: aut præficiamus Regem in ea 'filium Tabeelis.

[d] Heb. *tædio afficiamus.*
[e] Heb. *diſſecemus eam ad nos.*

7 Ita ait Jehova Deus, non exiſtet, neque extabit *illud.*

8 'Nam 'caput Syriæ Damaſcus, & caput Damaſci Retzin; deinde 'intra ſexaginta quinque annos atteretur Ephrajim, [f] 'ut non ſit populus,

[f] Heb. *a populo.*

9 Cum capite Ephrajimi Schomrone; & capite Schomronis 'filio Remaljæ, 'An non creditis? quòd 'non confirmamini.

10 'Quamobrem perrexit Jehova edicere Achazo, dicendo:

11 Pete tibi 'ſignum a Jehova Deo tuo; [g] 'e profundis pete, aut ex rebus altiſſimis.

[g] Heb. *profundum fac petendo, aut exalta ſurſum: vide Geneſ. 12.8.*

12 Dicente autem Achazo, 'non petam, neque tentabo Jehovam:

13 'Dixit *Propheta*, Audite jam 'domus Davidis: 'an parva res *eſt* præ vobis, fatigare 'homines, quòd etiam fatigatis Deum 'meum?

14 'Idcirco 'dat dominus ipſe vobis 'ſignum: 'Ecce 'virgo illa concipiet & pariet filium: '& vocabis, *ô virgo*, nomen ejus 'Hhimmanuelem.

c. mat. 1.23. luc. 1.31.

15 'Butyrum & mel 'comedet, 'ut ſciat hic *puer* ſpernere malum & eligere bonum:

16 Quinetiam cùm nondum noverit hic puer ſpernere malum & eligere bonum; 'relinquetur 'illa terra, cujus cauſa tædet te, [h] a duobus regibus ſuis.

[h] Heb. *a facie duorum regum ipſius*

17 'Faciet Jehova ut veniant contra te, & contra populum tuum, & contra domum [i] paternam tuam tempora qualia non venerunt, ex qua die receſſit Ephrajim a Iehuda; per 'Regem Aſſyriæ.

[i] Heb. *patris tui dies, quales non, &c. ſic deinceps.*

18 'Erit enim 'die illa, ſibilante Jehova ad 'muſcas quæ ſunt in extremitate rivorum Ægypti; & ad 'apes quæ ſunt in regione Aſſyriæ:

19 'Ut venientes conquieſcant omnes in vallibus deſertorum locorum, & in projecturis petrarum; & in omnibus 'virgultis, ac in omnibus laudatis arboribus.

20 Tempore illo 'abradet Dominus novacula iſta 'mercenaria, [k] 'transfluviali, Rege Aſſyriæ, [l] 'pilum capitis & pedum; etiamque barbam ipſam conſumet.

[k] Heb. *in regionibus trâs fluviû.*
[l] Heb. *caput & pilû pedum: hypallage.*

21 'Eritque tempore illo, *ut* qui aſſervaverit buculam [m] armentariam & duas pecudes;

[m] Heb. *armenti.*

22 Erit, inquam, '*ut* præ copia [n] præbiti lactis comedat butyrum: 'nam butyrum & mel comedere poterit quiſquis reliquus fuerit in media hac terra.

[n] Heb. *faciendi lac.*

23 'Erit etiam tempore illo, *ut* ſit omnis locus 'ubi ſunt mille vites, millenûm *ſiclorum* argenti, ſit *inquam* in ſenticetum & in vepretum:

24 'Sagittis & arcu *inſtructus* venturus ſit eò, cum [o] ſentibus & vepribus obſita erit tota hæc terra.

[o] Heb. *ſentis & vepres erit.*

25 In omnes verò illos montes 'qui ſarculo ſarriendi fuiſſent, 'non adveniet eò timor ſentium & veprium: ſed erit *locus* [p] 'quo emittatur bos, & quem conculcet parva pecus.

[p] Heb. *ad immiſſionem bovis, & ad conculcationem parvæ pecudis.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *nunc demum pervenitur ad tempus tertium, quo Jeſchahhja prophetavit, nimirum Achazo rege. Continet autem hoc caput primùm narrationem diffidentiæ & infidelitatis Achazi contra promiſſiones annuntiatas, ſignumq́ oblatum Dei; deinde ſummam ſententiæ Dei, quæ denuntiatur tum in Reges inimicos, tum in ipſum infidelem populum Judæorum; quæ duo capita judiciorum Dei per* ὑστέρωσιν *explicantur.* 2 Domus Davidis] *id eſt, Regi, proceribuſq́ regni.* Aquieſcit] *id eſt, Retzini regi Syriæ convenit cum Pekacho rege Jiſraëlitarum, ut oppugnent te communi opera.* Cum Ephrajimo] *id eſt, Jiſraëlitis, quorum potentiſſima & præcipua tribus erat Ephrajim, & primus rex Ephrateus: ſynecdoche.* 3 Schear-jaſchub] *hoc nomen etſi proprium eſt, non eſt tamen fortuitò aut imprudenter puero inditum; ſed certo conſilio, ad ſignificandum miſericordiam Dei reducendis & ſervandis reliquiis. Eſt enim Schear-jaſchub (ſi verbum de verbo reddas) reliquum revertetur: qua appellatione ſignum dedit Jeſchahhja tum liberationis illius æternæ qua reliquiæ ſalvæ factæ ſunt, ſuprà 1.9. & 4.2. & infrà 10.21. tum liberationum ſingularium, quas reſipiſcentibus pollicebatur Deus, cùm Judæi undequaque cæderentur & in captivitatem raperentur, ut hiſtoria docet 2. Chronic. 28. Jubet autem hoc loco Deus Schear-jaſchubum puerum cum Propheta Regem accedere, ut promiſſiones Dei eò certius ac vehementius definirentur ad confirmandum Regem, infrà verſ. 15. & ſequentibus.* In extremum aquæ] *id eſt, extra urbem ex adverſo regiæ, ubi ſpatiatur Achaz: vide 2. Regum 18.17.* Superioris] *id eſt, quæ a ſuperiore Gichone murum ſupremum urbis ambiente efficitur: ſic appellatur comparata cum inferiore, de qua infrà 22.9.* 4 Ubi indices] *prioris hujus ſermonis quem Jeſchahhja cum Achazo habuit primus locus eſt hortationis, hoc verſu: ſecundus, denuntiationis, qua Deus ſuis liberationem, hoſtibus excidium prædicit, uſque ad ver. 9. tertius, reprehenſionis propter diffidentiam Achazi, verſ. 9.* Caudas titionum] *id eſt, a torribus extremis, quos ego jam tantis calamitatibus incendi ut penè exuſti ſint, ac nihil amplius niſi fumigare poſſint: & qui propediem omnino exurentur, ut ſequentibus propheta explicat. Reſpicit enim Deus ad præterita bella quibus regna Syriæ & Jiſraëlis attrita fuerant; Syriæ quidem,*

dem, a Joaſcho filio Joachazi. 2. Reg. 13. 25. Jiſraëlis verò, inteſtinis conſpirationibus, & bellis, 2. Re. 15. & utrunque adventu Pulis Regis Aſſyriæ, 2. Reg. 15. 19. & 1. Chronic. 5. 26. 5 Propterea quòd] ſecundus locus, quo Deus primùm cauſam judiciorum exponit, nimirum nefaria conſilia Syrorum cum Jiſraëlitis, duobus verſibus, deinde ſententiam pronuntiat, tribus. Ephrajim] id eſt, Jiſraëlitæ, ut ſuprà verſu 2. Filius Remaljæ] Pekach, cujus nomen ad indignitatem reticetur. 6 Filium Tabeelis] id eſt, certum aliquem Syrum hoc nomine dictum: nam Tabeel ſive Tabrimmon Syrorum eſt appellatio, qui Rimmonem colebant pro Deo. 8 Nam] hanc prophetiam ſuis terminis a Jeſchahhja circumſcribi pro more certum eſt; ſed in accommodatione temporis variant ſententiæ: quamobrem nos duas illarum probatiores lectoribus afferemus. In ſumma quidem conſentiunt omnes exitium regno utrique denuntiari; ſed tempus plerique ex antecedente Hhamoſi prophetia petunt in fine capitis ſeptimi, hoc modo: Hhamos biennio prophetavit ante terræ motum, quem Zecarja 14. 5. temporibus Hhuzzijæ contigiſſe docet, Judæi eodem anno putant quo rex Hhuzzija ſacrificandi munere ſibi arrogato percuſſus eſt lepra, (fuit autem is annus vigeſimus quartus regni Hhuzzijæ) itaque hoc modo ſupputant: a vigeſimo ſecundo Hhuzzijæ ad ultimum ſunt triginta anni, Jothami quindecim, Achazi quatuordecim, Chizkijæ ſex: ita conficiuntur anni ſexaginta quinque, intra quos regnum Syriæ primùm, deinde regnum Jiſraëlitarum deletum eſt. Nos autem alteram hanc magis probamus, ut in hac prophetia non antecedentium temporum, ſed ſequentium ratio ex prophetarum uſu habeatur. Nam Jeſchahhja his verbis oſtendit primùm regnum Syriæ mox exciſum iri, & regem moriturum, quod ad ſummum quarto pòſt anno neceſſe eſt eveniſſe: ut ponamus hæc a propheta dici primo ipſo Achazi anno: deinde a Syrorum clade uſque ad plenam Jiſraëlitarum deportationem, aut ab ipſo tempore hujus prophetiæ, fore ut effluant ſexaginta quinque anni. Quamvis enim ſexto anno Chizkijæ regnum Jiſraëlis fuerit abolitum; tamen non ſtatim Jiſraël deſtitit eſſe populus, cùm pars tantùm aliqua illius deportata eſſet: verùm omnino populus eſſe tum demum deſtitit, cùm per Eſar-chaddonem filium Sancheribi novæ coloniæ introductæ ſunt, & Jiſraëlitæ omnes in ſervitutem rapti: quod ipſi Samaritani exponunt, Hhezræ 4. 2. Quamobrem ſeriem temporum ita ſtatuimus: a quarto Achazi anno, quo regnum Syriæ intercidit, ad finem ſunt anni undecim, Chizkijæ viginti novem: ita anno Menaſchis regnantis vigeſimo quinto fuerit ultima illa Jiſraëlitarum tranſlatio: ſin autem a Prophetiæ tempore inceperis, dicitur res incidiſſe in annum vigeſimum primum aut vigeſimum ſecundum Menaſchis, quo fortè tempore Menaſche captivus in Babyloniam abductus eſt. Caput Syriæ] id eſt, civitas mater ſive metropolis, nimirum atteretur: vide 2. Reg. 16. 9. ſic ſequente verſu. Intra ſexaginta] id eſt, temporibus Menaſchis, quibus Eſar-chaddon deportavit totas reliquias Jiſraëlis: ſive is ſexageſimus quintus annus fuerit ab hac prophetia, ſive ab exitio Syriæ, quod quarto pòſt anno ad ſummum geſtum eſt. Ut non ſit populus] id eſt, totus ita atteretur; ut rempublicam nullam omnino habeat: hoc autem tum demum accidit cùm reliquiæ deportatæ ſunt: non autem cùm a Schalman-eſere devicti tantùm ex parte fuerunt deportati: quod factum eſt poſt annos quaſi novemdecim ab hac prophetia; a quo tempore uſque ad deportationem ab Eſar-Chaddone factam interceſſerunt anni fermè quadraginta ſex, quibus adhuc ſuæ fuerunt Jiſraëlitis Reſpublicæ, utcunque tenues. 9 Filio Remaljæ] quem quarto pòſt anno ad ſummum interfecit Hoſcheahh, 2. Reg. 15. 30. An non creditis?] reprehenſio diffidentiæ Achazi: quam propterea Jeſchahhja objicit, quòd Achazum animadverteret perſtare in ſua illa trepidatione, cujus facta eſt mentio ſuprà verſu 2. Non confirmamini] nimirum hac promiſſione Dei, ſed potius in veſtra trepidatione pergitis. Sic viſum eſt hunc locum potius accipere quàm ut vulgò redditur, tum propter nativam vocum ſignificationem, tum etiam propter antecedentia & conſequentia, quibus interpretationem hanc meliùs cohærere omnes vident. 10 Quamobrem] cùm nudo verbo non confirmaretur rex, tum placuit Deo adhibere ſignum ad infidelitatem Achazi evincendam. 11 Signum] quo confirmeris de hac liberatione & ſalute quam Deus ſe promittit effecturum, ſiquidem non confirmaris verbo. E profundis] quaſi dicat, optio tibi datur ut e cælo, aut e terra, aut undevis petas: nam hoc quoque Deus offert, & præſtiturum pollicetur. 12 Non petam] indignantis verba, quibus Achaz primùm conſilium Prophetæ de petendo ſigno recuſat accipere, deinde promiſſionem ſuperiorem totam ludificatur, hoc modo: putáſne me adeò deſipere ut iſtius Jehovæ, quem prædicas, periculum faciam, committendo ipſi exitum iſtius belli graviſſimi, & in iſta opinione fidei, quam a me poſtulas, vecordia tabeſcendo? non faciam (inquit) oportet me alia via mihi proſpicere. Hunc locum ſic interpretamur propter ſequentia, & ſummam illam impietatem Achazi inde a principio regni, quæ exponitur 2. Chronicorum 28. 19. & ſequentibus. 13 Dixit Propheta] hujus ſermonis partes ſunt tres: prima eſt reprehenſio, hoc verſu, & ſequente: ſecunda, promiſſionis erga pios confirmatio, duobus ſequentibus: tertia, caſtigationum & judiciorum Dei quæ Regi & Judæis infidelibus ventura erant denuntiatio, verſu 17. & ſequent. Domus Davidis] exaggeratio impietatis Achazi. quaſi dicat, ô ingratiſſimi, degeneres a Davide patre, in Deum impii, & immemores promiſſionum beneficiorúmque maximorum ejus. An parva] ut Numer. 16. 9. Homines] id eſt, facitis ne tam parvi hoc malum, quòd omnibus per ſcelera & improbitatem veſtram eſtis moleſtiſſimi, ac nominatim mihi, cujus prophetiam tam protervè repudiatis; ut etiam audeatis jam in Deum ipſum invehi arrogantiſſimè, quaſi aut nolit, aut non amplius poſſit promiſſa efficere? Meum] cui hæreo & ſervio, ac non amplius tuum: ut ſuprà dixerat verſu 11. 14 Idcirco] ætiologia ſuperioris reprehenſionis, amplificans indigniſſimam Achazi infidelitatem ab æterna benevolentia Dei, quam Eccleſia inde ab orbe condito perceperat ex fœdere illius: quî poteſtis (inquit Propheta) tam impiè Deo obſiſtere, cùm ipſe benigniſſimè jam olim ſemen mulieris, Abrahami filium Davidiſque promiſerit, ut in eo promiſſiones omnes etiam ſingulares ratæ ſint? 2. Corinth. 1. 19. Atqui idcirco ſignum hoc toti Eccleſiæ, ac nominatim familiæ veſtræ dedit, ut credatis omnibus univerſalibus & ſingularibus, publicis privatiſque promiſſionibus ejus, ac non infidelitate ipſum fatigetis: nam qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Rom. 8. 32. Dat] id eſt, ut Eccleſiæ ſuæ jam olim exhibuit verbo, ita etiamnum vobis & regno veſtro, in quo eſt Eccleſia ipſius, gratioſè offert: ſic enim accipitur dandi vel edendi verbum Deut. 13. 1. & alibi. Signum] id eſt, miraculoſum documentum, ac fundamentum fœderis omniumque promiſſionum ejus. Ecce] demonſtrandi particula tum rei certitudinem oſtendit, tum attentionem perpetuam a piis adhibendam docet cæteris rebus omiſſis.

Virgo illa] *cujus semen conterit caput serpentis, jam olim a Deo promissa, & a patribus expectata: nimirum Maria, ut interpretatur Angelus Matth. 1. 22.* Et vocabis] *id est, vocare poteris, & re ipsa agnosces atque testaberis: apostrophe ad matrem.* Hhimmanuelem] *id est, nobiscum Deum fortem: nam sermo caro factus est, &c. Joan. 1. 14.* 15 Butyrum & mel] *confirmatio promissionis Dei erga pios de ea liberatione quam Jeschahhja prædicaverat suprà vers. 7. & 8. a præsente signo Schear-jaschubi pueri, quem propterea Deus adduci mandaverat vers. 3. quasi dicat Propheta, etsi infidelitate sua depellit a se domus Davidis beneficentiam Dei, non est tamen cur ego aut piorum quisquam dubitemus de hac ventura liberatione: ego verò hoc filio meo spondere ausim, & prout imperavit Deus puerum in signum liberationis nostræ & excidii istorum statuere, ut ipse meminit infrà 8. 18. Est itaque sententia hujus versus: ne puer quidem hic damnum accipiet ab istis regibus; sed vivet in vitis illis, educabitur, & grandescet: ac proinde hoc signo regnū Judæ de conservatione sua confirmatum esto. deinde subjungitur amplificatio, seq. ver. imò, verò inquit, jam reges isti perierint, anteq̄ hic puer incipiat sapere. Quamobrem evidentiæ causa nominativum, qui in sequen. vers. expressus est ὑποζευγματικῶς, in hoc versu repetivimus, pro certo habentes hoc simplicissimum esse consilium Jeschahhjæ.* Comedit] *id est, non destituetur commodis hujus vitæ per istos Reges, sed ut parvulus molliter nutrietur.* Ut sciat] *id est, ut educatus adolescat, qua ætate discriminant adulti inter bonum & malum: noëmatica periphrasis, ut seq. vers.* 16 Relinquetur] *id est, tollentur morte e regnis suis, 2. Reg. 15. 30. & 16. 9. nam uterque intra quartum Achazi annum periit.* Illa terra] *Syriæ, & Jisraëlis.* 17 Faciet Jehova] *tertia pars, denuntiatio pœnarum quas Deus sumpturus erat de infidelibus, ut diximus in versum 13. quæ hic per prolepsin dictæ sequentibus exponiuntur.* Ex qua die] *id est, a defectione Jisraëlitarum, de qua 1. Reg. 12.* Regem Assyriæ] *cui tu, non Jehovæ confidis; ut suprà dixerat Achaz vers. 12.* 18 Erit enim] *expositio singularis prolepseos primùm a factis hostium, usque ad vers. 21. deinde ab eventis, ad finem usque cap.* Die illa] *qua Deus te & familiam paternam tuam judicaturus est, nimirum temporibus tuis, filiique tui.* Muscas] *id est, hostes numerosissimos & velocissimos Ægypti accolas, tum Pelischtæos sub Achazo, Edomæósque, 2. Chronic. 28. 17. & 18. tum Æthiopas sub Chizkija, 2. Reg. 19. 9.* Apes] *id est, confertissimos, potentissimos, velocissimos, & militari disciplina instructos Assyrios: allegoriæ.* 19 Ut venientes] *id est, oppida & agros occupabunt.* Virgultis] *vocem Hhebræam sic interpretamur hoc loco & infra 55. 13. propter ipsius etymon.* 20 Abradet] *id est, expilabit & exhauriet omnia in regno tuo: altera allegoria.* Mercenaria] *id est, quam mercede conduxisti, obstringens te & regnum tuum fide data Assyrio, & pensitationem exhibens, 2. Reg. 16. 7. & 8.* Transfluviali] *id est, quæ trans Euphratem est.* Pilum capitis] *id est, omnia a summo ad imum; nihil relinquet intactum in toto regno, quod allegoricè cum corpore comparatur.* 21 Eritque] *amplificatio calamitatis Judæorum ab eventis superiorum calamitatum, ut diximus in versum 18. sunt autem hæc summatim duo; hominum infrequentia, his duobus versibus; & regionis totius horriditas, tribus reliquis.* 22 Ut præ copia] *id est, ut abundet lacte propter raritatem inhabitantium, ideóque solus laboret de butyro comedendo, & occupando lacte.* Nam butyrum] *i. tanta erit penuria habitatorū, ut ad eos alendos ea tantùm futura sint plus satis, quæ ultrò provenient in horrente incultaq̄ terra.* 23 Erit etiam] *alter affectus, ut diximus in versum 21.* Ubi sunt mille] *id est, locus uberrimus, cultissimus, & pretiosissimus horrescet.* 24 Sagittis] *id est, & quidem adeò horrebit locus, ut feris tantùm propè sit pervius, atque ita abundet illis, ut nemini tutum sit ingredi nisi armata manu. Respicit enim ad interminationem legis Levit 26. 22.* 25 Qui sarculo] *id est, incultos: periphrasis.* Non adveniet eò] *id est, non defugietur locus ullus qui nunc planè videtur horridus: sed utcunque nunc horreat, præ aliis locis amœnissimus tum videbitur: tam gravis & acerba futura est Dei in regionem hanc maledictio.* Quò emittatur] *id est, totius regionis pascuosissimus & feracissimus habebitur.*

2 Reg. 19. 35.

4 Reg 19. & 35.

Iur. 1. c. 21.

Caput VIII.

Propheta aspectabili symbolo docet judicia Dei in Syros, Jisraëlitásque, & Judæos quoque infidelitatis, obfirmationis, & alienationis a Deo nomine: deinde verò consolatur pios, ostendens non fore perpetuas calamitates per benevolentiam Dei, cujus periculum jam antea persæpè fecerant, sed ipsos Assyrios (quorum facta & consilia reprehendūtur gravissimè) vindictam a Deo severissimam certa ratione, loco, & tempore perpessuros: inprimis verò fundamentum consolationum proponit in Christo, cujus gentem, dona, officia, effectáque in res omnes creatas, in bonos, & malos ad promovendum regnum suum exponit: ac postremò hujus infinitæ beneficentiæ nomine Ecclesiam Christi docet laudem ejus de malis depulsis & perceptis bonis.

EDIXIT autem Jehova mihi, sume tibi ' volumen magnum; ' cum Maher-schalal-chasch-bazo, & scribe in eo ' stylo [a] humano.

2 ' Quamobrem [b] adhibui mihi ' testes ' fidos, Urijam sacerdotem & Zecarjam filium Jeberecjæ:

3 (' Cùm enim accessissem ad ' prophetissam, conceperat pepereratque filium) & dixit Jehova mihi, voca nomen hujus ' Maher-Schalal-Chasch-bazum:

4 Nam ' cùm nondum noverit hic puer proferre, pater mi, aut mater mea: ' asportabit opulentiam Damasci, & prædam Schomronis [c] servus Regis Assyriæ.

5 ' Deinde perrexit Jehova alloqui me amplius dicendo;

6 ' Propterea quòd sprevit ' populus iste ' aquas Schiloachi ' euntes sensim; ' & gaudium *est* apud Retzinem & filium Remaljæ:

7 Idcircò inquam, ecce Dominus faciet ut ascendant ' contra istos aquæ ' illius fluminis fortissimæ & amplissimæ, Rex Assyriæ, & omnis ' gloria ejus: qui ' ascendens supra omnes alveos suos, iens q; super omnes ripas suas,

8 ' Permeabit Jehudam, inundabit, ac transibit, ' usque ad collum pertinget: [d] implebuntque passæ alæ illius latitudinem ' terræ tuæ, ' ô Hhimmanuel.

9 ' Consociamini, ô ' populi, & ' conterimini; ' auremque præbete quotquot *estis in* locis longinquis terræ: accingimini & conterimini, accingimini & conterimini.

10 Inite consilium, & irritum fiet: loquimini

[a] Heb. *mortalis.*
[b] Heb. *contestatus sum mihi.*
[c] Heb. *qui est coram rege: periphrasis servorum, militum, atque satellitum.*
[d] Heb. *& erit expansionibus alarū illius plenitudo latitudinis, &c.*

... at postimada spolii ... accelerabit præda.

4. Reg. 19.

mini verbū,& nō exiſtet; ᵃſed Hhimmanuelis.

11 ᵃNam ita edixit Jehova mihi ᵃadhibita confirmatione manus; cùm erudiret me non eundum via populi iſtius, dicendo:

12 ᵃNe dicatis, conjuratio, in quibuſcunque ᵃdicit populus iſte cōjuratio: &ᵃtimore iſtius ne timeatis, neque expaveſcendum dicatis.

13 Jehovam exercituum ipſum ᵃſanctificate, & ᵉ ipſe ſit timori vobis, idemque ſit pavori vobis;

14 Et erit ſanctificationi ᵃ*vobis*: in lapidem autem alliſionis & in rupem offenſionis ᵃambabus domibus Jiſraëlis, in laqueum & in tēdiculam habitatori Jeruſchalaimorum:

15 ᵃIn quæ offendant multi; & cadentes confringantur, aut irretiti capiantur.

16 ᵃLiga ᵃconteſtationem: ᵃconſigna legem inter diſcipulos meos.

17 ᵃNam præſtolans Jehovam, ᵃqui abſcondit faciem ſuam a domo Jahhakobi; & expectans eum:

18 ᵃEcce ego & nati quos dedit mihi Jehova, in ſigna & in oſtenta apud Jiſraëlitas *ſumus*, a Jehova exercituum habitante in monte Tzijonis.

19 ᵃCùm enim edicunt vobis, conſulite ᵃPythones aut ariolos, ᵃqui pipiunt & qui muſſitant: ᵃnōnne populus Deum ſuum conſulit, pro viventibus ᵃmortuos *conſulendo*?

20 Adverſus legem & adverſus conteſtationem, an non obloquuntur ᶠ in ſentētiam iſtam ᵃcuicunque nulla eſt ᵍ lucis ſcintilla?

21 ᵃQuapropter peragrabit ᵃillam ᵃdifficultatibus preſſus atque famelicus: eritque cùm eſurierit & ᵃefferbuerit, ut maledicat ᵃRegi ſuo & ᵃDeo ſuo, ſive ſuſpiciat ᵃſurſum;

22 Sive ᵃin terram intueatur: quia ecce ᵃoppreſſio & tenebræ, ᵃobſcurato anguſtia & caligine impulſo *aderunt*.

ᵉ Heb. *ipſe ſit timor veſter, & faciens ut expaveſcatis.*

ᶠ Heb. *ſecūdum verbū iſtud.*

ᵍ Heb. *auroræ.*

CAPUT IX.

1 ᵃSED ᵃᵃ non obſcurabitur quæ affecta fuerit anguſtia, cùm ᵃtempus hoc prius ᵃleviùs affecerit ᵃterram Zebulunis & terram Naphtali, & ᵃpoſterius illud affecerit graviùs: ᵃvia maris, ſecundum Jardenem, ᵃGaliæa ᵇ populoſa,

2 ᵃPopulus ejus qui ᵃambulant in tenebris, ᵃvidebunt lucem magnam: ſuper conſidentes in terra umbræ lethalis lux ſplendebit.

3 ᵃAmplificans ᵃhanc gentem, non magnificaſti lætitiam: ᵃlætati ſunt coram te quaſi lætitia *quæ agitatur* in meſſe, cùm exultarunt partientes prædam;

4 ᵃCùm jugum oneris illius & virgam humeri illius, ſceptrum opprimentis illum contriviſti; ut die Midjanitarum,

5 ᵃQuando tota conflictatio, *id eſt*, confligens *quiſque* ᵃin concuſſu, etiam veſtimentum volutatum in ᶜ cædibus; quaſi ᵈ abiit in exuſtionem, pabulum ignis.

6 ᵃSed ᵃpuer naſciturus eſt nobis, ᵃfilius dabitur nobis, ᵃcujus humero adſit principatus ipſe: cujus nomen vocat ᵃ *Jehova*, ᵃadmirabilem, ᵃcōſiliarium, Deum fortem robuſtiſſimum, ᵃPatrem æternitatis, ᵃPrincipem pacis.

7 Amplitudini illius principatus, & paci nullus erit finis, in ſolio Davidis & in regno ejus: ſtabiliendo illud & fulciendo illud jure & juſtitia: ab iſto tempore in ſeculum uſque, ᵃzelus Jehovæ exercituum facturus eſt iſtud.

8 ᵃVerbum miſit Dominus ᵃJahhakobo, & accidit Jiſraëli;

9 Ut cognoſcerent ᵃpopulus iſte totus, ᵃEphrajim, & habitator Schomronis; *qui* elatione & ᵉ inſolentia animi dicunt,

10 ᵃ ᶠLateritia opera ceciderunt, ſed lapide cæſo extruemus; ſycomori exciſæ ſunt, ſed cedros ſufficiemus.

11 ᵃSed cùm ᵃin editum ſuſtulerit Jehova hoſtes Retzinis contra ipſum, etiam inimicos ᵃhujus ᵃcommiſcebit;

12 Syros ᵍ ab oriente, & Peliſchtæos ab occidente, ut devorent Jiſraëlem ᵃtoto ore: his omnibus non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus *erit* extenta:

13 Quia hic populus non fuerit reverſus uſque ad ipſum percuſſorem ſuum, & Jehovam exercituum non requiſierint.

14 ᵃExcindet enim Jehova ex Jiſraële ᵃcaput & caudam, ramum, etiam juncum die eodem:

15 (Senex & ʰ honorabilis is *eſt* caput: propheta verò docens falſitatem eſt cauda)

16 ᵃQuòd fuerint ductores populi hujus ſeductores; & qui ducuntur in eo, obtecti.

17 Idcirco de juvenibus ejus ᵃnon lætabitur Dominus, & pupillorum ejus ac viduarum ejus non miſerebitur, quia totus eſt hypocrita & maleficus, & os omne loquitur flagitia: omnibus his non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus erit extenta.

18 ᵃNam exardeſcet improbitas velut ignis *qui* ſentes ac vepres abſumit, & incendet perplexa *ligna* ſylvæ, adeò ut ᵃin minutiſſimum pulverem abeant ⁱ elato fumo.

19 Præ excandeſcentia Jehovę exercituum ᵃobſcurabitur *populus* terræ: eritque iſte populus quaſi pabulum ignis, nemo in fratrem ſuum clementia utetur.

20 Nam ᵃut ſcindat ad dextram, tamen eſuriet; & comedat ad ſiniſtram, tamen non ſaturabuntur: ſinguli ᵃcarnem brachii ſui comedent;

21 Menaſche Ephrajimum, & Ephrajim Menaſchem, ᵃſimul iſti contra Jehudam: omnibus his non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus erit extenta.

ᵃ Heb. *non erit obſcuratū cui fuerit anguſtatum, impersonaliter.*

ᵇ Heb. *gentium.*

Judic. 7. & 8.

ᶜ Heb. *ſanguinibus.*

ᵈ Heb. *fuit.*

Luca 1. 32. & 33.

ᵉ Heb. *magnitudine cordis: ut infrà 10. 12.*

ᶠ Heb. *lateres.*

ᵍ Heb. *ab anteriore, & Peliſchtæos a poſteriore: vide Deut. 11. 24.*

ʰ Heb. *elatus facie, ut ſuprà 3. 4.*

ⁱ Heb. *elatione fumi.*

CAPUT X.

1 ᵃVÆ ᵃdecernentibus decreta iniqua, & ſcribentibus moleſtiam *quam illi* pręſcripſerint:

2 Ad evertendum de cauſa tenues, & ad rapiendum jus pauperum populi mei, ut ſint viduæ prędę ipſis, & pupillos diripiant.

3 ᵃEcquid facturi eſſetis die viſitationis & vaſtationis e longinquo advēturæ? ad quem confugeretis pro auxilio? aut ᵃubi relinqueretis gloriam veſtram?

4 Absque me incurvaretur infra vinctum, & infra interfectos caderent: omnibus illis non averteretur ira ejus, sed adhuc manus ejus extenta esset.
5 Væ Assyrio virgæ iræ meæ; quamvis baculus sit in manu ipsorum indignationis meæ,
6 Et in gentem hypocritam immittens ipsum, contra populum [a] in quem excandui dem mandata ipsi; ut prædetur prędam, & ut diripiat rapinam, denique ut disponat illum cōculcationi, tanquam lutum platearum.
7 Nam ipse non ita [b] sibi proponit, & [c] animus ejus non ita cogitat; sed perdere [d] ex sententia animi sui, & excindere gentes [e] non paucas:
8 Nam dicit, nónne principes mei pariter reges *sunt*?
9 Nónne ut Carcemisch *est* Calno? nónne ut Arpad, Chamath? an non ut Damascus, Schomron?
10 Quemadmodum assecuta est manus mea regna [f] idolorum suorum, quorum sculptilia præstabant *diu* Jeruschalaimorum & Schomronis:
11 An non quemadmodum feci Schomroni & idolis ejus, ita facturus essem Jeruschalaimis & terriculis eorum?
12 Atqui futurum est, cùm perfecerit Dominus totum opus suum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis; animadvertam in fructum [g] insolentis animi regis Assyriæ, & in ornatum elationemq; oculorum ejus.
13 Quia dixerit, virtute manus meę feci, & sapientia mea, quòd prudentia instructus sim; ideò amovi terminos populorum, etiam instructissimos eorum deprædatus sum & dejeci, ut potentissimus, habitatores:
14 Imò assecuta est tanquam nidum manus mea *nidum* opulentiæ populorum, & quasi reciperem ova derelicta, totam terram ego recepi: neque est qui agitet alam, aut aperiat os, aut pipiat.
15 An gloriabitur securis contra cædentem ipsa? an se magnificabit serra contra agitatorem suum? cùm agitant virgam, *an magnificabit se* contra eos qui tollunt ipsam? cùm attollunt baculum, *an* non lignum *est*?
16 Idcirco immittet Dominus ipse Jehova exercituum, in pingues ejus maciem: & in loco gloriæ ejus ardebit ardor similis ardori ignis.
17 Erit enim lux Jisraëlis pro igne, & sanctus illius pro flamma; quæ incendet & consumet vepres ejus & sentes ejus eodem die;
18 Gloriamque sylvæ ejus, & arvorum ejus, & [h] spiritu & carne absumet: eritque cùm dissolvetur profugus:
19 Denique reliqua ligna sylvę illius [i] pauca erunt, adeò ut puer scribere possit ea.
20 Erit autem tempore illo, ut non pergat ultra reliquum Jisraëlis, & qui evadet in domo Jahhakobi, inniti percussore suo; sed innitetur Jehova sancto Jisraëlis [k] fideliter.
21 Reliquum revertetur, reliquum Jahhakobi ad Deum fortem robustissimum,
22 (Nam si fuerit populus tuus Jisraël *numero*, sicut arena maris, reliquum revertetur ex eo) consummationem præcisam inundaturum justitiâ:
23 Nam consummationem & quidem præcisam, Dominus Jehova exercituum facturus est in medio totius terræ hujus.
24 Idcirco ita ait Dominus Jehova exercituum, ne timeto, popule mi habitator Tzijonis, ab Assyrio: virga sua percutiet te, sed baculum suū efferet pro te [l] ratione Ægypti:
25 Nam adhuc paulisper, minus pusillo *tempore*, consummata indignatione, tum ira mea incumbet consumptioni istorum.
26 Excitabit enim contra istum Jehova exercituum flagellum, percussionem similem Midjanitarum ad rupem Hhorebi, & similem baculo suo prope mare, & tollet istum ratione Ægypti.
27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus ejus ab humero tuo, & jugū ejus a collo tuo: imò destruetur jugum propter oleum.
28 *Cùm* pervenerit Hhajanam regionem versus, transierit Migrone, Micmaschi deposuerit [m] impedimenta sua:
29 Trajecerint transitum, Gebahhi in diversorium diverterint: trepidaverit Rama, Gibhha Schaûlis fugerit:
30 Claram ede vocem tuam filia Gallimorum, fac ut audiatur Lajischum usque, ô paupercula Hhanathoth:
31 Cùm migraverit Madmena: habitatores Gebimorum se confirmaverint *ad migrandum*:
32 Adhuc ipso die *quo* Nobi stabit: agitaverit manum suam contra montem filiæ Tzijonis, collem Jeruschalaimorum:
33 Ecce, Dominus Jehova exercituum collucaturus est ramum violenter; adeò ut proceri statura excindantur, & alti deprimantur:
34 Et circumputabit perplexa sylvæ ferro suo: denique Libanus ipse per magnificum casurus est.

[a] Heb. *excandescentiæ meæ.*
[b] Heb. *imaginatur: ut Judic.* 20.5.
[c] Heb. *cor: sic deinceps.*
[d] Heb. *ex corde suo.*
[e] *vel non parvas.*
[f] Heb. quodque *idoli sui*
[g] Heb. *magnitudinis cordis: ut suprà* 9.9.
[h] Heb. *ab anima usque ad carnem.*
[i] Heb. *numeri, id est, facile numerabilia: ut Gen.* 34.30.
[k] *Heb. in fide.*
[l] Heb. *via: sic ver.* 26.
Judic. 7. *& Exod.* 14.
[m] Heb. *instrumenta.*

Caput XI.

1 NAM prodibit virgula e trunco succiso Jischai, & surculus e radicibus ejus efflorescet,
2 Super quo quiescet spiritus Jehovæ, spiritus sapientiæ & intelligētię, spiritus cōsilii & potentiæ, spiritus scientię & reverētiæ Jehovæ:
3 Cujus [a] odoratus erit conjunctus reverentia Jehovæ: non autem ad aspectum oculorū suorum Judicabit, neque ad auditum aurium suarum corripiet.
4 Sed vindicabit justè tenues, & corripiet ex æquo mansuetos terræ: percutiet verò terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum morte afficiet improbum.
5 Erit enim justitia, cingulum lumborum ipsius; & fides ipsa, cingulum feminum ipsius.
6 Quapropter commorabitur lupus cum agno, & pardus cum hœdo recubabit; vitulusque & juvenis leo, ac *pecus* pingue simul erunt, & puer parvulus ducet ea.
7 Et vacca ursaque compascentibus, simul recubabunt catuli earum: & leo sicut bos comedet stramen:
8 Et oblectabit lactentem super foramen aspis, & super specum viperæ depulsus a lacte manum suam injiciet.

[a] Heb. *odorari.*
Psal. 45.4 *&* 5.

9 Non afficient malo, neque corrumpent *in toto monte sanctitatis meæ : quia plena erit terra hæc scientiâ Jehovæ, *velut aquis [b] alveum maris operientibus.

[b] Heb. *mare: metonymia.*

10 * Erit tempore illo ut ad eū qui e radice Jischai stabit in signum populorum, gentes [c] consulturæ veniant ; & sit * requies ejus [d] gloriosa.

[c] Heb. *consulant.*

[d] Heb. *gloria.*

11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Dominus * secundò manum suam ut acquirat reliquum populum suum ; qui reliquus fuerit ab Assyria, & ab Ægypto, & a *Patroso, & ab Æthiopia, & a *Hhelamo, & a *Schinhhare, & a *Chamatha, & a regionibus [e] maritimis :

[e] Heb. *maris*

12 Et sublato signo gentibus recipiat *depulsos Jisraëlitarum, & dispersa *membra* Jehudæ congreget ex quatuor [f] oris terræ :

[f] Heb. *alis.*

13 Et amota invidentia Ephrajimi, hostibúsque Jehudæ excisis ; Ephrajim non invideat Jehudæ, & Jehuda non agat hostiliter contra Ephrajimum :

14 Sed * involent in humerum Pelischtæorum [g] ad occidentem, unà diripiant [h] populos orientis : in [i] Edomæos & Moabitas immittant manum suam, & Hhammonitę obediant eis :

[g] Heb. *ad mare.*

[h] Heb. *filios Orientis.*

[i] Heb. *Edomæi & Moabitæ immissio manus ipsorum, & filii Hhammonis obedientia ipsorū.*

15 Etiam devovebit anathemati Jehova [k] sinum maris Ægypti, & agitabit manum suam contra *ipsum flumen, *ea inflante vento ipsius : percutiénsque ipsum flumen per * septem fluenta, efficiet ut conculcet *ea* calceis *populus suus.*

[k] Heb. *linguam.*

16 Erit enim agger reliquo populo suo, qui reliquus fuerit * ex Assyria ; quemadmodum fuit Jisraëli, quo tempore ascendit e terra Ægypti.

CAPUT XII.

1 *ITAQUE dices tempore illo, celebrabo te Jehova, quia iratus fuisti mihi ; sed aversa ira tua * consolaris me.

2 * Ecce Deus fortis salus mea *est*; confidam ac non expavescam : nam robur meum & carmen *est* Jah Jehova, qui fuit mihi saluti.

Exod. 15. 2.

3 * Cúmque hauseritis aquas cum gaudio, e fontibus hujus salutis;

4 Dicetis tempore illo ; * Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus, notas facite in populis actiones ejus : commemorate editum esse nomen ejus :

Psal. 105. 1.

5 Psallite Jehovæ, quoniam [a] excellenter fecit : notum fiat istud in tota terra.

[a] Heb. *excellentiam.*

6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas Tzijone : magnum esse in medio tui sanctum Jisraëlis.

IN CAPUT VIII.

1 Edixit] *Superiori prophetiæ, quæ privatim Achazo & domui Davidis prænuntiata est, optimè concio hæc ad populum subjicitur : quæ etsi longa est, commodè tamen in quatuor partes distribui potest. Prima est prolepsis sive propositio summa totius concionis, quatuor primis versibus : secunda est denuntiatio tum maleficiorum populi, tum judiciorum Dei in populum maleficum, usque ad finem capitis : tertia est consolatio piorum uberrima, tribus seq. capitibus : ultima est conclusio* ευχαριστικὴ, *duodecimo capite. Sunt autem in hac prolepsi partes duæ prudenter distinguendæ : una est, signi aspectabilis quod Jeschahhja statuit in filio suo ; altera verbi, quod non tantùm prædicat, verùm etiam testibus adhibitis conscribit, ut sit Judæis testimoniū.* Volumen magnum] *tum quia permagna est prophetia quæ in volumen fuit referenda, tum quia grandibus literis fuit exaranda ; ut apud omnes testimonio esset.* Cum Maher] *id est, cum filiolo tuo recens edito, quem tu signum hujus prophetiæ daturus es, ut Schear-jaschubū, suprà cap. 7. Est autē in his verbis* ὑπαλλαγὴ *a nobis ad evidentiam commutata, qua nō perspecta hic locus fuit adhuc multis quæstionibus & difficultatibus involutus.* Stylo humano] *id est, quo efformatas literas quivis hominum etiam rudissimus possit cognoscere, & prophetiam legendo percurrere ; ut Chabakuk 2. 2.* 2 Quamobrem] *nimirum ut filio nomen imperatum a Deo imponerem coram Ecclesia, & hoc signo adducerer ad prophetiam hanc prædicandam, literarúmque monumentis obsignandam.* Testes] *id est, viros nominatim advocatos, ut testarentur nomen illud filio meo impositum in Ecclesia, cùm circuncideretur : nam eo tempore indita fuisse olim a parentibus nomina constat ex Gene. 21. 3. & 4, & Lucæ 1. 59. & 2. 21. Atque ex hoc ritu profectum esse illum nostrum constat, quo certi homines speciatim, maximè verò calamitosis temporibus (ut ista futura erant) adhibentur testes accessus ad Christum & ad Ecclesiam per baptismum, & nominis baptismo inditi : ex quo ritu Propheta occasionem sumpsit, ut testes filii sui ad alterum hoc singulare testimonium adhiberet.* Fidos] *id est, fide dignos atque idoneos, quorum authoritas & testimonium permagni futurum erat in populo : nam alioqui ad probitatem & integritatem fidei in Deum non spectat* Propheta, *cùm* Urijæ *perfidia satis nota sit ex historia Achazi, quæ postea evenit, 2. Reg. 16. 10. & sequentib.* 3 Cùm enim] *hæc historicè (ut narrantur) accipimus.* Prophetissam] *id est, uxorem meam.* Mahar-schalal] *id est, accelerando prædam festinat diripiens, nimirum Assyriorum exercitus : ut sequens versus explicat. Est autem hoc ipsum nomen per anticipationem positum, suprà vers. 1. quo Deus promissionem domui Davidis factam nunc demum voluit in filio Prophetæ coram Ecclesia obsignare. Quamobrem etiam* συνώνυμα *verba in hoc quidem nomine sunt ad celeritatem summam meliùs exprimendam. vide Gene. 41. 32.* 4 Cùm nondum] *id est, ante annum, aut breve aliquod tempus simile : periphrasis maximè familiaris.* Asportabit] *id est, deprædabitur Syros & Jisraëlitas : quod gestum est quarto Achazi anno, 2. Reg. 16. 9.* 5 Deinde] *transitio ad secundam hujus cōcionis partem ; qua Jeschahhja judicia Dei denuntiat in Syros, Jisraëlitas, & Judæos ; quæ in infantis nomine fuerant præsignificata.* 6 Proptèrea quòd] *hujus denuntiationis partes sunt duæ ; exprobratio scelerum quibus populi isti tenebantur, hoc versu ; altera, judiciorum quibus illos erat visitaturus Deus, duob. seq. quod utrunq; caput deinceps exornatur, usq; ad finem hujus capitis.* Populus iste] *Judæus* Aquas Schiloachi] *i. istis defensionibus suis non fuit contentus, neque acquievit promissioni Dei ultrò pollicentis se daturum salutem ipsi unica virtute sua ; sed copias exteras & arma strepentia cōduxit ad depellendū hostē: synecdoche in scripturis frequēs, ut Psal. 46.* Euntes sen.] *i. nihil crepantes, aut præ se ferentes magnū, quod infideles æstimant : lentum enim & quasi serpentem fuisse Schiloachi fluxum ostendimus* Nechemjæ 2. 15.

Et gaudium est] *id est, Syri & Jisraëlitæ ultrò delectanter malo vestro, ac petulantur vos infestant ipsi minimè lacessiti, ut expressit suprà 7.6.* 7 Contra istos] *Syros & Jisraëlitas, quo consilio Achaz illius operam conduxerat.* Illius fluminis] *Euphratis, quem allegoricè accipit pro Aßyrio exercitu: quod sequentium verborum exegesis docet.* Gloria ejus] *id est, copiæ de quibus gloriatur, infrà cap.10.* Ascendens] *id est, transiliens omnes pacti conventi leges, allegoricè.* 8 Permeabit] *tum superstite adhuc Achazo per expilationes barbaras, 2.Reg.16.18.& 2.Chronic. 28. 20. tum regnante Chizkija filio, 2.Reg.18.* Vsque ad collum] *id est, usque ad Jeruschalaima, in quibus erat caput regni: allegoria regnum comparans cum humano corpore, ut infrà 30.28. vide Deut.33.12. ut 2.Reg.18.& 2.Chronic.32. ostenditur.* Implebuntque] *id est, Judæam totam occupabunt.* Terræ tuæ] *q.d. quæ neque illius est, neque istorum; sed quam tu tibi vindicasti, & planè absque te perituram ab illo vindicaturus es.* ô Hhimmanuel] *id est, Christe fili Davidis, rex Judæorum, suprà 7.14.* 9 Consociamini] *superiori denuntiationi sua exornatio subjicitur: qua primùm, ut antè, populi peccata exponit, usque ad versum 21. deinde ventura judicia, in fine capitis: quæ duo per apostrophen sarcasticam his duobus versibus objiciuntur populo q.d. agite quidlibet, confirmate vos fœderibus, consiliis, armis, auxiliis, & si quid est hujusmodi: id tantùm efficietur quod placebit Deo.* Populi] *Syri cum Jisraëlitis, & Aßyrii cum Judæis.* Conterimini] *ex decreto Dei; quod propterea enuntiat Jeschahhja imperandi modo.* Auremque præbete] *ita ut cognito judicio ipsius celebris efficiatur Deus, & munera Regi Jechizkijæ offerantur: quod legimus factum 2.Chro. 32.23.* 10 Sed Hhimmanuelis] *id est, hoc verbum fiet, quod pronuntiatur per me Hhimmanuelis Christi administrum.* 11 Nam ita edixit] *hujus exornationis qua peccata judiciaq; proponuntur, prior pars exprobrat populo tria peccatorum genera; quæ eadem reprehenduntur in Schaüle, 1.Chronic.10.13. primum est infidelitas maxima, præsidia sibi extra Deum comparans, usque ad versum 16. secundum, obfirmatio pertinacissima versu 16. & duobus sequentibus; tertium atque gravissimum, dæmonum consultatio, versu 19.& 20.* Adhibita confirmat.] *id est, me ipsum confirmans adversus populum & omnia adversa per promissionem suam & virtutem suam, quemadmodum ostenditur sequentibus versibus, sic 1.Schem.23.16.* 12 Ne dicatis] *id est, neque animo consentiatis, neque verbo conveniat vobis cum hoc infideli populo. hîc enim exponitur primum peccati genus, ut diximus proximè præcedente versu, nimiru infidelitas publica Judæorum non acquiescentium aquis Schiloachi, sed aliena auxilia fœderaq; Deo neglecto procurantium: quod studium Deus conjurationem vocat, ut eò magis ab illo servos suos deterreat: neque populum totum dehortatur (cujus obfirmationem docet infrà vers.16.& seq.) sed tantùm Prophetam cum piis & electis e populo, ad quos sermonem habet.* Dicit populus iste] *i. statuit fœderatos sibi esse adjungendos, quorum ope ab exteris incommodis defendatur.* Timore istius] *i. infideli timore qualis timor ita percellit istum, ut promissa Dei repudiet, concilietq; in fœdus conjuratos.* 13 Sanctificate] *credendo promissionibus ejus, & fiduciam vestram in eum liberè ostendendo: ut Numer.20.12.* 14 Vobis] *eclipsis, quæ ex antitheto membro facilè percipitur.* Ambabus domibus] *Jisraëlitarum Pekacho, & Judæoru Achazo parentium. Est autem hîc explicatio veri effectus Christi contra infideles, ut infrà 28.16.* 15 In quæ] *exegesis superiorum similitudinum, lapidis, & laquei.* 16 Liga] *secundus exprobrationis locus de obfirmatione Judæorum, ut diximus suprà in versum 11. quem similiter enuntiat Deus Prophetæ & piis coram toto populo, ut testatum faciat pervicacem esse illorum obdurationem; ac proinde neque prophetias, neque legem ipsam ad illos amplius pertinere; sed ad credentes tantùm* θεοδιδάκτους. Contestationem] *id est, prophetiam hanc & volumen tuum (de quo suprà vers.1.) involve, ne amplius sit in oculis istorum, quandoquidem ut infideles ludificantur eam.* Consigna legem] *id est, eam annuntia, committe, & crede illis quos nosti doctos a Deo esse, ut infrà 54.13.* 17 Nam præstolans] *confirmatio decreti Dei contra obstinationem Judæorum, a signis præsentibus & præteritis quæ Propheta dederat ex mandato Dei, ut oculorum aspectu infidelis populus magis afficeretur.* Qui abscondit faciem] *id est, se verbumq; suum subtrahit, & me volumen jubet complicare atque recipere.* 18 Ecce ego] *id est, propterea quod populus iste jam adeò occalluit ut nihil proficiat auditione legis atque Prophetarum, imperavit Deus ut istorum oculis signa exhiberem judiciorum suorum, in me & in liberis meis: ac primùm quidem in Schear-jaschubo, capite 7. quo signo denuntiavi gravissimam ultionem populo, adeò ut reliquiæ tantùm ad salutem perventuræ sint: deinde in hoc puerulo Maher-schalal-chaschbazo, quo signo ostendi maximam fore direptionem istarum gentium: ac postremò in me, cùm voluminis complicatione & legis apud credentes consignatione demonstravi populo huic ipsum a Deo derelictum esse. Quod judicium Dei cùm a Prophetis typicè tantùm designari potuerit, a Christo verò (ut prophetarum principe) exhibitum sit & re ipsa in Ecclesia præstitum; non mirum est si Apostolus hunc typum per anagogen ad suam æternam veritatem accommodat, Heb.2.13.* 19 Cùm enim] *transitio ad tertium peccatorum genus per ætiologiam, hoc modo: meritò sanè populus iste a Jehova deseritur, & signis de gravissimis calamitatibus præmonetur. Nam non tantùm infidelitate alienam opem implorat, non tantùm se ipse in peccatis obfirmat, & aversatur Deū; sed diabolo operam dat, & pios in idem scelus sollicitat, ut seducantur si fieri potest. Hoc autem Propheta exprimit sermone converso ad pios, ut eos instituat de atrocitate istius criminis, & confirmet in bono.* Pythones] *id est, magos aut divinos quoslibet, synecdochicè.* Qui pipiunt] *amplificatio indigni facinoris populi a vanitate istarum divinationum, quam ipsa forma arguit: non sunt, inquit, isti seductores tanta facultate præditi, ut aut ore aperto claraq; voce enuntient, aut verbis planis explicent quæ dicenda forent, sicut nos prophetæ judicia Dei palàm voce quàm maxima planisq; verbis prædicimus: sed in ventre suo, aut imis faucibus ita pipiunt, ut pulli nondum exclusi suo putamine; aut si quid voce efferunt, ita illud mussant, ut sibylla ex tripode: quam eandem rationem Propheta explicat infrà 29. 4. & historici passim.* Nónne populus] *dehortationis suæ causas duas Propheta affert: unam ex absurdo, non esse homini communicationem ullam cum Deo, qui mortuos consulat; alteram, rationem istam consulendi mortuos & a lege ac prophetis aberrandi, gentium earum esse quæ ignorant Deum: Deut.18.9.& seq.* Mortuos] *id est, eos qui rebus mortuis ad divinationem abutuntur.* 20 Cuicunque] *id est, quisquis planè ignorat Deum.* 21 Quapropter] *conclusio secundæ hujus partis a summa descriptione judiciorum Dei, ut dictum est in vers.9. tam miseri, inquit, futuri sunt, ut neq; in cælo neq; in terra ipsis ostēdatur salus ulla, spes salutis, aut cōsolatio.*

Illam]

Illam] *terram Jisraëlis.* Difficultatibus pressus] *impius quisque Judeus, & Jisraëlita.* Efferbuerit] *præ indignatione & desperatione.* Regi suo] *cujus opera videlicet fuisset servandus ab hostibus & difficultatibus rerum, ac liberandus in terra.* Deo suo] *cui confidebat, sentiens se frustrà confisum esse.* Sursum] *ad Deum suum.* 22 In terram] *ad Regem suum: ὑστέρωσις. Oppressio] gradatio; pro eo quod est, erit calamitas, & vacuitas ab omni luce, aut spe ex calamitatibus evadendi.* Obscurato] *id est, versante in densissimis & confertissimis miseriis, atque exagitato ab illis magis ac magis; quod compleri cœptum est inde a temporibus istis, bellis subinde emergentibus.*

IN CAPUT IX

1 Sed non obscurab.] *tertia pars concionis, consolatio; qua pii ex Jebuda & Jisraële confirmantur adversus futuras calamitates. Sunt autem hujus consolationis universè argumenta tria: primum est ab instabilitate prædictarum afflictionum, ne fortè defetiscantur piorum animi, toto hoc capite, & versib. quatuor primis sequentis capitis; secundum est, a misero casu excidioq; ipsorum hostium, qui populum Dei malis affecerint, sequente capite inde a ver. 5. tertium & summum est a promissione regni Christi, in quo fons inest liberationum omnium singularium, cap. 11. Quod autem ad primum hunc consolationis locum, observandum est proponi in genere consolationem totam, duobus primis versibus, non fore nimirum perpetuas illas oppressiones quibus erat populus Dei castigandus: deinde confirmatur hic consolationis locus a benevolentia Dei erga populum suum propter venturum Christum, usque ad versum quintum.* Non obscurabitur] *id est, postquam multa incommoda fuerit perpessa terra promissa tota, non semper manebit in illis, ac velut perpetuis tenebris obruetur; sed liberabitur tandem Ecclesia per adventum Christi.* Tempus hoc] *nimirum quo mox Tilgath-Pileser rex Assyriæ ab Achazo conductus Jisraëlitas erat invasurus, 2. Reg. 15.29.* Levius affecerit] *quàm sequens tempus affecturum est: nam pars tantùm Jisraëlis deportata, & terræ occupata est, ibidem.* Terram Zebulunis] *id est, Jisraëlitas, per synecdochen: sed horum potissimùm fit mentio, quia ab his cœpit tum calamitas per Assyrios, tum liberatio per prædicationem evangelii Christi, seq. ver.* Posterius illud] *quo Schalman-eser totum Jisraëlem invasurus erat, occupaturus, & deportaturus 2. Reg. 17.* Viâ maris] *sequitur definitio certissima liberationis per Christum: qua Propheta exponit exortum ac veluti primam lucem Evangelii ibi cœpturam esse nominatim, ubi cœperat calamitas; & locum verbis apertissimis circumscribit, prout accommodat Matthæus 4.15. His enim verbis definitur inferior Galilæa, non autem superior, ut plerique existimant: quæ secundum Jardenem protenditur, ad mare Tyberiadis sive lacum Genezareth adjacet, & feracissima regio est, teste Mosche Deut. 33.23. ac proinde populosissima.* Galilæa populosa] *quod plerique appellationem hanc tribuunt superiori Galilææ, quia gentibus est contermina, habet quidem speciem; sed locutio exemplo caret: præterea a circunstantiis abest quæ modò positæ sunt: ac postremò discedit ab interpretatione Matthæi. Nam has omnes circunstantias nobis quidem constat non ad superiorem, sed ad inferiorem Galilæam pertinere. Fefellit quidem illos nomen gentium: sed nos amphibologiam interpretatione nostra sustulimus.* 2 Populus] *id est, Zebulunitæ & Naphtalitæ.* Ambulant in tenebris] *id est, non tantùm corporalibus, sed etiam spiritualibus malis, velut densis tenebris, obruuntur.* Videbunt] *id est, incipient videre atque percipere lucem liberationis suæ, unde cæteris etiam Jisraëlitarum partibus affulgebit: nam in partibus illis primùm prædicavit Christus, lucem suam cum hominibus communicans, & ibi fecit prima miracula.* 3 Amplificans] *promissionis præcedentis de liberatione & salute populi causa nunc demum exponitur κατὰ σύγκρισιν, ut diximus in versum 1. Est autem hæc σύγκρισις sive comparatio instituta inter superiorem administrationem quæ præcessit adventum Christi, & illam quæ est in regno ipsius: tota, inquit, superior administratio varia fuit secundis, adversis, lætis, tristibus, duris facilibus, turbulentis, quietis, omnibus denique rebus instabilibus; adeò ut ne magnificentissimæ quidem victoriæ suo luctu vacaverint: sed regni hujus quod suscepturus est Christus, eoque Ecclesiam suam illustraturus, in eo pax futura est sempiterna: hujus comparationis prius membrum tribus versibus continetur, posterius ver. 6. & 7.* Hanc gentem] *q.d. cùm populum tuum insigni aliquo bono, victoria, aut honore auxisti, lætitiam tamen stabilem minimè præstitisti.* Læt ati sunt] *id est, nullam lætitiam consecuti sunt ἀκονιτὶ καὶ ἀναιμωτί, sine sudore & sanguine; sed permagno illis constitit: nam ardui labores lætitiam brevem anteiverunt, ut sudores messem, & pugnæ graves spolia, hoc versu: quod duobus sequentibus exornatur.* 4 Cùm jugum] *id est, quoties liberavisti populum tuum ab exterorum tyrannide, quæ metaphoris duabus figuratur.* Ut die Midjanit.] *quo divina victoria a Jisraëlitis reportata est; quam etiam propter nobilitatem in exemplum Propheta iterum adducit infrà 10.26.* 5 Quando tota] *id est, quo die tota Midjanitarum castra, divinitus inter se commissa, tanquam igne accenso, cum rebus suis omnibus consumpta sunt: etiam huic victoriæ, inquit, suæ fuerunt difficultates; & lætitia quam inde percepit populus, non longo intervallo mutata est.* In concussu] *id est, repentino motu, quem inter ipsos Midjanitas excitavit Deus, ut obverterent gladium alter in alterum.* 6 Sed] *altera pars συγκρίσεως, ut dictum est in versum 3.* Puer] *Jesus Christus, is de quo prophetaverat suprà 7.14. Etsi puerum fortasse altera etiam de causa nominavit, nimirum ut tenuitatem & infirmitatem quæ illi in speciem futura erat ostenderet, ut Zecarjæ 9.9. qua ratione ampliùs hæc comparatio illustratur.* Filius] *Dei videlicet, qui solus vocavit nomen illius cùm illum nobis traderet.* Cujus humero] *id est, cui nullum jugum unquam imponi possit; sed qui obtineat amplissimum & constantissimum imperium: ut accipitur infrà 22.22. Hoc enim membrum est antitheton jugi illius & virgæ, quæ humero populi incubuisse dicitur suprà vers. 4. Hujus autem regni conditionem deinceps explicat, primùm a vocatione Dei, hoc versu; deinde ab effectis, versu sequente.* Jehova] *æternus pater æterni filii: nam Deus solus hic nomina magnifica potest & dare & accipere; ut ipse dicit infrà 42.8. & 48.11.* Admirabilem] *tum natura ipsius, tum operibus universis, atque inprimis erga Ecclesiam explicatis: est enim Deus qui facit mirabilia solus, Psal. 72.18. & 136.4.* Consiliarium] *ut Proverb. 8.14.* Patrem æternitatis] *qui ipse sempiternus est, & idem in omnibus æternitatis author.* Principem pacis] *id est, authorem & effectorem pacis nostræ omnes in uno corpore recon-*

reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam: Ephes.2.16. ut sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi, Lucæ 1.74. 7 Zelus] *id est, hæc Deus Pater in Christo effecturus est propter nomen suum.* 8 Verbum] *exornatio præcedentis consolationis a circumscriptione prophetica eorum temporum quibus judicia Dei fuit perpessurus populus, donec per zelotypiam Dei missus est Christus ad liberationem ejus; sumpta occasione a verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hac exornatione tria: primum est, narratio misericordiæ Dei, a peccatis populum revocantis verbo, tribus versib. secundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur pro meritis ipsorum, usque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter se ipsum servantis reliquias ex populo tam immorigero, versib. quattuor sequentis capitis.* Jahhakobo] *id est, toti populo, Judæis & Jisraëlitis.* 9 Populus iste] *Judæorum.* Ephrajim] *i. Jisraëlitæ, per synecdochen.* 10 Lateritia opera] *proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur. q.d. utcunque nos miserè attriverit Deus, tamen vel ipso invito res nostras magnificentiùs instaurabimus, & superabimus judicia ejus, resarciemúsque virtute nostra: sic Maleaci 1.4.* 11 Sed cùm] *transitio a verbo ad judicia Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut resipiscat populus. Est itaque in hac continuatione sermonis paralepsis. q.d. sed quandoquidem frustrà Dominus immisit verbum, jam audiamus verbera quibus usurus est. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum a propheta statuuntur: primus, adventu Tiglath-Pileseris, tribus his versib. secundus, adventu Schalman-eseris utroque, a ver. 14. ad 18. tertius, adventu Sancheribi & Esar-Chaddonis in Chizkijam & Menaschem; a ver. 18. ad finem capitis.* In editum] *id est, superiores effecerit Assyrios, 2.Reg.16.9.* Hujus] *Jisraëlis.* Commiscebit] *id est, faciet ut promiscuè omni ex parte convolent operam dantes Assyrio, ut versus seq. ostendit.* 12 Toto ore] *id est, ferarum more inhumanissimè consumendo, & nulla ratione parcendo.* 14 Excindet enim] *per Schalman-eserem, 2.Reg.17. atque hic secundus est judiciorum gradus, ut diximus ver. 11.* Caput & caudam] *id est, a summo ad imum, a præstantissimo ad abjectissimum: metaphoræ ab animantibus & plantis, quas sequens versus explicat.* 16 Quòd fuerint] *ætiologia a communi corruptione omnium, ut suprà 3.3.* 17 Non lætabitur] *sed velut invitus supplicium sumet de omnibus.* 18 Nam exard.] *tertius gradus judiciorum, quod populus non tantùm opprimetur Assyriorum dominatu Sancheribo & Esar-Chaddone rege, sed etiam sua ipsius operâ magis ac magis labefactabitur, prout non dubium est hos in alios fuisse tyrannidis Assyriorum administros, quod malum hoc versu allegoricè enuntiatum sequentibus exponitur.* In minutissimum] *id est, suo ipsorum igne in pulverem & fumum abeant.* 19 Obscurabitur] *id est, opprimetur adversitatibus, ut suprà ver. 1.* 20 Ut scindat] *id est, licèt populus undequaque studeat adipisci victum, & hic illic conquirat, erit semper egentissimus.* Carnem brachii] *id est propinquos & necessarios suos: auxesis.* 21 Simul isti] *ut credibile est fecisse, cùm Sancherib Chizkijam oppugnavit, & Esar-Chaddon Menaschē deportavit. Sic enim hostes operâ eorum quos bello superaverunt abuti multis exemplis constat, ut 1.Schem. 14.22.*

IN CAPUT X

1 Væ decernentib.] *tertius exornationis locus, quo narratur primùm gravitas scelerum, quibus Jisraëlitæ tenebantur & maledictionem Dei sibi accersebant (quod spectat ad amplificandam Dei misericordiam) duobus versibus; deinde misericordia Dei succurrentis inopibus ad gloriam suam, duobus alteris.* Decernentibus] *i. tum authoribus maleficiorū, tum etiam administris.* 3 Ecquid] *nimirum sine me, seq. versu. q.d. nónne peccatis vestris ipsi concideretis, destituti omni ope, & tota gloria vestra spoliati, nisi misereret me vestri? elegans contestatio ad amplificandam Dei misericordiam erga electos.* Ubi relinqueretis] *i. cujus fidei committeretis? ubi deponeretis asservandam?* 4 Absque me] *i. nisi ratione ducerer nominis & veritatis meæ.* Infrà vinctum] *i. fieret omnium longè miserrimus, mancipio abjectissimo aut cadaveri putri minimè comparandus.* Omnibus illis] *i. nec dum conquiesceret ira ejus morte, sed præcipitaret in damnationem æternam.* 5 Væ Assyrio] *secundus locus consolationis, a misero exitio eorum qui populum afflixerint, ut diximus suprà 9.1. Sunt autem hujus denuntiationis contra Assyrios tres partes: prima est propositio summa judicii & maledictionis Dei contra Assyrium, duobus versibus: secunda narratio consiliorum & factorum Assyrii quibus sibi creabit malum, a ver. 7. ad 16. tertia, narratio prophetica tum judicii quod adhiturus est Deus pro liberatione populi, usque ad ver. 28. tum expeditionis totius, itineris, loci, & temporis, quo suum illud judicium effecturus est Deus, inde ad finem capitis.* Virgæ iræ] *id est, quo tanquam virga, iram meam sum in Jisraëlitas profusurus.* Quamvis] *occupatio, qua anticipat Deus objectionem hanc: atqui si virga tua sunt, quo jure illis maledici potest? respondet Deus, quamvis utar ipsius operâ, & per injustos administros justissimè & sapientissimè consilium meum exequar; tamen non continuo immunes a maledictione putandi sunt. Nam bene foret illis, si quo consilio utitur Deus in administrandis judiciis suis, eodem illi in exequendis ducerentur: verùm alius est planè eorum animus: sic paratur transitus ad narrationem versus 7.* Baculus sit] *id est, ipsi, velut baculo vel fuste cædentes Jisraëlem, exerceant indignationem meam.* 6 In gentem] *Jisraëlis, & Judæ.* Prædetur prędam] *quòd propheta significaverat suprà 8.3.* 7 Nam ipse] *narratio ætiologica, ut modò diximus, qua exponit Propheta primùm gloriosum consilium invadentis, quinque versibus; deinde superbissimam gloriationem ex victoria, ver. 12. & duobus seq. ac postremò contestationem adjicit ad excutiendam inanem confidentiam ejus versu 15.* 8 Principes] *id est, duces servientes mihi: ut 2.Reg.18.24. exponit Rabschake.* 9 Nónne] *hanc adæquavi illi, utcunque fuerit potens?* Carsemisch] *de quo 2.Chron.35.20.* Calno] *sive Calne, de qua Gen.10.10.* Arpad] *de quo 2.Reg.18.34.* Chamath] *vide Gen.10.18.* 10 Præstabant] *dignitate, facultate, numero, & si quid est ejusmodi quod censent idololatræ.* 11 Terriculis] *vide 1.Schem. 31.9.* 12 Atqui] *repetitio denuntiationis, μεταβατικὴ ad narrationem superbæ gloriationis ex victoria, ut diximus in ver. 7.* Cùm perfecerit] *id est, castigationem institutam absolverit, tempore Chizkijæ obsessis Jeruschalaimis.* Fructum insol.] *i. insolentissimā jactationem, quam ostendunt proximè seq. ver.* 13 Quia dix.] *confer hos versus cum 2.Reg.18. & 19. & infrà 36.* Instructiss.] *terminos videlicet, id est, regiones potentissimas & munitissimas. Est autem in tota hac verborum serie gradatio elegantissima.*

14 Imò]

14 Imò] *thrasonica allegoria, qua Assyrius omnia sibi arrogat, & hostes cōparat cū aviculis abjectissimis.* Agitet alam] *ad evolandū aut involandū.* Aperiat os] *ad impetendā me.* Pipiat] *ad implorandā opem, aut expostulationem faciendam.* 15 An gloriabitur] *contestatio, ut diximus ver. 7. qua Deus Assyrium contrà evincit imbecillitatis ipsius; se cum artifice, illum cum instrumento comparans.* Contra cædentē] *ut Assyrius contra Deum extulit vocem suam, sicut idem Propheta loquitur 2.Reg.19.22.* An non lig.] *i. nulla facultate prædıtum ad movendum se, aut efficiendum quicquam.* 16 Idcirco] *tertia pars, narratio Prophetica bimembris, ut dictum est suprà in ver. 5. Continet autem hoc prius membrum narrationem judicii contra Assyrios, quatuor versi. & usu ex judicio hoc ad populum perventuri, ver. 20. usque ad 28.* Immittet Dominus] *qua nocte percussit angelus Jehovæ in castris Assyriorū centū octoginta millia. 2.Reg. 19.35. & 2. Chron. 32.21.* Pingues] *i. potentes: sic Judic. 3.29. & Psal. 78.31.* Maciem] *.i. luem repentè ipsos consumentem macie.* Loco gloriæ] *i. ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jeruschalaimorū.* Ardor] *i. lues ardentissima confestim Assyrios tabefaciens.* 17 Lux Jisraëlis] *Deus Jisraëlitas illustrans & sanctificans.* Vepres ejus] *Assyrios, quibus ut sentibus vepribúsque cohorrebat terra.* Eodem die] *eadem nocte, quæ pars est diei: synecdoche.* 18 Gloriam] *i. omnes valentes robore, de quibus gloriatur. 2.Chro.32.* Cùm dissolvetur] *cùm rex ipse profugus, & quidem contentissimè se proripiens fugâ quasi per sequente igne consumetur a filiis cæsus: ut factum esse legimus in libris Regum, & Chronic. ibidem.* 19 Reliqua ligna] *i. superstites Assyrii: pergit enim in allegoria.* 20 Erit autem] *explicatio usus ad populum perventuri ex præcedente judicio & liberatione, nimirum fides & resipiscentiæ.* Percussore suo] *i. Assyrio; virga percutiente ipsum, baculo indignationis Dei, suprà ver. 5.* Jehova] *qui verus est percussionis author, virgam suam in percussionibus occupans, ut suprà 9.13.* 21 Reliquum revertetur] *expositio nominis Schear-Jaschub, quo suprà usus est 7.3.* 22 Nam si fuerit] *ætiologia promissionis Dei erga reliquias, ab æterno consilio & potentia ejus, ut accommodat Apostolus Rom. 9. 27.* Consummationem præcisam] *qui solus Deus fortis potentissimus per justitiam suam & propter veritatē suam id præcise consummaturus est quod ab æterno definiverit, ut sequens versus explicat.* Inundaturum] *i. plenè effecturum, ita ut nullo consilio, nulla vi, non amplius quàm exundans amnis, sisti aut impediri possit; etsi primùm in speciem aquula tenis sensim videbatur, suprà 8.6.* 23 Præcisam] *i. præcisè ut decrevit beneplacito voluntatis suæ.* 24 Idcirco] *apostrophe ad populum, summam superiorum judiciorum continens ad confirmandum ipsum, quatuor versibus.* Virga sua] *i. ita agitabit te Deus per Assyrium, ut per Ægyptium olim majores tuos.* Baculū suū efferet] *Jehova ad defensionē & liberationē tui, ut cùm Mosche baculum jussus est protendere ad secandum mare. Exod. 14.16* 25 Consummata indig.] *mea scilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit suprà ver. 5. & 6.* Tum ira mea] *ut effectum est die illo cujus meminit suprà ver. 17.* 26 Excitabit enim] *i. momento illos ita perdet per noctis unius spatium, ut Midjanitas & Ægyptios olim.* Baculo suo] *quem protendi mare versus a Mosche imperavit Deus, Exodi 14.26.* 27 Propter oleum] *i. propter Christum liberaberis, in quo quiescit spiritus Jehovæ, quia unxit eum infrà 61.1. est autem hoc propterea positum, ut transitio compareatur ad tertium consolationis locum, cap. 11. quod totum hujus promissionis est exegeticum.* 28 Cùm pervenerit] *alterum narrationis membrū, quo Propheta expeditionem totam Assyrii iter, tempúsque, & locum circunscribit, quo judicium hoc effecturus est Deus, ad finem usque.* Hhajanam] *i. agrum Hhaij, quod antè eversum fuerat, Jehoschu. 8.* Migrone] *de quo 1. Schemu. 14.3.* Micmaschi] *de quo 1. Schem. 13.2.* 29 Transitum] *de quo 1. Schemu. 14.1.* Gebahhi] *erat enim Gebahh a meridie, contra alterum scopulum, ex adverso Micmaschi, 1. Schem. 14.6.* 30 Claram ede] *apostrophe quasi in rem præsentem ventum esset, describens miserabilem & altissimum ejulatum.* Gallimorum] *in tribu Binjaminis, ut alia omnia, præter Lajischum, usque ad ver. 32.* Laijschum usque] *i. ad summum usque terminum & remotissimum terræ: vide Judic. 18.* 32 Adhuc ipso d.] *i. cum vix dum Nobo profectus, ad murum accesserit.* Agitaverit] *i. cùm primùm castris positis ad Jeruschalaima, bellū Jeruschalaimis denuntiaverit, nec dum fuerit jaculatus sagittam, aut missilia diffuderit, 2.Reg. 19.32.* 33 Ecce] *i. tunc temporis Deus Assyrios proffligabit: quod eadem allegoria sylvæ a Propheta figuratur.* Ramum] *i. procerem quemque.* 34 Libanus] *i. quamvis elatissimi & numerosissimi: allegoria.* Per magnificum] *Deum utentem angeli opera; aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robustissimi appellantur, Psal. 78.25. itēque virtutes, & potestates, potentiæ, imperia, dominiáque, Ephes. 1.21. & Coloss. 1.16*

IN CAPUT XI.

1 Nam prodibit] *tertius locus consolationis, ut dictum est suprà 9. 1. a promissione regni Christi, qui fons & causa est liberationum omnium generalium singulariumque, corporalium & spiritualium. Sunt verò in hoc consolationis loco descriptiones duæ: una est personæ, officiorūq; Christi, quinque primis versibus; altera effectorum, inde ad finem usque. Hoc autem versu allegoricè prænuntiatur Christus, & status stirpis regiæ ex qua nasciturus erat, ut illustrior sic comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejusdem generis est adumbratum.* Virgula] *id est, humilis in speciem & abjectus Christus, ut observatum est suprà 9.6.* Trunco succiso] *i. regia stirpe Davidis, quæ tum principatum omnem amiserit, & extincta tota videbitur. In summa, hoc versu gens ipsa Christi, adeóque Christus describitur, dona in Christum colata, versu seq. regia verò administratio & officium ejus sanctissimum, tribus aliis.* 2 Spiritus Jehovæ] *id est, virtus & dona infinita Spiritus, quæ sequente accumulatione a Propheta designantur.* 3 Cujus odorat.] *id est, qui non infirmè, tenuiter, atque humanitus singula odorabitur, & cognoscet in speciem; sed recto judicio penitus omnia cognoscens judicabit.* Reverentia Jehovæ] *& reliquis donis spiritus quæ modò dicta sunt, synecdochicè: sic enim Hhebræi solent ab ultimo per ὑςέρωσιν incipere.* Ad aspectum] *sine notitia &*

reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam: Ephes.2.16. ut sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi, Lucæ 1.74. 7 Zelus] *id est, hæc Deus Pater in Christo effecturus est propter nomen suum.* 8 Verbum] *exornatio præcedentis consolationis a circumscriptione prophetica eorum temporum quibus judicia Dei fuit perpessurus populus, donec per zelotypiam Dei missus est Christus ad liberationem ejus; sumpta occasione a verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hac exornatione tria: primum est, narratio misericordiæ Dei, a peccatis populum revocantis verbo, tribus versib. secundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur pro meritis ipsorum, usque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter se ipsum servantis reliquias ex populo tam immorigero, versib. quatuor sequentis capitis.* Jahhakobo] *id est, toti populo, Judæis & Jisraëlitis.* 9 Populus iste] *Judæorum.* Ephrajim] *i. Jisraëlitæ, per synecdochen.* 10 Lateritia opera] *proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur. q.d. utcunque nos miserè attriverit Deus, tamen vel ipso invito res nostras magnificentiùs instaurabimus, & superabimus judicia ejus, resarciemúsque virtute nostra: sic Maleaci 1.4.* 11 Sed cùm] *transitio a verbo ad judicia Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut resipiscat populus. Est itaque in hac continuatione sermonis paralepsis. q.d. sed quandoquidem frustrà Dominus immisit verbum, jam audiamus verbera quibus usurus est. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum a propheta statuuntur: primus, adventu Tiglath-Pileseris, tribus his versib. secundus, adventu Schalman-eseris utroque, a ver. 14. ad 18. tertius, adventu Sancheribi & Esar-Chaddonis in Chizkijam & Menaschem; a ver. 18. ad finem capitis.* In editum] *id est, superiores effecerit Assyrios, 2. Reg. 16.9.* Hujus] *Jisraëlis.* Commiscebit] *id est, faciet ut promiscuè omni ex parte convolent operam dantes Assyrio, ut versus seq. ostendit.* 12 Toto ore] *id est, ferarum more inhumanissimè consumendo, & nulla ratione parcendo.* 14 Excindet enim] *per Schalman-eserem, 2. Reg. 17. atque hic secundus est judiciorum gradus, ut diximus ver. 11.* Caput & caudam] *id est, a summo ad imum, a præstantissimo ad abjectissimum: metaphoræ ab animantibus & plantis, quas sequens versus explicat.* 16 Quòd fuerint] *ætiologia a communi corruptione omnium, ut suprà 3.3.* 17 Non lætabitur] *sed velut invitus supplicium sumet de omnibus.* 18 Nam exard.] *tertius gradus judiciorum, quod populus non tantùm opprimetur Assyriorum dominatu Sancheribo & Esar-Chaddone rege, sed etiam sua ipsius operâ magis ac magis labefactabitur; prout non dubium est hos in alios fuisse tyrannidis Assyriorum administros, quod malum hoc versu allegoricè enuntiatum sequentibus exponitur.* In minutissimum] *id est, suo ipsorum igne in pulverem & fumum abeant.* 19 Obscurabitur] *id est, opprimetur adversitatibus, ut suprà ver. 1.* 20 Ut scindat] *id est, licèt populus undequaque studeat adipisci victum, & hîc illic conquirat, erit semper egentissimus.* Carnem brachii] *id est propugnaquos & necessarios suos: auxesis.* 21 Simul isti] *ut credibile est fecisse, cùm Sancherib Chizkijam oppugnavit, & Esar-Chaddon Menaschē deportavit. Sic enim hostes operâ eorum quos bello superaverunt abuti multis exemplis constat, ut 1. Schem. 14.22.*

IN CAPUT X

1 Væ decernentib.] *tertius exornationis locus, quo narratur primùm gravitas scelerum, quibus Jisraëlitæ tenebantur & maledictionem Dei sibi accersebant (quod spectat ad amplificandam Dei misericordiam) duobus versibus; deinde misericordia Dei succurrentis inopibus ad gloriam suam, duobus alteris.* Decernentibus] *i. tum authoribus maleficiorū, tum etiam administris.* 3 Ecquid] *nimirum sine me, seq. versu. q.d. nonne peccatis vestris ipsi concideretis, destituti omni ope, & tota gloria vestra spoliati, nisi misereret me vestri? elegans contestatio ad amplificandam Dei misericordiam erga electos.* Ubi relinqueretis] *i. cujus fidei committeretis? ubi deponeretis asservandam?* 4 Absque me] *i. nisi ratione ducerer nominis & veritatis meæ.* Infrà vinctum] *i. fieret omnium longè miserrimus, mancipio abjectissimo aut cadaveri putri minimè comparandus.* Omnibus illis] *i. nec dum conquiesceret ira ejus morte, sed præcipitaret in damnationem æternam.* 5 Væ Assyrio] *secundus locus consolationis, a misero exitio eorum qui populum afflixerint, ut diximus suprà 9.1. Sunt autem hujus denuntiationis contra Assyrios tres partes: prima est propositio summa judicii & maledictionis Dei contra Assyrium, duobus versibus: secunda narratio consiliorum & factorum Assyrii quibus sibi creabit malum, a ver. 7. ad 16. tertia, narratio prophetica tum judicii quod adhiturus est Deus pro liberatione populi, usque ad ver. 28. tum expeditionis totius, itineris, loci, & temporis, quo suum illud judicium effecturus est Deus, inde ad finem capitis.* Virgæ irę] *id est, quo tanquam virga, iram meam sim in Jisraëlitas profusurus.* Quamvis] *occupatio, qua anticipat Deus objectionem hanc: atqui si virga tua sunt, quo jure illis maledici potest? respondet Deus, quamvis utar ipsius operâ, & per injustos administros justissimè & sapientissimè consilium meum exequar; tamen non continuò immunes a maledictione putandi sunt. Nam bene foret illis, si quo consilio utitur Deus in administrandis judiciis suis, eodem illi in exequendis ducerentur: verùm alius est planè eorum animus: sic paratur transitus ad narrationem versus 7.* Baculus sit] *id est, ipsi, velut baculo vel fuste cædentes Jisraëlem, exerceant indignationem meam.* 6 In gentem] *Jisraëlis, & Judæ.* Prædetur prędam] *quod propheta significaverat suprà 8.3.* 7 Nam ipse] *narratio ætiologica, ut modò diximus, qua exponit Propheta primùm gloriosum consilium invadentis, quinque versibus; deinde superbissimam gloriationem ex victoria, ver. 12. & duobus seq. ac postremò contestationem adjicit ad excutiendam inanem confidentiam ejus versu 15.* 8 Principes] *id est, duces servientes mihi: ut 2. Reg. 18.24. exponit Rabschake.* 9 Nónne] *hanc adæquavi illi, utcunque fuerit potens?* Carsemisch] *de quo 2. Chron. 35.20.* Calno] *sive Calne, de qua Gen. 10.10.* Arpad] *de quo 2. Reg. 18.34.* Chamath] *vide Gen. 10.18.* 10 Præstabant] *dignitate, facultate, numero, & si quid est ejusmodi quod censent idololatræ.* 11 Terriculis] *vide 1. Schem. 31.9.* 12 Atqui] *repetitio denuntiationis, μεταβατικὴ ad narrationem superbæ gloriationis ex victoria, ut diximus in ver. 7.* Cùm perfecerit] *id est, castigationem institutam absolverit, tempore Chizkijæ obsessis Jeruschalaimis.* Fructum insol.] *i. insolentissimâ jactationem, quam ostendunt proximè seq. ver.* 13 Quia dix.] *confer hos versus cum 2. Reg. 18. & 19. & infrà 36.* Instructiss.] *terminos videlicet, id est, regiones potentissimas & munitissimas. Est autem in tota hac verborum serie gradatio elegantissima.*

14 Imò]

14 Imò] *thrasonica allegoria, qua Assyrius omnia sibi arrogat, & hostes cõparat cũ aviculis abjectissimis.* Agitet alam] *ad evolandũ aut involandũ.* Aperiat os] *ad impetendã me.* Pipiat] *ad implorandã opem, aut expostulationem faciendam.* 15 An gloriabitur] *contestatio, ut diximus ver. 7. qua Deus Assyrium contrà evincit imbecillitatis ipsius; se cum artifice, illum cum instrumento comparans.* Contra cædentẽ] *ut Assyrius contra Deum extulit vocem suam, sicut idem Propheta loquitur 2. Reg. 19. 22.* An non lig.] *i. nulla facultate præditum ad movendum se, aut efficiendum quicquam.* 16 Idcirco] *tertia pars, narratio Prophetica bimembris, ut dictum est suprà in ver. 5. Continet autem hoc prius membrum narrationem judicii contra Assyrios, quatuor versi. & usu ex judicio hoc ad populum perventuri, ver. 20. usque ad 28.* Immittet Dominus] *qua nocte percussit angelus Jehovæ in castris Assyriorũ centũ octoginta millia. 2. Reg. 19. 35. & 2. Chron. 32. 21.* Pingues] *i. potentes: sic Judic. 3. 29. & Psal. 78. 31.* Maciem] *i. luem repentè ipsos consumentem macie.* Loco gloriæ] *i. ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jeruschalaimorũ.* Ardor] *i. lues ardentissima confestim Assyrios tabefaciens.* 17 Lux Jisraëlis] *Deus Jisraëlitas illustrans & sanctificans.* Vepres ejus] *Assyrios, quibus ut sentibus vepribúsque cohorrebat terra.* Eodem die] *eadem nocte, quæ pars est diei: synecdoche.* 18 Gloriam] *i. omnes valentes robore, de quibus gloriatur. 2. Chro. 32.* Cùm dissolvetur] *cùm rex ipse profugus, & quidem contentissimè se proripiens fugã quasi persequente igne consumetur a filiis cæsus: ut factum esse legimus in libris Regum, & Chronic. ibidem.* 19 Reliqua ligna] *i. superstites Assyrii: pergit enim in allegoria.* 20 Erit autem] *explicatio usus ad populum perventuri ex præcedente judicio & liberatione, nimirum fidei & resipiscentiæ.* Percussore suo] *i. Assyrio; virga percutiente ipsum, baculo indignationis Dei, suprà ver. 5.* Jehova] *qui verus est percussionis author, virgam suam in percussionibus occupans, ut suprà 9. 13.* 21 Reliquum revertetur] *expositio nominis Schear-Jaschub, quo suprà usus est 7. 3.* 22 Nam si fuerit] *ætiologia promissionis Dei erga reliquias, ab æterno consilio & potentia ejus, ut accommodat Apostolus Rom. 9. 27.* Consummationem præcisam] *qui solus Deus fortis potentissimus per justitiam suam & propter veritatẽ suam id præcise consummaturus est quod ab æterno definiverit, ut sequens versus explicat.* Inundaturum] *i. plenè effecturum, ita ut nullo consilio, nulla vi, non amplius quàm exundans amnis, sisti aut impediri possit; etsi primùm in speciem aquula tenuis sensim videbatur, suprà 8. 6.* 23 Præcisam] *i. præcisè ut decrevit beneplacito voluntatis suæ.* 24 Idcirco] *apostrophe ad populum, summam superiorum judiciorum continens ad confirmandum ipsum, quatuor versibus.* Virga sua] *i. ita agitabit te Deus per Assyrium, ut per Ægyptium olim majores tuos.* Baculũ suũ efferet] *Jehova ad defensionẽ & liberationẽ tui, ut cùm Mosche baculum jussus est protendere ad secandum mare. Exod. 14. 16* 25 Consummata indig.] *mea scilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit suprà ver. 5. & 6.* Tum ira mea] *ut effectum est die illo cujus meminit suprà ver. 17.* 26 Excitabit enim] *i. momento illos ita perdet per noctis unius spatium, ut Midjanitas & Ægyptios olim.* Baculo suo] *quem protendi mare versus a Mosche imperavit Deus, Exodi 14. 26.* 27 Propter oleum] *i. propter Christum liberaberis, in quo quiescit spiritus Jehovæ, quia unxit eum infrà 61. 1. est autem hoc propterea positum, ut transitio comparetur ad tertium consolationis locum, cap. 11. quod totum hujus promissionis est exegeticum.* 28 Cùm pervenerit] *alterum narrationis membrũ, quo Propheta expeditionem totam Assyrii iter, tempúsque, & locum circunscribit, quo judicium hoc effecturus est Deus, ad finem usque.* Hhajanam] *i. agrum Hhaij, quod antè eversum fuerat, Jehoschu. 8.* Migrone] *de quo 1. Schemu. 14. 3.* Micmaschi] *de quo 1. Schem. 13. 2.* 29 Transitum] *de quo 1. Schemu. 14. 1.* Gebahhi] *erat enim Gebahh a meridie, contra alterum scopulum, ex adverso Micmaschi, 1. Schem. 14. 6.* 30 Claram ede] *apostrophe quasi in rem præsentem ventum esset, describens miserabilem & altissimum ejulatum.* Gallimorum] *in tribu Binjaminis, ut alia omnia, præter Laijschum, usque ad ver. 32.* Laijschum usque] *i. ad summum usque terminum & remotissimum terræ: vide Judic. 18.* 32 Adhuc ipso d.] *i. cum vix dum Nobo profectus, ad murum accesserit.* Agitaverit] *i. cùm primùm castris positis ad Jeruschalaima, bellũ Jeruschalaimis denuntiaverit, nec dum fuerit jaculatus sagittam, aut missilia diffuderit, 2. Reg. 19. 32.* 33 Ecce] *i. tunc temporis Deus Assyrios profligabit: quod eadem allegoria sylvæ a Propheta figuratur.* Ramum] *i. procerem quemque.* 34 Libanus] *i. quamvis elatissimi & numerosissimi: allegoria.* Per magnificum] *Deum utentem angeli opera; aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robustissimi appellantur, Psal. 78. 25. itẽque virtutes, & potestates, potentiæ, imperia, dominiaque, Ephes. 1. 21. & Coloss. 1. 16*

IN CAPUT XI.

1 Nam prodibit] *tertius locus consolationis, ut dictum est suprà 9. 1. a promissione regni Christi, qui fons & causa est liberationum omnium generalium singulariumque, corporalium & spiritualium. Sunt verò in hoc consolationis loco descriptiones duæ: una est personæ, officiorũq; Christi, quinque primis versibus; altera effectorum, inde ad finem usque. Hoc autem versu allegoricè prænuntiatur Christus, & status stirpis regiæ ex qua nasciturus erat, ut illustrior sic comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejusdem generis est adumbratum.* Virgula] *id est, humilis in speciem & abjectus Christus, ut observatum est suprà 9. 6.* Trunco succiso] *i. regia stirpe Davidis, quæ tum principatum omnem amiserit, & extincta tota videbitur. In summa, hoc versu gens ipsa Christi, adeóque Christus describitur, dona in Christum colata, versu seq. regia verò administratio & officium ejus sanctissimum, tribus aliis.* 2 Spiritus Jehovæ] *id est, virtus & dona infinita spiritus, quæ sequente accumulatione a Propheta designantur.* 3 Cujus odorat.] *id est, qui non infirmè, tenuiter, atque humanitus singula odorabitur, & cognoscet in speciem; sed recto judicio penitus omnia cognoscens judicabit.* Reverentia Jehovæ] *& reliquis donis spiritus quæ modò dicta sunt, synecdochicè: sic enim Hhebræi solent ab ultimo per ὑστέρωσιν incipere.* Ad aspectum] *sine notitia & cæte-*

cæteris donis. 4 virga oris] *id est, verbo potente suo.* 6 Quapropter] *altera pars consolationis, ab effectis Christi quæ ad nos perveniunt regno ipsius. Sunt autem hæc effectorum genera, primum, pacis in universitate conservatio, usq; ad ver. 10 secundũ, electorũ convocatio, & adunatio, usq; ad ver. 14. tertiũ, adversariorũ edomatio ad comoditatem & usum suorũ, inde ad finem. Primũ hoc porrò effectorum genus totũ est hyperbolicũ: ut infrà 65. 25.* Cõmorabitur lup.] *i. potentissimi, ferocissimi, & damnosissimi quiq; ad Ecclesiã adducentur domiti potentia Christi; ac ne trepidi quidem puerulis sibi ab illis ampliùs metuent.* 7 Comedit stramen] *i. non amplius in homines grassabitur, sed cõmuni pabulo utetur creatione instituto, ut Gen. 1 30. pro eo quod est, instaurabuntur omnia.* 9 In toto monte sanctit.] *i. in ecclesia nihil erit damnosum, sed diligentibus Deum omnia conferent ad bonum, qui ex proposito ipsius vocati fuerint, Rom. 8.28,* Velut aquis] *q.d. erit in Ecclesia mare immensum cognitionis Dei, ut etiam prophetatur infrà 54.13. & Jer. 31.34.* 10 Erit etiam] *secundum genus effectorum, ut diximus in vers. 6. sumptum ex prophetia Jahhakobi Gene. 49.10.* Requies ejus] *i. Ecclesia, domus Dei, in qua requiescit Christus, ut Psal. 132.14.* 11 Secundò] *ut primò fecerat, cùm liberaret ex Ægypto.* Patroso] *vide Genes. 10.14.* Hhelamo] *Gen. 10.22.* Schinhhare] *Gen. 10.10.* Chamatha] *Gen. 10.18.* 12 Depulsos Jisraëlit] *ex promissione, Deut. 30.4.* 14 Involent] *id est, mutuas operas præstent, & communes vires uno consensu adhibeant ad subjugandos & domandos hostes regni spiritualis Christi: ut olim in a dipiscenda possessione terræ (quæ symbolum erat spiritualis regni) a Deo fuerat imperatum Judic. 1.* 15 Ipsum flumen] *Nilum Ægypti.* Ea inflante] *nimirum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipsum mare. q.d. ita accumulante aquas vento ipsius, ut omnia cedant & se accommodent ad salutem populi Dei, quẽadmodum fuerat olim factum, Exod. 14. & Jehosch. 3.* 3 Septem fluenta] *ostiis suis septem irrumpentia in mare.* 16 Ex Assyria] *& Babylone quia regnum utrumque coaluit postea in eandem Monarchiam: quod genus synecdoches receptum in scriptura est, ut Hhezræ 6. 22. hæc autem allegoricè dicuntur ad figurandam liberationem spiritualem per Christum, cujus aliæ omnes fuerunt typi atque particulæ.*

IN CAPUT XII.

1 Itaque] *Conclusio laudativa totius concionis (ut dictum est suprà 8.1.) continet duo laudationis genera pro duabus partibus salutis acceptæ a Deo per Christum: unum est, liberationis a malo, duobus versibus: alterum, infinitę beneficentiæ quam in Christo percipiunt credentes, versibus quatuor reliquis.* Consolaris me.] *verbo & opere.* 2 Ecce] *propositio fiduciæ in Deum ad futurum tempus, propter naturam, officium, gratiamque Dei, & experientiam anteactam ejus.* 3 Cumque hauserit] *transitio ad alterum laudationis genus, ex profusis in Ecclesia beneficiis Christi salutaribus.* 4 Celebrate Jehovam] *laudatio Dei a majestate operibúsque ejus, & singularibus in Ecclesiam beneficiis.*

CAPUT XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm classicum canit, deinde luctum Babyloniis imperat: formam funestissimi judicii sui & personas administras explicat, vastationem Babyloniæ, & liberationem populi: quæ ut melius memoriæ mandari a populo possit, Propheta canticum præscribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figuratè explicat, deinde verbis Dei ipsius continuas calamitates Babyloniis denuntiat, & juramento exemplisq; confirmat atque omnipotentia ejus.

1 [a] ONEROSA prophetia in Babylonios, quam vidit Jeschahhja filius Amotzi.

[a] Heb. *onus Babeli.*

2 Super montem eminentem attollite vexillum, efferte vocem ad illos: agitate manum, ut ingrediantur portas ingenuorũ.

3 Ego præcepi sanctificatis meis, etiam vocavi potentes meos ad iram meam *exequendam*, exultantes *in* excellentia mea.

4 Vox multitudinis in istis montibus *auditur ad* similitudinem populi ampli: vox [b] tumultuosa, regna gentium congregatarum, Jehova exercituum lustrat exercitum [c] bellicum.

[b] Heb. *tumultus.*
[c] Heb. *belli.*

5 Veniunt e terra longinqua, ab extremitate cœlorum, Jehova & [d] instrumenta indignationis suæ, ad corrumpendum totam istam terram.

[d] Heb. *vasa.*

6 Ejulate, nam propinquus *est* dies Jehovæ; cũ vastatio ab omnipotẽte advenerit.

7 Idcirco omnes manus remissæ erunt, & omne cor humanum colliquescet,

8 Et conturbabuntur, tormina & dolores corripient *eos*, sicut parturiens indolescent; quisque de proximo suo admiratione rapientur, *quod sit* [e] facies inflammatissima facies eorum.

[e] Heb. *facies flammarum.*

9 Ecce, dies Jehovæ advenit, sævus & excandescentiâ & accensâ irâ; ad disponendum istam terrã in desolationem, ut peccatores ejus perdat ex ea.

10 Nam stellæ cælorum &, sydera eorum non facient ut luceat lux sua; tenebrosus erit sol ab exortu suo, & luna splendidam non edet lucem suam.

11 Et animadvertam in orbis habitabilis maliciam & [f] in improborum iniquitatem: faciamque ut cesset fastus superborum, elationẽque violentorum dejiciam.

[f] Heb. *in improbos iniquitatem ipsorum.*

12 Faciam ut pretiosior, sit mortalis auro purgatissimo, & homo insigni auro Ophirino:

13 (Idcirco cœlos commoveo, & concutitur terra e loco suo; in excandescentia Jehovæ exercituũ, [g] & quo die accenditur ira ejus.

[g] Heb. *& in die accensionis iræ ejus.*

14 Nam erit ut caprea depulsa, & ut pecus, nullo colligente: quisque ad populum suum spectabunt, & quisque in terram suam fugient:

15 Quicunque inventus fuerit transfodietur, etiam omnis decrepitus cadet isto gladio:

16 Et parvuli eorum illidentur ante ocûlos eorum; diripientur domus eorum, & fœminę eorum vitiabuntur.

17 Ecce ego excito contra istos Medum; qui argentum non æstimabunt, & ipso auro non delectabuntur:

18 Sed

18 Sed *ipſorum* arcus pueros allident; & fructus ventris non miſerebūtur, filiolis non parcet oculus eorum.
19 Eritq; Babylon, ornamentum regnorum, ornatus excellentiæ Chaldæorum; ſimilis [h] ſubverſioni, qua Deus ſubvertit Sedomum & Hhamoram.
20 Non conſidebit in æternum, neq; habitabit in [i] generationem quamque: neque figet tentorium ibi Arabs; & paſtores non facient ut recubent ibi *greges*:
21 Sed recubabunt illic [k] feræ, & implebunt domos eorum [l] noxia animalia: habitabuntq; illic [m] ululæ, & ſcopes ſaltabunt illic:
22 Clamabitq; terrificum animal in viduatis palatiis ipſius, & [n] ſerpens in templis [o] voluptariis; propinquum autem eſt ut adveniat tempus ejus, & dies ejus non protrahentur.

[h] Heb. *ſubverſioni Dei Sedomum, ut nomina apud Hebræos verborum ſuorum cōſtructionem obtinent. Geneſ.* 19.
[i] Heb. *generationē & generationē.*
[k] Heb. *deſerta, id eſt, deſertum colētia.*
[l] Heb. *facietia ah, id eſt, dolorem & malum hominibus afferentia: eſt enim participium ductum ex interjectione dolentis.*
[m] Heb. *filiæ ululæ, ut Levit.* 11. 16.
[n] Heb. *draco, id eſt omnis ſerpentis genus: vide Exod.* 7. 12.
[o] Heb. *voluptatis.*

CAPUT XIIII.

1 NAM miſerebitur Jehova Jahhakobi, & eliget rurſus Jiſraëlitas quos reponat in terra ipſorum; adjungetq; ſe advena ipſis, & aſſociabunt ſe domui Jahhakobi.
2 Nam accipient ipſos populos, adducentque eos in locum ſuum, & conſtituent ſe poſſeſſores eorum [a] Jiſraëlitæ in terra Jehovæ, [b] ut ſervi ſint & ancillæ; & captivos ducent eos qui captivis abuſi fuerint ipſis, dominabunturq; in exactores ſuos.
3 Et erit, quo die requiem præſtiterit Jehova tibi a dolore tuo & a commotione tua; ac a ſervitute dura illa [c] quæ exercita fuerit in te;
4 Ut proferas parabolam hanc de rege Babyloniæ, ac dicas; quomodo ceſſavit exactor, ceſſavit aurea?
5 Fregit Jehova baculum improborum, ſceptrum dominantium.
6 Percutientis populos excandeſcentia plaga eſt [d] immota: dominans [e] iracundè gentibus agitatur perſecutione, *quam* non cohibebit.
7 Quieſcit, tranquilla eſt tota terra: fragorem edunt cantu.
8 Etiam abietes lætantur de te, cedri Libani, *dicentes*; ex quo occubuiſti, non aſcendit ullus cæſor contra nos.
9 Sepulchrum infernè commotum eſt tua cauſa, ad occurrendum advenienti tibi, excitat tibi expertes vitæ, omnes duces terræ: facit ut ſurgant e ſoliis ſuis omnes Reges gentium:
10 Qui omnes alloquentes te dicant; etiam tu infirmatus es ſicut nos? nobis ſimilis factus es?
11 Deducitur in ſepulchrum faſtus tuus, ſtrepitus nabliorum tuorum; ſubſternitur tibi lumbricus, & obtegit te vermis,
12 Quomodo decidiſti de cœlis Lucifer, nate Auroræ? ſucciſus es uſque in terram? debilis es ſupra gentes?
13 At tu dicebas [f] cum animo tuo, in cœlos aſcendam ſupra ſtellas Dei fortis, exaltabo ſolium meum: & ſedebo in monte conventus, in lateribus Aquilonis:
14 Aſcendam ſupra excelſa nubis denſæ, me æquabo excelſo.
15 veruntamen in ſepulchrum dejiciendum, ad latera foveæ,
16 Videntes te conſyderabunt te, in te advertent *dicentes*: hiccine vir ille eſt qui commovebat terram, qui concutiebat regna?
17 Diſponebat orbem habitabilem ſicut deſertum, & civitates ejus deſtruebat; vinctos ſuos non ſolvebat *reverſuros* domum?
18 Omnes Reges gentium, quotquot ſunt; occubuerunt [g] glorioſè quiſque domi ſuæ:
19 Tu verò abjiceris e ſepulchro tuo, ut ſurculus abominandus, *ut* veſtimentum interfectorum, [h] onuſtorum crebris ictibus gladii: *ut* deſcendentes ad lapides foveæ, ut cadaver proculcatum.
20 Non adunaris illis in ſepultura, quia terram tuam corrupiſti, populum tuum interfeciſti; non prædicabitur in ſeculum ſemen maleficorum.
21 Parate filiis ejus mactationem propter iniquitatem majorum ipſorum; ne ſurgentes hæreditariò poſſideant terram, & impleant faciem orbis habitabilis civitatibus.
22 Nam inſurgens contra eos, dictum Jehovæ exercituum; exciſurus ſum Babyloniæ nomen, & reſiduum, filiumq; ac nepotem, dictū Jehovæ:
23 Et diſponam eam [i] ut ſit hæreditaria poſſeſſio anatariæ, & ſtagna aquarum; evertamq; eam everriculo perditionis, dictum Jehovæ exercituum.
24 Juravit Jehova exercituum dicendo; mentiar, niſi quemadmodum [k] propoſui mihi ita fuerit, & quemadmodum conſilium inivi, illud extiterit:
25 Cùm frangendo Aſſyrium in terra mea, ſuper montes meos proculcavero eum; ut amoveatur ab iſtis jugum ejus, & onus ejus ab humero iſtius amoveatur.
26 Hoc illud conſilium eſt, quod initum fuit contra totam illam terram; & hæc illa manus extenſa contra omnes iſtas gentes.
27 Nam Jehova exercituum ineunte conſilium, ecquis irritum faciat? & manum ejus extentam, ecquis avertat?

[a] Heb. *domus Jiſraëlis.*
[b] Heb. *in ſervos & ancillas.*
[c] Heb. *qua ſervitum fuerit de te: ſic Deut.* 1. 23.
[d] Heb. *ſine amotione.*
[e] Heb. *in ira ſua.*
[f] Heb. *in corde tuo.*
[g] Heb. *in gloria.*
[h] Heb. *onuſtorum gladio.*
[i] Heb. *in hæreditariam poſſeſſionem.*
[k] Heb. *imaginatus ſum.*

ANNOTATIO.

1 Oneroſa] *Cùm propheta ſuprà capite* 5 *&* 6. *ſub finem, non obſcurè maximam cladem Judæis, everſionemq; regni per Chaldæos futuram prænuntiaſſet, populum, tempus, expeditionemq; futuram ita circunſcribens, ut non poſſet de ea dubitari: nunc demum his duobus capitibus populum Dei conſolatur duobus argumentis, nimirum narratione prophetica judicii quo Deus Babylonios perditurus eſt, hoc capite, & narratione reſtitutionis populi, in qua ſit Deum celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, ſequente capite. In narratione autē hujus capitis (ut nihil de inſcriptione dicamus verſu* 1.) *tria ex ordine rerum geſtarum exponuntur: primùm eſt proclamatio, qua Medi ad arma, Babylonii ad flebilem ejulatum provocantur, uſq; ad ver.* 9. *ſecundum eſt narratio malorum, quæ Babylonii divinitus & humanitus perpeſſuri ſunt,* inde

inde ad ver. 19. tertium, eventus ex illa clade a Medis accepta consecuturus, ad finem usque. Quamobrem huic prophetiæ & aliis ejusdem argumenti optimè attributa est oneris sive onerosæ prophetiæ appellatio. 2 Super montem] tota hæc proclamatio per hypotyposin scripta, quasi jam in rem præsentem ventum esset. primùm ex authoritate Dei Medos armat, qui disertè nominantur infrà ver. 17. & bellicam rationem apparatumq; describit elegantissimè, versib. quatuor: deinde maximam consternationem Babylonius imperat, ver. 6. & duob. seq. Montem eminentem] nam inde solent dari bellorum tumultuúmve significationes in montosis regionibus & insulis: cujusmodi est Medorum regio, in qua prædicit fore ut arma conclamentur: sic infrà 18. 3. Efferte vocem] id est, propinquos voce, & longinquos significatione ad arma convocate. Ingrediantur portas] id est, invadant & occupent terminos Babyloniorum, qui ex aliena præda erant locupletissimi. 3 Ego præcepi] ætiologia superioris proclamationis, a decreto & arcano instinctu Dei. Sanctificatis] id est, Medis & Persis, quos ego destinavi atq; comparavi ad exequendum judicium meum. Vocavi po.] id est, potentia instruxi, & excellentia, atque exultabunda alacritate, qua milites fortes decet. 4 Vox multitud.] id est, conveniunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos lustrat. 5 Ab extremitate] i. locis quàm longinquissimis: emphatica hyperbole. Totam istam] Babyloniam. 6 Ejulate] altera pars proclamationis ad Babylonios, ut diximus in ver. 2. 7 Omnes manus] id est, infirmabuntur Babylonii & corpore & animo: vide Danielis. 5. 8 Admiratione rapientur] cogitantes se prius ingenuos strenuosq; fuisse, & Medis aliisque gentibus imperasse, jam verò ignavia torpere, & in miseram servitutem rapi ignominiosè. Facies inflam.] id est, perfusa rubore & confusione maxima. 9 Ecce] secunda pars narrationis, ut diximus in versum secundum, similiter per hypotyposin calamitates Babyloniorum explicans. Sævus & excan.] id est, quo Deus excandescens & accensus ira sæviet in Babylonios. Disponendum istam ter.] hoc enim maximè factū est cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes distraxit per bonam partem Babyloniæ: prout evidentiùs exponitur infrà. 14. 23. 10 Nam stellæ] explicatio singularis interminationis quæ posita est superiore versu: cœli (inquit) & terra omnibus adversabuntur, usque ad ver. 14. & Medi non parcent cuiquam, inde ad ver. 19. Stellæ] quæ alioqui in Chaldæa sunt evidentissimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib. 1. de divinatione) & nubium raritatem. Est autē allegoria, ad significandum gravissimas calamitates, in prophetis frequens. Stellā porrò a sydere hoc loco distinguit propheta, ut Græci astera & astrum: nimirum ut stella sive aster sit singulare aliquid, sydus verò vel astrum sit quiddam ex pluribus stellis coagmentatū, cujusmodi sunt signa astronomiæ. 12 Faciem] id est, Medorum Persarumq; animos Babyloniam invadentium ita inflammabo, ut omnibus modis superbos istos & violentos persequantur, neque ullo pretio huc adduci possint ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver. 17. quod non dubium est tum demum evenisse, cùm occupata est Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Daniel. 5. 13 Idcirco] brevis ætiologia, qua Deus hypothesin judicii sui venturi in Babylonios confirmat thesi: idcircò (inquit) id est, propter malitiam, iniquitatem, fastum, & violentiam, non possum non excandescere & accendi, quam cœlum & terra ipsa perhorrescunt, & (cùm opus est) commoventur ad testificanda & præstanda judicia mea: quod ut fieret evidentius, hunc versum parenthesi inclusimus. 14 Nam erit] ἐργασία comminationis quæ posita est ver. 12. nullo (inquit) pretio superbi isti redimentur: nam fugientes illos persequentur Medi, hoc versu: inventos confodient; & antequam confodiant, omnes contumelias atrocissimas facient vivis illis atque videntibus, versibus duobus seq. Nullo colligente] id est, neq; ullus vel ex gentilibus & necessariis ipsorum (ut sequentia verba explicant) audebit istorū quenquam in domū suam recipere. 16 Parvuli eorum] vide Psa. 137. 9. 17 Ecce ego] conclusio superioris interminationis, in qua judicium gravissimum & gentem nominatim definit; quam suprà obscurè indicaverat ver. 2. & tribus sequentibus. Medum] id est, Darium Medum cum copiis suis, & auxiliaribus generi Cyri Persarum regis. 19 Eritq;] tertia pars narrationis, ut diximus suprà in ver. 1 exponens miserabilem desolationem, vastitatemq; Babyloniæ: quæ non tota uno tempore exhausta est; sed tamen eò redacta tandem, ut tantùm duraret ibi Jovis Beli templum Vespasiani temporibus: vide Plin. lib. 6. nat. hist. cap. 26. Ornamentum] hæc per appositionem legenda sunt. q.d. quæ nunc caput est Chaldaicarum gentium, & summam claritatem obtinet in toto orbe, ut ait Plinius ibidem. 20 Non considebit] id est, ita vastabitur, ut neque suis incolis futura sit commoda ad habitationem vel commoratione, neque exteris egentissimis; ac ne pecudibus quidem, cùm planè diruta fuerit, ad pascuum. Primùm enim bellis variis attrita est, deinde oppressa regulorum post Alexandri magni mortem tyrannide, ac postremò exhausta vicinitate Seleuciæ, quam propterea Nicator rex condidit intra lapidem nonagesimum. Arabs] id est, Nomades scenitæ, & Attali latrones, Babyloniæ contermini. 21 Scopes] aves deformes motu satyrico olim inauspicatæ, voce incondita, quarum meminit Homerus Odyss. 5. Latini etiam asiones vocant, Galli sua appellatione dominas quę avis est imitatrix, ac parasita, & quodam genere saltatrix, ut loquitur Plinius lib. 10. natur. hist. cap. 23. Quamobrem nos habita ratione proximè præcedentis membri, & huic adjuncti verbi malumus sic interpretari, quàm ad satyros, faunos, tragopanades, aut ejusmodi portenta accommodare. 22 Terrificum animal] id est, draco: nam Propheta primùm de quadrupedibus, tum de volucribus egit, superiore versu; nunc de reptilium genere. Tempus ejus] i. quo incipient hæc mala invadere Babyloniā; cœperunt autem illa post ducentos fermè annos quàm hæc a Propheta fuerunt prænuntiata. Dies ejus] quibus florebit regnum Babyloniæ, & in Judæos deportatos tyrannidem exercebit. q.d. non durabit diu illorum gloria, aut vestra calamitas: qui finis est μεταβατικός, ad narrationem sequentem.

In Caput XIIII.

1 Nam miserebitur] altera pars narrationis; in qua exponitur primùm causa & forma instaurationis & amplificationis Ecclesiæ, duobus versibus, deinde usus promissionis Dei perceptæ in Ecclesia, a ver. 3. ad finem usque. Eliget rursus] id est, gentem, quæ in speciem fuerat rejecta & alieno dominatui exposita, perinde recipiet quasi de integro electa foret: humanitus dictum. Adjungetq;] promissio vocationis gentiū per Christū, in quo demum consummata est instauratio in plenitudine Judæorū & gentium, ut totus Jisraël servetur, Ro. 11. 2 Nam accip.] allegorica figuratio regni spiritualis Christi, in quo fideles servi & ancillæ comparantur Domino ministerio verbi, ut prædixit Joël 2. 29. infideles verò velut mancipia abjectissima cogun-

coguntur in ordinem, & subjiciuntur potentiæ Christi & Ecclesiæ ejus. 3 Et erit] secundus locus de usu proximè præcedentium beneficiorum Dei, cùm ab Ecclesia fuerint percepta, ut diximus in ver. 1. Est autem hic usus, prædicatio judiciorum & veritatis Dei, quam præscribit Ecclesiæ propheta ad finem usque capitis. 4 Parabolam] id est, cantionem quæ in ore sit omnium; ut Numer. 21. 27. Sunt autem hujus cantionis sive prædicationis quæ imperatur Ecclesiæ, partes quinque: prima est propositio summa ruinæ Babylonicæ a judicio Dei, tribus versibus; secunda, narratio sarcastica, qua res omnes creatæ etiam mortuæ utuntur ad ludificandum Babyloniam, a ver. 7. usque ad 18. tertia, narratio prophetica judiciorum quæ Deus ampliùs in Babyloniam exerciturus est, usque ad vers. 24. quarta confirmatio a promissione, juramento, & exemplis judiciorum Dei, vers. 24. & sequen. ultima, conclusio duobus reliquis. Quomodo] propositio διαλογιστική qua per admirationem videntur omnes quærere, qui potuerit fieri ut rex tantus & tantum regnum unica nocte intercideret. Exactor] tyrannus sævus. Aurea] Chaldaica vox ad perstringendam Chaldaicæ monarchiæ superbiam ex fiducia opum maximarum conflatam: quò spectat descriptio illa Danijelis 2. & 3. 5 Fregit] ὑποφορὰ sive subjectio ad præcedentem admirationem, duobus versibus, exponens quis, quo, quantóque malo affecerit Babylonios, & quamobrem Baculum] id est, durum imperium, quasi exerceretur in belluas: allegoria. 6 Percutientis] id est, Babylonii, qui percutiebat & vexabat populos indignissimè, ut exempla multa apud Danijelem ostendunt. Est immota] id est, plagam istam neque amoturus est Deus (qui inflixit) unquam, neque ullus effecturus potentia sua ut amoveatur a Babyloniis. Iracundè] id est, ista intoleranda iracundia, quæ etiam ἀδυνάτα hominibus imperabat, & de omnium vita conscientiáque tyrannicè statuebat, ut apud Danijelem videre est. Cohibebit] ipse aut alius quispiam. 7 Quiescit] altera pars cantionis, ut diximus in ver. 4. qua per prosopopœiam res omnes & viventes & sensus vitæque expertes inducit Propheta lætitiam agitantes de funesto casu Babyloniæ; primùm quidem totam terram, hoc versu; deinde arbores, sequen. versu; postremò verò mortuos, inde ad versum 18. Tota terra] id est, habitatores terræ, metonymicè. 8 Etiam] amplificatio a rebus sensu carentibus, quibus hyperbolicôs exultatio & sermo tribuitur ex tranquillitatis sensu. Abietes] ex quibus terra & mari magnifica opera construebantur ad Regum Babyloniorum libidinem. Libani] cui reges Babyloniæ ac deinde Persidis præficiebant saltuarios, ut Nechemjæ 2. 8. 9 Sepulchrum] ultimus prosopopœiæ locus (ut observatum est vers. 7.) quo sepulchrum, velut dux mortuorum, suas omnes copias excitat, ut Babylonium collapsum alloquantur, & velut indignum qui sepeliatur secum, repudient a consortio suo. 10 Dicant] hujus sermonis ficti partes sunt duæ: una est qua fastum immanissimum Babylonii per contentionem exagitant, usque ad versum 15. altera, qua etiam honore & beneficio sepulturæ illum indignum judicant & abjiciunt a se versibus reliquis. Etiam tu] ironicus sermo per admirationem, tribus versibus, qui deinde amplificatur per comparationem præsidentum animi & gloriationis qua fuerant usi Reges Babylonii, ver. 13. & 14. 11 Deducitur] id est, cares omni honore sepulturæ, justáque ipsa (quæ tibi ut potentissimo Regi fuerant solvenda) velut sepulta jacent, neque adhibentur tibi. Hoc enim non dubium est evenisse, ex historia quæ habetur Danijelis 5. Substernitur tibi] id est, cares omni pollinctura, condituráque aromatica quæ Regibus adhiberi solet, vermibus & putredini omni ex parte expositus 12 De cœlis] id est, e summa illa velut cœlesti luce & dignitate tua: allegoria dignitatem summam figurans commodissimè Lucifer] stella præveniens solem & ante matutinum exoriens magnitudine alia sydera exsuperans, & claritatis tantæ ut unius hujus stellæ radiis (præter solem & lunam) umbræ reddantur: quam alii Veneris, alii Isidis, alii Junonis, alii matris Deum appellavêre: ut ostendit Plinius lib. 2. cap. 8. natur. histo. Quamobrem allegoricè ad figurandam dignitatem Babylonii hæc appellatio ipsi attributa est. Nate auroræ] id est, velut alumnus & comes auroræ, ut pulli hærentes lateribus matrum apud Hhebræos nominantur, quemadmodum observatum est Genes. 18. 7. Succisus es] altera allegoria, a similitudine arboris cujus nulla extent vestigia: quæ allegoria similiter de Nebucad-netzare dicitur Danijel. 3. Debilis] id est, magis dejectus justo judicio Dei quàm unquam gens ulla fuerit: nam aliorum quidem imperiorum, postquam eversa sunt, sua superfuerunt vestigia: hujus verò ne ipsum quidem nomen aut tenuissima imperii particula mansit. Ita his verbis inest gradatio, cujus causa verbum Hhebræum accipimus ἀμιλεξάπτως, ut Ijobi 14. 11. 13 At tu dicebas] alterum membrum contentionis, exprobrans gloriationem Babylonio q. d. ubi nunc est illa gloriatio tua qua tu dicebas, cœlestem quandam dignitatem obtinebo? quod sequentibus verbis proponit thrasonica illa regis gloriatio. In cœlos ascend.] id est, sedem, dignitatem, imperium, potestatémque divinam mihi vindicabo: quod finis sequentis versus explicat. Sedebo in monte] id est, Dei ipsius sedem occupabo, & eundem mihi assumam honorem qui attributus est Deo in monte Tzijonis a Judæa gente. In lateribus Aquil.] ad quæ spectat mons Tzijon, si cum situ Jeruschalaimorum comparatur. 15 Veruntamen] altera pars sermonis, ut ostendimus in versum 10. qua exponunt mortui ne volentibus quidem Medis & Persis sepelire Babylonium, passuros esse mortuos; sed eum recognitum consensu uno e numero suo ejecturos, propter intolerandam ejus tyrannidem. 18 Omnes reges] tertia pars, prophetica narratio gravissimorum judiciorum Dei, tum veluti præsentium quæ Judæi erant visuri in regem Babyloniæ, tribus versibus: tum deinceps ampliùs eventurorum, ver. 21. & sequentibus. Gloriosè] id est, non ita turpiter ut tu. 19 E sepulchro tuo] id est, in quo alioqui fuisses sepeliendus. Ut surculus] triplex similitudo evidentissimè hoc loco describit abjectissimum statum Babylonii: prima est putris surculi; secunda vestimenti undequaque proscissi & fœdati sanguine; tertia, cadaveris, quod ita negligitur libere proculcetur omnium pedibus, & ne tum quidem sepeliatur cùm fovea præstò est, sed jacens ad cippum aut monumentum foveæ deseratur. 20 Semen maleficorum] id est, tuum: sic transitur ad sequentem narrationis partem. 21 Parate] alter locus narrationis, quo ostendit Propheta non semel tantùm perditum iri Babyloniam, sed sæpius etiam inposterùm, donec tota deserta sit: quamobrem ad majorem emphasim primùm certi velut milites administri judiciorum Dei accersiuntur, & mandatum accipiunt: ut suprà 13. 2. & sequentibus; deinde judicium exponit Deus quod ipsi effecturus est

duobus

duobus sequen. Fuerunt autem isti administri judiciorum Dei tum Medi & Persæ, tum etiam Macedones, Characeni, Attali latrones, Parthi, & alii de quibus sparsim in historiis habetur mentio. Iniquitatem major.] *id est, similem omnino ei quam fecerant majores, ut solent accumulare iniquitates quoscunque abdicavit Deus: sic 2. Reg. 24. 5. Hanc interpretationem comprobant verba proximè sequentia. q. d. æquè atque majores sui viribus suis abuterentur suáque amplitudine, nisi hoc facto caveretur.* 22 Excisurus] *istarum copiarum, quas modo accersivi, operâ.* 23 Disponam eam] *id est, desertissimam efficiam & palustrem totam. quod factum esse magis ac magis, ex quo tempore Euphrates derivatus est Cyri & Orchoëorum operâ, ipse Ptolemæus testis est.* Anatarix] *Aquilæ vitam agentis circa lacus; quam Græci Morphnon & Percnon vocant, alii Plancum, de qua Plinius lib. 10. natur. histor. cap. 3. nam hæc interpretatio magis cum hoc loco videtur convenire; & vocis etymologia, similiúmque locorum comparatione confirmatur, infrà 34. 11. & Tzephanjæ 2. 14.* 24 Juravit] *confirmatio superiorum interminationum in Babyloniam, primùm à juramento Dei, hoc versu: deinde ab exemplo judicii præcedentis contra Assyrios, sequen. versu.* Mentiar] *eclipsis in juramentis frequens, ut Numer. 14. 35.* 25 Cùm frang.] *prophetica definitio temporis, quo in Babylonios judicia sua exerciturus est Deus; nimirum postquàm perfecerit interminationem quam prius Assyrio denuntiaverat, cap. 10. 25. & 27. sic priorem illam eversionem Assyriorum monarchiæ tanquam signum proponit hujus longo pòst intervallo eventuræ, at apud Jirmejam exempla leguntur quàm plurima.* Illius] *populi mei.* 26 Hoc illud cons.] *conclusio, ut dictum est supra in versum 4.* Illam terram] *Babyloniam.* Jstas gentes] *Babylonias, & parentes imperio Babylonico.* 27 Nam Jehova] *ætiologia ab ineluctabili Dei omnipotentia: quali utitur Persa quidam apud Herodotum in Calliope verbis elegantissimis.*

CAPUT XV.

Propheta Pelischtæis bonam partem Judææ iniquè possidentibus excidium luctuosum denuntiat operâ Regis Chizkijæ: itaque populum Dei confirmat, & instituit Regem.

1 ᵃ QUO anno mortuus est rex Achaz, fuit ᵇ ᵃ onerosa prophetia hæc.

ᵃ Heb. *onus.*

2 ᶜ Ne lætator, tu Palæstina tota, ᵈ quòd confracta fuerit virga ᵉ percutientis te: nam ᶠ e radice serpentis prodit ᵍ vipera, etiam fructus illius prester volans.

3 Deinceps pascent ʰ primogeniti tenuium, & egentes securè cubabunt: cùm ⁱ enecavero fame radicem tuam & residuum tuum ᵏ interfecerit.

4 ˡ Ejula porta, exclama civitas, diffluere te Palestinam totam: nam ᵐ ab Aquilone ⁿ ut fumus advenit, ᵒ neque ullus se subducturus est in cœtibus ejus.

5 ᵖ Quid ergo responsurus est legatus ᑫ gentis? ʳ Jehovam fundasse Tzijonem ut in eam se recipiant pauperes populi sui.

ANNOTATIO.

1 Quo anno] *id est, cùm Chizkija solus regnare cœpit: nunc demum incipit tempus quartum Prophetiarum Jeschahhjæ, nimirum quas Chizkija regnante prophetavit. Quamobrem ut hoc caput cum præcedente jungatur, neque temporum ratio ferre potest, neque argumentum. Sunt autem hujus capitis partes istæ, inscriptio ver. 1. denuntiatio instantis mali in Pelischtæos, tribus versibus, & conclusio ab explicatione causæ, ver ultimo.* Onerosa prophet.] *ut suprà 13. 1.* 2 Ne lætator] *etsi hæc denuntiatio ad emphasim compellat Pelischtæos, non dubium est tamen quin ad confirmandam regis novi Judæorúmque fiduciam hoc modo fuerit enuntiata. q. d. non est quod vos, ô Judæi, animis porrò abjiciatis & cedatis potentiæ Pelischtæorum: quin potius bono animo estote: nam hoc ego confidenter Pelischtæis denuntio, non esse cur lætentur amplius de victoria sua, de præda, de oppidis captis. 2. Chronic. 28. 18.* Quòd confracta] *id est, quòd inde à temporibus Hhuzzijæ liberum vobis fuerit per ignaviam Achazi in Judæam involare, depopulari, occupare, conturbare omnia sine ullo impedimento.* Percutientis te] *id est, Hhuzzijæ, qui Pelischtæos affecit malis gravissimis. 2. Chronic. 26. 6.* E radice serp.] *i. est e stirpe Hhuzzijæ, qui vos momordit graviter ut serpens: allegoria.* Vipera] *id est, rex Chizkija, qui vos admorsurus est gravius, imò gravissimis & immedicabilibus malis summa alacritate affecturus: quod sequens gradatio docet. Nam inde a temporibus Chizkijæ Pelischtæos per se tentasse quidquam non meminimus legere.* 3 Primogeniti] *i. tenuissimi Judæi & summè attenuati attritique calamitatibus, in hoc suo Rege velut pastore conquiescent, & fruentur bono: vide Ijobi 18. 13.* Enecavero fame] *id est, fame & bello, parentes & liberos, magnos & parvos consumpsero, & cùm turres ipsas custodum, tum civitates munitas evertero: quod factum est opera Chizkijæ. 2. Reg. 18. 8.* Interfecerit] *Chizkija.* 4 Ejula] *explicatio summi illius excidii quod modo attigerat per prosopopœiam.* Ab Aquilone] *id est, ex Judæa, quæ ratione Pelischtææ ad Aquilonem sita est.* Ut fumus] *id est, tanta celeritate, vi, & acrimonia, ut non magis obsistere Pelischtæi possint Chizkijæ, quàm venienti fumo & omnia rimanti diligentissimè: & quem ignis iræ meæ accensus excitabit & impellet in vos.* Neque ullus] *id est, non mollescent, aut frangentur animi Judæorum Chizkijæ ministrantium in exequendis Dei judiciis, sed procedent cuncti alacerrimè.* 5 Quid ergo] *conclusio; qua propheta Regem novum informat, quid qua sit Pelischtæorum legatis responsurus.* Gentis] *Pelischteæ.* Jehovam fundasse] *id est, ostendet Rex nihil ad se pertinere quid Pelischtæi obtendant, quid possint, quidve possideant in Judæa, sed se fretum promissionibus & potentia Dei procuraturum sedulò, ut miseri sui populi sedes recuperentur, & tota Judæa sarta tecta conservetur.*

CAPUT XVI

Propheta Moabitis gravissimas calamitates luctumq; maximum prænuntiat: æquas conditiones à Deo oblatas ipsis in regno Davidis commemorat: insolentiam illorum exprobrat: ultionem Dei describit, & præfinit tempus illius.

1 ONERO-

1 ONEROSA prophetia Moabi. Cùm noctu vastata fuerit Hhar-Moabitarum, excisa fuerit; cū noctu vastata fuerit Kir-Moabitarum, excisa fuerit:

2 Ascendet Bajithum, & Dibonem, Bamothas cum fletu: super Nebunte & super Medeba Moab ejulabit; in omnibus capitibus ejus calvitium *erit*, omnis barba excisa.

3 In compitis ejus accingentur cilicio: super tecta ejus & in plateis ejus quisq; ejulabit, descensurus cum fletu suo.

4 Et exclamabit Cheschbon, Elhhaléque; Jahatzum usque audietur vox eorum: propterea expediti Moabi vociferabuntur; [a] vitæ suæ tædebit ipsum, *dicendo:*

5 [b] Animus meus Moabū inclamat, [c] clausuras ejus, Tzohharem usque, *quasi* vitula trima: quoniam per clivum Luchithæ cum fletu ascendit, quoniam via Choronajimorum clamore [d] fragoso boant.

6 Nam aquæ Nimrimorum desolatæ erūt: exarescet enim fœnum, deficiet tenera herba, viriditas non erit.

7 Idcirco residuum fecerit: at [e] quæcunque recondiderint, in vallem Arabum exportabunt ea.

8 Nam circuibit exclamatio, illa terminū Moabi; ad confluentes usque ejulatus ejus, etiam Beer-Elima ejulatus ejus;

9 Quòd aquæ Dimonis plenæ sanguine futuræ sint, cùm disponam in Dimone additamenta: [f] evadentibus *verò* Moabitis leonem, & residuo terræ.

10 Mittite agnum Dominatoris terræ, a Petra ad desertum usque; ad Montem filiæ Tzijonis.

11 Alioqui erit *Moab* quemadmodum avis vaga, nidus dimissus: erunt [g] Moabitides ad vada Arnonis.

12 Ini consilium, fac judicium, dispone tanquam noctis, umbram tuam ipso meridie: abscende propulsos, vagantem ne prodito.

13 Commorentur apud te propulsi mei; ô Moab, esto latibulum ipsis a conspectu vastatoris: nam desinet qui premat, deficiet vastator, consumentur calcatores singuli e terra:

14 Et stabilietur benignitate solium, cui [h] insideat constanter in tentorio Davidis: judex & procurans jus & promptus ad justitiam,

15 Verùm audivimus superbiam Moabi, fastu osum esse admodum: *ut* fastus ejus & superbia ejus, & excandescentia ejus, Non ita fient mendacia ejus.

16 Idcirco ejulabit Moabita ad Moabitam, unusquisque ejulabit, de fundamentis Kir-chareseth effabimini, veruntamen contrita sunt.

17 Quinetiam vites Cheschbonis elanguent, vitis Sibmæ; Domini gentium retundunt lectissimas plantas ejus, Jahhzerem usq; attingunt, errant per desertum: propagines ejus evelluntur, trajiciunt mare,

18 Idcirco defleo fletum Jahhzeris, vitē Sibmæ; irrigo te lachryma mea ô Cheschbō & Elhhale: quoniam de æstivis fructibus tuis, & de messe tua celeusma concidit,

19 Et intercepta est lętitia & exultatio ex arvis, & in vineis non cantatur, non agitatur vociferatio: vinum in lacubus non calcat calcator, celeusma facio ut cesset.

20 Idcirco viscera mea propter Moabum, tanquam cithara perstrepunt; & interanea mea propter Kir-Cheresum.

21 Itaque erit ut perspicuum sit fatigari Moabum in excelso suo, cùm veniens ad sanctuarium suum deprecatum, nihil tamen potuerit,

22 Illud est verbum quod locutus fuerat Jehova ad Moabum inde ab illo tempore.

23 Nūc verò loquitur Jehova dicendo, intra tres annos, ut sunt anni mercenarii, vilis reddetur gloria Moabi cum tota sua multitudine maxima: ita ut residuum sit parvum, minus pusillo, invalidum.

[a] Heb. *anima sua mala videbitur ipsi.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *vectes ejus.*
[d] Heb. *fractionis, vel fragoris.*
[e] Heb. *repositum eorum.*
[f] Heb. *evasioni Moabitarum.*
[g] Heb. *filiæ Moabi.*
[h] Heb. *in veritate.*

ANNOTATIO.

1 Onerosa prophet.] *Vide suprà 13.1. Hujus prophetiæ partes præcipuæ sunt tres: prima est propositio calamitatum luctuosissimarum quæ Moabitis erant eventuræ, usque ad versum 10. secunda est contestatio exprobrās beneficia a Deo oblata, ingratumq; Moabitarum animum, quo denuntiatas calamitates sibi accersiverunt, inde ad versum 22. tertia, conclusio circumscribens tempus quo Deus suam illam sententiam erat executurus, duobus versibus ultimis. In hac autem propositione describuntur cladis initia, duabus summis civitatibus per Schalman-eserem excisis, vers. 1. luctus gravissimus totam regionem pervadens, usque ad versum 6. & causæ ex quibus Moabitæ in tantum luctum compellentur: nimirum horriditas regionis totius, versu 6. commeatus qui superarat repentina consumptio, versu 7. miserabilis incolarum fuga, versu 8. & horrenda strages, versu 9.* Hhar] *ut Numer. 21.28. metropolis Moabitarum in agro ejusdem nominis.* Kir-Moabitarum] *id est, kir-cheres sive kir-chareseth, ut nominatur infrà vers. 16. & 20. quod enim vulgò interpretes confundunt cum kiro cujus fit mentio 2. Reg. 16.9. planè absurdum est; cùm illud Medorum sit, hoc verò distinctionis causa kir-Moabitarum appelletur, aut kircheres, id est solis, qui fortasse ibi colebatur.* 2 Ascendet] *id est, huc illuc circumcursabit incertus, Deos & homines implorans frustra.* Bajithum] *oppidum ab insigni idololatria dictum κατ᾽ ἐξοχὴν, quod alibi dicitur Behhō, Babhal-Mehhō, & Beth bahhal Mehhō Numer. 32.3. & 38. & Jehosch. 13.17. in finibus Reubenitarū, 1. Chronic. 5.8.* Dibonē] *Reubenitis attributū, Jehosch. 13.17.* Bamothas] *sive Bamoth-bahhalē, id est, excelsa Bahhalis, ut Jehoschu. ibidem* Nebunte] *similiter Reubenitarum, Numer. 32 38.* Medeba] *Medava Ptolemao, termino Reubenitarum, Numer. 21.30. & Jehoschu. 13.16.* In omnibus capitibus] *id est, capillum vellent barbamq; præ luctu, quod moris fuisse infidelibus ostendit Mosche Levit. 19.27, & 21, 5. & Deut. 14.1.* 4 Cheschbon] *hæc oppida similiter fuerant Reubenitis attributa, Numer 32.37. & Jehoschu. 13.17.* Jahatzum] *id est, usque ad ultimos fines: locus est insignis clade Sichonis. Numer. 21.23.*

& Meraritarum habitatione: Jehoschu. 21.36. 5 Animus meus] *prosopopœia emphatica strenuorũ Moabitarum, tentantium populares suos profugientes confirmare. quasi dicat, inclamo ex animo & contendo quàm maxima voce possum, ut fugientes revocẽ sed frustra.* Clausuras ejus] *id est, munitiones limitaneas, quibus aditus & exitus regionum præcluduntur tanquam vectibus: quamobrẽ Hhebræi vectes vocant, græci* φραγὰς *quasi* πρόφρους*, latini clausuras sive clusuras; unde Suidas* κλεῖσουρας *appellationem sumpsit, & transformavit in græcam vocem quæ significat clavem termini.* Tzohharem] *de qua Genes. 19. 22. sensus est, tam magna voce contendo (inquit strenuus Moabita) ut mea vox ipsos Moabitarum terminos & lacum Asphaltitem prætervolans Judæam quoque personet, quæ terminatur Tzohhare.* Vitula trima] *comparatio elegans ad explicandam vim maximam contentionemq; vocis. quasi dicat, non clamo, sed boo ac velut intono, ut Moabitarum popularium mœrorum luctum frangam, & animos confirmem: nam certum est juvencam insuetam jugo, minimè effœtam, ac proinde ferociorem, graviores boatus & valentiores edere: cujusmodi ferè est triennis.* Quoniam] *ætiologia contentionis inclamando, quæ modò dicta est: planè (inquit) mihi summa vi boandum est, cùm hic omnia summo luctu personent; proinde vix nisi adhibito clamore summo, ac ne vix quidem exaudiri possum.* Per clivum] *id est, montes & valles ejulatibus ipsorum reboant, ab uno termino ad alterum: nam ascensus Luchith Judæam spectabat, descensus vero Choronajimorum (ut nominatur Jirmejæ 48.5.) in altera parte ex adverso erat.* Boant] *hic Propheta verbo ficto utitur & κακοφώνῳ, ad repræsentandam inconditam tumultuantium vocem.*

6 Nimrimorum] *rivorum confluentium ad Nimram sive Beth-Nimram in Gaditarum agro, Numer. 32.3. & 36. Hi autem propterea hic nominantur, quòd vallem Moabitarum rigant, ubi sita est Nimra attributa Gaditis, Jehoschu. 13.27.* Desolatæ erunt] *id est, exhaurientur, arescent.* Exarescet enim] *id est, ipsa convallis, ut ut sit irrigua, tota erit sterilis: quod elegantissima gradatione describit Propheta.* 7 Residuum fecerit] *concessio ironica. quasi dicat Propheta, comportent illi commeatum arbitratu suo, & de cibario sibi prospiciant per me licet: non effugient tamen hæc judicia Dei.* In vallem] *id est, invadentes agrum & occupantes Assyrii, omnia promptuaria vestra exhaurient, & ad finitimos Arabas Assyrio regi fœderatos spolia asservanda devehent: nam propter hoc officium aliaq; hujusmodi immunes fuisse Arabas antè meminimus ex Herodoto lib. 3. Vallem autem idcircò nominat, quia ex Moabitarum agro in Arabiam desertam ibatur per descensum Choronajimorum, in montibus quos Ptolemæus vocat Alsadamos.* 8 Circuibit] *id est, pervadet agrum totum in oras usque extimas.* Ad confluentes] *fluminis Arnonis, quibus definitur terminus Moabitarum, Numer. 21.15. Hanc vocem, quam alii propriam faciunt, appellativè accipimus.* Beer-Elima] *id est, puteum potentum, a principibus Jisraëlitarum effossum: sic appellatur locus de quo Numer. 21.16. & sequentibus, communi Moabitarũ appellatione, qui principes Elim, id est, potentes vocant, ut Exodi 15.15.* 9 Aquæ Dimonis] *his verbis alludit Jeschahhja ad historiam illam quæ legitur 2. Reg. 3. quasi dicat, quemadmodum temporibus Jehoschaphati rivus ille, qui a via Edomææ influere tum primùm cœpit in agrum Moabitarum, non tantùm sanguinis specie rubuit, qua Moabitæ decepti sunt; verùm etiam ipsorum sanguine auctus est; ita quoque deinceps facturus sum, & eò amplius. Videtur enim Dimon nomen esse illius rivi, de quo ternis castris bibendum dederat Deus in illa expeditione, impositum ex eo quòd totus rivus eodem die sanguine Moabitarum infectus est, & sanguineus Moabitis visus. Est enim Dimon, si interpreteris, sanguineus: quò spectat allusio in verbis Prophetæ, quam Latinis verbis assequi non possumus.* Disponam] *id est, pergã sanguinem Moabitarum fundere, & amplius fundam: nam utrumque hoc designant Hhebræi, addendi sive pergendi verbo.* Evadentibus] *id est, faciam ut Moabitarum quicunque fugerint extra terminos suos, aut in iis remanserint, sint unguibus dentibusq; ferarum expositi: ut de Jisraëlitis dicitur 2. Reg 17.25.* Leonem] *id est, fera animantia, synecdochicè.* 10 Mittite agnum] *altera pars prophetiæ, ut diximus in vers. 1. qua Propheta contestatur Moabitas, exponens primùm leges & conditiones quibus Moabitarum reliquiæ a Davide fuerant conservatæ, & in fidem clientelámque receptæ, ut verbo uno attingitur 2. Schem. 8.2. deinde indomitam ipsorum superbiam exprobrat, vers. 15. ac postremò sententiam dicit severissimam probata justitia Dei, usque ad versum 22. Sunt autem hæ leges trium generum: prima, de præstando canone imperato, hoc ver. secunda, de officiis omnibus Regi populoq; Dei præstandis versu 12. & 13 tertia, de fide in promissiones Dei, & reciproca Dei regísque in ipsos beneficentia, usque ad versum 15.* Agnum] *id est, agnorum numerum imperatum, syllepticè: qui primùm Davidi & Schelomoni pensitatus est, deinde lacerato regno cessit Jisraëlitis, ut apparet ex 2. Reg. 1.1. & 3.4. quamobrem hoc loco nominatur agnus dominatori terræ, id est, regis Judæ, qui ex jure & authoritate Dei supremus erat illorũ Dominus.* A petra] *id est universi mittite, ex omnibus finibus vestris, qui a meridie agro Edomæorum, a septentrione deserto Jardenis terminantur. Fuit enim Petra sive Jokteel Edomæorum metropolis, 2. Reg. 14.7.* Ad montem] *Jeruschalaima ad Regem.* 11 Alioqui] *nisi pareant Moabitæ domui Davidis, fugabuntur, deportabuntur, & funesta omnia patientur.* Erunt Moabit.] *id est, extra suos terminos deportabuntur.* 12 Ini consilium] *id est, vide ne ampliùs Jisraëlitis & populo Dei afflicto desistas, sed consilio & modis quibuscunq; poteris adjuves, & desistas ab antiqua inhumanitate tua, ut Deut. 23. 4. nominatim reprehenditur.* Tanquam noctis] *id est, esto illis securum perfugium, & jucundum refrigerium a meridiano æstu.* 13 Propulsi mei] *id est, e populo meo.* Nam] *tertius locus exponens promissiones Dei accipiendas fide; quarum partes sunt hæ, liberatio a malo, hoc versu; & præstatio omnis boni in regno Davidis per Christum. sequente versu.* Desinet] *id est, cessabit hostis affligens populum meum.*

14 Benignitate] *qua Deus prosequitur domum Davidis in Christo.* Judex] *cùm Chizkija typus, tum Christus absolutissima typorum veritas.* 15 Verùm] *secunda pars contestationis, ut diximus in versum 10.* Fastus ejus] *id est, utcunque turgeat, nihilominus planè de mendace jactatione sua decidet.* 16 Idcirco] *tertia pars contestationis, sententiæ dictio.* De fundamentis] *quæ sola ex omnibus Moabitarum oppidis vetusta erant, nec fuerant eversa trium regum expeditione, 2. Regum 3.* Veruntamen] *paralepsis in pathetico sermone frequens: cogitabamus (inquiunt Moabitæ) tam bene hoc tempore constitutum esse Kir nostrum atque olim stetit, cùm a tribus regibus oppugnaretur: sed mendax fuit fiducia nostra: nam & oppidum corruit, hoc versu; & totus ager exhau-*

stus

stus est. quod per prosopopœiam lugentium deinceps proponitur, usque ad versum vicesimum primum. 17 Sibmę] *Rëubenitis attributæ, Numer 32.38.* Domini gentium] *id est, gentes exteræ imperium occupantes.* Retundunt] *id est, identidem calcant & atterunt.* Jahhzerem] *oppidum Meraritis assignatum ex tribu Gadis, Jehoschu. 21.39.* Trajiciunt mare] *id est, selectæ in alias regiones deportantur. Hac autem specie vinearum synecdochicè comprehenduntur omnia facultatum & possessionum genera, quia vitibus maximè præstabat Moabi regio.* 18 Celeusma] *id est vox clamantium, & agitantium hilaria ex messe & fructibus perceptis.* 19 Celeusma fac &c.] *id est, non possum ferre: luctū potiùs quàm lætitiam impero.* 20 Viscera mea] *id est, ego ex intimis visceribus meis conturbatus, ut cithara verberata & pulsata, sonitum luctus mei ad populares meos effero.* 21 Itaque erit] *id est, desolatio Moabitarum omnibus exposita erit, non tantùm de hominibus, sed etiam de diis suis desperantium.* Ad sanctuarium] *id est, templum idolorum suorum.* 22 Illud est verbum] *conclusio, continens primùm definitionem temporis ex quo facta est cū Moabitis contestatio, quæ præcessit inde a versu 10. deinde illius tēporis intra quod Deus judicium antè denuntiatum effecturus est, sequente versu.* Inde ab illo temp.] *ex quo Moabitæ venerant in potestatem Davidis, 2. Schemu 8.* 23 Intra tres annos] *ab hac prophetia, quam principio regni Chizkijæ denuntiatam esse judicamus ex initio præcedentis capitis: nam quod alii tres hosce annos putant incipere ex quo Samaria cœpit obsideri, id est, ex anno quarto Chizkijæ, præter morem scripturarum est. Fefellit autem eos, quòd existimabant Schalman-Eserem tum demum in Moabitas involasse, cum Samariam expugnasset, nos autem potius in hac sententia sumus agrum Moabitarum ab illo occupatum esse cùm ad oppugnandam Samariam veniret, ne quid a tergo relinqueret quod sibi damnosum esset aut copiis suis.* Vt sunt anni merc.] *id est, præcisè ad illud tempus quod præfixit Deus, cui neque addetur neque diminuetur quicquam: sic infrà 21.16.*

CAPUT XVII.

Propheta Syris & Iisraëlitis exitium denuntians gravissimum, officium ipsorum exponit in perpessionibus obstinationem narrat, & propterea omnia ipsorum bona Assyriis adjudicat ex authoritate Dei ipsos verò excidio & infinitis calamitatibus.

1 PROPHETIA [a] onerosa Damasci. Ecce Damascus amovebitur [b] ne sit civitas; eritque acervus ruinæ.

2 Derelictę civitates Hharohheris; pro gregibus erunt, ubi recubantes nemo exterreat:

3 Desinet enim munitio ab Ephrajimo, & regnū a Damasco, ac residua Syria: sicut gloria [c] Jisraëlitarum erunt, dictum Jehovæ exercituum.

4 Erit autem tempore illo; *quo* attenuabitur gloria Jahhakobi, & pingue carnis ejus emaciabitur,

5 Erit inquam, perinde ac si colligeret [d] messor segetem, & brachium ejus spicas demeteret: denique erit ut qui legit spicas in convalle Rephaimorum.

6 Tantùm relinquetur in eo racematio, ut cùm [e] stringitur olea, duæ trésve baccę in vertice summi rami, quatuor *aut* quinque in ramis ipsius fructiferæ, dictum Jehovæ Dei Jisraëlis.

7 Tempore illo oportet respicere hominē ad opificem suum, & oculos ejus ad sanctum Jisraëlis spectare.

8 Non autem respicere ad ista altaria, ad opus manuum ipsius; & quod fecerunt digiti ipsius, non spectare, aut lucos, aut subdiales statuas.

9 Sed tempore illo erunt civitates [g] robustæ ejus similes derelicto virgulto summoq́; ramo, quas dereliquerint *Assyrii*, propter filios Jisraëlis: denique erit desolatio:

10 Quia oblita es Dei salutis tuæ, & rupis munitionis tuę non es recordata: idcirco *ut ut* plantaveris plantas [h] amœnissimas, etiam palmite [i] extraneo conseveris ipsum;

11 Quo die plantasti curaveris ut adolescat, etiam mane ipso feceris ut semen tuum efflorescat: acervus messis erit die [k] ægritudinis & doloris mortiferi.

[a] Heb. *onus: ut suprà 13. 1.*
[b] Heb. *a civitate.*
[c] Heb. *filiorum Jisraëlis.*
[d] Heb. *vir messis.*
[e] Heb. *strictura oleę.*
[g] Heb. *roboris ejus ut derelictio virgulti.*
[h] Heb. *amœnorum* fructuum.
[i] Heb. *extranei.*
[k] Heb, *agræ* plagæ,

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Etsi Propheta hoc capite non Damascenis tantùm, sed Jisraëlitis etiam (quibuscum fœdere juncti erant) Dei judicium denuntiat; non dubium est tamen quin ad Damascenos plurimum pertineat: quia Prophetæ consilium fuit Damasci ruinam per comparationem Jisraëlis confirmare: quasi dicat non esse cur Damasceni meliora sperent cùm ne suis quidem Jisraëlitis amplius sit parciturus Deus. Continentúritaq; hoc capite primùm propositio summa eventuri judicii in utrosq;, tribus versibus: deinde enarratio illius judicii tribus sequent. posteà confirmatio a peccatis illorū, tribus aliis; denique conclusio summatim superiora complectens, duob. ultimis. Quod autem ad tempus attinet quo hæc prophetia cōpleta est, non obscurū est ex verbis Prophetæ versu 4. nam Jisraëlitæ priores expugnati sunt 2. Reg. 17. deinde verò Syri (qui consilia cū Jisraëlitis rebellantibus communicaverant) eadem opera cū illis deportati; quod per synecdochen ex 2. Reg. 17. intelligendum est. Capta quidem fuerat Damascus a Tiglath-Pilesere ante annos aliquot, & Syria occupata 2. Reg. 16. 9. sed tum demū diruta est per Schalman-Eserem, & incolę deportati in Kirū cùm Jisraëlis regnum eversum est: quod sexto fermè quintóve anno post hanc prophetiam accidit.* Damasci] *& Jisraëlis syllepticè: sed nominatim Damasci prophetia appellatur tū propter eam causam quam suprà attigimus: tum quia Damasci ruina posterior fuit, ac proinde priorem complectitur.* Acervus ruinæ] *id est, rudetum.*

2 Civitates Hharohh.] *id est, totus tractus trans Jardenem (qui suis incolis Rëubenitis, Gaditis, & Menaschitis per Tiglath-Peleserem exhaustus est, 2. Reg. 15.29. & 1. Chron. 5.26.) propter defectiones quidem Damasci & Jisraëlis conturbatur, commeantibus & remeantibus Assyriorum copiis, adeò*

ut miseris incolis non sit integrum in agro suo pascere: sed adveniens Schalman-Asar sibi consulet dispendio vestro, ne amplius copiæ transmittendæ sint, nam munitiones evertet & rebelles deportabit. Sic fiet ut regio trans Jardenem (quæ intermedia est) liberata milite liberè depascatur, ut est alioqui pascuosissima, Numer. 32. Exterreat] *ut nunc exterretur frequente milite.* 3 Sicut gloria] *id est, ut regnum & munitiones Jisraëlitis, denique omnia de quibus gloriantur eripientur ipsis, idem quoque Damasco accidet.* 4 Erit autem] *ἐργασία propositionis (ut suprà diximus) per similitudines evidentissimas.* 5 Erit inquam] *id est, accuratissimè Jisraëlitas & Syros metet ac colliget Assyrius, quos deportet in regionem suam.* In convalle] *prope Jeruschalaima, Jehosch.* 15.8. *nam similitudine populari Propheta utitur.* 6 Racematio] *id est, perexiguus incolarum numerus; quem tamen ipsum deportavit postea Esar-chaddon, ut jam antè observavimus in caput* 9. 7 Tempore illo] *confirmatio denuntiati istius judicii ab obduratione populorum quibus interminatur Deus.* 9 Sed tempore illo] *nimirum cùm adventante hoste non respicient ad Deum, sed potius ad idola sua, quæ tum Syris & Jisraëlitis communia erant.* Derelicto virgulto] *id est, reliquiæ Syrorum & Jisraëlitarum erunt abjectissimæ; ut cùm putato ligno tenuia virgulta cremiaq; brevissima omittuntur a lignatoribus.* Propter filios] *his verbis utitur Propheta, respiciens ad consilium Dei; qui totum Jisraëlem noluerat Assyrio tradere, sed partem conservaverat, ut tempus ipsis ad resipiscendum concederet.* 10 Quia] *conclusio per apostrophen ad Jisraëlitas, quibus suum peccatum exprobratur, & pœna indicitur.* Salutis tuæ] *id est, qui te semper atque adeò a recente illo periculo cujus modò memini, servavit integram atque confirmavit.* Ut ut plantaveris] *id est, regionem tuam colueris & studiosissimè confirmaveris, ut certum ex ea fructum percipias.* Extraneo] *id est, exquisitissimo; ut exotica ferè non nisi pretiosa afferuntur.* 11 Acervus messis] *id est, quicquid quocunque studio, & quantacunque copia praeparaveris, adventu Assyriorum momento uno consumetur; tanquam si numerosa castra nanciscerentur parvulum acervum tritici, unde tolerarent vitam.* Dic ægritudinis] *id est obsidionis, vastationis, & ruinæ tuæ per Assyrium.*

CAPUT XVIII.

Prophetia gentium quæ Sancheribo operam daturæ erant in obsidione Jeruschalaimorum, excidiũ prædicit, similiterq; Æthiopum: & studium Dei erga Judæos explicans, maximam hostium cladem figurat, gratiarum ipsi a populo agendarum argumentum.

1 VÆ multitudini populorum amplorũ, *qui* sicut perstrepere solent maria, perstrepunt; & tumultuantibus nationibus, *quæ* tumultuatione qualis est aquarũ validarum tumultuantur;

2 *Multitudini* nationum secundum tumultuationem aquarum multarum tumultuantium; nam increpabit ipsam ita ut fugiat [a] quàm longissimè: & agitabitur ut gluma montium coram vento, & ut rota coram turbine.

3 Tempore vespertino, ecce terror; cùm nondum *illuxerit* manè nemo aderit: Hæc *est* pars proculcantium nos, & sors diripientium nos.

4 Væ terræ [b] umbrosæ oris, [c] quæ *est* secundum flumina Æthiopiæ:

5 Mittenti per mare legatos, & instrumentis scirpeis per superficiem aquarum, *dicendo*: ite nuntii leves ad gentem distractam & depilatam, ad populum formidabilem ex eo loco atque ulteriùs: gentem omnibus [d] delineantem & conculcantem, *inquientes* flumina spernere terram ejus.

[a] Hebr. *ultra longinquum, & persecutionem patietur.*

[b] Heb. *umbræ alarum.*

[c] Heb. *a transitu.*

[d] Heb. *lineæ lineæ & conculcationis: sic versu* 10.

6 Omnes incolæ orbis habitabilis, & habitatores terræ: cùm attollam vexillum montium, videbitis; & cùm clangam tuba, audietis.

7 Nam ita ait Jehova ad me, quiesco, sed intueor in locum meum: ut æstum serenum super olus, ut densum rorem in æstu messis, *hunc esse.*

8 Nam ante messem cùm perfecta gemma & omphacio educato existit flos; ut excindit flagella suis falcibus, & sarmenta amovet amputatque *vinitor*;

9 *Ita* derelinquentur pariter volucribus montium & bestiis terræ; ut æstatem transigant cum hoc volucres, & omnes bestiæ terræ cum hoc hyement.

10 Tempore illo adducetur munus Jehovæ exercituum *de* populo distracto & depilato, de populo inquam formidabili ex eo loco atque ulteriùs; gente omnibus delineante & conculcante, cujus spreverant flumina terram ad locum nominis Jehovæ exercituum, *ad* montem Tzijonis.

ANNOTATIO.

1 Væ] *Etsi huic capiti nulla apposita est inscriptio, tamen non dubitamus quin de Assyriis & Æthiopibus sit accipiendum; cùm ita planè postulet gentium, factorum, judiciorumq; descriptio, qua propheta utitur. Sunt itaque hujus capitis partes præcipuæ tres: prima est prophetia contra populos Sancheribo militantes tribus ver. secunda prophetia contra Æthiopas; quam certo consilio Deus per anticipationem inseri hoc loco voluit, ne fortè Judæi cogitarent fore ut per illum ab Assyrio liberarentur, duobus ver. tertia est narratio, qua Deus sibi uni vendicat liberationem populi sui, ultionemq; de hostibus, & sibi accepta hæc ferri postulat, inde ad finem usque.* Multitudini] *id est, multis illis populis qui in Assyriorum castra convenerant, ut Sancheribo militarent, cum bellico apparatu maximo: quod Propheta figurat eadem similitudine quam adhibuerat suprà* 8.7. 2 Increpabit] *i. cohibebit subitò ut verbo cohibet mare. quod increpatione scriptura designare solet: ut Psal.* 106.9. Ut gluma] *vide Psal.* 83.14. 3 Ecce terror] *misso a angelo Jehovæ,* 2. *Reg.* 19.35. & 2. *Chron.* 32.21. & *infrà* 37. Nemo aderit] *cæsis centũ octoginta quinq; millibus & aliis fuga delapsis, ibidẽ.* Hæc est pars] *epiphonema ad populũ Dei.* 4 Væ terræ] *altera pars, prophetia in-*

in Æthiopas, ut diximus in verſ.1. Umbroſæ oris] *i. cujus oræ montibus maximis & opacissimis circumcluſæ ſunt, quales undiq; ad mare rubrum eſſe teſtatur Strabo libro Geographicorum ultimo.* Secundum flumina] *i. Æthiopiæ ſub Ægypto, quæ duobus fluminibus maximis alluitur, & profundit Nilum: vide Strabonem lib. 17. & Plinium natur. histo. lib. 5. cap. 9. Æthiopiam autem ſub Ægypto in ſcripturis quoties nominamus, Mercën quoque intelligimus ubi regnabat Candace, prout ab Elephantina & Syene incipere docet Herodotus in Euterpe: quamvis alioqui Geographi inter Ægyptum & Æthiopiam ſeorſim Meroën collocent.* 5 Mittenti] *nimirum regi Tirhakæ, qui abſente Sancheribo indixit bellum Aſſyriæ per legatos & acie inſtructa tentavit invadere, 2. Reg. 19. 9.* Per mare] *rubrum videlicet, ſinumq; Avalitem, & Perſicum.* Inſtrumentis ſcirpeis] *i. naviculis e ſcirpo, junco, aut papyro contextis; qualibus Ægyptii, Æthiopesq; propter Catadupos, Cataractas, & periculoſa vada utebantur, tum quòd leviores eſſet, tum quòd adverſis fluctibus ſcopulisq; (quibus Nilus abundat) cederent, ac non diſſilirent aut frangerentur ſicut lignum: vide Plinium lib. 6. capite 22.* Ite] *verba regis Tirhakæ legationem mittentis in Aſſyriam ut eam bello laceſſeret, quibus exponit ſingulas cauſas cõſilii & inſtituti ſui.* Leves] *id eſt, legationẽ veſtrã obite quàm velociſſimè ut repẽte involem imparata regione, & abſente rege.* Diſtractam] *id eſt, diſperſam hûc illûc, & multis locis occupatam.* Depilatam] *id eſt, exhauſtam ſuo milite.* Formidabilem] *id eſt, quæ omnibus nationibus terrori eſt cis & trans regionem ſuam.* Omnibus delineant.] *id eſt, quæ omnibus aliis jus dare arrogat, imperare illis arbitratu ſuo & pedibus illas iniquiſſimè terere.* Inquientes] *ſumma legationis, Æthiopem nihil morari neque curare minas Aſſyrii, & quàm parvi faciat omnes illius vires re ipſa oſtenſurum eſſe.* Flumina] *id eſt, Æthiopas accolas fluminum, de quibus ſuperiore verſu.* 6 Omnes incolę] *tertia pars, prophetica narratio, qua Deus primùm revocat omnes ab inanibus iſtis judiciis, ut ſolum opus ipſius expectent, hoc verſu: deinde ſibi aſſerit defenſionem, ſecuritatemq; populi ſui, & adverſariorum excidium, tribus ſequent. ac poſtremò gratias ſibi agendas prenuntiat, verſ. ultimo.* Cùm attollam] *id eſt, cùm bellum Aſſyriis ſuo tempore inferam: humanitus dictum ſynecdochicè: nam ſignum pro re ſignata de more ponitur.* 7 Quieſco] *id eſt, in præſentia ſuperſedeo ab efficiendo judicio, tanquam otioſus ſpectator.* Intueor] *id eſt, populo meo & ſedi meæ proſpicio tamen.* Ut æſtum] *id eſt, animadverto Aſſyrium hunc planè adverſum eſſe populo & ſedi meæ; atque ita dãnoſum ut torrens æſtus oleribus, aut denſæ nubes irrorantes meſſem, cùm æſtus tempeſtivus eſſet.* 8 Nam] *expoſitio promiſſionis qua modò uſus eſt Deus, ſe intueri in ſedem ſuam, per ſimilitudinem vinitoris luxuriantia vitis flagella cædentis, ut commodiùs maturetur vitis, & paſcatur alimento ſuo. ſunt autem hujus ſimilitudinis membra ἀνταπόδοσις, quorum prius ſupplet ea quæ deſyderantur in poſteriore, ut contrà poſterius ea quæ priori deſunt.* Sarmenta] *quæ relinquit humi; non autem curat ut vitem ex ſequenti verſu.* 9 Ita] *nimirũ exciſi Aſſyrii & amoti per angelum Dei, 2. Regum 19. 35.* Pariter] *æquè ac Æthiops, de quo verſu 4. & 5.* Ut æſtatem] *id eſt, ut annum integrum paſcantur illis præ occiſorum copia.* 10 Adducetur] *id eſt, munera de ſpoliis Aſſyriorum, qui tam magnifici fuerunt, magnifica offerentur Deo: ut factum olim fuiſſe poſt inſignes victorias legimus, Numer. 31. & 2. Schem. 8. 12.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam civiles motus & tyrannidem paulò pòſt Ægyptios oppreſſuram denuntiat: Regem & conſiliarios compellat ac ludificatur: graviora etiam in futurum prædicit, donec Ægyptus edometur; ac poſtremò vocationem illorum, omniumq; aliarum gentium proponit ad communionem cum Deo & Eccleſia ipſius in regno Chriſti.

1 PROPHETIA [a]oneroſa Ægypti. Ecce Jehova inſidens denſę nubi levi invaſurus eſt Ægyptum, adeò ut commoveantur idola Ægypti a conſpectu ejus, & cor Ægyptiorum colliqueſcat in medio ipſorum.

2 Nam commiſcebo, *inquit*, [b]Ægyptios inter ſe, ut pugnent quiſque contra fratrem ſuum, & quiſque contra amicum ſuum; civitas contra civitatem, regnum contra regnum.

3 Et exhauſto ſpiritu Ægypti in medio ipſius, ubi conſilium ejus abſorpſero; conſulent ſua idola, & præſtigiatores, pythoneſque, & ariolos:

4 Et concludam Ægyptios in manum dominorum [c]durè dominantium; donec Rex rigidus dominetur in eos, dictum Domini Jehovæ exercituum.

5 Nam deperdent aquas [d]ne influant in mare, adeò ut fluvius ſiccetur & areſcat.

6 Et rete abjicientes flumina, exhaurient & ſiccabunt rivos [e]ductos aggeribus: arundo & alga languebunt:

7 Papyri juxta rivos, in [f]ora rivorum: & omnis ſementis rivorum areſcet, depelletur nec erit amplius:

8 Et mœrebunt piſcatores, lugebuntque omnes qui projiciunt in rivos hamum: & qui expandunt retejaculum in ſuperficie aquarũ languebunt:

9 Et erubeſcent opifices [g]lineorum, generoſorumq;; & textores alborum *operum*.

10 Deniq; erunt propoſitis ipſius contriti; omnes facientes excipulum, ſtagnaq; [h]voluptaria.

11 Enimverò ſtulti ſunt Principes Tzohhanis; ſapientũ & conſiliariorũ Parhhonis, conſiliũ obbruteſcet: quomodo dictatis Parhhoni, filius ſapientum ſum, filius regum [i]antiquiſſimorum.

12 Ubi ſunt illi? ubi nam ſapiẽtes tui? qui indicent jam tibi? cognoſcant igitur quid conſilii ceperit Jehova exercituum contra Ægyptum.

13 Stultè agent Principes Tzohhanis, decipientur Principes Nophi: ſeducent Ægyptum *uſque ad* [k]extremitatem tribuum illius.

14 Jehova miſcente in medio ejus ſpiritum [l]perturbatiſſimum; facient ut erret Ægyptus in omni opere ſuo, ſicut oberrat ebrius in vomitu

[a] Heb. *onus*: *ut ſuprà* 13. 1.
[b] Heb. *Ægyptios cum Ægyptiis*.
[c] Heb. *duri cujuſque*.
[d] Heb. *amari*.
[e] He. *obſeſſionis, id eſt, quos obſidet aggeres: chomata Ul pianus vocat*.
[f] Heb. *ore*.
[g] Heb. *linorum*.
[h] Heb. *deſyderii*.
[i] Heb. *antiquitatis*.
[k] Heb. *angulum: ut Judic. 20. 2.*
[l] Heb. *perverſitatum*.

mitu ſuo:

15 'Neque exiſtet in Ægypto opus; *nihil* quod faciat' caput aut cauda, ramus aut juncus.

16 Tempore illo erit Ægyptus ſimilis mulieribus: trepidabit enim & pavebit propter agitationem manus Jehovæ exercituum, quam agitabit contra ipſam.

17 'Eritque terra Jehudæ Ægypto titubationi; quicunque mentionem fecerit ejus apud ſe, pavebit: propter conſilium Jehovæ exercituum, quod capturus eſt contra eam.

18 'Tempore illo erunt' quinque civitates in terra Ægypti loquentes [m] ſermone Cenahhanæo, & juratæ Jehovæ exercituũ: 'civitas deſtructionis dicetur unaquæque.

[m] Heb. *labio: ut Geneſ.* 11 1.

19 Tempore illo' erit Jehovæ altare in media terra Ægypti, & 'ſtatua juxta terminum ejus Jehovæ:

20 'Eritque in ſignum & teſtimonium de Jehova exercituum in terra Ægypti; cùm inclamant Jehovam propter oppreſſores, immittere eis ſervatorem & magnatem qui eripiat eos.

21 Ita innoteſcet Jehova Ægyptiis, agnoſcentque Ægyptii Jehovam tempore illo: & colent ſacrificio & munere, & voventes votum Jehovæ pendent.

22 'Si plaga afficiet Jehova Ægyptũ, [n] plagis afficit & ſanat: cùm converſi fuerunt uſq; ad Jehovam, & exoratus fuerit eis, ſanabit eos.

[n] Heb. *plaga afficiendo & ſanando.*

23 Tempore illo erit' agger' ex Ægypto in Aſſyriam, qua commeent Aſſyrii in Ægyptum, & Ægyptii in Aſſyriam: ut colant Ægyptii cum Aſſyriis.

24 Tempore illo erit [o] Jiſraëlitarũ gens tertia Ægypti & Aſſyriæ; '*denique* benedictio in medio *populo* terræ.

[o] Heb. *Jiſrael.*

25 Cui benedicturus eſt Jehova exercituum, dicendo: benedictus populus meus Ægyptius, & opus manuum mearum Aſſyrius, & poſſeſſio mea Jiſraëliticus.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis, quo Propheta populum Dei conſolatur a judiciis ipſius contra Ægyptios & vocatione gentium ad regnum Chriſti, duæ ſunt partes ſummæ: prior eſt judiciorum, uſq; ad verſum 18. poſterior promiſſionum, ad ſinẽ uſque. Judiciorũ autẽ deſcriptio tribus membris conſtat: primum eſt de civilibus motibus quibus paulo poſt quaſſanda erat Ægyptus, uſque ad verſum 11 ſecundum reprehenſionem ſarcaſticam continet totius adminiſtrationis, duobus verſ. tertium denuntiationem graviorum adhuc judiciorum Dei in poſterum, donec ſe ad Deum converterint, inde ad verſum 18.* Ecce Jehova] *particula demonſtrandi emphaſim habet, qua Propheta res paulò poſt futuras, velut præſentes digito commonſtrat: regnabat enim hoc tempore in Ægypto Sethon ſacerdos Vulcani vir ſtolidus, ut refert Herodotus in Euterpe: quo mortuo ſequentia omnia prout a Propheta fuerant denuntiata, evenerunt. Continet autem hic verſus prolepſin, id eſt, propoſitionem ſummã totius hujus prophetiæ.* Inſidens] *ſynecdoche anthropopathica, quaſi Deus quàm velociſſimè in nubibus accurreret, ut Pſal. 18.10. & ſequent. Hoc autem nominatim Ægypto denuntiat Propheta, quia illi nubes hujuſmodi habebant pro inauſpicatiſſimis; cùm Ægyptus nubibus minimè infeſta ſit.* Adeò ut commoveantur] *finis judiciorum Dei, pertinens ad ſecundum partem capitis; nimirum ut idola omnia & homines Deo cedant; illa planè labefactata; hi verò dejecti animis, ut ad Deum vivum convertantur.* 2 Nam commiſcebo] *id eſt, civiles motus & graviſſimos excitabo quod factum eſt: cùm Sethone mortuo duodecim reguli tyrannidem in Ægypto occuparunt, magnifica opera confecerunt miſerum populum opprimendo. Pſammetichum unum de ſuo numero expulerunt, & ab eo poſteà viciſſim expulſi ſunt, donec ſolus regnum obtineret, quo tyrannicè abuſus eſt, ut multis narrant Herodotus & Diodorus Siculus.* Exhauſto ſpiritu] *id eſt, Ægypto veluti exanimata tantis civilibus bellis: hyperbole ex comparatione humani corporis.* Conſilium ejus] *id eſt, ita exagitavero, ut neſciant quò ſe vertant, aut quid conſilii capiant.* Sua idola] *id eſt, dæmonia quæ ipſis reſponſum dabant, maximè verò idolum Latonæ, in oppido quod vocatur Butum contra oſtium Nili Sebennyticum, de quo Herodotus ibidem: ubi etiam exponit varias iſtorum regulorum conſultationes.* 4 Et concludam] *id eſt, conſtrictos tenebo Ægyptios & obſeſſos bellis civilibus, regulorũmque ſuorum tyrannide, ut illi ſuos piſces in vivariis tenent: elegantiſſima deſcriptio tyrannidis.* Dominorum] *nimirum duodecim tyrannorum, qui Sethoni ſucceſſerunt.* Rex rigidus] *Pſammetichus, qui tandem ſolus obtinuit tyrannidem.* 5 Nam deperdent] *id eſt, omnia opera naturæ miſeri ſui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili avertent vel ad ſiccitatem uſque, ut ſtagnum Mœrios cum ſuis Pyramidibus & Labyrintho perſiciant, adducti ſola libidine animi ſui: vide Herodotum ibidem.* Fluvius] *Nilus, divortio facto in ſtagnum Mœrios.* 6 Et retrò abjicientes] *id eſt, non curantes publicam utilitatem, quam Ægyptus tota percipit ex derivato Nilo; ſed veluti a tergo ponentes, ut indulgeant ſuis voluptatibus.* Arundo] *paluſtres herbæ & frutices in ripa Nili naſcentes: ſynecdoche. His autẽ verbis & tribus verſibus ſequẽtibus exponuntur damna perventura ad Ægyptios ex derivatione Nili in ſtagnũ Mœrios, & alia voluptaria.* 7 Papyri] *hanc vocẽ plerique pro virentibus rebus accipiunt ex inepta accõmodatione loci alterius: ſed nos cũ notatione & forma vocis, tum antitheto in altera parte hujus verſ. poſito adducimur ut intepretemur* βύβλον *ſive papyrum. Nam vocis etymon & forma accedit ad alterum nomen, quo ſignificatur cutis; quia papyrus Nili in multas cutes ſive coria & plagas (ut artifices vocant) deſſecabatur arte: vox verò antitheta oſtendit hoc loco agi de rebus inſativis quas producit Nilus, cujuſmodi eſſe papyrum (ut carentem ſemine) teſtatur Plinius lib. 13. naturalis hiſtoriæ, cap. 11. Accedit huc, quod papyrus una fuit ex præcipuis opibus Ægypti; quarum detrimenta commemorantem Prophetam non eſt credibile papyri oblitum fuiſſe, qui algam & juncum nominaverit.* Areſcit] *gradatio elegantiſſima, qua ex ordine oſtenditur ut perrecturum ſit judiciũ Dei in Ægyptiorũ damna.* 8 Et mærebunt] *exhauſtis videlicet rivis, vivariis, & piſcinis ſuis.* Piſcatores] *ſummi opifices Ægypti, & apprimè neceſſariã artẽ exercẽtes; quia Ægyptus prupimùm piſcibus veſcebatur ſuperſtitiosè a multis carnibus abſtinẽs, & quia noxia animalia quibus abundat Nilus venabantur: ut docent hiſtorici.*

Re-

Retejaculum] *sic vertimus ex Plauto illud retis genus quod Herodotus lib.* 2. *vocat* ἀμφίβληστρον. *Est enim retejaculum accipiendum non pro illis permagnis plagis quibus utuntur piscatores multi, neque pro funda aut everriculo; sed pro minoribus illis plagis, quas piscator in superficiem aquarum projiciens revolvit & retrahit ad se perdromo aut reste, piscibus involutis: hoc enim genus esse ex eo demonstrat Herodotus, quòd eos qui in paludibus habitant singulos narrat sua habere retia, quæ per diem adhibeant piscibus capiundis, per noctem verò circundandis cubilibus adversus culices conopæorum loco, atque ex hoc usu probabile est hæc retia apud Hhebræos nomen sortita esse, ab atrore culicum per noctem retibus istis insidentium.*
9 Erubescent] *id est, inopia materiæ, quam inopiam isti effecerint derivato Nilo, sua expectatione delusi omnes artifices cessabunt ab istis suis opificiis, quorum mercibus olim Ægyptus commendabatur, teste Plin. lib.* 18. *cap.* 1. Alborum] *ex lino, bysso, xylino, aliisq́; rebus pretiosis quas profert Ægyptus, ut Esteræ* 1.6. 10 Denique] *conclusio, incommoda summatim exponens tempore pacis ad Ægyptios perventura, de quibus inde a vers.* 5. *actum est. Miser (inquit) populus (ut paucis absolvam non ab exteris, sed a suis hominibus indignè occupabitur in officiis vanissimis & laboriosissimis, prout Jisraëlitas antè occupaverant.* Propositis ipsius] *id est, consiliis, quæ Ægyptus ipsa, sive ipsi Principes Ægypti sibi proposuerint. quasi dicat, suis cædentur virgis.* Omnes facientes] *id est Ægyptii, quibus reges tanquam mancipiis & abjectis operis durissimè abutentur.* Excipulum] *id est canalem, & instrumenta omnia eò pertinentia, ut excepta Nili aqua in stagnum Mœrios duceretur, & deduceretur de eo arbitratu Regum. Erat enim stagnum ter mille sexcentorum stadiorum in ambitum, quinquaginta passuum justorum altitudine.*
11 Enimverò] *secundus locus,* σαρκασμὸς, *ut diximus in vers.* 1. Tzohhanis] *vide Numero.* 13. 22. Quomodo dictatis] *apostrophe ad consiliarios & adulatores aulicos, quos reprehendit tum mendacis adulationis nomine, hoc versu; tum ignorationis, versu sequente.* Parhhoni] *Sethoni (ut diximus in versum* 1.) *Regi contempto & stolido.* Filius sapient.] *id est, quidam velut alumnus sapientiæ, quæ permansit apud majores meos.* Regum antiq.] *nam sacerdotes Ægyptii jactabant a primo rege ad Sethonem progenies hominum fuisse trecentas quadraginta unam, id est, durasse regnum decies mille trecentos quadraginta annos.* 12 Illi] *nimirum Reges majores tui; apostrophe ad Regem.* Qui indicent] *id est, consilia bona proponant tibi & prospiciant regno, ut fidos consiliarios & viros bonos decet.* Cognoscant igitur] *transitio ad sequentem locum. quasi dicat, veniant saltem, & attendant ad ea quæ ampliùs sum denuntiaturus.* 13 Stultè agent] *tertius locus, ut diximus in versum* 1. *quo exponit Propheta primùm conturbationem summatim, populi, & totius regni a præsentibus malis, tribus versibus: deinde consternationem & metum ab aliis opinione præceptis, vers.* 16. & 17. Principes] *quorum divulsis consiliis distractum fuit regnum, ut suprà diximus.* Nophi] *id est Mempheos, quod oppidum fuit summum Æthiopiam versus, impositum Nilo, conditum a rege Mene, clarum amplitudine sua, pyramidibus, & monumentis Regum: quod idem appellatur Moph, Hosch.* 9.6. *a monte propinquo Mophi, cujus meminit Herodotus lib.* 2. *Principes autem hoc pacto distribuit, eò quod hi duo summi conventus in Ægypto essent; unus, mare mediterraneum; alter, Æthiopiam versus.* Usque ad extremit.] *id est, universam conturbabunt, nullus erit nomos liber ab istorum insania.* 14 Jehova miscente] *id est, fundente in illos efficacitatem erroris; quem velut medicatum poculum exhauriant, ut summatum animi, judicia, consiliaq́; pervertantur: metaphora.* Facient] *id est, insania sua miserum populum in tantas angustias conjicient, ut neque bono animo in opus incumbere possit, neque consilium capere. Nam inde a Psammeticho regnum Ægypti continenter infestum fuit maximis calamitatibus.* 15 Neque existet] *id est, nihil ad exitum perducetur, sive instituerint summi, sive infimi; adeò erunt perturbata omnia. Hoc autem effectū esse vel ex eo liquet, quòd Psammetichum in obsidenda Azoto fuisse occupatum per annos viginti octo narrat Herodotus in Euterpe.* Caput aut cauda] *vide suprà* 9.14. 17 Eritq;] *id est, non tantùm a Deo, verùm etiam a populo ejus sibi metuent, & sola recordatione afficientur graviter: sic alludit Propheta ad sermonem Ægyptiorum, Exod.* 14.25. 18 Tempore illo] *secunda pars capitis, de vocatione gentium: in qua duæ partes explicantur; prior de communicatione cum Deo, usque ad versum* 23. *posterior, de communicatione cum Ecclesia qua delectatur Deus, tribus ultimis. Tempus autem illud intelligit, quo gentes serio metu Dei perculsæ committent se illi, illum alloquentur ut populus ipsius, & fidem dabunt illi: quod synecdochicè Ægypti nomine designatur, quemadmodum Ægypti & Assyriæ, infrà vers.* 23.
Quinque] *id est certæ, quæ certò definitæ sunt in consilio Dei ad vitam æternam: numerus finitus pro infinito.* Civitas destructionis] *id est servata, educta ex destructione, ereptaq́; divinitus: quasi dicas reliquias civitatum; ut reliquias populi nominavit suprà* 1.9 & 10.21. *simile genus constructionis vide infrà* 25.6. 19 Erit Jehovæ altare] *id est, coletur Deus: synecdoche.* Statua] *id est, monimentum & professio publica quam Ægyptii statuent ad testandam fidem, & communionem suam cum Deo & Ecclesia ejus, & ad agnoscendam grato animo misericordiam Dei, servantis reliquias ex beneplacito voluntatis suæ. quibus nominibus Jisraëlitæ olim posuerant monimenta Jehosch.* 4. & 22. *sic accipiendum esse versus sequentes docent.* 20 Eritque] *id est, his modis ostendent se natura, officioq́; & operibus Dei ita confirmatos esse de salute sua, ut in maximis angustiis glorientur de fide in Deum, & spe certa liberationem ab eo expectent.* 22 Si plaga] *id est, communicabit cum eis promissiones factas Davidi,* 2. *Schem.* 7.14. Plagis afficit] *id est, hoc ipsius est officium atque authoritas: ut* 1. *Schem.* 2.6. *ac proinde præstabit suis, ut sequentia docent.* 23 Agger] *id est, communio spiritualis & Ecclesiastica: quæ allegoricè humanis communicationibus figuratur.* Ex Ægypto] *id est, communio hæc erit posterorum Chami cum Jepheti posteris, & utrorumque cum Jisraëlitis ex genere Schemi; ut prædixerat Noach, Genes.* 9.27. 24 Denique benedictio] *id est, omnes populi totius terræ benedictione perfundentur in Christo.*

CAPUT XX.

Propheta signo dato denuntiat cladem Ægyptiorum atque Æthiopum; qua ostendit fore ut Pelischtæi consternati abjiciant omnem spem liberationis ab illis expectatæ.

1 ANNO quo venit Tarthan Aschdodum, mittente eum Sargone Rege Assyriæ; quo oppugnavit Aschdodum, & cepit ipsum:

2 Tempore illo locutus est Jehova [a] per Jeschahhjam filium Amotzi, edicendo: abi, & solve istud cilicium a lumbis tuis, & calceamentum tuũ extrahe de pede tuo: cùm fecisset ita, incedens nudus & discalceatus,

3 Elocutus, inquam, est Jehova; quemadmodum incedit servus meus Jeschahhja nudus & discalceatus; [b] tertii anni signum & ostentum contra Ægyptios & contra Æthiopas:

4 Ita abducet rex Assyriæ captivam multitudinem Ægyptiorum, & deportandam turbã Æthiopum puerorum & senum, nudam & discalceatam; etiam denudatos nate, *in* probrum Ægyptiorum.

5 Ita perterrefacti erubescent; ab Æthiopibus expectatione sua, & ab Ægyptiis gloriatione sua.

6 Et dicet incola regionis istius tempore illo; Ecce, ita habet expectatio nostra, quò confugiebamus ad auxilium, ut eriperemur a conspectu regis Assyriæ: & quomodo evaderemus nos?

[a] Heb. *per manum Jeschahhjæ filii.*
[b] Heb. *trium vel tertii annorum: nam receptum est cardinalia pro ordinalibus ab Hhebræis accipi.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hujus capitis (quod brevitate sua obscurum, variis interpretationibus amplius obscuratum est) tres sunt præcipuæ partes: notatio temporis, vers.* 1. *signum a* Propheta *ex Dei mandato exhibitum, ver.* 2. *& prophetica signi explicatio, cæteris versibus. summa est, fore ut Ægyptiorum Æthiopumq; copiæ intra triennium fusæ veniant in potestatem Assyriorum; ac proinde frustra Pelischtæos auxilium & liberationẽ ab illis expectaturos. Est igitur hic annus, sententia nostra, duodecimus regni* Chizkijæ; *quo* Sancherib *rex Assyriæ, qui hîc nominatur Sargon, pergebat occupare civitates munitas Jehudæ; ex quibus tũ erat Aschdod; tam propter jus quod Jehudæ attribuitur Jehoschu.* 15.47. *quàm propterea quod* Chizkija *priùs illud cum Palæstina reliqua occupaverat,* 2. *Reg.* 18.8. *& suprà* 15. Tarthan] *unus e principibus* Sancheribi, *de quo* 2. *Reg.* 18.17. Aschdodum] *Azotum vulgò, clarum idolo Dagonis,* 1. *Schem.* 5.2. *Satrapia Pelischtæorum, Jehosch.* 13.3. *& urbis amplitudine præstantiaq; quam celebrat* Herodotus *lib.* 2. 2 Cilicium] *id est, villosum vestimentum tuum, quo ferè utebantur* Prophetæ, *ut apparet ex* Zecarja 13.4. Nudus] *id est, nuditus veste sua prophetica, synecdochicè: ut* 1. *Schem.* 19.24. *nam hæc ita gesta esse adeò apertè ipsa verba docent & signum flagitat, ut planè sit alienum visionem tantùm hoc quidem loco statuere. Quamobrem hoc ita factum fuisse intelligimus; Prophetam exuta toga indusiatum fuisse; denique ad eum modum compositum quo solent esse qui in captivitatem rapiuntur; ut rei cum signo conveniat.* 3 Elocutus] *nunc demum apponitur prophetica signi explicatio: qua continentur historia illius victoriæ quam consecutus est Sancherib contra Ægyptios & Æthiopas, & historia desperationis Pelischtæorum, postquam viderunt captivos abduci eos a quibus liberationem expectaverant, binis versibus.* Tertii anni] *id est, signũ est tertio anno post hãc prophetiam fore ut fundantur cædantur & captivæ fiant Ægyptiorũ & Æthiopum copiæ, quas ducturus est Tirhaka: ut per occasionem attigerat suprà* 18.4. *Nam etsi Ægyptiorum in castris nulla fit mentio; tamen cùm illorum res magis quàm Æthiopum ageretur, inter se fœderati essent, & Sethon rex Ægyptiorum esset ignavissimus (quæ* Herodotus *in Euterpe docet) nihil mirum est si copiæ omnes Æthiopi creditæ sunt.* 4 Puerorum] *nimirum eorum qui duce Tirhaka in aciem processerant extra fines suos: pueros enim pro administris & gregario milite, senes verò pro hominibus consilio & authoritate valentibus hoc loco accipimus.* Ægyptiorum] *Æthiopumq;, synecdochicè.* 5 Perterrefacti] *Aschdodæi & Pelischtæi reliqui, ut seq. versu.* 6 Regionis istius] *Pelischtææ: nam quod aliis ad Judæam referri placet, nobis minimè probatur: tum quia ab ista expectatione* Chizkija *erat alienissimus, tum quia vocem Hhebraicam qua propheta utitur Judeæ accommodari nusquam meminimus.* Nos] *nimirum soli sine aliorũ auxilio: fuerant enim Pelischtæi omnino debilitati a* Chizkija, *suprà* 15. *& amplius exhausti hac sua recente clade, invadentibus Assyriis & occupantibus.*

CAPUT XXI.

Propheta gravissimum populi dolorem in deportatione Babylonica exprimens, consolatur eum ab excidio regni Babylonici per Medos & Persas, & signo de eo confirmatur, deinde Edomæis ruinam, nisi resipiscant; ac postremò incolis Arabiæ Petrææ miserrimam fugam & cladem prænuntiat.

1 [a] ONEROSA prophetia deserti maris; sicut [b] turbo vehementissimus in Austrum permeando, a deserto evẽtura, e regione formidabili:

2 Visio dura nuntiatur mihi: Perfidus iste perfidè agit, & vastator iste vastat; Ascende Hhelam, obside Madai; totus gemitus i hujus faciam ut cesset, *dicentis:*

3 Idcirco implentur lumbi mei ægritudine; tormina corripiunt me quasi tormina parturientis: contorqueor ex auditu, conturbor ex visu.

4 Errat animus meus, horror perterrefacit me; crepusculum [c] desyderatissimum mihi, disponit mihi in trepidationem.

5 Instrue mensam, speculetur [d] speculator, comede, bibe, surgite ô Principes ungite scutum.

6 Nam ita edixit Dominus mihi: Abi, cõstitue speculatorem, quod viderit indicet.

7 Cùm itaque vidisset [e] currus, duplices equites, currus asinorum, & currus camelorum: & attendisset [f] attentè, attentissimè:

8 Clamavit, *ut* leo; In specula, Domine, ego cõsistam jugiter interdiu, & in observatione mea ego perstabo totis noctibus,

9 Interea ecce jam ingressi erant currus virorum, duplices equites: tunc elocutus est dicens, cecidit, cecidit Babylon, & omnes sculptiles Deos ejus perfringens *dejecit* in terram.

10 O tritura mea & [g] Sedite in area mea: quod audivi ex Jehova exercituum Deo Jisraëlis, annun-

[a] Heb. *onus: ut suprà* 13. 1. *& infrà* 11. *&* 13.
[b] Heb. *turbines.*
[c] Heb. *desyderii mei.*
[d] Heb. *speculatio.*
[e] Heb. *curvum, par equitum. syllepsis: ut* 2. *Reg.* 6.17. *& infrà vers.* 9.
[f] Heb. *attentione, multitudine attentionis.*
[g] Heb. *fili areæ meæ.*

annuntio vobis.

11 ᵃProphetia onerosa Dumæ: Ad meᵇclamat ᶜe Sehhire;ᵈ vigil quidᵉ de nocte, vigil quid loquitur?

12 Dicit vigil;ᶠ advenerat mane, ᵍ sed etiam nox *advenit*: ʰ si quæsituri estis, quærite, revertimini, venite.

13 ᵃProphetia onerosaᵇin Arabiam: ᶜPer sylvas, in Arabia pernoctabitis, ô cœtus commeantesᵈ Dedanæorum.

14 ᵉ Obviam sitienti venientes ᶠ afferant aquas; incolæ regionis Themæ, cibo suo præveniant ᵍ evagantem:

15 Cùm propterᵃgladios evagabuntur; propter gladiumᵇextentum, & propter arcum tensum, denique propter gravitatem belli.

16 ᵃSic enim ait Dominus ad me: intra annum,ᵇut sunt anni mercenarii, tum deficiet tota gloriaᶜKedaris:

17 Et reliquus numerus jaculatorum, potentes Kedareni diminuentur: quoniam Jehova Deus Jisraëlis locutus est.

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Etsi hoc caput secundum varias prophetias fuit dividendum, tamen tum propter duarum posteriorum brevitatem conjunctas retinuimus, tum etiam ne capitum numerus augeretur. Sunt itaque hîc prophetiæ tres. prima in Babyloniam, 10 versibus; secunda in Edomæam, vers. 11. & 12. tertia, in Arabiam reliquam, ad finem usque. Primæ autem prophetiæ partes in universum duæ sunt; una, qua hostes regni Babylonici a Deo provocantur in Babyloniam, usque ad versum 6. altera, qua eventus & funestus Babyloniæ casus exponitur, usque ad versum 10. quæ propheta deinde concludit apostrophe ad populum elegantissima, versu 10.* Deserti maris] *id est, Babyloniæ: sic enim appellatur obscuriore nomine Babylonia & Chaldæa tota, tum propter ingentes paludes & lacus Chaldaicos, in quibus altera pars Euphratis Babylonem & Otrin permeans consumitur, ut scribit Plinius lib. 5. nat. histor. cap. 26. tum etiam propter statum, in quo futura erat Babylon cùm a Cyro obsessa est. Nam mare ingens sive palus trecentorum viginti stadiorum in latitudinem opera Nitocris reginæ septentrionem versus effecta fuerat & regio quoque supra Babylonem versus pagum nomine Ardericam, in quamplurimos anfractus deducto Euphrate deserta facta, ut scribit Herodotus in Clio: quæ regionis forma propheticè his verbis præfigurata est.* Sicut turbo] *id est, impetu & celeritate summa quam sinuosus & tortuosus Euphrates minimè sit impediturus.* In Austrum] *id est, in Babylonem, quam Darius & Cyrus a latere septentrionis adorsi sunt.* A deserto] *id est, ab ea parte quam Nitocris sinuato Euphrate & mari effosso desertam effecerat.* Regione formid.] *videlicet Media, abs qua jam antè Nitocris illa sibi metuēs curaverat fieri maxima illa opera, quæ modò diximus.* 2 Visio dura] *quam onus sive onerosam prophetiam nominavit, præcedente versu.* Perfidus iste] *hinc usque ad vers. 6. populo subministrat Propheta Dei verba, quibus in captivitate Babylonica confirmaretur de ruina Babylonis & liberatione sua. ac propterea advocat Deus illos quorū operâ erat utrumque effecturus. Causæ hîc ponuntur duæ: una, impietas & improbitas Babyloniorum; altera, populi calamitas: quæ duo per* ὕστερον *sequentibus explicantur. Perfidi enim & vastatoris appellatione Babylonius intelligitur in perfidia sua contra Deum & inhumanitate pergens: quemadmodum apud Danijelem exemplis Nebucad-Netzaris & Belschatzaris ostenditur, a primo capite ad 6.* Ascende Hhelam] *id est, Persa synecdochicè. est enim Hhelam incola Elymaidis ad Mediam: vide Genes. 10. 22.* Madai] *ut Genes. 10. 2. sic nominatim ostenduntur populi, quibus administris post annos amplius centum septuaginta erat usurus Deus, Dario Medo & Cyro Persa ducibus, ad evertendum imperium Babylonicum.* Hujus] *nimirum Ecclesiæ indignè perferentis perfidiam & inhumanitatem istius, quam postea compellat versu. 10. quasi dicat, non possum amplius ferre istorum improbitatem, & hujus querimonias: tempus est hanc liberandi, & istum perdendi.* 3 Idcirco] *propter istorum perfidiam, inhumanitatem, & ærumnas meas: verba Ecclesiæ gemitus suos exponentis allegoriis gravissimis.* 4 Crepusculum] *id est, ne ipsam quidem noctem, humanæ quieti attributam & mihi optatissimam, sinit quietam esse; sed noctes æquè ac dies abutitur me, ut durissimus dominus mancipio abjectissimo: cujus sola recordatio ita animum meū afficit, ut totas etiam noctes cohorrescam.* 5 Instrue mensam] *hîc Deus ad denuntiationem revertens Babylonios primùm per concessionem vocat ad diem festum celebrandum, de quo Danijel. 5. deinde altera parte versus obsessores excitat & classicum canit, ut Babylonem irrumpant.* Speculetur] *id est, genio tantùm indulgeto; ne laborato de custodia Babylonis; qui volet solicitus esto. Nam ista indefinita imperandi genera sunt negligentiū, ac ferè inutilia, ut docet Xenophon* Κύρου παιδείας α. Surgite] *apostrophe ad Darium & Cyrum: Medorū & Persarum duces.* Ungite scutum] *id est, arma vestra cōparate ad irruptionē: synecdoche.* 6 Nam ita] *altera pars hujus prophetiæ, qua Deus superiorem denuntiationem visione confirmat, & Babylonis excidium præfinit; quod suprà obscurius fecerat, capite 13. & 14.* Constitue speculatorem] *id est, ut amplius confirmeris de prænuntiato excidio Babylonis ad liberationem populi, ac proinde alios in eadem expectatione confirmare possis; adhibe testem alterum, nimirum Prophetam aliquem ex discipulis tuis, qui res visas ad te referat. Hîc autem propterea speculator dicitur, quòd officium esset populi, velut e specula venturum in Babylonem judicium certa fiducia præcipere: quod studium opponitur Babyloniorum oscitantiæ, de qua præcedente versu.* 7 Vidisset] *in visione a Deo exhibita.* Currus] *signa hæc quæ videnda exhibuit Prophetæ Deus figuræ sunt exercitus, quo Darius & Cyrus Babylonios expugnarunt. Cùm enim Babylonii (ut docent historiæ prophanæ, & nominatim recenset Herodotus liber. 1.) equitatu valerent plurimùm, visum est Dario & Cyro hac arte Babylonios aggredi, ut equis illorum camelos tantùm & mulos Persicos objicerent; quorum illi equos aspectu & odore deterrent, hi viribus sunt valentiores & velociores: quod stratagema Cyrus jam antea experientia didicerat, in prælio ad Sardeis commisso contra Crœsum, ut ibidem refert Herodotus. Hoc autem naturale esse odium inter camelos & equos docent Aristot. de historia animalium, & Plin lib. 8. cap. 18. Mulos verò orientales viribus & celeritate præstare, vel ex Abschalomi historia constat, & ex Persarum angariis. Etsi haud scimus an commodiùs mulorum nomen impedimentis tribuatur, cùm dimidius ferè exercitus in commeatu apportādo occupa-*

occuparetur : quia deserta erat regio supra Babylonem , totus ager operâ Babyloniorum exhausta, & in oppidum comportatus. Hæc ex Herodoto, Ctesia, & Diodoro Siculo. Duplices equites] *id est, duos ordines equitum,horum supernè,illorum infernè ingredientium Babylonem.* 8 Clamavit] *id est, quàm maxima voce potuit testatus est hanc attentionem suam , & studium amplius attendendi in posterum ad ea quæ dicturus, facturus, aut demonstraturus esset Dominus.* 9 Interea ecce] *id est eodem momento, cùm nondum absolvisset speculator ostendere studium suum, jam illi ordines Babylonem irruperant ab utraque parte.* Elocutus est] *speculator.* Cecidit cecidit] *repetitio, summæ lætitiæ & celeritatis signum : cujus lætitiæ rationes subjiciuntur,ab honore Dei, & liberatione Ecclesiæ.* Deos] *quos laudabat Belschatzar, cùm sacris vasis convivans abuteretur in contemptum Dei, Danijel* 5.4. Perfringens] *nimirum Deus per Medos & Persas.* 10 O tritura] *apostrophe ad Ecclesiam: cujus Propheta se membrum esse agnoscens, docet Ecclesiam quantum sit beneficium Dei revelantis consilia sua, & quantum ipsius studium in informanda de illis Ecclesia: trituram autem & editum in area vocat populum Dei, quia in Babylonia quasi in area fuerat trituratus atque ventilatus,ut cùm triturando e gluma, & follibus suis utriculisq; triticum educitur : quæ similitudo in scripturis est frequentissima : ut infrà* 28.27. 11 Prophetia oner.] *secunda hæc prophetia, quò brevior,eò est obscurior. Nos sententiam nostram (ut simplicissima videtur) afferemus . Dumam pleriq; accipiunt synecdochicè pro Jischmahhelitis, ab illo Duma cujus fit mentio Genes* 25.14. *Sed hoc improbamus duabus de causis maximè : una est, quòd Sehhir mons Edomæorum hîc nominatus est ; altera,quòd Duma illa æquè ac Kedar sequente Prophetia continetur. Dumam itaque accipimus pro Edomæa per aphæresin,ut cum Ram pro Aram , Pasdammim pro Ephesdammim,& similia dicuntur : ac propterea duos hosce versus accommodamus Edomæis, hoc argumento : priore versu Edomæi ludificantur studium & attentionem pervigilem piorum , & minas Dei contemnunt ; posteriore verò Propheta easdem minas repetens docet judicia Dei instare, nisi mox resipuerint; quæ deinde absolutè & sine ulla conditione denuntiantur infrà* 34.5. Clamat] *Edomæus ridens.* E Sehhire] *monte Edomææ, Genes.*36.*& Deut.*2. Vigil] *id est Propheta , qui se custodem esse gloriatur, & excubare pro salute populi,judiciáq; Dei explorare.* De nocte] *id est de calamitatibus, quas alii toties cantarunt nobis eventuras esse.* 12 Advenerat mane] *id est,excusso jugo Jisraëlitarum e collo tuo (ut dicitur Genes.*27.42.*)libertate,copia bonorum,ac prosperitate usus es.* Sed etiam nox] *id est,altera tibi instat ab Assyrio calamitas,qua velut tenebris noctis obscuraberis.* Si quæsituri] *Deum videlicet resipiscentiâ . quasi dicat , si est vobis in animo,mox facite ut ad Deum convertamini, & statim redite ab instituta via vestra : quæ hortatio fraterna ad Edomæos emphasin habet , positis verbis pluribus asyndetis.* 13 Prophetia onerosa] *tertia hæc prophetia similiter ostendit quantam cladem Sancherib Arabibus Judææ conterminis allaturus sit, postquam Pelischtæos & alios circumjacentes debellasset , justo Dei judicio: ac propterea primùm calamitatem describit, tribus versibus ; deinde præfinit tempus , duobus ultimis.* In Arabiam] *Petræam videlicet, Judææ Ægyptoq; conterminam ; quæ proinde sæpius Æthiopibus & Ægyptiis operam suam commodaverat contra populum Dei,ac fortasse etiam Tirhakæ contra Sancheribum.* Per sylvas] *id est,latebitis metu Sancheribi.* Dedanæorum] *posterorum Abrahami ex Ketura,Genes.*25.3. 14 Obviam] *ὑπογραφὴ ab historia incolarum Arabiæ desertæ, ubi sita est Tema Jischmahhelitarum, Genes.*25.15.*qua summam penuriam Petræis Arabibus fore ostendit, cùm ab iis ipsis mendicaturi sint victum,qui ex suo agro non possunt se ipsos alere.* Evagantem] *incolam Arabiæ Petrææ.* 15 Gladios] *id est, armatas Sancheribi copias.* Extensum] *id est,pervadentem totam Arabiam.* 16 Sic enim] *confirmatio a tempore, ut antè diximus.* Ut sunt] *vide suprà* 16,23. Kedaris] *id est, Arabiæ Petrææ synecdochicè: vide Psalm,*120.5.

Caput XXII.

Propheta Judæam ab Assyrio vastandam alloquens luctum venturum illius describit : Judæos reprehendit quod mediis humanis,non Deo confidant : severissimam ultionem verbis Dei prænuntiat Reipublicæ ; & nominatim Schebnæ præfecto prætorio,quem det urbandum de authoritate sua,& alterum substituendum, post gravissimam reprehensionem pronuntiat.

1 ᵃPROPHETIA ᵃonerosa ᵃ vallis visionis. ᵃQuid tibi jam est,ᵃquòd ascendis tota in tecta tua?

2 *Quòd* tumultuationibus plena, civitas strepera es,ô urbs *antè* exultabunda ? ᵃconfossi tui non sunt confossi gladio, neque mortui bello ?

3 ᵃ*Quòd* omnes ductores tui ᵃevagantes pariter, ᵇ ᵃita vincti sunt ut non utantur arcu: quicunque præsentes sunt tuorum, vincti pariter,ᵃa longinquo fugiunt?

4 ᵃPropterea dico ᵃrespicite *aliorsum* a me, *ut* amaritudine afficiam *me* in isto fletu,ne urgeatis ut consolemini me,ᵃ*nimirum* propter vastationem ᵃfiliæ populi mei:

5 ᵃQuia dies est ᵃ vexationis , conculcationisque,& perplexitatis Domino Jehovæ exercituum,in valle visionis, ᵃ*dies* destructionis muri,&ᵃvociferationis ad montana.

6 Et ᵃHhelamita gestat pharetram, cum curribus hominum & equitibus: & ᵃKir exprompit clypeum.

7 ᵃEveniet enim ᵃlectissimis convallibus tuis, ut impleantur curribus, cum equitibus suis ᶜcontinenter ponant *castra*ᵃad portam:

8 Quia ᵃretegente *hoste* ᵃ operimentum Jehudæ ᵃintueris quidem eo tempore in arma ᵃ domus saltus,

9 ᵃEt rimas civitatis Davidis consyderatis multas esse, & colligitis aquas ᵃpiscinæ ᵃ inferioris,

10 Domósque Jeruschalaimorum ᵃrecensentes, diruitis ᵃdomos quasdam ad muniendum murum.

11 Insuper ᵃ conceptaculum facitis inter duos muros pro aquis ᵃ piscinæ veteris ; sed non

ᵃHeb. *onus*: *ut suprà* 13. 1.

ᵇHeb. *vincti sunt ab arcu*

ᶜHeb. *ponendo ponant.*

non intuemini" in opificem illius,& formatorem ejus" e longinquo *tempore* non animadvertitis:

12 "Cumque"vocaverit Dominus Jehova exercituum tempore illo; ad fletum, & ad planctum, &' ad calvitium, & ad cincturam cilicii;

13 Ecce lætitiam & gaudium,occidendo boves,& jugulando pecudes,comedendo carnes, & bibendo vinum,*dicentium*; edamus & bibamus,'cras enim morituri sumus.

14 'Atqui revelavit se,[d] me audiente,Jehova exercituum; *ne vivam*,si expietur ista iniquitas vobis,"donec moriamini, inquit Dominus Jehova exercituum.

[d] Heb. *in auribus meis. ut suprà* 5.9

15 'Ita ait Dominus Jehova exercituum;age, accede' adjutorem istum,Schebnam,"qui præ est domui.

16 "Quid tibi hic? & quis tibi hìc *est*? quòd excidisti tibi"hic sepulchrum:' ô cædens in edito sepulchrum suum,ô statuens in petra habitaculum sibi.

17 "Ecce Jehova,"qui contegit te integumēto' *quantum potest esse* viri;& qui amicit te[e]bellè,

[e] Heb. *amiciendo.*

18 [f]"Egregiè volutabit te volutatione,*ut* pilam in regionem amplam spatiis: ibi morieris, ibique *desinent* curricula gloriæ tuę; "ô ignominia domus domini tui.

[f] Heb. *volutando volutabit te.*

19 Propulso te de statu tuo, *inquiens*, de statione tua destruet te.

20 "Erit autem"die illa, ut vocem servum meum'Eljakimum filium Chilkijæ:

21 Et'induens eum tunica tua, baltheoque tuo confirmans eum,dominationem tuam tradam in manum ejus; ut sit' loco patris habitatoribus Jeruschalaimorum, & domui Jehudæ:

22 'Et imponam clavem domus Davidis"humero ejus: eo aperiente nemo claudet,& claudente nemo aperiet:

23 Et'infigam eum velut paxillum in loco firmo,eritque" solio honori, *&*' domui paternæ suę.

24 "Et appendent ei totam gloriam domus paternę ipsius,"prognati & editæ illa,' omnia instrumenta *etiam* minimi;[g]' tum instrumenta craterum, tum omnia instrumenta utrium.

[g] Heb. *ab instrumentis crateriis usque ad omnia, &c.*

25 'Die illa,dictum Jehovæ exercituum, discedet paxillus iste infixus in loco firmo: & amputatus decidet, excindeturq;" onus illud quod erat impositum ei; nam Jehova locutus est.

ANNOTATIO.

1 Prophetia]*Hujus capitis prophetia est duplex: una ad rempublicam totā pertinens, usque ad versū* 15. *altera, ad Schebnā præfectū prætorio, inde ad finem usque. Prioris autem prophetiæ partes sunt tres: prima est propositio dialogistica calamitatum & luctus Judæis omnibus eventuri; usque ad versum* 7. *secunda, propositio causarum quibus ad calamitatem istam importandam adducitur Deus, usque ad versum* 14. *tertia est conclusio qua sententiam fert Deus de immittendis in Judæam calamitatibus, ver.*14. Vallis]*id est Judææ; quæ a situ quidem vallis nominatur, quia montosa est; visionis verò & quia Deus pręsentiam suam quodammodo aspectabilem videndámque populo suo exhibebat, & quia sedes fuit prophetarum Dei, ad quam propriè olim prophetiæ tum aliæ omnes, tum hæc ipsa pertinuerunt: sic infrà vers.*5.*Cæterùm quod interpretibus visum est priorem hanc prophetiam referre ad ea tempora, quibus Judæam totam occupavit Babylonius post annos ampliùs centum, nobis minimè placet: quia singula quæ hìc dicuntur animadvertimus planè ad tempora Chizkijæ pertinere, & secunda prophetia hujus capitis confirmat.* Quid tibi]*dialogismus quo Propheta Judæam de calamitatum & luctus causa interrogat, tribus versibus: Judæa verò responsionem subjicit, tribus alteris.* Quòd ascendis]*i. comparas te ut publicè in oculis omnium testatum facias luctum ingentem tuum: nam ita publicè in tectis & plateis agitabatur luctus in malo publico, ut Jirmejæ* 48.38. 2 Confossi tui]*i. quòd homines tui non expectato adventu hostis, velut transfossi, exanimantur metu.* 3 Quòd omnes ducto.]*i. quòd homines in fugam se dant, abjectis armis.* Evagantes]*i. vagi hùc illùc discurrunt, & alii concurrunt Jeruschalaima,* 2.*Chronic.*32.3. Ita vincti sunt]*i. oppressi metu ac velut constricti, ita ut arma capiendi non sit illis animus.* A longinquo]*i. cùm adhuc procul abest hostis.* 4 Propterea]*responsio hæc Judææ primùm gravitatem luctus velut immedicabilis explicat; deinde causam, quæ paucis verbis exposita in fine versus, duobus sequentibus explicatur.* Respicite alior.]*id est, sinite me, aliis rebus incumbite quàm ut me consolemini.* Nimirum propter] *ἀπόδοσις particulæ* propterea,*positæ in principio versus: quæ ut evidentior fieret, vocem* nimirum *interjecimus.* Filiæ populi]*id est, unius cujusque oppidi in Judæa, quod Jeruschalaimis velut matri paret.* 5 Quia dies]*exornatio sive explicatio præcedentis causę a duobus locis: nimirum a persona Dei, hoc versu; & a persona inimicorum, versu seq.* Vexationis]*id est, quo Judæa, vallis visionis dicta, a Domino vexatur, conculcatur, &c.* Dies destructionis] *id est quo oppida Judææ tormentis bellicis destruuntur: hæc ut ita accipiamus adducimur tum evidētiâ loci, tum Hhebraicis distinctionibus.* Vociferationis]*id est, quo singuli cedentes hosti perfugium vociferando in montanis quærunt.* 6 Hhelamita]*id est, Persa synecdochicè, ut suprà* 21.2. Kir]*id est Medus, synecdochicè: vide* 2.*Reg.*16.9. 7 Eveniet enim]*secunda pars, prophetica causarum propositio quibus Deus severum hoc judicium exequitur.* Lectissimis]*id est agro tuo, quem prius depopulatus est, deinde eo ordine peragravit Sancherib, de quo suprà* 10.28. *in secunda expeditione, cùm veniret ab obsidendum Jeruschalaima.* Ad portam]*i. munitas quasque civitates Jehudæ obsideat diligentissimè,* 2.*Reg.*18.13. 8 Retegente]*id est cùm fines tui, aut civitates præsidiariæ & loca limitanea ab inimicis invaduntur atq; expugnantur.* Operimentum]*id est, præmunitiones & propugnacula, metaphoricè.* Intueris quidem]*id est, animum appellis ad rationes humanas, quibus prospicias defensioni tuæ; quod non est simpliciter ex sua ipsius natura damnandum: vide* 2.*Chronic.*32. Domus saltus]*id est armamentario regio, ubi ex saltibus & sylvis missilia omnia, tormēta, & machinæ omnes bellicæ cōparātur. Sic malumus hāc appellationē metonymicè accipere, quàm referre ad domum saltus Libani a Schelomone extructam.* 1.*Reg.*7.2.*&* 10.17.*&* 21. *quia hæc jam longo intervallo Judęorum esse desierat.* 9 Et rimas]*vide* 2.*Chronic.*32.5.

Piscinæ]

Piscinæ] *id est, piscinam novam facitis ad confirmandum locum: itaque nominatur facta Nechem.* 3.16. *quia ex aquis fontium extra civitatem erat effecta,* 2.*Chron.* 32.3.& 4. Inferioris] *vide supra* 7.3. 10 Recensentes] *id est, lustrantes numerum civium, & singulos ad munus suum bellicum comparantes.* Domos quasdam] *ineptas videlicet & incommodas ad defensionem muri, quæ stantes fuissent impeditura.* 11 Conceptaculum] *quò deduceretur aqua Gichonis ex superiore alveo inferne ad occidentem civitati Davidis,* 2.*Chronic.* 32.30.& 2.*Reg.*20.20. Piscinæ veteris] *id est superioris, ut suprà* 7.3. *quam efficiebat Gichon ex vetere porta profluens.* In opificem] *id est, Deum effectorem illius vexationis, conculcationis, & perplexitatis, de quibus ver.* 5. E longinquo] *id est, qui jam pridem consilio suo admirabili præstituit vobis & informavit illud malum.* 12 Cumque] *confirmatio præcedentis exprobrationis a signo: ad Deum (inquit) vos non respicere sic probo ; nam non respicitis ad opera ejus: luctuosa fuerunt temporibus Achazi, & adhuc luctuosa sunt; vos autem ridetis, comessamini, &c.* Vocaverit] *judicium suis in vos, & in Jisraëlitas fratres vestros.* Ad calvitium] *id est, neque tantùm habendum dolorem in animo vestro; sed etiam signis publicis & externis testando resipiscentiam vestram. Nam etsi calvitium induci pro mortuo interdictum est lege (Levit.*19.27.& 28.& *Deut.*14.1.) *tamen certum est in sancta resipiscentia, cui nihil cum desperatione commune est, calvitium probari atq; imperari : ut Micæ* 1.16. 13 Cras enim] *id est, postmodum desinemus esse : propterea, dum vita superest, voluptatibus nos expleamus : sic* 1.*Corinth.*15.32.*atheorum & perditorum hominum sermo.* 14 Atqui] *conclusio hujus interminationis, ut diximus in versum* 1. Donec moriamini] *id est, unquam: nam in hac vita locus est remissionis peccatorum & veræ resipiscentiæ; deinde verò mors sola manet immorigeros, ut Chaldæus ipse interpres observavit.* 15 Ita ait] *secunda hæc prophetia (quæ cum superioris argumento planè conjuncta est, ut ostendit adjutoris appellatio) duas partes continet: unam, denuntiationem judicii in Schebnam, usque ad versum* 20.*alteram, prophetiam de sufficiendo in locum illius Eljakimo, vers. sequentibus.* Adjutorem] *id est, fautorem & magistrum impiorum istorum, quibus modò judicium denuntiatum est.* Qui præest domui] *id est, præfectum prætorio. Videtur autem hic Schebna ex hoc loco, &* 2.*Reg.*18.*fuisse vetus præfectus prætorio inde a temporibus Achazi: quibus vetus illa vulpes in impietate & maleficiis consenescens ita invaluit authoritate, ut non potuerit quàmprimum a Chizkija abdicari; ac proinde ipsius Chizkijæ temporibus impios & maleficos confirmasse, & reformationem publicam & privatã, ecclesiasticã & politicam toto conatu impedivisse: propterea cùm percepta fuit ipsius impietas a Rege, ex præfecto prætorio (ut hîc nominatur) scriba honorarius effectus esse, velut emeritus ætatis nomine,* 2.*Reg.*18.18. 16 Quid tibi hic] *id est, quam hæreditatem a parentibus tuis, aut quam agnationem habes Jeruschalaimis, ut hîc tibi instituas sepulchri locum? non meministi te hæreditatem planè nullam a parentibus habuisse? inopem, egentem fuisse, & terræ filium? hic primus locus est istius partis, nimirum reprehensio gravissima; cui subjicitur denuntiatio, tribus versibus.* Hic] *in hac civitate, Jeruschalaimis.* O cædens] *id est, tu qui summa amplitudine & dignitate sepulchrum tibi hîc curasti excidendum.* 17 Ecce] *hæc denuntiatio venturam calamitatem Schebnæ proponit duplice similitudine: una, pilæ quæ in longinquissimum projicitur, duobus versibus; altera ædificii, ver.*19. Qui contegit te] *id est, qui unus te in hoc fastigium dignitatis evehit: dignitas enim ut ab insignibus vestimentis cognoscitur, ita synecdochicè in scriptura designatur vestimentorum appellatione, ut Gen.*41.41. *& sequentibus. Hoc autem verbum Hhebraicum ex comparatione sequentis membri ita reddidimus, servata significatione simplicis verbi quod legitur Nechem.*3.15. Quantum potest] *id est, amplissimo: erat enim Schebna secundus a Rege.* 18 Egregiè] *id est, procul arcebit & divexabit te: sive in exilium fuerit actus a rege, sive ab Assyriis interceptus, sive ultro ipse e Judæa profectus, postquam & dignitate sua & honoribus excidisset : nam horum nihil meminimus in scriptura definiri.* O ignominia] *id est, qui par pari non retulisti, serviens Domino tuo regi; sed omne genus ignominiæ domui illius inussisti, qui te omni genere honoris cohonestaverat.* 20 Erit autem] *altera pars, ut dictum est in versum* 15. Die illa] *qua Deus sententiam hanc contra Schebnam cœperit exequi.* Eljakimum] *de quo* 2.*Reg.*18.18. & 26. & 37. 21 Induens eum] *vide suprà vers.*17. Loco patris] *ut Gen.*45.8. 22 Et imponam] *id est, plenam administrationem regni secundo loco, a rege committam ei, ut imperet, vetet, permittat, puniat, denique efficiat quicquid justum fuerit, & cohibeat injustum : allegoria in scripturis frequens.* Humero] *vide suprà* 9.6. 23 Infigam eum] *id est, confirmabo eum in dignitate ipsius, & stabiliam vehementissimè, ut erga omnes fungatur officio suo, & vicissim omnes ab ipso pendeant : vera descriptio pii magistratus hærentis promissionibus Dei, duobus versibus.* Solio] *id est, Regi synecdochicè.* Domui patris] *id est, Jehudæ, hîc & sequen. versu, ut nominaverat suprà ver.*21. 24 Et appendent] *officium bonorum popularium erga magistratũ pium, figuratũ eadem allegoria quæ cœpta est superiore versu.* Prognati] *i. omnes viri & mulieres e Judæorum gente, sine discrimine ætatis, sexus, &c. aut personarum acceptione.* Omnia instrumenta] *i. non tantùm homines curæ futuri sunt ipsi, & quidem homines tenuissimi; sed etiam minutissima ipsorum instrumenta, ne quam jacturam faciant ipsi, aut ab aliis damnum patiantur.* Tum instrumenta] *i. omnia instrumentorum genera sustentabit, & parva, cujusmodi sunt crateres; & magna, cujusmodi utres; quorum hi ad excipiendum, illi ad fundendum liquorem pertinent : species pro genere, synecdochicè.* 25 Die illa] *ἀνάζαστς sive regressio ἀντίθετος ad sermonẽ de Schebna, concludens prophetiam hanc descriptione allegorica judicii quod perpessurus erat Schebna, contrariis planè verbis quam Eljakimo promisit Deus, versibus præcedentibus.* Onus illud] *i. quicunque pependerunt ab eo, & in eo conquieverunt.*

Caput XXIII.

Propheta promulgans luctum Tyriis & propter eos aliis gentibus; fastum illorum, consilium Dei in dejiciendo fastu, & sententiam ejus explicat; exemplo confirmat; tempora judiciorum circumscribit per Nebucadnetzarem & Alexandrum Magnum: & postremò illis promittit vocationem ad regnum Christi per gratuitam Dei misericordiam.

1 PRO-

1 'PROPHETIA onerosa Tyri: 'Ejulate 'naves Oceani; 'vastatam esse'[a] a domesticis, 'ab advenis, a' regione Cittæorum, revelatur in illam.

a Heb. *a domus ab adventus* viris.

2 'Silete habitatores' insulæ; tu *quam* mercatores Tzidonis pervagantes mare, implent:

3 'Cujus proventus aquis multis *est* semen Schichoris, 'messis rivi *Aegyptiaci*: & quæ es mercatus gentium.

4 'Erubesce Tzidon; quia loquitur' mari' munitio maris, dicendo: 'non parturio, neque pario, neque educo juvenes, *aut* tollo virgines.

5 Quemadmodum ' rumore de Ægypto, 'intremant ęquè rumore Tyri.

6 'Transite per Oceanum, ejulate habitatores 'insulæ.

7 ' Hæccine vobis exultabunda *videretur*; cujus pedes a diebus [b] præcedentibus, præcedente statu ipsius ducunt eam ad' peregrinandum procul;

b Heb. *antiquitatis*.

8 'Quis cepit consiliū hoc contra Tyrum illā 'coronariā; cujus mercatores erant principes, cujus negotiatores honoratissimi terræ?

9 Jehova exercituum consilium illud cepit; ad[c] fœdandum fastū omnis gloriæ, ad elevandum omnes honoratissimos terræ.

10 'Remea in terram tuam, 'similis rivo: [d] navis Oceani, 'nulla est zona amplius.

c Heb. *prophanandum*.
d Heb. *filia*.

11 'Manum suam extendit super mare, commovet regna. Jehova præcipit ' contra Cenahhanem perdere munitiones istius,

12 Dicens, non perges amplius exultare: ô oppressa 'virgo filia Tzidonis, ad ' Cittæos surge, transi, etiam illic non erit quies tibi.

13 'En terram Chaldæorum; 'ipse populus illius non est, Assyrius 'fundavit eam pro barbaris: 'erexerant exploratorias speculas suas, excitaverant palatia illius; *Assyrius* disposuit illam 'in ruinam.

14 'Ejulate naves Oceani, quia vastatur munitio vestra.

15 'Erit autem tempore illo, cùm ' oblivioni tradita fuerit Tyrus' septuaginta annis, secundum dies' [e] regni unius: *ut* ' exactis septuaginta annis ' sit Tyro simile canticum meretricio.

e Heb. *regis: ut apud Danijelem sæpè*

16 'Sume citharam, circui civitatem, ô meretrix oblivioni tradita: [f] optimè pulsa, utere quàmplurimo cantico, ut renovetur memoria tui.

f Heb. *benefac pulsando multiplica canticum*.

17 'Sed erit ut exactis' septuaginta annis' revisat Jehova Tyrum, quæ reversa fuerit ad quæstum suum: 'deinde scortabitur cum omnibus regnis regionis, in superficie terræ.

18 'Tandem erit merx ejus, & quæstus ejus [g] sanctificatus Jehovæ; 'non reponetur in thesaurum neque recondetur: 'sed pro habitatoribus[h] exposita Jehovæ erit merx ejus, 'ad comedendum in saturitatem & ad tegumentum validum.

g Heb. *sanctitas*.
h Heb. *coram Jehova: ut Gen.13.9*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hac prophetia ad consolationem populi, contra Tyrios prænuntiata fuit iis temporibus, quibus stare Tyrus & inexpugnabilis esse videbatur: nam præter naturam loci munitissimam celeberrima victoria accesserat contra Schalman-Eseris & Phœnicum classem, ut ex Menandro Tyrio Josephus narrat sub finem libri 9. antiquitatum Judaicarum. Cùm itaque Tyrii natura loci, industria, opibusq; suis considerent, & omnibus eo nomine invicti esse putarentur, in propinquos Jisraëlitas & alios ferocirent, nihil denique non arrogarent sibi; declarat hoc capite Propheta non esse cur alii habitationem Tyri expetant, aut ipsi de ea sibi gratulentur, novas enim indies illis calamitates exorturas. Continentur itaque hoc capite documenta quatuor: primum est, denuntiatio luctus pro ea lætitia qua tum agitabatur, usque ad versum 8. secundum, explicatio causæ ex qua hic luctus Tyriis importatus est, inde ad versum 15. tertium, prophetia singularis tempora ex ordine circumscribens quibus erat affligenda Tyrus, usque ad 18. ultimum, prophetia de vocatione illius ad gratiam Dei & sui sanctificationem, versu ultimo.* Ejulate] *exordium ex abrupto per prolepsin, quo ad luctum provocantur omnes Tyrii, & alii victum quærentes Tyria navigatione; & causæ ponuntur, quas Propheta deinceps explicat.* Naves] *id est navicularii, & mercatores ex navigatione facientes quæstum, metonymicè: ut infra ver. 10. & 14.* Vastatum esse] *i. vastandam, ut sequentia omnia propheticè. Hîc autem proponuntur tria vastationis tempora per congeriem, quæ singula ex antiqua historia constant evidentissimè.* A domesticis] *i. servis Tyriorū, qui cùm attritas dominorum vires animadverterent, conspiratione facta omnem liberum populum cum dominis interfecerunt, Rempublicam invaserunt, & Stratonem fecerunt regem, ut scribit Justinus lib. 18.* Ab advenis] *Chaldæis sive Babyloniis authore Nebucadnetzare, qui Tyrum annos tredecim obsessam expugnarunt: vide Jirmejæ 47. Jechezkel. 25. & seq. & Josephū lib. 1. contra Apionē Alexandrinū.* Regione Cittæor.] *i. Cilicia, unde profectus Alexander Macedo irrupit in Orientalem tractum: vide Gen. 10. 4.* 2 Silete] *i. missam facite istam exultationem vestram (de qua versu 7.) & a commerciis vestris, præpediti luctu quiescite. Hîc enim promulgatur luctus (ut antè diximus) Tyriis. duobus versibus; & commeantibus Tyrum omnibus, in seq.* Insulæ] *Tyri, quæ insula fuit, donec Alexandri Magni operibus continens effecta est.* 3 Cujus proventus] *id est, quæ proventum colligis ex alieno agro tuis navigationibus.* Semen Schichor.] *id est linum Ægypti, quæ synecdochicè a termino suo appellatur: vide Jehoschu. 13. 3.* Messis] *id est, triticum quo abundat Ægyptus, irrigata rivis e Nilo ductis: ut dictum est suprà 19.* 4 Erubesce Tzidon] *apostrophe ad Tzidonem, quæ fuit quodammodo parens Tyri: nam Tzidonii a rege Ascaloniorum expugnati, (ut Justinus ibidem ait) navibus appulsi Tyrum urbem condiderant q. d. antehac quidem gloriata es de isto felice partu; jam verò alia sunt tempora, quibus Tyrus orba & ἄτεκνος futura est.* Mari] *id est, omnibus e mari appellentibus ad se, metonymicè.* Munitio maris] *id est Tyrus, periphrasis.* Non parturio] *id est, jam meis orbata sum, & inepta aliis in posterum comparandis ac velut gignendis: allegorica expostulatio.* 5 Rumore de Ægypt.] *cùm audientes populi judicium Dei contra Ægyptios, commoti sunt, dolore correpti, turbati, tremefacti, & diffluxerunt irruente super ipsos pavore magno, ut narrat Mosche Exodi. 15. 14. & seq.* Intremant] *populi perculsi judicio Dei contra Tyrum.* 6 Transite] *hypotyposis elegantissima præcedentis luctus, qua Propheta* pri-

primùm Tyrios migrare & vagari jubet per maria incertis ſedibus (nam etiam hujuſmodi occaſionibus Tyrii novas ſedes compararunt, & Carthaginem, Leptin, Uticam, & Gades condiderunt) deinde ſermone ad alias gentes converſo Tyrum per ludibrium traducit, ſeq. verſu. Inſulæ] *Tyri: ut ſuprà verſ. 2.*
7 Hæccine vobis] *ſarcaſmus, ex comparatione præſentis abjectionis cum antecedente faſtu & gloria.* Peregrinandum procul] *id eſt, quærendas peregrinas ſedes, de quibus modò diximus* 8 Quis] *ſecunda pars, de authore & cauſa luctus Tyriorum.* Coronariam] *id eſt, quæ non tantùm ipſa regina erat, ſed etiam gignebat quodammodo reges, & mercatores ſuos opibus coronabat; ut ſequentia verba explicant.* 10 Remea] *apoſtrophe ad mercatores exteros, illuſtrans gravitatem mali Tyriis eventuri.* Similis rivo] *id eſt indeſinenter & citò, ut rivus a natura fertur ſecundo alveo.* Nulla eſt zona] *id eſt, planè infirmata eſt Tyrus, nullæ ſunt amplius vires illi, nulla latera, quibus accingatur aut ſe ipſam confirmet: ut Ijobi 12.21.* 11 Manum ſuam] *explicatio conſilii quod Jehova cepiſſe contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba, dicentis; Tyrii Tzidone orti, ac proinde Cenahhanæorum reliquiæ, nunc mare obtinent arbitratu ſuo, & omnia regna vicina commovent victo Schalman-eſere atque Phœnicibus; & his victoriis partis omnes ſibi ceſſuros exiſtimant: ſed aliud viſum eſt Jehovæ.* Contra Cenahh.] *id eſt Cenahhanæos, qui adhuc ſuperſunt Tyri, Tzidone, & cæteris locis.* 12 Virgo filia] *id eſt, Tyre a Tzidoniis condita, ut meminimus in verſum 4.* Cittæos] *Cilicas: verſu 1.* 13 En] *confirmatio prophetiæ, exemplo Babylonici regni quod Sancheribi majores occupaverant atque everterant; ut apparet ex 2. Reg. 17.24. & 30. & 19.12. cui argumento ineſt comparatio a majore.* Ipſe populus] *id eſt, jam nulla eſt ipſorum reſpublica, ſed devenit in poteſtatem alterius.* Fundavit] *id eſt, ſtatuit in ea colonos barbaros, regioni incognitos.* Erexerant] *Babylonii ſeſe omnibus modis confirmantes.* In ruinam] *id eſt, evertit totam regionem.* 14 Ejulate] *ἀπόδοσις præcedentis exempli, concludens hanc partem verbis primi verſus. Hæc autem prædictio de tempore Nebucadnetzaris accipienda eſt; qua tranſit Propheta ad ſingularem temporum deſcriptionem, quam ſuprà diximus.* 15 Erit autem] *tertia pars exponens ſtatum Tyri, qui fuit primùm ſeptuaginta annis a vaſtatione effecta per Babylonios, hoc verſu: deinde a tempore Cyri ad Alexandrum uſque Macedonem; quæ ſpacia definiuntur ipſis temporibus hiſtoriæ Judæorum (ut ex ſcriptura commonſtrabimus) uſque ad verſum ultimum.* Oblivioni tradita] *id eſt, neglecta & nullo pretio habita.* Septuaginta annis] *deportationis Babylonicæ a Nebucadnetzare ad Cyrum uſque.* Regni unius] *nimirum Babylonici.* Exactis] *id eſt, ineunte regno Perſico; cùm Cyrus regnare cœpit, qui alienus erat ab odio illo hæreditario, quo proſequebātur Tyrum Babylonii propter obſidionem diuturnā, cujus antè ex Joſepho meminimus.* Sit Tyro] *id eſt, refloreſcens Tyrus opibus, ad ſe pelliciat iterum mercatores ſuos, ut ex parte cognoſcitur ex Hhezræ 3.7.* 16 Sume citharam] *apoſtrophe ad Tyrum, qua propheta oculis ſubjicit florentem ſtatum & luxuriantem Tyri, ex quo cœpit aſſurgere ineunte regno Perſico: nimirum per annos centum viginti fermè, quibus ſtetit regnum Perſarum.* 17 Sed erit] *explicatio ſecundæ calamitatis importatæ ab Alexandro Magno.* Septuaginta annis] *ab inſtauratione videlicet Jeruſchalaimorum, ut indicatur in Chronico libri Nechemjæ. Cur autem his annis ſpatia Tyrii definiat, hæ rationes adduci poſſunt; quòd hæc Judæis ſcripta ſunt; & quòd communis mox prædicanda fuit vocatio Tyriorum ad regnum Chriſti, de quo ver. ultimo.* Reviſat] *id eſt, ſecundò reſcindet per Alexandrum.* Deinde] *id eſt, ne iterato quidem judicio revertetur in bonam frugem: ſcribit enim Juſtinus Tyrios Alexandri auſpiciis conditos parſimonia & labore quærendi citò convaluiſſe.* 18 Tandem] *ultimum documentum de vocatione piorum ad regnum Dei, ut diximus in verſum 1. cui ſimile eſt ſuprà 19.18. & ſeq.* Non reponetur] *id eſt, tam ſeria erit Tyriorum reſipiſcentia, ut non amplius ſtudeant coacervandis opibus; ſed omnia liberali animo ſanctificent & conferant in uſum quem præſcribit Deus, & exponit Propheta ſequente membro.* Sed pro habitat.] *id eſt, omnes poſſeſſiones ac facultates ſuas conſecrantes Deo diſpertient Eccleſiæ, prout cuique opus erit, & nullus erit egens inter eos: vide Actor. 2.44. & ſequent. & 4.34. & ſequent.* Ad comedendum] *id eſt, ad juſtum alimentum & amictum, quibus contenti ſunt pii, 1. Timoth. 6.8.*

Caput XXIIII.

Propheta ſummam contrahens judiciorum omnium quæ ſuprà denuntiaverat, reſidui ſervati per electionem Dei lætitiam explicat, & celebrem gratiarum actionem de improbis deturbatis & ſalute in bonos collata: deinde formam exponit judiciorum, quibus adverſarios perditurus & ſuos traducturus eſt in admirationem Deus: tum præſcripta laudatione qua Eccleſia ſuam firmitatem in Deo, & fidem in illum operáq; illius prædicat, Propheta informat tandem populum de officio ipſius in mediis calamitatibus; adverſariorum exitium cum verberibus piorum comparat; gratiam Dei aſſerit, & de futura liberatione confirmat.

1 ECCE Jehova exhauſturus eſt terram, & exinaniturus eam, & pervertens ſuperficiem ejus diſperſurus eſt habitatores ejus.

2 Eritque perinde populo ac præſidi, perinde ſervo ac domino ſuo, perinde ancillæ ac heræ ſuæ, perinde emptori ac venditori, perinde mutuo danti atque mutuo accipienti, perinde fœnore accipienti ac ei qui fœnerat ipſi.

3 [a] Planè exhaurietur terra, & planè diripietur; quia Jehova elocutus eſt ſermonem hunc.

4 Lugebit concidet terra; languebit, concidet orbis habitabilis: languebunt [b] celſi populorum terræ.

5 Etiam hæc terra contaminata eſt ſub habitatoribus ſuis; quia tranſgrediuntur leges, mutant decretum, irritum faciunt fœdus [c] perpetuum.

6 Idcirco execratio conſumet terram, & deſolabuntur habitantes in ea: idcirco exardeſcent habitatores terræ, & reliqui fient mortales perpauci.

[a] He. *exhauriendo exhaurietur, & diripiēdo diripietur.*

[b] Heb. *celſitudo populi terræ.*

[c] Heb. *ſeculi*

7 Lu-

7 Lugebit mustum, languebit vitis; suspirabunt omnes læti[d] animo.
8 Cessabit gaudium tympanorum, desinet strepitus exultantium, cessabit gaudium citharæ:
9 Cum cantico non bibent vinum, amarescet potus inebrians bibentibus ipsum:
10 Confringetur urbs[e] inanis futura, claudetur omnis domus, [f] ne *quisquam* ingrediatur.
11 Querela erit super ipso vino in plateis; advesperascet omnis lætitia, emigrabit gaudium terræ:
12 Reliquum factum in civitate, desolatione; & vastitate atteretur porta.
13 Quando ita fuerit in medio terræ inter populos istos, similes [g] olivis destrictæ oleæ, similes racemis cùm finita est vindemia,
14 Hi efferentes vocem suam cantabunt propter excellentiam Jehovæ; claram vocem edent inde a mari, *dicentes*,
15 Idcirco in ipsis ignibus glorificate Jehovam: in insulis maris, nomen Jehovæ Dei Jisraëlis.
16 Ab ora terræ psalmos audiveramus, decorem *fuisse* justo; jam autem dico, macies est mihi, macies est mihi; Hei mihi: perfidi perfidè agunt, & perfidia quidem [h] perfidissima perfidè agunt.
17 Pavor, & fovea, & laqueus [i] imminent tibi; ô habitator terræ.
18 Erit enim *ut* fugiens [k] ab audito pavore incidat in ipsam foveam & qui ascendet e medio ipsius foveæ, capiatur laqueo: nam cataractæ ex alto aperientur, & concutientur fundamenta terræ.
19 [l] Omnino confringet se terra, omnino disrumpet se terra; omnino nutabit terra.
20 Omnino commovebitur terra tanquam ebrius, & evagabitur ut tegillum; & ingravescente super eam defectione ipsius ita cadet ut non surgat amplius.
21 Et erit tempore illo, animadvertente Jehova in exercitum excelsi cujusque cum ipso excelso, & in omnes Reges terræ cum terra ipsorum:
22 Ut colligantur[m] collecti, vincti in foveâ, & occludantur in claustro; & post[n] multos dies desyderentur.
23 Denique pudebit ipsam lunam, & erubescet sol ipse: cùm regnabit Jehova exercituum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis, & coram senioribus suis *erit* [o] gloriosus, *dicentibus*.

[d] Heb. *corde*
[e] Heb. *inanitatis.*
[f] Heb *ab ingrediendo.*
[g] Heb. *strigmito oleæ.*
[h] Heb. *perfidorum.*
[i] Heb. *super te.*
[k] Heb. *a voce pavoris.*
[l] Heb. *confringendo confringet disrumpendo disrumpet, & sic sequentia: ut suprà ver. 3.*
[m] Heb. *collectio, vinctus: per syllepsin.*
[n] Heb. *multitudinem dierum.*
[o] Heb. *gloria*

CAPUT XXV.

1 JEHOVA Deus meus es, exalto te, celebro nomen tuum quia fecisti mirum: consilia a longinquo *tempore prædicta* fides *sunt*, veritas.
2 Nam disposuisti ex civitate acervum, *ex* urbe munita ruinam: palatium extraneorum ex civitate, in seculum non ædificabitur.
3 Idcirco honorabunt te populus fortis urbs gentium formidabilium reverebuntur te:
4 Quòd fueris munitio tenui, munitio egenti, cùm aliqua angustia esset ei; receptus ab inundatione, umbra ab æstu, cùm spiritus violentorum similis esset [a] inundationi labefacturæ murum:
5 Sicut æstum in siccitate, tumultuationem extraneorum depresseris; æstum, *inquam*, umbrâ densa, *qui* propagini violentorum respondebat.
6 Faciet autem Jehova exercituum omnibus populis in monte hoc convivium *rerum* pinguium convivium[b] *vini* defæcati: pinguium *inquam* saginatiorum, *vini* fæcibus expurgatis:
7 Et absorbebit in monte hoc [c] speciem istius veli obvelantis omnes populos, & istius operimenti obducti super omnes gentes:
8 Absorbebit ipsam mortem in victoriam, & absterget Dominus Jehova lachrymas ab omnibus faciebus; & opprobrium populi sui amovebit a tota terra (nam Jehova locutus est)
9 Ut dicat tempore illo; ecce Deus noster hic *est*, expectamus eum & servat nos: hic *est* Jehova quem expectamus exultabimus, & lætabimur de salute ejus.
10 Nam quiescet manus Jehovæ in monte hoc: triturabitur verò Moab in loco suo, ut trituratur palea ad stercorationem.
11 Expandet enim manus suas in medio ejus, sicut expandere solet natator ad natandû; & demittet superbiam ejus, [d] cataractis manuum suarum:
12 Ita munitionem editum locum murorum tuorum deprimet, demittet; deturbabit in terram, usque in pulverem.

[a] Heb. *inundationi muri.*
[b] He. *fæciũ: quod genus locutionis explicat sequentia: simile vide suprà 19.18*
[c] Heb. *faciei.*
[d] Heb. *cum cataractis.*

CAPUT XXVI.

1 TEMPORE illo cantabitur canticum hoc in regione Jehudæ: civitas [a] fortis est nobis, salutem disponit muris & præmunitioni *Deus, dicendo*,
2 Aperite portas, & ingrediatur gens justa conservans[b] omnem fidem,
3 [c] Cogitationi innitenti custodis [d] continuam pacem, cùm tibi confidit.
4 Confidite Jehovæ usque in sempiternû nam in Jah Jehova rupes seculorum *est*:
5 Sed deprimit habitatores *loci* alti, urbem editam: dejicit eam, dejicit eam usque in terram, deturbat eam usque in pulverem:
6 Ut conculcet eam pes; pedes pauperis, vestigia tenuium.
7 Iter justo[e] rebus æquissimis, rectò orbitam justi libras.
8 Etiam *in* itinere judiciorum tuorum Jehova, expectamus te; ad nomen tuum & ad memoriam tui *fertur* desyderium animæ:
9 Animo meo desydero te per noctem; etiam spiritu meo *qui est* in me, tempestivè quæro te: nam cùm judicia tua extant in terra, justitiam discunt incolæ orbis habitabilis:
10 Cùm gratia sit improbo, non discit justitiam:

[a] Heb. *roboris.*
[b] Heb. *fides.*
[c] Heb. *figmento.*
[d] He. *pacem pacem.*
[e] Heb. *rectitudinibus.*

stitiã: ' in terra[f] æquissima iniquè agit,& non consyderat celsitudinem Jehovæ.

11 'Jehova,'cùm exaltatur manus tua, non vident; videbunt erubescentes [g] zelum erga populum: quin etiam ignis ipsos hostes tuos consumet.

12 'Jehova,dispones pacem nobis: nam etiam' omnes [h] res nostras confecisti nobis.

13 'Jehova Deus noster, imperabant nobis domini' præter te: tantùm per te'recordamur nominis tui.

14 'Hi mortui non reviviscent; expertes vitę non resurgent: propterea visitans perdidisti eos, & profligasti omnem memoriam eorum.

15 'Adjecisti huic genti Jehova,*vitam*; adjiciens huic genti glorificas te: *genti quam* procul amoveras *ad* omnes extremitates terræ.

16 Jehova,in ipsa angustia visitaverunt te: fuderunt'submissam orationem, castigatione tua *premente* ipsos.

17 Ut prægnans[i] propinqua partui,dolet,exclamat in doloribus suis; ita fuimus a conspectu tuo, Jehova:

18 Gravidi fuimus, doluimus,quasi' pareremus ventum: ' [k] salutem ullam non fuissemus effecturi terræ, neq; casuri fuissent incolæ orbis habitabilis.

19 'Reviviscunt mortui tui,[l] cadavera quæque mea resurgunt.'expergiscimini, *inquis*, & cantate qui inhabitatis pulverem;'nam ros olerum ros tuus est,postquam in terram expertes vitæ dejecisti.

[f] Heb. *æquitatum.*

[g] Heb. *Zelũ populi.*

[h] Heb. *facta nostra, passive, pro eo quod est, quæ facta sunt nobis.*

[i] Heb. *appropinquans ad pariendum.*

[k] Heb. *salutes.*

[l] Heb. *cadaver meum.*

CAPUT XXVII.

1' AGE popule mi ' intra in conclavia tua,& occlude fores tuas tibi:latita quasi exiguo momento, donec præterierit indignatio.

2 'Nam ecce Jehova proditurus est' e loco suo, ad animadvertendũ iniquitatem habitatoris terrę in'eum; & reteget terra [a] cædes suas, neque obteget ultrà interfectos suos.

3 Tempore illo animadvertet Jehova' gladio suo durissimo,maximóque & validissimo, 'in balænam [b] serpentem oblongum,& in balænam serpentem tortuosum; & interficiet draconem qui *est* 'in mari.

4 'Die illa,vineam' rubentis meri, acclamate ei.

5 'Ego Jehova'sum custoditurus eam, momentis irrigaturus eam; ne quis invisat eam, noctes diesq; custoditurus sum eam.

6 'Æstus non est mihi: qui [c] induxerit me 'sente & vepre ad prælium, *hunc* cautè ingrediens'eam succendam ex ea'simul:

7 'Sin prehendet robur meum facturus pacem mecum;'pacem fecerit mecum.

8 Ut' advenientes Jahhakobi posteri radicentur faciet,efflorescet,& germinabit Jisraël; denique implebunt superficiem orbis habitabilis proventu.

9 '[d] An ut percussit' percussorem ejus,percutit eum?'an ut interfecti sunt' interfecti illius,interficiuntur?

10 [e]'Moderatè 'emittendo eum contendis cum eo:' *illum* aufert spiritu suo duro, ' *quasi* tempore Euri.

11 'Idcirco hac re expiatur iniquitas Jahhakobi & hic est totus fructus ut amoveat peccatum ejus;'cùm disponet omnes lapides altaris ut lapides calcis dissipatos,'nec consistent luci aut subdiales statuæ:

12 'Sed *illius* civitas munita erit solitaria, caula disjecta,& derelicta velut desertum;'ubi pascebat vitulus,& ubi recubabat,etiam absumet ramos ejus.

13 Arefacto ramo ejus,frangentur'*ramusculi*, mulieres venientes incẽdet illũ: quia non est [f] populus ulla intelligentia præditus; idcirco non miseretur ejus,qui fecit eũ; & qui formavit eum,non facit gratiam ei.

14 'Erit autem' tempore illo,excutiente Jehova inde' a fluxu illius fluminis usq; ad torrentem Ægypti;ut vos'colligamini [g] ' sigillatim,ô Jisraëlitæ:

15 Eritque tempore illo,'quando clangetur buccina magna,ut veniant qui periẽrãt in terra Assyriæ, & qui depulsi fuerant in terram Ægypti;& incurvent se Jehovæ in monte sancto Jeruschalaimis.

[a] Heb. *sanguines.*

[b] Heb. *vectẽ: ut Ijobi 26. 13.*

[c] Heb. *dederit me in prælium.*

[d] Heb. *an secundũ percussionem percussoris, &c. an secũdum interfectionem interfectorum.*

[e] Heb. *in medio: metaphora.*

[f] Heb. *populus intelligentiarum.*

[g] Heb. *ad unum unum.*

ANNOTATIO.

1 Ecce Jehova] *Quatuor hęc capita propterea unà cõjunximus, quòd unius sunt concionis; ut narratio & series argumentationum ostendet. Sunt autem hujus concionis tres præcipuæ partes: prima est, narratio prophetica judiciorum quæ Deus in gratiam populi sui effecturus erat (ut Propheta denuntiavit capitibus antecedentibus, quibus hæc concio velut colophon fuit imposita) usque ad versum 6. capitis 25. secunda pars est, narratio prophetica formæ quam Deus adhibiturus erat in judiciis exequẽdis ad Ecclesiæ bonum & consolationem, inde ad finem capitis 26. tertia, est institutio populi in retinendo officio suo, & amplectendis promissionibus Dei, quæ exponũtur inde ad finem capitis 27. In prima autem propositione continentur tria: narratio judiciorum Dei contra peccatores, duodecim versibus, & gratiæ ejus erga Ecclesiam, usque ad versum 16. deinde confirmatio denuntiati illius judicii, usque ad finem capitis; & postremò usus illius, nimirum prædicatio gloriæ Dei in Ecclesia, quinque primus versibus capitis vigesimi quinti.* Exhausturus] *tum habitatoribus, ut sex primi versus ostendunt; tum rebus omnibus, sex aliis vers. quæ duo his verbis prolepticè continentur.* Terram] *i. singulas illas regiones suis verberibus castigaturus quamque.* Pervertens] *i. ferens, agens sursum deorsum omnia; tum ad personas, tum ad res ipsorum pertinentia: ut sequens versus demonstrat.* 2 Eritque] *id est, omnes personarũ omniũ ordines confundentur calamitatib. æquè summos atque infimos opprimentibus.* Præsidi] *vide Gen. 41. 45. Nos enim hoc quidẽ loco hanc significationẽ malumus, quàm vulgarẽ illã sacerdotis, propter antitheton.* 3 Exhaurietur] *ut dixerat de Ægypto sup. 19. 3.* Diripietur] *ut sup. 8. 3. & 10. 6 & 11. 14. & 18. 3* 4 Lugeb.] *ut sup. 3. 27. 19. 8.* Cõcidet] *ut prædixerat sup. 1. 30.* Langueb.] *ut sup. 16 17 & 19. 8.* Celsi populor] *ut interminatus*

fuerat

fuerat suprà 2.11. & sequentibus, & 3.1. & 9.14. 5 Etiam hæc terra] ætiologia, a peccatis hominum asserens justitiam Dei, quam propheta amplificat per comparationem Judæorum, seq. versu; ut ad alterum judiciorum genus transeatur. simile vide Numer. 35.33. Leges] naturales & politicas, ad publica & privata hominum officia pertinentes. Decretum] positum in cæremoniis & externo Dei cultu. Fœdus perpetuum] cum Abrahamo initum circuncisione, Gen. 17. & redintegratum in traditione legis, Exod. 24. 6 Execratio] videlicet cui se Jisraëlitæ ipsi devoverunt si transgrederentur leges, mutarent decretum, irritumq; facerent fœdus perpetuum: Exod. 24. & Deut. 29. 10. & sequentib. nam hoc prius membrum ad Jisraëlitas respicit, de quibus nominatim dixerat posteriore loco. Idcirco] nimirum propterea quod gentes transgrediuntur legem, cujus opus scriptum gestant in cordibus suis, unà testimonium reddente ipsorum conscientia, &c. Rom. 2.15. Nam hoc posterius membrum per ὑστέρωσιν. de aliis gentibus est accipiendum, quarum Propheta meminerat priore loco. Exardescent] id est, incendio iræ Dei conflagrabunt, ut suprà 9.18. & 10.16. 7 Lugebit mustum] altera pars prolepseos, de qua versu 1 expressa prosopopœiis vehementissimis. Languebit vitis] ut suprà 16.17. 8 Tympanorum] de quibus suprà 5.12. 9 Non bibent] i. non convivabuntur pergræcando. Amarescet] i. ingratus erit, adeò obruentur calamitatibus: metaphora. 10 Confringetur] ut de Babylone & Tyro dictum est suprà 13. & 23. 11 Querela erit] ut suprà 16.16. Advesperascet] i. occidet, ut sol ineunte vespera, & terminabitur luctu: metaphora. 12 Reliquum factum] i. denique nihil omnino integrum relinquetur. 13 Quando] secundus locus narrationis de gratia Dei erga Ecclesiam, ut monuimus versu 1. quo continentur primùm explicatio salutis percipiendæ a Deo, hoc versu; deinde professio illius, & gentium omniū provocatio ad percipiendam & agnoscendā illā duobus seq. Ita fuerit] i. judicia Dei perfecta fuerint. Similes olivis] i. illi qui secundū electionē gratiæ residui facti fuerint, & servati a Deo: ut suprà 17.6. & 9. 14 Inde a mari] i. ubicunq; fuerint in omnibus finibus terræ. 15 Idcirco] genus sive formula professionis, qua boni a Deo servati hortantur alii alios, propter probationem sive experimentū mirificæ liberationis suæ; qua spem in se ipsis confirmant, & in aliis exemplo doctrināque excitant: spes autem nō pudefacit, Rom. 5.5. In ipsis ignibus] i. vos qui adhuc versamini in mediis tribulationibus, exemplo nostro securi de liberatione vestra, gaudete spe, in afflictione tolerantes, Rom. 12.12. In insulis maris] i. quicunque, quocunque loco, & inter quoscunque situ. 16 Ab ora] confirmatio judiciorum quæ modò prædicta sunt, primùm a peccatis præsentibus perfidiāque populi, in quam non potest ira Dei non revelari e cœlo, tribus versib. deinde a fide cæterarum rerum in cœlo & terra, in exequendis & testificandis Dei judiciis, ad finem usque capitis. Sunt autē prima hæc verba emphatica, quibus Propheta amplificat indignitatem præsentē a comparatione priscæ dignitatis quæ in populo Dei emicuerat; ut Psal. 44. Psalmos] i. beneficia Dei quæ Psalmorum sunt argumenta, & prædicationis illorum: synecdoche. Justo] i. populo Dei alieno a præsente perfidia, & amplectenti justitiā Dei per fidem Christi. Jam autem] expostulatio gravissima abundans anaphoris, homœoteleutis, antonomasiis, metaphoris gradationibus, & comparationibus patheticis; quibus exaggerat Propheta tum peccata, hoc versu, tum peccatorum pœnas, sequentibus, usque ad versum ult. Macies est] id est, mœrore a rebus istis indesinenter contabesco. 18 Nam cataractæ] id est communis erit cæli & terræ conspiratio ad efficienda judicia Dei. Sunt autem hæc verba desumpta ex Mosche Gen. 7.11. per allegoriam; & ex Davide Psal. 18.8. 19 Omnino confringet] i. pessundabuntur & ruent omnia: quod hîc exaggeratur congerie verborum. 20 Ipsius] i. habitatorum, metonymicè, ut seq. versu. 21 Animadvertente Jehova] i. Reges & subditos, summos & infimos puniente, ut dixerat suprà ver. 2. 22 Ut colligantur] i. captivi teneantur potentia Dei quicunque adversantur ipsi: metaphora a regno humano ad regnum spirituale Dei. Post multos dies] i. longo intervallo non extollant se adversus Deum, neque extent inimici ejus. Hoc autem propriè significari visitandi verbo in hac conjugatione cùm absolutè ponitur, exempla omnia confirmant. 23 Denique] i. nulla planè lux sive gloria lunæ aut solis ipsius futura est, si cum Dei, regnantis in Ecclesia luce comparabitur; puderet ipsos, si cum Deo committendi essent: prosopopœia hypothetica. Erit gloriosus] tum gloria sua operūmque suorū maximè, tum sanctorū prædicatione: ad quam hæc verba sunt μεταβατικά.

In Caput XXV.

1 Jehova] Tertius locus propositionis præcedentis, de usu judiciorum Dei. Est autē usus illorum in Ecclesia, prædicatio gloriæ Dei, qualis habetur his quinque versibus: in quibus primùm gloria Dei prædicatur, & causæ illius prolepticè ponuntur hoc versu; deinde causæ proponuntur duæ: una est, judiciorum in hostes Ecclesiæ, ver. 2. altera, beneficiorum in Ecclesiam, versibus sequentibus. Consilia] i. promissiones & minæ, quas ab æterno decretas in consilio tuo prædixisti suo tempore, nunc demum fidelissimè atque verissimè completæ sunt. 2 Nam] exornatio præcedentis ætiologiæ, qua docet Propheta complementum minarum, hoc versu; & promissionum, ver. 4. & 5. ut antè diximus. Palatium] i. ita evertisti & subruisti oppidum, ut ne ab exteris quidem advenis ex totius oppidi ruderibus unica domus excitari possit. 3 Idcirco] διαφορὰ sive repetitio laudationis, transitum comparans ad sequentem causam. 4 Receptus] exornatio beneficentiæ Dei fideiq; erga pios duabus comparationibus; quæ postea his duob. versib. ordine exponuntur. Cùm spiritus] ἐργασία prioris comparationis, qua hostes Ecclesiæ cum aquis inundantibus, Deus verò cum receptus & perfugii loco comparatur. 5 Sicut æstum] ἐργασία secundæ comparationis, qua tumultuatio extraneorū cum æstu siccissimo, & Dei protectio erga suos cum densissima umbra comparatur. Qui propagini] i. qui æstui improbus erat optatissimus atque gratissimus: quia illi, dum torrentur pii calamitatibus, se valde augeri judicant, & tanquam luxuriare suas propagines: pergit enim Propheta in allegoria. 6 Faciet autem] secunda hæc prophetia formā exponit tum judiciorum quibus propter Christum usurus est Deus, hoc capite: tum laudum quibus Ecclesia prædicatura est beneficentiā illā Dei, cap. sequente. Forma autem judiciorum est duplex: una, ut inimicæ gentes amicè ad sacrū Christi epulū & communionem provocentur verbo, usque ad ver. 10. altera, ut contumaces qui extolluntur adversus cognitionē Dei profligentur, ver. 10. & seq. In mōte hoc] cujus meminit suprà 24.23. ut etiā prædixerat suprà 2.2. Conviviū rerū] i. opimū & munificētissimū, quod exhibetur sanctis prædicatione Evangelii & virtute spiritus Christi: allegoria res spirituales

figurans corporeis: ut Matth.22.& Luc.14. 7 Absorbebit] *enarratio beneficiorum quæ populi in convivio Christi percepturi sunt: primum est, vindicari illos ab excæcatione, & quasi sublato velamine donari cognitione Dei, hoc versu; ut ostendit Paulus 2.Corinth.3. secundum est, domita potestate mortis donari vita æterna, 1.Corinth.15.54. tertium, donari gaudio & pace per spiritum sanctum, Rom.14.17. & Apocalyp.21.4. ex quibus consequitur effectus, ver.9. nimirum constantissima beneficii divini prædicatio.* 8 In victoriam] *id est, ita ut in sempiternum devicta & prostrata jaceat, neque amplius in beatos illos convivas Christi dominetur.* 9 Ecce Deus noster] *elegantissima prædicatio illius pacis a Deo, & gaudii per spiritum sanctum, de quibus modò diximus.* 10 Nam quiescet] *ætiologia superioris prophetiæ a præsentia Dei benigna in Ecclesia; qua transitio comparatur ad alteram speciem judiciorum ejus contra præfractos atque contumaces, ut diximus in versum 6.* Moab] *id est, contumax quisque & perversus hostis Dei & Ecclesiæ, synecdochicè, ut infrà 31.8.* In loco suo] *i. ubicunque fuerit.* Ad stercorationem] *i. abjectissima palea, quæ nullum alium usum præstat quàm ut ea stercorentur agri.* 11 Expandet enim] *altera comparatio venustissima ad explicandum judicium Dei contra inimicos suos; pro eo quod est, omnia subjiciet sibi.* Superbiam ejus] *de qua suprà 16.15.* Cataractis] *i. amplissimis & valentissimis manibus suis, quibus superbiam rebellium ita compressurus est ut obicibus & cataractis coërcentur aquæ. Hanc interpretationem, quia optimè cum allegoria convenit, aliis præferimus.* 12 Ita] *apostrophe ad Moabum, & omnes homines adversantes Deo, quos docet ad ferulam ipsius ita diffluxuros ut aqua diffluit; sicut dicitur Exodi 15.15.*

IN CAPUT XXVI.

1 Tempore illo] *exposita prophetia de beneficiis Dei erga Ecclesiam, subjicitur pars altera de prædicatione Ecclesiæ; cujusmodi ordinem jam antè observavimus principio capitis præcedentis. Sunt autem in hoc cantico partes quatuor: prima est, exordium prædicans firmitatem Ecclesiæ in Deo, versibus 2.3. secunda, propositio Ecclesiæ omnes ad se & ad Deum jubentis accedere per fidem, usque ad versum 7. tertia confirmatio ab operibus Dei, inde ad versum 19. postrema verò, conclusio versu 19.*

In regione Jehudæ] *id est, in Ecclesia, quæ olim ea regione circunscripta & figurata erat.* Civitas fortis] *id est Ecclesia, in qua nos versamur, est potentissima; quippe quæ munita est præsentia & præsidio Dei.* Salutem disponit] *id est, in salute quam dedit servat, adeò ut ne ipsæ quidem inferorum portæ prævaleant adversus eam: Matthæi 16.18.* 2 Aperite] *amplificatio superioris prædicationis, a forma gratiosissima quam observat Deus; tum servos suos & administros Ecclesiæ informando, ut patefiant januæ Evangelii ministerio ipsorum, tum justos & pios in Ecclesiam intromittendo.* Justa] *nimirum ex fide in Christum qui justificat impium, ut sequentia verba docent exegeticè.* 3 Cogitationi] *transitio ad secundam partem, videlicet propositionem; qua Ecclesia omnes ad Deum provocat in Christo, sumpta occasione ex præcedentibus Dei verbis: quæ primùm epiphonemate confirmat, hoc versu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam salutem, usque ad versum 7. Est autem cogitationis nomen synecdochicè accipiendum, pro viro qui tota cogitatione & toto animo confidenter nititur Deo per fidem in Christum, ut fine versus explicatur.* 4 Confidite] *propositio Ecclesiæ omnes ad fidem hortantis a natura, promissione, & operibus Dei, ut modò diximus.* Rupes] *ut Deut.32.4. id est, immota arx & propugnaculum fidelium: quod illustratur antithesi sequentis versus.* 5 Habitatores loci] *id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, 2.Corinth.10.5.* Dejicit eam] *id est, certissimè & indesinenter dejicit: nam hic est usus ἀνδ ιπ...νέσεως, ut suprà ver.3.* 7 Iter justo] *tertia pars, narratio confirmans hortationem præcedentem ab operibus Dei: quorum asseritur primùm justitia & æquitas summa, usque ad versum 11. deinde veritas, usque ad 19.* Justo] *illi qui definitus est suprà ver.2.& 3.* Rebus æquissimis] *id est, facis ut omnia fidelibus tuis succedant æquissimè, & utramque lancem secundarum & adversarum rerum justiùs quàm ulla aurificis statêra moderaris: quod dictum similiter amplificatur repetitione, ut antè vidimus.* 8 Etiam] *accommodatio, qua Ecclesia superiorem thesin de administratione Dei confidit ad se pertinere, & eam a se expeti docet, ut Dei justitiam magis ac magis agnoscat ex ipsius operibus.* In itinere] *id est, tantisper dum in hac vita versamur, & exercemur judiciis tuis.* 9 Nam] *ætiologia præcedentis propositionis & optati a depravatione carnis nostræ; quæ adeò fera & indomita est etiam in filiis Dei, ut retundi non possit & justitiam illius discere, nisi crebris gravibusque ferulis revocetur: ac proinde in reliquo mundo longè ferocior est cùm neque gratiosis verbis, neque verberibus corrigatur; sed tantùm evincatur, velit nolit ut fiat inexcusabilis.* Discunt] *pios quidem ad salutē docentibus calamitatibus justitiam Dei, impios verò convincentibus; ut Jud.3.2.* 10 Cùm gratia] *ἐργασία superioris dicti ex antithesi diversæ administrationis: verè, inquit, judicia tua opus est adhiberi, si voles ut ad ea animum advertat mundus: nam quò magis certat beneficentia tua cum improbitate illius, eò amplius obliviscitur tui & præfidit sibi.* In terra æquiss.] *id est, quò æquiorem te in ipsum, leniorem & mitiorem exhibes, eò fit scelerat.or.* 11 Jehova] *altera pars narrationis, qua Ecclesia asserit veritatem judiciorum Dei prolepticè, tum in improbos, hoc versu; tum erga pios, sequente: quæ postea pluribus exponuntur elegantissimè, usque ad versum 19.* Cùm exaltatur] *id est, non considerant celsitudinem tuam (quod dixit superiore versu) sed experientur tandem suo magno malo: sic asseritur cum veritate justitia judiciorum Dei, & cum noxia comparatur pœna.* 12 Jehova] *secundum membrum prolepseos, quo Ecclesia docet improbis velut stipula conflagrantibus, Ecclesiam utcunque ferventem adversis rebus, tanquam in olla, manu Dei conservatā esse; & porro statuit conservatā iri ex anteacta Dei administratione.* Omnes res] *id est, quæcunque adhuc nobis evenerunt sive cùm alii insolenter cruciarunt nos (de quibus agitur duobus versibus proximè sequentibus) sive cùm servasti & liberasti nos misericorditer.* 13 Jehova Deus.] *exornatio superioris dicti, Deum confecisse res omnes Ecclesiæ: quæ per antithesin hîc confitetur se ita pressam fuisse mundi tyrannide, ut neque per illum licuerit facere mentionem Dei, neque ipsa per se potuerit; ac proinde per Deum solum effectum esse, ut Ecclesiæ sua facultas restitueretur ad laudandum illum.* præter te] *qui tum illegitimè dominium occupabant in populum Dei, tum eo perinde abutebantur ac si Deus*

non immisisset ipsos, denique nihil minus quàm de consilio ipsius cogitabant, ut dictum est suprà 10. 5. *& seq.* Recordamur] *i. superstites sumus, ut celebremus te in æternum liberati metu omnium inimicorum, versu sequente.* 14 Hi mortui] *id est, domini isti & tyranni non amplius impedient nos, quin celebremus te: alludit enim his verbis & sequentibus ad genus illud liberationis quo usus est Deus cùm educeret populum ex Ægypto, Exodi.*14. *&* 15. 15 Adjecisti] *amplificatio superioris narrationis de veritate judiciorum Dei in Ecclesiam admirabilium, a circumstantiis: primùm enim, inquit, erant depulsi in terras extimas, hoc versu; deinde summis angustiis & doloribus pressi, duobus sequen.: tertiò planè perditi & mortui, nisi majestas tua succurrisset, versu* 18. *&* 19. *& tamen (ait Ecclesia) eadem opera gloriæ tuæ consuluisti, & saluti meæ.* 16 Submissam orat.] *ut solent qui demissi sunt & dejecti castigationibus cum lachrymis submissè deprecari.* 18 Pareremus ventum] *id est, nihil unquam possemus parere; sed perpetuis torminum ventorúmque inter se in utero colluctantium cruciatibus constringeremur.* Salutem ullam] *exegesis verborum proximè præcedentium q.d. Ecclesia, non fuisset mihi ex me facultas aut virtus pariendi, aut præstandi quicquam ad servandum meos, aut deturbandum adversarios: sed utrumque penes Deum est, qui præstat utrumque verbo, sequente versu.* 19 Reviviscunt] *id est, instaurantur, & ex calamitatibus, tanquam ex morte, rediviva membra Ecclesiæ servantur verbo illo potente tuo. Est autem hîc conclusio cantici, qua Ecclesia singulare Dei beneficium predicans sibi de mirifica hac salute gratulatur.* Expergiscimini] *prosopopœia, qua Deus inducitur populum suum ex angustiis, velut e sepulchro, excitans ad gloriam suam.* Nam ros olerum] *ætiologia a potentia verbi Dei: verbum Dei (inquit Ecclesia) cum cœlesti rore, fideles dejecti malis cum semine in terram projecto, corrupto, & moriente comparantur: quemadmodum autem ros e corrupto semine excitat herbam, ita verbum Dei restituit pios cum putri semine comparatos.*

IN CAPUT XXVII.

1 Age popule] *ultima pars prophetiæ per apostrophen ad populum Dei; qua instituitur populus de officio suo, & promissionibus Dei erga se: quorum illud, hoc versu continetur; hæ verò, reliquo capite: hæ autem partim positæ sunt in profligandis adversariis, versu.*2 *&* 3. *partim in ornandis, curandis, educandis, purgandis, & colligendis Jisraëlitis, inde ad finem.* Intra] *id est, recipe te ad Dei protectionem fide, & in statione in qua ipse te collocaverit firma patientia in spe & silentio conquiesce, neque istis calamitatibus quæ terras pervasuræ sunt dimovetor. Respicit autem propheta his verbis ad formam liberationis ex Ægypto, qua interduxerat Deus ne exiret ullus e porta domus suæ, qua nocte processurus erat ad percutiendum Ægyptum, Exod.*12.22. 2 Nam ecce] *prior promissionum locus, ultio de adversariis, ut Exod.*12. 23. E loco suo] *id est, e cœlis, unde revelatur ira Dei in omnem impietatem & injustitiam hominum Rom.*1.18. 3 Gladio suo] *id est, infinita potentia sua & potente verbo: humanitus dictum.* In balænā] *i. in sublimitatem omnem spiritualem & corporalem, quæ extulerit se adversus Deum vi, fraude, vel utroque simul: quæ omnia allegoricè his appellationibus figurantur.* In mari] *id est, in fluctuante hujus seculi æstuario.* 4 Die illa] *secundus promissionum locus, propositio summa beati status in quo Ecclesia futura est, & sibi gratulatura in Domino: quæ deinceps exponitur suis gradibus a cura & attentione Dei erga illam, ut qui solus est author & effector beatitudinis.* Rubentis meri] *id est, feracem vini generosissimi, quod in scripturis ferè a rubore commendari solet: ut Gene.*49. 12. *& Proverb.* 23. 31. *allegoria contraria illi qua Propheta usus est suprà* 5.2. 5 Ego Jehova] *pergit in eadem allegoria vineæ, ut suprà* 5. *ubi contrariæ minæ similibus verbis exponuntur.* 6 Æstus non est] *occupatio illius objectionis quā poterant Jehudæi ex argumento superiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit quispiam, nihil nisi gravissimas & severissimas minas prophetiæ tuæ denuntiant, incursiones, depopulationes, cædes ab Assyriis, Ægyptiis, & Babyloniis: ecquando igitur tempus istius promissionis quam modò significas futurum esset? hanc objectionem anticipat Deus per prophetam: ne putetis, inquit, me iracundum esse, morosum, atque difficilem: non est in me, sed in vobis culpa istarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, acccedentes obviis ulnis amplector, & cupientes pace dono. Quamobrem non est quod dubitetis de fide & misericordia mea: si pergatis in improbitate, pergam in judiciis, sin autem pacem quæratis, jam exposita est omnibus quærentibus eam: hæc est complexio duorum versuum.* Sente & vepre] *id est, obfirmata malitia & peccatis suis, allegoricè: ut suprà.* 5 Eam] *vineam videlicet, id est, Ecclesiam, in qua perfidi, hypocritæ, & contumaces se extulerint adversus Deum.* Simul] *videlicet eos omnes qui Deum ad prælium indignis suis facinoribus provocaverint.* 7 Sin prehendet] *altera pars dilemmatis, promissio erga fideles prehendentes Deum fide, & conquiescentes in robore ejus.* Pacem fecerit] *id est, illicò facta fuerit, cùm fidem & resipiscentiam suam exponet: sic regreditur Propheta ad promissionem cœptam.* 8 Advenientes] *regressio ad promissionem, quam præcedens occupatio interruperat; qua Propheta continuat allegoriam vineæ.* 9 An ut percussit] *amplificatio beneficentiæ Dei, quam promissionibus significaverat; a fine castigationum quibus in Ecclesiam utitur, quæ illustrantur per comparationem earum quas in suos inimicos adhibet Deus. Hæc autem antithesis hoc versu posita per interrogationem explicatur subjectione elegantissima, quatuor versibus sequen.* Percussorem ejus] *id est, inimicum a quo populus Dei infestatur de quibus castigationibus dictum est inde a capite* 13. *suprà.* Interfecti illius] *id est, homines percussoribus & inimicis populi, quos Deus juravit interfici.* 10 Moderatè] *subjectio ad quæstionem præcedentem: qua Propheta primùm modum castigatinum explicat in populum & in adversarios Dei proleptice, hoc versu; deinde usu proposito exornat, tribus sequen.* Emittendo eum] *e terra promissa in miseram servitutem, sub Assyriis, Babyloniis.* Illum] *hostem suum percussorem populi sui.* Quasi tempore] *id est, abripit & convellit radicitus.* 11 Idcirco] *amplificatio gratiæ Dei in castigationibus populi sui, a fine aut usu earum; nimirum ut purgetur populus a peccatis suis.* Cùm disponet] *i. ex animo tollet abolebitq́ omnia quæ adversantur gloriæ Dei, ut passim imperatur lege.* Nec consistent] *i. evertentur & cædentur.* 12 Sed illis] *alterū mēbrū prolepseos de castigationib. Dei in adversarios, quæ dicuntur fore gravissimæ, & humanis rebus describuntur.* Ubi pascebat] *id est, omnia sursum & deorsum perdet ab humili herba ad summas arbores.* 13 Mulieres]

id est, etiam imbecilla mulierum manu consumentur, adeò dejectæ futuræ sunt. 14 Erit autem] *summa promissionum de restitutione populi; quæ est veluti quædam conclusio totius prophetiæ, & signum primum aditúsque ad promissiones reliquas quæ antè dictæ sunt.* Tempore illo] *quo Deus inimicos ita consumpserit, ut Babylone factum est.* A fluxu] *id est, ab Euphratis alveo usque ad Schichorem Ægypti terminum, de quo Jehosch. 13. 3.* Colligamini] *id est, eruamini & educamini e media illa veluti area, in qua populos per Cyrum est trituraturus Deus.* Sigillatim] *ut etiam prophetat Jirmeja 3. 14. & Jechezk. 39. 28.* 15 Quando clangetur] *id est, promulgabitur mandato Cyri per totum regnum ipsius, 2. Chronic. 36. 22. & Hhezræ 1. 1.*

Caput XXVIII.

Propheta regno Jisraëlis propter fastuosum & præsidentem animum ruinam denuntiat: Judæis salutem promittit: & quia hos in illorum scelera prolapsos esse cognoverat, ea gravissimè exprobrat, indocilitatem evincit, improbitatem illudentem Deo increpat, & exitium perstantibus in ea severissimum prædicit: ac postremò credentes & resipiscentes confirmat de mirifica Dei administratione.

1 'VÆ' coronæ fastus, ebriosis Ephrajimi, 'cujus ornatus decor est flos caducæ *plantæ*; 'eis [a] qui præsunt' valli [b] pinguissimæ, obtusis vino.

2 'Ecce' robustus & fortis Domino, similis inundationi grandinis turbini [c] exitiali; similis inundationi aquarum validarum exundantium, dejiciet in terram 'manu.

3 Pedibus conculcabuntur: corona fastus, ebriosi Ephrajimi.

4 Tum erit turba florum caducæ *plantæ*, decor ornatus illius quisquis præest valli pinguissimæ; 'ut fructus præcox cùm nondum est æstas, quem ubi videt [d] quispiam dum adhuc est in manu, sua deglutit.

5 'Tempore illo erit Jehova exercituum 'pro corona decoris & pro diademate ornatus, reliquo populo suo:

6 'Et pro spiritu judicii; 'ei qui præsidet judicio, '& [e] potentibus regerentibus bellum in portam.

7 'Veruntamen etiam isti vino errant, & potu inebriante oberrant: 'præses ac Propheta errant potu inebriante, absorbentur a vino: oberrant præ potu inebriante, errant in functione videntis, titubant in judicatione:

8 Nam omnes mensæ plenæ sunt vomitu & excremento, 'non *superest* locus.

9 'Quem doceret scientiam, & cui proponeret intelligendum documentum? depulsis a lacte, a vulsis ab uberibus?

10 'Cùm' præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi: pauculum hîc, pauculum illic *fuerit additum,*

11 'Cùm [f] peregrino sermone & lingua exotica allocutus sit populum istum:

12 'Cùm dixerit eis, hæc *est* ipsa requies, 'quietem tribuite lasso, & hæc est respiratio; & noluerint auscultare:

13 'Sed fuerit eis verbum Jehovæ, præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi, pauculum hîc pauculum illic; ut pergerent, & corruentes retrorsum confringerentur & irretiti caperentur;

14 'Idcirco audite verbum Jehovæ, viri [g] irrisores; dominatores populi hujus qui *est* Jeruschalaimis.

15 Quoniam dicitis; 'pepigimus fœdus cum morte, & cum sepulchro 'egimus cautum: 'flagellum inundantis cùm transibit, non obveniet nobis: quia 'disponimus fallaciam receptũ nostrũ, & in mendacio abscondimus nos.

16 'Idcirco ita ait Dominus Jehova; 'ecce ego [h] fundamentum posui in Tzijone lapidẽ: 'lapidem 'probationis, 'angularem, pretiosũ, 'fundationem [i] fundatissimam; qui credit, 'nõ præfestinabit.

17 'Disponam enim judicium ad lineam, & justitiam ad perpendiculum; 'ut excernat grando receptum fallaciæ, & [k] latibulo *suo* aquæ inundent.

18 Tum abolebitur fœdus vestrum cum morte, & cautio vestra cum sepulchro non stabit; flagellum inundantis cùm pertransibit, tum eritis ei conculcationi.

19 'Ex quo transiverit intercipiet vos, nam [l] quolibet mane pertransibit interdiu & noctu: 'eritque tantummodo commotioni, [m] cùm proponet intelligendum documentum,

20 'Nam 'brevius erit stratum quàm ut protendat se; & stragula angusta, cùm 'colliget *se cubans.*

21 Nam 'sicut in monte Peratzimorum exurget Jehova; sicut *in* valle 'ad Gibhhonem irascetur: ad faciendum factum suum, extraneum factum suum, ad operandum opus suum, 'alienum opus suum.

22 'Nunc itaque ne pergatis ludificari, 'ut non confirmentur vincula vestra: nam 'consũmationem & quidem 'præcisam audivi a Domino Jehova exercituum contra totam hanc terram.

23 Aures adhibete & audite vocem meam, attendite & audite sermonem meum.

24 'An totum diem arat arator ad seminandum? sulcat & occat terram suam?

25 An non cùm æquavit superficiem ejus, & sparsit melanthium, cyminumqúe dispersit; aut disposuit triticum præstans, vel hordeum insigne, vel speltam *in* termino suos:

26 Deinde 'colligat illud 'ad eam rationem, *quam* Deus ejus docet eum?

27 'Nam non tribula trituratur melanthium, aut rota plaustri super cyminum versatur, sed baculo excutitur melanthium, & cyminum virga.

28 'Panis verò' comminuitur: 'non tamen in perpetuum [n] pergit triturare ipsum, aut quatit rota plaustri sui, neque equitibus suis comminuit ipsum.

29 'Etiam hoc a Jehova exercituum prodit, *qui* mirificus est consilio, magnificus re ipsa.

[a] Heb. *qui sunt in capite vallis, ut infrà ver. 4.*

[b] Heb. *pinguedinum.*

[c] Heb. *exitii.*

[d] Heb. *vides.*

[e] Heb. viris *potentiæ.*

[f] Heb. *ridiculis labio. i. peregrinis: quia vulgò peregrinus sermo non intellectus ludibrio est.*

[g] Heb. *irrisionis.*

[h] Heb. *fundator lapidis.*

[i] Heb. *fundationis.*

[k] Heb. *latibulo aquarum inundent: ut Gen. 9. 6.*

[l] Heb. *in mane mane.*

[m] Heb. *proponendo.*

[n] Heb. *triturando triturat.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Væ coronæ] Hujus capitis duæ sunt præcipuę partes: una de regno Jisraëlitarum, quod in exemplum Judæis proponitur versibus quatuor; altera, de regno Judæorum, a ver. 5. ad finem usq;. Tractatur autem prior hæc pars per similitudines elegantissimas, & comparationem singulorum judiciorum Dei cum peccatis Jisraëlitarum, quæ proleptice exposita sunt hoc versu. Coronæ fastus] id est, superbissimo regno Jisraëlitarum; ut Hosch. 5.5. & 7.10. & infra ver. 3. Cujus ornatus] id est, qui momento defluxuri sunt, ut flos marcescentis herbæ: nam statim hoc regnum labefactatum est per Schalman-eserem anno sexto Chizkijæ, 2. Reg. 18.10. Eis quæ præsunt] id est, principibus opulentissimi regni, ac proinde luxu propter summas opes diffluentis. Valli pinguissimæ] id est, agro Jisraëlitarum, qui tanquam vallis subjacet Libano, estq; uberrimus: ut ostendunt Jahhakob & Moschе Gen. 49. & Deut. 33. 2 Ecce robustus] singularis explicatio maledictionis, a persona Assyrii quem Deus erat in Jisraëlitas immissurus, & a malorum gravitate quæ erant perpessuri. Robustus] nimirum Schalman-eser Assyrius cum copiis, administer judiciorum Dei contra Jisraëlitas. Manu] videlicet una. quasi dicat, nullo negotio: nam regnum totum intra triennium occupatum est. 4 Ut fructus] id est, velocissime decerpetur, & avidissime consumetur: ut sequentia verba explicant: nam una expeditione regnum Jisraëlitarum deletum est; non autem sæpius restitutum, ut regno Jehudæorum fecerunt Babylonii. 5 Tempore illo] secundus locus prophetiæ de regno Jehudæ, ut diximus in versum 1. Sunt autem hujus prophetiæ partes quatuor: prima est promissio salutis in Judæa permansuræ, cùm profligabitur Jisraël, duobus versibus: secunda, querela de peccatis Judæorum, & contestatio, inde ad versum 14. tertia, denuntiatio judiciorum Dei in futurum, usque ad versum 22. postrema, conclusio a doctrina & usu superiorum omnium, ad finem usque. Tempus autem illud intelligit quo fuerunt Jisraëlitę profligati, & Judæi servati incolumes. Pro corona] id est, erit gloria, decus & ornamentum Judæorum. 6 Et pro spiritu] id est, author erit effectorq; judiciorum, quæ in Judæa pacis & belli tempore fuerint opus. Et qui pręsid.] id est Regi, & omnibus militiam forensem exercentibus. Et potentibus] i. ducibus, militibusq; hostem non tantùm propulsantibus, sed etiam invadentibus terminos illius ut 2. Reg. 18.8. 7 Veruntamen] secunda pars prophetiæ, ut diximus in ver. 5. continens primùm querimoniam de indignitate Judæorum, ver. 7. & 8. deinde contestationem, usq; ad ver. 14. Pręses] ut Gen. 41.45. nam interpretationem hanc alteri præferimus propter finem versus, quam huc pertinere non dubitamus. 8 Non superest] videlicet purus a sordibus & immunditie ipsorum. 9 Quem doceret] contestatio contra Jehudæos per occupationem: dicetis fortasse (inquit propheta) vos non ita absorberi a vino, & in peccatis sepultos esse, quin adhuc possitis percipere spiritum judicii a Domino; imò vos spiritum illum obtinere; sed frustra illud obtenditis: nam primùm non magis valetis sensu ad percipienda documenta judiciorum Dei quàm pueruli, sensu infantes estis, hoc versu; deinde verò non estis infantes malitia, sed scurræ, derisores, & contemptores Dei, versu decimoquarto. 10 Cùm pręceptum] ἐργασία proximè præcedentis criminationis in Judæos de infantia & inscientia illorum, quatuor versibus: sic enim argumentatur Propheta, neque puerilia rudimenta domesticorum, & minutissimę accuratissimæq; præceptiones & institutiones a Deo propositæ, neque extraneorum durities profuit ad vos informandos, neque paternum imperium, tribus versibus: sed his omnibus tanquam pueruli abusi estis in perniciem vestram versiculo 13. ecquis vestrûm ergo est quem doceat Deus? Præceptum præc.] alludit propheta ad viam illam facilem qua informantur pueri, quibus præceptiones subinde dantur & inculcantur, & manus ad scriptionem ducitur, denique documenta singularum rerum singulis propè momentis quàm facillimè fieri potest traduntur eis: quod officium per prophetas a Deo factum esse constat, ut 2. Chron. 36.15. 11 Cùm] quasi dicat, cùm Deus pueros facilibus & obviis domesticorum suorum documentis non credentes, per extraneos in Judæam introductos exercuerit & castigaverit; quod sæpius factum fuisse commonstrant sacrę historiæ: secundū ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus 1. Corinth. 14. 12 Cùm dixerit] tertium argumentum ad evincendam infidelitatem. quasi dicat, cùm Judæi ab extraneis vexati atque agitati audiverint Deum sibi redintegrantem promissiones suas, nisi per ipsos staret quo minus eas obtinerent: ut 2. Reg. 21.8. & 9. Quietem tribuite] id est, siquidem lassi estis & cruciatibus magnis fatigati; videte ut quietem hanc obtineatis observando præcepta mea. 13 Sed fuerit] id est, ac potius omnia illa documenta Dei (quæ hîc synecdochicè intelligenda sunt) Judæorum improbitate in ruinam ipsorum conversa sint: ut infidelibus Evangelium & omnia quæ Deus exhibet per se salutaria, odori sunt mortis ad mortem per ipsorum vitium: 2. Corin. 2.16. 14 Idcirco] tertia pars, denuntiatio judiciorum Dei: in qua propheta Judæis primùm omnem excusationis speciem adimit, exprobrans impietatem summam & ludificationem Dei, duobus ver. postea judicium severissimum prædicit. 15 Pepigimus fœdus] id est, nos ab omni malo sumus securissimi: thrasonicæ hyperbolę. Egimus cautum] id est, tantum nobis prospeximus, quantum viri cauti & prudentis est prospicere. Flagellum inundantis] id est, malum repentè invadentis Dei, ut torrentes solent irrumpere: duplex allegoria, qua propheta usus est ad servandam antonomasiam. Disponimus] id est, ut moles & obices opponuntur aquis irrumpentibus, ita nos adversus ista mala quæ interminaris nobis, sagacissimè prospeximus, velut objectis aggeribus: quos tu fallacię nomine & mendacii appelles licèt, nos tamen illis freti in securitate vivimus. 16 Idcirco] jam sequitur denuntiatio judicii, ut in versum 14. dictum est: qua exponitur primùm quæ sit causa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Christus, qui unus salutis piorum & exitii infideliū effector est, hoc versu; deinde quæ forma judiciorum in derisores istos futura sit, versibus seq. Ecce ego] emphatica exprobratio adversus incredulos inest particulæ demonstrandi & toti huic orationi. quasi dicat, ego ab ęterno posui fundamentū Ecclesiæ Christum, eundem vobis exposui & Ecclesiæ toti, ut fide adhærentes ei non traduceremini præcipites ad amplectenda studia & judicia carnis vestræ; sed fide in ipsum (quæ est demonstratio rerum futurarum) patienter expectaretis opus Dei: jam verò cùm omisso Christo, abjectaq; fide festinetis ad res præsentes, quę amantes sui omnino confusurę sunt; propterea disponam, &c. ut versu sequente. Lapidem] Christum ut Psal. 118.22.

Probationis] *id eſt, electum, veluti probatiſſimum; quomodo interpretatur* 1. *Petri* 2.6. Angularem] *ut Pſal.*118. *ibidem.* Fundationem] *id eſt, cui omnes qui ſuperſtructi fuerint, non poterunt concuti, neque vel ab ipſis inferorum portis ſuperari, Matth.*7.24.*&* 16.18. Non præfeſtinabit] *id eſt, ex impatientia & infidelitate ad res præſentes non confugiet, ut fecit Achaz ſuprà* 7. *& vos quoque, o irriſores, facitis, qui mavultis cum morte & ſepulchro paciſci quàm pendêre ex promiſſionibus Dei: quod vobis in confuſionem exitiumq́ ceſſurum eſt.* *Quamobrem hoc verbum per metalepſin a Græcis redditum eſt* καταιςχυνθῇ *vel* καταισχυνθήσεται, *Rom.*9.33. *&* 1. *Petr.*2.6. 17 Diſponam] *deſcriptio judiciorum Dei, illuſtrata per antitheſin peccatorum, quibus ſuæ comparantur pœnæ a juſtitia Dei ſapientiſſima: atque hujus veritatem propterea Deus metaphoricè appellat lineæ & perpendiculi nominibus.* Ut excernat] *id eſt, ut quicquid ſtruxiſtis (velut ſtraminea caſa arenæ impoſita) repentino Dei judicio ut grandine corrumpatur, & torrentium impetu abripiatur: allegoria, ut Matth.*7. *ibidem. Excernere autem quod dicit, accipiendum eſt de illis quaſi ramentis populi ſui; quæ non tantùm everſiorum ſcopis, ut antea, ſed etiam pala minatur ejecturum e medio ſuorum: quod Hhebræum verbum ſignificat.* 19 Ex quo] *id eſt, ubi cœperit in vos irrumpere, non deſinet donec pereatis e via.* Eritq́; tantummodo] *id eſt, neq; tantùm gravitate operum Dei commovebimini in exitium veſtrum, verùm etiam verbo, quod nunc petulanter ludificamini: denique conſternabimini omnibus teſtimoniis præſentiæ Dei, a quo abhorrebitis tanquam judice ſeveriſſimo. hac ut ita accipiamus facit comparatio ver.*9. 20 Nam brevis erit] ἐργασία *proximè præcedentis denuntiationis, Deum pertranſiturum interdiu & noctu, Judæosq́ gravitatem judiciorum experturos, quod per* ὑςέρωσιν *exponitur: primùm enim nocturnæ anguſtiæ, hoc verſu; poſtea diurnæ verſu ſeq. ab exemplo demonſtrantur.* Brevius erit] *id eſt, infernè, supernè, nulla denique ex parte poterit ſe a Dei flagellis tegere.* Colliget ſe] *id eſt, corpus ſuum in arctum contrahet.* 21 Sicut in monte] *id eſt, ita vos ex improviſo opprimet citra humanam artem, ut olim Peliſchtæos,* 2. *Schem.*5.22. *& ſeq. &* 1. *Chron.*14.13. Ad Gibhhonem] *percuſſit enim Peliſchtæos Deus inde a Gibhhone Gezerum uſque.* 2. *Schem.*5.25. *&* 1. *Chron.*14.16. Alienum] *id eſt, inſolens & ſummè admirabile.* 22 Nunc itaque] *quarta pars, concluſio, ut diximus in ver.*5. *cujus in univerſum loci ſunt duo: prior, quo revocat Judæorum reliquias ad reſipiſcentiam, ut ſibi præcaveant a malo, duobus verſ. poſterior, quo Dei adminiſtrationem & veritatem aſſerit ut tempeſtivè reſipiſcant, ver.*24. *& ſequentibus.* Ut non con.] *id eſt, non conſtringamini valentioribus vinculis potentiæ Dei, ac proinde vincti non permaneatis, donec ex ardeſcente igne iræ Dei conſumamini. q.d. peccatis vincula hominum confirmantur, ſolvuntur reſipiſcentia, videte ergo ut reſipiſcatis maturè.* Conſummationem] *ut ſuprà* 10.22. & 23. Præciſam] *niſi reſipiſcatis, ut modò dictum eſt: nam hæ promiſſiones & minæ hypotheticæ ſunt ex lege.* 24 An totum diem] *ſecundus concluſionis locus, quo propheta adminiſtrationem & veritatem Dei aſſerit per comparationem agricolæ; ut illuſores humano exemplo evincat ſuo tempore judicium Dei eventurum, & pios confirmet in expectatione ejus: ſua ſunt (inquit propheta) rebus omnibus agendis tempora, novandi, arandi, occandi, æquandi, ſerendi, metendi, colligendi, & excernendi grani, & ſuæ rationes ſingulis; quæ omnia agricolarum prudentia diſcernit a Deo indita: qui ergo poſſet Deus author prudentiæ vacare prudentia in adminiſtratione ſua? populum ſuum quodammodo novavit, aravit, occavit, &c. jam verò audivis tempus meſſis impendêre, quod vocatur conſummatio præciſa, ver.*22. *ne itaque ampliùs ludificemini.* 26 Colligat] *id eſt, ex eis demeſſis manipulos efficit, circumpoſitis vinculis, de quibus diximus in ver.*22. Ad eam rationem] *id eſt, ut manipulis illis ſuis faciat quod Deus lege naturæ faciendum docuit; videlicet excutiendo granum ſuis modis, acuſq́ & ſtipulam ab eo excernendo; ut grana recondantur, & paleæ conſumantur.* 27 Nam non] *hi duo verſus velut per parentheſin inſerti ſunt, exegetici illius rationis quam proximè Propheta nominavit. Rationem hanc (inquit) Deus indidit agricolis, ut leviora & teneriora ſemina leviùs, graviora fortioraq́ graviùs excutiantur.* 28 Panis] *id eſt, triticum ex quo panis conficitur, metonymicè: ut Eccleſiaſt.*11.1. Comminuitur] *nimirum tribula, rota plauſtri, & equitibus, ut ſequentia verba oſtendunt: quod genus excutiendi frumenti in partibus illis & Italia tota uſitatum eſſe conſtat. Vide Varronem lib.*1. *de re ruſtica ca.*41. Non tamen] *alterum exemplum prudentiſſimæ adminiſtrationis Dei, conſolandis bonis: ut non ſemper ferit beneficia, ita etiam non ſemper triturat & affligit malis. His autem verbis obſervandum eſt reticeri alteram partem exempli, de judicio Dei adverſus improbos: quod modeſtiſſimum loquendi genus docet quàm ſanctè Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad reſipiſcentiam provocabat.* 29 Etiam hoc] *hac eadem prudentia utitur Deus in momentis temporum & rationibus obſervandis; ut bonos beneficiis & afflictionibus perducat ad perceptionem quietis ſuæ, & improbos perdat.*

Caput XXIX.

Propheta urbi & templo Dei excidium a Babyloniis denuntiat propter ignorantiam, obſfirmationem, & hypocriſin Judæorum: quas ubi comprobavit, primùm in ſubdolas mentes venturum judicium prædicit, & pios accipit: poſtea verò in contumaces, quia regnante Tzidkija auxilium ab Ægyptiis imploratum prophetarumq́ monita neglecta ſunt: quapropter in utrunque hominum genus venturam ſeveritatem judiciorum Dei per Babylonios prædicit: reliquiæ verò de ſalute & gloria promiſſa exemplo Sancheribi confirmantur, & de hoſtium profligatione: poſtremò concio hortatione ad reſipiſcentiam & promiſſis concluditur.

1 VÆ Arieli, Arieli; in urbem castra metaturus est Davidis: adjicite annum ad annum, [a] sacrificiis festorum capita execent:

2 Attamen angustabo Arielem; eritque mœror & mœstitia, cùm erit mihi *urbs* ut Ariel.

3 Nam castra metabor pilata acie contra te; & obsidens te statione, erigam contra te obsidionalia munimenta:

4 Adeò ut dejecta, e terra loquaris, & e pulvere mussitet sermo tuus: sitque quasi Pythe-

[a] Heb. *festiis* *ut Exodi* 23. 18.

thonis e terra, vox tua, & e pulvere sermo tuus pipiat.

5 Nam erit ' ut pulvisculus tenuis multitudo extraneorum tuorum; & ' velut gluma transiens multitudo violentorum adeò erit in momento repentè.

6 A Jehova exercituum ' visitabitur ' tonitru, & terræ motu, sonoque magno, turbine, & procella, flammaque ignis consumentis.

7 ' Erit enim tanquam somniaret viso nocturno multitudo omnium istarum gentium, quæ militaturæ sunt contra Arielem, & singuli militaturi contra eam munitionemq; ejus, & angustiaturi eam:

8 Erit inquam, ' ac si somniaret famelicus quòd ecce comedit, cùm autem expergiscitur, vacua est anima ejus; aut quasi somniaret sitiens quòd ecce bibit, expergefactus autem ecce lassus est, & anima ejus appetit: ita erit multitudo omnium istarum gentium quæ militaturæ sunt contra montem Tzijonis.

9 ' Cunctantur, quin ' admiramini, ' delicias agunt, quin ' vociferamini: ' inebriantur, at non vino, vacillant, non autem inebriante potu.

10 Sed ' perfudit vos Jehova spiritu soporis alti, & obstipavit oculos vestros; cum prophetis etiam primorum vestrorum prudentissimorum *oculos* obtexit.

11 Ideo est vobis visio istorum omnium similis verbis literarum obsignatarum, [b] quæ si dentur ' scienti literas, dicendo, lege quæso hoc, dicet, non possum, quia obsignatum est.

12 Sin autem dentur literæ ' ei qui nescit literas, dicendo, lege quæso hoc, dicet, nescio literas.

13 ' Dixit enim Dominus, ' propterea quòd appropinquans populus iste, ore suo & labiis suis honorant me, cor autem suum procul amovet a me: estque reverentia eorum erga me [c] quam præcepto hominum edocti sunt:

14 Idcirco ecce ego perrecturus sum res mirificas agere cum populo isto [d] continenter, & admirabiles: & peribit sapientia sapientum ejus, prudentiaque prudentum ejus ' sese abdet.

15 ' Væ [e] ' abdentibus in profundum a Jehova consilium: qui existente ' in tenebris opere suo quoque dicunt, ' quis videt nos? & quis animadvertit nos?

16 [f] ' Res inverti a vobis an sicut lutum figuli reputandum est? ' cùm ' dicet opificium de opifice suo non fecit me, etiam figmentum ' dicet de fictore suo, non intelligit.

17 ' An non adhuc paulisper, *tempore* perpusillo, etiam convertetur Libanus in arvum, & arvum, pro sylva reputabitur?

18 ' Et audient die illa surdi isti, ' verba literarum, & ' ex caligine atque e tenebris oculi cæcorum videbunt:

19 ' Et cumulabunt mansueti in Jehova lætitiam, egentissimique hominum in sancto Jisraëlis exultabunt:

20 Quòd desierit violentus, defeceritque derisor; & excisi fuerint quicunque sedulò observant vanitatem,

21 Peccati reum peragentes hominem ' pro pter verbum, & corripienti in porta ponentes tendiculam; denique pervertentes sua inanitate justum.

22 ' Idcirco ita ait Jehova de domo Jahhakobi, ' qui redemit Abrahamum: ' non jam erubescet ' Jahhakob, neque jam facies ejus expallescet:

23 Sed cùm videbit natos suos, ' opificium ' manuum mearum in medio sui, sanctificantes nomen meum, tum ' sanctificabunt sanctum Jahhakobi, & Deum Jisraëlis expavescendum prædicabunt:

24 Vt cognoscant ' errabundi spiritu prudentiam, & ' susurrone discant doctrinam.

b Heb. *quasi dentur: impersonaliter dictum.*

c Heb. *præcepto hominum edocta.*

d Heb. *res mirificas faciendo, & mirum.*

e Heb. *profundantibus abdere.*

f Heb. *vertere vos.*

Caput XXX.

1 ' VÆ ' filiis contumacibus, dictum Jehovæ, ad agitandum ' consilium, at non ex me, & ad ' [a] obducendum tegumentum, at non spiritus mei: ut adjiciant peccatum peccato;

2 ' Proficiscentibus ut descendant in Ægyptum, cùm os meum ' non consuluerunt; ut roborentur robore Parhhonis, & recipiant se in ' umbram Ægypti.

3 ' Nam erit vobis robur Parhhonis pudori, & receptus iste in umbram Ægypti ignominiæ.

4 Cùm fuerint ' Tzohhane principes ' istius & legati istius ' Chanesum pervenerint:

5 ' Omnes pudefaciet ' per populum, non profuturos illis; non adjumento, neque emolumento, sed pudori, etiamque probro *futuri sunt.*

6 ' Onus ' jumentis Australibus, ' in terrã ' oppressionis & angustiæ, *ad eos* ex quibus immanis leo, juvenisq; ' leo, vipera, & prester volãs *proditurus est*, deportabunt humero asinorum opes suas, & gibbo camelorum thesauros suos, ' ad populum *qui* non proderunt.

7 ' Nam Aegyptii in vanum & inaniter adjuvabunt: idcirco proclamo ' de hoc, ' fortitudinem ipsis fore ut maneant.

8 ' Nunc veni, inscribe hoc tabulæ apud eos, & in libro exara ipsum; ' ut sit [b] temporibus sequentibus in sempiternum, usque in seculum.

9 Nam populus [c] rebellis est, filii mendaces, filii qui nolunt audire legem Jehovæ;

10 Qui edicunt videntibus, ne videatis, & prudentibus, ne provideatis nobis recta: loquimini nobis blanda, provide te illusiones:

11 Recedite a via, deducite ab itinere, facite ' ut cesset a facie nostra sanctus Jisraëlis.

12 Idcirco ita ait sanctus Jisraëlis, quandoquidem spernitis verbum hoc: confiditis autem fraudi & [d] præfractæ vitæ ac innitimini ea:

13 Idcirco erit vobis iniquitas ista, ' similis rupturæ cadentis *muri* [e] *quæ* ventrem faciebat in muro edito: cujus repentè in momento advenit fractura.

14 ' Franget autem eam quasi fractura utris figulorum contusi, non parcet: adeò ut non inveniatur in contusione ejus testa ad capiendum

a Heb. *tegendum tegumento.*

b Heb. *die post venturo.*

c Heb. *rebellionis.*

d Heb. *præfracto.*

e Heb. *tumentis.*

endum ignem e foco, aut ad depromendum aquas e lacuna.

15 Ita enim dicit Dominus Jehova sanctus Jisraëlis, reversione & descensu servabimini, in tranquillitate, & fiducia erit potentia vestra: sed non acquiescetis,

16 Dicentes, nequaquam, sed insidentes equo fugiemus, idcirco fugietis: at levi jumento vehemur: idcirco leviores erunt qui persequentur vos.

17 f Mille hominum ab increpatione unius, ab increpatione quinque fugietis *omnes*: donec reliqui fiatis similes cippo in vertice hujus montis, & similes vexillo in hoc colle.

18 Idcirco autem expectabit Jehova gratiam facere vobis, & idcirco elaturus est se ad miserendum vestri; quia Deus juris *est* Jehova beati omnes qui expectant eum.

19 Nam populus Tzijone habitabit, Jeruschalaimis: g porro non flebis, omnino gratiam faciet tibi ad vocem clamoris tui, simul ac audierit, exaudiet te.

20 Dabit quidem vobis Dominus panem angustiæ, & aquas oppressionis: sed non includetur angulo amplius ullus docentium te, quin oculi tui videbunt doctores tuos:

21 Et aures tuæ audient verbum a tergo tuo, dicentium: hæc illa *est* via, incedite per eam, cùm dexteram aut cùm sinistram petetis:

22 Et polluetis tectorium sculptilium argenti tui, & amictum fusilis ex auro tuo: separabis ea ut laborantem ex mensibus: apage, dices eorum cuique:

23 Tum dabit pluviam sementis tuæ qua conseveris terram, adeò ut panis, proventus terræ sit uber & pinguis: depascent pecora tua die illa pascuum latum.

24 Boves etiam, & aselli colentes tellurem farraginem meram comedent; quæ ventilata fuerit vanno & ventilabro.

25 Eruntque super omnem montem altum & super omnem collem elatum, rivi, processus aquarum; tempore cædis magnæ, cum ceciderint turres.

26 Et erit lux ipsa lunæ sicut lux solis, lux autem solis erit septupla, ut lux septem dierum; quo die obligaverit Jehova fracturā populi sui, & fractionem plagæ illius curaverit.

27 Ecce nomen Jehovæ venit e longinquo, ardens ira sua & gravitate incendii: cujus labia erant plena indignatione, & lingua ut ignis consumens:

28 Et spiritus ejus tanquam torrens inundans *eum qui* ad collū dividebat; agitādo gentes agitatione vanitatis, fecit ut errent fræno imposito maxillis populorum.

29 Illud canticum est vobis, ut noctis qua sanctificatur festum: & lætitia h animi, qualis est euntis cum tibia, ut veniat in montem Jehovæ ad rupem Jisraëlis:

30 Fecisse Jehovam ut exaudiatur decor vocis suæ, & descensum brachii sui demonstrasse, indignatione iræ, & flamma ignis consumentis; dispersione & inundatione ac lapide grandinis:

31 Cùm voce Jehovæ contritus est Assyrius, *qui* virga solitus erat percutere.

32 Sic erit i omnis locus qua transibit virga fundatissima, cui imposuerit Jehova eam, cum tympanis & cum citharis, quando k bellorum agitationem ipsam expugnaverit.

33 Etenim paratus est l jam antè exitii locus, hic etiam ipsi regi constitutus est, profundissimum latissimum fecit *Jehova*: pyræ ejus, ignis & lignorum, multum *est*, flatus Jehovæ quasi torrente sulphuris incendit eam.

f Heb. *mille unum*.

g Heb. *flendo non flebis, gratiam faciēdo gratiam faciet tibi*.

h Heb. *cordis*

i Heb. *omnis transitus. virgæ fundationis*.

k Heb. *bella agitationis: hypallage*.

l Heb. *ab hesterno die: synecdoche, ut Genesis 31. 2.*

Caput XXXI.

Suprà 30. 1. & seq.

1 VÆ descendentibus in Ægyptum ad auxilium, & *qui* innituntur equis; qui confidunt curribus cùm multi sunt, & equitibus cùm sunt numerosi valde; neque respiciunt ad sanctum Jisraëlis, & Jehovam non requirunt.

2 Atqui ipse etiam sapiens est, qui cùm infert malum, verba sua non sinit amoveri: sed insurgit in domum maleficorum, & in auxilium operantium iniquitatem.

3 Ægyptius verò homo *est*, non autem Deus fortis; & equi eorum caro, non autem spiritus: quare Jehova extendente manum suam corruet adjutor, & cadet adjutus, pariterque hi omnes deficient.

4 Sed ita ait Jehova ad me; quemadmodum rugiens leo & juvenis leo ad prædam suam, cùm vocatur contra eum multitudo pastorum, a voce eorum non terretur, & a strepitu eorum non demittit se: ita descensurus est Jehova exercituum ad militandum pro monte Tzijonis, & pro colle ejus.

5 Sicut aves volucres, sic proteget Jehova exercituum Jeruschalaima, protegendo etiam eripiet, transeundo etiam liberabit.

6 Revertimini ad eum, a quem summa apostasia provocant filii Jisraëlis.

7 Cùm die illa spernent quisque idola argentea sua, & idola aurea sua; quod faciunt vobis manus vestræ peccatum *denique*.

8 Tum cadet Assyrius gladio non virili, & gladius non humanus consumet eum; & fugā cōsulet sibi b metu gladii, juvenesque ejus & lectissimi eius c tributarii erunt.

9 Nam petra ejus præ formidine d evanescet, & conterentur præ signo principes ejus, dictum Jehovæ, cui ignis *est* Tzijone, & furnus Jeruschalaimis.

a Heb. *in quē profundant apostasiam, sive profundam faciunt. Suprà 30. 22*

b Heb. *a facie*.

c Heb. *tributo*.

d Heb. *trāsibit*.

ANNOTATIO. IN CAPUT XXIX.

1 Væ] *Hujus concionis, quam tribus hisce capitibus contineri judicamus, quatuor sunt in universum partes: prima est denuntiatio summa judiciorum in totum regnum & populum Judæorum, quæ per Babylonios*

lonios erat effecturus Deus, uſque ad verſum 15. *ſecunda & tertia ſunt prioris denuntiationis partes, quibus judicium illud universè pronuntiatum duobus modis accommodat pro perſonarum ratione: ſecunda enim pars eſt denuntiatio contra hypocritas, a verſu* 15. *hujus capitis ad finem uſque: tertia verò, contra deſertores Dei manifeſtos, capite* 30. *quarta eſt concluſio, populum ad bonam frugem revocans, capite* 31. *Primæ autem denuntiationis partes ſunt duæ: propoſitio, uſque ad verſum* 9. *& narratio cauſarum ex quibus hoc judicium eventurum eſt, uſque ad verſum* 15. *Hoc enim væ, non eſt imprecantis, ſed prænuntiantis vocabulum, quo Propheta excidium tum ipſius templi, tum civitatis oſtendit.*
Arieli] *id eſt, altari, ac proinde templo ſynecdochicè: eſt autem Ariel vox compoſita, ſignificans de verbo ad verbum leonem Dei fortis: quò nomine intelligitur* ἐσχάρα *ſive focus ingentis illius altaris æreí, de quo* 2.*Chronic*.4.1. *quia velut immanis leo holocauſta allata conſumebat igne perpetuo, cujus mentio eſt in fine hujus prophetiæ infrà* 31.9. *ſic etiam accipitur Jechezk*. 43.15. & 16. *Eſt autem in priore hujus verſus membro prolepſis ſive propoſitio ſumma utriuſque calamitatis, quam ſequentia verba ex ordine interpretantur.* Caſtra metat.] *Deus per Babylonios, temporibus Tzidkijæ*, 2.*Reg*. & 2.*Chronic. ultimis cap.* Adjicite] *apoſtrophe ad obſeſſos, qua Propheta oſtendit diuturnam fore obſidionem, & inutilem Judæorum laborem in defendenda urbe, atque adeò irritum externum cultum Dei quem adhibuerint: nam obſidio illa duravit triennio*, 2.*Reg*.25.4. & *Jirmejæ* 52. 2 Attamen] *id eſt, neque viribus veſtris, quas ad propulſandos Chaldæos occupabitis, neque ſacrificiis quibus vos iram meam amolituros præſumetis, impediar quo minus in ſummas anguſtias templum meum, urbemq; veſtram, & vos ipſos redigam.*
Mœror &] *id eſt, ſumma & incredibilis anxietas.* Cùm erit] *id eſt, cùm urbem æquè atque templum perdam.* 3 Nam caſtra] ἐργασία *ſuperioris denuntiationis, uſque ad verſum* 9. Pilata acie] *ut Jiobi* 15.24. *harum autem minarum complementum vide*, 2.*Reg*.25.4. 4 E terra loquar.] *id eſt, humillimè, & ſubmiſſiſſimè, ut ii faciunt qui corpore & animo abjecti ſunt.* Sitque quaſi] *vide ſuprà* 8.19. 5 Ut pulviſculus] *id eſt, erit multitudo numeroſiſſima: nam omnes copias Nebucadnetzar adduxit.* Velut gluma] *id eſt, promptiſſima erit & velociſſima ad exequenda ſine mora judicia mea.* 6 Viſitabitur] *urbs Davidis videlicet.* Tonitru &] *id eſt, fragoſis, repentinis, vehementibus, immedicabilibusq; plagis: quæ hac verborum congerie allegoricè deſignantur.* 7 Erit enim] *ætiologia proximè præcedentis congeriei, qua graviſſimas calamitates Propheta deſignavit: non eſt mirum, inquit, ſi Chaldæi in vos intonaturi ſunt, &c. nam rapientur odio contra vos inſaturabili, neque ſatis habebunt unquam vos crudeliſſimè & inhumaniſſimè contumeliis, plagis, cædibus, incendiiſq; confeciſſe: quod genus odii ſæviſſimi & inexplebilis duabus ſomniantium figuris illuſtratur.* 8 Ac ſi ſomniaret] *id eſt, ſemper ardentiſſimè eſuriet (ut ita loquamur) & ſitiet malis afficere te, neque adhuc allatis graviſſimis malis acquieſcet: quam rabiem optimè deſcribit Jirmeja in* Lamentationibus. 9 Cunctantur] *narratio, ut diximus in verſ.*1. *qua exponuntur excidii prædicti cauſæ duæ: una eſt ſtupor & cæcitas populi Judæorum, verſibus quatuor; altera, obdurationis a Deo ſententia, verſ.*13. & 14. *In his autem verbis (quorum alluſiones ſunt elegantiſſimæ, eſt conteſtatio, qua Propheta primùm omnibus palam facit ſtuporem populi, deinde per apoſtrophen ad populum ipſius officium oſtendit, quod ſi ſaperet facturus eſſet. Hæc ita accipienda eſſe diſtinctiones docent, quæ extant in manuſcriptis exemplaribus noſtris. Cunctantur, inquit, nimirum reſipiſcere & credere monitis ſervorum Dei.* Admiramini] *id eſt, rapti in admirationem Deo vos tradite, & glorificate ipſum.* Delicias agunt] *id eſt, genio indulgent & cupiditatibus.* Vociferamini] *ad Deum videlicet, miſſis deliciis & omni luxu implorantes miſericordiam ejus, & tempeſtivè judicia prævertentes.* Inebriantur] *Judæorum animi ſtudiis occupati, ne accipiant Prophetarum verba: metaphoræ.* 10 Perfudit vos] *id eſt, Deus obthuravit animum & oculos veſtros juſto judicio ſuo: allegoria.* Cum Prophetis] *id eſt, neque tantùm plebeios, ſed etiam utriuſque ordinis, civilis & Eccleſiaſtici, curatores ſoporavit: quod ſequente ſimilitudine illuſtratur.* 11 Scienti literas] *periphraſis peritorum, ut prophetæ atque primores ſunt.* 12 Ei qui neſcit] *periphraſis imperiti & illiterati vulgi.* 13 Dixit enim] *altera pars narrationis, nimirum ſententia obdurationis a Deo; exponens cauſam & judicium ejus.* Propterea quòd] *duæ judiciorum cauſæ; una hypocriſis, altera ſuperbia non acquieſcens præceptis Dei, ſed humana anteponens.* 14 Seſe abdet] *id eſt, non ampliùs extabit, peribit, ut modò dixit: metaphora.* 15 Væ abdent.] *ſecundus hic concionis locus explicat unum peccati genus, cujus cauſa in populum judicium denuntiatum eſt, nimirum hypocriſin, ut diximus in verſum* 1. *Sunt autem tres hujus loci partes: prima eſt propoſitio ſumma judicii in hypocritas, hoc verſu: ſecunda, confirmatio per redargutionem, a verſu* 16. *ad* 22. *tertia, piorum conſolatio, inde ad finem capitis.* Abdentibus in] *id eſt, iis qui omnem induſtriam conſumunt in conſiliis capiendis, quæ etiam Deum ipſum fugere videantur; adeò ſua hypocriſi conantur celare Deum, & putant notitiam ejus poſſe ſubterfugere; ut ſequentia verba explicant.* In tenebris] *id eſt, in abditiſſimo occultè inſtitutis, & ſententia ipſorum imperveſtigabilibus conſiliis.* Quis videt nos] *quaſi dicat, ne Deus quidem ipſe videt.* 16 Res inverti] *confirmatio per redargutionem* ἐξ ἀντιθέτου *a perſona ipſorum, & perſona Dei: prius enim argumentum eſt; putatiſne vobis eſſe tam facile factu ut evertatis conſilia Dei, & rebus omnibus utamini arbitratu veſtro, quàm facile eſt figulo tractare lutum atque transformare? hoc verſu: poſterius autẽ, imò verò hoc unius Dei eſt, atque ita ſe habere facto experiemini, verſ. ſeq.* Cùm dicet] *hypotheſis ironica ſive conceſſio, qua in ludibrium traducit Deus hypocritarum arrogantiam: mirum eſt, inquit, vos ita deſipere, ut ne ipſa quidem naturæ principia cognoſcatis: prius enim opus negabit opificem ſuum, aut factum infectum erit, quàm conſilia & cogitationes veſtræ fugiant cognitionem meam; nedum ut minimam meorum conſiliorum partem labefactent.* Dicet] *i. dicere poterit: nam potentialis eſt (ut vocant) ſignificatio.* 17 An non] *altera pars antitheſeos, qua Deus, contrà quàm putabant hypocritæ, potentiam ſuam aſſerit. quaſi dicat, meum eſt momento dejicere elatos, & exaltare humiles: quod per allegoriam hoc verſu dictum, in ſequentibus ab effectis illuſtratur.* 18 Et audient] *effectus interminationis de cædendo Libano, quo ferè elati & inſolentes homines figurantur: tam graviter (inquit Deus) percutiam illos, ut velint nolint cogantur audire, videre, & ſentire modis omnibus judicia mea; ad quorum denuntiationes agebant ſurdos, &*

caecutiebant ad signa. Verba liter.] *de quibus suprà vers.* 11. & 12. Ex caligine] *in quam se putaverant profundissimè abditos esse a Jehova suprà vers.* 15. 19 Et cumulabunt] *effectus promissionis de arvo in sylvam attollendo, vers.* 17. 21 Propter verbum] *id est, suscepta offensione etiam levissima de causa, aut planè nulla.* 22 Idcirco] *tertia pars, consolatio reliquiarum, a promissionibus Dei malum arcentis ab Ecclesia, eamq́ servantis & informantis.* Qui redemit] *id est, adductus sola sua & gratuita misericordia, qua Abrahamum servavit, ex idololatria liberans, & posterorum salutem spopondit ei.* Non jam] *id est, cùm prædictum opus effecero.* Jahhakob] *id est, Ecclesia, quæ hactenus abundavit filiis degeneribus, ac propterea probris affecta est atque deformata.* 23 Opificium manuum] *id est, regenitos spiritu meo, quomodo accipit Paulus Ephes.* 2.10. Sanctificabunt] *Ecclesia cum filiis suis.* 24 Errabundi] *id est, miseri homines seducti a via veritatis, ac proinde hùc illùc impulsi variis doctrinarum ventis.* Susurrones] *qui priùs prophetis obstrepuerant, eorumq́ monita tulerunt indignissimè, discant conticescere & placidè accipere sermonem Dei.*

IN CAPUT XXX.

1 Væ] *tertius hic concionis locus, qui hoc toto capite exponitur, alterum genus peccati explicat quo populus in se accersivit judicia Dei, nimirum defectionem. Constat autem ex quatuor partibus; prima est propositio & denuntiatio summa contra defectores, usque ad versum* 8. *secunda, narratio mandati quod Propheta accepit a Deo denuntiandum populo, inde usque ad vers.* 15. *tertia, contestatio gravissima cum populo, usque ad versum* 27. *postrema, confirmatio ab exemplo Assyriorum, ad finem usque capitis.* Filiis contumacibus] *id est, Judæis, qui regnante Tzidkija contumaciam majorum sua cumularunt, obdurantes cervicem suam, & animum obfirmantes, &c.* 2. *Chron.* 36.13. *cujus contumaciæ insigne documentum fuit rebellio in Nebucadnetzarem contra fidem datam & prophetarum monita, & consociato cum Aegyptiis, de qua hîc agitur, & Jirmejæ* 37. & *Jechezk.* 17. Consilium] *de rebellione in Babylonium, & fœdere cum Aegyptio.* Non ex me] *cujus videlicet dicuntur filii: sic amplificatur criminis atrocitas.* Obducendum tegumentum] *id est, asciscendam sibi protectionem defensionemq́ aliam, quàm spiritus Dei nimirum eam quæ sequentibus* 6. *versibus exponitur; idq́ tam occultè, ut non prius de ea Nebucadnetzar cognoverit quàm copias in Judæam immisisset: ac propterea recipere eas coactus est inopinato adventu Aegyptii, Jirmejæ* 37.11. 2 Proficiscentibus] *id est, euntibus in Aegyptum, ut fœdus jungant & consequantur auxiliares copias.* Non consuluerunt] *quin potius nuntios meos subsannarunt & spreverunt verba mea,* 2. *Chron.* 36.16. μύωσις, Umbram Ægypti] *ad fruendum protectione ejus, ut modò dixit, & figuratur Jechezk.* 17.7. 3 Nam erit] ἐργασία *sive exornatio denuntiationis præcedentis, quinque versibus.* 4 Tzohhane] *vide Numeror.* 13.22. *hæc autem historia habetur Jechezk.* 17. *ut antè diximus.* Istius] *regis Jehudæ, nimirum Tzidkijæ.* Chanesum] *id est, Daphnas Pelusias (ut Herodotus vocat lib.* 2.) *quæ cæteris scripturæ locis appellantur Tachpenes de nomine illius reginæ quæ memoratur* 1. *Reg.* 11.19. *aut etiam Tachpanches Jirmejæ* 43.7. *Obiter tamen observandum est corruptum esse Herodoti locum tum in Græco contextu, tum in Latina interpretatione, ubi hoc modo legendum est,* ἐπὶ Ψαμμητίχου βασιλέος φυλακαὶ κατέστασαν ἐν τε Ελεφαντίνῃ πόλει πρὸς Αἰθιόπων, καὶ ἐν Δάφνῃσι τῇσι Πελουσίῃσι ἄλλη πρὸς Αραβίων καὶ Ασσυρίων, καὶ τὰ λοιπά. *Hujus interpretationis nostræ authorem secuti sumus Jonathanem Chaldæum.* 5 Omnes pudef.] *nempe rex Judæorum: id est, hac defectione sua & Aegyptiorum societate ruinam pudendam omnibus suis popularibus afferet.* Per populum] *id est, Aegyptios, qui ipsis potius confusioni & damno futuri erant: ut sequentia ostendunt, & docet Jirmeja* 2.36. 6 Onus] *amplificatio, per antithesin sive comparationem studii & munerum ad Aegyptios transmissorum, cum malis quibus Judæos ipsos affecturi sunt & beneficia illorum compensaturi. Hæc autem verba non facere initium novæ alicujus prophetiæ tam perspicuè verborum series commonstrat & interpretatio nostra, ut pluribus non sit opus.* Jumentis Austr.] *id est, camelis Arabicis & asinis, quemadmodum sequentia docent.* In terram] *id est Aegyptum, ad cujus nomen alludit Hhebræum oppressionis vocabulum.* Oppressionis &] *id est, qua tantùm opprimi & in angustias cogi ex more, non adjuvari Judæi possunt.* Ad eos] *id est, Aegyptios, Judæis tam mortiferos quàm sunt leones, viperæ &c.* Ad populum] *ut suprà vers.* 5. 7 Nam Ægypt.] *vide Jirmejæ* 37.7. De hoc] *consilio & instituto Judæorum ad legationem mittendam.* Fortitudinem ipsis] *id est, si fortes & salvi esse volunt, ne legationem in Aegyptum mittant.* 8 Nunc] *secunda pars hujus loci, nimirum narratio, ut diximus in vers.* 1. *cujus membra sunt duo: unum, obsignatio prophetiæ propter incredulitatem populi, quatuor versibus: cujus generis obsignationē adhibuerat Mosche ex præcepto Dei, Deut.* 31.19. & *seq. alterum, summa Prophetiæ de exitio populi, usque ad vers.* 15. Ut sit] *ut Deut.* 31.19. 11 Ut cesset] *id est, desinat nos per prophetas obtundere.* 13 Similis rupt.] *id est, perinde facitis hac iniquitate vestra, ac si vectibus aut malleis jam inclinantem murum vestræ reipublicæ momento deturbaretis in cervices vestras: sic Psal.* 62.4. 14 Franget] *id est, & quidem franget minutissimè, ut Jirmejæ* 19.11. *amplificatio.* 15 Ita enim] *tertia pars hujus loci, contestatio: qua Propheta primùm contumaciam populi cum Dei mandato comparat, hoc versu, & sequentis parte; deinde gravissimas calamitates prænūtiat, tribus sequentibus, ac postremò piorum animos consolatur erigitq́ amplissimis promissionibus, usque ad versum* 27. Reversione] *id est, si tranquillis & sedatis animis certa fide conquiescentes in Deo, non autem Aegyptios implorantes (ut suprà versu* 7.) *ad Chaldæorum regem, cui vos Deus tradidit, revertamini atque descendatis: ut Jirmejæ* 38.17. & *seq.* 16 Nequaquam] *id est, nolumus reverti; sed potius omnia tentare, ut illorum effugiamus manus: vide Jirmejæ ibidem.* Insidentes equo] *vide historiam* 2. *Reg.* & 2. *Chron. ultimis cap.* & *Jirmejæ* 39. & 52. 17 Mille hominum] *confer cum Jirmejæ* 37.10. *ex decreto Dei Levit.* 26.8. & *Deut.* 32.30. Reliqui fiatis] *i. reliquiæ ex vobis servatæ per electionem gratuitā parvo numero, spectandæ proponantur in oculis omnium gētium, ad colligendā Ecclesiā Dei, ut sup.* 2.2. In vertice] *i. in Ecclesia versantes, quæ Tzijone monte figuratur.* 18 Idcirco] *tum ut vos perdat, tum ut reliquias ex vobis servet.* Expectabit] *i. differet, donec judicium de impiis fuerit executus.*

Quia Deus] *id eſt, propter ſe utrunque effecturus eſt.* Beati omnes] *epiphonema μεταβατικὸν ad alterum locum de conſolatione piorum.* 19 Nam populus] *conſolatio a promiſſionibus Dei, primùm de reſtitutione Eccleſiæ, hoc verſu; tum de incorrupto Dei cultu, tribus ſequentibus; poſtremò de benedictionibus Dei in terra & cœlo, verſ. 23. & ſequent.* 20 Dabit quidem] *occupatio, ne offenderentur piorum animi malorum ſenſu quæ inciderunt poſt reſtitutionem: docet enim Deus ſe quidem caſtigaturum eſſe virga hominum, ſed nunquam ſuos relicturum eſſe orphanos, quin a doctoribus & miniſtris Dei aſſiduè corrigantur, informentur, &c.* 21 Cùm dexteram aut] *id eſt, cùm aberrabitis a recta via; aut aliquantum deflectetis.* 22 Et polluetis] *id eſt, abhorrebitis ab iis omnibus quæ cultui divino adverſantur.* Separabis ea] *id eſt, abjicies & abſtinebis ſtudioſiſſimè, velut a re turpiſſima & impuriſſima.* 23 Tum dabit] *id eſt, Deus tibi ſe hoc modo colenti benedicet.* 24 Boves etiam] *id eſt, adeò abundabitis proventu terræ, ut etiam optimus & purgatiſſimus cibo jumentis eſſe poſſit: hyperbole.* 25 Eruntque] *id eſt, irrigua erunt omnia, etiam quæ natura fuerint aridiſſima.* Tempore cædis] *id eſt, cùm Deus Eccleſiam ſuam repurgaverit cæſis hypocritis & contumacibus, in quos antè invectus eſt.* Turres] *ut ſuprà 2.15.* 26 Et erit] *i. illuſtriſſima erunt & glorioſiſſima omnia in reſtitutione Eccleſiæ: hyperbole.* Quo die] *i. cùm Eccleſiam ex inutilibus & abalienatis membris laborantem admota manu, tanq̃ chirurgus, curaverit: metaphora.* 27 Ecce] *poſtrema pars hujus loci, confirmatio prophetiæ ab exemplo Aſſyriorum quod exponitur verſibus quinque, tum verò ad prophetiam accommodatur duobus ultimis. In exemplo autem proponuntur duo: primum eſt mirificum judicium Dei contra Aſſyrios, duobus verſibus: alterum fructus inde perveniens cùm ad Judæos exultantes, tum verò ad Deum ipſum, cujus beneficium & gloria perpetuo cantico celebratur.* Nomen Jehovæ] *id eſt, majeſtas Dei nominatiſſima.* E longinquo] *id eſt, quando judicio non tantùm Aſſyriorum, ſed Judæorum quoque, ac denique carnis, procul a Judæis abeſſe videbatur, ut hos liberaret illóſque perderet: conceſſio.* Ardens ira] *id eſt, zelotypus pro defenſione & liberatione Eccleſiæ ſuæ, ac proinde armis potentiſſimis inſtructus ad præſtanda judicia ſua, quæ allegoricè & humanitus tribuuntur Deo.* 28 Eum qui] *id eſt, Aſſyrium, qui jámque rerum omnium potiri videbatur, omnibus occupatis præter Jeruſchalaima: vide ſuprà 8.8.* Gentes] *ex quibus conflatus erat Aſſyriorum exercitus.* Vanitatis] *id eſt, tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant.* Fecit ut errent] *id eſt, ita propulſabit ut palantes reliquiæ reverterentur in regionem ſuam.* Fræno] *vide 2. Reg. 19.28. & infrà 37.* 29 Illud canticum] *id eſt, hoc tanto beneficio habetis quod lætemini, & unde glorificetis Deum.* Ut noctis] *id eſt, tam celebre & lætum, quàm eſt principium feſtorum ſolennium, quæ a nocte incipiebant ex lege.* Lætitia] *vide Pſal. 42.5. & 84.5. & ſequent. lætitiæ iſtius exempla.* 30 Feciſſe] *argumentum cantici prædicantis beneficium Dei erga Eccleſiam ſuam, duobus verſibus.* Deſcenſum brachii] *id eſt, tanquam homo exerto & vibrato brachio, virium ſuarum documentum inſigne contra Aſſyrios edidiſſe.* Et flamma] *his quatuor comparationibus effecta iræ Dei qua profligati ſunt Aſſyrii, optimè deſcribuntur, perinde ac ſi igne fuiſſent conſumpti, in minutiſſima fruſta (quod ſuprà dixit verſu 14.) diſſiluiſſent, torrentibus abrepti & merſi, aut grandine attriti eſſent: etſi utrum angelus Dei his armis adverſus Aſſyrios uſus fuerit, an verò hæc dicantur* διὰ παραβολῆς, *non poſſumus confirmare.* 31 Qui virga] *ut ſuprà 10.5. & 24.* Solitus erat] *nam multoties Jiſraëlem afflixerant Pul, Tiglath-pileſer, Schalman-eſer & Sancherib, de quib. 2. Reg. 15. & ſeq.* 32 Sic erit] *ἀπόδοσις ſive accommodatio exempli ad argumentum hujus prophetiæ; qua docet Propheta populum quidem Dei ab hoſtibus mala perpeſſurum, ut caſtigetur paterna diſpenſatione; ſed tamen ſemper illis fore exitum lætum a Deo, hoſtibus verò ingratiſſimum.* Virga fundatiſſ.] *id eſt, certiſſima ex Dei decreto immutabili, ſuper quo fundata eſt; ac proinde immota, & nulla arte evitabilis.* Cum tympanis] *id eſt, reddetur lætiſſima & exhilarabitur liberatione Dei: ſynecdoche ab uſu veterum, cujus exempla ſunt Exodi 15.20. & 1. Schem. 18.5. & Pſal. 68. 26.* Bellorum] *id eſt, hoſtes, quorum ſuos agitat operâ, profligaverit.* 33 Etenim] *exornatio proximè præcedentis membri de adverſariorum expugnatione, cujus forma allegoricè deſcribitur.* Exitii] *hîc ſingularem vocem adhibet ad notandum ſingulare judicium quo in regem Babyloniæ erat uſurus Deus: nam deducitur a nomine Topheth, qui locus fuit amplus (unde nomen habet) ab idololatris celebratus, ut ex Jirmejæ 7. & 19. conſtat: quemadmodum etiam ante hæc tempora filios ab Achazo Rege in eodem loco fuiſſe exuſtos legimus 2. Chron. 28.3. Cùm itaque impuriſſima illa ſacrificia palàm fierent ad portam Jeruſchalaimorum maxima pompa atque apparatu, Propheta illuſtriſſimum Babylonii regis exitium magnificentiſſimè efficiendum in oculis Eccleſiæ ipſius nominat conjugata & affini voce; quò etiam ſpectant ſingula illa deſcriptionis verba ſequentia.* Profundiſſimum latiſſ.] *exegeſis magnifica loci quem Propheta modò nominavit, ut oſtendat convenientia fore Dei judicia cum perſonis: vide ſuprà 14. nam quod illic Propheta prædicit fore ut Babylonius ſepulchro cum aliis non capiatur, hîc altera locutione oſtendit.* Pyræ ejus] *ſic pergit in allegoria a comparatione eorum qui in valle Hinnomi comburebantur, adhibitis rebus quæ hîc dicuntur ad incendium, & conflagrationem illorum.*

IN CAPUT XXXI.

1 Væ] *Ultima pars concionis, concluſio, hoc capite continetur; cujus partes ſunt duæ: una eſt, prophetiæ præcedentis repetitio ſumma, uſque ad verſum 6. altera, exhortatio ad reſipiſcentiam promiſſionibus conjuncta, ad finem uſque. Repetitionis porrò duo ſunt loci: minæ contra Judæos & Ægyptios, tribus verſibus; & promiſſiones erga Eccleſiam, verſ. 4. & 5.* 2 Atqui] *ἀντανάκλασις, qua refringit Propheta vanam Judæorum, Ægyptiorumq́ confidentiam per comparationem ſapientiæ & potentiæ Dei: eſto ſanè, inquit, ſint ſapientes, ſint potentes Ægyptii: jam verò multoties fecerunt periculum quàm facilè ipſorum ſapientiam & potentiam deludat & evertat Deus, ut legimus Exodi 1. & ſequen. Quamobrem non dubium eſt quin idem porrò ſit facturus ad vindicandum gloriam ſuam.* Maleficorum] *quos filios contumaces & populum rebellem nominavit, ſuprà 30.1. & 9.* In auxilium] *id eſt, in Ægyptios opitulantes Judæis.* 4 Sed] *Occupatio, qua temperat Propheta proximè præcedentes minas; cadent quidem (inquit) adjutor Ægyptius, & Judæus adjutus Babyloniorum operâ: ſed reliquias ſervabo & liberabo e manibus illorum: ut copioſè promiſit ſuprà 30.19. & ſequentibus.* Quemadmodum rugiens] *id*

eſt

est planè imperterritus à numero potentiáque hostium Ecclesiam infestantium. Pro monte Tzijonis] *id est, Ecclesia, synecdochicè.* 5 Sicut aves] *nimirum protegunt nidum suum, ita Deus Ecclesiam suam perget protegere, protegendo eripere, &c. gradatio. Est autem hîc eclipsis relati nominis, ut Levit. 21.4.* Transeundo] *quasi dicat, nocte una, sicut in Ægypto factum est, Exodi 12.29. nam nocte una similiter dejectum est Babyloniorum regnum ad liberationem populi, Danijel. 5.30.* 6 Revertimini] *alter conclusionis locus, reliquias populi exhortans ad resipiscentiam, hoc versu; tum promissiones subnectens.* 7 Cùm die illa] *expositio promissionum in resipiscentes, quorum resipiscentia describitur hoc versu* περιφραστικῶς. 8 Tum cadet] *id est, quando reconciliatus fuerit Deus cum resipiscente Ecclesia, omnia succedent optimè: Deus enim ipse Ecclesiam suam protegens victoriam tribuet ab omnibus hostibus, eorum spoliis locupletabit Ecclesiam, denique cumulabit benedictionibus: quæ promissio synecdochicè ab exemplo recentis victoriæ contra Assyrium (quo uno potentissimo hoste fuerat tunc infestata Ecclesia) describitur.* Assyrius] *id est, quisquis, ut Assyrius fuerit hostis Ecclesiæ: synecdoche, ut suprà 25.10.* Non virili] *sed divino, id est, spiritu Dei, ut Zecarjæ 4.6.* Tributarii erunt] *id est, Ecclesiæ ministrabunt & servient: ut psal. 72.8. & sequentibus. hinc autem apparet non propriè hoc quidem loco agi de cæde exercitus Assyriorum regnante Chizkija (quia tunc temporis minimè effectum est, ut ulli Assyriorum fierent tributarii) sed victoriam Ecclesiæ in regno Christi cum illa victoria comparatam, numeris omnibus illi anteferri. quasi dicat, & illud fiet, & multo amplius.* 9 Petra ejus] *id est, receptus ejus, cui confidit tanquam firmissimo munimento regni, dejicietur, & habitatores diffluent formidine.* Præ signo] *id est, metu signi aut vexilli, quod contra ipsos Deus erexerit; ut Exodi 17.15.* Cui ignis est] *his attributis Dei summas causas attingit Propheta prædictæ administrationis: Deus (inquit) in Ecclesia sua habitat, & in ea deposuit quicquid tum ad cultum suum, tum ad ultionem de hostibus sumendam pertinet: ac proinde quicunque in Ecclesiam invehuntur & Dei cultum labefactare volunt, se ipsos tanquam in furnum ardentem, ingerunt in iram Dei: ut dictum est suprà 30.30. & 33.* Ignis] *ad colendum Deum sacrificiis.* Furnus] *ad consumendos adversarios Dei & Ecclesiæ.*

CAPUT XXXII.

Propheta administrationem regni Christi a doctrina, veritate, & simplicitate commendans, pióśque ad certam illius expectationem erigens, desolationem totius Judææ antegressuram prænuntiat, ut populares resipiscerent: deinde fructus & effecta regni Christi in Ecclesia prædicans concludit sermonem æternæ beatitudinis promissione.

1 EN justè regnaturus est Rex, & principes jure principatum gerent:

2 Et erit vir tanquam absconsio *a* vento, & latibulum ab inundatione: ut rivi aquarum in arido loco, ut umbra petræ ingentis in terra fessa *ex siti*.

3 Neque connivebunt oculi videntium, sed aures audientium auscultabunt:

4 [a] Animúsque inconsyderatorum intelliget scientiam, & lingua balborum [b] expeditè eloquetur *verba* explanata.

5 Neque flagitioso amplius indetur nomē ingenui, & tenax non dicetur liberalis:

6 Sed flagitiosus *dicetur* flagitium eloquens, cujus animus efficit iniquitatem; exercendo hypocrisin, & proloquendo in Deum errorem, exhauriendo animam famelici, & potum sitiētis subtrahendo.

7 Et tenacis instrumenta mala *dicentur*; qui scelerata consilia init ad perdendum humiles sermonibus falsitatis, etiam cùm egens eloquitur jus.

8 Ingenuus verò, qui ingenua consilia init; & qui rebus ingenuis insistit.

9 Fœminæ tranquillæ surgite, audite vocem meam: filiæ confidentes auribus percipite sermonem meum.

10 [c] Annis multis continentibus commovebimi, ô confidentes: quia defecerit vindemia, collectio non provenerit.

11 Trepidate ô tranquillæ, commovemini ô confidentes; exuite atque nudate vos, deniq; accingimini lumbis.

12 Propter ubera plangant; propter agros [d] desyderatissimos, propter vitem fructiferam.

13 In terra populi mei spina sentica assurget: ustio in omnibus domibus lætis, *in* urbe exultabunda.

14 Nam palatium deseretur, strepitus civitatis derelinquetur: clivus & exploratoria specula erit pro speluncis usque in seculum, gaudio onagris, pascuo gregibus:

15 Donec infundatur super nos spiritus de excelso; & redigatur desertum in arvum, et arvum pro sylva reputetur:

16 Habitetque in deserto illo judicium, & justitia in arvo resideat.

17 Tunc erit opus justitiæ pax; effectus, inquam, justitiæ tranquillitas & securitas usque in seculum:

18 Nam residebit populus meus in caula pacis; & in habitaculis [e] securissimis, atque in locis ad quietem tranquillissimis;

19 Ucut petat grandinis casus sylvam, & depressione deprimatur civitas.

20 O vos beatos, qui severitis secundum omnes aquas; qui immiseritis eò pedem bovis & asini.

[a] Heb. *cor præcipitum: sic deinceps.*
[b] Heb. *festinabit loqui nitida.*
[c] Heb. *annis dierū super annū: de anno & mense dierum, vide Gen. 29.14.*
[d] Heb. *desyderii.*
[e] Heb. *securitatum.*

ANNOTATIO.

1 En justè] *Hujus prophetiæ, quam Propheta scripsit ad consolationem Ecclesiæ per regnum Christi, partes præcipuæ sunt quatuor. prima est hypotyposis sive propositio, oculis piorum subjiciens constitutionem illius regni, usque ad versum 9. secūda est hortatio populi ad prævertendas resipiscentia calamitates eventuras ante illius regni constitutionem, usque ad versum 15. tertia, descriptio bonorum, quæ percepturi fuerunt pii ex regno Christi, usque ad versum 20. ubi est conclusio epiphonematica. Sunt autem in hypotyposi illius regni observanda duo: unum est salutaris administratio, duobus versibus; alterum, vera institutio & simplicitas in publica*

publica & privata administratione omnium, versibus sequentibus. Rex] *Christus: nam de Chizkija aut alio ullo accipere alienum esse a vero tum sequentes promissiones ostendunt, tum verò antecedentium calamitatum descriptio: quam Propheta in hoc capite posuit de industria, ut superiorum esset corollarium.* Principes] *id est, administri regis & Ecclesiæ sanctè ministrabunt: allegoria ab humano regno.* 2 Vir] *homo Christus, spes & perfugium nostrum, mala depellit a suis, & bona conferet; quæ figurantur suis comparationibus, hoc versu.* Terra fessa] *ut Psal. 63. 2.* 3 Neque connivebunt] *expositio veræ institutionis in Ecclesia per Christum, hoc versu quidem allegorica, sequente verò plana. quasi dicat, omnes erunt edocti a Deo veritatem, infrà 54. 13. Est autem hoc versu oppositio* ἀνανταπόδοτος *sive eclipsis contrariorum, hoc modo; neque connivebunt oculi, neque obsurdescent aures, sed videbunt oculi, & aures, &c.* 5 Neque flagit.] *expositio simplicitatis ex certissima veri notitia profectæ, verè, inquit discernent spiritus, & verè ac sine hypocrisi agent quoscunque Christus instituerit, ac proinde malum malum, & bonum bonum appellabunt.* 6 Cujus animus] *exegesis flagitiosi, qui designatur ab animo, verbis, & factis in Deum, atque in homines.* Errorem] *id est, quicquid aberrat a veritate ejus.* 7 Instrumenta] *id est, non tantùm ipse malus judicabitur, sed etiam omnia quibus utetur ingrata omnibus & fastidiosa erunt, tanquam maculata contagione peccati: quamobrem hac allusione emphatica Propheta usus est, cujus lepos in vertendo perit.* Qui scelerata] *exegesis tenacis, quod falsitate corradit omnia, & ne egentissimo quidem ulli parcit in causa justissima.* 9 Fœminæ tranquillæ] *secunda pars, qua regnum Judæorum singulæq; civitates ejus provocantur ad resipiscentiam, ut antevertant judicia severissima, quæ antè denuntiaverat Deus, & hîc summatim complectitur.* Tranquillæ] *id est, civitates diffluentes luxu, & nihil mali jam sentientes, aut in posterum præcaventes animo, sed otio torpentes.* Surgite] *ut verbum Dei accipiatis reverenter: vide in Genes. 49. 33.* 10 Annis multis] *septuaginta deportationis, & aliis etiam consequentibus: ut ostendit præfinitio temporis vers. 14. & 15.* Defecerit vind.] *id est, terra exolverit sabbatha sua, ut prædixerat Deus Levit. 26. 34. & 43.* 11 Exuite] *nimirum ordinariis vestibus, ut lugubres induatis, & cilicio accingamini. quo etiam modo hortatur Joël 1. 13.* 12 Propter ubera] *id est, estote in luctu gravissimo, ac ne infantes quidem sugentes ubera ab eo liberate: ut Jonæ 3. 5. & seq.* 13 Ustio] *sic accipimus hanc vocem, ut suprà 3. 25. adducti fide historiæ 2. Reg. 25. 12. & 2. Chron. 36. 19. & Nechemjæ 1. 3. & 2. 3.* 14 Palatium] *domus regis succensa igne.* Strepitus] *vel multitudo, ut Lament. 1. 1.* Clivus] *de quo 2. Chron. 27. 3. & Nechem. 3. 26. ubi erat turris magna & prominentissima (quam ab usu vocabant speculatoriam) teste Nechemja ibidem: Josephus a situ Ophlam vocat propter Hhebræam clivi appellationem, lib. 6. de bello Judaico, cap. 6.* Usque in seculum] *id est, diu, per longum tempus: nam tempus calamitatum definitur seq. versu.* 15 Donec] *tertia pars, in qua describuntur bona piis eventura cùm extiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera prolepticè hoc versu posita: unum, est cōmunicatio spiritus & virtutis Dei in Christo; alterum, effectus sanctæ hujus cōmunicationis, bonis salutaris, & improbis capitalis.* Spiritus] *qui propter effecta proximè sequentia appellatur spiritus judicii & spiritus sublationis, sup. 4. 3.* Redigatur desert.] *.i. pius, qui priùs horridus esse videbatur, fit tāquam excultus ager fructum ferens Domino.* Arvum pro] *.i. impius elatus, qui prius videbatur esse cultissimus, horrescat; quod nudè dixerat versu 5. & seq. sic sup. 29. 17.* 16 Habitetq;] ἐργασία, *sive exornatio effectorum spiritus Dei in sanctis: erunt, inquit, fructus spiritus in arvo, id est, Ecclesia Dei, justitia, pax, & gaudium: ut Rom. 14. 17.* 19 Ut ut petat] *.i. quamvis totus mundus alioqui inhorrescat malis, hi tamen ab omnibus immunes conservabuntur. Describitur autem mundus* κατὰ μερισμὸν, *cùm sylvam & civitatem Propheta nominat. q.d. ut ut perdantur omnia in urbe & ruri: sic etiam piorum securitatem cōmendat Propheta Psal. 46.* 20 O vos beatos] *conclusio epiphonematica, qua Propheta pios cum beatissimis agricolis comparat qui agrum optimum coluerint, propter venturam messem.* Secundum omnes] *.i. locis tam irriguis ut est Ecclesia Dei, vide in Ecclesiast. 11. 1.* Qui immiseritis] *.i. coluerittis immisso bove, &c. periphrasis culturæ.*

Caput XXXIII.

Hac concione Propheta prædicaturus magnificentiam regni Christi, primùm universè adversariis Dei exitium & piis salutem prænuntiat: deinde argumentis a natura gratiáq; Dei, & Assyriorum exemplo petitis confirmat justos de fide & defensione Dei, de stabilitate regni Christi, & amplitudine Ecclesiæ ejus: postea gentibus adversis excidium, earumq; regionibus horrendam vastitatem prædicit: quorum judiciorum nomine postremò res omnes docet recreatum iri, itaq; ad instaurationem Ecclesiæ conspiraturas, ut regnum Christi ex omnibus gentibus ad ipsum conversis constituatur per redemptionem ejus.

1 VÆ tibi vastator, qui ipse non vastaris; & tibi perfide, [a] contra quem non agitur perfidè: cùm desieris *esse* vastator, vastaberis; cùm absolveris perfidè agere, perfidè agetur contra te.

2 Jehova, gratiam fac nobis, te expectamus: esto brachium horum singulis matutinis, etiam salus nostra tempore angustiæ:

3 [b] A sonoro strepitu pervagantur populi, ab exaltatione tua disperguntur gentes:

4 Et colligitur præda vestra, collecta bruchi; [c] discursione qualis est prasocuridum discursantium in eam.

5 Editus est Jehova, nam habitat altum, implet Tzijonem judicio & justitia.

6 Est itaque firmitas temporis tui, robur [d] omnis salutis, [e] sapere te & nosse: reverentia Jehovæ est thesaurus ejus.

7 En [f] valentissimi horum clamaverant foris; legati pacis amarè fleverant:

8 Desolati erant aggeres, cessaverat [g] viator; irritum fecerat fœdus, spreverat civitates, non habebat rationem *ullius* mortalis:

9 Lugebat, languebat terra, pudebat Libanum, languebat; erat Scharon quasi solitudo, rudebatque Baschan & arvum:

10 Nunc surgam, dixit Jehova; nunc exaltabor, nunc extollam me.

11 Concipitis torridum gramen, parietis stipulā: spiritus vester, est ignis cōsumpturus vos.

12 Ita

[a] Heb. *cum perfide non egerint contra te: tertia pluralis impersonaliter: sic in fine versus.*

[b] Heb. *a sono strepitus: hypallage.*

[c] Heb. *secundum discursionem locustarum.*

[d] Heb. *salutum.*

[e] Heb. *sapientia tua & scientia.*

[f] Heb. *Erel, quod dicitur Ariel. 2. Schem. 23. 20.*

[g] Heb. *transiens itinere.*

[h] Heb. *combuſtionibus calcis: vide ſimile Jehoſchuhhæ. 11. 8. & 13. 6.*
[i] Heb. *ſeculi.*
[k] Heb. *juſtitiis.*
[l] Heb. *rectitudinibus.*
[m] Heb. *ſanguines.*
[n] Heb. *longinquitatum*
[o] Heb. *cor tuum.*

12 'Ita fuerunt populi *velut inditi* [h] fornacibus calcariis: *ut* ſpinæ ſucciſæ, igne exuſti ſunt,
13 'Audite 'longinqui quod feci, & agnoſcite propinqui potentiam meam.
14 'Expaverant Tzijone peccatores, corripuerat tremor hypocritas: quis diverſabitur, *aiebant*, ex nobis '*cum* igne conſumente? quis diverſabitur ex nobis *cū* ardoribus [i] perpetuis?
15 'Qui ambulat [k] juſtiſſimè, & qui loquitur [l] rectiſſimè: qui ſpernit lucrum *ex* fraudibus, qui excutit manus ſuas ne teneat munus, qui occludit aurem ſuam ne audiat [m] cædes, & obſtipat oculos ſuos ne videant malum.
16 'Hic *velut* altiſſima loca habitabit, *ut* propugnacula petrarum, 'locum editum ejus; 'panis ejus dabitur, aquæ ejus ſtatæ *erunt:*
17 'Regem in pulchritudine ſua videbunt oculi tui, ſpectabūt terram [n] longinquiſſimam:
18 '[o] Animus tuus 'meditabitur terrorem; *dicens*, 'ubi eſt 'legiſperitus? ubi 'penſator? ubi 'cenſor turrium?
19 Populum robore præditum 'non videbis; populum [p] profundioris ſermonis quàm ut intelligatur, [q] peregrinę linguæ, ac [r] non intellectæ.
20 'Aſpice Tzijonem, urbem conventuum noſtrorum: oculi tui videant Jeruſchalaima, 'caulam tranquillam, tentorium *quod* non diſſipabitur, cujus paxillorum nullus recedit in æternum, neque ulli funes ejus diſrumpentur:
21 'Sed ibi magnificus Jehova erit nobis loco fluviorum, rivorumque amplorum ſpatiis: 'non itura eſt in eo [ſ] claſſis impulſa remis, neque navis magnifica pervaſura eum:
22 Nam Jehova vindex noſter, Jehova legiſlator noſter; Jehova Rex noſter, ipſe ſervabit nos.
23 'Deſerent rudentes tuos: cùm nondum confirmaverint erectum malum ſuum, non expanderint velum, tunc dividetur præda ſpolii permulti, 'claudi diripient prædam.
24 'Neque dicet habitator, ægrotus ſum: populus habitans in ea, levatus *erit* ab iniquitate.

[p] Heb. *profunditatum labii præ audire.*
[q] Heb. *ridiculum linguæ, ut ſuprà 28. 11.*
[r] Heb. *cujus non eſt intelligentia.*
[ſ] Heb. *claſſis remi.*

Caput XXXIIII.

1 'Accedite gentes ad audiendum, & nationes attēdite; audiat terra, & quæ implent eam, orbis habitabilis, & quæcunque progignuntur in eo.
2 'Nam fervens ira *eſt* Jehovæ contra omnes gentes, & æſtuans ira contra omnem exercitum earum: internecioni devovebit eas, tradet eas mactationi:
3 Et confoſſi earum projicientur, cadaverumque earum aſcendet fœtor: & 'colliqueſcent montes ex ſanguine eorum:
4 'Etiam contabeſcet totus exercitus cœlorum, convolventurque tanquam liber cœli: & totus exercitus eorum decidet ut decidit folium e vite, & ut deciduus fructus e ficu.
5 'Nam inebriatus eſt in cœlis gladius meus: ecce 'ſuper Edomæos deſcendet in judicium, & 'ſuper [a] populum quem devovi internecioni.
6 'Gladius Jehovæ implebitur 'ſanguine, pinguefiet adipe, ſanguine agnorum & hircorum, adipe renum arietum: cùm ſacrificium erit Jehovæ 'Botzræ, & mactatio magna in terra Edomęorum,
7 Deſcendent quoque 'unicornes cum eis, & juvenci cum robuſtis *tauris*; 'adeò ut inebrietur terra eorum ſanguine, & pulvis eorum adipe pinguefiat:
8 Cùm dies ultionis Jehovæ, annus retributionum 'ob cauſam Tzijonis *erit*.
9 'Itaque mutabuntur torrentes ejus in picem, & pulvis ejus in ſulphur; eritque terra ejus pro pice ardente.
10 Noctu & interdiu non extinguetur, in ſeculum aſcendet fumus ejus: a generatione in generationem vaſtata manebit, [b] in ſempiternum nemo tranſibit per eam:
11 Sed hæreditariò poſſidebunt eam 'platea, & 'anataria, noctuaque, & corvus inhabitabunt eam: '& extendet ſuper eam lineam deformationis, & lapides inanitatis:
12 'Clariſſimos ejus ad regnum vocabunt, ſed nemo erit ibi; & omnes principes ejus futuri ſunt nihil.
13 Et aſſurget in palatiis ejus ſpinarum multitudo, chamęleon, & ſpina in munitionibus ejus: eritq; caula draconum, atrium ululis:
14 Et concurrent 'fera animalia cum terrifico, & ſcops proximo ſuo acclamabit: tantùm ibi reſidet ſtrix, invenietque ſibi quietis locum:
15 Ibi nidificabit 'merula, & 'ponet; cumq; 'eruperit, colliget ad umbram ſuam: tantùm ibi congregabuntur milvi [c] alter cum altero.
16 'Quærite ex 'libro Jehovæ, & legite; unum ex his non defuturum eſt, unum alterum non deſyderabūt: nam 'os meum eſt quod pręcipit, & ſpiritu ſuo idem congregabit ea:
17 'Nam cùm projecerit illis ſortem, & manu ſua diſtribuerit illis ad amuſſim; uſque in ſeculum hæreditariò poſſidebunt illam, per [d] generationem quamque habitabunt in illa.

[a] Heb. *populum anathematis mei.*
[b] Heb. *in æternitatem æternitatū.*
[c] Heb. *mulier ad ſociam ſuam: ſic verſu ſequente.*
[d] Heb. *generationem & generationē.*

Caput XXXV.

1 'Lætabuntur 'de his 'deſertum & ſolitarius locus; & exultabit ſolitudo, ac florebit tanquam roſa:
2 [a] Magis ac magis florebit, & exultabit etiam exultatione *ſua* & cantu: gloria Libani dabitur ei, decor 'arvi & Scharonis; iſta videbūt gloriā Jehovæ, decorē Dei noſtri, *& dicent,*
3 'Confirmate manus remiſſas, & genua labantia fortificate:
4 Dicite [b] inconſyderatis animo; confirmamini, ne timeatis; ecce Deus veſter, ultio advenit, retributio Dei, ipſe advenit ſervaturus vos.
5 'Tunc aperient ſe oculi 'cæcorum, & aures 'ſurdorum patefient:
6 Tunc 'ſaliet claudus velut cervus, & cantabit lingua 'muti: 'erupiſſe in deſerto aquas, & torrentes in ſolitudine:
7 Abiiſſe torridum locum in ſtagnum, & ſiticuloſum in ſcaturigines aquarum; in caula draconum, 'cubili cujuſque, 'gramen eſſe cum arundine & junco.

[a] Heb. *florēdo florebit.*
[b] Heb. *præcipitibus corde: ut ſuprà. 32. 4.*

8. 'Et

8 ᵃEt erit illic ᵃagger & via, quæ via ſanctitatis vocabitur, quâ non tranſibit ᵃpollutus, ſed erit ᵃ iſtorum : ᶜviator, ne ſtulti quidem poterunt deerrare.
9 Non erit ibi ᵃleo, & ᵈ violenta ulla fera non conſcendet eam, non invenietur ibi : ſed ambulabunt *ea* vindicati:
10 Et redempti Jehovæ revertentur, ᵃ pervenientque Tzijonem ᵃ cum cantu, & lætitia ᵉ ᵃperpetua ſuper caput ſuum : gaudium & lætitiã aſſequentur, ᵃ fugientq; mæror & gemitᵘ.

ᶜ Heb. *incedens via.*
ᵈ Heb. *violenta ferarum.*
ᵉ Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Hæc concio comprehenſa tribus capitibus, a Propheta de induſtria fuit ſubjecta ſuperioribus omnibus; quia nunc demum ſingularia judicia omnia omittuntur, ut tranſeatur ad juſtam conſtitutionem regni Chriſti, quod poſt judicia illa omnia erat adventurum: Sunt autem in hac concione ſummatim quatuor partes: prima eſt prolepſis, ſive propoſitio, univerſè malis malum, & bonis bonum denuntians, verſibus quatuor: ſecunda eſt propoſitio ſive explicatio ſecundæ partis prolepſeos per* ὑστέρωσιν *Hhebræis familiarem, toto hoc capite: tertia eſt explicatio prioris partis prolepſeos, toto capite 34 poſtrema eſt concluſio, exponens gloriam regni Chriſti, piorúmque gloriationem ex conſtitutione ejus, capite 35. Hac autem prolepſi primùm mala improbis prædicuntur, verſ. 1. deinde bona invocantibus Deum per fidem, tribus ſequentibus: nam quæ hoc loco dicuntur, non ad certam aliquam & ſingularem gentem referimus; ſed ad omnes reluctantes Deo, & Eccleſiam ejus vi ac fraudibus infeſtantes.* Qui ipſe] *id eſt, qui præſentibus commodis, & divitiis benignitatis ac patientiæ Dei abuteris, ut alios non laceſſitus circunvenias.* Cùm deſieris] *id eſt, cùm menſuram ſcelerum tuorum ad ſaturitatem impleveris, & cumulaveris.* 2 Jehova] *alterum membrum prolepſeos exponens fidelium preces, hoc verſu; & conſecutura bona, duobus ſeq.* Horum] *id eſt, tuorum defenſio te expectantium: ſic Eccleſia pro ſingulis precatur, & ſinguli pro Eccleſia tota.* 3 A ſonoro] *explicatio bonorum quæ in ſalute percipiunt pii: unum eſt, liberatio a malis, hoc verſu; alterum, omnis boni perceptio, verſu ſeq.* Sonoro ſtrepitu] *id eſt, vel ſolo auditu judicii adventantis tui perduntur: quæ verba elegantiſſimè opponit Propheta præcedentibus, eſto brachium horum ſingulis matutinis, etiam ſalus, &c.* 4 Et colligitur] *i. & vos, ô pii, de hoſtibus triumphatis, eorúmque ſpoliis locupletamini: apoſtrophe gratulatoria ad pios, quam Propheta conficit ex accumulatione & obſervatione omnium judiciorum Dei inde a temporibus Abrahami, prout in ſcriptura leguntur.* Collecta bruchi] *id eſt, prædæ vobis erit quicquid ſibi comparavit hoſtis, qui tanquam bruchus & locuſta depopulatur omnia.* Praſocuridum] *id eſt, locuſtarum viriditatem terræ exedentium, quæ Græcis dicuntur hoc nomine ab effectu: ſic Hhamos 7.1.* 5 Editus eſt Jehova] *ſecundus hic locus expoſitionem continens ſecundæ partis prolepſeos, ut antè diximus, explicat primùm argumenta propoſitionis, uſque ad verſum 13. deinde documenta fidei & ſanctimoniæ ad obtinendas promiſſiones, uſque ad verſum 20. poſtremò per hypotypoſin oſtendit promiſſionum fructum, ad finem uſque capitis. Argumenta autem ducuntur a natura & fœdere Dei, hoc verſu; à fide noſtra & pietate in Deum, verſ. ſequente; poſtremò ab operibus, ac nominatim a recente exemplo rei geſtæ contra Aſſyrios, verſibus ſeq.* Implet Tzijonem] *id eſt, præſens eſt ex fœdere cum Eccleſia inito, ut judicet improbos, & juſtitiam in ſuis exerceat.* 6 Eſt itaque] *ſenſus eſt, neque vita ſtabilis, neque firma ſalus poteſt cuiquam contingere, niſi per fidem quæ in ſapientia ſcientiáque certa verſatur; & niſi theſaurum pietatis reconditum poſſideat in bona conſcientia, qua repulſa non poteſt non fieri naufragium fidei, 1. Timoth. 1.19.* 7 En valentiſſimi] *tertium argumentum, ut diximus verſ. 5. exponens hiſtoriam calamitatis Judaorum, verſ. 7. 8. & 9. & mirificæ liberationis a Deo, tribus ſeq. quo exemplo voluit Propheta Judeos ita confirmare, quaſi in rem præſentem adduxiſſet manu.* Valentiſſimi horum] *id eſt, præfecti Judaorum, miſſi a rege Chizkija ut audirent legationem Rabſchakis. 2. Reg. 18.37.* Legati pacis] *id eſt, qui bellum refugiebant, & pacem factam cum Aſſyrio ſervari & coli poſtulabant.* 8 Deſolati erant] *id eſt, averſa omnis commeandi ratio, obſeſſis per Aſſyrium itineribus: quod genus calamitatis ſimiliter narrat Debora Judic. 5.6.* Irritum fecerat] *Sancherib accepta pecunia, 2. Reg. 18.17.* Spreverat civitates] *tum deſtruendo, tum etiam gloriando, 2. Reg. 18.33. & 19.12.* 9 Lugebat] *id eſt, miſerrima erant omnia atque miſeranda: metaphora proſopopœetica.* Scharon] *vide 1. Chron. 5.16.* Baſchan &] *id eſt, paſcua & arva, ſynecdochicè, ut infra 35.2.* 10 Nunc ſurgam] *altera pars narrationis, ut dictum eſt verſ. 7. qua conſilium Dei, objurgatio improborum, & profligatio docentur, tribus verſibus.* Exaltabor] *opere mirifico: humanitus dicta.* 11 Concipitis] *increpatio allegorica, qua Deus Aſſyriorum conſilia & conatus cremio, animos verò igni ardenti comparat, quæ unà conſumi ſolent.* 12 Ita fuerunt] *eventus Aſſyriorum deſcriptus allegoricè, prout narratur 2. Reg. 19.* 13 Audite] *ex ſuperioribus argumentis profluunt duo illi propoſitionum rivi de quibus in verſum 1. prior, vocans pios ad fidem & ſanctimoniam, hoc capite; poſterior, judicium improbis denuntians, capite ſeq. Hujus autem propoſitionis exordium hoc verſu continetur: documenta, ſex verſibus ſeq. ac poſtremò hypotypoſis, ut diximus in verſum 5.* Longinqui prop.] *id eſt, omnes, ex Judæis & gentibus.* 14 Expaverunt] *propoſitio de fide & ſanctimonia piorum, occaſione ſumpta a dubitatione & incredulitate hypocritarum, qui inſtruente obſidionem Sancheribo diffidebant promiſſionibus Dei, & perfidiam ſuam obvelabant ſpecie quadam reverentiæ; quaſi tenuitatem ſuam ex animo cognoviſſent indignam eſſe quæ accederet infinitam majeſtatem Dei: cujuſmodi exemplum in Achazo vidimus ſuprà 7.12.* Cum igne conſumente] *ſic abutitur hypocriſis apertis Dei verbis; Deut. 4.24. quaſi dicerent, fruſtra expectaretur liberatio a Sancheribo; quia oblita eſt Judæa fœderis Jehovæ, & fecit ſibi ſculptile: quamobrē nihil amplius a Deo expectandum eſt quàm ut conſumat nos, quia ignis conſumens Deus zelotes eſt; ac proinde ſtat ſententia ejus de ulciſcendis peccatis, non autem de inſtaurando fœdere & continuando nobiſcum.* Ardoribus perp.] *i. quis ſubſiſtat ad conſtantiſſima judicia ejus? quæ non poſſunt ab hominibus expugnari: vide ſup. 10.16. hæc enim verba ſunt deſperantiũ de ſalute, quam Deus per ſervos ſuos promiſerat.* 15 Qui ambulat] *ſubjectio adverſans ſuperiori hypocritarũ deſperationi; qua Deus pios & juſtos (quorum definitio hoc verſu continetur) confirmat in expectatione promiſſorũ Dei.*

16 Hic] *promissa quæ justo fiunt his quatuor versibus, continent liberationem a malis & malorum metu, bonorúmque omnium communicationem, quam privatè & publicè in Ecclesia pii percepturi sunt.* Locum editum] *Tzijonem, Ecclesiam Dei.* Panis ejus] *id est, omnibus vitæ ejus commodis a Deo consuletur: synecdoche.* 17 Regem] *id est, non amplius squalentem & luctuosum videbis Regem, aut regionem occupatam; sed gloria magnificentissima abundabit Rex, & inimicos superabit, quorum sedes quamvis longinquas te vidente adjunget sibi. Hoc autem typicè quidem in Chizkija factum est, 2. Chron. 32. 23. sed perfectum & consummatum in Christo.* 18 Animus tuus] *id est, nihil metues amplius; sed habebit delectationem secura præteritorum malorum recordatio, adeò ut liberè queas ludificari omnia consilia, rationes, conatus, & turbas hostium infensorum tibi: atque huc spectavit Paulus 1. Cor. 1. 20.* Meditabitur] *non sollicitus, sed exultabundus.* Ubi est] *hic sermo est piorum, qui ad Ecclesiam se recipientes & freti præsidio Dei securè hostibus insultant: quod his interrogationibus Propheta facit, quasi dicat, si quid est in rebus humanis ad bellum rectè gerendum opus, hæc profectò sunt; consilia a peritis, pecuniæ a pensatoribus sive quæstoribus, munitiones a censoribus & tribunis militaribus, robur denique & copia militum: sed ubi sunt ista omnia? si fortè possunt Deo obsistere: evanuerunt jam olim; & in perpetuum; ut liquefit cera ab igne, ita peribunt improbi a conspectu Dei, Psal. 68. 3.* Legisperitus] *videlicet castrensis sive militaris.* Pensator] *quæstor præfectus ærario militari.* Censor turrium] *id est, tribunus præfectus censendis & curandis machinis, tormentis, munitionibúsque bellicis, synecdochicè.* 19 Non videbis] *id est, nullo pacto experieris, ac ne videbis quidem.* 20 Aspice] *hypotyposis confirmans promissiones præcedentes, qua proponuntur oculis piorum duo; præstantia Ecclesiæ propter Deum habitantem & insidentem in ea, tribus versibus & fructus ad singulos perventuri, duobus ultimis.* Caulam tranq.] *allegoria duplex, Ecclesiæ quidem infirmitatem & tenuitatem proponens, sed ita ut eò amplius commendetur Dei erga illam beneficentia.* 21 Sed ibi] *hoc est, quemadmodum Mesopotamia fluviis circunquaque firmata est, Euphrate & Tigri, & sicut Ægyptus Nilo in omnes partes deducto; sic Deus, imò valentius multò Ecclesiam firmaturus est, & futurus pro rivo amplissimo, ut sit Ecclesia extra omnem teli jactum: similiter alibi Deus igneum murum se fore prædicit Ecclesiæ suæ, Zecarjæ 2. 8. & 9.* Non itura] *id est, non perferet rem ullam adversantem nobis; sed potius judicio suo perdet & immerget, sicut olim Ægyptios:* μείωσις. 23 Deserent] *apostrophe gloriosa ad classem inimicorum, qui Ecclesiam cogitant invadere: illi, inquit Propheta, primo impetu a Deo consternati cum animis abjicient omnia, & præda erunt Ecclesiæ.* Claudi] *id est, etiam tenuissimi quique nullo negotio depopulabuntur illos; adeò offendent imparatos a rebus omnibus: proverbium facilitatem rei quæ agitur indicans, ut 2. Schem. 5. 6.* 24 Neque dicet] *id est, omnes incolumitatem & pacem obtinebunt per remissionem peccatorum, justificati fide in Christum Jesum Regem & servatorem nostrum.*

IN CAPUT XXXIIII.

1 Accedite] *Nunc demum venit Propheta ad priorem partem prolepseos, de qua diximus suprà 33. 1. nimirum ad propositionem judicii divini improbis eventuri. Sunt autem hujus propositionis tres partes: prima est exordium hoc versu, quemadmodum in superiore quoque propositione fuisse ostendimus, suprà 33. 13. secunda est narratio judiciorum futurorum a Deo, usque ad versum 16. tertia est confirmatio, duobus ultimis. Est autem exordium hoc patheticum, quo Propheta res omnes creatas provocat, ut afficiantur gravitate judiciorum Dei, quemadmodum fecerat suprà 1. 2.* 2 Nam fervens] *narratio hæc judiciorum Dei duas partes continet convenientes exordio: unam, de judiciis Dei contra homines improbos, usque ad versum 9. alteram, de effectis judiciorum in terram ipsam & res creatas omnes, inde ad versum 16.* 3 Colliquescent montes] *hyperbole elegantissima optimè exprimens severitatem judiciorum Dei, ut sequente versu: quasi dicat, cœlum & terra exhorrescent tam atroces pœnas quas Deus sumpturus est de inimicis suis, ut suprà 13. 10.* 4 Etiam contabescet] *similem planè hyperbolen, atque hinc desumptam vide Apoca. 6. 12. & seq.* 5 Nam inebriatus est] *ætiologia a decreto Dei, pro eo quod est, res jamque in cœlis conclusa atque confecta est: fixum est decretum, & immutabile. Inebriari autem dicitur gladius metaphoricè, id est, rubere & circumfluere sanguine, ut Jirmejæ 46. 10.* Super Edomæos] *hos primo loco Propheta nominat, tum quia ex propinquitate erant notissimi, tum quia Jehudæis ab omni memoria hostes fuerant infensissimi, ut Psal. 137. 7. Hhamos 1. 11. Hhobadjæ 10. & seq. Lament. 4. 21. Jechezk. 25. 12. & sup. 21. 11.* Super populum] *id est super alios omnes excidio destinatos.* 6 Gladius Jehovæ] *altera descriptio judiciorum Dei: qua ostendit quàm gratum sibi futurum est cùm inimicos Ecclesiæ profligabit; a similitudine sacrificiorum, quæ ipsi odora fuerunt olim in Ecclesia per Christum.* Sanguine] *quasi dicat, cõsumam eos planè: nam sanguis & adeps in sacrificiis (quibuscum improbi comparantur) solebant consumi Jehovæ, Levit. 3. 16. & 17.* Botzræ] *quam Ptolemæus Bostram vocat, in Edomæa.* 7 Unicornes] *id est, etiam indomiti & potentissimi quique potentia Dei mittentur sub jugum: nam unicornium natura indomita esse dicitur, ut Ijob. 39. 12. & seq.* Adeò ut] *hyperbole, ut suprà 3. & 4. id est, copiosè perfundatur.* 8 Ob causam Tzijo.] *id est, propter Ecclesiam.* 9 Itaque] *altera pars narrationis, ut diximus in versum 2. de effectis Dei terrificis; quorum duo in universum ponuntur capita: unum, fore terras incendio, duobus ver. alterum, fore horridas, desertas, & solitariis tantùm bestiis habitabiles.* 11 Platea] *vide Levit. 11. 18.* Anataria] *vide suprà 14. 23.* Et extendet] *id est, quisquis instaurare conabitur, frustra consumet operam: ita Deus materiam adimet ædificandi, & res ædificatas destruet, Maleaci 1. 4.* 12 Clarissimos ejus] *id est, non poterunt instaurare regnum amissis regibus, neque domos suas de integro extruere. Verborum autem* ἔμφασιν*, quæ versu hoc inest, ad evidentiam transposuimus.* 14 Fera animalia] *vide suprà 13. 21.* 15 Merula] *avis solitaria (unde Merulam dictam volunt Grammatici) assultim incedens, qui saliendi usus apud Hhebræos avi nomen dedit.* Ponet] *ova sua.* Eruperit] *id est, exclusa fuerit pullities, quæ per ecclipsin hoc loco intelligitur.* 16 Quærite] *confirmatio superiorum denuntiationum ab eventis, quo veritatem sermonis sui examinandam & probandam Deus exhibet, ut Deuter. 18. 22.* Libro Jehovæ] *id est, libro prophetiarum, quas Jehova edit per prophetas suos actos ip-*

sius

sive spiritu. Os meum est] *id est dixi, & præstabo dictum verbo potentissimo.* 17 Nam cum] *id est, ex quo semel regiones istas feris habitandas assignaverit, nunquam desinet maledictio eis regionibus pronuntiata: assignationem autem Propheta figurat duobus modis, sorte & funibus, qui modi tunc in usu erant: ut terra tribubus sorte, & agri funibus in familias distributi sunt, Numer. 26. 54. & Jehosch. 18.*

IN CAPUT XXXV.

1 Lætabuntur] *Conclusio totius concionis, ut dictum est suprà 33. 1. qua Propheta partim hyperbolicis orationibus, partim puris atque simplicibus præstantiam illius regni explicat quod consummatur in Christo. Sunt autem hyperbolæ duorum generum: prius est de rebus creatis rationis expertibus; posterius, de hominibus. Cæteris rebus creatis tribuuntur duo hyperbolicè: unum est sensus cum effectu suo, alterum est sermo ad homines habitus, quatuor versibus primis. quasi dicat, gestient quodammodo omnia, & gloriam Dei prædicabunt in Christo.* De his] *tum liberatione bonorum, capite 33. tum judiciis in hostes Ecclesiæ, capite 34.* Desertum] *id est, etiam loca quæ videntur omnium ineptissima.* 2 Arvi] *ut suprà 33. 9.* 3 Confirmate] *id est, alii alios docete, jubete bono animo esse, & salutaribus monitis adjuvate: metaphora; ut Ijobi 4. 3. quæ versu sequente exponuntur.* 5 Tunc aperient se] *alterum genus hyperboles: quod tamen ex parte, quoties visum est, in corporibus præstabat Christus, & in animis suorum quotidie præstat.* Cæcorum] *ut Matth. 9. 27. & 11. 5. & 12. 22. & 20. 30. & 21. 14. & Joann. 9.* Surdorum] *ut Matth. 11. 5. & Marci 7. 32.* 6 Saliet] *ut Matth. 11. 5. & 15. 30. & 21. 14. Joan. 5. & Actor. 3. 2. & 8. 7. & 14. 8.* Muti] *ut Matth. 9. 32. & 12. 22. & 15. 30.* Erupisse] *argumenta cantus fidelium, omnia instaurata & restituta esse in Christo: quod figuratè hoc & sequente versu exponitur.* 7 Cubili cujusque] *id est, in locis etiam abditissimis & incultissimis: sic accipiendum esse hunc locum Hhebraicæ distinctiones docent.* Gramen esse] *id est, locum qui fuerat aridissimus (qualem dracones expetunt) uliginosum effectum esse.* 8 Et erit illic] *secunda pars conclusionis, qua tum Ecclesiæ accessus, duobus versibus; tum fructus, versu ultimo exponuntur: sumpta allegoria a constitutione priscæ illius Ecclesiæ, quæ erat Tzijone.* Agger &] *id est, aggesta & excelsa via. hypallage, sive potius ἓν διὰ δυοῖν, ut Grammatici dixerunt.* Pollutus] *id est, infidelis, aut sceleratus ullus.* Istorum] *nimirum quorum oculi & aures apertæ, crura correcta, & linguæ explicatæ fuerint beneficio Christi ad prædicandum Deum, id est, quos ille vindicaverit atque redemerit, ut sequentia docent.* 9 Leo] *id est, inimicus ullus Dei, aut Ecclesiæ damnosus.* 10 Pervenient] *id est, recipientur in Ecclesiam, & ingredientur in ea.* Cum cantu] *ut solebant qui festis anniversariis proficiscebantur Jeruschalaima, ut annotavimus suprà 30. 29.* Perpetua] *ac proinde illam priscæ Ecclesiæ lætitiam numeris omnibus superante.* Fugientque mœr.] *id est, & quidem constantissimum assequentur gaudium, nulloque pacto mutabile.*

CAPUT XXXVI.

Eodem est argumento, & propè iisdem verbis cum. 2. Reg. 18.

2. Reg. 18. 13 1 FUERAT enim decimoquarto anno regis Chizkijæ, ut ascendens Sancherib rex Assyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, occuparet eas.

2. Re. 18, 17 2 Misit autem rex Assyriæ Rab-schaken Lacischo Jeruschalaima, ad regē Chizkijam, cū copiis numerosis: qui substitit ad aquæ ductum piscinæ superioris, *qui est* in aggere agri fullonis.

3 Et egressus est ad eum Eljakim filius Chilkijæ, qui præerat domui; cum Schebna scriba, & Joacho filio Asaphi a memoria.

4 Ad quos dixit Rab-schake, dicite jam ad Chizkijam; sic ait rex maximus rex Assyriæ, quæ *est* fiducia ista qua confidis?

5 *Dixero (veruntamen verba futilia) *adesse* consilium & fortitudinem ad bellum; nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

6 Ecce fiduciam habueris in scipione arundinis istius quassatæ isto, in Ægyptio; quo si quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *est* Parhho Rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipso.

7 Quòd si dixeris ad me, in Jehova Deo nostro fiduciam habemus: an non is *est* cujus abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruschalaimis, coram altari hoc incurvate vos?

8 Sed nunc misceto quæso bellum cum Domino meo Rege Assyriæ: & dabo tibi bis mille equos, si poteris suppeditare qui equitent eos pro te.

9 Quomodo ergo averteres faciem ducis unius e servis domini mei minimis? sed fiduciam tuam habes in Ægyptio, propter currus & propter equites.

10 At nunc an absque Jehova ascendi contra regionem hanc ad perdendum eam? Jehova edixit mihi, ascende in regionem istam, & perde eam.

11 Dixit verò Eljakim, Schebnaque, & Joach ad Rab-schaken, alloquere quæso servos tuos Syrè; intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, audiente hoc populo qui est super murum.

12 Sed dixit Rab-schake, an ad dominum tuum, aut ad te misit me dominus meus, ut loquerer verba hæc? nónne ad homines istos qui desidēt super murum, ut comedant excrementa sua, & bibant lotium suum vobiscum?

13 Itaque subsistens Rab-schake exclamavit voce magna Judaicè, & dixit; audite verba Regis maximi, Regis Assyriæ.

14 Ita ait Rex: ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit eripere vos.

15 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova, dicendo; certò eripiet nos Jehova: non tradetur civitas hæc in manum Regis Assyriæ.

16 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait rex Assyriæ, transigite mecum munere, & prodite ad me; sic comedite quisque *fructum* vitis

suæ, & quisque *fructum* ficus suæ, ac bibite quisque aquas cisternæ suæ:
17 Usquedum veniens assumam vos *deducendos* in terram similem terræ vestræ; terram frumenti & musti *feracem*, terram *abundantem* pane & vineis:
18 Ne fortè seducat vos Chizkija, dicendo; Jehova eripiet nos: an eripuerunt dii gentium quisque terram suam e manu Regis Assyriæ?
19 Ubi *sunt* dii Chamathæ, & Arpadi? ubi dii Tzepharvajimorum? quin etiam eripuerunt *ne* Schomronem e manu mea?
20 Qui sunt inter omnes deos regionum istarum, qui eripuerint regionem suam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruschalaima e manu mea?
21 Obticuerunt autem, neque responderunt ei quicquam: præceptum enim Regis fuerat edicentis; ne respondeatis.
22 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, Schebnaque scriba, & Joach filius Asaphi a memoria, ad Chizkijam laceris vestibus: & indicaverunt ei verba Rabschakis.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Hoc caput & tria sequentia in hunc locum inserta sunt, non tantùm ad lucem superioribus prophetiis afferendam, ut a Jeschahhja conscripta sunt; verùm etiam quia commodè ad proximè præcedentis prophetiæ interpretationem pertinent. Nam hac historia gesta, & mirifica liberatione accepta divinitus, occasio Prophetæ data est prophetandi de regno Christi; & ex gloria Chizkijæ ac totius regni, amplificandi gloriam Christi & Ecclesiæ, quæ tribus præcedentibus capitibus fuit explicata.* 5 Dixero] *concessio ironica. quasi dicat, ut dem te virum esse valentem consilio & fortitudine; certum est tamen te unum nihil præstare contra Regem tam potentem posse. Hinc conficitur altera pars, cui ergo confidis? an Aegyptiis? an Deo? &c.*

CAPUT XXXVII.

Eodem est argumento cum. 2.*Reg.*19.

1 FUIT autem cùm audiret Rex Chizkija, ut laceraret vestimenta sua; & tegens se cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakimum qui præerat domui, & Schebnam scribam, ac seniores sacerdotum, tectos ciliciis; ad Jeschahhjam filium Amotzi prophetam.
3 Qui dixerunt ad eum, sic ait Chizkija, dies angustiæ, & increpationis, irritationisque est dies hic; cùm venerint filii usque ad os matricis, & vis non adsit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus verba Rabschakis, quem misit Rex Assyriæ dominus ejus ad afficiendum probro Deum viventem, & arguat hujusmodi verba quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem pro hoc residuo quod præsens est.
5 Cùm itaque venissent servi Regis Chizkijæ ad Jeschahhjam,
6 Dixit ad eos Jeschahhja, sic dicitote ad dominum vestrum: sic ait Jehova, ne timeto propter verba ista quæ audivisti, quibus blasphemarunt pueri Regis Assyriæ me.
7 Ecce ego indam ei spiritum, ut audito rumore revertatur in terram suam: tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaque reversus Rabschake invenit Regem Assyriæ oppugnantem Libnam: audiverat enim eum profectum esse Lacischo.
9 Audiens autem de Thirhaka Rege Cuschi, dicens, procedit ut pugnet contra te: audiens, inquam, misit nuntios ad Chizkijam, edicendo:
10 Sic alloquimini Chizkijam Regem Jehudæ, dicendo, ne decipiat te Deus tuus, in quo tu fiduciam habes, dicendo; non tradentur Jeruschalaima in manum Regis Assyriæ.
11 Ecce tu audivisti quid fecerint Reges Assyriæ omnibus aliis regionibus, internecioni devovendo incolas earum: & tu eripereris?
12 An eripuerunt eas dii gentium, quas perdiderunt majores mei? Gozanem, & Haranem? & Retzephum, & Hhedenitas qui sunt Telassari?
13 Ubi est Rex Chamathæ, & Rex Arpadi? & Rex civitatis illius Tzepharvajimorum, Henahhi, & Hhivæ?
14 Cumque accepisset Chizkija literas e manu nuntiorum, & legisset illud; ascendens *in* domum Jehovæ, explicavit illud Chizkija coram Jehova.
15 Et precatus est Chizkija Jehovam, dicendo:
16 Jehova exercituum, Deus Jisraëlis, insidens Cerubinis, tu es Deus ille solus, omnibus regnis terræ; tu fecisti cœlum & terram.
17 Inclina, Jehova, aurem tuam & audi, aperi Jehova oculos tuos & vide; audi, inquam, omnia verba Sancheribi, qui misit ad probro afficiendum Deum viventem.
18 Verum est, Jehova: vastaverunt reges Assyriæ omnes [a] gentes illas, & regionem illarum:
19 Et tradiderunt deos illarum igni; quia dii non erant, sed opus manuum hominis, lignum aut lapis, ideo perdiderunt eos.
20 Nunc itaque Jehova Deus noster, serva nos e manu illius; ut cognoscant omnia regna terræ, te Jehovam solum esse.
21 Tum misit Jeschahhja filius Amotzi ad Chizkijam, qui diceret: sic ait Jehova Deus Jisraëlis, quòd precatus es me contra Sancheribum Regem Assyriæ:
22 Hoc est verbum quo edicit Jehova *respondendum* ei: contemnit te, subsannat te virgo filia Tzijonis, post te caput movet filia Jeruschalaimorum.
23 Quem probro affecisti ac blasphemasti? & contra quem extulisti vocem? utique attollis *in* sublime oculos tuos contra sanctum Jisraëlis.
24 Per servos tuos probro affecisti Dominum, cùm diceres, multitudine curruum meorum

[a] Heb. *terras, metonymicè.*

meorum ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam proceras cedros ejus, lectissimas abietes ejus; ingrediar etiam [b] celsissimam extremitatem ejus, sylvas, arva ejus.

[b] Heb. *celsitudinem extremitatis ejus.*

25 Ego effodio ut bibam aquas; nam exicco planta pedum meorum omnes rivos locorum obsessorum.

26 An non audivisti inde a longinquo tempore, me id facere? & a diebus priscis formare illud? nunc adduco illud, ut sis ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.

27 Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt; fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & ager tactus uredine antequam in culmum assurgat.

28 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi; etiam furorem tuum contra me.

29 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua ascendit ad aures meas; ideo ponam hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam venisti.

30 Illud autem esto tibi hujus *rei* signum, comedere vos anno uno sponte natum, & anno altero sponte renatum: anno demum tertio serite & metite, ac plantate vineas, & comedite fructum earum:

31 Nam residuum domus Jehudæ, quod relictũ fuerit, rursus radicabitur infernè; & proferet fructum supernè;

32 Cùm Jeruschalaimis prodibit reliquum; & residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.

33 Propterea sic ait Jehova de Rege Assyriæ, non est ingressurus in civitatem hanc, neq; jaculaturus huc sagittam, neque oppositurus ei scutum; neque diffundet contra eam missilia catapultaria.

34 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictum Jehovæ.

35 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam, propter me & propter Davidem servum meum.

36 Itaque prodiens angelus Jehovæ percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: cumque surrexissent mane, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

37 Quare profectus abivit, & reversus est Sancherib Rex Assyriæ; conseditq; Nineves.

38 Ubi fuit, ipso se incurvante *in* æde Nisroci Dei sui, ut Adramelech, & Schareetzar filii ejus percuterent eum gladio, ipsi verò proriperent se in terram Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XXXVIII.

Eodem est argumento cum principio 2. Reg. 20. Inseritur autem ode Chizkijæ, qua ægritudinem & perturbationem animi sui in morbo, orationemq; ad Deum exponit; beneficium acceptum narrat: fidem in Deum profitetur; & gratias ei immortales spondet.

2. Reg. 20.

1 DIEBUS illis ægrotavit Chizkija lethaliter: ad quem veniens Jeschahhja filius Amotzi Propheta dixit ad eum, sic ait Jehova; da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives.

2 Quapropter advertens Chizkija faciem suam ad parietem, oravit Jehovam.

3 Et dixit; obsecro Jehova, recordare jam me continenter ambulasse coram te fideliter & animo integro, & quod bonum videtur in oculis tuis fecisse: flevitq; Chizkija fletu magno.

4 Tum fuit sermo Jehovæ ad Jeschahhjam, edicendo:

5 Abi, & dicito ad Chizkijam; sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam, vidi lachrymas tuas, ecce ego addam diebus tuis quindecim annos:

6 Et e manu regis Assyriæ eripiam te, & civitatem hanc; protegamq; civitatem hanc.

7 Atque hoc tibi esto signum a Jehova, facturum esse Jehovam rem istam quam locutus est.

8 Ecce ego reducturus sum umbram graduum illorum, quæ descendit *gradibus Achazi, cum sole retrorsum decem gradibus; & reversus est sol decem gradibus, iisdem gradibus quibus descenderat.

9 *Scriptum Chizkijæ regis Jeuhdæ; cùm ægrotasset, & [a] revaluisset ex ægritudine sua.

10 *Ego dicebam, [b] rescissis diebus meis *aditurus sum portas sepulchri; privor * residuo annorum meorum.

11 Dicebam, * non sum visurus Jah Jah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi.

[a] Heb. *vivi-ret: ut Numer.* 21. 8.
[b] Heb. *in rescissione dierum meorũ*

12 [c] *Habitatio mea transfertur, & transportatur a me, tanquam tentorium pastorale: * ad excidium perduxi, ut textor *stamen*, vitam meam; * a peniculis resecturus est me; *a die usq; ad noctem [d] perempturus es me.

[c] Heb. *habitare meum.*
[d] Heb. *absolutatus.*

13 Proponebam, * dum mane erat, tanquam leonem, ita fracturum esse *Deum* omnia ossa mea; a die usq; ad noctem te perempturum esse me.

14 * Vt grus *aut* hirundo, ita pipiebam: gemebam ut columba, *dicens:* attolluntur oculi mei in sublime, ô Domine, * oppressio *fit* mihi, pertexe me.

15 * Quod eloquebar, * statim prædixit mihi, idemq; fecit: * progredior omnibus annis vitæ meæ ultra amaritudinem animæ meæ.

16 * Domine, per * hæc [e] vivitur: etiam his * singulis inest vita spiritus mei, his facis ut revalescam, & vivum [f] conservas me.

17 Ecce * ad pacem *advênit* amara mihi amaritudo; sed tu propensus amore *eduxisti* animam meam a fovea [g] exedente, quia * abjecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

[e] Heb. *vivũt impersonale.*
[f] Heb. *conservando.*
[g] Heb. *consumptionis.*

18 * Non enim sepulchrum celebrat te, *aut* mors laudat te: non habent expectationem in fide tua * qui descendunt in [h] sepulchrum.

[h] Heb. *cisternam.*

19 Vivens, vivens, ipse celebrabit te ut ego hodie: pater filiis notam faciet fidem tuam.

20 * Jehova *præstò est* ad servandum me; ideo odas lyricas meas pulsabimus omnibus diebus vitæ nostræ in domo Jehovæ.

Heb. ſumāt & appingāt ut ſuprà ver.16.

21 Edixerat enim Jeſchahhja: [i] ſumatur palatha ficuū, & appingatur ulceri, & revaleſcet.

22 Et dixerat Chizkija; quod eſt ſignum, me aſcenſurum eſſe in domum Jehovæ? *2.Reg.20.7.*

ANNOTATIO.

8 Gradibus Achazi] *id eſt, qui gradus deſcripti ſunt in ſolario Achazi.* 9 Scriptum] *hæc inſcriptio argumentum ſequentis cantici exponit: primùm enim docet Chizkija quid ſecum Deus egerit, & ipſe cum Deo quo tempore decumbebat, uſque ad verſ.15. deinde ſanitatem a Deo receptam narrat, fidemq; in ipſum: & immortales gratias profitetur, ad finem uſque cantici.* 10 Ego dicebam] *prior hæc narrationis pars exponit tum expoſtulationem Chizkijæ cum animo ſuo, quia intempeſtivam eſſe mortem ſentiebat apud ſe, & habendæ prolis deſyderio ex promiſſione Dei tenebatur, quatuor verſibus; deinde poſtulatum a Deo, ver.14.* Aditurus ſum] *.i. ſi res ita ſe habet ut Propheta denuntiavit, præproperè me oportet mori: periphraſis mortis.* Reſiduo annor.] *id eſt, annis qui mihi ſupererant agendi ex naturæ lege.* 11 Non ſum viſurus] *quaſi dicat, ergo tum a fructu præſentiæ Dei aſpectabilis in populo ſuo, tum a communione Eccleſiæ viventium ſubtrahar, quæ duo efficiunt ut mihi vita jucunda ſit.* 12 Habitatio mea] *id eſt, vita mihi adimitur: quod duplice comparatione figuratur, hoc verſu, tugurii & telæ.* Ad excidium] *id eſt, quemadmodum textor euſque perducit telam, donec ſit tempus ſtaminis præcidendi, quod involutum eſt jugo; ſic ego pertexui vitam meam.* A peniculis] *ſic pergit Chizkija in textoris ſimilitudine: cùm pertexuerim, inquit, vitam meam, jam advenit tempus quo Deus a peniculis ſive peniculamento ſuo diſſecturus eſt telam vitæ meæ, id eſt, finem illius effecturus: ſunt enim peniculi ſive peniculamenta telæ extrema ſtamina quæ textor circumvolvit jugo, nec poteſt cum reliqua tela propter brevitatem ſtaminis reliqui percurrere, ac propterea ab ea ſolet reſecare. Hhebræum autem vocabulum ita accipimus adducti ſimili loco Cantic. 6.15. ubi accipitur pro vitta ſive loro cincinnos capitis diſcriminante, ad quam rationem peniculi telæ a textoribus componi ſolent.* A die uſque] *id eſt, hoc ipſo die, antequam nox advenerit: ut verſu ſequent. apoſtrophe ad Deum.* 13 Dum mane] *id eſt, ipſo die, quemadmodum interpretantur ſequentia.* 14 Ut grus] *hic verſus conſtitutionem animi poſtulantis exponit ſimilitudinibus, & poſtulati ſummam: nimirum ita corpore & animo infirmatum fuiſſe Chizkijam, ut vix poſſet proloqui, ac proinde ſupplicaſſe paucis.* Oppreſſio fit] *.i. hic morbus me conficit, & intempeſtivè opprimit, antequàm decurrerim ſtadium vitæ meæ; & ita intricat quodammodo, ut tela vitæ meæ (quæ adhuc ſupereſt pertexenda) nequeat perfici: quamobrem tu ipſe pertexe me, id eſt, effice ut juſtum vitæ ſpacium percurram, fretus potentia tua. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit ſeries allegoriæ. Verbum autem Hhebræum quod alii interpretantur fide jubere, alii dirigere, alii recreare, nos pertexendi ſignificatione accipimus, a conjugato nomine ſubtegmen ſive tramam ſignificante, Levit.13.50. & ſeq.* 15 Quod eloquebar] *altera pars narrationis, continens profeſſionem beneficii a Deo accepti, tribus verſibus & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis.* Statim] *Jeſchahhjam nondum egreſſum ex atrio mediano præmittens ad me, 2.Reg.20.4.* Progredior] *id eſt, nunc ſupervivo illi amaritudini.* 16 Domine] *apoſtrophe ad Deum, qua Chizkija theſin ſive propoſitionem univerſalem de virtute verbi operumq; Dei (ex quibus vita conſtat omnibus hominibus) accommodat ſuæ hypotheſi.* Hæc] *quæ dicis & facis.* Singulis illis] *i. non aliunde vivo quàm ex verbo procedente ab ore tuo, Deut.8.3.* 17 Ad pacem] *id eſt, poſtquam mihi & toti regno meo pacem tribueras ab Aſſyrio & omnibus inimicis meis, ſtatim in morbum graviſſimum incidi.* Abjeciſti poſt tergum] *id eſt, texiſti & condonaſti ea quorum nomine affligebar: humanitus dictum.* 18 Non enim] *ætiologia reſtitutionis vitæ & remiſſionis peccatorum, nimirum gloria Dei: ut Pſal.6.6.* Qui deſcendunt] *id eſt, corpora ſepulta.* 20 Jehova] *concluſio a profeſſione fidei & laudationis Dei.*

CAPUT XXXIX.

Eodem eſt argumento cum fine 2.Reg.20.

1 TEMPORE illo miſit Merodac Baladan filius Baladanis Rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam; audiverat enim ægrotaſſe, & confirmatum eſſe.

2 Quibuſcum lætatus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum, argentum, & aurum, & aromata, atque oleum præſtantiſſimum, totamq; domū vaſorū ſuorū, deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quicquam quod non oſtentaret eis Chizkija, in domo ſua, & in tota ditione ſua.

3 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja Propheta ad Regem Chizkijam; dixit ad eum, quid dixerunt homines illi? & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt ad me, Babylone.

4 Iterum dicenti; quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija, quicquid eſt domi meæ viderunt, non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

5 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam, audi verbum Jehovæ exercituum:

6 Ecce, dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid eſt domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quicquam, ait Jehova.

7 De filiis etiam tuis qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument; ut ſint aulici in palatio Regis Babyloniæ.

8 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam, bonum eſt verbum Jehovæ quod locutus es; præterea dixit, quandoquidem futura eſt pax & ſtabilitas diebus meis, *bonum eſt.*

CAPUT XL.

Deus promulgans conſolationes Evangelii prædicit duo teſtimonia illius; unum Joannis Baptiſtæ, alterum

alterum Apostolorum & servorum Christi resipiscentiam & fidem in Christum prædicantium: & quia labefactata eo tempore videbatur Ecclesia, infirmos animos confirmat, tum a potentia Dei homines & Deos omnes superante, tum a singularibus in Abrahamum & Ecclesiam totam beneficiis: itaque promissiones amplissimas renovans, idololatras & idola omni facultate nuda esse docet, eam sibi arrogat, & in Christo promittit explicatum iri.

1 CONSOLAMINI, consolamini populum meum; dicit Deus vester:

2 Loquimini [a] quę sunt cordi Jeruschalaimis, & prædicate eis, completum esse tempus præfinitum eorum, exsolutam esse iniquitatem eorum; ea accepisse e manu Jehovæ [b] duplum pro omnibus peccatis suis.

3 Voce clamantis, in deserto parate viam Jehovæ; adęquate in solitudine aggerem Deo nostro,

4 Omnis vallis attolletur, & omnis mons collisque deprimentur, & [c] abibit quod curvum est in planum, & salebrosa in convallem.

5 Ut reveletur gloria Jehovæ, & videant omnis caro pariter os Jehovæ locutum esse.

6 Vox dicens, prædica, etiam dicit quid prędicaturus sim, omnem carnem esse gramẽ, etiam omnem benignitatem ejus similem esse flori agri.

7 Exarescit gramen, decidit flos, cùm spiritus Jehovæ perflat ipsum; utique gramen est populus.

8 Exarescit gramen, decidit flos; at verbum Dei nostri permanet in seculum.

9 Montem altum [d] conscende, ô quę evangelizas Tzijoni, attolle [e] potenter vocem tuam quę evangelizas Jeruschalaimis: attolle, ne timeto, dic civitatibus Jehudæ: ecce Deus vester.

10 Ecce Dominus Jehova contra robustum venturus est, & brachium ejus dominaturum est in illum: ecce merces illius apud ipsum est, & opus illius coram ipso.

11 Velut pastor gregem suum pascet, in brachium suum congregabit agnellos, & in sinu suo portabit, fœtus ducet commodè.

12 Quis mensus est pugillo suo aquas, & cœlos spithama expendit, aut complexus est trientali pulverem terrę: & ponderavit staterâ montes, & colles lancibus?

13 Quis expendit spiritum Jehovæ? ut vir a consiliis ei docuit eum?

14 Cum quo communicavit consilium ut instrueret se, doceretque se iter judicii: doceret, inquam, se scientiam, & viam [f] summę prudentię notam faceret sibi?

15 En, gentes tanquam gutta e situla, & tanquam flos pulvisculi *in* lancibus reputantur: en, insulas ut rem minutissimam dispositurus esset.

16 Etiam Libanus non sufficeret ad comburendum, & animalia ejus non sufficerent holocausto.

17 Omnes gentes velut nihil sunt coram eo, minus nihilo & inanitate reputantur ei.

18 Cui ergo assimilabitis Deum fortem, & quam similitudinem comparabitis ei?

19 Sculptile tegit artifex, & aurifex auro obducit illud: & catenas argenteas conflat.

20 [g] Qui ita indigus est ut non habeat quod offerat, lignum non putrescens eligit: artificem peritum quærit sibi ad parandũ sculptile, *quod* non dimoveatur.

21 An non cognoscitis? an non auditis? an non indicatur a principio vobis? an non intelligitis *inde* a fundamentis terræ,

22 Eum qui insidet ambitui terræ, cui habitatores ejus sunt velut locustæ: qui extendit velut conopœum cœlos, & distendit eos sicut tentorium ad habitationem,

23 Qui disponit dominatores in nihilum, judices terræ sicut rem inanem efficit?

24 Neque plantantur, neque seruntur, neque radicatur in terra succisus truncus eorum: quia vel insufflante eo in illos exiccantur: ac turbo quasi stipulam tollit eos.

25 Cui ergo assimilaretis me, aut æqualis essem? ait sanctus.

26 Attollite in sublime oculos vestros, & videte quis creaverit ista, producens numero suo exercitum ipsorum: omnibus istis indiderit nomen prę amplitudine virium, prout fortis est robore, *adeò ut* quidquam non desit.

27 Quare diceres Jahhakob & loquereris Jisraël: abscondita est via mea a Jehova, & a Deo meo causa mea pręterit?

28 An non novisti? nónne audivisti Deum æternum Jehovam, creatorem extremitatum terræ non defetisci, neque defatigari? nulla *est* pervestigatio prudentiæ ejus.

29 Dat defesso virtutem, & defecto viribus robur copiosè suppeditat,

30 Defetiscuntur quidem pueri & defatigantur, & juvenes [h] prorsus impingunt:

31 At expectans Jehovam mutant vires, ascendunt [i] pennis velut aquilę: currunt, neque defatigantur; pergunt, nec defetiscuntur.

a Heb. *ad cor Jeruschalaimorum: ut Genes. 34. 3.*
b Heb. *duplicia.*
c Heb. *erit.*
d Heb. *ascende tibi: vide Genes. 11. 33*
e Heb: *in potentia.*
f Heb. *prudentiarum.*
g Heb. *indigus oblationis: constructã formã, ut in libris nostris manu scriptis legitur.*
h Heb. *impingendo impingunt.*
i Heb. *penna.*

CAPUT XLI.

1 [a] SILENTES accedite me insulæ, & nationes mutent vires: accedant, tunc loquentur, pariter ad judicium appropinquabimus.

2 Quem excitaverat ab oriente *Deus,* [b] justè vocans eum [c] ad vestigia sua: exposuit [d] ei gentes, & fecit ut in Reges dominaretur, reddidit similes pulveri gladio ejus, similes stipulæ impulsæ arcui ejus.

3 Persecutus illos pervasit [e] incolumis, itinere *quò* pedibus suis non venerat.

4 Quis operatus est & fecit *illud?* quis vocat generationes inde a principio? ego Jehova primum *quodque*, etiam ultima ego idem *operor, facio, & voco.*

5 Videntes insulæ timent, extrema terræ trepidant: appropinquant & conveniunt.

6 Quisque proximo suo auxiliantur, & fratri suo dicit confirmare.

7 Et confirmat faber lignarius aurifabrum, [f] malleator eum qui tundit incudem: dicit de ferrumine, bonum est, & firmat illud clavis *ut* non moveatur.

8 At tu, Jisraël serve mi, tu Jahhakob quem elegi:

a Heb. *silete ad me.*
b Heb. *justitia.*
c Heb. *ad pedem suum.*
d Heb. *coram eo: ut Gen. 13 9.*
e Heb. *pace.*
f Heb. *lævãs, vel lævigãs malleo.*

elegi; semen Abrahami, amici mei:

9 Tu quem prehendi 'ab extremitatibus terræ, & 'a selectis ejus evocavi te; dicens tibi, servus meus es, elegi te, neque sperno te:

10 'Ne timeto, quia tecum sum; ne stupeto, quia ego sum Deus tuus: fortifico te, etiã auxilior tibi, etiã sustento te dextera '[g] justa mea.

11 En, erubescent, & ignominia perfundẽtur quicunque exardescunt contra te; erunt tanquam nihil, & peribunt [h] adversarii tui.

12 Quærens eos non invenies eos: [i] qui concertant tecum, erunt tãquam nihil, & tanquam nihilum homines [k] oppugnantes te.

13 'Cùm ego Jehova Deus tuus, prehendam dexteram tuam; qui edico tibi, ne timeto, ego auxilier tibi.

14 Ne timeto, 'vermicule Jahhakobi, [l] Jisraëlitarum: ego auxilior tibi, dictum Jehovæ, & redemptoris tui sancti Jisraëlis.

15 'Ecce dispositurus sum te in tribulam stylis recentibus [m]'bipennẽ: triturabis 'montes, comminuesque, & colles tanquam glumam dispones:

16 Ventilabis eos, & ventus auferet eos, ac turbo disperget eos: 'tu verò exultabis in Jehova, in sancto Jisraëlis gloriaberis.

17 Ipsos pauperes egentesq; ipsos, qui quærunt aquas & nullæ adsunt, quorum lingua siti deficit; ego Jehova exauditurus sum, Deus Jisraëlis non derelicturus sum eos.

18 'Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium fontes: disponam desertum in stagnum aquarum, & terram solitariam in processus aquarum.

g Heb. *justitia meæ.*
h Heb. *homines contentionis tuæ.*
i Heb. *homines concertationis tuę.*
k Heb. *belli tui.*
l Heb. *hominum Jsraëlis.*
m Heb. *dominã* ϛομάτων *ut Psal.* 149. 6.

19 Ponam in deserto cedrum, lectissimam cedrũ, myrtumq; & arborem oleosam: ponam in solitudine abietem, tædam, 'arboresque opacas pariter:

20 Ut videant & cognoscant, & [n] adhibeant se ut intelligant pariter, manum Jehovæ facere istud, & sanctum Jisraëlis creare ipsum.

21 'Producite causam vestrã, ait Jehova; admovete firmamenta vestra, ait Rex Jahhakobi.

22 'Proponant & indicẽt nobis ea quæ obventura sunt: 'priora quænã sunt indicate, ut apponamus [o] animũ nostrum, & cognoscamus 'finẽ eorum, aut eventura pronuntiate nobis.

23 'Indicate istorũ signa inposterum, ut cognoscamus vos esse Deos; 'etiã benefacite aut malefacite, ut obstupescamus vidẽtes pariter.

24 En vos minus quã nihil estis, & opus vestrũ minus nihilo: [p] abominabilis *qui* eligit vos.

25 'Excitaturus sum 'ab Aquilone qui veniat, ab ortu solis qui invocet nomen meum; qui veniens 'proculcet antistites tanquam lutum, & tanquam figulus cœnum.

26 'Quis indicavit inde a principio, ut cognosceremus, aut inde ab antiquitate, ut diceremus, 'justus est? neque ullus est qui indicet, neque ullus qui prænuntiet, neque ullus qui audiat sermones vestros.

27 'Primarium Tzijoni, *in quo* ecce, ecce ista; & Jeruschalaimis evangelizantem dabo.

28 'Nam cùm respicio, nullus est vir, etiam ex istis nullus est consultus; ut cùm interrogo eos, respondeant [q] quidquam.

29 En hi omnes sunt vanitas, nihil sunt opera eorum; ventus & inanitas fusilia eorum.

n Heb. *apponant: ut Judic.* 19. 30.
o Heb. *cor.*
p Heb. *abominationis vir.*
q Heb. *verbum.*

ANNOTATIO.

1 Consolamini] *Horum capitum quæ cõjungimus unicam concionem esse ipsa argumentationum series ostendit manifestissimè. Sunt autem hujus concionis quatuor præcipuæ partes: prima est propositio beneficii evangelici, usque ad vers.* 12. *secunda est confirmatio promissionum evangelicarum luculentissima, usque ad ver.* 10. *sequentis capitis: cui adhæret repetitio & exornatio earundẽ promissionum inde ad ver.* 21. *tertia est confutatio idololatrarũ & eorũ omniũ qui nõ acquiescunt in Deo, ver.* 21. *& quatuor seq. postrema est conclusio de integro asserens promissiones Dei, a ver.* 26. *ad finẽ usq;. Propositionis verò pars est proleptica, universè evangelii beneficia prænũtians, duob. primis versib. pars verò distinctè prædicationẽ evangelii accõmodat primũ Joanni Baptistæ præcursori Christi, ver.* 3. *& duob. seq. deinde apostolis omnibus & ministris Evangelii, a ver.* 6. *ad* 12. *quæ omnia cũ ad cõsolationẽ Ecclesiæ olim labefactatæ & jacentis pertinuerint, & mirificentissimè a Deo uno impetu præter expectationẽ omniũ fuerint præstita; propterea Deus vehementiã & celeritatẽ facti ex abrupto indicat per repetitionẽ: cujus repetitionis in scriptura usũ vide Gen.* 41. 32. 2 Duplũ] *i. plus satis pœnas luisse ad Dei judiciũ, ut infrà* 61. 1. *& Jirm.* 16. 18. *Deũ nẽ amplius meritas ab illa pœnas reposcere, atq; ita cõtentũ esse iis quas Christus vas & sponsor Ecclesiæ pertulit, quasi Ecclesia ipsa luisset pœnarum duplum, remissionis peccatorũ, & reconciliationis cum Deo nomine: atq; hæc duo sunt officia promissionũ Evangelii, remissio peccatorũ, & recõciliatio in Christo, quæ seq. versib. circunscribuntur prædicatione Joannis Baptistæ, & sequẽtiũ servorũ Dei.* 3 Voce cla.] *hæc verba authore Christo & Evangelistis omnib. de Joan. Bap. accipienda sunt, cujus exponitur primũ prædicationis summa, hoc versu; deinde effecta, ver seq. ac postremò finis summus, ver.* 5. *nam quod aliis placet ad reversionẽ ex deportatione pertinere, minimè probatur nobis; tũ propter authoritatẽ eorũ quos modò diximus, tũ etiã propter verborum proprietatẽ, quæ nõ nisi coactè ad reditũ populi possunt accõmodari, cùm potiùs respiciant advẽtantẽ Deũ.* In deserto] *hoc ita distinguẽdũ esse ostendit Hhebræa distinctio, & cõparatio sequentis membri: neq; dubitamus quin eadẽ distinctio servanda fuerit in Novo Testamento: sunt autẽ hæc allegoricè dicta de fide in adventantẽ Christũ, & de resipiscentia.* 4 Omnis vall.] *i. ex omni hominũ genere multos convertet ad Dominũ Deũ ipsorũ, &c. ut paret Domino populũ instructũ; qui cũ agro aut itinere cõparari solet: vide Lucæ* 1. 16. *&* 17. *&* 76. *&* 3. 3. *& seq.* 6 Vox dicens] *altera pars prædicationis, ut dictũ est in ver.* 1. *qua exponuntur primũ vocatio apostolorũ ministrorũq; Dei ab ipso, secundò donũ quod nunquã a vocatione divellit Deus, tertiò summa prædicationis, ut de Joãne Baptista dictũ est. Cõtinet autẽ prædicatio Evãgelica primùm doctrinam pœnitentiæ, qua homo totus prosternitur ut salutem extra se quærat, trib. versib. deinde doctrinã fidei in Christũ & promissiones ejus, trib. versib. alteris.* Benignitatem]. *i. quicquid benignissimè in eam contulit Deus ad naturæ ornamentũ & bonum. Nam hæc verba hominẽ animalem spectant, prout in ipso est, ac non regenitũ spiritu sanctificationis in Christo.* 8 At verbum] *q.d. hoc unũ semen incorruptũ est & immortale, quod potest servare animas hominũ, ut dicitur* 1. Pe. 1. 23. *& Jaco.* 1. 21. *sic cõparatur trãsitus ad seq. locum de fide in Christũ & in verbũ ejus.* 9 Montem al.] *adhortatio ad Ecclesiam, ut palã, intrepidè, & cum libertate summa promulget adventũ Christi, doctrinamq; fidei.* Deus vest.] *Christus adveniens, qui postea dicitur Dominus Jehova.* 10 Ecce] *promissionum in adventu Christi, quas pii amplectantur fide, partes exponuntur duæ: una, potentissima operatio in adversarios, hoc versu; altera, lenissimus*

piorum

piorum ductus, cura & administratio, ver. seq. Merces] *i. proculdubiò rependet peccata ejus, quæ omnia sunt exposita in oculis ejus.* 12 Quis men.] *cōfirmatio promissionū proximè præcedentiū, ut dictū est in ver. 1. petitur a duob. locis, nimirum a cōparatione rerum creatarum cum ipso creatore, quarum natura, vis, opus, efficacitas, &c. demonstrantur nihil ad Deum accedere, usq; ad ver. 18. unde eruuntur certi doctrinæ loci, usq; ad finem capitis: deinde ab enarratione operū singularium Dei in Abrahamum & ecclesiā totā, capite seq. usque ad ver. 10. ex qua enarratione nascitur repetitio earundē promissionum & amplificatio, usq; ad ver. 21. Sunt autem cōparationis argumenta tria: primum est, ab omnipotentia Dei in creatione & sustentatione rerum omniū demonstrata, hoc versu; secundū ab omnimoda sapientia, duob. seq. tertiū a majestate infinita, ver. 15. 16. & 17.* Pugillo] *hac voce & seq. aliis exponit Propheta quàm sit facile Deo res omnes creatas sustentare & regere, ut quæcūq; promisit nullo negotio & reb. omnib. sibi ministrantibus exequatur. q. d. quemadmodū res minimas his exiguis modis & instrumētis homines capiunt, tractant, & appendunt; ita Deo tā facile, adeóq; facilius est hanc universitatē rerum & singulas ejus partes minimo negotio regere arbitratu suo.* 15 Flos pul.] *i. minutissimū illum quod lancibus hærere solet præ tenuitate sua, adeo leve est natura sua.* Dispo- siturus] *nimirum si placeret, tanta est majestas ipsius: quod duo seq. versus amplificant.* 16 Non suf.] *vz. si litandum esset ipsi pro amplitudine majestatis ipsius.* 18 Cui ergo] *præcedenti confirmationis loco, ut diximus in ver. 12. subjiciuntur documenta duo, prout legitima concionis forma postulat: prius documentum pertinet ad idololatras; positū partim in reprehensione studii quo Deum idolis suis conantur effingere frustra, trib. ver. partim in redargutione inscientiæ ipsorum, quinq; versib. partim in hortatione ad verā cognitionem Dei, ver. 26. posterius verò documentū ad Ecclesiā pertinet; in quo partim reprehenditur diffidentia suæ, ver. 27. partim ad certā fiduciā revocatur, ad finē usque capitis.* 19 Tegit] *pingendo suis coloribus, vestiendo, &c. ut materia incerta sit, & superstitione magis afficiat animos.* Catenas] *quibus vinctū idolū stare possit.* 20 Qui ita] *amplificatio vanissimi illius studii ab exēplo egentium; qui cùm non habent quod offerant, quo tegant, aut ornent idola sua, lignum firmius a carie eligunt: atque hoc pacto evincuntur omnes vanitatis quæ in idolis est; cùm hic superiorū (utcunque cōpta & culta fuerint) infirmitatem videat; illi verò qui ditiores sunt damnent tenuitatē hujus, & suorū idolorū inanitatem pigmentis suis testatā faciant.* 21 An non] *redargutio elegantissima, ut diximus in ver. 18.* 22 Eum qui] *i. Deum periphrasticôs: sed propterea circūlocutio adhibetur, & hanc congeriē operū mirabiliū Dei necesse fuit exponere, ut plana essent hujus redargutionis argumenta tum ab ordinaria administratione, hoc ver. tum a singulari quæ præter naturæ ordinem evenit, duob. seq.* 24 Neq; plant.] *ὑπερβολὴ allegorica a plantarū & seminū similitudine, exponēs id quod modò Propheta dixerat, Deū disponere in nihilum, & sicut inanitatē efficere dominatores.* 25 Cui ergo] *conclusio redargutionis, ut sup. ver. 18.* 26 Attollite] *hortatio didascalica, ut diximus in ver. 18. de agnoscendo Deo cùm ex creatione hujus universitatis, tum ex imperio summo.* Indiderit] *i. nominatim imperet: ut Psal. 147. 4.* Non deiit] *quin sistat se corā vocante, & ipsi pareat.* 27 Quare] *alter documentorū locus spectans Eccl. ut ver. 18. ostendimus.* Abscondita] *i. Deus nullam ampliùs habet rationem mei, nec porrò curat me: sic anticipat Propheta insidas populi querimonias, in quas pleriq; delapsi sunt ante adventū Christi ꝑpter diuturnas & graves calamitates suas; quarū nomine dixerat supra, cōsolamini, &c.* 28 Non def.] *i. quemadmodū non desinit gubernare extremitates terræ, ita non desinere ipsum, aut cessare a curatione Eccl. suæ.* 30 Defetisc.] *ἐργασία superioris dicti per antithesin luculentissima: ruunt quidem, inquit Propheta, quicunq; aut imprudentia tanq; pueri non respiciunt ad Deum, aut præsidentia tanq; juvenes feroces ipsum negligunt: sed bene est illis qui expectant Deum.* 31 Mutant] *videlicet in melius, i. augescunt & confirmātur.* Ascendunt] *i. quàm celerrimè ex difficultatibus evolant; & quemadmodum aquilæ contento in cælum volatu superant omnes alites, ita omnia transcendunt freti benignitate Dei: sic Ijobs 11. 17.*

IN CAPUT XLI.

1 Silentes] *secundus cōfirmationis locus, ut diximus sup. in 40. 12. a singularib. Dei be[illegible] Abrahamū & Ecclesiam totam, nunc demum a Propheta demonstratur, & præmunitur suo exordio[illegible] enim Deus exteros omnes populos contestatur, qui suo malo sæpiùs Dei fidem in Ecclesiam fuerant ex[illegible] hoc ver. deinde narrat sua beneficia in Abrahamū, usq; ad ver. 4. itemq; in Eccl. ver. 4. & seq. ita expositū promissionum evangelicarū argumentis ad eas explicandas Propheta regreditur, ver. 10. & seq.* Mutent vi.] *i. se cōfirmēt quibuscunq; modis poterunt, ut fiat inter nos contestatio.* 2 Quē excit.] *i. Abrahamum, de cujus vocatione Gen. 11. 33. & Jehos. 24. 3.* Justè vo.] *i. justissimè & efficacissimè regens pro vocatione sua, cujus lex habetur: Gen. 17. 1. continenter ambula coram me, & esto integer.* Gentes] *de quibus Gen. 14.* 3 Itinere] *vz. Damascum usq; & Chobam, Gen. 14. 15.* 4 Quis vo.] *i. quis non dico Abrahamo tantū, sed omnibus in universum imperat? sic enim accipitur vocandi verbū, ut sup. 40. 26.* Ego Je.] *q. d. totum est a me: nihil planè a principio ad finē usq; geritur sine me. qui sensus ut planior sit, ecliptica verba ex hoc ipso versū expressimus.* 5 Videntes] *exornatio beneficentissimæ administrationis Dei in Ecclesiam per antithesin: qua docet Propheta idololatras operibus Dei consternari, indurariq; nec ab idolis tamen juvari posse, trib. ver. Ecclesiam verò operibus illius & sermone Dei confirmari, ver. 8. & 9.* Appropinquant]. *i. magis ac magis alienati a Deo vero confugiunt frequentes ad idolia sua, hoc ver: se obfirmāt, seq. ver. & studiosissimè in dies superstitiones novas excogitāt, ut a terroribus quos Deus injicit liberētur terriculorū suorū operā.* 8 At tu] *ἀπόδοσις antitheti, de quo diximus in ver. 5. transitū comparans ad sequentem narrationem promissionum Dei.* 9 Ab ext.] *id est, ab extrema usq; Ægypto, ut narratur in lib. Exo.* A selectis] *i. e potestate Regū potentissimorū qui tum in Ægypto fuerunt.* 10 Ne timeto] *hortatio ad fidem constantē a promissionibus Dei, quarū partes sunt duæ: prior est præsentiæ & virtutis Dei ad servādū populū, hoc ver. posterior, omnipotentiæ ad perdēdos adversarios, duob. ver. quæ duo ꝑlepticè posita deinde per διέξοδον explicatur.* Justa mea] *i. quæ justitiæ tuæ vindex futura est, & ultrix illorum injustitiæ.* 13 Cū ego] *ἐπεξεργασία præcedentis hortationis & promissionū Dei: hortationis quidē, duob. ver. promissionum verò, seq.* 14 Vermicule] *i. qui in pulvere prostratus jaces afflictionum gravitate, ut Psa. 22. 7.* 15 Ecce] *exornatio allegorica posterioris membri prolepseos, de excidio adversariorum Dei & Ecclesiæ, duobus versibus, ut suprà vers. 11. & 12.* Bipennem] *id est, stylorum pinnas utrinq; habentem, ut quamcunque in partem vertaris adversarios feras.* Montes] *i. hostes quamvis elatissimos & potentissimos perdes, utcunque vermiculus esse videaris.*

16 Tu verò] *transitio ad prius membrum prolepseos, de quo versu* 10. *exponens singularem Dei beneficentiam erga Ecclesiam, usque ad vers.* 21. *elegantissimis allegoriis rerum omnium ad præsentis vitæ cōmoda pertinentium.* 18 Aperiam] *id est, irrigabo & fœcundabo terram siccaneam, idque etiam permutato (si opus erit) naturæ ordine.* 19 Arborésque] *Hhebræam vocem quæ nusquam alibi legitur sic interpretamur, propter etymon conjugatæ vocis, qua significatur lucus.* 21 Producite] *tertia concionis pars, confutatio primùm adversarios provocat sarcasmo, hoc versu; deinde tum ipsorum hominum, tum idolorum quibus confidunt vanitatem arguit, tribus vers. ac postremò majestatem Dei asserit, versu* 25. 22 Proponant] *primum vanitatis argumentum, quòd idola & idolorum cultores res futuras, ac ne mox quidem futuras certò possunt prædicere.* Priora] *id est, quamprimùm eventura.* Finem eorum] *id est, ultimum eventum ex prioribus illis consequentem.* 23 Indicate] *secundum argumentum, quòd ne præsignificare quidem illi res venturas possint.* Etiam benefacite] *tertium argumentum, quod nihil planè boni mali ve queant efficere: ex quibus conficitur doctrina sequentis versus.* 25 Excitaturus sum] *antithesis potentiæ Dei, qua prædicit & interminatur subversionem regni tenebrarum per Ecclesiam Christi, ex omnibus orbis terrarum partibus adunatam ad invocandum nomen ejus.* Ab Aquilone] *& meridie; similiter ab ortu & occasu. est enim eclipsis contrariorum in hac loquendi forma, ut Genes.* 18. 19. Proculcet] *Hhebraicam verborum* ἐμπλοκὴν *hoc loco perspicuitatis ergò mutavimus.* 26 Quis indicavit] *conclusio totius sermonis, qua Deus summatim superiorem antithesin his duobus versibus repetens sibi omnem gloriam assumit omnia in Christo prædicendi, præsignificandi, & efficiendi arbitratu suo; deinde* ἀπολογικῶς *totam gloriam omnibus idolis hominibúsque adimit, duobus ultimis. Quis ergo, nimirum ex istis diis, aut hominibus.* Justus est] *id est non injustè, sed meritò sibi hanc gloriam arrogat.* 27 Primarium] *alterum membrum antitheseos, quo demonstrat Deus se omnia ea præstare in exhibitione Christi quæ modò dicta sunt, quia idem est sapientia Dei & potentia Dei ad salutem credentium: Non efficiuntur, inquit, neque prædicantur hæc ulla virtute aut scientia hominum; sed is demum unus effecturus & prædicaturus est cui donavero. Est autem ille Christus primarius sive caput Ecclesiæ, plenus gratiæ & veritatis, de cujus plenitudine perenni ac præsentissima hausturi sunt omnes, & in quo ecce istarum prophetiarum omnium invenitur complementum: hunc (inquit Deus) dabo Ecclesiæ potentem dictis & factis, ut efficiat res prophetiis prænuntiatas, & prophetias evāgelicas committat suis ad ædificationem Ecclesiæ, evangelizaturus per ipsos, & futurus cum ipsis usque ad consummationem seculi. Hunc locum ut ita accipiamus cogunt distinctiones Hhebraicæ, ipsa argumentatio, & prophetiæ sequentis comparatio.* 28 Nam cùm] *ætiologia præcedentis promissionis de Christo, qua confirmat Deus se gratiosè propterea mittere filium in mundum, quòd nemo ex diis aut hominibus prophetare possit per se; nedum salutem sibi comparare, aut præstare alteri.*

Caput XLII.

Deus personam, administrationem, vocationémque Christi præfigurat, & Ecclesiæ catholicæ gratias: causas adventus Christi exponit, hostium profligationem & suorum liberationem, populum inobsequentem reprehendit, & ex acceptis plagis evincit injustitiæ: deinde ad expectationem salutis suæ propter se ipsum revocans, promissiones singulares facit fidelibus instaurationis in Christo: quas tandem confirmat authoritate sua, & Christi Ecclesiæque testimonio.

1 EN servus meus, quem sustento, electus meus, quem benignè accipit anima mea: [illegible] spiritum meum ipsi, judicium gen[illegible] proferet.

2 Non [illegible]abitur, neque attollet sīneque faciet ut audiatur foris vox sua.

3 Arundinem quassatam non franget, & [a] ellychnium ipsum fumigans non extinguet: ad veritatem proferet judicium.

4 Non faciet ut fumiget, neque quassabit, donec disponat in terra judicium: & in doctrina ejus regiones expectationem habebunt.

5 Sic ait Deus ille fortis Jehova, creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terram & res prognatas ex ea; qui indit animā populo agenti in ea, & spiritū ambulantib' in ea:

6 Ego Jehova vocavi te [b] justè, ut confirmem manum tuam: & custodiens te tradam te in fœdus populi, in lucem gentium:

7 Ad aperiendum oculos cæcos; ad educendum claustro vinctum, e [c] carcere sedentes in tenebris.

8 Ego sum Jehova, illud est nomen meum; & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.

9 Priora ecce evenerunt: & nova ego indico; cùm nondum exoriuntur, pronuntio vobis.

10 Cantate Jehovæ canticum novum, canticum laudis ejus ab extremo terræ; qui descenditis in mare, & in *flumina* [d] implentia illud, insulæ & habitatores earum:

11 Attollant *vocem* desertum & civitates ejus, villæ *quas* inhabitat Kedar: canant habitatores petræ, e vertice montiū vociferētur:

12 Tribuant Jehovæ gloriam, & laudem ejus in regionibus indicent.

13 Jehova velut robustus prodibit, ut vir [f] bellicosissimus evigilans zelo: clanget, etiā barriet, contra hostes suos potenter se geret,

14 *Dicens:* silui [g] jam olim, surdum egi, continui me: ut parturiens clamabo, desolabo, exhauriamque pariter:

15 Vastabo montes & colles, omnemque herbam eorum arefaciam; & disponam flumina in regiones, & stagna arefaciam:

16 Ut deducam cæcos per viam *quam* non noverant, semitis quas ignorabant agam eos; disponam tenebras coram eis in lucem, & obliqua in planitiem: hæ sunt res *quas* faciam eis, neque derelinquam eos.

17 Avertentur retrorsum, suffundentur pudore qui confidunt sculptili; qui dicunt fusili, vos estis dii nostri.

18 O surdi, audite; & cæci, intuemini ad videndum.

19 Quis est cæcus nisi servus meus? & surdus sicut nuntius meus quem mitto? quis cæcus ut donatus

[a] Heb. *linū* μετωνυμικῶς *ut infrà* 43. 4.

[b] Heb. *injustitia.*

[c] Heb. *domo coercitionis: ut* 1. *Regum* 22. 27. & *infrà ver.* 22.

[d] Heb. *plenitudinem ejus.*

[e] Heb. *ponāt*

[f] Heb. *bellorum.*

[g] Heb. *a seculo: ut Genes.* 6. 4.

'donatus pace, cæcus inquam, ut ſervus Jehovæ?

20 'Videndo multa tamen non obſervas, aperiendo aures tamen non audit.

21 'Jehova delectabatur *ipſo* propter juſtitiam ſuam; magnificabat doctrinâ, & reddebat magnificum.

22 At ipſe eſt populus direptus & proculcatus; [h] 'illaqueant juvenes quotquot ſunt, & in carceribus abduntur: ſunt prædæ, nemine eripiente; conculcationi, 'nemine dicente, reſtitue.

23 'Quis inter vos auribus percipit hoc? attendit, ut auſcultet in poſterum?

24 Quis exponit proculcationi Jahhakobum, & Jiſraëlem diripientibus? nonne Jehova? hic eſt cui peccavimus; non enim acquieverunt ut in viis ejus ambularent, neque auſcultaverunt legi ejus.

25 Quapropter 'effudit ſuper illum æſtu iram ſuam, & 'robur belli: ſed etſi inflammat eum circumquaque, non animadvertit; & ſi incendit eum, tamen non reponit in [i] animo.

26 'Nunc verò ſic ait Jehova creator tuus ô Jahhakob, & formator tuus ô Jiſrael: ne timeto; nam vendicavi te; 'vocavi te nomine tuo: meus es.

27 Cùm tranſis per aquas, tibi adſum, & per flumina, ne inundent te; cùm ambulas per ignem; non ureris, & flamma non incendit te.

28 Nam ego Jehova Deus tuus ſanctus Jiſraëlis ſervator tuus ſum: 'dedi in redemptionem tui Ægyptum, Æthiopiam & Sebam loco tui.

[h] Heb. *illaqueando.*

[i] Heb. *corde.*

29 'Ex quo pretioſus viſus es in oculis meis, honoratus fuiſti, quia ego dilexi te: & ſubjeci homines tibi, & nationes [k] deſyderio tuo.

30 Ne timeto; nam tibi adſum: ab oriente reducam ſemen tuum, & ab occidente congregabo te.

31 Edicam Aquiloni, redde; & meridiei, ne cohibeto: reduc filios meos e longinquo, & filias meas ab extremitate terræ:

32 Omnem qui vocatur de nomine meo, 'quem ad gloriam meam creavi; quem formavi, etiamque feci:

33 [l] Produc populum 'cæcum cui ſunt oculi, & ſurdos quibus ſunt aures.

34 'Omnes gentes congregentur pariter & colligantur nationes; quis in illis indicaret iſtud?' vel priora pronuntient nobis: edant teſtes ſuos 'ut juſtificentur, aut audiant '& dicant verum eſt.

35 'Vos teſtes mei eſtis, dictum Jehovę, & 'ſervus meus quem elegi, ut ſciatis & credatis mihi, intelligatiſque me ipſum eſſe: 'ante me non eſſe [m] formatum a Deo forti, & poſt me nō futurum *quicquam.*

36 Ego, ego ſum Jehova; & nullus eſt præter me ſervator.

34 Ego indico, & ſervò, & prænuntio, non autem ullus in vobis alienus *Deus*; & vos teſtes mei *eſtis*, dictum Jehovæ, me Deum fortem eſſe.

38 Etiam [n] antequam eſſet dies, ego ille ſum; & nemo e manu mea eripit: cùm operor, 'quis avertat illam?

[k] Heb. *animæ tuæ: ut pſal.* 27.12.

[l] Heb. *producere.*

[m] Heb. *formatum Dei fortis.*

[n] Heb. *ante diem.*

ANNOTATIO.

1 En ſervus meus] *Concionem hanc commodè præcedenti conjunctam eſſe ex eo apparet, quòd exponit præcedentis concluſionis argumentum de Chriſto capite Eccleſiæ & authore prophetiarum omnium, ut proximè nominatus eſt verſu* 27. *Continet autem hæc concio primùm propoſitionem officiorum Chriſti ex vocatione Dei patris erga Eccleſiam, & viciſſim Eccleſiæ in ipſum, uſq; ad ver.* 13. *deinde narrationem proſopopœeticam operum quæ Deus effecturus eſt in Chriſto, uſque ad ver.* 18. *tertiò reprehenſionem populi, uſq; ad verſum* 26. *poſtea conſolationem a promiſſionibus miſerentis Dei, inde ad verſum* 34. *poſtremò confirmationem, ad finem uſque. Quamobrem ut hæc concionis forma & ſeries argumentorum evidentior eſſet, partem illam quæ vulgò in caput ſequens relata eſt a verſu* 26. *cum ſuperioribus conjunximus. Sunt autem in propoſitione membra tria: primùm, quo exponitur gratioſa Chriſti adminiſtratio atque ſalutaris, verſibus quatuor; ſecundum, quo exponitur vocatio a Deo ad illam adminiſtrationem, verſibus quinque ſequentibus; tertium, de mutuo Eccleſiæ officio erga ipſum, tribus reliquis.* Servus meus] *Chriſtus, qui ſe exinanavit ipſe forma ſervi accepta ſimilis hominibus factus, &c. Philip.* 2.7. *ſic* 1. *Chron.* 17.19. Indam ſpiritum] *ut ſuprà* 11.2. *& Joan.* 3.34. Judicium gent.] *id eſt, ſpiritu inſtructus ſine menſura Prophetam aget, ſacerdotem, & Regem: ſed ea forma & efficacitate quę deinceps explicatur.* 2 Non vociferabitur] *id eſt, ſpiritu lenitatis adminiſtrabit, in humilitate & miſericordia: ut Zecarjæ* 9.9. 3 Arundinem quaſſ.] *id eſt, infirmis miſericorditer conſulet, nutantes in pietate confirmans, & præditos ſcintilla pietatis aliqua veluti moribunda fovens & excitans: quam in ſententiam hic locus adducitur Matth.* 12.17. *allegoriæ.* Ad veritatem] *id eſt, non falſò odorabitur, cognoſcet, atque judicabit ad aſpectum oculorum ſuorum, vel auditum aurium; ſed ex veritate adminiſtrabit omnia, ut ſuprà* 11.3. 4 Non faciet] *id eſt, nemini erit offenſioni: nam quibus eſt offendiculo, eos non offendit ipſe, ſed ipſi offendunt vitioſitate ſua: ut ſuprà.* 8.15. Regiones] *id eſt, gentes vocatæ ad Evangelium adventu Chriſti ut ſuprà* 2.2. *& ſeq.* 5 Sic ait] *ſecundum membrum de vocatione Chriſti, ut antè dictum eſt: quam præmunit Deus argumentis a mirifica creatione, conſervatione, & adminiſtratione rerum omnium, hoc ver.* 6 Ut confirmem] *id eſt, tibi adſim in tota adminiſtratione tua, ut Joan.* 5.19. *& ſequentibus.* In fœdus pop.] *id eſt, ut ſis angelus fœderis, Maleaci* 3.1. *& electos omnes in uno corpore reconcilies Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam, veniensq; evangelizes pacem omnibus, Epheſ.* 2.16. *ſic diſtinguuntur officia Chriſti, ſacerdotium, atque Prophetia, quorum effecta per* ὑστέρωσιν *ſeq. verſu exponuntur.* Lucem gent.] *ut infrà* 49.6. *& Luc.* 2.32. 7 Ad aperiendum] *ut ſuprà* 35.5. Ad educendum] *ut ſuprà* 9.2. *& infrà.* 61.1. 8 Ego ſum Jehova] *confirmatio præcedentis inſtituti de Chriſto, primùm a natura vocantis & mandantis Dei, gloriamq; ſuam ſibi ſoli aſſerentis in Chriſto, ut qui Deus eſt unicus cum Patre & Spiritu ſancto, hoc verſu; deinde a veritate antegreſſorum operum quę denuntiaverat Deus; quo argumento ſe effecturum confirmat quicquid prænuntiavit; verſu ſequente.* 9 Priora] *i. prophetata prius in nomine meo.* Pronuntio vobis] *ac proinde tam certò eventura ſunt quàm evenerunt priora: oratio* ἀνανταπόδοτος.

10 Cantate]

10 Cantate] *hortatio Eccleſiæ ad mutuum officium gratiarum actionis & prædicationis Dei.* Canticum novum] *ut Pſal.* 33.3. 11 Kedar] *vide Pſal.* 120.5. Habitatores petræ] *id eſt, etiam feriſſimi homines omniumq́ maximè barbari, a pietate ac humanitate alieni, ad quos perventurum eſt beneficium Chriſti.* 13 Jehova] *ſecunda pars, nimirum narratio proſopopœetica operum Dei in Chriſto (ut ſuprà diximus) tum erga ſuos, tum in adverſarios : quæ duo proleptice hoc verſu poſita deinde* ὕστερον πρότερον *præpoſtero ordine explicantur.* Zelo] *id eſt, ſtudio zelotypiæ, quo afficitur Deus propter Eccleſiam ſuam.* Barriet] *id eſt, horrenda voce inclamabit, ut olim feciſſe Romanos milites narrat Vegetius cùm iniretur prælium ad hoſtes conſternandos.* 14 Silui] *humanitus dicta per gradationem: quibus oſtendit Deus & patientiæ ſuæ magnitudinem, & judiciorum gravitatem fracta patientia; quæ judicia non tantùm homines, ſed res ipſorum omnes dicuntur pervaſura, ad teſtandam indignationem ejus & zelum erga Eccleſiam, ſeq. verſu.* 15 Vaſtabo] *id eſt, potius ordinem naturæ evertam, & cœlum miſcebo terræ, quàm Eccleſiam deſeram. Sunt autem hæ omnes minæ promiſſionesq́ allegoricæ ex prophetiarum uſu.* 18 O ſurdi] *tertia pars, nimirum reprehenſio populi cæcutientis & obſurdeſcentis ad opera monitaq́ Dei, ad quam tranſitus paratur exclamatione, hoc verſu. Sunt autem in hac reprehenſione primùm exprobratio cæcitatis, verſu 19. & ſeq. deinde confirmatio a juſtiſſima adminiſtratione Dei, uſque ad ver.* 26. 19 Servus meus] *nimirum populus Judæorum liberatus ex Ægypto & e manu hoſtium ſuorum, ut ſerviret Deo, ut ſuprà* 41.8. Nuntius meus] *id eſt ſicut Sacerdotes & Levitæ mei, inſtituti ut docerent Jiſraëlem judicia & legem Dei, Deut.* 33.10. *& Maleac.* 2.7. Donatus pace] *id eſt populus, quicum Deus fœdus æternæ pacis & omnis benedictionis inierat.* 20 Videndo] *hæ frequentes apoſtrophæ augent pathos.* 21 Jehova] *confirmatio cæcitatis ſurditatisq́ Judæorum a præſentibus Dei, judicis juſti, caſtigationibus ; cujus peccati indignitas ab antegreſſa Dei benignitate amplificatur, hoc verſu.* Reddebat] *opere : nam triplex gradus dignitatis ponitur a Deo in populum collatæ, videlicet amoris, colloquii, & operis.* 22 Illaqueant] *id eſt, hoſtes, quibuſcunque per iram Dei exponuntur Judæi, etiam fortiſſimos illorum quosque captivos ducunt.* 23 Quis inter vos] *apoſtrophe ad populum pathetica. q.d. quis veſtrûm tam gravia monita accipit, aut his verberibus reſipiſcit? cæci ergo, & ſurdi eſtis, ac ſenſus expertes.* 25 Effudit] *elegans ſignificatio miſericordiæ divinæ in ipſa judiciorum executione. Æſtu quidem (Propheta inquit) afficitur Deus propter peccata noſtra; ſed tamen æſtum illum ſuum ita moderatur, ut illius particula tantùm nos aſpergat, quæ ira dicitur: itaque non conſumit nos æſtu, ſed iræ demonſtratione revocat: hoſtes verò contrà, ut infrà* 66.15. Robur belli] *id eſt bella vehementiſſima: hypallage.* 26 Nunc verò] *quarta pars concionis, nimirum conſolatio a promiſſionibus Dei: quæ confirmantur a natura ejus, ab opere creationis, a vocatione populi, & a ſingularibus exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum aſcitumq́ populum : quæ omnia proleptice hoc verſu poſita ſequentibus exponuntur.* Vocavi te] *id eſt, illis vindiciis ſingulare dominium mihi in te comparavi (ut ſuprà* 40.26.) *ac proinde peculiari ratione meus es: ut Exod* 19.5. 28 Dedi in redemp.] *his verbis Deus ſe ſervatorem eſſe populi confirmat, primùm a recente exemplo de quo ſuprà cap.* 18. *deinde generali liberationum omnium commemoratione, ſeq. verſu. Eſt autem exemplum recens Regis Tirhakæ, qui Sancheribo Judæam infeſtante cum maximis copiis adventavit Ægyptiorum atque Æthiopum: atque ita deveniens in Judæorum locum (ut loquitur ſapiens Proverb.* 11.8.) *ipſe fuſus eſt, & Judæi liberati; ac proinde quodammodo Judæis redemptioni fuit.* 29 Ex quo] *quaſi dicat, denique ex quo mihi fuiſti peculium, præ omnibus aliis populis honore & dominatione valuiſti propter amorem meum erga te.* 32 Quem ad glor.] *gradatio elegans, qua Deus ordinem ſuæ benignitatis in electos explicat : quia primùm inde a creatione inſtituit illos ad gloriam ſuam ex propoſito æterno bonæ voluntatis ſuæ, deinde eos vocat & juſtificat, reformatq́ ſpiritu regenerationis, ac poſtremò ornat & glorificat, ut ait Apoſtolus Rom.* 8.29. *hoc autem ſignificari faciendi verbo ſæpius oſtendimus: ut Deut.* 32.6. 33 Cæcum cui ſunt] *id eſt populum Dei, qui ex cæco & ſurdo per gratiam Dei oculatus & auritus factus eſt.* 34 Omnes gentes] *ultima pars, confirmatio ſuperiorum omnium, primùm per comparationem Dei loquentis cum gentibus obloquentibus Deo, hoc verſu; deinde a ſanctiſſimo teſtimonio Chriſti & Eccleſiæ, ſeq. verſu: ex quibus aſſeritur categoricè majeſtas & veritas Dei ad præſtandum ea quæ dixit, tribus verſibus ultimis. Tractatur autem prius argumentum per conceſſionem ſive provocationem ironicam; cujuſmodi leguntur in ſcripturis paſſim.* Vel priora] *ut ſuprà* 41.22. Ut juſtificentur] *ut ſuprà* 41.26. Et dicant] *id eſt, cedant veritati Dei.* 35 Vos teſtes] *apoſtrophe ad pios, qui adunati Chriſto membra ſunt Eccleſiæ.* Servus meus] *Chriſtus ut ſuprà verſu* 1. Ante me] *id eſt, omnia per me fieri & ſine me nihil fieri eorum quæ fiunt, neque futurum eſſe unquam.* 38 Quis avertat] *vide ſuprà* 14.27.

CAPUT XLIII.

Deus Babylonici regni excidium prædicit, & mirificam liberationem populi ad gloriam ſuam: peccata populo exprobrat, ut omni præſidentia ſpoliet ipſum, & ſibi arroget liberationis laudem: ac poſtremò inſtaurationem Eccleſiæ catholicæ promittit in Chriſto.

1 SIC ait Jehova vindex veſter, ſanctus Jiſraëlis: propter vos miſſurus ſum in Babyloniā, & dejecturus vectes omnes, Chaldæosque cum navibus [a] celeberrimis ipſorum.

2 Ego Jehova ſum ſanctus veſter, creator Jiſraëlis Rex veſter.

3 Sic ait Jehova qui edit in mari viam, & in aquis validis ſemitam,

4 Qui educit currus, & equos, copias & robur; pariter jacebunt, non reſurgent, expirabunt, ut [b] ellychnium extinguentur.

5 Ne recordemini priorum, & antiqua ne conſyderetis:

6 Ecce ego facturus ſum rem novam, jam exorietur, an non noſceretis illam? etiam diſponā in deſerto viam, in ſolitudine flumina.

7 Honorabit me beſtia agri, dracones, & [c] ululæ; cùm poſuero in deſerto aquas, flumina in ſolitudine, ad præbendum potum po-pu-

[a] Heb. *cantus ipſorum.*

[b] Heb. *linū: ut ſuprà.* 14 3.

[c] Heb. *filia ululæ: ut Levit.* 11.16.

pulo meo, electo meo,
8 Populus *quem formavi mihi, laudem meam enarrabunt.
9 *Nam me non *invocas Jahhakob, cùm laboras *apud me Jisraël:
10 *Non offers mihi parvam pecudem holocaustorum tuorũ, & sacrificiis tuis non honoras me: non premo te ut servias munere, neque fatigo te thure.
11 Non comparas mihi pecunia calamum odoratũ, & adipe sacrificiorũ tuorũ non irrigas me: quin *servitute premis me propter peccata tua, fatigas me iniquitatibus tuis.
12 Ego, ego ipse deleo defectiones tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordor.
13 *Revoca in memoriam mihi, disceptemus unà; enarra tu, ut justificeris:
14 *Pater tuus primus peccaverit, & *interventores tui defecerint a me.
15 Proinde essem prophanaturus principes [d] sacros: & expositurus anathemati Jahhakobum, & Jisraëlem contumeliis.
16 *Jam verò audi Jahhakob serve mi, & Jisraël quem elegi.
17 Sic ait Jehova qui fecit te, & formavit te ex utero, adjuvaturus te; ne timeto, serve mi Jahhakob, & *Jeschurun quem elegi:
18 Nam effundam *aquas super sitientem, & fluenta super aridam, effundam spiritum meum super *semen tuum, & benedictionem meam super prognatos tuos.
19 Et efflorescent velut inter gramen, velut salices *inquam* secundum processus aquarum.
20 *Hic dicet, Jehovæ sum, & iste vocabit se de nomine Jahhakobi: ille verò scribet manu sua, *sum* Jehovæ, & de nomine Jisraëlis cognominabit se.

[d] Heb. *sanctitatis.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hanc concionem ita componandam esse ut fecimus, res ipsa loquitur: Estquè tota quoddam veluti argumentum breve sequentium capitum. Duo enim summatim continet, quæ copiosiùs deinceps exponuntur; casum regni Babylonici duobus primis versibus; & liberationem populi, reliquo capite.* Propter vos] *id est, ut vos gratiosè liberem & instaurem.* Vectes] *id est, munimenta omnia, synecdochicè ut 1. Schem. 23. 7.* Celeberrimis] *id est, quas ipsi celebrant viribus earum præfidentes, & quarum nomine apud alios decantantur Babyloniorum vires. Nam etsi Babylonia Euphrate, Tigri, Basilio, Naharsariso Narraga, & fluviis multis aliis, canalibúsque irrigua erat, quibus maxima erant navigandi per Babyloniam commoditas, tamen ipsa quoque navigandi facultas utendarúmque navium a Cyro adempta est in expugnatione Babylonis ut demonstratum est suprà 21.* 2 Ego Jehova] *confirmatio a natura Dei, officio & beneficiis.* 3 Sic ait Jehova] *altera pars capitis: qua Deus primùm liberationem populi profligatis Chaldæis ad gloriam suam promittit, usque ad versum 9. deinde populum hypocriseos nomine reprehendit ut quisquis gloriatur glorietur in domino, usque ad versum 16. ac postremò plenam restitutionem prædicit in Christo ad finem usque capitis.* Qui edit] *id est, qui invia loca mirificè reddit pervia, non tantùm Ecclesiæ suæ, ut eam liberet omnipotentia sua (quemadmodum olim factum est in mare rubro, & in Jardene. Exodi 14. & Jehoschu 3.) sed etiam iis quorum operam Deus adhibet ad vindicandam Ecclesiam, ut Cyro Euphrates factus est pervius ad occupandam Babylonem ab utraque parte oppidi. Herodotus lib. 1.* 4 Qui educit] *id est, duces Chaldæorum singulos cum Rege.* 5 Ne recordemini] *expositio usus justi & finis beneficiorum Dei, nimirum gloriæ ipsius in Ecclesia prædicatio. Hoc autem interdictum non simpliciter, sed* κατά τι *accipiendum est. quasi dicat, etsi præcedentes liberationes vobis in perpetuum celebrandæ sunt, ut de liberatione in Ægypto præcipitur Exodi. 12, & 13. tamen tanta erit novi hujus beneficii dignitas, ut huic uni maximè prædicationi vobis sit incumbendum: ut Jirmejæ 16. 14. & 15.* 6 Etiam] *id est, quemadmodum olim populo viam paravi per avias solitudines, & de viatico prospexi in locis aridissimis, ita etiam facturus sum.* 7 Honorabit me] *videlicet in populo meo. quasi dicat, nullo damno afficiet meos, sed reverentia prosequentes eum a ut cedent ei, aut servient: respicit enim ad historiã exitus ex Ægypto, qua noxia animalia populo cesserunt, Deut. 8. 15. alia verò fuerunt cibo, ut Exodi. 16. 14.* 8 Qnem formavi mihi] *id est, qui sunt opus meum, conditi in Christo Jesu ad opera bona quæ præparavi ut versentur in eis, Ephes. 2. 10.* 9 Nam me] *ætiologia honoris quem sibi attribui Deus præcipit, ab improbitate populi, cui exprobratur sua hypocrisis, tribus versibus 3. & a natura ac fœdere Dei efficace in nobis per remissionem peccatorum versu 12. quæ duo postea per contestationem confirmantur, usque ad versum 16.* Invocas] *id est colis, synecdochicè: ut Genes. 4. 26. similem exprobrationem vide suprà 1. 11. & sequentibus.* Apud me] *id est, ante faciem meam, ut dicitur ibidem versu 12.* 10 Non offers mihi] *sed dæmonibus; quia sacrificium improbi est abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. vide Deut. 32. 17.* 11 Servitute premis] *id est, me ipsum angis, mihiquè molestus es: dictum* ἀνθρωποπαθῶς *: ut suprà 1. 14.* 13 Revoca in memoriam] *contestatio* συγχωρητική *ad confirmandum superius documentum de gratuita peccatorum remissione in Christo. quasi dicat, profer justitiam tuam si qua fortè est, & si obliviscor ejus.* 14 Pater tuus] *subjectio ad præcedentem contestationem: si ad disceptationem (inquit Deus) causa veniatur, invenieris non tantùm peccasse in me, sed etiam inde a conceptu peccator esse, ut patres tui: neque tibi ullum esse qui ritè intercedere tua causa possit: adeò omnes ordines tui, omnesquè ætates corruptæ sunt.* Interven.] *i. Sacerdotes & Levitæ ipsi, quorum interventus sacer institutus est a Deo, Num 3. Nam distribuuntur Jisraëlitæ, hoc versu, in ordinem popularem & sacrum, & suæ pœnæ utrique ordini* ὕστερον πρότερον *denuntiãtur seq. versu, quæ fuissent eventuræ nisi ad gloriam suam respexisset Deus.* 16 Jam verò] *postremus locus exponens promissiones restitutionis in Christo ex fœdere æternoquè decreto Dei.* 17 Jeschurun] *vide Deut. 32. 15.* 18 Aquas] *id est, spiritum & benedictionem omnimodam in Christo copiosè largiar, quemadmodum hæc allegoria sequente membro exponitur.* Semen tuum] *id est, Ecclesiæ filios ex Judæis & gentibus adunatos & genitos in Christo ut apparet ex versu 20.* 20 Hic dicet] *id est, profitebuntur singuli se filios esse Dei & Ecclesiæ, ut Psalm. 87.*

CAPUT

Caput XLIIII.

Deus mirificam liberationem populi e Babylonia promissurus, fidem suam asserit & promissionum certitudinem, partim ab æternitate sua constantiaque operum & sermonis sui supra Deos, & res creatas omnes partim a fœdere gratuito & beneficiis ex fœdere in populum suum collatis: deinde ad promissiones veniens Cyrum nominat, vocationem & facta ejus prophetat quæ per ipsum ad gloriam suam effecturus erat: Babyloniorum blasphemias retundit, & omnia effecturum docet quæ ad regnum Christi viderit pertinere, nominatim vero idola Babyloniorum exagitat, ex quorum clade suos confirmat de curatione sua, officii admonet, atque redarguit: & similiter Babylonis ruinam prænuntiat propter ipsorum inhumanitatem erga populum Dei blasphemam & magicam præsidentiam, luxumque perditissimum: quorum omnium factorum gloriam Deus sibi arrogans, populum suum perversitatis increpat, promissiones suas confirmat, & concludit ab explicatione studii sui erga populum, brevique promissorum repetitione.

1 SIC ait Jehova Rex Jisraëlis & vindex ejus, Jehova exercituum, ego *sum* primus & ego ultimus, ac præter me nullus *est* Deus.

2 Quis ergo ut ego prædicat, & indicat istud, aut ordinat istud mihi ex quo disposui populum [a] æternum: ut signa & quæ eventura sunt [b] indicentur illis?

3 Ne paveatis, neque timeatis: an non inde ab eo tempore pronuntiavi tibi, ac indicavi, & vos testes mei estis? an est Deus præter me? utique nulla est rupes, nullam novi.

4 Formatores sculptilis omnes sunt rei inanis *formatores*, & desyderabilia eorum non possunt prodesse: ac testes istorum sunt ipsa, non vident, neque cognoscunt, ut erubescant,

5 Qui format Deum fortem, & sculptile fudit, [c] ad nullam utilitatem *fundit*.

6 En omnes se consociantes ei erubescent, & fabri ipsi magis quàm homines *ulli*: congregent se omnes, consistant, pavebunt, erubescent unà.

7 Faber [d] ferrarius *cum* norma & operatur prunis & malleis format illud: cùm operatur illud brachio [e] robusto suo, etiam esurit & nullis *est* viribus; non bibens aquam defetiscitur.

8 Faber [f] lignarius extendit regulam, delineat ipsum amussi, aptat illud in angulos suos, aut circino format illud: denique facit illud ad structuram viri, secundum ornatum humanum, ut desideat domi.

9 Cædendo sibi cedros cùm sumpsit cupressum & robur, aut quæ fortificat se inter arbores sylvæ; *aut cujus* plantaverit surculum, & pluvia educaverit.

10 Tum est homini ad comburendum, qui sumit ex eis ut calefiat, etiam accendit furnum ut coquat panem; etiam operatur Deum fortem cui incurvat se aptat ipsam in sculptile ante quod procumbit.

11 Partem ejus exussit igni, ad partem ejus carnes comedit, assat assum, & satiatur, etiam calefit, dicitque, euge, concalui, vidi ignem:

12 Residuum autem ejus in Deum fortem aptat exculpendo illud; procumbit coram eo, incurvatque se, & deprecatur ipsum dicens, eripe me, nam Deus fortis meus es.

13 Non norunt, neque animadvertunt; illud obducere oculos ipsorum, [g] ne videant, & corda ipsorum, ne intelligant.

14 Neque revocat ad [h] animum suum, neque scientia neque prudentia *inest* ut dicat, partem istius exussi igne, etiamque coxi ad prunas istius panem, assavi carnem quam comedo: & reliquum istius in rem abominandam aptavero? ante [i] id quod provenit ex arbore, procubuero?

15 Pascens cinere animum illusum a vertit, adeò ut non eripiat [k] se ipsum, neque dicat, an non falsitas *est* ad dexteram meam?

16 Recordare horum Jahhakob, & Jisraël, cùm servus meus sis: formavi te, servus meus es, Jisraël non traderis oblivioni [l] a me.

17 Deleo ut densa nubes defectiones tuas, & velut nubes peccata tua, revertere ad me, nam vendico te.

18 Cantate cœli, facere Jehovam *hæc*, clangite ima terræ; fragorem edite montes cantu, sylva, & quæcunque orbor est in ea: vendicare Jehovam Jahhakobum, & in Jisraële gloriari.

19 Sic ait Jehova vindex tuus, & formator tuus ex utero: ego Jehova facio omnia, extendo cœlos solus, expando terram per me ipsum:

20 *Is sum* qui irrita facturus est signa mèdacium, & ex divinis stultos effecturus: reducturus sapientes retrorsum, & scientiam eorum infatuaturus:

21 Præstiturus verbum servi sui, & consilium nuntiorum ejus absoluturus: qui dico de Jeruschalaimis, habitabuntur, & de civitatibus Jehudæ, ædificabuntur, & *qui* vastitates istius erecturus sum:

22 Qui edicturus sum ipsi profundo, exsiccare; & flumina tua arefacturus:

23 Edicturus [m] Cyro pastori meo, ut omnem delectationem meam perficiat; utque edicat Jeruschalaimis, reædificantor, & templo fundator.

[a] Heb. *seculi*
[b] Heb. *indicent, sumptū impersonaliter: ut Ijobi. 7.3.*
[c] Heb. *ad nō prodesse.*
[d] Heb. *ferri.*
[e] Heb. *roboris sui.*
[f] Heb. *lignorum.*
[g] Heb. *a vidēdo, ab intelligendo.*
[h] Heb. *cor: sic deinceps.*
[i] Heb. *proventum arboris.*
[k] Heb. *animam suam.*
[l] Heb. *mihi.*
[m] Heb. *Coresch: sic deinceps.*

Caput XLV.

1 SIC ait Jehova uncto suo Cyro, cujus cōfirmaturus sum dexteram ad sternendū coram eo gentes, ut lumbos regum dissolvam; ad aperiendum coram eo valvas, ut portæ non occludantur:

2 Ego tibi præiturus sum, & inæqualia æquaturus; valvas chalybeas fracturus & vectes ferreos succisurus:

3 Daturusque tibi thesauros [a] abstrusissimos, & repositas opes [b] abditissimas: ut cognoscas me Jehovam, [c] qui voco te nominatim, Deum Jisraëlis esse.

[a] Heb. *tenebrarum.*
[b] Heb. *latebrarum.*
[c] Heb. *qui voco nomine tuo.*

4 Pro-

4 Propter servum meum Jahhakobum, & Jisraëlem electum meum; propterea me vocasse te de nomine tuo, 'cognominasse te, quamvis ignores me.
5 Ego Jehova & nullus præterea, præter me nullus Deus: accingo te, quamvis ignores me:
6 Ut cognoscant ab ortu Solis & ab occasu ejus, nullum esse præter me; me Jehovam esse, & nullum præterea:
7 Formantem lucem & creantem tenebras, facientem 'pacem, & creantem malum; me Jehovam facere omnia ista.
8 'Destillate cœli superne, & superiores nubes fluant justitiâ: aperiat se terra, & *terrestria* edant fructum salutis, justitiaq; efflorescat simul, me Jehova patrante illud.
9 'Væ litiganti cum fictore suo, 'testę cum *aliis* testis [d] terreis: 'an dicturum est lutum fictori suo, 'quid facturus esses, 'cùm [e] ad opus istud tuum nullæ sint manus?
10 Væ illi qui dicit patri, 'quid geniturus esses? & fœminæ, quid paritura esses?
11 'Sic ait Jehova sanctus Jisraëlis, & formator ejus: 'istorum signa petite a me, 'de filiis meis & de 'opere manuum mearum interdicite mihi.
12 'Ego feci terram, & hominem super eam creavi; ego manibus meis extendentibus cœlos, omni quoque exercitui eorum præcepta dedi.
13 Ego excitaturus sum 'illum 'justè, & omnes vias ejus ęquaturus: ipse 'reędificaturus est civitatem meam, & deportatos meos remissurus non pretio neque munere, ait Jehova exercituum.
14 'Sic ait Jehova, 'labor Ægypti, & merx Æthiopiæ, Sabæorumq; [f] 'procerorum ad te transibunt & tua erunt, 'te sequentur, [g] compediti transibunt: tibique incurvabunt se, te deprecabuntur *dicentes*; tantùm in te *est*, Deus fortis, & nullus *est* pręterea, nusquam præterea Deus.
15 Utique tu Deus fortis 'abdens te, Deus Jisraëlis servator es.
16 'Erubuerunt, etiamque ignominia affecti sunt omnes isti; pariter abiverunt cum ignominia fabri imaginum.
17 Jisraël servatur per Jehovam salute [h] ęterna: non erubescetis, neque ignominiosi reddemini [i] in sempiterna secula.
18 'Nam sic ait Jehova creator cœlorum, ille ipse Deus formator terrę & opifex ejus, idem stabiliens eam, '*qui* non ad inanitatem creavit eam, *sed* ad inhabitandum formavit eam: ego *sum* Jehova, & nullus præterea.
19 'Non clam loquor, *non* in loco terræ [k] tenebrosę, 'non edico semini Jahhakobi, inaniter quærite me: ego Jehova eloquor justitiam, indico recta.
20 'Congregamini & advenite, appropinquate unà, qui evasistis ex gentibus; '*qui* ignari erant gestantes lignum sculptilis sui, & deprecantes [l] pro Deo forti non valentem servare:
21 'Indicate & admovete, etiam consilium [m] ineatur unà: quis pronuntiavit hoc a [n] priscis diebus, ab eo tempore indicavit istud? an non ego Jehova, nullusq; amplius Deus præter me, Deus fortis, justus & servator ? nullus præterquam ego.
22 Respicite ad me, ut servemini omnes fines terræ: nam ego *sum* Deus fortis, & nullus pręterea.
23 'Per me juravi, prodiit ex ore meo [o] justè verbum, quod non revocabitur; mihi incurvatum iri omne genu, juraturam omnem linguam.
24 'Tantummodo in Jehova, de me inquiet, [p] omnis justitia & robur *est*: 'ad ipsum veniat congressurus, at erubescent; quicunque exardescunt contra eum, *erubescent*.
25 In Jehova justificabuntur, & gloriabuntur totum 'semen Jisraëlis.

[d] Heb. *terra*.
[e] Heb. *opus tuū non sint manus ad istud: μετλογὴ verborū Hhebrais recepta in concursu relativi cū antecedente*.
[f] Heb. *hominum mensurae ut Numer 13.32.*
[g] Heb. *in cōpedibus*.
[h] Heb. *seculorum*.
[i] Heb. *usque in secula æternitatis*.
[k] Heb. *tenebrarum*.
[l] Heb. *Deum fortem*.
[m] Heb. *ineāt, impersonaliter*.
[n] Heb. *ab antiquitate, ex tunc*.
[o] Heb. *justitiâ*.
[p] Heb. *justitiæ*.

Caput XLVI.

1 'PROCUBUIT 'Bel, 'reflexus est 'Deus vaticinus, fuerunt terricula eorum *imposita* 'bestiæ & jumento, gestamina vestra onerata, oneri sunt 'defessæ.
2 Reflexi sunt, procubuerunt pariter, neque potuerunt *Babylonii* eripere onus: sed [a] ipsimet in captivitatem abiverunt.
3 'Auscultate mihi domus Jahhakobi, totumq; residuum domus Jisraëlis; 'qui bajulamini inde ab utero, qui gestamini inde a vulva:
4 Et usque ad senium ego ipse, & usque ad canitiem ego portaturus sum: ego feci & ego gestabo, ego inquam, portaturus sum & erepturus.
5 'Cui assimularetis me & æquaretis; aut compararetis me ut similes essemus?
6 'Qui prodigunt aurum e marsupio, & argentum 'scapo appendunt; mercede conducunt conflatorem qui faciat *ex* eo Deum fortem, cui procumbentes etiam incurvent sese:
7 Gestant eum humero, portant eum, deinde collocant eum in sede sua, ubi stat, e loco suo non recedit; etiam si *quis* clamet ad eum, non exaudit, ab angustia ipsius non servat ipsū
8 'Recordamini hujus, & præbete vos viros; revocate, ô defectores, in [b] animum,
9 Recordamini priorum inde a seculo; me esse Deum fortem, & nullum pręterea *Deum esse*, & neminem parem mihi:
10 Indicantem a principio finem, & ab antiquitate quæ nondum facta sunt: dicente *me*, consilium meum stare, & omnem delectationē meam facere me.
11 Voco 'ab oriente 'volucrem, e terra longinqua [c] effectorem consilii mei: & locutus sum, & adducam istud; formavi, & faciam istud.
12 'Auscultate mihi robusti animo, qui longinqui estis a justitia.
13 'Admoveo justitiam meam, non longinqua est; sed salutem meam 'non retardabit: nam disponam in Tzijone salutem, Jisraëli 'ornatum meum.

[a] Heb. *anima ipsorum in captivitatem abivit*.
[b] Heb. *cor: sic deinceps*.
[c] Heb. *virū cōsilii mei*.

Caput XLVII

1 'DESCENDE, ac sede in pulvere, 'virgo filia Babylonis; sede humi, [a] defecta solio filia Chaldæorum: nam 'non perges [b] vocari tenera & delicata.

[a] Heb. *nullo solio*.
[b] Heb. *vocabunt te: sic versu 5.*

2 Accipe molas,& mole farinam; retege crines tuos, denuda vestigium, retege crus, transi flumina.
3 Retegetur nuditas tua,etiam videbitur turpitudo tua: ultionem sumam,neque [c] feram obstare quenquam mihi,
4 *Inquit* vindex noster Jehova exercituum nomine suo, sanctus Jisraëlis:
5 Sede silens,& ingredere in tenebras filia Chaldæorum: nam non perges vocari domina regnorum.
6 Efferbueram contra populum meũ,prophanaveram possessionem meam, & tradiderã eos in manum tuam:non exhibuisti eis misericordiam, super senem aggravasti jugum tuum valde.
7 Et dixisti, in seculum ero domina : unquam non reposuisti hęc in [d] animo tuo,non recordata es finem illius.
8 Nunc itaque audi hoc voluptaria desidens securè, dicens cum animo suo, Ego *sum*, & nulla præter me amplius: non sedebo vidua, neque experiar orbitatem.
9 Imò evenient tibi duo ista momento die eodem, orbitas & viduitas: [e] planè supervenient tibi cum multitudine præstigiarum tuarum, cum fortitudine incantationum tuarum [f] maxima.
10 Quia confisa es malitiæ tuæ dicens, nullus videt me: sapientia tua & scientia tua ipsa pervertit te, ut diceres cum animo tuo, ego *sum*, & nulla pręter me amplius:
11 Idcirco superveniet tibi malum cujus ignoras [g] ortum,& obruet te ærumna quam non poteris expiare; denique superveniet tibi repentè vastitas quam ignoras.
12 Sta jam cum incantationibus tuis & cum multitudine præstigiarum tuarum in quibus laborasti a pueritia tua: si fortè possis proficere, si fortè præbebis te fortem.
13 Defetisceris multitudine consiliorum tuorum: stent jam [h] astrologi, qui contemplantur stellas, qui notas faciunt in menses *prædictiones* suas; & servent te ab iis quę superventura sunt tibi.
14 Ecce sunt tanquam stipula,ignis comburit eos, non eripiunt [i] se ipsos e flamma: nullus superest carbo ad calefcendum ; *nedum* ignis ad sedendum ex adverso ejus.
15 Ita sunt tibi quibus*cum* laborasti: negotiatores tui a pueritia tua, singuli in [k] partes suas aberrant,nemo servat te.

[c] Heb. occurram homini : hypallage, pro eo quod est, occurret mihi homo.
[d] He. corde: sic deinceps.
[e] Heb. secũdũm integritatem suam.
[f] Heb. valde
[g] Heb. auroram: sic indicatur astrologos.
[h] Heb. observatores cælorum.
[i] Heb. animam suam e manu flãmæ.
[k] Heb. transitum suum: id est, quocunque permeare possunt ut vitæ suæ cõsulãt.

CAPUT XLVIII.

1 AUDITE hoc domus Jahhakobi,qui vocant se de nomine Jisraëlis, & ex aquis Jehudæ prodierunt; qui jurant per nomen Jehovę,& Dei Jisraëlis mentionem faciunt,non [a] fideliter neque justè:
2 Quamvis a civitate sancta se vocent, & Deo Jisraëlis innitantur; cujus nomen est Jehova exercituum.
3 Quę priora inde ab eo tempore indicaveram, & ex ore meo prodeuntia pronuntiaveram; repentè effeci,atque evenerunt.
4 Ex præscientia mea erat te durum esse; & nervum ferreum esse cervicem tuam, frontemque tuam chalybæam:
5 Quapropter indicavi tibi ex eo tempore, cùm nondum eveniret pronuntiavi tibi; ne diceres terriculum meum fecit ista, & sculptile meum aut fusile meum pręcepit ista.
6 Audiveras, respice totum hoc; & vos an non indicabitis? pronuntio tibi nova [b] ex hoc tempore & recondita,quę ignorasti,
7 Quę nunc creantur, non autem ab eo tempore ; & quæ ante diem *hunc* non audivisti,ut non dicas, ecce noveram ea,
8 *Quorum* nihil audivisti, neq; novisti, neq; ab illo tempore aperuit aurem tuam. Quamvis noverim te [c] omnino acturum esse perfidè, & defectorem ex utero vocari te:
9 Propter nomen meum [d] longanimis ero, & *propter* laudem meam refrænabo *iram* contra te; ut non excindam te.
10 Ecce conflabo te, non autem cum argento; selectum efficiam te catino afflictionis.
11 Propter me,propter me faciam: nam quomodo prophanaretur illud? & gloriam meam alteri non dabo.
12 Ausculta mihi Jahhakob, & Jisraël vocate a me : Ego ipse sum primus, etiam sum ultimus.
13 Etiam manus mea fundavit terram, & [e] dexteræ meę palmus expendit cœlos: me vocante ea, consistunt pariter.
14 Congregamini vos omnes, & audite: quis ex illis indicat ista, Jehova diligens hunc facturus est delectationem suam in Babylonem,& brachium ejus in Chaldęos?
15 Ego,ego locutus sum, etiam vocavi eũ; adducturus sum eum,& secundabit viam suam.
16 Accedite ad me, audite istud, non a principio in occulto locutus sum; ex quo tempore fuit hoc, ibi sum: nunc enim Dominus Jehova mittit me,& spiritus ejus.
17 Sic ait Jehova, vindex tuus sanctus Jisraëlis; ego Jehova Deus tuus doceo te proficere, deduco te via *qua* ambules.
18 O si attendisses ad præcepta mea: ita fuisset tanquam flumen pax tua, & justitia tua ut fluctus maris :
19 Et fuisset velut arena semen tuum, & prægnati e visceribus tuis ut scrupi illius; non *tamen* excindetur, neque perdetur nomen ejus a conspectu meo.
20 Exite a Babylonia, fugite a Chaldęis, voce [f] canora indicate, pronuntiate hoc, proferte hoc usque ad extremitatem terræ: dicite, vindicavit Jehova servum suum Jahhakobum:
21 Neque sitiunt, cùm per vastitates deducit eos; aquas e rupe profundit eis: quasi findat rupem ut fluant aquę.
22 Nulla est pax, inquit Jehova, improbis.

[a] Heb. in fide, neque in justitia.
[b] Heb. a nũc
[c] Heb. perfide agendo perfidè acturum.
[d] Heb. prolõgabo iram meam.
[e] Heb. dextera mea palmavit, ut ita dicamus.
Gen. 22.17.
[f] Heb. cantus.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Concionem hanc ab hoc loco incipiendam esse tum præcedentis concionis verba ostendunt, tum hujus argumentum : nam cum in præcedente concione duæ summatim partes essent expositæ de reversione*

reversione populi e Babylonia. & de instauratione regni per Christum, jam Propheta priorem partem aggreditur. & capitibus quinque explicat, quæ propterea in concionem unam copulavimus. Sunt autem hujus concionis (ut eam in pauca membra dividamus) summæ partes quatuor: prima est exordium, toto hoc capite; secunda, narratio prophetica rerum gerendarum ex decreto Dei, tribus capitibus usque ad versum 12. capitis 48. tertia confirmatio, inde ad versum 16. deinde conclusio, ad finem usque. Exordium autem quod hoc capite diximus contineri, sumit Deus a persona sua, fidem suam asserens, & populum suum confirmans de suis promissionibus, duobus argumentis: unum est, ab æterna, omnipotente, & constantissima natura sua operum suorum, & sermonis sui, usque ad versum 16. alterum est a fœdere & effectis ejus, inde ad finem usq; capitis Prius autem argumentum propositum summatim versu 1. illustratur sequentibus per σύγκρισιν sive comparationem veri Dei cum falsis. Ego sum primus] id est, natura sempiternus, ac proinde dictis & factis constantissimus, & aliorum omnium principia atque exitus in manu habens. 2 Quis ergo] antithesis, qua Deus ex antegressa propositione sibi uni asserit facultatem & officium prophetandi in Ecclesia aliisque omnibus adjudicat. Populum æter.] id est Ecclesiam, quam ab æterno elegit Deus, suoque tempore vocavit, ut in æternum sanctificet. Signa] vide supra 41.22. & 23. 3 Ab eo tempore] nimirum ex quo disposui populum æternum. Rupes] ut Deuteron. 32. 4. hęc autem toties a propheta inculcantur, ut populus Dei adversus Babyloniorum idola firmo esset securoque animo quemadmodum etiam facit Jirmeja. 10. 4 Formatores] ἐργασία proximè præcedentis antitheseôs, qua confirmavit Deus nullum esse Deum & nullam rupem præter se: nam cætera, inquit, idola sunt, quæ nullam utilitatem, sed confusionem justam cultoribus afferunt, hoc versu: cujus utrumque membrum singulis versibus deinde exponitur. Ac testes] id est, idola ipsa testantur & clamant in ipsorum idololatrarum animis se nihil esse, cùm nullo sensu aut intellectu sint prædita: quod unum satis esset ad perfundendos pudore idololatras. 6 Se consociantes] id est, qui adhærent illis, & quasi spirituali conjugio cum illis copulantur: ut Numer 25.3. Magis quàm homi.] ex interminatione Dei Exodi. 20. 5. Congregent se] concessio idololatras graviter provocans infaustúmque exitum omnibus prænuntians. 7 Faber ferrar.] confirmatio præcedentium propositionum; quarum una est, idola ad nullam utilitatem esse, & probatur usque ad versum 13. altera, confusionem afferri ab illis in cultores ipsorum, quæ probatur versu 13. & duobus sequent. Inutilia autem esse probantur, ab operariis, instrumentis, materia & usu illius, ipsorúmque impotentia. Cùm operatur] id est, etiam in isto opere sentit lassitudinem; neque a Deo quem cudit sublevatur, neque reficitur, nisi sumptis alimentis quæ Deus verus subministrat. 9 Aut quæ fort.] id est, sive arborem voluntariam cadat quæ sponte nascitur, sive plantatam & cultam humana arte; materia illa, quæcunque tandem sit, in varios & planè differentes usus consumitur; ac proinde nihil divinum habet, nisi quantum affingit hominis voluntas & superstitio. 13 Non norunt] confirmatio alterius propositionis, ut diximus in versum 7. nimirum idola confusioni esse suis cultoribus; primùm enim excæcantur idolis suis ipsorum oculi & corda, duobus versibus, deinde etiam in dies obfirmantur ad suam ipsorum perditionem, versu 15. Illud obducere] id est, idolum in animis hominum quoddam veluti tectorium & velum esse ad obcæcandos idololatras, non autem specillum ad cernendum Deum. 15 Pascens cinere] i. luctificus Deus, nihil nisi luctum & mala omnia importans cultoribus: periphrasis idoli. Nam cinerem pro luctu & miseriis luctuosis accipi omnibus notum est: ut Psalmo 102.10. & infrà 61. 3. Illusum] id est, qui jam idolorum vello captus & excæcatus est. Avertit] id est, magis ac magis seducit & transversum rapit: alter gradus confusionis, ut diximus in versum 13. Non eripiat] i. præceps ruat in perditionem suam, ac ne cogitare quidem de salute velit, aut falsitatem cui adhæret agnoscere. Est ad.] i. in falsitatē incumbo, cùm do operā idololatriæ: Ecclesi. 9.22. 16 Recor.] transitio ad alterū hujus exordii argumentum, ut in quo Deus Judæos proposito idololatrarum exemplo ad fœdus suum revocat, quod a se integrum perstare ostendit. Primùm itaque fœdus suum proponit populo, & res omnes creatas contestatur de veritate ejus, tribus versibus; deinde fœderis effecta futura, a versu 19. ad finem usque. Non traderis] etsi oblitus mei peccavisti in me: quamobrem sequitur proximè prædicatio remissionis peccatorum gratuitæ: sic infrà. 49.15 17 Ut densa nubes] nimirum delet & abluit sordes quæ in terra sunt, cùm pluviam profundit in terram: eclipsis relati, ut Levit. 21.4. & Proverb. 5.19. Nam vendico] quasi dicat melius agetur tecum quàm cum idolorum cultoribus, quibus nulla utilitas nullę vindiciæ, nulla salus, sed totus luctus est ab idolis suis. 18 Cantate] contestatio, ut diximus in versum 16. 19 Sic ait Jehova] transitio ad effecta fœderis, ut diximus in versum 16. qua Deus ab exemplo creationis, & administrationis rerum omnium, hoc versu, confirmat se promissiones effecturum, quæ summatim proponuntur quatuor versibus sequentibus. 20 Is sum] propositio summa totius sequentis narrationis, primùm de sapientissimis Babyloniorum consiliis adimendis, & verbo Dei unius præstando, duobus versibus; posteà de modo & instrumento quod Deus erat adhibiturus ad judicia sua duobus versibus ultimis: quæ duo per ὕστερον exponuntur, instrumenti quidem ratio capite 45. judicia verò, sequentibus. Signa mendacium] de quibus infrà 45 10. & sequentibus. 21 Servi sui] id est, Christi cujus spiritu acti Prophetæ locuti sunt. 2. Petri. 1.21. Nuntiorum ejus] id est, Prophetarum, quorum opera Christus utitur ad nuntiandam voluntatē suam. 22 Qui edicturus sum] id est, Babyloniam palustrem, in qua Judæi demersi quodammodo & sepulti erant futuri, ita comparaturus, ut commodè ex ea liberentur Judæi, & ipsi hostes in eam perrumpant: nam Judæos commodissimè ex Babylonia reversos esse historiæ Hhezræ & Nechemjæ docent, Cyrum verò siccato Euphrate Babylonem irrupisse ex Prophetis & historiis antè confirmavimus. 23 Cyro] primo Persarum Regi, cujus nomen de industria exprimi voluit Deus, ut hoc signo Ecclesia ampliùs confirmaretur de veritate sermonis Dei: quemadmodum factum fuerat de Joschija 1. Reg. 13. 3. nam a tempore hujus Prophetiæ quo enuntiata est, usque ad complementum ejus (ut ab ultimo Chizkijæ anno numeremus) fuerunt minimum anni 170. Pastori meo] id est, pastoris officium facturo erga populum meum, liberando, remittendo, curando, fovendo, omnia denique præstando quæ fuerint opus.

Utque

Utque edicat] quemadmodum narratur 2. Chronic. 36.22. & 23. & Hhezræ 1. Est autem totus hic versus ad narrationem μεταβατικός.

In Caput XLV.

1 Sic ait] Secunda pars concionis, quam propheticam narrationem esse diximus suprà in caput 44. nunc demum incipit: in qua Deus mirificam suam administrationem prędicit in perdendis Babyloniis, & servandis suis. Sunt autem hujus narrationis duæ partes: una est prolepsis sive propositio & narratio brevis rerum gerendarum, causarum, & cōsiliorum Dei, hoc capite: altera est ἐργασία, id est, exornatio sive explicatio fusior hujus narrationis in sequentibus capitibus. Hujus ergo capitis tria sunt membra: primum de nomine, vocatione, & rebus gerendis a Cyro, tribus versibus; secundum de causis istius administrationis inde ad versum 14. tertium, de consilio promovendi his rationibus & suo tempore instaurandi regni per Christum, inde ad finem usque: e quibus primum membrum fusiùs explicatur capite 46. & 47. secundum capite 48. ad tertium tota reliqua prophetia pertinet, quam non dubium est permultis vicibus propheticam esse. Uncto suo] id est, vocato & instituto divinitus ad perficiendam voluntatem Dei, quæ mox subjicitur; metonymia est signi pro re significata, ex Judæorum usu: ut 1. Reg. 19.15. Cujus confirmat.] id est, cui non solùm vocatio, sed etiam donum a Deo obventurum est ut præstet hæc mandata Dei. quasi dicat cui affuturus sum, ut Reges & regiones subjuget; quemadmodum fuisse factum docent historici: synecdoche. 2 Inæqualia] id est, difficultates omnes ita sublaturus, ut nullo negotio etiam potentissimas regiones perdomes. 3 Ut cognoscas] transitio ad explicationem causarum, ex quibus Deus ad hæc judicia per Cyrum efficienda adducitur; quarum una est, ut agnoscatur Deus, & fides ipsius studiúmque in populum suum, tum a Cyro, hoc & sequen. versu, tum a gentibus, versibus 3. sequentibus; tum a rebus creatis omnibus, ver 8. altera, ut Babyloniorum blasphema & scelerata vita castigetur, a vers. 9. ad 14. Hujus autem agnitionis exemplum extat 2. Chron. 36.23. & Hhezræ 1.2. nimirum qualis in viro ignorante Dei esse potest, non autem salutaris: ut fine duorum sequentium versuum confirmatur 4 Cognominasse] nam proprium illi nomen, teste Herodoto & Justino, fuit Spaco, id est, canis, Medorum lingua, a cane quę expositum infantem lactaverat: Corescb vero cognomen fuit honorificum a Persis inditum, quod sonat Dominum. 7 Pacem] id est, omne bonum & prosperitatem: cujus contrarium est malum, quod proximo membro nominatur. 8 Destillate] provocatio rerum creatarum omnium ad testificandum & prædicandum salutare justúmq; Dei opus, & quibuscunque modis poterunt ministrandum ei: quæ omnia enuntiantur allegoricè. 9 Væ litiganti] transitio ad alteram causam judiciorum Dei, nimirum nequitiam Babyloniorum: cujus primùm indignitas conjuncta maledictione, his duobus versibus exponitur, perinde esse ac si figmentum in figulum, aut semen genitale in parentes efferrentur: deinde potentia Dei assertur adversus illorum blasphemias, usque ad versum 14. Testæ] id est, qui utcunque alat ingentes animos, tamen æquè testa est fragilis ad voluntatem figuli atque altera quævis: de hoc fastu vide Danijel. 5. An dicturum est] simile argumentum contra Assyrium vide suprà 10.15. Quid facturus esses] id est, non poteris facere quod dicis: te invito permanebimus, neque Judæi isti eripientur nobis. Cùm ad opus] i. cùm vires te deficiant, & sis imbecillior quàm ut præstes ea quę prænuntiavisti de nostra eversione, istarúmque liberatione. 10 Quid geniturus] quasi dicat, laboras frustra: penes me est potestas rerum conficiendarum, non autem penes te. 11 Sic ait Jehova] assertio potentiæ Dei: ut diximus in versum 9. Istorum signa] objectio ironica in Babylonios: agite, inquit Deus, negate ista si quidem vultis, aut si potestis impedite: sed tamen signa præsentia jam satis evincunt dictorum meorum veritatem, sequen. versu: opus autem meum, cui obsistitis, vobis invitis suo tempore consummabo, versu 13. De filiis meis] Judæis liberandis. Opere manuum] id est, toto eo quod me denuntiavi per Cyrum effecturum esse. 12 Ego feci] dicta confirmat Deus a signis & elementis rerum naturalium inanimarumque. 13 Illum] Cyrum, cujus antè memini vers. 1. Justè] id est, prout justitia mea denuntiat peccatis vestris, & justè effectura est ad meorum liberationem. Reædificaturus] ut suprà 44.23. Non pretio] id est, gratis, non tantùm non accipiens munus ad dimittendum populum, sed ipse ultrò offerens liberationem & munera, Hhezræ. 1. vide infrà 52.3. 14 Sic ait] tertium membrum, ut diximus in versum 1. quo Deus ostendit consilium suum: se non alium ad finem ista effecturum esse, quàm ut promoveat hoc pacto & instauret regnum suum tempore suo per Christum, qui fundamentum est & finis prophetiarum omnium. Quamobrem prædicuntur duo: primùm, gentes his principiis adductum iri ad colendum & prædicandum Deum, quatuor versibus; secundum, Deum illas ultrò vocaturum, aucturum esse, & confirmaturum in notitia & fide in Christum, a versu 18. ad finem usque. Labor Ægypti] de quo 1. Reg. 10.28. Procerorum] id est, potentissimorum agro & mercibus: fuerunt enim Sabæi propter thuris & odorum merces clarissimi, ad utraque maria porrectis gentibus, Persicum & Rubrum, teste Plinio libro 6. natur. histor. capite 28. Te sequentur] id est, adjungent se, & submittent Christo in Ecclesia. 15 Abdens te] id est, qui a temporibus æternis reticuisti apud gentes mysterium tuum, nunc verò fecisti manifestum, & per scripturas ad obedientiam fidei omnibus gentibus declarasti, ut ait Apostolus Roman. 16.25. & qui præterea non adumbras te imaginibus, aut speciem essentiæ tuæ communicas, sed invisibilis permanes. Hæc duo interpretationis membra conjungenda esse ex seq. verbis colligimus. 16 Erubuerunt] exornatio præcedentis dicti a spectato judicio ejus, per antithesin ultionis in idololatras & Babylonios ipsos, salutisq; communicatæ cum populo. 18 Nam sic ait] alterum membrum promissionis ex consilio Dei, ut suprà diximus versu 14. quo Deus confirmat se gentes ad ipsum confluentes æterna benedictione & salute donaturum esse, quam in fine superioris versus penes Jisraëlem esse confitebantur. Qui non ad] id est, qui non vult profligatis hostibus & idolis terram desertam esse, sed habitari a suis; ac proinde statuet gentes cum Judæis in Ecclesiam coaptare. Hæc autem dicuntur allegoricè, comparatione sumpta a rebus bellicis. 19 Non clam]

Clam] *id est, nunc demum me. sermonem & beneficia mea expono palàm, contrà quàm suprà dixerant gentes versu* 15. Non edico] *id est, non frustra voco Ecclesiam meam, sed ad justitiam & vitam æternam; ut sequentia docent.* 20 Congregamini] *prænuntiatio luculentissima vocationis gentium ad Evangelium Christi, tribus versibus: cui subjungitur confirmatio a juramento Dei patefacti in Christo filio suo, tribus versibus ultimis.* Qui ignari erant] *id est qui prius alieni erant a Deo & promissionibus ejus, Ephes.* 2.12. 21 Indicate] *id est, nuntiate, & vocate alii alios; convenite, & consilia inite fidei & resipiscentiæ; quæ duo ponuntur hoc & sequen. versu.* 23 Per me juravi] *confirmatio a juramento, ut dictum est versu* 20. *qua Christus primùm asserit authoritatem suam, hoc versu deinde totam ab Ecclesia sibi attributum & delatum iri docet, duobus sequentibus: quo sensu accipiendum esse locum hunc docet Apostolus Roman.* 14.11, *& Philip.* 2.10. 24 Tantummodo] *prædicatio Ecclesiæ gloriantis in Christo, quam Christus de se futuram dicit.* Ad ipsum veniat] *provocatio gloriosa in hostes: quasi dicat Ecclesia, agedum, veniant, siqui pugna experiri cum Christo volent.* 25 Semen Jisraëlis] *id est, Ecclesia Dei ex omnibus gentibus adunata.*

In Caput XLVI.

1 Procubuit] *ἐργασία, id est, exornatio narrationis, quæ præcedente capite facta est, nunc demum incipit, ut diximus suprà* 45.1. *ac primùm quidem exornantur res gestæ, duobus capitibus; deinde verò causa istarum, capite* 48. *Res autem gestæ in duo judiciorum genera dividuntur: narrantur enim judicia Dei effecta contra idola, hoc capite; deinde contra Babylonios ipsos idololatras, capite sequen. & singulis istis narrationis partibus suus usus suaq; doctrina subnectitur. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est narratio: (ut modo diximus) duobus versibus comprehensa; altera est doctrina ad populum Dei, eruta ex narratione præcedente, toto capite.* Bel] *nomen est idoli, quod unum in pretio fuit apud Assyrios, Persas, & Babylonios: alii Saturnum esse volunt filium Oceani, alii Jovem (unde Juppiter Belus appellatur Plinio libro* 6. *natur. histor. capite* 26.) *alii denique Solem: quod magis probamus, quia Solem ab Assyriis, Persis, & Babyloniis pro Deo summo habitum esse, & igni tanquam illius particulæ cultum exhibitum omnes historiæ testantur: unde factum est ut temporibus Joschijæ equi, currus, & cultus Soli essent dicati Jeruschalaimis, superstitione invecta per Assyrios,* 2. *Reg.* 23.11. *Dicitur autem Bel illarum gentium sermone tanquam dominus, pro eo quod dicunt Hhebræi Bahhal.* Reflexus est] *hac loquendi forma non dubium est quin Propheta ad fatidica illa oracula respexerit, quæ religionis specie edebantur: nam stabant proceræ statuæ, sacerdotes verò ex tripode aut alio instrumento, veluti Deum a tergo consulentes, responsa dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati sunt, ademptaq; facultas ampliùs edendi oracula.* Deus vaticinus] *vocem qua Propheta utitur appellativè accipimus pro idolis omnibus quæ superstitiosi consulebant, a verbo æquè Babyloniis atque Hhebræis usitato, quod significat prophetare.* Bestiæ & jumento] *nimirum deportanda in Persidem veluti captiva, ut prædæ essent, post expugnatam Babylonem: enallage numeri, ut in fine versus.* Defessæ] *nimirum bestiæ & jumento in Persidem exportanti. Erant enim aurea, pretiosaq; & gravia multa; ut constat ex Danijele.* 3.
3 Auscultate] *secunda hæc pars didascalica, sumpta occasione ex præcedente historia Judæos instituit, primùm fideles & pios, usque ad versum* 8. *deinde infirmos Judæorum, itemq; impios, & hypocritas, ad finem usque. Est autem utriusq; loci commune exordium his duobus versibus, in quibus Deus per antithesin singularia sua officia in populum suum explicat, ostendens, quàm procul ab idolorum conditione absit, quæ nisi a suis ferantur & eripiantur pereunt.* Qui bajulamini] *id est, quos ego bajulo, quemadmodum portat quis filium suum. Deuteronom.* 1.31. *& tanquam Aquila assumens porto vos super alas meas, Exodi* 19.4. *& Deuteronom.* 32.11. 5 Cui assimilaretis] *primus doctrinæ locus, quo præmonentur pii ut sibi prudenter & sanctè a falsis Babyloniorum commentis & superstitionibus caveant, observantes naturam Dei optimi maximi atque in ipsos beneficentissimi. Simile vide suprà* 40.18. *&* 25. 6
Qui prodigunt] *amplificatio a comparatione idolorum cum majestate Dei (ut suprà ibidem) & officiorum quæ idololatræ coguntur diis suis inutilibus exhibere, cum illis officiis quæ cultoribus suis facit Deus, hoc & sequen. versu.* Scapo] *id est, trutina, synecdochicè: est enim scapus trutinæ pars ex qua dependent lances.* 8 Recordamini] *secundus doctrinæ locus ad Judæos infirmos, aut ignorantes Dei, ut consimiliter imbuti vera notitia Dei, si qua infirmitate cedentes Babyloniorum tyrannidi cultum Dei veri dimiserint, saltem his duobus argumentis ad bonam frugem revocentur: primùm documentis rerum creatarum & operum præteritorum Dei, versu* 9. *&* 10. *deinde præsentissima liberatione quam per Cyrum promisit Deus, & justo tempore effecit, versu* 11. 11 Ab oriente] *id est Perside.* Volucrem] *id est Cyrum, ducem expeditissimum, qui tam leviter difficultates omnes superaturus est quàm si prætervolet.*
12 Auscultate] *tertius doctrinæ locus ad impios & hypocritas, quibus denuntiat Deus se propter nomen suum effecturum promissiones suas, & justitiam adhibiturum ad salutem Ecclesiæ suæ & ipsorum confusionem.* 13 Admoveo] *id est, vos inviti & fugientes, experiemini tamen justitiam meam.* Non retardabit] *id est, præcisè complebit suo tempore justitiam meam; neque impedietur nequitiâ vestrâ, aut in supplicio de vobis sumendo ita occupabitur ut gratiæ salutaris opus avertat.* Ornatum meum] *ut suprà* 44.18.

In Caput XLVII.

1 Descende] *Altera pars narrationis propheticæ contra Babylonios idololatras (ut diximus suprà* 46.1.) *hoc toto capite continetur. Sunt itaque hujus (ut antè diximus) partes duæ: una qua, judicia Dei gravissima in Babylonios exponuntur, versibus quinque, altera, qua cum Babyloniis contestatur de suorum judiciorum causis, reliquo capite.* Virgo] *id est, Babylonia tota sive Chaldæa, cujus monarchia corpori*

pori virginis comparatur, quia videbatur sibi indomita, & erat in summo luxu deliciisque perdita. Non perges] *sed mancipium eris abjectissimum, duobus versibus sequent.* 2 Accipe molas] *id est, abi in pistrinum & mole, ut mancipium turpissimum & abjectissimum: vide Exodi 11.5.* Retege crines] *id est luge, capillis passis: synecdoche.* Denuda vestigium] *id est, omissis soccis & mollibus calceamentis, ad tristissimum iter te compara: quò etiam spectant verba sequentia: vide suprà 20.2.* 3 Retegetur] *id est, pro eo quòd mollissimè & lautissimè induisti te, in miseriam tantam detruderis atque paupertatem, ut ne pudenda quidem de tuo possis contegere.* 4 Inquit] *eclipsis, ut 1. Reg. 20. 34.* 5 Tenebras] *id est, summas angustias, ignominiámque maximam; cujus nomine desyderatura es ipsa in tenebris delitescere.* 6 Efferbueram] *altera pars capitis, contestatio, qua Propheta suorum judiciorum causas evincit fuisse in Babyloniis ipsis, primùm propter arrogantissimam inhumanitatem ipsorum usque ad versum 10. deinde propter blasphemam præsidentiam suæ magiæ & incantationum, inde ad versum 15. postremò propter intollerabilem fastum animo conceptum ex infinitis opibus, versu ultimo: quibus singulis peccatis sua nunæ judiciáque attexuntur.* Contra popul.] *idem argumentum vide Zecarjæ 1.15.* 7 Finem illius] *nimirum possessionis meæ, de qua versu 6. q. d. non observasti quem finem calamitatum Deus præstare soleat & præstiturus sit Ecclesiæ suæ: ut Deuteron. 8.16.* 8 Ego sum] *q. d. cætera præ me nihil sunt: sic versu 10.* Non sedebo] *id est, Regem & regnum florentissimum perpetuò habitura sum.* Vidua] *Rege, tanquam marito.* Orbitatem] *a civibus & popularibus, aut subjectis regno, veluti filiis.* 9 Imò evenient] *prænuntiatio judicii, de quo Danijel. 5. vers. ultimo.* Cum fortitudine] *id est, neque te defendent ista: transitio ad secundam causam.* 10 Quia confisa] *secunda causa, ut diximus in versum 6 nimirum blasphema & contumeliosa in Deum persuasio de magicis incantationibus & scientia tota Babyloniorũ, cujus crimen, hoc versu, pœna, versu sequente exponitur: deinde amplificatur utrumque sarcasmo elegantissimo, tribus versibus.* Nullus videt] *q. d. ne Deus quidem novit rationes meas.* Sapientia] *ea nimirum quæ exagitatur versu 12. & sequent.* 11 Expiare] *id est, avertere incantationibus tuis: sic ludificatur magos.* 12 Sta jam] *sarcasmus gravis in Babylonios, ut diximus in versum 10.* Incantationibus] *vide Psal. 58.6.* 13 Defetisceris] *ironica oratio, q. d. frustra laboras ut te ipsam confirmes tuâ industriâ, nisi sapientissimos quosque doctorum tuorum adhibueris, ut consulant tibi: agedum, experiantur illi.* Et servent te] *ἱμπλοκὴν verborum, quæ in contextu Hhebræo implicata sunt transtulimus ad evidentiam.* 14 Ecce] *emphatica demonstratio vanitatis quæ est in omnibus Chaldæis & mathematicis, quibus eventurum Propheta ostendit ut ab igne ipso, quem pro Deo habebant, consumantur.* Nullus superest carbo] *id est, planè absumuntur ipsi, & Deus ipsorum cum ipsis extinguitur.* 15 Ita sunt] *tertia causa, ut diximus in versum 6. ad quam transitur ejusdem pœnæ accõmodatione ad summas opes Babyloniorum, & luxum profusissimum.*

In Caput XLVIII.

1 Audite] *Hoc capite (quemadmodum diximus suprà 45.1) continentur tria: primum est expositio alterius membri quod in narratione positum est suprà 45.4. de causa istorum judiciorum Dei, usque ad vers. 12. secundum est confirmatio narrationis, a vers. 12. ad 16. tertium, conclusio ad finem usque, ut suprà diximus in principium capitis 44. Summa autem causa judiciorum Dei per contestationem explicatur; qua Deus populum evincens improbitatis, duobus primis versibus, per comparationem exemplorum antecedentium, usque ad versum 6. ostendit se nulla dignitate populi, vers. 7. & 8. sed sua unius gloria adductum esse ut populum affligat, & ex afflictione liberet justitiâ suâ, usque ad versum 12.* De nomine Jisrael.] *idem argumentum ad exprobrationem populi vide copiosè explicatum Hosch. 12. & 13.* Ex aquis] *id est, qui ex Jahhakobo, tanquam ex fonte promanarunt: ut Deuteronom. 33.28. & Psalm. 68.27.* Qui jurant] *id est, qui non estis integri erga Deum vestrum: sic Jirmejæ 5.2.* 2 Innitantur] *id est, se niti glorientur.* 3 Quæ priora] *comparatio rerum antegestarum prædictarumq; qua Deus utitur his quatuor versibus, tota eò spectat ut demonstret sibi fuisse quidem perspectam improbitatem populi, sed gratis propter gloriam suam immeritis etiam & aversantibus beneficia sua prædixisse, & suo tempore contulisse: deinde verò sequitur accommodatio, qua confirmat Deus se nunc eandem rationem sequi ob eandem causam.* Inde ab eo temp.] *ex quo domus es Jahhakobi, & vocas te de nomine Jisraëlis.* Repentè] *id est, simul atque visum est, etiam nullis præcedentibus mediis, aut adversantibus.* 4 Ex præscientia] *ut testatur Exodi 32.9. & Deuteronom. 31.27. & 32. toto capite.* 5 Ne diceres] *id est, ne res jam olim prædictas & suo tempore præstitas attribueres diis novis, qui e propinquo adveniunt & recens sunt facti, ut Deuteronom. 32.17.* 6 Respice] *id est, animadverte tut re ipsa effecta sint quæcunque audiveras ex me, & nihil prædictorum meorum exciderit: ut Jehosch. 22, 3. & 1. Schem. 3.19.* An non indicabitis] *id est, an dissimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata? neque certa fide amplectemini prædictiones meas, quibus vos testimonium oportuit perhibere ab anteacta experientia? ut suprà 42.35.* Pronuntio] *transitio ad accommodationem exemplorum, de qua in versum 3.* Nova] *nimirum de captivitate per Babylonios, excidio Babyloniorum, & liberatione tua per Cyrum.* 7 Nunc creantur] *id est, nunc primùm in lucem eduntur, patefiuntq; admirabiliter; ut exponunt verba sequentia.* 8 Apperuit aurem] *id est, perveniens ad aures tuas penetravit.* Quamvis] *prophetiæ summam incipit Jeschahhja ab occupatione. quasi dicat non est quod metuas ut non præstem ea quæ antè dicta sunt propter duritiem tuam: nam propter me effecturus sum, sequente versu.* 10 Non autem cum arg.] *id est, non agam summo jure tecum; quia si ab omni scoria, ut argentum, expurgandus esses, totus disperires.* 11 Illud] *nomen meum, de quo versu 9.* Alteri non dabo] *id est, non sinam eripi mihi; aut aliò a me transferri.* 12 Ausculta] *tertia concionis pars, confirmatio: qua primùm Deus a personæ suæ operumq; amplitudine prophetiam obsignat, quatuor versibus; deinde Propheta fidem suam in sua vocatione & administratione testatam facit, versu 16.* Vocate a me] *id est, qui vocaris populus meus, ut suprà vers. 1. & 2.*

13 Con-

13 Consistunt pariter] *id est, se sistunt ad exequenda judicia mea, ut Psal.* 119.91. 14 Ex illis] *diis videlicet, de quibus versu* 5. 15 Vocavi eum] *Cyrum, de quo suprà* 45.1. 16 Accedite] *prophetæ verba, confirmantis fidem suam quam adhibuerat ad enuntiandum verbum Dei, & diligentiam ad audiendum ex Deo, prout vocatus fuerat.* Non a principio] *id est, ex quo fuit verbum Dei ad me, non dissimulavi, sed palam concionatus sum.* Ibi sum] *nimirum in ea tanquam specula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipso audiam, & ad vos referam, ut supra* 21.8.& 10. Spiritus ejus] *Dei Patris & Filii, cum Patre & filio unus æternus Deus; quo uno acti olim homines sancti locuti sunt,* 2.Petri 1.21. 17 Sic ait Jehova] *ultima concionis parte, id est conclusione, Deus primùm officia sua universè in Jisraëlitas commemorans, hoc versu, per hypothesin summas benedictiones exponit eventuras Judæis si paruissent ipsi, vers.* 18.& 19. *deinde summatim repetit res antè promissas propter nomen suum, de beneficentia erga suos, & hostium statu miserrimo, tribus versibus ultimis.* Ego Jehova] *q.d. præsto quod mearũ est partiũ.* 18 O si attend.] *simile vide Deuteron.* 32.29. Fuisset tanquam] *id est, nunquam desiissent fluere, sed omnia bona se ultro dedissent tibi.* Ut fluctus maris] *id est, continenter perrexisset, ut fluctus excipiunt alii alios.* 19 Non tamen] *transitio ad summam promissionum, simili argumento atque usus est suprà vers.* 8.& 9. 20 Exite] *prophetica hortatio, quasi in rem præsentem Judæos adducens, & præmonens de liberatione ventura.* Fugite] *ne communi cum Babyloniis judicio pereatis, & circumveniamini ira Dei, quæ denuntiatur illis vers. ultimo: ut Jirmejæ* 51.6.& 45. *similis causa adducitur Genes.* 19.15. Voce canora] *q.d. fruimini beneficio Dei, & fruentes animo grato prædicate.* 21 Neque sitiunt] *id est, æquè admirabiliter illis de viatico prospicit, atque olim prospexit majoribus ex Ægypto exeuntibus: vide Hhezræ* 1. 22 Nulla est pax] *ac proinde ne copulemini cum illis, aut consortium habetote; sed fugite, ut suprà: vide infrà* 57.21.

CAPUT XLIX.

Christus ad Iudæos missus, postquam de illorum contumacia apud Deum Patrem conquestus est, mittitur ad Gentes, & narrat promissiones Evangelicas primùm sibi factas de reconciliatione, justitia, vita, & gloria per ipsum comparanda: deinde factas Ecclesiæ de benevolentia, beneficiisq; Dei in ipsam, & propagatione ipsius in gentibus, invito Satana & omnibus adversariis, per Evangelium.

1 AUSCULTATE insulæ mihi, & attendite nationes e longinquo: Jehova inde ab utero vocaverat me, e visceribus matris meæ memoriam constituerat nominis mei.

2 Et disposuit os meum veluti gladium acutum, in umbra manus suæ abscondens me: & disposuit me in sagittam nitidam, in pharetra sua abscondens me.

3 Dixerat mihi, servus meus es; Jisraël *est de* quo per te gloriaturus sum:

4 Ego verò dixi, [a] frustra laboro, inaniter & vanè vires meas consumo: veruntamen officium meum penes Jehovam *est*, & opus meum penes Deum meum.

[a] Heb. *in vacuum laboro, ad inanitatẽ & vanitatem.*

5 Nunc autem dicit Jehova, qui formaverat me inde ab utero, [b] ut serviam ipsi; [c] ut reducam Jahhakobum ad ipsum, cùm Jisraël non reciperet se: quia gloriosus sum in oculis Jehovæ, & Deus meus est robur meum.

[b] Heb. *in servum sibi.*

[c] Heb. *ad reducendum.*

6 Dicit inquam; levior *videris* quàm ut sis mihi servus ad erigendum tribus Jahhakobi, & custoditos [d] Jisraëlitas reducendum? atqui constitui te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremitatem terræ.

[d] Heb. *Jisraëlis.*

7 Sic ait Jehova vindex Jisraëlis, sanctus ejus; ei quem contemnit [e] quisque, *quem* abominatur gens, servo dominantium Reges videntes assurgent, principésque incurvabunt sese propter Jehovam qui fidelis *est*, sanctum Jisraëlis qui elegit te.

[e] Heb. *animæ.*

8 Sic ait Jehova, tempore [f] accepto exaudiam te, & in die salutis auxiliabor tibi; & custodiens te disponam te in fœdus populi, ad confirmandum terram, ad efficiendum ut possideas possessiones desolatas:

[f] Heb. *acceptionis, vel benevolentiæ.*

9 Dicendo vinctis, exite; iis qui sunt in tenebris, revelamini: per vias pascent, & in omnibus clivis pascuum eorum erit.

10 Non esurient neque sitient, neque feriet eos æstus aut sol, nam qui miseretur eorum ducet eos, & secundum scaturigines aquarum deducet eos.

11 Et disponam omnes montes meos [g] ut sint pervii, & *in* aggeribus meis emineant.

[g] Heb. *in viam.*

12 Ecce isti e longinquo venient: ecce quoque illi ab Aquilone & [h] ab occasu, denique isti a terra Sinçorum.

[h] Heb. *a mari.*

13 Cantate cæli, & exulta terra, & fragorem edite montes cantu: quia consolatus est Jehova populum suum, & pauperum suorum misertus.

14 Quòd si dicat Tzijon, dereliquit me Jehova; & Dominus oblitus est mei:

15 An oblivisci potest mulier fœtus sui, ut non misereatur filii uteri sui? etiam hæ oblivisci possint; tamen ego non obliviscar tui.

16 En in manibus sculpsi te: muri tui e regione mei *versantur* jugiter.

17 Festinabunt filii tui: destructores tui & vastatores tui *ex* te exibunt.

18 Attolle circumquaque oculos tuos, & vide, isti omnes congregantes se accedunt tibi: ut vivo ego, dictum Jehovæ istis, omnibus tanquam ornamento vestieris, circumligabis eos *tibi* tanquam sponsa.

infrà 60.4.

19 Cùm vastitates *erunt* tuæ, & desolationes tuæ, & terra [i] destructa tua; qua jam angustaberis præ habitatoribus, procul profectis eis qui absorbebant te:

[i] Heb. *destructionis tuæ.*

20 Adhuc dicent [k] te audiente filii orbitatis tuæ; angustus est mihi hic locus, retrocede mihi ut habitare possim:

[k] Heb. *in auribus tuis.*

21 Adeò ut dicas cum [l] animo tuo, quis genuit mihi istos, cùm fuerim orba & solitaria; huc illuc migrans ac [m] fugitiva *fui*, & istos quis educavit? en ego relicta fui sola,

[l] Heb. *corde.*

[m] Heb. *recedens.*

isti ubinam fuerunt?

22 *Sic ait Dominus Jehova, ecce sustollam ad gentes *manum meam, & ad populos efferam vexillum meum; ut afferent filios tuos lacerto, & filię tuæ super humerum portentur:

23 Et erunt reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum ⁿ nutrices tuę vultu in terram *demisso* *incurvabunt se tibi. *pulveremq; pedum tuorum lingent: ut experiaris me esse Jehovam, non erubescere eos qui expectant me.

ⁿ Heb. *lactantes te.*

24 *An auferretur a robusto captura? an etiam captiva turba *justi eriperetur?

25 Quin sic ait *Jehova, imò turba captiva robusti auferetur, & captura *violenti eripietur: nam adversus contendentes tecum ego contendam, & filios tuos ego servabo:

26 *Efficiamque ut comedant oppressores tui suam ipsorum carnem, & velut musto sanguine suo inebrientur; ut agnoscant * omnis caro, me Jehovam esse servatorem tuum, & vindicem tuum, robustum *Deum* Jahhakobi.

ANNOTATIO.

1 Auscultate] *Cùm Propheta inde a capite 40. duos consolationis locos sibi proposuerit explicandos, unum de reversione Judæorum ex captivitate Babylonica, alterum de instauratione Ecclesiæ per Christum, nunc demum incipit Propheta speciatim hunc secundum locum exponere, & in eo argumento pergit ad finem usque prophetiæ. Hoc autem caput quædam est veluti præfatio, ac potius summum argumentum eorum quæ sequuntur omnium: nam primùm Christus per Prophetam omnes nationes vocans, sibi conciliat authoritatē a narratione vocationis suæ, 6. versibus; deinde promissiones sibi & Ecclesiæ factas, proponit ad finem usq; capitis: in quibus argumentis duobus tota prophetia reliqua consumitur. Ac in vocatione quidem explicatur vocatio Christi a Deo Patre ad sanctam illam functionem Mediatoris inter Deum & Ecclesiam ipsius, duobus versibus, deinde ostenditur ex quibus Ecclesia sit vocanda per Christum, versibus quatuor.* E longinquo] *id est, quamvis longè absitis usque ad extremas terras.* Vocaverat me] *id est, vocavit ab æterno, ac proinde jam vocaverat cùm in utero matris conciperet. Est enim Christus semen illud benedictum, in quo salus ab æterno constitit Ecclesię, & promissiones salutis factæ sunt, Galat. 3. 16. idq; ex vocatione Dei patris, Hebr. 5.4. & 5.* Memoriam constit.] *ut Genes. 3.15.* 2 Et disposuit] *id est, armavit me verbo suo efficacissimo, quod cum gladio & sagitta acutissima comparatur, adjunctis promissionibus de defensione mei & ministerii: vide Ephes. 6.17. Hebr. 4.12. & Apocalyps. 1.16.* Sagittam] *ut Psalm. 45.6.* 3 Servus meus es] *ut suprà 42.1.* Jisraël est] *id est, jubeo te primùm Jisraëli proponere verbum gloriosum meum, & in Jehudæis primùm gloriam meam explicare: ut Matthæi 10.6. & 15.24. Actor 13.46. & 28.25. & sequent.* 4 Frustrà laboro] *id est, non audit, neque accipit verbum Jisraël.* Veruntamen] *amplificatio indignitatis a testimonio conscientiæ; & Dei ipsius in conscientia: ego, inquit Christus, totas vires meas consumpsi in Judæis informandis; Deus Pater testis est, & testificatur conscientiæ meæ, qui scelus officium & opus meum optimè cognovit.* 5 Nunc autem] *videlicet cùm omnibus meis viribus apud Judæos consumptis expertus est illorum contumaciam Deus.* Formaverat me] *id est æterno decreto suo comparaverat, ut supra ver. 1.* Non reciperet se] *ad Deum vocantem Judæos per Evangelium Christi.* Quia gloriosus] *id est, quia Pater amat Filium, & omnia tradidit in manus illius; non autem eum contemnit, quod perversi Judæi faciunt: ac proinde non vult ferre ut ministerium filii sui inutile sit atque inglorium: sicut parabola ostenditur Matth. 22.* 6 Levior videris] *Judæis videlicet, ut explicat sequens versus.* Custoditos] *id est, quos ego singulari studio custodiveram hactenus, veluti peculium prę omnibus aliis populis, & tanquam pupillam oculi: Deuteronom. 32.10.* In lucem gentium] *id est, ut perfundas omnes gentes illustratione tui Evangelii, ut suprà 42.6. vide Actor. 13.46.* 7 Sic ait Jehova] *altera pars capitis, propositio nimirum evangelicarum promissionum, primùm erga Christum, usque ad versum 14. deinde erga Ecclesiam in Christo, ad finem usque: quæ duo membra prolepticè hoc versu continentur.* Jisraëlis] *id est, electorum Dei.* Ei quem] *id est Christo, quem quisque ex Judæorum gente spernit, abominatur ac velut in durissimam servitutem cogit.* Dominantium] *Judæorum videlicet, qui sibi dominatum confingebant etiam in servitute gravissima, & libertatem sibi asserebant, ut Joan. 8.33.* Qui fidelis est] *id est, verax & constans in promissis præstandis, ut 1. Corinth. 1.9.* 8 Sic ait Jehova] *explicatio prioris promissi in Christum; nimirum fore ut in Christo habeatur reconciliatio ex fœdere, hoc versu; remissio peccatorum & liberatio, sequen versu; omnis benedictio depellens mala, & bona conferens, vers. 10. & 11. mirifica electorum ad ipsum concursatio, ver. 12. denique rerum creatarum omnium gratulatio, ver. 13.* Tempore accepto] *quo benevolentia & salus Dei promulgata est per Evangelium 2. Corinth. 6.2.* Fœdus populi] *id est, ut sis reconciliationi ex fœdere: sic Danjel 9. vers. ultimo.* Terram] *id est Ecclesiam, & illius habitationem, synecdochicè.* 9 Vinctis] *ut suprà 42.7.* Per vias pascent] *id est, ubique occurrent ipsis benedictiones Dei, hîc & versibus duobus sequentibus: quæ benedictiones allegoricè figurantur, sumptis similibus a tempore liberationis Ægyptiacę.* 11 Emineant] *nimirum quos Christus e vinculis satanæ & potestate tenebrarum extraxerit.* 12 A terra Sinæor.] *id est, meridiem versus, quam in partem Sinæi terminum Judææ constituebant, Genes. 10.17. desertùmque Sinis, & mons Sinai spectabant, Exodi 16.2.* 13 Cantate cœli] *id est, vos res omnes creatæ gratulamini Christo, & filiis Dei vindicatis in libertatem glorię, Roman. 8.19. & sequentibus.* 14 Quòd si dicat] *transitio ad alterum promissionum Evangelicarum caput, quæ sunt de studio Dei erga Ecclesiam, usque ad versum 17. de propagatione & multiplicatione illius, usque ad finem. Transitur autem per occupationem.* 15 An oblivisci] *responsio ad præcedentem occupationem a comparatione minoris.* Etiam hæ] *hypothesis ad amplificandum studium Dei in Ecclesia.* 16 In manibus] *id est, semper obversaris mihi, & nunquam desino curare te; ut Psalm. 121.4. humanitus dictum.* 17 Filii tui] *id est, qui tibi gignentur in Christo per semen incorruptum verbi: jam enim hoc versu transitur*

transitur ad multiplicationem Ecclesiæ, quæ illustratur per hypotypposin, seq. versu: deinde exornatur, tribus. 19 Cùm] *id est, quando terrâ tota quæ nunc vastata est, &c. occupabis, tamen tãta futura est multitudo filiorum Dei, ut vix possit capere omnes terra: hyperbole.* Qui absorbebant] *id est, vastatoribus tuis, ut suprà ver.17. vide Psal.124.2.* 20 Filii orbitatis tuæ] *id est gentiles, qui tibi agnascentur cùm Judæis orbata fueris.* 22 Sic ait] ὑποφορά *sive subjectio, qua Deus respondet præcedenti admirationi Ecclesiæ, & docet se ex quavis gente illi conciliaturum liberos, alumnos, &c.* Manum meam] *cum vexillo Evangelii, quod est potentia Dei ad salutem cuivis credenti; Rom.1.16 hæc autem omnia allegoricè dicuntur de amplificatione regni spiritualis Christi, ut Prophetæ solent.* 23 Incurvabunt se tibi] *id est, honorem exhibebunt Christo in te habitanti velut capiti tuo (ut Psal.72) & te in Christo honorabunt.* Pulveremq;] *ut Psal.72.9.* 24 An auferretur] *inquient Gentes & prædones omnes expilantes Ecclesiam, quorum sermonem anticipat Deus. q.d. ludificantur hostes Ecclesiæ promissiones meas duobus argumẽtis tum quòd sibi numeris omnibus videntur valentiores esse, tum quòd justo bello Ecclesiam sibi subjectam & mancipatam putant, ut suprà 45.9. & sequent. sed ad hec argumenta respondetur versibus seq.* Iusti] *mancipii & possessoris: nam etsi Deus populum suum & filios suos vocet, tamen hoc semper sibi arrogant adversarii, ut justi sint illorum domini: sic duobus argumentis utuntur, potentiæ suæ, & juris.* 25 Jehova] *Deus æternus, ac proinde infinitè omnes hostes superans potentia sua: sic respondetur priori objectionis argumento.* Violenti] *ac proinde non justi domini, quod hostes de se prædicant: responsio ad posterius argumentum. Hæc autem responsionis membra deinceps exornantur, hoc & seq. versu.* 26 Efficiamque] *id est, committam ipsos inter se, ut talionis pœnas inferam ipsis, & quemadmodum carnem & sanguinem tuum exhauserunt; sic etiam alii ab aliis consumantur.* Omnis caro] *id est, omnes homines etiam impii & adversarii.*

CAPUT L.

Christus Judæorum Ecclesiam sibi adversantem objurgans ostendit Deum nihilominus fœdus suum ergà ipsam integrum conservasse potentia sua, ac proinde se a Patre vocatum atque missum esse ut eam constanter vocet ad resipiscentiam, itaque contumacibus denuntiato gravi judicio, resipiscentes confirmat de gratia Dei ex fœdere, gentium exemplo provocat ad fidem & patientiam: deinde Ecclesiam fessam afflictionibus & invocantem se confirmat Deus, & consolatur promissionibus perficiendis in adventu suo.

1 SIC ait Jehova, ubi *est* libellus[a] repudii matris vestræ quo dimiserim eam? aut quis *est* ex creditoribus meis cui vendiderim vos? en iniquitatibus vestris venditis vos, & defectionibus vestris dimittitur mater vestra.

2 Quamobrem cùm venio, nemo adest? cùm voco, nemo respondet? [b] an ullo modo brevior est manus mea [c] quàm ut redimat? & an nullæ sunt in me vires ad eripiendum? en increpatione mea exsicco mare, dispono flumina *in* desertum, fœtet multitudine piscium eorum mortua siti, eò quòd desit aqua:

3 Induo cœlos atrore, velut cilicium pono operimentum eorum.

4 Dominus Jehova dedit mihi linguam[d] eruditissimam, ut sciam[e] tempestivè eloqui defesso verbum: excitat [f] unoquoque manè, excitat mihi aurem ad audiendum ut *audiuntur* eruditissimi.

5 Dominus Jehova aperit mihi aurem; & ego non rebello, retrorsum non averto me.

6 Corpus meum expono percussoribus, & malas meas depilantibus; faciem meam non abscondo a contumeliis & sputo.

7 Quia Dominus Jehova auxiliatur mihi, ideo non afficit me ignominia: idcirco compono faciem meam tanquam silicem, quia novi fore ut non pudefiam.

8 Propinquus est qui justificat me, quis cõtendat mecum? consistamus unà, quis[g] experiatur jure contra me? accedat ad me.

9 En, Dominus Jehova auxiliaturus est mihi, quis est condemnaturus me? en, omnes isti ut pannus veterascent, tinea consumet eos.

10 Quis est inter vos timens Jehovæ, auscultans voci servi ejus? qui ambulat in tenebris cui nullus est splendor, confidat nomini Jehovæ, & innitatur deo suo.

11 En vos omnes accedentes ignem, circuncingentes malleolis: ite in focum ignis vestri, & in malleolos quos succendistis; e manu mea est hoc vobis, in dolore jacebitis.

[a] Heb. *abscissionis: ut Deut.24.1.*
[b] Heb. *abbreviando abbreviata est.*
[c] Heb. *a redemptione.*
[d] Heb. *eruditorum.*
[e] Heb. *tẽpestativare, ut ita dicamus.*
[f] Heb *singulo mane singulo mane.*
[g] Heb *Dominus causæ meæ.*

CAPUT LI.

1 AUSCULTATE mihi sectatores justitiæ, quærentes Jehovam intuemini in rupem *unde* excisi estis, & in cavum [a] foveæ *unde* effossi estis.

2 Intuemini in Abrahamum patrem vestrũ, & in Saram quæ peperit vos: cùm unicum evocans eum benedixerim ei, & multiplicaverim eum.

3 Nam consolabitur Jehova Tzijonem, cõsolabitur omnes vastitates ejus, & disponet desertum ejus tanquam Hhedenem, & solitudinem ejus tanquam hortum Jehovæ: gaudium & lætitia invenietur in illo, gratiarum actio & vox[b] psalmodica.

4 Attendite ad me popule mi, & natio mea ad me aurem advertite: nam doctrina a me prodibit, & jus meum in lucẽ populorum[c] collocabo.

5 Propinqua *est* justitia mea, prodibit salus mea, & brachia mea populos judicabũt: in me insulæ expectationem habebunt, & brachium meum expectabunt.

6 Attollite in cœlum oculos vestros, & intuemini in terram deorsum; cœlos velut fumum

[a] Heb. *cisternæ. Genes.11. & seq.*
[b] Heb. *psalmodiæ.*
[c] Heb. *faciã ut quiescat.*

fumum evanituros eſſe, & terram ut pannum veteraturam, habitatoreſq; ejus ſimiliter morituros: ſalus verò mea in ſeculum erit, & juſtitia mea non atteretur.

7 *Auſcultate mihi qui agnoſcitis juſtitiam, popule in quorum [d] animo doctrina mea *eſt*; ne timete ote probrum mortalis, & præ contumeliis iſtorum ne conſternamini.

8 Nam quaſi pannum exedet eos tinea, & tanquam lanam exedet eos blatta: juſtitia autem mea in ſeculum erit, & ſalus mea [e] in omnes generationes.

9 *Evigila, evigila, indue robur, brachium Jehovæ; evigila ut diebus [f] priſcis, *in* generationes æternas: an non tu illud es quod conſcridit [g] Ægyptum, *quod* dolore afficit * balænam?

10 An non tu illud es quod exiccavit mare, aquas abyſſi magnæ: quod diſpoſuit profunditates maris *ut eſſent* via qua tranſirent vindicati?

11 *Ita redempti Jehovæ revertantur & ingrediantur Tzijonem cũ cantu, lætitiaq; [h] perpetua ſuper caput ſuum: gaudium & lætitiam aſſequantur, fugiant mœror & gemitus.

12 *Ego ego ipſe ſum conſolator veſter: *quæ es tu quòd timeas a mortali morituro, & a filio hominis *qui ut* fœnum reddetur:

13 Quòd obliviſcaris Jehovæ opificis tui, qui extendit cœlos & fundavit terram, paveaſque jugiter quotidie propter æſtum ejus qui anguſtia afficit, *quaſi comparet ſe ad perdendum? &* ubi *eſt* æſtus ejus qui afficit anguſtia?

14 [i] Feſtinanter educet peregrè vinctum, *qui* ſolvendus eſt: non morietur in iſta fovea, neq; deficietur pane ſuo.

15 *Atqui ego ſum Jehova Deus tuus, qui *diſrumpo mare cujus fremunt fluctus: Jehova exercituum nomen *eſt* ipſi.

16 Qui indidi verba mea ori tuo, umbra manus meæ tegens te; *me plantaturum cœlos, & fundaturum terram, & dicturum Tzijoni populus meus es.

17 *Expergiſcere, expergiſcere, ſurge *urbs* Jeruſchalaimorum; *quæ bibiſti a manu Jehovæ poculum æſtus ejus, * craſſamentum, poculum [k] horrificentiſſimum bibiſti, exſuxiſti.

18 *Nemo deducebat eam ex omnibus filiis quos pepererat, & nemo prehendebat manum ejus ex omnibus filiis quos educaverat.

19 *Duo iſta obvenerunt tibi; * quis condoleret tibi? vaſtatio & contritio, fameſque & gladius, *per* quem conſolarer te?

20 Filii tui defecti animo jacent in capite omnium platearum, ut bubalus [l] irretitus; pleni æſtu Jehovæ, increpatione Dei tui.

21 *Idcirco audi jam hoc, ô afflicta, & ebria, non autem ex vino.

22 Sic ait Dominus tuus Jehova, & Deus tuus, cauſam acturus populi ſui: ecce recipio de manu tua poculum horrificentiſſimum, craſſamentum, poculum æſtus mei; non perges bibere illud ampliùs:

23 Sed ponam illud in manu affligentium te, *qui dicebant animæ tuæ, abjice te, ut tranſeamus: quibus exponebas tanquam humum corpus tuum, & tanquam plateam tranſeuntibus.

[d] Heb. *corde.*

[e] Heb. *in generationem generationum.*

[f] Heb. *antiquitatis, generationes ſeculorum.*

[g] Heb. *Rahab: ut Pſal. 87.4. Exodi 7. & ſeq.*

[h] Heb. *ſeculi*

[i] Heb. *feſtinabit: ut 1. Reg. 22.9.*

[k] Heb. *horroris: ſic ver. 22.*

[l] Heb. *retis.*

ANNOTATIO IN CAPUT L.

1 Sic ait Jehova] *tota hæc concio (quemadmodum ſuperiore capite diximus de ſequentibus prophetiis omnibus) ad explicationem pertinet illius dicti quo utebatur Chriſtus verſu 4. Sunt autẽ partes illius quatuor: prima eſt conteſtatio, qua Chriſtus in Judæos utitur uſque ad verſum 10. ſecunda, propoſitio reliquias Judæorum vocans ad reſipiſcentiam ut ſalvæ fiant, inde ad verſum 9 ſequentis capitis: tertia, oratio reliquiarum quæ ſolicitè expectaverant adventum Chriſti, uſque ad verſum 12. poſtrema, reſponſio Dei accipientis orationem Eccleſiæ, & promiſſa ſua de integro confirmantis, inde ad finem uſque. In hac porrò cõteſtatione Chriſtus Judæos evincit per complexionem, hoc modo: aut per te factum eſt ut te dimitterem, aut per me: per me autẽ minimè factum eſt; cùm neque officiũ meũ, neque potentiã, neque voluntatẽ meritò deſyderare poſſis: ſequitur ergo hoc per te effectũ eſſe propter peccata tua. quod poſterius complexionis mẽbrũ ſive dilemmatis, verſu primo & parte ſecundi; prius verò ſequentibus reliquis exponitur.* Ubi eſt libellus] *ut evidentior ſit hæc argumentatio, ita conjungenda eſt cum ſequente verſu. miror me, ait Chriſtus, cùm ad meos venio, a meis non recipi. Quid verò cauſæ eſt cur neque venientem admittatis me, neque reſpondeatis advocanti? an ego unquam dimiſi, aut alienavi vos? neutrum profectò probabitis: ſed quod ita diſceſſionem facitis a me, id planè acceptum ferendum eſt improbitati veſtræ. Neutrum probaturos eſſe Judæos confirmat Deus ex ritu uſitato legis: alienantur, inquit, ex lege liberi a patria poteſtate, cum aut repudiatur mater propter adulteria cum adulterino ſemine, ut Hoſche. 2. aut venduntur propter paupertatem liberi, ut Exodi 21.7. horum autem neutrum factum, &c.* Iniquitatibus veſtris] *id eſt iniquè facitis, eſtiſq; in me & in vos ipſos injurii; in me, quia jus meum erga vos mihi adhuc ſervavi integrum; in vos autem, quia ipſi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut ſi quis miſer filius familias nulla neceſſitate preſſus & omnibus bonis a patre abundans, ſe ipſum certa malitia venderet.* Mater veſtra] *id eſt Eccleſia Judæorum: ſic enim totum corpus in ſcriptura ſolere appellari oſtendimus Cantic. 7.6.* 2 An ullo modo] *quaſi dicat, ſenſiſtisne ullo pacto minutam eſſe aut potentiam meam; aut voluntatem erga vos? potentiam confirmat duobus verſibus; de voluntate deinceps agit.* En increp.] *confirmatio potentiæ a priſcis quibuſdam exemplis; ad quæ iterum præſtanda, cùm opus fuerit, tam potentem ſe eſſe confirmat Deus quàm olim fuit.* Exicco] *ut Exodi 14.* Diſpono] *ut Jehoſch. 3.* Mortua] ὑπαλλαγὴν *verborum evidentiæ cauſa tranſponimus.* 3 Induo] *ut Exodi 10.* Velut cilicium] *comparatio cœli atri & lugubris cum atratis & lugentibus, quomodo fuit cœlum Ægyptiis luctificum, cùm nubes procederet inter caſtra Ægyptiorum & Jiſraëlitarum, Exodi 14.20.* 4 Dominus Jehova] *confirmatio alterius partis nimirum benevolentiæ Dei erga Eccleſiam Judæorum, ut diximus in verſum 2. Deus, inquit Chriſtus, tantoperè vos amat ut jam mittat filium ſuum inſtructum rebus omnibus ad ſalutem veſtram pertinentibus; ſpiritu & verbo, quod Pater ſuppeditat Filio, & Filius ab ipſo accipit, hoc verſu; obſequio, ſequente verſu; patientia, verſu 6. & conſtantia fidei, verſu 7. qua armatus Chriſtus*

stus audacter lacessit omnes adversarios, versu 8.& 9. Defesso] *ut Matt.11.28.* Excitat unoquoque] *id est, indesinenter me informat spiritu; non autem per momenta, ut omnes prophetas alios.* Ut audiuntur] *id est, ad studiosissimè & diligentissimè audiendum.* 5 Aperit mihi aurem] *id est, ad obsequium informat me, ut quæ audivi a Patre hæc loquar vobis, Joan.8.26. & exequar voluntatem ejus qui misit me, perficiamq; opus ipsius, Joan.4.34.* 6 Corpus meum] *id est, in obsequio ejus qui misit me perstò patientissimè, exinanio me, & submitto in omnia mala etiam iniquissima, factus obediens usque ad mortem crucis, Philip.2.7.& 8.* Percussoribus] *ut Joan.19.* 7 Non afficit] *id est, totam, quanta quanta est, nihili facio.* Compono faciem] *id est, obfirmo me adversus omnes injurias: simile est Jirmejæ 1.18.& Jechezk.3.8.* 8 Quis contendat] *ut Joan.8.46. Hoc autem eodem argumento Paulus, ut strenuus miles & imitator Christi, utitur & utendum docet, Rom.8.33.& sequent.*
10 Quis est] *altera parte concionis, id est, propositione, Christus primùm universè Ecclesiam Judæorum vocat ad fidem in verbum suum & resipiscentiam, hoc versu: deinde seorsim quasi distributa in duas classes Ecclesia, tum impios compellat, sequente versu; tum resipiscentes consolatur, principio capitis sequentis.* Servi ejus] *id est vocis meæ, qui sum servus Dei, ut suprà 42.1.* In tenebris] *tum Pharisaicæ ignorantiæ in qua perierant oves Jisraëlis, tum calamitatum omnium, ut suprà 9.2.* 11 En vos] *prius membrum propositionis: quo Christus primùm superbos illos Pharisæorum spiritus totamq; penè Ecclesiam Judæorum evincit impietatis, quòd in tenebris illis spiritualibus se sibi accensuros lucem putaverint, & humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, neglecta luce verbi Dei & face Evangelii quam offerebat Christus; deinde sententiam fert condemnationis, ut Joan.9.41.* Ite in focum] *quasi dicat, cum non acquiescatis igni sacro, pergitote in prophano vestro; sed perituri tamen, ut filii Aharonis, Levit.10.2. sic obsignat Christus primùm obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem.* Hoc] *nimirum excæcatio ad graviorem condemnationem, ut Matth.13.14.*

In Caput LI.

1 Auscultate] *Posterius membrum propositionis, quo Christus resipiscentes Judæorum reliquias consolatur & confirmat, propositis argumentis primùm spei, fideiq; certæ in gratiam Dei, usque ad versum 7. deinde patientiæ, vers.7.& 8. Ad spem autem & fidem comparat, partim recordatione Abrahami & Saræ, ac proinde promissionum fœderis ad ipsos natura pertinentium, tribus versibus; partim exemplo gentium, quo Judæos provocat Deus ut percipiant efficaciam Evangelii, usque ad versum 6. partim a præstantia beneficiorum suorum, vers.6.* Rupem] *id est, Abrahamum & Saram, ut sequente versu exegesis ostendit. Est autem hoc dictum allegoricè, sumptum a latumia sive lapicidina unde effodiuntur & eruuntur lapides, quemadmodum Propheta allegoriam fontis adhibuit suprà 48.1. Hæc autem allegoria hîc propterea ponitur, quòd magis cum argumento convenit: nam sic argumentatur Christus, promitto me consolaturum & instauraturum Ecclesiam, utcunque vastata sit ac penè nulla, versu 3. hoc autem ut faciliùs credatis, cogitate vos ex iis parentibus ortos esse qui nunquam genuissent liberos, nisi Deus potente verbo, tanquam malleo e rupe lapides, excidisset; ac proinde vos, qui in eodem fœdere estis, eandem virtutem Dei ejusdem experturos.* 3 Nam] *ætiologia, cur debeant pii respicere ad promissiones factas Abrahamo & ad historiam ejus: nam, inquit, si eò respicietis, eandem salutem consequemini, quæ allegoricè figuratur, hoc versu.* Hhedenem] *de quo Genes.2.8.* 4 Attendite] *secundum argumentum, quo Christus Judæorum Ecclesiam ad fidem hortatur, æmulatione & exemplo gentium, ut Deuteronom.32.21.* 5 Propinqua est] *id est, jam propè est, cum justitiâ meâ salutarem doctrinam meam, id est Evangelium, communicabo cum gentibus, & illæ accepturæ sunt.* 6 Attollite] *tertium argumentum ad conciliandam fidem, a præstantia beneficiorum quæ promittit Deus: quæ beneficia amplificantur comparatione rerum creatarum omnium.* 7 Auscultate mihi] *secundum documentum, ad patientiam adversus momentaneas afflictiones & scandalum Evangelii Christi, ne Judæi boni & timentes Dei propterea animum abjicerent.* 9 Evigila] *tertia pars, oratio reliquiarum Ecclesiæ exoptantium adventum Christi & declarationem Evangelii ad salutem suam: quod optatum Ecclesiæ ab exemplis antegressis beneficentiæ Dei confirmat, hoc & sequente versu.* Balænam] *vide Psalm.74.13.& 14. ubi habetur idem orationis genus.* 11 Ita redempti] *finis petitionis, Ecclesiæ salus, quæ iisdem verbis fuerat promissa, suprà 35.10.* 12 Ego ego] *ultima pars, nimirum Dei responsio ad querimonias sanctarum reliquiarum Jisraëlis adventum Messiæ expectantium; qua Deus eas consolatur, primùm confirmando a præsente metu per comparationem imbecillitatis hostium cum Ecclesiæ dignitate, & omnipotentia sua, versu 12.& 13. deinde a promissionibus restitutionis, versu decimoquarto: quibus postremò subjicitur sua exornatio, usque ad finem capitis.* Quæ es tu] *objurgatio lenis, qua Ecclesiam quasi labantem in tenebris revocat, tum ad agnitionem dignitatis ad quam electa & vocata fuerat a Deo, hoc versu, tum ad recordationem majestatis Dei, versu sequente: quorum neutrum ostendit Deus ab adversariis labefactari posse. quasi dicat, quid times? quin potius cogitas conditionem tuam, hostiumque tuorum, & recordatione Dei consolaris te?* 13 Quasi compararet se] *id est, quasi jam gladium strictum momentis singulis vibraturus esset in cervices tuas.* Ubi est æstus] *id est, etsi gladius strictus est in manibus ejus; quando percepisti adversarium agere omnia pro furore suo, neque potentia mea cohiberi?* 15 Atqui] *exornatio superioris reprehensionis, qua Deus eadem confirmationis argumenta amplificans a potentia sua, & dignitate Ecclesiæ, ex fœdere & promissionibus ejus, versu 15.& 16. excitat Ecclesiam ad spem præsentissimam liberationis suæ, & ultionis de adversariis, versu 17.& sequent.* Disrumpo mare] *id est, nihil non possum ad liberandam Ecclesiam & profligandos hostes: alludit ad liberationes Ægypti.* 16 Me plantaturum] *id est, me instauraturum esse omnia per Christum pro Ecclesia mea, ut copiosius promittitur infrà 65.17.& 66.22.* 17 Expergiscere] *hypotyposis promissionum Dei de salute Ecclesiæ & hostium internecione, amplificata per anti-*

antithesin præcedentium Ecclesiæ calamitatum. Quæ bibisti] *id est, afflictiones gravissimas perpessa es: allegoria, ut Psal. 75.9. & 80.6. & alibi passim.* Crassamentum] *sic interpretamur vocem Hebræam; quia ipsa notatio vocis ostendit id tantùm significari, quod crassum & fæculentum est, atque ex liquidis potionibus excerni solet, colari aut alio modo auferri: crapulam etiam appellat Plinius.* 18 Nemo deducebat] *id est, ab omnibus deserta erat, cùm ebria esset calamitoso poculo.* 19 Duo ista] *nimirum vastatio ex gladio, & contritio ex fame, quæ duo per ὕστερον inter se componuntur.* Quis condoleret] *nimirum hominum, præterquàm ego? ait Christus, quandoquidem ab exteris afflicta, a tuis deserta es.* Per quem] *alium præter me: respicit enim ad illud quod antè dixerat, ego ego ipse sum consolator vester, versu 12.* 20 Irretitus] *ac proinde omnino impos sui.* 21 Idcirco] *alterum membrum antetheseos, cujus meminimus in versum 17.* 23 Qui dicebant] *id est, qui insolenter & thrasonicè conculcabant te.*

CAPUT LII.

Deus Ecclesiam Judæorum excitat ut se componat in adventum Christi, per quem ostendit sibi esse in animo eam liberare: liberationis causas exponit, gloriam suam, & jus in Ecclesiam, gratuitamq; benevolentiam: tum rationem salutis suæ explicans proponit summam doctrinæ Evangelicæ de fide & resipiscentia, quã doctrinam percipientes ostendit servatum iri perpessionibus & gloria consequente Christi.

1 EVIGILA, evigila, indue robur tuum, ô Tzijon: indue vestes ornatus tui Jeruschalaimorum civitas [a] sancta. nã non [b] perget invadere te amplius præputiatus & immundus.

2 Excute te ipsam e pulvere, surge, sede *urbs* Jeruschalaimorum: [c] explica te e vinculis colli tui, ô captiva filia Tzijonis.

3 Nam sic ait Jehova, gratis vendidistis vos: & [d] sine pecunia vendicabimini.

4 Nam sic ait Dominus Jehova, in Ægyptum descenderat populus meus [e] olim ad peregrinandum illic: Assyrius quoque pro nihilo oppressit eum.

5 Nunc autem, quid mihi hîc *est*? dictum Jehovæ: nam captus est populus meus gratis; dominatores ipsius ejulant, dictum Jehovæ; & jugiter quotidie nomen meum irritatur.

6 Idcirco experietur populus meus nomen meum: idcirco, *inquam*, illo ipso die me illum qui loquitur, ecce adesse.

7 Quàm decentes sunt super istos montes pedes evangelizantis, pronuntiantis pacem, evangelizantis bonum, pronuntiantis salutem: dicentis Tzijoni, regnat Deus tuus!

8 Vocem speculatores tui, attollunt [f] vocem pariter cantant: [g] oculis suis videre coràm, cùm reducit Jehova Tzijonem.

9 Fragorem edite, cantate pariter vastitates Jeruschalaimorũ: quia consolatur Jehova populum suum, vendicat Jeruschalaima:

10 Nudat Jehova brachium sanctitatis suæ ante oculos omnium gentium, ut videant omnes fines terræ salutem Dei nostri.

11 Discedite, discedite, exite illinc, immũdũ ne attingitote, exite e medio istius; purgate vos portantes vasa Jehovæ.

12 Nam non festinatione exibitis, neque fuga proficiscemini: quia præiturus est vobis Jehova, & [h] extrema acies vestra erit Deus Jisraëlis.

13 Ecce prosperabitur servus meus; extolletur, & elevabitur, & altus erit valde,

14 Cùm obstupuerint de te multi, dicentes: adeò corruptum esse præ ullo aspectum istius, & formam istius præ filiis hominum.

15 Ita persperget *stupore* gẽtes multas, propter eum obdẽt Reges os suum: quando quod non narratum fuerat eis, videbunt, & quod non audierant animadvertent.

[a] Heb. *sanctitatis.*
[b] Heb. *invadet.*
[c] Heb. *solve te.*
[d] Heb. *non argento.*
[e] Heb. *in principio.*
[f] Heb. *vocem speculatorũ tuorum, ut docent distinctiones.*
[g] Heb. *oculo ad oculum videre, id est cominus, evidentissimè ut Numer. 14.14.*
[h] Heb. *colligens vos: vide Numer. 10.25.*

ANNOTATIO.

1 Evigila] *Postquã Deus reliquias Judæorum promissionibus consolatus est, nunc demum per Prophetam veluti in rem præsentem adducit, hoc capite; & Ecclesiam ad præsentem Christum Evangeliumq; ipsius percipiendum hortatur. Sunt itaque hujus capitis duæ partes: prima est hortatio ad excipiendum grato animo Christum, & salutem ejus ex consilio quod cepit Deus de Ecclesia liberanda per Christum, usque ad versum 7. secunda, descriptio Ecclesiæ qualis fuit in adventu Christi, a persona ministrorum ejus & ministerio.* Indue robur] *id est confirma animum, quem abjecisse videbaris, suprà 51.9.* Indue vestes] *id est depone luctum, & ad lætitiam te compara in adventum sponsi tui.* Non perget] *id est, jam tibi affertur salus sempiterna, vacua omnibus incommodis.* Præputiatus &] *id est, quisquis adversatur sanctitati aut saluti tuæ, synecdochicè a ritibus legis.* 2 Pulvere] *id est luctu, qui agitabatur in pulvere: ut Ijobi 1.20. & 2.8. & 12.* Vinculis colli] *id est, servitute spirituali: ut Lucæ 1.74.* 3 Nam sic ait] *ætiologia lætitiæ, a consilio Dei quod mox efficiendum prædicatur.* Gratis] *id est, ego qui sum Dominus vester nullum pretium accepi cùm venderemini, ut Psal. 44.13. & suprà 50.1. ac proinde rem venditam meo jure recepturus sum.* 4 Nam sic ait] *explicatio consilii, quod Deus paucis proposuit, præcedente versu.* In Ægyptum] *oratio ἀνταποδοτος, cujus utraque pars terna membra complectitur, hoc modo; in Ægyptum venit populus, Ægyptius de nihilo oppressit, ego oppressum liberavi, de Assyrio itidem, in Babyloniam abductus est, de nihilo oppressit Babylonius, & similiter liberavi: quorum exemplorum subjicitur accommodatio sequente versu.* Ad peregrinandum] *ut Genes. 47.4.* Assyrius] *id est Babylonius, qui idem fuit Rex Assyriorum: nam etiam Babylonia omnium historicorum consensu olim habita est pars Assyriæ.* Pro nihilo] *id est gratis, sine pretio (ut dixit præcedente versu) illo tanquam suo mancipio abusus est.* 5 Nunc autem] *accommodatio exemplorũ antecedentiũ ad conditionẽ Judæorum miserè servientium satana*

tanæ & peccato cum adventaret Christus: nihil amplius, inquit, mihi accessit ex ista Judæorum alienatione, quàm ex superioribus: quamobrem cùm non vendiderim eos, aut nullum venditionis pretium acceperim, meos esse confirmo, & pro meis vendicaturus sim, hoc & sequen. versu. Nam captus] *exornatio præcedentis dicti, nihil amplius inde obvenire Deo, per antithesin: primùm enim, inquit, nihil accepi; deinde verò, quod est indignius, non tantùm non accepi, sed injurias patior in servis meis; atque adeò blasphemias in me ipsum, quod est omnium indignissimum.* Dominatores] *id est, illi ipsi in quos authoritatem contuleram ut præessent populo meo imperio doctrinaque, ii gravissimè affliguntur, & servitutem cum cæteris serviunt.* 6 Nomen meum] *in Christo æterno æterni Patris filio, ut Exodi* 23.21. Me illum] *id est Christum, sermonem Dei Patris, qui Deus est patefactus in carne.* 7 Quàm decentes] *secunda pars capitis, qua propheta rationem describit mirificæ liberationis quam consecutura est Ecclesia in Christo. Sunt autem istius rationis duæ partes summæ, quæ proleptice hoc versu continentur: una est prædicatio Evangelii de regno Dei, quæ deinde exponitur usque ad versum* 13. *altera est ipsa constitutio regni in persona Christi quæ annuntiatur Evangelio, tribus versibus ultimis. Transitur verò ad sermonem hunc ex abrupto, perinde atque si piis considentibus in summis tenebris lux repentè exoriretur, & conspicui fierent ministri Evangelii ut suprà* 9.2. Super istos montes] *id est Judæa montosa, ut Exodi* 15.17. 8 Reducit] *id est, Christus instaurat Ecclesiam, allegoricè.* 9 Fragorem edite] *forma prædicationis, qua usuri sunt præcones Evangelii in ipso adventu Christi: cujus duo sunt capita: unum est gloriatio fidei amplectentis beneficium Christi & omnem gloriam tribuentis Deo, duobus versibus: alterum est seria resipiscentia & sanctificatio nostri ipsorum secura in Domino, versu* 11. & 12. Vastitates] *id est, ò Ecclesia Dei, quæ priùs vastata miserè & labefactata fuisti.* 10 Nudat] *id est, tanquam explicato brachio opus suum erga Ecclesiam efficit: metaphora ab opificibus in aliquid seriò incumbentibus.* 11 Illinc] *nimirum e vastitatibus, de quibus suprà versu* 9. *quasi dicat, eripite vos resipiscentia e tantis malis in quibus adhuc versati estis, & sanctificationi vestræ incumbite.* Portantes vasa] *id est, Christiani omnes, quorum est regnum sacerdotale, qui sunt domus spiritualis, sacerdotium sanctum ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Christum,* 1. *Petr.* 2.5. & *Apocalypseos* 1.6. 12 Non festinatione] *id est, cum triumpho provehemini e servitute ista in gloriam filiorum Dei:* μέιωσις. Præiturus] *id est ducturus, & omni ex parte conservaturus, quasi primam aciem & postremam ageret: metaphora a re castrensi, qua gloriam liberationis in Christo omnibus modis præferendam docet Ægyptiacæ.* 13 Ecce] *altera pars, de constitutione regni in persona ipsa Christi; qua exponit Deus finem quidem illius fore infinitam gloriam, sed præituras perpessiones & abjectionem maximam,* 1. *Petr.* 1.11. *sequente versu: ex quibus sequetur maxima piorum omnium admiratio, versu ultimo.* Servus meus] *Christus, ut suprà* 42. 1. 14 De te] *apostrophe ad Christum.* 15 Ita] *nimirum ex comparatione tantæ abjectionis & gloriæ Christi, & bonorum quæ hoc pacto nobis afferuntur admiratione.* Obdent] *id est non obloquentur: sed silentium præstabunt, dociles ad prædicationem Evangelii, ut Ijobi* 29.9. Quod non narrat.] *id est Evangelium, quod a temporibus æternis tacitum fuerat inter gentes, Rom.* 16.25. Videbunt] *id est, percipient oculis fidei.*

CAPUT LIII.

Propheta Ecclesiæ Judæorum objicit quòd præcedenti Evangelicæ prædicationi fidem non habeat: ac propterea historiam Christi elegantissimè explicans agnoscit duo quidem esse in Christo quorum nomine offensa est vetus Ecclesia, nimirum infirmitatem Christi, & scandalum crucis; sed adversus has offensionis causas Ecclesiam præmunit, docens Christum & infirmitates & crucem ipsam subiisse propter nos, ac proinde vitam æternam ingressurum esse, & nobis benefacturum donec in eandem vitam perveniamus.

1 QUIS credit [a] prædicationi nostræ: & brachium Jehovæ in quo revelatur?

2 [b] Assurgit quidem ut tenera planta coram illo, & tanquam radix e terra solitaria: non est forma ei neque decor; & quando intuemur eum, non *inest* aspectus cur desyderemus eum.

3 Contemptus & [c] abjectissimus virorum, doloribus affectus, & familiaris morbo; & quasi abscondens faciem a nobis, contemptus ita ut non æstimemus illum.

4 Veruntamen morbos nostros ipse pertulit, & dolores ipsos nostros bajulavit: quàvis nos æstimemus eum plaga affectum, percussum [d] a Deo, & afflictum.

5 Nam ipse dolore afficitur ex defectionibus nostris, atteritur ex iniquitatibus nostris castigatio pacis nostræ imponitur ei, & livore ejus fit curatio nobis.

6 Omnes nos, ut ovis erravimus, quisque in viam suam nos convertimus; & Jehova facit ut incurrat in eum [e] pœna omnium nostrûm.

7 Exigitur *pœna*, & ipse affligitur, neque aperit os suum; ut parva pecus ad mactationem ducitur, & velut ovis coram tonsoribus suis obmutescit: neque aperit os suum.

8 Per coarctationem & per judicium tollitur; at generationem ejus quis enarraturus est? nam excinditur *quidem* e terra viventium, ex defectione populi mei plaga est ipsi:

9 Qui *populus* exposuit improbis sepulchrum ipsius, & diviti in [f] mortem suam: eò quòd non fecit violentiam, neque est dolus in ore ipsius:

10 At Jehova delectatus conterere ipsum, morbo affecit *dicens*; quandoquidem exponit [g] se ipse sacrificium pro reatu, videbit semen, prolongabit dies: & delectatio Jehovæ [h] per eum prosperabitur.

11 Exemptum molestia [i] seipsum videns satiabitur, cognitione sui justificabit justus servus meus multos: quorum iniquitates ipse bajulaverit.

12 Idcirco partem dabo ei pro multis, ut cum justis partiatur prædam: pro eo quòd profudit in mortem se ipsum, & cùm defectoribus annumeratus est, & ipse peccatum multorum perferens pro defectoribus intercessit.

[a] Heb. *auditioni.*
[b] Heb. *ascendit.*
[c] Heb. *desitus virorum, vir dolorum, & cognitus morbi.*
[d] Heb. *Dei.*
[e] Heb. *iniquitatis.*
[f] Heb. *mortes suas.*
[g] Heb. *se reatum anima ipsius: metonymia.*
[h] Heb. *per manum ejus*
[i] Heb. *animam suam: ut superiore ver. & se q.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Quis credit] *Postquam Propheta summam Evangelicæ prædicationis de regno Christi advenientis explicavit, nunc ostendit quomodo Evangelium Christi Judæis fuit scandalo, & scandalum illud anticipat, exponens historiā perpessionum Christi & consecuturæ gloriæ. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est anticipatio, qua Propheta per admirationem traducit Judæorum incredulitatem, prædicationem Evangelii quæ præcessit abdicantium, versu 1. altera, qua incredulitatis causas & remedia explicat per narrationem historiæ Christi, & consilii quod Deus inivit de Christo & Ecclesia ejus.* Brachium Jehovæ] *id est Evangelium, potentia Dei ad salutem credentibus, quod tectum est iis qui pereunt; ut ait Apostolus 2. Corinth. 4.3.* 2 Assurgit] *superiori anticipationi subjicit responsionem Prophetæ; ut Judæos præmoneret totamq; Ecclesiam, ne unquam de Christo ex specie judicium facerent, sed partim causas perpessionum, partim eventa observarent. Sunt ergo hujus responsionis præcipui loci duo: unus, quo opponit scandalo infirmitatis Christi facta potentiæ ejus miraculosissima, vers. 3. & 4. & scandalo perpessionum Christi, vitiositatem nostram, cujus nomine Christus spondebat in judicio Dei, usque ad versum 8. alter, quo comparat cum aspectabili infirmitate & ignominia Christi certissimam justissimamq; liberationem & gloriam ejus ex consilio Dei ad commune bonum totius Ecclesiæ, inde ad finem. Priore autem loco tenuitas, infirmitas & contemptus Christi exponitur, duobus versibus: causa verò, in versu 4. & sequentibus. quasi dicat, verum quidem est omnia ista quorum aspectu offendimini in Christo magna esse humanitus; sed quicquid infirmum est in ipso, a nobis est, a nobis suscepit: & nostra causa perlaturus est: quamobrem iniquum est nos de eo offendi qui fidejubet pro offensis nostris, easq; præstat.* Ut tenera planta] *ut supra 11.1.* Illo] *nimirum qui non credit prædicationi, sed Christi speciem ita observat ut offendat in eum, tanquam lapidem allisionis & rupem offensionis, ut supra 8.14.* Intuemur eum] *secundum carnem.* 3 Familiaris morbo] *id est, continenter versans in difficultatibus rerum, & omni infirmitate humana, excepto peccato.* Abscondens faciem] *id est quasi leprosus, ab hominum consortio separatus, & faciem obvelans, ex lege Levit. 13.45.* 4 Veruntamen] *remedium scandali quod percipitur ex infirmitate Christi, hîc exponitur, ut diximus in versum 2. quòd in ea tamen infirmitate ediderit palam mirifica majestatis divinæ documenta curandis hominibus.* Morbos nostros] *id est, omnes infirmitates nostras; ut exponitur Matth. 8.17.* Eum] *non autem nos in ipso.* 5 Nam ipse] ἐργασία *præcedentis dicti, propter nos Christum affici, duobus modis; primùm quòd peccata nostra tollit, deinde quòd pax nostra est, & nos reconciliat Deo per crucem ipsius, Ephes. 2.14.* Pacis nostræ] *id est, pacem nobis conciliatura cum Deo, & prosperitatem omnem comparatura, quas alioqui amiseramus, ut sequen. versu exponitur.* 7 Exigitur pœna] *videlicet iniquitatum nostrarum omnium, ut proximè dictum est.* 8 Per coarctationem] *alterum membrum responsionis, quod per prolepsin hoc versu positum, sequentibus ordine exponitur: quasi dicat Propheta, verum quidem est vos non tantùm infirmitate illa offendi quæ videtur in Christo, verùm etiam maximè ignominioso judicio & morte ipsius: sed non satis est ad præsentem istius constitutionem respicere; quin potius introspiciendus est eventus ille gloriosus ex consilio Dei, qui exponitur inde a vers. 10. Nam coarctationis nomine omnes angustiæ, injuriæ, contumeliæ, verbera, mala denique omnia intelligenda sunt, quæ tum a Judæis, tum a gentibus perpessus est.* Generationem] *id est æternitatem, sive tempus quo perduraturus est Christus: nam his verbis inest antithesis. Est quidem sublatus, inquit Propheta; sed ab hac mortali vita in immortalem transmissus, nec jam mori potest, aut mors ultra ei dominabitur.* Nam excind.] *exornatio præcedentis antitheseos, cujus prius membrum, hoc & sequen. versu; posterius, tribus ultimis exponitur.* Ex defectione] *id est, per improbitatem Judæorum, qui deficientes a Deo ex definito consilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Christum in conspectu Pilati; ut loquitur Petrus Actor. 2. 23. & 3. 13. hæc ut ita accipiamus efficit sequentis vers. comparatio.* 9 Improbis] *id est gentibus, quæ olim improborum nomine solebant designari, ut Act. 2. 23. quemadmodum etiam gentiles dicuntur peccatores Galat. 2.15.* Sepulchrum] *id est crucifigendum, trucidandum, & sepeliendum ipsum, synecdochicè.* Diviti] *id est, Pontio Pilato præsidi Judææ, idque in mortem suam, id est, ea lege ut sanguis ipsius super populum & super filios ejus recideret & reposceretur a Deo, siquid ea in re peccatum esset; ut Matth. 27.25. quamobrem etiam Propheta mortes dixit plurali numero.* Eò quòd] *id est, quia non poterant ferre justitiam, integritatem, & simplicitatem factorum & dictorum ejus: ut Christus ipse Judæis objicit Joan. 10.32.* 10 At Jehova] *exornatio alterius partis prolepseos, de qua vers. 8.* Exponit] *ut Galat. 2.20.* Sacrificium] *ut 2. Corinth. 5.21. & 1. Petr. 2.24.* Videbit semen] *id est filios Dei, quos genitturus est in Ecclesia semine incorrupto verbi.* 11 Exemptum] *id est, cùm declaratus filius Dei per resurrectionem ex mortuis ascendet in cœlos, tum ipse perfectissima gloria & bonis cumulabitur sedens ad dextram Dei patris omnipotentis, tum in alios profundet dona sua, ut ostendit Paulus Ephes. 4.7. & sequen. sic Psal. 16.* Justificabit] *ut Rom. 3.26.* 12 Idcirco] *nimirum ut plenam salutem Ecclesiæ comparare possit, delendo peccata in cruce, & justitiam cum suis communicando. Est autem hîc alterum argumentum amplificans gloriam Christi; quòd ut efficiat ea quæ antè dicta sunt, Deus Pater illum omnibus donis instructurus est quæ fuerint opus.*

CAPUT LIIII.

Propheta exposita Christi historia orationem convertit ad Ecclesiam ejus, docens fructus quos ab eo percepturа est: itaque promissiones Evangelicas propheticis figuris explicat, de propagatione & universitate Ecclesiæ, peccatorum remissione, reconciliatione & gratia, gloriaq; & salute æterna in Christo.

1 'CANTA

Galat.4.27. 1 CANTA sterilis *quæ* non parit, fragorem ede cantu,& claram ede vocẽ *quæ* non dolet: nam plures *futuri sunt* filii desolatæ quàm filii conjugatæ, ait Jehova.

2 Dilata locum tentorii tui, & aulæa habitaculorum tuorum,[a] extendantur, ne cohibeto: prolonga funes tuos,& clavos tuos cõfirma.

[a] Heb. *extẽdant: impersonaliter.*

3 Nam dextrorsum & sinistrorsum prorũpes: & semen tuum gentes hęreditariò possidebit,ac civitates desolatas efficient habitabiles.

4 Ne timeto,quia non erubesces; & ne ignominia confusa esto,quia non pudebit te: sed verecundiæ adolescentiæ tuæ oblivisceris, & probri viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

5 Nam[b] conjunx tuus *erit* opifex tuus, cujus nomen Jehova exercituum: & vindex tuus sanctus Jisraëlis, Deus totius terræ, vocabitur.

[b] Heb. *conjuges tui factores tui: de sancta trinitate dictum.*

6 Nam ut uxorem derelictam & dolentem [c]animo revocat te Jehova: & uxorem adolescentię,quamvis spreta sis,ait Deus tuus.

[c] Heb. *spiritu.*

7 Ad momentum parvum dereliqueram te, sed miserationibus magnis congregabo te.

8 Pauculo fervore absconderam faciem meam momento a te: sed benignitate [d] sempiterna misereor tui,ait vindex tuus Jehova.

[d] Heb. *seculi Genes.8.21. & 9.9.& sequent.*

9 Nam *ut* aquæ Noachi hoc mihi *est*, qui juravi non transituras aquas Noachi amplius super terram: sic juro,fore ut non effervescã contra te,& non increpem te.

10 Quamvis hi montes recederent,& hi colles dimoverentur: attamen benignitas mea a te non recedet,& fœdus pacis meę non dimovebitur,ait miserator tuus Jehova.

11 O afflicta,procellis agitata,consolatione destituta: ecce ego collocaturus sum cum [e] ornamẽto lapides tuos,& fundaturus te sapphiris.

[e] Heb. *fuco: ut 1. Chron. 29.2.*

12 Et disponam pyropo specularia tua, & portas tuas lapidibus carbunculi; denique totum terminum tuum lapidibus [f] delectantibus.

[f] Heb. *delectationis.*

13 Et omnes filii tui [g] edocti erũt a Jehova, amplaque pax filiorum tuorum.

[g] Heb. *edocti Jehovæ: Joan.6.45.*

14 Justitia stabilieris: procul esto ab oppressione,quia non timebis; & a terrore,quia non appropinquabit ad te.

15 [h]En, nullus omnino habitabit a me; qui habitans apud te,in te irruat.

[h] Heb. *en habitando habitabit nullus.*

16 En ego creavi fabrum sufflantẽ in ignem prunarum,& proferentem instrumentũ ad opus suum; similiter ego creavi interfectorẽ ad perdendum.

17 Nullum instrumentum formatum contra te prosperabitur: & omnem linguam insurgentem contra te in jus condemnabis: hæc est possessio servorum Jehovæ, quorum justitia est ex me; dictum Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canta] *Explicatis perpessionibus & gloria consequente Christi: nunc demum Propheta ad Ecclesiam Christianam sermonem habet; ut quæ filios Dei in Christo esset genitura, quia Christus Ecclesiæ veteri sive Judæorum synagogæ erat scandalo, ut superiore capite dictum est, ac proinde hęc filios ex carne tantùm, non ex promissione gignebat Deo. Sunt autẽ in hoc capite tres promissiones Evangelicæ, quæ fiunt Ecclesiæ: prima est, de multiplicatione & propagatione Ecclesiæ per totum orbem terrarum, tribus versibus, secunda est de redintegrando Dei fœdere in remissionem peccatorum, & gratuitam reconciliationem vel gratiam æternam, usque ad versum 11. tertia est de tradenda gloria & salute cum hostium excidio conjuncta, ad finẽ usque.* Sterilis] *id est sublimis Jerusalem, Ecclesia libera, mater omnium nostrûm, quæ non secundum carnem gignit, sed secundum spiritum ex fœdere & promissionibus in Christo. Sic autem appellatur Ecclesia Christiana respectu Ecclesiæ veteris, quæ usque ad tempora Christi fuerat conjugata Deo, & filios secundum carnem genuerat.* Desolatæ] *id est, Ecclesiæ illius sterilis, quę in adventu Christi desolata erat & destituta liberis ut suprà dixerat 51.18.* Conjugatæ] *id est veteris Ecclesiæ, cui se Deus sacro connubio junxerat, ut indicatur infrà versu 5. & 6.* 2 Dilata] *id est, ex Ecclesia singulari Judææ fies catholica sive universalis: allegoria, quam sequens versus explicat.* 4 Ne timeto] *secundus promissionum Evangelicarum locus, de peccatorum remissione, hoc vers. reconciliatione, duobus seq. & gratia æterna, a versu 7 ad 11.* 5 Deus totius terræ] *ac non Judæorum tantùm, ut dicebatur priùs.* 6 Uxorem derelictam] *videlicet quæ jam longo intervallo non gignebat ex promissione filios, sed tanquam sterilis spernebatur a synagoga, ut vers.1.* Spreta sis] *ex sterilitate, quæ olim probrosa habebatur.* 7 Magnis] *id est æternis, ut exponitur seq. versu.* 8 Absconderam faciem] *id est, sterilem & desolatam reliqueram te: humanitus pergit in allegoria.* 9 Super terram] *totam videlicet, ad perdẽdum omnia* 11 O afflicta] *tertius promissionum locus de gloria & salute Ecclesiæ, quæ per allegorias & hyperbolas exprimuntur.* 12 Pyropo] *Hhebræam vocem adducti notatione ipsius sic interpretamur hoc loco, & Jechezk.27.16.* 13 Et omnes] *vide suprà 1.9.* 14 Ab oppressione] *id est, ab omni oppressionis metu abesto animus tuus.* 15 Nullus omnino] *id est, neque ego ipse angustia sum affecturus te neque alios perpessurus, sed impediturus potentiâ meâ, quæ deinceps confirmatur. simili argumento se ipsum confirmat Christus in sua functione, suprà 51.7. & seq.* 16 En ego] *confirmatio præcedentis promissionis a potentia Dei in res omnes, ex creationis & administrationis jure.* 17 Nullum instr.] *id est, nemo factis aut dictis poterit nocere tibi, sed in omnibus plus quàm victrix futura es per Christum qui diligit te, Rom.8.37.* Hæc est possessio] *epiphonema prophetiam claudens, & promissiones omnes asserens unicæ Dei beneficentiæ.*

CAPUT LV.

Christus per Prophetam gentes omnes affectas suæ vanitatis conscientia vocat ad fidem in Deum & verã resipiscentiam: hortatur ut doctrinam Evangelii religiosè imbibant: & amplis promissionibus allicit.

1 Heus

1 HEUS quiſquis ſitit, venite ad iſtas aquas, & cui nulla eſt pecunia venite, comparate & comedite: venite inquam, comparate abſque pecunia & abſq; pretio vinum & lac.

2 Cur expenditis pecuniam pro nullo cibo, & laborem veſtrum [a] pro re minimè ſatiatura? [b] auſcultate continenter mihi, & comedite bonum, atque oblectet ſe hac pinguedine anima veſtra.

3 Inclinate aurem veſtram, & venite ad me, audite ut vivat anima veſtra; & pangam vobiſcum fœdus [c] perpetuum, benignitates Davidis certiſſimas.

4 En teſtem nationum conſtituo eum; anteceſſorem, & præceptorem nationum.

5 En gentem quam non agnoveras vocabis, & gens quæ non agnoverant te ad te accurrent: propter Jehovam Deum tuum, & propter ſanctum Jiſraëlis, cùm ornaverit te.

6 Requirite Jehovam, [d] cùm præſto eſt; invocate eum, cùm eſt propinquus.

7 Derelinquat improbus viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas: revertaturq; ad Jehovam ut miſereatur ipſius; & ad Deum noſtrum, quia [e] plurimùm condonat.

8 Non enim cogitationes meæ *ſunt ut* cogitationes veſtræ, neque *ut* viæ veſtræ viæ meæ, dictum Jehovæ:

9 Sed *ut* alti ſunt cœli ſupra terram; ita altæ ſunt viæ meæ ſupra vias veſtras, & cogitationes meæ ſupra cogitationes veſtras.

10 Nam cùm deſcendit pluvia aut nix de cœlo, rurſus illùc non revertitur, ſed inebriat terram ipſam, facitque ut pariat ipſa & producat; ut edat ſemen ſatori, & panem comedenti.

11 Sic eſto verbum meum quod egreſſum fuerit ex ore meo, non revertatur ad me vacuum; ſed faciat id quo delector, & proſperetur id quod emiſero.

12 Nam cum lætitia egrediemini, & cum pace deducemini: ipſi montes & colles fragorem edent coram vobis cantu, & omnes arbores agri complodent manum.

13 Loco virgulti aſſurget abies, loco paliuri aſſurget myrtus: ut ſit Jehovæ in nomen, in ſignum perpetuum *quod* non excindetur.

[a] Heb. *pro non ad ſaturitatem.*
[b] Heb. *auſcultate auſcultando.*
[c] Heb. *ſeculi: ſic ver.* 13.
[d] Heb. *cùm invenitur ipſe.*
[e] Heb. *multiplicat condonando: vide Geneſ.* 12.8.

ANNOTATIO.

1 Heus] *Poſt generales promiſſiones factas Eccleſiæ catholicæ per Chriſtum, ſuperiore capite; nunc demum Chriſtus ſigillatim regenerandos quoſque Eccleſiæ filios provocat primùm ad fidem, uſque ad verſum 6. deinde ad reſipiſcentiam, uſque ad verſ. 10. ac poſtremò commendans prædicationem Evangelii, promiſſiones ampliſſimas facit ſingulis ipſum adituris fide & reſipiſcentia, ad finem uſque.* Quiſquis ſitit] *id eſt, quiſquis ſuæ ariditatis conſcientia preſſus expetit beneficia Dei ad ſpritualem vitam pertinentia: quæ omnia allegoricè aquarum, vini, lactis, panum, boni, ſaturitatis, & pinguedinis nomine deſignantur, hoc & ſequen. verſu: ſic Matth.* 5.6. *& Joan.* 7.37. Et cui] *id eſt, qui non tantùm vita cœleſti, cujus nunc ſitientes eſtis, a natura deſtituimini; ſed etiam omnibus rationibus omnino careris quibus cœleſtis vita comparari poſſit: nam gratuita ſunt piis omnibus donum & vocatio Dei.* Venite] *per fidem, cui gratis confertur donum Dei.* 2 Cur expend.] *reprehenſio cauſam explicans vocationis præcedentis, nimirum quòd omnes extra Eccleſiam Dei operam conſumant in rebus infructuoſis & fallacibus, quibus allegoricè res bonæ & pingues opponuntur.* 3 Davidis] *id eſt, ea ipſa beneficia quæ olim fœdere meo Davidi promiſeram in Chriſto,* 2. *Schem.* 7. Certiſſimas] *id eſt, firmiſſimas & conſtantiſſimas, prout fuerunt excitato Chriſto a mortuis, qui non amplius reverſurus eſt in ſepulchrum, ſed in ſeculum benignitatem ſuam Eccleſiæ præſtiturus. Actor.* 13.34. 4 En] *παρέκβασις ſive digreſſio duobus verſibus, qua Deus Pater filios ſuos cooptans in Eccleſiam Evangelio Chriſti, confirmat primùm vocationem Chriſti in animis eorum omnium qui ab ipſo vocantur, hoc verſ. deinde verò functionem, qua Chriſtus Eccleſiam ex gentibus promiſcuè dicitur collecturus efficacitate ſpiritus ſequen. verſ.* Anteceſſorem] *id eſt, Regem & Prophetam.* 5 Ad te accur.] *ut ſuprà* 2.2. *& ſequen.* Ornaverit te] *id eſt, declaraverit te filium ſuum per reſurrectionem a mortuis, aſſumpſerit in cœlos, & glorificaverit; ut cœptum eſt compleri die Pentecoſtes, Actor.* 2. 6 Requirite] *alter locus de vocatione ad reſipiſcentiam, ut dictum eſt in verſ.* 1. Cùm præſtò eſt] *id eſt, ſe vobis facilem & benignum exhibet: humanitus dictum.* 8 Non enim] *ætiologia, cur Deus homines revocet a viis & cogitationibus ipſorum, hoc & ſequen. verſu, explicans duo verba proximè præcedentia, quòd plurimum condonet Deus. Nam (inquit Deus) etſi facta & cogitationes veſtræ videntur in infinitum peccati affines eſſe, tamen anguſtiora ſunt illa & humiliora factis & cogitationibus meis, quibus ſum condonaturus peccata veſtra: ego ſtatui, & præſtabo efficiamq; ut infinitas peccatorum veſtrorum, ſi reſipiſcetis, infinitis modis a miſericordia mea ſuperetur: non eſt infinitas peccati veſtri comparanda cum infinitate miſericordiæ & condonationis meæ: ſic Pſalm.* 103.10. *&* 11. 10 Nam] *tertius locus commendans prædicationem Evangelii a magnificentiſſimis Dei promiſſionibus in Eccleſiam, quas Deus explicat ſimilitudine pluviæ & nivis in terram decidentis, hoc verſu: deinde verò Eccleſiæ accommodat, ſequentibus. De hac autem ſimilitudine vide Matth.* 13.3. *& ſequent. & Hebr.* 6.7. *& ſequen.* 11 Sic eſto] *id eſt, vos videtote ut ſitis bona terra: experimini vos ipſos, & augeſcite in ſenſu benedictionum Evangelii.* Id quo delector] *id eſt, fructum acceptum Deo, qui fructus eſt ſpiritus & vitæ, Rom* 8.13. *&* 14. Id quod emiſero] *id eſt verbum meum: periphraſis.* 12 Nam] *promiſſiones allegoricæ lætitiæ & pacis in ſpiritu, quæ exornantur elegantiſſimis hyperbolis, ut Pſal.* 72. *&* 96. *& ſequen.* 13 Virgulti] *ut ſuprà* 7.19. Paliuri] *Hebræam vocem ex etymo ſic placuit reddere, quia compoſita eſt ex duabus vocibus, quarum una ſpinam, altera oppreſſionem & exitium ſignificat, quaſi dicas ſpinam exitialem. Eſt enim ſpinis paliurus acutis, ut ait Virgil. Eclog.* 5. Ut ſic Jehovæ] *id eſt, ut de hoc verbo Evangelii, & benedictionibus illud conſequentibus celebretur & ſanctificetur nomen Dei magis ac magis.*

CAPUT

CAPUT LVI.

Deus doctrinam Evangelii de fide & resipiscentia per prophetam ad omnes gentes docet perventuram esse, sine distinctione personarum: deinde Judæis gravissimum judicium prænuntiat propter sceleratam doctorum avaritiam & luxum, popularium oscitantiam, omniumq; ordinum idololatriam, & consociationem cum improbis: quæ crimina postquàm objecit gravissimè, tandem promittit se ne his quidem causis adductum iri ut summo jure cum ipsis agat, sed lugentium prædicit se misertum, & improbos disjecturum ad stabilendum regnum suum.

1 SIC ait Jehova, observate jus, & exercete justitiam: nam [a] proximè salus mea, ventura est, & justitia mea revelanda.

2 Beatus mortalis qui fecerit illam, & filius hominis *qui* prehenderit illam; observans sabbathum ne prophanet illud, & observans manum suam ne faciat ullum malum.

3 Neque loquatur alienigena qui se adjũgit Jehovæ, dicendo, [b] omnino discrevit me Jehova a populo suo: neque dicat eunuchus, en ego sum lignum aridum.

4 Nam ita ait Jehova de eunuchis, qui observaverint sabbatha mea, & elegerint id quo delector; apprehenderintq; fœdus meum:

5 Etiam daturus sum eis in domo mea & intra muros meos spatium & nomen melius quàm filiorum aut filiarum; nomen [c] perpetuum daturus sum eorum cuique, quod non excindetur.

6 Alienigenas verò qui adjunxerint se Jehovæ ad ministrandum ei, & ad diligendum nomen Jehovæ, ut sint ei servi; quisquis observaverit sabbathum ne prophanet illud, & apprehendentes fœdus meum;

7 Adducam ipsos quoque ad montem sanctitatis meæ, & lætificabo eos in domo orationis meæ; holocausta eorum & sacrificia eorũ [d] accepta erunt in altari meo: nam domus mea domus orationis vocabitur omnibus populis.

8 Dictum Domini Jehovæ congregantis depulsos Jisraëlis; *illos* amplius aggregaturus sum ei, ad aggregatos ejus.

[a] Heb. *propinqua est salus mea ad veniendum, & justitia mea ad revelandum: ut Genes. 12. 8.*
[b] Heb. *discernendo discrevit.*
[c] Heb. *seculi*
[d] Heb. *in benevolentiam erunt. Matthæi 21 13.*

CAPUT LVII.

1 OMNES bestiæ [a] agrestes venite ad comedendum, omnes bestiæ [b] sylvestres.

2 Speculatores istius cæci, quotquot sunt non agnoscunt, quotquot sunt canes *sunt* muti, non possunt latrare; indormiscunt, jacent, amant dormitationem,

3 Et isti canes [c] avidissimi non norunt saturitatem; propterea ipsi pascunt se, nesciunt docere: quotquot sunt, ad viam suam se convertunt, quisque ad lucrum suum ab extremitate illius *una ad alteram.*

4 *Aiunt dicunt*, venite, sumam vinum, & ingurgitabimus nos potu inebriante: eritque similis huic dies crastinus, *imò* major, excellẽtior valde.

5 Justus perit, & nemo homo reponit in [d] animo: homines inquam [e] benigni recipiuntur nemine advertente, [f] ante adventum ipsius mali recipi justum;

6 Ingredi pacem, requiescere *in* cubilibus suis; quisquis ambulat in æquitate sua.

7 At vos appropinquate huc, filii præstigiatricis; semen adulteri, quod scortaris.

8 Contra quem oblectatis vos? contra quẽ dilatatis os, protrahitis linguam? an non estis nati defectione, semen [g] falsum,

9 *Eorum* qui incaluerunt in lucis, sub omni arbore virente; jugulantes natos ipsos in torrentibus, sub scopulis petrarum?

10 Inter læves lapillos torrentis pars tua *est*, illi ipsi sors tua sunt: etiam in illis fundis libamen, offers munus; an super istis consolationem caperem?

11 In monte alto & elato ponis cubile tuum, etiam illuc ascendis ad [h] faciendum sacrificium:

12 Etiam post ostium postemque ponis monimentum tuum: cùm a me recedens te ascendis, dilatas cubile tuum, cædens tibi amplius *cubile* quàm illorum sit, amas concubitum illorum, spatium *amplius* prospicis:

13 Et contemplata *mittis* ad regem cũ [i] unguentis, & auges pigmenta tua: mittis inquam legatos tuos in longinquum usque, & demittis te usque in sepulchrum.

14 Amplitudine viæ tuæ fatigata non dixisti, animum abjicio: catervam manus tuę invenisti, idcirco non ægrotas.

15 Et a quo sollicita timuisses ut mentireris, cùm me non recorderis, non reponas in [k] animo tuo? an non me tacente, quemadmodũ [l] olim, etiam me non metueres?

16 Ego indicabo justitiam tuam, & facta tua quæ non profutura sunt tibi.

17 Cùm clamaveris, eripiant te congregationes tuæ; atqui eas omnes tollet ventus, intercipiet vanitas: qui verò recipit se ad me, possidebit terram, & hęreditariò obtinebit montem sanctitatis meæ.

18 Et dicet, aggerate, aggerate; comparate viam; tollite offendiculum e via populi mei.

19 Nam sic ait sublimis, & elatus, inhabitans æternitatem, cujus nomen *est* sanctus, *qui in* sublimi & sancto habito: etiam cum eo qui attritus est demissusque spiritu *habito*, ut vivum conservem spiritum demissorum, & vivum conservem [m] animum contritorum.

20 Nam in seculum non contendam, neque in æternum effervescam: nam spiritus a conspectu meo obrueretur, & animæ *quas* ego feci.

21 Propter iniquitatem quæstus ejus efferbui & percussi eum: abscondendo me, inquam, efferbui, quia ibat aversus per viam animi sui.

22 Vias ejus video, sed curabo eum: & deducam eum, reddamque consolationes ei, id est, lugentibus ejus;

23 Cre-

[a] Heb. *agri.*
[b] Heb. *in sylva.*
[c] Heb. *robusti anima, id est, desyderio ut Psal. 27. 12.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *benignitatis.*
[f] Heb. *ante faciem: ut Genes. 36. 6.*
[g] Heb. *falsitatis.*
[h] Heb. *sacrificandum sacrificium.*
[i] Heb. *oleo.*
[k] Heb. *corde.*
[l] Heb. *a seculo.*
[m] Heb. *cor: sic ver. 21.*

a Heb. *pacē pacem.*

23 'Creans proventum labiorum; a' summam pacem,'longinquo & propinquo, inquit Jehova, ut curem eum.
24 'Improbi verò *erunt* ' ut mare ' propulsum: nam quiescere non potest, & aquæ ejus expellunt 'cœnum & lutum:
25 *Ita* nulla est pax, inquit Deus meus, improbis.

Suprà.48.22.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Hujus concionis (qua continetur summa doctrinæ Evangelicæ) partes præcipuæ sunt tres: prima est propositio doctrinæ Evangelii de fide & resipiscentia, ad omnes homines sine discrimine pertinentis, toto hoc capite; secunda est contestatio sive reprehensio adversus Judæos qui inde a temporibus Jeschahhjæ usque ad tempora adventus Christi contumaces Deo fuisse evincuntur, a versu.1 .capitis 57. usque ad versum 17. postrema est narratio tum promissionum Dei erga bonos, tum judiciorum in improbos, inde ad finem usque.* Observate jus] *id est, resipiscite: nam propinquum est regnum cœlorum: ut Matth. 3.2.& 4.17.* 2 Mortalis] *id est, quisquis sit, sive Judæus, sive alienigena, ut deinceps exponitur.* Observans sabbathum] *id est, colens pietatem in Deum (cujus documenta & exercitamenta amplius observabantur in sabbatho) & officium in proximos: ac proinde doctrina & vita se conformans voluntati Dei: sic versu.4.* 3 Neque loquatur] *occupatio qua ostendit Propheta non esse cur ex legali ritu (Deut.23.) sibi metuant ulli ut cooptari possint in populum Dei, quia ritus illi in regno Christi dicuntur perituri.* Lignum aridum] *id est, minimè pertinens ad corpus populi, quod comparatur cum arbore virente in domo Dei per benedictionem ejus, ut Psal.92.13.& seq.* 4 Nam ita ait] *explicatio promissionum Dei, quæ superioris occupationis partibus respondet per ὕστερον.* Observaverint] *id est, sanctitati doctrinæ & vitæ operam dederint ex fœdere, ut versu 2.* 5 Melius quàm] *id est perpetuum, quod non excindetur in seculum; cùm tamen generatio filiorum filiarumq; excindi possit. sic accipiendum ostendunt verba sequentia.* 6 Alienigenas] *alterum membrum responsionis ad occupationem versus tertii.* 7 Montem] *id est Ecclesiam, ut supra 2.2.* Holocausta eorum] *id est, spirituales hostiæ, de quibus Rom.12.1. nam hæc allegoricè dicuntur a figuris legalibus.* Omnibus populis] *id est, omnibus promiscuè patebit, & cuivis genti, ut in eam recipiantur omnes sine acceptione personarum; ut Marci 11.17.* 8 Congregantis depulsos] *ex promissione Deuteronom. 30.4.* Amplius aggreg.] *id est, alias oves in hanc caulam cum meo hoc grege adducturus, Joan.10.16. & Ephes.2.13. & sequent.*

IN CAPUT LVII.

1 Omnes bestiæ] *Secunda pars concionis, qua exponit Propheta cur depulsos Jisraëlis modò nominaverit; nimirum quia Deus justo judicio suo gentes inimicissimas & ferocissimas contra populum erat accersiturus, Assyrios, Babylonios, Græcos, Syros, Ægyptios, & Romanos, qui Judæam infestarent atque consumerent, hoc vers. deinde causas horrendi istius judicii per contestationem proponit, usque ad versum 17.* Bestiæ] *id est, gentes quas modò nominavimus, sumpta allegoria a grege & feris gregem infestantibus, ut alibi a vite, Psal.80.9.& suprà 5.* 2 Speculatores] *hæc contestatio (quæ est superioris interminationis αἴτιον) exponit primùm oscitantiam & perfidiam ministrorum Ecclesiæ, tribus versibus; deinde populi totius negligentis justos, ver.5.& 6. postremò his nominibus Deus utrumque ordinem Ecclesiasticum & popularem objurgat, inde a ver.7.* 3 Saturitatem] *nimirum quæstus & avaritiæ suæ, ut finis versus indicat. q.d. quærunt avidissimè quæ sua sunt, non autem quæ sunt Christi: ut Jechezk.34.& Jirmejæ 23.* Docere] *id est, pascere populares pabulo sacro verbi Dei.* 4 Aut dicunt] *id est, alii avaritia æstuant, alii perduntur luxu.* 5 Justus perit] *altera pars αἰτίου de oscitantia populi, ut diximus ver 2.* Ipsius mali] *quale denuntiavit Deus suprà ver.1. sic de Chanoco dicitur, Sapient.4.10.& de Abrahamo, Genes.15.15.& de Chizkija, 2.Reg.20.18.& 19.& de Joschija, 2 Reg.22.20.* 6 Pacem] *apud Deum, relictis quacunque ratione agitationibus mundi.* In cubilibus suis] *id est, in sepulchris, quæ sunt corporibus nostris cubilia usque ad resurrectionis diem.* 7 At vos] *objurgatio, ut diximus ver.2. qua Deus Judæis omnibus antiquam & a parentibus traductam improbitatem exprobrat, cùm matrem præstigiatricem, patrem adulterum, & ipsorum quemque scortatorem vocat.* Appropinquate] *nimirum ad contestationem causæ & judicium, ut supra 41.1.* 8 Contra quem] *contestatio confirmans duo crimina objecta præcedente versu, primùm quidem parentum, hoc & seq. versu; deinde verò ipsorum, ver.10.& sequen. q.d. nónne contra me spectant hæc omnia, & in me sunt contumeliosa?* Dilatatis os] *ut Psal.22.14.& 35.21.* Protrahitis linguam] *ad ludibrium & contumeliam.* Defectione] *id est, matre impura quæ defecit a me.* Falsum] *id est, patre adultero: ut superiore versu.* 9 Qui incaluer.] *nimirum in sua scortatione spirituali, servientes dæmonibus, ac non Deo.* Omni arbore] *prout factum fuisse a temporibus Achazi legimus, 2.Reg.16.3.& 4.* 10 Inter læves] *altera pars contestationis, ut dictum est ver.8. q.d. & tu ambulas nunc quoque in peccatis parentum tuorum; ista est hæreditas tua, peccati illorum æmulatio omnibus in locis in torrentibus sub scopulis petrarum, hoc vers. & in excelsis palàm, vers. sequente; etiam in domo mea, vers. 12. nec dum tibi satis est, vers.13.& 14.* Etiam] *videlicet ut majores tui.* An super istis] *indignantis exclamatio pathetica. q.d. an unquam possem conquiescere, nisi scelera tua & contumelias in me illatas ulciscerer?* 12 Post ostium] *ubi verba suæ legis inscribi mandaverat Deus, Deut.6.9.& 11.20.* Illorum] *videlicet parentum, id est, parentes superas peccatorum gravitate & multitudine.* 13 Ad regem] *Assyriæ Tiglath-peleserum, 2. Reg.16.7.* Cum unguentis] *id est omnibus modis te comparans ut impurissimum scortum, & alliciens exteros qui scortentur tecum etiam oblatis muneribus, ut ibidem scriptum est: sic Jechezk.16.33.* Demittis te] *ut cùm dixit Achaz, servus tuus & filius tuus sim, 2.Reg. ibidem: elegantissima hyperbole.* 14 Amplitudine] *id est, pertinacissima fuisti nefariæ voluntatis tuæ, ita ut nullum laborem subterfugeres ad conciliandos amatores tuos* Catervam manus tuæ] *id est, Assyrios tibi conciliasti, qui tibi sunt ad manum*

manum judicio tuo. 15 Et a quo] *conclusio praecedentis contestationis.q.d.quid plura? scortum es impudentissimum, quòd neminem vereris, a nemine tibi metuis, sed palam pervicacissimè gloriaris in scortatione tua, ut supra 3.10.* An non] *q.d.nonne etiam porrò pergeres, si dissimularem amplius & reticerem impuritatem tuam? vide Eccles.8.10.* 16 Justitiam tuam] *antiphrasis ironica.* Quę non profut.] *id est, non poterunt servare te, ut exponitur principio sequent. versus.* 17 Cùm clamaveris] *concessio ironica, transitum comparans ad postremam concionis partem, de funesto improborum casu & bonorum salute: quæ duæ partes* κατα πρόληψιν *enuntiatæ his duobus versibus exornantur postea. & copiosius exponuntur per* ὑστέρωσιν, *ad finem usque capitis.* Congregationes tuæ] *de quibus suprà vers.14.* Qui verò] *non autem tu cum omnibus catervis & congregationibus tuis.* Possidebit terram] *id est, tum ipse benedictiones meas (quarum symbola sunt terra & mons Tzijonis) obtinebit, hoc vers. tum etiam ut alii cōmodè obtineant procurabit.* 18 Aggerate] *id est, adhibete quæcunque commoda sunt ad promovendam Ecclesiam, & removete incommoda: allegoria, ut suprà 40.3. & 4.* 19 Nam sic ait] *exornatio antecedentis prolepseos, qua Deus confirmat se utrumque effecturum potentia sua, ut serventur electi, usque ad versum 24. & improbi malè pereant duobus ultimis.* Qui in sublimi] *id est, qui e cœlis revelo, & suo tempore revelaturus sum ampliùs sanctitatem & potentiam meam, tum super humilitatem piorum de quibus proximè; tum super infidelitatē & injustitiam impiorum, Rom. 1.18.* Cum eo] *id est, ei adsum, humanitus dictum.* 20 Obrueretur] *ut Psal.61.3. & 102.1.* 21 Quęstus ejus] *de quo suprà ver.3.* Abscondendo me] *humanitus dictum ut Psal.10.1.* 22 Vias ejus] *q.d. novi quidem totam vitam eorum impuram esse, sed tamen propter me curaturus sum.* Lugentibus] *ut Matth.5.4.*

23 Creans prov.] *id est, efficiens magnificentissimè & potentissimè, ut consolationes (quæ* περιφραστικῶς *proventus labiorum, id est sermonum Dei appellantur) locum in piis habeant.* Summam pacem] *id est, perpetuam & constantissimam quietem ab antecedentibus malis, facta reconciliatione per Christum: nam regnum Dei est justitia & pax & gaudium per spiritum sanctum, Roman.14.17.* Longinquo &] *id est, æquè alienigenis ac Judæis ipsis: ut suprà 56.3. Actor.2.39. & Ephes.2.17.* 24 Improbi verò] *alterum membrum prolepseos, ut diximus in versum 19.* Ut mare propul.] *id est, nullam habebunt pacem, ut seq. versu exponitur.* Propulsum] *videlicet ventis, flatibusque exteris, & fluxu ac refluxu suo, tanquam euripus. Nam hæc duo ad descriptionem improborum pertinent, quia tum ipsi per se, tum adventitio impulsu agitantur.* Cœnum &] *id est, impurissima omnia & ingrata Deo improbi egerunt, ut cœnum ejicitur exagitato mari, quo magis a Deo sollicitantur ad resipiscentiam immissis calamitatum procellis.*

CAPUT LVIII.

Propheta accepto Dei mandato Judæorum hypocrisin reprehendit, legitimumq́ue jejuniorum usum explicat, & promissiones adducit ipsis eventuras si pietatem in Deum & officia in proximum coluissent: deinde quòd non obvenerint promissiones, in causa fuisse ostendit non imbecillitatē Dei, sed Judæorum scelera: quæ postquam Propheta suo & popularium nomine confessus est, promittit nihilominus fore ut Deus in Christo propter nomen suum adversarios suos profliget, salutem Ecclesiæ conferat, eamq́ue regat spiritu & verbo.

1 EXCLAMA gutture, ne cohibeto, tanquam buccina extolle vocem tuam: & indica populo meo defectionē ipsorum, & domui Jahhakobi peccata ipsorum:

2 Ut ut me [a] quotidie requirant & scientia viarum mearum delectentur: velut gens quę justitiam facit, & jus Dei sui non derelinquit; rogent me jura justitiæ, accessu Dei delectentur.

3 Quare dum jejunamus, *dicitis*, non respicis? dum affligimus animam nostram, non agnoscis: en, quo die jejunatis, [b] præstatis id quod delectat, ut omnes labores vestros exigatis.

4 En ad contentionem & jurgium jejunatis, & ad percutiendum pugno [c] improbissimo; non jejunatis, [d] (prout sunt hæc tempora) ut efferatis in excelsum vocem vestram.

5 An hujusmodi esset jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam suam? an incurvare ut juncum caput suum? an *ut quis* cilicium ac cinerem *sibi* sternat? an hujusmodi vocabis jejunium, & diem [e] acceptum Jehovæ?

6 Nonne hoc est jejunium quod eligo, ut solvatis nexus improbitatis, dissolvatis fasces [f] loris *vinctos*, ac dimittatis conquassatos *ut sint* liberi, & omne lorum disrumpatis?

7 Nonne ut partiaris esurienti panem tuum, & pauperes [g] ejectos introducas domum? cùm videris nudum, ut tegas eum; & a carne tua non abscondas te?

8 Tunc erumpet velut aurora lux tua, & sanitas tua protinus efflorescet, & anteibit te justitia tua, gloria Jehovæ [h] extremum agmē tuum aget.

9 Tunc invocantem te Jehova exaudiet, vociferanti dicet, ecce me: si amoveris [i] ab animo tuo lorum, [k] porrectionem digiti, & elocutionem vanitatis;

10 Exprompseris verò famelico animum tuum, & animam afflictam satiaveris: tum exorietur in tenebris lux tua, & in caligine tua tanquam meridiana *lux*;

11 Nam ducet te Jehova jugiter, & exatiabit in [l] summa ariditate animum tuum, ossaq́ue tua expedita reddet: erisq́ue tanquam hortus irriguus, & velut scatebra aquarū, cujus non fallunt aquæ:

12 Ædificabūt que ex te *geniti* desolationes [m] antiquas, fundamēta [n] per multas generationes *jacentia* eriges: deniq́ue [o] vocaberis instaurator ruinæ, restitutor semitarum in habitationem.

13 Si averteris a sabbatho pedem tuum, ne facias id quo delectaris die [p] sancto meo; & vocaveris sabbathum delicias, sanctū Jehovæ, honoratum, honoraverisque ipsum non exercendo vias tuas, non præstando id quo de-

[a] Heb. *die die.*
[b] Heb. *invenitis delectationem: sic ver.13.*
[c] Heb. *improbitatis.*
[d] Heb. *ut est hæc dies, ut audire faciatis.*
[e] Heb. *benevolentiæ.*
[f] Heb. *lori.*
[g] Heb. *rebellatos, id est, expulsos ac si rebelles essent.*
[h] Heb. *colliget te: ut Numer. 10. 25. & suprà 52.12.*
[i] Heb. *e medio tui.*
[k] Heb. *porrigere digitū & loqui vanitatem.*
[l] Heb. *siccitatibus.*
[m] Heb. *seculi.*
[n] Heb. *generationis & generationis*
[o] Heb. *vocabitur tibi sepiens.*
[p] Heb. *sanctitatis meæ*

delectaris, aut loquendo verbum:
14 Tunc oblectantem te in Jehova, veham te supra excelsa terræ; & faciam [q] ut fruaris possessione Jahhakobi patris tui, quia os Jehovæ loquitur.

[q] Heb. *ut comedas.*

Caput LIX.

suprà 52.

1 EN non est brevior manus Jehovę quàm ut servet, neque gravior auris ejus quàm ut audiat:
2 Sed iniquitates vestræ disterminant inter vos [a] & Deum vestrum; & peccata vestra faciunt ut occultet faciem a vobis, ne exaudiat.
3 Nam manus vestræ contaminatæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: labia vestra loquuntur falsum, lingua vestra perversitatem loquitur.
4 Nemo est qui clamet pro justitia, & nemo qui disceptet pro fide: *quisque*[b] confidit rei inani, & loquitur vanum, concipit laborem, & parit mendacium.
5 Ova aspidis excludunt, & telas aranei texunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur; etiam qui aspergitur, *quasi* irrumpat vipera.
6 Telæ illorum non erunt pro panno, neque operient se factis suis: facta illorum sunt facta[c] iniqua, & opus violentiæ *est* in manibus eorum.
7 Pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad fundendum sanguinem innoxiū: cogitationes eorum sunt cogitationes iniquæ, vastitas & contritio in aggeribus illorum *est*.
8 Viam pacis ignorant, & nullum *est* jus in orbitis illorum: semitas suas depravant istis, cuique incedenti[d] per aliquam earum; *hic* expers est pacis.
9 Idcirco procul existente jure a nobis, & non assequente nos justitia, dum expectamus lucem ecce tenebræ, [e] summum splendorem *expectantes* in summa caligine ambulamus.
10 Palpamus velut cæci parietem, velut defecti oculis palpamus *inquam*; offendimus ipso meridie tanquam intempesta nocte, in rebus pinguissimis similes mortuis *sumus*.
11 Fremimus sicut ursi quotquot sumus, & velut columbę [f] continenter gemimus: expectamus jus, sed nullum adest; salutem, sed procul abest a nobis.
12 Nam multiplicatę sunt defectiones nostrę coram te, & peccatorum nostrorum quodque testatur contra nos: defectiones enim nostræ sunt penes nos, & iniquitates nostræ; agnoscimus ista:
13 *Nempe nos* deficere, & mentiri in Jehovā, & avertere nos[g] a sequendo Deo nostro; loqui oppressionem & apostasiam, concipere & meditari ex [h] animo verba [i] falsa.
14 Sic aversum est retrorsum jus, & justitia e longinquo consistit: quia corruit in platea veritas, & æquitas non potest incedere.
15 Imò est ipsa veritas sublata, & qui recedit a malo facit ut insanus habeatur: quod videt Jehova, & malum videtur in oculis ejus, nullum esse jus.
16 Cùm itaque vidit nullum esse virum, & obstupuit nullum esse interventorem; salutem attulit ei brachium ipsius; & justitia ipsius, hæc fulcivit eum:
17 Nam induit justitiam quasi loricam, & galeam salutis capiti suo; induit inquam, vestium ultionis indumentum, & amicivit se zelo quasi pallio.
18 Planè secundum facta, planè secundum *ea* rependet, æstum hostibus suis, retributionem inimicis suis; insulis ipsis retributionem rependet:
19 Ut revereantur inde ab occasu nomen Jehovæ, & inde ab ortu solis gloriam ejus: cùm invadentem tanquam fluvium hostem, spiritus Jehovæ *flans* contra eum fugaverit;
20 Et advenerit Tzijoni vindex; & [k] conversis a defectione in Jahhakobo, dictum Jehovæ.
21 De me autem, hoc *erit* fœdus meum cum istis, ait Jehova; spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo: non recedēt ex ore tuo, aut ex ore seminis tui, aut ex ore seminis seminis tui, ait Jehova, [l] ex hoc tempore usque in seculum.

[a] Heb. *& inter Deum.*
[b] Heb. *confidere super inanitate, & loqui vanum, concipere laborē, & parere, infinitus pro finito modo.*
[c] Heb. *iniquitatis sic seq. versu.*
[d] Heb. *per eam.*
[e] Heb. *splendores in caliginibus.*
[f] Heb. *gemendo.*
[g] Heb. *a post Deū nostrū.*
[h] Heb. *corde.*
[i] Heb. *falsitatis.*
[k] Heb. *conversis defectionis.*
[l] Heb. *ex nunc.*

ANNOTATIO.

1 Exclama] *Hujus concionis (qua Propheta pergit explicare indignissima Judæorum facta & comparare cum infinita Dei misericordia) summæ partes sunt quatuor: exordium, paucis complectens concionis argumentum, duobus versibus; propositio gravissimæ contestationis inter Deum & populum, reliquo capite: confirmatio juncta confutatione, capite 59. usque ad versum 21. & conclusio a promissione magnificentissima, versu ultimo. Est autem exordium sumptum a mandato Dei, quo Propheta instructum se & armatum esse, adeoq; impulsum ostendit, ut cum malitia Judæorum certet.* Gutture] *videlicet toto, pro eo quod est, plenis faucibus, quàm maxima voce poteris contende: ut illud, (ne cohibeto) quod proximè sequitur ostendit.* Tanquam bucc.] *id est, supra modum: quibus verbis melius significatur tum servorum Dei audacia, tum populi surditas obfirmata.* Defectionem] *quæ describitur inde a versu 3.* 2 Et ut me] *id est quamvis hypocritæ sint, & viros bonos simulent externa specie.* Requirant] *in speciem videlicet: sic reliqua hoc vers.* Accessu Dei] *id est templi, in quo sedem collocaverat Deus.* 3 Quare] *propositio summi argumenti a populo objecti per expostulationem, cujus nomine deinceps cum eo contestatur Deus. Est autem argumentum a præsumptione meritorum, ut fuit illius Pharisæi apud Lucam 18.9. & sequent.* En quo die] *responsio Dei ad expostulationem populi duo complectitur: primùm redargutionem hypocriseos popularis, usque ad versum 8. deinde confirmationem promissionum Dei erga ἀνυποκρίτους, inde ad finem capitis. Populi autem peccata veluti digito commonstrantur, primùm quod jejuniorum dies consumunt in maleficiis, deinde quòd ne jejunia quidem ipsa ad suum usum conferunt, hoc & sequente versu.* Quod delectat] *id est, rerum vestrarum eo commodiùs & diligentiùs satagitis, quod magis vos delectat, quàm ullus cibus*

aut

aut potus; tanta flagratis avaritia, ut ſuprà 57.3. Labores veſtros] *ut Proverb.*5.10. 4 Ut efferatis] *quæ germana eſt cauſa cur jejunium Deus inſtituerat, Levitici* 16.29. *&* 23.27. 5 An hujuſmodi] *exornatio præcedentis redargutionis a definitione jejunii, tribus verſibus.* Cilicium accin.] *ſimulato luctu, ut Ijobi* 2.8. *&* 12. 6 Nexus improb.] *id eſt, fratres veſtros vobis improbiſſimè nexu deditos, & in ſervitutem tractos contra legem, Levit.* 25.39. *& Deut.*15. *ſic Nechem.*5.2. Faſces loris] *id eſt, ſarcinas graviſſimas, quibus ſupra modum oneratis fratres veſtros. Nam quo graviores ſunt ſarcinæ, eo validiùs compinguntur loris: ſic interdicitur inhumanitate per ſynecdochen, ut contrà ſequente verſu imperatur humanitas.* 7 A carne tua] *id eſt, fratre tuo: ſic Nechem.*5.5. 8 Tunc erumpet] *altera pars, nimirum confirmatio promiſſionum Dei (ut diximus in verſum* 3.) *hypothetica ſive conditionalis, ſi populus integrè proximis benefaceret, uſque ad verſum* 13. *& Deum coleret, ver.* 13. *&* 14. Lux tua] *id eſt, pax & proſperitas glorioſa, ut Eſter.*8.16. Juſtitia tua] *id eſt, Chriſtus juſtitia noſtra, Jirmijæ* 23.6. *&* 33.15. *vide ſuprà* 52.12. 9 Si amoveris] *id eſt, ſi animo, opere, & ſermone averſaberis inhumanitatem, & ab ea abſtinebis.* Digiti] *id eſt, manus ad ullum opus improbum, aut etiam extremi digiti* ἐμφατικῶς. 10 Expromſeris] *id eſt, ex animo liberaliter, hilariterq; communicaveris cum difficultatibus illius.* In tenebris] *id eſt, nulla tanta adverſitatum caligo futura eſt, quin tu pace & lætitia in Domino veluti luce perfruaris, quam duo ſequentes verſus exponunt.* 12 Ædificabuntq;] *id eſt, omnia per te & tuos quaſi recreabuntur, utcunq; fuerint conturbata.* 14 Veham te] *ut Deuter.* 32.13. Quia os Jehovæ] *ætiologia promiſſionum omnium a perſona Dei, tranſitionem comparans ad confutationem ſequentem.*

IN CAPUT LIX.

1 En non eſt] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio redargutionis promiſſionumq; præcedentium: qua Propheta primùm potentiam Dei & voluntatem aſſerens, ver.*1. *peccata, ut calamitatum cauſas populo exprobrat, uſque ad verſum* 9. *deinde cùm ſuo ipſius, tum populi totius nomine confitetur illa coram Deo, uſque ad verſum* 16. *poſtremò confirmat Deum potentia ſua propter ſe promiſſiones ſuas nihilominus effecturum in Chriſto, uſque ad verſum ultimum.* 2 Diſterminant] *velut interjectus paries, ut Jechezkel.*43.8. 4 Qui clamet pro] *id eſt, cauſam juſtam agendam ſuſcipiat, aut propugnet fidem.* Concipit] *ut Pſal.*7.15. 5 Ova aſpidis] *allegoriæ vehementiſſimæ, ad figurandam malitiam animorum, & vanitatem operum atque perniciem.* Telas aranei] *ut Ijobi* 8.14. *&* 15. Quaſi irrumpat] *gradatio elegantiſſima. q.d. etiam cui aſperguntur guttæ iſtorum venenatorum operum, is perinde afficitur ac ſi repentè in ipſum vipera irrueret: tanta ineſt vis malo.* 6 Telæ illorum] *id eſt, utcunque aliis damnoſi fuerint, nihil tamen utilitatis ad ipſos perventurum eſt.* 7 Pedibus ſuis] *hæc verba non tantùm ad Judæos iſtius temporis pertinuiſſe oſtendit Apoſtolus, Rom.*3.15. *& ſequen. ſed etiam ad omnes homines quatenus deficiuntur gloria Dei & conſyderantur extra Chriſtum. Quapropter etiam Propheta ipſe cum populo ſuo communiter peccata ſua confitetur, ver.*9. *& ſequentibus.* Aggeribus] *id eſt, viis aggeſtis ipſorum ſtudio.* 8 Viam pacis] *id eſt, neque apud ſe, neque cum aliis ſciunt pacem colere, ut ſuprà* 57.24. Iſtis] *nimirum ſingulis obviam incedentibus, ut ſequentium verborum exegeſis docet.* Expers eſt pacis] *id eſt, per iſtorum importunitatem nemo degit in pace & proſperitate, ut ſequens confeſſio peccatorum oſtendit.* 9 Idcirco] *ſecunda confirmationis pars; qua propheta & populus confitentur juſtitiam caſtigantis Dei, & peccata ſua ut dictum eſt in verſum* 1. Non aſſequente] *nimirum quamvis nos ea ſit perſecutus miſericors Deus.* Tenebræ] *id eſt, omnis adverſitas, ut contrà lucis nomine proſperitatem ſignificari diximus, ſuprà* 58.8. 10 Palpamus] *id eſt, ita conturbati ſumus juſto Dei judicio, ut ne præſentibus quidem commodis iiſq; ampliſſimis ſciamus uti.* 11 Jus] *nimirum a Domino, qui populis ſuis ſalutem curæ ſibi futuram promiſit.* 14 Non poteſt inced.] *nimirum per plateam, id eſt, quia ne in publico quidem veritatem & æquitatem colimus, ut ſequens verſus confirmat.* 15 Facit ut inſanus] *id eſt, propinat ſe deridendum omnibus cum ſuo juſtitiæ & æquitatis ſtudio; adeò corrupta ſunt tempora: ut* 2.*Reg.*9.11. *& Sapient.*5.4. Quod videt] *concluſio confeſſionis* ἀνανταπόδοτος. *q.d. ac proinde nos ita ſeverè caſtigat Deus.* 16 Cùm itaque] *tertium confirmationis membrum, quo Deus miſero populo & peccata ſua confitenti (ut antè vidimus) aſſerit ſe nihilominus præſtiturum promiſſiones ſuas, ut dictum eſt in verſum* 1. *Itaque primùm Dei potentiam velut armatam figurat humanitus, duob. verſibus; deinde effecta, nimirum publica ipſius judicia in adverſarios, & conſervatione Eccleſiæ, tribus ſequentibus.* Interventorem] *id eſt, hominem ullum pium, qui poſſet intercedere ad ſervandum Eccleſiam, niſi idem fuiſſet Deus.* Ei] *nimirum viro qui neq; ſe ipſum poterat ſiſtere coram Deo, neq; pro altero intercedere; ſed jam erat in peccatis mortuus, Epheſ.*2.1. Brachium] *i. Chriſtus, potentia Dei & ſapientia Dei* 1.*Cor.*1.24. Juſtitia ipſius] *idem Chriſtus, qui factus eſt nobis ſapientia a Deo, juſtitiaq; & ſanctificatio, & redemptio,* 1.*Cor.*1.30. 17 Induit] *videlicet Chriſtus interventor noſter, regnum ſatanæ poteſtatemq; tenebrarum debellaturus.* Quaſi loricam] *ut Epheſ.*6.14. Galeam ſalutis] *ut Epheſ.* 6.17. *&* 1. *Theſſa.*5.8. 18 Inſulis ipſis] *id eſt, omnibus ad unum rependet, etiam longinquiſſimis.* 19 Tanquam fluvium] *id eſt, exundantem ſummo impetu contra Eccleſiam ipſius non tantùm ſtiterit ſuo Spiritu: ſed etiam perdomuerit, atque expulerit. Comparatio aquarum exundantium cum hoſtibus Eccleſiæ; ut Pſal.*124. 20 Tzijoni] *id eſt Eccleſiæ, ut ſequentia ſonant.* 21 De me autem] *concluſio ab elegantiſſima promiſſione Spiritus Dei & Chriſti, manſuri in æternum cum Eccleſia ejus, & docturi omnia quæ dixit Chriſtus, Joan.*14.16. *&* 26. *& capitibus ſeq.*

CAPUT LX

Propheta Eccleſiam (ad cujus ſalutem Chriſtus gratuita miſericordia a patre miſſus eſt) primùm excitat ut lucem Evangelii diffundat per orbem terrarum; deinde oſtendit quàm numeroſa potenſq; futura

sit accessione gentium: & postremò promissiones explicat e salute, prosperitate, & gloria æterna quam Deus collaturus est in Ecclesiam per Christum.

1 'SURGE,' luce, quandoquidem advênit ' lux tua: & ' gloria Jehovæ super te orta est.

2 (Nam ecce' tenebræ operiunt terram, & caligo nationes) ut super te' oriatur Jehova, & gloria ejus super te conspicua sit;

3 Ut accedant gentes ad lucem tuam, & Reges ad splendorem [a] exortum tibi.

4 'Attolle circumquaque oculos tuos & aspice; omnes isti congregantes se accedunt tibi: filii tui e longinquo adveniunt, & filiæ tuæ ad latus [b] ' tanquam ' a nutriciis apportantur.

5 'Tunc timebis,' deinde conflues; expavescet quidem, sed 'dilatabitur cor tuum: quando 'mutabitur erga te fremitus maris, copiæ gentium accedent tibi.

6 Agmen camelorum 'operiet te, dromades Midjanis & 'Hhephæ, omnes ' e Scheba venient; aurum & thus afferent, laudesque Jehovæ prædicabunt:

7 Omnes greges 'Kedaris congregabuntur ad te, arietes ' Nebajothi ministrabunt tibi: [c] ascendentes altare meum accepti erunt, ita domum ornatus mei ornabo.

8 ('Cujus *essent* isti qui 'ut densa nubes cŏvolant, & velut columbę ad 'fenestras suas?)

9 ' Nam me insulæ expectabunt, & classes Oceani ' inprimis, ut adducant filios tuos e longinquo, argentum suum & aurum suum secum; ad nomen Jehovę Dei tui, & ad sanctum Jisraëlis, quando ' ornabit te.

10 Et ędificabunt alienigenæ muros tuos, & Reges eorum ministrabunt tibi: ' cùm fervore meo percussero te, & benevolentia mea miserebor tui.

11 Nam [d] 'apertas tenebunt portas tuas jugiter interdiu & noctu, non occludentur: ut introducant ad te copias gentium, etiam Regibus earum adductis.

12 'Nam gens ipsa & regnum quæ non servient tibi peribunt; & hæ gentes [e] penitus desolabuntur.

13 'Gloria Libani ad te perveniet, abies, tæda, arboresque opacę pariter; ad ornandum ' locum sanctuarii mei, ut locum pedum meorum cohonestem.

14 Et adibunt te [f] demissè filii affligentium te, & incurvabunt se ad plantas pedum tuorum quicunque spernebant te; atque vocabunt te civitatem Jehovæ, Tzijonem sancti Jisraëlis.

15 'Pro eo quòd fuisti derelicta & exosa, adeò ut nullus transiret; contra [g] disponam tibi excellentiam perpetuam, gaudium [h] cujusque generationis.

16 Nam suges lac gentium, & mammas Regum suges; ut experiaris me Jehovam esse servatorem tuum, & vindicem tuum *Deum* robustum Jahhakobi.

17 Pro ære adducam aurum, & pro ferro adducam argentum, & pro lignis æs, ac pro lapidibus ferrum: & imponam [i] tibi præfectos pacis, exactoresque justitiæ tibi.

18 Non audietur ampliùs violentia in terra tua, vastatio aut contritio in terminis tuis; sed prædicabis salutem *in* muris tuis, & *in* portis tuis laudem.

19 Non erit tibi ampliùs sol in lucem diurnam; & quod ad splendorem lunæ, non illustrabit te: sed erit tibi Jehova luci [k] perpetuæ, & Deus tuus ornamento tibi.

20 Non occidet amplius 'sol tuus, & luna tua non recipiet se: nam Jehova tibi erit luci perpetuę; itaque completi erunt dies luctus tui:

21 Et populares tui quotquot erunt justi, in seculum hæreditariò possidebunt terram; 'ut surculus 'plantarum mearum, opere manuum mearum, glorietur.

22 'Parvus erit in millenos, & exiguus in gentem numerosam: ego Jehova tempore suo ' accelerabo istud.

[a] Heb. *ortus tui.* *suprà* 49.18

[b] Heb. *nutricantur.*

[c] Heb. *ascēdent in benevolentia altare meū.*

[d] Heb. *aperient.*

[e] Heb. *desolando desolabuntur.*

[f] Heb. *demittendo.*

[g] Heb. *disponam te excellentiæ seculi: hypallage.*

[h] Heb. *generationis & generationis*

[i] Heb. *in præfecturam tuam pacis, & exactores tuos justitię,*

[k] Heb. *seculi: ut suprà ver.* 15.

Apocal. 21. 23.

ANNOTATIO.

1 Surge] *Postquam Deus se unum authorem salutis Ecclesiæ fore confirmavit propter gloriam suam, præcedente capite; nunc demum Ecclesiam comparata hac salute excitat, ut Dei beneficia erga se agnoscat, & iis in sempiternum perfruatur. Sunt itaque hujus capitis tres partes in universum: prima, qua Deus Ecclesiam ad lucem Evangelii perfundendam excitat, tribus versibus; secunda, qua narrat vocationem efficacem ministerium, & officia gentium ad Ecclesiam confluentium, a ver.* 4. *ad* 15. *tertia, qua narrantur beneficia quæ Deus ipse in Ecclesiam ex Judæis & gentibus adunatā collaturus est, inde ad finem usq;.* Luce] *id est, lucernam sive faciem Evangelii qua tu illustrata es, gentibus prefer.* Lux tua] *Christus, qui idem lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, Joan.* 1. 9. Gloria Jehovæ] *id est, gloriosum ministerium Evangelii per Christum, ut ostendit Apostolus* 2. *Cor.* 3. 7. *& sequent. &* 4. 4. 2 Tenebræ operiunt] *id est, adhuc gentes sedent in tenebris ignorationis Dei.* Oriatur] *id est, hic exortus perlustret gentes alias illustratione Evangelii Christi, ut suprà* 2. 2. *& sequen.* 4 Attolle] *secunda pars ut diximus in versum* 1. *qua Deus per hypotyposin demonstrat quantus repentè futurus sit fructus prædicationis Evangelii; nimirum quòd concursurę sunt gentes infinito numero, ver.* 4 *&* 5. *Deum in Ecclesia culturæ & ei ministraturæ, inde ad versum* 15. Tanquam a nutr.] *ut suprà* 49. 22. 5 Tunc timebis] *amplificatio elegantissima ad figurandam maximam concursationem gentium ab eo quod ferè evenit humanitus: quemadmodum, inquit, si quis repentè maximas turbas concursantes viderit, primùm cōmovetur animus illius, deinde agnitis illis confirmatur; ita futurū est, ut cōmovearis præ multitudine hominū se adunantiū tibi, & obstupescat animus tuus admiratione, ut Actor.* 10. 45. Deinde] *i. deposito tandem timore vicissim populis concursantibus occurres, officiosè gratulatura atque exceptura, ut Actor.* 10. 45. *&* 11. 1. *& seq.* Dilatabitur] *lætitia & charitate erga illos, ut* 2. *Cor.* 6. 11. *&* 7. 3. Mutabitur] *i. quando gentes, quæ prius tanquam furens mare perniciem tibi minari videbantur, mutatis animis accedent tibi: ut sequentia verba explicant.* 6 Operiet te] *id est, terram tuam: sunt autem hæc omnia allegoricè dicta*

rationε

ratione Judææ, ubi tùm stabat Ecclesia. Hhephæ] *populi inter Midjanitas dicti a primo Midjanis filio, Gen.* 25.4. E Scheba] *vide Gene.* 10.7. 7 Kedaris] *vide Psal.* 120.5. Nebajothi] *qui Nabathæis in Arabia petræa nomen dedit, primogeniti Jischmahhelis, Genes.* 25.1. 8 Cujus essent] *nimirum alterius præter me? sic enim antecedentium & consequentium ratio postulat hæc verba accipi per occupationem, qua Deus confirmat promissiones suas de multiplicatione Ecclesiæ.* Ut densa nubes] *id est, confertis agminibus, atque levissimè: nam levitas nubium est propria; ut suprà* 19.1. Fenestras suas] *id est, columbarii sui: nam columbæ quæ natura sociales sunt, cum piis, & columbarium cum Ecclesia comparatur.*

9 Nam me insi.] *exornatio præcedentis promissionis, ver.* 7. *qua allegoricè demonstrat Deus primùm pios omnes operam consumpturos in ornanda Ecclesia, duobus versibus; deinde Ecclesiam vicissim omnibus apertam fore, vers.* 11. *postremò hostium alios judicio Dei perituros, ver.* 12. *alios verò Deo se tandem & Ecclesiæ ipsius submissuros, utcunque fuerint magnifici, ver.* 13. *&* 14. Inprimis] *id est, primùm quidem in me habebunt fidem; deinde verò propter me in ornanda Ecclesia mea laborabunt, & quidem ornanda personis, ac rebus suis omnibus pro facultate sua.* Ornabit te] *præsentia sua, & sanctificatione spiritus per verbum.* 10 Cum fervore] *ut suprà* 54.8. *&* 57.20. 11 Apertas tenebunt] *nimirum ministri Ecclesiæ, quorum opera Deus utitur ut singulis horis animæ lucrifiant Christo, & intromittantur in Ecclesiam.*

12 Nam gens ipsa] *anticipatio objectionis quæ oritur ex præcedente versu: at periculum est (dixerit quispiam) ne hostes Ecclesiæ eo faciliùs in ipsam involent: minimè verò, inquit Propheta. nam aut peribunt illi divinitus, hoc ver. aut sub jugum missi ministrabunt tibi.* 13 Gloria Libani] *id est, per istos, tanquàm mancipia & serviles operas, præstabuntur tibi ministeria omnia quæ opus erunt ad excolendam te, allegoria sumpta a Nethinæis, servis* Schelomonis, *& aliis quorum fit mentio libro.* 1. *Reg. & in libris Hhezræ & Nechemjæ.* Locum sanctuarii] *id est, templum meum, quod est Ecclesia.* 15 Pro eo quòd] *tertia pars, exponens beneficia quibus Deus ipse Catholicam Ecclesiam suam prosecuturus est, ut diximus in versum* 1. *quæ beneficia generatim promissa, hoc ver. sequentibus exornantur.* 20 Sol tuus] *id est, prosperitas tua illustrior luce ipsa Solis & Lunæ quam allatura est tibi perpetua præsentia Domini; ut altera pars versus indicat.* 21 Ut surculus] *id est Christus, cui tanquam surculo & stirpe Davidis, suprà* 11.1. *insita sunt Ecclesiæ membra a Domino.* Plantarum] *id est, piorum Ecclesiæ membrorum, qui tanquam malleoli aut taleæ inoculantur aut emplastrantur in Christo per Spiritum, ut sit Ecclesia una gloriosa in ipso: sic infrà* 61.3. 22 Parvus] *explicatio præcedentis allegoriæ, fore ut quemadmodum inoculata planta in ramos plurimos diffunditur admirabili Dei operatione, sic piorum etiam minimus in infinitum propagetur.* Accelerabo] *id est, efficiam ut quàm celerrimè Christiana Ecclesia propagetur.*

CAPUT LXI.

Christus prædicans plenitudinem spiritus a Patre acceptam & vocationem suam, exponit beneficentissimas suas operationes in Ecclesiam, fore ut omnia serviant Ecclesiæ, & Ecclesia Deo ex novo fœdere: quapropter de administratione sua gratulans Deo & Patri, ostendit se ornaturum esse Ecclesiam sponsam suam justitia, vita, & gloria æterna; eandémque salutem ab administris suis prædicari verbo, & opere procurari mandat.

Luc. 4.18.

1 SPIRITUS Domini Jehovæ *est* super me: eò quòd unxit Jehova me ad evangelizandum mansuetis, misit me ad obligandum fractos [a] animo, ad proclamandum captivis libertatem, & vinctis aperturam ergastuli,

2 Ad proclamandum annum [b] acceptum Jehovæ, & diem ultionis Dei nostri; ad consolandum omnes lugentes:

3 Ad *consolationem* adhibendam lugentibus Tzijonis, ad dandum eis ornatum loco cineris, unguentum gaudii loco luctus, amictum laudis loco spiritus contracti: ut vocentur illi quercus justitiæ, ut planta Jehovæ glorietur:

4 Ut ædificent desolationes [c] antiquas, solitudines priscas restituant; renoventque civitates [d] desolatas, solitudines [e] multarum generationum.

5 Nam adstantes extranei pascent greges vestros; & alienigenæ agricolæ *erunt* vestri, & vinitores vestri:

6 Vos verò sacerdotes Jehovæ vocabimini ministri Dei nostri [f] dicemini; opibus gentiũ fruemini, & gloria earum summè efferetis vos.

7 Loco pudoris vestri dupli, & ignominiæ *quam* cantabant horum portionem *esse*; idcirco in terra illarum duplum hæreditariò possidebunt, lętitia perpetua his futura est.

8 Quia ego Jehova amo jus, odi rapinam conjunctam holocausto, ideo disponam opus eorum in veritate, & fœdus perpetuũ pangam eis.

9 Et innotescet in gentibus semen eorum, & prognati eorum [g] inter populos: omnes videntes eos agnoscent eos, esse semen *cui* benedicit Jehova.

[a] Heb. *corde.*
[b] Heb. *benevolentiæ.*
[c] Heb. *seculi: sic ver.* 7. *&* 8.
[d] Heb. *desolationis.*
[e] Heb. *generationis & generationis.*
[f] Heb. *dicetur vobis.*
[g] He. *in medio populorũ*

CAPUT LXII.

1 [a] OMNINO gaudeo in Jehova, exultat anima mea in Deo meo; quia induit me vestibus salutis, pallio justitiæ amicivit me: tanquam sponsum *qui* administrat ornatum, & veluti sponsam ornantem se instrumentis suis.

2 Nam ut terra profert germen suum, & sicut hortus sata sua producit; ita Dominus Jehova producturus est justitiam, & laudem coram omnibus gentibus.

3 Propter Tzijonem non tacebo, & propter Jeruschalaima non quiescam: donec prodeat ut splendor justitia ejus, & salus ejus ut lampas

[a] Heb. *gaudiendo gaudeo.*

pas ardeat.

4 Videbunt enim gentes justitiam tuam, & omnes Reges gloriam tuam, & indetur tibi ᵃnomen novum, quod os Jehovæ prefixerit;

5 ᵃ ᵃCùm eris ᵇ coronata ornatu manu Jehovę, & cidari ᶜ regia manu Dei tui.

6 ᵈ Non diceris amplius derelicta; & terra tua non dicetur amplius desolata: sed ᵉ tu vocaberis deliciæ meæ, & terra tua maritata: quia delectabitur Jehova te, & terra tua maritabitur:

7 *Vt* cùm ducit juvenis virginem, *cùm uxores* tibi ducunt filii tui, gaudio, inquam, sponsi cum sponsa gaudebit tecum Deus tuus.

8 ᵃSuper muros tuos, *urbs* Jeruschalaimorum, præficio ᵃ custodes, toto die & tota nocte jugiter non taciturος: qui commemoratis Jehovam, ne *esto* silentium vobis;

9 Et ne permittatis silentium esse ᵃ de illo donec stabiliat, & donec disponat ᶠ Jeruschalaimis laudem in terra:

10 ᵃ*Sed dicite*, juravit Jehova per dexteram suam, & per brachium roboris sui, non dabo frumentum tuum amplius cibo inimicis tuis, neque bibent alienigenæ mustum tuum, in quo laboraveris:

11 Sed colligentes illud comedent illud, ut laudent Jehovam, & congregantes hoc bibent ipsum ᵃ in atriis sanctitatis meæ,

12 Transite, transite ᵃ in portas, ᵃparate viam populi, aggerate, aggerate aggerem, amovete lapides attollite vexillum ad populos.

13 ᵃEcce Jehova pronuntiat ad extremum usque terrę, dicite ᵃ filię Tzijonis, ecce ᵃ salus tua advenit: ecce ᵃ merces hujus penes ipsum, & operæ pretium hujus ante ipsum est.

14 Ut vocent ᵃhos populum, sanctum, vindicatos Jehovę; & tu voceris requisita, civitas non derelicta.

ᵇ Heb. cum corona ornatus.
ᶜ Heb. regni.
ᵈ Heb. non dicetur tibi, &c.
ᵉ Heb. tibi vocabitur chephezibah id est oblectatio mea in ipsa.
ᶠ Heb. Jeruschalaima.

ANNOTATIO.

1. Spiritus Domini] *Hac concione, quam Christus per Prophetam habuit exponuntur tria: primum est, quæ fuerint dona & quæ vocatio Christi, versibus quatuor primis hujus capitis; secundum, quæ operatio, reliquo hoc capite; tertium, quæ functio sive administratio ad præstandum operationes suas ex dono & vocatione Dei, toto capite 62. quæ tria ab uno & eodem spiritu præstari docet Apostolus* 1. *Corinth.* 12. 4. & *sequent. in Christo quidem absolutissimè, ut qui spiritum sine mensura acceperit, in aliis verò pro demenso donationis Dei. Hæc autem de Christi persona esse, non de alio Propheta ullo, res ipsæ commonstrant meridie clariùs. Nam his verbis,* spiritus Domini est super me, *plenitudinem spiritus sibi asserit, ex qua accipiunt omnes, Joan* 1. 16. *illis verò,* eò quòd unxit, &c. *vocationem plenam similiter arrogat sibi, qua singulares aliorum omnium vocationes nituntur, ut ipse Christus docuit Math.* 28. 18. Eò quòd unxit] *quasi dicat, non me inermem aut imparatum a rebus necessariis mittit Deus, sed ut mitteret, priùs instruxit spiritus plenitudine. Est enim ungendi verbum hîc sumptum metonymicè, ut Psal.* 45. 8. *& alibi sæpe.* Ad obligandum] *id est, ad curandum mortales, liberandum & reconciliandum Deo: quò spectant omnes illæ allegoricæ loquendi formæ quæ mox sequuntur.* 3 Cineris] *id est luctus, metonymicè a signo: ut suprà* 58. 5. Contracti] *id est, qui præ conscientia malorum suorum angustus atque abjectus est; ut contrà cùm liberatur ex angustiis animus, dicitur dilatari: vide Psal.* 119. 32. Quercus justitię] *id est, tanquam arbores, in Christo insiti firmè radicentur per fidem; & in justitia ac sanctificatione spiritus ambulantes per Christum, in Ecclesia pro plantis Dei habeantur; & ab exteris quoque prædicentur, fructuum quos protulerint nomine: ut* 1. *Timoth.* 3. 7. Ut planta] *quæ in Christū, tanquā in truncum educatum ex surculo, fuerit insita a Deo ut suprà* 60. 21. 4 Ut ędificent] *i. instaurent Ecclesiam Dei, allegoricè.* 5 Nā adstantes] *secunda pars capitis de operatione Christi in Ecclesia, nimirū fore ut hostes ipsi ministrent Ecclesiæ & Ecclesia ministret Deo; ac proinde omnia bonorum genera benedictione Dei consequatur: sic* 1. *Cor.* 3. 22. 6 Opibus gentium] *primum benedictionis genus, nimirum jus, & authoritas Ecclesiæ vindicata per Christum in res omnes creatas, quæ per antithesin miseri, & ignominiosi status præcedentis illustratur sequente versu.* 7 Dupli] *id est, quo plus satis perfusi estis: sic blandè parcit Deus Ecclesiæ suæ, & honorificè loquitur; ut suprà* 40. 2. Horum portionem] *id est, Judæorum, qui tum erant Ecclesia Dei: apostrophe a secunda persona ad tertiam.* Duplum] *id est, abundè plus satis: numerus finitus pro infinito.* 8 Quia ego] *secundum benedictionum genus, fore ut Deus fœdus perpetuum in Christo ineat cum Ecclesia, & omissis cæremoniis legis cultum spiritualem & verū instituat in Ecclesia sua, adeóque inscribat utrumque, fœdus inquam & cultum spiritualem, in cordibus populi sui: ut Hhebr.* 8. *ex Jirmejæ loco exponitur.* Amo jus] *ac proinde non possum amare Ecclesiam injustam, servientem Deo non novitate spiritus sed vetustate literæ.* Holo.] *i. veteri legi, ac cæremoniis, synecdochicè, & toti ministerioli teræ, quod ministerium mortis & condemnationis appellatur,* 2. *Corinth* 3. 7. & *seq.o* Disponam] *i. renovabo spiritum mentis eorum, & induam eis novum hominem, qui secundum Deum conditus est ad justitiā & sanctimoniā verā, Ephes.* 4. 23. *ut me colant in spiritu & veritate, Joan* 4. 23. 9 Et inno.] *tertiū benedictionis genus, nimirum gloria Ecclesiæ per sanctificationem spiritus: etsi intergerini parietis septum solutum erit, & lex cæremonialis per carnem Christi abolita, ut ait Paulus Ephes.* 2. 14.

In Caput LXII.

1 Omnino gaudeo] *Tertia pars, de administratione (ut antè diximus) in qua Christus velut exultabundus gratulatur Deo de beneficio in se & in Ecclesiam suam sponsam collato per prolepsin, hoc versu: deinde speciatim administrationem explicat, primùm suam ipsius erga Ecclesiam, usque ad versum* 8. *deinde ministrorum Ecclesię, quibus dat mandata sua, inde ad finem usque.* Me] *Christum videlicet mysticum, hoc est, primùm Prophetam illum nostrum,* Sacerdotem, & *Regem plenissimè, deinde Ecclesiam totam per ipsum: ut sequentia verba explicant.* Ornatum] *justitiæ & vitæ, quam Christus sponsus exhibet Ecclesiæ.* 2 Nam ut] *prior pars administrationis, qua Christus erga Ecclesiam utitur, duabus partibus conti-*

continetur; nimirum quòd Deus per Christum justitiam daturus est Ecclesiæ, deinde quòd laudem & gloriam amplissimam; quæ duo proleptice hoc versu posita, sequentibus exornantur. Dominus Jehova] *id est Christus, æternus Deus cum Patre & Spiritu Sancto, per spiritum suum intus secundum divinam naturam operans, & per verbum suum, quod secundum naturam humanam prædicavit sequente versu.* 3 Donec] *i. donec totum opus salutis fuerit consummatum.* 4 Nomen novum] *nimirum quod explicatur versu 6.* 5 Cùm ieris] *id est, quando Christus Deus & servator tuus te adjunget sibi, & coronam atque ornamentū suum tibi imposuerit: ut suprà ver. 1.* 8 Super muros tuos] *altera pars administrationis Christi per servos suos in Ecclesiam: qua primùm jubentur usque ad consummationem seculi prædicare promissiones Dei juramento confirmatas, quatuor versibus; deinde Ecclesiam totam ex Jehudæis & gentibus tum disciplina sancta, tum Evangelii promulgatione colligere; ut Matth. 28.18. & sequen.* Custodes] *id est, pastores & doctores: allegoricè.* Qui commemoratis] *apostrophe ad servos Christi, continens mandatum administrationis ipsorum.* 9 De illo] *Christo, Jehova, quem commemoratis.* 10 Sed dicite] *eclipsis contrarii, ut Gen. 18.19. Est autem hic summa Evangelii, salus ab omnibus inimicis, & vita, gloriaq; æterna.* 11 In atriis] *id est, coram Deo, gratias ei agentes tanquam Sacerdotes Jehovæ, ut suprà 61.6. alludit ad legalem ritum Levit. 6.* 12 In portas] *id est, per totam ditionem, quàm latè patet Ecclesia.* Parate viam] *id est, singulis membris Christi & Ecclesiæ prospicite pro facultate vestra, venientes adjuvando, dormientes excitando nihil cogitantes & ignorantes accersendo, & si quæ sunt hujusmodi: allegoricè.* 13 Ecce Jehova] *confirmatio præcedentis propositionis, a continuis documentis quę Christus Ecclesiæ suæ ubique locorum tradit per spiritum suum, qui operatur omnia in omnibus.* Filiæ Tzijon.] *id est Ecclesię, genitæ per doctrinam quæ Tzijone profecta est, ut suprà 2.3.* Salus tua] *id est Christus salutis author.* Merces hujus] *id est, jam re ipsa obtinet mercedem suam pro operibus & perpessionibus suis, nimirum salutem Ecclesiæ quam redemit sanguine suo.* 14 Hos] *id est, filios tuos, ô Ecclesia: nam verba sunt doctorum Ecclesiam compellantium, & servatos quasi digito commonstrantium.* Requisita] *tum a Christo redimente, tum ab electis omnibus, a quibus relicta videbatur, ut suprà 49. & 60.*

Caput LXIII.

Ecclesia Judæorum sermonem instituens cum adveniente Christo, cognoscit ex ipso quis sit, & quàm magnificè de hostibus triumphet & suos conservet: ac propterea repentè adducta ad celebrandum præteritam illius beneficentiam qua populum ex Ægypto liberaverat, orat Christum ut propter Dei fœdus & gloriam, ac propter blasphemam & inhumanam impietatem hostium Ecclesiæ, placeat misericordiam de ea capere, & gratis salutem afferre & quamvis peccati conscia, Deo se exhibet, profitetur resipiscentiam, salutemq; suorum, postulat: quapropter Christus a se Ecclesiam ex gentibus collectum iri respondet, se ultionem de Judæis sumpturum esse, & reliquias servaturum: Judæosq; contestatus fert sententiam condemnationis adversus impios, & pios promissionibus magnificis regenerationis, lætitiæ, vitæ, prosperitatis, & omnimodæ benedictionis consolatur.

1 ' QUIS hic est veniens ' ex Edomæa, ' [a] madefactus vestibus ' Botzræ, iste ' decorus veste sua, ' peregrè agens amplitudine virium suarum? ' ego qui loquor justè sufficiens ad servandum.

2 ' Quare rubidus es vestibus tuis, & vestimenta tua ut calcantis in torcularis lacu?

3 ' Torcular calcavi solus; nam ex populis nullus vir *potuit certare* mecum; sed calcavi eos ira mea, & conculcavi eos æstu meo: ita inspersus est *sanguis* [b] cujusque robustissimi illorum vestimentis meis, & omnes vestes meas contaminavi;

4 ' Quando dies ultionis ex [c] animo meo, & ' annus vendicandorum meorum venit.

5 Cùm autem intuerer ' nullum esse adjutorem, & obstupescerem quòd nemo fulciret; ' salutem attulit mihi ' brachium meum, & æstus meus ipse fulcivit me:

6 Ita calcavi populos ira mea, & ' inebriavi eos æstu meo; denique dejeci in terram robustissimum quemque eorum.

7 ' Benignitates Jehovæ commemorabo, laudes Jehovæ, planè pro omnibus quæ contulit nobis Jehova: & amplitudinem bonitatis erga domum Jisraëlis, quam contulit eis secundum misericordiam suam & secundum amplitudinem benignitatum suarum.

8 ' Nam ' dixit; utique populus meus sunt, filii ' non mendaciter acturi: ideo fuit illis servator.

9 In omni ' angustia eorum ' non affecit *eos* angustia: sed ' Angelus faciei ejus servavit eos; dilectione sua & clementia sua ipse vindicavit eos; & ' imponens eos sibi bajulavit eos omnibus diebus seculi.

10 Nam ipsis rebellantibus, & ' dolore afficientibus ' spiritum sanctitatis ejus, ' mutabatur quidem ipsis in inimicum, ipse repugnabat eis:

11 Sed recordabatur dierum [d] priscorū Moschis, populi sui, *dicens*: ' ubi *esset* qui eduxit istos e mari cum ' pastore gregis sui? ubi *esset* qui posuit in medio istius ' spiritum sanctitatis suæ?

12 Qui deduxit *istos*, ' ad dexteram Moschis *existens*, brachio ornatus sui? qui diffidit aquas propter istos, ut compararet sibi nomen [e] perpetuum?

13 Qui egit istos per abyssos; tanquam equū per desertum, *adeò ut* non impegerint?

14 ' Ut jumentum in convalle descendens, spiritus Jehovæ quietè egit eum: ' ita duxisti populū tuū, ad comparandū tibi nomen ornatus.

[a] Heb. *fermetatus: metaphora a massa conspersa.*

[b] Heb. *robur illorum: ut vers. 6.*

[c] Heb. *corde.*

[d] Heb. *seculi* Exod. 14.

[e] Heb. *seculi*

CAPUT LXIIII.

1 ' INTUERE e cœlis, & vide ' ex habitaculo sanctitatis tuæ, & ornatus tui: ubi est ' zelus tuus, [a] & maxima potentia tua? ' fremitū ne viscerum tuorum & misericordiæ tuę erga me continerent sese?

2 ' Tu enim pater noster es; ' quamvis Abraham nesciret nos, & Jisraël non agniturus esset nos: tu Jehova pater noster es, vindici nostro a seculo nomen est tibi.

3 Quare sineres aberrare nos, Jehova, ' a viis

[a] Heb. *& potentiæ tuæ*

tuis? ' torrefaciens obdurares [b] animum nostrum a reverentia tui? ' revertere propter ' servos tuos, tribus possessionis tuæ.

4 ' Ad minimum usque hæreditariò possident populum sanctitatis tuæ, hostes nostri conculcant sanctuarium tuum.

5 'Sumus *illi*; [c] nunquã dominatus es in istos, neque invocatum est nomen tuum super istos: ' utinam ' lacerans cœlos descenderes, a facie tua ' montes diffluerent,

6 ' Quemadmodum conflagrante igne cremia, [d] aquarum bullas excitat ignis, ut notum faceres nomen tuum hostibus tuis; a facie tua gentes contremiscant.

7 Faciens terribilia ' *quæ* non expectassemus; *utinam* descendas, a facie tua montes diffluant.

8 'Et inde a seculo [e] inaudita, auribus minimè percepta *quæ* oculus non vidit, ô Deus, præter te, *Deus* comparat præstolanti ipsum.

9 ' Occurris ' gaudenti, & exercenti justitiam, *qui* in viis tuis memores sunt tui: en tu effervescis cùm peccamus; si [f] perpetuò ' in illis *stetissemus*, servati fuissemus.

10 Sed sumus ' ut immundus omnes nos, & sicut panniculus [g] abjectissimus omnes justitiæ nostræ; diffluimusque velut folium omnes nos, & iniquitates nostræ ut ventus auferunt nos:

11 'Nec ullus est qui invocet nomen tuũ, excitans se ad ' prehendendum te; cùm abscondisti faciem tuam a nobis, & dissolvis nos [h] per iniquitates nostras.

12 'Jam verò Jehova, pater noster es: nos *quidem* lutum sumus, tu verò fictor noster es, & opus manus tuæ sumus omnes.

13 Ne effervescas Jehova [i] quamplurimùm, neque in æternum recorderis iniquitatis: en intuere quæso, nos omnes sumus populus tuus.

14 Civitates sanctitatis tuæ sunt desertum: Tzijon est desertũ, est Jeruschalaimis desolatio

15 Domus sanctitatis nostræ, & ornatus nostri, *in* qua laudarunt te majores nostri: est *exposita* conflagrationi ignis; & una quæq; rerum desyderatarum nostrarum est vastationi.

16 An 'propter illas contineres te Jehova? sileres, & affligeres nos quamplurimum?

[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *a seculo non dominatus es.*
[d] Heb. *aquas bullat.*
[e] Heb. *non audiverunt, non perceperunt auribus.*
[f] Heb. *seculo*
[g] Heb. *remotionum.*
[h] Heb. *manu iniquitatum nostrarum.*
[i] Heb. *usque valde: sic vers. ultimo.*

CAPUT LXV.

1 '[a] EXPOSITUS sum eis qui non interrogabant, inventus sum ab eis qui non quærebant me; dixi, ecce me, ecce me, 'ad gentem *quæ* non vocatur de nomine meo.

2 'Expanderam manus meas toto die ad populum rebellem; qui ambulant via non bona, [b] sequendo cogitationes suas:

3 *Ad* populum qui provocant me [c] in os jugiter; sacrificantes in hortis, & adolescentes in [d] ' lateritiis:

4 Qui sedent ad sepulchra, & apud ' custodita pernoctant; ' qui comedunt carnes [e] porcinas, & fragmen *carnium* abominandarum *ex* instrumentis suis:

5 'Qui dicunt appropinqua [f] ad tuos, ne attingito me, quia sanctior sum te: 'istis fumus *est* in naso meo, ignis ardens toto die.

6 'Ecce scriptum est coram me: non tacebo, nisi rependero, atq; rependero ' in sinum eorum,

7 Iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum pariter, ait Jehova, qui adoleverunt in istis montibus, & in istis collibus probro affecerunt me; quapropter remetiens opus eorum ' primùm *regeram* in sinum eorum.

8 'Sic ait Jehova; ut cui [g] prestò est mustum in botro, is dicit, ne perdito istum quia benedictio est in eo: ita facturus sum propter servos meos; ne perdam istos omnes.

9 Nam excipiã e Jahhakobo semẽ, & e Jehuda hæredẽ 'montiũ meorũ: & possidebunt hæreditatẽ istã electi mei, & servi mei habitabunt istic,

10 Eritq; 'Scharonitis regio caula gregum, & ' convallis Hhacoris cubile armenti; pro populo meo, qui requisierint me.

11 'Vos verò desertores Jehovę, 'qui obliviscimini montis sanctitatis meæ; ' qui instruitis, turmæ illi mensã, quiq; impletis [h] ' numeris illis libamen:

12 [i] Tradam quoq; numeros vestros gladio, omnes vos mactationi succumbetis, eò quòd clamanti mihi non respondistis, & loquentem non audivistis: sed fecistis quod malum videtur in oculis meis, & id quo non delector elegistis.

13 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce servi mei comedent, vos autem esurietis; ecce servi mei bibent, vos autem sitietis: ecce servi mei lætabuntur, vos autem erubescetis.

14 Ecce servi mei cavent prę [k] hilaritate animi; vos autem clamabitis præ dolore [l] animi, & præ contritione spiritus ejulabitis:

15 Et dimittetis nomen vestrũ *ut sit* execrationi electis meis, cùm morte affecerit te Dominus Jehova; servis verò suis indet 'nomẽ aliud:

16 Ut qui sibi benedicturus est in terra, benedicat sibi per Deum firmi, & juraturus in terra juret per Deum firmi: cùm oblivioni traditæ fuerint hæ angustię priores, & cùm absconditæ fuerint ab oculis meis.

17 Nam ecce ' ego creaturus sum cœlos novos, & terram novãm; neque commemorabuntur hęc priora, neque venient in animum.

18 'Sed gaudete & exultate in sempiternum, quos ego recreo: nam ecce ego recreo *urbem* Jeruschalaimorum exultatione, & populum ejus gaudio.

19 Et exultante me Jeruschalaimis, & ' gaudente de populo meo; non audietur de ea amplius vox fletus, aut vox clamoris.

20 Non existet illinc amplius infantulus [m] ætate, aut senex, cujus non impleat dies *Deus*: nam puer, 'natus centum annos morietur; peccator autem, *etiam* natus centum annos 'maledictus erit.

21 Et ædificantes domos inhabitabunt eas; & plantantes vineas, comedent fructum earum

22 ' Non ædificabunt & alius inhabitabit, non plantabunt & alius comedet: sed ' ut sunt dies arboris, dies erunt populi mei, & opus manuum suarum deterent electi mei.

23 ' Non laborabunt inaniter, neque gignent ' ad conturbationem: nam semen benedictorum Jehovæ erunt, & prognati eorũ cum ipsis.

24 Eritq; ' non clamantibus ut ego respondeam: adhuc ipsis loquentibus, ut ego exaudiam.

25 Lupus

[a] Heb. *quæsitus: ut Psa. 111.2. Rom. 10.20.*
[b] Heb. *post.*
[c] Heb. *in faciem meam: ut Ijobi. 1.11*
[d] Heb. *lateribus.*
[e] Heb. *porci.*
[f] Heb. *ad te.*
[g] Heb. *in venitur.*
[h] Heb. *numero illi sed numeri pluraliter tantũ hac significatione dicuntur.*
[i] Heb. *dinumerabo vos paronomasia.*
[k] Heb. *bonitate cordis.*
[l] Heb. *cordis: sic infr. vers. 17.*
[m] Heb. *dieb.*

25 *Lupus & agnus pascentur unà, & leo ut bos comedet stramen, serpenti autem pulvis erit cibo: non malefacient, neq; corrúpent in toto monte sanctitatis meæ, ait Jehova.

ANNOTATIO IN CAPUT LXIII.

1 Quis hic est] *Tota hæc Prophetia (in qua tria capita conjungenda esse putavimus) est* διαλογικὴ, *ac proinde tribus quæstionibus responsisque continetur. Quæstiones proponit Ecclesia Judæorum, responsa Christus. Prima quæstione Ecclesia Christum tanquam ex improviso advenientem & hostes suos ulciscentem non agnoscens, quærit quis ille sit, & cognoscit ex Christo, hoc versu: secunda, cruentatas illius vestes admirans quærit illius rei causam, vers. 2. cui respondet Christus, versibus quatuor: tertia denique Ecclesia repentè adducta partim in admirationem antegressorum Dei operum, reliquo capite: partimque in metum ex peccatorum suorum conscientia, implorat misericordiam Christi, toto capite sequente, cui respondet Christus, capite 65.* Ex Edomæa] *id est, ex regione hostium Ecclesiæ, synecdochicè. Edomæa autem potius quàm alia ulla regio nominatur, tum propinquitatis, tum gravissimæ ac hæreditariæ hostilitatis nomine: ut Psalm. 137. & Lament. 4.21.* Madefactus] *non tam sudore suo quam hostium sanguine, ut secunda quæstione explicatur.* Botzra] *Edomæorum metropoli, ut suprà 34. 6.* Decorus] *id est, cujus decorem & gloriam ex ipsius veste sanguine conspersa, & reportatam victoriam cognoscimus.* Peregrè agens] *id est, peragrans & pervadens securè omnes hostium regiones, non alienis copiis aut collecta manu, sed sola potentia sua.* Ego qui loquor] *responsum Christi, quo se verum Ecclesiæ Prophetam, sacerdotem, & Regem profitetur.* 2 Quare rubidus] *secunda quæstio.* 3 Torcular] *responsum Christi ad quæstionem accommodatum, allegoricè explicat victoriam Christi de hostibus, ut suam Ecclesiam potenter servet. Hanc autem victoriam commendat duobus modis: primùm, quòd nemo hostium tam fortis fuit qui posset ipsi obsistere, duobus versibus; deinde quòd solus eam comparaverit nemine adjuvante, duobus alteris: quæ duo prolepticè his primis tribus verbis exposuit.* 4 Quando dies] *i. cùm exoptata mihi plenitudo temporum advenit; ut vocat Paulus Galat. 4. 4.* Annus vendicandorum] *id est, verus ille jubilæus, quem legalis ritus figuraverat, Levit 25. & 27.* 5 Nullum esse] *id est, ne Ecclesiam quidem ipsam ad salutem suam & liberationem ab hostibus conferre aliquid posse.* Salutem attulit mihi] *id est, Ecclesia mea, quæ est corpus Christi & complementum ejus qui omnia implet in omnibus, Ephes. 1.23.* Brachium] *id est, sola virtus mea, & zelus Jehovæ; suprà 8.* 6 Inebriavi] *id est, magna pocula atq; insolita afflictionũ & iræ meæ epotanda præbui: ut Psa. 75 1.9 & sup. 5.22.* 7 Benignitates] *hac tertia parte, Ecclesia admirans magnificentiam præsentem Christi orat ipsum pro salute sua, usque ad caput 65. Hujus autem orationis pates sunt quatuor: prima est exordium, quo Ecclesia Deum adducit ad continuandam promissionum veritatem, & confirmat se ipsam in expectatione earum, per laudativam narrationem anteactæ Dei beneficentiæ, toto hoc capite. secunda, est propositio postulati, principio capitis sequentis usque ad versum 9. tertia est confirmatio postulati, tribus versibus: quarta, conclusio, a versu 12. ad finem.* 8 Nam dixit] *narratio benignitatis & beneficentiæ Dei erga populum, hoc versu: quæ deinde amplificatur ab ingratis populi factis, & Dei constantia in benignitate præstanda propter gloriam suam, versu sequente. atque hæc duo reliquis exornantur.* Dixit] *id est, humanitus secum reputavit, tanquam bonus parens benè sperans de liberorum fide atque obsequio.* Non mendaciter] *quasi dicat, non erunt tam impii atque impudentes ut degenerent a me humanitus dictum.* 9 Angustia] *id est, qua ii Deum indignissimè affecerunt: humanitus dictum, ut seq. versu.* Non affecit eos] *id est, non malum, sed bonum rependit pro malo.* Angelus] *id est, Christus mediator Dei & hominum, de quo Exodi. 23.20. Propterea autem Angelus facies appellatur, tum quia tanquam sacerdos æternus ministrat coram facie Dei & intercedit pro nobis, atque adeò est in sinu patris, Joan. 1.18. tum quia nobis est a Patre imago Dei invisibilis, Colos. 1.15. quem qui vidit, vidit Patrem, Joan 14.9.* Imponens eos sibi] *ut Exodi 19.4. & Deut. 32.11. & suprà 46.4.* 10 Dolore afficient] *ut Psalm. 78.40.* Spiritum sanctit.] *quem ex communicatis ipsius donis agnoscebant: nam qui repugnante luce verbi Dei & Spiritus accensa in conscientia ipsius aliquid perpetrat, is spiritum dicitur extinguere. 1. Thess. 5.19. Spiritui mentiri, Actor. 5.3. & dolore eum afficere: ut hoc loco. Est autem hæc tota narratio imprimis evidens (si qua in vetere Testamento) ad confirmandam doctrinam Christianam de uno Deo & tribus personis.* Mutabatur] *id est, certabat contra ipsorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus, tanquam si fuisset hostis: humanitus dictum, ut Psal. 18.27.* 11 Ubi esset] *prosopopœia summè pathetica, qua figuratur Deus disceptans cum animo suo, & se ad misericordiam revocans propter gloriam suam: quo argumento utebatur Mosche, Exod. 32.11. q. d. ubi amplius videretur gloria Dei? ubi extaret sublato populo ipsius?* Pastore] *i. Mosche.* Spiritũ sanctit.] *Deum ipsum, Patrẽ & filiũ præsentẽ in spiritu sancto, quẽ illi quodammodo extinguebant, ut dictum est versu 10.* 12 Ad dexteram] *i. Moschem quasi manu ducens, & dexteram illius agens ad perficiendum opus suum.* 14 Ut jumentum] *id est, leniter & commodè duxit, ut solet jumentum duci in descensu montis ardui.* Ita duxisti] *apostrophe ad Deum* μεταβατικὴ *ad secundam orationis partẽ.*

IN CAPUT LXIIII.

1 Intuere] *Altera pars orationis, nimirum propositio postulati, ut diximus suprà in versum 7. præcedentis capitis: qua Ecclesia salutem a Christo petit primùm propter fœdus cum ipsa initum, officiaque jam olim promissa & præstita Ecclesiæ, tribus versibus. deinde propter intolerantiam hostium Deo & Ecclesiæ adversantium, versu 4. & 5. quibus causis expositis, postulatum quod fuerat cœptum vers. 1. copiosè explicatur usq; ad versum 9.* Ex habitaculo] *id est, e cœlis, periphrasticè.* Zelus tuus] *majoribus nostris opere demonstratus ad servandum ipsos. quasi dicat: jam non extat, nusquam apparet amplius: humanitus dictũ.* Fremitúsne] *id est, nunquám ne velut pœnitentia adductus misereberis mei? metonymicè: sic Cantic. 5.3.*

2 Tu enim] *prior cauſa poſtulati, ut diximus verſu præcedente, a fœdere Dei conſtantiſſimo.* Quamvis] *occupatio brevis: atqui (dixerit quiſpiam) Deus pater eſt Abrahami & Jiſraëlis ambulantium coram ſe; vos autem planè a fœdere diſceſſiſtis, & majorum veſtigia in fide reverentiáque Dei ambulantium ita omiſiſtis, ut ne ipſe quidem Abraham aut Jiſraël (ſi in vivis eſſent) vos pro filiis agnoſcerent, Deut.* 32.5. *reſpondent; fatemur quidem nos ita depravatos eſſe vitioſitate noſtra ut indigni ſimus qui Dei, Abrahami, vel Jiſraëlis filii appellemur, ſed nitimur ſolo Dei fœdere gratuito, quod ſimus eſſe conſtantiſſimũ ut Deus ipſe eſt, ſic perſtringitur brevi argumentum illud quod poſtea adjicitur verſu* 9. *& duobus ſequentibus.* 3 A viis tuis] *id eſt obſequio, fide, & cultu tuo, quem obſervari vetant adverſarii, & tua gloria flagitat.* Torrefaciens] *miſera ſervitute, qua ſervitur ſatanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace ferri: ex qua incommodorum conſuetudine ferè exuitur pietas, & induitur obduratio.* Revertere] *id eſt, tanquam reverſus, tuos a ſuis erroribus revoca: humanitus dictum.* Servos tuos] *id eſt, propter gratiam & fœdus tuum, quo nos tibi ſervos gratuitò comparaſti.* 4 Ad minimum] *ſecunda cauſa ut diximus in verſum* 1. 5 Sumus illi] *videlicet in quos dominaris, & ſuper quos invocatur nomen tuum: nam hæc zeugmaticè petenda ſunt ex ſequente membro.* Utinam] *regreſſio ad poſtulatum expoſitis argumentis ejus, quod elegantiſſimis comparationibus illuſtratur. Sunt autem hujus poſtulati duo capita: unum adverſus hoſtes Dei & Eccleſiæ, uſque ad verſum* 8. *alterum pro Eccleſia, ut doctrina Evangelii aſſeretur per Chriſtum verſ.* 8. Lacerans] *humanitus dicta.* Montes] *ut Judic.* 5.5. 6 Quemadmodum] *elegans comparatio montium diffluentium cum aquis ferventibus in olla ad luculentum ignem: quæ allegoria in fine verſus exponitur.* 7 Quæ non expect.] *id eſt, omnem hominum cogitationem ſuperantia, quæ ne in mentem quidem hominis aſcenderunt, ut* 1. *Corinth.* 2.9. 8 Et inde a ſeculo] *id eſt, myſteria Evangelii revelata per ſpiritum, in quæ deſyderant angeli introſpicere; ut interpretantur Apoſtoli.* 1. *Corinth.* 2.9. & 1. *Petri* 1.12. 9 Occurris] *tertia pars orationis, nimirum confirmatio poſtulati, ut dictum eſt in verſ.* 7. *capitis præcedentis, qua Eccleſia primùm miſericordiam Dei erga reſipiſcentes & juſtitiæ ſtudioſos explicat: deinde peccata ſua confitetur; qua in confeſſione ſyncera poſita ſunt initia reſipiſcentiæ, ut oſtendit David Pſalm.* 32.5. *quæ duo proleptice hoc verſu ponuntur; poſteà verò exornatur peccatorum confeſſio verſ.* 10. & 11. *ex qua poſtremò cõcluſio efficitur implorans miſericordiam Dei erga reſipiſcentem Eccleſiam, ad finem uſq;. Eſt autem occurrendi verbum humanitus attributum Deo.* Gaudenti &] *id eſt, ei qui cum gaudio incumbit juſtitiæ.* In illis] *nimirum viis Dei, quarum meminit priore membro. Eſt autem in his verbis elegans hypotheſis cui adverſativa confeſſio ſubjicitur.* 10 Ut immundus] *id eſt, peccatis noſtris tanquam lepræ ſordibus, ab ipſius Dei hominumque conſortio ſeparati: vide Levitici* 13.45. 11 Nec ullus eſt] *id eſt, ac ne tuis quidem ferulis caſti reſipuimus: exaggeratio.* Prehendendum] *id eſt conſequendum, ut loquitur Apoſtolus Philip.* 3.12. 12 Jam verò] *concluſio ex antecedentibus confecta: ut dictum eſt in verſ.* 9. 16 Propter illas] *nimirum iniquitates noſtras, de quibus ſuprà. quaſi dicat, indignum eſſet te magis ad peccata noſtra reſpicere, quàm ad gloriam tuam in liberatione Eccleſię poſitam.*

IN CAPUT. LXV.

1 Expoſitus] *Ad antecedentem Eccleſiæ poſtulationem hoc capite reſpondet Chriſtus: ut diximus ſuprà in* 63.1. *Sunt autem hujus reſponſi tres ſummatim partes: prima eſt narratio vocationis Eccleſiæ ex gentibus & Judæorum caſtigatorum reliquiis, uſque ad verſum* 11. *ſecunda conteſtatio Judæorum, inde ad ver.* 18. *tertia, concluſio a magnificis Dei promiſſionibus in filios ſuos, ad finem uſque capitis.* Ad gentem] *id eſt, gentibus, quæ prius alienæ fuerunt a republica Jiſraëlis, extraneæ a pactis promiſſionis, &c. Ephe.* 2.12. 2 Expanderam] *ſecundus narrationis locus, quo Deus exponit primùm improbitatem Judæorum verſ. quatuor, & ultiones ſuas, verſ.* 6. & 7. *deinde vocationem reliquiarum ſecundum electionem gratiæ, tribus ſeq. Eſt autem expandere manus humanitus attributum Deo, pro eo quod eſt invitare & vocare ad ſe.* 3 In hortis] *id eſt pomariis & lucis, quos idolis conſecraverant: ut ſuprà* 1.29. Lateritiis] *id eſt, altaribus ſuis ſtructilibus, omiſſo altari Dei.* 4 Sedent ad ſepulch.] *id eſt, necromantias de quibus Deut.* 18.11. & *ſup.* 8.19. Cuſtodita] *nempe idola: quæ ita per contemptum vocantur. propterea quòd ipſa non cuſtodiunt cultores ſuos, ſed cuſtodibus habent opus: ut ſuprà* 46. *contrà quàm ſe facere Deus prædicat Deut.* 32.10. Qui comedunt] *contra legem Levit.* 11. & *Deut* 14. 5 Qui dicunt] *id eſt, arrogantes & faſtuoſos hypocritas, quibus etiam integerrimi Prophetæ & germana Eccleſia membra præ ipſis ſordent.* Iſtis] *id eſt, contra iſtos exarſit ira mea.* 6 Ecce ſcriptum eſt] *id eſt, mihi eſt compertiſſimum, neque unquam excidet e memoria mea: ut Deut* 32.34. In ſinum] *vide Pſal* 79 12. 7 Primum] *id eſt, in quo inde a principio tum ipſi, tum majores ipſorum ſeſe occuparunt; quo modo Petrus vanam converſationem vocat* πατροπαράδοτον, 1 *Petr.* 1.18. 8 Sic ait Jehova] *jam tranſit Chriſtus ad exceptionem reliquiarum, tribus verſ.* 9 Montium meorum] *ut Exod.* 15.17. 10 Scharonitis] *vide* 1. *Chro.* 5.16. & 27.29. Convallis Hhacoris] *id eſt Jerichuntina, per ſynecdochen, de qua Jehoſch.* 7.26. & *Hoſch.* 2.15. *hæc in regno Judæ, illa verò in regno Jiſraëlis: ut ſignificetur illa futura regnorum conglutinatio de qua Hoſche* 1.11. *Jechezk* 37.24. & *alibi.* 11 Vos verò] *ſecunda pars reſponſi, nimirum conteſtatio & ſententia condemnationis adverſus Judæos degeneres, hoc & ſeq. ver. quæ deinde exornantur elegantiſſima antitheſi promiſſionum erga bonas reliquias, & denuntiationum in iſtos, uſque ad ver.* 18. Qui obliviſcimini] *i. tanquam obliti negligitis, neq; acceditis.* Qui inſtruitis] *ſic loquitur Propheta per contemptum, idola velut digito exerto commonſtrans.* Numeris illis] *quibus velut exercitibus cœlum, terra, & aqua inſtructa ſunt, ut Geneſ.* 2.1. *nam illis ſervitur contra præceptum Dei, Exodi.* 20.4. 13 Idcirco] *exornatio antecedentis ſententiæ ut diximus in verſum.* 11. 15 Nomen aliud] *quàm nunc obtineant, videlicet quod exprimitur ſeq. verſu: ſic ſuprà* 62.4. & *ſeq.* 16 Firmi] *i. populi ſancti, qui fundatus & radicatus in Deo immotus permanebit, ac ne portæ inferorum quidem prævalebunt ei.* 17 Ego creaturus] *i. omnia inſtauraturus ſum in Chriſto: ut ſuprà* 25. 8. 18 Sed Gaudete] *concluſio reſponſionis Chriſti a promiſſis ampliſſimis, per apoſtrophen ad pios: quibus regeneratis, prædicuntur lætitia, hoc & ſeq. verſu, vita, verſu* 20. *pax & proſperitas, tribus ſeq. idq; per efficacitatẽ*

providentia Dei, vers. 24. *quæ omnia exornantur communi hyperbole, versu ultimo.* 19 Gaudente] *ut Deut.* 28.63. *& suprà* 62.6. *&* 7. 20 Natus] *id est, justum vitæ spatium decurret sine impedimento ullo.* Maledictus erit] *id est, quo magis longæva utetur vita, eò majores maledictiones experietur.* 22 Non ædificabunt] *contra quàm impiis denuntiat Deus, Deut.* 28.30. *& seq.* Ut sunt dies arb.] *id est, robusti atque diuturni, ut Psal.* 52.10. *&* 92.13. 23 Non laborabunt] *quod impiis interminatur Deus, Levit.* 26.16. *& Deut. ibidem.* Ad conturbationem] *id est, ut conturbatis rebus omnibus tradantur populo extraneo, & abeant in captivitatem, Deut.* 28.32. *&* 41. 24 Nondum clam.] *novit enim Pater cœlestis nos indigere his omnibus antequam oremus, Matth.* 6.32. 25 Lupus & agnus] *vide suprà* 11.6. *id est, nihil damnosum esse poterit Ecclesiæ, ut Hosch.* 2.18. *& Marci* 16.18.

CAPUT LXVI.

Deus externam sanctimoniam hypocritarum abdicans, ostendit se in humilibus habitare: itaque Ecclesiam Judæorum confirmans adversus hypocritarum fastũ, multiplicationẽ perpetuam ei pollicetur, Judæos & gentes hortatur ad lætitiam ex fructu operum ipsius: quibus se impios perditurum, gentes in communionem Ecclesiæ & cultus sui vocaturũ, denique æternum triumphũ de hostibus comparaturum ipsis pollicetur.

1 SIC ait Jehova, cœlum ipsum solium meum *est*, & terra scabellum pedũ meorum, ubinam *esset* domus quam ædificaretis mihi? & ubinam locus quieti meæ?

1. Reg. 8. 27 Actorum 7. 49.

2 Atqui, omnia ista fecit manus mea, & *per eam* existunt omnia ista, dictũ Jehovæ: sed in hunc intueor, in pauperem & contritum spiritu, ac trepidantem ad verba mea.

3 Qui jugulat bovem, *ac si* percuteret virum; qui mactat parvam pecudem, *ac si* decollaret canem; qui offert munus, *ac si* sanguinem porci; qui adolet thus, *ac si* [a] muneraretur idolum: etiam isti eligunt vias suas, & abominationibus suis anima eorum delectatur.

4 Etiam ego eligam propter facinora eorum, & inducam [b] quæ formidant eis; eò quòd mihi vocanti nemo responderit, loquenti non auscultaverint: nam fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & id quo non delector elegerunt.

[a] Heb. *benedictionem offeret vanitati.*
[b] Heb. *formidines.*

5 Audite verbum Jehovæ qui trepidatis ad verbum ejus; dicunt fratres vestri, osores vestri, procul arcentes vos, propter nomen meum, honoratur Jehova: sed ubi conspicuus erit in lætitia vestra, isti erubescent,

6 Voce tumultuosa e civitate, voce e templo; voce Jehovæ, rependente retributionem inimicis suis.

7 Cùm nondum parturiet, pepererit: cùm nõdũ invadet dolor eam, jam posuerit marem.

8 Quis audivit rem hujusmodi? quis vidit talia? an efficeretur ut pariat terra die uno? an gigneretur gens vice una? quòd parturit, simúlq; parit Tzijon filios suos.

9 An ego aperirem os matricis, & non gignerem? ait Jehova: an ego qui gigno, amplius occluderem? ait Deus tuus.

10 Lætamini cum *urbe* Jeruschalaimorum, & exultate in ea omnes amantes eam; gaudete cum ea gaudio quicunque lugebatis de ea:

11 Ut sugatis & saturemini ubere consolationum ejus; ut exprimatis & delicias agatis e splendore gloriæ ejus.

12 Nam ita ait Jehova, ecce ego extensurus sum ad eam tanquam fluvium pacem, & velut torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugatis: ad latus portabimini, & super genua oblectabimini.

Suprà. 49. 22. & 60. 4

13 Ut quispiam quem mater sua consolatur; sic ego consolaturus sum vos, & Jeruschalaimis consolatione perfundemini.

14 Quod cùm videbitis, gaudebit [c] animus vester, & ossa vestra ut herba tenera reflorescent; & agnoscetur manus Jehovæ erga servos suos, & indignatio contra inimicos suos.

[c] Heb. *cor.*

15 Nam ecce Jehova cum igne venturus est, & curribus suis similibus turbini; ad reddendum cum æstu iram suam, & increpationem suam cum flammis [d] ardentibus.

[d] Heb. *ignis.*

16 Jehova enim igne disceptaturus est, & gladio suo contra omnem carnem: & multiplicabuntur confossi Jehovæ.

17 Qui sanctificant se, & qui mundant se in hortis, [e] sequentes *alter* alterum palam; qui comedunt carnem porci, & rei abominabilis, murísque: pariter consumentur, dictũ Jehovæ.

[e] Heb. *post unum in medio ipso.*

18 De me autem, cùm [f] factorum erga hos cogitationumq; erga hos *quæque* adveniet, cõgregando omnes gentes & linguas: quæ venientes visuræ sunt gloriam meam;

[f] Heb. *factorum horum & cogitationum horum*

19 Ponam in his signum, & mittam ex his qui evaserint ad gentes in Oceanum, Pulem, & Ludum jaculantes arcu, Tubalem & Javanem: regiones longinquissimas, quæ non audiverant [g] famam meam, neque viderant gloriam meã, ut indicẽt gloriã meam in gẽtibus.

[g] Heb. *auditionem.*

20 Et adducent omnes fratres vestros ex omnibus gentibus muneri Jehovæ, equis, & curribus, & pilentis, mulisque, ac veredariis, ad montem sanctitatis meæ Jeruschalaima, ait Jehova: quemadmodũ offerunt [h] Jisraëlitæ munus instrumento mundo in domum Jehovæ.

[h] Heb. *filii Jisraëlis.*

21 Atque etiam ex istis assumam in sacerdotes & Levitas, ait Jehova.

22 Nam quemadmodum cœli illi novi & terra ipsa nova quam ego facturus sum, constitura sunt coram me, dictum Jehovæ: ita constiturum est semen vestrum & nomen vestrum.

23 Eritque de novilunio [i] in novilunium alterum, & de sabbatho in sabbathum alterum; ut veniat omnis caro ad incurvandum se coram me, ait Jehova.

[i] Heb. *in noviluniũ suum, & sic sequentia.*

24 Et egressi videbunt cadavera hominum illorum qui defecerunt a me: nam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque nauseæ omni carni.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis (qua Propheta exitium veteris synagogæ & Christianæ Ecclesiæ constitutionem explicat) quatuor sunt capita: primum est contestatio Judæorum & hypocritarum, quibus tum ipsorum*

rum scelus & supplicium, tum humilium reliquiarum salus prænuntiatur, vers. quatuor: secundum est propositio ad sanctas Judæorum reliquias, quæ de hypocritarum casu & liberorum in Ecclesia gignendorum promissionibus confirmantur, inde ad vers. 10. tertium est hortatio ad amicos Ecclesiæ, ut lætentur cum ea & benedictiones Dei participent ad gloriam ipsius, usque ad versum 15. postremum est narratio benedictionum quas effecturum se Deus promiserat, inde ad finem usque. Ubinam esset] *quasi dicat, putaretisne, ô hypocritæ, me excelsissimum in manufactis templis habitare? Actor. 7.48. & 17.24. ac proinde isto templo capi & includi infinitam majestatem meam? non est illa mea habitatio justa; sed in animo pauperum & contritorum spiritu, ibi unanimiter habitaturus & ambulaturus sum, 2. Corinth. 6.16.* 2 In hunc intueor] *id est, hi demum sunt vera templa mea: nam alioqui structura illa templi aspectabilis destituta veris servis Dei templisque illius viventibus, erat ingrata Deo: quamobrem utrumque conjunxit Schelomo dicens; ut sint oculi tui aperti erga domum hanc, auscultando orationi qua oravit servus tuus, &c. 1. Reg. 8.29. & seq.* 3 Qui jugulat] *in templo videlicet ex ritu externo legis; sed non abjecto & contrito animo, ac trepidante ad verba Dei, ut suprà 1. & 58.* Percuteret virum] *id est, homicidium perpetraret. quasi dicat, non magis mihi acceptus est, quàm qui scelerate cædem perpetrat contra legem.* Canem] *id est, animal ineptum sacrificiis, synecdochicè.* Sanguinem porci] *nam utroque interdicitur lege, sanguine, & sue: cùm munera e simila, oleo, & vino, non autem ex sanguine fierent, Levit. 2. sus verò neque in publico Dei cultu, neque in privato usu permissa esset, Levit. 11.7.* Eligunt] *non autem iis insistunt quas ego elegi.* 4 Eligam] *id est, delectum habebo, & exquisitas pœnas immittam eis.* 5 Audite] *secunda pars, propositio ad reliquias Judæorum sanctas, ut observavimus in vers. 1.* Fratres vestri] *qui in propatulo Judæi sunt secundum literam & carnem, sed revera Judæis germanis inimici.* Procul arcentes] *ut suprà 65.5.* Propter nomen meum] *fastuosorum hypocritarum verba, qui Deum inglorium & inhonoratum fore jactant, nisi ab ipsis coleretur, aliorum cultum præ suo nihil faciunt, & Deum perinde sibi obstrictum putant ac si in ære ipsorum esset. Hæc autem ita fuisse accipienda clarè distinctiones docent.* Ubi conspicuus] *id est, cùm gloriam suam explicaverit illustratione Evangelii ad lætitiam vestram & totius Ecclesiæ, de qua infrà vers. 10.* 6 Voce tumultuosa] *id est Evangelio ad cujus auditionē, quasi tumultus invadentis, turbatur mundus (ut Math. 2.3.) quia prædicatio illius in iis qui pereunt est odor mortis ad mortem; postquam Deus hujus seculi excæcavit eorum mentes, ne irradiet eos lumen Evangelii gloriæ Christi, 2. Corinth. 2.16. & 4.4.* 7 Cùm nondum] *secundus locus propositionis, de gignendis mirificè Ecclesiæ liberis: ut suprà 49.18. & seq. & 60.4. Erit, inquit Deus, hic Ecclesiæ partus longè gloriosior & admirabilior quàm Hhebræarum in Ægypto, Exod. 1.19.* Posuerit] *id est ediderit: ut de merula dictū est suprà 34.15.* 8 Quis audivit] *exaggeratio mirifici operis Dei in genitura Ecclesiæ, per comparationem.* Terra] *id est populus, metonymicè.* Tzijon] *id est Ecclesia.* 9 An ego] *subjectio ad interrogationem præcedentem, qua Deus totum genituræ opus in Ecclesia sibi arrogat, & porro facturum pollicetur, per comparationem genituræ naturalis: ego, inquit, qui aliis sum gignendi author, an non ipse gignerem nunc & in seculum arbitratu meo?* Amplius occlud.] *id est, deinceps non propagarem Ecclesiam, committendo ei semen incorruptum verbi?* 10 Lætamini] *tertium concionis caput ad Judæos, & gentes amicas Ecclesiæ quæ priùs fuerant illi inimicæ, ut diximus in versum 1. continens hortationem, duobus vers. & ætiologiam, tribus.* Quicunque lugebatis] *id est, piæ Judæorum reliquiæ bene cupientes Ecclesiæ: nam ex his duobus coagulata est Ecclesia Christi: ac propterea seorsim sui fines proponuntur ὕστερον πρότερον, seq. versu.* 12 Nam] *ætiologia ab amplissimis Dei promissionibus erga Ecclesiam & omnes amantes ejus.* Tanquam fluvium] *vide suprà 48.18.* 14 Ossa vestra] *id est vos qui tam miserè, prostratâ & sepultâ malis Ecclesia, jacetis velut arida putridaque ossa per terram, divinitus instaurabimini: ut Jechezk. 37.* Et agnoscetur] *transitio ad narrationem sequentē, propositis duabus illius partibus, quæ deinde per ὑστέρωσιν explicatur.* 15 Nam ecce] *ultima pars concionis, narratio operum Dei in Ecclesia: quorum unum est indignatio Dei contra hypocritas, tribus versibus: alterum, Ecclesiæ multiplicatio & dignitas, in sequent.* Cum igne] *cujus meminit Joan. Matth. 3.12. sic perstringitur allegoricè vehementia, celeritas, & gloria judiciorum Dei, hoc & seq. vers.* Æstu] *vide suprà 42.25.* 16 Multiplicabuntur] *id est infiniti erunt, quos Deus conficiet suo potente verbo, & spiritu oris sui.* 17 Qui sanctificant se] *explicatio hostium, quos confossurus est Dominus: nimirum qui cultum divinum idolis exhibent, & vitam instituunt contra legem.* In hortis] *de quibus suprà 1.29. & 65.3.* 18 De me autem] *altera pars narrationis, de operibus Dei erga servos suos; ut diximus vers. 14. & 15. in quibus numerantur ista, vocatio gētium in Ecclesiam ministerio sanctarum reliquiarum ex Judæis, tribus vers. communis & æqua illorum dignitas in ministerio Dei, tribus alteris; & Ecclesiæ totius de hostibus triumphus, vers. ultimo.* Cum factorum] *id est, cùm plenitudo temporum advenerit, qua effecturus sum ea quæ cogitavi & statui in consilio meo, & vocaturus gentes in Ecclesiam.* 19 Ponam in his] *id est signabo servos meos intus virtute spiritus, & administrationem ipsorum signis fidei confirmabo, Marci 16.17. & 20.* Qui evaserint] *id est Judæorum reliquias.* In Oceanum] *id est, mari æquè ac terra ad Evangelium provocabo, ut exempli gratia nationes aliquot deinde nominantur.* Pulem] *id est, Cyrenas sive Pentapolim & ulteriorem Aphricam, ubi regnavit Aphulla ab Agathocle Siculo circumventus, corruptè Ophellas apud Justin. lib. 22.* Ludum] *vide Genes. 10.22.* Jaculantes] *ut Jirmejæ 46.9.* Tubalem] *vide Genes. 10.2.* 20 Fratres vestros] *non quidem genitos secundum carnem (ut suprà vers. 5.) sed a Deo genitos spiritu per fidem.* 21 Ex istis] *videlicet gentibus, quæ in munus oblatæ fuerint Jehovæ.* 22 Cœli illi novi] *de quibus suprà. 65.17.* Constitura sunt] *ac proinde ministratura mihi in seculum ad bonum Ecclesiæ.* 23 Eritq; de] *id est, Ecclesia indesinenter colet me, non autem anniversariis ritibus ex veteri lege: vide in Hhamos 8.5.*

IIRMEIA.

ARGUMENTUM.

LIBER *Jirmejæ Prophetæ duo genera documentorum complectitur, prophetica atque historica. Ac prophetica quidem (prout omnium prophetarum istud commune est) verum legis divinæ usum demonstrant doctrina, redargutionibus, & cęteris: nominatim verò versantur in acerbissimis & gravissimis reprehensionibus suorum temporum, & denuntiationibus iudiciorum Dei quæ paulò pòst effecta sunt: deinde verò in consolationibus Ecclesiæ afflictissimę, tum adductis promissionibus amplissimis de regno Christi: tum etiam prędictionibus singularium aliquot iudiciorum quæ in hostes Ecclesię erant eventura, capite 46. & sequentibus. Historica verò quę in hunc librum passim inserta sunt, ad comprobationem prophetiarum evidentiamq́; pertinent. Prophetavit autem Jirmeja in Judæa & in Aegypto Iudæis omnibus, inde a decimo tertio anno Ioschíję, minimùm annos quadraginta tres; ut demus primo ipso anno quo in Aegyptum translatus est, ipsum desivisse. Nam Ioschíję annos novendecim prophetavit, deinde viginti duos Iehoiakimi & Tzidkíjæ: hoc deportato Nebuzaradan in Iudæa mansit in sequentem annum: quo profecto, cæperunt civiles illi motus quos Iirmeja ipse perscripsit, capite 40. & sequentibus. postmodum verò in Aegyptum deportatus est, atque in ea prophetavit cap. 43. & 44. quæ quidem omnia unius anni gesta dici non possunt.*

CAPUT I.

Jirmeja vocationem suam ex consilio æterno Dei, excusationésq́; suas exponit: deinde repetitum Dei mandatum cum promissionibus & signis ad prophetiæ argumentum pertinentibus narrat, ac postremò summam prophetiarum de Judæorum eversione, & sui confirmationem in officio suo adversus Judæos obstinatos explicat.

1 VERBA Jirmejæ filii ' Chilkijæ; ex sacerdotibus qui erant Hhanathothis in terra Binjaminis.

2 ' Ad quem fuit verbū Jehovæ [a] temporibus Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ, decimo tertio anno quo regnabat:

3 *Fuit* etiam temporibus Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudę, donec absolveretur undecimus annus Tzidkijæ filii Joschiæ regis Jehudæ: donec deportarentur [b] Jeruschalaimani mense quinto.

4 ' Fuit igitur verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Cùm nondum formavissem te in utero, ' agnovi te; & cùm nondum prodiisses ex vulva, sanctificavi te: Prophetam ipsis gentibus constitui te.

6 Me autem dicente, ' ahah Domine Jehova, ecce nescio loqui; ' sed puer sum:

7 Edixit Jehova mihi, ne dicito, puer sum: sed ad quæcunque misero te, ito; & quæcunque præcepero tibi, loquitor.

8 Ne timeto ab istis; nam adsum tibi ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

9 Et extendens Jehova manum suam ' tetigit os meum; dixitque Jehova ad me, ecce indo verba mea ori tuo.

10 Vide, ' præficio te hodierno die ' gentibus ipsis & regnis, ' ad extirpandum, & ad demoliendum, & ad perdendum, & ad destruendum; ad ædificandum, & ad plantandum.

11 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me dicendo: quid vides Jirmeja? cui dixi, baculum amygdali video.

12 Tùm dixit Jehova ad me, [c] bene vides: ' [d] ut citò amygdalus floret, incubiturus sum in verbum meum ut efficiam ipsum.

13 Postea fuit verbum Jehovæ ad me secundo, dicendo, quid vides? cui dixi, ' ollam ferventem video, cujus ' facies [e] versus Aquilonem est.

14 ' Tum dixit Jehova ad me, ' ab Aquilone [f] erumpet ' istud malum super omnes habitatores hujus terræ:

15 Nam ecce ego evocaturus sum omnes familias, regna Aquilonis, dictum Jehovæ; ut venientes ' ponant quisque solium suum ad ostium portarum Jeruschalaimorum, & contra omnes muros istius *urbis* circumquaque & cōtra omnes civitates Jehudæ.

16 ' Quamobrem ' elocuturus sum jura mea contra istos propter totam malitiam eorum; qua dereliquerūt me, & adoleverūt diis alienis, & incurvaverunt se operi manuum suarum.

17 Tu itaque ' accinge lumbos tuos, & surgens

[a] Heb. *diebus*.

2. *Reg.* 25. 11
[b] Heb. *Jeruschalaima, metonymicè.*

[c] Heb. *benefecisti videndo: vide Genes.* 12. 8.
[d] Heb. *amygdalaturus sum, ut ita dicamus.*
[e] Heb. *a facie Aquilonis.*
[f] Heb. *aperiet se.*

surgens eloquere apud eos quicquid ego præcepero tibi : 8 ne consternator attritus conspectu istorum, ut non conteram te in conspectu ipsorum.

8 Heb. *ne atteritor a facie eorum.*

18 Ego enim * ecce pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, murosque aheneos toti huic terræ; regibus Jehudæ, principibus ejus, sacerdotibus ejus, & populo hujus terræ :

19 Qui oppugnabunt te, sed non prævalebunt tibi : nam adsum tibi, dictum Jehovæ, ad eripiendum te.

ANNOTATIO.

1 Verba Jirmejæ] *Hoc capite continentur duo, generalis totius libri inscriptio, tribus versibus; & singularis narratio vocationis qua Jirmejam in functione prophetica constituit Deus, reliqua parte capitis. Quamobrem Propheta in universum appellavit verba sive res, quia non tantum documenta prophetica, verum etiã historicæ narrationes hoc libro continentur quæ a Jirmeja conscriptæ sunt.* Chilkijæ] *non illius filii Schallumi & sacerdotis summi qui legem reperit, 2. Reg. 22. 8. nam ille Jeruschalaimis, ut summus sacerdos, habitabat; sed alterius cujuspiam ex aliis sacerdotibus qui Hhanathothi habitavit : quò relegatum fuisse Ebjatharem e genere Ithamaris, cùm abdicaretur sacerdotio, legimus 1. Reg. 2. 26. Quamobrem non dicit Jirmeja, sacerdotis summi, sed ex sacerdotibus, &c.* 2 Ad quem] *id est, quem Deus prophetare jussit annos quadraginta unum, & amplius : nam a decimo tertio anno Joschijæ ad undecimum Tzidkijæ anni sunt 41. deinde verò in Ægypto aliquantum temporis prophetavit, infrà 43. & 44.* 4 Fuit igitur] *hæc altera pars capitis narrat primum vocationem Jirmejæ a Deo, usque ad vers. 8. deinde promissionem quæ cum vocatione semper conjuncta est, vers. 8. tertiò donum, vers. 9. postremò administrationem & operationem ex dono, vers. 10. quæ omnia deinde adhibitis signis confirmata, vers. 11. & 13. ampliùs explicantur, reliquo capite.* 5 Agnovi te] *id est, certo consilio destinavi & sanctificavi ad hoc munus, ut de se loquitur Apostolus Galat. 1. 15.* 6 Ahah] *excusatio qualis fuit illa Moschis Exod. 6. 11. & 7. 3.* Sed puer sum] *id est, ad verba tua proloquenda infantissimus, & præstanda infirmissimus ut explicat sequens Dei confutatio.* 9 Tetigit os meum] *ut hoc sacramento & verbo Prophetam institueret & confirmaret : sic Jeschahh. 6. 6. & 7.* 10 Præficio te] *nimirum Prophetam, ut suprà vers. 5.* Gentibus ipsis] *exteris, ac non Judæis tantùm.* Ad extrip.] *i. ut aliis ruinã aliis incolumitatem prædicatione verbi a me testatam facias : sic enim administri Dei in scripturis passim id dicuntur facere, quod Deus verbo ipsorum prædicit & præstat : quemadmodum Moschem Deus alloquitur singulis ferè mandatis contra Parhhonem, & Ægyptum, Exodi 7. & seq. & Jeschahh. 6. 10.* 12 Vt citò amygd.] *id est, maturè admodum: nam amygdalus hyeme concipit exoriente Aquila, floret prima omnium mense Januario, Martio verò pomum maturat : ut ait Plinius lib. 16. cap. 25. unde illam Hhebræi a maturandi celeritate nominarunt.* 13 Ollam fervent.] *figuram Judeæ, in qua futurum erat ut Judæi tanquam carnes ferverent calamitatibus; ut Jechezk. 11.* Facies] *id est, pars anterior obversa igni.* 14 Tum dixit] *hac exornatione Deus primùm Prophetiarum summam exponit, duobus versibus; deinde vocationem Jirmejæ & consilium suum, duobus alteris : ac postremò Prophetam in vocatione confirmat, ut suprà ver. 8.* Ab Aquilone] *id est, a Babylonis, & aliis gentibus operam navantibus Babylonio, quæ ad Aquilonem spectant : ut sequens vers. explicat.* Istud malum] *vehemente igne figuratum, quod sigillatim deinceps a Propheta prænuntiatum atque conscriptum est.* 15 Ponant quisque] *vide complementum 2. Reg. 24. 4. & 12. & 25. 4. & infrà 52.* 16 Quamobrem] *propositio clementis consilii, de præmonendo adhuc & revocando in bonam frugem populo ante ultimum excidium : quemadmodum etiam publico ordine ex authoritate Regis Joschijæ effectum est, ac proinde malitia Judæorum amplius obsignata, ut narratur 2. Chronic. 36. 14. & sequent.* Elocuturus sum] *per te, Jechezkelem, Tzephanjam, Cheldam, & alios prophetas servos meos.* 17 Accinge lumbos tuos] *id est, compara te ad perfungendum officium tuum : metaphora a viatoribus.* 18 Ecce pono te] *id est, confirmo te in hac functione tua, ut stes firmus contra obfirmationem istorum, & infractus atque immotus permaneas.*

CAPUT II.

Deus animum populi sibi concilians commemoratione anteactæ benignitatis & fœderis sui contestatur Judæos, docens a se nihil mali, sed omnia bona in ipsos profecta esse; ipsos verò contrà & majores arguit improbitatis & injuriæ maximæ : quam confirmat Deus exemplis gentium, rerum inanimarum attestatione, antegressis suppliciis, & infami illorum defectione a Deo, transfugioq; ad exteros homines & Deos : quapropter pœnas indicit justas pervicaciæ ipsorum injustissimæ, post oblatam denuò misericordiam.

1 * ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 * Abi & proclama a audientibus Jeruschalaimanis dicendo; sic ait Jehova, * recordor tibi benignitatis * adolescẽtiç tuæ, amoris sponsalium tuorum : b te prosecuta me per desertum per terram non satam.

a Heb. *in auribus Jeruschalaimorũ.* b Heb. *eunte te post me: sic deinceps:*

3 * Sanctitatem fuisse Jisraëlem Jehovæ, * primitias proventus ejus: * quotquot comedebant illum, reos fuisse, malum evenisse eis, dictum Jehovæ.

4 Audite verbum Jehovç, domus Jahhakobi; & omnes familiæ domus Jisraëlis.

5 Sic ait Jehova, * quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quòd longè abscesserunt a me, & secuti vanitatem * evanuerunt,

6 Adeò ut * ne dicerent quidem, ubi est Jehova, qui eduxit nos e terra Ægypti; qui fecit ut incederemus per desertum, per terram campestrem & c * sepulchralem, per terram siccam & umbrç lethalis, per terram quam non pertrãsibat quisq̃, & ubi nullus habitabat homo?

c Heb. *fossæ.*

7 Quòd postquam introduxi vos in * terram arvorum, ad fruendum fructu ejus & bono ejus; ingressi polluistis terram meam, & possessionẽ meam exposuistis abominationi;

Judic. 2. 10. & seq.

8 Quòd

8 *Quòd* sacerdotes non dixerunt, ubi est Jehova? & qui tractant legem non agnoverunt me, ac pastores defecerunt a me: denique Prophetę ipsi prophetarũt per Bahhalem, & [d] inutilia secuti sunt?

9 Idcirco adhuc contendo vobiscum, dictum Jehovæ; etiam cum [e] nepotibus vestris contendam.

10 Nam peragrate regiones Cittæorum, & videte; aut ad Kedarem mittite & animadvertite valde: videte inquam an fuerit quid hujusmodi;

11 An mutaverit gens deos, quamvis illi non *sint* dii: at populus meus mutavit gloriam suam in *idolum* inutile,

12 Obstupescite cœli de hac re; & horrescite, desolemini valde, dictum Jehovę.

13 Nam duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt scaturiginem aquarum [f] perennium, ut effoderent sibi cisternas, cisternas fractas, quæ non capiunt aquas.

14 An servus Jisraël, an [g] verna est? quamobrem est prędę?

15 Contra eum rugiunt juvenes leones, edunt vocem suam: & exponunt terram ejus desolationi, civitates ejus succeduntur, ut nullus inhabitet?

16 Etiam Nophæi & Daphnęi depascunt te vertice?

17 An non hoc facis tibi; dum derelinquis Jehovam Deum tuum, quo tempore ducit te via sua?

18 Nunc enim, quid tibi est in via Ægypti, bibendo aquas Schichoris? aut quid tibi in via Assyriæ, bibendo aquas fluminis *Euphratis*?

19 Erudiat te malitia tua, & aversiones tuæ corripiant te; agnosce inquam & vide malum & *quidem* amarum esse quòd derelinquis Jehovam Deum tuum: non enim pavor mei incessit te, dictum Domini Jehovæ exercituum.

20 Quamvis [h] jam olim fregerim jugum tuum, dirruperim vincula tua, ideoque dixeris, non servitura sum; tamen super omnem collem altum, & super omnem arborem virentem tu peragras scortans.

21 Atqui ego te plantaveram vitem generosam, totum semen [i] fidele: quomodo ergo mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?

22 Nam ut abluas te nitro, & [k] plurimum adhibeas tibi smegmatis; obducat se auro insigni iniquitas tua coram me, dictum Domini Jehovæ:

23 Quomodo dictura esses, non pollui me, Bahhalimos secuta non sum? vide viam tuam in ista valle, agnosce quid feceris, ô dromas velox, ô [l] quæ corrigia notat vias suas.

24 Onager fœmina *est*, assueta deserto, quæ pro desyderio animę suæ haurit ventum, cujus occasionem quis revocet? omnes quęrentes istam non fatigantur, mensibus ejus invenient eam.

25 *Dicenti* enim, cohibe pedem tuum ne discalceetur, & guttur tuum a siti: dicis, animus abjiceretur? nequaquam: nam amo *deos* exteros, & eos secutura sum.

26 Tanquam pudore furis cùm deprehenditur, ita pudefacient domum Jisraëlis; ipsos, Reges ipsorum, Principes ipsorum, Sacerdotesq; ipsorum, & Prophetas ipsorum:

27 Qui dicunt ligno, pater meus es, & lapidi, tu peperisti me; quia obverterunt mihi cervicem, non autem faciem: tempore verò mali sui dicunt, surge & serva nos.

28 At ubi sunt dii tui quos fecisti tibi? surgant, si sunt servaturi te tempore mali tui: nam *pro* numero civitatum tuarum sunt dii tui, Jehuda.

29 Quare contenditis mecum? vos omnes defecistis a me, dictum Jehovæ.

30 In vanum percussi filios vestros, eruditionem non acceperunt, consumpsit gladius vester Prophetas vestros, tanquam leo interfector.

31 O generatio, vos animadvertite verbum Jehovę, an *ut* desertum fui Jisraëli? an terra caliginosissima? quamobrem dicunt populus meus, dominamur, non sumus venturi amplius ad te?

32 An obliviscitur virgo ornatus sui? sponsa eorum quæ alligat sibi? at populus meus obliti sunt mei diebus [m] innumeris.

33 Quid bonam prædicas viam tuam, quærendo [n] quod amas? idcircò etiam malas ipsas docuisti vias tuas.

34 Etiam in alis vestium tuarum inveniuntur sanguis animarum egentium, *sanguis* innocentium; non effossione, invenio hæc, sed super omnes istas *alas*.

35 Attamen dicis; quia innocens sum, utiq; aversa est ira ejus a me: ecce ego disceptaturus sum tecum, eò quòd dicas, non peccavi.

36 Quid cursitas adeò, mutando viam tuam? etiam ab Ægyptio erubesces, quemadmodum erubuisti ab Assyrio.

37 Etiam ab illo prodibis manibus impositis capiti tuo: nam spernit Jehova fiducias tuas, ut non secunderis in eis.

38 Dicendo, si dimiserit quis uxorem suã, & illa profecta ab eo [o] nupserit viro alteri, an reverteretur ad eam rursus? nonne [p] omnino contaminaretur terra illa? tu verò quamvis scortata sis cum amicis multis, tamen reverteveris ad me, dictum Jehovæ.

39 Attolle oculos tuos ad eminentia loca, & vide ubi non fuisti vitiata; iuxta vias sedisti illis, tanquam Arabs in deserto: & contaminasti terram scortatione tua & malitia tua:

40 Et quamvis cohiberentur imbres, serotinaque pluvia non esset: frons mulieris scortantis fuit tibi, renuisti pudore suffundi.

41 An non saltem ab hoc tempore inclamabis me, pater mi; tu dux adolescentiæ meę?

42 An asservaturus est *Deus* iram in seculum? an observaturus in æternum? ecce loqueris & perficis ista mala quantum potes.

[d] Heb. *quæ non prosunt*: *sic vers.* 11.
[e] Heb. *filiis filiorum vestrorum*.
[f] Heb. *viventium*.
[g] Heb. *natus domi*.
[h] Heb. *a seculo*.
[i] Heb. *firmitatis, sive veritatis*.
[k] Heb. *multiplices tibi smegma*.
[l] Heb. *corrigians, ut ita dicamus*.
[m] Heb. *nullo numero*.
[n] Heb. *amorem*.
Deut. 24.1.
[o] Heb. *fuerit viri alterius*.
[p] Heb. *contaminando contaminaretur*.

ANNOTATIO.

1 Et fuit verbum] *Hujus concionis (quæ temporibus Joschijæ videtur fuisse habita) partes præcipuæ sunt tres: prima est exordium, vers.* 2. *& duobus seq. secunda est contestatio, usque ad ver.* 36. *tertia, sententiæ dictio, ad finem usque.* 2 Abi] *his verbis, ut in seq. omnibus prophetiis authoritatem sibi conciliat Propheta a mandato Dei.* Recordor] *exordium hoc Deus adhibet ut audientiam faciat apud populum recordatione*

recordatione præteritorum suorum beneficiorum, & constantis suæ misericordiæ ex fœdere : quibus nominibus se adhuc eò adduci ostendit, ut populum suum per administros verbi sollicitet, ut diximus sup. 1. 16. Adolescentiæ tuæ] *id est, qua te adolescentem amplexus sum, cùm ex Ægypto educerem te : sic sequentia.* ὑπαλλακτικῶς. 3 Sanctitatem] *ut Exodi* 19. 6. Primitias] *id est, qui sanctus fuit Domino ex omnibus populis terræ, ut primitiæ ex omnibus fructibus agri sunt sanctæ; prout interpretatur Deus Exodi* 19. 5. Quotquot comedebant] *id est, quemadmodum qui sacrum proventum intervertit, reus fit & pœnas luit ex lege, Levit.* 5. 21. *ita reos peractos esse & pœnas pependisse inimicos ejus; ut Ægyptios, Hhamalekitas, Sichonem, Hhogum, Midjanitas, Cenahhanæos, &c.* 5 Quid invenerunt] *contestatio hæc, qua gravissimè in populum suum totum Deus invehitur, duas partes in universum continet: unam, qua Deus contestatur, versib. 4. se planè innocentem esse, neque ullam causam præbuisse maleficiis Judæorum; quæ deinde evincuntur certis argumentis, usque ad versum* 29. *alteram, qua contestatur se è contrario omni benignitate Judæos prosecutum esse, inde ad versum* 36. Evanuerunt] *ut Rom.* 1. 21. 6 Ne dicerent quidem] *id est, omnem Dei beneficiorumque ejus memoriam abjicerent.* Sepulchralem] *id est, in qua humanitus non potuissetis vivere. ut Deut.* 8. 15. 7 Terram arvor.] *Cenahhanæam promissam.* 9 Adhuc contendo] *nimirum ut antea contendi per Prophetas servos meos.* Cum nepot.] *postremò videlicet: nam Joschijæ nepotes & filij post contestationes multas cum ipsis & toto populo tandem deportati sunt.* 10 Nam peragr.] *confirmatio præcedentis objectionis maleficiorum, ex quatuor potissimum argumentis petitur: primum est ab exemplo & comparatione gentium exterarum, his quatuor versib. secundum a supplicijs quæ immittit Deus judex justissimus, versibus quatuor alteris: tertium, a demonstratione præsentis mali & subjectione ante oculos, quòd Judæi etiam tum auxilia hominum deorúmque alienorum omisso Jehova procurarent, a vers.* 18. *ad* 25. *postremum, ab inanitate idolorum cũ Deo comparata, usque ad versum* 29. *Est autem hujus argumenti summa, gentes non ita dijs suis infidas esse, vt Judæi vero Deo : quod tum ipsorum conscientiæ cognoscendum & videndum committit, duob. versib. tum auget communi rerum creatarum testificatione per emphaticam exclamationem, vers.* 12. & 13. *ut Deut.* 32. 1. & *Jeschahh.* 1. 2. Cittæorum] *vide Num.* 24. 24. Kedarem] *vide Psal.* 120. 5. 11 Gloriam suam] *ut Psal.* 106. 20. 12 Obstupescite] *exclamatio pathetica, ut diximus in vers.* 10. 14 An servus] *secundum argumentum a flagellis Dei, ut diximus in vers.* 10. *ad quod transitur per admirationem. Estne hic populus servus? inquit Propheta; qui tractatur servorum more; non autem amplius ut filius Dei, aut ut puella libera ipsi conjugata.* Est prædæ] *id est, non amplius a Deo Patre in libertatem asseritur; sed duræ servituti mancipatur, ut fuerat factum temporibus Menaschis,* 2. *Reg.* 21. & 2. *Chron.* 33. 16 Etiam Noph.] *id est, non tantùm Assyrijs & Babylonijs, sed Ægyptijs quoque sunt expositi: sunt enim Noph & Daphne Ægypti oppida, de quibus vide Jeschahh.* 19. 13 & 30. 4. *hoc autem ad amplificationem ponitur, quia tunc Ægyptij adhuc infirmiores erant; videlicet attriti partim bellis exteris ab Assyrio & Babylonio, partim civilibus, vt dictum est Jeschahh.* 19. Depascunt te vert.] *id est, utcunque infirmi sunt, tamen summam partem liberè infestãt, id est, oram tribus Judæ meridianam: nam regio vel populus totus corpori comparatur: ut Deut.* 33. 12. 17 Via sua] *id est, in qua mandavit ut sequaris ipsum : sic comparatur transitus ad argumentum tertium, per viæ illorum antithesin.* 18 Nunc enim] *tertium argumentum, a rebus præsentibus; quòd Judæi fiduciam partim in hominibus exteris collocarent, duobus versib. partim in idolis, versu* 20. & *seq.* Quid tibi est] *nempe commodi ex adjunctione istorum.* Schichoris] *vide Jehoschuhh.* 13. 3. 19 Erudiat te] *id est, ex ipsis malitiæ tuæ fructibus saltẽ disce sapere: ut Judic.* 3. 1. & 2. Malum &] *id est, hoc malum tuum esse gravissimum, ac proinde tibi esse istius amoris causam ex te ipso : ut Ijobi* 20. 11. & *seq.* 20 Quamvis] *altera pars argumenti tertii, nimirum Judæos immemores beneficiorum Dei inde ab Ægypto, & sponsionum factarum Deo, ad idola perfidè descivisse : quæ duo deinceps exornantur ab assiduitate & obfirmatione illorum, usque ad versum* 26. Non servitura sum] *domino alteri, idolis Exod.* 19. 15. & 24. 3. & *Jehosch.* 24. 21. Super omnem collem] *ut Jesch.* 57. 9. Scortans] *scortatione spirituali cum idolis, cui maledicit Deus Exod.* 20. 5. 21 Atqui ego] *exprobratio allegorica possessionis traditæ, ad amplificationem perfidiæ: ut Exod.* 15. 17. *Psal.* 44. 3. & 80. 9. & *Jesch.* 5. 2. Fidele] *id est, quod non facilè posset amoveri, sed fide perstaret immotum ex promissione : cujus respectu Deus fidelis appellatur, Deut.* 32. 4. & *Judæi contrà esse dicuntur filij in quibus non est fides, ibidem versu* 20. Mutata es] *ut Deut.* 32. 20. & 32. 22 Nam] *amplificatio criminis superioris per* ὑπόθεσιν *a comparatione adulteræ. quasi dicat, lava, munda, orna, compara te utcunque voles, hoc vers. non potest tamen celari ulla ex parte tua impuritas; quæ non tantùm mihi perspecta est, seq. versu, sed etiam omnibus adeò manifesta, ut ne ulli quidem imperitissimo sit magnoperè laborandum in ea videnda atque evincenda, vers.* 24. 23 In ista valle] *tum valle Hinnomi, de qua Jehosch.* 15. 8. & *infrà* 19. *tum aliis vallibus, in quibus ad torrentes sacrificabatur, Jeschahh.* 57. 9. & 10. Dromas velox] *id est, quæ velocissimè ad idololatriam abriperis præceps, velocius dromade.* O quæ corrigia] *id est, scortum adeo effœtum præ assiduitate sceleris, ut quocunque te vertas, terram velut corrigiis & restibus tuarum sordium coinquines.* 24 Onager fœm.] *altera comparatio, vehementissimum studium scortationis, & libidinem impotentissimam, obfirmationémque denotans.* Deserto] *cui comparantur loca idololatriæ destinata.* Haurit ventum] *id est, libero cœlo fruitur; non quiescit uno loco, sed hùc illùc discursat liberè : ut Ijobi* 39. 8. Cuius occas.] *id est, quam nemo oblata veneris occasione ab ea impedire potest: ita fervet & liberè se ipsam ad libidinem projicit; ut Jechez.* 16. 24. Omnes quærentes istam] *id est, si quis adulteram istam quærere instituerit, nullo negotio inventurus esset; quia extant singulis passibus vestigia sordium illius, tanquam mulieris ex mensium profluvio laborantis : sic accipitur vocabulum mensium Hosche.* 5. 7. 25 Cohibe] *verba revocantis & per euphemismum scelesta adulteria reprehendentis: nam pedis appellatione crura & pudenda significari solent; ut Jechez.* 16. 25. *quasi dicat, ne amplius te ipsam ita prostituito; sed animum tuum sitientem nefariæ istius libidinis ab insaturabili ista veneris siti cohibeto.* 26 Tanquam pudore] *quartum argumentum, ab inanitate & inutilitate exterorum Deorum, de quibus præcedente versu.* Pudefacient] *idola videlicet cultores suos : ut Jeschahh.* 44. 6. & 15. 27 Tẽpore verò] *ut Judi.* 10. 10. 28 Surgãt] *sarcasmus, ut Deu.* 32. 37. *Judic.* 10. 14. & *Hosch.*

*& Hosch.*13.10. 29 Quare contenditis] *altera pars contestationis, ut dictum est suprà vers.* 5. *qua Deus de obduratione Judæorum conquerens, duobus versibus beneficentiam suam commemorat, & comparat cum ingrato Judæorum animo, usque ad versum* 36. 30 Consumpsit glad.] *id est, homicidæ fuistis Prophetarum: ut Asæ, Joaschi, & Menaschis temporibus antè fuerat factum, quod exprobrat Christus, Matth.* 23.24. *& sequen.* 31 An ut desertum] *id est, cùm ego deduxi te ex Ægypto per desertum, an durus erga te fui atque difficilis, ut ea ipsa terra qua tu ambulabas? imò verò nónne te ut sponsam modis omnibus exornavi etiam in deserto ipso? jam verò cùm in possessionem terræ feracis pervenisti, cur tibi dominium arrogas, & me dominum tuum repudias?* 33 Quid bonam præd.] *i. cur adeò es impudens ut te justifices? cùm tamen vitã tuam consumas in conciliandis amatoribus, & explenda tantùm tua libidine?* Idcirco] *id est, hac tua impudentia qua omnes superas, etiam improbissimos doces improbitatem: quamobrem hæc impudentia veluti digito commonstratur, vers.* 34. *&* 35. 34 Etiam in] *id est, nihil est in te aut circa te non commaculatum sanguine: omnia testificantur adversus te.* Non effossione] *id est, non sunt clam peccata tua, ut pervestigatione sit opus; palam sunt, omnium oculis exposita.* 36 Quid cursitas adeò] *id est, quid causæ est cur te cõjungas Ægyptio, & deficias a Babylonio (in cujus manus Menasche fuerat traditus) atque fiduciam tuam ita in Ægyptio colloces, ut Achaz antea collocaverat in Assyrio?* 2. *Reg.*16.7. *Nam etsi hoc disertè in scripturis legi non meminimus; non dubium est tamen quin hoc fœdus cum Ægyptio aut per Menaschem postliminio reversum, aut per improbum Amonem fuerit initum: ac propterea Neco exponit Joschijæ se non adventare ut bellum gerat adversus ipsum,* 2. *Chron.* 35.21. *Hinc autem incipit ultima pars, nimirum sententiæ dictio: qua continetur expositio pœnarum quas Judæi erant luituri, his duobus versibus; & earum causa, sequentibus.* Ab Ægyptio] *qui Joschijam interfecit, Joachazum cepit, & Judæos a Babylonio minimè liberavit.* Ab Assyrio] *ut exponitur* 2. *Chron.* 28.20. *& sequen.* 37 Manibus impos.] *id est, in luctu gravissimo; ut ferè lugebant mulieres,* 2. *Schem.* 13.19. Ut non secunderis] *sed contra propter perfidiam tuam in Deum & in Babylonium excindaris: liptote.* 38 Dicendo] *hæc verba a præcedentibus divelli est iniquissimum: pendent enim ab eo quod proximè dixit Propheta, respuit Jehova fiducias tuas, & illius dicti causam deinceps explicat. Est autem ea ab oblata Dei misericordia hypotheticè, hoc modo: si post tot scelera jam resipisceres & reverteteris ad me, adhuc mihi accepta esses hoc vers. sed perrexisti in peccatis tuis, seq. ver. neq; ullis ferulis ad me revocari potuisti, ver.* 40. *deniq; ne nunc quidem resipiscis, sed omnibus viribus contendis ad malum, duobus ultimis.* Si dimiserit] *argumentum a comparatione legalis exempli.* An reverteretur] *id est, an revertentem illam reciperet?* Reverteteris] *id est, reciperem te.* 39 Sedisti illis] *id est, sedens præstolata es meretricum more: ut Gen.* 38.14. Tanquam Arabs] *id est prædo, ex grassationibus vivens, & vias observans: ut Jesch.* 13.20. 41 Saltem ab] *id est, nunc demum saltem resipiscens coles me. & adhæresces mihi.* 42 Asservaturus est] *nimirum si resipueris, nónne condonaturus esset? ut Psal.* 103.9. *& infrà* 3.7. Ecce] *demonstratione hac Deus omnem culpam futuri mali in Judæis esse arguit, & se omni officio erga ipsos perfunctum esse confirmat.*

CAPUT III.

Propheta per similitudinem sororum, Jisraëlis improbitatem & Jehudæ contumaciam exponit: Judæos ad fidem & resipiscentiam hortatur, tum propter fœdus & promissiones Dei amplissimas, si invocabunt ipsum & vitam corrigent, tum propter ventura mala nisi resipiscant: quæ mala postquam Propheta vehementissimè figuravit, confirmat eventura esse propter peccata totius populi; cujus conscientiam appellat, & judicem constituit justitiæ Dei: tum ad eos orationem convertens qui leniùs cum populo agendum judicabant: ipsos & res creatas omnes provocat in testimonium malignæ obfirmationis ordinum omnium & hypocriseos, quas non posse non castigari a Deo ostendit: postremò Deus Prophetæ functionem acerbam confirmat, & Propheta functionem accipiens judicium Dei severissimum proponit, de populi reprobatione.

1 ᵃDIXIT autem Jehova ad me ᵃ temporibus Joschijæ regis, vidistíne quid fecerit ᵃ aversa Jisraël? ᵃ profecta est illa super omnem montem altum, & sub omnem arborem virentem, ubi scortata es.

2 Cumque dicerem postquã fecisset omnia hęc, ad me revertatur, non est reversa; vidente ᵃ hoc perfida sorore ejus Jehuda.

3 Itaque [a] visum est mihi omnibus de causis quibus adulterata est aversa Jisraël, ᵃ dimittere eam, & dare libellum [b] repudii ei: nec tamen timuit perfida Jehuda soror ejus, sed abiens ipsa scortata est quoque.

4 Fuitque præ [c] famosa scortatione sua ut ᵃ contaminaret terram: nam adulterabatur cum ᵃ lapide & cum ligno.

5 ᵃ Nec tamen ᵃ toto hoc reversa est ad me perfida soror illius Jehuda ex toto [d] animo suo; sed [e] falsò, dictum Jehovæ.

6 Quapropter dixit Jehova ad me, ᵃ justificat [f] se ipsam aversa Jisraël; magis quàm perfida Jehuda.

7 ᵃ Abi & proclama verba hæc ᵃ versus Aquilonem, dicens, revertere aversa Jisraël, dictum Jehovæ: non faciam ut irruat facies mea irata in vos. nam benignus sum, dictum Jehovæ, non asservo *iram* in seculum.

8 Tantummodo agnosce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo defecisse: nam [g] ᵃ sparsim inivisti vias tuas ad exteros sub omni arbore virente, & voci meę vos non auscultastis, dictum Jehovæ.

9 ᵃ Revertimini filii aversantes, dictum Jehovæ, nam ego conjugio junctus sum vobis: & ᵃ recipiam vos, unum ex civitate, & binos ex familia, ut adducam vos Tzijonem,

10 ᵃ Ubi daturus sum vobis pastores [h] ex sententia animi mei, qui pascent vos scientia & intelligentia.

11 Eritque cùm augescetis & fœtificabitis in hac terra temporibus illis, dictum Jehovæ, ut ᵃ non dicant ampliùs, arca fœderis Jehovæ, neque [i] veniat in animum: neque recordabuntur ejus, neque recensebunt, nedum ut [k] magnificetur ampliùs.

12 Tempore illo vocabunt ᵃ urbem Jeruschalai-

[a] Heb. *vidi: ut Deut.* 12 13.
[b] Heb. *abscissionis ejus. ut Deuter.* 24.1.
[c] Heb. *voce scortationis suæ.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in falsitate.*
[f] Heb. *animam suam.*
[g] Heb. *sparsisti.*
[h] Heb. *secũdũ cor meũ.*
[i] Heb. *ascẽdat super cor.*
[k] Heb. *fiat ut Deut.* 32.5

schalaimorum *urbem* soli Jehovæ, & congregabuntur eò omnes gentes ad nomen Jehovæ, Jeruschalaima: neque [l] sequentur ampliùs sententiam animi sui mali.

13 Temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Jisraëlis; venient pariter e terra Aquilonis in terram, quam possidendam tradidit majoribus vestris.

14 Nam ego indicens quomodo repositurus essem te inter filios, & daturus tibi terram [m] desyderatam, possessionem [n] decoram, exercituum gentium; dico, pater mi invocato me, & [o] a me sequendo ne avertas te.

15 Utique perfidè descivit uxor ab amico suo; utique perfidè egistis in me domus Jisraëlis, dictum Jehovæ.

16 Vox in locis eminentibus audiatur, fletus, deprecationes [p] Jisraëlitarum; quia perverterunt viam suam, obliti sunt Jehovæ Dei sui, *dicentis*,

17 Revertimini filii aversantes, curabo aversiones vestras: *vox inquam audiatur*, ecce nos accedimus te quia tu *es* Jehova Deus noster.

18 Utique falsò a collibus, multitudine montium *expectatur*: utique in Jehova Deo nostro *est* salus Jisraëlis.

19 Nam pudendum istud consumpsit laborẽ patrum nostrorum a pueritia nostra; greges eorum, & armenta eorum, filios eorum, & filias earum.

20 Jacemus in pudore nostro, & operit nos ignominia nostra: quia Jehovæ Deo nostro peccavimus nos & patres nostri a pueritia nostra usque in hodiernum diem, neque auscultavimus voci Jehovę Dei nostri.

[l] Heb. *ibunt ampliùs post aspectum cordis sui.*
[m] Heb. *desyderii.*
[n] Heb. *decoris.*
[o] Heb. *a post me.*
[p] Heb. *filiorum Jisraëlis.*

Caput IIII.

1 SI reversurus es Jisraël, dictum Jehovæ, ad me revertere: nam si amovebis abominationes tuas a facie mea, & non vagaberis,

2 Si jurabis, vivit Jehova, [a] verè, ritè, & justè; etiam benedicent sibi in ipso *Jisraële* gẽtes, & in ipso laudabunt sese.

3 Nam sic ait Jehova viris Jehudę, & Jeruschalaimanis; novellate vobis novale, & ne seratis in spinis:

4 Circuncidite vos Jehovæ, & amovete præputia [b] animi vestri, viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: ne prodiens tanquã ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum.

5 Indicate in Jehuda, & Jeruschalaimis pronuntiate ac dicite, clangite tuba in terra: convocate inquam, [c] cogite multitudinem, & dicite, congregamini, & ingrediamur in civitates [d] munitas:

6 Attollite vexillum Tzijone, confirmate, ne consistite: nam malum ego adducturus sum ab Aquilone, & contritionem magnam.

7 Ascendit leo ex perplexo vepreto suo, & interfector gentium proficiscitur, prodit e loco suo; ut exponat terram tuam desolationi, & civitates tuæ destruantur, ita ut nemo inhabitet.

8 Propterea accingite cilicia, plangite & ejulate: quia non est aversus æstus iræ Jehovæ a nobis.

9 Erit enim die illo, dictum Jehovæ, ut pereat animus Regis, & animus Principum; obstupescantq; Sacerdotes, & Prophetæ mirentur;

10 Et dicam, aha Domine Jehova, utique [e] planè diceris seduxisse populum hunc, & Jeruschalaima, dicendo pax erit vobis: cùm pertigerit gladius usque ad animam.

11 Tempore illo (dicendum est populo huic & Jeruschalaimis) ventus nitidus locorum eminentium in deserto, [f] viâ ad filiam populi mei: non ad ventilandum neque ad purgandum,

12 Plenus ventus, fortior istis adveniet mihi: nunc etiam ego eloquor jura eis.

13 Ecce tanquam nubes ascendit, & tanquam turbo currus ejus, leviores sunt aquilis equi ejus: væ nobis quia vastati sumus.

14 Ablue a malo cor tuum, Jeruschalaima, ut serveris: quousque pernoctabit *illud* [g] in animo tuo, cogitationes vanitatis tuæ?

15 Nam vox indicat majorem quàm Danis, & pronuntiat vanitatem majorem quàm montis Ephrajimi.

16 Commemorate istis gentibus, ecce pronuntiate Jeruschalaimis; custodes adveniunt e terra longinqua, eduntque contra civitates Jehudæ vocem suam.

17 Ut qui observant agros, sunt contra eam circumquaque; quia mihi rebellis fuit, dictum Jehovæ.

18 Via tua & actiones tuæ faciunt ista tibi: hoc mali tui est, quòd amarus sit, quòd pertingat in cor tuum.

19 Viscera mea, viscera mea, doleo, [h] præcordia mea, fremit mihi cor meum, non possum silere: nam sonum buccinæ audis anima mea, clangorem belli,

20 Contritionem super contritionem proclamari, quia vastanda est tota hæc terra: repentè vastabuntur tentoria mea, momento aulæa mea.

21 Quousque visurus sum vexillum? auditurus sonum buccinæ?

22 Quoad stultus erit populus meus, *quoad* me non agnoscent, *quoad* filii stolidi erunt, neque intelligentes erunt: *quoad* sapientes erunt ad malefaciendum, & benefaciendi ignorantes.

23 Cùm respicio terram, ecce res inanis est & vacua: sin autem cœlos, nulla est lux eorũ.

24 Si respicio istos montes, ecce commoventur: & omnes isti colles levissimè movent se.

25 Si aspicio, ecce nullus est homo: etiam omnes aves cœlorum evagantur.

26 Si aspicio, ecce arva ipsa sunt desertum: & omnes civitates istius dejectæ sunt propter Jehovam, propter æstum iræ ejus.

27 Nam sic ait Jehova, desolata futura est tota hęc terra: sed consummationem nondum fecero.

28 Ad hęc lugebit terra, & atrati erunt cœli supernè; eò quòd locutus sum, cogitavi, neque pœnitet me, neque avertam me ab eo.

29 A sono equitum & jaculantium arcu [i] fugient omnes oppidani: venient in ipsas nubes, & in

[a] Heb. *in veritate, in jure, & in justitia.*
[b] Heb. *cordis: sic deinceps.*
[c] Heb. *implete.*
[d] Heb. *munitionis.*
[e] Heb. *seducendo seduxeris.*
[f] Heb. *via filiæ.*
[g] Heb. *in medio tui.*
[h] Heb. *parietes cordis mei.*
[i] Heb. *fugiet tota civitas: metonymia*

& in petras ascendent, omnis civitas derelinquetur, & nemo habitator in eis *erit*.
30 Tu autem *regio populi* vastandi, quid facis quòd induis te dibapho, quòd ornas te ornatu aureo, quòd laceras fuco oculos tuos? in vanum reddis te pulchram: respuunt te amasii, animam tuam quærunt.
31 Nam vocem quasi parturientis audio, angustiam similem primiparæ, vocem filiæ Tzijonis subinde anhelantis, pandentis manus suas, dicendo; væ jam mihi, quòd fessa fuerit anima mea *quærendo* interfectores.

Caput V.

1 PERCURRITE plateas urbis Jeruschalaimorum, & videte jam atque cognoscite & disquirite in plateis ejus; an inveniatis virum, an sit qui exerceat jus, requirat fidem, & condonabo illi.
2 Sed cùm vivit Jehova dicunt,[a] hoc pacto falsò jurant.
3 O Jehova, oculi tui an non *spectarent* ad fidem? percutis eos, sed non dolent; consumis eos, renuunt accipere eruditionem: reddunt faciem suam obfirmatiorem petra, renuunt converti.
4 Quamobrem ego dicebam, utique tenues *sunt* isti: stultè agunt, quia ignorant viam Jehovæ, jus Dei sui.
5 [b] Ibo ad magnates ipsos, ut alloquar eos; nam ipsi norunt viam Jehovæ, jus Dei sui: at ipsi pariter fregerunt jugum, diruperunt vincula.
6 Idcirco percutiet eos leo e sylva, lupus [c] vespertinus vastabit eos, pardus observabit ad civitates eorum, quisquis egredietur ex eis, discerpetur: quia plurimæ sunt defectiones eorum, numerosæ aversiones eorum.
7 Ubi est huic *urbi unde* condonem tibi? filii tui derelinquunt me, & jurant per [d] eos qui non sunt dii: simulac satiavi eos adulterātur, & in domum meretricis turmatim conveniunt.
8 *Ut* equi pasti sunt cùm mane surgunt: quisque ad uxorem proximi sui adhinniunt.
9 An propter ista non visitarem? dictum Jehovæ: & an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?
10 *Dicens*, Ascendite in muros ejus, ac perdite, & consummationem ne facitote: amovete pinnas ejus, quia isti non *sunt* Jehovæ.
11 Nam [e] omnino perfidè egerunt contra me; domus Jisraëlis, & domus Jehudæ, dictum Jehovæ.
12 Ementiuntur Jehovam, & dicunt, non *ita* est: neque eventurum est nobis malum, & gladium & famem non [f] experturi sumus:
13 Et isti Prophetæ [g] abibunt in ventum, & verbum nullum est in eis: ita fiet ipsis.
14 Idcirco sic ait Jehova Deus exercituum, eò quòd loquimini verbum istud, ecce ego redditurus sum verba mea in ore tuo velut ignem; populum autem hunc *velut* ligna quæ ille consumat.
15 Ecce ego adducturus sum contra vos gentem e longinquo, ô domus Jisraëlis, dictum Jehovæ: *quæ* gens robusta est, gens [h] antiquissima est, gens cujus ignorabis linguam, neque intelliges quid loquetur:
16 Cujus pharetra velut sepulchrum apertum, omnes erunt potentes.
17 Et comedet messem tuam, & cibum tuum, *quem* comedissent filii tui & filiæ tuæ, comedet greges tuos & armenta tua, comedet vites tuas & ficos tuas: depauperabit civitates munitas tuas gladio, quibus tu confidis.
18 Sed ne temporibus quidem illis, dictum Jehovæ; fecero vobiscum consummationem.
19 Nam erit cùm dicetis, propter quid facit Jehova Deus noster nobis omnia ista? ut dicas ad eos: quemadmodū dereliquistis me, & servivistis diis alienigenarum in terra vestra, ita servituri estis exteris in terra non vestra.
20 Indicate hoc in domo Jahhakobi; & pronuntiate ipsum in Jehuda, dicendo,
21 Audite jam hoc, popule stolide & excors: quibus oculi sunt & non vident, quibus aures sunt & non audiunt:
22 An me non reverebimini? dictum Jehovæ, an a facie mea non contremiscetis? qui disposui arenam terminum mari, statuto [i] perpetuo, quod non transgredietur: quamvis incutiant se, non tamen prævalent; quamvis fremant fluctus ejus, non tamen transgrediuntur illud.
23 At populo isti *est* [k] animus contumax & rebellis: ut recesserunt, pergunt:
24 Neque dicunt cum animo suo, revereamur jam Jehovam Deum nostrum, qui dat pluviam tempestivam & serotinam tempore suo: septimanas, statuta messis servat nobis.
25 Iniquitates vestræ avertunt ista, & peccata vestra cohibent bonum hoc a vobis.
26 Nam [l] præstò sunt in populo meo improbi: *quisque* contemplatur [m] ut tendentes aucupes, statuunt perditionis instrumenta, homines capiunt.
27 Ut cavea plena avibus, ita domus eorum plenæ sunt dolo: propterea magni & divites sunt,
28 Pingues, nitidi sunt; etiam transcendunt [n] res malas, causam non judicant, causam pupilli, tamen prosperantur: & jus egentium non judicant.
29 An propter ista non visitarem? dictum Jehovæ: an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?
30 Res stupenda & horrēda fit in terra hac:
31 Prophetæ ipsi prophetant [o] falsò, & sacerdotes dominatum exercent [p] horum operâ, & populus meus ita amant: quid autem facturi essetis [q] tandem?

[a] *sic.* 1. *Schem.* 27. 6. & 28. 2.
[b] Heb. *ibo mihi: ut Genes.* 11. 33.
[c] Heb. *vesperarum.*
[d] Heb. *non deos.*
[e] Heb. *perfidè agendo.*
[f] Heb. *visuri: ut Psal.* 34. 13.
[g] Heb. *erunt vento.*
[h] Heb. *a seculo.*
[i] Heb. *seculi*
[k] Heb. *cor: sic ver. seq.*
[l] Heb. *inveniuntur.*
[m] Heb. *secundum tēdere.*
[n] Heb. *res mali.*
[o] Heb. *in falsitate.*
[p] Heb. *per manus horum.*
[q] Heb. *in extremitate hujus.*

Caput VI.

1 CONGREGATE vos Binjaminitæ medio Jeruschalaimorum, & Tekohhi clangite buccina, & Bethceremum versus extollite incendium: quia malum prospectatur ab Aquilone, & contritio magna.
2 Decoræ & delicatæ assimilaveram filiam Tzijonis.
3 Ad eam venturi sunt pastores cum gregibus

bus suis, fixuri adversus eam tentoria circumquaque: depasturi quique spatium suum.

4 [a] 'Comparate contra eam bellum, surgite & ascendamus 'ipso meridie.'væ nobis, quia abiit dies, quia inclinarunt umbræ vespertinæ.

5 'Surgite & ascendamus ipsa nocte; & perdamus palatia ejus.

6 'Nam sic ait Jehova exercituum, cædite ligna, & diffundite contra Jeruschalaima [b] missilia catapultaria; hæc ipsa civitas visitāda est, [c] quanta quanta est oppressio est in medio ejus.

7 Sicut manat puteus aquas suas, ita manat illa malitiam suam; violentia & vastatio auditur in ea, ante faciem meam jugiter, ægritudo & percussio.

8 Erudire, ô urbs Jeruschalaimorum, ut non 'luxetur anima mea a te; ut non reddam te desolatam, terram non inhabitatam.

9 Sic ait Jehova exercituum, [d] prorsus racemabunt tanquam vitis reliquias Jisraëlis: '*dicentes*, refer manum tuam, ut vindemiator cum qualis.

10 'Quos alloquar & contestabor ut audiant? ecce 'præputiata est auris eorum, adeò ut non possint attendere: ecce verbum Jehovæ est eis [e] probrosum, non delectantur eo.

11 Quamobrem 'æstu Jehovæ plenus sum, defessus sum continendo, effundendus est super parvulum foris, & super cœtum juvenum pariter: quin etiam vir cum fœmina capientur, senex cum [f] decrepito.

12 Et devolventur domus eorum ad alienos, agri & uxores pariter: cum extendam manum meam super habitatores istius terræ, dictum Jehovæ.

13 Nam a minimo eorum usque ad maximum eorum quisquis est [g] deditus est quæstui; etiam a Propheta usque ad Sacerdotem, quisquis est agit falsò.

14 Nam curant contritionem filiæ populi mei [h] 'secundum curationem mali leviculi, dicendo, pax pax: etsi nulla est pax.

15 'Feceruntne ut erubescerent cùm abominationem fecerunt? neque '*illi* [i] prorsus erubescunt, neque ignominia afficere sciunt '*isti*: idcirco cadent cum illis cadentibus, tempore quo visitabo illos corruent, ait Jehova.

16 'Sic dicente Jehova, 'state secundum vias & aspicite, ac interrogate de semitis [k] antiquis; quęnam sit via boni, & ambulate per eam, ita invenietis requiem animę vestrę: dixerunt, non ambulabimus.

17 Me constituente etiam super vos 'speculatores, dicendo, 'attendite ad sonum tubæ: dixerunt, non attendemus.

18 'Idcirco audite ô gentes, & agnosce ô cœtus, 'quę insint istis.

19 Audi ô terra, ecce ego adducturus sum malum in populum istum, 'fructum cogitationum ipsorum; quia ad verba mea non attendunt, & ipsam quoq; legem meam spreverunt.

20 Quorsum mihi thus e Scheba advenit, & calamus odoratus, pręstantissimus e terra longinqua? holocausta vestra non sunt [l] accepta, & sacrificia vestra non sunt suavia mihi.

21 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego dispositurus sum populo huic 'offendicula, in quæ offendant 'patres & filii pariter, vicinus, & amicus ejus, pereantq;.

22 Sic ait Jehova, ecce populus venturus est 'e terra Aquilonis; & gens magna excitabitur e lateribus terræ:

23 Arcum & hastam vexillarem tenebunt, crudelis erit quisque, neque miserebuntur: vox eorum quasi mare fremet, & equis vehentur, gens instructa ut vir ad bellum contra te, ô filia Tzijonis.

24 'Audientibus nobis rumorem ejus, remittentur manus 'nostræ; angustia prehendet nos, dolor tanquam parturientis.

25 Ne exitote in agrum, & via ipsa ne pergitote; quia gladius inimico est, formido circumquaque.

26 O filia populi mei, accinge cilicium, voluta te in cinere, luctum unigeniti [m] age, planctum [n] amarissimum; nam repentè venturus est vastator contra nos.

27 'In exploratoria specula constitui te apud populum meum, *in* munitione; ut cognoscas & explores viam eorum.

28 Omnes sunt [o] contumacium contumacissimi, ambulantes *cum* detractione, [p] chalybei & ferrei: omnes corruptores sunt:

29 'Exarescit follis, igne consumitur plumbum: in vanum [q] pergit conflare '*conflator*, nam mala avelli non possunt.

30 'Argentum reprobum [r] vocabuntur illi, quia reprobat Jehova illos.

[a] Heb. *sanctificate*.
[b] Heb. *catapultam: metonymia: ut* 2. Reg. 19. 32.
[c] Heb. *rota ipsa*.
[d] Heb. *racemando*.
[e] Heb. *probro*.
[f] Heb. *pleno dierum*.
infrà 8. 10.
[g] Heb. *quæstuosus est quæstus*.
[h] Heb. *secundū leviculū*.
[i] Heb. *erubescendo*.
[k] Heb. *seculi*
Jeschabb. 1. 11.
[l] Heb. *benevolentia*.
[m] Heb. *age tibi: pleonasmus*.
[n] Heb. *amaritudinum*.
[o] Heb. *contumaces cōtumacium: vide Genes.* 9. 25.
[p] Heb. *æs & ferrum*.
[q] Heb *conflat conflando*.
[r] Heb. *vocabunt illos, impersonaliter: ut* Jobi. 7. 3.

ANNOTATIO. IN CAP. III.

1 Dixit] *Hujus concionis (qua Deus in universum peccata contumacissima Judæis exprobrat, supplicia que denuntiat per Babylonios adventura) partes sunt quinque: prima est narratio peccati, cujus Israëlitæ & Judæi rei erant coram Deo, usque ad versum 7. secunda est hortatio ad resipiscentiam & fidem suis argumentis confirmata, inde usque ad caput 5. tertia; est confirmatio peccati & suppliciorum quæ antè fuerant dicta, inde usque ad versum 10. capitis 6. quarta est confutatio eorum qui negabant ita præcisè desperandum esse de populo & denuntianda judicia Dei, usque ad versum 27. postrema est conclusio summatim continens Prophetæ confirmationem in functione sua, ad finem usque. Narratio autem quam primo loco statuimus, per antithesin Jisraëlitarum Judæ contumaciam & obstinationem ostendit, quinque versib. ac propterea Jisraëlitas Judæis anteponit, versu 6. & minus injustos pronuntiat.* Temporibus Josch.] *id est, iis ipsis temporibus quibus Judæi recuperata lege, instaurato Dei cultu, & fœdere redintegrato cum Deo, secum optimè actum hac externa specie judicabant. Nam etsi ad mandatum Joschijæ Ecclesia instaurata est, tamen non dubium est quin repetito fœdere Judæorum perfidia magis fuerit aucta evictaque, ut versu 3. & 5. Propheta exponit. Quamobrem ab eo ipso tempore quo fœdus redintegraverat cum Judæis Dominus, id est, ab anno 13 Joschijæ, peccatum Judæorum incipit Jechezkel 4. 6.* Aversa] *videlicet a Deo, quicum fœdus inierat & conjugio spirituali juncta fuerat, infrà versu 9. allegoria in scripturis frequens.* Profecta] *nimirum ex quo cœpit corrumpi animus Schelomonis, 1. Reg. 11. 4. inde ab eo tempore scortata est cum idolis suis, ut tu Jehuda hactenus scortata es.* 2 Hoc] *nimirum aversionem scortationémque Jisraëlitarum, & revocationem meam.* 3 Dimittere eam] *id est, abjicere a me, exterisque tradere, ut factum legimus 2. Reg. 17. & 18.* 4 Contaminaret] *ut adulterio terra contaminari dicitur, Deuteron. 24. 4.* Lapide] *id est, idolis lapideis & ligneis, metonymicè.*

5 Nec

5 Nec tamen] *id est, tota hæc fœderis & cultus Dei redintegratio per Joschijam effecta, mera fuit hypocrisis in Judæorum populo.* Toto hoc] *exemplo videlicet aversionis Jisraëlitarum, & severissimi supplicii quod de aversa Jisraële sumpsit Deus.* 6 Justificat] *hoc est, justior est, aut potius minus injusta, ut exposuimus suprà in versum 1. sic Jechezk. 16. 51. & 23. 11 dictum κατὰ τι.* 7 Abi] *secunda pars concionis Judæos & Jisraëlitas hortatur ad resipiscentiam & fidem, hoc & seq. versu, duobus argumentis: primùm a fœdere & promissionibus restituendæ & ampliandæ Ecclesiæ, usque ad versum 14. quibus subnectitur sua resipiscentiæ forma, usque ad versum 5. capitis 4. deinde a prophetica venturorum malorum denuntiatione nisi resipiscant, usque ad caput 5.* Versus Aquilonem] *q. d. hoc signo demonstra a te non tantùm Judæos revocari, sed etiam Jisraëlitas; qui in Mediam & Assyriam fuerant deportati Aquilonem versus. 2. Reg. 17. 6.* 8 Sparsim inivisti] *id est, non uni tantùm idolo adjunxisti te, sed omnes vias & semitas pervestigasti, ut cum singulis adulterari posses.* 9 Revertimini] *prius argumentum hortationis, a fœdere conjugali & promissionibus Dei, ut diximus in versum 7.* Recipiam vos] *id est, residuum vestri conservabo secundum electionem gratiæ, & intromittam in Ecclesiam meam, tum ex Judæis & Jisraëlitis, tribus versibus; tum ex gentibus omnibus ad Ecclesiam agglutinatis per fidem & resipiscentiam cum Judæorum reliquiis, versu 12. & 13.* 10 Ubi daturus] *ut copiosiùs promittitur infra 23. & Jechezk. 34. Sunt autem hæ promissiones accipiendæ de regno spirituali Christi, ut sequens versus ostendit.* 11 Non dicant ampl.] *id est, non ampliùs glorientur de externis symbolis, aut nitantur cæremoniis; sed veri adoratores adorent Deum spiritu & veritate, quales Pater quærit qui ipsum adorent, Joan. 4. 23. Est autem in his verbis gradatio elegans; non gloriabuntur ac ne recordabuntur quidem: quorum verborum epexegesis sequente membro continetur.* 12 Urbem Jerusch.] *id est Ecclesiam, quam tum figurabant Jeruschalaima.* 13 E terra Aquilonis] *id est, e loco suæ captivitatis, qua figurata est spiritualis illa captivitas unde eripiuntur filii Dei per Christum, & vindicantur in libertatem suam, atque in Ecclesia collocantur, quam terra promissa adumbrabat.* 14 Nam ego] *ætiologia superiorum promissionum erga resipiscentes, a decreto Dei gratioso & immutabili erga filios: quorum resipiscentia informatur primùm sanctis precibus ad Deum, toto hoc capite, deinde emendatione vitæ, quatuor primis versibus seq. capitis: quæ duo proleptice hoc versu proponuntur.* Dico] *id est, non aliam viam promissionum consequendarum expono tibi, quàm orationem fidei & resipiscentiam.* Pater mi] *q. d. etsi indigna es quæ voceris filia, tamen freta veritate & constantia mea me agnoscito tibi patrem in æternum esse.* 15 Utique] *exornatio prioris membri prolepseos; ut Jisraël evictus perfidiæ suæ, hoc versu, inclamet Deum revocantem se, versib. seq.* Uxor ab amico suo] *id est, domus Jisraëlis a Deo, ut sequentia explicant.* 16 In locis eminentibus] *id est, palàm vox illa audiatur confessionis vestræ, quæ exponitur a secunda parte versus 17. ad finem usque capitis.* 17 Ecce nos] *hujus confessionis & orationis quæ Jisraëlitæ sistunt se Domino, partes sunt duæ: una, qua ad Deum convertuntur, his primis vocibus; altera, qua causas enarrant quibus se committunt Deo. Sunt autem illæ primùm a natura & fœdere gratioso Dei, hoc versu: deinde ab effectis ejus, quæ per antithesin idololatriæ amplificantur, duobus seq. postremò ab impotentia piorum, qui se in peccatis jacere & sepultos esse agnoscunt, ac proinde se minimè posse erigere sentiunt nisi Deus ipsorum misereatur, versu ultimo.* 18 A collibus] *id est, idolis quæ in montibus colebantur: metonymia.* 19 Pudendum] *id est idolum, ut infrà 11. 13. & Hosche. 9. 10.* A pueritia nostra] *id est, nunquam destitit nobis obesse, atque rebus nostris.*

IN CAPUT IIII.

1 Si reversurus] *Altera pars resipiscentiæ, de emendatione vitæ, ut diximus suprà 3. 14. Est autem hæc concessio vehementissima ad flectendos animos; pro eo quod est, si unquam debes (ut vulgus loquitur) te convertere, aut si unquam futurum est ut convertaris, quæso jam convertaris ad me.* Non vagaberis] *id est, vias quàm plurimas sparsim non iniveris, ut dixit suprà 3. 8. sed in me uno acquieveris.* 2 Benedicent] *ex promissione Genes. 22. 18.* 3 Nam sic ait] *ætiologia præcedentis hortationis ad resipiscentiam & emendationem vitæ (quæ primùm allegoria hoc versu: deinde typo circuncisionis figuratur, seq. vers.) propter mala gravissima impendentia eis divinitus qui abnuerint resipiscere: ita comparatur transitus ad secundum hortationis argumentum. Comparatur enim Judæorum populus cum agro jam diu inculto & spinis horrente, resipiscentia verò cum novatione & runcatione spinarum, ut Hosch. 10. 12.* 4 Circuncidite] *ut Deut. 10. 16.* 5 Indicate] *secundum hortationis argumentum, a prophetica malorum denuntiatione quæ obfirmatis erant eventura: quo in argumento continentur tria; primùm, denuntiatio, usque ad versum 14. deinde hortatio hypothetica, si volent Judæi prænuntiata mala declinare, inde ad versum 19. postremò pathetica exornatio per hypotyposin, usque ad cap. 5. Sunt autem hoc loco Dei verba denuntiantis trepidationem Judæis ab hostis violentia, tribus versibus; stuporem, ver. 9. & 10. & hostium violentiam, vers. 11. & duobus seq.* Congregamini] *verba Judæorum inter se, in munita loca metu hostis se recipientium.* 6 Attollite] *id est, conclamate arma, synecdochicè.* Ab Aquilone] *ut suprà 1. 14.* 7 Ascendit leo] *id est, Chaldæus potentissimus & ferocissimus: ut Jescha. 5. 29.* Perplexo vepr.] *id est, e denso latibulo perrumpit, etsi jam minimè cernitur.* 8 Propterea] *brevis repetitio hortationis ad resipiscentiã & tempestivum luctum (quem ciliciis scriptura depingit synecdochicè) propter iram Dei & stuporem omnibus obventurum ab hostium violentia.* 9 Erit enim] *quemadmodum fuisse gestum sacra historia narrat 2. Regum, & 2. Chronic. ultimis capitibus, & copiosè infrà 39. & 52. Sunt autem hujus stuporis duo genera: unus est infidelium proprius, ut stupeant attoniti & confundantur judiciis Dei, hoc versu; alter fidelium, ut in tanta rerum conturbatione de nulla re sint tantoperè soliciti quàm de gloria & veritate Dei, quæ ab improbis ita oppugnari solet ac si Deus ipse Ecclesiam suam fefellisset: atque hoc suo ipsius exemplo demonstrat Propheta, versu sequente.* 10 Dicendo] *per pseudoprophetas videlicet; qui cùm Satanæ ministrarent, perversè tamen obtendebant nomen Dei, infrà 6. 14. & 7. 4. & 10. & 23. 1.* Cùm pertigerit] *id est, cùm Deus exequens severum judicium suum vos morti tradet.* 11 Tempore illo] *narratio prophetica violentæ irruptionis Chaldæorum in Judæam; qua Propheta per antithesin evertit præcedentia pseudoprophetarum verba, & veritatem Dei ex eo asserit, quod desertè ventura mala prænuntiat Deus: quod genus argumentationis sæpiùs usurpatur apud Jeschahhjam capite 40. & sequentib. octo.*

Ventus nitidus] *id est Babylonius, qui tanquam ventus vehementissimus tollet evertétque omnia: allegoria.* Locorum eminent.] *id est, qualis loca eminentia in patentibus latisque campis exposita solet percellere: sic ostendit Propheta nihil fore quod Chaldæorum impetum remoretur.* Non ad ventilandum] *sed ad perdendum videlicet: eclipsis contrariu, ut Genes. 18. 19.* 12 Fortior istis] *id est, qui abripiet istos omnes, quorum meminerat suprà vers. 9. & 11.* Mihi] *id est, qui perficiat mandatum & voluntatem meam: quamobrem Nabucadnetzar servus Dei appellatur, infrà 25. 9. & 27. 6.* Nunc etiam ego] *verba Prophetæ, quibus ostendit se fideliter prænuntiare populo judicia quæ Deus imperavit verbis præcedentibus.* Jura] *quæ Deus dedit superioribus verbis, & Propheta exponit seq. versu, pergens in eadem allegoria.* 13 Tanquam turbo] *ut Jeschahh. 5. 28.* Væ nobis] *Prophetæ verba, communem Judæorum calamitatem deplorantis.* 14 Ablue] *hortatio ad resipiscentiam, ut diximus suprà in versum 5. conjuncta primùm contestatione, hoc & seq. versu; tum denuntiatione infesti adventus Babyloniorum, duobus seq. ac postremò malitiæ Judæorum incusatione, vers. 18.* 15 Nam vox] *exornatio præcedentis dicti de cogitationibus vanitatis Judæorum: clamare nimirum iniquitatem ipsorum plusquam Jisraëlitarum, quorum fines Dane & Ephrajimo terminabantur, ubi idola sua collocaverant, 1. Reg. 12. 29. simile est suprà 3. 6.* 16 Commemorate] *denuntiatio adventus Babyloniorum in Judæam obfirmatam ut diximus suprà vers. 14.* Istis gentibus] *id est, Judæis, ut sequens membrum ostendit.* Custodes] *qui videlicet observant agros, seq. versu, ne quid effugiat aut eripiatur sibi.* Edúntque] *id est, invadunt cum barritu militari, synecdochicè. Dicuntur autem hi duo versus allegoricè a similitudine venatorum, qui concæde facta in ambitum sylvæ omnes transitus observant, ne feræ vociferatione facta consternatæ & perterritæ effugiant in patentes campos.* 17 Agros] *id est, agrorum aditus, ne erumpant e sylvis feræ.* 18 Via tua] *incusatio Judæorum, ut diximus in versum 14. qua docet Propheta quòd hostis tam infestus est, & quòd morte ipsos mulctaturus est, id suis ipsorum peccatis acceptũ ferendum esse, propter quæ Deus Chaldæus ipsos, ut feras venatoribus, exposuerit.* 19 Viscera mea] *exornatio pathetica præcedentis denuntiationis, primùm per hypotyposin Prophetæ deplorantis calamitates populi, tribus vers. & maleficia calamitatum causas, usque ad ver. 27. deinde judicium Dei ad luctus sui confirmationem repetentis, ad finem usque capitis. Quamobrem ad exprimendam hujus σχετλιασμοῦ vehementiam initium fit per congeriem, & eorundem verborum repetitionem, ut ferè lugentes faciunt.* Sonum buccinæ] *i. denuntiationem belli spiritu Dei afflatam intelligis.* 20 Contritionem super] *i. novas subinde clades altas aliis succedere usque ad deletionem regni: prout factum esse inde a temporibus Joschijæ legimus, 2. Reg. 24. & 25.* Mea] *i. populi mei habitationes, synecdochicè: sic infrà 6. 24.* 21 Quousque] *interrogatio lugubris, viam faciens ad maleficiorum hypotyposin.* 22 Quoad] *subjectio ad præcedentem interrogationem, exponens peccata suppliciáq; populi, quæ enumeratione singulari demonstrantur quatuor versibus seq.* 23 Cùm respicio] *id est, omnia horrent peccatis ubique; ac proinde tam severa Dei judicia in regionem hanc propter peccata immittentur, ut omnia Judæis futura sint luctuosissima: quod hyperbolis elegantissimis Propheta narrat versibus quatuor.* Res inanis est] *cùm priùs afflueret lacte & melle, dum ambularent coram Deo: Exodi 3. 8.* Nulla est lux] *id est, velut atri ac lugubres erunt: ut Jesch. 50. 3.* 24 Commoventur] *abhorrentis a peccatis, & severis Dei judiciis, ac proinde decutientes habitatores suos, ut sequens versus indicat.* 27 Nam sic ait] *confirmatio præcedentis hypotyposeos decreto Dei irrevocabili, quemadmodum Deus jam antè per Chuldam prophetissam dixerat, 2. Reg. 22. 14. Sunt autem hujus confirmationis partes duæ: una, qua Deus gravissimum judicium enuntiat, trib. versib. altera, qua per apostrophen Judæorum fiduciam inanem excutit, duobus ultimis.* Sed consum.] *i. non dum consummavero iram & judicium meum, cùm terram desolavero; sed desolatam perdiu continebo, ut permaneat in luctu longissimo, seq. versu; secundum legis interminationem, Levit. 26. 34. & 43.* 28 Lugebit] *id est, desolata manebit, allegoricè.* Atrati] *ut suprà ver. 23. nam priùs insignis erat & illustris terra, cùm oculi Jehovæ curarent eam, Deut. 11. 12.* 29 Venient in ipsas nubes] *.i. in loca præalta & ardua, ut consulant vitæ suæ: hyperbolæ.* 30 Tu autem] *apostrophe ad Judæam, quæ cum scorto impudentissimo comparatur, mangonio suo & lenociniis pelliciente amatores suos.* Fuco] *ut de Izebela dicitur 2. Reg. 9. 30.* Animam tuam] *id est, vitam, ut alibi passim.* 31 Primiparæ] *nam a natura difficiliores esse primos usque partus inter medicos convenit.* Quòd fessa fuerit] *id est, quòd ad lassitudinem usque maximam discursaverim, ut amatores conciliarem mihi, & pro amatoribus interfectores comparaverim. Nam ita allegoricè Judæi confitentur se perniciem sibi justo Dei judicio accersivisse ab iis, quorum operam sibi jucundam fore speraverant: ut de Asyrio narrat Jeschahhja 8. 7.*

In caput V.

1 Percurrite] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio tum peccati quod Judæis Propheta exprobrat, versib. quinq; tum supplicii denuntiati, ver. 6. quæ duo primùm exornantur per cõtestationẽ, usq; ad ver. 20. deinde amplificãtur, usq; ad ver. 10. seq. capitis. Exprobratur autem peccatũ Judæorũ primũ ex eo quòd nemo justus in illis inveniri possit, etsi unius causa Deus se urbis totius misertur ũ esse pollicetur, duob. ver. deinde ex eo quòd ferulis non corriguntur, sed obdurantur magis, ver. 3. postremò quòd ne ipsi quidem præfecti & administratores populi resipiscerent, sed januam omnis licentiæ sibi totiq; populo aperirent.* Illi] *nimirũ urbi propter justum illũ, ut Gen. 18. 23. & seq.* 3 O Jehova] *apostrophe ad Deũ, velut testem, cognitorem, & judicem obfirmationis populi.* Percutis eos] *i. & infideles sunt; & quò magis verberas, eò magis in perfidia obfirmantur.* 4 Isti] *nimirum qui renuunt accipere eruditionem, & obfirmant sese. Tenues enim hic accipiuntur pro vulgo & plebe infima: ut 2. Reg. 24. 16. & 25. 15. & infrà 40. 7.* Ignorant] *i. imperiti sunt: periphrasis: sic Joan. 7. 49.* 5 Jugum] *Dei, legis, & omnis disciplinæ.* 6 Idcirco] *brevis pœnæ instantis denuntiatio, scatens allegoriis.* Leo] *ut suprà 4. 7.* Lupus vesp.] *i. hostis veteratorius, qui similis est lupo jam diu exercitato in præda vespere cõparanda, ut feræ solent, Psal. 104. 20. sic Chabakuk. 1. 8. & Tzephan. 3. 3.* Pardus] *cujus proprium est insidere condensis arborum, occultari earum ramis, & in prætereuntia desilire, ut narrat Plinius lib. 10. natur. histor. cap. 73. sic Hosch. 13. 17.* 7 Ubi est] *exornatio duarum præcedentium confirmationis partium, ut diximus vers. 1. confirmatum Judæorum peccata per contestationem,*

stationem, usque ad versum 14. *tum supplicia divinitus infligenda, usque ad versum* 20. *quibus duabus partibus deinde sua sigillatim amplificatio subjungitur. Incipit autem hæc contestatio ab eodem argumento quod proposuerat Deus, versu.* 1 *condonarem (inquit) si quisquam aut quicquam esset quare ad condonandum adducerer: sed ubi est? q. d. nusquam est in tota civitate sancta.* Filii tui] *id est, omnes deficiunt a Deo, in idolis gloriantur, & in spirituali atque corporali scortatione volutantur.* 10 Dicens] *brevis descriptio judicii ex mandato Dei per Chaldæos exequendi, ut habetur* 2. *Reg.* 24. & 25. Consummationem] *id est, sed ne his quidem rebus gestis existimate vos consummavisse judicia mea: adhuc plura vobis & mihi restabunt facienda, ut supra* 4. 27. & *infrà ver.* 18. Amovete pinnas] *id est, diruite muros, ut* 2. *Reg.* 25. 13. & *Nechem.* 1. 3. & 2. 3. 12 Non ita est] *ut Jehova per Prophetas dicit: vide* 2. *Chron.* 36. 15. 13 Ita fiet] *id est, potiùs hæc mala in ipsos recident, & nos malè mulctabimus ipsos: prout denuntiant nobis, ipsos gladio perdemus & fame: sic tentatum fuisse in Jirmejam legimus, infrà* 11. & 18. & 20 & 26. & 37. & *seq.* 14 Idcirco] *exornatio suppliciorum, ut diximus in versum* 7. *qua Deus primùm Prophetam instruit & armat potente verbo, ut liberè judicia pronuntiet, hoc versu; deinde judicia illa explicat, quinque sequentib.* Tuo] *apostrophe ad Jirmejam, qui prænuntians verbo calamitates populi illud facere dicitur quod Deus præstat opere, versibus seq. sic Jechezk.* 24. 5. & 9. *vide suprà* 1. 10. 15 Gentem e longinquo] *ut Jesch.* 5. 26. *ex lege Deut.* 28. 49. Antiquissima] *id est, cujus monarchia & Respublica iam olim fuit rerumpublicarum princeps: vide Genes.* 10. 10. 16 Velut sepulchrum apert.] *id est, multos conficiet & consumet sagittis e pharetra, metonymicè.* 18 Consummationem] *ut suprà ver.* 10. 20 Indicate] *jam sequitur amplificatio duorum præcedentium locorum confirmationis, ut diximus ver.* 7. *primùm enim contestatio peccati Judæorum illustratur, hoc toto capite; deinde judiciorum prænuntiatio, versibus novem capitis seq.* 21 Quibus oculi sunt] *ut Jeschahh.* 42. 18. & 33. 22 An me] *primum contestationis argumentum, increpans obfirmationem Judæorum ab exemplo admirabilis operis Dei, qui arena coërcet immanes fluctus maris.* 23 Ut recesserunt] *id est, nulla re coërcentur, cum decretum Dei arenâ coërceat fluctus maris ingentissimos.* 24 Neque dicunt] *secundum contestationis argumentum: neque revocantur (inquit Deus) singularibus erga ipsos beneficiis.* Septimanas] *id est, annos illos intermissionis terræ, quibus singularem benedictionem Deus promiserat, Levit.* 25. 20. & *seq.* Statuta] *quæ ipse promisit in messem, Levit.* 26. 4. & 10. 26 Nam præstò sunt] *descriptio iniquitatis Judæorum, quam neque exemplis omnipotentiæ, neque beneficentia Dei corrigi Propheta demonstravit, tribus versibus.* Contemplatur] *descriptio allegorica obfirmatæ & accuratissimæ malitiæ populi, hoc & seq. versu, cui similis est Proverb.* 1. 17. 27 Dolo] *id est, rebus dolo partis.* Propterea] *id est, neque tantùm non afficiuntur conscientia mali, sed etiam ex illis augescunt, in illis gloriantur, ditantur, pinguescunt, &c.* 28 Transcendunt] *id est, expertes sunt omnis mali: non sunt nexus eis usque ad mortem eorum, &c. ut Psal.* 73. 4. & *sequen.* 29 An propter ista] *regressio ad contestationis verba, suprà ver.* 9. 30 Res stupenda] *videlicet quæ exponitur seq. versu.* 31 Dominatum exerc.] *id est, dominos agunt in hæreditatem Domini, ut dicitur* 1. *Petr.* 5. 3. *idque ministerio pseudoprophetarum, quos sacerdotes ad conciliandam sibi autoritatem submittebant.* Facturi] *videlicet nisi reprimeremini suppliciis, quæ mox denuntiantur.*

In Caput VI.

1 Congregate vos] *Amplificatio alterius partis in confirmatione positæ: qua Propheta veluti bellicum canens maximas clades Judæis prænuntiat, usque ad versum* 10. Binjaminitæ] *id est, Judæi omnes synecdochicè: sed Binjaminitæ probrosè videntur appellari propter scelus Gibhhæ, de quo Judic.* 19. & *seq. ut Hosch* 9. 9. & 10. 9. *q. d. scelerati adulteri: quomodo vocantur principes Sedomi & populus Hhamoræ, Jeschahh.* 1. 10. E medio] *id est, excurrite in fines vestros ad repentinam hostilis adventus significationem.* Tekohhi] *quod oppidum erat Jehudæ, ut apparet ex* 1. *Chron.* 2. 24. & 4. 5. & 11. 28. Beth-ceremum] *in Binjamine, ut colligitur ex Nechem.* 3. 14. Incendium] *id est, ignis significationem, ut Plinius nominat: Græci appellãt φρυκτοὺς, & speculatorias turres φρυκτώρια.* Aquilone] *ut suprà* 1. 14. *vide suprà* 4. 6. & 20. 2 Decoræ] *id est pace, & bonis omnibus, gloriáque Judæam exornaveram, & saturaveram: ut suprà* 5. 7. & 24. *sed ea ipsa ornamenta hostes adversus Judæam provocatura sunt, ut prædixerat Jeschahhja Chizkijæ,* 2. *Reg.* 20. 17. 3 Pastores] *id est Reges, Principes, & duces cum copiis: sic infrà* 12. 10. 4 Comparate] *ethopœia, qua Propheta verba Regum & ducum exprimit studio & celeritate inter se contendentium, ut certatim invadant Jeruschalaima.* Ipso meridie] *id est, quàm primam, antequam inclinet dies.* Væ nobis] *indignantium verba, quòd non maturè satis ex sententia animi sui impressionem fecerint.* 5 Surgite] *q. d. noctes potius insomnes ducamus, quàm ut obsidionem & eversionem Jeruschalaimorum differamus: ut Jeschahh.* 5. 27. 6 Nam sic ait] *confirmatio præcedentis denuntiationis a decreto Dei, quo primùm hostes provocantur, deinde causa justitiam Dei asserens exponitur, hoc & seq. versu: tum patheticè Judæa ad resipiscentiam revocatur, ver.* 8. *ac postremo judicium destinatum pronuntiatur, ver.* 9. 8 Luxetur] *id est, tanquam luxatum aut elisum membrum discedat abs te, & tu abscindaris ab illa tanquam abalienatum membrum: metaphora optimè communionem Dei cum fidelibus explicans: ut Jechezk.* 23. 17. 9 Dicentes refer.] *id est, subinde revertentes ad spolia Judææ exportanda, donec tota fuerit exhausta. Nam sæpius & per partes Judæa expilata est: ut narratur infrà* 52. 28. & *sequentibus.* 10 Quos alloquar] *quarta pars concionis, nimirū confutatio vanæ Judæorum præsidentiæ (qui negabant ita præcisè desperandum de populo, & denuntianda judicia Dei) a malitia & obfirmatione illorum adversus verbum ejus, usque ad versum* 18. *deinde ab hypocrisi & simulatione externa cultus, versu* 20. *quibus malis suæ pœnæ denuntiantur, versib. seq. Exponitur autem illa malitia ab enumeratione partium: duæ sunt (inquit) Judæorum partes, popularis & Ecclesiastica: ut suprà* 5. 31. *popularis obstinatio deplorata est, hoc versu, ac proinde maledicta, duobus sequen. ecclesiastica verò eo deterior est, quòd non tantùm Prophetæ & Sacerdotes ipsi obfirmantur, sed alios etiam obdurant falsis promissionibus, tribus seq. Quamobrem rebellio utriusque ordinis tandem concluditur, ver.* 16. & 17 Præputiata est] *id est, occlusa & obstructa, veluti obducta cute aut adipe, atq; obstipata, ne accipiat verbū Dei: nā præputium Hhebræis accipitur pro re quavis putanda resecandáque; ut Levit.* 19. 23. 11 Æstu Jehovę] *id est,*

id est, verbis propheticis gravissimam Dei indignationem testificantibus; ut suprà 4.19. 14 Secundum] *id est, ut curantur afflatu vel palpatione leviculi puerorum casus, cùm tamen gravissima sint & mortifera mala populi.* 15 Fecerúntne] *id est, an unquam Prophetæ isti populum reprehenderunt maleficiorum nomine?* Illi] *populares.* Isti] *Sacerdotes & Prophetæ, quibus hæc cura fuerat mandata, Levitici 10. sic infrà 8.9.* 16 Sic dicente] *summa præcedentis rebellionis explicatio qualis fuit in populo, hoc versu; & in Prophetis ac Sacerdotibus, versu seq.* State secundum vias] *id est, non tantùm ex privata, sed etiam ex publica majorum administratione & vitæ genere observate, atque cognoscite quod vitæ genus sit vobis amplectendum, ut securam porrò agatis vitam: allegoria.* 17 Speculatores] *Sacerdotes & Prophetas tum ordinarios, tum extra ordinem: sic Jeschahh. 57.2.* Attendite] *videlicet quem significetis & pronuntietis populo. ut Jechezk. 3.2. & 33.7.* 18 Idcirco] *altera pars confutationis, qua Deus præfractos Judæos omissos faciens, gentes omnes & terram ipsam contestatur, duobus ver. hypocrisin redarguit, ver. 20 & sententiam fert exitii, ver. 21. quam sequentib. explicat.* Quæ insint] *id est, peccata quorum isti peraguntur rei, & sententiam meam.* 19 Fructum] *ut Proverb. 1.31.* 21 Offendicula] *id est, instrumenta exitialis ruinæ, quæ exponuntur duobus ver. seq.* Patres &] *ut suprà ver. 11. id est, omnes promiscuè, synecdochicè.* 22 E terra Aquil.] *ut suprà 1.14.* 24 Audientibus nobis] *exornatio præcedentis interminationis a consternatione, vastatione, & luctu Judæorum gravissimo, tribus versibus.* Nostræ] *id est Judæorum: in quorum numero modestè se ipsum comprehendit Propheta per synecdochen.* 27 In exploratoria] *conclusio totius concionis: qua primùm Deus Prophetam confirmat in functione sua, hoc ver. deinde Propheta, tanquam rebus cognitis & exploratis, summam totius concionis repetit de improbitate & reprobatione populi. similem allegoriam vide Jeschahh. 21.6. & seq.* 29 Exarescit] *ἐργασία præcedentis dicti, Judæos in se ipsis ferreos & chalybeos esse, & adjuncta sibi omnia corrumpere: verè (inquit Propheta) sunt ferrum & chalybs, non autem argentum, ut videri volunt: nam tantùm abest ut mala, tanquam scoriæ, ab ipsis disparentur, ut contrà non magis fundi & conflari possint quàm ferrum aut chalybs: imò potius exiccantur Æoli pylæ, contrahuntur & exuruntur folles, plumbúmque totum (quod ad commoditatem fusuræ adhiberi solet) omnino evanescit, quàm ut liquari possint ad purgationem sui.* Conflator] *sive Deus opifex summus, sive administri ipsius.* 30 Argentum reprob.] *appellatio συγχωρητικὴ sive per concessionem dicta: argentum, inquit, dici volunt: dicantur sanè; sed reprobos tamen esse, & reprobatos a Deo artifice sapientissimo cognoscent omnes.*

Caput VII.

PROPHETA Judæos a prava conversatione revocans, ad resipiscentiam & veram in Deum unum fidem hortatur promissionum ab ipso acceptarum nomine: illorum peccata contestatur, & certissimas pœnas denuntiat: stuporem, obfirmationem & præsumptionem arguit, judiciáq; Dei ventura explicat: propter quæ sese ad luctum convertẽs, populum suum deflet: abesse ab illo desyderat, ne peccata illorum horrendáq; judicia videre cogatur: inanem illorum fiduciam in legem, & Prophetarum delinimenta evincit a rebellione ipsorum: luctum vehementissimum omnibus indicit: ac postremò consolatus bonos, fore prænuntiat ut Judæi uno cum reliquis gentibus judicio divinitus retundantur.

1 *VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sta in porta domus Jehovæ, ut proclames ibi verbum hoc: & dicito, audite verbum Jehovę omnes Jehudęi, qui intratis per portas has ad incurvandum vos Jehovæ.

3 *Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, *bonas efficite vias vestras & actiones vestras: tum faciam ut habitetis in loco hoc.

4 *Ne habetote fiduciam vestram in rebus [a] falsis, dicendo: *templi Jehovæ, templi Jehovę, templi Jehovæ ista *sunt*:

5 Sed omnino bonas efficitote vias vestras & actiones vestras; sed omnino exercetote jus inter virum unum [b] & alterum.

6 Peregrinum, pupillum, & viduam ne opprimitote, & sanguinem innoxium ne effunditote in loco hoc: denique [c] Deos alienos ne prosequimini malo vestro.

7 Et faciam ut habitetis in loco hoc, in terra quam tradidi majoribus vestris; inde a seculo usque in seculum.

8 *Ecce vos habetis fiduciam vestram in verbis falsis, [d] minimè profuturis.

9 An furando, occidendo & adulterando, jurandóque falsò, & adolendo Bahhali; denique sequendo deos alienos quos non novistis,

10 Etiam venietis & stabitis coram me in domo hac [e] quæ vocatur de nomine meo, & dicetis, *eripimur? *ut perficiatis omnes abominationes istas.

11 An spelunca effractorum esse videtur domus hæc in oculis vestris, quæ vocatur de nomine meo? * etiam ego ecce prospexi, dictum Jehovæ.

12 *Nam ite jam in locum meum qui erat Schilunte, ubi feceram ut habitaret nomen meum primùm; & videte id quod feci ei propter malitiam populi mei Jisraëlis.

13 Itaque nunc eò quòd facitis omnia opera ista, dictum Jehovę; & dum alloquor vos [f] inde a diluculo continenter non auditis, & inclamanti vos non respondetis:

14 Ideò facturus sum huic domui quę vocatur de nomine meo, in qua vos confiditis, & huic loco quem dedi vobis & majoribus vestris; quemadmodum feci Schilunti:

15 Et abjiciam vos a facie mea; *quemadmodum abjeci omnes fratres vestros, * totum semen Ephrajimi.

16 * Tu ergo ne orato pro populo isto, neque efferto pro istis clamorem & orationem, neque intercedito apud me: nam minimè essem exauditurus te.

17 *An minimè vides quid isti faciãt in civitatib⁹ Jehudę, etiã in plateis Jeruschalaimorũ?

18 *Ipsi filii colligunt ligna, eorumq; patres accendunt ignẽ, ac fœminæ depsunt massam; ad faciendum *lucunculos [g] *rebus cœlestibus, & libãdum libamina diis alienis, ut irritẽt me.

19 *An cõtra me *est*, *quòd* isti irritant? dictum Jehovæ; an non contra ipsos, propter pudorem faciei ipsorum?

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ira mea & æstus meus effundetur in locum hunc, super homines, & super jumenta, & super arbores agri, ac super fructum terræ; ardebitque ita ut non extinguatur.

[a] Heb. *falsitatis: sic infrà ver. 8.*

[b] Heb. *& inter amicum ipsius.*

[c] Heb. *ne ite post Deos alienos in malũ vobis: sic ver. 9.*

[d] Heb. *ad nõ prodesse: ut Jeschahh: 44.5.*

[e] Heb. *super qua vocatur nomen meũ: sic deinceps.*

1. Schem. 4.

[f] Heb. *manè surgendo & loquendo.*

[g] Heb. *operi cœlorum. sic opus pro re usurpatur, Genes. 33. 14. sic infrà 44.17.*

21 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: 'holocausta vestra adjicite ad sacrificia vestra,& comedite carnem *eorum*.

22 Nam 'non sum locutus cum majoribus vestris,neque præcepi eis quo die eduxi eos e terra Ægypti; de rebus holocausti & sacrificii:

Exod. 19.5. & 24.3.

23 Sed rem hanc præcepi eis, edicendo, auscultate voci meæ, ut sim vobis Deus, & vos sitis mihi populus; & ambulate in tota via illa quam præcepi vobis,ut bene sit vobis.

24 Non tamen auscultarunt neque inclinarunt aurem suam, sed ambularunt in consiliis, in [h] sententia animi sui pessimi; denique 'hæc *fuerunt* ipsis a tergo,non autem a fronte.

[h] Heb. aspectu cordis: ut Deut.29 19.

25 Inde a tempore quo exiverunt majores vestri e terra Ægypti usque ad diem hunc; cùm miserim ad vos omnes servos meos Prophetas quotidie [i] diluculo & continenter:

[i] Heb. manè surgendo & mittendo: ut 2.Chronic.36.15.

26 Non tamen auscultaverunt mihi, neque inclinaverunt aurem suam; sed obdurarunt cervicem suam, pejus fecerunt quàm majores ipsorum.

27 'Cùm loqueris ad istos omnia verba ista, similiter non auscultant tibi, & cùm inclamas eos non respondent tibi.

28 'Quamobrem dicito ad eos,hæc *est* gens 'qui non auscultant voci Jehovæ Dei sui, neque accipiunt eruditionem: periit fides & excisa est ex ore ipsorum.

29 'Tonde comam tuam,& abjice,& extolle 'in locis eminentibus lamentationem; quia sprevit Jehova & deserit generationem [k] in quam excandescit.

[k] Heb. excandescentiæ suæ.

30 Quia fecerunt Jehudæi quod malum videtur in oculis meis,dictum Jehovæ; 'posuerunt abominationes suas in hac domo quæ vocatur de nomine meo ad polluendum eam,

31 Et ædificaverunt excelsa 'Tophethi,quod *est* in 'valle filii Hinnomi, ad comburendum filios suos & filias suas igne; quod non præceperam, neque [l] subierat in animum meum:

[l] Heb. ascenderat in cor.

32 Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm non dicetur ampliùs 'Topheth & vallis filii Hinnomi; sed vallis interfectionis: nam etsi sepelient Tophethi,tamen nullus *supererit* locus:

33 Sed erunt cadavera populi istius escæ volatilibus cœli & bestiis terræ; nemine deterrente.

34 Ita faciam ut cesset ex civitatibus Jehudæ, & ex plateis Jeruschalaimorum vox gaudii & vox lætitiæ, 'vox sponsi & vox sponsæ: nam vastationi erit hæc terra.

Caput VIII.

1 TEMPORE illo,dictum Jehovæ," depromentes ossa regum Jehudæ & ossa principum ejus, ossaque Sacerdotum, & ossa Prophetarum; denique ossa habitantiũ Jeruschalaimis,,e sepulchris ipsorum,

2 Expandent ea soli,& lunæ, toti que exercitui cœlorum,'quæ diligunt,& quæ colunt & [a] quæ sequuntur, & quæ 'consulunt, denique quibus incurvant se: non colligentur, neque sepelientur, pro fimo in superficie terræ erũt:

[a] Heb. post quæ ambulant.

3 Et optatior erit mors quàm vita toti residuo, iis qui residui erunt ex 'familia pessima hac; in omnibus locis residuis quò depulero illos,dictum Jehovæ exercituum.

4 'Præterea dices ad eos,sic ait Jehova,'an ita cadunt ut non possint resurgere? si converteretur,an non reverteretur *Deus*?

5 Cur aversus est populus hic,*urbs* Jeruschalaimorum,aversione [b] pervicacissima:retinent dolum,renuunt converti.

[b] Heb. æterna, sive pervincente.

6 Attendi & audivi,[c] prava loquuntur,nullum virum pœnitet malitiæ suæ ut dicat, quid feci? quisque eorum conversus est in cursu suo, ut equus [d] præceps ruens in prœlium.

[c] Heb. non rectum.

[d] Heb. inundans.

7 'Etiam ciconia in cœlo novit stata tempora sua, & turtur, grúsque,& hirundo observant tempus adventus sui: at populus meus non noverunt jus Jehovæ.

8 'Quomodo dicitis, sapientes sumus,& lex Jehovæ penes nos est? utique ecce ad falsitatem operatur stylus, *ad* falsitatem *operantur* legisperiti.

9 'Fecerúntne sapientes ut 'erubescerent, 'consternatine sunt & capti? ecce verbum Jehovæ sprenũt,ecce,ujus rei sapientia inesset eis?

Suprà 6.15.

10 'Idcirco tradam uxores eorum aliis,agros eorum possessuris hæreditariò: nam a minimo usque ad maximum quisquis est, [e] deditus est quæstui, etiam a Propheta usque ad Sacerdotẽ quisquis est,agit [f] falsò.

Suprà 6.13. & seq.

[e] Heb. quæstuosus quæstu.

[f] Heb. falsitatem.

11 Nam curant contritionem filiæ populi mei [g] secundum curationem mali leviculi, dicendo,pax,pax: etsi nulla *est* pax.

[g] Heb. secũdum leviculum: ut suprà 6.14.

12 Fecerúntne ut erubescerent, cùm abominationem fecerunt? neque *illi* [h] prorsus erubescunt,neque ignominia sciunt affici:idcirco cadent cum illis cadentibus,[i] quo tempore visitabo illos corruent,ait Jehova.

[h] Heb. erubescendo.

[i] Heb. tempore visitationis illorum.

13 [k] 'Omnino extirpabo eos, dictum Jehovę; nullæ sunt uvæ in ista vite,nullique fici in ista ficu, etiam ipsa folia deciderunt, &,'quæcunque [l] adhibeo eis prætereunt,

[k] Heb. recipiendo recipiam eos.

[l] Heb. addo. suprà.4.5.

14 Dicentes: quorsum nos 'desidemus? congregamini,& ingrediamur civitates [m] munitas ut quiescamus ibi: 'at Jehova Deus noster quietos reddet nos, cùm dederit bibendum nobis [n] 'succum cicutæ, quia peccavimus Jehovæ.

[m] Heb. munitionis.

[n] Heb aquas

15 'Expecta pacem, sed nihil *erit* boni; tempus curationis,sed ecce *aderit* terror.

16 Inde 'a Dane auditur ronchus equorum illius, a sono hinnituum robustorum ejus contremiscit tota terra; qui veniunt ut consumant terram & [o] quę implent eam civitatem & qui habitant in ea.

[o] Heb. plenitudinẽ ejus.

17 'Nam ecce ego immissurus sum in vos serpentes aspides'; contra quos nulla prodest mussitatio,ut mordeant vos,dictum Jehovæ.

18 [p] 'Quod me recreaturum esset est in mœrore,in me [q] animus meus languidus est.

[p] Heb. recreans me.

[q] Heb. cor meum.

19 'Ecce sonus vociferationis filiæ populi mei propter *advenas* terræ [r] longinquissimę, *dicentis*, an Jehova minimè *est* Tzijone? an rex ej⁹ minimè *est* in ea? cur irritaverunt me, *ait ille*, sculptilibus suis, vanitatibus alienigenarum?

[r] Heb. lõginquitatum.

20 'Præteriit messis, finita est æstas: & nos non servamur.

21 Propter contritionem filiæ populi mei conteror; atratus incedo,stupor corripit me.

22 'An 'opobalsami nihil *est* in Gilhhade? an medicus nullus *est* ibi? nam cur non [s] convaluit filia populi mei?

[s] Heb. ascẽdit sanitas filiæ: ut 2. Chronic.24.13.& Nehem.4.7.

Caput IX.

1 O Si quis daret caput meum esse aquas, & oculum meum scaturiginem lachrymarum; ut deflerem interdiu & noctu confossos filiæ populi mei.
2 O si quis poneret me in deserto, in diversorio viatorum, ut derelinquerem populum meum, & abirem ab eis: ' nam omnes sunt adulteri, ' interdicti *die* perfidè agunt:
3 Et intendunt lingua sua arcum suum [a] falsum, neque in fide invalescunt in terra; sed de malo in malum procedunt, neque agnoscunt me, dictum Jehovæ.
4 'Quisque ab amico suo cavete, & ulli fratri ne confiditote: nam omnis frater [b] omnino supplantat, & omnis amicus *cum* detractione ambulat:
5 Et quisque amico suo illudunt, ac veritatem non loquuntur, docent linguam suam loqui falsum, perversè agendo defetiscuntur.
6 Tua habitatio *est* in medio [c] dolo; 'pro dolo renuunt cognoscere me, dictum Jehovæ.
7 ' Idcirco sic ait Jehova exercituum, ecce ' ego conflans eos probavi eos: ' sed quomodo facturus sum propter filiam populi mei?
8 Culter jugulans lingua eorum *est*, dolum loquitur: ore suo cum amico suo pacem eloquitur, at [d] in animo suo disponit insidias suas.
9 An propter ista non visitarem eos? dictum Jehovæ; an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?
10 ' Propter hos montes ' extollam fletum & lamentum, & propter caulas ' deserti lamentationem: nam ' accendentur adeò ut nullus transeat, neque audiatur vox pecoris; [e] tam aves cœli quàm jumenta, evagabuntur, abibũt:
11 Et disponam Jeruschalaima in acervos, lustrum draconum; & civitates Jehudę disponam *in* desolationẽ, adeò ut nullus inhabitet.
12 ' Quis est vir ille sapiens qui doceat istud, & id quod edixerit os Jehovæ sibi indicet? propter quid pereat hæc terra, incendatur tanquam desertum, adeò ut nullus per transeat?
13 Dicit enim Jehova, quia derelinquunt legem meam quam exposueram eis; neque auscultant voci meæ, neque ambulant in illa;
14 Sed [f] sequuntur sententiam animi sui; & Babhalimos, quod docuerunt ipsos majores ipsorum:
15 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: ecce ego cibaturus sum istos, populum hunc ' absinthio, & bibendum daturus eis [g] succum cicutæ:
16 Nam dispergam eos in gentes quas non noverunt ipsi aut patres ipsorum, mittamque post eos gladium donec consumpsero eos.
17 Sic ait Jehova exercituum, animadvertite; & vocate lamentatrices ut adveniant; & ad [h] præficas mittite ut adveniant,
18 Et [i] festinanter extollant de nobis lamentum; descendentibus lachrymis ex oculis nostris, & ex palpebris nostris fluentibus aquis.
19 Nam [k] sonorum lamentum auditur de Tzijone, quomodo vastamur? erubescimus valde, quia derelinquimus terram, quia dejiciunt *hostes* tabernacula nostra.
20 ' Quin audite fœminæ verbum Jehovæ, & percipiat auris vestra verbum oris ejus; ut doceatis filias vestras lamentum, & [l] altera alteram *doceat* lamentationem.
21 Nam ascendit mors ad fenestras nostras, ingressa est in palatia nostra; ad excindendum parvulos e vicis, juvenes e plateis,
22 (' Eloquere, sic *habet* dictum Jehovæ) & ceciderunt cadavera humana ut fimus in superficie agri; & ' ut manipulus a tergo messoris, quæ nullus colliget.
23 ' Sic ait Jehova, ne gloriator sapiens in sapientia sua, neque gloriator potens in potentia sua; neq; gloriator dives in divitiis suis:
24 Sed in hoc glorietur qui gloriatur, se intelligere & cognoscere me, me esse Jehovam exercentem ' benignitatem, jus, & justitiam in terra: quia istis delector, dictum Jehovæ.
25 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus animadvertam; in omnem ' circuncisum cum præputiato,
26 ' In Ægyptios, & in Jehudæos, & in Edomæos, & in Hhammonitas, & in Moabitas, denique in omnes ' amputatos latere, qui habitant in deserto: nam omnes istæ gentes ' præputiatæ sunt, etiam tota domus Jisraëlis præputiati sunt corde.

[a] Heb. *falsitatis*.
[b] Heb. *supplantando*.
[c] Heb. *doli*.
[d] Heb. *in medio*. *suprà* 5, 9. *&* 29.
[e] Heb. *ab ave cœli & usque ad jumentum*.
[f] Heb. *eunt post aspectũ cordis sui: & post Babhal*.
[g] Heb. *aquas ut suprà* 8. 14.
[h] Heb. *peritas*.
[i] Heb. *festinent ut extollant*.
[k] Heb. *sonus lamenti*.
[l] Heb. *fœmina amicam suam*.
1. Corinth. 1. 31. & 2. Corinth. 10, 17.

In caput VII.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè est argumento quo superiores duæ) partes sunt quinque: prima est exordium per narrationem mandati a Deo accepti, duobus versibus; secunda est propositio hortans ad resipiscentiam & fidem, promissionesq; & minas denuntians, usque ad versum* 17. *tertia est confirmatio singularum propositionis partium, usque ad versum* 12. *capitis* 9. *quarta est confutatio inanium defensionum quibus Judæi se purgare conabantur, inde a versum* 23. *postrema est conclusio bonis consolationem afferens, & impiis omnibus promiscuè judicium denuntians, ad finem.* 2 In porta] *atrii maximi, quod etiam atrium populi appellatur.* 3 Sic ait] *secunda hæc pars, propositio, continet hortationem ad resipiscentiam & fidem veram, usque ad versum* 7. *idque propter certissimas Dei promissiones, ver.* 7. *deinde a contrario contestatur peccata Judæorum, pœnasq; denuntiat irrevocabiles, inde ad* 17. Bonas efficite] *propositio summa hortationis & promissi, quæ sequentibus quatuor versibus exponuntur.* 4 Ne hab.] *i. ne arrogetis promissiones vobis, tanquam si perpetuò hærerent vobis & sine cõditione fuissent datæ: quod est falsissimũ.* Templi Jehovæ] *id est, quid reprehendis, ô Propheta, in operibus nostris? aut cur constantissimas Dei promissiones in dubium vocas? de istis omnibus quæ tu adducis sumus adeò confirmati, ut nihil suprà. Nam opera hæc nostra nónne sunt templi Jehovæ, a Jehova imperata lege? promissiones verò nónne huic templo cõjunctæ sunt? ac proinde nónne tam firmæ atque constantes sunt erga nos, quàm firmum est templum? hoc templum requies est Dei usque in sempiternum, Psal.* 132. 14. *Quamobrem pro certo habemus fidelem Deum propter templum suum conservaturum esse regionem nostram, & nos cultores suos.* 8 Ecce] *altera*

altera propositionis, quа propheta ex contrario primùm peccata redarguit & hypocrysin Judaeorum, usque ad versum 11. deinde pœnas denuntiat gravissimas, sequentibus. 10 Eripimur] *id est, tuti sumus ab omni periculo, nihil potest damno esse nobis, quia servat nos Deus quem colimus in templo suo.* Ut perficiatis] *id est, ut porro ad maleficia vestra revertamini.* 11 Etiam] *id est, quandoquidem non pluris domum meam facitis quàm speluncam latronum, jam prospexi quid mihi sit faciundum: ut sequentibus per prophetam explicat. Hic enim transitio est ad judicia Dei denuntianda templo & populo: quæ duobus exemplis antè gestis illustrantur.* 12 Nam ite] *prius exemplum de abjectione templi, de quo 1. Schem. 4. Psal. 78.60. & 132.6.* 15 Quemadmodum abjeci] *secundum exemplum de abjectione populi, de quo 2. Reg. 17.* Totum semen] *id est, regnum Jisraëlitarum, synecdochicè: ut Jesch. 7.8.* 16 Tu ergo] *id est, fixum & certum est decretum, quod neminis causa revocaturus sum.* 17 An minimè] *tertia pars concionis, nimirum confirmatio singularum antecedentium in propositione partium: quа primùm evincit Judaeorū peccata, ver. 17. & 18. deinde justissimas pœnas statuit, duobus sequentibus: quarum partium sequitur* ἐργασία, *ad confutationem usque. Confirmatur autem peccatum, non amplius ab ipsa populi conscientia (ut altera concione factum est supra 5.1.) sed a prophetæ ipsius testimonio.* 18 Ipsi filii] *id est, omnes a summo ad infimum certatim exercent idololatriam.* Lucunculos] *vox Hhebræa peculiaris est hujus Prophetæ, quа significantur liba quædam* ἔκτυπα, *id est, certas formas expressas habentia pro ratione idolorum quibus erant offerenda: quod genus liborum Romani appellabant lucuntes sive per diminutionem Lucunculos a lucumonibus Hetruscis maximis superstitionum artificibus.* Rebus] *de quibus copiosè infrà 8.2.* 19 An cont.] *hoc est, non mihi, sed sibi suo facto malefaciunt ipsi, ut declarat seq. ver.* 21 Sic ait Jehova] ἐργασία *hæc confirmationis (ut diximus in versum 17.) præcedentia Prophetæ verba exornat primùm explicatione peccatorum pœnarumq́, usque ad versum 4. capitis 8. deinde amplificatione, usque ad 18. tertiò pathetica lamentatione Prophetæ, inde ad versum 12. capitis 9. Explicantur autem in hac prima parte peccata Judaeorum, tum majorum, usque ad versum 26. tum eorum qui temporibus Jirmejæ vixerunt, ver. 27. & 28. deinde subjiciuntur pœnæ quas se sumpturum interminatur Deus.* Holocausta vestra] *id est, abite cum sacrificiis & holocaustis vestris, & ea omnia ad usus vestros & comessationes traducite: ingrata sunt mihi; ut Jeschahh. 1.13. & Hhamos 5.* 22 Non sum locutus] *videlicet solùm aut simpliciter: eclipsis; ut Gen. 32.28. nam præceperat quidem Deus per Moschen, sed alio respectu; ac proinde alia magis observari voluerat.* 24 Hæc] *nimirum auscultare mihi, & inclinare aurem suam ad verba mea, &c. q. d. oculos confixerunt tantùm in externos ritus, hæc autem quæ præcipua sunt, tanquam a tergo reliquerunt; ut loquitur Christus Matth. 23.23.* 27 Cùm loqueris] *alterum membrum explicationis peccatorum quibus Judæi tenebantur tempore Jirmejæ, ut majores sui.* 28 Quamobrem] *cùm neque majores, neque isti auscultent.* Qui non auscultant] *id est, gens ab omni pietate in Deum & officio erga homines aliena; ac proinde toti legi Dei immorigera.* 29 Tonde] *altera pars explicationis de pœnis divinitus eventuris; quа Deus Judæis luctum imperat, primùm quia deserturus est ipsos peccatorum causa, tribus versibus; deinde quia est omneis hostibus expositurus, qui neque vivis neque mortuis parcant, inde ad versum 4. sequen. capitis. Luctus autem synecdochicè tonsura & miserabilibus lamentis significatur; ut Ijobi 1.20.* In locis] *ut suprà 3.16.* 30 Posuerunt] *ut narratur 2. Reg. 21. 4. & 2. Chron. 33.4.* 31 Tophethi] *vide Jeschahh. 30.33.* Valle] *de qua Jehosch. 15.8.* 32 Topheth] *id est, amplus & latus locus, Syriaca appellatione: quomodo accipiendum sequens antithesis ostendit. Nam (inquit propheta) non erit spatiosus satis ut omnes sepeliendos capiat: propterea non amplius obtinebit antiquam suam appellationem.* 34 Vox sponsi &] *i. festivum nullum epithalamium: sic infrà 16.9.*

IN CAPUT VIII.

1 Depromentes] *videlicet eversis omnium sepulchretis atque monumentis, ut indicatur 2. Chron. 36. 19. cùm dicuntur Chaldæi omnia instrumenta desyderabilia perdidisse, & Nechem. 2.3.* 2 Quæ diligunt] *id est, quibuscum scortantur, synecdochicè.* Consulunt] *sive res cœlestes observando, sive petendo oracula.* 3 Familia] *vide Levit. 20.5.* 4 Præterea] *secundus* ἐργασίας *locus, ut diximus suprà 7. 21. nimirum amplificatio tum peccati Judaeorum, usque ad versum 10. tum pœnæ, inde ad 18. Amplificatur autē peccatum per comparationem misericordiæ Dei præsentissimæ, hoc versu, cum stupore & obfirmatione Judaeorum, tribus sequen. & cum fastuosa præsumptione, ver. 8. & 9.* An ita cad.] *i. præcipitantur quidem Judæi in ruinam suam gravissimè: sed quantus quantus sit casus, omnino major est Dei misericordia, quа erigerentur si resipiscentes ad ipsum sese converterent.* 7 Etiam ciconia] *argumentum amplificationis per comparationē volucrium remeantium & commeantium suis temporibus, cui simile est Jeschahh. 1.3.* 8 Quomodo dicitis] *redargutio falsæ præsumptionis & confidentiæ ab effectis contrariis, ut Rom. 2.17. & Jacob. 2.16. & seq. Est autem hîc apostrophe ad sacerdotes, Prophetas, & doctores legis.* 9 Feceruntne] *id est, an ullum specimen fructúmve sapientiæ suæ in docendo & reducendo populo ediderunt?* Erubescerent] *populares, quos doctrina ipsorum mandaverat Deus vocari ad fidem & resipiscentiā.* Consternati] *authoritate Dei & legis videlicet, ut renuntient malo suo: nam hic primus est aditus, quo captivæ ducuntur omnes cogitationes ad obediendum Christo, ut ostendit Apostolus 2. Cor. 10.5.* 10 Idcirco] *altera pars amplificationis de pœnis (ut diximus in versum 4.) quа in parte exponuntur duo: primùm quæ & quàm graves pœnæ ipsos maneant pro peccatis suis, usque ad versum 16. deinde quomodo & per quos, ver. 16. & 17.* 13 Omnino extirpabo] *exornatio præcedentis interminationis per similitudinem plantæ inutilis, quam Deus velut bonus agricola eradicatum iri denuntiat: ut Jeschahh. 5.* Quæcunque] *id est, nullam culturam a me admittunt; sed operam & expectationem agricolarum meorum ludificantur: ut suprà 5.12.* 14 Desidemus] *videlicet expectantes Deum, & hærentes istis Prophetarum verbis.* At Jehova] *ironica responsio Prophetæ, quа ludificatur inanem Judaeorum præfidentiam, hoc modo: certè quiescetis: sed longè aliter quàm existimatis: nam peribit animus Regis, animusq́; Principum: ut suprà 4.9.*

Succum

Succum cicutæ] *soporiferum videlicet, atque lethiferum. q. d. soporabit exponendos morti.* 15 Expecta] *ironia traducens Judæorum præsidentiam, neque pacem illis fore, neque spem recuperandæ pacis cùm adempta fuerit; sed fore cùm liberationem sperabunt, ut eò magis ingravescant mala: ut Jeschahh.* 5.30. 16 A Dane] *id est, ab extremis finibus: hyperbole.* 17 Nam ecce] *comparatio ad exponendum implacabilem Chaldæorum animum & virulentissimum accommoda. De hac autem comparatione vide Psal.* 58.6. 18 Quod me] *tertius ἐργασίας locus, pathetica Prophetæ lamentatio: quæ primùm luctum suum & causas exponit proleptice, quatuor versibus; deinde optatum, tribus; postremò causas luctus sui copiosè explicat, usque ad versum* 12. *capitis sequen. Est autem periphrasis animi in his verbis,* quod me recreaturum esset: *nam animus lætus bene medecinam facit Proverb.* 17.22. 19 Ecce sonus] *causæ luctus ponuntur duæ: una quedam veluti discessio & separatio Dei a populo suo, de qua Ecclesia conqueritur; altera est peccatorum gravitas, quam Deus Judæis exprobrat per dialogismum, hoc versu: unde consequuntur publicæ calamitates, ver.* 20. *& prophetę luctus, ver.* 21. 20 Præteriit messis] *videlicet a nobis. q. d. Judæorum Ecclesia, omnia commoda omnesq́ eorum percipiendorum rationes nobis perierunt, & nos pariter perivimus. Nam lætitia in scripturis tempore messis & vindemiæ (quę in desinentem æstatem incidit) figurari solet: ut Psal.* 4.8. *& Jeschahh.* 9.3. 22 An opob.] *secundus lamentationis locus, continens optata tria: unum ut curetur populus Judæorum, quod metaphoricè significatur rebus corporeis, hoc versu: alterum, ut propheta condignè pro atrocitate supplicis miserias popularium deflere possit, versu* 1. *seq. capitis; tertium, ut jam jam sibi liceret abesse per voluntatem Dei, ne tantarum calamitatum spectator esset, malorumq́ præsentium, quæ deinde enarrantur a ver.* 2. Opobalsami] *vide Gen.* 37.25.

IN CAPUT IX.

2 Nam omnes] *Ætiologia optatorum præcedentium a duabus causis; una est, indignissima & impurissima vita populi, usque ad versum* 7. *altera, pœna gravissima divinitus infligenda, inde ad versum* 12. Interdicti die] *exaggeratio perfidiæ a tempore: ne ipsis quidem diebus qui festi erant Domino, integram fidem conservasse.* 4 Quisque] *apostrophe ad populum suum πρὸς αὔξησιν: ut ver.* 6. 6 Pro dolo] *id est, malunt adhærere suo dolo, quàm eo omisso mihi se adjungere.* 7 Idcirco] *altera causa luctus; ut ostendimus ver.* 2. Ego conflans] *ut suprà* 6.29. Sed] *id est, cùm videam me in vanum conflare, & ab istis mala avelli non posse (ut suprà ibidem) quid porro faciendum est? hæc autem consultationis species summè est emphatica: ut Jeschahh.* 5.3. 10 Propter hos montes] *id est, Judæam, quæ montosa est, Exod.* 15.17. *& Deut.* 11.11. Extollam] *id est, faciam ut extollantur lamenta.* Deserti] *id est, planitiei pascuæ inter montes sitæ: ut Jehoschuhh.* 15.61. Accendentur] *id est, planè desolabuntur, tanquam pervadente igne.* 12 Quis est] *quarta pars concionis, confutatio: atqui habemus (dicebant Judæi) legem & prophetas: non est peritura lex ex ore nostro: ut suprà* 8.8. *& infrà* 18.18. *habetis quidē, ait propheta: sed neq; Propheta est ullus qui eloquatur, hoc versu; neq; ullus in populo qui auscultet legi, duob. seq ac proinde duo vobis restant: unum, ut pœnas pendatis Deo, ver.* 15. *&* 16. *alterum, ut præficas deflentes mala vestra conducatis, quia ne vobis quidem lugendi tempus dabitur; usque ad versum* 23. *sic Jechezk.* 24.16. *& sequentibus.* 15 Absinthio] *id est, rebus amarissimis tractabo: nam amaritudinem absinthio comparat scriptura, ut Proverb.* 5.4. *infrà* 23.15. *Lament.* 3.15. *&* 19. *& Apocalyps.* 8.11. 20 Quin] *amplificatio. q. d. non vacat diu aut longiùs excurrere ad conducendas præficas: agite, ô mulieres, ad planctum alia alias & puellas vestras informate, qui describitur duobus versibus proximus.* 22 Eloquere] *exaggeratio lamenti, cujus gravitatem sibi necessariò fuisse enuntiandam propheta docet ab iterato præcepto Dei: quod nos propterea parenthesi inclusimus. Sic autem præscribitur lamentum istud, ut olim a Mosche canticum jussu Dei, Deut.* 31.19. *& sequentibus.* Ut manipul.] *id est consertim, per strues cadaverum quàmplurimas.* 23 Sic ait] *conclusio bimembris, qua primùm revocantur pii a fiducia rerum omnium ad fidem in Deum ipsos consolaturam in maximis angustiis, duobus versibus; deinde impiis judicium denuntiat, duobus ultimis.* 24 Benignitatem] *erga pios, & jus in impios: ut Psal.* 101.1. *ex justitia quæ regula est utriusque.* 25 Circuncisum] *id est, Judæos promiscuè cum alienigenis: prout per Regem Babyloniæ factum est, ut idem prophetat infrà* 27.6. *& sequentibus.* 26 In Ægypt.] *quibus omnibus sigillatim suas calamitates prænuntiat, infrà* 46. *& sequentibus.* Amputatos lat.] *id est, Arabas, quos eodem modo propheta nominat infrà* 25.23. *&* 49.32. *de qua consuetudine ita ait Herodotus in Thalia: dicunt Arabes tonderi sui capillamenti comam, ut ipse Dionysius tonsus est: tondentur autem in subrotundam formam, circunradentes tempora.* Præputiatæ] *ut Deut.* 10.16. *& suprà* 4.4.

CAPUT X.

Propheta Judęos ab idololatria gentium revocat certis argumentis ad reverentiam Dei: stuporem illorum & dementiam in sequendis idolis Deo neglecto redarguit; & palam gentibus prædicari jubet idolorum vanitatem, certa fiducia fœderis & beneficentiæ Dei: contumacibus clades a Babyloniis eventuras prænuntiat: postremò pii sesistentes Deo judicia ipsius æquo animo subeunt, & moderationem petunt ad gloriam Dei & salutem suam.

1 AUDITE hoc verbum quod eloquitur Jehova vobis, ô domus Jisraëlis: 2 Sic ait Jehova, secundum viam gentium istarum ne discitote, & a signis cœlorum ne consternemini, quia consternantur gentes ab illis:

3 Nam

3 'Nam statuta ipsorum populorum *sunt*,' vanitas *est*:' cùm lignum ipsum ex sylva cecidit, 'opus manuum artificis ad normam,
4 'Argento & auro pulchrum reddit ipsum; clavis & malleis confirmant ista,' ut non [a] amittat.
5 'Tanquam palma' opere continente sunt; ne loquuntur quidem,'[b] omnino portandi sunt quia non possunt incedere: ne timetote ab istis quia non affectura sunt malo, etiamque benefacere non *est* penes ipsa.
6 'Ex eo quòd nullus est par tibi, ô Jehova; quòd maximus es, & maximum nomen tuum potentia,
7 Quis non revereatur te,'Rex ipsarum Gentium? cùm in te conquiescat' *illa*, cùm *maximus sis* in omnibus sapientibus Gentium & omni regno ipsarum, ex eo quòd nullus *est* par tibi.
8 'At'[c] unà obbrutescunt & stolidi fiunt: eruditio' vanitatum *eruditio* 'ligni est.
9 Argentum ductum ex Oceano advehitur, & aurum ex ' Uphazo, opus artificis & manuum conflatoris: hyacinthinum & purpureum vestimentum eorum, opus peritorum sunt omnia.
10 Jehova verò Deus '[d] verus *est* Deus '[e] vivens, & Rex [f] ' sempiternus: a 'cujus fervore commovetur terra, neque sustinere possunt gẽtes indignationem ejus.
11 (Sic dicitote illis, dii isti qui cœlos & terram non fecerunt; perituri sunt e terra, & e *regionibus* sub cœlo ipsi)
12 'Qui fecit terram virtute sua, stabiliit orbem habitabilem sapientia sua; & prudentia sua extendit cœlos,
13 Quo vocem suam edente fremitus aquarum est in cœlis: qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia facit, & producit ventum e thesauris suis.
14 'Magis obbrutescit omnis homo; quàm ut animadvertat' pudefacere omnem conflatorem sculptili: nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in *ullo* eorum.
15 Vanitas sunt, opus [g] aberrationis maximæ; [h] 'quo tempore visitabuntur illi, peribunt *ipsa*.
16 'Non sicut istarum *est*, sed formator omnium est Jahhakobi portio; vicissim Jisraël tribus possessionis ipsius: Jehova exercituum nomen est ei.
17 'Recipe e terra' mercem tuam, quæ habitas' in munitione hac.
18 Nam ita ait Jehova, ecce ego funda ejaculaturus sum habitatores hujus terræ hac ipsa vice, & angustia affecturus sum eos, ut' deprehendant *ista & dicant*,
19 'Hei mihi propter contritionem meam, [i] ægerrima est plaga mea:' ego autem dicebam, utrique hic morbus est quem perferam.
20 Tentorium meum vastatum est & omnes funes' mei dirupti; filii mei exeunt a me adeò ut non extent ulli, nullus extendat amplius tentorium meum & erigat aulæa mea.
21 'Nam obbrutuerunt ipsi pastores & Jehovam non consuluerunt: idcircò non secundabuntur, & totus grex pascalis eorum dispergetur.
22 [k]'Sonorus rumor ecce advenit, & commotio magna e' terra Aquilonis; ad disponendũ civitates Jehudæ *in* desolationem, lustrum draconum.
23 'Novi Jehova, non esse penes hominem viam ipsius; non esse penes virum ambulantem vel dirigere gressum suum.
24 Castiga me Jehova, veruntamen [l] modicè; ne *castiges* in ira tua, ut non comminuas me.
25 Effunde æstum tuum in eas gentes quæ nõ agnoscunt te, & super familias quæ nomen tuũ non invocant, sed comedunt Jahhakobum, ac ita comedunt eum ut absumant eum, & caulam ejus desolant.

[a] Heb. *sinat exire*.
[b] Heb. *portando*.
[c] Heb. *in uno*.
[d] Heb. *veritatis*.
[e] Heb. *viventes: ut Jehosch.* 24.19
[f] Heb. *seculi*.
[g] Heb. *aberrationis, sive seductionis*.
[h] Heb. *tempore visitationis illorum*.
[i] Heb. *ægritudo*.
[k] Heb. *sonus auditionis. Suprà* 9. 11.
[l] Heb. *in modo. Psal.* 79.6. & 7.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis membra præcipua sunt quinque: primum est exordium simplicissimum, audientiam faciens ab authoritate Dei, & auditorum officio, ver* 1. *secundum, propositio doctrinæ de contemnendis idolis, & reverendo Deo, a ver.* 2. *ad* 8. *tertium est redargutio Judæorum qui se implicaverant gentilis idololatriæ, usque ad versum* 17. *quartum, prophetica venturæ cladis denuntiatio, usque ad versum* 23 *quintum, conclusio ab oratione quam Propheta habet coram Deo æquè bonorum omnium ac suo nomine, tribus versibus ultimis.* 2 Sic ait Jehova] *hujus propositionis capita sunt duo: unum de idolis minimè curandis, versibus quatuor; alterum, de reverentia uni Deo habenda, ver.* 6. *&* 7. *Neglectus autem idolorũ duo continet, ut non detur illis opera, & non timeantur: quia timor & superstitio religionem idolorum solet efficere, hoc ver. causæ verò exponuntur sequentibus.* Viam] *id est, ritus ad idololatriam pertinentes, & ad studia aliena ab honore Dei: quæ Gentes propinquæ per totam Syriam eò colebant studiosius, quò propriùs a luce Judæorum aberant.* A signis cœlorum] *quæ Gentes reverentur & colunt, habentes pro diis; ut suprà Judæis fuit exprobratum* 7.18. *Sensus est, duo sunt gentibus Deorum genera: uni sunt ficti nuda cogitatione, alteri sunt quidem in rebus creatis, sed ab illis gentibus coluntur pro Deo. Vos autem ne ab illis quidem debetis metuere qui in maxima authoritate & existimatione sunt apud gentes, ut sunt corpora cœlestia.* Quia con.] *i. ne propterea timeatis ab illis si istæ gentes ab illis stolidè sibi metuant.* 3 Nam statuta] *ætiologia superioris documenti, continens causas ex quibus contemnenda sunt idola. Est autem hæc prima ab efficiente causa: quid enim ex illis effecit deos, nisi stulta opinatio & institutum populorum?* Vanitas est] *secunda causa a natura idolorum & fine, quæ copiosiùs exponuntur infrà ver.* 14. *&* 15. *ut Jeschahh* 44.4. Cùm lignum] *tertia causa a materia, ut Jeschahh.* 40.20. *&* 44.9. Opus manuum] *quarta causa ab instrumentis, ut Jeschahh. ibi. ver.* 7. *&* 8. 4 Argento &] *quinta causa a forma, quam ipse artifex adeò conscius est cum animo suo inanem & caducam esse, ut operam consumat plurimam ad idolum suum a deformatione, ruina, & perditione vindicandum, ut Jeschahh.* 40.19. *&* 41. 7. Ut non amit] *i. ut factus ille Deus non sinat suum aurum & argentum emungi sibi.* 5 Tanquam palma] *sexta causa ab inutilitate ipsorum: nam rigidi sunt ut trunci, neque sibi utiles, neq; aliis: ut Jeschahh.* 44.5.

Opere

Opere continente] *id est ut stipites rigent.* Omnino] *ut Jeschahh.46.1 & 7.* 6 Ex eo quòd] *alterum caput propositionis de reverentia Dei, ut diximus in versum 2.* 7 Rex ipsarum] *id est qui regnum & imperium summum obtines in eas ipsas gentes quæ non agnoscunt te eóque uteris ex sententia tua.* Illa] *potentia cujus meminit superiore versu: nam his & sequentibus verbis per ὑςέρωσιν verborũ ex usu Hhebræorum easdem causas reverentiæ Dei repetit quæ positæ sunt præcedente versu.* 8 At unà] *tertia pars, ut diximus in versum 1. nimirum redargutio Judæorum in communem idololatriam cum gentibus delapsorum: quæ hoc versu generatim proposita, deinde per antithesin naturæ, operúmque Dei & idolorum confirmatur, usque ad versum 14. tandem amplificatur antithesi effectorum erga cultores, vers. 14. & duobus sequen.* Unà] *id est, Judæi cum gentibus convenientes in eandem idololatriam.* Vanitatem] *id est, in omnem vanitatem homines seducens, ut ver. 15. & suprà 2.5.* Ligni] *id est, idoli e ligno, metonymicè ad contẽptum: etsi per synecdochen comprehenduntur idola omnia.* 9 Uphazo] *id est, Ophiro, de quo 1.Reg.9.28. ut Danielis 10.5.* 10 Verus] *non autem eruditionem tradens vanitatis, ut idola.* Vivens] *non mortuus & rigens, ut stipes.* Sempiternus] *non ex materia corrupta, & ab hominibus principium habens.* Cujus fervore] *id est, qui omnia agit, sursum deorsum vertit arbitratu suo; non autem artificum manu & voluntate agitur, aut portatur humeris.* 11 Sic dicitote] *ἐργασία præcedentis antitheseos per apostrophen ad Judæos; qua docet illos armatos fide certa in Deum verum, viventem, & sempiternum, potiùs debere non tantùm ab idolis abstinere, sed etiam gentes sermone ipsarum redarguere cum omni fiducia & libertate sancta: ut fecerunt tres illi, Daniel, 3. Quamobrem hic versus Syrico sermone conscriptus est.* 12 Qui fecit terram] *regressio ad commendationem Dei, primùm ab operibus creationis, hoc versu: deinde administrationis, versu sequente.* 14 Magis obbrutescit] *amplificatio præcedentis redargutionis a rebus consequentibus idololatriæ; nimirum quod homines dementes facti ampliùs dementantur, & ipso sensu communi carent: ut exponitur Jeschahh. 44. 13.* Pudefacere] *id est, sibi ab artifice afferri maximum pudoris, ignominiæ, & confusionis argumentum; cùm homo verus falso, animatus inanimo honorem divinum habeat, hoc versu; vanitatem pro veritate amplectatur, aberrationem pro recto itinere, & mortem pro vita, sequente versu.* 15 Quo tempore] *id est, uno momento peribunt cum suis cultoribus, quando Judæos idololatras visitabit Deus: sic Jeschahh.46.* 16 Non sicut] *epiphonema, quo propheta indignitatem idololatriæ quã Judæi cum gentibus communicabant summatim ostendit; a mutuo fœdere, quo Deus se populo, & populus Deo sese obstrinxerat. Longè præstantius, inquit, est ius Jisraëlitarum cum Deo qui non idola gentium amplectuntur (quid enim Deo cum idolis?) non Solem, Lunam, aut cœlestia corpora, quæ usu cum illis obtinent, ut Deut.4.19. & 28. & 29.26. sed Deum ipsum verum, viventem, & sempiternum possident.* 17 Recipe] *quarta pars, nimirum denũtiatio judicii divinitus in Judæam immittendi, quod perstrinxerat ver.15 Continet autem hæc denuntiatio primùm præceptum allegoricum, ut Judæi consarcinent & convasent omnia, pro eo quod est, ut se ad fugam aut captivitatem comparent, ut Jechezk.12. deinde planam, & apertam denuntiationem illius Judicii, versibus seq.* Marcem tuam] *id est pretiosas facultates tuas, & eas maximè de quibus suprà ver. 9. ironicè.* In munitione hac] *id est, Jeruschalaimis.* 18 Deprehendant] *id est, re ipsa experiantur id quod prædicenti per Prophetas mihi noluerunt credere.* 19 Hei mihi] *formula luctus quo usuros Judæos Propheta narrat, duobus versibus.* Ego autem] *amplificatio luctus ab antegressa confidentia quasi dicat, me miseram, quòd prædicentibus jam olim minimè crediderim; sed si quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut accessiunculam febriculæ, unde illico liberarer.* 21 Nam obbrut.] *ætiologia præcedentis denuntiationis, cujus ampla interpretatio petenda est ex duabus concionibus præcedentibus.* 22 Sonorus rumor] *hypotyposis ad exaggerationem Prophetiæ.* Terra Aquil.] *ut suprà 1.14.* 23 Novi] *conclusio, qua Propheta animum suum exponit, & informat pios in eodem instituto, ut se totos committant Deo, & ipsum orent pro salute Ecclesiæ ad gloriam Dei. sensus est: Ego (inquit Propheta) & pii omnes sentientes mecum, credentes huic decreto tuo quod planè statuisti contra Judæam exequi, non præsumimus de virtute aut arte nostra, ut judicia tua possimus effugere, aut ab iis vel gressum unum & latum (quod aiunt) unguem discedere: sibi confidunt impii, ut suprà 8.14. nos contrà nobis omnino diffidimus, hoc versu: sed quandoquidem stat sententia ut nos omnes castiges propter peccata nostra, non refugimus paternam castigationem tuã, ecce; sistimus nos tibi, facito quod bonum & æquum est in nobis; sed in justitia tua memor esto miserationum tuarum, pro gloria tua & infirmitate nostra temperans castigationes tuas, ver.24. Quòd si æstus iræ tuæ profundendus est, ecce gentes, quæ neque gloriæ tuæ curam habent, neque populi tui miserentur, ver ultimo: hæc illa materia æstus iræ tuæ commodissima.*

CAPUT XI.

Deus Jirmejæ & Sacerdotibus Hhanathothanis imperat ut fœdus legis exponant populo cum promissionibus & minis: Jirmeja solus mandato parens generale fœdus explicat, & popularibus suis accommodans primùm contestatur eos peccatorum nomine, deinde severissimum judicium pronuntiat: utrumque verò confirmat partim Dei ipsius testificatione, partimq́ sua experientia a suis ipsius civibus: tum prænuntiata illis clade se ipsum confirmans adversus præsentia scandala, præsumptionem Judæorum confutat proposito Dei consilio rigidissimo, & bonos promissis instaurandæ Ecclesiæ consolatur.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Audite verba fœderis hujus; quæ eloquamini viris Jehudę & habitatoribus Jeruschalaimorum.

3 Dicito ergo ad illos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis; maledictus vir ille qui non auscultaverit verbis fœderis hujus, *Deu.27.26*

4 Quod

4 Quod præcepi majoribus vestris, quo [a] tempore eduxi eos e terra Ægypti ex catino ferri, edicendo; auscultate voci meæ, ut faciatis ista omnino prout præcipio vobis: eritisq; mihi in populum, & ego ero vobis Deus:

5 Ut præstem juramentum quod juravi majoribus vestris me daturum eis terram affluentem lacte & melle, prout est hodie: ' cui respondens dixi, Amen, Jehova.

6 'Deinde edixit Jehova mihi, proclama omnia verba ista in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum, dicendo; auscultate verba fœderis hujus ut faciatis ea.

7 ' Nam [b] omnino contestatus sum majores vestros, quo tempore evexi eos e terra Ægypti usq; in diem hunc, [c] inde adiluculo continenter dicendo; auscultate voci meç:

8 Non tamen auscultarunt, neque inclinarunt aurem suam; sed ambulaverunt quisque [d] ex sententia animi sui pessimi: ideo adduxi super eos omnia verba fœderis hujus quod præceperam facere, ac non fecerunt.

9 Dixit itaq; Jehova ad me, ' præstò est conjuratio; in viris Jehudæ & habitatoribus Jeruschalaimorum:

10 Aversi sunt supra iniquitates majorum suorum priscorum, qui renuerant auscultare verbis meis, & ipsi sequuntur deos alienos colendo eos; irritum fecerunt domus Jisraëlis & domus Jehudæ fœdus meum quod pepigeram cum majoribus ipsorum.

11 'Idcirco sic ait Jehova, ecce ego adducturus sum contra eos malum ex quo non poterunt exire: ' etiamsi inclamarent me, non exaudirem eos.

12 Tunc abeuntes civitates Jehudæ & habitatores Jeruschalaimorum inclamabunt ipsos Deos quibus suffitum faciunt: sed [e] omnino non servabunt ipsos tempore mali ipsorũ:

13 Quamvis pro numero civitatum tuarum sint dii tui, ô Jehuda: & pro numero platearum Jeruschalaimorum disposueritis altaria ' pudendo, altaria ad suffitum faciendum Bahhali.

14 'Tu ergo ne orato pro populo isto, neque efferto pro istis clamorem & orationem: nam minime essem exauditurus quo tempore inclamarent ipsi propter malum ipsorum.

15 ' Quid esset [f] amabile mihi domi meç? ' an facere istam suum gravissimum scelus? *quosque* amplissimos? ' nam [g] carnes sanctç perierunt abs te: cùm *adest* malum tuum, tum demum exultas.

16 ' Olivam virentem, ' pulchram fructus specie vocaverat *te* Jehova nomine tuo: ' ad sonum conflictus procellarum maximi incendet ignem præterea, cùm fregerint propagines ejus

17 Nam Jehova exercituum qui plantaverat te, elocutus est contra te malum; propter malitiam domus Jisraëlis & domus Jehudæ quam exercuerunt inter se, ad provocandum me adolendo Bahhali.

18 ' Ac Jehova quidem ostendit mihi ita ut agnoscerem: ' tum demonstravisti mihi actiones eorum,

19 Cùm essem ' velut agnus aut bos qui ducitur ad mactandum: nam ignorabam eos contra me inire cogitationes, *dicendo*; ' perdamus ligno pro cibo ejus, aut excindamus eum e terra viventium, ut nomen ejus non commemoretur amplius.

20 At ô Jehova exercituum judex [h] justissime, probator renum & cordis; visurus sum ultionem tuam de eis: nam tibi ' revelavi causam meam.

21 ' Idcircò sic ait Jehova [i] de Hhanathothanis, quærentibus animam tuam, dicendo; ne vaticinator in nomine Jehovæ, & non morieris manibus nostris:

22 Idcirco *inquam* sic ait Jehova exercituum, ecce ego animadversurus sum in istos: ipsi juvenes morientur gladio: filii eorum, & filiæ eorum morientur fame:

23 Et residuum non erit ipsis, cùm adducam malum in Hhanathothanos anno visitationis eorum.

[a] Heb. *die: synecdoche.* Deut. 4.20.
[b] Heb. *contestando.*
[c] Heb. *manè surgendo & contestando.*
[d] Heb. *aspectu cordis sui: ut* Deut. 29.19.
[e] Heb. *servando non servabunt.*
[f] Heb. *pro amato mihi.*
[g] Heb. *caro sanctitatis transiverũt.*
Psal. 7.10.
[h] Heb. *justitia.*
[i] Heb. *hominibus Hhanathotharum. sic ver.* 23.

CAPUT XII.

1 ' IUSTUS es Jehova, ' si contendere velim tecum: ' veruntamen judicia eloquar [a] tua, cur via improborum succedat? cur tranquilli sint [b] quicunque agunt perfidè.

2 Plantes eos, etiam radicentur? pergant, etiam edant fructum ii; quorum in ore propinquus es, sed longinquus a renibus ipsorum?

3 ' Nempe tu Jehova agnoscis me, pervides me; ideo probas animum meum, [c] ut adhereat tibi: ' avellendo istos ut oves *trahendas* ad mactationem, & præparando eos ad diem interfectionis,

4 ' Quousque *ais*, lugeret terra; & herba totius agri exaresceret? prç malitia habitantium in illa, deficerent singula jumenta & volatilia? ' quia dicunt, non videt finem nostri.

5 'Quando cum peditibus curris, defatigant te; quomodo ergo misceres te cum equis? ' etiam in terra [d] prospera ' *cui* confidis, *defatigant te*; ecquî faceres in elatione Jardenis?

6 Quandoquidem etiam fratres tui & domestici patris tui, etiam ipsi perfidè agunt in te, ipsi quoque convocant post te multitudinem; ne credito istis, quamvis alloquantur tç bonis *verbis*.

7 ' Derelicturus sum domum meam, deserturus possessionem meam: traditurus [e] eam quam diligebat anima mea in manum inimicorum ipsius.

8 ' Est mihi possessio mea similis leoni in sylva, edit contra me vocem suam; idcirco odi eam.

9 Avis ' digitata est mea possessio mihi, ' ô aves, circumquaque in eam: agite, congregate omnes bestias agri, facite ut veniant ad comedendum.

10 ' Pastores multi corrupturi sunt vineam meam, conculcaturi portionem meam; redacturi portionem mihi [f] desyderatissimam in desertum desolatissimum.

11 Dispositurus est eam *quisque* in desolationem, lugebit per me desolata; desolabitur tota hæc terra, quia nemo est qui reponat in [g] animo.

12 In omnes clivos per desertum venturi sunt vastatores: nam gladius Jehovç consumpturus est ad extremitate terræ [h] una ab alteram, nulla pax erit ulli carni.

13 'Cùm

[a] Heb. *penes te.*
[b] Heb. *omnes agentes perfidè perfidiam.*
[c] Heb. *ut sit tecum.*
[d] Heb. *pacis.*
[e] Heb. *dilectionem animæ meæ: metonymia*
[f] Heb. *desyderii mei in desertum desolationis.*
[g] Heb. *corde.* Jeschahh. 57.5.
[h] Heb. *usque ad extremitatem terrç.*

13 ᵃCùm seminaverint triticum, spinas metent; cùm indoluerint laboribus, non proficient: nam erubescetis ex proventibus vestris præ æstu iræ Jehovæ.

14 ᵃSic ait Jehova de omnibus vicinis meis malis,ᵃ qui attingunt possessionem quam possidendam tradidi populo meo Jisraëli: ecce ego convulsurus sum eos e terra sua, cùm domum Jehudæ convellero e medio eorum.

15 Eritq; postquam convulsero illos, ut [i]rursus misereat me istorum; & reducam ipsorum quemque ᵃ in possessionem suam, & quemque in terram suam.

16 Erit etiam si [k] omnino didicerint vias populi mei jurando per nomen meum, vivit Jehova, quemadmodum docuerunt populum meum jurare per Bahhalem; ut ᵃ ædificentur in medio populi mei:

17 Quòd si non auscultaverint, tum convellam gentem illam [l] continenter, & perdam: dictum Jehovæ.

[i] Heb. revertar ut miserear.

[k] Heb. discendo didicerint

[l] Heb. convellendo, & perdendo.

In Caput XI.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè argumento est cum superioribus) capita sunt quinque: primum est exordium, versibus quinque; secundum, propositio, usque ad versum 15. tertium, confirmatio rerum in propositione enarratarum, ad finem usque capitis 11. quartum, confutatio ad eandem confirmationem pertinens, capite 12. usque ad ver. 14. quintum, conclusio prophetica, inde ad finem usque. Exordium autem facit audientiam primùm ab authoritate imperantis Dei, ver. 1, deinde a recordatione fœderis jam olim initi, ver. 2. postremo a denuntiatione pœnarum quas de ruptoribus sui fœderis sumpturus est Deus, & contrariarum promissionum erga obsequentes tribus reliquis versibus.* Edicendo] *tum ipsi Jirmejæ, tum Hhanathothanis gentilibus ipsius; qui sacerdotes erant: ac proinde ex officio promulgare legem tenebantur.* 2 Quæ eloquamini] *videlicet vos, qui sacerdotes estis, ut doceatis Jahhakobum judicia Dei, & Jisraëlem legem ejus: Deut. 33.10.* 3 Dicito ergo] *tu & sacerdotes ipsi, synecdochicè. Continet autem hoc mandatum thesin sive propositionem generalem legis, qua maledictio immorigeris importatur, & promissiones obsequentibus.* 5 Cui respondens] *id est, ego solus acquievi vocationi & mandato Dei ad pronuntiandum doctrinam generalem legis, quod sacerdotes præstare tenebantur: sic accipiendum esse commonstrant ea quæ sequuntur, versu 18. & sequentibus. Sacerdotes non tantùm recusasse promulgationem fœderis, sed periculum etiam Jirmejæ intendisse.* 6 Deinde] *secunda hæc pars, quam propositionem appellavimus, continet primùm summam theseos præcedentis, sive universæ doctrinæ fœderis ex lege, hoc versu; deinde contestationem Judæorum, usque ad versum 11 tertiò sententiæ irrevocabilis dictionem, quatuor versibus.*
7 Nam omnino] *contestatio, ut modò diximus, totam Judæorum gentem respicit, primùm majores ipsos, hoc & sequente versu; deinde illud ipsum seculum in quo propheta conversabatur, duobus alteris.* 9 Præstò est conjur.] *id est, hæc generatio certissimè cum majoribus suis & inter se conjurata est quodammodo, ut se adversus me obfirmarent: quod exponitur sequente versu.* 11 Idcirco] *tertius locus propositionis, sententiæ dictio.* Etiamsi clamar.] *id est, decretum hoc meum futurum est irrevocabile, neque ipsorum causa mutabitur, neque tua, infrà ver 14.* 13 Pudendo] *ut suprà 3.19.* 14 Tu ergo] *vide suprà 7. 16.* 15 Quid esset] *tertia pars, confirmatio duarum præcedentium in contestatione partium, tum objurgationis acerbissimæ de peccatis ipsorum, tum sententiæ latæ; primùm a juridica cognitione Dei, quæ falli non potest, usque ad versum 18. deinde ab ipsius prophetæ testimonio contra Judæos omnes, & suos ipsius cives, inde a ver. 18.* An facere istam] *id est, an incesta & impurissima ista scortatio cum idolis mihi allubesceret? cui ego semper fui infensissimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuisse, & omnes etiam amplissimos fuisse in idololatriam præcipites, constat ex historia Joschijæ, item suprà 5.4. & 5. & Jechezk. 8.* Nam carnes] *id est, nullum sacrificium justum (quod synecdochicè carnis appellatione designatur) offerre potes ad abolenda peccata & conciliandum Deum; quia & impura es ipsa, ac proinde non potes non impurare oblationes tuas, Levit. 22.25. & tua impuritate pertinacissimè delectaris.* 16 Olivam] *allegoria, qua propheta antegressam populi dignitatem exprobrat, & futuram calamitatem figurat elegantissimè.* Pulchram] *id est, pulcherrimè efflorescentem, quæ faciebat spem maximam sui.* Ad sonum] *futuræ calamitatis figuratio: erunt (inquit propheta) veluti concursantes ventorum procellæ, quæ in hunc locum irruentes decutient flores tuos, perfringent ramos, id est, parvos & magnos trucidabunt; deinde oppidum ipsum tanquam arboris truncum consument igne: quæ quidem gesta esse ostendunt ultima capita Regum, Chronicorum, & Jirmejæ.* 18 Ac Jehova] *alter locus confirmationis a testimonio Prophetæ: qui modestissimè ostendit se non curiosè quidem pervestigasse peccata populi sui, tanquam si odio studiòve aliquo abduceretur, sed cùm nihil ejusmodi cogitaret, a Deo adductum esse ad notitiam improbitatis suorum popularium.* Tum demonstravisti] *apostrophe ad Deum emphatica, ut hoc pacto magis evincat populares suos se nihil dicere de suo, Deum ipsi authorem & testem esse.* 19 Velut agnus] *id est simplicissimo animo obirem functionem meam (ut Christus Apostolis præcepit Matth. 10. 16.) & mei contrà quærerent necem meam; ut sequentia explicant.* Perdamus] *id est, enecemus eum fame, aut gladio, ut demonstrat antithesis pœnarum versu 22. Est autem ironica locutio conjuratorum, qui lignum pro cibo nominant. quasi dicant, includamus eum loco angusto aut abstruso; ubi si volet comedere, ligna ipsa aut parietes comedat.* 20 Revelavi] *id est, revelatam committo.* 21 Idcirco] *denuntiatio pœnæ singularis in Hhanathothanos, tribus versibus: quæ singulis improbi illorum consilii partibus respondet.*

In Caput XII.

1 Justus es] *Quarta concionis pars, confutatio: quid ita vaticinaris inquient cum illis bene sit adhuc, & tibi malè? respondet Propheta, neque hoc quod in præsentia est, neque illud quod prædico, alienum est a justitia Dei: & res præsentes & futuras ille administrat, neque ab eo abjudicari potest justitia, ullius hominis quan-*

quantumvis justi operâ: sed ipse sibi invitis omnibus eam vindicaturus est, ut Psalm.51.6. Si contendere] id est, si prosperitatem improborum, & meam bonorúmque calamitatem ægrè ferens tecum disceptare audebit quisquam: ut Ijobi.8.3.& 9.2.& sequentibus. Veruntamen] proposita confessione de justitia Dei inexpugnabili, jam exponitur objectio duobus versibus.quæ a Propheta solvitur vers.3.deinde exornatur sequentibus. Est autem objectio ἀνανταπόδοτος cur improbi & hypocritæ prosperentur, inquit: reticetur enim contrarium membrum, cur justi utantur rebus adversis, ut ostendit responsum vers.3. 3 Nempe] subjectio ad præcedentem objectionem, e qua primum usum adversitatum in bonis explicat, deinde prosperitatũ in improbis: nam(inquit) boni rebus adversis agnoscuntur & respiciuntur, id est, curantur a Deo, probantur ad tempus, & docentur adhærere Deo: improbi verò prosperè interea agentes saginantur, ut pecudes ad mactationem: sic Psal.94.13. Avellendo] id est, cum intereà improbos alios momento abripis tanquam in lanienam e saginario, alios ad futura judicia comparas justissimè, prout illi afficere bonos cogitant, suprà 11.vers.19 4 Quousque] ethopœia, qua propheta Dei consilium explicat humanitus quod paucis dixerat præcedente ver. Sunt autem hujus consilii partes duæ: una, de causis; altera, de judiciis quæ toti Judææ pronuntiat Deus. Causæ sunt totius regionis & omniũ animantiũ horriditas propter atrocitatem scelerum, hoc ver. & bonorum omnium qui Deo curæ sunt defatigatio vers.5.& 6. Quia dicunt] i. quia præfractè negant providentiam Dei, omnipotentem illius administrationem nihil ad se pertinere jactant, & prophetias ludificantur, tanquam si non essent sibi eventura mala. 5 Quando] secunda causa, ut modò diximus: cujus hic est sensus, Judæi omnes nunc ita se habent, ac si castra adversus Deum facerent & adversus bonos. Quemadmodum autem in castris alii sunt pedites, alii equites, quorum hi longè illis sunt velociores; ita etiam in Judæorum cœtu alii sunt omnium obfirmatissimi & velocissimi ad maleficia, ut suprà 8.6. alii nondũ tantoperè obdurati aut apti ad ea perpetranda: sed tamen tanta est illorum omnium pervicacia, ut ne minimum quidem calonem sistere possis, aut superare & revocare a malitia ad Deum. Quid ergo cum Jerosolymitanis facias, qui maleficiorum authores sunt obstinatissimi, si apud tuos nihil efficis? qui tyrunculi sunt, si cum illis comparentur. Etiam in terra] sensus est, Judæa quodammodo in duo hominum genera divisa est: quorum uni non ita exundant peccatis, sed æquiore (ut ita dicam) conditione sunt: alteri præcipites exundant in omnia peccata & augescunt, ut cum Jarden fluvius diffunditur præter ripas suas: vide Jehosch.3.15. Cui confidis] id est, de qua bene speras; ut cum Hhanathothanis fecit: nam sequens versus est hujus exegeticus. 7 Derelicturus] altera pars consilii, de judiciis Judææ eventuris, ut diximus in versum 4. quæ comprehenditur versibus septem. 8 Est mihi possessio] exornatio justitiæ Dei duabus comparationibus, leonis, hoc vers. & avis rapacis, sequente. 9 Digitata] id est, rapax uncis unguibus tanquam digitis in prædam involans: sic vocat Plinius lib.11.natur.hist.cap.47. O aves] provocatio Chaldæorum & cæterarum gentium contra Judæos, per ὑστέρωσιν: nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & posteriore bestias contra leonem, servatis comparationibus. 10 Pastores] ut sup.6.3. 13 Cum seminaver.] ex interminatione Levit.26.16.& Deut.28.38. 14 Sic ait Jehova] conclusio, qua Deus primùm in summa judicium se effecturum esse de Judæis & gentibus promiscuè denuntiat, hoc vers. ut suprà 9.25. deinde bonos consolatur promissa instauratione Ecclesiæ ex Judæis & gentibus conversis ad ipsum, tribus ultimis. Qui attingunt] id est, sunt finitimi Judææ. 15 In possess.] spiritualem videlicet, id est, Ecclesiam. 16 Ædificentur] id est, cooptentur in Ecclesiam per fidem.

CAPUT XIII.

Deus typo cinguli proposito sua in populum beneficia, illius ingratum animum & maleficia eventurámque illi perditionem præfigurat: judicium a se gravissimum in omnes pronuntiat populares, Regem, Reginámque ipsam ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam revocat ut prævertant casum obnuntiatum: postremò peccata & pertinaciam eorum contestatus fert sententiam de publico Judæorum casu.

1 Sic ait Jehova ad me, abi, & compara tibi cingulum [a] lineum, & imponito illud lumbis tuis; in aquas autem ne inferto ipsum.

2 Itaque comparans cingulum, ex verbo Jehovæ imposui lumbis meis.

3 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me [b] iterum, edicendo,

4 Accipe illud cingulum quod comparasti, quod impositum est lumbis tuis: & surge, abi ad Euphratem, & absconde illud ibi in projectura petræ.

5 Tum abiens abscondi ipsum ad Euphratem, quemadmodum præceperat Jehova mihi.

6 Fuit autem [c] exactis diebus multis, ut ediceret Jehova mihi, surge, abi ad Euphratem, & recipe inde illud cingulum quod præceperam tibi ut absconderes illic.

7 Quamobrem abiens ad Euphratem, cùm effodissem recepi cingulum illud e loco ipso ubi absconderam ipsum: sed ecce corruptum erat cingulum, non erat aptum ad rem ullam.

8 Tum fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,

9 Sic ait Jehova, ita corrumpam fastum Jehudæ & fastum Jeruschalaimorum maximum,

10 Populi istius pessimi, qui renuunt auscultare verbis meis, qui ambulant [d] ex sententia animi sui, & sequuntur deos alienos colendo eos, & incurvando se eis: eritque similis cingulo isti quod non est aptum ad rem ullam.

11 Nam quemadmodũ adhæret cingulũ lũbis viri, ita feceram ut adhæreret mihi tota domus Jisraëlis & tota domus Jehudæ, dictum Jehovæ, ut essent mihi populus, & ad nomen, & ad laudem, & ad ornatum: sed non auscultarunt.

12 Quapropter dicito ad eos verbum hoc, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, omnis uter implendus est vino; quibus dicentibus ad te, [e] an verò ignoramus utrem implendum esse vino?

13 Dicito ad eos, sic ait Jehova, ecce ego repleturus

[a] Heb. *linorum.*

[b] Heb. *secũdò.*

[c] Heb. *a fine dierum multorum.*

[d] Heb. *in aspectu cordis sui, & ambulãt post Deos.*

[e] Heb *an noscendo non novimus.*

pleturus sum omnes habitatores terræ hujus etiam ipsos reges, qui insident pro Davide in solio illius, & sacerdotes, & prophetas, deniq; omnes habitatores Jeruschalaimorum ebrietate:

14 Et dissipabo eos [f] unum cum altero, tum patres, tum filios pariter, dictum Jehovæ: non utar clementia, neque parcam, neque miserebor quin perdam eos.

15 Audite & auribus percipite, ne exaltetis vos: nam Jehova loquitur.

16 Cedite Jehovæ Deo vestro gloriam, cùm nondum tenebras effecerit, & cùm nondum offenduntur pedes vestri in [g] montibus caecioribus intempesta nocte: cùm expectantibus vobis lucem disposuerit eam in umbram lethalem, redegerit in caliginem.

17 Quòd si non auscultabitis hoc, in latebris flebit anima mea propter superbiam: & [h] valde lachrymabitur, descendent inquam ex oculo meo lachrymæ, quia captivus abducendus est grex Jehovæ.

18 Dic Regi & [i] Augustæ, [k] abjectissimè considete: nam descensurus est principatus utriusque vestrûm, corona ornatus vestri.

19 Civitates [l] Australes occludentur ita ut nullus apperire possit: deportabitur Jehuda tota, deportabitur *civitas* pacatorum.

[f] Heb. viru ad fratrem suum.

[g] Heb. montibus intempestæ noctis.

[h] Heb. lacrymando lacrymabitur.

[i] Heb. Dominæ.

[k] He. abjicite & sedete.

[l] Græc. Austri.

20 Sustollite oculos vestros, & respicite istos venientes ab Aquilone: ubi est grex ille qui traditus fuerat tibi? pecudes ornatus tui?

21 Quid dictura es, cùm animadverteret in te? nam tu docuisti istos supra te, duces in capite *esse*: an non dolores corripient te, quales mulieris [m] parturientis?

22 Quòd si dicas cum [n] animo tuo, cur obventura sunt mihi ista? propter amplitudinem iniquitatis tuæ retegentur fimbriæ tuæ, violenter auferentur [o] soleæ tuæ.

23 An mutare potest Æthiops cutem suam, aut pardus liventes maculas suas? etiam vos possetis bene facere, ô edocti malefacere.

24 Ideo dispargam eos velut stipulam prætereuntem, ad ventum deserti.

25 Hæc sors tua, portio [p] demensa tibi a me, dictum Jehovæ; quæ oblita es mei, & fiduciam habes in falso.

26 Nam etiam ego denudaturus sum *te*, fimbriis tuis obductis faciei tuæ; ut videatur ignominia tua.

27 Ad ulteria tua, & hinnitus tuos, [q] scelestam scortationem tuam supra colles in agro, vidi abominationes tuas: væ tibi, urbs Jeruschalaimorum; num mundabis te? [r] post quantum adhuc temporis?

[m] Heb. partus.

[n] Heb. corde.

[o] Heb. vestigia, metonymicè.

[p] Heb. mensurarum tuarum.

[q] Heb. scelus scortationis tuæ.

[r] Heb. pòst quando adhuc.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis, exitium Judæis similiter denuntiantis, summæ partes sunt tres: prima est propositio judicii, usque ad versum 15. secunda est hortatio ad omnes ordines ut auscultent Deo, usque ad versum 21. tertia est confirmatio judicii propositi per contestationem, ad finem usque. Propositionis autem membra sunt duo: unum est typus cum suo exegemate. 11. primis versibus: secundum est allegoria consimiliter explicata, ver. 12. & duobus seq.* Abi &] *in hoc typo repræsentat Propheta Deum, cingulum verò populum quem sibi adjunxit Deus; ut exponitur vers. 9. & seq.* In aquas] *id est, hoc cingulum tibi semper adhæreto, & ab omni humore qui ipsum corrupturus esset conservato: typus curæ & beneficiorum Dei erga populum.* 4 Accipe] *hîc jam Propheta typus esse populi ex parte incipit, ut ostendat facto Judæorum accidisse ut corrumperentur ipsi; quia ad Euphratem profecti sunt, ut Assyriorum copias sibi adjungerent: prout exprobratur infrà ver. 21.* Absconde] *typus Judæorum existimantium se in umbra Assyriorum securè delitescere.* 7 Corruptum erat] *ut Judæi corrupti fuerant Assyriorum contagio, 2. Reg. 16. & se corrumpendos ac perdendos exhibuerunt judicio Dei, vers. 9.* 12 Quapropter] *altera pars propositionis allegoria: ut diximus in versum. 1.* Uter] *id est, lagena figulina per κατάχρησιν: ut Jeschahh. 30. 14.* 13 Ebrietate] *id est, vehementissimis calamitatibus, quibus ita obruentur, ut non amplius sciant quò se vertant quàm ebrii sepulti vino: sic Jeschahh. 51. 17. & sequen.* 15 Audite] *secunda pars, hortatio ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam, ut antevertatur severissimum judicium illud Dei: qua primùm populares admonentur, tribus versibus deinde Rex, Reginaque, tribus alteris.* 16 Cùm nondum] *id est, antequàm teterrimas illas calamitates importet, quæ cum tenebris ferè in scriptura comparantur; ut contrà cum luce prosperitas.* 17 Quòd si] *modestissima explicatio in felicitatis inobsequentibus eventuræ. quasi dicat, vos omnino peribitis, & ego lugebo casum vestrum propter peccata vestra.* 18 Dic Regi] *altera pars hortationis, ut diximus vers. 15.* 19 Civitates Austr.] *id est, oppida Ægypti, in quæ vos effugituros confiditis, non recipient vos; sed occlusa permanebunt Chaldæorum metu.* Civitas pacator] *id est, Jerusalem, in qua pace perpetua & prosperitate usuri vobis videmini: est autem allusio ad nomen Jeruschalaimorum.* 20 Sustollite] *hypotyposis emphatica.* Grex ille] *videlicet populus Jehovæ (ut supra vers. 17.) cui tu pastor datus es.* Ornatus tui] *nam in multitudine populi est decor Regis, Proverb. 14. 28.* 21 Quid dictura es] *ultima pars, contestatio confirmans judicia modò denuntiata primùm ab explicatione causarum, tribus versibus deinde sententiæ dictione, quatuor ultimis. Sunt autem causæ tres: infidelium consociatio & honor atque imperium illis atributum, hoc versu: maleficiorum ab illis haustorum perpetratio, versu seq. & obfirmatus atque impenitens animus, ver. 23.* Tu docuisti] *advocante videlicet Achazo. 2. Reg. 16. 7.* 22 Retegentur] *id est, in captivitatem traheris miserrimè: nã hoc significant hæ locutiones duæ per synecdochen. ut Jeschahh. 20.* 23 Pardus] *epicœnè: nam mares non dicuntur varii, sed fœminæ variæ, ut testis est Plinius lib. 8. natur. hist. cap. 17. parœmia.* 24 Ideò disper.] *sententiæ dictio; ut annotavimus in ver. 21.* Prætereuntem] *id est, levissimam, quæ non potest loco uno consistere; sed minimo vento hûc illûc impellitur.* Deserti] *id est, plenissimè, & sine impedimento perflantem, ut suprà 4. 11.* 25 Quæ oblita es] *id est, me negligens retexisti, & prostituisti te aliis.* 26 Etiam] *videlicet quemadmodum oblita es mei, & fiduciam in aliis collocans denudavisti te.* 27 Post quantum] *quasi dicat, quod spacium amplius tibi concedi velles ut resipisceres a maleficiis tuis, cùm sis pervicacissima? frustrà prorogaretur tempus: emphatica contestatio.*

CAPUT

Caput XIIII.

Deus per Prophetam famem gravissimam Judææ denuntiat: quamobrem Propheta videns illa malorum initia esse implorat Dei fidem & misericordiam; cui respondet Deus se nulla causa decretum suum revocaturum esse; & transferente Jirmeja crimen in Pseudoprophetas, tum his, tum popularibus ruinam denuntiat: tertiò deprecante Jirmeja, ampliùs decretum suum confirmat. Itaque Jirmeja solicitus de salute Ecclesiæ & ad flebile lamentum conversus consolationem a Deo accipit, & exposita fide quam adhibuerat ad perfungendam vocationem suam, in functione porro adversus omnia mala confirmatur.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirmejam, super verbis cohibitionum.

2 Lugebit Jehuda & portæ ejus elanguescent, atrati erunt *jacentes* humi: & querela Jeruschalaimorum ascendet.

3 Etiam magnifici eorum emittent minimos suos ad aquas: venientes ad fossas non invenient aquas, revertentur suis vasis vacuis, erubescent & pudore suffusi operient caput suum.

4 Propter terram attritam, eò quòd non fuerit pluvia in terra; erubescentes agricolæ operient caput suum,

5 Quin etiam cerva in agro, quod pepererit derelinquet; quia non erit tenera herba.

6 Et onagri stantes in clivis, haurient ventum ut dracones, deficient oculi eorum: quia nulla erit herba.

7 Quandoquidem iniquitates nostræ testantur contra nos, ô Jehova, fac propter nomẽ tuum: nam multæ sunt aversiones nostræ: tibi peccavimus.

8 O spes Jisraëlis, servator ejus tempore angustiæ: quare esses ut peregrinus in hac terra, & tanquam viator *qui* divertit ad pernoctandum?

9 Quare esses ut vir fatiscens; tanquam robustus non valens servare? atqui tu in medio nostri *es* Jehova, & [a] de nomine tuo vocamur, ne relinquas nos.

10 Sic ait Jehova de populo hoc, ita diligunt evagari, pedes suos non cohibent: ideo Jehova non accipit eos benevolè; nunc recordatur iniquitatis eorum, & visitat peccata eorum.

11 Deinde edixit Jehova mihi, ne orato pro populo isto in bono.

12 Cùm jejunabunt, non exaudiam clamorem eorum, & cùm offerent holocaustum & munus, non sum benevolè accepturus ea; sed gladio, & fame ac peste, sum consumpturus eos.

13 Quamobrem dicente me, Aha, Domine Jehova, ecce isti Prophetæ dicunt eis, non estis [b] experturi gladium, & fames non erit vobis: sed pacem [c] firmam daturus sum vobis in loco hoc:

14 Dixit Jehova ad me, falsum Prophetæ isti prophetant in nomine meo, non misi eos, neque præcepi eis, neque allocutus sum eos: visione [d] falsa, & divinatione, ac re nihili, doloque [e] animi sui isti prophetas agunt vobis.

15 Idcirco sic ait Jehova, quod ad Prophetas istos qui prophetant in nomine meo cùm ego non miserim eos: ii ipsi qui dicunt gladius aut fames non erit in terra hac, gladio & fame deficient ii ipsi Prophetæ.

16 Populus autem iste, quibus ipsi prophetant, erunt projecti in plateis Jeruschalaimorum præ fame & gladio, nec ullus erit sepeliens eis ipsos, uxores ipsorum, filiosque ipsorum, ac filias ipsorum, adeò effundam super ipsos malitiam ipsorum.

17 Dicito itaque ad ipsos verbum hoc, [f] descendant ex oculis meis lachrymæ noctu & interdiu, & ne desistant: nam contritione magna frangetur virgo filia populi mei, percussione ægra valde.

18 Si exeam in agrum, ibi ecce confossi gladio, sin autem ingrediar civitatem, ibi ecce ægritudines famis: nam tum Propheta, tum Sacerdos nundinantur contra terram, & non agnoscunt.

19 An [g] omnino spernis Jehudam? an Tzijonem fastidit anima tua? quare percutis nos ita ut nulla supersit nobis curatio? quare expectando pacem nullum adest bonum, & *expectando* tempus curationis, tantùm ecce terror?

20 Agnoscimus Jehova improbitatem nostram, iniquitatem patrum nostrorũ, nos peccasse tibi.

21 Ne contemnito propter nomen tuum, ne vilipendito solium gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facito fœdus tuum nobiscum.

22 An sunt inter vanitates gentium qui pluviam edant? & an [h] cœlestes *dii* edunt imbres? nónne tu is es Jehova Deus noster? ideo expectamus te, quia tu facis omnia ista.

[a] Heb. *nomẽ tuum super nos vocatur.*

[b] Heb. *visuri*

[c] Heb. *firmitatis.*

[d] Heb. *falsitatis.*

[e] Heb. *cordis sui.*

[f] Heb. *descendant oculi mei lachryma: hypallage emphatica.*

[g] Heb. *spernendo.*

[h] Heb. *cœli.*

Caput XV.

1 SED dixit Jehova ad me: si instaret Mosche & Schemuel coram me, minimè esset animus meus erga populum istum: emitte a facie mea, & exeant.

2 Esto verò, si dicant ad te, quò exibimus? ut dicas ad eos, sic ait Jehova, qui ad mortem *exiturus est*, ad mortem *exito*: & qui ad gladium, ad gladiũ, & qui ad famem, ad famem, & qui ad captivitatem, ad captivitatem.

3 Præficiam enim istis quatuor [a] genera, dictum Jehovæ, gladium ad interficiendum, & canes ad trahendum, & volatilia cœlorum, ac bestias terræ ad comedendum & ad perdendum:

4 Et tradam eos in commotionem omnibus regnis terræ propter Menaschem filium Jechizkijæ regis Jehudæ, ob ea quæ fecit Jeruschalaimis.

5 Nam quis uteretur clementia erga te, urbs Jeruschalaimorum? aut quis condoleret tibi? aut quis accederet ad interrogandum de [b] prosperitate tua?

6 Tu deseruisti me, dictum Jehovæ, retrorsum abivisti: ideo extendo manum meam

[a] Heb. *familias.*

[b] Heb. *pace,*

contra te ut perdam te; defessus sũ pœnitendo.
7 Itaq; ventilabo eos ventilabro in portis hujus terræ, orbabo, perdam populum meum: cum a viis suis non revertantur.
8 Numerosiores mihi erunt viduæ ejus quàm arena[e] marina: adducam contra eos, cõtra matres & juvenes vastatorē ipso meridie; faciam ut irruat in eam repentè civitatem inquam terroribus.
9 Elanguescet quæ pariebat septenos, efflabit animam suam, occidet sol ejus dum adhuc futurus esset dies ipsorum: erubescet & pudebit eam, denique residuum istorum gladio exponam coram inimicis ipsorum, dictum Jehovæ.
10 Hei mihi mater mea, quòd peperisti me [d] in quem intendatur lis, & in quem intendatur contentio a tota hac terra: non dedi mutuum, neque mutuò dederunt mihi; unusquisque maledicit mihi.
11 Ait Jehova, an non [e] residuo tuo esset bene? an non intervenirem pro te tempore mali & tempore angustiæ apud inimicum?
12 An ferrum fracturum esset ferrum [f] Aquilonare, & chalybem?
13 Opes tuas & thesauros tuos direptioni exponam absque pretio; idq; propter omnia peccata tua, & in omnibus terminis tuis.
14 Faciamq; ut transeas penes inimicos tuos in terram *quam* ignoras: cum ignis accensus ira mea in vos inflammatus fuerit.
15 Tu nosti Jehova, recordare mei, & visita me, ac ultionem sume pro me de persequentibus me; pro longanimitate tua ne intercipito me: agnosce me ferre propter te opprobrium.
16 Cùm adfuerunt verba tua, [g] admisi illa; fuitq; verbum tuum mihi gaudio & lætitiæ [h] animi mei: quandoquidem vocor de nomine tuo, ô Jehova Deus exercituum.
17 Non sedi in concilio irrisorum, aut exultavi [i] ex adverso manus tuæ; solitarius sedi: quia indignatione replevisti me.
18 Quare esset dolor meus [k] æternus? & plaga & percussio mea mortifera? si renueret curari, [l] omnino esses mihi similis fallaci, aquis instabilibus.
19 Idcirco sic ait Jehova, quandoquidem converteris prout converto te, coram me stas; quandoquidem inquam educis rem pretiosam a vili, tanquam os meum es: reverti debuerant isti ad te, non autem tu reverti ad eos.
20 Ideo oppono te populo isti pro muro æneo munitissimo, ut oppugnantes te non prævaleant tibi: quia tecum sum ad servandũ te, & ad eripiendum te, dictum Jehovæ.
21 Eripiam enim te e manu malorum, & redimam te e manu violentorum.

[e] Heb. *marium.*
[d] Heb. *virũ litis & virũ contentionis toti, &c.*
[e] Heb. *residuum tuum esset in bonum.*
[f] Heb. *ab Aquilone.* *Infrà. 17. 3.*
[g] Heb. *comedi, metaphoricè: ut Jechez. 2. 11.*
[h] Heb. *cordis: quia vocatur nomen tuum super me.*
[i] Heb. *a facie.*
[k] Heb. *æternitatis.*
[l] Heb. *existendo esses.* *ut suprà. 1. 18. & 19.*

ANNOTATIO IN CAPUT XIIII.

1 Verbum] *Hujus concionis argumentum totum ab ipsa inscriptione quæ habetur ver. 1. facilè cognosci potest: nam tota est* διαλογιστικὴ *continens ex parte deprecationes Prophetæ & piorum omnium, partimque denuntiationes & responsa Dei. Sunt itaque hujus concionis (si* ἐπιγραφὴν *sive inscriptionẽ exceperis) partes sex: prima est prophetica propositio eventuræ famis, usque ad versum 7. secunda est deprecatio Ecclesiæ, vers. 7. 8. & 9. cui respondet Deus ac Prophetæ nominatim, sibi decretum esse irrevocabile cùm de immittenda fame, tum de aliis omnibus calamitatibus, vers. 10. & duobus seq. tertia est deprecatio transferens crimen in prophetas ad populum excusandum, ver. 13. cui respondet Deus ipsos æquè perituros, & luctum indicit Prophetæ ad significandum populo decretum Dei, inde ad vers. 19. quarta est deprecatio similiter confitens peccata publica & misericordiam implorans, ad finem usque capitis; cui respondet Deus per confirmationem & amplificationem decreti sui primis versibus 9. capitis 15. quinta est lugubris expostulatiô Prophetæ, qui maximam peccantium contradictionem expertus conqueritur de difficultatibus administrationis suæ, vers. 10. & eum confirmat Deus quatuor sequentibus. ultima est oratio Prophetæ pro salute sua omisso populo, vers. 15. & tribus seq. cui omnia spondet Dominus, tribus versibus ultimis.* Ἔμφασιν *autem verborum, quam inscriptio habet, mutavimus ad evidentiam.* Verbis cohibit.] *id est, deprecationibus, quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amolirentur judicia Dei publicè denuntiata.* 2 Lugebit] *prima pars, denuntiatio famis vehementissimæ: quam denuntiationem factam esse temporibus Joschijæ, ut præcedentes conciones omnes, minimè dubitamus. Nam integrum hujus concionis argumentum refertur in illud Joschijæ tempus 2. Reg. 23. 26. & sequentib.* Portæ ejus] *id est, incolæ totius Judææ, metonymicè.* Ascendet] *id est, quàm maxima voce edetur passim.* 3 Minimos suos] *id est, etiam eos ipsos qui ministerio inepti sunt propter ætatem imbecillam, pressi aquarum inopia: ut de Achabo legimus, 1. Reg. 18. 5. & sequentibus.* Operient] *ut 2. Schem. 15. 30.* 6 Haurient ventum] *id est, nihil habebunt unde famem aut sitim expleant; ac proinde enecabuntur inopia cibi & potus, quam dracones, serpentes & venenata pleraque ferunt sine graviore incommodo, modò libero cœlo perfruantur: ut narrant Aristotel. lib. 8. de historia animalium, cap. 4. & Plinius lib. 10. natur. hist. cap. 72.* 7 Quandoquidem] *secunda pars, ut diximus in versum 1. continens deprecationem, tribus versibus & decretum Dei, tribus alteris. Deprecationis partes sunt duæ, confessio, hoc vers. & deprecationis argumenta a gloria Dei & promissionib. fœderis, duob. seq.* 8 Quare esses] *id est, quare negligeres administrationẽ nostrã, neq; magis te immisceres reb. nostris quàm peregrinus in Republica aliena? quod tibi foret contumeliosũ, ac si tantùm diversaturus fuisses ad tẽpus non autẽ permansurus in seculũ cũ populo tuo ex promissione tua, fide nostra, & antegressa experientia.* 9 Ut vir fatisc.] *id est, defessus præ anteactis laboribus; quasi non posses ampliùs servare tuos, diminuto & fracto robore: nam hujus verbi epexegesis seq. continetur.* In medio nostr.] *id est, Deus es constantissimus & semper idem in populo tuo: propterea nos gloriamur de te, colamus & profitemur te.* 10 Sic ait Jehova] *decretum Dei compensantis errores spirituales populi suppliciis paribus, hoc versu, & decreti immutabilitatem ostendens, duobus seq.* Ita diligunt] *quasi dicat, ipsi sunt in causa, amant errare huc illuc & discursare ad idola sua: itaque faciã ut errent.* 11 Ne orato] *ut suprà 7. 16. & 11. 14. quasi dicat, frustra tu & ipsi operã consumpseritis: stat sẽtentia.* 13 Quamobrẽ] *tertia pars continẽs deprecationẽ per translationem criminis in Pseudoprophetas,*

hoc vers.& ampliorem explicationem decreti, quinque seq. 14 Dixit Jehova] *hoc decreto primùm indicatur falsitas Prophetarum, hoc versu; deinde tum ipsorum exitium, vers. sequente; tum populi adhærentis ipsis, vers.16. postremò luctus prophetæ imperatur ut certissimam calamitatem præfiguret, vers.17.& 18. Coplementum autem istorum habetur in fine 2.Reg.& 2.Chron.& Jirmejæ.* 16 Malitiā] *id est, pœnas malitiæ ipsorum debitas.* 17 Descendam] *id est, jam verò me lugere oportet palàm, & deflere miserias vestras.* 18 Nundinantur] *ut suprà 5.31.* Et non agnoscunt] *id est, populares terræ non vident exerceri nundinationem sui, atque ita amant: ut suprà ibidem & hîc vers.10.* 19 An omnino] *quarta pars, continens primùm deprecationem pro salute Ecclesiæ ad Dei gloriam, quatuor versib. deinde iteratam explicationem & confirmationem decreti irrevocabilis, versib.9. sequentis capitis. Sunt autem in deprecatione primùm querimonia, hoc versu; deinde confessio peccati vers.20. ut sup. vers.7. postremò deprecatio ipsa propter gloriam Dei, duobus ultimis.* Fastidit] *ex lege Levit.26.11.* Expectando pacem] *ut suprà 8.15.* 21 Solium gloriç tuç] *id est, Judæam, qua regnum Dei tum continebatur; synecdochicè.* 22 Vanitates] *id est, idola, quæ Judæi a gentibus colenda receperant, de quibus suprà 10.2. ut Deut.32.21.* Nónne tu] *ut Psal.147.8.& Hosche.2.21.& Zecarjæ 10.1.*

IN CAPUT XV.

1 Sed dixit] *Hoc responsum confirmat sententiam antè latam per concessionem, vers.1.& categoricam denūtiationem, vers.2. quæ sequentib. exornatur.* Si instaret Mosche] *hypothetica enuntiatio per conditionem impossibilem quasi dicat, si duo isti viventes in medio istius populi essent, nihil efficerent apud me: ut Jechezk.14.14.* Emitte] *id est, prophetando denuntia ipsos a me repudiatos & rejectos esse.* 3 Præficiam] *exornatio præcedentis decreti duobus versibus; quod deinde amplificatur per contestationem, vers.5 & 6.& denuntiationem summæ calamitatis promiscuè omnes pervasuræ.* 4 Tradam] *ex lege Deut.28.25.* Quæ fecit] *id est, quæ ut reciperentur & observarentur in Judæa author fuit Menasche.* 5 Ad interrogandum te] *id est, salutandum te vel unico verbo: gradatio elegantissima.* 6 Pœnitendo] *ut Genes.6.6.* 7 Ventilabo] *ut Levit.26.33.* In portis] *id est, in omnibus terminis, synecdochicè.* 8 Matres &] *ut Genes.32.11.* Terroribus] *id est, terrificentissimè.* 9 Quæ pariebat] *id est, fœcunda mulier & valentissima, multorū futura mater: numerus certus pro incerto.* Occidet sol] *id est, momēto mutabitur clarissima quæq; & illustrissima gloria in calamitates tenebrosissimas: sic enim lucem & tenebras a Prophetis accipi sæpè docuimus.* 10 Hei mihi] *quinta pars, lugubris expostulatio Prophetæ de difficultatibus administrationis suæ, hoc vers. de quibus ipsum consolatur & confirmat Deus, quatuor seq.* Non dedi mutuum] *id est, hasi quàm simplicissimè functioni meæ, nihil prætereà egi cū istis hominibus, ab omni occasione litis quæ humanitus moveri potuisset, supersedi prudens: quod synecdochicè designatur hîc mutui contractus nomine.* 11 Ait Jehova] *responsum Dei primùm confirmat Prophetam adversus inimicos omnes internos & externos, hoc & seq. vers. deinde prophetiam adversus Judæos, duobus alteris.* An non] *id est, isti qui residuum a se superstes fore putant, te verò extinctum iri interminantur, peribunt ipsi a Chaldæis, tu autem residuus eris, & beneficia ab illis accipies: ut narratur infrà 40. nam (inquit Deus) ego sum intercessurus, ut defendam te ab hoc populo qui inimicus est tibi, & gratiosum te apud Chaldæos reddam.* 12 An ferrum] *confirmatio præcedentis promissionis per comparationem: sunt isti ferrei (inquit Deus) sed ego qui intervenio pro te, sum tibi murus chalybeus: non est quòd metuas ut frangaris ab istis hominibus.* Ferrum Aquil.] *id est, chalybem, ut sequens epexegesis docet: nam Chalybes populi sunt in Ponto ad Aquilonem siti a quibus chalybs appellationem habet teste Virgilio lib.2. Georg.& Strabone lib.12. Geographic.* 13 Absque pretio] *ut Psal.44.13.* 15 Tu nosti] *ultima pars, oratio: qua Propheta Deo se, suam fidem, & administrationem probans totum committit ipsi ad servandum ipsum, & adversarios judicandos, quatuor versibus; cui Deus spondet vicissim omnia salutaria, tribus ultimis.* Ne intercipito] *sed servato in functione mea: eclipsis contrarii; ut Genes.18.19.* 16 Cùm adfuerunt] *exornatio præcedentis propositionis, qua Propheta primùm fidem suam, obedientiam, & studium (de quo dixerat, tu nosti, præcedente vers.) exponit duobus versib. deinde curari & servari petit suo & piorum nomine vers.18.* 17 Indignatione] *adversus populum hunc in peccatis obfirmatum & rejectum a te: quamobrem se solitarium sedisse ait, ut Moschem fecisse legimus Exod.33.7.& ipse optavit suprà 9.2.* 18 Similis fallaci] *cùm salutem & curam Ecclesiæ tuæ in te receperis ab æterno.* Aquis instab.] *id est, torrentibus, qui momento coorti momento evanescunt: ut depinguntur Ijobi 6.15.& sequentib. Nam contrà Deus fons appellatur salutis Ecclesiæ. Jeschahh.12.3.* 19 Idcirco] *responsū Dei probantis officium Jirmejæ, hoc vers.& confirmantis ab omnibus adversis, duobus seq.* Converteris prout] *id est, adhibes te ad ea quæ impero tibi, synecdochicè.* Coram me stas] *id est, ministras mihi, ut interpretatur Mosche Deut.10.8.* Educis] *id est, prophetando discernis quicquid bonum est a malo, & incorruptè ac sine acceptione personarum verum doces, & falsum abdicas, tanquam si ego ipse loquerer.* Reverti] *nimirum si vellent servari; quod planè negligunt perstantes in obfirmatione sua.* Non autem tu] *Pseudoprophetarum exemplo videlicet, qui ad illos revertuntur aversi a me, & sua dicta illorum studiis accommodant: ut suprà 14.14.& Micæ 2.11.* 20 Ideo] *nempe quia non revertuntur ad te, sed opponunt se ipsos tibi.*

CAPUT XVI.

Deus per Prophetam gravissimas calamitates populo denuntiaturus, typicè conjugio, liberorum procreatione, luctu, conviviisq; interdicit: deinde Judæorum peccata contestatus & sententia lata pios promissa redintegratione Ecclesiæ ex Judæorum reliquiis & gentibus consolatur: omnia confirmat a justitia, scientiaq; infinita, & præsentia sua in Ecclesia: quamobrem Propheta oratione ad Deum conversa petit judicia ipsius effici, se a Deo curari, & veritatem prophetiarum suarum re ipsa asseri: ac postremò accepto Dei mandato summatim fœdus cum populo jam olim initum, promissiones, minasq; repetit.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 *Ne [a] ducito tibi uxorem, neque sunto tibi filii aut filiæ in loco isto.
3 Nam sic ait Jehova de filiis & de filiabus natis in loco isto, & de matribus ipsorum quæ pepererint ipsos, & de patribus ipsorum qui genuerint ipsos in terra ista:
4 Mortibus [b] ægerrimis morituri sunt, non plangentur, neque sepelientur, pro fimo in superficie terræ erunt: & gladio ac fame deficient, eritque cadaver eorum cibo volatilibus cœli & bestiis terræ.
5 *Quin sic ait Jehova, ne ingreditor in domum designatoris, neque ito ad plangendum, neque condoleto eis; nam *recepi pacem meã a populo isto, dictum Jehovæ, benignitatem & miserationes.
6 Cùm mortui fuerint magni & parvi in terra ista, *non sepelientur, neque plangent eos; [c] *neque cæsuram sibi, neque calvitium inducet sibi pro illis *quisquam*:
7 *Neque impartientur *cibum* illis in luctu ad consolandum ullum de mortuo; neque bibendum dabunt eis ex poculo consolationum de patre ullius & de matre ullius eorum.
8 Denique in domum *convivii ne ingreditor, ut assideas eis ad comedendum & ad bibendum:
9 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego facturus sum ut cesset a loco isto ante oculos vestros & diebus vestris, *vox gaudii & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ.
10 *Esto autem cùm indicaveris populo isti omnia verba hæc; si dixerint ad te, propter quid elocutus est Jehova contra nos totum malum maximum istud? & quæ est iniquitas nostra, aut quod peccatũ nostrum quo peccavimus Jehovæ Deo nostro?
11 Ut dicas ad eos, eò quòd dereliquerunt majores vestri me, dictum Jehovæ, & [d] secuti deos alienos coluerunt eos & incurvaverunt se eis: me autem dereliquerunt, & legem meam non observarunt:
12 Vos verò [e] pejus fecistis quàm majores vestri; nam ecce [f] sequimini quisq; sententiã animi sui pessimi non auscultando mihi:
13 Propterea ejiciam vos e terra ista in terram quam ignorastis vos & majores vestri, & coletis ibi Deos alienos interdiu & noctu: *quandiu non dedero vobis gratiam.
14 *Idcirco ecce dies venturi sunt dictum Jehovæ: quibus *non dicetur amplius, vivit Jehova qui evexit Jisraëlitas e terra Ægypti:
15 Sed, vivit Jehova qui evexit Jisraëlitas e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depulerat eos: postquam reduxero eos in terram suam quam dederam majoribus ipsorum.
16 *Ecce ego missurus sum ad *piscatores multos, dictum Jehovæ, ut piscentur eos; & postmodum missurus sum ad multos *venatores, ut venentur eos ex omni monte, & ex omni colle, etiam ex projecturis petrarum:
17 Quia oculi mei *advertunt* ad omnes vias eorum, non sunt absconditæ a facie mea, neque est abdita iniquitas eorum ex adverso oculorum meorum.
18 Et rependam *priùs *duplum iniquitatis eorum & peccati eorum; eò quòd prophanaverint terram meam *cadaveribus rerum detestabilium suarum, & *abominationibus suis impleverint possessionem meam.
19 *Jehova robur *meum & munitio mea, perfugiumq; meum in die angustiæ: ad te gentes *venient e finibus terræ ac dicent, utique *falsum possidebant majores nostri, vanitatem & [g] inutilia.
20 An facturus esset sibi homo deos? atqui isti *non *sunt* dii.
21 *Idcirco ecce ego faciens ut experiantur *illi vice hac, demonstrabo *his manum meam & potentiam meam; ut cognoscant nomen meum esse Jehovam.

[a] Heb. *accipito.*
[b] Heb. *ægritudinum.*
[c] Heb. *neq; cædetur, neque calvabitur ipsis: impersonaliter.*
Suprà. 5. 19.
[d] Heb. *abeuntes post.*
[e] Heb. *malè egistis faciendo præ majoribus.*
[f] Heb. *itis post aspectum cordis vestri.*
Infrà. 23. 7. & 8.
[g] Heb. *in quibus nihil utile.*

CAPUT XVII.

1 PECCATUM Jehudæ scriptum est *stylo ferri, & [a] scalpro *lapidis perdiuturni, *exaratum in tabula cordis eorum, ad cornua *altarium vestrorum:
2 *Cùm recordentur filii illorum altarium suorum, & lucorum suorum, ad arbores virentes, ad colles altissimos.
3 *Montem meum cum *ipso agro, copias tuas, omnes thesauros tuos direptioni exponam, *propter* excelsa tua, propter peccatum in omnibus terminis tuis:
4 Ita *intermissionem facies tu, & *qui sunt* apud te possessione tua quam dederam tibi, faciamque ut servias inimicis tuis in terra quam ignoras: nam ignem accendistis in ira mea, *qui* usque *in seculum inflammabitur.
5 *Sic ait Jehova, maledictus vir ille qui fiduciam habet in homine, & statuit *carnem brachium suum; a Jehova autem recedit [b] animus ejus.
6 Erit enim similis *nudatissimæ *arbori* in loco campestri, quæ non sentit cùm advenit *bonum; quæ [d] sita est *in* siccissimis *locis* in deserto, terra *salsuginosa & inhabitabili.
7 Benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova, & cujus confidentia *est* Jehova:
8 Nam erit similis arbori plantatæ secundum aquas, & secundum processum aquarum mittenti radices suas, quæ non sentit cùm advenit æstus, sed sunt folia ejus virentia: & anno *cohibitionis non est *solicita, neq; desinit quin faciat fructum.
9 *Fraudulentum *cor ipsum supra omnia, & mortiferum est; quis cognoscat ipsum?
10 Ego Jehova scrutator cordis, probator renum; idq; ut dem cuiq; secundum vias suas, secundum fructum actionum suarum.
11 *Ut perdix colligit ova sed non, [e] excludit, ita comparans divitias sed injuria; *mediis diebus suis derelinquet eas, [f] & tandem erit stultus.
12 *Solium gloriæ, *soliũ* excelsi inde a principio; *est* locus sanctuarii *nostri.
13 *O expectatio Jisraëlis Jehova, omnes derelinquẽtes te erubescant: *castigationes meæ in hac terra *conscribantur, quia dereliquerũt *scaturiginem aquarum perenniũ Jehovam.

[a] Heb. *ungula sive ungue.*
Sup. 15. 13.
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *videtur: sic vers. 8.*
[d] Heb. *habitat.*
Psal. 1.
Psal. 7. 10.
[e] Heb. *parit.*
[f] Heb. *& in fine suo.*

14 *Sana me Jehova & *sanabor, serva me & servabor; quia *laus mea es.

15 Ecce isti *dicunt ad me, ubi *est* verbũ Jehovæ? eveniat jam:

16 Atqui ego *non ursi ne *essem* pastor g obsequens tibi, & diem mortiferum non concupivi, tu nosti: quod prodiit ex labiis meis, coram facie tua est.

g Heb. *post te.*

17 Ne sis mihi *terrori, *receptus meus es in die mali.

18 Erubescant qui persequuntur me, ne autem erubescam ego; terreantur ipsi, ne autem terrear ego: adduc contra eos diem mali, & h *dupla contritione frange eos.

h Heb. *duplo contritionis.*

19 *Sic edixit Jehova mihi, abi ut consistas in porta i popularium istorum, per quam ingrediuntur reges Jehudę & per quam egrediuntur: atque in omnibus portis Jeruschalaimorum:

i Heb. *filiorum populi.*

20 Et dicito ad eos, audite verbum Jehovæ Reges Jehudæ, omnesq; Jehudæi; & omnes habitatores Jeruschalaimorum, qui ingredimini per portas istas.

20 Sic ait Jehova, cavete k vobis ipsis: & *ne portetis onera die sabbathi, aut inferatis *ea* in portas Jeruschalaimorum:

k Heb. *animabus vestris.*
Exod. 20. 8. & 23. 12. & 31. 13.

21 Neque educatis onera e domibus vestris die sabbathi, neque ullum opus faciatis: sed sanctificate diem sabbathi quemadmodum præceperam majoribus vestris.

23 Qui non auscultarunt, neque inclinarunt aurem suam; sed obdurarunt cervicem suam; non auscultando neque accipiendo eruditionem.

24 Erit enim si l omnino auscultaveritis mihi, dictum Jehovæ, non inferendo onera in portas civitatis hujus die sabbathi: & sanctificando diem sabbathi, ne faciatis in eo ullum opus;

l Heb. *auscultando.*

25 *Ut ingrediantur per portas civitatis hujus Reges ac Principes sedentes super solium Davidis, vecti curribus & equis, ipsi, & Principes eorum, viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: m consistatq; *civitas hæc in seculum:

m Heb. *considerat.*

26 Et veniant ex civitatibus Jehudæ, & ex locis circum Jeruschalaima, tum e terra Binjaminis, *tum ex loco humili, & ex ipso monte, atque ex Australi plaga afferentes holocaustum & sacrificium munusque cum thure: & adducentes n eucharistica in domum Jehovæ.

n Heb. *gratiarum actionem: synecdochice.*

27 Quòd si non auscultaveritis mihi ut sanctificetis diem sabbathi, & non portetis onus ingrediendo in portas Jeruschalaimorum die sabbathi, utique accendam ignem *in portis ipsius, qui consumet palatia Jeruschalaimorum, & non extinguetur.

ANNOTATIO IN CAPUT XVI.

1 Et fuit] *Hujus concionis, quæ eodem argumento est cum præcedentibus summa partes sunt quatuor præter inscriptionem vers. 1. prima est propositio judiciorum Dei cum typo triplice, usque ad vers. 10. secunda est contestatio Judæorum de peccatis ipsorum, inserta piorum consolatione de instauranda Ecclesia, & judicii denuntiatione, usque ad vers. 5. capitis 17. tertia est confirmatio propositionum præcedentium, usq; ad versum 19. postrema est conclusio a brevi repetitione fœderis, promissionumq;, & minarum comprehensarum fœdere.* 2 Ne ducito] *hujus propositionis typi & partes sunt tres: primus typus venturas calamitates exponit, tribus versibus; secundus & tertius gravitatem earum amplificant, nimirum nullum fore consolationis locum, a vers. 5. ad 8. & nullam planè lætitiam, vers. 8. & 9.* 5 Quin] *alter typus & pars propositionis, ut modò diximus: in quo Propheta gradatim funebres cæremonias & ordine persequitur: prima est, ut qui in luctu sunt, antequam efferatur funus, a designatoribus sive magistris funebrium cæremoniarũ informentur de cultu, amictu, ritu, ordine, & cæteris rebus ad compositum luctum pertinentibus, quos homines Tullius & Seneca designatores vocant; secunda est prosecutio funeris: tertia est lugentium consolatio elato funere: quas partes Propheta persequitur, versibus seq.* Recepi] *id est, subtraxi & ademi.* 6 Non sepelient.] *id est, nulla adhibebuntur designatorum documenta, tumultuariè fient omnia.* Neque cæsur.] *quam a gentibus acceptam Judæi observabant, contra legem, Levit. 19. & Deut. 14.* 7 Neque impart.] *id est, comites qui funus prosecuti fuerint, non conficient silicernium, id est, cœnam qua veteres funus executi utebantur ad consolandos proximos & necessarios mortui: sic Jechezk. 24. 17. & seq.* 8 Convivii] *videlicet ullius quod celebretur hilariter & festivè inter populares.* 9 Vox gaudii] *ut suprà 7. 34.* 10 Esto autem] *secunda pars concionis (ut diximus in versum 1) qua Deus per prophetam primùm Judæos contestatur & sententiam fert exilii, quatuor versibus, deinde bonos promissionibus instaurandæ Ecclesiæ erigit, vers. 14. & 15. ac postremò singulas hujus contestationis & promissionis partes exornat, sequentibus.* 13 Quamdiu] *id est, toto tempore quo vos decrevi exulare, neque vobis conciliare gratiam apud dominos vestros, ut factum est temporibus Cyri. Sunt autem hæc verba* μεταβατικὰ *ad sequentem promissionem.* 14 Idcirco] *nimirum quia tempus similiter constitui quo gratiam ineatis apud Regem Cyrum, qui dominabitur vobis.* Non dicetur] *id est, majus erit posterius beneficium priore, ac proinde prioris recordationem obscurabit. Nam beneficium hoc non simpliciter ad tempus reversionis Cyro regnante pertinet; sed ad totum illud tempus quod reversionem est consecutum, usque in adventum Christi: ut perstringit versus sequens, & copiosiùs explicant tres versus ultimi, hoc capite.* 16 Ecce] *exornatio, ut diximus in versum 10. primùm judicii efficiendi in Judæis quod vers. 13. Deus denuntiaverat, comprehensa tribus versibus: deinde promissæ instaurationis, tribus alteris; ac postremò contestationis qua Deus ad severam sententiam ferendam adducitur, versibus quatuor cap. sequentis.* Piscatores] *id est, Ægyptios versantes in aquis & piscationi deditos: ut narrat Jeschahhja 19. nam Parhho Neco interfecit Joschijam, Joachazum vinctum abduxit, & regioni imposuit mulctam præficiens Jehojakimum 2. Reg. 23. 29. & seq.* Venatores] *Chaldæos sive Babylonios, inde a temporibus Nimrodi celebres ab isto venationis genere, id est, latrones maximos, vide Genes. 10. 8. & 9. complementum verò 2. Reg. 24. & 25. & infrà ultimo.* 18 Prius] *videlicet quàm dies illi veniant qui fuerunt promissi, vers. 14. & 15.* Duplum iniquit.] *id est, pœnarum abundè: ut Jeschahh. 40. 2.* Cadaveribus] *id est, humanis sacrificiis, quibus se litare abominandis suis idolis existimabant: ut infrà 19. & Jechezk. 16.*

Abominationibus] id est, idolis abominandis. 19 Jehova] apostrophe ad Deum, qua transit Propheta ad secundum exornationis locum de promissionibus magnificis restituendæ Ecclesiæ, tum ex piis Judæorum reliquiis, de quibus suprà vers. 15. tum ex Gentibus ad Deum conversis per illustrationem Evangelii gloriæ Christi. Meum] & sanctarum videlicet reliquiarum, quas ad salutem prædestinaveris ex populo meo. Veniunt] fide & resipiscentia. Falsum] confessio Gentium, quam confirmant seq. versu, de vanitate idololatriæ. 20 Non sunt dii] re ipsa videlicet, etsi opinione sunt: suprà 10.3. 21 Idcirco] nimirum ut Gentes cum Judæorum reliquiis vocentur ad participationem gloriæ Dei. Illi] Judæi, executione sententiæ meæ. His] gentibus convocandis ad fidem Evangelii.

IN CAPUT XVII.

1 Peccatum] Tertia pars exornationis de peccato Judæorum, duobus versibus; & sententia contra eos lata, duobus alteris, ut fuerant proposita suprà 16.11. & sequentibus: sensus est, peccatum adeò tenaciter hærere animis Judæorum, adeò firmè impressum esse, & ipsos adeò obduratos, ut desperetur de ipsorum resipiscentia. Stylo ferri] id est, fortissimo, qualem esse oportet quo ferrum inciditur. Lapidis p.] id est, scalpro valentissimo, quali opus est ad scalpendos lapides firmissimos, qui in æternitatem servantur, neque gelicidiorum tempestate, neque tactu ignis, neque aspergimibus, neque alia ulla ratione facilè corrumpuntur: cujus generis Statonienses lapides esse narrant Vitruvius lib. 2. de architectura cap. 7. & Plinius lib. 36. natur. hist. cap. 22. Nam ab hac firma & solida natura istius lapidis orta est Hhebræa appellatio, quasi lapidem servabilem dicas: quod plerosq; interpretes adduxit ut exponerent adamas. Exaratum] id est, ita impressum ut intimè hæreat, & foris sit expositum, privatè & palàm. Altarium vestror.] apostrophe ad Judæos, idololatriam indignissimam exprobrans. Cùm record.] confirmatio præcedentis dicti de obfirmatione Judæorum, ab ipsa puerorum testificatione; qui parentum idololatriam imbibentes nunquam Jehovæ, sed idolorum semper recordantur: ut suprà 7.18. 3 Montem meum] Tzijonem ubi erat templum, de quo suprà 7. Ipso agro] id est, Judæa tota. 4 Intermissionem f.] id est, ad tempus exulabis, & terra habebit intermissionem a te tuisq; omnibus: allusio ad legem Exod. 23.11. Deuteronom. 16. ex interminatione quæ est Levit. 26 34. & sequent. In seculum] id est, longum tempus, ut Exod. 21.6. fuit enim spatium annorum septuaginta, infrà 25.11. & 29.10. 5 Sic ait] tertia pars, confirmatio præcedentium propositionum de improborum casu & bonorum salute. Continet autem hæc confirmatio membra duo: primum est propositio justitiæ Dei in omnes, versibus quatuor, secundum, exornatio, quatuor alteris; tertium est optatum Prophetæ pro salute Ecclesiæ & sua, vers. 13. & 5. sequentibus, justitiæ autem divinæ argumenta sunt duo; unum contra improbos, hoc & sequente versu; alterum erga bonos, vers. 7. & 8. prout superiore capite posita fuerant in contestatione. Carnem] vide Jeschahh 31.1. & sequent. 6 Nudatissimæ] vide Psal. 102. 18. Hoc autem de arbore accipiendum esse tum adjuncta ostendunt, tum antithesis vers. 8. Bonum] id est, imbrem, aut aliud aliquid tempestivum plantis & commodum. Salsuginosa] id est, infructuosa: ut ostendit antithesis Psal. 107.34. 8 Cohibitionis] id est, quo cohibentur tempestates fructibus accommodæ, sive imbres, sive æstus, sive aliud impedimentum, tanquam vindemians intempestivè proventuros fructus. Solicita] metaphoricè, ad significandam fidei in viro bono πληροφορίαν. 9 Fraudulentum] secundum membrum, ut diximus in versum 5 quo tacitè occupatur objectio: atque unde futura esset ista administratio, ut bonis bene sit, & malis malè: cùm hominis improbi animus ita sit multiplex, ut a nemine pervestigari possit; bonorum verò expectatio nusquam appareat: respondet Propheta, & improborum animos quantumvis tortuosos novit & corrigit Deus, tribus vers. & bonis certissimè prospicit, vers. 12. unde sequitur precatio Prophetæ ad Deum, 6. vers. Cor ipsum] videlicet hominis; cùm neq; aliis notum esse possit, neque ipsum sibi: adeò malitia, infirmitatibusq; abundat, & ignoratione: perstringit autem Judæos qui fraudibus putabant Deũ & Prophetas ejus a se ludificatum iri, cùm in idololatria pergerent, & Prophetis molirentur mortem. 11 Ut perdix] sensus est, quemadmodum perdicem videmus ova multa collectim ponere, ut ea foveat & excludat simul; persæpe tamen accidere ut aut ipsa intercipiatur ab aucupe, aut ova frangantur a mare pruriente, aut a cucullo, deniq; aliqua ratione impediatur ne collecta ova per justum tempus fovere possit ut excludantur pulli: sic etiam accidit iniquis providentia Dei, ut dementes homines congestis suis thesauris spolientur tempestivè, & rebus partis abuti non possint pro expectatione sua. Mediis d.] ut Psalm. 102. 25. 12 Solium gloriæ] altera pars responsionis, unde sit bene bonis: nimirum a Deo Rege glorioso, excelso, sempiterno, & semper in Ecclesia versante, bonisq; adstante. Nostri] id est, piorum, ex quibus constituitur Ecclesia. 13 O expectatio] oratio brevis Prophetæ sumpta occasione ex præcedente versu; qua Deum precatur ut inimicos suos perdendo gloriæ suæ consulat, & Prophetæ suo; quæ duo proleptice hoc vers. posita in sequentibus copiosiùs exponuntur. Castigationes meæ] id est, conciones quascunque habui ad castigandum & reducendum populum hunc. Conscribantur] id est, hîc te præsente, & coram illis a te velut judice in acta referantur. Scaturiginem] ut suprà 2.13. 14 Sana me] prior postulati locus spectans ad secundum membrum prolepseos præcedentis vers. per ὑστέρησιν Hhebræis frequentissimam. Petit enim Propheta sibi a Deo prospici, versibus quatuor; deindè retundi adversarios, vers. 18. Petitionis autem quam facit pro se ipso, membra sunt duo: unum, ut Deus ipsum magis ac magis sanctificet, & conservet ad gloriam suam, hoc versu; alterum, ut Deus testimonium perhibeat functioni ipsius adversus refractarios & illusores Dei, tribus sequent. Sanabor] videlicet amplius: prout fideles omnes dum in hac vita versantur, laborant ex suis infirmitatibus, & Dei beneficio ab eis exoptant liberari, quod figuratur Joan. 13.10. Laus mea] id est, certa fiducia glorior de te apud omnes adversarios, ac proinde me hærere in meis infirmitatibus, futurum esset tibi inglorium. 15 Dicunt] ut apud Jeschahh. 5. 18. & 19. 16 Non ursi] defensio Prophetæ adversus ludificationes contumacium, a vocatione Dei & functione sua: quicquid mihi exprobrent (ait Propheta) tu laus mea & vindex meus es: nam primùm vocatio mea est a te, cui ego malui obsequi quàm subterfugiendo officium vitam mihi expetere a vocatione liberã; quæ quidẽ vita mihi futura fuisset mortifera, ut tu fueras interminatus suprà 1.17. & antea Jonæ

exemplo

exemplo ostenderas: deinde functio mea, fidésque & diligentia quam ad functionem adhibui, tibi sunt perspectissimæ: denique tum in vocatione, tum in functione explorata est tibi conscientia mea. 17 Terrori] *quem interminatus fueras subterfugienti vocationem tuam, suprà ibidem.* Receptus meus] *ex promissione, suprà 1.8. & 19. & 15.20.* 18 Dupla contr.] *ut suprà.16.18.* 19 Sic edixit] *ultima pars, conclusio a summa repetitione fœderis usq; ad versum 24. deinde conjunctarum promissionum, minarumq; inde ad finem.* 21 Ne portetis] *id est, ne violetis cultum Dei, cujus documenta & exercitamenta proponebantur sabbathis, synecdoche: ut Jeschahh. 56.2. Nam eo die commodiùs sibi suis rebus incumbere videbantur: ut Nechem. 13.15. & seq.* 25 Ut ingrediantur] *id est, ut regnum totum permaneat florentissimum.* 26 Tum ex loco] *id est, ex singulis partibus ad tribum Jehudæ pertinentibus: nam ita distribuitur sors Jehudæ, Jehosch. 15.* 27 In portis] *id est, in toto termino, synecdochicè.*

CAPUT XVIII.

Deus typo & sermone per Iirmejam Judæis suum jus & facultatem in ipsos exponit; & ad resipiscentiam hortatus contestatur ipsos impietatis nomine, judiciúmque venturum denuntiat: postremò Propheta impium contra se consilium exponens, Dei fidem implorat ad defensionem sui, & pœnam adversariorum.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Surge, & descendito in domum figuli; & ibi faciam ut audias verba mea.

3 Descendi itaq; in domum figuli, ubi ecce is faciebat opus in suis sellis.

4 Cumq; corrumperetur vas illud quod ipse faciebat ex argilla, in manu figuli; [a] iterum fecit ex ea vas alterum, quemadmodum rectum visum est in oculis ipsius figuli facere.

5 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

6 An sicut figulus iste non possem facere vobis, ô domus Jisraëlis? dictum Jehovæ: ecce ut argilla in manu figuli, ita vos estis in manu mea, ô domus Jisraëlis.

7 Cùm eloquar contra gentem & contra regnum, me convulsurum & demoliturum & perditurum momento:

8 Conversa gente illa a malo suo contrà quàm locutus fuero, pœnitebit quoq; me ejus mali quod cogitaverã facere ei.

9 E contrario cùm loquar de Gente & regno, me ædificaturum & plantaturum momento:

10 Si fecerit quod malum *videtur* in oculis meis non auscultando voci meæ; vicissim pœnitebit me illius boni quo dixero me benefacturum ei.

11 Nunc itaque alloquere jam viros Jehudæ & habitatores Jerufchalaimorum, dicendo; sic ait Jehova, ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: revertimini jam quisque a via sua pessima, & bonas efficite vias vestras, actionesq; vestras.

12 Dicunt autem, animum abjicimus *revertendi:* sed [b] cogitationes nostras sequamur, & quisque ex sententia animi sui pessimi faciamus.

13 Idcirco sic ait Jehova, interrogate jam inter gentes quis audierit talia: rem fœdam valde fecit virgo Jisraëlis.

14 An derelicturus esset *viator* præ rupe agrum? *præ* [c] nivoso Libano? an desererentur aquę *præ* [d] insolenter frigidis fluentes?

15 Nam obliti sunt mei populus meus, vanitati adolent: & faciunt ut impingant inter se in viis suis, a semitis [e] perpetuis, eundo itineribus *multis*, via non aggesta:

16 Ut exponam terram eorum desolationi, sibilis perpetuis: quisquis transiturus est per eam obstupescat, & agitet caput suum,

17 *Velut* [f] Euro dispergam illos coram inimico; cervice, non autem facie *obversa* respiciam eos tempore calamitatis ipsorum.

18 Præterea dicunt, [g] agite, cogitemus contra Jirmejam cogitationes, nam non est peritura lex a Sacerdote, & consilium a sapiente, & verbum a Propheta: agite, percutiamus eum propter istam linguam, & ne attendamus ad ulla verba ejus.

19 Attende Jehova ad me, & audi vocem contendentium mecum.

20 An rependendũ est pro bono malũ, quòd fodiunt fossam [h] mihi? recordare me stetisse coram te, ut loquerer pro eis bonum, ad avertendum æstum tuum ab eis.

21 Idcirco expone filios eorum fami, & fac ut diffluant [i] per gladium, sintque uxores eorum orbæ ac viduę, & viri eorum [k] interfectione moriantur: juvenes eorum percutiantur gladio in prelio.

22 Audiatur clamor e domibus eorum, cùm adduxeris contra eos turmam repẽtè: quia foderunt fossam ad capiendum me, & laqueos occultarunt pedibus meis.

23 Nam tu Jehova nosti totum consilium eorum contra me ad mortem; ne expiato iniquitatem eorum, & peccatum eorum a conspectu tuo ne deleto: sed [l] propellantur in offendiculum coram te, tempore iræ tuæ age contra eos.

[a] Heb. *reversus est & fecit.*

Suprà 7.3.

[b] Heb *post cogitationes nostras eamus, & quisque aspectũ cordis sui, &c.*

Suprà, 2.10.

[c] Heb. *nive Libani: hypallage.*

[d] Heb. *extraneis frigidis: sic accipitur vox extranei Jeschah. 28.21.*

[e] Heb. *seculi: sic vers. seq. Infrà 19. & 25.9.*

[f] Heb. *vento Orientali: ut Exod. 14.21.*

[g] Heb. *venite, bis hoc vers.*

[h] Heb. *animæ meæ.*

[i] Heb. *per manus gladii: κατάχρησις.*

[k] Heb. *sint interfecti mortis.*

[l] Heb. *sint propulsi.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis preter inscriptionem versus 1. tres sunt in universum partes: prima est propositio omnipotentiæ Dei Judæos gubernantis, coërcentis, & justo judicio perdituræ, usque ad versum 12. secunda est contestatio ipsorum contumaciæ, usque ad versum 18. tertia est Prophetæ oratio propter nefariam illorum contra ipsum conspirationem, & Dei gloriam. Propositionis partes sunt, typus, usque ad vers. 5. & anagoge typi, usq; ad 12.* 3 Sellis] *figularibus.* 6 An sicut] *anagoge, sive summa accomodatio typi quæ deinde exornatur per thesin, versib. quatuor; & accommodatur hypothesi, vers. 11.* 7 Cũ eloquar] *μετάληψιν verborũ perspicuitatis causa, hîc & ver. 9. mutavimus.* 8 Pœnitebit] *ut Ge. 6.6.*

De hoc autem argumento vide Jechezk. 3. & 33. 11 Fingo] *videlicet ut argillam figulus: alludit enim ad præcedentem typum.* 12 Dicunt autem] *transitio ad secundam partem, de qua in versum 1. per narrationem Judæorum pervicaciæ Deo rebellantium & inter se animos contumaces confirmantium.*
13 Idcirco] *contestatio similis ei quæ habetur suprà 2. qua Propheta Judæorum improbitatem primùm evincit exemplo gentium, hoc versu: & duabus similitudinibus, vers. 14 & 15. deinde judicium eventurum confirmat, vers. 16. & 17.* Quis audierit] *nedum fecerit, emphasis. ut 1. Cor. 5.1.* 14 An derelicturus] *sensus est, nullus est viator tam demens, qui asperũ iter aut saxosum nivosumq; anteponat plano & facili: neq; est homo qui aquas salubres postponat illis quæ aut nimio gelu aut nimia frigiditate sua sunt periculosæ. Hunc versum sic accipiendum demonstrat ἀπόδοσις, sequentis vers. similia hæc duo per ὑστέρωσιν explicans.* 15 Mei] *qui sum scaturigo aquarum perennium, suprà 2.13. & 17.13.* Faciunt ut imp.] *ut suprà ostendit vers. 12.* A semitis] *id est, itinera plana & trita, quæ Deus proponit, deserentes.* Eundo itin.] *id est, vagando, ut faciunt idololatræ: periphrasis.* 16 Agitet caput] *id est, ludificetur & subsannet, ut 2. Reg. 19.21.* 17 Cervice non] *id est, non dignabor vos respicere, ut qui misericordiam capiunt solent aspicere; sed aversus a vobis permanebo: humanitus dictum: sic Proverb. 1.26.* 18 Præterea] *transitio ad tertiam partem, per narrationem improbi & præfracti Judæorum consilii adversus Jirmejam: quæ occasio fuit ut eo ampliùs se ipsum Deo committeret oratione sequente.* Nam non est] *id est, Pseudopropheta est, non possunt quæ iste prophetat evenire omnibus ordinibus quos constituit Deus: Ecclesia penes nos est, non potest Deus Ecclesiam suam & ordines quos in Ecclesia constituit perdere: ut suprà 5.12.* Propter istam lin.] *id est, quia audacter res importunas, falsas & odiosas lingua sua effutit, & impudens Pseudopropheta est.* Ne attend.] *id est, nihil accipiamus eorum quæ dicit, ne curemus aut quæcunque prophetat, aut quæcunque ad probationem sui adducturus esset, nam indignus est qui audiatur, jam plus satis auditus est, qui non assentitur nostris ordinibus; sed ab illis condemnatus est. Quamobrem hoc ipso verbo in oratione Jirmeja utitur: non attendunt isti (inquit) tu igitur Jehova attende, &c.* 19 Attende] *hæc oratio duas partes continet; unam, de Prophetæ bono; alteram, de adversariorum suppliciis: quæ duo prolepticè notata hoc vers. sequentibus exponuntur.* 20 An repend.] *expositio prioris membri prolepseos, qua ostendit Propheta se indignissimè mala ab eis perpeti quibus bene cupiverat feceratq;.*
21 Idcirco] *expositio posterioris membri: cujus postulata non ex studio carnis, sed ex testificatione spiritus Dei profecta sunt, qui Prophetam tum de obfirmatissima illorum malitia, tum de judicio irrevocabili fecerat certiorem.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam typo & sermone Judeæ toti cladem & eversionem summam prænuntiat: qua audita Paschchur Jirmejam prehendit, in carcerem trudit, & postridie injuriæ factæ nomine sententiam de captivitate sua ignominiosa & suorum omnium a Deo per Prophetam accipit: tum Jirmeja ad Deum conversus adducit vocationem suam, expostulat de suis perpessionibus, fidem Dei vocantis implorat in adversarios, fiduciamq; certam præcipiens animo Deum suorum liberatorem & vindicem prædicari jubet.

1 SIC ait Jehova, abi & compara ᵒlagenam figuli testaceam; ᵃadhibens ᵒde senioribus populi, & de senioribus sacerdotum.

ᵃ Heb. & *de senioribus*

2 Deinde ᵒprogressus in ᵒvallem filii Hinnomi, quæ *est* ad ostium ᵒportæ ᵇorientalis; proclamato ᵒibi verba illa quæ edixero tibi.

ᵇ Heb. *solaris.*

3 ᵒEt dicito, audite verbum Jehovæ reges Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum malum contra locum hunc, quod quisquis audiverit, ᵒtinnient aures ejus.

4 ᵒEò quòd dereliquerunt me, & ᵒalienum reddiderunt locum hunc, adolentes in eo diis alienis quos non noverunt ipsi, majoresque eorum, & Reges Jehudæ; ac impleverunt locum hunc sanguine ᵒinnocentum:

5 Et ædificaverunt excelsa Bahhalis ad comburendum filios suos igne, holocausta Bahhali: quod non præceperam, neque locutus fueram, neque ᶜvenerat in animum mihi:

ᶜ Heb. *ascenderat in cor meum.* *Suprà.* 7.32

6 Idcirco, ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm non vocabitur locus hic amplius ᵒTophethh, aut vallis filii Hinnomi; sed vallis interfectionis.

7 Nam exhauriam consilium Jehudæ & Jeruschalaimorum in ᵒloco hoc, faciens ut corruant gladio coram inimicis suis, & manu quærentium animam ipsorum: tradamq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli, & bestiis terræ:

8 Et exponam civitatem hanc desolationi & sibilo: quisquis transibit prope eam, stupebit, & sibilabit propter omnes plagas ejus.

Sup. 18.16.

9 Faciamque ut comedant carnem filiorũ suorum, & carnem filiarum suarum, & quisq; carnem amici sui comedant; ᵒpræ oppressione & præ angustia qua angent eos inimici eorum, & quærentes animam eorum.

10 ᵒDeinde frangito ipsam lagenam, ante oculos illorum hominum qui ituri sunt tecum.

11 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum, ita frangam populum hunc & civitatem hanc, ut qui frangit vas figuli, ᵒquod non potest curari amplius: & Tophethi ᵈsepelientur, eò quòd nullus supererit locus ad sepeliendum.

ᵈ Heb. *sepelient: impersonaliter.*

12 Ita facturus sum loco isti, dictum Jehovæ, & habitatoribus ejus; & redditurus civitatem istam similem Tophetho.

13 Et erunt domus Jeruschalaimorum, domusque Regum Jehudæ ut locus Tophethi, immundissimæ: omnes domus illæ super quarum tecta adoleverint toti exercitui cœlorum, & libaverint libamina diis alienis.

14 Deinde reversus Jirmeja Tophetho, quò miserat ipsum Jehova ad prophetandum; substitit ᵒin atrio domus Jehovæ, dixitque ad totum populum,

15 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum contra civitatē hanc

hanc & contra omnes civitates ejus totum illud malum quod elocutus sum contra eā: quia obdurarunt cervicem suam, ut non auscultarent verbis meis.

CAPUT XX.

1 AUDIENS autem Paschchur filius 'Immeris Sacerdos, qui erat' præfectus antecessor in domo Jehovæ; Jirmejam prophetantem verba ista,

2 Percussit Paschchur Prophetam Jirmejam: posuitque eum in' cippo qui *erat*'in porta Binjaminis summa, quæ *erat* ad domum Jehovæ.

3 Fuit autem postridie cùm eduxisset Paschchur Jirmejam e cippo; ut'diceret ad eum Jirmeja, non'Paschchurem vocat Jehova nomen tuum, sed'Magor-missabibum.

4 Nam sic ait Jehova, ecce ego[a] inditurus sum tibi formidinem, tibi & omnibus amicis tuis, qui corruent gladio inimicorum suorum oculis tuis videntibus: cùm totum Jehudam tradam in manum Regis Babyloniæ, qui deportabit eos in Babyloniam, & percutiet eos gladio:

5 Cùm tradam totum robur civitatis hujus, totumque laborem ejus, & quicquid ejus est pretiosum; denique omnes thesauros Regum Jehudæ tradam in manum inimicorum ipsorum, ut diripiant eos, & capiant eos, & deducant eos in Babyloniam:

6 Tu quoq; Paschchur & omnes[b] domestici tui abibitis in captivitatem; & Babylonem pervenies, ibique morieris, & ibi sepeliêris, tu & omnes amantes tui quibus prophetasti falsò.

7 'Pellexisti me Jehova, quando'pellectus sum, fortior fuisti me, & prævaluisti: sum derisioni toto die, totus iste *populus* subsannat me.

8 Nam' ex quo proloquor,' exclamo, violentiam & vastationem clamo: quia est verbum Jehovæ mihi probro & ludificationi totum diem.

9 'Si dicam, non commemorabo eum, neq; loquar amplius nomine ejus: atqui'est in[c] animo meo quasi ignis ardens inclusus ossibus meis, & defetiscor sustinendo, nec possum amplius:

10 Quamvis audiam infamem sermonem 'multorum Magor-missabibi,'*dicentium*, indicate quod indicemus, omnis mortalis[d] qui pacem colere debebat mecum, observantium 'claudicationem meam: fortassis pellicietur & prævalebimus, aut sumemus ultionem nostrā de eo.

11 Atqui Jehova adest mihi similis potenti formidabili: idcirco qui persequuntur me impingent, neque prævalebūt, erubescent valde cùm' non secundabuntur, cùm ignominia[e] perpetua non poterit tradi oblivioni.

12 'Itaque ô Jehova exercituum probans justum inspiciens renes & cor, videam ultionem tuam de istis, quia tibi revelavi causam meam.

13 'Canite Jehovæ, laudate Jehovam: quia eripuit animam egentis' e manu maleficorum, *dicentis*,

14 'Maledictus dies quo genitus fui, dies quo peperit me mater mea, ne sit benedictus.

15 Maledictus ille vir qui nuntiavit patri meo, dicendo, natus est tibi filius mas;[f] valde lætificavit eum:

16 Sitq; vir ille' similis civitatibus quas evertit Jehova, neque pœnituit eum,' cùm audivisset clamorem manè, & vociferationem tempore meridiano:

17 Quòd non affecerit me morte, *egressum* ex vulva; aut fuerit mihi mater mea sepulchrū meum, & vulva ejus *ut* gravidæ perpetuò:

18 Ecquare e vulva egressus sum ut viderem molestiam ac mœrorem, & consumerentur pudore dies mei?

[a] Heb. *datu-rus sum te formidini: hypallage.*

[b] Heb. *habitatores domus tuę.*

[c] Heb. *corde*

[d] Heb. *pacis meę.*

[e] Heb. *seculi Infrà.23.40*

Sup.11.20.

[f] Heb. *lætificando.*

ANNOTATIO IN CAPUT XIX.

1 Sic ait Jehova] *Duo hæc capita, quia perpetuam narrationem continent, unà conjunximus. Continentur autem hac narratione tria potissimùm: primum est de prophetia quam ex mandato Dei typo & sermone Judæis præsignificavit Jirmeja, toto hoc capite; secundū est de certamine quod servo Dei prophetanti fuit oblatum, & singulari denuntiatione Prophetæ in adversarios. 6. primis versib. capitis 20. tertium est precatio, inde ad finem usq.* Lagenam] *ad typum qui exponitur infrà vers. 12.* De senioribus] *id est, certos homines authoritate præditos ex utroque ordine civili & Ecclesiastico tibi adjungito; ut in illis sistas quodammodo totum Judææ corpus.* 2 Progressus] *nimirum a suburbano figulorum vico, qui extra portam Orientalem ad vallem filiorum Hinnomi pertinebat: qui tractus erat argillaceus & figlinæ accommodus.* Vallem] *de qua Jehosch. 15.8.* Portę Orient.] *de qua Nechem. 3.29. nam eandem esse demonstratur infrà ver. 14.* Ibi] *videlicet utrobique in valle Hinnomi & ad portam Orientalem, ut fecisse postea videbimus.* 3 Et dicito] *hujus prophetiæ partes sunt duæ: prophetia ipsa, usque ad versum 10. & typus, versibus quatuor; Prophetię autem summa est hoc versu, exornatio, sequent.* Tinnient aur.] *vide 1. Schem. 3.11.* 4 Eò quòd] *exornatio continet primùm causas duobus versibus; deinde judicium & pœnas, vers. 6. & seq.* Alienum reddid.] *id est, effecerunt peccatis suis ut non amplius agnoscam pro meo.* Innocentum] *quos sacrificarunt Moleco, supra 7.31. & proximè seq. versu.* 6 Topheth] *vide Jeschahh. 30.33.* 7 Loco hoc] *id est, urbe Jeruschalaimorum & toto agro, synecdochicè.* 9 Prę oppress.] *ex comminatione, Deut. 28.53.* 10 Deinde frang.] *typus, ut diximus in versum 3. cujus explicatio sequentib. continetur.* 11 Quod non pot.] *id est, restitui in statum pristinum. Nunquam enim Judæorum regnum a deportationis tempore fuit redintegratum, & pristinæ dignitati ac amplitudini restitutum.* 14 In atrio d.] *ad ostium portæ Orientalis, de qua vers. 2.*

In Caput XX.

1 Audiens] *Secunda pars, de certamine quod pro veritate Dei fuit subeundum Prophetæ, duobus versibus & singulari denuntiatione publicorum privatorumq́, judiciorum Dei, quatuor seq.* Immeris] *ex decima-sexta Sacerdotum sorte, 1. Chron. 24. 14.* Præfectus antec.] *id est, secundus a Sacerdote summo, ut erat Elhhazar vivo Aharone patre, Num. 4.* 2 Cippo] *vide 2. Chron. 16. 10.* In porta] *de qua 2. Chron. 23. 20.* 3 Diceret] *singularis denuntiatio judicii divini in Paschchurem, cum notatione certa formæ, temporis, & aliorum circumstantiarum, ac causæ.* Paschchurem] *id est, qui extendit pallorem; sive efficit authoritate & violentia ut pallescant homines undique & ab ipso metuant: sicut in Jirmeja opere demonstraverat. Hoc vocis etymon amplectimur adducti contrariæ appellationis antithesi. Vox enim composita est ex duobus verbis, quorum prius diffundere est, ut Levit. 13. posterius pallescere, Jeschahh. 29. 22.* Magor-miss.] *id est, formidinem circumquaque, pro eo quod est, qui omnibus ex partibus formidine percelletur.* 7 Pellexisti me] *tertia hæc pars duobus membris continetur; oratione, usque ad versum 13. & laudatione, inde ad finem usque. In oratione verò primùm Propheta narrat necessitatem functionis suæ & adversantium certamina, quatuor versibus; deinde opem Dei præsentissimam, vers. 11. ac postremò optatum, vers. 12.* Pellectus] *ad suscipiendam & obeundam functionem meam. quasi dicat, tu unus mihi author es vocationis meæ, & recusanti vim quodammodo attulisti, suprà 1. 17. & 17. 16.*
8 Ex quo proloq.] *id est, cœpi obire prophetandi munus.* Exclamo] *id est, infinitis ludificationibus, probris, contumeliis, & malis exagitor, quæ mihi clamores miserabiles extorquent, faciuntq́, ut expostulem tecum de violentia & vastatione quam moliuntur adversum me: metalepsis.* 9 Si dicam] *id est, atque nunc etiam si impedimentis illis deterritus statuerem supersedere a functione hac, non possem: tanta est vis verbi & vocationis tuæ, ut me oporteat in voces aut in sermonem propheticum erumpere: sic Ijobi 32. 18. & seq.* Est in animo] *videlicet verbum Jehovæ, cujus meminit præcedente vers.* Nec possum] *videlicet sustinere aut inhibere verbum Dei.* 10 Multorum] *qui sequentibus verbis speciatim exponuntur, nimirum Paschchuris, Pseudoprophetarum, amicorum, & inimicorum.* Dicentium indic.] *periphrasis Pseudoprophetarum, qui nundinantur cum populo dicentes, quid vultis prophetari vobis? & prophetabimus: ut Micæ 2. 11.* Claudicat.] *tùm a functione, tum a vita mea, ut sequentia verba docent. eandē metaphoram vide Psal. 35. 15. & 38. 18.* 11 Non secundabuntur] *id est, non succedet quod optant adversum me; sed ipsi perpetua confusione a Deo afficientur.* 12 Itaque] *oratio, ut antè diximus, ultionem petens de adversariis non ex carnali & privato studio, sed ex testificatione spiritus Dei, conscientia decreti irrevocabilis contra Judæos, & divinæ gloriæ desyderio in defendenda præstandaq́ veritate.*
13 Canite] *altera pars, laudatio Dei, ut diximus in versum 7. quam Propheta prædicari jubet ex præcepta animo fiducia de liberatione sua & piorum omnium, quos gravissimæ calamitates opprimunt: quæ calamitates sequentibus versibus amplificantur per ethopœiam, tanquam si quis pius obsessus malis conturbaretur ne acquiesceret Deo, & sermone inveheretur in diem nativitatis suæ. quasi dicat, eum meritò celebrandum esse, qui bonos circumventos malis, nullum modum aut finem videntes calamitatum, sed de exitu propè desperantes liberat providentia omnipotente, paternaq́ benevolentia.* 14 Maledictus] *ethopœia pii circumventi malis gravissima, cui similis est Ijobi 3.* 16 Similis civitatibus] *id est, malè perierit, ut civitates illæ, Genes. 19. 24. & sequentibus.* Cùm audivisset] *id est, cùm noctu & interdiu, clàm & palam, privatè publicèq́, impudentissimam & projectissimam ad omnia peccata audaciam libidinemq́ civium percepisset Deus: ut Deus ipse testatur, & facta comprobant Genes. 18. & 19. Sic enim accipitur clamoris vocabulum Genes. 18. 20. & 19. 13.*

CAPUT XXI.

Tzidkija obsessis Jeruschalaimis Prophetam consulit; qui ad postulatum Regis respondens pestem, famem, & gladium prænuntiat, expugnationemq́ oppidi: quamobrem populo dat consilium ut vitæ suæ prospiciat deditione, & domui Regis nominatim ut sibi consulat resipiscentia.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; cùm misisset ad ipsum Rex Tzidkija Paschchurem * filium Malcijæ, & Tzephanjam * filium Mahhasejæ Sacerdotem, ut dicerent,
2 Consule quæso pro nobis Jehovam, quia Nebucad-netzar Rex Babyloniç bellum gerit contra nos: forte facturus est Jehova nobiscum pro omnibus mirabilibus suis, ut ascendat ille a nobis.
3 *Dixit autem Jirmeja ad eos: sic dicitote ad Tzidkijam:
4 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ecce ego *aversurus sum instrumenta bellica quæ sunt in manu vestra, quibus pugnatis adversus Regē Babyloniæ, & adversus Chaldæos qui obsident vos extra murum; & recepturus illos *intra civitatem hanc.
5 *Nam præliaturus sum ego vobiscū manu extenta & brachio forti; idque ira & æstu ac fervore magno,
6 Et percussurus habitatores civitatis hujus, tum homines, tum jumenta: peste magna morientur.
7 *Postea autē, dictum Jehovæ, tradā Tzidkijam Regem Jehudç, servosque ejus, & populum ipsum, id est, qui residui fuerint in civitate hac a peste, a gladio, & a fame, in manū Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum inimicorum ipsorum, ac in manum quærentium animam ipsorum: qui percutiet eos acie gladii, non parcet eis, neque clementia utetur, neque miserebitur.
8 *Ad populum verò hunc dicito, sic ait Jehova: ecce ego propono vobis *viam vitæ, & viam mortis.
9 Qui desidebit in civitate hac, morietur gladio, aut fame, aut peste: qui autem egressus defecerit ad Chaldæos qui obsidēt vos, utiq; vivet, eritq; ipsi anima sua *loco spolii.

*Heb. *in medium civitatis hujus.*

10 Nam

10 Nam oppofui iratam faciem meam civitati huic in malum, ac non in bonum, dictum Jehovæ: in manum Regis Babyloniæ tradetur ut exurat eam igne.

11 Quod autem ad domum Regis Jehudæ, audite verbum Jehovæ.

12 O domus Davidis, sic ait Jehova, [b]exercete quolibet manè jus, & eripite eum qui[c] rapinam patitur e manu opprimentis: ne prodiens velut ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum.

13 Ecce me contra te, ô quæ insides isti co̅valli, rupes istius planitiei, dictum Jehovæ: qui dicitis, quis descendet ad nos? aut quis intrabit in habitacula nostra?

14 Nam animadvertam in vos secundum fructum actionum vestrarum, dictum Jehovæ, & succendam ignem in sylva illius, qui consumet omnia quæ circumstant illam.

b Heb. *Judicate.*
c Heb. *raptu̅.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis duæ sunt partes: narratio occasionis ex qua Prophetam Rex voluit co̅sulꝫ, duob. ver. & prophetia, reliquis.* Filium Malcijæ] *e quinta sacerdotum sorte, 1. Chronic. 24.9.* Filiu̅ Mahhaſſ.] *e vigesimaquarta sacerdotu̅ sorte, 1. Chro. 24.18.* 3 Dixit autem] *hujus prophetiæ partes in universu̅ duæ sunt: una, qua denuntiatur publica calamitas, usque ad versum 8. altera, qua consilium datur, & domus regia populusq; totus ad bonam frugem revocatur, propositis interminationibus, inde ad finem usque. Calamitates autem prolepticè seq. versu, in duo tempora distribuuntur: unum est, quàm magna & multa incommeda Judæi perpessuri sint antequam oppidum capiatur, quod exponitur ver. 5. & 6. alterum est, quæ mala oppido capto consecutura sint, ut exponuntur vers. 7.* 4 Aversurus sum] *id est, reducturus a muris; quia nemo poterit iis uti ad defensionem, multis gladio cadentibus, aliis peste & inedia deficientibus: ut indicatur vers. 6. & 7.* 5 Nam præliaturus] *nimirum peste, fame & gladio: prius membrum prolepseos.* 7 Postea autem] *secundum membrum prolepseos, ut supra diximus in vers. 3. de calamitatibus Tzidkijæ & populo eventuris.* 8 Ad popul.] *altera pars, continens duo consiliorum genera: unum, deditionis, tribus vers. alterum, justitiæ colendæ, vers. 11. & sequent.* Viam vitæ] *quæ exponitur sequent. ver.* 9 Loco spolii] *id est, saltem vitam incolumem reportabit pro deditionis pretio: sic infra 39.18. & 45.5.* 10 Opposui] *ut Levit. 17.10. & 20.5.* 11 Quod autem] *altera pars consilii; quia regnum ampliùs stare non potest judicio Dei, ut stirps regia saltem vitæ suæ co̅sulat resipiscentia.* 13 O quæ insides] *periphrasis propugnaculi Tzijonis, quod appellatur civitas Davidis, 2. Schem. 5.9. Nam Tzijonem ab omnibus partibus circumstabant convalles, eratq; ab ortu planicies, quam rupes sive propugnaculum illud defendebat.* Isti convalli] *quę dicitur convallis Rephaimorum & vallis Hinnomi, ut continentes sunt, Jehosch. 15.8.* Qui dicitis] *videlicet præfidentes naturæ loci & munitionibus, ut Jebusæi fecerant, 2. Schem. 5.6.* 14 In sylva] *id est, in domo Jehovæ, & domo Regis, domibúsque magnatum, quæ ex pretiosa materia a sylva Libani apportata fuerant extructæ: metonymia; ut Jeschahh. 22.8. sic accipimus adducti comparatione aliorum locorum, 2. Reg. 25.12. & 2. Chron. 36.19. & infra 22.7. & 52.13.*

CAPUT XXII.

Propheta ex Dei mandato Regem, Principes, & populum ad resipiscentiam hortatur promissionibus & minis: deinde observata omnium ordinum malitia, primùm Regibus singulis, Joachazo, Jehojakimo, & Jeconjæ suas calamitates prædicit; tum etiam omnibus principibus & magistratibus, adhibita tamen consolatione de futura Ecclesiæ restitutione & amplificatione per Christum: ac postremò tum pseudoprophetas falsitatis redarguit, decipientes populum visionum somniorumq́, divinorum specie; tum populares impietatis, ludificantes bonos Prophetas Dei: & severissimum Dei judicium utrisque prænuntiat.

1 SIC ait Jehova, descende *in* domum Regis Jehudæ; ut eloquaris ibi verbu̅ hoc;

2 Et dicito, audi verbum Jehovæ, Rex Jehudę qui sedes in solio Davidis: tu, servique tui, & populus tuus, qui intratis per portas istas.

3 Sic ait Jehova; [a]exercete jus & justitiam, & eripite[b] eum qui rapinam patitur e manu oppressoris: & peregrino, pupillo, ac viduæ ne vim faciatis, ne violentia utamini, & sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto.

4 Nam si [c] omnino feceritis rem hanc; utique ingredientur per portas domus hujus, Reges sedentes pro Davide in solio ejus, vecti curribus aut equis, ipse *Rex* cum servis suis & populo suo;

5 Sed si non auscultaveritis verbis istis; per me juro, dictum Jehovæ, in vastitatem [d] abituram esse domum hanc.

6 Nam sic ait Jehova de domo Regis Jehudę, *velut* Gilhhad tu mihi *fueras*, *ut* caput Libani; *mentiar*, nisi disposuero te *ut* desertum ut civitates non habitabiles,

7 Et pręparavero contra te perditores, quemque cum instrumentis suis: qui cædent lectissimas cedros tuas, ac dejicient in igne̅.

8 Itaque transeu̅tibus gentibus multis prope civitatem hanc; si dixerint [e] alter alteri, propter quid fecit Jehova ita civitati maximæ isti?

9 Tum dicent, eò quòd dereliquerunt fœdus Jehovæ Dei sui; & incurvantes se diis alienis coluerunt eos.

10 Ne fleatis pro mortuo, neque condoleatis ei; [f] omnino flete pro abeunte, quia non revertetur amplius ut videat solu̅ [g] natale suum.

11 Nam sic ait Jehova de Schallumo filio Joschijæ Regis Jehudæ, qui regnabat loco Joschijæ patris sui, qui egressus est e loco hoc: non est reversurus eodem ampliùs:

12 Sed in loco quò deportaverunt eum, illic moriturus est; ita terram hanc non videbit ampliùs.

a Heb. *facite* *Sup. 21.12.*
b Heb. *raptu̅.*
c Heb. *facie̅do.* *Sup. 17.25.*
d Heb. *futuram.*
e Heb. *vir ad amicum suum.*
f Heb. *flendo.*
g Heb. *nativitatis suæ.*

13 ᵒVæᵒ ædificanti domum suam[h] injustitiâ,& cœnacula sua[i] injuriâ;amici sui ᵒ servitutem exigenti gratis,ᵒ& [k]mercedem operis ejus non danti ei:

14 Qui dicit,ædificabo mihi domum[l] amplissimam,& cœnacula spatiosissima; & ᵒ lacerat sibi fenestras meas & tectum[m] cedrinum,ᵒ deinde pingit Indico.

15 ᵒAn regnaturus es,quia tuᵒmisces te cum ista cedro? pater tuus an nonᵒ comedit ac bibit?cùm exercuit jus & justitiam,tum bene fuit ei.

16 Cùm judicavit causam pauperis & egentis,tum bene fuit:ᵒan non illud est? hujus rei scientia est apud me,dictum Jehovæ,

17 Minimè spectare oculos tuos &[n] animum tuum,nisi ad quæstum tuum;& ad sanguinem innocentem quem effundas , & ad fraudem, & ad concussionem quam perficias.

18 ᵒIdcirco sic ait Jehova de Jehojakimo filio Joschijæ Regis Jehudæ,nonᵒplangent eum heu frater mi,aut heu soror:ᵒnon plangent eũ heu domine,aut heu decus ejus:

19 ᵒSepultura asini sepelietur,tractus & projectus ultraᵒportas Jeruschalaimorum.

20 ᵒAscende Libanum & clama,ac in Baschane ede vocem tuam:clama etiam transᵒ vada, cùmᵒfracti fuerint omnes amatores tui.

21 Allocutus sum te in summa tranquillitate tua, dixisti, non auscultabo:hæc via tua *est* a pueritia tua;nam non auscultasti voci meæ.

22 Omnesᵒ pastores tuos ᵒdepascet ventus, &ᵒ amatores tui in captivitatem abibunt:tunc certè erubesces,& rubore suffunderis propter omnem malitiam tuam.

23 ᵒO quæ desides in Libano, quæ nidificas in ipsis cedris;quàm[o] gratulaberis tibi, cùm invadent te tormina,dolor tanquam parturientis.

24 *Ut* vivo ego,dictum Jehovę,etiamsi esset ᵒConja filius Jehojakimi Regis Jehudæᵒ sigillum in manu dextera mea; tamen indeᵒevellam te:

25 Et tradam te in manum quærentium animam tuam,& in manum eorum[p] a quibus tu formidas; nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babylonię,& in manum Chaldæorum.

26 Et ejiciam te,ac matrem tuam quæ peperit te,in terram alienam,ubi non fuistis nati:& ibi moriemini.

27 *De* terra verò ad quam isti elaturi sunt [q] desyderium suum ut revertantur illùc; illùc non sunt reversuri.

28 ᵒAn simulachrum contemptum, quod dispergitur,esset vir iste Conja? an instrumentũ in quo nulla *est* delectatio? cur ejecti essent ipse &ᵒsemen ipsius,& projecti in terram quam non norunt?

29 O terra,terra, terra, audi verbum Jehovæ.

30 Sic ait Jehova,ᵒscribite virum istum liberis carentem *fore* , virum non prosperaturum [r] unquam: imò non prosperabitur ᵒ de semine ejus quisquam sessurus in solio Davidis,& dominaturus ampliùs in Jehudam.

[h] Heb. *in non justitia.*
[i] Heb *in non jure.*
[k] Heb. *opus.*
[l] Heb. *mensurarum: ut Nume.13.32.*
[m] Heb. *e cedro.*
[n] Heb. *cor.*
[o] Heb. *grata eris tibi.*
[p] Heb. *a quorum facie.*
[q] Heb. *animâ: ut Psal.27.12.*
[r] Heb . *diebus suis.*

CAPUT XXIII.

1ᵒ VÆ pastoribus qui perdunt & dispergunt gregem pascui mei, dictum Jehovæ.

2 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis cõtra istos pastoresᵒqui pascunt populum meũ; vos dispergitis oves meas & dispellitis eas non autem visitatis eas:ecce ego animadversurus sum in vos malignitatem actionum vestrarum,dictum Jehovæ.

3 ᵒDeinde ego congregabo residuum ᵒ oviũ mearũ ex omnibus regionibus quò dispuleram eas,& reducam eas ad caulam suam , ubi ᵒfœtificabunt & augescent:

4 Constituamque super eas pastores , qui pascent eas,ita ut non timeant ampliùs,neque consternentur,nequeᵒ desyderentur , dictum Jehovæ.

5 Ecce dies venturi sunt , dictum Jehovæ, quibus excitaboᵒ Davidiᵒgermen justum: qui regnabit rex,secundabiturque , ac exercebit jus & justitiam in terra.

6 Diebus ejus servabitur Jehuda, & Jisraël habitabit securè : atque ᵒ hoc nomen ejus est quo vocabit eũ Jehova justitia nostra.

7 Idcirco ecce dies venturi sunt dictum Jehovæ, quibus non dicetur amplius, vivit Jehova,qui evexit[a] Jisraëlitas e terra Ægypti:

8 Sed vivit Jehova , qui evexit & qui deduxit semen domus Jisraëlis e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depuleram eos,cùm residebunt in terra sua.

9 ᵒQuod ad Prophetas ipsos,ᵒfrangitur cor meum[b] in me,eliduntur omnia ossa mea,ᵒ sum ut vir ebrius,& similis viro quem superat vinum:propter Jehovam,& propter verba sanctitatis ejus.

10 ᵒNam adulteris plena est hæc terra , nam propter execrationem luget hęc terra,arescũt caulæ deserti;estque concussio istorum pessima,& potentia istorum[c] iniquissima:

11 Quia tam Propheta quàm Sacerdos contaminant *eam:*ᵒetiam domi meæ invenio malitiam eorum,dictum Jehovæ.

12 Idcirco erit via sua ipsis[d] quasiᵒlubricissima cum caligine,in qua impellantur & cadant:cùm adduxero contra eos malum, anno visitationis ipsorum,dictum Jehovę.

13 ᵒIn Prophetis quidem Schomronis videram insulsitatem,prophetabantᵒper Bahhalẽ, & seducebant populum meum Jisraëlem:

14 At in Prophetis Jeruschalaimorum video rem horrendam,adulterãdo & ambulando in falsitate,ᵒquòd confirmant etiam manus maleficorum,ut non revertantur ullus a malitia sua: sunt mihi omnes isti ut ᵒ Sedomi, & habitatores istius *urbis* ut *habitatores* Hhamoræ.

15 Idcirco sic ait Jehova exercituum de istis Prophetis , ecce ego ᵒ facturus sum ut comedant isti absinthium, & facturus ut bibant isti succum cicutę:quia a Prophetis Jeruschalaimorum prodiit contaminatio in totam hãc terram.

16 Sic ait Jehova exercituum, ne auscultetis verbis istorum Prophetarum qui prophetant vobis,vanos efficiunt isti vos,visionem[e] animi sui eloquuntur,non ex ore Jehovæ.

17 Dicunt[f] continenter iis qui spernunt me, loquutus est Jehova,pax erit vobis: & cuique ambu-

Sup.16.14.
[a] Heb *filios Jisraëlis.*
[b] Heb. *in medio mei.*
[c] Heb *nõ recta: μὴ ὀρθῶς.*
[d] Heb. *lubricitatum.*
[e] Heb. *cerdis:sic deinceps.*
[f] Heb. *dicendo.*

g Heb. *in aspectu cordis sui.*

ambulanti g ex sententia animi sui dicunt, non superveniet vobis malum.

18 Nam 'quis stetit in consilio Jehovæ, & vidit vel audivit verbum ejus? quis attendit ad verbum ejus & audivit?

Infrà.30.25.

19 Ecce 'turbo Jehovæ æstu proditurus est, ac turbo permanens: super caput improborũ permanebit.

20 Non avertetur ira Jehovæ donec perfecerit, & donec præstiterit cogitationes animi sui: h tandem animadvertetis hoc 'animadversione,

h Heb. *in extremitate borum dierũ*

21 Me non mittente Prophetas istos, ipsos cucurrisse; me non alloquente ipsos, prophetasse ipsos:

22 Quòd si 'stetissent in consilio meo; utiq; pronuntiaturos fuisse verba mea populo meo, & revocaturos eos a via sua mala, & a malignitate actionum suarum.

23 'An Deus e propinquo sum ego? dictum Jehovæ; ac non Deus e longinquo?

Psal.139.

24 An delitescere potest quisquam in latebris, ut ego non videam ipsum? dictum Jehovæ: an non cœlos & terram ego impleo? dictum Jehovæ.

25 'Audio quid dicant isti Prophetæ qui prophetant nomine meo falsũ, dicendo; somniavi, somniavi.

26 'Quousque tandem? an est *somnium* in animo istorum prophetarum qui prophetant falsum? imò sunt Prophetæ doli animi sui:

27 Qui putant se facturos ut obliviscatur populus meus nominis mei per somnia sua, quæ enarrant quisque amico suo: quemadmodum obliti fuerant patres eorum nominis mei 'per Bahhalem.

28 Propheta ille penes quem somnium est, enarret somnium; & penes quem est verbum meum, eloquatur verbum meum i verè: 'quid isti paleæ cum tritico? dictum Jehovæ.

i Heb. *veritate.*

29 'An non ita verbum meum est ut ignis? dictum Jehovæ; & sicut malleus efficiens ut dissiliat petra?

30 'Idcirco ecce me contra istos Prophetas, dictum Jehovæ, qui 'suffurantur verba mea quisque ab amico suo.

31 Ecce me contra Prophetas istos, dictum Jehovæ; qui k adhibent linguam suam 'ut dicant dictum.

k Heb. *accipiunt.*

32 Ecce me contra prophetantes somnia falsa, dictum Jehovæ, qui enarrantes ea seducunt populum meum falsitatibus suis, & 'rapiditate sua: cùm ego non miserim eos, neque præceperim eis, & omnino 'non prosint populo huic, dictum Jehovæ.

33 'Cùm itaque rogabit te populus hic, aut aliquis Propheta, aut sacerdos, dicendo; 'quæ est l onerosa prophetia Jehovæ? tum dicito ad eos id quod *est* onerosæ prophetiæ; nempe deserturus sum vos, dictum Jehovæ:

l Heb. *onus: sic deinceps: ut Jeschahh 13.1.*

34 Nam in prophetam illum, ac in Sacerdotem illum, & in ipsum populũ 'qui dixerit, onerosam prophetiam Jehovæ; utiq; animadvertam in virum illũ & in domũ illius.

35 'Sic dicturi estis quisque ad amicũ suũ, & quisque ad fratrem suum, quid respondit Jehova? aut quid locutus est Jehova?

36 Onus autem Jehovæ ne commemorate amplius: nam ipsum onus futurum est cuiq; 'verbum suum, si perverteritis verba Dei viventis, Jehovæ exercituum Dei nostri.

37 Sic dicturus es ad Prophetam ipsum, quid respondit tibi Jehova: aut, quid loquitur Jehova?

38 *Sed* quandoquidem onerosam prophetiã Jehovæ dicitis, idcirco sic ait Jehova, eò quòd dicitis verbum istud onerosa prophetia Jehovæ; quamvis miserim ad vos qui dicant, ne dicatis, onerosa prophetia Jehovæ;

39 Idcirco ecce me, qui 'obliturus sum vestri m continenter: nam deseram vos, & civitatem quam dederam vobis & majoribus vestris, *abjectos* a conspectu meo:

m Heb. *obliviscendo.*

40 Et imponam vobis n opprobrium perpetuum, ignominiamq; perpetuam; quę non poterit tradi oblivioni.

n Heb. *opprobrium seculi, & ignominiam seculi. Suprà.20.11*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Ab hoc capite ad finem usque prophetiarum Jirmejæ non est observata temporum ratio in illis conscribendis, tum quia liber qui primùm a Jirmeja conscriptus fuerat, bona ex parte conscissus & exustus est, infrà 36. tum quia verisimile est sequentes prophetias tumultuariè (ut erant tempora) a Jirmeja fuisse compositas. Videtur autem prophetia hæc in Jehojakimi tempora incidisse, cùm cœpisset ille regnare beneficio Regis Ægypti: ut narratur 2. Reg. 23. 34. Sunt verò in hac prophetia tres in universum partes: prima est exordium, duobus versibus: secunda est thesis sive propositio generalis petita ex lege, tribus sequen. tertia est hypothesis sive prophetia singularis præcedentem thesin ad omnes ordines accommodans, ad finem usque sequen. capitis.* 2 Tu servique] *prolepsis, sive distributio summa ordinum regni, ad quos deinde Propheta in sua hypothesi sigillatim orationem habet.* 3 Sic ait Jehova] *thesis summatim complectens documenta legis: mandata quidem & interdicta synecdochicè hoc versu: promissiones, vers. 4. & minas, vers. 5.* 6 Nam sic ait] *prophetica hæc hypothesis (ut suprà attigimus) singularia Dei judicia prædicit ordinibus singulis eventura: ac primùm quidem universè toti regno, his quatuor versibus deinde verò minutatim regibus ipsis, toto hoc capite; tum principibus & toti stirpi regiæ, 8. primis versibus: sequen. capitis; postremò verò popularibus, ad finem usque.* De domo] *id est, de regno toto ut sequentia ostendunt.* Velut Gilhhad] *summa hæc denuntiatio proponit primùm judicium Dei severissimum, duobus vers. deinde causas, duobus alteris. Exponitur autem judicium, & amplificatur allegoricè per comparationem præcedentis status, hoc modo: fuisti mihi in tanto pretio ut celeberrimum te effecerim (inquit Dominus ad regnum Jehudæ) & tam frequens atque populosum, quàm fuit unquam Gilhhad nobilibus suis emporiis celebre, oppidis frequentissimum, ac munitissimum; Gen. 37. 25. & Deut. 3. jam verò contrà exhauriam te civitatibus & habitatoribus. Præterea instruxeram te & locupletaveram rebus optimis atq; amplissimis, quarum præstantia cedrorum Libanicarum amplitudinem longè superabat: jam verò immissurus sum quosdam veluti putatores, qui omnem tuam dignitatem abripiant tibi, & perdant funditus sine spe ulla restitutionis.* 10 Ne fleatis] *singularis hæc prædicatio judiciorum Dei eventurorum Regibus, tres partes continet: prima est de judicio in Joachazum sive Jochananem, usque ad vers. 13. secunda, in Jeho-*

Jehojakimū fratrē illius, usq; ad ver. 24.*tertia, in Jeconjam filiū Jehojakimi, usque ad finem capitis.* Pro mortuo] *id est, pro Joschija qui in bello occubuerat. quasi dicat, non est cur Joschijam defunctum lugeatis: bene consultum est ipsi, ut non videret omnia mala quæ mox eventura sunt,* 2.*Reg.*22.20. *Præterea ne illum quidem deflere vobis vacabit per tempus, quia jam advenit novum luctus argumentum. Nam Joachaz ita captivus abducitur, ut pro mortuo civiliter jam jam habendus sit, & celebrandus luctus ipsius.* Abeunte] *Joachazo videlicet in captivitatem* 2.*Reg.*23.33. 11 Schallumo] *id est, Joachazo (vide in* 1.*Chron.* 3.15.*) cui fortè boni ominis causa hoc nomen a populo cùm ungeretur inditum est: etsi probabilius videtur Jirmejam hoc nomen Joachazo tribuere ironicè. quasi dicat, hunc alterum fuisse Schallumum, qui non multo amplius regnum obtinuerit, quàm Schallum filius Jabeschi præfuit Jisraëlitis* 2.*Re.*15.13. 13 Væ ædif.] *secunda pars exponens copiosius judicium Dei in Jehojakimum, ut diximus vers.* 10. *qua primùm exponuntur causæ judicii, usque ad versum* 18.*deinde judicium ipsum describitur, ad versum* 24.*usque. Causæ autem exponuntur primùm per thesin, quam ne ipse quidem Jehojakim fuisset oppugnaturus, duobus versibus, deinde per contestationem singularem Jehojakimi, vers.*15. *& sequent.* Ædificanti] *ut Jeschahh.*5.8. *Est autem gradatio in hac thesi: quia primùm objicitur injusta rei alienæ occupatio, deinde alieni laboris abusus ingratissimus, ac postremo rerum sacrarum usurpatio: quæ omnia ne Regibus quidem licere Propheta docet,* Servitutem exig.] *exemplo Ægyptiorum, quibuscum fœdus perfidè junxerat, ut a Chaldæis deficeret.* Et mercedem] *contra legem Levit.*10.19.13. *& Deuronom.*24.14.*&* 15. 14 Lacerat sibi] *id est, ad usum suum.* Deinde pingit] *id est, rerum e domo mea amotarum loco obducit colorem floridum Indici, ne fraus manifesta sit. Est enim Indicum floridi coloris genus, quod Hhebræi vocant Schaschar, hîc & Jechezk.*23.14.*a Sasuris (ut vocat Plinius lib.*6.*natur. hist.cap.*19.*) Indiæ populis ultra Gangem a quibus exportatur. Arabes composita voce appellant Sarcin.quasi dicas, Sar-canne, quia in cannis nascitur, ut testis est Dioscorides lib.*5.*cap.*67. 15 An regnaturus] *contestatio singularis præcedentem thesin applicans Jehojakimo: quam Propheta exaggerat exemplo patris Joschijæ, duobus versibus.quasi dicat, an his artibus regnum tuum stabilitum iri existimas? quòd in Deum contumeliosus es, hoc vers.& in homines injustissimus, vers.* 17.*non ita se gessit pater.* Misces te] *id est, res sacras admisces tuis: hypallage.* Comedit ac] *id est, prosperè potitus est regno, synecdochicè.* 16 An non illud] *id est, nónne tu illa facis quæ antè dicta sunt? nónne illorum criminum reus es? ut neges pertinacissimè, & omnes alii ignorent, ego certè optimè novi.* 18 Idcirco] *descriptio judicii.ut dictum est in vers.*13. Plangent] *qui sunt e stirpe regia, Regem aut Reginam deflebunt.* Non plangent] *populares.* 19 Sepultura asini] *id est, insepulta sepultura, ut Cicero in Philip.*1.*vocat: quæ sequentibus verbis explicatur.* Portas] *id est, terminos Judææ, synecdochicè.* 20 Ascende] *sarcasmus ad familiam Jehojakimi; quo ostendit Propheta sive Libanum & Baschanem versus Assyrios inclamet ut suppetias ferant. sive vada transmeet ad inclamandos Ægyptios, omnia fore inutilia: ut narratur* 2 *Reg.*24.9. Vada] *Schichoris fluvii, paludis Sirbonidis, & Nili, ad Ægyptum pertinentia.* Fracti] *id est, Assyrii quidem domiti & sub jugum Babyloniorum missi, Ægyptii verò attriti: ut modò diximus. Nam hi fuerunt amatores Judææ: sicut meminit suprà* 2.36. 22 Pastores] *id est, Principes regni.* Depascet] *id est, abibunt illi in ventum.* Amatores tui] *id est, sacerdotes & Prophetæ quibuscum scortaris: ut exprobratur infrà* 23.9.*&* 10. 23 O quæ desides] *ironia, hanc partem judicii concludens ab infausti exitii comparatione cum præsente gloria.* 24 Ut vivo ego] *tertia pars, exponens judicium Dei in Jeconjam, ut diximus vers.*10.*qua primùm ipsius, domusq; totius calamitas prædicitur, versibus quatuor: deinde ne ex ipsis quidem in posterum futurus Rex ullus prædicitur, tribus versibus ultimis.* Conja] *id est, Jeconja per aphæresin, qui etiam Jehojakin dictus est.* Sigillum] *id est, annulus signatorius; pro eo quod est, etiamsi fuisset Jeconja mihi charissimus, quem semper in oculis ferrem.* Evellam te] *ut narratur* 2.*Reg.*24.14.*& sequent.* 28 An simulachrum] *interrogatio pathetica, transitum faciens ad alterum judiciorum genus de perdenda tota Jeconjæ stirpe: perinde ac si Judæi in admirationem adducti dicerent, non esse credibile fore ut ita perderetur totum genus regnum: cui admirationi respondet Propheta per exclamationem, & terram testem adhibet fore ut tota hæc gens pereat. Nam post deportationem dominatus ad posteros Davidis ex Nathane recidit, ut diximus* 1. *Chron.* 3. 17. Semen ipsius] *id est, gens ipsius tota ex semine Joschijæ profecta.* 30 Scribite] *id est, referte in acta sententiam hanc a Deo latam, & decretum irrevocabile.* De semine] *id est, de hac gente, ut vers.*28.*diximus, ex qua regnavit quidem Tzidkija, sed minimè prosperatus est.*

In Caput XXIII.

1 Væ pastor.] *Secunda prædicatio judiciorum singularium (ut diximus in ver.*6.*capitis præcedentis) adversus regiam stirpem, Principes, & magistratus, duobus versibus; cui gravissimæ interminationi (quia non poterat compleri nisi cum integra eversione regni) Propheta consolationem subjicit, promissa instauratione absolutissima per Christum,* 6.*versibus seq.* 2 Qui pascunt] *id est, quorum est pascere, quemadmodum Græci vocant* ποιμένας λαῶν. 3 Deinde] *promissio instaurationis Ecclesiæ, hoc vers. per Evangelium. seq.vers. sub Episcopo summo & pastore animarum nostrarum Christo, vers.*5.*ad justitiam & salutem nostram, ver.*6. *& ad Dei gloriam, ver.*7.*&* 8. Ovium mearum] *non tantùm Jehudæ, sed etiam Jisraëlis, ver.*6.*ex quo manifestum est non esse hæc verba restringenda ad reversionem e Babylonia, sed liberationem spiritualem per Christum hîc agi.* Fœtificabunt] *gignendo gentes in Christo prædicatione Evangelii.* 4 Desyderentur] *id est, desit ulla ovis tradita in manum Christi, Joan.*10.28.*&* 29. 5 Davidi] *q.d.non autem ex vobis, ac ne ex Schelomone quidem; sed ex Davide per Nathanis genus. Confer singula hujus promissionis membra cum Jeschahh.*11. Germen] *id est Christum, qui tanquam surculus ex trunco intermortuo repullulascens germinavit justitiam ad salutem Ecclesiæ suę: sic infrà* 33.14. *& Zecarjæ.*3.8.*&* 6.12. 6 Hoc nomen] *id est, Christus Jehova qui justitia nostra est, Ecclesiam suam vocabit salutis & securitatis populum, ac reipsa ornabit his tantis beneficiis. sic accipiendum esse ostendit comparatio similis loci infrà* 33.14. *Est autem hic locus evidentissimus ad confirmandam naturam divinam,*

nam & beneficium Christi, sicut humanam demonstraverunt precedentia verba. 9 Quod ad] *tertia prædicatio singularum judiciorum Dei, ut diximus in versum 6. capitis præcedentis, nimirum contra omnes subditos: qui distribuuntur in duos ordines, unum Ecclesiasticum Prophetarum Sacerdotumq; alterum popularem. Ecclesiastico sua fit denuntiatio, usque ad versum 33. populari, ad finem usque. In hac autem denuntiatione contra Ecclesiasticos proponitur primùm summa totius argumenti, versibus quatuor: deinde exornatio, sequentibus.* Frangitur cor] *verba Prophetæ indignantis.* Sum ut vir ebrius] *id est, totus perturbatus sum.* Propter Jehovam] *id est, ita afficior zelo Dei graviter, & studio vindicandæ veritatis illius.* 10 Nam] *ætiologia: indignissimè fero (inquit) quia tota Judæa circumfluit maleficiis per Prophetas & Sacerdotes ipsos.* 11 Etiam domi meæ] *id est, ne in æde quidem mea a sceleribus suis abstinent, ubi saltem eos oportuit affici mei præsentis reverentia: ut Jechezk. 8.* 12 Lubricissima] *ut Psal. 35.6. elegans allegoria, ad significandum malum inexpugnabile.* 13 In prophetis] *exornatio hæc sententiæ præcedentis in Prophetas latæ duas partes continet, ex prophetarum distributione: prior est, de Prophetis jactantibus visiones & oracula a Deo, usque ad versum 25. posterior est de Prophetis revelationes per somnia sibi factas prædicantibus: quæ duo revelationis genera fuisse olim in Ecclesia ostendit Deus, Numeror. 12.6. In hoc autem membro primùm indignitas sceleris per comparationem exponitur, duobus versibus, & denuntiatur pœna, versu 15. deinde populus de falsitate & judicio in ipsos venturo præmonetur, usque ad versum 23. ac postremò confirmatur ab omnipræsentia & omniscientia Dei, ut ita loquamur, vers. 23. & 24.* Per Bahhalem] *quod videlicet fuit tolerabilius, quàm si prophetassent in nomine meo, quod isti impiè perfideq; faciunt.* 14 Quòd confirmant] *id est, quòd etsi Dei jura cognoscunt, eos qui talia faciunt dignos esse morte, non solùm ea faciunt ipsi, sed etiam facientibus patrocinantur tum exemplis vitæ, tum nefariis documentis.* Sedomi] *ut Jeschahh. 1.9. & 10.* 15 Facturus sum] *id est, enecabo eos amarulentissimis & gravissimis mortis generibus, quorum amaror absinthio, pernicies vero cicutæ succo figuratur: ut suprà 8.14 & 9.15.* 18 Quis stetit] *nimirum alius præter nos? eclipsis in hoc genere locutionis frequens, ut Proverb. 30.4. Sic Jirmejæ & Prophetis bonis qui præterea fuerunt eodem tempore, suam ordinariam dignitatem & authoritatem objecerunt: ut suprà 7. & 8. & 18.18. quod confirmat comparatio versus 22.* 19 Turbo] *descriptio judicii, per comparationem illius de quo Genes. 19.24.* 20 Animadversione] *id est, certissimè & evidentissimè:* 22 Stetissent] *id est, si me consuluissent, & ex ore meo acceptas prophetias voluissent proloqui, hæc bonorum Prophetarum officia fuisse facturos.* 23 An Deus] *confirmatio præcedentis denuntiationis a natura Dei (ut diximus in versum 13.) qua Pseudoprophetarum conscientias transverberat: putatisne (inquit Deus) humani aliquid de majestate mea? si existimatis me velut longinquum & residentem in cœlo res vestras ignorare; at Deum me e longinquo esse vester ipsorum animus testis est: sin autem propinquum putatis certis latebris deludi posse, at scitis nullas esse adversum me latebras, cùm cœlos & terram impleam majestate mea: dilemma gravissimum per comparationem humani status cum natura Dei.* 25 Audio quid dicant] *posterior pars sententiæ de Prophetis somnia venditantibus, ut diximus in versum 13. quos primùm redarguit Deus, quatuor versibus seq. deinde fert sententiam trib.* 26 Quousque tandem] *redargutio hæc primùm negat somnia divina pseudoprophetis obvenire, hoc ver. deinde consilium ipsorum dolosum reprehendit, sequente versu; ac postremò docet nihil eis commune cum Prophetis aut cum verbo Dei esse, vers. 28. & 29.* 27 Per Bahhalem] *id est, nomine Bahhalis; ut factum fuerat Achazi, Menaschis, Ammonis, aliorúmque temporibus.* 28 Quid isti paleæ] *id est, quid commune est istis pseudoprophetis & doctrinæ eorum cum Prophetis doctrináque Dei? proverbiale dictum.* 29 An non] *amplificatio præcedentis argumenti a duplice comparatione: quid dico (ait Deus) nihil istorum paleæ cum tritico commune esse: imò vero hæc sunt certissima verorum falsorúmque Prophetarum, ac veri falsiq; verbi documenta, quod Propheta bonus tanquam aurifex igne, verbo Dei utitur in probandis & purgandis piis, ducendisque & informandis in omni opere bono; cùm alii contrà nundinentur dicentes, indicate quod indicemus vobis, suprà 20.10. Præterea Propheta bonus non cedit perversorum & saxeorum hominum pertinaciæ; sed verbo Dei tanquam malleo perfringit: isti contrà obdurationem confirmant blandimentis suis.* 30 Idcirco] *sententiæ latio, ut diximus in versum 26. ἀναφορικὴ ad vehementiam.* Suffurantur] *id est, verbum meum sibi cognitum, quo tanquam igne aut malleo deberent uti; sacrilegè dissimulant: primus gradus sceleratæ prophetiæ.* 31 Ut dicant] *id est, ut commenta sua pro dictis Jehovæ in populum disseminent; nam hoc tritum erat Prophetarum jam olim exordium: secundus gradus.* 32 Rapiditate sua] *id est, volubilitate sermonis & sapientia humana verborum qua ferè enituntur præstare qui rei veritate carent, ut fucum faciant imprudentibus: tertius gradus.* Non prosint] *sed obsint: μείωσις, ut suprà vers. 10.* 33 Cùm itaque] *secundum membrum prædicationis tertiæ judiciorum Dei, ut diximus in versum 9. quo Propheta toti populo ludificanti Prophetas Dei (ut dicitur 2. Chron. 36. 16) gravissimum judicium denuntiat summatim, duobus vers. deinde admonet, tribus sequent. ac postremò sententiam fert, tribus ultimis.* Quæ est onerosa] *ironicum interrogandi genus, quo Jehudæi præfracti & minas Dei habentes pro fabulis exagitabant Prophetas ejus.* 34 Qui dixerit] *nempe ironicè & per ludibrium, ut modò demonstravimus.* 35 Sic dicturi] *videlicet consulentes seriò, ac sine ludibrio.* 36 Verbum suum] *id est, sermo iste ironicus, quo Jehovam & verbum ipsius ludificabitur, ipsi constabit magno.* 39 Oblitus sum] *humanitus dictum, cujus exegesin sequentia verba continent.*

CAPUT XXIIII.

Deus typis & sermone instaurationem venturam Ecclesiæ tum Judæorum, tum etiam catholicæ; & novi Regis populiq; deportationem futuram prænuntiat.

1 VISIONEM ostendit mihi Jehova; nempe ecce duo calathi ficuum compositi ante templũ Jehovæ: postquam deportasset Nebucad-retzar Rex Babyloniæ Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudę, Principesq; Jehudæ, & fabros ipsos lignarios, ac fabros ferrarios Jeruschalaimis, & abduxisset eos in Babyloniam.

2.Reg.24.14.& seque.

2 Calathus unus erat ficuum bonarum valde, quales sunt [a] præcoces ficuum: & calathus alter ficuum malarum valde, quæ non possent comedi præ pravitate.

[a] Heb. *ficus præcocium*: *hypallage*.

3 Dicenti autem Jehovæ ad me, quid tu vides Jirmeja? dixi, ficus: has bonas ficus, bonas valde; illas verò malas, malas valde, quę non possent comedi præ pravitate.

4 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ut ficus bonas istas; ita agnoscam [b] deportatos Jehudæos, quos emisi ex loco hoc in terram Chaldæorum, in bonum:

[b] Heb. *deportationẽ Jehudæ*: *metonymia*.

6 Et [c] adjiciens oculos meos ad illos in bonum, reducam illos in terram hanc; ubi ędificabo illos, ac non demoliar, & plantabo illos, ac non evellam.

[c] Heb. *apponens*.

7 Nam inditurus sum illis cor ad cognoscendum me, me esse Jehovam; eruntq; mihi [d] populus, & ego ero illis Deus: cùm reversi fuerint ad me ex toto corde suo.

[d] Heb. *in populum, & ego ero illis in Deum*.

8 Quemadmodum verò ficus istas malas quæ non possunt comedi præ pravitate: (nam sic ait Jehova) ita exponam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus, ac residuum Jeruschalaimorum qui residui sunt in terra hac, etiam qui habitaverint in terra Ægypti:

9 Exponam, inquam, eos commotioni in malum apud omnia regna terræ; opprobrio, & parabolæ, dicterio, & maledictioni in omnibus locis quò depulero eos:

Deu.28.37 supra 15.4.

10 Et mittam in eos gladium, famem, ac pestem; donec consumpti fuerint e terra quam dederam ipsis & majoribus ipsorum.

ANNOTATIO.

1 Visionem] *Hujus prophetiæ tempus manifestum est ex vers.1. partes verò duæ sunt: una typica, tribus primis versib. altera anagogica, typos quos Deus exhibuerat Prophetæ explicans, reliquo capite.* Ante templum] *velut in conspectu domini justi & judicis, qui postea sententiam pro jure suo de illis laturus est.* 4 Tum fuit] *transitio ad anagogen, cujus partes (ut typi) sunt duæ: una, promissionis erga pios deportatos, & universè totã Ecclesiam Christi: altera, comminationis in cæteros impios, qui deportandi erant & exagitandi infinitis cruciatibus, ternis versibus.* 5 Agnoscam] *ex electione videlicet: atque hic primus gradus est beneficiorum Dei, quæ allegoricè seq. versu; deinde simpliciter & nudè vers.7. proponuntur.* 7 Inditurus] *promissio evangelica ut infrà 31.33.* 8 Quemadmodum] *id est, ut solent abjici acerba ficus atque immaturæ, & omnium arbitrio exponi.* Nam sic ait] *parenthesis ad confirmationem dicti, quia hæc denuntiatio humanitus incredibilis esse videbatur, constituto per Nebucad-retzarem novo Rege beneficiario.* Etiam qui] *id est, qui occiso Gedalja in Ægyptum sese receperint: ut narratur infrà 43. & 44.*

CAPUT XXV.

Propheta Dei verbis Regem & Judæos contestatur, quòd fuerint immorigeri mandatis ipsius ac propterea captivitatem annorum septuaginta prædicens eis, judicia quoque in alias gentes finitimas communiter eventura, & tandem in Babylonios prænuntiat: postremò sententiam fert Dei nomine de omnium illarum gentium ruina, & luctu funestissimo divinitus obventuro.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam contra totum populum Jehudę anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ (qui annus *est* primus Nebucadretzaris Regis Babylonię)

2 Quod elocutus est Jirmeja Propheta apud totum populum Jehudæ & apud omnes habitatores Jeruschalaimorum, dicendo,

3 A decimotertio anno Joschiję filii Amonis Regis Jehudæ usque in diem hunc (hic vicesimus tertius annus est) fuit verbum Jehovę ad me; quod eloquutus sum vobis [a] inde a diluculo continenter, nec tamen auscultastis.

[a] Heb. *manè surgendo & loquendo*: *ut suprà 7.13.*

4 Misit etiam Jehova ad vos omnes servos suos Prophetas [b] inde a diluculo continenter, quibus non auscultastis (ac ne inclinastis *quidẽ* aurem vestram ut audiretis)

[b] Heb. *manè surgendo & mittendo*: *ut suprà 7.25.*

5 Qui dicerent, revertimini jam quisque a via sua mala, & a pravitate actionum vestrarũ; ita manete in ea terra quam tradidit Jehova vobis & majoribus vestris; a seculo usque in seculum:

6 Et ne [c] prosequamini deos alienos colendo eos & incurvando vos eis; neque provocetis me opere manuum vestrarum, ut non malefaciam vobis.

[c] Heb. *eatis post*.

7 Sed non auscultastis mihi, dictum Jehovæ: ut provocaretis me opere manuum vestrarum malo [d] vestro.

[d] Heb. *vobis*.

8 Idcirco sic ait Jehova exercituũ, eò quòd non auscultastis verbis meis:

9 Ecce ego missurus sum ut assumam omnes [e] nationes Aquilonis, dictum Jehovæ, *missurus* inquam ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ servum meum, & adducturus illas contra terram hanc & contra habitatores ejus, atque contra omnes gentes istas circumquaque: quas internecioni devovens exponam eas desolationi, & sibilo, ac vastitatibus [f] perpetuis:

[e] Heb. *familias*.

suprà 18.16.

[f] Heb. *seculi*: *sic deinceps*.

10 Et faciam ut pereat ex eis vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ, sonus molarum, & lux lucernæ:

suprà 7.34. & 16.9.

11 Eritque tota terra ista vastationi, & desolationi: ac servient gentes istæ Regi Babyloniæ septuaginta annis.

12 Deinde erit completis septuaginta annis, *ut* animadvertam in Regem Babylonię & in gentem illam, dictum Jehovę, iniquitatem ipsorum, id est in terram Chaldæorum, exponamq;

namque *gentem* illam desol ationibus perpetuis:

13 Et adducam contra terram illam omnia verba mea quæ loquutus sum contra illam; quicquid scriptum est in libro isto, quod prophetavit Jirmeja contra omnes gentes.

14 Cùm g servitutem exegerint ab his ipsis quoque gentibus amplis,& Regibus magnis, tum rependam eis secundum opus eorum, & secundum factum manuum eorum.

g Heb. *servi-verint* sibi *per hos: ut* Exod.1.14.

15 ᵃNam sic edixit Jehova Deus Jisraëlis mihi, sume ᵃpoculum istud vini, istud *poculum* æstus e manu mea: & ᵃ bibendum dato istud omnibus illis gentibus ad quas ego mitto te,

16 Ut bibant & concutiantur atque insaniant; propter gladium quem ego missurus sum inter eas.

17 Itaque sumpsi illud poculum e manu Jehovæ, ut bibendum darem omnibus istis gentibus ad quas mittebat me Jehova;

18 Jeruschalaimis,& civitatibus Judæ, regibusque ejus & principibus ejus; ᵃtradendo eos vastitati, desolationi, sibilo,& maledictioni ipso hodierno die:

19 ᵃParhhoni Regi Ægypti & servis ejus, Principibusq; ejus & toti populo ejus:

20 Et toti isti ᵃmiscellaneæ turbæ; id est, omnibus Regibus terræ ᵃHhutzi;& ᵃomnibus regibus terræ Pelischtæorum,& Aschkeloni, & Hhazzæ, Hhekronique, & ᵃ residuo Aschdodi:

21 ᵃEdomæis,& ᵃMoabitis, & ᵃ Hhammonitis:

22 Et omnibus Regibus ᵃTyri, omnibusque Regibus Tzidonis;& omnibus Regibus ᵃregionis illius quæ est h secundum mare:

h Heb. *in transitu maris.*

23 Item ᵃDedani,& Temæ, Buzoq;, & omnibus ᵃamputatis latere;

24 Id est, omnibus Regibus ᵃArabiæ; & omnibus Regibus ᵃmiscellaneæ turbæ, habitantibus in deserto:

25 Item omnibus regibus ᵃ Zimrei, omnibusq; Regibus ᵃHhelami,& omnibus Regibus Mediæ:

26 Et omnibus Regibus Aquilonis, propinquis & remotis ᵃ i uni cum altero, ac omnibus regnis cujusque regionis ᵃ quæ est ex adverso hujus terræ; denique Rex ᵃScheschaci ᵃ bibet post istos.

i Heb. *viro cum fratre suo.*

27 Et dices ad eos, sic ait Jehova exercituū, Deus Jisraëlis, bibite & inebriamini, ᵃ etiam vomite, ac cadite ita ut non surgatis: propter gladium quem ego immissurus sum inter vos.

28 Esto autem, si renuant accipere poculum e manu tua bibendum; ut dicas ad eos; sic ait Jehova exercituum, k omnino bibituri estis.

k Heb. *bibendo.*

29 ᵃNam ecce in ea civitate quæ l de nomine meo vocatur, ego initium feci afficiendi malis;& vos m omnino impunes essetis? non eritis impunes; nam gladium ego proclamo contra omnes habitatores istius terrę, dictum Jehovæ exercituum.

l Heb. *super quam vocatur nomen meum.*

m Heb. *innocentes existendo innocentes extiteretis: vide* Exodi.20.7.

30 ᵃTu itaque prophetato ad illos omnia verba ista: & dicito ad illos, Jehova ex alto ᵃrugiet,& ᵃex habitatione sanctitatis suæ edet vocem suam, n omnino rugiet in habitaculo suo, ᵃ celeusma quale est calcantium efferet contra omnes habitatores istius terræ:

n Heb. *rugiendo rugiet.*

31 Pervadet strepitus usque ad extremitatem terræ, quia contentio est Jehovæ cum gentibus istis, disceptat ipse contra omnem carnem: improbos istos expositurus est gladio, dictum Jehovæ:

32 Sic ait Jehova exercituum, ecce afflictio processura est de gente in gentem; & turbo magnus excitabitur e lateribus terræ:

33 Eruntq; confossi Jehovæ tempore illo o ab extremitate una terræ ad alteram: non plangentur, neq; recipientur, neq; sepelientur, pro fimo in superficie terrę futuri sunt.

o He. *ab extremitate terræ usque ad extremitatem terrę.*

34 Ejulate pastores,& clamate, & volutate vos magnifici p pecuarii; quia completi sunt dies vestri q ut mactemini: *dies* inquam dispersionum vestrarum, quibus cadetis, r ut ut sitis vasa desyderabilia:

p Heb. *gregis: sic duobus ver. seq.*

q Heb. *ad mactandum.*

r Heb. *ut vas desyderii.*

35 Peribitque persugiū a pastoribus, & s ratio evadendi a magnificis pecuariis.

s Heb. *evasio.*

36 Vox t clamosa pastorum, ejulatusq; magnificorum pecuariorum *audietur*, quia vastaturus est Jehova pascuum eorum:

t Heb. *clamoris.*

37 Et succidentur caulę u utentes pace, propter ęstum iræ Jehovæ.

u Heb. *pacis.*

38 *Æstuantes*, ut juvenis leo ᵃ derelinquens tugurium suum: nam erit terra istorum desolationi propter ęstum ᵃ *gladii* opprimentis, & propter æstum irę ipsius.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis summæ partes sunt quatuor, præter inscriptionem contentam duobus versibus contestatio, inde ad versum* 8. *interminatio venturi mali, inde ad versum* 15. *typus, inde ad versum* 30. *ac postremò sententiæ latio, inde ad finem usque.* Totum pop.] *& alios similiter, per synecdochen, qui postea in hoc capite recensentur.* Qui annus] *quemadmodum etiam apparet ex* 2.Reg.24.14.& 25.11. *incidit autem hic primus Nebucadnetzaris annus in desinentem annum tertium Jehojakimi,& ineuntem quartum, ut constat ex Daniele* 1.1. 3 A decimo tertio] *contestatio, qua suum & aliorum Dei Prophetarum officium Jirmeja comparat cum rebellione Judæorum. De tempore autem vide suprà* 1.2. 8 Idcirco] *secunda pars, interminatio in Judæos æquè ac in omnes finitimos (ut suprà* 9.25.) *usque ad ver.* 12. *deinde verò in Chaldæos ipsos ad consolationem Ecclesiæ, ver.*12.*& duobus seq.* 9 Missurus] *id est spiritu, velut nuntio transmisso, excitaturus: humanitus dictum.* Servum meum] *id est, effecturum voluntatem meam velut administrum, ut Cyrus appellatur illius pastor, Jeschahh.*44.23. 10 Sonus molar.] *id est, omnis commoditas victus, & vel minima prosperitas, quæ lucis nomine in scripturis figuratur.* 11 Gentes istæ] *id est, Judæa cum aliis Gentibus, synecdochicè: ut copiosiùs explicatur infrà* 29.10.*& sequentibus.* 12 Exponamq;] *ut prædixerat Jeschahhja* 13 *&* 14.*&* 21. *&* 47. *narraturq; gestum, Daniel.* 5. 15 Nam sic edixit] *transitio ad quartum locum de typo mandato divinitus; qui ætiologicus est eorum quæ modò Propheta dixit, fore ut Babylonius servitutem exigat non tantùm a Judæis, sed etiam a gentibus Regibusq; magnis.* Poculum] *ut Jeschahh.* 51.17. Bibendum dato] *nempe Prophetiæ; id est, bibituras illas prophetato; vide suprà* 1.10. *sic deinde illi Deus tradere quod prophetet,*

& ipse vicissim sumere, ac bibendum dare dicitur, ver. sequentibus. 18 Tradendo] *id est, pronuntiando sententiam excidii, quam contra Judæam jam tulit Dominus.* 19 Parhhoni] *ut copiosiùs exponitur infrà 46.* 20 Miscellaneæ] *id est, variis populis, quorum nomina sequentibus exponuntur; fines autem inter ipsos non tantùm conjuncti, sed etiam confusi erant & permixti dominatus.* Hhutzi] *vide Genes.* 10.23. Omnibus regibus] *id est, tum regibus, tum rebus publicis quæ in Pelischtæa erant: vide infrà 47.* Residuo] *nam Aschdodum sive Azoton Psammeticus pater Parhhonis Neconis annis viginti novem obsederat, itaque bona ex parte everterat Rempublicam, teste Herodoto in Euterpe.* 21 Edomęis] *de quibus infrà 49.7. & sequentibus.* Moabitis] *de quibus infrà 48.* Hhammonitis] *de quibus infrà 49.1.* 22 Tyri] *de quibus infrà 47.4.* Regionis] *id est, Syriæ superioris, Pelischtæis fœderatæ, infrà 49.23.* 23 Dedani &c] *i. gentibus Arabiæ petrææ, de quibus infrà 49.28. Hoc autem Dedane & sequentibus synecdochicè continentur posteri plures Keturæ, Nachoris, & Jischmahhelis. Nam Dedam filius est Keturæ, Gen. 25.3. Tema Jischmahhelis, Gen. 25.15. & Buz Nachoris, Gen. 22.21.* Amputatis latere] *vide suprà 9.26.* 24 Arabię] *petrææ videlicet, ut docet sequentium comparatio.* Miscellaneæ] *id est, Arabum Scenitarum, Nomadum, Attalorum, aliorumq́, sine claustris & civitatibus in Arabia deserta degentium, ut scribitur infrà 49.31. & seq.* 25 Zimręi] *id est, incolarum felicis Arabiæ, synecdochicè. Sunt enim Zimræi sive Zimranæi populi felicis Arabiæ, dicti a Zimrane; cujus mentio est Genes. 25.2. Zamarenos vocat Plinius lib. 6. natur. histor. capite 28.* Hhelami] *vide Gen. 10.22. & infrà 49.34.* 26 Uni cum altero] *id est promiscuè, ut dictum est suprà 9.25.* Quæ est ex adverso] *periphrasis circunjacentium & finitimarum regionum.* Scheschaci] *id est, Babyloniæ festa agentis, ut scribitur Danielis 5. & apud Herodotum lib. 2. Est enim Scheschac lingua Babylonica festum diem celebrans, & Schace festi dies, ut refert Athenæus lib. 14. ex Beroso & Ctesia: Est autem hæc nominis mutatio referenda ad* σεμνότητα *orationis, de qua Hermogenes tomo quarto de inventione: qua commutatione idcirco Propheta usus est, quòd hac una appellatione vellet diem ipsum casus Babylonici velut digito commonstrare, hîc & infrà 51.41. confer cum Jeschahh. 21.5.* Bibet] *alludit ad convivium, de quo Daniel 5.* 27 Etiam vomite] *id est, ita obruimini poculo indignationis Dei, ut non tantùm conturbemini, sed omnem facultatem vos exonerandi & vitam ipsam amittatis. Pergit enim Propheta in typica sua allegoria.* 29 Nam ecce] *elegans ætiologia, de qua vide 1. Petri 4.17. & seq. sic Jechezk. 9.6.* 30 Tu itaque] *ultima pars, sententiæ latio, concludens præcedentem contestationem & typum: qua primùm terrores denuntiantur, duobus versibus: deinde horrendæ strages, luctusq́ funestissimus, versibus seq.* Rugiet] *id est, ut leo in prædam visam incursurus, horrendum intonabit: nam tota hæc sententia est allegorica, Deum cum leone, Reges & Principes cum pastoribus, populos cum gregibus, regiones cum pascuis & caulis comparans.* Ex habitatione] *id est e cœlo.* Celeusma] *vide Jeschahh. 16.18.* 38 Derelinquens] *nimirum ut in prædam involet.* Gladii] *ut infrà 46.16. & 50.16.*

CAPUT XXVI.

Jirmeja ineunte Jehojakimi regno omnes ad resipiscentiam hortatur, & recusantibus judicium denuntiat: ac propterea comprehensus a Sacerdotibus & Prophetis accusatur, publico judicio purgatur, & authoritate Achikami a violentia Regis defenditur.

1 PRINCIPIO regni Jehojakimi filii Joschiję Regis Jehudę, fuit verbum hoc a Jehova, edicendo,

2 Sic ait Jehova, sta in atrio domus Jehovæ; ut eloquaris apud omnes civitates Jehudæ venientes ad incurvandum se *in* domo Jehovæ, omnia verba quæ præcipio te eloqui eis: ne subtrahito verbum:

3 Si fortè auscultantes revertantur quisque a via sua mala; ut pœniteat me mali quod ego cogito facere illis propter pravitatem actionum illorum.

4 Itaque dicito ad eos, sic ait Jehova: nisi auscultaveritis mihi, ut ambuletis in lege mea quam proposui vobis,

5 Auscultando verbis servorum meorum Prophetarum quos ego mitto ad vos, ut [a] inde a diluculo mittenti nondum auscultastis;

6 Utique reddam domum hanc similē Schilunti, & civitatem hanc tradam maledictioni apud omnes gentes terræ.

7 Audiebant autem Sacerdotes, ac Prophetę, totusq; populus; Jirmejam proloquentem verba ista in domo Jehovæ.

8 Quare fuit cùm absolvisset Jirmeja proloqui quæcunque præceperat Jehova proloqui apud totum populum; ut prehenderent eum Sacerdotes, & Prophetæ, totúsque populus ille, dicendo, [b] omnino moriturus es.

9 Cur prophetasti nomine Jehovæ, dicendo, similis Schilunti futura est domus hæc, & civitas hæc ita vastabitur, ut nullus sit habitator? congregabaturq́; totus populus ad Jirmejam *in* domum Jehovæ.

10 Audientes autem principes Jehudæ res istas, ascenderunt e domo Regis *in* domū Jehovæ: & consederunt ad ostium portę Jehovæ recentioris.

11 Tum alloquuti sunt Sacerdotes, & Prophetę Principes illos, & omnes *seniores* populi, dicendo; [c] crimen capitale *est* in viro isto: nam prophetavit contra civitatem hanc, quemadmodum audivistis auribus vestris.

12 Tum alloquutus est Jirmeja omnes illos Principes totumq; populum, dicendo: Jehova misit me ad prophetandum contra domū hanc & contra civitatem hanc omnia verba quæ audivistis.

13 Nunc ergo bonas efficite vias vestras, & actiones vestras, & auscultate voci Jehovæ Dei vestri: & pœnitebit Jehovam istius mali quod eloquutus est contra vos.

14 De me autem, ecce me in manu vestra: facite mihi ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis vestris.

15 Verumtamen [d] omnino scitote, si morte afficitis me, sanguinem innocentem vos imponere vobis, & civitati huic, & habitatoribus ejus: nam [e] verè misit me Jehova ad vos, ad proloquendum [f] vobis audientibus omnia verba ista.

[a] Heb. *manè surgendo & mittendo.*

[b] Heb. *moriendo.*

[c] Heb. *jus mortis viro isti: sic infrà ver. 16.*

[d] Heb. *sciendo.*

[e] Heb. *in veritate.*

[f] Heb. *in auribus vestris*

16 Tunc

16 *Tunc dixerunt Principes illi, omnésque *seniores* populi ad Sacerdotes & ad Prophetas; nullum est in viro hoc crimen capitale, cùm nomine Jehovæ Dei nostri sit alloquutus nos.

17 Et surgentes[g] quidam e senioribus terræ: alloquuti sunt totam congregationem populi, dicendo:

18 *Mica Moraschtites[h] prophetabat temporibus Chizkijæ regis Jehudæ, & alloquebatur totum populum Jehudæ, dicendo; sic ait Jehova exercituum, Tzijon *ut* ager arabitur, & urbs Jeruschalaimorum *in* cumulos erit, & mons hujus domus in excelsa[i] sylvosa.

19 An[k] omnino morte affecerunt illũ' Chizkija Rex Jehudæ, & totus Jehuda? an non reveritus est Jehovam, & deprecatus est faciem Jehovæ, atque pœnituit Jehovam illius mali quod eloquutus fuerat contra eos? nos ergo facimus malum magnum contra[l] nos ipsos.

20 *Et quamvis etiam quidam prophetans nomine Jehovæ, Urija filius Schemahhjæ ex Kirjath-Jehharimis; prophetasset contra civitatem hanc & contra terram hanc omnino secundum verba Jirmejæ.

21 Cumq; audivisset Rex Jehojakim & omnes potentes ejus, omnesque Principes verba ejus, & quæsivisset Rex eum afficere morte (quod audiens Urija timuit, fugiensque venit in Ægyptum:

22 Sed misit Rex Jehojakim quosdam in Ægyptum; Elnathanem filium Hhacboris, &[m] alios cum eo in Ægyptum,

23 Qui educentes Urijam ex Ægypto, reduxerunt eum ad Regem Jehojakimũ) & percussisset eum gladio, abjecissetq; cadaver ejus in sepulchra[n] popularium:

24 Veruntamen manus Achikami filii Schaphanis adfuit Jirmejæ, ut non traderet eum in manum populi ad morte afficiendum ipsum.

[g] Heb. *viri: sic infrà ver.* 23.
[h] Heb. *erat prophetans: ut ver.* 20. *Micæ.* 3. 12.
[i] Heb. *sylvæ.*
[k] Heb. *morte afficiendo.*
[l] Heb. *animas nostras.*
[m] Heb. *viros*
[n] Heb. *filiorum populi.*

ANNOTATIO.

1 Principio] *Totum hoc caput est* διηγηματικὸν, *id est, narrativum: nam post observatam temporis circunstantiam ver.* 1. *narrantur quatuor: primum est prophetiæ argumentum, quam ex mandato Dei pronuntiavit Jirmeja, usque ad versum* 7. *secundum, criminatio, tribus versibus; tertium, litis contestatio, usq; ad versum* 16. *quartum, sententia Prophetam absolvens, conjuncta exequutione illius.* 2 Civitates] *id est cives, metonymicè.* 3 Pœniteat] *vide Genes.* 6. 6. 4 Sic ait Jehova] *summa Prophetiæ, nimirũ hypothetica interminatio; ut suprà* 7. *cui ex adverso respõdens promissio (quę hìc reticetur) ponitur infrà ver.* 13. 7 Audiebant] *secunda pars narrationis, de criminatione Jirmejæ.* Totusq; pop.] *qui tum videlicet in atrio erat: sic seq. versu.* 9 Totus populus] *reliquus videlicet qui per urbem erat.* 10 Audientes] *tertia pars narrationis, de litis contestatione: qua accusatur Jirmeja, ver.* 11. *& Propheta se ipsum defendit, versib. quatuor seq.* Recentioris] *id est supremæ, quam Rex Jotham curaverat ædificari,* 2. *Chronic.* 27. 3. 11 Principes illos] *id est, totum consilium justè constitutum ex utroq; ordine: ut apparet ex ver.* 17. 12 Tum alloquutus] *defensio Jirmejæ juridicialis absoluta (ut vocant Rhetores) incipiens & concludens a vocatione Dei, & jure ab ipso factum asserens: quapropter promissionẽ hypotheticã proponit, vers.* 13. *& hypotheticã interminationẽ duobus seq.* 15 Sanguinẽ innocent.] *i. vos vestra ipsorum culpa reos peragi injustissima & crudelissima cædis meæ.* 16 Tunc dixerũt] *sententia, cujus* ῥητὸν *exponitur tribus vers. seq. & exequutio, reliquis.* 18 Mica] *confirmatio sententiæ a præjudicato similis exempli.* 19 Chizkija &c.] *id est, justum legitimumque consilium ex regiis & popularibus: ut suprà ver.* 11. 20 Et quamvis] *narratio exequutionis sententiæ, & liberati justo judicio Jirmejæ, contra illegitimam Regis violentiam: cujus exemplum his quatuor versibus continetur.* 21 Et quæsivisset] *sine consilio legitimo re non quæsita, cognita, & legitimè judicata, denique sine ulla juris formula.* 23 Popularium] *id est, contemptissima, & abjectissima cujusmodi fuerunt quos Latini vocabant puticulos teste Varrone lib.* 4. *de lingua Lat.* 24 Manus] *id est, authoritas & auxilium: fuerat enim Achikam jam diu consiliarius in comitatu Regis Joschijæ, ac proinde plurimum authoritate poterat.*

CAPUT XXVII.

Deus per Prophetam typo & sermone venturum Nebucadnetzaris dominatum prædicit in gentes omnes finitimas, & ipsis consulit: deinde Regem futurum Judæorum similiter admonet ut se dedat Babylonio & a Pseudoprophetis caveat: & omnes ordines ad temporarium Babylonii obsequium provocat adductis minis & promissionibus.

1* IN* principio regni Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudę; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sic edixit Jehova mihi, * compara tibi vincula & lora quæ *indas collo tuo.

3 Deinde mittito *illa ad Regem Edomæorum, & ad Regem Moabitarum, & ad Regem [a] Hhammonitarum, & ad regem Tyri, & ad Regem Tzidonis; [b] per legatos qui* venturi sunt Jeruschalaima ad Tzidkijam Regem Jehudæ:

4 Et mandato illis ut dominis suis indicant: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sic indicitote dominis vestris:

5 *Ego feci terram, homines, & jumenta quę sunt in superficie terræ virtute mea maxima, & brachio meo extento: ideo trado illam cui rectum videtur in oculis meis.

6 *Nunc itaque ego trado omnes regiones istas in manum Nebucad-netzaris *Regis Babyloniæ servi mei: quin etiam bestias agri trado ei ut serviant ei.

7 Servient autẽ ei omnes illæ gentes, filioq; ejus, &[c] *nepoti ejus; donec adveniat * tempus terræ ipsius etiam illud, cùm[d] servitutem exigent ab eo gentes amplę & Reges magni.

8 Erit igitur ut in gentem illam & in regnum illud quæ non servient ipsi Nebucadnetzari

[a] Heb. *filiorum Hhammonis.*
[b] Heb. *per manum legatorum.*
Daniel. 2.
[c] Heb. *filio filii ejus.*
[d] Heb. *servient sibi per eum: ut Exodi.* 1. 14. *& suprà.* 25. 14

netzari Regi Babyloniæ, & quæ non indet collum suum jugo Regis Babyloniç; gladio & fame, ac peste animadvertam in gentem istam, dictum Jehovæ, donec consumpsero eas manu illius.

9 'Vos ergo ne auscultetis Prophetis vestris, aut divinis vestris, aut somniis vestris, aut planetariis vestris, aut præstigiatoribus vestris; qui alloquuntur vos dicendo, non estis servituri Regi Babyloniæ.

10 Nam falsũ isti prophetant vobis; ut lõgè abducam vos a terra vestra, & cùm depulero vos pereatis.

11 Gentem verò illam quæ inducet collum suum in jugum Regis Babyloniæ, & serviet ei, ipsam utique relinquam in terra sua, dictum Jehovæ, ut colat eam & habitet in ea.

12 'Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ alloquutus sum secundum omnia verba ista, dicendo, inducite colla vestra in jugum Regis Babyloniç, & servite ei, populóque ejus, ita vivite.

13 'Quare moreremini tu & populus tuus gladio, fame, & peste, quemadmodum' eloquutus est Jehova de gente quæ non servierit Regi Babyloniæ?

14 Ne ergo auscultetis verbis istorũ prophetarum qui alloquuntur vos, dicendo, non estis servituri Regi Babyloniæ: nam falsum isti prophetant vobis,

15 (Non enim misi eos, dictum Jehovæ, sed ipsi prophetant nomine meo falsò) ut depellam vos', & pereatis vos & ipsi Prophetæ qui prophetant vobis.

16 Etiam Sacerdotes, & totum populum ipsum alloquutus sum, dicendo, sic ait Jehova, ne auscultetis verbis Prophetarum vestrorum qui prophetant vobis, dicendo, ecce'instrumẽta domus Jehovæ reducentur ex Babylonia jam [e] mox: nam falsum isti prophetant vobis.

17 Ne auscultetis eis, servite Regi Babyloniæ, ita vivite: quare esset civitas hæc [f] desolationi?

18 'Quòd si Prophetæ sunt, &'si est verbum Jehovæ cum ipsis, intercedant, quæso, apud Jehovam exercituum, ut non veniant hæc instrumenta quæ reliqua sunt in domo Jehovæ, domoque Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis in Babyloniam.

19 Nam sic ait Jehova exercituum, de istis 'columnis, & de isto lacu, ac de basibus, denique de [g] reliquis instrumentis quç reliqua sũt in civitate hac,

20 Quæ non accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ, cùm deportaret Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ Jeruschalaimis in Babyloniam, & omnes clarissimos Jehudæ & Jeruschalaimorum:

21 Nam, *inquam*, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, de istis insttumentis quæ reliqua sunt *in* domo Jehovæ, & in domo Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis:

22 In Babyloniam deferentur & illic erunt, usque' in diem quo visitaturus sum hos, dictũ Jehovæ, quo faciam ut ascendant hi, & reducam illa in locum hunc.

[e] *Heb. celeritate.*
[f] *Heb. desolatio.*
[g] *Heb. reliquo instrumentorum.*
2. Reg. 24. 14. & seq.
2. Reg. 25. 16.
2. Chron. 36. 18. & infrà. 52.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Hujus prophetiæ (quæ inscriptionem suam habet vers. 1.) summa partes sunt duæ: una est denuntiatio prophetica servitutis, quam servitura erant finitima regna omnia Regi Babyloniæ usque ad vers. 12. altera est prophetia didascalica ad populum Dei, inde ad finem usque.* Principio] *id est, ante annos undecim quam Tzidkija cœpisset regnare, revelata est divinitus prophetia hæc, & a Jirmeja obsignata; cùm nondum magnus ille Nebucad-netzar in Babylonia regnaret: ut ostenditur suprà 25. 1.* 2 Sic edixit] *prior hæc prophetiæ pars continet typum, duobus ver. & explicationem, sequentibus 6.* Compara tibi] *videlicet in tempus illud quo cœpturus erat Tzidkija regnare: sic enim authoritas conciliatur prophetiæ, & omnis malè de Propheta suspicandi occasio tollitur.* Indas] *videlicet illorum unum, ad figurãdum regnum Tzidkijæ, ut apparet ex seq. cap.* 3 Illa] *nimirum alia ad Reges exteros pertinentia.* Venturi] *& conspirationem juncto fœdere inituri, de qua 2. Chronic. 36. 13.* 5 Ego feci ter.] *thesis sive propositio generalis, exponens causam & fundamentum hypotheseos, quæ sequentibus versibus continetur. Est autem causa sumpta a creatione & jure Dei in res creatas omnes.* 6 Nunc itaque] *hypothesis continens primùm explicationem typi, tribus versib. deinde consilium, tribus alteris.* Regis Babyl.] *futuri post quadriennium, ut suprà 25. 1.* 7 Filioque ejus] *Evilmerodaco cujus mentio est 2. Reg. 25. 30. & infrà 52. 31.* Nepoti] *Bel-schatzari, de quo Daniel. 5. 1.* Tempus terræ] *id est, quo visitaturus sum terram, ut infrà vers. ultimo: nimirum post annos septuaginta, suprà 25. 12. & infrà 29. 10.* Gentes amplæ] *Persæ & Medi, de quibus Jeschahh. 21.* 9 Vos ergo] *propositio consilii, ut diximus in vers. 6.* 12 Etiam Tzidkijam] *secunda pars Prophetiæ, qua datur consilium primùm Regi Judæorum, 4. versib. deinde sacerdotib. & populo toti, 3. versib. ac postremò ultima deportatio prænuntiatur, reliquis vers.* 13 Quare moreremini] *αἰτιον præcedentis consilii, ad quod regreditur Propheta sequent. vers.* Eloquutus] *suprà vers. 8.* 16 Instrumenta] *quæ deportata fuerant 'in Babyloniam temporibus Jehojakimi & Jeconjæ, 2. Chron. 36. 7. & 10.* 18 Quòd si] *ἀντιπαράστασις, qua Propheta docet prophetas illos, si sunt servi Dei, non debere illius iram mendaciis suis cumulare; sed certissimè eventuram amoliri atque deprecari coram Deo: sic comparatur transitus ad propheticam denuntiationem sequentem.* Si est verbum] *id est, si Deo sunt chari, & ullam cum eo communicationem habent.* 19 Columnis] *de quibus 1. Reg. 7.* 22 In diem] *de quo 2. Chron. 36. 22. & Hhezræ 1.*

CAPUT XXVIII.

Jirmeja præcedentem concionem typo & sermone Iudæis significans, a Chananja reprehenditur: quem bona Iudæis, finitimisq; gentibus, & mala Chaldæis ominantem Jirmeja redarguit, & propterea in se irruenti ac lorum suum frangenti cedit; donec a Deo remissus prophetiam suam amplificat, & mortem Chananjæ prædicit, quam eventus comprobavit.

1 'Cùm

1 CUM autem [a]fuisset *illud* ab anno illo, principio regni Tzidkijæ regis Jehudæ, ad annum usque *illius* quartum mense quinto, alloquutus est me Chananja filius Hhazzoris Propheta qui erat e Gibhhone, in domo Jehovæ, ante oculos sacerdotum & totius populi, dicendo,
2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo; fregi jugum Regis Babyloniæ.
3 Intra biennium [a]justum ego reducturus sum in locum hunc omnia instrumenta domus Jehovæ, quę accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ e loco hoc, & deduxit in Babyloniam.
4 Etiam Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, & [b]omnes deportatos Jehudæ qui venerunt in Babyloniam, ego reducturus sum in locum hunc, dictum Jehovæ: cùm fregero jugum Regis Babyloniæ.
5 Tum alloquens Jirmeja Propheta Chananjam Prophetam illum, ante oculos sacerdotum, & ante oculos totius populi, qui astabant in domo Jehovę:
6 Dixit Jirmeja Propheta, amen, ita faciat Jehova: prestet Jehova verba tua quæ prophetasti, reducendo instrumenta domus Jehovæ, & omnes deportatos e Babylonia in locum hunc.
7 Veruntamen audi quæso verbum hoc quod ego loquor; [c]te audiente, & audiente toto hoc populo.
8 Prophetæ illi qui fuerunt ante me & ante te inde a seculo; illi prophetaverunt contra regiones amplas & contra regna magna bellum, & afflictionem *famis*, & pestem:
9 Propheta ille qui prophetat pacē; cùm evenit verbum ipsius Prophetæ, cognoscitur ille Propheta esse quem misit Jehova [d]verè.
10 Tum capiens Chananja Propheta lorum illud a collo Jirmejæ Prophetæ, fregit illud:
11 Et loquutus est Chananja ante oculos totius populi, dicendo; sic ait Jehova, ita frangam jugum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ intra biennium justum e collo omnium istarum gentium: tum abibat Jirmeja Propheta itinere suo.
12 Sed fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam; postquam fregisset Chananja Propheta lorū illud e collo Jirmejæ Prophetæ, dicendo,
13 Abi & alloquitor Chananjam, dicendo; sic ait Jehova, lora lignea fregisti, sed compara loco illorum lora ferrea.
14 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, jugum ferreum impositurus sum collo omnium gentium istarum, ut serviant Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & serviturę sunt ei: quin etiam bestias agri traditurus sum ei.
15 Deinde dixit Jirmeja Propheta ad Chananjam prophetam; audi jam Chananja, non misit te Jehova, sed tu fecisti ut fiduciam poneret populus hic in falso.
16 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego emissurus sum te a superficie terræ, hoc anno tu moriturus es; quia apostasiam suasisti contra Jehovam.
17 Et mortuus est Chananja Propheta, anno illo mense septimo.

[a] Heb. *dierum ut Gen. 41.1. sic infrà ver. 11.*

[b] Heb. *omnē deportationē: sic ver. 6.*

[c] Heb. *in auribus tuis, in auribus &c.*

[d] Heb. *in veritate.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Totum hoc caput narrativum est eorum quæ consecuta sunt ex præcedente prophetia. Narrat enim Jirmeja primùm contradictionem Chananjæ, versibus 4. & redargutionem suam, versibus 5. sequentibus: deinde contrarium typum a Chananja exhibitum cum sua interpretatione, vers. 10. & 11. & interminationem Dei a Jirmeja prænuntiatam, effectamq́ a Deo, inde ad finem usque.* Fuisset illud] *id est, cùm typo & sermone, quem Deus imperaverat suprà 27.3. voluntatem Dei judiciúmque significare perrexissem per quadriennium. Nam particula Hhebraica tertio loco significationem accipit præpositionis usque: quo etiam modo interpretati sumus 1. Schem. 18.10. & alibi.* Propheta] *officio videlicet, quamvis re ipsa falsus esset: nam ex gente Sacerdotum erat ad quos pertinebat Gibhhon, Jehosch. 21.17.*
2 Fregi] *id est, in consilio meo constitutum est frangere.* 5 Ante oculos] *id est, publicè prout publicè peccaverat: quò spectat documentum Pauli 1. Timoth. 5.20.* 6 Dixit Jirmeja] *hujus redargutionis duæ sunt partes: exordium a voto, captans auditorum benevolentiam, ac potiùs (ut Rhetores vocant) insinuatio, hoc & seq. versu; deinde confutatio, seq.* 8 Prophetæ] *confutationis duo sunt argumenta: prius, quod populo improbissimo pacem & prosperitatem prædicat, id a lege & omnibus sanctorum Prophetarum testimoniis discrepare, ver. 8. deinde eventum ipsum esse commonstraturum quàm falsa sit Chananjæ prædicatio: quas duas pseudoprophetarum notas, a doctrina videlicet & ab eventu, docuit Mosche Deuteronom. 13. & 18.20.* 10 Lorum illud] *quod ipsi supererat, ut figuraret jugum Babyloniorum Judæis imponendum; ut diximus suprà 27.2.* 11 Istarum gent.] *contra quas antè prophetasti.* Abibat] *contentionem fugiens videlicet, & consulens ædificationi (quæ inter rixandum nulla est) donec Deus opportunitatem exhiberet servo suo commodam ad ædificandum, ut factum fuisse narratur seq. versu.* 16 Apostasiam] *ut Deut. 13.5. & infrà 29.32.*

CAPUT XXIX.

Propheta Judæos in deportatione Babylonica versantes literis admonet de officio in captivitate, de promissæ in futurum liberationis tempore, & de calamitatibus eorum qui deportationem refugerint pseudoprophetarum mendaciis: itaque orationem in pseudoprophetas convertens ipsos reprehendit, & funestum exitum singulis prænuntiat.

1 HÆC autem sunt verba Epistolæ quam misit Jirmeja Propheta Jeruschalaimis; ad [a]reliquos seniores deportatos, & ad Sacerdotes, & ad Prophetas, atque ad totum populum, quem deportaverat Nebucadnetzar Jeruschalaimis in Babyloniam:
2 Postquam egressus esset Jeconja Rex & Augusta, ac aulici Principes Jehudæ ac Jeruscha-

[a] Heb. *reliquum seniorum deportationis.*

2 Reg. 24. 14. & seq.

ruschalaimorum;fabriq;lignarii, & fabri ferrarii Jeruschalaimis:

3 Per El-hhasam filium Schaphanis & Gemarjam filium Chilkijç (quos mittebat Tzidkija Rex Jehudæ ad Nebucad netzarem Regem Babyloniæ in Babyloniam) dicendo:

4 'Sic ait Jehova exercituũ Deus Jisraëlis; [b] omnibus deportatis quos deportavi Jeruschalaimis in Babyloniam:

5 'Ædificate domos,& inhabitate: ac [c] cõserite hortos,& vescimini fructu eorum.

6 Ducite uxores, & gignite filios ac filias; accipite etiam filiis vestris uxores,& filias vestras tradite viris ut pariant filios filiásque:& augescite istic,ac ne minuamini:

7 Denique quærite [d] prosperitatem istius 'civitatis quò deportavi vos,& orate pro ea Jehovam;nam cum prosperitate ejus futura est vobis prosperitas.

8 Sic enim ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis,'ne decipiant vos' prophetæ vestri qui sunt inter vos,& divini vestri; neq; auscultetis somniis vestris,'quæ vos ipsi curatis somniari:

9 Quia falsò isti prophetant vobis nomine meo: non misi eos, dictum Jehovæ.

10 'Sic enim ait Jehova; nam ubi implebuntur Babyloniç septuaginta anni, visitabo vos: & præstabo erga vos verbum meum illud optimum, reducendo vos in locum hunc:

11 'Cùm ego agnovero *daudas vobis* cogitationes quas ego cogito de vobis, dictum Jehovç, cogitationes [e] prosperitatis, non autem adversitatis; dandum vobis finem, [f] eumq; expectatissimum.

12 'Cùm invocaveritis me ut abeatis,& oraveritis me, tum exaudiam vos:

13 Et quærentes me invenietis, cùm requisiveritis me ex toto [g] animo vestro,

14 Præstò enim futurus sum vobis, dictum Jehovæ,& reducturus [h] captivos vestros, congregaturusque vos ex omnibus gentibus,& ex omnibus locis quò depulero vos, dictum Jehovæ: & reducturus vos in locum hunc unde deportavi vos:

15 'Cùm dixeritis, excitaverat nobis Jehova Prophetas *prophetantes' eundum* in Babyloniam.

16 Nam sic ait Jehova de Rege qui sedet in solio Davidis,& de toto populo qui residet in civitate hac, fratribus vestris qui non egressi sunt vobiscum' in illa deportatione:

17 Sic ait, *inquam*, Jehova exercituum, ecce ego immissurus sum in hos gladium, famem, ac pestem: & expositurus sum eos tanquam ficus horrendas, quæ non possunt comedi prç pravitate.

18 Nam persequar eos gladio, fame, ac peste, & exponam eos commotioni apud omnia regna terræ, execrationi, & desolationi, sibiloque, & opprobrio apud omnes gentes quò depulero eos:

19 Eò quòd non auscultant verbis meis, dictum Jehovæ, cùm mitto ad eos servos meos Prophetas [i] inde a diluculo continenter, ut nõ auscultabatis, dictum Jehovæ.

20 'Vos itaque audite verbum Jehovç, omnes deportati quos misi Jeruschalaimis in Babyloniam.

21 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis de [k] Achabo filio Kolajæ,& de Tzidkija filio Mahhasejæ, qui prophetát vobis nomine meo falsum: ecce ego traditurus sum eos in manũ Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut percutiat eos ante oculos vestros:

22 Et sumetur ab ipsis [l] maledictionis formula apud omnes deportatos Jehudæ qui sũt in Babylonia, dicendo, disponat te Jehova ut Tzidkijam,& ut Echabum, quos torrefecit Rex Babyloniæ igne:

23 Eò quòd commiserunt flagitium in Jisraële, adulterantes cum uxoribus amicorum suorum,& loquentes verbum nomine meo [m] falsum quod non præceperam eis:' ego verò sum istorum cognitor ac testis, dictum Jehovæ.

24 'Schemahhjam verò' Nechelamæum alloquitor dicendo,

25 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo, eò quòd tu misisti nomine tuo literas ad totum populum qui est Jeruschalaimis,& ad Tzephanjam filium Mahhasejæ Sacerdotem, atque ad omnes Sacerdotes,' dicendo,

26 'Jehova disposuit te Sacerdotem in loco Jehojadæhhi Sacerdotis cùm sitis præfecti; *in* domo Jehovæ contra omnem virum' amentem & Prophetam agentem, ut ponas eum in cippo aut in [n] 'scapha:

27 Nunc ergo quare non increpasti *saltem* Jirmejam Hhanathotanum, qui Prophetam agit vobis?

28 Quandoquidem misit ad nos in Babyloniam, dicendo, longa est *captivitas*: ædificate domos,& inhabitate, ac conserite hortos, & vescimini fructu eorum.

29 (Legerat enim Tzephanja Sacerdos literas istas, [o] audiente Jirmeja Propheta)

30 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam, edicendo,

31 Mitte ad omnes deportatos dicendo, sic ait Jehova de Schemahhja Nechelamæo: eò quòd prophetat vobis Schemahhja, quamvis ego non miserim ipsum, facitque ut fiduciam ponatis in falso:

32 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego animadversurus sum in Schemahhjam Nechelamæũ, & in semen ejus, non erit ei quisquam qui habitet in medio populi hujus, neque videbit bonum quod ego facturus sum populo meo, dictum Jehovæ: quia apostasiam suasit contra Jehovam.

[b] Heb. *toti deportationi quam, &c. sic deinceps.*
[c] Heb. *plantate sic infrà 28.*
[d] Heb. *pacẽ: sic deinceps.*
2. Chron. 32. 26.
[e] Heb. *pacis, non autem mali.*
[f] Heb. *& expectationis.*
[g] Heb. *corde.*
[h] Heb. *captivitatem vestram.*
Suprà. 24.
[i] Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2. Chron. 36 15.*
[k] *qui idem dicitur Echab, seq. ver*
[l] Heb. *maledictio: metonymia.*
[m] Heb. *falsitatis.*
[n] Heb. *surgentis naviculis.*
Suprà. ver. 5.
[o] Heb. *in auribus Jirmejæ Prophetæ.*

ANNOTATIO.

1 Hęc autem] *Hujus capitis partes in universum duæ sunt: inscriptio, tribus versib. & epistola prophetica, ad finem usque.* 4 Sic ait] *hæc epistola (cujus inscriptionẽ hic versus continet) duo habet prophetiarum genera: unum commune & ad Judęos omnes spectans, usque ad vers. 20. alterum singulare contra Pseudoprophetas & adversarios Jirmejæ, ad finem usque. Communis autem prophetiæ tres sunt partes, prima qua Deus deportatos pedem in Babylonia figere jubet usque ad versum 10. secunda, quæ libera-*

liberationem in suum tempus pollicetur resipiscentibus, usque ad vers.16. tertia, qua reliquis in Judæa consistentibus aut alibi extra Babyloniam, infinita mala prenuntiat, vers.16 & tribus sequent. 5 Ædificate] *id est, ita inite rationes vestras & vitam instituite, ut diu mansuri in Babylonia: synecdoche.* 7 Civitatis] *id est, totius regni Babylonici, synecdochicè.* 8 Ne decipiat] *videlicet prædicando mox futuram vestri liberationem, ac proinde vos a veris prophetiis & justis actionibus quas indixi vobis avertendo.* Prophetę] *falsi quorum duo ponuntur genera, ut totidem verorum Prophetarum sunt, Numer. 12. nam Prophetæ boni ex visionibus & somniis agunt, mali verò divinationibus & commentis ex animo somniis abutuntur.* Quæ vos ipsi] *exegesis præcedentis dicti: verè, inquit, vestra sunt somnia: nam vos illa pretio redimitis, ut suprà 20.10.* 10 Sic enim] *secunda pars communis prophetiæ, confirmans monita præcedentia de sede Babylonica colenda, & aversandis Pseudoprophetis, a definito promissionis tempore, de quo suprà 25.12.* 11 Cùm ego cogn.] *id est, quando mihi visum fuerit præstare promissiones meas.* 12 Cùm invocav.] *ex promissione Levit.26.40. & seq. & Deuter.30.1. & sequent. cujus rei complementum extat Danijelis 9. & in libris Hhezræ & Nechemjæ.* 15 Cùm dixeritis] *id est, cùm longis perpessionibus edocti fueritis gloriam tribuere Deo, & veritatem prophetiarum ejus confiteri, ut Danijel.9.6. & 12.* Eundum in Bab.] *id est, subeundam esse captivitatem iis qui sibi consultum voluerint: sic transitur ad sequentem locum de gravissimis eorum calamitatibus, qui spernentes Prophetarum monita dedere se recusaverint, & ultrò subire captivitatem.* 16 In illa dep.] *de qua suprà ver.2. Est autem hîc pars tertia communis prophetiæ, non esse expetendum ut qui in Babylonia sunt in Judæam revertantur, quod pseudoprophetæ narrabant: nam pessimè cum illis actum iri.* 20 Vos itaque] *secunda pars epistolæ, cujus exordium, hoc versu, respicit ad monitum quo utebatur suprà ver.8. Sunt autem in hac parte prophetiæ duæ. una, contra pseudoprophetas, tribus versib. seq. altera, contra quendam prophetam ex proceribus adversantem Jirmeję, ver.24. & seq.* 23 Ego verò] *confirmatio judicii prænuntiati, a certissima notitia testimonióque Dei.* 24 Schemahhjam] *altera prophetia, ut diximus ver.20.* Nechelamæum] *hanc vocem patronymicam esse demonstrat terminatio: sed utrum a patre, an verò a patria ducatur incertum est. Nos suspicamur hîc inesse paronomasian, & Schemahhjam fuisse Nachamæum, a Nachamo progenitore cujus mentio est 1.Chronic.4.19. allusisse verò Jirmejam per epenthesin unius literæ, ut perstringeret illius studium erga pseudoprophetarum somnia.* 25 Sic ait Jehova] *hæc prophetia duo continet: narrationem causæ, quinque versib. & dictionem sententiæ, tribus ultimis.* Dicendo] *id est, in hæc verba, aut in hanc sententiam, quam tres versus sequentes exponunt.* 26 Jehova] *summa epistolę, qua Schemahhja sacerdotibus primùm exponit officium ipsorum, hoc ver. deinde reprehendit delictum, duobus sequentibus. Quemadmodum (inquit) magnus ille Jehojadahh sacerdos vindex olim fuit Reipublicæ, 2.Reg.11. & 2.Chron.23. ita vos vindices sanæ doctrinæ in Ecclesia constituit Deus. Erat enim Tzephanja Sacerdos secundanus, ut habetur 2.Reg.25.21.* Amentem] *ut 2.Reg.9.11. sic a viris prophanis appellantur servi Dei.* Scapha] *Hhebraicam vocem, quæ nusquam alibi legitur, penuria Latinitatis ita sumus coacti reddere, ut nefarius iste zelus gradatione aliquatenus explicetur. Est enim vox Hebrea composita significans genus illud cruciatus cujus meminit Plutarchus in Artaxerxe: compingebantur duæ scaphæ pari commensu inter se respondētes, ita ut corpus hominis inditū quasi in vagina esset. Quod genus cruciatus sive ad custodiam atrocissimam, sive ad quæstionē, sive ad necem offerretur vinctus, prębebatur illis mel temperatum lacte, & invitis etiam infundebatur in os unde viverent, &c. quę ibi Plutarchus copiosè narrat. Quamobrem Hhebræi ex forma cruciatus & victus una voce dixerunt naviculas sugentis, quia homo in binas naviculas hoc pacto inditus alebatur suctu, & hac appellatione angustissimum quemque carcerem durissimúmque designarunt: qualis hodie videtur in muris quem Galli vocant caligam.*

Caput XXX.

Propheta jussus promissiones de instauranda Ecclesia conscribere, primùm figurat malorum quibus Judæa opprimenda erat amplitudinem: deinde exposita promissione pios hortatur ad fidem, docens Deum cùm in afflictionibus præsentem esse, tum fore magnificum in perdendis adversariis, & liberandis servandisq; suis: quamobrem promissiones magnificas de regno Christi prædicat ad Judæos & gentes perventuro; & quamvis futurum sit ut Ecclesia in hoc seculo tum externis mundi incursionibus, tum suis ipsius infirmitatibus infestetur; fideles tamen consolatur a benedictionibus, studioq; & fœdere Dei efficacissimo, & confirmat documentis & comparationibus.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, edicēdo; scribe tibi omnia verba quibus alloquor te, in libro:

3 'Quòd ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm reducā captivā multitudinē populi mei Jisraëlis & Jehudæ, ait Jehova, & me reducente eos in terram quam dederam majoribus ipsorum, possidebunt eam.

4 Hæc ergo sunt verba quæ eloquutus est Jehova,' de Jisraële & de Jehuda.

5 'Nam sic ait Jehova, vocem trepidationis' audimus; pavoris nulliúsq; pacis.

6 'Interrogate jam, & videte an pariat mas: cur video unumquemque virum *stare* manibus suis *appositis* ad lumbos suos, velut puerperam, & 'conversos esse omnes vultus [a] in speciem morbi regii? *dicendo,*

7 Eheu, quia magnus est dies hic, adeò ut nullus fuerit par ei: ' utut tempus angustię *est* Jahhakobo, tamen ex eo servabitur.

8 Erit enim die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut frangam jugum' istius a collo tuo, ' & vincula tua disrumpam; neque[b] servitutem exigent ab ipso amplius extranei:

9 Sed servient Jehovæ Deo suo, &' Davidi Regi suo quem excitabo ipsis.

10 'Tu ergo ne timeto', serve mi Jahhakob, dictum Jehovæ, neque consternator Jisraël: nam ecce ego servaturus sum te e longinquo, & semen tuum e terra captivitatis suæ, ut rever-

[a] Heb. *in morbum regium, sive auruginem.*

[b] Heb *servient sibi per eum: ut Exodi.1.14.*

reversus Jahhakob quiescat ac tranquillus sit, nemine perterrefaciente.

11 Tibi enim adsum, dictum Jehovæ, ad servandum te: cùm faciam consummationem in omnibus gentibus quò dispersero te, veruntamen in te non facturus sum consummationem: sed castigaturus sum te[c] modicè, non autem[d] prorsus impunem relicturus te.

12 Nam sic ait Jehova; mortifera *erit* confractio tua, ægerrima percussio tua.

13 Nemo adjudicabit causam tuam compressioni; curationes, emplastrum nullum proderit tibi.

14 Omnes amantes tui obliviscentur tui, te non requirent: cùm plaga inimici percussero te, castigatione *inimici* sævi; propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa peccata tua.

15 Quid exclamares propter confractionem tuam, mortiferum esse dolorem tuum? propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa sunt peccata tua, facio ista tibi.

16 Idcirco quicunq; consumunt te consumẽtur, & omnes prementes te quotquot sunt in captivitatem abibunt: & erunt conculcantes te conculcationi, & omnes diripientes te exponam direptioni:

17 Cùm faciam ut ad justam constitutionem[e] assurgas, & a percussionibus tuis curabo te, dictum Jehovæ: quia depulsam vocaverint te, *dicentes*, Tzijon ista est, nemo requirit eam.

18 Sic ait Jehova, ecce ego reducam captivam turbam tentoriorum Jahhakobi, & tabernaculorum ejus miserebor: ędificabiturq; civitas in aggere suo, & palatium pro ratione sua[f] consistet.

19 Et prodibit ex eis *vox* gratiarum actionis & vox ridentium: cùm multiplicabo eos & nõ minuentur, amplificaboq; eos, & non exigui fient:

20 Eruntq; filii ejus ut olim, & cœtus ejus coram me stabilietur; animadvertam verò in omnes opprimentes eum:

21 Et erit magnificus ejus ex ipso, & dominator ejus e medio ipsius prodibit, quem jubebo accedere ut appropinquet ad me: nam quis ille est qui spondeat cum [g] animo suo se appropinquaturum ad me? dictum Jehovę;

22 Denique eritis mihi populus, & ego ero vobis Deus.

23 Ecce turbo, Jehovæ æstu proditurus est, turbo indesinenter hospitans; super caput improborum permanebit.

24 Non avertetur[h] æstuans ira Jehovæ, donec perfecerit & donec præstiterit cogitationes animi sui;[i] tandem animadvertetis illud.

[c] Heb. *ad modum.*
[d] Heb. *innocentem declarando non declarabo te innocentem: vide Exod.* 20.7.
[e] Heb. *ascendat sanitas tibi: ut* 2. *Chron.* 24. 13.
[f] Heb. *sedebit.*
[g] Heb. *corde sic ver.* 24.
suprà. 23.19
[h] Heb. *æstus iræ.*
[i] Heb. *in extremitate dierum.*

CAPUT XXXI.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovæ; ero Deus omnibus familiis Jisraëlis, & ipsi erunt mihi populus.

2 Sic ait Jehova, invenit gratiam in deserto populus eorum qui supersunt a gladio; Jisraël, me eunte ad collocandum eum.

3 A longinquo *tempore* Jehova apparebat mihi, *inquies*; imò dilectione [a] perpetua diligo te, idcirco extendo *erga* te benignitatem.

4 Adhuc ædificaturus sum te, ut ædificeris, virgo Jisraëlis; adhuc ornabis te tympanis tuis, & procedes cum choro ludentium.

5 Adhuc conseres vineas in montibus Schomronis; plantabunt plantatores, &[b] solutis sacris vescentur.

6 Nam dies est futurus, quo clamabunt custodes in monte Ephrajimi; surgite, & ascendamus Tzijonem, ad Jehovam Deum nostrum.

7 Sic enim ait Jehova, cantate Jahhakobo lætitiam, & claram vocem edite [c] palam ante ipsas gẽtes: pronuntiate, laudate ac dicite, Serva Jehova populum tuum residuum Jisraëlis.

8 Ecce ego adducã eos e terra Aquilonis, & congregabo eos e lateribus terrę, inter ipsos cæcum, & claudum, gravidam, & puerperam pariter: congregatione magna revertentur huc.

9 Cum fletu venientes & cum deprecationibus reducam eos; faciam ut eant secundum torrentes aquarum via recta, in qua non impingant: quia sum Jisraëli pater, & Ephrajim primogenitus meus est.

10 Audite verbum Jehovæ, ô gentes, & annuntiate in regionibus e longinquo *sitis*; ac dicite, qui sparserat Jisraëlem congregat eum, & servat eum ut pastor gregem suum:

11 Quia redimit Jehova Jahhakobum, & vẽdicat eum e manu fortioris eo.

12 Tum venientes cantabunt in excelso Tzijonis, & confluent ad bonitatem Jehovæ cum frumento, & cum musto, & cum oleo, & cum fœtibus gregis & armenti: eritq; anima eorum similis horto irriguo, neque pergent mœrere ampliùs.

13 Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac senes pariter; cùm mutavero luctum eorum in gaudium, & consolatus fuero eos, ac lætificavero eos a mœstitia ipsorum:

14 Et irrigabo animam Sacerdotum pinguedine; & populus meus bonitate mea saturabũtur, dictum Jehovę.

15 Sic ait Jehova, vox in Rama audita est, lamentum & fletus[d] multus amarissimus, Rachel deflet filios suos: renuit consolationem admittere de filiis suis, quia nullus superest.

16 Sic ait Jehova, cohibe vocem tuam a fletu, & oculos tuos a lachrymis, quia est merces operi tuo, dictum Jehovę, quòd reversuri sunt e terra inimici:

17 Est, inquam, expectatio[e] tandem tibi, dictum Jehovę, fore ut revertantur filii ad terminum suum.

18 [f] Omnino audio Ephrajimum condolentem sibi, *dicendo*, castigasti me ut castigarer tanquam vitulus non assuetus: converte me ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus.

19 Nam postquam conversus fuero, pœnitebit

[a] Heb. *seculi*
[b] Heb. *prophanabit: ut Deuter.* 20. 6.
[c] Heb. *in capite ipsarũ gentium.*
[d] Heb. *amaritudinum.*
[e] Heb. *ad extremum tuum.*
[f] Heb. *audiendo audivi.*

bit me; & postquam ostensum fuerit mihi, applaudam femori: erubesco, etiamque suffundor rubore, quòd feram opprobrium pueritiæ meæ.

20 An filius charus mihi est Ephrajim? an natus [g] summæ oblectationis? *est*, nam ex quo loquutus sum contra eum, [h] omnino recordor ejus adhuc: idcirco perstrepunt viscera mea propter eum, [i] omnino miserebor ejus, dictum Jehovæ.

21 Statue tibi hermas, dispone tibi pyramidas, adhibe animum tuum ad istum aggerem qua via ivisti: revertere, virgo Jisraëlis, revertere ad civitates tuas istas.

22 Quousque pergeres subducere te, ô filia aversa? nam patrat Jehova *rem* novam in terra, fœmina ambit virum.

23 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, adhuc dicturi sunt verbum hoc in terra Jehudæ & in civitatibus ejus, cùm reduxero multitudinem captivam earum: benedicat tibi Jehova, ô habitaculum justitiæ, mons sanctitatis.

24 Nam habitabunt in ipsa, Judęa, & omnibus civitatibus ejus pariter; agricolæ, & [k] pecuarii:

25 Cùm satiavero animam defessam, & omnem animam mœstam explevero:

26 In hoc invigilo & inspicio; etiam somnus meus suavis est mihi.

27 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus conseram domum Jisraëlis & domũ Jehudæ semine hominum & semine jumentorum:

28 Et erit quemadmodum sedulus fui contra eos extirpando, & demoliendo, & destruendo, perdendoque, ac malis afficiendo; ita sedulus ero erga eos ædificando & plantando, dictum Jehovæ.

29 Temporibus illis non dicent ampliùs, patres comederunt omphacen & dentes filiorum obstupescunt:

30 Sed quisque propter iniquitatem suam morietur: omnis hominis qui comederit omphacen, obstupescent dentes ipsius.

31 Ecce dies veturi sunt, dictum Jehovæ; quibus pangam cum domo Jisraëlis & cum domo Jehudæ fœdus novum:

32 Non secundum illud fœdus quod pepigeram cum majoribus eorum, quo die prehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti: nam ipsi irritum fecerunt fœdus meum, & ego conjugio junctus mansissem eis? dictũ Jehovæ.

33 Nam hoc illud est fœdus quod pangam cum domo Jisraëlis post dies hos, dictum Jehovæ; indam legem meam [l] menti eorum & cordi eorum inscribam eam, & ero eis Deus & ipsi erunt mihi populus.

34 Non autem *solùm* docebunt ampliùs quisque amicum suum & quisque fratrem suum, dicendo, cognoscite Jehovam: nam quotquot erunt, cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum eorum, dictum Jehovæ: me condonare iniquitatem ipsorum, & peccati ipsorum non recordari ampliùs.

35 Sic ait Jehova, qui disponit solem ad lucem interdiu, statuta lunæ & stellarum ad lucem noctu; qui disrumpit mare & fremunt fluctus ejus, cui nomen *est* Jehova exercituum:

36 Si amovebuntur statuta ista a conspectu meo, dictum Jehovæ; etiam semen Jisraëlis cessabunt esse gens in conspectu meo omnibus diebus.

37 Sic ait Jehova, si poterunt mensurari cœli supernè, aut pervestigari fundamenta terrę infernè: etiam ego spernã totum semen Jisraëlis propter omnia quæ fecerunt, dictum Jehovæ.

38 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm ędificabitur Jehovæ civitas, hæc a turri Chananeëlis usque ad portam anguli:

39 Et procedet adhuc linea mensoria e regione illius versus collem scabiosi, ac deflectet Gohham versus:

40 Et tota convallis cadaverum ac cineris, cum omnibus agris illis, usque ad torrentem Kidronis ad angulum usque portæ equorum Orientem versus, *erit* [m] sancta Jehovæ: non extirpabitur, neque destruetur ampliùs [n] unquam.

[g] Heb. *oblectationum*. [h] Heb. *recordando recordor*. [i] Heb. *miserendo miserebor*. [k] He. *& qui proficiscuntur cum grege*. *Jechezk.* 18. *Hebr.* 8.8. [l] Heb. *medio eorum*. *Genes.* 1. 14. *Jeschahh.* 51. 15. [m] Heb. *sanctitas*. [n] Heb. *in seculum*.

ANNOTATIO IN CAP. XXX.

1 Verbum] *Hujus prophetiæ (quæ capitibus duobus continetur & exegetica est illius quam perstrinxerat suprà* 23. 3. *& sequentibus) partes sunt in universum quinque: prima est inscriptio generalis, primis quatuor versibus; secunda est propositio tum miseriarum præsentium, tum venturæ liberationis & gloriæ filiorum Dei, usque ad versum* 12. *tertia est exornatio & prophetica enarratio singularum propositionis partium, usque ad versum* 35. *sequent. capitis: quarta est confirmatio, tribus versibus: postremã, conclusio typica, promissiones summatim repræsentans ad catholicam Ecclesiam perventuras tribus versibus ultimis. Inscriptionis autem membra sunt hæc: Deum prophetiæ authorem esse, hoc vers. mandare ut literis obsignetur, sequente versu, & summam prophetiæ spectare ad restitutionem Ecclesiæ, vers.* 3. *ut summatim concluditur vers.* 4. 3 Quod] *summum argumentum totius prophetiæ, ut modò diximus.* 4 De Jisraële &] *id est, de toto populo suo, & Ecclesia Christi.* 5 Nam sic ait] *propositio hæc, quæ principium est prophetiæ, duabus partibus continetur: quarum una miserias populi Dei, dolorem, luctumq; explicat, tribus versibus; altera, liberationem mirificam salutem, & gloriam a Deo obventuram in fine versus* 7. *& duobus sequent. ac tum denum hortatione concluditur vers.* 11. *&* 12. Audimus] *hæc verba sunt Dei condolentis Ecclesiæ suæ, & se ipsum communicare cum afflictionibus illius paternè ostendentis, quasi dicat verum quidem est omnia jam personare terroribus & adversa esse, hoc vers. frangi animos etiam fortissimos, sequente versu, & lugere omnes, vers.* 7 *sed longè alia ratio postea futura est.* 6 Interrogate jam] *elegans hypotyposis doloris acerbissimi, a forma parturientium.* Conversos esse] *id est, expallescere, ac potius exhausto sanguine livescere tanquam mortui sint.* 7 Ut ut tempus] *transitio ad alterum propositionis locum, ut diximus in versum* 5. *de promissione salutis: cujus ratio, sequente versu,*

versu,& usu,versu 9.explicatur. 8 Istius] videlicet qui te premit jugo. 9 Davidi] Christo, filio dilectionis Dei, ex semine Davidis: ut dixerat suprà 23.5. sic Jechezk. 34.23. & 37.24.
10 Tu ergo] hortatio ad constantem fidem in Deum, ab antecedentibus propositionis argumentis per ὑςέρωσιν, nimirum a liberatione & salute divinitus consequutura, hoc versu: & ab usu calamitatum, quibus impii judicantur, & castigantur boni, sequente versu. 12 Nam sic ait] tertia hæc pars propositionem explicat, primùm enarratione singularum illius partium, usque ad versum 23.deinde exornatione, sequentibus. In enarratione autem exponuntur primùm miseriæ & calamitates præsentes in Ecclesiam immittendæ justitia Dei,usque ad versum 16.deinde liberatio Ecclesiæ, & gloriosa instauratio per unicam Dei misericordiam in Christo, inde ad versum 23. Mortifera erit] nimirum humanitus.quasi dicat,gravissimè quidem affligêris,atque ita ut omnes desperent de restitutione tui,tribus versibus;sed ne exclames, quia ictus salutares, non lethales futuri sunt,vers.15. 13 Nemo] allegoria ab arte chirurgica.quasi dicat tam desperatum erit ulcus tuum, ut neque curationem, neque solamen adhibere quisquam possit, & vel amici tui ad recordationem tui perhorrescant. Nam etiam Judæi captivi cum mortuorum ossibus comparantur, Jechezk.37. Compressioni] id est,ut comprimatur ad supputationem,sicut fit in vomicis. 14 Plaga inimici] id est, per inimicum Chaldæum, & tibi infensissimum,ac supra modum sævientem illata; quam tamen Deus potentia sua moderaturus est, ut castigationis author; ex promissione versus undecimi. 15 Quid exclamares] respiciens ad sævitiem durissimam hostium, & miserias tuas; non autem ad justam administrationem meam. Facio ista] nempe ut ab illis te purgem igne afflictionum,veluti candente ferro,sive cauterio. 16 Idcirco] ut experiaris me ista facere ad purgationem tui,inquit, tum adversarios aliud spectantes perdam, propter blasphemias & scelera ipsorum, duobus ver. tum etiam liberabo te,sequentibus. Consumunt te] id est, student consumere, non autem curare,ut est consilii mei. 17 Depulsam] videlicet per ludibrium & blasphemam contumeliam. Tzijon] allusio ironica ex vocis ambiguo etymo,qua hostes Tzijonis nomen traducunt in contemptum, quasi significet arentem & desertum locum: quam ironiam sequentes voces confirmant.
18 Sic ait Jehova] promissio liberationis & instaurationis allegorica: nam etsi particula ejus aliqua exactis septuaginta annis fuit præstita, fuit tamen illud quædam veluti prolusio perfectæ liberationis in Christo; ad quam Prophetam respexisse sequentes versus docent manifestissimè. In aggere suo] qui definitur infrà tribus versibus ultimis sequentis capitis. 19 Prodibit] id est, offerentur sacrificia laudis,fructus labiorum per Christum,Hebr.13.15. 21 Magnificus] id est, Rex & dominator Christus, idemq; Sacerdos in æternum sistens nos Deo & Patri. Jubebo accedere] id est, vocabo in sacerdotium: sic accipiendum esse docetur Psalm.110. & infrà 33.sub finem. Quis ille est] id est,quis sibi ipsi sumat hunc honorem, nisi Christus vocatus a Deo, & factus Pontifex? Hebr. 5.4.& sequentibus.
23 Ecce turbo] exornatio, ut diximus in versum 12. illustrans præcedentia propositionis & enarrationis membra: ac primùm quidem futurum impiorum statum elegante allegoria, duobus versibus; deinde piorum ad Ecclesiam Dei pertinentium, versibus 35. sequentis capitis. Indesinenter hosp.] id est, inimicos Dei & Ecclesiæ pervadens, & quasi hospitium ex hospitio quærens, donec singulos consumpserit.

IN CAPUT XXXI.

1 Tempore illo] secundus locus exornationis, quo primùm communio & benedictio Dei erga fideles proponitur, usque ad versum 15.deinde quædam incommoda diluuntur quæ non viderentur alioqui cum regno Christi consentire, inde ad versum 23.ac postremò benedictiones Dei in Ecclesiam copiosiùs exponuntur,versibus 13.sequentibus. In prima autem propositione duo beneficia continentur: unum, communionis cum Deo & fœderis ejus ex beneplacito æterno, tribus versibus;alterum,benedictionum ex fœdere,ver.4.& 5.quas Deus opera piorum testatas facit tum inter ipsos in Ecclesia Judæorum, usque ad versum 12.tum etiam palàm & universè spectantibus audientibusq; gentibus, & ad Ecclesiam convocatis, inde ad versum 15.quæ omnia evincunt tempus illud de regno Christi accipiendum esse. 2 Invenit gratiam] argumentum promissionis præcedentis quo Deus ad liberandum Ecclesiam adducitur,a beneplacito æterno & anteacta beneficentia: de cujus fide & constantia dubitantem quodammodo piorum animum Deus confirmat διαλογιστικῶς, sequente versu. Eorum] id est, Judæorum & Jisraëlitarum,quia una voce dicuntur Jisraël sequente membro per epexegesin. 3 A longinquo] quasi dicant nutantes pii,olim quidem exercuit, sed jam refrixisse & obsoleta videtur Dei beneficentia. Imo] correctio dicti præcedentis; qua Deus infirmam piorum fidem statuminat. Benignitatem] quæ sequentibus continetur, nimirum ut benedictionibus perfundatur pius coram tota Ecclesia & gentibus omnibus. 4 Adhuc ædificaturus] promissiones allegoricæ(ut antè diximus) de instauratione a Deo,& gratiarum actione solenni ab Ecclesia,hoc versu, ac postremò de usu commoditatum omnium legitimo, ver.sequente.
6 Custodes] id est,præcones Evangelii, Episcopi gregis,& administri Christi. Surgite] Summa præconii Evangelici,quo primùm Judæorum populus vocatur ad Deum & Ecclesiam,hoc vers.& in fide salutis suæ instituitur,tribus sequentibus;deinde gentes ipsæ,ver.10.& seq. 8 Eos] videlicet qui morem gerentes mandato meo laudabunt & precabuntur me. Cæcum & claudum] id est,ne minimum quidem, aut infirmissimum perire sinam de manu mea. 9 Cum fletu] id est, solicitos de salute sua, ut dixerat ver.7. Secundum torrentes] ut Psal.23.2. 10 Audite] altera pars præconii Evangelici,de vocatione gentium,ut diximus in ver.6. 12 Venientes] electi videlicet ex Judæis & gentibus: quorum status allegoricè legalibus figuris exprimitur, & terrenis promissionibus. Cum frumento &c.] id est,omnia grati animi testimonia perhibentes,ut olim fiebat eucharisticis. 15 Sic ait Jehova] exposita præstantia regni Christi,ne quis existimet omnia in hoc seculo corpore & animo fore absolutissima, duas occupationes gravium incommodorum quæ fideles in regno Christi hîc experiuntur, Propheta diluit,ut diximus in ver.1.prior est, externas tamen perpessiones in regno Christi non esse hîc desitutas,sed fore ut statim a Christo nato furorem suum satanas exerceat, tribus versibus:posterior est,etiam remansuram in piis suæ infir-

firmitatis internæ conscientiam, quæ exponitur sequentibus. Prioris occupatio habetur hoc ver. solvitur duobus seq posterioris verò occupatio continetur ver.18.& 19.solutio trib.seq. Vox in Rama] *id est, in agro Ramæ, & toto Bethlechemi tractu: ut exponitur Matth.2. 17.* Rachel] *elegans prosopopœia, quasi dicatur sepulchrum aut Rachel ipsa in sepulchro suo luxisse, & deflevisse stragem illam miserabilem quę ab Herode fuit edita. Erat enim sepulchrum Rachelis Bethlechemum versus in confinio Jehudæ & Binjaminis, Gen.35.19.& 1.Schem.10.2.* 16 Sic ait Jehova] *solutio præcedentis occupationis, utcunq; furat Satanas & sanctorum vitam appetat, Ecclesiam tamen liberos novos indies habituram esse tum ex Jisraëlitis, tum ex cooptatis gentibus: qui in terra inimici latent, id est, in regno Satanæ & in potestate tenebrarum, donec revertantur ad Ecclesiam, vocati a Christo.* Est merces] *id est, non erit irritum tuum hoc studium erga liberos, sed ampliore beneficio a Deo compensabitur, quod alii comparabuntur & se adjungent tibi.* 17 Ad terminum] *id est, in Ecclesiam. servatur enim priscus terræ promissæ typus qui adumbrabat Ecclesiam.* 18 Omnino audio] *secunda occupatio, ut diximus in versum 15. qua Deus primùm Ecclesiam perculsam suæ infirmitatis præsentis & malorum conscientia, & se ipsi committentem & orantem pro fide ac salute sua inducit per ethopœiam, duobus versibus, neque propterea a se abjici testatur, sed potiùs se animo esse benevolo in eam, ver.20. verbo docere eam, ver. 21. ac mirificè potentissimo suo opere amplificare, ver.22.* Ephrajimum] *id est, Ecclesiam Christi ex Jisraëlitis collectam, synecdochicè.* Castigasti me] *hæc orationis formula tres partes continet: prima est confessio peccatorū & justitiæ Dei peccatores coërcentis & revocantis afflictionibus, secunda est petitio, ut Deus misericordia sua ex gratuito fœdere plenum usum fructumq; afflictionum præbeat Ecclesiæ, id est, veram fidem, resipiscentiam, & fructus dignos resipiscentia in suis ingeneret, hoc ver. tertia est professio tum efferendorum in posterum fructuum acceptis donis a Deo, tum præsentis zeli a præteritis peccatis & pœnis eorum abhorrentis, sequente versu.* 19 Applaudam fem.] *ex animo dolens gravissimè: synecdoche a signo, ut Jechezk.21.17.* 20 An filius] *responsio ad præcedentem occupationem, quis putaret, inquit Dominus, Ecclesiam cum superioribus his malis conflictantem mihi charam esse? sed tamen omnino chara est, &c. ut suprà ver.18. exposuimus.* Loquutus sum] *id est, his malis afflixi eum immissis verbo meo. quasi dicat in acerbissimis malis semper capio de eo misericordiam, ut Chabakkuk 3.2.* Perstrepunt] *humanitus dictum, a comparatione terrestrium progenitorum.* 21 Statue tibi] *allegorica docendi ratio, qua Deus Ecclesiam veluti a se peregrinantem monet ut indicia & documenta ipsius animo observans ipsum sequatur liberationem præstiturum, tanquam cippis, dædalis, & aliis viarum monimentis positis.* Hermas] *id est, statuas & signa iter commonstrantia.* Pyramidas] *id est, obelos & columnas mucronatas sive fastigiatas, ut summi arborum rami, unde nomen habent.* Aggerem] *videlicet quo itum est ex Judæa in Assyriam: sed allegoricè accipiendus est pro via totius Ecclesiæ, ut Jeschahh.19.23.* 22 Quousque perg.] *quasi dicat, procede in medium, neque pudore aut metu a sequenda vocatione mea deterretor: nam si pudet te tui ipsius, sum honori tibi: si metuis, sum virtus tua: ego recipio in me, & præbebo virtutem tibi plus quàm virilem ad salutem tuam.* Aversa] *id est, quę a me abieras in perditionem tuam.* Nam patrat.] *quasi dicat, vide ut confestim arripias occasionem oblatam: nam si Ecclesia Dei (quæ cum fœmina comparatur) te & Judæis propriis suis liberis caruerit propter aversionem vestram, non potest illa profectò orba permanere, sed tanquam vidua & (quemadmodum appellatur Jeschahh. 54.1.) sterilis virum ambiet, & filios aliunde sibi comparabit filiasq;.* 23 Sic ait] *expositio benedictionum Dei, ut diximus suprà in vers.1. Continentur autem in his benedictionibus primùm beneficia liberationis, habitationis, vitæ, commodorumq; omnium quæ promittit Deus, tribus versibus: deinde causa benedictionum, amor Dei efficacissimus, tribus alteris, tertio instrumenta, nimirum justissima Dei administratio, ver.29.& 30. & fœderis novi communicatio verbo & spiritu suo, ver.31. & quatuor seq.* Habitaculum] *id est Ecclesia, allegoricè.* 24 Agricolæ &] *id est, optimi quique populares, simplicissimi, & utilissimi, ut probat Aristot. libro 6.Politic.cap 4.* 26 In hoc invig.[*id est, oculis sero (quod aiunt) Ecclesiam: ut Jeschahh.15. & 16.vigili & dormienti mihi semper obversatur recordatio & studium illius: humanitus dictum. Est autem hic secundus promissionum locus, ut diximus in versum 23.* 27 Conseram] *i. Ecclesiam, quę prius inculta videbatur desertaq;, multiplicabo veluti sementem: metaphora.* 28 Sedulus fui] *ut figuraverat Deus suprà 24.* 29 Temporibus illis] *tertius promissionum locus, de forma & ratione qua Ecclesiam administraturus est Deus, ut diximus suprà 23.* Non dicent] *id est, opere demonstrabo justitiam meam, & a blasphemis istorum contumeliis vindicabo: sic Jechezk.18.2.* Patres comederunt] *proverbiale dictum, pro eo quod est, majorum delicta luunt immerentes filii: sic Judæi Deum injustitiæ criminabantur, ut sibi justitiæ gloriam assererent.* 32 Non secundum] *sed præstantioribus promissis sancitum in Christo, ut sequentes versus tres exponunt: quod pluribus ostenditur 2.Corinth.3.& Hebr.7. & tribus seq.* Fœdus] *scriptum in tabulis lapideis, ut docet promissionum seq.antithesis.* Et ego] *indignantis Dei verba, quæ ad evidentiam negatione categorica exprimit Apostolus Heb.8.9.* 33 Cordi eorum] *id est, non atramento, sed spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis exaratum: prout repetitur duobus proximè seq. capitibus, Jechezk.36.& 2.Corinth.3.3.* 34 Non autem solùm] *vide Jeschahh.11.9. id est, in priore fœdere docuerunt Mosche & Prophetæ litera tandummodo: in posteriore verò erunt omnes docti a Deo, venient ad Christum quos Pater traxerit, & unctionem habentes a sancto illius spiritu cognoscent omnia, Joan 6.44.1.Corinth.1.7.& 2.10.& seq.& 1.Joan.2.20. Est autem in his verbis eclipsis apud Hhebræos frequens, ut observavimus Gen.32.28.& 1.Schem.8.7.* 35 Sic ait Jehova] *confirmatio, ut diximus in versum 1. a comparatione rerum creatarum, quas potius perituras confirmat Deus quàm ut jota unum promissionum suarum excidat.* 38 Ecce] *conclusio a repetitione promissorum typica.* A turri Chan.] *id est, tota ab extremitate una ad alteram. Persequitur autem his & sequentibus verbis justum ambitum Jeruschalaimorum, incipiens a Meridiano latere, qua templum & Regiæ conjungebantur alteris Jeruschalaimis ad portam Chananeelis, & inde procedens ad Orientem, ubi porta anguli communis erat terminus ab Oriente & Septentrione: vide Nechemjæ 3.1.& 2.Reg.14.15.* 39 Collem scabiosi] *id est, collem in quo impuri aut immundi quacunque scabie, extra oppidum relegati ex lege, habebant suas habitationes: quapropter etiam in eam partem deducebantur rei plectendi morte,*

in loco

in loco qui dictus est Gulgolta, sive calvariæ locus: ut est in Evangelio. Terminat autem hic collis Jeruschalaima ab Aquilone occasum versus. Deflectet] *videlicet ab Aquilone Meridiem versus, ubi terminus Occidentalis Jeruschalaimorum est, habens a Septentrione collem scabiosi & a Meridie Gobham. Est autem Gobha arduus collis in parte exteriore civitatis Davidis, terminum ab occasu & Meridie finiens: fortasse ita dictus quod ascensum haberet laboriosissimum.* 40 Convallis cadaverum] *id est, vallis Raphaæorum & filiorum Hinnomi, ubi sacrificabantur liberi, & abibant in cineres: ut meminimus suprà 7.31. & alibi sæpè. A Gobha autem incipit reflecti terminus ab Occidente in Meridiem.* Portæ equor.] *de qua vide Nechemjæ 3.28. Ante hanc autem erat angulus civitatis Davidis, qui introrsum reflectebatur a Meridie Aquilonem versus.*

Caput XXXII.

Propheta pro ratione typi imperati a Deo agrum comparat, & promissione restitutionis accepta cum Deo expostulat quòd non videretur præsens obsidio & propinqua occupatio captivitasq; promissioni respondere: quamobrem Deus utrumque in se recipiens judicium mox futurum exponit, & promissiones affirmat consequuturas suo loco.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, anno decimo Tzidkijæ Regis Jehudę: *is est annus decimus octavus Nebucad-retzaris.

2 Tunc autem copię Regis Babyloniæ obsidebat Jeruschalaima, & Jirmeja Propheta erat inclusus atrio custodię quæ *erat* in domo Regis Jehudæ.

3 Nam incluserat illum Tzidkija Rex Jehudę, dicendo: cur prophetas dicendo? sic ait Jehova ecce ego traditurus sum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ ut capiat eam,

4 Etiam Tzidkija Rex Jehudę non eripiet se e manu Chaldæorum, sed[a] omnino tradetur in manum Regis Babyloniæ; & alloquetur os illius[b] eum in os, & oculi hujus oculos illius videbunt:

5 Denique in Babyloniam abducet Tzidkijam, ubi futurus est donec visitem ipsum, dictũ Jehovæ: quòd pugnatis contra Chaldęos, non prosperabimini.

6 Dixit ergo Jirmeja: fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 *Ecce Chanameel filius Schallumi patrui tui venit ad te dicturus, compara tibi agrum meum qui est ad Hhanathotas; nam tuum *est* jus redempturę ut compares.

8 Cùm ergo veniens ad me Chanameel filius patrui mei secundum verbum Jehovæ, ad atrium custodiæ, indixisset mihi, compara quæso agrum meum qui *est* ad Hhanathotas, qui *est* in terra Binjaminis, nam tuum est jus hæreditatis, & tuum redempturæ, compara tibi & agnovissem verbum Jehovæ id esse:

9 Comparavi agrum illum a Chanameele filio patrui mei, qui *est* ad Hhanathotas, & appendi ei pecuniam,[c] septendecim siclos argenti:

10 Et scribens in literis obsignavi, &[d] adhibui testes: cum appendissem pecuniam trutina.

11 Deinde sumens literas emptionis; *tum* obsignatas[*] præcepti & statutorum, tum[e] publicas,

12 Tradidi literas emptionis Baruco filio Neriję filii Machsejæ, ante oculos Chanameelis[f] patruelis mei, & ante oculos testium qui subscripserant literis emptionis: ante oculos omnium Jehudæorum qui residebant in atrio custodiæ.

13 Et præcepi Baruco ante oculos eorum, dicendo,

14 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sume literas has, literas emptionis has, tum obsignatas, tum literas publicas hasce, & repone eas in vase testaceo, ut permaneant dies multos.

15 *Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, adhuc comparabuntur domus, & agri, vineæque in terra hac.

16 *Itaque oravi Jehovam, postquam dedissem literas emptionis Baruco filio Nerijæ, dicendo,

17 *Eheu Domine Jehova, ecce tu fecisti cœlos & terram virtute tua maxima, & brachio tuo extẽto: *non potest occultari[g] tibi ulla res:

18 Exerces benignitatem in millesimos, & rependis iniquitatem patrum* in sinum filiorum ipsorum post ipsos; Deus ille fortis, maximus, potentissimus, cujus nomen *est* Jehova exercituum,

19 Magnus consilio, & amplus actione: cùm oculi tui aperti spectent in omnes vias hominum, ut des cuique secundum vias ipsius & secundum fructum actionum ipsius;

20 Qui disponens signa & ostenta in terra Ægypti, usque in diem hunc; tum in Jisraële, tum in reliquis hominibus[h] comparasti tibi nomen, quale est hodierno die,

21 Nam eduxisti populum tuum Jisraëlem e terra Ægypti, signis, & ostentis, ac manu forti, brachioq; extento, & terrore magno,

22 Et dedisti eis terram hanc quam juraveras majoribus eorum te daturum eis; terram affluentem lacte & melle.

23 Sed quia ingressi & hæreditariò possidentes eam non auscultarunt voci tuæ, & in lege tua non ambulaverunt, quæcunque præceperas eis facere non fecerunt: fecisti ut eveniret eis tota afflictio hæc.

24 Ecce missilia catapultaria venerunt in civitatem ad capiendum eam, & civitas traditur in manum Chaldæorum qui oppugnant eam, cum gladio, & fame, ac peste: denique quod proloquutus es fit, ut ecce tu vides.

25 Interea tu edicis mihi, Domine Jehova, compara tibi agrum istum pecunia, & adhibe testes: cùm civitas ipsa traditur in manum Chaldæorum.

26 *Fuit verò verbũ Jehovę ad Jirmejam, dicendo,

[a] Heb. *tradendo tradetur.*
[b] Heb. *cum ore hujus.*
[c] Heb. *septẽ siclos & decem argenti.*
[d] Heb. *contestatus sũ: ut Jescha. 8.2. sic deinceps.*
[e] Heb. *patẽtes.*
[f] Heb. *patrui*

Gen. 18.14.
[g] Heb. *a te: sic infrà. ver. 27.*
[h] Heb. *fecisti: ut Gen. 12.2.*

Num.16.22 27 Ecce ego sum Jehova Deus omnis carnis: an mihi occultari posset ulla res?

28 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego trado civitatem hanc in manum Chaldæorum, & in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut capiat eam,

29 Et ingressi Chaldæi qui oppugnant civitatem hanc succendant civitatem hanc igne, & comburant eam: adeoque domos ipsas, super quarum tectis adoleverunt Bahhali, & libaverunt libamina diis alienis, ut provocarent me:

30 Quia fuerunt filii Jisraëlis & filii Jehudæ tantummodo facientes quod malum *videtur* in oculis meis inde a pueritia sua: quia filii Jisraëlis tantummodo provocant me opere manuum suarum, dictum Jehovæ:

31 Quia in iram meam & in æstum meum[i] incumbit civitas hæc, ex quo die ædificaverunt eam usque in diem hunc; ut amoveam ipsam a facie mea:

[i] Heb. *incubit mihi: pleonasmus.*

32 Propter omnem malitiam filiorum Jisraëlis & filiorum Jehudæ, quam exercuerunt ad provocandum me ipsi, Reges eorum, Principes eorum, Sacerdotes eorum, & Prophetæ eorum; cùm viri Jehudæ, tum habitatores Jeruschalaimorum:

33 Quia obverterunt mihi cervicem, non autem faciem; & docenti eos[k] inde a diluculo continenter, minimè auscultant ad percipiendum eruditionem;

[k] Heb. *manè surgendo & docendo.*

34 Sed posuerunt abominationes suas in domo[l] quæ vocatur de nomine meo, ad polluendum eam.

[l] Heb. *super quam vocatur nomen meum.*

35 Et ædificaverunt excelsa Bahhali, quæ *sunt* in valle filii Hinnomi, ad traducendum filios suos & filias suas Moleco; etsi non præceperam eis, neque[m] venerat in animum meū ut facerent abominationem hanc: ut ad peccandum inducerent Jehudam.

[m] Heb. *ascenderat in cor.*

36 Nunc, inquam, idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis; de civitate hac quam vos dicitis tradi in manum Regis Babyloniæ, gladio, & fame, ac peste.

37 Ecce ego congregaturus sum illos ex omnibus regionibus, quò depulero ipsos ira mea, & æstu meo, ac fervore magno: & reducens eos in locum hunc facturus sum; ut habitent securè:

38 Denique erunt mihi populus, & ego ero ipsis Deus. *Suprà.24.7.*

39 Indam enim illis cor unum & viam unam ad reverendum me omnibus diebus; ad bonum ipsorum & filiorum ipsorum post ipsos. *Suprà.31.33*

40 Et pangam ipsis fœdus[n] perpetuum, fore ut non avertam me a prosequendis ipsis, benefaciendo ipsis: & reverentiam mei indam[o] animo ipsorum, ut non recedant a me.

[n] Heb. *seculi*

[o] Heb. *cordi.*

41 Ita gaudebo de ipsis benefaciendo ipsis; cùm plantavero ipsos in terra hac[p] firmè, ex toto corde meo & ex tota anima mea.

[p] Heb. *in firmitate.*

42 Nam sic ait Jehova, quemadmodum adduxero in populum hunc totum malum maximum istud; ita ego adducturus sum super eos totum hoc bonum quod ego[q] promitto ipsis.

[q] Heb. *loquor erga ipsos: ut Genes.18.19.*

43 Tum comparabitur ager in terra hac; quam vos dicitis desolatam esse, adeò ut nullus insit homo aut jumentum, traditam esse in manum Chaldæorum.

44 Agros pecunia comparabunt, & inscribendo literis, & obsignando, atque adhibendo testes in terra Binjaminis, & in circumjacentibus locis Jeruschalaima, ac in civitatibus Jehudę, tum in civitatibus[r] montanis, tum in civitatibus humilis regionis, tum in civitatibus plagæ Australis; cùm reduxero captivam multitudinem illorum, dictum Jehovæ.

[r] Heb. *montis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes sunt quatuor: prima est inscriptio, narrationem continens temporis & occasionis hujus prophetiæ, quinque versibus: secunda est propositio summa narrationis typica & promissionis Dei, usque ad versum* 15. *tertia est expostulatio Prophetæ cum Deo, usque ad versum* 26. *postrema confirmatio, inde ad finem usque.* Is est annus] *vide suprà* 25.1. 3 Ecce ego] *vide complementū* 2.Reg. *&* 2.*Chronic. ultimis capitibus, & infrà* 39. *&* 52. 7 Ecce] *secunda hac pars, propositio, continet narrationem typi divinitus imperati, usque ad ver.*15. *deinde usum illius, ver.*15. Tuum est jus] *ex lege Levit.*25.32. *& seq. Est autem in hoc ver. aposiopesis, qua reticet Propheta mandatum Dei, ne idem bis repetendum esset.* 11 Præcepti] *id est, quibus literis obsignatis continebatur tum diserta narratio mandati quod Propheta a Deo acceperat, tum accurata descriptio singularum cautionum ad jura privati istius contractus pertinentium.* Publicas] *id est, fide publica confirmatas a magistratu, ad ratihabitionem privati contractus.* 15 Nam sic ait] *q.d. post tempus a Deo constitutum mihi futura sunt usui: est autem hic anagoge typi.* 16 Itaq;] *trāsitio ad tertiā partē, expostulationē, ut diximus in ver.*1. 17 Eheu] *expostulatio hæc duo continet; narrationem bonitatis & beneficentiæ Dei erga suos, usque ad versum* 23. *& expositionem præsentis ac futuri judicii contra Judæos, quod conqueritur Propheta non satis cum typo imperato convenire, ver.*23. *& duobus seq.* Non potest occul.] *q.d. fateor quidem (prout omnium scientiam obtines) te videre istud; sed ego planè non video quo pacto hæc se habitura sint.* 18 In sinum] *vide in Psal.* 79.12. 26 Fuit verò] *transitio ad quartam partem, nimirum confirmationem præcedentis typi atque prophetiæ; qua Deus primùm jus & scientiam totius administrationis sibi arrogat, seq. versu; deinde judicium suum justissimum in Judæam asserit, usque ad ver.*36. *ac postremo promissiones confirmat a se nihilominus effectum iri.* 28 Ecce] *secunda hæc confirmationis pars est hyperbatica: nam cœpit Deus dicere, idcircò, id est, ut cognoscas me effecturum esse promissiones meas: quamobrem in regressione eadem particula, idcircò, repetitur finito hyperbato, infrà ver.*36. 29 Super quarum tect.] *vide* 2.*Reg.* 23.12. *& suprà* 19.13. 33 Obverterunt] *ut suprà* 2.27. 34 In domo] *ut suprà* 23.11. *vide* 2.*Reg.* 23.4. 35 Moleco] *vide Levit* 18.21. 36 Nunc inquam] *regressio ad promissionem cœptam suprà ver.* 28. *cujus promissionis duæ sunt partes; una Evangelica, pertinens ad catholicam Ecclesiam Christi, usque ad versum* 43. *altera singularis de reversione Judæorum, duobus ultimis.* 43 Tum] *id est, cùm incipiam præstare has promissiones meas.* 44 In terra] *id est, in toto regno Jehudæ, cujus fuerunt partes Binjamin & Jehuda. De hac autem distributione Jehudæ vide Jehosch.*15.

Caput XXXIII.

Deus Ecclesiam ad erigendos animos hortatus, promissiones facit de ipsa liberanda, instauranda, ornandaq́ pace & stabilitate æterna ad gloriam suã in Christo: & promissis suis confirmatis aliorum sententias, judiciaq́ contraria confutat naturæ documentis.

1 FUIT autem verbum Jehovę ad Jirmejam secundò, cùm ipse adhuc detineretur in atrio custodiæ, dicendo;

2 Sic ait Jehova facturus istud, Jehova formãs istud ad stabiliendum ipsum; Jehova nomine.

3 Invoca me, & respondebo tibi; ac indicabo tibi magna & abstrusa, quæ non agnoscis.

4 Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis, de familiis civitatis hujus & de familiis Regum Jehudę, demoliendis, *exponendis* in [a] missilia catapultaria & in gladium,

5 Venientibus ad pugnandũ contra Chaldæos, imò ad explendum ipsas cadaveribus hominũ quos percussero ira mea & ęstu meo; & propter quorum omnem malitiam abscondi faciem meam a civitate hac,

6 Ecce ego [b] faciens ut assurgat ad justam constitutionem & sanitatem, curabo eos; & revelabo eis abundãtiam pacis, [c] & quidem stabilissimæ.

7 Nam reducam captivam multitudinem Jehudæ, captivamq; multitudinem Jisraëlis, & ędificabo eos ut antea:

8 Et mundabo eos ab omni iniquitate ipsorum, qua peccaverint mihi; & condonabo omnes iniquitates ipsorum quibus peccaverint mihi, & quibus defecerint a me:

9 Quod erit mihi[d] celebri gaudio, laudi, & ornamento apud omnes gentes terrę; quæ audient totum hoc bonum quod ego facturus sum illis, & expavescentes commovebuntur ad totum illud bonum & ad totam illam pacẽ qua ego affecturus sum illam.

10 Sic ait Jehova, adhuc audietur in loco hoc, quem vos dicitis vastari adeò ut nullus insit homo, nullumq; jumentum; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum desolatis adeò ut nullus insit homo, nullusq; habitator, & nullum jumentum,

11 Vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi, & vox sponsę, vox dicentium celebrate Jehovã exercituum, quia bonus *est* Jehova, quia in seculum *est* benignitas ejus, offerentium gratiarum actionem *in* domo Jehovæ: cùm reduxero captivam multitudinẽ hujus terræ ut antea, ait Jehova.

12 Sic ait Jehova exercituum, adhuc erit in loco hoc vastato adeò ut nullus insit homo [e] aut jumentum, & in omnibus civitatibus ejus; caula pastorum facientium ut accubent greges.

13 In civitatibus [f] montanis, in civitatibus humilis loci, & in civitatibus Australis plagę & in terra Binjaminis, ac in locis circunjacẽtibus Jeruschalaima, deniq; in civitatibus Jehudæ; adhuc transibunt greges [g] opera numerantis, ait Jehova.

14 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm præstabo verbum istud optimum quod proloquutus sum erga domum Jisraëlis, & erga domum Jehudæ.

15 Diebus illis & tempore illo faciam ut efflorescat Davidi germen justum; qui exercebit jus & justitiam in terra.

16 Diebus illis servabitur Jehuda, & Jeruschalaimani habitabunt securè; atque hoc est quo vocabit eam *civitatem* Jehova justitia nostra.

17 Nam sic ait Jehova, non excindetur Davidi vir sedens in solio domus Jisraëlis:

18 Etiam sacerdotibus Leviticis non excindetur vir a conspectu meo; offerens holocaustum, & adolens munus, ac faciens sacrificium omnibus diebus.

19 Deinde fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

20 Sic ait Jehova, si irritum facere potestis fœdus meum *de* die & fœdus meum *de* nocte; idque ut non sit diurnum tempus & nocturnũ tempore suo:

21 Etiam fœdus meum cum Davide servo meo irritum fiet; ne sit ei filius regnans in solio ejus, & cum Levitis sacerdotibus ministris meis.

22 Ut non potest numerari exercitus cœlorum, nec potest mensurari arena maris; ita augebo semen Davidis servi mei, & Levitarum ministrantium mihi.

23 Rursus fuit verbum Jehovæ ad Jirmejã, dicendo,

24 An non animadvertis quid populus iste loquantur? dicendo, duas istas familias quas elegerat Jehova jam spernit ipsas: & populum meum contemnunt *illi*, adeò ut non *videatur esse* ampliùs gens in conspectu illorum.

25 Sic ait Jehova, si non fœdus meum interdiu, & noctu; *si* statuta cœli & terræ non disponam:

26 Etiam semen Jahhakobi & Davidis servi mei spernam, ne sumam de semine ejus qui dominẽtur in semen Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi; cùm reduxero multitudinem captivã eorum, misertus ipsorum.

[a] Heb. *catapultas: ut 2. Reg. 19. 32.*

[b] Heb. *faciens ei ascẽdere curationem: ut 2. Chron. 24. 13.*

[c] Heb. *& veritatis, vel fidei.*

[d] Heb. *nomini gaudii: hypallage, pro gaudio nominatissimo.*

Suprà. 7. 34.

Psal. 136.

[e] Heb. *usque ad jumentũ.*

[f] Heb. *montis.*

[g] Heb. *per manus.*

Suprà 23. 5.

Sup. 31. 35.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hæc prophetia etsi eodem argumento cum superiore est, diversa tamen est tempore, ut inscriptio docet vers. 1. Sunt autem partes illius quatuor: prima est exordium vers. 2. & 3. secunda, propositio prophetiæ, inde ad vers. 19. tertia, confirmatio, ad versum 23. usque; postrema, confutatio, reliquis.* 2 Sic ait] *hujus exordii (quo Deus propositionis sequentis fundamenta proponit) duo sunt loci: unus, a persona Dei promissiones præstituri ex natura & fœdere suo, hoc vers. alter a persona Judæorum, cùm fuerint comparati ad percipiendam sanctè liberationem suam, versu sequen.* Istud] *quod deinceps promissurus est.* Formans] *ut Jeschahh. 46. 11.* 3 Invoca me] *secundus locus exordii per hortationem expressus.*

sus. Quæ non agn.] *id est, præ infirmitate non potes cernere, attendens ad præsentia mala, & illis velut caligine quadam excæcatus: ut ipse Jirmeja confessus fuerat suprà 32.17.* 4 Nam sic ait] *hujus propositionis primùm subjectū (ut ita dicamus) exponitur duobus versibus; deinde promissio per prolepsin ver. 6. quæ postea exornatur seq.* 5 Venientibus] *videlicet consilio suo.* Imo ad expl.] *correctio, qua Deus consilio Judæorum opponit suum.* Propter quorum] ἐμπλοκὴν *Hhebraici sermonis ad evidentiam transtulimus.* 6 Ecce] *prolepsis sive propositio summa promissionum sequentium, quæ allegoricè hoc vers. posita seq. explicatur. Sunt autem earum partes duæ, restitutionis, quæ exponitur tribus versibus; & fructuum ex restitutione eventurorum, usque ad vers. 19. qui fructus hîc significantur pacis & stabilitatis nomine.* 7 Nam reduc.] *restitutionis promissæ partes ponuntur liberatio a peccatis & salus, duobus versibus, & finis sive usus illius, gloria Dei, vers. 9.* 10 Sic ait] *prior liberationis fructus, ut diximus in vers. 6. hîc primùm exornatur, quatuor versibus & author effectorq; illius Christus promittitur, vers. 14. & 15. deinde posterior fructus, nimirum stabilitatis æternæ exponitur, versibus seq.* 13 Jehudæ] *id est, totius regni.* Numerantis] *pro ratione illa quam exposuimus Levit. 27.32.* 14 Ecce] *promissio de Christo effectore bonorum præcedentium, in quo omnes promissiones Dei sunt etiam & amen ad Dei gloriam, 2. Corinth. 1.20.* 17 Nam sic ait] *altera pars promissionis de stabilitate regni, hoc vers. & sacerdotii, seq. versu: quæ duo in uno Christo concurrere demonstravimus suprà 30.21.* 18 Offerens] *id est, fungens sacerdotio, & perficiens ministerium totum a Levitarum gente figuratum.* 19 Deinde] *confirmatio præcedentis stabilitatis a documentis naturalibus, usque ad vers. 23. tum in persona Christi, vers. 20. & 21. tum in omnibus Ecclesiæ membris, vers. 22.* 22 Semen Davidis] *id est, pios insitos in Christum Davidis filium qui fecit nos Reges & Sacerdotes Deo & Patri suo, 1. Petri 2.5. & Apocalyp. 1.6. & 5.10.* 23 Rursus] *confutatio ludificationum quibus utuntur hostes Ecclesiæ, & infirmi percelluntur, eodem argumento quo confirmatio.* 24 Populus iste] *infirmus videlicet, & abjiciens spem promissionum ex præsentibus malis.* Contemnunt illi] *hostes Ecclesiæ.* 25 Si non] *id est, potiùs aliquis fœdus meum de naturæ conservatione initum præstari a me impediverit, quàm ut sempiternam Ecclesiæ administrationem ex promisso mihi extorqueat.*

CAPUT XXXIIII.

Propheta ex Dei mandato exitium Regis Tzidkijæ prænuntiat: deinde cùm Judæi contra legem & singulare fœdus suum venissent, quo servos suos manu miserant, reprehendit illos gravissimè impii & inhumani facti, & compensationem maleficii a Deo Regi populoq; eventuram docet.

1[a] VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova (cùm Nebucad-retzar Rex Babyloniæ & omnes copiæ ejus omniaque regna terræ [a] in dominio ejus, omnes denique populi oppugnarent Jeruschalaima & omnes civitates eorum) dicendo,

[a] Heb. *dominii manus ejus.* 2. Reg. 25.

2 Sic ait Iehova Deus Jisraëlis, abi, & alloquere Tzidkijam Regem Jehudæ: & indicito ei, sic ait Jehova, ecce ego traditurus sum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ, ut comburat eam igne:

3 Tu autem non eripies te e manu ejus, sed omnino prehendêris, & in manum ejus tradêris: ita oculi tui oculos Regis Babyloniæ videbunt, & os ejus [b] in os te alloquetur, ac in Babyloniam pervenies.

[b] He. *os tuū alloquetur.* Suprà. 32.4.

4 Veruntamen audi verbum Jehovæ, Tzidkija Rex Jehudæ: sic ait Jehova de te, non es moriturus gladio:

5 Cum pace moriturus es, & ustionibus majorum tuorum, Regum præcedentium qui fuerunt ante te, similiter *ustiones odorum* comburent tibi, & *dicentes* eheu Domine, plangent te: nam verbum *hoc* ego loquutus sum, dictum Jehovæ.

6 Itaque eloquutus est Jirmeja Propheta apud Tzidkijam Regem Jehudæ, omnia verba ista Jeruschalaimis,

7 Copiis Regis Babyloniæ oppugnantibus Jeruschalaima, & omnes civitates Jehudæ reliquas, Lacischum & Hhazekam: nam hæ reliquæ erant e civitatibus Jehudæ, civitates [c] munitæ.

[c] Heb. *munitionis.*

8 Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova, postquam pepigisset Rex Tzidkija fœdus cum toto populo qui erat Jeruschalaimis, de promulganda ipsis libertate;

Exod. 21. 2.

9 Ut dimitteret quisque servum suum & quisque ancillam suam, Hhebræum Hhebræamque, liberos; ut non [d] exigeret servitutem ab ipsis, a Jehudæo fratre suo, quisquam.

[d] Heb. *serviret sibi per ipsos: ut Exo. 1.14. sic versu seq.*

10 Et auscultantes omnes Principes, totusque populus qui convenerant in fœdus, ut dimitteret quisque servum suum, & quisque ancillam suam liberos, ut non exigeret servitutem ab ipsis ampliùs, auscultantes, inquam, dimisissent:

11 [e] Iterum verò postea recepissent servos illos & ancillas, quos dimiserant liberos; & subigerent eos in servos & in ancillas.

[e] Heb. *& reverterētur postea & reducerent.*

12 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam a Jehova, dicendo;

13 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ego pepigeram fœdus cum majoribus vestris qua die eduxi eos e terra Ægypti, e domo servorum, dicendo,

14 A fine septem annorum dimittitote quisque fratrem suum Hhebræum qui se vendiderit tibi; postquam serviverit tibi sex annis, dimittito eum liberū abs te: sed non auscultarunt majores vestri mihi, neque inclinarūt aurem suam,

Exo. 21. 2. Deut. 15.12

15 Reversi quidem vos hodie fecistis quod rectum videtur in oculis meis, promulgando libertatem quisque amico suo; cùm pepegistis fœdus coram me in domo [f] quæ vocatur de nomine meo:

[f] Heb. *super quam vocatur nomen meum.*

16 Sed [g] rursus prophanastis nomen meum recipientes quisque servum suum, & quisque ancillam suam, quos dimiseratis liberos ad [h] desyderium suum, quos subigitis ut sint vobis servi & ancillæ.

[g] Heb. *reversi estis & prophanastis*

[h] Heb. *animam, ut. Psa 27.12.*

17 Idcirco sic ait Jehova, vos non auscultastis mihi, promulgando libertatem quisque fratri suo & quisque amico suo: ecce ego promulgo contra vos libertatem, dictū Jehovæ,

gladio,

gladio, pesti, & fami; & tradam vos commotioni apud omnia regna terræ.

18 Tradam enim homines istos qui transgressi sunt fœdus meum, qui non præstiterunt verba fœderis quod pepigerant coram me; *cùm transiverunt inter dimidiatas partes ejus vituli quem dissecuerant in duo:

19 *Nempe* principes Jehudæ, & principes Jeruschalaimorum, aulicos, & sacerdotes, totumq; populum hujus terræ; qui transiverunt inter dimidiatas partes vituli illius:

20 Tradam, inquam, eos in manum inimicorum ipsorum, & in manum quærentium animã ipsorum; & erit cadaver ipsorum, cibo volucribus cœlorum, & bestiis terræ.

21 Etiam Tzidkijam Regem Jehudę, & Principes ejus tradam in manum inimicorum ipsorum, & in manum quærentium animam ipsorum: in manum, inquam, copiarum Regis Babyloniæ, *quæ [i] abiverunt a vobis.

[i] Heb. *ascenderunt.*

22 Ecce ego pręcepturus sum, dictum Jehovæ, & revocaturus eos contra civitatem hanc ut oppugnent eam, & capientes eam comburant eam igne: & civitates Jehudæ ita exponam desolationi ut nullus insit habitator.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hoc caput duas prophetias continet: unam de Rege, usque ad vers. 8. alteram de regno toto, cæteris. In priore prophetia præter inscriptionem vers. 1. narrantur mandatũ de pronũtiando eventu Tzidkijæ, versib. quatuor, & obsequium Prophetæ vers. 6. & 7.* 5 Cum pace] *id est, naturali, non violenta morte.* Ultionibus] *vide 2. Chron. 16. 14.* 8 Verbum] *in secunda hac prophetia narrantur primùm occasio, versibus 4. deinde verò denuntiatio ipsa reliquis. Occasio autem fuit hujusmodi: obsidentibus Babylonius Jeruschalaima, visum est Judæis, ad deprecandum Deum & præsentem iram ipsius avertendam, promulgare libertatem servorum ex legẽ: cùm autem Babylonii adventante Ægyptio obsidionem ad tempus solvissent, ut narratur infrà 37. 5. tum Judæi ad pristinam suam nequitiam revertentes in servitutem iterum eos vindicarunt, quos publico judicio & fide publica liberaverant. Quamobrem Deus judicium suum comparat elegantissimè cum illorum maleficio.* 13 Sic ait] *hujus denuntiationis partes sunt duæ: prior est contestatio, versib. quatuor: posterior, sententiæ dictio, postquam Judæorum populus reus peractus est, ad finem usque.* 18 Cùm transiver.] *ex antiqua fœdus jungentium formula: de qua Genes. 15. 17.* 21 Quæ abiverunt] *solvẽtes obsidionem (ut diximus in vers. 8.) ad obsistendũ Ægyptio.*

CAPUT XXXV.

Deus proposito Recabæorum exemplo Judæos contestatur, inobsequentem ipsorum animum redarguit, & Judæis mala quàm plurima, Recabæis bona prænuntiat.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; temporibus Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, edicendo,

2 Abi ad *familiam Recabæorum, & alloquutus eos adducito *eos ad domum Jehovæ in unum cubiculorum; ut des bibendum eis vinum.

3 Itaque assumens Jaazanjam filium Jirmeję filii Chabatzinjæ & fratres ejus, omnesque filios ejus; deniq; totam familiam Recabæorum,

4 Adduxi eos *ad* domum Jehovæ, in cubiculum filiorum Chananis filii Jigdalję * viri Dei: quod *est* prope cubiculum * Principum, quod *est* supra cubiculum Mahhasejæ filii Schallumi observantis limen.

5 Cumq; proposuissem coram filiis familię Recabæorum scyphos plenos vini, & pocula; dixi ad eos, bibite vinum:

6 Qui dixerunt, non sumus bibituri vinum; nam Jonadab filius Recabi pater noster *interdixit nobis, dicendo, ne bibitote vinum, vos, aut filii vestri [a] unquam:

7 Et domum ne ædificatote, & semen ne seritote, vineamque ne [b] conseritote, neq; esto vobis: sed * in tentoriis habitetis omnibus diebus vestris, ut vivatis diebus multis in superficie terræ, ubi inquilini estis.

[a] Heb. *usque in seculum.*
[b] Heb. *plantate.*

8 Itaq; auscultantes voci Jehonadabi filii Recabi patris nostri in omnibus quæ præcepit nobis ut non bibamus vinum omnibus diebus nostris nos, uxores nostrę, filii nostri, & filiæ nostræ,

9 Utq; non ędificemus domos ad habitationem nostram, & vinea, aut ager, aut sementis non sit nobis,

10 Sed habitemus in tentoriis: auscultantes inquam, facimus omnino prout præcepit nobis Jonadab pater noster.

11 *Fuit autem cùm ascenderet Nebucadretzar Rex Babyloniæ in terram hanc, ut diceremus, [c] agite, ingrediamur Jeruschalaima [d] metu copiarum Chaldęorum, & metu copiarum Syrię: ita considemus Jeruschalaimis.

[c] Heb. *venite & ingrediamur.*
[d] Heb. *a facie.*

12 *Tum fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

13 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, abi, & dicito viris Jehudę, & habitatoribus Jeruschalaimorum: * annon percepturi estis eruditionem, ut auscultetis verbis meis? dictum Jehovæ.

14 Præstatur *unumquodque* verborum Jehonadabi filii Recabi, qui interdixerat filiis suis ne biberent vinum; non enim biberunt usque in diem hunc, quia auscultant præcepto patris sui: ego autem alloquor vos [e] inde a diluculo continenter, nec tamen auscultatis mihi.

15 Cumque mitto ad vos omnes servos meos Prophetas [f] inde a diluculo continenter, dicendo, revertimini jam quisq; a via sua pessima, & bonas efficite actiones vestras, neq; [g] sequamini deos alienos colendo eos, ita manete in hac terra quam tradidi vobis & majoribus vestris: non tamen inclinatis aurem vestrã, neque auscultatis mihi.

[e] Heb. *manè surgendo & loquendo.*
[f] Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2. Chron. 36. 15.*
[g] Heb. *eatis post.*

16 *Quandoquidem pręstant filii Jehonadabi filii Recabi præceptũ patris sui quod præcepit ipsis: populus verò iste non auscultant mihi,

17 *Idcirco sic ait Jehova Deus exercituum,

Deus

Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum contra Jehudam, & contra omnes habitatores Jeruschalaimorum totũ illud malum quod proloquutus sum contra eos: eò quòd mihi alloquenti ipsos non auscultatũr, & revocanti ipsos non responderunt.

18 Familiæ verò Recabæorum dixit Jirmeja; sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, eò quòd auscultatis præcepto Jehonadabi patris vestri: & observantes omnia præcepta ejus facitis omnino prout præcepit vobis;

19 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; non excindetur vir Jonadabo filio Recabi, qui stet coram me omnibus temporibus.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Prophetia hæc (cujus inscriptio continetur vers.1.) duas habet partes; typum, usq; ad ver. 12. & anagogen sive accommodationem propheticam reliquis.* 2 Familiam Recab.] *qui orti erant ex Kinæorum gente, ac proinde nullam possessionem sibi attributam lege obtinebant; sed victum comparabant ex publicis ministeriis, vide 1. Chron. 2, 55.* 4 Viri Dei] *ut Deut. 33.1. sic commendatur pietas & functio hujus sacerdotis.* Principum] *id est, præfectorum templo.* 6 Pater noster] *id est, celebris ille progenitor familiæ nostræ timens Dei, cujus mentio est 2. Reg. 10.15.* Interdixit] *ductus non humano consilio tantùm, quo inquilinis modestia, sobrietas, humilitasq; inter cæteros maximè commendatur, sed spiritu prophetico, quo eventuras Jisraëlitis omnibus calamitates præsignificabat.* 7 In tentoriis] *ut majores antea fecerant, Judic. 4.17.* 11 Fuit autem] *occupatio: cur ergo, dixerit quispiam, in tentoriis modò non habitatis? respondent hoc a se non de industria, sed ex necessitate fieri.* 12 Tum fuit] *transitio ad anagogen, ut diximus vers. 1. Sunt autem illius partes duæ; contestatio, tribus versibus seq. & sententiæ dictio, 4. ultimis.* 13 An non] *propositio contestationis; quæ illustratur per comparationem minoris, id est, præcedentis exempli, ver. 14. & 15.* 16 Quandoquidem] *replicatio præcedentis contestationis continens membra duo comparationis; de quibus deinceps sententia fertur a Deo,* ὕστερον πρότερον. 17 Idcirco] *prior sententiæ pars in Judæos, hoc ver.* 18 Familiæ verò] *posterior sententiæ pars de Recabæis, duobus versibus.* 19 Non excind.] *id est, perpetua erit gens ista coram me, ex prædictione Jehonadabi suprà ver. 7. nam illos ex captivitate fuisse reduces ostendit Hhezra 1. Chron. 2.*

CAPUT XXXVI.

Propheta ex mandato Dei volumen prophetiarum suarum per Barucum scribi, & solenni die apud populum pronuntiari jubet: quo cognito, principes Barucum advocant, legentem ex libro audiunt, & metu Regis admonent ut Jirmeja & ipse delitescant: Rex verò audita parte voluminis, illud comburi jubet, Jirmejamq; & Barucum capi: quamobrem Jirmeja a Deo servatus, Regi regnoq; mala prænuntiat, & volumen de integro conscribi curat.

1 FUIT autem anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudę; fuit verbũ hoc ad Jirmejam a Jehova dicendo,

2 Sume tibi volumen libri, & scribito in eo omnia verba quę proloquutus sum tibi de Jisraële, & de Jehuda, ac de omnibus gentibus; ex quo die alloquutus sum te, a diebus Joschijæ usque in diem hunc:

3 Si fortè audiant domus Jehudæ totum illud malum quod ego cogito facere ipsis: ut revertantur quisque a via sua pessima, & condonem iniquitatem ipsorum & peccatum ipsorum.

4 Quamobrem vocavit Jirmeja Barucum filium Nerijæ: scripsitq; Baruc ex ore Jirmejæ omnia verba Jehovę, quę eloquebatur ipsi *Jirmeja,* in volumine libri.

5 Deinde præcepit Jirmeja Baruco, dicendo; ego detentus, non possum venire ad domum Jehovæ:

6 Quare ito tu & legito in hoc volumine, quod scripsisti ex ore meo: verba Jehovæ, [a] audiente populo, in domo Jehovæ, die jejunii: atque etiam audientibus omnibus Jehudæis, qui venerint ex civitatibus suis, legito illa;

7 Si fortè [b] procidant deprecantes ipsi coram Jehova, & revertantur quisq; a via sua pessima: nam magna est illa ira & æstus quo eloquutus est Jehova contra populum hunc.

8 Et fecit Baruc filius Nerijæ omnino prout præceperat ipsi Jirmeja Propheta; legendo in eo libro verba Jehovæ *in* domo Jehovæ.

9 Fuit enim anno quinto Jehojakimi filii Joschiję Regis Jehudæ, mense nono, [c] indicto jejunio coram Jehova toti populo Jeruschalaimis, cùm totus populus, venientes ex civitatibus Jehudæ essent Jeruschalaimis,

10 Ut legeret Baruc in libro verba Jirmejæ *in* domo Jehovę; in cubiculo Gemarjæ filii Schaphanis scribæ, in atrio superiore, ad ostium portæ domus Jehovæ recentioris, audiente toto populo.

11 Cùm autem audivisset Mica filius Gemarjæ filii Schaphanis, omnia verba Jehovæ ex illo libro:

12 Descendit in domum Regis ad cubiculum [d] jurisperiti, ubi ecce omnes principes considebant: Elischamahh jurisperitus, & Delaja filius Schemahhjæ, & Elnathan filius Hhacboris, & Jemarja filius Schaphanis, ac Tzidkija filius Chananjæ, omnes denique Principes:

13 Indicavitque ipsis Mica omnia verba quæ audiverat, cùm legeret Baruc in libro audiente populo.

14 Tum miserunt omnes Principes ad Barucum Jehudin filium Nethanję filii Schelemję filii Cuschi, qui ediceret, volumen illud in quo legisti audiente populo, ipsũ accipe in manum tuam ac veni: accipiens itaq; Baruc filius Nerijæ volumen illud in manum suam venit ad illos:

15 Qui dixerunt ad eum, sede jam & lege illud nobis audientibus: legitq; Baruc audientibus illis.

16 Fuit autem cùm audivissent omnia verba illa, ut [e] expavescentes alloquerentur alter alterum

[a] Heb. *in auribus populi: sic deinceps.*

[b] Heb. *procidat deprecatio eorum: hypallage Rhetorum.*

[c] Heb. *cùm indixissent jejuniũ, impersonaliter.*

[d] Heb. *scribę: sic deinceps.*

[e] Heb. *expavescerent vir ad amicum suum.*

alterum; & dicerent ad Barucum,[f] omino indicabimus Regi omnia verba ista.

17 Barucum autem interrogaverunt, dicendo; indica jam nobis quomodo scripseris omnia verba ista ex ore illius:

18 Quibus dixit Baruc, ex ore suo pronuntiabat mihi omnia verba ista: & ego scribebam in libro atramento.

19 Tum edixerunt Principes Baruco; abi, abscondere tu & Jirmeja, & ullus nesciat ubi sitis:

20 Veneruntq; ad Regem in atrium, cùm volumen illud dispofuissent in cubiculo Elischamahhi jurisperiti; & indicaverunt audiente Rege omnia verba ista.

21 Mittens itaque Rex Jehudin ad accipiendum volumen illud, accepit illud e cubiculo Elischamahhi jurisperiti: legitque ipsum Jehudi audiente Rege & audientibus omnibus principibus qui adstabant Regi.

22 Rex autẽ sedebat in domo hyberna, mense nono; idque cum foco ante ipsum accenso.

23 Fuit ergo cùm legisset Jehudi tria [g] folia aut quatuor, *ut* laceraret illud [h] scalpro librario, & projiceret in ignem qui erat in foco; donec consumeretur totum volumen igne illo qui erat in foco.

24 *Non autem expaverunt, neque laceraverunt vestimenta sua; Rex, & omnes servi ejus, qui audiebant omnia verba illa.

25 Quin etiam Elnathane, Delajaq;, & Gemarja intercedentibus apud regem ne combureret volumen; non tamen auscultavit eis:

26 Imò prçcepit Rex Jerachmeeli * filio Regis, & Seraj æ filio Hhazriëlis, & Schelemjæ filio Hhabdeelis, ut caperent Barucum scribam, & Jirmejam Prophetam; sed abscondit eos Jehova.

27 *Fuit autem verbum Jehovç ad Jirmejam (postquam exussisset Rex volumen illud, & verba quæ scipserat Baruc ex ore Jirmejæ) edicendo,

28 [i] Iterum accipe tibi volumen alterum; & scribe in eo omnia verba priora, quç erant in volumine illo priori quod exussit Jehojakim Rex Jehudæ.

29 *De Jehojakimo autem Rege Jehudæ, dicito, sic ait Jehova: tu exussisti volumen illud dicens, quare scripsisti in eo, dicendo,[k] omnino venturus est Rex Babyloniæ, & perditurus terram hanc, facturusq; ut cessent ex ea homines & jumenta?

30 Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo Rege Jehudæ, non erit ei sedens in solio Davidis: & cadaver ejus erit projectum æstui [l] diurno, & gelu nocturno.

31 Nam animadvertam in eum, & in semen ejus, & in servos ejus iniquitatem ipsorum: & adducam contra eos, & contra habitatores Jeruschalaimorum, ac contra viros Jehudæ totũ illud malum quod * proloquebar eis, ac non auscultarunt.

32 Itaque Jirmeja accipiens volumen alterum tradidit ipsum Baruco filio Nerijç scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jirmejæ omnia verba libri quem exusserat Jehojakim Rex Jehudæ igne: & adhuc [m] addita sunt illis verba multa ejusmodi.

[f] Heb. *indicando.*
[g] Heb. *valvas.*
[h] Heb. *novacula scribæ.*
[i] Heb *revertere accipe.*
[k] Heb. *veniendo.*
[l] Heb. *in die, & gelu in nocte.*
[m] Heb. *additum est, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Totum hoc caput narrativum est, cujus historia tria maximè capita continet: primum est fidei quam Jirmeja & Baruc adhibuerunt ad testandum voluntatem Dei, 10. primis versibus: secundum, contradictionum quæ a summatibus obvenerunt & periculorum a Rege, usque ad ver. 27. tertium sententiæ dictio in contravenientes, ad finem usque.* Anno quarto] *videlicet sub finem illius, habitis duabus illis concionibus quæ positæ sunt suprà 25. & 35. quod confirmatur infra ver. 5. & 9.* 4 In volumine libri] *i. libro plicatili, qui in cylindrum convolvebatur, ut erant priscorum libri: sic Psal. 40. 8.* 5 Deinde] *perscripto volumine: quod fuit anno quinto mense nono, ut ostendit ver. 9.* Ego detentus] *hujus detentionis causas etsi præscriptis verbis in scriptura legi non meminimus, tamen tres simul putamus in hoc tempus concurrisse: prima est interdictũ Regis, qui principio Regni ediderat insignia impietatu & crudelitatis suæ documenta, suprà 26. secunda fuit abstentio (ut patres loquebantur) Ecclesiastica, qua putamus principes Sacerdotum Regi assentantes Jirmejam quodammodo excommunicasse, ne orationem amplius haberet ad populum aut templum accederet, adductos duabus illis prophetiis quas enuntiaverat anno quarto, suprà 25. & 35. tertia est mandatum Dei, quo voluit Deus consulere Prophetæ suo, & absentia silentioq; illius (quod improbi in beneficio ponebant) punire Ecclesiam Judæorum.* 6 Die jejunii] *non imperati lege, sed conceptivi: ut apparet ex ver. 9.* 10 Recentioris] *vide suprà 26. 10.* 11 Cùm autem] *secunda pars narrationis, ut diximus in ver. 1.* 12 Jurisperiti] *nimirum Elischamahhi, qui mox nominatur. Erat autem ille quidem veluti rector & moderator in consilio Regis & principum.* Elnathan] *de quo suprà 26. 22.* 14 Jehudin] *apparitorem Regis, ut ex sequentibus constat.* 16 Expavescentes] *id est, capita conferrent, affecti quodammodo & perculsi prophetiæ gravitate: ut demonstrant consilio suo, ver. 19.* 24 Non autem] *id est, ne paulùm quidem perculsi sunt, ut illi ver. 16.* 26 Filio Regis] *id est suo: quamobrem toti Jojakimi familiæ deinde maledicitur, infrà ver. 30.* 27 Fuit autem] *tertia pars ut diximus in ver. 1.* 29 De Jehojakimo] *hujus prophetiæ partes sunt, contestatio, hoc versu, & sententiæ latio, duobus sequentibus.* 31 Proloquebar] *eo volumine quod ab illis exustum est.*

CAPUT XXXVII.

Tzidkija Rex improbus, Chaldæis obsidentibus Jeruschalaima, cùm Ægyptios sibi adjunxisset, Deum a propheta pro communi salute orari jubet; Propheta verò sententiam judicii a Chaldæis venturi pronuntiat: quamobrem soluta obsidione Jirmeja capitur, & cæsus in carcerem durum a Principibus detruditur: ex quo liberatus a Rege, & secunda criminatione obrutus in duriorem alterum conjicitur: unde iterum pii cujusdam aulici opera eductus a Rege consulitur, & repetito eodem judicio contra Judæam in custodia conservatur.

2.Reg.25.

1 ᵃ POSTEA regnavit Rex Tzidkija filius Joschijæ pro Conja filio Jehojakimi, quem constituit Regē Nebucad-retzar Rex Babyloniæ in terra Jehudæ.
2 Sed non auscultavit ipse, aut servi ejus, & populus terræ; verbis Jehovæ quæ loquebatur per Jirmejam Prophetam.
3 ᵃ Miserat quidem Rex Tzidkija Jehucalem filium Schelemjæ, & Tzephanjam filium Mahhasejæ Sacerdotem ad Jirmejam Prophetam, qui dicerent; ora, quæso, pro nobis Jehovam Deum nostrum:
4 Cùm Jirmeja liberè [a] versaretur in medio populi, nec dum posuissent eum in [b] carcere,
5 ᵃ Neque copiæ Parhhonis egrederentur ex Ægypto(ᵃ nam audientes Chaldæi qui obsidebant Jeruschalaima famam de illis abiverunt a Jeruschalaimis)
6 Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejā Prophetam: ut diceret;
7 Sic ait Jehova Deus Jisraelis, sic dicitote ad Regem Jehudæ, qui misit vos ad me ad cōsulendum me: ᵃ ecce copiæ Parhhonis quæ egressuræ sunt vobis in auxilium, revertentur in terram suam, in Ægyptum:
8 Et reversi Chaldæi oppugnabunt civitatem hanc, & capientes eam comburent eam igni.
9 Sic ait Jehova, ne decipiatis [c] vos ipsos dicendo; [d] omnino abituri sunt a nobis isti Chaldæi nam ᵃ non sunt abituri.
10 ᵃ Quin si percuteretis omnes copias Chaldæorum oppugnantium vos, & reliqui essent, ex eis homines transfixi quisque in tentorio suo exurgerent & comburerent civitatem hanc igne.
11 Fuit autem cùm abducerentur copiæ Chaldæorum a Jeruschalaimis, propter copias Parhhonis,
12 Ut exiret Jirmeja Jeruschalaimis, profecturus in terram Binjaminis; ad delabendum inde, ᵃ in medio populi:
13 Cumque esset in porta Binjaminis, ubi erat magister præfecturæ, nomine Jireija filius Schelemjæ filii Chananjæ; prehendit Jirmejam Prophetam, ᵃ dicendo ad Chaldæos tu deficis.
14 Cui dixit Jirmeja, falsum *est*, minimè deficio ad Chaldæos; non tamen auscultavit ei, sed prehendit Jireija Jirmejam, & abduxit eū ad Principes.
15 Tum effervescentes Principes contra Jirmejam percusserunt eum; & posuerunt eum [e] in vinculis in domo Jehonathanis scribæ; nam eam aptaverant pro carcere.
16 Cumque venisset Jirmeja [f] in foveam illam ᵃ & in cellulas illius, mansit ibi Jirmeja diebus multis.
17 Tandem mittens Rex Tzidkija recepit eum, & interrogavit eum Rex domi suæ [g] clam, dicens: estne verbum a Jehova? cui dicens Jirmeja, est, ampliùs dixit in manum Regis Babyloniæ traderis.
18 Deinde dixit Jirmeja ad Regem Tzidkijam: quid peccavi tibi, aut servis tuis, aut populo isti, quod posuistis me in carcere isto?
19 ᵃ Et ubi sunt Prophetæ vestri, qui prophetant vobis, dicendo; non est venturus Rex Babyloniæ contra vos & contra terram hanc?
20 Nunc ergo audi quæso, Domine mi Rex, [h] procido jam deprecans te; me quæso jubeas me redire in domum Jehonathanis scribæ, ut non moriar ibi.
21 Quamobrem præcepit Rex Tzidkija ut [i] committerent Jirmejam in atrio custodiæ, & darent ei tractam panis in diem ex vico pistorum, donec consumptus est omnis panis ex civitate: ita manebat Jirmeja in atrio custodiæ.

[a] Heb. *ingrederetur & egrederetur. vide Num 27.21.*
[b] Heb. *domo coercitionis. sic inf. vers. 15. & 18.*
[c] Heb. *animas vestras.*
[d] Heb. *abeundo.*
[e] Heb. *in loco vinculi.*
[f] Heb. *in locum foveæ.*
[g] Heb. *in abdito.*
[h] Heb. *procidat jam deprecatio mea coram te: ut suprà 36.7.*
[i] Heb. *deponerent.*

CAPUT XXXVIII.

1 AUDIENS verò Schephatja filius Mattanis, & Gedalja filius Paschchuris & Jucal filius Schelemjæ, & Paschchur filius Malcijæ; verba quibus Jirmeja alloquebatur ᵃ totum populum dicendo,
2 Sic ait Jehova, qui manserit in civitate hac morietur gladio, fame, aut peste; qui autem exierit ad Chaldæos ut vivat, utique erit ipsi anima sua loco spolii; & vivet.
3 Sic ait Jehova, omnino tradetur civitas hæc in manum copiarum Regis Babyloniæ, quæ capient eam.
4 Dixerunt Principes ad Regem, morte afficiatur quæsumus vir iste, quandoquidem iste remissas reddit manus [a] bellatorum qui reliqui sunt in civitate hac, & manus totius populi, alloquendo eos [b] in hanc sententiam: nam vir iste ᵃ minimè quærit pacem populo huic, sed malum.
5 Quibus dixit Rex Tzidkija, ecce est in manu vestra: nam minimè *is est* Rex *qui* possit contra vos quicquam.
6 Accipientes itaque Jirmejam ᵃ qui erat in atrio custodiæ, conjecerunt eum in illam foveam *quæ erat* Malcijæ filii Regis, demittentes Jirmejā funibus: in fovea autem illa nulla erat aqua; sed lutum, adeò ut immergeretur Jirmeja luto.
7 Sed cùm audivisset ᵃ Hhebed-melec Æthiops, vir aulicus qui erat in domo Regis, positum esse Jirmejam in illa fovea; ᵃ Rege sedente in porta Binjaminis,
8 Egressus Hhebed-melec e domo Regis, alloquutus est Regem, dicendo,
9 Domine mi Rex, malè fecerunt homines isti in omnibus quæ fecerunt Jirmejæ Prophetæ, eò quòd conjecerunt eum in istam foveam: ᵃ qui moriturus fuerat ᵃ in loco suo propter famem, quia nihil est panis ampliùs in hac civitate.
10 Quapropter præcepit Rex Hhebed melecco Aethiopi, dicendo, sume ad manum tuam hinc triginta homines: ut educas Jirmejam Prophetam ex ista fovea, cùm nondum moritur.
11 Tum sumens Hhebed-melec homines illos ad manum suam, venit ᵃ in domum Regis, in locum subjacentem ærario unde sumpsit veteramenta [c] abjecta veteramenta inquam evanida: quæ demisit ad Jirmejam in foveam illā funibus:
12 Et dixit Hhebed-melec Æthiops ad Jirmejam, pone jam veteramenta ista abjecta evanidaque [d] sub axillis tuis, subtus cum funibus: & fecit Jirmeja ita.

[a] Heb. *virorum belli.*
[b] Heb. *secūdum verba hæc.*
[c] Heb. *abjectorum, evanidorum sic deinceps.*
[d] Heb. *brachiorum tuorum*

13 Sic

13 Sic trahentes Jirmejam funibus eduxerunt eum ex illa fovea, & mansit Jirmeja in atrio custodiæ.

14 Deinde mittens Rex Tzidkija recepit Jirmejam Prophetam ad se, ad ingressum principalem qui erat ad domum Jehovæ: & dixit Rex ad Jirmejam, peto ego abs te verbum, ne celato me illud.

15 Dicente autem Jirmeja ad Tzidkijam, si indicem tibi, an non [e]certè morte afficies me? & si consulam tibi, *an* non auscultabis mihi?

16 Juravit Rex Tizidkija Jirmejæ[f] clam, dicendo, vivens Jehova qui fecit nobis animam hanc *mihi adimat eam*, si morte affecero te, aut si tradidero te in manum hominum istorũ qui quærant animam tuam.

[e] Heb. *morte afficiendo.*
[f] Heb. *in abdito: ut sup.* 37.17.

17 Dixit itaque Jirmeja ad Tzidkijam, sic ait Jehova Deus exercituum, Deus Jisraëlis; si [g] omnino egressus fueris ad Principes Reges Babyloniæ, utiq; vivet anima tua, & civitas hæc non comburetur igne: ita vives tu & familia tua:

[g] Heb. *egrediendo.*

18 Sin autem non egrediaris ad Principes Regis Babyloniç utique tradetur civitas hæc in manum Chaldçorũ qui comburent eam igne, tu verò non eripies te e manu eorum.

19 Dicenti verò Regi Tzidkijæ ad Jirmejã, ego solicitè timeo Jehudæos qui deficiunt ad Chaldæos, ne tradant me in manum eorum, & ludificentur me:

20 Dixit Jirmeja, non sunt traditur: ausculta quæso voci Jehovæ quam ego eloquor tibi, ut bene sit tibi & vivat anima tua.

21 Quòd si tu renuas exire, hoc est verbum illud quod ostendit mihi Jehova.

22 Quòd ecce omnes mulieres quæ reliquæ sunt in domo Regis Jehudæ deducentur ad principes Regis Babyloniæ; quamvis dicant illæ incitavisse te & prævaluisse tibi viros[h] pacem colentes tecum, demersos esse in cœno pedes tuos, aversos retrorsum;

[h] Heb. *pacis tuç.*

23 Tamen e manu eorum qui omnes uxores tuas filiosque tuos deducent ad Chaldæos tu quoque non eripies te: sed manu Regis Babyloniæ prehenderis, & civitatem hanc cõburet igne.

24 Tum edixit Tzidkija Jirmejç, quisquam nesciat verba ista, ita non morieris.

25 Quòd si audientes Principes me loquutum esse tecum, venerint ad te, edixerintque tibi, indica jam nobis quid loquutus es apud Regem, ne celato nos, & te non afficiemus morte: quid item dixerit tibi Rex;

26 Tum dicito ad eos, [i]procidens ego deprecatus sum coram Rege, ut non sineret me redire in domũ Jehonathanis ad moriendũ ibi.

27 Venientes autem omnes Principes ad Jirmejam interrogaverunt eum, qui nuntiavit eis omnino secundum verba ista quæ præceperat Rex: sic [k] silentes abstinuerunt ab eo, cùm nõ fuisset auditum verbum illud.

28 Mansitque Jirmeja in atrio custodiæ usque in diem quo capta sunt Jeruschalaima: ubi erat, cùm caperentur Jeruschalaima.

[i] Heb. *procidit deprecatio mea: ut suprà* 36.7 *&* 37.20.
[k] Heb. *siluerunt ab eo.*

ANNOTATIO IN CAPUT XXXVII.

1 Postea] *Duo hæc capita perpetuam historiam continent, quomodo Jirmeja exceptus fuerit Jeruschalaimis toto Regis Tzidkijæ tempore.* 3 Miserat quidem] *id est, Rex quidem ipse primùm facilis esse visus est, & Deum seriò acccedere, usque ad ver.*11 *sed evanuit totũ illud speciosum studium præterito metu & aulicis improbè in Iirmejam invehentibus, in quorum voluntatem Rex illicò traductus est, versu* 11. *&* 5. *sequentibus; cujus facilitatis ac potiùs socordiæ exempla deinceps ponuntur, hoc & sequen. capite.* 5 Neque] *hanc negationem* ἀπὸ κοινοῦ *ex prçcedente, ver. repetendã fuisse docet argumentum: quod genus zeugmatis Hhebræis est usitatissimum.* Nam audientes] *anticipatio narrationis, quæ suo loco habetur postea versu* 11. 7 Ecce copiæ] *hîc Jirmeja pro deprecatione quam postulabat Rex sententiam pronuntiat, & causam apertè ostendit: nam (inquit Propheta) Rex fucum Deo se facturum putat: ita acceditis me quasi resipisceret serio, & certa fiducia in Deum unum recumberet: interea verba facitis: Rex enim de Aegyptiorum copiis adhibendis cogitat: quamobrem sententia duobus membris continetur: unum est inanes fore auxiliares Ægyptiorum copias & re infecta abituras; alterum, Regem, populumque, & regnum Judæorum per Chaldæos eversum iri.* 9 Non sunt abit.] *videlicet omnino, ita ut dicitis: nam abiverunt quidem, infrà vers.*11. *sed paulò post redintegrarunt obsidionem cœptam.* 10 Quin si] *amplificatio per hypothesin hyperbolicam, quæ ostendit etiamsi Chaldæi circumvenirentur (ut adhibitis Ægyptiis facturum se Tzidkija prçsidebat) nihil tamen ex eo effectum iri.* 12 In medio populi] *id est, Binjaminitarum & tribulium suorum, in agros suos & possessiones obsidione soluta redeuntium.* 13 Ad Chaldços] *quorum potentiam magnificè Propheta prædicaverat: sic impius iste perfidè dissimulans odium prophetiarum, perfidiæ & transfugii Jirmejam criminatur: ut solent qui honestè videri volunt procurare turpia.* 16 Et in cellu.] *id est, de alia in aliam circunducentes reclusissent eum in penitissima, ubi vix sontes nisi perduelles collocabantur.* 19 Et ubi sunt.] *quasi dicat, age, si placet, compareant illi, ut prophetiarum comparatione apud æquos judices audita innotescat veritas: nam spiritus* Prophetarum *sunt* Prophetis *subditi,* 1. *Cor.*14.32. *Ad hoc autem postulatum reticente Rege, Jirmeja saltem sibi petit de æquiore loco prospici, si negligitur causa veritatis.*

IN CAPUT XXXVIII

1 Totum popul.] *Id est, Judeos omnes qui adibant ipsum in atrium custodiæ.* 4 Minimè quærit] *i. animo perduellis est; ut fuerant criminati superiore capite.* 6 Qui erat in atrio] *hæc verba de industria transposuimus: ut* ἡ συμπλοκὴ *Hhebraici contexus illustris esset: hîc autem ars nefaria aulicorum observanda est, qui hominem addictum morti clàm tollendum putant, & carcere (qui ex omni jure ad custodiam, non ad supplicium constitutus est) pro supplicio abutuntur.* 7 Hhebed-melec] *de quo infrà* 39.16. Rege sedente] *id est, in publico judicio, ubi Principes alii non audebant cum Propheta experiri*

jure

jure. 9 Qui moriturus] *id est, debebat illis fuisse satis quòd Jirmeja communi hac fame erat moriturus, nec fuerat acceleranda mors illius infami carcere.* In loco suo] *id est, atrio custodiæ, ubi locum & alimentum ejus Tzidkija constituerat, suprà 37.21.* 11 In domum Regis] *ubi erat fovea Malcijæ filii Regis, de qua vers. 6.* 14 Ingressum princip.] *id est, ascensum illum versus repagulis munitum, de quo 1. Reg. 10.5. & 12. Est autem Hhebræa vox ambigua, quæ modò significat tertium ordine, modò ducalem (ut ita dicamus) sive ad duces pertinentem : quos Hebræi vocant tertios a Rege communi appellatione.* 15 Dicente] *his verbis annuit quidem Jirmeja se verbum Dei prolaturum esse; priùs tamen stipulatur duo : unum, vitam sibi servari, quod Rex spondet sequente versu; alterum, consilium suum accipi, cui rex non respondet : nam hæ interrogationes non semper affirmant apud Hhebræos, sed etiam de re ipsa quærunt.* 19 Dicente verò] *id est, excusanti se quòd consilium deditionis non acciperet: quam excusationem diluit propheta, sequentibus.* 22 Deducentur] *videlicet cùm primùm Chaldæi irruperint Jeruschalaima, & Tzidkija se in fugam vertet; nam illæ continuò oblatæ sunt principibus ut quæstio de consiliis & factis Tzidkijæ haberetur.* Dicant] *id est, crimen totum defectionis a Chaldæis in consiliarios tuos & fœderatos exteros transferant, ad excusandum te.* Demersos esse] *id est, per illos effectum esse, ut in hanc malorum abyssum devenires, & a Chaldæis deficeres.* 26 Dicito ad eos] *hoc consilium neque præcepit Rex, neque Jirmeja sequitur falso : nam in ipso principio sermonis ultrò citroq; habiti caveri sibi Jirmeja postulaverat, ne aut morte afficeretur a Rege, aut adversariis traderetur; & Rex vicissim spoponderat, suprà ver. 15. & 16. jam verò partem sermonis explicat, partemq; reticet, quam exponi principibus futurum fuisset inutile & damnosum.* Non fineret] *id est, non ferret me trudi in molestiorem carcerem quàm sit atrium custodiæ; sive domum Jehonathanis, de qua 37.15. sive Malcijæ, de qua suprà ver. 6. synecdoche.* 27 Silentes abstinuer.] *id est, acquieverunt ut Jirmeja consisteret in atrio custodiæ; observantes fortasse dum novam criminandi occasionem possent arripere.* Verbum illud] *reliquū, quod fuerat habitum cum Rege.*

Caput XXXIX.

Jirmeja priùs malè a suis exceptus, occupatis Jeruschalaimis liberatur ab exteris, & honestè accipitur: similiterq; pio illi aulico per quem fuerat sublevatus pronuntiat liberationem ab omnibus vitæ periculis.

2. Reg. 25. 4.

1 ANNO nono Tzidkijæ Regis Jehudæ, mense decimo, venit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ cum omnibus suis copiis ad Jeruschalaima, & obsederunt ea.

2 Undecimo anno Tzidkijæ, mense quarto, nono *die* mensis; perrupta est civitas:

3 Et ingressi omnes Principes Regis Babyloniæ consederunt *in porta mediana; Nergal-schareetzar *præfectus ærario sacro, Sarsecim præfectus aulicus, Nergal-schareetzer præfectus metationi castrorum, [a] & omnes principes reliqui regis Babyloniæ.

4 Fuit autem cùm videret eos Tzidkija Rex Jehudæ, & omnes bellatores, ut fugientes exirent noctu e civitate via horti Regis per portam *sitam* inter duplicem murum; exivitq; via campestrium.

5 Sed persequentes copiæ Chaldæorum eos assequutæ sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis, & capientes eum deduxerunt eum ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ Riblam in terram Chamathæ: qui [b] tulit in eum sententiam.

6 Nā jugulavit Rex Babyloniæ filios Tzidkijæ Riblæ ante oculos ejus, etiam omnes *claros Jehudæ jugulavit Rex Babyloniæ;

7 Tum oculos Tzidkiję excæcavit, & vinxit eum numellis chalybeis; ut deduceret eum in Babyloniam.

8 Domum verò Regis, & [c] domos populi cōbusserunt Chaldæi igne; murosq; Jeruschalaimorum demoliti sunt.

9 Deniq; residuum populi qui reliqui erant in civitate, & defectores qui defecerant ad ipsum, ac residuum populi qui reliqui erant: deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum in Babyloniam.

10 De populo verò tenuissimos quibus nihil erat quicquam, reliquit Nebuzar-adan præfectus satellitum in terra Jehudæ : quibus dedit vineas & agros die illo.

11 Præceptum autem dederat Nebucad-retzar Rex Babyloniæ de Jirmeja; [d] Nebuzar-adani pręfecto satellitum, edicendo,

12 Accipe illum, & [e] oculos tuos adhibe illi, neque afficito eum ullo malo: sed quemadmodum indixerit tibi, ita fac cum eo.

13 Quapropter mittens Nebuzar-adan præfectus satellitum, & [f] Nebu-schazzeban præfectus aulicus, & Nergal-Schareetzer præfectus metationi castrorum; denique omnes pręfecti Regis Babyloniæ,

14 Mittentes acceperunt Jirmejam ex atrio custodiæ, *tradideruntq; eum *Gedaljæ filio Achikami filii Schaphanis, ut deduceret eum domum: ita mansit in medio populi.

15 Ad Jirmejam autem fuerat verbum Jehovæ; cùm esset detentus in atrio custodiæ, dicendo,

16 Abi, & alloquitor *Hhebedmelecum Æthiopem, dicendo, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego effecturus sum ut eveniant verba mea contra civitatem hanc in malum, non autem in bonum: & erunt in conspectu tuo die illo.

17 Sed eripiam te die illo, dictum Jehovæ; neque traderis in manum *istorum hominum a quibus formidas.

18 Nam [g] omnino liberabo te, & gladio non cades: eritq; tibi [h] vita tua spolii loco, quia fiduciam habuisti in me, dictum Jehovæ.

[a] Heb. & totum reliquum principum.

[b] Heb. loquutus est cum eo judicia.

[c] Heb. domum, enallage.

[d] Heb. in manum Nebuzar-adanis præfecti.

[e] Heb. pone oculos tuos super eum.

[f] qui suprà Sarsecim vers. 3.

[g] Heb. liberando.

[h] Heb. anima tua.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hoc capite continentur duo, narratio gravissimi judicii contra Judæos, & servati ex eo Jirmejæ, usque ad ver. 15. & prophetia de Hhebed-meleco servando, inde ad finem.* 3 In porta] *id est jam,*

jam uno ex oppidis occupato, propè esset ut in alterum ingrederentur, ubi porta mediana erat in mediano muro. Præfectus ærar.] *qui hæc omnia nomina propria esse putant, falluntur sententia nostra, ut Hebraicæ distinctiones confirmant: adduntur enim propriis appellationibus officiorum nomina Babylonica: quæ nos ad evidentiam Latinis nominibus utcunque accommodavimus: hi autem propterea nominantur, quod fuerunt strenui, & inter primos ordines primi irruperunt in Jeruschalaima.* 6 Claros] *qui Tzidkijæ authores fuisse rebellionis putabantur, suprà 38.22.* 14 Tradiderunt] *ut narratur infrà 40.* Gedaljæ] *quem præfecit Judæis Rex Babyloniæ, 2.Reg.25.25.& deinceps.* 16 Hebedmelecum] *de quo suprà 38.7. & sequentibus.* 17 Istorum hominum] *id est, aulicorum principum Tzidkijæ, a quibus odium gravissimum sibi conciliaverat liberatione Jirmejæ.* 18 Omnino liberabo] *videlicet tum ab istis infensis tibi, tum ab externis hostibus.*

Caput XL.

Jirmeja ex vinculis & captivitate liberatur; duces ad Gedaljam præfectum adveniunt, & Jischmahhelis conspirationem adversus ipsum indicant: cujus conspirationis indicium cùm Gedalja neglexisset, perfidissimè a Jischmahhele occiditur ipse & omnes quos stare a partibus ipsius Jischmahhel judicavit, & reliqui capiuntur ad Hhammonitas deportandi: huic malo Jochanan cum aliis ducibus obsistens Jischmahhelem fundit & fugat, profectionemq́ in Ægyptum instituit cum reliquiis Judæorum: cujus profectionis consilium volentes a Deo & Jirmeja comprobari, Jirmejam accedunt callidè, prohibentem & interminantem Dei verbis malè excipiunt, & cum Baruco Judæorumq́ reliquiis in Ægyptum trahunt: ubi Jirmeja prædicit fore ut a Babylonio Ægyptus occupetur.

1 VERBUM illud quod fuerat ad Jirmejam a Jehova postquam dimisit eum Nebuzar-adan præfectus satellitum 'Rama: recipiendo eum, cùm *jam* esset vinctus catenis in medio omnis multitudinis deportandæ Jeruschalaimis & e Jehudæa, qui deportabantur in Babyloniam.

2 Recepit ergo præfectus satellitum Jirmejam; dixitq; ad eum, Jehova Deus tuus proloquutus fuerat malum istud contra locū hunc:

3 Itaque adduxit & fecit Jehova quemadmodum proloquutus fuerat: quia peccastis Jehovæ, neque auscultastis voci ejus, ideo [a] evenit vobis verbum illud.

4 Sed nunc ecce, solvo te hodie a catenis istis quæ sunt super manus tuas; si bonum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, veni, & [b] adhibebo oculos meos in te; sin autem malum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, desiste: vide, tota hæc terra exposita est [c] tibi; quò bonum rectumque *videtur* in oculis tuis abire, abi:

5 Aut 'quia ille nondum revertitur, diverte ad Gedaljam filiū Achikami filii Schaphanis, quem præficit Rex Babyloniæ civitatibus Jehudæ, & mane cum eo in medio populi; aut quocunque rectum *videtur* in oculis tuis abire, abi: deditq; ei præfectus satellitum viaticum & munus ac dimisit eum.

6 Venit itaque Jirmeja ad Gedaljam filium Achikami 'Mitzpam; & mansit cum eo in medio populi qui reliqui erant in terra.

7 Audientes autem omnes Principes copiarum qui erant in agro, ipsi & homines ipsorum, Regem Babyloniæ præfecisse Gedaljam filium Achikami regioni ipsi; & commisisse ei viros ac mulieres, parvulosq; idq; e tenui populo terræ, ex iis qui non deportabantur in Babyloniam,

8 Venerunt Mitzpam ad Gedaljam; & Jischmahhel filius Nethanjæ, & Jochanan, ac Jonathan filii Karechi, & Seraja filius Thanchumethi, filiiq; Hhephai Nethophatitæ, ac [d] Jezanja filius Mahhacatitæ, ipsi cum hominibus suis.

9 Quibus juravit Gedalja filius Achikami filii Schaphanis, & hominibus illorū, dicendo, ne timete quin serviatis Chaldæis: manete in ista terra, & servite Regi Babyloniæ; ita bene erit vobis.

10 De me autem, ecce consisto Mitzpæ, ad [e] ministrandum Chaldæis qui veniunt ad nos: vos autem colligite vinum, [f] æstivosque fructus, & oleum, ac reponite in vasis vestris, & manete in civitatibus vestris quas occupastis.

11 Et etiam omnes Jehudæi qui erant apud Moabitas, & [g] Hhammonitas, & apud Edomæos, & qui erant in omnibus illis regionibus, audientes dedisse Regem Babyloniæ reliquias Jehudæis; & præfecisse eis Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis:

12 Reversi sunt omnes Iehudæi ex omnibus locis quò depulsi fuerant, ut venirent in terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam: & collegerunt vini & æstivorū fructuum multū valde.

13 Jochanan autem filius Karechi & omnes principes copiarum quæ fuerant in agro, venientes Mitzpam ad Gedaljam,

14 Dixerunt ad eum, an [h] omnino nosti Bahhalisum Regem Hhammonitarum mittere Jischmahhelem filium Nethanjæ ad percutiendum te [i] lethaliter? sed non credidit eis Gedalja filius Achikami.

15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente Gedaljam [k] clàm Mitzpæ, dicendo, eam quæso, ut percutiam Jischmahhelem filium Nethanjæ, & nemo cognoscet: quare percuteret te lethaliter, & dispergerentur omnes Jehudæi qui congregati sunt ad te, perirentq; reliquiæ Jehudæ?

16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jochananem filium Karechi, ne feceris rem hanc: nam falsum loqueris contra Jischmahhelem.

[a] Heb. *fuit: ut Gen. 24. 15.*

[b] Heb. *ponā oculum meū super te: ut sup. 39. 12.*

[c] Heb. *coram te: ut Genes. 13. 9.*

2. Reg. 25. 26.

[d] *qui etiam Jozanja. 2. Reg. 25. 26. de quo infrà 42. 1.*

[e] Heb. *standum coram Chaldæis: ut interpretatur loquutionem hanc Mosche. Deut. 10. 8.*

[f] Heb. *æstatem, metonymicè: sic vers. 12.*

[g] Heb. *filios Hhammonis: sic vers. 14.*

[h] Heb. *noscendo.*

[i] Heb. *animæ: ut Gen. 37. 21. & seq. ver.*

[k] Heb. *in abdito.*

Caput XLI.

1 FUIT ergo mense septimo, ut veniens Jischmahhel filius Nethanjæ filii Elischmahhi 'e semine Regio, & præfecti regii, id est decem viri, cum ipso ad Gedaljam filium Achikami Mitzpam; comederent ibi cibum una Mitzpæ.

2 Deinde surgens Jischmahhel filius Nethanjæ, & decē illi viri qui erant cum ipso, percusserunt

2. Reg. 25. 28.

runt Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis gladio, ita morte affecit eum; quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regioni.

3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipsos Chaldæos qui præsentes erant illic; ª bellatores percussit Jischmahhel.

4 Fuit autem die secundo, ex quo morte affecerat Gedaljam: cùm *adhuc* nemo cognosceret,

5 Ut venirent homines ' Schecemo, Schilunte, & Schomrone, octoginta viri ' rasi barbo, & laceri vestibus, ac incidentes sese: in quorum manu erat munus & thus, ut afferrent ' in domum Jehovæ.

6 Et Egressus est Jischmahhel filius Nethanję obviam eis Mitzpâ, ᵇ continenter procedens & ' flens: fuitque cùm occurrisset eis, ' ut diceret ad eos venite ad Gedaljam filium Achikami.

7 Sed fuit cùm pervenissent in medium civitatis; ut jugulans eos Jischmahhel filius Nethanjæ *projiceret* in medium foveæ, ipse & viri qui erant cum ipso.

8 Decem autem homines inventi sunt inter illos, qui dixerunt ad Jischmahhelem, ne morte afficias nos, nam sunt nobis abditi thesauri in quodam agro, tritici, & hordei, oleique; & mellis: ita destitit, & non affecit eos morte ᶜ inter fratres ipsorum.

9 Fovea autem quò projecit Jischmahhel omnia cadavera hominum illorum quos percusserat ᵈ ad latus Gedaljæ, ea est quam fecerat ' Rex Asa ᵉ metu Bahhascha Regis Jisraëlis: eam replevit Jischmahhel filius Nethanjæ confossis.

10 Et captivas fecit Jischmahhel totas reliquias populi qui erat Mitzpæ, ' filias Regis, tumq; populum qui reliqui erant Mitzpæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præfectus satellitum Gedaljam filium Achikami: quos captivos ducens Jischmahhel filius Nethanję abibat transiturus ad ᶠ Hhammonitas,

11 Sed audiens Jochanan filius Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, totum illud malum quod fecerat Jischmahhel filius Nethanjæ,

12 Acceptis omnibus suis hominibus abiverunt ad pugnandum contra Jischmahhelem filium Nethanjæ: quē invenerunt ad ' aquas amplas quę *sunt* in Gibhhone.

13 Quare fuit cũ vidisset totus populus qui erat cum Jischmahhele Jochananem filium Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo; ut afficerentur lætitia:

14 Et divertentes totus ille populus quem captivũ abducebat Jischmahhel Mitzpâ, ᵍ rursus venirent ad Jochananem filium Karechi:

15 Jischmahhel verò filius Nethanjæ eripiens se cum octo hominibus a conspectu Jochananis, abiret ad Hhammonitas,

16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi & omnes Principes copiarum qui erãt cum eo totas reliquias populi quē recuperavit a Jischmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa, postquam percussisset Gedaljam filium Achikami; deducensque viros bellatores, fœminasque ac parvulos, & eunuchos quos recuperavit, e Gibhhone;

17 Abiverunt, & consederunt ' in hospitio Cimhami quod est juxta Bethlechemum; ut proficiscentes abirent in Ægyptum.

18 ʰ Propter Chaldæos, quia timebant ab eis; eò quòd percussisset Jischmahhel filius Nethãjæ Gedaljam filium Achikami, quem præfecerat Rex Babyloniæ regioni.

ª Heb. *viros belli: sic infrà ver. 16.*
ᵇ Heb. *iens eundo.*
ᶜ Heb. *in medio fratrum.*
ᵈ Heb. *ad manum.*
ᵉ Heb. *a facie Bahhascha.*
ᶠ Heb. *filios Hhammonis: sic infrà vers. 15.*
ᵍ Heb. *reverterentur & redirent.*
ʰ Heb. *a facie Chaldęorum, quia timebant a facie eorum.*

CAPUT XLII.

1 DEINDE appropinquantes omnes principes copiarum; & Jochanan filius Karechi, & Jezanja filius ' Hoschahajæ, totusque populus a minimo usque ad maximũ,

2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, ª procidens, quæso deprecare nomine nostro, & ora pro nobis Jehovam Deum tuum pro omnibus his reliquiis: nam relicti sumus pauci ex multis, quemadmodum oculi tui vident nos *esse*;

3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam qua ambulemus, & rem quam facturi sumus.

4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, ausculto, ecce oraturus sum Jehovam Deum vestrum secundum verba vestra; eritque ut quodcunque verbum responderit Jehova vobis, indicem vobis, ' non cohibebo a vobis verbum.

5 Vicissim illi dixerunt ad Jirmejam, sit Jehova inter nos ᵇ testis verus & fidus; nisi prorsus secundum verbum cujus *causa* miserit te Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.

6 Sive bonum sive malum *fuerit*, voci Jehovæ Dei nostri cujus *causa* mittimus te ad eum auscultabimus: ut bene sit nobis cùm auscultaverimus voci Jehovæ Dei nostri.

7 Fuit autem exactis decem diebus, cùm fuisset verbum Jehovæ ad Jirmejam,

8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo; totumque populum a minimo usque ad maximum,

9 Et diceret ad eos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ad quem misistis me ᶜ ut procidens deprecarer eum nomine vestro:

10 Si ᵈ ' reversi manseritis in terra hac, utiq; ædificabo vos ac non destruam, & plantabo vos ac non evellam: quia ' pœnituerit me ejus mali quo afficio vos.

11 Ne timeatis ᵉ a Rege Babylonię, a quo vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiscum sum ut servem vos, & ut eripiam vos e manu ejus.

12 Nam præstabo vobis misericordiã, ut misereatur vestri & restituat vos in terra vestra.

13 Sed si dixeritis, non sumus mansuri in terra hac: non auscultando voci Jehovæ Dei vestri:

14 *Et* dicendo, nequaquam, sed terram Ægypti ingrediemur, ut non ᶠ experiamur bellum, & sonum buccinæ non audiamus, ᵍ & cibi famē non patiamur, deinde illic ' habitemus.

15 Nunc ergo idcirco audite verbum ' Jehovæ reliquiæ Jehudæ, sic ait Jehova exercituũ Deus Jisraëlis: si vos ʰ omnino disposueritis faciem vestram ut ingrediamini Ægyptum, & ingressi fueritis ad commorandum ibi:

16 Utique futurũ est ut gladius a quo timetis illic assequatur vos in terra Ægypti, & fames illa de qua solliciti estis illic ⁱ persequatur vos in

ª Heb. *procidat quæso deprecatio nostra a conspectu tuo.*
ᵇ Heb. *in testem veritatis & fidelē.*
ᶜ Heb. *ut projicerem deprecationem vestram coram eo.*
ᵈ Heb. *revertendo.*
ᵉ Heb. *a facie Regis: sic deinceps.*
ᶠ Heb. *videamus.*
ᵍ Heb. *& ad cibum non esuriamus.*
ʰ Heb. *disponendo.*
ⁱ Heb. *adhærescat post vos: sic 1. Chro. 10. 2.*

in Ægypto, & ibi moriamini.

17 Ita erunt omnes homines qui dispofuerint faciem suam ut ingrediantur Ægyptum ad commorandum illic, morientur gladio, fame, ac peste: neque erit eis superstes, aut qui evadat propter malum illud quod ego adducam contra eos.

18 * Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, quemadmodum effusa est ira mea & æstus meus super habitatores Jeruschalaimorum, ita effundetur æstus meus super vos cùm ingressi fueritis Ægyptum: & eritis execrationi, & desolationi, maledictionique & opprobrio, neque videbitis ampliùs locum hunc.

19 *Alloquitur Jehova vos, ô reliqui æ Jehudæ ne ingrediamini Ægyptum: [k] omnino scitote (nam contestor vos hodie)

20 *Quandoquidem* fefellistis animis vestris, quòd misistis me ad Jehovam Deum vestrum, dicendo; ora pro nobis Jehovam Deum nostrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noster ita indica nobis, & facturi sumus.

21 Cùm autem indico vobis hodie; non auscultatis voci Jehovæ Dei vestri, & omnibus quorum causa mittit me ad vos:

22 Nunc inquam omnino scitote vos gladio, fame, & peste morituros; in loco quò placet vobis ire ad commorandum ibi.

[k] Heb. *sciendo: sic vers.* 22.

CAPUT XLIII.

1 FUIT verò cùm absolvisset Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba Jehovæ Dei eorum, quorum *causa* miserat ipsum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:

2 Ut loqueretur *Hhazarja filius Hoschahhjæ & Jochanan filius Karechi, omnesque homines illi superbi; dicentes ad Jirmejam, falsum loqueris, non misit te Jehova Deus noster ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:

3 Sed Baruc filius Nerijæ incitat te contra nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.

4 Itaque non auscultans Jochanan filius Karechi, omnesque Principes copiarum, & totus populus voci Jehovæ; ut maneret in terra Jehudæ,

5 Assumpsit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias Jehudæ quæ reversæ erant ab omnibus gentibus quò depulsæ fuerant ut commorarentur in terra Jehudæ:

6 Viros, & fœminas, parvulosque, & filias Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan præfectus satellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque prophetam, & Baruc filium Nerijæ.

7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auscultarunt voci Jehovæ pervenerunt [a] Daphnas usque.

8 *Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam Daphnis, edicendo.

9 Accipe in manum tuam lapides magnos & abde eos in argilla [b] laterariæ illius quæ *est* ad protam domus Parhhonis Daphnis, ante oculos hominum Jehudæorum:

10 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego mittens assumam Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ servum meum & ponam solium ejus supra lapides istos quos abdidi, tendétque augustale suum super eos.

11 Nam progressus percutiet terram Ægypti; *eum* qui morti *addictus est* ad mortem *trahens*, & qui captivitati ad captivitatem, & qui gladio ad gladium:

12 Et succendam ignem in domibus deorum Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amiciet *terram Ægypti quemadmodum amicit pastor vestimentum suum, & exibit inde cum pace:

13 Postquam fregerit statuas [c] *Heliopoleos quæ est in terra Ægypti, & domos deorum Ægypti combusserit igne.

[a] Heb. *Tachpanchesum: vide Jescha.* 30.4.

[b] Heb. *in lateraria illa.*

[c] Heb. *domus solis.*

ANNOTATIO IN CAPUT XL.

1 Verbum] *Hæc inscriptio universè ad quatuor sequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inscriptionem, ita perpetuam narrationem continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autem narratio hæc res gestas explicat ab eo tempore quo Nebuzar-adani mandata est provincia a Rege Babyloniæ, ut quicquid supererat conficiendum in Judæa conficeret authoritate Regis ut narratur 2. Reg. 25.11. & sequent. & sup. 39.9. Dicitur verò tota hæc narratio esse* verbum quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, *quia hæc ipsa mala Deus jam olim per Jirmejam prædixerat, ut sup. 24.8. & alibi dicitur, & ipse Nebuzar-adan agnoscit versibus sequentibus. quasi dicat Propheta, his capitibus explicari complementum illius verbi, quod longo tempore antea significaverat Deus, & Jirmeja prænuntiaverat.* Rama] *quousque Nebuzar-adan imprudens Jirmejam siverat a suis trahi cum deportanda multitudine.* 5 Quia ille] *videlicet Gedaljæ, qui mox nominatur. Sensus est, si non placet mecum esse, præmisi Gedaljam Mitzpam; qui in legatione sua occupatus, ad me nondum revertitur: si itaque videbitur, poteris te ad ipsum recipere.* 6 Mitzpam] *illam videlicet quæ erat Binjaminitarum, de qua Jehoschuhh. 18.26. ut ex sequentibus historiis colligitur.*

IN CAPUT XLI.

1 E semine regio] *Sic paucis odii & conspirationis causa ostenditur, quòd hic regnum, & illi decem principatum in regno sibi asserebant, indignumq; putabant novum hominem in administratione anteponi sibi. Quamobrem non hos solos venisse putandum est. sed cum suo comitatu singulos, ut ex sequente historia liquet.* 5 Schecemo] *i. e tribu Ephrajimi, unde proficiscentibus in locum sanctum iter erat per Mitzpam Binjaminitarum.* Rasi barba] *id est, externo cultu testificantes luctum suum de calamitate publica more e gentibus*

*gentibus accepto, contra legem Levit.*19.27. In domum Jehovæ] *id est, locum ubi fuerat domus Dei, a Deo electum, Deut.*12.11. 6 Flens] *id est, perfidissimè eundem luctum simulans.* Ut diceret] *probans videlicet illorum animum, & tanquam poëticus ille Sinon expiscans quo animo in Gedaljam essent.* 9 Rex Asa] *qui ex lapidibus & lignis Ramæ ædificavisse Mitzpam legitur, 1.Reg.*15.22. 10 Filias Regis] *de quibus infrà* 43.6. 12 Aquas amplas] *id est, piscinam magnam, de qua 2 Schem.*2.13. 17 In hospitio Cim.] *locus videtur fuisse Cimhamo filio (ut putatur) Barzillaii a Davide attributus de patrimonio ipsius, in tribu Jehudæ: vide 2 Schem.*19.38. *& sequentibus.*

IN CAP. XLII.

1 Hoschahhjæ] *Qui erat Mahhacathita e tribu Jehudæ, posteris Calebi, sup.*40.8. 4 Non cohibebo] *id est, non reticebo, aut dissimulabo quicquam eorum quæ Deus mihi significaverit.* 10 Reversi] *videlicet ab instituta profectione in Ægyptum, quam falsò dissimulaverant coram Propheta. vide sup.* 41.17. *& infrà vers.*20. Pœnituerit] *humanitus dictum, ut Gen.*6.6. *Sunt autem hujus prophetiæ partes duæ: prior dilemmatica, qua hypotheticè Propheta consilio Dei exposito declarat, tum quid Deus manentibus promittat, his trib. versib. tum quid interminetur proficiscentibus in Ægyptum, usque ad vers.*19. *posterior verò categorica, qua reprehendens Propheta ludificationem illorum & consilium Deo immorigerum, denuntiat Dei verbis judicium severissimum, ad finem usque capitis.* 14 Habitemus] *non autem in diem commoremur, aut vagemur incertis sedibus, ut hîc nobis propter Chaldæos faciundum esset.* 18 Nam sic ait] *confirmatio minarum præcedentium a recente & domestico exemplo.* 19 Alloquitur Jehova] *alterum membrum Prophetiæ, ut diximus in vers.*10. *non a me, inquit, ista profectio, sed a Deo interdicitur: quamobrem protestor hodie rem vobis malè cessuram esse, me autem ab omni culpa liberari hac protestatione mea.* 20 Quandoquidem] *hyperbatica causarum explicatio ex quibus sententiam fert Dominus in reliquias Judæorum, duob. versib. Quamobrem illud,* omnino scitote, *quod habetur præcedente versu. finito hyperbato repetitur vers. ult.* Fefellistis] *me videlicet, non autem Deum, qui minimè omnium irrideri potest, Galat* 6.7. *quasi dicat, certo consilio & deliberata malitia, cùm jamque proficiscendi consilium cepissetis, me ludificati estis; cùm interventorem adhibuistis apud Deum, omnia promisistis; & nihil demum præstatu, postquam omnibus meis partibus erga Deum atque vos ipsos defunctus sum.*

IN CAP. XLIII.

2 Hhazarja] *Qui primus videtur palàm Jirmejæ obstitisse, & alios hærentes in pristino consilio suo confirmasse.* 8 Fuit autem] *hoc verbum duo continet: signum, seq. vers. & prophetiam significatam de occupatione Ægypti per Babylonium, versib. reliquis.* 11 Qui morti addict.] *judicio Dei, per quem vocatus fuerat Babylonius, ut sup.*15.2. 12 Terram Æg.] *id est, spolia terræ, metonymicôs.* 13 Heliopoleos] *oppidi in quo erat insignis idololatria, teste Herodoto lib.*2. *ex quo præfectura Heliopolitana dicta est, quam Hhebræi appellant On: vide Genes.*41.45.

CAPUT XLIIII.

PROPHETA Judæos in Ægypto commorantes ab exemplis præcedentibus experientiaq; deterret ne porrò sint idololatræ, & pergentibus severissimum judicium pronuntiat: deinde verò pertinaciter ludificantes exempla quæ Propheta adduxerat, a sua ipsorum experientia illos redarguit; Dei justitiam asserit, sententiam repetit, pios si qui sunt revocat, prophetiamq; totam confirmat signo ab exitio regis Ægypti.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam cõtra omnes Jehudæos habitantes in terra Ægypti; qui habitabant Migdoli, & Daphnis, & Nophi, atq; in terra Pathrosi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, vos vidistis totum illud malum quod adduxi contra Jeruschalaima, & contra omnes civitates Jehudæ; ut ecce sunt vastitas hodierno die, ita ut nullus in eis habitet:

3 Propter malitiam illorum quam exercuerunt ad provocandum me; euntes ad adolendum, ad colendum deos alienos, quos non noverunt ipsi, vos, aut majores vestri:

4 Quòd cùm mitterem ad vos omnes servos meos prophetas [a] inde a diluculo continenter, edicendo; ne jam faciatis [b] rem abominabilem istam quam odi,

5 Non tamen auscultarunt, neq; inclinârunt aurem suam ut reverterentur a malitia sua; ne adolerent diis alienis.

6 Quapropter effusus est æstus meus & ira mea, exarsitq; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum; adeò ut fuerint vastationi, & desolationi, ut *sunt* hodierno die.

7 Nunc autem sic ait Jehova Deus exercituum Deus Jisraëlis, quare vos facitis malum maximum contra [c] vos ipsos, ut excindatis vobis virum & fœminam, parvulum & lactentem e medio Jehudæ; ut non reliquas faciatis vobis reliquias,

8 Provocando me operibus manuum vestrarum, adolendo diis alienis in terra Ægypti, quò venistis ad commorandum; ut excindatis vobis *reliquias*, & ut sitis maledictioni, & opprobrio apud omnes gentes terræ?

9 An obliti estis mala majorum vestrorum, & mala Regum Jehudæ, & mala uxorum [d] cujusque illorum, malaque vestra, & mala uxorum vestrarum; quæ fecerunt in terra Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum?

10 Non attriti fuerant usque in diem hunc, neque timuerant; neque ambulaverant in lege mea & in statutis meis; quæ propono vobis, ut majoribus vestris.

11 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego dispono faciem meam contra vos ad malum; nempe ut excindam omnes Jehudæos.

12 Tollam enim reliquias Jehudæ, quæ dispo-

[a] Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2.Chron.*36.15.

[b] Heb. *rem abominationis istius.*

[c] Heb. *animas vestras.*

[d] Heb. *ipsius syllepsis.*

dispoſuerunt faciem ſuam ut ingrederentur terram Ægypti ad commorandum ibi, conſumenturq; omnes, in terra Ægypti cadent; gladio, fame conſumentur a minimo uſq; ad maximum,gladio ac fame morientur: eruntq; exécrationi, & deſolationi, maledictioniq;, & opprobrio:

13 Et animadvertam in eos qui habitant in terra Ægypti; quemadmodum animadverti in Jeruſchalaima,gladio,fame,& peſte;

14 Adeò ut non ſit futurus qui evadat, & reſiduus reliquiis Jehudæorum, qui venerunt ut commorarentur illic in terram Ægypti; præter eos qui ' attollunt animam ſuam vt revertantur in terram Jehudæ, revertantur inquam ad habitandum illic: nam non ſunt reverſuri ' niſi qui evaſerint.

15 'Reſponderunt autem Jirmejæ omnes viri illi qui ſciebant uxores ſuas adolere diis alienis, & omnes fœminæ ipſæ quæ aſtabant congregatione magna; totus deniq; populus habitātiū in terra Ægypti,in Pathroſo,dicēdo

16 *In* verbo quod indixiſti nobis nomine Jehovæ,minimè ſumus auſcultaturi tibi.

17 Sed [e] omnino facturi ' quodcunque verbum prodierit ex ore noſtro, adolendo [f] rebus cœleſtibus, & libando eis libamina, quemadmodum fecimus nos, majoreſq; noſtri, Reges noſtri, ac Principes noſtri in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum: nam ſatiabamur cibo,& eramus [g] hilares,ac malum non [h] experiebamur.

18 Ex quo verò deſiimus adolere rebus cœleſtibus,& libare eis libamina, eguimus omnibus: & gladio,ac fame conſumpti ſumus.

19 Cùm autem nos adolemus rebus cœleſtibus, & libamus eis libamina; an abſq; præſtantibus viris noſtris facimus illis 'lucunculos,'terriculorum cultum exhibendo eis, & libando eis libamina ?

20 Alloquutus verò eſt Jirmeja totum populum illum; viros, & mulieres, totumque populum qui reſpōderant ei verbum, dicendo,

21 ' An non illius ſuffitus quem adoleviſtis in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum,vos, & majores veſtri, Reges veſtri, Principeſq; veſtri, & populus terrę; illorum *ſuffituum* recordatus eſt Jehova,& *hoc* [i] venit in ejus animum ?

[e] Heb. *faciendo.*
[f] Heb. *operi cœlorum: ut ſuprà 7.18. ſic deinceps.*
[g] Heb. *boni.*
[h] Heb. *videbamus.*
[i] Heb. *aſcendit ſuper cor.*

22 Cumq; non poſſet Jehova ampliùs ferre propter malignitatem actionum veſtrarum, propter abominationes quas feciſtis; fuit terra veſtra vaſtitati,& deſolationi,ac maledictioni, abſq; ullo habitatore,ut eſt hodierno die.

23 Propterea quòd adoleviſtis & quòd peccaſtis Jehovæ,neque auſcultaſtis voci Jehovæ, ac in lege ejus, ſtatutiſque ejus & teſtimoniis ejus non ambulaſtis: propterea evenit vobis malum hoc,ut *eſt* hodierno die.

24 ' Dixit pręterea Jirmeja ad totum illum populum, & ad omnes illas mulieres: audite verbum Jehovæ omnes Jehudęi qui eſtis in terra Ægypti:

25 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo, ' ô vos cum fœminis veſtris, ' & loquuntur iſtę ore veſtro, & manibus veſtris impletis,dicendo, [k] omnino perfecturæ ſumus vota noſtra quæ vovimus,adolendo rebus cœleſtibus, & libando eis libamina: [l] 'omnino præſtant illæ vota veſtra, & omnino illę perficiunt vota veſtra.

26 Idcirco audite verbum Jehovę,omnes Jehudæi qui habitatis in terra Ægypti: ecce ego juro pęr nomen meum maximum,ait Jehova,'*pereat*, ſi fuerit amplius nomen meum prędicatum ore ullius viri Jehudę qui dicit, vivit dominus Jehova,in tota terra Ægypti.

27 Ecce ego [m] citò incubiturus ſum eis in malum, non autem in bonum: ut conſumantur omnes viri Jehudę qui ſunt in terra Ægypti gladio,ac fame,donec deficiant.

28 'Qui itaq; evaſuri ſunt gladio,revertantur e terra Ægypti in terram Jehudæ, 'homines [n] pauci:nam experientur omnes reliquię Jehudęorum qui venerunt in terram Ægypti ut commorentur ibi, utrius verbum pręſtabitur,meum an ipſorum.

29 'Hoc autem vobis eſto ſignum, dictum Jehovæ, me animadverſurum eſſe in vos in loco hoc; ut ſciatis [o] omnino præſtitum iri verba mea contra vos in malum:

30 Sic ait Jehova, ecce ego trado Parrhonem'Chophrahhum Regem Ægypti in manum ' inimicorum ipſius, & in manum quęrentium animam ipſius: quemadmodum tradidi Tzidkijam Regem Jehudæ in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniç inimici ejus, & quærentis animam ejus.

[k] Heb. *perſiciendo perfecturæ: ſic paulò infrà.*
[l] Heb. *præſtando.*
[m] Heb. *amygdalaturus: ut ſup. 1. 12.*
[n] Heb. *numeri: ſic Geneſ. 34.30.*
[o] Heb. *ſtando ſtatura verba mea.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes omnino ſunt quatuor: inſcriptio verſ. 1. prophetia adverſus Judæos, verſib. 13. Judæorum reſponſum pertinax, uſque ad verſ. 20. & prophetiæ amplificatio, ac confirmatio, ad finem uſque.* Migdoli] *oppidi nomen in Nomo Heroopolitico, cujus mentio eſt Exod.* 14.2. Daphnis] *vide Jeſchahh.* 30.4. Nophi] *vide Jeſchahh.* 19.13. Pathroſi] *vide Geneſ.* 10.14. 2 Sic ait] *hujus prophetiæ tria ſunt membra: primum eſt theſis ſive propoſitio generalis judiciorum Dei adverſus impietatem, ab antecedentibus exemplis, uſque ad verſ.* 7. *ſecundum eſt libera in Judæos conteſtatio coràm a Propheta facta præſentis impietatis nomine, verſib.* 4. *ultimum eſt ſententiæ denuntiatio niſi reſipuerint, verſi.* 4. 4 Vos] *id eſt, gentem veſtram.* 7 Nunc autem] *ſecundum membrum ſyllogiſmi prophetici; ut diximus in ver.* 2. Ut excindatis] *id eſt, impietate veſtra ſceleribúſque excidii cauſam vobis comparetis ipſi. ſic verſu ſeq.* 10 Non attriti] *id eſt, (ut vulgò loquuntur) humiliati calamitatibus.* 11 Idcirco] *tertiū membrum prophetiæ, concluſio ſyllogiſtica pœnam immorigeris denuntians.* 14 Attollunt anim.] *vide Deut.* 24.15. *Eſt autem in his verbis* ἐμπλοκὴ, *quam perſpicuitatis cauſa mutavimus ex comparatione verſus.* 28. Niſi qui evaſ.] *id eſt, qui affecti ſtudio reviſendi terram ſuam, ab iſtis hominibus, qui obnitentes Deo venerunt in Ægyptum, ſeſe explicaverint maturè.* 15 Reſponderunt] *tranſitio ad pertinax Judæorum reſpōſum, exemplum quod Propheta adduxerat ſuo ipſorum exemplo & antecedente experientia deludentium.* 17 Quodcunque verb.] *id eſt, quicquid voverimus, ut exponit Propheta infra verſ.* 25. *Sunt enim hîc duo defenſionis loci. unus eſt a religione: jam enim (inquiunt) religioſa hæc officia vovimus, ſi incolumes in Ægyptum perduceremur, hoc verſ. alter eſt ab authoritate hominum; nam*

Princi-

Principes nostri(inquiunt)hanc religionem demandarunt nobis,ver.19. 19 Lucunculos] *vide supra 7.18.* Terriculorum cult.] *id est,tribuendo corporibus illis cœlestibus cultum,quem imperiti idololatræ ex gentibus tribuunt suis somniis & diis excogitatis,qui non sunt in natura verum: vide supra 10.2.* 21 An non]*confutatio præcedentis defensionis: dissimulavit quidem aliquantisper Deus tempus ignorationis & impietatis vestræ; sed cùm non resiperetis,neque ille amplius ferre potuit,neque vos impunè abire. Quamobrem tolerantiam & misericordiam Dei,quæ vos ad resipiscentiam invitabat, iniquè ad probationem scelerum vestrorum pertrahitis,tribus versibus.post hanc autem confutationem Propheta sententiam Dei judiciùmque repetit,usque ad ver.29.ac postremò confirmat signo,duobus ultimis.* 24 Dixit] *repetitio sententiæ,ut modo diximus.* 25 O vos] *reprehensio Judæorum, ostendens sententiæ quæ statim fertur argumentum: quandoquidem (inquit) in vobis manus manum fricat,& eodem animo in eandem pertinaciam verborum factorúmque conspiratis viri & mulieres, & mutuas inter vos operas præstatis alacerrimè, idcirco,&c,* Et loquuntur] *id est, vos muliebres perturbationes interpretamini coram Deo & me,earúque comprobatores estis coram omnibus hominibus, cùm illarum vota nisi a vobis confirmarentur futura essent irrita ex lege,Num.30.quamobrem Propheta conscios illos nominaverat suprà ver.15.* Omnino præst.]*id est,jam non sunt amplius mulierum vota duntaxat; sed vestra ipsorum fiunt;& vos planè res illorum estis ratihabitione & dissimulatione vestra.* 26 Pereat] *aposiopesis in juramentis frequens. quasi dicat,mallem memoriam nominis mei planè intercidere,quàm sordido istorum ore prædicari,hoc ver.ac proinde eos perditurus sum qui in maleficio perstiterint, duob.seq.* 28 Qui itaque] *conclusio sententiæ,pios utcunque parvo sint numero in officio confirmans,ut attigerat suprà ver.14.* Homines pauci] *id est,utcunque pauci sint numero,ne dubitent in iter se dare,& reverti Deo authore & duce.* 29 Hoc autem]*confirmatio a præituro signo.* 30 Chophrahhum] *qui Eusebio Vaphres, & Apries Herodoto lib.2.dicitur.* Inimicorum]*id est, Amasis, & Ægyptiorum qui cum Amasi adversus Regem suum conspiraverant: nam ab illo captivus asservatus,& ab his tandem strangulatus est: vide Herodotum lib.2.*

CAPUT XLV.

Deus Barucum auditis severissimis minis & scriptis consternatum reprehendit infirmitatis ipsius, & confirmat promissione vitæ.

1 VERBUM quo alloquutus est Jirmeja Propheta Barucum filium Nerijæ; cùm scriberet verba ista in libro ex ore Jirmejæ, anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ,dicendo, *Suprà.36.1*

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis de te, ô Baruc;

3 Dixisti,eheu jam mihi, quia adjicit Jehova mœrorem dolori meo: laboro in gemitu meo,& quietem non invenio.

4 Sic indicturus es ei,sic ait Jehova, ecce quod ædificaveram ego destruo, & quod plantaveram ego evello; id est, totam hanc terram.

5 Et tu quæreres tibi res magnas? ne quærito: nam ecce ego adducturus sum malum super omnem carnem, dictum Jehovæ; sed dabo tibi animam tuam pro spolio in omnibus locis quò abiturus es.

ANNOTATIO.

1 Verbum]*Hæc Prophetia(cujus inscriptio continetur ver.1.)* παρακλητική *est sive consolatoria,propterea quòd Baruc prophetias Jirmejæ exscribens afficiebatur horrore judiciorum Dei, & de se ipso erat plus æquo solicitus infirma quadam diffidentia: vide suprà 36.* 3 Dixisti] *in hac consolatione exponuntur luctus Baruci perterriti judiciorum gravitate, hoc ver. stabilitas Dei in exequendis suis judiciis contra populum suum,quamvis summè sit misericors, ver. sequente; & Baruci consolatio a promissione, ver. ultimo.* Dolori meo]*percepto ex Joschijæ morte, Joachazi captivitate,regni oppressione,& omnium depravatione.* 4 Ecce] *argumentum a comparatione majoris: hæc omnia(inquit Deus)ego feceram, fundaveram,colueram,ornaveram,& si quid est hujusmodi; ac proinde non possum non affici misericordia erga Rempub.téque ipsum propter me: sed cùm tanta sit communis improbitas,ut invitus cogar omnia pessundare; ne putes unquam te aut majore essem misericordia erga res omnes quàm ego sim, aut majore studio tibi ipsi prospicere quàm ego facturus sum; sed ex hoc communi incendio satis esto quòd liberabo te.* 5 Quæreres tibi]*id est,magnificè tibi prospectum velles,& in communibus procellis ac tempestatibus tanquã e portu naufragium publicum prospectare?* Ne quærito]*id est,satis esto quòd te e mediis procellis erepturus sum,& vitam conservaturus tibi; ut Deus Hhebedmeleco promiserat suprà 39.16.& seq.*

CAPUT XLVI.

Deus per Prophetam Ægyptiis cladem eventuram ad Euphratem prænuntiat: deinde Ægyptum post annos aliquot, utcunque tum floreret,prædicit a Nebucadnetzare occupatum iri, idque cum vastatione quæ non poterit nisi post annos quadraginta resarciri: denique hoc argumento populum suum consolatur.

1 VERBUM Jehovæ, quòd fuit ad Jirmejam Prophetam, contra gentes ipsas.

2 De Ægyptiis, Contra copias Parhhonis Neconis Regis Ægypti, quæ fuerunt juxta flumen Euphratis ad Carcemischum; quas percussit Nebucadretzar rex Babyloniæ, anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ.

3 Instruite vos clypeo & scuto, & appropinquate ad prælium:

4 a Jungite equos & ascendite,ô equites,ac sistite vos cum galeis; tergite spicula,induite loricas. *a Heb. ligate.*

5 Cur video istos consternatos, actos retrorsum,& potentes eorum contusos, atq; ita fuga

fuga fugientes ut * non obvertant faciem? formido est circumquaque, dictum Jehovæ:

6 Ne effugiat qui levis est, neque eripiat se qui potens est: versus Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis impingant & cadant.

7 * Quis hic *est qui* * ut rivus ascendit; ut flumina, cujus commoventur aquæ?

8 Ægyptius *est qui* ut rivus ascendit, & ut flumina commotis aquis: dicit enim, ascendam, operiam terram, perdam civitatem & habitantes in ea:

9 * Ascendite ô equi, & [b] insano impetu agitamini ô currus; & prodeant potentes Æthiopes, & * Putæi [c] tractantes clypeum, & * Ludæi tractantes & tendentes arcum.

10 Atqui dies ille Domino Jehovæ exercituum dies *erit* ultionis, quo ultionem sumet de hostibus suis, consumetque gladius, & satiabitur, etiam inebriabitur sanguine istorum: nam victima Domino Jehovæ exercituum *erit* in terra Aquilonis ad flumen Euphratis.

11 * Ascende * Gilhhadem, & accipe opobalsamum, virgo filia Ægypti: in vanum multas adhibes curationes, emplastrum nullum *prodest* tibi.

12 Audiunt gentes ignominiam tuam, & clamore tuo plena est terra: [d] * potentes unum in alterum impingere, pariter cadere ambos.

13 * Verbum quod eloquutus est Jehova Jirmejæ Prophetæ; * de venturo Nebucad-retzare Rege Babyloniæ ad percutiendum terram Ægypti.

14 * Indicate in Ægypto, & promulgate * Migdoli, promulgate etiam Nophi, & Daphnis: dicite, consiste & compara [e] te; sed consumpturus est gladius [f] te circunquaque.

15 Cur everritur *quisque* robustorum tuorum? non consistit, quia Jehova impellit eum.

16 * Plurimi erunt impingentes: etiam concidet [g] alter cum altero, & * dicent, surge ut revertamur ad populum nostrum, & ad [h] solum natale nostrum, metu gladii istius opprimentis;

17 Clamantes illic; Parrho Rex Ægypti [i] * streperus *est*, prætermittit constitutũ temp⁹.

18 * Ut vivo ego, dictum Regis illius cujus nomen *est* Jehova exercituum: * quamvis ut Thabor in montes & ut Carmel in mare procedat, *tamen hæc futura sunt.*

19 Instrumenta deportationis para tibi, ô * quæ sedes filia Ægypti; Noph enim desolationi erit, & succendetur ita ut nemo habitet.

20 Ut * vitula speciosissima *est* Ægyptus: *sed* excidium ab Aquilone [k] omnino venturum est.

21 Etiam mercenarii ejus in medio ejus ut vituli saginati; sed etiam ipsi obvertent faciem, fugient pariter, non consistent: cùm dies calamitatis eorum supervenerit eis, tempus visitationis eorum.

22 Vox illius * quasi serpens ibit: quando copiis procedent, & cum securibus venient ad eam, tanquam putatores arborum:

23 Cædent sylvam ejus, dictũ Jehovæ, * q̃vis non possit pervestigari; quamvis plures sint *arbores* locustis, & nullus sit eis numerus.

24 Erubescet filia Ægypti; tradetur in manum populi Aquilonis.

25 * Ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego animadversurus sum in * nutricium No, id est, in Parhhonem, & in Ægyptum, & in Deos ejus, & in omnes regulos ejus: denique in Parhhonem, & in eos qui confidunt ei;

26 Et tradam eos in manum quærentium animam ipsorum, nempe in manum Nebucadretzaris Regis Babyloniæ & in manum servorum ejus: * postmodum autem * [l] habitabitur ut diebus [m] priscis, dictum Jehovæ.

27 * Tu autem ne timeto, serve mi Jahhakob, neque consternator, ô Jisraël; nam ecce ego servaturus sum te e longinquo, & semen tuum e terra captivitatis suæ: reversusque Jahhakob quiescet, ac tranquillus erit nemine deterrente.

28 Tu *inquam* ne timeto, serve mi Jahhakob, dictum Jehovæ; nam tibi adsum: nam faciam consummationem in omnibus gentibus quò depulero te, tecum verò non sum facturus consummationem; sed castigaturus te modicè, non autem prorsus relicturus impunem.

[b] Heb. *insanite, o currus.*
[c] Heb. *prehendentes ut Genes.* 4. 21.
[d] Heb. *potẽte in potentem.*
[e] Heb. *tibi.*
[f] Heb. *ambitus tuos.*
[g] Heb. *vir cũ amico suo*
[h] Heb. *terrã nativitatis nostræ.*
[i] Heb. Rex *strepitus.*
[k] Heb. *venturum venturum est.*
[l] Heb. *habitabit.*
[m] Heb. *antiquitatis.*
suprà. 30. 11

ANNOTATIO.

1 Verbum Jeh.] *Hic versus generalem inscriptionem continet hujus capitis & sequentium quinque, quibus Deus sigillatim gentibus Judæam circunstantibus judicia sua prænuntiat. Totum verò hoc caput reliquum contra Ægyptios duas prophetias explicat; unam, contra copias Parhhonis Neconis in Babyloniam irrumpentes, usque ad ver.* 13. *alteram, in totam Ægyptum ipsam, inde ad ver.* 27. *ac postremò populum Dei consolatur, duobus versibus ultimis.* 2 De Ægyptiis] *hæc hujus capitis inscriptio est, quo duas clades Ægyptiis prænuntiat; ut modò diximus.* Contra copias] *inscriptio prioris Prophetiæ de priore clade, cujus circumstantiæ hoc versu accuratè observantur.* Quæ fuerunt] *hæc per anticipationem dicta sunt: hæc enim antè prophetavit Jirmeja quam Ægyptiis acciderent.* Carcemischum] *vide* 2. *Chron.* 35. 20. Anno quarto] *qui primus est Nebucad-retzaris magni, suprà* 25. 1. *nam sex ista capita sunt illius exegetica. Hoc autem anno quo primùm regnare cœpit Nebucad-retzar, hæ prophetiæ rerum ab illo gerendarum Jirmejæ demonstratæ sunt.* 3 Instruite] *hujus prophetiæ (quæ tota ferè per hypotyposin ironicam describitur) occasio fuit, quòd Ægyptius ex victo Joschija, comparata Judæa & Syria, superatoque Nebucad-netzare priore plus æquo insolesceret: itaque hîc proponuntur duo adversus Neconem inflatum victoriis suis; unum est, quòd revocatur ad arma capienda ineunte regnum Nebucad-retzare filio, hoc & seq. versu; alterũ, quòd clades ipsius prædicitur, ver.* 5. *&* 6. *quæ duæ partes reliquis exornantur.* 5 Cur video] *hypotyposis cladis (ut modò diximus) per interrogationem, cujus hypophora est sub finem versus; nimirum in causa esse pavorem illũ, cujus mandata Dei verbis enuntiatur, seq. ver.* Non obver.] *videlicet ad resistendũ hosti.* 7 Quis hic] *exornatio præcedentis cladis, primùm ab insolentia suscipientis expeditionem Ægyptii cũ auxiliaribus copiis, trib. ver. deinde a magnitudine cladis immedicabilis & ignominiosissimæ, tribus alteris.* Ut rivus] *id est, assurgit & exundat potentia summa, ut in Ægypto Nilus.* 9 Ascendite] *sarcasmus.* Putæi] *vide Gen.* 10. 6. Ludæi] *de quibus Gen.* 10. 13. 11 Ascende] *sarcasmus alter.* Gilhhadem] *ut sup.* 8. 22. *vide Gen.* 37. 25. 12 Potentes] *i. Ægyptios, qui se priùs invictos prædicabant, alios ab aliis elidi,*

dejici,

deijci, & perdi fuga præcipite, qua sibi volunt consulere. 13 Verbum] *inscriptio secundæ prophetiæ, de qua diximus supra in ver.* 1. De venturo] *ut prædixerat suprà* 43.8. *& seq. &* 44. 30. 14 Indicate] *hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt: una, propositio interminationis de Ægypto occupanda per Babylonium, hoc versu; altera, propositio causæ, seq. versu: quæ duæ propositiones sequentibus explicantur.* Migdoli] *id est, in singulis finibus: nam Migdol erat ab Oriente in termino Ægypti, Noph a Meridie, Daphnæ a Septentrione. terminum Occidentis propterea missum facit, quòd illac non esset venturus Babylonius. De istis autem oppidis vide suprà* 44.1. 16 Plurimi erunt] *exornatio prioris propositionis, de clade Ægypti a Babylonio occupandæ, quam Propheta (ut visio oblatam divinitus) per præteritum tempus enuntiat propheticè, nos ad evidentiam futuro reddimus.* Dicent] *auxiliares & stipendiarii milites, de quibus infrà ver.* 21. 17 Streperus est] *id est, dat verba, res magnas pollicendo strepit, & promissis personat; sed justo tempore nihil efficit: sic auxiliares copiæ & Ægyptii abjicientes animum curam defensionis deserturi figurantur.* 18 Ut vivo ego] *confirmatio cladis prænuntiatæ, a juramento Dei.* Quamvis] *id est, quamvis Ægyptus situ & natura loci videatur esse munitissima, & circumvallata montibus ac mari, non secus ac Tabor montibus circuncluditur, & Carmelus in mare projectus est; ac proinde sibi Ægyptius omnino confidat, ut dicitur infrà ver.* 25. *tamen has minas meas effecturus sum, & jamque impero ut se ipsam ad perpessiones earum comparet, versib. seq.* 19 Deses] *id est, quæ jam tibi regina sedere videris, comparatis a Necone tam amplis victoriis & regionibus.* 20 Vitula] *amplificatio denuntiatæ cladis a comparatione præsentis gloriæ, hoc & seq. versu, cum ventura ignominia & ruina, tribus sequentibus.* 22 Quasi serpens] *id est, non amplius mugiet aut boabit immani strepitu, ut faciebat antea; sed humi serpet, nec magis audietur quàm serpentis incessus audiri solet: sic Jeschahh.* 29. 4. *Summa est, hactenus ferocivisti, & immanes boatus edidisti insolentia tua, ut de voce vitulæ trimæ legimus Jeschahh.* 16. 5. *& infrà* 48. 34 *sed advenientibus meis lanionibus e Chaldæa non audebis hiscere, ac vix spirare quidem: & quemadmodum vitula efferata per densas sylvas discurrit, sic etiam tu recipies te in paludes tuas, sed frustrà: ut sequent. versib. exponitur.* 23 Quamvis] *id est, utcunque frequens sit Ægyptus oppidis & munitionibus, ut sylva arboribus. Nam ipso Amasis tempore urbes in Ægypto fuisse mille & viginti legimus apud Herodotum sub finem lib.* 2. 25 Ait Jeh.] *conclusio summa præcedentis interminationis.* Nutricium No] *id est, Alexandriam matrem & quasi nutriciam totius Ægypti, opum amplitudine & celebritate emporii: sic Nachum.* 3. 8. 26 Postmodum autem] *id est, post annos quadraginta quàm fuerit occupata, Jechezk.* 29.11. *& seq.* Habitabitur] *id est, pristinam dignitatem recipiet, ut factum esse temporibus Amasis narrant historici. Etsi obiter hoc dicendum est, deceptum fuisse Herodotum & alios astu Ægyptiorum sacerdotum suas plagas gloriosè dissimulantium, quòd illos quadraginta annos in regno Amasis comprehendunt: qui tamen non antè regnavit, sed post illos* 40. *annos, ut ratio ipsa temporum ostendit: cùm idem Amasis regnante Cyro, & Cambyse proregem agente, Ægypto imperaverit, ex Herodoto lib.* 3. 27 Tu autem] *consolatio ad populum Dei, ut diximus in ver.* 1. *a judicio Dei in adversarios, & paterna administratione in populum suum.*

Caput XLVII.

PROPHETA Pelischtæis, Tyriis, Tzidoniis, & Syriæ toti maritimæ cladem luctuosissimam a Chaldæis prænuntiat obventuram justo judicio Dei.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra Pelischtæos, cùm nõdum Parhho percussisset Hhazzam.

2 Sic ait Jehova, ecce [a] aquę ascendunt ab Aquilone, & [a] evadunt in torrentem inundantem, ut inundent terram & quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea: itaque clamabunt homines, & ejulabit quisquis habitat in ea terra.

3 [b] A sonoro plausu ungularum fortium *equorum* ejus, a commotione curruum ejus, strepitu rotarum ejus; non advertent faciem patres ad filios, præ remissione manuum:

4 Propter diem illum venturum, [c] quo vastaturus est omnes Pelischtæos, [d] excisurus Tyrum, & Tzidonem, totúmque residuum auxiliare: cùm vastaturus est Jehova Pelischtæos, reliquias regionis Caphtoris.

5 Obveniet calvitium Hhazzæ, excindetur Aschkelon, & reliquiæ convallis eorum: quousque induces tibi cæsuras?

6 *Dicens*: Eheu gladie Jehovæ, usque quò non es requieturus? recipe te in vaginam tuam, quiesce & subsiste.

7 Quomodo requiesceres? atqui Jehova pręcepit ei: contra Aschkelonem, denique contra portus maris, ibi constituit illum.

[a] Heb. *sunt.*

[b] Heb. *a sono plausus.*

[c] He. *ad vastandum.*

[d] Heb. *ad excindendum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Hujus prophetiæ inscriptio ver.* 1 *argumentum ejus, & tempus continet. Ac argumentum quidem est de clade lugubri Pelischtæorum; tempus verò quo prophetata est in dubio esse solet: nam alii quod hîc dicitur de percussa Hhazza, post mortem Joschijæ factum putant, redeunte Necone & de Syria capta triumphante: alii referunt ad annum illum* 4. *Jehojakimi, quo expeditionem suscepit contra novum Regem Nebucad-retzarem magnum; alii ad tempora Tzidkijæ, cùm procedentibus obviam Chaldæorum copiis pedem referret in Ægyptum. Sed nobis nihil istorum probari potest. Nam cùm Neco temporibus Joschijæ Syriam totam occupasset, ac postea infestante Babylonio liberè in agrum Carcemischi procederet obviam Babylonio (quo tempore Rex Joschija extinctus est) non est verisimile illum neglectis hostibus propinquis & qui præ foribus erant ad longinquos excurrisse, atque ad Syriam & regiones remotas occupandas imprudentissimè regnum Ægypti reliquisse, dum conterminos Pelischtæos haberet hostes. Quamobrem cùm Herodotus & Josephus testentur Syriam totam excepta Judæa a Necone fuisse occupatam, & inde a tempore Joschijæ usque ad magni Nebucad-retzaris regnum Neco totáque Ægyptus quietè de importatis exterorum spoliis triumphaverit (ut dictum est præcedenti capite) magis placet nobis Hhazzam in prima illa*

Neconis

Neconis expeditione, superstite adhuc & florente Joschija fuisse captam, ac proinde prophetiam hanc tempore Joschijæ prophetatam. Nec obstat quòd caput præcedens posterius est tempore: nam in prophetia Jirmejæ temporum seriem non observari liquet, ut annotavimus suprà 22.1. & aliis locis: deinde verò has prophetias contra gentes non dubitamus confusè in finem libri conjectas esse. Prophetia autem summatim duo continet, narrationem propheticam luctuosæ cladis quæ Pelischtæis totique Syriæ maritimæ erat obventura, usque ad versum 6. deinde causam ostendit διαλογιστικῶς, duobus ver. ultimis. 2 Aquæ] *id est, copiæ Babyloniorum potentissimæ, quæ cum aquis exundantibus ferè comparantur: ut Jeschahh. 8. 7. & Jechezk. 26. De hoc autem argumento vide Jechezk. 25. & seq.* Ab Aquilone] *ut suprà 1. 14.* 3 Non advertent] *id est, adeò urgebuntur calamitate ut ne patres quidem de liberis soliciti sint, sed tantùm cogitent de vita sua: simile est Matth. 24. 17. & seq.* 4 Tyrum] *vide suprà 25. 22.* Regionis Capht.] *vide Genes. 10. 14.* 5 Calvitium] *id est luctus, synecdochicè: ut Jeschahh. 3. 25.* Convallis] *id est, regionis maritimæ in convalle sitæ.* Quousque] *apostrophe sarcastica Prophetæ ad Palæstinam, luctum gentium ludificantis, de quo Levit. 19. 28.* 6 Gladie Jehovæ] *id est, qui a Jehova immissus es: Est autem expostulatio hæc dicta humanitus ab iis qui non consulunt os Jehovæ, sed manum fugiunt. Quamobrem Propheta per apostrophen respondet seq. versu, primùm ad gladium, deinde ad Pelischtæos ipsos.* 7 Contra portus] *id est, regiones totas quæ sunt secundum mare, suprà 25. 22.*

CAPUT XLVIII.

PROPHETA Moabitis excidium per Chaldæos venturum prænuntiat propter ipsorum fastum, intolerantiam, & idololatriam, propter blasphemias in Deum, & contumelias in populum ejus, denique propter odium Chaldæorum insensissimum: ac eos postremò evangelica promissione consolatur.

1 'CONTRA Moabum. Sic ait Jehova exercituum Deus Jsraëlis: væ 'Nebunti, nam vastabitur; erubescent, capientur 'Kirjathaima: erubescet '*civitas* [a] sita edito loco, & consternabitur.

2 Nulla erit amplius laus Moabi 'de Cheschbone, cogitabunt contra eam malum, *dicentes*; agite, excindamus eam 'ne sit gens: etiam Madmen excinderis, [b] te persequetur gladius.

3 Vox [c] clamosa inde a Choronajimis, 'ô vastitatem & contritionem magnam:

4 Confractus est Moab, *dicentes* edent clamorem parvuli ejus.

5 Nam olivum Luchithæ [d] continuus ascendet 'fletus: nam in descensu Choronajimorum [e] 'hostes *fragosi* clamorem fragosum audient,

6 *Dicentium*; fugite, eripite [f] vos ipsos; & 'estote ut nudatissima arbor in deserto.

7 'Nam eò quòd fiduciam habes [g] in rebus tuis, & in thesauris tuis; tu quoque capieris: & exibit 'Cemosch in deportationem, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

8 Cùm veniet vastator contra [h] unamquamque civitatem, non eripies te: sed peribit convallis, & perdetur planities, quia edicit Jehova:.

9 'Date, inquit, [i] pennatam alam Moabo, ut [k] ea utendo exeat: nam civitates ejus desolationi erunt, adeò ut nullus habitet in eis.

10 'Maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, & maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine.

11 'Tranquillus est Moab inde a pueritia sua, & desidet super fæces suas, neque transfusus est de vase in vas, id est, in deportationem non abiit: propterea 'mansit sapor ejus in eo, & odor ejus non est mutatus.

12 Idcircò ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm immittam ei 'peregrinantes, qui peregrè agant eum; & 'vasa ejus [l] depleant, ac utres eorum dissipent.

13 Tum erubescet Moab a Cemoscho, quemadmodum erubuerunt domus Jisraëlis a Bethele fiducia ipsorum.

14 'Quomodo dicitis, potentes sumus, & viri [m] strenui in bello?

15 Vastabitur Moab, & e civitatibus suis ascendet, & [n] lectissimi juvenes ejus descendent ad mactationem: dictum Regis, cui nomen *est* Jehova exercituum.

16 Propinqua est calamitas Moabi eventura, & malum ejus festinat valde.

17 Condolete ei omnes circunstantes eum, & quicunque novistis nomen ejus: dicite, quomodo fractus est 'baculus [o] robustissimus? virga [p] ornatissima?

18 Descende de gloria & sede [q] in sicco, ô deses filia Dibonis: nam vastator Moabi ascendet contra te, corrumpet munitiones tuas.

19 Juxta viam consiste, & speculare habitatrix 'Hharohheris: interroga fugientem *virum*, & fœminam eripientem se; dic, quid factum est?

20 Erubescit Moab, *inquient*, quia contritus est; ejulate & clamate, indicate ad Arnonem vastari Moabum.

21 Nam judicium adveniet in 'terram planitiei; in Cholonem, & in Iahatzam, & in 'Mephahhatam,

22 Item in Dibonem, & in Nebuntem; & in 'Bethdiblathajima,

23 Et in Kiriathajima, & in Beth-gamulum, & in 'Beth-mehhonem,

24 Et in 'Kerijothas, & in 'Botzram; denique in omnes civitates terræ Moabi, longinquas & propinquas.

25 Succidetur 'cornu Moabi; & brachium ejus frangetur, dictum Jehovæ.

26 'Inebriate eum, quia contra Jehovam magnificavit se: 'ut plaudat Moab in vomitu suo, & sit risui ipse quoque.

27 'Nam an non risui tibi fuit Jisraël? 'an inter fures inventus est? quòd cùm verba tua *facis* de eo, 'commoves te.

28 Relinquite civitates, & habitate in petra, ô incolæ Moabi: & estote similes columbæ nidificanti [r] in lateribus hiatus cavi.

29 Audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum; altitudinem ejus, & superbiam ejus, 'fastumq; ejus, & elationem [s] animi ejus.

30 Ego novi, dictum Jehovæ; 'excandescentia ejus tamen non ita *efficiet*: mendacia ejus non ita efficient.

31 'Idcirco propter Moabitas ejulo, & propter

[a] Heb. *editi loci: ut verbi genus ostendit.*
[b] Heb. *post te ibit.*
[c] Heb. *clamoris: ut suprà. 25. 36*
[d] Heb. *cum fletu ascendet fletus.*
[e] Heb. *hostes* fragoris, *clamorem fragoris.*
[f] Heb. *animas vestras.*
[g] Heb. *in operibus, id est, rebus a te comparatis.*
[h] Heb. *omnē civitatem & civitatem.*
[i] Heb. *pennam.*
[k] Heb. *penna utendo.*
[l] Heb. *evacuent.*
[m] Heb. *roboris.*
[n] Heb. *delectus juvenū.*
[o] Heb. *roboris.*
[p] Heb. *ornatus.*
[q] Heb. *in loco situs.*
[r] Heb. *in transitibus oris fossæ. Jeschahh. 16. 15.*
[s] Heb. *cordis sic deinceps.*

propter Moabum totum clamo ; propter homines Kir-cheresi gemit *animus meus*.

32 * Supra fletum Jahhezeris defleo te, ô vitis Sibmæ, propagines tuæ trajicient mare, usque ad mare Jahhezeris pertingent ; super æstivos fructus tuos & super vindemiam tuam vastator irruet :

33 Et intercipietur lętitia & exultatio ex arvis e terra Moabi : & vinum e lacubus faciam ut cesset, non calcabit celeustes, celeustę non erit celeusma.

34 Præ clamore Cheschbonis Elhhalen usque, Jahatzum usque edent vocem suam, a Tzohhare Choronajima usque, quasi vitula trimanam etiam aquæ Nimrimorum [t] desolatissimę erunt.

[t] Heb. *desolationes.*

35 * Ita faciam ut cesset Moabo, dictum Jehovæ; qui offerat *in* excelso, & adoleat diis ipsius.

36 * Idcirco animus meus propter Moabum ut tibiæ perstrepet, & animus meus propter homines Kir-cheresi ut tibię perstrepet : *idcirco * quamvis* residuum fecerit, peribunt *tamen*.

37 Nam * omni capiti calvitium erit, & omnis barba execta ; in omnibus manibus cæsuræ, & super lumbos cilicium :

38 Super omnia * tecta Moabi, & in plateis ejus totus erit planctus; cùm fregero Moabum ut * instrumentum in quo nulla *est* delectatio, dictum Jehovæ.

39 Ejulabunt *dicentes*, quomodo contrita est? quomodo obvertit cervicem Moab pudendè? estq; Moab risui & cõsternationi apud omnes circunstantes ipsum?

40 * Nam sic ait Jehova, ecce * similis aquilæ involabit *hostis*; pandet alas suas in Moabum.

41 Capientur Kerijothæ, & unaquæque munitionum occupabitur : & erit animus potentum Moabi die illo, ut animus mulieris perpetientis tormina :

42 Et excindetur Moab ne sit populus, quia contra Jehovam magnificavit *se*.

43 *Pavor, & fossa, ac laqueus imminet tibi; ô incola Moabi, dictum Jehovæ.

44 Qui effugerit [u] a pavore incidet in fossam, & qui ascenderit ex fossa capietur laqueo: cùm inveham in ipsum, in Moabum, annum visitationis ipsorum, dictum Jehovæ.

[u] Heb. *a facie pavoris.*

45 In umbra Cheschbonis stabant qui fugiebant a vi: sed ignis egredietur Cheschbone, & flamma e medio Sichonis, qui consumet latus Moabi, & verticẽ [x] eorũ qui nihil nisi strepunt.

Numer. 21. 28.

[x] Heb. *a filiorum strepitus.*

46 Væ tibi Moab, periturus est populus Cemoschi : nam rapientur filii tui in captivitatẽ, & filiæ tuæ in captivitatem.

47 Attamen reducam multitudinem captivam Moabi [y] ultimis temporibus, dictum Jehovæ : hactenus judicium Moabi.

[y] Heb. *in extremitate dierum.*

ANNOTATIO.

1 Contra Moab.] *Hujus Prophetiæ (qua Moabitis exitium a Babylonio eventurum prædicitur) partes universè sunt tres : prima est propositio, usque ad ver.* 11. *secunda, exornatio propositionis, ad ver.* 43. *usque : postrema, conclusio, reliquis versibus. In propositione autem continentur duo ; denuntiatio cladis.* 6. *versib. & causæ quinque sequentibus.* Nebunti] *de hac civitate Moabitarum, & permultis sequentibus vide Jeschabh.* 16. *Quamobrem hîc ea tantùm explicabimus quæ apud Jeschabhjam non inveniuntur.* Kirjathajima] *civitas attributa Rëubenitis, deinde verò a Moabitis occupata, Jehosch.* 13. 19. Civitas sita] *id est Bamothæ, sive Bamoth-babhalis, quæ nominantur Jeschabhjæ* 16. 2. 2 De Cheschbone] *alludit ferè Propheta ad singularum civitatum nomina, quod non satis commodè aliis linguis ostendi potest : ut verbi gratia, Cheschbon rationes significat : aut verò Propheta nullam fore amplius laudem Moabo de rationibus ; sed futurum esse ut hostes longè diversas rationes ineant contra illum : sic etiam de Madmene & aliis compluribus.* Ne sit gens] *ut infrà ver.* 42. 3 O vastitatem] *ethopæiæ elegantes, quibus luctum Moabitarum Propheta exprimit pervadentem a termino uno ad alterum, ut Jeschabh.* 16. 5. *qui versus hos quatuor interpretatur.* 5 Fletus] *id est, Moabitæ effugiendo flentes : synecdoche.* Hostes fragosi] *id est, tantus erit Moabitarum ejulantium fragor, ut hostium ipsorum (qui ferè victoria insolescunt & tumultuantur in præda) strepitum fragorémque maximum superent.* 6 Estote ut nudatissima] *i. abjecti & contempti delitescite : vide de hac voce T-sal.* 102. 18. 7 Nam eò quòd] *altera pars propositionis, causas exponens accommodatas judiciis. Sunt autem eæ tres: prima est præsidentia Moabitarum in ipsis & in idolis suis, hoc ver. secunda est ira Dei justissimum judicium denuntians, duob. seq. tertia est studium inimicorũ acerbissimum accensum divinitus, ver.* 10. Cemosch] *vide Numer.* 21. 29. 9 Date] *prosopopœia, qua deus inevitabile judicium suum Moabitis denuntiat hyperbolica concessione. q. d. si alas habuerint ad volandum, evolent ; sed nullo pacto effugient : nam velut aquilæ futuri sunt ii qui persequentur eum.* 10 Maledictus] *verba Dei inflammantis hostes ad ultionem acerbissimam sumendam de Moabitis, & animo adeò infenso ut ipsi inter se cohortentur in perniciem Moabitarum.* 11 Tranquillus est] *secunda pars prophetiæ, exornatio, qua singulæ propositionis causæ cum judiciis venturis comparatæ ordine explicantur : ac primùm quidem præsidentia insolentissima, usque ad ver.* 26. *deinde ira Dei, usque ad ver.* 40. *ac postremò hostium acerbitas, ad ver.* 43. *Præsidentiæ autem, quæ hoc ver. demonstratur comparatione elegantissima, argumenta ponuntur duo : ab ipsorum persona, hoc ver. & a fiducia in Deum ipsorum, ver.* 13. *quæ argumenta confutat Propheta ver.* 14. *& seq.* Mansit sapor] *id est, sibi constat in facultatibus: malitiáque sua, & rebus omnibus.* 12 Peregrinantes] *Chaldæos.* Vasa] *quibus Moabitarum oppida figurantur.* 14 Quomodo dicitis] *contestatio, qua præsidentiam Moabitarum Propheta exagitat adductis judiciis, quæ deinceps narrantur usque ad ver.* 26. 17 Baculus] *i. regnum & potentia amplissima cui confidebant.* 19 Hharohher.] *vide Deut.* 2. 35. *&* 3. 12. 21 Terrā plan.] *cujus oppida in ditione Moabitarum sita seq. nominantur.* Mephahhatam] *attributam Rëubenitis in jure Levitarum, Jehosch.* 13. 18. *&* 21. 37. 22 Bethdiblathajima] *sive Diblathajima tantùm, de quibus Numeror.* 33. 47. 23 Bethmehhonem] *Bājithum vocat Jeschabh.* 16. 2. 24 Kerijothas] *oppidum nobile, de quo Hhamos.* 1. 17. Botzram] *sive Betzerum Rëubenitarum, attributum Meraritis, Jehosc.* 21. 36. *deinde verò a Moabitis occupatũ: aliis verò locis, Botzra Edomæorum est.* 25 Cornu] *ut* 1. *Schem.* 2. 1. 26 Inebriate] *secundus exornationis locus ab ira Dei, cujus effundendæ argumenta ponuntur duo: unũ est insolentia ipsorũ contra Deũ & populũ ejus*

quam

quam Deus prædicit se judiciis retusurum esse, usque ad ver. 35. *alterum est idololatriæ, usque ad ver.* 40. *Dicit autem inebriate, ut dixerat suprà* 25.21. Vt plaudat] *id est, plausu totius corporis volutet se in suo vomitu, ex ebriorum more.* 27 Nam an non] *apostrophe ad Moabitas, exprobrans insolentiam illorum in populum Dei.* An inter fures] *videlicet quòd pudore furis populum meum afficis? ut Ijobi* 30.5. *& suprà* 2.26. Commoves te] *id est, prorumpis in risum, & impotentissimè cachinnaris.* 30 Excandescentia ejus] *id est, furat & rumpatur licèt, ac mendaciter glorietur, plurimùm tamen aberit a suis rationibus.* 31 Idcirco] *amplificatio indictæ calamitatis a persona Prophetæ: tanta, inquit, & tam insperata calamitas Moabitis eventura est, ut perhorrescam totus ad cogitationem illius, & me misereat ipsorum: sic etiam in altero membro infrà ver.* 36. 32 Supra fletum] *id est, amplius defleo quàm olim deflevit Jeschahhja* 16.18. *Ac propterea in sequentibus Jeschahhjæ verba amplificat.* 35 Ita faciam] *alterum iræ divinæ argumentum, ut diximus in ver.* 26. 36 Idcirco] *id est, propter idololatriam quamodò dicta est.* Quamvis] *vide Jeschahh.* 16.7. 37 Omni capiti] *id est, omnes prementur luctu acerbissimo: synecdoche.* 38 Tecta] *ubi idola colucrant, in propatulo.* Instrumentum] *ut suprà* 22.28. 40 Nam sic ait] *tertia pars exhortationis, a persona hostium, ut diximus suprà in ver.* 11. Similis aquilæ] *ut suprà* 4.13. 43 Pavor] *conclusio, continens primùm summam judiciorum præcedentium, quatuor versibus, deinde promissionem Evangelicam de vocatione ad regnum Christi, versu ultimo. Similem autem huic versum vide Jeschahh.* 24.16.

CAPUT XLIX.

Propheta ruinam Hhammonitis, Edomæis, Syris, Arabibúsque a Nebucad-netzare eventuram prænuntiat: & confirmat altera clade proximè per Scythas regno Medorum eventura.

1 CONTRA [a] Hhammonitas. Sic ait Jehova, [*] an filii nulli sunt Jisraëli? an hæres nullus est ei? cur hęreditariò possidet Rex istorum [*] Gadem, & populus illius in civitatibus hujus habitat?

2 Idcirco ecce [*] dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm faciam ut audiatur contra [*] Rabbam Hhammonitarum clangor belli, fitque tumulus vastitatis, & [b] pagi ejus igne succendantur: ita hæres erit Jisraël hęredum suorum, ait Jehova.

3 Ejula [*] Cheschbon, cùm vastata fuerit [*] Hhai; clamate pagi Rabbæ, accingite vos ciliciis, plangite, & cursitate per septa: nam Rex istorum in deportationem abibit, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

4 Quid gloriaris de convallibus, affluente convalle tua, ô filia aversa? quæ confidit in [*] thesauris suis, *dicens*; quis invaderet me?

5 Ecce ego immissurus sum in te pavorem, dictum Domini Jehovæ exercituum, ex omnibus locis circunstantibus te; a cujus præsentia dispellemini quisq; & nullus erit qui congreget errantem.

6 Veruntamen postea reducā captivam multitudinem Hhāmonitarum, dictum Jehovæ.

7 [*] Contra Edomæos. Sic ait Jehova exercituum, an nulla *est* amplius [*] sapientia in [*] Temane? periitne consilium [c] a prudentibus, exolevit sapientia eorum?

8 Fugite (fiet ut avertentes se [d] petant habitationes profundas) ô habitatores Dedanis: nam calamitatem Hhesavi adducturus sum in eum, quo tempore visitabo eum.

9 [*] Si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos? si fures noctu, perderent [*] quod satis esset ipsis.

10 Atqui ego denudaturus sum Hhesavum, retecturus abdita ejus, adeò ut sese abscondere nō possit: vastabitur semen ejus, fratresq; ejus & vicini ejus, adeò ut nullus supersit, *qui dicat*,

11 Relinque pupillos tuos, ego in vita conservabo; & viduas tuas, mihi confiditote.

12 [*] Nam sic ait Jehova, ecce, quorum [*] nullum erat jus bibendi hoc poculum, *ii* [e] omnino bibunt; tu autem ipse [f] omnino esses impunis? non eris impunis, sed omnino bibes.

13 [*] Nam per me juro, dictum Jehovæ, desolationi, opprobrio, vastitati, & maledictioni fore Botzram: & omnes civitates ejus [g] abituras in vastitates [h] perpetuas.

14 [i] Rumorem audivi a Jehova, & legatum ad gentes missum; *dicentem*, congregate vos, & invadite eam, ac surgite ad prælium.

15 Nam ecce parvum dispositurus sum te inter gentes, contemptum inter homines.

16 [*] Horror tuus decipit te, superbia animi tui, ô qui habitas in fissuris petrę, qui [k] capis altitudinem collis: quamvis exaltares ut aquila nidum tuum, inde dejicerem te, dictum Jehovæ:

17 Eritque Edomæa desolationi: quisquis transibit juxta eam, [*] obstupescet & sibilabit propter omnes plagas ejus.

18 *Erit* sicut subversio Sedomi & Hhamoræ ac [*] vicinorum ejus, ait Jehova: non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

19 [*] Ecce quasi leo ascendit [*] supra altitudinem Jardenis, contra habitaculum [*] robustissimi; sed [l] momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: [*] nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? denique quisnam est [*] pastor qui obsistat mihi?

20 [*] Idcirco audite consilium Jehovæ, quod [m] iniit contra Edomæos, & cogitationes ejus quas cogitavit contra habitatores Temanis; *mentiar* nisi abjiciant eos [*] minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitacula illorum.

21 Præ sono casus illorum commovebitur ipsa terra: [*] *præ* clamore ad mare algosum audietur vox illorum.

22 [*] Ecce velut aquila ascendens *hostis* involabit, & pandet alas suas contra Botzram; eritque animus potentium Edomi die illo sicut animus mulieris perpetientis tormina.

23 [*] Contra Damascum erubescet [*] Chamath & Arpad, cùm rumorem malum audierint, diffluent: [*] in ipso mari solicitudo erit, quiescere non poterit.

24 Remissa erit Damascus, fiet ut convertat se ad fugiendum, & [*] horrorem febrilem prehendet: angustia cum doloribus corripiet eam, tanquam parturientem.

25 [*] Quomodo non relinqueretur civitas [n] lauda-

[a] Heb. *filios Hhammonis: sic deinceps.*

[b] Heb. *filiæ. sic deinceps.*

[c] Heb. *ab intelligentibus*

[d] Heb. *profundabunt habitare: sic infrà ver.* 30 *Hhobadjæ.* 5.

suprà. 25.29

[e] Heb. *bibendo sic paulò post.*

[f] Heb. *impunis existēdo.*

[g] Heb. *futuras.*

[h] Heb. *seculi Hhobadjæ vers.* 1.

[i] Heb. *auditionem: sic vers.* 23.

[k] Heb. *prehendis.*

[l] Heb. *momentò agam faciam ut excurrat.*

[m] Heb. *consuluit: sic infrà ver.* 30.

n laudatissima ? urbs gaudii mei ? *dicebat illa:*

26 Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus:& omnes o bellatores ejus excindentur die illo; dictum Jehovę exercituum:

27 Et succendam ignem in muro Damasci, qui consumet palatia 'Benhadadi.

28 'Contra Kedarem, & contra regna Chatzoris,quę percussurus est Nebucad-retzar Rex Babylonię, sic ait Jehova: surgite, ascendite contra Kedarem,& vastate p Orientales.

29 Tentoria eorum & greges eorum ' capient, aulæa eorum cum omnibus instrumentis ipsorum,& camelos eorum sument sibi;& proclamabunt contra eos formidinem circumquaque.

30 'Fugite,emigrate valde,petite profundas habitationes, habitatores Chatzoris, dictum Jehovæ: nam init contra vos Nebucad-retzar Rex Babyloniæ consilium, & cogitat contra vos cogitationem.

31 Surgite,ascendite ad gentem tranquillam habitantem securè, dictum Jehovæ ; cui non sunt valvæ,neque vectis,soli habitant.

32 Et erunt cameli eorum prædę, & multitudo pecorum ipsorum spolio, spargamque eos in omnem ventum qui sunt ' amputati latere: & ex omnibus partibus ejus *gentis* adducam calamitatem eorum,dictum Jehovę.

33 Ita erit Chatzor habitaculum draconum, q desolatissima usque in seculum,non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

34 ' Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra 'Hhelamum; in principio regni Tzidkijæ Regis Jehudæ,dicendo:

35 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego fracturus sum 'arcum Hhelamitarum ; præcipuum potentiæ ipsorum.

36 Adducam enim contra Hhelamitas'quatuor ventos a quatuor extremitatibꝰ cœlorū, spargamq; eos in omnes ventos istos; adeò ut non sit futura gens quò non perveniat *aliquis* depulsorum r e Hhelamo:

37 Et ' consternatos reddam Hhelamitas coram inimicis suis & coram quærentibus animam ipsorum, adducens contra ipsos malū, cum æstu iræ meæ, dictum Jehovæ:& mittam post eos gladium donec consumam eos.

38 Deinde reponam ' solium meum in Hhelamo; cùm perdidero inde ' Regem ac Principes,dictum Jehovæ.

39 'Erit tandem ultimis temporibus;ut reducam multitudinem captivam Hhelami, dictum Jehovę.

n Heb. *laudis.*

o Heb. *viri belli.*

p Heb. *filios Orientis: ut* 1.*Reg.*4.29.

q Heb. *desolatio.*

r Heb. *Hhelami.*

ANNOTATIO.

1 Contra] *Hoc capite continentur quinque prophetiæ suis inscriptionibus distinctæ,pro ratione populorum adversus quos fuerunt enuntiatæ.Hæc autem prima contra Hhammonitas tres partes continet : nam primùm de injuria populo suo facta cum Hhammonitis contestatur Deus,ver.*1.*& supplicium denuntiat, duobus seq. deinde contestatur insolentis fiduciæ nomine, & pœnam indicit peccato parem,ver.*4.*&* 5.*postremò promissionem Evangelicam adhibet,ver.*6.*ut suprà* 48.47. An filii] *id est,an nulli sunt amplius posteri ex Jahhakobo, qui majoribus aut agnatis suis succedant ex lege; quòd Gadis sortem obtines ? aut etiam nonne est Jehuda legitimus hæres sortis suæ,quòd tu infestas eum ?* 2.*Reg.*24.4. Gadem] *id est,sortem attributam Gadi, quam sibi primùm Hhammonitæ vindicare voluerant, Judic.*11.*deinde verò deportatis in Assyriam Rëubenitis & Gaditis cum Pule aut Tiglath-pileesere convenerunt de ea possidenda, magna tum aliorum Jisraëlitarum,tum Judæorum injuria.* 2 Dies venturi] *videlicet post eversum Judæorum regnum: vide Jechezk.*21.33.*& seq.* Rabbam] *civitatem Regiam Hhammonitarum,de qua Jehoschuhh.*13.25.*&* 2.*Schem.*11.1. 3 Cheschbon] *civitas Gaditarum,de qua Jehoschuhh.*21.39. Hhai] *alterum Gaditarum oppidum trans Jardenem situm, ac proinde distinguendum ab eo cujus historia habetur Jehosch.*7. 4 Thesauris] *id est,opibus & commeatu abundantissimo.* 7 Contra Edom.] *secunda hæc prophetia tribus partibus continetur : primùm enim sapientiam carnalem Edomæis Deus objicit, & interminatur de judicio gravissimo ignominiàque importanda, usque ad versum* 16. *deinde objicit præfidentiam propter munitionem loci, & ruinam denuntiat, usque ad versum* 19. *postremò injurias populo suo factas exprobrat,quarum nomine Deus se par pari relaturum dicit,inde ad ver.*23.*Confer cum Jechezk.* 25. Sapientia] *cujus nomine Temanæi olim erant commendati,Hhobadjæ ver.*8. Temane] *gente Edomæorum, denominata a Temane nepote Hhesavi ex Eliphazo. Genes.*36.15.*Etsi hac voce synecdochicè comprehenduntur omnes posteri Hhesavi,ut voce Dedanis posteri Abrahami ex Ketura,proximè seq.versu: sic suprà* 25.23. 8 Petant habit.] *id est,effugiant e montibus suis in latibula : ut Jeschahh.*9.19.*&* 21. 9 Si vindemiat.] *amplificatio calamitatis prænuntiatæ per comparationem minoris,hoc & seq.versibus duobus.* Quod satis esset] *ac non amplius dilapidarent.* 12 Nam sic ait] *confirmatio a comparatione minoris, adducto exemplo judiciorum Dei in eos qui minus fuerant promeriti.* Nullum erat] *videlicet comparatione tui;dictum κατά τι.* 13 Nam per me] *alter confirmationis locus a juramento,hoc ver.& decreto lato,duobus sequentibus.* 16 Horror tuus] *secundus locus,ut diximus suprà in vers.*7.*intelligit autem horrentem Edomæorum regionem,præ asperitate montium Choræorum:unde etiam montes Sehhiru,id est horrentis regionis,videntur dicti.* 17 Obstupescet &] *vide* 1. *Reg.*9.8. 18 Vicinorum] *qui nominantur Deut.*29.23. 19 Ecce] *tertius locus,ut diximus in ver.*7.*quo ostendit Deus quanto furore Edomæi indesinenter Judæos infestaverint, & ipse eos propulsans quanta potentia electos suos sit restituturus,quod sequentibus versibus exornatur.* Supra altitudinem] *id est, amplius exundat quàm soleat Jarden: vide Jehoschuhh.*3.15. *nam Edomæi semper Judæos atrocissimè infestarunt.* Robustissimi] *id est Dei : periphrasis Judææ.* Nam quis est] *confirmatio a potentia Dei infinita & incomparabili.* Pastor] *id est,Rex populos regens,ac velut pascens authoritate sua : ut suprà* 23.1. 20 Idcirco] *exornatio comminationis,quæ præcessit vers.proximo.* Minimi ex] *id est, infirmissimi & abjectissimi quique. quasi dicat. ita frangam eos ut omnium etiam infimorum terantur pedibus:ut dixerat David Psal.*60.10. 21 Præ clamore] *id est, tanta erit vociferatio ut inde ad mare rubrum usque,quamvis sit remotum,audiatur.* 22 Ecce] *ut dixerat in Moabum suprà* 48.40.*&* 41. 23 Contra Damascum] *tertia hæc prophetia regno Damasceno exitium prænuntiat paulò pòst a Nebucad-retzare eventurum ; duob.ver.deinde causam adducens a præfidentia & luxu illius,ver.*25.

Minimi. *amplius*

amplius confirmat, duobus reliquis. Chamath] *de qua Gen. 10.18. Num. 13.21. & alibi passim. Arpad verò continet reliquam Syriæ partem supra regnum Chamathæ: denique totum tractum qui monti Tauro & Amano substernitur: quod nobis observandum fuerat in 2. Reg. 18. 34.* In ipso mari] *id est Antaradus, & omnes maris insulæ percellentur.* 24 Horrorem febr.] *id est, veluti ex febre horrens trepidabit.* 25 Quomodo non] *id est, quis vellet, aut posset tam celebre oppidum pervertere?* 27 Benhadadi] *Regis Syriæ potentissimi, cujus mentio est 1. Reg. 15.18. & seq. capitibus: sic Hhamos 1.4.* 28 Contra Kedar.] *quarta hæc prophetia prædicit mala incolis Arabiæ petrææ & desertæ eventura, qui synecdochicè Kedaris & Chatzoris nominibus intelligendi sunt. Sunt autem illius duæ partes: propositio summa hostium adventantium, & cladis, duobus ver. & exornatio, reliquis. De Kedare autem vide Psal. 120. 5. Chatzor verò in Arabia deserta fuit, quò Chatzoritani a Jehoschubha fusi sese contulerunt: vide Jehosch. 11.11. & Judic. 4.2.* 29 Capient] *Chaldæi, duce Nebucad-retzare.* 30 Fugite] *exornatio, ut diximus ver. 28. continens primùm hypotyposin fugæ Arabum. & Chaldæorum irruptionis, duobus versibus; deinde narrationem ruinæ Arabibus eventuræ, duobus alteris.* 32 Amputati latere] *vide suprà 9. 26.* 34 Verbum Jehovæ] *postrema hæc prophetia (cujus inscripto continetur hoc ver.) narrat primùm cladē Hhelamitarum, id est, totius Medorum regni, synecdochicè, versibus tribus: deinde exponit promissiones, duobus ultimis.* Hhelamum] *hanc gentem dictam a filio Schemi, Gen. 10.22. antè ostendimus sitam esse in confinio Medorum, Persarúmque: Cùm autem paulò ante hæc tempora Phraortes Arjoci (quem Dejocem Herodotus vocat) filius Persidem totam regno suo adjunxisset; non est dubium quin synecdochicè (ut modò dicebamus) totum regnum Mediæ intelligendum sit Hhelami nomine. Quamobrem prædictionem hanc referimus ad illam historiam quæ a Scythis gesta est contra Medos, quo tempore Nebucad-retzar in Judæa & citerioribus regionibus erat occupatus. Scythæ enim temporibus Cyaxaris filii Phraortis totum Mediæ regnum leguntur occupasse, expilasse, & annis 28. egisse atque rapuisse omnia arbitratu suo; ut refert Herodo. lib. 1. Sed quid ad hoc argumentum? inquies. Hæc prophetia superioribus adjecta, est tanquam sigillum, quo Ecclesia de veritate earum confirmaretur. Hoc enim Jirmejæ frequentissimum est, ut prophetias confirmet prophetiis, & res propinquiores adhibeat ad confirmandas eas quæ postea longiore intervallo eventuræ sunt: cujusmodi exempla vidimus suprà 20. & 28. & 44. Ac propterea nominatim designatum est tempus quo hæc prophetia dicta est, quia paulò pòst, & ante capta Jeruschalaima (ut ratio temporum confirmat) hanc cladē acceperunt Medi.* 35 Arcum] *id est potentiam; ut sequentia exponunt.* 36 Quatuor ventos] *id est, infinitos hostes, ex populis innumeris Boreæ accolis: quos omnes confusè solebant veteres Sarmatarum & Scytharum appellatione designare, ut ex ipsis Geographis constat.* 37 Consternatos red.] *id est, perculsos metu, & primo impetu fusos ita frangam animis, ut ab hostibus Scythis agantur pro libidine, & premantur servitute rigidissima.* 38 Solium meum] *id est, regnum Cyri servi mei, quem etiam unctum Dei Jeschahhja nominat: vide Jeschahh. 44. & 45. atque hæc prima promissio.* Regem] *Cyaxarem patrem Astyagis: nam illo extincto regnavit Astyages qui venit in Cyri manus. q. d. post Regem hunc, atque ætatem hanc.* 39 Erit tandem] *altera promissio, videlicet Evangelica, qualem habuimus suprà ver. 6. & 48.47.*

CAPUT L.

Deus per Prophetam Babyloniis judicium severissimum denuntiat, & populum suum instituit confirmátque promissionibus. Ac judicium quidem exponens copiosissimè, ostendit Babylonios, ipsamq; Babylonem pessundatum iri per Medos & Persas; itinera, adventum, obsidionem, occupationem, & damna Babyloniis futura præscribit: populo verò spem facit recuperandæ eodem tempore liberationis: quæ duo confirmans a potentia sua & solenni juramento, præfidentiam Babyloniorum confutat, suorúmque diffidentiam; ac postremò prophetiam anacephalæosi & typo concludit.

1 VERBUM quod loquutus est Jehova contra Babylonem, & contra terram Chaldæorum; [a] per Jirmejam Prophetam.

[a] Heb. *per manum Jirmejæ.*

2 Indicate in gentibus, & pronuntiantes tollite vexillum, pronuntiate, ne celetis, dicite, capietur Babylon, erubescet Bel, conteretur Merodac; erubescent terricula illius, cōterentur stercorei dii illius.

3 Nam ascendet contra illam gens ab Aquilone, quæ rediget terram illius in desolationem, adeò ut non sit habitator in ea: [b] tam homines quàm jumenta emigrabunt, abibunt.

[b] Heb. *ab homine usque ad jumentum.*

4 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, veniant filii Jisraëlis, ipsi cum filiis Jehudæ unà: [c] continenter flendo eant, & Jehovā Deum suum quærant:

[c] Heb. *eundo & flendo ibunt.*

5 De Tzijone interrogent, in via, illûc facies eorum *spectent*: agedum *dicant*, & adjungant se Jehovæ fœdere [d] perpetuo *quod* non tradatur oblivioni.

[d] Heb *seculi*

6 Grex *ovium* pereuntium sunt populus meus, pastores eorum faciunt ut aberrent, per montes avertunt eos: de monte in collem abeunt obliti cubilis sui.

7 Quicunque inveniunt eos comedunt eos, & hostes eorum dicunt, non erimus rei: eò quòd peccant Jehovæ *in* caula justitiæ, ii quorum majoribus expectatio fuit Jehova.

8 Migrate e media Babylonia, & e terra Chaldæorum exite; ut sitis velut hirci ante gregē.

9 Nam ecce ego excitaturus sum & adducturus contra Babylonem congregationem gentium magnarum e terra Aquilonis, quæ disponent *acies* contra illam, inde capietur: cujus sagittarum, ut potentis [e] interficientis, nulla [f] resiliet frustra:

[e] Heb. *orbantis.*

[f] Heb. *revertetur.*

10 Et erit *regio* Chaldæorum prædæ: omnes prædatores ejus satiabuntur, dictum Jehovæ.

11 Cùm lætati fueritis, cùm exultaveritis, ô direptores possessionis meæ; cùm abundaveritis ut vitula herbilis, & claram vocem edideritis ut robusti *juvenci*:

12 Erubescet mater vestra valde, pudebit genitricem vestram; *dicendo*, ecce postremum gentium, desertum, siticulosum & campestrem locum.

13 Præ fervore Jehovæ non habitabitur, sed erit [g] desolatissima tota: quisquis transibit juxta Babylonē, obstupescet, sibilabitq; propter omnes

[g] Heb. *desolatio.*

omnes plagas ejus.

14 'Disponite contra Babylonem circumquaque, omnes tendentes arcum, jaculamini contra eam, ne parcatis sagittæ; nam Jehovæ peccavit illa:

15 'Vociferamini contra eam circumquaque, ' [h] junxit manum suam, cadant fundamenta ejus, destruantur muri ejus: cùm ultio Jehovæ sit, ultionem sumite de ea; quemadmodum fecit facite ei:

[h] Heb. *dedit*.

16 ' Excidite satorem e Babylonia, & qui tractat falculam tempore messis: metu gladii opprimentis quisque ad populum suum revertant, & quisque ad terram suam fugiant.

17 ' Parva pecus dispersa fuit Jisraël, quam leones depulerunt: prior comedit eam ' Rex Assyriæ, hic autem posterior ' ossa ejus comminuit, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ.

18 Idcirco sic ait Jehova exercituū Deus Jisraëlis; ecce ego animadvertam in Regem Babyloniæ & in terram ejus; quemadmodum animadverti in Regem Assyriæ:

19 Et faciam ut revertatur Jisraël ad caulam suam, & ' depascat Carmelum & Baschanem; & in monte Ephrajimi atque Gilhhade satietur anima ejus.

20 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, si quæratur iniquitas Jisraëlis, nulla extabit, & peccata Jehudę nulla invenientur: quia condonavero iis quos faciam reliquos.

21 ' Contra terram hanc ipsam ' Meratajimis ascende, & per ' habitatores Pekodi: devasta & internecioni devove ' post eos, dictum Jehovæ; denique effice omninò prout præcipio tibi.

22 Sonum belli in ista terra, & contritionem magnam.

23 ' Quomodo succideretur & confringeretur malleus totius terræ? quomodo esset stupori Babylonia in gentibus?

24 ' Laqueum tetendi tibi, & etiam capiêris, ô Babylon, [i] te imprudente invenieris, etiamque deprehenderis, quia cum Jehova miscuisti *bellum*.

[i] Heb. *cùm tu nescies*.

25 Aperuit Jehova [k] repositorium suum, & deprompsit instrumēta indignationis suæ: quia opus hoc est Domini Jehovæ exercituum in terra Chaldęorum.

[k] Heb. *thesaurum*.

26 Convenite in eam ' ab extremo, aperite granaria ejus contumulate eam quasi acervos, & anathemati devovete eam; ne supersint ei reliquiæ.

27 Gladio tollite omnes juvencos ejus, descendant ad mactationem: vę illis, cùm advenerit dies illorum, tempus visitationis eorum;

28 ' Vox fugientium & evadentium e terra Babyloniæ; ut indicet Tzijone ultionem Jehovæ Dei nostri, ultionem ' templi ejus.

29 Promulgate convenire in Babyloniam amplissimos, omnes qui tendunt arcum: ponite castra contra eam circumquaque, ne fit ei effugium, rependite ei secundum opus ejus, omninò prout fecit facite ei: nam contra Jehovam superbivit, contra sanctum Jisraëlis.

30 Idcirco cadant juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [l] bellatores ejus excindantur die illo, dictum Jehovę.

[l] Heb. *viri belli*.

31 ' Ecce me adversum te, ô [m] superbissime, dictum Domini Jehovæ exercituum: quia advenit dies tuus, tempus quo visitem te,

[m] Heb. *superbia: sic ver. seq.*

32 Quo impingat superbissimus, & corruat ita ut nemo ipsum erigat; & succendam ignem in civitatibus ejus qui consumet omnes ambitus ejus.

33 ' Sic ait Jehova exercituum, opprimuntur filii Jisraëlis & filiæ Jehudæ pariter: & quicunque captivos fecerunt eos detinent eos, renuunt eos dimittere.

34 Vindex eorum fortis, Jehova exercituum nomine, [n] omnino aget causam eorum: ' ut quietam reddat hanc terram, & commoveat habitatores Babyloniæ.

[n] Heb. *causā agendo aget*.

35 ' Gladius *irruet* in Chaldęos, dictum Jehovæ, & in habitatores Babylonis; & in Principes ejus & in sapientes ejus:

36 Gladius in ' mendaces ejus, ut defetiscantur; gladius in potentes ejus, ut conterantur:

37 Gladius ' in equos ejus, & in currus ejus, & in totam miscellaneam turbam quę *est* in medio ejus, ' ut sint velut fœminę: gladius in ' thesauros ejus, ut diripiantur.

38 ' Siccitas in aquas ejus, ut arefiant: ' quia terra sculptilium est, & apud ' terricula ' insanè agunt.

39 ' Idcirco habitabunt ' feracum terrificis, & manebunt in ea [o] ululæ, non considebit ampliùs usque in ęternum, neque habitabit usque [p] in generationem quamque.

[o] Heb. *filiæ ululæ*.

[p] Heb. *in generationem & generationem*.

40 Simili subversione, qua Deus subvertit Sedomum & Hhamoram, & vicinos ejus, dictum Jehovę: non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

Jeschahh. 34. 10.

41 ' Ecce populus venturus est ' ab Aquilone: & gens magna ac ' Reges ampli excitabuntur e laterribus terræ:

42 Arcum & lanceam tenebunt, crudeles erunt quisque, neque utentur misericordia, vox eorum ut mare fremet, & cum equis vehentur: instructus *quisque* ut vir præstans ad bellum contra te, ô filia Babylonię.

43 Audientis Regis Babyloniæ [q] rumorem de eis illico, remittent se manus; angustia apprehendet eum, dolor tanquam parturientis.

[q] Heb. *auditionem eorum*.

44 Ecce quasi leo ascendit supra altitudinem Jardenis, contra habitaculum robustissimi: sed [r] momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? denique quisnam est pastor qui obsistat mihi?

Suprà. 49. 19 & 20. & 21.

[r] Heb. *momento agam faciam ut excurrat*.

45 Idcirco audite consilium Jehovæ quod [s] iniit contra Babyloniam, & cogitationes ejus quas cogitavit contra terram Chaldæorū: *mentiar*, nisi abjiciant eos minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitaculum.

[s] Heb *consuluit*.

46 Prę sono occupatæ Babyloniæ commovebitur ipsa terra, & præ clamore in gentibus ' audietur.

Caput LI.

1 ' Sic ait Jehova, ecce ego excitaturus sum contra Babyloniam, & contra eos qui inhabitant ' [a] meditullium insurgentiū in me: ' ventum corrumpentem:

[a] Heb. *cor*.

2 Et immissurus sum contra Babyloniam ventilatores qui ventilabunt eam, & exhaurient terram ejus: cùm fuerint contra eam circumquaque die mali.

3 'Contra 'eum qui tendit tendat [b] sagittarius arcum suum,& contra *eum qui* extollit se lorica sua, neque clementia utamini erga electos juvenes ejus,internecioni devovete totum exercitum ejus:
4 Ut cadant confossi in terra Chaldæorum, & transfixi in plateis ejus.
5 'Quia ' non viduatus est Jisraël & Jehuda Deo suo,Jehova exercituum;quia terra istorum 'plena est reatu a sancto Jisraëlis:
6 'Fugite e medio Babyloniæ & eripite quisque [c] seipsum,' ne excindamini in iniquitate ejus: cùm tempus ultionis erit Jehovæ,retributionem ipse rependet ei,
7 'Poculum aureum Babyloniæ ' manu Jehovæ inebriavit totam terram ; de vino ejus biberunt gentes,propterea insaniunt gentes.
8 Repentè cadet Babylon,& perfringetur : ' ejulate apud eam,[d] sumentes adhibete 'opobalsamum contra dolorem ejus, si fortè posset curari.
9 Quamvis curaremus Babylonem, *inquietis*, tamen non esset curata; derelinquite eam,& abeamus quisque in terram suam:nam 'pertingit ad cœlos judicium ejus,& elatum est usque ad superiores nubes.
10 Protulit Jehova totam justitiam nostram, agite enarremus Tzijone opus Jehovæ Dei nostri.
11 'Purgate sagittas,cogite utentes umbonibus excitat Jehova spiritum Regum Mediæ, quia contra Babyloniam cogitatio ejus est ut perdat eam: nam ultio Jehovę *est*,' ultio templi ejus.
12 In muris Babylonis attollite vexillum, confirmate custodiam,statuite vigiles,comparate insidiatores: nam & cogitavit Jehova, & facturus est quod dixit contra habitatores Babylonis.
13 'O quæ habitas secundum aquas multas; ô ampla thesauris; advenit finis tuus,*pro* [e] mensura quæstus tui.
14 'Jurat Jehova exercituum per se ipsum : *mentiar* nisi te impleam 'hominibus quasi melolonthis,qui canant de te 'celeusma:
15 *Jurat* qui fecit terram virtute sua; stabiliit orbem habitabilem sapientia sua , & prudentia sua extendit cœlos:
16 Quo vocem suam edente fremitus aquarum est in cœlis , & qui effert vapores ab extremitate terrę; fulgura cum ipsa pluvia facit, & profert ventum e thesauris suis.
17 Magis obbrutescit omnis homo quàm ut animadvertat,pudefacere omnem conflatorem sculptilis:nam falsum est fusile ejus,nec spiritus est in *ullo* eorum.
18 Vanitas sunt,opus maximæ aberrationis; quo tempore visitabuntur illi,peribunt *ipsa*.
19 Non sicut istarum est, sed formator omnium est Jahhakobi portio;vicissim ille est tribus possessionis ejus, Jehova exercituum nomen est ei.
20 'Cestra fuisti mihi,instrumenta bellica: ut dissiparem per te gentes , & perderem per te regna:
21 Ut dissiparem per te equum cum sessore suo, & dissiparem per te currum cum sessore suo:
22 Ut dissiparem per te virum & mulierem; & dissiparem per te senem & puerum, dissiparemq; per te juvenem & virginem:
23 Ut dissiparem per te pastorem cum grege suo,& dissiparem per te agricolam cum [f] jumentis suis conjugatis ; dissiparemq; per te Principes & antistites.
24 Jam rependam Babyloni,& omnibus habitatoribus *terræ* Chaldęorum , totum malum ipsorum quo affecerunt Tzijonem, ante oculos vestros: dictum Jehovæ.
25 'Ecce me contra te , ô 'mons perditor, dictum Jehovæ , qui perdis totam terram: ut extendens manũ meam contra te devolvam te ex ipsis petris , & disponam te in [g] montem ruderum ex incendio.
26 'Neque accipient ex te lapidem ad angulum,aut lapidem ad fundamenta: nam [h] desolatissimus in seculum eris,dictum Jehovę.
27 'Attollite vexillum in terra,clangite buccina in gentibus,comparate contra istam gentes, promulgantes convocate contra istam regna 'Ararati,'Minni, & 'Aschenazi: præficite contra istam 'imperatorem , adducite equos 'pares melolonthis hispidis.
28 Comparate contra istam gentes,' reges Mediæ,& Principes ejus,omnesq; antistites ejus;denique totam terram dominatus ejus:
29 'Et commota terra indolescet, cùm præstabitur contra Babyloniam *unaquęque* cogitationum Jehovæ; ut redigat terram Babyloniç in desolationem, quam nemo inhabitet.
30 'Desinent potentes Babyloniæ pugnare, desidebunt in munitionibus, peribit 'potentia eorum, erunt velut fœminæ: 'accendent *hostes* habitacula ejus, confringentur 'vectes ejus.
31 Cursor obviam cursori curret, & index obviam indici; ad indicandum Regi Babyloniæ:captam esse civitatem ejus ' ab extremitate :
32 'Et ipsos [i] angustos aditus occupatos esse, etiam 'stagna *hostes* combussisse igne: viros autem [k] bellatores perturbatos esse.
33 'Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, *qui* filiam ipsam Babyloniæ sicut aream [l] tempestivè solidat : adhuc paululum,tum adveniet 'tempus messis ei.
34 Exedit me , quatit me Nebucad-retzar Rex Babyloniæ,statuit me '*ut* vas [m] inutile,deglutit me ut draco,implet ingluviem suam deliciis meis dispellit me :
35 [n] Injuria quæ fit mihi & carni meæ, in Babyloniam recidat,dicit habitatrix Tzijonis; & sanguis meus in habitatores *terrę* Chaldæorum dicunt Jeruschalaima.
36 'Idcirco sic ait Jehova, ecce ego confecturus sum causam tuam, & [o] ulturus ultionem tuam; ideo exsiccabo 'mare illius, tanquam si arefecissem scaturiginem illius.
37 Et [p] abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum; stuporem & sibilum,adeò ut nemo inhabitet.
38 Pariter ut juvenes leones 'rugient, vociferabuntur ut catuli leonum,
39 Cùm in calescentibus illis 'disponam potiones eorum,& inebriabo eos ut exultent; sed dormient 'somno [q] perpetuo, neque expergiscentur, dictum Jehovç.
40 Deducam eos velut agnos ad mactandum, ut arietes cum hircis.
41 'Quomodo capêretur 'Scheschac, & occupa-

[b] Heb. *tendens arcum.*
[c] Heb. *animam suam: sic deinceps.*
[d] Heb. *sumite: ut Exod. 25.2.*
[e] Heb. *cubito.*
suprà. 10.12
[f] Heb. *jugo suo.*
[g] Heb. *montē incendii.*
[h] Heb. *desolationes seculi: sic ver. 62.*
[i] Heb. *transitus: ut 1. Schem. 14.1.*
[k] Heb. *belli.*
[l] Heb. *tempore calcat*
[m] Heb. *vacuum.*
[n] Heb. *injuria mei, & carnis meę, super Babylonem: ut Gen. 16. 5.*
[o] Heb. *contendam contentionem.*
[p] Heb. *erit.*
[q] Heb. *seculi*

cuparetur laus totius terræ? quomodo esset desolationi Babylon inter gentes?
42 'Quasi ascendat contra Babylonem 'ipsum mare, fremitu fluctuum ejus operiatur,
43 Erunt civitates ejus desolationi, terra siticulosa,& campestris; terra in cujus oppidis non habitabit ullus vir, neque trãsibit per eas filius hominis.
44 Animadvertam etiam contra Belum Babylone, & [t] extraham 'quod deglutit ex ore ejus,neque confluent ad eum amplius gentes: etiam murus Babylonis corruet.
45 'Exite e medio ejus, popule mi,& eripite quisque animam suam;ab æstu iræ Jehovæ:
46 Et 'videte ne mollescat [f] animus vester, & timeatis propter rumorem qui audietur in ea terra; cùm advenerit 'anno uno rumor ille,& postea 'anno altero idem rumor violentiaq; in terram, denique dominator supra 'dominatorem.
47 Idcirco ecce dies venturi sunt,cùm animadvertam in sculptilia Babylonis; & tota terra ejus pudefiet, omnesq; confossi ejus cadent in medio ejus:
48 Et 'cantabunt de Babylonia cœli & terra, & quæcunque sunt in eis; cùm ab Aquilone venerit ad eam istorum vastatorum quisque, dictum Jehovæ.
49 Et Babyloni cadendum est, ô confossi Jisraëlis: & cum Babylone casuri sunt confossi totius terræ illius.
50 'O qui evasistis a gladio, abite, ne consistatis: recordamini e longinquo Jehovæ,& Jeruschalaima veniant in animum vestrum, *dicendo,*
51 'Erubescimus quòd audiamus opprobrium, operit ignominia faciem nostram; quòd ingrediantur extranei in sanctuaria domus Jehovæ.
52 Idcirco,ecce dies venturi sunt,dictum Jehovæ; cùm animadvertam in sculptilia illius, & in tota terra illius exclamabit confossus.
53 Etiamsi ascenderet Babylon in cœlum, etiamsi muniret [t]' altissimum robur suum; a me venturi sunt vastatores in eam, dictum Jehovæ;
54 Vox [u] clamosa a Babylone, & contritio magna a terra Chaldæorum.
55 Nam vastaturus est Jehova Babylonem,& perditurus ex ea *robur* cum voce magna; 'etiamsi fremant fluctus illorum ut aquę multæ, edatur strepitus vocis illorum:
56 Cùm venerit contra eam, contra Babylonem vastator, capientur potentes ejus, conteretur quisque arcuum ejus; quia Deus fortis retributionum Jehova [x] omnino rependet.
57 Inebriabo, *inquit*,principes ejus & sapientes ejus,duces ejus,antistitesque ejus, & potentes ejus; ut dormiant somno perpetuo ac non expergiscantur; dictum Regis cui nomen est Jehova exercituum.
58 Sic ait Jehova exercituum, [y] murus uterque Babylonis 'latissimus [z] planè nudabitur,& portæ ejus 'altissimæ igne succendentur, ita 'laboraverint populi pro inanitate & nationes pro igne,ac defatigatę fuerint.
59 'Verbum quod præcepit Jirmeja Propheta Serajæ filio Nerijæ, filii Machasejæ, cùm iret a Tzidkija Rege Jehudæ in Babyloniam anno quarto regni ejus: erat autem Seraja Princeps 'Menuchæ:
60 Postquam descripsisset Jirmeja totum malum quod eventurum erat contra Babylonem in libro uno; omnia verba hæc quæ sunt scripta contra Babyloniam.
61 Edixit ergo Jirmeja Serajæ; cùm veneris ad Babylonem, tum aspiciens legito omnia verba hæc,
62 Ac 'dicito, ô Jehova, tu eloquutus es contra locum hunc te excisurum eum, adeò ut non sit in eo habitator [aa] tam ex hominibus quàm ex jumentis; sed desolatissimum in seculum fore.
63 Deinde esto cùm absolveris legere libellum hunc; ut alligans ei lapidem, projicias eum in medium Euphratis:
64 Et dicas,ita submergetur Babylon,& non exurget [bb] a malo quod ego inducturus sum contra eam, 'quamvis defatigentur: hactenus 'verba Jirmejæ.

[t] Heb. *deglutitum ipsius.*

Suprà 6.

[f] Heb. *cor: sic deinceps.*

[t] Heb. *altitudinem roboris: hypallage.*

[u] Heb. *clamoris.*

[x] Heb. *rependendo rependet.*

Suprà ver. 39.

[y] Heb. *muri.*

[z] Heb. *nudando.*

[aa] Heb. *ab homine usque ad jumentum.*

[bb] Heb. *a præsentia mali.*

Annotatio in caput L.

1 Verbum] *Inscriptio hæc duorum capitum communis est;ac propterea ut commune est illorũ argumentum, ita conjunximus. Sunt autem hujus prophetiæ inscriptione dempta hoc versu,sex in universum partes: prima est propositio summa ver. 4. secunda est propositionis enarratio,usque ad ver. 33. tertia est confirmatio narrationem illustrans,inde usque ad ver. 41. capitis 51. quarta est confutatio,inde ad ver. 50. quinta,conclusio, usque ad ver. 59. postrema verò, typus a Deo adhibitus ad prophetiam illustrandam,ad finem usque.* 2 Indicate] *prima hæc pars,prolepsis sive propositio generalis totius argumenti,duobus membris continetur: unum est de ruina Babyloniorum,duobus versib. alterum,de liberatione populi propter quam evertendi fuerant Babylonii,duobus alteris. Utrumque autem propositionis membrum Propheta consultò enuntiat Judæis (qui jam tum ex parte deportati fuerant,ut apparet ex ver. 59. cap. 51.) tum ad confirmandum eos in expectatione liberationis suæ,& in gravissimis malis consolandum; in quibus illos stantes & erectos fide jubet gloriosè Babyloniorum exitium & suam salutem prædicare, & inter se informare: tum etiam ad bene utendum commoditate divinitus oblata hortatur.* In gentibus] *id est, fratribus nostris,qui jam per varias gentes huc illuc dispersi sunt, ac proinde coram nequeunt in cœtu nostro institui de his promissionibus Dei.* Tollite vexillum] *id est,fratres vestros in cœtus & congregationes sanctas convocate,tanquam elato vexillo verbi Dei, ad communicandas cum ipsis promissiones Dei vobis expositas: sic enim pios clàm temporibus angustiæ convenisse testatur historiæ sacræ: ut annotavimus 2. Chron. 35. 3. Mordecaii exemplum docet Ester 4. & jubet Apostolus Heb. 10. 24. & seq.* Bel] *vide Jeschahh. 46. 1.* Merodac.] *id est, ad verbum,* σκηπτοῦχος *sive sceptrifer, Chaldaica appellatione;nomen fuit apud Babylonios commune Dei ipsorum Beli, & Regum omnium,inde a Beli Regis ipsorum temporibus. Nos ut pro Belo accipiamus hoc quidem loco ab adjunctis adducimur, & maximè sequentis membri comparatione: quasi dicat Propheta, ut summus illorum Deus erubescet*

bescet contereturq́, sic etiam minorum gentium dii exemplo illius : metaphora. 3 Ab Aquilone] *id est, e Media, quæ magis Aquilonem spectat respectu Babyloniæ; & ex Assyria, qua iter fecit Cyrus venturus ad Babylonem expugnandam, infrà ver. 21.* 4 Continenter] *id est, flagrent tanto desyderio revisendi Ecclesiam Dei, ut neque flendi neque pergendi finem faciant donec ad locum exoptatissimum pervenerint, ut amplificatur seq versu. Hæc autem per hortationem potiùs quàm per narrationem propheticam dici statuimus, tum ex præcedentis partis comparatione, tum ex complemento & veritate rei. Nam revera Deus edicto Cyri libertatem omnibus tribuit, & re ipsa mandavit ut Ecclesiam repeterent, Hhez. 1. 3. sed quàm pauci justissimam conditionem oblatam amplexi sint etiam ex optimatibus Jehudæ, historiæ omnes testantur; & ipse Hhezra tum in libro suo, tum etiam 1. Chronic. 4. 21. & seq. manifestò docet.* 5 Illuc facies] *id est, nihil loquantur, ad nihil advertant aliud; sed toti ferantur animo & corpore Tzijonem versus : similes loquutiones sunt Gen. 19. 17. & 2. Reg. 4. 29. & Lucæ 10. 4.* 6 Grex ovium] *secunda pars, enarratio propositionis, ut antè diximus : cujus prius membrum per ὑστέρωσιν Hhebræis familiarem posteriore loco inde a versu 9. posterius verò priore loco illustratur, his tribus versibus : quorum duo allegoricè figurant miserum statum populi a domesticorum fraudibus, hoc ver exterorúmque oppressionibus & propriis peccatis, seq. versu ultimus ad diem illum prænuntiatum liberationis venturæ revocat.* Pastores] *id est, principes & præfecti omnes ordinis utriusque, Ecclesiastici atque politici.* 7 Non erimus rei] *id est, impunè facturi sumus : vide suprà 2. 3.* In caula justi.] *id est, in Ecclesia Dei, cujus symbolum erat Judæa.* Ii quorum majo.] *id est, optimorum parentum degeneres filii, de quibus Deut. 32.* 8 Ut fitis velut] *id est, exemplo vestro præeatis etiam gentibus, easque ad Ecclesiam invitetis.* 9 Nam ecce] *ætiologia μάλιστα πικὴ ad priorem propositionis locum de judicio in Babylonios; quod duobus versibus expositum, deinde exornatur primùm per apostrophen ad Babylonios, tribus versibus : tum ad hostes Babyloniorum, tribus alteris; ac postremò amplificatur a causis, quibus suæ judicii venturi narrationes adhibentur, usque ad ver. 33.* Gentium ma.] *id est Medorum, Persarúmque, ut Jeschahh. 21. 2.* Inde capietur] *id est, a copiis inde ab Aquilone venientibus : nam ex Assyria in Babyloniam irruerunt, infrà 21.* Interficientis] *id est, ut sagittarii peritissimi, qui valentissimè transfigit vitales adversarii partes prout optaverit.* 11 Cùm lætati] *apostrophe ad Babylonios, ut diximus in versum 9. delicias illorum & perditum luxum hilariorum denotans, in quibus capta est Babylon, ut notavimus suprà 25. 26.* 12 Mater vestra] *id est, Babylon metropolis, ac velut totius regionis mater.* Postremum gentium] *quasi dicat, hui, tam citò me, quæ primas obtinebam & regina sedebam in gentibus, postremam omnium effectam esse, & horrere totam? prosopopœia.* 13 Non habitabitur] *id est, ex quo semel ruere cœperit, ut ædificium inclinans magis ac magis labefactabitur, donec tota corruerit. Cœpit enim hoc judicium per Darium Medum Cyrúmque primò, deinde per Darium Persam promotum est, tum per Alexandrum Macedonem : ac postremò in solitudinem redacta vicinitate Seleuciæ conditæ intra nonagesimum lapidem a Seleuco Nicatore, teste Plin. lib. 6. natur. hist. cap. 26.* 14 Disponite] *apostrophe ad Medos & Persas, ut diximus in versum 9.* 15 Vociferamini] *elegantissima descriptio causæ propter quam Medi & Persæ fuerunt infensissimi Babyloni, & alii alios provocarunt ad sumendam ultionem de ea.* Junxit man.] *id est, fœderati fuerunt cum hoste, & se ad Crœsum Lydorum Regem juvandum comparaverunt : vide Levitici 5. 21. Nam Belschatzarem regem (quem Berosus Nebo-nidum, Herodotus Labynitum vocat) fuisse fœdere junctum Crœso testatur Herodotus lib. 1. sic Jechezk. 17. 18. cui non absimile est loquendi genus Ijobi 17. 2.* 16 Excidite] *id est, ne agricolis quidem (qui minimi ac ferè inermes & summè in republica sunt necessarii) parcite : sic figuratur excidium gravissimum. Nam Babyloniam ipsam ne herbas quidem, sed tantùm segetem copiosissimam habere testantur Herodotus ibidem, & Plinius lib. 18. natur. hist. cap. 17.* 17 Parva pecus] *amplificatio præcedentis propositionis, a causa propter quam Deus ad judicium hoc exercendum adducitur. Proponitur itaque causa ab insolentia & tyrannide Babyloniorum in populum Dei, hoc ver. deinde promissio fit restitutionis populo, tribus ver. ac postremò propheticè narratur excidium Babylonis, inde ad ver. 33.* Rex Assyriæ] *id est, Rege sylleptice qui decem tribus deportaverunt, de quibus 2. Reg. 16. & 17. & 1. Chron. 5.* Ossa ejus] *id est, absumpsit quicquid erat reliquum : elegans allegoria.* 19 Depascat] *i. fruatur suo.* 21 Contra ter.] *narratio prophetica, ut diximus in versum 17. qua res gerendæ ex ordine exponuntur mandato Dei.* Meratajimis] *i. ex Assyria : nam in Assyria superiore erant Mardi ab oppido Marde trans Tigrin, & cis Tigrin in Armenia Mardi ex adverso Mardoriũ Assyriæ (ut ostendit Ptolemæus lib. 5. Geographiæ cap. 13.) a quibus dicebantur Martyeni montes (Mantyenos vocat Herodotus) Gyndem fluvium profundentes, supra utrosque Mardos.* Habitatores Pekodi] *i. partis Assyriæ inferioris, quã Cyrus transvexit in Babyloniã: sic autem videtur dicta hæc Assyriæ pars, hîc & Jechezk. 23. 23. eò quod summa illic præfectura fuisset regni Assyriorum, & in ea Nineve eversa jam eo tempore.* Post eos] *i. postquam istos Assyriæ tractus occupaveris, tum omnia ferro & flamma consumito : similes loquutiones vide Deut. 24. 20. & 1. Schem. 21. 10.* 23 Quomodo] *occupatio, qua populum Cyrúmque confirmare voluit Deus, diluendo omnem difficultatis metum, verbis sequentibus; tum ad Babyloniam ipsam, ver. 24. tum ad Medos & Persas, sequentibus.* 24 Laqueum tetendi] *allegoria venustissima, qua Deus potentissimum illum malleum ostendit sibi non ampliùs fore quàm bubalum, ex ver. 27. aut feram venaticam; ad quam capiendam omnia jam sibi comparata esse docet. seq. versu.* 26 Ab extremo] *i. etiam gentes longinquissimæ.* 28 Vox fugientium] *q. d. non superérunt alii, quàm ii quos Deus misericordia sua servaverit ad celebrandum in Ecclesia nomen suum : ut Jeschahh. 45. 24. & seq.* Templi] *i. quam ultionem sumpserit pro salute Ecclesiæ suæ.* 31 Ecce me] *apostrophe ad Babylonium, ut cœperat suprà ver. 24.* 33 Sic ait] *tertia pars prophetiæ, ut diximus in ver. 1. confirmatio præcedentis narrationis, primùm a potentia Dei; cujus causæ, instrumenta, operarii, administriq́ judiciorum, atque effecta describuntur, usque ad ver. 14. seq. capitis; deinde a juramento, ver. 14. & sequentibus.* 34 Ut quietam] *causæ sive fines judicii ponuntur duo : unus, liberatio & tranquillitas Ecclesiæ; alter, Babyloniorum supplicium : quæ per ὑστέρωσιν deinceps explicantur.* 35 Gladius] *ἱερατικ. finis qui posteriore loco dictus est, usque ad ver. 5. cap. seq.* 36 Mendaces] *i. astrologos & magos, quorũ triplex qualẽ disciplina erat, ut ait Plinius, sed numerus infinitus.* 37 In equos ejus] *i. militarẽ apparatum*

paratum totum, de quo Herodotus lib.1. Ut sint velut fœm.] *prout factum est, postquam prælium cum Cyro adventante commisissent: ex quo tempore delituerunt Babylone, donec occupata est.* Thesauros] *non auri & argenti tantùm, sed commeatus militaris quem in permultos annos intrò comportaverant.* 38 Siccitas] *ut infrà 51.32. vide rationem hujus rei totam apud Herodot.lib.1.* Quia terra] *id est, quia deos colunt hujusmodi qui se ipsos nequeunt defendere, nedum cultores suos.* Terricula] *vide 1 Schem.31.9.* Insanè agunt] *ironia gravissima, per antithesin sapientum cum factis & ritibus ac ceremoniis ipsorum.* 39 Idcirco] *enarratio effectorum, ut diximus in versum 33.* Fera cum ter.] *vide Jeschahh.13.21.*

41 Ecce] *enarratio instrumentorum & operariorum Dei, ad finem usque capitis; quæ deinde illustratur similitudine, 4. primis versibus capitis sequentis* Ab Aquilone] *ut suprà ver.3.* Reges] *Darius Medus, & Cyrus Persa.* 46 Audietur] *videlicet sonus.*

In Caput LI.

1 Sic ait] *exornatio præcedentis dicti per similitudinem venti & vintilatorum, ut diximus suprà in ver.41.* Meditullium] *periphrasis Babylonis, tanquam Reginæ sedentis in medio inimicorum Dei Judæam infestantium.* Ventum corrump.] *elegans allegoria: pro eo quod est, quemadmodum venti quidam noxii & Typhones adurunt segetes: ita judicio meo tanquam vento Babylonios infirmaturus & enervaturus sum, prout dixerat futuros velut fœminas. suprà 50.37. Ex quo alterum judicium consequitur, quòd ventilatores ipsos perdituri sint, sequente versu.* 3 Contra eum] *expositio præcedentis allegoriæ, quæ Deus apertè mandat fieri judicatum suum, ut pronuntiaverat suprà 50.9.* Eum qui tendit] *periphrasis Babylonii omnibus gentibus infesti.* 5 Quia non] ἐργασία *finis prioris qui positus est suprà 50.34. ex qua conficitur hortatio sequentis ver.* Non viduatus est] *id est, non desertus est planè, sed Deus tanquam conjux ad tempus visus est discedere; qua occasione isti criminum multorum rei effecti sunt, insolescentes in sponsam Dei, ac proinde in ipsum peccantes gravissimè. Est autem hæc* ἐργασία *prioris membri,* ὕστερον πρότερον. *quod diximus suprà 50.34. in qua Ecclesia de præsidio Dei confirmata admonetur sui officii, usque ad ver.11. deinde illuditur Babyloniæ, tribus sequentibus.* Plena est reatu] *contrà quàm dixerat suprà 5.7.* 6 Fugite] *propositio consilii duo continet: primum, ut Ecclesia Deum vocantem sequatur, & sibi caveat, ne particeps sit malorum inevitabilium & eventurorum Babyloniæ, tribus ver. alterum, ut in eo judicio agnoscat vindicias sui, & prædicet beneficium Dei, ver.9. & 10.* Ne excindamini] *prohibentis verba, pro eo quod est, ne committatis ut excindamini.* 7 Poculum] *vide suprà 25.15.* Manu] *id est, œconomia & dispensatione ejus.* 8 Ejulate] *elegans concessio ad quoscunque homines per hypothesin* ἀδυνάτου, *ut demonstratur seq. versu.* Opobalsamum] *vide genes.37.25. & suprà 46.11.* 9 Pertingit] *id est, summum est: metaphora.* 11 Purgate] *apostrophe ironica ad Babylonios, ut diximus in ver.6.* Ultio templi] *ut suprà 50.28.* 13 O quæ habitas] *id est, munitissima Babylon situ, & opibus instructissima: nam Babylonem perlui Euphrate, & fossis amplissimis circunductam fuisse testantur veteres.* 14 Jurat Jehova] *secundus locus confirmationis, ut diximus suprà in ver.33. in quo primùm exornatur juramentum a magnifica descriptione majestatis Dei, usque ad ver.20. deinde narrationis argumentum (quod hîc juramento sancitur) amplificatur pluribus, usque ad ver.41.* Hominibus] *hostium Medorum, Persarumq; copiis.* Celeusma] *id est, epinicium devictis & proculcatis Babylonis, ut suprà 25.30.*

20 Cestra] *amplificatio hæc primùm universè exponit quid sit quod juramento confirmat Deus, nimirum Babylonium non fuisse authorem præteritorum judiciorum, sed instrumentum Dei, ut dixerat suprà ver.7. & quid Babylonio effecturus sit docet, ver.24. deinde minutatim exornat narrationis partes. Est autem* Cestra *apud Julium Pollucem non quivis malleus, ut ferè solet accipi, sed malleus verutus & res obvias penetrando perfringens, quo equites ferè ad pertundenda inimicorum arma uti solent. Nam hanc esse propriam Hhebrææ vocis significationem sequentia commonstrant, & ipsum etymon: quemadmodum in Græca dictione quam adhibuimus latinitatis inopia, cùm* κέστρον *cestrumq; similiter Græci & Latini vocent veruculum, quo encaustum faciunt artifices, tesserasq; & alia id genus; unde etiam Livius cestrosphendonas nominavit.* 25 Ecce me] *hypotoposis, qua Deus venit ad amplificationem prænuntiati judicii, duobus versibus: cujus deinde instrumenta convocat duobus alteris; formamq; explicat accuratissimè, ver.29 & tribus sequentibus. ac postremò dialogisticè Ecclesiam expostulantem consolatur severissimi judicii hujus prophetia, usque ad ver.41.* Mons perditor] *id est, Babylon, instar montis assurgens vastitate murorum & amplitudine: nam muri in crassitudinem quinquaginta, in altitudinem ducentos cubitos regios capiebant: testes Herodotus, Strabo, Plinius, Diodorus Siculus.* 26 Neque accipient ex te] *id est, nunquam reparaberis ex opere redivivo, ut sequentia verba docent.* 27 Attollite] *apostrophe ad hostes, tanquam administros judiciorum Dei.* Ararati] *id est, Armeniæ majoris: ut Gen. 8.4.* Minni] *i. Armeniæ minoris; quæ nomen suum habet compositum ex Aram, id est, Syria, & antiqua hac ipsius appellatione Minni. Nam Armeniam olim Syria fuisse comprehensam testis est Plinius lib.5. natur.hist.cap.12.* Aschenazi] *vide Gen.10.3. has autem regiones omnes, id est, Armeniam utranque & minorem Asiam, synecdochicè notatam Aschenazi nomine, antè fuisse a Cyro occupatas quàm Babylonem invaderet, testantur omnes historiæ.* Imperatorem] *videlicet exercitus: qui imperator in exercitum imperium habeat, & Darii Cyriq; mandata ad exercitum perferat. Vox enim est composita, perinde sonans atque si dixeris, instillationis & interpretationis Principem: sic Nachum 3.17.* Pares] *videlicet numero: ut suprà versiculo 14.* 28 Reges Mediæ] *id est, eos qui parent Medo.* 29 Et commota] *enarratio formæ qua judicia sua præstiturus est Deus ut diximus in ver. 25.* 30 Desinent] *postquàm primo prælio fusi fuerint; ut annotavimus suprà 50.37.* Potentia] *quam nunc plenis buccis jactant.* Accendent hostes] *videlicet cùm intra oppidum perruperint.* Vectes ejus] *id est, tum singularium habitaculorum quæ modo nominavit vectes, tum portarum minorũ quibus maceria aggeri ad Euphratẽ intus conjuncta de nocte occlusa erat: nam ita fuisse extructam Babylonẽ docet Herodotus lib.1. & ita postulat narrationis series.* 31 Ab extre. *utraque videlicet, qua in oppidum influit, & quà effluit Euphrates in utrunq; oppidũ.* 32 Et ipsos] *id est, accessus intimos quibus ibatur a ripa Euphratis in utrumque oppidum.*

 Stagna]

Stagna] *id est, non tantùm ipsum Euphratis alveum tanquam igne arefactum esse, sed etiam stagnantes rivos ex eo ductos intra oppidum: quibus æquè ac muri interioris portis Medi & Persæ intro venerunt.* 33 Nam sic ait] *transitio ætiologica ad dialogismum, de quo supra 25. Hæc (inquit propheta) quæ modò dixi effatus est Deus, & jamq; res omnes ad hæc præstanda comparat, ut peritus agricola tempestivè aream solidat ad triturationem.* Tempus messis] *id est, quo messis quæ intrò comportata est per administros Dei triturabitur.* 34 Ut vas inutile] *id est, ut testam, ex qua marmoratum structores faciunt ad incrustandum & solidandum areæ solum. Hic autem versus & sequens continent expostulationem Ecclesiæ: cujus exempla apud Danijelem & Zecarjam extant.* 36 Idcirco] *responsum Dei ad antegressam expostulationem.* Mare] *id est, maximas aquas, ut Gen.1.10. vide supra ver.31. & 32.* 38 Rugient] *videlicet Babylonii, celebrantes festum insolentissimè quo die capti sunt, Danijel 5. ut etiam annotat Herodotus.* 39 Disponam] *vide hæc apud Danijelem ibidem.* Somno perpetuo] *id est, dormitione mortis, ut Psaltes nominat Psal.13.4.* 41 Quomodo caperetur] *quarta pars, confutatio, ut diximus supra 50.1. cujus loci sunt duo, unus, quo confutat fiduciam Babyloniorum, versibus quatuor; alter, quo refellit metum & diffidentiam piorum, eosq; confirmat promissionibus, usque ad ver.50.* Scheschac] *vide supra 25.26.* 42 Quasi ascendat] *responsio ad objectionem præcedentis versus.* Ipsum mare] *id est, Euphrates ipse inde a mari Persico remeans in Babyloniam exundaret, quamvis illi confidant tantopere, ut supra ver.36.* 44 Quod deglutit] *id est, innumeras illas immanesq; oblationes quibus colitur, abripiam a templo ipsius: vide in historia Beli, & Herodotum lib.1.* 45 Exite] *alter locus confutationis, per apostrophen ad populum Dei.* 46 Videte] *ellipsis, de qua Gen.3.22.* Anno uno] *nimirum quo nuntius allatus est de instituta & suscepta expeditione Cyri: nam priore anno cœpta expeditione, Cyrus in Assyria moratus est importunitate vadorum; maximè ad Gyndem fluvium.* Anno altero] *nimirum cùm alterum ver illuxit, quo ineunte Cyrus perrexit in Babyloniam, & violentiam adhibuit contra Babylonem: vide Herodotum ibidem.* Dominatorē] *Belschatzarē, qui eadem nocte trucidatus est qua fuit occupata Babylon, Danijel.5.* 48 Cantabunt] *hyperbole.* 50 O qui evasistis] *conclusio prophetiæ, qua Deus primùm suos hortatur ad fidem & obsequium, duobus versibus; deinde judicium in Babylonios eventurum summatim repetit, usque ad ver.59.* 51 Erubescimus] *q.d. pudeat vos Ecclesiam Dei incultam & desertam esse, a vobis adeò negligi, & ab exteris propter peccata & ignaviam vestram proculcari; ac proinde resipiscentiam vestram coram Deo & Ecclesia his verbis testatam facite, Ecclesiamq; sanctitate doctrinæ & vitæ a maledictu & malefactis adversariorum vindicate.* 53 Altissimum] *id est, muros & munitiones suas amplius confirmaret: vide supra 25.* 58 Latissimus] *vide supra 25.* Altissimæ] *videlicet proportioni latitudinis & altitudinis murorum respondentes. Hoc autem quando effectum sit, attigimus supra 50.13.* Laboraverint] *videlicet quicunque ædificationi, munimento, & exornationi Babylonis operam dederint.* 59 Verbum] *jam sequitur pars ultima, nimirum typus adhibitus ad confirmationem præcedentis prophetiæ, ut diximus supra 50.1.* Menuchæ] *qui tractus est in confinio Jehudæ & Danis, alibi Manachath dictus, aut etiam (quia tractus divisus erat inter Jehudam & Danem) plurali numero Menuchothæ: vide 1.Chro.2.52.* 62 Dicito] *oratio ad typum adjecta, qua accedente ex verbo Dei typus verè sacramentalis est.* 64 Quamvis defatigentur] *id est, quantumcunque laborem ad recolligendum se instaurandumq; consumpserint.* Verba] *præscripta a Jirmeja: nam sequens caput a Jirmeja minimè fuisse scriptum vel ex eo colligimus, quòd perrexit historiam usque ad regnum Evilmerodaci, totumq; tempus quo Rex Jehojacin supervixit: ac proinde statuimus ab aliquo viro Dei, aut Ecclesiæ consilio fuisse additum ad Jirmejæ scripta: ut scriptis Moschis factum est, Deut.34.*

CAPUT LII.

Eodem est argumento cum 2.Reg.25.

2.Reg.25.

1 NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna:

2 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Jehojakim.

3 Cumque secundum iram Jehovæ fieret Jeruschalaimis & in Jehuda, adeò ut abjiceret eos a facie sua; rebellante Tzidkija contra Regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, mēse decimo, decimo die mensis, ut adveniens Nebucad-retzar rex Babyloniæ, ipse & omnes copiæ ipsius cōtra Jeruschalaima, castra facerent juxta ea; extruentes contra ea propugnacula circumquaque.

5 Sic processit civitas in obsidione, usque ad undecimum annum Regis Tzidkijæ.

6 Mense quarto, nono die mensis, cùm invaluisset fames in civitate; adeò ut non esset panis populo regionis:

7 Et perrupta esset civitas, tum omnes [a] bellatores fugerunt & egressi sunt e civitate noctu, via portæ inter duplicem murum, quæ erat juxta hortum regis, Chaldæis civitatem obsidentibus circumquaque, & abiverunt via campestrium.

[a] Heb. *viri belli: sic deinceps.*

8 Sed persequentes copiæ Chaldæorum regem, assequuti sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis; cùm omnes copiæ ejus dispersæ essent ab eo:

9 Et prehendentes Regem deduxerunt eum ad Regem Babyloniæ Riblam in terra Chamathę: ubi [b] tulit de eo sententias.

[b] Heb. *loquutus est cum eo judicia.*

10 Ex quibus jugulavit rex Babyloniæ filios Tzidkijæ ante oculos ejus; etiamque omnes Principes Jehudæ jugulavit Riblæ:

11 Deinde oculos Tzidkijæ excæcavit, & cùm vinxisset eum numellis chalybeis deduxit eum Rex Babyloniæ in Babyloniam, & posuit eum in loco aliquo præfecturarum usque ad diem mortis ejus.

12 Deinde mense quinto, decimo die mensis, ipso decimo nono anno Regis Nebucadretzaris Regis Babyloniæ: postquam venisset Nebuzar-adan præfectus satellitum, qui [c] ministrabat Regi Babyloniæ, Jeruschalaima,

[c] Heb. *stabat coram facie: vide interpretationem Deut.10.8 & 2.Reg.25.11.*

13 Com-

13 Combussit domum Jehovę, & domum Regis, omnésque domos Jeruschalaimorum;id est, omnes domos magnatū combussit igne:
14 Et omnes muros Jeruschalaimorū circumquaq;, destruxerunt omnes copiæ Chaldæorum quæ *erant* cum præfecto satellitum.
15 E tenuibus populi, id est, reliquum populi, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad Regem Babyloniæ, & reliquum vulgi; deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum.
16 Tantùm e tenui populo terræ reliquos fecit Nebuzar-adan præfectus satellitum, [d] qui essent vinitores & qui agricolæ.

[d] Heb *in vinitores & in agricolas*.

17 Præterea columnas ęreas quæ *erant* domui Jehovæ, basesque, & lacum ęneum qui *erat* in domo Jehovæ fregerunt Chaldęi: deferentes totum ęs eorum in Babyloniam:
18 Item ollas, & hamas, & instrumenta musica, craterasque & acerras, omniáque instrumenta ærea quibus ministraverant acceperunt:
19 Etiamque pelves, & trullas, cum crateribus, & ollis, & lychnuchis, & acerris, ac scopulis; [e] quęcunque aurea, & quæcunque argentea accepit præfectus satellitum:

[e] Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

20 Columnas duas, lacum unum, bovesque duodecim æreos qui *erant* sub basibus, quæ paraverat Rex Schelomo pro domo Jehovæ: non fuit pondus æri eorum, omnium instrumentorum istorum.

1.Reg 6. & 7.

21 Columnis autem istis, octodecim cubitorum altitudo erat columnæ unicuique, & filū duodecim cubitorum circundabat eam: densitas ejus quatuor digitorum, cava erat:

1.Reg.7.15.

22 Cui imposita erat corona ærea, & altitudo coronæ unius* quinque cubitorum, encarpus, & malogranata ad coronā circumquaque omnia ærea; & similia erant columnæ secundæ, cum malogranatis:
23 Erántque malogranata * nonaginta sex in plagam quamque: omnia malogranata centena in encarpo circumquaque.
24 Item cepit præfectus satellitum Serajam Sacerdotem primarium, & Tzephanjam Sacerdotem secundanum; ac tres custodes liminis.
25 E civitate verò cepit aulicum unū qui fuerat pręfectus bellatoribus,* cum septem viris ex [f] intimis Regis qui inventi sunt in civitate, & scribam primarium exercitus qui exercitum conscribebat e populo terræ: ac sexaginta viros e populo terræ qui inventi sunt in civitate,

[f] Heb. *videntibus faciem Regis*: ut 2. Reg.25.22.

26 Hos ipsos captos Nebuzar-adan præfectus satellitum, deduxit ad Regē Babyloniæ Riblā:
27 Quos percutiens Rex Babyloniæ, morte affecit Riblę in terra Chamathæ; sic migravit Jehuda a terra sua.
28 Hic est populus quem deportavit Nebucad-retzar;* anno septimo, Jehudæi ter mille viginti tres:
29 * Anno decimo octavo Nebucad-retzaris, deportavit Jeruschalaimis animas octingentas triginta duas:
30 Anno* vicesimo tertio Nebucad-retzaris deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum Jehudæos, animas septingentas quadraginta quinque, omnes animæ quater mille sexcentæ *sunt*.
31 Postea fuit trigesimo septimo anno a deportatione Jehojacinis Regis Jehudæ, duodecimo mense, vigesimo quinto dei mensis; ut efferret Evilmerodac Rex Babyloniæ anno quo regnare cœpit caput Jehojacinis regis Jehudæ educens eum e carcere:

2.Reg.25.30.

32 Cum quo locutus est bonis *verbis*; & posuit solium ejus supra solium regum qui erant secum Babylone.
33 Et mutatis vestimentis carceris sui, comedebat cibum coram illo jugiter omnibus diebus vitæ suæ:
34 Nam cibarium ejus cibarium juge dispositum fuit ei a rege Babyloniæ, [g] demensum diei cujusque in diem quemque; usque ad diem mortis ejus, omnibus diebus vitæ ejus.

[g] Heb. *rem die die suo*.

ANNOTATIO.

9 De eo] *Et domesticis ejus, per synecdochen quam sequentia explicant.* 11 In loco aliquo] *id est, in certa aliqua custodia: nam certis præfectis pro ratione criminum custodię committi solent, ut apparet ex ipsa Jirmejæ historia suprà* 37. & 38. 12 Postquam venisse.] *nam ingressus est die septimo Jeruschalaima*, 2.*Reg.* 25.11. *deinde verò comparatis per biduum rebus, decimo die incepit mandata exequi.* 22 Quinque cubitorum] *vide* 1.*Reg*.7.16. 23 Nonaginta sex] *exceptis angularibus quatuor: quæ si comprehenderis, efficientur centena singulis ordinibus*, 1.*Reg*.7.20. & 2.*Chron*.4.13. *ut verbis sequentibus ostenditur.* 25 Cùm septem] *id est, qui aulicus imperium in copias habens (quemadmodum etiam scribæ cujus postea habetur mentio) comprehenditur numero horum septem intimorum Regis: quapropter ubi nominatim excipiuntur ex hoc numero, quinque tantùm homines dicuntur capti*, 2. *Reg*. 25.22. *ita hoc inclusivè (ut vulgò loquuntur) accipiendum est illud verò exclusivè.* 28 Anno septimo] *videlicet regni Nebucad-retzaris, quo deportatus est Jehojacin sive Jeconja: vide* 2.*Reg*.24.16. 29 Anno decimo oct.] *cùm expugnata sunt Jeruschalaima, & captus Tzidkija.* 30 Vicesimo tertio] *id est, quinto pòst anno quàm urbs capta fuerat: nam occasionem novam Judęi attulerunt suis illis motibus quot Jirmeja enarravit suprà* 40. & *sequentibus.*

LAMEN-

LAMENTATIONES Iirmejæ.

ARGUMENTUM.

LIBER Lamentationum querimonias lugubres continet de miserabili Iudęorum statu inde a morte Ioschijæ Regis, quo tanquam calamitatum omnium primordio Iirmeja adductus est ad deflendum præsentes & instantes Ecclesiæ regniq́; totius miserias. Quapropter ipse tum suo, tum piorum omnium nomine conqueritur de malis gravissimis acceptis, peccata publica privataq́; confitetur, omnes ad resipiscentiam, fidem, & orationem revocat, iram Dei deprecatur, gratiam petit, & misericordiam implorat ex fœdere.

CAPUT I.

Ecclesia Dei extincto Joschija, & regno Judææ tributario effecto, ac per Ægyptios divexato, de calamitatibus suis conqueritur, quas peccatis suis acceptas ferens, Deum orat pro remissione peccatorum & salute sua; deinde sermone ad Gentes converso ostendit omnia a Deo, non ab hominibus profecta esse; ipsarum fuisse ut afflicti populi misererentur; & propter mala ab eis illata Deum orat pro salute sua earumq́; excidio ad gloriam ipsius.

א 1 QUOMODO desidet *solitaria civitas amplissima populo, similis est viduæ *amplissima inter gentes, princeps inter provincias *quomodo* est [a]* tributaria?

ב 2 *Quomodo* [b]* plané flet noctu, & lachrymæ ejus descendunt in maxillas ejus, nullo eam consolante ex omnibus amantibus ejus? omnes amici ejus perfidè agunt contra eam, [c] effecti in eam inimici?

ג 3 *Quomodo* *migrat Jehuda prę afflictione & præ amplitudine servitutis, & ipsa residens in gentibus non invenit quietis locum? *quicunque persequebantur eam, assequuntur eam *inter angustias?

ד 4 *Quomodo* *viæ Tzijonis lugent quòd nulli veniant ad solennitatem, omnes portæ ejus sūt desolatæ, Sacerdotes ejus gementes: virgines ejus mœstæ, & ipsa amaritudini est sibi?

ה 5 *Effecti sunt hostes ejus in caput, inimici ejus *tranquillè agunt, quia Jehova mœstitia afficit eam propter amplitudinem defectionum ejus: *parvuli ejus abeunt *in* captivitatem coram hoste.

ו 6 Et excedit e filia Tzijonis totus decor ejus: sunt principes ejus velut cervi non invenietes pascuum, abeuntes asque virtute coram persequente,

ז 7 Recordatur *urbs* Jeruschalaimorum diebus afflictionis suæ & ploratuū suorum, omnes res suas desyderabiles, quæ adfuerant a diebus [d] priscis; cadente populo suo manu hostis, & nemine auxilium ferente sibi, cùm videtes eam hostes irrident *cessationes ejus.

ח 8 Peccatum [e] perpetravit urbs Jeruchalaimorum, propterea [f]* tanquam ex immunditia separata est: omnes qui honore afficiebant eā, vilipendunt eam, quia viderunt nuditatē ejus: etiam ipsa gemit postquam *aversa est retrorsum.

ט 9 *Immunditiæ suę in fimbriis suis [g] mercerdem *esse* nondum recordata, *descendit [h] mirabiliter, nemine consolante ipsam: respice Jehova afflictionem meam, quòd magnificet se inimicus.

י 10 Manum suam pandat hostis ad omnes res desyderabiles ipsius: quòd videat gentes ingredi *sanctuarium suum ipsa cui præcepisti, ne adveniunto in congregationem tibi:

כ 11 Totus populus suus gemant quærentes panem, exponant res suas desyderabiles pro cibo ad [i] reficiendum se: respice Jehova & intuêre, me [k] vilipendi.

ל 12 *Nihil ad vos, ô viatores omnes; intuemini & videte *an sit dolor par dolori meo, qui factus est mihi: quam afficit Jehova mœrore die æstus iræ suæ.

מ 13 E sublimi immittit ignem in ossa mea, *cui dominatur: pandit rete pedibus meis; *avertit me retrorsum, reddit me desolatam, toto die languidam.

נ 14 *Compactum est jugum defectionum mearum manu ejus, quibus contortis & ascendentibus super collum meum labefactat virtutem meam: tradit me dominus in manus *eorū a quibus* non possum exurgere.

ס 15 Conculcat omnes robustos meos Dominus in medio mei, convocat contra me conventum

[a] Heb. *in tributum.*
[b] Heb. *flendo flet.*
[c] Heb. *sunt illi in inimicos.*
[d] Heb. *antiquitatis.*
[e] Heb. *peccavit*
[f] Heb. *est in separatam propter immunditiam.*
[g] Heb. *finem*
[h] Heb. *miraculis.*
[i] Heb. *restituendum animam: sic ver. 16. & 19.*
[k] Heb. *esse vilem.*

m Heb. oculus meus, oculus meus descendit aquis: hypallage emphatica.

ventum ad frangendum juvenes meos: torcular calcat Dominus virgini filiæ Jehudæ.

ע 16 Propter hæc ego fleo; m ex oculo meo, ex oculo meo descendit aqua; quia longè abest a me consolator qui reficiat me: sunt filii mei desolati, quia invaleſcit inimicus.

פ 17 Quamvis pandat Tzijon manus ſuas, nemo consolatur eam, * præcepit Jehova de Jahhakobo qui circunstant ipsum hostes ipsius esse: * effecta est urbs Jeruſchalaimorum ut separata propter immunditiam inter illos.

n Heb. os.

צ 18 Justus *est* Jehova, eò quòd contra n præſtitutum ejus rebellavi: audite quæſo omnes populi, & aſpicite dolorem meum, virginum mearum, & juvenum meorum abeuntium in captivitatem.

ק 19 Me inclamantem *amantes meos ipsi *fefellerunt, * Sacerdotes mei & seniores mei in ipsa civitate expirant: cùm quærerent eſcam sibi qua reficerent ſeipsos.

ר 20 *Aſpice Jehova, nam angustia est mihi, viscera mea *lutulenta facta sunt, verſat se cor meum in medio mei, quia o omnino rebellavi: foris orbat gladius, intus *est* planè mors.

o Heb. rebellando.

ש 21 Audientium me in gemitu esse nemo consolatur me, omnes inimici mei audito malo meo gaudent te *id* facere: adduces *diem *quem* promulgasti, ut sint pares mihi.

ת 22 Veniat tota malitia eorum in conspectum tuum, & confice eis quemadmodum confecisti mihi propter omnes defectiones meas: nam amplissimi sunt gemitus mei, & cor meum languidissimum.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Etsi hic Lamentationum liber non unam tantùm calamitatem Judæorum deflet; sed multiplices quæ inde a Joſchijæ temporibus coortæ sunt subinde usque ad excidium totius regni, ac fermè populi: non dubium est tamen (ut author est Hhezra 2 Chron. 35.25.) quin occaſione mortis Joſchijæ a Propheta fuerit conscriptus, & Eccleſiæ traditus. Nam cùm vidit Propheta (qui priùs prophetias de excidio regni audiverat, & ipſe prophetaverat per revelationes Dei) Joſchijam a Necone occiſum, ac proinde regnum delabi in fiduciam Regis Ægyptiorum, ut historia sacra ostendit; ex illo malorum graviſſimorum primordiis lamentum conſcripſit, quo tum res præſentes, tum etiam ſucceſſuras alias comprehendit: ut præmonita Eccleſia tunc resipiſceret, aut ſaltem futuræ Eccleſiæ Dei reliquiæ poſt ictum in fide & veritate Dei magis confirmarentur, peccata confiterentur, ſibi renuntiarent, Deum caſtè accederent, juſtitiam ejus prædicarent, & implorarent miſericordiam. Sunt autem hujus capitis (quod alphabetico ordine conſcriptum eſt, ut ſequentia tria, iis de cauſis quas propoſuimus in Pſalmum 111.) ſummæ partes duæ: una eſt propoſitio malorum quibus Eccleſia obruta eſt, verſib 11. altera eſt conteſtatio adverſus hoſtes Eccleſiæ, uſque ad finem. Propoſitionis autem loci ſunt tres: primus eſt quæſtio ex præſentibus & impendentibus Eccleſiæ Judæorum calamitatibus, verſib. quatuor: ſecundus eſt hypophora ſive reſponſio, qua Eccleſia confitetur & ſtatuit malorũ ſuorũ cauſam in peccatis ſuis, quatuor alteris; tertius eſt precatio, tribus.* Solitaria] *exhauſta plurimùm civibus, amiſſo Rege optimo, qui regni quaſi maritus eſt & popularium quaſi pater.* Tributaria] *videlicet Regi Ægypti, per quem Joachaz deportatus eſt, mulcta imperata, canon inductus, & Jojakim Rex fiduciarius ſive beneficiarius inſtitutus, 2 Reg. 23. & 24. & 2. Chron. 36.* 2 Planè flet] *id eſt, tam acerba eſt calamitas, ut ne ipſum quidem tempus quietis in quiete poſſit transfigere. Eſt autem pathetica gradatio, hoc verſu, tum hîc, tum etiam in ſequẽtibus plurimis obſervanda.* 3 Migrat] *id eſt, cives & incolæ regni ſponte diffugiunt, pertæſi calamitatum & ſervitutis duriſſimæ, qua regnum totum opprimitur.* Quicunque perſeq.] *id eſt, finitimi, qui ſemper fuerunt Judæis hoſtes infenſiſſimi.* Inter anguſtias] *videlicet quaſi domeſticas in regno, & exteras apud finitimos.* 4 Viæ Tzijonis] *id eſt, cultus Dei deſertus eſt & omnia luctifica: proſopopœia.* 5 Effecti ſunt] *reſponſio ad præcedentem quæſtionem lugubrem, ut diximus in verſ. 1. De hoc autem loquendi genere vide Deut. 28.13. & 44.* Tranquillè agunt] *id eſt, commodè & nullo negotio Judæam vexant.* Parvuli ejus] *id eſt, nemini parcitur planè aut ætatis cauſa, aut ſexus.* 7 Ceſſationes ejus] *ceſſare totum decorem illum qui nominatus eſt antè, nempe Principes, & omnes res deſyderabiles.* 8 Tanquam ex immund.] *id eſt, quia peccavit in Deum ſpiritualem ſuum conjugẽ, Deus abjecit illam & ſeparavit a ſe ex cæremonia legis, Levit. 12. & 15. Hæc enim omnia dicuntur allegoricè, per comparationem mulieris impuræ.* Averſa eſt retr.] *id eſt, repulſam paſſa & ſeparata a Deo.* 9 Immunditiæ ſuæ] *tertius locus propoſitionis, quo Eccleſia piorum primùm agnoſcit juſtitiam Dei perſtantis in judiciis ſuis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam ſuam; deinde precatur tum ab afflictione ſua, tum ab inſolentia hoſtium, tum denique a gloria Dei, tribus verſibus.* Deſcendit] *id eſt, decreſcit, & tanquam dejicitur de arce decoris ſui: nam viginti duob. annis a morte Joſchijæ regnum Jehudæ totum labefactatum eſt.* 10 Sanctuarium] *id eſt, terram ſanctam ſuam: ut Exod. 15.17 ſenſus eſt, videt eos potiri rerum omnium, quibus vel minimam adminiſtrationẽ in populo tuo non permiſeras lege, Deut. 23.3. & ſeq.* 12 Nihil ad vos] *ſecunda hæc pars capitis, qua Eccleſia gentes conteſtata ſe committit Deo, duos locos ſummatim continet: unus eſt conteſtationis & πάθους ad permovendum gentes, flectendumq́ ad miſericordiam, octo verſibus; alter eſt precationis, ut Deus gentes immiſericordes Eccleſiæ miſertus viciſſim puniat, tribus ultimis. Prioris autem loci ſumma argumenta ſunt duo: unus eſt, non eſſe a gentibus, ſed a Deo ipſo calamitates Judæorum; ac proinde non poſſe illas jure ſibi in hac cauſa quidquam aſſumere, verſibus quatuor: alterum, potius debuiſſe gentes miſereri afflictorum, conſcientia judiciorũ Dei æquè ſibi impendentium, quàm miſerias accumulare implorantibus miſericordiam, quatuor alteris: quæ duo ſummatim in principio hujus verſus proponuntur. quaſi dicat, ſtatuitis quidem cum animis veſtris hæc nihil vos attinere; ſed tamen ſi ſapitis, attendite penitius, & animadvertite exemplo meo rem longè aliter habere quàm exiſtimatis.* An ſit dolor] *quaſi dicat, ex infinitate mali mei expendite non humanum opus eſſe, ſed flagellum Dei; ut exponũt tres ſequẽtes verſus allegoricè.* 13 Cui dominatur] *id eſt, cujus Dominus eſt & moderator Deus, ac non homines ulli: quod vobis ipſi tribuitis.* Avertit me] *id eſt, depellit me & dejicit a ſe in terram, ut dicitur infrà 2.1.* 14 Compactum eſt] *ſecunda allegoria a comparatione jumenti ſubjugi: defectiones meæ (inquit) ſunt tanquam lora & vimina; hanc materiam aſſumit Deus, compingit, contorquet tanquam vieta vimina, & imponit cervicibus meis illarum jugum tam grave ut infirmet vires meas.* 16 Torcular calcat] *tertia allegoria, cui ſimilis eſt Jeſchahh. 63.3.* 17 Præcepit Jehova] *quaſi dicat, idque juſto*

justo judicio Dei, qui solus bene utitur malis. Effecta est] *id est, abjecta ab omnibus, prout a Deo abjecta est, suprà versu. 8.* 19 Amantes meos] *id est, eos quibus amor mei & cura a Deo fuerat commissa: atque hi deinde per epexegesin nominantur.* Fefellerunt] *id est, non præstiterunt expectationem meam: nam tantum abfuit ut mihi possent prospicere, ut ne sibi quidem ab exitio caverint.* Sacerdotes mei] *id est, curatores rei Ecclesiasticæ apud Deum, atque politicæ apud homines, quorum consiliis oportet stare rempublicam.* 20 Aspice] *oratio bimembris, ut diximus in vers. 12. pro salute Ecclesiæ, & adversariorum excidio.* Lutulenta] *id est, ut mare procellosum æstuant, fluctuantq́, tanquam si vehementissimi fluctibus lutum excitarent: synecdoche allegorica elegantissima, cui similem, etsi vario sensu, vide Jeschahh. 57.24. Hoc enim amplius est quàm si diceretur, fluctuant, aut strepunt, ut alibi in scriptura legitur: sic infrà. 2.11.* 21 Diem quem prom.] *nimirum prædictionibus Prophetarum adversus gentes: cujusmodi apud Jeschahhjam & Jirmejam habentur multa.*

CAPUT II.

PROPHETA *lamentum facit de everso populo, regno, cultu Dei, & regione tota: ac propterea commiserationem suam explicans, gravitatem malorum & indignitatem amplificat: Judæosq́ tandem instituit quomodo sint imploraturi Dei misericordiam.*

א 1 QUOMODO [a] densa obtegit nube iræ suæ Dominus filiam Tzijonis, dejicit e cœlis in terram ornatum Jisraëlis? ac non recordatur scabelli pedum suorum die iræ suæ?

[a] Heb. *obnubilat ira sua.*

ב 2 *Quomodo* absorbet Dominus non utens clementia omnia habitacula Jahhakobi, destruit excandescentia sua munitiones filiæ Jehudæ, [b] deturbans in terram: [c] ut prophanum abjicit regnum cum principibus ipsius?

[b] Heb. *facit ut pertingat*

[c] Heb. *prophanat.*

ג 3 *Quomodo* succidit æstu iræ totum cornu Jisraëlis, adducens retrorsum dexteram suam [d] ne obsistat inimico; & exardescens in Jahhakobum, ut ignis [e] inflammatus consumens circumquaque?

[d] Heb. *a facie inimici.*

[e] Heb. *flammæ.*

ד 4 *Quomodo* tendit arcum suum velut inimicus, constitutus dextera sua velut hostis, ut interficiat omnes desyderabiles oculo: in tentorio filiæ Tzijonis effundit, ut ignem, æstum suum?

ה 5 *Quomodo* est Dominus similis inimico, absorbet Jisraëlem, absorbet omnia palatia ejus, perdit omnes munitiones ejus: & plurimum affert in filia Jehudæ mœroris & mœstitiæ;

ו 6 Et vi abripit ut horti sepem suam, perdit locum conventus sui; prorsus obliviscitur Jehova *habendi* Tzijone conventus, & sabbathi, ac spernit indignatione iræ suæ Regem & Sacerdotem?

ז 7 *Quomodo* rejicit Dominus altare suum, detestatur sanctuarium suum, tradit in manum inimici, muros, palatia illius: vocem edunt *inimici* in domo Jehovæ, ut die conventus?

ח 8 *Quomodo* cogitat Jehova corrumpere muros filiæ Tzijonis, extendit regulam, non retrahit manum suam quin absorbeat; & luctum affert præmunitioni & muro, pariter languescentibus?

ט 9 *Quomodo* demerguntur in terram portæ ejus, perdit & confringit vectes ejus: Rex ejus & Principes ejus sunt inter gentes sine lege, etiam Prophetæ ejus [f] non habent præsentem visionem a Jehova?

[f] Heb. *nō inveniunt: sic inf. ver. 16.*

י 10 *Quomodo* sedentes humi conticescunt seniores filiæ Tzijonis, imponunt pulverem capiti suo, accingunt ciliciis; demittunt in terram caput suum virgines Jeruschalaimorum?

כ 11 Deficiunt lachrymis oculi mei, lutulenta fiunt viscera mea, effunditur in terram jecur meum propter contritionem filiæ populi mei; dum obruitur infans & lactens in plateis urbis,

ל 12 Matribus suis dicentes, ubi est frumentum & vinum? dum obruunt sese similes confosso in plateis civitatis, dum effundit sese anima eorum in sinum matrum suarum.

מ 13 Quod testimonium afferrem tibi? quod exemplum darem tibi, ô filia Jeruschalaimorum? quid æquarem tibi ut consoler te, ô virgo filia Tzijonis? nam magna est velut maris contritio tua, quis curaturus esset te?

נ 14 Prophetæ tui vident tibi vanum & insulsum, neque retegunt iniquitatem tuam ad avertendum captivitatem tuam: sed vident tibi onerosas prophetias [g] rerum vanarum & ad depulsionem spectantium.

[g] Heb. *vani & depulsionum.*

ס 15 Plaudunt super te manus suas omnes [h] viatores, sibilant & movent caput suum contra filiam Jeruschalaimorum: hæccine, *inquiunt*, civitas illa quam dicebant perfectam pulchritudine, gaudium toti terræ?

[h] Heb. *transeuntes viæ: ut suprà. 1. 12.*

ע 16 Dilatant contra te os suum omnes inimici tui, sibilant & frendunt dentibus suis dicentes, absorbuimus: utique hic dies ille est quem expectabamus, præsentem habemus, [i] fruimur.

[i] Heb. *videmus.*

פ 17 Facit Jehova quod cogitaverat, perficit sermonem suum quem præceperat a diebus [k] priscis, destruit non utens clementia: & lætificat contra te inimicum, extollit cornu hostium tuorum.

[k] Heb. *antiquitatis: ut suprà 1.7.*

צ 18 Clamat cor istorum contra Dominum: ô mure filiæ Tzijonis, fac ut descendāt tāquam torrens lachrymæ interdiu ac noctu, ne permittas intermissionem tibi, ne desistat pupilla oculi tui.

ק 19 Surge, vociferare de nocte, in principio vigiliarum, effunde ut aquas cor tuum coram facie Domini: attolle ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum qui obruuntur fame in capite omnium vicorum, *dicens*:

ר 20 Respice Jehova & intuere quibus opereris ita: comederent ne mulieres fructum suum, parvulos palmares? interficine in sanctuario Domini Sacerdotem & Prophetam?

ש 21 Jacent humi in vicis puer ut senex, virgines meæ ut juvenes mei cadūt gladio: interficis die iræ tuæ, mactas non utens clementia.

ת 22 Convocas quasi ad diem conventus formidines meas circumquaque, neque est die iræ Jehovæ qui evadat aut superstes *maneat*: quos palmis gestabam & educabam, hos inimicus meus consumit.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis duæ sunt in universum partes: prior est expostulatio pathetica pro toto populo Judæorum, decem versibus; altera est documentorum Prophetæ ad populum, inde ad finem usque. Expostulationis autem membra sunt tria: primùm enim conqueruntur Judæi de calamitatibus totius regni a Deo importatis, versibus quatuor seq. secundò de cultu ipsius dejecto, versibus duobus; ac postremò de ipsa metropoli in qua stabant regnum Davidis & cultus Dei, tribus versibus; quæ omnia proleptıcè hoc ver. continentur, & per ὑπέρθεσιν deinceps exornantur.* Densa nube] *elegans metaphora, continens tacitam antithesin nubis gloriæ, quæ priùs apparuit Jeruschalaimis in dedicatione templi, 1. Reg. 8. 10. & præsentium calamitatum, quæ cum densa nube & caligine ferè comparantur.* 2 Absorbet] *id est, tollit momento funditus, tanquam absorberet: nam hæc omnia figuratè tribuuntur Deo.* 3 Cornu] *vide* 1. Schem 2. 1. 6 Vi abripit] *sic Psalm. 80. 13. & 89. 41. & Jeschahh. 5. 5.* Habendi Tzij] *ex promissione & lege ipsius, Exod. 23. & 25. & antiquo more.* 7. Ut die con.] *edebatur a populo Dei precibus & laudibus, cùm tres anniversariæ solennitates agerentur.* 8 Extendit reg.] *videlicet ut evertatur funditus & æquetur solo: sic 2. Reg. 21. 13. & Jeschahh. 24. 11. quod confirmat sequentia.* Languescentibus] *ac proinde ad ruinam luctuosam, veluti mortem, spectantibus: allegoriæ.* 9 Sine lege] *id est, legibus gentium constricti, & publico ordine Ecclesiæ legisq; & Prophetarum documentis carentes, quæ antè publ. in Judæa personaverant.* 11 Deficiunt] *secunda hæc pars (qua Propheta affert documenta Ecclesiæ .. boranti) tria membra continet: primum est quoddam veluti exordium a commiseratione; duobus versibus; secundum est exaggeratio mali, usque ad ver. 18. tertium est consilium conversionis ad Deum & orationis, quinque versibus ultimis.* Lutulenta fiunt] *vide suprà 1. 20.* Jecur meum] *id est, sanguis e jecore diffugit velut profusus in terram.* Infans] *amplificatio ab ætate & circumstantiis. quasi dicat, dum omnes pereunt miserrimè, ac ne parvulis quidem (quorum miserabilior conditio est) consulitur.* 13 Quod testimonium] *transitio ad secundum membrum, commiserationem δι' ἀπορίας, id est, per dubitationem, quæ in animorum permotionibus est vehementissima. Continet autem hæc commiseratio duplicem exaggerationem: primùm quòd nullum malum cum hoc comparari potest, hoc ver. deinde quòd nusquam apparet spes boni tanquam media tempestate in alto versantibus, u. que ab ipsis sequen. ver. neque ab exteris, ver. 15. & 16. neque a Deo, ver. 17.* 14 Prophetæ tui] *id est, qui modo prophetant tibi: nam hoc crimen suis temporibus Jirmeja plurimùm exprobrat: ut 23. 9. & sequentibus; ubi habetur plenissima hujus versus interpretatio.* 15 Plaudunt] *sic Ijobi 27. 23.* Sibilant] *sic 1. Reg. 9. 8.* Movent caput] *sic 2. Reg. 19. 21.* Perfectam pulchr.] *ut Psal. 20. 2.* 16 Dilatant] *ut Psal. 22. 14.* Frendunt] *ut Ijobi 16. 9.* 18 Clamat] *consilium Prophetæ, ut diximus in vers. 11. hujus partes sunt duæ: una qua Propheta Judæos docet quibus argumentis & qua ratione Deum oporteat accedere, duobus versibus, deinde formulam orationis præscribit tribus. Argumenta autem sunt hæc, blasphemia adversariorum, principio hujus vers. & resipiscentia Judæorũ, cujus forma duobus his versibus ostenditur per prosopopœiam.* Contra Dominum] *id est, non contra te, sed contra Dominum sunt istorum blasphemiæ: ut 2. Reg. 19. 22.* 19 De nocte] *id est, indesinenter, palam, ex animo toto, omnibus signis & modis miseriam tuam expone Domino.* 20 Respice Jehova] *propositio precationis, cujus ἐργασία habetur versibus duobus sequentibus.* Quibus opereris] *amplificatio est ad captandam misericordiam a natura, ætate, & ordine personarum: nam a natura est alienissimum ut matres comedant liberos: ætas, ut cùm pueri adhuc palmares sunt, misericordiam movet: dignitas verò ordinis reverentiam habet, cujus causa Sacerdotibus ampliùs parcitur, ut Num. 16. & 26.*

CAPUT III.

Ecclesia Judæorum de malis gravissimis a Deo immissis expostulat, & certamina spiritualia sua exponens, declarat se fide certa in Deum ex rebus ipsis præsentibus, antecedentibus exemplis, natura & promissis Dei in spe salutis vivere: ac postremò confitens peccata sua, & pœnas præsentes amplificans, Deum supplicat pro salute sua & adversariorum exitio.

א 1 [a]EGO vir ille sum *qui* [a]experitur afflictionem, virga excandescentiç [a]illius.

[a] Heb. *videt*

2 Me ducit & agit [a]tenebris, non autem luce:

3 Tantùm mihi adversans, [a]obvertit manum suam toto die:

ב 4 Terit carnem meam & cutem meam; confringit ossa mea:

5 [a]Extruit contra me, & cingit cicuta & molestia.

6 In tenebrosis locis collocat me, ut mortuos [b]olim.

[b] Heb. *seculi*

ג 7 Sepit circum me ut non exeam, aggravat chalybeam numellam meam.

8 Etiam cùm clamo & vociferor, obstruit orationi meç:

9 Sepit vias meas [a]cæso lapide, semitas meas pervertit.

ד 10 Ursus insidians est, mihi leo in latibulis.

11 Vias meas vagas efficit & [a]discerpit me, reddit me desolatum.

12 Tendens arcum suum statuit me sagittæ suæ ut scopum.

ה 13 Immittit in renes meos [c]tela pharetræ suæ.

[c] Heb. *filios, id est, prodeuntes e pharetra.*

14 Sum risui cum toto populo meo, modulatio [a]istorum toto die.

15 Satiat me [d]summa amaritudine, inebriat me absinthio:

[d] Heb. *amaritudinibus.*

ו 16 [a]Et comminuit in scrupis dentes meos, deprimit me in cinere.

17 [a]Adeò rejicis a pace animam meam, ut oblitus sim boni,

18 [a]Et

18 'Et dixerim,periit robur meum,& spes mea a Jehova.
19 'Recordando afflictionis meæ & ploratus mei,' absinthii & cicutæ.
20 [e] Planè *inquam* recordando,meditatur apud me anima mea.
21 Hóc revoco in [f] animum meum,*ac* propterea spero;
22 [g]' Summæ benignitatis est Jehovæ quòd non sumus absumpti,'quòd non finiuntur miserationes ejus,
23 Novæ sunt singulis matutinis,amplissima' fides tua.
24 Pars mea Jehova est, inquit anima mea; propterea spero in eo.
25 'Bonus est Jehova expectantibus ipsum, animæ requirenti ipsum.
26 Bene est & speranti & acquiescenti in salute Jehovæ.
27 Bene est viro huic,cùm tulerit 'jugum in pueritia sua:
28 Qui sedens solitarius acquiescit, quòd imposuerit ipsi *Deus*:
29 *Qui*' indit pulveri os suum *dicens*,' fortè est expectatio,
30 Præbet percutienti se genam,satiatur opprobrio.
31 'Nam non rejicit in seculum Dominus;
32 Sed cùm affecit mœstitia, etiam miseretur pro amplitudine benignitatum suarum:
33 Non enim affligit' ex animo suo mœstitiaque afficit filios viri.
34 Conterere sub pedibus suis omnes vinctos terræ,
35 Detorquere jus viri coram facie superioris,
36 Pervertere hominem in causa sua, Dominus non [h] probat.
37 'Ecquo dicente existit aliquid,*si* Dominus non præceperit?
38 Ex ore Excelsi *an* non prodit [i] malum quodque & bonum?
39 Cur queritaretur homo vivens, vir propter [k] pœnas peccatorum suorum?
40 'Perscrutemur vias nostras, & pervestigemus, atque revertamur usque ad Jehovam.
41 Attollamus animum nostrum cum manibus ad Deum fortem in cœlis, *dicentes*,
42 'Nos defecimus & rebellavimus, 'tu non condonas.
43 Obtegis ira & persequeris nos,interficis, non uteris clementia:
44 'Obtegis nube te, ne pertranseat oratio:
45 'Purgamentum & rejectamentum statuis nos in medio istorum populorum:
46 Dilatant contra nos os suum omnes inimici nostri:
47 Pavor & fovea adest nobis, vastatio, & contritio:
48 Rivis aquarum [l] perfluit oculus meus,propter contritionem filiæ populi mei:
49 Oculus meus defluit nec desistit, ex eo quòd nullæ sint intermissiones.
50 Donec'prospiciat & videat Jehova e cœlis.
51 Oculus meus afficit animam meam, propter omnes filias civitatis meæ.
52 [m] Omnino venantur me tanquam aviculam,inimici mei immeritò.
53 Excindentes *dejiciunt* in foveã vitam meam,& projiciunt lapides in me.
54 'Exundantibus aquis supra caput meum dico,succisus sum,
55 'Invoco nomen tuum Jehova, e [n] fovea infima.
56 Vocem meam exaudivisti, ne occultes aurem tuam,ad respirationem meam, in vociferatione mea.
57 Appropinquans quo die invocabam te,dicebas ne timeto:
58 Agens,Domine,causas animæ meæ vindicabas vitam meam.
59 Vides, ô Jehova, perversitatem [o] quæ exercetur in me; judica judicium meum.
60 Vides totam ultionem istorum, omnes cogitationes istorum contra me:
61 Audis probrum istorum,ô Jehova,omnes cogitationes istorum adversus me,
62 Sermones insurgentium in me,& meditaonem istorum adversus me toto die.
63 Sedere istorum & surgere istorum intuere, me esse'modulationem istorum,
64 'Redde eis retributionem, Jehova, secundum opus manuum ipsorum.
65 Adhibe his'protectionem animi *tui*, istis execrationem tuam:
66 'Persequere ira & perde eos,ne sint sub'cœlis Jehovæ.

ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ר ש ת

[e] Heb.*recordando recordatur.*
[f] Heb.*cor: sic deinceps.*
[g] Heb. *benignitatum.*
[h] Heb.*videt: ut Deut.12.13.*
[i] Heb. *mali.*
[k] Heb.*peccata: nemma, ut Genes.4.13.*
[l] Heb. *descendit.*
[m] Heb.*venando.*
[n] Heb. *cisterna infimorũ locorum: ut Psal.88.7.*
[o] Heb.*mei.*

ANNOTATIO.

1 Ego vir ille] *Hujus capitis in universum partes præcipuæ sunt tres: expostulatio de perpessionibus gravissimis quæ Iudæis obvenerũt ver.*18.*deinde narratio spiritualiũ certaminũ & felicis victoriæ quã reportat pius animus ex certaminibus per fidem, usque ad vers.*42.*postremò oratio piorum ex certaminibus suis sic emergentium,ad finem usque. Est autem tota expostulatio figurata, scatens allegoriis: in qua totus populus Iudæorum specie unius hominis narrat perpessiones suas.* Illius] *videlicet Dei ut docent sequentia.* 2 Tenebras] *nempe densissimarum afflictionum,ac omni prosperitate carentium.* 3 Obvertit man.] *id est hinc inde continenter verberat.* 5 Extruit] *id est obsidet me circumquaque, & circumvenit molestiis amarissimis, tanquam militibus oppugnantibus me.* 9 Cæso lapide] *id est, infractis & inexsuperabilibus impedimentis.* 11 Discerpit] *ut ovem vagam ursus ut leo, cujus meminit superiore versu.* 14 Istorum] *hostium.* 16 Et comminuit] *id est, tanta vi deturbat me ac prosternit in terram, ut elisi dentes comminuantur scrupis, & os repleatur cinere.* 17 Adeò rejicis] *apostrophe ad Deum, exaggerans præcedentem expostulationem, & transitum comparans ad secundam partem.* 18 Et dixerim] *id est, propè in abyssum desperationis corruerim.* 19 Recor.] *secunda hæc pars capitis primùm narrat certamen piorũ, tribus ver. deinde victoriam,usq; ad ver.*40.*ac postremò hortatione concluditur, ver.*40.*&* 41 Absinthii &c] *ut sup.ver.*5.*&* 15. 22 Summæ beni.] *nobilissima hæc victoriæ prædicatio exponitur per ethopœiã, cujus argumenta omnino sunt quatuor; primũ est conscientia benignitatis Dei ab experientia ipsa in mediis malis his trib. versibus; secundum est exemplorum gratiæ Dei erga omnes humiles fide perferentes mala, usque ad vers.*31.*tertium est natura Dei & gratiosa erga suos, vers.* 31. *& duob.seq. & alienæ ab in-*

ab injustitia adversariorum tyrannica, inde ad vers. 37. quartum est omnipotentiæ Dei, quæ alterum est fulcrum fidei nostræ, sine qua nihil fit, & per quam quicquid nobis fit mali justè fit propter peccata nostra, usque ad vers. 40. Conscientia porrò benignitatis Dei ex re præsente confirmatur, hoc modo: tanta est peccatorum nostrorum gravitas, tanta pœnarum acerbitas, ut si summo jure ageretur, jam millies actum esset de nobis infirmissimis homuncionibus: atqui servamur a peccatis & in mediis pœnis nostris: hoc ergo non virtutis nostræ est, sed infinitæ benignitatis Dei quòd adhuc vivimus, ut Jeschahh. 1. 9. Quòd non fin.] id est, perstant erga nos. 23 Fides tua] id est, promissorum tuorum ex fœdere constantia & veritas. 25 Bonus est] secundum argumentum, ut diximus in versum. 22. 27 Jugum] videlicet crucis a Deo impositæ, ut dicitur seq. versu. 29 Indit pulveri] id est, habens reverentiam Deo & prostratus in terram conticescit, ut loquitur Apostolus 1. Corinth. 14. 25. Fortè] sic excludi solet in scripturis diffidentia, ut Jehoschu. 14. 12. 31 Nam non] tertium argumentum ethopœiæ, ut diximus in vers. 22. 33 Ex animo] quasi dicat, contra animum suum, & quodammodo invitus facit Pater miserationum ut affligat suos. 37 Ecquo] quartum ethopœiæ argumentum, ut vers. 22. observavimus. 40 Perscrutemur] hortatio, ut diximus vers. 22. ad tertiam capitis partem μεταβατική. 42 Nos defecimus] tertia hæc pars, oratio Ecclesiæ, continet primùm confessionem peccati, hoc vers. cum amplissima expostulatione malorum ex peccatis advenientium, usq. ad vers. 55 deinde verò postulata salutis ad populum Dei perventuræ, & judiciorum in adversarios, ad finem usq. Tu non condon.] id est, ac proinde jam nos flagellas defectionum nostrarum & rebellionum nomine. 44 Obtegis nube] ut sup. vers. 8. 45 Purgamentum] id est, quod veteres Latini dicebant exverras: sic 1. Corinth. 4. 13. 50 Prospiciat] id est, opere demonstret se prospicere: humanitus dictum. 54 Exundantibus aquis] ut Psal. 124. 4. & 5. 55 Invoco] secundum orationis membrum comprehendit postulata duo suis causis conjuncta: unum est, salus piorum tum propter fidem & antegressam beneficiorum Dei experientiam, hoc vers. & trib. seq. tum propter inimicorum perversitatem, vers. 59. alterum est excidium & ultio inimicorum propter improbitatem cogitationum, sermonum, & factorum, cujus illi sunt rei coram Deo, usque ad vers. 65. quæ duo summatim repetuntur, duob. reliquis versibus. 63 Modulationem] ut sup. vers. 14. 64 Redde eis] ut Psal. 28. 4. & 94. 2. 65 Protectionem] id est, defensionem illam, quam tu ex animo soles adhibere ad servandum bonos: ut qui non affligis eos ex animo tuo, sup. ver. 33. 66 Cœlis Jehovæ] amplificatio per antithesin insolentissimæ hostium arrogantiæ; qui non modò terram, sed ipsum quoque cœlum (cujus aërem vivis omnibus communem esse natura docet) sui juris esse confidunt; ac proinde non dubitant bonis eripere, quos hæredes cœli & terræ constituit Dominus.

CAPUT IIII.

PROPHETA Ecclesiæ & populi mala deplorans verbis amplissimis, causam eorum narrat positam esse in judicio Dei, qui contra Judæos propter peccata ipsorum præterita & præsentem vanitatem obfirmationémque exarserit: ac postremò adversariis exitium, piis liberationem suo tempore venturam prænuntiat.

א 1 'QUOMODO 'obscuratur aurum, mutatur insigne aurum præstantissimum: 'diffunduntur lapides sanctitatis in capite omnium vicorum?

ב 2 Filii Tzijonis pretiosissimi, qui taxandi essent auro purgatissimo; quomodo reputantur pro utribus testaceis opere manuum figuli?

ג 3 'Etiam phocæ [a] præbent mammam, lactãt catulos suos: *quomodo* filia populi mei propter crudelem *inimicum* est similis ululis in deserto?

ד 4 *Quomodo* adhæret lingua lactentis palato ipsius præ siti, parvulis ipsis petentibus panem qui partiatur nemo est?

ה 5 Qui comedebant in deliciis, *quomodo* desolantur per vicos? *quomodo* qui nutriebantur in coccino 'amplexantur stercora?

ו 6 Et 'major est [b] pœna filiæ populi mei 'supplicio Sedomi: quo everso quasi momento non manserunt in eo 'manus?

ז 7 'Puriores erant Nazaræi illius nive, nitidiores lacte: rubebant corpore magis quàm carbunculi, *major quàm* Sapphiri polities eorũ:

ח 8 *Quomodo* obscurior est nigredine forma eorum, non agnoscuntur in vicis: concreta est cutis eorum cum osse ipsorum, aret, est similis ligno?

ט 9 *Quomodo* [c] melius habent confossi gladio, quàm confossi fame: *melius* 'qui perfluunt trãsfixi, [d] quàm destituti proventibus agri?

י 10 *Quomodo* manus mulierum 'misericordium coquunt natos ipsarum; sunt alimento ipsis in contritione filiæ populi mei?

כ 11 'Consummat Jehova æstum suum, effundit æstuantem iram suam: & accendit ignem Tzijone, qui exedat fundamenta ejus:

ל 12 Non credidissent Reges terræ, & omnes habitatores orbis habitabilis; ingressurum esse hostem & inimicum in portas *urbis* Jeruschalaimorum.

מ 13 Propter peccata 'Prophetarum ejus, iniquitates Sacerdotum ejus; effundentium in medio ejus sanguinem justorum:

נ 14 '*Quia* evagantur 'cæci per vicos, contaminantur sanguine; 'quem non possunt quin tangant vestimentis suis:

ס 15 Recedite impurus *quisque*, proclamant 'eis, recedite, recedite, ne attingitote, 'quia penna utuntur etiam evagantes: dicunt 'in Gentibus, non ampliùs commorabuntur.

פ 16 'Quos irata facies Jehovæ dispertita est, quos non est intuitura amplius; *quorum hostes* [d] rationem Sacerdotum non habent, senibus non faciunt gratiam.

ע 17 '*Et* adhuc nos, oculi nostri consumuntur [e] desyderio auxilii nostri [f] vanissimi: speculatione nostra speculamur versus Gentem non servaturam.

צ 18 'Venantur gressus nostros, ne eamus per plateas nostras: appropinquat finis noster, implentur dies nostri, imò advenit finis noster.

ק 19 Leviores sunt qui persequuntur nos aquilis cœli: 'in ipsis montibus insectantur nos, in ipso deserto insidiantur nobis.

ר 20 'Spiramentum narium nostrarum, unctus Jehovæ, capitur in foveis istorum: de quo dicimus, 'in umbra ejus nos victuros inter Gentes.

ש 21 'Gaude & lætare, ô 'filia Edomi, ô quæ habitas in terra 'Hhutzi: etiam ad te transiturũ est 'poculum, inebriabis te, & 'nudabis te.

22 'Con-

[a] Heb. *exunt: translatum a mulieribus lactantibus.*

[b] Heb. *iniquitas filiæ populi mei, quàm peccatum: ut sup. 3. 39.*

[c] Heb. *meliores sunt.*

[d] Heb. *a proventibus: elliptica loquutio.*

[d] Heb. *faciẽ Sacerdotum nõ suscipiũt.*

[e] Heb. *ad auxiliũ, ut Psa 119. 81. 82.*

[f] Heb. *vanitatem.*

ת 22 Consumpta iniquitate tua, ô filia Tzijonis, non perget in deportatione relinquere te: animadvertet tuam iniquitatem, ô filia Edomi, *deportabit propter peccata tua.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis summæ partes sunt tres: prima est erotematica expostulatio de rebus omnibus divinis & humanis eversis, sæviente gladio & fame, usq; ad vers. 11. secunda est ὑποφορὰ, causas & rationes calamitatum illarum explicans, usq; ad vers. 21. tertia est denuntiatio judicii hostibus eventuri, & salutis Ecclesiæ, duobus ultimis.* Obscuratur] *id est, res pretiosæ ministrantes sacris exolescunt, tanquam si res claræ nitorem suum amitterent.* Diffunduntur] *id est, abreptæ e loco sacro ab impurissimis hostibus, & profusè usurpantur, & nefariè dissiciuntur, perinde ac si res nihili essent: sic in sequentibus.* 3 Etiam phocæ] *amplificatio calamitatis gravissimæ a comparatione animantium: ipsi, inquit, vituli marini liberè ad littus accedentes fœtus suos educant mammis, & locum receptus habent ubi contineant fœtus suos, donec in mare deducantur & assuefiant in eo: hujus verò populi mulieres tantum abest ut liberos suos lactare possint sine impedimento, ut contrà omnibus odio sint (tanquam avibus ululæ) ipsæ & ipsarum quoq; parvuli, ab omnibus infestentur, & ipsæ alendi partus suos commoditate careant. Vox quidem Hhebræa latè patet, significans serpentes, & reptilia magna, sive terrestria sive aquatica: sed cùm non omnium reptilium sint mammæ: neque aquaticorum sint ii quos Propheta vocat catulos; necesse fuit hunc locum ad phocas, id est, marinos vitulos accommodari, qui a natura sunt quasi amphibii: vide Plini. lib. 9. natur. hist. cap. 13. Nam draconibus accommodari non potest, cùm volucrium solus vespertilio mammas habeat: serpentium terrestrium nulla species mammata est; ac proinde hæc ad marinum istud genus referri debent.* 5 Amplexantur sterc.] *id est, in fimetis victum quæritant præ inopia.* 6 Major est] *hoc est, gravior re ipsa & diuturnitate temporis, ut deinceps exponitur.* Supplicio Sed.] *de quo Genes. 19.* Manus] *videlicet quæ diutiùs affligerent, postquam momento eversum fuit cum civitatibus cæteris.* 7 Puriores] *amplificatio calamitatis a constitutione Neziræorum, per antitheses hyperbolicas.* 9 Qui perfluunt] *id est, quorum sanguis effunditur.* 10 Misericordium] *id est, quæ a natura ferè sunt misericordes & indulgentiores liberis: simile vide 2. Reg. 6. 26.* 11 Consummat] *ὑποφορὰ, ut diximus in vers. 1. qua Propheta respondet ærumnas istas a Deo esse supra omnem expectationem hominum, duobus versib. & quidem irato propter peccata Judæorum, tum præterita quæ ipsi hostes damnant atque ulciscuntur, usque ad vers. 17. tum etiam præsentia quæ documenta sunt obstinatissimæ Judæorum pervicaciæ, quatuor versib.* 13 Prophetarum] *ac multo magis cæterorum ordinum: vide 2. Chron. 36. 14.* 14 Quia evagan.] *exegesis præcedentis dicti de peccatis prophetarum, Sacerdotum, totiúsque populi, duobus versibus.* Cæci] *ut Jeschahh. 42. 18. & seq.* Quem non poss.] *prout narratur de temporibus Menaschis. 2. Reg. 21. 16. cui conjungendum est quod scribitur 2. Reg. 24. 2. & 5. & 11. & 25. 2.* 15 Eis] *id est justis, quorum sanguis effundebatur, ut meminit vers. 13.* Quia penna utun.] *id est, quia non ambulant, non currunt, sed præcipites cæco impetu volant in scelera, & vagos errores suos.* In gentibus] *id est, Judæis, qui iam ad Ægyptios & Chaldæos fuerant deportati, prædicebant liberationem ex animo suo brevi affuturam esse: ut exemplum extat Jirmejæ 28. 2. & seq.* 16 Quos irata fac.] *exaggeratio falsæ illorum prophetiæ quæ proximè præcessit, a persona Dei & inimicorum. certè, inquit, quod isti populares suos dicunt liberatum iri, neque Deo neque hostibus invitis effici potest: Dei autem stat sententia captivitatem annos septuaginta duraturam; hostes verò nulla authoritas, aut reverentia deterrere potest a captivis detinendis, quos sibi Deus tradidit.* 17 Et adhuc] *secundus peccatorum gradus, obstinatio: quòd videlicet Judæi Deo infenso & potientibus rerum hostibus adhuc obfirmatè confidunt rebus inanibus; nempe exteris Ægyptiorum aliorúmque copiis auxiliaribus (ut apparet ex Jirmejæ 27.) item fugæ, ac denique regi suo, quasi non potuisset sibi regnum illud Davidis temporarium eripi, versib. 4.* 18 Venantur] *nimirum extructis contra urbem propugnaculis, e quibus plateæ urbis observabantur: 2. Reg. 25. 4.* 19 In ipsis montibus] *id est, omnib. ex partib. sunt deprehensuri nos: vide 2. Reg. 25. 8.* 20 Spiramentum] *id est, Rex noster e posteritate Davidis, quo freti saltem nobis datur aliqua interspirandi occasio in quibuslibet angustiis: nam præfidebant Judæi dignitati illius regni, tanquam si purè & per se ipsum fuisset stabile; non autem spectabant Christum, qui finis est & complementum illius typi, neque conditiones sibi imperatas.* In umbra ejus] *id est, adjumento ejus tanquam umbraculo recreati, ne defetiscamur aut exarescamus, velut æstu, malorum nostrorum amplitudine: metaphora, cujusmodi est Danijel. 4. 12.* 21 Gaude] *tertia pars, ut diximus in vers. 1. cujus membrum prius exprimitur per ironiam.* Filia Edomi] *id est, inimici omnes, synecdochicè: qui duabus gentibus hîc exprimuntur Judææ propinquissimis & infestissimis, in Edomæa & Syria sitis: vide Jirmejæ 49. 7.* Hhutzi] *vide Genes. 10. 23.* Poculum] *vide Jirmejæ 25. 15. & seq.* Nudabis te] *nimirum dementata potu quem præbiturus est Dominus, ut faciunt qui inebriantur vino: sicut exemplum habetur in Noacho, Genes. 9. 21.* 22 Consumpta] *id est, exactis annis septuaginta, quibus statuit Deus non intueri te, suprà vers. 16.* Deportabit] *ut prædictum est Jirmejæ 49. Hoc autem verbum hac conjugatione ita interpretamur, ut passivum illius Nachum. 2. 7.*

CAPUT V.

ECCLESIA Judæorum de malis suis cum Deo expostulans confitetur peccata sua: de illis, de suppliciis, & de totius Ecclesiæ eversione gemit: iram Dei porrò deprecatur, & implorat misericordiam.

1 *RECORDARE Jehova quid sit nobis, intuere & aspice opprobrium nostrum.

2 Possessio nostra aversa est ad extraneos, domus nostræ ad alienigenas.

3 Pupilli sumus ac nullo patre, matres nostræ tanquam viduæ.

4 Aquas nostras *pecunia bibimus, ligna nostra pretio obveniunt.

5 *Ab* *incumbentibus collo nostro persequutio-

quutionem patimur; laboramus, non permittitur quies nobis.

6 Ægyptio * porrigimus manum, Assyrio ut satiemur pane.

7 * Patres nostri peccaverunt & non supersunt: nos verò [a] pœnas eorum ferimus.

8 * Servi dominantur in nos, asserente nemine e manu illorum.

9 [b] Periculo vitæ nostræ afferimus panem nostrum, propter * gladium deserti.

10 Pelles nostræ ut furnus atratæ sunt, propter * presteres famis.

11 Mulieres Tzijone oppriment, virgines in civitatibus Jehudæ.

12 Principes manu istorum suspenduntur, facies senum non afficiuntur honore.

13 Juvenes * ad molendum portant, & * pueri ad ligna corruunt.

14 Senes * e porta cessant, juvenes a modulatione sua.

15 Cessat gaudium animi nostri, convertitur in luctum chorus noster.

16 Cadit * corona capitis nostri; væ jam nobis quòd peccaverimus.

17 * Propter hoc est languidum cor nostrum, propter hæc * obtenebrati sunt oculi nostri:

18 Propter montem Tzijonis qui desolatus est, per quem * vulpes eunt liberè.

19 * Tu Jehova, * in seculum manes, solium tuum in [c] unamquamque generationem.

20 Quare * in æternum oblivisceréris nostri, derelinqueres nos [d] quàm diu longa erunt tempora?

21 * Restitue nos Jehova tibi, ut revertamur; renova dies nostros, ut [e] priscis diebus.

22 * Nam an omnino sperneres nos, efferveſceres contra nos * admodum?

[a] Heb. *peccata, ut sup. 3.39.*
[b] Heb. *pro anima nostra: ut 2. Schem. 23.17. & 1. Chro. 11. 19.*

Psal. 102. 13.
[c] Heb. *generationem & generationē.*
[d] Heb. *in lōgitudinem dierum: ut Psal. 23. 6.*
[e] Heb. *antiquitatis ut suprà. 1. 7. & 2. 17.*

ANNOTATIO.

1 Recordare] *Postremum hoc caput libellum oratione terminat, cujus membra sunt tria: primum pathetica expostulatio, usque ad vers. 16 secundum, confessio peccatorum & promeritæ pœnæ, usque ad 19. tertium, petitio misericordiæ, ad finem usque. Dicuntur autem hæc verba humanitus, recordari, intueri, & aspicere, ut sæpe dictum est.* 4 Pecunia bib.] *id est, utcunque juris nostri sint, cogimur tamen redimere.* 5 Incumbentibus] *id est, inimicis insolentibus, quibus non satis est quòd insident nobis & agunt nos tanquam jumenta vectaria, nisi etiam indesinenter exagitent; quod ne suis quidem jumentis faciunt. Contrariam allegoriam vide Hosche. 11. 4.* 6 Porrigimus man.] *id est, tanta servitute a Chaldæis pressi ne tenuissimum quidem alimentum pro officiis nostris consequimur, sed mendicare cogimur apud hostes ipsos alienos, & miserrimè victum quærere.* 7 Patres nostri] *amplificatur calamitas a comparatione, ut sup. 4. 6. & 9. Melius (inquiunt) actum est cum patribus nostris, quàm agatur nobiscum: nam peccaverunt illi quidem, sed brevi supplicio de peccatis suis affecti sunt: nos verò eo sumus infeliciores, quòd eorundem peccatorum rei pœnas diuturnas ferre compellimur, quibus foret jucundius semel emori quàm invitam vitam vivere.* 8 Servi] *id est, non tantùm imperia a Dominis, sed etiam a conservis sordidissimis ferre cogimur, & mediastinos agere ad libidinem domesticorum omnium.* 9 Gladium deserti] *id est, inimicum, qui agrum totum obtinet: synecdoche.* 10 Presteres famis] *id est, famem vehementissimam: qua tanquam prestere exagitamur omnes atque consumimur.* 13 Ad molendum] *id est, ad officium quodque abjectissimum: vide Exod. 11. 5. & 12. 29.* Pueri] *id est, a minimis & infirmissimis exiguntur ministeria supra ipsorum vires: adeò sæva est barbaries in hostibus nostris.* 14 E porta] *id est, a judiciis & consessu forensi. vide Genes. 34. 20.* 16 Corona capitis] *id est, omnis gloria nostra; tantummodò sumus probro. Hinc autem principium ducitur secundi membri, quo Judæi singulas hasce calamitates peccatis suis acceptas ferunt.* 17 Propter hoc] *totum quod suprà dictum est, videlicet peccatum & peccati pœnam: sensus est, infirmantur & afficiuntur gravissimè animi & corpora nostra, tum nostra ipsorum causa, hoc versu: tum verò maximè totius Ecclesiæ, seq. versu.* Obtenebrati] *id est, vires nos deficiunt. vide 1. Schem. 14. 28.* 18 Vulpes] *quibus hostes Ecclesiæ figurantur, ut Cantic. 2. 15.* 19 Tu Jehova] *tertium membrum continens deprecationem, duobus versib. & postulatum, duobus alteris. Deprecationis autem argumentum sumitur hoc versu a persona Dei.* In seculum] *id est, non tantùm natura, sed consilio etiam & voluntate es constantissimus, quàm olim nobis explicasti fœdere: ut Galat. 3. 20.* 20 In æternum] *contrà quàm promisisti fœdere: vide 2. Schem. 7. 14.* 21 Restitue nos] *ut Psal. 80. 4. Nam eodem modo accipiendum esse ostendit secunda pars versus.* 22 Nam] *ætiologia pathetica, qua permovetur Deus ad misericordiam ab antegresso fœdere. Has autem voces ita reddendas esse ut fecimus, & sensus loci & Hebraica distinctio docet.* Admodum] *id est, supra modulum nostrum, pro infinita potentia tua.*

IECHEZKEL.

Argumentum.

LIBER Iechezkelis Prophetæ versatur omnino in prophetico documētorum genere. Primùm enim typo & sermone Dei confirmata vocatione sua & toto prophetiarum suarum argumento, novis typis & prædictionibus improbitatem & impietatem Iudæorum redarguit, judiciáque divinitus eventura pronuntiat & circumscribit evidentissimè, usque ad caput 25. deinde verò clades finitimis Iudæorum hostibus paulò pòst superventuras per Nebucad-rezzarem prædicat, usque ad caput 33. tum deportatos omnes reprehendens & increpās gravissimè, ad resipiscentiam hortatur, certamq́; fiduciam restitutionis eventuræ. Cumq́; restitutionis duo futura essent genera; unum inchoatum, quando populus reversus est e Babylonia, alterum perfectum, cùm Deus patefactus est in carne: idcirco Propheta, postquam priorem illam restitutionem adumbravit & prædixit, docet non propterea desituras esse calamitates Ecclesiæ Iudæorum, sed eam gravissimè, indesinenter, & acerbissimè ab hostibus plurimis infestatum iri. Sic librum suum concludit elegantissimo typo perfectæ illius restitutionis & instaurationis Ecclesiæ, quæ nobis temporibus ultimis patefacta est Evangelio gloriæ Christi.

Caput I.

PROPHETA divinitus viso admonetur de obsequio & administratione Angelorum, de totius mundi gubernatione per spiritum Dei & Angelos administros ipsius, & de gloria ac authoritate Christi in Angelos & res creatas omnes, ad perficiendum voluntatem suam. deinde hoc viso perculsus, postquam Dei verbo ac spiritu confirmatus est, mandatum & typum vocationis suæ contra Judæos deportatos exequendæ accipit: quod ille acerbè ferens subterfugit functionem suam, & inter populares conatur delitescere.

1 UM fuisset ᵃ trigesimo anno, quarti mensis *die* quinto, me versante inter deportatam multitudinem ad ᵃfluvium Cebaris; ᵃapertis cœlis ut viderem ᵃvisiones Dei:

2 Quinto eodem *die* illius mensis, ejus anni ᵃqui quintᵘˢ erat deportationis Regis Jojacinis

3 ᵃOmnino fuit ᵃverbum Jehovæ ad Jechezkelem filium Buzi Sacerdotem in ᵃterra Chaldæorum ad fluvium Cebaris: fuitq́; super eum ibi ᵃmanus Jehovæ.

4 ᵃVidi ergo, cùm ecce ᵃventus turbineus veniret ab Aquilone, ᵃnubem magnam & ᵃignem ᵇsese accendentem, ᵃquem splendor circumstabat: & ᵃe medio ejus tanquam ᶜ colorem ᵈ ᵃ vividissimum, nempe e medio illius ignis.

5 ᵃNam e medio ejus similitudo *extabat* ᵃquatuor ᵃ animalium: quorum hic ᵃ aspectus; ᵃsimilitudo hominis erat eis,

6 ᵃEt ᵃquaterni vultus unicuique, quaternęque ᵃalæ unicuique ipsis:

7 Quorum *quidem* pedum pes *quisque* ᵃrectus; sed planta pedum ipsorum ᵃ similis erat plantæ pedis vitulini, ᵃquibus scintillabant in speciem chalybis tersi:

8 Et ᵃmanus humanæ suberant alis eorum in quaternas ᵉ partes ipsorum: ᵃ faciesq́; eorum, & alæ eorum in quaternis illis,

9 Conjunctæ ᶠunius ad *alam* alterius alæ eorum: ᵃnon divertebant eundo, unumquodq; ᵍ in tractum faciei suę *objectum* ibant.

10 ᵃCum similitudine faciei eorum, faciei humanæ, etiam facies leonis ad ejus dexteram ipsis quatuor, & facies bovis a sinistra illius ipsis quatuor: itemq́; facies aquilæ ipsis quatuor *erat*.

11 ᵃEt facies eorum, & alæ eorum porrectæ erant sursum; unius binæ conjunctæ *binis* alterius, ᵃbinis tegentibus corpora ipsorum:

12 ᵃIta quæque in tractum faciei suę objectum ibant; quocunque ʰ docebat ᵃ spiritus ipse eundum ibant, ᵃnon divertentes eundo.

13 Cum similitudine autem istorum animalium aspectus ᵃquorundam velut carbonum ignis ardentium, ut aspectus ᵃtędarum *erant*, qui *ignis* ᵃcontinenter ibat inter ipsa animalia: & splēdor erat huic igni, atque ex ipso igne prodibat fulgur.

14 Denique hęc animalia ᵃ excurrebant, & ᵃ revertebantur, velut aspectus ⁱ fulguris vehementissimi.

15 ᵃCùm autem respicerem animalia hæc; ecce ᵃrota una erat in terra ᵃ prope singula animalia ad quaternas facies cujusq;.

16 ᵃAspectus rotarum & ᵃ opera earum, secundum colorem ᵃberylli thalassii, & similitudo eadem ipsis quatuor *erat*: erantq́; aspectus earum & opera earum, ᵃac si esset rota *una* in medio rotæ *alterius*,

17 *Ita ut* in quatuor partes suas cùm erat eundum

ᵇ Heb. *existendo extitit.*

ᵇ Heb. *qui se accipiebat*: *ut* Exo. 9. 24

ᶜ Heb. *oculū vide Levit.* 13. 5.

ᵈ Heb. *vividissimi: sic inf. ver.* 27.

ᵉ Heb. *quadraturas: sic vers.* 17.

ᶠ Heb. *fœminæ ad sororis suæ: vide Levi.* 18. 18.

ᵍ Heb. *transitum faciei sic ver.* 12.

ʰ Heb. *erat spiritus ipse ad eundum: sic vers.* 20.

ⁱ Heb. *fulguris dispergentis.*

eundum ipsis irent, non diverterent eundo.

18 'Et apsidibus earum tanta altitudo erat ipsis, ut[k] timorem injicerent: & canthi earum pleni erant' oculis circumquaque in ipsis quatuor.

19 'Euntibus autem illis animalibus, ibant rotæ ipsæ secundum illa, & cùm attollerent se animalia sursum a terra, 'attollebant se rotæ.

20 Quocunque docebat spiritus eundum ibant, quò docebat *inquam* spiritus eundum: & rotæ attollebant se e regione illorum, nam spiritus idem 'animalium aderat rotis.

21 'Euntibus illis ibant, & illis consistentibus consistebant: & attollentibus se sursum a terra attollebant se rotæ e regione illarũ, nã spiritus idem animalium aderat rotis.

22 'Similitudo autem expansi erat supra capita animalium, quasi 'aspectus[l] crystalli, extēsi super capita eorum supernè:

23 'Ita ut sub isto expanso alæ illorum *binæ* erectæ essent una ad alteram: cuiq;[m] binis tegentibus ipsa, nempe corpora ipsorum.

24 Et audiebam sonum alarum ipsorum quasi sonum 'aquarum multarum, quasi' sonum omnipotentis euntibus illis, sonum' conflictus procellarum, quasi sonum exercitus: deinde consistentia 'remiserunt alas suas.

25 'Fuitq; sonus supra expansum illud quod incũbebat capiti illorum, quando consistentia remiserunt alas suas.

26 ('Supernè autem in expanso quod imminebat capiti illorum,' similis aspectui lapidis Sapphiri similitudo solii erat; & super similitudinem solii similitudo 'quasi aspectus hominis in eo supernè.

27 Et vidi quasi speciem vividissimam, 'quasi aspectum ignis, intimi in eo circũquaq;, ab aspectu lumborum illius sursum versus: ab aspectu verò lumborum illius deorsum versus, videbam quasi aspectum ignis, & splendorem illi circumquaque.

28 'Qualis est aspectus arcus qui existit in nube tempore pluvię, talis aspectus illius splendoris erat circũquaq;: hæc fuit visio similitudinis gloriæ Jehovæ (hæc videns cùm' procidissem in faciem meam audivi vocem loquentis:

k Heb. *timor illis inesset*.

l Heb. *gelu formidabilis, id est, vehementissimi, periphrasis crystalli: vide Pli. lib. 37. cap. 2. & Gellium.*

m Heb. *duabus tegentibus ipsa, & cuiq; duab. tegentibus ipsa.*

CAPUT II.

1' QUI edixit mihi; fili hominis, consiste in pedes tuos ut alloquar te.

2 Et ingressus est in me spiritus cùm alloqueretur me, qui statuit me super pedes meos; ut audirem eum qui sermocinaturus erat mecum.

3 'Dixit igitur ad me, fili hominis, mitto ego te ad filios Jisraëlis, ad gentes rebelles quę rebellarunt contra me; qui ut majores ipsorum defecerunt a me usque ad hunc ipsum diem:

4 Ad istos, inquam, filios obduratos vultu, &[a] obfirmatos animo ego mitto te: ut 'indicas eis, sic ait Dominus Jehova,

5 Jam ipsos, sive audiant sive desistant, ipsos *inquam* domum [b] rebellem esse: &' sciant Prophetam esse in medio ipsorum.

6 Tu autem, fili hominis, ne timeto ab istis & a verbis istorum ne timeto, quòd refractarii &' spinei sint in te, & apud scorpiones habites: a verbis eorum ne timeto, & a facie eorum ne consternator, quòd domus rebellis sint:

7 Sed eloquere verba mea ipsis, sive audiãt, sive desistant, eos rebelles esse.

8 'Tu verò, fili hominis, ausculta quod ego edico tibi, ne esto[c] rebellis ut domus rebellis ista: dilata os tuum, & comede quod ego daturus sum tibi.

9 Tum aspexi quòd ecce manus emissa est ad me, ecce autem in ea 'volumen libri:

10 Quod explicavit coram me, eratq;' scriptũ a fronte & a tergo: & scriptura in eo erat lamentationum, lugubrisque carminis, & væ.

11 Edixit igitur mihi, fili hominis, [d] quod pręsens est comede: comede volumen hoc, deinde abi, alloquere domum Jisraëlis.

12 Itaque 'aperui os meum, cùm daret mihi comedendum volumen illud,

13 Edicens mihi, fili hominis, ventrem tuum cibato, & viscera tua impleto volumine hoc quod ego do tibi: quod ubi comedi, fuit in ore meo par melli dulcedine.

14 'Deinde edixit mihi, fili hominis, age, accede domum Jisraëlis, ut alloquaris verbis meis ipsos.

15 Non enim ad populum [e] ignoti sermonis &' impeditæ linguæ mitteris, *sed* ad domum Jisraëlis.

16 Non ad populos multos ignoti sermonis & impeditæ linguæ, quorum non intelligas verba: nónne si ad eos mitterem te, ipsi' auscultarent tibi?

17 Attamen domus Jisraëlis non volent auscultare tibi, cùm nolint auscultare mihi; nam tota domus Jisraëlis [f] obfirmata fronte & duro corde sunt.

18 Ecce 'reddo faciem tuam obfirmatam adversus faciem eorum, & frontem tuam obfirmatam adversus frontem eorum:

19 'Similem lapidi perdiuturno, firmiorem rupe reddidi frontem tuam: ne timeto istos, neque consternator a facie eorum, quòd domus rebellis sint.

20 'Cùm itaq; edixisset mihi; fili hominis, omnia verba mea quibus alloquar te excipe animo tuo, & auribus tuis audi,

21 Et abi, proficiscere ad multitudinem istam deportatam, ad[g] populares tuos, ut alloquens eos indicas eis, sic ait Dominus Jehova, sive audiant sive desistant:

22 'Tum sustulit me spiritus, & audivi post me sonum concussionis magnæ,' Benedictæ gloriæ Jehovæ, e loco ipsius:

23 'Et sonum alarum illorum' animalium [h] contingentium alterius alteram, sonumque 'rotarum e regione illorum, idq; sonum concussionis magnæ.

24 Cumq; spiritus tollens me assumpsisset me; abibam' amarulẽtus ęstu spiritus mei, quãvis' manus Jehovæ super me prævaleret.

25 Itaque veni ad multitudinem deportatam '*ad* Choma Abibi ad accolas fluvii Cebaris, ut 'desiderem ubi habitabant illi: & desedi illic septem dies 'obstupescens[i] inter illos.

a Heb. *duros faciei, & fortes cordis.*

b Heb. *rebellionis: sic deinceps.*

c Heb. *rebellionis.*

d Heb. *quod invenis.*

e Heb. *profundorũ labii, & graviũ linguæ: ut vers. seq.*

f Heb. *fortes frontis, & duri cordis.*

g Heb. *filios populi tui.*

h Heb. *osculantium mulieris sororẽ suam.*

i Heb. *in medio illorum.*

Annotatio in caput I.

1 Cùm fuisset] Hæc duo capita simul conjungenda esse & secundum ibi terminandum ubi nos terminavimus, res ipsa loquitur. Nam inscriptione communi conjunguntur, his trib. versib. deinde verò visio exponitur, toto hoc capite: & vocatio ad functionem propheticam, capite seq. e quib. visio memoratur in inscriptione vers. 1. verbum verò vocationis eventúsque, vers. 2. & 3. Hac inscriptione porrò proponuntur tempus, locus forma, argumentum, persona, denique circunstantiæ ad perspicuam rei narrationem necessariæ; quas quia lectores periti facilè observare possunt, iis tantùm immorabimur quæ obscuritatis speciem habent. Trigesimo anno] nimirum a decimo octavo anno Joschijæ, quo lex inventa fuit, fœdus redintegratum cum Deo, & cultus instauratus: quorum beneficiorum solennis recordatio novam numerandi annos rationem Judæis suppeditavit; ut alibi numerantur a vocatione Abrahami, a promissione facta Abrahamo, a Jitzchako nato, ab exitu ex Ægypto, a regno Jisraëlitarum diviso, & similibus. Hoc enim beneficium recordari multò fuit æquiùs, quam ab inauguratione aliqua Regis novi (ut ferè fit) ab Olympiadibus ut Græci, & ab urbe condita aut exactis regibus ut Romani, numerare. Hunc autem Jubilei annum fuisse minimè probamus omnium, quia Jubilei anni computandi sunt ab eo anno quo populus missus est in possessionem terræ, Levit. 25. Annus verò ab hoc trigesimus, id est, decimus octavus Joschijæ plurimum a justo & legitimo Jubilei tempore absfuit: ut videre est, si rationem temporum justam subduxeris. Fluvium Cebar.] sive (ut Ptolemæus vocat in Geographicis) Chaboræ, in Mesopotamia ex Masio monte in Euphratem influentis ad oppidum ejusdem nominis. Apertis cœlis] vide in vers. 4. humanitus dictum. Visiones Dei] id est, a Deo oblatas hoc capite. 2 Qui quintus] his autem quinq; si undecim Jehojakimi conjunxeris, & quatuordecim ultimos Joschijæ: assurget numerus triginta annorum, positus præcedente vers. 3 Verbum] quod habetur capite 2. usq; ad vers. 20. Terra Chald.] Mesopotamia Chaldeæ parte. Manus Jehovæ] id est, spiritus, a quo sublatus est, & invitus quodammodo raptus ad functionem suam, inf. 2.22. & seq. 4 Vidi ergo] primæ partis hujus prophetiæ, id est, visionis comprehensæ toto hoc capite (ut diximus in vers. 1.) finis est, adumbratio gloriæ Dei in Christo, ut ipse Propheta interpretatur vers. 28. ad confirmationem Prophetæ, & fidem prophetiarum sequentium. Summa, Deum gloriæ & Dominum Jesum Christum spiritu æterno suo cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt administrare, adeoq; ministerium Angelorum spiritu suo & potente verbo adhibere ad res hasce inferiores regendas arbitratu suo. Sunt itaque in visione hac membra tria; primum est descriptio administrorum Dei, id est, angelorum, usque ad ver. 15. secundũ, descriptio administrationis in res inferiores effectæ per angelos ex nutu Dei usq; ad ver. 22. tertiũ est gloriæ Christi in cœlis figuratio, ad finem usq;. Ventus turb.] tanquã præcursor gloriæ & majestatis Dei: vide Ijobi 38.1. Est autem hic ventus præditus ea facultate ut depellat nubes: docet itaq; Propheta per voluntatem Dei hoc vento impellente dissiluisse & diffugisse nubes, ut cœlum nitens & res e cœlo aperto ostensas liberè prospectaret. Nubẽ magnam] aspectabile signũ præsentiæ Dei, qui sine nube & obscuritate ab infirmis hominibus videri non potest. Ignem se se] id est, indesinenter coruscantem tanquam fulgetrũ, qua specie Deus ferè exhibet majestatis suæ documenta: Exod. 19. Chabakkuk 3.4. & alibi. Quem splendor circ.] id est, splendẽtem circumquaq; & radiantem, velut sol; non autem subinde tantùm micantem, ut fulgura faciunt. E medio ejus] id est, quæ intra illud splendentis ignis spatium continebantur, nimirum animalia sive angeli, de quibus posteà, micabant supra ignem illum, tanquam prunæ fornacis ardẽtissimæ, ut exponitur vers. 13. Hæc autem propterea in hunc vers. inseruit Propheta, quia una opera totum colorem explicare visum est rerum cœlestium, tanquam accensarum ad obsequium promptissimum & studiosissimum majestatis Dei. Vividissimum] Hhebræam vocem quam variè interpretentur multi nemo ignorat; quàm bene autem, penes doctos judicium esto. Nos ex vers. 27. hujus capitis, & 8.2. statuimus vocem esse compositam e duob. Hhebraicis vocabulis, quibus significantur prunæ ardentissimæ & quasi festinantissimæ ad consumendam aut inflammandam materiam objectam, cujusmodi prunæ aliis longè sunt rubicundiores. Atque hoc etiam respectu videmus Angelos vocari Seraphim, Jeschahh. 6.2. & 6. 5 Nã e medio] exegesis proximè præcedentis dicti de angelis, quorum colorem modo perstrinxerat. Quatuor] ut qui administratione in quatuor orbis partes, id est, in universum orbem ex Dei mandato perfungantur. Animalium] id est, angelorum, qui adumbrabantur animalium specie, inf. 10.15. & 20. Aspectus] quod ad corporis staturam attinet: videlicet exceptis reb. illis singularibus, quæ aut adjectæ, aut variæ ab hominis forma dicuntur fuisse, quinq; versibus sequent. Similitudo homin.] id est, erecta, rationem & intelligentiam præ se ferens, atq; ad rationis usum & officium accommoda: quod in reb. aspectabilibus solius hominis est proprium. 6 Quaterni vultus] quib. figuratur omnimoda aptitudo ad jussa Dei nullo negotio capessenda in omnes partes: ut vers. 5. Alæ] celeritatis indices. 7 Rectus] ut crus est hominis: sup. ver. 5. nam Hhebræi pedum appellatione inferiores artus accipiunt synecdochicè. Similis erat plantæ] id est rotunda, ut in omnes partes sine conversatione ire possent (quod pes humanus non potest) & solida firmáq;, ut est ungula vitulina: nam cætera ferè calceari solent in veterino genere. Quibus scin.] id est, tanta agilitate conficiebant iter & obsequebantur Deo ut scintillare ipsorum pedes præ celeritate viderentur; neque tamen terrenas ullas sordes in administratione sua contraherent, sed purè agentes manerent purissimi, & puritate prælucerent rebus creatis omnib. 8 Manus] quibus ministrant voluntati Dei in omnes partes, ut vers. 5. Facies q;] id est, in omnes partes sine conversatione sui respiciebant, ibant, & operabantur omnia. 9 Cõjunctæ] id est, concorditer & unanimiter omnia Dei mandata omnib. locis spectabant, præstabántque, & ad ea præstanda proficiscebantur. Non divertebant] id est, ad omnes partes videndas, obeundasq; omnib numeris parati erant: nihil adversum erat ab ipsis, sed omnia exposita cùm in omneis partes vultus corũ respicerent, essentq; illis anteriora omnia. 10 Cum similitudine] ut missas faciamus tam multas multorum interpretationes, sententia nostra est hæc: hoc vers. definiri angelorum naturam figuratè ab aliarum rerum proprietatibus: itaq; angelos ex hoc vers. definiri posse hoc modo. spiritus esse intelligentes ut homo est, potentes ut leo, ministratorios ut bos, & celeres ut aquila, atq; adeò res alias creatas suis proprietatibus istis longo intervallo superare: sic Apocalyp. 4.7. Ac de hominis quidem intelligentia omnibus satis constat. &

nos

nos diximus sup. in vers.5. leonis vim passim scriptura prædicat, bovis ministerium laudant Mosche & Schelomo, Deut.33.17.& Proverb.14.4.pernicitatem denique aquilæ Physici & poëtæ omnes dilaudant, Jovis alitem in suis fabulis appellantes. Hunc genuinum esse hujus loci sensum animadversuros esse confidimus qui propiùs ad rem attenderint. Hactenus forma animalium:jam sequitur δ´ιάθεσις ipsorum,trib.versib. & actionum forma,vers.14. 11 Et facies] id est,ora ipsorum & alæ conversæ erant ad Deum:ut significetur angelos tanquam erectis capitib.observare nutum Dei, & alas suas volatúmque, id est, functiones omnes unanimiter permittere voluntati ejus:vide inf. in versu. 24. Binis tegentib.] vide causam Jeschahh.6.2.Hoc autem loco nō additur tertius alarū ordo qui habetur Jeschahh.6.2.& Apocalyp.4.quia angeli in hac visione non dicuntur circumstare Deum,ut illic; sed esse sub expanso,inf.vers.22.ac proinde in rerum inferiorum administratione occupari. Ita quod officium tertius alarum ordo angelus præstitit in illis locis,hîc facit expansum interjectum angelis & solio Dei. 12 Ita] id est,ea dispositione,erectis ad Deum capitib.alisque,& obvelato corpore; ut inciperent,pergerent,& desisterent omnino ex nutu Dei. Spiritus ipse] nimirum Dei, quo authore & duce angeli exequuntur omnia:sic infrà vers.20. Non divertentes] id est,hoc ipsum agentes quod in mandatis habebant, & nullo impedimento aversi quin mandata Dei conficerent expeditissimè. 13 Quorundam] vide sup. in vers.4. Tædarum] quarum non tantùm materia ardet,sed flamma diffunditur:sic dicuntur angeli non tantùm ardere ipsi,sed etiam res proximas luce sua perlustrare splendidissimè,igne accendere,& tanquam fulgura coruscare : his etenim modis & ipsi inter se accenduntur; & alias res creatas afficiunt emicantibus in se scintillis gloriæ Dei,quas habent ad ministerium documentúmque bonorum,ac improborum exitium. Continenter ibat] id est, nunquam quiescebat,erat in perpetuo motu. 14 Excurrebant] id est, obibant functiones suas expeditissimè. Revertebantur] etsi minimè divertebant,cùm facies ipsorum in omnes partes spectarent, sup. vers. 9. 15 Cùm autem resp.] secundum membrum visionis, ut dictum est in vers. 4. in quo primùm rotarum constitutio, versib.4. deinde conversatio & agitatio exponitur,tribus. Rota] figurans totam materiam ac velut corpus unum rerum inferiorum conversionibus & mutationibus infestarum. Prope singula] id est, exposita angelorum administrationi,tanquam ad pedes ipsorum. 16 Aspectus] id est,color & forma. Opera earum] id est,operosum artificium,quod deinceps exponitur. Berylli thal.] id est, marini, cærulei:quo significatur rerum inferiorum vanitas,& fluctuans tanquam maris, fluxáque constitutio. Ac si esset] id est,quasi sphærica erant,ut nullo negotio in omnes partes impellerentur sine alia conversione, quæ moram fuisset allatura:quod sequens vers.apertè docet. 18 Et apsidibus] id est, rotæ erant amplissimæ,adeò ut mihi respicienti esset mirifica & formidabilis earum conversatio. Oculis] id est,infinita Dei providentia,qui totus ubique est oculus,ut Augustinus loquitur:sic Zecarjæ 3.9.& 4.10. 19 Euntibus] id est, agebantur omnino cœlesti nutu. Nam cùm angeli adventabant & exequebantur mandatum Dei in rotis,sequebantur illæ; cùm supersedebant,stabant illæ; cùm quasi relato gradu efferebantur ad Deum ut mādata nova acciperent,similiter rotæ sistebantur Deo per angelorum ministerium : ita significatur nihil fieri, nihilque omitti nisi ex authoritate Dei,& angelorum ipsius administratione. Attollebant se] id est, angelos velut sequebantur desinentes a conversatione sua, donec præcepisset Deus angelis, & ipsis per spiritum suum,seq.versu. 20 Animalium] id est,quò agebantur animalia:unus enim spiritus Dei operatur omnia in omnibus. 21 Euntibus illis] anacephalæosis duorum præcedentium versuum, Jechezkeli frequens : ut Joan.1.2. 22 Similitudo autem] tertia pars visionis de gloria Christi; quæ ostenditur primùm a loco,hoc vers.deinde ab affectis,trib.sequentibus, tertiò ab officio & authoritate, vers.26.postremò a personæ ipsius gloria,duob.ultimis. Aspectus cry.] id est,pellucidus erat,sive διαφανὴς & nitens : unde tum ipse omnia inferiora prospectabat, tum Angeli & res omnes creatæ suo modulo majestatem ejus gloriámque poterant contemplari. 23 Ita ut] vide sup.vers.11. 24 Aquarum multar.] id est, vehementissimum: congeries similium faciens ad amplificationem. Sonum omnipot.] id est, tonitru : sic inf.10.5. Conflictus proc.] vide Jirm.11.16.de hac voce. Remiserunt] id est,erectas quidem tenuerunt cœlum versus,sup.11.& 23. sed non passas & ad volandum compositas. 25 Fuitq; sonus] prænuntius verbi Dei ad comparandum Prophetam,ut diligenter intenderet, fideliter acciperet, sanctéque obsequeretur mandato Dei, quod ipsi datum est per Christum. 26 Supernè autem] descriptio personæ Christi, ut diximus in vers.22.ad cujus observationem Propheta excitatus est sono illo cujus meminit præcedente vers.& repentino angelorum silentio. Similis aspect.] id est, coloris cœlestis thronus gloriosissimus. Quasi aspectus hom.] id est, Christi Dei & hominis redemptoris nostri. 27 Quasi aspectum] exegesis vocis proximè præcedentis:vividissimus color,inquit, non tantùm is intelligendus est qui videtur in communi igne; sed is qui in intimis fornacibus est ardentissimus:non quidem flavescens, ut ignis ille splendens cujus meminit sequente membro;sed rubens & rutilus:vide sup.vers.4. Itaque Christus totus quidem ignis esse dicitur, sed qua parte ad res creatas vergit & se cum illis communicat,quasi defervescere:quia sic ipsi visum est infirmitati & tenuitati rerum creatarum omnium consulere,quas alioqui tantus ignis momento consumeret.Lucem enim habitat inaccessum,ac proinde ejus majestatem nemo vidit hominum, neque videre potest, 1.Timoth.6.16. 28 Qualis est aspect.] id est, non tantùm ignis est & splendet circumquaq; igne suo; sed splendorem illum suum floridis & jucundis velut coloribus aspergit ad afficiendum res creatas ampliùs reverentia sui:sic Apocalyp.4.3. Procidissem] non modò humiliter adorans,ut Levit.9.24.& alibi passim, sed etiā perculsus præsente gloria & majestate Dei:ut Danjel.8.17.sic comparatur transitus ad narrationem sequentē.

IN CAPUT II.

1 Qui edixit] Hoc capite (quo alteram partem hujus prophetiæ contineri diximus sup.1.1.)docentur duo : vocatio Prophetæ ad functionem propheticam,usque ad vers.20. & narratio eventus, ad finem usque capitis. Vocationi autem præcedit quædam confirmatio Prophetæ duob.primis versib. verbo & spiritu; eò quòd visione perculsus & prostratus esset,ut dictum est proximè præcedente versu. 3 Dixit igitur] hujus vocationis ad functionē propheticam membra sunt tria:primum est propositio nuda vocationis, usque ad vers.8. secundum,typus,usque ad vers.14.tertium,confirmatio vocationis & typi,inde ad 20 Vocationem autem incipit Deus ab anticipatione : ne fortè objiceret Propheta duritiem Jisraëlitarum, ac propterea se a functione mandata excusaret. 4 Indicas eis] id est, proloquare verba mea. 5 Sciant] ac proinde eum- cantur

cantur rebellionis & pervicaciæ suæ: quod alterum est opus prophetiæ, ut Evăgelii, 2. Corinth. 2. 16. 6 Spinei] *id est, non tantùm refragantur bono, verùm etiam tanquam spinus sunt accedentibus noxii, tum apertè, quod hæc similitudo ostendit; tum etiam dolosè & clàm, quod sequĕte similitudine designatur.* 8 Tu verò] *typus, ut diximus in vers. 3.* 9 Volumen libri] *quo significatur donum prophetiæ Jechezkeli infundendum, & quasi vorandum avidè ab ipso, postpositis rationibus & consiliis omnibus carnis & sanguinis, ut Apostolus loquitur Galat. 1. 16.* 10 Scriptum a fronte] *id est, omnibus ex partibus confertum maledictionum & lugubrium malorum contra Jisraëlitas & alios argumentis: hæc enim est ferè summa prophetiæ usque ad caput 40.* 12 Aperui os meum] *id est, accepi argumentum, & hausi quodammodo donum prophetiæ. Atque hac quidem in re bene se gessit Jechezkel, sed accepto dono per infirmitatem postea vocationem indignatur, sub finem capitis.* 14 Deinde] *confirmatio præcedentium, vocationis & typi: ut diximus in vers. 3.* 15 Impeditæ linguæ] *id est, in qua intelligĕda impeditus sis, & illi in intelligĕda tua: ut exegesis docet seq. vers.* 16 Auscultarent] *videlicet potiùs quàm Jisraëlitæ: dictum κατά τι, ad exaggerandum obfirmationem Judæorum.* 18 Reddo] *id est, confirmo te ipsum ad perfungendum, velint nolint, functione tua: synecdoche.* 19 Similem lapidi] *ἐργασία promissionis per comparationem vehementissimam: vide de hac voce Hhebraica Jirm. 17. 1.* 20 Cùm itaq;] *transitio ad narrationem, de qua diximus in vers. 1. per summam antegressæ vocationis repetitionĕ, duob. versibus.* 22 Tum sustulit] *narratio hæc exponit duo: quid fecerit spiritus Dei, videndumq; & audiendum exhibuerit Prophetæ ad confirmandum eum de vocatione ipsius, duob. versib. & quid vicissim Propheta, duob. ultimis.* Benedictæ] *id est, Christi sedentis in gloria, quam descripsit sup. 1. 22. & sequentib.* 23 Et sonum] *id est, acclamationem & applausum rerum omnium cœlestium & terrestrium ad vocem Christi, qui Deus est benedictus in sempiterna secula.* Animalium] *de quibus sup. 1. 5. & sequentib.* Rotarum] *de quib. sup. 1. 15. & seq.* 24 Amarulentus] *id est, acerbè & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationis meæ.* Manus Jehovæ] *id est, vis divina spiritus: ut sup. 1. 3. & inf. 3. 7.* 25 Ad Choma Abibi] *Hhebræum Tel Abib (ut interpretatur vulgus) nos ita distinguimus adducti locorum geographicorum comparatione. Est enim Abib judicio nostro tractus Mesopotamiæ a monte Masio ad Euphratem pertinens, inter duos fluvios Cebarem sive Chaboram, & Saocoram: cujus regionis superior tractus composite Græca voce a Ptolemæo dicitur Acrabene; quasi ἄκραν ἀβίβην dixeris. Regionem verò quæ ad fluviorum ripam est, propter aggestas moles appellari Tel Hhebræis, id est, Choma sive aggestum tractum, nemo Grammaticus dubitaverit.* Desiderem] *otiosus & cessans ab imperata functione, donúmque acceptum dissimulans.* Obstupescens] *id est, abreptus in stuporem & admirationem tam insperatæ vocationis, & injucundæ prophetiæ in populares meos.*

CAPUT III.

Deus Prophetam refugientem iterum de vocatione admonet, officiúmque explicat adhibitis promissionibus & minis: deinde signo eodem repetito confirmans Prophetam, verbo suo metum ipsius amovet, & mandato novo ejus vocationem sancit.

[a] Heb. *a fine septem dierum.*

1 [a] FUIT autem [a] exactis septem diebus; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo:

2 Fili hominis, [*] speculatorem disposui te domui Jisraëlis; ut audias ex ore meo verbum, & admoneas eos a me.

[b] Heb. *moriendo.*

3 Cùm dixero improbo, [b] utiq; moriturus es; si non admonueris eum, neq; alloquutus fueris, ut admonendo improbum a via ejus improbissima serves eum: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sed sanguinem ejus e manu tua [*] reposcam.

4 Tu verò cùm admonueris improbum, si non reversus fuerit ab improbitate sua, & a via sua pessima; ipse propter iniquitatem suam morietur, & tu animam tuam [*] eripueris.

5 Sin autem aversus justus a justitia sua fecerit iniquitatem, [*] me disponĕte offendiculum coram eo ipse morietur: cùm non admonueris eum, propter peccatum suum morietur, neque [c] commemorabitur tota justitia ejus quam fecerit, sed sanguinĕ ejus e manu tua reposcam.

[c] Heb. *commemorabŭtur justitiæ.*

6 Tu verò cùm admonueris justum ut non peccet justus, si ipse non peccet; [d] omnino vivet quia admonitus fuerit, & tu animam tuam eripueris.

[d] Heb. *vivendo.*

7 [*] Deinde fuit super me ibi [*] manus Jehovæ, & edixit mihi; surge egredere in istam convallem, & ibi alloquar te.

8 Itaque surgens ivi in illam convallem, ubi ecce gloria Jehovæ stabat, ut gloria illa quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam.

Suprà 1.

9 Sed ingressus in me spiritus fecit ut consisterem in pedes meos; & alloquutus me [*] edixit mihi, ingredere, include te intra domum tuam.

10 [*] Tibi ergo, ô fili hominis, ecce, adhibent tibi *inquam* funes & vinciunt te illis; ut [*] non prodeas in medium eorum.

11 Scilicet sinerem ut lingua tua hæreat palato tuo, & obmutescas ita [e] ut te non præstes illis virum corripientem; quia domus rebellis sunt:

[e] Heb. *ut non sis illis in virum.*

12 Imò alloquendo te [*] aperiam os tuum [*] ut indicas eis, sic ait Dominus Jehova: ([*] qui auditurus est audiat, & qui destiturus desistat) [*] ipsos domum rebellem esse.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hoc caput a præcedente ita distinguimus, quia visum est septemdiale intervallŭ hac ratione denotare, etsi alioqui cŭ præcedente simili est argumĕto: a sequĕte vero capite (quod tamen continuatum fuisse eodĕ tempore minimè dubitamus) ideò distinguimus, quòd argumĕto diversum est. Hîc enim vocatio quā Propheta refugerat, deintegro mandatur atq; confirmatur; sequens vero materiā prophetiarum ingreditur. Sunt itaq; hujus capitis membra duo: unum, repetitio vocationis præcedentis adjunctis minis & promissionibus. 6 primis versib. alterum, confirmatio & confutatio, 6 alteris.* 2 Speculatorem] *id est, Prophetam, ut Jeschahh. 52. 8. & 57. 2. & Jirm. 6. 17. Continet autem hæc repetitio, principem propositionē mandati, hoc vers.*

vers. deinde explicationem officii tum erga improbos ut resipiscere, tum erga justos ut perstare doceantur: quibus singulis officiis suæ promissiones & minæ accedunt, ut Propheta desinat subterfugere. 3 Reposcam] *ut Gen. 9.5. pro eo quod est, tum ipse morietur culpa sua, tum etiam tu veluti reus ejusdem culpæ dissimulatione tua: sic deinceps.* 4 Eripueris] *a reatu illo & participatione alienæ culpæ: ut 1. Timoth. 4.16.* 5 Me disponente] *id est, justissima & providentissima administratione mea efficiente, ut convertatur contra ipsum iniquitas sua, & ea ipsa velut offendiculo posito corruat: sic Psal. 94.23.* 7 Deinde] *altera pars, ut diximus in vers. 1. comprehendens confirmationem vocationis antecedentis tum oblato signo, duobus versibus: tum verbo addito, reliquis.* Manus] *ut suprà 2.24.* 9 Edixit mihi] *per ironiam: quo etiam modo accipiendi sunt duo seq. vers. Etsi hæc verba per ἀποσιώπησιν hoc quoque modo exponi possent, téne ingredi & includere te ipsum domi tuæ, cùm mandatum a me acceperis in publicum prodeundi?* 10 Tibi ergo] *id est, siquidem ita se res habet, planè oportet te popularium tuorum miserrimum mancipium esse, quasi in ergastula conjectum; ut ab illorum nutu dependeas.* Non prodeas] *id est, non audeas hiscere & pronuntiare coram illis verba mea.* 11 Aperiam os tuum] *id est, quamvis refugientem comparabo te ad proloquendum sermonem meum.* Ut indicas] *vide suprà 2.4.* Qui auditurus est] *id est, sive audiant, sive desistant, quid ad te? tu facito officium tuum: penes me verò esto electio judiciumque eorum qui audituri & qui non audituri sunt: ut suprà 2.5. & 21.* Ipsos domum] *propositio summa μεταβατικὴ ad judicia Dei, quæ deinceps explicantur.*

Caput IIII.

Deus Prophetam typis & sermonibus instruit quibus totum populum de obsidione arctissima Jeruschalaimorum definito tempore propter peccata ipsorum eventura, de fame sævissima, de cædibus, deportatione, & exitio totius Gentis certiorem facit: ac propterea typis editis sententiam hoc argumento fert contra Jisraëlem.

1 Tu ergo fili hominis, accipe tibi [a] tabulam quam proponas tibi; & sculpito in ea civitatem Jeruschalaima:

2 Et disponens in ea obsidionem, extruensque in ea propugnacula diffunde in ea missilia catapultaria: & ponens in ea castra dispone in ea primores *exercitus* circumquaque.

3 Deinde tu accipe tibi sartaginem ferream, quam ponas *pro* muro ferreo inter te [b] & civitatem ipsam: & obfirmato faciem tuam adversus eam, ac si esset in obsidione te obsidente illam; signum futurum domui Jisraëlis.

4 Tu autem incumbe lateri tuo sinistro, & apponito iniquitatem domus Jisraëlis ei; numero dierum quibus incumbes ei ferens iniquitatem illorum.

5 Ego autem do tibi annos iniquitatis illorum in numero dierum, trecentos nonaginta dies; quibus feres iniquitatem domus Jisraëlis.

6 Cumque absolveris [c] eorum partem, incumbito lateri tuo dextero secundò, & ferto iniquitatẽ domus Jehudæ (quadraginta dies [d] diem unumquemque pro anno do tibi)

7 Ad obsidionem Jeruschalaimorum obfirmans faciem tuam, brachio tuo nudato; & prophetans contra ea.

8 Ecce autem impono tibi funes, ut non vertas te a latere uno in alterum; donec absolveris dies obsidionis tuæ.

9 Tu itaque accipe tibi triticum, & hordeum, fabasque, & lentes, & milium, ac zeam, quæ indas in vas unum ut pares tibi ex eis cibum: numero dierum quibus incumbes lateri tuo, trecentis nonaginta diebus comedes illũ.

10 Cibus autem tuus quem comedes, pondere viginti siclorum in diem quemque esto; de tempore in tempus comedes illum:

11 Etiam aquas mensura bibito, sextam hinis de tempore in tempus bibito.

12 Placentam autem hordei quam comedes, ipsam stercoribus excrementi humani [e] parato in oculis illorum.

13 Dicebat enim Jehova, ita comedent Jisraëlitæ cibum suum immundum; propter gentes quò depellam ipsos.

14 Cum autem dicerem, Aha Domine Jehova, ecce anima mea non est impurata; & cadaver, aut discerptum non comedi a pueritia mea huc usque, neque intravit os meum caro [f] abominanda:

15 Indixit mihi, vide, do tibi egesta boum loco stercorum humanorum; ut pares panem tuum illis:

16 Sed, inquit ad me, fili hominis, ego fracturus sum baculum panis Jeruschalaimis, ita ut comedant panem pondere ac cum solicitudine; & aquas mensura ac cũ stupore bibent:

17 Ut defecti pane & aqua, obstupescant [g] singuli atque contabescant in iniquitate sua.

[a] Heb. *laterem, id est, tabulam planam instar lateris & æqua superficie: sic Exod. 24.10*

[b] Heb. *& inter civitatem.*

[c] Heb. *eos: syllepsis.*

[d] Heb. *diem pro anno, diem pro anno.*

[e] Heb. *placentato: ut ita dicamus.*

[f] Heb. *abominationis.*

[g] Heb. *vir & frater ejus.*

Caput V.

1 Postea tu, fili hominis, accipe tibi gladium acutum, *similem* novaculæ tonsoriæ accipe illum tibi, & traducito super caput tuum & per barbam tuam: sumensque tibi stateram *justi* ponderis, divide ista.

2 Tertiam partem igne comburito in medio civitatis, dum complentur dies obsidionis: & accipiens alteram tertiam percutito gladio circa illam, reliquam verò tertiam dispergito in ventum, nam [a] gladio exerto persequar istos.

3 Attamen excipito inde paucos numero, & ligato eos in alis tuis:

4 E quibus adhuc accipiens projicito eos in medium ignis, & comburito eos igne: inde prodibit ignis in totam domum Jisraëlis.

5 Sic ait Dominus Jehova, hæc urbs Jeruschalaimorum quam in medio Gentium posueram; & cui circundederam regiones,

6 Mutavit jura mea in improbitatem plus quàm Gentes ipsę, & statuta mea plus quàm regiones quæ circunstant eam: nam jura mea spre-

[a] Heb. *gladiũ exeram post istos: sic vers. 12.*

spreverunt, & in ipsis statutis meis, non ambulaverunt,

7 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd accumulantes *improbitatem* plus quàm Gentes quæ circunstant vos in statutis meis non ambulatis, & jura mea non facitis; ac ne quidem secundum jura gentium quæ circunstãt vos facitis:

8 Idcirco sic ait Dominus Jehova ecce me, invasurus sum te etiam ego; & effecturus in medio tui judicia in oculis ipsarum Gentium:

9 Facturus enim sum in te id quod non feci, & cujusmodi non sum facturus amplius; propter omnes abominationes tuas.

10 Idcirco patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres suos; & exercens in te judicia dispergam omnes reliquias tuas in omnem ventum.

11 Idcirco *ne* vivam ego, dictum domini Jehovæ, nisi eò quòd sanctuarium meum impurasti omnibus detestationibus tuis, & omnibus abominationibus tuis; ideo etiam ego diminuam, ut non parcat oculus meus amplius, adeoq; ego non utar clementia.

12 Tertia tui peste morientur & fame consumentur in medio tui; tertia autẽ altera gladio cadent circa te; reliquam verò tertiam in omnem ventũ dispergam, & exerto gladio persequar eos.

13 Ita consummabitur ira mea, & collocans æstum meum in eis consolabor me: experienturq; me Jehovã eloquutum esse zelo meo, quando consummabo ęstum meum in ipsis,

14 Et disponam te in vastitatem & in opprobrium apud Gentes quæ circunstant te in oculis omnis transeuntis:

15 Et erit opprobrium convitiumq; eruditioni & stupori Gentibus quæ circunstant te; cùm exercuero in te judicia ira, ęstuq;, & correptionibus [b] ęstuantibus; ego Jehova eloquutus sum:

16 Cùm immisero sagittas famis pessimas in eos & [c] exitiales, quas immittam ad perdendũ vos: & famem colligens contra vos fregero vobis baculum panis:

17 Cùm immisero contra vos famem, bestiamq; malam, quæ orbabunt te: pestisq; & [d] cędes pervaserit te, deniq; gladium immisero in te; ego Jehova eloquutus sum.

[b] Heb. *æstu*.

[c] Heb. *quæ sint exitio*.

[d] Heb. *sanguis*.

ANNOTATIO IN CAP. IIII.

1 Tu ergo] *Duo hæc capita eodem pertinere manifestò docet communis typorum interpretatio quæ habetur 5.5. & seq. Quamobrem cùm prophetia una sit, ea inter se visum est adunare. Docentur autem hac prophetia summatim tria: obsidio & fames Jeruschalaimorum, hoc capite; & plenum excidium totius populi, capite seq. In descriptione autem famis & obsidionis, quæ fit propheticis typis, duplex figura est: una, validissimæ obsidionis quam Jeruschalaimis prænuntiat Deus, octo versib. altera, famis gravissimæ atq; sævissimæ, versib. reliquis: in quarum priore Propheta agit personam Dei tum obsidentis per Chaldæos & affligentis Jeruschalaima, versib. 3. tum peccatorum rationem justam cum populo suo ineuntis ad asserendam justitiam suam, 4. sequentib. in posteriore verò repræsentat populum ex illa fame laborantem. Summa est, Deum toti suo populo Jisraëli, & Jehudæ propter diuturnas offensiones iratum acerbissimè exponere eum hostibus, fami, gladioq;, & ipsam Metropolim sedem cultus Dei & regni (cujus spe captivi ipsi recreabantur inter gentes, & in qua reliquiæ aliquem sibi fore cogitabant receptus locum) a se abjicere, ne Jisraëlitis aut Judæis perfugium esse possit.* Tabulam] *figuram totius regni Davidis: in cujus medio regia Jeruschalaimorum sita erit; ac proinde jubetur insculpi in ea tum ipsa civitas, hoc vers. tum obsidionis ratio, 2. versibus sequent.* Proponas] *sicut exponitur infrà vers. 3.* 2 Et disponens] *id est, insculpens tabulæ, ut modò diximus, & figuram obsidionis arctissimæ statuens in ambitu Jeruschalaimorum: nam totus hic vers. pertinet ad scalpturam tabulæ.* 3 Sartaginem] *ponendam videlicet ex adverso tabulæ; ut eo signo testaretur Deus tanquam muro ferreo odium suum ferreum & obsidionem durissimam urbis, qua eversa omnem fiduciam & glorationem toti Jisraëli præcidit Deus.* Domui Jisraëlis] *id est, ut hoc signo testatum facias non tantùm iis qui supersunt in Judæa, sed etiam his apud quos versaris Judæis & Jisraëlitis omnibus deportatis, utcunq; ipsos Pseudoprophetę inani spe alant, me ipsis esse infensissimum, inexorabilemq;, & restitutionis spem quam sibi proponunt adimere.* 4 Tu autem] *ætiologia typica obsidionis nunc demum ostenditur, nimirum peccatorum antè cõmissorũ ratio, qua subducta Deus se Jisraëlitarum reliquias e terra perditurum esse denũtiat: itaq; dies typicos imperatos Prophetę numerat de numero annorum quib. Jisraëlitas & Judęos expectavit patienter Deus, ferens & observans peccata ipsorum, quasi ad deditionem & resipiscentiam provocaret: quam quia non exhibuerunt, ferrum tandem flammamq; præsentissimam obsirmata illa obsidione interminatus est Deus præcedente vers. Sunt autem (ut in universum dicamus) hi numeri incipiendi a defectione postrema utriusque populi, & terminandi postrema deportatione, quæ per Nebuzar-adanem effecta est, Jirme. 52.30. Nam etsi præcedentibus peccatis multis gravissimè fuerat & sæpissimè provocatus Deus; tamen eo illustriùs explicat fidem & veritatem suam, quòd superiora omnia peccata velut ex fœdere abolita omnino retinet, eorumq; duntaxat rationem init quæ a tempore postremi fœderis fuerunt perpetrata, ut deinceps suis locis commonstrabimus.* Incumbe] *id est, cùm prophetaturus in publicum prodibis, hoc tantùm a me significato adhibita tabula, sartagine, & cubatu tranquillo tuo: nullo alio prophetię argumento utitor toto hoc tempore. Figurat autem cubatus patientiam Dei; qui non irruit in ipsos propter peccata ipsorum, quæ observavit & penes se numerata habuit, sed iniquitatem ipsorum tam diu pertulit, ne funditus eos perderet & spem salutis liberationisque præriperet.* 5 Do tibi] *id est, indico, & indicare jubeo signis a me datis.* Trecentos nonaginta] *hic numerus (ut antè diximus) a postrema Jisraëlitarum defectione incipit, postremaq; deportatione populi terminatur. Postremæ autem defectionis tempus non aliunde petendum est quàm ex postremi fœderis tempore, cùm primùm illud Jisraëlitarum culpa fuit irritum. Quòd si postremum fœdus ex scriptura recordabimur, inveniemus illud fuisse postremò a Jisraëlitis cum Deo initum, quo templum a Schelomone consecratum est & Dei majestate præsente confirmatum. Atque hoc quidem in fœdere annis aliquot Jisraëlitæ constiterunt, nimirum usque dum senescens Schelomo ad cultum deorum alienorum abduceretur, 1. Reg. 11.4. quo exemplo Jisraëlitę traducti primùm a*

Deo

Deo defecerunt in idololatriam, deinde pauco tempore nutantes fide regnum Davidis abjecerunt. Fuit autem annus istius defectionis primus, fermè vigesimus octavus ex quo Schelomo regnare cœperat: ab eo si ex ordine tempora computes invenies ad postremæ deportationis tempus usq; intervenire an. 390. *nimirū ann.* 13. *Schelomonis, tum ann.* 78. *regum quatuor sequentium, qui relati sunt in argumentum* 1. *Reg. item ann.* 294. *usque ad finem Tzidkijæ, ut ex ordine relati sunt Reges in argumentum* 2. *Reg. ac postremò annos quatuor inde a Tzidkija, quibus elapsis reliquiæ totæ deportatæ sunt & Judæa planè desolata, ut diximus ex Jirm.* 52.30. *Ne quis autem miretur nos hoc deportationis tempore numerum annorum terminare, ipse Jechezkel nobis est interpretationis author infrà.* 5.4. *ut ex loci illius interpretatione constabit evidentissimè.* Feres] *ut typus Dei misericordis, benignitate ad resipiscentiam populum revocantis, Rom.* 2.4. 6 Cumque absolveris] *altera pars ætiologiæ typicæ: qua Deus occupat objectionem Judæorum qui adhuc in regno permanserant, aut reversionis proximæ spe sustentabantur. q. d. dixerint fortasse Judæi se nihil cum his rationibus habere commune, se fretos esse redintegrato fœdere cum Deo temporibus Joschijæ, ac proinde minimè metuere sibi ab hac interminatione. Tu itaque cùm ad justum numerum perveneris illius anni quo fœdus redintegratum est, inito rationem novam, & ostendito Judæos inde ab ipso anno redintegrati fœderis defecisse, ac potiùs in defectione sceleratissimè perstitisse: adhuc quidem expectari a me, sed idem judicium in dies sibi accersere & accumulare obfirmatione sua: ut cùm multis locis Jirmeja exprobrat, tum cap.* 25. *evidentissimè, & confirmatur* 2. *Chron.* 34.33. Eorum partem] *id est, ann.* 350. *quibus exactis* 40. *cæteri novam rationem hanc desyderabant: sic accipiendum esse ver.* 9. *indicat.* 7 Prophetans] *cùm hoc typo, tum verbo, in sequentibus capitibus.* 8 Ecce autem] *id est, authoritate verbi mei constringo, & virtute spiritus confirmo te tanquam vinculis adhibitis, ne ullo pacto desistas ab instituta obsidionis typo; sed palam signo aspectabili testatam facias firmitatem decreti mei. Inest autem his verbis præclara antithesis, respiciens ad ea quæ dicta sunt suprà.* 3.10. Ut non vertas] *nimirum dum publicè typum hunc propheticum demonstrabis, ut diximus in ver.* 4. 9 Tu itaq;] *posterior typus repræsentans famem quam Judæi in obsidione Jeruschalaimorum perpessi sunt, ut diximus in ver.* 1. Triticum] *id est, promiscuam farraginem, ut solent obsessi.* 10 Siclorum] *communium (ut opinio nostra est) pro eo quod est, esto cibarium tuum unciarum quinarum: nam communes sicli quaterni efficiunt unciam: ut dictum est Exod.* 21.32. De tempore in temp.] *id est, in stata tempora comparcito, ut ver. seq.* 11 Sextam] *vide Exod.* 29. 40. *id est, quantum ova duodecim capiunt.* 12 Hordei] *id est, farraginis illius, synecdoche.* Stercoribus excr.] *ad figurandum penuriam pecoris, & ligni ex obsidione diuturna.* 13 Propter gentes] *id est, Chaldæos urbem obsidentes.* 14 Aha Domine] *excusatio Prophetæ a studio sanctificationis: ego, inquit, ut sacerdos tuus cavi semper quàm maximè fieri potuit ne immunditiam ullam susciperem (quod sequentibus exemplis per synecdochen ostenditur) Est autem excrementum hominis, id est oletum, impurum ex lege, Deut.* 23.9 *& sequentibus. Quamobrem peto ut me hac in re excusatum habeas, ne propter impuros Judæos cogar impurari vescens impuro cibo.* Anima mea] *vide Levit.* 21. *&* 22. *de singulorum Sacerdotum puritate.* 15 Indixit mihi] *responsio Dei, qua ostendit se personæ quidem privilegium hoc irrogare; sed tamen stare sententiam ut Judæi cibum cum solicitudine maxima comedant, & oleto cogantur coquere.* 16 Baculum panis] *ut Levit.* 26.26.

IN CAPUT V.

1 Postea tu] *Secunda pars prophetiæ de pleno Judæorum excidio (ut diximus suprà* 4.1.) *hoc capite continetur: ac primùm quidem ponitur typus, versib.* 4. *deinde hic typus cum præcedentibus exponitur, ad finem usq;.* Traducito] *ut effingas hoc pacto excidium totius populi.* Sumensq; tibi] *ut figura sit perfectissimæ exequutionis decreti Dei in singulos, & iis rationibus quæ visæ sunt ipsi in consilio suo: ut Jirmejæ* 15. 2. *prout sequentibus exponuntur.* 2 Igne] *id est, fame, peste, & aliis modis qui durante obsidione oppidanos, ut ignis ardens, pervaserunt & maxima ex parte consumpserunt.* Circa illam] *id est, diffugientes ex illa omnes obsidionis & occupationis tempore,* 2. *Reg.* 25. *Sunt autem hæc gesta temporibus Tzidkijæ: illud verò quod postea dicitur, est consequutum postquam terra potitus est Babylonius.* 3 Paucos] *quibus figurantur Gedalja, & tenues illi e populo quos reliquit Nebuzar-adan, ut essent vinitores & agricolæ,* 2. *Reg* 25.15. Ligato eos] *id est, adhuc in terra Judeæ retinendos esse doceto.* 4 Projicito] *id est, significato eos inter se exarsuros esse in perniciem suam: ut factū est Gedalja per Jischmahhelem occiso, & cæteris rebus gestis de quibus Jirmejæ* 40. *& sequentibus.* Prodibit ignis] *id est, ultimo exitio conflagrabunt, & per Nebuzar-adanem deportati prorsus in Babyloniam; & aliis in locis penitus absumpti.* 5 Sic ait] *secunda hæc pars* ἀπόδοσις *typorum præcedentium, duo complectitur: proparasceven narrativam ad sequuturam sententiam, his duobus versibus; deinde sententiæ dictionem, quasi Deus coràm Judæos omnis impietatis reos condemnaret, a ver.* 7. *ad finem usque.* In medio] *id est, proposueram in exemplum eam gentibus omnibus, ut præluceret eis tanquam ex edito, & quædam magistra esset vitæ in pietate & sanctimonia informandæ, Deut.* 4.6. 7 Idcirco] *sententia quam fert Dominus primùm causas per gradationem ponit, hoc versu; deinde judicium severissimū generatim pronuntiat, tribus seq. quod postea speciatim persequitur. ad finem usque.* Jura] *id est, ea ipsa quæ gentes sine lege bene observant: nam frequentes fuerunt cædes, & rebelliones regum post fidem datam deficientium,* 2. *Reg.* 24. *&* 25. 10 Patres] *explicatio typi, de quo suprà* 4.9. *& sequentibus. vide Deut.* 28.53. *& sequent. & Lament.* 4.10. 11 Idcirco] ἐξεργασία *hæc sententiæ quæ modò summatim dicta est, juramento Dei confirmata, primùm tres illas plagas confirmat superioribus typis prænuntiatas, usque ad ver.* 15. *deinde gravitatem judicii amplificat a testimonio & ludificatione gentium omnium, apud quas Judæi priùs fuerant admirationi, ver. tribus ultimis.* Ego diminuam] *videlicet benevolentiam & consuetudinem conjugalem meam: respicit enim ad communionem illam figuratam conjugio maritali, de quo habetur lex Exod.* 21.10. 12 Tertia tui] *explicatio typi, qui habetur principio capitis.* 13 Consolabor me] *ut Jeschahh.* 1.24. 15 Et erit opprobr.] *ex interminatione legis, Deut.* 28.37. 16 Baculum pan.] *ut suprà* 4.16. 17 Bestiamq; mal.] *ex lege Levit.* 26.22.

CAPUT

CAPUT VI.

Propheta Dei jussu exitium terræ, idolis, & idolo latris prænuntiat; reliquias in captivitate Deum agnituras prædicit; & piis luctum velut hac clade jam accepta imperat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 Fili hominis, dispone faciem tuam adversus montes Jisraëlis; & prophetam age adversus eos,

3 Dicens, ô montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovę: sic ait Dominus Jehova montibus, & collibus, alveis aquarum, & vallibus; ecce me, ego adducturus sum contra vos gladium, & perditurus excelsa vestra.

4 Nam desolabuntur altaria vestra, & confringentur subdiales statuæ vestræ; prosternamq; confossos vestros coram diis stercoreis vestris.

5 Disponam etiam cadavera Jisraëlitarum coram diis stercoreis ipsorum; & dispergam ossa vestra circum altaria vestra:

6 In omnibus habitationibus vestris ipsæ civitates vastabuntur, & excelsa desolabuntur; ut vastentur & desolentur altaria vestra, confringanturque & aboleantur stercorei dii vestri, & succidantur subdiales statuæ vestræ, ac deleantur opera vestra.

7 Et cadent confossi in medio vestri, ut experiamini me esse Jehovam.

8 Quos autem reliquos fecero, cùm erunt vobis qui evaserint gladio, in Gentibus; cùm dispersi fueritis in regiones,

9 Qui ex vobis evaserint recordabuntur mei in Gentibus ubi captivi detinebuntur: me fractum fuisse ab [a] animo ipsorum scortante qui recesserant a me, & ab oculis ipsorum qui scortantes [b] sequebantur stercoreos deos ipsorum, & fastidio erunt [c] sibi ipsis propter illa mala quæ fecerunt omnibus abominationibus suis:

10 Et agnoscent me esse Jehovam; non frustra eloquutum fuisse me affecturum ipsos hoc malo.

11 Sic ait Dominus Jehova, percute manu tua, & [d] plaude pede tuo, & dic eheu, propter omnes abominationes pessimas domus Jisraëlis: quòd gladio, fame, & peste casuri sint.

12 Longinquus peste morietur, & propinquus gladio cadet, reliquus autem & obsessus fame morietur: denique consummabo æstum meum in eos.

13 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm erunt confossi eorum inter deos stercoreos ipsorum, circa altaria illorum; in omni colle excelso, in omnibus cacuminibus montium, & sub omni arbore virente, ac sub omni quercu densa, ubicunq; loci posuerint odorem gratum omnibus stercoreis diis ipsorum.

14 Cùm extendens manum meam contra eos, reddidero terram hanc [e] desolatissimam, magis desolatam quàm desertum Diblathę in omnibus habitationibus ipsorum, ita *inquam*, agnoscent me esse Jehovam.

[a] Heb. *corde: sic deinceps.*
[b] Heb. *post stercoreos.*
[c] Heb. *faciei sua.*
[d] Heb. *pavi.*
[e] Heb. *desolationem.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod post superiores typos concionemq; Propheta divinitus promulgavit ad ampliorem illorum interpretationem) partes in universum tres sunt: prima qua Deus toti Jisraëlis habitationi exitium denuntiat idololatriæ nomine, usq; ad versum 8. secunda, qua pios ad Dei flagella resipiscentes aliquos fore prænuntiat, usq; ad ver. 11. tertia, qua jamq; luctum imperat istius ruinæ indictę nomine, ad finem usque.* 2 Dispone faciem] *id est, hoc signo externo ostende quò spectet tua prophetia.* Montes Jisr.] *id est, montosam Jisraëlitarum regionem, Exod. 15.17. & Deut. 11.11.* 3 Sic ait Dom.] *minarum partes sunt hæ, in sedem idololatriæ, in idola, & in idololatras: quamobrem propheta per prosopopœiam ad montes, colles, &c. ubi idola colebantur orationem habet: vide Jeschahh. 57.9. & sequen.* 5 Coram diis] *quia non servabunt eos e manu mea.* 6 Ipsæ civitates] *q.d. fundum ipsum & solum everram, ut superstantia corruant: pro eo quod est, omnia evertam funditus.* 8 Quos autem] *altera pars, promissio; ut diximus in vers. 1.* 9 Me fractum fuisse] *id est, me qui in promissis sum constantissimus, invitum planè adductum esse ipsorum perfidia ut refringeretur cursus misericordiæ meæ.* Fastidio erunt] *detestantes ex animo vitam anteactam suam, & tristitia affecti secundum Deum ad resipiscentiam & salutem: ut loquitur Apostolus, 2. Corinth. 7.9. & sequent.* Abominationibus] *id est, abominandis & damnatis idolis suis.* 11 Sic ait] *tertia pars, qua Deus luctum imperat Prophetæ & piorum reliquiis, propter mala Judæis impendentia ex judicio ejus, ut diximus ver. 1.* Percute manu tua] *præ dolore, cujus signum est hîc complosio manuum: ut Num. 24.10. quemadmodum etiam alibi lætitię, Psal. 98.8. & infrà 25.6. Nam duo hæc signa, aliaq; hujusmodi, media sunt quodammodo, & modò ad lætitiam, modò ad dolorem spectantia.* Propter] *id est, duabus de causis luctum age, tum propter maleficia populi, tum propter horrenda judicia ex maleficiis obventura.* 14 Desertum Dibl.] *situm in regione Moabitarum, horriditate nobile, quò Jisraëlitæ transiverunt cùm Cenahhanæã primùm essent ingressuri. unde dictũ est oppidũ Diblathajima Num. 33.46. & Jirm. 48.22. ad fines immanis illius deserti, quod innuit Mosche Deu. 8.15.*

CAPUT VII.

Propheta Judæis omnibus in terra commorantibus exitium proximè venturum denuntiat, gladium, famem, pestem, sævissimaq; omnia; adeò ut neque in rebus humanis subsidium, neq; in Deo gratiam inventuri sint: ac propterea typo funis adhibito ipsos partim mactandos velut sontes, partimq; in miserrimam servitutem rapiendos dicit.

1 DEINDE fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 Heus tu fili hominis, sic indicit Dominus Jehova terræ Jisraëlis finem: advenit ipse

a Heb. *alis*.

ipse finis quatuor a oris istius terræ.

3 Jam finis impendet tibi: cùm immittens iram meam in te judicabo te secundum vias tuas,& reponam super te omnes abominationes tuas.

Suprà. 5. 11.

4 Neque parcet oculus meus tibi, neque utar clementia: sed 'vias tuas super te reponam, & abominationes tuæ 'in medio tui erunt,ut experiamini me esse Jehovam.

5 'Sic ait Dominus Jehova;malum,'unicum malum ecce advenit.

6 'Finis advenit,advenit ille finis, 'evigilat super te; ecce advenit *illud*.

7 Supervenit 'matutinum illud tibi, 'ô habitator istius terrę : advenit tempus illud, propinquus est dies ille,vexationis, 'non autem echus montium.

b Heb. *e propinquo sum. Sup*. 3. *&* 4.

8 Jam b'cominus *sum*,effundam æstum meum super te,& consummans iram meam in te judicabo te secundum vias tuas: & reponam super te omnes abominationes tuas.

9 Neque parcet oculus meus, neq; utar clementia ; secundum vias tuas tibi reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt,ut experiamini me Jehovam esse percussorem.

10 'Ecce 'diem illum,ecce adveniens *matutinum*: prodit matutinum illud, 'efflorescens tribus ista germinavit superbiam:

c Heb. *improbitatis*.

11 Ipsa violentia assurrexit tribui c improbissimæ: nemo 'ex eis, neque ex multitudine ipsorum,neque ex Thrasonibus ipsorum,neq; lamentum de ipsis *erit*.

12 'Advenit illud tempus, pertingit dies illa,emptor ne 'lætetur, & venditor ne continenter 'lugeat: quia æstus *iræ* impendet toti multitudini ejus.

13 Nam venditor ad rem venditam 'non esset reversurus,quamvis adhuc in vivis esset vita eorum: visio enim impendet toti multitudini ejus, 'non reversuram esse ; & unumquemq;, *quia versatur* vita ipsius in iniquitate sua,non esse confirmaturos se.

14 'Clangent classico ut comparent omneis, sed nullus prodibit ad bellum;quia æstus meus invadet totam multitudinem ejus.

15 Gladius ipse foris,pestis autem & fames intus: qui in agro *erit*, gladio morietur; qui verò in civitate *erit*, eum fames & pestis consumet:

16 d Qui autem ex eis evaserint,hi erunt 'in ipsis montibus velut columbæ vallium, ipsi omnes 'ut gementes *columbæ*;quisque propter iniquitatem suam.

d Heb. *qui evaserint evadentes eorum*.

17 Omnes manus remittentur, & omnia genua e diffluent *ut* aqua:

e Heb. *abibunt*.

18 Et accingent cilicia, tegente ipsos horrore ; denique in omni facie erit pudor, ac in omnibus capitibus ipsorum calvitium.

19 'Argentum suum per plateas abjicient, & aurum ipsorum 'separationi erit, argentum ipsorum & aurum ipsorum non poterit eripere ipsos die excandescentiæ Jehovæ,f se ipsos non satiabunt, & viscera sua non explebunt: cùm 'offendiculum iniquitatis ipsorum aderit.

f Heb. *animã suam*.

20 'Et quia in 'decore illo ornatus sui, *quod* ad excellentiam *Deus* posuerat,imagines abominationum suarum, *&* detestabilium suorũ fecerunt,idcirco illud quod dederam eis 'separationi *erit*.

21 Tradam enim illud in manum extraneorum direptioni, & improbis terræ prędæ, qui 'prophanabunt illud:

22 Et avertente me faciem meam ab ipsis, prophanabunt g adytum meum, & ingressi *domum* ipsam effractores prophanabunt ipsam.

g Heb. *absconditum*.

23 'Para funem : quia terra ista plena est h causis capitalibus, & ipsa civitas plena est violentia.

h Heb. *judicio sanguinum*.

24 Ideo adducam 'pessimos gentium ut hæreditariò possideant domos istorum : faciamque ut cesset excellentia 'fortium, & prophanentur 'ii qui sanctificant ipsos.

25 Excidium advenit,& quærentibus pacem nulla erit.

26 Ærumna superveniet ęrumnæ, & rumor ad rumorem erit, nam i desyderabunt visionem a Propheta, & lex peribit a Sacerdote, consiliumque a senibus.

i Heb. *quærent*.

27 Rex ipse continenter lugebit, & Princeps induet k vestem desolationis, ac manus populi terræ conturbabuntur: propter viam ipsorum agam cum eis, & l prout jus ipsorum est judicabo ipsos, ut experiantur me esse Jehovam.

k Heb. *desolationẽ,metonymicè*.

l Heb. *jurib. ipsorum*.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hoc caput, quemadmodum proximè præcedens, non dubium est quin Propheta sit concionatus post dies illos trecentos nonaginta de quibus suprà* 4. 5. *ad exponendum ampliùs & obsignandum eandem prophetiam de eversione Judęorum: ac propterea etiam vehementioribus quam superiore capite verbis atq; sententiis exitium idem prænuntiat. Sunt autem hujus capitis partes in universum duæ: prima est propositio summa,usque ad vers*. 5. *secunda,exornatio propositionis,inde ad finem usque.* 4 Vias tuas] *id est, pœnas vitæ sceleratæ tuæ; metonymicè,ut sequentia.* In medio tui] *id est,non poterunt a te propulsari supplicia tua,sed te indesinenter oppriment; ut in exornatione ostenditur.* 5 Sic ait Dominus] *exornatio hæc tres omnino partes complectitur: prima est quædam hypotyposis velut præsentissimæ calamitatis ex justo judicio Dei,usque ad vers.* 12. *secunda est descriptio effectorum quę ex invadente calamitate fuerunt eventura tum populo usque ad vers.* 20. *tum sacrario Dei,usque ad vers.* 23. *tertia est captivitatis,& tyrannicæ dominationis in reliquias Judæorum omnes descriptio,ad finem usq;.* Unicum malum] *id est,semel eventurum, idq; tam grave ut non sit ampliùs repetendum: quod interminatus fuerat Deus sup.* 5. 9.
6 Finis adven.] *hæ frequentes anaphoræ trib. de causis adhibentur,nempe tum ad certitudinem rei, tum ad celeritatem,ut diximus Gen.* 41. 32. *tum ad permovendos afficiendosq; auditorum animos.* Evigilat] *id est,hactenus in consilio Dei tanquam dormitavit, sed jamjam exurgit, & comparatur ut propediem in vos irruat: nam tertio post anno incepta est a Chaldæis obsidio Jeruschalaimorum.* 7 Matutinum] *vide infrà in vers.* 10. O habitator] *id est,qui adhuc in Judæa habitatis, propè est tempus cùm desinetis isthic habitare: gravis apostrophe.* Non autem echus] *id est, non panici terroris aut inanis consternationis,qualis ferè oritur ex confragosis montib. remugientib. quem Græci vocant* ἐρυμαγδόν. 8 Cominus sum]

id est,

i l est, hactenus ita abstinui a vobis ut visus sim vobis in altitudine cœli delitescere, & ambitum cœlorum obambulare (ut dicitur Ijobi 22.12.& sequent.) sed jam longè aliter experiemini. His autem versibus mutatur genus, quia Deus per prosopopœiam terram alloquitur; & non tantùm populo, sed terræ ipsi sequentia mala denuntiat. 10 Ecce] *hypotyposeos quæ habetur suprà vers.5.& 6. brevis repetitio, qua illustratur judicium Dei allegoricè; nam primùm judicium Dei velut oculis subjicitur, deinde crimine Judæorũ exposito per gravissimum asyndeton ampliùs exponitur, his duobus versibus.* Diem illum] *videlicet constituti & denuntiati judicii: sic etiam in atutinum illud.* Efflorescens] *ætiologia denuntiati judicii a Judæorum sceleribus per allegoriam: cujus τὸ δεινὸν (ut Hermogenes vocat) est elegantissimum ex ambigua voce. Nam tribus Judæorum surculo depacto comparatur, qui germina superbiæ & ramos violentiæ dicitur protulisse, ac proinde iram Dei conciliasse: ut Jeschabh.5.* 11 Ex eis] *prolepticè; nam sequentia populum distribuunt in humilem plebem aut vulgus, & optimates gloriosos perstrepentes de virtutibus suis, atque (ut Suetonius vocat) aretalogos.* Neque lament.] *id est, ne ex illis quidem supererunt qui lamentum faciant de mortuis: vide Jirmejæ 16.* 12 Advenit illud tempus] *secunda pars exornationis, ut diximus in ver.5. cujus summa est: neque mercium, duobus versibus, neq; armorum & rerum militarium, duobus alteris, neque fugæ & roboris, ver.16.& duobus seq neque facultatum omnium, vers.19. fructum ullum Judæos percepturos esse, sed omnia in ventos esse abitura.* Lætetur] *velut re commodè empta.* Lugeat] *velut re incommodè vendita.* 13 Non esset reverf.] *id est, non est cur sit solicitus de re alienata: nam si reciperet eam, aut etiam non vendidisset, nihil ex eo habiturus esset commodi, cùm ne suam quidem ipsius vitam, nedum possessionem, ab hostibus intactam servare possit.* Non reversuram] *id est, omnes omnino esse perituros propter peccata sua.* 14 Clangent] *videlicet classici sive tubicines.* Æstus] *cujus documenta exponuntur seq. ver.* 16 In ipsis montibus] *id est, etiam tum cùm erunt in specubus & locis abditissimis montium, eorum tamen animus non magis confirmabitur quàm securæ sunt columbæ in locis planis & apertissimis vallibus: sunt enim imbelles columbæ a natura trepidissimæ.* Ut gementes columbæ] *id est, consternatæ & efferatę irruptione accipitris, quod sequentes vers. exponunt.* 19 Argentum] *vide in vers.12.* Separationi erit] *id est, æquè ab ipsis abjicietur atque res propter immunditiam separandæ ex lege; quia non erunt adjumento, ut confisi fuerant.* Offendiculum] *id est, quod ipsorum iniquitas ipsis excitaverit: ut suprà vers.10.& 11.* 20 Et quia] *amplificatio ab excidio sacrarii, ut diximus in vers.5. qua ostendit Deus eò fore graviores prædictas calamitates, quòd ne Deum quidem accedendi facultas erit; quia signa præsentiæ suæ submoverit propter peccata ipsorum.* Decore illo orn.] *id est, in domo Dei: vide capite seq.* Separationi erit] *id est, illud ipsum templum, quod dederam eis & in quo excellentiam meam collocaveram, tam a me repudiabitur quàm res immundæ repudiari solent: vide Jirmeiæ 7.* 21 Prophanabunt] *id est, tanquam rem prophanam & abjectissimam conturbabunt, miscentes in eo omnia.* 23 Para funem] *tertia pars exornationis, ut diximus in vers.5. typum imperans, his verbis, & exponens, seq. Funis enim typus est tum reorum capitalium qui ducuntur vincti, hoc vers. tum captivorum qui in servitutem pertrahuntur, vers. sequentibus.* 24 Pessimos gent.] *velut carnifices, qui corpora trucident, & involent in publicata bona.* Fortium] *id est, thrasonum illorum de quibus vers.11. in reipub. administrationem incumbentium.* Ii qui sanct.] *id est, Sacerdotes, Prophetæ, & cæteri illi impuri Ecclesiæ administri. Hæc ut ita accipiamus, tum prioris membri comparatione, tum sequentium adducimur: hæc enim est prolepsis, quæ in sequentibus* ὕστερον πρότερον *exponitur.* 26 A senib.] *utriusq; ordinis, Ecclesiastici, & politici, ad quem transitur seq. versu.*

Caput VIII.

Deus per visionem indicat Prophetæ primùm sceleratissimam & confertissimam Judæorum idololatriã; deinde supplicia docet propter illam eventura, tum lamentabili strage contra oppidanos edita præterquam electos Dei, tum etiam horrendo igne qui Deo authore in oppidum obsidionis & expugnationis tempore erat exarsurus, tum promiscuis per Judæam totam cædibus, tum deniq; (quod fuit maximum) profectione Dei abdicantis Jeruschalaima: qui tamen e diverso pios in Babyloniam deportates præsentiæ suę sanctificatione, & Evangelicis in futurum promissionibus consolatur, omniaq; confirmat unius Principis morte.

1 FUIT autem anno sexto, mensis sexti die quinto, me sedente domi meę, senioribusque Jehudæ sedentibus coram me; ut accideret mihi illic manus Domini Jehovæ.

2 Me enim aspiciente, ecce similitudo quasi aspectus ignis, ab aspectu lumborum ejus deorsum versus erat ignis: a lumbis autem ejus sursum versus quasi aspectus solis rutili, similis colori [a] vividissimo.

3 Extendens itaq; formam manus, assumpsit me cincinno capitis mei: & attollens me spiritus inter terram [b] & cœlum deduxit me Jeruschalaima visionibus Dei, ad ostium portæ interioris spectantis ad Aquilonem; ubi erat sedes idoli zeli quod ad zelum provocat.

4 Ecce autem illic gloria Dei Jisraëlis, secundum aspectum quem videram in ipsa convalle:

5 Qui edixit mihi, fili hominis, attolle jam oculos tuos ad viam Aquilonem versus; cúmque sustulissem oculos meos ad viam Aquilonem versus, ecce ab Aquilone ad portam ipsius altaris idolum illud zeli in ipso ingressu.

6 Tum dixit ad me, fili hominis, vidésne quid isti faciant? abominationes *sunt* maximæ quas domus Jisraëlis faciunt hic, ut longè recedam a sanctuario meo, sed adhuc [c] divertens videbis abominationes maximas.

7 Ita deduxit me ad portam atrii alterius; ubi aspexi, cùm ecce foramen unum in ipso pariete esset.

8 (Edixerat enim mihi, fili hominis, fode jam in isto pariete: cumq; fodissem in ipso pariete adeò ut ecce porta una esset,

9 Tum edixit mihi veni & aspice abominationes pessimas quas isti faciunt hic)

10 Veniens itaque aspexi; ecce autem omnes formas reptilium & jumentorum, detestando-

[a] Heb. *vividissimi.*

[b] Heb. *& inter cœlum.*

Suprà.1.

[c] Heb. *revertens videbis: sic deinceps.*

standorum, omniumq; stercoreorum deorum domus Jisraëlis, ' expressas in pariete ipso circumquaque:

11 Et septuaginta viros e senioribus domus Jisraëlis, cum ' Jaazanja filio Schaphanis stante in medio ipsorum, stantes coram illis, & quemque thuribulum suum *habentem* in manu sua: ita ut [d] abundans nubes suffitus ascenderet.

12 Tum dixit ad me, vidésne, fili hominis, quæ seniores domus Jisraëlis faciant ' in tenebris, quisq; in conclavibus [e] figuratis suis: quia dicunt, ' minimè Jehova respicit nos, dereliquit Jehova terram hanc.

13 ' Deinde dixit ad me, adhuc conversus videbis abominationes maximas quas isti faciunt:

14 Et deduxit me ' ad ostium portæ domus Jehovæ quę est ad Aquilonem; ubi ecce ' mulieres sedebant, ' deflentes Tammuzum.

15 Et dixit ad me, vidésne fili hominis? adhuc conversus videbis abominationes ' majores istis.

16 ' Et deduxit me in atrium Domus Jehovę ' interius, ubi ecce ad portam templi Jehovæ inter ' porticum & ipsum altare ' quasi vigintiquinque viros: quorum posteriora *spectabant* versus templum Jehovę, facies autem eorum Orientem versus, quorum incurvatio *erat* Orientem versus [f] coram ' Sole.

17 Tum dixit ad me, vidistine, fili hominis? an levius est quicquam domui Jehudæ quàm facere abominationes istas quas faciunt hîc? ' quia impleverunt terram hanc violentia, & aversi sunt ad provocandum me, adeoq; ecce isti ' admittunt palmitem ante faciem suam:

18 Propterea etiam ego ' facturus sum *factum* æstu *iræ*, non parcet oculus meus, neque utar clementia; & quamvis clament in auribus meis voce magna, non exaudiam eos.

[d] Heb. *abūdantia nubis.*

[e] Heb. *picturæ suę.*

[f] Heb. *Soli.*

CAPUT IX.

1 ' DEINDE inclamavit [a] me audiente voce magna dicendo, amovete *manus*, ô ' præfecturę istius civitatis; & instrumentum quisque suum [b] lethiferum in manu sua,

2 Tum ecce ' sex homines venientes a via ' portę superioris, quæ est obversa ' ad Aquilonem, quisque cum instrumento dissipationis suo in manu sua, & ' vir unus [c] inter eos indutus ' *vestibus* lineis ' cum atramentario scribæ ad lumbos suos: qui venientes constiterunt ' juxta altare æneum.

3 Gloria autē Dei Jisraëlis extulit se ' a Cerubinis quibus insidebat, ad limen ipsius Domus; & inclamavit virum illum indutum *vestibus* lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium scribę:

4 Edixitq; Jehova ei, transi per medium istius civitatis, per medium Jeruschalaimorum; & insignito ' signo frontes illorum hominum ' qui suspirant & qui exclamant propter omnes abominationes istas quæ fiunt in medio illius.

5 *Reliquis* autem illis edixit me audiente, transite per hanc civitatem post eum, & percutite; ne parcito oculus vester, neque utamini clementia:

6 ' Senem, juvenem, & virginem, parvulosque & fœminas interficitote ad internecionem; sed ad ullum virum cui inerit hujus signū ne acceditote & ' a sanctuario meo incipitote: itaque inceperunt ab ' hominibus illis senioribus qui erant ante ipsam domum:

7 (Nam edixerat illis, impurate domum ipsam, & implete atria ipsa confossis, exite) exeuntesq; percusserunt in civitate ipsa.

8 ' Fuit autem percutientibus ipsis, cùm reliquus essem ego, ut procidens in faciem meam clamarem; & dicerem, Aha Domine Jehova, an perditurus es omnes reliquias Jisraëlis, effundendo æstum *iræ tuæ* super Jeruschalaima?

9 Qui dixit ad me, iniquitas domus Jisraëlis & Jehudæ magna est [f] supra modum & repleta est ista terra [g] cædibus, ipsaq; civitas plena [h] perversione: quia dixerunt, dereliquit Jehova hanc terram, minimè Jehova respicit.

10 Quapropter etiam ego (non parcet oculus meus, neque utar clementia) viam eorum in capite ipsorum reponam.

11 Tum ecce ' vir ille indutus vestibus lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium, retulit [i] rem dicendo; feci quemadmodum pręceperas mihi.

[a] Heb. *in auribus meis: sic ver. 5.*

[b] Heb. *corrumpens.*

[c] Heb. *in medio eorū.*

Suprà 8. 17.

[f] Heb. *in valde valde.*

[g] Heb. *sanguinibus.*

[h] Heb. *perverso.*

Suprà 8. 12.

[i] Heb. *verbum.*

CAPUT X.

1 ' CUmq; aspicerem quòd ecce ' in illo expanso quod erat supra caput Cerubinorum *esset* ' quasi lapis sapphirinus, quasi aspectus similitudinis solii, apparuit ' super ipsos *gloria Jehovæ:*

2 Qui alloquutus virum illum indutum vestibus lineis, dixit, ingredere intervallum ' orbium sub Cerubinos, & imple pugnos tuos prunis igneis ex intervallo Cerubinorum, & sparge contra istam civitatem: qui ingressus est ante oculos meos.

3 Cerubini autem stabant ' a dextera domus cùm ingrederetur vir ille, & ' nubes implebat atrium interius.

4 (Nam ' cùm extulit se gloria Jehovæ a Cerubinis ad limen domus; impleta fuerat domus nube illa, atrium verò impletum splendore gloriæ Jehovæ)

5 Et sonus alarum ' Cerubinorum audiebatur usque ad atrium exterius; ' quasi sonus Dei fortis omnipotentis, ' quando edicebat ipse.

6 ' Fuit autem cùm præcepisset viro illi induto *vestibus* lineis, dicendo, accipe ignem ex intervallo horum orbium, ex intervallo Cerubinorum; & ingressus ille consisteret juxta rotas:

7 Ut extendens Cerub unus manum suam ex intervallo Cerubinorum ad ignem illum qui erat in intervallo Cerubinorum, ' sumeret inderetq; pugnis illius induti *vestibus* lineis; qui accipiens exivit.

8 ' Apparebat enim in Cerubinis forma manus hominis, sub alis ipsorum.

9 ' Cumque aspicerem, ecce quatuor *quidem* rotæ

Suprà. 1. 15

rotæ juxta ipsos Cerubinos,ᵃ rota unaquæque juxta Cerubinum unumquemque; quarum rotarum aspectus erat similis colori lapidis berylli thalassii:

ᵃ Heb. *rota una juxta Cerubinum unum, & rota una juxta Cerubinum unũ.*

10 Et aspectus illarum quatuor erant similitudine una, ac si esset rota *una* in medio rotæ *alterius*:

11 Euntibus illis *Cerubinis*, in quaternas partes ipsarum ibant, non divertebant eundo; nã ad locum quò spectabat' ipsum caput sequebantur ipsum, non divertebant eundo.

12 Sed' totum ᵇ corpus illorum, dorsaque illorum, ac manus illorum alæq; illorum, etiam rotę ipsæ plenæ oculis erant circumquaq;: ipsis quatuor suæ rotę erant.

ᵇ Heb. *caro.*

13 ' Hę autem rotæ,ᶜ ipsæ vocatæ sunt' orbis me audiente.

ᶜ Heb. *ipsis vocatum est orbis in auribus meis.*

14 Quatuor verò facies *erant animali* unicuique: facies unius facies erat' Cerubi; facies autem alterius facies hominis, & tertii facies leonis, & quarti facies aquilæ.

15 'Cùm autem extulissent sese Cerubini, hoc est animal quod videram ad flumen Cebaris:

suprà 1.5. & seq.

16 (' Euntibus Cerubinis autem 'iverunt rotæ ipsæ juxta illos; & attollentibus Cerubinis alas suas ad efferendum se e terra, non divertęrunt rotę ipsę quoque ᵈ ab illis:

ᵈ Heb. *de juxta illos.*

17 Consistentibus illis constiterunt, & efferentibus se illis extulerunt se cum illis; quia spiritus idem animalium aderat ipsis)

18 'Egressa igitur gloria Jehovę e limine domus, & stante super Cerubinos;

19 Cùm extulissent Cerubini alas suas, efferentes se e terra ante oculos meos processuri, & rotæ e regione illorum: substitit ad 'ostium portæ domus Jehovæ primùm, nempe gloria Dei Jisraëlis imminens illis supernè.

20 Ipsum est animal illud quod videram subjectum Deo Jisraëlis ad flumen Cebaris, & cognovi Cerubinos eos esse.

suprà. 5.

21 ᵉ Quaternę facies unicuique, & quaternæ alæ unicuique; similitudoque manuum hominis sub alis illorum *erat*.

ᵉ Heb. *quatuor quatuor, &c.*

22 ' De similitudine denique specie ipsorũ, eadem specie quam videram ad flumen Cebaris, erant aspectus ipsorum, illarumq;: quisque in tractum faciei suæ *objectum* ibant.

CAPUT XI.

1 ' TUM attollens me spiritus adduxit me ad' portam domus Jehovæ primam, quæ spectat Orientem versus; ubi ecce in ostio illius portæ ' vigintiquinque viros, ᵃ inter quos videbam Jaazanjam filium Hhazuris, & Pelatjam filium Benajæ principes populi.

ᵃ Heb. *in quorum medio.*

2 Dixitq; ad me,' fili hominis, hi sunt viri isti qui cogitant vanitatem & qui ᵇ ineunt cõsilium malum in hac ipsa civitate:

ᵇ Heb. *consulunt.*

3 ' Qui dicunt, non in propinquo ædificandę sunt domus; hæc *urbs futura esset* olla, & nos caro ' illa.

4 ' Idcirco propheta contra istos; propheta, ô fili hominis.

5 Et accidente mihi spiritu Jehovæ, edixit mihi, dic, sic ait Jehova,' ita dicitis ô domus Jisraëlis; nam ᶜ eorum quæ veniunt in spiritũ vestrum unumquodque ego novi.

ᶜ Heb. *ascensiones spiritus vestri.*

6 Multiplicatis confossos vestros in civitate hac, & impletis vicos ejus confossis.

7 ' Idcirco sic ait Dominus Jehova, confossi vestri quos disponitis in medio ejus, hi sunt illa caro, & hęc *urbs* olla ipsa est: ' vos autem educam e medio ejus.

8 Gladium timetis; & gladium adducam super vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Sed educens vos e medio ejus tradam vos in manum alienorum, & exercebo contra vos judicia.

10 Gladio cadetis, in termino Jisraëlis judicabo vos: ut experiamini me esse Jehovam.

11 Hæc non est futura vobis olla, nec nos futuri in medio hujus caro; in termino Jisraëlis judicabo vos:

12 Ita experiemini me esse Jehovam, in cujus statutis non ambulatis, & cujus jura non facitis; sed secundum jura Gentium quæ circunstant vos facitis.

13 'Fuit autem me prophetante, ut Pelatja filius Benajæ moreretur: quapropter procidens in faciem meam, & exclamans voce magna dixi, aha Domine Jehova,' consummationem facis cum reliquiis Jisraëlis.

14 Sed fuit ' verbum Jehovæ ad me, dicendo;

15 Fili hominis,' *sunt* fratres tui, fratres tui, ᵈ necessarii tui, & tota domus Jisraëlis; tota *inquam* illa; quibus dicunt habitatores Jeruschalaimorũ,' longè abeste a Jehova, nostra est, *nobis* data est hæc terra in hęreditatem.

ᵈ Heb. *viri vindiciarum tuarum.*

16 Idcirco dic, sic ait Dominus Jehova, quãvis procul abegerim eos in gentes, & quamvis dispersérim eos in regiones: attamen ' sum eis sanctuarium ' pauci *temporis* in ipsis regionibus quò venerunt.

17 'Idcirco dic, ita ait Dominus Jehova; & congregabo vos ex istis populis, & recipiam vos e regionibus in quas dispersi estis, & dabo vobis terram Jisraëlis.

18 Cumq; venerint illuc, amovebunt omnia detestabilia ejus omnesq; abominationes ejus ab ea.

19 Nam indam ipsis ' cor unum, & ' spiritum novum ponam in medio vestri: amovens, inquam,' cor lapideum a carne eorum indam eis cor carneum:

infrà. 36.26

20 Ut in statutis meis ambulent, & jura mea observantes faciant illa: sintq; mihi populus & ego illis sim Deus.

21 At illis quorum ᵉ animus accedet ad ᶠ animum istorum sequentem detestabilia & abominationes; viam suam in capite ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ,

ᵉ Heb. *cor.*
ᶠ Heb. *cor detestabiliũ istorum & abominationum istorũ.*

22 'Deinde cùm extulissent Cerubini alas suas cum rotis e regione ipsorum: quibus imminebat gloria Dei Jisraëlis supernè:

suprà 9. 10.

23 ' Ascendit gloria Jehovæ e medio civitatis ipsius, substititq; super ' montem qui est ab Oriente civitati.

24 Et spiritus attollens me reduxit me in Chaldæam, ad multitudinem deportatam hac ipsa visione *oblata* per spiritum Dei; cùm ' ascendisset a me visio hęc quam videbam:

25 Et eloquutus sum apud ' multitudinem deportatam omnia verba Jehovę, quę ostenderat mihi.

AN-

ANNOTATIO IN CAPUT VIII.

1 Fuit autem] Quatuor hæc capita visionem unicam continent, ac proinde placuit nobis ea conjungere. Est autem hujus visionis inscriptio summa, hoc vers. posita, partes verò totidem quot sunt capita, eadem ferè ratione distinguendæ. Primùm enim Judæorum qui Jeruschalamis supererant impietas variis modis ostenditur, capite 8. Secundò strages civium edenda in ipso oppido figuratur, iis tantùm exceptis quos Deus obsignaverat, cap. 9. tertiò ignis, qua flagrans & indignatus Deus tum fame & peste ante expugnationem urbis oppidanos profligavit, tum post expugnationem incendit, exhausit, & sursum deorsum evertit civitatem totam cum ipso templo, unde abibat gloria Jehovæ, cap. 10. postremò reliquiarum ex clade & incendio urbis ereptarum insensissima persequutio & ruina, cui subnectuntur promissiones Evangelicæ ad bonorum consolationem, capite 11. Anno sexto] id est, absoluto illo superiore typo, & enuntiata prophetia, cujus tempus fuerat imperatum suprà 4. 5. nam hæc visio præcisè post menses quatuordecim exhibita est Prophetæ quàm typus ille fuerat mandatus. Domi meæ] nempe in Mesopotamia, quò fueram deportatus. Senioribusque] nempe deportatis ante annos sex cum Jeconja Rege. Videntur autem hi studio ad Prophetam accessisse, ut Deum consulerent & prophetias cognoscerent ad populum suum pertinentes: & præterea certo Dei consilio providentiaq; videtur effectum esse, ut tum interfuerint cùm Propheta extra se raptus est; quia hoc pacto illustrata est & obsignata Dei veritas, cùm Propheta eo ipso momento & consilium improbum duorum principum quod Jeruschalaimis inibatur palàm enuntiat, in principio capitis 11. & unius mortem indicat, infrà 11. 13. Manus] ut suprà 1. 3. 2 Me enim] in prima hac visionis parte primùm exponitur ratio illius exhibendæ, usque ad versum 5. deinde Judæorum scelera velut sequentium judiciorum causæ gradatum & ordine Prophetæ demonstrantur, reliquo capite. Ecce similitudo] vide suprà 1. 27. 3 Ad ostium] id est, ad ingressum ipsum atrii maximi sive popularis. Idolizeli] id est, Bahhalis illius, cui Achaz altare Damasceno simile fabricandum curaverat, & altare æneum Jehovæ adhibuerat suo Aquilonem versus, denique totum cultum Dei a Sacerdote in illo exhiberi mandaverat, 2. Reg. 16. 10. & sequentibus quæ postea per Chizkijam eversa omnia, per Menaschem fuerunt restituta, 2. Reg. 21. 3. & sequentibus, iterumq; post Joschijam instaurata per Joachazum & fratres, 2. Reg. 23. 31. & sequentibus capitibus. 4 In ipsa conv.] id est, in Mesopotamia ad fluvium Chebarem: nam Mesopotamia monte Tauro & Masio a Septentrione, & Chaldaicis montibus a meridie terminatur. 5 Qui edixit mihi] expositio primi sceleris & impietatis in Deum, quam gradatim describi diximus suprà ver. 2. nimirum Bahhalis cultus. Portam ipsius altar.] id est, ante quam stare debebat altare æneum holocausti, ex lege. 6 Ut longè recedam] id est, quo scelere & impietate ita deficiunt a me, ut ego non statuam ampliùs in sanctuario hoc consistere; sed tum sanctuarium hoc aspectabile, tum hanc terram & populum relinquere, ut postea fecisse dicitur, infrà 22. & 23. 7 Ita deduxit] secundi sceleris & impietatis in Deum narratio, nimirum cultus rebus creatis exhibiti etiam impurissimis & abjectissimis, ex Ægyptiorum usu, quibuscum juncta erant recentia fœdera. Atrii alterius] i. Levitarum, ex quo amplificatur Judæorum scelus, quod extranei a gente Levitica atrium illud ingrederentur contra legem, & propius Deum suam impietatem importarent: atque hoc communiter observandum est in hoc exemplo, & duobus sequentibus. Foramen unum] i. apertura effracta a me, quanta fuit opus ut in atrium ingrederer, seq. versu. Quamobrem illic portam vocat velut ad ingressum commodam, hîc verò eandem foramen nominat, quia tumultuaria erat, & infabrefacta, ac potius labes quàm porta. 8 Edixerat] hujus effractionis causa duplex est exposita legentibus in ipso contextu: prior est quòd occlusæ erant fores, & illi in tenebris mysteria impietatis suæ exercebant, ver. 12. posterior, quòd Deus hoc typo confirmare voluit atrium cæteraq; omnia, quæ priùs sancta habebantur, sibi prophana esse & paulò post tẽpore eversũ iri. 10 Expressas] sive cœlo, sive pictura. 11 Septuaginta viros] id est, publicum populi Judaici summumque consilium, quod institutum fuisse a Deo legimus Numer. 11. 16. & sequentibus. Jaazanja] fortè qui consilio septuaginta præerat. Stantes coram] id est, ministrantes coram illis, synecdochicè: ut hoc loquutionis genus interpretatur Mosche Deut. 10. 8. 12 In tenebris] id est, ut faciant mysteria, cujusmodi fuerunt apud Grecos Cereris Eleusiniæ, id est, operta sacra, sive (ut Latini vocant) opertanea; & cujusmodi fuerunt apud Romanos Bonæ Deæ, & apud Ægyptios Osiridis sacra Pamylia, quę a Persarum voce Mithriaca vocat Lampridius in Commodo: ex quibus hic cultus & sequentes tanquam ex fœderatis ad Judæos manaverant. Minimè Jehova] quasi dicat, cùm Jehova non amplius curet nos, ac potius terram hanc omnino reliquerit; profectò est æquissimum nos & terram nostram fidei aliorum deorum committi, atque eorum maximè a quibus per cultores ipsorum speramus adjumentum: quo argumento utebatur Achaz 2. Chron. 28. 23. & Judæorum reliquiæ in Ægypto, Jirmejæ 44. 15. & seq. 13 Deinde] narratio tertii sceleris, nimirum Isiacarum Sacerdotum cultus impius, inhumanus, & impudicissimus, quem describunt Herodotus, Diodorus Siculus, Plutarchus in libro de Iside & Osiride, & Eusebius tribus primis libris de præparatione Evangelica. 14 Ad ostium] id est, proximè portam atrii Sacerdotum. Mulieres] id est, Sacerdotes Isidis impudicissimas, quæ phallos & ithyphallos gestabant, (quemadmodum ⲓ ⲫⲁⲗⲗⲟⲫⲟⲣⲟⲓ, id est, Pamylii viri Sacerdotes Osiridis) indutæ vestibus lineis, & publica lupanaria incolebant in domo Jehovæ cum pueris meritoriis Osiridis administris, de quibus 2. Reg. 23. 7. Deflentes] id est, lugentes Osiridem virum Isidis, ut Ægyptii narrabant; quem amissum in Ægypto quotannis desleri Isis mandaverat. Hæc enim præstigiis suis & incantationibus magicis tantam sibi viroque suo authoritatem apud Ægyptios comparavit, ut pro diis summis haberentur, & mense quarto (qui mensis est ad messem in eo tractu ordinarius) colerentur. Est enim Isis Ægyptiis eadem quæ Ceres dea frugum, Osiris verò (ut Plutarchus eodem libello testatur) est dictus Ægyptius Ammuz unde (inquit ille) Jovis Ammonis nomen corruptè est derivatum. Vocem verò Ammuz, quam Herodotus & Plutarchus usurpant, non dubitamus ex corrupta Tammuz derivatam esse, cujus vocis duplex est significatio: primùm enim Ægyptiis abstrusum & occultũ significat, ut Manetho Sebennites apud Plutarchum ibidem interpretatur, quamobrem sacra illius quoque erant opertanea: deinde verò mensem quartum significat, a solenni festo Tammuz sive Osiridis requisiti per Sacer-

Sacerdotes administrat Isidis cum ejulatu & planctu maximo. Qui plurima volet de his cognoscere, consulat Plutarchum ibidem, & Eusebium de præparatione Evangelica. 15 Majores istis] *re ipsa, loco, & aliis circumstantiis, quæ evidentissimè ostenduntur sequente versu.* 16 Et deduxit] *narratio quarti sceleris & impietatis in Deum, quòd Judæi proximè Deum & sanctuarium ejus constituti de industria aversabantur Deum, & adversi solem colebant pro Deo.* Interius] *id est, penitissimum atrium quod erat Sacerdotum, proximum porticui domus Dei.* Porticum] *de qua 1. Reg. 6. 3.* Quasi viginti quinque] *videlicet Principes populi, ut nominantur infrà 11.1. id est, præfectos tribuum, & quasi tribulium suorum magistros in Jehuda & Binjamine: ex instituto Moschis Exodi 18.25. Ita ostendit Propheta generalem omnium depravationem.* Sole] *& rebus cœlestibus, synecdochichè. Solem autem Persæ Mithràm, Assyrii Osiridem(nam hi omnes colebant Solem) Ægyptii verò vocabant Orum, filiumq; Isidis esse prædicabant, magica virtute ab ipsa ex mortuis excitatum: ac proinde cultus infinitos illi exhibebant: vide 2. Reg. 23.11. Sic Judæi hoc capite impiè idola commentitia, & imagines rerum creatarum omnium, animatarum, inanimarumq;, terrestrium & cœlestium, hominum & bestiarum dicuntur colere.* 17 Quia implever.] *transitio ad argumentum sequentium capitum, videlicet judicium Dei contra Judæos eventurum propter peccata ipsorum; quod prolepticè enuntiatur hoc & seq. versu. Peccata autem ponuntur duo inhumanitas, atque impietas: & sententia fertur de putatione, tanquam in ramos putridos. qua comparatione utitur Apostolus Rom. 11.17. & sequentibus.* Admittunt] *id est, ipsi in causa idololatriæ tantopere æstuant & feruntur in superstitionem præcipites, ut vel ineptissimum quodque lignum occupent in fabricandis idolis, potiùs quàm ut idolo careant: est enim sarmentum lignorum omnium ad fabricationem incommodissimum ineptissimumq;: vide infrà 15.2.* 18 Facturus sum] *ellipsis conjugati, ut Genes. 18.21.*

IN CAPUT IX.

1 Deinde] *Secunda pars visionis hoc capite comprehensa stragem Jeruschalaimorum figurat, ut diximus suprà 8.1. itaque primùm præceptum Dei datur administris de interficiendis oppidanis, præterquam electis & signatis a Deo, usque ad vers. 8. deinde expostulatio Prophetæ narratur, vers. 8. & responsum Dei, sequentibus.* Præfecturę] *id est, angeli quos ad judicium hoc exequendum præfecit Deus.* 2 Sex homines] *id est, Angeli humana specie: sex autem propterea videntur poni, quòd tria fuerunt Jeruschalaimorum oppida, & in singulis binæ primariæ portæ ad quas regiones urbis totius pertinebant. Nam in urbe Davidis erant porta Davidis sive piscium, & porta vetus: in oppido Binjaminis erant porta Ephrajimi, & porta anguli, in eo verò quod fuit Jehudæ, porta sterquilinii & porta gregis, ad quas omnes portas (ut diximus) spectabant vici maximi quos Angeli in visione hac obiverunt. Sunt autem hi Angeli Chaldaicarum copiarum veluti principes, ut Danijel. 10.* Portæ superioris] *de qua 2. Chron. 27.3.* Ad Aquilonem] *ac si Chaldæam prospectaret unde clades erat Iudæis eventura.* Vir unus] *videlicet Christus Mediator & servator noster qui unus author est gratiæ, obsignationis, & salutis nostræ; quæ in sequentibus huic Angelo fœderis tribuuntur. Nam non movet nos quòd multi existimant unum Christū non posse variis figuris in uno viso adumbrari: cùm enim varia sint officia Christi, quæ res unica non potest adumbrare simul; certum est Deum pro misericordia infinita sua cùm in visionibus extra ordinem exhibitis, tum in ordinariis legis cæremoniis eundem Christum propter varia officia & beneficia erga nos figuris variis repræsentavisse: ut exempli gratia idem est altare, idem sacrificium pro peccato, idem holocaustum, idémque munus, &c. quæ omnia universè & absolutissimè in Christo posita particulatim adumbrari necesse fuit propter infirmitatem nostram. Hoc igitur modo Christus (qui est imago Dei inconspicui) idem cum Patre & spiritu sancto insidet solio, ut suprà 1. 27. idémque homo secundum eam conditionem qua minor est Patre, mandata accipit, exequitur, & sistit se patri.* Vestibus lineis] *tanquam Sacerdos noster expiationem facturus coram Deo, ut figuratus est ordinario Sacerdotio, Exod. 28.43. & Levit. 16. 4.* Cum atramentario] *ad obsignandum electos, & salutem in illis imprimendam sanguine suo: prout Propheta noster est, & interpres voluntatis paternæ erga nos.* Juxta altare] *ubi erant accepturi mandatum Dei.* 3 A Cerubinis] *qui tegebant operculum propitiatorium super arcam in sancto sanctorum: Nam illic hactenus Deus insederat, & inde responsa dederat, 1. Schem. 4.4. Sic incipit Deus discedere a pristina statione sua: vide infrà 10.1. & 4. Quo in argumento misericordia Dei gradatim demonstratur, quòd non deserit Judæam momento uno; sed pedetentim & gradu lentissimo primùm a sanctuario limen templi petit, hoc ver. deinde Cerubinos adit qui ad dexteram atrii constiterant, infrà 10.3. tum ostium Orientale & primum atriorum aditum, infrà 10.19. ut oppidum ad resipiscentiam provocaret, discessumq; palam testatum faceret: ac postremò extra civitatem in montem evolat, infrà 11.23.* 4 Signo] *salutari, quale fuerat in Ægypto factum, Exod. 12.* Qui suspirant] *id est piorum, ab istis malis abhorrentium: periphrasis.* 6 Senem] *vide complementum 2. Chron. 36.17.* A sanctuario] *id est, pergentes rectà inde a loco ubi consistitis, obvium quemque per oppidum totum trucidate: sic manserunt illi viginti quinque, de quibus suprà 8.16. & infrà 11.1. quia Angeli non processerunt trans altare, sed in civitatem perrexerunt; illi autem vigintiquinque & Propheta ipse erant in atrio interiore domus, suprà ibidem.* Hominibus illis] *septuag[illegible], de quibus suprà 8.11.* 8 Fuit autem] *expostulatio, ac potius deprecatio Prophetæ, ut diximus suprà ver. 1. cui respondetur duobus sequent.* 11 Vir ille] *vide suprà in ver. 2.*

IN CAP. X.

1 Cumque aspicerem] *Tertia hæc visionis pars gloriam Dei figurat e sanctuario discedentis, & ignem furoris sui contra civitatem immittentis: ut diximus suprà 8.1. Ac primùm quidem mandatum ignis injiciendi & ratio ostenditur, usque ad vers. 8. deinde gloria Dei e domo sua ad portam atrii in publicum civitatis conspectum discedentis figuratur, reliquo capite.* In illo expanso] *de quo suprà 1,22.*

Quasi

Quasi lapis] *ut suprà 1.26.* Super ipsos] *id est, in solio ipso videndam se exhibuit gloria illa Jehovæ quæ prius insidebat Cerubinis templi in operculo propitiatorio & inde ad limen domus sese receperat, suprà 9.3 atque hoc secundum est Dei proficiscentis documentum.* 2 Orbium] *id est, rotarum versatilium, ut Propheta exponit infrà ver. 13.* 3 A dextera] *id est, longissimè ab ea parte ubi exercita fuerat idolatria, ut vidimus suprà cap. 8.* Nubes] *obscura videlicet ac horrenda, cùm ex sanctuario profecta esset gloria Jehovæ cum splendore suo, ut exponitur seq. versu.* 4 Cùm extulit] *suprà 9.3.* 5 Cerubinorum] *gloriam Dei recipientium, & quasi applaudentium Deo ipsos accedenti.* Quasi sonus] *ut suprà 1.24.* Quando edicebat] *id est simulac jubebat eos pergere.* 6 Fuit autem] *regressio ad sermonem institutum suprà vers. 2.* 7 Sumeret] *id est, ministraret Christo, ut Christus ministrat Deo Patri.* 8 Apparebat] *ut suprà 1.8.* 9 Cùmque aspicer.] *descriptio visionis repetitæ; qua ostendit Propheta primùm quid simile fuerit cum visione capitis primi, tribus versibus; deinde quid dissimile, aut ad ampliorem evidentiam & confirmationem additum.* 11 Ipsum caput] *id est, spiritus Dei Cerubinos & rotas agens pro voluntate Dei, ut exponitur suprà 1.20. & infrà 17. translatio a re militari, quia spiritus Dei dux & princeps harum copiarum est.* 12 Totum corpus] *id est, omnia in omnes partes illustrabat Dei providentia, adeò ut nihil vel minimum cæco impetu ageretur. Hac autem in parte visio hæc est gloriosior superiore: vide suprà 1.18.* 13 Orbis] *videlicet ut orbem nostrum in quo versamur figurarent; ut suprà 1.15. Sic docet Propheta se ex Dei ipsius verbo, suprà ver. 2. rotarum significationem percepisse.* 14 Cerubi] *id est, humana quidem, sed splendidissima: qua in re hæc quoque visio a superiore differt, suprà 1.10.* 15 Cùm autem] *tertium Dei proficiscentis documentum; quod a dextera parte domus ubi Cerubini steterant, suprà vers. 3. progreditur ad ostium orientale, infrà ver. 19. vide suprà 9.3.* 16 Euntibus] *ut suprà 1.19. & seq.* Iverunt] *videlicet ad ostium orientale domus: ut narratur infrà ver. 19.* 18 Egressa itaque] *ut narratum est suprà ver. 1. & seq.* 19 Ostium portæ] *id est, portam atrii Sacerdotum, quæ exeunti e templo prima est obvia: sic accipiendum esse docet Propheta suprà 8.16. & infrà 11.1.* 22 De similitudine] *his verbis summatim concludit Propheta narrationem suam: quasi dicat, omnino ita erant in speciem constituti Angeli & rotæ, & ita agebant, ut diximus suprà 1. si ea tantùm exceperis quæ dicta sunt ver. 12. & sequentibus.*

In Caput XI.

1 Tum attollens] *Hujus capitis (quo postrema pars visionis exponitur de persequutione ruinaque infensissima reliquiarum ereptarum ex clade & incendio urbis, & de bonorum liberatione) partes præcipuæ sunt tres: prima est, contestatio & sententia adversus improborum reliquias, duodecim versibus, adjuncto sigillo vers. 13. secunda est consolatio bonorum, usque ad vers. 22. tertia, narratio profectionis Dei derelinquentis Jeruschalaima, & confectæ visionis, quatuor ver. ultimis.* Portam] *de qua suprà 10.19.* Vigintiquinque] *de quibus suprà 8.16.* 2 Fili hominis] *propositio insidiorum consiliorum quæ isti subministrabant Regi Tzidkijæ, totique populo: quâ via sternitur ad contestationem Prophetæ imperatam, ver. 4. & sequentibus.* 3 Qui dicunt] *hunc ver. planè aliter quàm vulgus interpretum coacti sumus reddere, tum quia hæc nativa est significatio vocum & consequutio, tum quia illorum interpretatio nititur fundamento quod omnino adversatur Prophetæ verbis, ver. 8. Nam hæc verba putant ex nimia securitate & præfidentia proficisci, cùm Propheta ex contrario diffidentiam & metum exprobret. Sensus igitur est, istos Principes populi perculsos metu a Chaldæorum potentia, & diffidentia a Deo, omnem lapidem movisse ut sese adversus Chaldæos confirmarent, & populum ab auscultando Jirmeja averterent. Quapropter statuunt (quemadmodum fit in obsidionum metu) suburbana in propinquo ædificia diruenda esse, neque porrò ædificanda, ut Chaldæis obsessuris nullus sit receptus: deinde traducentes non tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam proditionis speciem prophetiam Jirmejæ 1.13. confirmant ita futurum esse si sarta tecta manerent suburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos fervefacturos esse populum Judæorum, tanquam in olla quam Jirmeja prædixerat, & cocturos atque absumpturos intra mœnia Jeruschalaimorum.* Illa] *videlicet quam prædixit Jirmeja 1.13.* 4 Idcirco] *mandatum prophetiæ, ut diximus in ver. 2. qua Propheta primùm Judæos contestatur ver. 5. & 6. deinde sententiam a Deo latam pronuntiat, sex sequentibus.* 5 Ita dicitis] *contestatio duo Judæis exprobrat, consilia nefariæ diffidentiæ, hoc ver. & maleficia, sequente.* 7 Idcirco] *sententia hæc blasphemias Judæorum retorquet in ipsos, & ostendit istis principibus non illud ipsum quod metuunt, sed aliquid gravius eventurum esse. Est quidem (inquit Propheta) hæc urbs velut olla, & multitudo quam vos gladio & durissima tyrannide vestra confoditis, velut caro quæ in olla ferventissima percoquitur: sed tam multi sunt confossi vestri, ut iniquum sit vos capi eadem olla: ac propterea ampliorem vobis comparavi, nimirum terminum totum Jisraëlis, ver. 10. & 11.* Vos autem] *ut sequens exegesis docet versibus quatuor.* 13 Fuit autem] *sigillum prophetiæ præcedentis, ut diximus in ver. 1. quo via sternitur ad sequentem piorum consolationem.* Consummationem] *id est, video te jamque manum admovere ad consummandum judicia tua, & perdendum reliquias Judæorum.* 14 Verbum Jehovæ] *secunda hæc pars consolatur pios duobus argumentis: primùm injuriæ nomine, quam faciebant Judæi qui in terra substiterant piis fratribus suis deportatis, ver. 15. deinde promissionibus Dei tum de restitutione fidelium & beneficio Evangelii, usque ad versum 21. tum de justo illius judicio adversus immorigeros, ver. 21.* 15 Sunt fratres] *videlicet qui deportati sunt in Babyloniam. hi sunt (inquit Deus) quibus isti injuriam maximam faciunt: tum quia ex præsente sua habitatione statuunt se viros bonos esse, Deo acceptos, eoque re in possessione terræ ab ipso conservatos; tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis, tanquam si exosi essetis Deo; a cultu illius vos præsidenter abdicant, & omnia sibi ipsis velut re optimè gesta adjudicant.* Longè abeste] *ut qui ultrò prodieritis cum Jeconja, & commiseritis vos in manum Babylonii ex consilio Jirmejæ 27. ac proinde terra & cultu Dei cesseritis: hæc verba hominum insolentissimorum, & de calamitosis fratribus ex re præsente judicantium.* 16 Sum eis] *id est, etsi deportati mei carent sanctuario vestro aspectabili, & coràm illud colere nequeunt; tamen ego (qui sum veritas ipsa sanctuarii) sum præsens ipsis & ipsi*

 me

me præsentem colunt spiritu: quod ipsius Jechezkelis, Danijelis, & aliorum exempla docent Pauci temporis] *id est, ad breve illud tempus quo in deportatione mansuri sunt extra promissam terram.* 17 Idcirco dic] *exegesis promissionis quam modò fecit Deus, de pauco illo tempore quo populus erat mansurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promissiones Evangelicæ, ut tribus versibus deinceps confirmatur.* 19 Cor unum] *id est, integrum ipsum, atque in veritate solidèq; adunatum Deo & toti corpori Ecclesiæ: est enim cor studiorum & voluntatum sedes.* Spiritum novum] *id est, renovationem Christianam spiritu mentis vestræ, ut loquitur Paulus Ephes. 4.23.* Cor lapideum] *id est, durum atque indocile, vide 2. Corinth. 3.3. ut contrà carneum appellatur molle.* 22 Deinde] *conclusio visionis de discessu Dei ab urbe, duobus versibus, & de reversione Prophetæ ad suos in spiritu, duobus alteris.* 23 Ascendit] *vide suprà in 9.3.* Montem] *videlicet olivarum, ut nominatur 2. Schem. 15.30. & Zecarjæ 14.4.* 24 Ascendisset] *id est, ascendens disparuisset: ut Genes. 17.22.* 25 Multitudinem] *id est, tum seniores populi (de quibus suprà 8.1.) velut testes divinitus adhibitos, tum verò populum ipsum deportatum in Babyloniam.*

CAPUT XII.

Deus typis & verbis apertissimis Tzidkijæ regis comitumq; nocturnam fugam, & Judæorum deportationem prædicit, & calamitates gravissimas ipsis ante deportationem eventuras, ac postremò Judæorũ insolentiam impunitatem sibi pollicentium retundit authoritate verbi & juramenti sui.

1 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo.
2 Fili hominis, in medio domus [a] rebellis cõsides, quibus sunt oculi ad videndum nec vident, quibus aures ad audiendum nec audiunt, quia domus rebellis sunt.
3 Tu itaquè, fili hominis, para tibi instrumenta migrationis, & migra de die ante oculos eorum: si fortè cùm emigraveris e loco tuo in locum alterum ante oculos eorum, visuri sint; nam domus rebellis sunt.
4 Cùm autem extuleris instrumenta tua similia instrumentis migrationis de die ante oculos eorum: tu egreditor vesperi ante oculos illorum, [b] ut qui procedunt in migrationem.
5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro *foramen*, per quod educas *illos*:
6 Ante oculos illorum super humerũ portans, cæca nocte educito, faciem tuam operito, ut non aspicias terram hanc: nam ostentum propono te domui Jisraëlis.
7 Ita igitur faciens quemadmodum jussus fueram, instrumenta mea extuli similia instrumentis migrationis de die, ac vesperi perfodi mihi in muro *foramen* manu: cęca nocte educens *illos*, super humerum portavi ante oculos illorum.
8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me mane, dicendo,
9 Fili hominis, an non dixerunt ad te domus Jisraëlis, domus ista rebellis; quid facis?
10 Dic ad illos, sic ait Dominus Jehova: ipsius principis [c] onerosa hæc prophetia est Jeruschalaimis, & totius domus Jisraëlis, qui sunt inter illos.
11 Dic, ego sum ostentum vestrum: quemadmodum feci sic fiet illis; migratione in captivitatem abibunt.
12 Nam princeps ipse qui est in medio illorum, super humerum portans cęca nocte, egredietur, in muro perfodient *foramen*, ad educendum eo: faciem ejus operiet, ut non aspiciat ipse oculo suo terram hanc.
13 Expandam enim rete meum contra ipsum, & capietur sagena mea; deducamque eum in Babyloniam terram Chaldæorum, quam non videbit, & ibi morietur.
14 Et omnes circumstantes eum, [d] auxiliares ejus, & [e] omnia agmina ejus dispergam in omnem ventum; & [f] gladio exerto persequar eos:
15 Ut experiantur me esse Jehovam; cùm sparsero eos in gentes, & dispersero eos per regiones.
16 Reliquos autem faciam ex eis homines [g] paucos a gladio, a fame, & a peste: ut enarrent omnes abominationes eorum in gẽtibus quò devenerint, denique ut cognoscant me esse Jehovam.
17 Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
18 Fili hominis, panem tuum in commotione comedito; & aquas tuas cum tremore & cum solicitudine bibito:
19 Et indicito populo hujus terræ, sic ait Dominus Jehova in habitatores *urbis* Jeruschalaimorum, in terram Jisraëlis, panem suũ cum solicitudine comedent; & aquas suas cũ desolatione bibent: ut [h] desolata terra illius destituatur iis quibus plena est, prę violentia omnium qui habitant in ea:
20 Et ipsæ civitates habitatæ devastentur, ac terra ipsa desolata sit, ita experiamini me esse Jehovam.
21 Deinde fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,
22 Fili hominis, quid *sibi vult* proverbiũ istud apud vos de terra Jisraëlis, dicentium, producentur dies, aut peribit omnis visio?
23 Idcirco dic ad illos, sic ait Dominus Jehova, facturus sum ut cesset proverbium hoc, neque utantur eo amplius in Jisraële: quin potius eloquere eis, propè sunt dies ipsi, & res cujusque visionis:
24 Non enim erit amplius ulla visio vanitatis, aut divinatio blandientis; in medio domus Jisraëlis.
25 Nam *ut* ego sum Jehova, eloquar quodcunque verbum eloquuturus sum & fiet, non protrahetur *tempus* ampliùs: cum diebus vestris, ô Domus rebellis, eloquar verbum, etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.
26 Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
27 Fili hominis, ecce domus Jisraëlis dicunt, visio ista quam iste videt, ad dies multos protrahitur, & in tempora longinqua prophetat iste.
28 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova,

[a] Heb. *rebellionis: sic deinceps.*
[b] Heb. *secũdum processus migrationis.*
[c] Heb. *onus.*
[d] Heb. *auxilium ejus.*
[e] Heb. *omnes alas.*
[f] Heb. *gladiũ exeram post eos.*
[g] Heb. *numeri: ut Genes. 34.30.*
[h] Heb. *desoletur terra illius a plenitudine sua*

hovæ, non protrahetur amplius *tempus* omnium verborum meorum: quod * eloquutus fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ tria sunt membra: e quibus primum deportationem, captivitatem, cladémque Tzidkijæ, & Judæorum in Judæa commorantium prædicat, usque ad ver. 17, secundum ostendit mala huic ultimæ cladi prætura ex judicio Dei, usque ad ver. 21. tertium denique confutat protervа Judæorum verba prophetias ludificantium, ad finem usque. In hoc autem primo duæ sunt omnino partes: typus, usque ad vers. 8. & anagoge sive accommodatio typi, versib. sequen.* 2 Fili hominis] *hoc versu præmunit Prophetam Deus fortitudine animi constantiaque adversus obduratas Judæorum mentes, ut audacter exhibeat typum qui imperatur versib. sequentibus.* Quibus sunt oculi] *vide Jeschahh. 6.9. & 42.18.* 3 Tu itaque] *jam proponitur typus generatim, hoc ver. & speciatim enarratur, quatuor sequentibus.* Instrumenta] *id est, supellectilem & sarcinas tuas, ut solent migrantes.* Si forte] *hac dubitandi particula Deus Prophetam excitat, ut spe aliqua sibi facta contra spem ad typum hunc populo exhibendum adducatur.* Domus rebellis] *q.d quia nondum aures ipsorum meis verbis, oculive antegressis exemplis affecti sunt; sed in sua rebellione perstant; hac etiam tentandum est via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur.* 4 De die] *videlicet ut oculati sint testes prophetiæ tuæ.* Vesperi] *ut figures nocturnū Tzidkijæ aliorúmque effugium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39. & 52.* Illorum] *videlicet quos testes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem: sic ver. sequente.* 5 Educas illos] *nimirum testes advocatos, quibus repræsentatur comitatus ille qui prosequutus est fugientem Regem.* 6 Super humerum] *id est sarcinulam, qualem Rex dissimulato habitu gestaturus est ut consulat vitæ suæ.* Faciem tuam] *id est, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures.* Terram hanc] *Babyloniam in qua versaris: nam Tzidkija excæcatus Riblæ, venit quidem in Babyloniam; sed non vidit eam.* Ostentum] *vide Psal. 71.7.* 8 Mane] *diei posteri: jam sequitur anagoge typi, ut diximus in ver. 1.* 9 An non] *q.d. nónne vides quantopere obstupuerint, cùm ne hoc quidem typo exhibito permoveantur ad consulendum te, & cognoscendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quàm affirmare: quia deportati Judæi falsis pseudoprophetarum prædictionibus fascinabantur, ut apparet ex Jirmejæ. 28. & 29. & infrà cap. 13.* 10 Onerosa proph.] *vide Jeschahh. 13.1. & Jirmejæ 23.33. & sequentibus.* Inter illos] *qui adhuc in Judæa hærent.* 11 Vestrum] *id est, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illis deportationem; non autem vobis reversionem, quam prædicant pseudoprophetæ vestri.* Abibunt] *tum Rex ipse Tzidkija, duobus versib. seq. tum comitatus ejus, ver. 14. tum populares omnes, ver. 15. & 16.* 12 Educendum] *nimirum comitatū suum secum: ut suprà ver. 5. & 6.* Operiet] *id est, excæcabit Babylonius: sic loquitur ratione typi.* 13 Expandam] *id est, circumveniam cum copiis Babylonicis.* Non videbit] *videlicet antè captus oculis quàm eò veniat.* Ibi morietur] *ut prædixit etiam Jirmeja 32.4. & 34.3. & seq.* 15 Ut experiantur] *fines judiciorū Dei: nimirum impiorum evictio, hoc ver. & bonorum separatio ad gloriam Dei prædicandam, & amplificandum Ecclesiam ejus, versu seq.* 16 Cognoscant] *tum ipsi agnoscentes Deum, tum Gentes ab illis edoctæ.* 17 Iterum] *secundum membrum prophetiæ, ut diximus in vers. 1. de malis captivitatem prædictam antegressuris, quorum typus ponitur, ver. 18 & anagoge, duobus seq.* 18 Cū solicitud.] *vide suprà 4.16.* 21 Deinde] *tertium membrum prophetiæ, quo proponitur ludibundum Jisraëlitarum dictum adversus Prophetas, ver. 22. & confutatur, sequentibus.* 22 Producentur] *quasi dicant, nihil ad nos istæ prophetiæ: nam aut longo pòst intervallo, aut nunquam eventuræ sunt; quæ duo rejicit* Propheta *ver. sequente.* 23 Facturus sum] *confutatio hæc primùm veritatem Dei asserit contra Judæorum ludibria, duobus ver. deinde confirmat juramento, vers. 25. ac postremò amplificat, reliquis.* 24 Non enim] *vide infrà 13.23.* 25 Eloquuturus sum] *id est, statuero eloqui: ut Exodi 33.19.*

CAPUT XIII.

Deus pseudoprophetas & pseudoprophetissas increpans impudentissimorum mendaciorum nomine, quibus pacem & prosperitatem Judæis constantissimè futuram verbis Dei pollicebantur, in ludibrium traducit artes ipsorum, & ipsis omnibus, ipsorumq; operi exitium denuntiat.

1 * DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, propheta contra prophetas Jisraëlis istos prophetantes; & dicito prophetis *prophetantibus* ex animo suo, audite verbum Jehovæ.

3 Sic ait Dominus Jehova, væ istis prophetis stultissimis; *qui [a] sequuntur spiritum suum, & *quæ non viderunt.

4 *Similes vulpibus *per vastitates; prophetæ tui sunt, ô Jisraël.

5 *Non *ascenditis ad irruptiones, aut [b] obducitis sepem pro domo Jisraëlis; *ut consistat in bello die Jehovę.

6 Vident vanitatem & divinationem mendacii, qui dicunt, dictum Jehovæ, cùm Jehova non misit ipsos; & spem faciunt fore ut præstet *verbum.

7 An non visionem vanitatis videtis, & divinationem mendacii dicitis; dicentes, dictum Jehovę, cùm ego non loquutus sum?

8 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd loquimini vanitatem & videtis mendacium; idcirco ecce me contra vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Erit enim manus mea contra Prophetas istos, qui vident vanitatem & qui divinant mēdacium; *in consilio populi mei non erunt, & in descriptione domus Jisraëlis non conscribentur, neque in terram Jisraëlis venient: ita experiemini me esse Dominum Jehovam.

10 [c] Eò quòd multis modis fecerunt ut erraret populus meus, *dicentes* pacem *esse* ubi nulla esset pax: *cumq; hic extruit *luteum parietem, ecce illi obducunt ipsum [d] inepto tectorio:

11 Dic ad obducentes ineptum tectorium, atqui *casurus est: *erit imber inundans, & vos ô lapides immanis grandinis casuri estis, & ventus

[a] Heb. *ambulant pòst.*

[b] Heb. *sepitis.*

[c] He. *eò quòd & eò quòd: ut Levit. 26. 43.*

[d] Heb. *insulso: sic deinceps.*

e Heb. *procellarum sic ver.* 13.

ventus e procellosissimus diffindet *eum.*

12 Cùm ecce ceciderit paries iste; annon dicetur ad vos, ubi est tectorium illud quod obduxistis?

13 Idcirco sic ait Dominus Jehova,& diffindam vento procellosissimo in æstu iræ meæ; & imber inundans in ira mea futurus est, lapidésque immanis grandinis in æstu iræ ad consumptionem:

f Heb. *faciam ut pertingat.*

14 Nam destruam parietem quem obduxeritis inepto tectorio, & f prosternam in terram, adeò ut retegatur fundamentum ejus: 'eóque irruente consumemini in medio ejus, ut experiamini me esse Jehovam.

15 Sic ubi consummavero æstum iræ meæ in parietem istum, & in eos qui obducunt illum inepto tectorio; dicam de vobis, minimè *est* paries ille, & minimè qui obducebant illum,

16 Nempe Prophetæ Jisraëlis qui prophetant pro urbe Jeruschalaimorũ,& qui vidét ei visionem pacis; cùm nulla sit pax, dictum Domini Jehovæ.

g Heb. *corde: sic versu.* 22.

h Heb. *manuum mei.*

17 'Tu quoque, fili hominis, oppone faciem tuam filiabus populi tui quæ prophetissas agunt ex g animo suo; & propheta contra eas,

18 Dicens, sic ait Dominus Jehova, væ ' consuentibus pulvillos pro omnibus axillis h brachiorum *populi* mei, & parantibus ' consibulas pro capite cujusque staturæ ad venandum animas: 'an animas venaremini in populo meo, ut animas in vobis vivas conservetis?

i Heb. *vivificando.*

19 Nam prophanatis me apud populum meum 'pro pugillis hordei,& frustulis panis, morte afficiendo animas quæ non morerentur,& i victuras prædicando animas quæ non sunt victuræ; mentiendo apud populum meum qui auscultant mendacio.

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra pulvillos vestros quibus vos ' illic venamini animas, ut 'avolent cùm laceravero illos a brachiis vestris: & dimittam animas ut avolent, animas quas vos venamini:

k Heb. *venationi.*

l Heb. *falsitate.*

21 Et lacerabo consibulas vestras ut eripiam populum meum e manu vestra, neque sint amplius in manu vestra k prædæ: ita experiemini me esse Jehovam.

22 'Eò quòd atterunt animum justi l falsò, quem ego non eram affecturus dolore; & confirmant manus improbi, ut non revertatur a via sua pessima ut in vita conservem eum:

23 Idcirco ' vanitatem non estis visuræ, & divinationem non divinaturæ ampliùs; sed eripiam populum meum e manu vestra, & experiemini me esse Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitis partes sunt duæ: quarum unâ Deus reprehendit & interminatur pseudoprophetis, usque ad ver.* 17. *altera, prophetissis populum Dei fallẽtibus, ad finem usque. Prophetis autem primùm denuntiat Deus maledictionem per prolepsin propter mendacia ipsorum, ver.* 3. *deinde sigillatim contestatur ipsos de improbissimis ipsorum mendaciis, usque ad ver.* 8. *tum judicia ex eo malo consequutura pronuntiat, sententiam ferens & in prophetas ipsos, ver.* 8. *&* 9. *& in totum eorum cœtum qui ipsis auscultaverint usque ad ver.* 15. *ubi demum prophetia hæc concluditur ver.* 15. *&* 16. 3 Qui sequuntur] *vide Jirmejæ* 14.14. *&* 23.9. *& sequentib.* Quæ non vid.] *id est, quorum visio non est à Deo oblata ipsis.* 4 Similis vulp.] *vide Cantic.* 2.15. Per vastit.] *id est, famelicis vulpibus, quæ in desertis regionibus versantur, ac proinde inedia pressæ feruntur majore impetu in prædam etiam tenuissimam: ut de prophetissis dicitur infrà ver.* 19. 5 Non] *contestatio exornans superius dictum: non facitis (inquit) officium bonorum prophetarum, hoc versu; sed contrà mendacia colitis, versu seq. ut testis est vestra ipsorum conscientia, ver.* 7. Ascenditis] *id est, neque obsistitis satanæ & malo irrumpenti in Ecclesiam vos ipsi, neque obstacula alia adhibetis, denique salutem populi negligentes causa perditionis ipsorum estis: venustissima allegoria a re castrensi, ut Psal.* 106.23. *&* 30. Ut consistat] *id est, ut Ecclesia infracta maneat, cùm Deo videbitur ipsam probare, & piis sanctisque certaminibus exercere.* 6 Verbum] *quod ipsi videlicet comminiscuntur & dicunt.* 8 Idcirco] *proposita litis contestatione sequitur bimembris sententia, ut diximus in versu.* 1. 9 In consilio] *id est, neque in Ecclesia, neque in libro vitæ comprehendentur, neque restitutionem consequẽtur; sed a Deo, Ecclesia, & tesseris Ecclesiæ aspectabilibus abalienati permanebunt.* 10 Cumq; hic] *elegans allegoria, qua transitus comparatur ad alterum sententiæ membrum: ita sunt (inquit Deus) pseudoprophetæ isti ut structores nequam inter se colludentes; quorum si quis lutum e plateis comportaverit, & lutacei parietis formam construxerit; omnes uno consensu advolant, & operam suam consumunt in colendo & ornando falso pariete: ita extruunt illi, ac potiùs destruunt Ecclesiam Dei, quorum fuerat ascendere ad irruptiones, & firmam sepem obducere, suprà ver.* 5. Luteum pariet.] *Hhebræam vocem ex etymo ita accipimus, pro pariete qui ex luto materiâque per plateas jacente efformatur.* 11 Casurus est] *id est, ruiturus omnibus modis: qui sequentibus verbis similiter per allegoriam exprimuntur coniunctam ironiæ.* Erit imber] *id est, inundabit imbre, grandine, vento, & modis omnibus Deus in opus vestrum, & labefactabit totum.* 14 Eoq;] *videlicet æstu iræ meæ, qui nominatus est ver.* 13. *nam eò referri commonstrat mutatio generis.* 17 Tu quoque] *hujus prophetiæ quam Deus Jechezkeli imperat hoc ver. partes sunt totidem, quot in superiore diximus: prolepsis sive propositio summa, ver.* 18. *contestatio, ver.* 19. *& sententiæ dictio, sequentibus.* 18 Consuentibus] *pseudoprophetissas his verbis Propheta figurat a ritu ipsarum duplice: nam cùm vellent ipsæ quietem, eámque firmissimam & immotam Judæis significare, pulvillos assuebânt, velut quietis constantissimæ typos: & capitia pro omni sexu ac ætate confingebant certis loris, fibulis, aut consimilibus adstricta; ut figurarent populum certissimè protegi & constantissimè divina ope, nunquam fore ut defensio hæc ab ipsis cessaret. Atque his modis populum fallebant, vitæ suæ falsis artibus consulebant, & Dei nomen dedecorabant adhibentes prophetiis suis, atque impiè blasphemabant.* Consibulas] *Hhebræa vox universè (ut ipsius etymon ostendit) significat ea quibus res constringuntur atque adhærescunt: ut sunt fibulæ, lora, harpedonæ, unci, pedes quos jureconsulti vocant, offendices, & si quæ sunt hujusmodi: quamobrem vocem latè patentem ad exprimendam utcunque illius vim adhibuimus.* An animas] *contestatio, id est, an dispendio vitæ animarúmque populi mei oportet vos victum quærere sceleratissimè? allegoria.* 19 Pro pugillis] *id est, pro re tenuissima, adeóque nihilo: ut Micæ* 3.5. 20 Illic] *videlicet in Judæa, ubi prophetissæ*

tenueis Judæos explebant spe, & exhauriebant domos. Avolent] *id est, ut elabantur & effugiant a vobis, tanquam aviculæ liberatæ beneficio meo.* 22 Eò quòd] *conclusio summa prophetiæ.* 23 Vanitatem non] *id est, perituræ estis; noëma, ut suprà 12.24. pro eo quod est, non eritis amplius, nedum ut vanitatem videatis & prophetetis populo.*

CAPUT XIIII.

Deus seniores Jisraëlis Prophetam ad consulendum ipsum accedentes impietatis arguit, docet neque illis, neq; Judæis omnibus ampliùs responsurum esse, nisi increpationes & minas malorum tum Judæis, tum pseudoprophetis impendentium, ac postremò omnibus sententiam fert irrevocabilem de gladio, fame, peste, bestia mala, & captivitate durissima.

1 *DEINDE cùm venientes ad me quidam * e senioribus Jisraëlis, sederent coram me:

2 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

3 *Fili hominis, * viri isti induxerunt stercoreos deos suos in [a] animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habent e regione faciei suæ: an [b] ullo pacto consulor ab eis?

[a] Heb. *cor: sic deinceps.* [b] Heb. *consulendo.*

4 *Idcirco alloquere eos, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [c] quisquis e domo Jisraëlis induxerit stercoreos deos suos in animum suum, offendiculum iniquitatis suæ positum habens e regione faciei suæ, & venerit ad Prophetam: * ut sum Jehova, responsabo ei venienti * de multitudine stercoreorum deorum ipsius:

[c] Heb. *vir vir e domo Jisraëlis, qui ind. &c. sic vers. 7.*

5 Ut reprehendam domum Jisraëlis *in animo ipsorum, quòd avertentes se a me adhæreant stercoreis diis suis omnes.

6 *Idcircò dic ad domum Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, convertimini, & avertite a stercoreis diis vestris, avertite, inquam, ab omnibus abominationibus vestris faciem vestram.

7 Nam quisquis e domo Jisraëlis, aut ex peregrinis qui peregrinantur in Jisraële, averterit se [d] a sequendo me inductis stercoreis diis suis in animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habuerit e regione faciei suæ; cùm venerit ad Prophetam ut consulat per eum me: ut sum Jehova, responsabo ei per me,

[d] Heb. *a post me: sic ver. 11*

8 Me oppositurum iratam faciem meam viro isti, & positurum eum in * signum & in *parabolas, denique excisurum eum e medio populi mei; ut experiamini me esse Jehovam.

9 Ipse autem Propheta cùm pellectus fuerit ut eloquatur* verbum; *ut* sum Jehova, *pelliciam Prophetam ipsum: sed cùm extendero manum meam contra ipsum, perdam ipsum e medio populi mei Jisraëlis.

10 Ita ferent [e] pœnam iniquitatis suæ; æquè pœna consulentis, ac pœna Prophetæ erit.

[e] Heb. *iniquitatem: sic sequentia: ut Genes. 4.13.*

11 Ut non aberrent ampliùs domus Jisraëlis a sequendo me, & non polluant se ampliùs omnibus defectionibus suis, sed sint mihi populus, & ego sim eis Deus, dictum Domini Jehovæ.

12 *Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

13 Fili hominis, cùm regio peccavit mihi prævaricando prævaricatione, & extendens manum meam contra illam fregero illi scipionem cibi; id est, ita immisero in eam famem ut excindam ex ea homines & jumenta:

14 *Etiamsi essent hi tres viri in medio ejus, Noach, Danijel, & Ijob; ipsi cum justitia sua eriperent [f] *se ipsos, dictũ Domini Jehovæ.

15 Si bestias malas transmisero in terrã orbaturas eam, adeò ut sit [g] desolatissima absq; transeunte propter illas bestias:

[f] Heb. *animam suam sic deinceps.* [g] Heb. *desolatio: sic ver. seq.*

16 Tres viri isti in medio ejus, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filios aut si filias eriperent: ipsi se solos eriperent, terra autem esset desolatissima.

17 Aut *si* gladium induxero in regionem illam; edixeroq; gladius pertranseat terrã, quo excindam ex ea homines & jumenta:

18 Etiamsi tres viri isti essent in medio ejus, *ut* vivo ego, dictum Domini Jehovę, non eriperent filios aut filias, sed ipsi se solos eriperent.

19 Aut *si* pestem immisero in terram illam effundens æstum iræ meæ super illam [h] * ad cædem, ad excindendum ex illa homines & jumenta:

[h] Heb. *pro sanguine: ut suprà 5.17.*

20 Etiamsi Noach, Danijel, & Ijob essent in medio illius, *ne* vivam ego dictum Domini Jehovæ, si filium aut filiam eriperent; ipsi cum justitia sua eriperent se ipsos.

21 *Quin sic ait Dominus Jehova, etiam cum quatuor judicia mea hæc pessima, gladium, ac famem, bestiasque malas, & pestem immisero contra *urbem* Jeruschalaimorum, ad excindẽdum ex ea homines & jumenta:

22 Si ecce [i] reliqui fient in ea qui evadant, qui educantur, filii aut filiæ: ecce ipsi* procedent ad vos, & videbitis * viam eorum, & actiones eorum: ut * consolationem capiatis in malo quod induxero contra *urbem* Jeruschalaimorum, in omnibus quæ induxero contra eam.

[i] Heb. *reliqua fiet in ea evasio.*

23 Ita consolationi erunt vobis, cum videbitis viam eorum & actiones eorum: & agnoscetis me non immeritò fecisse quæcunque fecero in eam, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitis præter inscriptionem (quæ duobus versibus continetur) propheticæ partes sunt duæ: prior est propositio impietatis Judæorum, & judiciorum Dei contra illos & Prophetas illorum, usque ad versum 12. posterior, propositio decreti irrevocabilis, ad finem usque.* E senioribus] *plerią; omnes ex deportatorum numero hos seniores fuisse putant, neque repugnamus valde: sed tamen videtur potiùs ex prophetiæ argumento statuendum esse hos fuisse liberos, ac non deportatos, qui ad Judææ regnum adhuc pertinuerint, & cum legatione Tzidkijæ venerint in Babyloniam: ut solent legati seniores, consiliarii, & viri*

& viri authoritate, ingenio, scientiaque præstantes adhiberi. Legationem autem ante hæc tempora fuisse a Tzidkija missam in Babyloniam, ut fiduciario Rege, apparet ex Jirmejæ 51.59. 3 Fili hominis] *priore hac propositione continentur duo: hypothesis, quæ materia est sive occasio totius prophetiæ, hoc ver. deinde thesis, sive prophetia generatim & ad Judæos omnes, & ad hos qui coram erant sermonem Dei accommodans.* Viri isti] *id est totum animum suum addixerunt idololatriæ, & adhuc iniquitatibus suis immersi sunt: qua fronte, obsecro, audent isti comparere in conspectu meo ad consulendum me? indignissimum est me ab istis vel momento uno appellari, qui me non consulunt ex animo: sed suis studiis, dum consultores agunt coram te, indesinenter traducuntur: vide infrà 20.4.* 4 Idcirco] *thesis ut diximus in præcedente versum: cujus argumentum summum ponitur duob. versibus: deinde verò* ἐργασία *sive exornatio illius, usque ad ver. 12.* Ut sum Jeh.] *jurantis verba ut multa hoc cap. extant ad confirmationem dicti.* De multitudine] *id est, non de illis rebus quas rogaturus est, sed de hoc uno argumento, quod exponitur sequente versu.* 5 In animo ipsor.] *id est, verberem & evincam, velint nolint, ipsorum conscientias impietatis suæ.* 6 Idcircò] ἐργασίας *membra sunt hæc: revocatio ad resipiscentiam, hoc ver. interminatio contra obnitentes tum populares, tum pseudoprophetas, quatuor sequentib. & judiciorum finis, vers. 11.* 8 Signum] *id est, tum antecacti judicii monimentum, tum demonstrationem justorum judiciorum Dei eventurorum immorigeris, ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1.5.* Parabolas] *ex interminatione Deut. 28.37.* 9 Verbum] *videlicet quod illi postulaverint, ad voluntatem prophetans ipsis.* Pelliciam] *id est, quemadmodum avis imprudens pellicitur esca, ita pelliciam eum ipsis muneribus donariisque consulentium: sed tandem quoties commodum videbitur, ut auceps plagarum funes retrahens aut piscator retium peridromidas, ita inclinans manum meam intercipiam ipsum.* 12 Iterum] *secunda pars prophetiæ, qua Deus nunc demum recusantibus Judæis pedem referre ab idololatria & suis iniquitatibus, sententiam fert irrevocabilem, primùm de quatuor plagis pronuntiatis lege, usque ad versum 21. deinde verò de funestissima captivitate, versibus reliquis.* 14 Etiamsi] *hypothetica denuntiatio, ut Jirmejæ 15.1. quasi dicat Propheta, si intercederent homines mihi acceptissimi, & in quibus edidi hactenus documenta spectatissima misericordiæ, non tamen ducerer misericordia. In his enim tribus fuerunt illustrissima gratiæ divinæ exempla: cùm Noach ex communi diluvio, Ijob ex gravissimis post omnem hominum memoriam calamitatibus, & Danijel ex communi sapientum cæde ereptus atque evectus sit.* Se ipsos] *solùm, ut sequentibus exprimitur.* 19 Ad cædem] *i. pestis certissimam & præsentissimam mortem afferens.* 21 Quin] *alterum membrum denuntiationis, de captivitate accessura ad superiores plagas ut diximus in versum 12.* 22 Procedent] *id est, adducentur in deportationem vobiscum: sed longè aliter accipientur & tractabuntur quàm vos.* Viam eorum] *id est, justam mercedem anteactæ vitæ eorum, qua tam protervè abutuntur ad blasphemandum nomen meum, & ludificandum: ut dicitur suprà 11.15.* Consolationem] *id est, tum eò quòd justam Dei vindictam spectabitis coràm, tum quòd nihil futura est vestra calamitas ad calamitatem istorum (adeò agetur cum istis duriter) leniter feretis conditionem vestram.*

Caput XV.

Deus typo & sermone Judeæ toti ab exardescente ira sua exitium denuntiat, propter peccata ipsius & contumaciam indignissimam.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, quid *est* lignum vitis præ omni ligno? *quid* palmes, *præ eo* quod est in lignis sylvæ?

3 An sumitur ex illo lignum ad aptandum operi? ᵃan assumitur ex illo paxillus ad appendendum ei ullum instrumentum?

ᵃHeb. *assumunt, impersonaliter.*

4 Ecce igni traditur in escam; cùm duas extremitates ejus consumpserit ignis, & medium ejus ustulatum fuerit, an proderit ad opus?

5 Ecce cùm esset integer, non aptabatur operi; quantò igitur minus cùm ignis consumpsit ipsum & ustulatus est, aptaretur adhuc operi?

6 Idcirco sic ait Dominus Jehova, quemadmodum *est* lignū vitis inter ligna sylvæ, quod trado igni in escam: ita traditurus sum habitatores Jeruschalaimorum.

7 Nam opponam faciem meam iratam eis; cùm ab uno igne exiverint, alter ignis consumet eos: ut cognoscatis me esse Jehovam, cùm objecero faciem meam iratam eis:

8 Exponamque terram ipsam desolationi, eò quòd prævaricantur prævaricatione, dictum domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hæc prophetia velut præcedentium corollarium est, continens typum, versib. quatuor sequentib. & anagogen illius propheticam, tribus ultimis.* 2 Quid est lig.] *typus Judæorum in Judæa adhuc commorantium. q. d. quid est in istis hominibus cur se ipsi faciant tanti, aut ego ad parcendum ipsis ampliùs adducar? imò verò (inquit sequent.) ut modò se habent, sunt isti omnium hominum indignissimi.* 4 Ecce igni] *id est, sarmentum exectum non potest, ut ut sit integrum, ad ullum opus accommodari: sed cogitur & in ignem abjectum uritur, ut Joan. 15.6. posteà verò sequitur comparatio minoris exposita ver. 5.* 6 Idcirco] *anagoge sive accommodatio typi, ut diximus in versū 1.* 7 Cùm ab uno] *id est, ignis prodiens ab ira Deo indesinenter ardebit; & qui ab uno evaserit, deprehendetur & consumetur altero; quemadmodum superioribus prophetiis omnibus indicatum est, inde a capite 5.*

CAPUT XVI.

Deus gentem Judæorum increpans narrat illius historiam specie puellæ expositæ & in morte versantis, donec ipse misertus curavit, educavit, duxit, purgavit, & ornavit eam: deinde ingratissimi animi crimina exprobrat, scortationis cum idolis gentibúsque exteris, ac inhumanissimæ liberorum cædis: propterea sententiam fert in eam, tanquam homicidam & adulteram, mortis ignominiaq; æternæ, amplificans malefacta ejus comparatione cum factis Sedomitarum atque Jisraëlis: & postremò reliquiis exponit promissiones Evangelicas.

1 ET fuit verbum Jehovę ad me, edicēdo,
2 Fili hominis, notas fac *urbi* Jeruschalaimorum, abominationes ipsius,
3 Dicens, sic ait Dominus Jehova *urbi* Jeruschalaimorum, commercia tua, adeóque genituræ tuæ *sunt* e terra Cenahhanæorum; *quasi* pater tuus *sit* Emoræus ipse, & mater tua Chittęa.
4 Nam quod ad genituras tuas, quo die genita fuisti non fuerat pręcisus umbilicus tuus, & aquis non eras lota [a] cùm aspexi te: neque sale fueras condita, nec fasciis eras fasciata.
5 Non pepercerat tibi oculus ut faceret tibi unum ex istis, clementia utendo erga te: sed projecta fueras in superficiem agri cum fastidio [b] tui; quo die genita fuisti.
6 Transiens autem juxta te, cùm viderem te prębentem conculcandam te [c] in sanguine tuo; dixi tibi, in sanguine tuo vive, iterúmque dixi tibi, in sanguine tuo vive.
7 Copiosam ut germen agri reddidi te, adeò ut creveris & adoleveris pervenerísque [d] ad summum ornatum (ubera *tua* [e] sororiaverant, & pilus tuus germinaverat) quamvis esses [f] nudissima & retectissima.
8 Quapropter transiens juxta te, cùm viderem te, quod ecce tempus tuum tempus amorum esset, expandens alam *vestis* meæ super te, operui nuditatem tuam: cúmque jurans tibi convenissem tecum in fœdus, dictum Domini Jehovæ, [g] nupsisti mihi.
9 Itaque lavi te aqua, ut inundans *eluerem* sanguinem tuum a te; & unxi te unguento:
10 Vestiensq; te versicoloribus calceavi te [h] melinis, & accingēs te xylino operui te serico:
11 Et ornavi te ornatu; indens armillas manibus tuis, & torquem collo tuo:
12 Apposui etiam monile supra nasum tuum, & inaures auribus tuis; coronámque ornatus capiti tuo.
13 Cumq; ornasses te auro & argento, vestimentumq; tuum esset xylinum & sericum, ac versicolor, similam & mel oleúmque comederes; denique pulchra esses [i] supra modum, & prosperata in regno:
14 Adeò ut prodiret de te [k] fama in gentes propter pulchritudinem tuam; quia perfecta erat, [l] propterea quòd majestatem meam imposuissem tibi, dictum Domini Jehovæ;
15 Tum confisa pulchritudini tuæ scortata es pro nomine tuo; & profudisti scortationes tuas omni [m] viatori, illius fuit *pulchritudo tua*:
16 Etiam sumens de vestibus tuis, parasti excelsa tibi latis maculis interstincta, ut scortareris cum istis; *illis* non succedētibus, cùm non adesset *viator*:
17 Et sumens instrumenta ornatus tui ex auro meo & ex argento meo quæ dederam tibi; fecisti tibi imagines masculi, ut scortareris cum eis.
18 Capiens enim vestes versicolores tuas operuisti illas, & unguentum meum suffitúmque meum proposuisti illis;
19 Cibum quoque meum quem dederam tibi, similam & oleum ac mel *quibus* cibabam te, hoc proposuisti illis, in odorem [n] gratum ut esset; dictum Domini Jehovæ.
20 Præterea sumens filios tuos & filias tuas quas pepereras mihi, hos mactasti illis consumendos; an minus *hoc esset* fornicationibus tuis,
21 Quòd jugulaveris filios meos & exposueris eos, traducendo eos illis?
22 Et cum omnibus abominationibus tuis, & scortationibus tuis non es recordata dierum pueritiæ tuæ; cùm esses nudissima & retectissima, præbuisse te conculcandam in sanguine tuo:
23 Sed fuit post totam malitiam tuam (væ væ tibi) dictum Domini Jehovæ,
24 Ut extrueres tibi fornicem, & faceres tibi suggestum in omni platea,
25 Et in omni capite viæ extructo suggesto tuo, abominandam redderes pulchritudinem tuam divaricans pedes tuos omni viatori: denique [o] plurimùm scortata es.
26 Scortata enim es cum [p] Ægyptiis vicinis tuis [q] torosis, & quidem plurimùm scortata es ad provocandum me.
27 Cúmque ecce extendens manum meam contra te diminuerem demensum tuum; & traderem te [r] desyderio odio habentium te [f] Pelischtæarum, quæ confusæ erant propter viam tuam [t] sceleratam:
28 Scortata es cum Assyriis, eò quòd non satiareris: sed scortata cum eis ne sic quidem satiata fuisti.
29 Quapropter plurimùm scortata es in Cenahhanęa cum Chaldęis; sed ne hoc quidem satiaris.
30 Quàm languidus est [u] animus tuus, dictum Domini Jehovæ: faciendo omnia ista, opus mulieris meritoriæ [x] pervicacissimæ?
31 Extruendo fornicem tuam in capite cujusque viæ, cùm suggestum tuum facis in omni platea; nec dum es ut scortum ludificando mercedem,
32 Ut mulier adultera, loco viri sui recipiens extraneos:
33 Omnibus scortis dant pretium: tu verò dedisti pretia tua omnibus amatoribus tuis, munerans eos ut congrederentur tecum circumquaque, pro scortationibus tuis.
34 Itaque fuit in te [y] contrà quàm in istis fœminis scortationibus tuis, cùm [z] prosequeretur te nemo ad scortandum: nam quòd das mercedem, ac merces non datur tibi, hoc contrarium est.
35 Idcirco, ô scortum, audi verbū Jehovæ;
36 Sic ait Dominus Jehova, eò quòd profusum est [a] virus tuum retecta nuditate tua, in scortationibus tuis cum tuis amatoribus; etiam

[a] Heb. *ad aspectū meū: similem loquutionem vide Genes.* 30.30.
[b] Heb. *animæ tuæ.*
[c] Heb. *in sāguinibus tuis: sic in sequentibus.*
[d] Heb. *ad ornatum ornamentorum.*
[e] Heb. *constituta fuerant.*
[f] Heb. *nuditas & retectio: sic ver.* 22. & 39.
[g] Heb. *fuisti mihi uxor.*
[h] Heb. *melis, id est, pellibus melium: ut Exod.* 25.5.
[i] Heb. *ad valde valde.*
[k] Heb. *nomen.*
[l] Heb. *propter majestatem meā quam imp. trajectio.*
[m] Heb. *trāseunti: sic ver.* 25.
[n] Heb. *quietis: ut Genes.* 8.21. 2. *Reg.* 16. 3 & 17.17. & 21.6.
suprà. 6. & 7.
[o] Heb. *multiplicasti scortationes tuas: sic deinceps.*
[p] Heb. *filiis Ægypti.*
[q] Heb. *magnis carnis: euphemismus, ut Levit.* 15.3.
[r] Heb. *animæ: ut Psal.* 27.12.
[f] Heb. *filiarū Pelischtæorum.*
[t] Heb. *sceleris.*
[u] Heb. *cor.*
[x] Heb. *dominantis.*
[y] Heb. *cōtrariū ab istis.*
[z] Heb. *post te non ageretur scortatio.*
[a] Heb. *ærugo: sic infrà* 24.11.

ſuper omnibus ſtercoreis diis [b] abominandis tuis, denique propter cædes filiorum tuorum quos expoſuiſti eis :

[b] Heb. *abominationũ tuarum.*

37 'Idcirco ecce ego congregaturus ſum 'omnes amatores tuos quibus ſuaviter uſa es, & quoſcunque amas, cum omnibus quos odiſti : & ubi congregavero illos contra te circumquaque, retegam nuditatem tuam illis ut videant totam nuditatem tuam :

38 Et judicabo te judiciis 'adulterarum & 'effundentium ſanguinem: exponens te [c] cædi proficiſcenti ex 'æſtu iræ & zelotypia.

[c] Heb. *ſanguini æſtus, & zelotypiæ.*

39 Nam cùm tradidero te in manum eorum, demolientur 'fornicem tuam, & dirruent ſuggeſta tua, & exuentes te veſtibus tuis ſument 'inſtrumenta ornatus tui: ac relinquent te nudiſſimam & retectiſſimam :

40 Deinde adducentes contra te congregationem 'obruent te lapidibus, & transfigent te gladiis ſuis :

41 Poſtea ' comburent domos tuas igne, exercentes contra te judicia 'ante oculos multarum fœminarum: ita faciam ut deſinas eſſe meretrix, etiamq; mercedem non poteris dare ampliùs.

42 Denique faciam ut requieſcat æſtus iræ meæ in te, ' donec recedat zelotypia mea a te; donec quieſcens non indigner ampliùs.

43 Eò quòd non es recordata 'dierum pueritiæ tuæ, & commoviſti te contra me omnibus his: ideo etiam ego ecce viam tuam in caput repono, dictum Domini Jehovæ, ut non facias iſtud ſcelus cum omnibus abominationibus tuis.

ſuprà 22.

44 Ecce ' quiſquis utitur parabola, de te parabola utetur, dicendo; qualis mater, talis filia ejus.

45 'Filia matris tuæ es ' faſtidientis virum ſuum & filios ſuos: & ſoror *utriuſque* ſororis tuæ es, quæ faſtidiverunt viros ſuos, & filios ſuos; 'mater veſtra Chittæa, & pater veſter Emoræus.

46 Soror autem tua ' major Schomron, ipſa cum filiabus ſuis ſedet ' ad ſiniſtram tuam; ſoror tua verò minor te, ſedens 'a dextera tua, eſt Sedom cum filiabus ſuis.

47 'Neque verò in viis earum ambulaſti, & ſecundum abominationes earum feciſti: tanquam parvum faſtidio fuit *hoc*; ideo corruptionem adhibuiſti majorem eis in omnibus viis tuis.

48 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, ſi fecit Sedom ſoror tua ipſa & filiæ ejus; quemadmodum feciſti tu & filiæ tuę.

49 Ecce hæc fuit iniquitas Sedomi ſororis tuæ; cùm 'excellentia, ſaturitas cibi, & ' tranquillitas quieta eſſet ipſi & filiabus ejus, 'manum pauperis & egentis non confirmavit :

50 Cùm itaque exaltantes ſe facerent abominationem 'coram me; amovi eas, prout [d] viſum eſt.

[d] Heb. *vidi.*

51 'Schomron quoque ad dimidium peccatorum tuorum non peccavit; amplificaſti enim abominationes tuas præ ipſis, & 'juſtificaſti ſorores tuas omnibus abominationibus tuis quas feciſti.

52 ' Tu etiam fer ignominiam tuam, ' quam adjudicas *utrique* ſorori tuę, propter peccata tua quibus abominabilius egiſti quàm illę; juſtiores erant te: tu, inquam, etiam erubeſce & fer ignominiã tuã, cùm juſtifices ſorores tuas.

53 'Si reduxero reducem turbam illarum, reducem turbam Sedomi & filiarum ejus, ac reducem turbam Schomronis & filiarum ejus; etiam reducem turbam multitudinis captivorum tuorum *reducam* [e] inter illas:

[e] Heb. *in medio illarum.*

54 Ut feras ignominiam tuam, & afficiaris ignominia propter omnia quæ feciſti; 'conſolationi exiſtendo illis.

55 Si ſorores tuæ Sedom & filię ejus revertentur ad priſtinum ſtatum ſuum; & Schomron ac filiæ ejus revertentur ad priſtinum ſtatum ſuum; tu quoque & filiæ tuæ revertemini ad priſtinum ſtatum veſtrum.

56 'Cùm non fuerit Sedom ſoror tua [f] 'in auribus, in ore tuo; tempore [g] ſummæ excellentiæ tuę;

[f] Heb. *in auditione.*

[g] Heb. *excellentiarũ tuarum.*

57 'Nec dum revelata fuerit malitia tua, 'cùm eſſet tempus probri [h] a filiabus Syriæ & omnibus circunſtantibus eam, filiabus Peliſchtæorum; ' quæ depopulaturę fuiſſent te circumquaque:

[h] Heb. *filiarum, &c.*

58 Scelus tuum & abominationes tuas tu reportatura es, dictum Domini Jehovæ.

59 Nam ſic ait Dominus Jehova, viciſſim faciam tibi quemadmodum feciſti; quæ ſpreviſti 'execrationem irritum faciendo fœdus.

60 ' Veruntamen ' recordatus ego fœderis mei tecum *initi* temporibus pueritiæ tuę, præſtabo tibi fœdus [i] perpetuum.

[i] Heb. *ſeculi.*

61 Nam recordata viarum tuarum, pudore ſuffunderis, 'aſſumendo ſorores tuas majores te cum minoribus te: & 'dabo tibi eas in filias; 'non quidem ex fœdere tuo,

62 Sed præſtabo ego fœdus meum erga te; & agnoſces me eſſe Jehovam :

63 ' Ut recorderis & erubeſcas, ' nec ſit tibi amplius apertio oris propter ignominiam tuam; cùm expiavero te ab omnibus quæ feceris, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod perpetua allegoria exprimit Dei adminiſtrationem erga Judæos & Jeruſchalaimã) præter inſcriptionem duobus primis verſib. comprehenſam, partes omnino ſunt tres: prima eſt narratio (ut diximus) allegorica ex comparatione ſpiritualis conjugii inter Deum & Eccleſiam Judæorum, uſque ad ver.* 35. *ſecunda eſt ſententia Dei Eccleſiam veterem, velut perfidiſſimam conjugem, repudiantis & flagellantis graviſſimè, uſque ad ver* 60. *poſtrema, eſt promiſſio redintegrandi fœderis & connubii ſacri cum electis reliquiis, quatuor verſib. ultimis.* 2 Urbi Jeruſch.] *i. Judææ ſynecdochicè: nam Jeruſchalaimis ſedes erat Eccleſiæ, & regni caput: ſic deinceps.* 3 Sic ait] *hujus narrationis prolepſis ſive propoſitio ſumma hoc ver. continetur. Sunt enim duo illius membra hîc ſingulis vocibus expreſſa: unum eſt, geniture quæ exponitur a ver.* 4. *ad* 13 *alterum verò commercii & cõverſationis, uſque ad ver.* 35. *quæ duo hoc verſu poſita* ὕστερον πρότερον *deinceps explicãtur.* Cõmercia tua] *id eſt, converſatio tota, ſynecdochicè.* Genituræ] *id eſt ortus, curatio, educatio, & inſtitutio prima: nam hoc genus ſynecdoches frequentat ſcriptura ſacra, ut Geneſ.* 3.16 *&* 1. *Timo.* 2.15. Pater tuus] *id eſt, ſi ex patre Abrahamo eſſetis, faceretis opera Abrahami; ſed degeneraſtis ab illo, & in familiã Cenahhanæã malitioſè trãſiviſtis: quin imò ita obſirmati eſtis in veſtris iniquitatibus, ut ſi patre Emoræo & matre Chittæa eſſetis orti: ſic infrà ver.* 45. *nõ aſcita eſt, ſed hæreditaria*

& nativa

& nativa malitia vestra. 4 Nam] *prius hoc narrationis membrum per antithesin exponit duo; nimirum statum calamitosum miserúmque Gentis ex Abrahamo ortæ donec educeretur ex Ægypto, usq. ad ver. 6. & beneficia ornamentáque a Deo in gentem collata, versib. seq. In hac autem narratione tota gens cum corpore unico coparatur, & status ejus cũ infantis recèns in lucem prodeuntis statu, ac paulatim per sua incrementa provehentis.* Quo die] *id est, cùm in hanc lucem venisset, & hac vita uteretur Abraham progenitor gentis vestræ, ex quo velut trunco gens propagata est. Nam ut ad hęc tempora procul referamus, adducimur tum Prophetæ ipsius narratione, tum verbis Jehoschuhhæ 24. 2. & sequentib. tum historiæ fide: maximè cùm iniquum sit ortum, educationem, augmentum, & cætera quæ deinceps ponuntur, ad unicum tempus referre captivitatis in Ægypto, & tempora (quæ accuratissimè Propheta ubique observat) confundere.* Non fuerat præcisus] *id est a natura in morte, in sordibus peccatorum, infirmitate, & vanitate eras: quæ omnia allegoricè significantur verbis sequentibus.* Umbilicus] *id est, longum illud intestinum ab utero matris pertinens ad umbilicum fœtus, quo dum in utero est vivit fœtus: synecdoche. Nam hoc intestinum in fœtu continet omnia vitæ instrumenta, venam umbilicalē ad alimonia, arterias duas ad respirationem, & οὐραχὸν ad exudanda fœtus excrementa. Hoc autem intestinum nisi præciditur, matri & infanti lethale est, nisi resectum curatur, est exitiosum partui, quia totum profundit sanguinem & exhalat spiritũ meatu illo.* Aquis non erat] *id est, ut cui non sunt ablutæ sordes recèns in lucem edito; ita jacebas in sordibus peccati, ut ostenditur Jehosch. 24.* Cùm aspexi] *quantopere se torqueant interpretes in hac voce explananda nihil attinet dicere: nos verò eam non Chaldæorum, sed Hhebræorum vocem esse confirmamus, pro certo habentes Deum his verbis loqui humanitus: ut infrà ver. 6. 8. & sequentibus.* Sale] *quo aqua macerato lavari infantem præcipiunt medici: tum ad callum obducendum umbilico, totique cuti, tum ad interiores partes confirmandas, & decoquendos absumendósque humores pravos: quibus omnibus utilem esse hanc perfrictionem docent Galenus & Avicenna.* 5 Non pepercerat] *id est, a nemine curata fueras, ac potius non potueras curari sine me, sed in peccatis tuis fuisses mortua: tanta est naturæ humanæ infirmitas. Sed hæc allegoricè dicta prudenter accommodanda sunt veritati: non enim propterea concedit Deus humanam infirmitatem ab homine curari posse; sed ita sentit incurabilem fuisse prorsus à natura hominem, atque tanta fœditate ut rebus omnibus creatis fastidio esset, nedum ab ulla earum rerum curaretur.*
6 Transiens] *jam sequitur narratio beneficiorum Dei, ut diximus in versum 4. qua gradatim exponũtur rationes fœderis a Deo cum Ecclesia initi & suo ordine præstiti, primùm quidem collata vita, hoc ver. ex qua propagatio & incrementum Ecclesiæ promanasse dicuntur, versu seq. deinde ornamenta vitæ ex liberatione, & conjugium sacrum, ver. 8. & sequentibus.* Præbentem] *i. expositam morti, malísque omnibus ad mortem: nam ea conditione fuisse Abrahamum cum cæteris usque dum à Deo vocatus esset, Genes. 11. suprà ostendimus.* Dixi tibi] *id est, virtute verbi promissionúmque mearum te a morte præsentissima liberavi, in qua æquè versabaris ac infans cujus profluit umbilicus; & nihilominus vitam dedi tibi.* In sanguine] *id est, utcunque in peccatis tuis demersus sis & a natura mortuus, tanquam infans exhausto sanguine.* Iterumque] *i. non semel, sed sæpius repetitis promissionibus confirmavi: ut Genes. 12. & 13. & 15. & 17. & sequentibus.* 7 Copiosam] *q. d. multiplicavi gentem tuam præter naturæ ordinem & expectationem omnium dans Abrahamo & Saræ e mortuis Jitzchakum, Jitzchako binos liberos ex uxore sterili, Jahhakobo duodecim filios, ex quibus deinceps innumera populi multitudo propagata est in Ægypto, quamvis obnitentibus Ægyptiis.* Ad summum] *id est, pulchritudinem & speciem omnium elegatissimam, cujus causam vide Deut. 7. 7. & 8.* Ubera] *id est, quasi pubes effecta eras, nubilis, & apta viro: quod hic duobus signis exprimitur.* Quamvis esses] *id est, non propter ullam elegantiam aut bonum quod inesset in te visa es mihi ad summum ornatum pervenisse, & perplacuisti mihi; sed propter unicum amorem meum ex consilio & electione gratuita: ut Deut. 7.* 8 Quapropter] *jam venitur ad conjugium sacrum initum cum Ecclesia Jisraëlitarum, quo tempore liberata fuit a servitute Ægypti, & donata tabulis fœderis, ut diximus in ver. 6.* Tempus amorum] *id est, tempus justum quo conjugareris mihi, ut prædictum fuerat Abrahamo Genes. 15. 13.* Expandens] *id est, te uxorem ducens, & agens virum ac servatorem tuum vide Ruth 3. 9. quamobrem sequentia verba sunt exegetica hoc ver.* Convenissem] *vide Exod. 19. & 24.* Nupsisti] *id est, vicissim in fœdus convenisti mecum, ibidem.* 9 Itaque] *expositio beneficiorum ex connubio acceptorum a Deo quorum partes sunt duæ, sanctificatio a sordibus peccatorum, & communicatio omnium bonorum: quæ deinceps exponantur usque ad ver. 13.* Lavi te] *alludit ritum legis Levit. 15. 28. pro eo quod est, plenissimè mundavi & purificavi te.* Unxi te] *id est, ornavi unctione spiritus, per cujus regenerationem restituta es elegantiæ tuæ.* 10 Vestiensque] *id est, instruxi te in rebus omnibus tũ ad necessitatem tum ad voluptatem pertinentibus, gratiam tibi gloriámque summam indidi: denique regina effecta es conjugio meo. Hæc autem inde a liberatione cœpta pertinent ad tempora Schelomonis usque.*
13 Cumque ornasses] *altera pars narrationis, de commercio sive conversatione indignissima Ecclesiæ veteris; ut diximus in versum 3. cujus prolepsis sive propositio summa est versib. quinque; deinde exornatio, usque ad ver. 35. ac in prolepsi quidem ad amplificationem pertinent duo versus, quibus Deus summatim commemorat amplitudinem beneficentiæ suæ in Ecclesiam, deinde verò duplicem abusum beneficiorum exprobrat: unum, quòd cum gentibus exteris scortata sit, ver. 15. alterum quòd cum diis alienigenarũ vers. 16. & 17. quæ duo membra postea ὕστερον πρότερον explicantur.* 14 Fama] *de qua 2. Schem. 8. 13. & 1. Reg. 4. 30.* 15 Pro nomine] *id est, quàm latè fuerat pervagata fama tua, tam latè effecisti ut diffunderentur scelera tua, adeóque latiùs conata es & promiscuè te prostituere: quod totum inde a tẽporibus Schelomonis per trecẽtos nonaginta annos fuisse factum historiæ sacræ testantur, & Deus per Prophetam exprobravit suprà 4. 5.* 16 Latis maculis] *id est pantherina, ut veteres appellarunt, quæ non emblemate vermiculato aut parvulis maculis insignita essent (nam hæc non ita evidẽter e longinquo discernuntur) sed latis plagis & tesseris colorata, quæ meliùs e longinquo spectantur, & velut signa sunt ad provocandos amatores.* Cum istis] *idolis sive imaginibus quæ nominantur sequente vers.* Illis] *id est, cùm illa non succederent ex sententia animi tui quæ diximus ver. 15. Itaque verba sequentia horum interpretationem habent.* 18 Capiens] *exornatio proximè præcedentis membri in prolepsi, de insano Jisraëlitarum studio in idololatriam, per ὕστερον, quam diximus suprà ver. 13. qua continẽtur duo crimina, unũ,*

de rebus omnibus ad idola translatis, duobus ver. alterum, de filiis oblatis inhumanitate & impietate summa, duobus alterum. 20 Præterea] *alterum crimen, ut modo diximus: de quo si quis multa volet cognoscere, legat Eusebium sub finem lib. 2. de præparatione Evangelica. Interdictum autem disertè habetur Levit. 18. 21. & 22. & sequentibus.* Consumendos] *igne videlicet, ut a rege Moabitarum factum est, 2. Reg. 3. 27.* An minus] *q. d. hoc vero facinus altero est longè indignius, & me adhuc amplius afficit, quod exposuisti eos idolis qui fœdere erant mei.* 21 Filios meos] *id est, ipsos quoque primogenitos: vide infra 20.26.* 22 Et cum] *exornatio prioris membri prolepseos, de fœderibus procuratis & junctis cum his & illis gentibus promiscuè, omissa fide & veritate promissionum Dei, & totius conjugalis fœderis ratione.* Cùm esses] *id est, jam olim futurum fuisse ut nulla esses, nisi cepissem de te misericordia; & quod nunc superstes sis, id a me uno gratiosè profectum esse.* 23 Væ væ] *exclamatio pathetica.* 24 Extrueres] *id est, omnia comparares quæ ad commoditatem tuæ scortationis putabas pertinere, ut palàm faceres te prostibulũ esse impurissimum, & te oculis omnium obtruderes: quod generatim exprobratum hoc & seq. versu, deinde minutatim explanatur, tum nominatis gentibus quæ ad scortationem hanc fuerant adductæ, versib. quatuor; tum expresso hippomane quo inscortationem istam exarserunt Jisraëlitæ, ver. 30. & quatuor seq. vide similia Jirmejæ 2. & seq.* 26 Cum Ægypt.] *ut factum est temporibus Chizkijæ, Jeschahh. 30. & 31. deinde Jehojakimi & Tzidkijæ, 2. Reg. 24. & 25. contra mandatum Dei, Deut. 17.16.* Torosis] *sic pergit in allegoria, & designat accuratissimam Jisraëlitarum libidinem, ut infra 23.20.* 27 Cumque ecce] *transitio ad secundos amatores, videlicet Assyrios, in quorum fidem Achaz se contulit propter immissas a Deo castigationes: vide 2. Reg. 16.7. & 2. Chron. 28.* Diminuerem] *ex comminatione Levit. 26.20. & Deut. 28.23. & 33.* Pelischtæarum] *vide 2. Chron. 28.18. & Jeschahh. 15.* Quæ confusæ] *id est, quas etiam pudebat maleficiorum tuorum, licèt projectæ essent ad omnem impuritatem; adeò fuerunt turpia & gravia scelera tua: vide Jirmej. 2.33.* 29 Cum Chaldæis] *videlicet ex quo tempore Merodac-baladan legationem ad Chizkijam transmiserat, 2. Reg. 20.12. & Jeschahh. 39.* 30 Quàm languid.] *expositio elegantissima hippomanis per admirationem, ut diximus in ver. 24. qua gradatim ostenditur insanus Judæorũ furor in conciliandis exteris, primùm per comparationem meretricis quæstuariæ, hoc ver. deinde adulteræ libidinosissimæ, quæ abjecto & contempto omni quæstus studio libidine tantùm perfidiosè abripitur (ut de Messalina Clodii res portentosas scribunt historici) duobus ver. seq. ac postremò illius quæ tantopere fertur præceps in libidinem, ut ipsa amatores redimat de suo atque muneretur, qui summus est gradus libidinis. q. d. Propheta, nequeo satis mirari cum animo meo tantum furorem tuum, quæ tibi scortando nunquam satisfacis; sed adhuc contabescis præ ardore libidinis, eámque nulla ratione nullis amatoribus adhuc explere potuisti: cujus hoc documentum est certissimum, quod non expectas dum ab amatoribus redimaris, prout meretrices quæstuariæ solent, neque satis habes ut gratis concilies amatores & adjungas tibi, sed ultrò exhauris facultates tuas, & meas ipsius res sacrilegè profundis ad illos redimendos comparandosq́.* 31 Scortum] *id est, ne cum adultera illa quidem comparari debes quæ non exercet quæstum meritorium, sed gratis prostituit se percita studio libidinis: ut exponitur seq. ver.* 33 Pretia] *videlicet plurima & amplissima: quod facit ad amplificationem sceleris.* 35 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, nempe dictionem sententiæ, ut diximus in ver. 1. Continet autem hæc sententia propositionem, & exornationem sive confirmationem ejus. Ac propositionis quidem partes omnino duæ sunt, quarum una summatim causas sententiæ ferendæ explicat, ver. 36. altera judicium in sceleratam adulteram eventurum, usque ad ver. 45. Exornationis verò partes sunt totidem, ut suo loco dicturi sumus.* 36 Virus tuum] *id est, sordes tuæ profluentes ex te propter frequentiam & assiduitatem scortationis tuæ: confer cum Jirmej. 2.23. & seq. Vox autem Hebræa propriè quidem æs significat; sed metonymicè quoque pro ærugine, id est, virulenta illa & damnosa materia accipitur quam æs madefactum generat, ac proinde ad omne virus accommodatur. Novimus quidem a plerisq; aliter accipi, videlicet pro fundo & ima parte rei alicujus: sed tota illa interpretatio manavit ex falsa hujus loci intelligentia; cùm tamen hoc membrum fuerit ex sequente intelligendum, & ex adjuncto verbo.* 37 Idcirco] *sententiæ dictio sive judicium duas partes continet, supplicium, & ignominiam, hoc ver. quibus supplicium exponitur deinceps usque ad ver. 43. ignominia verò, ver. 43. & 44.* Omnes amator.] *ex quibus constabat exercitus Babylonii.* 38 Adulterarum] *de quo judicio vide Levit. 20.10. & Deut. 22.22.* Effundentium] *de quo judicio vide Gen. 9.6. & Exodi 21.12.* Æstu iræ] *videlicet Dei, qui ut justus judex in sanguinolentos exæstuat, & tanq̃ justus maritus zelotypus est uxoris adulteræ.* 39 Fornicem tuam] *de qua suprà 24. & 31. id est, in urbe Jeruschalaimorum sedes adulteriorum tuorum a te comparatas.* Instrumenta] *de quibus suprà ver. 10. & sequentib.* 40 Obruent te] *ut jus esse contra adulteras homicidasq́; ex lege suprà ostendimus.* 41 Comburent] *vide complementum 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36 & Jirmejæ 52.* Ante oculos] *i. palàm, ita ut sis omnibus exemplo, multisq́; ludibrio: prout de Edomæis legitur Psal. 137.7. & Lament. 1. & 4. de Hhammonitis verò, Moabitis, Tyriis, & Tzidoniis, infrà 25. & sequentib.* 42 Donec recedat] *id est, donec consummavero in te ardorem totum meæ zelotypiæ: ut sequentia verba explicant.* 43 Dierum puer.] *id est, primæ conditionis tuæ; & beneficentiæ meæ, de quibus suprà ver. 4. & sequentib.* 44 Quisquis] *id est, ludibrio eris in ore omnium: cujus ludibrii argumentum in fine versus positum, est μάλα ἐπικόν ad exornationem sententiæ.* 45 Filia] *exornatio sententiæ præcedentis, ut diximus in ver. 35. duabus partibus continetur: una est, exornatio causarum ab exemplo Cenahhanæorum, Sedomi, & Schomronis, usque ad ver. 52. altera est exornatio & confirmatio judicii, inde ad ver. 60. Horum autem verborum sensus est, nullo pacto a parentibus tuis, sororibus tuis, & gente tua degeneras, duobus versib. imò verò hos omnes omnibus numeris malitia superas, ver. 47. & quatuor seq.* Fastidientis] *notat Propheta his verbis Cenahhanæos tum a Deo & pietate Noachi defecisse, tum filios suos Moleco traduxisse, Levit. 18.21. & 24. quo etiam modo sequentia de Sedomitis & Jisraëlitis sunt accipienda.* Mater] *ut suprà ver. 3.* 46 Major] *plures tribus & regiones continens.* Ad sinistrã] *i. Septentrionem.* A dextera] *i. ad Meridiem: ut Exodi 26.18.* 47 Neque verò] *amplificatio per gradationem de qua in ver. 45.* 48 Ne vivam] *confirmatio præcedentis dicti, tum a juramento, hoc ver. tum a demonstratione κατὰ σύγκρισιν, tribus seq.* 49 Excellentia] *ex illa abundantia & tranquillitate, quas deinde Propheta nominat: vide Gen. 13.10. & seq.* Tranquillitas] *ex quo gentem liberaverat Abraham.*

braham Gen. 14. Manum paup.] *nam etiam duos angelos situri erant in platea pernoctare, eosq; & Lotum ipsum summa injuria persequuti sunt, Gen.* 19. 50 Coram me] *vide Gen.* 13.13. 51 Schomron quoque] *id est, regnum Jisraëlitarum: quod propterea longè minus peccasse dicitur, quia neque tanta a Deo beneficia acceperat cùm regnum & Sacerdotium in Judaea essent, neque fuerat revocatũ tam diuturna patientia: sed Judaea plura habuit & diuturniora beneficia quibus alliceretur, atq; exempla judic orum quibus deterreretur; & tamen malitia sua obsirmata cum beneficiis, judiciis, & documentis Dei assiduè concertavit.* Justificasti] *vide Jirm.* 3.6. 52 Tu etiam] *altera pars exornationis de sententia lata, ut diximus in ver.* 45. *qua primùm affirmatur certissimè eventura & constantissima futura sententia Dei, versib. quatuor: deinde universè concluditur, quatuor alteris.* Quam adjudicas] *id est, quam justissimè illis importatam esse evincitur, & agnoscit tua ipsius conscientia.* 53 Si reduxero] *hypothetica enuntiatio constantiae Dei in exequenda sententia sua. q.d. si illos reduxero, vos etiam reducturus sum; at non sum reducturus illos: igitur neque vos reducam, quicquid pseudoprophetae vaticinentur vobis ad gratiam. Sic Deus Judaeis illius temporis comminatur; ex quorum tamen posteris reliquias servatum iri docet infrà ver.* 60. *& sequentibus. simile judicium vide Numer.* 14. 54 Consolationi] *ut suprà* 14.22. 56 Cùm non] *conclusio sententiae causam & judicium breviter complectens, binis versibus. Causa autẽ ponitur unica, nimirum obsirmatus animus & ἀμεταμέλητος, quamvis revocatus fuisset duobus exemplis gravissimis severitatis Dei; uno in Sedomitas, hoc ver. altero in Jisraëlitas, ver. sequente.* In auribus] *id est, fugeris de industria omnem recordationem tanti judicii, quamvis ad eum finem illud effecisset Deus, Gen.* 18.19. 57 Nec dum] *id est, nondum evicta fueris apud animum tuum & agnoveris malitiam tuam, ex quo Jisraëlitae flagellati & pessundati sunt in conspectu tuo, ut praemonita eorum exemplo resipisceres.* Cum esset temp.] *id est, cùm probrosè Schomron soror tua a Syris, & Pelischtaeus finitimisq; profligaretur duce Assyrio.* Quae depop.] *id est, aequè te ac Schomronem profligassent, nisi custos fuissem tuus, teq; ab illis vindicassem ut promiserat Deus Jeschahh.* 7. *&* 8. 59 Execrationem] *id est, negligens & frangens fidem mihi jurejurando datam (ut suprà ver.* 8 *) execratione foederi conjuncta tete obstrinxisti: synecdoche.* 60 Veruntamen] *ultima pars prophetiae, promissio erga reliquias electas ut diximus in ver.* 1. Recordatus] *vide Gen.* 8.1. 61 Assumendo] *id est, cooptando tecum ex Jisraëlitis & gentibus electos in Ecclesiam Christi.* Dabo tibi] *id est, efficiam ut parias spirituales liberos verbo Evangelii, ut Jeschahh.* 54. *& sequentibus.* Non quidem] *id est, non ex illo foedere Legis quod tu fregisti; sed ex foedere novo Evangelii, non in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis cordis inscripto per spiritum Dei vivi, ut dicitur versu sequente vide Jirmejae* 31.31. *& sequentibus,* 2. *Corinth.* 3.3. *& Heb.* 8.8. 63 Ut recorderis] *id est, ut tu recepta in illud foedus ducaris poenitentia anteactae vitae; ac proinde sola fide expiationem a me in Christo perfectam complectaris, & gloriam totam soli Deo tribuas servatori tuo.* Nec sit tibi] *id est. planè obmutescas, tibi confusionem tuae faciei tribuens & Deo salutem tuam: ut Ijobi.* 5.16. *& Psal.* 107.42.

CAPUT XVII.

Propheta aenigmate figurat, & prophetia explicat captivitatem Jeconjae, beneficium Nebucad-netzaris in Tzidkijam, & hujus perfidiam ineuntis foedus cum Aegyptio: deinde severissimum Dei judicium ipsi regnoq; toti denuntiat: promissiones denique Evangelii subjicit ad consolandum pios in Ecclesia catholica.

1 ET fuit verbum Jehovae ad me, edicendo,
2 Fili hominis, propone aenigma, & utere parabola, de domo Jisraëlis.

3 Dicens, sic ait Dominus Jehova, aquila quaedam maxima magna alis [a] alatissima, plena plumis, cui inest [b] species artificiosissima; veniens ad Libanum desumpsit calamũ summum cedri:

4 Summitatem tenerorum ramorum ejus decerpsit, & deferens in terrã [c] negotiatoriam, in civitate aromatariorum posuit illam.

5 Accipiens verò e semine illius terrae posuit ipsum in agro [d] sativo, acceptum secundum aquas multas, [e] circunspectissimè posuit.

6 Atque haec quidem germinasset, [f] abiisset in vitem luxuriantem humilis statura, spectantibus palmitibus hujus ad illam, & radicibus hujus subjectis illi: abiisset, inquam, in vitem, edidissetq; ramos, & emisisset ramusculos:

7 Sed fuit aquila [g] quaedam magna magna alis, & copiosa plumis; ad quam ecce vitis ista applicuit radices suas, & palmites suos emisit ad eam, ut irrigaret ipsam ex areolis plantationis ipsius.

8 Ista in agro bono ad aquas multas plantata; editura ramos, & latura fructum, *denique* futura vitis magnifica.

9 Dic, sic ait Dominus Jehova, *an* prosperaretur? an non radices ejus disrumpet, & fructum ejus succidet, & siccabit? omnibus frondibus germinis sui exsiccabitur? & *an* non brachio magno & populo multo [h] extirpaturus est eam radicitus?

10 Ut ecce plantata sit, prosperabiturne? an non attingente ipsam [i] Euro exsiccabitur prorsus? cum areolis germinationis suae exsiccabitur?

11 Deinde fuit verbum Jehovae ad me, dicẽdo,

12 Dic jam domui isti [k] rebelli, an nescitis quid *sibi velint* haec? dic, ecce venerat rex Babyloniae *in urbem* Jeruschalaimorum, cujus accipiens Regem & Principes abduxit eos ad se in Babyloniam:

13 Deinde accipiens de semine [l] regio, pepigerat cum eo foedus; & adigens eum ad execrationem potentes istius regionis acceperat,

14 Ut esset regnum humile, ne efferret se; ut observando foedus suum staret.

15 Sed rebellavit contra illum, mittendo legatos suos in Aegyptum, ut det sibi equos populumq; multum: an prosperabitur? an eripiet se qui facit ista? qui irritum fecit foedus, etiámne eripiet se?

16 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovae, nisi in loco illius regis qui regem constituerat ipsum, cujus spernit execrationem, & cujus irritum facit foedus; apud illum in medio Babyloniae moriatur.

17 Neque copiis magnis aut congregatione multa facturus *quicquam* est cum ipso Parhho in

[a] Heb. *longa alis.*
[b] Heb. *phrygionicum opus.*
[c] Heb. *negotiatoris.*
[d] Heb. *seminis.*
[e] Heb. *circũspectione accuratissima.*
[f] Heb. *fuisset: sic deinceps.*
[g] Heb. *una.*
[h] Heb. *sublaturus eam à radicibus ipsius.*
[i] Heb. *vento orientali.*
[k] Heb. *rebellionis.* 2. *Reg.* 24. 17.
[l] Heb. *regni.*

in bello; cùm *diffundet *ille* missilia catapultaria & cùm extruet propugnacula: ad excindendũ animas multas.

18 Cùm spernat execrationem irritum faciendo fœdus; quia ecce *junxit manum suam, & omnia ista facit, non eripiet se.

19 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, nisi execrationem *meam quam sprevit & fœdus meum quod irritum facit, hoc reponam in caput ipsius.

20 Nam expandam super ipsum rete meum, & capietur sagena mea; deducensque ipsum in Babyloniam disceptabo cum ipso ibi *de* prævaricatione ipsius qua prævaricatur contra me:

Suprà.12.13

21 Et omnes profugi ejus cum omnibus agminibus ejus gladio cadent & qui reliqui e-runt in omnem ventum dispandentur; ut experiamini me Jehovam loquutum esse.

22 *Sic ait dominus Jehova, attamen accipiens ego *e summo calamo illius cedri proceræ reponam: e summitate tenerorum ramorum ejus tenellum decerpens, plantabo ego super *montem altum & aggestum:

23 *In monte celsitudinis Jisraëlis plantabo eum, & proferens ramum faciet fructum, & abibit in cedrum magnificam: habitabúntque sub ea omnes aves cujuscunque alæ, in umbra palmitum ejus habitabunt.

24 Ita experientur omnes arbores agri me esse Jehovam, dejicere arborem altam, exaltare arborem dejectam, exiccare arborem virentem, & facere ut floreat arbor sicca: ego Jehova dixi, & faciam.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ, præter inscriptionem duobus versibus comprehensam, partes omnino sunt duæ: una est, narratio prophetica funestissimi excidii eventuri Tzidkijæ Regi & Judææ toti, usque ad ver. 22. altera est promissio Evangelica pro electis reliquiis, tribus ver. ultimis.* 2 De domo] *id est de toto Jisraële, tum ratione calamitatum quæ denuntiantur reprobis, tum etiam promissorum: quæ duo sunt capita hujus prophetiæ.* 3 Sic ait] *prior hæc pars prophetiæ de Judæorum ærumnis duas partes complectitur, typum, usque ad ver. 11. & enarrationem illius, usque ad 22. Utrobique autem narrationis summa sunt capita duo; nimirum causarum explicatio ex quibus judicia consequutura sunt, & prophetia judiciorum quæ in Judæam erant eventura propter antegressas causas.* Aquila qu.d.] *typus magni Nebucad-netzaris regis potentissimi: ut exponitur ver. 12.* Alatissima] *id est, omnium instructissima iis rebus quæ ad volatum pertinent: sic una voce Propheta ostendit quàm Ægyptio præstiterit Babylonius, de quo ver. 7.* Veniens] *id est, invadens regnum Judææ, quod cum præstantissima Libani sylva comparatur.* Calamum] *i. cacumen, & surculum summum sive taleam quæ ad insitionem ex arbore avelli solet; unde vox Hhebræa appellatur. Est autem typus Jeconjæ regis.* 4 Summitatem] *i. principes Judeæ; ut dicitur ver. 12.* Terram] *id est, in Babyloniam emporiis celebrem.* Civitate arom.] *id est, mollissima & luxuriosissima, quasi omnes Babylonis cives præmollitie redolerent aromata, aut facerent aromatariam.* 5 E semine] *id est, semine regio, ut ipse interpretatur ver. 13. nimirum Tzidkijam patruum Jeconjæ.* In agro sat.] *id est, in Judæa ipsa restituit, ubi adhuc futura erat sementis non incommoda (ut sequentia docent) nisi ipsius culpa aliter accidisset.* Secundum aquas] *id est, in loco irriguo: vide Eccle. 11. 1* Circunspectissimè] *id est, omnibus legitimis cautionibus adhibitis quæ ad stabiliendum fœdus & firmanda illius jura omnino pertinebant, nempe legibus & conditionibus in fœdere dictis, jurejurando præst.to, obsidibus acceptis, & si qua sunt ejusmodi quibus de stabilitate fœderis provideri potest: ut dicitur ver. 13. & 14.* 6 Atque hęc] *id est, huic Regi Tzidkijæ qui cum vite humili comparatur) optimè cessisset. si in obsequio Nebucad netzaris permansisset.* 7 Aquila] *typus Ægyptii, ut exponitur ver. 15.* Vitis ista] *id est, Rex Tzidkija fœdus iniit cum Ægyptio, fidem frangens Babylonis, ver. 15.* Radices] *id est, legationes clàm quasi per cuniculos emisit ad Æpyptium: vide Jirmejæ 37. & 38. sic exponitur infra ver. 15.* Irrigaret ipsam] *id est, currus & equos suppeditaret ad firmandum ipsum.* Ex areolis] *id est, copiis Ægypti, quæ tota interluitur Nilo, & rivis per areas ductis irrigatur: sic alludit propheta ad rationem Ægyptiorum.* 8 Ista] *amplificatio, ex eo quòd nulla fuerat Regi Tzidkijæ justa occasio adsciscendi Ægyptium, ut ver. 6.* 9 Dic] *secundum caput typi, ut diximus in ver. 3. judiciorum denuntiatio.* Disrumpet] *nimirum Babylonius, ut exponitur ver. 16. & 20.* 10 Ut ecce] *occupatio, quasi dicat, esto sanè, sit bene plantata & loco optimo: peribit tamen.* Euro] *noxio vitibus, teste Columella lib. 5. cap. 5. Est autem hic typus divini judicii per Babylonium.* Cum areolis] *id est, quoscunque aquæ ductus ad se ab Ægypto derivaverit.* 11 Deinde] *anagoge sive accommodatio typi, ut diximus in ver. 3.* 13 Execrationem] *ut suprà 16. 59. vide 2. Chron. 36. 13.* 16 In loco] *id est, Babylone, regia Nebucad-netzaris: sic Jirmejæ 32. 5. & 34. 3. & sequentibus.* 17 Facturus] *id est, adjumento futurus est: nam prius fractus est quàm copias Judæis conjungeret.* Diffundet] *nempe Babylonius, obsidens Jeruschalaima pertinacissimè.* 18 Junxit manum] *v de Jirmejæ 50. 15.* 19 Idcirco] *confirmatio judicii per juramentum.* Meam] *id est, juratam in nomine meo, & authore me per Prophetas meos, Jirmejæ 38.* 22 Sic ait] *altera pars prophetiæ, continens promissionem restitutionis & amplificationis Ecclesiæ in Christo.* E summo calamo] *id est, de reliquiis stirpis regię, ex qua fuit Zerubbabel, & ex eo Christus.* Montem altum] *id est, in Ecclesia, ut Jeschahh. 2. 2.* 23 In monte] *triplex promissio his verbis continetur per Christum ad Ecclesiam pertinens: prima est amplitudo Christi; secunda, beneficia ad Ecclesiam in Christo pertinentia: tertia denique, Ecclesię per totum orbem propagatio, hoc versu; quorum omnium finis est illustratio glorię Dei, versiculo ultimo.*

CAPUT XVIII.

Deus Jisraëlitas inter se expostulantes quòd patriorum scelerum pœnas darent reprehendens gravissimè, administrationem justitiæ suæ erga justos & peccatores explicat: adducentes exemplum suum arguit improbitatis, & justitiam suam omnino a calumniis illorum vindicat: ac postremò hortatione clementissima spem veniæ facit resipiscentibus.

1 *FUIT

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Quid vobis est, quòd utimini parabola hac de terra Jisraëlis, dicendo; patres comederunt omphacen, & dentes filiorum obstupescunt?

3 Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ; si erit vobis amplius *unde* utamini parabola hac in Jisraële.

4 En omnes animæ meæ sunt, æquè anima patris atque anima filii meæ sunt: anima quæ peccat ipsa morietur.

5 Nam cùm quis erit justus, [a]exercebitque jus ac justitiam,

6 In istis montibus non comedens, & oculos suos non attollens ad stercoreos deos domus Jisraëlis; uxorémque proximi sui nõ polluens, & ad uxorem ex immunditia separatam non appropinquans;

7 Neminemq; opprimens, pignus suũ debitori reddẽs, rapinam non rapiens; panẽ suum esurienti dans & nudum operiens veste,

8 In usuram non dans, & fœnus non accipiens, ab iniquitate retrahens manum suam; jus [b]verum exercens inter [c]unum & alterũ,

9 In statutis meis fideliter ambulans, juraque mea observans [d]colendo veritatem; justus hic [e]omnino vivet, dictum Domini Jehovæ.

10 Quòd si genuerit filium effractorem, effusorem sanguinis; qui faciat fratri præter ullũ istorum:

11 Qui ista omnia non faciat; quin etiam in istis montibus comedat, & uxorem proximi sui polluat,

12 Pauperem & egentem opprimat, rapinas rapiat, pignus non reddat; & ad stercoreos deos attollat oculos suos abominationẽ faciens,

13 In usuram det & fœnus accipiat, hiccine viveret? non vivet; omnes abominationes istas fecit, [f]omnino afficietur morte; [g]cædis ipsius causa in ipso erit.

14 Quòd si ecce genuerit filium qui animadvertat omnia peccata patris sui quæ facit, & animadvertens non faciat secundum illa,

15 In istis montibus non comedat, & oculos suos non attollat ad stercoreos deos domus Jisraëlis; uxorem proximi sui non polluat,

16 Et neminem opprimat, pignus non [h]accipiat, & rapinam non rapiat; panem suum esurienti det, & nudum operiat veste.

17 A paupere non retrahat manũ suam, usuram aut fœnus non accipiat, jura mea faciat, in statutis meis ambulet; hic non morietur propter iniquitatem patris sui, omnino vivet:

18 Pater *verò* ipsius quia oppressit oppressione, rapuit rapinam fratris, & quod non est bonum fecit[i] inter populares suos, ideo ecce morietur propter iniquitatem suam.

19 Sed dicitis, cur? nónne fert filius ipse propter iniquitatem patris? cùm filius jus & justitiam exercet, omnia statuta mea observat & facit ea, omnino vivet.

20 Anima quæ peccat, ipsa morietur; filius non feret propter iniquitatem patris, & pater non feret propter iniquitatẽ filii: justitia justi cum ipso erit, & improbitas improbi cum ipso erit.

21 Cùm autem improbus conversus ab omnibus peccatis suis quæ fecit, observabit omnia statuta mea, & exercebit jus & justitiam; omnino vivet, non morietur:

22 Omnes defectiones ejus quas commisit non commemorabuntur ei; in sua justitia quã exercet vivet.

23 An [k]ullo pacto delector morte improbi? dictum Domini Jehovæ: an non cùm revertitur a viis suis, ut vivat?

24 Sed cùm avertens se justus a justitia sua facit iniquitatem, secundum omnes abominationes quas fecerit improbus facit, hiccine viveret? [l]omnia justè facta ejus quæ fecerit nõ commemorabuntur; propter prævaricationem ipsius qua prævaricatur, & propter peccatum ipsius quo peccat, propter hæc morietur.

25 Quòd autem dicitis, non est [m]æqua via Domini: audite jam, ô domus Jisraëlis, an via mea non esset æqua? annon viæ vestræ nõ sunt æquæ?

26 Cùm avertit se justus a justitia sua, & faciens iniquitatẽ, moritur in illis, propter iniquitatem suam quam facit moritur.

27 Cùm autem revertens improbus ab improbitate sua quam faciebat exercet jus & justitiam, hic animam suam vivam conservat:

28 Quia animadvertens revertitur ab omnibus defectionibus suis quas commisit; omnino vivet, non morietur.

29 Attamen dicunt domus Jisraëlis, non est æqua via Domini: an viæ meæ non essent æquæ? ô domus Jisraëlis; annon viæ vestræ non sunt æquæ?

30 Idcirco quemque secũdum vias suas judicabo vos, ô domus Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ, revertimini, & avertite *vos* ab omnibus defectionibus vestris, ut non sit vobis offendiculo iniquitas.

31 Abjicite a vobis omnes defectiones vestras quibus defecistis, & facite vobis cor novum & spiritum novum: ecquare moreremini, ô domus Jisraëlis?

32 Non enim delector morte morientis, dictum Domini Jehovæ: avertite itaque vos, & vivite.

[a] Heb. *faciet: sic deinceps.*

[b] Heb. *veritatis.*

[c] Heb *virum cum viro*

[d] Heb. *faciendo.*

[e] Heb. *vivendo: sic deinceps.*

[f] Heb. *moriendo.*

[g] Heb. *sanguines ipsius in ipso erit: ut Levit. 20.9.*

[h] Heb. *pignoretur.*

[i] Heb. *in medio populorũ suorum.*

[k] Heb. *delectando.*

[l] Heb. *omnes justitiæ.*

[m] Heb. *disposita: sic deinceps.*

ANNOTATIO.

1 Fuit] *Hujus prophetiæ, quæ tota est* ἐπιτιμητική, *partes omnino sunt tres, prima est reprehensio acerrima impii Jisraëlitarum dicti judicia Dei ludificantium, usque ad versũ* 19. *secunda est confutatio firmamẽtorum quibus Jisraëlitæ suas blasphemias adversus Deum enitebantur stabilire, usque ad ver.* 30. *tertia est conclusio asserens justitiã Dei, & omnes revocans ad resipiscentiã certissimãmque salutis expectationem.* 2 Quid vobis] *propositio blasphemi dicti quod etiam habetur Jirmejæ.* 31.29. *&* 30. *cujus* ἀνασκευὴ *habetur sequentibus.* Terra Jis.] *id est, Jisraëlitis, metonymicè.* Dentes filior.] *id est, filii luunt injustè scelerum paternorum pœnas.* 3 Ne vivam] *præcedentis blasphemiæ* ἀνασκευὴ *primùm universè fit per enuntiationem justitiæ Dei juramento confirmatam, duobus ver. deinde per accommodationem promissorum & minarum ejus ad tria personarum genera: nempe ad justum, ver.* 5. *& quatuor sequentibus: ad injustum*

justum justi filium versib. quatuor; & ad justum injusti filium, ad versum 19. usque. Si erit] *id est, nisi manifesto & illicò, ac præsentissima edam judicia mea in singulos vestrum cùm peccaveritis; quandoquidē tam studiosi estis cavillandi rea.* 4 En omnes] *etiologia proximi præcedentis dicti a natura studióque Dei in res creatas suas: quod dicitis, inquit, vos injustè culpam alienā luere, estis in me contumeliosi: nam ego ut omnium creator sum, ita paterno studio erga omnes ducor: non possum a me temerè abalienare quemquam; sed si quis abalienatur, id ipsi sua injustitia evenit, non injuria mea ac propterea statui non amplius ita dissimulare justitiam meam sicut antè feci, ut me a calumniis improborum vindicem. Hoc generatim dictum per gradationem deinceps exornatur.* Quæ peccat] *ac proinde peccato suo se ipsam alienat a me, qui sum vitæ, & salutis author.* 5 Nam cùm] *primum gradationis membrum, ut diximus in ver. 3.* Jus ac just.] *videlicet erga Deum & homines bona fide & conscientia, ut sequentia exempla commonstrant.* 6 Istis mont.] *id est, in excelsis ubi idola colebantur, ut Deut. 12. 2.* Non comedens] *videlicet idolothyta, de quibus Psal. 106. 28. & 1. Cor. 8. & 10.* Oculos] *id est, non implorans idola, synecdochicè a signo, ut Psal. 123. 1.* Proximi sui] *id est, ullius: vide Levit. 18. 19. & 27.* 7 Neminem] *ex lege Exod. 22. 21. & Levit. 25. 14. & 17.* Pignus suum] *ex lege Exod. 22. 26. & Deut. 24. 12.* Rapinam] *ex lege Lev. 19. 13.* Panē] *ex lege Deut. 15. 7. & sequent. ut Jeschahh. 58. 7.* 8 In usuram] *ex lege Exod. 22. 25. Levit. 25. 35. & sequent.* 10 Quòd si] *secundum gradationis membrū, de quo in ver. 3* Ullum istor.] *nempe statutorum & judiciorum Dei, de quibus ver. 9.* 14 Quòd si] *tertium gradationis membrum, de quo ver. 3.* 17 A paupere] *videlicet opprimendo.* 19 Sed dicitis] *secunda pars prophetiæ, confutans verba Jisraëlitarum responsantium Deo. Sunt autem hujus confutationis partes duæ ad duas objectiones Jisraëlitarum: quorū prior objectio fuit exemplum suum satis documento esse ut filii dent pœnas paternorū scelerum, hoc ver. huic respondetur usque ad ver. 25. posterior fuit hominum præfractorum, qui quāvis evicti obganniebant tamen; utcunque se res haberet non satis æquam esse administrationem Dei, cui respondetur ad ver. 30. usque.* Cur] *q. d. quamobrem hoc negas tu? aut nos non ausimus confirmare ab exemplo nostro, qui inculpati luimus parentū criminosorum culpas?* Cùm filius] *jam incipit Deus confutare præcedētem blasphemiam eadē gradatione quæ antè dicta est, justi videlicet, duob. ver. injusti resipiscentis, ver. 21. & duob. seq. ac justi sese avertentis, ver. 24.* 20 Justitia] *id est, præmium justitię synecdochicè, ut in membro antitheto improbitatis pœna est intelligenda.* 23 An ullo pacto] *argumentum a natura Dei quod perstrinximus in ver. 4. ut infrà duob. ver. ultimis, accipiendum κατά τι. q. d. nónne majorem delectationem capturus essē ex resipiscentia improbi ad salutem, quàm ex ipsius morte, si sese daret in resipiscentiam?* 25 Quod autem] *secundus confutationis locus, ut diximus in ver. 19.* Audite] *hac confutatione Deus primùm κατὰ θέσιν æquitatem suæ administrationis asserit, & iniquitatis Judæos damnat, hoc ver. deinde sigillatim gradationi sermonē accōmodat, ut suprà: nisi quod ejus qui sibi in justitia sua constat mentio omittitur, quia extra controversiam est.* 26 In illis] *videlicet viis suis iniquis, a quibus minimè resipiscit.* 29 Attamen] *indignantis verba, quib. ad conclusionē transitur a cōfutatione.* 30 Idcirco] *conclusio prophetiæ, qua primùm Deus se omnia justè administraturum esse confirmat: deinde Jisraëlitas ad justitiam & regenerationem provocat, hoc & seq. versu; ac postremò causam hortationis adducit a studio paterno suo in homines, & ipsorum bono versu ultimo.* Ut non sit] *id est, ne corruatis iniquitate vestra, ut Jirm. 5. 25.* 31 Facite vobis] *id est, deposito vetere homine, qui secundum cupiditates fallaces corrumpitur, renovamini spiritu mentis vestræ, & induite novū hominē qui secundū Deū conditus est in justitia & sanctimonia veritatis, ut nihil sapiatis corde, nihil spiretis aut velitis spiritu, nisi novitatē purā: quæ quidē omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesū Christū, Ephes. 4. 22. & 2 Corinth. 5. 17. & sequentibus.*

CAPUT XIX.

Deus lamentationem præscribit de Judæorum regno; quòd de pristina sua dignitate decidens Regum impiorum & inhumanorum culpa jam propè labefactatum sit, & mox sine spe restitutionis sit collapsurum usque in adventum Christi.

1 TU autem profer lamentationem de principibus Jisraëlis,

2 Dicens, quid *erat* mater tua? Leæna inter leones recubans, [a] inter juvenes leones educans catulos suos.

3 Sed evehente ipsa unum e catulis suis, cùm juvenis leo factus esset, & cùm didicisset prædari prædam, homines comedisset.

4 Audientes *concurrerunt* in eum gentes, quarum in fovea captus est, & deduxerunt eū [b] uncis in terram Ægypti.

5 Videns autem illa, cùm spe aluisset se se, periisse expectationem suam; accepit unum e catulis suis quem effecit juvenem leonem.

6 Hic continenter ambulans inter leones, juvenis leo factus, didicit prædari prædam, homines comedit:

7 Etiam cognovit de [c] viduatis palatiis eorum, & civitates eorum vastavit, adeò ut desolaretur terra & [d] quæ implent eam, a voce rugitus ejus.

8 Quapropter disposuerunt contra eum gentes circumquaque ex provinciis; & expanderunt contra eum rete suum, quorum in fovea captus est.

9 Tum ponentes eum in claustro [e] uncis adhibitis, deduxerunt eum ad regem Babyloniæ deducturi eum in munitiones, ut non exaudiretur vox ejus amplius in montibus Jisraëlis.

10 In quiete tua mater tua similis erat viti plantatæ secundum aquas; fructifera & frondosa erat ab aquis multis:

11 Erantque ei scipiones [f] robusti cum virgis dominantium, & alta erat statura ejus, supra intercurrentes ramos densos, ita ut conspicua esset altitudine sua cum multitudine palmitum suorum.

12 Sed avulsa æstu iræ in terram dejecta est, & [g] Eurus arefecit fructum ejus, defregerunt sese, & aruerunt, scipionem robustum ejus igni consumpsit.

13 N[illegible] plantata est in deserto, in terra sicca & siticulosa:

a Heb. *in medio juvenū leonum.*

b Heb. *hamis.*

c Heb. *viduis*

d Heb. *plenitudo ejus.*

e Heb. *cum uncis.*

f Heb. *roboris sic. ver. 12. & ultimo.*

g Heb. *ventus orientalis.*

14 Et

14 Et exiens ignis* e scipione ramorum ejus, fructum ejus consumit,* adeò ut non sit in ea scipio robustus, virga dominatura:* hæc lamentatio est, quæ sit pro lamentatione.

ANNOTATIO.

1 Tu autem] *Hujus capitis argumentum omnibus est evidens ex mandato Dei quod habetur ver.1.& ultimo. Est enim toto hoc capite lamentatio de flebili regni Judæorum statu inde a morte Joschijæ : qui status exponitur duabus allegoriis; una, leænæ & catulorum, usq; ad ver.10. altera, vitis & fructuum, versibus quinque sequentibus.* Principibus] *id est, regulis: qui jam non poterant meritò dici reges, cùm omnes a Joachazo fuerint beneficiarii, primùm regis Ægyptiorum, deinde Babyloniorum.* 2 Quid erat mater] *priore hac allegoria gens Judæorum & regnum totum cum leæna comparatur, Reges verò cum illius catulis. Ac leænæ quidem conditio describitur, hoc ver. deinde verò duorum catulorum; quorum unus typus est Joachazi sive Jochananus, ver.3.& 4. alter Jehojakimi; ver.5. & sequentibus. In conditione autem leænæ duo observanda sunt; tum quòd inter leones, id est, finitimos feros & crudeles, securè priùs habitaverat, tum etiam quòd ipsa catulos suos educaverat & reges instituerat sibi: quæ dignitatis & roboris cõmemoratio exaggerat lamẽtationis argumentũ, ut in secunda allegoria, ver.10.& 11.* Catulos] *ex prophetia Jahhakobi, Gen.49.9.* 3 Homines] *i. abusus esset authoritate sua ad inhumanitatẽ ferã, 2.Reg.23.32.* 4 Uncis] *i. captivum, ibidem ver.33.& Jirm.22.11.& seq.* 5 Spe alluisset] *vz. redhibendi & recuperandi Regis sui precario ab Ægyptio,* Unũ] *Jehojakimũ Joachazi fratrẽ datũ ab Ægyptio.2.Reg.23.34.* 7 Etiam] *id est, non tantùm in homines feritatem exercuit; sed etiam de bonis illorum & facultatibus pro libidine sua statuit, nulla Dei aut hominum reverentia abductus quin sursum deorsum verteret omnia. Cognoscendi autem verbum hoc modo accipi cùm aliis locis monuimus, tum Ijobi 38. sæpiùs.* 8 Gentes] *de quibus 2.Reg.24.4.* 9 Deducturi eum] *id est, animo deducendi: nam in itinere mortuus est, ut prophetaverat Jirmeja 22.18.& 19.* In munitiones] *id est, Babylonem munitissimam: vide Jirm.51.25.& 53.* 10 In quiete tua] *secunda allegoria, ut diximus in versum 1, qua primùm præstantia antiqua regni Judæorũ & regum adumbratur, duobus ver. deinde inclinatio & ruina, tribus. Quod autẽ vertimus, in quiete tua, adducti tum præcedentis allegoriæ comparatione fecimus, tum seq. antithesi: nam quod alii vertunt similitudinẽ, sine exemplo est; quod alii sanguinem, difficile est accõmodatu, atq; violentũ. Quamobrem nos Hhebræum vocabulum ab alia radice ducimus quæ significat quiescere, ut notetur hac voce prisca Judeæ tranquillitas.* 11 Erantq;] *i. typicè, florebant Reges potentissimi & principes, regni, eminebatq, regnum Judeæ supra alia, Regum suorum majestate, & principum amplitudine, populariumq, frequentia.* Ejus] *videlicet Regis cujusq; qui cum scipione robusto comparatus est.* Intercurrentes] *id est, inter principes eminens.* 12 Avulsa] *videlicet iis rationibus quæ dictæ sunt superiore allegoria.* 13 Plantata] *id est, deportata in locum servitutis miserrime, tam contrarium regno quàm desertum siccum infestum est viti.* 14 E scipione] *id est, ab ipso Jehojakimo rege, ipsius culpa, quia frangens fœdus rebellavit contra Babylonium, 2 Reg.24.3.* Adeò ut non] *id est, ut neque jam adsit rex ullus firmus, neque sit ullus in posterum extiturus, donec adventet Christus: vide Jirmejæ 22.30.* Hæc lamentatio] *conclusio, verbis Dei mandantis lamentationem.*

CAPUT XX.

Propheta seniores ad Deum consulendum accedentes redarguit hypocryseos: ac propterea in totum populum invehens, ordine narrat beneficentissimam Dei administrationem, monitaq, & indignissima populi maleficia, ab exitu Ægypti ad sua usque tempora, deinde omnes contestatus severissimum Dei judicium pronuntiat, calamitates eventuras omnibus, minas contra idololatras, & promissiones erga bonos; e quibus disparatis Deum illos perditurum bos liberaturum dicit ad gloriam ipsius.

1* FUIT autem anno septimo, a quinti mensis die decimo, venientes quidam e senioribus Jisraëlis * ad consulendum Jehovam, cùm sedissent coram me,

2 Ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

3 Fili hominis, alloquere seniores Jisraëlis, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova,* an ad consulendum me venitis? *ne vivam ego*, si consulor a vobis, dictum Domini Jehovæ.

4 An* causam ageres istorum? an causam ageres fili hominis?* abominationes majorum ipsorum notas fac ipsis.

5 * Indic eis, sic ait Dominus Jehova, quo die *eligens Jisraëlem sublata manu mea semini domus Jahhakobi *juraveram** notùmque feceram me ipsis in terra Ægypti: (*juraveram* autem sublata manu mea ipsis, dicendo, ego Jehova Deus vester)

6 Quo *igitur* die sublata manu mea *juraveram* istis me deducturum illos e terra Ægypti in terram qu m* exploraveram ipsis, affluentem lacte & melle, decus ipsum omnium regionum.

7 *Edixeram eis, quisque b res detestandas oculis suis abjicite, & stercoreis diis Ægypti ne polluatis vos; ego sum Jehova Deus vester:

8 Rebellantes contra me * noluerunt auscultare mihi, quisque res detestandas oculis suis non abjecerunt, & stercoreos deos Ægypti non dereliquerunt: quamvis * dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, ad consummandum iram meam in eis in media terra Ægypti.

9 Attamen* feci propter nomen meum; (ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium c inter quas erant, quia notum feceram me ipsis ante oculos illarum) educendo ipsos e terra Ægypti,

10 Itaque eduxi ipsos e terra Ægypti, & abduxi ipsos in desertum:

11 Ubi dedi ipsis statuta mea, & jura mea nota feci ipsis; quæ qui faceret homo, viveret per ea:

12 Ac etiam sabbatha mea dedi ipsis, ut essẽt signo inter me & ipsos; d ut sciretur me Jehovam sanctificare ipsos.

13 Sed rebellarunt contra me domus Jisraëlis in

a Heb. *quinto mense decimo mensis.*

Exod.38.

b Heb. *detestationes oculorum suorum: sic deinceps.*

c Heb. *in quarum medio.* Exod 14. Exod 15.25 & 20. & *sequentibus.* Levit.18.5. & Deu.30 15. Exod.16. 24. & 31, 13.

d Heb. *ad sciendum: sic infrà ver. 20.*

Exod. 20. 5. & 23.21.

in ipso deserto, in statutis meis non ambulantes, & jura mea spernentes quæ qui fecisset homo vixisset per ea, & sabbatha mea prophanantes valde. quamvis dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos in ipso deserto ad consumendum eos.

14 Sed feci propter nomen meum, ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

Numerer. 14.28. & sequentib.

15 Veruntamen etiam ego sublata manu mea *juravi* eis in deserto, me non introducturum illos in terram quam dedi affluentem lacte & melle; pecus ipsum omnium regionum:

16 Eò quòd jura mea spernerent, & in statutis meis non ambularēt, ac sabbatha mea prophanarent: quòd [d] stercoreos deos suos cor illorum sequeretur.

[d] Heb. *post stercoreos deos suos cor illorum iret.*

17 Pepercit tamen oculus meus illis ne perderem illos, neque feci ex eis consummationē in deserto:

Numer. 15. & 18.

18 Edixi enim filiis illorum in deserto, in statutis patrum vestrorum ne ambuletis, & jura illorum ne observetis, neque stercoreis diis illorum vos polluatis:

19 Ego sum Jehova Deus vester, in statutis meis ambulate; & jura mea observate, ac facite ipsa:

20 Et sabbatha mea sanctificate, ut sint signo inter me & vos; ut sciatur me Jehovam esse Deum vestrum.

21 Rebellarunt autem contra me ipsi filii in statutis meis non ambulantes, & jura mea non observantes ut facerent ea, quę qui faceret homo viveret per ea, sabbatha mea prophanantes: quamvis dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, consummando iram meam contra eos in deserto.

22 Sed reducens manum meam feci propter nomen meum; ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

23 Nam etiam ego sublata manu mea *juraveram* eis in diserto; me dispersurum eos in gentes, & sparsurum eos in regiones:

24 Eò quòd jura mea non facerent, & statuta mea spernerent, ac sabbatha mea prophanarent; denique [e] stercoreos deos patrum suorum sequerentur oculi ipsorum.

[e] Heb. *post stercoreos deos patrum suorum essent.*

25 Atque etiam ego dederam ipsis statuta non bona, & jura per quæ non viverent,

26 Impurans ipsos cum donis ipsorum, eò quòd traducerent omnem aperientem vulvam; ut desolarem eos, ut experirentur me esse Jehovam.

27 Idcirco alloquere domum Jisraëlis, fili hominis, & indicito eis: sic ait Dominus Jehova: adhuc hac re blasphemaverunt me patres vestri prævaricando contra me prævaricatione.

28 Quòd cùm introduxissem eos in terram quam sublata manu *juraveram* me daturum ipsis; aspexerunt omnem collem excelsum, & omnem arborē densis ramis, ubi sacrificarunt sacrificia sua, & ubi dederunt irritamentū oblationis suæ, & ubi disposuerunt [f] odores gratos suos, denique ubi libarunt libamina sua:

[f] Heb. *odorem quietū suarum.*

29 Et quamvis dicerem ad eos ipsos qui veniebant eòdem quò vos, quid sit ipsum excelsum; tamen vocatum est nomen illius excelsum usque in diem hunc.

30 Idcirco dic ad domum Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova; an in via patrum vestrorum vos ipsos impuraveritis, & [g] detestationes eorum sequendo vos scortati fueritis,

[g] Heb. *post detestationes ipsorum.*

31 Et offerendo dona vestra traducendo filios vestros per ignem, vos ipsos impuraveritis in omnibus stercoreis diis vestris in hunc usq; diem; & ego consular a vobis, ô domus Jisraël ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si consular a vobis.

32 Ideoq; quod ascendit in spiritum vestrū [h] minimè omnium futurum est; quod vos dicitis, erimus ut istæ gentes, ut nationes istarum regionum, ministrando ligno & lapidi.

[h] Heb. *existendo.*

33 Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ; nisi manu robusta, & brachio extento, ac æstu iræ effuso regnabo super vos,

34 Cùm educam vos ex populis, & congregabo vos ex regionibus in quas dispersi fueritis; manu robusta, brachioq; extento, & æstu iræ effuso,

35 Nam deducam vos in desertum populorum, ubi disceptabo vobiscum [i] in os:

[i] Heb. *facie ad faciem.*

36 Quemadmodum disceptavi cum majoribus vestris in deserto terræ Ægypti; sic disceptabo vobiscum, dictum Domini Jehovæ:

37 Et transmittam vos sub virgam, ut inducam vos in vinculum fœderis:

38 Seligensq; ex vobis eos qui rebellant & qui deficiunt a me, e terra peregrinationum ipsorum emittam eos, & eorum nemo in terram Jisraëlis redibit: ita experiemini me esse Jehovam.

39 Vos itaque ô domus Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, quisque stercoreos deos suos agedum colite, etiam postea, siquidem non auscultatis mihi: nomen verò sanctitatis meæ ne prophanate amplius donis vestris, & stercoreis diis vestris.

40 Sed in monte sanctitatis meæ, in monte celsitudinis Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ: ibi colent me tota Domus Jisraëlis, [k] quanta quanta erit in ea terra: ibi acceptos habebo eos, ac ibi requiram oblationes vestras & primitias munerum vestrorum cum omnibus rebus sanctis vestris:

[k] Heb. *tota ipsa.*

41 Cum odore [l] grato acceptos habebo vos, quando eduxero vos ex populis & congregavero vos ex regionibus in quas dispersi fueritis: & sanctificabo me in vobis ante oculos ipsarum gentium.

[l] Heb. *quietis.*

42 Et experiemini me esse Jehovam; cùm reduxero vos in terram Jisraëlis, in terram illā quam sublata manu mea *juraveram* me daturū majoribus vestris:

Suprà. 6. 9.

43 Ubi recordati viarū vestrarum omniumque actionum vestrarum quibus vos ipsos impurastis, fastidio eritis vobis ipsis propter omnia mala vestra quæ feceritis.

44 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm *hæc* fecero erga vos propter nomen meum, non secundum vias vestras pessimas, & secundum actiones vestras corruptissimas, ô domus Jisraëlis, dictum Domini Jehovę.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus prophetiæ inscriptio ostendit tum ipsum tempus & occasionem illius, ver. 1. tum man-*

mandatum Dei secundo versu: tempus verò manifestum est, nempe quinto anno prophetatam esse ante expugnata & eversa Jeruschalaima. Sunt autem totius prophetiæ partes duę: una hypothesis qua Deus speciatim seniores Jisraëlis coràm hypocriseos scelestæ reprehendit, ver. 3. *&* 4. *altera, thesis qua universę Jisraëlem redarguit, impiis minatur, & pios promissis erigit, inde a ver.* 5. Ad consulendum] *simulatè, quamvis consilia sua stata afferrent in animis suis: ut dicitur infrà ver.* 32. 3. An ad consulen.] *animo integro, docili, & ad consilium capiendum comparato. q.d. nonne præjudicata affertis domo, & consilia quę verbo tenus petitis jamdiu cudistis animo?* 4 Causam ageres] *id est, ampliùs intercederes apud me istorum nomine? quibus non intercessione ampliùs (ut fingunt) opus est, sed reprehensione acerbissima, & minarum denuntiatione: idem argumentum est Jirmejæ* 14. *sic suprà* 14.2. *&* 3. Abominationes] *transitio ad thesin, de qua in versum.* 1. 5 Indic eis] *hujus theseos membra omnino sunt tria: primum est narratio, qua singula Dei beneficia comparantur cum indignissimis Jisraëlitarum maleficiis & ingrato animo, usque ad ver.* 30. *secundum est sententiæ dictio adversus ingratos & contumaces Jisraëlitas, usque ad ver.* 40. *tertium est piarum sanctarumq; reliquiarum consolatio a promissis Dei, inde ad finem usque. Narrationis autem (quæ, ut diximus, per ἀγῶνα sive contentionem tota illustratur comparatis Dei operibus cum malefactis populi) partes per sua tempora distinguuntur: primum tempus est rerum in Ægypto gestarum, usque ad ver.* 9. *secundum, rerum in deserto gestarum tum erga patres, usque ad ver* 17. *tum etiam erga filios, usque ad ver.* 27. *tertium, rerum in terra gestarum quam ex promisso majoribus tradiderat Deus, usque ad ver.* 30. Eligens] *id est, declarans me elegisse, misso Mosche & Aharone, Exod.* 2. *& sequentibus.* Sublata manu] *vide Gen.* 14.22. *q.d. juramentum antè majoribus præstitum per me ipsum confirmavi, Exod.* 3.6. Notumque] *verbo, signis, & miraculis, Exod.* 3. *&* 4. 6 Exploraveram] *id est, prospexeram tanquam certissimus explorator, ut Numer.* 10. 33. *humanitus dictum.* Decus ipsum] *epitheton terræ Cenahhanis, ut infrà ver.* 15. *& Dan.* 8.9. 7 Edixeram] *etsi verba hæc disertè a Mosche non exprimuntur, non dubium est tamen quin ex contrario intelligenda sint, cùm jubentur Jisraëlitæ servire Deo, Exod.* 3. 12. *& Mosche hanc causam non tantùm populo suo, sed ipsi quoque Parhhoni exponere, Exod.* 5.1. 8 Noluerunt ausc.] *id est, neque fidem habuerunt mihi, ut ipsorum verba & facta demonstrarunt, Exod.* 5.21. *&* 6.8. *neque ab idolis discesserunt, ut eventus ostendit, Exod.* 32. Dixissem] *videlicet nisi servirent Deo, ut agnoscit Mosche Exod.* 5.3 *sic in sequentibus.* 9 Feci] *id est in præstanda liberatione perstiti: sic ver.* 14. *&* 22. 21 Ipsi filii] *eorum videlicet qui occubuerunt in deserto: nam his pepercit Dei oculus, suprà ver.* 17. 22 Manum meam] *nimirum quam interminatus fueram, ut dicitur proximè præcedente versu, & quam ex parte feceram ut experirentur ipsi versib. quatuor sequentibus.* 23 Etiam ego] *exegesis præcedentis sermonis, quòd Deus* reduxerit manum suam, *quam in Jisraëlitas duobus modis exercuerat: nempe & per hostes, cùm aliquos ex illis captivitati traderet, ut Numer.* 21. *& per se ipsum, cùm eos ipse castigaret acerbissimè, ut Numer.* 21. *&* 25. *vide in Psal.* 106. 26. *& sequentibus.* 25 Non bona] *id est, ipsis incommoda noxiaq;, ut fuerunt hiatus terræ & ignis, Num.* 16. *plaga pestilens, Numer.* 17. *serpentes, Num* 21.6. *sententiaq; juridica, Num.* 25. Per quæ non] *id est, quę sententias mortis continerent.* 26 Impurans] *id est, impuros esse ostendens, ut impuros tractans, & a me abdicans.* Omnem aper.] *id est, primogenitum, qui ex lege sacer est Domino, Exod.* 13.2. *vide suprà* 16.21. *& infrà ver.* 31. *atque hæc quidem a Jisraëlitis fuisse facta disertis verbis non exponit Mosche; sed tamen non dubium est quin fecerit Jisraël, quando copulatus est cum idolo Pehhoris Midjanitarũ Deo, Numer.* 25. 28 Aspexerunt] *id est, oculos animumq; suum adjecerunt: vide Jeschahh.* 57.9. *& sequentibus.* 29 Et quamvis] *videlicet per legem, sacerdotes pios, Prophetas, & servos Dei admonerem: ut per singulas ætates servos excitavit Deus ad revocandum populum suum a maleficiis: sic infrà* 23.43. Eodem quò] *id est, ad excelsa, quò vos etiam convenitis, ut scelerati idololatræ.* Quid sit] *id est, quàm invisum & exosum sit Deo, ac proinde perniciosum suis cultoribus: ut Deut.* 12. *&* 13. Vocatum] *id est, permansit, & integrum est conservatum: ut Jeschahh.* 1.26. 30 Idcirco] *secunda pars theseos, ut diximus in versum* 5. *sententię dictionem continet; in qua comprehenduntur primùm contestatio Jisraëlitarum propter peccata ipsorum & impudentissimam hypocrisin, duobus versibus; deinde judicium juramento confirmatum, usque ad ver.* 39. *& conclusum pręsentissima abdicatione repudioq; populi, ver.* 39. 31 Si consular] *id est, si in posterum patiar vos ea hypocrisi perfidiaq; ad me accedere, ut docet mandato ver.* 39. 32 Quod ascendit] *id est, non succedent cogitationes vestræ, plurimùm aberitis a vestris rationibus.* Erimus] *id est, eodem loco habebimur & perfruemur tranquillè iisdem commodis, si communem cultum cum gentibus illis observabimus: ut illi dicebant Jirmejæ* 44. 33 Regnabo] *id est, Regem me vobis gentibusq; invitis demonstrabo, impios affligendo & perdendo, piosq; secernendo, ut explanatur ver.* 35. *& tribus sequent.* 35 Deducam vos] *id est, non sinam vos quiescere, ut putatis, ó idololatræ; sed vexabo vos & exagitabo plurimùm per varios populos locis importunissimis.* 37 Et transmittam] *id est, totum populum Jisraëlis ita probabo & recognoscam ut pastor gregem, ad recipiendos in fœdus & in caulam meam bonos improbosq; abdicandos: de hac autem ratione vide Levit.* 27.32. Vos] *id est, bonos ex vobis, synecdochicè: de quibus posteà ver.* 40. *& sequentibus.* 38 E terra pereg.] *id est, e terra Jisraëlis, cujus herædes falsò & justos dominos se gloriabantur esse qui in Judea cum Rege Tzidkija remanserant: vide suprà* 11.14. *& seq.* 39 Vos itaque] *gravissima abdicationis denuntiatio, ut diximus in ver.* 30. Etiam postea] *videlicet quàm fueritis e Judæa deportati, cujus non hæredes, sed inquilini ad momentum estis.* Nomen verò] *id est, ne ampliùs abutimini nomine meo, neque commune quicquam mecum habetote; siquidem idolis vestris adhæretis, quorum contagio impurari nolo cultum meum: ut hypocritas compellat Deus Jeschahh* 1. *&* 66. 40 Sed] *tertium membrum, consolatio, ut diximus in versum* 5. Monte sanct.] *vide suprà* 17.23. Tota domus] *nimirum selecta, ut dixit antè versu* 38. Requiram] *non autem vetabo & interdicam vobis, ut feci hypocritis, ver.* 39.

CAPUT XXI

Deus exitium Judææ primùm allegoria, deinde apertis verbis typoq; prænuntians, ostendit quàm graviter sit per Babylonium affligenda: expeditionis illius consilia effectaq; declarat, ac nominatim prædicit cladẽ

regis Tzidkijæ, & subversionem regni in Christo demum instaurandi: ac postremò per occasionem Hhammonitas nomine insolentię contra Judæos reprehendens, par illis exitiū per Chaldæos futurum pronuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dispone faciē tuam [a] dexteram versus, & fac ut stillet versus Austrum; ac prophetato in sylvam agrestem meridiem *versus*.
3 Et dicito sylvæ meridianæ, audi verbum Jehovę: sic ait Dominus Jehova, ecce ego accensurus sum in te ignem qui consumat in te omnem arborem viridem, & omnem arborem aridam; non extinguetur flamma [b] inflammatissima, & adurentur ea omnes facies a meridie ad Aquilonem:
4 Et [c] experientur omnis caro me Jehovam incendere illam; non extinguetur.
5 Me autem dicente, aha Domine Jehova; ipsi dicunt de me, nonne [d] artifex est parabolarum iste?
6 Fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,
7 Fili hominis, dispone faciem tuam versus Jeruschalaima, etiam fac ut stillet loca sancta versus & Prophetato contra terram Jisraëlis,
8 Dicens terræ Jisraëlis, sic ait Jehova, ecce me contra te exerturum gladium meum e vagina sua; ut excindam ex te justū & improbū:
9 Ut excindam ex te justum, & improbum, idcirco prodibit gladius meus e vagina sua cōtra omnem carnem a meridie ad Aquilonem:
10 Ut experiantur omnis caro me Jehovam exerere gladium meum e vagina sua; non revertetur ampliùs.
11 Tu ergo fili hominis suspira: cum fractione lumborum & amaritudine suspirato ante oculos istorum.
12 Estóque cùm dicent ad te, quamobrem suspirabundus es? ut dicas, propter [e] rumorem qui advenit, quo liquescet omne cor, & remittentur omnes manus, caligabitque omnis spiritus, & omnia genua [f] diffluent *ut* aquæ: ecce advenit & fit, dictum Domini Jehovæ.
13 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
14 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait Dominus; dic, gladius gladius exacutus, atque etiam extersus est.
15 Ut mactet [g] mactandos exacutus est, ut sit ei coruscatio extersus est: an gauderemus, virga filii mei, *id est, gladio* spernente omne lignum?
16 Nam tradidit illum extergendum, capiendum manu: ipse exacutus est gladius, idemque extersus, quem tradat in manum interfectoris.
17 Clama & ejula fili hominis, quia ipse erit contra populum meum, idemq; contra omnes principes Jisraëlis: detrusi in gladium erunt cum populo meo; idcirco applaude femori.
18 Cùm probatio *est*, quid tandem *est*? an etiam virga *gladius* spernens non esset? dictum Domini Jehovæ.
19 Tu itaq; fili hominis prophetato, & [h] cōplode manibus: nam iterabitur gladius [i] tertiò, gladius confossorum, idemq; gladius confossorum magnatum, cubicula permeans illorum.
20 Ah factus est ad coruscationem, acuminatus ad mactationem; ut diffluente [k] animo & multiplicatis offendiculis, contra omnes portas eorum disponam mucronem gladii.
21 [l] Unis viribus dexteram pete, compositis pete sinistram; quocunque occurrent tibi res comparatę.
22 Nam etiam ego complodam manibus meis, & faciam ut requiescat æstus iræ meæ: ego Jehova eloquutus sum.
23 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
24 Tu autem fili hominis, propone tibi duas vias adveniente gladio regis Babyloniæ, e terra unius procedentes ambas, & latus selige, in capite viam ad civitatem selige.
25 Viam *inquam* proponito, qua adveniat gladius contra Rabbatham Hhammonitarum; aut contra Jehudæam cum *urbe* Jeruschalaimorum munita.
26 Nam stabit rex Babyloniæ in [m] bivio, in capite duarum viarum ad divinandum divinationem; terget [n] cultros, consulet imagines, inspiciet jecur.
27 In dextera ipsius erit divinatio, Jeruschalaima; disponendos esse primores *exercitus*, os aperturos in occisione, sublaturos vocem cum clangore: disponendos *igitur* primores exercitus contra portas, effundenda [o] missilia catapultaria, extruendas munitiones.
28 Erit quidem *hoc* istis tanquam [p] si divines vanitatem in oculis ipsorum, istis [q] juratis in juramenta multa: sed hoc revocabit in memoriam iniquitatem qua capiendi sunt.
29 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd revocatis in memoriam iniquitatem vestram, dum retegunt se defectiones vestrę, dū apparent peccata vestra in omnibus actionibus vestris: quia versamini in memoria, manu illa capiemini.
30 Tum autem prophane improbe, ô princeps Jisraëlis, cujus advenit dies, *suo* tempore [r] iniquitatis terminus:
31 Sic ait Dominus Jehova, amove cidarim istam, & tolle coronam: [s] hæc futura non est; eum qui in depressum *abiit* exalta, & eum qui altus est deprime.
32 Perversam, perversam, perversam reddā illam: etiam hæc non futura est, donec venerit is cujus est jam ipsum & tradidi illud.
33 Tu autem fili hominis prophetato dicens sic ait Dominus Jehova de [t] Hhammonitis, & de opprobrio illorum: dicito igitur, gladius gladius [u] districtus est, ad mactationem extersus, ad consumendum, *extersus* propter coruscationem;
34 Dum vides tibi vanitatem, dum divinas tibi mendacium; applicando te ad cervices confossorum improborum quorum dies advenit, *suo* tempore iniquitatis terminus.
35 Repone *gladium* in vaginam suam: in loco ubi procreata fuisti, in terra conversationum tuarum judicabo te:
36 Et effundam super te indignationem meam, igne excandescentiæ meæ efflans in te, tradamq; in te manum hominum ardentium, [x] artificum perditionis.
37 Igni eris ad consumendum, sanguis tuus erit in medio terrę: non versaberis in memoria ullius, nam ego Jehova eloquutus sum.

[a] Heb. *via dextrorsum*.
[b] Heb. *flamma*.
[c] Heb. *videbunt, ut Psa.* 90.15. *sic deinceps*.
[d] Heb. παραβολῶν παραβολὰς, *ut infrà* 24.3.
[e] Heb. *auditionem*.
[f] Heb. *abibunt*.
[g] Heb. *mactationem*.
[h] Heb. *percute manum ad manum: sic infrà ver.* 22.
[i] Heb. *ad tertiam vicē*
[k] Heb. *corde*.
[l] Heb. *ad unate dexteram pete, compone pete sinistram, quò faciei tua comparata erunt*.
[m] Heb. *matre viæ*.
[n] Heb. *divisoros*.
[o] Heb. *catapultam: ut* 2 *Reg.* 19. 32.
[p] Heb. *divinare*.
[q] Heb. *juratis juramentorum*.
[r] Heb. *iniquitas termini: hypallage, ut infrà ver.* 34.
[s] Heb. *hæc non hæc. Jirmeję.* 49.
[t] Heb. *filiis Hhammonis*
[u] Heb. *apertus*.
[x] Heb. *fabrorum*.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ duæ sunt in universum partes: prima est πρόληψις sive propositio καθολικὴ gravissimorum Dei judiciorum contra Jisraëlem totum,usque ad vers.13.secunda est enarratio sive exornatio copiosior ejusdem prophetiæ,inde ad finem usque. In prolepsi autem exponenda tres rationes Propheta adhibet: primùm quidem allegoricam,usque ad versum 5.deinde verò anagogicam, occasione sumpta ab expostulatione Prophetæ, usque ad ver.11.postremò verò typicam, duobus versibus.* 2 Dexteram ver.] *id est,respice versus situm Jeruschalaimorum, ut exponit anagoge vers.7.nam Prophetæ in Mesopotamia versanti Judæa a meridie erat.* Fac ut stillet] *id est, obversa facie eloquere prophetiam tuam: sic Ijobi 29.22. Hhamos 7.16.& Micæ 2.6.* Sylvam agrest.] *id est,terram Jisraëlis, quæ cum sylva horrente & infructuosa comparatur: sic deinceps.* 3 Accensurus sum] *id est,crudelissimum hostem immissurus.* Omnem arb.] *id est,justum æquè ac improbum, omnes promiscuè: eadem similitudine utitur Christus Lucæ 23.31.* A meridie] *id est,ab una extremitate ad alteram omnes judicio Dei afficientur gravissimè:ut ostenditur seq.versu.* 4 Me Jehovam] *id est,non humanum opus,sed divinum esse,ac proinde inexpugnabile.* 5 Me autem] *transitio ad anagogen ab expostulatione Prophetæ,ut diximus ver. 1.* 7 Fili hominis] *enarratio præcedentis allegoriæ ferè de verbo ad verbum.* Loca sancta] *id est, templum ipsum,& singulas illius partes sine exceptione.* 8 Gladium meum] *id est,Chaldæum a me armatum quo velut gladio usurus sum ad perficienda judicia mea.* Justum] *videlicet per comparationem,id est,eum qui non usque adeo contumax & ad injustitiam projectus est: nam alioqui cœtus omnium sylva agrestis nominata est,vers.2.& ipse Propheta id ipsum ostendit capite sequente,ver.18.vide Jirme.3.6.* 10 Non revertetur] *videlicet donec funditus consumpserit:quod dixerat, non extinguetur,suprà ver.4. sic comparat postremam hanc cladem cum superioribus: in quibus castigato aliquantisper populo tanquam recondebat gladium in vaginam suam.* 11 Tu ergo] *tertium membrum,typus,ut notavimus ver.1.* Cum fract.] *id est, te ipsum exhibeto typum venturæ Judæorum calamitatis,quasi de lumbis esses & acerbissimè ex malo tuo ejulares; prout Judæi facturi sunt, quod exponitur sequente ver.* 13 Deinde] *postquam Propheta denuntiavit rumorem appropinquantis mali; nunc demum transit ad secundam partem, id est,enarrationem præcedentis prophetiæ, ut diximus in versum 1.per hypotyposin: qua primùm instrumenta judicii divini quasi subjiciuntur oculis, & forma illius, usque ad versum 23.deinde consilia, usque ad versum 28. ac postremò causæ eventaq; reliquo capite.* 14 Gladius] *id est,jam certissimè & accuratissimè comparata sunt arma præstandis judiciis:sic deinceps.* 15 Coruscatio] *i.summa aptitudo ad cædendum: nam rubiginem impedimento esse omnibus notum est: ac propterea gladius coruscus dicitur Ijobi 20.25* An gauderemus] *epiphonema, qua Propheta suspiriorum suorum causam exponit breviter, & incusat surditatem cæcitatemq; Judæorum his impendentibus malis lascivientium.* Virga filii mei] *id est, cum virga sive flagellum quo Jisraëlem filium meum solitus eram castigare, jam non sit ejusmodi; sed effecta sit gladius crudelissimus, qui omnes omnino spernat, id est, æquè bonos atque improbos perditurus sit promiscuè, ut antè dixerat: sic infrà ver.18.* 17 Detrusi] *videlicet principes, quos modò nominavit,æquè ac tenues e populo. Hoc autem participium ducimus ab Hhebræo verbo quod habetur Psal. 89. 45.* Applaude] *ut Jirmejæ 31.19.* 18 Cùm probatio est] *ἐργασία judicii quod modò denuntiavit Deus, primùm a causa, nempe obfirmato Judæorum animo, nec resipiscente ullis castigationibus, hoc ver.deinde ab usu impendentis & instantis judicii,versibus seq sensus est,cùm tantummodo probo ad ignem afflictionum,ecquid tandem efficio in populo isto? inanes sunt omnes castigationes, ut Jeschahh.1. 5.& Jirmejæ 6.28.& sequentibus.* An etiam virga] *id est, nónne jam pro virga quam adhibui antehac, gladio illo spernente ac omnes promiscuè perdituro uterer? de quo ver.15.* 19 Complode] *id est,significatione manuum gratulare, & exhortare Chaldæos ut perficiant judicia mea contra istum contumacem populum. Sic Deus se quoque Chaldæos animaturum esse prænuntiat infrà ver.21.* Iterabitur] *id est, tribus distinctis vicibus cædentur Judas, & profligabuntur a Chaldæorum copiis. Primùm enim nono die mensis quarti irruptio in oppidum facta est, Tzidkija rex captus,& copiæ ipsius fusæ: deinde verò septimo die mensis quinti anno decimo nono Regis Nebucad-netzaris ingressus Nebuzar-adan destruxit oppidum populares deportavit, & principes captivos trucidavit: postremo denique anno vigesimo tertio cùm Gedalja præfectus regioni fuisset occisus,& seditiones ortæ, de quibus Jirmejæ 40. & sequentibus, adveniens Nebuzar-adan reliquias deportavit,terramq; totam desolavit: vide 2. Reg. 25. & Jirm. 52.* Confossorum] *id est, confossurus non paucos,aut tenues, aut in publicum venientes tantum: sed quàm plurimos, etiam summos, & in intimis conclavibus pervestigaturus.* 20 Ah] *exclamatio pathetica ut Jeschahh.1.4.cujus ἐμπλοκὴν indicem,affecti quodammodo commiseratione animi ad perspicuitatem mutavimus,posteriorem versiculi partem priore loco statuentes.* Acuminatus] *id est,elaboratus & exacutus, ut stylus acui solet ad exarandum commodissimè & valentissimè: nam vocem Hhebream exemplo R. Jonæ ab Hhebræa styli appellatione ducimus quæ habetur Jirmejæ 17.1.* Omnes portas] *id est, terminum & ditionem totam, synecdochicè: ut Exod.20.10.* 21 Unis viribus] *apostrophe Dei ad gladium, cui mandat exequutionem sententiæ suæ,per translationem. quasi dicat pervade omnes partes totius Judeæ,neque sinito quicquam tibi effugere.* 22 Complodam] *ut suprà vers.19.* Faciam ut] *ut suprà 16.42.* 23 Et fuit] *secundum membrum enarrationis de consultatione Nebucad-netzaris in suscipienda expeditione:ut diximus in ver.13.quam primùm figurat typo,duob.ver deinde apertis verbis explicat tribus seq.* 24 Propone tibi] *videlicet in tabula,ut suprà 4.1.qua expressus est typus expeditionis Babylonicæ.* Unius] *id est,ipsius Babylonii, qui procedens e regione sua dubitavit in utros prius irrumperet, Judæósne an Hhammonitas, & quod iter suscepturus esset.* Latus] *id est,utram viam sequuturus sis.* Capite] *i.principio bivii,ubi via una in duas bifidata est quo modo capita viarum appellant Jure consulti sic infrà ver.26.* Ad civitatem] *Jeruschalaima,ut primùm expugnentur dilata cōtra Rabbathā Hhammonitarū expeditione.Hanc verò interpretationē freti distinctionibus libri manuscripti aliis præferimus.* 26 Nam stabit] *explicatio typi,ut notavimus ver.23.* Terget cul.] *superstitiosos ritus Propheta exponit,*

quibus Nebucad-retzar deos suos erat consulturus & litaturus eis. Sacrificia (inquit) faciet quamplurima (quod synecdochicè hoc loquutione terget cultros denotatur) præterea idola sua conjectis sortibus consulet, & quia ipsa sunt muta neque responsa dare possunt consulentibus adhibebit extispicia, ut olim apud gentes fuerunt haruspices quorum judiciis statuebantur æquè belli ac pacis leges. Novimus quidem alias interpretationes placere aliis, sed hanc ex loci ipsius natura & aliorum comparatione simplicissimam esse judicamus.
27 In dextera] id est, omnia divinorum aruspicúmque responsa summa consensione ostendent invadenda Jeruschalaima: & quæcunque sortes ad manum venient, docebunt eandem expeditionem primùm suscipiendam esse. Jeruschalaima] hanc vocem accipimus pro inscriptione calculorum qui sorte accidebant. q.d. omnibus calculis dicentur invadenda esse Jeruschalaima. Disponendos esse] id est, facienda esse castra & ordinanda, quæ certissimè victoriam gloriosam reportatura sint expugnatis Jeruschalaimis: huic enim victoriæ ferè adjuncti sunt barritus militaris, vociferatio, & clangor insolens: ac propterea victoriam, a signis prædicat Jechezkel συνεκδοχικῶς. In occis.] habitatorum urbis expugnatæ. Disponendos] id est cùm dii sortibus & extis res tam lætas portendant, instituendam esse obsidionem arctissimam.
28 Erit quidem] occupatio elegantissima, qua Deus Prophetam suum confirmat adversus scandalum obfirmatorum Judæorum, & transit ad tertiam partem enarrationis, ut diximus in versum 13. id est, causas & eventa prænuntiati judicii: sic enim Deus Moschem, Jirmejam, & nostrum hunc Prophetam persæpe confirmavit. q.d. ludificabuntur te, adeóque te ipsum divinationis nefariæ quam de Nebucad-netzare prædicas incusabunt: sed ne curato non enim tibi, verùm sibi ipsis nocituri sunt sua ipsorum perfidia. Illis juratis] id est, perjuris istis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissima perfidia sese polluerunt, & semper pejerant ultro, denique animos gerunt perfidiosissimos, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidiè extergeantur. Sed hoc] id est, hoc ipsum improbissimum istorum factū quod ludificantur te & prophetas meos, calumniisque sceleratissimis obruunt, efficit ut tota ipsorum iniquitas jamque coram me & coram hostibus in rationem veniat ut brevi deprehendantur in suis iniquitatibus, visitentúrque de hoc peccato & præcedentibus omnibus: ut loquitur Mosche Exod. 32.34. 29 Idcirco] transitio a causis ad eventa, ut distinximus præcedente vers. Sunt autem eventa alia in populares, hoc vers. alia in Tzidkijam Regem regnúmque totum, tribus sequentibus. Revocatis] videlicet mihi & Babylonio, ut præcedente ver. Retegunt] id est, contumax vestra in peccatis obduratio palam se ipsam prodit hac ludificatione vestra. Manu illa] Babylonii, de quo ver. 24. & sequentibus q.d. non ampliùs rejicietur de die in diem vestra perditio: jam in promptu, jam comparata est manus mancipatura vos. 30 Tu autem] eventus in Regem Tzidkijam per apostrophen, quem Propheta compellat Dei verbis, ac propterea omissa honorifica omni præfatione (quæ principibus viris tribuitur ex lege, Exod. 22.28.) sententiam pro authoritate dicit: ut 1. Schem. 13.13. & 1. Reg. 18.18. & 2. Reg. 3.13. 31 Sic ait Dom.] expositio proximè præcedentis denuntiationis, quam Propheta narrat sibi a Deo imperatam esse. Amove] id est, prophetando indica mox amovendam esse: sic sequentia. Cidarim] id est regnum, synecdochicè a signis, ornamentis regalibus. Hæc futura] id est, non ampliùs mãsurum est regnum, ut apertè exponitur sequente vers. Eum qui in] nempe Jeconjam, ut narratur 2. Reg. 25.30. & Jirmej. 52.31. Eum qui] Tzidkijam. 32 Perversam] id est, funditus eversum & prostratum erit regnum, deletúmque ex judicio meo, iteratis cladibus per Babylonium: ut dictum est suprà vers. 19. Etiam hæc] id est, regnũ ita eversum nunquam emerget e tanta perditione, nisi adventu Christi, ad quẽ jus regni ex ordine naturæ & vocatione mea pervẽturũ est. Nã utcũq; cõgregatæ fuerint reliquiæ, respubl. instituta, & principes dati post edictum Cyri, omnià tamẽ fuerunt tenuissima & cõturbatissima: ut historiæ Hhezræ Nechemjæ, & Machabæorũ, prophetiáque Danjelis ostendũt duob. ultimis capitib. 33 Tu autẽ] παρέργως in hanc prophetiam inserta est prophetia cõtra Hhammonitas, propter illam propositionẽ quæ habetur supra ver. 24. & duobus sequent. tum ut Judæi pii qui supererant consolationem caperent de judiciis Dei contra adversarios ipsorum, tum etiam ut Hhammonitæ intelligerent se non propterea impunè abituros, quòd Nebucad-netzar priùs susciperet expeditionem contra Jeruschalaima, sed suas sibi adventuras vices. alioqui singularis horum prophetia continetur infrà capite 25. Opprobrio illor.] quo meos indesinenter affecerint; vide infrà 25.6. & Tzephan. 2.8. Gladius] hujus denuntiationis capita sunt hæc; propositio venturi in Hhammonitas excidii per hypotyposin illius & antegressarum occasionũ, hoc & sequent. versu. & judicii præfiguratio, tribus ultimis. Hoc autem judicium per Nebucad-netzarem effectum esse docetur Jirme. 25.21. anno (ut probabile est) vigesimo tertio Nebucad-retzaris, quo ultima deportatio Judæorum facta est, Jirm. 52.30. postquã Jischmahhel ab Hhammonitis profectus Gedaljam Judææ præfectum occidisset, & fuga sese ad Hhammonitas recepisset, Jirmej. 41.15. Coruscationem] vide suprà in versum 15. 34 Dum vides] id est, intereà dum confidis visionibus vanis, mendacibúsque divinationibus (quibus Hhammonitas abundasse apparet ex Numer. 24.) eáque fiducia insolentissimè insultas in misera Judæorum cadavera qui judicio Dei fuerunt confossi, & infestas inhumanissimè eorum reliquias quæ jam cum mortuo corpore sunt comparandæ præ infirmitate sua: interea inquam non animadvertis tibi quoque exitium instrui, & arma ad manum esse quibus tu ipse pariter conficiaris, adeóque graviùs. Applicando te] id est, in misera Judæorum corpora involando, ut exprobrat Tzephan. 2.8. 35 Repone] id est, abjice gladium quo infestas istos, neque ampliùs thrasonem age. In loco] id est, in tua ipsius regione: periphrasis. 36 Igne excand.] id est, quæ indignatio similis presteri aut adurenti vento futura est: ut interminabatur Judæis suprà ver. 3. Hominum] Chaldæorum, animo & facto infestissimorum tibi.

CAPUT XXII.

Deus severissimum judicium Judæis interminatur propter impia & inhumana omnium facinora: quib. explicatis ostendit ipsos omnes apud se non majoris esse quàm scortum impurissimum, ac proinde abjectum iri: postremò vero prophetarum, Sacerdotũ nque, principum, & popularium peccata narrans confirmat eandem interminationem.

1 Et

1 *Et fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis an causam ageres? an causam ageres civitatis istius [a] sanguinariç? imò notas fac ipsi omnes abominationes suas,

3 *Dicens, sic ait Dominus Jehova, civitatis effundentis sanguinem in medio sui advenire tempus: quæ facit stercoreos deos *præterea ad impurandum se.

4 Sanguine tuo quem effundis rea, & stercoreis diis tuis quos facis *impura existens; *fecisti ut appropinquent dies tui, & pervenisti ad annos tuos: idcirco *exponam te probro apud gentes, & ludificationi apud omnes regiones.

5 Quę propinquæ sunt & longinquę à te ludificabuntur te;* ô [b] infamis, copiosa divexatione.

6 *Ecce principes Jisraëlis, *pro brachio cujusque sunt in te; ut effundant sanguinem.

7 *Patrem ac matrem vilipendunt in te, cum peregrino agunt fraude in medio tui, pupillo & viduæ vim faciunt in te:

8 Sanctas res meas spernis, & sabbatha mea prophanas.

9 Homines [c] detractores sunt in te ut effundant sanguinem; & *per ipsos montes comedunt in te scelus faciunt in medio tui:

10 Nuditatem patris *filius retegit in te, impuram ex separatione comprimunt in te:

11 Et [d] alius cum uxore proximi sui facit abominationem, & alius nurum suam impurat [e] scelerate, & alius sororem suam filiam patris sui comprimit in te:

12 Munus accipiunt in te ut effundant sanguinem: usuram, & fœnus accipis, & quæstum facis a proximis tuis fraude; me autem oblivisceris, dictum Domini Jehovę.

13 Ideo ecce *complodo manũ meam propter quæstum tuum quem facis; & propter sanguinem tuum, quæ sunt in medio tui.

14 *An perstabit [f] animus tuus? an confirmabuntur manus tuę diebus illis quibus ego acturus sum tecum? ego Jehova dixi & faciam.

15 Dispergam enim te in gentes, & spargam te in regiones; faciamq; ut absumatur *impuritas tua ex te:

16 *Et prophana effecta in te ante oculos gentium, experieris me esse Jehovam.

17 *Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, [g] effecti sunt mihi domus Jisraëlis pro scoria: omnes sunt *æris *scoriæ*, & stanni, ferriq; ac plumbi in catino, [h] scoriç ex argento effecti sunt.

19 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd effecti estis vos omnes scoriæ; idcirco ecce ego congregaturus sum vos *intra Jeruschalaima.

20 [i] Ut congregatur argentum, & æs, ferrumq;, ac plumbum, & stannum [k] in catinum, sufflatur circa eum ignis ad fundendum; ita congregabo ira mea & æstu meo, & collocans *illic* *fundam vos:

21 Nam comportabo vos, & sufflabo circa vos ignem excandescentiæ meæ; ut fundamini in medio ipsius *urbis*.

22 Ut funditur argentum in catino, ita fundemini in medio illius; & experiemini me esse Jehovam effundentem æstum iræ meæ in vos.

23 *Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Fili hominis, dic isti, *tu terra es quæ mundata non est, *non perfunderis pluvia die indignationis:

25 *Conjuratio prophetarum ejus in medio ejus est, similes sunt leoni rugienti, prædanti prædam: animas comedunt, *robur & res pretiosas capiunt, viduas ejus multiplicant in medio ejus.

26 Sacerdotes ejus *vim faciunt legi meæ, & prophanant res sanctas meas, inter sanctum & prophanum non discernunt, & inter impurum & purum *discrimen* non ostendunt; ac a sabbathis meis occultant oculos suos, deniq; prophanor inter eos.

27 Principes ejus in medio ejus sunt tanquam lupi prædantes prædam: effundendo sanguinẽ, perdendo animas ut faciant quæstum:

28 Prophetæ verò ejus *obducunt eis ineptum tectorium, videntes vanitatem, & divinantes eis mendacium; dicentes, sic ait Dominus Jehova, cùm Jehova non loquutus est.

29 Populus ipse terræ fraudant fraude, & rapiunt rapina: pauperemq; & egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant [l] injuria.

30 Dum autem quæro ex eis aliquem *qui obducat sepem, & consistat in irruptione coram me pro ipsa terra ne corrumpam eam; non invenio.

31 Quapropter effundens super eos indignationem meam, igne excandescentiæ meæ consumam eos: *viam suam in caput ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ.

supràs 20. 4.

[a] Heb. *sanguinum.*

[b] Heb. *impura nomine.*

[c] Heb. *detractionis.*

[d] Heb. *vir: sic deinceps.*

[e] Heb. *cum scelere.*

Jirm. 5. 8.

[f] Heb. *cor tuum.*

[g] Heb. *sunt mihi in scoriam: sic deinceps.*

Jeschahh. 1. 25. & Jirm. 6. 30.

[h] Heb. *scoriç argentum sunt.*

[i] Heb. *congregatione argenti.*

[k] Heb. *in medium catini: sic ver. 22.*

[l] Heb. *non jure.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ inscriptio, versibus duobus, tum Dei mandatum continet, tum etiam prophetię totius argumentũ de abominationibus regni Judaici & metropoleos, & de judiciis a Deo propter illas eventuris. Sunt itaque hujus prophetiæ membra tria, quæ singula causas cum judiciis explicant. Primum est propositio, usq; ad versum 17. secundum, exornatio per similitudinem elegantissimam, usque ad ver. 23. tertium, confirmatio ab enumeratione partium, inde ad finem usque.* 3 Dicens] *hæc propositio primùm quidem prolepticè judicium Dei & causas exponit duas, nimirum injustitiam & impietatem, tribus versibus; deinde prolepsin enarrat exponens per congeriem causas, a ver. 6. ad 13. postea verò judicia, ad 17. usque.* Prætere i] *id est, præter inhumanam illam & injustam sanguinis effusionem, quæ modò dicta est.* 4 Fecisti] *id est, accelerasti judicium tuum, & implevisti tempus quo luas tuarum iniquitatum pœnas.* Exponam] *ex comminatione Deut. 28. 37.* 5 O infamis] *verba Dei infamiam & improbitatem maximam ac turbulentissimam exprobrantis urbi Jeruschalaimorum: ita comparatur transitus ad enarrationem prolepseos.* 6 Ecce] *enarratio prolepseos, ut diximus in ver. 3.* Pro brachio] *id est, omnis injustitię sunt administri, & suam authoritatem tanquam injustitiæ brachium omnibus vendunt & commodant, contra leges Exod. 23. 6. & Deut. 16. 19.* 7 Patrem] *congeries scelerum quibus universis est interdictum, Levit. 18. & 19. & 20.* 9 Per ipsos] *ut suprà 18. 6.* 10 Filius] *ellipsis relati nominis, ut*

*Levit.*21.4. 13 Complode] *ut suprà* 21.17.*&* 22.*q.d.excito omnes,& provoco adversum te.* 14 An perstabit] *interrogatio continens latentem ironiam: videris tibi (inquit Deus) præpotens & infracta futura animo viribusq́;sed quid ista ad potentiam meam?non poterit animus tuus,ut ut modò insolescat,neque vires tuę, quantæcunq; esse videantur,perferre gravitatem judicii mei.* 15 Impuritas tua]*id est, homines impuri tui: hypallage.* 16 Et prophana]*id est, abdicata a Deo sancto Jisraëlis, prophanisq; gentibus exposita.* 17 Deinde] *secunda pars prophetiæ,exornatio propositionis per comparationem Jisraëlis cum metallorum scoriis,ut diximus suprà in ver.*1. 18 Æris scoriæ] *id est, scoriæ & excrementa omni utilitate & voluptate carentia;idq; eò indignius,quòd antè pro argento lectissimo haberentur mihi.* 19 Intra Jerusch.]*velut catinum fusorium, seq.ver.* 20 Fundam] *fame, peste, & gladio, obsessis expugnatisq; Jeruschalaimis:ut minatus erat Deus suprà* 4.*&*.5.*& aliis capitibus.* 23 Deniq;] *tertia pars,confirmatio,ut diximus in ver.*1. *quæ prolepsin suam habet ver.*24. *causarum vero explicationem,& judicii,sequentibus.* 24 Tu terra es]*propositio causæ,impuritatis Judææ: cujus comprobatio habetur postea* 6.*versibus.* Non perfund.] *id est,nullo pacto liberaberis, ac ne levaberis quidem exardescente judicio meo : metaphora ab incendiis, ad quæ restinguenda solet aqua comportari; vide ver.ultimo.*

25 Conjuratio]*enarratio hæc impuritatis, ut diximus suprà in ver.*1. *fit per enumerationem partium quæ in regno Judæorum erant: quamobrem recensentur tum malefacta primùm Prophetarum & Sacerdotum,duob. versib.deinde Principum,duobus alteris: postremò popularium,ver.* 29,*tum verò vacatio ab omni bono,cujus boni ratione judicia fuisset misericorditer cohibiturus Deus, ver.*30. Robur] *id est,opes & facultates quibus homines se solent confirmare: sic accipitur Proverb.*15.6. *&* 27.24. 26 Vim faciunt] *id est, planè palamq; contrà faciunt quàm ipsis imperavi lege:sic Tzephan.*3.4. 28 Obducunt eis] *ut sup.*13.5.*& sequentibus.*. 30 Qui obducat] *ut suprà ibidem. vide idem argumentum Jirm.*5.1. 31 Viam suam] *ut suprà* 16.43.

CAPUT XXIII.

Deus duarum sororum allegoria impietatem & inhumanitatem Jisraëlitarum Judęorumq; explicat, quòd non tantùm inter se,sed etiam cum diis nationibusq; exteris perfidè scortati sint,ac propterea judicium ostendit ab amatoribus repudiatis eventurum,quia neque monitis,neq; exemplis resipuerint: deinde verò ad ipsa Tzidkijæ tempora veniens exaggerat illorũ iniquitatem judiciumq; gravissimũ præ foribus esse docet.

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, duæ fœminæ filiæ matris unius fuerunt:

3 Quæ scortantes in Ægypto in pueritia sua scortabantur; ibi compressa fuerant ubera earum, ac ibi subegerant mammas [a] virginales earum.

4 Nomina autem earum, Ahola majoris, & Aholiba sororis ipsius *minoris*, quę [b] nuptæ mihi pepererunt filios ac filias : nomina inquam earum, Schomronis Ahola,Jeruschalaimorum autem Aholiba.

5 Sed scortata est Ahola *exteros recipiens* loco meo; egitq; amasiam cum amatoribus suis,cum Assyriis propinquis

6 Indutis hyacinthino principibus & antistitibus,juvenibus [c] desyderatissimis omnibus equitibus,qui vehebantur equis:

7 Et exposuit scortationes suas ipsis,lectissimis [d] Assyriorum omnibus; & quorumcũq; amasiam egit,ipsorum stercoreis diis omnibus impuravit se.

8 Denique scortationes suas delatas ab Ægypto non dereliquit,cùm ei concubuissent in pueritia ejus, & ipsi subegissent mammas virginales ejus, sed effuderunt scortationem suam in ea.

9 Idcirco tradidi eam in manum amatorum ipsius,in manum Assyriorum quibuscum amasiam egerat.

10 Ipsi retexerunt nuditatem ejus,filios ejus filiasq; ejus ceperunt , & eam gladio occiderunt: ita fuit [e] celebris reliquis fœminis, cùm judicia exercuissent in eam.

11 Videns verò soror ejus Aholiba, [f] corruptiùs egit amasiam quàm illa;& scortationes suas *corrupit* præ scortationibus sororis suæ.

12 Cum Assyriis amasiam egit,principibus & antistitibus propinquis,indutis perfectissimè;equitibus qui vehebantur equis,juvenibus desyderatissimis omnibus:

13 Adeò ut viderem ipsam impurasse se, viam eandem esse ambabus ipsis.

14 Sed adjecit ad scortationes illius; nam videns homines [g] expressos in pariete,imagines Chaldæorum expressas Indico,

15 Accinctos cingulo lumbis suis , redundantes [h] coloriis ad capita sua , specie ducum omnes similitudinem [i] Babyloniorum Chaldęorum, *ut in* [k] solo natali suo *sunt*:

16 Amasiam egit cũ eis ad aspectũ oculorũ suorum, missis legatis ad ipsos in Chaldæam.

17 Congressi itaque cum ea Babylonii concubitu [l] amatorio impurarunt eam scortatione sua : & postquam impuravit se cum eis, luxata est anima ipsius ab eis.

18 Cùm itaque retegat scortationes suas, retegatq; nuditatem suam; luxata est anima mea ab ea,quemadmodum luxata fuerant anima mea a sorore ejus.

19 Multiplicat enim scortationes suas, recordando dies pueritiæ suæ quibus scortata fuerat in terra Ægyptiorum.

20 Et amasiam agit cum concubinis eorum; quòd velut caro asinorum caro eorum sit, & *velut* fluxus equorum fluxus eorum.

21 Sic revisis scelus pueritiæ tuæ;subigendo ab Ægyptiis mammas tuas,propter *subacta* ubera pueritię tuę.

22 Idcirco ô Aholiba, sic ait Dominus Jehova,ecce ego excitaturus sum amatores tuos in te,eos a quibus luxata est anima tua, & adducturus eos contra te circumquaque,

23 Babylonios, omnesq; Chaldęos , Pelodæos, Schohhæosq;, & Kohhæos,omnes Assyrios cum ipsis : juvenes desyderatissimos, principes & antistites omnes duces, & [m] celeberrimos, vectos equis omnes;

24 Qui invadentes te plaustris , curribus, &

[a] Heb. *virginitatis:sic inf.ver.*8.
[b] Heb . *cùm fuissent mihi.*
[c] Heb.*desyderii: sic deinceps.*
[d] Heb . *filiorũ Assyriæ: sic deinceps .*
[e] Heb.*nomini.*
[f] Heb.*corrupit suam (ut ita dicamus) amasiationẽ præ illa.*
[g] Heb.*rei expressæ.*
[h] Heb . *infectis.*
[i] Heb.*filiorũ Babylonis : sic deinceps,*
[k] Heb . *terræ nativitatis suæ.*
[l] Heb . *amorum.*
[m] Heb.*vocatos.*

& chiramaxiis, ac congregatione populorum, clypeum, ac scutum, galeamq; disponent contra te circumquaque: & *proponam illis jus ut judicent te judiciis suis.

25 Nam opponam *zelum meum tibi ut agant tecum æstu iræ, *nasum tuum & aures tuas amoveant, & tandem gladio concidas; ipsi filios tuos, filiasq; tuas capiant, & ⁿ tu tandē consumaris igne:

26 Postquam nudaverint te vestibus tuis, & ceperint instrumenta ornatus tui.

27 Ita faciam ut *cesset scelus tuum a te, & scortatio tua *allata* e terra Ægypti; adeò ut non sis sublatura oculos tuos ad eos, & Ægyptiorum non recordatura ampliùs.

28 Nam sic ait Dominus Jehova, ecce ego trado te in manum *eorum quos odisti, in manum eorum a quibus luxata est anima tua:

29 Ut agant tecum odio, & accipiant totum laborem tuum, & derelinquant te ᵒ nudissimam & retectissimam; retecta nuditate scortationum tuarum, & scelere tuo cum scortationibus tuis.

30 *Faciendo ista tibi, ᵖ eò quòd scortando persequeris gentes; eò quòd impuras te stercoreis diis earum;

31 *Quòd* in via *sororis tuæ ambulas; ideo trado *poculum ejus in manum tuam.

32 *Sic ait Dominus Jehova, poculum sororis tuæ bibes profundissimum & latissimum; erit ᑫ capacissimū, *ad *faciendum* risum & subsannationem.

33 Ebrietate & mœrore repleberis; poculo desolationis ʳ & quidem desolatissimæ, poculo sororis tuæ Schomronis.

34 *Bibes enim illud & exuges; * & testas ejus volens comminuere, potiùs mammas tuas avellas: nam ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

35 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, quia oblita es mei & *rejecisti me post tergum tuū; ideo etiam tu reporta scelus tuum & scortationes tuas.

36 *Deinde dixit Jehova ad me, fili hominis, an causam ageres Aholę & Aholibæ? imo indica eis abominationes ipsarum:

37 *Quòd adulterantur, & sanguis in est manibus ipsarum: nam cum stercoreis diis suis adulterantur: * etiamq; filios suos quos pepererant mihi traducunt illis consumendos.

38 Ad hæc istud faciunt mihi, *polluunt sanctuarium meum eodem die, & sabbatha mea prophanant:

39 Nam postquam jugularunt filios suos stercoreis diis suis, veniunt ad sanctuarium meum eodem die ad prophanandum ipsum: imo ecce sic faciunt ˢ * in media domo mea.

40 *Quin etiam quòd mittitis ad homines venturos e longinquo, *legato misso ad se statim ecce veniunt, quorum causa * lavas te, fucas oculos tuos, & ornas te ornatu.

41 * Insides lecto honorato cum mensa instructa ante ipsum, cui *lecto* suffitum meum ac unguentum meum adhibes,

42 * Ad homines quoq; e ᵗ vulgo *mittitis*, qui adducuntur ebriosi ex deserto; ac si daturi essent armillas manibus ipsarum, & coronam ornatus capitibus ipsarum.

43 * Et quamvis dicam isti effetæ adulteria: modò scortari istos scortationibus hujus, & modò illius.

44 Congreditur quisque cum ea, ut congreditur quis cum muliere scortante: ita congrediuntur cum Ahola & cum Aholiba, fœminis ᵘ sceleratissimis.

45 *Quare homines justi, ipsi judicabunt istas * judicio adulterarum, & judicio effundentium sanguinem: nam adulteræ sunt, & sanguis est in manibus ipsarum.

46 * Nam sic ait Dominus Jehova; faciendo ut ascendat super istos * congregatio, & tradēdo eas commotioni & direptioni,

47 (* Obruent enim eas lapidibus congregatio, & prædicent eas gladiis suis: filios earum & filias earum interficient, & domos earum igne comburent)

48 Faciam ut cesset scelus ab hac terra: ita erudientur omnes fœminæ, ne faciant secūdum scelus vestrum;

49 Cùm regesserint illi scelus vestrum in vos, & peccata stercoreorum deorum vestrorum feretis: ita experiemini me esse Dominum Jehovam.

ⁿ Heb. *fine tuo.*

ᵒ Heb. *nuditatem & retectionem: ut suprà 16. 7.*

ᵖ Heb. *propter scortari te post gentes.*

ᑫ Heb. *amplum ad capiendum.*

ʳ Heb. *& desolationis.*

Sup. 20.4. & 22.2.

ˢ Heb. *in medio domus mea.*

ᵗ Heb. *multitudine hominum: periphrasis.*

ᵘ Heb. *sceleris.*

Suprà. vers. 37.

Suprà vers. 27.

ANNOTATIO.

1 Fuit quoq;] *Hujus prophetiæ, cui cum superioribus argumento convenit, partes omnino sunt duæ; una est sententia Dei* καθολικὴ *adversus Jisraëlem totū propter continuam impietatem & improbitatē ipsius, usque ad versum 36. altera est sententia singularis adversus ætatem illam quæ majorū peccatis graviora peccata accumulaverat, inde ad finem usque. Quamobrem in utraque hac prophetia bina sunt membra, videlicet narratio peccatorum præcedentium, & prophetica judicii futuri denuntiatio. Ac in priore quidem prophetia narratio fusa est, & protenditur usque ad versum 22. prophetia verò judiciorum comprehenditur, vers. reliquis.* 2 Duæ fœm.] *tota hæc narratio (ut suprà 16. & 20.) est allegorica, quia conjunctio Ecclesiæ cum Deo & spirituale conjugium humano conjugio comparatur: itaque Deus vir est in allegoria, respublica Jisraëlis mater, ex qua progenita sunt duo regna, Jisraëlis & Jehudæ, quæ cum filiabus comparantur, & cùm ascitæ in fœdus nupsissent Deo, sceleratissimè dicuntur defecisse ab illo, & turpissima adulteria frequentasse: quod proleptice dictum, his tribus versibus, postea particulatim narratur tū de Jisraëlis regno, ver. 5. & quinque sequentibus, tum verò de regno Jehudæ, usque ad versum 22.* 3 In pueritia] *id est, a prima ætate cœperunt defectione a Deo & idololatria communicare cum Ægyptiis: ut suprà 20.8. Hæc autem omnia, ut antè monuimus, dicuntur allegoricè.* 4 Schomronis] *id est, regni Jisraëlis, synecdochicè: ut Jeruschalaima quoque designant regnum Jehudæ. Sunt autem duæ illæ voces, Ahola & Aholiba de industria fictę ad ostendendam divisionem & constitutionem utriusque regni: nam quòd regnum Jisraëlis vocatur Ahola, id est, tentorium suum, ostendit Jisraëlitas inde a tempore illius discessionis non ampliùs hæsisse templo Dei, & domui Davidis: sed tentorium suum sibi habuisse seorsim, ut ipsi nominatim proclamasse leguntur 1. Reg. 12.16 Quòd verò regnum Jehudæ vocatur Aholiba, i. tentorium meum in ea, ostendit Judæos apud se templum Dei, sacerdotium, regnū, atque adeò ipsam majestatem*

Dei apud se præsentem habuisse, prout rex Abija Jisraëlitis explanat, 2.Chron.13.5.& sequentibus. 5 Sed scortat.] *prius membrum prolepseos, ut diximus in vers.2.* Amatoribus] *diis, & populis exteris: ut sup.16.* Propinquis] *id est, qui regnante Pule Syriam occupaverant regno Jisraëlis proximam, ex qua propinquitate factum est ut Menachem sibi Assyrium adjungeret: vide 2.Reg.15.19.& in Jeschabh.7.8.* 6 Indutis] *id est, opulentissimis, speciosissimis, & potentissimis: vide 2.Reg.18.24.& Jeschabh.10.8.* 8 Delatas] *id est, quas primùm in Ægypto hauserant, ut suprà mammis virginalibus figuravit. Nam vituli cultum, quem inde acceperant, instauravit Jarobhham, &c. quæ perduraruni usque ad excidium regni. Præterea non dubium est quin Jarobhhamu, & successorũ opera Ægyptii, Æthiopesq; Judææ regnum infestaverint, 1.Reg.14.25.& 2.Chron.12.& 14.* 9 Quibuscum] *& a quibus posteà luxata anima ipsius defecerat per ultimum regem suum, 2.Reg.17.4.* 11 Videns] *id est, quamvis regnum Judææ palam animadverteret malefacta Jisraëlitarum, & pœnas de illis sumptas. Est autem hic narratio secundi membri prolepseos, ut diximus in vers.2.* Corruptius egit] *vide comparationem hanc Jirm.3 & sup.20. hujus autem propositionis* καθόλου *dictæ enarratio fit deinceps: nam adjunctio primùm Assyriorum, vers.12. & 13. deinde Chaldæorum, usque ad vers.18. ac postremò Ægyptiorum aliorumq; exponitur.* 12 Cum Assyriis] *ut narratur 2.Reg.16.7.& Jeschabh.7.11.* Propinquis] *ut sup. vers.5.* 13 Viam eandem] *id est, hoc Judææ regnum æquè teneri impietatis & sceleratæ vitæ, ac tenebantur Jisraëlitæ.* 14 Sed adjecit] *exaggeratio a secundo crimine, ut diximus in vers.11.* Nam videns] *nam ad solam memoriam & imaginationem Chaldæorum, non satis habuit Assyriis, sed exarsit levitate summa & furore vehementissimo in amorem & studium adjungendi eos sibi, quos tantũ per umbram & imaginem aspexerat: elegantissima levitatis idololatrarum & infidelium descriptio, prostibulorum specie.* Indico] *vide Jirm. 22.14. His autem verbis ordinaria Chaldæorum constitutio describitur, ut exponit Propheta in fine sequẽtis vers.* 16 Missis legatis] *primùm (ut credibile est) per Chizkijam, quando legatio Berodac-baladanis in Babyloniam reversa est; unde gravissima illa denuntiatio est consequuta quæ legitur 2.Reg.20.& Jeschabh.39. deinde verò per Menaschen continuata, & sequentes Reges.* 17 Luxata] *id est, quamvis arctissimo fœdere conjuncta esset; offensione tamen aliqua suscepta discessit ab eis, ut se ad Ægyptios reciperet: vide metaphoram hanc Jirm.6.8. quæ deinceps toto hoc capite habetur frequentissimè.* 18 Retegat scort.] *id est, palam se prostituat Ægyptiis & vicinis omnibus, abjecto Babylonio: vide infrà vers.40. & sequentibus.* 19 Recordando] *id est, revocando primam scortationem suam, atque exercendo.* 20 Cum concubinis] *id est, ut alii populi Ægyptio adjuncti, similiter fœdera conjungit cum illo, certatimq; omnes inter se exercent rivalitatem apud Ægyptium: quod ampliùs exponitur infrà vers.42.* Quod velut caro] *ut sup.16.26.* Fluxus] *id est, profluvium genitale, allegoricè: pro eo quod est, qui circumfluunt & exundant omni scelere & impietate copiosissimè.* 21 Revisis] *id est, repetis eandem scortationẽ quam primùm cœperas, & redis ad principia tua, de quibus suprà vers.3.* 22 Idcirco] *secunda pars prioris prophetiæ, exponens judicia Dei contra Judæos propter præcedentia scelera: qua in parte primùm judicia sua exponit nudis verbis, usque ad ver.32. deinde figurat, tribus versib. ac postremò summam sententiæ repetit, vers.35.* 23 Ponodæos] *vide Jirm.50.21.* Schohhæos] *populos in media Assyria sitos sub Meratajimis, in quibus situm est oppidum Sia apud Ptolemæum.* Kohhæos] *populos item Assyriæ in interiore illius parte positos ad Arbelitidem, ubi fuit oppidum olim munitissimum Koahh, historicis Gauga (ut literam hhajin mutari in G. observavimus Genes.10.& alibi passim) ex quo factum est ut Strabo vocet Gaugamelam, quasi Gaugam munitionem dicas, voce composita.* 24 Plaustris] *veterem militiam his verbis describit Propheta evidentissimè, exponens primùm vecturæ genera, deinde armorum ad defensionẽ comparatorum. Tria autem vecturæ ponuntur genera: primum est plaustrorum sive arcerarum (ut vocant veteres) quæ cameratæ erant ad commoditatem & defensionem vectorum: secundum, curruum non cameratorum, qui ferè falcati erant in re militari: scriptura ferratos, id est ferro armatos, vocat: tertium est* χειραμαξίων, *chiramaxiorum, id est, arcuniarum (ut veteribus fuisse dictas testatur Festus) levissimorum curruum & trusatilium manu, quibus unus tantùm vir capi poterat, capso angustissimo insidens & ex eo depugnaturus: quod genus curruum quia propemodum solis constabat rotis, apud Hhebræos rotarum nomen obtinuit synecdochicè. Armorum verò ratio tota quæ hic ponitur, est ipsa per se evidentissima.* Proponam illis] *id est arcana spiritus virtute ducam, ut exequantur judicia mea quæ deinceps exponuntur.* 25 Zelum] *id est, zelotypiam maritalem meam.* Nasum tuum] *id est, truncent & deforment te, velut adulteram quæ forma sua indignissimè abusa fuerit; allegoria, ut suprà.* 27 Cesset scelus] *id est, tu ipsa, ô scelerata, esse desinas: hypallage.* 28 Eorum] *de quibus suprà vers.22.& 23.* 30 Faciendo] *repetitio brevis præcedentis judicii,* μεταβατικὴ *ad figurationem illius, vers.32. & sequentibus.* 31 Sororis tuæ] *Aholæ, de qua vers.4.& sequentibus.* Poculum] *ut Jeschabh.51.17.& Jirm.25.15.* 32 Sic ait] *figuratio elegans antegressi judicii, ut diximus in vers.22. per allegoriam poculi quod miscet Deus, & ebrietatis maximæ qua Judæorum regnum periturum, & ludibrio apud gentes futurum erat.* Ad faciendum] *id est, ut ridendam te omnibus propines præ judicii quod subitura es gravitate: vide 2.Reg.21.13.* 34 Bibes] *vide Jeschabh.51.17.* Et testas ejus] *id est, quantamcunque vim ac contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius rumperis quàm id efficias: quod a vulsu mammarum allegoricè designatur propter appellationem scorti. Idem altera allegoria prophetaverat Jeschabhja, in fine capitis quinti.* 35 Idcirco] *summa sententiæ, ut diximus in vers.22.* Rejecisti me] *ut 1.Reg.14.9.& Nechem.9.26.* 36 Deinde] *secundæ hujus prophetiæ (ut diximus in ver.1.) similiter membra sunt duo: unum est narratio sive contestatio, exponens illius seculi malefacta, usque ad vers.45. alterum, judicii pronuntiatio sententiaque, ad finem capitis.* 37 Quod adulter.] *narratio hæc duo crimina summatim continet unum, est intestinorum scelerum, tribus versibus: alterum verò scelerum perpetratorum cum exteris, vers.40.& sequentibus: qua in re gradatio est vehementissima, quod ne intestinis quidem suis sceleribus & gravissimis habentes satis, exotica omnia conquisiverint studiosissimè; quæ omnia hic per prolepsin universè dicta, deinceps minutatim exponuntur.* Etiamq;] *vide sup.16.20. hæc omnia gradatim, ut diximus.* 38 Polluunt] *id est, ut polluti sunt, accedunt me, & exercent cultum externum meum, ut religiosi habeantur: sic Jeschabh.66.3.* 39 In media] *vide*

videlicet exemplo Menaschis, quem imitati sunt posteri, 2. Reg. 21. & sequentibus. 40 Quin etiam] *secundus locus criminum, ut diximus in vers. 37. de consociatu exteris; qui per apostrophen ad Judæos enuntiatur emphaticè, tanquam ad scorta mœchos invitantia: ut suprà 16. 31. & sequentibus.* Qui legato] *id est, qui ad minimam significationem tuam advolant.* Lavas te] *id est, omnino te comparas ut Thaus impudentissima, ad pelliciendos & inescandos amatores: quod eodem modo figuratur hoc & sequente vers. quo figurat sapiens Proverb. 7.* 41 Insides] *id est, accumbis & convivas accipis lautissimè.* 42 Ad homines] *amplificatio a sordibus istius meretricis: quòd non tantùm honoratos amatores, sed etiam turpissimos accipiat & provocet in amplexum suum: ut suprà 16. 24. & sequentibus. quasi dicat, non satis fuit quòd Assyrios, Babylonios, Ægiptiósque nobiles populos tibi adjunxeris; sed infimos quoque & abjectissimos, de quibus Jirm. 27. 3.* Ac ii daturi] *id est, essent muneraturi eam amplissimis muneribus.* 43 Et quamvis] *id est, doceam, reprehendam, & comminer gravissimè adulteriorum nomine per Prophetas meos, ut suprà 20. 29. amplificatio a contemptu monitorum Dei & contumacia. Sunt autem duo monitorum genera: prius, perfidè agere Judæam erga Deum suum; posterius, ne illos quidem quorum consortium expetit fideles fore, sed fide instabili modò ipsis, modò aliis adhæsuros, prout dabunt tempora: ut monuit Propheta de Hhammonitis suprà 21. 33. & sequentibus.* 45 Quare] *transitio ad pronuntiationem sententiæ atque judicii, ut notavimus in vers. 36.* Judicio adult.] *ut suprà 16. 38.* 46 Nam sic ait] *explicatio singularis judicii, quod universè fuerat denuntiatum, præcedente vers.* Congregatio] *id est, Chaldæorum copiæ.* 47 Obruent enim] *explicatio commotionis & direptionis quæ modò dicta est per intercurrentem parenthesin, quam propterea perspicuitatis gratia notavimus.*

CAPUT XXIIII.

Deus regnum Judææ ipsámque metropolim typicè impietatis summæ & inhumanitatis accusans, ostendit se perditurum & consumpturum ipsos & ipsorum sedes funditus, per similitudinem pereuntis ollæ cum suis carnibus: deinde in Propheta ipso alterum typum exhibet excidii generalis atque gravissimi; in quo typo illum perstare jubet usque ad minarum suarum complementum.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me; anno 'nono, mense decimo, *die* decimo mensis, edicendo,

2 Fili hominis, scribe tibi nomen hujus diei, hunc eundem diem: 'incumbit Rex Babyloniæ in Jeruschalaima hoc ipso die.

2. Reg. 25. 4 & Jir. 52. 4

3 'Et[a] utere contra domum istam [b] rebellem parabola, indicens eis, 'sic ait Dominus Jehova; 'dispone istam ollam, dispone; & etiam infunde in eam 'aquas.

4 'Colligendo membra 'ejus in ipsam, omne membrum bonum, femur & [c] armum; 'delectu ossium implendo,

5 'Delectum gregis accipiendo, & etiam 'pyram ossium sub ipsa; 'fervesac [d] eam quamplurimùm, 'elixāt etiam ossa ejus in medio ipsius.

6 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, væ civitati isti [e] 'sanguinariæ, ollæ in qua est 'spuma sua, & ex qua non exivit spuma ipsius; [f] 'membratim, membratim extrahe illam, 'non accidat in eam sors.

7 'Quia sanguis ejus in medio ejus est, 'in loco arduo petræ posuit eum; non effudit eum super terram ad tegendum eum pulvere:

8 [g] Accendendo æstum iræ ad sumendum ultionem, 'disponam sanguinem istius in arduo petræ; ut non tegatur.

9 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, væ civitati isti sanguinariæ: etiam ego magnam efficiam ejus pyram,

10 Multiplicando ligna, accendendo ignem, consumendo carnem; ut [h] conditura condimenti ossáque ipsa adurantur,

11 Et statuendo eam super prunas suas 'vacuam; ut incalescat & aduratur 'ærugo ipsius, fundatúrque in medio ejus immunditia ipsius, consumatur spuma ipsius.

12 'Mendaciis fatigavit *me*; ideo non exibit ab ea copiosa spuma ejus, indetur igni spuma ejus.

13 'Pro immunditia tua est scelus; eò quòd 'mundavi te, sed non es mundata, ab immunditia tua non mundaberis ampliùs, donec 'fecero ut quiescat æstus iræ meæ in te.

14 'Ego Jehova dixi, eventurum est & faciam, 'non abstraham me, neque parcam, neque pœnitebit me: secundum vias tuas & secundum actiones tuas 'judicabunt te, dictum Domini Jehovæ.

15 'Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Fili hominis, ecce ego tollo a te 'desyderium oculorum tuorum plaga: sed 'ne plangito, neque fleto, neque prodeūto lachrymæ tuæ:

17 Clamare [i] desiste, mortuorum luctum ne facito, 'tiaram tuam alliga tibi, & 'calceos tuos opponito pedibus tuis: neque 'obvelato mystacem, & 'cibum [k] ullorum ne comedito.

18 Quæ cùm eloquutus essem apud populū manè, mortua est uxor mea vespere: itaque feci postero mane quemadmodum jussus fueram.

19 Dicentibus autem ad me [l] popularibus; an non indicaturus es nobis, quid ista ad nos *pertineant* quæ tu facis?

20 Dixi ad eos; verbum Jehovæ fuit ad me, dicendo,

21 Dic Domui Jisraēlis, sic ait Dominus Jehova, 'ecce ego 'prophanaturus sum 'sanctuarium meum, 'excellentiam roboris vestri, 'desyderium oculorum vestrorum, & [m] 'cui indulget anima vestra; etiam filii vestri & filiæ vestræ 'quas reliquistis, gladio concident.

22 Tum facietis quemadmodum facio: mystacem non obvelabitis, & cibum ullorum non comedetis,

23 Et tiaris vestris inditis ad capita vestra, calceísque vestris ad pedes vestros non plangetis, neque flebitis; 'sed tabescetis in iniquitatibus vestris & gemetis [n] alter cum altero.

24 Est enim Jechezkel vobis 'ostento, omnino prout facit facturi estis: cùm advenerit istud, utique experiemini me esse Dominum Jehovam.

25 'Tu autem fili hominis, an non 'qua die 'tollam ab eis 'robur eorum, 'gaudium ornatus eorum; desyderium oculorum ipsorum, & [o] id ad quod attollunt animam suam, filios

Pppp. v. ipsorum

[a] Heb. παραϐολεῖ: ut sup. 17. 2. & 18. 2. & 3.
[b] Heb. rebellionis.
[c] Heb. humerum.
[d] Heb. fervefactiones ejus.
[e] Heb. sanguinum: sic vers. 9.
[f] Heb. per membra ipsius, per mēbra ipsius.
[g] Heb. faciendo ut ascendat: vide Exod 25. 37
[h] Heb. condire condimentum: infinitivus pro nomine.
[i] Heb. sile.
[k] Heb. hominum.
[l] Heb. populo.
[m] He. indulgentiam animæ vestræ.
[n] Heb. vir cū fratre suo.
[o] Heb. elationem animæ suæ.

P Heb. *ad effectionem auditionis auribus.*

ipsorum & filias ipsorum:

26 Ea ipsa die veniet qui evaserit ad te, P ad significandum auribus S.

27 ' Eo ipso die aperietur os tuum apud ipsum qui evaserit, ut eloquaris, ne obmutescas ampliùs; interea ' eris istis ostēto, ut cognoscant me esse JEHOVAM.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus prophetiæ (quæ postremò ante excidium regni Judaici miserabilem ruinam illius Propheta prænuntiavit) præter inscriptionem comprehensam vers. 1. & 2. summæ partes sunt duæ: una est explicatio venturi contra Judæos gravissimi judicii a Domino usque ad vers. 15. altera est typorum, quibus velut sigillis confirmatum est argumentum totius prophetiæ, ad finem usque capitis.* Nono] *a deportatione Jeconjæ, unde ferè numerat Jechezkel: ut notavimus sup. 1. 2.* 2 Incumbit] *his verbis exponit Deus cur nominatim diem monimentis literarum inscribi velit: nempe quòd eo ipso die quo primùm Nebucadnetzar instituebat obsidionem Jeruschalaimorum, eodem die Propheta versans in Mesopotamia rem quæ ad Jeruschalaima, id est, quàm longissimè gerebatur, propinquis suis exponebat; atque ita prædictionem rerum futurarum quæ postea sequitur confirmabat.* 3 Et utere] *prophetia hæc judiciorum duabus potissimùm partibus continetur: quarum una est allegoria sive parabola, exponens tum impietatem Judæorum, usque ad vers. 6. tum judicia propter impietatem eventura, usque ad vers. 9. altera est exornatio ejusdem prophetiæ partim verbis propriis, partimque figuratis, ad vers. 15.* Sic ait] *in priore hac parte allegoriæ Deus per Prophetam jubet impietatem Judææ totius figurari olla: nam olla typus fuit Jeruschalaimorum, ut sup. 11. 3. & 7. & sequentibus: membra gregis, & ossa, omniáque in ollam indita; typi fuerunt Judæorum illic commorantium regnante Tzidkija: aqua fervens & ignis, typi fuerunt malorum quæ illi omnes inter se alii aliis importaverant, ut ibidem Propheta memorat. Quamobrem judicium quoque maleficiis accommodatur postea, vers. 6. & sequentib.* Dispone] *id est, ut hactenus verbo indicasti Judæis abominationes ipsorum (ut dictum est sup. 14. & 20. & 23.) ita jam ipsis exprobra, hoc signo aspectabili figurans scelera quæ fecerunt, & adhuc faciunt.* Aquas] *quibus alii fervefecerunt alios: sic allegoricè notantur intestina odia, & peccata quibus planè immersi erant.* 4 Colligendo] *id est, omnes æquè parvos ac magnos hoc signo ostende æstuare & fervere maleficiis in medio Jeruschalaimorum: nam summates membris pretiosis & electis, infimi & contempti ossibus figurantur; utrique verò sua impietate & maleficiis fervere quamplurimùm dicuntur, tanquam in olla disposita duobus versibus.* Ejus] *id est, eos qui sunt in illa urbe figurando membris in ollam comportandis; tum bonis & pretiosis, quibus viri principes significantur; tum grege ossibúsque, quibus significatur vulgus.* Delectu ossium] *id est, opimis & præpinguibus omnibus.* 5 Delectum greg.] *id est, populares & plebeios, qui in duas similiter classes distribuuntur, ut nobiliores distributi sunt, præcedente versu. quasi dicat, assiduos e plebe primùm, locupletes, & commodè vitam suam degētes; deinde alios abjectissimos & exesos aliorum injuriis.* Pyram oss.] *id est, tenuissimos, qui velut ossa coacervata negliguntur & a potentioribus consumuntur.* Fervefac] *id est, hac tua olla ferventissima demonstra quantopere ferveant omnia scelera Jeruschalaimis, & fervefiant omnes mutuis maleficiis; prout exponit Deus verbis sequentibus.* Elixant etiam] *id est, nulli maleficio parcunt, & nudos etiam ipsos spoliant, ut vulgò dici solet.* 6 Idcirco] *propositio allegorica judicii, propter mala quæ figurata sunt superioribus versibus.* Sanguinariæ] *id est, confertæ cædibus: ut 2. Reg. 21. 16. quod exponitur sequente versu per allegoriam.* Spuma] *id est, sordes publicæ, & magis magísque ebullientes ex indignissimis sceleribus.* Membratim] *id est, exinaniendo hanc ollam tuam, prout singula membra ad manum venerint, donec totam exhauseris; ostende hac figura fore ut minutatim omnes incolæ Jeruschalaimorum dispereant, donec desertum sit oppidū: ut dictum est sup. 21. 19. & sequentibus.* Non accidat] *id est, nihil refert quod primùm extrahas: tantùm ut obvenerint membra & ossa, ita educito, modò educas omnia.* 7 Quia sanguis] *ætiologia allegorica ejus quod dixerat, civitatem sanguinariam esse & plenam sordibus, a figura legis. Nam, inquit Deus, similes sunt carni cujus non est depuratus sanguis; & si quem sanguinem depurarunt, fecerunt contra legem: qua imperatur primùm ne comedatur sanguis; deinde ut qui sanguis effunditur, fundatur in terram & obtegatur pulvere, Levit. 17. 12. & 13.* In loco arduo] *id est, in propatulo peccat, & peccati sui monimenta ponit.* 8 Disponam] *id est, vicissim illam ulciscar palàm, & in publico documenta statuam æterna severissimæ ultionis meæ.* 9 Idcirco] *secundus locus, exornatio: qua primùm causas judiciúmque proponit Deus allegoria; deinde apertissimis verbis explicat, ternis versib. judicii verò effecta ponuntur duo; prius, contra personas & facultates omnium, vers. 10. posterius, contra urbem ipsam figuratam olla, vers. 11.* 11 Vacuam] *incolis & rebus.* Ærugo] *ut suprà 16. 36.* 12 Mendaciis] *alterū exornationis membrum, ut diximus vers. 9.* 13 Pro immunditia] *apostrophe ad Judæam & metropolim: scelera tua (inquit Deus) sunt mihi tanquam immunditia, spuma, ærugo, & si quid est ejusmodi quod in ollis soleat improbari.* Mundavi te] *id est, verbo præcepi te mundari, & toties ac tam diu per Prophetas imperavi, 2. Chron. 36. 15. & apud Jirmejam passim.* Fecero ut quiesc.] *ut suprà 16. 42.* 14 Ego Jehova] *confirmatio a persona Dei loquentis.* Non abstraham] *id est, non sinam me ulla ratione aut interventore abstrahi: stat decretum meum irrevocabile: sic Jeschahh. 47. 3.* Judicabunt te] *id est, judicia exercebunt in te Babylonii.* 15 Et fuit] *secunda hæc pars typos duos continet, qui Prophetæ imperantur, vers. 16. & 17. ab ipso exhibentur, vers. 18. & quærenti populo exponuntur versib. sequentibus, usque ad vers. 25. denique prædictione singulari omnia concluduntur, tribus versib. ultimis. Est autem prior typus mors uxoris, cujus interpretatio habetur vers. 21. posterior verò est vacatio a luctu, quæ exponitur vers. 22. & 23. ut antè Jirmeja prophetaverat, capite 9. & 16.* 16 Desyderium oc.] *id est, uxorē charissimā tuā, ex vers. 18.* Ne plangito] *id est, luctū ne facito, neq. ullū ejus signū populo exhibeto de sublata uxore tua. quod per cōgeriē pluribus exponitur, hoc & sequente versu.* 17 Tiaram] *id est, usitatū tuū capitis tegumentum: nam lugentes retegebant caput, & inspergebant pulvere.* Calceos] *quos lugentes soliti erant ponere. ut 2. Schem. 15. 30.* Obvelato] *prout faciebant lugētes ex aliqua gravi causa: ut Levit. 19. 45. & Micæ 3. 7.* Cibū ullor.] *id est, cōvivium ab amicis exhibitū ad levandum luctum: vide Jirm. 16. 7.* 21 Ecce ego] *expositio*

prioris

prioris typi, ut diximus in ver.15. Prophanaturus] *id est, gentibus prophanis expositurus, ut sit documentum subductæ a vobis præsentiæ meæ.* Sanctuarium] *id est, locum sanctum & omnia ad cultum sacrum pertinentia, synecdochicè.* Excellentiam robor.] *id est, regnum & principatum, ut suprà 7.24. & sequentibus.* Desyderium] *id est, uxorem cujusque: ut suprà ver.16.* Cui indulget] *id est, res omnes vobis charissimas.* Quas reliquistis] *id est, qui supersunt in Judæa, ex quo cum Jeconja rege fuistis deportati.* 23 Sed tabescetis] *id est, priùs consumemini quàm vacet vobis agitare luctum: ut copiosiùs exponit Jirmeja 9. & 16.* 24 Ostento] *vide in Psalmum 71.7.* 25 Tu autem] *conclusio hujus prophetiæ per prædictionem singularem quandam, cujus complementum habetur infrà 33.21. & sequentibus.* Qua die] *id est, quo tempore sive anno: fuit autem ille annus decimus nonus Nebucad-retzaris Jirmejæ 52.12. postquam anno 18. Tzidkijam regem cepisset, & ipsa Jeruschalaima, ibidem.* Tollam] *id est, planè auferam: nam anno demum illo eversa sunt Jeruschalaima, & confecta omnia quæ commemorantur hoc ver. 2.Reg.25.11. & sequentibus.* Robur] *ut suprà ver.21.* Gaudium ornatus] *id est, sacra omnia, de quorum ornatu gloriantur: vide Jirme.7.4.* 27 Eo ipso die] *quo ille nuntium ad te pertulerit. Sensus est, Prophetam hactenus satis prænuntiasse cladem Jeruschalaimis, regnoq; toti eventuram: in posterum debere ipsum supersedere ab hoc argumento, donec Deus eventu rem totam comprobaverit: tum demum fore ut nuntio de rebus illis confectis accepto prophetia nova instruatur, quemadmodum narratur infrà 33. Quamobrem ab hoc loco ad illud usque caput prophetiæ tantùm in extraneos continentur.* Eris illis] *id est, ita perges ut tibi imperatum est suprà, ver.16. & 17.*

CAPUT XXV.

Propheta Hhammonitis, Moabitis, Edomæis, & Pelischtæis propter impias ipsorum blasphemias in Deum, crudelissimáque malefacta in Judæos profugos, vastationem terræ & exitium æternum gentibus ipsis a Deo prænuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

Jirme.49.1 & sequētib. & sup.21.33.

2 'Fili hominis,' dispone faciem tuam versus [a] Hhammonitas; ut prophetes contra eos.

[a] Heb. *filios Hhammonis: sic deinceps.*

3 Dicito ergo Hhammonitis, audite verbum Domini Jehovæ; sic ait Dominus Jehova, 'eò quòd dicis, euge, de sanctuario meo cùm prophanatur, & de terra Jisraëlis cùm desolatur, ac de domo Jehudæ cùm abeunt in deportationem:

4 Idcirco ecce ego traditurus sum te [b]'orientalibus in hæreditatem, ut collocent arces suas in te, & ponant in te tabernacula sua: ipsi comedent fructus tuos, & ipsi bibent lac tuum.

[b] Heb. *filiis orientis: sic ver.10.*

5 Redigamq; 'Rabbam in habitaculum camelorum, & Hhammonitarum regionem in cubile gregis; ut experiamini me esse Jehovam.

6 'Nam sic ait Dominus Jehova, eò quòd complodis manum, & plaudis pede; & lætaris ex animo de tota depopulatione tua contra terram Jisraëlis:

7 Idcirco ecce ego extendens manum meam contra te, traditurus sum te in prædam gētibus, & excisurus te ex populis, ac perditurus te e regionibus: profligabo te, ut experiaris me esse Jehovam.

Jirm. 48.

8 'Sic ait Dominus Jehova: eò quòd dicit Moab & Sehhir, ecce 'ut omnes aliæ gentes *est* domus Jehudæ:

9 Idcirco ecce ego 'aperturus sum latus Moabitarum inde ab ipsis 'Hharis, a civitatibus ejus *quæ sunt* ab extremitate ejus; 'decus, terram 'Beth-jeschimotarum, 'Bahhal-behhonis, & 'Kirjathajimotum:

10 Per Orientales, 'cum Hhammonitarum *regione* quam 'dedi in hæreditatem; ut non fiat mentio Hhammonitarum in gentibus.

11 Etiam in Moabum exercebo judicia, ut experiantur me esse Jehovam.

Jirm. 49.7.

12 'Sic ait Dominus Jehova, 'eò quòd Edomei [c] sumendo ultionem faciunt contra domū Jehudæ; & reos se statuunt [d] continenter sumentes ultionem de eis,

[c] Heb. *ulciscendo ultione: sic inf. vers.15.*

[d] Heb. *reos se statuēdo.*

13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, extendens quoque manum meam contra Edomæam excindam ex ea homines & jumenta: exponamque eam vastationi 'a Temane, ut 'Dedanem usque gladio concidant:

14 Edamque ultionem meam in Edomæos 'manu populi mei Jisraëlis: agentque contra Edomæos secundum iram meam & secundum æstum meum, ut experiantur ultionem meam, dictum Domini Jehovæ.

Jirm. 47.

15 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd agunt Pelischtæi per ultionem; & sumunt ultionem ex animo depopulatione, perdendo inimicitia [e] perpetua;

[e] Heb. *seculi.*

16 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego extendens manum meam contra Pelischtæos; excisurus sum 'Cerethæos, & perditurus 'residuum portus maris:

17 Et exercebo in eos ultiones magnas [f] summa increpatione æstus iræ; experienturque me esse Jehovam, cùm edidero ultionem meam in eos.

[f] Heb. *increpationibus.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ quatuor sunt capita, quibus Deus Gentibus finitimis Judæos a Babylonio debellatos atrocissimè infestantibus ultionem prædicit severissimam. Sunt enim hæ gentes quatuor: primi ponuntur Hhammonitæ, usque ad ver.8. secundi Moabitæ, usque ad ver.12. tertii Edomæi, usque ad ver.15. ultimi Pelischtæi, ad finem usq;.* 2 Fili hominis] *hæc prophetia primùm occupatio regionis per Babyloniū, usq; ad ver.6. deinde populi excidium Hhammonitis prænūtiatur, ver.6. & 7. utriq; autem judicio sua causa præmittitur, impietas in Deum, & inhumanitas in populum ejus.* Dispone] *ut sup.6.2.* 3 Eò quòd dicis] *id est, quòd cultum meum, regionem, & populum prophanis exponi videns tibi gratularis & exultas.* 4 Orientalibus] *id est, Babylonius, Jirm.25.26. sic infrà vers.10.* 5 Rabbam] *de qua 2 Schem.11.1.*

6 Nam

6 Nam sic] *alterum membrum prophetiæ, per gradationem augens & causam & pœnam. Hîc enim causa amplificatur, quòd non tantùm lætati sunt depopulantibus Judæam Babyloniis ; sed ipsis quoque perditis rebus insultarunt, Judæósque perfidè sunt depopulati : vide suprà 21.34. judicium verò, quod non tantùm servituri sunt & venturi in potestatem alienam ; sed gens tota peritura.* 8 Sic ait] *inscriptio hæc, secundæ & tertiæ prophetiæ communis est : nam Sehhiris nomine intelliguntur Edomæi ex Genes. 36. & Deut. 2. Moabitarum autem prophetia causam unicam exponit, nimirum blasphemam ludificationem Judæorum (quæ etiam causa est cur Edomæi quoque in vers. hunc relati sunt) hoc vers. & judicia, tribus sequentibus.* Ut omnes aliæ] *id est, non magis servatur a Deo suo, quàm gentes cæteræ, contra incursantem Babylonium.* 9 Aperturus] *id est, facturus ut regionem Moabitarum pervadat hostis, quamvis latera ipsius firma Arnone fluvio & munitis oppidis esse videantur : simile est Num. 24.17.* Hharis] *hanc vocem propria significatione accipimus ad significandum duo Moabitarum oppida Arnoni fluvio imposita, quorum unum est Hhar, Num. 21.28. & Jeschahh. 16.1. alterum Hharohher, distinctionis causa appellatum nomine composito : sic enim appellatur Deut. 2.35. quamobrem exegeticè Propheta addidit verba sequentia, exponens se de illis civitatibus agere quæ in extremo sunt Moabitarum agro.* Decus] *id est, regionem totam opimam ac præstantissimam, ut fuit terra planitiei quam idcirco nominat Jirm. 48.21.* Beth-jeschim] *de qua Jehoschuhh. 13.20.* Bahhal-behhonis] *id est, Bajith, de quo vide Jeschahh. 16.2.* Kirjathajim.] *ut Jirm. 48.1.* 10 Cum Hhamm.] *id est, prout Hhammonitas & regionem ipsorum perdidero (ut suprà dixi) ita in Moabum per Babylonios mea judicia exercebo.* Dedi] *id est, jam adjudicavi sententia mea, suprà vers. 4.* 12 Sic ait] *hæc prophetia similiter causam quidem eandem comprehendit quæ dicta est suprà vers. 8. impiarum videlicet blasphemiarum in Deum ; sed alterum quoque hoc loco exponit, nimirum importunissimum Edomæorum odium & pertinacissima malefacta in populum Dei : deinde sententiam excidii contra eos pronuntiat.* Eò quòd] *id est, quòd exercent simultatem illam a vitam inde a majoribus haustam, de qua Gen. 27.43. & populum meum oppugnant infensissimè.* 13 A Temane] *vide Jirm. 49.7.* Dedanem usque] *id est, per omnes Edomæorum terminos, Jirm. ibidem vers. 8.* 14 Manu populi] *id est, ea ipsa Chaldæorum manu, qua populum meum antè percussero : sic enim accipiendum demonstrant sequentia : vide Hhobadjam.* 15 Sic ait] *hæc prophetia similis cum præcedentibus argumento, primùm animosissima Pelischtæorum malefacta, hoc ver. deinde pœnas quas daturi sunt explicat, duobus sequentibus.* 16 Cerethæos] *vide 1. Schem. 30.14 sic autem Pelischtæos Propheta nominat, ut alludat ad excindendi verbum.* Residuum] *id est, regionem Pelischtæorum maritimam portuosamq́ ; sed priùs tum a rege Chizkija, Jeschahh. 15. tum a Psammeticho Ægyptiisque attritam, ut observavimus Jirmejæ 25.20.*

Caput XXVI.

Deus Tyro de eversione Jeruschalaimorum exultanti gravissimum a Chaldæis excidium venturum pronuntiat, & tam admirabile ut omnes exteri aspicientes & recordantes præteritam illius gloriam subitúmque casum perhorrescant & luctum agant de Tyro consternati : deinde exprobrat a Tyriorum Regi insolentia animi, idem pronuntiat eventurum ipsi, finitimisque Tzidoniis, ad gloriam Dei & Ecclesiæ bonum : cujus promissione prophetia hæc terminatur.

1 FUIT autem undecimo anno, primo die mensis illius ; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, eò quòd dicit Tyrus de Jeruschalaimis, euge, fracta est *urbs* portis [a] populosissimis, avertitur ad me ; replebor vastata *ea* :

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tyre ; ut deducam contra te gentes multas, ac si deducerem mare cum fluctibus ipsius :

4 Quæ perdant muros Tyri, & destruant turres ejus ; etiam abradam pulverem ejus ab ea, redigamque eam in [b] arduam petram.

5 Locus [c] expandendis plagis erit in medio mari ; nam ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ : ideo erit direptioni gentibus.

6 Filiæ quoque ejus quæ in agro erunt, gladio interficientur ; ut experiantur me esse Jehovam.

7 Nam sic ait Dominus Jehova, ecce ego adducam contra Tyrum Nebucad-retzarem regem Babyloniæ ab Aquilone, regem regum ; cum equis, curribusque, & equitibus, & congregatione, populoque multo.

8 Filias tuas per agrum gladio interficiet ; & disposito contra te propugnaculo, diffundet in te [d] missilia catapultaria, & statuet contra te clypeum :

9 Et [e] helepolin disponet in muros tuos, & turres tuas demolietur cultris ejus.

10 Præ agminibus equorum ejus operiet te pulvisculus eorum ; præ strepitu equitum, & chiramaxiorum, currusque commovebuntur muri tui, cùm intrabit intra portas tuas, cùm ingressus civitatis disruptæ *patebunt*.

11 Ungulis equorum suorum calcabit omnes vicos tuos : populum tuum gladio interficiet, & stationum [f] robustarum tuarum *unaquæque* in terram descendet :

12 Et prædabuntur opes tuas, diripientque mercem tuam, ac destruent muros tuos, & domos [g] desyderabiles tuas demolientur ; & lapides tuos, lignaque tua, etiam pulverem tuum in medio aquarum ponent.

13 Ita faciam ut cesset strepitus canticorum tuorum, & sonus cithararum tuarum non audietur ampliùs :

14 Et redigam te in arduam petram, locus expandendis sagenis eris, non ædificaberis ampliùs ; nam ego Jehova loquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

15 Sic ait Dominus Jehova Tyro ; nónne a sono casus tui cùm clamabunt confossi, cùm interficientur interfectione in medio tui, commovebuntur insulæ ?

16 Nam descendent e soliis suis omnes principes maris amoventes pallia sua, & vestibus

[a] Heb. *populorum.*

[b] Heb. *arduū petræ : ut suprà 24.7. & 8. & inf. 14.*

[c] He. *expansio : sic ver. 14*

[d] Heb. *catapultam : ut 2. Reg. 19. 32.*

[e] Heb. *deletē quod adversum est sibi : periphrasis.*

[f] Heb. *roboris tui.*

[g] Heb. *desyderii tui.*

versi-

versicoloribus suis nudantes sese: *trepidationes induent, in terra sedebunt, & trepidantes *singulis* momentis stupebunt de te:

17 Proferentésque de te lamentationem dicent tibi, quomodo periisti quæ habitabaris [h] a maritimis? * cùm indiderint *illi* omnibus habitatoribus istius civitatis laudatissimæ, quæ erat firma in mari ipsa cum habitatoribus suis, * terrorem horum.

18 * Nunc trepidabunt reliquæ insulæ die casus tui, & turbabuntur insulæ quæ sunt in mari propter exitum tuum.

19 *Nam sic ait Dominus Jehova, cum reddidero te civitatem desolatam, similem civitatibus quæ non habitâtur; *adducendo contra te abyssum, ut operiant te aquæ plurimæ:

20 *Faciensq; ut descendas cũ descẽdentibus in [i] foveam ad populum [k] antiquum, collocavero te in terræ imis *partibus*, in vastitabus [l] priscis cum descẽdentibus in foveam, ut non habiteris; * ut reponã decus in terra viventiũ:

21 In [m] terrorem summum exponam te, quòd *nusquam futura sis; & quæsita non invenieris [n] unquam, dictum Domini Jehovæ.

h Heb. *a maribus: metonymia.*

i Heb. *cisternæ.*

k Heb. *seculi*

l Heb. *a seculo cum descendentibus cisterna.*

m Heb. *terrores.*

n Heb. *in seculum.*

CAPUT XXVII.

1 *ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicẽdo,

2 Tu autem fili hominis, profer de Tyro lamentationem,

3 Et dicito Tyro sitæ ad aditus maris, mercatrici [a] populosissimæ apud insulas multas: sic ait Dominus Jehova, * ô Tyre, tu dicebas ego sum perfecta pulchritudine.

4 *In [b] intima parte marium *erant* termini tui, ædificatores tui *perfecerant pulchritudinem tuam.

5 *Abiegna e *Senire ædificabant tibi omnia *tabulata: cedrum e Libano accipiebant ad parandum malum navis in te.

6 [c] Roboreos e Baschane faciebant remos tuos; transtra tua faciebant *ex [d] ebore tritissimo *artifices* ex insulis Cittæorum.

7 *Xylinum cum Phrygiano opere ex Ægypto erat carbasus tua, ut esset tibi velum: hyacinthinum, & purpureum ex insulis *Elischæ operiebat te.

8 *Habitatores Tzidonis & * Arvadi erant remiges tibi: periti tui, ô Tyre, erant in te, ipsi erant *gubernatores tui.

9 Seniores * Gebalis ac periti ejus erant in te * curatores labis tuæ: omnes classes maris & nautæ earum erant in te, ut commiscerent se commerico tuo.

10 *Persæ, *Ludæiq;, & *Putæi erant in copiis tuis, [e] bellatores tui: scutum & galeam *suspendebant in te, ipsi præstabãt decorem [f] tibi.

11 Arvadæi cum copiis tuis super muros tuos circumquaq;, & *Gammadæi in turribus tuis erant: umbones suos suspendentes ad muros tuos circumquaque, ipsi perficiebant pulchritudinem tuam.

12 *Tarschisch negotiatrix tua præ copia omnium opum; cum argento, ferro, stanno, & plumbo, [g] negotiabantur in nundinis tuis.

13 *Javan, Tubal, & Meschec erant mercatores tui; [h] *hominibus & vasis æreis negotiabantur *in* commercio tuo.

14 *Qui erant* e domo *Togarmæ; equis, equitibusq;, ac mulis negotiabantur *in* nundinis tuis.

15 [i] *Dedanitæ mercatores tui, insulæ multæ *mercatrices* mercium manus tuæ; *cornibus eboris, *hebenoq; reddebant pretium tuum.

16 Syria negotiatrix tua, præ multitudine operum tuorum; chrysopraso, purpura, & phrygiano opere, byssoq;, & *sandastro, ac * pyropo negotiabantur in nundinis tuis.

17 E Jehudæa & regione Jisraëlitarum, erant mercatores tui: tritico * Minnithæ, & [k] Phæniciæ, melléque, & oleo, ac *opobalsamo negotiabantur *in* commercio tuo.

a Heb. *populorum: ut supra 26.2.*

b Heb. *corde: ut Exod. 15. 8. sic deinceps.*

c Heb. *roboribus.*

d Heb. *dente filio gressuũ.*

e Heb. *viri belli: sic ver. 27.*

f Heb. *tuum.*

g Heb. *dabãt synecdochicè: pro eo quod est, dabant, accipiebant & negotiationem exercebant: sic deinceps.*

h Heb. *anima hominum.*

i Heb. *filii Dedanis.*

k Heb. *Pannagi: unde corruptè profluxit Phœnicia nomen.*

18 Damascus negotiabatur tecum de multitudine operum tuorum; præ copia omnium opum, vino *Chelbonis, & lana nitida:

19 Et Dan, ac Javan [l] circumforaneus in nundinis tuis negotiabantur; ferro nitido, cassia, & calamo odorato, in commercio tuo erat.

20 *Dedan mercabatur tecum, pannis [m] ingenuorum *advectu* curru.

21 Arabes, & omnes principes *Kedaris erant negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, arietibúsque, & hircis, his erant negotiatores tui.

22 Mercatores *Schebæ & Rahhmæ ipsi mercabantur tecum; [n] præstantissimo quoque aromate, & omni lapide pretioso, ac auro negotiabantur *in* nundinis tuis.

23 *Charan, & *Canne, ac *Hheden, mercatores *Schebæ; Assyrius, & *Cilmadæus mercans tecum:

24 Hi mercatores tui erant rebus perfectissimis, involutis hyacinthinis, & phrygianis, * gazisque *gentium* in superioribus *habitantium*; *quæ funibus circumligantur, & [o] includuntur cedrinis *capsis* in mercatu tuo.

25 *Classes oceani decantabant te commercio tuo; denique plena eras & gravis valde in intima parte marium.

26 *In aquas multas adduxerunt te *qui remis agebant te, [p] Eurus confregit te in intima parte marium:

27 Opes tuæ, & nundinationes tuæ, commercium tuum, nautæ tui, & gubernatores tui, curatores labis tuæ, & miscentes commercium tecum, omnesque bellatores tui qui in te erant, cum tota congregatione tua quæ erat in medio tui; ciciderunt in intimam partem marium die casus tui.

28 *Ad vocem clamoris * gubernatorum tuorum, *commoti sunt fluctus jactati:

29 Descendentésque e classibus suis omnes [q] tractantes remum, nautæ, omnes gubernatores [r] marini; in terram constiterunt:

30 Facientésque ut audiretur de te vox ipsorum clamaverunt [s] amarè; & *imposito pulvere capitibus suis, in cinere volutaverunt se.

31 Inductóque propter te calvitio accinxerunt cilicia; & defleverunt te amaritudine animi, planctu amaro:

32 Ac protulerunt propter te in lamento suo lamentationem, cùm lamentarentur de te *dicentes*; *quæ erat par Tyro, par succisæ in medio mari?

33 Procedentibus nundinationibus tuis e

maribus

l Heb. *factus proficisci (ut ita loquamur) id est, ut Homerus vocat, πολυπλαγχθείς.*

m Heb. *libertatis.*

n Heb. *capite cujusque aromatis: ut Exo. 30. 23.*

o Heb. *cedrãtur, ut ita dicamus.*

p Heb. *vẽtus Orientalis.*

q Heb. *prehẽdentes: synecdoche.*

r Heb. *maris.*

s Heb. *amaro clamore.*

maribus, satiabas populos multos; amplitudine opum tuarum, & commerciorum tuorum ditabas reges terræ.

34 Quo tempore confracta es a maribus in profundissimis aquis, commercium tuum & tota congregatio tua in medio tui ciciderunt:

35 Omnes habitatores insularum obstupescunt de te; & Reges illorum horrescunt horrore, percelluntur vultu.

36 Negotiatores in populis sibilant de te: [t] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.

[t] Heb. terroribus: ut suprà 26.21.

CAPUT XXVIII.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicēdo,

2 Fili hominis, dic antecessori Tyri, sic ait Dominus Jehova, eò quòd elatus est [a] animus tuus, adeò ut dicas Deus fortis sum, habitationem [b] divinam inhabito in [c] intima parte marium: cúmque sis homo, non autem Deus fortis; tribuis tamen animum tibi parem animo Dei:

3 Ecce sapientior es Danijele, quicquam occultum non [d] absconditur tibi:

4 Sapientia tua & prudentia tua comparasti tibi facultates, & congessisti aurum & argentum in thesauros tuos:

5 Amplitudine sapientiæ tuæ in mercatura tua amplificasti facultates tuas, adeò ut elatus sit animus tuus facultatibus tuis:

6 Idcirco sic ait Dominus Jehova; eò quòd tribuis tibi animum parem animo Dei,

7 Idcirco ecce ego adducturus sum contra te extraneos violentissimos gentium, qui exertis gladiis suis contra pulchritudinem sapientiæ tuæ confodient splendorem tuum.

8 In foveam demittent te, morierisq; mortibus confossorum in intima parte marium.

9 An [e] perges dicere, Deus sum, coram interfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*, non autem Deus fortis, in manu confodientis te.

10 Mortibus præputiatorum morieris manu alienorum. nam ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

11 Et fuit verbum Jehovę ad me, dicendo.

12 Fili hominis, profer lamentationem de Rege Tyri; & dicito ei, sic ait Dominus Jehova, tu obsignans summam, plene sapientia, & perfecte pulchritudine,

13 In Hhedene horto Dei eras, omnes lapides pretiosi operiebant te, pyropus, topazius, & adamas, beryllus thalassius, sardius, & jaspis, sapphirus, chrysoprasus, smaragdúsque cum auro: opus tympanorum tuorum & fistularum tuarum in te, die quo procreatus fuisti, parata erant.

14 Tu Cerub *eras* ex quo unxi *te* protectorem; ex quo præposui te, in monte [f] sancto Dei eras, inter lapides [g] ignitos continenter ambulabas.

15 Integer eras in viis tuis inde a die quo procreatus fuisti, donec præstò fuit [h] iniquitatis pœna in te.

16 In amplitudine mercaturæ tuæ pleni erant [i] in te violentia, qua peccabas: adeò ut confodiens te *dejectum* e monte Dei perdiderim te, ô Cerub protector, e medio lapidum ignitorum.

17 Elatus fuerat animus tuus propter pulchritudinem tuam, corruperas sapientiam tuam cum splendore tuo; in terram dejeci te, Regibus exposui te ut aspiciant te:

18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, propter improbitatem mercaturæ tuæ prophanasti sanctuarium tuum; ideo eduxi ignem e medio tui qui consumpsit te, & redegi te in cinerem super terram ante oculos omnium videntium te:

19 Quicunque norant te in populis obstupuerunt de te; [k] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.

20 Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

21 Fili hominis, dispone faciem tuam Tzidonem versus, & prophetato contra eam,

22 Dicens, sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio tui: ut [l] cognoscatur me esse Jehovam, cùm exercuero in ea judicia, & sanctificavero me in ea.

23 Nam immittam pestem in eam, & sanguinem in vicos ejus, & judicabuntur confossi in medio ejus, gladio incumbente ei circumquaque; experientúrque me esse Jehovam.

24 Ita non erit amplius domui Jisraëlis spinus dolorificus, & spina dolorem afferens, ex omnibus locis circunstantibus eos, qui depopulentur eos; experientúrque me esse Dominum Jehovam.

25 Sic ait Dominus Jehova, quando congregabo domum Jisraëlis ex populis in quibus dispersi sunt, sanctificans me in eis ante oculos gentium; ut habitent in terra sua quam dederam servo meo Jahhakobo:

26 Tunc habitabunt in ea securè, ædificabúntque domos & plantabunt vineas habitantes securè; cùm exercuero judicia in omnes qui depopulabantur eos e locis circunstantibus ipsos, ut cognoscant me Jehovam esse Deum ipsorum.

[a] Heb. *cor tuum, sic deinceps.*
[b] Heb. *Dei.*
[c] Heb. *corde: sic ver.* 8.
[d] He. *abscōdùt: impersonaliter.*
[e] Heb. *dicendo dices.*
[f] Heb. *sanctitatis.*
[g] Heb. *ignis: sic ver.* 16.
[h] Heb. *iniquitas.*
[i] Heb. *in medio tui.*
[k] Heb. *terroribus: ut sup.* 26.21. & 27.36.
[l] Heb. *cognoscant: impersonaliter: ut sup. ver.* 3.

ANNOTATIO IN CAPUT XXVI.

1 Fuit autem] *Tria hæc capita eòdem spectare res ipsa loquitur, ac propterea in unum omnia conjungimus. Sunt autem istius prophetiæ tres in universum loci: quorum primus est de Tyro, usque ad vers.* 20 *capitis* 28. *secundus de Tzidone, usque ad vers.* 25. *tertius verò de populo Dei, cui promissiones fiunt ad consolationem ipsius; ut hac conclusione præcedentium finis & usus legitimus a bonu cognosceretur. Ac primi quidem loci, quo mala Tyro denuntiantur, membra sunt duo: primùm enim toti reipublicæ suæ calamitates pronuntiantur, duobus capitibus; deinde verò nominatim sua denuntiatur Tyriorum Regi, capite* 28. *In utraque porrò prophetia tum ad Rempub. tum ad Regem ipsum pertinente partes sunt duæ; quarum priore narratur ventura calamitas, posteriore autem lamentum de casu illo & calamitate conscribitur. Quod ad rempub. itaque, sua mala narrantur ipsi, toto hoc capite: lamentum verò capite* 27. *continetur. Narrationis propheticæ quam hoc capite contineri diximus, pars prima est prolepsis,*

lepsis, sive narratio summa casus horrendi Tyriorum, usque ad vers. 7. secunda narratio singularis primùm malorum quæ Tyro importaturi erant Babylonii, usque ad vers. 15. deinde verò horroris & consternationis gentium omnium, ad aspectum & recordationem tam gravis & insperati casus obstupescentium, ad finem usque capitis. Vndecimo anno] a deportatione Jeconjæ, ut Jechezkel numerare solet; quo anno capta sunt Jeruschalaima: sic Prophetiam hanc videmus quandam fuisse premunitionem ad consolandum bonos qui jam fuerant deportati, & qui mox deportandi erant. Mensis] etsi quotus hic mensis fuerit, disertis verbis Propheta minimè explicat: tamen ex comparatione sequentis versus planè statuimus mensem quintum intelligendum esse, quo Tyrii accepto nuntio de captis Jeruschalaimis gloriosam illam fiduciam prædicabant quæ exponitur seq. ver. Nam ut accipiamus de primo mense (quod omnes interpretes videntur facere) prohibet sermonis Hhebræi ratio cùm Hhebræi nusquam hac periphrasi utantur, nisi ubi expressa est in narratione aliorum temporum comparatio διακριτικῶς: ut Gen. 8. 13. & Exod. 40. 2. & 17. sed simpliciter principium anni nominent: ut infrà 40. 1. Est ergo mensis ille sententia nostra hoc loco dictus, qui sequutus est proximè post capta Jeruschalaima: capta sunt autem mense quarto, Jirm. 52. 6. 2 Fili hominis] hæc prolepsis narrat duo in universum, nimirum peccatum ipsorum insolentissimum, hoc vers. deinde peccatorum pœnas, quatuor sequentibus. Est autem peccatum Tyriorum, quòd de alieno malo gavisi sunt, & sibi ex ruinis populi Dei montes aureos ominati. Portis popul.] id est, frequentissima tum civibus, tum etiam advenis, proselytis, & mercatoribus exteris. Fuerunt enim Jeruschalaima longe clarissima urbium Orientis, non Judææ modò; ut ait Plinius lib. 5. natur. hist. cap. 14. Avertitur ad me] id est, bona merces commoda, & negotiationes omnes huc transferentur. 3 Idcirco] alterum membrum prolepseos, ut diximus superiore vers. quo exponuntur obsidio maxima, hoc vers. expugnatio, vastatio, & eversio urbis, duobus sequentibus: & totius agri desolatio, vers. 6. De hac autem historia vide annotata in Jeschahh. 23. 1. & Jirm. 47. Gentes multas] copias Nebucadretzaris, vers. 7. 5 Locus expandendis] id est, abibit in littus desertissimum, ut sunt ea importuna littora ad quæ piscatores solent plagas suas expandere. 6 Filiæ quoque] id est, non tantùm urbs infestabitur, sed etiam in omni Tyriorum ditione contra omnem sexum atrocissimè sævietur. 7 Nam sic ait] narrationis singularis pars prior, ut diximus in vers. 1. qua Babyloniorum expeditio & Tyriorum regni eversio sigillatim exponitur, usque ad vers. 15. Regem regum] vide Gen. 6. 25. 9 Helepolin] machinam obsidionalem quam describit Ammianus Marcellinus lib. 23. Hhebræis dictam πυργφασικῶς ex eò quòd instrumentum fuit expugnandis evertendisque oppidorum muris commodissimum. Cultris] id est, ferramentis mucronatis helepoleos, qui in muros impacti subruebant eos. 10 Chiramaxiorum] vide suprà 23. 24. 12 In medio aquar.] id est, proturbabunt in mare cui superstructa es. 14 Non ædificaberis] videlicet ea dignitate, elegantia, & celebritate qua fuisti. Nam postea quod instauratum est in eodem loco, dictum est Paletyrus. 15 Sic ait] posterior narrationis pars; qua Propheta ostendit fore ut edatur strages tanta Tyriorum omnium, ut nemo supervivat ad faciendum luctum; sed nationes solùm exteræ horrendum illius casum defleant, aspectuque & recordatione illius percellantur. Insulæ] id est, regiones aliæ maritimæ. 16 Trepidationes ind.] id est, non modò lugebunt eversionem tuam, sed etiam obtegentur ipsi, tanquam veste, metu gravissimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora. 17 Cùm indiderint] id est, cùm Chaldæi terribilem ultionem illam de Tyro sumpserint, quæ horum omnium maritimorum animis terrorem summum injectura est. Sunt autem hæc verba a Propheta δἰ ἐμπλοκῆς dicta, quam perspicuitatis causa sustulimus. Terrorem] id est, malum gravissimum quod perterrefaciat alios: ut dicitur infrà vers. 21. synecdoche. 18 Nunc] id est, hoc demum tempore, quod modò dictum est. 19 Nam] confirmatio a Dei verbis. Adducendo] ut suprà vers. 3. 20 Faciensque] id est, funditus perdidero te: circumloquutiones metaphoricæ. Ut reponam] id est, ut restituam populum meum Jisraëlem hostibus deturbatis: qua in re demonstratur proprius istorum judiciorum finis, videlicet salus Ecclesiæ ad gloriam Dei: ut copiosiùs exponitur infrà 28. 25. & 26. 21 Nusquam] ut suprà vers. 14.

IN CAPUT XXVII.

1 Et fuit] Narratio copiosa lamenti de eversa Tyro toto hoc capite continetur, ut diximus suprà 26. 1. In hac autem lamentatione duæ sunt præcipuè partes ad calamitatis amplificationem pertinentes: prima est antithesis præcedentis gloriæ cum sequente ruina, usque ad ver. 28. secunda est explanatio luctus & stuporis ingentis qui ex ea ruina ad nationes exteras perventurus est, inde ad finem capitis. Ac in antithesi quidem gloria amplissima describitur, usque ad vers. 26. ruina verò vers. 26. & 27. Ad gloriam autem pertinent hæc; structura oppidi artificiosissima, vers. 4. res navalis, versibus quinque sequentibus; potentia, vers. 10. & 11. negotiatio & emporii celebritas. usque ad vers. 25. denique communis omnium nationum prædicatio, vers. 25. Quæ omnia per prolepsin continentur, vers. 3. & per congeriem similiter repetuntur vers. 27. 3 O Tyre] propositio summa gloriæ per apostrophen ad Tyrum, quæ minutatim illustratur sequentibus. 4 In intima parte] id est, intra mare statuisti urbem tuam, velut insulam, fistucationibus & molibus impositam. Perfecerant] id est, ornaverant te perfectissimè: sic infrà vers. 11. Primus locus, urbis elegantia. 5 Abiegna] secundus locus gloriæ, res navalis, ut diximus in vers. 1. Senire] vide Deut. 3. 9. Tabulata] e quibus videlicet compinguntur naves: hîc enim describitur rei navalis gloria: ut diximus in ver. 1. 6 Ex ebore] i. re navali non tantùm ad necessitatem aut commoditatem utebantur, verùm etiam ad delicias luxumque profusissimum; cum materiam pretiosissimam ad res navium sordidissimas adhiberent. Nam etsi ebur ex dentibus elephantorum aliqua paratur arte; tamen illud demum germanum est ebur & præstantissimum, quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est. Quamobrem Hhebræi hoc genus eboris dentem filium gressuum nominarunt: vide Plinium naturalis hist. lib. 8. cap. 3. 7 Xylinum] id est, deliciosissima erant vela & conopæa tua: quibus notis facilè cognoscitur divitiarum & luxus copia. Elische] vide Genes. 10. 4. 8 Habitatores] id est, his gentibus, velut operis, utebaris ad navigationem tuam, & tuos gubernatores illis præponebas, hoc & seq. versu. Arvadi] vide Gen. 10. 18. Gubernatores] clavum tenentes in navi sive gubernaculum, ad agendam navim: vide 1. Reg. 10. 11. & 22.

9 Gebalis]

9 Gebalis] *de quibus 1.Reg.5.18.& Psal.83.8.* Curatores tui] *id est, naupegi tui, ædificatores, & curatores navium. Erant enim Gebalitæ architecturæ peritissimi.* 10 Persæ] *tertius locus, potentia & gloria militaris, quòd gentes longinquæ & bellicosæ stipendia facerent Tyriis.* Ludæi] *vide Gen.10.13.* Putæi] *vide Gen.10.6.* Suspendebant] *id est, stativa agebant, & præsidio erant tibi: synecdoche, a more militum in præsidiis agentium.* 11 Gammadæi] *qui Pygmæos interpretantur nituntur sola notatione vocis, quia Hhebræa vox conjugata significat cubitum, quasi cubitales dicas; ut interpretati sumus Judic.3.16. Sed quàm benè conveniat ludicra hæc interpretatio cum re militari, ipsi viderint. Nos Gammadæos quidem existimamus a cubito dictos esse; sed quia regio fuit Phœniciæ cubitali forma projecta in mare, quæ postea devorata est a mari, Gammaden putamus dictam: ut scribit Plinius lib. 2. natural. hist. cap. 91. Etsi eo loco mutatione unius literæ Gammales nominavit pro eo quod est Gammades.* 12 Tarschisch] *quartus locus Tyriorum gloriæ, de divitiis & emporio celeberrimo, ut diximus in versum 1.* 13 Javan] *vide Gen.10.2.* Hominibus] *id est, mancipiis venalibus.* 14 Togarmæ] *de qua Gen.10.3.* 15 Dedanitæ] *vide Gen.10.7.* Cornibus eboris] *id est, dentibus ipsis elephantorum prægrandibus formáque incurvis, ut sunt cornua: quomodo Jubam appellasse testis est Plinius lib.8 natural. hist. cap.3.* Hebenoque] *ex India & Æthiopia allata; quæ quia duûm est generum, plurali numero ab Hhebræis appellatur: vide Plinium lib.12. natural. hist. cap.4.* 16 Sandastro] *vide Ijobi 28.18.* Pyropo] *vide Jeschahh.54.12.* 17 Minnithæ] *vide Judic.11.35.* Opobalsamo] *vide Gen.37.25.* 18 Chelbonis] *id est, Chalybonis (ut Ptolemæus vocat) in Syria, quæ Chalybonitidi nomen dedit.* 20 Dedan] *ex posteris Keturæ inter Jischmahhelitas habitans, Gen.25.3.* 21 Kedaris] *vide Psal.120.5.* 22 Schebę] *in Arabia felice: vide Gen.10.7.* 23 Charan] *vide Gen.11.31.* Canne] *id est, judicio nostro, Calne, Gen.10.10.* Hheden] *vide Gen.2.8.* Schebę] *Arabiam desertam incolentis sub Mesopotamia, de quo Gen.25.3.& Ijobi 6.19.* Cilmadæus] *id est, Medus ulterior, inter Assyriam & Parthiam, ut ex Chaldæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ apud Geographos extat: dicitur enim tractus ille Choromitenus, l mutatio in r. quod mutationis genus Hhebræis quoque receptum est.* 24 Gazisque] *id est, denique (ne plura gentium nomina commemorem) comportant merces pretiosissimas ab omnibus illis gentibus quæ suprà habitant: puta, Hyrcanis, Margianis Bactrianis, Sogdianis, Sacis, Seribus, & cæteris ad Aquilonem spectantibus.* Quę funibus] *id est, quæ optimè, accuratissimè, & pretiosissimè funibus firmis, stegestribus, & capsis incorruptis, & adversus omnem cœli injuriam validis involvuntur.* 25 Classes Oceani] *quintus gloriæ locus, celebritas; ut diximus in versum 1.* 26 In aquas multas] *secunda pars antitheseos, de ruina Tyri, quæ cum nave in alto versante comparatur, duobus versibus.* Qui remis] *id est, rectores & gubernatores tui: quo nomine compellat Regem ipsum capite seq.* 28 Ad vocem] *explanatio luctus exterorum & stuporis horrendi ex Tyriorum clade, ut diximus in versum 1.* Gubernatorum] *de quibus ver. 26. Hic autem pergit in allegoria naufragii.* Commoti sunt] *hyperbole elegantissima: tantus fuit clamor (inquit) Tyriorum pereuntium, ut mare ipsum quasi perculsum exhorruerit, & fuerint excitati fluctus. Hanc interpretationem, authore R. Jehuda, ex vocis etymo & forma sic interpretamur, comparato altero loco Jeschahh.57.24.* 30 Imposito] *id est, plurimùm lugebunt, quod exponitur a signis, hoc & seq. versu: ut Jirmej.6.26.* 32 Quę erat] *mimesis lugentium, comprehendens paucis lugubrem illam antithesin præcedentis gloriæ & præsentis miseriæ, quam observavimus in versum 1. ut exponitur sequentibus.* 34 A maribus] *id est, fluctibus maris jactatis Euro, de quo suprà ver.26.* 35 Percelluntur] *id est, perculsi expallescunt, velut exangues & exanimati horrore & metu: metalepsis.* 36 Sibilant] *vide 1.Reg.9.8.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Et fuit] *Secundum hoc membrum prophetiæ contra Tyrios (ut diximus suprà 26.1.) primùm quidem Regi Tyriorum exitum prænuntiat, usque ad versum 11. deinde verò lamentationem describit & luctum, quem de perditione illius agitaturi sunt exteri, usque ad versum 20. In prænuntiatione autem judicii continentur causæ, usque ad versum 6. deinde judicii explicatio sive sententiæ dictio ex antegressis causis, vers. 6. & quatuor sequentibus.* 2 Eò quòd] *causa judiciorum, nempe infinita animi præsidentia & elatio in rebus omnibus, quàm Rex Tyri oblitus se hominem esse sibi arrogabat.* 3 Sapientior es] *nimirum in oculis tuis. quasi dicat, videris tibi plus sapere quàm ipse Danijel, cui res occultæ revelantur beneficio Dei. Danijel enim jam eo tempore propter dona a Deo accepta sapientissimus habebatur, & in proverbium abierat: vide Danijelis 1.17. sic sequentia omnia de præsumpta a Rege Tyriorum sui ipsius opinione accipienda sunt.* 6 Idcirco] *sententiæ dictio, ut observavimus in versum 1.* 7 Extraneos] *quorum meminit suprà 26.7.* Splendorem tuum] *id est, te, utcunque splendeas & majestate indutus sis: hypallage.* 8 Mortibus conf.] *id est, violenta morte, ut quivis e vulgo; quamvis fiduciam ponas in munitione urbis tuæ.* 9 An perges] *contestatio ironica.* 10 Mortibus præp.] *id est, morte præsente & æterna, quæ justa est eorum pœna qui aut deficiunt a Deo, aut sibi arrogant majestatem Dei.* 11 Et fuit] *secundus locus, videlicet descriptio luctus; ut diximus in versum 1. nam quia non vacabit lugere Tyriorum Regi (adeò repentè futurum erat ut occuparetur morte) ideò Propheta inducit lugentes alios; ut notavimus suprà 26.15.* 12 Fili hominis] *hujus lamentationis argumentum idem est cum lamentatione capitis 27. Primùm enim Propheta Regi Tyriorum per eandem antithesin præcedentem gloriam exponit & præsens exitium, usque ad versum 17. deinde gentium admirationem narrat, tribus sequentibus.* Tu obsig.] *prolepsis, sive propositio summa trium capitum ad gloriam Regis Tyrii pertinentium, quæ minutatim sequentibus exponuntur* ὕστερον πρότερον. Obsignans] *id est, qui imperium habes in merces, easque præcludis & aperis arbitratu tuo: sic Ijobi 37.6.* 13 In Hhedene] *explicatio tertii in propositione membri, de perfecta Tyri pulchritudine; quæ statuitur in habitationis elegantia cum Hhedene comparata, ut infrà 31.15.& 16. & in ornamentis, in deliciis, & in majestate summa, antiquissima, ac gloriosissima, hoc & seq. ver.* Opus tympan.] *i. deliciæ tuę, non tempore & usu comparatæ; sed tecum natæ videntur esse.* 14 Tu Cerub] *elegantissima regiæ illius majestatis*

majestatis descriptio, per comparationem Cerubi illius qui in horto Hhedenis a Deo dispositus est, Gen. 3. 24 Quemadmodum (inquit) Angelus præpositus est ei horto ad protegendum eum, & gladio illo versatili armatus omnibus est terrori; ita etiam tu, ex quo regnum tibi est traditum, visus es tibi æquare gloriam angelorum Dei. Unxi] *id est, constitui & præposui, ut sequens verbum explicat: κατάχρησις.* In monte] *i. Deus eras judicio tuo.* Inter lapides] *id est, putabas te ut Deum imperium habere in ipsa fulgura: periphrasis.* 15 Integer eras] *explicatio secundi in propositione membri, nimirum sapientiæ, de qua sup. ver. 12.* 16 In amplitudine] *explicatio primi in propositione loci.* Pleni erant] *id est, qualis erat Rex tales populares; violenti omnes.* E monte Dei] *id est, e summa illa gloria tua, qua Deus esse videbaris tibi: ut suprà ver. 14.* 17 Elatus fuerat] *repetitio tritum præcedentium prolepseos capitum cum judiciorum antithesi, hoc & seq. versu, μεταβατικὴ ad maximam illam gentium admirationem; ut diximus in versum 11.* 18 Sanctuarium] *id est, sedem illam majestatis tuæ, quæ tibi divina esse videbatur.* 20 Fuit etiam] *secunda prophetia, contra Tzidonem: ut diximus suprà 26. 1. qua primùm per prolepsin judicium Dei & finis illius exponuntur, ver. 22. deinde explicantur, duobus sequentibus.* 21 Dispone] *ut suprà 6. 2.* 23 Sanguinem] *id est, cruentam cædem per Babyloniorum copias.* 24 Ita non erit] *finis præcedentium judiciorum, salus Ecclesiæ, & gloria Dei.* 25 Sic ait] *tertia prophetia: ut diximus suprà 26. 1. de pace & tranquillitate Ecclesiæ Dei cœpta per Evangelium, & absoluta futura secundo adventu Christi. Nam promissionem hanc Evangelicam esse, & ad Ecclesiam Christi veteri Ecclesia figuratam propriè pertinere res ipsa docet: quamvis typo terræ, & verbis allegoricis exponatur.*

CAPUT XXIX.

Deus Chophrahho Ægyptiorum Regi propter superbiam ejus inanémque Judæorum confidentiam, cladem maximam a Cyrenæis eventuram prædicit; deinde totum regnum per Babylonios subversum iri, quod post certum annorum numerum sit restituendum longè melius, ad gloriam ipsius, & Ecclesiæ bonum.

1 ANNO decimo, decimo *mense*, duodecimo *die* mensis; fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, ' dispone faciem tuam versus ' Parhhonem regem Ægypti; ut prophetes contra eum & contra Ægyptum totam.

3 Eloquere dicens, ' sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Parhho rex Ægypti, ' balæna maxima quæ cubat inter rivos suos; qui dicit, ' mihi *est* rivus meus, nam ego feci mihi.

4 ' Indam enim hamos maxillis tuis, faciamque ut adhæreat multitudo piscium rivorum tuorum squamis tuis; ut deducam te e medio rivorum tuorum, & totam multitudinem piscium rivorum tuorum squamis tuis adhærentem.

5 Postea deseram te abductum in ' desertū, te & totam multitudinem piscium rivorum tuorum, in superficie agri ' cades, non recipieris, neque congregaberis: bestiis terræ & avibus cœlorum exponam te in cibum:

6 Et experientur omnes habitatores Ægypti me esse Jehovam, ' eò quòd sunt ' scipio arundineus domui Jisraëlis.

7 ' Cùm prehendunt illi te manu, quassaris & findis eis totum humerum: cumque innituntur tibi, confringeris, ' ut ut stabilias eis totos lumbos *tuos*.

Jer. 44. 30. & 46. 13. & sequentib.

8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego adducturus sum contra te gladium; & excisurus ex te homines & jumenta.

9 Ut sit terra Ægypti desolationi & vastitati, & experiantur me esse Jehovam: eò quòd dixerit, rivus meus *est*; nam ego feci.

10 Idcirco ecce me contra te, & contra rivos tuos; ut tradam terram Ægypti vastitatibus, vastitati [a] desolatissimæ ' a turri Syenes usque ad terminum Cuschi.

11 ' Non transibit eam pes humanus, & pes jumentorum non pertransibit eam, neque habitabitur quadraginta annis.

12 ' Reddam enim terram Ægypti desolatissimam inter regiones desolatas, & civitates ejus inter civitates devastatas erunt desolatissimæ ' quadraginta annis: cùm dispergam Ægyptios in gentes, & spargam eos in regiones.

13 ' Nam sic ait Dominus Jehova; [b] ' exactis quadraginta annis congregabo Ægyptios e populis quò dispersi fuerint:

14 Et reducam captivam multitudinem Ægyptiorum, reducam inquam eos in terram ' Patrosi, conversationis eorum: ut sint ibi ' regnum humile.

15 Præ reliquis regnis erit humile, neq; se se extollet ampliùs supra gentes: imminuam enim eos ne dominentur in gentes:

16 ' Ut non sit ampliùs domui Jisraëlis fidentiæ revocaturæ *mihi* in memoriam iniquitatē, his avertentibus se post illos; sed agnoscant me esse Dominum Jehovam.

a Heb. *desolationis: sic ver. 12.*

b Heb. *a fine quadraginta annorum.*

ANNOTATIO.

1 Anno decimo] *Videlicet a deportatione Jeconjæ, ut suprà persæpè diximus. Ab hoc autem capite usque ad 33. prophetiæ singulares contra Ægypti regnum continentur in quatuor capita distinctæ, ratione magis argumenti quàm temporis. Nam temporum seriem minimè observari, sed Jechezkelem certo consilio ad argumentorum conjunctionem potius respexisse quàm ad prophetiarum tempus ex ipsa capitum serie cognoscimus: prima enim hac prophetia cladem proponit Ægyptiorum quam ad Cyrenas acceperunt, postquam Babylonio Jeruschalaima obsidenti & occursanti cessissent, Jirm. 37. 7. & ex ea occasione desolationem regni prædicit universè: in sequente verò prophetia minutatim, velut instante jam prioris prophetiæ complemento, desolationem hanc universam Ægypti explicat copiosissimè, capite 30. Postea autem tertia prophetia exemplo confirmat desolationis illius prænuntiatæ amplitudinem, capite 31. quarta denique lamentum luctumq; ex horrifica illa ruina ad Ægyptios perventurum præfigurat cap. 32. eodem ordine quem suprà de Tyro annotavimus. Hujus ergo capitis duæ sunt partes: una, qua cladem illam describit a Cyrenæis illatam*

paulò post fugam ignominiosam Ægyptii (quæ hoc ipso anno contigit) usque ad versum 7. altera, quæ futuram post annos multos eversionem totius Ægypti & restitutionem prædicat, ad finem usque capitis: quam eversionem generatim hîc propositã, Propheta post annos septẽdecim confirmavit, & copiosiùs explicavit cap. 30. 2 Dispone] ut suprà 6.2. Parhhonem] Chophrahhum, Jirme. 44.30. 3 Sic ait] prior hæc prophetia contra Regem Chophrahhum duas partes comprehendit; causam, hoc vers. & narrationem propheticam malorum quæ erant ipsi eventura, tribus seq. Causa est maxima & insolentissima Regis præfidentia; qui (ut narrat Herodotus in Euterpe) ea fuit persuasione ut ne Deum quidem ullum sibi putaret posse regnum adimere, quod hoc vers. exprimitur elegantissimè: altera verò causa subditur in fine versus 6. quod Judæos præfidente illa gloriatione in se acquiescentes fefellerit. Balæna max.] epitheton regis Ægypti qui suis viribus ita præstare omnibus videbatur sibi, ut balæna omnibus feris; de qua vide Ijobi 41. Posset etiam non incommodè pro crocodilo accipi qui rivos Nili incolit: sed alterum magis convenit sequentibus. Mihi est] quasi dicat, nemo est qui rivum meum mihi possit adimere, & vindicare sibi. 4 Indam] narratio hæc prophetica ostendit consilium & expeditionem Parhhonis contra Cyrenæos, hoc vers. deinde infelicem exitum & cladem gravissimam, seq. versu: quo de argumento consulendus est ibidem Herodotus. Allegoricè autem hæc prænuntiat Deus per comparationem balænæ, ostendens se consilio suo velut adhibito hamo eductūrum esse ipsum cum copiis extra terminum Ægypti. 5 Desertum] i. in Libycas solitudines ad agrum Cyrenaicum. Cades] id est, cadet exercitus tuus; sic sequentia synecdochicè: nam alioqui ipse in Ægyptum reversus est. 6 Eò quòd] secunda causa, ut diximus in versum 3. sed propterea huc rejecta, ut sit μεταβατικὴ ad sequentem locum. Scipio arund.] ut 2. Reg. 18.21. quod exponitur planissimè seq. ver. 7 Cùm prehendunt] secunda prophetia, ut diximus in versum 1. causam judicii explicat, hoc versu; deinde judicium narrat, quinque sequentibus; ac postremò aliquam restitutionem promittit, inde a ver. 13. Ut ut stabilias] id est, etiamsi omne studium, laborem, industriam, & vires tuas consumeres in juvandis & defendendis Judæis. 10 A turri Syen.] id est, a termino uno ad alterum. Nam Syene terminus erat meridianus Ægypti in Thebaide, Cusch verò terminum Septentrionalem notat, qua Ægyptus partim Syrico mari, partim Arabia petræa (quæ terminus est posterorum Cuschi) definitur: vide Gen. 2.13. & 10.7. & Herodotum lib. 2. cujus locum adduximus antè in Jeschahh. 30.4. sic infrà 30.11. 11 Non transibit] id est, infrequens erit & deserta plurimùm: ut exponitur seq. versu. 12 Reddam enim] videlicet cladibus infinitis a Cyrenæis primùm (ut suprà diximus) deinde ab intestinis bellis (ut narrat Herodotus) & a Chaldæis potissimum, ut hîc & Jirm. 46. prophetatur. Quadraginta annis] transitionis argumentum ad promissam restitutionem. 13 Nam sic ait] narratio prophetica restitutionis promissæ, ut diximus in versum 7. Fuit autem hæc restitutio temporibus Amasis, qui regnum inclinantibus Babyloniorum rebus Cyri tempore occupavit: quem credibile est præfectum fuisse Ægypto per Babyloniũ post interfectum Chophrahhum, & eadem occasione Ægypti regem effectum esse, cùm præfecturam tantùm fiduciariam priùs obtineret; qua in re fefellerunt sacerdotes Ægyptii, ut multis alius, Herodotum. Exactis] ex quo Ægypti regnum fuerit eversum: ut fusiùs exponitur capite seq. 14 Patrosi] vide Gen. 10.14. Regnum humile] id est, tributarium, nec ita potens, ut antè fuit: nam Persis post Chaldæos paruit: vide similem loquutionem suprà 17.14. 16 Ut non sit] finis judiciorum præcedentium, nimirum avocatio Ecclesiæ a fiducia rerum humanarum ad fidem in Deum certissimam. quasi dicat, ne in posterum Ægyptius sua amplitudine Judæos traducat ad fallacem illam confisionem quam antè habuerant, ac proinde efficiat ut ego animadvertam in ipsos propter peccata ipsorum: similem loquutionem vide suprà 21.28. & 29.

CAPUT XXX.

Deus in mercedem expugnatæ Tyri dat Babylonio regnum Ægypti, ut eo sublato eveniat aliqua suis inspiratio: deinde minutatim judicium suum Ægyptius fœderatisque prænuntians, exponit se hominibus Ægypti cladem, fœderatis consternationem, subversionémque regionibus per Babylonios allaturum esse.

1 DEINDE fuit vigesimo septimo anno, primo *mense*, primo *die* mensis; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ [a] exegit a copiis suis servitutem magnam cõtra Tyrum, omne caput decalvatũ est, & omnis humerus [b] nudatus: merces autem non est ipsi & copiis ejus de Tyro, propter illam servitutem quam servierunt contra eam.

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego trado Nebucad-retzari regi Babyloniæ terrã Ægypti; ut tollat multitudinem ejus, & spoliet spolium ejus, ac prædetur prædam ejus, unde sit merces copiis ipsius.

4 [c] Operæ pretium earum cujus nomine servivérint, trado illis terram Ægypti; quia operati sunt mihi, dictum Domini Jehovæ.

5 Die illa ita [d] efferam cornu domui Jisraëlis, ut tibi dem aperturam oris inter illos; ut cognoscant me esse Jehovam.

6 Rursus fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova; ejulate, *dicentes* Ah, de die ista.

8 Nam propinqua est dies, propinqua est, inquam, dies Jehovæ: dies [e] nubila, tempus gentium erit:

9 Cùm invadet gladius Ægyptum, eritque gravis dolor in Æthiopia cadentibus confossis in Ægypto.

10 Æthiopes, Putæiq; & Ludæi, totaque miscellanea turba, Cubæi quoque, denique [f] juncti fœdere cum illis gladio cadent.

11 Sic ait Jehova, & cadent sustentãtes Ægyptum, descendetque fastus roboris ejus: inde a turri Syenes gladio cadent in ea, dictum Domini Jehovæ:

[a] Heb. *servire fecit.*
[b] Heb. *depilatus.*
[c] Heb. *opus: metonymia: ut Levit. 19. 13.*
[d] Heb. *faciã efflorescere.*
[e] Heb. *nubis.*
[f] Heb. *filii terræ fœderis: periphrasis fœderatorum.*

12 Et

12 Et desolabuntur [g] inter regiones desolatas, & civitates illius inter civitates vastatas erunt:

13 Ut experiantur me esse Jehovam, cùm posuero ignem in Ægypto, & fracti fuerint omnes auxiliarii ejus.

14 Die illo prodibunt nuntii a conspectu meo navibus, ad exterrendum Æthiopiam [h] securam: & erit gravis dolor in eis, cùm dies Ægypti, cùm ecce advenerit.

15 Sic ait Dominus Jehova; & faciam ut cesset multitudo Ægyptiorum per Nebucad-retzarem regem Babyloniæ;

16 Ipsum, & populum ejus cum ipso, violentissimos gentium adductos ad perdendum istã terram; qui exerentes gladios suos contra Ægyptum implebunt eam terram confossis:

17 Et redigens rivos *in* siccitatem vendam terram illam in manum malorum: denique desolabo terram & [i] quæ eam implent manu extraneorum; ego Jehova dixi.

18 Sic ait Dominus Jehova, & perdam deos stercoreos, & faciam ut cessent idola e Nopho, & princeps e terra Ægypti non erit ampliùs: cùm indidero timorem terræ Ægypti.

19 Nam desolabo Patrosum, & [k] tradam igni Tzohhanem; ac exercebo judicia in No:

20 Et effundam æstum iræ meæ in Sinem robur Ægypti, cùm excidero multitudinem No.

21 Cùm ponam ignẽ in Ægypto, [l] valde dolebit Sin, & No [m] disrumpetur; & Noph, hostibus quotidianis.

22 Juvenes Heliopoleos & [n] Bubasti gladio cadent, ipsæ verò *puellæ* in captivitatem abibunt:

23 Et Daphnis obscurabitur dies cùm frangam ibi lora Ægypti, & cessabit in ea fastus roboris ejus: ipsam nubes operiet, & filiæ ejus in captivitatem abibunt.

24 Denique exercebo judicia in Ægyptum, ut experiantur me esse Dominum Jehovam.

[g] He. *in medio: sic sequens hoc ver.*

[h] Heb *in securitate.*

[i] Heb. *plenitudinẽ ejus.*

[k] Heb. *trada ignem in Tzohhane.*

[l] Heb. *dolendo.*

[m] Heb. *erit ad disrumpendum.*

[n] Heb. *Pibeseth.*

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Hujus prophetiæ (quæ superiorem post annos septendecim subsequuta est) idem est argumentum; sed quod in ea obscurius fuerat prædictum hic denuntiatur apertis verbis; nimirum subversio Ægyptiorum regni, in quod Nebucad-netzar occupata Tyro involavit. Continet itaque hæc prophetia primùm narrationem consilii Dei contra Ægyptum pro Ecclesiæ bono, usque ad versum 6. deinde enarrationem singularem illius subversionis in Ægypto eventuræ, ad finem usque capitis.* Vigesimo septimo] *nempe a deportatione Jeconjæ, ut Jechezkel numerare solet; qui annus erat undecimus ante mortem Nebucad-retzaris. Nam huc referendum esse annorum numerum evincit ipsa hystoriæ series, cùm anno undecimo a deportatione capta sint Jeruschalaima; duodecimo & decimotertio occupatæ sint & firmatæ regiones finitimæ Moabitarum, Hhammonitarumq; deinde Tyrus per annos tredecim obsessa, ut antè observavimus in Jeschahh. 23.1. Ad quæ tempora prophetiam hanc pertinere ostenditur ver. 2. & sequentibus.*

2 Fili hominis] *priore hac prophetiæ parte Deus quodammodo Prophetam in consilium suum adhibet, & tanquam imperator summus narrat Nebucad-netzarem cum copiis se authore & duce, maximis incommodis laboribusq; contra Tyrum militasse, hoc versu. Ac propterea se Nebucad-netzari & militibus nunc demum totum Ægypti regnum tradere evertendum atque spoliandum, pro mercede laboris diuturni consumpti in expugnatione Tyri, vers. 3. & 4. ac postremò exponit se, qui brutas quodammodo & alienas a fide promissionibusq; operas muneretur, multò ampliùs beneficium erga Ecclesiam suam collaturum esse ver. 5.* [g] Omne caput] *id est, diuturna illa obsidione tantopere sunt attriti ut ne capillos quidem integros habere videantur aut vestes unde humeros tegant.* 5 Die illa] *nimirum qua profligato Ægyptio adempta fuerit Judæis fiducia in illum. Est autem hæc præcedentis prophetiæ corolarium, quo ostenditur fore ut eversa Ægypto, & monarchia Nebucad-retzaris constituta, Judæis levetur sua captivitas, & aliqua detur piis prophetis ac servis Dei authoritas confitendi & promulgandi nomen Dei inter ipsos Babylonios: cujus rei complementum narratur Danijelis 2. & sequentibus, & 2. Reg. 25.30.* Cornu] *id est, robur & potentiam Christi in domo Jisraëlis aliquo pacto promovebo, ne planè sepulta & extincta esse videatur.* Tibi] *& populo Dei; synecdoche. Nam Danijeli, tribus sociis illius, bonisq; aliis tradita est authoritas promulgandi nomen Dei.* Cognoscant] *non Judæi modò, sed Nebucad-retzar ipse, Babylonìiq;, & exteri.* 6 Rursus fuit] *secunda hæc pars, enarratio (ut diximus in ver. 1.) complectitur propositionem summam illius judicii contra Ægyptios, & fœderatos omnes, usque ad versum 11. deinde ἐξεργασίαν, reliquo capite. Propositio autem primùm luctum imperat, ver. 7. tum explanat causam, tribus sequentibus.* 7 Die ista] *quæ sequentib. exponitur.* 8 Gentium] *id est, quo gentes per voluntatem Dei sunt puniendæ; nimirum Ægyptii, ver. seq. & fœderati, ver. 10.* 10 Puteiq;] *vide Gen. 10.6.* Ludæi] *vide Gen. 10.13.* Miscellanea turba] *auxiliarium stipendia in Ægypto facientium.* Cubæi] *id est, Libyæ interioris incolæ ad fluvium Nigirim, ubi positum est oppidum Cuphe Ptolemæo; Geographicor. lib. 4.* 11 Sic ait] *propositionis ἐργασία tribus potissimùm membris concluditur: primum est de Ægyptiorum calamitate & fœderatorum omnium consternatione, versu 4. secundum, de instrumentis & administris judicii istius, tribus sequentibus; postremum, de terræ ipsius desolatione, inde a versiculo. 18.* Descendetque] *id est, concidet & ruet.* Syenes] *qui terminus est Ægypti meridiem versus ut suprà 29.10.* 12 Desolabuntur] *id est, erunt disolatissimæ omnium: sic sequentia.* 13 Posuero ignem] *id est, violentia Chaldæorum tanquam igne pervasero.* 14 A conspectu meo] *id est, me authore evolabunt ad Æthiopas qui nuntium perferant.* 15 Sic ait] *secundus ἐργασίας locus, ut versu 11. diximus.* 17 Redigens rivos] *id est, iter tam facile præbens Babylonio, quàm si rivi arefacti essent & complanata terra.* 18 Sic ait] *tertius ἐργασίας locus ut diximus in vers. 11.* E Nopho] *vide Jeschahh. 19.13.* Princeps] *erat enim Noph altera regia, ut ibidem observavimus.* 19 Patrosum] *vide Gen. 10.14.* Tzohhanem] *vide Num. 13.22.* No] *id est, Alexandriam, ut Jirm. 46.25.* 20 Sinem] *id est, Pelusium clausuram Ægypti ex adverso Arabiæ Petrææ, quæ deserto Sinis nomen dedit.* 22 Heliopoleos] *vide Gen. 41.45.* 23 Daphnis] *vide Jeschahh. 30.4.* Lora] *id est, imperium tyrannicum, quod scriptura ferè denotat loris: ut Levit. 26.13.*

CAPUT XXXI.

Dem attritis Ægyptiorum copiis per Cyrenaeos, exponit nunquam fore ut clades illa reparetur; sed potius pergat Ægyptus ruere in exitium suum, proturbante Domino: deinde per comparationem amplitudinis fastuosæ Assyriorum regis & subversionis illius, ostendit Ægyptium non magis posse prænuntiatum illud Dei judicium effugere.

1 FUERAT verò undecimo anno, primo *mense*, septimo *die* mensis: fuerat inquā verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, brachium Parhhonis regis Ægypti fregi; quòd ecce nō alligabitur inditis medicamentis, imposita fascia ad obligandum ipsum, ut confirmetur ad [a] tractandum gladium.

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra Parhhonem regem Ægypti, ut confringam brachia ejus, illud quod firmum est & quod fractum fuit ut dejiciam gladium e manu ejus.

4 Et dispergam Ægyptios in gentes, spargamque eos in regiones.

5 Ideo confirmabo brachia regis Babyloniæ, tradens gladium meum in manum ejus; ut confringam brachia Parhhonis, & gemat gemitibus confossorum coram illo.

6 Confirmabo autem brachia regis Babyloniæ, brachia verò Parhhonis consident, ut [b] cognoscatur me esse Jehovam, qui trado gladium meum in manum regis Babyloniæ ut extendat illum contra terram Ægypti.

7 Similiter dispergam Ægyptios in gentes, & spargam in regiones, ut cognoscatur me esse Jehovam.

8 Deinde fuit undecimo anno, tertio mense, primo *die* mensis, fuit *inquam* verbum Jehovæ ad me, dicendo,

9 Fili hominis, dic ad Parhhonem regem Ægypti, & ad multitudinem ejus, cui similis es in magnitudine tua?

10 Ecce Assyrium, erat cedrus in Libano, pulchra ramis & virgultis umbrosa, altaque statura, cujus calami summi erant inter densos ramos.

11 Aquæ educaverant eam, abyssus extulerat eam: fluentis ejus obibat circumquaque plantarium ejus, cùm aquæ ductus suos mitteret *abyssus* ad omnes arbores agri.

12 Idcirco exaltavit se statura ejus præ omnibus arboribus agri, & multiplicabantur ramusculi ejus, prolongabanturque rami ejus, [c] quos emittebat, aquis multis:

13 In ramusculis ejus nidificabant omnes aves cœli, & sub ramis ejus pariebant omnes bestiæ agri, ac in umbra ejus sedebant omnes gentes amplissimæ.

14 Denique pulchra erat magnitudine sua, & longitudine palmitum suorum, quia erat radix ejus ad aquas amplas.

15 Cedri in horto Dei non abscondebant eam, abietes non erant similes ramusculis ejus & castaneæ non erant pares ramis ejus, nulla arbor in horto Dei similis erat ei pulchritudine sua.

16 Pulchram effeceram eam cum multitudine palmitum ejus, adeò ut inviderent ei omnes arbores Hhedenis quæ erant in horto Dei.

17 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd te exaltas statura, ut cùm edidisset ille summum calamum suum inter densos ramos suos, elatus est [d] animus illius in altitudine sua:

18 Quamobrem *uno* dedi eum in manum fortissimi gentium, ut [e] liberè ageret in eum, propter improbitatem ejus expuli eum:

19 Ita cędentes eum extranei violentissimi gentium deseruerunt eum: in montibus, & in omnibus vallibus deciderunt palmites ejus, & fracti sunt rami ejus in omnibus alveis terræ, descendenteśq; ab umbra ejus omnes populi terræ deseruerunt eam:

20 Super [f] cadivum truncum ejus habitant omnes aves cœli, & in ramis ejus sunt omnes bestiæ agri:

21 Ut non exaltent se de statura sua ullæ arbores [g] irriguæ, & non proferant summum calamum suum inter densos ramos, neque [h] conquiescant in seipsis altitudine sua, [i] ullæ riguæ: quandoquidem omnes illi traditi sunt morti, *dejecti* in terram imam inter filios hominis, ad [k] eos qui descenderunt in foveam.

22 Sic ait Dominus Jehova, quo die descendit in sepulchrum, [l] luctu quem importavi obtexi pro eo abyssum, cohibens fluenta ejus, ut coërcerentur aquæ multæ: & attratum reddidi pro eo Libanum, & omnibus arboribus agri propter eum fuit defectio animi.

23 Præ sono casus ejus cōmovi gentes, cùm demitterem eum in sepulchrum cum descendentibus in foveam: unde consolationem ceperunt in terra ima omnes arbores Hhedenis, delectus & pręstantia Libani, omnes riguæ.

24 Etiā ipsi cum illo descenderunt in sepulchrum ad confossos gladio; qui *domiti* brachio illius residebant in umbra illius inter gentes.

25 Cui ex arboribus Hhedenis ita similis es gloria & magnitudine? similiter dejicieris cum arboribus Hhedenis in terram imam, in medio præputiatorum cubabis cum confossis gladio; ille *est* Parhho, & tota multitudo ejus, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *prehendendum: synecdoche, ut Gen. 4. 21*

Sup. 29. 12.

[b] Heb. *cognoscant: sic vers. seq.*

[c] Heb. *emittente ea.*

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *agendo ageret.*

[f] Heb. *casum.*

[g] Heb. *aquarum.*

[h] Heb. *stent.*

[i] Heb. *bibentes aquas: sic vers. 23.*

[k] Heb. *descendentes cisternæ: sic vers. 23.*

[l] Heb. *lugere feci, obtexi.*

ANNOTATIO.

1 Fuerat verò] *Hoc membrum prophetiæ sequentibus potiùs quàm antecedentibus conjungendum esse tum inscriptio ipsa, tum etiam argumentum docet. pertinet enim prophetia hæc propriè ad caput 29. non autem ad 30. quia aliquod complementum hoc loco demonstratur eorum quæ fuerant prædicta in principio capitis 29. Quamobrem cùm prophetia hæc multis annis superiorem præcesserit, placuit verbum substantivum plusquam perfecto reddere: quia hæc eodem anno prophetata sunt, quo expugnata Jeruschalaima; superior verò prophetia eo anno, quo expugnata est Tyrus, id est, post annos quindecim. Hujus autem capitis duæ sunt partes; prior, qua ex inchoata Ægyptiorum ultione Deus ostendit ea tantùm*

initia

initia dolorum esse, & multo graviora Ægyptiis post annos quindecim eventura (ut antè vidimus) deleto regno, usque ad vers.8.posterior verò, qua causam & judicium illud illustrat & confirmat exemplo, inde a vers.8. 2 Fili hominis]*priore hac parte exponuntur duo; occasio prophetiæ, hoc vers. & futuri gravioris mali denuntiatio, sequentib. Occasio autem prophetiæ fuit, quòd Chophrahh rex Ægypti cedens occursanti Babylonio, copias suas (quas in adjumentum Judæorum comparaverat) trajecta Ægypto contra Cyrenæos transtulerat, a quibus accepit plagam gravissimam & ignominiosissimam, ut diximus suprà 29.1. & ibidem prophetatum est, usque ad vers.7.* Brachium]*id est, roboris partem; ea videlicet clade, quam modò diximus.* Quod ecce]*id est, nunquam acceptum damnum resarciet; neque per exteros, neque per suos populares ab isto malo curabitur. Nam Chophrahhum hac clade accepta ipsis Ægyptiis exosum invisumq́, fuisse narrat Herodot. lib. 2. quod malum hîc narratur allegoriâ; cujus similis habetur Jeschahh.1.6.* 3 Illud quod firm.] *id est, tum reliquam virium partem quæ adhuc integræ permanserunt adimam, tum eas ipsas quæ fractæ sunt planè comminuam.* Ut dejiciam glad.] *id est, ut præripiam omnem belli gerendi facultatem, ferendiq́, auxilii: interminatio allegorica; cujus efficiendæ modus ponitur vers.5. finis verò, duobus seq.* 5 Gemat gemit.] *nam invadente Ægyptum Babylonio Chophrahh per Amasin & Ægyptios deditus, in custodia servatus est, & miserè strangulatus: etsi Herodotus (ut antè monuimus) hac in re falsus est, quòd Amasin jam tum Regem fuisse dicit qui prorex fuit Babylonii.* 8 Deinde fuit] *secunda hæc prophetia (ut suprà diximus in vers.1.) superioris est confirmatio ab exemplo Assyrii, cui comparatur Ægyptius ver. sequente, & ver. ultimo; reliqui intercedentes vers. Assyrii exemplum explicant tribus locis: quorum primus est narratio amplitudinis & fastus illius, usq́, ad vers.17. secundus est casus & ruina praeceps, usque ad vers.22. tertius est calamitas & luctus aliarum gentium cum ipso, inde ad versum ultimum.* 9 Cui similis es] *hac interrogatio, qua Deus conscientiam appellat Ægyptii, viam sternit ad propositionem sequentis exempli. quasi dicat, ne putato nunquam fuisse quemquam cujus amplitudo cum tua amplitudine potuerit comparari: sunt certè quibus compareris, & in iis ecce tibi exemplum recens Assyrii, cujus amplitudo omnino fuit par aut superior tua, versibus seq. & animum adverte ad casum illius, &c. quamobrem hæc eadem verba κυκλοειδῶς repetuntur vers. ultimo.* *10 Ecce Assyr.]*exemplum Assyrii totum allegoricum, sive expressum per comparationem elegantissimam: cui similis est suprà 17.3 & sequentibus; & Danijel.4.* Erat cedrus]*id est, erat similis arbori procerissimæ, speciosissimæ, opacissimæ, frondosissimæ, vividissimæ, &c. quæ omnia ex sequentibus adjunctis intelligenda sunt; hoc est (uno verbo) omnium erat præstantissimus dum staret.* Cujus calami]*id est, conferta ramusculis in omnibus brachiis sive ramis suis, quod melius Græcè exprimas, παμπληθὴς κλαδίσκοισιν τοῖς ἀκρέμοσιν.* 11 Aquæ educav.] *id est, omnibus modis secundabatur, & provehebatur felicissimè.* Fluentis ejus]*expositio felicitatis Assyrii per comparationem aliorum: quemadmodum (inquit) arbor non rivulis manu ductis, sed plenis fluentis irrigata reliquas sitientes aut non ita copiosè irrigatas vi sua superat, primùm diffusis undequaque radicibus, hoc vers. & vers.14. deinde trunco brachiis, ramis, & ramusculis ad commoditatem rerum creatarum omnium, vers.12. & 13. denique omnibus numeris antecellit; ita fuit Assyrius cum reliquis gentibus comparatus; quæ omnes non fluentis circumquaque, sed tanquam jejunis aquæ ductibus rigabantur, si cum Assyrio compares.* Ejus]*videlicet abyssi. quasi dicat, irrigatum plantarium abyssi aquis.* Aquæ ductus]*videlicet tantùm: quia hæ arbores non fluentis, sed ductionibus tantùm erant irriguæ; quam allegoriam modò interpretati sumus.* 15 Cedri] *amplificatio a comparatione aliorum regum & principum omnium qui ea tempestate vixerunt, quòd non æquarent Assyrium, hoc vers. & quòd inviderent, vers. seq.* In horto Dei] *id est, in plantario irriguo atque uberrimo, quod nominaverat suprà ver.11.* Abietes] *id est, maximæ & crassissimæ arbores neque trunco, neque brachiis, neque ramis, neque specie ulla erant cum ea comparandæ.* 17 Idcirco] *secundus locus de casu Assyrii, ut diximus in vers.8. ad quem transitur brevi apostrophe ad Ægyptium, principio hujus vers.* 18 Fortissimi gent.]*id est, Babylonii, ut jam suprà nominatus est 28.7. & 30.16. & vers. seq. Nam Esar-chaddon Assyrius per Berodac-baladanem Babylonium oppressus est & ejectus: quamobrem defecerunt ab eo omnes, plurimiq́, ad Babylonium transfugerunt, seq. ver. adeò ut jam regio Assyriæ ignominiosissimè tereretur pedibus omnium, & in contemptum venisset, vers.20.* 21 Ut non]*finis præcedentis judicii effecti contra Assyrium, nempe ut gentes omnes edoctæ exemplo illius discant non exaltare se, non luxuriari, neque in se ipsis conquiescere fiducia sui; ne tandem in parem aut graviorem calamitatem delabantur.* Non proferant]*videlicet ut fecit Assyrius.* 22 Sic ait]*tertius locus; ut diximus in ver.8. tam horrendum fuisse judicium Dei contra Assyriū, ut res omnes creatæ inanimæ & animatæ horrore illius affectæ sint, ex quo ad æmulos pervenit consolatio, vers. sequente; & exitium ad eos qui hærebant Assyrio, vers.24.* Obtexi]*id est, feci ut abyssus qua irrigabatur Assyrius quasi lugens sese comprimeret, & fluenta sua subtraheret; quemadmodum lugentes solent in ædibus sese continere: sic sequentia dicta humanitus.* 23 Omnes arbores] *id est, alii reges & principes, de quibus suprà 15. & 16.* 25 Cui ex arb.] *ἀναφορὰ sive repetitio propositionis dictæ vers.9. qua concludit Propheta omnino Ægyptium gloria cum Assyrio comparandum esse; ac proinde supplicio quoque comparatum iri.* Ita]*videlicet ut similis es Assyrio.* Cum arboribus]*id est, cum principibus, quos præter Ægyptium Nebucad-retzar perditurus erat, ut superioribus prophetiis dictum erat.* Præputiatorum] *vide suprà 28.10.* Ille est Parhho] *ironia. quasi dicat, ecce Parhhonem illum cum tota ipsius gloria.*

Caput XXXII.

Deus insolentiam Regis Ægypti exprobrans, prædicit illum a se captum & laniatum iri per Babylonium tam severo judicio, ut omnes gentes perhorrescant; deinde pro toto lamento illius ostendit alios reges populosq́, potentissimos qui tum perierint ipsi de adventu ad sepulchrum gratulaturos esse.

1 *DEINDE fuit *duodecimo anno, duodecimo mense, primo *die* mensis; fuit, *inquam*, verbū Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, profer *lamentationem cōtra Parhhonem regem Ægypti, & dicito ad eū; *juveni leoni inter gentes similis es: imo es similis

similis* balænæ per maria. cùm prodiens * per flumina tua conturbas aquas pedibus tuis, & perturbas flumina * illarum.

3 * Sic ait Dominus Jehova, * at expandam contra te rete meum per congregationem* populorum multorum ; qui educent te plagis meis :

4 Et deserens te in terra, in superficie agri dejiciam te ; * faciamque ut habitent super te omnes aves cœli,& saturabo ex te bestias totius terræ,

5 Exponens carnem tuam super montes, & implens valles * altitudine tua,

6 * Et irrigans terrã natationis tuæ sanguine tuo usque ad ipsos montes ; adeò alvei implebuntur te.

7 * Et operiam,cùm extinguam te,cœlos, atratasque reddam stellas eorum : Solem nube operiam, & Luna non faciet ut luceat lux sua :

8 Omnia luminaria [a] lucida in cœlis atrata reddam super te ; & disponam tenebras super terram tuam,dictum Domini Jehovæ :

9 Et ad * indignationem provocabo [b] animum populorum multorum; efficiendo ut perveniat confractio tua ad gentes, in regiones quas non nosti :

10 Faciamque ut obstupescant de te populi multi, & reges eorum horrescant propter te horrore, [c] * vibrante me gladium meum ante faciem illorum ; ut trepident singulis momentis quisque propter [d] seipsum die casus tui.

11 * Nam sic ait Dominus Jehova,gladius regis Babyloniæ invadet te.

12 Gladiis robustorum dejiciam multitudinem tuam,violentissimorum [e] in gentibus omnium,qui vastabunt fastum Ægypti ; ut perdatur tota multitudo ejus.

13 Perdam etiam omnia * jumenta ejus , ne superveniant aquis multis : * ut non conturbet eas pes humanus ampliùs, etiam [f] ungulatus jumentorum non conturbet eas.

14 Tunc faciam * ut sidant aquæ illarum ; & flumina illarũ * tanquam oleum faciam ut ambulent,dictum Domini Jehovæ ;

15 Cùm reddidero terram Ægypti [g] desolatissimam,terram destitutam [h] iis quæ implebant eam : cùm percussero omnes habitantes in ea, ut experiantur me esse Jehovam.

16 Lamentatio * hęc est, qua lamentabuntur illam, filiæ gentium lamentabuntur illam : de Ægypto & de tota multitudine ejus lamentabuntur illa, dictum Domini Jehovæ.

17 * Deinde fuit duodecimo anno, decimo quinto die ejusdem mensis ; fuit, *inquam*, verbum Jehovę ad me,dicendo,

18 Fili hominis, ede lamentum de multitudine Ægypti,& [i] * effer eam ; ipsam ut filias gentium validarum in imas terræ *partes* cum descendentibus in foveam,

19 *Dicens*, * quo amœnior esses ? descende,ut prosternaris cum præputiatis;

20 Inter confossos gladio *qui* ceciderint : * gladius positus est,trahite eum, & omnes copias ejus.

21 * Alloquantur illum fortissimi potentum e medio sepulchri cum auxiliaribus ejus ; qui descenderint,jacuerint * præputiati apud confossos gladio.

22 * Ibi *alloquatur* Assyrius cum tota congregatione sua,circunstantibus * illum sepulchris * hujus ; omnes confossi qui ceciderunt gladio :

23 Cujus sepulchra disposita sunt in lateribus foveæ, ut ejus congregatio circumstet sepulchrum illius; omnes confossi qui ceciderunt gladio,qui terrorem indiderant terrę viventium.

24 Ibi *alloquatur* Hhelam cum tota multitudine sua circunstans sepulchrum illius,* omnes confossi qui ceciderũt gladio,qui descenderũt præputiati in imas terræ *partes* ; qui indiderant terrorem suum terræ viventium,& reportant ignominiam suam cum descendentibus in foveam:

25 Cui inter confossos [k] positum est cubile cum tota multitudine ipsius , circunstantibus illam sepulchris ipsius : omnes præputiati cõfossi gladio, qui [l] indito terrore suo in terra viventium, jam reportant ignominiam suam cum descendentibus in foveam, inter confossos positi.

26 Ibi *alloquantur* * Meschec, Tubal,cum tota multitudine sua circunstantes illum sepulchris suis ; omnes præputiati confossi gladio, cùm indiderint terrorem suum terræ viventium.

27 * Quamvis non cubent cum potentibus qui ceciderunt *ex* præputiatis : qui * descendent in sepulchrum cum instrumentis [m] bellicis suis, positis gladiis ipsorum sub capitibus ipsorum,* cùm incumbat iniquitas eorum ossibus ipsorum ; quia terror potentum in terra viventium est.

28 * Tu quoque inter præputiatos confringêris,& jacebis cum confossis gladio.

29 Ibi *alloquatur* Edom, reges ejus, & omnes principes ejus,qui collocabuntur potentia * illorum apud confossos gladio : ipsi cum præputiatis cubabunt, & cum descendentibus in foveam.

30 Ibi *alloquantur* * Toparchæ Aquilonis quotquot sunt,& omnes Tzidonii;qui descendent ad confossos cum terrore suo, a potentia illorum erubescentes, cubabuntque præputiati cum confossis gladio,reportantes ignominiam suam apud descendentes in foveam.

31 * Hos videns Parhho consolationem capiet de tota multitudine sua ; confossi gladio, Parhho,& omnes copiæ ejus, dictum Domini Jehovæ :

32 Cùm indidero terrorem meum terræ viventium ; & prostratus fuerit inter præputiatos cum confossis gladio, Parhho & tota multitudo ipsius, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *lucis.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *cum faciam ut volet.*
[d] Heb. *animam suam.*
[e] Heb. *gẽtiũ.*
[f] Heb. *ungularum.*
[g] Heb. *desolationem & desolatam.*
[h] Heb. *plenitudine sua.*
[i] Heb. *fac eã descendere.*
[k] Heb. *posuerunt.*
[l] Heb. *cùm inditum est terror: impersonali constructione Hhebræis frequentissima: ut in fine versus.*
[m] Heb. *belli ipsorum.*

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Duplex in hoc capite prophetia contra Ægyptium continetur, utraque eodem argumento ; prior, ad ver. usque 17. posterior, inde ad finem capitis. Prioris autem membra sunt tria : primum est propositio improbitatis & insolentiæ Ægyptii, quæ causam judiciis consequentibus attulit, ver. sequente : secundum, narratio judiciorum, usque ad versum 16. tertium, epilogus, ver. 16.* Duodecimo] *à captivitate Jeconjæ, ut antè diximus ; quo anno eversa fuerant Jeruschalaima.* 2 Lamentationem] *i. prophetiam lamentabilem*

tabilem & exitialem Ægyptiis. Juveni leoni] *comparatio, ut suprà 19.2. & sequentibus.* Balænæ] *ut suprà, 29.3.* Per flumina tua] *id est, commoditate Nili, qui multis ostiis in mare profunditur* Illarum] *videlicet aliarum gentium. q. d. finitimos omnes, qui sub aliena potestate sunt, ad res novas defectionemq́; sollicitas & permoves ut Tzidkijam moverat Ægyptius.* 3 Sic ait] *prophetica hæc narratio venturi judicii primùm docet quale judicium futurum sit, usque ad versum 11. deinde per quos & quamobrem, versu undecimo, & quatuor sequentibus.* At expandam] *judicium duo summatim continet; perditionem Ægypti, descriptam allegoricè ab eadem balænæ similitudine, versib. 4. deinde horrorem rerum creatarum omniū inanimarum, animatarumq́; in cœlo & terra præ gravitate judicii, quatuor alteris.* Populorum multor.] *qui futuri sunt velut piscatores mei, duce Babylonio: qua piscandi similitudine ferè utuntur prophetę, cùm de Ægypto agitur.* 4 Faciamq́;] *id est, exponam te omnibus consumendum.* 5 Altitudine tua] *id est, cadavere tuo, quamvis immanis sis & altissimus videaris tibi.* 6 Et irrigans] *id est, faciens ut terra, in qua tanquam balæna natas, ipsa natet in sanguine tuo: elegantissima hyperbole.* 7 Et operiam] *alterum membrum judicii hyberbolicum, ut diximus in versum 3. de rebus cœlestibus & terrestribus, binis versibus.* 9 Indignationem] *videlicet ex horrore & metu, quem audita Ægyptiorum clade perceperint.* 10 Vibrante] *id est, quàm celerrimè judicium meum contra te exequente illis spectantibus.* 11 Nam sic ait] *altera narrationis pars, ut diximus ver. 3.* 13 Jumenta] *id est equos, quorum multitudine fretus Ægyptius obsistebat Babylonio, & alios ad defectionem provocabat amplissimis promissis: vide Jeschahh. 31.1.* Ut non conturb.] *id est, non ampliùs abducat populos finitimos ab officio ipsorum: ut suprà ver. 2.* 14 Ut sidant] *id est, ut quietè se contineant gentes, quas priùs balæna infestaverat: allegoria, ut principio capitis.* Tanquam oleum] *id est, faciam ut leniter agant, prout lenis est fluxus & sedatus præpinguis olei.* 16 Hęc est] *epilogus, ut diximus ver. 3.* 17 Deinde] *secunda hæc prophetia sarcastica est tota adversus Ægyptum: qua Propheta Ægyptiorum funus a se efferri fingit, & ab aliis gentibus quæ inter ciderant in medium ipsarum accipi. Sunt itaque hujus prophetiæ partes, (prɇter inscriptionem comprehensam hoc versu) prima, funeris descriptio, tribus seq. secunda prosopopœia mortuorum Ægyptio gratulantium, usque ad ver. 31. tertia conclusio totam consolationem Ægyptii fore, quòd socios habeat in suis calamitatibus.* 18 Effer] *videlicet funus ejus in sepulchrum; sive typo aliquo prophetico, sive sermone tantùm fuerit Propheta usus.* 19 Quo amœnior] *id est, cui putares te anteponendum esse & habendum meliore loco?* 20 Gladius positus] *hypotyposis funeris venustissima; qua propheta ostendit quandoquidem tam fortis & strenuus fuit Ægyptius, planè æquum esse ut sepeliatur strenuorum more, quibus in sepultura ad caput substernebatur gladius, indicium militaris fortitudinis: ut infrà ver. 27. ostenditur. Agite (inquit propheta) jam positus est & stratus gladius, trahite cadaver Ægyptii potentissimi, ut ipsius caput pro cervicali incumbat gladio.* 21 Alloquantur] *jam incipit prosopopœia, hoc ver. ut diximus in versum 17. cujus gravitas amplificatur a populorum certorum enumeratione, versibus sequentibus. Similem prosopopœiam vide Jeschahh. 14.8. & seq.* Præputiati] *ut suprà 28.10.* 22 Ibi alloquatur] *ἐργασία prosopopœiæ (ut diximus) per enumerationem tum duarum monarchiarum quæ jam ceciderant, quatuor versibus; tum aliorum populorum qui prophetìcè casuri prædicuntur, versibus quinque. Est autem prior Assyriorum monarchia posterior Hhelamitarum sive Medorum, ver. 24.* Illum] *Ægyptium adventantem recèns in sepulchrum suum.* Hujus] *Assyrii; ut solet corona convenientium ad novos advenas concurrere.* 23 Circunstet] *id est, medium locum & eminentissimum tribuat Ægyptio: sic deinceps.* 24 Omnes confossi] *jam enim Hhelamitæ regnante Cyaxare fuerant per Scythas domiti sub primum annum Tzidkiję, ut annotavimus Jirmejæ 49. 34. Quamobrem statim a Hhelamitis ad Meschecum, Tubalem, & cæteros qui Hhelamitas domuerant transit propheta.* 26 Meschec, Tub.] *vide Gen. 10.2. Sunt enim hi Scytharum sive Sarmatarum primi aditus in Asiam irrumpentium.* 27 Quamvis non] *occupatio ad hos & sequentes populos pertinens: dixerit quispiam, atqui isti non occubuerunt, sed rerum potiuntur in parte Asiæ: quid ergo causæ est cur istos ponas in numero mortuorum Ægyptio gratulantium? respondet propheta; etsi nondum ceciderunt, cadent tamen antequàm cadat Ægyptius: quamobrem sequentia sunt accipienda prophetìcè.* Descendent] *id est, efferentur funere magnifico, quale viris strenuis solet fieri: ut diximus suprà ver. 20.* Cùm incumbat] *antithesis vehementissima, qua ostendit propheta etsi strenui illi in morte quasi triumphare videntur sibi, subdito cervicibus ipsorum gladio, eos tamen esse miserrimos; quia jam iniquitas ipsorum (qua ad terrendos & domandos homines abutuntur) incumbit capitibus ipsorum, & post funera ossa quoque ipsorum prosequutura est.* 28 Tu quoque] *Meschec, Tubal, & tota multitudo, quæ modò in Hhelamum dominaris.* 29 Illorum] *videlicet Chaldæorum, ut prophetatum est Jirmejæ 49.7. & suprà 25.12. sic versu seq.* 30 Toparchæ] *id est, Tyrii, Damasceni, & Syri alii, de quibus fuerat prædictum Jirmejæ 47. & 49.23. & suprà 26. & duobus sequentibus.* 31 Hos videns] *epilogus, ostendens omnem justam consolationem Ægyptio defuturam, ut annotavimus in versum 17.*

CAPUT XXXIII.

Deus Prophetam revocans ad prædicandum voluntatem suam inter populares, ab exemplo rei militaris confirmat ipsum de vocatione & functione Ecclesiastica, & præmunit contra Judæorum calumnias: deinde completo signo quod antè promiserat, jubet eum Judæis quidem in terra adhuc commorantibus exitium prænuntiare; deportatis verò exprobrare hypocrisin, & se nihilominus in functione adversus omnia scandala confirmare.

1. ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, alloquere [a] populares tuos indicens eis, cùm adducturus sum contra terram aliquam gladium; si acceperint populus illius terræ [b] unum quempiam ab extremitatibus suis, quem imponant sibi speculatorem;

3 Et videns gladium supervenientem terræ, clanxerit buccina & monuerit populum:

4 Audiens verò [c] quisque sonum buccinæ non [d] acceperit monitū, & adveniens gladius sustu-

[a] Heb. *filios populi tui: sic infrà ver. 12. & 17.*
[b] Heb. *virū unum.*
[c] Heb. *qui audit.*
[d] Heb. *monitus fuerit: sic deinceps.*

sustulerit ipsum: [e] cædis suç *causa* [•] in capite ipsius erit:
5 Sonum buccinæ audivit, sed monitum non accepit; cædis suæ causa in eo erit: si enim monitum accepisset, [f] seipsum eripuisset.
6 Ipse verò speculator cùm viderit gladium advenientem, si non clanxerit buccina, populúsque non fuerit monitus, & adveniens gladius sustulerit ex eis [g] aliquem: hic propter iniquitatem suam tolletur, sanguinem verò ejus e manu speculatoris reposcam.
7 [•] Te autem, ô fili hominis, te *inquam* speculatorem dedi domui Jisraëlis; ut audiens ex ore meo verbum moneas eos ex me.
8 Cùm dixero improbo, improbe, [h] omnino moriturus es; si non loquaris monendo improbum *ut desistat* a via sua: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sanguinem verò ejus e manu tua requiram.
9 Tu verò si monueris improbum de via sua, ut revertatur ab ea, neque reversus fuerit a via sua; ipse propter iniquitatem suam morietur, tu autem te ipsum eripueris.
10 [•] Tu itaque fili hominis, dic ad domum Jisraëlis, ita loquimini, dicendo, cùm defectiones nostrç & peccata nostra incumbunt nobis; & in ipsis nos tabescimus, ecquî viveremus?
11 Dic ad eos, [•] *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si delector morte improbi; sed *delector* cùm revertitur improbus a via sua, ut vivat: revertimini; revertimini a viis vestris pessimis; cur enim moreremini, domus Jisraëlis?
12 [•] Tu ergo, fili hominis, dic ad populares tuos, justitia justi non est erreptura ipsum tempore defectionis suæ, & [i] in sua improbitate improbus non corruet quo tempore reversus fuerit ab improbitate sua: ut justus non poterit vivere illa quo tempore peccabit:
13 Cùm dixero justo, [k] omnino victurus es, si ipse confisus justitiæ suæ fecerit iniquitatem; omnia justè facta ipsius non memorabuntur, sed in iniquitate illa sua quam facit morietur:
14 Et cùm dixero improbo, omnino moriturus es, si reversus a peccato suo exercuerit judicium & justitiam,
15 Pignus restituerit improbus, rapinam reddiderit, in [•] statutis vitæ ambulaverit non faciendo iniquitatem; omnino vivet, non morietur:
16 Omnia peccata ejus quibus peccavit non memorabuntur ei; judicium & justitiam exercuit, omnino vivet.
17 [•] Interea dicunt populares tui, non est [l] æqua via Domini; cùm ipsorum, ipsorum via non sit æqua.
18 Cùm avertit se justus a justitia sua, & facit iniquitatem; etiam moritur in [•] istis:
19 Cùm autem avertit se improbus ab improbitate sua, & exercet judicium & justitiam; in his ipse vivit,
20 Attamen dicitis, non est æqua via Domini: quemque secundum vias suas judicabo vos; ô domus Jisraëlis.
21 [•] Fuit autē duodecimo anno, decimo mense, quinto *die* mensis a deportatione nostra; ut veniens ad me quidam qui evaserat Jeruschalaimis diceret, percussa est civitas.
22 [•] Manus autem Jehovæ adfuerat mihi vespere, ante adventum ejus qui evaserat, ut aperiret os meum, donec is veniret ad me manè; aperueratq; os meum, ut non obmutescerem ampliùs.
23 [•] Fuit ergo verbum Jehovç ad me, dicendo,
24 [•] Fili hominis, qui habitant vastitates istas in terra Jisraëlis, loquūtur dicendo; [•] unicus erat Abraham qui hæreditariò possideret hanc terram: nos autem multi *sumus*, nobis tradita est hęc terra in hæreditatem.
25 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova; cum sanguine ipso comeditis, & oculos vestros attollitis ad stercoreos deos vestros, sanguinemque effunditis: & istam terram hęreditariò possideretis?
26 [•] Insistitis gladio vestro, facitis abominationem, & quisque uxorem amici sui impuratis: & istam terram hæreditariò possideretis?
27 Sic dicito ad eos, sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, nisi qui in vastitatibus sunt, gladio cadant; & qui est in superficie agri, bestiis eum exponā quem comedant, qui verò in munitionibus & in speluncis, peste moriantur.
28 Ita reddam istam terram [m] desolatissimā, & desinet fastus roboris ejus: desolabunturq; montes Jisraëlis adeò ut nullus transeat:
29 Ut experiantur me esse Jehovam; cùm reddidero istam terram desolatissimā propter omnes abominationes istorum quas faciunt.
30 [•] Tu etiam, fili hominis, populares tui frequenter prædicantes de te [•] juxta parietes & in portis domorum; quorum alloquitur [n] alter alterum, *&* quisque fratrem suum dicendo; venite jam, & audite quod sit verbum quod prodit a Jehova:
31 Venientes ad te [•] quasi adventu populi, sedentesque coram te *quasi* populus meus; & audientes verba tua, ipsa non faciunt: [•] quamvis [o] suavissima ore suo ipsi faciant, [p] quæstum suum animus ipsorum persequitur.
32 Nam ecce tu es eis quasi canticum suavissimū pulchrum sono, & quidē [q] optimè pulsantis, sed ut audiant verba tua, minimè faciunt ea.
33 Cùm igitur evenerit [•] illud (ecce advenit) tum experientur Prophetam fuisse in medio sui.

[e] Heb. *sanguis ejus: ut Levit.* 20.9.
[f] Heb. *animam suam: sic ver.* 9.
[g] Heb. *animam.*
suprà 3.2. *& sequētib.*
[h] Heb. *moriendo: sic ver.* 14.
suprà. 18.
[i] Heb. *in improbitate ipsa improbi non corruet: ut Gene.* 9.6
[k] Heb. *vivēdo. sic ver.* 15 *&* 16.
[l] Heb. *disposita sic deinceps.*
suprà. 18.25
[m] Heb. *desolationem & desolationē: sic ver. seq.*
suprà 24.21
[n] Heb. *unus unum, vir fratrem suū.*
[o] Heb. *amationes: sic ver. sequēte.*
[p] Heb. *cor ipsorum post quæstum suum it.*
[q] Heb. *bene facientis pulsando.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Finitis prophetiis ad gentes exteras pertinentibus, nunc demum Propheta ad popularium suorum documenta revertitur a quibus abstinuerat inde a capite 24. Sunt autem hujus capitis (in quo certa documenta traduntur Prophetę, ut confirmetur ad sequentes prophetias intrepidè hominibus suis pronuntiandas) partes omnino duæ: una, qua Deus prophetam deintegro instituit de vocatione & doctrina ipsius, usque ad versum 21. altera qua pręmunit ipsum contra blasphemias & offensiones popularium, inde ad finem capitis. Prioris autem partis documenta sunt, primùm de vocatione & functione prophetica, tum* κατὰ θέσιν *& comparationem nobilissimam, usq; ad versum 7. tum speciatim de vocatione Jechezkelis & summa doctrinæ populo exponēdæ;* καθ' ὑπόθεσιν, *ver. 7. & duobus sequentibus; deinde verò de doctrinæ confirmatione, & rerum ei adversantium confutatione, ver. 10. & sequentibus. Quam documentorum formā*

Deus jam antè adhibuerat, cùm Prophetam vocaret primùm suprà cap.3. 2 Fili hominis] *propositio theseos (ut modò diximus) pertinentis ad comparationem minoris. q.d. si quis populus aut respubl. in bellorum suspicione aut metu speculatorem posuerit, ipsius est monere populares suos: quod si tempestivè fecerit, non tenebitur præstare culpam eorum quos hostis interceperit; si non fecerit, luet pœnas suæ aut perfidiæ, aut indiligentiæ. Jam verò te non populus, aut humana ulla authoritas; sed ego ipse speculatorem constitui in populo meo, suprà 3 & quamvis per aliquod tempus jusserim te obmutescere apud populares tuos, suprà 24. tamen jam te ad præcedentem functionem revoco, quando ille qui evasit ad te venturus est, infrà vers. 21. ut tibi a me prædictum fuerat: nunc itaque age, attende ad functionem tuam, &c. & necessitatem illius perfungendæ tibi impositam explica tuis popularibus.* Adducturus sum] *nam nullum est malum, nulla calamitas in civitate aut regione ulla, cujus non sit author & effector Deus, Hamos 3.6.* Ab extremitatibus] *id est, e terminis regionis suæ, quia ipsis terminorum incolis magis perspectæ sunt omnes viarum & adituum commoditates, in quibus explorent observéntque omnia.* 3 Gladium] *id est, hostem armatum, synecdochicè: sic deinceps.* 4 In capite ipsius] *solùm videlicet, non autem a speculatoris capite reposcetur pœna.* 7 Te autem] *accommodatio præcedentis theseos & comparationis militaris, ut indicavimus in versum 2.* 10 Tu itaque] ἐργασία *præcedentis vocationis & functionis propheticæ, a repetitione documentorum legis de misericordia Dei erga resipiscentes, cujus occasio, nimirum sermo diffidentiæ ex qua laborabant Jisraëlitæ, ponitur hoc ver. responsio verò, sequentibus. Nam objectio Jisraëlitarum fuit hujusmodi: tu ipse antè prophetasti nos morituros esse & tabefactum iri in peccatis nostris, suprà 24.23. & res ipsa nunc demum ostendit omnem restitutionis speciem & spem a Deo nobis præcisam esse: quamobrem qui fieri posset ut nos viveremus, aut tu bona fide nobis vitam prædiceres? respondet Propheta, illud ego quidē dixi quod jam a vobis adducitur, sed amplius etiam dixi quod vos reticetis sive oblivione, sive diffidentia, sive malitia vestra, nempe Deum non delectari morte improbi, &c. suprà 18. 23.* 11 Ne vivam ego] *summa responsionis, quæ amplificatur sequentibus eadem ratione qua usus fuerat Propheta suprà 18.* 12 Tu ergo] ἐπεξεργασία, *sive amplior exornatio respōsionis quæ posita est proximè præcedente ver.* 15 Statutis vitæ] *id est, ad salutem vitámque pertinentibus, & quibus promissa est vita.* 17. Interea] *amplificatio præcedentis documenti per contentionem patheticam, quam exponunt tres sequentes versus.* 18 Istis] *videlicet aversione sua a justo & perpetratione iniquitatis* 21 Fuit autem] *secunda pars capitis, in qua Deus exhibito signo quod ante annos quatuor promiserat, suprà 24. 26. Prophetam deintegro informat ut Prophetet suis popularibus . Ac signi quidem explicatio duobus versibus continetur, prophetiæ verò popularibus annuntiandæ, reliquis. Signum est duplex, unum, hominis cujusdam per quem renuntiata est subversio Jeruschalaimorum, de qua 2. Reg. 25.11. & sequentibus, hoc ver. alterum, spiritus Dei præmonentis Prophetam, & tanquam nova vocatione instruentis, versu sequente, ut promissum fuerat suprà 24.* 22 Manus] *vide suprà 1. 3.* 23 Fuit ergo] *hac prophetia Jechezkel populares suos reprehendit duobus nominibus: primùm reliquias Judæorum adhuc in Judæa commorantes, quòd non resipiscerent antegressis castigationibus: sed jus terræ eodem modo sibi arrogarent quo factum fuerat tempore Tzidkijæ, ut vidimus suprà 11.15. qui locus exponitur usque ad versum 30. deinde verò Judæos deportatos, quòd prophetias sibi Deo authore indictas ludificarentur, ad finem usque.* 24 Fili hominis] *hæc prophetiæ pars continet primùm propositionem superbi dicti Judæorum, hoc ver. reprehensionem ipsorum, duobus sequentibus, & interminationem judicii, tribus.* Unicus erat] *quasi dicat, si Deus uni Abrahamo adjudicavit hanc terram promissionibus, quid faceret nobis? qui plurimi sumus, ac hæredes Abrahami: nostra igitur est terra ex hæreditate. Quod, argumentum refellit Propheta sequentibus, dicens, non estis filii aut hæredes Abrahami; nam si filii essetis Abrahami, opera Abrahami faceretis, ut Joan. 8.39. Jam autem contrà facitis quàm fecit Abraham.* 26 Insistitis gladio] *id est, confiditis & nitimini violentiæ vestræ, cujus administer est gladius.* 30 Tu etiam] *altera hac pars prophetiæ pertinet tum ad reprehensionem Judæorum qui deportati erant, tum ad Prophetæ confirmationem, ne animus ipsius popularium offensis frangeretur. Nam superior prophetiæ pars ostendebat duo: quorum unum expressum est, eos qui in Judæa commorabantur profligatum iri, alterum etsi dissimulatum est, ea continetur tamen: non fore ut deportati restituantur brevi, ut pseudoprophetæ promiserant Jirmejæ 28. & 29. His itaque verbis Prophetam Deus admonet, utcunque populus afficiatur concionibus ipsius, & præ se ferat pietatis studium, tamen vacare illum pietate, & tantùm delectationis ergō, non pietatis & reverentiæ Dei nomine conciones ipsius accedere, proinde neque concionibus credere, neque obsequi, tribus versibus: sed tamen Prophetæ videndū esse, ut pergat prophetare, fretus Dei promissionibus certissimè eventuris ad convincendum infidelem populum, ver. ultimo.* Iuxta parietes] *id est, vicatim & ostiatim, ubique commendantes te.* 31 Quasi adv.] *id est, magna frequentia & diligentia, ac si verè populus meus essent, & membra Ecclesiæ meæ: sic interpretantur verba sequentia.* Quamvis suavis] *id est, utcunque suaves sibi esse ducant conciones tuas, & pro suavissimis sibi prædicent: sic interpretamur faciendi verbum ex seq. versu, pro eo quod est, agnoscere, confiteri, & dicere, ut Matth. 12.33.* 33 Illud] *quod dictum est in priore parte prophetiæ, ut explicavimus in versum 30.*

CAPUT XXXIIII.

Deus principibus, Sacerdotibus, Prophetis, denique omnibus reipubl. & Ecclesiæ administris maledictionem denuntiat propter impiam & inhumanam ipsorum administrationem: deinde promisso Christi regno ostendit Ecclesiam suam malis purgatum iri, & fœdus cum bonis initum, ex quo omnis benedictio, propagatio, & salus sit ad Ecclesiam perventura.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, prophetato contra pastores Jisraëlis: prophetato & dicito ad istos, ad pastores ipsos; sic ait Dominus Jehova, væ pastoribus Jisraëlis qui erant pasturi ipsos: an non grex *est quem* pascunt pastores?

Jirmej.23.1

3 Adipem comeditis, & lanam induitis, quod opimum est mactatis: gregem non pascitis.

4 Morbo affectas non confirmatis, ægrotamque non curatis, & confractam non obligatis, ac depulsam non reducitis, pereuntemque non requiritis: sed vi dominamini in eas, & per sævitiam:

5 Adeò ut dispergantur destitutæ pastore, & sint cibo omnibus bestiis agri dispersæ:

6 Deerrent oves meæ in omnibus montibus, & super omnem collem excelsum; denique in superficie totius terræ dispersæ sint oves gregis mei, nemine reposcente & nemine requirente.

7 Idcirco ô pastores, audite verbum Jehovæ:

8 Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, nisi (eò quòd est grex meus direptioni, & sunt *oves* gregis mei cibo omnibus bestiis agri, destitutæ pastore, & non reposcentibus pastoribus meis gregem meum: pascunt enim pastores se ipsos, gregem autem meum non pascunt):

9 Idcirco, ô pastores, audite verbum Jehovæ:

10 Sic ait Dominus Jehova, ecce me contra istos pastores, ut reposcam gregem meum e manu ipsorum, & faciam ut cessent a pascendo grege, ut non pascant ampliùs isti pastores se ipsos: eripiam enim gregem meum ex ore ipsorum, ut non sint *oves* illis cibo.

11 Nam sic ait Dominus Jehova; ecce me, me *inquam* ut reposcam *oves* gregis mei & anquiram eas.

12 [a]Sicut anquirit pastor gregem suum quo tempore est in medio gregis sui, *ovium* dissipatarum; ita anquiram gregem meum: ut eripiam illas ex omnibus locis, quò disperse fuerint tempore nubis & caliginis:

[a] Heb. *secūdum inquisitionem, pastoris gregis sui. infrà 36.24*

13 Educens eos e populis, congregánsque eos ex regionibus, ac reducens eos in terram suam; ut pascam eos in montibus Jisraëlis ad alveos, & in omnibus locis [b] habitabilibus hujus terræ.

[b] Heb. *habitationibus.*

14 In pascuo bono pascam eos, & in montibus excelsi Jisraëlis erit caula eorum; ibi recubabunt in caula bona, & pascuum pingue depascent in montibus Jisraëlis.

15 Ego pascam gregem meum, & ego faciam ut recubent; dictum Domini Jehovæ.

16 Pereuntem requiram, & depulsam reducam, fractamque obligabo, & ægrotam confirmabo: pinguem verò & firmam perdam, pascam [c]unamquamque jure.

[c] Heb. *eam, vel eas.*

17 Vos enim, ô mi grex, sic ait Dominus Jehova: ecce ego judicaturus sum [d]inter parvas pecudes, arietes, & hircos.

[d] Heb. *pecudem ad pecudem, ad arietes, & ad hircos.*

18 An parvum est præ vobis vos pascuum optimum depascere, quod reliquum pascuorum vestrorum conculcatis pedibus vestris? & vos [e]nitidam aquam bibere, quòd reliquas pedibus vestris conturbatis?

[e] Heb. *sedimēti aquas, id est purissimas, in quibus omnes sidunt sordes*

19 Ut *oves* gregis mei conculcatum pedibus vestris depascant, & conturbatum pedibus vestris bibant?

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova ad illas, ecce me, me *inquam*, ut judicem inter pecudē opimam & pecudem macilentam.

21 Eò quòd latere & armo impellitis, & cornibus vestris impetitis omnes morbo affectas: eò usque ut disperseritis eas foras:

22 Ideo servabo gregem meum ut non sint ampliùs direptioni; & judicabo inter [f] pecudes.

[f] Heb. *pecudem ad pecudem: ut suprà ver.17*

23 Nam excitabo eis pastorem unum qui pascat eas, servum meum Davidem: ipse pascet eas, & ipse erit eis pastor:

24 Ego verò Jehova ero eis Deus, ut servus meus David princeps in medio eorum: ego Jehova eloquutus sum:

25 Et pangens eis fœdus pacis, faciam ut cessent bestiæ malæ e terra: ut habitent in deserto securè, & dormiant in sylvis:

26 Reddámque ista & quę sunt circa collem meum, [g] conferta benedictione: ac demittam imbrem tempore suo, imbres benedictionis erunt:

[g] Heb. *benedictionem:* αὐξητιϰ.

27 Ut edat arbor agri fructum suum, & terra det proventum suum, sintque in terra sua securè: agnoscéntque me esse Jehovā, cùm fregero lora jugi ipsorum, & eripuero eos e manu [h] exigentium servitutem ab ipsis.

[h] Heb. *sibi servientium ipsis: ut, Exod. 1.14.*

28 Ita non erunt ampliùs direptioni gentibus, & bestiæ terræ non comedent eos: sed habitabunt securè, nemine deterrente.

29 Denique excitabo eis plantam ad celebritatem: ut non sint ampliùs [i] quos intercipiat fames in terra, neque ferant ampliùs ignominiam gentium:

[i] Heb. *intercepti famis.*

30 Sed [k] cognoscatur me Jehovam Deum ipsorum cum ipsis esse: & ipsos esse populum meum, domum Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ:

[k] Heb. *cognoscant: impersonaliter.*

31 Cum vos, vos, *inquam*, homines grex meus eritis, grex pascui mei: ego Deus vester, dictum Domini Jehovę.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt, quarum una gubernatores Jisraëlitarū tam politicos quàm Ecclesiasticos reprehendit gravissimè præteritæ administrationis nomine, usque ad versum 7. altera, judicium Dei pronuntiat, & bonos consolatur promissionibus, ad finē usq; : quæ duo* κεϕάλαια *summatim enuntiantur vers. 2.* 2 Quia erant past.] *exegesis quasi dicat, pastores voco non ex re, quòd ita se re ipsa gerant: sed ex officio, quòd debuerant pascere,* An non grex] *contentio adversus pastores: qua contenditur comparaturq; officium ipsorum, ut pascant gregem, hoc ver. cum operibus ipsorum planè repugnantibus, quæ narrantur versibus quatuor sequentibus: atque hic totus locus proponitur allegoricè.* 5 Dispergantur] *id est, exhausta sit Ecclesia & regnum populi Dei, gentibusq; exteris tanquam feris exponatur.* 6 Nemine] *pastorum videlicet, quibus fuerat commissa populi Dei procuratio, etsi hoc ex offi-*

ex officio debuerunt, ut infrà vers. 12. 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, nimirum denuntiationem in futurum tum de perditione pastorum improborum, tum de ovium liberatione: quæ duo per prolepsin dicta ver.* 10. *deinde ὕστερον πρότερον explicantur.* 8 Ne vivam ego] *πάθος gravissimum, ac si perturbato ex indignatione animo loqueretur Deus interrumpens sententiam cœptam propter hyperbaton ætiologicum, hoc ver. ac deinde sententiam suam repetens nova constructione: cujusmodi ἀνανταπόδοτος exempla apud probatos authores extant quamplurima.* Eò quòd] *ætiologia, ut modò diximus, quam Deus dictioni sententiarum solet præmittere ad demonstrandum justitiam suam: ut fit in rebus forensibus.* 9 Idcirco] *ἀναφορὰ propter præcedens hyperbaton.* 10 Sic ait] *prolepsis sive propositio summa, ut diximus in versum* 7. *continens minas adversus pastores mercenarios & lupos, ac promissiones erga gregem Dei: e quibus promissiones quidem exponuntur ad versum usque* 17. *minæ verò, usque ad versum* 23. *a quo versu ad finem usque capitis eædem promissiones Dei exornantur.* 11 Nam] *explicatio posterioris membri prolepseos, ut modò diximus; quâ Deus promittit se anquisiturum, educturum, congregaturum, reducturum, pasturum, tranquillaturum, & curaturum suos, per gradationem allegoricam.* 14 Excelsi] *id est excellentissimus per hypallagen.* 16 Pinguem verò] *id est, eam quæ saginata confidet robori suo, & petulca erit: sic transitio paratur ad alterum membrum prolepseos.* 17 Vos enim] *apostrophe ad pios, quibus Deus ad ipsorum consolationem exponit priorem partem prolepseos, de judicio contra improbos pastores, & petulcas pecudes.* Parvas pecudes] *id est, oves bonas, & malas; ut arietum hircorúmque nomine boni & mali pastores allegoricè designantur: quæ duo genera deinde compellat per ὕστερον πρότερον, pastores quidem, duobus versibus sequentibus, oves autem, duobus alteris.* 20 Opimam] *id est, pinguem illam, cujus meminit ver.* 16. *ut exponit seq. versu.* 23 Nam excitabo] *enarratio præcedentium promissionum Evangelicarum, ut infrà* 36. *quibus primùm fit promissio Christi, duobus versibus; deinde fœderis benedictionúmque ex fœdere in Christo, ver.* 25. *& tribus seq. ac postremò propagationis Ecclesiæ, tribus ultimis.* Davidem] *id est, Christum Davidis semen, ut vocatur Jirmejæ.* 23.5. *&* 33.17. *& sequentibus,* 25 Pacis] *id est, quietis & prosperitatis gloriosæ: ut Jeschahh.* 11.10. Faciam ut cesset] *ut Jeschahh.* 11.6. *& Hosche.* 2.18. 27 Lora] *ut suprà* 30.23. 29 Denique] *tertius promissionum locus, ut diximus in versum* 23. Plantam] *id est, Ecclesiam plantatam & radicatam in Christo, qui propterea surculus plantarum appellatur, Jeschahh.* 11.1. *&* 60. 21 Ad celebritatem] *id est ut sit celeberrima non tantùm apud Judæos, ut olim; verùm etiam passim apud gentes, ex quibus erit colligenda: ut demonstratur ver. ultimo, & infrà capite* 36. *copiosiùs.* 31 Cùm vos] *id est, cùm vos ex toto humano genere adunati coalueritis in Christo, ut sitis Ecclesia mea.* Homines] *id est, non tantùm Jisraëlitæ, sed ex toto hominum genere in Christum insiti per fidem: sic vocem hanc interpretandam esse, & ἐμπαλιν transponendam tum loci natura evincit, tum etiam docet capitis* 36. *comparatio.*

CAPUT XXXV.

Deus Edomæis Judæos vexantibus, Dei nomen blasphemantibus, regionem invadentibus, & de illorum clade gaudentibus exitium & vastitatem æternam prænuntiat: deinde suos severissimi illius judicii nomine consolatus, promissiones Evangelicas subjicit de æterna nostra hæreditate in cœlis typo terræ promissæ adumbrata: & hæredum vocationem, regenerationem, justificationem, sanctificationémque promittens per Spiritum, qui desyderabatur in lege, hortatur Ecclesiam ad resipiscentiam, & confirmat promissionibus.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, dispone faciem tuam contra montem Sehhiris; & prophetato contra eum, (*suprà* 25.12)

3 Dicens ei, sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô mons Sehhiris; ut extendens manum meam in te, reddam te [a] desolatissimum.

4 Civitates tuas *in* vastitatem redigam, & tu [b] desolatissimus eris; ut experiaris me esse Jehovam.

5 Eò quòd est tibi inimicitia [c] perpetua, qua facis ut diffluant Jisraëlitæ [d] per gladium; tempore calamitatis suæ *quo* tempore iniquitatis *est* terminus:

6 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, in [e] cædem comparabo te, & cædes persequetur te: quandoquidem non odisti cædem, etiam cædes persequetur te.

7 Nam tradam montem Sehhiris [f] summæ desolationi, excindens ex eo [g] viatorem omnem:

8 Et replebo montes ejus confossis ipsius; in ipsis collibus tuis, vallibúsque tuis, & omnibus alveis tuis confossi gladio cadent.

9 Desolationibus perpetuis tradam te, & civitates tuæ non [h] restituentur; ut experiamini me esse Jehovam.

10 Eò quòd dicis, duæ istæ gentes, & duæ regiones istæ meæ erunt; jam possessuri sumus istam hæreditariò ubi Jehova fuit:

11 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, facturus sum secundum iram tuam & secundum invidiam tuam quam exercuisti præ odio tuo contra illos; ut agnoscar ab eis cùm judicavero te,

12 Ut experiaris me esse Jehovam, audivisse omnes irritationes tuas quibus loquutus es de montibus Jisraëlis dicendo; desolati sunt; nobis traduntur ad consumendum:

13 Ut magnificastis vos contra me ore vestro, fecistisque ut abundarent contra me verba vestra; me audivisse.

14 Sic ait Dominus Jehova; prout lætatur tota ista terra, desolationem sum effecturus tibi:

15 Secundum lætitiam tuam, de possessione domus Jisraëlis, eò quòd desolaretur, ita faciam tibi: desolatissimus eris, ô mons Sehhir & tota Edomæa quantacunque est, [i] ut cognoscatur me esse Jehovam.

[a] Heb. *desolationem & desolationem*
[b] Heb. *desolatio: sic ver.* 15.
[c] Heb. *seculi: sic vers.* 9.
[d] Heb. *per manus gladii*
[e] Heb. *sanguinem: sic deinceps.*
[f] Heb. *desolationi & desolationi*
[g] Heb. *transeuntem & revertentem.*
[h] Heb. *revertentur.*
[i] Heb. *ut cognoscant: impersonaliter.*

CAPUT

CAPUT XXXVI.

1 ᵃTU quoque, fili hominis, prophetato de montibus Jisraëlis, dicens; ᵃmontes Jisraëlis, audite verbum Jehovæ.

2 ᵃSic ait Dominus Jehova, eò quòd dicit ᵃiste inimicus de vobis, euge; & ᵃexcelsa seculi ᵃhæreditariò futura sunt nobis:

3 Idcirco prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova, ᵇ quia multis modis desolaverunt & exhauserunt vos circumquaque, ut essetis hæreditaria possessio reliquiis gentium; & traducti estis ᶜ in labia nationum, infamiámque populorum:

4 Idcirco montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: sic ait Dominus Jehova istis montibus & collibus, alveis vallibúsque, & vastitatibus desolatis, ac civitatibus derelictis, quæ sunt direptioni & subsannationi reliquiis gentium quæ circumquaque sunt:

5 Idcirco sic ait Dominus Jehova, *mentiar* nisi igne zeli mei loquar contra reliquias gentium & contra Edomæam totam; quæ attribuerunt terram meam sibi in hæreditatem cum lætitia totius cordis, cum depopulatione ᵈ animosa, ut ᵉ sedes expulsorum ejus sit direptioni:

6 Idcirco, *inquam*, prophetato de terra Jisraëlis, & dicito ipsis montibus & collibus, alveis ac vallibus; sic ait Dominus Jehova, ecce ego zelo meo & æstu iræ meæ loquor, eò quòd ignominiam gentium fertis.

7 ᵃIdcirco sic ait Dominus Jehova, ego ᵃsublata manu mea juro; *mentiar*, nisi gentes illę quæ circunstant vos, ipsæ ignominiam suam reportaturæ sint:

8 Vos verò montes Jisraëlis ramum vestrum edituri sitis, & fructum vestrum laturi populo meo Jisraëli; ᵃcùm ᶠ propè advenerint.

9 Nam ecce me apud vos, qui ᵃrespiciam ad vos ut colamini & seramini:

10 Et multiplicabo in vobis homines, totam domum Jisraëlis quanta quanta est; ut inhabitentur civitates, & vastitates reædificentur.

11 Multiplicabo, inquam, in vobis homines & jumenta, quæ augescent & fœtificabunt: faciamque ut habitetis sicut priscis temporibus vestris, benefaciens ampliùs quàm primordiis vestris, ut agnoscatis me esse Jehovam.

12 Adducam enim ad vos ᵃhomines cum populo meo Jisraële, qui hæreditariò possideant te, erisque eis in possessionem: ᵃneque perges ampliùs orbare eos.

13 ᵃSic ait Dominus Jehova, eò quòd dicunt vobis exedentem homines te esse; & orbantem gentes tuas esse te:

14 Idcirco homines non exedes ampliùs, & gentes tuas non orbabis ampliùs, dictum Domini Jehovæ:

15 Neque sinam ut audiatur in te ampliùs ignominia gentium, & opprobrium populorum non feres ampliùs; & gentes tuas ᵃoffendere non sines ampliùs, dictum Domini Jehovę.

16 ᵃDeinde fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

17 ᵃFili hominis, domus Jisraëlis cùm habitarent in terra sua, impurarunt eam via sua & actionibus suis: tanquam impuritas ᵃseparatæ ex immunditia, erat via ipsorum coram me:

18 Idcirco effudi æstum iræ meæ super eos ᵍ eò quòd sanguinem effundebant super terram; & stercoreis diis suis impurabant eam:

19 Et dispersi eos in gentes, sparsique sunt per regiones: secundum viam eorum & secundum actiones eorum judicavi eos.

20 Etiam cùm venissent in gentes quò venerunt, similiter prophanarunt nomen sanctitatis meæ; ᵃcùm dicerent *illæ* de eis populum Jehovę ipsos esse, & e terra ejus prodiisse:

21 Sed ᵃclementia usus sum propter nomen sanctitatis meæ, quod prophanant domus Jisraëlis in gentibus quò venerunt.

22 ᵃIdcirco dic domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, non propter vos ego facturus sum, ô domus Jisraëlis; sed propter nomen sanctitatis meæ quod prophanastis, apud gentes quò venistis:

23 Ut sanctificem nomen meum maximum quod prophanatum fuit in gẽtibus, quod prophanatis in medio earum: ut sciant gentes me esse Jehovam, dictum Domini Jehovæ, cùm sanctificabo me in vobis, ᵃante oculos earum.

24 ᵃRecipiens enim vos ex ipsis gentibus congregabo vos ex omnibus regionibus ac reducam vos in terram vestram:

25 Et aspergens vos ᵃaquis mundis ut mundemini, ab omnibus impuritatibus vestris & ab omnibus stercoreis diis vestris mundabo vos:

26 Et dabo vobis ᵃ cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri; & amovens cor lapideum e carne vestra indam vobis cor carneum:

27 Et spiritum meum ponam in medio vestri; quo faciam ut in statutis meis ambuletis, & jura mea observetis facientes ea.

28 ᵃIta habitabitis in terra quam dederam majoribus vestris; eritisque mihi populus, & ego ero vobis Deus;

29 Qui servabo vos ab omnibus impuritatibus vestris; & ᵃadvocans frumentum augebo illud, neque imponam vobis famem.

30 Nam augebo fructus arborum & proventum agri, ut non suscipiatis ampliùs opprobrium famis in gentibus.

31 ᵃRecordamini ergo viarum vestrarum pessimarum, & actionum vestrarum quæ non sunt bonæ; & ᵃfastidio estote vobis ipsis propter iniquitates vestras, & propter abominationes vestras.

32 Non propter vos ego facturus sum, dictum Domini Jehovæ, notum esto vobis: erubescite, & rubore afficiamini a viis vestris, ô domus Jisraëlis.

33 ᵃSic ait Dominus Jehova, quo tempore mundabo vos ab omnibus iniquitatibus vestris; faciam quoque ut habitentur civitates & ædificentur vastitates;

34 Et terra desolata colatur, pro eo quòd fuerat ʰ desolatissima ante oculos omnis ⁱ viatoris:

35 Adeò ut dicant, terra hæc ipsa quæ desolata erat est similis ᵃhorto Hhedenis; & civitates quæ vastatæ desolatæque & destructę erant, munitę inhabitantur:

36 Ut cognoscant gentes quæ reliquæ erunt circa vos, me Jehovam reædificare *civitates* destructas, ᵏ cõserere desolatum *agrũ*: ego Jehova

ᵃ Heb. *in hæreditatem futura est.*
ᵇ Heb. *quia & quia: ut Levit. 26. 43.*
ᶜ Heb. *in labiũ linguæ, id est, nationum: ut Jesch. 66. 18.*
ᵈ Heb. *animi.*
ᵉ Heb. *expulsio ejus.*
ᶠ Heb. *appropinquaverint veniendo.*
ᵍ Heb. *propter sanguinem quòd fundebant: trajectio.*
Suprà 34. 29
Deut. 9. 5.
ʰ Heb. *desolatio.*
ⁱ Heb. *transeuntis.*
ᵏ Heb. *plantare.*

Jehova dixi & faciam.

37 [l]Sic ait Dominus Jehova, præterea[l] expositus ero domui Jisraëlis ut hoc faciam eis, multiplicabo eos quasi grege [*] hominibus:

38 [*]Quasi grege [m] sacrificiorum, quasi grege *urbis* Jeruschalaimorum in solennitatibus ejus, ita erunt civitates quæ vastatæ sunt replete gregibus hominum, ut[n] cognoscatur me esse Jehovam.

[l] Heb. *quæsitus: ut Psal.* cii.2.

[m] Heb. *verb. sanctarum.*

[n] Heb. *cognoscant: impersoliter*

ANNOTATIO IN CAPUT XXXV.

a Deinde] *In hiis duobus captibus prophetiam unam contineri docet hujus capitis cum principio sequentis comparatio. Hujus autem prophetiæ partes sunt duæ, una, qua sententia pronuntiatur Edomæis, hoc capite; altera, qua Jisraëlitis adhibentur consolationes cum propositis judiciis in adversarios, tum promissionibus Evangelicis erga ipsos. In hoc igitur capite continentur duo; propositio summa sententiæ latæ contra Edomæos, usque ad versum 5. & sententiæ* ἐργασία, *sequentibus.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* 5 Eò quòd] ἐργασία, *sententiæ præcedentis tribus omnino desinitur membris, in quibus singulis causæ cum judiciis, id est, maleficia cum pœnis comparantur ad justitiam Dei illustrandam. Primum igitur est insensissima vexatio & insectatio Judæorum, ver. 5. cui paria judicia sequentibus denuntiantur: secundo loco subjicitur blasphema, sacrilega, & inhumana alienæ possessionis arrogatio, ver. 10. tertium denique est lætitia de alieno malo ver. 14. adjectis utrique suis & convenientibus judiciis, ut antè diximus.* Quo tempore] *ut suprà 21.30. & sequentibus.* 10 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 5.* Duæ istæ] *videlicet Jisraëlitarum, qui priùs ab Assyrio fuerant domiti; & Judæorum, quos recèns Nebucad-netzar sub jugum miserat.* Istam] *nempe Judæam, quam blasphemantes designant a domicilio Jehovæ, ac proinde non Judæos tantùm, sed Deum ipsum ludificantur, ut ipse exprobrat vers. 13.* 12 Nobis tradũtur] *ut Psal. 137.7.* 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in versum 5.* Ista terra] *id est, Edomæi omnes, metonymicè.*

IN CAPUT XXXVI.

a Tu quoque] *Secundæ hujus prophetiæ ad Judæorum consolationem pertinentis, ut diximus suprà 35. 1. duo summa sunt capita: unum, de judiciis Dei venturis contra Edomæos, usque ad versum 7. alterum, de promissionibus Evangelicis, ad finem usque. quorum commune exordium hoc ver. continetur.* Montes Jisraëlis] *id est, montosa Jisraëlitarum regio quam per prosopopœiam alloquitur Deus, quia ab hominibus deserta erat, ut ostenditur ver. 4.* 2 Sic ait] *hac propositione judicii, quæ summa est præcedentis capitis, similiter continentur causæ eædem, tribus versibus, & sententiæ dictio, vers. 5. & 6.* Iste inimicus] *Edomæus, ut præcedente capite.* Excelsa] *vide Deut. 32.13.* 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ per antithesin præcedentis judicii & futuræ in Ecclesia benedictionis Dei, hoc & sequente versu, Quamobrem nos ab hoc versu promissionem incohari diximus sup. in ver. 1. Continet autem hic promissionum Evangelicarum locus primùm propositionem summam benedictionum Dei, erga hæreditatem & hæredes ejus, usque ad versum 13. deinde* ἐργασίαν *singularum partium quas definit propositio, inde ad versum 33. ac postremò conclusionem, ad finem usque.* Sublata manu] *ut Genes. 14.22. humanitus dictum.* 8 Cùm prope] *i. cùm restituam Jisraëlitas in vobis. Atque hæc quidem promissio sequentibus exponitur: primùm enim hæreditatis præstantia, ver. 9. deinde hæredum exponitur, tribus seq. quæ omnia allegoricè dicta sunt de hæreditate & hæredibus illis sanctis quorum mentio est 1. Petri 1.4. & sequentibus.* 9 Respiciam] *id est, curabo vos: ut Deut. 11.12.* 12 Homines] *videlicet ex aliis gentibus cooptatis in hæreditatem populi mei: ut suprà 34.31.* Neque perges] *videlicet aut consumendo eos in terra, aut extra terram evomendo: quæ duo genera minatus lege fuerat Dominus Levit. 18.28. & 20.22. & 26.20. & 22.* 13 Sic ait] ἐργασία *propositionis, ut diximus in versum 7. duas partes complectitur; primùm enim exornantur promissiones hæreditatis æternæ (ad quas fuerunt* μεταβατικὰ *verba proximè præcedentia) & confirmantur, his tribus versibus; deinde verò promissiones hæredum illustrissimæ & amplissimæ enarrantur: confer cum Jeschahh. 33.20. & sequentibus.* 15 Ostendere] *vide Jeschahh. 35. In hujus autem loci interpretatione libri manuscripti fidem sequuti sumus: atque hoc modo concluditur locus promissione universali, fore ut in rebus omnibus terra obsecundet justis suis possessoribus, ut Hosche. 2.22.* 16 Deinde] *alterum membrum* ἐργασίας, *de promissionibus Dei gratuitis erga hæredes propter nomen suum. Qua in parte tria membra observanda sunt: primum est narratio peccatorum ex quibus Jisraëlitæ laborabant, & legalis administrationis Dei, usque ad versum 22. secundũ, enarratio promissionum Evangelicarum, quæ illustrantur per comparationem occidentis legis, & spiritus efficacis operantisque per Evangelium, usque ad versum 31. tertium denique, hortatio ad resipiscentiam filiorum Dei & fidem in promissiones antegressas, ver. 31. & 32.* 17 Fili hominis] *hujus narrationis capita sunt hæc, Jisraëlitas peccasse, hoc ver. castigatos esse, duobus sequentibus; & perseverasse in peccatis, quia lex habuit literam tantùm, non autem Spiritum vivificantem: ac proinde quòd aliquæ supersunt eorum reliquiæ, illud ex Dei misericordia proficisci, qui velit efficere promissiones Evangelicas, ver. 21.* Separatæ ex] *de qua Levit. 12. & 15.* 20 Cùm dicerent] *amplificatio peccati Jisraëlitarũ a circumstantia, quòd ipsæ gentes observarent illos, & ad vitam sermonesque illorum attenderent, his nominibus maximè quòd populus Dei erant, & prodierant tanquam e schola ipsius: ut videlicet haberent unde Jehovam blasphemarent: quamobrem eò indignius fuit Jisraëlitas non abstinere a malo & mali specie, ad asserendam & vindicandam gloriam Dei: prout exprobratur infrà ver. 23. & Rom. 2.24.* 21 Clementia] *id est, nondum tamen propterea perdidi: sic transitur ad comparationem promissionum Evangelii, quas Deus propter fidem suam repetit, ver. sequentibus, & suo tempore præstitit.* 22 Idcirco] *jam sequitur secundum* ἐργασίας *membrum, de promissionibus Evangelicis: in quibus exponuntur primùm causa, quæ est gloria*

Dei

Dei & sanctificatio nominis ipsius, duobus versib. deinde promissiones spirituales vocationis, & regenerationis, ver. 24. & tribus seq. ac postremò benedictiones a Deo in filios regeneratos per Christum manaturæ, tribus. 23 Ante oculos] *hanc lectionem servat Chaldæus paraphrastes, & habet liber manuscriptus etsi in vulgatis exemplaribus legitur ante oculos vestros, præter ipsum Massoritarum testimonium.* 24 Recipiens enim] *enarratio liberationis spiritualis per vocationem Dei, hoc ver. justificationis, ver. seq. regenerationis, ver. 26. & sanctificationis vitæ, ver. 27.* 25 Aquis mundis] *sanguine Jesu Christi: ut singulas has partes paucis complectitur Apostolus. 1. Petri 1. 2.* 26 Cor novum] *ut Jirmej. 31. 33. & suprà 11. 19.* 28 Ita habitab.] *tertius promissionum gradus, ut diximus in versum 22.* 29 Advocans] *id est, efficiens verbo ut compareat velut accersitum: ut Psal. 105. 16.* 31 Recordamini] *hortatio ad resipiscentiam, ut diximus in versum 16.* Fastidio] *vide suprà 6. 9.* 33 Sic ait] *conclusio totius prophetiæ per anacephalæosin promissionum tum ad hæreditatem pertinentium, quatuor versibus; tum ad heredes ipsos, duobus ultimis.* 35 Horto Hhed.] *vide suprà 28. 13.* 37 Sic ait] *altera pars conclusionis, ut diximus in versum 33.* Expositus ero] *id est, promptus & paratus ut beneficium hoc in omnes conferam: nimirum quod augebitur hoc pacto & propagabitur in infinitum Ecclesia.* Hominibus] *ut suprà ver. 10. & 11. & 34. 31.* 38 Quasi grege] *elegans comparatio, qua fidelium omnium cœtus cum gregibus sacrificiorum comparantur, quemadmodum Christiani omnes Sacerdotes effecti in Christo se ipsos sistunt hostias vivas Domino, Rom. 12. 1.*

CAPUT XXXVII.

Deus per visionem oblato Jechezkeli typo uno, & altero imperato, promittit a se & Judæos restitutum iri in terram ipsorum, & Ecclesiam catholicam sive universalem ab eodem symbolo confirmat liberandam esse per Christum, ut adunata in ipso Ecclesia fruatur æterno Dei fœdere, Deum colat, & ab ipso inhabitetur regaturq; ad gloriam ipsius sempiternam.

1 [a] SUPERVENIENTE mihi *manu Jehovæ, eduxit me * in spiritu Jehova, & collocavit me in medio cujusdam *convallis; quæ erat plena ossibus:

2 Et traduxit me per illa circunquaque; ecce autem erant multa valde in superficie illius convallis, & ecce arida erant valde.

3 Tum dicenti ad me, fili hominis, an *revivißcerent ossa ista? dixi, Domine Jehova tu nosti.

4 Edixit verò mihi, prophetato de ossibus istis; & * dicito ad ea, ô ossa arida, audite verbum Jehovæ:

5 Sic ait Dominus Jehova ossibus istis; ecce ego inducturus sum in vos spiritum, ut vivatis.

6 Nam addam vobis nervos, & obducam vobis carnem, & superindam vobis cutem, ponamque in vobis spiritum, & vivetis; ut cognoscatis me esse Jehovam.

7 Cùm itaque prophetarem quemadmodum jussus fueram; fuit * sonus me prophetante, & ecce concussio, appropinquantibus ossibus [b] uno ad suum alterum.

8 Deinde cum aspicerem quòd ecce super ea nervi & caro [c] assurrexisset, & superindita esset eis cutis supernè; spiritus autem nullus inesset eis:

9 Dixit ad me, prophetato alloquens Spiritum; prophetato fili hominis, dicens ad Spiritum, *sic* ait Dominus Jehova, a quatuor ventis adveni, ô spiritus, & perflato interfectos istos ut vivant.

10 Quamobrem prophetante me quemadmodum præceperat mihi, ingressus est in illa spiritus & revixerunt, steterúntque super pedes suos copiæ magnæ [d] quamplurimùm.

11 *Deinde dixit ad me, fili hominis, ossa ista tota domus Jisraëlis sunt; ecce dicunt, *aruerunt ossa nostra, & periit expectatio nostra, succisi sumus *quod ad nos.

12 Idcirco prophetato indicens eis, sic ait Dominus Jehova, ecce *ego aperiens sepulchra vestra deducam vos e sepulchris vestris, popule mi; reducamq; te vos in terram Jisraëlis:

13 Ut cognoscatis me esse Jehovam; aperiente me sepulchra vestra & deducente vos e sepulchris vestris, popule mi.

14 Et indam spiritum meum vobis ut revivißcatis, & collocabo vos in terra vestra; ut cognoscatis me Jehovam * dicere & facere, dictum Domini Jehovæ.

15 *Fuit etiã verbũ Jehovæ ad me, dicendo,

16 Tu autem fili hominis, accipe tibi *lignum unum, & *inscribe ei, Jehudæ, & *filiis Jisraëlis sociis ejus: deinde accipe lignum [e] alterum, & inscribe ei, Josepho lignum Ephrajimi, cum tota domo Jisraëlis sociis ejus.

17 Tum *admove ea unum ad alterum tibi in lignum unum: ut sint [f] adunata in manu tua.

18 *Cùm autem alloquentur te [g] populares tui dicendo, an non indicaturus es nobis quid ista significent tibi?

19 Dic ad eos, sic ait Dominus Jehova, ecce ego accepturus sum * lignum Josephi quod fuit in manu Ephrajimi cum tribubus Jisraëlis sociis ejus; & componam has conjunctas illi cum ligno Jehudæ, efficiamque eos lignũ unum, ut sint unum *in manu mea.

20 *Cumque fuerint ligna ista quibus inscripseris, in manu tua ante oculos illorum:

21 Dic ad illos, * sic ait Dominus Jehova, ecce ego recepturus sum filios Jisraëlis e medio ipsarum gentium quò abiverint, & congregans eos circunquaque reducam eos in terram suam:

22 Et efficiam eos gentem unam in illa terra in montibus Jisraëlis, & rex unus erit ipsis omnibus Rex: neque erunt ampliùs duæ gentes, neque dividentur ampliùs in duo regna deinceps:

23 Neque impurabunt se ampliùs diis stercoreis suis, & rebus detestandis suis, aut ullis defectionibus suis; sed servabo eos ex omnibus habitationibus ipsorum in quibus peccaverint, & mundabo ipsos, ut sint mihi populus & ego sim ipsis Deus.

24 Et *servus meus David rex erit super ipsos, ac *pastor unicus erit omnibus ipsis; ut in judiciis meis ambulent, ac statuta mea observent facientes ea.

[a] Heb. *existente super me.*

[b] Heb. *osse ad os suum.*

[c] Heb. *ascendisset.*

[d] Heb. *valde valde.*

[e] Heb. *unũ: ut seq. versu.*

[f] Heb. *in una*

[g] Heb. *filii populi tui.*

25 Et residebunt in ea terra quam dederam servo meo Jahhakobo, in qua resederunt majores vestri; residebunt, inquam, in ea ipsi, filiique ipsorum, ac [h] nepotes ipsorum usque in seculum, & David servus meus princeps ipsis erit usque in seculum :

26 Cùm pepigero ipsis fœdus pacis, fœdus [i] perpetuum futurum cum ipsis; & disponens ipsos multiplicabo ipsos, ponámque sanctuarium meum ' in medio' ipsorum in seculum.

27 Ut existente tabernaculo meo apud ipsos, sim ipsis Deus & ipsi sint mihi populus :

28 Et cognoscant gentes me Jehovam sanctificare Jisraëlem, cùm erit sanctuarium meum in medio ipsorum in seculum.

h Heb. *filii filiorum.*

i Heb. *seculi.*

ANNOTATIO.

1 Superveniente] *Hujus capitis partes omnino duæ sunt: una, qua prædicitur restitutio Jisraëlitarum e captivitate, usque ad ver. 15. altera, qua prædicitur perfecta Ecclesiæ instauratio per Christum, adunatis Judæis & Jisraëlitis, ut sit Ecclesia una sancta Domino. Utraque autem prophetia typū suum habet, & anagogen typi. Ac prioris quidem typus oblato viso demonstratus est Prophetæ, ut ipse narrat usque ad versum 11. deinde verò accommodatio typi explicatur populaaribus, ver. 11. & sequentibus.* Manu Jehovæ] *vide suprà 1.3.* In spiritu] *id est, per visionem, quasi fuissem abreptus spiritu, ut loquitur suprà 2.22.* Convallis] *cujusmodi erat Mesopotamia & Chaldæa tota, Gen. 11.2.* 3 Reviviscerent] *id est, videtúrne fieri posse ut recipiant vitam, & restituantur in statum pristinum præsentis vitæ? Nam responso suo non est putandum Prophetam dubitare de resurrectione carnis futura ad vitam æternam; sed de recuperatione præsentis status, quam idcirco Propheta committit notioni & providentiæ Dei.* 4 Dicito ad ea] *id est, interpres esto voluntatis Dei; qui potente verbo suo vivificat mortuos, & quæ non sunt vocat tanquam sint, Rom. 4.17.* 7 Sonus] *qui ferè præcursor est aut advenientis majestatis Dei, aut magnificorum illius operum, ut suprà 1.4. & 2.22.* 11 Deinde dixit] *anagoge totius præcedentis typi; qua primùm exponitur miserabilis & desperata Jisraëlitarum conditio; quibus non ampliùs ostendebatur spes restitutionis quàm spes vitæ ossibus aridissimis, hoc ver. deinde mirifica liberatio & restitutio a Deo prædicatur, tribus sequentibus.* Aruerunt] *id est, ne in parte quidem nostra firmissima & solidissima vestigium est ullum vitæ præteritæ, aut signum in futurum adipiscendæ unquam: adeò gravis est deportationis nostræ calamitas.* Quod ad nos] *q.d. spe alant se ipsos qui volent; nos verò eam planè abjicimus, statuentes actum de nobis esse.* 12 Ego aperiens] *id est, solutis ruptisque moris & impedimentis omnibus liberabo vos; sed perstat Propheta in allegoria, ut Jeschahh. 26.19.* 14 Dicere & fac.] *ut suprà 17.24. & 22.14. vide Jeschahh. 48.* 15 Fuit etiam] *secunda hæc prophetia (ut antè diximus) de instauratione Ecclesiæ in Christo, comprehendit typum, usque ad vers. 18. & accommodationem illius exegeticam, versibus reliquis.* 16 Lignum] *id est, virgam e ligno; ut solebant olim virgis adumbrari & significari tribus; ut Numer. 17. 17.* Inscribe] *id est, inscriptione facta speciatim designato qui populus adumbretur virga.* Filiis Jisraëlis] *id est, tribui Levi & Binjaminis, quæ regno Jehudæ adhæserant cùm laceraretur regnum, 2. Chron. 11.* 17 Admove] *id est, hoc typo præfigura unitatem futuram per Christum, ut exponitur ver. 22.* 18 Cùm autem] *transitio ad interpretationem typi, per occasionem consulentium de ea Jisraëlitarum: cujus interpretationis partes cum typo convenientes sunt duæ; una, de conciliando & compingendo Jehuda & Jisraële, ver. 19. altera, de populo Dei postquàm adunatus fuerit servando, regendo, & propagando ex æterno Dei fœdere in Christo, versibus reliquis.* 19 Lignum Josephi] *id est, Josephum & Jisraëlem totum hac virga adumbratum.* In manu mea] *id est, in potestate Christi, qui sermo æternus est Patris Deus unus cum Patre & Spiritu sancto: hic enim David ille est de quo infrà ver. 24. in cujus manum Pater tradidit omnia: Joan. 3.35. & Matth. 28.18.* 20 Cumque fuerint] *videlicet adunata, ut dictum est suprà ver. 17. sic transitur ad explicationem loci alterius de regno Christi in Ecclesia ex variis populis adunata, ut notavimus in versum 18.* 21 Sic ait] *hæc narratio promissorum Dei antecedentia omnia complectitur; primùm quidem liberatæ a Deo Ecclesiæ coagmentationem & unionem, duobus versib. deinde administrationem Christi, & fructus illius ex fœdere æterno Dei per Spiritum habitantem in nobis, usque ad versum 27. ac postremò finem, nimirum gloriam Dei in Ecclesia catholica, versib. duob. ultimis: quæ omnia typicè a Prophetis dicta de uno populo & terra, ad veritatem Christi infinitam esse accommodanda sæpè monuimus.* 24 Servus meus] *Christus, qui propterea venit ut faceret voluntatem Patris in forma servi: quamobrem appellatur servus, 1. Chron. 17.19. & Jeschahh. 42.1.* Pastor] *ut Joan. 10.16.* 26 In medio ipsor.] *id est, in ipsorum cordibus habitabo & inambulabo: vide 2. Corinth. 6.16. & sequentibus.*

CAPUT XXXVIII.

Deus per Prophetam prænuntiat Judæis calamitates, quæ ipsis ex quo reduces fuerunt a deportatione erant eventuræ, operâ regum Asiæ minoris & Syriæ: gravissima judicia exponit quæ contra illos tum per Judæos, tum per alienigenas, tum sua ipsius manu effecturus est: gloriam ad Judæos ex hostium strage perventuram docet: omniáque tandem concludit Evangelicis promissionibus.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, 'dispone faciem tuam versus 'Gogum, 'terram Magogi, 'principem, primarium 'Mescheci & Tubalis; & propheta to contra eam,

3 Dicens, sic ait Dominus Jehova: 'ecce me cōtra te, ô 'Gog, princeps primarie Mescheci, & Tubalis :

4 'Ut reducam te imponens hamos maxillis tuis; cùm 'eduxero te & omnes copias tuas, equos & equites 'indutos [a] perfectissimè omnes, congregationem multam [b] clypeatorum & scutatorum, tractantium gladios omnium.

5 'Persas, 'Æthiopas, & Putæos cum illis; omnes [c] scutatos & galeatos:

6 'Gomerum cum omnibus agminibus suis, domum 'Togarmæ, *ad* latera Aquilonis cum omnibus agminibus suis; populos multos tecum,

a Heb. *perfectionis.*

b Heb. *clypei & scuti, prehēdētiū &c.*

c Heb. *scuto & galea.*

7 Com-

7 Comparator, & compara te, tu & omnes congregationes tuæ quæ congregantur ad te; ut sis istis custodiæ.

8 Post dies multos [d] animadvertetur in te, *qui* [e] consequentibus annis invasurus es terram reducem a gladio, congregatam ex populis multis, invasurus montes Jisraëlis, qui fuerant vastitati jugiter; cùm ipsa ex populis educta habitabunt securè omnes:

9 Et ascendens quasi fremebunda vastatio invasurus es, similis nubi operiendo illam terram futurus; tu, & omnia agmina tua, populique multi tecum.

10 Sic ait Dominus Jehova, nam erit die illa ut [f] venientibus rebus multis in animum tuum; cogites cogitationem malam,

11 Dicens, ascendam contra terram pagorum, invadam istos tranquillos habitantes securè; qui omnes habitant absque ullo muro, & quibus nullus *est* vectis, aut valvæ:

12 Ad prædandum prędam, & ad diripiendum direptionem; reducendo manum tuam contra vastitates inhabitatas, & contra populum receptum ex gentibus, facientem pecuariam & [g] negotiantem, habitantes in [h] editiore loco istius terræ.

13 Scheba, & Dedan, negotiatorésque Oceani, & omnes juvenes leones ejus dicent tibi; an ad prædandum prædam advenis? an ad diripiendum direptionem congregasti congregationem tuam? ut deportes argentum & aurum, ut accipias pecora & merces, ut prædaris prædam magnam?

14 Idcirco prophetato, fili hominis, dicens Gogo, sic ait Dominus Jehova; an non die illa habitante populo meo Jisraële securè, experturus esses,

15 Postquam veniens e loco tuo, a lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecum; insidentes equis omnes, congregatio magna, & copię multę,

16 Ascenderis contra populum meum Jisraëlem, ut nubes ad operiendum terram illam? [i] consequentibus temporibus erit; cùm adduxero te contra terram meam, ut agnoscant gentes me, cùm me sanctificabo in te ante oculos ipsarum, ô Gog.

17 Sic ait Dominus Jehova, an tu es de quo loquutus fuero diebus priscis [k] per servos meos Prophetas Jisraëlis qui prophetarunt diebus illis annos *multos*; me adducturũ te contra illos?

18 Atquì erit die illa, qua die invaserit Gog terram Jisraëlis, dictum Domini Jehovę; (ascendit æstus meus in ira mea,

19 Et zelotypia mea igne excandescentiæ meæ loquor) *mentiar* nisi die illa fuerit concussio magna in terra Jisraëlis:

20 Adeò ut concutiantur a facie mea pisces maris, & volucres cœli, ac bestiæ agri, & omnia reptilia reptantia super terram, omnésque homines qui erunt in superficie terræ: & diruantur ipsi montes, concidántque præcipitia, & omnis murus in terram corruat.

21 Advocabo enim contra illum pro omnibus montibus meis gladiũ, dictum Domini Jehovæ; gladius cujusque contra fratrem suum erit:

22 Et disceptabo cum illo peste, & [l] cæde; & imbrem inundantem, lapidésque immanis grandinis, ignem, & sulphur depluam super illum, & super agmina illius, ac super populos multos qui erunt cum illo.

23 Ita magnificabo me, & sanctificabo me, & innotescam in oculis gentium multarum; ut [m] cognoscatur me esse Jehovam.

[d] Heb. *visitaberis.*
[e] Heb. *in cõsequentia annorum.*
[f] Heb. *ascendentibus in cor tuum.*
[g] Heb. facientem *negotiationem.*
[h] Heb. *umbilico: ut Judic. 9, 37.*
[i] Heb. *in cõsequentia dierum ut Genes. 49, 1.*
[k] Heb. *per manum servorum.*
[l] Heb. *sanguine.*
[m] Heb. *cognoscant, impersonaliter.*

CAPUT XXXIX.

1 PRÆTEREA tu, fili hominis, prophetato contra Gogum, dicens, sic ait Dominus Jehova; ecce me contra te Gog, princeps, primarie Mescheci & Tubalis.

2 Ut reducam te senario unco trahens te; & deducens te e lateribus Aquilonis, adducam te in montes Jisraëlis.

3 Ubi percutiens arcum tuum e manu sinistra tua, sagittas tuas e manu dextera tua dejiciam.

4 In montibus Jisraëlis concides, tu & omnia agmina tua, & populi qui erũt tecum; volucribus, avibus [a] omnibus alitibus, & bestiis agri trado te comedendum.

5 In superficie agri concides; quia ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

6 Deinde immittam ignem in Magogum, & in habitatores insularum [b] securos; ut experiantur me esse Jehovam:

7 Et nomen sanctitatis meæ notum faciam in medio populi Jisraëlis, neque sinam prophanari nomen sanctitatis meæ amplius, sed cognoscent gentes me esse Jehovam sanctum in Jisraële.

8 Ecce adventurum est & fiet, dictum Domini Jehovæ; illo ipso die quem proloquutus sum.

9 Tunc exibunt habitatores civitatum Jisraëlis, & incendentes exurent arma, scutáque & clypeos, arcus & sagittas, [c] jaculáque & spicula: & incendent ea igne septem annis.

10 Neque ferent ligna ex agro, neque cædent e sylvis; nam armis accendent ignem, cùm prædabuntur prædatores suos diripiéntque direptores suos, dictum Domini Jehovæ.

11 Et erit die illa ut dem Gogo locum sepulchri ibi in Jisraële vallem [d] viatorum ad Orientem maris, ut illa obthuret [e] ora viatorum; cùm sepeliverint ibi Gogum & totam multitudinem ejus, vocabúntque vallem multitudinis Gogi.

12 Nam sepelient eos domus Jisraëlis; ut mundent terram, septem mensibus.

13 Sepelient, inquam, totus populus ipsius terræ, cùm fuerit ipsis *comparatum* nomen: quo die glorificavero me, dictum Domini Jehovæ.

14 Homines autem [f] assiduos separabunt transituros per regionem, transituros [g] ut sepeliant eos qui remanserint in superficie terræ, ad mundandum ipsam, [h] exactis septem mensibus pervestigaturos.

15 Atque hi transeuntes transibunt per terram, ut despiciat *quisque* ossa hominum, extruátque juxta illorum quodque monimẽtum: donec sepeliverint eorum quodque [i] vespillones in valle multitudinis Gogi.

16 Quin etiam nomini civitati erit multitudo

[a] Heb. *cujuscunque alæ: sic versu 17.*
[b] Heb. *in securitate.*
[c] Heb. *baculũ manus: periphrasis jaculorum quæ non arcu emittuntur, sed manu.*
[d] He. *trãseuntium.*
[e] Heb. *viatores.*
[f] Heb. *jugis.*
[g] Heb. *sepulturos.*
[h] Heb. *a fine septem mensium.*
[i] Heb. *sepelientes.*

tudo ipsius, postquam mundaverint terram.

17 *Tu autem fili hominis, sic ait Dominus Jehova, dic avibus omnibus alitibus, & omnibus bestiis agri, congregamini & venite, colligite vos circumquaque ad mactationem meam quam ego mactaturus sum vobis, mactationem magnam in montibus Jisraëlis: ut comedatis carnem & bibatis sanguinem;

18 Carnem potentum comedatis, & sanguinem principum terræ bibatis; arietum, agnorum, & hircorum, juvencorum, pinguium Baschanis omnium.

19 Comedetis autem adipem ad satietatem, & bibetis sanguinem ad ebrietatem; ex mactatione mea quam mactaturus sum vobis:

20 Et satiabimini de mensa mea * equis & curribus; potentibus, & omnibus [k] bellatoribus, dictum Domini Jehovæ.

[k] Heb. viris belli.

21 *Sic edam gloriam meam in gentibus: ut videant omnes gentes judicium meum quod fecero, & *manum meam quam imposuero illis.

22 Et cognoscant domus Jisraëlis, me Jehovam Deum ipsorum esse a die illo & deinceps:

23 Cognoscant verò gentes propter iniquitatem ipsorum deportatos fuisse domum Jisraëlis; eò quòd prævaricati essent contra me, & abscondissem faciem meam ab eis, ideo me tradidisse eos in manum hostium suorum ut caderent gladio omnes:

24 Secundum impuritatem eorum & secundum defectiones eorum me egisse cum eis, cùm *abscondissem faciem meam ab eis.

25 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, jam restituam captivam multitudinem Jahhakobi & miserebor totius domus Jisraëlis; & zelotypus ero nominis sanctitatis meæ:

26 Cùm tulerint ignominiam suam & totam prævaricationem suam qua prævaricati sunt contra me; quando habitabant in terra sua securè, nemine deterrente.

27 Reducendo eos ex populis, congregabo eos e regionibus inimicorum ipsorum; ut sanctificer in ipsis ante oculos gentium multarum:

28 Ut cognoscant me Jehovam Deum ipsorum esse qui deportavi ipsos in gentes, colligam eos in terram ipsorum; neque relinquam amplius *ullum* ex eis ibi:

29 Neque abscondam ampliùs faciem meam ab eis; *cùm effudero spiritum meum super domum Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO IN CAP. XXXVIII.

1 Deinde] *Duo hæc capita eodem pertinere apud omnes constat: sed varia est illorum accommodatio. Nos omissis tam variis interpretationibus statuimus ea per spiritum Dei hoc loco esse posita ad anticipationem, quasi eadem sit concio cum præcedente capite. Nam cùm Deus superiore capite duo prænuntiaverit, restitutionem populi ex captivitate Babylonica, & instaurationem per Evangelium Christi; ne fortè Judæi præsumerent utrumque eodem tempore eventurum; aut si non eveniret, animis deficerent; propterea anticipatione Deus antevertit opinionem illam, docens post reversionem populi ex captivitate, ante adventum Christi & justam regni Dei instaurationem multas populo Dei calamitates eventuras, & multa in hostes Ecclesiæ a Deo judicia, quemadmodum etiam prophetavit Danjel 9 capite, 10. & 11. similem anticipationem vide Jirmejæ 31.15. Summa igitur est, reverso in Judæam populo fore ut multa mala ipsi importētur ante adventum Christi, & contrà Deus quamplurima edat documenta severissimæ justitiæ suæ in adversarios Ecclesiæ ad gloriam suam & salutem ejus.* Partes(*præter inscriptionem & mandatum Dei, duobus ver. comprehensum*) *omnino sunt quatuor: prima est propositio summa tum hostium & rerum ab eis gestarum tum eventorum a Deo, usque ad versum 10. secunda est enarratio propositionis, usque ad ver. 9. capitis 39. tertia, exornatio propositionis enarrationisque præcedentis, usque ad versum 25. postrema, conclusio.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* Gogum] *hanc vocem propriam esse constat inter omnes: sed plerique adducti interpretatione hujus & sequentis capitis, propriam viri esse putant, & regis alicujus quo authore futurum erat ut infestaretur Dei populus, alii regionis: nos verò comparato loco Apocalypseos 20. 8. loci quidem & gentis appellationem esse statuimus; sed a Rege certo derivatam, nimirum a Rege illo Gyge qui Candaulem Lydum ante hæc tempora occiderat: nam ab eo orti Gygades, & lacus Gygæus denominatus est: Gog igitur est minor Asia, quam his temporibus Halyattes obtinuit, deinde Crœsus: a quo fines regni sui in Syriam propagante inditum nomen est cuidam parti Syriæ proximæ Jisraëlitarum agro & junctæ Libano, ubi situm fuisse oppidum docent omnes Geographi nomine Gygarta, pro eo quod est Gog karta, id est, Gogi urbs, Syro vocabulo: ac proinde locum hunc ita accipimus, Prophetam ex ordine gentes quæ supra Judæam sunt hoc loco percurrere, ut denotet maximè a regno Asiæ minoris, Syriæque Judæam infestatum iri; quod illi Antiochi, Seleuci, Demetrii, Nicanorésque tenuerunt, qui multa mala Judæis intulerunt, & plurima ab eis perpessi sunt.* Terram Magogi] *id est, Scythiæ sive Sarmatiæ incolas, synecdochicè, qui tum Mediam obtinebant, ut meminimus Jirme. 49.34. & suprà 32. 24. Asiam depopulabantur & vastabant omnia usque ad Syriam cœlen, ubi primas tenebat omnis idololatriæ Hierapolis a Scythis cōdita, quæ Syris dicebatur Magog teste Plinio lib 5. capite 23.* Principem] *hoc asyndeton ostendit quod modò diximus, Prophetam percurrere certarum gentium nomina, ut synecdochicè intelligantur omnes eæ quarum opera usi sunt Reges ad grassandum in Judæa: ut apparet ex ver. 5. & sequentibus.* Mescheci &] *vide Genes. 10.2.* 3 Ecce me] *hac propositione summa Deus consilium suum explicat de convocandis & excitandis hostibus contra Judæam, usque ad versum 8. & 9.* Gog] *id est, vos gentes omnes ministraturæ regi Syriæ ad evertendum populum meum.* 4 Ut reducam te] *id est, non tantùm inhibeam & sistam conatus tuos, verùm etiam pedem turpiter referre cogam, ut piscator retrahens piscem, aut bubulcus bubalum.* Eduxero] *videlicet e regionibus suis nationes singulas in Judæam involaturas, quæ nominantur versibus sequentibus.* Indutos perfect.] *ut suprà 23.6.* 5 Persas] *quorum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria: vide 1. Macab 3.31.* Æthiopa] *quorum opera fugatus Alexander, & Demetrius in regnum restitutus est per Ptolemæum Evergetem, 1. Macab. 10. & 11. quod etiam de Putæis sive Cyrenaicis accipiendum esse commonstrant verba sequentia.* 6 Gomerum] *vide Genes. 10.2. hujus autem posteri Seleucis & Antiochis paruerunt.*

peperunt. Togarmæ] *vide Genes. 10. 3.* 7 Ut sis istis] *id est, ut circumvenias multitudine copiarum tuarum montes Jisraëlis, qui nominantur seq. versu, & Judæos omnes tanquam carcere aut cavea circumclusos tenere videaris tibi: sic enim fecisse Reges Syriæ omnes historiæ testantur: sic ver. 9.* 8 Multos] *id est, annos amplius ducentos ab hac prophetia, cùm cœpit Judæa vexari a Syriæ regibus; ac proinde a temporibus Seleuci Nicanoris mirifica cœperunt Dei judicia pro defensione populi exerceri.* Reducem] *id est, cujus incolæ reversi fuerint & liberati a captivitate, ut promissum fuit suprà 37.* 9 Quasi fremebunda] *vide Proverb. 1. 27.* 10 Sic ait] *secunda pars prophetiæ, enarratio antegressæ propositionis: qua exponit Propheta primùm res hostium, id est, consilia ipsorum & facta, usque ad ver. 14. deinde verò ex adverso comparat consilia Dei & facta cum illorum consiliis & factis, inde ad versum 9. sequentis capitis.* 11 Pagorum] *id est, ex pagis tantummodo constantem, non autem munitionibus & oppidis; ut interpretantur verba sequentia. Nam munitis locis plurimùm Judæam caruisse inde a temporibus Nebucadretzaris ex historiis est evidentissimum.* Absque ullo muro] *id est, sine munitione ulla, περιφραστικῶς; ut Deut. 3. 5.* 12 Reducendo] *id est, semel atque iterum, ac subinde expilando.* In editiore] *id est, in Judæa montosa, cujus edita loca ferè Judæi incolebant securitatis ergò.* 13 Scheba & Dedan] *id est, Arabes viventes latrocinîis, ut notavimus Jeschahh. 13. 20.* Negotiatorésque] *Tyrii, Tzidonii, & cæteri naviculariam facientes, & lucrum quærentes mari.* Juvenes leones] *id est, rapaces mercatores, & ad quæstum projectissimi.* Advenis] *videlicet sine nobis: quasi dicant, & nos quoque eodem convolabimus.* 14 Idcirco] *altera pars enarrationis, ut diximus in versum. 10. qua Propheta primùm per contentionem justitiam asserit judicii quod posteà denuntiaturus est, usque ad versum 17. deinde ostendit Deum tum cognitione absolutissima, ver. 17. tum studio sanctissimo, potentiáque summa instructum esse ad præstandum judicium ipsius justissimum (quæ tria in bono judice opus sunt) ver. 18. & duobus seq. ac postremò judicium explicat, inde a ver. 21.* Gogo] *omnibúsque hostibus, synecdochicè.* Habitante] *id est, neminem lacessente, & pacem cum omnibus colente.* Experturus] *videlicet judicium meum, quod posteà denuntiatur ver. 21. & sequentibus.* 16 Erit] *judicium superventurum tibi, ut modò dictum est.* Me sanctificabo] *efficiendo judicia mea sanctissima; ut Levit. 10. 3.* 17 Sic ait] *enarratio cognitionis Dei quæ falli non potest, ut neque judicium potest ab ullo effugi: non fallis (inquit Deus) cognitionem meam: jam enim ante multa secula cognovi quicquid in populum meum effecturus es: quamobrem etiam prædico per servos meos; neque tantùm res quas gesturus es, sed etiam consilium meum eventúque tibi funestissima prænuntio: vide Jeschahh. 48. de hoc argumentationis genere.* Servos] *videlicet nostrum hunc Prophetam, Danijelem capite 11. & Zecarjam 14.* 18 Atqui erit] *enarratio studii & potentiæ Dei, tribus versib. armatæ ad exequendum judicium ipsius, de quo ver. 21. & deinceps. Est autem mutila oratio ad exprimendum pathos: ut suprà 34. 8.* 20 Adeò ut] *hyperbolicæ minæ, qua ratione Deus gravitatem exprimit iræ venturæ suæ.* Præcipitia] *id est, immanes rupes, ac velut in aëre pendentes: ut Cantic. 2. 14.* 21 Advocabo enim] *nunc demum judicii contra Judæorum hostes venturi qualitatem explicat primùm in regione ipsa Judæorum, hoc capite; deinde in hostium ipsorum sedibus, capite sequente. Ac in Jisraëlis quidem agro tria judiciorum genera dicuntur eventura hostibus; primùm a Judæis, ut per Machabæos factum est; deinde ab ipsis inter se, ut factum est inter Demetrium & Alexandrum, item Seleucum filium Gryphii & cæteros, quæ notantur hoc ver. ac postremò a Deo ipso, versu seq. quorum omnium finis ponitur versu ultimo.* Montibus meis] *id est, montosa regione populi mei, ut suprà ver. 8.* 22 Disceptabo] *id est, quamplurimis & vehementissimis judiciis continenter agitabo & perdam.*

IN CAP. XXXIX.

1 Præterea] *Amplificatio judicii contra reges Asiæ Syriæq́, & auxiliares copias eventuri, ut diximus suprà. 38. 21. quòd Deus non tantùm in terra Jisraëlitarum sit perditurus ipsos, versibus quinque; verùm etiam quodam veluti igne regiones ipsorum per Romanos incensurus, ver. 6. quorum judiciorum finis & confirmatio postea adhibetur, usque ad versum 9.* Gogum] *vide suprà 38. 2. & 14.* 2 Senario unco] *hunc locum eodem planè sensu accipimus quo superiorem 38. 4. verbum verò Hhebræum (quod perinde sonat quasi sextare dicas, ut Latini decimare, vicesimare, & centesimare dixerunt) deducimus ab eo harpagum genere sive ferrearum manuum quibus situlæ e puteis hauriri solent, aut naves comprehendi; propter senos uncorum ordines. Hoc genus lupos appellat Livius lib. 8. de bello Punico.* 3 Percutiens] *id est, exarmabo te, ut factum fuisse sæpenumerò testantur historiæ. Hoc autem & seq. versu prolepsis est sive propositio summa trium judiciorum Regibus Syriæ in Judæa eventurorum: primum est, quòd arma amissuri sint, hoc versu; secundum, quòd ipsi morituri; tertium, quòd insepulti esca ferarum futuri sunt: quæ tria deinceps exornantur ver. 9. & sequentibus.* 6 Ignem] *id est, perniciem & vastitatem maximam, tanquam pervadente igne: prout factum est postquam Romanis Judæos ex fœdere adjuturis accessus in Asiam minorem patuit per Regem Attalum, qui infensus Demetrio populum Romanum instituit hæredem regni sui.* 9 Tunc exibunt] *exornatio primi membri prolepseos, ut diximus in versum 3.* Septem annis] *id est, quàm diutissimè atque sæpissimè, numerus finitus pro infinito: ut Genes. 4. 15. sic infrà vers. 12. & 14.* 11 Et erit] *exornatio secundi membri prolepseos, ut diximus in versum 3. quod membrum habetur in principio versus 4. qua exponit Propheta quàm multi ac frequentes casuri sint, a circumstantiis sepulturæ, usque ad versum 17.* Dem Gogo] *id est, non possessionem terræ, quam ambiebant ipsis traditurus sim; sed contrà morte affecturus ipsos, adeò ut in ea ipsa terra pars sepeliantur; usque ad versum 17. pars insepulta a bestiis laceretur, inde ad ver. 21.* Vallem viatorum] *id est, Gilhhaditidis vallem, quam mercatores Gilhhadis emporia adeuntes frequentabant. Erat autem duplex, una, cis Jardenem, ubi sita erant Dothajina, Genes. 37. 17. altera, trans Jardenem ad Orientem maris Genezareth, sive lacus Tyberiados: quamobrem verba sequentia ἐκπληκτικῶς a Propheta adjecta sunt.* Ut illa obthuret] *id est, ut documento illius vallis discant extranei sinere Judæos, & ne hiscere quidem adversus illos ampliùs audeant. Fuerant quidem tyrannorum copiæ aliis locis cæsæ, ut ex historiis constat, sed hac loquendi forma primùm synecdo-

synecdochicè alia pugnarum & victoriarum insignium loca comprehenduntur, quia plurimùm in eo tractu contra Reges Syriæ bellatum est; deinde verò hunc tractum nominatim adducit Deus, ut celebritatem judiciorum suorum denotet: nam tractus hic erat totius Judææ frequentissimus, ab exteris plurimùm frequentatus, & illis proximus; cùm aliæ partes contrà in Judæa aut mari, aut montibus arduis definirentur, ac proinde minùs ab extraneis colerentur. 12 Nam sepelient] *exegesis præcedentis versus, qua Propheta docet primùm tantam fore exterorum stragem, ut Jisraëlitæ omnes diu in sepeliendis illorum cadaveribus occupentur; duobus versibus: deinde post diuturnos labores fore ut propter continuas victorias curatores publicos funerum instituant, ac ordinarios, ver.14.& 15. postremò extiturum perpetuum istius coacervatæ sepulturæ documentum, ver.16.* Mundent ter.] *cadaveribus impuratam, quæ per legem nefas erat (ut res omnes immundas) superesse insepulta in terra.* 13 Fuerit ipsis] *id est, celebres effecti fuerint victoriis.* 14 Homines autem] *secundum exegeseos membrum, ut diximus ver.12. de ordinariis curatoribus sepulturæ, ne impurata sit terra a constratis cadaveribus.* Exactis septem] *id est, post diuturnam illam occupationem laborémque Jisraëlitarum omnium, de quo suprà ver.12. Istius autem curationis, quam* ***** *Græci vocant, ratio exponitur diligentissima sequente versu.* 15 Transeuntes] *publici curatores, ut modò diximus.* Dispiciat] *id est perquirat, & pervestigata ut condantur suis sepulchris curet, in ea valle quam Propheta nominavit.* 16 Quin etiam] *tertius exegeseos locus, ut diximus in versum 12. quo Propheta ostendit non istius modò multitudinis quæ hîc illic victa & cæsa fuerit, aliquam fore Judæis gloriam: sed in ipso quoque Jeruschalaimorum urbe fore ejusdem gloriæ documenta, atque adeò celebraturos esse Judæos stragem illam & liberationem suam Jeruschalaimis. Quod nominatim Simone Sacerdotium exercente factum est, expulsis omnibus exterorum copiis cùm ex toto Judæorum agro, tum ex ipsa turri Jeruschalaimorum: unde factum est, ut ab eo tempore in acta publica tabulásque notaretur tempus a summo sacerdotio, gubernatione, & principatu Simonis: vide 1.Machab.13.& 14.* Nomini civit.] *id est, ex ista multitudine nomen & gloria civitati comparabitur, cùm apud ipsos (ut modò diximus) tum apud exteros, ut ibidem narrat historicus.* 17 Tu autem] *ornatio tertii membri prolepseos, ut diximus in versum 3. cui similem vide Jirmejæ 12.9.* 20 Equis & currib.] *id est, viris militaribus, qui vehuntur equis aut curribus: metonymia.* 21 Sic edam] *postremus exornationis locus de fine judiciorum præcedentium, nimirum gloria Dei tum in perdendis adversariis, hoc versu; tum in regendis suis apud omnes populos explicata, tribus sequentibus.* Manum] *id est, plagam qua illos affecero: ut Ijobi 23.2.* 24 Abscondiss.] *humanitus dictum: ut Psal.10.1.& 13.2.& alibi passim.* 25 Idcirco] *conclusio, ut diximus suprà 38.1. a magnificis Dei promissionibus: in quibus tria prolepticè statuuntur, hoc ver. beneficium restitutionis, quod exponitur duobus versibus proximè sequentibus; causa beneficii, unica Dei misericordia ex fœdere; & finis, videlicet gloria Dei, cujus ratio ostenditur duobus versibus ultimis.* 29 Cùm effudero] *id est, cùm evangelicas meas promissiones ipsis exhibuero, de quibus vide Actor.2.17.*

CAPUT XL.

Deus servo suo visionem exhibet de instauratione Ecclesiæ, regni, & populi per Christum: itaque primùm tribus his capitibus sedem Ecclesiæ suæ Jeruschalaimis statuens, magnificentissimam illius figuram adumbrat ambitu uno maximo, tribus atriis templum antecedentibus, templo elegantissimo, septo ad templum adjecto, & atrio a posteriore ipsius parte ipsum terminante: & harum singularum partium membra, structuras, lumina, ornamentaq; describit accuratissimè.

1 VICESIMO quinto anno a deportatione nostra, in principio anni, decimo die mensis, quarto decimo anno postquam percussa fuerat civitas; ipso eodē die fuit super me manus Jehovæ, ut deduceret me illuc.

2 Visionibus Dei duxit me *Jehova* in terram Jisraëlis; & collocavit me in monte alto valde, secundum quem erat quasi structura civitatis a meridie.

3 Cumque duxisset me illuc, ecce virum cujus aspectus erat similis aspectui [a] chalybeo, cum funiculo lineo in manu sua, & calamo mensuræ; qui stabat in porta.

4 Edixit autem mihi vir ille, fili hominis, aspice oculis tuis, & auribus tuis audi, & [b] adverte animum tuum ad omnia quæ sum ostensurus tibi; nam ut ostenderem tibi adductus fuisti huc: indica omnia quæ vides domui Jisraëlis.

5 Ecce autem murus erat a parte extima domus circumquaq;, & in manu illius viri calamus mensuræ, sex cubitorum, ex cubito & palmo: quo mensus est latitudinem illius structuræ calamo uno, & altitudinem calamo uno.

6 Venitq; ad portam [c] quæ spectabat Orientem versus, ascendens per gradus ejus; & mensus est limen portæ calamo uno latitudine, & limen alterum calamo uno latitudine:

7 Et procœtonem quemque calami unius longitudine, & calami unius latitudine; inter procœtonas verò quinque cubitos: limen quoque portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus, calami unius.

8 Ita cùm mensus esset vestibulum ipsius portæ intrinsecus, calami unius,

9 Mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, cum [d] liminibus ejus binûm cubitorum; nempe vestibulum portæ intrinsecus.

10 Procœtones autem portæ [e] versus Orientem tres erant hinc, & tres inde, mensura eadem ternis ipsis; etiam mensura eadem liminibus hinc & inde.

11 Et mensus est latitudinem ostii istius portæ decem cubitorum, longitudinemq; ipsius portæ tredecim cubitorum.

12 Terminus autem ante procœtonas *erat* unius cubiti *hinc*, & unius cubiti terminus inde: (& quisque procœton senûm cubitorum hinc, & senûm cubitorum inde.

13 Itaque mensus est [f] præter portam a tecto procœtonis *unius* ad tectum alius latitudinem vigintiquinque cubitorum; ostium e regione ostii.

[a] Heb. *chalybis.*

infrà 44.5.

[b] Heb. *appone cor: ut Ijobi.1.8.*

[c] Heb. *cujus facies via ad Orientem: sic deinceps.*

[d] Heb. *superliminaria: sic deinceps.*

[e] Heb. *via Orientis.*

[f] Heb. *cum porta.*

[g] He. *superliminaria, id est, ὑπογεισώσεις, sive γεισίποδας, ut Græci vocāt: metaphora a forma jugamenti quod est in superliminatibus.*
[h] Heb. *portā circumcirca: anastrophe, ut seq. versu.*
[i] Heb. *inferius.*
[l] Heb. *viā meridiei: sic deinceps.*

14 Ita fecit [g] subgrundarum supercilia ' sexaginta cubitorum) ' sic versus limen ipsum atrii [h] circumcirca portam.
15 ' A fronte autem hujus ingressus usque ad frontem ' vestibuli, portam interiorem; *erant* quinquaginta cubiti.
16 ' Denique fenestræ ' clausæ erant procœtonibus, & ' superliminaribus eorum ' intrinsecus circumcirca portam, ' ac ipsis etiam pteromatis vestibuli: ' *in* fenestris autem circumquaque intrinsecus, & in *unoquoque* ' limine palmæ.
17 ' Postea introduxit me in atrium extimum, ubi ecce *erant* ' cellæ & pavimentum factum isti atrio circumquaque; ' triginta cellæ in ipso pavimento.
18 ' Atque hoc pavimentum ad latus portarum ' e regione longitudinis portarum, pavimentum [i] depressius erat.
19 ' Mensus etiam est latitudinem inde a fronte ' portæ infimæ ad frontem atrii interioris intrinsecus, centum cubitos; ' Orientem & Aquilonem versus:
20 Cùm ' portæ spectantis versus Aquilonem in atrio extimo, metiretur longitudinem & latitudinem.
21 (Cujus ' procœtones tres hinc & tres inde, limina quoque ejus, & vestibula ejus erant unumquodque secundum mensuram portæ prioris) ' quinquaginta cubitorum longitudine sua, latitudine verò ' vigintiquinque cubitorum.
22 Etiam fenestræ ejus, & vestibula ejus, & palmæ ejus erant secundum mensuram ' portæ quę spectabat versus Orientem: quò gradibus ' septem ascendebatur, cum vestibulis ejus ante ipsum.
23 Ubi autē porta erat ' atrio interiori e regione portæ Aquilonem & Orientem versus; mensus est a porta ad portam centum cubitos.
24 Postea deduxit me [l] versus meridiem, ubi ecce porta erat meridiem versus: cujus mensus est limina & vestibula secundum mensuras illas.
25 (Cui erant fenestræ, & vestibula sua circumquaque, similes ' fenestris illis) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine verò vigintiquinque cubitorum:
26 Septem quoque ' gradus ascensuum ejus, ubi ' vestibula ejus ante ipsos erant: & palmæ una hinc, & altera inde ad limina ejus.
27 ' Ad portam autem atrii interioris meridiem versus; mensus est a porta *illa* ad portam hanc versus meridiem centum cubitos.
28 ' Tum perduxit me in atrium alterum interius portâ meridianâ, ubi mensus est portam meridianam secundum mensuras ' illas.
29 (Et procœtonas ejus, & limina ejus, vestibulaque ejus secundum mensuras illas cum fenestris ejus & vestibulis ejus ' circumquaque) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine autem vigintiquinque cubitorum.
30 Nam vestibula erant circumquaque ' longitudine vigintiquinque cubitorum, & latitudine ' quinque *decadum* cubitorum.
31 Cum vestibulis suis ' secundum atrium exterius, & palmis ad limina ipsius; gradibusque octo *in* ascensus suos.
32 Deinde abduxit me in ipso atrio interiore versus Orientem, ubi mensus est portam secundum mensuras illas.
33 (Procœtonas quoque ejus, & limina ejus, vestibulaque ejus secundum mensuras illas, fenestras etiam ejus, & vestibula ejus circumquaque) longitudine quinquaginta cubitorum, latitudine autem vigintiquinque cubitorum.
34 Cum vestibulis ejus versus atrium exterius, & palmis ad limina ejus [m] utrinque; & octo gradibus *in* ascensus suos.
35 ' Similiter deducens me ad portam Aquilonalem, mensus est secundum mensuras illas:
36 Procœtonas ejus, limina ejus, & vestibula ejus, fenestrasque ejus circumquaque; longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine vigintiquinque cubitorum;
37 Cum liminibus ejus ad *partem* atrii exteriorem, & palmis ad limina ejus utrinque: & octo gradibus *in* ascensus suos.
38 Ac ' cellæ quidem cum ostiis ipsarum *erant* ad limina singula portarum, ubi ' abluebant holocausta:
39 Sed in vestibulo ' hujus portæ [n] binæ mēsæ erant utrinque: ad jugulandum in eis holocaustum, & ' peccatum, & reatum:
40 Et ad latus foris ascendenti ad ostium portæ Aquilonalis duæ mensæ: similiter ad latus alterū quod erat vestibulo ejusdem portæ, duæ mensę:
41 ' Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensę inde lateribus istius portæ: in his octo mensis jugulabant.
42 Quatuor autem mensæ pro holocausto erant e cæsis lapidibus longitudine [o] sesquicubiti, & latitudine sesquicubiti, altitudine autē cubiti unius: in quibus etiam deponebant instrumenta quibus jugulabant holocaustum & sacrificium.
43 Et ' lapides focarii ' palmi unius dispositi erant ' intus circumquaque, & ' in mensis caro [p] rerum oblatarum.
44 ' Postea ' [q] ab ' exteriore loco portæ ' intimæ *vidi* cellas ' cantorum, *unas* quæ in atrio intimo *erant* ad latus portæ Aquilonalis spectantes meridiem versus: [r] alteras in latere portæ Orientalis versus Aquilonem spectātes.
45 Tum dixit ad me: hæ cellæ quæ spectant versus meridiem, sacerdotum sunt ' observantium observationem domus:
46 Cellæ autem istæ quæ spectant versus Aquilonem, sacerdotum observantium ' observationem altaris: hi sunt ' filiorum Tzadoki, qui appropinquant e posteris Levi ad Jehovā, ut ministrent ei.
47 Atque hoc atrium mensus est longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum: quadratum, ' cum altari ante domum.

[m] Heb. *hinc & inde: sic ver.* 37.
[n] Heb. *duæ mensæ hinc, & duę mensæ inde.*
[o] Heb. *cubiti unius & dimidii: sic in sequentibus.*
[p] Heb. *oblationis.*
[q] Heb. *a foris.*
[r] Heb. *unum ordinem.*

Caput XLI.

1 ' DEINDE adducens me ad ' vestibulum domus, mensus est ' limen vestibuli quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: latitudinem autem ' portæ trium cubito-

cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.

2 'Longitudo vestibuli viginti cubitorum erat, & latitudo 'undecim cubitorum, idque cum'gradibus quibus ascendebatur ad ipsum: &'columnæ erant ad limina, una hinc & altera inde.

3 'Postea adducens me ad ipsum templum; mensus est limina sex cubitorum latitudine hinc, & sex cubitorum inde latitudine, 'pro latitudine tentorii :

4 Latitudinem autem 'ostii decem cubitorum, &' latera ostii quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde : mensus etiam est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.

5 Et ingressus 'intrinsecus mensus est limen ostii 'duorum cubitorum; & ' ostium sex cubitorum, latitudinem autem ostii septem cubitorum.

6 Tum mensus longitudinem 'ejus viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum, in parte interiore templi; dixit ad me, hoc est 'sanctum sanctorum.

7 Item mensus est parietem istius 'domus sex cubitorum, & latitudinem [a]'substructionis quatuor cubitorum circumquaque circa domum.

8 Substructiones autem istæ, substructio[b] una ad alteram, 'ternæ *erant*, 'idque triginta vicibus, perveniebántque 'ad parietem qui erat domui, [c] trabes substructionum circumquaq; [d]'ut hærerēt; sed 'non hærebant parieti domus.

9 'Nam dilatabatur *paries* '*muri* [e] in ambitum supernè 'pro substructionibus, quæ [f] ambitum ipsius domus efficiebant supernè circumcirca domum, idcirco 'latitudo domus erat supernè: atque ita infimæ *latitudo* [g] excrescebat in summa *sui parte* 'pro mediana.

10 Similiter vidi ad domum *substructionem* [h] supremam circumquaque;' fundamenta substructionum [i] justi calami, sex cubitorum 'ad alam usque.

11 Latitudo 'parietis qui *erat* substructioni extrinsecus quinque cubitorum *erat* : itemque [k]'area pura locus substructionum quæ *erant* domui.

12 [l]'Inter quas & cellas latitudo *intercedebat* 'viginti cubitorum, circa domum circumquaque.

13 Ostia autem 'substructionum ad aream puram, 'ostia una *spectabant* [m] Aquilonem versus, & ostia altera versus meridiem : erátque latitudo loci areæ illius puræ, quinque cubitorum circumquaque.

14 'Structura verò quæ erat ante 'septum latere versus [n] Occidentem latitudine 'septuaginta cubitorum *erat* : cujus structuræ paries quinque cubitorū *erat* ' latitudine circumquaque; lōgitudine autē sua, 'nonaginta cubitorū.

15 Deinde mensus est domum illam longitudine centum cubitorum; 'id est, septum, structurámque; & parietes ejus longitudine centum cubitorum :

16 Similiter latitudinem partis anterioris domus cum septo Orientem versus, centum cubitorum.

17 Denique mensus est longitudinem 'structuræ in conspectu illius septi, quæ erat post illud, &'peristylia ejus hinc & inde, centum cubitorum; comprehenso 'templo ipso interiore, &'vestibulis atrii.

18 Limina, & fenestræ 'clausæ, & peristylia circumquaque erāt'tribus istis, e regione liminis cujusque tectorium ligneum circumquaque *a* solo inquam usque ad fenestras, etiam ipsæ fenestrę tectæ erant,

19 Ad superiorem usque partem ostii, & usque ad domum intimam extimámque; denique in omni pariete circumquaque interno & externo, [o] convenientissimè.

20 Erátque fabrefactum Cerubinis & palmis, palma [p] inter duos Cerubos; & binæ facies cuique Cerubo,

21 Nempe 'facies humana versus palmam *unam* hinc, & facies juvenis leonis versus palmam *alteram* inde : fabrefactum in tota domo circumquaque :

22 A terra usque ad superiorem partem ostii Cerubini & palmæ fabrefactæ erant; etiam *in* pariete templi.

23 Templo erat postis quadratus, & parti interiori loci sancti: hujus aspectus, sicut aspectus illius.

24 'Altare ligneum erat tres cubitos altum & longitudine duorum cubitorum, cum angulis suis ad ipsum *pertinentibus*, cujus longitudo &'parietes lignei erant : 'dixítque ille ad me, illa est mensa quæ est coram Jehova.

25 'Binæ autem fores erant templo, & loco sancto;

26 Et binæ valvæ foribus, binæ versatiles valvæ; duæ foribus unis, & duę valvæ alteris.

27 Fabrefactíque erant in illis in foribus templi, Cerubini & palmæ, quemadmodum fabrefacti erant parietibus; etiam'denso ligno in fronte vestibuli extrinsecus.

28 Et fenestris clausis quoque palmæ hinc & inde in lateribus vestibuli; & substructionibus domus, densisque trabibus.

[a] Heb. *costæ*: *metaphora* : *sic deinceps*.
[b] He. *ad substructionem*.
[c] Heb. *costæ*, *sive substructiones*, *pro trabibus earum*, *synecdochice*.
[d] Heb. *ut essent comprehensæ*.
[e] He. *ut ambiebatur supernè supernè*, *id est*, *in contignationem quamque*: *sic inf. eod. ver.*
[f] Heb. *ambitus domus erant supernè supernè*.
[g] He *ascendebat*.
[h] Heb. *altitudinis*.
[i] Heb. *plenitudinis calami*.
[k] Heb. *quod concessum erat: id est, spatium purū & vacuū ante substructiones: sic deinceps*.
[l] Heb. *& inter cellas: ecclipsis, ut 1. Chron. 2. 7. & 47. & 3 18. & 20. & 4. 7. & alibi passim*.
[m] Heb. *via Aquilonis*.
[n] Heb. *maris*.
[o] Heb. *mensuris*.
[p] Heb. *inter Cerubū & Cerubum*.

Caput XLII.

1 'DEINDE educens me ad 'atrium exterius eâ viâ [a]'quę spectat Aquilonē; adduxit me ad eas cellas quæ erant e regione septi, & quæ erant e regione 'structuræ ad Aquilonem,

2 'In conspectum longitudinis cubitorum centum ad ostium Aquilonale, & latitudinis quinquaginta cubitorum.

3 E regione ' viginti illorum qui erant 'atrio interiori, & e regione 'pavimenti quod erat atrio exteriori; *erat* 'peristylium e regione peristylii 'tribus *ordinibus*.

4 Ita ante cellas 'ambulacrum erat denûm cubitorum latitudine introrsum, 'viâ cubiti unius; ostiáque 'eorum ad Aquilonem.

5 Cellæ autem summæ contractiores erant: quia 'superare debuerant peristylia ipsa, ex imis, & medianis 'ædificium erat.

6 Nam tristegæ quidem erant, sed non erant eis 'columnæ similes columnis 'atriorū istorū : idcirco contractius erat *ædificium* præ imis & medianis *contignationibus* inde a solo ipso.

7 'Maceriæ autem quæ extrinsecus erat ex adverso cellarū versus atriū exterius in fronte

[a] Heb *via Aquilonis* : *sic deinceps*.

cellarum, longitudo erat quinquaginta cubitorum.

8 Nam longitudo cellarum quæ erant atrio exteriori, quinquaginta cubitorum erat: ita ut ecce ante templum *cellæ* centum cubitorum essent.

9 *A loco autem cellarum *istarum; *is qui deducebat me venturus ad illas *ab *Oriente* atrii exterioris,

10 *Per latitudinem maceriæ atrii versus Orientem; in frontem septi, & in frontem structuræ cellarúmque:

11 (*Ante ista autem erat * via secundum aspectum illarum cellarum quæ spectabant Aquilonem, secundum longitudinem illarum similitérque latitudinem illarum: & omnes exitus illarum tum secundum rationes illarum, tum secundum ostia illarum erant:

12 Et simile ostiis illarum cellarum quæ spectabant meridiem *ostium in capite viæ; viæ *inquam* quę erat ante *maceriam rectam Orientem versus, [b] quà venitur ad illas)

[b] Heb. *invenire illarum.*

13 Dixit ille ad me, cellæ Aquilonis, cellæq; meridiei quæ sunt *in fronte septi sunt cellæ sanctitatis, ubi comedunt sacerdotes qui sunt propinqui Jehovæ res sanctas sanctarum: ibi deposituri sunt res sanctas sanctarum, & munus, & peccatum, & reatum, quia locus ille sanctus est.

14 *Cùm ingressi fuerint sacerdotes, non exibunt ex hoc sancto in atrium exterius, quin ibi reposuerint vestes suas in quibus ministraverint, quia sanctæ sunt; induentur vestibus aliis, cùm appropinquabunt ad ea quæ sunt populi.

Infrà 44. 19

15 *Cùm itaque absolvisset mensuras domus interioris, deduxit me *viâ illius portæ quæ spectat Orientem versus; & mensus est illam circumquaque.

16 Mensus est plagam Orientalem calamo mensuræ; quingentorum cubitorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

17 Mensus est plagam Aquilonalem; quingentorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

18 Plagam meridianam mensus est, quingentorum calamis, calamo mensurę.

19 Divertens ad plagam [c] occidentalem; mẽsus est quingẽtorũ calamis, calamo mẽsurę.

[c] Heb. *maris.*

20 In quatuor plagas mensus est illam *structuram*, murum illius circumquaque, longitudine quingentorum & latitudine quingentorum *cubitorum*; ad distinguendum inter sanctum & prophanum.

ANNOTATIO IN CAPUT. XL.

1 Vicesimo quinto] *A deportatione Jeconjæ, unde Jechezkelem ferè numerare persæpè diximus. Ab hoc autem loco ad finem usque libri Propheta postquam calamitates Judæis eventuras, tum deportationis, tum reversionis tempore prænuntiavit; nunc demum instaurationem spiritualem Evangelio Christi ad Ecclesiam ipsius perventuram adumbrat typis & figuris rerum corporalium, pro ratione temporis, & populi apud quem agebat, & loci; denique propter communem humani ingenii imbecillitatem, cui oportet figurari terrenis comparationibus eas res quas oculus non vidit, nec videre potest. In hac autem instauratione, perfectissima Christianæ Ecclesiæ constitutio præfiguratur duabus rebus maximè; primùm instauratione templi, tribus capitibus; & totius ministerii cultúsque sacri, cap. 43. & 44. deinde restitutione totius terræ & Reipub. ac totius regni, ad finem usque. Quamobrem etsi hæc omnia inter se conjuncta sunt; tamen quia in certas classes distincta queunt facilius comprehendi, placuit seorsim capita alia ab aliis disponere: videlicet primo loco ea conjunctim quæ ad templi structuram pertinent, secundo quæ ad cultum sacrum, tertio verò quæ ad Rempub.* Principio anni] *id est, primo mense, sive principe anni: ut accipiendum esse arguunt sequentia.* Percussa] *& captus Tzidkija, 2 Reg. 25. 7. qui fuit annus trigesimus secundus Nebucad-retzaris magni.* Manus Jehovæ] *ut sup. 1. 3. hoc autem versu & tribus sequentibus exponit Propheta rationem totius Prophetiæ, & authoritatem fidémque hoc pacto conciliat doctrinæ suæ.* Illuc] *id est, ad civitatem percussam Jeruschalaimorum: sic vers. 3.* 2 Visionibus Dei] *ut suprà 8. 3.* Monte alto] *ut Jeschahh. 2. 2. nominatur Tzijon, typus Ecclesiæ.* Structura civitatis] *quæ describitur postea sub finem prophetiæ: nam intelliguntur hoc nomine Jeruschalaima, quæ comparata cum Tzijonis situ magis ad meridiem spectabant.* 3 Virum] *Christum, informatorem & ædificatorem Ecclesiæ, hæredémque omnium a Patre constitutum.* Similis aspect.] *id est, lucidissimus, & splendidissimus puritate & gloria: quæ duo comparatione chalybis tersi designantur, ut suprà 1. 7.* Funiculo lin.] *ad dimetiendum majora spatia mensoribus percommodo.* Calamo mens.] *id est, pertica mensoris: quæ in illis regionibus ferè ex cannis sive calamis adhiberi solet; quia levitate sua, æquabilitate, & rebus aliis sunt ad metiendum aptissimæ: sic Apocalyp. 11. 1. & 21. 15. Hujus autem calami magnitudo exponitur vers. 5.* 5 Ecce autem] *tota hæc narratio quinque omnino membra structuræ minutatim explicat: primum est ambitus universus, qui delineatur hoc versu, & infrà 42. 15. & sequentibus; secundum est atrium extimum, quod atrium primum a situ, sive atrium δημηγορικὸν ab usu ipsius appellatur: tertium, atrium interius sive medianũ, quod σκευοθήκη a nobis sive armamentariũ appellatur, ubi erant instrumenta Levitarum, & curabantur ea quæ anteire oportebat sacrificiis & oblationibus ex lege: quartum, atrium intimum sive pronaum, ubi erat altare holocausti: quintum denique templum cum suo vestibulo, substructionibus, & duobus atriis. Ac de maximo quidem ambitu primùm hîc agitur, usque ad versum 17. de atrio extimo, inde ad versum 28. de mediano, inde ad versum 44. de intimo atrio, usque ad vers. 2. cap. sequentis; de templo verò capite 41. a ver. 3. usque ad versum 15. capitis 42. In hoc porrò ambitu (cujus frons tantùm hoc capite sive pars anterior describitur, quà ibatur ad atria) partes ponuntur istæ; murus, hoc vers. porta, versu seq. procœtones ad latera portæ, vers. 7. vestibulum, vers. 8. & 9. & spatia, sequentibus.* Ex cubito] *id est, cubitorum regiorum, quos tribus pollicibus ampliores esse cubitis communibus apud veteres legimus: atque ita accipiendus est locus Herodoti libro 2. ubi digitos nominat, non autem pollices in descriptione Babyloniæ.* Palmo] *id est, tanto spatio quantum definiunt digiti quatuor, sive tres pollices.* Illius structuræ] *id est,*

muri

muri ambientis, sive claustri, cujus amplitudo delineatur infrà 42. hic verò crassitudo & altitudo unius calami , id est , cubitorum sex regiorum : quod non de hac modò parte , sed de omnibus in ambitum intelligendum est. 6 Venitque] *descriptio portæ ad Orientem spectantis : quæ comprehensis postibus dicitur fuisse cubitorum duodecim ; ut contrà postibus seorsim consyderatis ostium sive lumen & apertura portæ dicitur esse cubitorum decem, ver.*11. *erant enim cubitales postes.* Per gradus] *nam templum in cacumine montis situm erat ; hic verò ambitus, & sequentes domus partes in declivi erant : vide infrà ver.*19.& 26.& 34. Mensus est limen] *id est, porta erat duplex sive biforis ; ac proinde duo habebat limina a poste suo utrinque ad medianum ipsius antepagmentum concurrentia, ita ut porta tota cum suis postibus duodecim cubitorum regiorum esset, aut (si postes exceperis) cubitorum decem, ut modò diximus.* Limen portæ] *videlicet inferum in utroque portæ ostio : nam superum contrahebatur in rotunditatem, infrà ver.*11. Calamo] *prout definita est mensura illius suprà ver.*5. 7 Et procœtonem] *hi procœtones, qui intus istius muri erant appendices, tum ad decorem, tum ad usum & commoditatem loci pertinebant : ut apud Græcos ostiariis cella (quæ pyloria vocabant) itemq; advenientibus ἔπαυλα attribuebantur, quæ poëtis veteribus dicta fuisse thalamos docet Eustathius. Hoc autem spatium inter duas januas situm, id est, inter portam muri portamq; vestibuli, & ad latera septum procœtonibus, illud est quod Græcè* θυρωρεῖον *appellatur. Atque hoc quidem si in omnes partes spectaveris, ferè quadratum fuit ; sex cubitorum in longitudinem secundum longitudinem procœtonum, ver.*8 *.decem verò in latitudinem secundum amplitudinem luminis quod erat in porta.* Inter procœtonas] *videlicet qui ulteriùs secundum murum erant, ut exponitur ver.*10. *& in utramq; partem quasi observabant portam ingressus. Cùm autem terni essent procœtones isti, certum est duo tantùm spatia intervenisse quibus cingebatur medianus procœton, & ea spatia fuisse tantùm cubitorum duorum cum dimidio quodque. Quamobrem hic inter procœtonas quinque cubiti dicuntur intercurrisse brevitatis ergò : sic infrà ver.*9.& 41.14. Limen quoque] *id est, limen internum portæ ingressus, quo omnino fuit opus propter densitatem muri : quod ita accipiendum esse monstrat Propheta verbis sequentibus, cùm se notet agere de eo limine quod spectat vestibulum versus, & quod est intrinsecus, ut ab extero limine distinguatur.* Calami unius] *nempe unumquodque limen : nam duo erant limina æquè in hoc ac in extero limine, de quo proximè præcedente versu.* 8 Ita cum] *nimirum pro amplitudine procœtonum circumstantium : erant enim cubitorum sex, ver.*7. Vestibulum] *id est,* θυρωρεῖον, *ut antè diximus, quod Hebræis quoque vestibulum portæ appellatur.* 9 Vestibulum] *videlicet internum, ut exponit finis versus.* Octo cubitor.] *in longitudinem ejus.* Cum liminibus] *non comprehensis liminum spatiis in octo cubitorum numero : quorum liminum alterum ad portam &* θυρωρεῖον *spectabat, alterum verò introrsum spectabat ingressum atrii : intercedente spatio hypæthro sive subdiali, de cujus amplitudine dicetur ver.*15. Binûm cubitor.] *id est, quorum quodque seorsim erat duûm cubitorum : conjunctim autem hic numerus brevitatis causa proponitur, ut suprà ver.*7. 10 Procœtones autem] *quorum mensura & situs dictus est ver.*7. Hinc] *id est, a dextera & a sinistra ipsius portæ secundum murum, ut diximus ver.*7. Liminibus] *nimirum externis & internis portæ & vestibuli, quorum capacitas idcirco describitur seq. versu.* 11 Ostii] *id est, luminis (ut Vitruvius vocat) sive aperturæ quam circunscribunt limina ; vide suprà in ver.*6. Longitudinem] *id est, altitudinem : nihil enim est aliud altitudo, quàm stans & erecta longitudo portæ. Ita ostendit Propheta portam hanc in summo contractam fuisse rotundatamq; tertia antepagmenti parte, quam symmetriam Dorici (ut vocant) generis tradit Vitruvius lib.*4. *de architectura. cap.*6. 12 Terminus] *id est, procœtones ab omni parte loricati erant & armati suggrunda in cubitum quaquaversum projecta : quæ suggrunda hoc loco terminus appellatur, videlicet tecti, quod nominatur sequente versu.* Et quisq; proc.] *ut suprà ver.*7. 13 Itaque mensus] *id est, descripsit spatium ab extremi procœtonis suggrunda usque ad finem alius procœtonis ad portam pertinentis & principium portæ, cubitos vigintiquinque. Nam suggrunda erat unius cubiti, ver.*12. *tres procœtones cubitorum senûm capiebant cubitos octodecim, & inter procœtonas erant quinque cubiti, suprà ver.*7 *. ac postremò limen sive antepagmentum portæ cubitale : quæ omnia conjuncta efficiunt cubitos vigintiquinque usque ad lumen portæ.* Aliûs] *nimirum portæ utrinque procœtonibus tanquam alis circundatæ.* Ostium e regione] *id est, ad amussim sive parallelogrammis lineis : nempe ita inter se respondentibus procœtonibus, ut ab extremo uno procœtone apertis foribus extremum alterum procœtonem intrinsecus potuisses pervidere, & consimiliter extrinsecus ab extremitate una ad alteram.* 14 Sexaginta] *nimirum ex decem cubitis portæ, & vicenis quinis ad latera illius, quos modò definivimus.* Sic versus limen] *id est, eodem modo suggrundarum projectura circummunitum erat ab injuria cœli vestibulum, quà ibatur ad limen atrii templum versus.* 15 A fronte] *id est, ab ipso ingressu hujus ambitus usque ad ingressum primani atrii erant omnino quinquaginta cubiti : e quibus vigintiquinque erant tecti, nimirum usque ad finem vestibuli ; vigintiquinque verò subdiales, a vestibulo ad murum usque atrii ; a procœtonibus verò subdiales erant triginta octo ; ultra procœtones denique omnia in aperto erant.* Vestibuli] *latè accepta significatione : nam est quidem propriè vestibulum quod trans portam situm est ; sed Propheta hoc loco portam ipsam,* θυρωρεῖον, *vestibulumq; propriè dictum accipit synecdochicè : quamobrem sequentes duæ voces adduntur exegeticè.* 16 Denique] *expositis membris structuræ quæ in ambitu erat, jam de lumine & ornamentis agitur, hoc versu.* Clausæ] *ut* 1.*Reg.*6.4. Superliminaribus] *id est, supra ipsas portas etiam fenestræ erant, ut singulæ partes essent luminosæ.* Intrinsecus] *nam extrinsecus non comparebant fenestræ, eratq; murus perpetuus, & ubique cæcus præter aperturam portæ.* Ac ipsis] *i. singulis muris vestibuli ab Occidente, Meridie, & Aquilone, ut tota structura ad portam usq; ampliùs illustraretur istis vestibuli interioris luminibus Hos autem muros in pronais & vestibulis Vitruvius appellat pteromata.* In fenest.] *i. quacunq; portæ aut fenestræ erant, ornata erant jugamenta & antepagmenta earũ palmis, id est, encarpis, helicibus, & volutis ; synecd.* Limine] *i. in unoquoq; antepagmento portæ, sive in poste palma erat, qua tum ornabantur postes ipsi, tum etiam hyperthyrum sive superliminare, quasi ex coëuntibus palmis: vide infrà ver.*26. 17 Postea] *transitio ad secundũ membrum loci sancti, quod atrium extimum antè appellari diximus in ver.*5 *.i. atriũ populi, quod in tẽplo Schelomonis, & secundo illo quod a captivitate extructũ est dicebatur maximũ propter amplitudinẽ: in hac verò structura non amplius spatiũ capit quã cætera.*

Cellæ] *in quas se recipiebant quicunq; purificabantur ex lege, ut se & res suas componerent curarentq; commodè, cùm vota eucharistica aut similia erant facienda.* Triginta cellæ] *sitæ in area pavimentata atrii quindenæ in utramque partem.* 18 Atque hoc pavim.] *id est, pavimentum convexum erat in speciem, & in latera atrii declive; ut quæcunque fundebantur, commodiùs everri & ablui possent; atriúmque purum conservari.* E regione] *id est, secundum longitudinem atrii, quà ibatur a porta extima ad portam atrii mediani; quæ longitudo convexa erat, & declivia latera.* 19 Mensus etiam] *id est, hoc atrium populare in universum erat centum cubitorum longitudine.* Portæ infimæ] *id est, Orientalis, quæ παραλληλογράμμως sita erat inter portam claustri sive ambitus, & portam atrii mediani; hæc autem infima dicitur, quia acclivis erat ascensus in domum Dei.* Orientem &] *id est, in longitudinem & latitudinem: ut ver. 23. synecdoche, ac potius ellipsis, ut ver. seq.* 20 Portæ] *id est, spatii a porta Aquilonali ad meridianam: eclipsis relati: ut Levit. 21. 4.* 21 Procœtones] *attributi janitoribus, ut cellæ (de quibus ver. 17.) erant attributæ populo.* Quinquaginta] *excepto decem cubitorum spatio quod capiebat porta: ut suprà ver. 11.* Vigintiquinque] *nimirum a fronte portæ cujusque ad finem sui vestibuli: nam in porta claustri Propheta statuit sex cubitos portæ, sex θυρωρεῖῳ, octo vestibuli, binos liminum illius, & unum suggrundæ sive loricationis: quam mensuram æquè hîc fuisse servatam docet.* 22 Portæ] *id est, portæ claustri quam delineavit suprà ver. 6. & sequentibus: vide ver. 16.* Septem] *erat enim ambitus depressior atrio: sic in sequentibus.* 23 Atrio interiori] *id est, mediano, quod velut armarium & repositorium erat, ut diximus suprà in ver. 5.* 25 Fenestris illis] *de quibus suprà ver. 16. & 22.* 26 Gradus] *iter aperientes in atrium medianum, de quibus ver. 22.* Vestibula] *id est, θυρωρεῖον, ac vestibulũ; synecdochicè.* 27 Ad portam] *id est, cùm me eduxisset ex atrio populari per meridianam portam, secundum murum processit per claustrum sive ambitum usque ad portam meridianam secundi atrii, quod scriptura interius vocat, lineaq; rectâ mensus est a porta una ad alteram spatium cubitorum centum; in quorum medio intrinsecus erat murus atria duo inter se dividens. Est itaque hic versus μεταβατικὸς ab explicatione primi atrii ad descriptionem secundi interioris sive mediani.* 28 Tum] *descriptio hæc interioris sive mediani atrii continet primùm delineationem illius, usque ad ver. 38. deinde narrationem instrumentorum quæ continebantur eo, usque ad ver. 44.* Illas] *quæ definitæ sunt suprà in porta ambitus, & atrii popularis.* 29 Circumquaque] *excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem versus.* 30 Longitudine] *quod suprà latitudinem nominavit eam quæ hîc eadem longitudo dicitur, & contrà, non temerè factum est; sed pro ratione itineris quod faciebat Propheta. Hîc enim ingreditur per meridianam portam; itaque rectà ab eadem porta tendens ad finem usque vestibuli, spatium illud numerat in longitudine; structuram verò quæ ad latera portæ utrinque erat, ponit in latitudine: vide sup. ver. 21. & 25.* Quinque decadum] *ellipsis denarii numeri, qualem observavimus 2. Schem. 8. 4. & 10. 17. quam quidem ellipsin hîc statuendam esse omnino evincunt iidem ver. 21. & 25. quos modò diximus.* 31 Secundum atrium] *id est, eadem planè symmetria & proportione quæ in atrio præcedente adumbrata est.* 35 Similiter] *ut de porta meridiana ver. 28. & de Orientali, ver. 32. dictum est.* 38 Cellæ] *id est, ad singulos ingressus areæ sitæ erant cellæ in atrio, quarum aditus obversus erat limini vestibulorum ad eum usum qui exponitur in fine versus; atque hic finis est μεταβατικὸς ad secundam hujus loci partem, de quo sup. in ver. 28.* Abluebant] *vide 2. Chron. 4. 6. In hac autem parte exponuntur instrumenta atrii hujus ad ministerium pertinentia, usque ad ver. 44. ut monuimus in ver. 28.* 39 Hujus portæ] *id est, Aquilonalis, convenienter cum lege Levit. 1. 11.* Peccatum] *id est, hostiam pro peccato aut reatu, metonymicè, ut Levit. 5. & seq.* 41 Quatuor mensæ] *videlicet bina cuique lateri intra vestibulum, & bina extrà.* 43 Lapides focarii] *vide in Psal. 68. 14.* Palmi unius] *videlicet densitate, ut firmiores essent. Erant autem hi lapides dispositi ad commoditatem ministrantium, qui multa curare & multa comedere in loco sancto jubebantur lege.* Intus] *in atrio, ubi vacuus erat ambitus areæ.* In mensis] *id est, aderant mensæ in circuitu atrii ad lapides illos focarios, quæ insternebantur iis oblationibus aut oblationũ partibus quas popularibus, Levitis, & sacerdotibus attribuit lex: nam superiores illæ de quibus ver. 40. & seq. ad ministerium Dei pertinebant; hæ verò ad Levitarum usum.* 44 Postea] *hic versus propter breviloquentiam Hhebræorum obscurus quidem est; sed tamen intelligi facilè potest ex præcedentium comparatione: nam cùm ex ipsis Prophetæ verbis constet evidentissimè Prophetam de atrio intimo sacrificiorum agere, videnda sunt duo: unum, ut quæ communia sunt atriorum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ hoc versu propria hujus atrii exponuntur interpetationem suam habeant ex versib. sequentibus, ut minutatim ostendemus.* Ab exteriore] *id est, cùm Deus me ex atrio mediano porta Aquilonali eduxisset, & per spatium ambitus sive claustri maximi secundum atrii murum ab eadem porta usque ad portam Aquilonalem atrii intimi provexisset: deinde verò ingressum in portam illam perduxisset ad finem usque vestibuli: sic accipiendum esse ostendit analogia quæ est sup. ver. 28. Nam quemadmodum illic Prophetam ex primo atrio porta meridiana exeuntem abduxit Deus rectà in portam meridianam secundi atrii; sic etiam hoc loco intelligendus est Deus servum suum porta Aquilonali profectum ex atrio mediano ad portam Aquilonalem intimi atrii ὀρθογράμμως deduxisse.* Exteriore loco] *id est area istius atrii, cum circuitu portæ atque vestibuli.* Intima] *id est, atrii intimi, proximè accedentis ad vestibulum templi Dei.* Cantorum] *id est, ubi Levitæ musici erant, de quibus 1. Chron. 25.* 45 Observantium] *id est janitorum, præfectorum atriis, & apothecis, & purgationi loci sancti, 1. Chron. 23. 27. de quibus 1. Chron. 26. Hi autem dati erant a Deo & constituti ad manum sacerdotum, ut administrarent ipsis: quapropter hic cellarum ordo sacerdotum esse dicitur, quia Levitæ dativi tantùm erant illorum administri: sic seq. ver. vide Numer. 3.* 46 Observationem altaris] *i. attendentium ad omnem oblationem holocaustorum Jehovæ ad manum sacerdotum, & ipsis ministrantium: vide 1. Chronicorum 23. 30. & 24. 20. & sequentibus.* Filiorum Tzadoki] *id est, legitimorum sacerdotum sunt administri: vide infrà 44. 10. & sequentibus* 47 Cum altari] *videlicet holocausti, quod ante portam domus erat collocandum ex analogia legis Exodi 40. 6. & 29. id est præcisè in media hujus atrii latitudine, e regione aditus in domum Dei: vide rationem hujus altaris infrà 43. 13. & seq.* Ex hoc autem versu & justa structurarum inter se analogia colligimus id quod

quod antè a nobis observatum est in ver. 44. *nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes cum superioribus brevitatis ergò reticeri; ut de constitutione portæ* θυρωρεῖον, *vestibulo, procœtonumq́; ubi janitores stabant, etsi quid aliud fuit hujusmodi.*

IN CAPUT XLI.

1 Deinde] *Ab hoc versu initium faciendum esse capitis quadragesimi primi declarat ipsius argumentum. Nam quartum atrium hinc demum incipi constat, in quo definiuntur ista, vestibulum templi, duobus versibus; templum ipsum cum appendicibus & ornamentis ipsius, usque ad finem capitis; ac postremo sacerdotum cellæ, earumq́; usus, usque ad ver.* 15. *capitis quadragesimi secundi.* Vestibulum domus] *id est, quà ingressus patebat in templum sacerdotibus, ut forma illius exponitur versibus duobus.* Limen] *id est, porta biforis duo habebat limina ab anta sua utrinque ad medianum antepagmentum concurrentia in cubitorum quinûm longitudinem: ut suprà* 40.6. *similiter interpretati sumus.* Portæ] *id est, ostii sive aperturæ, ita ut limen utrumque cubito uno latitudinem ostii sui superaret.* 2 Longitudo] *id est, interius spatium a porta muri ad portam usque templi: nam murus neuter hoc spatio comprehendendus est. Itaq; vestibulum cum porta sua erat cubitorum viginti sex longitudine.* Undecim cubi.] *qua ratione interior area vestibuli utrinque excedebat semicubito limina ipsius; & quà ad portam templi pertinebat, ejus limina obtegebat dimidia ex parte: ut commonstrat sequentium versuum comparatio.* Gradibus] *ut dictum est in portis atriorum antecedentium.* Columnæ] *prout fuerant in Schelomonis templo,* 1. *Reg.* 7. 21. 3 Postea] *altera pars, descriptio templi cum substructionibus, appendicibus, & ornamentis ipsius.* Pro latitudine] *id est, prout latum fuerat tentorium imperatum lege, & curatum e Mosche: nam tentorio illi fuerunt in latitudinem asseres octo singuli lati sesqui cubitum: ex quo conficitur justam tentorii totius latitudinem fuisse duodecim cubitorum prout fuerunt hæc limina: vide Exod.* 26. 22. *& sequentibus.* 4 Ostii] *non habita ratione mediani antepagmenti, quo ostium efficiebatur biforum, infrà ver.* 25. Latera ostii] *id est, partes muri intrinsecus quinûm cubitorum erant: ita assurgunt viginti cubiti in latitudinem qui mox nominantur; decem nimirum ostii, decemq́; muri adhærentis ostio: sic interius hoc templum duplo excedebat amplitudinem tentorii in longitudinem & latitudinem, cujus mentio facta est, superiore versu.* 5 Intrinsecus] *id est, sanctuarium versus ut dicitur ver. sequente.* Duorum cubit.] *in densitatem sive crassitudinem: erat enim septimentum illud tenuius reliquo ædificio.* Ostium] *id est, aperturam qua ibatur in sanctuarium biforam, ut dicitur infrà ver.* 25. *quarum utraq; ternûm cubitorum erat: atque hi conjuncti efficiunt cubitos sex: quibus si antepagmentum medianum quod cubitale erat adjunxeris, efficitur latitudo totius ostii cubitorum septem; ut explicat propheta verbis sequentibus.* 6 Ejus] *sanctuarii quod quadratum erat.* Sanctum sanctor.] *i. sanctuarium, & locus sanctissimus: ut Exod.* 26. 33. *vide Gen.* 9. 25. 7 Domus] *id est, totius templi.* Substructionis] *vide* 1. *Reg.* 6. 5. *&* 6. *hæc autem substructio cubito fuit angustior quàm ea quæ a Schelomone extructa est secundum diversam proportionem templi: quæ continentem quidem habebat speciem pteromatis & corium (ut Vitruvius appellat) muri in longitudinem templi & latitudinem; sed in triginta conclavia inter se distincta dividebatur, ad quæ suis triginta januis patebat aditus.* 8 Ternę erant] *id est, tria habebant sola sive contignationes, erantq́; (ut Græci vocant) tristegæ.* Idq; triginta] *id est, omnia illa conclavia, quæ triginta erant numero, ternas suas habebant contignationes.* Ad parietem] *videlicet ab opus aut columbariis alæ ad parietem usque templi: medianæ quidem, in cubitos quinque; tertianæ verò in cubitos sex; ut sequentibus exponitur.* Vt hærerent] *videlicet muro alæ, sive pteromatis, cujus mentio est ver.* 10. *Nam ab ea parte tigna & trabes ita erant inditæ in columbaria, ut nullam in partem dimoveri possent.* Non hærebant] *videlicet templum versus: ut* 1. *Reg.* 6. 6. 9 Nam dilatabatur] *id est, in muro contracturæ inditæ erant domi circumquaque extrinsecus, quibus incumberet substructionum istarum trabeatio: ut* 1 *Reg.* 6. 6. Muri] *videlicet templi, qui per spatium primæ contignationis sex cubitorum erat: per spatium verò medianæ inde a solo quinque cubitorũ erat, ut sexto muri cubito (velut denticulo) incumberet trabeatio; similiterq́; per spatium summæ contignationis quatuor demum cubitorum erat (prout etiam dictum est,* 1. *Regum.* 6) *ad capiendas substructionis sive supremæ contignationis trabes.* Pro substruct.] *id est, substructionum trabibus suscipiendis: synecdoche.* Latitudo domus] *id est, latius in muro domus exhibebatur spatium, ut latiores sursum versus substructiones essent: quod deinceps exponitur, hoc & sequente ver.* Pro mediana] *id est, ut medianæ contignationis solum & spatium infimam contignationem cubito uno ad murum templi admorso excederet.* 10 Fundamenta] *id est, solum summæ substructionis, auctum cubito uno quà incumbebat muro templi.* Ad alam usq;] *id est, inde a muro domus usque ad pteromata: de quibus vide* 1. *Reg.* 6. 5. *& ver. sequente.* 11 Parietis] *id est, alæ sive pteromatis.* Area pura] *quæ erat chors quædam libera ab omni ædificio inter substructiones de quibus antè egimus, & cellas, de quibus ver. sequente, & deinceps.* 12 Inter quas] *sive (ut idem apertè dicatur) a substructionibus ad murum atrii erant cubiti vigintiquinque: nam cellæ capiebant cubitos quinque adhærentes muro.* Viginti cubitor.] *quorum decem in peristylia occupati erant, & decem in areas cubitorum quinûm ut postea videbimus.* 13 Substructionum] *videlicet cujusq; substructionis.* Ostia una] *nimirum earũ substructionum quæ sitæ ab Aquilone erant: ut quæ ad meridiem erant, & quæ ad occidentem, singulæ spectabant ad plagas suas ἀναλόγως.* 14 Structura verò] *hic locus ut planiùs possit intelligi, ita habendum est, antehac ex universo ambitu (qui cubitorum quingentorum in partes omnes fuisse dicitur infrà* 42. 16. *& sequentibus) cubiti trecenti quinquaginta in pronao, id est, in primo ambitus spatio, & in tribus atriis occupati sunt; supersunt occupandi in templo & appendicibus ejus cubiti centum quinquaginta. Hi autem centum quinquaginta cubiti occupati sunt hoc modo: templum cum suo vestibulo antrorsum, & cum structuris suis retrorsum præcisè cubitos centum occupavit, ut dicitur versu sequente. Verùm anterior pars cubitos quinquaginta seorsum habuit versus partem anteriorem templi, qui certo quodam muro a centum posterioribus cubitis fuerunt distincti. Itaque anterius septum quod erat quinquaginta cubitorum longitudine, a propheta dictum est Gizra, id est, dissepimentum sive segmentum, nos septum facilitatis causa reddidimus; posterius verò septum a propheta nominatur atrium exterius, infrà* 42. 1. *& sequentibus. Atque hic murus est interjectus, septum ab*

ab atrio exteriore dividens, quem Propheta hoc loco structuram vocat. Septum] *i. anterius segmentū ut modò diximus, sic propterea dictū quòd velut particula esset resecta e suo atrio.* Septuaginta cu.] *i. sub medium templi dividebat illud spatium longum* 150. *cubitos per cubitorum septuaginta latitudinem. Nam protendebatur hæc structura a muro templi (in quem cubitus unus erat inditus ab unaquaque parte) usque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius, per tricenos quinos cubitos: qui numerus conjunctus efficit septuaginta.* Latitudine] *id est, spissus erat sive densus cubitos quinque.* Nonaginta cubit.] *nimirum in longitudinem areæ: alioqui comprehenso muro quinûm cubitorum utrinque atrium dicitur cubitorum centum, infrà ver.* 17. 15 Id est sept.] *exegesis præcedentis dicti: domum (inquit propheta) cùm nomino, intelligi volo spatium inde a porta ubi est vestibulum, templum, & appendices ejus sive substructiones cum area usque ad parietem ultimum quo area templi terminatur, Occidentem versus. Hujus autem parietis loco siti ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & Meridiem versus.* 17 Structuræ] *id est atrii, quod structura disparabatur a septo, ut diximus in versū.* 14. Peristylia] *id est, ambulationes columnatas ab aliis structuris sepositas, & templum ab atrio dirimentes. Nam Hhebræa vox sonat habitationes avulsas & sepositas ab aliis.* Templo ipso] *id est, eo spatio posterioris in templo partis, quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos quadraginta quinque.* Vestibulis] *quæ erant huic atrio, ut dictum est in atriis præcedentibus: ac propterea satis habuit Propheta unico verbo perstringere.* 18 Clausæ] *ut* 1. *Reg.* 6.4. Tribus istis] *id est, septo, templo, & atrio extimo, quæ singillatim persequitur Propheta sequente versu.* 21 Facies humana] *vide suprà* 1.10. 24 Altare] *videlicet thymiaterium suffitus, quod Deus poni jusserat ante velum & arcam testimonii, Exod.* 30.6. *Hic autem mensura longè amplior traditur in omnes partes, quàm fuerit circumscripta a Mosche, ibidem.* Parietes] *id est, tabulata, ex quibus latera altaris confecta erant:* κατάχρησις. Dixitq;] *spectans videlicet Aquilonem versus, & quasi digito commonstrans mensam quæ panibus faciei instructa erat jugiter ante faciem domini: de qua Exod.* 25.23. *& sequentibus.* 25 Binæ] *vide suprà in ver.* 4. 27 Denso ligno] *ex quo scapi illius portæ, tympanaq; (ut vocant artifices) & cætera constabant.*

IN CAPUT XLII.

1 Deinde] *Hactenus delineato templo & membris ad illud pertinentibus, nunc demum propheta figurat atrium ultimum quod posteriorem templi partem complectebatur & septum illius terminabat (ut superiore capite diximus) usque ad ver.* 13. *deinde jus utriusque loci explicat, duobus versibus; ac postremò ambitus totus circunscribitur, ad finem usque.* Atrium exterius] *videlicet templi, quod extra septum erat Occidentem versus.* Structuræ] *id est, muri interjecti septum ab atrio exteriore dividentis, suprà* 41.14. 2 In conspectum] *id est, quo ex cellarum loco patebat oculis meis aspectus tum in longitudinem atrii, quæ erat cubitorum centum; tum in latitudinem templi cum membris ipsius, quæ erat cubitorum quinquaginta, & longè procurrens inter hoc atrium denos cubitos utriq; parti atrii relinquebat toto spatio suo.* 3 Viginti illor.] *de quibus suprà* 41.12. Atrio inter.] *id est, septo: Periphrasis.* Pavimenti] *id est, area pavimentatæ.* Peristylium] *ut suprà* 41.17. Tribus ord.] *nimirum infimo, mediano, & summo.* 4 Ambulacrum] *in peristylio, cujus modò meminerat.* Via cubiti unius] *id est, in quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portulis angustis, ut singuli tantùm per eas intrare possent.* Eorum] *videlicet ambulacrorum quę erant ex adverso cellarum Aquilonalium.* 5 Superare deb.] *id est, quia hoc postulabat templi dignitas & decor, ut circunstantes atrii cellæ aut structuræ aliæ non haberent prospectum in templum aut membra ipsius; ideò effectum erat tum ut peristyliorum ambulatio superaret cellas altitudine, tum ut cellarum tertia contignatio inclinante tecto bona ex parte consumeretur.* Ædificium] *id est, commoda ædificiorum habitatio: nam tertia stega sive contignatio erat ad habitandum inepta.* 6 Columnæ] *id est, trabes arectariæ sive columnæ earum loco, quibus tectum altius incumberet; sed incumbebat solo ipsi contignationis tertiæ.* Atriorum] *id est, ambulacrorum quæ in peristylio erant.* 7 Macerię] *quæ circuncludebat peristylium.* 8 Centum cubit.] *nempe quinquaginta cubitorum in septo sive interiore atrio, & quinquaginta in exteriore. De cellis autem interioris atrii vide suprà* 41.12. 9 A loco] *hac verborum congerie transitum Propheta explicat a cellis Aquilonalibus ad Meridianas.* Istarum] *videlicet Aquilonalium.* Is qui] *Deus spiritus humana specie, suprà* 40.3. Ab oriente] *id est, per tractum Orientalem atrii exterioris, propinquum templo.* 10 Per latitudinem] *in est, secundum maceriam illam transversam, quæ membra ultima templi ab exteriore atrio dividebat.* 11 Ante ista] *id est, septum & structuram, quæ modò nominavit.* Via] *id est, eadem erat omnino proportio vię, ædificiorum, formæ, adituum, & si quæ sunt ejusmodi quæ antè dicta sunt de Aquilonali parte.* 12 Ostium] *quo terminabatur via atrii, & ad septum patebat aditus, quod ostium tam angustum erat quàm cujusq; cellæ.* Maceriam] *id est, structuram illam sive dissepimentum, cujus fit mentio suprà* 41.14. 13 In fronte septi] *sed inclusæ septo, sive intra septum: ut docet versus sequens.* 14 Cùm ingressi] *ex analogia legis Exod.* 28.43. 15 Cùm itaque] *postrema pars descriptionis: ut diximus suprà in ver.* 1. Via illius portę] *primæ, qua prophetam Deus introduxerat primùm intra ambitum maximum; ut ipse narravit suprà* 40.6.

IN CAPUT XLIII.

Deus Prophetam typicis visionibus de instauratione Ecclesiæ & perpetua ipsius præsentia in Ecclesia confirmans, promissionem gratiæ & sanctificationis populi effectum ibi prædicat: ac propterea renovat cæremonias, & delineato altari holocausti, formam expiandi & consecrandi ejus, usumq; quotidianum explicat: deinde proposita sacerdotis summi dignitate atque officio, sacerdotes indignos exauthorat, resipiscentes ab extero cultu capite minuit, & fidos confirmat: ita postremò omnibus leges officiorum præscribit.

1 POSTEA

1 POSTEA cùm reduxisset me ad portam illam, ad portam quæ spectat versus Orientem:

2 Ecce gloria Dei Jisraëlis veniebat viâ Orientali; cujus sonus similis erat sono aquarum multarum, & a cujus gloria relucebat terra.

3 Similisque erat aspectus hujus visionis quam videbam prorsus visioni illi quam videram veniens [a] ad *prænuntiandum* perdendam civitatem; visionesque similes visioni illi quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam.

4 Gloria verò Jehovę ingrediente domũ, via portæ quæ spectat versus Orientem;

5 Tollens me spiritus deduxit me in atrium intimum: ecce autem plena erat gloriâ Jehovæ domus:

6 Et audivi sermocinantem mecum e domo, viro *illo* astante mihi.

7 Dicebat autem ad me, fili hominis, *neq;* locum solii mei & locum plantarum pedum meorum ubi habitaturus sum [b] inter filios Jisraëlis in seculum; neque nomen sanctitatis meæ contaminaturi sunt amplius domus Jisraëlis, ipsi, & reges ipsorum scortatione sua, & cadaveribus regum suorũ, & excelsis suis;

8 Apponendo limen suum limini meo, & postem suum ad postem meum, parietémque inter me & ipsos: cùm impurantes nomen sanctitatis meæ abominationibus suis quas faciebant consumpsero ipsos ira mea.

9 Nunc longè amovebunt scortationem suam, & cadavera regum suorum a me: & habitabo inter eos in seculum.

10 Tu fili hominis, indica domui Jisraëlis domũ istam, cùm pudore suffusi fuerint propter iniquitates suas; ut metiantur [c] universè:

11 Cùm, inquam, pudore suffusi fuerint propter omnia quæ fecerunt, formam domus & constitutionem ejus, exitúsque ejus cum aditibus ejus & omnibus formis ejus, omniáque statuta ejus cum omnibus formis ejus omnibúsque legibus ejus notas facieis, & describe ante oculos eorum; ut observantes totã formam ejus & omnia statuta ejus faciant ea.

12 Hæc *est* lex ipsius domus: in vertice montis totus terminus ejus circumquaque sanctus sanctorum est, ecce hæc est lex istius domus.

13 Hæ verò *sunt* mensuræ altaris iisdem cubitis, cubito unoquoque *ex* cubito & palmo: primùm [d] basis *altitudine* cubitali & cubitali latitudine, cujus [e] crepido versus labrum ejus circumquaque spithamæ unius; nã hujusmodi est *quaque* [f] projectura altaris.

14 Tum a basi [g] solo juncta usque ad [h] diazoma inferius duo cubiti, cujus latitudo cubiti unius: deinde a diazomate minore usque ad diazoma majus quatuor cubiti, cujus latitudo cubitalis est;

15 Ita ipsum Hareel quatuor cubitorũ est: ab ipso denique Ariele sursum versus cornua sunt quatuor.

16 Est autem ipsum Ariel duodecim *cubitorum* longitudine, cum duodecim latitudine; quadratum in quatuor [i] partibus suis.

17 Diazoma verò *cubitorum* quatuordecim longitudine cum quatuordecim latitudine in quatuor partibus suis, circa quod crepido *est* dimidii cubiti: & basis ei cubitalis circumquaque, cum gradibus ejus spectantibus Orientem.

18 Tum dixit ad me, fili hominis, sic ait Dominus Jehova, hæc sunt statuta hujus altaris, quo die factum fuerit; ut offeratur in eo holocaustum, & spargatur in eo sanguis.

19 Dabis itaque sacerdotibus Leviticis qui sunt e semine Tzadoki qui appropinquant ad me, dictum Domini Jehovæ, ut ministrent mihi; juvencum [k] subrumum pro peccato.

20 Et sumens e sanguine ejus, impones quatuor cornib. illius, & quatuor angulis diazomatis, & crepidini circumquaque: ita purgabis ipsum, & expiabis ipsum.

21 Deinde accipies juvencum illum pro peccato; ut comburat ipsum *sacerdos* in loco destinato domus, extra locum sanctum.

22 Die quoque secundo offeres hircum caprarum integrum pro peccato; ut purgent altare, quemadmodum purgaverint juvenco.

23 Cùm absolveris purgare; offerto juvencum subrumum integrum, & arietem e grege integrum:

24 Quos ubi obtuleris coram Jehova; sacerdotes injicient in eos salem, & offerent eos holocaustum Jehovæ.

25 Septem diebus parabis hircum peccati quolibet die; prout juvencum subrumum, & arietem e grege integros parare debent.

26 Septem diebus expiabunt altare, & purgabunt ipsum; [l] consecrabúntque ministeriũ *quisque* suum.

27 Cúmque absolverint istos dies; esto die octavo & deinceps, parent sacerdotes illi in ipso altari holocausta vestra, & eucharistica vestra, & acceptos habebo vos, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *ad perdendum mirum verbo: ut Jirm. 1.10.*
[b] Heb. *in medio filiorum: sic deinceps.*
[c] Heb. *summam.*
[d] Heb. *sinus.*
[e] Heb. *terminus: sic deinceps.*
[f] Heb. *dorsum sive gibbus.*
[g] Heb. *terræ.*
[h] Heb. *adjumentum: sic deinceps, ab usu diazomatum.*
[i] Heb. *quadraturis: ut suprà 1.8. & deinceps.*
[k] Heb. *filium bovis: sic deinceps.*
[l] He. *implebunt manus ipsius: ut Exodi 28.41. & 29.9. & sequentib.*

CAPUT XLIIII.

1 TUM reduxit me viâ portæ sanctuarii exterioris quæ spectat Orientem, erátque clausa.

2 Et dixit ad me Jehova, porta hæc clausa esto, non aperitor, & quisquam non ingreditor per eam, quia Jehova Deus Jisraëlis ingressus est ea: esto igitur clausa.

3 Penes principẽ *est*, princeps ipse assidebit ei ut comedat panẽ corã Jehova: via vestibuli hujus portæ ingredietur, & via sua egredietur.

4 Quapropter duxit me via portæ Aquilonalis in conspectum domus, unde vidi quòd ecce implebat gloria Jehovæ; & procidi in faciem meam.

5 Edixitque mihi Jehova, fili hominis, [a] adhibe animum tuum, & vide oculis tuis, auribúsque tuis audi, quæcunque ego eloquor tibi de omnibus statutis domus Jehovæ, & de omnibus legibus ejus; adhibe, inquam, animum tuum ad leges aditus domus, cum omnibus *legibus* exituum [b] e sanctuario:

6 Et indicito [c] rebelli, domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova; satis esto vobis, discedite ab omnibus abominationibus vestris, ô domus

[a] Heb *pone cor tuum: sic deinceps.* Sup. 40.4.
[b] Heb. *sanctuarii.*
[c] Heb. *rebellionis* domui

domus Jisraëlis;

7 Qui introduxistis alienigenas, præputiatos corde & præputiatos carne, ut essent in sanctuario meo, ut prophanarent ipsam domum meam: qui obtulistis cibum meum, adipem & sanguinem, cùm illi irritum facerent fœdus meum, præter omnes abominationes vestras:

8 Neque observastis observationem rerum sanctarum mearum, sed [d] substituistis observatores observationis meæ in sanctuario meo [e] arbitratu vestro.

9 Sic ait Dominus Jehova, ullus alienigena, præputiatus corde & præputiatus carne, non venito ad sanctuarium meum: ullus, inquam, alienigena qui sit [f] inter filios Jisraëlis.

10 Sed Levitæ isti, qui longè recesserunt a me cùm errarent Jisraëlitæ, qui errarunt a me [g] sequuti stercoreos deos illorum; etiam reportabunt iniquitatem suam.

11 Nam erunt in sanctuario meo ministri, præfecturarum ad portas domus, & ministrantes domui: ipsi jugulabunt holocaustum & sacrificium populo, & ipsi stabunt coram eis ad ministrandum eis:

12 Eò quòd ministrarunt eis coram stercoreis diis ipsorum, & fuerunt domui Jisraëlis offendiculo ad iniquitatem: idcirco sublata manu mea *juravi* contra eos, dictum Domini Jehovæ, reportaturos ipsos iniquitatem suam:

13 Et non accessuros ad me, ut sacerdotio fungantur mihi, & accedant ad ullas res sanctas meas, ad res sanctas sanctarum; sed reportaturos ignominiam & abominationes suas quas fecerunt.

14 Itaque disponam eos observantes observationem domus; in toto ministerio ejus, & in omnibus quæ fiunt in ea.

15 Sacerdotes verò Levitici, filii Tzadoki, qui observarunt observationem sanctuarii mei aberrantibus Jisraëlitis a me, ipsi appropinquabunt ad me ut ministrent mihi; & stabunt coram me offerendo mihi adipem & sanguinem, dictum Domini Jehovæ.

16 Ipsi accedunto sanctuarium meum, & ipsi appropinquanto ad mensam meam ministrando mihi, ut observent observationem meam.

17 Esto autem cùm accedent ad portas atrii intimi, ut vestes lineas induant; neque [h] impositum esto ipsis *vestimentum* laneum, cùm ministrabunt in portis atrii intimi & intus:

18 Tiaræ lineæ sunto in capite eorum, & femoralia linea sunto ad lumbos eorum; non cingunto se [i] ulla re sudatoria.

19 Exituri autem in atrium exterius, & in atrium extimum, ad populum, nudantes se vestimentis suis quibus ministrant deponunto illa in cellis sanctitatis: ut induant vestes alias, neque sanctificent populum vestimentis suis.

20 Caput quoque suum ne radunto, & cæsariem ne promissam habento: [k] omnino tondento capita sua.

21 Item vinum ne bibunto ullus sacerdos, cùm erunt ingressuri in atrium intimum:

22 Et viduam aut repudiatam non ducunto sibi uxores, sed virgines e semine domus Jisraëlis: viduam quidem quæ sit vidua ex sacerdote ducent:

23 Et populum meum docento discrimen inter sanctum & prophanum; & inter immundum & mundum instituunto eos.

24 In lite autem ipsi insistunto juri: secundum jura mea judicanto illam: leges que meas, & statuta mea cum omnibus solennitatibus meis observanto, & sabbatha mea sanctificanto.

25 Et ad mortuum hominem non venito sacerdos ad impurandum se: sed de patre, & de matre, & de filio, ac filia, de fratre ac de sorore quæ non nupserit viro impurari poterunt.

26 Post tempus autem purificationis ipsius, (septem dies [l] numerantor ei)

27 Quo, inquam, die venturus est in sanctũ, in atrium intimum, ut ministret in sancto: offerto peccatum suum, dictum Domini Jehovæ:

28 Quod esto ipsis in possessionem, ego sum possessio ipsorum: jus autem possessionis ne tradatis eis in Jisraële, ego sum jus possessionis ipsorum.

29 Ipsum munus, peccatúmque, & reatũ ipsi comedent: & omne anathema in Jisraële ipsorum esto.

30 Item præcipuum omnium primitiarum ex omnibus, & omnis oblationis omnium ex omnibus oblationibus vestris, sacerdotum esto: etiam principium conspersionum vestrarum dabitis sacerdoti, ut statuas benedictionem in domo tua.

31 Nullum morticinum aut discerptum, ex avibus aut jumentis comedũto sacerdotes.

[d] Heb. *posuistis.*
[e] Heb. *vobis.*
[f] Heb. *in medio filiorum.*
[g] Heb. *post stercor.*
Exod. 28. 43
[h] Heb. *ascendat super ipsos lana.*
Exod. 28. 40.
[i] Heb. *ad sudorem.*
Sup. 42. 14.
[k] Heb. *tondendo.*
Levit. 10. 9.
Levit. 21. 14
Levit. 10. 10 & 11.
Deut. 17. 8.
Levit. 21. 1. & seq.
[l] Heb. *numerent, impersonaliter.*
Levit. 6. 30. & 7. 25. & *Num.* 18.
Num. 15. 20
Levit. 22. 8.

ANNOTATIO IN CAPUT XLIII.

1 Postea] *Duo hæc capita eodem argumento esse de sacro ministerio & cultu ostendimus suprà 40. 1. quapropter ea conjungimus. Sunt autem in hac descriptione tota partes duæ prior, narratio typorum quibus suũ Prophetam Deus de toto argumento confirmavit, sex primis versibus: posterior verò, propositio amplissimarum promissionum Dei, cæremoniarũmq; ad eas pertinentium, ad finem usque capitis sequentis. Ac typi quidem exponuntur duo: unus, quo Deus per visionem confirmat sequutura documenta, tribus versibus; alter, quo præfigurat restituendam populo suo præsentiam suam tum majestate sua, tum etiam verbo, tribus alteris versibus.* Reduxisset] *a plaga Occidentali, ad quam postremò diverterat, suprà 42. 19.* Portam illam] *videlicet ambitus universi, de qua suprà 40. 6.* 2 Gloria] *id est, visio gloriæ, cujus exegesis habetur seq. vers.* Aquarum mult.] *vide suprà 1. 24.* Relucebat] *ut splendor fuisse illi circumquaque dicitur, suprà 1. 27.* 3 Visioni illi] *de qua suprà 10. sensus est, eadem planè majestas se se repræsentavit cùm rediret in domum suam, quæ priùs se se mihi ostenderat cùm abiret domo & domicilium suum abjiceret: quod me jusserat Deus verbis suis prophetare.* Visionesque] *id est, singulæ visionis partes.* Quam videram] *suprà 1.* Procidi] *vide suprà 1. 28.* 5 Gloria Jehovæ] *id est, nube, quæ signum erat aspectabile præ-*

præsentis majestatis Dei; synecdoche, ut 1.*Reg*.8.10. 6 Viro illo] *de quo suprà* 40.3. 7 Dicebat] *secunda hæc pars, propositio documentorum Dei locis duobus concluditur; nimirum promissionibus Dei, usque ad versum* 12.*& umbris ac cæremoniis ad fœdus promissionesq; pertinentibus. In promissionibus autem duo sunt membra, ut observavimus Gen.*17.1. *unum est sponsio promittentis Dei, tribus versibus; alterum, restipulatio, ver.*10.*&*.11. Neque locum] *promissio remissionis peccatorum, justitiæ, & sanctificationis in Christo adumbrata typis: est autem in his verbis* ζευγματικὴ *ellipsis, ut Psal.*9.19. Locum solii] *id est, regiam, Jeruschalaima, urbem regis magni, Psal.*48.3.*& Jirmejæ*.3.12. Locum plant.] *i. scabellũ,* περιφραστικῶς; *ut nominatur* 1.*Chron.*28.2.*& Lament.*2.1. Scortatione] *spirituali; ut sequentia verba indicant.* Cadaveribus] *id est, corporibus humanis, quæ idolis suis antea sacrificarunt Jisraëlitæ; ut Jirm.*16.18. *idola autem regum appellatione nonnunquam in scriptura designantur, ex Hhammonitarum usu, de quo Levit.*18.21.*sic Hhamos* 5.26. 8 Apponendo] *id est, adhibendo traditiones suas ad præcepta mea, de quibus Jeschahh.*29.13.*& sequentibus.* Parietemq;] *elegans metaphora, pro eo quod est, iniquitatibus suis disterminantes inter se & Deum suum, ut Jeschahh.*59.2. Consumpsero ipsos] *id est, postquam judicavero ipsos, & minas explevero prænuntiatas lege, Levit.*26.*& Deut.*28.*vide promissionem hanc Deut.*32.36. 9 Nunc] *id est, hoc ipso tempore: quod præsens erat quodammodo Prophetæ per visionem Dei.* 10 Domum istam] *id est, hanc visionem domus, qua figuratur ventura tum demum Ecclesiæ instauratio cùm Judæi resipiscent.* Ut metiantur] *id est, ut singulas quasque dimensiones præceptas & informatas in animo habeant, & Ecclesiam certò agnoscant a signis ipsius quæ Deus testificatur & instituit verbo; quod typicè hoc loco & generatim dictum, copiosiùs exponitur sequente versu.* 12 Hæc est lex] *secundus locus propositionis de umbris ac cæremoniis, ut diximus in vers.*7. *tria in universum capita comprehendit: primum est de circumscriptione loci sancti, hoc versu; secundum de altari holocausti, reliquo capite; tertium de sacerdotibus domus, loco sancto, & altari ministrantibus, capite sequente.* In vertice] *nam ad eam gradibus ascendi Propheta ostendit, supra* 40.*&* 41. Sanctus sanctor.] *id est, sanctissimus: vide Gen.*9.25.*sensus est, tanta erit illius sanctitas, ut nemini extraneo liceat illùc appropinquare: ut Exod.*19.21.*& sequentibus.* 13 Hæ verò] *secundum membrum umbratile ut diximus præcedente versu: in quo exponuntur primùm forma altaris, usque ad ver.*18.*deinde officia in eo altari exhibenda, ad finem usque capitis.* Iisdem cubitis] *qui definiti sunt suprà* 40.5.*ut sequentia docent* ἐξηγητικῶς. Basis] *id est, infima pars altaris solo juncta, ut dicitur seq. versu.* Latitudine] *id est, cujus projectura exuberabat justo cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaq;, prout etiam dicitur de diazomatis sequente versu. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio, quia solent Hhebræi relatorum ellipsin usurpare in locis evidentibus, ut persæpè monuimus. Nullum enim corpus nisi mathematicum, habet latitudinem quod non idem constet sua altitudine: longitudo verò definitur ver.* 17. Spithamæ] *id est, duodecim digitorum. Erat autem hic ambitus viginti octo cubitorum, ac proinde sexdecim in area sura sive pede plano & constrato basis, duodecim verò in crepidine sive ora artificiosa consumebantur.* Quæque projectura] *id est, eadem proportione erant inter se basis & duo diazomata, de quibus sequente versu: tres enim projecturæ erant.* 14 Diazoma] *id est, projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris. quæ quidem inferior sive minor hoc versu dicitur per comparationem majoris sive superioris, in quo erant cornua altaris fixa, infrà ver.*15. *Ex hoc autem & præcedente versu apparet altitudinem istius altaris esse cubitorum novem: quorum unus basi, duo spatio, unus diazomati inferiori, quatuor spatio intercurrenti inter diazomata, & unus denique superiori diazomati tribuitur.* 15 Hareel] *id est,* ἐσχάρα *sive focus altaris holocausti & spatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocausta imposita crati sive reticulo, ex analogia legis Exod.*27.4. *vide Jeschahh.*29.1. 18 Tum dixit] *enarratio officiorum quæ ad altare holocausti fuerunt præstanda (ut diximus in ver.*13.) *officia duo explicat: unum extra ordinem, de expiatione & consecratione altaris, usq; ad ver.*27.*alterum ordinariũ, de jugi & quotidiano cultu, ver. ultimo.* 19 Dabis] *confer hæc omnia cum Exod* 29.*& Levit.*23. Qui sunt] *vide infrà.*44.10. *& sequentibus.* Juvencum] *hircumq; & arietem: quæ duo synecdochicè intelligenda esse docent sequentia.* 20 Diazomatis] *superioris, in quo erant cornua.* 21 Domus] *id est, structuræ maximæ sive ambitus: erat autem in eo destinatus locus ex analogia legis, Levit.*4.12. 22 Hircum] *pro ariete altero qui imperabatur lege: quo indicio demonstrat Propheta ambulatorias esse legis cæremonias & desituras in Christo.* 24 Salem] *ad significandum æternam & incorruptam fœderis, altaris, cultus, rerumq; omnium sanctitatem, vide Levit.*2.13. 25 Septem diebus] *id est, æquè curabis offerri hircum ut tenentur Sacerdotes offerre juvencum & arietem ex lege: sic inest his verbis occupatio, ne cui mirum videretur hircum imperari a Propheta contrà quàm a lege fuerat mandatum.* Parare] *sacerdotes ex lege consecrationum, Exod.*29. 27 Cumq;] *jam agit Propheta de ministerio ordinario, ut diximus in ver.*18.*vide Exod.* 29.38.*& sequentibus.*

IN CAPUT XLIIII.

1 Tum reduxit] *Hoc capite (ut diximus suprà* 43.12.) *describitur ministrorum ratio & constitutio, duobus modis: primùm enim ordines illorum exponuntur, usque ad ver.* 17.*deinde verò leges feruntur illis; ad finem usque. Ordines autem tres ponuntur sacerdotum: primus est principis sive sacerdotis summi tribus primis versibus; secundus posterorum Ithamaris, qui propter peccata sua capite minuti sunt & tanquam mediastini effecti in ministerio divino, usque ad ver.*15. *tertius verò, posterorum El-hhazaris & Tzadoki sacerdotio honesto fungentium, ver.*15.*&* 16. Via portæ] *id est, per vestibulum quod nominatur versu.* 3. Sanctuarii] *id est, anterioris partis templi: nam templi duo erant sanctuaria, sanctum ubi erat mensa cum thymiaterio, & sanctum sanctorum sive sanctuarium interius.* 2 Quisquam] *videlicet popularium, ac ne ministrorum quidem meorum, convenienter cum lege Exod.*19.22. *exceptis iis de quibus seq. versu.* Ingressus est] *ac proinde intus residet; noëma.* 3 Penes principem] *i. princeps sacerdotum sive summus,*

mus, sive secundarius vices illius gerens ipse ingreditor, & de aliis ex officio admittendis diligenter cognoscito. Allidebit] *id est, manebit ad eam portam in loco sancto, ubi panem faciei sive propositionum comedet ex lege, Levit. 24.9.* 4 Quapropter] *videlicet quia non licebat ingredi porta templi, ut modò dictum est.* Portæ Aquil.] *atrii ultimi quod junctum erat septo templi, ut expositum est suprà 41.* In conspectum] *id est, intra septum quod ab atrio divisum erat peristylio.* Vidi] *id est, nubem quæ implebat templum percepi per fenestras templi: synecdoche.* Procidi] *ut suprà 1.28. hac autem narratione transitus comparatur ad alios sacerdotum ordines.* 5 Leges aditus] *id est, pertinentes ad personas accessuras templum, & earum jura; quæ duo ad cognitionem quidem sacerdotis summi pertinent, ut modò dictum est; sed non obscurè in sequentibus præscribuntur.* 6 Et indicito] *hac denuntiatione instauraturus ordinem Ecclesiæ Deus primùm Jisraëlem totum increpat impietatis nomine, tribus versibus; deinde Ithamaris posteros capite minuit, quia se accommodaverant ad libidinem Jisraëlitarum, ver. 9. & quinque sequentibus; postremò Tzadoki posteros confirmat, ut meminimus in ver. 1.* 7 Alienigenas] *id est, constituistis ineptos sacerdotes; & alienos a me sive infidelitate cordis, sive preputio carnis infidelitatis signo. Nam hæc duo sunt enorum a Deo genera; quæ Jisraëlitæ quidem instituerant inde a temporibus Schelomonis & Jarobhami; Judæi verò ab Achazi tempore, ut ex Chizkijæ & Joschijæ historia constat.* 9 Ullus alienigena] *hujus legis gradus elegantissimi sunt tres: primus, impios omnino arceri a sacris, hoc versu; secundus, ministros legitimos qui in firmitate fuerint traducti in communia peccata loco movendos esse, & quamvis resipiscant capite minuendos, usque ad ver. 15. tertius integros & constantes in fide a Deo confirmari in suis officiis, ver. 15. & 16. vide 2. Reg. 23.8. & sequentibus.* 11 Nam erunt] *id est, accensebuntur infimis Levitarum ministeriis, ex sacerdotibus effecti Levitæ populariumque suorum administri.* 15 Sacerdotes] *tertius gradus, ut diximus in ver. 9.* Filii Tzadoki] *quibus sacerdotium perpetuum fuerat promissum inde a Pinchaso, Num. 25.12. & 13. confirmatum, 1. Schem. 2. 30. ex parte præstitum, 1. Reg. 2. 26. & amplius effectum, 2. Reg. 23.* Qui observarunt] *convenienter cum benedictione Moschis, Deut. 33.9. & sequent.* Appropinquabunt] *ut suprà 40.46.* Adipem & sang.] *id est, sacrificia justa ex ritu legitimo, quo adeps & sanguis cedebant Deo, Levit. 3.16. & sequente.* 16 Ipsi accedunto] *transitio ad alteram partem de legibus sacerdotii, quæ omnes cum lege Moschis comparandæ sunt.* 18 Ulla re sudat.] *qualia sunt vestimenta lanea, quarum meminit præcedente versu.* 19 Sanctificent] *vide infrà 46.20.* 20 Caput quoque] *id est, neque radunto prorsus, neque studiosè alunto cæsariem; sed modestiam colunto, & mediocritatem præ se ferunto.* 26 Septem dies] *quibus habebitur impurus ex mortuo, secundum analogiam Nazaræorum, Num. 6.9.* 27 Peccatum] *id est, oblationem pro peccato.* 28 Quod esto] *videlicet sacrificium pro peccato cujus modò meminit, aliaque sacrificia συνεκδοχικῶς, ut exegesis demonstrat sequentium versuum.*

CAPUT XLV

Deus constituto templo suo & cultu sacro, in eadem visione pergens novam Reipublicæ & Ecclesiæ totius formam per Christum instituendam figurat primùm generali distributione terræ, deinde publicis & privatis principum populariumque officiis ordinariis & extra ordinem erga Deum & homines; & certis prærogativis tum in Ecclesia tum in sortitione terre attributis Principi, æquitatem ipsi imperat: ritum & locum sacrificiorum abluendorum instituit: præstantiam terræ adumbrat rivo benedictionum suarũ fœcundante ipsam; terminos ipsius circumscribit; sortes tribubus assignat, & statuit civitatis formam.

1 CÙM autem [a] sortiemini terrã in possessionem, offertote oblationem Jehovę [b] sanctam ex ipsa terra, [c] longam vicies quinquies mille *cubitorum* longitudine, & latitudine, decies mille: sancta esto in toto termino suo circumquaq;,

[a] Heb. *facietis ut accidat terra.*
[b] He. *sanctitatem: sic deinceps.*
[c] Heb. *longitudinem.*

2 Esto ex hoc *spatio* in locum sanctum, quingentorum *cubitorum* per quingentos *cubitos* quadratus *locus* circumquaque; & quinquaginta cubitorum suburbium esto eis circumquaque:

3 Ita ut de mensura hac *quam* mensus fueris, *id est,* longitudine vicies quinquies mille, & latitudine decies mille *cubitorum*; in eo inquam *spatio* sit sanctuarium & sanctum sanctorum.

4 Sanctum e terra illud est, sacerdotum administrorum sanctuarii esto qui appropinquant ad ministrandum Jehovæ: ut sit eis locus pro domibus, & sanctus locus pro sanctuario.

5 Quinquies verò & vicies mille cubitorum longitudo & decies mille latitudo: similiter esto Levitis in jus possessionis, ipsis ministris domus *ministrantibus in* viginti [d] cellarum ordinibus.

[d] Heb. *cellis.*

6 In justam autem possessionem civitatis datote quinquies mille cubitos latitudine, & longitudine vicies quinquies mille ex adverso oblationis [e] sanctæ pro tota domo Jisraëlis esto.

[e] Heb. *sanctitatis.*

7 Ipsi autem Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis [f] ante oblationem sanctam & ante justam possessionem civitatis a latere Occidentis *portio* Occidentem versus, & a latere Orientis *portio* Orientem versus; prout longitudo ex adverso uniuscujusq; istarum partium *porrigetur* a termino Occidentis ad terminum Orientem versus;

[f] Heb. *in conspectu.*

8 Ipsi; *inquam, portio* hujus terræ esto in jus possessionis apud Jisraëlẽ; ut non opprimant ampliùs principes mei populum meum, sed terram reddant domui Jisraëlis per tribus ipsorum.

9 Sic ait Dominus Jehova, satis esto vobis principes Jisraëlis, violentiam & vastationem amovete, jusq; & justitiam exercete; tollite depulsiones vestras a populo meo, dictum Domini Jehovæ.

10 Lances [g] justæ; & Epha justum, & Bath justum esto vobis.

[g] Heb. *justitia: Levi. 19 36. & seq.*

11 Epha & Bath summæ unius esto, ut capiat decimam; Chomeris Bath: & decimam Chomeris Epha *capito*, ad ipsum Chomerem esto summa cujusq;.

12 Similiter *ad* siclum viginti obolorum; vicenûm siclorum *numi*, vicenûm quinûm siclorum *numi*, quindenûm siclorum *numi*, ipsius mina

minę *summa* esto vobis.

13 Hæc oblatio *esto* quam offeretis; sextam Ephæ e Chomere tritici, similiter sextam offeretis Ephæ e Chomere hordei:

14 Statutum autem de oleo (Bathus *enim est* mensura olei) decimam Bathi e ' Coro *vel* Chomere decem Bathorum; nam decem Bathorum *est* Chomer:

15 Parvam verò pecudem e grege, unam de ducentenis, ' ex irriguis *pascuis* Jisraëlitarum in munus & in holocaustum, & in eucharistica; ad expiationem faciendam pro ipsis, dictum Domini Jehovæ.

16 Totus populus terræ [h] censentor in ' oblatione hac, ' cum Principe in Jisraële.

17 Nam [i] Principi incumbet *dare* holocausta cum munere & libamine diebus festis, noviluniisque, & sabbathis, in omnibus solennitatibus domus Jisraëlis: ipse parato peccatum cum munere, & holocaustum atque eucharistica, ad expiationem faciendam pro domo Jisraëlis.

18 Sic ait Dominus Jehova, primo *mense*, primo *die* mensis [k] ' accipiens offerto juvencum [l] subrumum integrum; quo purges sanctuarium:

19 Accipiensque sacerdos de sanguine [m] ' catharmatis hujus, indet posti domus & quatuor angulis ' diazomatis, altari; atque posti, portæ que atrii intimi.

20 Similiter quoque facito septimo die ejusdem mensis, nomine cujusvis errore peccantis, & nomine fatui; ut expietis domum.

21 Primo *mense*, quarto decimo *die* mensis esto vobis Pascha: festo septem dierum azymi [n] comeduntor.

22 ' Et parato Princeps ipse die illo pro se & pro toto populo terræ; juvencum peccati.

23 Et septem diebus ipsius festi parato holocaustum Jehovæ septenûm juvencorum, & septenûm arietum integrorum in diem, septem diebus illis; hostiamque pro peccato hircum caprarum in diem:

24 Munus verò Epham in juvencum, & Epham in arietem parato; ac olei hinem in Epham.

25 Septimo *mense*, decimo quinto *die* mensis in festo illius parato hujusmodi septem illis diebus: æquè peccatum, æquè holocaustum, & æquè munus, ac æquè oleum.

[h] Heb. *sunto.*
[i] Heb. *super Principem erit.*
[k] Heb. *accipito: ut* Exo. 25.2.
[l] Heb. *filium bovis.*
[m] Heb. *peccati.*
Exod. 23.15.
[n] Heb. *comeditor: impersonaliter.*
Numer. 29. 12. *& sequentibus.*

Caput XLVI.

1 ' SIC ait Dominus Jehova, porta ' atrii interioris quæ spectat Orientem esto clausa sex diebus [a] profestis; ' die verò sabbathi aperitor, & die novilunii aperitor:

2 Ut adveniens Princeps viâ vestibuli ipsius portæ foris consistat ad postem ipsius portæ, dum parabunt sacerdotes holocaustũ ipsius, & eucharistica ipsius, & postquam incurvaverit se in limine ipsius portæ abeat: porta verò non clauditor usque ad vesperam:

3 Ut incurvent se populus terrę *ad* ostium portæ illius, sabbathis & noviluniis coram Jehova.

4 ' Holocaustum autem quod oblaturus est Princeps Jehovę: esto die sabbathi sex agnorum integrorum, & arietis integri:

5 ' Munus verò Ephæ in arietem, & in agnos munus [b] prout donatum fuerit manui ipsius; & oleum hinis in Epham.

6 ' Die autem novilunii, juvencum [c] subrumum quemque integrum: & sex agnos ac arietem, integri sunto:

7 Ephæ quoque in juvencum, & Ephæ in arietem parato munus, & in agnos prout assequuta fuerit manus ejus: & oleum hinis in Epham.

8 ' Veniens autem Princeps, viâ vestibuli ejusdem portæ venito: & eadem viâ sua abito.

9 Sed cùm veniet populus terrę ante Jehovâ in solennitatibus; qui venerit viâ portæ Aquilonalis ad incurvandum se, abito via portę meridianæ, & qui venerit via portę meridianæ, abito via portæ Aquilonem versus: non revertitor via portæ qua venerit: sed e regione illius abeunto.

10 ' At Princeps inter eos, cùm advenient, advenito: & cùm abibunt, [d] abeat ipse cum comitatu suo.

11 Denique in festis & in solennitatibus esto munus Epha in juvencum, Ephaque in arietem: in agnos autem prout donatum fuerit manui ejus, oleumque hinis in Epham.

12 Quòd si parabit Princeps ' voluntarium, holocaustum aut eucharistica, voluntariè Jehovæ: tum aperiet ei *sacerdos* portam quæ spectat Orientem, ut faciat holocaustum suum, & eucharistica sua quemadmodum facit die sabbathi: postea abibit, & claudet sacerdos portam post abitum ejus.

13 Præterea agnum [e] anniculum integrum parato holocaustum in diem, Jehovæ: [f] unoquoque manè parato illum:

14 Et munus adhibeto ipsi unoquoq; mane sextam Ephæ, & olei tertiam Hinis ad conspergendum similam: munus Jehovæ statutis [g] perpetuis jugiter.

15 Ita parabunt agnum, & munus, & oleum unoquoque mane: holocaustum juge.

16 ' Sic ait Dominus Jehova, si dederit Princeps donum alicui e filiis suis, possessio ejus est, filiorum ipsius esto: juris ipsorum est possessione.

17 Sin autem dederit donum de possessione sua ulli e servis suis, ' erit quidem illius usque ad ' annum libertatis, quamvis cesset *servire* ipsi Principi: veruntamen ' possessio ipsius est, ipsorum filiorum ejus esto.

18 Ut non accipiat Princeps de possessione populi, oppressione deturbando eos de jure possessionis ipsorum: de jure suo possessionẽ tradet filiis suis, ut non dispergantur populus meus, ullus de jure possessionis suæ.

19 ' Postea duxit me per ' aditum qui est in latere portæ, ad sacerdotes, in cellas [h] sanctas spectantes Aquilonem versus: ubi ecce ' locus erat in duobus lateribus ejus Occidentem versus:

20 Et dixit ad me, hic *est* locus ubi elixant sacer-

[a] Heb. *operis*
[b] Heb. *donatio manus ipsius: ut* Deu. 16. 17. *& inf. ver.* 11
[c] Heb. *filium bovis.*
[d] Heb. *abeunto, nempe* ipse & comites,
[e] Heb. *filium anni sui.*
[f] Heb. *manè manè: sic deinceps.*
[g] Heb. *seculi*
[h] Heb. *sanctitatis.*

sacerdotes reatum & peccatum: ubi coquunt munus, ut non efferant in atrium exterius ad sanctificandum populum.

21 Tum educens me ad atrium exterius fecit ut transirem in quatuor angulos atrii: ecce autem [i] atrium in unoquoque angulo ipsius atrii.

22 In quatuor angulis istius atrii atria erant [k] caminata, quadraginta cubitorum longitudine, & triginta latitudine: mensura eadem ipsis quatuor angularibus.

23 In quibus quatuor [l] popina erat circunquaque; quæ quidem [m] focis instructa erat sub ipsis popinis circunquaque:

24 Et dixit ad me, *in* his est locus [n] popinarum, ubi elixant ministri domus sacrificium populi.

[i] Heb. atriū in angulo ipsius atrii, atrium in angulo ipsius atrii.

[k] Heb. fumaria, sive vaporaria.

[l] Heb. ordo.

He. elixātibus facta.

[n] Heb. elixātium, id est, victimariorū coquendorū.

CAPUT XLVII.

1 POSTEA reduxit me ad ostium domus, ubi ecce aquas exeuntes [a] ex inferiore parte liminis domus Orientem versus; nam frons domus Orientalis erat: & aquæ descendebant infernè a latere domus dextero, ab Australi parte altaris.

2 Inde educens me via portæ Aquilonem versus, circumduxit me via extima ad portam extimam, via quæ spectat Orientem: ubi ecce aquæ [b] manabant tanquam e phiala a latere dextro.

3 Cumque progressus vir ille ad Orientem cum linea in manu sua, mensus esset mille cubitos; traduxit me per aquas illas, aquas [c] talares.

4 Postea mensus iterum mille; traduxit me per aquas illas, aquas [d] genua pertingentes: rursus mensus mille, traduxit me aquis [e] lumbos pertingentibus.

5 Eo deniq; menso mille, torrens fuit quem non potui transire; quia altæ erant aquę, aquę enatandæ, torrens qui transiri non posset.

6 Cùm itaque dixisset ad me, vidistíne, fili hominis? deducens me collocavit me in ripa ipsius fluminis.

7 Me autem reverso, ecce in ripa fluminis arbores magnos valde hinc & inde:

8 Et dixit ad me, aquæ istæ procedunt in Galilæam primū, & descendunt in campestria: tum veniunt ad mare, & in ipsum mare exoneratis eis curantur aquæ ipsius.

9 Ita fit *ut* omnis [f] animans quæ repit; quocunq; perveniunt flumina, vivat, & fit multitudo piscium ampla valde: nam venientibus illuc aquis istis curantur & vivunt, quocunq; pervenit hoc flumen:

10 Fitque ut sient juxta illud piscatores a Hhengedi usque ad fontem Hheglajimorū, [g] locus sunt expandendis plagis: in speciem suam est multitudo piscium eorum par multitudini piscium maris magni, copiosa valde:

11 Cœnosorum ejus, *inquam*, & palustrium *locorum* ejus; quæ non curabantur, sali attributa erant.

12 Ad flumen autem assurgunt in ripa ejus hinc & inde omnes arbores [h] esculenti fructus, quarum folia non decidunt, & quarum fructus non consumuntur, mensibus suis [i] præstantissimos fructus edunt, quia aquę earum e sanctuario prodeunt, ideo sunt fructus earum cibo, & folia earum curationi.

13 Sic ait Dominus Jehova, hic terminus *est* quo possessores constituetis vos hujus terræ per duodecim tribus Jisraëlis: Josepho funiculis *duobus attributis*:

14 Ut possideatis eam [k] unus ęquè ac alter, quam sublata manu mea *juravi* me daturum majoribus vestris; prout acciderit terra hæc vobis in possessionem.

15 Hic ergo terminus *est* terræ in latere Aquilonali, a mari magno via Chethlonis [l] Tzedadum usque:

16 Chamath, Berotha, Sibrajima, quæ sunt [m] inclusa termino Damasci, & inclusa termino Chamathæ; pagi mediani qui adjacent termino Chavranis.

17 Ita est terminus a mari Chatzar-hhenon terminus Damasci, & [n] qui maximè Aquilonalis est, terminus Chamathæ: atque hoc latus Aquilonale.

18 Latus autem Orientis [o] a Chavrane & a Damasco, & a Gilhhade, & a terra Jisraëlis, terrâ Jardenis, a termino *hoc* ad mare Orientale metiemini: atque hoc latus Orientem versus.

19 Latus verò Australe meridiem versus a Tamare usque ad aquas contentionum Kadeschi *latus* possessionis ad mare magnum; atque hoc latus meridianum Austrum versus.

20 Denique latus [p] Occidentis, mare magnū a termino *hoc* usque ex adverso aditus Chamathæ: hoc latus est Occidentis.

21 Partiemini autem terram hanc vobis per tribus Jisraëlis.

22 Esto autem ut sortiamini eam in possessionem vobis & peregrinis qui peregrinantur [q] inter vos, qui genuerunt filios inter vos: & sunto vobis ut indigena in filiis Jisraëlis, vobiscum accidant in possessionem inter tribus Jisraëlis.

23 Quamobrem esto in ea tribu quacum peregrinatur peregrinus: ut ibi tribuatis possessionem ejus, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. de sub limine.

[b] Heb. phialabant, ut ita dicamus.

[c] Heb. plantarum.

[d] Heb. aquas genuum.

[e] Heb. lumborum.

[f] Heb. anima vivens.

[g] Heb. expāsio: ut suprà 26.5.

[h] Heb. escæ.

[i] He. primogenita proferunt: vide Ijobi 18.13. & Jeschahb. 15.3.

[k] Heb. vir ut frater suus.

[l] Heb. ad ingressū Tzedadi.

[m] Heb. inter terminū Damasci & inter terminū.

[n] He. Aquilonis ad Aquilonem.

[o] Heb. de inter Chavranē, & de inter Damascum, & sic deinceps.

[p] Heb. maris

[q] Heb. in medio vestri: sic deinceps.

CAPUT XLVIII.

1 HÆC autem *sunt* nomina tribuum: ab extremitate versus Aquilonem [a] secundum viam Chethlonis, aditus Chamathę, Chatzar-hhenanis termini Damasci, Aquilonem versus, secundum Chamatham, (hæc enim sunt ei latus Orientale & Occidentale) Danis *tribus* una:

2 Juxta terminum autem Danis, a latere Orientali usque ad latus [b] Occidentis: Ascheris una:

3 Et juxta terminum Ascheris, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis: Naphtali una:

4 Et juxta terminum Naphtali, a latere Orien-

[a] Heb. ad manum sive latus: sic deinde eodem versu.

[b] Heb. ad mare: sic deinceps.

Orientem versus usque ad latus Occidentis: Menaschis una:

5 Et juxta terminum Menaschis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Ephrajimi una:

6 Et juxta terminum Ephrajimi, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Rëubenis una:

7 Et juxta terminum Rëubenis, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Jehudæ una:

8 Juxta terminum verò Jehudę, [a] a latere Orientis usque ad latus Occidentis; esto oblatio illa quam oblaturi estis vicies quinquies mille *cubitorum* latitudinis, [a] longitudinis verò ut una [a] reliquarum portionum a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, in cujus medio sit [a] locus sanctus.

Supra 45.

9 Oblatio illa quam oblaturi estis Jehovæ, longitudine vicies quinquies mille & latitudine decies mille *cubitorum*.

[c] Heb. *sanctitatis: sic deinceps.*

10 Horum autem erit hæc oblatio [c] sancta, nempe sacerdotum, *ampla* [a] Aquilonem versus vicies quinquies mille, & Occidentem versus latitudine decies mille cubitorum; & Orientem versus latitudine decies mille, versus Meridiem verò longitudine vicies quinquies mille cubitorum, in cujus medio erit sanctuarium Jehovæ.

11 Sacerdotum, quisquis sanctificatus fuerit e [a] filiis Tzadoki, qui observarunt observationem meam; qui non erraruntt errantibus [d] Jisraëlitis, quemadmodum erraruntt alii Levitæ:

[d] Heb. *filiis Jisraëlis.*

12 Erit, inquam, istorum collativa ex oblatione terræ, res sancta sanctarum; adjacens termino Levitarum.

13 Levitarum autem ex adverso termini sacerdotum vicies quinquies mille cubiti longitudine, & latitudine decies mille: omnis longitudo vicies quinquies mille, latitudo verò decies mille *cubitorum*.

Levi. 25. 34

[e] Heb. *sanctitas.*

14 ([a] Non autem vendent ex eo, neque permutabit *quisquam*, neque transferet primitias terræ; quia [e] sancta est Jehovæ)

[f] Heb. *prophanum: vide Deut. 20. 6.*

15 Quinquies verò mille *cubitorum spatium* reliquum in latitudine, in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* [f] commune est [a] civitati ad habitationem & ad suburbia; in cujus medio erit ipsa civitas:

16 Cujus hæ sunt dimensiones, latus Aquilonis quater mille quingentorum, & latus Austri quater mille quingentorum; & a latere Orientis quater mille quingentorum, latus verò Occidentis quater mille quingentorum *cubitorum*.

17 Sic erit [a] suburbium civitati, Aquilonem versus ducentorum quinquaginta, & Meridiem versus ducentorum quinquaginta; & Orientem versus ducentorum quinquaginta, ac Occidentem versus ducentorum quinquaginta cubitorum.

18 Et quod reliquum erit in longitudine ex adverso oblationis sanctæ, *id est*, decies mille *cubiti* Orientem versus, & decies mille Occidentem versus, quod erit ex adverso oblationis sanctæ; ejus proventus sit in cibum [a] ministris civitatis:

19 Ut minister quisque civitatis, ex omnibus tribubus Jisraëlis, ministrent [a] ei.

20 Totam hanc oblationem [a] vicies quinquies mille *cubitorum* per vicies quinquies mille *cubitos*, quadratam; offeretis oblationē sanctam cum justa possessione civitatis.

21 Quod autem reliquum erit Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis, [a] in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* oblationis usque ad terminum Orientem versus, & ab Occidente in fronte vicies quinquies mille secundum terminum Occidentis ex adverso *harum* portionum, Principis esto; ita erit oblatio sancta & sanctuarium domus in medio illius.

22 [a] Et inde a justa possessione [a] Levitarum, justaque possessione civitatis, interjecta *possessioni* quæ Principis erit: id quod inter terminum Jehudæ & terminum Binjaminis *erit*, Principis esto.

23 Residuum verò tribuum; a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, *tribus* Binjaminis una:

24 Et juxta terminum Binjaminis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Schimhhonis una:

25 Et juxta terminum Schimhhonis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Jissascaris una:

26 Et juxta terminum Jissascaris, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Zebulunis una:

27 Et juxta terminum Zebulunis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Gadis una:

28 Et juxta terminum Gadis, ad latus Australe meridiem versus; ibi erit terminus [a] a Tamare, *ad* aquas contentionis Kadeschi, ad [a] torrentem, ad mare magnum.

29 Ista *est* terra quam sortiemini inde a torrente, pro tribubus Jisraëlis; & istæ sunt distributiones earum, dictum Domini Jehovæ.

30 [a] Hi autem *sunt* exitus civitatis; a latere Aquilonis, quater mille quingentorum cubitorum mensura.

31 Portæ verò civitatis de nominibus tribuū Jisraëlis *erunt*, portę tres Aquilonem versus; porta Rëubenis una, porta Jehudæ una, porta Levi una;

32 Et in latere Orientem versus *cubitorum* quater mille quingentorum, similiter portæ tres: nempe porta [a] Josephi una, porta Binjaminis una, porta Danis uua:

33 Et lateris Austrum versus, quater mille quingentorum *cubitorum* mensura, & portæ tres: porta Schimhhonis una, porta Jissascaris una, porta Zebulunis una:

34 Lateris Occidentem versus quater mille quingenti *cubiti*, quorum portæ tres: porta Gadis una, porta Ascheris una, porta Naphtali una.

35 Ambitus decies octies mille cubitorum: nomen verò civitatis [g] deinceps *futurum est*, ibi Jehova.

[g] Heb. *ab eo die.*

ANNOTATIO IN CAPUT XLV.

1 Cùm autem] *Altera hæc pars visionis, adumbrans perfectissimam Ecclesiæ instaurationem & constitutionem per Christum, ut diximus suprà 40.1. in duas partes universè distribuenda est : quarum una est* ἔκθεσις *sive propositio generalis & summa distributionis terræ, usque ad vers. 9. altera.* ἐξήγησις *sive explicatio singularis rerum comprehensarum propositione summa, inde ad finem prophetiæ. Summa itaque propositio primùm sortes tribuum singularum perstringit, statim in principio : deinde nominatim excipit certam agri portionem in partes quatuor dividendam : ita ut pars ejus ad domum Jehovæ & sacerdotes pertineat, quatuor primis versibus; pars ad Levitas, vers. 5. pars ad populum totum communiter, vers. 6. pars ad Principem, vers. 7. & 8. quæ omnia deinde suis locis explicantur. Atque hæc quidem distributio tota planè differt ab ea quæ priùs partim per Moschen, partimq́ per Jehoschuhham effecta fuerat: denique totus ordo & civilis & Ecclesiasticus novus instituitur : tum ut Propheta populares suos doceret veterem illam formam interituram esse, & fuisse tantùm introductionem spei melioris: tum verò ut ostendat omnia in Christo novæ effecta esse, etsi propter ruditatem populi & communem hominum infirmitatem augusta illa instauratio typis Ecclesiæ priscæ adumbratur.* In possessionem] *singulis videlicet tribubus assignandam: ut fit infrà 48.* Offertote oblat.] *id est, consecrate, prout oblationes consecrabantur Domino:* κατάχρησις. 2 In locum] *id est, pro structura loci sancti, qui delineatus est suprà 40. & 41. & circumscriptus suprà 42.15 & sequentibus.* Quingentorum] *in longitudinem videlicet per quingentos latitudinis : similem loquutionem vide infrà 48.20.* Suburbium] *id est, area circumjacens, pura & vacua omni ædificio & cultura: sic infrà 48.17.* 3 Sanctuarium] *id est, locus sanctus, qui definitus est præcedente versu.* 4 Ut sit eis] *id est, ut spatium illud totum conservetur integrum domicilio Dei & sacerdotum ejus.* 5 Similiter] *ut eadem mensura modò attributa est sacerdotibus.* Ipsis ministris] *emphatica distinctio Levitarum, qui instaurationis tempore judicio Ecclesiæ comprobati fuerint & in ministerium recepti, eos hac sorte usuros esse. Nam alii etiam post reversionem Babylonicam recusati sunt, Hhezræ 2. & alii exautorati propter scelera sua, ut Nechem. 13. quam puritatem multo ampliùs desyderari in Ecclesia Christi his verbis Propheta docet.* Ministrantibus] *id est, janitores, cantores, & administros sacrorum agentibus in domo Dei ad sacerdotum manum. Hæc enim tria fuerunt officia Levitarum, ut monuimus suprà 40.44. & sequentibus.* Viginti cell.] *id est, in omnibus ipsorum stationibus, ubicunq́ legitimè præstare officia sua poterant in domo Dei. Fuerunt autem harum stationum ordines viginti, ut facile est cuivis hac ratione colligere: in domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam, atria verò populi & Levitarum communia (quæ tria erant numero) portas ternas: sic ad Levitas in universum per decem portas ministerium pertinebat. Singulæ autem portæ sua habebant vestibula, quorum interventu bini cellarum ordines efficiebantur: sic ergo portis decem fuerunt viginti cellarum ordines, in quibus Levitæ musici, janitores, & administri consistebant ad sua officia comparati.* 6 Civitatis] *id est, urbis metropolitanæ, quæ describitur infrà 48.15. & quinque sequentibus, & in fine ejusdem capitis.* Oblationis] *ut suprà ver. 1.* Pro tota domo] *id est, quia hæc regia futura est, communis omnium tribuum esto. Propterea etiam in vicos duodecim dividitur, & singulæ portæ suæ tribui assignantur, infrà 48.31. & sequentibus.* 7 Ipsi autem] *descriptio portionis ad Principem pertinentis, ut diximus suprà in vers. 1.* Ab hac] *id est, utrimque ab Occasu & Ortu, ut sequentia verba explicant.* Oblationis] *id est, illorum vicies quinquies mille cubitorũ, qui sacerdotibus, Levitis, & communi suprà fuerunt assignati.* Longitudo] *videlicet duplicis illius portionis attributæ Principi. quasi dicat, alas duas circumjacentes quadratum illud spatium (quod oblationem Propheta nominavit) sive duos illos tractus ab Ortu & Occasu sitos quàm longè & latè patebunt obtinebit. Ac latitudo quidem certa & definita est vicies quinquies mille cubitorum, prout erat latitudo oblationis quam sacerdotes Levitæ & communitas obtinebant, a tribu Jehudæ ad tribum Binjaminis usque: longitudo verò indefinita relinquitur, quia Propheta ostendit eam utrimque ab extremitate oblationis illius ad extremos totius terræ terminos per eandem latitudinem vicies quinquies mille cubitorum pervenire: hoc est (ut Geometricè loquamur) aream vicies quinquies mille cubitos latam ab extremitate Orientali terræ ad Occidentalem* ὀρθογράμμως *regionem totam dividere inter tribum Jehudæ & Binjaminis; qua in media area rectum quadrum vicies quinquies mille cubitorum ad oblationem & possessionem civitatis exceptum est; latera verò utrimque adjudicantur Principi, quæcunque fuerint longitudine.* Istarum part.] *trium comprehensarum in oblatione.* Termino Occid.] *qui in latere quidem Occidentali portionis principalis pertinet a mari magno ad finem Occidentalem quadri, in Orientali verò percurrit a fine Orientali quadri usque ad extremum terræ.* 8 Ut non opprim.] *ætiologia novæ istius distributionis,* μεταβατική *ad sequentem locum de civilibus officiis.* Reddant] *id est, ademptam popularibus restituant, & restitutam servent, ut sequens versus explicat.* 9 Sic ait] *secunda hæc pars (ut antè in vers. 1. diximus) propositionem summam sigillatim explicat* ὕστερον πρότερον. *Primùm enim justum & legitimum usum tum civilem, tum Ecclesiasticum hujus distributionis exponit, usque ad caput 47. deinde verò præstantiam terræ demonstrans, minutatim explanat singularem omnium sortem, ad finem usque Prophetiæ. Ac injusto quidem legitimoq́ usui ponuntur duo, civilis administratio, usque ad versum 13. & Ecclesiastica, ad finem usque sequentis capitis.* Satis esto] *id est, contenti estote hac portione dupla quæ attribuitur vobis.* Depulsiones] *quibus populum meum depulistis ex hæreditate ipsius & tyrannica violentia, & fraude, quæ æquè Principi ac popularibus omnibus interdicitur, versibus sequent.* 11 Epha] *id est, ne ullo pacto mensuras justas minuitote. De Epha autem vide Exodi 16.37. de Batho verò 1. Reg. 7.26.* Chomeris] *tantundem aridorum capientis, quantum liquoris capit Corus: vide Levit. 27.16.* 12 Similiter] *id est, una pariter esto lex numismatis & ponderum, æquè ac mensurarum : ut omnia numismata pendantur ad justam rationem sicli, quæ hic præscribitur : ut Exod. 30.13. Hunc autem locum utcunq́ interpretentur Hhebræi, sic omnino accipiendum esse ut fecimus res ipsa loquitur: maximè cùm illi minam constare dicant ex sexagenis siclis, abutentes hoc loco imperitissimè, & ignorantes ipsam scripturæ interpretationem quam demonstravimus 1. Reg. 10.17.* Ipsius minæ] *sive pondo, ut ibidem interpretati sumus ex secundi Chro. 9.16.*

13 Hæc

13 Hæc oblatio] *hac descriptione juris Ecclesiastici (ut diximus in vers. 9.) exponuntur officia primum ordinarium oblationum pro Ecclesia exhibendarum a populo & a Principe diebus profestis, festis, & solennitatibus, usque ad vers. 16. capitis seq. deinde verò leges humanorum munerum, usque ad vers. 19. ac postremò ritus & locus parandis eis attributus, ad finem usque capitis 46. sensus est, cautum quidem fuerat lege Num. 28. & 29. ut populus offerret quod ad juge sacrificium pertinebat, & ordinaria omnia; sed quia rebus præcisè minimè taxatis multa inordinatè solent evenire; propterea placuit Deo pro modo facultatum oblationes singulis imperare, ut his versib. definitur: nempe ut rei triticeæ sexagesima, oleariæ & vinariæ centesima, pecuariæ ducentesima offerretur Deo.* 14 Coro] *de quo 1. Reg. 4. 21.* 15 Ex irriguis] *id est, bene pastam, ac nullo vitio laborantem, Levit. 22. 18. & sequentibus. Hæc autem duo membra ἀναλόγως ad alia genera pertinere liquidorum & animantium aptarum sacrificiis docet versus decimi tertii comparatio.* 16 Oblatione hac] *muneris, holocausti, & eucharisticorum, quæ dicta sunt præcedente versu.* Cum principe] *cujus oblatio definitur universè primùm, sequente vers. deinde speciatim illustratur, ad finem usque capitis: ac postremò offerendi ratio Principi populoque præscribitur, usque ad vers. 16. capitis seq.* 18 Accipiens offer.] *apostrophe ad Principem.* 19 Catharmatis] *id est, sacrificii oblati ad purgandum sive purificandum.* Diazomatis] *vide suprà 43. 14. Hæc autem cæremonia tota singularis est, neque docetur lege: ut sequentia multa.* 22 Et parato] *confer cum Num. 28. 19. & sequentibus.*

IN CAPUT XLVI.

1 Sic ait] *Jam exponit Deus rationes & ritus in offerendis superioribus sacrificiis a Principe populóque observandos, ut diximus suprà 45. 16.* Atrii interioris] *id est intimi, ubi erat altare holocausti: vide suprà 40. 44.* Die verò] *id est, diebus festis, synecdochicè.* 4 Holocaustum] *longè amplius quàm imperabatur lege, Num 28. 9.* 6 Die autem] *oblatio minor quàm imperabatur lege, Num. 28. 11.* 8 Veniens autem] *ritus accedentium domum Dei: quo porta Orientalis atriorum Principi tantùm cum sacerdotibus & Levitis conceditur; popularibus verò tribuuntur laterales portæ.* 10 At princeps] *id est, eodem tempore adorato quo populus totus, & totum tempus in actione sacra consumito.* 12 Voluntarium] *quod synecdochicè significatum fuerat eucharisticorum nomine, sup. 45. 17. & vers. 2. hujus capitis.* 16 Sic ait] *leges in hunc locum obiter inseruntur de donariis Principis tum erga liberos, tum erga eos qui nihil ipsum attinent necessitudine: ut notavimus suprà 45. 13.* 17 Erit quidem] *videlicet usus fructus dominiùmque utile ejus possessionis quàm Princeps donaverit, ex communi jure possessionum quæ lege mancipii alienari non poterant, Levit. 25. 23.* Annum libert.] *id est, Jubilæi, quo libertas promulgabatur in terra, Levit. 25. 10.* Possessio] *id est, jus possessionis proprietarium, quamvis usum fructum percipiat donatarius.* 19 Posteà] *jam venit Propheta ad explicationem locorum in quibus parabantur sacrificia a sacerdotibus & Levitis; utrimque projectorum extra illos centum cubitos quibus definita erant atria, ad finem usque capitis.* Aditum] *tertiani illius atrii, quo Principi & populo ingredi nefas erat; sed Levitis solùm patebat & sacerdotibus: de quo suprà 40. 44. & sequentibus.* Locus] *id est, atriola duo sacerdotum a duabus partibus templo propinquioribus, ut accipiendum esse demonstrat sequentium versuum comparatio.* 20 Atrium exterius] *populo attributum, & commune omnium. ut suprà 42. 14. & 44. 19. sic vers. sequente.* Ad sanctificandum] *id est, quod si facerent, populum (cujus nomine sanctificati sunt ad ministerium Dei) eadem religione sui ministerii obstringerent, ac proinde omnem ordinem perturbarent, ut suprà 44. 19. de vestibus & instrumentis dicitur ea sanctificari Deo, id est, a communi usu ministerio ipsius vindicari: sic Exod. 29. 37. & 30. 29.* 21 Tum educens me] *sequuntur jam quatuor Levitarum atriola ipsis attributa ad ministerium populi.* 23 Popina] *id est, ambitus effectus coquendis sacrificiis: cujusmodi loca veteribus popinæ dicebantur.*

IN CAPUT XLVII.

1 Posteà] *Hic secundus ἐργασίας locus (ut diximus suprà 45. 9.) exponit primùm præstantiam terræ profectam ex Dei benedictione in templo suo habitantis, usque ad vers. 13. secundò terminos totius terræ, usque ad vers. 21. tertiò rationem illius dividundæ, usque ad vers. 30. capitis seq ac postremò formam civitatis sanctæ, in fine prophetiæ. In præstantiæ autem declaratione observanda sunt hæc, primùm ortus & progressus benedictionum Dei, quæ cum rivo comparantur, usque ad vers. 6. deinde verò effecta, usque ad 13.* Domus] *id est, templi.* Aquas] *figurantes spiritum Dei & dona illius in Ecclesiam, quæ prima quidem specie lenissima sunt & tenuissima; sed paulo momento invalescunt maximè: ut de aquis gradatim ostendit Propheta sequentibus.* 2 Extimam] *id est, claustri sive ambitus maximi.* 3 Aquas talares] *id est, breves, in quibus plantæ duntaxat pedum mergi possent.* 6 Cùm itaque] *μετάβασις ad explicationem effectorum ex benedictione Dei consequentium, per interrogationem Sunt autem effecta duo: unum, quòd bona omnia exoriuntur, augescunt, & perficiuntur in Ecclesia virtute Dei; alterum, quòd curantur mala: ut synecdochicè ostenditur ab exemplo Asphaltitis lacus.* 8 Procedunt] *id est, totam terram irrigant. Nam Galilæa summa est pars Judææ; campestria definiunt mediam, ubi erat Jericho; infima pars terminabatur Asphaltite lacu.* Ad mare] *mortuum (ut vocant) quod nulla alit animalia, nec ullum corpus animalium recipit importatum, ut omnes uno ore testantur historici. Quamobrem scriptura mare salis & Sedomi vocat, historici Asphaltitem lacum, eò quòd nihil præter bitumen gignit.* Curantur] *id est, utiles & salubres fiunt, quod commonstrat exegesis sequens duorum versuum.* 9 Fluminis] *id est, aquæ maximæ illius fluminis.* 10 Piscatores] *qui priùs nunquam dederant operam Asphaltiti.* Hhengedi] *de quo vide Genes. 14. 7.* Hheglajimorum] *qui locus est in ipso principio Asphaltitis lacus, ubi Jarden in eum influit, teste Hieronymo. Sensus est, piscatores totum illum tractum Asphaltitis lacus colunt studiosissimè, & amplissima ex eo percipiunt commoda.* 11 Cœnosorum] *id est, omnium locorum quæ neque fructuosa erant, neque piscosa, neque ulla arte effici poterant talia, eorum fructus est*

amplissimus, & multitudo piscium copiosissima. 13 Sic ait] *secundum membrum de universo termino terræ sanctæ, ut diximus in vers.1.* Funiculis] *vide Deut.* 32. 9. *De Josephi autem jure vide Genes.* 48.5.& 49.22.& 1.*Chron* 5.1.& *sequentibus.* 15 Mari magno] *id est, mediterraneo: vide Num.* 34.7.*sic infrà* 19.& 20. Via Chethlonis] *id est, ab extremitate una regni Damasci ad alteram, quarum una est Chethlon Occidentem versus, cujus mentio fit infrà* 48.1. *altera Tzedad, de quo Numer.* 34.8. *ab Orientali regni Damasceni parte.* 16 Chamath] *de qua Num.*13. 21.& 34.8. & 1. *Reg.*8.65. Berotha] *sive Berothai,* 2.*Schem.*8.8.*Barathena Ptolemæo, quam in fine statuit Arabiæ desertæ.* Sibrajima] *alterum oppidum, a Geographis Arabiæ desertæ attributum, ut adjuncta docent.* Quæ sunt incl.] *id est, totus ille tractus qui ad duo hæc regna pertinet,* Mediani] *id est, inter Chamatham & Chavranem interjecti. est enim Chavran Arabiæ desertæ oppidum, quod Ptolemæus Auranam appellat.* 17 Chatzar-hhenon] *oppidum regna Judææ, Damasci, & Chamathæ disterminans in parte Aquilonali maximè; quod etiam dicitur Chatzar-hhenam, Num.*34.9.& 10.& *infrà* 48.1. 18 Chavrane] *de quo vers.*16. Terra Jardenis] *id est, trans Jardenem sita,* ἐλλειπτικῶς, *ut Psal.*42.7. Mare Orientale] *id est mare mortuum, de quo sup.vers.*8.*ut Joël.*2.20.& *Zecarjæ* 14.8. 19 Tamare] *oppido ultimo Judææ sub En-gadda sive Hhen-gedi ad Asphaltitem lacum, quod Ptolemæo dicitur Tamaro.* Aquas] *de quib. Num.*20 *sic Num.* 27.14. 20 Aditus Cham.] *id est, itinere quo a mari mediterraneo Chamatham pergitur.* 21 Partiemini] *tertium membrum (ut diximus sup. in vers.*1.) *de ratione dividendæ terræ: quæ ratio bifariam exponitur; primùm quidem universè, quomodo & quibus distribuenda sit, hoc capite reliquo; deinde verò sigillatim, quæ sedes quibus assignandæ, usque ad vers.* 30. *sequentis capitis.* 22 Sunto vobis] *id est, accensentor vobis, & habentor pro tribulibus vestris, ut sit unum ovile & unus pastor.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Hæc autem] *Explicatio singularis partium tribubus assignatarum: ut diximus sup.*47.21. *qua sortes suæ singulis tribubus ex ordine assignantur, initio facto ab Aquilonali tractu.* Ab extremit.] *quæ sequentibus verbis per congeriem exponitur, quia copiosiùs fuerat explanata sup.*47.15. & *sequentibus.* Ei] *nimirum extremitati versus Aquilonem, quam totam longitudinem terræ hæc tribus per suos tractus obtinebat; quemadmodum cæteræ sequentes ex æquo habere dicuntur in sua sorte totam regionis longitudinem: est autem longitudo ab Orientali ad Occidentalem terminum, ex constante Geographorum usu: sic infrà* 8. & *sequentibus.* 8 Oblatio illa] *de qua sup.*45.1.& *sequentibus: cujus pars (ut ibi diximus) Jehovæ & sacerdotum esse dicitur, usque ad vers.*13.*pars, Levitarum, versu.*13. & 14.*pars civium, usque ad vers.*20. *pars denique constans ex duabus aliis sive extremitatibus ad Orientem & Occidentem spectantibus attribuitur Principi, usque ad vers.*23. Longitudinis] *vide sup. in vers.*1. Reliquarum portion.] *videlicet quæ singulis tribubus assignatæ sunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem.* Locus sanctus] *id est, sanctificatus Jehovæ pro sanctuario ipsius & sacerdotum habitatione, ut sequentes versus ostendunt* ἐξηγητικῶς. 10 Aquilonem] *id est, in termino suo Aquilonali, qui porrigitur ab Ortu ad Occasum in longitudinem vicies quinquies mille cubitorum: sic sequentia.* 11 Filiis Tzadoki] *vide sup.*44.15.& *sequentibus.* 14 Non autem] *lex per occasionem huic loco inserta, de jure possessionis sanctæ. quamobrem placuit eam parenthesi includere.* 15 Civitati] *regiæ & metropoli, cujus mensura vers.seq. constitutio verò vers.*30. & *sequentibus exponitur.* 17 Suburbium] *ut sup.*45.2. 18 Ministris civit.] *id est, incolis civitatis, qui omnes fratribus tribulibúsque suis ad conventus Ecclesiasticos aut civiles accedentibus ministrare tenebuntur, & illorum procuratores esse: quod apertè docet exegesis sequentis versus.* 19 Ei] *nempe Jisraëli: quamobrem, ut locus evidentior esset, Hhebræam verborum* σύνταξιν *mutavimus.* 20 Vicies] *de hac loquutione vide sup.*45.2. 21 In fronte] *id est, præcisè ex adverso totius latitudinis, quam tripertitus est Deus in sacerdotes, Levitas, & cives.* 22 Et inde] *id est, quicquid utrinque superérit in longitudine, subducta oblatione sancta, per integrum illud spatium vicies quinquies mille cubitorum quod intercurret inter duas tribus Jehudæ & Binjaminis, id totum erit Principis: sic comparatur transitus ad sortes reliquas.* Levitarum] *tam sacerdotum, quàm aliorum ex posteris Levi, ut vocati sunt sup.*44.15. 28 A Tamare] *vide sup.*47.19. Torrentem] *Schichorem, de quo Jehoschuhh.*13.3. 30 Hi autem] *quartum membrum, de constitutione urbis sanctæ, ut dictum est sup.*47.1. 32 Josephi] *id est, Ephrajimi & Menaschis conjunctim. Nam Levi portam unam obtinere dicitur vers.*31.*ut conventuum quoque Ecclesiasticorum & consilii ibidem esset commoditas.*

DANIJEL.

DANIIEL.

ARGUMENTUM.

LIBER *Danijelis ex parte rerum gestarum historias continet usque ad caput 7. ex parte verò gerendarum rerum prophetias. Ac in rebus quidem gestis habentur singularia tum pietatis ipsius sociorumq; documenta, tum verò fidei in Deum constantissimæ & infractæ a malis omnibus, donorumq; mirabilium, ex quibus Danijel somnia oblivioni tradita in memoriam revocavit, obscura explicavit, & scripta ignota legit atque interpretatus est. In prophetia verò illustria extant monimenta & certissimæ circumscriptiones temporum, quibus Christus Deus in carne patefactus est & consummatum mysterium redemptionis nostræ: in cujus boni expectatione Daniel, ne Ecclesia Dei malis obsessa fatisceret, historiam singularem & accuratissimam prædicit rerum in Ecclesia gerendarum ad Christi adventum usque: & perpessiones gravissimas Ecclesiæ non tantùm prædictione, præmonitionibusq; levat, sed etiam consolationibus ex certa fiducia promissionum Dei cùm ad temporariam, tum ad æternam liberationem in Christo pertinentium.*

CAPUT I.

Danijel cum sociis deportatus in Babyloniam cibario quod Rex attribuerat recusat vesci, ne contra legem Dei & conscientiam animi sui impure tur: itaque parcè leguminibus per triennium educatus a Deo benedicitur tum corporis elegantia, tum donis spiritualibus atque prophetia: quamobrem ipse cum sociis a Nebucad-netzare in ministerium aulicum asciscitur.

1 NNO tertio regni Jehojakimi Regis Jehudæ; venerat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruschalaima, & obsederat ea:

2 Cumque tradidisset Dominus in manum ejus Jehojakimum Regem Jehudæ, & partem instrumentorũ domus Dei, exportaverat ea in terram Schinhharis in domum Dei sui: nempe instrumenta illa exportaverat in thesaurum Dei sui.

3 Edixerat etiam Rex Aschpenazo præfecto aulicorum suorum, ut exportaret e filiis Jisraëlis tum ex semine regio, tum ex proceribus,

4 Pueros quibus nullum inesset vitium, & [a] elegantes aspectu, & intelligentes [b] omnis sapientiæ, præditosque notitia, & valentes cognitione, id est, quibus inesset facultas; constituros in palatio Regis; utque doceret eos literas & linguam Chaldæorum;

5 Et prout constituerat Rex [c] demensum diei cujusque in diem quemque de portione cibi regii & ex vino potionum ejus, educaret eos annis tribus: ut [d] exactis illis consisterent coram Rege.

6 Fuit autem inter hos e filiis Jehudæ; Danijel, Chananja, Mischaël, & Hhazarja:

7 Quibus imposuit princeps aulicorũ nomina: imposuit enim Danijeli *nomen* Beltes-chatzaris, & Chananjæ Schadraci, & Mischaëli Meschaci, ac Hhazarjæ Hhabednegonis.

[a] Heb. *bonos*
[b] Heb. *in omni intelligentia, & noscentes notitiã, & intelligenter cognitionem.*
[c] Heb. *rem diei die suo: ut Exod. 5. 13.*
[d] Heb. *a fine illorum: sic infrà vers. 15 & 18.*

8 Sed [e] statuens Danijel cum animo suo, ut non contaminaret se portione cibi regii & vinó potionum ejus: requisivit a principe aulicorum ut non contaminaret se:

9 Et [f] conciliavit Deus Danijeli benignitatem & misericordiam coram principe aulicorum.

10 Dixit enim princeps aulicorum Danijeli, timeo Dominum meum regem, qui constituit cibum vestrum & potiones vestras: nam quare videret facies vestras mœstiores quàm puerorũ [g] qui similiter ut vos ad tempus alendi sunt, & efficeretis me reum capitis apud Regẽ.

11 Dicente itaq; Danijele ipsi promo: quem præfecerat princeps aulicorum Danijeli, Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ,

12 Proba quæso servos tuos diebus decem: [h] denturque nobis de leguminibus quæ comedamus, & aquæ quas bibamus,

13 Deinde inspiciantur coram te [i] vultus nostri, & vultus puerorum qui comedunt portionem cibi regii: & prout videris, age cum servis tuis:

14 Auscultans eis in re hac, probavit eos diebus decem.

15 Exactis autem diebus decem apparuit vultus eorum elegans, ut pinguium carne: præ omnibus pueris qui comedebant portionem cibi regii.

16 Itaque [k] perrexit promus ipse tollere portionem cibi ipsorum vinumque portionũ ipsorum, & dare ipsis legumina.

[e] Heb. *ponens Danijel in corde suo.*
[f] Heb. *dedit Deus Danijelem benignitati & misericordiæ: hypallage, ut Psal. 106. 46.*
[g] He *qui secundum revolutionem vestram* sunt, *id est, pariter ut vos educandi sunt trienniũ, & eo evoluto sistendi coram Rege.*
[h] Heb. *dent: impersonaliter.*
[i] Heb. *aspectus.*
[k] Heb. *fuit tollens, &c. & dans, &c.*

17 In-

17 Intereà pueris istis quatuor dedit Deus notitiam & intelligentiam in omnibus literis & sapientiâ: Danijelem verò peritum reddidit in omni *visione & somniis.

18 Quapropter exactis diebus illis quibus edixerat Rex ut adduceret eos, cùm adduxisset eos Princeps aulicorum coram Nebucad-netzare,

19 Et alloqueretur eos Rex; non est inventus ex omnibus his par Danijeli, Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ: *steteruntq; corā Rege:

20 Omnibusque in [l] rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus quas requirebat ab eis Rex, inveniebat eos [m] decuplo superiores omnibus Magis & Astrologis qui in toto regno ipsius erant.

21 *Sic fuit Danijel usque ad annum primum Cyri regis.

[l] Heb. *rebus sapientia intelligentia.* [m] Heb. *decē partibus: ut 2. Schem. 19. 44.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Desinente videlicet tertio, & ineunte quarto, ut monuimus Jirmejæ 25.1.* Venerat] *id est, expeditionem in Babylonia instituens anno tertio desinente, anno demum quarto (prout Jirmeja prophetaverat) obsederat Jeruschalaima.* Nebucad-netzar] *Magnus historicus dictus, prioris Nebucad-netzaris filius, qui a Parhhone Necone lacessitus, Jirmejæ 46.2. Syriam pervasit, & Judæam (quam Parhho tributariam fecerat) occupavit.* 2 Partem] *nam altera pars providentiâ Dei conservata est in domo ipsius: quæ partim ad tempora usque Jeconjæ deportati, partim ad eversionem usque oppidi penes Judæos mansit: vide Jirmejæ 27.18. & sequentibus.* Schinhharis] *vide Genes. 10.10.* Dei sui] *Beli (ut probabile est) maximi Dei Babyloniorum: de quo vide Jeschahh. 46.1.* 4 Id est] *exegesis vocum præcedentium. q.d. non quidem omnia illa jam eo tempore adeptos: sed qui ingenio valerent, & apti ad ea capienda & continenda animo viderentur: denique optima indole essent & valere putarentur industria.* Constituros] *i. ministraturos Regi, ut seq. versu, quod prædixerat Jeschahhja 39.7.* 7 Quibus imposuit] *ex usu tyrannorum, quem a Parhhone primùm fuisse observatum legimus Genes. 41.45. tum ut dissimularent nomina captivorum, extera, & exosarum gentium, tum ut abductos a Dei sui & populi recordatione diu suis & sibi, quantū in ipsis erat, administros suos obstringerent: ut ostenditur infrà 4.8.* 8 Sed statuens] *sensus est, sed cùm Danijel animadverteret inde a principio ex mutatis nominibus, nihil aliud tentari per Babylonios, quàm ut agnitionem Dei veri & populi sui abjicerent, & malorum consuetudine occallescentes in omnem impietatem delaberentur: injuriam quidem mutati nominis pertulit quam non poterat corrigere: sed quantum in ipso fuit, sanctè & liberè professus est se ex animo abhorrere a rebus impuris & earum specie, ac proinde opere ab eis abstenturum esse.* Contaminaret se] *quod fuisset facturus si comedisset de cibario ipsis attributo: cùm quia multa comedebant Babylonii interdicta ex lege, Levit. 11. & Deut. 14. tum quia ne illa quidem quorum usus permittitur lege integra erant apud Babylonios aut ab impuritate aliqua & vitio quod vetuerat lex, aut a superstitione & idololatria: prout Babylonii ac reges maximè ante cibum sua habebant prothymata, & laudabant deos suos, infrà 5.4. aut denique sine offensa infirmiorum gustari poterant: quam religionem Cæcilius apud Minutium Christianis exprobrans, præcerptos, inquit, cibos & delibatos altaribus potus abhorretis.* Requisivit] *i. modesta & legitima ratione cum præfecto agens prospexit conscientiæ suæ.* 9 Conciliavit] *i. quamvis Deus animum præfecti eò non adduxit ut ipse apertè concederet & præstaret illud quod a Danijele petebatur: flexit tamen animum illius, ut ita ad factum conniveret quasi clàm & imprudente ipso gereretur. Ac propterea non negat quidē, sequente versu: sed periculum a se graviter metui ostendit: proinde verò se iniquo animo minimè laturum esse, modò fiat sine suo periculo.* 10 Timeo] *q.d. annuerem, nisi me deterreret metus: quamobrem per me licebit, modò me ab hoc metu liberum præstetis.* Mœstiores] *i. deformiores, ut sunt hominum indignantium & mœstorum vultus: ut Genes. 40.6.* 11 Dicente itaque] *cùm videlicet Danijel perciperet rem non esse curæ præfecto, modò ne periculum crearetur ipsi.* 15 Elegans] *i. vivo colore præditus, ac minimè omnium macilentus, sed ita constitutus planè ut si curati fuissent optimè, ex promissione Exod. 23.25.* 17 Visione &] *i. omni prophetiarum genere: vide Numeror. 12.6.* 19 Steteruntque] *i. delecti fuerunt qui Regi in aula ipsius ministrarent; ut suprà ver. 4. quo in ministerio fuisse acceptissimos docetur versu seq.* 21 Sic fuit] *i. in existimatione & dignitate ministravit regibus Babyloniæ usque ad illud tempus, de quo infrà capite 6.*

Caput II.

Nebucad-netzar oblitus somnii quod sibi Deus obtulerat, Chaldæorum consilium advocat, a quibus somnium suum cum interpretatione sibi proferri jubet: quod cùm illi non possent, & se humanæ infirmitatis comparatæ cum sorte divina rationibus excusarent, Rex eos trucidari jubet: Danijel verò cùm judicatum cœpisset fieri causam rei cognoscens, dilationem a Rege impetrat: Deum cum sociis & Ecclesia orans somnium interpretationemq; cognoscit, Regem de consilio Dei certiorem facit, & ostendit quatuor tempora regnorum ex ordine eventura esse, a quibus populus Dei infestetur usquedum Christus advenerit Rex sempiternus, his cognitis, Rex divinis honoribus Danijelem prosequuturus ab ipso reprehenditur, & ipsum cum sociis ornat dignitatibus amplissimis.

1 ANNO autem *secundo, *nempe in regno Nebucad-netzaris, somniavit Nebucad-netzar *somnia; *quibus consternavit se spiritus ejus, [a] *cùm adhuc somnum caperet.

2 Quapropter edixit Rex, vocari *magos, *astrologosq;, & præstigiatores, *Chaldæos deniq; ad indicandum Regi somnia ipsius: qui venientes steterunt coram Rege.

3 Et dixit eis Rex, somnium somniavi; & consternavit se spiritus meus solicitus de cognoscendo somnio.

4 Dixerunt autem Chaldæi regi *Syrè, ô Rex *in secula vive; dic somnium servis tuis, tum interpretationem indicabimus.

5 Respondens verò Rex dixit Chaldæis, *verbum a me abiit: nisi notum feceritis mihi somnium & interpretationem ejus, [b] in mēbra laniabimini, & domus vestræ [c] in sterquilinium redigentur:

[a] Heb. *cùm somnus ejus fieret in ipso.*

[b] Chald. *membra efficiemini.* [c] Chald. *sterquilinium disponentur.*

6 Sin

6 Sin autem somnium & interpretationem ejus indicaveritis, dona 'cum honorario & gloriam multam recepturi estis [d] a me: itaque somniũ & interpretationẽ ejus indicate mihi.

7 Respondentibus secundò ac dicentibus; rex somnium dicat servis suis, tum interpretationem indicabimus:

8 Respondit Rex dicens, [e] verè agnosco vos 'tempus redimere; quandoquidem videtis abivisse a me verbum.

9 'Quia si ipsum somnium notum non feceritis mihi, una hæc est sententia vestri; ideo verbum mendax ac corruptum comparatis vos ad dicendum coram me, usquedum tempus mutetur: itaque somnium dicite mihi, ut cognoscam vos interpretationem ejus indicaturos esse mihi.

10 Responderunt Chaldæi [f] Regi, dicentes, 'non est quisquam in [g] terra qui verbum regis possit indicare; propterea nullus rex, princeps, aut dominator verbum hujusmodi petiit ab ullo mago, astrologóve, aut Chaldæo.

11 Nam verbum quod Rex petit tam pretiosum est; ut alius non sit qui indicare ipsum possit Regi, nisi dii 'quorum habitatio cum carne non est.

12 'Propter hoc Rex in ira & fervore magno, edixit [h] perdi omnes sapiẽtes Babyloniæ.

13 Cúmque sententiâ profectâ sapientes interficerentur; quærebant etiam Danijelem & socios ejus ut interficerentur.

14 Tunc Danijel 'retulit consilium & caussam Arjoco præfecto satellitum regis, qui profectus erat ad interficiendum sapientes Babyloniæ:

15 'Respondénsque dixit Arjoco dominatori regio; 'quare sententia ista [i] accelerarct exequutionem a rege? tunc 'verbum hoc notum fecit Arjoc Danijeli.

16 Itaque Danijel ingressus petiit a Rege, ut tempus daret sibi; & interpretationem se indicaturum Regi.

17 Tunc Danijel domum suam profectus est; '& Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ sociis suis verbum notum fecit:

18 Et misericordiam petendam esse a Deo cœli super arcano isto; ut non perirent Danijel & socii ipsius cum reliquis sapientibus Babyloniæ.

19 Tunc Danijeli visione [k] nocturna arcano revelato; tunc, inquam, Danijel benedixit Deo cœli.

20 Respondens Danijel dixit, 'sit nomen Dei benedictum a seculo usque in seculum: 'nam sapientia & potentia ejus est:

21 Et ipse 'mutat tempora & tempestates, transfert reges & constituit Reges: dat sapientiam sapientibus, & scientiam [l] scitis & intelligentibus:

22 Ipse revelat profunda & abscondita: novit quod in tenebris est, & lux cum eo habitat.

23 Tibi, ô Deus patrum meorum, gratias ago, & laudo ego; qui sapientiam & 'potentiam dedisti mihi: jam enim notum fecisti mihi quod quærebamus a te, cùm 'verbum Regis notum fecisti 'nobis.

24 Propter hoc Danijel ingressus ad Arjocum, quem constituerat Rex ad perdendum sapientes Babyloniæ, venit & ita dixit ei; sapientes Babyloniæ ne perdas, introduc me coram rege, ut interpretationem regi indicem.

25 Tunc Arjoc [m] festinantissimè introduxit Danijelem coram Rege, & ita dixit ei, [n] inveni 'virum ex [o] deportatis Judææ, qui interpretationem Regi notam facturus est.

26 Respondens Rex dixit Danijeli, cujus nomen erat Belteschatzar; ésne præditus facultate ut notum facias mihi somnium quod vidi, & interpretationem ejus?

27 Respondens Danijel Regi dixit; 'arcanum quod Rex petit non sapientes, astrologi, magi, 'haruspices possunt indicare regi:

28 Sed est Deus in cœlo revelans arcana, qui notum facit regi Nebucad-netzari id quod futurum est [p] consequentibus temporibus: somnium tuum cum visionibus capitis tui incumbentis cubili tuo 'illud est.

29 Tibi, ô Rex, cogitationes tuæ incumbenti cubili tuo [q] obvenerant quid futurum sit posthac: & revelans arcana ostendit tibi id quod futurum est.

30 De me autem, 'non per sapientiam quæ sit in me præ omnibus viventibus arcanum istud revelatum est mihi; sed propter causam 'eorum qui interpretationem Regi notam facturi sunt, 'ut cogitationes cordis tui recognoscas.

31 'Tu, ô Rex, '[r] vidisti, quòd ecce 'imago una magna, imago ista 'ampla, & splendore excellente stabat ex adverso tui; cujus [s] forma terribilis erat.

32 Istius imaginis caput erat ex auro [t] præstante, pectus ejus & brachia ejus ex argento; venter ejus & latus ejus ex ære:

33 Crura ejus ex ferro, pedes ejus [u] partim ex ferro & partim ex luto.

34 'Vidisti, usquedum 'excisus est lapis qui non est in *ullis* manibus, & percussit imaginem ad pedes ipsius ferreos & luteos; adeò ut comminueret eos.

35 Tunc comminuta sunt pariter ferrum, lutum, æs, argentum, & aurum, fuerúntque ut gluma ex areis æstivis, ita abstulit ea ventus, & nullus locus inventus est eis: lapis autem qui percusserat imaginem effectus est mons magnus, adeò ut impleret totam terram.

36 'Hoc *est* somnium illud, jam interpretationem ejus 'dicemus coram Rege.

37 'Tu, ô rex, 'Rex regum: cùm Deus cœli regnum, potentiam, firmitatémque & gloriam 'det tibi,

38 Et 'quibuscunque *locis* habitant filii hominum, bestiæ agri & aves cœli, *ea* det in manum tuam, & dominatorem constituat te in omnibus illis; 'tu *inquam* es 'caput illud 'aureum.

39 Postea autem exurget 'regnum alterum 'humilius tuo; & 'regnum tertium aliud æneum quod dominabitur in tota terra.

40 'Denique regnum quartum erit 'durum ut ferrum: quandoquidem ferrum comminuit & debilitat omnia; 'etiam sicut ferrum quod confringit 'omnia ista, cõminuet & cõfringet.

41 'Quòd autem vidisti 'pedes & digitos partim ex luto figuli & partim ex ferro, regna [x] 'diversa erunt in quibus de firmitate ferri futurum est: quandoquidem vidisti ferrum mixtum cum luto cœnoso.

42 Et digiti pedum partim sunt ex ferro & partim ex luto: *quia* ex parte regnum futurum est

[d] Chald. *a coram me: sic deinceps.*
[e] Chald. *ex firmo.*
[f] Chald. *coram Rege: sic deinceps.*
[g] Chald. *arida.*
[h] Chald. *perdere.*
[i] Chald. *accelerat a coram rege.*
[k] Chald. *noctis.*
[l] Chald. *scientibus intelligentia.*
[m] Chald. *in festinatione, sive conturbatione.*
[n] Chald. *quòd inveni: pleonasmus.*
[o] Chald. *filiis deportationis.*
[p] Chald. *in consequentia dierum.*
[q] Chald. *ascenderant.*
[r] Chald. *videns fuisti sic ver. 34.*
[s] Chald. *aspectus.*
[t] Chald. *bono*
[u] Chald. *ex ipsis ferri, & ex ipsis luti: sic infrà 41.*
[x] Chald. *divisum.*

est *durum, & ex parte futurum est fragile.

43 Quòd verò vidisti ferrum mixtum luto cœnoso, *commiscebuntur quidem inter se semine humano, sed non cohærebunt y aliud cum alio: perinde ac ferrum non hæret commixtum cum luto.

y Chald. *hic cum illo.*

44 * Temporibus autem *regum istorum suscitabit Deus cœli *regnum, quod in secula non destruetur, & regnum ipsum *populo alieno non relinquetur; *comminuturum & consumpturum omnia illa regna, ipsum autem staturum in secula.

45 Quandoquidem vidisti *e monte *excindi *lapidem *qui non *est* in *ullis* manibus, & comminuere *ferrum, æs, lutum, argentum, & aurum; Deus maximus notum facit Regi id quod futurum est *posthac: ac verum *quidem* est somnium, & fidelis interpretatio ejus.

46 Tunc Rex Nebucad-netzar *procidebat in faciem suam, ut Danijelem adoraret: & munere ac odoribus gratis edicebat libari ei.

47 Deinde *respondens Rex Danijeli dixit, ex veritate *est* quod Deus vester *est* Deus deorum & Dominus regum ac revelans arcana; cùm potueris revelare arcanum hoc.

48 Tunc Rex Danijelem magnificavit, & dona amplissima multa dedit ei; dominatorémque constituit eum in tota provincia Babyloniæ, & præfectum antistitum super omnes sapientes Babyloniæ.

49 Denique Danijele petente a Rege, constituit super negotium provinciæ Babyloniæ Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem: Danijel verò præerat *portæ Regis.

ANNOTATIO.

1 Secundo] *Unde hic numerus sit incipiendus, plurimùm ambigitur: nam alii principium numeri istius ducunt ab anno illo primo cujus facta est mentio capite præcedente, & statuunt somnium hoc contigisse, postquàm Nebucadnetzar superato Necone & Jehojakimo recepto in fidem suam reversus est in Babyloniam; atque ita sine distinctione has voces conjungendas putant,* anno secundo regni Nebucad-netzaris: *quod interpretationis genus tum Hhebræi contextus distinctionibus confutatur, tum etiam ratione temporis quod in pueris instituendis imperatum & consumptum fuisse dicitur suprà 1.5. & 18. alii secundum annum ex eo tempore numerari putant, quo* Nebucad-netzar *magnus merum imperium obtinuit: historiam verò prioris capitis gestam fuisse tradunt, cùm vivo Nebucadnetzare patre filius vices illius in regno sustineret. Ac Josephus quidem Berosi verbis ostendit libro primo contra Apionem, Nebucad netzarem patrem vita defunctum esse cùm Nebucad-netzar filius expeditionem in Ægyptum suscepisset, quam expeditionem fuisse omnium ultimam demonstravimus Jechezk. 30.1. & inde audito patris obitu & constituta Ægypto filium Babyloniam repetivisse, ut iniret regnum: quæ sententia etsi in speciem videtur discrepare, re ipsa tamen est eadem cum Josephi interpretatione, qui libro Antiquitatum Judaicarum 10. capite 11. scribit exacto biennio post Ægypti populationem hoc somnium* Nebucad-netzari *oblatum esse. Nam si ad rem penitiùs attendamus, constabit planè eundem fuisse annum quo Nebucad-netzar expeditiones terminavit & suscepit regnum: nos itaque posteriorem quidem interpretationem hanc priori omnibus modis anteponimus, quia tolerabilis est, & cum ratione temporum conveniens: sed tamen certa sunt capita quæ in hac interpretatione cogimur desyderare. Primùm enim negligitur distinctionum Hhebraicarum ratio, ut in altera interpretatione: deinde verò non dubitamus quin ante reversionem illam ultimam Nebucad-netzaris & gloriosam monarchiæ constitutionem per multos annos celeberrima fuerit Danijelis fama tum propter dignitatem precum ejus, tum propter sapientiam admirabilem. Nam dignitatem sanctarum orationum ejus & precum quas fudit coram Deo pro salute aliorum, celebrari a Jechezkele Propheta legimus capite 14.14. & sequentibus, quod caput ante eversa Jeruschalaima fuit prophetatum: gloriam vero apud omnes exteros sapientiæ nomine fuisse amplissimã ostendit idem Jechezkel 28.3. quam prophetiam Jechezkel conscripsit ante annos minimùm sexdecim quàm Nebucad-netzar ab expeditionibus discedens in Babyloniam reverteretur: hos verò locos de Danijele a Propheta dictos non fuisse per prædictionem, sed in exemplum rei jam ante gestæ & pervulgatæ adductos judicabunt facillimè quicunque argumentum Prophetæ & adjuncta exempla perpenderint. Quamobrem nos Hhebraicam distinctionem confirmamus retinendam hoc loco, & annum secundum ex eo tempore numerandum quo pueri quatuor adducti ad Regem steterunt coram eo, suprà 1.18. & 19. quia versus ultimus nihil est aliud quàm πρόληψις παρένθετος: & historiam hanc ad confirmationem versus 20. præcedentis capitis adhibitam fuisse judicamus: nam hoc exemplum peritiam primùm Danijelis, precésque & gloriam demonstrat; sequentis verò capitis exemplum peritiam, & pietatem trium sociorum ejus: quæ omnia κατὰ πρόληψιν dicta suprà 1.17. & sequentibus singularibus exemplis comprobantur. atque hoc quidem genus confirmandi propositiones ab exemplo aliquo singulari in scriptura petitum frequentissimè observavimus.* Nempe] *hæc verba διακριτικῶς fuerunt adjecta ad præcavendam amphiboliam, ut ostendat Propheta non esse hunc numerum secundarium jungendum cum primo proximè præcedentis versus (quem versum per prolepsin diximus esse προθεραπευτικὸν capitum sequentium) sed cum aliis antecedentibus. q.d. secundum annum hunc non a tempore Cyri, qui proximè nominatus est, numerari volo; sed ab eo tempore quo pueri coram* Rege *ministrarunt, cùm Nebucad netzar filius regnaret unà cum patre, & quietè in Babylonia degeret, nondum secundò defectione Jojakimi provocatus ad capessendum bellum.* Somnia] *id est, somnium unum multiplex, quod deinceps enarratur ver. 31. & sequentibus.* Quibus conster.] *vide Genes. 40.6.* Cùm adhuc] *id est, etiam tum incessit animum ejus cõsternatio tãta, ut ne ipsius quidẽ somnus trãquillus esset.* 2 Magos] *i. doctores & peritos damnabiliũ disciplinarũ. qui Chaldæis & Ægyptiis denotãtur hac voce ex appellatione styli: ut Hhebræi doctores appellãt scribas.* Astrologos] *quos Hhebræi ex eo nominant quòd cœlũ crepusculi tempore observarẽt: veteres corrupta voce Græciophãtas pro Ræciophantas, id est, expansi observatores nominarunt. sic enim legendum apud Plinium libro. 6. natur. histor cap. 26.* Chaldæos] *id est, divinos omnes: nam disciplina Chaldæorũ vocatur divinatio, teste Cicerone in libris de divinat. quamobrem postea Chaldæi nominantur generatim omnes, ver. 4. & sequentibus.* 4 Syrè] *id est,*

sermone

sermone Babylonico: nam Babyloniam fuisse olim comprehensam Syria testantur Strabo & Plinius. In secula] *precationis formula, qua divini omnes blandè & impiè id exoptāt Regi quod Dei unius est, & hac ratione captant benevolentiam ejus: sic infrà 3.9. & 5.10. aut certè longævam vitam precantur ipsi, ut fecit Danijel.6.22.* 5 Verbum] *id est, excidit mihi e memoria somnium.* 6 Cum honorario] *id est, sportula & præmio divinorum ordinario, quod ipsis tribuitur divinationis causâ. Huc enim spectat Chaldaica vocis notatio.* 8 Tempus redim.] *id est, diem diffindere, ut consumatur tempus & vobis detur effugiendi occasio.* 9 Quia] *exegesis præcedentis versus: videtis, inquit Rex, statam esse sententiam meam de vobis; idcirco laboratis in protrahendo & fallendo tempore: sed agite, jam non est tergiversandi locus, dicite somnium, &c.* 10 Non est quisq.] *excusatio hæc tribus argumentis nititur: primum est ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, non esse hoc penes hominem: secundum, ab exemplo, nunquam visum vel auditum esse exemplum Regis qui hoc a divinis postulaverit: tertiū præcedentium duorū ætiologicum, a natura Dei, quod hoc ad divinam tantùm naturam fatentur pertinere.* 11 Quorum habitatio] *id est, qui sunt puri spiritus, ab omni carnis involucro & infirmitate liberi.* 12 Propter hoc] *quia Regis postulato non satisfaciebant & expectationi ipsorum, & quia regem non obscurè tyrannicæ novitatis reprehendebant, qui res inauditas & planè divinas ab ipsis exigeret.* 14 Retulit consilium] *id est, communicavit placidè consilium, causis expositis quibus differri erat necesse exequutionem sententiæ. Videtur autem ex hoc loco Danijel cum sociis a conventu illo abfuisse, neque vocatus fuisse duabus de causis; tum quia hic juvenis erat, & tanquam prolyta aliorum comparatione, qui jam diu magisterium in schola Babylonica fecerant & pro exercitatissimis ac peritissimis doctoribus jam olim habebantur; tum etiam quia non dubium est quin Chaldæi indigenæ hunc honorem accedendi Regis hominibus exteris inviderint.* 15 Respondens] *ad sermonem Arjoci, indicantis sententiam a Rege latam de Magophonia.* Quare] *id est, nonne posset differri & rejici in aliquod tempus cruenta hæc exequutio, si spes fieret Regi exponendi somnium & interpretationem illius? nam quod Rex mandavit, ideo mandatum est quod alii se neutrum posse confitentur: nos verò si Regi placuerit, intra certum tempus somnium & interpretationem prolaturos esse confidimus.* Verbum hoc] *id est, consilium de adeundo Rege, quod Danijel fecisse dicitur seq. versu.* 17 Et Chananjç] *nam horum preces sanctè adhibuit Danijel, & fructum earum agnoscit, postea ver. 23. & 36.* 20 Sit nomen] *breve hoc canticum est eucharisticum, quo primùm laudatio nominis divini proponitur, hoc ver. deinde narrantur laudationis causæ duæ, sapientia & potentia ejus, duobus versibus; ac postremò conclusio ponitur a singulari & præsente beneficio per apostrophen ad Deum, versu 23.* Nam sapientia] *propositio causarum proleptica, quæ duobus versibus deinde exponitur ὕστερον πρότερον.* 21 Mutat tempora] *his verbis respicit Danijel ad argumentum somnii de temporibus regnorum & mutationibus, & ad donum somniorum visionùmque propheticum.* 23 Potentiam] *id est, facultatem & prærogativam cognoscendæ hujus admirabilis sapientiæ.* Verbum] *id est, negotium.* Nobis] *id est meis, & sociorum meorum, ac Ecclesiæ precibus: vide suprà in versum 17.* 25 Virum] *id est Danijelem. Ex his autem Arjoci verbis & sequentibus Nebucad-netzaris apparet Danijelem adhuc fuisse hominem novum, cui nondum magna conciliata esset authoritas: ac proinde his verbis nostram interpretationem confirmari quam in versum 1. adduximus.* 27 Arcanum] *hoc Danijelis responsum duo in universum continet, exordium, versibus quatuor; & narrationem, a ver. 31. ad 46. Exordii autem partes duæ sunt: primùm enim universè affirmat Danijel non humanas esse, sed divinas revelationes hujusmodi; quas neque sapientes arte divinare, neque Rex ipse cogitationibus consequi potuerit, sed Deus solus gratiosè communicet, tribus versibus: deinde verò eodem argumento facultatem divinationis istius sibi abjudicans, & Deo gloriam cedens, finem revelationis istius ostendit, ver. 30.* Haruspices] *id est, agones & victimarii, qui ex harugis, id est arietibus & victimis sectis, futura prædicebant; unde Chaldæis sectores appellantur: vide Jechezk.21.26.* 28 Illud est] *id est, eo argumento est, & illud ipsum significat quod futurum est consequentibus temporibus, prout tu ipse cogitationibus tuis anticipaveras, & Deus suggessit tibi, versu sequente.* 30 Non per sapient.] *id est, non propter me aut ullam dignitatem quæ insit mihi, sed propter populum & Ecclesiam suam quam habes in imperio tuo.* Eorum] *i. Judæorum & totius Ecclesiæ Dei, cujus precibus tradita est somnii & interpretationis revelatio: quā etiā ratione Dominus suis in Ægypto consuluerat, Gen.41.* Ut cogitat.] *id est, ut animadvertas solicitè quid cogitandum, statuendum, faciendùmque tibi sit in posterum erga Ecclesiam Dei.* 31 Tu ô Rex] *narratio bimembris exponens somnium, versibus quinque, & somnii interpretationem, usque ad versum 46.* Vidisti] *per somnium, ut apparet ex versu 1. & sequentib.* Imago una] *typus mundanæ administrationis, quæ perduravit, etsi per membra varians, usque ad adventum Christi.* Ampla] *omnia hæc imaginis istius epitheta pertinent ad ostendendam amplitudinem, gloriam, & majestatem tyrannicam regnorum quæ per membra illius adumbrata sunt.* 34 Vidisti] *nimirum stantem imaginem.* Excisus est] *e monte, infrà ver. 45.* 36 Hoc est somnium] *transitio ad interpretationem, ut diximus in versum 31.* Dicemus] *non ego solùm, sed socii mei & tota Ecclesia verbis meis: vide suprà 17 & 30.* 37 Tu ô Rex] *prætersilit quidem hoc loco Danijel interpretationem versus 31. quia satis visum est membra singularia explicari: sed tamen hoc & sequente versu paulo copiosiùs declarat amplitudinem, splendorem, & terribilem constitutionem regni Babylonici, ut idem de regnis sequentibus intelligatur ἀναλόγως; Exponit igitur his duobus versibus primam partem somnii, quæ habetur in principio versus 32.* Rex regum] *vide Genes.9.25.* Det tibi] *hoc verbum & sequentia placuit præsente potiùs reddere quàm præterito, quia certum est in hac quoque parte demonstrasse Deum id quod futurum erat; quasi dicat Danijel, jam his paucis annis Deus te secundavit plurimùm, qui Ægyptium cecidisti, Syriam occupasti, Judæam tributariam effecisti, & imperium permagnum obtines: sed tamen adhuc versatur Dominus in eadem cogitatione conservandi & ampliandi regni tui, & ita eventurum est; quemadmodum prædixerat Jirmeja 25. & 27. ac proinde dignitas tua Deo authore cum aureo capite comparatur.* 38 Quibuscunque locis] *videlicet regionum istarum & finitimarum: quo modo universales particulas in scriptura synecdochicos accipi omnibus notum est; ut Genes.41. 54.* Tu] *cum tuis successoribus, per synecdochen: nam in singulari hac membrorum interpretatione non unus tantùm Rex, sed continens Regum in uno regno series intelligenda est appellatione regni: sic sequente*

versu. Caput] *id est, regnum primum temporum ordine, ut caput in statua primas obtinet.* Aureum] *id est, felix & tolerabile, si cum aliis comparetur.* 39 Regnum alterum] *figuratum pectore & brachiis argenteis, suprà 32. Est autem hoc Persarum regnum, cujus duo fuerunt summi populi, tanquam brachia illius regni, nimirum Medi & Persæ, prout nominantur Jeschabh. 21. 2.* Humilius] *id est durius, & deterius, ac minus tolerabile, quàm sit hoc tuum regnum: quamobrem ex argento futurum dicitur, sup. ver. 32.* Regnum tertium] *id est, imperium Græcorum, quod Alexander magnus Dario victo comparavit, adumbratum ventre & latere ex ære.* 40 Denique] *quartum hoc genus imperii quàm variè interpretentur multi, nemo est qui nesciat. Alii enim ad quatuor monarchias duraturas ad consummationem usque seculi locum hunc putarunt pertinere; alii ad monarchias quidem illas retulerunt, sed usque in priorem adventum Christi, & in earum numero Romanam rempublicā cum imperatoria majestate conjunxerunt. Ac priorem quidem sententiam patres ferè omnes sequuti sunt, adducti (ut probabile est) verbis Prophetæ suprà ver. 28. ubi non animadverterunt quid sibi vellent ea verba quæ nos interpretati sumus ex versu 29. quia vox Hhebræa non tantùm significat id quod postremum est; sed etiam posterius sive post venturum & consequuturum, quamvis non postremum illud sit. Posteriorem verò sententiam quicunque attulerunt, bene quidem illud viderunt consilium Dei fuisse ut per Danijelem obsignaretur prophetia usque ad priorem adventum Christi & declarationem Evangelii, de quo versu 44. & seq. verùm hoc quoque illis fuerat animadvertendum non declarari a Deo universe statum totius orbis, sed tantùm de eo statu perstringere quantum ad populum Judæorum, id est Ecclesiam, pertinebat. Quamobrem illud judicio nostro minimè probandum est quod regnum hoc quartum dicitur esse imperium Romanorum. Nam primùm ut hic versus accommodetur cum sequentibus, oportet illos popularem statum cum imperio unius de quo hîc agitur confundere: deinde verò certum est neque a Republ. Rom. in Judæam quidquam tentatum esse, nisi iis ipsis authoribus qui Judææ dominatum sibi arrogabant usque ad Cleopatræ Herodisque tempora; a monarchia autem cœpta usque in adventum Christi nihil prorsus innovatum (quod enim Pompeius & Crassus fecerunt, ipsorum Judæorum nomine regùmque auspiciis de regno concertantium; quod Marcus Antonius, nomine Cleopatræ tanquam hæredis ex Ptolemæo factum est) postremò constituta monarchia sub Augusto nihilo fuit Judæa graviùs pressa tyrannide antequam exhiberetur Christus quàm sub Antiochis: quod tamen hoc loco apertè confirmaretur. Quamobrem nos animadvertentes ad consilium, finem, verba, & eventa hujus prophetiæ, planè statuimus hanc eandem prophetiam deinceps procedente tempore Danijeli a Deo explicatam esse clariùs magis ac magis, inde a capite 7. ac proinde hujus loci interpretationem genuinam petimus ex ipso Danijele infrà 11. 4. & sequentibus, ubi apertè ostendit monarchiam Alexandri Macedonis mox perituram esse, & regna alia extitura quæ Judæam torqueant, divexent & affligāt omnium durissimè, prout etiam prophetavit Jechezkel 38. & 39. Neque obstat quòd regnum singulari numero appellatur, quod ἀναλόγως cum præcedentibus accipiendum est de Seleucidarum regno: Nam difficultas hæc ab ipso Propheta tollitur, cùm crura ejus ferrea dicuntur pedibus & digitis fuisse partim ferreis, partimq; luteis, ver. 33. regna diversa, versu seq. & reges varii fuisse intelligantur versu 43. nominenturq; ver. 44. Est igitur hoc regnum dominatus in Judæam, quem eversa Alexandri magni monarchia Reges Asiæ minoris, Syriæ, & Ægypti obtinuerunt durante Seleucidarum regno, quibus præmium per vices fuit Judæa victoribus. Jam itaque ad singularum partium demonstrationem veniemus.* Durum] *id est, sævissimum, & omnium maximè tyrannicum: ut explicatur capite 8. & 11.* Etiam sicut] *auxesis, pro eo quod est, non quidem ut vulgare ferrum, sed ut chalybs induratissimus: quam malorum vehementiam & atrocitatem vide infrà 11. & tribus Macabæorum libris.* Omnia ista] *id est, res omnes istas aspectabiles.* 41 Quòd autem] *typum qui positus est suprà versu 33. quia maximè ad institutum pertinet ut confirmaretur Ecclesia adversus perpessiones eventuras, exponit Propheta accuratissimè, tribus versibus. Primùm itaque docet ex comparatione typi non fore stabilia regna, sed variaturos illorum regnorum successus, modò ad hos modò ad illos perveniente victoria, hoc versu: deinde ne semper quidem Judæis imperaturos, sed interdum ipsorum potentiam a Deo & Judæis ipsis refractum iri, versu sequente: postremò providentia Dei effectū iri ut nulla conspiratione, nullis pactis, nulla sanguinis conjunctione, & affinitate inter se firmè coalescant, versu 43.* Pedes &c] *prolepsis: nam pedum typus exponitur hoc versu; digitorum, sequente.* Diversa] *nam pedes duo regna Ægypti Syriæq; adumbrarunt; digiti verò adjunctas illis provincias, & singulares toparchias.* 42 Durum] *ut suprà ver. 40. pro eo quod est, modò Judæam infestabit gravissimè modo a Judæis infestabitur: vide Jechezk. 38. 21. & seq.* 43 Commiscebuntur] *i. fœdera inibunt & sancient matrimoniis: ut dicitur infrà 11. sed frustrà.* 44 Temporibus] *explicatio versuum 34. & 35.* Regum istorum] *id est, cùm adhuc ex isto regulorum genere obtinebunt quidam, qui Judææ regnum tyrannicè sibi arrogabunt: sic enim fuit Herodes genere Arabs, quamvis Judæum simularet studiosissimè: quo regnante nascebatur Christus.* Regnum] *spirituale Christi, positum in scientia & virtute spiritus, ac comparatum prædicatione Evangelii.* Populo alieno] *id est, penes Christum in æternum erit.* Comminuturum] *id est, cujus regni infinita potentia futurum est ut singula regna (de quibus antè diximus) suo tempore perdantur: ut Jeschabh. 60. 12. Atque hûc spectabat Danijel suprà ver. 20. & 21. cùm divinæ majestatis potentia ostenderet regna constitui & dejici: quod opus Christo vero Deo & homini, Regi & servatori nostro hoc & seq. versu tribuitur.* 45 E monte] *id est, e cœlis, & loco Dei altissimi.* Excindi] *id est, repentè atque ex insperato mitti hominibus nihil tale cogitantibus, & in tenebris umbrâque mortis residentibus.* Lapidem] *angularem & summum totius ædificii, nempe Christum: qui etsi in speciem usus est adventu abjectissimo, tamen lapis est allisionis & rupes offensionis, quo confringuntur cadentes & irretiti capiuntur quicunque offendunt ipsum, Jeschabh. 8. 14. & 15.* Qui non est] *hæc verba, ut suprà ver. 34. interpretes ad cæsuram sive resectionem lapidis referre solent, quæ nos potiùs ad causam efficientem & formam administrationis referimus. quasi dicat Propheta, nulla humana arte vel authoritate Christum impelli in administrationem regni sui, aut ratione humana agi; sed tantùm pro voluntate Dei Patris ac sua per operationem spiritus.* Ferrum] *id est, statuam antè oblatam Regi per visionem: nam Christus manu sua potentissima labefactavisse regna omnia quæ statua adumbraverat his verbis dicitur: ut sup. ver. 35. Sūt enim hæc omnia statuæ illius somniatæ mēbra, quæ statua his verbis denotatur a materia πεπρασικῶς.*

Posthac]

Posthac] *ut suprà ver.28.* 46 Procidebat] *i. gnarus veri & legitimi cultus Dei, & oblitus moniti quod diligenter inculcaverat Danijel sup. 27. & sequentibus, denique raptus in admirationem & opinionem divinitatis alicujus in Danijele (prout fieri ab idololatris exempla docent Actor. 14.11. & 28.6.) divinum honorem Danijeli impiè exhibebat, & exhiberi a suis mandabat, nisi Danijel pio & forti animo obstitisset. Obstitisse autem duobus argumentis facile est confirmare: primùm Danijelis pietate, qui multo minùs ferre potuit sacrilegam sui adorationem quàm contaminationem ex cibario Regis, sup. 1. 8. deinde verò responsione Nebucad-netzaris in versu sequente: quam responsionem nunquam fuisset Rex enuntiaturus ad gloriam Dei, nisi Danijel sanctissimis monitis revocasset ipsum ad resipiscentiam, idq; repetitis eisdem argumentis quæ præmiserat statim a principio Danijel suprà 27. & sequentibus.* 47 Respondens] *Danijeli videlicet monenti, sanctèq; a tam gravi idololatria revocanti.* 49 Portæ Regis] *id est, erat summus præfectus pretorio, & admissionalis (ut Imperatores in Codice vocant) maximus: nam mos erat Chaldæis & Persis ut certis tantùm satrapis pateret ad Regem aditus, neque id promiscuè, sed per aliquem eorum unum summa authoritate præditum apud Regem.*

CAPUT III.

Nebucadnetzare statuæ amplissimæ quam curaverat, divinos honores jubente exhiberi, tres Danijelis socii qui conventus isti intererant recusant pollui idololatria: quamobrem apud Regem accusati & ab eo accepti minaciter fidem suam in Deum testantur, quem neque vitæ pretio abnegare velint neq; metu mortis: deinde conjecti in fornacem mandato Regis, servantur a Deo incolumes, & a Rege coram suis omnibus revocantur: qui postremò hoc signo edoctus divinitus, Deo gloriam cedit, cavet ne ipsius nomen blasphemetur, & illos evehit.

1 NEBUCAD-NETZAR Rex facta imagine aurea, altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex: erexit eam in convalle Duræ in provincia Babylonica.

2 Deinde Nebucad-netzar Rex misit [a] qui congregarent satrapas, antistites, & duces, senatores, præfectos thesauris, legisperitos, exactores, omnesq; dominatores provinciarum; ut venirent ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

3 Tunc congregati satrapæ, antistites, & duces, senatores, thesauris præfecti, legisperiti, exactores, omnesque dominatores provinciarum ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex; stabant coram imagine quam erexerat Nebucad-netzar:

4 Et præco proclamavit [b] strenuè; vobis [c] edicitur, ô populi nationes, & linguæ:

5 Quo tempore audietis sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, psalteriorum, symphoniæ, & omnium generum musices; procidito te, & adorate imaginem auream quam erexit Nebucad-netzar Rex:

6 Nam is qui nō prociderit & adoraverit, eadem hora projicietur [d] in mediam fornacem ignis accensam.

7 Propterea eodem tempore cùm audirent omnes populi sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, psalteriorum, omniumque generum musices: procidentes omnes populi nationes, & linguæ adorarunt imaginem auream quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

8 Propterea eodem tempore appropinquantes viri Chaldæi, [e] accusarunt Judæos:

9 Et proloquentes dixerunt Nebucad-netzari Regi, ô Rex, in secula vive.

10 Tu Rex proposuisti edictum, ut quisquis audiret sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, Psalteriorum, & symphoniæ, omniumque generum musices; procidens adoraret imaginem auream:

11 Is autem qui non procidens adoraret, projiceretur in mediam fornacem ignis accensam.

12 Sunt viri Judæi, quos præfecisti negotio provinciæ Babyloniæ, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, viri isti [f] non habuerunt tui, ô Rex, rationem: deos tuos non colunt, & imaginem auream quam erexisti non adorant.

13 Tunc Nebucad-netzare per iram & æstum edicente [g] adduci Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; tunc inquam viros istos adduxerunt coram Rege,

14 Quibus proloquutus Nebucad-netzar dixit, an [h] certo consilio, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, deos meos non colitis, & imaginem auream quam erexi non adoratis?

15 Nunc si parati estis ut quo tempore audieritis sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, psalteriorum, & symphoniæ, omniumq; generum musices procidatis & adoretis imaginem quam feci, *bene est*, sin autem non adoraveritis, eadem hora projiciemini in mediam fornacem ignis accensam: quis verò est Deus qui eripere possit vos e manibus meis?

16 Responderunt Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, ac dixerunt Regi: Nebucad-netzar, ut respondeamus tibi, non sumus soliciti de hoc negotio:

17 Sive futurum est ut Deus noster quem nos colimus, qui potens est ad eripiendum nos: a fornace ignis accensa & a manu tua, ô rex, eripiat nos,

18 Sive non; notum sit tibi, Rex, deos tuos nos non esse culturos, & imaginem auream quam erexisti non adoraturos.

19 Tunc Nebucad-netzar adeò repletus fuit æstu, ut imago vultus ipsius immutaretur contra Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; respondensque edixit ut accenderent fornacem [i] septuplo magis quàm solebat accendi:

20 Et viris valentibus robore qui erant in copiis ipsius edixit ut vincirent Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; projiciendos in fornacem ignis accensam.

21 Tunc viros istos vinxerūt cum suis Chlamydibus, subligaculis suis, paludamentisque suis & vestimentis suis: & projecerunt in mediam fornacem ignis accensam.

22 Propterea eò quòd verbū Regis accelerabat,

[a] Chald. *ad congregandū*

[b] Chald. *cum robore.*

[c] Chald: *dicunt, impersonaliter.*

[d] Chald. *in medium fornacis ignis accensæ: sic deinceps.*

[e] Chald. *proclamaverunt accusationes Judæorum, sive obtrectationes.*

[f] Chald. *non posuerunt super te, ô Rex, rationem.*

[g] Chald. *adducere.*

[h] Chald. *an quæstio est.*

[i] Chald. *semel septies suprà quàm.*

rabat,& fornax accensa erat valde; viros istos qui intrudebant Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem interfecerunt scintellæ ignis.

23 Cùm autem viri illi tres, Schadrac, Meschac,& Hhabed-nego,*ceciddissent in mediam fornacem ignis accensam vincti:

24 Tunc Nebucad-netzar rex trepidus surrexit cum perturbatione, & proloquutus dixit gubernatoribus suis, an non viros tres projecimus in medium ignis vinctos? *quibus* respondentibus & dicentibus Regi, verum *est*, Rex;

25 Respondit & dixit, ecce video viros quatuor solutos ambulantes in medio ignis, in quibus non est corruptio; forma autem quarti *similis est filio Dei.

26 Tunc appropinquans Nebucad-netzar ad portam fornacis ignis accensæ proloquutus est & dixit, Schadrac,Meschac,& Hhabed-nego servi Dei excelsi,egredimini & venite:tunc egressi sunt Schadrac, Meschac & Hhabed-nego e medio ignis.

27 Et congregati satrapæ,antistites,ducesq́; & gubernatores regis cùm inspicerent viros istos,non esse dominatum ignem in corpus eorum,& pilum capitis eorum non esse adustum; neque eorum chlamydes mutatas, denique odorem ignis non pervasisse eos:

28 Proloquutus Nebucad-netzar dixit,benedictus sit Deus horum, Schadraci,Meschaci, & Hhabed-negonis,qui mittens angelum suum eripuit servos suos qui confisi sunt in ipso; cùm verbum Regis mutantes exposuerũt corpus suum, ut non colerent neque adorarent ullum Deum præterquam Deum suum.

29 Quamobrem a me proponitur edictum, ut omnis populus, natio, aut lingua,quæ [k] dictis erraverit contra Deum horum,Schadraci, Meschaci, & Hhabed-negonis, [l] in membra lanietur,& domus ejus [m] in sterquilinium redigatur; propterea quòd *non est Deus alius qui possit eripere hoc modo.

30 Tunc Rex prosperari jussit Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; in provincia Babyloniæ.

[k] Chald. *dixerit errorem*.
[l] Chald. *membra efficiatur*.
[m] Chald. *sterquilinium disponatur: ut suprà 2,5*

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus historiæ tempus etsi minimè definitur,non dubium est tamen ex ver.12. quin historiam superioris capitis subsequuta sit : quàm longo intervallo ignoratur : atque hoc quidem loco ponitur commodè ad probandum alterum membrum propositionis quæ enuntiata fuerat* προληπτικῶς, *suprà* 1.17. Facta imagine] *quanquam faciendæ erigendæq́; hujus statuæ occasio non satis ex verbis textus confirmari potest , tamen probabile videtur nobis ex comparatione sexti capitis Chaldæos invidia Judæorum summis honoribus a Rege affectorum abreptos occasionem quæsivisse ut eos miserè de fastigio (quo erant evecti) deturbarent in perniciem ipsorum. Quod quidem videtur historia duobus modis innuere: quorum unus est,quòd dicuntur Chaldæi non hos tantùm,sed Judæos in universum accusasse,versu* 8.*&* 12.*alter,quòd Nebucad-netzar observata & explorata conservatione illorum omnes alios qui in authoritate erant apud ipsum,ad observandum idem miraculum convocavit de industria,vetuitq́; ipsis ac omnibus,ne quod dictum, ne per errorem quidem,indignum Deo profunderent, versu* 27.*&* 29. Convalle Duræ] *id est, in campo Deera sito inter Chaltapitida & Cissiam in Susianæ agro,teste Ptolemæo libro Geographicorum sexto.* 8 Accusarunt Judæos] *id est, cupidè arrepta hac occasione tum gentem ipsam, hoc versu;tum præfectos illos tres,versu* 12.*calumniis & obtrectationibus inter accusandum obruerunt apud Regem.* 9 In secula vive] *ut suprà* 2.4. 14 An certo consilio] *id est,certúmne & deliberatum fuit cum animis vestris ita vos gerere? sic enim accipitur hæc vox apud Hebræos quoque,ut* Exod.21.13. 15 Bene est] *sermo* ἀνταπόδοτος *per* ἔλλειψιν *contrarii,quod genus sermonis in omnibus ferè linguis receptum est.* 16 Ut respond.] *i.ut paucis habeas responsum tuum,sic habeto nos non laborare de effugiendo hoc præsente periculo, quod minaris nobis.* 17 Sive futurum est]*responsum dilemmaticum: in utrumque eventum(inquiunt)comparati sumus:nobis satis est sive vivere,sive mori nos oporteat, ut vivamus moriamurq́; in Domino.* 20 In copiis]*id est,cohortibus prætoriis & comitatu suo.* 21 Cum suis chlamyd.] *id est,non detractis neque positis vestibus ipsorum pretiosis, adeò festinabant satellites obsequi mandato Regis : ut ostenditur sequente versu.* 23 Cecidissent] *& soluti ambularent in igne sine ulla noxa, cum filio Dei,versu* 25. 25 Similis est] *i. venustissima & quasi divina: ut Homerus* ἀντιθέους, θεοειδέας, *&* διογενεῖς *nominat; vide versu* 28. 29 Non est Deus]*hunc sermonem statuit Nebucad-netzar ab experientia, quòd Deus optimus maximus servos suos,in ignem injectos liberasset;satellites verò ipsius,non obsistente Belo aut ullo Babyloniorum Deo, igni tradidisset: qua severitate judicii animus Nebucad-netzaris ad tempus aliquod refractus est.* 30 Prosperari]*i.restituit honoribus,& vetuit suis omnibus ne illis porrò malefacerẽt.*

CAPUT IIII.

Nebucad-netzar in amplissimum gloriæ fastigium evectus atque insolescens,somnio divinitus immisso percellitur : cujus interpretationem non a Chaldæis, sed a Danijele accipit , fore ut de summa gloria in sortem brutorum abjectissimam detrudatur, donec agnito Deo restituatur per beneficentiam ejus: cujus rei præsignificatæ prænuntiatæ, & suo tempore perfectæ nomine Nebucad-netzar promulgat beneficium erga se,& gloriam Dei apud omnes gentes.

1 *NEBUCAD-NETZAR Rex omnibus populis , nationibus, ac linguis, quæ habitant in tota terra; pax vestra multiplicetur.

2 Signa & miracula quæ fecit erga me Deus excelsus,decet [a] me indicare:

3 Signa ejus quàm magna sint, & miracula ejus quàm fortia:regnum ejus regnũ [b] æternũ, & dominiũ ejus [c] in omnes generationes *esse*.

4 *Ego Nebucad-netzar *tranquillus eram domi meæ,& virens in *palatio meo:

5 Cùm somnium viderem quod exterruit me; ita

[a] Chald. *coram me*.
[b] Chald. *seculi : sic infrà ver.* 34.
[c] Chald. *cũ generatione & generatione:sic infrà ver.*34.

ita ut cogitationes in cubili meo, & visiones capitis mei conturbarent me.

6 Quamobrem a me propositum est edicti, [c] ut adducerentur coram me omnes sapientes Babyloniæ; qui interpretationem somnii notam facerent mihi.

7 Tunc accesserunt [*] magi, astrologi, Chaldæi, & haruspices; cúmque somnium dixissem coram eis, interpretationem ejus notam non faciebant mihi:

8 Tandem autem accessit coram me Danijel, cujus nomen *est* Belteschatzar [*] secundum nomen Dei mei, in quo *est* spiritus deorum sanctorum; & somnium coram eo dixi:

9 Belteschatzar, *inquam*, præfecte magorũ, quia novi spiritum deorum sanctorum inesse tibi, & ullum arcanum [*] non premere te; visiones somnii mei quod vidi, id est, interpretationem ejus, dic.

10 Visionibus igitur capitis mei in cubili meo: videbam cùm ecce arbor in medio terræ esset altitudine magna,

11 Crevisse arborem, & roboratam esse; & altitudine sua pervenisse ad cœlum, aspectuq; suo ad finem totius terræ:

12 Ramos ejus pulchros, & fructus ejus multos, cibumque pro omnibus inesse ei: sub ea umbram captare bestias agri, & in ramis ejus habitare aves cœli, denique ex ea cibum percipere omnem carnem.

13 Videbam in visionibus capitis mei super cubile meum; cùm ecce [*] vigil & sanctus e cœlo descenderet,

14 Clamans [d] strenuè, & ita edicens; excindite istam arborem, & amputate ramos ejus, dejicite folia ejus, & spargite fructus ejus: vagētur bestiæ [e] ne subsint ei, & aves a ramis ejus.

15 Verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingatur, & cum bestiis sit portio ejus in herba terræ:

16 [f] Animus ejus [*] ab humano mutetur, & cor bestiæ detur ei; septemque [*] tempora prætereant eum.

17 [*] Ex decreto [*] vigilum verbum hoc, & ex sermone sanctorum hoc postulatum *est*: [g] [*] usque dum adducatur, [*] ut agnoscant viventes, dominari excelsum in regno hominum, adeò ut cui vult tradat illud, & abjectissimum hominum constituat in illo.

18 Hoc somnium vidi ego Rex Nebucadnetzar, jam tu Belteschatzar interpretationem dic: propterea quòd nulli sapientes regni mei possunt interpretationem notam facere mihi; tu autem potes, quia spiritus [*] deorum sanctorum inest tibi.

19 Tunc Danijel cujus nomen est Belteschatzar, cùm [*] obstupuisset quasi horam unam, & cogitationes ejus conturbassent eum: proloquenti Regi ac dicenti, ô Belteschatzar somnium & interpretatio ne perturbet te, respondens Belteschatzar dixit, [*] Domine mi, somnium hoc [*] *eveniat* osoribus tuis, & interpretatio ejus inimicis tuis.

20 [*] Arbor illa quam vidisti, quæ crevit & roborata est; cujus altitudo pervenit ad cœlũ & aspectus in totam terram,

21 Cujus rami pulchri, & fructus multi, & cui cibus pro omnibus insuit; sub qua habitabant bestiæ agri, & in cujus ramis sidebant aves cœli.

22 Tu es, ô Rex, qui crevisti & roboratus es: nam amplitudo tua ita crevit [*] ut pervenerit ad cœlum, ac dominium tuum ad finem terræ.

23 [*] Quòd autem vidit Rex vigilem & sanctũ descendentem de cœlo ac edicentem, excindite arborem istam ac perdite eam, verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingatur, & cum bestiis agri sit portio ejus, usquedum septem tempora transeant super eum.

24 Hęc interpretatio est [*] Regis; & decretum excelsi est quod superventurum est Domino meo Regi.

25 Nam te depellent [h] homines a se, & cum bestiis agri futura est habitatio tuá, herbamque ut bobus tibi gustandam dabunt, & rore cœli te intingent, septemque tempora efficient ut prætereant te: usquedum noscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

26 [*] Quòd autem dicebant relinquendam stirpem radicum illius arboris; regnum tuum tibi stabile erit, ex quo agnoveris [*] cœlos dominari.

27 [*] Quapropter, ô Rex, consilium meum placeat tibi, & [*] peccata tua justitia abrumpe & iniquitates tuas gratia [i] erga afflictos: [*] si *fortè* erit prorogatio tranquillitati tuæ.

28 Totum hoc supervenit Nebucad-netzari Regi.

29 Exactis mensibus duodecim, in palatio regni Babyloniæ obambulabat,

30 Et proloquens Rex dicebat, annon hæc *est* Babylon illa mágna quam ego [*] ædificavi; ut esset regia & ornamentum decoris mei robore potentiæ meæ?

31 Adhuc sermone illo *versante* in ore Regis; vox e cœlo accidit dicens, tibi indicitur Nebucad-netzar Rex, [*] regnum hoc discedere a te:

32 Et homines te depulsuros a se, ut cum bestiis agri sit habitatio tua; herbam sic ut bobus gustandam tibi daturos esse, & facturos ut septem tempora prætereant te usquedum agnoscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

33 Eadem hora verbum illud completum est in Nebucad-netzare: nam ab hominibus depulsus herbam ut boves comedit, & rore cœli corpus ejus intinctum est, usque dum pili ejus ut Aquilarum *plumæ* crevissent, & ungues ejus ut avium.

34 Exactis verò temporibus illis, ego Nebucad-netzar oculos meos ad cœlum sustuli, & mente mea ad me reversa Excelso benedixi, & viventem [k] in perpetuum laudavi ac glorificavi: quòd dominatus ejus *sit* dominatus æternus, & regnum ejus in omnes generationes.

35 Omnes verò habitatores terræ ut nihili reputentur, & pro voluntate sua faciat in exercitu cœli, & habitatoribus terræ: neque est qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei, quid facis?

36 Eo tempore mente mea reversa in me, & ad gloriã regni mei *capessendam* decore meo, & splendore meo reverso in me, tum me gubernatores

[c] Chald. *adducere.*

[d] Chald. *cũ robore.*

[e] Chald. *de sub ea.*

[f] Chald. *cor ejus ab hominibus mutent.*

[g] Chald. *ad adductionẽ usque.*

[h] Chald. *ab hominibus: sic vers.* 32.

[i] Chald. *afflictorum.*

[k] Chald. *seculi.*

natores mei & proceres mei requisiverunt: & in regno meo ita confirmatus sum ut amplitudo major addita sit mihi.

17 ᵃNunc ego Nebucad-netzar laudo, extolloque, & glorifico Regem cœli: cujus omnia opera *opera* veritatis, & cujus viæ *sunt via* judicii, qui deniq; ambulantes in superbia potest dejicere.

ᵃChald. ad-*duco*.

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus programmatis quod a Rege Nebucad-netzare emanavit summa est, Deum admirabiliter egisse cum Nebucad-netzare ut fastum ipsius intolerandum deprimeret, & ad officium revocaret: finis verò, ut omnis gloria concedatur Deo. Sunt itaque hujus programmatis tres omnino partes: exordium, tribus primis versibus: narratio, usque ad versum 37. & conclusio, versu ultimo. Exordio continentur salutatio versu 1. & propositio summa, duobus sequentibus. Quod autem ad tempus quo programma hoc fuit promulgatum, etsi disertis verbis in scriptura minimè ponitur; non dubium est tamen quin totum hoc argumentum & gestum & promulgatum fuerit postquàm devictis aliis regnis, ex Ægypto (quam postremò expugnavit) recurrit in Babyloniam. Cùm autem a tempore reversionis hujus ad finem usque regni anni ad summum decem intercesserint, ut ostendimus Jechezk. 30.1. certum est hoc programma sub finem regni ipsius editum in lucem esse fermè antè biennium quàm de vita decederet.* 4 Ego Nebucad-netzar] *narratio, ut diximus in versum 1.* Tranquillus] *ab omni hoste, & hostium metu, quos debellaveram.* Palatio] *quod erat Babylone: ut apparet infrà ver. 29. & 30. vide Herodotum de palatio Babylonico.* 7 Magi] *vide suprà 2.27.* 8 Secundum nomen] *etymon illius nominis quod Danijeli inditum est a Babylonio suprà 1.7. his verbis perstringitur. Est enim Beltescchatzar Babylonica vox, composita ex tribus dictionibus: quæ idem sonat ac si dicas, Beli abdita thesaurizans sive conservans; erat enim Bel summus Babyloniorum Deus, Jeschahh. 46.1.* 9 Non premere] *id est, non facessere negotium tibi; sed promptam esse atque expositam intelligentiam ejus.* 13 Vigil] *id est, angelus sanctus, & diligenter excubias agens ad cognoscendã, prædicandam, & perficiendam voluntatẽ Dei. hoc nomine plures oculi ipsis tribuuntur Jechezk. 1. Atque hoc quidem elogium historiæ est convenientissimum, quia adhuc versante sermone in ore Regis vox angeli e cœlis accidisse dicitur infrà versu 31.* 16 Ab humano] *id est obbrutescat, nihil humanum sapiat is qui adumbratur arbore.* Tempora] *id est anni, synecdochicè, ut Propheta ipse interpretatur infrà 11.13. sic deinceps.* 17 Ex decreto] *confirmatio præcedentis mandati a consensu angelorum omnium, decretum Dei contra arborem tum judicio suo, tum postulato apud homines comprobantium. q.d. quod vos jubeo operam consumere ut excindatis arborem, &c. stirpem radicum ejus relinquatis, &c. denique eum tempora septem sinatis cum brutis degere; hæc non mea unius sententia putanda est, quam ego solus ad vos a Deo perferam; sed totus cœlestium angelorum consessus unà id ipsum prædicat, & fieri a vobis postulat; ut hoc judicio cùm Nebucad-netzar ipse potentiam Dei cogatur agnoscere, tum alii omnes promulgatam ab illo discere.* Vigilum] *vide suprà 13.* Usque dum adducatur] *hoc membrum sic reddendum esse ostendit Danijel infrà versu 25. & Angelus ver. 32.* Ut agnoscant] *prædicatione Nebucad-netzaris: ut ipse ait versu 2. & 37.* 18 Deorum sanct.] *ethnici hominis verba.* 19 Obstupuisset] *perculsus gravitate somnii & novitate judicii in tantum Regem; cujus pax cùm ipsi Danijeli, tum toti Judæorum populo erat utilis, & commendata per Jirmejam 29.7.* Domine mi] *hoc responsum Danijelis tribus membris comprehenditur: primum est precatio, his verbis; secundum, enarratio somnii, septem versibus seq. tertium, hortatio ad resipiscentiam, versu 27. Atque hæc causa est cur Danijel precatione in principio utitur, quia sentiebat Dei minis & promissionibus hærere conditiones suas: quamobrem primùm orat Deum ut melius Nebucad-netzari consulat, & tantum judicium avertat misericordia sua; deinde viam misericordiæ hujus consequendæ Nebucad-netzari aperit.* Eveniat] *id est, absit tibi.* 20 Arbor] *explicatio primæ partis somnii, quæ habetur suprà 10. & 11.* 22 Ut perven.] *id est, omnia impleverit: hyperbole accommodata ad verba somnii, ver. 11.* 23 Quod autem] *explicatio secundæ partis somnii, quæ habetur suprà 13. & sequentibus.* 24 Regis] *i. spectans ad Regem, ut sequentia exponunt.* 26 Quod autem] *tertia pars somnii posita ver. 15. & repetita ver. 23. de restitutione Regis.* Cœlos dominari] *i. Deũ cœlorum* μετωνυμικῶς: *ut Matth. 21.25.* 27 Quapropter] *tertius locus responsi, ut diximus in versum 19.* Peccata tua] *id est, plus satis hactenus peccasti injustitia & inhumanitate, ut ostenditur infrà 5.19. nũc verò cùm Deus te præmoneat gratiosissimè, anticipa judicium ejus vera resipiscentia, injustitiã & inhumanitatem abrumpe, & te ipsum confer ad colendam justitiam & exercendam gratiam erga populum Dei, & omnes afflictos duritia dominatus tui.* Si fortè] *ut Jehoschuhh. 14.12 & 1. Schẽ. 14.7.* 30 Ædificavi] *i. maximis operibus, ædificiisq; exornavi: vide Josephum lib. 10. antiquitatum Judaicarum cap. 11.* 31 Regnum] *id est, te mox desiturum regem esse: ut ostenditur versu 33.* 37 Nunc ego] *conclusio* ἐπαινετική, *ut diximus suprà in versum 1.*

CAPUT V.

Belschatzar epulo magnificentissimo proceres excepturus vasa domus Dei in ostentationem traducit, ut Deum verum contumelia, falsos laudibus prosequatur: quamobrem Deus immissa manu impendens judicium describit ante oculos omnium; quod judicium Chaldæis nescientibus legere, Danijel arcessitur, qui exemplo superbiæ & casus Nebucad-netzaris adducto Belschatzarem ejusdem criminis redarguit, & scripturam exponens judicium Dei explicat, quod fuit proxima nocte consequutum.

1 ᵃBELSCHATZAR Rex facturus ᵃcõvivium magnum proceribus suis mille, &ᵃ coram mille his vinum bibiturus,

2 Belschatzar edixit ᵃ ᵃ ad gustandum vinũ afferri vasa aurea & argentea, quæ exportaverat Nebucad-netzar ᵇ avus suus ex templo quod fuerat Jeruschalaimis: ut biberent in eis Rex ipse, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus.

3 Tunc allatis vasis aureis quæ exportaverant

ᵃChald. *p gustu vini afferre.*

ᵇChald. *pater, 2. Reg. 24. & 25.*

rant e templo domus Dei quæ fuerat Jeruschalaimis; bibebant in eis Rex ipse, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus:

4 Bibentes vinum, etiam *laudabant deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos & lapideos.

5 Eadem hora egressi *digiti manus humanæ scripserunt e regione *lychnuchi, [c] in tectorio, parietis palatii Regii; Rege vidente partem manus quæ scribebat.

6 Tunc [d] *toto Regis splendore immutato, & cogitationibus ejus conturbantibus ipsum; cùm *cingula lumborum ejus dissoluta essent, genuaque ejus colliderent alterum alteri,

7 Inclamavit Rex [e] strenuè, ut adducerentur astrologi, Chaldæi & haruspices, & proloquens Rex dixit sapientibus Babylonis; quisquis legerit scripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura induetur cum torque aureo ad collum ipsius, ac tertius in hoc regno dominabitur.

[c] Chald. super calcem, μῖ ἀντυμιχῶς.
[d] Chald. Regis splendoribus immutatis ipsi: sic ver. 9.
[e] Chald. cũ robore, adducere astrologos, &c.

8 Tunc accedentes omnes sapientes regis, cùm non possent scripturam illam legere & interpretationem notam facere Regi,

9 Tunc, inquam, Rege Bel-schatzare valde conturbato, adeò ut totus splendor ejus mutatus esset in eo; & proceribus ejus attonitis,

10 *Regina propter verba Regis & procerũ ejus ad domum convivii accessit; proloquutaque Regina dixit, Rex * in secula vive, ne conturbent te cogitationes tuæ, & splendores tui ne mutentur.

11 Est vir in regno tuo cui spiritus deorum sanctorum inest, & in quo temporibus avi tui lux, intelligentiaque, ac sapientia par sapientiæ Deorum inventa est: quapropter Rex Nebucad-netzar avus tuus præfectum magorum, astrologorum, Chaldæorum haruspicum constituit eum, avus tuus Rex.

Suprà 4.8. & 9.
Suprà 2.48.

12 Quandoquidem spiritus excellens, ac cognitio, & intelligentia, interpretatio somniorũ & indicatio ænigmatum, ac solutio [f] rerum implexarum inventa est in ipso Danijele, cui Rex imposuerat nomen Beltesehatzar; nunc Danijel vocetur, *& interpretationem indicabit.

[f] Chald. nodorum: sic infrà, ver. 16

13 Tunc Danijele adducto coram Rege, proloquutus Rex dixit Danijeli, es tu ille Danijel [g] ex deportatis Jehudææ, quos adduxit Rex avus meus e Jehudæa?

[g] Chald. qui e filiis deportationis.

14 Et tu de quo audivi spiritum Deorum inesse tibi; & lucem, intelligentiamque & sapientiam excellentem inveniri in te?

15 Nunc ergo adducti sunt coram me sapientes astrologi, ut scripturam istam legerent & interpretationem ejus notam facerẽt mihi: sed non possunt interpretationem verbi istius indicare.

16 Ego autem audivi de te, posse te interpretationes [h] afferre, & res implexas solvere: nũc si poteris scripturam istam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura induẽris cum torque aureo ad collum tuum, & tertius in hoc regno dominaberis.

[h] Chald. interpretari.

17 Tunc respondens Danijel dixit coram Rege, dona tua tibi sint, & * honoraria tua alii da: verùm scripturam istam legam Regi, & interpretationem notam faciam ei.

18 Tu ô Rex, (*Deus excelsus regnũ, & amplitudinem, gloriámque, & decorem dederat Nebucad-netzari avo tuo;

Suprà 4.

19 Et ob amplitudinem quam dederat ei, omnes populi, nationes, & linguæ tremebant ac timebant a conspectu ejus: quem volebat occidebat, & quem volebat percutiebat, & quem volebat extollebat, & quem volebat deprimebat:

20 Sed cùm elatus esset [i] animus ejus, & spiritus ipsius obduratus esset ad superbè agendum; depositus est e solio regni sui, & gloriam amoverunt ab eo.

[i] Chald. cor: sic deinceps.

21 Nam ab [k] hominibus depulsus animum suum [l] ad bestias applicuit, & cum onagris habitationem suam; herbam ut bobus gustandã dederunt ei, & rore cœli corpus ejus intinctum est: donec agnovit dominari Deum excelsum in regno hominum, & quem vult constituere in eo)

[k] Chald. filiis hominũ.
[l] Chald. cũ bestiis posuit.

22 *Tu igitur fili ejus Belschatzar, non depressisti animum tuum; quamvis totum hoc cognosceres:

23 Imo contra Dominum cœli adeò extulisti te, ut vasa domus illius attulerint coram te, in quibus tu, proceresque tui, uxores tuæ, & concubinæ tuæ vinum bibatis; deosque argenteos, & aureos, ęreos, ferreos, ligneos, & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque cognoscunt laudavisti: Deum verò in cujus manu *est* anima tua, & penes quem totum iter tuum *est* non glorificasti.

24 Tunc a conspectu ejus missa est *pars illa manus, unde scriptura ista exarata est.

25 Atque hæc scriptura illa quæ exarata est, Mene, mene, tekel, upharsin, *id est, numeravit, numeravit, appendit, dividuntq́.*

26 Hæc interpretatio verborum, NUMERAVIT; *numeravit Deus regnum tuum, & [m] *perfectissimè numeravit illud.

27 APPENDIT; appensus fuisti lancibus, & inventus es [n] *minor e pondere.

28 DIVISIT: divisum est regnum tuum, traditumque Medis ac Persis.

[m] Chald. perfecit numerare.
[n] Chald. deficiens.

29 Tunc edicente Belschatzare induerunt Danijelem purpura cùm torque aureo ad collũ ejus; & proclamaverunt de eo, ipsum futurum dominatorem tertium in eo regno.

30 Eadem nocte * interfectus est Belschatzar Rex Chaldæorum.

ANNOTATIO.

1 Belschatzar] *Nepos Nebucad-netzaris magni, filius Evil-merodaci, quem historici corruptè Labonidum sive Labynitum vocant pro Nabonidochо, ut vocat Alphæus apud Eusebium lib. 9. de præparatione Evangelica.* Convivium magnum] *de quo Herodotus lib. 1. & Xenophon lib. 7. vide in Jirmeja 25. 26.* Coram mille] *ut convivas melius acciperet: nam alioqui cum proceribus cibum non capiebat Rex & paucissimis ad ipsum patebat aditus.* 2 Ad gustandum] *id est, ad faciendum delicias translatis contumeliosè vasis Jehovæ ad insolens istud & intempestivum convivium: quod reprehendit Danijel infrà 23.*
4 Laudabant] *tum tribuentes ipsis laudes victorię spoliorumq́ domus Dei quibus abutebantur, tum etiam libantes ipsis epuli sui prothymata, ut diximus suprà 1. 8.* 5 Digiti] *ac non manus integra: quamobrem pars vel portio manus in sequentibus appellatur, hoc versu, & 24.*

Lychnuchi]

Lychnuchi] *videlicet pensilis, qui propterea comparatus erat ut in eo lucernæ accenderentur protracto in noctem convivio. Nam alioqui non fuisse hoc convivium de nocte cœptum ex eo apparet, quòd Danijel purpuratus & torquatus tertius a Rege in regno promulgatus est; infrà ver. 29. quod factum diurnum, non autem nocturnum esse nemo est qui nesciat.* 6 Toto Regis splend.] *id est, tota illa festivitate & hilaritate quam pre se ferebat in excipiendis convivis.* Cingula lumbor.] *id est, soluta essent ipsius zonæ, ut fit hominibus quos ex gravi aliqua corporis aut animi ægritudine invadit* λειποθυμία. 10 Regina] *non uxor quidem Belschatzaris Regis (nam uxores illius dicuntur adfuisse suprà 2. & 3.) sed Regis mater aut avia, nomine (ut credibile est) Nitocris dicta, Herodoto lib. 1.* In secula vive] *vide suprà 2.4* 12 Et interpretationem] *q.d. confirmo illum indicaturum esse: adeò explorata est illius certaq́ sapientia.* 17 Honoraria] *vide suprà 2.6. hujus autem responsi partes sunt hæ: exordium munera honestè recusantis & spondentis interpretationem, hoc ver. propositio sive narratio rerum gestarum a Nebucad-netzare & Belschatzare* κατὰ σύγκρισιν, *usque ad versum 24. & scripturæ explicatio, sequentibus.* 18 Deus excelsus] *hoc membrum ad priorem partem* συγκρίσεως *pertinens quia hyperbaticum est, placuit parentheseos nota includere.* 22 Tu igitur] *altera pars* συγκρίσεως, *nimirum* ἀπόδοσις *ad prius exemplum præsentia accommodans.* 24 Pars illa] *de qua suprà ver. 5.* 26 Numeravit] *id est, annos quibus duraturum fuit regnum Babylonicum, & Judaici populi captivitas, in numerato habet.* Perfectissimè] *sic redditur ratio geminati verbi.* 27 Minore] *id est, abjiciendus, ut nummus reprobus, justoq́ longè levior.* 30 Interfectus] *a Gobrya & Gadata satrapis Cyri, teste Xenophonte libro 7.*

CAPUT VI.

Danijel a Dario Medo in dignitatem amplissimam evectus ampliusq́ evehendus consilio Regis, a proceribus aliis observatur; qui frustra occasione captata illius obruendi, comminiscuntur novum edictum ut soli Regi ad tempus supplicetur: Huic edicto cùm non paruisset Danijel, urgentibus proceribus in fovéam leonibus obtruditur, & servatur a Deo: quamobrem Darius educto Danijele accusatores leonibus objicit, & promulgat edictum de reverentia Dei.

1 CùM Darius Medus accepisset regnum ipsum, fermè [a] natus annos sexaginta duos.

2 Placuit coram Dario præficere ipsi regno satrapas centum viginti, qui [b] præessent toti regno:

3 Supra istos autem Eparchos tres, quorum Danijel primus esset; quibus essent satrapæ illi reddituri rationem, ne Rex damno afficeretur.

4 Tunc Danijele isto [c] pergente præesse Eparchis atque satrapis; & propterea quòd spiritus excellens inesset ipsi, Rege cogitante præficere ipsum toti regno suo:

5 Tunc Eparchi & satrapæ quærebant ut occasionem invenirent [d] ab administratione regni; sed nullam occasionem aut vitium potuerunt invenire, propterea quòd fidus esset, & nullus error aut vitium inveniretur in eo.

6 Tunc viri illi dicentes, non sumus inventuri contra Danijelem istum ullam occasionem; nisi inveniamus contra eum *occasionem* de lege Dei ipsius:

7 Tunc, *inquam*, Eparchi & satrapæ illi convenientes ad Regem, ita dixerunt ei, Darie Rex, in secula vive:

8 Consilium inierunt omnes Eparchi regni, præsides, & satrapæ, gubernatores, ac duces, de statuendo statuto regio, & firmando interdicto: ut quisquis petierit petitionem ab ullo Deo aut homine per dies triginta, præterquam a te Rege, projiciatur in foveam leonum,

9 Nunc, ô Rex, statue hoc interdictum, & exara scripturam; ut non mutetur, secundum jus Medorum & Persarum quod non [e] intercidit.

10 Quamobrem rex Darius exaravit scriptum & interdictum.

11 Danijel autem cùm cognovisset exaratum esse scriptum illud, ingressus est domum suam, cui fenestræ apertæ erant in cœnaculo ejus ex adverso Jeruschalaimorum: & temporibus tribus de die ipse [f] procumbens in genua sua orabat & confitebatur, coram Deo suo, quemadmodum fecerat [g] antea.

12 Tunc viri illi convenientes: postquam invenissent Danijelem orantem & supplicantem coram Deo suo:

13 Tunc, *inquam*, appropinquarunt & dixerũt coram Rege de interdicto Regis, nónne interdictum exarasti ut quisquis petierit ab ullo Deo aut homine per dies triginta nisi a te Rege, projiciatur in foveam leonum? respondit rex dicens, verum est verbum hoc, secundum jus Medorum & Persarũ quod non intercidit.

14 Tunc responderunt dicentes coram Rege, [h] Danijel qui est ex [i] deportatis Jehudææ [k] non habuit tui, ô Rex rationem, aut interdicti quod exarasti: nam temporibus tribus de die petit petitionem suam.

15 Tunc Rex simulac verbum hoc audivit, multùm tristatus est apud se, & pro Danijele adhibuit cogitationem ut liberaret eum; & usq; ad occasum solis conabatur eripere eum.

16 Tunc viri illi convenerunt ad regem, & dixerunt Regi; scias, ô Rex, jus Medis & Persis esse, ut nullum interdictum aut statutum quod Rex statuerit non mutetur.

17 Tunc Rege dicente adduxerunt Danijelem, projiceruntq; in foveam leonum: & proloquutus Rex dixit Danijeli, Deus tuus quem tu colis jugiter, ipse liberet te.

18 Et allato lapide uno ac imposito super os foveæ; obsignavit eum Rex annulo suo & annulo procerum suorum, ne mutaretur voluntas de Danijele:

19 Tunc profectus Rex in palatium suum & pernoctavit jejunus, & exhilarantium nihil jussit afferri coram se; somnusq; ejus recessit ab eo.

20 Tunc Rex summa aurora surgens cum luce, [l] festinantissimè ad foveam leonum profectus est:

21 Et appropinquando ad foveam Danijelem

[a] Chald. *filius annorum.*
[b] Chald. *essent in toto regno.*
[c] Chald. *existente præfecto.*
[d] Chald. *a latere regni.*
[e] Chald. *transit: sic ver. 13.*
[f] Chald. *ingeniculans.*
[g] Chald. *ab ante hoc.*
[h] Chald. *ꝙ Danijel: pleonasmus.*
[i] Chald. *filiis deportationis.*
[k] Chald. *non posuit super te, ô Rex, rationem.*
[l] Chald. *cum perturbatione.*

lem voce tristi inclamavit: proloquutus Rex dixit Danijeli, ô Danijel serve Dei viventis Deus tuus quem tu colis jugiter, potueritne liberare te a leonibus?

22 Tunc Danijel cum Rege loquens, *dixit*: Rex in secula vive.

23 Deus meus misit Angelum suum, qui occlusit os leonum ut non lęderent me: *propterea coram eo puritas invenitur in me, etiamque coram te, ô Rex, [m] maleficium non commisisse me.

24 Tunc Rex multùm lætatus de eo, Danijelem jussit [n] educi e fovea illa: eductoq; Danijele e fovea illa, nulla læsio inventa est in eo, quia crediderat in Deum suum.

25 Deinde edicente Rege *satellites* adduxerunt viros illos qui [o] accusaverant Danijelem, & in foveam leonum projecerunt eos, [*] filios eorum, & uxores eorum: neque pervenerant ad [p] imum foveæ, cum dominium exercuerunt in ipsis leones, & omnia ossa ipsorum comminuerunt.

26 Tunc Darius Rex scripsit omnibus populis, nationibus, ac linguis habitantibus in terra; pax vestra multiplicetur.

27 [q] A me proponitur decretum, ut in toto dominatu regni mei tremant & timeant *omnes* a conspectu Dei Danijelis: quia ipse *est* Deus vivens & stabilis in secula & regnum *ejus incorruptum, ac dominatus ejus ad finem usque.

28 Liberat, & eripit, facitq; signa ac miracula in cœlo & in terra; qui liberavit Danijelem a [r] leonibus.

29 Itaque Danijel iste prosperè egit in regno Darii, & [*] in regno Cyri Persæ.

[m] Chald. *beficinem non fecisse.*
[n] Chald. *educere.*
[o] Chald. *proclamaverant accusationes, sive obtrectationes ipsius: ut suprà 3.8.*
[p] Chald. *solum.*
[q] Chald. *a coram me.*
[r] Chald. *manu leonum: ut Gen. 9.5.*

ANNOTATIO.

1 Darius] *Versum hunc (qui ferè cum præcedentibus conjungitur) quia magis ad sequentia pertinet, visum est huic capiti connectere. Est autem hic Darius Medus socer Cyri Regis, qui operam generi sui adhibuit ad occupandam Babylonem; ut observavimus 2. Chron. 36.23.* 3 Primus] *id est, summus, ut exponitur sequente versu.* 4 Tunc Danijele] *duæ hic causæ explicantur quibus satrapæ ad procurandum Danijelis exitium adducti sunt: una, quòd jam præsentem hominis exteri sibi imperantis dignitatem ferrent indignissimè; altera, quòd consilium Regis cognoscerent de Danijele ampliùs evehendo in universam administrationem regni.* 5 Ab administratione] *id est, si fortè deprehenderetur peccasse in rationibus regni, quas ab ipsis satrapis ex authoritate Regis exigebat.* 8 Consilium] *hujus consilii finis quidem apertissimus verbis ostenditur: verùm species qua Darius ad illud probandum adductus est & ferendam legem, paulò est obscurior: nobis videtur illud probabile, Darium hac ratione voluisse novo suo regno gratiam & authoritatem maximam conciliare ab omnibus, & munificentiam non regalem modò, sed quasi divinam supplicantibus ostendere.* 9 Secundum jus] *vide Ester 2.1. & 8.8.* 11 Ex adverso Jerusch.] *secundum postulatum Schelomonis, 1. Reg. 8.48.* Temporibus tribus] *id est, quoties commodum est ipsi versari domi suæ per occupationes publicas: videlicet matutino tempore, antequam prodeat ad negotiorum procurationem; meridiano, cùm ad cibum capiendum revertitur, ut de Josepho legimus Gen. 43.16. & vespertino, cùm se a negotiis recipit: quò non dubium est quin respexerit David Psal. 55.18.* 15 Cogitationem] *Chaldaicam vocem (quam variè interpretantur multi) visum est ex affini sermone Arabico sic interpretari.* 17 Dicente] *id est, annuente & concedente illud quod honestè non putabat a se impediri posse.* Jugiter] *id est, constantissimè & infracto animo: sic prædicat & admiratur Darius fidem constantiamq́ Danijelis, qua admiratione adducitur ut commendet salutem ipsius Deo.* 18 Lapide] *ad obthurandum os foveæ; ne fortè Danijel ipse exeundi facultatem consequeretur, aut aliorum operâ extraheretur: quod homines isti tum a Rege, tum ab amicis tum ab administris, tum a gentilibus Danijelis metuebant, quia Danijel maximam fidem apud omnes prophetia & interpretationibus, gratiam & authoritatem sanctissima administratione sibi comparaverat. Atque hoc quidem ex loco & comparatione ver. 25. videntur illi animadvertisse, ut leones a Danijele in foveam injecto abstinerent; propterea lapidem & signaculū ad cautionem majorem adhibuisse.* Annulo suo &] *i. annulo (ut vocant) maximo regni, quod diplomatis ex authoritate Regis & summi totius consilii descriptis apponi solet.* Voluntas] *id est decretum communi voluntate & authoritate factum.* 19 Exhilarantium] *id est, abstinuit ab omnibus rebus quæ ipsum a dolore suo avocare, aut tristitiam lenire potuissent: adeo afficiebatur Danijelis cura.* 23 Propterea] *hanc vocem sic interpretandam esse confirmat distinctio. Sensus est, eò quod visum est Deo Angelum mittere ad salutem meam & me integrum a leonibus conservare, planè comperta est mea integritas: cujus tum Deus ipse hac mirifica conservatione testis est apud omnes, tum verò testem appello tuam ipsius conscientiam* 25 Filios eorum] *tum propter detestationem sceleris in Deum & in regem commissi, adeoq́ in regnum totum quod a Danijele tranquillè administrabatur; tum propter exemplum: nam tanti sceleris familiæ ipsæ tenebantur, & exemplo alię deterrebantur a similibus maleficiis.* 29 In regno Cyri] *ut dictum est suprà 1.21. nam hactenus historica illa prolepsis a propheta fuit explicata ut ibi diximus.*

CAPUT VII.

Danijel visione quatuor bestiarum ex ordine succedentium oblata, & Dei tradentis omne imperium filio hominis, interpretationem visorum postulat: ac propterea docetur de quatuor regnis in Judæam dominaturis, maximè verò de postremo, in quo populus Judæorum per Antiochum Epiphanem fuit gravissimè infestatus, cultus Dei eversus, & conturbata omnia; donec per Dei providentiam inclinavit Seleucidarum regnum, ac postremò deletum est, ut omne imperium Christo in Ecclesia traderetur.

1 [*] ANNO primo [*] Belschatzaris Regis Babyloniæ, Danijel somnium vidit, & visiones capitis sui incumbens cubili suo: tunc somnium scripsit, [a] summam verborum exponens.

2 [*] Proloquutus Danijel dixit; videbam in visione mea per noctem, quòd ecce [*] quatuor venti cœli irrumpebant [*] in mari magno:

[a] Chald. *caput verborū dicens.*

3 Et quatuor bestiæ magnæ ascendebant e mari, [b] diversæ una ab altera.

[b] Chald. hæc ab illa.

4 Prima similis leoni, cui erant alæ aquilæ; *hanc* vidi, usquedum avulsis alis ejus quibus efferebatur e terra, in pedes velut homo stare coacta est, & cor humanum inditum est ei.

5 Deinde ecce bestia altera secunda, similis urso, quæ dominatum unum erexit, habens tres costas in ore suo inter dentes suos: cui ita [c] dicitur, surge, comede carnem multam.

[c] Chald. dicunt.

6 Postea vidente me, ecce alia similis pardo, cui alæ quatuor volucris erant in dorso ipsius: & quatuor capita bestiæ isti, cui potestas data est.

7 Postea videbam visionibus nocturnis quòd ecce bestia quarta timenda, terribilisque, ac dura valde, cui erant dentes ferrei magni, comedebat & comminuebat, ac reliquum pedibus suis conculcabat: eratque diversa ab omnibus bestiis antegressis, & erant cornua decem ei.

8 Animum advertebam ad cornua, cum ecce cornu ultimum parvum succresceret inter illa, adeò ut tria ex cornibus illis prioribus eradicarentur a conspectu ejus: & ecce oculi similes oculis [d] humanis erant in cornu isto, sed os loquebatur grandia.

[d] Chald. hominis.

9 Videbam, donec solia [e] abjecta sunt, & antiquus dierum sedit: cujus vestimentum ut nix album erat, & pili capitis ut lana munda, solium *ut* scintillæ ignis, rotę *ut* ignis ardens,

[e] Chald. abjecerunt.

10 A cujus conspectu fluvius ignis manabat prodiens, cui millies mille ministrabant, & coram quo myrias myriadum stabant: *donec* judicio considente libri aperti sunt.

11 Videbam, tunc [f] ex quo cœpit vox verborum grandium quæ cornu illud loquebatur; videbam inquam, usque dum occisa est bestia illa, perditumque corpus ejus, ac traditum incendio ignis:

[f] Chald. a voce verborum.

12 Etiam residui bestiarum [g] ablatus est dominatus; quia spatium in vita datum fuerat eis usque ad tempus & constitutũ tempus.

[g] Chald. abstulerunt dominatum: sic versu 26.

13 Videbam visionibus nocturnis, quòd ecce cum nubibus cœli similis filio hominis veniebat: deinde usque ad antiquum dierum pervenit, ut [h] sisteretur ante eum:

[h] Chald. sisterent eũ.

14 Et huic datus est dominatus, gloriaq; ac regnum, ut omnes populi nationes & linguæ ei serviant: cujus dominatus dominatus est [i] perpetuus qui non præterit, & regnum ejus *regnum* quod non corrumpitur.

[i] Chald. seculi.

15 Transfixus est spiritus meus mihi Danijeli intra [k] corpus, & visiones capitis mei conturbaverunt me.

[k] Chald. vagina: quam metaphoram servavit in Hermotimi Clazomenii historia Plinius lib. 7. natur. hist. cap. 52.

16 Appropinquavi ad unum ex astantibus, & veritatem quæ sivi ab eo de tota re hac: qui alloquens me interpretationem verborum notam fecit mihi.

17 Hæ bestiæ magnæ quæ sunt quatuor, quatuor sunt reges surrecturi e terra.

18 Qui accipient regnum hoc, regnum sanctorum excelsorum; qui possessuri sunt regnum ipsum usque in seculum, & usque in seculum seculorum.

19 Tunc optavi veritatem cognoscere de bestia illa quarta, quæ erat diversa ob omnibus illis; timenda valde dentibus ferreis, & unguibus chalybeis, comedente, comminuente, & reliquum pedibus suis conculcante:

20 Similiter de cornibus decem quæ *erant* in capite ejus, & ultimo quod succrevit cadentibus a conspectu ejus tribus. de cornu, inquam ejusmodi cui erant oculi & os loquens grandia, cujus denique aspectus major fuit quàm sociorum ejus.

21 Videram cornu ejusmodi gerere bellum cum sanctis, & prævalere eis:

22 Usquedum veniret antiquus dierum, & judicium daretur sanctis excelsorum; & tempus perveniret quo regnum illud possiderent sancti.

23 Ita dixit, bestia illa quarta regnum quartum erit in terra, quod diversum erit ab omnibus illis regnis; consumet enim totam terram, contereta; eam, & comminuet eam:

24 Et cornua decem ex illo regno, decem Reges exurgent post quos exurget postremus, qui erit diversus a prioribus, & tres reges deprimet:

25 Et verba adversus excelsum loquetur, ac sanctos excelsorum deteret, adeò ut cogitet se mutaturum tempora & jus: tradanturque per manum ejus, usque ad tempus & tempora particulamque temporis.

26 Sed judicium considebit; & dominatus ejus auferetur profligando & perdendo usque in finem.

27 Regnum autem, dominatusque & amplitudo regnorum sub toto cœlo dabitur populo sanctorum excelsorum: cujus regnum regnum erit perpetuum, & omnes dominatores ei servient, & auscultabunt.

Suprà vers. 14

28 Hucusq; finis *est* sermonis illius: ego Danijel cùm valde cogitationes meæ conturbavissent me, & [l] totus splendor meus mutatus fuisset in me, verbum hoc apud [m] animum meum servavi.

[l] Chald. splendores mei mutati fuissent.

[m] Chald. cor.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hactenus explicatis narrationibus historicis eorum quæ Danijeli obvenerunt, deincept exponit Danijel narrationes propheticas earum rerum quæ Ecclesiæ Dei eventurę erant usque ad adventum Christi & promulgationem Evangelii. Hoc autem capite continetur prophetia de quatuor illis administrationibus quas Ecclesia Judæorum erat perpessura: ut diversa quidem visione, sed eodem argumento fuerat demonstratum Nebucad netzari, & a Danijele expositum suprà 2. tantùm illud observandum est, quòd regna illa quatuor crassius tum fuerant adumbrata: succedente verò tempore singulares circunstantiæ regnorum & administrationum magis ac magis explicantur, ut in hac prophetia primùm, deinde in sequentibus juvante Deo ostendemus.* Belschatzaris] *de quo suprà 5.* 2 Proloquutus] *posita inscriptione versu præcedente, jam narrationem ingreditur Danijel. primùm quidem visionum, usque ad ver. 15. deinde verò petitæ exoratæq; interpretationis usque ad versum 28. quo versu prophetia hæc concluditur.* Quatuor venti] *id est, administri procellarum sequentium, ac velut Angeli nominatim a Deo immissi ad excitandas procellas & motus maximos, quibus tum bestiæ, sequente versu, id est regna illa quatuor excitata sunt. Voluit enim hoc pacto Dominus ostendere, non consilio humano aut casu omnia hæc fuisse orbi terrarum eventura.*

eventura, & Ecclesiæ suæ: sed certissima ipsius providentia & singulari œconomia. In mari magno] *id est in terra, ut ostendit sequentis versus cum versu 17. comparatio. Nam terram ferè cum mari scriptura comparat propter æstuantes & reciprocantes mutationum fluctus, quibus infesta est totius terræ administratio.* 3 Quatuor bestiæ] *quarum interpretationem vide vers. 17. & supra 2.37. & seq. bestiis autem comparantur regna, quia ex belluarum more acquisita & administrata sunt. Quamobrem cùm franguntur & tunduntur regna, ex contrario dicuntur tanquam homines restituti pedibus insistere, & cor humanum possidere, quia desinunt agere belluas, seq. versu.* 4 Prima] *typus regni Babylonici.* Leoni] *typus præstantiæ quæ fuit in regno Babylonico, ut figurata est auro suprà 2.32.* Cui erant alæ] *id est, velocissima celeritate cum aquilis comparanda: vide Jirme. 4.13. & 48 40. & Jechezk. 17.3. & sequentib.* Avulsis alis] *id est, detractis regionibus, facultatibus, & ornamentis imperii per Darium & Cyrũ: ut factum esse narrant historici, & prædicit Jirmeja 50.21. & sequent.* Efferebatur] *id est, extollebat se supra communem hominum aliorum sortem, & tanquam bestia sæviebat.* In pedes] *id est, deplumis effecta in communem sortem reducta est.* Cor humanum] *id est abjectum, trepidum, & fractum, loco illius ingentis animi quo antè efferebatur ut leo.* 5 Bestia] *typus regni Persici.* Similis urso] *typus barbaricæ crudelitatis & ferinæ, quæ in regibus Persarum extitit. Quamobrem illorum administratio minoris quàm Babyloniorum æstimatur, & comparatur cum argento suprà 2.32.* Quæ dominatum] *id est, quæ bestia alias secum dominantes ferre non potuit: sed dominio suo arrogavit illas, nec potuit quiescere donec illas imperio suo adunasset: sic exponuntur principia Persarum monarchiæ, quibus primùm Medorum regnum, deinde Babylonicum adjunxit sibi. Non sumus nescii plerosq; hanc vocem aliter interpretari, quia litera Schin modò in dextera sui parte, modò in sinistra puncto afficitur, & Hhebraica exempla hoc loco variant: sed nos fidem librorum emendatissimorum sequuti maluimus hoc modo reddere, quem argumento & rei ipsius veritati convenientiorem esse putavimus.* Habens tres costas] *id est, ampliùs etiam exedens & rodens in tres plagas orbis habitabilis, quæ disertè nominantur infrà 8.4. & suo loco exponentur.* Costas] *id est, reliquias exesarum gentium, & a Persarum tyrannide absumptarum.* Cui ita dicitur] *id est, cui mandatur divinitus ut propaget imperium suum, & sub jugum mittat nationes quàmplurimas, eásq; ut fera bestia devoret.* 6 Ecce alia] *typus regni Macedonici.* Similis pardo] *id est, fraudulentissima & rapidissima: nam his duobus nominibus in scriptura celebratur pardus: Jirmejæ 5.6. & Chabakuk. 1.8. Novimus quidem non ita fuisse vafrum & subdolum Alexandrum, ut fuerat Philippus ipsius pater: sed recordandum est semper his locis non tam respici unicam personam Regis, quàm regnum consiliumq; & administrationem ejus. Erat quidem Alexander Magnus homo furibundus, ebriosus, & circumfluens vitiis omnibus, qui quocunque aspirabat, temeritate potius quàm certo consilio judicioq; ferebatur: sed usus est consiliariis patru, qui assiduè versati in technis illius solebant antevertere temeritatem Alexandri sapientissimis consiliis. Quamobrem dolus & rapiditas velocitasq; proxima, administrationis Macedonicæ hoc typo adumbratur.* Alæ quatuor] *indices pernicitatis summæ, quocunque illa se verteret.* Quatuor capita] *id est, quatuor copiæ ejusdem regni, quod ad Alexandrum & Herculem filios Alexandri Magni fuerat perventurum jure hæreditario: sed post ingentes motus ad Aridæum fratrem Alexandri delatum & per satrapas administratum est: qui primùm ab Aridæo præfecti, deinde ab Antipatro regum tutore dato commutati, postremò mutuis inter se conspirationibus reges effecti sunt, & domini hæreditatis alienæ, interfectis Alexandro & Hercule per Cassandrum, qui Aridæo successit in regno Macedonico: vide infrà 11.4.* Data est] *judicio Dei, ut suprà vers. 5.* 7 Postea] *typus regni Asiatici, quod regnum Seleucidarum dixerunt historici. Nam etsi Seleucus Nicanor inde ab Alexandri morte fuit inter satrapas numeratus, tamen extincto in universum Alexandri genere Babylonem occupavit, & novum regnum instituit, a quo Judæi infinita mala perpessi sunt. In iis autem exponendis occupatur maxima pars capitum sequentium, prout monuimus suprà 2. & sequentia omnia commonstrabunt evidentissimè.* Bestia quarta] *sed quæ propter infinitas varietates non potuit cum certa animantis specie comparari.* Timenda] *populo Dei, ad quem Danijel propriè respicit: ut suprà 2.40.* Dentes ferrei] *id est, duces & copiæ, tanquam instrumenta commolendis & minuendis Judæis accommoda.* Reliquum] *id est, quos non consumebat, eos calcabat indignissimè & quasi terebat pedibus, omnibus malis atrocissimis afficiens eorum mentes & corpora, ut deinceps planiùs exponetur.* Eratque diversa] *præ tyrannidis gravitate, id est, non poterat aut cum superiorum ulla, aut cum alia specie comparari: ut antè diximus.* Cornua decem] *id est Reges: ut exponitur infrà versu 20.* 8 Animum advertebam] *expositio singularis rerum quæ spectabantur in ea bestia, ut exponuntur infrà ver. 20. & sequentibus.* Ultimum] *videlicet illorum decem, ut ibidem demonstrabimus.* Inter illa] *id est, in eorum numero.* Et ecce] *id est, quamvis humani aliquid præ se ferret, tamen specie tenus erat in eo humanitas: nam sermone Deum & factis homines pios proscindebat, ut deinceps ostendemus.* 9 Videbam] *altera pars visionis de ratione quam observavit Deus in tollenda bestia, cujus duo sunt gradus: unus, quòd maxima patientia & longanimitate usus est antequam bestiam pessundaret, usque ad versum 13. alter, quòd filium suum æternum, hæredem constitutum rerum omnium, misit in possessionem regni sui, ver. 13. & 14. Videbam ergo, id est, observabam stantem hanc bestiam.* Solia] *id est, regnum & dominatus regum istorum, infrà versu 26.* Antiquus dier.] *id est, Deus sempiternus: ἀνθρωποπαθῶς.* Cujus vestimentum] *id est, qui justitia integerrima & potentia absolutissima instructus est ad perficiendum judicia sua: quò spectant typi omnes positi hoc & sequente versu.*
10 Fluvius ignis] *typus judiciorum Dei constantissimorũ perlustrantium, pervadentiumq; omnia, & adversa quæque consumentium.* Millies] *id est, infiniti angeli.* Libri aperti sunt] *id est, acta rerum ab hac bestia & cornu gestarum in judicium producta, & a Deo cognita: humanitus dictum: ut Apocalyps. 20.12.* 11 Videbam] *nempe Deum in judicio considentem, ut omne regnum traderet filio, ver. 13. & 14.* Ex quo cœpit] *nam inde a tempore Antiochi Epiphanis cœpit Deus quatere & labefactare Seleucidarum regnum externis & internis motibus.* Occisa est] *i. regnum Seleucidarum ad Tigranem translatũ, teste Justino libro 40.* Perditum] *i. deleta regni species capto Tigrane, & Syria in provinciam redacta per Pompeium.* 12 Residui bestiar.] *id est, reliquiæ antecedentium regnorum cum hoc interciderunt, & a Romanis funditus sublata sunt.* Quia spatium] *id est, quia hæc omnia regna temporaria*

sunt, non autem æterna, quemadmodum illud est quod pater tradit filio, versibus duobus seq. Constitutum tempus] *id est, certum & definitum providentia Dei, cujus fines nulla vi aut arte transiliri potuerunt.* 13 Similis filio hominis] *id est, figura Christi Dei & hominis veri in persona una: nam Deitas illius figuratur adventu e nubibus, humanitas verò nomine ipso confirmatur.* Veniebat] *perfecturus in terris mysterium redemptionis nostræ.* Deinde] *id est, redemptione consummata ascendit in cœlos ad Patrem.* Ut sisteretur] *id est, ut sistens se ipsum Deo ac Patri sederet ad dexteram illius, & omnem dominatum gloriámque ac regnum acciperet, sequente versu.* 15 Transfixus est] *altera pars narrationis, ut diximus in versum 2. qua Propheta primùm petit, hoc & seq. versu, deinde accipit visi interpretationem, ad finem usque.* 16 Astautibus] *angelus, de quibus versu 10.* 17 Reges] *id est regna, de quib. suprà ver. 3. & seq.* 18 Qui accipient] *id est, quæ regna dominabuntur in Judæos qui περιφρασικῶς vocantur sancti excelsorum, hîc & infrà 21. & 22. quia penes illos fuit Ecclesia Dei usque in adventū Christi. Est autem hęc verissima Ecclesiæ definitio, ut dicatur esse cœtus sanctorum ad excelsa, hoc est, ad cœlestem vitam pertinentium.* Qui possessuri] *videlicet sancti excelsorum in Christo: sic perstringit Angelus totius visionis summam indignitatémque belluinæ hominum administrationis in Ecclesiam amplificat per comparationem futuræ sanctorum gloriæ.* 19 Tunc] *id est, cùm non satis mihi fuisset factum hoc breviore responso.* Bestia illa] *de qua suprà vers. 7. & 8.* Unguibus] *quibus figuratur hoc regnum laniasse sanctos: prout legitur in Macabæorum libris.* 20 Quod succrevit] *etsi primùm minimum fuerat, suprà versu 8. nam Antiochum Epiphanem: de quo hæc dicuntur, nullo jure fuisse Regem demonstrabimus in versum 24. & hominem fuisse impurissimum ostendit ipsa nominis antiphrasis.* Cujus denique] *i. qui tandem Seleucidas alios omnes amplitudine superavit.* 21 Videram] *his duob. versibus causam exponit Danijel, cur tam sollicite verum de hac bestia, singularibusq; illius partibus & factis voluerit cognoscere: nempe quòd ab eo tempore Judæorum populus erat infestandus atrocissimè, donec liberaretur Ecclesia ab inimicis suis adventu Christi.* 22 Daretur] *in Christo.* 23 Regnum quart.] *Seleucidarum, ut antè diximus.* Diversum] *crudeli administratione, quam exponunt sequentia.* Terram] *populi Dei sive Jehudæam, ut planè accipiendum est ex ver. 21.* 24 Decem Reges] *a cœpto Seleucidarum regno usque ad Antiochum Epiphanem decem Reges numerantur: Seleucus Nicanor primus, Antiochus Soter secundus, Antiochus Theos tertius, Seleucus Callinicus quartus, hoc expulso Ptolemæus Evergetes quintus, ejecto Ptolemæo Seleucus Ceraunus sextus, Antiochus Magnus sive Hierax, id est, accipiter, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis, septimus, magno Antiocho ejecto & aliis rebus occupato Ptolemæus Philopator octavus, Ptolemæo depulso per Antiochum magnum & filios Seleucus Philopator nonus, & Seleuco occiso frater minor Antiochus Epiphanes decimus.* Postremus] *istorum decem quos numeravimus.* Diversus a prior.] *ut præcedente versu. Nam & in gentem suam, & in exteras fuit perfidiosissimus.* Tres Reges] *nimirum Ptolemæum Philopatora, quem collatis cum patre & fratre viribus Syria depulit: deinde Seleucum fratrem suum majorem, qui Demetrium filium Romam mittebat ut ipsum Epiphanem liberaret: ac postremò ipsum Demetrium obsidem, ad quem jus regni pertinebat.* 25 Et verba] *id est, blasphemus erit in Deum, & contumeliosissimus atrocissimusque tyrannus in populum ejus: quod amplissimè enarrat Danijel infra 11.* Adeò ut cogitet] *id est, tam blasphemus & importunus erit, ut ipsam Dei authoritatem sibi in populum ejus arroget, tempora sabbathorum, festorum, & circumcisionis abolendo, & legem ipsam Dei juraq; omnia nefariè convellendo.* Tradantur q;] *id est, novæ leges & ceremoniæ ab ipso imperentur, & instituantur in populo Dei arbitratu ejus.* Usque ad tempus] *id est, per spatium annorum trium, & dierum decem: nam die decimoquinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo quinto regni Seleucidarum hoc effectum est, 1. Macab. 1. 57. deinde verò die vigesimo quinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo octavo legitimus Dei cultus instauratus est 1. Macab. 4. 52. Quamobrem prima vox, tempus, annum significat corruptum sive constantē ex duobus diversorum annorum partibus: tempora biennium justum: particula temporis dies decem: vide suprà 4. 16.* 26 Sed judicium] *id est, sed Deus justus judex ex eo tempore non desinet judicia exercere in Seleucidas, ut diximus suprà in versum 9. & 11.*

CAPUT VIII.

Deus Danijeli tum visionibus figurat, tum verbis per Angelum suum explicat constitutionem futuram primùm regni Persici, deinde Macedonici, ac postremo Seleucidarum: & calamitates obventuras Ecclesiæ Judæorum per Antiochum Epiphanem: quarum tempus circumscribit apertissimè ad piorum consolationē.

1 ANNO tertio regni Belschatzaris Regis visio apparuit mihi, mihi Danijeli, post illam quæ apparuerat mihi principio,

2 Respiciens igitur ad visionem illam (erat autem cum viderem, ut essem Schuschane in palatio quod *est* in Hhelami provincia) respiciens inquam, ad illam visionem, cùm essem ad fluentum Ulaii.

3 Sustuli oculos meos, & vidi quòd ecce [a] aries unus stabat ante fluentum illud, bicornis duo autem illius cornua erant alta, sed unum altius [b] altero, & quod altius erat [c] assurrexit posterius.

4 Videbam istum arietem cornu petentem [d] Occidentem, Aquilonémque, & meridiem versus, cui nullæ bestiæ obsistebant, neque ullus eripiebat e manu ejus, sed faciebat pro voluntate sua [e] & quidem res magnificas.

5 Me autem consyderante, ecce hircus [f] e capris veniebat ab occasu in superficiem totius terræ, quem nemo attingebat in terra & hirco isti cornu, [g] conspicuum erat inter oculos ipsius.

6 Veniens itaque ad illum usque arietem [h] bicornem, quem videram stantem ante ipsum fluentum, incurrit in eum [i] æstuantibus viribus suis.

7 Cùm autem vidissem eum pervenientem ad illum arietem, exacerbans se contra illum ferivit arietem adeò ut frangeret ambo cornua

[a] Heb. *cui cornua duo.*
[b] Heb. *secundo.*
[c] Heb. *ascendit: sic deinceps.*
[d] Heb. *mare:*
[e] Heb. *& magnificabat*
[f] Heb. *caprarum.*
[g] Heb *visionis: sic deinceps.*
[h] Heb. *dominum duorum cornuum: sic versu. 20.*
[i] Heb. *æstu virium suarum.*

nua illius, nec esset vis in ariete obsistendi ei; & dejiciens illum in terram conculcavit illum, nec fuit qui eriperet arietem ex manu ipsius.

8 Hircus verò e capris, magnus evasit [k]admodum: sed cùm roboratus esset, * fractum est cornu illud magnum, & assurrexerunt conspicua *cornua* quatuor loco ejus in quatuor ventos cœli:

9 Et * ab uno ex ipsis prodiit cornu unum * perparvum; quod magnificavit se excellenter * versus Meridiem & versus * Orientem, & versus * decus ipsum:

10 Ubi magnificavit se contra * exercitum cœli; adeò ut dejiciens in terrā de exercitu illo & * de stellis ipsis, conculcaret eas.

11 Etiam usque ad * Principem illius exercitus magnificavit se: nam * ab ipso sublatus est jugis *cultus*, & abjectum habitaculum sanctuarii illius,

12 * Exercitusq; expositus est defectioni contra jugem *cultum*: cùm dejecta * veritate in terram faceret & prosperaretur.

13 Tunc audivi quendam * sanctum loquentem: dixit enim quidam sanctus * illi qui occulta in numerato habet loquenti, quousque ista visio erit de jugi *cultu*, de defectione desolante: *quousque* exponetur & sanctitas, & exercitus conculcationi?

14 Dixitq; * ad me, * usque [l] ad * vespertina matutinaq; tempora bis mille trecenta: * tum [m] justè restituetur sanctitas.

15 * Fuit autem cùm viderem ego Danijel istam visionem; ut requirente me intelligentiam, ecce stare: coram me * quasi aspectus viri:

16 Et audirem vocem * humanam * inter Ulajum; quæ inclamans dixit, Gabriel, declara huic visionem istam.

17 Itaque venit ad stationem meam: quo adveniente * conturbatus procidi in faciem meam: sed dixit ad me, animadverte fili hominis, nam tempore [n] definito hæc visio *futura est*.

18 Cùm autem loquente eo mecum sopore obrutus jacerem pronus in terra, * tangens me fecit ut starem in statione mea.

19 Et dixit, * ecce ego notum facturus sum tibi id quod futurum est usque ad extremitatem istius indignationis: nam constituto tempore finis erit.

20 * Aries, quem vidisti, bicornis: est regnum Mediæ & Persidis:

21 * Hircus autem ille * villosus, est * regis Græciæ: cornu autem magnum interjectum oculis ejus, est * rex primus.

22 Atque hoc * effracto quod consurgent quatuor pro illo: * quatuor regna * ex *sua* gente [o] assurrectura, sed non cum robore * illius.

23 [p] * Procedente autem regno * istorū, * cùm *defectionem* consummabunt defectores isti: exsurget * Rex [q] impudens & [r] cautus:

24 Cujus robur ita invalescet, etsi * non robore ipsius, ut [s] mirificentissimè perdat, prosperetur que & efficiat, perdet enim * validos, populum que sanctorum:

25 Et incumbens intelligentiæ suæ prosperabit dolum [t] actionum suarum, & [u] cum animo suo magnificabit se, & * in tranquillitate perdet multos: denique * principi principum obsistet, & * absque manu frangetur.

26 * Visio autem illius vespertini & matutini temporis quæ dicta fuit, [x] verissima est: quare tu * occlude hanc visionem, quia * dierum multorum est.

27 Tunc ego Danijel [y] affectus ægritudine *aliquot* dies, assurgens feci * officium Regis: * quamvis obstupescerem super visione hac, nemo tamen animadvertebat.

[k] Heb. *usque valde.*

[l] Heb. *usque ad vesperam mane.*

[m] Heb. *justificabitur.*

[n] Heb. *finis.*

[o] Heb. *stabunt: sic versu seq.*

[p] Heb. *in cōsequētia autem regni istorum.*

[q] Heb. *durus facie, ut Deut. 28. 50*

[r] Heb. *intelligens anigmata.*

[s] Heb. *mirabilibus.*

[t] Heb. *in manu sua.*

[u] Heb. *in corde suo.*

[x] Heb. *veritas.*

[y] Heb. *affectus fui & ægrotavi.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Hujus prophetiæ præter inscriptionem comprehensam versu 1. partes duæ sunt: visio, ad versum usque 15. & visionis interpretatio ex optato Danijelis, inde ad versum ultimum. Continet autem pars utraque tertiam descriptionem regnorum, de quibus suprà capite 2. & 7. hoc tantùm interest, quod in superioribus mentionem fecit regni Babylonici: hic vero trium duntaxat consequentium, quia regnum Babylonicum erat triennio ruiturum: quam eandem rationem servavit Danijel in Prophetiis sequentibus, quia tum jacebat Babyloniorum regnum, cùm oblatæ sunt ei visiones illæ, & exaratæ prophetiæ.* Principio] *id est, anno primo, suprà 7.1.* 2 Schuschane] *id est, Susis, ut Geographi vocant: quod oppidum circumluitur Eulæo fluvio, & nomen Susianes indidit regioni toti.* Hhelami] *vide Gen. 10.22. Nam Susiane olim pars fuit Hhelamiditos, Persiam interiùs ab Oriente habens discretam fluvio Oroatide.* Ulai] *id est, Eulæum fluvium, ut a Geographis appellatur.* 3 Aries] *typus regni Medorum Persarumq; ut exponitur versu 20.* Posterius] *tempore: nam prius erat Medorum quàm Persarum regnum.* 4 Occidentem] *vide suprà 7.5.* 5 Hircus] *typus regni Macedonici, ut exponitur infra 21.* Quem nemo] *id est, qui solo adventu victor erat: tantum abest ut quisquam obsisteret, donec venit ad arietem.* Conspicuum] *præ magnitudine, ut exponitur infra ver. 8. & 21.* 8 Fractum est] *typus mortis Alexandri Macedonis, ut infrà ver. 22.* 9 Ab uno] *id est, a Seleuco Nicanore.* Perparvum] *ut suprà 7. 8. hæc autem de Antiocho Epiphane dicta sunt, ut supra cap. 7.* Versus Meridiem] *id est Ægyptum, quam cepit & obtinuit Antiochus Epiphanes sive Illustris, donec a Romanis per Caium Popilium decedere coactus est.* Orientem] *nam pervasit etiam Persida, & regni fines Ptolemaida usque ampliavit.* Decus ipsum] *id est Judæam, terram populi Dei: nam his elogiis celebratur regio illa in scripturis, ut Psal. 48.3. & Jechezk. 20.6.* 10 Exercitum cœli] *id est, populum Dei, sive Ecclesiam in Judæa olim circumscriptam: cujus singula membra nominantur sancti excelsorum, suprà 7.18. & sequentibus, quamobrem populus sanctorum communiter appellantur, infrà versu 24.* De stellis] *id est, viris principibus & illustribus inter cæteros, qui administratione sua cùm in Republica tum in Ecclesia aliis præluxerint.* 11 Principem] *id est, Deum in populo suo singulari modo imperantem: quapropter princeps principum nominatur infrà 25.* Ab ipso] *Antiocho, quem figurat cornu.* 12 Exercitusq;] *id est, populus Dei vi, dolo, & modis omnibus sollicitatus est, multiq; adducti ut deficerent a legitimo Dei cultu, & ad gentium nefarios ritus transfugerent.* Veritate] *id est lege, & doctrina veritatis.* 13 Sanctum] *Angelum videlicet: ut desiderant angeli introspicere in mysteria Dei, 1. Petri 1.12.* Illi] *id est Christo, sapientiæ æternæ & sermoni Patris: nam hæc duo sunt propria personæ Christi epitheta; unum, quod sapientia est Dei patris, & arcana illius omnia ab illo apud se habet, tanquam numerata & perfectissimè cognita; alterum, quod ser-*

mo est Dei Patris, & arcana illius prout commodum & tempestivum est angelis suis hominibusq; eloquutur in Ecclesia. Quamobrem hîc ab Angelo ut inferiore consulitur. Novimus quidem Hhebraam vocem a Judæis aliter accipi, compositionem durissimam duarum vocum effingentibus, ut deludant veram hujus nominis interpretationem: sed nos rationem habuimus tum ipsius veritatis, tum etiam punctorum in hac nostra interpretatione. 14 Ad me] *non autem ad sciscitantem Angelum: quia Angelus non sua, sed Danijelis & Ecclesiæ causa rogaverat: ut antè diximus ex 1. Pet. 1. 12.* Usque ad vespert.] *id est, futura est funesta hæc calamitas annos sex, tres menses & dies fermè octodecim, si in hoc septem annorum spatio bis intercalaveris. Hoc autem quomodo & quando gestum sit, colligendum est ex 1. Machab. 1. 12. nam evenit primum desolans illa defectio anno centesimo quadragesimo primo Seleucidarum, 1. Machab. 1. 12. qua in defectione perseveratum est sequente anno, cùm Antiochus Ægyptum occuparet; tertio vero reversus Jeruschalaima devastavit, ibidem ver. 21. & suam impietatem produxit usque ad annum centesimum quadragesimum octavum, cujus mense nono die vigesimo quinto repurgatum est templum & cultus instauratus, 1. Machab. 4. 52.* Vespertina matut.] *id est, dies bis mille trecentos, qui* περιφραστικῶς *a suis partibus nominantur: ut infrà 26.* Tum justè] *id est, præcisè hoc elapso tempore cultus Dei instaurabitur: ut ex 1. Machab. 4. modo ostendimus.* 15 Fuit autem] *transitio ad secundam partem, nempe interpretationem visi: ut diximus in ver. 1.* Quasi aspectus viri] *id est, Angelus humana specie, qui propterea dicitur Gabriel, id est, vir Dei fortis, versu sequente & infra 9. 21.* 16 Humanam] *illius videlicet qui occulta in numerato habet, id est, Christi, de quo versu 13. Nam idem Angelis imperat, & interpres est judiciorum Dei & promissionum in Ecclesia.* Inter Ulajum] *id est, inter duas ripas illius fluvii, de quo suprà 2.* 17 Conturbatus] *ut Jechezk. 1. 28.* 18 Tangens me] *id est, recreavit & confirmavit me ab infirmitate mea: ut 1. Reg. 19. 5. & 7.* 19 Ecce ego] *exordium explicationis ad visum superius pertinentis habetur hoc versu; explicatio autem, septem sequentibus.* 20 Aries] *de quo ver. 3. & 4.* 21 Hircus] *de quo versu 5. 6. & 7.* Villosus] *id est horribilis, a signo.* Regis Græc.] *id est regnorum, quæ postea distribuit Propheta.* Rex primus] *Alexander magnus, qui primus Græcorum Judæam comparavit.* 22 Effracto] *ut suprà versu 8.* Quatuor regna] *Macedoniæ, Asiæ, Syriæ, & Ægypti. Fuit autem regnum illud Syriæ, quod Seleucidarum historici appellant, de quo deinceps propheta acturus est.* Ex sua gente] *i. non è gente Alexandri (nam totum illius genus duodecim annis intercidit) sed ex suis gentibus singula.* Illius] *Alexandri, quasi dicat viribus imparia.* 23 Procedente autem] *nimirum anno centesimo trigesimo septimo Seleucidarum, ut antè diximus ex 1. Machab. 1.* Istorum] *ac Seleucidarum maximè, a quibus Rex iste ortus est.* Cùm defectionem] *de qua 1. Machab. 1. 12. ut versu 14. notavimus.* Rex impud.] *Antiochus Epiphanes, sive Illustris per antiphrasim dictus, quem propterea (Polybio teste) alii vocarunt petulantiæ nomine* ἐπιμανῆ, *quasi furiosum dicas.* 24 Non robore ipsius] *id est, non strenuè sed tantùm impurissima fraude, ut dicitur sequente versu.* Validos] *id est, summos cum infimis: vide 1. Machab. 1. 25. & sequentibus.* 25 In tranquillitate] *id est, neque lacessitus, neque lacessens armis; sed pacem simulans tyrannicas cædes exercebit.* Principi princip.] *vide suprà in ver. 11.* Absque manu] *id est, languore & morbo conficietur ex animi cruciatu, divina vindicta illum persequente, 1. Macab. 6. & 2. Machab. 9.* 26 Visio] *de qua suprà ver. 14.* Occlude] *id est, quasi obseratam & obsignatam recondere in animo tuo, & piis tantùm omnibus confirma: apud istos verò dissimula: ut ostenditur sequente versu, sic Jeschahh. 8. 16. & infrà 12. 4.* Dierum multorum] *nempe ducentorum nonaginta duorum annorum, ab ineunte Persarum dominatu in Babyloniam ad Antiochi Illustris exitium.* 27 Officium regis] *id est mihi a Rege imperatum atque impositum.* Quamvis obstupesc.] *id est, dissimulabam optimè affectionem animi mei, atque ita occlusam in animo meo visionem continebam, prout me facere Deus mandaverat præcedente versu.*

CAPUT IX

Danijelem anno liberationis promissæ cogitantem cum animo suo & precibus flagitantem a Deo remissionem peccatorum suorum & popularium, gratiam, misericordiam, liberationem, & restitutionem Ecclesiæ, Deus per Angelum confirmat de proxima liberatione, & eo tanquam vestigio perducit ad spiritualem liberationem quam Christus per Evangelium abolitis ceremoniis effecit in adventu suo: ac propterea tempora definiens accuratissimè, exponit salutem Ecclesiæ, & Judæorum contumacium ruinam.

a Heb. uno Darjaveschi filii Achaschverosch.

Jirm. 25. 29

b Heb. completurum vastitatibus.

Deut. 7. 9 & 21.

1 ANNO [a] primo Darii filii Assueri ex semine Medorum, quo factus est Rex in regno Chaldæorum:

2 Anno primo regni ejus, ego Danijel considerans ex libris; numerum annorum quibus fuerat verbum Jehovæ ad Jirmejam Prophetam [b] completas fore vastitates Jeruschalaimorum, septuagesimum annum *adesse*.

3 Adhibui faciem meam ad Dominum Deum, quærendo oratione & deprecationibus; cum jejunio, cilicioq; & cinere:

4 Et orans Jehovam Deum meum, confessus sum; ac dixi, obsecro, Domine Deus fortissime, maxime, & summè reverende, servans fœdus & benignitatem amantibus ipsum & observantibus præcepta ipsius:

5 Peccavimus, & perversè egimus, improbeq; fecimus, ac rebellavimus; & quidem recedendo a præceptis tuis & a juribus tuis.

6 Non enim auscultavimus servis tuis Prophetis, qui alloquebantur nomine tuo reges nostros, principes nostros; & patres nostros, ac totum populum terræ.

7 Penes te, ô Domine, est justitia ipsa, at penes nos pudor faciei, qualis est die hoc; penes viros Jehudæ, & penes habitatores Jeruschalaimorum, & penes omnes Jisraëlitas, propinquos & longinquos in omnibus regionibus quò depulisti eos, propter prævaricationem ipsorum qua prævaricati sunt in te.

8 Jehova, penes nos est pudor vultus, penes reges nostros, penes principes nostros, & penes patres nostros; quia peccavimus in te.

9 Penes

9 Penes Dominum Deum nostrum sunt miserationes & condonationes, quia rebellavimus contra ipsum,

10 Ac non auscultavimus voci Jehovæ Dei nostri; ut ambularemus in legibus ejus quas proposuerat nobis per servos suos prophetas:

11 Sed omnes Jisraëlitæ transgressi sunt legem tuam, idque recedendo ut non auscultarent voci tuæ: quapropter effusa est super nos illa execratio & illa adjuratio quę scripta est in lege Moschis servi Dei, quia peccavimus in eum.

Levit 26. & Deut. 28.

12 Itaq: præstitit unumquodq; verborum suorum quæ loquutus fuerat contra nos & contra judices nostros qui judicabant nos, inducendo super nos malum magnum: non enim factum fuit *malum* sub toto cœlo quemadmodum factum est contra Jeruschalaima.

13 Quemadmodum scriptum est in lege Moschis, totum hoc malum supervenit nobis; nec tamen deprecati sumus faciem iratam Jehovę Dei nostri: revertendo ab iniquitatibus nostris, & animum advertendo ad veritatem tuam.

14 Ideo sedulus fuit Jehova in illo malo quod adduxit super nos: nam justus est Jehova Deus noster in omnibus factis suis quæ fecit, cùm non auscultaverimus voci ipsius.

15 Nunc ergo, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum e terra Ægypti manu forti, & comparasti tibi nomen quale est hoc die: peccavimus, improbè egimus.

16 Domine secundum [c] totam justitiam tuam summam, avertat se jam ira tua & æstus tuus a civitate tua Jeruschalaimis, monte sanctitatis tuę: nam propter peccata nostra & propter iniquitates patrum nostrorum Jeruschalaima, populúsque tuus opprobrio *sunt* omnibus circunstantibus nos.

[c] Heb. totas justitias tuas.

17 Nunc inquam ausculta, Deus noster, orationi servi tui & deprecationibus ejus, & fac ut luceat facies tua super sanctuarium tuum quod desolatum est: propter Dominum.

18 Inclina, Deus mi, aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & vide desolationes nostras, & civitatis [d] quę vocata est de nomine tuo: non enim propter [e] ullam justitiam nostram nos [f] procidentes deprecamur te, sed propter miserationes tuas amplissimas.

[d] Heb. super quam vocatur nomen tuum: sic ver. 19.
[e] He. justitias nostras.
[f] Heb. projicimus deprecationes nostras coram te: sic versu 20.

19 Domine exaudi, Domine condona, Domine attende & effice, ne tardato: propter te, Deus mi, quia de nomine tuo vocatur civitas tua & populus tuus.

20 Me autem adhuc loquente, & orante, ac confitente peccatum meum & peccatum populi mei Jisraëlis; & prono deprecante iratam faciem Jehovæ Dei mei pro monte [g] sancto Dei mei,

[g] Heb. sanctitatis.

21 Adhuc, inquam, me loquente in oratione, vir ille Gabriel quem videram in illa visione principio; jussus advolare [h] contentissimè, tetigit me sub tempus muneris vespertini:

[h] Heb. cum lassitudine: hyperbole.

22 Et [i] informans me loquutus est mecum; ac dixit, ô Danijel, nunc prodii ut [k] imbuam te intelligentia.

[i] Heb. faciēs intelligere.
[k] Heb. faciā ut percipias intelligentiā.

23 In principio deprecationum tuarum prodiit verbum, ad quod indicandum venio, quia [l] desyderatissimus es: quapropter animadverte ipsum verbum, & intellige visionem istam.

[l] Heb. vir desyderiorū: ut inf. 10.11.

24 Septimanæ septuaginta [m] decisæ sunt super populum tuum, & super civitatem [n] sanctam tuam ad cohibendū defectionem illam, & ad obsignandum peccata, & ad expiandum iniquitatem, & ad adducendum justitiam [o] perpetuam: idque obsignando visionem ac Prophetam, & ungendo sanctum sanctorum.

[m] Heb. decisum est. impersonaliter.
[n] Heb. eductione.
[o] Heb. seculorum.

25 Igitur cognoscito & intelligito ab [p] enūtiatione verbi, de reducendo *populo*, & de ædificandis Jeruschalaimis usque ad Christum antecessorem *fore* septimanas septem: deinde septimanas sexaginta duas [q] rursus ædificata platea & fossa, quæ tempora *erunt* in angustia.

[p] Heb. eductione.
[q] Heb revertetur & ædificabitur.

26 Post septimanas autem illas sexaginta duas excidetur Christus, sed nihil ad illum: nam civitatem ipsam & ipsum sanctum perdet, populum antecessoris venturum, adeò ut finis ei sit cum inundatione, denique usque ad finem belli [r] præcisè *bellum* erit desolationis maximæ.

[r] Heb. præcisum desolationum erit.

27 Corroborabit verò fœdus multis septimana una: in medio autem septimanæ ipsius abolebit sacrificium & munus; deinde per [s] legiones detestationum desolantes usque ad consummationem eamq; præcisam, per desolantes, *inquam*, effundetur desolatio.

[s] Heb. alam detestationū: ala pro copiis, metaphorice ut Jeschahh. 8.8.

ANNOTATIO.

1 Anno primo] *Hujus capitis tres sunt in universum partes: prima est, narratio occasionis qua adductus est Propheta ad requirendam & exorandam revelationem propheticam, tribus versibus: secunda est oratio, usque ad vers. 20. tertia denique prophetica revelatio de tempore adventus Christi & effectus illius.* Darii] *de quo suprà 6.1.* 2 Ex libris] *tum prophetiarum Jirmejæ quibus annorum numerus fuerat præfinitus, tum historiis temporum quæ a deportationis initio effluxerant.* 4 Et orans] *hujus orationis quam Danijel adhibet coram Deo suo & popularium suorum nomine, duo sunt præcipua in universum capita: prius est confessio peccatorum, & justitia Dei peccatores castigantis, usque ad versum 15. posterius, petitio liberationis & gratiæ, usque ad versum 20. quæ duo præpostero ordine proponuntur hoc vers.* Obsecro] *tota hæc confessio duobus argumentis nititur, natura Dei, qui gratiosè fœdus inire, misericordiamq; & judicium exercere dicitur; & hominum imbecillitate, quam de se & popularibus Danijel prædicat, ad gloriam Dei confusione ipsorum illustrandam.* 9 Quia rebellav.] *αἰτιον hoc ostendit cur penes Dominum dicantur miserationes & condonationes esse, & ab illo tantùm salus expectari: nempe quòd homines quamvis sanctissimi suæ rebellionis in Deum sunt conscii, ac proinde a se nihil nisi perditionem suam proficisci agnoscunt, salutem verò contrà ab unica Dei misericordia; ut infra vers. 18.* 12 Magnum] *videlicet quantum non fuerat auditum usquam, visum, aut effectum antea: quod significatur verbis seq. & confirmatur Lamentationibus Jirm.* 15 Nunc ergo] *transitio ad secundam orationis partem, per comparationem anteactæ Dei beneficentiæ, & præcedentis confessionis anacephalæosin, hoc versu.*

17 Propter Dominum] *i. Christum mediatorem, qui hæres & Dominus constitutus est omnium.* 20 Me autem] *transitio ad narrationem propheticæ revelationis, quæ facta fuit Danijeli, vers. 22. & sequentib.* 21 Vir ille Gabr.] *de quo supra* 8.16. Tetigit me] *ut supra* 8.18. Sub tempus] *vide* 1.Reg. 18.29. 22 Et informans] *hujus revelationis exordium continetur hoc & sequente vers. propositio, quatuor seq. Tota autem eò pertinet ut Danijel intelligat minimè sibi hærendum esse in temporali hac restitutione: sed eam cognoscat potiùs typum fuisse & particulam quandam æternæ liberationis in Christo. Quamobrem pro septuaginta annis captivitatis prædicit septuaginta septimanas annorum commorationis in terra, & regnum Christi explicat evidentissimè.* 23 In principio] *i. cùm primùm cœpisti orare, mandatum accepi a Deo ut responderem tibi.* Desyderatiss.] *i. Deo acceptissimus.* 24 Septimanæ] *videlicet annorum, quæ universè efficiunt annos quadringentos nonaginta. Est autem hic numerus integer sive rotundatus pro corrupto positus, cùm postremæ hebdomadis pars tantùm comprehendenda fuerit: ut ipse Danijel temporibus minutatim expositis docet versu ultimo. Quamobrem si de annis quadringentis nonaginta partē demas hebdomadis ultimæ, comperies annos quadringentos octoginta septem, quos facilè apertèq; hac ratione supputaveris: Hhezræ historia ab edicto Cyri est annorum quadraginta novem: liber Nechemjæ continet Chronicon annorum septuaginta: Darius ultimus regnavit annos sex: Alexander Magnus sex, cujus mors incidit in annum primum centesimæ decimæ quartæ Olympiadis, Arriano teste & cæteris: Christi verò mors anno ultimo ducentesimæ secundæ Olympiadis: quarum octoginta novem Olympiadum annos singulos numerando assurgunt anni trecenti quinquaginta sex. Atque hos quidem omnes annos si in summam unicam contraxeris, constabunt anni quadringenti octoginta septem, id est, hebdomades septuaginta dimidia minus: quam dimidiam consulto ab Angelo fuisse prætermissam non tantùm brevitatis ergo statuimus, verùm etiam ut eò meliùs per æqualitatem numeri annorum septuaginta qui in deportatione consumpti sunt, numerū quoque septuaginta septimanarum annorum animis piorum commendaret.* Ad cohibendum] *i. ad continendum & confirmandum bonos prædicatione Evangelii ne deficiant a Deo (prout gravissima & universalis ferè defectio invasit inde a temporibus Antiochi Illustris, de quo supra 8.13. & sequentibus) & ad obsignandum, id est, tegendum peccata, & ad tollendum expiatione iniquitates electorum: quæ tria gradatim prædicantur de Christo forensi quadam ratione: quia ille unus est agnus Dei, & propitiatio pro peccatis nostris.* Ad adducendum] *altera pars beneficiorum Christi, qui non tantùm peccata adimit: sed æternam quoque justitiam confert omnibus credentibus in se.* Idq;] *id est, quæ quidem beneficia duo amplissima, abolitionis peccatorum, & justitiæ æternæ Christus tunc duobus modis præstiturus est: nimirū prophetia Evangelica, qua visio, prophetiáq;, & ministerium literæ, mortis & condemnationis abolerur, ut copiosè explicat Apostolus 2. Corinth. 3. & sacerdotio, quo Christus Pontifex noster, sanctuarii minister, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus & non homo, per proprium sanguinem ingressus semel in sacrarium æternam redemptionem nobis comparavit, antiquata legali illa & aspectabili unctione Hebr.* 8. & 9. & 10. 25 Igitur cognoscito] *ἐξήγησις & singularis explicatio dicti præcedentis, qua Angelus septuaginta hebdomadas distribuit in tria tempora, nimirum in septem, in sexaginta duas, & in unam, quæ fuit ultima.* Ab enuntiatione verbi] *i. ab edicto Cyri, de quo 2.Chron. 36.22. & Hhezræ 1. quo eodem anno de his rebus omnibus præmonebatur Danijel.* De reducendo] *ex edicto Cyri, cujus modò meminimus.* De ædificandis] *ex mandato Artaxerxis, de quo Nechem. 2.* Antecessorem] *i. principem & caput Ecclesiæ, qui regnat in domo Davidis in æternum.* Septimanas sept.] *i. annos quadraginta novem, in quibus Judæi reduces templum quidem ædificarunt & restituerunt cultum Dei sed urbem minimè: quapropter hæ septimanæ septem disertè a sequentibus seponuntur, quemadmodum etiam distinguit historia in libro Hhezræ.* Septimanas sexag.] *i. quadringentos triginta quatuor annos: qui incipiunt ex quo tempore mandatum Nechemjæ traditum est de ædificandis Jeruschalaimis, & desinunt ineunte ultima hebdomade qua cœpit prædicare Christus. Horum verò annorum supputationem ostendimus in præcedentem versum.* Ædificata] *de qua instauratione vide Nechem. 3. & sequentibus.* Platea & fossa] *i. urbe Jeruschalaimorum intus & foris: periphrasis.* In angustia] *quam prædixerunt Jechezkel 38. & 39. & Danijel præcedentibus ac sequentibus capitibus: & obtigisse narrant libri Hhezræ, Nechemjæ, & Macabæorum.* 26 Post septimanas] *id est, septimana septuagesima.* Excidetur Christus] *i. crucifigetur & tradetur morti: sed tempus magis circumscribitur seq. versu.* Nihil ad illum] *id est, mors ei propterea non dominabitur: sed perficiet judicia sua in populum rebellem & contradicentem, in civitatem, & templum: ut sequentia docent.* Populum antecessor] *id est, populum Judææ, qui secundum electionem & secundum carnem populus erat Christi.* Venturum] *id est, qui tum futurus est, & Christum popularem suum in propria sua venientem minimè omnium recepturus.* Adeò ut finis] *id est, adeo ut exundet in eum populum severissimum diluvium judiciorum Dei usque ad internecionem ejus, quod sequentia verba declarant optimè.* 27 Corroborabit] *id est, multos in fœdere Dei prophetia sua, ac sacerdotio, regnoq; confirmabit, faciens ut gratia Dei & donum per gratiam quæ est unius hominis Jesu Christi, in multos redundet, Rom.* 5.15. Una] *id est, septuagesima (ut antè diximus) qua ineunte cœpit prædicari.* In medio autem septimanæ] *id est, ineunte quarto anno hebdomadis ultimæ.* Abolebit] *nimirum unica oblatione sui ipsius per spiritum æternum facta, qua consecravit in perpetuum eos qui sanctificantur, Heb.* 10. 14. Per legiones] *id est, per copias Romanorum: quæ propterea quòd idolis serviebant, dicuntur legiones detestationum, hîc, & detestatio, infrà 12.11. & quia populum Judæorum multoties ceciderunt ac postremò perdiderunt, copiæ desolantes sive vastatrices appellantur. Atque hunc quidem germanum esse utriusque loci sensum ostendit comparatio locorum novi Testamenti, Lucæ 21.20. cum Matth. 24.15. & Marci 13.14. Nam quod apud hos dicit Christus fore ut videant Judæi abominationem desolationis quæ dicta est a Danijele Propheta stantem in loco sancto, ubi non oportet: sic interpretatur Lucas: cùm autem videritis circundari ab exercitibus Jeruschalaima, tunc scitote imminere desolationem ejus, &c.* Desolantes] *Romanorum copias: ut suprà.*

CAPUT

Caput X.

Danijel deflens popularium suorum in Judæa versantium calamitates & impeditum Dei cultum, visione a Deo monetur atque confirmatur bis, antequam futurus Judæorum status explicetur: deinde verò informatur de conditione Ecclesiæ Judæorum sub Persarum, Græcorumq; regno, maximè verò Seleucidarum: quorum tractata serie ad Antiochum usque Epiphanem prædicit illius dolos, maleficia, impietatem, tyrannidemq; maximam; & res ab illo gerendas narrat accuratissimè, ostendens Christum Ecclesiæ præfuturum in mediis calamitatibus, & tandem liberaturum potentia sua. ac postremò Danijele & Angelo postulante tempora & momenta rerum prædictarum circumscribit apertissimè.

1 ANNO tertio Cyri Regis Persarum verbum revelatum est Danijeli, qui vocabatur nomine suo Beltelschatzar: veritasque ipsius verbi ac constituti temporis magni, & [a] intellectus illius verbi ac intelligentia ipsi *obvenit* eadem visione.

2 Diebus illis; ego Danijel fueram [b] in luctu trium septimanarum diebus:

3 Cibum rerum desyderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec [c] unguento unxeram me; donec complerentur trium septimanarum dies.

4 Die autem vigesimoquarto mensis primi; cùm essem ad [d] ripam fluminis magni, qui est Chiddekel:

5 Sublatis oculis meis vidi, quòd ecce vir unus indutus *vestibus* lineis *aderat*; cujus lumbi accincti erant insigni auro Uphazi:

6 Corpus ejus simile beryllo thalassio, & vultus ejus similis aspectui fulguris, oculique ejus similes tædis [e] ardentibus, & brachia ejus ac pedes ejus similes colori æris tersi: sonus autem verborum ejus similis *erat* sono multitudinis.

7 Videbam verò ego Danijel solus visionem istam, homines autem qui erant mecum nō videbant visionem ipsam: sed trepidatione magna accidēte eis, fugerunt [f] ut absconderēt se.

8 Cùm itaque relictus essem solus, & viderem visionem maximam istam, non fuerunt reliquæ in me vires: sed decor meus [g] mutatione corruptus est in me, adeò ut non obtinerem vires.

9 Tunc audivi sonum verborum illius; & cùm audirem sonum verborum illius, ego fui oppressus sopore [h] pronus, & facie dejecta in terram.

10 Ecce autem manus tetigit me; & commovit me super genua mea, & palmas manuum mearum.

11 Edixitque mihi, Danijel, vir [i] desyderatissime, consydera verba quæ ego eloquuturus sum tibi, & sta [k] rectus, nam nunc missus sum ad te: cúmque loquutus esset mecum verbum istud, constiti tremens.

12 Quamobrem dixit ad me, ne timeto Danijel, nam inde a die primo quo applicuisti animum tuum ad consyderandum & ad affligendum te, coram Deo tuo exaudita sunt verba tua: & ego veni propter verba tua.

13 Sed Princeps regni Persici stetit coram me uno & viginti diebus, cùm ecce Micaël [l] primus e principibus primariis venisset ad adjuvandum me: ego relictus sum ibi apud Reges Persiæ.

14 Jam venio ut edoceam te id quod obventurum est populo tuo [m] consequentibus temporibus: nam adhuc visio est de illis diebus.

15 Cùm autem colloqueretur mecum verbis hujusmodi, [n] demisi faciem meam in terram obmutescens.

16 Sed ecce quasi similitudo [o] humana attigit labia mea: tunc aperiens os meum loquutus sum, dicēs ad eum qui stabat e regione mei, Domine mi hac visione [p] irruerunt dolores mei in me, adeò ut non obtinerem vires:

17 Quomodo ergo poterit servus Domini mei hîc loqui cū Domino meo illo; cùm in me ex hoc tempore, in me, inquam, non constiterint vires, & anima non reliqua sit in me?

18 Pergens itaque tetigit me quasi aspectus hominis & confirmavit me:

19 Ac dixit, ne timeto, vir desyderatissime, pax tibi; confirmare, confirmare inquam: cúmque eo loquente mecum confirmatus essem, dixi, loquatur Dominus meus, quia confirmasti me.

20 Qui dixit, nostíne quamobrem venerim ad te? nunc enim revertor ad pugnandum contra Principem Persiæ, donec me egresso ecce Princeps Græciæ adveniat.

21 Sed indicabo tibi id quod exaratum est in scripto [q] verissimo: quia ne unus quidem est qui se confirmet mecum ad ista, nisi Micaël princeps vester.

[a] Heb. *intelligere ipsum verbum: infinitivus pro nomine.*
[b] Heb. *lugēs.*
[c] Heb. *ungendo.*
[d] Heb. *manum, sive latus.*
[e] Heb. *ignis.*
[f] Heb. *pro abscondi.*
[g] Heb. *mutavit se in me ad corruptionem.*
[h] Heb. *super faciem meā.*
[i] Heb. *desyderiorum: sic vers. 19.*
[k] Heb. *in statione tua.*
[l] Heb. *unus: ut sup. 9.1.*
[m] Heb. *in cō sequentia dierum.*
[n] Heb. *posui.*
[o] Heb. *filiorū hominis.*
[p] Heb. *obverterunt se.*
[q] Heb. *veritatis.*

Caput XI.

1 EGO igitur anno primo Darii Medi, steti ut ei essē cōfirmationi & robori.

2 Jam verò veritatem indicabo tibi: ecce adhuc tres reges stabunt Persidi, deinde quartus ditabitur divitiis maximis omnium; & ubi confirmaverit se in divitiis suis, excitabit omnes contra regnum Græciæ.

3 Sed obsistet rex potens, qui dominabitur dominatione ampla, agetq; pro volūtate sua:

4 Et cùm obstiterit, frangetur regnum ejus, & dividetur in quatuor ventos cœli; sed non posteritati ejus, neque secundum dominatum ejus quo dominatus fuerit: nam evelletur regnum ejus, ut aliis præter illos *cedat*.

5 Itaque confirmabit se Rex Austri, & alter ex principibus ejus; qui confirmabit se supra illum & dominabitur, dominium amplum *erit* dominium ejus.

6 Et [a] exactis aliquot annis consociabunt se; nam filia Regis Austri veniet ad Regem Aquilonis, ad faciendum [b] æquis conditionibus pacem: sed non obtinebit illa vires brachii, neque ipse consistet cum brachio suo; sed tradetur ipsa, & qui adduxerint eam, & qui natus ejus fuerit, & qui confirmaverit eam illis temporibus.

7 Postea existet e surculo radicum ejus in statu illius; qui veniens cum copiis suis ag-

[a] Heb. *sub finem annorū.*
[b] Heb. *rectitudines: sed nos periprasi ad evidentiā utimur.*

gredietur munitiones 'regis Aquilonis, agétque contra eas ita ut occupet:

8 'Atque etiam deos horum cum'toparchis ipsorum, cum instrumentis [c] desyderatissimis ipsorum, argento, & auro, in captivitatem abducet in Ægyptum: & ipse annis *multũ* stabit [d] valentior Rege Aquilonis:

9 Ita veniet in regnum rex Austri, ac revertetur in terram suam.

10 Sed 'filii illius'miscebunt bellum, & postquam collegerint multitudinem, copias amplas, 'veniet [e] subinde 'exundabitque & 'transibit: & 'reversus miscebit bellum usque ad 'munitionem illius.

11 Unde exacerbatus 'Rex Austri'prodibit, pugnabitque contra illum, contra 'Regem Aquilonis; opponétque multitudinem magnam, adeò ut tradatur' multitudo illa in manum ipsius.

12 Itaque sublata illa multitudine 'extollet animum suum; & quamvis 'dejiciat myriadas, non corroborabitur.

13 Nam reversus 'Rex Aquilonis constituet multitudinem majorem priore; deinde [f] 'exactis illis temporibus, id est, annis, veniet subinde cum copiis magnis & cum facultatibus amplis:

14 Quibus temporibus'multi'obsistent Regi Austri; 'filii verò effractores populi tui 'tollentur'stabiliendo visionem, & corruent.

15 Etenim veniens Rex Aquilonis'diffundet [g] missilia catapultaria, & capiet civitates munitionum: & 'brachia Austri non constabunt, nec populus delectuum ejus, nullæ denique erunt vires ad consistendum.

16 Cumq; fecerit 'qui aggredietur eum pro voluntate sua, nullo obsistente ipsi, stabit etiam 'in terra decoris, quam consumet manu sua:

17 'Deinde disponet faciem suam ut ingrediatur cum robore totius regni sui, '& rectis adjunctis [h] sibi, 'efficiétque: & [i] 'virginem dabit ei'corrumpendo illam, sed 'non perstabit illa, neque pro eo erit.

18 Postea convertet faciem suam 'ad insulas, capiétque multas; cujus reprimens 'ductor 'opprobrium, 'vacuus opprobrio illius'regeret in illum.

19 Ita 'convertet faciem suam ad munitiones terræ suæ; & 'impingens corruet, ac non invenietur.

20 Et stabit in statu hujus 'traductor exactoris, *in* decore [k] regio; qui diebus [l] 'paucis frangetur, quamvis 'neque [m] ira, neque bello.

21 In hujus statu stabit'despectus, 'quamvis non imposuerint ei decorem regium: sed veniens [n] tranquillè usurpabit regnum 'blanditiis;

22 Et 'brachiis [o] inundantibus inundabuntur a conspectu ejus, & frangentur; etiamque 'antecessor fœderis.

23 Nam 'ex consociatione sua, cum illo faciet dolum; nam 'ascendens 'roborabit se cum 'parva gente.

24 'Tranquillè etiam opima loca provinciæ invadet, 'faciétq; quod non fecerant patres ejus & [p] majores ejus; prædã, spoliũq; & facultates illis disperget, & contra munitiones'cogitabit cogitationes suas, easq; ad tẽpus usq;.

25 'Postea excitabit vires suas [q] animumq; suum contra 'Regem Austri, qui 'miscebit se bello copiis magnis & validis admodum; sed 'non consistet, quia 'cogitaverint contra eum cogitationes.

26 Nam 'comedentes portionem cibi ejus frangent eum, cùm exercitus 'illius exundabit; & concident confossi multi.

27 'Tunc utrorúmque regum istorum animus erit malefaciendi, & in mensa eadem mẽdacium loquentur: sed non prosperabitur 'illud, quia adhuc *supererit* terminus 'constituto tempori.

28 Itaq; 'redibit in terrã suã cũ facultatibus magnis, & animo suo 'contra fœdus [r] sanctum; 'quod cum fecerit, revertetur in terram suam.

29 'Constituto tempore [f] rursus invadet 'Austrum, sed'non erit ut prior *expeditio*, aut ut posterior.

30 Venientibus enim contra eum navibus 'Cittæis'dolore afficietur, [t] rursúsque indignabitur contra fœdus sanctum atque efficiet; reversus enim 'animum adhibebit ad eos qui dereliquerint fœdus sanctum:

31 'Et brachia ab ipso stabunt; prophanabúntque'sanctuarium, '& munitionem, & amovebunt'jugem cultum, imponéntque 'detestationem desolantem.

32 'Ut improbè agentes in fœdus 'contaminet blanditiis: & populum cognoscentium Deum suum prehendant, sicut facient.

33 Ita erudientes populum, instruentes multos; corruent gladio, & flamma, captivitate, & direptione diebus multis:

34 Et corruendo 'adjuvabuntur adjumento parvo, quia adjungent se ipsis multi blãditiis.

35 'Ex ipsis autem erudientibus corruent, ad conflandũ eos, & ad purificandum, & ad dealbandum, usque ad tempus [u] determinatũ: quia adhuc *supererit terminus* constituto tempori.

36 'Nam faciet pro voluntate sua iste Rex; & extollet se, ac magnificabit se supra omnem Deum fortem, etiam supra [x] Deum fortissimum omnium, loquens mirabilia: & prosperabitur, usquedum 'consumet indignationem, dum id quod fuerat 'præcisum efficiatur.

37 'Ne ad deos quidem majorum suorum attendet, neque ad desyderium fœminarum, neque ad ullum Deum attendet; sed supra omnes magnificabit se:

38 Et quod ad 'Deum [y] summi roboris, in sede ejus honorabit; honorabit, inquã, 'Deum quem non agnoverint majores ejus auro, & argento, & lapidibus pretiosis, ac rebus desyderatissimis.

39 [z] Commiténsque 'munitiones *Dei* summi roboris Deo alieno; 'quos agnoverit, *hos* augebit gloria & dominatores faciet in multos, ac terram partietur pretii loco.

40 'Sub tempus autem finis, confliget contra eum'Rex Austri, 'irruétque ut turbo in illũ 'Rex Aquilonis curribus, equitibusq;, & classibus amplis; & ingressus regiones 'inundabit & transibit.

41 'Deinde regredietur in regionem decoris, cùm 'multæ corruerint: hæ autem'eripient se e manu ejus, Edomæa & Moabitis, ac [a] præcipua Hhammonitarum.

42 'Cùm autem extendet manum suam in regiones, etiam terra Ægypti non [b] evadet:

43 Sed dominabitur in recondita auri, & argenti, & in omnia desyderatissima Ægypti: 'Libyésq; & Æthiopes [c] comitabũtur gressus ejus.

[c] Heb. *desyderii ipsorum:* [d] Heb. *præ Rege.*

[e] Heb. *veniendo: sic vers. 13.*

[f] Heb. *sub finem illorum temporum.*

[g] Heb. *catapultam: metonymia.*

[h] Heb. *rectũ.* [i] Heb. *filiam mulierum.*

[k] Heb. *regni.* [l] Heb. *unis.* [m] Heb. *iris.*

[n] Heb. *in tranquillitate: sic vers. 24.* [o] Heb. *inundationis.*

[p] Heb. *patres patrum.*

[q] Heb. *cor: sic deinceps.*

1 *Machab. 1. 19.*

[r] Heb. *sanctitatis: sic deinceps.* [f] Heb. *revertetur & invadet.* [t] Heb. *& revertetur & indignabitur.*

[u] Heb *termini.*

[x] Heb. *Deũ fortem deorũ fortium.*

[y] Heb. *roborum: sic vers. 39.*

[z] Heb. *faciens munitionib. roborũ cum Deo alieno.*

[a] Heb. *principium filiorum Hhammonis.* [b] Heb. *erit evasioni.* [c] Heb. *ad gressus ejus erunt.*

sus ejus.

44 Sed rumores conturbabunt eum [f]ab Oriente, & ' ab Aquilone: quamobrem ' exibit cũ æstu iræ magno, ad perdendum & ad internecioni devovendum multos.

45 ' Et [d] figet tentoria palatii sui inter ' maria in monte decoris [e] sancti: cumq; venerit ' ad finem suum, nullus erit auxilio ei.

[d] Heb. *plantabit.*
[e] Heb. *sanctitatis.*

Caput XII.

1 ' TEMPORE autem illo, ' astante Micaële principe illo maximo qui stat pro [a] popularibus tuis, cùm fuerit tempus angustiæ qualis non extiterit ex quo fuit gens usque ad tempus istud; tempore *inquam* illo ' eripietur populus tuus, ' quisquis inventus fuerit scriptus in libro illo.

2 ' Tandemque ' multi ex dormientibus [b] in pulverulenta terra expergiscentur; hi ad vitã [c] æternam, illi ad opprobria & cõtemptum æternum:

3 Et erudientes splendebunt quasi splendore expansi; & justificantes multos, ut stellæ in sempiterna secula erunt.

4 ' Tu verò Danijel occlude hæc verba, & obsigna hunc librum ad tempus [d] determinatũ usq; ' percurrẽt multi & augebitur cognitio.

5 ' Tum videbam ego Danijel, quòd ecce duo ' alii adstabant; unus hinc ad ripam rivi, & alter inde ad ripam ejusdem rivi.

6 Quo dicente ad ' virum indutum vestibus lineis, qui erat supra aquas ipsius rivi: ' quousque terminus erit horum mirabilium?

7 Audivi virum indutum *vestibus* lineis qui erat supra aquas ipsius rivi, qui extulerat dexteram suam & sinistram suam versus cœlos, jurãtem per viventem in æternum; ' post constitutum tempus, constituta tempora, partẽmque *temporis*, & cùm ' absolvet dissipare [e] ' vires populi [f] sancti, fore ut absolvantur omnia ista.

8 Cumque ego audiens non intelligerem; dixi, Domine mi, quis finis futurus istorum?

9 Qui dixit, ' abi Danijel; nam occlusæ sunt & obsignatæ hæ res usque ad tempus determinatum.

10 ' Purgabuntur, dealbabuntur, & conflabuntur ' multi; ' improbè quidem agent improbi, nec animadvertent ulli improbi: sed erudientes animadversuri sunt.

11 A tempore autem quo ablatus fuerit ' jugis *cultus*, & posita ' detestatio desolans; ' dies erunt mille ducenti nonaginta.

12 ' Beatus qui præstolabitur & perveniet ad dies mille trecentos triginta quinque.

13 Tu autem ' abi ad terminum ipsum; id est, quiesce ac persta in sorte tua ad terminum usque dierum.

[a] Heb. *filiis populi tui.*
[b] Heb. *terræ pulveris.*
[c] Heb. *seculi: sic deinceps.*
[d] Heb. *termini: sic ver. 9.*
[e] Heb. *manum: ut Deut. 32.36.*
[f] Heb. *sanctitatis.*

ANNOTATIO IN CAP. X.

1 Anno tertio] *Cùm tria hæc capita sint communi argumento, ut res ipsa docet evidentissimè; idcirco placuit ea simul conjungere. In hac igitur prophetia continentur ista: primùm inscriptio proleptice omnes partes prophetiæ istius explicans, hoc versu: deinde narratio quî se comparaverit Danijel, & Deus visionem illi obtulerit, hoc capite reliquo; tertium, propositio verbi verissimi, & longi illius temporis ad probationem Ecclesiæ constituti, rerùmque singularium quæ per illud tempus fuerant eventuræ, capite* 11. *& quatuor primis versibus capitis* 12. *quartum, explicatio intelligentiáque illius verbi & temporis constituti, inde ad finem usque prophetiæ: quæ omnia (ut diximus) paucissimis verbis in hac inscriptione ponuntur. Quòd autem anno tertio Cyri revelatio hæc facta est Danijeli, non temere factum est: cùm enim anno secundo ex quo venerant Judæi Jeruschalaima ad domum Dei, secundo mense cœpissent curare ædificationem templi Dei, Hhezræ* 3.8. *non dubium est quin eodem anno adversarii intercesserint ne opus illud Dei promoveretur. Quamobrem oportuit tum ætatem illam, tum pòst venturas generationes adversus illud malum præeuntibus visionibus, revelationibus, signis, & monitis sanctissimè confirmari, & adversus alia quoque incommoda, periculáque Judæis eventura armari Ecclesiam per spiritum Dei & prædictiones hujusmodi, velut certissimas futuras testes infinitæ illius & ineluctabilis providentiæ, paternæq; Dei benevolentiæ erga Ecclesiam.* Belteschatzar] *vide suprà* 1.7. & 4.8. Veritasque] *id est, verbum, & revelatio verissima factorum & temporum quibus Deus suum opus erat effecturus ab eo tempore in longinquum.* 2 Diebus illis] *videlicet anno tertio ineunte, ut apparet ex versu quarto. Hujus autem narrationis partes sunt hæ: occasio visionis a Deo oblatæ, nempe solicitus Danijelis animus, versu* 2. & 3. *visionis genus, versu quarto & duobus sequentibus audientium, & videntis Danijelis consternatio, versu* 7. & *duobus sequentibus; ac postremò confirmatio signis, verbis, & opere Danijeli facta atque repetita: reliquo capite.* Fueram in luctu] *propterea quòd ne Judæis quidem reducibus fausta erant & secunda omnia; sed opus templi mandato Cyri inchoatum per Cambysen emissariósque ipsius aulicos Judæis infensos interrumpebatur, & jamque planè desierat.* 3 Cibum] *id est, corpori non indulgebam; sed macerabam ipsum jejunio, ut hac ratione corpus communicaret afflictionibus cum fratribus meis, & animus eò liberior & promptior ad Deum accedendum esset.* 4 Chiddekel] *id est, Tigris: ut Gen.* 2.14. 5 Vir unus] *id est, Christus specie viri, ut apparet ex Danijelis verbis infrà* 12.6. & 7. Vestibus lineis] *id est splendidissimis; quales a regibus, potentioribus, sacerdotibusque ferebantur.* Insigni auro] *id est, cingula ex auro præstantissimo: metonymia: vide Jirm.* 10.9. 6 Simile beryllo] *id est, cœlesti colore atque cœruleo.* Vultus ejus] *rutilans & coruscus, ut Jechezk.* 1.27. Similes colori] *id est, scintillantes purissimè: ut Jechezk.* 1.7. Sono mult.] *vide Jechezk.* 1.24. 7 Solus] *ut cui soli Deus aperiret oculos ad visum percipiendum, quemadmodũ Paulo Actor.* 9. 8 Non fuerunt reliquæ] *id est, penè exanimatus sum præ visionis amplitudine, & tenuitate mea,* Decor meus] *i. ita expallui & formam hominis viventis amisi, ut cadaver magis viderer esse quam homo vivens.* 10 Magnus tetigit] *ut suprà* 8.18. Commovit me] *i. aliqua ex parte erexit me perculsum & prostratũ metu. Atq; hic primus confirmationis gradus.* 11 Edixitq;] *secundus confirmationis gradus.* 12 Quamobrem] *tertius confirmationis gradus, cum erecto corpore animus erigitur.* Consyderandũ] *i. animadvertendũ mala præsentia, quibus populus Dei prægravatur.* Affligendũ] *vide Levi.* 16.29

13 Sed

13 Sed princeps] *Cambyses qui Cyro in expeditionem exteram profecto tenebat regni gubernacula. Est autem hoc & sequente versu præcedentis explicatio per occupationem: miraberis fortasse, inquit Angelus, quid sibi hoc velit, te inde ab eo tempore exauditum esse, & tamen responsum accipere post tãtum dierum numerum: sed (inquit) duo sunt quæ ad tui exauditionem pertinent; unum, ut ex consilio Dei prospiciatur de impedimentis quæ ab hostibus Ecclesiæ offerentur; alterum, ut consilium Dei quo rebus Ecclesiæ ad versantibus prospexerit tibi exponatur ad ædificationem illius. Ac consilium quidem Dei in Christo his diebus omnibus prospexit impedimentis quæ a Persarum Rege afferuntur, eúmque veluti in jus perduxit me administro, ut de consiliis & factis ejus præsentibus ac futuris cognosceret, hoc versu. Nunc demum verò cognitis & curatis rebus huc mittor ad consilium totum Dei tibi explicandum, prout sit deinceps.* Princeps] *id est, Cambyses filius Cyri.* Stetit coram] *id est, quasi in jure aut judiciali foro comparuit, ut de consiliis & factis ipsius cognoscerem & statuerem authore Christo.* Uno & viginti] *id est, tribus illis hebdomadibus, de quibus suprà 2. & 3.* Micael] *Christus, sic appellatus voce composita. quasi dicas, qui par est aut æqualis ipsi Deo forti, quemadmodum loquitur Apostolus scribens ad Philippenses.* Primus] *id est, princeps angelorum: qui cum principibus humanis comparati optimè dicuntur principes primarii, quemadmodum etiam appellantur imperia ac potestates in cœlis, Ephes. 3.10.* Ad adjuvandum me] *id est, informandum, confirmandúmque ad perficiendam hanc administrationem meam.* Relictus sum] *videlicet illis uno & viginti diebus.* Reges Persiæ] *id est, Cambysem cum primoribus & consiliariis regni.* 15 Demisi faciem] *vide suprà 8, & 9. Est autem inde ab hoc versu narratio occasionis ex qua Danijelem a Deo oportuit de integro confirmari, ad finem usque.* 16 Quasi similitudo] *id est, Angelus Gabriel, qui nominatus est suprà 9.21.* Attigit] *ut suprà versu 10.* Domine mi] *excusatio est Prophetæ a minore: si sola hac, inquit, visione oblata tam graviter affectus sum, suprà ver. 8. & 9. quanto magis afficerer colloquio hoc quod instituis mecum.* 17 Hic] *emphasis. quasi dicat, qui tantulus sum & tam imbecillis; ut contrà Dominum vocat illum, id est, tantum, tam præstantem, & admirabilem.* Ex hoc tempore] *ex quo mecum cœpisti colloquium instituere.* 18 Et confirmavit] *adeò ut non starem tremens, ut factum fuerat in priore confirmatione, suprà 11.* 20 Nostine] *prolepsis sive propositio summa totius prophetiæ, primùm universè de regnis, hoc versu; deinde verò de singulari illorum administratione, seq ver. quæ omnia seq. capite (ut diximus) suo ordine exponuntur.* Revertor] *id est, descedam a te; ut quemadmodum antè cognovi de constitutione regni Persidis & curavi eam, sic in posterum contrà faciam, & oppugnem reges Persidis.* Me egresso] *ad adducendum ac confirmandum Alexandrum Macedonem, qui princeps Græciæ appellatur.* 21 Sed indicabo] *id est, jam verò transibo ad singularem aliquam explicationem eorum quæ modo dicta sunt, prout relata est in consilium Dei: quod cum scripto verissimo comparatur ex usu forensi.* Ne unus quid.] *id est, solus Christus stat ab Ecclesia sua; quam totus mundus infestat, sed ab eo ut justo principe adversus omnes etiam inferorum portas defenditur.* Micael] *ut suprà ver. 13.* Vester] *id est, Judæorum tuorum popularium: quo sensu dicitur alibi servator corporis sui & caput Ecclesiæ.*

IN CAPUT XI.

1 Ego igitur] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 10.1. qua exponit Angelus primùm quid sibi faciendum & docendum fuerit mandatum de regno Persico, duobus versibus; secundo de Macedonico, duobus alteris; tertiò de Seleucidarum regno & perpessionibus Ecclesiæ, usque ad caput duodecimum: ac postremò de confirmatione piorum in perpessionibus per prophetiam & promissiones Dei; quatuor primis versibus capitis duodecimi.* Igitur] *id est, ut intelligas quod modò perstrinxi paucis, ver. 20. & 21. præcedentis capitis, hæc quæ geruntur & in posterum gerenda sunt, ita se habere planè ex voluntate consilióque Dei, & meo ac angelorum ejus ministerio.* Anno primo] *id est, inde ab eo tempore quo monarchia Babylonica fuit a Medis & Persis occupata, versor in monarchiæ Persicæ administratione, ipsam protegens & regens ex decreto Dei, prout ex usu est Ecclesiæ.* 2 Jam verò] *nimirum cùm non modò administrationis curandæ munus accepi a Domino; sed etiam recèns ad verba tua explicanda & informandam Ecclesiam missus sum, suprà 10.11. & sequentibus.* Veritatem] *eam videlicet quæ exarata est tanquam scripto in consilio Dei, suprà 10.21.* Adhuc tres reges] *videlicet a Dario Medo qui nominatus est præcedente versu. Sunt autem illi, Cyrus, Cambyses Cyri filius, & Darius Hystaspis.* Quartus] *nempe Xerxes, qui primùm terror fuit appellatus Græciæ, postea verò ludibrium.* Ditabitur] *tum illis quas Darius pater congerebat ex tributis provincialibus, qui propterea caupo regni sui dicebatur, ut annotavimus Ester 10.1. tum illis quas ipse Xerxes provinciis ad quas progrediebatur imperabat, cum in expeditione esset.* Omnes] *tum populos Orientis, tum verò posteros ipsius, qui hæredes fuerunt ejusdem belli, & ruinam sibi ex eo accersiverunt ut explicant duo sequentes versus.* 3 Obsistet] *id est, hic stabit, & prosternet Persas.* Rex potens] *Alexander Macedo, cognominatus Magnus.* 4 Et cùm obstit.] *id est, fractis Persis, per septennium monarcha vixerit.* Frangetur] *ut prædictum fuerat, suprà 2.44. & 7.6.* In quatuor vent.] *id est, secundum quatuor plagas seu regiones cœli dirimetur in regna quatuor. Nam Seleucus Nicanor obtinuit primùm Babyloniam ab Oriente, Cassander Macedoniam ab Occidente, Antigonus Asiam minorem a Septentrione, & Ptolemæus Lagi filius Ægyptum a Meridie.* Sed non] *nam Alexander & Hercules filii Alexandri Magni brevi tempore sine liberis extincti sunt: ut diximus suprà 7.6.* Secundum domin.] *id est, longè impari ac minimè comparanda dominatione.* Evelletur] *id est, tolletur funditus, sive radicitus.* Illos] *videlicet posteros & necessarios Alexandri Magni.* 5 Rex Austri] *id est, Ptolemæus Lagi filius: nam tantùm eos reges perstringit Propheta, quorum tyrannide populus Dei afflictus est; e quibus hic fuit primus ab Alexandro Magno, qui Jeruschalaima dolo cepisse, & captivos quamplurimos abduxisse legitur apud Josephum lib. 12. Antiquitat. Judaic cap. 1.* Austri] *id est, Ægypti, quæ ratione Judææ ad Austrum sita est, ut diximus ver. 4.* Et alter] *id est, Ptolemæus Philadelphus, secundus Rex Ægypti ex serie hac.* Confirmabit se] *id est, amplius dominium obtinebit quàm pater.* 6 Consociabunt se] *id est, fœdus inibunt sancientq, matrimonio Rex Ægypti Ptolemæus Philadelphus, & Rex Syriæ Antiochus Theos Antiochi Soteris filius, & nepos Seleuci Nicanoris, a quo dictum est Seleucidarum regnum.*

Filia]

Filia Regis] *Bernice (quam alii ad euphoniam Berenicen, & Beronicen vocant) Ptolemæi Philadelphi filia.* Veniet ad regem] *id est, nubet Antiocho Theo regi Syriæ; qui ad hanc ducendam, & constituendam (ut sibi videbatur) pacem, justam uxorem Laodicen repudiavit, ex qua binos liberos susstulerat.* Non obtinebit] *id est, non poterit Bernice efficere ut fœdus initum & matrimonio suo confirmatum permaneat integrum & inviolatum: vide sup. 2.43.* Neq; ipse conf.] *id est, neque Antiochus Theos (qui Bernicen duxerit quasi brachium ad firmandam & continendam pacem cum Ptolemæo initam) constabit sibi, & hoc velut brachium retinebit: sed Laodicen repudiatam recipiet. quam ob causam Antiocho Theo adhuc superstite Ptolemæus Evergetes filius Philadelphi bellum instauraturus est.* Sed tradetur] *Bernice videlicet in potestatem hostium; adeò ut a Seleuco Callinico privigno suo occidatur cum toto comitatu, cum filio, & cum asseclis omnibus ipsius.* 7 Postea] *id est, in statum Ptolemæi Philadelphi succedet Ptolemæus Evergetes filius, tanquam e stirpe illius subolescens.* Radicum ejus] *id est, ex quibus Bernice processerit: fuit enim Evergetes Bernices frater.* Regis Aquilon.] *id est, Seleuci Callinici, qui Rex erat Syriæ.* 8 Atque etiam] *id est, Syriam totam opibus spoliabit, quas in Ægyptum deportet; unde comparatum est ei Evergetæ nomen.* Toparchis] *qui obsides dati sunt & accepti, ut caveretur de obsequio & fide totius Syriæ.* 10 Filii illius] *Seleuci Callinici, quem antè nominavimus: quorum nomina sunt Seleucus Ceraunus, & Antiochus Magnus.* Miscebunt bellum] *id est, instituent bellum contra Evergeten, ut debellent duces ab eo in Syria constitutos: qua in expeditione Seleucus Ceraunus anno tertio regni occisus est. Hæc quia variè ab historicis tradita sunt, maluimus Polybium authorem sequi: apud quem libro secundo legimus per idem tempus Ptolemæum Evergeten & Seleucum Ceraunum vita defunctos esse.* Veniet subinde] *videlicet Antiochus Magnus, postquam occubuerit Seleucus Ceraunus frater.* Exundabitque] *id est, summo impetu, summâque vi, & frequentissimis incursionibus occupabit Syriam & Judæam.* Transibit] *videlicet Raphiam usque, in fines Ægypti.* Reversus] *in possessionem ademptam a Rege Ægypti.* Munitionem] *Raphiam, quam modò nominavimus.* 11 Rex Austri] *Ptolemæus Philopator filius Evergetæ, quem historici per antiphrasin amantem patris dictum fuisse docent, eò quòd parentes necaverit: etsi Polybius Evergeten hujus patrem morbo scribit consumptum esse.* Prodibit] *anno quarto Antiochi Magni.* Regem Aquil.] *videlicet Antiochum Magnum, cujus copiæ a Philopatore fusæ, & Syria recepta est.* Multitudo illa] *id est, exercitus Antiochi in manum Philopatoris.* 12 Extollet] *Ptolemæus Philopator secundis rebus diffluens.* Dejiciat] *id est, homines infinitos ex populo Dei cruentissima morte afficiat insolentissimè: vide librum tertium Macabæorum. & Josephum lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 3.* 13 Rex Aquilon.] *idem Antiochus Magnus restitutus in possessionem Syriæ.* Exactis illis] *id est, mortuo Philopatore, cui successit puer Ptolemæus Epiphanes.* 14 Multi obs.] *id est, bona pars Judæorum, qui alioqui toto hoc bellorum tempore erant in multas factiones scissi, teste Josepho libro 12. Antiq. Judaic. cap. 3.* Obsistent] *adjungentes se Antiocho contra Philopatorem.* Filii verò] *id est, præfracti contemptores Dei, qui ab obsequio Dei per Philopatoris artes fuerint abrepti: de quibus vide Macab. 3.* Tollentur] *a vindice Antiocho Ægyptum occupaturo, ut dicitur seq. versu.* Stabiliendo vis.] *cùm Deus hanc visionem præstabit atque efficiet, quæ his versib. exponitur.* 15 Diffundet] *id est, obsidebit, expugnabit, occupabitque Ægyptum.* Brachia Austri] *id est, duces & copiæ Ægyptiorum: ut Jechezkel. 31.2. & sequentib.* 16 Qui aggredietur] *Antiochus Magnus, ut antè dictum est.* In terra decoris] *vide sup. 8.9. Hæc autem intelligenda sunt de calamitatibus quibus affecta est Judæa propter ambitionem & avaritiam sacerdotum inter se concertantium.* 17 Deinde] *id est, postquam Judeâ malè affectâ consilium redintegraverit de repetenda Ægypto, partim copias maximas adhibebit, partimque fraudes.* Et rectis] *id est, maxima recti æqui & boni specie, qua circumveniret Ptolemæum Epiphanem. Fuit autem species illa consociatio matrimonii, de quo verbis sequentibus.* Efficietque] *nempe militare aliquid, Ægyptum callidè tentans & aliquò usque occupans; sed re non ita feliciter succedente consilium inibit matrimonii.* Virginem] *Cleopatram filiam Antiochi Magni; quam non succedentibus technis Antiochus Ptolemæo Epiphani elocavit ut circumveniret eum.* Corrumpendo illam] *id est, corruptissimis ac perditissimis consiliis illam imbuendo, ut maritum illius futurum perderet.* Non perstabit] *videlicet in consilio primùm cum patre inito, id est, non stabit a partibus patris, sed adjunget se viro, ut sequentia verba explicant.* 18 Ad insulas] *id est, regiones longinquas & dissitas mari, tam insulas quàm continentes regiones, ut Cyprum, Phocæam, Samum, Rhodum, Colophonem, Eubœam, &c.* Ductor] *id est, non Rex aliquis singularis, sed administer Romanæ Reipub. Marcus Acilius consul, Livius prætor, & Lucius Scipio.* Opprobrium] *id est, dedecus illatum Romanorum reipub. tum multarum urbium in Asia minore, mari Mediterraneo, Græciáque occupatione, tum contumeliis in Romanos importatis.* Vacuus op.] *hoc est, cùm resarciverit anteacceptum opprobrium, recuperatis rebus, & vindicatis probris.* Regeret] *id est, multabit illum probrosa amissione partis alicujus regni: nam ultra Taurum montem se recipere coactus est ignominiosè.* 19 Ita convertet] *id est, recipiet se in regnum suum, & tanquam imbellis munitionibus se se continebit.* Impingens] *tumultuariè a suis interfectus, ad defensionem templi concursantibus, quod spoliaturus erat Antiochus.* 20 Traductor] *id est, Seleucus ille, qui Philopator & Soter dictus est: periphrasticè autem nominatur traductor exactoris, tum propter infamem illius avaritiam qua totum ditionis suæ agrum infestabat atrocissimè, tum verò propter ablegationem Heliodori Jeruschalaima, de qua 2. Macab. 3.* Paucis] *videlicet postquam contra Judæos a Simone exacerbatus Heliodorum transmiserit, prout apparet ex 2. Machab. 4.* Neque ira] *id est, non apertis odiis, aut aperto marte; sed veneno per Heliodorum quæsito in gratiam fratris Antiochi, de quo seq. versu.* 21 Despectus] *id est, Antiochus Epiphanes, sive Illustris & nobilis per antiphrasin dictus: quamobrem hîc ex rei veritate despectus sive contemptus appellatur, ut Græci annominantes vocarunt Epimanem, id est, furiosum.* Quamvis non imp.] *id est, qui ipse invadet & occupabit regnum Seleuco fratre occiso, filiolo ejus dejecto, & Demetrio quamvis majore natu circumvento.* Blanditiis] *quibus & Demetrium Seleuci fratris filium hæredem justum fallebat, & populi simplicitate abutebatur, tanquam si non Regem se ipsum, sed pro Rege haberi vellet administratione tutelæ.* 22 Brachiis inundantibus] *id est, repentinis illius copiis opprimentur, tanquam aquis exundantibus, ii qui noluerint ipsi imponere decorem regium.*

gium. Antecessor] id est, Seleucus Philopator frater ipsius, qui novas res cogitans fœdus cum Antiocho Epiphane fratre inverat, cùm adhuc obses Romæ detineretur: Seleucus enim ad Romanos obsidem misit Demetrium filium suum ut Antiochum fratrem liberaret: quem sibi novi fœderis necessitudine conjunxerat, ut in Ægyptum communi consilio involarent, specie adjuvandi Physconem contra Ptolemæum Philometora. 23 Ex consociatione] id est, specie illius necessitudinis quam modo diximus, dolos nectet contra fratrem Seleucum Philopatora, & per Heliodorum e vita tollet dolo, antequam in Syriam veniat. Ascendens] in Syriam. Roborabit se] id est, primùm confirmabit se conciliatis amicis, clientibus, & oppidis dolosè in regno Syriæ, quasi tutorem ageret, & Demetrio fratris filio (qui obses apud Romanos erat) consuleret. Parva gente] id est, exiguo comitatu. 24 Tranquille] exegesis præcedentis versus. Facietque] id est, militem stationarium in munitionibus collocabit, quem corrumpet muneribus & obstringet sibi. Cogitabit] id est, jam tum consilia inibit de occupanda firmandáque sibi Syria; quæ consilia per annum integrum cum animo suo fabricata perficiet, ut Demetrium hæredem justum regni hæreditate spoliet: fuit autem hoc anno primo quo regnavit Antiochus, id est, 137 anno Seleucidarum, 1. Macab. 1. 11. 25 Postea] quàm fuerit firmata Syria, id est, anno secundo regni sui, ut modò diximus. Regem austri] Ptolemæum Philometora. Miscebit se bello] authoribus & consulentibus potissimum Eulaio & Lenæo, qui studebant partibus Philometoris. Non consistet] id est, fundetur inter Pelusium & Casium montem. Cogitaverint] id est, consiliis proditoriè cum Antiocho multi Ægyptiorum proceres communicaverint, ut exponitur seq. versu. 26 Comedentes port.] id est intimi, qui ordinariè a consiliis erunt Philometori. Illius] videlicet Antiochi irruentis in copias Philometoris. 27 Tunc utror.] videlicet cùm fuso Ptolemæo Philometore, & bona Ægypti parte occupata, ad instituendam pacem convenerint. Illud] videlicet, quòd uterque illorum dolosè in socium suum machinabitur, quia aliter videbitur Deo antiquo temporum, & tempora occasionésque singulas dispensanti arbitratu suo. Constituto tempori] de quo inf. vers. 29. 28 Redibit] vide 1. Macab. 1. 21. & 2. Macab. 5. 11. Contra fœdus] id est, exacerbato contra Deum, contra populum ipsius, contra fœdus tabulásque fœderis, contra legem, & contra cultum universum Dei. Quod cùm] id est, quam animi sui libidinem cùm perfecerit atrocissimè in Ecclesia Dei, &c. vide 1. Macab. 1. 17. 29 Constituto temp.] id est, post biennium, cùm Ptolemæus Philometor cum Physcone fratre reconciliatus auxiliares Romanorum copias postulasset. Austrum] id est, Ægyptum. Non erit] id est, non ita succedet ut priore expeditione, de qua vers. 25. aut ut posteriore, de qua vers. 40. 30 Cittæis] Cilicibus, ac potius Romanis, quæ in Cilicia portubus ferè servabantur, ut mari Mediterraneo omnibus ex partibus imperarent: vide Genes. 10. 4. Dolore affic.] per Caium Popilium Lænatem, qui a Romanis in Ægyptum legatus missus est. Animum adhib.] id est, attendet ad consilia Jasonis, Menelai, & aliorum apostatarum, ut populum Dei infestet. 31 Et brachia] id est, copias maximas habebit, per quas vim Judææ afferet inhumanissimè; ut exponitur novem versib. Sanctuarium] ingrediendo, contrectando, exportando, & distribuendo res sacras illius, 1. Macab. 1. 23. & 2. Macab. 5. 15. Et munitionem] id est, Jeruschalaima cædib. funestando, ibidem. Jugem cult.] vide sup. 8. 11. Detestationem] id est, militem detestandum, qui desolet magis ac magis cultum Dei, in stativis collocabunt: vide sup. 9. 27. 32 Ut improbè] id est, stationarium illum militem propterea Jeruschalaimu & per Judæam collocabunt, ut malos apostatas foveant, & bonos crudelissimè persequantur. Contaminet] id est, in hypocrisi ipsorum confirmet, obdurétque magis ac magis. 34 Adjuvabuntur] id est, perpaucos habebunt adjutores, & plerosque ex iis hypocritas, qui lingua tenus ac non opere miseros Dei servos adjuvabunt: quarum rerum exempla in libris Macabæorum extant quamplurima. 35 Ex ipsis] occupatio, quam Angelus adhibet ad confirmandam Ecclesiam contra tam acerbas tentationes: quid causæ est (inquies) cur istos sinat Deus corruere impiorum manibus? respondet spectari in hac Dei administratione duo oportere; finem, ut probentur, purificentur, & dealbentur; & deinde tempus, nempe momentaneas fore has afflictiones. Quia adhuc] vide sup. vers. 27. 36 Nam faciet] hunc versum & sequentes quàm variè plerique omnes explicent, nihil attinet dicere. Nos ex antecedentium & sequentium comparatione, adeóque ex historiæ fide statuimus hæc omnia de Antiocho Epiphane esse intelligenda, cujus impietas primùm quidem κατ᾽ ἀπρόληψιν, hoc versu; deinde verò κατὰ μέρη & particulatim exponitur, tribus sequentibus. Ac prolepseos quidem partes duæ sunt; una, fore ut Antiochus nullius Dei reverentia ducatur; altera, ne summi quidem Dei metu abductum iri ab impietate & maleficiis; sed illum ultrò adversus Deum potentissimum magis ac magis exarsurum: quæ duæ res deinceps exponuntur. Consummet] videlicet Deus, perficiens severissimum judicium suum in sceleratum Antiochum, & alios improbos. Præcisum] videlicet decreto Dei. 37 Ne ad deos] id est, planè impius & inhumanus erit, vacuus tum omni numinis reverentia (quæ eo altiùs animis infigitur cùm a majoribus accepta est) tum omni naturali studio & amore erga suos, qui amor in mulieribus solet esse tenerrimus: ut 2. Schem. 1. 26. Atque hæc in Antiocho ita se habuisse res ipsius gestæ ostendunt, cùm nihil unquam fecisse legatur nisi suo ipsius erga se studio, nulla Dei, nulla naturæ & sanguinis, nulla fœderis ratione habita, ut jam superioribus exemplis demonstravimus. 38 Deum summi] id est, Deum Jisraëlis. Deum quem non] id est, Jovem Olympium, de quo vide 2. Macab. 6. quamobrem Deus alienus vocatur seq. vers. 39 Munitiones Dei] id est, Judæam totam, synecdochicè. Quos agnoverit] id est, viros obscuros, ignotos, terra natos evehet arbitratu suo: cujusmodi exemplum est de illo veteratore 2. Macab. 6. His autem amplificatur tyrannidis indignitas, quòd Antiochus extraneos impurissimos præfecturus erat populo, & hæreditatem Dei pro libidine distributurus: quæ duo maximè cavebantur lege. 40 Sub tempus] id est, biennio post institutam idololatriam, & quasi biennio altero ante mortem Antiochi, qui Physconis partibus semper studuit contra Ptolemæum Philometora, ut antè diximus. Rex Austri] Ptolemæus Philometor. Irruetque] id est, nomine Physconis Ptolemæum e regno pellet, & Ægyptum pervadet; prout factum esse a Physcone minore fratre legimus apud Florum in Liviana epitome libri 46. & colligimus ex Zonara tomo annalium secundo. Rex Aquilon.] Antiochus, agens Physconis partes. Inundabit] id est, summo impetu & celeritate percurret. 41 Deinde regred.] ut versu ultimo. Multæ] de quib. 42. & 43. Eripient se] id est, expertes erunt cladis istius, quia ipsis optimè cōveniet cum Antiocho.

Antiocho. 42 Cùm autem] *exegesis præcedentis versus : qua ostendit Danijel primùm quàm valde Antiochus Ægyptum aliásque regiones infestaturus sit, duobus versibus: deinde quàm trepidè celeritérque dimissurus, duobus alteris.* 43 Libyes[que] *id est, populi Aphricæ Ægypto contermini, qui prius auxiliares fuerant Ptolemæi Philometoris, ipsi ministrabunt & ipsum sequentur ducem.* 44 Ab Oriente] *id est, a Rege Parthorum Antiochi fines invadente, ut meminit Zonaras.* Ab Aquilone] *id est, a Romanis, quorum navalia erant in Cilicia & Cypro, ut antè diximus.* Exibit] *ex Ægypto.* 45 Et figet] *id est, hoc furore percitus duo sibi proponet consilia : unum, ut regiam suam in Judæa stabiliret ad Judæos edomandos ; quamobrem Antiochum filium commisit Lysiæ, quem negotiis regni præfecerat ab Euphrate ad fluvium Ægypti, 1. Machab. 3. 32. alterum, ut in Persarum regionem excurreret, & Parthos coërceret.* Maria] *Mediterraneum & Mortuum, qui fines sunt Judææ.* Ad finem suum] *id est, in Elymaida adnobile Persarum oppidum, qui finis erat ditionis ejus ; ubi concitata multitudine fugatus est, & ab omnibus destitutus : vide 1. Macab. 6. & 2. Macab. 9.*

IN CAPUT XII.

1 Tempore autem] *nempe quo Antiochus rei summam Lysiæ commiserit, ut petat Elymaida: nam sub idem tempus recuperata sunt Jeruschalaima, & cultus Dei restitutus, 2. Macab. 10.* Astante Micaele] *id est, administrante & regente omnia Christo : vide suprà 10.13.* Eripietur] *id est, incipiet eripi, & salus Dei demonstrari, per suos temporum gradus promovenda, tandemq́ perficienda secundo adventu Christi.* Quisquis inventus] *id est, quemcunque visum fuerit Deo ex decreto suo irrevocabili conservare.* 2 Multi] *id est, omnes quidem resurgent ; sed multi resurgentium ad vitam, & multi ad mortem æternam per Christum, qui factus est primitiæ dormientium.* 4 Tu verò Dan] *vide suprà 8.26.* Percurrent] *id est, quamvis jam sint perpauci qui tecum laborent de futuro Ecclesiæ statu ; veniet tamen illud tempus cùm plurimi ad Ecclesiam concurrentes operam dabunt huic cognitioni sanctæ, & scientia augebuntur.* 5 Tum videbam] *ultima pars hujus prophetiæ, explicationem continens illius verbi & temporis constituti, cujus mentio plurimùm facta est, ut diximus suprà 10.1. Fit autem explicatio hæc ex postulato Angelorum, ver. 5. & 6. per Christum, versu 7. quæ postea ampliùs illustratur postulante Danijele, ad finem usque capitis.* Alii] *sancti angeli, qui in res istas desyderant introspicere 1. Petri 1.12.* 6 Virum] *de quo suprà 10.5.* Quousque terminus] *id est, ecquando tandem desinent ista, quæ summè nobis videntur & sunt admirabilia?* 7 Post constitutum tempus] *id est, post spatium illud annorum trium dierumq́ decem. de quo sup. 7.25.* Absolvet dissip.] *id est, cùm inclinantes percellens res Seleucidarum, dissipabit eorum vires potentia sua : ut diximus suprà 7.26.* Vires pop.] *id est, vires populum sanctum infestantes, & a quibus populus sanctus maxima accipiet incommoda. Constructio enim passiva est, ut Gen. 16.5.* 9 Abi Dan.] *id est, quiesce, tibi satis esto, ut exponitur ver. 13.* 10 Purgabuntur] *anacephalæosis præcedentis prophetiæ, de malis ab Antiocho importandis, quæ attigerat Angelus suprà 11.35.* Multi] *id est, omnes quidem Judæi ; sed multi boni, & multi improbi : similis loquutio, ut suprà ver. 2.* Improbè quid.] *reprobi ex Judæis tentationi cedent ab Antiocho, neque sibi proderunt, neque animadvertent prædicta mea : sed quicunque tenebuntur studio erudiendi fratres suos, illi animadvertent & prædictiones colent ex animo.* 11 Jugis cultus] *de quo suprà 8.11. & sequentibus, & 9.27. & 11.31.* Detestatio desol.] *vide suprà 9.27. & 11.31. Hoc autem & sequente ver. categoricè respondet Christus quæstioni Danijelis, & præter illud tempus quo Judas Macabæus vi armata cultum Dei Jeruschalaimis instauravit, indictum suprà ver. 7. duo alia tempora adjicit : unum, quo Antiochus coactus est Judæis permittere ut in legitimis suis ritibus ambularent, 2. Macab. 11. 33. alterum, quo Antiochus e vita sublatus est, 1. Machab. 6.16.* Dies erunt] *id est, a tempore istius desolationis per Antiochum factæ præterlabentur anni tres, menses septem & dies quasi tredecim, usque ad illud tempus quo cultum a Juda instauratum Antiochus permittet confirmabitq́ diplomate : quod factum est die decimo quinto mensis Xanthici, id est, penultimi ; anno centesimo quadragesimo octavo Seleucidarum, 2. Machab. 11. 33.* 12 Beatus qui] *id est, sed multo adhuc melior conditio futura est post dies quadraginta quinque, quibus exactis populus Judæorum plenè a tyranno isto liberabitur. Hoc autem factum est morte Antiochi Epiphanis, qui decessit de vita ineunte anno centesimo quadragesimo nono Seleucidarum 1. Machab. 6.16. Nam etsi nominatim mensis diésque minimè in historiis exprimitur, non dubium est tamen quin sub principium anni extinctus sit : ut evidentissimè constat ex iis rebus, quas gessit filius Antiochus Eupator eodem anno.* 13 Abi ad term.] *id est, vide ut pergas in curriculo quod superest vitæ tuæ, contentus hac revelatione mea: sic interpretatur hæc verba Christus exegeticè in sequente mēbro.*

HOSCHE-

HOSCHEAHH.

Argumentum.

LIBER Hoschebhæ Prophetæ versatur totus in prophetico documentorum genere. Primùm enim duobus typis publicam privatámque Iisraelitarum apud quos prophetabat depravationem præfigurat, iudicium depravationis nomine ipsis superventurum, & gratiam quam Deus erat facturus ipsorum reliquiis: deinde verò tria eadem capita apertis verbis copiosiùs explicat, de peccatis gravissimè obiurgans populares suos, severissima Dei iudicia fortiter prænuntians, & resipiscentibus reliquiis, quas Deus ex communi velut incendio conservaverit in Christo filio suo, gratiam, pacem, & salutem æternam prædicens.

CAPUT I.

Deus Prophetæ imperat ut certum typum pronuntiet Ecclesiæ Jisraëlitarum, quo Jisraël totus impietatis evincatur, & severissima judicia perhorrescat propediem in totum corpus eventura: itaque pios hortatur ut solicitè Ecclesiam moneant, omnes judiciorum acerbitate a malo revocat; castigationibúsque tandem promittit effecturum ut ad ipsum revertantur, & reconciliati Deo per Christum vindicentur ab omni malo, obtineant omne bonum, & inter se in communione æterna gratuiti cum Deo fœderis gratulentur.

1 ERBUM Jehovæ quod fuit ad Hoschehham filium Beeri, [a] temporibus 'Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ regum Jehudæ; & temporibus 'Jarobhhami filii Joaschi regis Jisraëlis.

2 'Cùm [b] primò alloquutus est Jehova Hoschehham; edixit Jehova Hoschehhæ, abi, 'assume tibi uxorem [c] scortum '& natos scorti, cùm [d] omnino scortetur hæc terra [e] aversata Jehovam.

3 'Abiens itaque 'assumpsit 'Gomeram [f] Diblajimanam, quæ concepit & peperit ei 'filium.

4 Tunc edixit Jehova 'ei, voca nomen ejus 'Jizrehhelem; nam 'adhuc paulisper, & animadvertam [g] 'cædes Jizrehhelis in domum Jehu, faciamq́; ut cesset 'regnũ *in* domo Jisraëlis.

5 'Eritque die illo, ut frangam 'arcum Jisraëlis 'propter vallem Jizrehhelis.

6 Deinde concipiens iterum peperit 'filiam, edixitque *Jehova* ipsi *Hoschebhæ*, voca nomen ejus 'Lo-ruchamam: nam non pergam amplius misereri domus Jisraëlis, ut [h] ullo pacto 'condonem istis.

7 'Domus autem Jehudæ miserebor, servaboque eos 'per Jehovam Deum ipsorum: ac non servabo eos 'arcu, gladióve, aut bello, equis, aut equitibus.

8 Cúmque a lacte depulisset Lo-ruchamam, rursus concepit peperitque 'filium:

9 Et edixit *Jehova*, voca nomen ejus 'Lo-hhammin: quia vos non estis populus meus, nec ego sum futurus vester.

10 'Quanquam futurus est numerus [i] Jisraëlitarum par arenæ maris, quæ neque mensurari neque numerari potest: eritque [k] pro eo quod dicitur istis, non populus meus estis, *ut* dicatur illis, filii Dei fortis viventis *estis*:

11 Quando congregantes se [l] Jehudæi & Jisraëlitæ unà, & præponentes sibi caput unũ 'ascendent e terra hac: 'ut ut magnus fuerit dies Jizrehhelis.

a Heb. *dieb. sic deinceps.*
b Heb. *principio.*
c Heb. *scortationum & sic deinceps.*
d Heb *scortando.*
e Heb. *de post Jehovam.*
f Heb. *filiam Diblajimorum.*
g Heb. *sanguines.*
h Heb. *condonando.*
i Heb. *filiorũ Jisraëlis: sic ver. sequitt.*
k Heb. *loco ejus.*
l Heb. *filii Jehudæ.*

CAPUT II.

1 'DICITE fratribus vestris, 'ô popule mi; & sororibus vestris, ô misericordiam consequuta;

2 'Contendite cum matre vestra, contendite ipsam non esse uxorem meam, & me non esse virum ipsius: ut amoveat scortationes suas a conspectu suo, & 'adulteria sua e medio uberum suorum:

3 'Ne denudem eam [a] planè, & statuam eam ut 'die *quo* genita fuit; disponensque eam velut '*in* deserto, & redigens eam velut *in* terra siticulosa [b] extinguam eam 'siti:

4 Et filiorum ejus non miserear, eò quòd filii [c] scorti sint.

5 'Nam 'scortatur mater ipsorum, scelus pudendum committit genitrix ipsorum; nam dicit, [d] prosequar amatores meos dantes cibũ meum, & aquas meas, lanam meam, ac linum meum, oleum meum, & potiones meas.

6 'Idcirco ecce ego obsepiam viam tuam spinis; & [e] obducam maceriam, 'ut semitas suas non inveniat:

7 Et sectata amatores suos non assequatur eos, & quærens eos non inveniat; tandẽ dicat

a Heb. *nudã.*
b Heb. *morte afficiam.*
c Heb. *scortationum.*
d Heb. *ibo post: sic inf. ver. 13.*
e Heb. *materiabo: ut ita dicamus.*

f Heb. *eam & revertar.*

f age, revertar ad virum meum priorem illum, nam melius mihi tum erat quàm nunc.

8 Etenim ipsa non agnoscit me dare sibi frumentum, mustumque, & oleum; etiam argentum copiosè suppeditare ipsi & aurum, g *quo* conficiunt Bahhalem.

g Heb. *quod faciunt in Bahhalem.*

9 Idcirco reversus recipiam frumentum meum tempore suo, & mustum meum tempestate sua; eripiamque lanam meam & linum meum tecturum nuditatem ipsius:

10 Ut nunc retegam fœditatem ejus in oculis amatorum ejus, nemine erepturo eam e manu mea.

11 Et abolebo omne gaudium ejus, festivitatem ejus, novilunium ejus, & sabbatum ejus; denique omnem solennitatem ejus:

12 Et desolabo vites ejus & ficus ejus, *de* quibus dicit, merces hæ sunt mihi quas dederunt mihi amatores mei; redigamque eas in sylvam, ut comedant eas bestiæ agri.

h Heb. *visitabo super illam.*

13 Ita h animadvertam in illam dies Bahhalimorum, quibus suffitum facit eis, & ornans se inaure sua & monili suo prosequitur amatores suos: mei verò obliviscitur, dictum Jehovæ.

14 Idcirco ecce ego pellecturus sum eam, cùm deduxero eam *in* desertum; & eloquuturus sum i quæ sint ei cordi:

i Heb. *secùdù cor ejus: ut Gen.* 34. 3

15 Et daturus ei vineas ipsius inde ab eo loco, & vallem Hhacoris pro foribus spei; ut canat illic sicut diebus pueritiæ suæ, id est, ut quo die ascendit e terra Ægypti.

16 Eritque die illo, dictum Jehovæ, ut voces me, vir mi: ac non voces me ampliùs, mi Bahhal.

17 Amovebo enim nomina Bahhalimorum ab ore ejus, ut non commemorentur ampliùs nomine suo:

18 Et pangā pro ipsis fœdus die illo cum bestiis agri, & cum avibus cœli, reptilibusq; terræ: & arcum, gladiumque, ac bellum confringens e terra, faciam ut jaceant securè:

Ijobi. 5. 23. Jeschahh. 2. 4.

19 Et desponsabo te mihi in seculum; desponsabo te, inquam, mihi justitia, judicioque, & benignitate, ac misericordia:

20 Et desponsabo te mihi fide, ut agnoscas Jehovam.

21 Erit etiam die illo, ut exaudiam, dictum Jehovæ; exaudiam cœlos, & ipsi exaudiant terram;

22 Et terra exaudiat frumentum, & mustum & oleum; & ista exaudiant Jizrehhelem.

23 Nam conseram eam mihi in terra, & miserebor Lo-ruchamæ; & dicam ad Lo-hhammin, populus meus es, & ipse dicet, Deus mi.

ANNOTATIO IN CAP. I.

1 Verbum Jehovæ] *Duo hæc capita inter se conjungenda esse nemo dubitabit, qui typum cum sua anagoge statuerit comparandum. Sunt itaque hujus prophetiæ tres omnino partes: inscriptio* καθολικὴ, *sive universalis, versu* 1. *typus propheticus, reliquo capite primo; & anagoge sive accommodatio typi, capite* 2. Hhuzzijæ] *etsi ex istis regum appellationibus tempus quo prophetavit Hoscheahh planè circunscribi non potest, si tamen vel inde ab ultimo Jarobhhami anno placeat numerare (qui fuit Hhuzzijæ regis trigesimus nonus) usque ad principium regni Jechizkijæ, comperies Prophetam hunc nostrum minimùm annis tribus & quadraginta prophetasse; ut ex Chronica supputatione promptum est cognoscere.* Jarobhhami] *& cæterorum, qui in Jisraële regnarunt: nam ultimus Rex Jisraëlitarum anno sexto Jechizkijæ sublatus est, ad cujus tempora hic noster prophetasse dicitur: synecdoche. Videtur autem consultò Jarobhhami duabus de causis meminisse; una, ut demonstraret apertiùs, sub quæ tempora Hhuzzijæ cœperit prophetare; altera, ut majorem fidem & authoritatem conciliaret prophetiæ, cùm florentissimo Jisraëlitarum regno, nec dum inclinante, funestam ejus ruinam tam longo intervallo prædixerit, nempe (ut minimum tribuamus) ante annos quadraginta novem.* 2 Cùm primò] *typus hic a Deo imperatus non aliter a Propheta effectus est, quàm prophetica prædicatione. Nam quæcunque hoc modo prophetis imperantur, si contra naturam, bonos mores, aut fidem veniunt, ea non propriè effecta, sed figuratè imperata & propheticè denuntiata fuisse, permultis scripturæ locis exemplisque confirmari potest. Cùm autem futura fuisset contra bonos mores lege Dei præscriptos istius typi exequutio, non est credibile rem quæ hîc scribitur fuisse a Propheta operc præstitam, sed typum Ecclesiæ pronuntiatum. Est autem hic typus primùm imperatus a Deo, versu* 2. *deinde verò pronuntiatus, reliquo capite: & duas partes in universum continet; unam de uxore, quæ typus fuit totius regni & Ecclesiæ Jisraëlitarū, ver.* 3. *alteram de liberis, quibus figuravit Propheta certas partes & tempora regni Jisraëlitarū, ut suis locis commonstrabimus.* Assume] *videlicet prophetia; id est, prophetato hunc typum, te similem esse homini, qui assumpserit sibi uxorem & liberos hujusmodi. Sic accipiendam esse vocem hanc infinitis scripturæ locis confirmari potest; vide Deut.* 13. 1. Et natos] *hæc verba evincunt manifestò rem non gestam, sed prædicatam esse; cùm non potuerint iidem liberi a Propheta & assumi cum matre, & ex ea gigni, quod dicitur sequentibus.* Cùm omnino] *summa interpretatio typi, qua ostendit Deus se Jisraëlem totum tanquam uxorem & liberos impurissimos pertulisse.* 3 Abiens] *Propheta in Ecclesiam sive cœtum Jisraëlitarum.* Assumpsit] *id est, prophetavit typum hoc argumento, ut diximus proximè præcedente versu.* Gomeram] *fictis argumentis ficta nomina, sed accommodata tribuuntur. Totum enim Jisraëlis regnum typicè cum muliebri corpore comparatum vocatur Gomer, id est, integritas; ut doceat Deus a se totum Jisraëlem sine exceptione in conjugium sacrum ascitum fuisse. Ex Diblajimis autem fuisse dicitur, id est, ex deserto immani & horrendo, de quo Jechezkel.* 6. 14. *ut demonstret Deus se gratiosè Jisraëlitas ad dignitatem illam evexisse sine ullo ipsorum merito, ut idem Jechezkel.* 16. *narrat copiosissimè.* Filium] *nunc demum transitio fit ad alteram typi partem, de liberis quos Propheta dicitur sustulisse. Hi autem liberi tres ætates Jisraëlitarum designant: primus enim ætatem illam significat, quæ gravissimis & periculosissimis motibus exagitata est, quando Schallum posteros Jehu sustulit,* 2. *Reg.* 15. *secundus ætatem illam, quæ a Tiglath-pilesere vastata, capta, & deportata est,* 1. *Chron.* 5. 26. *tertius denique ætatem illam, quæ tota eversa est per Schalmanasarem, cùm regnum Jisraëlis totum intercidit,* 2. *Reg.* 17. 4 Ei] *Prophetæ, tanquam parenti.* Jizrehhel] *de nomine oppidi & regiæ Jisraëlitarum, ubi Joram rex Jisraëlis per Jehu interfectus est, & regnum ab ipso occupatum,* 2. *Reg.* 9. & 10. Adhuc paulisper] *nam Zecarjæ filius Jarobhhami sex mensibus tantùm regnavit, & per Schallumum sublatus est, regnumq; posteris Jehu*

ademptum, 2. Reg. 15. 10. Cædes] *id est, stragem horrendam a Jehu in Jizrehhele editam, 2. Reg. 9. & 10.* Regnum] *domus Jehu, quæ modò nominata est.* 5 Eritque] *id est, & ex eo tempore quo sublata fuerit domus Jehu, non desinam tum intestinis malis, tum etiam externis quatere & labefactare vires Jisraëlitarum.* Arcum] *id est, robur, synecdochicè: ut interpretatur Channa 1. Schem. 2. 4.* Propter vallem] *id est, propter cædes in ea valle factas, ut dictum est præcedente versu.* 6 Filiam] *secundus hic partus (ut diximus in versum 3) secundam ætatem denotat, qua Pekach filius Remaljæ a Tiglath-pilesere spoliatus est, & Gilhhaditæ deportati, 1. Chron. 5. 26. Quamobrem etsi permagnum damnum Jisraëlitæ acceperunt multati regione trans Jardenem sita; cùm tamen adhuc longè amplior regni pars penes Pekachum remanserit, hæc ætas cum filia comparatur, sequens vero cum filio, versu 8.* Lo-ruchamam] *id est, non adeptam sive non consequutam misericordiam, vel (ut interpretatur Paulus Rom. 9. 25.) non dilectam ex misericordia. Sic nominatur ætas & pars illa populi quæ cladem illam tempore Pekachi ab Assyrio pertulit.* Condonem istis] *Jisraëlitis, ac proinde istos semel deportatos gratiosè restituam.* 7 Domus autem] *id est, regni Jehudæ, quod vos Jisraëlitæ, consociatis vobiscum Syris, tentatis & conamini occupare, ut narrat Jeschahh. 7. 5. & sequentibus.* Per Lehovam] *id est, per Jesum Christum filium virginis, Deum æternum cum Patre & Spiritu sancto, & verum hominem nobiscum; qui signum æternum est, fundamentúmque fœderis & omnium promissionum Dei: vide Jeschahh. 7. 14.* Arcu] *id est, domesticis ipsorum, aut extraneis viribus.* 8 Filium] *tertius hic partus tertiam ætatem denotat, cùm Jisraëlitæ reliqui fuerunt per Schalmanasarem deportati: quorum corpus cum filio potius quàm cum filia comparatur (ut diximus in versum 6.) quia adhuc potentior erat, quàm unquam tribus illæ trans Jardenem sitæ.* 9 Lohhammi] *id est, non populum meum, ut Propheta interpretatur sequente versu.* 10 Quanquam] *hi duo versus correctione quadam acerbitatem superioris typi temperantes sunt parasceuastici ad sequentis capitis documenta. Docet enim Deus universum quidem Jisraëlitarum corpus a se profligatum iri; sed reliquias aliquas servandas esse secundum electionem gratiæ in adventu Christi, quando omnes in unum populum sub uno rege & pastore in unum ovile coalescent, ut ait Jirmeja 3. 13. & Jechezkel 34. & 37.* 11 Ascendent] *videlicet Jeruschalaima, pro eo quod est, redeuntes ad Ecclesiam Dei instaurabunt cultum ejus. Sic enim Prophetæ typis Ecclesiæ veteris spiritualem Dei cultum adumbrarunt.* Ut ut] *id est, quantumcunque gravis, acerba, & ampla fuerit vindicta mea, quam adhibiturus sum contra Jisraëlitas inde a primo impetu, qui Jizrehhelis nomine designatur: occupatio.*

In caput II.

1 Dicite] *Hæc præcedentis typi anagoge sive enarratio (ut diximus suprà 1. 1.) est δημηγορική, & tribus omnino partibus concluditur: prima est adhortatio piorum ut fratres suos Ecclesiamq́; Jisraëlitarum revocent ad resipiscentiam, versibus quatuor; secunda est ætiologia, a narratione maleficiorum quibus Jisraëlitæ tenebantur, & futuræ administrationis Dei, ver. 5. & duobus seq. tertia est superiorum concionis partium exornatio, ad finem usque capitis.* O populemi] *id est, vos qui non dum planè reprobati & rejecti estis decreto Dei; sed adhuc in spe estis retinendæ gratiæ Dei, si resipiscitis. Idem judicium de altero membro faciendum.* 2 Contendite] *id est, liberè indesinenterq́; toti Ecclesiæ sua crimina ante oculos proponite, ut resipiscat iramq́; venturam fugiat.* Adulteria] *id est, adulterinos fucos quibus ad inescandos amatores faciem exornant scorta: quamobrem etiam priscis Latinis schœnicolæ dicebantur.* 3 Ne denudem] *ut copiosè exponit infrà versu 9. & sequentibus.* Die quo gen.] *vide Jechezk. 16. 4.* In deserto] *cujus allegoriam posuerat suprà 1. 3. & reponit infrà ver. 14.* Siti] *id est, omni calamitosorum judiciorū genere: synecdoche.* 5 Nam scort.] *ætiologia, ut diximus in versum 1. exponit causas superioris hortamenti ad resipiscentiam, tum a maleficiis præteritis præsentibúsque, & scelesta in futurum obfirmatione, tum ab administratione Dei consequutura, castigandis maleficiis, ver. 6. & frangenda tandem obfirmatione, ut ineatur resipiscentia, ver. 7.* Scortatur] *cum diis & gentibus exteris, neglecto conjugali fœdere cum Deo: itaque illi dicuntur amatores, sequente membro.* 6 Idcirco] *denuntiatio consequuturæ Dei administrationis allegorica, per apostrophen irarum indicem.* Ut semitas suas] *ut cum illis scortari ampliùs nequeat, prout amplificatur seq. versu.* 7 Ad virum meum] *id est Deum, justum conjugem a quo defeceram.* 8 Etenim] *transitio ad exornationem, per brevem anacephalæosin maleficiorum quæ Jisraëlitæ perpetrabant hoc versu. Hujus exornationis partes sunt hæ; explicatio castigationum Dei quæ indictæ fuerant suprà ver. 3. & 4. & copiosiùs exponuntur usque ad versum 14. & revocatio per spiritum, verbum, beneficiaq́; Dei, ad utenda fruendaq́; mutua Dei & Ecclesiæ inter se officia, ad finem usque capitis.* 12 Merces] *id est, pretia meritoria.* Redigamque] *vide Jeschahh. 5. 5* 14 Idcirco] *altera pars exornationis, de administratione Dei revocantis suos a maleficiis: ut diximus in versum 8.* Cùm deduxero] *id est, ita afflixero ut fueram interminatus suprà ver. 3. Ponuntur autem primùm in hoc versu & sequente, tria Dei erga electos officia; vis spiritus pelliciens, verbum Dei permovens, & beneficia ejus quæ ad spiritum & verbum accedentia spem & lætitiam animis piorum ingenerant; deinde vero reciprocum Ecclesiæ officium erga Deum, versu 16.* 15 Inde ab eo loco] *id est, ab ipso deserto trans Jardenem, cujus meminit præcedente versu.* Vallem Hhacoris] *cis Jardenem, ad quam trajecto Jardene appulerunt Jisraëlitæ, cùm in possessionem terræ primùm mitterentur.* Pro foribus] *id est, pro accessu primo speratæ atque exoptatæ hæreditatis & benedictionum Dei; quamobrem Jisraëlitis Judæam petentibus hæ primæ fuerunt tanquam fores quibus in suam possessionem ingressi sunt: allegoria ex veteris Ecclesiæ typo.* 16 Voces me] *id est, me pro justo conjuge habeas, colas, & profitearis.* Mi Bahhal] *id est, mi Domine. quasi dicat, hæc vox etsi per se justa atque honesta est, jam tamen mihi est odio & horrori propter communicationem hujus appellationis cum idolis tuis.* 17 Amovebo enim] *ex lege Exodi 23. 13. Hoc autem versu & sequentibus exponit Deus sua & Ecclesiæ officia inter se mutua: quorum prius est liberatio ab omni malo, tum spirituali, hoc versu, tum corporali, sequente versu, ex fide & constantia fœderis mutui, versu 19. & 20. posterius vero, communicatio omnis boni, sive corporalis quoad opus futurum esse Deus cognoverit, versu 21. & 22. sive spiritualis, versu 23.* 19 Justitia] *id est, conferens in te dona justitiæ. &c.*

20 Fide] *id est, ita te adjungam mihi, ut dona illa a me proficiscentia percipias fide augescente in omnem cognitionem mei.* 21 Erit etiam] *posterius officiorum genus, ut diximus in versum 17.* Exaudiam] *humanitus dictum; pro eo quod est, res omnes creatas in cœlo & in terra studentes & cooperantes in Ecclesiæ bonum, ac suo modo procurantes coram me ut subministrare possint Ecclesiæ quicquid debent, res, inquam, creatas (tanquam si invocarent me) benedictionibus cumulabo ad usum Ecclesiæ meæ.* Exaudiam cœl.] *id est, ipsis velut exorantibus suppeditabo quæ fuerint opus, & ipsi vicissim terræ: sic deinceps.* 22 Jizrehhelem] *id est, partus Ecclesiæ & reliquias Jizrehhelis illius de quo supra 1.4. quas illa mihi pepererit in Christo, & quibus Ecclesiam consevero, sequente versu. Sic ostenditur etymon illius nominis quod priùs ad significationem judicii spectabat, supra 1.4. hîc verò ad significationem gratiæ a Deo percipiendæ pertinet.* 23 Eam] *Ecclesiam, matrem Germani Jisraëlis.* Lo-ruchamæ] *cujus miserturum se negaverat suprà 1.6. hîc verò reliquias se excepturum promittit, quemadmodum etiam judicandum est de tertio nomine.*

CAPUT III.

Deus Jisraëlitis proponit typo diuturnam labefactationem Ecclesiæ & regni ipsorum: deinde verò restitutionem promittit gratia ipsius obventuram in Christo.

1 ᵃ DEINDE edixit Jehova mihi, iterum abi, ama mulierem, amatam [a] ab amico, & adulterantem: qualis est amor Jehovæ erga [b] Jisraëlitas, cùm ipsi ᵃ respiciant ad deos alienos, & ᵃ ament lagenas [c] vini.

2 Cùm itaq; ᵃ comparassem eam mihi quindecim *siclis* argenti, & [d] ᵃ sesquichomere hordei:

3 Edixi ei, ᵃ diebus multis desideto [e] ᵃ mea causa, ne scortator neque [f] nubito cuiquam viro: cissim etiam ᵃ ego [g] tua causa.

4 Nam ᵃ diebus multis desidebunt Jisraëlitæ, ᵃ nullo rege, nulloque principe, & nullo sacrificio, ac nulla statua; nullo deniq; amiculo, aut imaginibus:

5 ᵃ Postea reversi Jisraëlitæ ᵃ quærent Jehovam Deum suum, & Davidem regem suum; & [h] ᵃ pavidi accedent Jehovam & bonitatem ejus ᵃ ultimis temporibus.

a Heb. *amici.*
b Heb. *filios Jisraëlis.*
c Heb. *uvarū: metonymia.*
d Heb. *chomere bordei, & leteco bordei.*
e Heb. *mihi.*
f Heb. *esto viri.*
g Heb. *ad te.*
h Heb. *pavebunt ad Jehovam.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Secunda hæc prophetia continet typum non admodum priori absimilem, tribus versibus, & explicationem illius, versu 4 & 5.* Respiciant] *id est, explorantes attenta observatione sequantur animum suum & oculos ad scortandum, ut loquitur Mosche Num. 15.39.* Ament lagen.] *id est, perditè vivant: synecdoche.* 2 Comparassem] *sic ostendit propheta populum Jisraëlitarum (qui hac muliere adumbratus est) servitutem serviviße, donec Deus ipsum vindicavit sibi: nam mancipia tantùm & quidem extera erant venalia.* Sesquichomere] *de Chomere vide Levit. 27.16. & Jechezk. 45.11. Letec autem Hhebraicum non aliud est quàm semichomer. Quamobrem conjunctim pro Chomere & Leteco sesquichomerem diximus.* 3 Diebus multis] *hîc propheta noster prosequitur ritum legis qui imperatus est Deut. 21.13.* Mea causa] *id est, ut te justo tempore confecto uxorem ducam.* Ego tua causa] *supple desidebo, neque me conjungam alteri.* 4 Diebus multis] *nam ex quo Jisraëlitæ in Assyriam fuerunt deportati per Schalmanasarem, id est, ab anno sexto Chizkijæ usque ad redemptionem comparatam in Christo & restitutionem Jisraëlis fuerunt anni sexcenti octoginta. Est autem hîc typi accommodatio, ut diximus ver. 1.* Nullo rege] *id est, sine ulla forma reipub. & Ecclesiæ, ac ne illius quidem depravatissimæ quæ tum apud Jisraëlitas erat, & circumfluebat idololatria.* 5 Postea] *nimirum quàm dies multi quos præfinivit Deus effluxerint, id est, cùm Christus Deus fiet manifestus in carne, qui idem est Jehova & David, ac proinde unica Jisraëlitarum salus.* Quærent Jehovam] *id est, dedent se Ecclesiæ, & regno Christi Jehovæ & Davidis nostri.* Pavidi] *ex documento Davidis Psal. 2.11.* Ultimis temporibus] *quibus Deus nos per filium suum compellat prædicatione Evangelii, Heb. 1.1.*

CAPUT IIII.

Deus Jisraëlem totum vanitatis summæ, inhumanitatis, & impietatis redarguit; & a præsente regni administratione confirmat reprehensionem suam: postremò verò Jehudam a participandis Jisraëlitarum factis dehortatur tum horrore injustitiæ, tum suppliciorum quæ Jisraëli comparata sunt metu.

1 ᵃ AUDITE verbum Jehovæ, ô [a] Jisraëlitæ: nam contentio est Jehovæ cum habitatoribus hujus terræ, quòd ᵃ nulla sit fides, nullaque benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.

2 ᵃ Pejerando, & mentiendo, & occidendo, furandoque, & adulterando; [b] erumpunt *in multitudinem* ᵃ cædes, ita ut aliæ aliis sint contiguæ:

3 Propterea ᵃ lugebit hæc terra & languebit quicquid habitat in ea, [c] tum bestiæ agri, tum aves cœli: quin etiam pisces maris [d] interibunt.

4 ᵃ Veruntamen quisquam ᵃ ne contendito, & ne increpato quisquam: nam [e] populares tui ᵃ similes sunt contendentibus cum sacerdote.

5 Itaque ᵃ corrues interdiu, corruetq; etiam Propheta tecum noctu; & excindam ᵃ matrem tuam.

6 ᵃ Excindentur populus meus, [f] eò quòd vacet ᵃ scientia: ᵃ quia tu ᵃ scientiam sprevisti, spernam quoque te, ne sacerdotio fungaris mihi; quia oblitus es legis Dei tui, ᵃ oblivisçar filiorum tuorum ego quoque.

7 ᵃ Prout aucti sunt, ita peccant in me; gloriā eorum

a Heb. *filii Jisraëlis.*
b Heb. *erumpunt ita ut sanguines sāguinib. sint contigui.*
c Heb. *in bestia agri, & in ave.*
d Heb. *recipientur.*
e Heb. *populus tuus.*
f Heb. *ex non scientia.*

eorum in ignominiam commutabo.

8 ᵃ Peccatum populi mei comedunt; ideo ad iniquitatem eorumᵃattollunt animum ſuum quiſque.

9 ᵃQuapropter erit ut populus,ita ſacerdos; cùm g animadvertens in eum vias ejus, actiones ejus retribuam ei.

g He. *viſitabo ſuper eū: ſic verſ.* 14.

10 Nam comedentes ᵃnō ſaturabuntur,ſcortantes non erumpent *in multitudinem*; quia Jehovam deſierunt obſervare.

11 ᵃ Scortatio,vinumq́; & muſtum; intercipit ʰ mentem.

h Heb. *cor.*

12 ᵃ Populus meus ᵃ lignum ſuum conſulit, ut baculus ejus indicet ipſi; nā ſpiritus ᵃ ſcortationum in errorem agit,ut ſcortentur averſi ⁱ a Deo ſuo.

i Heb. *de ſub Deum ſuum.*

13 ᵃ In verticibus montium ſacrificant, & in collibus ſuffitum faciunt ſub quercu,populoq́; & robore,eò quòd bona ſit umbra ejus: idcirco ſcortantur filiæ veſtræ,& ſponſæ veſtræ adulterantur.

14 ᵃNon animadverterem in filias veſtras quòd ſcortentur?& in ſponſas veſtras quòd adulterentur? quòd iſti cum ſcortis ᵃ ſeparant quæ cum meretricibᵘ ſacrificent?imo populusᵃnon intelligens conturbabitur.

15 ᵃSi ſcortaris tu Jiſraël, ne reatum obeat Jehuda: & ᵃ ne aſcendatis Gilgalem neque aſcendatis ᵃBeth-avenem,neque juretis, vivit Jehova.

16 ᵃ Nam ut juvenca refractaria, refractarius eſt Jiſraël; ᵃ nunc paſturus eſt eos Jehova tanquam agnum in loco ſpatioſo.

17 ᵃ Conjunctus eſt ᵃ terriculis Ephrajim: ᵃ ſine illum:

18 ᵃ Refractarium eſt merum eorum, ᵏ continenter ſcortantur; ᵃ amant, date, ᵃ ignominia ipſa ſunt ˡ protectores ejus.

k Heb. *ſcortando.*

l Heb. *clypei.*

19 ᵃ Ligabit ventus ᵃ iſtam alis ſuis;& erubeſcent propter ᵃ ſacrificationes ſuas.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes in univerſum duæ ſunt: una* ἐπιτιμητικὴ, *qua Jiſraëlitæ increpantur,& graviſſimis minis proteruntur judiciorū Dei impendentiū,uſq; ad ver.* 15. *altera* διδασκαλική, *qua Jehudæi ab Jiſraëlitarum exemplo officii ſui admonentur,ad finem uſque. Increpationis autem prolepſis, ſive propoſitio ſumma contentionis Dei cum Jiſraëlitis & cauſarum ejus ponitur verſu* 1. *deinde verò prolepſeos exornatio ex cauſarum ordine, verſibus ſequentibus.* Nulla ſit fides] *tres cauſæ litigandi his verbis exponuntur,quas deinceps Propheta illuſtrat tum rerum geſtarum narratiōne,tum judiciorum comparatione quæ Deus erat immiſſurus,* ἀναλόγως *ſive convenienter maleficiis.* 2 Pejerando] *primus exornationis locus oſtendit primùm nullam eſſe fidem,hoc verſu: deinde propter perfidiam Jiſraëlitarum judicium Dei exponit,ſequente verſu: non eſſe cur Jiſraëlitæ confidant terræ ſuæ & bonis illius,eò quòd Deus in omnia luctuoſiſſimam calamitatem immiſſurus eſt.* Cædes] *ex his & ſequentibus verbis videtur nobis probabile hanc prophetiam poſt Jarobhhami mortem & Zecarjæ filii,quam prædixerat ſuprà* 1.4. *pronuntiatam eſſe.* 3 Lugebit] *id eſt, horrebunt,& vaſta erunt omnia: proſopopœia hyperbolica.* 4 Veruntamen] *ſecundus exornationis locus, nullam eſſe benignitatem in terra; ac potiùs feritatem & barbariem tantam, ut ne monenteis quidem benignè ferre poſſint,nedum peccantes benignè admonere: cui ſecundæ contentionis cauſæ hoc verſu poſitæ comparatur judicium ſuum ſequente verſu: nolunt erigi, inquit,ac propterea ſinguli corruent.* Ne contendito] *id eſt,ne operam ludito quiſquam in reprehendendis obfirmatis iſtorum animis: omnes reprehenſiones in ventos abituræ ſunt.* Similes ſunt] *id eſt, voluntariè peccant & ſuperbè committunt quicquid committunt; ac proinde tam rei ſunt quàm qui non auſcultant ſacerdoti Dei, Deut.* 17.12. *ut exemplum habetur Numer.*16. 5 Corrues] *apoſtrophe ad populum, quem indeſinenter prædicit eſſe deinceps ruiturum: ut geſtum eſſe hiſtoriæ teſtantur.* Matrem tuam] *id eſt, regnum totum; vide ſuprà* 1.3. 6 Excindentur] *tertius exornationis locus, nullam eſſe agnitionem Dei tum in populo,tum in ſacerdotibus: quorum crimina ſuppliciaq́; univerſè poſita hoc verſu,ſequentibus explicantur.* Scientia] *id eſt,agnitione Dei,cujus meminit verſu* 1. Quia tu] *apoſtrophe ad ſacerdotes.* Scientiam ſpreviſti] *quam colere & tueri debent ex officio ſacerdotes, Deut.* 33.9.& 10. *& Maleaci* 2.7. Obliviſcar fil.] *id eſt non modò te ſpernam,ſed etiam filios tuos.* 7 Prout aucti] *id eſt, in honorem evecti nomine meo. Hoc autem & ſequente verſu exaggerat Propheta indignum ſacerdotum facinus, tum ab honoribus & beneficiis quæ ſpeciatim contulerat in ſacerdotum ordinem, tum ab arrogantiſſima ipſorum confidentia indulgentium peccatis populi, ut gulæ,ambitioni, & avaritiæ ſuæ inſervirent, deinde verò ſimul populi & ſacerdotum pœnas prænuntiat verſu* 9. 8 Peccatum pop.] *id eſt, oblationes & ſacrificia pro peccatis, quaſi dicat, peccare populum non indignè ferunt: ſed potiùs maximam peccandi licentiam invehunt, quia ex ſacrificiis habent unde vitæ ſuæ ac voluptatibus indulgeant.* Attollunt] *vide in Deut.* 24. 15. 9 Quapropter] *denuntiatio pœnæ,ut diximus in verſum* 7. *qua primùm vitæ & voluptati ſuæ conſulentibus inopia victus voluptatumq́; predicitur. uſque ad verſum* 12. *deinde ſcortantibus cum idolis prenuntiantur domeſtica adulteria familias ipſorum impunè conturbatura, inde ad verſum* 14. *ac poſtremò* καθόλου *ſententia a Deo fertur, ver.*14. 10 Non ſaturabuntur] *id eſt, tantùm abeſt ut ſaturentur propagenturq́;, ut contrà fame & tabe conficiantur ipſi; ut in Schomronis obſidione factum eſt:* μείωσις.

11 Scortatio] γνώμη, *qua oſtendit Propheta adeò obrutos & ſepultos eſſe Jiſraëlitas in adulteriis & ingurgitationibus, ut ad nullas minas & pœnas quamvis præſentes animū advertant.* 12 Populus] *altera denuntiatio, ut diximus in verſum* 9. Lignum] *i. imaginem ligneam, metonymicè.* Scortationum] *id eſt, idololatriæ, quæ ſcortatio ſpiritualis eſt.* 13 In verticibus] *vide Jeſchahh.* 57.9. *& ſequentibus.* 14 Non animadvert.] *concluſio ſententiæ Dei in omnes Jiſraëlitarum ordines & ſexus, propter repudiatam cognitionem Dei, ut diximus in verſum* 9. Separent] *id eſt, res opimas domi ſuæ eligant, quas palàm Deo hominibusq́; teſtantibus conſumant cum ſcortis, religionis ſpecie.* Non intelligens] *eò quòd non intelligit, neque animum adhibet ad cognitionem Dei.* 15 Si ſcortaris] *ſecunda pars concionis, ut diximus in verſum* 1, *qua Propheta Judæos primùm dehortatur a communicandis operibus Jiſraëlitarum, hoc verſu; deinde cauſas dehortationis explicat, reliquis.* Ne accedatis] *apoſtrophe ad Jehudam: quaſi dicat, cavete, ô Jehudæi, ne vel terminum ipſum Jiſraëlitarum communicandæ idololatriæ cauſa attingatis:*

gatis: nam terminus erat Gilgal Jardenem versus. Deinde verò per gradationem alia duo interdicta subjiciuntur: unum, ne cum idolo Beth-elis communicent; alterum, ne blasphement Deum suum obstringentes se idololatriæ. Beth-avenem] *id est, Beth-elem, quo in oppido Jarobhham instituerat idololatriam. 1. Reg. 12.29. Dicitur autem Beth-aven, id est, domus vanitatis, hîc & infrà 10.5. pro eo quod antè fuerat dicta Beth-el, id est, domus Dei fortis, Gen. 28.19.* 16 Nam ut juvenca] *propositio summa causarum ad dehortationem pertinentium. Sunt autem duæ hoc versu positæ; una Jisraëlitas turpis rebellionis, & contumaciæ, adeóque transfugii reos esse, quod exponitur versu 17. & 18. altera, impendere ipsis à Deo judicium severissimum, quod exponitur versu ultimo.* Nunc] *id est, jam jam incipit. & porrò hoc effecturus est, ut perinde expositus sit Jisraël prædæ, ut misellus agnus solitarius in patente campo.* 17 Conjunctus] *id est, transfugit a Deo vero ad falsos.* Terriculis] *vide 1. Schem. 31.9.* Sine illum] *id est, tibi, ô Jehuda, nihil cum illo commune esto.* 18 Refractarium] *id est, merum quo se obruunt, istos efficit refractarios: quo nomine Ephrajim persæpè a Prophetis reprehenditur: ut Jeschahh. 28. 1. metonymia, cui planè similis habetur Proverb. 20.1. Hanc autem interpretationem aliis anteponimus ex versu 16.* Amant] *elegans ethopœia, qua exprimitur continens virorum principum desyderium & labor in coacervandis muneribus: cui similis est Proverb. 30.15.* Ignominia] *id est, denique vitium in loco virtutis ponunt, & quicquid sibi re ipsa ignominiosum est id tanquam honorificum prosequuntur: ac proinde tam leves & contemnendi sunt quàm ipsa ignominia.* 19 Ligabit] *altera causa, ut diximus in versum 16. levissimi, inquit, & ignominiosissimi principes isti, tanquam vento paleæ, abripientur judicio Dei, quamobrem meritò Jehuda ab istis abstinere debet: allegoria in scripturis frequens.* Istam] *ignominiosam Ephrajimi gentem, regnumq́; Jisraëlis totum.* Sacrificationes] *id est, impios cultus ab ipsis exercitos: synecdoche.*

Caput V.

Deus Jisraëlitas & Judæos scortationis aversionisq́; obfirmatæ nomine reprehendens certissimam ruinam ipsis prænuntiat: ac propterea criminibus ex ordine exprobratis, obsequio traditionum humanarum, extraneorum auxiliorum advocatione, verbi divini contemptu, fœderis cum Deo abdicatione, maleficiisq́; certatim perpetratis, concludit sermonem gravissima denuntiatione futuri judicii, & hypocriseos exprobratione.

1 AUDITE istud, ô sacerdotes, & attendite domus Jisraëlis, & domus Regis aurem præbete, nam ad vos judicium hoc *pertinet:* qui *velut* laqueus estis in Mitzpa, & rete expansum super Tabore.

2 Qui *ad* jugulandum declinantes [a] profunda petunt, iis ego castigationi sum omnib[9].

3 Ego novi Ephrajimum, & Jisraël non est celatus [b] mihi: nunc scortari te, Ephrajim; impurum esse, ô Jisraël.

4 Non [c] adhibent actiones suas ut revertantur ad Deum suum: nam spiritus scortationum [d] in ipsis est, & Jehovam non agnoscũt.

5 Etiam testificatur fastus Jisraëlis in faciem ipsius: quamobrem Jisraël Eprajimq́; corruent iniquitate sua, corruet etiã Jehuda cum illis.

6 Ut cum gregibus suis, & cum armentis suis eant ad quærendum Jehovam, non invenient: eruit se ab eis.

7 In Jehovam perfidè egerunt; nam filios extraneos pepererunt: nunc consument eos menses, partes eorum.

8 Clangite buccina Gibhhæ, tuba Ramæ; vociferamini Beth-avene, [e] posterior te, ô Binjamin, *clangat.*

9 Ephrajim desolationi futurus est die correctionis; *quo* in tribubus Jisraëlis notum fecero *illam* certam *esse.*

10 Sunt Principes Jehudæ similes iis qui movent terminum; super eos effundam velut aquam, excandescentiam meam.

11 Opprimitur Ephrajim, conteritur judicio; quia placet, [f] sequitur mandatum.

12 Quapropter ego tanquam tinea fui Ephrajimo, & quasi putredo domui Jehudæ.

13 Sed videns Ephrajim morbum suum, & Jehuda ulcus suum, abiit Ephrajim ad Assyrium, misitque *Jehuda* ad Regem propugnaturum: sed ipse non poterit mederi vobis, neque curabit vos ab ulcere.

14 Nam ego ut ferox leo sum Ephrajimo, & velut juvenis leo domui Jehudæ: ego, ego rapiam & abibo; deportabo, & nemo eripiet.

15 [g] Abiens revertar in locum meum, donec reos peragant se & quærant faciem meam; cùm angustia fuerit ipsis quærant me diluculo, *dicentes.*

[a] Heb. *profundant: ut ita dicamus.*
[b] Heb. *a me.*
[c] Heb. *dant.*
[d] He. *in medio ipsorum.*
[e] Heb. *post te.*
[f] Heb. *it post mand.*
[g] Heb. *abibo revertar.*

Caput VI.

1 AGITE, revertamur ad Jehovam: nam ipse rapuit & curaturus est nos; percussit & obligaturus est nos:

2 Vitæ restituet nos post biduum; die tertio excitabit nos, & vivemus coram ipso:

3 Ut agnoscere [a] pergamus, cognoscentes Jehovam, tanquam auroræ comparato ex ortu ejus: advenietque ut pluvia nobis, tanquam serotina *&* tempestiva terrę.

4 Quid facerem tibi, Ephrajim? quid facerem tibi, Jehuda? cùm benignitas vestra tãquam nubes matutina, & velut ros [b] manè stillans abeat.

5 Propterea cecidi per Prophetas, interfeci istos sermonibus oris mei; & judiciorum tuorum lux exorta est,

6 Me benignitate delectari, non autem sacrificio; & cognitione Dei magis quàm holocaustis,

7 At isti tanquam hominis trangressi sunt fœdus, ibidem perfidè egerunt contra me.

8 *In* Gilhhade urbs *erat* operantium ini-

[a] Heb. *agnoscamus persequamur.*
[b] Heb. *matutinans: ut ita dicamus.*

quitatem quæque, [c] veſtigiis ſanguinolentis.

9 ' Sodalitium verò ſacerdotum eſt 'ſimile præſtolantibus [d] aliquem turmis, ' *qua* via ad Schecemum *factum eſt* occidunt: nam ' ſcelus faciunt.

10 ' In domo Jiſraëlis video rem horrendam, ibi ſcortatione ' Ephrajimi pollui Jiſraëlem:

11 ' Etiam, ô Jehuda, *Ephrajimum* ' poſuiſſe meſſem in te; ' cùm reducerem captivam multitudinem populi mei.

[c] Heb. *veſtigiata (ut ita dicamus) ſanguine.*
[d] Heb. *virũ.*

CAPUT VII.

1 ' DUM curo Jiſraëlem, tum revelatur iniquitas Ephrajimi, & [a] malitia ſumma Schomronis; ' nam operantur falſitatem: & fur ingreditur, irruit turma foras:

2 Neque dicunt [b] cum animo ſuo, me omnis malitiæ ipſorum recordari: nunc ' circunſtant eos actiones ipſorum, coram facie mea ſunt.

3 Malitia ſua exhilarant regem, & mendaciis ſuis principes.

4 Quotquot ſunt adulterantur, 'ſimiles fornaci ardenti ' a piſtore; ' qui deſinit eſſe ' vigil, ex quo ſubacta eſt maſſa uſque dum fermentata ſit.

5 ' Die regis noſtri, ' morbo afficientibus Principibus ' utre vini; ' extendit manum ſuam cum ' deriſoribus.

6 ' Nam ad inſidias ſuas applicarunt [d] animum ſuum ſimilem fornaci; quæ totam noctem dormiente ' piſtore ipſorum ardet, tanquam ignis [e] flammans.

7 Quotquot ſunt incaleſcunt ut fornax illa, & conſumunt ' judices ſuos; omnes reges ipſorum cadunt, ' nemine ex eis clamante ad me.

8 ' Ephrajim cum populis ipſe ' confundit ſe: Ephrajim eſt ' *ut* placenta non verſa.

9 Comedunt extranei vim ipſius, nec tamen agnoſcit ipſe; etiam canities aſpergit eum, nec tamen agnoſcit ipſe:

10 Et quamvis ' teſtificetur faſtus Jiſraëlis in faciem ipſius; non revertuntur ad Jehovam Deum ſuum, nec quærunt eum omnibus his:

11 Sed eſt Ephrajim ' ſimilis columbæ fatuæ, [f] demens; ' Ægyptium vocant, ' Aſſyrium adeunt.

12 Cùm adibunt, ' expandam ſuper eos rete meum, quaſi aves cœli deducam eos: caſtigabo eos, [g] prout ' auditum eſt a cœtu ipſorum.

13 ' Væ eis, quoniam vagantur a me; vaſtatio eis, quoniam deficiunt a me: ' cùm ego redempturus ſum eos, tum ipſi alloquuntur me mendaciis.

14 Neque inclamant me ex animo ſuo, cùm ejulant in cubilibus ſuis; cùm propter frumentum & muſtum congregantes ſe divertunt ad me.

15 Cùm autem ego caſtigavi, ' confirmavi brachia eorum; tum contra me cogitant malum:

16 ' Revertuntur non ad excelſum: ' ſunt velut arcus [h] fallax, ' concidunt gladio principes eorum ' ab indignatione linguę ipſorum: ' hæc ſanna ipſorum in terra Ægypti.

[a] Heb. *malitiæ.*
[b] Heb. *cordi ſuo.*
[d] He. *cor.*
[e] Heb. *flammæ.*
[f] Heb. *nullo corde.*
[g] Heb. *ſecundum auditionem cœtus ipſorum.*
[h] Heb. *fallaciæ.*

ANNOTATIO IN CAPUT V.

1 Audite] *Tria hæc capita ad prophetiam eandem pertinere res ipſa loquitur. Sunt autem hujus prophetiæ partes in univerſum quatuor: exordium, duobus verſibus; propoſitio criminum ſuppliciorúmque propter crimina impendentium, uſque ad verſum* 11. *confirmatio propoſitionis, inde ad verſum* 8. *caput* 7. *& concluſio, ad finem illius uſque. Exordium autem facit audientiam a perſona Jiſraëlitarum, verſu* 1. *& a perſona Dei, verſu* 2. O ſacerdotes] *tum illegitimi Jiſraëlitarum, tum vero in Judææ regno legitimi: nam etſi propriè compellat Propheta regnum Jiſraëlitarum; eadem tamen occaſione cum regno Jehudæ agit, velut criminum eorundem conſcio & obnoxio paribus judiciis; ut ipſa argumentationum ſeries oſtendet.* Domus Jiſraël.] *id eſt, regnum Jiſraëlitarum.* Domus regis] *id eſt, regnum Judæorum, quod domui Regis a Deo instituti hæſit: vide* 1. *Reg.* 12. 16. *& ſequentibus.* Judicium hoc] *quod mox eloquuturus ſum.* In Mitzpa] *monte ad Libanum, ubi ferè agebant aucupes, ſicut in Tabore; vide Jehoſchubb.* 11. 3. Tabore] *de quo Judic.* 4. 6. 2 Qui ad jug.] *periphraſis latronum: quemadmodum (inquit Deus) aucupes in profundis latitare ſolent ad intercipiendas volucres; ſic etiam vos, o latrones, ex abdito loco alienæ vitæ inſidiamini. Hoc verò mearum eſt partium, ut eos caſtigem, primùm quidem verbis evincendo revocandóque; deinde etiam verberibus atque ſuppliciis: ſic comparatur tranſitus ad propoſitionem ſequentem.* 3 Ego novi] *ſecunda hæc pars, propoſitio, declarat primùm crimina Jiſraëlitarum, ver.* 3. *&* 4. *deinde ſupplicia, tribus ſequentibus; ac poſtremo exornatur, tribus alteris.* Scortari] *id eſt, corpore & animo in omnem impuritatem ruere: ut in tertia prophetiæ parte videbimus.* 4 Non adhibent] *id eſt, non ſtudent reſipiſcentiæ & fructibus ejus.* Scortationum] *id eſt, impuriſſimus, ut ſpiritus perverſitatum nominatur Jeſchahh.* 19. 14. 5 Etiam] *quaſi dicat, ſed quid opus eſt diu multúmque de probanda Jiſraëlis improbitate laborare? ipſius conditio faſtuoſiſſima plus ſatis teſtis eſt, & palam facit impuritatem omnium: ſic loquitur Jeſchahh.* 3. 10. Cum illis] *id eſt, conſors maleficiorum & pœnarum quæ de Jiſraële enuntiantur.* 6 Vt cum greg.] *id eſt, nullo pacto judicium Dei effugient, neque Deum reconciliabunt ſibi ullo externo cultu, quin pœnam quam modò dixi a Deo immiſſam ſubeant.* Gregibus ſuis] *id eſt, ampliſſimis ſacrificiis & oblationibus.* Eruit ſe ab eis] *i. deſeruit eos, tanquam profectus aliò, ut dicitur infrà* 15. *& oſtendit viſum Jechezk.* 10. 7 Perfidè eger.] *ut adulteræ oblitę ſui conjugalis officii, ſuprà* 3. Filios extran.] *i. ſemen ſuum cum diis populiſq; exteris perfidè commiſcuerunt.* Conſument eos] *i. tanquam mulieres effœtæ & fractæ aſſidua venere diffluent menſibus, atque contabeſcent ſingula ipſorum membra: ſic Jirm.* 2. 24. 8 Clangite] *exornatio propoſitionis (ut diximus in verſum* 3.) *per hypotypoſin, quaſi Deus conclamaret arma ad efficienda judicia quæ poſtea exponit, duobus verſib.* Gibhhæ] *qui terminus erat regni Jehudæ, ut Rama Jiſraëlis. vide* 1. *Reg.* 15, 21. *&* 22. Beth-avene] *qui locus erat in ſolitudine utriuſq; regni contermina, Jehoſchubb.* 7. 2. *&* 18. 12. *ad Beth-elem & regnum Jiſraëlitarum pertinens.* Poſterior te] *i. Jehuda quoque ad bellicas clades perferendas ſe ipſum comparet, qui poſt regionem tuam habitat:* quam-

quamobrem de Jisraële agitur, ver. 9. & de Jehuda, ver. 10. simile vide Judic. 5.14. 9 Illam] *videlicet correctionem a me prænuntiatam, quam isti ut incertam ludificantur, ac minimè omnium ad se perventuram putant.* 10 Similes iis] *id est, fines transgrediuntur sui officii, neque iis terminis quos posui se ipsos continent; sed ultro malitiosèq; transcendunt & movent eos. Magnum autem fuisse termini moti crimen jura divina & humana testantur: vide Deut. 19.14. & 27.17. Jehudæos verò temporibus Achazi in hæc scelera proruisse regis operâ & sacerdotis summi, apparet ex 2. Reg. 16. & 2. Chron. 28.* Velut aquam] *id est, abundantissimè.* 11 Opprimitur] *tertia pars ut diximus, confirmat propositionem præcedentem de maleficiis Jisraëlitarum, Judæorumq; & venturis a Deo judiciis, per enarrationem κλιμακώδη certorum facinorum, quibus sigillatim sua judicia comparantur. Primum facinus est, quòd mandata hominum prætulerunt voluntati Dei, hoc versu: secundum, quòd revocante illos Deo castigationibus, exteris se auxiliis confirmarunt, versu 12. & 13. tertium, quod verbo Dei moniti ut auxilia extera desererent, neque castigationibus neque verbo adducti sunt ut Deum ex animo requirerent, inde ad vers. 5. capitis 6. quartum, quòd eò dementiæ insaniæq; prolapsi sunt ut Dei fœdus perfidia summa in Deū & homines irritum fecerint neglectu Dei mandatis, & perpetratis adulteriis & homicidiis, inde ad finem capitis; postremò quòd alii alios provocarint certatim ad maleficia, adulteria, & homicidia usque ad versum 8. capitis 7.* Judicio] *videlicet Dei, quod ad ipsos pertinere dixit suprà versu 1.* Quia placet] *id est, nec tamen judiciis quibus frangitur, deterretur a mandatis & traditionibus hominum; unam tantùm ob causam quia placent traditiones ipsi, & magis arrident quàm præcepta Dei.* 12 Quapropter] *transitio ad secundum facinus, ut diximus præcedente versu.* Tanquam tinea] *id est consumpsi eos ut tinea vestem. sic Ijobi 14.1. Prover. 25.20 & alibi.* Putredo] *eas res quibus adhæret exulcerans & putrefaciens, quemadmodum ostenditur sequente versu.* 13 Ephrajim] *id est, Menachem rex Jisraëlitarum, de quo, 2. Reg. 15.19.* Morbum] *id est, infirmitatem suam: nam opus habuit Menachem adjumento ut se in regno quod occupaverat confirmaret.* Jehuda] *Achaz rex Jehudæ: vide 2. Reg. 16.7.* Propugnaturum] *id est, qui servaret Achazum e manu regum oppugnantium ipsum ibidem & 2. Chron. 28.* 14 Nam ego] *transitio ad tertium facinus, ut diximus in versum 11. qua demonstratur tum consilium Dei misericors de revocando Jisraële flagellis ad seriam resipiscentiam, usque ad versum 4. capitis sequentis; tum hypocrisis utriusque regni, versu 4.* 15 Abiens] *id est, subducam me ab illis quodammodo, ut me sibi non sentiant amplius præsentem esse: humanitus dictum.* Diluculo] *id est, tempestivè & studiosissimè.*

IN CAPUT VI.

1 Agite] *Forma veræ & sanctæ resipiscentiæ, qua alii alios hortantur primùm ad agnoscendam resipiscentia, & confitendam justitiam manus Dei antegressæ; deinde ad manum eandem fide adeundam pro restitutione sui; ac postremò ad fructus fidei & resipiscentiæ proferendos certâ fiduciâ benedictionis Dei.* Curaturus est] *id est, recepturus & instauraturus, utcunque direpti & dilacerati sumus.* Obligaturus] *id est, medicamento ad vulnera quæ inflixit nobis adhibito impositurus fasciam, ut chirurgi solent fascias obducere vulneribus & medicamentis.* 2 Post biduum] *id est, brevi redintegrabit nos, si seriò accedamus ipsum, & curabit nos efficacissimè: numerus certus pro incerto.* 3 Ut agnoscere] *finis restitutionis nostræ a Deo effectæ, nimirum constans agnitio Dei freta benedictionibus ejus.* Tanquam auroræ] *id est, ut quemadmodum ex quo aurora exorta est, res videntur, magis ac magis innotescunt, & procedente sole facillimè dignoscuntur; ita nos augescamus & continenter roboremur in cognitione Dei & professione ejus: vide Judic. 5.31. & Proverb. 4.18.* Advenietq;] *id est, indesinenter & opportunissimè benedictionib. suis asperget atque perfundet nos.* 4 Quid facerem] *videlicet aliud quàm quod exposui suprà ver. 14. & 15. capitis præcedentis. Est autem hæc pathetica contestatio, qua verberat Deus gravissimè Jisraëlitarum & Judæorum conscientiam.* Abeat] *id est, quasi momento dispereat.* 5 Propterea] *transitio ad quartum facinus, ut diximus suprà. 5.11. quòd omnes, quamvis sollicitati verbo Dei, a fœdere tamen desciverunt, & in omnibus maleficiis sese occuparunt: propterea igitur (inquit) quòd benignitas vestra tanquam nubes & ros evanescit illicò, idcircò cecidi, &c.* Cecidi] *id est, feci ut Prophetæ mei enuntiantes verba mea docerent populum, & perterrefacerent verborum meorum lethaliumq; judiciorum sensu: vide Jirm. 1.10.* Judiciorum] *id est, prædicatione verbi jussi prophetas prælucere tibi, ut ea veluti face jura tua officiaq; cognosceres quæ explicantur sequente versu. Hic enim alter usus est prophetiæ, ut non tantùm deterreantur homines a malo, sed etiam ad bonum adducantur.* 6 Non autem] *vide 1. Schem. 15.22. & Jeschahh. 1.11. & sequent.* 7 At isti] *narratio prophetica ac vehementissima quarti facinoris, cujus singula verba singulas habent emphases ad amplificandam indignitatem rei.* Tanquam hominis] *id est, tanquàm si cum homine vanissimo sibi res esset.* Ibidem] *ubi eos cædebam per Prophetas, & prælucebam ipsis: vide 2. Reg. 17.7. & sequentibus.* 8 In Gilhhade] *confirmatio præcedentis accusationis, ab enumeratione partium singularum in quas populus Dei divisus erat, usque ad caput septimum. Est autem hæc prima pars, Gilhhadis, id est, regionis trans Jardenem sitæ, συνεκδοχικῶς ideò seorsim posita quòd jam eo tempore exemplo esset a Pule Assyriorum Rege & coloni deportati 1. Chro. 5.26. Quamobrem verbum substantivum noluimus per præsens reddere, sed per præteritum; ut palàm fieret hîc a Propheta causam antecceptæ cladis demonstrari.* Vrbs erat] *id est, urbani omnes erant nequissimi, & sanguinarii palàm passimq;.* 9 Sodalitium] *secunda pars enumerationis in qua propheta transgressionem perfidiamq; populi commonstrat: ac primùm quidem sacerdotum, hoc ver. deinde verò popularium, cùm Jisraëlitarum, seq. ver. tum Jehudæorum, ver. 11.* Prestolantibus] *id est, latronibus & grassatoribus, quos ab explorandis & obsidendis itineribus veteres Latini, Græca voce dixerunt hodœdocos, ut narrat Festus.* Qua via] *i. via & ratione dolosa, qua Schimhhon & Levi Schecemitas oppresserunt, Gen. 34.* Scelus faciunt] *videlicet idem quod a Levi parente ipsorum factum est, proditione eos qui ipsis fidem habent tradentes morti.* 10 In domo Jisr.] *jam ad popularium facta Propheta venit, ut diximus præcedente versu.* Ephrajimi] *i. quæ ab Ephrajimo primùm profecta est. Erat enim Jarobhham Ephratæus, 1. Reg. 11.26. qui idololatriam instituit profligato cultu Dei, 1. Reg. 12.26. & sequentib.* 11 Etiam ô Jehuda] *id est, animadverto Ephrajimum*

non tantùm suis Jisraëlitis authorè fuisse nefādæ idololatriæ, verùm etiā Judæos in eādem labē pertraxisse tum inde a temporibus Achabi, qui cum regibus Jehudæ affinitate contracta intromisit idololatriam, tum verò ipsis Prophetæ nostri temporibus & Achazi regis, quo tempore Jehuda in manum regis Jisraëlitarū traditus est, 2. Chron. 28. 5. Posuisse messem] *id est, sementem idololatriæ: quasi dicat, sevisse & disseminasse idololatriam in populo Jehudæ; cujus eventum ac veluti messem & fructum populus Jehudæ postea percepturus sit: elegans metalepsis.* Cùm reducer.] *id est, cùm ego Hhodedi prophetæ prædicatione efficerem & potente meo spiritu, ut ex captivitate misera (in quam Jisraëlitæ vos rapiebant) reduceremini: quod factum etsi Jisraëlitæ arrogant beneficentiæ suæ, & vos tributis; tamen ego jure optimo vendico soli misericordiæ meæ: vide 2. Chron. 28. 8. & sequentibus.*

IN CAPUT VII.

1 Dum curo] *Quintus & postremus locus facinorum, quòd alii alios provocant ad maleficia, ut diximus suprà 5. 11. & se in iis de industria obfirmant: quod genus malitiæ Propheta figurat allegoria hominum, qui eò amplius exardescunt in sua studia, ut ut capitalia sint, quò magis saluti ipsorum a perito & diligente medico consulitur.* Nam operantur] *id est, eò magis aguntur feruntúrque ad maleficia omnibus rationibus, locis, temporibusq; perpetranda sine ulla reverentia Dei, aliorum, aut sui ipsorum ratione; quod sequentibus versibus ostenditur.* 2 Circunstant eos] *id est, abundant & circumfluunt maleficis, de quibus tanquam de stipante corona satellitum gloriantur.* 4 Similes] *id est, tam sunt ardentes & inflammati ad adulteria, quàm ardens est furnus igne maximo fervefactus, cùm pistor oppressus somno non meminit ignem subducere: sic enim hunc locum accipiendum esse demonstrat versus* 6. A pistore] *id est, pistoris qui ignem accendit operâ.* Qui desinit] *id est, qui ferè non ampliùs temporis in capienda quiete solet consumere, quàm horam unam aut alteram, dum massa quam depsuit fermentata sit.* Vigil] *hanc vocem ita interpretamur, ut Danjel. 4. 13. & 17.* 5 Dei regis] *id est, ne ipso quidem die quo rex Jisraëlitarum institutus est, cùm Deus fuisset castè invocandus & Rex populusq; admonendus sui officii, illo inquam die non abstinetur a maleficiis: sed omnes certatim principes quorum consiliis stare oportet rempublicam se in rebus perditissimis occupant, adeoq; Rex ipse consociat se impietati illorum.* Morbo afficientibus] *ac potiùs febri ex nimio vini potu, quod incendit potores suos, ut loquitur Jeschahh. 5. 11.* Utre vini] *id est, vino ex utribus immodico, cùm non cyathi, sed quadrantalia epotantur.* Extendit man.] *id est, æquè utrem vini epotandum suscipit, atque alii populares & principes valentes potare vinum, ac proinde ad omnem justitiam convellendam comparati; ut ostenditur Jeschahh. 5. 22.* Derisoribus] *id est, hominibus desperatæ salutis: ut Proverb. 9. 7. qui tum sua ipsorum malitia, tum ebrietate abripiuntur eò impudentiæ, ut ludificentur Deum & homines; vide Proverb. 1. 22.* 6 Nam ad insidias] *explicatio præcedentis similitudinis, qua Propheta ostendit Regem inter principes velut pistorem esse, qui ex officio debeat cùm omnia incendia publica, tum suorum principum ardores authoritate sua restinguere; principes verò tum animos habuisse similes fornacibus, qui concalefacti vino studerent rebus novis & inter se conspirarent, hoc versu, atque ex eo profectum esse illud periculosissimum malum, quòd reges multi in Jisraële tempore pauco ceciderint, sequente ver.* Pistore ipsor.] *quem modò diximus typum esse Regis.* 7 Judices suos] *id est Reges, necessarios, & asseclas ipsorum, ut factum est, Zecarjæ, Schallumo, Pekachjæ, & Pekacho, de quibus vide 2 Reg. 15.* Nemine ex] *nam impios fuisse reges istos sacra testatur historia, ibidem.* 8 Ephrajim] *postrema hujus concionis pars, conclusio, res antè dictas summatim comprehendit. Primùm enim Jisraëlitarum in peccatis obfirmationem, aversionem a Deo, dementissimámque extraneorum consociationem exponit, versibus quatuor; deinde judicium illis superventurum denuntiat, ver. 12. & 13. idque maximè hypocriseos ipsorum nomine, quæ explicatur ad finem usque capitis.* Confundit se] *quod dixerat suprà 5. 7.* Ut placenta] *hanc similitudinem variè quidem accipiunt interpretes: sed nos eam sequentibus verbis a Propheta de more exponi statuimus in hunc sensum: placuit Jisraëlitis (inquit Deus) se potiùs gentibus adjungere quàm hærere mihi: sed quid tandem ex eo consequutum est? Jisraëlitæ suo ipsorum facto eò delapsi sunt, ut gentes circumstantes habeant ipsorum regnum pro dulciaria placenta & tracta suavissima, quæ propter jus & condimentum suum non solet verti, sed suo tantùm fundo incumbere. Itaque nunc quia suum condimentum habet, a finitimis gentibus velut convivu absumitur, & quicquid superest ipsum per se mucescit ac quasi obducta canitie per se corrumpitur, seq. versu.* 10 Testificetur] *vide suprà 5. 5.* 11 Similis columbæ] *id est, maxima cum simplicitate & credulitate in sua fatuitate ac dementia pergit, advocans eos qui consumant ipsum, & sibi induens rete judiciorum Dei.* Ægyptium vocant] *ut fecit Rex Hoscheahh. 2. Reg. 17. 4.* Assyrium] *ut dixit suprà 5. 13.* 12 Expandam] *tanquam auceps super columbam, cujus meminit præcedente versu.* Auditum est] *prædicantibus Prophetis & contestantibus. 2. Reg. 17. 13.* 13 Væ eis] *denuntiatio judicii superventuri, ut diximus in versum 8. cujus partibus suæ causæ adhibentur, nimirum alienatio & defectio a Deo, atque hypocrisis.* Cùm ego redempt.] *id est, cùm opus habent ut ipsos redimam. Nam dilemmaticè Propheta hypocrisin Jisraëlitarum ostendit: si (inquit) difficultatibus premuntur, inclamant per hypocrisin me, his duobus versibus. sin autem per me difficultatibus eruditi & instructi liberantur, æquè insistunt pravis suis cogitationibus, ver. 15. & 16.* 15 Confirmavi brach.] *i. infirmitates & difficultates eorum sublevavi, ut medicus ægrotum sublevat; ex allegoria versus* 1. 16 Revertuntur] *expositio mali quod a Jisraëlitis cogitari Propheta dixit, precedente versu; nempe quòd aversi a Deo suis dolis fraudibúsque nituntur, & solam perfidiam pro telo habent* Sunt velut arcus] *ut Psalmo 78. 57.* Concidunt] *id est, Reges & principes eorum domesticis ipsorum inter se conspirationibus tolluntur; ut suprà demonstravimus ver. 7.* Ab indignatione] *id est, qui gladius conspirationum minister acuitur stringiturq; virulentis linguis indignationem inter partes concitantibus.* Hæc sanna] *id est, hæc frequentia cædium & novarum rerum passim ludibrio & dicterio sunt omnibus hominibus; etiamq; fœderatis, ut sunt Ægyptii.*

CAPUT

CAPUT VIII.

Deus judicium suum Jisraëlitis obventurum, & causas gravissimas illius explicat, quòd tum a spirituali regno, id est Ecclesia & cultu ipsius, defecerint, tum a temporali Davidis: & quod in hypocrisin prolapsi ultrò omne bonum a se abdicaverint: itaque Jisraëlitas contestatus de præsidente ipsorum lætitia egestatem, deportationem, amissionem divini cultus, mortem, & vastationem ipsis prænuntiat: deinde sacrilega ipsorum studia, factaq; hæreditaria ipsis esse adductis majorum exemplis ostendens singulis maleficiis judicia sua accommodat: ac postremò concludit repetitione summa.

1 ADHIBITA palato tuo buccina *dicito*, *involat* similis aquilæ in domum Jehovæ; eò quòd transgrediuntur fœdus meum, & contra doctrinam meam deficiunt,

2 Ad me clamantes Jisraëlitæ, Deus mi agnoscimus te:

3 *Eò quòd* deserit Jisraël bonum, inimicus persequetur eum:

4 Ipsi constituunt reges, at non ex me; præficiunt principes, quos non agnosco: argento suo & auro suo faciunt sibi terricula, ut excindatur *Jisraël*.

5 Deseret vitulus tuus, ô Schomron, *eos*; exardescente ira mea in ipsos: quousque non poterunt *colere* innocentiam?

6 Nam a Jisraële ipse quoque est, artifex paravit illum, neque Deus est: nam *in* fragmenta erit vitulus Schomronis.

7 Cùm vento seminaverint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam; si fortè fecerit, extranei absorbebunt ipsam.

8 Absorbebitur Jisraël: mox erunt in gentibus similes instrumento in quo nulla *est* delectatio.

9 Quia isti ascenderunt ad Assyrium, onagrum [a] solummodo studentem sibi; Ephrajimitæ mercede conduxerunt amores:

10 Etiam quia mercede conduxerunt *alios* in gentibus, mox congregaturus sum eos (cœperunt enim paulùlum) propter onus Regis principum.

11 Quia multiplicavit Ephrajim altaria ad peccandum; sunt ipsi altaria ad peccandū;

12 *Quæ* præscribo ei [b] documentis amplissimis legis meæ, tanquam res extera reputantur:

13 Sacrificia ipsa donariorum meorum, sacrificantes carnem comedentesque Jehova non accipit: nunc recordatur iniquitatis eorum, & animadvertit peccata eorum ipsos in Ægyptum reverti.

14 Denique oblitus est Jisraël opificis sui, extruxitque templa, & Jehuda multiplicavit civitates munitas: ideo immittam ignem in civitates hujus, ubi consumpserit palatia illius.

[a] Heb. *solitarium sibi*.

[b] He. *amplitudinibus*.

CAPUT IX.

1 NE læteris, Jisraël, ad exultationem, ut populi, quòd scorteris a Deo tuo: diligas mercedem meretriciam in omnibus areis frumentariis.

2 Area ut lacus torcularis non pascet istos, & mustum mentietur isti.

3 Non habitabunt in terra Jehovæ; sed revertetur Ephrajim in Ægyptum, & in Assyria pollutum comedent.

4 Non libabunt Jehovæ vinum, neq; suavia erunt ipsi *libamina*; sacrificia eorum ut cibus lugentium *futura essent* eis, quicunque comederent ipsum polluerent se: nam cibus eorum pro [a] mortuo ipsorum non venit in domum Jehovæ.

5 Quid facturi essetis, die solennitatis & die festo Jehovæ.

6 Num ecce interituri sunt a vastatione, Ægyptus congregabit eos, Moph sepeliet eos; [b] desyderatissima *tentoria* ad argentum ipsorum chamæleon hæreditariò possidebit, spina in tentoriis ipsorum *erit*.

7 Advenisse dies animadversionis, advenisse dies retributionis agnoscent Jisraëlitæ: stultos Prophetas istos, dementes, viros [c] ventosos esse, propter amplitudinem iniquitatis tuæ, & amplum intestinum odium.

8 Speculatur Ephrajimum [d] conjunctum Deo meo; *ut* laqueus aucupis in omnibus viis Prophetæ ipsius *est* intestinum odium in domo Dei ipsius.

9 In [e] profundissimam corruptionem conjiciunt, similem temporibus Gibhhæ: recordabitur iniquitatis eorum, animadvertet peccata eorum, *dicens*;

10 Tanquam uvas in deserto inveneram Jisraëlem; ut primum fructum in ficu principio ipsius, videram majores vestros: ipsi venerunt ad Bahhal-pehhorem, & separarunt se pudendo, & fuerunt detestationes [f] prout amaverunt.

11 Ipsorum Ephrajimitarum tanquam volucris evolabit gloria; inde a partu, & ab utero, & a conceptu.

12 Quòd si educaverint filios suos, [g] ita orbabo eos ut non supersit ullus: quin etiam væ eis, cùm discessero ab ipsis.

13 Ephrajim, quemadmodum video Tyrū, plantata est in habitaculo; sed Ephrajim productūrus est ad interfectorem filios suos.

14 Da eis Jehova, quod daturus es: da eis vulvam abortientem, & ubera flaccida.

15 Totum malum istorum in Gilgale est, nam ibi odi istos: propter malitiam actionum istorum, e domo mea expellam istos, non pergam amare eos, omnes principes eorum sunt refractarii.

16 Percutietur Ephrajim, radix ipsorum exarescet, fructum non sunt facturi, etiamsi genuerint, morte afficiam tamen *liberos* desyderatissimos uteri ipsorum.

17 Spernet eos Deus meus; quia non auscultant ei, ideo erunt errabundi in Gentibus.

[a] Heb. *animæ: ut Levit. 21.1.*

[b] Heb. *desyderii.*

[c] Heb. *venti.*

[d] Heb. *cum.*

[e] Heb. *profundant: corrumpunt.*

Numer. 25.

[f] Heb. *secundum amare ipsorum.*

[g] Heb. *orbabo eos ab homine.*

Caput X.

1 *VITIS vacua est Jisraël, *fructum reponit sibi; secundum multitudinem fructus sui multiplicat altaria, secundum bonum terræ suæ benefaciunt statuis.
2 *Impertitur [a] animus eorum, jam rei sunt; *ille [b] decutiet altaria istorum, vastabit statuas istorum.
3 *Nunc enim dicunt, *nullus rex est nobis; nam non timemus Jehovam, & Rex ipse quid facturus esset nobis?
4 *Loquuntur verba execrando [c] falsò, pangendo fœdus; & *floret simile cicutæ judiciũ per porcas agrorum meorum.
5 *Propter *vitulas Beth-avenis formidabunt *quisque* habitator Schomronis; cùm lugebit de eo populus ipsius, etiam *atrati ejus *qui* de eo exultant, [d] propterea quòd gloria ejus migraverit ab eo.
6 Etiam *ipse in Assyriam deportabitur, munus Regi *propugnanti; pudorem Ephrajim percipiet, & erubescet Jisraël a consilio suo.
7 Excindetur ipsius Schomronis Rex, similis spumæ in superficie aquarum:
8 Et succidentur excelsa *Avenis, *peccatum Jisraëlis; spina & tribulus [e] assurget super altaria eorum: & dicent ipsis montibus, tegite nos; & collibus, cadite super nos.
9 *Inde a diebus Gibhhæ peccasti Jisraël, ibi *steterunt; nõ assequutum est eos Gibhhæ bellum contra [f] *iniquos *gestum*.
10 Pro voluntate mea itaque vinciam eos: congregabuntur enim contra eos populi, vinciendo eos *deducendos* *in duabus habitationibus ipsorum.
11 *Nam Ephrajim vitula est *edocta, amans tritutare, quamvis *ego transivissem super præstantiam colli ejus: *usurus ad equitandũ fuissem Ephrajimo, araturus Jehuda, [g] occaturus Jahhakob.
12 Seminate vobis, *dicebam*, ad justitiam, metite ad benignitatem, novellate vobis novale: nam tempus est quærendi Jehovam, donec veniat, & doceat vos justitiam.
13 Arastis improbitatem, iniquitatem metitis, comeditis fructum mendacii: quia confidis viæ tuæ, multitudini potentium tuorum.
14 Quapropter exurgit tumultus in populis tuis, & unaquæque munitionum tuarum vastabitur, ut vastavit *Schalman [h] *Arbelitida die belli: *mater cum filiis collidetur.
15 *Ita efficit vobis Beth-el propter [i] summam malitiam vestram; *in ipsa aurora [k] planè excindetur Rex Jisraëlis.

[a] Heb. *cor.*
[b] Heb. *decollabit*.
[c] Heb. *vanitate.*
[d] Heb. *propter gloriam ejus quod migraverit: trajectio.*
[e] Heb. *ascendet.*
[f] Heb. *filios iniquitatis.*
[g] Heb. *occaturus sibi, pleonasmus. Jirmejæ.4.3*
[h] Heb. *domũ Arbeli.*
[i] Heb. *malitiam malitiæ vestræ.*
[k] Heb *excindendo.*

Annotatio in caput VIII.

1 Adhibita] *Hujus concionis, quæ eodem argumento cum superiore est, partes sunt quinque: propositio judicii a Deo venturi & causarum ejus, tribus primis versibus, enarratio propositionis, toto cap. 8. contestatio Jisraëlitarum ex propositionis argumento, septem primis versibus capitis 9. confirmatio antecedentium documentorum, inde ad versum 11. capitis 10. & conclusio, ad finem usque. Ac propositio quidem judicium venturum per hypotyposin militarem explicat, in priore membro versus 1. causas verò tres ex ordine recenset: defectionem, versu 1. hypocrisin, ver. 2. & abdicationem omnis boni, versu 3.* Similis aquilæ] *id est, assiduus hostis, velocissimus, & potentissimus.* Domum Jehovæ] *populum Jisraëlis antè effectum domesticum Dei per gratiam ipsius, ut deinceps sæpius nominatur.* 2 Ad me clamantes] *id est, simulata pietate invocantes & profitentes me.* 4 Ipsi] *enarratio hæc propositionis judicia Dei sigillatim atque ex ordine accommodat primùm in defectionem Jisraëlitarum, usque ad versum 11. deinde in hypocrisin vers. 11 & duobus seq. ac postremò in abdicationem boni, versu ultimo. Defectionis autem duo ponuntur genera: unum, a temporali Davidis regno figurante regnum Christi: alterum, a spirituali cultu & sacro: quæ duo prolepticè hoc versu posita deinceps per* ὑστέρωσιν *explicantur.* Constituunt Reges] *inde a temporibus Jarobhhami: nam Jarobhham & quicunque sequuti sunt non venerunt in regnum ex promissione Davidi facta: sed aut populi defectione, aut ipsorum occupatione Reges sunt creati.* Terricula] *vide 1. Schem. 31.9.* Ut excindatur] *id est, ut suo ipsius gladio juguletur, & suo facto pereat: ut dicitur infrà 10.15.* 5 Deseret] *expositio judicii divini contra defectionem a cultu sacro, usque ad versum 9. quam ingreditur Propheta per Apostrophen ad Samariam regiam & metropolim Jisraëlitarum regni: non juvabit te, inquit, vitulus tuus.* Innocentiam] *quæ posita est in observatione conjugalis officii nostri erga Deum nostrum.* 6 Nam] *ætiologia prædictionis antecedentis, tum ab ipsa origine naturaq; fictilium vitulorum, tum ab exitio ipsorum, hoc versu: quod suis quoq; cultoribus perditionem est importaturum, duobus seq.* Ipse quoque] *ut primus ille in deserto fusus. Exodi 32.* 7 Cum vento] *i. ut severint ita metent, adeoq; difficiliùs atque molestiùs: quod sequentibus verbis exponitur.* Extranei] *prout cœptum est fieri, cùm diuturna fame premeretur Schomron, & post obsidionem triennii caperetur, 2. Reg. 17.5.* 8 Similes instrumento] *i. abjectissimi, & expositi indignissimis contumeliis, tanquam pelves & matulæ.*
9 Quia isti] *expositio judicii divini contra defectionem Jisraëlitarum a temporali Davidis regno ad extera. hoc & seq. versu: ut diximus in vers. 4.* Ascenderunt] *2. Reg. 15.19.* Onagrum] *i. cui non magis curæ sunt homines ut ipsos adjuvet, quàm onagro, de quo Ijobi 39.8. & seq. sed sibi tantùm prospicit.* 10 Mercede cond.] *i. conducto milite extero sese confirmaverunt, ut de Hoschebha Rege legimus 2. Reg. 15. 19.* Congregaturus] *id est, acervatim perditurus, ut infrà 9.6.* Eos] *videlicet Jisraëlitas in quorum regionem involabunt conductæ gentes: quemadmodum Achazo interminatur Deus Jeschahh. 8.* Cœperunt] *videlicet congregari Jisraëlitæ Pule & Tiglath-pelesere ducibus cùm tribus quæ trans Jardenẽ erant partim cæsæ, partimq; deportatæ sunt, 1. Chr. 5.26 sic ab exemplo recente hæ minæ confirmantur.*
Propter onus] *i. propter tributum quo Reges Jisraëlis populũ suũ onerarunt, ut reges Assyriæ sibi adjungerent. Hoc enim tributũ pendebat Hoschebh Rex Schalmaneseri, 2. Reg. 17.3.* Regis prin.] *i. Regis Assyriorũ potentissimi & maximi qui in principes multos dominabatur: vide 2. Reg. 18. 19. & seq. & Jeschahh. 10.8.11* Quia mult.] *accõmodatio judiciorũ Dei in hypocrisin Jisraëlitarũ, ut diximus in ver. 4.*

Mul-

Multiplicavit] *id eſt, non ſatis habuit legitimo altari meo.* 12 Quæ præſcribo] *id eſt, ego ritus & ceremonias externas omnes nihili facio: ut Jeſchahh.1.& 66. ſic exponimus ex verſu ſeq.* 13 Sacrificia ipſa] *ut Proverb.15.8.& 21.27.* Donariorum] *id eſt, etiamſi donentur mihi.* Ipſos in Ægypt.] *id eſt, neque adhærere Deo ex fœdere, neque ſervire Aſſyrio ſecundum fidem datam; ſed miſſis nuntiis cum Ægyptio conſpirare, 2.Reg.17.4.* 14 Denique] *accommodatio judiciorum Dei contra perverſitatem Jiſraëlitarum de induſtria abdicantium omne bonum, in omne malum incumbentium, & Judæos ſermone, exemplóque ad idem ſcelus provocantium: poſtremus locus, ut diximus in verſum 4.* Multiplicavit] *quod Deus reprehendit acerbiſſimè Jeſchahh.22.8.* Hujus] *videlicet Jehudæ, qui a copiis Sancheribi graviſſimè infeſtatus eſt, & damna accepit quàmplurima: vide 2.Reg.18.& 19.* Illius] *Jiſraëlis, qui antè everſus & deportatus eſt quàm oppugnaretur Jehuda: ſic accipiendum eſſe locum hunc evincit generis relativorum varietas.*

IN CAPUT IX.

1 Ne læteris] *Tertia pars, conteſtatio Jiſraëlitarum de præſidente ipſorum lætitia & conquieſcente in præſentibus bonis, verſu 1. quam lætitiam retundit Propheta prædictionibus egeſtatis, verſu 2. deportationis, verſu 3. amiſſionis divini cultus, verſu 4.& 5. mortiſque & vaſtationis horrendæ, verſu 6.& 7.* Ad exultationem] *id eſt, magnoperè adeò ut exultes; ut ſolent ii quos maxima lætitia afficit.* Scortetis] *id eſt, omiſſo vero Deo in diis & gentibus exteris conquieſcas, & te proſtituas eis: allegoria frequentiſſima.* 2 Mentietur] *id eſt, fallet ſpem iſtius, per proſopopœiam.* 3 Pollutum] *id eſt impurum, neque primitiis neque ulla ratione conſecratum & acceptum Deo: vide Danijel.1.8.* 4 Non libabunt] *id eſt, nefas erit ipſis libare, nedum ſacrificare Domino.* Cibus lugent.] *id eſt, ſi ſacrificarent, illegitimè & impurè ſacrificaturi eſſent, cùm ſacrificantes lætari coram ſe Deus imperet Deut.12.7.& ſequentibus: His verò in deportatione & ſervitute miſerrima lætitiæ nihil futurum ſit.* Nam cibus] *explicatio ſimilitudinis. q.d. quemadmodum ex lege nefas eſt ſacrificium pro mortuo aut cibum ullum inferri in domum Dei, quia ſacrificia lætè fuerunt celebranda ex lege Deut.12. ita etiam ἀναλόγως ingrata futura eſſent iſtorum hominum ſacrificia: quo pertinent ſequentes verſus.* 5 Solennitatis] *cùm agitanda eſt lætitia, Numeror.10.10.* 6 Moph] *vide Jeſchahh.19.13.* Deſyderatiſſima] *id eſt, etiam intima ipſorum penetralia quibus deſyderarent abſcondere pecuniam ſuam, horreſcent ſpinis & ſentibus.* Chamæleon] *ut Proverb.24.31.* 7 Advenisse] *quarta pars, confirmatio, judicium Dei venturum aſſerit a ſacrilegis ſtudiis, & inhumanis odiis populi Jiſraëlis & prophetarum ejus, verſu 8.& 9. quæ mala per comparationem majorum Propheta deinde oſtendit hæreditaria Jiſraëlitis eſſe, judiciáque parta in ipſos accerſere. Ac ſacrilega quidem illorum ſtudia poſita in conſociatione idolorum, & Dei fœderiſque ipſius repudiatione cum ſuis judiciis perſequitur Propheta, uſque ad verſum 9. capitis 10.& concludit, verſu 9.& 10.* Stultos prophetas] *videlicet qui falſis prophetiis populum alunt & confirmant in malo, atque irretiunt, ex ſeq. verſu.* Propter ampl.] *id eſt, quæ animadverſio & retributio propter has duas cauſas ſuperventura eſt, nimirum iniquitatem in Deum, & inhumanitatem odiáque inteſtina & crudeliſſima, ex quibus tam multi reges pauco tempore in Jiſraële extiterunt.* 8 Speculatur] *narratio improbitatis duplicis, qua Pſeudoprophetæ apud Jiſraëlitas tenebantur: una, quod pios indeſinenter obſervabant & prodebant ſceleratiſſimè quaſi prophetarent; altera, quòd inteſtinis illis & publicis odiis abutebantur ut Jiſraëlitas inter ſe committerent, & illis tanquam laqueis ipſos impediebant & perdebãt improbiſſimè religionis ſpecie.* Ut laqueus] *id eſt, Propheta paſſim tendiculas ponit ad inteſtina odia inflammanda.* 9 In profundiſſ.] ἐργασία *confirmationis, ut diximus in verſum 7. qua propheta docet adducta majorum comparatione ſtudia ſacrilega odiáque eſſe in Jiſraëlitis hæreditaria, ac proinde ipſos judiciis iiſdem puniendos: ſacrilega autem ſtudia hæreditaria confirmat tum conſociatione idolorum, ut Babhal-pehhort majores ſeſe adjunxerant, verſu 10. cui malo ſua judicia ſubſternuntur, uſque ad verſum 15. tum abdicatione Dei & fœderis ipſius, quod Gilgale fuerat inſtauratum cum incircumciſis majoribus, inde ad verſum 9. capitis ſeq.* Conjiciunt] *videlicet alii alios.* Similem temporib.] *id eſt, non latentem aut ſingularem aliquam; ſed apertiſſimam & communem omnium, ut fuit ſcelus Gibhhæ Judic.19.20.* 10 Tanquam] *narratio idololatriæ qua Jiſraëlitæ coram Deo inde ab exitu ex Ægypto commaculati ſunt: in qua Deus beneficium ſuum comparat cum ingratiſſimis illorum maleficiis; deinde judicia ſubjicit, ut diximus in verſum 9. tanto amore (inquit Deus Jiſraëlitas complexus ſum quanto amari ſolent a viatoribus uvæ, aut præcoces ficus: at ipſi amorem ſuum idolis tradiderunt: ſic Deut.32.10.& ſequentibus.* Pudendo] *vide Jirmejæ.3.19.* Fuerunt deteſt.] *id eſt, aſſumptam ſemel idololatriam auxerunt arbitratu ſuo.* 13 Ephrajim] *amplificatio impietatis Jiſraëlitarum ab infinita ipſorum præſidentia, quòd tam firmè fundati & radicati in ſua amplitudine ſibi viderentur, quàm Tyrus in ſua ſede.* Producturus] *id eſt, cruentis cædibus ſuos expoſiturus.* 14 Da eis] *Prophetæ verba, erumpentis in preces cognita gravitate judiciorum Dei. Duo (inquit) interminatus es: unum, gloriam ipſorum a nativitate, utero, & conceptu avolaturam; alterum, parentes liberis quos educaverint orbatum iri. Cùm autem tolerabilior ſit eorum conditio quos judicio priore affeceris, quæſo ut illud perficias: ut aut non naſcantur liberi, aut nati moriantur illicò inopia educationis.* 15 Totum malum] *ſecundus locus ſacrilegorum ſtudiorum in quæ Jiſraëlitæ exarſerant, ut dictum eſt in verſum 9. Fuerat, inquit Deus, majorum incircumciſorum ſcelus Gilgale devolutum atque condonatum, Jehoſchuhh.5. iſti verò eum ipſum locum ubi majores ſanctificaveram prophanis ſuis & impiis factis contaminant: ut infrà 12.12.& quamvis præputium carnis ipſorum fuerit in Gilgale excиſum, tamen malitia ipſorum adhæſit eis, quam inde ab eo tempore odio proſequutus ſum, & deinceps ulturus, ut ſequentes verſus explicant.* In Gilgale eſt] *id eſt, non amotum eſt ab ipſis; ſed adhuc in ipſis hæret, odiúmque meum conciliat.* 16 Percutietur] *narratio judicii allegorica, quam interpretatur Propheta hoc & ſeq. verſu.*

IN

IN CAPUT X.

1 Vitis] *ἐργασία præcedentis sententiæ, continens primùm narrationem criminum quibus tenebantur Jisraëlitæ, versibus 4. deinde judiciorum quæ erant superventura divinitus, alteris quatuor.* Fructum reponit] *id est, nemini est fructuosa: si quid profert, eo toto in libidinem suam abutitur, ut sequentia verba exponunt.* 2 Impertitur] *id est, isti ex animo suo impertiuntur idolis quicquid habent.* Ille] *videlicet Deus meus, qui nominatus est suprà 9.17.* 3 Nunc enim] *proposita summatim duobus versib. prolepsi de malitia Jisraëlitarum & de judiciis Dei contra illos, jam sigillatim exponit Propheta, malitiam quidem ver. 3. & 4. judicia verò, sequentibus.* Nullus Rex] *id est, non reges nostri nobis; sed nos ipsi regibus nostris imperamus, leges ferimus, exauctoramus, &c. quæ fuisse facta sacræ historiæ testantur.* 4 Loquuntur] *id est, omnes perjuri & fœdifragi sunt, ac novæ conspirationes quotidie inter ipsos pullulant: quod indignissimum est inquilinis meis, quos ex meo ipsius agro mea sustentat liberalitas.* Floret simile] *i. omnia sunt depravatissima: ne judicium quidem ipsum (quod sacrum est Jehovæ) integrum est, sed constupratissimum & exitiosum omnibus.* 5 Propter vitulas] *narratio judicii, ut diximus in versum 3.* Vitulas Beth.] *id est, idola Beth-elis & Danis, synecdochicè: vide suprà 4.15.* Atrati] *vide 2. Reg. 23.5.* 6 Ipse] *habitator Schomronis, de quo præcedente versu.* Propugnanti] *vide suprà 5.13.* 7 Rex] *Hoscheahh filius Elæ, de quo 2. Reg. 17.* 8 Avenis] *i. Beth-avenis sive Beth-elis, de quo suprà 5. per aphæresin.* Peccatum] *id est, quibus in excelsis Jisraëlitæ peccatis gravissimis se se obstrinxerũt.* 9 Inde a diebus] *conclusio idipsum repetens quod dictum est suprà 9.9. per apostrophen ad Jisraëlitas, quibus subnectitur judicium suum seq. versu.* Steterunt] *id est, non fuerunt dejecti & perditi majores tui, prout peccatis suis merebantur.* Iniquos] *Binjaminitas.* 10 In duabus hab.] *i. in Jehuda & Jisraële; Hæc enim prolepsis conclusionis est, quæ in sequentibus fusiùs exponitur.* 11 Nam Ephrajim] *hæc conclusionis exornatio primùm comparat studia Jisraëlitarum cum gratioso Dei consilio, versu 11. deinde documenta ejus, versu 12. cum factis illorum, versu 13. ac postremò judicium propinquum denuntiat, duobus versib. ultimis.* Edocta] *id est, quæ informata quidem est in pietate erga Deum, cultu & officio suo; sed omittens fugiénsque cultum & laborem justum, in illud tantùm incumbit ut percipiat commoda.* Ego transivissem] *id est domuissem, & aptassem ferendo jugo & trahendo aratrum meum.* Usurus ad equit.] *id est, Jisraëlem & Jehudam singulos denique occupaturus in cultu meo, ut prosopopœia sequente ostenditur: hæc omnia allegoricôs.* 14 Schalman] *sive Schalmanaser Rex Assyriæ, de quo 2. Reg. 17.* Arbelitida] *regionem Assyriæ infra Arpadum a Schalmane occupatam ea expeditione quæ perstringitur 2. Reg. 18.34. & 19.13. Dicitur autem Arbelitis ab oppido Arbelorum, quod Darii clade apud authores celebratum est.* Mater cum] *vide Genes. 32.11.* 15 Ita efficit] *id est, horum in causa est impia sceleratissimáque vestra idololatria; quæ de nomine Beth-elis synecdochicè designatur.* In ipsa aurora] *id est, momento uno, & ex improviso.*

CAPUT XI.

Deus paterni amoris sui erga Jisraëlem fundamentum statuens in Christo, ostendit se (etsi neque Prophetis, neque lege, neque beneficiis, neque verberibus Jisraëlem adduxit ad resipiscentiam) tamen non posse illum perdere; sed potius effecturum ut electi ad Christum exhibitum conversi amplectantur ipsum fide, & fruantur promissionibus.

1 QUIA puer Jisraël *est* quem diligo; ideo ex Ægypto vocavi filium meum.

2 *Prout* revocant eos; ita abeunt a conspectu illorum, Bahhalimis sacrificant, & sculptilibus suffitum faciunt;

3 Prout ego assuefacio Ephrajimum, accipit illa in brachiis suis; neque agnoscunt me curare ipsos.

4 Funiculis humanis traho eos, densis funibus amoris; & sum eis ut qui sublevant jugum impositum maxillis eorum, ut admoveam ei cibum.

5 Non erat ipsi revertendum in terram Ægypti, aut Assyrii, qui *est* Rex ejus; sed renuerunt converti.

6 Denique cùm residet gladius in civitatibus ejus, & consumit membra ejus, devorátque; propter consilia eorum;

7 Populus meus [a] suspensi hærent aversioni a me: quamvis ad excelsum revocent eum, pariter non exaltat.

8 Quomodo exponerem te, ô Ephrajim? dederem te, ô Jisraël? quomodo disponerem te ut Admam? ponerem te ut Tzebojima? se versat in me [b] animus meus, simul æstuant [c] viscera mea pœnitentia.

9 Non perficiam æstum iræ meæ, [d] non perdam amplius Ephrajimum, quia Deus fortis sum, ac non vir; in medio tui sanctus, non autem in vasurus civitatem.

10 [e] Jehovam sequentur tanquam leo rugientem; cùm ipse rugiet, tum [f] trepidè accurrent filii inde a mari.

11 Trepidi accurrent ut avicula ex Ægypto, & ut columba e terra Assyriæ; & collocabo eos in domibus ipsorum, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *appendent aversioni mei.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *pœnitentiæ meæ.*
[d] He. *non revertar ad perdendum.*
[e] Heb. *post Jehovã ibũt*
[f] Heb. *trepidabunt: sic seq. versu.*

ANNOTATIO.

1 Quia puer] *Expositis hactenus Jisraëlitarum peccatis & interminationibus Dei contra illos, prout duobus typis Propheta figuraverat capite 1. & 3. nunc demum transilit Propheta ad explicationem alterius partis adumbratæ typo, nimirum ad enarrationem gratiosarum promissionum de reconciliatione Jisraëlitarum cum Deo, id est, sanctarum reliquiarum secundum electionem gratiæ in Christo. Quamobrem tria hoc loco a Propheta exponuntur: primum est, propositio causarum gratiæ & promissionum Dei, versu 1. secundum, narratio ingratissimæ Jisraëlitarum administrationis pro infinitis a Deo beneficiis, usque ad versum 8. tertium, immutabilium Dei promissionum explicatio miseros Jisraëlitas & ultro ruentes in perniciem suam misericorditer conservantis. Ac in propositione quidem non mediocris difficultas ex eo inesse visa est, quòd interpretes ferè omnes, communi Judæorum interpretatione traducti, locum hunc ad tempus illud putarunt respicere, quo populus Jisraëlis Deo authore & duce Mosche ex*

Ægypto

*Ægypto egreſſus eſt: ſed cùm nos propiùs introſpicimus conſilium Prophetæ toto hoc capite,& attendimus ad interpretationem quæ habetur Matth.*2.15. *planè ſtatuimus germanam hujus loci interpretationem ex illo petendam eſſe. Senſus igitur eſt, amorem Dei erga poppulum ipſius æternum eſſe: cumq; gratuiti illius amoris & beneplaciti Dei fundamentum ſit in Chriſto (quem exhibitum & natum in carne neque Judæi,neque Jiſraëlitæ agnoverant) etſi non fuiſſet futurum a juſtitia Dei alienum ut eo in æternum privarentur (quod ſubductio illius in Ægyptum videbatur portendere) Deum tamen ſibi in amore ſuo erga populum ſuũ conſtare, & propterea Chriſtum (quem ad ſua venientem minimè recepérant) ex Ægypto, quo fuerat ſubductus, in terram Jiſraëlis revocare.* Diligo] *id eſt, amare pergo, ex æterna electione mea in Chriſto, & ſide conſtantiaq; fœderis.* Ex Ægypto] *ubi aliquot annos delituit Chriſtus, declinans ſævitiam Herodis, & quodammodo interminans populo abdicationem ipſius propter ingratum animum & maleficia, niſi Deus ad veritatem ſuarum promiſſionum reſpiceret.* Vocavi] *i. ſtatui vocare decreto meo, & ſuo tempore certiſſimè revocaturus ſum.* Filium meum] *unigenitum Chriſtum, ut interpretatur Matthæus.* 2 Prout] *altera hæc pars, ut antè diximus, eſt* συγκριτικὴ *beneficiorum Dei cum ingratiſſimis Jiſraëlitarum maleficiis: qua oſtendit Deus omnino neceſſarium eſſe ut Chriſtum (in quo omnes ipſius promiſſiones ſunt etiam & amen) ad Jiſraëlem vocet. Nam primùm revocanti per Prophetas non auſcultarunt, ſed ad idola transfugerunt, hoc verſu: deinde cùm ipſe Deus lege & cæremoniis eos informaret, idola ſuffecerunt in locum mãdatorum ejus, ver.* 3. *præterea ne beneficiis quidem devinciuntur Deo, ſed ad exteros confugiunt, verſu* 4. & 5. *ac poſtremò ne verberibus quidem reſipiſcunt, ver.* 6. & 7. *Sic oſtendit Deus nihil jam amplius ſupereſſe quàm ut plenitudinem gratiæ & veritatis exhibeat in Chriſto, ut juſti ambulent in illa, & impii impingant in illam: ut idem ait infrà* 14.9. Revocant] *Prophetæ ad Deum & doctrinam ejus.* Abeunt] *id eſt, obvertunt eis cervicem, non autem faciem ut ait Jirmeja* 2.27. 3 Prout ego] *ſecundus gradus* συγκρίσεως: *ut diximus in verſum* 2. Aſſuefacio] *i. informo & inſtituo, ut accipiat legem meam.* Illa] *Bahhhalimos videlicet & ſculptilia, quorum meminit præcedente verſu.* In brachiis ſuis] *ut ſcortum impudens, & in libidinem omnem exardeſcens, paſſis ulnis amplexans amatores.* 4 Funiculis hum.] *tertius gradus* συγκρίσεως, *ut diximus in verſum* 2. *per ſimilitudinem optimi agricolæ & jumentis ſuis ſtudioſiſſimè conſulentis: qua ſimilitudine uſus erat ſuprà* 10.11. 5 Non erat ipſi] *i. nihil erat, cur a me averſus in Ægyptii aut Aſſyrii fidem ſeſe reciperet, cùm omnia affatim & indulgentiſſimè a me ſubminiſtrata eſſent.* In terram Ægypti] *ut feciſſe legitur Rex Hoſcheahh.* 2. *Reg.* 17.4. Qui eſt rex] *id eſt, cui regnum Jiſraëlis eſt tributarium inde a temporibus Menachemi,* 2. *Reg.* 15.19. Renuerunt] *quamvis tot modis qui antè dicti ſunt, revocarentur.* 6 Denique] *quartus & poſtremus locus* συγκρίσεως *ut diximus in verſum* 2. Gladius] *ſive inteſtinus (ut mutuis Jiſraëlitarum conſpirationibus factum eſt) ſive alienus ab hoſte illatus, aut ab auxiliaribus accitus.* 7 Quamvis ad exc.] *i. quamvis hæc omnia, prophetia, inquam, lex, adminiſtratio paterna Dei, & verbera documento ſint ipſis, ut miſsâ omni diſceptatione & hæſitatione ſe committant Deo, non poſſunt tamen gloriam Deo ſolidè tribuere.* Non exaltat] *videlicet excelſum Deum.* 8 Quomodo exponerem] *tertia hæc pars continet primùm pathos elegantiſſimum, hoc verſu: deinde promiſſiones Evangelicas in Chriſto, tribus ſeq. Senſus autem eſt* τοῦ πάθους: *ô Jiſraël, ſi ad tua iſta ingratiſſima & indigniſſima facta reſpicerem, non ſecus tecum agerem quàm olim cum civitatibus quæ incendio e cœlo perierunt: ſed ut ut in te ſis perditus, & perdendus propter te: attamen in conſilio meo ſervaris, & propter miſericordiam meam in Chriſto ſervaberis.* Admam] *quam ſubvertit Jehova cum Tzebojimis, & duabus aliis civitatibus, Geneſ.* 19. *quarum ſimul habentur nomina Deut.* 29.23. Se verſat] *i. in dubio eſt animus, incertus ſum quid agam, cùm hinc atrocitas peccatorum tuorum me ad ſupplicium ſumendum provocat, inde paternus meus amor & miſericordia ad ſuſtinenda & inhibenda judicia compellit, gratiamq; meam in Chriſto explicandam: deniq; certat virtus miſericordiæ meæ cum vitioſitate tua, & me tanquam patrem optimum filios caſtigantem flectit ad faciendam gratiam, quæ deinceps exponitur: humanitus dicta.* 9 Quia Deus fortis] *æternum promiſſionum Dei duplex: unum, a natura Dei, quod Deus fortis eſt, ac proinde irrevocabile & infractum eſt decretum ipſius de ſervandis electis: alterum, ab officio & fœdere, quòd ſanctus eſt, ſanctificationis author, & in populo ſuo habitans ad æternã ſanctificationem ejus.* Vir] *qui cùm a ſe, tum ab alio mutabilis eſt: ſic Numeror.* 23.23. & 1. *Schem.* 15 29. Invaſurus civit.] *i. hoſtis & adverſarius tuus, qui infenſa acie irrumpam in te, & flamma ferroq; profanem omnia.* 10 Jehovam ſeq.] *i. Chriſtum, quem vocavero ex Ægypto: ac non abibunt a conſpectu ejus, ut feciſſe dicuntur ſuprà ver.* 2. Rugientem] *i. maxima voce perſonantem, & potentiſſima Evangelii: vide Hebr.* 12.26. Filii] *in Chriſto effecti, Joan.* 1.12. A mari] *i. ab extremitatibus terræ, quam mare circumluit.* 11 Trepidi accur.] *i. advolabunt. amplificatio præcedentis promiſſionis altera ſimilitudine.*

Caput XII.

Deus Jiſraëlitas a perfidia, idololatria & inhumanitate revocans domeſticis majorum exemplis, pertexit narrationem infidæ ipſorum avaritiæ, nefariæ idololatriæ, & intolerandi faſtus: quæ peccata poſtquam exaggeravit majorum exemplis, & verbi ſui promiſſorumq; ſuorum recordatione, narrat ſe profligatis impiis reliquias gratioſè conſervaturum eſſe: ideoq; omnes ad reſipiſcentiam hortatur, curationem æternam & incorruptam pollicetur, & prophetiam gravi ſententia decretoq; terminat.

1 [a]CIRCUNDEDERUNT me mendacio Ephrajimitæ, & dolo domus Jiſraëlis: [b]quando Jehuda adhuc [c]dominabatur cum Deo forti, & cum [d]ſanctis fidelis erat.

2 Ephrajim [e]depaſcens ventum, & perſequens Eurum, toto die mendacium & vaſtitatem multiplicat: nam [f]fœdus cum Aſſyrio pangunt, & [g]unguentum in Ægyptum deportatur.

3 [h]Etiam diſceptatio eſt Jehovæ cum Jehuda; qui animadverſurus in Jahhakobum ſecundum vias ejus, ſecundum actiones ejus reddet ei.

4 [a]In

Genes. 25. 26. Genes. 32. 24. & sequentib.

4 *In ipso utero calcaneum tenuit fratris sui, deinde robore suo principem se gessit cum Deo:

5 Principem, inquam, se gessit cum angelo, & potentia valuit, *flevit & supplex oravit eũ: Bethele *invenit eum, & ibi loquutus est nobiscum.

6 Atqui *Jehova Deus exercituum, Jehova est memoriale ejus.

7 Tu ergo ad Deum tuum convertere; *benignitatem & judicium observa, & expectationem habe in Deo tuo jugiter.

8 *Mercator est, in manu ejus sunt lances [a] dolosæ; opprimere amat:

a Heb. doli.

9 Ac dicit Ephrajim, utique ditatus sum, assequutus sum opes mihi; omnes labores mei non sufficiunt mihi, *iniquitas *est* quæ *est* aberratio.

10 Et ego Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; adhuc facerem ut sedeas in istis tentoriis, *ut diebus solennitatis?

11 Et loquens per ipsos Prophetas ego visionem multiplicarem, & [b] per Prophetas ipsos proponerem *similitudines?

b Heb. per manum Prophetarum.

12 *An in Gilhhade iniquitas, tantummodo vanitas fuerunt? in Gilgale boves sacrificant, etiam altaria *istorum sunt * tanquam acervi per porcas agrorum meorum.

13 *Illuc fugerat Jahhakob *ex* agro Syriæ; cùm servivisset Jisraël propter uxorem, & propter uxorem custodivisset *gregem*.

14 Hùc *per Prophetam adduxit Jehova Jisraëlem ex Ægypto, cùm per *Prophetam servatus esset.

15 * Provocavit Ephrajim *indignationem* [c] amarissimam; ideo [d] cædes ejus in eum expandit, & opprobrium ejus reddit ei Dominus ipsius.

c Heb. amaritudinum. d Heb. sanguines.

Caput XIII.

1 *Cùm *eloqueretur Ephrajim *tremorẽ, *eum [a] excitabat ipse in Jisraële; sed simulac reatum obiit cum Bahhale, *mortuus est.

a Heb. attollebat.

2 Nunc verò pergunt peccare, & parant sibi fusione ex argento suo pro intellectu suo terricula, opus artificum quodque: de quibus isti dicunt; [b] *homines qui sacrificant, vitulos *osculantor.

b Heb. sacrificantes hominum.

3 Idcirco sunt *ut nubes matutinæ, & veluti ros [c] manè stillans qui abit; ut gluma turbine abrepta ex area, & velut fumus ex [d] camino summo.

c Heb. matutinans (ut ita dicamus.) d Heb. cataracta sive specu.

4 Atqui ego sum Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; & Deum præter me non expertus es, ac servator nullus *est* præter me.

5 Ego agnovi te in ipso deserto, *in terra [e] torridissima.

e Heb. inflãmationum.

6 *Prout erant pascua eorum, saturati sunt; simulac saturati sunt, elatus est [f] animus eorũ: idcirco obliti sunt mei.

Deut. 32. 15. f Heb. cor.

7 *Et fui eis tanquam vetus leo, velut *pardus in via contemplatus sum:

8 Occurri eis *ut ursus orbatus, & laceravi [g] præcordia eorum; exediq; eos ibi ut immanis leo, *ut* bestia agrestis diffindens eos.

g Heb. clausuram cordis.

9 *Id* perdidit te ô Jisraël: sed in me, *in auxilio tuo *salus*.

1 Schem. 8. 5.

10 *Sum Rex tuus, ubi nam est *alter*? *is servet te in omnibus civitatibus tuis: ubi vindices tui, de quibus dixeras, da mihi Regẽ & Principes?

11 *Do tibi Regem in ira mea, & recipio excandescentia mea.

12 Servatur in fasciculo iniquitas Ephrajimi, reconditum est peccatum ejus:

13 Dolores parturientis evenient *ei: *ipse filius est insipiens, nam *tanto* tẽpore non maneret *in [h] ore matricis.

h Heb. fractura filiorum.

14 *E [i] potestate sepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ero pestes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, sepulchrum, * pœnitentiã absconsã ab oculis meis.

i Heb. manu.

15 *Nam ipse inter fratres fructificabit; *postquàm* veniente *Euro, vento Jehovæ e deserto ascendente, exaruerit scaturigo ejus, & exsiccatus fuerit fons ejus, *is diripuerit thesaurũ omnium instrumentorum [k] desyderabilium,

k Heb. desyderii.

16 *Postquam* desolata fuerit Schomron, quòd rebellavit contra Deum suum; gladio ceciderint, parvuli eorum collisi fuerint, & prægnãtes eorum diffissæ.

Caput XIIII.

1 *Convertere Jisraël, usque ad Jehovam Deum tuum; nam corruisti propter iniquitatem tuam,

2 *Sumite vobiscum verba, & revertimini ad Jehovam: dicite ad eum, omnem condona iniquitatem, & [a] acceptum confer bonum, & rependemus *juvencos labiis nostris.

a Heb. accipe bonum: ut Exod. 25. 2.

3 *Assyrius non potest servare nos, equo non vehemur, neque dicemus amplius, ô Deus noster, operi manuum nostrarum: quia per te misericordiam consequitur * pupillus.

4 *Curabo aversionem eorum, amabo eos, *populum* [b] *voluntarium; cùm aversa fuerit ira mea ab eo.

b Heb. voluntatis.

5 *Ero velut ros Jisraëli, florebit ut lilium; & [c] propagabit radices suas ut Libanicæ *arbores*.

c He. panget.

6 [d] Diffundent se teneri rami ejus, eritq; *quasi oliva decus ejus; & * odor ejus quasi Libani.

d Heb. ibunt

7 Revertentur sessuri in umbra ejus, *in vitam producent *ut* frumentum, qui efflorescãt tanquam vitis: memoria ejus *fragrabit* *ut vinum Libani.

8 *Ephrajim, quid mihi amplius cum terriculis? ego exaudiam & contemplabor *eum, *ego sum tanquam abies virens *ex me fructus tuus [e] prẽstò est.

e Heb. invenitur.

9 *Qui est sapiens intelligat ista, intelligens etiam agnoscat ista: *nam rectæ *sunt* viæ Jehovæ, & justi *ambulabunt in eis; defectores autem *impingant in eis.

ANNOTATIO IN CAPUT XII.

1 Circundederunt] *Hæc tria capita ejusdem argumenti esse, & ad concionem unicam pertinere, nemini dubium esse potest qui ad rem penitiùs attenderit. Nam in concione hac utitur Propheta primùm prolepsi sive propositione summa tum peccati Jisraëlitarum, tum etiam revocationis ad resipiscentiam, usque ad versum 8. in quibus duabus partibus tota concio versatur: deinde verò ex ordine duas illas partes sigillatim explicat; primùm quidem peccata Jisraëlitarum, usque ad versum 9. capitis 13. deinde verò revocationem, usque ad versum 9. capitis 14. ac postremò concludit voto & sententia elegantissima, versu ultimo. In hac verò prolepsi exponitur peccatorum summa, tribus versib. & revocatio a peccatis ad bonam frugem, quatuor sequentibus. Peccata autem per gradationem Ephrajimo, id est Jisraëlitis, exprobrantur, primùm quòd ipsi principes fuerunt & authores peccandi, cùm a regno Jehudæ & religione vera deficerent, hoc versu; deinde quòd pergentes in malo defectionis, exteris sese copularunt, versu 2. & postremò quòd Jehudam suo exemplo & facto in eadem scelera provocarunt, quibus effectum est ut Deus ipsis infensus esset. Quòd autem Deus inquit,* circundederunt me, *perinde est ac si diceret, volunt quidem haberi in servorum meorum numero qui stantes coram me ministrent mihi & circum pedes sint; verùm perfidiosè omnia; nam omnes omni ex parte dolis circumfluunt, quibus me putant circumventum & delusum iri.* Quando Jehuda] *id est, quo tempore adhuc regnum Jehudæ, legem, & cultum integrum servabat, adhærens Deo & promissionibus patrum per fidem.* Dominabatur] *id est, strenuè se gerebat in cultu Dei; non autem ferebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur sibi.* Sanctis] *patribus, quibus fuerant promissiones factæ.* 2 Depascens vent.] *id est, inani spe seipsum lactans, & sectans eam contentissimè.* Fœdus cum Assyr.] *vide suprà 5.13. & 7.11.* Unguentum] *id est, munus honorarium ad conciliandum Regem, de quo 2. Reg. 17.4. sic Jeschahh. 57.13.* 3 Etiam discept.] *tertius gradationis locus, ut diximus in versum 1. de quo suprà 4.15. & 6.11.* 4 In ipso utero] *alterum propositionis membrum de revocatione a peccato duo continet: argumentum ab exemplo Jahhakobi communis Judæorum & Jisraëlitarum parentis, tribus versibus; & hortationem ex eo argumento sumptam, versu. 7. Nihil non tentavit Jahhakob (inquit Dominus) ut gratiam Dei & benedictionem obtineret. de gratia cum fratre in utero certavit, de benedictione cum angelo, quam supplex a Deo consequutus est, & Deus sæpius deinceps confirmavit; cujus promissa non sunt momentanea, sed tam certò æterna sunt, quàm ipse a natura sempiternus est: agite ergo, si Jahhakobi semen estis, ad Deum revertimini, &c.* 5 Flevit] *etsi hoc apud Moschen disertè non legitur, non dubium est tamen quin ex rebus adjunctis authore spiritu Dei Propheta collegerit alterum antagonistarum flevisse: cujusmodi eclipses a scriptura frequentari sæpè monuimus. Uter autem fleverit, quæstio est apud interpretes. Nos ad Jahhakobum magis probamus pertinere, cùm adducti serie ipsa verborum, quibus eundem nominandi casum antecedere communis usus & ratio postulat; tum verò ex narratione Moschis, in qua res adjunctæ manifestò docent fletum a Jahhakobo factum esse. Nam cùm luxata fuisset vertebra femoris Jahhakobi, cùmque angelus nomen suum roganti Jahhakobo non indicavisset (quorum altero potentiam suam, altero majestatem Jahhakobo non obscurè innuebat) certum est Jahhakobum his indiciis adductum benedictionem a Deo cum fletu petiisse, quam deinde Angelus testificatus est nova impositione nominis: quæ impositio primùm eodem loco facta, postea Beth-ele repetita est, & ipsi ac posteritati ejus confirmata, Genes. 35. 10. & sequentibus.* Invenit eum] *id est, apparuit & obvenit ei Deus, Genes. 35.9.* 6 Jehova Deus] *id est, Deus est æternus & potentissimus ad præstanda & asserenda in æternum promissa sua.* 7 Benignitate &] *vide Psal. 101.1.* 8 Mercator est] *secunda hæc concionis pars primùm peccata Jisraëlitarum, deinde revocationem exornat copiosissimè, ut diximus suprà in versum 1. & peccata singula amplificat per comparationem amplissimorum beneficiorum Dei contra perfidiam Jisraëlitarum misericorditer concertantis. Sunt autem peccata tria ordine posita; primum est vafra & dolosa avaritia, usque ad versum 12. secundum, idololatria, usque ad versum 6. capitis 13. tertium, præfidentia intolerabilis & fastus ex copia bonorum regnique amplitudine, inde ad versum 9. quibus expositis transitur ad revocationem. Primum hoc peccatum exponitur duobus versibus, amplificatur verò tum comparatione beneficiorum Dei quibus Jisraëlitas oportuerat confidere, versu 10. tum etiam promissorum per Prophetas ipsius, versu 11. quæ duo indignitatem peccati istius non mediocriter exaggerant. Mercatoris autem appellatio hîc significat eum qui veteribus aginator, ærillator sive cocio dicebatur. nimirum qui ora contrahentium oblinens blandis verbis, fallit arguitissimè, & perfidè ex rebus minimis sibi comparat lucrum.* 9 Iniquitas est] *id est, quisquis non init hanc vitam, iniquus habendus est; & omnis aberratio ab hac lucrãdi via, mihi censetur improbitas.* 10 Et ego] *indignantis verba peccatum superius exaggerantia, ut modo diximus.* Ut diebus] *id est, festivè & tranquillè, ut fit in solennitatibus imperatis lege.* 11 Similitudines] *typicas & allegoricas, qualibus Propheta usus est suprà 1 & 3. & passim.* 12 An in Gilhh.] *expositio secundi peccati, id est idololatriæ, ut diximus suprà in versum 8. sensus est, putatisne Gilhhaditas qui deportati sunt per Tiglath-peleserum ipsos fuisse reos idololatriæ? vos autem minimè, qui ab Assyrio intacti remansistis? atqui ipse aditus regionis vestræ adeò abundat idololatria, ut (quod proverbio dicitur) ex unguibus leo facilè cognosci-possit.* Istorum] *qui cis Jardenem habitant, neque fuerunt deportati.* Tanquam acervi] *id est, infinita sunt.* 13 Illuc fug.] *exaggeratio præcedentium peccatorum ab anteactis Dei beneficiis, quæ ibidem ubi accepta fuerant Jisraëlitæ obscurabant. q.d. impium sanè fuerat Gilhhadem ab illis sacrilega iniquitate & vanitate profanari, quem Deus velut asylum Jahhakobo patri vestro ex servitute misera redeunti & fugienti Labanem constituerat, Genes. 31. at quàm impium est Gilgalem a vobis sacrificiis & altaribus profanari? quem Deus duce Jehoschuhha consecraverat ad purgationem majorum vestrorum, Jehoschuhh. 5. & quo primo accessu majores vestros miserat in possessionem terræ.* 14 Per Prophetam] *Jehoschuhham.* Prophetam] *Moschem, qui populum eduxit ex Ægypto.* 15 Provocavit] *regressio ad explicationem peccati, quæ fuerat interrupta per exaggerationem duobus versib. comprehensam.*

IN

IN CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur] *Amplificatio peccati idololatriæ quam objicere cœperat Propheta suprà 12.12. tum ab infelice successu qui Jisraëlitis obvenit ex quo idola coluerunt, tribus versibus; tum a fœdere & beneficentia anteacta Dei, versu 4 & 5. Infelix autem successus est triplex: primus, quod qui prius terrori erant omnibus, jam contemptui sunt ut cadaver mortuum, versu 1. secundus, quòd ne hac quidem insperata mutatione resipiscunt, sed stupidè & dementer in idolorum cultum ampliùs exardescunt, versu 2. tertius, quòd stulti effecti tandem evanescunt justo judicio Dei, versu 3.* Tremorem] *id est, minas quibus alios percelleret & tremefaceret.* Eum excit.] *id est, totum Jisraëlem commovebat gravissimè.* Mortuus est] *id est, pro mortuo habitus, nullius pretii, nullarúmque virium.* 2 Homines qui] *id est, quicunque Deum colere statuit, honorem illius & cultum vitulis exhibeto, ex præscripto Jarobhami & consilio populi, 1. Reg. 12.28.* Osculantor] *vide Genes. 41.40.* 3 Ut nubes] *vide suprà 6.4.* 5 In terra] *vide Deut. 8.15.* 6 Prout] *expositio tertii peccati, nimirum præsidentis fastus: ut diximus suprà 12.8. a quo jusserat caveri Deus Deut. 8.* 7 Et fui eis] *id est, invasi eos & tractavi duriter.* Pardus] *vide Jirme. 5.6.* 8 Ut ursus orb.] *id est, insensissimo animo: sic 2. Schem. 17.8. & Proverb. 17.12.* 9 Id perdidit] *nempe avarissima perfidia, idololatria, & præsidentia tua, quæ suprà ex ordine Propheta enarravit. Hinc autem incipit revocatio, ut diximus suprà 12.1. cujus revocationis partes sunt duæ, eodem ordine quem demonstravimus suprà 2.8. una est explicatio sive narratio malorum populo evenientium propter maleficia ipsius, & bonorum ex promissione Dei eventurorum si resipuerit, ad finem usque capitis; altera est hortatio ad resipiscendum & recipiendum promissiones Dei, capite sequente. Narrationis verò propositio summa continetur hoc versu; cujus prius membrum de malis Jisraëlitarum exponitur versibus quatuor sequentibus; posterius de bonis divinitus obventuris, versu 14. & sequentibus.* In auxilio tuo] *id est, qui sum auxilium tuum: appositio. Eclipsin autem contrarii hoc loco statuimus, ut Genes. 18.19. ex comparatione sequentis versus, ubi ponitur servandi verbum.* 10 Sum Rex tuus] *contentio elegans, qua Deus concessionem adhibens Jisraëlitas evincit juris sui improbitatisque ipsorũ, hoc ver. & sequente, & justitiæ quam servat Deus in judiciis suis exequendis, versu 12. & 13.* Is servet te] *concessio sarcastica: ut Deut. 32.38. & Judic. 10.14.* 11 Do tibi] *id est, jam vides ut Reges tibi paulo momento obtrudam & detrudam arbitratu meo propter indignationem meam. Nam his temporibus mutationes fuerunt quamplurimæ Regum in Jisraële, 2. Reg. 15. & 17.* 13 Ei] *nimirum toti Jisraëlis reipub. quæ cum matre comparatur, ut suprà 1. & 3.* Ipse] *videlicet Ephrajim: sensus est, si saperet, maturè erumperet ex utero, & se Dei manibus velut obstetricantis cõmitteret.* In ore matricis] *Hhebræam vocem hoc modo reddimus, ut 2. Reg. 19.3. quæ hoc loco futura fuisset ambigua & pro fluctibus accipi potuisset, ut Psal. 42.8. nisi Propheta de industria genitivũ addidisset. Nam & irrumpentes fluctus & matrix puerperæ Hhebræis cõmuni fracturæ nomine significantur: sed hæc διακριτικῶς fractura esse non fluctuum, sed filiorum a Propheta dicitur.* 14 E potestate] *alter explicationis locus, ut diximus in versum 9. si resipuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte vinculum quo ipsos nõ solvam. etiam a morte & sepulchro absumptos vindicabo. Quamobrẽ evidentissimũ hîc habetur resurrectionis futuræ elogium, ut ostẽdit Paulus 1. Cor. 15.54. & sequentib.* Pœnitentia absc.] *id est, & quidẽ in æternũ ero, conferens meis vitam ἀμεταμέλητον.* 15 Nam ipse] *cõfirmatio præcedentis promissionis allegorica, cõtinens elegantissimã occupationẽ. Atqui abreptus est tanquã vento Jisraël, dixerit quispiã, & ita exarefactus ut nulla amplius spes instaurationis ostẽdatur: Esto sanè, inquit Deus; ut Jisraëlẽ exarefecero, ut thesauros exhausero, ut desolavero, ut cruentissimis cædibus exposuero; efficiã tamẽ ut reflorescat promissione mea.* Euro] *quo adumbratur Assyrius.* Is] *nempe Assyrius, tanquam vento & turbine everrẽs omnia.*

IN CAPUT XIIII.

1 Convertere] *[illegible] revocationis locus, hortatio ad resipiscendum, ut diximus suprà 13.9. cujus hortationis duo sun[illegible]mẽta, declinatio & fuga mali, tribus versib. & prosequutio boni quod promissionibus Dei exponitur [illegible] 4. & sequentibus.* 2 Sumite] *declaratio resipiscentiæ quæ imperata est præcedente versu: cujus p[illegible] Ecclesia profitetur duas; abdicationem mali quod condonari petit a Domino, & perceptionem boni [illegible] verò unicum, gratiarum actionem ad gloriam Dei.* Juvencos] *id est, gratias maximas, quæ e[illegible] legitimo olim figurabantur sacrificiis: Levit. 3 & Psal. 51.21. synecdoche, pro eo quod est, omne sacri[illegible]um laudis, fructúmque labiorum confitentium nomini Dei, ut interpretatur Apostolus Hebr. 13.15.* [illegible] Assyrius] *id est, nulli confidimus præterquàm tibi.* Pupillus] *id est, quemcunque vires deficiunt a[illegible] ipso & ab aliis, synecdochicè.* 4 Curabo] *alterum hortationis argumentum a promissionibus Dei, qui se quærentibus inveniendum exhibet, pulsantibus aperit, & petentibus daturum promittit.* Voluntarium] *ut Psal 110.3. verũ piorũ epitheton, quos propterea violentos appellat Christus Matth. 11.12.* 5 Ero] *allegorica explicatio promissionum Dei, tribus versibus; respondens ex adverso judicio illi gravissimo quod dictum est suprà 13.15.* 6 Quasi olivæ] *id est, perpetuò virens, ut Psal. 52.10.* Odor ejus] *ut Cantic. 4.11.* 7 In vitam prod.] *id est progignent liberos copiosissimè.* Ut vinum Libani] *id est, erit odoratissima, quale vinum est secundum Libani tractum nascens in Chelbone, Ampeloëssa, & aliis partibus: quæ vina Græci & Romani celebrarunt, Berytia & Tyria appellantes de nomine portuum ex quibus deportabantur.* 8 Ephrajim] *anacephalæosis, sive repetitio summa præcedentis revocationis, qua Deus Jisraëlitas monet ut ab idolis abstineant, & adhæreant sibi ipsos in omne bonum & gloriam evecturo; quod antè copiosè docuerat.* Eum] *a terriculis abstinentem, ut se recipiat ad me.* Ego sum] *id est, sum procerissimus & opacissimus.* Ex me] *id est, sum fructuosissimus bono tuo: sine me nihil potes facere, Joan. 15.* 9 Qui est sap.] *conclusio gnomica, qua Propheta bonos quidem ad intelligentiam, agnitionem, fructúmque documentorum Dei provocat hortatione vehementissima; improbos verò deficientes a doctrina Dei judicio Dei committit ut Apocalyps. 22.11.* Nam rectæ] *causæ cur boni intelligant & agnoscant doctrinã propheticam ponuntur duæ: una est amor Dei, & recti quod definivit Deus; altera, amor salutis ipsorum, quæ cum Dei & recti amore conjuncta est.* Ambulabunt] *id est feliciter procedent: ut Judic. 5.31. non autem corruent, ut improbi atque defectores.* Impingant] *id est, corruant in æternam perniciem; quandoquidem Deum, rectum, & viam salutis fugiunt, ad quam Prophetarum monitis provocantur.*

IOEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Ioelis Prophetæ totus versatur in prophetico documentorum genere: nam occasione sumpta ex immissis insectis gravissimæ famis prænuntiis, populum ad sensum præsentis mali, maleficiorum conscientiam, & seriam resipiscentiam publicè privatimque hortatur: atque ita resipiscentibus promissiones Dei, cùm temporarias de liberatione ab illo malo, tum perpetuas in Christo, evangelicásque prædicat.

CAPUT I.

Propheta ex nimiis imbribus post sementem coortis, animalibúsque verno tempore germina, flores, fructúmque enascentem perdentibus, denique æstiva siccitate immodica, Judæos omnes etiam ebrios & indormiscentes in judiciis Dei admonet, ut tandem aliquando afficiantur illorum sensu: & sacerdotes hortatus sacrum cœtum jejuniumq; indici jubet, totiq; Ecclesiæ formulam præscribit querimoniæ & resipiscentiæ.

1 [a] VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Petuelis.

2 [a] Audite hoc, ô [a] seniores, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit [a] hoc temporibus vestris, aut etiam [a] temporibus majorum vestrorum?

3 De hoc filiis vestris narrate; & filii vestri filiis suis, & filii illorum generationi posteræ.

4 [a] Reliquum erucæ comedit locusta; & reliquum locustæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.

5 [a] Expergiscimini ebriosi ac flete, ac ejulate omnes vini potores; propter mustum, quòd [a] excisum sit ex ore vestro.

6 [a] Gens enim ascendit super terram meam, robusta & innumera; cujus dentes dentes sunt leonis, cui molares immanis leonis sunt:

7 Disponens vites meas in vastitatem, & ficus meas in [a] clavum: [b] omnino [a] nudavit eas, ac dejecit, [a] albi evaserunt botri illarum.

8 Ejula, [a] ut virgo accincta cilicio propter maritum adolescentiæ suæ.

9 [a] Factum est ut succideretur munus & libamen a domo Jehovæ, lugent Sacerdotes ministri Jehovæ:

10 Vastatus est ager, luget terra: quia vastatur frumentum, exarescit mustum, languet oleum.

11 Erubescunt agricolæ, ejulant vinitores propter triticum & propter hordeum; quia periit messis agri,

12 *Quia* vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes arbores agri arent: quia exaruit [a] gaudium e filiis hominum.

13 [a] Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate ministri altaris, ingredimini, pernoctate in [a] ciliciis, ministri Dei mei: quia cohibetur a domo Dei vestri munus & libamen.

14 [d] Indicite jejunium, proclamate [a] diem interdicti; congregate seniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei vestri, & clamate ad Jehovam, *dicentes*,

15 Eheu diei isti, nam propinquus est [a] dies Jehovæ; qui similis vastationi ab omnipotente advenit.

16 Nónne coram oculis nostris cibus excinditur, e domo Dei nostri lætitia & exultatio?

17 [a] Mucida facta sunt sata sub glebis suis, desolata sunt horrea, destructa granaria; quoniam exaruit [a] frumentum.

18 Quàm ingemiscit jumentum! [a] perplexa sunt armenta boum, eò quòd nullum sit pascuum eorum: etiam greges ovium desolantur.

19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia [a] ignis consumpsit habitacula deserti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:

20 Etiam bestiarum agri quæque [a] glocitat te versus; eò quòd [a] exaruerint alvei aquarum, & ignis absumpserit habitacula deserti.

[a] Heb. *diebus.*

[b] Heb. *nudando.*

[d] Heb. *sanctificate.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Etsi non definitur disertè tempus quo hæc prophetia promulgata est, pro certo tamen statuimus eam temporibus iisdem prædicatam quibus Hoscheahh prophetabat; non tantùm quia proximè Hoschebhæ subjungitur sine ulla temporis diversi notatione, quod existimavit Hieronymus; sed etiam maximè quia argumenta de quibus Propheta agit omnino in Hhuzzijæ & Jarobhhami tempora inciderunt, ut suis locis demonstrabimus. Apud Judæos verò prophetasse res ipsa loquitur. Continentur autem hoc capite, inscriptio* καθολική, *versu* 1. *exordium, versu* 2. & 3. *propositio, versu* 4. & *documentorum loci ex proposi-*

propositione antecedente profluentes reliquo capite. 2 Audite] *hoc exordio Propheta Judæos attentos & dociles facit, a rei quam dicturus est novitate, ut quæ nec antè visa fuerit, hoc ver. nec post tempus illud futura sit; sed tantùm memoria in omnem posteritatem recolenda, sequente versu.* Seniores] *id est magistratus, & populares, ut infrà versu.* 13. Hoc] *quod narratur versu 4. vide Exodi* 10.14. 4 Reliquum] *propositio sive narratio brevis famis ingentissimæ quam in Judæam immisit Deus. Ac fames quidem in Judæa fuisse legitur primùm Jorami temporibus, 2. Reg. 8. deinde verò Joschijæ, ut docetur Jirmejæ. 14. sed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potiùs famem hanc tempore Hhuzzijæ certo consilio immissam a Deo confirmamus ex Jeschahh.* 5.14 *maximè cùm sequentis apud Hhamosum prophetiæ argumentum constet ad tempora eadem pertinere.* 5 Expergiscimini] *hi documentorum loci (ut diximus in versum 1.) ex antegressa narratione profecti duo universè complectuntur capita: unum, ut tam gravis & acerbi judicii sensu omnes afficiantur, usque ad versum 13. alterum, ut ex eo sensu ad jejunium, conventus sacros, resipiscentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis.* Ut autem adducantur *omnes, non tantùm sobrios compellat Propheta, sed ipsos ebrios, qui sua ingurgitatione tempus a se falli putant & levari acerbitatem malorum hoc versu; deinde causam communis luctus exornat, duobus versibus; ac postremò gravitatem luctus ostendit, quinque sequentibus.* Excisum] *id est, subitò imprudentibus ereptus vitis fructus, quem jámque ore pleno haurire vobis videbamini.* 6 Gens enim] *allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joël versu 4. sic Proverb.* 30.25. 7 Clavum] *sic interpretamur Hhebræam vocem a candescente spuma derivatam: est enim clavus (quem etiam fungum sive patellam vocant) tuber illud adnascens imis arboribus, quæ aut vetustate aut alio vitio fructum afferre desinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem subsidit, & clavos, tubera, aliáque vitia tanquam despumans excreat.* Nudavit] *folio, fructu, cortice, &c. quibus per mala illa advenientia consumptis emoriuntur ficus.* Albi evas.] *id est, omphacia vinearum (quæ natura virent) amisso succo expalluerunt, ut cùm animantia fiunt exanguia.* 8 Ut virgo] *id est tenerrimè, gravissiméque.* 9 Factum est] *ætiologia tam gravis luctus imperati, quòd neque adest quod in cultu Dei consumatur, neque quod ad præsentem hominum necessitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipsi agri, ipsa terra, segetes, vites, oleæ, &c. lugere dicuntur per prosopopœiam.* 12 Gaudium] *ex messe & vindemia vide Psal.* 4.8. 13 Accingite] *secundus documentorum locus, ut diximus in versum 5. quo primùm Sacerdotes ad officium provocantur, hoc versu; deinde alios jubentur provocare, versu 14. ac postremò communis omnium resipiscentia & oratio describitur.* Ciliciis] *plangentium vestibus. ut Genes.* 37.34. 14 Diem interdicti] *vide Levit.* 23.36. 15 Eheu diei] *formula hæc querimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miserabiliter expostulat cùm de præsente malo, tum de aliis gravissimis ex eo consequuturis, hoc versu; deinde præsens malum exponit per hypotyposin, tribus versibus; postremò rem Deo committit, ut populi sui, animantium, & terræ suæ misereatur, duobus versibus ultimis.* Dies Jehovæ] *id est, quo Jehova, ut judex, adventurus & vastationem immissurus est: nam sequentia sunt exegetica, ut Jeschahh.* 13. 6. 17 Mucida] *ex nimiis imbribus sementem corrumpentibus.* Frumentum] *quod superarat ex illa semente.* 19 Ignis] *id est, sol assus & torridissimus, siccitate summa infestans omnia.* 20 Glocitat] *id est, ad te spectat, & quodammodo implorat te: ut dicitur Psal.* 104.27. Exaruerint] *vide Jeschahh.* 5.13. *& Hhamos* 4.

CAPUT II.

Deus Judæos præsentium malorum occasione ad sacros cœtus aliaq; pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, seriamq; resipiscentiam, & per Prophetam spem facit misericordiæ resipiscentibus: cúmque misericordia non tantùm ad temporalem illam difficultatem, sed etiam in perpetuum sit opus; ostendit se cùm ab illa calamitate Judæos liberaturum esse, tum benedictionem æternam per Christum cum Ecclesia communicaturum, hostes illius perditurum, illam vocatu gentibus propagaturum, & in illa habitaturum esse.

1 *CLANGITE *buccina Tzijone, & vociferamini in monte sanctitatis meæ, commoveantur omnes habitatores hujus terræ: nam advenit *dies Jehovæ, nam propinquus est:

2 *Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obscuritatis, *ut nubes auroræ quæ panditur super montes; *populus *amplus & robustus, cui par non fuit a seculo, & post quem non amplius erit usque ad annos [a] multarum generationum.

3 *Ante eum consumet ignis, & post eum inflammabit flamma: *ut similis *horto Hhedenis sit terra ante eum, post eum desertum erit [b] desolatissimum, adeóque [c] quod evadat non est futurum ei.

4 *Quasi aspectus equorum aspectus ejus; & ut equites, ita current:

5 Quasi strepitu curruum super cacumina montium salient; quasi strepitu flammæ ignis consumentis stipulam, quasi populus robustus instructus ad prælium.

6 A conspectu ejus dolebunt populi, omnes facies *contrahent nigrorem.

7 *Sicut potentes current, ut [d] bellatores scandent murum; & quisque per vias suas procedentes *non pervertent semitas suas:

8 Et unus alterum non prement, quisque per aggerem suum procedent; etiam in ensem ruentes non sauciarentur.

9 Civitatem percurrent, per murum discurrent, in domos ascendent, per ipsas fenestras ingredientur tanquam fur.

10 *Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ recipient splendorem suum.

11 *Jehova autem edente vocem suam ante copias suas; cùm ampla admodum sint castra ejus, cùm robustus sit qui efficit verbum ejus: (magnus enim est futurus dies Jehovæ & timendus valde) ecquis sustinebit eum?

12 *Quapropter *etiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto [e] animo vestro; & jejunio, & fletu, & planctu.

13 *Lacerate igitur corda vestra, *ac non vestes

[a] Heb. *generationis & generationis.*
[b] Heb. *desolationis.*
[c] Heb. *evasio.*
[d] Heb. *viri belli.*
[e] Heb. *cordis*

vestes vestras, & revertimini ad Jehovam Deū vestrum; quia gratiosus & misericors est, longanimis, & amplus benignitate, ut pœniteat eum hujus mali:

14 Quis scit an reversum pœniteat ipsum; & reliquam faciat post illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo vestro?

15 Clangite buccina Tzijone: [f] indicite jejunium, proclamate diem interdicti.

[f] Heb. *sanctificate*.

16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate senes, colligite parvulos & sugentes ubera; egrediatur sponsus e cubiculo suo, & sponsa e thalamo suo:

17 Inter ipsum vestibulum & altare fleant sacerdotes ministri Jehovæ: & dicant, parce Jehova populo tuo, & ne exponas possessionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi *est* Deus istorum?

18 Jam zelotypia affectus Jehova terræ suæ; clementia usus est erga populum suum:

19 Respondit que Jehova, dicens populo suo; ecce ego mittam vobis frumentum, & mustum, & oleum, ut saturemini eo, neque expositurus sum vos ampliùs opprobrio in gentibus.

20 Nam ex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram siticulosam & desolatam, [g] primum agmen ejus in mare Orientale, & [h] postremum in mare posterum; adeò ut ascendat fœtor ejus & ascendat putor ejus, quamvis [i] magnificè agat.

[g] Heb. *faciē ejus*.
[h] Heb. *finem ejus*.
[i] Heb. *magnificet faciendo: sic versu seq.*

21 Ne timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentissimè Jehova aget.

22 Ne timetote bestiæ agrorum meorum, nam herbascent habitacula deserti: nam arbor proferet fructum suum, ficus & vitis edent vim suam.

23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo vestro; nam daturus est vobis ipsum imbrem tempestivum [k] justè, & demissurus vobis pluviam tempestivam & serotinam primo quoque *tempore*.

[k] Heb. *in justitia*.

24 Ita implebuntur horrea frumento, plateasque perfundent torcularium lacus musto & oleo.

25 Et rependam vobis annos illos quos absumpsit locusta, melolontha, bruchusque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immisi in vos.

26 Comedentesque continenter ac saturati laudabitis nomen Jehovæ Dei vestri quòd se [l] gesserit erga vos mirificè; neque erubescent populus meus in seculum:

[l] Heb. *fecerit vobiscum mirificando*.

27 Sed agnoscetis in medio Jisraëlis me esse, meque esse Jehovam Deum vestrum, & nullum esse amplius: neque erubescent populus meus in seculum.

28 Eritque postea ut effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: seniores vestri somnia somniabunt, juvenes vestri visiones videbunt.

29 Quin etiam super servos & super ancillas, diebus illis effundens spiritum meum,

30 Edam ostenta in cœlis & in terra; sanguinem, & ignem, & elationes fumi.

31 Sol ipse vertetur in tenebras, & luna in sanguinem; antequam veniat dies Jehovæ magnus & reverendus.

32 Eritque ut quisquis invocaverit nomen Jehovæ eripiat se; quia in monte Tzijonis & Jeruschalaimis erit liberatio, quemadmodum dixit Jehova, id est, in residuis quos Jehova vocaverit.

CAPUT III.

1 SED ecce diebus illis & tempore illo, quo reducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruschalaimorum,

2 Congregabo quoque omnes gentes, & deducam eas in convallem Jehoschaphati; ut disceptem cum eis ibi pro populo meo & possessione mea Jisraële, quòd disperserint *eum* per gentes, & terram meam partitæ fuerint.

3 Et in populum meum projecerint sortem; exposuerintque puerum pro meretrice, & puellam vendiderint pro vino quod biberent.

4 Quin etiam quid [a] vobis mecum, Tyre, & Tzidon, & omnes termini Palæstinæ? an retributionem rependitis mihi? & an retribuitis mihi? [b] velocissimè reddam retributionem vestram in caput vestrum:

[a] Heb. *vos mihi*.
[b] Heb. *levis festinatione*

5 Qui argentum meum & aurum meum capitis, & desyderabilia mea optima infertis in templa vestra:

6 Et filios Jehudæ, filiosque Jeruschalaimorum venditis filiis Græcorum; ut longè abigatis eos a termino suo.

7 Ecce ego excitaturus sum eos e loco ipso quo *abducendos* vendidistis eos, ut reddam retributionem vestram in caput vestrum:

8 Vendam enim filios vestros & filias vestras in manum filiorum Jehudæ; qui vendent eos Sabæis *abducendos* in gentem longinquam, cùm Jehova loquutus fuerit.

9 *Cùm dixerit*, proclamate hoc in gentibus, [c] indicite bellum, excitate potentes; appropinquent, ascendant omnes [d] bellatores;

[c] Heb. *sanctificate*.
[d] Heb. *viri belli*.

10 Tundite ligones vestros in gladios, & falces vestras in spicula; qui debilis est dicat, potens sim;

11 Coite & convenite omnes gentes undique, & congregati fuerint: illùc fac, Jehova, ut descendant potentes tui.

12 Excitabuntur & ascendent gentes istæ in convallem Jehoschaphati: sed ibi sedebo ad judicandum omnes istas gentes undique,

13 *Dicens*, immittite falculam, nam maturuit messis: venite, descendite, quia plenum est torcular, plateas perfundunt torcularium lacus, nam ampla est malitia istorum.

14 Multitudines [e] passim *erunt* in convalle concisionis: cùm propinquus fuerit dies Jehovæ, in convalle concisionis.

[e] Heb. *multitudines*.

15 Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ recipient splendorem suum.

16 Cùm Jehova e Tzijone rugiet, & ex Jeruschalaimis edet vocem suam, tum commovebuntur cœli & terra: nam Jehova receptus *est* populo suo, & robur filiis Jisraëlis.

17 Ita agnoscetis me Jehovam Deum ve-

strum esse, habitantem Tzijone monte sanctitatis meæ : eritque urbs Ieruschalaimorum [f]sancta, & * extranei non transibunt per eam ampliùs.

18 * Erit autem die illo, stillabunt montes ipsi mustum, & colles [g] diffluent lacte, & omnes alvei Jehudæ diffluent aquis: & *fons e domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit * vallem cedrorum lectissimarum.

19 Ægyptus desolationi erit, Edomæaq; in desertum [h] desolatissimum erit propter violentiam [i] in filios Jehudæ; in quorum terra effuderunt sanguinem innocentum:

20 Jehuda autem in seculum permanebit, & Jeruschalaima in [k] quamque generationem.

21 Ubi mundabo * *eos* quorum sanguinem non mundabam : * eò quòd Jehova habitat Tzijone.

[f] Heb. *sanctitas.*

[g] Heb. *ibunt: sic paulo post.*

[h] Heb. *desolationis.*

[i] Heb. *filiorum.*

[k] Heb. *generationem & generationi.*

ANNOTATIO IN CAPUT II.

1 Clangite] *Duo hæc capita omnino inter se conjuncta esse argumentationum series docet manifestissimè. Quòd autem a præcedente disjunximus, non eò factum est quod dissimili esse putemus argumento, sed quia iteratam esse putamus prophetiam, altero fortasse pronuntiatam sabbatho; ut olim fuisse in more positum aliquot Jechezkelis exempla ostendunt. Cùm itaque superiore capite Propheta Judæis tum gravitatem mali, tum expostulationis formulam proposuißet, jam hac concione altera primùm idem argumentum repetit usque ad versum 18. deinde exponit Dei miserentis responsum, ad finem usque prophetiæ. Ac in repetitione quidem Propheta solenni exordio adhibito, versu 1. quod etiam sub finem repetitur* κυκλοειδῶς, *versu 15. primùm gravitatem mali explicat, usque ad versum 12. deinde si resipiscant Judæi, ad spem misericordiæ erigit, tribus versibus; ac postremò ordinem resipiscentiæ, & orationem Ecclesiæ resipiscentis præscribit, tribus alteris.* Buccina] *qua Levitæ in tota terra indicebant conventus sacros, ut sacerdotes tuba. quasi dicat, vos, ô Levitæ, populo toti indicite Tzijone conventum habendum esse.* Dies Jehovæ] *qui deinceps exponitur: ut supra 1.15.* 2 Dies tenebr.] *id est, tristissimus & luctuosissimus: ut contrà gaudium allegoricè figuratur lucis & lætitiæ nomine, Ester. 8.16.* Ut nubes auror.] *id est, tempus tam injucundum atque difficile, quàm solet ille dies esse quo exoriente nubes densissimæ in montes assurgunt, quæ solem cœlumq; obtegunt prima luce, aërem obscurant, & minantur imbres certissimos: vide Hhamos 4.13.* Populus amplus] *hac populi appellatione pleriq; interpretes Assyrium intelligunt, adducti certis rationibus, quas ideò probare minimè poßumus quòd infirmiores sint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur, Prophetam videlicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua superiore capite. Locustas autem & similia populum appellari non magis mirum videri debet, quàm formicas & mures montanos, Proverb. 30.25. & 26. quemadmodum etiam his attributum est gentis nomen suprà 1.6. & castra copiæq; Dei nominantur infrà ver. 11. & 25.* Amplus & rob.] *ut novem sequentes versus comparationibus ostendunt, primùm quidem robur, usque ad versum 10. deinde innumerabilitatem, versu 10. & 11.* 3 Ante eum] *id est, ut ignis edax rerum, ita consumet omnia in omnes partes iste infestus exercitus.* Ut similis] *id est, quamvis solum esset uberrimum & abundaret bonis, nihil tamen manebit reliqui.* Horto Hhed.] *de quo Gen. 2.8. & sequentibus similitudo frequens; ut Gen. 13.10. & Jechezkel. 28.13.* 4 Quasi aspectus] *id est, horridus erit populus & velocissimus.* 6 Contrahent nigr.] *id est, atrabuntur præ horrore & luctu.* 7 Sicut potentes] *id est, infesto agmine procedent, neque ullo pacto deterrebuntur quin pervadant regionem totam & ipsa domorum penetralia, ad perficiendum voluntatem Dei, tribus versibus.* Non pervertent] *id est, nemini cedent de via.* 10 Ante illum] *id est, tam numerosus erit, ut terra exhorrescat, & cœli facies obtegatur.* 11 Jehova] *id est, cùm Deus tanquam imperator exercitus animalia hæc animabit verbo, & armabit potentia sua ad præstandam voluntatem ipsius, nemo est homo qui impetum ejus sustinere possit : sic Jeschahh. 14.27.* 12 Quapropter] *secundus repetitionis locus, ut diximus in versum 1. doctrinam resipiscentiæ proponens ex lege.* Etiam nunc] *videlicet ut vos jam antè sum hortatus concione præcedente, dum adhuc tempus est & locus resipiscentiæ.* 13 Lacerate] *Prophetæ verba dictum Jehovæ explicantis, & ad seriam conversionem, ac non simulationem populares suos provocantis, tum a natura Dei, tum a spe remissionis consequendæ.* Ac non vestes] *videlicet solummodò: cujusmodi ellipsin frequentem esse demonstravimus Gen. 32.28.* Pœniteat] *id est, abstineat ab immittendo malo isto quod statuit, & quod verbis ipsius denuntio vobis: vide Gen. 6.6.* 14 Quis scit] *formula non dubitantis quidem; sed a rei difficultate ad fiduciam gratiæ & promißionum Dei animos erigentis: ut annotavimus Jehoschuhh. 14.12. sic Jona 3.10.* Illum] *videlicet populum sive exercitum animalium quem statuit immittere ut saltem poßitis in cultum ejus incumbere; qui sequentibus verbis denotatur synecdochicè.* 15 Clangite] *tertius repetitionis locus, ut diximus in versum 1. publicam resipiscentiam omnibus sine exceptione imperans, formamq; ejus & orationis apud Deum habendæ describens.* 17 Parce] *oratio pro peccatorum remissione unicum finem proponit, gloriam Dei tum in Ecclesia, tum coram gentibus omnibus asserendam: ut Exodi 32.12. Num. 14.13. & sequentibus: Psal. 115. & alibi passim.* 18 Jam zelotyp.] *videlicet cùm Ecclesia tota fuerit ad seriam hanc resipiscentiam adducta, tum Propheta nunc demum consilium Dei certissimum explicat, & ostendit utens præterito se promissiones sequentes a Deo accepisse. Hinc autem incipit secundus locus prophetiæ, nimirum Dei miserentis responsum, ut diximus versu 1. hujus responsi partes in universum tres sunt; enarratio promissionum Dei erga Ecclesiam, hoc capite : enarratio judiciorum contra adversarios pro Ecclesia, capite 3. usque ad versum 18. & conclusio summam earundem promissionum continens, ad finem usque. Promissionum autem duo sunt genera: nam prior temporalis est, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, usque ad versum 28. posterior verò spiritualis & æterna in Evangelio Christi, ad finem usque capitis.* Usus est] *id est, statuit uti & usurum esse narravit mihi.* 19 Ecce ego] *prolepsis sive propositio summa promissionum Dei temporariarum; quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur usque ad versum 26. posterior, de tollendo opprobrio & asserenda gloria sua & populi, ver. 26. & 27.* 20 Ex eo Aquil.] *id est, exercitus animaliū istorum partem quam in Aquilonē a regione vestra depulsurus sum: sensus est, planè vos animalibus istis liberabo, eaq; depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Aquilonem, partim Meridiem, partim Orientem, partimq; Occidentem versus.*

Siticu-

Siticulosam &c] *id est Meridianam, ubi est desertum illud horrendum de quo Deuter.* 8. Mare posterum] *vide Deuter.* 11.24. 21 Ne timeto] *exornatio præcedentis promissionis per gradationem, tribus versibus.* 24 Plateasque] *id est, tanta erit vini oleique copia, ut in ipsas quoque plateas exundent torcularia. hyperbole; ut infra* 3.13. 26 Comedetisque] *altera pars promissionũ tẽporariarũ, ut diximus in versum* 19. 28 Eritque] *secundum genus promissionum, videlicet spiritualium, ut diximus in versum* 18. *ad quas transitur ex temporalium promissionum argumento; prout solitus est Deus a rebus corporalibus ad spirituales populum manu ducere, & eodem ordine per Prophetas informare.* Spiritum meum] *id est, de spiritu meo, synecdochicè: ut interpretatur Petrus Actor.* 2.17. Somnia] *id est, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Numeror.* 12.6. 29 Quin etiam] *promissionis spiritualis Dei partes sunt duæ; una, benedictionum quibus perfundit suos, præcedente versu; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & proturbat impios ad defensionem Ecclesiæ, usque ad versum* 32. *ex quo conficitur, salutem Dei ad electas tantùm reliquias perventuram esse exerto capite diem Jehovæ expectantes, versu ultimo.* 30 Sanguinem] *id est, omnia horrenda iræ divinæ documenta cùm in terra, hoc versu; tum etiam in cœlo, versu seq.* ὑστέρωσις, *pro eo quod est, miscebuntur omnia, in terris quidem ferro & flamma, in cœlo verò portentis horridissimis.* 31 Vertetur in ten.] *id est obscurabitur, ut exponitur infrà* 3.15. Antequam] *id est, manifestissima erit administratio hæc effectióque judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec patefiat Dominus Jesus de cœlo cum angelis potentiæ suæ, flammeo incendio inflicturus ultionem iis qui non noverint Deum, & se glorificaturus in sanctis suis: ut loquitur Apostolus* 2. *Thess.* 1. 32 Invocaverit] *id est, fide coluerit, & ipsum in angustiis suis oratione fidei accesserit.* Dixit] *Deuter.* 30. *ubi singulæ hujus promissionis partes evidentissimè proponuntur, & a prophetis repetuntur passim.* Residuis] *Judæorum & gentilium adunatorum in Christo.*

IN CAPUT III.

1 Sed ecce] *Secunda pars responsi, enarratio judiciorum Dei in adversarios Ecclesiæ, ut dictum est suprà* 2.18. *qua primùm judicium in gentes adversarias generatim proponitur, tribus versib. deinde contestatio adhibetur, versib. quinque; tum exornatio per hypotyposin militarem & hyperbolicam, a versu* 9. *ad* 17. *postremò finis judiciorum istorum ostenditur, versu* 17. Reducam] *id est, Ecclesiam liberabo, instaurabóque.* 2 Congregabo] *id est sistam, velut judex, omnes adversarios coram me & coram cœtu Ecclesiæ.* In convallem] *id est, in conspectum totius Ecclesiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoschaphati (quæ nomen habuit a victoria insigni, de qua* 2. *Chron.* 20. *sita erat proximè Jeruschalaima in conspectu urbis ipsius; sic ostendit Deus sanctos mundum judicaturos esse,* 1. *Corinth.* 6.2. *sumpto typo ex constitutione veteris Ecclesiæ, quæ definiebatur Tzijone & Jeruschalaimis: ut Propheta dixit suprà.* 2.32. 3 Projecerint] *id est, sortitione facta impiè sibi arrogaverint dominium in servos meos, & eos alienaverint arbitratu suo, adeóque libidine; ut sequentia verba ostendunt.* Pro meretrice] *id est, ignominiosissimè, pretio vilissimo & sordidissimo addixerint meos.* 4 Quin etiam] *contestatio, ut diximus in versum* 1. *qua Propheta gentes aliquot propinquas nominatim perstringit, & judicium generale in die illo futurum confirmat prædictione judiciorum singularium quæ propediem erant gentibus illis superventura. Nam hæc eadem judicia sub idem tempus copiosiùs prophetavit Jeschahhja* 15, *&* 23. An retributionem] *id est, an vos ullo pacto antè offenderam, ut offensam acceptam retalietis mihi? imò provocatis me nihil tale a vobis meritum, ut rependam vobis maleficia vestra.* 5 Qui argent.] *ætiologia denuntiationis præcedentis, per congeriem criminum quæ tunc temporis Syri contra Judæos perpetrabant, atque Pelischtæi: quorum hi irruentes in Judæam depopulabantur omnia & captivos abducebant, quos Tyriis Tzidoniisque venderent,* 2. *Chronic.* 28.18. *illi verò, ut mancipia miserrima, emptitios servos in regiones longinquas deportabant, ut servituti perpetuæ manciparentur, præcisa spe reditus aut redemptionis.* 8 Sabæis] *posteris Schebæ emporia celeberrima in Arabia felice obtinentibus, Genes.* 10.7. 9 Proclamate hoc] *hypotyposis (ut diximus in versum* 1.*) a re militari, qua Deus primùm gentes ad bellum provocat per ironiam, ut Jeschahh.* 8. 9. *&* 10. *deinde judicium suum illis tumultuantibus superventurum explicat, versu* 12. *& sequentib.* 10 Tundite] *pro eo quod est, omnia in usus bellicos convertite, etiam quæ ad præsentem vitam inprimis sint necessaria. ut contrà pax permutatione instrumentorum militarium in rustica denotatur, Jeschahh.* 2. 4. *& Micæ* 4.3. Dicat] *id est, ita confirmet animum suum, ut solent milites inhiantes prædæ; qui ut infirmi sint, tamen proposita præda efficiuntur alacriores.* 11 Illuc fac.] *apostrophe ad Deum, qua precatur Propheta ut judicium illud fiat quod in sequentibus prædicitur.* Potentes tui] *sancti, Angeli, & homines, judiciorum Dei administri.* 12 Excitabuntur] *responsum Dei annuentis optatum positum superiore versu.* In convallem] *ut suprà versu* 2. 13 Dicens] *ad potentes suos, de quibus versu* 11. Immittite] *id est, demittite istas gentes, & calcate: allegoria, judicium Dei, operariúmque ministerium graphicè exprimentes: ut Matth.* 13. 14 Multitudines pall.] *id est, strages tanta erit, ut passim compareant cumuli coacervati cadaverum: allegoria significans infinitam fore reproborum multitudinem.* Concisionis] *anticipatio, qua Propheta convallem Jehoschaphati nominat convallem concisionis, ab argumento hujus prophetiæ: quemadmodum ab argumento historiæ antegressæ nominatam fuisse monuimus convallem Jehoschaphati, suprà in versum.* 2. Propinquus fuerit] *id est appropinquaverit, advenerit:* 16 Rugiet] *vide Jirmejæ* 25.30. 17 Extranei] *id est, non intrabit in Ecclesiam Christi quidquam quod inquinet, &c. ut Apocalyps.* 21.27. 18 Erit autem] *conclusio summatim repetens promissiones antecedentes Dei, quæ per allegoriam hoc versu enuntiatæ sequentibus explicantur.* Fons] *ut Jechezk.* 47.1. *& Apocalyps.* 22.1. Vallem cedr.] *id est Ecclesiam, in qua justi plantati crescunt ut cedri lectissimæ: vide Psal* 92.13. 21 Eos quorum sang.] *id est, gentes in Ecclesiam cooptatas, quæ prius erant mortuæ in offensis & peccatis suis absque Christo, alienæ a Republica Jisraëlis, extraneæ a pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo, Ephes.* 2. Eò quòd Jehova] *ætiologia, cur Ecclesia semper duratura, & gentes in ea remissionem peccatorum consecuturæ sint.*

HHAMOS.

ARGUMENTUM.

LIBER Hhamosi Prophetæ versatur in prophetico documentorum genere: primùm enim hostibus Ecclesiæ Dei judicia a Deo superventura prædicat: deinde Iudæos & Iisraelitas idololatriæ, inhumanitatis, & luxus nomine reprehendens severissimè ostēdit eos propterea divinitus castigatum iri, & regnum utrumque perditum: quod postquàm aliquot typis illustravit, tandem prophetiam concludit Evangelicis promissionibus.

CAPUT I.

Deus prænuntiato terræ motu & fame, Syris, Pelischtæis, Tyriis, Edomæis, Hhammonitis, Moabitisq; prædicit supervent urum judiciorum suorum incendium propter injurias Ecclesiæ factas: deinde verò Judæis & Jisraëlitis propter gravissimum contemptum sui, legisq; & cultus corruptionem & abdicationem, ostendit se æquissimè ab iis graves pœnas reposciturum esse bellicis cladibus & deportatione.

1 ERBA Hhamosi, 'qui fuit inter pecuarios, 'a Tekohhani: quæ vidit de Jisraële temporibus Huzzijæ regis Jehudæ, & temporibus Jarobhhami filii Joaschi Regis Jisraëlis, biennio ante ipsum terræ motum.

a Heb. e Tekohha.

2 'Dixit ergo, 'Jehova e Tzijone rugiet, & e Jeruschalaimis edet vocem suam; quandoquidem 'luxerunt habitacula pastorum, & aruit præstantissimum arvorum.

3 'Sic ait Jehova, 'propter tres defectiones 'Damasci, etiam propter quatuor non avertam 'istud; eò quòd 'trituraverint tribulis ferreis 'Gilhhadem:

Jeschabh. 7.

4 Sed immittam ignem in domum 'Chazaëlis, qui consumet palatia 'Ben-hadadi:

5 Et 'confringam vectem 'Damasci, excindámque habitatorem e 'convalle Avenis, & tenentem sceptrum e 'domo Hhedenis: migrabuntq; populus Syriæ in 'Kirum, ait Jehova.

6 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Hhazzæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd 'deportaverint hos 'deportatione perfecta tradendos 'Edomæis:

Jeschabh. 15. Joel. 3. 4.

7 Sed 'immittam ignem in murum Hhazzæ, qui consumet palatia ejus:

8 Et excindam habitatorem ex Aschdodo, & tenentem sceptrum ex Aschkelone, convertamque manum meam contra Hhekronem; & peribunt 'reliquiæ Pelischtæorum, ait Dominus Jehova.

9 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Tyri, etiā propter quatuor, nō avertā istud: eò quòd tradiderint hos deportatione perfecta Edomæis, neq; sint recordati fœderis b'fraterni:

Jeschabh. 23. Joel. 3. 4.

b Heb. fratrum.

10 Sed immittam ignem in murum Tyri, qui consumet palatia ejus.

11 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Edomi, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd 'persequatur gladio 'fratrem suum corrumpens miserationes suas, 'discerpatque in perpetuum ira ejus, & excandescentia ejus observet in æternum:

Jeschabh 34.

12 Sed immittam ignem in 'Temanem, qui consumet palatia 'Botzræ.

13 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones c Hhammonitarum, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd 'diffiderint gravidas Gilhhadis, 'ut dilatarent terminum suum:

Jirmeje. 49. c Heb filiorum Hhammonis.

14 Sed accendam ignem in murum 'Rabbæ; qui consumet palatia ejus cum clangore die belli, 'cum procella die turbinis:

15 Et abibit Rex eorum in deportationem; ipse cum principibus suis simul, ait Jehova.

16 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Moabi, etiam propter quatuor, non avertam istud; 'eò quòd combusserit ossa Regis Edomæorum, 'd ut calcem:

Jeschabh. 16. d Heb. ad calcem.

17 Sed immittam ignem in Moabum; qui cōsumet palatia 'Kerijotharum; & morietur in strepitu Moab, in clangore, in sono buccinæ:

18 Excindamque judicem e medio ejus; & omnes principes ejus interficiam cum eo, ait Jehova.

CAPUT II.

1 'SIC ait Jehova, propter tres defectiones Jehudæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd spernunt legem Jehovæ, & statuta ejus non observant, seducuntque ipsos mendacia ipsorum, a quæ sequuti sunt majores ipsorum:

a Heb. post quæ iverunt.

2 Sed immittam ignem in Jehudam, qui consumet palatia Jeruschalaimorum.

3 'Sic

3 * Sic ait Jehova, propter tres defectiones Jisraëlis, etiam propter quatuor, non avertam * istud; * eò quòd * vendunt pecunia justum, & egentem * pro pari calceorum,

4 * Qui anhelant in caput tenuium *dejecturi* in pulverem terræ, & viam mansuetorum pervertũt, & vir ac pater ipsius accedunt ad eandem puellam ut profanent nomen sanctitatis meæ:

5 * Et super vestes in pignus acceptas inclinant se juxta omne altare, vinumque damnatorum bibunt in domo deorum suorum:

6 * Quamvis ego perdiderim Emoræum a facie ipsorum, cujus altitudo similis erat altitudini cedrorum, & robustus erat ut robora; * perdiderimq; fructum ejus supernè, & radices ejus infernè:

Numer. 13. 28. & sequentib.

7 Et ego eduxerim vos e terra Ægypti; deduxerimq; vos per desertum quadraginta annos, ad hæreditariò possidendum terram ipsius Emoræi:

8 Et excitaverim e filiis vestris Prophetas, & ex juvenibus vestris * Nazaræos: * an verò [b] non est ita, ô filii Jisraëlis, dictum Jehovæ?

9 * At bibendum dedistis Nazaræis * vinum; & Prophetis interdixistis dicendo, ne Prophetetis.

10 * Ecce ego pressurus sum locum vestrum, * quemadmodum premit plaustrum quod [c] plenum est manipulum.

11 Itaque peribit effugium a levi; & robustus non fortificabit vires suas, ac potens non liberabit [d] se ipsum.

12 Et tenens arcum non consistet, levisque pedibus suis non liberabit; neque insidens equo liberabit se ipsum:

13 Sed fortis [e] animo inter potentissimos; * nudus fugiet die illo, dictum Jehovæ.

[b] Heb. *non hoc.*

[c] Heb. *plenũ sibi.*

[d] Heb. *animam suam: sic versu seq.*

[e] Heb. *corde suo.*

ANNOTATIO IN CAP. I.

1 Verba Hhamosi] *Etsi hujus prophetiæ tempus aliqua ex parte hoc versu circumscribitur; tamen quod plerique omnes terræ motum hunc referunt in eum ipsum annum quo Rex Hhuzzija elephantiasi affectus est, minimè firmum esse cogitamus, tum quia non aliud fundamentum habent quàm locum Jeschahhjæ 7. 8. prout in eundem locum observavimus, tum verò quia illustriùs potuisset Propheta tempus illud plaga Hhuzzijæ quàm terræ motu denotare; quorum alterum in libro Regum & Chronicorum exponitur luculentissimè, alterum reticetur planè. Hoc autem in Propheta, & quidem tam populari quàm hic noster est, vacare obscuritatis vitio minimè videretur. Quòd si divinare licet, nobis videtur esse verisimilius terræ motum hunc mortuo Jarobhhamo extitisse, cùm inciperent omnia in regno Jisraëlitarum fervere conspirationibus & cruentis cædibus, quæ ab Hoschehha exprobrantur passim, quasi terra ipsa Deo authore tam atrocia confertáque scelera perhorresceret; ac proinde Hhamosum hunc nostrum putamus incepisse paulò ante mortem Jarobhhami anno quasi 37. Hhuzzijæ qui fuit Jarobhhami (ut vulgò loquuntur) penultimus: nam eadem planè de Jisraëlitis prædicit & narrat quæ ab Hhoschehha & Joële prædici antè ostendimus; si hoc exceperis, quod Joël famem Judæorum narrat, hic verò etiam Jisraëlitarum, quæ dicitur versu 2. & immissa narratur infrà capite 4. 7. Est autem in hoc versu generalis inscriptio totius libri; prima verò prophetia duobus capitibus quæ nos copulavimus continetur.* Qui fuit] *vide infrà 7. 14. & sequentibus.* Tekohhani] *ac proinde oriundi e Jehudæa, & inquilini in regno Jisraëlis: quò spectant verba Amatzjæ infrà 7. 12.* Terræ motum] *de quo Zecarjæ 14. 5.* 2 Dixit ergo] *prophetia hæc tres partes universè continet: prima est, prædictio terræ motus, paulò pòst eventuri, ut esset tanquam tessera reliquarum prophetiarum quas in longinquum prædicturus erat Hhamos, hoc versu: secunda est prædictio in gentes aliquot exteras, toto hoc capite: tertia in Jehudam & Jisraëlem, capite seq.* Jehova] *id est, voce sua personabit & movebit terram: quæ verba speciatim hoc loco de terræ motu dicta accommodat in universum Joël effectioni judiciorum Dei, Joël 3. 16.* Luxerunt] *id est, pascua & arva torrefacta sunt, & advenit fames, de qua infrà 4. & Joël 1. & 2. metaphora prosopopœetica: hanc autem famem a Joële dictam præcessisse ostenditur infrà 4. evidentissimè. quasi dicat, quandoquidem hac proximè præcedente plaga non resipuistis, ut infrà 4. 11.* 3 Sic ait Jehova] *secundus hic locus prophetiæ sex nationibus Judæa & Jisraëli conterminis sua judicia prænuntiat, de quibus ferè omnibus apud alios quoque Prophetas agitur: & judicius singulis suas attribuit caussas ad Ecclesiam Dei spectantes. Hæc autem judicia extera ideo præmittit domesticis, quòd voluit Deus exterorum exemplo apud suos expergefactos authoritatem suam justitiamq; asserere, quam in aliis demonstrari & in se ipsis dissimulari æquo animo pertulissent: tum etiam quod eadem ratione conciliata est prophetæ gratia atque authoritas, antequam domesticis ventura mala prædicaret.* Propter tres] *id est, propter quamplurimas: numerus finitus pro indefinito. Sensus est, si tantùm aliquoties peccassent Damasceni & Syri in Ecclesiam meam, averterem hæc judicia mea, & clementiam castigandis illis adhiberem: sed cùm tribus peccatis quatuor adjecerint, & multis plurima, certum deliberatumq; est judicia mea in ipsis perficere.* Damasci] *id est, regni Syriæ, cujus caput erat Damascus, Jeschahh. 7. 8. synecdoche.* Istud] *quod mox dicturus sum versu 4. & 5. sic deinceps.* Trituraverint] *id est, gravissimis suppliciorum generibus affecerint, synecdochicè: nam tribulæ ferreæ adhibebantur ad afficiendos rebelles & contumaces supplicio ultimo, ut 2. Schem. 12. 31. Per quos autem gestum sit, exponit versu sequente.* Gilhhadem] *id est, Jisraëlem sibi conterminum.* 4 Chazaëlis] *qui plurimùm exagitavit & cruciavit Jisraëlem, 2. Reg. 10. 32. & 12. 18. ut prædixerat Elischahh. 2. Reg. 8. 12.* Ben-hadadi] *filii Chazaëlis, qui imitatus patrem afflixit Jisraëlitas, 2. Reg. 13. 3.* 5 Confringam] *id est, labefactabo munitiones, synecdochicè.* Damasci] *id est, Damasceni tractus sive Decapolitani: nam Syriam totam in tres partes hoc versu Propheta dividit.* Convalle Avenis] *id est, tractu Chamathæ, qua Syria conjuncta erat desertæ Arabiæ: ubi Averiam oppidum statuit Ptolemæus.* Tenentem scept.] *id est Principem, περιφραστικῶς.* Domo Hhed.] *id est, Cœle Syria, ubi oppidum erat Hheden, quod Græci vocarunt Paradisum.* Kirum] *vide 2. Reg. 16. 9* 6 Sic ait Jehova] *secunda prædictio extera in Pelischtæos, quorum satrapiæ quatuor hoc loco numerantur, quintam complectitur Propheta synecdochicè: vide Jehoschuhhæ 13. 3.* Deportaverint] *ut exemplum habetur 2. Chronicorum 21. 16. & sequentibus, & exprobrat Joël 3. 4.*

Deportatione] *id est, ea deportatione, cui spes restitutionis omnis adimitur: ut Joël. 3.6. sic infrà ver. 9.* Edomæis] *qui inde a Jorami tempore defecerant, 2. Chron. 21.10 & infensissimo in populum odio abrepti mancipia conficiebant durissima servitute.* 7 Immittam ignem] *id est, perdam & profligabo Pelischtæam totam: vide Jeschahh. 15. & 20.* 8 Reliquiæ Pelischt.] *videlicet quæcunque reliquæ factæ fuerint ex superioribus judiciis per Chizkijam & Sancheribum administratis; vide Jirmej. 25.20. & 47.4.* 9 Sic ait] *tertia prædictio extera.* Fraterni] *quod inierat cum Chiramo David, 2. Schem. 5.11. & Schelomo religiosè coluerat, 1. Reg. 5.1. cujus respectu alter alterum appellabat fratrem, 1. Reg. 9. 13.* 11 Sic ait] *quarta prædictio extera contra Edomæos.* Persequatur gladio] *id est, animo infensissimo necem Judæorum quærat (qui tamen sunt ejus necessarii) contra jus naturæ ab humanitatis officio, & contra fidem datam ab obsequio Judæorum discedentes, atque cum hostibus sese conjungentes: ut exprobrat Hhobadja versu 11.* Fratrem suum] *ex posteritate Jahhakobi, qui fuit Hhesavi sive Edomi frater: sic Deuteron. 23.7.* Discerpatque] *id est, nunquam non moliatur lacerationem populi vi aperta; & si quando vi non potest, intus simultatem alat quæ jam olim animo Hhesavi parentis sui insederat; Genes. 27. 43.* 12 Temanem] *vide Jirmej. 49.7.* Botzræ] *vide Jeschahh. 34.6.* 13 Sic ait] *quinta prædictio extera.* Diffiderint] *id est, omnes trucidaverint inhumanissimè; nemini, ac ne gravidis quidem & fœtui earum pepercerint.* Ut dilatarent] *vide Jirmej. 49.1. contestationem ad argumentum hoc pertinentem.* 14 Rabbæ] *vide 2. Schem. 11.1.* Cum procella] *allegoria, figuratè illustrans calamitatem bellicam quæ superioribus verbis expressa est.* 16 Sic ait] *sexta prophetia extera.* Eò quòd com.] *id est, eò quòd postquam a Jisraële defecisset, 2. Reg. 1. tam pertinaciter sese in odio Jisraëlitarum confirmaverit, ut non tantùm in Jisraëlitas ipsos: sed in auxiliares quoque atrocissimè sævierit: quemadmodum vel hoc unum exemplum ostendit, quòd Rex Moabitarum Kir-charesetæ a tribus regibus obsessus eruptionem tentavit, & capiens filium Regis Edomæorum primogenitum qui regnaturus erat pro illo, effecit ut frangeretur animus Edomæi, institutáque obsidio solveretur: qua soluta non tamen desivit Moabita in Jisraëlem, & auxiliares sævire; sed filium Edomæi captivum in holocaustum obtulit: unde fervor magnus Edomæo, & semen defectionis paulò pòst sequutæ enatum est, 2. Reg. 3.25. & sequentibus, quem locum antehac quidem partim rationibus, partímque authoritate bonorum adducti aliter accipiendum esse putavimus; sed nunc judicamus & monemus mutandum esse, quia verior est hæc interpretatio.* Ut calcem] *id est, in holocaustum, absolutissimè.* 17 Kerijotharum] *ut Jirmej. 48.24.*

In caput II.

1 Sic ait] *Præcedentem proximè prædictionem cum aliis fuisse conjungendam omnes vident. Jam verò hoc capite (ut diximus suprà 1.2.) propheta ad domestica judicia transilit, ut ostendat si Deus exteros in Ecclesiam peccantes ita judicaturus est, multo æquius fore ut ipsius domestici & in ipsum peccantes judicentur, nisi audita judiciorum per Prophetas denuntiatione expergiscantur atque resipiscant. Distribuuntur autem domestici in familias duas, Jehudam, cui sua prædictio fit duobus versibus: & Jisraëlem, inde a versu 3.* 3 Sic ait] *hæc prædictio contra Jisraëlem primùm prolepsin continet peccatorum judiciorumq́; principio versus; deinde peccata narrat, usque ad versum 10. ac postremò judicia prædicit, ad finem usque capitis.* Istud] *quod prædicturus sum versu 10. & sequentibus.* Eò quòd] *tria peccatorum genera Jisraëlitis hoc loco exprobrantur; primum est inhumanitas & barbaries crudelissima, hoc versu & sequentis parte; secundum impuritas maxima & incestus libidinosissimi, altera versus seq. parte; tertium denique impia de peccatis gloriatio coram idolis, & pervicax idololatria, versu 5. quæ crimina exaggerantur sequentibus.* Vendunt pecunia] *id est, jus omne pervertunt muneribus corrupti, contra legem Exodi 23.6. & sequentibus.* Pro pari calc.] *id est, pretio vilissimo: ut infrà 8.6.* 4 Qui anhelant] *has voces obscuriorem paulò* ἔμφασιν *habentes in Hhebræo textu, evidentiæ causa transposuimus.* 5 Et super vestes] *id est, de injuriis in proximum illatis, tanquam de re bene gesta, idolis suis gratulantur: qua in re duplex crimen erat, detentio & abusus vestis pigneratitiæ, Exodi 22.26. & 27. & impia coram idolis gratulatio.* Vinumque] *id est, de spoliis eorum qui injustè damnati fuerint, epulum diis suis faciunt, palamq́; inter se convivantur.* 6 Quamvis] *exaggeratio præcedentium criminum per comparationem rerum a Deo gestarum, tribus versibus cum Jisraëlitarum factis, versu 9. Rerum autem gestarum tres sunt loci; exemplum judiciorum Dei in hostes quamvis potentissimos, hoc versu; beneficium liberationis & possessionis datæ, versu 7. ac postremò beneficium doctrinæ & cultus sacri, versu 8.* Perdiderimque] *id est funditus sustulerim: allegoria.* 8 Nazaræos] *id est, homines voluntariè operam suam in cultu meo consumentes ex legis præscripto, Num. 6.* An verò] *contestatio vehementissima, ad verberandam gravius Jisraëlitarum conscientiam.* 9 At bibendum] *alterum membrum* συγκρίσεως *ad exaggerationem pertinentis, ut diximus in versum 6. quo Propheta per* ὑπόφορασιν *objectionibus respondet præcedentis versus.* Vinum] *contra legem Num. 6.4. quasi dicat, neque ipsi auscultatis Domino, neque servos ipsius parêre ei sinitis: ut postea ipsi Hhamoso factum esse legimus capite 7.* 10 Ecce ego] *prædictio judiciorum Dei, ut diximus suprà in versum 3. quæ primùm similitudine figurantur, hoc versu; deinde apertè enuntiantur, reliquis.* Quemadmodum] *id est, triturabo vos violentissimè; adeò ut quemadmodum manipulus tritici pressus plaustro onustissimo singula grana ejicit, ita vos omnes ejiciat locus vester; nec tantùm ejiciat, sed in eo ipso comminuamini.* 13 Nudus fugiet] *id est, si qui non comminuatur planè, saltem vitam suam solummodò spolii loco reportabit, similis grano tritici, quod trituratione non comminuitur quidem; sed ex gluma folliculóque suo decussum exilit.*

Caput III.

Deus per Prophetam Jisraëlitis beneficentiam suam paternam exprobrans, pœnas denuntiat severissimas, eò quod deficientes ab ipso prædæ se exposuerint, & judicia ipsius peccatis accersiverint: itaque

Prophetam probans ab utilitate prophetiæ ad Ecclesiam (si resipiscat) perventura, & a necessitate ipsi imposita; alios Prophetas hortatur, exterosq; testes appellat iniquitatum populi, & clades a domesticis exterisq; superventuras prædicit.

1 ' AUDITE verbum hoc quod loquitur Jehova contra vos, filii Jisraëlis; contra 'totam familiam illam quam eduxeram e terra 'Ægypti, dicendo,

2 ' Solummodo vos 'agnoveram ex omnibus familiis terræ: 'idcirco animadvertam in in vos omnes iniquitates vestras.

3 ' An ambulaturi essent duo unà nisi convenirent?

4 ' An rugiturus esset leo in sylva, si præda nulla adesset ei? an editurus esset juvenis leo vocem suam e lustro suo, nisi si 'capturus esset.

5 ' An casura esset avis in laqueum [a] humilem, si tendicula non adesset ei? an elaturus esset *auceps* laqueum e terra, si [b] prorsus non capturus esset?

6 ' Cùm 'clangente buccina in civitate populus ' trepidè non accurrerint, an erit ' malum in civitate quod Jehova non efficiat?

7 ' Non enim facit Dominus Jehova quicquam, nisi cùm revelaverit secretum suum servis suis prophetis.

8 Leone rugiente quis non timeat? domino Jehova edicente ' quis non prophetet?

9 ' Promulgate in palatiis 'Aschdodi, & in palatiis in terra Ægypti; & dicite, colligite vos per montes Schomronis & videte vexationes plurimas in medio ejus, & oppressos in medio ejus:

10 Ut ignorent facere rectum, dictum Jehovæ; qui thesauros faciunt violentię & vastationis in palatiis suis.

11 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, 'hostis, etiam ambitus hujus terræ; is dejiciet a te 'robur tuum, & diripientur palatia tua.

12 'Sic ait Jehova, quemadmodum eripit pastor ex ore leonis ambo crura aut particulam [c] auritam; 'ita eripientur Jisraelitæ, ' qui desident Schomrone in latere lecti & in cruresp̃odæ.

13 ' Audite & testificamini in domo Jahhakobi, dictum Domini Jehovæ Dei exercituum,

14 'Quo die animadvertam defectiones Jisraëlis in ipsum, me animadversurum quoq; in altaria Beth-elis; adeò ut excindantur cornua altaris, & cadant in terram:

15 Et percussurum domum [d] hyemalem cum domo [e] æstivali: denique perituras domos [f] eburneas, & defecturas domos amplas, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *terræ*.
[b] Heb. *capiendo*.
[c] Heb. *auris*.
[d] Heb. *hyemus*.
[e] Heb. *æstatis*.
[f] Heb. *eboris*.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis tres sunt omnino partes; exordium, hoc versu; propositio prophetiæ, usque ad versum 9. & prophetiæ enaratio, ad finem usque.* Totam fam.] *id est, totam gentem Jisraëlitarum, in duo regna Jehudæ & Jisraëlis laceratam.* 2 Solummodo vos] *brevis propositio argumenti quod prophetia hac continetur, per comparationem paternæ illius beneficentiæ anteactę Dei cum ingratissimis Judæorum iniquitatibus, in quas Deus se justo judicio animadversurum profitetur: cui subjicitur primùm exornatio per comparationes elegantissimas, tribus versibus; deinde occupatio factum Prophetæ asserens, tribus alteris.* Agnoveram] *id est, elegeram mihi in peculium præ omnibus aliis populis, & fueram curator vester,* Exod.19.5. & *Deut*4.20. Idcirco] *videlicet quia vos gratiosè assumpti a me in omnem iniquitatem prolabimini.* 3 An ambulaturi] *exornatio illustrans propositionem præcedentis versus, videlicet Deum qui priùs ipsos curaverat, & cum ipsis ambulaverat cùm signis aspectabilibus, tum re ipsa atque opere, non posse assentari & convenire amplius cum ipsis; sed animadversurum esse: quam propositionem* Propheta *illustrat gradatim tribus comparationibus: prima est, a viatoribus iter simul facientibus, qua exponit Deus non amplius posse sibi cum Jisraëlitis convenire, hoc versu: secunda, non modò non convenire, sed jamq; Deum ut leonem infestum minari necem Jisraëlitis, eò quòd ipsi non amplius agnoscantur ab illo, sed peccatis suis effecerint ut prædæ judiciisque acerbissimis exponantur, versu seq. tertia, nullo jam labore, nulla contentione opus esse, ut intercipiatur præda; sed omnia jàmque providentia Dei esse comparata, & ipsos sibi laqueum induisse ex quo minimè se erepturi sint, versu* 5. 4 An rugiturus] *id est, an Deus minas intonaret contra vos, si animadverteret vos ea conditione esse qua debetis, ac non potius in prædam abire peccatis vestris? sic accommodandum esse rugiendi verbum ostenditur versu* 8. Capturus esset] *id est, haberet animum capiendi & rapiendi prædam visam & rugitu consternatam.* 5 An casura esset] *id est, putaretisne vos fortuitò oppressum iri & irretitum calamitatibus? non autem providentia Dei effici ut judiciis ejus intercipiamini, tanquam laqueis aviculæ? imò verò inquit, propterea Deus efficit, & per Prophetas prędicit effecturum, ut cognoscatis omnia hæc agi sapientissima administratione ejus.* Nam *quemadmodum avis, ne minima quidem, laqueo decipitur, neque cadit humi sine Patre nostro,* Matth.10.29 *ita etiam ac multò minus casuri essetis, aut ipse laqueum elaturus sine maxima providentia sua, consilioq; sapientissimo.* 6 Cùm clang.] *secundus locus exordii, quo amolitur Deus invidiam a Propheta suo, quam apud populum odiosi hujus argumenti nomine fuisset suscepturus, duobus modis: primùm enim ostendit se populo suo de vigilibus prospexisse, qui voce veluti tuba Ecclesiam moneant afflictiones maximas a Deo ipso, nisi auscultet, subituram; quod argumentum est ab utilitate Ecclesiæ, hoc & seq. versu: deinde ostendit ut nullus ex populo audiat,* Prophetas *tamen ad prophetandum Dei authoritate cogi: quod argumentum est a necessitate functionis, versu* 8. Clangente buc.] *per ministerium Prophetarum, qui sunt speculatores* Ecclesiæ *dati, Jechezk.*3. Trepidè non ac.] *id est, non convolaverint ad significationem voluntatis Dei, cui tanquam imperatori summo parendum est.* Malum] *id est, afflictio: ut Jeschahh.*45.7. 7 Non enim] *ætiologia precedentis versus, Deum nolle populum suum inopinantem opprimere, sed longo intervallo sanctis præmonitionibus cavere ipsi per prophetas suos, ut promissis revocentur & contineantur in bono, minis a malo deducantur, Jirmejæ* 18.7. *& sequentibus.* 8 Quis non proph.] *quasi dicat Hhamos, ac proinde qua fronte ego, utcunque tenuis fuerim & misellus pecuarius, possem a prophetia quam Deus mihi imperat abstinere? sic* 1. *Corinth.*9.16. 9 Promulgate] *apostro-*

phe ad prophetas, ut non ipsi tantùm judicent, sed vel exterorum & alienissimorum a Deo hominum judicia adhibeant qui de Jisraële cognoscant. Est autem hic prior pars ἐργασίας *sive exornationis pertinentis ad propositionem versus 2. amplificans iniquitatem Jisraëlitarum ab ipsarum gentium exterarum testificatione: tam crassa (inquit) sunt peccata vestra, ut vel ipsi Pelischtæi atque Ægyptii ea tanquam manibus palpare possint. Quamobrem illos Dei verbis appello testes & judices impuritatis vestræ, siquidem vos ultrò non afficimini malefactorum vestrorum conscientia.* 11 Idcirco] *altera pars* ἐργασίας *judicium Dei peccatoribus superventurum explicans, duobus versibus; & ampliùs explicari jubens a prophetis versu 13. & sequentib.* Hostis] *id est, inimicus tuus, administer judiciorum Dei, neque tantùm extraneus, sed etiam domesticus qui intra tuos terminos habitat, comparatus est ad perdendum te: nam Jisraëlitæ primùm intestinis bellis attriti, deinde exteris profligati sunt; vide 2. Reg. 15. & duobus sequentibus.* Robur tuum] *quo thesauros violentiæ & vastationis accumulas.* 12 Sic ait] ἐργασία *denuntiationis præcedentis per rusticam & pastoritiam similitudinem, quam ex arte sua petivit Hhamos, ut alias ferè omnes.* Ita eripientur] *id est, perpaucæ reliquiæ conservabuntur ex plebe tenuissima.* Qui desident] *id est, qui nunc sunt tam molles & omni luxu diffluunt: ut ampliùs ostendit versu 15.* 13 Audite] *apostrophe ad Prophetas, ut diximus in versum 11.* 14 Quo die animad.] *i. me propter ipsorum idololatriam & luxum, tum religiosa ipsorum loca, hoc versu; tum opera omnia magnifica labefactaturum esse, versu sequente.*

CAPUT IIII

Deus Jisraëlitas increpans violentiæ, cædem & captivitatem futuram pronuntiat: & idololatriam ipsorum ludificatus, ostendit quamvis frequentibus gravibusq; malis ad resipiscentiam ipsos sollicitaverit, in obfirmatione tamen perdurasse: ac propterea minis & promissionibus eos deintegro revocat.

1 'AUDITE verbum Jehovæ, 'vaccæ Baschanis, quę *estis* in [a] montanis 'Schôronis, quę opprimitis tenues, quæ confringitis egentes; 'quæ dicitis' dominis illorum, affer ut 'bibamus.

2 'Jurat Dominus Jehova per sanctitatem suam, quòd ecce dies superventuri sunt vobis; cùm tollit vos' acculeis, & posteritatem vestram hamis [b] piscatoriis.

3 Et 'per rupturas exibitis 'quæque e regione sui; ac abjicietis' quæ erunt in palatio, dictum Jehovæ.

4 'Ite' Beth-elem & deficite, Gilgale augete [c] defectionem; & afferte unoquoque mane sacrificia vestra, [d]' tertio quoque anno pleno decimas vestras;

5 Et 'adolendo e fermentato[e] eucharisticū, etiam indicite sacrificia 'voluntaria, [f]' inclamate: siquidem ita amatis [g] Jisraëlitæ, dictum Domini Jehovæ:

6 'Atque ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus civitatibus vestris, id est, penuriam cibi in omnibus locis vestris; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ:

7 Etiamque ego cohibui a vobis imbrem, 'cùm adhuc tres menses *superessent* ad messem, & demisi pluviam super civitatem unam, super civitatem verò alteram non demisi pluviam: portio una compluta est, & portio' quæ non sivit pluviam descendere super se exaruit:

8 Ita evagabantur duæ tresve civitates ad civitatem unam, ut biberent aquas neque saturabantur; tamen non estis reversi ad me, dictū Jehovæ.

9 'Percussi vos uredine, & rubigine, augentibus hortis vestris, & vineis vestris, ficubusque vestris, & oleis vestris *ea* consumpsit eruca, nec tamen reversi estis ad me, dictum Jehovæ.

10 Misi in vos pestem [h] pro ratione Ægypti, interfeci gladio juvenes vestros[i] adjuncta' captivitate equorum vestrorum, fecique ut ascenderet fœtor castrorum vestrorum etiam in nasum vestrum; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.

11 'Subverti ex vobis [k] prout subvertit Deus Sedomum & Hhamoram, adeò ut fueritis similes torri erepto ab incendio; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.

12 'Idcirco 'sic facturus sum tibi, ô Jisraël: propterea quòd hoc facturus sum tibi,' paratus adesdum obviam Deo tuo ô Jisraël.

13 'Nam ecce formator montium, & creator venti, &'indicans homini quæ sit sua meditatio, 'efficiens auroram [l] obscuram, &'proculcans excelsa terræ, Jehova Deus exercituum *est* nomine.

[a] He. *monte.*
[b] Heb. *piscationis.*
[c] Heb. *deficere.*
[d] Heb. *triade dierum, subaudi anni: vide Levit. 25. 29.*
[e] Heb. *gratiarum actionem.*
[f] Heb. *facite ut audiamini*
[g] Heb. *filii Jisraëlis.*
[h] Heb. *via: sic Jeschabh. 18.*
[i] Heb. *cū captivitate.*
[k] Heb. *secū dum subversionē Dei Sedomum, &c. nam actionem significantia nomina constructionem verborum conjugatorum obtinent, ut Jeschabh. 13 19.*
[l] Heb. *obscuritatum.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes sunt quatuor: exordium, versu 1. propositio judicii, versu 2. & 3. confirmatio, inde ad versum 12. & conclusio ad tempestivam resipiscentiam Jisraëlitas revocans, duobus ultimis.* Vaccæ Baschan.] *id est, Jisraëlitæ refractarii, & similes juvencæ refractariæ, quæ opimo Baschanis pascuo saginata impatiens est jugi, petulca, & ferox: sic Hosc. 4. 16.* Schomronis] *id est, regni Jisraëlitici, cujus caput fuit Schomron, Jeschabh. 7. 9.* Quę dicitis] *i. vos qui non tantùm infirmiores opprimitis ipsi, sed etiam alii alios adhortamini ad omnem violentiam & oppressionem, ut de miserorum spoliis inter vos epulemini.* Dominis] *id est, potentioribus, abutentibus contra infirmiores potentia sua, ut injustè dominentur ipsis:* Bibamus] *id est convivia de rapto agitemus, synecdochicè: vide Gen. 43. 34.* 2 Jurat Dom.] *propositio, ut diximus superiore versu.* Aculeis] *id est, hamis aculeatis, tanquam pisces: allegoria: ut 2. Reg. 19. 28.* 3 Per rupturas] *id est, rumpentur & labefactabuntur munitiones vestræ; atque ita singuli per labes quasque obvias diffugietis.* Quæque] *respicit ad allegoriam vaccarum positam versu 1.* Quæ erunt] *id est, dona, thesauros, & res omnes charissimas, quas firmo loco asservatis studiosissimè.* 4 Ite Bethel.] *confirmatio hæc prophetiæ duabus partibus continetur, adhortatione sarcastica,*

versu

versu 4.& 5.quam diluit contraria planè conclusio versu 12,& narratione præcedentium castigationum, quibus nunquam effectum fuerat ut Jisraëlitæ se ipsos colligerent & converterentur ad Deum,vers.6. & sequentibus. Beth-elem] *vide Hosche.4.15.& 12.12.* Tertio quoque anno] *alludit ad legē Dei, Deuter.14.28.quam Jisraëlitæ in suo impuro cultu imitabantur: atque hoc pacto Propheta scelus illorum exaggerat,ut seq.versu.* 5 Adolendo] *ex ritu legis Levit.7.3.similes autem ironias vide Jeschahh.29.1.& Jirmejæ.7.21.*Voluntaria] *de quibus Levit.7.6.* Inclamate] *i.quàm maxima voce orate deos vestros: sic 1.Reg.18.27.* 6 Atqui] *altera pars confirmationis,ut diximus in versum 4. quòd neque fame,hoc versu; neque siccitate,duobus seq.neque vi majore (ut Jureconsulti vocant) & cœli injuria versu 9.neque peste & bello,versu 10.neque oppidorum & agrorum subversionibus,versu 11. ad Deum reversi sint. Famis autem exempla in Jisraëlitis habentur, Achabi tempore,1.Reg. 17.& 18. & Jorami, 2.Reg.4.* 7 Imbrem] *ut 1.Reg.17.* Cùm adhuc tres] *id est,pluviam (ut Prophetæ vocant) serotinam alendis & maturandis frugibus necessariam.* Quæ non sivit] *i.quę atrocitate peccatorum suorum avertit a se hanc Dei benedictionem.* 9 Percussi vos] *vide Joëlis 1.& 2.* 10 Pro ratione] *de qua Exod.9.* Captivitate] *ut 2.Reg.5.2,* 11 Subverti] *videlicet ante tempora Jarobhhami secundi:vide 2.Reg.13.3.& seq.& 14.26.* 12 Idcirco] *conclusio,ut diximus in versum 1. denuntians malum & ad resipiscentiam Jisraëlitas vocans,hoc versu,propter majestatem Dei quę adumbratur seq.versu.* Sic] *videlicet ut dictum est versu 2.& 3.* Paratus adesi.] *i.vide ut tui tædeat te,& resipiscendo ad Deum tuum (cùm nondum planè te abdicat) revertaris,ut antevertas faciem iratam ejus.* 13 Nam ecce] *ætiologia.* Indicans hom.] *ut suprà 3.7.* Efficiens Auror.] *vide Joëlis 2.2 id est, cœlum & terram conturbans arbitratu suo.* Proculcans excelsa] *vide Deut. 32.13.& 33.29. quasi dicat, quem nullæ munitiones vestræ a perficiendo judicio suo aversuræ sunt,sed vos ipsi amoliturì unica resipiscentia.*

CAPUT V.

Deus Judæis & Jisraelitis ruinam pronuntiat, ipsos ab idololatria ad pietatem revocat, abnuentibus exitium denuntiat tum impietatis ipsorum maximæ tum superbiæ, inhumanitatis, luxûsque perditissimi nomine: ac postremò juramento sententiam confirmans, ostendit fore gravissimam & ipsis omnibus ineluctabilem.

1 AUDITE verbū hoc, quod ego profero contra vos; [a] lamentabile, ô domus Jisraëlis.

2 Cadit,non perget stare virgo Jisraëlis, deserta erit in terra sua,nemo eriget eam.

3 Sic enim ait Dominus Jehova, civitas illa quæ procedit millenis,reliquos faciet centenos, & quæ procedit centenis, reliquos faciet denos,domui Jisraëlis.

4 Nam sic ait Jehova domui Jisraëlis, quęrite me, ita vivite.

5 Et ne quæratis Beth-elem, & Gilgalem ne adeatis, & Beer-schebahhum ne transeatis: quia Gilgalita [b] omnino migrabit, & Beth-elita erit [c] nihili.

6 Quærite Jehovam, ita vivite :ut non pervadat velut ignis domum Josephi,& consumat Beth-elitas,nemine extinguente.

7 Mutantes in absinthium jus,& justitiam humi collocantes.

8 *Quærite* opificem Pleiadum & Orionis, qui mutat in matutinum [d] densissimam umbram, & diem nocte obtenebrat; advocantem aquas maris, effundentem eas in superficiem terræ, Jehovam nomine,

9 Qui recreat vastationem contra fortem, ut vastatio munitioni obveniat.

10 Oderunt in porta corripientem, & loquentem integrum abominantur.

11 Propterea,eò quòd prædones agitis contra tenuem, & onus frumenti accipitis ab eo; domos cæso lapide ædificastis, sed non habitabitis in eis; vineas [e] desyderatissimas consevistis, sed non bibetis vinum earum.

12 Quia novi multas defectiones vestras, & ingentia peccata vestra; affligentium justum, accipientium redemptionem, & egentes in porta pervertentium:

13 Idcirco intelligens tempore illo silebit,cùm tempus mali erit.

14 Quærite bonum,neque malum; ut vivatis: aderitque ita Jehova Deus exercituum vobis, ut prædicatis.

15 Odio habete malum, & amate bonum, ac constituite in porta jus, fortasse gratiam faciet Jehova Deus exercituum reliquiis Josephi.

16 Idcirco sic ait Jehova, Deus exercituum, Dominus, in omnibus plateis planctum, & in omnibus vicis dicent, heu,heu: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum cum peritis lamenti.

17 Etiam in omnibus vineis erit planctus; cùm transibo in medio tui, ait Jehova.

18 Væ concupiscentibus diem Jehovæ: quorsum vobis diem Jehovæ? cùm sit tenebrarum, non autem lucis:

19 Tanquam si cui fugienti a conspectu leonis occurrat ursus; aut ingressum domum, & innitentem manu sua ad parietem mordeat serpens.

20 An non esset tenebrarum, dies Jehovæ, non autem lucis? & caliginosus, cui non inesset splendor?

21 Odi,sperno dies festos vestros;neque odoraturus sum diebus interdicti vestris.

22 Nam si obtuleritis mihi holocausta & munera vestra,non accepta habebo; & eucharisticum pinguium vestrorum non intuebor.

23 Amovendo a me strepitum canticorum tuorum, etiam melos nabliorum tuorum non audiam:

24 Sed fluet tanquam aqua jus,& justitia ut torrens validus.

25 An sacrificia & munus obtulistis mihi in deserto quadraginta annis,domus Jisraëlis?

26 Imò portastis tabernaculum Meleci vestri, & *imagines* Cijunis, imagines vestras; sydus Dei vestri,quę fecistis vobis.

27 Quapropter deportabo vos ulterius [f] Damascenis, ait Jehova Deus exercituum nomine.

[a] Heb. *lamentationis.*
[b] Heb. *migrando.*
[c] Heb. *in nihilum.*
[d] Heb. *umbram mortis.*
[e] Heb. *desyderii.*
[f] Heb. *Damasco.*

Jeschahh. 1. 11.& sequentibus.

CAPUT

Caput VI.

1 VÆ tranquillis Tzijone, & fiduciam habentibus in monte Schomronis; qui *montes* expressè nominantur præcipuũ suarum gentium, ad quos conveniunt domus Jisraëlis.

2 Transite Calnen, & aspicite; & ite illinc Chamatham maximam, tum descendite Gathum Pelischtæorum: an sunt præstantiores regnis istis? an amplior est terminus earum termino vestro?

3 *Væ* longè repellentibus diem mali, qui admovetis sedem violentiæ:

4 Accumbentibus in lectis [a] eburneis, & redundantibus super spondas suas; & comedentibus agnos e grege, & vitulos e medio saginarii:

5 Modulantibus [b] ad præscriptum nablii, *qui* sicut David excogitant sibi instrumenta [c] musica:

6 Bibentibus in crateribus vini, & *qui* præstantissimo unguentorum ungunt sese; neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Josephi.

7 Mox migrabunt inter primos migraturos; tunc cessabit, amovebiturque designatio redundantium.

8 Jurat Dominus Jehova [d] per se ipsum, dictum Domini Jehovæ exercituum, detestor ego fastũ Jahhakobi, & palatia ejus odi; ideoque traditurus sum civitatem, & [e] quæ implent eam.

9 Eritque si relicti fuerint decem homines in domo una ut moriantur:

10 Cumque tollet aliquem amicus ejus, aut ustor ejus educturus ossa e domo, si dicat ei qui erit in lateribus illius dom[us], an *quis* præterea apud te est? is dicet, minimè; & dicet, tace, quia non *erant* commemoraturi nomen Jehovæ.

11 Nam ecce Jehova præcepturus est, & percussurus domum majorem *velut* aspersionibus; & domum minorem rupturis.

12 An cursuri essent in petra equi? an araturus *eam quis* bobus? nam mutastis in cicutam jus; & fructum justitiæ in absinthium,

13 O *vos* lætantes de nihilo; dicentes, nónne robore nostro assumpsimus nobis cornua?

14 Sed ecce ego excitaturus sum contra vos, ô domus Jisraëlis, dictum Jehovæ Dei exercituum, gentem; qui prement vos ab aditu Chamathæ usque ad torrentem campestrium.

a Heb. *eboris.*
b Heb. *secũdum os.*
c Heb. *cantici*
d Heb. *per animam suã.*
e Heb. *plenitudinem ejus.*

Annotatio in caput V.

1 Audite] *Hujus concionis partes omnino sunt quatuor: exordium, versu 1. propositio judiciorum Dei in Jisraëlitas, causarumq. ad ea pertinentium, usque ad versum 18. confirmatio, usque ad versum 8. capitis 6. & conclusio, inde ad finem.* Lamentabile] *hac voce amolitur Propheta odium Jisraëlitarum, ostendens se dolore flebili in hoc ipso argumento affectum esse, ac non ullo carnali studio invehi in Jisraëlitas.* 2 Cadit] *propositio hæc summatim primùm judicium lamentabile Jisraëli superventurũ proponit, duobus versibus; deinde verò enarrat, usque ad versum 14. ac tum demum brevi repetitione transitus ad confirmationem comparatur, versibus quatuor.* Virgo Jisraël.] *id est, populus: ut corpus aliquod populi, regni, aut reipub. in scripturis nomine filiæ, aut virginis denotari solet.* Deserta erit] *id est, ab omnibus destituta: ut verba sequentia explicant, hoc & sequente versu.* 3 Sic enim] *exegesis præcedentis versus, ruinam Jisraëlitarum nudis verbis explicans.* Civitas illa] *id est, vix decimus quisque conservabitur: ut infrà 6.9.* 4 Nam sic ait] *enarratio propositionis duobus membris continetur; primùm documentis resipiscentiæ quæ Deus per Prophetas suos Jisraëlitis exposuerat, usque ad versum 10. deinde verò judicius in refractarios, usque ad 14. Ac documenta quidem resipiscentiæ per θέσιν καὶ ἀναίρεσιν proponuntur, hoc & sequente versu. aliis verò subsequentibus amplificantur tum a persona Dei, tum etiam a persona Jisraëlitarum.* Vivite] *ut Genes. 20.7.* 5 Beth-elem] *vide suprà 4.4.* Beerschebahhum] *oppidum hoc non Jisraëlitarum, sed regni Jehudæ fuisse tum ex situ constat, tum ex 1. Reg. 19.3. ubi Elija ad Beer-schebahhum quod est Jehudæ dicitur pervenisse. Quamobrem non dubitamus quin Propheta his verbis Judæorum quoque idololatriam perstrinxerit, prout se in totam familiam quam eduxerat Deus ex Ægypto prophetaturum dixit suprà 3.1. quam eandem rationem sequitur infrà 8. 14. Idololatria autem cur eo loco, unde, & quando fuerit, etsi ex scripturis non satis apparet: pro certo tamen statuimus religionem illius loci in quo patres Abraham, Jitzchak, & Jahhakob consederant, Deum coluerant, & præsentem viderant, in superstitionem (ut ferè fit) apud Judæos abiisse.* Gilgalita] *tum habitator, tum cultor cum idolis suis. Est autem in Hhebræis verbis allusio venustissima ad ipsa locorum nomina.*

6 Quærite Jehovam] *amplificatio documentorum resipiscentiæ, ut diximus in versum 4.* Velut ignis] *quem denuntiavit utrique regno, suprà 2.* Domum Josephi] *id est, regnum Jisraëlitarum, cujus obtinebat primas tribus Ephrajimi ex posteris Josephi.* 7 Mutantes] *id est, jus & judicium (quod optimè Reipub. suave, utile, & salutare est) efficientes acerbissimum perversitate sua: sic infrà 6.12.* Humi collocant.] *id est, abjicientes & proculcantes sceleratissimè omne æquum & bonum.* 8 Opificem] *id est, creatorem cœli, & terræ, marisque, & omnium quæ sunt in eis: qui tum ordinariè res creatas suas administrat, hoc versu; tum extra ordinem consilio, judiciisque singularibus, versu sequente: etsi hæc ferè omnia dicuntur synecdochicè.* Pleiadum &] *vide Ijob. 9.9. & 38.31.* Mutat in mat.] *id est, vices diei & noctis regit.* Advocantem] *id est, vapores ex aquis efferentem, ut pluvia fermentet terram.*

9 Qui recreat] *id est, qui vastatos confirmat, & operã eorum quotiescunque visum est perdit potentissimos, hos deprimens, & illos extollens, ut Psal. 75.8.* 10 Oderunt] *alter locus enarrationis, de judiciis comparatis a Deo in adversarios: ut diximus suprà in versum 4.* In porta cor.] *id est, eum qui justè judicat: vide Genes. 34.20. sic versu 12. & 15.* 13 Intelligens] *i. quisquis tum supererit præditus prophetiarum nostrarum intelligentia, & justo sensu judiciorum Dei.* Silebit] *i. tacitus judiciis Dei acquiescet: ut infrà 6.10.* 14 Quærite] *repetitio superiorum documentorum comprehensa versibus quatuor, μεταβατικῶς ad tertiam concionis partem.* 15 Fortasse] *vide Jehoschuhh. 14.12.* Reliquiis] *i. illis Jisraëlitis quos ex maxima illa quam prædixi clade, velut torres ex incendio, visum fuerit eripere: ut sup. 4.11.*

16 Id-

16 Idcirco] *videlicet quia odistis bonum, & malum diligitis, suprà versu* 10. *contrà quàm a Deo praeceptum est.* In omnibus] *id est, summus, publicus, & generalis luctus futurus est, quo vel agricolae & vinitores ipsi cogentur ab opere quamvis necessario desistere, ut totos se tradant luctui.* 17 Etiam in omn.] *quasi dicat: omnis vindemia & messis, quae ferè hilaritatem habet, erit luctuosa.* Transibo in med.] *videlicet visitaturus te & effecturus ea quae jam pronuntio: humanitus dictum, ut Exod,* 11.4. & 12.12. 18 Vae concupiscent.] *tertia concionis pars, confirmatio (ut diximus suprà in versum* 1.) *ostendit non posse Deum non supplicium sumere de Jisraëlitis propter odium suum in peccata illorum gravissima: itaque peccatorum genera ponuntur duo; contemptus & ludificatio Dei quae ab idololatris solet adhiberi ab hoc versu ad finem usque capitis: & vita illorum luxu & inhumanitate perdita, septem primis versibus capitis sequentis: quibus peccatis sua judicia ex adverso comparantur.* Concupiscentib.] *id est, ita loquentibus ut si seriò diem Jehovae expeterent, sive praesidentia imbuti, ut sunt hypocritae: sive contemptu atque ludibrio, ut Jeschahh.* 5.19. Tenebrarum] *ut Joël.* 2.2. Non autem] *id est, cùm nulla lux usquam sit affulsura: sed continentes tenebrę miseros persequuturae, & fluctus alii alios excepturi, deniq; mala superventura malis: ut ostenditur seq. ver.* 19 Tanquam si] *exornatio rustica, eodē spectans quò illud Jir.* 48.43. & 44. Ingressum dom.] *leonis aut ursi metu.* 20 An non] *contestatio appellans Jisraëlitarum conscientiam, hoc versu: & justitiam judiciorum Dei asserens tum a praesentibus ipsorum peccatis ver.* 21. & *tribus seq. tum a peccatis majorum, versu* 25. & 26. *cui contestationi subjicitur sententiae dictio, versu.* 27. 21 Odoraturus] *id est, odoramenta accepturus, ut Levit.* 26.31. 23 Amovendo] *id est, pluris facio obedientiam quàm sacrificium,* 1. *Schem.* 15.22. *quamobrem non tantùm ea non intuebor, sed etiam planè amovebo: sic ostendit inesse μείωσιν verbis praecedentibus.* 24 Sed fluet] *id est, faciam ut exundent in vos judicia mea, quibus vos ipsi cum omni fiducia vestra peribitis, & tanquam torrente in tractus longinquissimos deportabimini.* 25 An sacrificia] *amplificatio a peccatis majorum: ut diximus in ver.* 20. Mihi] *ac non daemonibus: ut exprobrat Mosche Deut.* 32.17. *quod confirmat correctio sequentis versus.* 26 Portastis taber.] *id est, ministravistis specie quidem tabernaculo Dei vivi: re autem vera coluistis Melecum Hhammonitarum Deum (quem vestrum impietate vestra effecistis) & alios gentium exterarum deos, synecdochicè. Hunc autem Deum Hhammonitarū Propheta solummodò hoc loco nominat, quia Hhammonitae in propinquo erant: ut acrius foderet ipsorum idololatriam.* Cijunis] *oppidi propinqui in finibus Hhammonitarū, quod Stephanus Act.* 7.43. *appellat Remphan: quae nova fuit oppidi illius appellatio, aut etiam Rophon, sive Rephon,* 1. *Macab.* 5.37. & *apud Josephum libro* 12. *Antiquitatum Judaica. cap.* 12. Sydus Dei] *id est, imagines corporum coelestium, quae pro diis habuistis, & simulachris adornastis.* 27 Vlterius Dam.] *id est, ultra Babylonem, ut interpretatur Stephanus ibidem. Nam Damasceni quidem in Syromediam deportati sunt Susianae finitimam,* 2. *Reg.* 16.9. *Jisraëlitae verò tum in Persida longè ulteriùs, tum in regionem Caspiorum: ut apparet ex Hhezrae* 8.17,

IN CAPUT VI.

1 Vę] *Alter confirmationis locus (ut diximus suprà* 5.18.) *a perdita Judaeorum & Jisraëlitarum vita, quos aequè hoc loco perstringit simul, ut suprà* 5.5. *In hoc autem membro tria maximè peccata utrisq; vertuntur crimini: primum est praesidens fastus, hoc & sequente versu; secundum, injustitia & inhumanitas, versu* 3. *tertium, luxus immoderatissimus, tribus alteris, atque ita judicium superventurum describitur, versu* 7. Tranquillis Tzij.] *id est, incolis regni Jehudae, quae in Tzijonis munitione & cultu externo fiduciam ponunt.* Fiduciam hab.] *Jisraëlitis.* Qui montes] *id est, quibus in locis est regnorum sedes, & maximi conventus habentur tum ad rem forensem, tum etiam ad Ecclesiasticam pertinentes.* 2 Transite] *exaggeratio indignissimi Jisraëlitarum & Judaeorum fastus per comparationem aliorum regnorum quae tum adhuc stabant, sed non longo pòst intervallo eversa sunt: ut apparet ex* 2. *Reg.* 19.12. & *sequent. Sensus est, beneficia a Deo accepistis amplissima, quanta in regno ullo finitimo, quamvis potente, nequeant inveniri: perlustrate ipsi, inquit Propheta, & comperietis rem ita se habere: & quàm iniquum est, obsecro, vos his ipsis bonis ornamentisq; abuti ad fastum & insolentiam?* Calnen] *de qua Gen.* 10.10. Chamatham] *oppidum maximum, in scripturis nominatissimum, quod regno toti nomen dedit Jisraëlitis contermino, ad pedem Libani.* Regnis istis] *Jehudę & Jisraëlis.* 3 Longè repellent.] *id est, per ludibrium traducentibus verbum Dei, quo ipsis dies malus obventurus pronuntiatur, eodemq; modo ludificantibus quo fecisse Judaei leguntur Jechezk.* 12.27. & *infrà* 9.10. *quasi ne ad nepotes quidem ipsorum minae Dei perventurae essent.* Qui admovetis] *id est, freti hac inani confidentia, quasi judicia Dei in longinqua tempora rejicerentur, in omne scelus & inhumanitatem ruitis.* 4 Accumbentibus] *ad capiendum cibum, ut moris fuit veteribus* Redundantibus] *id est, circumfluentibus per singula convivia sua omni deliciarum & luxus perditissimi genere: in cibo, hoc versu, in musica, versu sequente, in potu & unguentis, versu* 6. *ut omnem doloris sensum quamvis urgentem obliterent: quae omnia una voce dicuntur redundantia, hic & ver.* 7. 5 Sicut David] *id est, studiosissimè ad excogitanda & abutenda omnia luxus allectamenta profusi, Davidis exemplo defendunt factum suū: tanquam si David illis ad luxuriae irritamenta, non ad pietatis incitamenta fuisset usus.* 6 Neque afficiuntur] *id est, nullo sensu tanguntur nulla commiseratione fratrum indignissimè oppressorum & fractorum malis.* 7 Mox migrabunt] *propositio judicii, ut diximus in versum* 1. Inter primos] *videlicet Jisraëlitae non diu post Syros, de quibus* 2. *Reg.* 17. Designatio] *id est, descriptio illa quae in conviviis accuratissimè solebat fieri a modiperatoribus & magistris conviviorum: ordines convivantium, triclinia, fercula, cantiones, pocula, unguenta, coronas, odoramenta, & reliquum luxum moderantibus.* 8 Jurat Dom.] *conclusio (ut diximus suprà* 5.1.) *adhibito juramento Dei, summatim tum odii sui, hoc versu, tum judiciorum gravitatem explicans, tribus seq. deinde per apostrophen ad Jisraëlitas ostendens judicium fore inevitabile, tribus versibus ultimis.* 10 Amicus ejus] *id est, quisquis necessitudine sanguinis aut familiaritatis adducetur, aut necessitate functionis cogetur ad hoc officium praestandum & facienda justa; quo in genere posteriore fuerunt ii quos*

Martialis ustores vocat, quibus demandata erat cura sive accendendi rogi, sive odoramentorum comburendorum: etsi hac appellatione reliqui omnes curatores funerum, libitinarii, pollinctores, vespillones, & cæteri id genus synecdochicè continentur, ut Jechezk. 19.14 Bi qui] *id est, superstiti ex domus, ἀναλόγως. cum interminatione posita suprà 5.3.* Tace] *id est, acquiesce judicio Dei: ut suprà 5.13.* Non erant] *id est, homines isti erant deploratæ vitæ, & nullius fidei: quamobrem Deus fidem minarum suarum in illis demonstravit.* 11 Præcepturus] *id est, daturus mandata Assyrio & Babylonio.* Percussurus dom.] *id est, quasi densissimo lethalium judiciorum imbre perfusurus. quemadmodum prunas, ignem, sulphur, &c. depluere dicitur Psalmo 11.6.* 12 An] *apostrophe ad Jisraëlitas (ut diximus in versum 8.) qua Deus primùm fieri non ampliùs posse docet ut stent peccatores, quam ut in rupe cursus aut aratio fiat, hoc versu: deinde ostendit lætitiam ipsorum & fastum certissimo judicio suo periturum.* Nam mutastis] *altera allegoria: ut suprà 5.7. quod dulce est (inquit) & salutare, id amarum & exitiale effecistis peccato vestro: & illud quod planum erat effecistis ut jam sit asperum: adeò ut cadendum sit vobis e præcipitio, & moriendum tanquam cicuta pota.* 13 Cornua] *id est, vires amplificavimus nobis: vide 1. Schem. 2.1.* 14 Gentem] *Assyriorum & Babyloniorum.* Ab aditu Chamathæ] *id est, ab extremitate una ad alteram: quarum hæc a Septentrione Chamatha definitur, Numer. 34.8. illa verò a Meridie Schichore fluvio, de quo Num. 34.5. & Jehoschubh. 13.3. qui idem torrens campestrium hoc loco appellatur.*

CAPUT VII.

Deus per visionem ostendit futuram famem, clades bellicas, & deportationem totius Jisraëlis post sublatam Jarobhhami domum: quo argumento offensus Amatzja Hhamosum apud Regem accusat conspirationis, discessumq; ipsi consulit: quod ex vocatione Dei recusat propheta, & Amatzjæ eventura divinitus mala, totiq; familiæ pronuntiat.

1 *SIC ostēdit mihi Dominus Jehova, quòd ecce formaret *prasocuridas, cum primùm [a] succrescit cordum fœnum: cùm ecce cordum fœnum esset, post [b] fœnisecia Regis.

2 Fuit autem cùm *absolveret comedere herbam terræ; ut dicente me, Domine Jehova, *condona obsecro, quis *staret Jahhakobo? nam *parvus est.

3 *Pœniteret Jehovam hujus rei; non est futurum, dixit Jehova.

4 *Sic ostendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce proclamaret se *contendere igne Dominus Jehova; qui *postquam consumpsisset abyssum magnam, consumpsit *portionem quandam.

5 Sed me dicente, Domine Jehova, desiste obsecro; quis staret Jahhakobo? nam parvus est.

6 Pœnituit Jehovam hujus rei, etiam hoc non est futurum, dixit Dominus Jehova.

7 *Sic ostendit mihi, quòd ecce Dominus stabat super *murum [c] ad libellam structum; habens in manu sua libellam.

8 Cumq; dicenti Jehovæ ad me, quid vides Hhamos? dixissem, libellam: dixit Dominus, ecce ego *dispositurus sum libellam in medio populi mei Jisraëlis, non perrecturus sum ampliùs *præterire ipsi.

9 *Nam desolabuntur excelsa Jischaki, & sanctuaria Jisraëlis in solitudinem redigentur; cùm insurrexero *contra domum Jarobhhami gladio.

10 *Tum misit Amatzja sacerdos Beth-elis ad Jarobhhamum Regem Jisraëlis, dicendo; *conjuravit contra te Hhamos *in medio domus Jisraëlis, non posset hæc terra sustinere omnia verba ejus:

11 Nam sic ait Hhamos, gladio morietur Jarobhham, Jisraël autem [d] omnino migrabit e terra sua.

12 Deinde edixit Amatzja Hhamoso, *videns, abi, *[e] aufuge in terram Jehudæ, & comede ibi panem, & illic prophetato:

13 Beth-ele verò ne pergito ampliùs prophetare; *nam sanctuarium Regis est, & domus [f] regia est.

14 *Respondens autem Hhamos dixit ad Amatzjam, *non Propheta eram; neque filius Prophetæ eram; sed bubulcus eram, & perquirens *sycomora:

15 Cùm assumpsit me Jehova [g] a sequendo grege; & edixit mihi Jehova, abi; prophetato apud populum meum Jisraëlem.

16 Nunc igitur audi verbum Jehovæ; tu edicis; ne prophetato apud Jisraëlem, neque *facito ut stillet *prophetia* apud domum Jischaki.

17 Idcirco sic ait Jehova, uxor tua in ipsa civitate scortabitur, & filii tui filiæque tuæ gladio cadent, & terra tua *funiculo dividetur; tu verò in terra *inmunda morieris, cùm Jisraël omnino migrabit a terra sua.

[a] Heb. *ascendit.*
[b] Heb. *tonsiones.*
[c] Heb. *libella.*
[d] Heb. *migrando: sic versu. 17.*
[e] Heb. *fuge tibi: pleonasmus: vide Gen. 11. 33.*
[f] Heb. *regni.*
[g] Heb. *a post gregem.*

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hoc capite continentur prophetiæ duæ: una publica, de toto regno Jisraëlitarum, ad versum usque 10. altera privata, contra Amatzjam & familiam illius, inde ad finem usque. In publica autem prophetia tria judiciorum genera denuntiantur, prout ex ordine contra Jisraëlitas illa effecit Deus: primum est famis illius maxime, de qua jam antè egimus Joël. 1. & 2. & suprà 1. & 4. qui locus prophetiæ tribus primis versibus continetur: secundum est gladii tum domestici, tum etiam exteri, qui tanquam ignis pervasit Jisraëlem totum, tribus alteris versibus; tertium, extremæ cladis qua Jisraëlitæ per Schalma-nasarem affecti sunt, tribus aliis.* Prasocuridas] *vide in Jeschahh. 35.4.* 2 Absolveret] *Deus per prasocuridas.* Condona] *ac proinde ne perge populum tuum hac ratione perdere.* Staret] *id est, superstes mansurus esset, si in hac fame augenda pergeres.* Parvus est] *id est numero, viribusq; infirmus: ut antè ostendimus ex 2. Reg. 14.* 3 Pœniteret] *humanitus dictum: ut Gen. 6.6.* 4 Sic ostendit] *secundus locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Contendere igne] *id est, debellaturum esse Jisraëlitas gladio, qui cum igne comparatus est suprà cap. 1. & 2.* Postquam consum.] *id est, postquam per Tilgathpile-*

pileserem regnum Damasci totamq; Syriam exhausisset, quæ deportatis Syris vasta & similis abysso effecta est: ut narratur 2. Reg. 16.9. Portionem quand.] *regni Jisraëlitarum, nimirum quicquid trans Jardenem erat: ut narratur 1. Chronic. 5.26 & Jeschabh. 9.1.* 7 Sic ostendit] *tertius locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Murum ad libel.] *typum Jisraëlis, quem tanquam structuram affabrefactam, ad amussim curaverat ornaveratq; Dominus.* 8 Dispositurus sum] *id est, quemadmodum ad libellam priùs exegi structuram populi mei Jisraëlis: ita ex contrario ad libellam exacturus sum destructionem ejus, ut totum hoc regnum simile reddatur ædificio quod æquatur solo.* Præterire] *id est, condonare, & peccatorum ejus rationem prætermittere. quasi dicat, jam in universum statim propter ipsius peccata pessundare.* 9 Nam desolabunt] *ut per Tiglath-pileserem & Schalman-asarem effectum est 2. Reg. 16. & 17.* Contra domum] *id est, contra Zecarjam Jarobhhami filium, & familiam totam: vide 2. Reg. 15. 10.* 10 Tum misit] *altera pars capitis, ut diximus in versum 1. continens primùm narrationem occasionum quibus Hhamos ad privatam hanc prophetiam adductus est, deinde verò prophetiam contra Amatzjam istum. In narratione autem duplex Amatzjæ fraus exponitur: una, quòd Prophetam perfidè accusat apud Regem, hoc & sequente versu; altera, quòd Prophetæ veluti consulens jubet ipsum ex Jisraëlis regno excedere, versu 12. & 13. cui subjicitur responsum Prophetæ, ad finem usque.* Conjuravit] *atrox quidē sed mendax criminatio.* In medio dom.] *id est, publicè, apud populum tuum, quod est indignissimum.* 12 Videns] *ut 1. Schem. 9.9.* 13 Nam sanctuarium] *duas adducit causas cur non debeat Hhamos Beth-ele prophetare; unam religiosam (ut ipsi quidem videbatur) quòd Beth-el sanctuarium esset idoli, quod Jisraëlitæ colebant pro Deo & rege summo: quemadmodum idolis ex usu Hhammonitarum nomen Regis indebant Jisraëlitæ, ut suprà 5.26. alteram verò civilem, quòd regia esset, in qua non prophetiæ exterè, sed res forenses ex authoritate Regis curabantur. Prius autem membrum ut ad religionem referamus, adducit nos vox sanctuarii, quæ (utcunque aliter Hhebræi sentiant) nusquam nisi de rebus sacris & religiosis enuntiatur.* 14 Respondens] *hac responsione Hhamos primùm asserit vocationem suam, confirmans æquum esse ut potiùs Deo pareat quàm hominibus, duobus versibus: deinde in Amatzjam verbis Dei fert sententiam, duobus alteris.* Non propheta] *quasi dicat, non ex me, neque ex humana institutione factum est ut prophetem.* Sycomora] *ad victum: nam sycomori in Judæa sunt frequentes, & in Samaria: sensus est, non victus causâ propheto; nam didici vitam sycomoris & agrestibus aliis rebus tolerare.* 16 Facito ut stil.] *vide Jechezk. 21.2.* 17 Funiculo] *vide Deut. 32.9.* Immunda] *id est, extera, quam sibi non sanctificavit Deus, ut hanc vestram fecerat: Assyriam putà intelligit.*

Caput VIII.

Deus demonstrato typo figurat subversionem Jisraëlitarum: & inhumanitatem, sceleraq; ipsorum exprobrans, fore pronuntiat ut importet luctum gravissimum ex gravissimis calamitatibus, & propter peccata præcidat ipsis omnem consolationis viam.

1 SIC ostendit visionem mihi Dominus Jehova, quòd ecce fiscum æstivorum fructuum.

2 Cumque dicenti, quid vides Hhamos? dixissem, fiscum æstivorum fructuum; dixit Jehova ad me, advenit ipse finis populo meo Jisraëli, non pergam ampliùs præterire ipsi.

3 Sed ejulabunt cantica templi die illa, dictum Domini Jehovæ; plurimum erit [a] cadaverum, *quæ* in omnem locum projecerit tacitus.

4 Audite hoc qui anhelatis *dejecturi* egentem, & [b] deleturi pauperes terræ,

5 Dicendo, quando transiverit hoc novilunium, ut vendamus commeatum? & sabbathum, ut aperiamus frumenti *horrea*? minuendo Epham, & majus faciendo pondus, ac pervertendo lancibus [c] dolosis,

6 Comparando pecunia tenues, & egentē [d] pari calceorum; *ut* deniq; [e] quisquilias frumenti vendamus.

7 Jurat Jehova per excellentiam Jahhakobi; *ne vivam*, si obliviscar in æternum omnium operum istorum.

8 An propter hoc non commoveretur hæc terra, & lugeret quisquis habitat in ea? & ascenderet velut rivus *in* totam ipsā; quo expelleretur & submergeretur, ut rivo Ægypti?

9 Imò erit die illo, dictum Domini Jehovę; efficiam ut sol occidat ipso meridie, & obtenebrabo terram die [f] lucido:

10 Et commutabo dies festos vestros in luctum, omniaque cantica vestra in lamentationem, inducens super omnes lumbos cilicium & super omne caput calvitium; disponamque illam quasi luctus unigeniti, ut finis illius sit tanquam diei amari summi.

11 Ecce dies venturi sunt, dictum Domini Jehovę, quibus immittam famem in hanc terram; non famem [g] habendi panis, neque sitim aquarum, sed audiendi verba Jehovæ.

12 Quamvis vagarentur a mari uno ad alterum, & ab Aquilone ad Orientem usque discurrentes ad pervestigandum verbum Jehovæ, non tamen invenient.

13 Die illa continenter deficient animo virgines pulchræ & ipsi juvenes ea siti,

14 Qui jurant per reatum Schomronis, & dicunt *ut* vivit Deus tuus, ô Dan, & *ut* vivit *Deus* viæ Beerschebahhi; denique cadent, nec resurgent ampliùs.

[a] Heb. *cadaver.*
[b] Heb. *facturi ut cessent.*
[c] Heb. *doli.*
[d] Heb. *propter par.*
[e] Heb. *cadivum sive caducum.*
[f] Heb. *lucis*
[g] Heb. *pro pane, neque sitim pro aquis.*

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hujus prophetiæ tria sunt omnino membra: propositio summa visi atque anagoges, tribus primis versibus: contestatio contra Jisraëlitas propter indignissima ipsorum scelera, usque ad ver. 9. & enarratio propositionis viso adumbratæ, inde ad finē capitis.* Ecce fisc.] *typica hæc visio populū Jisraëlis adūbrat, finis verò qui Jisraëli denūtiatur, adūbratus est allusione sive διὰ παρονομασίας, quā nos Latinē non*

non possumus exprimere. Nam vox Hhebræa quæ ὀπώραν, *id est fructus æstivos significat, proximè accedit ad vocem alteram qua significatur finis: quamobrem venustatem quidem verbo non assequimur, sed nobis videtur satis ut rem aperiamus legentibus.* 2 Advenit ipse] *anagoge sive accommodatio typi, eodem argumento cum prophetia quæ habetur suprà 7.7.& seq.* 3 Sed ejulabunt] *i. luctuosissima erunt omnia & tum res divinæ & sacræ, tum etiam humanæ prophanæq́ jacebunt perditissimè.* Cantica templi] *quasi dicat, templum quod prius letis & festivis cantionibus personabat, flebili ejulatu ac vociferatione complebitur.* Tacitus] *nimirum vir intelligens, ut dixit Propheta suprà 5.13.& 6.10.* 4 Audite hoc] *secunda pars, contestatio gravissima, Jisraëlitis peccata exprobrans, avaritiam, fraudem, & inhumanitatem, usque ad versum 7.& Dei consultationem exponens, versu 7.& 8.* Qui anhelatis] *ut suprà 2.4.* Deleturi] *i. vos inhumani, per quos non stat quo minus perdatis bonos, nisi averteret Dei misericordia.* 5 Hoc novilunium] *nam novilunus sacerdotes clangentes tubis habebant cœtus sacros, Numeror. 10.10.& Psal. 81.4. singularia sacrificia offerebant Deo, Numeror. 28.11. precibus & verbo communicabant cum populo, 2. Reg. 4.23.& sacrum epulum celebrantes, sanctificationi suæ, non privatis negotiationibus incumbebant, ut apparet ex 1. Schem. 20.5. ac propterea in restitutione Ecclesiæ conjunguntur novilunia sabbathis, Jeschah. 66.23.* Epham] *i. mensuras, & pondera corrumpendo contra legem.* 6 Comparando] *abutendo permissione legis Levit. 25.39. ut exempla habentur Jirmej. 34.8.& seq.& Nechem. 5.* Pari calceorum] *ut suprà 2.3.* Quisquilias] *i. acus, glumam, folliculos, omniaq́ frumenti aphæremata pro justo frumento.* 7 Jurat Jehova] *consultatio antecedens dictionem sententiæ, ut diximus in versum 4. qua Deus primùm judicium suum ostendit hoc vers. deinde probat omnium hominum conscientiis, vers. seq.* 8 An propter hoc] *pathetica interrogatio gravitatem iræ divinæ exponens vehementissimè, a testificatione omnium hominum conscientiæ quam appellat Deus.* Velut rivus] *i. Nilus, qui Ægyptum quotannis inundare solet.* 9 Imò erit] *enarratio propositionis quam visio superior adumbraverat, ut diximus in versum 1. de malis gravissimis Jisraëli obventuris: quorum malorum effecta primùm, duobus versibus: deinde causæ exponuntur, quatuor ultimis.* Ut sol occidat] *i. ut nulla lux planè affulgeat, aut spes liberationis consequendæ, & adipiscendæ lætitiæ: ne illis quidem diebus qui omniū sunt festivissimi: ut suprà 5.18.& sequentibus: sic versus sequens hujus est exegeticus.* 10 Luctus unigeniti] *i. omnium amarissimi, & cui nullum adhiberi potest remedium aut consolatio, ut sequentia verba interpretantur: sic Zecarjæ 12.10.* 11 Ecce dies] *enarratio luctus illius amarissimi a causa efficiente, hoc & sequente versu, & ab effectis, ver. 13.& 14. Causa luctus est destitutio ab omni consolatione: quæ hoc versu elegantissima allegoria figuratur, & explanatur sequente.* Audiendi verba] *id est, saltem hoc beneficium a Deo consequendi, ut in suis angustiis percipiant consolationem ex verbo ipsius.* 14 Reatum Schom.] *id est, idola, quæ Reges Jisraëlis Schomrone habitantes statuerunt & continenter statuunt, ut populum suum magis ac magis efficiant reum defectionis sacrilegæ.* Ut vivit Deus] *formula juramenti, quo idololatræ honorem Dei viventis attribuebant idolis suis ab extremitate una terræ sanctæ ad alteram. Nam Dan terminus erat Jisraëlitarum Septentrionem versus, Beerschebahh verò terminus Jehudæ ad Meridiem.* Deus viæ] *id est, Deus ille, cui ritus sui & cæremoniæ exhibentur secundum traditiones & placita hominum: vide suprà 5.5.*

CAPUT IX.

Deus typo discessionis a templo suo figurans abdicationem Judæorum & Jisraëlitarum, certissima judicia eis denuntiat, confirmatq́ tum a majestate sua, tum ab illorum sceleribus: ex quibus reliquias electas excipit, & promissionibus Evangelicis de gentium cum Judæis vocatione in communionem hereditatis, bonorumq́ illius concionem terminat.

1 VIDI Dominum stantem super altari, ac dicentem, percute istud malogranatum, ut commoveantur postes ipsi, & divide ipsos in capite ipsorum omnium: [a] quod autem post ipsos est gladio interficiam: non effugiet ex eis profugus, neque liberabit se ex eis qui evaserit.

2 Si foderent *latitaturi* in sepulchro, inde manus mea caperet eos; & si ascendereut in cœlum, illinc deducerem eos:

3 Etsi abderent se in vertice Carmeli, inde scrutatus caperem eos: & si occultarent se a conspectu oculorum meorum in [b] fundo maris, inde præciperem serpenti ut mordens *tolleret* eos:

4 Quòd si abirent in captivitatem coram inimicis suis, inde præciperem gladio ut interficiens *tolleret* eos: [c] adhibebo enim oculum meum contra eos in malum, non autem in bonum.

5 Nam Domino Jehova exercituum tangente terram, dissolvitur; & lugent quicunq; habitant in ea: conscenditque quasi rivus totam ipsam, quasi rivus Ægypti, atque submergitur:

6 Qui extruxit in cœlis cœnacula sua, & cuneum suum super terram fundat: qui evocans aquas maris effundit eas in superficiem terræ, Jehova nomine.

7 An non pares filiis Æthiopum estis mihi, ô filii Jisraëlis? dictum Jehovæ: annon Jisraëlitas deduxero e terra Ægypti, ut Pelischtæos e Caphtore, & Syros e Kyro?

8 Ecce oculos Domini Jehovæ contra hoc regnum peccans, ut perdam ipsum a superficie terræ; nisi quòd non [d] omnino perdam domum Jahhakobi, dictum Jehovæ:

9 Sed ecce ego præcipiens agitabo inter omnes gentes domum Jisraëlis; quemadmodum agitantur grana in vanno, ita ut non decidat lapillus in terram.

10 Gladio morientur omnes peccatores populi mei; qui dicunt, non assequetur aut obveniet hoc malum.

11 Tempore illo erigam tugurium Davidis quod decidit, & sepiam rupturas earum ac demolitiones ejus restituam; & reædificabo illud, sicut [e] olim:

12 Ut hæredes sint cum reliquiis Edomi, & omnibus gentibus [f] quæ vocantur de nomine meo;

[a] Heb. *posterum autem ipsorum. Suprà 2.11.*

[b] Heb. *solo.*

[c] Heb. *ponam ut Gene. 44.21.*

[d] Heb. *perdendo.*

[e] Heb. *dieb. seculi.*

[f] Heb. *super quas vocatur nomen meū.*

meo: dictum Jehovę qui facit istud.

13 ªEcce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus attinget arator messorem, & calcator uvarum 8 satorem: & stillabunt montes mustũ & omnes colles ªcolliquescent:

14 Et reducam captivam multitudinem populi mei Jisraëlis, qui ædificabũt civitates desolatas, ut inhabitent, & conserant vineas, ut bibant vinum earum; facientq́; hortos, ut comedant fructum eorum:

15 Et ªplantabo eos in terra ipsorum, ita ut non evellantur amplius a terra sua quam dedero ipsis: dicit Jehova Deus tuus.

Levit. 26.5.
8 Heb. protrahentem semen.

ANNOTATIO.

1 Vidi] *Hujus prophetiæ duæ sunt omnino partes, denuntiatio mali gravissimi, usque ad vers.* 11. *& Evangelica promissio, ad finem usque. Ac denuntiationis quidem membra habetur tria: primum est propositio typi cum sua interpretatione juncti, hoc versu & tribus sequentibus; secundum confirmatio propositionis, versu* 5. *& duobus sequentibus; tertium exornatio, inde ad vers.* 11. Super altari] *videlicet extra templum suum, qua ratione demonstrabat Deus a se templum suum & populum abdicari, ut Jechezk.* 10. Istud malogranatum] *nimirum quod in summo templi fastigio erat inter acroteria: quemadmodum ferè fit in structuris & templis magnificis. Ad quem autem hoc mandatum pertinuerit vix potest certò definiri. Prophetam quidem audivisse certum est, sed hoc mandatum accepisse quod exequeretur nobis non videtur verisimile: nam etsi Propheta se audisse narrat, tamen cœleste aliquod opus visione oblatum esse res ipsa ostendit, quod nos ministerio angeli sive fulgur sive vim aliquam majorem importantis adumbratum fuisse judicamus. quasi dicat, malogranatum istud templo summo impositum deturbato, & templum ipsum usque ad imos postes percellito atque disrumpito, ut quicunque in eo sunt hoc casu frangantur, & ita comminuantur ut nemo istorum effugiat.* Divide ipsos] *id est, non modo templum summum, sed a summo ad imum deturba totum, & ipsos postes quosque in capite ipsorum, id est, inde a summa parte diffringe.* Quod autem] *id est, Judæos & Jisraëlitas omnes, qui freti istius templi umbraculo post ipsius postes veluti delitescunt, & impietatem inhumanitatemq́ colunt, a quibus in speciem se abhorrere simulant; vide sup. capite* 6. Gladio] *Assyriorum & Chaldæorum, aliisque verberibus; synecdochicè.* 2 Si foderent] *amplificatio hyperbolica, ad demonstrandum quàm sit inevitabile judicium Dei, tribus versib. ut Psalm.* 139.7. *& sequentibus.* 5 Nam Domino] *confirmatio propositionis præcedentis primùm a descriptione majestatis Dei, duobus versibus; deinde a criminatione ingratissimi Jisraëlitarum animi, quos Deus supra omnes gentes prosequutus fuerat beneficiis, vers.* 7. Conscenditque] *id est, exundat in eam malum illud, cujus meminit sup. vers.* 4. *sic suprà* 8.8. Atque submerg.] ὑστέρωσιν *Hhebraicam ad perspicuitatem sustulimus.* 6 Qui extruxit] *i. qui cœli, terræ, maris, & rerum omniũ quæ in eis sunt creator ac dominus est omnipotens.* Cœnacula] *de quibus vide Psal.* 104.3. *nam utramque vocem eadem accipimus significatione.* Cuneum suum] *ut accipitur* 2. *Schem.* 2.25. *pro eo quod est, qui statuit hominum & rerum omnium creatarum turmas comparatas ad exequenda judicia sua.* Qui evocans] *i. qui diluvium aquarum immisit, Genes.* 7. *ac proinde eadem virtute armatus est ad perficiendum hoc judicium quod modò imperavit.* 7 An non pares] *contestatio vehementissima; elegeram vos, inquit Deus, præ omnibus populis, & beneficiis amplissimis prosequebar: jam verò quo in pretio esse vos putatis apud me? non majoris facio vos quàm Æthiopas, & beneficium inde ab Ægypto in vos collatum eodem loco habeo, neque melius collocatum apud vos judico quàm cùm olim Pelischtæos e Caphtore eduxi. Deut.* 2.23. *aut si adversarios Dei & Ecclesiæ Syros, qui recèns in Kirum deportati sunt (ut prophetatum fuerat suprà* 1.5.) *reducerem a deportatione sua, & in libertatem indignissimos homines vindicarem.* 8 Ecce] *exornatio propositionis, de judicio Dei contra Jisraëlitas peccatores: in qua Deus reliquias secundum electionem gratiæ servandas nominatim excipiens, transitum comparat ad promissiones Evangelicas.* Peccans] *id est, perseverans in peccatis suis.* 9 Præcipiens] *Assyriis & Babyloniis.* Non decidat] *id est, nemo planè Judæorum & Jisraëlitarum ab agitatione hac & ventilatione immunis sit.* 10 Qui dicunt] *vide suprà* 6.3. 11 Tempore illo] *secunda concionis pars de promissionibus Evangelicis, quæ summatim dictæ duobus versibus & adumbratæ typo veteris Ecclesiæ & regni, postea exornantur adjunctis magnificis Dei promissionibus in revocatum populum, tribus versibus ultimis.* Tugurium David.] *i. regnum Domini nostri Jesu Christi, quo (utut jam humile est) proteguntur pii.* Earum] *nempe maceriarum sive sepium. quasi dicat, ne minimam quidem labem relinquam in Ecclesia mea.* Ejus] *Davidis, cujus regno adumbratum est regnum Christi.* Sicut olim] *i. ut quemadmodum olim stetit floruitq́, Davidis & Schelomonis regno, ita porrò ac longè amplius floreat: quod sequente versu ostenditur.* 12 Ut hæredes] *i. ut non tantùm Judæi, verùm etiam gentes reliquæ communi cum illis hæreditate perfruantur, & communem patrem hæreditatis suæ donatorem invocent: sic interpretamur ex Actor.* 15.17. 13 Ecce] *Exornatio sive amplificatio promissionis præcedentis a benedictionibus spiritualibus in Ecclesiam, cùm instaurata fuerit per Christum, profundendis: quæ temporalibus hyperbolicè figurantur: ut Joël* 3.18. Colliquescent] *id est, tantam liquoris vim manabunt, ut in liquorem abire ipsi videantur.* 15 Plantabo] *i. firmè collocabo & stabiliam eos, ut Exod.* 15.17 *nam virtute Dei custodimur per fidem ad salutem quæ parata est patefieri tempore ultimo,* 1. *Petri* 1.5.

HHOBADIA.

Propheta Edomæis superventuram divinitus calamitatem & ruinam denuntians, ipsorum fastum, fœdera, & sapientiam ludificatur, & vim Ecclesiæ illatam exprobrans dehortatur ne ipsi porrò sermone aut opere malefaciant: ac postremò contumacibus inimicis exitium prædicens propter Ecclesiam obventurum, liberationem hæreditatis, ampliationem & salutem illius prædicat in regno Christi.

1 VISIO Hhobadjæ. Sic ait Dominus Jehova de Edomæa, [a] rumorē audivimus a Jehova, & legatum ad gentes missum *dicentem*; surgite, ut insurgamus adversus eam in prælium.

2 Ecce, parvum dispositurus sum te inter gentes; contemptus eris valde.

3 Superbia [b] animi tui decipit te, ô qui habitas in fissuris petræ, in [c] altissima habitatione sua; dicens cum animo suo, quis dejiceret me in terram?

4 Quamvis exaltares velut aquila, & quamvis inter stellas poneres nidum tuum; inde dejicerem te, dictum Jehovæ.

5 Quomodo excisa es? si fures advenirent tibi, si vastatores [d] nocturni, nónne furarentur quod satis esset ipsis? si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos?

6 Quomodo pervestigantur Hhesavi, perquiruntur abdita ejus?

7 Usque ad terminum deducent te omnes [e] fœderati tui decipient te, prævalebunt tibi [f] qui pacem colunt tecum: 8 convivæ tui imponent vulnus loco tuo, cujus *vulneris* nulla *erit* intelligentia.

8 Nónne die illa, dictum Jehovæ, cùm perdidero sapientes ex Edomæa, & [h] intelligētes e monte Hhesavi,

9 Tum terrebuntur potentes tui, ô Teman, ut excindatur quisque e monte Hhesavi a strage?

10 Propter violentiam [i] in fratrem tuum Jahhakobum, operiet te pudor, & excindêris in seculum:

11 *Propterea quòd* eo die stas ex adverso, quo die captivas abducunt extranei copias ejus, cumque alienigenæ ingressi portas ejus super Jeruschalaima projiciunt sortem, tu quoque ut unus illorum es.

12 Ne ergo aspicias diem fratris tui, diem alienationis ejus, neque læteris de [k] Jehudæis, quo die pereunt, neque magnifices os tuum die angustiæ.

13 Ne ingrediaris portam populi mei die calamitatis eorum, ne aspicias tu quoque malum ejus die calamitatis ipsius: neque extendant se *manus* in facultates ejus die calamitatis ejus:

14 Neque persistas in diruptione ad excindendum qui evadunt ex eo: neque prodas superstites ejus die angustiæ.

15 Nam propinquus est dies Jehovæ contra omnes istas gentes: quemadmodum feceris, fiet tibi, retributio tua revertetur in caput tuum.

16 Nam cùm biberitis in monte sanctitatis meæ, bibent omnes gentes jugiter: bibent, inquam, & absorbebunt, erúntque ac si non fuissent.

17 In monte verò Tzijonis erit [l] qui evadet, eritque [m] sanctus & hæreditariò possidebunt domus Jahhakobi hæreditarias possessiones suas:

18 Eritque domus Jahhakobi *velut* ignis, & domus Josephi flamma, domus autem Hhesavi in stipulam, ut accensi in hos consumant ipsos, neque erit superstes domui Hhesavi, quia Jehova eloquitur.

19 Ita hæreditariò possidebunt Australem regionem cum monte Hhesavi, & locum humilem cum Pelischtæis; hæreditariò inquam possidebunt cum agro Ephrajimi & cum agro Schomronis, Binjaminisque cum Gilhhade:

20 Et [n] deportatæ copiæ istæ Jisraëlitarum quod *fuit* Cenahhanæorum Tzarphatham usque, & [o] deportati Jeruschalaimani quod est in fine dominatus, *id* hæreditariò possidebunt cum civitatibus Australibus.

21 Cumque ascenderint servatores in mōte Tzijonis ad judicandum montem Hhesavi, erit Jehovæ regnum.

[a] Heb. *auditionem. Jirm.* 49. 14
[b] He. *cordis: sic deinceps.*
[c] Heb. *altitudine habitationis suæ: hypallage.*
[d] Heb. *noctis Jirm.* 49. 9.
[e] Heb. *homines fœderis.*
[f] Heb. *homines pacis tuæ sic Psal.* 41. 10.
[g] Heb. *cibi tui* homines
[h] Heb. *intelligentiæ viros.*
[i] Heb. *fratris tui Jahhakobi: ut Genes.* 16. 5.
[k] Heb. *filiis Jehudæ.*
[l] Heb. *evasio.*
[m] Heb. *sanctitas.*
[n] Heb. *deportatio copiarū istarum.*
[o] Heb. *deportatio Jeruschalaimorū.*

ANNOTATIO.

1 Visio] *Hujus prophetiæ, qua Deus superventuram Edomæis cladem pronuntiat, tempus disertè quidem non exprimitur; sed ex argumento facile est colligere tum pronuntiatū esse, cùm Jirmeja quoque & Jechezkel prophetarent. vide Jirme.* 49. *& Jechezk.* 25. *partes omnino sunt quatuor: prima est propositio judiciorum quæ Deus immisso milite in Edomæa exequuturus erat, duobus versibus: secunda est propositionis enarratio, tum causarum, tum judicii ad causas suas accommodati, usque ad vers.* 21. *tertia est dehortatio a maleficiis, usque ad vers.* 16. *quarta, conclusio a promissionibus Dei amplissimis ad salutem Ecclesiæ & adversariorū ejus exitium, inde ad finem.* Sic ait Dominus] *propositio hæc continet hypotyposin militarem, hoc versu: & effectum ejus, versu sequente.* 2 Parvum] *id est, profligaturus te ita ut minimus tuorū numerus*

superſit: ſic alludit ad deminutionē capitis Hheſavi, amiſſaq́, primogenita: ut habetur Ge. 25.33. *&* 27.31. 3 Superbia] *enarratio hæc propoſitionis duas cauſas continet, quibus ex ordine ſua judicia connectuntur, ut Jechezk.* 25 *prior eſt ſuperbia, hoc verſu; cui ſua ſupplicia eaque graviſſima & accuratiſſima ſubjiciuntur, uſque ad verſ.* 10. *poſterior verò violentia atrociſſima contra Judæos fratres, verſu* 10. *&* 11. 4 Quamvis] *amplificatio per conceſſionem hyperbolicam.* 5 Quomodo] *altera amplificatio per admirationem gravitatis quam Deus erat adhibiturus in perficiendo judicio ſuo. Eſt autem in Hhebræo contextu verborum* ἐμπλοκὴ, *quam viſum eſt nobis perſpicuitatis cauſa invertere.* 6 Perveſtigantur] *nimirum ab avaro milite, ut Jirme.* 49. 10. 7 Uſque ad] *amplificationis locus tertius a perſona eorum qui Edomæos infeſtaturi ſunt: tui ipſius, inquit Deus, fœderati, &c. ex terminis tuis ejicient te maxima perfidia & proditione, & ſedem tuam depopulabuntur.* Imponent vulnus] *id eſt, tanta plaga afficient regionem tuam, ut mens humana ipſam nequeat comprehendere, nedū curare arte & intelligentia.* 8 Nónne die illa] *exornatio proximè præcedentis dicti, nullam fore illius vulneris intelligentiam: nam, inquit, ne tu quidem ipſe, ô Edomæe & Temanita, poteris capere & conſequi animo intelligentiam illius vulneris, quamvis apud omnes obtineas nomen ſapientiæ & intelligentiæ; vide Jirmejæ* 49.7. 10 Propter violentiam] *ſecunda cauſa; ut diximus in verſ.* 3. *quam optimè interpretatur Jechezkel* 25. *& oſtendit verſus ſequens.* 11 Stas ex adver.] *id eſt, obſervas & exploras diligentiſſimè quibus modis expilare poſſis fratres tuos, ut faciunt extranei.* Projiciunt ſort.] *ut Joël.* 3. 3. 12 Ne ergo] *tertia pars, dehortatio, ne Edomæi excidium Judæorum proximè eventurum æquo animo & ſiccis oculis ſpectent, rideantq́, hoc verſu; ne in facultates eorum involent ſequente verſu; neque in homines profugos inhumani ſint, verſu* 14. *Cujus dehortationis cauſa ſubjicitur verſu* 15. Diem fratris] *id eſt, afflictionis illius: ut Pſal.* 116.2. Magnifices os] *id eſt, protervè cachinneris: ſynecdochicè.* 14 In diruptione] *qua Edomæi, poſtea quàm occupata ſunt a Babyloniis Jeruſchalaima, Judæos ipſos & regionem ipſorum totam infeſtarunt: ut apparet ex Pſal.* 137.7. *quod malū per ipſos fieri hic propheticè interdicit Deus.* 15 Nam propinq.] αἴτιον *dehortationis a talione & pari judicio, quod effecturus eſt Deus, hoc verſu.* 16 Nam cùm] *apoſtrophe ad Judæos, tranſitum faciens ad quartam concionis partem; qua primùm Deus prædicit internecionem adverſariorum Eccleſiæ, hoc verſu; deinde ſalutem ſuorum, verſu ſequente; ac poſtremò utrunque exornat brevi enarratione, ad finem uſque capitis.* Cùm biberitis] *prout judicium Dei oportet incipere a domo ipſius: ut Jeſchahh.* 10.12. *& Jirmejæ* 25.29. Erúntque ac ſi] *id eſt, interibunt, & omnis eorum memoria delebitur.* 18 Erítque] *exornatio præcedentis prolepſeos, qua primùm Edomæorum pernicies, hoc verſu; deinde Jiſraëlis hæreditas & ſalus exponitur, duobus ſequentibus.* Velut ignis] *hoc eſt, Jiſraëlitæ erunt quædam veluti materia incendii, quod ego Edomæis Chaldæorum manu importaturus ſum, quia tam multis malis populum meum affecerint: ut antè oſtendimus ex Jirmeja, Jechezkele, & Hhamoſo, verſ.* 11. *&* 12. Stipulam] *quæ nullo negotio conſumitur, & a natura ſua fomes igni eſt.* Domui Hheſavi] *id eſt, impiis iſtis & inhumanis Edomæis: ex quibus tamen reliquiæ ſecundum electionem gratiæ conſervabuntur quidem, Hhamos* 9.12. *ſed cum Judæis & Jiſraëlitis cooptatæ, & in familiam Dei aſcitæ Evangelio Chriſti, ſequente verſu.* 19 Auſtralem] *id eſt, veterem Judææ terminum obtinebunt, ac multo amplius; quia gentes cum Judæis hæreditate communicaturæ ſunt: quæ terrenis umbraculis Prophetæ ſolent deſignare.* Cum monte Hheſ.] *id eſt, cum Edomæis: vide Hhamos* 9.12. Hæreditariò inquam] *id eſt, nec Judæi tantùm, ſed etiam Jiſraëlitæ omnes cis & trans Jardenem ſocietatem inibunt hæreditatis ſanctæ; vide Jechezk.* 37.16. *& ſequentibus.* 20 Et deportatæ] *id eſt, Eccleſia hæc inſtaurata juſtos ſuos terminos omni ex parte obtinebit qui ab antiquis finibus deſcribuntur. Nam Jiſraëlitarum terminus a Septentrione fuit Tzarphathæ, quod oppidulum fuit maritimum ad Tzidonem, de quo* 1. *Reg.* 17.9. *Judæorum verò terminus fuit in civitatibus auſtralibus, de quibus Jehoſchuhh.* 15. 21. *& ſequentibus.* Quod eſt in fine] *id eſt, juſtos limites ſuos obtinebunt: nam quòd Judæi omnes ſequuti Chaldæum Paraphraſten Hhebræam vocem hoc loco poſitam, ut proprium regionis nomen, interpretantur Hiſpaniam; dignum eſt tam audacibus fabularum authoribus: nos verò Hhebræam vocem appellativè accipientes (ut loquuntur Grammatici) confirmamus ex duabus eſſe compoſitam, quæ conjunctæ ſignificant terminationem dominatus.* 21 Cúmque aſcend.] *id eſt, cùm prædicatione Evangelii, fideliúmque ſervorum opera adhibita Chriſtus Eccleſiam ſervaverit ex inimicis ipſius & e manu omnium eorum qui oderunt eam (ut dicitur Lucæ* 1.71.) *tum regnabit Chriſtus ſuper Eccleſiam in æternum, & regni ejus non erit finis: ut Lucæ* 1.33. Servatores] *id eſt, adminiſtros ſalutis per doctrinam Evangelii: ut* 1. *Timoth.* 4. 16. *& Jacob.* 5.20. Jehovæ] *id eſt Chriſto: ut modò diximus ex Luca.* 1.33.

IONA.

IONA.

ARGUMENTUM.

LIBER Ionæ Prophetæ totus est historicus: quo narratur vocatio Ionæ duplex: una, quam contumaciter tentavit subterfugere, donec persequutus ipsum Deus deduxit in mortem præsentissimam, & mirificè ad vivos revocavit, ut refractarium ipsius animum edomaret, atq; ad obsequium sui adduceret, altera, cui auscultans Ionas apud Ninevitas prædicavit, eosq; adduxit ad resipiscentiam: quibuscum indignè misericordiam Dei communicatam ratus, typo & sermone a Deo informatus est cùm de iniquitate studii sui, tum de æquitate certissima Dei misericordiæ.

CAPUT I.

Jonas refugiens vocationem Dei se committit mari, ubi procella divinitus excitata nautæ jacturam faciunt, deos suos implorant, & sorte conjecta Jonam reum deprehendunt neglectæ vocationis Dei: quod ille confessus sententiam mortis in seipsum dicit, ac propterea quamvis parcentibus nautis tandem in mare projicitur: cujus sedato æstu nautæ agnoverunt Dominum, Jonas verò in ventrem piscis receptus oravit Deum, miseriam suam exponens, & salutem expetens ad gloriam illius.

1 CùM fuisset verbum Jehovæ, ad 'Jonam filium Amittai, edicendo,

2 Surge, adi 'Nineven civitatem maximam, & clama contra eam; 'ascendisse malitiam eorum in conspectum meum:

3 Surrexit Jonas ut fugeret 'Tarsum a conspectu Jehovæ: quapropter descendens 'Japhuntem, inventa navi quæ ibat Tarsum, dedit [a] naulum ejus, descenditque in eam, ut abiret cum [b] nautis Tarsum a conspectu Jehovæ.

4 Jehova autem 'injecit ventum magnum in mare, fuitque procella magna in mari; adeò ut [c] navem illam cogitarent fractum iri.

5 Quare timentes nautæ inclamaverunt quisque Deum suum, projeceruntque instrumenta quæ inerant navi in mare [d] ut levarent se illis: Jonas autem descenderat ad latera navigii, & jacebat somno sopitus.

6 Sed appropinquans ad eum [e] nauclerus, dixit ei, quid tibi est [f] somnolente? surge, inclama Deum tuum, si fortè suscipiat cogitationem Deus ille de nobis, ut non pereamus.

7 Deinde dixerunt [g] alter alteri, agite, projiciamus sortes, ut cognoscamus cujus causa malum hoc est nobis: & cùm projecissent sortes, accidit sors Jonæ.

8 Ad quem dicentibus illis, indica jam nobis cujus causa malum hoc nobis est; quæ *est* [h] ars tua? & unde venis? quæ *est* regio tua? denique ex quonam populo es?

9 Dixit ad illos, Hhebræus sum; & Jehovam Deum cœlorum ego revereor, qui fecit mare & aridam.

10 Tunc timentes homines illi timore magno, postquam dixerunt ad eum, ecquid fecisti? cùm cognovissent homines illi eum a conspectu Jehovæ fugere, (nam indicabat ipsis)

11 Dixerunt ad eum, quid facturi sumus te, ut conticescat mare [i] ab infestandis nobis? nam mare [k] magis ac magis procellosum erat.

12 Qui dixit ad eos, 'tollite me, & projicite me in mare ut conticescat mare ab infestandis vobis; nam agnosco propter me procellam maximam hanc [l] infestare vos.

13 Tunc [m] 'remigantes homines illi ut reducerent navem ad aridam, cùm non potuissent; quia mare magis ac magis procellosum infestabat eos;

14 Inclamaverunt Jehovam, dicentes, obsecramus Jehova, ne jam pereamus pro anima viri istius, & ne reponas nobis 'sanguinem innoxium; nã tu, Jehova, quẽadmodum vis facis.

15 Deinde tollentes Jonam projecerunt eum in mare, destititque mare ab [n] æstu suo.

16 Quapropter reveriti sunt homines illi reverentia magna Jehovam; & sacrificaverunt sacrificium Jehovæ, voveruntque vota.

17 Paraverat autem Jehova piscem magnũ, qui absorberet Jonã; fuitq; Jonas in visceribus illius piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

[a] Heb. *mercedem.*
[b] Heb. *ets, videlicet qui in navi erãt.*
[c] Heb. *navis cogitaret fractum iri: metonymia.*
[d] Heb. *ad levandum a contra se.*
[e] Heb. *magister funis.*
[f] Heb. *somno sopite.*
[g] Heb. *vir ad amicum suũ, ite.*
[h] Heb. *opera tua.*
[i] Heb. *a contra nos: sic versu seq.*
[k] Heb. *ibat & procellosum erat: sic vers. 13.*
[l] Heb. *contra vos esse.*
[m] Heb. *fodientes, videlicet remis; id est, sulcãtes, ut Latini dixerunt.*
[n] Heb. *indignatione sua.*

CAPUT II.

1 'ORAVIT autem Jonas Jehovã Deum suum, e visceribus illius piscis:

2 'Deinde dixit, inclamavi ex angustia [a] mea Jehovam, & exaudivit me: e ventre [b] sepulchrali vociferatus sum, exaudivisti vocem meam.

3 Nam projeceras me in profundum, in [c] intimam partem marium, & flumen circumdabat me: omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transibant:

4 Adeò ut 'ego dicerem, ejectus sum a conspectu oculorum tuorum; veruntamen 'pergam intueri in templum sanctitatis tuæ.

5 Circumiverant me aquæ 'usque ad animam; abyssus circundabat me, 'algã alligata erat capiti meo.

6 'Ad [d] præcisas radices montium descenderam, terrã 'vectibus suis obstiturã mihi in seculum: attamen eduxisti 'a corruptione vitam meam, Jehova Deus mi.

7 Cùm obrueretur in me anima mea, Jehovę recordatus sum; pervenitque ad te oratio mea, in templum sanctitatis tuæ.

8 'Qui observant ' vanitates [e] mendaces, 'beni-

[a] Heb. *mihi.*
[b] Heb. *sepulchri.*
[c] Heb. *cor: ut Exod. 15.8.*
[d] Heb. *præcisa montium.*
[e] Heb. *mendacii.*

[f] Heb. *suam*.

*benignitatem [f] erga se derelinquant:

9 Ego verò cum voce gratiarum actionis sacrificabo tibi; quæ vovi, rependam: *omnimoda salus *est* Jehovæ.

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Cùm fuisset] *His duobus capitibus continentem historiam esse apud omnes constat: qua narratur quo pacto Jonas Dei vocationem subterfugere conatus sit, & Deus fugientem domuerit, atque ad voluntariū obsequium comparaverit. Quo autem tempore hæc omnia gesta sint, etsi præcisè a nobis definiri nequit: tamen non dubitamus quin hæc aut ante Jarobhhami secundi tempora, aut sub ipsum principium regni illius gesta sint: ut apparet ex* 2 Reg.14.25. Jonam] *qui erat Zebulunita tribu, e Gatho Chepheris, ut ibidem scriptum est.* 2 Nineven] *de qua Genes.10.11. & 12. & infrà 3. metropolin Assyriorum.* Ascendisse] *id est, tam magnam esse ut jam quasi terram & cœlum compleat: quo nomine Deus rationem cum illis subducturus sit: metaphora a rebus corporeis: vide infrà cap.3.* 3 Tarsum] *vide Gen.10.4.* Japhuntem] *oppidum maritimum, postea appellatum Joppen, de quo Jehoschuhh.19.46. & 2. Chron.2.16.*

4 Injecit] *i. repentissimè excitavit ac vehementissimè, adeò ut divinum aliquod & singulare judicium esse ipsi infideles nautæ cognoscerent.* 12 Tollite me] *consilium hoc Jonæ fide datum esse, & ex recipiscentia profectum verba ipsa & eventus ostendunt.* 13 Remigantes] *id est, cùm prius omnia tentassent humanissimè, quàm ut ad consilium Jonæ (quod inhumanum ipsis videbatur) efficiendum devenirent.*

14 Sanguinem innox.] *id est, hominis istius, qui nos minimè offendit: sed te authore per sortem, & ipso confitente huic pœnæ adjudicatus est.*

IN CAPUT II.

1 Oravit autem] *Nimirum triduo illo quo in ventre piscis inclusus erat, ut habetur versu 4. calamitatem suam exponens Deo, misericordiam implorans, & officium suum erga Deum (a quo imprudenter discesserat) profitens: quod totum sequente oratione ostendit: quam exaravit, ubi salutem & liberationem a Deo accepisset.* 2 Deinde] *postquam liberatus fuit, ut modò diximus: est enim canticum hoc eucharisticum ex propositione summa, hoc versu: narratione, usque ad vers.8. & conclusione votiva ac eucharistica constant, duobus versibus ultimis.* 4 Ego dicerem] *summa argumenti quod oravit Jonas in ventre piscis: nimirum quòd miseriam suam a peccato profectam exposuit Deo, & quòd liberationem petiit ut gloriæ ipsius porrò in Ecclesia inserviret.* Pergam] *precantis verba: pro eo quod est, ne hîc obscurè moriar, & ad gloriam tuam inutilis: sed quandoquidem me huc integrum & valentem intrusisti, fac ut te palam colere, atque prædicare possim beneficium tuum.* 5 Usque ad] *vide in Psal.69.2.* Alga] *i. tam versabar in profundo, demersus profundissimè, quàm si alga (quæ in fundo maris solet succrescere) caput meum detinuisset obvolutum.* 6 Ad præcisas rad.] *quibus montibus asperis mediterraneum mare inde a Japhunte in Judæa, Syria, Ciliciaq; circumvallatum est.* Vectibus suis] *id est, inaccessis rupibus, quibus terra importuosa efficitur.* A corruptione] *quæ mihi per mortem fuerat in ventre piscis eventura.* 8 Qui observant] *conclusio eucharistica, ut diximus in vers.2. per antithesin vehementissimam idololatrarum, hoc versu: cum gratissimo Prophetæ officio quod vovet Domino, sequente versu.* Vanitates mend.] *i. idola vanissima per se, vanitatem docentia, & mendacia suis cultoribus.* Benignitatem] *i. quandoquidem ita cæci sunt ut bona a Deo accepta minimè agnoscant, sed mendacibus suis idolis tribuant: non impedio quo minus sordescant ampliùs, & prout derelinquunt Deum, ita benignitatis aditum ipsi intercludant sibi, adeòque maledictionem horrendam accersant in cervices suas.* 9 Omnimoda salus] *epiphonema gnomicon, ut Psal.3.9.*

CAPUT III.

Jonas iterata vocatione Dei Ninevitis prædicat: qui postquam credentes Deo, adhibitis omnibus pietatis exercitamentis seriam recipiscentiam coluerunt & testificati sunt, veniam a Deo impetravêre: itaq; Jonas ægre ferens misericordiam de illis capi, tanquam si prophetia ipsius esset inutilis & ipsi dedecorosa, a Deo reprehenditur: deinde verò observans e suo tuguriolo quid Ninevitarum oppido futurum esset, typo divinitus informatur quàm æqua sit Dei in res creatas suas misericordia.

1 *Cùm autem edicente Jehova pisci illi, evomuisset Jonam in aridam;

2 Fuit verbum Jehovæ ad Jonam iterum, edicendo,

3 Surge, adi Nineven civitatem maximam; & proclama in eam proclamationē illam quā ego edico tibi.

4 Surgens itaque Jonas abivit Nineven secundum verbum Jehovæ; Nineve autem erat *civitas [a] perquàm maxima, *itinere tridui:

5 Ubi cùm *cœpisset Jonas ire per civitatem itinere diei unius; & proclamavisset dicens, *adhuc quadraginta dies, deinde Nineve subvertetur:

6 Crediderunt [b] Ninevitæ *Deo; & indicentes jejunium induerunt *cilicia a maximo ipsorum usque ad minimum ipsorum.

7 Cùm enim pervenisset hoc verbum ad Regem Nineves, surgens e solio suo deposuit paludamentum suum a se; & operiens se cilicio sedit *in cinere:

8 Et postquam convocasset *populum*, edixit Nineves ex sententia Regis & procerum ejus, dicendo: homines *& jumenta, armenta, & greges ne gustanto quidquam, ne pascuntor, & aquas ne bibunto:

9 Sed operiunto se ciliciis homines cum jumentis, & inclamanto Deum [c] fortiter: ac revertuntor quisq; a via sua pessima, & ab ipsa violentia quæ inest *manibus ipsorum.

10 *Quis scit an reversur[y] sit, & *pœniteat Deū ut reverso eo ab æstu iræ suæ non pereamus?

11 Quare cùm vidisset Deus opera eorum, eos reversos esse a via sua pessima: pœnituit Deum ejus mali quo se dixerat affecturū eos, & non affecit.

[a] Heb. *magna Deo: ut Gen.30.8.*

[b] Heb. *homines Nínives.*

[c] Heb. *in fortitudine.*

CAPUT IIII.

a Heb. *malū videretur apud Jonam, malum magnum.*

Exod 34.6.

b Heb. *à bona est mors mea præ vita mea: sic vers. 8.*

1 QUOD cùm [a] malè haberet Jonam, pessimè; & accensa esset *ira* ejus;

2 Oravit Jehovam dicens, quæso Jehova, an non erat hoc verbum meū, dum essem adhuc in terra mea? idcirco anteverteram fugiendo Tarsum; scìebam enim te Deum fortem gratiosum, & misericordem, longanimem & amplum benignitate, ac pœnitentem mali esse.

3 Nunc ergo, Jehova, accipe quæso animam meā a me: nam [b] præstat mori me quàm vivere.

4 Dixit verò Jehova; an factum bene, *quòd* accensa est *ira* tibi?

5 Nam egressus Jonas e civitate residebat ab Oriente civitatis: ubi fecerat sibi tuguriū, ut resideret sub eo in umbra, usque dum videret quid futurum esset in civitate.

6 Paraverat enim Jehova Deus ricinum, qui ascenderet supra Jonam, ut esset umbra super caput ejus ereptura eum a malo ipsius; lætabaturque Jonas de ricino illo lætitia magna.

7 Deinde paravit Deus vermem ascendente aurora, postero mane; quo [c] lædente ricinum exaruit.

8 Fuit itaque oriente sole, cùm parasset Deus [d] Eurum silentem, ut percuteret sol caput Jonæ adeò ut deficeret animo; expeteretque [e] se ipsum mori, dicens, præstat mori me quàm vivere.

9 Dixit autem Deus ad Jonam, an factum benè *quòd* accensa est tibi *ira* propter istum ricinum? qui dixit, factum bene *quòd* accensa est mihi *ira* ad mortem usque.

10 Cui dixit Jehova, tu parcis isti ricino, pro quo non laborasti, & quem non educavisti? [f] qui una nocte extitit, & una nocte periit:

11 Et ego non parcerem Nineve, civitati maximæ; in qua sunt plures duodecim myriadibus hominum qui non norunt discrimen inter dexteram suam & sinistram suam, jumentaque multa?

c Heb *percutiente.*

d Heb. *ventū Orientis.*

e Heb. *animā suam.*

f Heb. *filius noctis extitit, & filius noctis periit.*

ANNOTATIO IN CAPUT III.

1 Cùm autem] *Versum hunc ad sequentia pertinere, ac non ad præcedentia res ipsa loquitur. Jam enim narrat historia quid secundo imperaverit Deus Jone liberato, & quid Jonas, quid Ninevitæ fecerint.* 4 Civitas perquam] *nam erat in ambitu illius area quadringentorum stadiorum, quam circunstabat murus instructus mille quingentis turribus: ut testantur Herodotus & Diodorus.* Itinere tridui] *videlicet in ambitum, si quis pedibus voluisset totum civitatis ambitum murum turresq; prominentes extrinsecus perlustrare.* 5 Cœpisset] *i. nondum oppidum totum percurrisset: sic commendatur Ninevitarum fides.* Adhuc quadr.] *denuntiatio hypothetica; prout sunt minæ & promissiones legis, & confirmant sequentia.* 6 Deo] *i. verbo Dei, & Jonæ servi ejus: ut Exod. 14.31.* Cilicia] *ad luctum, ut Genes. 37.34.* 7 In cinere] *ut Ijobi 2.8.* 8 Et jumenta] *quorum triste spectaculum fuit utile & ad docendū, & ad permovendum: docendum quidem gravitatem peccatorū & iræ Dei contra peccata accensæ; permovendum verò & ad horrorem peccati quo homo res omnes inficit, & ad seriam resipiscentiam: quæ omnia Deus spectavit lege in sacrificiorum ritibus.* 9 Manibus] *ut Psal. 7.4.* 10 Quis scit] *vide Joel. 2.14.*

IN CAPUT IIII.

1 Quod] *Id est, cùm Jonas indignè ferret Deum Ninevitis resipiscentibus condonantē non efficere quod per ipsum prænuntiaverat; quia veritatem & complementum sermonis sui anteponebat Jonas saluti illorum omnium, ad quam Deus arcano consilio suo respexerat.* 2 Oravit] *humana infirmitate traductus: qua primùm superiorem suam contumaciam quodammodo vult probare Deo, dicens, sciebam te misericordē esse, & argumentum prophetiæ quam imperabas mihi cum natura tua comparans statuebam fore ut aliud per me diceres, & aliud præstares opere: hac verò ratione omnino exponor ludibrio ego cum prophetia mea, hoc versu: deinde mortem iterum expetit, non acquiescens voluntati Dei, versu seq.* 5 In umbra] *nimirum illius ricini, de quo seq. versu.* 6 Paraverat] *i. jam antè disposuerat in eam partem oppidi ricinum, quem nactus Jonas substruxit tugurium in quo resideret.* Ricinum] *Hhebræam vocem quàm variè torserint interpretes nihil attinet dicere. Nos tum ex linguarum affinium comparatione, tum verò ex iis rebus quæ hoc loco dicuntur, judicamus esse crotona sive trixin, quam Latini ricinum a similitudine seminis appellavêre: quod semen Hhebræi in libris suis & Ægyptii (apud quos frutex est frequentissimus) appellant kiki: unde factum est ut oleum ex eo semine Græcus & Latinus cicinum extera voce nuncupetur, quemadmodum lirinum extera voce appellatur susinum: mutuatis videlicet nominibus ex iis partibus unde usus eorum allatus est, aut ubi sunt frequentissima.* Malo ipsius] *quod fuisset accepturus Jonas a sole æsto & æstu gravissimo.* 8 Parasset] *i. duobus incommodis momento uno Jonam affecisset, nimirū vento calente sed lenissimo (qui ferè sudorem excitat) & sole torridissimo.* Silentem] *i. tenuissimum, qui aërem a sole inflammatum non posset ita perspirare ut corrigeret, sed potius adjuvaret æstum: quamobrem silens aut surdus dicitur hic ventus δεικρπτικός, ut distinguatur ab altero Orientis vento qui sonorus est violentusq; ut Exod. 14.21.* 9 An factum bene] *a judicio singulari quod Jonas fecit de ricino, Deus tanquam typo adhibito evincit ipsum de jure & justitia sua in salute Ninevitarum procuranda, per comparationem minoris.* Ad mortem usque] *i. eò usque ut mortem expeterem, fractus & confectus malis.* 10 Tu parcis] *i. conservatum cupis: argumentatio vehementissima, illustrata multis & gravissimis antithetis, hoc & seq. vers.* Una nocte] *i. qui momento nascitur & emoritur: proverbialis circunloquutio rei momentaneæ: etsi ricinum repentè nasci testis est Plinius lib. 15. naturalis historiæ cap. 7.* 11 Qui non norunt] *id est, planè pueri; periphrasis.*

MICA.

MICA.

ARGUMENTUM.

LIBER Micæ Prophetæ totus versatur in prophetico dicendi genere: nam primùm impietatem & inhumanitatem Iudæorum Iisraelitarumq; a primoribus & prophetis totam redarguit acerrimè, & horribiles Dei minas de acerbissima eversione proximè futura pronuntiat: deinde verò sanctis reliquias secundum electionem Dei liberandas consolatur promissionibus de Christo, de Evangelio, de administratione Evangelica, & de fructibus ad Ecclesiam perventuris.

CAPUT I.

Propheta Judæis & Jisraëlitis eversionem utriusque regni, oppidorumq; & regionis vastationem prædicit propter ipsorum maleficia: ideoq; ut Dei justitiam asserat, popularibus, magistratibus, & prophetis omnimodam inhumanitatem & impietatem exprobrat, quas in causa esse ostendit venturi severissimi illius judicii: ac postremò Ecclesiam piorum consolans, amplitudinem ejus, liberationem a malis venturu per adventum Christi, bonorumq; omnium plenitudinem ipsi prædicit affore in Evangelio.

1 ERBUM Jehovę, quod fuit ad Micam Moraschtitem, diebus Jothami, Achazi, Jechizkijæ Regum Jehudæ; quod vidit super Schomrone & Jeruschalaimis.

2 Audite populi [a] quotquot estis, attende terra & [b] qui eam implent: sitque Dominus Jehova in vobis testis, Dominus e templo sanctitatis suæ.

3 Nam ecce Jehova proditurus est e loco suo, & descendens calcabit excelsa terræ:

4 Et liquefient ipsi montes sub eo, & ipsæ convalles [c] diffilient; tanquam cera a conspectu ignis, ut aquę profusæ in declivem locum:

5 Propter defectionem Jahhakobi totum istud, & propter peccata domus Jisraëlis, cujus *est* defectio Jahhakobi? an non Schomronis? & cujus excelsa Jehudæ? an non Jeruschalaimorum?

6 Itaque disponam Schomronem in acervum [d] agrestem ad plantaria [e] vineatica; & faciam ut diffluant in vallem lapides ejus, etiam fundamenta ejus retegam.

7 Et omnia sculptilia ejus contundentur, ac omnia donaria ejus comburentur igne, omniaque terricula ejus disponam in vastationem; quia ex mercede meretricia collegit, & dum merces meretricia est avertuntur.

8 [f] Præterea plangam & ejulabo, incedens spoliatus & nudus: edam planctum sicut dracones, & luctum ut [g] pulli ululæ:

9 Postquam ægra fuit *Schomron* plagis suis; quòd pervenerit usque ad Jehudam, pertigerit usque ad portam populi mei, Jeruschalaima usque.

10 Gathi ne indicetis, [h] omnino ne fleatis: in domo Hhophræ pulvere te voluta.

11 [i] Transi habitatrix elegantis *loci* nudata pudendis: non exibit habitatrix *loci* pecorosi, planctus *erit* [k] in locis adjacentibus, *quæ* accipiunt a vobis constitutionem suam.

12 Nam dolebit propter bonum habitatrix [l] asperarum *sedium*, cùm descenderit malum a Jehova in portam Jeruschalaimorum.

13 Junge currum angariis, habitatrix Lachischi; origo peccati ipsa est cum filia Tzijonis, quia in te invẽtæ sũt defectiones Jisraëlis.

14 Idcirco dato munera cum Morescheth Gathi: domus Aczibi erunt [m] mendaces regibus Jisraëlis.

15 Adhuc hæredem adducam tibi, ô habitatrix Mareschæ; Hhadullamum usque perveniet, gloriam Jisraëlis.

16 Glabra te & tonde, propter filios deliciarum tuarum; dilata calvitium tuum, ô similis aquilæ, quia migrant a te.

[a] Heb. *omnes ipsi: ut Ijobi* 17.9.

[b] Heb. *plenitudinem ejus.*

[c] Heb. *se diffindent.*

[d] Heb. *agri.*

[e] Heb. *vineæ.*

[f] Heb. *præter hoc.*

[g] Heb. *filia.*

[h] Heb. *flendo.*

[i] Heb. *transi vobis: pleonasmus.*

[k] Heb. *in loco illius lateris: sic accipitur* 1. *Schẽ.* 20. 41.

[l] Heb. *amararum.*

[m] Heb. *mendacio.*

CAPUT II.

1 VÆ cogitantibus iniquitatem, & operantibus malum in cubilibus suis; quod illucescente manè faciant, cùm est in potestate manus ipsorum:

2 Qui concupiscunt agros & rapiunt, domosq; *concupiscunt* & adimunt: opprimẽtes virum cum domo ejus, quẽq; cũ possessione sua.

3 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego cogito contra familiam istam malum; unde non amovebitis colla vestra, neque ambulabitis [a] elatè, cùm tempus mali erit.

4 Tempore illo proferet de vobis parabolã & la-

[a] Heb. *elatione.*

b Heb. *lamētabile.*
c Heb. *vastando.*

& lamentabitur lamentum b summum *lamentator* dicens, c prorsus vastati sumus, portionē populi mei commutat Deus: quomodo adimit mihi, & avertendo agros nostros partitur?
5 Idcirco, *inquam*, non erit tibi projiciens funiculum ad sortem, in congregatione Jehovæ.
6 Ne stilletis, stillent *isti*: non stillant secundū istos, nō hæsurū esse *populū* ignominiis.
7 O quæ diceris domus Jahhakobi, an angustatus esset spiritus Jehovæ? an hæ essent actiones illius? nonne verba mea profutura essent apud d eum qui rectè ambulat?
8 Atqui heri populus meus e quasi hostis insurgebat, f cùm adest vestis, togam detrahitis; a transeuntibus securè, quietis g a bello.
9 Uxores populi mei expellitis, *quamque* e domo deliciarum suarum; a parvulis ejus aufertis decorem meum in seculum.
10 Surgite & abite, quia non est hæc requies; propter impuritatem perditura est *vos*, & quidem perditione præcisa.
11 Si vir h ventosus, & falsus mentiatur *dicens*, stillabo tibi pro vino aut pro potu inebriante; is stillator est populi hujus.
12 i Omnino recipiam te, Jahhakob, totum, k omnino congregabo reliquias Jisraëlis, simul disponam eum ut oves Botzræ; ut grex in medio ovilis sui, perstrepent præ multitudine hominum.
13 Ascendit effractor in conspectu eorum, perruperunt transeuntes portam qua egrediuntur: transitq; Rex eorum ante ipsos, & Jehova in principiis illorum.

d Heb. *rectū ambulantem*
e Heb. *in hostem.*
f Heb. *e regione vestis togam denudatis.*
g Heb. *belli.*
h He. *ambulator venti, & falsitatis.*
i Heb. *recipiendo.*
k Heb *congregando.*

Caput III.

Deut. 17.18 *& sequentibus.*

1 QUAPROPTER dico, audite jam primores Jahhakobi & ductores domus Jisraëlis; an non vestrum est scire ipsum jus?
2 Osores *sunt* boni, & amantes mali; rapientes cutem istorum ab eis, & carnem eorum ab ossibus ipsorum:
3 Et quod comedunt caro est populi mei; & cutem eorum ab eis nudant, ac ossa eorum diffringunt: dividúntque ut quod est in olla, & velut carnem quæ est in lebete.
4 Tunc inclamabunt Jehovam, & non exaudiet eos; sed abscondet faciem suam ab eis tempore illo: quemadmodum malè instituerint actiones suas.
5 Sic ait Jehova contra illos Prophetas, qui in errorem inducunt populum meum; qui mordentes suis dentibus proclamant pacem, & in eum qui non indiderit ori ipsorum indicunt bellum.
6 Idcirco nox erit vobis a visione, quæ obscuritatem afferet vobis ne divinetis; & occidet sol super istos Prophetas, atrabitúrque super eos dies:
7 Ita erubescent isti videntes, & pudore suffundentur isti divinatores, obvelabúntque mystacem suum quotquot erunt: quia nulla erit exauditio Dei.
8 Veruntamen ego repletus sum virtute a spiritu Jehovæ, judicióque, & potentia; ad indicandum Jahhakobo defectionem ipsius, & Jisraëli peccatum ipsius.
9 Audite jam hoc primores domus Jahhakobi, & ductores domus Jisraëlis; qui abominantur jus, & quicquid est rectum pervertunt:
10 Quisquis ædificat Tzijonem cædibus, & Jeruschalaima iniquitate.
11 Quorum primores munere judicant, & quorum sacerdotes pretio docent, & quorum Prophetæ pecunia divinant; interea Jehova nituntur dicendo, an non Jehova in medio nostri est? non superveniet nobis malum.
12 Idcirco vestra causa Tzijon *ut* ager arabitur, & Jeruschalaima acervi erunt; & mons ipsius domus in excelsa a sylvosa.

a Heb. *sylva.*

Caput IIII.

a Heb. *in extremitate dierum.*
Jeschahh. 2.

1 SED erit a ultimis temporibus, *ubi* constitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus fuerit supra colles; ut confluant ad eum populi:
2 Eantq; gentes multæ dicentes, venite ut ascendamus in montem Jehovæ, & in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis, & ambulemus in itineribus ejus; nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jeruschalaimis:
3 Qui judicem aget inter populos multos, & corripiet gentes validas in longinquum usque; ut tundant gladios suos in ligones, & hastas suas in falces, non attollant b gens una in alteram gladium, neq; discat amplius bellum;
4 Sed considèant quisque sub vite sua, & sub ficu sua, nemine deterrente: quia os Jehovæ exercituum loquutum est.
5 Nam omnes populi ambulant quisque in nomine Dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Jehovæ Jehovæ Dei nostri in seculum & in æternum.
6 Tempore illo, dictum Jehovæ, recipiam claudicantem; & depulsam congregabo, & quam malis affecero:
7 Et disponam claudicantem in reliquias, & procul disjectam in gentem validam; regnabitque Jehova super eos in monte Tzijonis ex hoc tempore usque in seculum.
8 Et tu turris gregis, clive filiæ Tzijonis, ad te usq; perveniet; & adveniet dominium illud primarium, regnum filiæ Jeruschalaimorum.
9 Nunc quare vociferaris vociferatione? an Rex nullus est in te? an cōsiliarius tuus periit, quòd deprehēderit te dolor similis parturiētis
10 Parturi & ede *partum*, filia Tzijonis, tanquam puerpera; cùm jam egressa ex urbe habitaveris in agro, ac perveneris Babyloniam usque, ibi liberaberis; ibi vindicabit te Jehova e manu inimicorum tuorum.
11 Nam quamvis jam conveniant contra te gentes multæ; quæ dicunt, contaminetur, & videat in Tzijone oculus noster:
12 Ipsi ignorant cogitationes Jehovæ, neque intelligunt consilium ejus; eum congregare ipsas velut manipulum in aream.
13 Surge & tritura filia Tzijonis; nam cornu tuum reddam ferreum, & ungulas tuas reddam

b Heb. *gens in gentem.*

reddam chalybeas, ut comminuas populos multos: & anathemate devovebo Jehovæ quæstum eorum, & facultates eorum Domino totius terræ.

CAPUT V.

1 NUNC turmatim coito, ô [a] turmaria, obsidionem disponens contra nos: virga percutiant in maxilla judicem Jisraëlis.

2 At tu Beth-lechem Ephrathæ, minima [b] ut sis in ducibus Jehudæ, ex te mihi prodibit futurus dominator in Jisraële; cujus exortus inde a principio, a diebus seculi *sunt*.

3 Idcirco exponet *quidem* eos usque ad tempus *quo* parturiens pepererit: sed residuum fratrum ejus revertentur cum [c] Jisraëlitis.

4 Et permanebit ac pascet robore Jehovæ & excellentia, nomine Jehovæ Dei sui: & habitabunt, quia jam magnus erit usque ad fines terræ.

5 Eritque hujusmodi pax; ut postquam venerit Assyrius in terram nostram, & postquam calcaverit palatia nostra, constituamus super eum septem pastores, & octo toparchas ex hominibus:

6 Qui pascent terram Assyriorum gladio, & terram Nimrodi in ostiis ejus: eripietq; ab Assyrio, cùm veniet in terram nostram, & cùm calcabit terminum nostrum.

7 Itaque erunt reliquię Jahhakobi [d] inter populos multos, sicut ros a Jehova, & ut tenues pluviæ super herbam; quæ non expectabat virum, neque præstolabatur filios hominis.

8 Erunt etiam reliquiæ Jahhakobi in gentibus, inter populos multos, velut leo inter bestias sylvæ, ut juvenis leo inter greges ovium; qui cùm transit, & calcat & rapit nemine eripiente.

9 Elata erit manus tua supra hostes tuos, & omnes inimici tui excindentur.

10 Nam erit die illo, dictum Jehovæ; cùm excidero equos tuos in medio tui, & perdidero currus tuos,

11 Excindensque civitates terræ tuę, destruxero omnes munitiones tuas.

12 Et excidero præstigias e manu tua, adeò ut planetarii non sint tibi,

13 Exciderọq; sculptilia tua & statuas tuas e medio tui, ut non incurves te amplius operi manuum tuarum,

14 Et evellero lucos tuos e medio tui; ut perdam adversarios tuos,

15 Faciamque ira & æstu vindictam contra gentes, quę non auscultaverint.

[a] Heb. *filia turmæ*.
[b] Heb. *existendo*.
[c] Heb. *filiis Jisraëlis*.
[d] Heb. *in medio populorũ: sic vers. seq.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Verbum Jehovæ] *Quinque hæc capita inter se conjungenda esse & efficere justam concionem unam, facilè animadversuri sunt qui cum judicio & ratione Prophetæ verba expenderint. Sunt itaque duo hîc distinguenda, inscriptio* καθολικὴ *sive universalis, versu 1. & prophetia ipsa ejus argumenti quod inscriptione continetur. Inscriptio autem (ut in cæteris Prophetis) exponit rem, personam, tempus, & argumentum prophetiæ: quæ singula ita sunt plana ut non videantur egere singulari aliqua interpretatione.* Moraschtitem] *id est, oriundum ex oppido Moreschetb, cujus mentio est infrà ver. 14. Nam ut ad Mareschам alterum Jehudæ oppidum referamus prohibet forma nominis.* Super Schomrone] *id est, super regnis duobus, Jisraëlis & Jehudæ; quorum hæ fuerunt metropoles, & unde manarunt regnorum evertendorum causæ, versu 5. synecdoche.* 2 Audite] *hujus prophetiæ (si exordium exceperis hoc versu comprehensum) duæ sunt omnino partes; una, propositio judiciorum Dei contra Judæos & Jisraëlitas, tribus capitibus; altera, consolatio sanctarum reliquiarum per promissiones Evangelicas, capite 4. & 5.* In vobis] *cùm improbis & defectoribus, ut verbo Dei ampliùs evincantur & percellantur minis; tum etiam bonis, ut in promissionum expectatione confirmentur: quæ duæ sunt concionis partes.* E templo sanct.] *id est, e cœlo, ut Psal. 11 4. periphrasis, quam duo sequentes versus confirmant hoc loco statuendam esse.* 3 Nam ecce] *in narratione hac judiciorum Dei primùm observāda est prolepsis, sive generalis propositio & judiciorum Dei, hoc & sequente versu; & causarum, ver. 5. deinde vero singularis enarratio duorum membrorum prolepseos; tum judiciorum, reliquo capite; tum etiam causarum, duobus sequentibus: etsi utrique membro pro occasione, id est, judiciorum enarrationi interdum causæ asperguntur, & causarum enarrationi judicia.* E loco suo] *id est, e cœlo, ut modò diximus Psal. 115. 3.* Excelsa terræ] *ut Deut. 32. 13. & 33. 29.* 4 Liquefient] *ut Psal. 97. 5.* Tanquam cera] *illustrat Propheta duo proximè præcedentia dicta comparationibus.* Vt aquæ prof.] *id est, ita abibunt convalles in glebas minutissimas & friatæ dissilient judicio Dei, ut aqua deorsum dejecta ex præcipitio hùc illùc dissilit in minutissimas guttulas.* 5 Cujus est def.] *ætiologia proximè præcedentis dicti, a ratione peccatorum quæ in Jisraële & Jehuda obtinebant. Non est, inquit Propheta, singularis alicujus viri, familiæ, civitatis, loci, aut hujus tantùm ætatis istorum regnorum defectio; sed ab ipsis regibus, regiisque civitatibus profecta est, ab illis augetur, & in illis confirmatur: deniq; metropoles istæ in reatum publicum omnes regni utriusque cives adduxerunt, ipsósque in eo obfirmant.* Jahhakobi] *id est, Jisraëlitarum regnum, quod decem partes in rege obtinebat, ut illi loquuntur 2. Schem. 19. 44.* An non] *id est, nonne reus est Rex, principes, comites, & populares Schomrone habitantes? sic sequentia.* 6 Itaque] *prius hoc membrum prolepseos, ut diximus in versum 3. judicia Dei primùm enarrat in Jisraëlitas, duobus versibus, & in Judæos duobus alteris: deinde verò figurat ratione castrensi tanquam speculator minutatim Judæis suis res futuras præsignificans, reliquo cap.* In acervum] *id est, ut nihil e Schomrone supersit quam acervus lapidum ruderúmque: ut vinitores, cùm plantaria vinearum curant, & novellant, lapides solent coacervare ad itinera extra vinearum septum.* Faciam ut diff.] *gradatio. q.d. ac ne acervos quidem ipsos lapidum relinquam: sed exundabit judicium meum ut torrens, lapides ejus ad ima usque fundamenta everret, atque deportabit: ut per Assyrios effectum est.* 7 Terricula] *ut 1. Schem. 31. 9.* Ex mercede] *id est, idololatriæ suæ & idolis accepta tulit bona sua: ut Hosche. 2. 5. & 8. & 12.* Et dum merces] *id est, tantisper dum sua bona possident (quæ non mihi sed suis idolis tanquam mercedes meretricias accepta ferunt) tantisper,*

Yyyy. v. inquam,

inquam, avertuntur a me benignitate mea abutentes, Hosche. 2.5.*& seq.* 8 Præterea] *enarratio judicii Dei contra regnum Jehudæ, ut diximus in versum* 6. Spoliatus] *nimirum veste mea prophetica; ut Jeschahh.* 20.2. Sicut dracones] *sic Ijobi* 30.29. 9 Plagis suis] *de quibus versu* 6.*&* 7. Pervenerit] *id est, non constiterit plaga in Jisraëlis regno, sed Jehudam quoque invaserit.* 10 Gathi] *hypotyposis castrensi forma denuntians & figurans calamitates Jehudæ. De hac autem loquendi forma vide* 2. *Schem.* 1. 20. In domo Hhophræ] *id est, in Binjamine, Jehoschuhh.* 18.23. *quasi dicat, luctum procul agitato a Pelischtæorum finibus.* Pulvere] *id est, esto in luctu amarissimo: ut Jirmejæ* 6.26. *synecdoche. Alludit autem hic & sequentibus versibus ferè Propheta ad ipsa locorum nomina quæ hic adducuntur.* 11 Transi] *id est, migra e regione tua cum luctu & dedecore maximo. Voces autem hoc versu positas, quas interpretes ferè ut proprias accipiunt, nos appellativè reddimus: nam consilium Prophetæ est inde ab hoc versu, Jehudæ suas calamitates prædicare, ut Binjamini, proximè præcedente. Jehudæ autem agrum dividit in elegantem uberemq; & in asperum ac steriliorem: futurumq; omnino prædicit ut totus ager acerbissimo luctu perfundatur: quod amplius exornat sequentibus.* Nudata pudendis] *id est, non tantùm inelegans, sed etiam affecta dedecore turpissimo: ut Jeschahh.* 47.3. Locis adjac.] *id est, incultioribus, quæ secundum agros uberes sunt & de illorum copia fructum percipiunt.* Constitutionem] *id est, rationem & quasi leges vitæ suæ accipiunt a locis uberibus, quia ex illorum copia aluntur commodiùs, ex inopia verò gravissima sentiunt incommoda; quod sequentis versus exegesis commonstrat.* 12 Propter bonum] *videlicet amissum clade publica: ut sequentia docent.* 13 Junge currum] *id est, fuge quàm poteris maximè & contentissimè; non effugies tamen; cùm Regem tuum fugientem ad te non siveris effugere.* Angariis] *id est, equis celeribus cursum latum (ut Jureconsulti vocant) decurrentibus.* Origo peccati] *id est, Lacischani cives conscii, adeóque authores sunt cum civibus Jeruschalaimorum perfidæ illius conspirationis contra Regem Amatzjam factæ, quem Jeruschalaimani persequuti sunt, Lacischani verò prodiderunt & morte affectum miserunt Jeruschalaima: vide* 2.*Reg.* 14.19. Defectiones Jisr.] *id est, rea es earundem defectionum quibus tenentur Jisraëlitæ, cùm hoc tuo facto perequè a domo Davidis defeceris.* 14 Dato munera] *id est, redime pacem cum propinquis tuis quantum voles: concessio ironica.* Moreschetha] *id est, oppido a Binjaminitis occupato, quòd priùs ad regnum Gathi pertinebat: sic interpretamur ex* 1.*Chron.* 8.13. Erunt mend.] *id est, fallent expectationem regum Jehudæ imperantium reliquiis Jisraëlis.* 15 Hæredem] *id est extraneum, qui per longum tempus hæreditariò obtineat possessionem tuam. De hoc autem & superiore oppido vide Jehoschuhh.* 15.44. Hhadullamum] *de quo Jehoschuhh.* 15.35. Gloriam Jisr.] *id est, Jeruschalaimam metropolin, & Tzijonem Dei Regisque sedem, quam nominaverat suprà ver.* 9. 16 Glabra te] *apostrophe ad Tzijonem & Jeruschalaima: vide Jeschahh.* 22.12. Tonde] *ut Ijobi* 1.20. Similis aquilæ] *id est, quæ omnium tibi videris excelsissima, prout aquila cæteras aves supervolat: ut Jirmejæ* 49.16.*& Hhobadjæ* 4.

In caput II.

1 Væ cogitantibus] *Enarratio alterius membri prolepseos, ut diximus suprà* 1.3. *videlicet causarum propter quas Deus ad statuendum & denuntiandum tam grave judicium adducitur. Sunt autem hujus enarrationis causæ in universum duæ, quæ cum judiciis suis sigillatim comparantur: una est, inhumanitas cogitationum factorumq; duobus versibus, accersens severissimum Dei judicium, quod tribus versibus deinde exponitur; altera est impietas verbum Dei repudians & legem Deo ac Prophetis dicens, versu* 6. *quæ duo mala primùm redarguuntur contestatione vehementissima popularium, inde ad finem capitis; deinde verò principum primorumq; populi & prophetarum, tanquam inhumanitatis & impietatis authorum, capite* 3. In cubilibus suis] *id est, ne nocte quidem, quietis tempore & loco, supersedentibus a cogitando & informando malo.* 3 Idcirco] *applicatio judicii (ut diximus in ver.* 1.*) quo continentur servitus abjectissima, hoc versu; dedecus luctuosissimum, & depulsio ab Ecclesia & hæreditate Jehovæ, duobus versibus.* Familiam istam] *Jisraëlis totius.* Elatè] *ut modò facitis, cùm aquilarum instar vobis videmini, suprà* 1.16. 4 Prorsus vastati] *hoc lamento continentur duo; querimonia, & postulatio causæ, cui Deus subjicit responsum sequente versu.* Commutat] *suos in regionem exteram deportando, & regionem suam externis partiendo.* 5 Idcirco] *διαφορὰ respiciens ad principium versus tertii. Non erit (inquit Deus) quòd lamentatores tui queritentur quo pacto fiat ut hæc vobis adimam & illis concedā: jam enim exposita est causa, me idcirco effecturū esse quòd cogitetis iniquitatem, &c.* Projiciens funiculum] *id est, qui possessionem ampliùs distribuat tibi: quod Deus primùm per Jehoschuhham effecerat: vide Deut.* 32.8.*&* 9. 6 Ne stilletis] *altera causa, ut diximus in versum* 1. *quam Propheta ex abrupto affert ad testandum indignationem gravissimā. Sunt enim hæc verba principum & popularium de prophetiis arbitratu suo judicantium. Nam hoc scelus eodem tempore in Jehudâ factum esse ostendit Mica & Jeschahhja* 30.10. *quo etiam in Jisraële factum est: ut vidimus Hhamos* 7.12.*&* 16. Stillent isti] *videlicet pseudo prophetæ, qui blanda loquuntur nobis. De hoc autem stillandi verbo vide Jechezk.* 21.2. Non stillant] *id est, non prophetant ut isti prophetæ nostri: sic causam reddit populus cur prophetas Dei jubeat conticescere: ut* 1.*Reg.* 22.8. *& sequentibus.* Non hæsurum] *summa pseudoprophetiarum quæ arridebant populo tanquam faustæ, contrà quàm Prophetæ Dei prædicabant ignominiosa omnia populo eventura: ut antè vidimus.* 7 O quæ diceris] *id est, qui esse populus & Ecclesia Dei nomine tenus. Hinc autem (ut diximus in versum* 1.*) incipit contestatio, qua Propheta vim spiritus Dei opponit populi instituto, hoc versu, quod institutum deinde explicat a populi inhumanitate a Deo punienda, usq; ad ver.* 10.*& ab infidelitate, ver.* 11. An angust.] *contestationis fundamentum a persona Dei & populi nititur dilemmate: si ita ut vultis (Propheta inquit) nos conveniret prophetare, alterutrū oporteret, aut Deū, aut vos reprehendendos esse novitatis istius nomine: nam aut spiritus Dei angustatus esset, ut non amplius posset, auderet aut vellet eandem rationē in dicendo & operando sequi, aut vos cōtumaces. atqui Deus est cōstantissimus semperq; sui similis in dicendo & benefaciendo rectis, hoc versu. Superest igitur ut vos ipsos damnetis contumaciæ, cùm asperiores vobis enūtiantur prophetiæ.* Angustatus est.] *ne posset vobis mala prædicere prædictaq; efficere.* Hæc essent] *i. an ita se gereret vera Ecclesia Dei & germana Jahhakobi domus,*

mus, ut vos geritis? quod exponitur versibus sequentibus. Nónne verba mea] *i. nónne si recti essetis animo, & recti è vivendi studio duceremini, apud vos locus esset sermoni meo? & meliores efficeret vos instituto vitæ, augeretq́; promissionibus?* 8 Atqui heri] *explicatio antithetos inhumanitatis & infidelitatis populi; ut diximus præcedente versu.* Heri] *id est, his paucis annis, memoriaq́; recentissima: synecdoche, ut Jeschahh, 30.33.* Quasi hostis] *id est, non secus quam hostis, tum in reges suos conspirabat, & in regno utroque maximam portam aperiebat nequitiæ & latrocinius, tum regnum unum in alterum invehebatur hostilibus grassationibus. Nam in regno quidem Jehudæ Joasch, & Amatzja suorum conspirationibus occisi sunt, in Jisraële verò Nadab conspiratione Bahhaschæ & Joram conspiratione Jehu: denique regnum unum ab altero est frequentissimè infestatum.* Cùm adest] *id est, cum nulla necessitate constringimini, sed rebus omnibus abundatis: nihilominus tamen adducti sola libidine in res alienas involatis: nam species una latrociniorum pro genere accipitur.* A transeuntibus] *exaggeratio criminis a persona eorum quibus fit injuria.* 9 Deliciarum] *id est, charissima, ubi ipsis futuræ essent deliciæ in virorum liberorumq́; complexu: sic gradatim auget maleficentiam populi, quòd nulla sexus aut ætatis ratione abducatur a malo.*

Decorem meum] *id est, ornamenta juraq́; omnia honoratissima quæ ipsis attribui lege. Nam Jisraëlitæ omnes inde a conceptu libertatem & gloriam omnem filiorum Dei Ecclesiæq́; obtinebant; sed latrociniis & bellis inter duo regna intercedentibus ne pueros quidē pro fratribus & cohæredibus fœderis promissionúmq́; habebant, sed in miseram duramq́; servitutem trahebant, velut extraneos: vide exempla 2. Chron. 28.* In seculum.] *id est, ista indesinenter facitis.* 10 Hæc] *nimirum terra q.d. non ampliùs futura est vobis stabilis & tranquilla sedes.* Propter impur.] *qua impurastis ipsam: confer cum Levit. 18.25. & sequentibus.* 11 Sic vir ventosus] *altera pars explicationis de infidelitate, ut diximus versu 7.* Is stillator] *id est, Propheta acceptus populo: vide suprà versu 6.* 12 Omnino] παρεμβολὴ *sive interjectus minarum quas Deus in populum Jehudæ & Jisraëlis pronuntiavit antè dictæ inhumanitatis & infidelitatis nomine prout causarum enarrationi monuimus judicia interseri suprà 1.3. Ludit autem Propheta ex ambiguo, in hoc versu, & ludificatur pseudoprophetarum verba, quasi promissiones amplissimas faceret verbis Dei de ventura Jehudæ & Jisraëlis adunatione: sed quo consilio faciat demonstrat apertissimè sequente versu.* Simul disponam] *ut simul quàm maximo numero in captivitatem tanquam in exteram caulam deportentur.* Oves Botzræ] *de qua Jirmeje. 48.24. oppidi Moabitarum: qui pecuariis erant maximis, 2. Reg. 3.4.* 13 Ascendit] *hypotyposis, qua Propheta judicium populo superventurum quodammodo oculis exhibet & res quasi præsentes narrat.* Effractor] *Assyrius, & Babylonius.* Perruperunt] *sic enim capta sunt Schomron, & Jeruschalaima.* Rex eorum] *Hoschealh, & Tzidkija, 2. Reg. 17. & 25.* In principiis] *id est, dux primi agminis, totiusq́; hostilis exercitus, ut perficiat quæ dixit præcedente versu.*

IN CAPUT III.

1 Quapropter] *Altera pars contestationis, qua propheta (postquam populum totum admonuit capite proximo) nominatim principes populi & prophetas velut inhumanitatis & impietatis authores compellat: quemadmodum exprobrat infrà ver. 11. principes quidem versibus quatuor: prophetas verò, quatuor alteris: ac postremò universalem denuntiationem adhibet ut finem contestandi faciat, quatuor ultimis.* 2 Rapientes] *id est, omnibus modis absumentes ferissimè.* 3 Quod comedunt] *ut Psal. 14.4. hîc autem ferinam principum inhumanitatem Propheta persequitur lanionum & coquorum similitudine.* 4 Tunc] *videlicet cùm immittet ea quæ denuntiavit supra 2.12. & 13.* 5 Sic ait Jehova] *contestatio in pseudoprophetas: ut diximus versu 1.* Mordentes] *id est, cùm ipsis datur quod mordeant, & unde curent abdomen suum, ut suprà 2.11.* 6 Nox erit vobis] *id est, tot & tantis malis (quæ cum nocte tenebrisq́; ferè comparantur) obruemini, ut amplius non vacet vobis noctu somnia, interdiu visiones adducere, & divinationes vestras in locum eorum obtrudere.* 7 Obvelabuntq́;] *ut Levit. 13.45. & Jechezk. 24.17. & 22.* Nulla erit exaud.] *ut suprà versu 4.* 8 Veruntamen] *oratio antithetos, qua Propheta administrationem suam & prædicationem comparat cum pseudoprophetarum factis, & transitum facit ad sequentem conclusionem hujus contestationis.* Virtute] *non cibo, potu, aut humanis muneribus; ut illi dicuntur versu 5.* Defectionem] *conjunctam supplicio suo, non autem pacem quam illi prædicant suprà 2.6. & 11. & hujus capitis versu 5.* 9 Audite jam] *conclusio totius contestationis, ut diximus versu 1* 10 Ædificat Tzij.] *id est, domos extruit, & vrbem excolit artibus nefariis.* 11 Jehova nituntur] *id est, eo niti se prædicant, ut Jirmeja 7.* 12 Tzijon.] *id est, vestra illa urbs cui confiditis ita evertetur, ut pars in arva, pars in rudera, pars denique in sylvam abeat.*

IN CAPUT IIII.

1 Sed erit] *Jam sequitur altera concionis pars, ut diximus suprà 1.2. nimirum consolatio sanctarum populi reliquiarum per promissiones evangelicas. Qua in parte tria potissimùm habentur membra: primum est, prolepsis sive propositio summa Evangelicarum promissionum, de bonis conferendis, & avertendo omni malo, versibus quinque: secundum, enarratio promissionis* ὕστερον πρότερον, *de malis avertendis quibus potuisset abduci & labefactari piorum fides, usque ad finem capitis; tertium denique bonarum promissionum amplior enarratio, cap. 5. De hac autem prolepsi vide Jeschahh. 2. unde hæc ferè ad verbum exscripta sunt.*

3 In longinq.] *id est, usque ad fines terræ extimos, Psal. 2.8. & 72.8.* 4 Confideant quisque] *id est, securissimè fruantur suo: ut 1. Reg. 4.34. quam securitatem aliter figurat Jeschahh. 11.6. & sequentibus & 35.* 5 Nam omnes populi] *ætiologia antegressæ promissionis a natura & fœdere Dei, quæ amplificatur antithesi deorum quibus confidunt exteri: similem vide Psal. 20.8.* 6 Tempore illo] *secundum membrum (ut diximus versu 1.) per* ὑστέρησιν *ostendit piis non esse metuendum ut ullo malo a fruendis Dei promissionibus avertantur. Deum enim omnia mala tum ab ipsorum infirmitate, tum ab exterorum*

terrorum injuriis importata sublaturum esse adventu Christi, tribus versibus; qui promissionis locus exornatur, reliquo capite. Claudicantem] *vide Jeschahh. 35.* Depulsam] *ex promissione, Deuteron. 30.3. & sequentibus.* Et quam malis] *brevis occupatio, ne pii malorum sensu fatiscerent, quo ostendit Deus non omnes quos malis affecerit perituros in malis: sed bonorum esse ut mala superent freti expectatione promissorum Dei.* 7 Jehova] *Christus æternum Ecclesiæ caput.* 8 Turris gregis] *hoc nomen etsi alibi non meminimus in scriptura legere, tamen ex analogia statuimus eam fuisse turrim quæ imposita erat portæ gregis ad meridiem urbis, de qua Nechemj. 3.1. quemadmodum proxima turris centenaria, & tertia ab hac turris Chananeelis vocabatur: atque eandem ob causam fuisse turrim gregis appellatam, quia per portam huic turri substructam greges intromittebantur in forum pecuarium proximum, & in piscinam de qua Joan. 5.2. sic confirmat Deus fore ut Christus in possessionem justam Ecclesiæ mittatur, cujus olim typus fuit Jeruschalaimis: nam hac porta patebat aditus tum in regiam, templum, & munitionem Tzijonis, tum in utraque Jeruschalaima.* Clive] *de quo 2. Chron. 27.3. & Nechemj. 3.* Filiæ Jerusch.] *id est, Ecclesiæ regnaturæ in Christo.* 9 Nunc quare voc.] *exornatio præcedentis promissionis per occupationem: dixeris fortasse (inquit Deus) te gravissimis angi doloribus, qui nihil commune habeant cum magnificis promissis meis; ac propterea abrepta infirmitate judicabis tibi jam Regem nullum aut consiliarium superesse, hoc versu; sed Jehova Rex æternus & consiliarius est, versu sequente; qui consilium hostium novit, suumque asservat & suo tempore exequitur ad gloriam suam, Ecclesiæ salutem & adversariorum exitium, tribus versibus ultimis.* 10 Parturi] *id est, perfer æquo animo ad tempus hunc dolorem tuum, imitata puerperam, & sciens tristitiam tuam evasuram in gaudium: ut Christus loquitur Joan. 16. 20. & sequentibus: sic infrà 5.3.* 11 Contaminetur] *id est, polluamus eam cædibus: ut Num. 35.33. & Psal. 106. 38.* Et videat] *nimirum præstitam contaminationem hanc: sic explicat consilium adversariorum Ecclesiæ, ut Jeschahh. 10.7. & sequentibus.* 12 Velut manip.] *id est triturandas, ut mandatur Ecclesiæ sequente versu.* 13 Surge] *hortatio ad Ecclesiam piorum per hypotyposin, quasi jam in rem præsentem adducta esset Dei promissionibus: nam promissiones ponuntur duæ, Ecclesiam confirmatum iri ut hostes expugnet, & prostratos conculcaturam esse; idque sola virtute Dei Ecclesiam fortificantis, & hostes cum rebus ipsorum omnibus devoventis anathemati perpetuo.* Cornu] *ut 1. Schem. 2.1.*

IN CAPUT V.

1 Nunc] *Altera pars narrationis, de bonis a Deo promissis Ecclesiæ; quò transitus comparatur sarcasmo in hostes amarulentissimo, quem Ecclesia freta præcedente Dei promissione adhibet, ut melius exponat gloriationem suæ fidei adversus omnes injurias, hoc versu. Continet itaque hic secundus enarrationis locus primùm promissionem personæ Christi, in quo totus sermo Dei est etiam & amen; deinde officia illius, reliquo capite.* O turmaria] *gens Assyriorum & Babyloniorum.* Obsidionem disp.] *id est, nos agens & crucians, circunsidensque malis ab omni parte.* Virga percutiant] *id est, indignissimè & abjectissimè populum totum Jisraëlis & reges exagitent: proverbiale loquendi genus, ut Psal. 3.8.* 2 At tu] *primus enarrationis bonorum promissorum locus, de persona Christi, quæ una turmariis omnibus ab Ecclesia objicitur, ut Jeschah. 9.6.* Ephrathæ] *genitivus additus διακριτικῶς, quia alterum fuit Beth-lechem Zebulunis, Jehoschuhh. 19.15. Hoc autem est Jehudæ, nominatum ab Ephratha uxore Calebi cujus mentio est, 1. Chron. 2.19 & sequentibus.* Minima ut sis] *occupatio, qua ostendit Propheta non deterreri Ecclesiam tenuitate loci ubi Christus erat nasciturus, quin certa fide amplectatur promissiones Dei: quam occupationem Pharisæi Herodem compellantes ex veritate & pro temporum ratione non imprudenter cõmutarunt, Matth. 2.6.* In ducibus] *sic interpretamur ex Matthæo, ut Judic. 6.15.* Futurus domin.] *Christus caput Ecclesiæ.* Cujus exortus] *id est, declarationes & demonstrationes tanquam exorientis solis, quasi dicat qui inde a principio se ipsum patefecit demonstravitque rebus creatis omnibus luce verbi sui, & virtute operum; quemadmodum exoriens sol luce & effectis suis inde ab exortu seipsum aperit. Nam in principio erat verbum, &c. omnia per ipsum facta sunt, &c. Joan. 1.* 3 Idcirco] *secundus enarrationis bonorum promissorum locus duas partes continet: unam, simplicem propositionem propheticam, usque ad versum 10. alteram, confirmationem verbis ipsius Christi jam tum Ecclesiæ suæ promissiones easdem prædicantis, ad finem usque. Utrobique autem continentur duo: nimirum electorum salus, & in hostes imperium.* Quo partur.] *vide suprà 4.10.* Residuum fratr.] *id est, reliquiæ gentium a Deo cooptatæ in Christo se adjungent Ecclesiæ: ut Heb. 2.11. & 12.* 5 Pax] *id est, prosperitas & amplitudo Ecclesiæ Dei.* Postquam ven.] *quod prædixit suprà 4.9. & sequentibus de Assyrio & Babylonio: synecdoche.* Septem pastor.] *id est, tot præsides & præfectos, quot erunt opus ad regendos & continendos hostes ex authoritate Christi & Ecclesiæ: numerus finitus pro infinito.* Ex hominibus] *id est, & quidem tanta facilitate hostibus imperabit virtus Christi, ut vel si qui minimi fiunt in Ecclesia, coërcere illos & regere possint dono & vocatione ejus: nam Jisraëlitæ & Judæi omnes inde a deportationis tempore Gentibus abjectissimi & ad servitutem nati dicebantur.* 6 Nimrodi] *id est Babyloniam, & terram Schinhharis, Gen. 10.10.* Eripietque] *id est, ab omnibus hostibus vindicabit, Luc. 1.71.* 7 Itaque erunt] *ἐργασία duarum præcedentium promissionis partium per elegantissimas similitudines: nam sancta Ecclesiæ inter electos e gentibus administratio per Evangelium, cum rore & pluvia commoda, hoc versu; terribilis verò administratio contra hostes cum leonis violentia comparatur duobus sequentibus.* Sicut ros] *nam administris Evangelii ipse effectus verbi tribuitur, tanquam si ipsi ros essent qui irrorant agrum Dei; simile vide 2. Corinth. 2.15.* Quæ non expect.] *i. quæ ab omnibus neglecta erat, & a nemine curabatur. Sic allegoricè Propheta designat illud quod apertis verbis dicit Jescha. 65.1.* 10 Nam erit] *altera pars secundi in enarratione loci, ut diximus versu 3.* Jehovæ] *id est Christi dominatoris, cujus exortus inde a principio, &c. ut suprà ver. 2. Hæc enim de Christo accipienda esse hoc saltem indicat, quòd Jehova hic se facturum dicit ea quæ Propheta dixerat a Christo factum iri, nimirum abolitionem mali, de qua præcedente capite; & communicationem boni,*

boni, hoc capite promissam. Cùm excidero] *id est, cùm te malis quamplurimis evertero, duobus versibus, atque ita purgavero a maleficiis, & impietatis tuæ instrumentis, tribus versibus.* 14 Vt perdam] *id est, ut tum demum severitatem judiciorum meorum in illis exerceam.*

CAPUT VI.

Deus agrum Jisraëlitarum contestatus contendit cum toto populo suo, exponens beneficia in eum collata, documentaque tradita de officio ejus; & contrariam populi vitam redarguens minas legis denuntiat ipsi; reliquias vero piorum (quas propter abundantem impietatem tenuissimas esse ac penè nullas conqueritur) monet ut a seculo suo caveant, Deo uni confidant, peccata confiteantur, justitiámque ejus expectent, & promissiones instaurationis gloriosæ: quarum nomine, Ecclesia consolationem accipiens celebrat gratuitam Dei misericordiam.

1 AVDITE jam quod Jehova edicit; surge, contende cum *istis montibus, & audiant isti colles vocem tuam.

2 Audite montes *contentionem Jehovæ, & robustissima *fundamenta terræ: nam contentio Jehovæ est cum populo suo, & cum Jisraële disceptaturus est.

3 *Popule mi, quid feci tibi? & quo *fatigavi te? testificare contra me.

4 *Cùm educens te e terra Ægypti, e domo servorum redemissem te; & præmisissem tibi Moschen, Aharonem, & *Mirjamum:

5 Popule mi, recordare jam *quid consilii iniverit Balak rex Moabitarum, & quid respõderit ei Bilhham filius Behhoris; *ut agnoscens [a] justè facta Jehovæ a Schittimis Gilgalem usque, dicas,

6 *Quanam re *instructus* veniam ante Jehovam, incurvabo me Deo [b] excelso? veniámne ante eum cum holocaustis? cum vitulis [c] anniculis?

7 An accepta haberet Jehova millia arietũ? *myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum *pro* defectione mea? fructũ vẽtris mei *pro* peccato animæ meæ?

8 *Indicavit tibi, ô homo, quid sit bonum: ecquid Jehova requisivit abs te, nisi ut exerceas jus; & ames benignitatem, & [d] modestè ambules cum Deo tuo?

9 Vox Jehovę *ipsi civitati prædicat, (*nam quod res est videt *nomen tuum) audite *virgam, & quis [e] accersat illud.

10 *Adhuc? *sitne cuiquam domus improbi? thesauri improbitatis? & epha [f] minutum detestabile?

11 An purum haberem *quemquam* cum lancibus improbitatis, & inditis loculo [g] ponderibus dolosis?

12 Cujus civitatis divites pleni sunt violentia, & habitatores loquuntur falsum; quorum lingua dolosa est in ore ipsorum?

13 *Quin imò ego *ægritudine afficiam percutiendo te, desolando propter peccata tua.

14 Tu comedes, sed non saturaberis; & depressio tua erit in medio tui: & *amovebis, sed non liberabis; quod autem liberaveris, gladio tradam.

15 Tu seres, sed non metes; tu calcabis olivas, sed non unges te oleo; & mustum, sed non bibes vinum.

16 Etenim assiduè observat statuta *Hhomri, & totum opus domus *Achabi, ambulatisque in consiliis eorum: ut dedam te desolationi, & habitatores ipsius *sibilo; itaque *opprobriũ populi mei portabitis.

Numer. 23. & 24.
[a] Heb. *justitias.*
[b] Heb. *excelsitatis.*
[c] Heb. *filiis anni.*
Deut. 30. 15
Deut. 10. 12.
[d] Heb. *modestè facias ambulando.*
[e] Heb. *desponset.*
[f] Heb. *maciei.*
[g] Heb. *lapidibus doli: ut Levit. 19. 36.*

CAPUT VII.

1 HEI mihi, *cùm sim tanquam [a] interceptis æstivis fructibus, tanquam *interceptis* racemis vindemię; *nullus est botrus ad comedendum, præcocem fructum desyderat anima mea.

2 *Periit benignus e terra hac, & rectus in hominibus his nullus est: [b] quotquot sunt, ad cædes insidiantur, quisque fratrem suum venantur plagis.

3 Vt malefaciant ambæ manus [c] strenuè; princeps poscit, & judex *pro retributione: & qui magnus est, eloquitur *ærumnam [d] desyderatissimam sibi ipse, *quam contorquent.

4 Optimus istorum similis est *spinæ, rectissimus *præ spineto est: dies *speculatorum tuorum; animadversio tua advenit, *nunc erit perplexitas istorum.

5 Ne creditote amico, ne confiditote duci: ab ea quæ cubat in sinu tuo observa fores oris tui.

6 Nam filius turpitudine afficit patrem, filia insurgit in matrem suam; nurus in socrum suam, inimici cujusque sunt [e] domestici ipsius.

7 *Quapropter ego Jehovam versus speculabor, præstolabor Deum salutis meæ; exaudiet me Deus meus.

8 *Ne lætator, inimica mea, de me; cùm cecidero, surgam: cùm sedero in tenebris, Jehova illucescet mihi.

9 *Indignationem Jehovæ feram, quia peccavi in eum; usquedum contendat *contentionem meam, & exerceat jus meum, producens me in lucem ut [f] fruar justitia ejus.

10 Et *respiciens inimicam meam operiat eam pudore, dicentem ad me, ubi est Jehova Deus tuus? oculi mei videbunt illam, nunc futura est conculcationi ut lutum platearum.

11 *Quo die *ædificaturus est macerias tuas, eo die in longinquum abibit *decretum:

12 Die *inquã* illo, cùm *ad te venturus est inde ab Assyria usque ad civitates [g] munitas, & inde a civitatibus munitis usque ad flumen; & [h] ad mare unum ab altero, & a monte uno ad alterum:

13 *Postquam fuerit hæc terra desolationi propter habitatores ipsius, propter fructum actionum ipsorum:

14 *Pasce populum tuum cum *pedo tuo, gregem possessionis tuæ *habitantem solitariè *in* sylva, in media arvorum; depascant Baschanem & Gilhhadem, ut diebus [i] priscis:

15 Vt

[a] Heb. *interceptionibus æstivi fructus.*
[b] Heb. *omnes ipsi ad sanguines.*
[c] Heb. *benefaciendo.*
[d] Heb. *animi, id est, desyderii sui.*
[e] Heb. *homines domus.*
[f] Heb. *videã: ut Psal. 34. 13.*
[g] Heb. *munitionis.*
[h] Heb. *ad mare amari, & a mõte ad montem.*
[i] Heb. *seculi.*

15 Ut diebus quibus egressus es e terra Ægypti, faciam ut videat ille mirabilia.

16 Videntes Gentes erubescent præ tota potentia illorum, imponent manum ori, aures illarum obsurdescent:

17 * Lingent pulverem ut anguis, ut serpentes [i] terrestes; commovebūtur e claustris suis: ad Jehovam Deum nostrum [k] pavidi accurrent & timebunt a te.

18 * Quis est Deus fortis par tibi? condonās iniquitatem, & præteriens defectionem reliquiis possessionis suæ; non retinens in æternum iram suam, eò quòd delectetur benignitate.

19 [l] Conversus miserebitur nostri; * subiget iniquitates nostras: * imò projecturus es [m] in profundissimum maris omnia peccata istorum.

20 Præstabis fidē *datam* Jahhakobo, benignitatem *datam* Abrahamo quam juraveras majoribus nostris a diebus [n] priscis.

[i] Heb. *terræ*: *ut Deut.* 32.24.

[k] Heb. *pavebunt*: *ut Hoschebb.* 3.5. *Exod.* 34.6. *&* 7.

[l] Heb. *convertetur miserebitur.*

[m] Heb. *profunda maris.*

[n] Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO IN CAPUT VI.

1 Audite jam] *Hujus prophetiæ in universum membra sunt tria: primum est exordium conjunctum inscriptione totius prophetiæ, duobus versibus; secundum contentio sive contestatio contra Judæos & Jisraëlitas, reliquo capite; tertium, querimonia bonorum, & consolatio a promissionibus Dei, capite 7. Primæ autem partis emphasis est vehementissima per prosopopœiam, quòd Deus cum Jisraëlitis disceptaturus montes potius & cautes durissimas quàm Jisraëlitas ipsos contestatur: ut Deuter.* 32.1. Istis montibus] *id est, montosis regionibus istis Jisraëlis & Jehudæ; ut Exodi* 15.17. 2 Contentionem] *quæ deinceps exponitur a versu* 3. Fundamenta ter.] *id est, montes ad imum usque: ut Deuter.* 32.22. *& Psal.* 18.8. 3 Popule mi] *contentio hæc tribus partibus continetur: prima est propositio juridica per interrogationem, hoc versu; cujusmodi habetur Jeschabh.* 5. *secunda est narratio beneficiorum Dei & documentorum ad officium populi pertinentium, usque ad versum* 10. *tertia est peccatorū populi exprobratio, conjuncta denuntiatione judiciorum Dei, ad finem usque capitis.* Fatigavi] *nimirum ut fastidias cultum meum & officium tuum.* 4 Cùm educens] *narratio beneficiorum Dei summatim, hoc & sequente versu; cui subjicitur narratio documentorum, quatuor reliquis.* Mirjamum] *sororem Moschu & Aharonis; quam propterea hoc loco nominat quòd propheticum quoque spiritum habuerit, eáque duce mulieres ex Ægypto egressæ hymnum Deo cecinerint: vide Exodi* 15.20. *& sequentibus, & Numer.* 12.2. 5 Quid consilii] *id est, cogita apud te, cùm quibus artibus & quàm variis eversionem tuam hostes tui procuraverint; tum quàm justè & gratiosè Deus malefacta tua partim castigaverit Schittimis, Numeror.* 25. *partim purgaverit renovato ad Gilgalem fœdere, Jehoschubh.* 5. Ut agnoscens] *Hhebræam verborum* ἐμπλοκὴν *perspicuitatis causa mutavimus.* 6 Quanam re] *propositio documentorum, primùm per* ἄρσιν *sive* ἀναίρεσιν, *duobus versibus: deinde per* θέσιν, *duobus alteris.* 7 Myriades tor.] *elegantissima hyperbole, ut Ijobi* 20.17. 8 Indicavit] *hæc documentorum* θέσις *exponit duo: nam primùm ostendit generalia documenta legis de officio humanitatis atque pietatis, hoc versu; deinde singularia prophetarum documenta, reprehensiones, & minas, versu seq.* 9 Ipsi civitati] *Jeruschalaimorum, ac proinde Jisraëlitis omnibus; cùm in ea civitate fuissent omnia officia pietatis & humanitatis colenda longè religiosius quàm alibi, propter præsentem majestatem Dei: sic inest huic voci emphasis synecdochica.* Nam quod res est] *id est, pernovisti quicquid in civitate est, etiam occultissimum: apostrophe ad Deum: sic transitum parat Propheta ad tertium contentionis locum, perstringens peccata populi & judicia sua, hoc versu.* Nomen tuum] *id est, majestas tua nominatissima.* Virgam] *id est, & prædictionem de judicio quo flagellandi estis, & quis in causa sit cur hac in virga flagellandi sitis; quæ duo in sequente loco* ὕστερον πρότερον *explanantur.* 10 Adhuc] *tertius contentionis locus, ut diximus in versum* 3. *quo exponitur primùm qua culpa flagellum Dei accersatur, tribus versibus: deinde virga sive flagellum venturum exponitur, tribus alteris; & utrumq; summatim conjungitur, versu ultimo.* Sitne cuiquam] *id est, an adhuc, postquam tot monitu solicitavi vos, perstare oportet familias in improbitate sua, & a majoribus quandam velut hæreditatem maleficiorum cernere?* 13 Quin imò] *declaratio virgæ, qua populum cæsurus erat Deus; ut diximus versu* 10. Ægritudine] *ex interminatione Levit.* 26.16. *ut Jeschabh.* 1.5. 14 Amovebis] *nimirum res tuas pretiosas a conspectu hostium.* 16 Hhomri] *de quo* 1. *Reg.* 16.27. Achabi] *de cujus malitia ibidem versu* 32. Sibilo] *vide* 1. *Reg.* 9.8. Opprobrium pop.] *id est, quo ego justè sum affecturus populum quem mihi adoptavero.*

IN CAPUT VII.

1 Hei mihi] *Tertia hæc concionis pars duo summatim continet; querimoniam Prophetæ & piorum omnium, quòd nusquam ne apud intimos quidem & summè necessarios inveniant pietatem & fidem, septem versibus; & consolationem, toto capite reliquo.* Cùm sim tanq.] *id est, cùm æquè destituar bonis & justis viris, atque destituuntur viatores fructibus & uvis, cùm pomaria aut vites pervasit vis aliqua major, & fructus speratos sustulit.* Nullus est botr.] *exegesis verborum præcedentium per* ὑστέρωσιν. 2 Periit] *explicatio similitudinis præcedentis de communi improbitate popularium, hoc versu; principū primorūq; ver.* 3. *&* 4. *& necessariorum sive conjunctissimorum hominum perfidia inter se, ver.* 5. *&* 6. *gradatio.* 3 Pro retribut.] *maleficii sui accuratissimi.* Ærumnam] *qua afficiat fratrem suum, prout exprobratum est suprà* 2,1. Quam contorquent] *id est, quam injuriam communicatis inter se consiliis confirmant, & tanquam lorum aut restem ex multiplice filo contextam (ut Plautus loquitur) contortuplicant.* 4 Spinæ] *ut Jechezk.* 2.6. Præ spineto] *id est, tortuosior est & magis aculeatus quàm spinetum ullum.* Speculatorū tuor.] *id est, prophetarum tuorum casus communis tecum: hoc enim translatitium est prophetarum in scripturis epitheton, quo spectat Propheta versu* 7. Nunc erit perp.] *id est, quandoquidem perplexitate delectantur, implicabuntur inter se omnes gravissimis mali judicio Dei.* 5 Ab ea quæ] *id est conjuge, periphrasis.* 7 Quapropter] *cùm nulla sit pietas, justitia & fides, ab hominibus istis planè abstinebo, ut me sistam & ad-*

& adhæream Deo meo : sic ex antithesi sermonis precedentis transitur ad secundum locum de consolatione Ecclesiæ. 8 Ne lætator] *consolationis Ecclesiæ, quam postremo loco a Propheta poni diximus suprà versu 1. argumenta duo per prolepsin ponuntur hoc versu: unum, instabilitas lætitiæ quam hostes percipiunt ex Ecclesiæ malis : alterum mirificentissima Ecclesiæ liberatio, & salus gloriosissima : quorum prius duobus versibus proximè sequentibus, posterius verò septem aliis proponitur: ac postremo horum beneficiorum causa fertur accepta soli gratiæ, misericordiæ, & fidei quam ex fœdere præstiturus est Deus, tribus ultimis versibus. Hæc autem prolepsis fit gravior, enuntiata per apostrophen ad inimicas gentes : cui respondentem alteram ironicè vide lament. 4.21.* 9 Indignationem Jeh.] *id est, æquo animo perfero, quia justè flagellat Jehova injustitiam meam, sed ad tempus : ac propterea patienter expectaturus sum donec justitiam suam in me proferat, & in vos exequatur, hoc & sequente versu.* Contentionem meam] *id est, causam meam agat contra te, quæ justè importatas mihi a Deo pœnas vobis arrogatis blasphemantes Deum, ac proinde quod ad vos, causam injustam agitis.* 10 Respiciens] *nimirum justitia Dei.* 11 Quo die] *secundus locus consolationis, quo propheta Ecclesiam informat de promissionibus Dei, ut Ecclesia hostes informaverat proximis versibus. Sunt autem promissionum erga Ecclesiam instauratam partes duæ: una, de salute & pace Ecclesiæ, usque ad versum 16. altera de vocatione gentium, versu 16. & 17.* Ædificaturus] *id est, instauraturus te: ut Hhamos 9.11. & sequentibus.* Decretum] *quod exponitur versu 14. id est, emanabit, & ad gentes omnes e terræ sanctæ terminis diffundetur.* 12 Ad te ventur.] *id est, in Ecclesiam concursuri Jisraëlitæ & Jehudæi undequaque libertate summa, & tanquam aggestis itineribus : ut prophetaverat Jeschahh. 19.23.* Civitates munitas] *Ægypti; ad cujus nomen alluditur.* 13 Postquam fuer.] *id est, ceciderit & corruerit in tenebras maximas, ut dixit versu 8.* 14 Pasce popul.] *decretum Dei, administris Christi & Ecclesiæ officium præscribentis, typo veteris Ecclesiæ.* Pedo tuo] *typo administrationis Evangelicæ.* Habitantem sol.] *id est, qui jam solitarius discurrit, & hic illic per arva sylvasque sparsus est.* 17 Lingent] *ut Psal. 72.9. & Jeschahh. 49.23.* 18 Quis est Deus] *conclusio consolationis per apostrophen ad Deum: qua primùm natura Dei describitur, hoc versu; deinde gratia & beneficentia in Ecclesiam prædicatur, tanquam unicus fons salutis, justitiæ, & gloriæ ejus, tum propter naturam Dei, tum propter fœdus gratuitum cum majoribus initum, duobus sequentibus.* 19 Subiget] *id est, antea quidem a natura venditi eramus sub peccato, quod tyrannicè dominabatur nobis tanquam mancipiis, Jeschahh. 50.1. & Rom. 6. & 7. Jam verò Deus tyrannica peccati vincula dissolvens, & subigens iniquitates inimicas gloriæ suæ & saluti nostræ, redemit nos & asseruit in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Imo projectur.] *gradatio per apostrophen: non tantùm, inquit, subiges, sed omne vestigium memoriamque peccati delebis, Psal. 103.12. & Jeschahh. 43.12. & immerges sepeliesque oblivione sempiterna: metaphora.*

NACHUM

NACHUM.

Caput I.

Propheta naturā & administrationem Dei pro suis & contra hostes potentissimam asserens, urbi Nineva & Assyriorum regno propter peccata ipsorum prænuntiat excidium ad consolationem Ecclesiæ: excidii illius rationem formamq́; & effecta describit; causas narrat inhumanitatem, & idololatriam pertinacissimam, & jus prenuntiatum confirmat ab exemplo Alexandriæ: denique omnibus, summis & infimis animi abjectionem, & occupatis munitionibus infamem fugam, incendia, & cædes promiscuas prædicit, æternamq́; ignominiam.

1 ROPHETIA onerosa 'Nineves, liber visionis Nachumi Elkoschæi.

2 'Deus fortis zelotes & ultor *est* Jehova, ultor *est* Jehova & [a] æstuans; ultor est Jehova in hostes suos, & asservat *iram* in inimicos suos.

3 Jehova longanimis est, & magnus virtute, sed [b] ullo pacto non absolvit; Jehovæ via 'cum turbine & procella est, & cum nube 'pulvis pedum ejus.

4 'Increpans mare arefacit ipsum, & omnia flumina exiccat; languescit Baschan & Carmel, etiam flos Libani languescit.

5 Montes commoventur ab eo, & colles sese dissolvunt; conflagratq́; terra a conspectu ejus, & orbis habitabilis cum omnibus habitantibus in eo.

6 Coram indignatione ejus quis subsistat? & quis consistat in æstu iræ ejus? cùm æstuans ira ejus funditur velut ignis, ipsæ rupes [c] evertuntur ab eo.

7 Bonus est Jehova, robori *est* tempore angustiæ: & agnoscit recipientes se ad ipsum.

8 'Itaque 'inundatione pervadente affecturus est consumptione locum 'illius ut inimicos 'ejus persequuntur tenebræ.

9 'Quid cogitaretis adversus Jehovam? cōsumptione affecturus est, 'non surget bis angustia.

10 Nam[d] 'æquè ac spinæ perplexi, & tāquam si merò obruti essent, [e] inebriati; consumentur, velut stipula arida, [f] planè.

11 'Ex te prodiit' cogitans contra 'Jehovam malum, consultor nequam.

12 'Sic ait Jehova, si 'pacem coluissent, ita etiam ampli fuissent: 'aut ita tonsi ut transivisset:' ut afflixeram te, non afflicturus fuissem te ampliùs.

13 Nunc verò fracturus sum Iorum istius, [g] ne incumbat tibi; & vincula tua disrumpam.

14 Præcipit enim Jehova contra te, *ó Ninevita,*' non seretur de nomine tuo ampliùs; e domo Dei tui excindam sculptile & fusile: disponam sepulchrum tuum,' postquam vilueris.

15 'Ecce super his montibus' pedes evangelizantis, promulgantis pacem, *dicentis*: celebra Jehuda festa tua, repende vota tua, nam non perget ampliùs transire in te nequam, totus excisus est.

Exod. 20. 5. & 34. 6.

a Heb. 'dominus æstus.

b Heb. *absolvendo*: ut Exod. 34. 7. Jeschahh. 50 2.

c Heb. *demoliuntur*: si passivè dici posset.

d Heb. *usque ad spinas.*

e Heb. *mero obruti.*

f Heb. *plenè.*

g Heb. *de super te.*

CAPUT II.

1 'ASCENDIT 'dissipator contra faciem tuam, *Nineve* 'custodi munitionem: speculare viam, confirma lumbos, fortifica vires valde.

2 Nam reversus est Jehova' cum excellentia Jahhakobi,' ut *qui sit* excellentia Jisraëlis: quia evacuarunt' eos [a] depopulatores, & palmites eorum corruperunt.

3 'Clypeus potentium' ejus' rubricatus, [b] bellatores coccinati, 'cum igne tædarū erunt currus quo die instruet *prælium*; cùm' abietes agitabuntur horridè.

4 Per vicos insanient currus, allident sese per plateas; aspectus earum tanquam tædarum erit, tanquam fulgura perrumpent.

5 [c] 'Recensebit magnificos suos, *sed*' corruent in ambulatione illorum, 'festinabunt ad murum illius, quasi paratus fuisset protector.

6 'Portæ fluminum aperientur, & ipsum templum dissolvetur:

7 Et 'statione posita deportabitur [d] Nineve, deducetur, cum ancillis suis' comitantibus voce simili columbarū, quæ tympana pulsant ex [e] animo suo.

8 'Fuit quidem Nineve' velut piscina aquarum, [f] ex quo tempore est; sed ipsos fugientes, *dicens*, consistite, consistite nullus avertet.

9 'Diripite argentum, diripite aurum, & infinitum apparatum istum; gloriam ex omnibus instrumentis [g] desyderabilibus.

10 Vacuitas & quidē vacuissima & exinanita erit: & 'animus liquefactus, ac' collisio genuū, ac dolor in omnibus lumbis, & 'facies eorum omnium contrahent nigrorem, *dicentium*:

11 'Ubi est lustrum leonum, & quod pascuum erat juvenum leonum; quò ibat leo, quò leunculus

a Heb. *evacuatores.*

b Heb. *homines copiarū.*

c Heb. *commemorabit.*

d Heb. *deducentibus.*

e Heb. *corde* : sic deinceps.

f Heb. *a diebus* quibus est *ipsa.*

g Heb. *desyderii.*

culus catulus leonis, nemine deterrente?

12 Leo *inquam* rapiens quantum sufficiebat catulis suis, & strangulans leunculis suis; qui implebat rapina cavernas suas, & lustra sua rapto?

13 'Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, ut comburam in fumum currus ejus, & juvenes leones tuos consumat gladius; ita excindam e terra rapinam tuam, neque audietur ampliùs vox ' nuntiorum tuorum.

CAPUT III.

1 'VÆ civitati [a] sanguinariæ; *quæ* tota est mendacio & lacerato plena, ' non amovet rapinam.

[a] Heb. *sanguinum*.

2 'Sonus flagelli, & sonus commotionis rotæ; & equi plaudentis, currusque salientis *audietur*.

3 Eques educens & [b] flammantem gladium & coruscam hastam, & multitudo confossorũ, & ingens numerus cadaverum; denique infinita erunt corpora, adeò ut [c] ' impingatur in corpora illorum:

[b] Heb. *flãmã gladii & fulgorem hastæ*.
[c] Heb. *impingant*.

4 'Propter amplitudinem ' scortationum scorti, [d] pollentis gratia magistræ præstigiarum; ' quæ venundabat gentes scortationibus suis, & familias præstigiis suis.

[d] Heb. *bonæ*.

5 Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, & ' retegam fimbrias tuas *replicans* in faciem tuam: ut ostendam gentibus nuditatem tuam; & regnis ignominiam tuam:

6 Et ' projiciens in te res detestandas, turpitudine afficiam te: ' disponamque te ut speculum.

7 Eritq; ut quisque videntium te ' aberret a te, ac dicat, vastata est Nineve, quis condoleat ei? unde quærerem consolatores tibi?

8 'An melius esset tibi quàm 'No nutriciæ, sitæ inter rivos, aquis circundatæ; cui præmunitio est mare, a mari est murus ejus?

9 Æthiopia robori erat & Ægyptus: infinitæq; *gentes*, Putæi, Libyes erant ' [e] auxilio tibi?

[e] Heb. *in auxilio tuo*.

10 'Etiam hæc deportationi fuit, abivit in captivitatem, etiam parvuli ejus illisi sunt in capite omnium vicorum: & super honoratos ejus ' projecerunt sortem, deniq; omnes magnates ejus vincti fuerunt compedibus.

11 'Tu quoque ' inebriaberis, eris latitans; tu quoque [f] desyderabis robur propter inimicum.

[f] Heb. *quæres*.

12 Omnes munitiones tuæ ' *similes* ficubus cum primitivis fructibus; si moveantur, illico cadent in os comedentis.

13 Ecce populus tuus, *ut* fœminæ, in medio tui erit inimicis tuis, [g] ' omnino aperientur portæ terræ tuæ, absumet ignis vectes tuos.

[g] Heb. *aperiendo*.

14 ' Aquas obsidionis hauri tibi, firma munitiones tuas: ' ingredere in lutum, & calca argillam, refice fornacem laterariam:

15 Ibi consumet te ignis, excindet te gladius, comedet te ' ut melolontha: ' numerosũ effice te ut melolõtha, ' numerosam effice te ut locusta.

16 Multiplicasti negotiatores tuos præ stellis cœli; ' *ut* melolontha irruit & avolat, *avolabunt*:

17 Diademati tui similes locustæ, & imperatores tui ut prasocuris foraminum: quæ castra metantur per sepes ' tempore frigoris, sed sole exorto errant, ita ut non dignoscatur locus ullius earum ubi fuerint.

18 'Dormitabunt ' pastores tui, ô Rex Assyriæ, jacebunt magnifici tui: ' abundabunt populus tuus super istos montes, nemine congregante.

19 ' Nulla est contractio fracturæ tuæ, ægra est plaga tua, quicunque audient [h] rumorem tuum ' complodent manu super te: nam ' [i] quem non pervasit afflictio tua jugiter?

[h] Heb. *auditionem*.
[i] Heb. *ad quem non transivit*.

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Prophetia] *Vide Jeschabh.* 13.1. *Hujus libelli partes sunt istæ: inscriptio, versu* 1. *exordium, versibus* 6. *sequentibus: propositio, reliquo capite* 1. *enarratio & propositionis exornatio, usque ad versum* 8. *capitis* 3. *& confirmatio, inde ad finem usque. Inscriptionis autem partes sunt duæ: quarum una argumentum prophetiæ summatim explicat, altera authorem. Temporis nulla habetur mentio: sed tamen si ad argumentum hujus prophetiæ & historias attendemus, constabit prophetiam hanc sub finem regni Joschijæ conscriptam esse, quo eodem tempore Jirmeja prophetabat in Judæa. Nam consilium Dei in hac prophetia est, ut Judæos & pias Jisraëlitarum reliquias consoletur denuntiatione judicii hujus contra Assyrios, qui Jisraëlem infestaverant atrocissimè Pule, Tiglath-pilesere, Schalmanasare, Sancheribo, & Esar-chaddone regibus, per quem postremò Jisraël populus esse destitit regnante Menasche: ut observavimus Jeschabh.* 7. *Quapropter non dubitamus quin hæc post ea tempora, antequam Judæi deportarentur; fuerint ad consolationem bonorum pronuntiata contra Assyrios, quemadmodum Chabakkuk sequens contra Babylonios prophetavit.* Nineves] *i. contra Nineven Assyriorum metropolin, & contra regnum ipsum : synecdochicè.*

2 Deus fortis] *exordium hoc totum sumitur a natura Dei, in maleficos hostes potentissimi ac severissimi, versibus quinque: & in bonos ac fideles gratiosi, versu* 7. 3 Cum turbine] *id est tota ejus administratio potentissima est, & improbis omnibus summè formidabilis.* Pulvis pedum] *id est, vestigia ejus, aut pedes pulverulenti: sic Propheta Deum contra improbos invehentem comparat cum viro pulverem excitante cursu, quamvis insideat nubi velocissimæ, Psal.* 104.3. *& Jeschabh.* 19.1. 4 Increpans mare] *exornatio potentiæ Dei a testimonio rerum creatarum omnium, quæ illi omnino cedunt arbitratu ipsius, hoc & sequente versu.* 8 Itaque] *propositio hæc duo universè explicat: judicium Dei Assyriis superventurum, tribus versibus; & causas judicii, quinque sequentibus.* Inundatione pervadente] *idest, fluctibus bellorum quamplurimis & vehementissimis magis ac magis destruetur & tandem corruet Nineve, regnumq; Assyriorum intercidet. Nam primùm Phraortes rex Medorum Nineven diutissimè obsessam, & Cyaxares filius ejus post eum tenuerunt: deinde a Scythis occupata est in ea expeditione cujus meminit Jirmeja* 49.34. *tertiò a Cyaxare fuit debellatis Scythis capta: ac postremò tam diuturnis bellis & frequentibus attrita, (ne amplius Assyrii freti opportunitate ejus contra Medos rebellarent, ab Astyage eversa est. Quæ omnia inundatione Propheta figurat elegantissimè.* Illius] *Nineves.* Ejus] *nempe Dei: vide Psal.* 35.6.

9 Quid cogitar.] *id est, quid posetis cogitando consequi? apostrophe ad Ninevitas.* Non surget] *id est, continenter procedet & sine intermissione, & ne ad momentum quidem poteritis judicium ipsius vestris cogitationibus a vobis avertere.* 10 Æquè ac spinæ] *id est, foris quidem circunclusi & implexi inextricabilibus difficultatibus, intus verò cum animis suis ita obstupefacti ut nesciant omnino quid capiant consilii.* 11 Ex te prodiit] *secundus propositionis locus, duas causas judicii pronuntiati ostendens: unam, improbitatem consiliorum factorumq; in Assyrius, hoc versu; alteram, liberationem & salutem Ecclesiæ, optimo Dei consilio, sed pessimo Assyriorum antea satis afflictæ, versibus sequentibus.* Cogitans] *nimirum Pul, Tiglath-pileser, Schalmanasar, Sancherib, & Esarchaddon reges, eorumq; consiliarii.* Jehovam] *& populum ejus, synecdochicè.* 12 Sic ait Jehova] *altera causa ad Ecclesiam spectans: ut modò diximus.* Pacem coluis.] *Jisraëlitæ videlicet mecum, & ipsi inter se: sic Jeschahh. 48.18.* Aut ita tonsi] *id est, aut certè si fuisset mihi aliquid de rebus ipsorum resecandum castigationibus, hunc adhibuissem modum ut Assyrii totondissent quidem aliquantum, sicut locustæ prata; sed illico se in regiones suas recepissent.* Ut afflixeram] *prima vice. q. d. non fuissem perrecturus amplius in calamitatibus importandis: satis fuisset futurum mihi quod Pul primus Jisraëlitas quodammodo totondisset 2. Reg. 15.19.* 14 Non seretur] *id est, intercides: allegoria, quam sequentia verba explicant.* Postquam viluer.] *id est, cùm regnum amiseris ereptum a Scythis atque Cyaxare.* 15 Ecce] *hypotyposis, qua Deus superstiti Judæorum regno eversionem Assyriorum gratulatur, & sibi de ea gratias agi ab Ecclesia jubet.* Pedes evang.] *ut Jeschahh. 52.7.*

IN CAPUT II.

1 Ascendit] *Exornatio propositionis, ut diximus in versum 1. continet prolepsin, id est, repetitionem summam propositionis, duobus versibus. (nam judicium denuntiatur versu 1. & causa 2.) deinde ἐργασίαν singularem, primùm quidem Judicii, usque ad finem capitis hujus; deinde verò causarum, principio capitis sequentis.* Dissipator] *Scytha & Medus, ut antè diximus.* Custodi munit.] *concessio ironica. q. d. omnia fac & experire: tamen dissipator futurus est, ut Jeschahh. 8.9. & 10.* 2 Cum excellent.] *id est, ut stet in posterum cum populo suo: ac non ampliùs per te affligat ipsum sed propter ipsum perdat te.* Ut qui sit] *sic 2. Schem. 1.19.* Eos depopulat.] *nempe Jisraëlitas Assyrii: qui non illorum tantùm exhauserunt opes, sed gentem quoque extirpare voluerunt.* 3 Clypeus] *hæc judicii exornatio describit Scythas & Medos, facta eorum usque ad versum 8. deinde effecta, versu 8. & quatuor sequentibus: ac postremò attribuit totum authoritati Dei justum judicium suum exequentis, ver. 13.* Ejus] *dissipatoris, de quo versu 1.* Rubricatus] *nam eo colore in bellus usos esse Scythas, Medos, Persasq; narrant Herodotus, Xenophon, & Diodorus Siculus.* Cum igne ted.] *id est, tanta rapiditate ferentur, ut ignis ex rotis versantibus emicet, qui tedas accensas æquare videatur & eas accendere posse: hyperbole, quæ exponitur sequente versu.* Abietes agit.] *id est, abiegna arma, metonymicè.* 5 Recensebit] *nempe Cyaxares Medus, Nineven primo obsidens: quæ obsidio advenientibus Scythis & irruentibus in Medos soluta est.* Corruent] *Medi videlicet in ea Scytharum expeditione: quæ ambulatio potius & velitaris cursus quàm dominatio & administratio dicenda est. Nam Scythæ Mediam, Assyriam, Asiamq; spatio annorum viginti octo percurrerunt, occuparunt, atque amiserunt.* Festinabunt] *id est, festinanter advolabunt in oppidum, quasi ipsum a Cyaxaris violentia liberassent & porro protecturi essent: ut speraturi esse dicuntur infrà 3.11.* 6 Portæ flum.] *id est, debilitabitur oppidum, abjectis munitionibus quæ secundum Tigrim erant & aliis omnibus in oppido: inter quas erat templum Jovis Beli, quem Nini regis patrem prædicabant.* 7 Statione posita] *a Scythis Assyriam obtinentibus ut modò diximus.* Cum ancillis] *id est, heri heræq; cum servis & ancillis suis eodem loco habebuntur a Scythis: & pro eo quod ancillæ psaltriæ, sambucistriæ, & symphoniacæ prosequuntur dominas, tum omnes in deportationem abeuntes edent concentus querulos & lamentabiles.* 8 Fuit quidem] *jam transit Propheta ad enarrationem effectorum, ut diximus in ver. 3. qua propheta primùm fugam hominum trepidissimam, hoc versu: deinde direptionem & vacuitatem loci luctuosissimam, quatuor sequentibus: postremò cædem & incendium peccatis antecedentibus respondens, versu ultimo prænuntiat.* Velut piscina] *id est, locus abundantissimus, & fructuosissimus, ut est piscina firmè aquam continens: sed (inquit propheta) erunt pleni rimarum obices, & dehiscet ager, ita ut aquæ omni ex parte diffugiant, & nemo possit obsistere.* 9 Diripite] *apostrophe ad Scythas & Medos: quibus mandatur Dei verbis Nineves direptio.* 10 Animus liquef.] *cujus tria signa sequentibus verbis proponuntur.* Collisio genuum] *ut Danijel. 5.6.* Facies] *ut Joel. 2.6.*

11 Ubi est lustr.] *lugentium verba, & Nineves casum deplorantium per comparationem præteritæ Ninevitarum gloriæ, amplitudinis, frequentiæ, & vitæ licentiosissimæ cum abjectione & ruina præsente: quamobrem incolæ omnes leonum appellatione denotantur.* 13 Ecce me] *conclusio hujus partis, qua Deus sibi totum hoc judicium arrogat, ut diximus in versum 3.* Nuntiorum tuorum] *id est, nullum tibi ampliùs erit imperium, nulla authoritas, ut tuis legationibus leges feras gentibus exteris: sed contrà audientes rumorem tuum complodent manus super te, infrà 3.19.*

IN CAPUT III.

1 Væ civitati] *Altera pars ἐργασίας, ut diximus suprà 2.1. qua Propheta causas exponit duas importatæ in Nineven calamitatis: unam inhumanissimæ administrationis per vim & fraudes, versu 1. alteram, scortationis, præstigiarum & nefariæ idololatriæ, versu 4. quibus singulis suæ pœnæ accommodantur.* Non amovet] *id est, quisque indesinenter rapit, neque ullo pacto resipiscit: quamvis Jonæ predicatione ad tempus visi sint resipiscere.* 2 Sonus flagelli] *expositio illius væ, id est, judicii, quod sanguinariæ civitati indixit Deus, duobus versibus.* 3 Impingatur] *id est, nusquam iter fieri possit nisi per cadavera.* 4 Propter amplit.] *altera causa, ut diximus in versum 1. cui accommodantur judicia sua, tribus sequentib.* Scortationum] *id est, idololatriæ quam reges Assyriæ per Orientem propagarunt, etiam apud Jisraëlem & Jehudam: ut Achazi exemplum ostendit 2. Reg. 16.10.* Quæ venundabat] *i. quæ tum suæ religionis specie,*

tum subdolis aliis artibus atque (ut Græci vocant) πραξικοπίαις: *populos ita mancipabat sibi, ut eos venderet, ageret, & ferret arbitratu suo.* 5 Retegam] *ut Jeschabh.47.3.& Jechezk.16.37.* 6 Projiciens] *in signum detestationis maximæ.* Disponamque te] *id est, faciam ut exemplo sis aliis omnibus in memoriam sempiternam.* 7 Aberret] *id est, deflectens ab itinere refugiat conspectum tuum, & ex industria negligat propter antegressa maleficia tua.* 8 An melius esset] *confirmatio prophetiæ, ut diximus supra 1.1. ab exemplo potentissimi & munitissimi oppidi, tribus versibus cujus exemplo Nineve quoque ruitura dicitur, tribus alteris; & ratio exponitur, ad finem capitis.* No] *id est, Alexandria in Ægypto: vide Jirmejæ 46.25.* 9 Auxilio tibi] *apostrophe ad Alexandriam.* 10 Etiam hæc] *etsi hujus historiæ singularem aliquam descriptionem non meminimus alibi legere, tamen quia hic a Propheta ad confirmationem judicii alterius adducitur, sententiam nostram afferemus paucis. Ac primùm quidem ad futurum tempus hæc verba referri minimè putamus omnium, quia nullus esset confirmationis locus: ad præterita autem ut referamus tempora flagitat argumentum: sed alii hanc rem a Sancheribo gestam putant, qui tamen (ut testis est Berosus apud Josephum) nunquam Pelusium excessit, sed adventu Tir-hakæ regis Æthiopum referre pedem coactus est: alii ad Tyrios, qui multos annos ex quo classem Schalmanasarus fuderat mari imperarunt, sed hæc nuda conjectura est, neque sententiâ nostrâ probabilis. Quamobrem cùm animadvertimus Jeschabh.19. nullam planè fieri mentionem Alexandriæ, ubi celeberrimarum Ægypti civitatum adducit nomina, statuimus urbem Alexandriam ante illud tempus fuisse dirutam, cujus eo capite Jeschabhja rationem habet, nimirum tempus Sethonis regis atque Psammetichi, quò spectare videtur quod narrat Herodotus in Euterpe, mortuo Asychi cùm regnaret cæcus quidam nomine Anysis, excurrisse in Ægyptum cum magna Æthyopum manu Regem Sabacwn, & in Ægypto annos quinquaginta regnasse. Hunc verò, sive Alexandria obstiterit consiliis ejus (quod magis probatur) sive ipse diruendam & deportandas colonias judicaverit militari stratagemate, ut infirmata Ægypto imperium suum confirmaret: putamus fuisse hujus eversionis authorem atque effectorem: deinde autem ex eo tempore redintegratam esse, ut Jirmeja & Jechezkel in prophetiis suis meminerunt.* Projecerunt] *id est, sortitione mancipia inter se diviserunt inimici.* 11 Tu quoque] *accommodatio judicii pronuntiati ad exemplum Alexandriæ, tribus versibus.* Inebriaberis] *ut Jirmej.25.* 12 Similes ficubus] *i. nullo negotio concident ad votum obsidentium.* 13 Omnino aperient] *id est, omnia patebunt hostibus, eruntq; pervia, nullus copiis aut munitionibus obsistentibus.* 14 Aquas obsid.] *id est, compara & imple cisternas tuas, ac de commeatu & munimento tibi prospice, ironia: ut Jeschabh.8.9.& 10. Hic autem & seq. ver. Propheta rationem ceu formam judicii exequendi explicat (ut diximus in versum 8.) nempe munitionum eversionem, hoc & seq. versu: omnium fugam, versu 16. & 17. vacuitatem consilii, versu 18. denique plagam immedicabilem, versu 19.* Ingredere in lut.] *i. facturus intritam ad munitiones firmandas.* 15 Ut melolontha] *i. inimicus numerosissimus, ut melolonthæ solent magno numero involare.* Numerosum effice] *altera concessio ironica, qua Ninevitas ut viros, ac potius fœminas (quemadmodum dixerat ver.13.) ludificatur, monens ut numerosis copiis quantas volent seipsos confirment, nihil tamen effecturos esse.* 16 Ut melolontha] *i. tota illa negotiatorum tuorum frequentia, quæ cum melolonthis numero comparatur, re ipsa morem melolontharum servabit: nam ut illæ momento ex agro in quem irruerunt avolant, ita se gerent mercatores tui: sic etiam accipiendus est versus sequens.* 17 Tempore frigoris] *i. nocturno.* 18 Dormitabunt] *apostrophe ad Regem Assyriæ.* Pastores] *vide Jirmej.23.1.* Abundabunt] *i. abundantissimè diffugient.* 19 Nulla est contract.] *i. ne minimum quidem levari potest afflictio tua, nedum ut ab ullo curari possit.* Complodent manu] *læti de eversione tua, & lætitiam complosione testantes, synecdoche: ut Psal.47.2.* Quem non pervasit] *id est, nulla gens fuit immunis a tua tyrannide, ac propterea non poterit sibi non gratulari de exitio tuo.*

CHABAKKVK.

ARGUMENTUM.

LIBER Chabakkuki Prophetæ totus versatur in Prophetico scribendi genere: primùm enim conquestus de sceleratissima Iudæorum vita prophetat eversionem per Chaldæos adventuram, deinde ægrè ferens tam impuros & impios hostes ad flagellandum pupulum Dei adhiberi, docet Dei verbis non propterea labefactum iri piorum fidem, sed ipsos in fide victuros, Chaldæos verò in peccatis suis ruituros. Quamobrem Propheta documentum illud fidei obsignat elegante oratione, cùm suo, tum reliquiarum sanctarum nomine.

CAPUT I.

Deus Prophetæ gravissimè expostulanti de improbitate perfidiaq; Judæorum, respondet se Chaldæorum operâ retusurum Judæos & perditurum esse: quo audito Propheta ampliùs expostulat, propter improbitatem & impietatem Chaldæorum indignum ratus ut per illos Judæi affligantur: quamobrem Deus iterũ respondens publico testimonio docet Chaldæos quidem, tanquam prædatores, judicium ipsius effecturos esse: verùm ambitionis, avaritiæ, inhumanitatis, luxus, & idololatriæ pœnas tandem daturos: ac proinde tantùm piis videndum esse ut justè vitam in fide transigant.

1 [a] NEROSA prophetia, quam vidit Chabakkuk Propheta.

2 'Quousque, Jehova, cùm vociferatus fuero, non exaudies? cùm clamavero ad te 'violentiam, non servabis?

3 'Quare facis ut videam iniquitatem, & facis ut intuear molestiam, vastitatemque ac violentiam e regione mei? & *quare* est ' litem & jurgium *qui* efferat?

4 'Idcirco intermittitur lex, & non procedit [b] unquam jus: quia improbus 'circumsidet justum, idcirco prodit jus perversum.

5 'Respicite in gentibus, & intuemini, & admiratione abrepti admiramini: nam opus operor diebus vestris, *quod* non credituri essetis si narraretur.

6 'Nam ecce ego excitaturus sum Chaldæos, gentem [c] acerbissimam, & 'festinam, ambulaturam 'per latitudines terræ ad hæreditariò possidendum habitacula non sua,

7 Formidabilem & terribilem illam, ' abs qua judicium hujus, & deportatio hujus prodeant.

8 Nam leviores erunt pardis equi ejus, & acutiores 'lupis [d] vespertinis, abundabuntq; equites ejus: & equites ejus e longinquo venientes involabunt, ut 'aquila celer ad escã:

9 Illa tota ad violentiam veniet, 'aspectu faciei ipsorum *aspectante* Orientem versus; ut colligat 'tanquam arenam captivam turbam.

10 'Et ipse *Rex* regibus illudet, & dominatores risui erunt ei; ipse omnem munitionem deridebit, & ' coacervato pulvere capiet eam.

11 Tunc ' remeante spiritu ubi regressus fuerit, reatum obibit; *prædicans* hanc vim suam Dei sui esse.

12 'Nonne tu ab [e] æterno es?' Jehova Deus meus *est*, sanctus meus, non moriemur: Jehova' ad judicium disponis eum, & ô ' rupes ad corripiendum fundas eum.

13 Purior es oculis quàm ut aspicias malum, & intueri molestiam non potes: quare intueréris 'perfidos? surdum ageres, dum absorbet improbus justiorem se?

14 Et 'faceres homines velut pisces maris? ut reptile cui non est dominator?

15 ' Quotquot sunt hamo educit, congregat illos plagis suis, & recipit eos retijaculo suo; idcirco lætatur & exultat.

16 Idcirco 'sacrificat plagis suis, & suffitum facit retijaculo suo; quia per hæc pinguis est portio ejus, & cibus ejus opimus.

17 'An propter hoc educet plagas suas, & jugiter occidendo gentes non utetur clementia?

[a] Heb. *onus quod, &c. ut Jescahh. 13.1.*

[b] Heb. *in æternum.*

Actor.13. 41.

[c] Heb. *amaram.*

[d] Heb. *vespera.*

[e] Heb. *antiquitate.*

CAPUT II.

1 'IN custodia mea stanti & consistenti in munitione; ac speculanti ad videndum quid' eloqueretur mihi, & quid 'responsurus essem 'post correptionem meam.

2 'Re-

2 *Respondit mihi Jehova dicens, scribe visionem & quidem[a] perspicuè in istis tabulis, ut percurrat lecturus eam.

3 Nam adhuc visio ad constitutum tempus *rejecta* est, quam effabitur suo termino, neque fallet: si cunctabitur, expecta eam; nam [b] omnino eventura est.

4 *Ecce *ebullat in quo non est rectus animus ipsius: justus autem ex fide sua vivet.

5 *Quapropter etiam cùm vino perfidiosus sit, vir arrogans, neque maneat in habitaculo, cùm dilatet velut sepulchrum animum suum, sitque velut mors quæ non saturatur, & recipiat ad se omnes gentes, congregetque ad se omnes populos:

6 An non *isti omnes de eo parabolam prolaturi essent* & interpretationem *cum* ænigmatis de eo? & *dicturus *ille* *, væ multiplicanti non sua (quousque tandem?) & numerosè aggreganti penes se *densissimum lutum.

7 *An non repentè* consurgent qui mordeant te, & expergiscentur divexaturi te; & eris[c] continenti conculcationi eis?

8 Quia tu spoliasti gentes multas, spoliaturæ sunt te omnes reliquiæ populorum; propter[d] cædes humanas & violentiam *terræ, *urbem & omnes habitantes in ea.

9 *Væ[e] dedito quæstui malo* pro domo sua, ut disponat in excelso nidum suum, quo eripiatur e[f] potestate mali.

10 *Consilium inivisti pudendum domui tuæ, scindendi populos multos; & peccasti *contra* [g] te ipsum:

11 Nam lapis e pariete exclamat, & nodus e ligno testificatur istud.

12 *Væ ædificanti civitatem [h] cædibus, & stabilienti urbem iniquitate.

13 *An non ecce a Jehova exercituum *est; ut laborent populi pro igne, & nationes pro inanitate fatigentur?

14 Nam impletur terra cognoscendo gloriam Jehovæ, ut aquæ operiunt [i] alveum maris.

15 *Væ potum præbenti proximo suo, adhibenti utrem tuum, & etiam inebrianti; *ut intuearis nuditatem eorum.

16 *Saturaris ignominia præ gloria, *bibe tu quoque & retege præputium:* divertet ad te poculum dexteræ Jehovæ, & vomitus ignominiosus ad gloriam tuam.

17 *Nam violentia Libani operiet te, *& vastitas bestiarum terrefaciens eas; propter cædes humanas & violentiam terræ, *urbem & omnes habitantes in ea.

18 *Quid profuerit sculptile, quòd sculpserit illud formator illius, fusile aut doctor falsi; quòd confidat formator figmenti sui ipsi, faciendo idola muta?

19 Væ dicenti ligno, expergiscere; evigila, lapidi silenti:* ipse docet, ecce ipsum, continetur *quidem* auro aut argento, sed omnino spiritus nullus *est* in medio ejus.

20 *Jehova verò* in templo sanctitatis suæ est; sile a conspectu ejus, ô universa terra.

[a] Heb. *declarando: ut Deut.27.8.*
[b] Heb. *veniendo.*
[c] Heb. *conculcationibus*
[d] Heb. *sanguines hominis sic ver.17*
[e] Heb. *quæstuoso quæstus mali.*
[f] Heb. *manu.*
[g] Heb *animam tuam.*
[h] Heb. *sanguinibus. Jirmejæ 51. 58. Jeschabh. 11.9.*
[i] Heb. *in mari.*

ANNOTATIO. IN CAP. I.

1 Onerosa proph.] *Hujus prophetiæ argumentum & author ex inscriptione ipsa hoc versu cognoscitur: tempus verò quia nominatim hic in contextu aut alibi non ostenditur, variæ de eo habentur sententiæ. Nobis magis probatur nostrum hunc prophetam sub tempus regni desinentis Joschijæ, aut regno filiorum ejus prophetiam hanc conscripsisse: cùm propterea quòd populi obdurationem & contumaciam deflet ut faciebat Jirmeja eodem tempore, tum etiam propterea quòd Deus disertis verbis exponit se opus ius ipsis diebus operaturum esse, id est, propediem Chaldæos in Judæam immissurum. Est autem prophetia hæc* διαλογιστική, *comprehensa partibus in universum quatuor, si inscriptionem hoc versu exceperis: prima est, expostulatio & querimonia Prophetæ de licentiosa & perdita Judæorum vita, tribus versibus: secunda responsio Dei clades a Chaldæis eventuras in desperatum populum prædicantis, & Chaldæorum arrogantiam, usque ad versum 12. tertia, altera Prophetæ expostulatio de indignissima oppressione quam boni a Chaldæo Rege improbo blasphemoque cum malis promiscuè erant perpessuri, ad finem usque capitis: quarta est responsio altera Dei, qua officium bonorum explicat in tantis confusionibus, & improborum impiorumque Chaldæorum exitium, capite 2.* 2 Quousque] *expostulationis exordium patheticum ex abrupto, quo propheta exaggerat indignissimam Judaici populi administrationem, ab indesinentibus suis querimoniis, & precibus coram Deo.* Violentiam] *summum argumentum querimoniæ, quod deinde exponitur duobus versibus; vide Gen.6.11.* 3 Quare facis] *id est, sinis populares meos me præsente & vidente in sua impietate & inhumanitate pergere, & magis magisque animos inter se accendere?* Litem & jurgium] *id est, qui nequeat patienter ferre admonitiones sanctas ex verbo tuo: ut Hosche.4.4.* 4 Idcirco] *videlicet quòd isti impatientes doctrinæ Dei jurgium & litem efferant contra servos Dei: ut Jirmejæ 11. & 12.* Circumsidet] *id est, non tantùm non repugnat, sed obsessum tenet, & potitur rerum: sic Psal.12.9. & 22.13.* 5 Respicite] *secunda hæc pars (ut diximus in versum 1.) continet responsum Dei ad præcedentem expostulationem: ubi Deus oratione ad Judæos impios conversa docet futurum ut violentiam ipsorum altera retundat violentia per mirificam providentiam & administrationem ipsius: quod summatim positum versu 5. in sequentibus enarratur.* 6 Nam Ecce] ἐργασία *præcedentis versus: qua primùm totius gentis intolerantia, versibus quatuor: deinde verò Regis ipsius inhumana & impia arrogantia proponitur, versu 10. & 11.* Festinam] *vide Jeschabh.5.26. & sequentibus.* Per latitudines] *id est, quàm latè patet terra.* 7 Abs qua] *id est, quæ gens hunc populum, de cujus iniquitate & violentia mecum expostulant boni, tum judicio meo castigabit & puniet in terra hac, tum etiam reliquos in terram suam deportabit. Hunc locum sic interpretamur ex sequentium comparatione: nam hic & præcedens versus duobus sequentibus ordine illustrantur: estque octavus sexti, nonus verò septimi exegeticus.* 8 Lupis vesper.] *vide Jirmejæ 5.6.* Aquila] *vide Jechezk.17.3.* 9 Aspectu faciei] *id est, cùm irruet in Judæam, nihil aliud spectabit quàm ut regionem totam spoliet atque exhauriat, spoliaque deportet in regionem suam quæ sita est Orientem versus.* Tanquam aren.] *id est, innumerabilem: ut exponitur Gen.32.12.* 10 Et ipse] *ut prophetaverat Jirmeja 25.* Coacervato pulv.] *id est factis aggeribus, ut prisca erat militandi ratio. De multis autem populis a Nebucad-netzare debellatis vide Jirmejæ 25. & Jechezk.25. & seq.* 11 Remeante spir.] *id est, quando cum animo suo ultrò statuerit cessare ab expeditionibus exteris, ac proinde re-*

versus in Babyloniam fuerit: tum eripiens gloriam rerum gestarum vero Deo, illam idolis suis tribuet: cujus rei complementũ vide apud Danijelem quinque primis capitibus. 12 Nonne tu] *tertia pars ut diximus in versum 1. continens alteram expostulationem Prophetæ, natam ex superioris responsi argumento. Sunt autem hujus expostulationis partes duæ: pathetica causarum propositio ad consequendam misericordiam: & indignissimorum malorum quæ Chaldæus erat patraturus, enarratio σχετλιαστική, ternis versibus. causæ verò a natura Dei sumuntur omnes, eò quòd æternus sit consilio, sermone, & administratione, ac sibi in æternum constans: quo ex fundamento assurgunt causæ tres: una fœderis erga populum suum constantissimi etiam in medio judiciorum (ut dicitur infrà 3.2.) & castigationum paternarum ejus, hoc versu: altera, odii contra malos & maleficia illorum gravissimi, ver. 13. tertia denique εὐταξίας sive optimè ordinatæ & constitutæ administrationis, cui cum tanta tyrannide non potest convenire, versu 14.* Jehova Deus] *gloriosa fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præsentibus Dei castigationibus bono animo acquiescentis.* Non moriemur] *id est, quantacunque sit futura ista calamitas, perdurabimus tamen virtute Dei.* Ad judicium] *id est, castigationem & emendationem nostram, non autem ad mortem.* Rupes] *ut Deut. 32.4.* 13 Perfidos] *Chaldæos: vide Jeschahh. 21.2.* 14 Facies] *i. non magis curares salutem tuorum & prospiceres administratione tua quàm pisciculorum? qui in mari prædæ sunt aliis, defensore carent, & sine ordine consumuntur: sic comparatur transitus ad sequentem allegoriam, & secundum expostulationis locum.* 15 Quotquot sunt] *altera expostulationis pars (ut diximus in versum 12.) Nebucad-netzarem promiscuè omnibus inhumanum esse, & duriter accipere probos & improbos, hoc versu: & (quod gravius est) Deo ipsi contumeliosum esse, sequente versu: quamobrem expostulationem concludit per πάθος, versu ultimo: omnia allegoricè.* 16 Sacrificat] *id est, sibi ipsi honores divinos arrogat: & artibus, instrumentis, viribus, adjumentisque eosdem honores tribuit neglecto Deo.* 17 An propter hoc] *id est, quandoquidem ita est in homines ferox, & in te blasphemus: an semper improbitatem istam laturus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementissimè?*

IN CAPUT II.

1 In custodia mea] *Quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.1. responsum Dei alterum continet ad expostulationem proximam: quod responsum non sine attentione maxima vigiliisque a se exoratum esse Propheta narrat, hoc versu: deinde vero responsum tradit sequentibus. Attentionem autem hanc pro ratione castrensi figurat Propheta, quasi explorator esset in custodia aut in arce munitionis collocatus: ut Jeschahh. 21.8. & sequentibus.* Eloqueretur] *Deus.* Responsurus essem] *populo verba Dei.* Post corrept.] *nempe quam ego Dei verbis pronuntiaveram populo, suprà 1.5. & sequentibus.* 2 Respondit] *hujus responsi partes omnino sunt tres: prima, qua Deus hoc suum responsum publico programmate ac evidentissimo jubet in oculis omnium confirmari, duobus versibus: altera, thesis qua injusti facta, & justi officia eventaque proponit, versu 4. tertia, hypothesis, qua Deus cùm omnium hominum, tum justorum sermone sententiam contra Chaldæum injustum pronuntiat, inde ad finem capitis.* 4 Ecce] *secunda pars responsi, per antithesin injusti factum cum justi officio comparans, ac proinde eventum vitæ salutarem justo, injusto verò exitium denuntians: thesis, secunda pars responsi.* Ebullat] *id est, injustus ex infidelitate & improbitate laborans, etsi in clyvum specie videtur assurgere & permagnus mons effici, ebullat tamen, hoc est, non magis est quàm bulla, crepat, & sua ipsius imbecillitate rumpitur: sic accipiendum esse monstrat oppositi membri comparatio.* 5 Quapropter] *tertius responsi locus, hypothesis, de Babylonius statuens, usque ad versum ultimum: & de justis, versu ultimo. In causa autem Babyloniorum Deus primùm per congeriem malefacta ipsorum explicat, hoc versu: deinde sententiam suam omnium testimoniis & votis comprobatam pronuntiat sequentibus.* 6 Isti omnes] *populi quos cœpit & congregavit ad se.* Et interpret.] *id est, non tantùm obscurè, sed etiam nudis & apertis verbis maledicturi Babylonio, & prolaturi sententiam meam.* Dicturus ille] *videlicet justus ex fide sua vivens, versu 4.* Væ multiplicanti] *sententia hæc Dei contra Babylonium causas quinque ex ordine complectitur, quibus Deus ad sententiam hanc ferendam adductus est: prima est ambitio inexplebilis, hoc versu: secunda, avaritia apud omnes populos testata bellis, versu 9. tertia, tyrannis & inhumanitas ex ambitione avaritiaque proficiscens, versu 12. quarta luxus & infamis libido, versu 15. postrema, idololatria, versu 18. & 19. quibus causis suæ confirmationes accedunt, & judicia cum illis comparantur singillatim.* Densissimum lut.] *id est, frequentiam maximam spoliorum aliis gentibus ereptorum: quæ omnia non magis commendant avaris ambitiosisque possidentibus, quàm si densissimo luto sese immergerent.* 7 An non] *comparatio judicii hoc versu posita, & sequente exornata, exponitur copiosissimè Jeschahh. 13. & 14. & 21. & Jirmejæ. 50. & 51.* Consurgent] *Medi & Persæ.* 8 Terræ] *id est, quam violentiam toti terræ intulisti.* Urbem] *videlicet Babylonem, tuam illam urbem (inquit) cujus confidis munitionibus, & habitatores illius spoliabunt: synchysis: hoc enim membrum adversus principium pertinet: sic ver. 17.* 9 Væ dedito] *secundus causarum locus, ut diximus in versum 6.* Pro domo] *id est, ad stabiliendum domum suam quæstu consceleratissimo: ut sequentia verba exponunt metaphoricè, ad historiam illius turris alludentia, de qua Genes. 11.* 10 Consilium] *exornatio causæ præcedentis, qua Propheta per apostrophen ad Babylonium vehementiùs exprobrat malefacta, hoc versu: & auget hyperbole, sequente.* 12 Væ ædificanti] *tertia causa ut dictum est versu 6. cui judicium suum a Deo venturum subjicitur per θέσιν elegantissimam, versibus sequentibus.* 13 An non ecce] *explicatio judicii in peccatum istud Babyloniorum per thesin. Convenit (ait Propheta) justitiæ Dei ut quicunque populi ita laborant & fatigantur, operis sui jacturam faciant, & malè ab ipsis parta malè dispereant, hoc versu: cui subjicitur antithesis: contrà verò (Propheta inquit) æquum est atque verissimum, ut quacunque in terra gloria Jehovæ cognoscitur, ejus non exhauriantur incolæ: sed impleantur benedictionibus abundantissimè, ut aquæ abundant in mari, seq. ver.* 15 Væ potum] *quarta causa (ut diximus in versum 6.) pari judicio comparata.* Ut intuearis] *i. ut cum eis facias & patiaris muliebria: nam ita ferè scriptura loquitur, & sequens versus confirmat: denique huic præ-*

prædicationi infestos fuiße Babylonios narrant Herodotus, Ctesias, & alii. 16 Saturaris ignom.] *id est, adeò circumfluus gloria & amplitudine ut abutaris ea in omnem ignominiam. Nam ferè apud homines fit, ut bona maxima in luxum maximum, maximaq; gloria in ignominiam maximam consumatur.* Bibe tu quoque] *i. eadem perfer judicia, adeoq; omnium gravissima, Jirmeja 25.26.* Divertet ad te] *i. eodem poculo inebriaberis, & ita perfunderis, ut gloria tua tanquam vomitu ignominiosissimo conspergatur: ut Jirmej. 51.57.* 17 Nam violentia] *explicatio poculi quod Deus Babylonio præbiturus est, per alteram allegoriam. Similes, inquit, erunt hostes tui venatoribus feras in Libano vehementissimè persequentibus: quorũ cassibus & plagis intercipieris, & in vastitatem maximam redigeris. Est igitur violentia Libani, quæ in Libano a venatoribus adhibetur consequendæ prædæ.* Urbem] *ut suprà versu 8.* 18 Quid profuerit] *transitio ad quintam causam, de qua versu 6. a vanitate idolorum neque sibi, neque suis cultoribus commodantium, sed falsa tantùm expectatione eos implentium: quamobrem eis denuntiatur maledictio, sequente versu.* 19 Ipse docet] *videlicet lapis se silentem esse, mutum, & vita vacuum.* 20 Jehova verò] *secundus locus hypotheseos de justis, ut diximus in versum 5. quo Propheta concionem terminat: ut tum justorum vitam ex fide in Christo æternam esse doceat, tum ad præsens ipsorum officium provocet, nempe ut acquiescant Dei judiciis & castigationibus, præcepta animo fiducia liberationis adventuræ.* In templo sanct.] *id est, in Ecclesia, quam præsentia sua sanctificat per communicationem spiritus in Christo.*

Caput III.

Propheta infirmitatem suam confessus salutem & fidei conservationem petit a Dei misericordia: recordatione operum & gratiosarum promissionum ejus se ipsum confirmat: ac postremò gloriatur se etiam in gravissimis angustiis exultaturum in domino certa fiducia liberationum ejus.

1 ORATIO Chabakkuki Prophetæ; secundum [a] odas varias.

2 O Jehova, audiens [b] pronuntiatum tuum timeo, Jehova opus tuum [c] interea temporis [d] conserva, interea temporis notũ fac: in commotione *iræ* misereri recordare.

3 Deo a meridie veniente, & sancto e monte Paranis, Sela, operuit cœlum decor ejus, & laude ejus plena fuit terra:

4 Et splendor tanquam lucis effuit, cornuaque [e] ad latus ipsius ei; quamvis ibi absconsio esset roboris ejus.

5 Anteivit ipsum pestis, & præcessit anthrax ad pedes ejus.

6 Ubi autem constitit, mensus est terram: vidit, & disturbavit gentes: & dissipati sunt *quorum erant* montes [f] æterni, incurvati sunt *quorum erant* colles [g] perpetui, cujus *fuerant* ambulationes perpetuæ.

7 Locum vanitatis vidi *esse* tentoria Æthiopidæ, commota sunt aulæa terræ Midjanis.

8 An contra flumina accensa fuit, Jehova? an contra flumina ira tua? an contra mare excandescentia tua? cùm insideres equis tuis, curribus tuis [h] salutaribus?

9 [i] Nudus alveus factus est arcu tuo, juramentis tribuum, sermone, Sela: flumina diffidisti terræ.

10 Te videntes contremuerunt montes, inundatio aquarum transivit: edens abyssus vocem suam, in altum latera sua extulit.

11 Sol, Luna stetit in habitatione: ad lucem sagittæ tuæ itarunt, ad splendorem [k] coruscans hasta tua.

12 Indignatione progressurus in terram, ira trituraturus gentes.

13 Processisti ad salutem populi tui, ad salutem cum uncto tuo; fregisti caput e domo improbi usque ad collum, nudando fundamentum. Sela.

14 Perforasti virgis illius caput pagorum ejus, cùm procellam excitarent ad dispergendum me, exultatio eorum esset ac si comesturi fuissent pauperem *latentem* in abscondito.

15 Iter fecisti ad mare usque equis tuis, *ad* acervum aquarum multarum.

16 Audivi, commoto ventre meo, ad vocẽ palpitantibus labiis meis, invalura putredine ossa mea, denique commoto me in loco meo: quiescendum esse mihi in die angustiæ, cùm ascendit contra populũ hostis turmatim populaturus eum.

17 Quamvis ficus non effloresceret, & nullus esset proventus in vitibus, mentiretur opus olivæ, & agrorum nullus ederet cibum: abscinderet *hostis* ab ovili gregem, & nullum esset armentum in bubilibus:

18 Ego autem in Jehova exultabo, gestiam in Deo salutis meæ.

19 Jehova Dominus robur meum est, qui disponit pedes meos tanquam cervarum, & super excelsa mea facit ut incedam: magistro symphoniæ [l] fidium mearum.

[a] Heb. *odas erraticas: ut Psal. 7.1.*
[b] Heb. *auditionem tuam*
[c] Heb. *in medio annorũ, bis eodem versu.*
[d] Heb. *vivifica.*
Deut 33.2.
[e] Heb. *a latere.*
[f] Heb. *æternitatis.*
[g] Heb. *seculi, bis hoc versu.*
[h] Heb. *salutis.*
[i] Heb. *nudatio nudata est arcus.*
Jehoschubh. 10.12.
[k] Heb. *fulgor hastæ tuæ.*
[l] Heb. *in pulsatilibus: ut Psal. 4.1.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hæc inscriptio satis apertè demonstrat quodnam sit capitis argumentum. Nam Propheta quũ Dei revelationibus tam multas calamitates cognovisset populo suo eventuras: cùm suo ipsius, tum aliorum fidelium nomine se ipsum coram Deo tanquam judice sistit, & orationem hanc fundens formulam afflictis fratribus præscripsit qua Deum possent accedere. Sunt autem hujus orationis tres omnino partes: petitio versu 2. narratio argumentorum quibus fides piorum in petitione confirmatur, usque ad versum 17. & fides sanctorum gloriatio, tribus versibus ultimis.* Secundum odas] *id est, conscripta non uno tantùm aut altero certo metrorum genere, sed ex variis intercurrentibus.* 2 O Jehova] *brevis petitio hæc duo complectitur: occasionem postulati, nempe timorem quo se Propheta perculsum confitetur: & postulatum de salute & documentis illius cum populo communicandis deportationis tempore per Dei misericordiam.* Pronuntiatum tuum] *id est, acerbissimum illud judicium quod pronuntiasti mihi, & au-*

& audiendum jussisti populo tuo promulgari, suprà duobus capitibus. Opus tuum] *i. factum in populo tuo quem comparasti tibi: ut Jeschabh. 43. 11. quasi dicat, nisi populum tuum conservaveris, peribunt opera tua antecedentia.* Interea tempor.] *id est toto illo deportationis tempore quod constituisti.* Notum fac] *tum apud exteros magnificis operibus, tum apud tuos salutari verbo: ita duo sunt petitionis capita, & eorum consequendorum via unica, nempe Dei misericordia: quę omnia ut Propheta exoptavit fide, ita re fuisse completa liber Danijelis comprobat.* 3 Deo] *secunda hæc orationis pars narrationem continet argumentorum quæ fides adduxit in proximo postulato: quorum prius est a divinis operibus, usque ad versum 16. posterius verò a verbo & promissionibus ipsius, versu 16. In operibus autem proponitur primùm demonstratio gloriæ & majestatis Dei toti populo spectata, tribus versibus; & populis exteris terribilis, versu 6. & 7. deinde exornatio.* Sela] *vide Psal. 3. 3.* Operuit] *Propositio summa gloriæ Dei in majestate ipsius res omnes creatas superante.* 4 Lucis] *id est Solis, κατ' ἐξοχὴν, ut Ijobi 31. 26. & 37. 20.* Cornuáque] *id est, omnipotentiæ signa: nam robur cornibus scriptura figurare solet, quò spectant sequentia.* Quamvis ibi] *i. quamvis ne ita quidem explicaret totam majestatem & potentiam suam: sed potiùs illis velut umbraculis obtegeret, ne infinita ipsius gloria rebus creatis proposita ipsas laborantes sua infinitate absorberet.* 5 Anteivit ipsum] *i. omnibus armis lethalibus fuit circummunitus, ut judicia sua præstaret arbitratu suo, quocunq; pergeret.* 6 Ubi autem const.] *id est, in Cenahhanæa, ut precabatur Mosche, Exodi 15.* Terram] *quam attribuit populo suo in hæreditatem.* Vidit & disturb.] *i. ad solum aspectum disturbavit, quantumvis firmè in ea regione radicati essent: quod amplificatur verbis sequentibus.* Quorum erant montes] *i. qui jam olim tanquam ab æterno Cenahhanæam montibus circummunitā possederant.* 7 Locum vanit.] *id est, vidi Scenitas Arabas Cuscho Æthiopum patre ortos trepidantes in loco suo, & Midjanitas consternatos, id est, finitimos omnes, synecdochicè: ut Exodi 15. 14. & sequentibus.* Tentoria] *id est, Arabas Æthiopidas in tentoriis habitantes: hypallage; sic sequens locus de Midjanitis.* 8 An contra] *exornatio operis Dei a singulari narratione rerum quarundam mirificè gestarum, primùm in aquis, tribus versibus; deinde in cœlo, versu 11. ac postremò in terra, seq. Primus autem locus de maris & Jardenis divisione tractatur dialogisticè: quo docet Propheta non propter ullam maris aut Jardenis culpam, hoc versu: sed propter promissionem & jusjurandum a Deo pręstitum fissuram eorum effectam esse omnipotentia ejus, duobus seq.* Insideres equis] *id est, provehereris ante populum tuum, tanquam imperator strenuus ad salutem tuorum: humanitus dictum.* 9 Nudus alveus] *subjectio ad interrogationem præcedentem.* Arcu tuo] *id est omnipotentia, quam suprà vocaverat cornua.* Juramentis tribuum] *id est, propter promissiones quas juramento tribubus confirmaveras.* 10 Te videntes] *vide Psal. 114. 4.* Inundatio] *i. inundantes & æstuantes aquæ Jardenis & maris rubri, hypallage Rhetorum.* Latera sua] *diffissarum aquarum videlicet, per quarum intervallum transibat populus.* 11 Ad lucem] *id est, pergente lucere sole præter naturę ordinem.* Sagittæ tuæ] *id est, lapides grandinis, de quibus Jehoschu. 10. 11. qui etiam coruscantis hastæ nomine designantur, quia cum fragore, tonitribus, & fulgetris immissi sunt.* 12 Indignatione] *tertium exornationis argumentum, de rebus in terra gestis ex quo visum est Deo regnum in familia Davidis constituere, & per illud hostes qui in terra erant reliqui profligare, 2. Schem. 5. & 8. & 10.* 13 Caput] *id est, unumquemque principem inimicorum populo tuo adversantium ita sustulisti funditus, ut cùm caput humanum a collo præciditur.* Nudando fund.] *i. terram tuam ab hostibus tuis liberando, ut suprà ver. 6. qui priùs eam totam ita contegebant quasi perpetuò fuissent in ipsa radicati: nam fundamentum pro solo accipi quod calcamus, est omnibus notissimum.* 14 Perforasti] *i. principem quemque inimicorum, qui in pagis finitimisq; regionibus hìc illic erant reliqui, ita dejecisti, ut si montes & munitiones quibus confidebant terebra pertudisses: idque nullo negotio, quia virgę uncti tui fuerant ad perforandum satis.* 15 Iter fecisti] *i. regionem totam inde a mari magno usque ad Euphratem fluvium magnum pervasisti, & exposuisti uncto tuo possidendam, 2. Schem. 8. & 1. Chron. 18.* Acervum aquar.] *periphrasis Euphratis, quem fluvium maximum scriptura vocat, Deut. 1. 7. & alibi passim.* 16 Audivi] *secundum argumentum fidei, a verbo Dei & promissionibus (ut diximus versu 3.) pios ab omni hostium metu liberantibus, & ab infirmitate carnis vindicantibus virtute spiritus.* Commoto ventre] *i. me gravissimè consternato & perculso propter superiorum visionum gravitatem: quæ consternatio hìc exponitur signis compluribus.* Ad vocem] *visionum præcedentium, ut modò diximus.* Hostis] *id est Chaldæus, qui etiam turmatim invasisse Judæam dicitur, 2. Reg. 24. 4.* 17 Quamvis] *conclusio orationis, a gloriatione fidei innitentis operibus & verbo Dei, qui suos intus a natura sua & fœdere confirmat adversus præsentes rerum difficultates: quæ per concessionem elegantissimè describuntur hoc versu: ut Psal. 46.* 19 Disponit pedes] *ut 2. Schem. 22. 34. & Psal. 18. 34.* Fidiū mear.] *id est, quam orationem ad fides sum etiam tum cantaturus Domino, cùm publicus ordo fuerit interversus violentia Babylonii.*

TZE-

TZEPHANIA.

CAPUT I.

Deus per Prophetam populo suo excidium idololatriæ, violentiæ, & fraudis nomine pronuntiat: ac propterea tum improbos, tum pios admonet, ut illi resipiscant, hi augescant in seria resipiscentia, cùm deterriti judiciis Dei gravissimis contra gentes aliquot exteras, tum fracti singularibus contra ipsos interminationibus: postremo autem judicio contra Judæos primùm, deinde contra alios populos definito, promissiones Evangelicas subjicit de vocatione gentium, Ecclesiæ instauratione, remissione peccatorum, sanctificatione, & gloria æterna per Christum.

1 ERBUM Jehovæ quod fuit ad Tzephanjam filium Cuschi filii Gedaljæ, filii Amarjæ, filii Chizkijæ, [a] temporibus Joschijæ, filii Amonis regis Jehudæ.

2 [b] Omnino recepturus sum omnia a superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

3 Recepturus sum homines & jumenta, recepturus sum aves cœli, & pisces maris, & ruinas cum ipsis improbis: denique excindam homines a superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

4 Extendens enim manum meam super Jehudam, & super omnes habitatores Jeruschalaimorum; excindam e loco hoc residuum Bahhalis, & nomen atratorum cum ipsis sacerdotibus:

5 Et qui incurvant se super tecta exercitui cœlorum; etiam qui incurvantes se jurant per Jehovam, ut qui jurant per Melecum suum:

6 Tum qui retro aguntur [c] a sequendo Jehova; tum qui non quærunt Jehovam, neque requirunt ipsum.

7 Sile a conspectu Domini Jehovæ; propinqua enim est dies Jehovæ, nam apparavit Jehova [d] mactanda animalia, [e] præparavit invitatos suos.

8 Erit quoque die mactationis Jehovæ; ut animadvertam in ipsos principes, & in filios Regis, & in omnes qui induuntur indumento alienigenarum.

9 Et animadvertam in omnem qui insilit in limen die illa, qui implent domum dominorum suorum violentia & dolo.

10 Eritque die illa, dictum Jehovæ, vox clamoris a porta piscium; & ejulatus a parte secunda, & confractio magna ab ipsis collibus.

11 Ejulate habitatores [f] cavi: nam succidetur totus populus mercaturam faciens, excindentur omnes [g] argentarii.

12 Eritque tempore illo, scrutante me Jeruschalaima lucernis; ut animadvertam in istos homines qui concreti sunt cum fæcibus suis, dicentes cum [h] animo suo, non benefacit Jehova, neque malefacit.

13 Erunt enim facultates eorum direptioni, & domus eorum desolationi: ædificant quidem domos, sed non inhabitabunt; plantantq; vineas, sed non bibent vinum earum.

14 Propinqua est dies Jehovæ maxima, propinqua & festina valde; sonus diei Jehovæ, amarè clamaturo ibi robusto:

15 Dies excandescentiæ, dies illa, dies angustiæ & oppressionis, dies vastitatis [i] & quidem vastissimæ; dies tenebrarum & obscuritatis, dies nubis & caliginis.

16 Dies buccinæ & clangoris; contra civitates munitas, & contra angulos altissimos:

17 Qua angustiis afficiam homines, ut ambulent tanquam cæci, quia Jehovæ peccaverunt: & effundetur sanguis eorum velut pulvis, & caro eorum velut stercora.

18 Neque argentum eorum, neque aurum eorum poterit eripere eos die excandescentiæ Jehovæ, cum igne zeli ipsius consumetur tota hæc terra: nam consummationem utique acceleratam confecturus est cum omnibus habitatoribus hujus terræ.

[a] Heb. diebus.
[b] Heb. recipiendo.
[c] Heb. a post Jehovam.
[d] Heb. mactationem.
[e] Heb. sanctificavit.
[f] Heb. mortarii: ut Judic. 15.19.
[g] Heb. tollentes argentũ.
[h] Heb. corde.
[i] Heb. & vastationis.

CAPUT II.

1 EXCUTITE vos, iterúmque excutite, ô gens, [a] vacuo desyderio:

2 Cùm nondum [b] exequitur decretum, *cùm nondum* ut glumæ transit dies; cùm nondum invadit vos æstus iræ Jehovæ, cùm nondum invadit vos dies iræ Jehovæ.

3 Quærite Jehovam omnes mansueti terræ, qui jus ejus operantur: quærite justitiam, quærite mansuetudinem, fortasse absconderimini die iræ Jehovæ.

4 Nam Hhazza derelicta erit, & Aschkelon desolationi: Aschdodum in ipso meridie depellent, & Hhekron extirpabitur.

5 Væ habitatoribus tractus [c] maritimi, genti

[a] Heb. non affecta desyderio.
[b] Heb. parit Deus.
[c] Heb. maris: sic versu seq.

genti *Cerethæorum: *verbum Jehovæ contra vos est, *Cenahhanæa terra Pelischtæorum, me ita perditurum esse te, ut nullus sit habitator.

6 Eritq; tractus maritimus *pro* caulis, *fossuris pastorum; & septis gregum.

7 *Et erit tractus pro residuo domus Jehudæ, ubi pascant: in domibus Aschkelonis vespere accubabunt, cùm reviserit eos Jehova Deus ipsorum, & reduxerit captivam turbam ipsorum.

8 *Audivi opprobrium Moabitarum, & cõvitia [d] Hhammonitarum; quibus probris affecerint populum meum, *ut ampliaverint *suum* per terminum illorum.

9 Idcirco ut vivo ego, dictum Jehovæ Dei Jisraëlis, Moab tanquam Sedom erit, & Hhammonitæ ut Hhamora, locus derelictus urticæ, & fodinæ salis, ac desolationis *locus* usque in seculum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reliquum gentis meæ possidebunt eos.

10 Hoc eis *erit* pro fastu eorum; quia probris affecerunt, & ampliarunt *terminum* per populum Jehovæ exercituum.

11 *Terribilis erit Jehova in eis, nam *emaciabit omnes deos terræ; & incurvabunt se ei quisque e loco suo, omnes regiones gentium:

12 *Etiam vos Æthiopes, *confossis gladio meo istis.

13 *Nam extendet manum suam versus Aquilonem ut perdat Assyriam; disponétque Nineven *desolationi, siccam ut desertum:

14 Et accubabunt in ea greges, omnes bestiæ gentium, *tum platea, tum anataria, in *malogranatis ejus pernoctabunt: *vox cantabit in fenestra, desolatio in poste, cùm *cedrum ejus nudaverit.

15 Hujusmodi erit civitas illa exultabunda, quæ residet securè, quæ dicit cum animo suo, *ego *sum*, & præter me nulla *est* ampliùs: quomodo est desolationi? cubile bestiis? *dicet* quisquis transibit per eam, *sibilabit, *agitabit manum suam.

[d] Heb. *filiorum Hhammonis.*

CAPUT III.

1 *VÆ *ingluviei, & contaminatæ; civitati huic opprimenti.

2 *Non auscultat voci, non accipit disciplinam; Jehovæ non confidit, ad Deum suum non appropinquat.

3 Principes ejus in medio ejus sunt leones rugientes: judices ejus *lupi vespertini, **qui* non rodunt ossa in matutinum usque.

4 Prophetæ ejus rapidi, viri [a] perfidiosissimi; sacerdotes ejus prophanant rem sanctam, vim faciunt legi.

5 *Jehova justus in medio ejus non facit iniquitatem, [b] *unoque mane jus suum edit in lucem, non deest; sed nescit iniquus erubescere.

6 Excidi gentes, [c] *desolatæ sunt extremitates earum, destruxi vicos earum adeò ut nullus trãsiret: ita sunt exinanitæ civitates earum, ut non sit quisquam, ut nullus sit habitator.

7 *Dicebam, utique timebis me, accipies disciplinam; *ut non excinderetur habitaculum ejus, [d] utcunque animadverterem in eam: veruntamen * [e] inde a diluculo corruperunt omnes actiones suas.

8 *Idcirco *præstolamini me, dictum Jehovæ, in diem quo surrecturus sum ad prædam; nam jus meum est ut recipiam gentes, ut congregem regna, ut effundam super illas indignationem meam, totum æstum iræ meæ: cùm igne zeli mei absumpta fuerit tota hæc terra.

9 *Tunc enim *mutabo in populis labium *ut* purum *sit*; quo invocent omnes nomen Jehovæ, colendo eum *humero uno.

10 *E transfluvialibus *partibus* Æthiopiæ *supplices mei, filia dispersorum meorum afferent munus meum.

11 *Tempore illo non erubesces ab omnibus actionibus tuis, quibus defeceris a me: nam tunc amovero e medio tui exultantes de fastu tuo, ut non pergas efferre te ampliùs in monte sanctitatis meæ;

12 Reliquero autem in medio tui populum pauperem tenuémque, qui se recipient ad nomen Jehovæ.

13 Reliquiæ Jisraëlis non facient iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque invenietur in ore earum lingua dolosa: sed ipsi pascentur & recubabunt, nemine perterrente.

14 *Cane filia Tzijonis, clangite Jisraëlitæ; lætare & exulta ex toto [f] animo, filia Jerusch alaimorum,

15 Amovisse Jehovam judicia tua, expedivisse inimicos tuos: regem Jisraëlis Jehovam esse in medio tui, fore ut non timeas malum ampliùs.

16 Die illa dicetur urbi Jeruschalaimorum, ne timeto; Tzijoni, ne remittuntor manus tuæ.

17 Jehova Deus tuus in medio tui potens servaturus est, gavisurus de te lætitia; [g] conquieturus in amore suo, exultaturus de te cantu, *dicens*,

18 *Mœstos propter conventum recipiam, *ex te sunt: *mœstos propter* onus impositum *ei, opprobrium.

19 Ecce me *conficientem cum omnibus affligentibus te, tempore illo; simul servabo claudicantem, & depulsam congregabo, disponámque [h] eis laudem & nomen in tota terra, *pudoris eorum.

20 Tempore illo adducam vos, quo inquam tempore congregavero vos: nam dispositurus sum vobis nomen & laudem in omnibus populis terræ, me reducente captivas turbas vestras in oculis vestris, ait Jehova.

[a] Heb. *perfidiarum. Jirmej. 23. 11. & sequentib.*
[b] Heb. *manè manè ut Exod. 16. 22*
[c] Heb. *desolati sunt anguli: ut Judic. 20. 2.*
[d] Heb. *omni quo animadverterem.*
[e] Heb. *delucularũt corruperunt, ut ita loquamur.*
[f] Heb. *corde.*
[g] Heb. *taciturus.*
[h] Heb. *eas laudi: hypallage, ut sequente versu.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Verbum] *Unicam hujus prophetiæ concionem esse res ipsa declarat. Ac inscriptio quidem hoc versu continetur, concionis verò tres sunt omnino partes: prima est propositio judicii severissimi contra Jeruschalaima & Judæam totam, capite 1. secunda est revocatio Judæorum ad bonam frugem, cùm alienæ calamitatis exemplis, tum interminationibus ex verbo Dei, usque ad versum 8. capitis tertii; tertia est cõclusio a promissionibus evangelicis, ad finem usque.* Temporibus] *post reformatam Ecclesiam, ut demonstrat infrà ver. 4. & 7.* 2 Omnino recept.] *hujus propositionis summa duobus versibus continetur; enarratio verò*

verò reliquis, ad finem usque capitis: summa autem est Deum omnia sublaturum esse, quasi ad se ipsum ea reciperet. 3 Recepturus sum] id est, efficiam terram hanc desolatissimam: hyperbole; ut Hosche. 4. 3. Ruinas] id est, ne ipsa quidem rudera ab hac vindicta eximentur. 4 Extendens] enarratio propositionis duas partes continet: quarum una explicat qui quibus de causis judicium illud subituri sint, & quomodo, usque ad versum 14. altera exornat, ad finem usque capitis. Tria itaque ponuntur hominum genera pro offensarum ratione: primum est popularium idololatrarũ, versibus quatuor; secundum, familiæ regiæ & satraparum violenter sua authoritate abutentium, tribus versibus; tertium, mercatorum in quæstum suum securè incumbentium sine ulla Dei reverentia, aut hominum ratione, tribus alteris. Residuum Bahh.] nimirum quod non potuerat pervestigare Joschija: ut sunt ingeniosi ad tegenda maleficia sua idololatræ; vide 2. Reg. 23. Atratorum] de quibus 2. Reg. 23. 5. Sacerdotibus] legitimis videlicet, non autem voluntariis hominum authoritate cooptatis in sacerdotium; ut ferè illi erant quos atratos vocant. 5 Super tecta] vide 2. Reg. 23. 12. Incurvantes se] Bahhalimis; id est, qui profitentur se incurvatione sua non idola quidem, sed Deum verum ex animo in statuis colere, hos æquè perdam atque illos. Melecum] sive Regem, prout idola summa ab idololatris dicebantur. vide Hhamos 5. 26. & 7. 13. 7 Sile] apostrophe ad idololatras: ne putes, ô idololatra, te obloquendo effecturum ut probetur Domino causa tua: confecta atque evicta est; sed tantùm ad judicium subeundum te ipsum compara. A conspectu] cui omnis res creata manifesta est, Hebr. 4. 13. Propinqua] cœpit enim dies illa inde a morte Joschijæ, ex quo tempore regnum Judæorum clades indesinenter pertulit, usque dum funditus eversum est: sic ver. 14. Mactanda anim.] ut Jeschahh. 34. 6. & Jirmejæ 46. 10. & Jechezk. 39. 17. & sequentibus. Invitatos suos] Ægyptios primùm, deinde Babylonios & auxiliares eorum, 2. Reg. 23. & sequentibus. 8 Erit quoque] secundum enarrationis membrum, ut diximus in ver. 4. Qui induuntur] id est, omnibus deliciis & vanitati student, palamq́; ostendunt invectis exoticis moribus & vestimentis. 9 Omnem qui] id est, effractorem, administrum violentiæ quam potentiores in tenues adhibent. 10 Eritque] id est, tota Jeruschalaima tribus suis oppidis, luctuosa vociferatione personabunt. Nam porta piscium ad civitatem Davidis pertinebat, 2. Chronic. 33. 14. secunda pars denotat alterum oppidum Jeruschalaimorum, hîc & 2. Reg. 22. 14. colles verò extremitati oppidi tertii impendebant portam sterquiliniorum versus, ubi erat olivetum. 11 Ejulate] tertium enarrationis membrum, ut diximus versu 4. Habitatores cavi] id est, negotiatores omnes in cavo oppidorum interstitio habitantes, inde a porta gregis ad portam Ephrajimi, ubi erat vicus aurifabrorum, pigmentariorum, aromatariorum, &c. Nechem. 3. 8. & 32. Mercaturam fac.] vel Cenahhanæus. ludit enim Propheta ex ambiguo; & populares suos docet, ipsos cum moribus Cenahhanæorum impurissimis idem quoque nomen sibi comparasse & accersivisse judicium Dei. 12 Scrutante me] i. cùm minutatim cognoscam de peccatis populi, & cum eo inibo rationes meas accuratissimè; ut solent qui adhibitis lucernis perlustrant omnia: humanitus dictum. Concreti sunt] id est, obfirmatè hærent in malo suo, ludificantes Deum & homines: metaphora, ut Jirmejæ 48. 11. 14 Propinqua est] altera pars enarrationis, nimirum exornatio; qua Propheta gravitatem judicii per congeriem explicat, tribus versibus: deinde amplificat, primùm ex eo quod universalis cædes futura est, versu 17. & quod clades inevitabilis, versu 18. Amarè clamaturo] id est, qua die Judæ (qui nunc viribus suis præfidunt, & se pro robustissimis venditant) amarissimos ejulatus edent destituti robore. 16 Angulos] id est, turres potentissimas, quales in angulis ædificari solent. 17 Velut pulvis] id est, copiosissimè & abjectissimè.

IN CAPUT II.

1 Excutite vos] Secunda concionis pars Judæos primùm revocat ad bonam frugem, tribus versibus: deinde argumenta adducit duo resipiscentiæ: prius est ab exemplis formidabilibus judiciorum quæ Deus contra gentes exteras erat effecturus superstitibus adhuc Judæis, usque ad caput 3. posterius verò, a singularibus minis & sermonibus Dei per Prophetas denuntiatis, principio capitis tertii. In hortatione autem ad resipiscentiam duo compellat Judæorum genera; hos torpentes & omni sanctimoniæ cogitatione & studio vacuos, versu 1. & 2. illos verò, in quibus aliquæ pietatis & humanitatis scintillæ adhuc emicabant, versu 3. 2 Cùm nondum] id est, cùm nondum dies ille advenit quo excutiamini & ventilemini, ut gluma solet excuti. Quamobrem etiam monuit ut se ipsi excuterent, præcedente versu: quam eandem allegoriam servavit Christus Matth. 3. 12. 3 Fortasse] vide Jehoschuhh. 14. 12. Abscondemini] id est, mitiùs beneficio Dei tractabimini, & sub fide illius latebitis. 4 Nam Hhazza] prius argumentum resipiscentiæ ab exemplis exteris nunc demum a Propheta exponitur, idq́; eo ordine quo res ante eversa Jeruschalaima successerunt. Primùm enim a Parhhone Necone Pelischtæa occupata est, ut annotavimus in Jirmejæ 47. de qua hîc agitur ad ver. 8. usque deinde Moabitæ, Hhammonitæq́; ac Syri alii in Parhhonis potestatem devenerunt, usque ad ver. 12. tum etiam Ægyptii cum Æthiopibus auxiliaribus cæsi sunt, Jirmejæ 46. 2. de quibus hîc agitur ver. 12. ac postremò Ninevitæ & Assyrii omnes in Scytharum potestatem redacti sunt, ut observavimus Jirmejæ 49. 34. & in Propheta Nachum: quod postremum est hujus capitis exemplum, tribus versibus ultimis. Derelicta] alludit quidem Propheta in enuntiandis judiciis ad propria oppidorum nomina, aut notationem eorum. sed hoc linguæ proprium est, neque a nobis commodè potuit repræsentari. In ipso meridie] id est, vi aperta: fuerat enim Azotus antè infirmata plurimùm diuturna obsidione Psammetichi, cujus in Jirmejam Prophetam meminimus. 5 Væ habitatoribus] ἐργασία præcedentis proximè exempli, tribus versib. Cerethæorum] de quibus 1. Schem. 30. 14. Cenahhança] i. terra quæ Cenahhanææ accenseris, Jehoschuhh. 13. 3. ac proinde a Pelischtæis injustè detineris: ut apparet ex Gen. 10. 14. & 19. 6 Fossuris] quæ excavantur in locis arentibus, ad aquandum & abluendum greges. 7 Et erit tractus] i. veniet in potestatem Judæorum: pro eo quod est, adjungetur Ecclesiæ & ad eam pertinebit. Quod typicè a Propheta dictũ accipiendum est de regno spirituali Christi, & sequentibus etiam gentibus accomodandũ ἀναλόγως. 8 Audivi] secundum exemplum exterum Moabitarum Hhammonitarumq́; ut diximus in ver. 4. Ut ampliaverint] i. ut irruentes in terminum Jisraëlis occupaverint de possessione illius: vide Jir. 48. & 49.

11 Ter-

11 Terribilis] *propositio hæc summa judiciorum Dei contra deos & homines in Moabitide & Hhammonitide versantes, est* μεταβατικὴ *ad sequentia duo exempla, ut finis versus ostendit.* Emaciabit] *id est, perdet illos, adimendo cultores ipsorum, omniaque sacrificia quibus turgebant abolendo : humanitus dictum.* 12 Etiam vos] *tertium exemplum exterum (ut diximus in versum 4.) videlicet Æthiopum Ægyptiorumq́, qui Parhhoni Nechoni contra Nebucadnetzarem erant ministraturi; etiam vos (inquit) æque ac superiores populi desolabimini, deinde verò populo Dei adjungemini per regnum Christi.* Confossis glad.] *id est, postquàm ego per vos gentes istas quas modo dixi cecidero.* 13 Nam extendet] *hæc ætiologia respicit ad ver. 11. & ostendit adeo fore terribilem Deum in gentes exteras, ut ne ipsi quidem Assyrii, aut Nineve urbs potentissima immunes sint a judicio ipsius; sed in exemplum Judæus statuantur. Est itaque hic exemplum quartum, ut diximus versu 4.* Desolationi] *quæ pluribus signis exprimitur seq. versu.* 14 Tum platea] *vide Jeschahh. 34.11.* Malogranatis] *id est, ornamentis summarum ædium, quæ inter acroteria numerantur : ut Hhamos 9.1.* Vox] *videlicet mauspicatarum avium : cujusmodi nominantur Jeschahh. 13. sub finem, & 34.11. & sequentibus.* Cedrum ejus] *id est, cedrina ejus tabulata, intestinũq́ opus omne Deus per Scythas sustulerit.* 15 Ego sum] *ut Jeschahh. 47.8.* Sibilabit] *ut 1. Reg. 9.8.* Agitabit] *id est, digito per ludibrium demonstrabit, & jactato brachio ludificabitur : synecdoche.*

IN CAPUT III.

1 Væ ingluv.] *Posterius argumentum revocandi Judæos ad resipiscentiam, ut diximus suprà 2.1. nempe denuntiatio maledictionis & horrendi judicii contra illos, nisi tempestivè resipiscant. Continet autem hæc denuntiatio versu 1. sententiam Dei, deinde causas exponit usque ad ver. 8.* Ingluviei] *hanc vocem ita accipimus, ut Levit. 1.16. Est autem metaphorica Jeruschalaimorum descriptio : nam quemadmodum avium ingluvies alimenta concipit, & sordes cum alimentis plurimas; ita etiam innuit Propheta Jeruschalaima fuisse conceptaculum quò reges, principes, & sacerdotes omneis Judææ opes & omnes sordes congesserunt; quarum illas ex officio debuerant popularibus distribuere, has vero e regno toto tanquam ex alvo ejicere. Quamobrem etiam urbem simpliciter ingluviem vocat : qua in appellatione auxesis est elegantissima. quasi dicat, eam non cum onocrotalo, sed cum onocrotali ingluvie esse comparandam.* 2 Non auscultat] *expositio causarum, ut diximus ver. 1. quæ singulorum ordinum peccata exponit, popularium, hoc versu; magistratuum, sequente; Ecclesiasticorum, ver. 4. deinde vero contumaciam probat, sequentibus.* 3 Lupi vespert.] *vide Jirmejæ 5.6.* Qui non rod.] *id est, qui brevissimo tempore comminuunt & vorant prædam, ac ne ossa quidem præ fame & aviditate reliqua faciunt.* 5 Jehova justus] *probatur jam populi Dei contumacia duobus argumentis: unum est, quòd verbo Dei solicitè per Prophetas suos admonentis non resipuerint, hoc versu; alterum, quòd ne ex severissimis quidem in exteros judicii exemplis fuerint deterriti a malefaciendo, versu 6 & 7.* Unoquoque mane] *vide 2. Chron. 36.15.* 6 Desolatæ sunt] *id est, in universum desolatæ ab extremitate una ad alteram.* 7 Dicebam] *id est, Judæos monebam exemplis, eaque prophetarum sermone inculcabam, ut adducerentur ad timorem mei.* Ut non excind.] *id est, ut si Judæam propter peccata ipsius cogerer flagellare; saltem ab exitio monitis, exemplis, verberibusq́ meis revocata servari posset.* Inde a diluculo] *id est, indesinenter, ac studiosissimè.* 8 Idcirco] *tertia concionis pars, ut diximus suprà 1.1. qua Propheta primùm vocationem gentium ad cultum Dei & ministerium Ecclesiæ tribus versibus, deinde Ecclesiæ ipsius constitutionem exponit, tribus alteris; postremo hortationem propheticam ad Ecclesiam Dei adhibet, reliquo capite.* Præstolamini me] *apostrophe ad pios, ut germana Ecclesiæ membra : quandoquidem (inquit Deus) est vita istius populi, & salus perdita; vos saltem quorum animus adhæret pietas, videte ut patienter feratis temporariam illam deportationem, & vestram expectationem in me collocetis; qui gentes inimicas perditurus, hoc versu; electásque cooptaturus in populum meum, & ad cultum meum asciturus sum, versu seq. ut vos & illi communicatis operis accedatis me, versu 10.* 9 Tunc enim] *videlicet cùm vos primùm, deinde illas judiciis meis exercuero.* Mutabo] *id est, communicatione spiritus renovabo populos in spiritu mentis ipsorum, ut purificati per fidem, puritatem sermone & opere colant coram Deo.* Humero uno] *id est, unanimiter, ut apparet ex Jirm. 32.39. est enim synecdoche in proverbiali hac loquendi forma.* 10 Transfluvialibus] *id est e locis remotissimis : vide Jeschahh. 18.4.* Supplices mei] *tum ex populis, tum ex gente Judæorum dispersa.* 11 Tempore illo] *secundus locus de constitutione Ecclesiæ, illam fore vacuam improbis, & sanctam in Christo.* 14 Cane] *tertius locus, hortatio prophetica, ut sancta Ecclesia beneficentiam Dei erga se prædicet, duobus versibus: cujus prædicationis causæ proponuntur duæ : una est communis omnium testificatio quasi Ecclesiæ acclamantium, versu 16. altera, prophetarum ex Dei verbo confirmatio, inde ad finem capitis.* 18 Mœstos propter] *id est pios, qui tanto studio conventus sacri constringuntur, ut tantisperdum a Deo absunt, sint in mœrore & luctu.* Ex te sunt] αὐτίον; *hi enim (inquit Deus) tui sunt veri, ô Ecclesia, & germani partus.* Ei] *nimirum Ecclesiæ, cujus vicem pios omnes persanctè miseret.* 19 Conficiente] *nimirum consummationem, ut dixerat suprà 1.18.* Pudoris eorum] *id est, in qua onus & probra pudenda pertulerint; de quibus præcedente versu.*

CHAG-

CHAGGAI.

CAPUT I.

Deus per Prophetam negligentiam Judæorum in extruendo templo ipsius reprehendit; & convincens eos partim a structuris privatis ipsorum & rei familiaris procuratione, partim ab anteactis Dei judiciis, hortatur ut resipiscentes serio in opus ipsius incumbant: incumbentes vero promissione præsentiæ suæ confirmat; tum promovente opere ostendit; utcunque structura non sit cum altera priore comparanda, gloriam tamen majorem adfore præsentia Dei, sanctificatione, & pace in Christo: deinde loco angustiarum præcedentium omnia commoda promittit adventura: ac postremò omnibus subnectit prophetiam de regno Christi in Evangelio.

1 ANNO 'secundo [a] Darii Regis mense sexto, die primo mensis; fuit verbum Jehovæ [b] per Chaggaium Prophetam ad Zerubbabelem 'filium Schealtielis ducem Jehudæ, & ad Jehoschuham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum, dicendo;

[a] Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
[b] Heb. *per manũ Chaggaii.* Hbezræ. 5.1.

2 'Sic edixit Jehova exercituum ut dicam; populus hic dicunt 'non advenisse tempus, tempus quo domus Jehovæ ædificetur.

3 Fuit itaque verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

4 'An tempus *est* vobis, heus vos, 'desidendi in domibus vestris contabulatis; cùm domus hæc vasta *est*?

5 Quapropter nunc sic ait Jehova exercituum, [c] 'adhibete animum vestrum ad vias vestras.

[c] Heb. *ponite cor vestrum: sic deinceps.*

6 'Seritis multum, & infertis parum, comeditis, minimè verò ad saturitatem; bibitis, sed minimè [d] affatim; induimini, sed nemo ita ut sit calor ipsi: & qui mercedem reportat sibi, mercedem reportat 'in loculum pertusum.

[d] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen.* 43.34.

7 Sic ait Jehova exercituum, adhibete animum ad vias vestras.

8 Ascendite in 'istum montem, & afferentes ligna ædificate domum hanc; ut acceptum habens illud 'glorificem me, ait Jehova.

9 'Spectatis ad multa, sed ecce ad pauca pervenitis; & quod infertis 'domum 'efflo illud: quamobrem? dictum Jehovæ exercituũ; [e] 'propterea quòd domus mea est vasta, & vos excurritis quisque pro domo sua.

[e] Heb. *propter domum meam, quod est vasta, trajectio.*

10 Idcirco contra vos 'cohibentur cœli a rore; & terra cohibetur frumento suo,

11 Me advocante siccitatem super hanc terram, & super hos montes, & super frumentum, & super mustum, & super oleum, & super id quod prolatura esset hæc terra: etiam super homines, & super jumenta, denique super omnem laborem manuum.

12 'Auscultavit autem Zerubbabel filius Schaltielis, & Jehoschuahh filius Jehotzadaki sacerdos maximus, & totæ reliquiæ populi voci Jehovæ Dei sui, & verbis Chaggaii Prophetæ, cùm misisset eum Jehova Deus ipsorum: timueruntque populus a facie Jehovæ.

13 'Tunc loquutus est Chaggai legatus Jehovæ ex legatione Jehovæ populo, dicendo; 'Ego vobiscum sum, dictum Jehovæ:

14 'Concitavitque Jehova spiritum Zerubbabelis filii Schaltielis ducis Jehudæ, & spiritum Jehoschuhhæ filii Jehotzadaki sacerdotis maximi, & spiritum reliquiarum totius populi; ut venientes facerent opus in domo Jehovæ exercituum Dei sui:

15 Die vigesimo quarto mensis sexti, anno secundo Darii Regis.

CAPUT II.

1 'MENSE septimo, vigesimo primo die mensis; fuit verbum Jehovæ [a] per Chaggaium Prophetam, edicendo,

[a] Heb. *per manũ Chaggaii: sic vers.* 10.

2 Alloquere jam Zerubbabelem filium Schaltielis ducem Jehudæ, & Jehoschuhham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum; & reliquias populi, dicendo,

3 'Quis inter vos *est* reliquus, qui viderit domum istam in gloria ejus priore? & qualem vos videtis eam nunc, nonne [b] 'ad illam tanquam nihil *est* in oculis vestris?

[b] Heb. *sicut illa.*

4 Attamen nunc confirmare Zerubbabel, dictum Jehovæ, & confirmare Jehoschuahh filii Jehotzadaki sacerdos maxime, & confirmare universe popule hujus terræ, dictum Jehovæ, & perficite: sum enim vobiscum, dictum 'Jehovæ exercituum,

5 'Cum 'VERBO, 'quo pepigeram vobiscum exeuntibus vobis ex Ægypto, & spiritu meo 'stante in [c] vobis: ne timeatis.

[c] Heb. *medio vestri.* Heb. 12.26.

6 Sic enim ait Jehova exercituum, 'adhuc semel, ('parum illud est) tum ego 'commoturus sum

sum cœlos, & terram, & mare, & siccum:

7 Et commoturus sum omnes gentes, ut veniant [d] 'desyderati omnium gentium; & impleturus domum hanc gloria, ait Jehova exercituum.

8 'Meum *est* argentum, & meum *est* aurum; dictum Jehovæ exercituum:

9 *Sed* major futura est gloria domus hujus posterioris quàm illius prioris, ait Jehova exercituum; nam in loco hoc disponam pacem, dictum Jehovæ exercituum.

10 'Vigesimo quarto *die* noni *mensis*, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

11 Sic ait Jehova exercituum; interroga jam 'sacerdotes de lege, dicendo;

12 'En, tulerit aliquis carnem [e] sanctam in ala vestis suæ, vel tetigerit ala sua panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut ullum cibum; 'an sanctificabitur? cui respondentes sacerdotes dixerunt, non.

13 Deinde dixit Chaggai, si tetigerit immundus [f] ex cadavere quicquam istorum, an immundum erit? cui respondentes sacerdotes dixerunt, immundum erit.

14 Respondens itaque Chaggai dixit 'ita populus iste, & ita gens ista coram me fuit, dictum Jehovæ, & ita totum opus manuum istorum: imò quod obtulerunt 'ibi, immundum fuit.

15 'Nunc enim adhibete jam animum vestrum ab hoc die [g] ad eos qui præcesserunt; 'ex quo non 'impositus fuit lapis lapidi in templo Jehovæ.

16 Ex quo sunt *dies* illi, 'veniente *aliquo* ad acervum vicenûm *modiorum*, est denûm; veniente ad lacum ut exhauriat quinquagenas *mensuras* torcularis, vicenarum est.

17 Percussi apud vos uredine, & rubigine, ac grandine totum opus manuum vestrarum; & nullus apud vos ad me convertebatur, dictum Jehovæ.

18 Adhibete jam animum vestrum a die hoc ad eos qui præcesserunt: 'a die vigesimo quarto *mensis* noni, [h] usq; ad diem quo fundatum fuerat templum Jehovæ, adhibete animum vestrum.

19 An adhuc semen [i] granarii, adeóque vitis, & ficus, & malus punica, & [k] olea non protulit? ab hoc ipso die benedicturus sum.

20 'Deinde fuit verbum Jehovæ secundo ad Chaggaium; vigesimo quarto die mensis, edicendo,

21 Alloquere Zerubbabelem ducem Jehudæ, dicendo, ego commoturus sum cœlos & terram,

22 Et 'subversurus sum solium regnorum, ac perditurus firmitatem regnorum ipsarum gentium; subversurus, inquam, currum & sessores ejus, [l] ruentibus equis & sessoribus eorum unoquoque per gladium fratris sui.

23 Die illo, dictum Jehovæ exercituum, assumam te 'Zerubbabel fili Schealtielis servemi, dictum Jehovæ, 'ponámque te ut annulum signatorium; quia 'te elegi, dictum Jehovæ exercituum.

[d] Heb. *desyderium.*

[e] Heb. *sanctitatis.*

[f] Heb. *animæ.*

[g] Heb. *& sursum: sic vers. 18.*

[h] Heb. *ad a die: pleonasmus.*

[i] Heb. quod erat *in granario.*

[k] Heb. *arbor olivæ,*

[l] He. *descendentibus.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Anno secundo] *Hujus prophetiæ, pro ratione temporum & argumentorum ipsius, partes sunt quinque: prima est, propositio peccati Judæorum & redargutionis ad peccatum ipsorum evincendum pertinentis, usque ad versum 12. secunda, promissio promovendi & perficiendi opus Dei, postquàm sese Judæi ad illud incipiendum accinxerunt, reliquo capite; tertia, promissio gloriæ quam Deus cum secunda domo erat communicaturus, novem primis versib. capitis 2. quarta, promissio singularis divinæ benedictionis in fruges & omnem fructum terræ ad usum populi obsequentis Deo, inde ad versum 20. postrema, promissio regni Christi, abs quo superiores omnes dependebant, inde ad finem usque.* Secundo] *de quo Hhezræ 4. 24.* Filium Schealt.] *id est, nepotem: vide 1. Chron. 3. 17. & sequentibus.* 2 Sic edixit] *primus hic locus prophetiæ continet expositionem peccati Judæorum, hoc versu; redargutionem, usque ad versum 7. & mandatum, sequentibus.* Non est tempus] *excusatio hæc populi partim ex diffidentia, partimque ex rerum privatarum studio proficiscens, in speciem aliud planè obtendit, quàm quod ex re & veritate erat. Nam quòd nondum advenisse tempus aiunt, videbatur eo tempore maximum momentum ad excusationem afferre. quasi dicerent; videmus jam sæpius repetitis interdictis ex authoritate Cambysis & Darii Hystaspis fuisse cautum ne institutum hoc opus perficeretur: ab hoc autem novo Rege nihil audivimus, quo sententiam mutatam esse & jus ædificandi restitutum nobis confirmemur: Quamobrem plurimùm metuimus ut hæc nobis vertantur vitio, & rerum novarum incusemur: nec videmus quî ostendi possit aliud tempus nobis jam oblatum esse. Ita non obscurè servos Dei alicujus rebellionis reos fore apud Regem Darium prætexebant; quod Propheta redarguit optimè, sequentibus.* 4 An tempus] *redargutio hæc nititur duobus argumentis: prius est ab improba desidia & negligentia Judæorum; ipsos æquo animo ferre ut domus Dei inculta atque abjecta sit, dum ipsi deliciis suis perfruantur & sibi studeant, hoc versu; posterius, ab antegressis Dei castigationibus, quibus Deus palàm evidentérque testificatus sit quàm indignè ferat jacere templum & cultum suum diversis Judæorum studiis, vers. 5. & 6. Qua ex redargutione deinde nascitur hortatio, versu 7. & 8. eámque Propheta exornat promissionum Dei cum antegressis castigationibus comparatione, tribus sequentibus.* Desidendi] *id est, acquiescendi rebus privatis & commodis vestris, contrà quàm virum pium decet; ut exemplum est Davidis Psal. 132. & 2. Schem. 7. 2.* 5 Adhibete anim.] *id est, attendite meliùs ad rationes vestras, & expendite institutum vitæ vestræ, neque vobis ipsi abblandimini; ut qui videatis Deum peccatis vestris infensum graves castigationes omnibus importasse, ut narratur sequente versu: nam si vos ipsos dijudicaretis, non ita a Deo puniremini, 1. Corinth. 11. 31.* 6 Seritis] *ex maledictione legis Deut. 28. 15. & sequentibus.* In loculum] *id est, non meliùs conservat res partas quàm si loculo pertuso inderet; dicto citiùs omnes dilabuntur: proverbiale dictum.* 8 Istum montem] *Tzijonem.* Glorificem me] *id est, gloriam meam vobis testatam faciam, prosperando res & facta vestra, cùm servietis mihi; ex promissione 1. Schem. 2. 30.* 9 Spectatis] *ἐργασία proximè præcedentis promissionis, fore ut Deus se glorificet profusis* bene-

benedictionibus, per anthesin maledictionum quas antè populus fuerat expertus dum cultum Dei negligeret, suisq; e studiis inserviret. Domum] *quisque suam videlicet.* Efflo illud] *id est disperdo, tanquam ventu impellentibus.* 10 Cohibentur] *ex lege Deut.* 28.23. 12 Auscultavit] *id est, auscultantes & timore Dei adducti cœperunt ædificare: ita hæc narratio transitum facit ad secundum locum prophetiæ.* 13 Tunc loquutus est] *nimirum die vigesimo quarto (ut habetur versu ultimo) ad quem usq; diem ædificaverant tribus hebdomadis: tum verò per obnuntiationem Tatnai & aliorum nutare fides populi videbatur, Hhezræ* 5.3. *Quamobrē mādatum Dei necesse fuit a Propheta repeti, & singularem promissionem adhiberi.* Ego vobiscum sum] *id est, adsum vobis, ut cœptum & redintegratum opus perficiatis me authore & duce, ac invitis omnibus.* 14 Concitavitque] *id est, Deus hac voce Prophetæ sui omnium animos adhuc concitatiores reddidit, ut in cœpto opere pergerent.*

IN CAPUT II.

1 Mense sept.] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà* 1.1. *qua Propheta anticipans dubitationem quæ poterat piorum animis insidere propter angustiam & tenuitatem domus quæ extruebatur, versu* 3. *eos nihilominus jubet bono animo esse, fretos Dei promissionibus; primùm de præsentia ipsius in Christo per spiritum, versu* 4. *&* 5. *secundo de gloria, ad cujus conspectum cœli, terra, & res omnes creatæ commoveantur, versu* 6. *&* 7. *denique de omni bono & prosperitate ex præsente ipsius gloria, versu* 8. *&* 9. *quæ omnia typicè prædicata de secunda hac structura templi, complementum habent in Ecclesia Christi, ut ostendit Apostolus Hebr.* 12. 26. 3 Quis inter vos] *occupatio, ut diximus in versum* 1. *quam Propheta consultò adhibet, quia jam ante triginta annos, cùm ex edicto Cyri fundamenta primùm jacerentur, idem dolor bonorum animos invaserat, Hhezræ* 3.12. Ad illam] *id est, comparata cum illa quam Schelomo ædificaverat, & quæ ante annos fermè nonaginta eversa fuerat.* 4 Jehovæ] *Dei Patris sese explicantis in Christo verbo æterno suo, & per eum communicantis cum Ecclesia sua.* 5 Cum verbo] *hunc locum quicunque aliter interpretantur, aut σύγχυσιν durissimam horum duorum versuum coguntur invehere & a Prophetæ consilio alienam, aut vim facere particulæ qua hic Propheta utitur: nos vero cùm mysteria Dei procedente tempore magis ac magis innotuisse prophetis & fuisse Ecclesiæ proposita ex ipso Dei verbo cognoscamus; simplicitatem verborum sequuti & argumenti genus, statuimus Deum Patrem præsentiam sui ipsius cum Christo servatore nostro & cum Spiritu sancto promittere Ecclesiæ suæ, atque hoc vindice adversus omnia mala confirmare. Est itaque hic locus de sancta trinitate evidentissimus.* Verbo] *ut etiam vocatur* 2. *Schem.* 7.21. Quo pepigeram] *id est, in quo, per quem, & propter quem vos acceptos habueram, & receperam in fœdus: quamobrem idem etiam appellatur angelus fœderis, Maleac.* 3.1. Stante in vobis] *ut Rom.* 8.9. *&* 11. 6 Adhuc semel] *id est, hac una tantùm fœderis repetitione, redintegratione, & confirmatione opus est per Evangelium Christi.* Parum illud est] *nempe quod pepigeram vobiscum exeuntibus ex Ægypto. Nam lex præ impotentia nihil potuit efficere, sed literam senescentem & occidentem habuit, Rom.* 8.3. *&* 2. *Cor.* 3.6. *Evangelium vero (quod successit legi) ministerium est spiritus vivificantis: vide Jirmejæ* 31.30. *& sequentibus & Jechezk.* 36.26. *& sequentibus.* Commoturus] *virtute spiritus, & prædicatione Evangelii apud omnes gentes, seq. versu: vide Hebr.* 12.25. *& sequentibus.* 7 Desyderati] *id est, quoscunque ex gentibus elegero.* 8 Meum est] *id est, quòd fuit prior domus auro & argento ornata, ne afficiat vos: nam illa tam mei juris sunt quàm olim fuerint; sed ego huic domui ornatum longè ampliorem & gratiorem adhibebo, nempe pacem æternamq; prosperitatem, seq. ver.* 10 Vigesimo quarto] *quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà* 1.1. *qua Propheta iterum evincit peccata Judæorum antecedentia & obsequentibus benedictionem in futurum pollicetur, primùm typis legalibus, usque ad ver.* 14. *deinde nuda typorum explicatione, inde ad ver.* 20. *Hoc autem tempore voluit Deus argumentum istud prophetiæ populo suo exponi, quasi intermedio tempore inter sementes duas, autumnalem & vernam; ut promissio Dei hoc pacto fieret illustrior.* 11 Sacerdotes] *quorum fuit respondere de lege consulentibus: Levit.* 10.10. *&* 11. *& Deut.* 33.10. 12 En tulerit] *typi duo gradatim a Propheta exponuntur: unus est, hominem ex contactu rei sanctæ non contrahere sibi sanctitatem ullam, hoc versu; alter est, si immundus erit, tantùm abfore ut sanctitatem inde percipiat, ut contrà rem sanctam impuraturus sit: quibus typis innuit Deus illorum judiciorum causas quæ in Judæa hactenus exercuerat; nimirum quòd nullam sanctitatem ex altari sancto, aut rebus sanctificatis Deo percepissent, quia impuri animis sui fuerant, non secus quàm illi qui ex cadavere impuritatem contraxerunt: vide Num.* 5.2. *& Levit.* 21.1. An sanctificab.] *ipse ex gestatione, aut contactu suo.* 14 Ita popul.] *accommodatio typorum præcedentium: non fuit hic populus (inquit) rerum sanctarum contrectatione sanctificatus; sed potius ipsi (ut impuri fuerunt hactenus) oblationes sanctas impurarunt, ac proinde accersiverunt sibi præcedentes castigationes: sic transit Propheta ad enarrationem castigationum, tribus versibus seq. & populum hortatus promissiones subjicit, usque ad ver.* 20. Ibi] *in altari Jehovæ, quod ante annos triginta fuerat extructum, Hhezræ* 3.2. 15 Nunc enim] *confirmatio ab administratione judiciorum Dei, & eventu ipso: ut suprà* 1.5. Ex quo] *id est, inde ab annis triginta: quibus intermissa fuit templi ædificatio: ut legimus Hhezræ* 4. *nam fundamenta solùm fuerant jacta, ex eo tempore non fuerat lapis fundamentis impositus.* Impositus] *id est, continuata ædificatio.* 16 Veniente aliquo] *q. d. semper vos fefellit opinio vestra, & maledictionem pro sperata benedictione reportastis.* 18 A die vigesi.] *repetitio exegetica emphasin habens. quasi dicat, ab hoc ipso die qui dies est vigesimus quartus, &c.* 20 Deinde] *postrema pars prophetiæ, de cœli & terræ reverentia exhibenda regno Christi, hoc versu; hostibus perdendis, sequente versu: & Christo rege in sempiternum præficiendo Ecclesiæ, versu ultimo.* 22 Subversurus sum] *ut Evangelii, & spiritu oris Christi: vide* 2. *Corinth.* 10.5. *&* 2. *Thessal* 2.8. 23 Zerubbabel] *id est, Christe, fili Davidis & Zerubbabelis: nam illi Christum ut typi adumbrarunt, & quodammodo in lumbis suis habuerunt: ut loquitur Apostolus de Abrahamo, Heb.* 7.9. Ponamq; te] *id est curabo te, in te conquiescam, te in oculis manibúsque feram: vide Canticor.* 7.10. Te elegi] *ut Jeschahh.* 42.1.

ZECARIA.

ARGUMENTUM.

LIBER Zecarjæ Prophetę est totus propheticus & didascalicus, & typis abundat maximè. Primùm enim populum hortatus ad resipiscentiam, figurat typis majestatem Christi intercedentis apud Deum Patrem, misericordiam Dei Ecclesiam restituentis, Gentes infestas Ecclesię, hujus instaurationem, illarum eversionem, Christi & Ecclesiæ bona, Ecclesiasticam animadversionem in Judęos improbos, bonorumq; in Babylonia adhuc hęrentium & ubivis terrarum apud gentes versantium sanctificationem in Christo: deinde verò consulentibus de jejunio respondet minimè hoc a Deo imperari, sed vitæ sanctimoniam, & promissiones dari, de quibus exultandum sit in Domino, ac non jejunandum. Postea autem a suis temporibus descendens ad tempora Christi, duabus prophetiis elegantissimis adventum ipsius præfinit signis evidentissimis, hostium Ecclesiæ internecionem, suorum liberationem & defensionem gloriosam, & Judęę subversionem sublato Christo pronuntiat: ac postremò vim Ecclesiæ potentissimam ex Dei præsentia & beneficiis ipsius perceptam describit in reliquiis permansuram, quas Deus electas ex Judæis & Gentibus gratiosè convocaverit.

CAPUT I.

Deus Judæos reduces ad resipiscentiam hortatus, visiones varias exhibet Prophetæ, & populo pronuntiari jubet. Primùm enim providentiam suam infinitam, & administrationem exitiosam hostibus, & suis salutarem figurat. deinde Babyloniorum ruina, & revocatione suorum propter Christum exposita, firmitatem sacerdotii Christi, & Ecclesiæ ac cultus sui stabilitatem in virtute sua docet constituram: impiis in Judæa torpentibus execrationem præfigurat, & electis ex Babylonia gentibúsq; exteris salutem prænuntians, publicum in Ecclesia monumentum statuit regni universalis Christi per Evangelium.

1 MENSE octavo, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovę ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam, dicendo,

2 ᵃEfferbuit Jehova cõtra patres vestros, ᵃ fervente ira:

ᵃ Heb. fervore iræ. 2. Chron. 36. 16.

3 Quamobrem edicito istis, sic ait Jehova exercituum; revertimini ad me, dictum Jehovæ exercituum, & ᵃrevertar ad vos, ait Jehova exercituum.

4 ᵃNe sitis similes majoribus vestris quibus proclamaverant Prophetæ priores dicendo, sic ait Jehova exercituum, revertimini jam a viis vestris pessimis, & ab actionibus vestris pessimis; non enim auscultarunt, neque attenderunt ad me, dictum Jehovæ.

Jerm. 18. 11. & 25. 5. & sequentib. & 35. 15.

5 ᵃMajores vestri ubinam sunt? & Prophetæ ipsi? an in seculum vivunt?

Lament. 1. 18. & 2. 17.

6 Veruntamẽ verba mea & statuta mea quæ præceperam servis meis Prophetis, nónne assequuta sunt majores vestros? adeò ut reversi dixerint, quemadmodum cogitaverat Jehova exercituum facere nobis secundum vias nostras & secundum actiones nostras, ita egit nobiscum.

7 ᵃDie vigesimo quarto undecimi mensis, is est, mensis ᵃSchebat, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam quod diceret:

8 ᵃVidi ᵃ nocte, quòd ecce ᵃ vir insidebat equo ᵃ rufo, & stabat inter ᵃ myrtos quæ *erant* ᵃ in profundo: postea verò ᵃ equos rufos, ᵃbalios, & albos.

9 Cumq; dicerem, quid *sibi volunt* isti, Domine mi? dixit ad me ᵃ Angelus ille qui alloquutus est me, ego ostendam tibi quid *sibi velint* isti.

10 Tunc respondens vir ille qui stabat inter myrtos, dixit; ᵃ hi *sunt* quos misit ᵃ Jehova ad perambulandum terram.

11 Et respondentes Angelo Jehovæ stanti inter myrtos, dixerunt, ᵃ perambulavimus terram; & ecce tota terra ᵃ desidet, & trãquilla est.

12 Tunc loquutus ᵃ angelus Jehovæ dixit; ô Jehova exercituum, quousque tu non misertus es Jeruschalaimorum, & civitatum Jehudæ, in quas indignatus es ᵃ jam septuaginta annis?

13 Respondit autem Jehova exercituum Angelo illi qui alloquebatur me; ᵃ verba bona, verba consolatoria.

14 ᵃ Quamobrem edixit mihi angelus qui alloquebatur me, proclama dicendo; sic ait Jehova exercituum, zelo prosequor Jeruschalaima & Tzijonem, zelo maximo.

15 Fervore enim maximo ferveo contra gẽtes istas trãquillas: quia me effervescente paululum, ipsę ᵃ adjutrices fuerunt in malum.

16 Idcirco sic ait Jehova, reversus sum ad urbem Jeruschalaimorum misericordia; domus mea ᵃ ædificabitur in ea, dictum Jehovæ exercituũ, & ᵃ regula extendetur super Jeruschalaima.

17 ᵃAm-

17 ' Ampliùs proclama dicendo, sic ait Jehova exercituum, ' adhuc dispergētur civitates meæ præ bono ; ' consolante Jehova adhuc Tzijonem, & eligente adhuc Jeruschalaima.

Caput II.

1 ' ET sublatis oculis meis vidi, ecce autem ' quatuor cornua.

2 Et dicente me ad angelum qui alloquebatur me, quid *sunt* ista ? dixit ad me, ista *sunt* illa cornua quæ sparserunt Jehudam, Jisraëlem, & Jeruschalaima.

3 Deinde ostendit mihi Jehova ' quatuor fabros :

4 Et cùm dicerem, quid isti veniunt facturi ? eloquutus est dicendo, illa cornua quæ sparserant Jehudam, adeò ut quisquam nō extulerit caput suum ; jam venerunt isti ad deterrendum illa, ad dejiciendum cornua gentium, quæ sustulerant cornu in terram Jehudæ ad spargendum eam.

5 ' Iterum sublatis oculis meis videns quòd ecce virum, & in manu ejus funiculum [a] mensorium ;

6 Dixi, quò vadis ? qui dixit ad me , ' ad mensurandum Jeruschalaima ; ut ' videant quanta *sit futura* latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.

7 ' Ecce autem angelo illo qui alloquebatur me ' procedente, ' angelus alter processit obviam ipsi :

8 Cui edixit, ' curre, alloquere ' puerum istum, dicendo ; ' per pagos habitabunt *cives urbis* Jeruschalaimorum, præ multitudine hominum & jumentorum *versantium* [b] in ea :

9 Et ego ero ei, dictum Jehovæ, ' murus igneus circumquaque ; & gloriæ ero in medio ejus.

10 ' Heus heus, jam ' fugite e terra Aquilonis, dictum Jehovæ, ' cùm expanderim vos [c] quàm latè patent quatuor venti cœlorum, dictum Jehovæ.

11 Heus Tzijon, ' libera te ; quæ desides apud filiam Babyloniæ.

12 ' Nam sic ait Jehova exercituum, ' *qui* post *indictam* gloriam, misit me contra gentes istas quæ deprædatæ sunt vos ; quia qui tangit vos, ' tangit pupillam oculi ipsius :

13 Nam ecce ego ' agitaturus sum manum meam contra illas, & erunt prædæ ' servis suis : ita agnoscetis ' Jehovam exercituum misisse me.

14 Cane & lætare filia Tzijonis ; quia ecce venturus sum & habitaturus in medio tui, dictum Jehovæ :

15 Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ die illo, erunt mihi populus, & habitabo in medio tui : ita agnosces ' Jehovam exercituum mittere me ad te.

16 Tum possidebit Jehova ' Jehudam portionem suam in terra sancta, & ' eliget rursus Jeruschalaima.

17 ' Sile universa caro a facie Jehovę, cū ' excitatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ.

[a] Heb. *mensuræ.*

[b] Heb. *in medio ejus.*

[c] Heb. *secundū quatuor ventos.*

Caput III.

1 ' POSTEA ostendit mihi ' Jehoschuhham sacerdotem maximum ' stantem coram angelo Jehovæ ; & ' Satanam stantem ad dexteram ejus, ut adversaretur ei.

2 Dicebat autem ' Jehova ad Satanam, ' increpet Jehova te, ô Satan; increpet, inquam, te Jehova, ' qui eligit Jeruschalaima : ' nonne hic *est* titio ereptus ex igne ?

3 Jehoschuahh autem cùm esset indutus ' vestibus sordidis, & staret coram ipso angelo :

4 ' Respondens *angelus* alloquutus est ' eos qui stabant coram se, edicendo, amovete vestes istas sordidas ab eo ; & dixit ad eum, ' vide, transtuli a te iniquitatem tuam, ut induam te [a] mutatis vestibus ;

5 Edixitque, ' imponunto cidarim mundam capiti ejus : imposuerunt itaque illi cidarim mundam capiti ejus, & induerunt eum vestibus, ' angelo Jehovæ adstante.

6 ' Tum contestatus est angelus Jehovæ Jehoschuhham, dicendo,

7 Sic ait Jehova exercituum, si in viis meis ambulabis ; & si observationem meam observabis, & tu cùm jus dicis domui meæ, tum etiam observabis atria mea ; utique ' dabo tibi ambulationes inter ' astantes istos.

8 ' Audi jam, Jehoschuahh sacerdos maxime, tu & ' amici tui qui sedent coram te, quandoquidem [b] ' ostento sunt : [c] ecce ego adducturus sum servum meum, ' GERMEN.

9 Nam ecce ' lapis ille *est* quem pono ' coram Jehoschuhha, ' apponens lapidi unico septem oculos : ecce ego ' sculpturus sum sculpturam ejus, dictum Jehovæ exercituum, & amoturus iniquitatem terræ istius die uno.

10 Die illo, dictum Jehovæ exercituum; ' vocabitis quisque amicum suum sub vitem, & sub ficum.

[a] Heb. *mutationibus.*

[b] Heb. *viri ostenti.*

[c] Heb. *quòd ecce : pleonasmus.*

Caput IIII.

1 ' DEINDE ' reversus angelus ille qui alloquebatur me, excitavit me ut virum qui excitatur a somno suo :

2 Dixitque ad me, quid tu vides ? cui dixi, video quòd ecce ' lychnuchus aureus totus, cujus lecythus supra summitatem ejus *est* ; & septem lucernæ ejus in eo, [a] septemque infundibula septem illis lucernis quę *sunt* in summitate illius :

3 Et duæ oleæ ad illum ; una a dextera lecythi, & altera ad sinistram ejus.

4 ' Cumque respondissem, loquutus sum ad angelum qui alloquebatur me dicendo ; quid ista *sibi volunt*, Domine mi ?

5 Respondens autem angelus qui alloquebatur me, dixit ad me, an nescis quid sibi velint ista ? cui dixi, non, Domine mi.

6 ' Respondens itaque alloquutus est me, dicendo, hoc *est* ' verbum Jehovæ ' ad Zerubbabelem, dicendo ; ' non virtute, neque vi, sed spiritu meo, ait Jehova exercituum.

7 ' Cujus es, ô mons magne ? coram Zerub-

[a] Heb. *septem septemque infundibula lucernis* σύγχυσις *verborum, quā tractatione verboru fecimus evidentiorem.*

&&&&. babele

babele *in planitiem es: * nam proferet lapidem summum;*cum[b] fragosis acclamationibus, gratia gratia *acclamatis* ei.

8 *Fuit enim verbum Jehovæ ad me,dicendo,

9 Manus Zerubbabelis fundaverunt domum istam; & manus ejus perfecturæ sunt, ut agnoscas Jehovam exercituum *misisse me ad vos.

10 *Nam quis spreverit diem * parvorum *operum*, cùm lætentur aspicientes * ad lapidem illum [c] perpendiculum in manu Zerubbabelis *septem isti? * oculi *inquam* Jehovæ ipsi peragrantes terram?

11 *Ampliùs respondens dixi ad illum; quid *sibi volunt* duæ oleæ istæ, ad dexteram lychnuchi, & ad sinistram ipsius?

12 Et respondens* denuo dixi ad eum; quid duæ vaccę olivarum, quæ *sunt* in spatio duorum tuborum auri effundentium ex se [d] aureũ liquorem?

13 Qui cùm alloquutus esset me,dicendo,*an nescis quid sibi velint ista? dixi, non Domine mi.

14 Itaque dixit,*hæ *sunt* duæ [e] oleosæ; *quæ permanent apud Dominum totius terræ.

[b] He. *fragoribus.*

[c] Heb. *stannũ: metonymia.*

[d] Heb. *aurũ.*

[e] Heb. *filii oleæ.*

CAPUT V.

1 DEINDE [a] rursus attollens oculos meos vidi, quòd ecce * volumen * volabat.

2 Cumque diceret ad me, quid tu vides? dixi,video volumen volans, * longitudine viginti cubitorum, & latitudine decem cubitorum.

3 Tum dixit ad me, * hanc execrationem processuram in superficiem totius terræ, quia * quisquis furatur,ex hoc *populo*,*ut illa,se [b] innocentem asserit; & quisquis jurat, ex hoc *populo*,ut illa,se innocentem asserit:

4 Hanc profero, dictum Jehovæ exercituum,ut invadat domum furis, & domum jurantis per nomen meum falsò: commoransque in domo ejus consumat eam,*& ligna ejus,ac lapides ejus.

5 *Postea progressus angelus qui alloquebatur me,dixit ad me; attolle jam oculos tuos, & vide quid sit hoc quod procedit.

6 Dicenti autem mihi,quid est? dixit,est Epha quæ progreditur; dixitque, * hic est oculus ipsorum in tota hac terra:

7 Ecce autem *massam plumbi allatam;deinde istud, * mulierem unam quæ fuit in medio illius Ephæ.

8 Dixitque ille, * hæc est ipsa improbitas, cùm projiceret eam in medium Ephæ; projecitque [c] massam illam plumbi * in os ipsius *Ephæ*.

9 *Tum attollens oculos meos vidi, quòd ecce * duę mulieres prodibant * habentes ventum in alis suis, quibus erant alæ similes alis ciconiæ; efferebantque Epham illam * inter terram [d] & cœlum.

10 Me autem dicente ad angelum qui alloquebatur me, quò istæ deferunt Epham hanc?

11 Dixit ad me, * ut ædificet sibi domum in terra * Schinhharis; ubi stabiliatur & collocetur * in basi sua.

[a] Heb. *reversus extuli.*

[b] Heb. *innocentem agit.*

[c] Heb. *lapidem.*

[d] Heb. *& inter cœlum.*

CAPUT VI.

1 *DEINDE [a] rursus attollens oculos meos vidi, quòd ecce * quatuor currus prodibant e medio duorum montium; qui montes erant montes chalybei.

2 In curru primo equi * rufi erant,& in curru secundo equi nigri:

3 In curru autem tertio equi albi; & in curru quarto equi grandine guttati,*badii.

4 Itaque proloquens dixi ad angelum qui alloquebatur me; quid *sibi* hęc *volunt*,Domine mi?

5 Et respondens angelus dixit ad me; hi quatuor sunt * venti cœlorum procedentes [b] inde ubi constiterant,apud dominatorem totius terræ.

6 * Qui suntin illo *curru*, *&* equi illi nigri egrediuntur * in terram Aquilonalem, & albi illi egrediuntur post eos: grandine verò guttati egrediuntur in* terram Meridianam.

7 *Badii enim egressi* quærebant eundo ut obambularent terram hanc; quapropter *edixit,ite,obambulate terram hanc: sic obambularunt * *equæ* terram.

8 * Et accersens me alloquutus est me, dicendo; vide, hi qui egressi sunt in terram Aquilonalem, * tranquillarunt spiritum meum in terra Aquilonali.

9 * Tum fuit verbũ Jehovæ,edicendo mihi.

10 Accipe e [c] deportatis, a [d] Cheldaio, & a Tobija, & a Jedahhja; veniens tu die eodem, veniens inquam in domum [e] Joschijæ filii Tzephanjæ,*qui veniunt e Babylonia:

11 Accipe igitur argentum & aurum, ut facias coronas; ac impone capiti * Jehoschuhhæ filii Jehotzadaki,sacerdotis maximi:

12 Quem alloquêris, dicendo, sic ait Jehova exercituum dicendo,* ecce virum, cujus nomen est * GERMEN,qui e* loco suo germinabit, & ædificabit templum Jehovæ.

13 Is enim*ædificaturus est templum Jehovæ, idemque reportaturus decorem, & sessurus ac dominaturus in solio suo; eritque sacerdos in solio suo,& *consilium pacis erit inter utrosq;.

14 Quamobrem illarum coronarum quæque esto * pro Chelemo, & pro Tobija, & pro Jedahhja, & pro Chene filio Tzephanjæ * in memoriale; in templo Jehovæ.

15 Nam longinqui advenient & ædificabunt in templo Jehovæ; ita cognoscetis Jehovam exercituum * misisse me ad vos: atque hoc quidem futurum est,*cùm [f] omnino auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri.

[a] Heb. *reversus sustuli.*

[b] Heb. *a consistendo.*

[c] Heb. *deportatione.*

[d] *qui etiam Chelem, infrà vers. 14.*

[e] *qui etiam dicitur Chẽ, inf. vers. 14.*

[f] Heb. *auscultando.*

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Mense oct.] *Id est, altero post mense quàm prophetare cœperat Chaggai: vide Hhezræ 5. Sex autem capita hæc placuit de industria conjungere, quia per Dei administrationem una fuit continens eorum visio, non autem seorsim exhibita; & quia similiter unicum est & continens argumentum, si primos sex versus exceperis: nam in eis quædam præfatio totius libri a Propheta præfixa est, quam nos brevitatis ergò non duximus*

esse

esse a prophetia altera dividendam. Sunt itaque hic prophetiæ duæ: una, hortatoria ad resipiscentiam, sex primis versibus: altera narrativa administrationis præteritæ, præsentis, & futuræ, qua Deus in Ecclesiam Judæorum usus est, usquedum regnum Christi in gentes propagatum est Evangelio. 2 Efferbuit] *brevis hujus prophetiæ partes sunt, propositio, duobus versibus: & exornatio, tribus. Propositionis autem summa est hortatio ad resipiscentiam: argumenta verò illius duo, a minis majorum exemplo confirmatis, hoc versu; & a promissionibus Dei, versu sequente.* 3 Revertar ad vos] *id est, reconciliatus vobiscum, adero & benedicam vobis: ut Micæ 7.19.* 4 Ne sitis similes] *exornatio (ut diximus versu secundo) primùm per interdictum antitheton, hoc versu; deinde per experimentum majorum, & confessionem ab ipsis vel invitissimis extortam, duobus sequentibus.* 5 Majores vestri] *sensus est, communem quidem istius vitæ exitum majores vestri & prophetæ mei habuerunt: sed non propterea mortuis prophetis meis intermortua sunt verba mea: vixerunt planè, & in majoribus effectum suum consequuta sunt, adeò ut ipsi viventes videntesq; coacti sint agnoscere stabilitatem verborum meorum, etiam sublatis Prophetis meis.* 7 Die] *tempus hoc (ut suprà diximus) demonstrat alteram esse prophetiam a superiore: sequentia verò omnia usque ad caput 7. inter se continuanda esse. Est autem prophetia hæc ὁραματικὴ, id est, tota ex visionibus constans, quibus suæ interpretationes suis locis subnectuntur. Continetur verò prophetia hæc tribus in universum partibus: prima est prolepsis sive propositio summa visionum & prædictionum sequentium, toto hoc capite: secunda narratio modi quem Deus ad illud usque tempus tenuerat in administratione sua ut præstaret consilium & promissiones suas, secundo capite; tertia, consiliorum Dei quæ inde ab eo tempore præstare cœpturus erat copiosa enarratio, usque ad caput 7. quæ partes singulæ suas visiones suis rebus conjunctas habent.* Schebat] *qui plurimùm respondet Januario.* 8 Vidi] *visio hæc proleptica (ut diximus præcedente versu) primùm figurat Christum inter pios in Ecclesia habitantem, angelosq; & res creatas ministrantes ei, hoc versu: & tribus sequentibus. deinde verò generalem administrationem Christi, inde ad finem capitis.* Nocte] *quod tempus ordinarium est habendis visionibus.* Vir] *Angelus Dei humana specie, nimirum Christus, qui Angelus Jehovæ deinceps appellatur, & inter Deum patrem genusq; humanum intervenit tanquam verbum, sapientia, & potentia Dei.* Rufo] *id est, coloris ignei, quo prodest Ecclesiæ suæ, & consumit adversarios.* Myrtos] *adumbrantes Ecclesiam ipsius, quæ vivit, viret, floret, fructum edit, & odora est in ipso.* In profundo] *id est, in loco fluctibus & procellis exposito; quemadmodum tum erat Ecclesia Judæorum, gravissimas calamitates in Babylonia Judæaq; perferens: & communis est sors Ecclesiæ Dei.* Equos rufos] *cum equitibus synecdochicè: pro eo quod est, omnis generis administros, qui ut Regi cursores, ita Christo Domino suo parent fidelissimè, sive ad judicia ejus præstanda, sive ad beneficia, sive ad utrumque conjunctim: quod equis baliis figuratur.* Balios] *sive varios: sic enim Hhebræis appellantur a colore uvarum præstantissimarum, qui in eo tractu est varius.* 9 Angelus] *vir idem insidens equo rufo, de quo præcedente versu: sic deinceps. Quapropter in sequentibus Propheta sic disertè ait, angelo qui alloquebatur me, ver. 13. Angelus qui alloquebatur me, ver. 14. eodemq; modo in aliis capitibus, discretionis causa.* 10 Hi sunt] *i. sunt nuntii & exploratores a Deo missi, per quos placuit cognoscere quid rerū agatur in terra: nā etsi Deo sint omnia præsentissima expositaq; ante oculos ejus, Heb. 4.13. tamen & Angelos administros ac testes adhibet voluntatis suæ, & hac ratione in scripturis adumbrat majestatem suam: regum humanorum exemplo, quos frequens administrorum satellitumq; comitatus stipare solet.* Jehova] *i. Deus Pater per me: quamobrem etiam angeli ad Christum ipsum responsa sua perferunt: ut qui sit interpres Dei Patris apud res creatas omnes, & omnium Mediator apud Patrem.* 11 Perambulavimus] *hoc angelorum responso demonstratur absolutissima cognitio rerum omnium, qua præditus est Christus: non tantùm earum quæ in Ecclesia geruntur, sed etiam apud adversarios illius. Hic autem & duobus sequentibus narratur quo pacto Deus adductus sit ut misereretur Ecclesiæ Judæorum: deinde verò consilium ejus misericors, quod jam cœptum erat aliqua ex parte præstari, exponitur.* Desidet] *id est, delicias agit Babylonius, & quisque adversarius Ecclesiæ, dum Ecclesia tua maximis tempestatibus agitatur. Nam hæc verba figurant illud tempus quo Judæi in Babylonia detinebantur, unde liberati dicuntur interventu Christi, versibus sequentibus.* 12 Angelus Jehovæ] *Christus intercessor pro Ecclesia apud Deum Patrem.* Jam septuaginta] *id est, jam toto tempore quod præfiniveras atque prædixeras, Jirmejæ 25. & 29. sic demonstrat illud, quousque? non esse dubitantis, sed urgentis promissionum complementum.* 13 Verba bona] *videlicet de amore Dei erga Ecclesiam, ira in adversarios, & effectis earum, quæ deinceps exponuntur. Atque hactenus quidem typus est administrationis Christi, cùm Judæi detinerentur in Babylonia.* 14 Quamobrem] *jam Propheta transit ad præsentem constitutionem rerum. quasi dicat, quia jam ante annos triginta Deus Pater verbis bonis & Ecclesiæ salutaribus alloquutus est filium & sermonem suum æternum: ideò nunc filius ipse Dei vocavit me ut eadem bona verba confirmem vobis, tum de animo ipsius erga Ecclesiam, hoc versu: & contra hostes, versu sequente, tum de officiis ipsius, versu 16. & 17. quæ omnia ex ordine sequentibus enarrantur.* 15 Adjutrices fuer.] *id est, afflictis aggravaverunt afflictionem tota facultate sua: quod de Babyloniis dicitur, Jeschahh. 47.6. de aliis verò gentibus, Jechez. 25.* 16 Ædificabitur] *i. perficietur invitis hostibus: sic populum in opere incepto confirmat, ut fecit Chaggai 1.13. prior promissionum locus.* Regula extendetur] *id est, urbs quoque ipsa ædificabitur, synecdochicè: prout post annos fermè viginti Nechemja duce effectum est, Nechem. 2. & sequentibus.* 17 Ampliùs] *alter promissionum locus. quasi dicat, non tantùm promissiones illas temporarias & aspectabiles effecturus sum, sed infinitas alias & inæstimabiles profusurus in Ecclesiam re ipsa & verbo, secundum electionem & consilium æternum meum in Christo.* Adhuc dispergentur] *id est, adeò Ecclesiam meam prosequar & cumulabo beneficiis, ut pii præ sua bonorumq; suorum copia non capiantur angustiis Judææ finibus, sed in totum orbem terrarum diffusi propagent benedictiones suas: vide Jeschahh. 49.18. & sequentibus.* Consolante] *i. dest, promissas suas consolationes, & præfinitam electionem præstante. Nam semel ab æterno suos elegit Deus: sed electionis suæ consilium perficiendo eligere quoque in scriptura dicitur, per metalepsin: id est, in electione semel facta pergere.*

IN CAPUT II.

1 Et sublatis] *Secunda hæc pars, narratio (ut diximus suprà 1.7.) exponit modum quo Deus usus est in præstandis promissionibus antecedentibus. Primùm enim adversariorum Ecclesiæ ruina exponitur, versibus quatuor; deinde urbis ædificatio, versu 5. & 6. ac postremò Ecclesiæ Christi amplificatio per Evangelium versu 7. & sequentibus: quæ tria ex ordine posita fuerant, tribus versibus proximè precedentibus.* Quatuor cornua] *quibus adumbrantur hostes qui populum Jisraëlis omnibus ex partibus infestaverant: videlicet Syri, Assyrii, & Babylonii a Septentrione, Hhammonitæ & Moabitæ ab Oriente, Edomæi, Ægyptiique a meridie, & Pelischtæi ab Occidente: ut ex Jirmeja & Jechezkele constat.* 3 Quatuor fabr.] *id est, administros, artificesque judiciorum Dei, quos Deus undequaque congregaverat ad perdendos Babylonios, & congregaturus erat ad deturbandos hostes Ecclesiæ suæ, qui structuram templi & urbis impediebant.* 5 Iterum sublatis] *secundus typus de ædificatione urbis, ut diximus in versum 1.* 6 Ad mensurandum] *id est dimetiendum & delineandum formam urbis qua brevi instaurabitur: ut diximus suprà 1.16.* Videant] *structores videlicet, quos adhibiturus erat Deus architectus Ecclesiæ.* 7 Ecce autem] *tertius narrationis locus, de promissionibus Evangelicis, quas perstrinxerat Propheta suprà 1.17.* Procedente] *videlicet ut alloqueretur me propiùs, & promissiones sequentes exponeret.* Angelus alter] *qui præstò erat ad observandum & accipiendum mandatum Christi: sic figuratur voluntarium, studiosum, & promptum ministerium angelorum Dei, cùm hic obviam occurrit Christo, tanquam Regi, ut perficiat voluntatem ejus.* 8 Curre] *hoc verbo demonstratur quasi procul stetisse Zecarjam, ac proinde Christum voluisse ipsum accedere, ut quamprimùm notas faceret promissiones sequentes, nisi Angelus tanquam cursor operam suam Christo obtulisset.* Puerum] *Zecarjam.* Per pagos] *id est, innumera erit civium Ecclesiæ multitudo: ut suprà 1.17. Tria autem hoc Christi sermone continentur: primum, promissionum summa, duobus versibus: secundum, hortatio ad Jisraëlitas, ut freti promissionibus ad Ecclesiam convolent, duobus alteris; tertium promissionum ἐργασία, ad finem usque capitis. Promissionum autem loci sunt hi, ampliatio Ecclesiæ, hoc versu; protectio Dei, & sanctificationis gloriæque communicatio cum Ecclesia per præsentiam ipsius, sequente versu.* 9 Murus igneus] *id est, planè salutaris, ut Jeschahh. 26.1. & 60.18. Nam ut ignis res objectas consumit, ita Deus se tam terribilem & gravem ultorem fore adversus Ecclesiæ hostes pollicetur.* 10 Heus heus] *hortatio ad reliquos in Babylonia commorantes, ut promissiones Dei amplectantur, & bonorum ejus conscientia affecti accedant Ecclesiam ejus: quamobrem bona a Deo oblata mox narrantur, reliquo capite, & duobus sequentibus: maledictio verò iis denuntiatur qui gratiosè huic vocationi non obsecundaverint, capite 5.* Fugite] *id est, tanquam fuga ex malis præsentibus & venturis (quæ commorantibus in Babylonia denuntiantur) vos eripientes, ad Ecclesiam advolate.* Cum expandeium] *id est, cùm vobis, qui priùs in servitute angustissima tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tam illustrem fecerim utendi cœlo libero, & extra Babylonicum ergastulum ex animi vestri sententia evolandi.* 11 Libera te] *quasi dicat, per te unam stabit, nisi feceris, tanta commoditate oblata.* 12 Nam sic ait] *toto hoc versu verba sunt angeli illius qui obviam Christo processisse dictus est, suprà versu 7.* Qui post indict.] *id est, qui duo significavit mihi & fieri per me imperavit: unum, ut gloriam quam in vobis collocaturus est indicem; alterum, ut in hostes immittam ignem judiciorum ipsius: quæ duo Christus dixerat suprà versu 9. & hic Angelus repetit, ὕστερον πρότερον.* Tangit pupill.] *ut Deut. 32.10. & Psal. 17.8.* 13 Agitaturus] *id est, percussurus sum & cæsurus, synecdoche.* Servis suis] *id est Judæis, qui servitutem ipsis servierant. Est autem hoc & sequente versu ἐργασία versus 9. ut contrà sequentibus per ὕστερον πρότερον ἐργασία est octavi versus.* Jehovam exerc.] *id est, me filium & sermonem Dei patris æternum, eum esse qui mittor ad vos, ut hæc jamque prænuntiem, & præstem suo tempore.* 15 Jehovam exerc.] *id est, me filium Dei a Patre missum esse ut habitem in medio vestri, & vos cum gentibus adjuncti mihi, sitis mihi populus: sic demonstrat Christus se Jehovam esse, id est, verum & æternum Deum cum patre & spiritu sancto.* 16 Jehudam] *id est, Ecclesiam suam, typicè.* Eliget] *ut suprà 1.17.* 17 Sile universa] *apostrophe ad hostes, gloriosè prædicans majestatem & amplitudinem regni Christi in Evangelio, cui nemo ausit obmurmurare, nedum obsistere.* Excitatus fuerit] *id est, processerit tanquam e cubili suo in publicum, ad regendam Ecclesiam suam Evangelio.*

IN CAPUT III.

1 Postea] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.7. nimirum enarratio consiliorum Dei quæ ad gloriam suam erat præstiturus, duobus membris continetur: prius est de administratione Dei in Judæa, in qua agitur de beneficiis Dei erga suos, hoc & sequente capite; & de judiciis contra immorigeros, capite 5. quæ duo perstrinxerat Propheta præcedente capite: posterius, de servandis electis e media Babylonia, capite 6. Eorum autem quos Deus agnoscit pro suis in Ecclesia quam patres mysticam nominarunt, primas obtinet caput, nimirum Christus sacerdos summus, de quo hoc capite: secundas verò corpus Christi, id est, Ecclesia catholica ex electis Dei adunata, de qua sequente capite. Capitis autem Ecclesiæ, & sacerdotis summi ratio duplex est: una, typica in Jehoschuhha, usque ad versum 8. altera, simplex quam typus significabat, tribus versibus ultimis. In typo tria observanda sunt: defensio quam Christus suscepit pro servis suis adversus Satanam, duobus versibus: remissio peccatorum & justificatio per fidem, tribus sequentibus: & officii debiti restipulatio promissioni conjuncta, versu 6. & 7.* Jehoschuhham] *de quo Chaggai 1.1. & 12. & 2.2.* Stantem coram] *id est, ministrantem Christo, & agentem typum ipsius in Ecclesia.* Satanam] *id est, adversarium: ut Ijobi 1.6.* 2 Jehova] *Christus, angelus Jehovæ, coram quo Jehoschuahh stabat.* Increpet] *id est, Deus Pater verbo suo potente depellat te a tribunali suo, & accusandi facultatem adimat tibi: justificans servum suum, & secundum eum pronuntians.* Qui eligit] *i. propter electionem suam faciat.* Nonne hic est] *brevis contestatio evincens malitiam Satanæ q.d. quasi nònne audis hoc esse consilium Dei? quin potius nònne vides ex liberatione mirifica jam antè præstita, & cognoscis Deum in hoc homine, quem ex incendio eripuit, statuisse efficere voluntatem suam? quid tu Jehovæ obniteris?* 3 Vestibus sord.] *infir-*

infirmitatum suarum peccatorumq; suorum symbolis. 4 Respondens] *Christus, peccata remittens, & justificans impios.* Eos qui stab.] *id est, angelos, qui ministerii causa mittuntur propter eos qui hæredes salutis futuri sunt, Hhebr. 1.14. Est autem hoc humanitus dictum: nam remissionem peccatorum & justificationem unius Christi est conferre per Spiritum.* Vide] *id est, ex hoc signo rei veritatem perspice: ut Jirmejæ 1.10.* 5 Imponunto] *id est, induatur hic rebus omnibus tum ad sacerdotum perfungendum pro Ecclesia, tum ad suam ipsius vitam sanctè traducendam & Deo probandam necessariis. Nam omnis sacerdos & minister Ecclesiæ Christi tum pro Ecclesia instruendus est a Christo donis suis publicis (quæ hîc designantur cidari sacerdotali ornamento) tum etiam pro se ipso donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo quædam: unum, quòd Christiani sunt; alterum, quòd præpositi sunt. Illud quòd Christiani sunt, propter ipsos est; quòd autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est. In eo quòd Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas; in eo quòd præpositi sunt, non nisi Ecclesiæ.* Angelo Jehovæ] *id est illico: dictum ac factum, quod aiunt.* 6 Tum contestatus] *tertius locus typi, restipulatio cum promissione, ut diximus in versum 1.* 7 Dabo tibi ambulat.] *id est, constituam te in eadem dignitate qua sunt angeli Dei in cœlo, & inter ipsorum myriadas in eadem Ecclesia conversaberis. Matth. 22.30. & Hhebr. 12.22.* Astantes] *id est, angelos, ut suprà versu 4.* 8 Audi jam] *altera pars capitis, ut diximus suprà versu 1. qua Propheta instituto in Ecclesia typico Sacerdotio, transit ad complementum & veritatem illius in Christo, & tria illa membra typo attributa veritati accommodat. Primùm enim Christo, qui promittitur hoc versu, attribuit firmitatem administrationis & consiliorum omnium ad defensionem Ecclesiæ, deinde justitiam ad justificationem & sanctificationem illius, ac postremò redemptionem ad promissiones æternæ pacis præstandas: ut Christus nobis a Deo Patre factus est sapientia, justitia, sanctificatio, & redemptio, 1. Corinth. 1 30.* Amici tui] *id est, Sacerdotes omnes, quorum præpositus es administrationi, ut magister discipulis præest, & præses assessoribus.* Ostento sunt] *vide Psal. 71.7.* Germen] *id est, Christum Jehovam: ut Jeschahh. 4. 1. Jirmejæ 23.5. & 33.15. de quo etiam copiosius infrà 6.12. & sequentibus.* 9 Lapis ille est] *altera allegoria, significans firmitatem Christi, & Ecclesiæ superædificatæ Christo.* Coram Jehosch.] *id est, in Ecclesia, ubi Jehoschuahh typum agit illius.* Apponens lapidi] *id est, perfectissimè adhibens ei absolutissimam providentiam meam, ut infrà 4.10. & in eo collocans ipsam, ut perfungatur administratione sua ex voluntate Patris. Nam providentia Dei, oculis; perfectio septenaria numero figuratur. De lapide autem vide Psal. 118.22. & Jeschahh. 28.16.* Sculpturus sum] *id est, eàdem operâ, & ornamenta omnia in eo depositurus sum, tradito sine mensura spiritu justitiæ, sanctificationis, & vitæ; & per eum remissionem peccatorum, ornamentáque omnia cum Ecclesia communicaturus: metaphora a structoribus lapides politos sculpentibus, rudes verò & impolitos cædentibus, ut apti sint ædificio.* 10 Vocabitis] *id est, agetis in pace, ut 1. Reg. 4.24.*

In caput IIII.

1 Deinde] *Transitio ad descriptionem secundæ materiæ beneficiorum Dei, id est, Ecclesiæ catholicæ; ut diximus suprà 3.1. ad cujus contemplationem Propheta se translatum fuisse dicit excitatione, tanquam si ad amplitudinem superioris visi infirmitate carnis suæ obdormivisset, hoc versu. Sunt autem in hac Ecclesiæ descriptione partes duæ: typus, versu 2. & 3. & interpretatio typi, sequentib. quæ duo toto hoc capite tractantur διαλογιστικῶς.* Reversus] *i. a Jehoschuhha conversus ad me, & mecum sermonem habens.* 2 Lychnuchus] *typus Ecclesiæ pretiosissimæ coram Deo, cujus singula membra deinceps a Christo explicantur.* 4 Cumque respondissem] *i. petenti angelo narrassem visionem oblatam. Hîc autem transitur ad interpretationem typi quam Propheta postulat, hoc versu: & angelus ad eam accipiendam Prophetam excitat, sequente ver. tum ad singularem interpretationem descendit.* 6 Respondens itaque] *quemadmodum typi duæ sunt partes duobus versibus distinctæ, ita etiam quæstiones Prophetæ & responsiones Christi in duas partes distinctæ sunt: prior respondet typo secundi versus, usque ad versum 11. posterior verò respondet typo versus tertii, quatuor versibus ultimis. In hoc autem priore responso ponitur primùm interpretatio κατ' ἀναίρεσιν καὶ θέσιν, hoc & sequente versu, deinde confirmatio, tribus alteris.* Verbum] *adumbratum hujus visionis typo.* Ad Zerubbabelem] *duce populo Dei, ac proinde typum Christi Regis æterni nostri.* Non virtute] *q.d. quemadmodum lychnucho illi & instrumentis illis sive faciendis & constituendis, sive curandis, nulla ars humana, nullæq; vires adhibentur; sed Deus spiritu fecit, & supernè curat per eundem spiritum: ita etiam populus meus & Ecclesia mea nullo consilio aut humanis viribus restitutus est; curabiturq; porrò & conservabitur ne sua quidem & ducum suorum opera, sed unica virtute spiritus mei.* 7 Cujus es] *apostrophe ad adversarios, qui sibi præ Zerubbabelis Judæorumq; tenuitate montes magni esse videbantur, & officiebant ei, ut narratur Hhezræ 4. & 5. q.d. putatisne vos vestri juris esse? aut populum meum esse in jure vestro? imò verò quicquid agatis, mei juris estis, neque potestis manus meas effugere.* In planitiem es] *id est, plana sunt virtute spiritus mei Zerubbabeli, & facilia omnia.* Nam proferet] *id est, exædificabit invitis vobis & lapidem summum imponet ædificii.* Cum fragosis] *id est, favente & acclamante cum summa lætitia populo; cujus clamoris summa effingitur a Propheta, cùm dicit, gratia gratia. quasi dicat gratiâ Dei domus perfecta est, non merito aut virtute nostra; & gratiâ Dei porrò curabitur, quod exoptamus ex animo. Sic jubet Propheta populum agnoscere & prædicare veritatem superioris typi.* 8 Fuit enim] *confirmatio, ut diximus versu 6. a testimonio Dei Patris consilium suum exponentis Christo, quod ipse Propheta narrat nudis & apertis verbis.* 9 Misisse me] *ut suprà 2.13.* 10 Nam quis] *alterum argumentum, a providentia & studio Dei Patris. Deus (inquit Christus) non tantùm dixit, sed etiã procurat infinita providentia sua: quis ergo interverterit? Deus delectatur eo, quis spreverit?* Parvorum oper.] *id est, tenuium principiorum istorum, quæ ducta sunt in extruenda domo.* Ad lapidem illum] *summum, de quo versu 7.* Septem isti] *de quibus suprà 3.9.* Oculi inquam] *id est, infinita Dei providentia.* 11 Amplius] *secunda pars anagoges, ut diximus in versum 6. qua Propheta sciscitatur, duobus versibus, & angelus respondet, duobus alteris.* 12 Denuo] *id est, accuratius & minutatim sciscitans: hîc enim exprimuntur visionis partes quas antè Propheta reticuerat, versu 3. Nam utrinque adstabant lychnu-*

cho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem spectabant: supra lychnuchum duo erant tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, superius vero (quod spatii majoris erat) accipiebat ex olearum baccis, quæ memorantur hoc versu. 13 An nescis] *ut suprà versu 5. excitantis ad attentionem verba.* 14 Hæ sunt duæ] *hoc responso Angelus satis habuit demonstraße interpretationis viam, cùm priorem tantùm quæstionem explicat. q. d. duæ istæ arbores figurant omnimoda spiritus dona a Deo in æternum ad Ecclesiam perventura per Christum. Hinc autem facilè eruitur secundæ quæstionis interpretatio, nempe duas baccas tubósque significare demensum spiritus abundans, & in Ecclesiam a plenitudine Christi suis modis, tanquam tubulis, indesinenter defluens.* Qui permanent] *i. quæ in Christo sunt, & per Christum Ecclesiam perfundunt benedictionibus æternis.*

In caput V.

1 Deinde] *Tertiam partem prophetiæ, diximus suprà 3.1. enarrare duo genera consiliorum Dei. Ac de beneficiis quidem illius in suos dictum est duobus capitibus: nunc posterius consiliorum genus agitur, nempe judiciorum contra Judæos immorigeros, toto hoc capite. Tria autem typicè simul & anagogicè ad illud pertinentia hoc capite proponuntur: primum est, execratio descripta & quasi relata in acta Ecclesiæ ex consilio Dei, quatuor versibus: secundum, improbitatis, scelerumq; gravissimorum quibus irritatus est Deus descriptio, & divini ordinis in eis observandi, quatuor alteris; tertium, sententiæ exequutio, tribus versibus ultimis.* Volumen] *ubi descripta erat sententia execrationis.* Volabat] *id est, celerrimè obibat terram.* 2 Longitudine] *id est, volumen amplissimum, quo tum innumera peccata hominum, tum infinita maledictio continetur copiosissimè.* 3 Hanc execr.] *id est, quæ hoc volumine continetur. synecdoche.* Quisquis furatur] *id est, hujus voluminis scriptura sententiam fert in Judæos pervicaces qui hìc in peccatis vivunt, & se nihilominus justitiæ alicujus specie innocentes planè confirmant esse; quamvis maximorum scelerum teneantur cùm in secundam legis tabulam, tum etiam in primam, quæ duo synecdochicè designantur furti & juramenti nominibus.* Ut illa] *id est, æquè ac reliqua terra impudentes sunt in defendendo & probando peccato suo; haud secus ac si nunquam novissent Deum ampliùs quàm terra reliqua.* 4 Et ligna ejus] *id est, perdat eam funditus, ita ut ne vestigia quidem reserventur.* 5 Postea] *secunda pars capitis, nempe communis improbitatis descriptio, & divini ordinis, ut diximus in versum 1. qua Propheta docet omnes improbos ex Judæis providentia Dei in acervum unum & quasi modium comportatum, & gravissimo decreto ejus ac ineluctabili obsignatum iri.* 6 Hic est oculus] *id est, hæc est cognitio illa verissima quam Deus habet in Ecclesia sua de toto sceleratorum corpore. Sic autem agit cum Propheta Deus, ut primùm e longinquo cernat, deinde specie illa appropinquante discernat tres illius partes quæ ponuntur sequente versu, & exponuntur versu 8.* 7 Massam plumbi] *typum firmitatis & immutabilitatis quæ futura erat in decreto Dei adversus Judæos, qui sanctum fœdus faciebant irritum, quasi pondus imponeretur, ne ligati judicio Dei & Ecclesiæ ipsius effugerent e suo carcere.* Mulierem] *figurantem corpus impiorum omnium Judæorum ejiciendorum ex Ecclesia.* 8 Hæc est ipsa improb.] *id est, hæc mulier typus est impiorum ex Judæis, qui in unum collecti asservantur & obsignantur, comparati ad illud judicium Dei subeundum quod sequentibus exponitur.* In os] *super fœminam videlicet, ut asservaretur inclusa & ligata velut firmo carcere, donec judicium efficeretur quod exhibuit Christus videndum, sequentibus.* 9 Tum attollens] *tertia pars capitis, de executione sententiæ Dei, facta in Ecclesia post cognitionem legitimam: quod libri Hhezræ & Nechemjæ docent. In qua exequutione duo sunt observanda; unum, evictos impietatis & improbitatis extra Ecclesiam deportari, hoc versu; alterum, in Babyloniam relegari, pro eo quod est, adjudicari atque implicari eodem judicio, quod manebat Judæos cæteros qui Babylonicam vitam piæ & sanctæ in Judæa vitæ prætulerant, versibus sequent.* Duæ mulieres] *quæ designant Ecclesiam duorum temporum: unum est cùm Hhezra ex Babylonia in Judæam missus Ecclesiam constituit, & ab impiis illis quibus commaculata erat Ecclesia repurgavit, Hhezræ 9. & 10. alterum, cùm Nechemja adhibito Sacerdotum consilio similiter fecit, ut legimus Nechem. 13. Quamobrem hæc tempora appellationem mulierum habent, quia ferè cum muliere comparatur Ecclesia, sive singularis aliqua sit, sive catholica: duæ vero ponuntur mulieres ad distinguenda duo illius tempora.* Habentes ventum] *id est, expeditissimæ ad exequendum voluntatem Dei, ut Hhezræ 10.8. quo spectat etiam alarum amplitudo sequentibus verbis exposita.* Inter terram & cœlum] *id est palàm, publica sententia & exequutione illius; ut quæ efferuntur in aërem, oculis omnium quàm longissimè exponuntur.* 11 Ut ædificet] *id est, relegat foras extra Ecclesiam relegatione perpetua. Nam cùm perpetua habitatio aut certè diuturna in scripturis dicitur, figuratur sæpè domus ædificatione: ut Jirmejæ 29.5. & 28.* Schinhharis] *vide Gen. 10.10.* In basi sua] *id est, in sede illa, ubi jam antea fundati & radicati corruptissimos suos mores hauserant, & ubi fratres ipsorum neglectu Dei beneficiis sedes suas fixerant; ut narratur 1. Chronic. 4.22. & 23.*

In caput VI.

1 Deinde] *Posterius hoc tertiæ partis in prophetia membrum (ut diximus suprà 3.1.) ostendit quamvis perdita & deplorata esse videantur omnia in Babylonia, electos tamen inde servatum iri per misericordiam ipsius: quamobrem primùm exponit ministerium quod Deus adhibet perficiendis suis consiliis, usque ad ver. 7. deinde narrat singulare symbolum quo Deus Ecclesiam electorum cùm in Babylonia, tùm in Judæa versantium de reconciliatione, gratia, & cura sua, promissionibúsque in Christo implendis confirmavit, ad finem usque capitis.* Quatuor currus] *hos currus plerique omnes numero decepti putarunt ad monarchias quatuor pertinere, & se ipsos plurimùm torserunt ad detorquendum contextum in varias interpretationes: nos missis præjudicatis omnibus visionem ex verbo angeli interpretamur, & assensuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentissimè omnes orbis partes obeuntium, & capessentium jussa illius: montes duo chalybei*

sunt

sunt signa potentissima & impervestigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmissima & ineluctabilia consilia prodeunt : equi celeritatem significant: itaque summa est, Deum quidem tum ad superiora, tum etiam ad cætera sua consilia præstanda & perficienda (quæ in recessu latent providentię ejus) abundare administris, per quos omnia cognoscat verissimè, & perficiat justissimè ac fidelissimè : quemadmodum etiam Christo æterno Dei Patris Filio in eandem sententiam equi attributi sunt, suprà 1.8. quia Christus est sapientia Dei & potentia Dei: sed in hoc singulari negotio Angelis uti tanquam salutis bonorum administris, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos sibi, & adducendos ad cultum suum : ne fortè omnes qui extra Judæam erant excidisse aliis a salute Dei putarentur, aut ipsi in desperationem conjicerentur. 2 Rufi] *vide suprà 1.8.* 3 Badii] *id est, quorum præcipuus quidem color erat badius, sed ita ut quasi grandineæ guttæ interspersæ essent.* 5 Venti cœlorum] *id est, angeli ex quatuor cœli partibus se sistentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequenda mandata illius : ut Ijobi 1.6. & 1.Reg.22.19.* 6 Qui sunt in illo] *id est, equi illi rufi, nominati versu 2. quos digito indicabat Christus. Sensus est, istorum angelorum & administrorum Dei pars major in Babyloniam profecta est, ut curarent Judæos qui adhuc hærebant inter hostes: pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa versanti ministraret.* In terram Aquil.] *id est Babyloniam, quæ respectu Judææ Aquilonalis dicitur.* Terram Merid.] *id est Judæam, quæ respectu Babylonię (ad quam angeli alii profecti erant) meridiana est.* 7 Badii] *altera pars capitis, narratio curæ quam Deus ministerio angelorum gerit tum in Judæa, hoc versu, tum in Babylonia, versibus sequentibus.* Quærebant] *id est, deposcebant sibi ultrò Judææ procurationem.* Edixit] *Christus angelorum princeps.* Equæ] *hanc vocem in contextum visum est inserere, quia verbum genere fœmininum est. Constat autem equabus celeritatem inesse maximam, quod Propheta genere innuit.* 8 Et accersens] *secundus narrationis locus, (de qua proximè præcedente versu) exponit primùm efficacitatem Dei in suorum animis, hoc versu : deinde professionem publicam piorum erga Deum, & Dei vicissim erga ipsos, reliquo capite.* Tranquillarunt] *id est, & certos homines ad resipiscentiam pietatemq́; adducendo, & alios in ea continendo effecerunt, ut Judęos omnes qui in Babylonia hęrent non excludam gratiâ meâ: sic Deus opus sui Spiritus tribuit angelis administris honorificè.* 9 Tum fuit] *transitio ad narrationem publicæ illius professionis quã Judæi pii, quotquot in Babylonia supererant, fecerunt per legatos suos : & vicissim testimonii quod illis, publicè perhibuit Deus factis coronis, hoc & seq. ver. promissionibus subjectis de regno Christi, ver. 12. & 13. & donario palàm in Ecclesia ad documentũ publicũ proposito, duob. ver. ult.* 10 Qui veniunt] *religiosè oblationem facturi Domino.* 11 Jehoschuhhæ] *qui typus erat Christi: ac proinde coronis impositus regnum illius figurabat, de quo versu 12. & 13.* 12 Ecce virum] *quasi dicat, ecce typus es viri illius, &c.* Germen] *de quo suprà 3.8.* Loco suo] *id est, propria sua gente ac sede, quam veteres prophetę designarunt.* 13 Ædificaturus] *prophetia & prædicatione Evangelii.* Consilium] *id est, evangelizabit pacem æquè iis qui procul sunt atque iis qui in Judæa sunt, utrosque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Ephes. 2.13. & sequentibus.* 14 Pro Chelemo] *& longinquis omnibus, qui cum ipsis & ipsorum exemplo Deum accessuri sunt : synecdoche.* In memoriale] *id est, ut hoc monimento confirmentur pii longinqui se Deo acceptos fore, & propinqui intelligant jus longinquis esse cum ipsis ad Deum accedendi: quo consilio Rëubenitæ, Gaditę & Menaschitæ altare cis Jardenem olim extruxerant, Jehoschuhh. 22.* 15 Misisse me] *ut suprà 2.15.* Cùm omnino] *id est, post illud tempus quo ædificaveritis templum Dei, & Prophetias singulares suprà enuntiatas feceritis : post illud, inquam, tempus regnum hoc Christi ad Ecclesiam venturum est.*

CAPUT VII.

Deus Judæos de observatione jejunii propter eversum templum instituti consulentes ipsum, admonet de jejuniorum vanitate, nisi pietati justitiæq́; studeatur, & majorum exemplo probat: itaq; eos ad præsentis misericordiæ sensum, beneficiorumq́; amplius promissorum revocans, ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniumq́; abolens lætitiam imperat propter præsentem gratiam, & futurorum in Ecclesia bonorum amplitudinem.

1 [a]POSTEA fuit anno quarto [a]Darii regis : fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam, quarto *die* mensis noni ; [a]Cislevo mense:

2 [a]Cùm misisset *populus* in domum Dei Scharetzerum & Regem-Melecum, [a]& viros suos: ad deprecandum faciem Jehovæ,

3 *Et* alloquendum sacerdotes qui aderant domui Jehovæ exercituum & Prophetas, dicendo: an fleturus sum [a]mense quinto, [a]separando me, quemadmodum feci jam [a]aliquot annis?

4 [a]Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum, edicendo mihi,

5 Alloquere [a]totum populum hujus terræ, & sacerdotes, dicendo : [a] cùm jejunatis & plangitis quinto & [a] septimo *mense*, ut jam [a]septuaginta annis (an [a]ullo pacto mihi, mihi inquam jejunatis?)

6 Et cùm comeditis, aut cùm bibitis : nónne vos qui comeditis & vos qui bibitis,

7 Nonne, *inquam, facturi fuistis* secundum verba illa quæ proclamavit Jehova per prophetas priores, cùm esset urbs Jeruschalaimorum deses, & tranquilla, & civitates circunstantes eam: [a]cùm Australem locum & humilem regionem *populus* inhabitaret?

8 [a]Fuitque verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut diceret :

9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum, edicendo : jus veritatis [b] dicite, benignitatemque & misericordiam exercete [c]alter in alterum:

10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum, aut pauperem ne opprimitote : & malum [d] alter alterius ne cogitate cum [e] animo vestro:

11 Sed renuerunt attendere, & præbuerunt [a]humerum refractarium: auresque suas aggravarunt ne audirent:

12 Et cor suum disposuerunt [a] *ut* lapidem perdiutur-

[a]Heb. *jejunando.*

[b]Heb. *judicate.*
[c]Heb. *vir cũ fratre suo.*
[d]Heb. *vir fratris sui.*
[e]Heb. *corde.*

diuturnum, ne audiret legem ipsam & verba quæ mittebat Jehova exercituum spiritu suo [f] per Prophetas illos priores: unde fuit fervor *iræ* magnus a Jehova exercituum.

[f] Heb. *per manum Prophetarum.*

13 Fuit enim quemadmodum clamantem ipsum non audiverant; ut ita clamantes ipsos non audirem, ait Jehova exercituum:

14 Sed turbine disjicerem eos in omnes gentes quas non noverant, & terra hæc desolaretur post eos; destituta transeunte & redeunte: ita disposuerunt terram [g] desyderabilem in desolationem.

[g] Heb. *desyderij.*

CAPUT VIII.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ exercituum, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum; Zelotypus fui Tzijonis zelotypia magna, & æstu magno zelotypus fui ipsius.

3 Sic ait Jehova, reversus sum ad Tzijonem, & habito in medio Jeruschalaimorum; ut vocetur urbs Jeruschalaimorũ civitas veritatis, & mons Jehovæ exercituum mons sanctitatis.

4 Sic ait Jehova exercituum, adhuc sedebunt senes & anus in plateis Jeruschalaimorum: habens quisque scipionem suum in manu sua præ multitudine dierum:

5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis, ludentibus in plateis ejus.

6 Sic ait Jehova exercituum, si mirabile est in oculis reliquiarum populi hujus diebus his; *an* etiam in oculis meis mirabile esset? dictum Jehovæ exercituum.

7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego servaturus sum populum meum; e terra Orientis, & e terra occasus solis.

8 Et reducturus eos ut habitent [a] Jeruschalaimis; eruntque mihi populus, & ego ero eis Deus veritate & justitia.

[a] Heb. *in medio Jeruschalaimorum.*

9 Sic ait Jehova exercituum, confirmantor manus vestræ, qui audistis diebus his verba ista: ex ore Prophetarum ipsorum ex quo die fundata est domus Jehovæ exercituum, templum ædificandum fuisse.

10 Nam ante dies hos merces hominis non efficiebatur, & merces jumenti nulla erat: & exeunti ac egredienti nulla erat pax ab hoste, sed committebam omnes homines, [b] unum cum altero.

[b] Heb. *virũ cum amico suo: sic vers. 16. & 17.*

11 Nunc verò non sum ut diebus illis prioribus ego, reliquiis populi hujus: dictum Jehovæ exercituum.

12 Nam sementis pacis est, vitis edit fructũ suum, & terra edit proventum suum, cœlique edunt rorem suum: denique facio ut possideant reliquiæ populi hujus omnia ista.

13 Eritq; ut quemadmodum fuistis maledictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus Jisraëlis; ita servem vos & sitis benedictioni: ne timetote, confirmantor manus vestræ.

Chaggai 2. 19.

14 Sic enim ait Jehova exercituum: quemadmodum cogitaveram malo afficere vos, cùm fervefecissent me patres vestri, ait Jehova exercituum, neque pœnituit me:

Sup. 7. 11. & sequentib.

15 Ita conversus cogito diebus his bono afficere Jeruschalaima & domum Jehudæ; ne timetote.

16 Hæ sunt res quas facturi estis: loquimini veritatem alter cum altero: [c] veritatis & pacis jus dicite in portis vestris:

Suprà. 7. 9.

17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum [d] animo vestro, & juramentum [e] falsum ne ametis: nam omnia hæc *sunt* quæ odi, dictum Jehovæ.

[c] Heb. *veritatis & jus pacis judicate: trajectio.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *falsitatis.*

18 Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum ad me, dicendo,

19 Sic ait Jehova exercituum, jejunium quarti *mensis*, & jejunium quinti, & jejunium septimi, jejuniumque decimi futurum est domui Jehudæ gaudio, & lætitiæ, & in solennitates [f] hilares; sed veritatem & pacem amate.

[f] Heb. *bonas.*

20 Sic ait Jehova exercituum: adhuc *erit* cùm venient populi, & habitatores civitatum multarum:

21 Et adibunt habitatores unius alteram, dicendo, eamus [g] continentur ad deprecandum faciem Jehovæ, & ad quærendum Jehovam exercituum: eam ego quoque,

[g] Heb. *eundo.*

22 Ita venient populi multi, & gentes numerosæ: ad quærendum Jehovam exercituum Jeruschalaimis, & ad deprecandũ faciẽ Jehovæ.

23 Sic ait Jehova exercituum, erit diebus illis cùm prehendent decem homines ex omnibus linguis gentium: prehendent inquam alam viri Jehudæi, dicendo, ituri sumus vobiscum, quia audivimus Deum esse vobiscum.

ANNOTATIO IN CAPUT VII.

1 Postea] *Duo hæc capita unius concionis esse res ipsa indicat. Continentur autem illis hæc in universum duo: quæstio de ratione victus a Judæis proposita, his tribus versibus: deinde verò responsum propheticum, utroque capite.* Darii] *de quo suprà 1.1.* Cislevo] *qui plurimùm respondet Novembri nostro.* 2 Cùm misisset pop.] *occasio hujus prophetiæ hoc & sequente versu exponitur brevissimè, ac propterea variè ab interpretibus accepta est. Nam alii homines a Scharetzero & Regem-Meleco e Babylonia missos esse, alii Scharetzerum ipsum & Regem-Melecum a deportata multitudine putaverunt: omnes uno ore legationem hanc e Babylonia docuerunt advenisse. Sed nos occasionem & argumentum ipsum postulati spectantes confirmamus fuisse legationem a populo ipso reduce & in Judæa versante: ut moris erat per legatos viros honestissimos cum sacerdotibus & prophetis agere. Nam occasio fuit, quod templum eo tempore absolutum esset: jejunium autem quinti mensis observatum fuerat propter eversionem templi eo mense per Nebuzar-adanem factum, 2. Reg. 25. 11. Argumentum itaque postulati a populo qui in Judæa agebat fuit hujusmodi: cùm jejunium mensis quinti propter eversionem illam fuerit a majoribus constitutum, utrum hoc ipso tempore & jam instaurato templo, teneantur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare prioris templi nomine. Quam quæstionem non minùs, atque adeò magis ad Judæos reduces pertinere constat, quàm ad illos qui in deportatione Babylonica desidebant.* Et viros suos] *id est, reliquam legationem*

legationem suam: ut propter ordinem & honestatem convenit a cœtu magno certos homines consiliis capiendis, & rebus gerendis delegari. 3 Mense quinto] *id est, Quintili sive Julio, die decimo mensis, quo eversum est templum, Jirm. 52.12. quod jejunium in diem nonum Judæi retulerunt.* Separando me] *id est, abstinendo a personarum consortio, & rerum omnium usu quæ ad lætitiam facerent, ut quàm studiosissimè possum affligam animam meam. Hujus cautionis in jejuniis observandæ exemplum vide Joël. 2.15. & sequentibus.* Aliquot annis] *nimirum quinquaginta novem annis in Babylonia a tempore eversi templi, & triginta tribus ab edicto Cyri ad quartum Darii Regis, quo anno hæc demum gesta sunt.*
4 Fuit igitur] *responsum hoc propheticum duobus membris continetur: unum est thesis sive propositio generalis documentorum ad pietatem & fidem pertinentium: quam de industria adhibuit Deus, ut ostenderet populo regnum suum in cibo & potu minimè consistere, ut Jeschahh. 58. sed in pietate & justitia, usque ad versum 18. capitis sequentis, alterum est hypothesis sive responsum singulare ad quæstionem propositam, temperatum θέσεως antegressæ documentis, ad finem usque capitis. In thesi autem partes sunt hæ: redargutio præcedentis illorum doctrinæ & vitæ, tribus versibus sequent. confirmata per brevem majorum historiam, reliquo capite: deinde propositio gratiæ præsentis, & promissionum futurarum Dei, octo primis versibus capitis 8. postremò hortatio ad fidem & obedientiam ex antecedentium locorum argumento, ad versum 18. usque.* 5 Totum pop.] *id est, & consulentes, & consultos admone.* Cùm jejunatis] *redargutionis summa est, jejunia hæc vobis non imperavit Deus: si jejunatis, nihil accedit: si comeditis & bibitis, nihil decedit ipsi: videndum fuit vobis, ut sive jejunaretis, sive comederetis, viveretis Domino ex præscripto legis formaq; documentorum quam prisci Prophetæ patribus tradiderant. An verò ita sensistis? an ita fecistis? hic ergo redargutionis locus.* Septimo] *propter interfectum Gedaljam jejunio instituto 2. Reg. 25.28. & Jirm. 41.* Saptuaginta annis] *& iis amplius ex quo Judæi fuerant deportati: ut demonstravimus suprà in versum 1. synecdoche.* 7 Cùm australem loc.] *id est, cùm staret regnum Jehudæ & tribus integra: cujus possessio in his versabatur maximè, Jehoschuhh. 15.* 8 Fuitque] *exornatio confirmans redargutionem præcedentem per enarrationem verborum quæ Jehova proclamaverat per Prophetas suos majoribus, vers. 9. & 10. immorigeri majorum animi & obfirmati in Deum, ac postremò pœnarum quas Deus sumpsit de immorigeris, versibus binis a versu 11.* 11 Humerum refract.] *metaphora a bobus obnitentibus jugo.* 12 Ut lapidem] *sic Jechezk. 11.19. & 36.26. de hoc autem lapide vide Jirm. 17.1.* 14 Post eos] *id est, iis deportatis.* Disposuerunt] *id est, ipsi suis peccatis effecerunt: ut confitetur Danijel 9.16.*

IN CAPUT VIII.

1 Deinde] *Secundus locus θέσεως, ut diximus in versum 4. capitis 7. propositio causę qua Deus ad benefaciendum populo suo adducitur, (ea autem est sola ipsius zelotypia ex gratuito fœdere asserens & vindicans Ecclesiam suam) versu 2. & 3. & promissionum consequentium, ad versum usque 9.* 3 Veritatis] *id est, in qua veritatem suam Deus exhibet, & quam sanctificat ex promissionibus.* 4 Adhuc sedebunt] *id est, longævi & tranquilli erunt, fœcundabunturq; benedictione mea: nam temporarias promissiones ad bona spiritualia regni Christi referendas esse nemo est qui nesciat.* 6 Sic ait Jehova] *occupatio, qua Deus titubanti reliquiarum fidei gratiosè prospicit, ostendens non esse cur ex pręsente sua tenuitate diffidant tam magnificis promissionibus: ac propterea efficiendarum illarum rationem exponit, sequentibus.* Mirabile esset] *ac proinde mihi factu impossibile.* 7 E terra Orientis] *id est, inde ab omnibus extremitatibus terræ, synecdochicè.* 9 Sic ait Jehova] *tertia pars θέσεως, hortatio ad pietatem & fidem, ut diximus supra 7.4. quam Propheta προλεπτικῶς exponens hoc versu, explanat sequentibus. Nam hortationis primùm documentum affert, deinde verò exemplum præsens: quæ duo per ὑστέρωσιν sequētibus exponuntur; exemplum tribus versibus: & hortationis documentum, reliquis.* Confirmantur manus] *ut Jeschahh. 35.3.* Ex ore Prophet.] *nempe Chaggaii & Zecarjæ, Hhezræ 5.1. amplificatio hortationis a persona prophetarum, quorum fides jam spectata & explorata erat antecedentibus prophetiis & eventis earum.* Templum æd.] *id est, fuisse pergendum in ædificatione.* 10 Dies hos] *quibus incubuistis in absolutionem templi.* Merces hom.] *id est, quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per Prophetas promissam non præstabat Dominus: sed rerum omnium penuria afficiebamini, & ab hoste vexabamini: vide Chaggai 1.6. & 2.15. & sequentibus.* 11 Nunc verò] *postquam incubuistis in ædificationem templi Dei.* 12 Pacis] *id est, tranquilla est ab hoste.* 14 Eritque] *transitio ad prius membrum, ut diximus in versum 9. per propositionem summam tum beneficiorum Dei, quæ exponuntur versu 14. & 15. tum officiorum populi, versu 16. & 17.* 18 Fuit igitur] *altera pars prophetiæ, ut diximus suprà 7.4. qua postquam Propheta θέσιν substruxit de jejuniorum inanitate, & veritatis, justitiæ, pietatisq; colendæ necessitate; nunc demum ostendit expressis verbis non esse tantoperè de jejuniis laborandū: sed lætandum in Domino de præsente beneficio, pacem veritatemq; colendam, hoc versu: & promissiones fide amplectendas, sequentibus. Quamobrem copulam Hhebraicam interpretati sumus igitur, ut ostenderemus hoc membrum esse propriè quæstionis propositæ suprà 7.3. ἀναλυτικόν.* 19 Quarti mensis] *quo perrupta fuit civitas Jeruschalaimorum: ut Jirm. 52.6. & 7.* Quinti] *de hoc & sequente suprà 7.3. & 5.* Decimi] *quo mense instituta & cœpta est obsidio Jeruschalaimorum, Jirm. 52.4.* 20 Sic ait] *amplificatio lętitiæ quam Deus populo suo imperat, a promissionibus Evangelicis de regno Christi ex Judęis & gentibus adunando.* 21 Quærendum] *id est, consulendum: sic versu sequente: nam hæc duo sunt piorū officia coram Deo, orare & consulere.* 23 Cùm prebend.] *id est, pii ex gentibus acervatim se adjungent Ecclesię Dei studiosissimè: numerus finitus pro infinito: ut Jeschahh. 3.28.*

CAPUT IX.

Deus gentibus Judææ conterminis, adeoq; exteris supplicia prædicit gravissima, donec Ecclesiæ adunentur & se recipiant ad protectionem Dei: itaque Ecclesiæ piorum quasi digito commonstrans Christum, redemptionem, pacem, salutem, & bona omnia prænuntiat: Judæosq; omnes hortatur ut a Deo potius fortissimo quàm ab inanibus idolis pendeant, restitutionem Ecclesiæ magnificè præfigurans illis: ac postremò non resipiscentibus ruinam prænuntiat propter oppressos fratres & repudiatum Christum: qui gratiam Dei & pacem Ecclesiæ, quam Judæis obtulerat, sublaturus esse ab eis ostenditur, ut mali perdantur malè.

1 PROPHETIA [a] onerosa *est* verbi Jehovę in terram circumstantem te, & Damascus requies erit illius: quia Jehovæ est oculus *spectator* hominum, ut omniū tribuum Jisraëlis.

2 Quin etiam Chamatham terminabit illā; Tyrum & Tzidonem, quamvis sapiens sit valde,

3 Et ædificaverit Tyrus munitionem sibi; coacervaveritque argentum quasi pulverem, & effossum aurum quasi lutum platearum.

4 Ecce Dominus expellet eam, & percutiens *deturbabit* in mare præmunitionem ejus; & ipsa igne absumetur.

5 Videns Aschkelon timebit; & Hhazza dolebit quoque valde; etiam Hhekron, quòd pude fecerit *ipsam* expectatio sua: peribítque Rex e Hhazza, & Aschkelon non [b] permanebit:

6 Et habitabit nothus Aschdodi, denique excindam fastum Pelischtæorum.

7 Cúmque amovero cædes cujusque ab ore ipsius, & detestationes ejus [c] e dentibus ejus, relinquetur etiam ipse Deo nostro; ut sit tanquam dux in Jehuda, & Hhekron ut Jebusæus:

8 Et castra habebo ad domum meam propter exercitum, propter transeuntes, & propter redeuntes, ut non pervadat eos amplius exactor; quia jam [d] visum est mihi in oculis meis.

9 Exulta valde filia Tzijonis, clange filia Jeruschalaimorum, ecce Rex tuus adveniet tibi, justus & salute præditus est: pauper, & insidens asino, idque pullo nato asinabus.

10 Nam excindam currus ex Ephrajimo, & equos e Jeruschalaimis, excindetur etiam arcus bellicus: quia eloquetur pacem gentibus, & dominatus ejus [e] a mari uno ad alterum, & a flumine usque ad fines terrę *protendetur.*

11 Tu autem [f] infecta sanguine fœderis tui, cùm emisi vinctos tuos e cisterna, in qua nullæ *sunt* aquæ,

12 *Dicens*, revertimini ad munitionem, vincti [g] sperantes: tum illo die, *quod* indico duplum, restituam tibi:

13 Cùm tetendero mihi Jehudam, arcum implevero Ephrajimo, & excitavero filios tuos, ô Tzijon, contra filios tuos, ô Javan; disponens te tanquam gladium potentis.

14 Nam Jehova contra hos conspicuus erit, prodeunte velut fulgure sagitta ejus: & Dominus Jehova buccina clanget, & progredietur procellis meridianis.

15 Jehova exercituum proteget illos ut comedant, postquam subegerint lapides fundę, & bibant strepentes quasi vino; implebúntque tum cratera, tum angulos altaris.

16 Denique servabit eos Jehova Deus ipsorū die illa, tanquā gregē populi sui; cùm lapides [h] coronarii pro vexillis erunt in terra illius.

17 Nam quantum erit bonum ejus? & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & mustum facundas faciet virgines.

[a] Heb. *onus: ut Jeschahh* 13.1.

[b] Heb. *sedebit.*

[c] Heb. *ab inter dentes.*

[d] Heb. *vidi: ut Deut.* 12. 13.

[e] Heb. *a mari ad mare.*

[f] Heb. *in sanguine.*

[g] Heb. *spei.*

[h] Heb. *coronamenti vexillabunt.*

CAPUT X.

1 PETITE a Jehova pluviam tempore serotinę; Jehova effecturus est nimbos, & pluviam [a] imbriferam editurus eis, cuíque herbam in suo agro.

2 Nam imagines loquuntur vanitatem, & divini vident falsū, & somnia vana loquuntur, vanitate cōsolantur: idcirco proficiscētes velut grex, testificati sunt nullum fuisse pastorē.

3 Contra pastores istos accensa est ira mea, & in istos hircos animadverti: nam visitavit Jehova exercituum gregem suum, domū Jehudæ, & disposuit illos velut equum decoris sui in bello.

4 Ab ipso fuit angulus, ab ipso clavus, ab ipso arcus [b] bellicus; ab ipso processit omnis exactor pariter:

5 Fuerúntque similes potentibus conculcantibus lutum platearum in bello, cùm præliabantur: quia Jehova cum ipsis erat, & pudefecerunt eos qui insidebant equis.

6 Corroborabo autem domum Jehudæ, & domum Josephi servabo, & tranquillè collocabo eos, quia misereor eorum, erúntque ac si non abjecissem eos: quia ego sum Jehova Deus eorum, & exaudiam eos.

7 Erúntque similes potenti Ephrajimitæ, & lætabitur [c] animus eorum quasi vino; & filii eorum videntes lætabuntur, exultabit animus eorum in Jehova.

8 Sibilans ad eos congregabo eos, cùm redimam eos: & multiplicabuntur sicut multiplicati fuerant:

9 Et disseminabo eos in populos, ut in longinquis locis recordentur mei: & viventes cum filiis suis revertentur.

10 Ita reducam eos e terra Ægypti, & ab Assyria congregabo eos, & in terram Gilhhadis, Libanique adducam eos: sed non sufficiet eis.

11 Quamobrem transiens per mare angustiā percutiet in mari fluctus, arescentque omnia profunda rivi: & dejicietur fastus Assyriæ, sceptrúmque Ægypti amovebitur.

12 Roborabo autem illos in Jehova: ut in nomine ejus continenter ambulent, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *imbris.*

[b] Heb. *belli.*

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

CAP.

CAPUT XI.

1 ᵃ APERI Libaneᵃjanuas tuas,ut consumat ignis ᵃcedros tuas.
2 Ejula ᵃabies, quia corruit cedrus, quia magnifici vastantur: ejulate ᵃrobora Baschanis,quia concidit ᵃsylva vindemiæ.
3 Vox ejulatusᵃpastorum,eò quòd vastetur ᵃmagnificentia eorum; vox ᵃrugitus leonum, eò quòd vastetur ᵃfastus Jardenis.
4 ᵃSic ait Jehova Deus meus,pasceᵃoves has interfectionis,
5 Quas possessores earum interficiunt, ᵃneque habentur rei, & eorum ᵃqui vendunt ipsas quisque dicit benedictus Jehova, quòd ditatus sim; & pascentium eas nemo clementia utitur erga eas.
6 ᵃ Nam non utar clementia ampliùs erga ᵃhabitatores hujus terræ, dictum Jehovæ: sed ecce egoᵃfaciam ut præstò sint homines [a] alter in manu alterius,& in manu Regis sui, quibus contundentibus terram hanc non eripiam e manu eorum.
7 ᵃItaque pavi oves interfectionis, vos,*inquam*,ô pauperes gregis; & accipiens mihi duos baculos,quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi ᵃ devincientium, pavi oves illas.
8 ᵃEt excidi ᵃtres pastores ᵃmense uno: ᵃimminuto animo meo propter illos, quòd etiam animus eorum odisset me:
9 ᵃEt dixi,non sum pasturus vos; ᵃquæ moritura est moriatur, & quæ excindenda est excindatur,& reliquæ comedant [b] altera carnem alterius.
10 ᵃItaque accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, succidi ipsum; irritum faciendo fœdus meum quod pepigeram cum omnibusᵃpopulis istis:
11 Irritòque facto die illa; agnoverunt rectè ᵃpauperes illius gregis qui observabant me, verbum Jehovæ esse.
12 ᵃDixeram enim ad illos,si bonum *videtur* in oculis vestris,date mercedem meam; sin minus, desistite:qui appenderunt mercedem meam triginta argenteos.
13 Edixit autem Jehova mihi, ᵃprojice eos *conferendos* in figulum,[c] ᵃmagnificum pretium quo pretiosè æstimatus sum ab illis:ita accipiens triginta argenteos projeci eos in domum Jehovæ,*conferendos* in figulum.
14 Postea succidi baculum meum secundum,*baculum* devincientium; ᵃirritam faciendo fraternitatem inter Jehudam [d] & Jisraëlem.
15 ᵃTandem edixit Jehova mihi, ampliùs ᵃsume tibi instrumentum pastoris stulti.
16 ᵃNam ecce ego suscitaturus sum pastorem in hac terra *qui* [e] erraticas non visitabit, [f] ætate teneram non requiret, & fractam non curabit, restitantem non portabit:sed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum perrumpet.
17 Væ pastori nihili,derelinquenti gregem: gladius imminet brachio ejus, & oculo dextero ejus; brachium ejus [g] prorsus arescet, & oculus dexter ejus [h] omnino caligabit.

[a] Heb. *vir in manu amici sui.*
[b] Heb. *mulier carnem amicæ suæ.*
Matt. 26.3. *& sequentibus.*
[c] Heb. *magnificentiam pretii.*
[d] Heb. *& inter Jisraelem.*
[e] Heb. *celatas.*
[f] Heb. *puerum.*
[g] Heb. *arescendo.*
[h] Heb. *caligando.*

ANNOTATIO IN CAPUT IX.

1 ᵃ Prophetia oner.] *Hujus prophetiæ (quæ tribus capitibus comprehenditur) partes in universum sunt quatuor: prima est prophetia de hostibus Ecclesiæ frangendis & domandis, octo primis versibus; secunda, de Ecclesia per adventum Christi pace, salute, gloriáque decoranda ad gloriam ipsius, reliquo hoc capite; tertia, confirmatio est & exornatio utriusque loci per hortationem, capite* 10. *quarta denique prophetia est de judicio Dei horrendo adversus gentem Judæorum obfirmatè reluctantem administrationi Christi, capite* 11. *Hanc autem inscriptionem ad totam prophetiam pertinere minimè putandum est; sed tantùm ad primam illius partem, prout modò a nobis distincta est, quæ hostibus Ecclesiæ universè exitium denuntiat una voce; tum verò Damascenos primùm, hoc versu; deinde Chamathæos, Tyrios, Tzidoniósque, tribus sequentibus; ac postremò Pelischtæos nominat, tribus alteris; finémque judiciorum subjicit, octavo versu, qui versus est ad prophetiam secundam μεταβατικός.* In terram circunst.] *id est, Deus gravia illis regionibus mala præmuntiat quæ sunt in circuitu tuo, Judæa, & quæ per vicinitatem impia sævàque odia & bella in Judæos exercuerunt. Aliter quidem interpretantur omnes illud vocabulum, quo Zecarja utitur; perinde ac si Chadrac nomen esset proprium loci, regionis, aut Regis in Damasco regnantis: sed cùm nihil horum aut in scripturis, aut in historiis fide dignis extet, quod meminerimus; maluimus vocem hanc ex Syrica lingua interpretari, tum quia Propheta de illis gentibus agit apud quas lingua Syrica obtinebat, tum verò quia sic interdum Prophetæ ludificantur gentes ex ipsorum linguis venustatis ergò, ut Jeschahh.* 14. 4. *& Jirmejæ* 25. 26. *&* 51. 41. *Hunc autem sermonem Propheta habet ad Promissam terram, quæ temporaria fuit Ecclesiæ sedes.* Et Damascus] *id est, regno Damasceno insidebit & incumbet onus hac prophetia denuntiatum, ac si in eo conquiesceret.* Quia Jehovæ] *id est, quia Deus infinita majestate sua tam bene perlustrat homines reliquos, quàm populum suum Jisraëlem; & quemadmodum in populum suum animadvertit, ita etiam de aliis cogniturus & in eos animadversurus est pro officio suo, Genes.* 18. 25. 2 Quinetiam] *secundus locus in regnum Chamathæ, Tyrum, & Tzidonem, ut diximus versu præcedente. De regno autem Chamathæ vide* 2. *Chron.* 8. 15. *&* 16. Terminabit] *terminos ejus deintegro disponet oculus sive providentia Dei arbitratu suo: pro eo quod est, edomabit & reget ad Ecclesiæ bonum.* Illâ] *videlicet requie onerosæ prophetiæ. hoc est, onerosa hac & gravi prophetia, quæ suo tempore incumbet ipsi: sic sequentibus.* Sapiens sit] *vide Jechezk.* 28. 3. *& sequentibus. In omnibus autem his prædicit Propheta res gerendas ab Alexandro Macedone, & porrò prosequendas ad regnum usque Christi; ut priores cùm evenissent, populum de venturis posterioribus confirmarent: quod summopere fuit necesse in maximis rerum difficultatibus quibus Judæi oppressi sunt, usque ad adventum Christi.* 5 Videns Aschkelon] *tertius locus in Pelischtæos, ut diximus in versum* 1. 6 Nothus] *id est, non suus ac legitimus hæres, sed infamis extraneus Pelischtæam obtinebit.* 7 Amovero cædes] *id est, remisero peccata præcedentia & expiavero: promissiones Evangelicæ de vocatione gentium, quæ cùm inimicæ essent reconci-

reconciliati sunt Deo per mortem filii ejus, Rom. 5.10. Relinquetur] *id est, reliquiæ ex ipsis servabuntur per electionem gratiæ.* Ut sit tanquam] *id est, eodem loco habeatur cooptatus in populum Dei, ac si una tribus Judæorum esset. quæ tribus ducis nomine designatur synecdochicè, ut Judic.* 6.15. Jebusæus] *Aravna, qui honorabilem obtinuit locum in populo Dei,* 2. *Schem.* 24.16. *& sequentibus.* 8 Castra habebo] *id est, protegam ab omnibus impressionibus & periculis hostium, allegoricè.* Propter exerc.] *hostium irrumpentium.* Exactor] *id est, ullus qui opprimat, ut infrà* 10.4. Quia jam visum] *id est, hæc faciam adductus solo beneplacito meo.* 9 Exulta] *secunda pars prophetiæ, hortatio ad lætitiam propter adventum Christi, hoc versu; & constitutionem Ecclesiæ futuram per adventum ejus, sequentibus. Hoc autem versu etsi in genere Propheta lætitiam imperat Ecclesiæ propter regnum advenientis Christi; tamen non dubium est quin Propheta actus spiritu Dei illum diem quasi digito commonstraverit quo Christus (apud quem justitia & salus latebant in infirmitate carnis) ingressus est Jeruschalaima, paupercula & abjecta specie ac mansuetissima insidens asello: vide Matth.* 21.1. *& sequentibus, & Joann.* 12.14. Asinabus] *id est, ex asina subjugi, ut interpretatur Matth.* 21. 5. *quæ quia abjugari non solet, pullus natus asinarum, id est, paris unius subjugis dicitur.* 10 Nam excindam] *secunda exultationis causa, quod non tantùm Rex adventurus est, sed optimam Ecclesiæ constitutionem effecturus collata pace maxima & gentibus ad eandem pacem convocatis in Ecclesia ipsius; quæ beneficia conferendi rationem & viam Propheta exponit sequentibus, nempe remissionem peccatorum & liberationem in sanguine Christi, versu* 11. *&* 12. *eversionem omnis altitudinis & potestatis adversantis Deo, ac protectionem piorum, versu* 13.14. *&* 15. *salutémque & omnis boni gloriosam communicationem cum Ecclesia, duobus versibus ultimis.* Excindam] *id est, faciam, ut omnis curruum, equorum, instrumentorúmque militarium usus cesset in Ecclesia mea, gentibus reconciliatis cum Deo & Ecclesia per sanguinem Christi, verbo Evangelii pacis: ut narrat Petrus Actor.* 10. 34. *& sequentibus, & Paulus Ephes.* 2.17. 11 Tu autem infecta sang.] *id est, tu Ecclesia Judæorum, ex reliquiis constituta quæ integrum in animis suis & intemeratum servarunt sanguinem inspersum fœdere in Christo, quod fœdus olim fuerat initum Exod.* 24. *His autem verbis confirmat Deus & amplificat liberationem futuram Evangelio Christi, a recente illa liberatione quæ Judæis divinitus obtigerat.* Cisterna] *id est, carcere Babylonico: periphrasis.* 12 Ad munitionem] *id est, Jeruschalaima, quæ urbs munitionum Judæis fuerat.* Vincti sper.] *id est, vos pii & fideles, qui acquievistis promissionibus Dei per Prophetas factis cùm ad vincula raperemini, & stetistis fide.* Illo die] *nimirum quò Rex tuus adveniet tibi, versu* 9. Quod indico dupl.] *id est, beneficium illud infinitum & hoc antecedente longè augustius, quod jam expono promissionibus, præstabo gloriosissimè.* 13 Cùm tetendero] *id est, cùm populum meum bellis aliquandiu exercuero & confirmavero contra vires Regum Asiæ & Syriæ: quod gestum est Machabæorum temporibus. Est autem allegorica loquendi forma, quasi Jehuda arcus esset, & Ephrajim sagittarum pharetra.* 14 Nam Jehova] ἐργασία *præcedentis promissi, a magnifica eversione hostium, hoc versu; & defensione Ecclesiæ, versu sequente.* Buccina clang.] *id est, intonabit in illos, ut cùm procellas Notus excitat qui a meridie spirat.* 15 Ut comedant] *id est, tranquillè fruantur rebus suis, hostiúmque spoliis.* Lapides fundæ] *id est hostes, in quibus olim erant multa funditorum agmina, qui fundis & cestrosphendonis utebantur.* Strepentes] *id est, hilares & gratulabundi; animo ipsorum ita effervescente in laudem Dei, ut si ferverent vino.* Implebúntque] *id est, gratias agent Deo pro beneficiis acceptis prolixissimè; ut olim solebat Ecclesia sacrificiis; quorum sanguis indebatur crateribus, & angulis altaris inspergebatur ex præscripto legis.* 16 Lapides coron.] *i. tropæa coronario opere cincta & lemniscata posita fuerint, & statuta grato animo monumenta liberationum acceptarum a Deo.* 17 Nam quantum] *conclusio felicitatis ad Ecclesiam pertinentis in regno Christi, quam Propheta velut in admirationem abreptus duobus modis amplificat; primùm quòd tantum futurum est bonum & tanta pulchritudo Ecclesiæ ut nequeat explicari; deinde quòd tantopere abundabit, ut juvenes ipsi & puellæ (quorum ætas lubrica facilius indormiscit in luxu) ad gloriam Dei prædicandam excitentur.*

IN CAPUT X.

1 Petite] *Tertia pars prophetiæ, hortatio altera confirmans & exornans locos præcedentes, ut diximus suprà* 9.1. *qua posita Propheta primùm confirmat quæ pro Ecclesia & contra adversarios illius dixerat, quinque primis versib. deinde exornat promissiones, reliquo capite. Confirmat autem Ecclesiam tum a recente documento benedictionis Dei in terram, postquam Judæi in opus Dei incumbentes oraverunt ipsum; quod beneficium præstò esse affirmat ipsis si in officio perrexerint, hoc versu; tum a malis quæ impiis & inobsequentibus evenire solent judicio Dei; quæ demonstrantur primùm ab idolorum & idololatrarum vanitate, versu* 2. *deinde ab antecedente experimento deportationis, versu* 3. 4. *&* 5. Jehova effect.] *ex promissione Chaggai* 1.6. *&* 2.15. *cui eventus jam cœperat respondere, suprà* 8.9: *& sequentibus.* 2 Nam imagines] *ætiologia cur Ecclesia a Jehova petat quæ sibi sunt opus, nempe a vanitate idolorum & idololatrarum miseriis* μεταβατικὴ *ad secundum hortationis argumentum.* Proficiscentes] *Judæi in deportationem Babylonicam: vide Jirmejæ* 23.1. *& Jechezk.* 34. Testificati sunt] *ut palatæ oves solent balatum edere, ita vociferantes propter miseriam suam.* 3 Contra pastor.] *id est, duces & principes populi in utroque ordine, de quibus Jirmeja & Jechezkel ibidem.* Disposuit illos] *id est, hostes magnificavit, & quasi habenis duxit ad exequendum voluntatem suam.* 4 Angulus] *id est, turris oppugnatoria, quam adhibuit Nebucadnetzar: sic autem turres dicuntur synecdochicè, ut Tzephan.* 1.16. Clavus] *id est, tentoria militaria quæ panguntur clavis.* Exactor] *ut suprà* 9.8. 5 Eos qui insideb.] *id est, nō tantùm vos, sed etiam Ægyptios auxiliares vestros: vide* 2. *Reg.* 24.9. *& Jeschahh.* 31.1. 6 Corroborabo autem] *exornatio prioris causæ in hortatione positæ, id est, promissionum Dei, quarum complementum pertinet ad regnum Christi.* Exaudiam] *ut pollicitus est suprà versu* 1.

9 Recor-

Recordentur mei] *id est, annuntient Evangelium, & discipulos comparent Christo.* Filiis suis] *quos genuerint Evangelio, sive recordatione mei.* 10 Non sufficiet] *vide Jeschahh. 49. 20. & sequentibus.* 11 Quamobrem] *id est, eò quod tam numerosa & copiosa erit Dei benedictio in Ecclesia, amplificabit populus Dei sedes suas, & quasi missis colonis Assyrios, Ægyptios, & gentes omnes subdet imperio Christi.* Percutiet] *id est, superabit omnes fluctus, nec illis detinebitur quin propaget imperium Christi.* Arescentq;] *id est, tam commodè prænavigabunt Nilum, quàm si arefactus esset, ut olim fuit mare rubrum & Jarden.* 12 In Jehova] *id est, in Christo capite Ecclesiæ.*

IN CAPUT XI.

1 Aperi Libane] *Quarta hæc pars prophetiæ (ut diximus suprà 9.1.) exponit judicium Dei horrendum Judæis superventurum propter repudiatum Christum & Evangelium ipsius: quod judicium primùm allegoricè proponitur summatim, tribus versibus: deinde verò minutatim explicatur cum causis antegressis suis, altera allegoria, ad finem usque capitis. Est autem prior hæc allegoria per prosopopœiam enuntiata Libano, & regioni toti: cujus summis, infimis, nobilibus, obscuris, potentibus tenuibusq; incolis ultimum judiciū prædicitur.* Januas tuas] *id est, claustra tua & aditus quibus circummunitus es: nam Libano præfectus erat a regibus Persidis saltuarius, Nechem. 2. 8. & observati aditus. Ita demonstrat Propheta, nihil fore tam firmum, quin perrumpatur potente judicio Dei, ut Judea tota cum incolis suis, quicunque tandem fuerint, velut accenso igne consumatur.* Cedros] *id est, proceres, magnificos, & potentes quosque: sic deinceps, ut exponitur sequente versu.* 2 Abies] *id est, populares quique.* Robora Basch.] *id est, potentes quique.* Sylva vind.] *id est, promiscuus ille numerus tenuium e populo. sic convertitur propositio, ut infimi de summis lugeant, summi de infimis, omnes denique de communi malo: quod sequens versus altera allegoria ostendit, quæ est ad sequentem locum μεταβατική.* 3 Pastorum] *id est, eorum quibus in Republica & Ecclesia cura populi commissa est.* Magnificentia eor.] *id est, tota multitudo populi, in qua est decor principum, Proverb. 14. 28. & ex cujus spoliis isti se ipsos magnificabant, non ut pastores studiosi; sed ut leones; quemadmodum eos hoc versu nominat, & exponit sequentibus.* Rugitus] *ex desolatione & fame.* Fastus Jard.] *id est, fastus Judææ, quam definit Jarden: qui fluvius propterea hic nominatur, quòd leones ferè versabantur in solitudinibus ejus.* 4 Sic ait] *fusa hæc judiciorum Dei explicatio (ut diximus in versum 1.) enarrat primùm quidem vocationem & institutionem Christi in pascendo populo, usque ad versum 7. deinde officia ejus, versu 7. ac postremo judicia, ad finem usque capitis. In vocatione duo statuuntur Judæorum genera; quorum uni pascendi committuntur Christo, alteri verò propter impietatem & inhumanitatem suam abdicantur.* Oves has] *id est, tenuem hunc populum qui expositus est pastorum suorum violentiæ, eúmq; ab illis vindica. Christus enim reverà post ea tempora quæsitum oves Jisraëlis amissas venit, quibus temporibus fuerant diu a suis pastoribus excarnificatæ inde a Joanne Hyrcani temporibus per Aristobulum priorem, Alexandrum, Hyrcanum & Aristobulum posteriorem, Antipatrum, Herodem, Sacerdotes, Pharisæos, & Sadducæos, ut veteres historiæ docent.* 5 Neque habentur] *id est, his sceleribus perpetratis impunè abeunt.* Qui vendunt] *id est, ita cum illis agunt, quasi justum in illos dominium obtinerent: quæ mala vide apud Josephum inde a 19. capite libri 13. Antiquit.* 6 Nam] *ætiologia, cur Deus Pater solas oves interfectionis commendet Christo, alias morti adjudicet.* Habitatores huj.] *id est, corpus & universitatem hujus populi, exceptis illis ovibus quæ modo dictæ sunt.* Faciam ut præstò] *id est, tradam alios aliis perdendos intestinis motibus, ac postremo prodendos regibus ipsorum, postquam ipsi se vulneribus mutuis confoderint. Primùm enim ferbuit Judæa tota seditionibus domesticis, ex quibus innumera multitudo potentium cecidit: ac postremò per Romanos Alexandri & Hyrcani dissidio provocatos venerunt in manus Antipatri & Herodis magni, qui omnem operam in potentioribus perdendis studiosissimè consumpserunt.* 7 Itaque] *secundus locus de officio Christi quod ovibus suis exhibuit, nimirum pastione, & ductu, qui ratione pastoritia figuratur duobus baculis pastoralibus: horum autem prior, qui amœnitatis dicitur, figuravit gratiam & beneplacitum Dei conquiescens in populo ipsius per Christum prædicatione verbi; posterior verò, qui devincientium baculus appellatur, significat Ecclesiam ex Jehudæ & Jisraëlis reliquiis adunatam; quod præcessurum erat ante vocationem gentium, ut prædictum fuerat per Prophetas, & ipse Christus ostendit Matth. 10. 5. & 6.* Devincientium] *supple inter se Judæorum & Jisraëlitarum, ut communi opera serviant Domino: alias interpretationes novimus quidem, sed quod magis probamus & confirmatur infrà versu 14 illud adduximus.* 8 Et excidi] *tertius locus, ut diximus suprà in versum 4. duo judicia per Christum in Judæos effecta narrat: unum, quòd omnem benedictionem sustulit & curam eorum salutarem abjecit, usque ad versum 15. alterum, quòd omnia malorum genera importavit donec consumerentur illi, reliquo capite. Bona autem quæ fuerint diximus præcedente versu: jam eadem bona ademptum Judæis iri ostendit Christus eodem ordine qui superiore versu positus est, & causæ istorum judiciorum attexuntur.* Tres pastores] *i. omnes doctores, qui Judæis supererant ut instituerentur in cognitione verbi Dei. Nam tria erant summa inter Judæos doctorum genera: Pharisæi, Sadducæi, & Esseni: e quibus quamvis Pharisæi essent probatissimi, si ad legem respexeris, tamen apertissimè primùm reprehenduntur Evangelio, deinde reprobantur planè sententia Christi, ut legimus Matth. 23.* Mense uno] *id est, eodem tempore atque brevissimo.* Imminuto] *i. non tantùm alienato, sed etiam exacerbato & ad indignationem provocato: μείωσις.* 9 Et dixi] *nempe toti populo, ut videmus factum Matth. 23. 37.* Quæ moritura] *i. sublata virga & curatione mea (ut typus ponitur seq. versu) estote deinceps expositi malis omnibus exteris & domesticis ad internecionem.* 10 Itaque] *typus superioris abdicationis.* Populis] *i. tribubus Jisraëlitarum; ut Judic. 5. 14.* 11 Pauperes illius greg.] *ut vocavit suprà versu 7. reliquias electas & commissas Christo, nimirum Apostolos & discipulos illius.* 12 Dixeram enim] *ætiologia, cur Christus curam pascendi Judæos abjecerit, & pastores repudiaverit. Nam (inquit) jusseram illos mihi conferre mercedem suam, & ad efferendos fructus dignos resipiscentia fueram hortatus: illi verò contrà insensissimo odio persequuti me appenderunt mercedem proditori meo, ut me illo administro perderent.*

13 Pro-

13 Projice] *id est, prophetia tua ostende sic futurum esse: nempe preditorem Judam tactum indignatione facti sui mercedem istam reportaturum esse; quæ Sacerdotibus reddita collocabitur in agro figuli comparando, ut narratur Matth. 27.* Magnificum pretium] *ironicè dictum.* 14 Irritam fec.] *i. testificando a specie typi illos non amplius inter se adunatos esse, sed dissipatos, & porrò ad extremum usque dissipandos judicio Dei, ut sequens typus demonstrat.* 15 Tandem] *alterius judicii typus, de quo diximus in versum 8. ostendens fore ut tota Judææ administratio sublato Christo sit stulta, ac proinde exitialis populo.* Sume tibi] *id est, hæc sumens demonstra typo, & verbo prænuntia.* 16 Nam ecce] *explicatio typi est bimembris; fore ut Judæa per Reges, administratores, & procuratores sceleratos exhauriatur atque consumatur, hoc versu: deinde etiam futurum, ut qui pastores inutiles in Judæa superfuerint, maledictione obruantur: quæ omnia quàm verè gesta sint demonstrant planè Josephus libris de bello Judaico, atque Hegesippus.*

CAPUT XII.

Deus hostibus Ecclesiæ suæ perniciem ab illa, suis verò protectionem a se & salutem prænuntiat, si resipuerint & ad Christum propter peccata nostra transfixum reverterint: deinde remissione peccatorũ in sanguine illius, sanctificatione, & illustratione Evangelii promissa, prædicit Christum quidem percussum iri; sed non propterea minùs eventuras promissiones ipsius: ac perituram quidem maximam Judæorum partem, verùm reliquias adveniente majestate Dei luce, & gratia, bonisq; omnibus in regno Christi fruituras, & gentes quoque perituras, exceptis illis reliquiis quas Deus Ecclesiæ suæ donaverit, & cultui suo cum rebus ipsarum consecraverit.

1 [a]ONEROSA prophetia verbi Jehovæ pro 'Jisraële: 'dictum Jehovæ, qui extendit cœlos, & fundat terram, formatque spiritum hominis [b]in eo.

2 'Ecce ego dispositurus sum 'Jeruschalaima ut 'pelvem [c]soporiferam omnibus populis circumquaque; 'nempe tum contra Jehudam futuro in obsidione, *tum* contra Jeruschalaima.

3 Quin futurum est die illo, ut disponam Jeruschalaima *velut* lapidem onerosissimum omnibus populis, quo quicunque onerant se [d]omnino cæduntur; etiamsi congregentur contra illa omnes gentes terræ.

4 Die illo, dictum Jehovę, 'percutiam omnem equum stupore, & sessorem ejus amentia: & 'super domum Jehudæ aperiens oculos meos, omnes equos populorum percutiã cæcitate:

5 Adeò ut dicant duces Jehudæ cum [e]animo suo; fortitudo est mihi, & habitatoribus Jeruschalaimorum, in Jehova exercituũ Deo ipsorum.

6 Die illo disponam duces Jehudæ tanquam 'foculum ignis [f]invadentis ligna, & ut tædam ignis [g]invadentis manipulum, qui consumant ad dexteram & ad sinistram omnes populos circumquaque: ut permaneant Jeruschalaima adhuc loco suo, Jeruschalaimis.

7 'Ita servans Jehova 'tentoria Jehudæ 'primùm; ut non magnificet se 'ornatus domus Davidis, & ornatus habitantium Jeruschalaimis supra Jehudam,

8 Die illo proteget Jehova habitantes Jeruschalaimis: eritque [h]abjectissimus ex eis, die illo 'similis Davidi; & domus Davidis ut 'dii, ut angelus Jehovæ coram illis.

9 'Erit enim die illo, '*cùm* quæram perdere omnes gentes quæ invaserint Jeruschalaima,

10 Ut 'effundam super domum Davidis, & super habitatores Jeruschalaimorum 'spiritum gratiæ & deprecationum, 'respicientque ad me quem transfixerint: clangentque super hoc, tanquam planctu de unigenito; [i]amarè plangent de eo ut amarè quis plangit de primogenito.

11 Die illo magnus erit planctus Jeruschalaimis, ut planctus 'Hhadadrimonis in convalle Megidduntis.

12 Planget enim terra, [k]quæque familię seorsim; familia 'domus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, familia 'domus Nathanis seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

13 Familia 'domus Levi seorsim, & fœminæ eorum seorsim; familia 'Schimhhitica seorsim, & fœminę eorum seorsim:

14 Omnes familiæ reliquæ; familiæ singulæ seorsim, & fœminæ eorum seorsim.

a Heb. *onus: ut Jeschabh. 13.1.*
b Heb. *in medio ejus.*
c Heb. *soporis.*
d Heb. *cædendo.*
e Heb. *corde.*
f Heb. *in lignis.*
g Heb. *in manipulo.*
h Heb. *collapsus.*
i Heb. *amaricãdo plangere de eo secundum amaricare plangere de primo, &c. ut ita loquamur.*
k Heb. *familia familia: sic ver. 14.*

CAPUT XIII.

1 'DIE illo erit 'fons apertus domui Davidis, & habitatoribus Jeruschalaimorum; 'pro peccato, & pro separatione ex immũditia.

2 'Erit etiam die illo, dictum Jehovę exercituum, ut excindam nomina 'terriculorum e terra, adeò ut non commemorentur amplius: quin etiam eorum Prophetas & 'spiritum impuritatis 'amoturus sum a terra.

3 Eritque cùm prophetaverit quispiam ampliùs, ut dicant ad eum 'pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, non es victurus, quia falsitatem loquutus es nomine Jehovæ: & 'transfigent eum pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, cùm prophetaverit.

4 Ita erit die illo, ut erubescant isti prophetæ quisque a visione sua cùm prophetaverit; neque induant 'togam [a]villosam 'ut mentiantur:

5 Sed dicat, 'non sum Propheta, vir agricola sum: nam instituit me [b]aliquis a pueritia mea.

6 Quòd si dixerit ad eũ *quisquam*, 'quid plagæ istæ [c]in manibus tuis? dicet, *plagæ sunt* quibus percussus fui in domo amantium me.

7 'Gladie, evigila contra pastorẽ meum, & contra 'virum proximũ meum, dictũ Jehovæ exercituum, percute pastorẽ, & dispergentur oves

a Heb. *pili sive villi.*
b Heb. *homo.*
c Heb. *inter manus tuas.*

oves; at 'reducam manum meam ad parvulos.

8 'Nam erit in tota terra, dictum Jehovæ, ut partibus duabus in ea excisis & expirantibus; tertia relinquatur in ea:

9 Et inducam tertiam istam 'in ignem, conflánsque eos ut conflatur argentum, probabo eos quemadmodum probatur aurum: horum quisque invocabit nomen meum, & ego exaudiam eum; dicam, populus meus est, & ipse dicet, Jehova est Deus meus.

CAPUT XIIII.

1 'ECCE dies ventura est Jehovæ, cùm dividetur 'spolium tuum in medio tui.

2 Recipiam enim omnes gentes contra Jeruschalaima ad bellum, & capietur civitas, diripientúrque domus, & fœminæ comprimentur; & exeunte parte civitatis in deportationem, 'residuum populi non excindetur 'a civitate.

3 'Nam procedens Jehova pugnabit contra gentes illas; 'ut quo die pugnavit, die conflictus.

4 'Et 'stantibus pedibus ejus die illo super montem olivarum, qui est in conspectu Jeruschalaimorum ab Oriente, scindetur mons olivarum [a] medius Orientem & Occidentem versus *in* vallem magnam valde: & recedet pars ipsius montis ad Aquilonem, & pars ejus ad Austrum.

5 Tum fugientes 'vallem montium, 'cùm pertinget vallem montium, 'ad *montem contendetis quem* selegit: & fugietis quemadmodum fugiebatis metu 'terræ motus diebus Hhuzzijæ Regis Jehudæ, veniente Jehova Deo meo, omnibúsque 'sanctis [b] adstituris tibi.

6 Et erit die illo, 'ut non sit lux [c] pretiosa & densa:

7 Sed erit dies unus 'qui agnoscetur a Jehova, non ex die & nocte; nam erit ut 'tempore vespertino sit lux.

8 Erit etiam die illo, prodeuntibus 'aquis 'vivis e Jeruschalaimis 'parte sui ad 'mare Orientale, & parte sui ad mare 'posterum (quod æstate & hyeme futurum est)

9 Erit, inquam, Jehova [d] Rex super totam terram; die illo 'erit Jehova unus, & nomen ejus unum.

10 [e] 'Redigetur tota hæc terra quasi campestria, 'a Gebahho ad Rimmonem in Australi parte Jeruschalaimorum; & exaltata *urbs* manebit 'in loco suo a 'porta Binjaminis usque ad locum portæ primæ, usque ad portam angulorum, & '*a* turri Chananeelis usque ad lacus torcularium Regis:

11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs; nam residebit urbs Jeruschalaimorum securè.

12 'Hæc verò erit plaga qua afficiet Jehova omnes populos qui turmatim convenerint contra Jeruschalaima: tabefaciet carnem cujusque 'ipso stante super pedes suos, & oculi cujusque tabefient in foraminibus suis, & lingua cujusque tabefiet in ore ipsorum.

13 'Erit etiam die illo, ut sit vexatio Jehovæ magna in illis; adeò ut 'prehendant [f] alter manum alterius, & ascendat manus unius in manum alterius.

14 Tu quoque, Jehuda, pugnabis Jeruschalaimis; & recipientur opes omnium gentium circumquaque, aurum, & argentum, vestésque [g] multæ admodum.

15 Et similiter futura est plaga equorum, mulorum, camelorum, asinorúmque, & omnium jumentorum quæ erunt in castris illis; similis 'plagæ illi.

16 'Eritque ut quisquis residuus fuerit ex omnibus gentibus quæ venerint contra Jeruschalaima, ascendant de anno in annum 'ut incurvent se Regi Jehovæ exercituum; & ut celebrent festum tabernaculorum.

17 Et erit *si* qui non ascenderint ex familiis terræ Jeruschalaima ad incurvandum se Regi Jehovæ exercituum, 'ut non sit super eos imber:

18 Quòd si familia Ægypti non ascenderit, neque advenerit, 'super quos non est *imber*; 'erit illa plaga qua affecturus est Jehova gentes quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum.

19 Hæc erit peccati pœna Ægypti; & peccati pœna omnium gentium quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum.

20 'Die illo erit inscriptum 'tintinnabulis equorum, sanctitas Jehovæ; ut sint ollæ in domo Jehovæ 'quasi crateres coram altari:

21 Imò erit omnis olla Jeruschalaimis & in Jehuda sanctitas Jehovæ exercituum, & venientes omnes sacrificaturi accipient ex eis, & coquent in eis: neque erit 'Cenahhanæus ampliùs in domo Jehovæ exercituum die illo.

[a] Heb. *a medio ipsius.*

[b] Heb. *tecū.*

[c] Heb. *pretiorum & densitatis.*

[d] Heb. *in regem.*

[e] Heb. *revertetur.*

[f] Heb. *vir manum amici sui, & ascendat manus ejus ad manum amici sui.*

[g] Heb. *in multitudinē.*

ANNOTATIO IN CAPUT XII.

1 Onerosa proph] *Hujus prophetiæ (quæ tota ad Ecclesiam Evangelio per Christum collectam pertinet) partes omnes sunt allegoricæ, sumptæ ex typo Ecclesiæ veteris. Sunt autem partes præter inscriptionem his paucis verbis comprehensam, Exordium, hoc versu; prolepsis sive propositio summa cùm judiciorum Dei contra adversarios Ecclesiæ, tum beneficiorum in Ecclesiam ipsius, usque ad versum 9. & enarratio prolepseos, ad finem usque prophetiæ. Hac autem inscriptione non tantùm exponit Propheta de more quis quid denuntiet, verùm etiam quamobrem: nempe finem esse hujus prophetiæ bonum & salutem Ecclesiæ, propter quam omnes adversarii, sive exteri sive domestici, dicuntur fore infesti gravissimis Dei judiciis; quæ vocabulo onerosæ prophetiæ designari solent.* Jisraële] *id est, pro germana Ecclesia Christi ex Judæis & gentibus adunata, ut Galat. 6. 16.* Dictum Jehovæ] *exordium audientiam faciens a natura operibúsque Dei.* 2 Ecce ego] *secunda hæc pars, prolepsis sive propositio duo summatim complectitur; judicium Dei contra adversarios Ecclesiæ ipsius, usque ad versum 7. & salutem Ecclesiæ conferendam, versu 7. & 8. quæ duo postea per ὑστέρωσιν explicantur. Judiciorum autem, quæ tum Deus ipse per se, tum per servos suos Ecclesiamque effecturus est, descriptio fit triplice allegoria: prima est, potionis soporiferæ, versu 2. quæ exornatur versu 4. & 5. secunda est lapidis gravissimi adversarios contrituri, versu 3. tertia denique ignis adver-*

adversarios pervasuri atque consumpturi, ver. 6. Jeruschalaima] *id est Ecclesiam: sic deinceps.* Pelvem] *id est vas ingens, quo populi omnes poti ita soporentur ut dicitur ver. 4.* Nempe] *epexegesis nominis Jeruschalaimorum quo antè usus est, non simpliciter eum locum, sed Ecclesiam totam quam adversarii pressuri sint hac voce intelligendam esse.* 4 Percutiam] *id est, consilium & mentem adimam, ut subjiciantur, & ipsi corruant in exitium gravissimum.* Super domum] *id est, Ecclesiæ misertus: humanitus dictum.* 5 Deo ipsorum] *id est, qui Deus est piorum omnium in Ecclesia habitantium.* 6 Foculum] *sive (ut Græci vocant)* ἰσχαρίδιον, *quod Hhebræi appellant a forma labri vasis, de quo Exod. 30. 18. sensus est, utcunque tenues sint in speciem Ecclesiæ vires, tamen eas esse obvia & adversa omnia consumpturas, ut ignis facit.* 7 Ita servans] *altera pars prolepseos, ut diximus in versum 2. de salute communi totius Ecclesiæ, hoc versu; & protectione Dei gloriáque ad Ecclesiam perventura, sequente versu.* Tentoria Jehudæ] *sensus est, salutem ex æquo omnibus Ecclesiæ membris daturus est, eaque ad defensionem sui armaturus, ne alter alterius saluteve sibi vel tantillum arroget; sed gloriam salutis suæ ex æquo omnes concedant Domino.* Primùm] *nempe quia illos priùs invadebant hostes quàm pertingere possent Jeruschalaima: hæc enim pro ratione typi dicta sunt; ut ostendatur non potentia humana, sed per minimos etiam Deum salutem effecturum; quod illustratur sequente versu.* Ornatus domus] *id est, familia regis & civitas regia, quæ & ipsæ sunt ornatissimæ, & se toti regno ornamento esse putant, ac proinde ferè sibi arrogant protectionem & salutem illius.* 8 Similis Davidi] *id est robustissimus, & inprimis strenuus. ut 2. Schem. 17. 8. harum autem virium causa redditur sequentibus.* Dii] *id est angeli: ut Psal. 8. 6.* 9 Erit enim] *tertia pars prophetiæ (ut diximus in versum 1.) videlicet enarratio proximè antecedentis prolepseos duo ejus membra exponit* ὕστερον πρότερον: *primùm enim salutem Ecclesiæ & rationem illius enarrat copiosissimè, usque ad versum 12. capitis 14. deinde verò exitium adversariorum, sequentibus. Ad salutem autem Ecclesiæ ex ordine ponuntur ista: primùm resipiscentia vera animis piorum a Deo indita per Spiritum, toto hoc capite; deinde remissio peccatorum resipiscentibus attributa in Christo per fidem, versu 1. capitis 13. tertiò doctrinæ Evangelii vindicatio ab omni corruptione ut pura & syncera sit, inde ad versum 7. ac postremò reliquiarum ad electionem pertinentium separatio, in fine sequentis capitis: cujus demum separationis ratio explicatur undecim versib. capitis 14.* Cùm quæram perd.] *id est, cùm erit mihi in animo perdendi planè, & dabo operam ut profligem eos.* 10 Effundam] *ut Joël. 2. 28.* Spiritum grat.] *id est, gratiosum spiritum regenerationis, qui ex gratia Dei & in gratia Dei est, ac proinde resipiscentes a peccato suo adducit ut deprecentur ipsum & implorent ipsius misericordiam: sic Actor. 2. 37.* Respicientque] *fide amplectentes Christum: ut Apocalyps. 1. 7.* 11 Hhadadrimmonis] *loci in convalle Megiddiuntis siti, tribu Menaschis, ubi Rex Joschija occubuit: fuit enim luctus publicus omnibus pro statuto in Jisraële imperatus, 2. Chronic. 35. 24. & sequentibus, quò spectant sequentes versus.* 12 Domus David.] *id est, reliquæ familiæ e regia stirpe ortæ.* Domus Nathan.] *ad quam extincto Schelomonis genere jus regni pervenerat: ac propterea hîc seorsim a reliquis familiis numeratur.* 13 Domus Levi] *id est Sacerdotum,* κατ' ἐξοχήν. Schimhhitica] *una e posteris Gerschonis, qui primus numeratur in filiis Levi, 1. Chron. 6. 1 hoc autem exempli causa ponitur, ut de cæteris idem judicium fiat ex sequente versu.*

IN CAPUT XIII.

1 Die illo] *Secundus locus, de remissione peccatorum ad salutem in Christo pertinente, ut diximus suprà 12. 9.* Fons apertus] *id est, facilis erit & expositus omnibus accessus gratiæ Dei abluentis peccata & sordes nostras, velut in fonte purissimo, in sanguine Christi, cujus aspersio perennis pios sanctificat.* Pro peccato] *id est, quo abluantur peccata, sordésque omnes vanitatis ex peccato contractæ, quas Propheta adumbrat legali typo, de quo Levit. 12. & 15.* 2 Erit etiam] *tertius locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de puritate doctrinæ Evangelii vindicata ab omni idololatria, hoc versu; & item a falsitate, versibus seq.* Terriculorum] *vide 1. Schem. 31. 9.* Spiritum impuri.] *id est, doctrinam impuram ab impuro diaboli spiritu in animos suorum inspiratam, ut impurati impurent alios, & seducant seducti.* Amoturus sum] *aut perdendo ipsos, ex lege Deut. 13. quod ostenditur sequente versu; aut ad abjurationem falsæ doctrinæ suæ compellendo, sive pudore sive suppliciis, versibus tribus seq.* 3 Pater ejus] *auxesis. q. d. ne ipsi quidem parentes parcent; adeò studium naturale in liberos subjicient pietatis studio, ex lege Deut. 13. 8.* Transfigent] *perciti zelo, ut fuit Pinchas, Numer. 25.* 4 Togam villosam] *qui communis erat amictus prophetarum, ut de Elija legitur 2. Reg. 1. 8. & de Joanne Baptista, Matth. 3. 4. vide in Jeschahh. 20. 2.* Ut mentiantur] *id est, prophetias mendaces enuntient.* 5 Non sum Propheta] *videlicet ampliùs. q. d. discessi ab illo vivendi genere, & me ad justum laborem contuli quem Deus imperavit, & me amici antè docuerunt.* 6 Quid plagæ istæ] *sensus est, recentes hæ plagæ quæ extant in corpore tuo videntur ostendere te adhuc pseudoprophetam esse: quæ objectio in responso unica voce diluitur, cùm eos qui ipsum a malo instituto ad bonum avocaverint agnoscit & prædicat esse amantes sui.* 7 Gladie] *postremus locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de separatione electarum reliquiarum per Christum. Ad hunc autem locum Propheta transit occupatione, hoc modo: videbitur fortasse inanis esse tota superiorum bonorum promissio, cùm pastor meus Christus opprimendus vi & percutiendus sit tam graviter atque si pseudopropheta esset: quo ex scandalo tam graviter ipsæ oves, hoc est, discipulorum grex afficietur, ut momento uno diffugiant, Math. 26. sed, inquit Deus, hoc saltem pii recordari debent a me ante tot secula illud ipsum scandalum prædici atque imperari, ne cùm eveniet ipsorum animi conturbentur, ut ipse Christus admonuit, Matth. 26. 31. & Joan. 14. & 16. & 18. deinde verò hoc cogitandum est me nullis vinculis distineri posse, quo minus in electis meis efficiam promissiones meas; quæ ponuntur duobus versibus, & enarrantur principio sequentis capitis.* Virum proxim.] *hoc nomine Deus Pater honorificè appellat Christum, quia Christus est alter idem, imago Dei invisibilis, character hypostaseos Patris, & splendor gloriæ illius tanquam ex adverso micans in conspectu rerum creatarum omnium. Nam Hebræa vox proximum aut amicum sonat, qui stat e regione alterius, & præstò est ad omnia amici officia comparatus: quamobrem idem in sinu Patris esse, & ad dexteram illius sedere dicitur intercedens pro*

nobis.

nobis. Reducam man.] *id est, recuperabo manu mea, & recuperatos conservabo meos in æternum: qui parvuli ea de causa dicuntur quam exponit Christus Matth.18.* 8 Nam erit] *expositio promissionis præcedentis de manu Dei ad parvulos reditura; qua prædicit Deus excidium maximæ Judæorum partis, hoc versu; & perpetuam illorum curationem qui ad salutem pertinebunt, versu seq.* 9 In ignem] *afflictionum & crucis, in qua tanquam in catino tum constantur & formatur, tum etiam reformati probantur pii.*

IN CAPUT XIIII.

1 Ecce dies] *Enarratio promissionis quæ modò summatim dicta est: qua Propheta ostendit, primùm quomodo futurum sit ut duæ Judæorum partes excindãtur, duobus versib. quod dixerat versu 8. deinde quomodo sit servaturus tertiam partem, eámque recturus paterna administratione sua, sequentibus.* Spolium tuum] *apostrophe est ad Judæam & urbem Jeruschalaimorum, quæ per Romanos hæc omnia perpessa est.* 2 Residuum populi] *id est, minimam illam partem quæ nominata est tertia suprà 13. 8. & 9. sic transitur ad secundam promissionis partem.* A civitate] *id est, quo minus sit civitas, & constituatur Ecclesia Dei ex ea parte Judæorum quam Deus servaverit & gentibus adunaverit. Jam enim Propheta omisso urbis Jeruschalaimorum typo agit de Ecclesia, quæ est civitas, domus, & templum spirituale Dei.* 3 Nam proced.] *secundus hic promissionum locus duas formas explicat quibus salutem suis Deus collaturus est; una est adversariorum profligatio, hoc versu; altera, rerum omnium ad salutem populi commodarum subministratio, versibus seq.* Ut quo die] *id est, omnibus modis quibus unquam usus est ad debellandum & perdendum hostes suos, iis inquam omnibus utetur armáque omnia expediet, ac copias exponet quibus illos fundat deleátque.* 4 Et stantibus] *formas quibus Deus suorum commoda subministraturus est exponit Propheta magnificis allegoriis. Est autem primum commodum, adventus Dei cum sanctis suis ut in æternum Ecclesiam inhabitet, duobus versibus; secundum, lux perpetua per illustrationem Evangelii gloriæ in spiritu, ver. 6. & 7. tertium, fluxus perennis aquarum salutarium in regno Christi, ver. 8. & 9 quartum, impedimentorum omnium sublatio ad Ecclesiæ Dei securitatem, versu 10. & 11.* Stantibus ped.] *q.d. cum primùm appropinquaverit conspicuè & gloriosè ad Ecclesiam suam, dissilient montes ipsi, & ipsa quoque membra Ecclesiæ perculsa tanta Dei majestate trepidabunt, denique nihil non commovebitur: sic ostendit Propheta typis gloriosiorem fore Dei adventum ad Ecclesiam in regno Christi, quàm olim fuerit in tradenda lege, Exod. 19. & 20.* 5 Vallem montium] *id est, quam Deus adveniens efficiet ex monte olivarum dissiliente in partes.* Cùm pertinget] *Deus adveniens.* Ad montem] *id est, recipietis vos domum Dei versus attoniti, & obstupefacti novitate & majestate appropinquantis Dei.* Terræ motus] *de quo Hhamos 1.1.* Sanctis] *angelis, administris Dei & eorum qui hæredes salutis instituti sunt: ut Danijel. 8. 13.* 6 Ut non sit lux] *id est, dies non sit varius & instabilis modò serenus, modò nubilus.* 7 Qui agnoscetur] *id est, quem curabit & conservabit Deus.* Tempore vespertino] *id est, quo tempore advesperascere & nox esse solet q.d. dies semper erit, & nulla nox: Sol tuus non occidet; ut Jeschahh. 60. 20.* 8 Aquis vivis] *ut Jechezk. 47. 1. & Joël. 3. 18.* Vivis] *ut Genes. 26. 19.* Parte sui] *id est, Ecclesiam totam irrigantibus, quam Judææ typo Propheta adumbrat, mari mediterraneo circunclusæ, & Asphaltite lacu.* Mare Orient.] *de quo Jechezk. 47. 18.* Posterum] *de quo Deuteron. 11. 24. & 34. 2.* 9 Erit Jehova unus] *id est, unicus & solus in Ecclesia agnoscetur, prædicabitur, & invocabitur.* 10 Redigetur] *q.d. æquabuntur in Ecclesia & plana erunt omnia, eminente sola statione Dei, Jeschahh. 2. 2. & 40. 4.* A Gebahho] *id est, ab extremitate una Jehudæ ad alteram: nam Gebahh limitaneum erat oppidum Binjaminitarum ad Septentrionem in finibus regni Jehudæ, 1. Reg. 15. 27. Rimmon verò, Jehudæ & Schimhhonis Meridiem versus, Jehoschuhh. 15. 32. & 19. 7.* In loco suo] *ut suprà 12. 6.* Porta Binjam.] *qua ibatur in agrum Binjaminitarum, ut Jirmej. 37. 13. Erat autem porta illa ad Septentrionem sita inter duas portas quæ proximè nominantur: e quibus una (quæ porta prima dicitur, aut etiam vetus Nechem. 3. 6.) erat in parte occasus; altera, quæ angulorum dicitur, spectabat ortum, de qua 2. Chron. 25. 23.* A turri Chan.] *id est, a Meridie ad Septentrionem. Nam turris Chananeêlis Meridiem, torcularia Regis Septentrionem spectabant: vide Nechem. 3. 1.* 12 Hæc verò erit] *altera pars enarrationis, ut diximus suprà 12. 9. quam perstrinxerat Propheta, tertio versu hujus capitis, de judiciis Dei contra adversarios. Sunt autem duo judiciorum genera quæ hîc enarrantur: unum, perditum ipsos divinitus & a Judæis mancipatum iri, omnésque opes & instrumenta ipsorum, usque ad versum 16. alterum, reliquias tum ex ipsis, tum ex rebus ipsorum conservatas Deo consecratum iri, ad finem usque capitis: quæ omnia typis Ecclesiæ veteris delineantur.* Ipso stante] *id est, momento uno, antequàm sedere aut recumbere ex infirmitate possit.* 13 Erit etiam] *id est, neque tantùm Deus perdet illos manu sua, præcedente versu; sed etiam per ipsos inter se, hoc versu; & per Ecclesiam quoque suam, versu seq. ut prophetat in Gogum Jechezk. 38. 21.* Prehendant] *id est, invadant alter alterum.* 15 Plagæ illi] *quam homines experturi dicuntur, tribus versibus antecedentibus.* 16 Eritque] *alterum genus judiciorum, de perdomandis reliquiis gentium & offerendis Domino usque ad versum 20. (ut diximus in versum 12) & rebus ipsarum consecrandis, versu 20. & 21.* Ut incurvent se] *id est colant legitimè, synecdoche.* 17 Ut non sit super eos] *id est, ut maledictæ sint; quod malum difficultate quadam ad vitam præsentem pertinente effingitur.* 18 Super quos] *videlicet Ægyptios. nam Ægyptum ferè non perpluî historiæ docent, & testatur Mosche Deut. 11. 10.* Erit illa plaga] *id est, nihilominus easdem difficultates divinitus perferent quas aliis gentibus solet afferre inopia imbrium, & maledicentur a Deo.* 20 Die illo] *secundum membrum, de rerum consecratione, ut diximus in versum 16.* Tintinnabulis] *quæ ferè in regionibus montosis appenduntur equis q.d. illa omnia metallica describentur & referentur in ærarium domus Dei, ut deinceps in sacros usus occupentur: allegoria, ut sæpè diximus.* Quasi crateres] *id est, ut sint ollæ copiosissimæ, quemadmodum crateribus ad ministerium abundat altare Dei: pro eo quod est, ut sit maxima ministrorum omnium in Ecclesia commoditas, quod ostenditur sequente versu.* 21 Cenahhanæus] *id est, extraneus aut impurus ullus, synecdochicè: quod prædictum fuerat Jeschahh. 35. 8. & Joël. 3. 17. ubi hic locus apertissimè exponitur.*

MALEACI.

CAPUT I.

Deus exposito beneficio electionis suæ collato in posteros Jahhakobi, & reprobatione Hhesavi, Judæos omnes, ac inprimis Sacerdotes arguit polluti cultus sui; quem vocatis ad Evangelium gentibus se confirmat asserturum, & abjecto sacerdotio Levitico: deinde connubia cum infidelibus, polygamiam, divortiorumq; licentiam, ludibria in Deum contumeliosa, sacrilegia, & blasphemam omnium contumaciam reprehendit, subjectis promissionibus erga bonos, & interminationibus contra improbos; quos omnes ad resipiscentiam hortatur, & fidem in venturum Christum.

1 [a] Prophetia [a] onerosa verbi Jehovæ [a]ad Jisraëlem [b] per [a]Maleacin.

2 [a]Diligo vos, ait Jehova; & [a]dicitis, [a]in quo diligis nos? [a]nónne frater *fuit* Hhesav Jahhakobo? dictum Jehovæ; dilexi autem Jahhakobum,

3 Hhesavum verò odio habui; [a]ideo disposui montes ejus desolationi, & possessionem ejus draconibus deserti.

4 [a]Quòd dicit Edomæa, depauperati sumus *quidem*, at revertemur & ædificabimus vastata loca: sic ait Jehova exercituum, ipsi ædificent, at ego destruam; & [c] vocabuntur terminus improbitatis, & populus cui indignatur Jehova, usque in seculum:

5 Quod oculi vestri visuri sunt [a]ex termino Jisraëlis; & vos dicturi, magnificat se Jehova.

6 [a]Filius honorat patrem, & servus [d] dominum suum: quòd si pater sum, ubi est honor meus? & si [e] dominus sum, ubi reverentia mei? ait Jehova exercituum, vobis ô Sacerdotes contemptores nominis mei, qui dicitis, qua in re contemnimus nomen tuum?

7 Qui afferentes super altare meum cibum [a]pollutum, dicitis, qua in re polluimus te? in eo [a]quòd dicitis mensam Jehovæ contemptibilem esse.

8 [a]Nam cùm affertis *animal* cæcum ad sacrificandum, nihilne est mali? & cùm affertis claudum aut ægrotum, nihilne est mali? offer illud jam duci tuo, an acceptum habiturus sit te, aut an suscepturus vultum tuum? ait Jehova exercituum.

9 [a]Nunc itaque deprecamini jam faciem Dei fortis, ut gratiam faciat nobis; [a]*dum* e manu vestra est hoc, an suscepturus est *ullius* ex vobis vultum? ait Jehova exercituum.

10 [a]Quis etiam inter vos est qui claudat fores gratis? aut num illustratis altare meum gratis? nulla est mihi delectatio [a]in vobis, ait Jehova exercituum, & munus acceptum non habebo e manu vestra:

11 [a]Sed ab ortu Solis usque ad occasum ejus magnum erit nomen meum in gentibus: & in omni loco [a]suffimentum afferetur nomini meo, & munus purum, quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova exercituum.

12 [a]Etenim vos profanatis illud; [a]in eo quòd dicitis, mensam Jehovæ pollutam esse, & proventus ejus [a]contemptibilem esse cibum:

13 Et dicitis, [a]ecce quantum fatigationis, cùm [a]exsufflare possetis illud, ait Jehova exercituum; affertis etiam [a]raptum, & claudũ, & ægrotum, afferentes munus: an acceptum habebo illud e manu vestra? ait Jehova.

14 Imò maledictus est machinator, qui cùm sit in grege ipsius masculus, vovet & sacrificat corruptum Domino: nam [a]Rex magnus sum, ait Jehova exercituum, & nomen meum est reverendum in gentibus.

a Heb. *onus: ut Jeschahh.* 13.1.
b Heb. *per manum Maleaci.*
c Heb. *vocabunt eos.*
d Heb. *dominos suos.*
e Heb. *domini.*

CAPUT II.

1 [a]Nunc itaque ad vos *spectat* [a]præceptum istud, ô Sacerdotes;

2 Nisi auscultaveritis, & nisi [a] indideritis animo tribuendo gloriam nomini meo, ait Jehova exercituum, utique immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus vestris: quin etiam maledixi earum cuique, quia minimè inditis animo.

3 Ecce ego corrupturus sum vobis sementem, & sparsurus fimum in facies vestras, fimum [b] sacrificiorum vestrorum: [a]adeò ut [c] abripiat vos ad se.

4 [a]Nostis enim me misisse ad vos præceptum istud; ut sit fœdus meum cum *tribu* Levi, ait Jehova exercituum:

5 Fœdus meum fuisse cum illa vitæ & pacis, & [a]dedisse eas ipsi *propter* reverentiam qua reveri-

a Heb. *posueritis in corde: sic in fine versus.*
b Heb. *festorũ: ut Exod.* 23.18.
c Heb. *tollat*

reveritus est me ; & propter nomen meum *contritam fuisse:

6 Cùm lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non est inventa in labiis ejus : in pace & in æquitate ambulavisse mecum, & multos avertisse ab iniquitate:

7 Cùm labia Sacerdotis observarent scientiam, & [d] lex requireretur ex ore ipsius : nam *angelus Jehovæ exercituum est.

8 At vos recessistis ab illa via, fecistis ut impingerent multi in legem : corrupistis fœdus Leviticum, ait Jehova exercituum.

9 Ideoque etiam ego reddidi vos contemptos & abjectos toti populo : prout minimè vos observatis vias meas, sed *attollitis faciem contra legem.

10 * Nónne pater unus omnibus nobis est? nónne Deus fortis unicus creavit nos ? quare *perfidi essemus [e] alter in alterum , profanando fœdus majorum nostrorum?

11 * Perfidè agit Jehuda, & abominatio fit in Jisraële & Jeruschalaimis : profanat enim Jehuda sanctitatem Jehovæ * quam amaturus fuerat, *ducens filiam Dei alieni.

12 Excindet Jehova * vigilantem & respondentem viro qui fecerit * illam e tentoriis Jahhakobi, etiam offerentem munus Jehovæ exercituum.

13 *Atque hoc secundum facitis, *operiendo lachrymis altare Jehovæ fletu, & exclamatione : adeò ut minimè ampliùs respiciat Deus ad munus , & recipiat oblationem acceptam e manu vestra.

14 Dicitis autem, propter quid ? propterea quòd Jehova testificatus est inter te [f] & uxorem adolescentiæ tuæ : contra quam tu perfidè agis, cùm sit socia tua & uxor [g] fœderata tibi.

15 * Nam nónne unum effecit, cùm reliqui spiritus penes ipsum *essent* ? quid autem unum? quæsiturum semen Dei : ideo cavete spiritui vestro, & in uxorem adolescentiæ tuæ ne perfidè *spiritus tuus* agito.

16 * Sibi odio esse dimissionem ait Jehova Deus Jisraëlis, nam eum operire violentiam pallio ipsius ait Jehova exercituum: quare cavete spiritui vestro, ut non perfidè agatis.

17 *Fatigatis Jehovam verbis vestris , & dicitis, qua in re fatigamus ? in eo quòd dicitis, quisquis facit malum bonus videtur in oculis Jehovæ, & istis ipse delectatur : aut, ubi est Deus judicii ?

[d] Heb. *legē requirerent : impersonaliter.*

[e] Heb. *vir in fratrem suū.*

[f] Heb. *& inter uxorem.*

[g] Heb. *fœderis tui.*

CAPUT III.

1 *ECCE ego missurus sum * angelum meum, qui expediat viam ante me : & * repentè veniet in templum suum, * Dominus quem vos quæritis, & * angelus fœderis * quo vos delectamini ecce venturus est, ait Jehova exercituum.

2 Quis autem sustineat diem adventus ejus? aut quis consistat cùm apparuerit ? nam ipse * quasi ignis conflatoris, & ut smegma fullonum est.

3 Ut sedet conflans & purgans argentum, ita purgabit filios Levi, defæcans eos velut aurum & argentum : ut sint Jehovæ , * qui offerant munus [a] justè :

4 Et suave fit Jehovæ munus Jehudæ & Jeruschalaimorum ; ut diebus [b] priscis, & ut annis antiquis.

5 Accedam autem ad vos in judicium , & ero testis festinantissimus contra præstigiatores & contra adulteros, & contra jurantes falsò ; & contra [c] oppressione detinentes mercedem mercenarii, viduam & pupillum ac peregrinum pervertentes, neque timentes mei, ait Jehova exercituum.

6 Quia ego Jehova * non mutor ; ideo vos, filii Jahhakobi, * non consumpti estis.

7 * Inde a diebus majorum vestrorum recessistis a statutis meis, neque observastis : revertimini ad me, & revertar ad vos, ait Jehova exercituum; sed dicitis, * qua in re revertemur ?

8 An spoliet homo Deum, quòd vos spoliatis me ? & dicitis, qua in re spoliamus te ? * decimis & oblatione.

9 Maledictione estis maledicti, eò quòd me spoliatis; * gens ipsa tota.

10 Afferte omnes decimas in [d] thesaurum, ut sit cibus in domo mea : & probate me jam in hoc, ait Jehova exercituum, si non aperuero vobis * cataractas cœlorum, & [e] proferam vobis benedictionem, adeò ut non sufficiatis:

11 Et increpabo vestri causa * exedentem; ut non corrumpat vobis fructum terræ , neque orbet vos vitis in agro , ait Jehova exercituum.

12 Itaque beatos prædicabunt vos omnes Gentes, quia eritis terra oblectationis : ait Jehova exercituum.

13 * Invaluerunt contra me verba vestra, ait Jehova ; sed dicitis, quid obloquuti sumus contra te ?

14 Dixistis, vanum est colere Deum; & quod lucrum erit, cùm observaverimus observationem ejus, & cùm ambulaverimus * atratè metu Jehovæ exercituum ?

15 Imò nunc felices prædicamus superbos, etiam * ædificantur qui faciunt improbitatem, & qui * probant Deum, * liberantur:

16 Tunc * timentes Jehovæ *qui* frequenter prædicant [f] alter apud alterum, dicentes; enimverò attendit Jehova & audit, atque conscriptum est * in libro commentarii coram eo pro timentibus Jehovę, & cogitantibus de nomine ejus.

17 Hi erunt mei, ait Jehova exercituum, quo die ego confecturus sum peculium : & clementia utar erga ipsos, quemadmodum quis utitur clementia erga filium suum qui colit ipsum.

18 Tunc conversi videbitis inter justum & improbum quid intersit : inter colentem Deum, & eum qui non colit ipsum.

Cap 4

19 * Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax : quo erunt omnes superbi, & omnes facientes improbitatem stipula, & inflammabit eos dies ille venturus, ait Jehova exercituum , adeò ut non derelinquat eis radicem aut ramum.

20 Exorietur autem vobis, ô timentes nominis mei , * sol justitiæ cum curatione * in alis ipsius : & procedetis, augescetisque ut vituli saginarii :

[a] Heb. *in justitia.*

[b] Heb. *seculi*

[c] Heb. *opprimentes mercedem.*

[d] Heb. *locū thesauri.*

[e] Heb. *evacuem.*

[f] Heb. *vir apud amicum suum.*

21 Et conculcabitis improbos; nam futuri sunt cinis sub plantis pedum vestrorum, quo die ego effecturus sum, ait Jehova exercituum.

22 *Recordamini legis Moschis servi mei, cui præcepi in Chorebo *perferenda* ad totum Jisraëlem statuta & jura.

Exod. 20. & Deut. 5.

23 *Ecce ego missurus sum vobis *Elijam Prophetam, antequam veniat dies Jehovæ maximus & reverendus:

24 *Ut convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipsorum; *ne veniens percutiam terram anathemate.

ANNOTATIO IN CAPUT I.

1 Prophetia oner.] *Hanc prophetiam unicam esse toto hoc libello res ipsa indicat; quamobrem tria hæc capita unà conjunximus. Continentur autem hoc libello primùm inscriptio, hoc versu; deinde exordium a gratuita electione Dei & beneficiis in Jisraëlitas, versibus quatuor sequentibus; tum propositio rerum de quibus populum & nominatim Sacerdotes custodes legis contestatur Deus ex lege, usque ad versum 22. capitu 3. postremò, hortatio ad resipiscentiam propter adventum Christi & promissiones Evangelicas illius: quæ omnia* διαλογισικῶς *ad majorem emphasin a Propheta exponuntur.* Ad Jisraël.] *id est, populum totum a captivitate reducem.* Maleacin] *ultimum Prophetarum qui habetur in vetere Testamento: non enim hortatur populum ad ædificationem templi, ut Chaggai & Zecarja fecerunt; sed extructo jam templo & instituto cultu turpissimas ejus depravationes reprehendit, de quibus habentur in libris Hhezræ & Nechemjæ multa.* 2 Diligo vos] *exordium hoc Judæos dociles facit a Dei amore, electione gratuita, & beneficiis erga illos: quæ Deus ab ipso primorum parentum Jahhakobi & Hhesavi exemplo confirmat, hoc versu; & in posteritatem continuata fuisse ostendit versu 3. & continuatum iri, ver. 4. & 5. Quod autem dicit, diligo vos, in eo comprehendit Deus non tantùm amorem suum & electionem gratuitam, verùm etiam omnia ex electione beneficia.* Dicitis] *cùm infirmitate, tùm contemptu malitioso: ut exponitur postea inde a versu 6.* In quo diligis] *id est, qua in re demonstras nos tibi curæ esse? qui æquè ac aliæ gentes affligimur & nulla singularia nobis videmur percipere aut cernere dilectionis tuæ erga nos documenta.* Nónne frater] *primum dilectionis documentum; quòd Deus ex solo beneplacito voluntatis suæ horum parentem jam olim elegerit, illorum verò reprobaverit, cùm nondum nati fuissent, & nihil fecissent boni vel mali, Roman. 9. 11.* 3 Ideo] *secundum dilectionis documentum a præsente gentis utriusque statu: dilectionem meam (inquit) ad illos nihil pertinere cernitis ex eo quòd regio illorum permanet desolata, ut prædixerat Jirmeja 49. 7. & sequentibus, & Jechezk. 25. 12. & seq. Vos autem in possessionem vestram me authore rediistis: quod secundum membrum hoc loco subintelligendum est, quia oratio (ut ferè fit in contentionibus & contrariorum oppositionibus) est* ἀνανταπόδοτος. 4 Quod dicit] *tertium electionis documentum, quòd Deus reducem Jisraëlem deinceps confirmaturus, terram defensurus, & se in omnibus magnificaturus est: contrà verò Edomæus quos reprobavit, quamvis obnitentibus, omnem revertendi & instaurandi res suas facultatem adempturus, hoc & sequente versu, vide Jeschahhjæ 9. 10.* 5 Ex termino] *q. d. inde a sedibus vestris: tam illustria & perspicua erunt judicia Dei.* 6 Filius] *tertia hæc Prophetiæ pars, ut diximus in versum 1. gravissimas contestationes continet adversus plurima Jisraëlitarum peccata. Est autem prima contestatio adversus contemptum & prophanationem cultus Dei, cujus oportuerat esse vindices Sacerdotes, ac proinde graviùs in ipsos Dominus invehitur, usque ad versum 10. capitis seq. secunda, contestatio est adversus connubia cum infidelibus inita & polygamias, inde ad ver. 17. tertia est adversus proterviam & certam malitiam qua plerique reduces ludificabantur justitiam & judicium Dei, inde usque ad versum 7. capitis tertii: quarta est adversus sacrilegas detentiones earum rerum quæ ad Deum ex lege erant perventuræ, usque ad versum 13. postrema denique adversus contumaciam* ἄθεον *& nequissimum contemptum cultus Dei ac resipiscentiæ, versibus sequentibus. In primam autem hanc contestationem ingreditur, præposita sententia elegantissima.* 7 Pollutum] *id est, illegitimum, cujusmodi exempla aliquot deinceps adducuntur interdicta lege, Levitici 22. 20. & sequentibus, & Deuteron. 15. 21.* Quod dicitis] *id est, existimatis cum animis vestris non esse tanti faciendum ministerium Jehovæ, ut magnopere sit de lectissimis oblationibus laborandum.* 8 Nam cùm affer.] ἐργασία *contestationis primùm per comparationem tenuis alicujus præfecti cum summa majestate Dei, duobus versibus: deinde per beneficentiam Dei antè spectatam erga eos qui colunt ipsum, versu 10. postremò per comparationem cultus in futurum apud omnes gentes Evangelio propagandi, versu 11. rejectis Judæis & eorum cultu.* 9 Nunc itaque] *concessio ironica: quandoquidem placet vobis (inquit) ita affectis animo & reprobato sacrificio instructis, agite, experimini damno vestro: sacerdotium vestrum ingratum est Domino, ac proinde neque vobis, neque nobis utile ad conciliandam gratiam.* Dum e manu vestra] *id est, tantisper dum vos ita in Deum geritis.* 10 Quis etiam] *secundum* ἐργασίας *argumentum ut diximus in versum 8. non esse cur Judæi se excusent quasi Deus honorantes se non honorasset, cùm ne inter Levitas quidem ostiarios aut satrorum administros ullus non extiterit cui piè officium perfungenti Deus non benefecerit, ut repetit Deus infrà 3. 10.* In vobis] *id est, universitate gentis vestræ: nam reliquiæ servatæ sunt ex ea secundum electionem gratiæ.* 11 Sed ab ortu] *ex denuntiatione Deuter. 32. 21.* Suffimentum] *id est, cultus meus apud omnes populos instituetur legitimè: qui spiritualis quidem est in Evangelio, sed legalibus olim typis per Prophetas adumbratus.* 12 Etenim] *ætiologia præcedentis reprobationis, ad finem usque capitis.* In eo quòd] *ut suprà versu 7.* Contemptibilem] *id est, nihil referre ut usque adeò accurata sint quæ offeruntur Domino.* 13 Ecce tanquam fatig.] *hypocritarum verba, qui cùm res levissimas & quæ solo propemodum flatu dispelli potuissent præ macie, offerebant Domino, prædicabant tamen se supra modum defessos esse, & omnem suam operam in cultu Dei consumpsisse.* Exsufflare posset] *id est, solo flatu ut plumam dispellere: hyperbole.* Raptum] *id est, oblationem quamque illegitimam: ut ostendimus suprà in versum 7.* 14 Rex magnus] *ac proinde cuilibet duci & præfecto anteponendus, cujus meminerat versu 8. sic appellatur Psal. 47. 3.*

IN CAPUT

IN CAPUT II.

1 Nunc itaque] *Amplificatio praecedentis contestationis adversus sacerdotes, ab interminationibus Dei, tribus versibus; quae interminationes postea confirmantur primùm documentis legis, ver. 4. exemplisq́ contrariis beneficiorum in Sacerdotes morigeros, tribus versibus: deinde praesenti rerum constitutione, quòd jamq́ Sacerdotes propter contemptum Dei in contemptum populi abiissent, versu 8. & 9.* Praeceptum] *de curando cultu Dei, & aversanda contaminatione.* 3 Adeò ut abripiat] *id est, tanta copia stercorabo vos sementis loco, ut fimo inquinati planè obruamini.* 4 Nostis enim] *primus confirmationis locus, a sacerdotum ipsorum conscientia in cognitione legis & vocationis suae instructorum a Deo, tum documentis legis, tum exemplis: ut diximus in versum 1.* 5 Dedisse eas] *id est, praestitisse vitam & pacem ex foedere.* Contritam fuisse] *id est, vita & pace promissa fuisse destitutam, eò quod non sanctificasset nomen Dei ex foedere.* 7 Angelus] *sive nuntius & interpres voluntatis Dei: ut Judic. 2. 1. & Chaggai. 1. 3.*

9 Attollitis faciem] *id est, protervè & pervicaciter legem a Deo datam infringitis, ut demonstratur sequentibus contestationum locis.* 10 Nonne pater] *secunda contestatio, ut diximus suprà 1. 6. illegitima Judaeorum connubia damnat, tum propterea quòd contra foedus Dei cum infidelibus inibantur, tribus versibus; tum etiam quòd contra fidem justae uxori datam, versu 13. & sequentibus. Est autem hoc versu illorum objectio qui illegitima matrimonia defendebant, & illis utebantur: quid? inquiunt: nónne gentiles quoque Deum creatorem habent communem, & Adamum communem patrem? an verò homines creatione & natura conjunctos nobis possumus justè dedignari? aut si cum illis connubia jungimus, an propterea justè possumus perfidiae accusari? nam accersere alios ad foedus & eos in communionem ejus cooptare est justissimum: tantum abest ut his connubiis nos perfidè agere, & profanare foedus possimus.* Perfidi essem.] *id est, haberemur & diceremur perfidè agere aut in fratres nostros quibuscum jungimus matrimonia, aut in Deum authorem foederis: quae duae partes* ὕστερον πρότερον *in sequentibus explicantur.* 11 Perfidè agit] ὑποφορὰ *sive subjectio ad occupationem praecedentem: qua demonstratur primùm injuriam fieri Deo, hoc versu: ac proinde ulturum ipsum, sequente versu; deinde injuriam fieri uxori, versu 13. & 14. ac postremò naturae ipsi & naturali connubiorum legi, versu 15. & 16.* Quam amatur.] *id est, quam sanctitatem adeo debuerat amare quisque, ut illius studio omnibus aliis amoribus renuntiaret, & ab eis diligentissimè abstineret: exaggeratio criminis.* Ducens filiam] *ut historia docet Hhezrae 9. & 10. & Nechem. 13.* 12 Vigilantem &] *id est, non tantùm ipsum perfidum, verùm etiam defensorem omnem, adjutoremq́ & patronum perfidiae: etiam cùm muneribus oblatis Deum sibi placare videbitur.* Illam] *abominationem de qua praecedente versu.* 13 Atque hoc secund.] *alterum perfidiae crimen, ut diximus in versum 11. quòd justa uxor altera uxore superinducta non possit non angi, indignari & fletu altare Jehovae complere propter indignitatem facti: vide Levit. 18. 18.* Operiendo lachrym.] *id est, efficiendo ut justa uxor prorumpat in lachrymas, & de injuria sibi facta conqueratur coram Deo.*

15 Nam nonne] *exegesis proximè praecedentis dicti, uxorem sociam viri & foederatam esse communibus legibus matrimonii. Nam (inquit) Deus instituens matrimonium fecit ut duo tantùm essent una caro; & quamvis esset reliquorum spirituum pater, tamen unum tantùm par conjugavit, quod semen Dei, id est, justos liberos progigneret: quicquid suprà est, perfidiae vestrae acceptum ferendum est: sic Matth. 19. 4. & sequentibus.* 16 Sibi odio esse] *occupatio defensionis Judaeorum: atqui dimittetur uxor ex lege, Deuteron. 24. ut adducitur Matth. 5. 31. Respondet Propheta, hoc verò odit Deus, neque passurus est ut legem suam adhibeatis tanquam pallium ad tegendam & defendendam injuriam quam veritati ipsius facitis & vestris ipsorum uxoribus: neque enim Deus dimissionem probavit, sed odio habet: ut ipsa legis verba ostendunt Deut. 24. 4.* 17 Fatigatis] *tertia contestatio, ut diximus suprà 1. 6. qua objicit Propheta indignissimas Judaeorum blasphemias, quasi Deus aut justitia vacaret, aut judicio ad justitiam asserendam, hoc versu; deinde verò tantis blasphemiis respondet sex primis versibus sequentis capitis. Est autem hoc humanitus dictum: ut Jeschahh. 43. 10.*

IN CAPUT III.

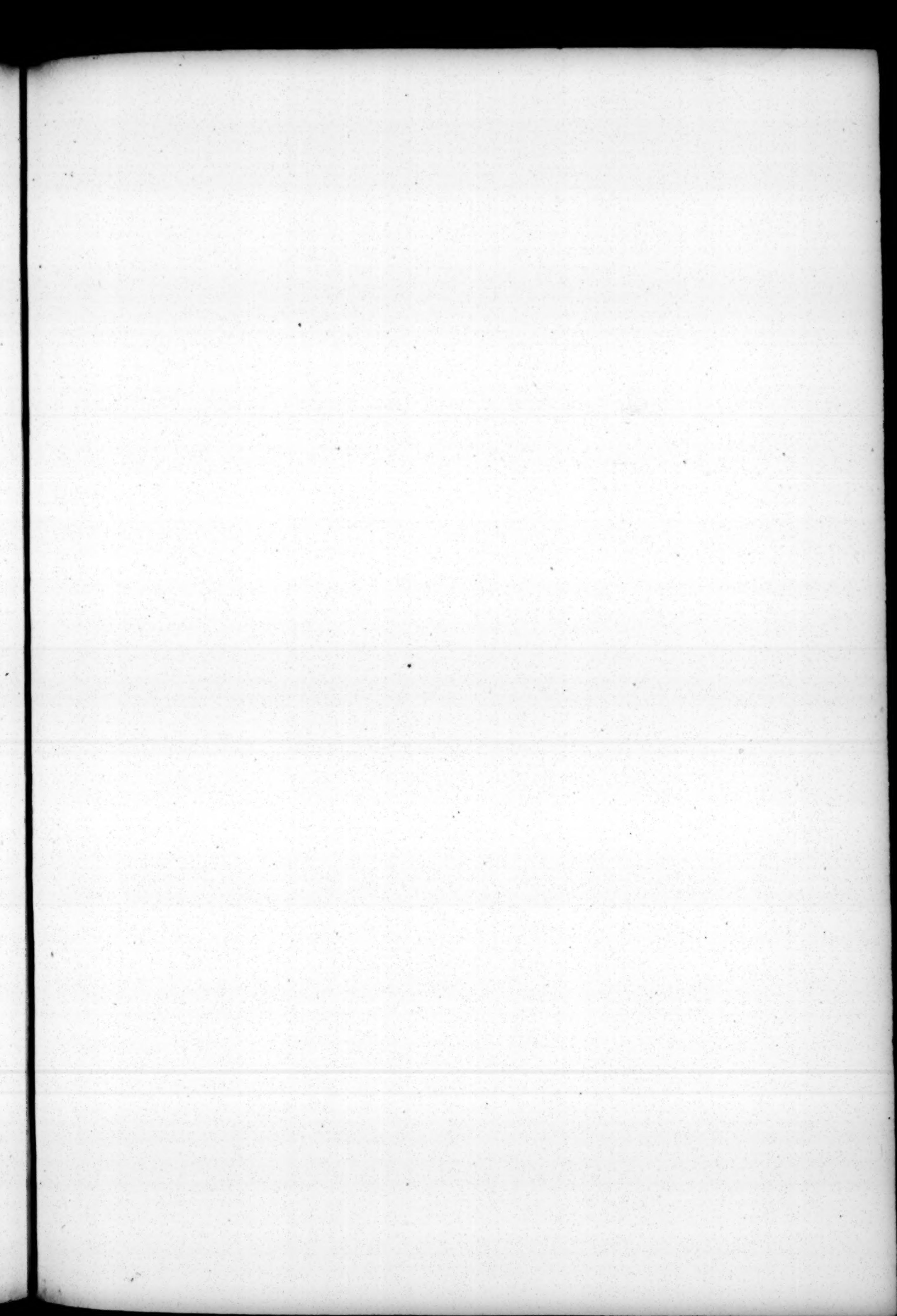
1 Ecce ego] *Responsio ad praecedentes blasphemias asserens judicium & justitiam Dei a praedicatione Joannis Baptistae & Christi, hoc versu: cujus potentia exponitur ver. 2. effecta verò primùm in pios salutaria, versu 3. & 4. deinde in impios exitialia, versu 5. & 6.* Angelum meum] *Joannem Baptistam praenuntium & praecursorem Christi, Matth. 11. 10. & Marci 1. 2.* Repentè] *id est, eodem tempore subsequuturus est.* Dominus] *Jesus Christus.* Angelus foed.] *nimirum idem Christus, in quo Deus mundum conciliavit sibi, 2. Cor. 5. 19.* Quid vos delect.] *id est, in cujus ludificatione delicias agitis, ut dictum est praecedente versu: sic Jeschahh. 5. 19. & Hhamos 5. 18.* 2 Quasi ignis] *cujus effecta sequentibus versibus exponuntur.* 3 Qui offerant munus] *vide Rom. 12. 1.* 6 Non mutor] *ac proinde consilium meum quod promiseram praestabo.* Non consumpti] *tantis calamitatibus, sed adhuc servati benignitate mea, Lament. 3. 22.* 7 Inde a diebus] *hortatio ad resipiscentiam,* μεταβατικὴ *ad contestationem quartam, de qua diximus suprà 1. 6.* Qua in re revert.] *quasi dicant, quid commisimus? aut quando aversi fuimus a te? quòd nos reverti imperes.* 8 Decimis & oblat.] *vide Nechem. 13. 10. & sequentib.* 9 Gens ipsa tota] *i. non tantùm vos, ô Sacerdotes, sed etiam populares omnes,* 10 Cataractas] *ut Gen. 7. 11. & 2. Reg. 6. 35.* 11 Exedentem] *i. quicquid absumit fructus vestros.* 13 Invaluerunt] *ultimus contestationis locus adversus* ἄθεον *Judaeorum contumaciam, ut diximus suprà 1. 6. quoniā impia & blasphema dicta proponuntur ver. 14. & 15. deinde verò evincuntur contrariis Dei promissionibus erga bonos, & minis contra malos: quae generatim enuntiatae, usque ad ver. 19. per* ὑστέρωσιν *deinde exornantur, usque ad versum 22.* 14 Atratè] *id est in luctu, synecdochicè.* 15 Aedificantur] *i. assurgunt felicissimè, & augentur bonis atque honoribus: metaphora a structuris.* Probant] *ut Psal. 95. 7.* Liberantur] *i. liberi sunt ab omni malo: antithesis.* 16 Timentes Jehovae] *i. pii qui reverentia Dei continentur*

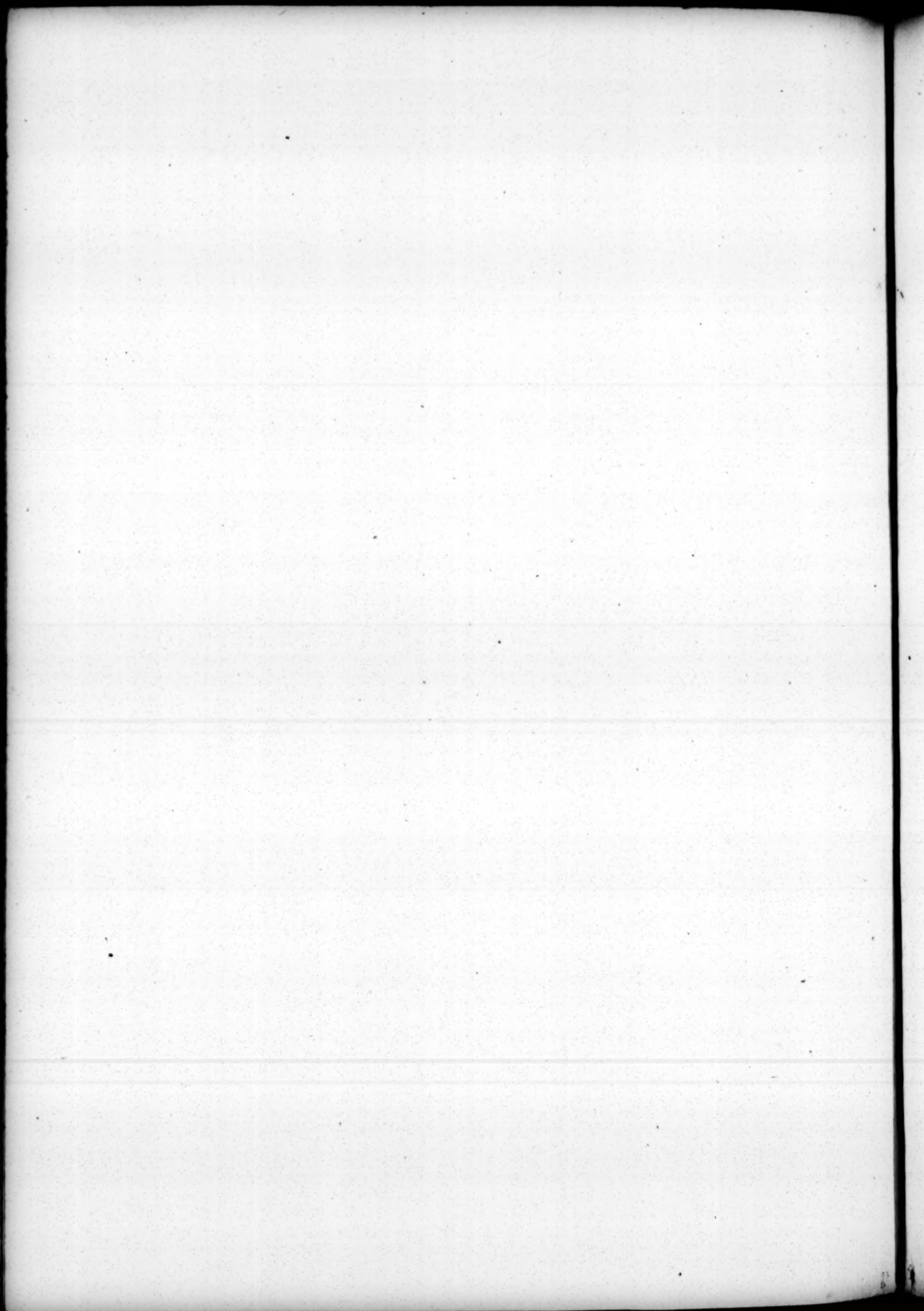
tinentur in cultu ejus per fidem, alter alterum consolantur, & expectant gloriosum adventum Christi patientia. In libro comment.] *humanitus dictum, a reforensi: cujus exemplum est Ester 6.1.* 19 Nam ecce] *exornatio praecedentis dicti ὕστερον πρότερον, de discrimine piorum impiorumq: ut diximus in versum 13. idq comparationibus evidentissimis.* 20 Sol justitiae] *Christus servator Ecclesiae suae, justitiam Dei contra improbos asserens, & electos justificans ab injustitia ipsorum.* In alis ipsius] *id est, tanquam radiis justitiae suae perfundens electos, & curans eos a peccatis ipsorum.* 22 Recordamini] *ultima pars Prophetiae, hortatio ad resipiscentiam ex lege, hoc versu: ut certa fiducia expectetur adventus Christi, cujus praecursor dicitur fore Joannes Baptista ad expediendum viam coram Domino: ut Jeschahh. 40. 3. & suprà ver. 1.* 23 Ecce ego] *sensus est, utimini lege tanquam paedagogo, qui vos deducat ad Christum: & adventum ipsius hoc signo agnoscite, quòd Joannes praecursurus est, ut Dominum advenientem indicet.* Elijam Prophet.] *id est, Joannem Baptistam instructum spiritu & virtute Elijae, ut exponit Angelus Lucae 1.17. & Christus Matth. 11.14.* 24 Ut convertat] *id est, ministerio suo Evangelico electos ad resipiscentiam & fidem charitatemq revocet in vinculo pacis: quod Judaei sub adventum Christi ignorabant planè, ferventes schismatis & dissidiis infidelitatis: ut observavimus Zecarjae 11.8.* Ne veniens] *id est, ut saltem aliquos resipiscentes servem, qui antè ordinati fuerint ad vitam aeternam.*

Quartae partis Bibliorum finis.

παντοτε δόξα Θεῷ.

LIBRI APOCRYPHI,

sive

APPENDIX TESTAMENTI VETERIS AD CANONEM PRISCÆ ECCLESIÆ ADJECTA, LATINÁQ; RECÈNS

E GRÆCO SERMONE FACTA,

& NOTIS BREVIBUS ILLUSTRATA

per Franciscum Iunium.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni
M.D. LXXIX.

ORDO LIBRORUM APOCRYPHORUM.

HISTORICI, ex temporum ſerie diſpoſiti.

Tobiti lib. I.
Oratio Menaſchis.
Judithæ lib. I.
Baruci lib. I.
Epiſtola Jirmeję.
Adjectiones ad Danijelem.
Hhezrę lib. III.
Hhezrę lib. IIII.
Adjectiones ad lib. Eſterę.
Schimhhonis lib. I. qui vulgo Macbæorum III.
Macbęorum lib. I.
Macbęorum lib. II.

DIDASCALICI.

Liber Sapientię.
Eccleſiaſticus.

TYPOGRAPHUS Lectori.

Cùm hunc nobis ordinem in præfatione ſua, ut apparet infrà, Franciſcus Iunius commendaverit, viſū eſt eum potiùs ſequi, quàm illum a Wechelo in editione ſua obſervatum. Te igitur humaniſſime lector, de eo admonendum cenſui, ut illam in prębfatione Iunij querelam de immutato a ſe inſtituto ordine (quam expungere mihi non putabam integrum fore) minimè ad hanc editionem pertinere intelligeres.

¶ ILLVSTRISSIMO DOMINO, D. GVILHELMO PRINCIPI AVRAICO, COMITI IN NASSAV, CATZENELBOGEN, dietz, et Vianden, Domino in Breda, &c. Domino suo clementissimo.

QVOTIESCVNQVE *mihi in mentem venit, princeps Illustrissime, sententiæ illius quam olim canebat Lyricus,* ὁ μέγας δὲ κίνδυνος ἄναλκιν οὐ φῶτα λαμβάνει, *equidem aut a scribendo planè deterreor conscius imbecillitatis meæ, aut totus perhorresco si quando me vela, quod aiunt, dare ventis necesse est, & publico scriptum aliquod committere. Nam quid est quod mea tenuitas ausit publico apertoq; cælo in oculis & auribus omnium exponere? quid palam Ecclesiæ Christi tot tantorum hominum scriptis ornatæ & cultæ proponere, nisi me inspectatum hoc literarum stadium sententiæ bonorum pertraherent? quibus post emensos veteris Testamenti libros canonicos visus sum aliquid præstare debere & posse in hoc scriptorum genere. Ac mihi quidem longè fuit ante hac gravius aliquid in canonicos libros scribendum instituere: quorum authoritate constantissima ac fide certissima nititur Ecclesia Christi; ex quibus tanquam ex uberibus lac vitæ sugendum & tanquam ex penu cibum liberis præbet esurientibus, ægrotantibusq; medicinam; quorum nulla justa esse potest interpretatio sine studio pietatis maximo, sine cælesti sancti Spiritus illustratione, sine scientia peritiáque multiplice, & sine instrumentorum omnium commoditate ad rem tantam pertinentium; quorum denique sensa tam multis veterum, recentium, probatissimorum, doctissimorúmq; hominũ libris pervestigata & enucleata sunt, ut quicunque memoria nostra animum ad scribendum appellunt, magis actum agere videantur, quàm Ecclesiæ Christi satagere: & fuisset illud profectò futurum gravissimum, nisi secundum Deum fuisse fretus clarissimi viri ac mihi conjũctissimi D. Immanuelis Tremellii consortio, cujus peritia jamdiu Ecclesiæ cognita, mihi verò jam est exploratissima, conspectus fuit jucũdissimus, & suavissima studiorum inter nos communicatio, quę memoriam absentis fecerunt acerbiorem. Sed in hoc opere etsi non ita deterret me librorum istorum authoritas fretũ veteris Ecclesię canone (errare enim & labi in scriptis hominum adeò miserum non est ac periculosum quàm si in divinis offenderis) duæ res tamen extiterunt, quæ me ab hoc instituto multùm & sæpe deliberantem revocarunt, incipientem retardarunt, & sollicitaverunt provectum, ut me ad meum tranquillitatis navale reciperem, navigaremq; in domestico meorum studiorum portu. Una est, quòd neque meus ille Immanuel mihi conjunctus adfuit, nec alter ab illo, cujus succedanea opera in hac remigatione mihi commodaretur, sed solus necesse habui remos impellere Deo duce, pro Cynosura habens authenticos libros Scripturę sacrę omni exceptione majores, & pro remigibus tenuẽ supellectilem librariam meã. Altera, quòd permulti ubique inveniuntur loci varii, distorti, depravati, depravati autem? imò profligati ęquè in contextu Græco atque in translationibus: quos quidem locos partim ex canonicorum scriptorum authoritate, partim ex ipsorum authorum secum aut aliorum cum ipsis comparatione, partimq; ex judicio necesse fuit emendare: quod cùm in aliis, tum in duobus Macbæorum libris C. T. nullo negotio animadversura est. Sed quid ego de illis dicam qui hos libros tanta animi contentione pro canonicis venditant, ut actum esse de totius Scripturæ authoritate clamitent, si expungantur isti ex albo canonis? Equidem & consuetudinem istam, immanem istam (ut Augustinus appellat) belluam ferumq; tyrannum expugnarem, & audaciam eorum qui primi authores fuerunt facti istius ostenderem qui rebus humanis divinum honorem tribuerunt, nisi plenę essent hoc argumento paginę in libris veterum: quorum testimoniis ac potiùs authoritate Scripturæ canonicæ belluam istam expugnatam atque postratam jacêre putaremus. Quid enim si libri in hoc numero non pauci extant canoni sacro adversantes quibusdam locis, & diversum a verita-*

te Dei

te Dei constantissima prædicantes? quid si interdum sibi non constant ipsi? quid si in Ecclesiæ veteris sacrario judicio certo nunquã fuerũt repositi, non tãtùm Jehudæis librariis Ecclesiæ nostræ, sed Irenæo ipso, Origene, Hieronymo, Augustino, Epiphanio, & Joanne Damasceno testibus? quid si post quadringentos demum annos a salute parta, non divina illa, sed Ecclesiastica authoritate donati sunt? Communis error in legem abiit quod ne in causis quidem civilibus Jurecoss. ferendum esse putaverunt. Quę cùm ita sint, cùm his nominibus & compluribus aliis de his scriptis grave sit agere, maluissem quidem certè heroem (ut ita dicam) & coryphęum aliquem Scripturę sacræ peritissimum recipere in se laborem istum quàm a me expeti, ut illius opera tędium exhaustum, correctos locos, bestiamq́; domitam atq; confectam videremus: sed quia res a me desyderata est, ecce, partibus meis qua fide potui & diligentia maxima perfunctus sum. Verùm ut ad rem ipsam veniamus, habentur in hoc opere duo scriptorum genera: nam pleraque sunt historica, & duo didascalica. Atque hos quidem libros ego collocare seorsim statueram, omnibúsq; libris historicis ex temporum serie dispositis didascalicos unà subnectere, nisi meum hoc consilium imprudente aliorum facto fuisset abruptum. Cùm autē res facta infecta esse nequeat, nos institutū illum ordinem hac Epistola prosequentes, pauca de singulis istius operis libris præfabimur, judicium nostrum de authoribus illorum offerētes: de authoritate verò judicia sententiásq; Flavii Josephi & patrum quorundam submittemus, ne quis prejudicatum sibi a nobis fieri putaverit. TOBITI liber varius est: Chaldæus venit in manus Hieronymi, qui desyderatur memoria nostra: Hebręi extant duo, sed exercitationis gratia confecti, si quid in Hebræo sermone possum judicare: Græcus liber, si finem exceperis, authore Tobito inscribitur. Certè in Chaldæa Assyriáve scriptus est, idq; (opinor) Chaldaicè ab homine pio quidem, sed eruditione mediocri & non paucis ex deportatione tenebris obruto quibus hoc quoque scriptum offunditur. MENASCHIS oratio pia est, habetur Grecè, authore Menasche Rege an alio, incertũ. JUDITHÆ librũ Hebræum fuisse putat Hieronymus, Chaldæum scribis habuisse: mirum est sanè historiam rei tam celebris in Jehudæa gestæ neq; in Ecclesia Hebraicè fuisse habitam, neque a Josepho precone gentis suæ memoratam: hunc itaq; & Tobiti librũ poema sacrum potiùs quàm historiam dixeris; adeò vir pius meritò veritatem utrobique, honestatem verò prudentiámque in hac re, si quando gesta est, desyderaverit. BARUCUM & JIRMEJÆ epistolam non haberi inter Hebræos libros testis est Hieronymus: Grecè quidē habentur, sed novitatē sapiunt sermone suo. DANIJELIS auctarium sive adjectio Græca est, pium canticum: reliquas Danijelis & Esteræ accessiones planè adscribo poematis. HHEZRÆ libros duos me tacente evincit veritas: quos neque Hebraicè neque Græcè vidi, aut fuisse visos memini legere, sed justissima coram Deo & bonis omnibus analogia rem ad veritatem, sermonem ad Latinitatem revocavi, verbis (quoad ejus fieri potuit) cum vetere exemplo conformatis. Nihil habent Hhezræ quàm falsò emendicatum nomen, & injuriā maximā: Authorem enim quem puduit sui operis, longè ampliùs debuerat puduisse cùm suis somniis nomen viri tanti præfigeret, & impudenter Ecclesiam vellet fallere. ESTERÆ fragmenta neque sunt canonis, neque cum canone admodum consentiunt: scripsit ea Grecanicus aliquis matęologus, qui sermonis sui elegantiam in postremo capite ostentavit. Tres postremos libros communi appellatione (ut apud Eusebium testis est Origenes) prisca Ecclesia apud Syros Scharbit sarbane el, id est, virgam rebellantium Deo nominavit, vel contumacium in Deum, Greci dixerunt τὰ μακκαβαϊκὰ per synecdochen a maxima argumenti parte. SCHIMHHONIS, qui dicitur vulgo Macbęorum tertius, liber ab eodem authore profectus est quo sapientia: nam ovum ovo non est magis simile quàm unius libri sermo sermoni, alterius: fluit utrobique, sed redundat oratio, & eadem ferè verba ac sententias adhibet. Hunc ego Philonem Alexandrinum fuisse puto: adeò verba Philonium spirant, & Alexandrinum hominem arguit descriptio. Schimhhonem inscripsi de Sacerdotis qui tum erat nomine sequutus exemplum Scripturæ canonicę, in qua virorum primariorum qui pars suę historię fuerint in populo Dei, eorum inquam nomina tribuuntur libris: fuit enim Schimhhon sacerdos, quo tempore Ptolemæo Philopatori visum est in sacrarium involare. Atque hunc quidem librum sententia mea in Galeato prologo Hieronymus vocavit πάστορα, sive Pástorem Latino casu, non autem Pastōrem, ut plerique omnes putaverunt: nempe ἀπὸ τῆς παστάδος sive παστάδος, id est, ab atrio, in quo Sacerdos summus cũ fideli comitatu suo intercessit ne Rex veniret in sanctuarium, quo ex principio reliqua historia consequuta est. Sed nos inscriptionem evidentem, licèt novam, veteri obscurę & de qua controverti possit anteposuimus. Quòd enim tertius Macbęorum liber nominatur, hoc fecit injuria temporũ ex illa synecdochica loquutione quam modò diximus, cùm post annos quinquaginta minimùm, Judæa Macbęorum nomen audiverit: quapropter immutato ordine hunc librum ante alios collocavimus. PRIOREM Macbæorum librum Hebraicè a se visum narrat Hieronymus, eúmque temporibus Jochananis sive Joannis Hyrcani, qui filius fuit Schimhhonis Macbęi, verisimile est fuisse scriptum: hunc Grecè habemus tantùm & corruptissimum, sed tamen haud quaquam argumento inutilem, neque scriptum incommodè. POSTERIOREM Græcum esse tantùm & author indicat cap, 2. & idem Hieronymus ostendit, & evincit phrasis. Author quisquis fuerit, plus Jasoni Cyrenęo cuidam, & sibi quàm veritati tri-

Histor Ecclesiast. lib. 6. cap. 25.

tribuit, inerticulus pariter & audax, re, ratione, verbis ab omni lege discedens historiæ, judicia sua intempestivè apponens passim, ac nonnunquam etiam præter fidei sanctæ analogiam. Jam ad didascalicos veniamus. SAPIENTIÆ *liber (quem olim prisca Ecclesia, teste Epiphanio, vocabat* πανάρετον, *id est, omnium virtutum librum) non pauca pietatis documenta & singulares e Scriptura sacra observationes continet. Hunc Hieronymus Philonis (cujus antè meminimus) opus esse putat; Augustinus primùm quidem putavit Siracidæ duobus locis, sed postea illud ipsum quod opinatus fuerat revocavit; vulgus Schelomoni tribuit ex authoris ipsius verbis. Compta ejus & fluens oratio fecit ut Philonis esse diceretur: utrumq; si dixeris, fortè a vero non aberraveris; nempe a Schelomone quidem fragmenta esse, prout capite nono verbis Schelomonis agitur, & Philonem composuisse illa atq; interpretatum esse Græca facundia. De* ECCLESIASTICO, *in suis præfationibus & quinquagesimo capite sustulit author omnem dubitationis causam tum avi parentisq; tum suum ipsius nomen exprimendo: quo in libro Ethica sancta plurimùm compilavit. Hi autem omnes libri vulgo dicuntur* Απόκρυφοι, *Apocryphi Græca appellatione, id est ioccult, propterea quòd Ecclesiæ non fuerunt traditi cum certa Spiritus Dei testificatione, ut in arca Ecclesiæ conderentur* ἀρχέτυπα, *& palam ex authentico illorum canone Ecclesia doceretur; sed velut humanæ artis opera clam tantùm & inter privatos parietes, singularibus Ecclesiæ membris, volentibus legere permissi sunt, ut ex iis adjumenta fidei cum judicio expromantur, non autem pro fundamentis fidem obstringentibus censeantur. Hieronymus verò quibusdam locis hagiographa hæc scripta nuncupat, voce apud ipsum quoque Hieronymum ambigua. Sed de authoritate postea. Atque hos quidem libros olim cum Scriptura canonica fuisse conjunctos & Testamento veteri adaptatos communis veterum nostrorúmq; hominum docet consensio: ut jungerentur, etiam a nobis fuit postulatum. Fecimus, utinam fructu tam magno quàm molestia. Etenim fructus quidem certè non mediocris ex his libris ad prudentes lectores & pios perventurus est; sive exempla historiarum spectes quibus nihil ad delectandum suavius, nihil ad docendum accommodatius exponi potest; sive didascalicorum librorum argumenta ad docendum æque ac permovendũ pertinẽtia: molestiæ vero nunquam pœnitebit me, si communẽ aliquẽ in Ecclesia fructum enasci animadvertero, & T. C. placere operam. Tuam enim C. Princeps Illustrissime, hîc visũ est appellare & tua ipsius causâ, & Illustrissimæ Principis ac conjugis tuæ, fœminæ lectissimæ. Quid ita? fortasse inquies. Certe quia utrique vestrũ si cuiquã homini Principi memoria nostra, multa evenerunt ejusmodi, qualia in historiis istis explicãtur: multa vidistis, sensistis, probastis, perpessi estis quæ legendis istis facile erit vobis memoria recolere, & res anteactas tanquã in speculo contemplari corã. Deinde quid restet expenditis & novistis, scio: iter lubricum, anceps, periculosum, præceps; ubi infracta pietas, fides, veritas, zelus, prudentia, justitia, fortitudo, temperantiáque sunt opus, ut in nomine Domini consistatis: quarum omniũ virtutum documenta hîc amplissima obversantur æque principibus viris ac tenuibus e plebe necessaria. Quid eventurum sit porrò, didicistis jamdiu, & ex certissima Dei* ὑψιμέδοντος *(ut cũ Poeta loquar) testificatione cognovistis promissiones Dei de vita præsẽte futuraq; fuisse pietati factas, ac proinde reverentibus Dominum, credentibus, quærentibus semper faciem ipsius, & intrepidè ac constãter adhærentibus ipsi, æternam in cœlis hæreditatem comparatam esse, quam traditurus est Dominus justus judex iis qui sanctè & syncerè confessi fuerint nomen suũ. Quas ob res primùm supplex oro Deum opt. max. & Patrem Domini nostri Jesu Christi, ut T. C. infinitis pene molestiarum molibus oppressam procellosisq; fluctibus jactatam magis ac magis in omni sancto pietatis humanitatisq; cõfirmet officio, animum stabiliat gratia, & cunctis benedictionibus ex sancto verbo ac promissione sua ornet augeatq;: deinde verò a T. C. obnixe peto ut meam hanc operam quàm potui fidelissimè catholicæ Ecclesiæ præstitam, & tibi oblatam accipias in bonam partem, & monimento hoc de meo erga T. C. studio officiisq;, si qua T. C. grata poterunt a mea tenuitate proficisci, ampliùs confirmeris.*

Princeps Illustrissime, Deum iterum oro ut T. C. quàm diutissimè servet incolumem, tibi adsit, te suo Spiritu reverentiæ ac prudentiæ regat: & omni benedictionum genere exornet e cœlis cumulatissimè.

ἐν λόγῳ ἀγχινοωτῷ.

Lib. 2. de doctr. Christ. Lib. 17, de civitate Dei cap. 20. Lib. 2. retract. ca. 4.

T. C. studiosissimus,
Franciscus Iunius,

Φλαβίου Ἰωσήπου κατὰ Ἀπίωνος α.

Εἰκότως, μᾶλλον δὲ ἀναγκαίως (ἅτε μήτε τοῦ ὑπογράφειν αὐτεξουσίου πᾶσιν ὄντος, μήτέ τινος ἐν τοῖς γραφομένοις ἐνούσης διαφωνίας, ἀλλὰ μόνων τῶν προφητῶν τὰ μὲν ἀνώτατω καὶ παλαιότατα κατὰ τὴν ἐπίπνοιαν τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ μαθόντων, τὰ δὲ καθ' ἑαυτοὺς ὡς ἐγένετο σαφῶς συγγραφόντων) οὐ μυριάδες βιβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων: δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνου τὴν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως πεπιστευμένα.

Καὶ μετὰ ταῦτα.

Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δὲ οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ ἑαυτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν.

Ἐπιφάνιος ἐν λόγῳ ἀγκυρωτῷ.

Αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι: ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται. διὸ οὐδὲ ἐν τῷ ἀρῶν ἀνετέθησαν, οὔτε ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ.

Hieronymus ad Dommionem & Rogatianum.

Nec Apocryphorum, tertii & quarti Esdræ libri *somniis delectetur* quisquam: *quia & apud Hebræos Esdræ Nehemiæque sermones in unum volumen coarctantur, & quæ non habentur apud illos, nec de viginti quatuor* libris sunt canonicis, *senibus sunt procul abiicienda.*

Augustinus libro 15. de civitate Dei, cap. 23.

In Apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est canonica authoritas.

TOBIT

Tobit Naphtalita æquè adversis ac secundis rebus in Deum pius, & in fratres officiosus facultatum amissione, exilio, & cæcitate probatus, postea benedicitur a Deo, visum recipiens, videns filium cum nuru adventantem, & sobolem numerosam habens ex eis: quibus omnibus moriens benedicit, & ex prophetarum doctrina consulit.

CAPUT I.

1 [a] OMMENTARIUS Tobiti filii Tobijelis filii Chananeelis, filii Hhiddui, filii Gebahhelis; e semine' Jachtzielis de tribu Naphtali:

[a] Græc. *liber sermonum, vel rerum: Hebraismus ut* 1.Reg.11.41.

2 'Qui captivus abductus est diebus ' Schalmanasaris regis Assyriorũ ' e Tischbe, quæ *regio* sita est' ad dexteram ejus quæ propriè *dicitur* Naphtali in Galilęa, supra Ascheris *tribum.*

3 ' Ego Tobit [b] fideliter ac justè ambulavi singulis diebus vitæ meæ, eleemosynas multas faciens fratribus meis, ac genti meæ, & iis qui venerant mecum in regionem Assyriorum Nineven.

[b] Græc. *viis veritatis & justitiæ: Hebraismus, cui similem vide* 1.Reg. 3. 6. *& infrà* 3.5.

4 Nam cùm essem in regione mea in terra Jisraëlis [c] juvenis adhuc, deficiente tota tribu Naphtali patris mei a ' domo Jeruschalaimorum, quæ electa fuerat ex omnibus tribubus Jisraëlis,

[c] Græc. *iuvene existẽte me.*

5 Ut sacrificarent *illic* omnes tribus, ubi sanctificatum fuerat templum [d] pro tabernaculo Altissimi, ex quo extructum fuerat, in generationes omnes [e] æternas; & omnibus tribubus, quæ unà defecerant, sacrificantibus [f] Bahhali deo, cum domo Naphtali patris mei:

[d] Græc. *Tabernaculi.*
[e] Græc. *seculi.*
[f] Græc. *potestati Babhalis.*

6 Ego tamen' solus ibam sæpe Jeruschalaima diebus festis, quemadmodum præscriptum est toti populo Jisraëlis præcepto æterno, primitias decimasq; fœtuum, & [g] prima vellera habens; & dabã ea sacerdotibus posteris Aharonis ad altare *ministrantibus.*

Exod. 22. Num. 18.
[g] Græc. *primas tõsuras.*

7 Primas ' omnium fœtuum decimas dabam posteris Aharonis, qui ministrant Jeruschalaimis; secundas verò decimas vendebam, & profectus expendebam eas Jeruschalaimis unoquoq; anno:

8 Tertias deniq; dabam iis quibus convehiebat *dari*, quemadmodum præceperat Debora mater patris mei; quia orphanus relictus fueram a patre meo.

9 Cumq; [h] ad viri ætatem pervenissem, ducens Channam uxorem [i] e gente nostra, genui ex ea Tobijam.

[h] Grę *factus essem vir.*
[i] Græc. *e semine familiæ nostræ.*

10 Sed cùm captivus Nineven abductus essem,

11 Omnibus fratribus meis ac gentilibus meis vescentibus [k] cibis gentium;

[k] Græc. *panibus: Hebraismus, ut vers.* 20.

12 Ego continui [l] me ipsum, ne comederem *eos:*

[l] Græc. *animam meam.*

13 'Quia memor eram Dei ex toto animo meo.

14 [m] Conciliavit autem Altissimus gratiam [n] decoremq; *mihi* coram Schalmanasare, ut essem' opsonator ipsius.

[m] Græc. *dedit, ut Exod.* 3.21.
[n] Græc. *formam.*

15 'Itaq; profectus sum in Mediam:

16 'Deposuiq; apud Gebahhelem fratrem Gobrajæ 'Rageschi civitate Mediæ argenti talenta decem.

17 Postquam verò mortuus est Schalmanasar, regnavit Sancherib filius ejus pro eo.

18 'Cujus [o] rationes cùm incertæ essent, non potui ampliùs proficisci in Mediam.

[o] Græc. *viæ.*

19 Ac in diebus quidem Schalmanasaris eleemosynas multas feceram fratribus meis,

20 Cibos meos dederam esurientibus, & vestimenta mea nudis; & si quem ex gente mea videram mortuum, projectumq; ' ad murum [p] Ninevès, eum sepeliveram.

[p] Græc. *in Nineven.*

21 Præterea si quem occidebat Sancherib rex, cùm venisset fugiens ex Jehudæa, furtim abripiens sepeliebam eum (multos enim perdebat indignatione sua) & requisita a rege corpora eorum non inveniebantur.

22 Profectus verò quidam Ninevitarum indicavit regi me sepelire eos; quamobrem abdidi me, & cognoscens me quæri [q] ad mortem, ex metu me recepi aliò.

[q] Græc. *mori.*

23 Tum raptæ sunt omnes facultates meæ; neq; relictum est mihi quicquam præter Chãnam uxorem meam, & Tobijam filium meum.

24 Sed non præteriverant dies quinquaginta quinque, cùm occiderunt eum duo filii ipsius, fugeruntq; in montes [r] Armeniæ, & regnavit' Esarchaddon filius ejus pro eo, qui præfecit Achikarum filium fratris mei Chananeelis omnibus rationibus patris sui & toti procurationi.

2.Reg.19.37.
[r] Græc. *Ararati: vid. Genes.* 8. 4.

25 Postulante itaq; Achikaro mea causa, reversus sum Nineven: (erat enim Achikar a poculis, & ab anulo, 'procuratorque, & rationarius, constitueratque eum Esarchaddon [s] secũdum a se, [t] filium fratris mei).

[s] Græc. *a secunda.*
[t] Græc. *erat autem filius fratris mei.*

26 Reversóque mihi domum restituta est Channa uxor, & Tobija filius meus.

ANNOTATIO.

1 Commentarius] *Hujus libri varia quidem sunt exemplaria: nam ex Chaldæo transtulit Hieronymus, memoriaq; nostra duo Hebræa in lucem prodierūt, quæ ab audaculis hominibus fuisse scripta spondeo, & malè cùm de Hebræa lingua tum de Ecclesia merentibus: Nos verò editionem Græcam omnium probatissimam judicamus. Quamobrem in hac translatione nostra plurimùm sequemur vestigia ejus, & mutationum (si quæ adhibebuntur) causas explicabimus. Scriptus est a Tobito liber, cujus inscriptio versus duos continet: in historia liber reliquus consumitur. Tempus ex hoc capite est evidentissimum.* Jachtzielis] *sic restituendum ex 1. Chron. 7. 13.* 2 Qui capt.] *vide 2. Reg. 17. & 18.* Schalmanasaris] *vel Schalmaneseris ex 2. Reg. 17. 3. & 18. 9. nam quòd Græci Enemessarum legunt corrupta est appellatio, ut infrà vers. 14. 17. & 19.* Tischbe] *non civitatis, sed regionis bello partæ nomine, cujus situm optimè describunt sequentia: vide 1. Reg. 17. 1. annot.* Ad dexteram] *id est, ad Orientem tribui Naphtali.* Ego Tobit] *hic versus per prolepsin duas partes exponit quæ reliquo capite enarrantur: unam de instituto vitæ quod Tobija in solo natali suo secutus est; alteram, de ratione vitæ postquàm in Assyriam fuit deportatus, quarum partium enarratur prior usq; adversum 10. posterior reliquo capite. Hanc verò distributionem (quam Hieronymus minimè intellexit) nos adjecta conjunctione fecimus evidentiorem.* 4 Domo] *id est, templo Dei, ut sequentia verba docent exegeticè.* 6 Solus] *id est, aut sine comitatu, aut certè comitatu minimo, tanquam essem solitarius, ut ipse ait infrà 5. 19.* 7 Omnium fœtuum] *hæc verba in contextu Græco imperitè conjunguntur præcedenti versui, ut res ipsa loquitur. De hoc autem triplice decimarum genere, quæ hoc loco distinguuntur evidentissimè, vide Num. 18. & Deut. 14. 22. & sequentibus.* 13 Quia memor.] *hoc est, nolebam sinere ut meus animus ullo pacto a recordatione reverentiaq; Dei abduceretur, inescatus allectamentis gentium: vide annotata Danijelis 1. 8.* 14 Obsonator] *sic Græcam vocem reddit Athenæus: Sitonem vel Sitarchum vocant Jureconsulti, aut etiam Sitocomum, id est, annonæ curatorem.* 15 Itaque] *nempe quia regis aulam tenebat sequi pro officio Sitocomiæ. Reges enim stationem æstivam habebant in Media, ut annotavimus Hhez̄r. 6. 2.* 16 Deposuiq;] *nempe pecuniam in loculis obsignatam, quam Tobit Gebabheli accepta cautione chirographi dederat asservandam, ut ostenditur infrà 9. 6. & 7.* Rageschi] *id est, in oppido, quod de nomine regionis ipsius Ecbatana vocant Geographi: vide infrà 6. 11.* 18 Cujus rationes] *id est, cùm præpeditus occupationibus non posset vacare constituendis & disponendis officiis domesticorum. Nam primùm ex cæde patris conturbatis omnibus fuit regno adversus fratres consulendum: deinde verò expeditiones suscipiendæ, de quibus 2. Reg. 18. & 19.* 20 Ad murum] *ubi habebatur forum, ex usu veterum: quo modo apud Romanos pomœrium fuit appellatum. Sic intelligendum docent verba filii infrà 2. 2.* 24 Esarchaddon] *Græcè Achirdon quidem appellatur, aut Serchaddon; sed utrunq; corruptum est, ut alia in his libris quamplurima.* 25 Procuratorq;] *nempe qui regis negotia mandato ipsius administraret; quem Jureconsulti Græci διοικητὴν appellant, Dorotheus, Theophilus, Harmenopulus, & alii.*

CAPUT II.

1 DIE festo pentecostes, qui *dies* sanctus est [a] septimanarum septem, [a] comparatum est [a] prandium lautum mihi: cumque accumbens ad edendum contemplarer cibaria multa, edixi filio, abi, adduc quemcunq; inveneris fratrum nostrorum egentem, qui memor sit domini: Ecce autem [a] sum expectaturus te.

2 Ille adveniens dixit, pater, [b] quidam e genere nostro projectus jacet [a] in foro strangulatus.

3 Tum ego antequam gustarem, exiliens sustuli eum, & *exportavi* in domum quandam, donec occidisset sol:

4 Deinde reversus [a] lavi, & comedi cibum meum [c] tristis,

5 Recordando prophetiæ Hhamosi, quemadmodum dixerit,

6 Convertentur feriæ vestræ in luctum, & omnia hilaria vestra in lamentum; ac flevi.

7 Cùm autem occidisset sol, abii, & effossa *fovea* sepelivi eum.

8 Vicini verò *me* irridebant dicentes, non ampliùs metuit iste interfici propter factum istud, quamvis antè aufugerit: Nā ecce mortuos iterum sepelit:

9 Eademque nocte decubui [a] pollutus ad murum [a] hypæthri, facie mea non obtecta; neque animadverti passeres in eo muro esse.

10 [a] Itaq; oculis meis apertis excreverunt passeres calidum *stercus* in oculos meos, unde enatæ sunt albugines in oculis meis; & quamvis adirem medicos, tamen non adjuverunt me. Achikar verò aluit me, donec [a] profectus esset in [a] Elymaida.

11 Channa autem uxor mea lanificium exercebat in [a] gynæceis:

12 Cui, cùm remisisset *opus* suum [a] dominis, rependerunt quoque illi mercedem, & amplius etiam donarunt hœdum.

13 Cùm verò venisset ad me, balare cœpit: Quamobrem dixi ei, unde hœdulus iste? [a] nónne furto sublatus est? Redde eum [a] dominis, nam nefas est comedere furto ablatum *quicquam*: dicente verò illa, [d] dono datus est mihi, præter mercedem, tamen [a] non credidi illi, sed edixi reddi eum dominis.

14 Me itaq; contra illam [e] [a] exardescente, respondens illa mihi dixit, [a] ubi sunt tuæ eleëmosynæ, & justè facta tua? Ecce spectata sunt omnia apud te.

[a] Græc. *factū est prādium. bonum.*

[b] Græc. *un*⁹

[c] Græc. *in tristitia. Amos.* 8. 10

Suprà. 1. 22.

[d] Græc. *donum.*

[e] Græc. *subente.*

ANNOTATIO.

1 Septimanarum septem] *Sic appellatur pentecoste Exod. 34. 22. Levit. 23. 15. Et Deut. 16. 10.* Prandium lautum] *ex lege Deut. 16. 11.* Sum exsp.] *quasi dicat, non ante gustabo cibum quàm fratres egen-*

teis ad-

teis adduxeris. 2 In foro] *vide suprà* 1.20. 4 Lavi] *ex lege Levit.*21. 9 Pollutus] *ex mortuo cujus tactus hominem inquinabat, Num.*9.6. Hypethri] *vel subdialis ambulationis. Hoc enim sonat Græcum* αὐλῆς *vocabulum, teste Athenæo lib.*5. *dipnosophistarum. Hoc autem faciebat Tobit ex luctus sui gravitate, a cubiculo, tecto, & cubili abstinens.* 10 Itaq;] *hęc verba viam sternunt ad eam fabulã, quæ traditur infrà cap.*6.& 11. Profectus esset] *sic restituimus ex conjectura, sublata litera una. Nam Tobitum ex eo loco minimè profectum esse docet caput* 14. *Achikarum verò de sua dignitate dejectũ esse, ipse Tobit narrat infrà cap.*14.10. *De hoc autem Achikaro vide suprà* 1.24.& 25. Elymaida] *regionem Assyrię, de qua vide* 1.*Mac.*6.1. 11 Gynæceis] *id est, muliebribus officinis, quæ gynæcea sive gynæconitidas antiqui appellarunt. eorumq́; præfectos Gynæciarios, qui pensa distribuebant singulis, & munerabantur operas. Hæc autem gynęcea cellas familiaricas Vitruvius nominat lib.*6. *de Architect. cap.*10. *atque in hæc gynæcea non dubito quin Tobiti uxor per Achikarum admissa sit.* 12 Dominis] *id est, Gynæciariis, de quibus modò diximus.* 13 Nónne] *his verbis Tobit non incusat uxorem furti, eoque nomine pertinaciter in eam contendit; sed potius admonet permulta in aulis principum furto injuriaq́; dominis justis adimi, ac propterea se ab hædulo quem Gynæciarii uxori dederant de industria abhorrere, ne ullo pacto cum injustitia illorum communicet, rem ullã accipiens ab injustis possessoribus. Nam justus (ait Ambrosius) non tantùm crimen metuit, sed contagionem peccati.* Dominis] *id est, Gynæciariis, ut superiore versu diximus: quasi dicat, illi sunto domini, si placet: ego rerum ab illis donatarum nolim esse dominus, quia de alieno magis, quàm de suo fere largiuntur.* Non credidi] *nempe rem datam volenti retinere.* 14 Exardescente] *propterea quòd rem datam recusaret reddere ex mandato meo.* Ubi sunt eleemosynæ] *quasi dicat, quid? tene unum putas esse præditum bona fide & conscientia, qui tam malè de viris bonis, ac de nobis optimè meritis judicare audes? quin potiùs respice ad te, & fidem tuam explora: Nam si optima fide eleemosynas tuas & similia antè præstitisses, putares ne futurum fuisse, ut tu his malis obruereris a Deo? Spectata verò sunt facta tua; & quo animo antehac usus sis, res præsentes omnes plùs satis clamitant: sic Ijobi* 4.6. *& alibi passim.*

CAPUT. III.

1 ITAQUE contristatus[a] flevi, & oravi cum dolore, dicendo,

2 Justus es Domine, omniaq́; opera tua & omnes viæ tuæ sunt misericordia & veritas: etiam[a] judicio vero, justoq́; tu judicas in seculum.

3 Memento mei & respice ad me: ne ulciscaris me pro peccatis meis, atq; [b] erroribus meis, & majorum meorum qui peccaverunt coram te.

4 Nam non[a] obedivimus præceptis tuis: quamobrem[c] exposuisti nos direptioni & captivitati mortiq́;, & dicterio[d] probroso omnibus apud quos dispersi sumus.

5 Nunc ergo, *ut* multa judicia tua sunt & vera, me facito propter peccata mea majorumq́; meorum, quia non fecimus præcepta tua (non enim ambulavimus[e] fideliter coram te.)

6 Nunc, inquam, [f] prout placuit tibi facito me: præcepto [g] tolle spiritũ meũ ut dissolutus redigar in terrã: quoniã utilius est mihi mori quã vivere, quandoquidẽ exprobrationes falsas audivi, ac tristitia multa [h] incessit me; præcipe inquam me solutũ a[a] necessitate hac, jam *concedere* in æternum locum; ne avertas faciem tuam a me.

a Græc. *judicium verum*
b Græc. *ignorationibus*
c Græc. *tradidisti nos in direptionem, &c.*
d Græc. *exprobrationis:*
e Græc. *in veritate.*
f Græc. *secundum placitum coram te, facito mecum.*
g Græc. *tollere præcipe: Hebraismus*
h Græc. *est in me.*

7 Eo ipso die accidit filiæ Rehhuelis Saræ [a] in Ecbatanis Mediæ, ut ipsi quoq; objiceretur probrum ab ancillis patris ipsius,

8 Quia tradita fuerat viris septem; sed[a] Aschmadęus improbum illud dæmonium occiderat eos, antequàm congrederentur cum ea, ut fit mulieribus.

9 Dicebant enim ipsi, [a] an nondum intelligis te præfocare viros tuos?

10 Jam septem viros habuisti, neq; vocaris de ullius eorum nomine.

11 Quid nos verberas propter [a] illos, siquidem mortui sunt? abi cum illis; ne videamus ex te filium aut filiam in seculum.

12 Hæc cùm audisset, tristata est valde, adeò ut strangulatione premeretur; [a] sed dixit, equidem unica sum patri meo; [a] si fecero hoc, probrosum fuerit ipsi; & senium ejus deduxero cũ dolore in sepulchrum.

13 Postea oravit ad[a] fenestram quandam, dicens,

14 Benedictus es, Domine Deus mi, & benedictum nomen glorię tuæ, sanctum & pretiosum in secula; benedicant tibi omnia opera tua in seculum,

15 Nunc autem, Domine, oculos meos & faciem meam[i] converti ad te:

16 Dicens ut liberes me ab hac terra ac non audiam ampliùs exprobrationem,

17 Tu nosti, Domine, me puram esse ab omni [a] peccato viri,

18 Ac non coinquinasse nomen meum, neq; nomen patris mei in terra captivitatis meæ.

19 Unica sum patri meo, neq; est ipsi alter natus qui percipiat hæreditatem ejus:

20 Neq; [k] agnatus propinquus, neq; filius ex eo [l] cui me conservem ut nubam ipsi.

21 Jamq; perierunt mihi septem: quorsum me *in tempus* reliquum vivere?

22 Quod si non visum fuerit tibi occidere me:

23 Præcipe respiciens ad me, & misertus mei, ut non audiam ampliùs exprobrationem,

24 Exaudita autem est oratio utriusq; coram gloria Dei maximi:

25 Et missus est[a] Rephael curaturus hos duos, Tobiti desquamaturus albugines, & Saram Rehhuelis filiam traditurus Tobijæ Tobiti filio uxorem, ac ligaturus Aschmadæum improbum illud dæmonium, quia Tobijæ *jus* acciderat, ut illam hæreditariò duceret: eodemq́; momento reversus Tobit ingressus est domum suam, & Sara Rehhuelis filia descendit e cœnaculo suo.

i Heb. *dedi.*
k Græc. *frater.*
l Græc. *ut cõservem me ipsam illi uxorem.*

ANNOTATIO.

1 Flevi] *Egressus ex ædibus in aliquam solitudinem, ut apparet infrà vers. 25.* 4 Obedivimus] *est quidem plurale verbū personæ tertiæ in contextu Græco: sed facilis fuit mutationis lapsus, & quod Hieronymus prima persona legit, judicamus esse adjunctis convenientius.* 6 Necessitate hac] *ducendæ vitæ & audiendorum probrorum, quæ duo invitus facio, ex necessitate non ex voluntate.* 7 In Ecbatanis] *montosa regione Mediæ, ubi fuit metropolis Ragesch quam vocant Geographi κατ' ἐξοχὴν Ecbatana: vide Hhezræ 6.2. & suprà 1.16.* 8 Aschmadæus] *hoc nomen in scripturis Canonicis nusquam legere memini; nec dubito ex portentosis Judæorum fabulis profectum esse, qui Aschmadai Syra voce appellant principem dæmoniorum; sive a perditione & profligatione hominum, sive ab apostasia, quæ duo Syrorum verbo denotantur. Atque huc spectat quod nominatim additur impuri illius dæmonii epitheton, quæ phrasis illorum fabulas, non scripturæ veritatem sapit. Quamobrem, ut nomen fabulosum, ita etiam quæcunque hic ab eo dicuntur gesta fabulosa esse confirmamus. Nam certè non est tantum otii a rebus suis dæmoniorum principi, ut neglecta hominum perditione studeat amoribus, & rivalem agat.* 9 An nondū intelligis] *id est, an semper amore cæco rapieris? an semper dolore de viris amissis excæcaberis? an semper tibi indulgebis; & in alios immerenteis furies? an semper in nos tam indignè sævies, quàm si viris tuis intulissemus mortem? at ejus si qua culpa in ullo residet, ea profectò est in te quæ vivos enecas, mortuorum verò desyderio consumeris.* 11 Illos, siquid] *Græcas voces ita distinguimus, τί ἡμᾶς μαστιγοῖς περὶ αὐτῶν, εἰ ἀπέθανον, &c. id est, nulla profectò causa est cur tam indignè nos excipias plagis; nisi fortè dolorem tuum de amissis viris in nos deoneras impotentissimè; in quorum morte si qua culpa est, eam nos minimè, sed tu ipsa præstare debes. Si ergo furis amore illorum, abi ad illos, & nos tandem aliquando sine quiescere. Hæc ita accipienda esse, ostendunt verba Saræ, vers. 17.* 12 Sed dixit] *nempe animum resumens, & se confirmans a strangulationis periculo, quod periculum mulieres ferè ex mœrore opprimit.* Si fecero] *id est, si me animo abjecto contingat strangulari.* 13 Fenestram] *superioris contignationis, ut finis capitis demonstrat.* 17 Peccato viri] *id est, concupiscentia illa, ex qua me ancillæ, velut œstro percitam objiciunt furere.* 25 Rephael] *hoc nomen Hebræum nihil aliud sonat quàm, curatorem Dei fortis, id est, a Deo forti missum: Quod nomen in canonicis scipturis extare non meminimus de Angelo dictum, in Judeorum vero commentariis plurimùm. Quamobrem historiam quæ de Rephaëlis curatione dicitur, tantidem facimus quàm amatorios illos furores Aschmadæi.*

Caput IIII.

1 DIE illo recordatus Tobit pecuniæ quā deposuerat apud Gebahhelem Rageschi *civitate* Mediç,

2 Dixit apud se ipsum, ego postulabam mortem: quid non advoco Tobijam filium meum, ut ipsi indicem antequam moriar? Itaque vocato illo dixit,

3 Fili, cùm mortuus fuero, sepeli me, ac ne despicias matrem tuam: honora eam omnibus diebus vitæ tuæ, & fac [a] quod placuerit ei, neq; contristes eam.

4 Memento, fili, ipsam multa pericu la [b] expertam esse propter te *latentem* in utero.

5 Cùm mortua fuerit, sepeli eam apud me in eodem sepulchro.

6 Omnibus diebus, fili, Domini Dei nostri recordare neque [c] voluntariè pecces, & transgrediaris mandata ejus, sed justitiam [d] exerce omnibus diebus vitæ tuæ, ac ne ambules viis [e] iniquis: nam te [f] colente veritatem prosperi successus aderunt tuis operibus, & omnibus exercentibus justitiam.

7 De facultatibus tuis fac eleemosynam, ac ne invideto oculus tuus cùm facies eleemosynam, ne avertas faciem tuam ab [g] ullo paupere, & a te minimè avertetur facies Dei.

8 Prout tibi aderunt in multitudinem, facito ex eis eleemosynam:

9 Sin parum tibi fuerit, pro paucitate ne metuas facere eleemosynam:

10 Thesaurum enim bonum [h] comparas tibi ipsi in diem necessitatis:

11 Nam eleemosyna a morte liberat, nec sinit *authorem suum* ingredi in tenebras:

12 Donum enim bonum est eleemosyna omnibus facientibus eam, coram Altissimo.

13 [i] Attentè cave tibi ipsi, fili, ab omni scortatione, & uxorem imprimis assume de semine majorum tuorum, ac ne assumas uxorem exteram quç non sit de tribu patris tui, quia filii prophetarum sumus: Noachum, Abrahamū, Jitzchakum & Jahhakobum majores nostros [k] olim memento, fili, omnes istos duxisse uxores e cognatis suis, & benedictos fuisse in filiis suis, ac semen ipsorum terram hæreditariò possessurum esse.

14 Nunc etiam, fili, dilige fratres tuos, ac ne [l] superbè fastidias cum animo tuo de fratribus tuis, & popularibus tuis, de illis, inquam sumere tibi ipsi uxorem: nam superbiæ adest perditio multa, ac non stabilitas, & [m] arrogantiæ diminutio indigentiaque maxima: arrogantia enim mater est famis.

15 Merces omnis hominis qui operam commodaverit tibi apud te ne pernoctato, sed redde ei illico, quòd si servieris Deo, reddetur tibi.

16 Attende tibi ipsi, fili, in omnibus operibus tuis, ut sis eruditus in tota conversatione tua, Itaque quod odisti nemini feceris, vinum ad ebrietatem ne bibas, neque ambulet tecum [n] ebrius in via tua.

17 Deo cibo tuo da esurienti, & nudis de vestibus tuis, omnium quæ abundaverint tibi fac eleemosynam, neque invideat oculus tuus cùm facies eleemosynam.

18 Effunde cibos tuos in monumentū justorum, neque des peccatoribus.

19 Consilium ab omni prudente quære, neque contemnas [p] unquam consilium utile.

20 Omni autem momento benedic Domino, & ab eo postula ut viæ tuæ efficiantur rectç, & omnes calles tui consiliaque tua prosperè succe-

Exo. 20. 12.

[a] Græc. *placitum ei.*

[b] Græc. *vidisse.*

[c] Græc. *velis peccare & transgredi.*

[d] Græc. *fac, sic deinceps.*

[e] Græc. *iniquitatis.*

[f] Græc. *faciente.*

Inf. vers. 17. Deut. 15.

[g] Græc. *omni.*

[h] Græc. *thesaurizas.*

[i] Græc. *attēde tibi.*

Exo. 20. 14.

[k] Græc. *a seculo memento, fili, omnes istos sumpsisse uxores e fratrib. suis*

[l] Græc. *superbias in corde tuo a fratribus, & filiis filiabúsque populi tui.*

[m] Græc. *agresti naturæ.*

Prov. 11. 2. Levit. 19. 13

[n] Græc. *ebrietas, pro eo quod Hebræi diceret vir ebrietatis.*

[o] Græc. *pane, sic versu sequente.*

[p] Græc. *in omni.*

q Græc. omnis. Hebraismus, ut sup. vers. 7.
r Græc. corde.

succedant. Nam q gens ulla non habet consilium, sed ipse Dominus dat omnia quæ bona sunt, & quem vult deprimit prout vult. Nunc ergo, fili, recordare mandata mea, ac ne deleantur ex r animo tuo.

21 Jam verò indico tibi decem talenta argenti *esse*, quæ deposui apud Gebahhelem filiũ Gobrajæ Rageschi Mediæ; neq; propterea metuas, fili, quòd pauperes facti sumus; sunt tibi multa, si timeas Deum, & desistens ab omni peccato feceris quæ f placent ipsi.

f Græc. placitum corã ipso.

ANNOTATIO.

1 Pecuniæ] *De qua sup. 1. 16.* 10 In diem necessit.] *id est, in illud tempus, quo rerum difficultatibus & angustiis opprimeris, reposita erit, tanquam thesaurus, beneficii tui compensatio, vide Eccles. 11.* 11 Liberat] *id est, liberatores comparat, qui beneficiorum acceptorum memores a suis benefactoribus propulsant mortis pericula, & a tenebris, id est calamitatibus, vindicant: Nam tenebrarum nomine adversitates, ut contrà res prosperæ nomine lucis designantur.* 12 Coram Altissimo] *id est, si pio & casto animo, qui Deo acceptus est, conferatur eleemosyna: sic Matth. 6.* 13 Prophetarum] *id est, ex eorum genere, quos Deus adoptavit gratuito fœdere in Christo, ut gloriam ipsius prædicemus. Nam prophetæ in scriptura appellantur non tantùm qui res futuras prædicunt, sed etiam quicunque spiritu Dei acti fœdus ipsius profitentur, & gloriam prædicant: ut Genes. 20. 7. Et psal. 105. 15.* Ipsorum] *nempe æquè mulierum ac virorum, proinde extraneis non esse promissiones factas.* 15 Merces] *contextus Græcus omnino ita distinguendus est.* Quòd si] *quasi dicat, penes Deum solum esto facultas retinendi mercedem, apud quem certissimè est reposita: quamobrem illi servito fide, &c.* 16 Neq; ambulet] *id est, ne consociator cum isto hominum genere.* 18 Effunde cibos] *id est, benefaciendum quidem est omnibus, sed imprimis domesticis fidei, Galat. 6. 10. Neq; tantùm illis, sed etiam illorum posteris tanquam hæredibus ejusdem benedictionis, ut hac beneficentia ostendas virum bonum a te & viventem coli & mortuum, ut loquitur Ruth 1. 8. Hæc autem beneficentia in virorum bonorum recordationem collata allegoricè hîc exprimitur ab usitata illis temporibus forma humanitatis, qua amici singuli posteris qui parentibus orbati erant, convivia exhilarandis eis & recreandis adhibebant; de quibus vide Jir. 16. 7. Est ergo* τάφος τῶν δικαίων, *idem quod* οἱ δίκαιοι ταφέντες: *hypallage Rhetorum.*

CAPUT V.

1 TUM respondens Tobija dixit, pater faciam quæcunq; mandasti mihi:

2 Verùm quomodo potero recipere pecuniam illam, cùm non cognoscam eum?

3 Itaq; dedit ei *pater* chirographum, & dixit ei,

4 Conquire tibi ipsi aliquem, qui dum vivo proficiscatur tecum, & dabo ei mercedem; ita profectus pecuniam illam recipe.

5 Abiens igitur ad conquirendum aliquem invenit Rephaëlem, qui

6 Erat Angelus, sed nesciebat Tobija:

7 Et dixit ei, an posses proficisci mecum in *civitatem* Mediæ Rageschum?

8 Et an peritus es locorum illorum?

9 Cui dixit Angelus, sum profecturus tecũ, & apud Gebahhelem a agnatum nostrum commoratus sum.

a Græc. fratrem.

10 Dixit verò ei Tobija, expecta me, ut dicam patri meo: qui dixit ei, abi, ac ne tardes.

11 Ingressus itaq; dixit patri, ecce inveni qui proficiscatur mecum: edicente autem patre, voca illum ad me, ut cognoscam, ex qua tribu sit, & an certus *homo* sit ad proficiscendum tecum, vocavit eum:

12 Cumq; venisset intrò, salutarunt alter alterum:

13 Et dixit ei Tobit, frater, ex qua tribu, & ex qua familia es tu? Indica mihi.

14 Quo dicente ei, tune tribum & familiam quæris, an mercenarium, qui proficiscatur cũ filio tuo? dixit illi Tobit, b cupio, frater, cognoscere genus & nomen tuum.

b Græc. volo

15 Dixit verò ille, ego sum Hhazarja *nomine*, genere verò filius Chananjæ illius magni & fratris tui.

16 Tum dixit Tobit, c prosperè ad veneris, frater:

c Græc. salvus.

17 Sed ne irascaris mihi quòd quæsivi tribũ tuam, & familiam tuam cognoscere.

18 Tu verò agnatus meus es ex d optimo genere, Novi enim Chananjam, & Jonathanem filios Schemahhjæ illius magni:

d Græc. pulchro & bono: Hellenismus: sic infrà. 7. 7.

19 Ut qui iverimus e unà Jeruschalaima adoraturi, afferentes primogenita *animalia* decimasq; fœtuum.

e Græc. communiter ut infrà. 9. 8.

20 Et ipsos *novi* non seductos esse errore fratrum nostrorum.

21 Ex f stirpe magna es, mi frater; sed dic quam tibi mercedem daturus sim, drachmam in diem *spondeo*, & quæ erunt opus, ut etiam filio meo, etsi amplius adjecturus sum tibi ad mercedem hanc, si incolumes reversi fueritis.

f Græc. radice.

22 Atque hoc modo inter ipsos convenit.

23 Tum edixit Tobijæ, g compara te ad iter istud, & itinere prospero utimini.

g Græc. paratus efficitor.

24 Paravitque filius, quæ ad iter illud *pertinebant*, cui dixit pater illius, proficiscere cum homine hoc: qui autem in cœlo habitat Deus, prosperet iter vestrum, & Angelus Dei proficiscatur vobiscum.

25 Itaq; egressi sũt ambo ut proficiscerentur & canis filii comitatus est eos. Flevit autem Channa mater ejus, & dixit Tobito, quid emisisti filium nostrũ? nónne scipio manus nostræ est, h res nostras agens arbitratu nostro?

h Græc. in eo quod ingrediebatur ille ac egrediebatur coram nobis. Hebraismus, ut Num. 27. 17.

26 Utinam argentum huic argento non antecessisset, sed ramenta nos circunstantia filii nostri essent.

27 Nam prout datum est nobis i unde vivamus a Domino, hoc sufficiens nobis est.

i Græc. vivere.

28 Dixit verò ei Tobit, ne curam habeas soror, incolumis veniet, & oculi tui videbunt eum:

29 Angelus enim bonus proficiscetur cum eo, & prosperabitur iter ejus, revertetúrque incolumis: ita clamare destitit.

ANNO-

ANNOTATIO.

15 Ego sum] *Hunc locum in contextu Græco corruptum esse, tum ipsa Tobiti quæstio, tum series historiæ evincit manifestissimè. Quamobrem ex verbis Hieronymi, & sequentium comparatione ita restituimus. Nam hîc se Hhazarjam nominat, non Hhazarjæ filium Angelus; atque ita deinceps appellatur. Hoc autē mendacium est, quo neque Deus, neque veri ipsius angeli in Canonicis libris leguntur usi: quod mendacium ut excusemus, non magnopere putamus esse laborandum; quia (ut multæ rationes hinc inde comportentur) mendacium est mendacium, a Deo & ab electis ejus Angelis alienissimum.* 19 Afferentes] *vide sup. 1.6.* 25 Canis] *cujus fit mentio propter historiam capitis 11.* 26 Utinam] *sensus est, quem non incommodè expressit Hieronymus, utinam nunquam fuisset pecunia ista pro qua misisti eum, nec alia tibi antehac pecunia adfuisset, quam hæc quæ nobis præsens est: Nam etsi præsens hæc pecunia nostra vix digna est, quæ cum ramentis facultatum quas priùs habebamus, comparetur: tamen filio nostro futura fuißet satis, quæ nobis satis est.* Huic argento] *id est, præsenti pecuniæ nostræ, quam hîc habemus.* Ramenta] *id est, tenues hæ facultates nostræ, quas tanquam ramenta tergendo radendóque ægrè corrasimus. Hunc locum ut ita interpretemur, tum Græca verba effecerunt, tum versus sequentis ratio.*

CAPUT VI.

1 ILLI autem profecti eo itinere, venerunt vespere ad Tigrim fluvium, ubi commorati sunt.
2 Cumq; filius loturus descendisset, exiluit piscis ex eo fluvio,
3 Qui volebat devorare filium.
4 Dixit verò Angelus illi, prehende piscem istum.
5 Itaq; firmè prehendens piscem illum filius projecit eum in terram:
6 Dixitq; ei Angelus, disseca piscem istum & excipiens cor, heparq;, & fel, repone ea tutò.
7 Fecit ergo filius ut dixerat ipsi Angelus; piscem verò assatum comederunt, perrexerūtque ambo, donec appropinquarent ad Ecbatana.
8 Cumq; dixisset filius Angelo, Hhazaria frater,[a] quid sibi volunt cor istud, & hepar, ac fel istius piscis?
9 Dixit ei, cor & hepar istud, si quem turbet dæmonium aut spiritus malus, ea adole coram viro aut muliere illa, ac minimè turbabitur ampliùs.
10 Felle inunge hominem qui habet albugines in oculis suis, ita curabitur.
11 Cùm autem ad Rageschum appropinquassent,
12 Dixit Angelus ille filio, frater, hodie cōmoraturi sumus apud Rehhuelem, qui idem est cognatus tuus: est autem ei filia unigenita, nomine Sara: loquar de ea ut detur tibi illa in uxorem.
13 Nam tibi accidit jus hæreditatis illius, quia tu solus es ex genere illius: puella autem pulchra & prudens est.
14 Nunc ego ausculta mihi, & compellabo patrem illius, cumq; revertemur Rageschο, [b] celebrabimus nuptias; Nam scio Rehhuelē minimè daturum esse illam viro alteri, secundum legem Moschis; neq; [c] sibi comparaturum mortem: quia tibi convenit ut hæreditatem percipias, potiùs quàm ulli homini *alteri.*
15 Tunc dixit filius Angelo, Hhazaria frater, audivi ego puellam septem viris fuisse traditam, & omnes in thalamo ipso periisse:
16 Nunc autem ego unicus sum patri, & metuo ne ingressus moriar, ut etiam priores illi; quia dęmonium diligit eam, *ut* quod neminem injuria afficiat præter eos qui accedunt ipsam: Nunc, inquam, metuo ne moriar, & deducam vitam patris mei, & matris meę ex dolore[d] mea causa percepto in sepulchrum ipsorum: Filius autem alter non est ipsis, qui sepeliat ipsos.
17 Dixit verò ei Angelus, annon meministi sermonum quos præcepit tibi pater, ut assumeres uxorem de gente tua?
18 Nunc ergo ausculta mihi frater, nam[e] tua erit uxor; illius verò dæmonii nullam rationem habe:
19 Nam hac ipsa nocte tradetur tibi illa in uxorem: cùm autem ingressus fueris thalamum, si accipiens cinerem thymiamatum imposueris de corde istius piscis & hepate, atq; adoleveris,
20 Cùm odoratum fuerit Dæmonium, fugiet; neq; ampliùs revertetur ut impetum faciat [f] in sempiternum.
21 Sed quando eris congressurus cum ea, exurgite ambo, & inclamate Deum misericordem, qui misertus conservabit vos.
22 Ne metuas; nam illa tibi [g] jam olim erat præparata, & tu illam servabis, ac proficiscetur tecum: etiam pręcipio *animo* tibi fore ex ea liberos.
23 Cumq; Tobija audivisset ista, dilexit eam, & animus ipsius adhæsit ei pervalde: sic venerunt in Ecbatana.

[a] Græc. *quid est.*
[b] Græc. *faciemus.*
[c] Græc. *bitores. stitutu. mortis.*
[d] Græc. *de me.*
[e] Græc. *tibi erit in uxorem.*
[f] Græc. *in seculū seculi.*
[g] Græc. *a seculo.*

ANNOTATIO.

1 Tigrim] *Tigris enim anfractuosus est, & ventrem facit amplissimum Adiabenen versus, quà faciendum est iter Nineve petentibus Ecbatana.* 9 Cor & hepar] *consilium non divinum aut cœleste, sed planè magicum; ut partim doctrina Democriti magi, quæ apud Plinium habetur, partimque impura Judæorum traditione possimus confirmare, qui harum nugarum doctores sunt aliis, & inter se quoque exercitores superstitiosissimi, ut ipsorum libri usuales (ut ita vocem) ostendunt. Quamobrem cùm argumento hoc, tum multis aliis adducor, ut Judæum aliquem rhapsodum fuisse hujus libri consarcinatorem putem.* 11 Rageschum] *id est, regionē Rageschanam quæ una voce dicitur Ecbatana; Rehhuel enim habitabat in Ecba-*

Ecbatanis, sed in civitate Rageschi minimè: vide suprà 1.16.& 3.7.& infrà 9. 19 Thymiamatũ] *nempe eorum quibus tu ex legis analogia vespere uteris in tuis precibus: Nam thymiamata ut signa precũ conjuncta erant precibus, ut interpretatur David psalm.141.2.* 22 Servabis] *ut Ephes.5.23.*

CAPUT VII.

1 ADVENERUNT itaque ad domum Rehhuelis; Sara autem obviam facta illis salutavit illos, & illi *resalutarunt* eam.

2 Postea introduxit illos domum, dixitq; Rehhuel Hhednæ uxori suæ, quàm similis est adolescens iste Tobito cognato meo!

3 Rogavitque eos Rehhuel, unde estis, fratres?

4 Qui dixerunt ei, e filiis Naphtali, qui captivi sunt Nineves.

5 Dixitque illis, nostis Tobitum [a] cognatum meum? Qui dixerunt, novimus.

6 Dicente autem illo, valétne? dixerunt ipsi, & vivit & valet; dixitque Tobija, pater meus est.

7 Tum exiliens Rehhuel, & osculatus eum flevit, & benedixit ei, dicens ei, [b] optimi viri filius es. Audiens verò Tobitum amisisse oculos suos, dolore affectus est, & flevit:

8 Hhedna quoque uxor ipsius & Sara filia ipsius fleverunt.

9 Postea excipientes eos studiosè mactarunt arietem [c] subrumum, apposueruntq; cibaria multa: dixit verò Tobija Rephaëli, Hhazarja frater, loquere de iis quæ dicebas in itinere, ut perficiatur negotium: ita communicavit [d] rem cum Rehhuele.

10 Tum dixit Rehhuel Tobijæ, comede & bibe, & [e] age hilariter: tibi convenit filiam meam ducere:

11 Veruntamen indicabo tibi veritatem; dedi filiam meam septem viris, & quando congressuri erant cum ea, mortui sunt de nocte: sed in præsentia hilariter age.

12 Dixit verò Tobija, non gustabo quicquã hic donec * adstantes constitueritis mecum. Itaq; dixit Rehhuel, [f] accipito illam jam ex jure: tu agnatus es illius, & illa *vicissim* tua.

13 Misericors autem Deus [g] prosperet vos rebus optimis.

14 Cùm autem vocasset Saram filiam suam, venit ad patrem suum:

15 Qui prehendens manum illius * tradidit illam Tobijæ uxorem dicens, ecce secundum legem Moschis accipe illam, & abduc ad patrem tuum; & benedixit eis.

16 Deinde vocavit Hhednam uxorem suam, & accipiens libellum scripsit [h] instrumentum conventionis, atque obsignavit.

17 Tum cœperunt edere.

18 Postea vocavit Rehhuel Hhednam uxorẽ suam, & dixit ei, soror *præpara alterum cubiculum, & introduc eam:

19 Quæ fecit prout dixerat, & introducens eam illuc flevit, [i] mutuasq; lachrymas accepit filiæ suæ:

20 Dixitque ei, bono animo esto filia; Dominus cœli & terræ det tibi lætitiam pro tristitia hac tua: Bono animo esto, ô filia.

[a] Græc. *fratrem: sic deinceps.*

[b] Græc. *pulchri mei & boni hominis: ut suprà 5.18.*

[c] Græc. *oviũ Hebraismus*

[d] Græc. *sermonem; Hebraismus.*

[e] Græc. *suaviter efficere.*

[f] Græc. *ex porta illam ex nunc, secundum judicium.*

[g] Græc. *prosperum successum det vobis optimorum.*

[h] Græc. *syngrapham.*

[i] Græc. *& recepit lachrymas: phrasis elegantissima.*

ANNOTATIO.

12 Adstantes] *Nempe tu & uxor, & si qui sunt alii, ad quos hujus connubii cognitio pertinebit.* 15 Tradidit] *ex prisco matrimoniorum ritu.* 18 Præpara] *sponsæ enim priores in thalamo jugali a matribusfamilias honestè collocabantur, ante adventum viri: Qua ratione factum est, ut falleretur Jahhakob Genes.29.23.*

CAPUT VIII.

1 CUM autem absolvissent cœnare, *introduxerunt Tobijam ad illam:

2 Qui adiens meminit * verborum Rephaelis, acceptóq; cinere thymiamatum impositum cor illius piscis, & hepar adolevit:

3 Quem odorem quando sensit dæmonium, abiit in *partes* superiores Ægypti, & ligavit eum Angelus.

4 Conclusis autem duobus illis simul ascendit Tobija in lectum, & dixit, surge soror, precemurque vt misericordiam faciat nobis Dominus.

5 Itaq; cœpit Tobija dicere, benedictus es, ô Deus majorum nostrorum, & benedictũ nomen tuum sanctum, gloriosumque in secula: benedicant tibi cœli, & omnes res creatæ tuæ.

6 Tu fecisti Adamum, & dedisti ei adjumentum Chavam, firmamentum uxorem ipsius, e quibus factum est hominum [a] genus: tu dixisti non esse bonum ut sit homo solus, faciamus ipsi adjumentum simile ipsi.

7 Nunc autem, Domine, non ad scortationem accipio sororem meam hanc, sed * ex veritate.

8 Præcipe misertus mei ut cum hac consenescam: quæ dixit cum eo, Amen. Ita cubuerunt ambo ea nocte.

9 Surgens autem Rehhuel abiit, effoditq; sepulchrum dicens, nonne hic etiam mortuus fuerit?

10 Et veniens Rehhuel domum suam, dixit Hhednæ uxori suę:

11 Mitte unam ancillarũ quę videat an vivit: sin minus, *renuntiet*, ut sepeliam eum, & nemo noverit.

12 Tum veniens ancilla cùm aperuisset januam, invenit duos ipsos dormientes:

13 Egressaque renuntiavit eis illum vivere.

14 Itaque benedixit Rehhuel Deo, dicens, benedictus es, ô Deus, omni benedictione pura, & sancta, & benedicant tibi omnes sancti tui, omnesq; res creatæ tuę, benedicant, inquam, tibi omnes angeli tui & electi tui in omnia secula: benedictus es quòd exhilaraveris me, ac non fuerit factum mihi prout animo præceperam, sed pro multa misericordia tua [b] te gesseris erga nos.

15 Benedictus es quòd duorum unigenitorũ miser-

[a] Græc. *semen.*

[b] Græc. *feceris nobiscũ,*

misertus sis: fac eis Domine misericordiam, [c]fac ut percurrant vitam suam incolumes cũ lætitia,& misericordia.

[c] Græc. *eorum vitam perfice.*

16 Jussitque famulis ut obruerent sepulchrum.

17 Posteà exhibuit eis nuptiale convivium dierum quatuordecim; dixitq; ei Rehhuel antequàm absolverentur dies nuptiales adhibito juramento,eum non egressurum esse,donec completi essent illi quatuordecim dies nuptiales convivii:

18 Tum verò accepto dimidio facultatum ejus abiturum incolumem ad patrem: reliqua verò, *inquit,accipies* cùm mortui fuerimus ego & uxor mea.

ANNOTATIO.

1 Introduxerunt] *Nempe Rehhuel & Hhedna uxor, pro eo ritu quem superiore capite attigimus.* 2 Verborum] *de quibus vide suprà 6.9.* 3 Partes superiores] *id est Montana illa, quibus Ægyptus a Libya dirimitur, Fabulosum argumentum,ut in 6.cap. docuimus.* 7 Ex veritate] *id est, ex verbo tuo & lege, quæ lex veritatis est.* 11 Renuntiet] *ellipsis frequens quam ex vers.16.implevimus.* 17 Quatuordecim] *nempe septentum dierum in sponsum & sponsam unigenitos, ut dixerat suprà vers. 15. alioqui septemdialia erant nuptiarum convivia, Gen. 29.27.& Judic.14.15.& sequentibus: & infrà 11.20.*

CAPUT IX.

1 TUM vocans Tobija Rephaëlem

2 Dixit ei, Ahazarja frater,

3 Accipe tecum puerum & duos camelos, ac proficiscere Rageschum Mediæ ad Gebahhelem, & referens ad me pecuniam illam, ipsum adduc ad nuptias : quandoquidem juravit Rehhuel, me non egressurum esse:

4 Nam pater meus numerat hos dies:

5 Quòd si tardavero multùm, dolebit admodum.

6 Ita profectus Rephaël commoratus est apud Gebahhelem,& exhibuit illi * chirographum ipsum:

7 Ille verò afferens loculos ipsos cum sigillis,vicissim tradidit ei.

8 Postea manè surgentes, [a] simul venerunt ad nuptias, *& benedixit *Gebahhel* Tobijæ & uxori ejus.

[a] Græc. *cōmuniter: ut sup.5.19.*

ANNOTATIO.

6 Chirographum] *Nempe quo Tobito pecuniam deponenti depositarius caverat se aut ipsi Tobito, aut alteri mandatario ipsius redditurum qui exhibuerit chirographum: ut suprà 5.3.* 8 Et benedixit] *sic contextum Græcum visum est emendare, tum ex rei natura, tum ex Hieronymi ipsius testimonio.*

CAPUT X.

1 PATER autem illius Tobit supputabat unoquoque die: cúmque impleti essent dies profectionis,nec venissent illi, dicebat Tobit,an fortè*confusus est?

2 An fortè mortuus est Gebahhel, ut nemo illi reddat pecuniam istam?

3 Et contristabatur valde: dicebat verò illi uxor,periit puer, quandoquidem tardavit.

4 Cœpítque ea lugere ipsum dicens:

5 *Eheu,pœnitet me fili, quòd dimiserim te,lucem oculorum meorum.

6 Cui dixit Tobit, tace, ne curam habeas, incolumis est.

7 Sed dicebat illa ei,tace, ne fallas me, periit puer meus,& abibat quotidie in viam foras,quà discesserant.

8 Interdiu autem [a] cibum non capiebat, noctes verò totas non desinebat lamentari Tobijam filium suum,

[a] Græc. *panē non comedebat, Hebraismus.*

9 Tantisper dum absoluti essent dies quatuordecim nuptiarum,quos juraverat Rehhuel eum illic [b]consumpturum esse.

[b] Græc. *facturum.*

10 Dixit autem Tobija Rehhueli, dimitte me, nam pater meus & mater mea non ampliùs sperant visuros esse me.

11 Cui dixit ipsius socer, mane apud me, & ego mittam ad patrem tuum, qui significent ipsi [c] res tuas.Sed Tobija dixit, nequaquam: verùm dimitte me ad patrem meum. surgens itaque Rehhuel dedit ipsi Saram uxorem ipsius cum dimidio facultatum, *corporibus, jumentísque, & pecunia.

[c] Græc. *ea quæ de te sunt.*

12 Et benedicens eis dimisit eos , dicendo, prosperum successum det vobis Deus, o nati, Deus cœli,antequàm moriar: dixit vero filiæ suæ,honora *soceros tuos: illi nunc parentes tui sunt: audiam de te [d]sermonem bonum; & osculatus est eam.

[d] Græc. *auditionem.*

13 Hhedna autem dixit Tobijæ,frater chare, constituat te Dominus cœli ; & det mihi ut videam liberos tuos ex Sara filia mea, ut exhilarer coram Domino. Ecce autem depono apud te filiam meam in depositum : ne ergo contristes eam, postea abiit etiam Tobija benedicens Deo , qui prosperaverat viam suam, cùm benedixisset Rehhueli, & Hhednæ uxori ejus.

ANNOTATIO.

1 Confusus est] *Id est, lusit operam,& consumpsit frustra ? nempe ea ratione quam exponit Tobit vers.seq bonus vir bene de Gebahhele cogitans.* 5 Eheu] *non dubium est cùm ex Hieronymi interpretatione, tum ex rei ipsius argumento, quin verba Græca corrupta sint. Est enim οἰ pro ου legendum, qua mutatione facta totus locus est evidentissimus.* 11 Corporibus] *nempe humanis, id est, mancipiis κατ' ἐξοχὴν.* 12 Soceros tuos] *id est, socerum & socrum, Hebraismus.*

CAPUT. XI.

1 CUM autem profectus esset donec appropinquarent ipsi ad Nineven,

2 Dixit Rephaël Tobijæ, nosti frater, ut dimiseris patrem tuum:

3 Præcurramus ante uxorem tuam, ut comparemus domum:

4 Et accipe ad manum istud fel piscis.

5 Ita processerunt, & unà abiit canis * secutus eos.

6 Channa autem sedebat circumspiciens pro filio suo in via & animadvertens eum venientem dixit patri ejus:

7 Ecce filius tuus advenit, & vir ille qui erat profectus cum eo; & dixit Rephaël, scio ego, Tobija, aperturum oculos suos patrem tuum esse:

8 Tu itaque inunge felle hoc oculos ipsius, nam *mordicatus exteret, abjicietq; albugines, & videbit te.

9 Accurrens verò Channa [a] irruit in collum filii sui, & dixit ei, videam te fili, deinceps moriar; fleveruntq; ambo.

[a] Græc. *incidit, sic infrà versu.* 11.

10 Tobit quoque exibat ad januam; sed impegit: filius autem ejus accurrit ad eum, & prehendens patrem suum inspersit fel illud oculis patris sui, dicens, [b] bono animo esto pater; ut autem mordicati sunt, extrivit oculos suos, & * desquamatæ sunt de angulis oculorum ejus albugines.

[b] Græc. *aude*

11 Ita videns filium suum irruit in collum ejus & flevit:

12 Deinde dixit, Benedictus es, ô Deus,

13 Et benedictum nomen tuum in secula:

14 *Et benedicant tibi omnes sancti tui Angeli, quia flagellasti, & misericordia usus es:

15 Nam ecce video Tobijam filium meum.

16 Itaque ingressus est filius ejus gaudens,

17 Et renuntiavit patri suo res illas magnas, quæ factæ fuerant in Media.

18 Tum egressus est Tobit [c] obviam nurui suæ gaudens & benedicens Deo, ad portam Nineves, & mirantibus iis qui contemplabantur ipsum incedentem, eò quòd recepisset visum, Tobit profitebatur coram omnibus misertum ipsius fuisse Deum; cumq; appropinquasset Tobit ad Saram nurum suam, benedixit ei dicens, [d] prosperè adveneris filia; benedictus sit Deus qui adduxit te ad nos, & pater tuus, ac mater tua; fuitque lætitia omnibus qui erant Nineves [e] cognatis ejus.

[c] Græc *in occursum nurus.*

[d] Græc. *incolumis.*

[e] Græc. *fratribus.*

19 Adfuit enim *Achikar, & Nitzba filius fratris ejus,

20 Et agitatę sunt nuptiæ Tobijæ [f] hilariter diebus *septem.

[f] Græc. *cum lætitia.*

ANNOTATIO.

5 Secutus eos] *Inde a profectione, ut dictum est suprà* 5.25. *nam hoc præeunte signo intelligitur Channa e longinquo Tobijam filium agnovisse.* 8 Mordicatus] *illiti fellis acrimonia.* 10 Desquamatæ sunt] *id est, pelliculæ squamis similes ex oculis ipsius exciderunt.* 14 Et benedicant] *ad verbum sic habetur, & benedicti omnes sancti Angeli tui. Sed quorsum hoc ad agendas de curatione gratias? Quamobrem ego sic legendum sentio ut reposuimus, aut certè intelligendum passivum verbum ex Atticorum usu.* 19 Achikar] *de quo suprà* 1.24. *Hunc autem locum sic legendum suspicor,* Ἀχίχαρος ὁ καὶ Νισβᾶς *sive (ut Græci legunt)* Νασβᾶς, *pro eo quod est, Achikar qui etiam appellabatur Nitzba, quasi dicas præfectus, sive procurator, & gestor negotiorum regis, quod significatur appellatione Nitzba.* 20 Septem] *vide suprà* 8.17.

CAPUT XII.

Suprà. 5.21

1 POSTEA advocans Tobit Tobijam filium suum dixit ei, vide fili ut des mercedem homini huic, qui profectus est tecum: etiam ampliùs ei oportet addere.

2 Cui dixit Tobija, pater [a] non esset mihi grave dare ipsi dimidium eorum quæ attuli,

[a] Græc. *non lædor dàs ei.*

3 Quia me reduxit ad te incolumem, & uxorem meam curavit, & pecuniam meam attulit, denique te curavit consimiliter; dixitque senex, justè fiet si dabitur ei.

4 Et *accersens Angelum dixit ei:

5 Accipe dimidium eorum quæ attulistis,

6 Ita discede incolumis.

7 Tum *Angelus* vocans duos ipsos clàm dixit eis, benedicite Deo, eumq; celebrate, & amplitudinem [b] tribuite ei; celebrate, inquam, coram omnibus viventibus, pro iis rebus quas fecit erga vos; bonum est benedicere Deo, & efferre nomen ejus, [c] res a Deo gestas honorificè ostendendo, ac ne pigremini celebrare ipsum.

[b] Græc. *date*

[c] Græc. *sermones Dei, Hebraismus.*

8 Arcanum enim regis bonum est occultare, opera autem Dei revelare gloriosum, bonum facite, & malum non assequetur vos.

9 Bona res est oratio cum jejunio, misericordiáque, & justitia: melius est parum cum justitia, quàm multum cum injustitia: melius exercere misericordiam, quàm auri thesauros comportare: misericordia enim ex morte liberat, & ipsa expurgat omne peccatum, qui [d] exercent misericordiam & justitiam omnimodam, implebuntur vita.

[d] Græc. *faciunt misericordias ac justitias.*

10 Qui autem peccant, hostes sunt suę ipsorum vitæ.

11 Minimè occulturus sum a vobis [e] ullum verbum, ut qui dixerim arcanum regis occultare bonum esse, opera verò Dei revelare gloriosum.

[e] Græc. *omne.*

12 Jam itaque quando orabas tu & sponsa tua Sara, *ego afferebam monimentum orationis vestræ coram sancto;

13 *Et quando sepeliebas mortuos, similiter aderam unà tibi; & quando non dubitabas surgere ac relinquere prandium tuum ut profectus circuntegeres mortuum, [f] non erat ignotum mihi benefactum tuum, sed tecum eram.

[f] Græc. *non latebas me benefaciens.*

14 Nunc ergo emisit me Deus ad curandum te,& sponsam tuam Saram.
15 Ego sum Rephaël,unus ᵃ ex septem Angelis illis sanctis qui referunt preces sanctorum,& egrediuntur coram gloria sancti.
16 Ipsis autem duobus turbatis, & procidentibus in faciem,quia metuebant,
17 Dixit,ne metuite, pax enim vobis futura est:
18 Verùm Deo benedicite; quia non mea ipsius gratia, sed voluntate Dei nostri veni; quamobrem benedicite ei in secula.
19 ᵍ Quotidie spectabar a vobis, ac non comedebam, neque bibebam; sed visum vos contemplabamini.
20 Nunc autem celebrate Deum,quia ascendo ad eum qui miserat me; & scribite omnia quæ confecta sunt in libro.
21 Tum ᵃsurrexerunt; cúmq; ampliùs ᵃ non viderent eum,celebraverunt opera magna adeoq; mirabilia Dei.

ᵍ Græc. *omnibus diebus.*

ANNOTATIO.

4 Accersens] *Nempe senex Tobit: quamobrem plurali utitur sequente versu dicens, dimidium eorum quæ attulistis.* 12 Ego afferebam] *possent quidem hæc verba de Christo accipi, qui Angelus est æterni nostri cum Deo fœderis,ut Justinus Martyr contra Tryphonem,& pleriq; patrum multos veteris Testamenti locos sanctè de Christo interpretati sunt. Sed cùm sequentia omnia circunspicimus, hæc omnia (ut pleraq; hujus argumenti) deputamus fabulæ, neque laboramus,ut authorem hunc (qui dogmata non pauca corrasit ex Jehudæorum fæce) ampliùs hoc loco quàm in aliis excusemus,alioqui nusquam scriptura istud officium Angelis tribuit, sed Christo soli vindicat.* 13 Et quando] *apostrophe ad Tobitum, ut ad Tobijam sermonem convertit in fine sequentis versus.* 15 Ex septem] *si unus hic locus extaret ad revincendam libri istius impuritatem, mihi quidem satis futurus esset; nihil enim profectò in toto orbe terrarum magicum dici potest, aut hoc ex principiis magiæ petitum est, quorum doctores primarii ex India & Bactriana profecti cum Jehudæis suum virus cõmunicaverunt: Nam statuunt illi Angelos horarios,diarios, & alios cœli regionibus attributos, principes,ministros,&c. ex quibus Zoroastres Bactrianus, Menastor Indus,& alii scelerum concinnatores suas magiæ observationes elaboraverunt. Atque hoc quidem vitio Jehudæos fuisse non mediocriter inquinatos, ostendit Epiphanius tomo 1. sui Panarii, ubi de Pharisæis agit; & ipsorum quoque libri, diurnæq; observationes testantur, quibus diem solis Rephaëli, diem Lunæ Gabrieli, diem Martis Sammaëli, diem Mercurii Micaëli, diem Jovis Tzidkieli, diem Veneris Hhanaëli, diem Sabbathi Kepharjeli tribuunt, eosq; dominos statuunt totius administrationis in diem illum necessariæ. Quamobrē ita statuimus, qui ex hoc libro veritatem petunt, aut se confirmaturos putant, eos perinde facere, atque si molem gravissimam statuminare velint arundine.* 21 Surrexerunt] *e terra, in quam procíderant.* Non viderunt] *ut ascendendo ex oculis ipsorum disparuerat.*

Caput. XIII.

1 POSTQUAM ergo apparuisset ipsis Angelus Domini, Tobit scripsit orationem ad exultationem, dicens,
2 Benedictus sit Deus vivus in secula, & regnum ipsius, quia ipse flagellat misereturq; deducit ad inferos & reducit, neq; est qui effugiat manum ipsius.
3 Celebrate eum filii Jisraëlis coram gentibus quandoquidem ipse disseminavit nos in eis; ibi ostendite amplitudinem ejus, & exaltate ipsum coram omni vivente, quandoquidem ipse Dominus noster est, & Deus ipse pater noster in omnia secula.
4 Si flagellabit nos propter injusta facta nostra, at rursum miserebitur, & congregabit nos ex omnibus gentibus, in quibus nos disseminaverit: si quidem convertemini ad ipsum toto corde vestro, & toto animo vestro ad exercendã coram ipso veritatem, tunc convertetur ad vos, & minimè abscondet faciem suã a vobis, sed contemplabimini quæ facturus est erga vos.
5 Celebrate igitur eum toto ore vestro, & benedicite Domino ᵃ potentissimo, atque exaltate regem seculorum.
6 Ego in terra captivitatis meæ celebro eum, & indico robur ac amplitudinem ejus genti peccatrici.
7 Quis novit utrum ᵇ benevolè sit accepturus nos, & facturus misericordiam nobis?
8 Deum meum exalto, & animus meus regem cœli, qui exultabit de amplitudine ejus.
9 Dicant omnes, & celebrent eum ᶜ justè.
10 Jeruschalaima civitas sancta, flagellabit quidem te propter opera filiorum tuorum; sed rursum misericordiam faciet filiis justorum:
11 Celebra Dominũ, quoniam bonus est, & benedic regi seculorum, ut rursum tabernaculum ejus extruatur in te cum lætitia,
12 Et exhilaret in te captivos tuos, idq; diligendo in te miseros in omnes generationes seculi.
13 Gentes multæ e longinquo venient ad nomen Domini Dei, dona in manibus habentes; dona regi cœli offerendo; ᵈ generationes omnes laudabunt te, & dabuntᵉ exultationis munera.
14 Maledicti omnes qui oderunt te, benedicti erunt omnes qui diligunt te in seculum.
15 Lætare & exulta ᶠ propterea quòd filii justorum congregabuntur, & benedicent Domino justorum *dicentes*:
16 O beatos qui diligunt te, lætabuntur de tua ᵍ prosperitate, beatos qui contristati sunt pro omnibus flagellis tuis; quia de te lætabuntur contemplantes omnem gloriam ejus, & gaudebunt in seculum.
17 Anima mea benedicat Deo regi magno:
18 Quia extruentur Jeruschalaima sapphiro, & smaragdo, ac lapide pretioso;

ᵃ Græc. *potentia.*
ᵇ Græc. *volet nos.*
ᶜ Græc. *in justitia.*
ᵈ Græc. *generationes generationũ.*
ᵉ Græc. *exultationem: metonymia.*
ᶠ Græc. *propter filios justorum, quod congregabũtur: trajectio*
ᵍ Græc. *pace*

19 Muri

19 Muri tui, turrésque, ac præmunitiones ipsæ auro puro;

20 Et plateæ Jeruschalaimorum beryllo, & carbunculo, lapillisque [h] insitis ophirino tessellabuntur: dicentque omnes *incolæ* vicorum *civitatis* illius, Halleluja; & laudabũt dicentes:

21 Benedictus Deus, qui exaltavit *nos, in* omnia secula.

[h] ex ophirino.

CAPUT XIIII.

1 POSTEA cessavit celebrare Tobit.

2 Erat autem annorum quinquaginta octo,

3 Quando amisit [*] oculos; post annos verò octo recepit visum,

4 Et fecit [a] opera misericordiæ,

5 Perrexitque timere Dominum Deum, & celebrare ipsum.

6 Plurimùm autem cùm senuisset, vocavit filium suum cum sex [b] nepotibus suis, & dixit ei, fili accipe filios tuos (ecce consenui, & jam [c] propè est ut excurram ex hac vita) abi in Mediam, fili, quia persuasus sum de iis omnibus quæ dixit [*] Jona propheta de Nineve, ipsam eversum iri (in Media verò plus erit pacis ad tempus) & fratres nostros qui [*] in ipsa terra sunt dispersum iri ex optima illa terra, & Jeruschalaima fore deserta, domumque Dei illic exustum iri, desertamq; fore ad tempus usque:

7 Sed iterum miserturum ipsorũ Deum, & reducturũ ipsos in terram illam, ubi ædificaturi sunt domum cum priore minimè [d] comparandam, donec [*] completæ sint tempestates seculi: postea verò reversuros ex [e] variis suæ captivitatis locis, & ædificaturos Jeruschalaima honorificè, domumque ipsam Dei illic ædificatum iri, & in omnes generationes seculi ædificium gloriosum, quemadmodum locuti sunt de eo prophetæ:

8 Et omnes gentes conversum iri [f] ex veritate ad timendum Dominum Deum, suffossurásque idola sua, & benedicturas omnes gentes Domino; ac populum ejus celebraturum Deum, Dominum verò exaltaturum populum suum: ita lætabuntur omnes, qui diligunt Dominum Deum, in veritate & justitia, [g] exercentes misericordiam erga fratres nostros.

9 Nunc ergo, fili, abite Nineve, quia omnino futura sunt, quæ dixit propheta Jona; tu verò observa legem & pręcepta, estóque studiosus misericordię, & justus, ut tibi bene sit; & sepeli me honestè, matremque tuã mecum, neque amplius commoramini Nineves.

10 Fili, observa quid fecerit [*] Haman Achikaro, qui educaverat ipsum; quemadmodum ex luce deduxerit eum [*] in tenebras, & quantis malis compensaverit eum.

11 Ac Achikar quidem servatus est, illi verò retributio est facta, cùm ille in tenebras descenderit: [*] Nitzba in misericordia [h] se occupaverat, & servatus est e laqueo mortis quem posuerant ipsi, Haman verò incidens in laqueum periit.

12 Nunc ergo, fili, vide quid misericordia faciat, & quomodo justitia liberet.

13 Hæc autem dicente illo, [i] exhalata est anima ejus in lecto, (erat autem annorum centum quinquaginta octo) & sepelivit eum gloriosè *filius*.

14 Cumque mortua esset Channa mater ipsius, sepelivit eam cum patre suo: abiit verò Tobija cum uxore sua liberisque in Ecbatana ad Rehhuelem socerum suum:

15 Ubi consenuit honoratè, mortuósque [*] soceros suos sepelivit gloriosè, hæreditatémq; percepit facultatũ illorũ, & Tobiti patris sui.

16 Obiit autem ipse quoque annos centum viginti septem natus in Ecbatanis Mediæ:

17 Et audivit antequam moreretur perditionem Nineves, quam cepit [*] Nebucadnetzar & Assuerus: itaque ante mortem de Nineve lætatus est.

[a] Græc. misericordias.
[b] Græc. filiis filii sui.
[c] Græc. ad excurrendũ ex hac vita sum.
[d] Græc. non qualis prior.
[e] Græc. captivitatibus suis.
[f] Græc. verè.
[g] Græc. facientes misericordiam fratribus.
[h] Græc. erat.
[i] Græc. deliquit anima ipsius.

ANNOTATIO.

3 Oculos] *id est, visum oculorum; synecdoche: nam oculos quidem habebat, sed obtectos squamis albuginis.* 6 Jona] *de his Jonæ prophetiis nihil extat, sed Nachum hoc argumento prophetavit: erratum puto.* In ipsa terra] *id est, in Jehudæa.* 7 Completæ] *usque ad illam temporum plenitudinem qua venturus erat Christus, ut vocat Apostolus ad Gal.4.4.* 10 Haman] *de hac historia nihil alibi legitur: videtur quidem in mortis genere ad Hamanem illum alludere, cujus historia in libro Esteræ narratur: sed si ita est, toto cœlo errat.* In tenebras] *id est, in conditionem obscuram miserámque: sic deinceps.* 11. Nitzba] *hanc vocem in contexu Græco certissimis argumentis corruptam suspicor, neque his verbis a re presenti discedi puto: quamobrem pro Menaschis voce quæ ibi legitur, conjicio legendum esse* ὁ Ναβὰς, *ut suprà 11.19. quo pacto evidentiam habet locus.* 15 Soceros] *ut suprà 10.12.* 17 Nebucadnetzar & Assuerus] *id est, Cyaxares Phraortis filius, & Astyages Medorum Reges: quorum alter Nineven cepit post obsidionem gravissimam, alter captam evertit sub extremum Tobiti tempus, vide in prophetam Nachum.*

ORATIO MENASCHIS Regis Jehudæ.

Menasche vinctus fidem suam confirmans a natura Dei confitetur peccata sua, gratiam & misericordiam petit, & votum laudis nuncupat Domino.

1 DOMINE Deus omnipotens majorum nostrorum, Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, ac seminis eorum,

2 Qui fecisti cœlum & terram cum toto ornatu eorum,

3 Qui obsignasti mare verbo præcipiente tuo, qui conclusisti abyssum obsignatam terribili & glorioso nomine tuo,

4 Quem omnia horrent, & contremunt a facie potente tua,

5 Quia perferri non potest majestas gloriæ tuæ, aut sustineri interminatio iræ tuæ contra peccatores,

6 Cujus promissionũ immensa & impervestigabilis est misericordia, quoniam tu domine altissimus, benignus, longanimis, & plurimùm misericors, pœnitentia duceris erga filios hominum,

7 Tu Domine, qui pro amplitudine bonitatis tuæ promisisti pœnitentia te adductum iri, & remissurum iis qui peccaverint in te, & multitudine miserationum tuarum ex decreto tribuis resipiscentiam peccatoribus ad salutem:

8 Tu, inquam, Domine Deus justorum non imposuisti pœnitentiam justis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, iis qui non peccaverunt contra te; sed imposuisti pœnitentiam mihi, qui sum peccator,

9 Quoniam plus peccavi quàm numerosa sit arena maris plurimæ sunt iniquitates meæ, Domine, plurimæ sunt iniquitates meæ; nec sum dignus qui intentis oculis contuear altum cœlum præ multitudine iniquitatum mearum:

10 Incurvatus sum graviter vinculo ferreo, adeò ut non possim efferre caput meum; sed non est relaxatio mihi, quia excitavi iram tuam, faciens quod malum videtur in oculis tuis, cùm non fecerim voluntatem tuam, & mandata tua non observaverim, sed statuerim abominationes, & offensas multas commiserim.

11 Nunc ergo flecto genua cordis mei exoptans a te benignitatem tuam; peccavi Domine, peccavi, & iniquitates meas agnosco.

12 Quamobrem peto & oro te, remitte mihi, Domine, remitte mihi, ac ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus asserves mala mihi, aut damnatum adjudices me locis infimis terræ, quia tu Deus es, Deus pœnitentiæ;

13 Sed ostende in me totam bonitatem tuam, indignum me servando, secundum magnam misericordiam tuam.

14 Et laudabo te semper singulis diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tua est gloria in sempiterna secula, Amen.

JUDITH.

IVDITH.

IVDITH Schimhhonitis, Nebucadnetzare Babyloniæ Rege per Holophernem potentissimarum copiarum ducem Judæam infestaturo, & Beth-choglam obsidente, ad Holophernem proficiscitur in castra; ubi freta formæ suæ elegantia paucos dies intacta ab Holopherne consumens eum mendacus decipit, & de nocte circumvento cervices præcidit ei. Quo facto, caput ad cives suos reportans consilium dat eis, quo Assyrii fusi & profligati, Jehudai liberati sunt, nomen ipsi comparatum, & gratiæ cantatæ Domino.

CAPUT I.

NNO duodecimo regni Nebucadnetzaris, qui regnabat Nineves in civitate magna temporibus [a]Arpacschadi regnū tenentis Medorum Ecbatanis,

2 (Qui extruxit Ecbatanis circumquaq; muros ex lapidibus cæsis in longitudinem cubitorum ternûm, in latitudinem cubitorum senûm, faciens [a] murum altum cubitos septuaginta, & latum cubitos quinquaginta,

3 Et turres ejus imposuit portis ejus centenûm cubitorum,

4 [b]Statuens latitudinem fundamentorum ejus in cubitos sexaginta,

5 Fecitq; portas ejus portas [c] extantes in altitudinem cubitorum septuaginta, quarum latitudo cubitorū quadragenûm fuit, [d] ut procedere possent copiæ potentes ejus, & acies instrui peditatus ejus)

6 Gessit ergo bellum temporibus illis rex Nebucadnetzar contra regem Arpacschadum in planitie magna, quę planities est in finibus [a] Cragi, ad quem convenerant omnes qui incolebant montana, & omnes accolentes Euphratem, & Tigrim, & Hydaspen, & planitiem [a] Arjoci regis Elymæorū, & convenerant gentes multę admodum [e] ex [a] Gelodęis in aciem.

7 Misit autem Nebucadnetzar rex Assyriorum ad omnes habitatores Persidis, & ad omnes habitantes occasum versus, id est, incolentes Ciliciam, & Damascum, Libanumq;, & Antilibanum, omnesque [f] accolas maris,

8 Et [a] ad [g] gentes Carmelum & Gilhhadem, superioremq; Galilæam, & magnam planitiem [a] Chatzar-allom *incolentes*,

9 Et omnes habitantes Samariam ac civitates illius, denique trans Jardenem usq; Jeruschalaima, & [a] Batanæam, & [a] Aulonas, & Kadeschum; & flumen Ægypti, & Daphnas, & Ramessesum, & totam regionem Goschenis,

10 Usq; quà venitur ad ulteriora Taneos & Mempheos, denique omnes habitantes Ægyptum usq; qua venitur ad fines Æthiopiæ.

11 Sed nihili fecerunt omnes habitatores regionum istarum verbum Nebucadnetzaris regis Assyriorum, neq; convenerunt ad ipsum [h] bellaturi, quia non metuebant ipsum; sed [i] videbatur ipsis non majoris quàm alius quilibet, & remiserunt legatos ejus [k] re infecta ignominiosè a conspectu suo.

12 Quamobrem animatus Nebucadnetzar contra omnes regiones istas valde, juravit per thronum & regnum suum omninò se ulturum esse omnes fines Ciliciæ, & Damasci, Syriæq;, ac sublaturum gladio suo omnes habitantes in regione Moabi, & Hhammonitas, & totam Judæam, omnesq; Ægyptios, usq; quà venitur ad fines utriusq; maris.

13 Et aciem instruxit copiarum suarum cōtra Arpacschadum regem anno decimo septimo, ubi confirmatus ipse in bello suo cum omnibus curribus ipsius dominatus est civitatibus ejus,

14 Et perveniens Ecbatana usq; occupavit turres, & devastavit plateas *civitatis* illius, & ornatum illius [l] exposuit opprobrio:

15 Ipsum verò Arpacschadum capiens in montanis Cragi confixit jaculis ipsius, atque profligavit eo ipso die;

16 Eoq; confecto rediit Nineven ipse [m] cum tota turba miscella sua, multitudine hominum bellatorum permagna, ubi soluto animo convivatus est ipse cum copiis suis per dies centum viginti.

[a] Græc. *altitudinē muri.*
[b] Græc. *fundans latitudinem.*
[c] Græc. *excitata.*
[d] Græc. *ad processus copiarum, &c.*
[e] Græc. *filiorum Gelod.*
[f] Græc. *habitantes secūdum faciem maritimæ.*
[g] Græc. *eos qui sunt in gentibus.*
[h] Græc. *ad bellum.*
[i] Græc. *erat coram ipsis ut vir unus.*
[k] Græc. *vacuos in ignominia.*
[l] Græc. *dedit in probrum.*
[m] Græc. *post eum.*

ANNOTATIO.

1 Anno duodecimo] *Historiam hanc quàm variè interpretentur quicunq; eam attigerunt nihil attinet dicere; tantùm tres sententias in hunc locū afferre statuimus paucis, & quid magis probemus ostendere. Ac veterum quidem sententia fuit, teste Augustino lib. 18. de civit. Dei, cap. 16. hæc ad hystoriam Cambysis filii Cyri Persarum regis pertinere; Arphaxadum verò esse Arbactum quendam, quo authore (cùm Cyri apud Massagetas clades audita est) Medi in regem Persarum rebellaverint: quam sententiam ex Hebræorum testimoniis confirmare volebat Beda, eò quòd Cambysen Hebræi Nebucadnetzarem alterum vocaverint: sed neque tam diu regnavit Cambyses, ut hic dicitur, & infrà 2. 1. neque rex Assyriorum diceretur. Altera sententia est eorum qui Philonem secuti Dario Hystaspis filio ista tribuerunt; sed ne hoc quidem probatur nobis, quia illud hystoriæ sacræ planè repugnaret, & præterea Nineven longo antea tempore ab Astyage eversam fuisse confitentur hystorici. Quamobrem nos sententiam aliam magis amplectimur, nempe cùm Nebucadnetzar commune sit regum Babyloniorum nomen: Nebucadnetzarem hic eum appellari, quem scriptura vocat Merodac-Baladanem, avum Nebucadnetzaris illius qui fuit magni Nebucadnetzaris pater, per quem Menasche rex Judæę captus in Babyloniam deportatus, ac postremò vinculis solutus est. Is enim rex Babyloniæ primùm, postea verò Assyrię quoque effectus est, succedens in regnum Esar-chaddoni magno, cùm fratres illius patricidæ regno indigni haberentur, unde tota Asia mutuis bellis exarsit diutissimè.* Arpacschadi] *id est, Artecarmis, qui Media divisa regnum suum*

 Nineves

Ninives confirmavit, ut eo propugnaculo fretus tum Dejoci regi, tum irrumpentibus aliis hostibus obsisteret.
6 Cragi] *Græcam vocem Ragau sic omnino intelligendam esse ostendit historiæ cum Geographicis comparatio, & legendum* κράγου. *Est autem Cragus pars Tauri montis, cui subest campus amplissimus in accessu Mediæ. Cragum nominat Plinius lib. 5. natural. histor. cap. 27.* Arjoci] *id est, Dejocis, qui alterā Mediæ partem obtinebat.* Gelodæis] *id est, Scythis, & superioribus gentibus trans montem Taurum ad septentrionem habitantibus, Gelas vocat Geographi, Græci Cadusios.* 8 Ad gentes] *id est, ad novos terræ Jisraëlis incolas, per Schalmanasarem & Esarchaddonem missos, de quibus 2. Reg. 17.* Chatzar-allom] *hanc vocem in Canonicis libris legere non meminimus, sed tantùm hoc in libro hîc & infrà. 3. 13. & 7. 3. Quibus ex locis campum esse intelligimus inter montana duo, ex forma vestibuli protractum in magnam longitudinem: qua ex forma Chatzar, id est atrium, appellatur, Allom verò a montibus sylvosis campum illum definientibus: sunt autem hæc montana Taboris, de quibus Jehoschu. 16. & sequentibus. hæc enim a Galilæa superiore ad inferiorem, id est Samariam, protenduntur.* 9 Batanæam] *id est, Trachonitidem, & cæteras partes in ventre montium Alsadamorum sitas, ut appellat Ptolemæus.* Aulonas] *Græcam vocem Chellos sic interpretamur, quia fit ex Hebræa Cholon sive Chillen, quam vocem imitati Græci Aulonas dixerunt, affini significatione cum Chatzar, de quo modo dicebamus. Duo autem fuerunt Aulones in terra Jisraëlis, ut ex sacris libris est manifestissimum: sed hîc Aulones ii sunt intelligendi qui secundum montes Arabiæ ad Ægyptum usque protenduntur, ad quos Hhammonitica regio, Moabitica, Nabathæa, & aliæ pertinent.*

Caput II.

1 ANNO autem decimo octavo, die vigesimo secundo mensis primi factus est sermo in domo Nebucadnetzaris regis Assyriorum de ulciscendis omnibus illis regionibus, quemadmodum dixerat. (*Suprà 1. 12.*)

2 Convocatis enim omnibus administris ejus, & omnibus magnatibus ejus, proposuit eis arcanum consilii sui,[a] colligens omne malum regionum istarum ore suo,

3 Illi autem judicarunt profligandam esse omnem carnem eorum qui non obsecuti essent verbo oris ipsius.

4 Fuit itaque cùm absolvisset consultationē suam, ut vocaret Nebucadnetzar rex assyriorū Holophernem primarium ducem copiarum suarum, qui secundus erat ab ipso ac ediceret ei,

5 Hæc dicit rex ille magnus Dominus totius terræ, ecce tu profectus a conspectu meo assumito tecum viros fretos robore suo, peditum ad centum viginti millia, equorum verò multitudinem cum sessoribus ad duodecim millia: & procedito[b] contra totam regionem illam quæ ab occasu est, quia nō paruerūt verbo meo; ac denuntiato ipsis, ut terram & aquam comparent mihi, quia indignatione mea superventurus sum ipsis & obtegens totam superficiem terræ pedibus copiarum mearum expositurus ipsos direptioni eis; adeò ut saucii illorum impleant valles, ac torrentes illorum, & fluvii exundantes mortuis illorum impleantur; denique acturus turbam[c] captivam illorum in extremitates totius terræ: tu ergo egressus præoccupa mihi totum terminum illorum; cumq; dedent se ipsos tibi, conserva eos mihi ad diem illum[d] quo sum castigaturus eos:

6 Erga eos autem qui erunt immorigeri ne clementia utitor oculus tuus, ut[e] exponas eos cædi & rapinæ in tota terra tua; quia ut vivo ego & potentia regni mei constat, ita quæcunque locutus sum ea quoque efficiam manu mea. Tu igitur ne transgreditor[f] quicquam verborum Domini tui sed[g] omnino conficito prout præcepi tibi, ac ne longior esto in efficiendis illis.

7 Egressus itaque Holophernes a conspectu Domini sui, vocavit omnes dynastas, ducesq;, & præfectos copiarum Assyriæ, numeravitque lectissimos viros in aciem, quemadmodū præceperat ipsi Dominus ipsius ad myriadas duodecim, & equites sagittarios duodecies mille:

8 Quorum aciem instruxit, quemadmodum militaris multitudo disponi solet, & sumpsit camelos asinósque ad impedimenta ipsorum multitudine permagna, & oves bovesque & capras,[h] ut expeditiores essent, innumeras:

9 Item commeatum in virum quemque[i] numerosissimum.

10 Aurumque & argentum ex domo regis permultum.

11 Ita processit ipse cum omnibus copiis suis in expeditionem præiturus regi Nebucadnetzari, ut obtegeret totam superficiem terræ ad occasum sitæ curribus & equitibus, peditibusque lectissimis ipsorum: multi etiam miscelli conveniebant ad ipsos *numerosè* ut locustæ, aut ut arena terræ: innumerabiles denique erant præ multitudine.

12 Processerunt ergo Nineve itinere trium dierum[k] in campum Betilath; castraque fecit supra Betilathum propè montē illum qui a dextra est superioris Ciliciæ, ubi assumens omnes copias suas, pedites, & equites, atq; currus suos discessit inde in regionem montanam.

13 Et condidit Phudum, ac Ludum, vastavitque omnes[l] Tarsenses, & Jischmahhelitas, qui ad Austrum erant in superficie deserti Aulonum, cùm trajecisset Euphratem & transiisset Mesopotamiam.

14 Nam subruit omnes civitates excelsas impositas torrenti Arbonæo, donec veniatur ad mare.

15 Et occupans terminos Ciliciæ concidit omnes qui obsistebant sibi, pervenitque ad terminos usque Japhonis meridiem versus &[m] prospectum Arabiæ.

16 Posteà circumveniens omnes Midjanitas incendit tabernacula eorum & vastavit caulas eorum.

17 Descenditque in campum Damasci[n] tempore messis triticeæ, ubi incendens omnes agros illorum, & greges armentaque[o] exponens delenda civitates eorū deprædatus est, & agros eorum excutiens cæcidit omnes adolescentes eorum[p] acie gladii.

18 Itaque accidit metus & tremor de eo omnibus habitantibus *regionem* maritimam, qui

[a] *Græc. convocans.*
[b] *Græc. in occursum toti regioni.*
[c] *Græc. captivitatem.*
[d] *Græc. castigationis illorum.*
[e] *Græc. tradas.*
[f] *Græc. unū aliquod.*
[g] *Græc. conficiens confectio.*
[h] *Græc. ad apparatum, ipsorum quarum non erat numerus.*
[i] *Græc. in multitudinem.*
[k] *Græc. in faciem campi.*
[l] *Græc. filios Tarsis & filios Jischmahhelis.*
[m] *Græc. faciem.*
[n] *Græc. diebus.*
[o] *Græc. dans ad deletionē.*
[p] *Græc. ore.*

qui erant Tzidone, & Tyri, habitantibúsque *Suri, & * Hhacone, omnibusque habitantibus *Jemnane: etiamq; *habitatores Aschdodi, & Aschkelonis timuerunt ab eo valde.

ANNOTATIO.

2 Colligens omne malum] *Id est, congerens ea omnia animo infensissimo, quæ malè facta ab illis fuisse confirmabat, ut eo pacto commune odium in consiliariorum suorum animis incenderet.* 4 Holophernē] *Chaldaicum esset Cholparneahh: sed usitatam vocem hic visum est retinere.* 12 Betilath] *vocem hanc corruptam esse res ipsa loquitur. Ego si quid conjectura possum, existimo regionem esse & planitiem illam, quæ inter montem Taurum & Edessam sita est, ubi Bithias & Samosata in Geographicis a Ptolemæo collocantur: Est enim Betilla Chaldæis agnorum locus ut ferè sunt pascua montanis subjecta. Erat autem hic locus ad Euphratem trajiciendum commodissimus.* Montem illum] *id est, Taurum.* 13 Phudum] *id est, Cappadociæ, & Armeniæ minoris incolas. Est autem hic versus prolepticus, summatim exponens ea quæ postea minutatim explicantur.* In superficie] *id est, in toto illo deserto, quod secundum montes a summa Syria ad Arabiam & Ægyptum usque protenditur.* 14 Arbonæo] *ex notatione vocis (Hebraicè enim dicitur Charbonai ex nigrore) & natura ipsius fluvii quam tradunt historiographi, fluvius est Melas Cappadociam & Armeniam minorem præterfluens.* Mare] *nempe Cilicium.* 18 Suri] *locus est maritimus inter Tyrum & Ptolemaida, quem a situ Geographi vocarunt Sandalium.* Hhacone] *id est, Ptolemaide, ut Plinius testis est: vide in Judic. 1.31. Sed Græca vox est corruptissima.* Jemnane] *oppido sito sub Carmelo monte.* Habitatores] *id est, Pelischtæi, synecdochicè.*

CAPUT III.

1 QUAMOBREM miserunt ad eum legatos, qui verbis ad pacem spectantibus dicerent,

2 Ecce nos [a] servi Nebucadnetzaris regis magni [b] expositi sumus tibi:

3 Utere nobis, quemadmodum placuerit [c] tibi.

4 Ecce prędia nostra, & omnia loca nostra, omnesque agri tritici, gregesque, & armenta, & omnes caulæ tentoriorum nostrorum expositæ sunt tibi, utere quemadmodum placuerit tibi.

5 Ecce etiam civitates nostrę, & qui incolūt eas, servi tui sunt; veniens [d] exhibe te illis, ut videtur bonum in oculis tuis.

6 Cùm ergo accedentes viri illi Holophernem, renuntiavissent ipsi [e] in hanc sententiam,

7 Descendit in maritimam regionem ipse cum copiis suis.

8 Et custodia imposita civitatibus excelsis, acceperunt ex eis ad auxilium viros delectos.

9 Exceperunt autem eum ipsi cum tota circunjacente regione ipsorum coronis, choreisque, & tympanis.

10 Ipse verò evertens omnes terminos eorum, lucos eorum excidit:

11 Placebat enim ipsi profligare omnes Deos terræ.

12 Ut solùm Nebucadnetzarem illum colerent omnes gentes; & omnes linguæ, atque nationes ipsorum, illum invocarent Deum.

13 Cùm autem venissent e regione *Chatzar-allomi prope *Dothajima, qui locus est ex adverso *Serræ magnæ, ut *vocant* Jehudæi,

14 Castra fecit inter Gebahhum & *Scythopolin; ubi fuit mensem [f] integrum, ut omnia impedimenta copiarum suarum colligeret.

[a] Græc. *pueri.*
[b] Græc. *adsumus corā te; ut Genes. 13.9. sic deinceps.*
[c] Græc. *faciei tuæ.*
[d] Græc. *occurre illis quod est bonum.*
[e] Græc. *secūdum verba hæc.*
[f] Græc. *dierum.*

ANNOTATIO.

13 Chatzar-allomi] *De quo sup. 1.8.* Dothajima] *de quo Genes. 37. 17.* Serræ magnæ] *sic vocant Jehudæi accessus angustos per fauces montium, cùm longiores sunt angustiæ: quia montes utrinque inter se adversantes figuram serræ denticulatæ quodam modo exprimunt. Atque hanc quidem fuisse regionis illius constitutionem apparet ex 2. Reg. 6. Quamobrem eum ad commoditatem exercitus in omnes terræ partes transmittendi occupavit, ut fecit Jonathan, 1. Mach. 9.73. Hæc autem serra, id est, serrata quodammodo angustia, magna dicitur discretionis ergò; quia minor fuit serra prope Micmaschum, cujus habetur mentio 1. Schem. 13. & 14. & 17. Et Jescha. 10. Has serras veteres Hebræi potius Mahhberoth, id est, transitus, nominarunt.* 14 Scythopolin] *quam Hebræi prius Beth-scheanem appellabant.*

CAPUT IIII.

1 AUDIENTES vero [a] Jisraëlitæ, qui habitabant in Judæa, quæcunque fecerat gentibus Holophernes primarius dux Nebucadnetzaris regis Assyriorum, & quomodo spoliasset omnia loca sacra earum, eaque [b] delevisset:

2 Metuerunt valde [c] ab eo, & Jeruschalaimorum causa ac templi Jehovæ Dei ipsorum conturbati sunt, * quia recèns ascendebant e captivitate, & nuper totus populus congregatus fuerat ex Judæa, vasaque & altare ac domus ipsa a profanatione fuerant sanctificata.

3 Itaque miserunt in totum terminum Samariæ & vicos illius, & Bethchoronem, & *Bahhal-majima, & Jerichuntem & Mecholam, & Tzorhham, & convallem *Schalami qui præoccuparent omnes vertices montiū excelsorū.

4 Et muris cingentes vicos qui erant in eis * deponerent illic commeatum ad apparatum belli, quia recèns fuerant agri eorum demessi.

[a] Græc. *filii Jisraëlis, sic deinceps.*
[b] Græc. *dedisset in deletionem.*
[c] Græc. *a facie ejus.*

5 Scripsit etiam [c] Jojakim sacerdos magnus, qui erat [d] tempore illo Jeruschalaimis, ad habitatores [e] Beth-choglæ, & [e] Beth-haschittę, quæ sita est e regione Chatzar-allomi [e] adversus agrum propinquum Dothajimis, edicens ut obtinerent ascensus montanæ *regionis*,

6 Quia per ipsos ingressus patebat in Judæam, eratque facile prohibere illos aggredientes, cùm angustus esset transitus in viros [f] ad summum binos.

7 Feceruntque Jisraëlitæ prout constituerat ipsis Jojakim sacerdos magnus, & senatus totius populi Jisraëlis, qui considebant Jeruschalaimis.

8 Et inclamaverunt [g] omnes Jisraëlitæ Deum contentione magna, deprimentes animos suos contentione magna ipsi cum uxoribus suis,

9 [e] Et infantes ipsorum, ac jumenta ipsorum cum omni inquilino & mercenario, & *mancipio* ipsorum pecunia empto, imposuerunt cilicia lumbis suis.

10 Et unusquisque vir, muliérque, & pueri, atque habitatores Jeruschalaimorum prociderunt [h] ante templum,

11 Et inspergentes cinere capita sua expanderunt cilicia sua coram Domino,

12 Et altare ipsum cilicio circundederunt:

13 Exclamaverúntque apud Deum Jisraëlis unanimiter [i] contentione magna, ne exponeret direptioni liberos ipsorum, & uxores prædæ, & civitates [k] hæreditarias ipsorum deletioni, & res sanctas profanationi & probro, [l] unde lætaturæ essent gentes.

14 Et exaudiens Deus deprecationem ipsorum ex tribulatione ipsorum servavit eos:

15 Cùm jejunaret populus dies complures in tota Judęa & Jeruschalaimis coram [m] loco sancto Domini omnipotentis,

16 Et Jojakim sacerdos magnus omnésque qui astabant coram Domino sacerdotes, & qui ministrabant Domino, ciliciis accincti lumbos suos offerrent holocaustum [n] juge, & vota & voluntaria dona populi,

17 Et versante cinere super cidares ipsorum inclamarent Dominum omnibus viribus [o] ut benignè respiceret in totam domum Jisraëlis.

[d] Græc. diebus illis.
[e] Græc. contra faciem agri.
[f] Græc. omnes.
[g] Græc. omnis vir Jisraëlis.
[h] Græc. contra faciem templi: sic deinceps.
[i] Græc. contente.
[k] Græc. hæreditatis.
[l] Græc. latitię gentibus.
[m] Græc. sanctis.
[n] Græc. jugitatis.
[o] Græc. ad bonum ut visitaret.

ANNOTATIO.

2 Quia recens] *Hæc de Babylonica deportatione & reversione minimè intelligenda esse suprà in primum caput ostendimus; sed potius ad illud tempus referenda esse, quo Menasche solutus vinculis ex Babylonia redierat: quo tempore captivi quidem reversi sunt: sed cultus Dei, quem ipse contaminaverat, instauratus est Jeruschalaimi, quemadmodum legimus 2. Chronic. 33. 13 agnovisse Menaschen, quòd Jehova sit Deus, &c.* 3 Bahhalmajima] *has voces depravatissimas ita restituendas esse videbit facilè quisquis tum historiam sacram, tum chorographiam cognoverit: ut apparet ex Jehosch. 16. & 17. & Judic. 7.* Schalemi] *de qua Gen. 14.* 4 Deponerent] *sic legendum esse in contextu Græco, ipso meridie clarius est.* 5 Jojakim] *hic verò is esse minimè putandus est, qui Darii & Artaxerxis temporibus vixit, de quo Nechem. 12. 10. & 26. sed ille potiùs cujus fit mentio in historia Chizkijæ, 2. Reg. 18. & 19 de quo insignis habetur prophetia Jescha. 22. Quam prophetiam si quis huic historiæ aptare velit, non magnopere contendam: nam idem est Jojakim & Eljakim. Nec obstat quòd eo tempore regnabat Menasche, cujus hîc nulla mentio: nam prudentis regis fuit ab his negotiis in speciem abstinere, & Jehojakimo viro authoritate summa prædito committere curam agendi quæ fuerunt opus cùm in regno Jehudæ, tum in locis finitimis: quod si procurasset Rex, speciem rebellionis habuisset.* Beth-choglæ] *cujus mentio est Jehosch. 18. 19. & 21. civitas fuit partim ad Binjaminem, partimque ad Ephrajimum pertinens.* Bethhaschittæ] *ut Judic. 7. 22.* 9 Et infantes] *vide in Jona. 3.*

CAPUT V.

1 SED cùm renuntiatum esset Holopherni primario duci copiarum Assyriæ Jisraëlitas se comparavisse ad bellum, & accessus *regionis* montanæ occlusisse, muroque firmasse omnem verticem montis excelsi, & in agris disposuisse [a] res ad quas impingeret:

2 Iratus [b] & indignatus vehementer accersivit omnes principes Moabi omnésque duces Hhammonitarum, & omnes satrapas *regionis* maritimæ, & dixit eis,

3 Renuntiate jam mihi, ô [c] Cenahhanæi, quis sit populus iste qui considet in *regione* mõtana, quæ civitates quas habitant, quæ multitudo copiarum ipsorum, qua in re *positum sit* robur ipsorum & potentia ipsorum, quis extiterit apud eos rex aut princeps exercitus ipsorum,

4 Et quamobrem contrà statuerint quàm omnes habitantes ab occasu, ne [d] obviam mihi procederent.

5 Cui dixit Achior dux omnium [e] Hhammonitarum, audiat jam Dominus meus [f] rem ex ore servi sui: nam renuntiabo tibi veritatem de populo isto domicilia habente prope te, qui inhabitabat montanam *regionem* istam: nõ enim prodibit mendacium ex ore servi tui.

6 Populus iste a [g] Chaldæis oriundus est;

7 Fuerunt autem inquilini primùm in Mesopotamia, eò quòd nollent obsequi Diis majorum suorum, qui erant in terra Chaldęorum;

8 Sed excedentes instituto gentis suæ adorarent Deum cœli, Deum quem agnoverant: quamobrem ejicientibus ipsos *patribus* a conspectu deorum suorum fugerunt in Mesopotamiam, ubi fuerunt inquilini diebus multis; cúmque edixisset Deus ipsorũ, ut egressi ex incolatu suo proficiscerentur in terram Cenahhanis, inquilini fuerunt illic, & multiplicati sunt auro & argento, ac pecoribus multis valde.

9 Postea descenderunt in Ægyptum (obtexerat enim superficiem terræ Cenahhanis fames) & inquilini fuerunt illic, donec reverterentur; ubi [h] abierant in multitudinem plurimam, adeò ut innumerum esset genus ipsorum.

10 Cùm autem insurrexisset in eos rex Ægypti, ut astutis consiliis opprimerent eos, & labore ac [i] lateritio opere deprimentes eos [k] efficerent eos servos:

11 Inclamaverunt Deum suum, qui percussit totam terram Ægypti plagis immedicabilibus,

[a] Græc. offendicula.
[b] animo.
[c] Græc. filii Cenahhanis.
[d] Græc. in occursum mihi.
[e] Græc. filiorum Hhammonis.
[f] Græc. sermonem.
[g] Græc. sunt progeniti Chaldęorũ.
[h] Græc. facti sunt.
[i] Græc. latere.
[k] Græc. posuerunt eos in servos.

cabilibus, adeò ut ejicerent eos Ægyptii a conspectu suo:

12 Et exarefecit Deus mare rubrum coram eis.

13 Et adducens eos in montem Sinai & Kadeschum Barnehhæ, ejecit omnes qui habitabant in deserto.

14 Ita habitaverunt in terra Emoræorum,

15 Et omnes Cheschbonis incolas profligarunt potentia sua.

16 Et postquam trajecerunt Jardenem,

17 Hęreditariò possederunt montanam istā regionem totam,

18 Ejectisque a conspectu suo Cenahhanæo, & Perizzæo, Jebusæoque, & Schecemita, & Girgaschæis omnibus habitarunt ibidem [l] diu.

19 Denique tantisper dum non peccaverunt coram Deo suo, fuerunt penes ipsos bona, quia Deus osor iniquitatis adest ipsis.

20 Quando verò discesserunt a via quam disposuerat ipsis, profligati sunt multis bellis quàmplurimum.

21 Et captivi abducti in terram alienam, & templum Dei ipsorum [m] æquatum solo, & civitates ipsorum captæ ab adversariis.

22 Nunc autem conversi ad Deum suū ascenderunt e dispersionis locis in quæ dispersi fuerant & obtinentes Jeruschalaima (ubi sanctuarium ipsorum est) habitatores effecti sunt regionis istius montanæ quòd deserta esset.

23 Nunc ergo, Domine imperator, si quis est error in populo isto, & peccavit contra Deum suum, consyderandum est: quia hoc ipsis offendiculo futurum est, & ascendentes debellabimus eos.

24 Sin autem non est iniquitas in gente istorum, prętereat quæso Dominus meus; ne fortè protegat Dominus ipsorum & Deus ipsorum ipsos, simusque probro coram vniversa terra.

25 Fuit autem cùm desivisset Achior loqui sermones istos, ut murmuraret totus populus, qui in circuitu tentorii circunstabat.

26 Diceretq; magnates Holophernis, & omnes habitatores regionis maritimæ & Moabitidis, ipsū discindendum esse; non enim metuemus, *inquiebant*, [n] ab Jisraëlitis, Nam ecce populus est cui non adsunt vires, neque robur ad aciem validam *constituendam*.

27 Quamobrem jam ascendemus, eruntque [o] tanquam esca devoranda toti exercitui tuo, Domine Holophernes.

[l] Græc. *dies multos*.

[m] Græc. *factum in solum*.

[n] Græc. *a facie filiorum Jisraëlis*.

[o] Græc. *in devorationē*.

CAPUT VI.

1 POSTQUAM verò cessavit tumultus hominum qui consessum circunstabant, dixit Holophernes primarius dux copiarum Assyriæ Achiori ' coram toto populo alienigenarum,

2 ' At quis nam es? quòd tu Achior coram toto populo alienigenarum & apud omnes [a] Moabitas, ' & quicunque sunt mercenarii Ephrajimi, quòd tu prophetavisti apud nos prout *audimus* hodie, & dixisti gentem Jeruschalaimorum non esse debellandam, quia Deus ipsorum sit protecturus ipsos: at quis Deus est nisi Nebucadnetzar?

3 Hic missurus est potentiam suam, & profligaturus eos e superficie terræ: neque liberabit eos Deus ipsorum, sed nos servi illius, profligabimus eos tanquam virum unum: neque sustinebunt potentiam equorum nostrorum: nam iis proculcabimus illos.

4 Imò illorum montes inebriabuntur sanguine illorum, & illorum campi complebuntur mortuis ipsorum; neque obsistet vestigium ullum pedum ipsorum ex adverso nostri, sed peribunt [b] planè, ait rex Nebucadnetzar Dominus totius terræ: dixit enim, ' non irrita fient verba [c] mea.

5 Tu verò Achior mercenarie Hhammonita, qui prolocutus es sermones istos ' die injustitiæ tuę, non visurus es ampliùs faciē meam, inde a die hoc, donec ultus fuero gentem istorum [d] advenarum Ægypti, ac tum pervadet ferrum exercitus mei, & grex servorum meorum latera tua, & corrues inter vulneratos istorum, ' quando revertar *ad te*.

6 Quamobrem constituent te servi mei *abducentes* in regionem montanam & collocabunt te in una ex civitatibus, [e] ad quas ascensuri sumus; neq; peribis donec profligeris cum illis. Quòd si speras animo tuo fore ut non prehendantur, ' ne concidat vultus tuus; dixi, & nullum verborum meorum excidet.

7 Pręcepit itaque Holophernes servis suis, qui aderant tentorio suo, vt comprehendentes Achiorem statuerent eum ad Beth-choglam, & traderent in manus Jisraëlitarum:

8 Et comprehendentes eum servi illius abduxerunt eum extra castra in campum, & profecti e medio campestris regionis in montanā pervenerunt ad fontes qui subsunt Beth-choglæ: cumque viderent eos [f] oppidani qui erant in vertice montis, omnes funditores obtinuerunt ascensum [g] quò contendebant illi, & lapides in eos immiserunt.

9 Quamobrem illi subeuntes montem ligaverunt Achiorem, & dimiserunt abjectum sub radice montis: postea ad Dominum suum reverterunt.

10 Descendentes verò Jisraëlitæ e civitate sua adstiterunt ipsi, & solventes eum abduxerunt Beth-choglam,

11 Stiteruntque eum apud principes civitatis suæ, qui erant eo tempore Hhuzzija filius Micæ e tribu Schimhhonis, & Chabri filius Hhotnielis, & Carmi Malcielis.

12 Hi postquam accersivissent omnes seniores civitatis, concurrentibus omnibus adolescentibus eorum & mulieribus in congregationem, stiterunt Achiorem in medio totius populi sui, & interrogavit eum Hhuzzija quidnam accidisset:

13 Qui respondens renuntiavit eis verba cōsessus Holophernis, & omnia verba quę prolocutus fuerat apud principes Assyriæ, & quęcunque magnificè jactaverat Holophernes cōtra domum Jisraëlis.

14 Itaque procidentes populares adoraverunt Deum, & inclamaverunt Deum dicentes,

15 Domine Deus cœli, respice ad [h] immensam superbiam ipsorum, & miserere abjectionis gentis nostræ, ac intuere faciem eorum qui sanctificati sunt tibi hoc tempore.

16 Deinde consolati Achiorem laudaverunt

[a] Græc. *filiis Moabi*.

[b] Græc. *perditione*.

[c] Græc. *sermonum meorum*.

[d] Græc. *Aegyptum, id est, Aegyptios istos*.

[e] Græc. *ascensuum*.

[f] Græc. *viri civitatis*.

[g] Græc. *illorum*.

[h] Græc. *superbias*.

runt eum valde.

17 Et assumpto eo Hhuzzija ex congregatione in domum suam,[i] exhibuit convivium senioribus:

18 Qui invocaverunt Deum Jisraëlis ad auxilium tota nocte illa.

i Græc. fecit

ANNOTATIO.

1 Coram toto] *Hæc circumstantia non mediocriter amplificat Holophernis arrogantiam; quòd non huic tantùm, sed exteris quoque & sociis omnibus propter hunc contumeliosus fuerit: quod sequentis versu oratio indicat.* 2 At quis nam] *hi duo versus leguntur variè, sed nos illud sequimur quod probabilius judicavimus.* Et quicunque] *sic perstringit Holophernes Achioris perfidiam, & aliorum in castris versantium, quos dicit a Judæis & Ephrajimitis redemptos esse, ut ita prophetent & frangant multitum animos: quomodo Achiorem mercenarium Hhammonitam vocat ver. 5.* 4 Non irrita fient] *q.d. Rex dixit, & statuit potius movere omnia, quàm ferre ut verbum suum intercidat.* 5 Die injustitiæ tuæ] *id est, hodie, cùm perfidiam tuam ut mercenarius improbus retexisti.* Quando revertar] *id est, quando recipiam te e medio illorum quos fudero potentia mea: sic accipiendum esse docent sequentia.* 6 Ne concidat] *id est, si ita securus es de salute illorum, nihil de tua metuito: nam vestra sors communis futura est.*

CAPUT VII.

1 POSTRIDIE verò denuntiavit Holophernes toti exercitui suo & toti populo suo, iis qui advenerant ad auxilium ipsius, ut conjunctis copiis ascendentes contra Beth-choglam ascensus regionis montanæ præoccuparent, & inferrent bellum [a] Jisraëlitis.

2 Ita conjunctis copiis eo ipso die procedentes quique viri potentes ipsorum (quorum copiis erant [b] bellatorum peditum centum septuaginta millia, & equitum duodecim millia, præter impedimenta, & viros alios qui pedib⁹ comitabantur ipsos multitudine quàm plurima)

3 Castra posuerunt in valle propinquo Beth-choglæ, ad fontem, protenderuntque in latitudinem a Dothajimis usq; Bahhalmajima, & in longitudinem à Beth-chogla usq; ad Fabarium agrum, qui est e regione Chatzar-allomi.

4 Jisraëlitæ verò ut viderunt eorum multitudinem, turbati sunt valde, dixeruntq; [c] alter ad alterum: nunc occludent isti superficiem totius hujus terræ: & neque montes excelsi, neq; convalles, neq; colles sustinebunt [d] gravem hunc numerum istorum.

5 Et assumptis quisq; armis suis bellicis cùm accendissent pyram in turribus suis, manserunt excubantes totam noctem illam.

6 Die autem [e] postero eduxit Holophernes totum equitatum suum in os Jisraëlitarum qui erant Beth-choglæ, ut recognosceret ascensus civitatis ipsorum:

7 Et fontes aquarum ipsorum invadens occupavit eos, ac instituit in eis præsidia bellatorũ: ipse verò conjunctis copiis ad populum suum regressus est.

8 Nam accedentes eum omnes principes [f] Edomæorum, & omnes ductores populi Moabitarum ducesq; regionis maritimæ dixerant, audiat jam sermonem Dominus noster, ne fiat [g] labes in copiis tuis:

9 Nam populus iste Jisraëlitarum non confidunt hastis suis, sed [h] istis præaltis montibus in quibus ipsi habitant: non enim fuerit facile ipsos antevertere per vertices montium ipsorum.

10 Nunc ergo Domine, ne bellum gerito contra eos; ut fit bellum instructa acie: & non cadet ex populo tuo [i] vel vnus: permane in castris tuis præservans unumquemque virum in copiis tuis, & obtineant servi tui fontem aquæ, qui egreditur e radice istius montis (nam illinc aquãtur omnes habitatores Beth-choglæ) ita tollet eos sitis, aut dedent civitatem suam: nos verò & populus noster conscendemus propinquos vertices montium, & in eis castrametabimur ad præsidium, ne exeat civitate nullus; & contabescent fame ipsi, uxoresq; ipsorum, & liberi ipsorum; denique antequam gladius superveniat eis; subvertentur in plateis habitationis suæ. Sic rependes ipsis [k] malum, eò quòd seditionem moverint, neque auscultaverint [l] tibi placidè.

11 Atque horum sermones placuerant [m] Holopherni, & omnibus ministris ejus, constitueratque facere prout locuti fuerant.

12 Profecta igitur castra Hhammonitarum, & cum eis quinque Assyriorum millia, metata sunt in valle, & præoccuparunt aquas & fontes aquarum Jisraëlitarum. Ascendentes verò Edomæi & Hhammonitæ metati sunt in regione montana ex adverso Dothajimorum, ex quibus miserunt ad Notum & Subsolanum ex adverso Beth-hharabæ, quæ est propinqua Ketzitzo ad torrentem Mochmur: reliquo Assyriorum exercitu castra metantibus in campo, adeò ut obtegerent totam superficiem terræ, cùm tentoria & impedimenta ipsorum metata essent in multitudinem quàmplurimam.

13 Tunc Jisraëlitæ inclamarunt Dominum Deum suum minuto spiritu ipsorum eò quòd ipsos circundedissent omnes hostes ipsorum; adeò ut non esset effugiendi e medio illorum via. Cùm enim mansissent in circuitu ipsorum tota congregatio Assyriorum, pedites, currúsque, ac equites ipsorum dies triginta quatuor, deficiebant omnes habitantes Beth-choglam omnia vasa aquaria ipsorum ac cisternæ ita exhaustæ erant, ut non haberent aquam unde biberent ad satietatem die uno: quia ex demenso dabatur bibenda ipsis. Itaque abjicientes animum liberi ipsorum & mulieres ac adolescentes deficientes ex siti concidebant in plateis civitatis, & in biviis portarum; nec erat virtus ampliùs in ipsis. Et congregati sunt totus populus ad Hhuzzijam, & principes civitatis, cum adolescentibus mulieribúsque & liberis, & exclamantes voce magna dixerunt coram omnibus senioribus, judicet Deus inter nos & vos, quãdoqui-

a Græc. filiis Jisraëlis: sic deinceps.

b Græc. virorum bellatorum. sic versu. 7.

c Græc. quisque ad proximum suũ.

d Græc. gravitatem.

e Græc. secundo.

f Græc. filiorum Hhesavi. sic versu. 12.

g Græc. fractura.

h Græc. altitudinibus montium.

i Græc. ut ne unus.

k Græc. retributionem malam.

l Græc. faciei tuæ in pace.

m Græc. coram Holopherne & coram omnibus.

quidem affecistis nos injuria magna, qui non locuti estis [n] de pace cum Assyriis.
14 Nunc autem non est adjutor noster, sed vẽdidit nos Deus in manus illorum, ut sternamur coram eis siti & perditione magna.
15 Nunc igitur accersite eos & tradite civitatem totam [o] diripiendam populo Holophernis, & omnibus copiis ejus.
16 Prȩstat enim nos ipsis rapinæ esse, quam siti emori. Erimus enim [p] servi; sed vivet anima nostra, neq; videbimus mortem infantium nostrorum oculis nostris, & mulieres liberósque nostros deficientes animis ipsorum.
17 Contestamur vobis cœlum & terram, Deumque nostrum & Dominum majorum nostrorum, qui ulciscitur nos secundum peccata nostra, & peccata majorum nostrorum; ' *videte* ut non faciat, quemadmodum diximus hodierno die.
18 Ita fuit fletus magnus omnium unanimiter [q] in ecclesia, inclamantium dominum Deum voce magna.
19 Dixit verò ad illos Hhuzzija, bono animo estote, fratres: toleremus adhuc dies quinque, quibus advertet dominus Deus noster misericordiam suam in nos; non enim derelicturus est nos [r] in ȩternum:
20 Quòd si prȩterlabentur illi, nec supervenerit nobis auxilium, faciam secundum sermonem vestrum. Sic dispersit populum in [s] stationes ipsius; qui ad muros, & turres civitatis suȩ abeuntes, in domos suas uxores liberósque remiserunt, fueruntque [t] plurimùm abjecti in civitate illa.

[n] *Græc. pacifica cum filiis Aschur.*
[o] *Græc. ad direptionem.*
[p] *Græc. in servos.*
[q] *Græc. in medio ecclesiæ.*
[r] *Græc. ad finem.*
[s] *Græc. castra.*
[t] *Græc. in abjectione magna.*

ANNOTATIO.

12 Beth-hharaba] *Sic legimus ex Jehosch.* 18. 22. *transpositis literis.* Ketzitzo] *sic appellatur ibidem Binjaminitarum oppidum.* Mochmur] *id est, atrum & palustrem; quamobrem etiam torrens kanæ, id est arundine abundans, appellatur Jehosch.* 16. 8. *& sequentibus.* 17 Videte] *ellipsis, ut Gen.* 3. 22. *Sensus est, videte ne per vos fiat, ut armis victi gravius ab hoste ex victoria insolescente cruciemur.*

CAPUT VIII.

1 AUDIENS verò diebus illis Judith filia Merari, filii Achsai, filii Josephi, filii Hhuzzielis, filii Chilkijæ, filii Chananjæ, filii Gidhhonis, filii Rephanis, filii Achitubi, filii Elijæ, filii Eliabi, filii Nethanaëlis, filii Sammielis, filii ' Schimhhonis, filii Jisraëlis:
2 Cujus vir Menasche ex tribu & familia eadem mortuus erat [a] tempore messis hordeaceæ.
3 (' Instabat enim *messoribus* ligantibus manipulos in campo, & superveniente æstu capiti ejus decubuerat in cubili suo, sepeliverantque eum cum majoribus ejus in agro inter Dothajima, & Bahhalmajima sito.
4 Fuerat autem Judith domi suæ [b] in viduitate annos tres & menses quatuor,
5 Et fecerat sibi tentorium in ' cœnaculo domi suæ, imposito lumbis ipsius cilicio, & indutis vestibus viduitatis suæ.
6 Jejunabátq; omnibus diebus viduitatis suæ prȩterquam ' pridie sabbathorum, & sabbathis, & pridie noviluniorum & festis, hilariisque domus Jisraëlis.
7 Eratq; speciosa forma, & venusta aspectu valdè, cui reliquerat Menasche vir ipsius aurum, & argentum, famulosque, & ancillas, & pecora, & agros in quibus manebat:
8 Nec erat qui [c] insimularet eam rei ullius malæ, quia timebat Deum valde)
9 Audiens igitur verba populi iniqua adversus magistratum, quia minutus erat ipsorum animus ex aquarum raritate; audiens quoq; omnes sermones Judith, quibus allocutus erat Hhuzzija ipsos, ut jurasset eis se traditurum civitatem post dies quinque Assyriis, missa puella honoraria sua quȩ præerat omnibus facultatibus ipsius, vocavit Huzzijam & Chabrim, & Carmin seniores civitatis suæ:
10 Qui cùm venissent ad ipsam dixit eis, audite, quęso, me principes habitatorum Bethcoglæ: nam non est rectus sermo vester, quem elocuti estis coram populo hodierno die, statuentes jusjurandum illud quod locuti estis inter Deum atque nos; & dicentes vos tradituros civitatem hanc hostibus nostris nisi intra dies illos conversus Dominus auxilietur nobis.
11 Nunc enim qui nam estis vos, qui tentetis Deum hodierno die, & ' stetis loco Dei [d] inter filios hominum.
12 Nunc enim Dominum omnipotentem ' disquirite, & nihil pernoscetis [e] unquam.
13 Nam profunditatem cordis humani non invenitis, & verba cogitationis ipsius non comprehenditis; & quomodo Deum qui fecit omnia hæc scrutabimini, & mentem ejus pernoscetis, & ratiocinationem ejus percipietis mente?
14 Nequaquam, fratres; ne provocate ad iram dominum Deum nostrum. nam si nolit intra hos quinque dies adjuvare nos; ipse habet potestatem, quibuscunque vult, imò omnibus diebus protegendi nos, aut etiam profligandi nos coram inimicis nostris.
15 Vos autem ' ne pignoremini consilia domini Dei nostri: non enim similis Deus est homini ' ad sumendas ultiones, neque similis filio hominis ad judicia statuenda.
16 Quamobrem expectantes salutem quæ ab ipso est, invocemus eum ad auxilium nostrum; & exaudiet vocem nostram, si placuerit ipsi:
17 Quandoquidem non extitit in generationibus nostris, neque est hodierno die neq; tribus, neque familia, neque populus, neque civitas ex nobis qui adorent Deos manufactos,
18 Quemadmodum factum est antegressis tẽporibus, quorum causa traditi sunt gladio & direptioni majores nostri, conciderúntq; casu magno coram hostibus nostris.
19 Nos verò Deum alterum non novimus; unde speramus ipsum non despecturum nos neq; ullum e gente nostra.
20 Neque verò ' si deprehendamur ita, nominabitur Judæa *amplius*; sed prȩdȩ erit [f] sanctuarium nostrum, & reposcet profanationem ejus ex ore nostro, & metum [g] qui ' fratres nostros invasit & captivitatem *incolarum* terræ, & vastitatem

[a] *Græc. diebus.*
[b] *Græc. viduam agens.*
[c] *Græc. inferret in eã verbum malum.*
[d] *Græc. in medio filiorum.*
[e] *Græc. usque in seculum.*
[f] *Græc sancta nostra. sic sequente ver*
[g] *Græc. fratrum nostrorum.*

tatem hęreditatis nostræ adversus nos profundet in capita nostra apud gentes ubi servi fuimus, erimusque publico dicterio & probro coram possessoribus nostris. Non enim [h] reddetur servitus nostra gratiosa, sed ignominiosam efficiet ipse dominus Deus noster.

21 Nunc itaque fratres demonstremus fratribus nostris, quandoquidem a nobis pendet animus illorum, & sanctissimum locum & domum & altare [i] firmè hęrere nobis: pręter omnia hæc agamus gratias domino Deo nostro, qui tentat nos ut etiam majores nostros.

22 Mementote quæcunque fecit erga Abrahamum,

23 Et quibus tentavit Jitzchacum, & quæ acciderunt Jahhakobo in [k] Mesopotamiensi Syria, pascenti pecudes Labanis fratris matris suæ.

24 Etenim quemadmodum illos probavit igne ad examinationem cordis ipsorum; ita etiam nos non planè ulciscitur, sed ad institutionem flagellat dominus eos qui propè accedunt ipsum.

25 Tum dixit ad eam Hhuzzija, quæcunque dixisti ex optimo corde elocuta es, neque est quisquam restiturus verbis tuis: non enim hodierno primùm die sapientia tua manifesta est sed [l] a primis diebus tuis novit totus populus [m] animum intelligentem tuum, bonam esse cómentationem cordis tui: sed populus sitim validam passus est; ita coëgerunt nos, prout locuti sumus, facere ipsis, & [o] obstringere nos jurejurando, quod minimè sumus transgressuri.

26 Nunc autem ora tu pro nobis cùm mulier pia sis, & immittet dominus pluviam [p] ad implendum cisternas nostras, ut non deficiamus ampliùs.

27 Dixit verò ad illos Judith, auscultate mihi, & faciam facinus quod perveniet in generationes [q] omnes ad posteros gentis nostræ.

28 Vos stabitis ad portam hac nocte, & egrediar ego cum ancilla honoraria mea; atque intra dies illos quibus elapsis dixistis vos tradituros esse hostibus nostris civitatem hanc, inviset dominus Jisraëlem manu mea.

29 Vos verò ne perscrutemini [r] quid factura sim: non enim sum indicatura vobis, donec perfecta sint, quæ ego factura sum.

30 Cui Hhuzzija dixit & principes, abi [s] feliciter, & dominus Deus præeat tibi adultionem hostium nostrorum: tum reversi ex tentorio ejus ad suos ordines abierunt.

[h] Græc. *dirigetur servitus nostra in gratiam, sed in ignominiam ponet.*
[i] Græc. *firmatum esse in nobis.*
[k] Græc. *Mesopotamia Syriæ.*
[l] Græc. *principio dierum tuorum.*
[m] Græc. *intelligentiā.*
[o] Græc. *adducere jusjurandum super nos.*
[p] Græc. *ad implementum cisternarum.*
[q] Græc. *generationem.*
[r] Græc. *factum meum.*
[s] Græc. *ad pacem.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhonis] *Sic omnino legendum est, ex Hieronymo, & versu 2. capitis sequentis.* 3 Instabat] *hos septem versus hyperbaticos esse, res ipsa loquitur. Quamobrem parenthesios signo inclusimus.* 5 Cœnaculo] *sic accipitur his libris* δῶμα, *ut rectè observat in epistolis Hieronymus.* 6 Pridiè sabbathorum] *hic locus apertè ostendit librum hunc fuisse a Judæo aliquo concinnatum superstitionum amatore. Nam sancti quidem erant sabbathorum dies, & neomeniæ solennitatésque hilares ex lege, sed proximè antecedentes dies cum illis sanctificare Judaicum est: quemadmodum videmus hodie Judæos, ne diebus festis vitium afferant, pridie toto tempore pomeridiano feriari, tanquam si Deus hoc nomine in ære ipsorum futurus esset.* 11 Stetis loco] *id est, locum Dei authoritatémque vobis assumatis.* 12 Disquirite] *verba sunt* συγχωρητικά. *q. d. experimini si fortè scrutari potestis Deum; nunquam profectò vel tantillum majestatis illius pervestigando consequemini: cujusmodi argumentatio est Ijobi 37. & sequentibus.* 15 Ne pignoremini] *humanitus dictum, pro eo quod est, ne putetis vos posse consilia Dei, judicia & actiones ejus pignori aut nexui dedere; irritæ omnes sponsiones vestræ futuræ sunt, si temerè agatis cum Deo.* Ad sumendas ult.] *id est, viæ illius non sunt viæ humanę, neque humanis motibus & instabilibus atque repentinis ad ulciscendum aut judicandum abripitur.* 20 Si deprehend.] *id est, si rei erimus tantæ temeritatis, qualem in vos imprudenter recepistis, mox de Judæa actum erit, & nomen ejus delebitur.* Fratres] *nempe reliquos Jisraëlitas, qui in captivitatem abrepti sunt.* Publico dicterio] *vulgò legitur offendiculo, sed nos ex lege maluimus interpretari* προσκομμα. 28 Invisef] *vide Gen. 21. 1.*

CAPUT IX.

1 JUDITH verò procidens in faciem imposuit cinerem capiti suo & cilicium, [a] posita quam induerat veste, cùm adhuc offerretur Jeruschalaimis in domo Domini suffitus vesperæ illius, & exclamavit voce magna Judith, dicens,

2 Domine Deus patris mei Schimhhonis, cui tradidisti gladium [b] ad ulciscendum alienigenas, qui aperuerant vulvam virginis ad inquinationem, & nudaverant femur ad rem pudendam, contaminaverantq; virginitatem ad probrum (nam dixeras non ita futurum esse) fecerantque res quarum nomine [c] exposuisti principes eorum cædi, quę cubile ipsorum fraude oppressum irrigavit sanguine, & percussisti servos cum potentioribus, ac potentiores in thronis ipsorum;

3 Qui exposuisti uxores eorum prędę, & filias eorū captivitati, omniaq; spolia eorū [d] dividenda filiis dilectis a te, qui etiam zelotypi fuerūt zeli tui, & abominantes inquinamentum sanguinis sui, invocaverant te, [e] ut adjutor ipsorum esses; ô Deus, Deus mi, exaudi me viduam.

4 Tu enim fecisti res antegressas illis, & illas, & consequentes, etiamq; præsentes & venturas comprehendis mente, quemadmodum adfuerunt eæ quarum consilium ceperas, & dixerunt ecce ad sumus.

5 Etenim omnes viæ tuæ sunt paratissimæ judiciaq; tua per providentiam.

6 Nam ecce Assyrii multiplicati sunt copiis suis, elati sunt equo & sessore, gloriantur brachio peditum, spem habent in clypeo sagittaque & funda, neq; agnoscunt te esse Dominum conte-

[a] Græc. *nudata.*
[b] Græc. *ad ultionem alienigenarū.*
[c] Græc. *tradidisti in cædem: sic deinceps.*
[d] Heb. *ad divisionem filiorum.*
[e] Græc. *in adjutorem.*

conterentem bella, Jehovam esse nomen tuum,

7 Tu frange robur eorum potentia tua, & rumpe vires eorum indignatione tua:

8 Nam consilia inierunt profanandi [f] sanctuarium tuum,

9 Inquinandi tabernaculum quietis nominis [g] gloriosi tui, & dejiciendi ferro cornu altaris tui.

10 Respice ad superbiam eorum:

11 Immitte iram tuam in capita eorum:

12 Inde manui meæ quæ vidua sum, vires quas præcepi mente,

13 Percute servum labiis fraudulentis meis cum Domino, & Dominum cum servo ipsius:

14 Frange eorum [h] erectas cervices manu fœminæ.

15 Non enim vires tuæ in multitudine, neque potentia tua in valentibus *sita est*, sed humilium es dominus, & minimorum es adjutor, defensor infirmorum, deploratorũ protector, desperatorum servator; næ næ, ô Deus patris mei, & Deus hæreditatis Jisraëlitarum.

16 Domine cœlorum & terræ, creator aquarum, rex omnium rerum creatarum tuarum,

17 Tu exaudi orationem meam:

18 Et [i] præsta ut sermo meus sit fraudi, & vulneri, & cicatrici istis; qui contra testamentum tuum, & domum sanctificatam tuam, verticemque Tzijonis, & domicilium possessionis filiorum tuorum consilia dura inivérunt;

19 Denique [k] affer in omni gente notitiam tui, & totius potentiæ tuæ viriúmque, non esse alium qui protegat gentem Jisraëlis præter te.

[f] Græc. *sancta*.
[g] Græc. *gloriæ tuæ*.
[h] Græc. *erectionem, ut infrà. 12. 8.*
[i] Græc. *da sermonem meum esse & fraudem, & vulnus, &c.*
[k] Græc. *fac.*

ANNOTATIO.

1 Posita] *Græca verba unius literæ mutatione sic legenda esse ex scripturæ usu est manifestissimum.* Cùm adhuc] *id est, inter duas vesperas: sic enim ferè scriptura loquitur, & circunscribit tempus; ut 1. Reg.* 18. 29. 2 Cui tradidisti] *hujus orationis impuritatem duo loci evincunt manifestè; unus, quòd ea historia, quæ habetur Genes.* 34. *& a Spiritu sancto damnatur Gen.* 49. 5. *& sequentibus, hîc contrà laudibus amplissimis effertur: alter, quòd mendaciis a Deo benedici petit, & ad ea se comparat Judith: tanquam si mendacia (ut Augustinus vocat) officiosa accepta essent Domino.*

CAPUT X.

1 FUIT autem, cùm desivisset inclamare Deum Jisraëlis, & perfectis omnibus verbis suis surrexisset ex procubitu suo,

2 Ut vocaret ancillam honorariam suam, descendens in domum in qua versabatur diebus sabbathi & festis diebus suis, atque evolvens cilicium quo induta erat, exueret vestimenta viduitatis suæ.

3 Deinde circunluit os aqua, & ungens unguento [a] optimo disposuit capillos capitis sui, & imposita sibi mitra induit vestimenta [b] festiva sua, quibus ornabatur [c] quo tempore vivebat vir ipsius Menasche.

4 Cumq; sumens sandalia adhibuisset pedibus suis, & circumposuisset brachialia, & armillas, annulosq;, & inaures, ac totum mundum suum, denique venustè se composuisset valde [d] ad decipiendum oculos virorum, quicunque visuri essent ipsam,

5 Dedit ancillæ honorariæ suę ligneum utrem vini, & vas olei, peramq; implevit farina, & palathis, panibúsque & [*] caseis, quæ circunvolvens omnia vasa sua imposuit ei.

6 Ita exiverunt unà ad portam civitatis Beth-choglæ, inveneruntque adstantes ei Hhuzzijam & seniores civitatis Chabrin & Carmin:

7 Qui ubi viderunt eam [e] altera specie, & mutata veste, admirati pulchritudinem ejus quàmplurimum,

8 Dixerunt ei, Deus Deus majorum nostrorum [f] efficiat te gratiosam, & perficiat instituta tua ad gloriationem [g] Jisraëlitarum, & exaltationem Jeruschalaimorum, atque adoraverunt Deum.

9 Illa verò dixit eis, præcipite aperiri mihi portam civitatis, ut egrediar ad perficiendum sermones, quos locuti estis mecum, præceperunt itaq; adolescentibus, ut aperirent ei quemadmodum dixerat: qui fecerunt ita.

10 Egressa igitur Judith ipsa & ancilla ipsius cum ea, prospectabant ad eam oppidani, donec descendisset mõtem, & transivisset vallem, neque ampliùs viderent eam.

11 Abierunt autem per vallem rectà, ubi occurrente ipsi prima Assyriorum custodia prehenderunt eam, & interrogarunt eam, ex quibus es? & unde venis?

12 Quæ dixit, filia sum Hhebræorum; [*] & fugio a conspectu eorum, quia futurum est ut tradantur vobis [h] devorandi.

13 Ego verò venio in conspectum Holophernis primarii ducis copiarum vestrarum, ut renuntiem [i] res veras: nam demonstrabo [k] ei viam per quam proficiscens dominium totius montanę *regionis* obtinebit, [l] nec disperibit virorum ipsius ullus, aut ullum animal.

14 Cùm autem audissent viri isti verba illius, & consyderantibus faciem ejus [m] videretur valde admirabilis pulchritudine,

15 Dixerunt ei, servasti [n] te ipsam, quòd festinaveris descendere in conspectum domini nostri: nunc ergo accede ad tentorium ejus, & *quidam* ex nobis deducent te, donec te in manus ejus tradiderint.

16 Verùm, quando stabis coram ipso, ne metuas [o] animo tuo; sed renuntia [p] in hanc sententiam, & benefaciet tibi. ita delegerunt [q] ex suo numero viros centum quos adjunxerunt ei & ancillæ honorariæ ejus, deduxeruntque eam ad tentorium Holophernis. Fuit autem concursus in totis castris, cùm pervasisset clamor tentoria de adventu ejus: venientesque circundabant eam quando stabat extra tentorium Holophernis, donec renuntiassent ei de illa; & admirantes pulchritudinem ejus admirabantur Jisraëlitas.

17 Dicebat enim alter alteri, quis contemnat populum istum, qui habet apud se mulieres hujusmodi: non est bonum relinqui

[a] Græc. *pingui.*
[b] Græc. *jucunditatis.*
[c] Græc. *diebus vitę viri*
[d] Græc. *ad deceptionem oculorum.*
[e] Græc. *ut erat alteratus aspectus ejus.*
[f] Græc. *dет te in gratiã.*
[g] Græc. *filiorum Jisraëlis.*
[h] Græc. *in devoratione.*
[i] Græc. *verba veritatis.*
[k] Græc. *ante faciem ejus.*
[l] Græc. *nec dissonabit virorum ejus caro ulla, neque spiritus vitæ.*
[m] Græc. *esset coram ipsis.*
[n] Græc. *animam tuam.*
[o] Græc. *corde.*
[p] Græc. *secũdum hæc verba tua.*
[q] Græc. *ex se.*

ex iis virum unum, qui dimissi possent arte circumvenire omnes *incolas* terræ.

18 Postea egressi qui excubabant in tentorio Holophernis, omnesque administri ejus, introduxerunt eam in tentorium.

19 Quiescebat autem Holophernes super cubili suo in conopæo, quod erat ex purpura auroque & smaragdo, & lapidibus pretiosis contextum; sed cùm renuntiassent ipsi de ea, exiverat in proscenium cum lampadibus argenteis, præeuntibus ipsi.

20 Cumque venisset Judith in conspectum ejus & administrorum ejus, admirantibus omnibus pulchritudinem faciei ejus, procidens in faciem inclinavit se ei; sed servi illius erexerunt eam.

ANNOTATIO.

5 Caseis] *Græcè quidem legitur καθαρῶν, id est, puris panibus; sed non dubium est quin præferenda sit Hieronymi lectio καὶ τυρῶν, id est, & caseis. Quamobrem nobis placuit in contextum eam reponere.* 12 Et fugio] *de hoc mendacio, & sequente simulatione tota, quid judicii faciendum sit, suprà docuimus 9.2.*

CAPUT XI.

1 DIXIT verò Holophernes ei, bono animo esto, mulier, ne timeas apud [a] animum tuum. Nam ego malo non affeci [b] quemquam, qui certo consilio voluerit servire Nebucadnetzari regi totius terræ:

[a] Græc. cor. sic deinceps. [b] Græc. hominem.

2 Atque etiam nunc in populares tuos habitantes montanam *regionem* istam, nisi me fecissent nihili, non fuissem sublaturus hastam meam: sed ipsi sibi confecerunt ista.

3 Nunc itaque dic mihi cujus rei causa effugeris ab eis, & veneris ad nos: [c] venisse enim tibi salutare futurum est. Esto bono animo, hac nocte victura es, & deinceps: Non enim est qui faciat injuriam tibi, sed benefaciet *quisque* tibi, ut fit servis domini mei Nebucadnetzaris regis.

[c] Græc. venisti enim ad salutem.

4 Cui dixit Judith, accipe verba ancillæ tuæ, & loquatur famula tua [d] coram te: Non enim renuntiabo mendacium domino meo nocte hac: sed si sequaris sermones ancillæ tuæ, perfectè negotium faciet tecum Deus, neque decidet dominus meus institutis suis.

[d] Græc. in facie tua.

5 Nam ut vivit rex Nebucadnetzar totius terræ, & vivit potentia illius, qui misit te ad correctionē omnis animę, non solùm homines per te serviunt ei; verumetiam bestiæ agri, & pecudes, & volucres cœli, robore tuo victuræ sunt sub Nebucadnetzare, & tota domo illius.

6 Audivimus enim sapientiam tuam & versutias animi tui, & renuntiatum est toti huic terræ, te unum [e] peritissimum esse in toto regno, & potentem scientia, & admirabilem administratione bellica.

[e] Græc. bonum.

7 Jam verò de sermone, quem locutus est Achior in cōsessu tuo, audivimus verba illius: quia asciverunt eum Bethchoglani, & renuntiavit eis, quæcunque elocutus fuerat apud te. Propterea domine imperator, ne omittas sermonem ejus: sed repone eum in animo tuo, quia verus est:

8 Nam genus nostrum non fert ultionem, nam non prævalet gladius eis, nisi peccaverint in Deum suum.

9 Sed nunc (ut dominus meus [f] non dejiciatur spe, & re infecta abeat) *& accidit mors in conspectum eorum, & occupavit eos peccatum, quo provocant Deum suum quandocunque fecerint [g] rem alienam:

[f] Græc. non sit dejectus, & sine facto

[g] Græc. absurditatem.

10 Quoniam defecerunt eos alimenta ipsorum & rara est omnis aqua, ideóque consilium iniverunt invadendi pecudes suas, & quæcunq; discrevit ipsis Deus in legibus suis ne comedant, decreverunt consumere:

11 Et primitias frumenti, decimasque vini & olei, quas sanctificatas custodiebant sacerdotibus qui adstant Jeruschalaimis in conspectu Dei nostri, statuerunt absumere, quæ ne manibus quidem conveniebat contingere quenquam popularium.

12 *Miserunt autem Jeruschalaima: quòd si ii etiam qui illic habitant [h] assenserint eis qui reportarunt his remissionem a senatu, manebunt quidem hi donec renuntietur ipsis, sed *ita* facient: tradentur tibi [i] profligandi eo ipso die.

[h] Græc. fecerint eadē eis. [i] Græc. in profligationem.

13 Itaque ego ancilla tua cognoscens omnia hæc, aufugi a conspectu illorum, & misit me Deus ad conficiendum res tecum, de quibus obstupescent in tota terra quicunque eas audiverint:

14 Nam ancilla tua pia est, & serviens noctu atque interdiu Deo cœli. Nunc ergo mi domine, maneam apud te, & exiens ancilla tua de nocte in vallem istam orabo Deum ut renuntiet mihi, quando commiserint peccata ipsorum: veniensque referam ad te, ut progrediaris cum omnibus copiis tuis, nec erit ex eis, qui obsistat tibi:

15 Et ducam te per medium Jehudææ, donec pervenias e regione Jeruschalaimorum:

16 Et ponam sedem tuam in medio *civitatis* illius, ut agas eos tanquam pecudes, quibus non est pastor:

17 Ac ne canis quidem mutiet lingua sua adversum te: hæc enim mihi dicta sunt ex prænotione mea, & renuntiata mihi, quæ missa sum ut renuntiem tibi.

18 Placuerunt autem sermones ejus [k] Holopherni, & omnibus administris ipsius, qui admirantes sapientiam ejus dixerunt,

[k] Græc. corā Holopherne & corā omnibus.

19 Non est [l] ab extremitate una terrę ad alteram mulier ejusmodi, pulchritudine vultus, & peritia sermonum.

[l] Græc. ab extremitate usque ad extremitatem terræ.

20 Et dixit Holophernes ei, bene fecit Deus, qui præmisit te populo isti, ut adsit manibus nostris robur, perditio verò iis qui nihili fecerunt dominum meum. *Nunc autem ut tu venusta es specie, & grata sermonibus tuis,

21 Si feceris prout locuta es, Deus tuus erit mihi Deus, & tu in domo regis Nebucadnetzaris sedens eris nominatissima in tota terra.

ANNOTATIO.

9 Et accidit] *id est, jam rei mortis sunt Jehudæi ex peccato suo, quod sequentibus exponitur.* 12 Miserunt] *hic versus obscuritatem quidem habet non mediocrem: sed nos ex adjunctorum collatione in hanc sententiam accipimus. Jam quidem Senatus Beth-choglæ rem esse liberam & in tantis angustiis concessam judicavit: verùm quia in rebus dubiis sententia fuit roganda Synedrii & Sacerdotis Hierosolymitani, Deut. 17. placuit Reipub. homines mittere Jeruschalaima qui sententiam illius cognoscerent; ut si res ab illo comprobabitur quam Senatus Beth-choglæ concesserat, ita fiat: sin minus, ut abstineatur. Jam verò (inquit Judith) sive probent illi, sive improbent, Beth-choglani rei sunt peccati ex consilio suo: sed tamen si Jeruschalaimis (ut futurum præcipio animo) res comprobabitur, tum demum peccatum erit commune omnium: atq; hoc pacto spondeo te potiturum Jeruschalaimis & Jehudæa tota.* 20 Nunc autem ut] *elegantissima perturbati ex amore animi figuratio, cùm Holophernes ex aspectu solo mulieris istius percitus, amantium more per illam jurat, cujusmodi πάθη apud Plautum & alios non pauca exstant.*

CAPUT XII.

1 TUM jussit [a] introduci eam in locum ubi deponebatur argentea supellex ipsius, & præcepit instrui mensam ei de obsoniis ejus, & de vino suo bibendum dari:

2 Cui dixit Judith, non comedam ex eis, [*] ne qua fiat offensa; sed de iis quæ [b] mecum allata sunt, *victus* ministrabitur.

3 Dicente verò Holopherne ei, at si defecerint ea quæ habes penes te, unde habituri sumus similia eis, quæ demus tibi? Non enim est nobiscum [*] quisquam e gente tua:

4 Respondit ei Judith, ut vivit anima tua domine mi, non consumet ancilla tua hæc quæ sunt penes me, donec fecerit dominus manu mea, quæ statuit consilio suo.

5 Cum itaq; abduxissent eam ministri Holophernis in [*] tentorium illud, somnum cepit ad mediam usq; noctem, deinde surrexit sub matutinam vigiliam.

6 Et misit ad Holophernem dicens, præcipiat quæso dominus meus, ut sinatur ancilla tua ad precandum egredi: præcepitq; Holophernes custodibus suis, ne prohiberent ipsam.

7 Ita permansit in castris triduo; noctu verò egrediebatur in vallem Bethchoglæ, & abluebat se ad [*] fontem illum aquæ in castris:

8 Cumq; ascenderet orabat dominum Deum Jisraëlis, ut dirigeret viam ipsius [c] ad erigendum populares suos.

9 Et ingressa permanebat munda in tentorio, usque dum afferret ancilla alimentum ipsius sub vesperam.

10 Fuit autem die quarto, ut exhibito Holophernes convivio servis suis [d] solùm, neq; vocato ad [e] epulas ullo eorum qui [f] negotiis præerant, diceret Bigvaio eunucho, qui præerat omnibus rebus ipsius, profectus jam persuade mulieri isti Hebrææ, quæ est apud te, ut veniat ad nos, & [g] convivetur nobiscum:

11 Ecce enim turpe nobis est si mulierem ejusmodi omittamus, nec conversemur cum ea. Nam nisi eam pertraxerimus, derisura est nos.

12 Egressus itaq; Bigvai a conspectu Holophernis accessit eam & dixit, ne pigretur puella hæc pulchra venire ad dominum meum, ut gloriam consequatur in conspectu ejus, & bibere nobiscum [h] hilariter vinum, ac fieri hodierno die ut aliqua filiarum [i] Assyriarum, quæ adstant in domo Nebucadnetzaris.

13 Cui respondit Judith, & quæ sum ego, quæ contradicam domino meo?

14 Nam quicquid placiturum est in oculis ejus, studiosè factura sum: atque hoc mihi futurum est exultationi ad diem usque mortis meæ.

15 Ita exurgens ornavit se veste & toto mundo muliebri suo: cumq; accedens ancilla ejus [*] stravisset ei coram Holopherne humi eas pelles, quas acceperat a Bigvaio ad quotidianum usum suum, ut comederet accumbens in eis, ingressa Judith accubuit.

16 Tum obstupescente corde Holophernis de ea, & commoto animo ejus, fuit illius cupientissimus admodum congrediendi cum ea: nam observabat occasionem decipiendi eam ex quo die primùm eam viderat.

17 Dixitq; Holophernes ei, bibe jam, & esto nobiscum [k] hilaris.

18 Cui Judith, jam bibam, inquit domine, quia magnificentiam adepta vita mea videtur in me hodie plus quàm ullo die [l] ex quo nata sum.

19 Accipiensque comedit & bibit coram eo, quæ ancilla ipsius præparaverat.

20 Quamobrem lætatus Holophernes de ea bibit multum vini admodum, quantum non biberat unquam die uno ex quo natus erat.

[a] Græc. *introducere.*
[b] Græc. *secuta sunt me*
[c] Græc. *ad erectionem filiorum populi sui.*
[d] Græc. *solis*
[e] Græc. *vocatione vel invitatione.*
[f] Græc. *usibus.*
[g] Græc. *comedat & bibat.*
[h] Græc. *ad hilaritatem.*
[i] Græc. *filiorum Assur*
[k] Græc. *ad hilaritatem.*
[l] Græc. *nativitatis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Ne qua fiat off] *nempe in Deum, quem a se coli antè professa est, 11.14.* 3 Quisquam] *nempe qui cibaria curet ejusmodi, iis legibus & cautionibus, quas observat gens tua.* 5 Tentorium illud] *nempe Bigvaii, infrà ver. 10. ubi argentum & res omnes preciosę custodiebantur, vers. 1.* 7 Fontem illum] *de quo supra 7.3.* 15 Stravisset] *ex prisca accumbendi forma.*

CAPUT XIII

1 UT autem [a] advesperavit, [b] festinantes servi ejus receperunt se; Bigvaius verò conclusit tentorium ejus foris, cùm dimisisset adstantes a conspectu domini sui, & discessissent ad cubilia sua.

2 Erant enim omnes defatigati, eò quòd plurimùm [c] usi essent potu: Judith verò sola in tentorio illo relicta est,

3 Et Holophernes, qui antè procubuerat in lecto suo, quia [d] perfusus erat vino.

[a] Græc. *vespera facta esset.*
[b] Græc. *festinaverunt recipere; sic vers. 14.*
[c] Græc. *fuissent potus.*
[d] Græc. *circumfusum erat ei vinū.*

4 Judith autem edixerat ancillæ suæ, ut stans extra cubiculum ipsum observaret egressũ ipsius, prout quotidie *fecerat*; nam dicebat se egressuram esse ad precationem suam: & Bigvaium allocuta erat in eandem sententiam. Itaque abiverant omnes a conspectu ejus, & nemo relictus fuerat in eodem cubiculo, [e] neque parvus, neque magnus.

5 Tum consistens Judith ad lectum illius dixit [f] apud animum suum,

6 Domine Deus omnis potentiæ, respice hora hac ad opera manuum mearum, [g] ut exaltentur Jeruschalaima: quandoquidem jam tempus est defendendi hæreditatem tuam, & efficiendi instituta mea [h] ad confringendum hostes, qui insurrexerunt in nos.

7 Et accedens ad [*] regulam lecti quę erat ad caput Holophernis, de prompsit ex eo [*] acinacem, & appropinquans lecto prehendit pugno comam capitis ejus dicendo.

8 Corrobora me, domine Deus, hodierno die.

9 Et incussit in collum ejus duos ictus robore suo, auferensque caput ejus ab eo devolvit corpus ejus e strato,

10 Et abstulit a columnis [*] conopeum ipsum.

11 Egressaque paulo pòst tradidit ancillæ honorarię suę caput Holophernis, cùm indidisset illud in peram cibarii sui.

12 Ita egressæ sunt ambæ simul pro sua consuetudinę ad precationem, & trajicientes castra circumiverunt [*] vallem illam, ascendentesq; montem Beth-choglæ venerunt ad portas illius:

13 Dixit Judith e longinquo custodibus qui erant ad portas, aperite, aperite modò portam hanc, nobiscũ Deus, Deus noster est ad faciendum adhuc [i] res potentes in Jisraële, & robustas contra inimicos, quemadmodum etiam fecit hodierno die.

14 Fuit autem cùm audissent viri civitatis illius vocem ejus, ut festinantes descenderent ad portam civitatis suæ, & seniores civitatis illius convocarent:

15 Concursantesque omnes æquè parvi ac magni, eò quòd pręter opinionem videbatur ipsis reverti illam, & aperientes portam susceperunt eas.

16 Cumque accendissent ignem [k] lucis causâ circunstabant eas.

17 Illa verò voce magna dicebat eis,

18 Laudate Deũ, laudate, Laudate Deũ: quia nõ abstitit misericordia ejus a domo Jisraëlis, sed diffregit inimicos nostros mea manu nocte hac:

19 Proferensque caput illud e pera sua ostendit, & dixit eis, Ecce caput Holophernis primarii ducis copiarum Assyriæ: ecce quoque conopeum cui incumbebat [l] ebriosus ubi percussit eum dominus per manum fœminæ.

20 Nam ut vivit Dominus qui conservavit me in hac via mea, qua ambulavi, decepit eum vultus meus ad perditionem ipsius; nec tamen commisit peccatum mecum [m] impurum aut pudendum ullum.

21 Tum obstupuit totus populus admodum, & inclinantes se adoraverunt Deum.

22 Dixeruntq; uno animo benedictus es Deus noster, qui in nihilum redegisti hodierno die inimicos populi tui.

23 Hhuzzija verò dixit ei, tu benedicta es, ô filia, a Deo altissimo supra omnes mulieres, quæ versantur in terra.

24 Et benedictus dominus Deus, qui creavit cœlos & terram, quòd direxerit te ad distringendum caput principis inimicorum nostrorum.

25 Nam [*] non absistet spes tua a mente hominum recordantium robur Dei in seculum: faciat itaq; Deus hæc tibi ad exaltationẽ ęternam, ut [n] respiciens ad te perfundat te bonis, quandoquidem non pepercisti [o] vitæ tuæ, propter abjectionem gentis nostræ: sed prævenisti casum nostrum rectâ ambulans coram Deo nostro.

26 Dixitque totus populus, [p] Amen Amen.

[e] Græc. *a parvo usque ad magnum: sic vers. 15.*
[f] Græc. *in corde suo.*
[g] Græc. *ad exaltationẽ Jeruschalaimorum.*
[h] Græc. *confractionem hostium, sic vers. 24.*
[i] Græc. *potentiam in Jisraële & robur.*
[k] Græc. *ad lucem.*
[l] Græc. *in ebrietatibus suis.*
[m] Græc. *ad pollutionem aut pudorẽ.*
[n] Græc. *ad respiciẽdum te in bonis.*
[o] Græc. *anima.*
[p] Græc. *Fiat fiat.*

ANNOTATIO.

7 Regulam lecti] *id est, impagem illam transversam, cui cervical apponitur: nam illa in cubilibus eadem ratione appellatur regula, quæ in prælo, & trapetis apud Græcos & Latinos authores trabes circunstãtes dicuntur regulæ. Usitatum est autem viatoribus militibusq; ut gladium zonã pecuniámq; cervicali subdant.* Acinacem] *gladium Persicum, per quem fere jurabant illi: de cujus forma apud veteres leguntur multa.* 10 Conopeum] *est quidem conopeum illud quod propter infesta animalcula adhiberi solet, quæ Græci appellant κώνωπας sed hic potius accipiendum est infimum stratum, quo molliores viri utuntur in grabatis castrensibus: quod conopeum sine solo lineo, aut alio sustentaculo columnis lecti & spondæ appingitur. Qua autem causa hoc fecerit vide infra vers. 19.* 12 Vallem illam] *de qua supra. 12. 7.* 25 Non absistet] *id est, pii omnes semper tuæ pietatis & fidei speiq; quam in domino collocasti, mentionem facient.*

CAPUT XIIII.

1 DIXIT verò Judith illis, auscultate mihi jam fratres, & accipientes caput istud suspendite ipsum in projectura summa muri nostri.

2 Eritque illucescentę matutino, & exoriente sole super terram, ut assumatis quisque arma bellica vestra, & procedat omnis vir potens extra civitatem, cum imposueritis ducem eis, tanquam descensuri in campum ad primam custodiam Assyriorum, quamvis minimè descensuri estis.

3 Tum assumentes isti omnia arma sua ibunt in castra sua, excitabuntque duces copiarum Assyriæ.

4 Cumque accurrentes ad tentorium Holophernis non invenerint ipsum, irruente in eos metu fugient a conspectu nostro.

5 Tum verò insequentes vos & quicunque habitant totum terminum Jisraëlis, prosternite eos [a] ubicunque fuerint.

[a] Græc. *in viis ipsorum*

6 Verùm

6 Verùm antequam faciatis ista, arcessite mihi Achiorem Hhammonitam, ut videns agnoscat illum qui nihili faciebat domũ Jisraëlis, & qui ipsum [b] tradendum morti miserat ad nos: vocaverunt itaque Achiorem e domo Hhuzzijæ; qui cùm venisset, videns caput Holophernis ad manum cujusdam viri in congregatione populi, procidit in faciẽ, tanquam soluto spiritu suo. Cùm autẽ resumpsissent eum, accidit ad pedes Judithæ, & inclinans se coram ea dixit, Tu *verò* benedicta es in omni tentorio Judæ, & in omni gente; quæ audito nomine tuo turbabuntur: nunc autem renuntia mihi quæ feceris diebus istis; renuntiavitque Judith ei in medio populi quæcunq; fecerat, ex quo die exiverat usque dum erat allocuta ipsos; cumque desiisset loqui, voce magna jubilavit populus, ediderúntque vocem hilarem in civitate sua.

b Græc. *ad mortem.*

7 Videns verò Achior quæcunque fecerat Deus Jisraëlis, credidit Deo admodum, & circuncisus carne præputii sui adjunctus est domui Jisraëlis usque ad diem hunc.

8 Matutina autem lux cùm ascendisset, suspenderunt caput Holophernis de muro, assumens quisq; vir arma sua processerunt [c] per acies in ascensus montis; quos cùm viderent Assyrii, transmiserunt ad ductores suos.

c Græc. *secundum cohortem.*

9 Venerunt igitur illi ad duces, & chiliarchos, & ad omnem principem ipsorum; qui accedentes ad tentorium Holophernis, dixerunt [d] præfecto prætorio ejus,

d Græc. *ei qui erat super omnes res ejus.*

10 Excita jam dominum nostrum; nam audent ista mancipia descendere contra nos in [e] pugnam, ut profligentur prorsus.

e Græc. *in finem.*

11 Ingressus autem Bigvai pulsavit vestibulum tentorii,

12 Suspicabatur enim eum cum Juditha dormire:

13 Sed cùm nemo exaudiret, aperiens ingressus est in cubiculum,

14 Ubi invenit eum jacentem super strato mortuum, capite ejus ablato ab eo, exclamavitque voce magna cum fletu ac gemitu & clamore valido, disrumpens vestimenta sua:

15 Deinde ingressus tentorium ubi solebat Judith pernoctare, non invenit eam: quamobrem prosiliẽs ad populum clamavit, prævaricati sunt servi, [f] attulit confusionem unica mulier Hhebræorum domui regis Nebucadnetzaris: nam ecce Holophernes humi *jacet*, & caput ejus non adest ei.

f Græc. *fecit*

16 Hæc autem verba cùm audissent principes copiarum Assyriæ, disruperunt statim tunicas suas, & turbatus est animus eorum valdè:

17 Eorumque clamor & vociferatio magna valdè [g] in castris effecta est.

g Græc. *in medio castrorum.*

CAPUT XV.

1 SED cùm audissent ii qui erant in tentoriis, obstupuerunt de eo quod factum fuerat, & accidit eis timor & trepidatio,

2 Adeò ut non maneret quisquam in conspectu proximi sui ampliùs; sed effusi uno animo fugerent in omnem viam planitiei & regionis montanæ, & ii quoque qui in regione montana circum Beth-choglam castra posuerant, in fugam verterentur.

3 Tum verò filii Jisraëlis unusquisque, inquam, [a] bellator ex eis effusi sunt in eos:

a Græc. *vir bellator.*

4 Et misit Hhuzzija *Eschtemonẽ, & Bethbirein, Chobámque, & Cholonem, denique in omnem terminum Jisraëlis, qui renuntiarent de iis quæ confecta erant, indicerẽntq; ut omnes impetu effunderentur contra hostes ad tollendum eos.

5 Quod cùm audissent Jisraëlitę, omnes uno animo irruerunt in eos Chobam usque, similiterque ii qui Jeruschalaimis advenerant, & ex tota regione mõtana, quia renuntiaverant ipsis ea quæ facta fuerant castris inimicorum suorum:

6 Et qui in Gilhhade, quique in Galilæa habitabant, irruentes fuderunt eos plaga magna, donec præteriissent Damascum & terminos ejus.

7 Ac habitatores quidem Beth-choglæ reliqui irruerunt in castra Assyriorum, & prędati eos divitiarum plurimum adepti sunt:

8 Jisraëlitæ verò a cæde reversi reliquiis potiti sunt, vici; & civitates quæ in montana & campestri regione erant, obtinuerunt multa spolia: erat enim multitudo *eorũ* magna valde.

9 *Jojakim verò sacerdos ille magnus, & senatus [b] Jisraëlitarum habitantes Jeruschalaimis venerunt, ut [c] *constituerent bona quæ fecerat Deus Jisraëli, & visa Juditha [d] alloquerentur eam verbis pacis.

b Græc. *filiorum Jisraëlis.*

c Græc. *fundarent.*

d Græc *loquerentur cum ea pacem.*

10 Ingressi autem ad eam benedixerunt ei uno animo dicentes ei:

11 Tu exaltatio Jeruschalaimorum, tu exaltatio magna Jisraëlis, tu gloriatio magna es gentis nostræ; quòd feceris hæc omnia manu tua, & te afficiente bonis Jisraëlem Deus prosecutus sit eos benevolentia: benedicta sis ab omnipotente domino in æternum tempus; dixitq; populus totus, Amen.

12 Spoliavit autem populus castra per dies triginta:

13 Dederuntq; Judithæ tẽtorium Holophernis instrumentaq; argenti omnia, & lectos, urnasq;, & omnia supellectilia ejus; quę accipiens illa imposuit alia mulæ suæ, aliaq; junctis plaustris suis cumulans imposuit.

14 Tum concurrens unaquęq; mulier Jisraëlitis ad videndum eam, benedixerunt ei, & exhibuerunt ei choream ex numero suo.

15 Cumque illa accipiens thyrsos in manus suas dedisset quoque mulieribus, quę comitabantur ipsam, vicissim coronam oleæ imposuerunt ipsi, & *ipsius comiti. Ita processit coram toto populo in chorea dux omnium mulierum, & secuti sunt omnes Jisraëlitæ armati cum coronis, & hymnis ore ipsorum *decantatis.*

ANNOTATIO.

4 Eschtemonem] *Hæc locorum nomina ex conjectura restituere hoc modo visum est propter sequentes voces, & in omnem terminum, &c. Nam tres his quidem vocibus termini videntur designari, quibus Assyrii*

Assyrii poterant effugium sibi investigare: occidentis terminus hîc nullus ponitur, quia mare omnem effugiendi spem fuisset ademturum. Sunt autem duo priora loca ad meridiem sita in tribu Jehudæ & Schimhhonis: Choba verò ad septentrionem est, Gen.14.15. Cholon denique orientem versus, ubi Aulona Græci quoque scriptores statuerunt. 9 Jojakim] *de quo suprà 4.5.* Constituerent] *id est, ut rebus sanctè & prudenter prospicerent, ordine rebus omnibus imposito, ne aut Dei offensa, aut administrationis imprudentia tantum bonum per gratiam Dei extructum, labefactaretur.* 15 Ipsius comiti] *id est, ancillæ honorariæ, quæ ipsam fuerat prosecuta.*

CAPUT XVI.

1 NAM incipiente Juditha professionem hanc apud totum Jisraëlem, totus populus post eam prolocutus est laudationem hanc.

2 Dixit ergo Judith, incipite Deo meo *canere* tympanis, modulamini ei psalmos, laudemque exaltate & invocate nomen ejus:

3 Quia Deus conterens bella, quia in castra *incurrens* in medio populi eduxit me e manu persequentium me.

4 Venerat Assyrius e montibus, a Borea,

5 Venerat cum myriadibus copiarum suarum, quarum multitudo obthuraverat torrentes, & quarum equitatus tegebat colles:

6 Dicebat se incensurum terminos meos, & adolescentes meos sublaturum gladio, lactentesque [a] abjecturum in solum, & infantes meos [b] expositurum depopulationi, virginesque meas prædaturum:

7 Sed dominus omnipotens [c] deturbavit eos manu fœminæ.

8 Non enim cecidit potens ille a juvenibus, neque posteri Titanum percusserunt eum, neque excelsi gigantes agressi sunt eum: sed Judith filia Merari pulchritudine vultus sui dissolvit eum.

9 Exuerat enim stolam viduitatis suæ ad [d] exaltandum Jisraëlitas laborantes:

10 Unxerat faciem suam unguento, & devinxerat crines suos insertos mitræ, ceperatque stolam lineam, ut deciperet eum.

11 Hujus sandalium abripuit oculum illius, & pulchritudo hujus captivam tenuit animam illius: pervasit acinaces collum illius.

12 Horruerunt Persæ audaciam illius, & Medi ad facinus audax illius perturbati sunt.

13 Tum jubilarunt humiles mei, & exclamarunt infirmi mei, cùm *illi* perterrefacti sunt; exaltarunt vocem suam, cùm retroversi sunt.

14 [e] Puelli cōfoderunt eos, & tanquā pueros [f] fugitivos vulnerarunt eos, perierunt ab instructa acie, domini Dei mei.

15 Cantabo domino hymnum novum.

16 Domine magnus es & gloriosus, admirabilis potentia, & inexuperabilis.

17 Tibi serviat omnis creatura tua; quia dixisti & facta sunt, misisti spiritum tuum qui ædificavit, neque est qui obsistere possit voci tuæ.

18 Montes enim a fundamentis cum aquis commoverentur, & petræ a conspectu tuo, ut cera liquescerent.

19 Erga eos autem qui timentes sunt tui, tu propitius futurus es planè. Nam parva res videtur tibi omne sacrificium ad odorem gratum, & minima omnis adeps ad holocaustum tuum, sed qui timet dominum, omnino magnus est.

20 Væ gentibus quæ insistunt in genus meum: Dominus omnipotens ulciscetur eas die judicii,

21 Indendo ignem vermesque carnibus earum quorum sensu fleant in seculum.

22 Ingressi autem Jeruschalaima adoraverunt dominum, & postquam fuit purificatus populus, obtulerunt holocausta sua, & voluntarias oblationes, ac donaria sua.

23 Obtulit verò Judith omnia instrumenta Holophernis, quæ dederat ipsi populus, & conopeum ipsum quod acceperat e cubiculo illius donarium [g] sacravit domino.

24 Populus verò hilaria agens Jeruschalaimis [h] coram sanctuario per tres menses, & Judith cum ipsis mansit.

25 Quibus diebus transactis [i] junctis *equis* reversus est quisque in hereditatem suam, & Judith profecta Bethchoglam, mansit apud facultates suas.

26 Fuitque tempore suo gloria illustris in regione tota.

27 Et quamvis multi concupiscentes ambirent eam, non tamen cognovit eam quisquam omnibus diebus vitæ ejus, ex qua hora mortuus erat Menasche vir ejus, usque dum aggregata est ad populum suum.

28 Sed provecta est, ut *erat* magna valde, cōsenuitque in domo viri sui ad annos centum quinque, dimisitque ancillam honorariā suam [k] in libertatem. Ita mortua est Bethchoglæ, & sepelierunt eam *cives* in spelunca viri ipsius Menaschis, luxitque eam domus Jisraëlis diebus septem.

29 Distribuit autem facultates suas antequàm moreretur omnibus proximè Menaschem virum suum, & proximè genus suum attingentibus:

30 Nec fuit ampliùs qui metum [l] Jisraëlitis injiceret diebus Judithæ, & diebus multis [m] post mortem ipsius.

[a] Græc. *positurum.*
[b] Græc. *daturum.*
[c] Græc. *irritos fecit, vel deposuit.*
[d] Græc. *altitudinem laborantium Jisraëlitarū*
[e] Græc. *filii puellarum.*
[f] Græc. *fugitivorum.*
[g] Græc. *dedit.*
[h] Græc. *in conspectu sanctorum: sic accipiuntur sancta suprà 4.15. & 8.20.*
[i] Græc. *junxit.*
[k] Græc. *liberam.*
[l] Græc. *filii Jisraëlis.*
[m] Græc. *postquam mortua est ipsa.*

ANNOTATIO.

6 Terminos meos] *Verba totius ecclesiæ cum Juditha concinentis, ut dicitur vers. 1.* 8 Titanum] *hæ voces Titanum & Gigātum, planè ostendunt hunc librum a recentiore aliquo authore conscriptum esse: nusquam enim sic loquitur in libris authenticis sanctus Dei Spiritus simplicissimus veritatis doctor.*

BRAUC.

BARVC

BARVC deportata in Babyloniam Iehudæorum parte eòdem data occasione profectus cum deportatis fratribus communicat: qui collectam mittentes Ieruschalaima pro cultu Dei, scribunt ad fratres qui erant in Iehudea reliqui literas de agnitione & confessione peccatorum, de resipiscentia, & Evangelicis in resipiscentes promissionibus. Ac postremò epistolam Irmejæ ad deportatos subjicit, qua illi adversus idola & idololatriam confirmantur.

CAPUT I.

1 HÆC autem sunt verba libri quæ scripsit Baruc filius Nerijæ filii Machseię, filii Tzidkiję, filii Chaschabjæ, filii Chilkijæ ' in Babylonia,

2 ' Anno quinto, septimo die ' mensis illius, eodem tempore quo ceperant Chaldæi Jeruschalaima eaque ' incenderant igne.

3 Hujus ergo libri verba legit Baruc a audiente Jeconja filio Jehojakimi rege Judę,

4 Et audiente populo toto convenientibus b ad lectionem libri, & audientibus potentioribus, & filiis c principum, & senioribus, deniq; audiente toto populo d æquè parvo ac magno, iis omnibus qui habitabant in Babylonia ' ad fluvium Sudi:

5 Quum flentes jejunarunt, & voverunt ' vota coram domino.

6 Cogerúntq; pecuniam prout unuiscujusq; potuit e facultas;

7 (Quam miserunt Jeruschalaima ad Jehojakimum filium Chilkijæ, filii Schallumi sacerdotem, & ad sacerdotes alios, & ad populares omnes, qui f præsentes erant cum eo Jeruschalaimis,

8 ' In terram Jehudę die decimo ' Sivanis, ut accipiens ille restitueret vasa domus domini, quæ elata fuerant e templo, vasa argentea quæ curavit fieri Tzidkija filius Joschijæ rex Jehudę,

9 Postquam deportans Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeconjam & principes ac potentes quosq; vinctos, & populum terræ Jeruschalaimis abduxisset in Babyloniam)

10 Et dixerunt, Ecce misimus ' ad vos pecuniã; ita comparate vobis pecunia hac holocausta, & *oblationes* pro peccatis, ac thus; & conficientes ' munus offerte ad altare domini Dei nostri:

11 Et orate pro vita Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & pro vita Beltschatzaris ' filii ejus, ut sint dies illorum pares diebus cœli impendentis terræ:

12 Dabitq; dominus vires nobis, illuminans oculos nostros, ut viventes sub umbra Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & sub umbra Beltschatzaris filii ejus serviamus eis diebus multis, & g consequamur gratiam coram eis.

13 Item orate pro nobis Dominum Deum nostrum, quia peccavimus domino Deo nostro; nec dum aversa est indignatio & ira ejus a nobis in hunc usq; diem.

14 Et legite libellum hunc quem misimus ad vos, pronuntiantes in domo domini diebus festis, & diebus solennibus,

15 Dicentes, domino Deo nostro justitia; nobis verò confusio vultus inest, prout est hodiernus dies, Jehudæo cuique, & habitatoribus Jeruschalaimorum,

16 Et regibus nostris, ac principibus nostris, & sacerdotibus nostris, & prophetis nostris majoribusque nostris;

17 Eò quòd peccavimus coram domino, & fuimus ei immorigeri.

18 Neque auscultavimus voci domini Dei nostri, ut ambularemus in præceptis ejus, quę exposuerat in conspectu nostro.

19 Ex quo die eduxit dominus majores nostros e terra Ægypti, usq; ad diem hunc fuimus immorigeri erga dominum Deum nostrum, eumq; parvi fecimus, ut non auscultaremus voci illius:

20 Et quamvis adhæserint nobis mala & maledictio illa, quam constituerat dominus Moschi servo suo, quo tẽpore eduxit dominus majores nostros e terra Ægypti, ut daret nobis terram affluentem lacte & melle, ' ut hodierno die:

21 Non tamen auscultavimus voci domini Dei nostri in omnibus verbis prophetarum, quos mittebat ad nos;

22 Sed ambulavimus unusquisq; in cogitatione cordis sui nequam, colendo Deos alios, & faciendo quæ mala videntur in oculis domini Dei nostri.

a Græc. in auribus: sic deinceps.
b Græc. ad librum.
c Græc. regũ, sed hoc nomine principes quoque regia stirpis appellantur.
d Græc. a parvo ad magnum.
e Græc. manus.
f Græc. inveniebãtur.
g Græc. inveniamus.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus libri inscriptio tam multis verbis implicata est, ut vix adhuc judicio meo fuerit ab ullo explicata. Sũma est, Baruců anno a Jehojacinis deportatione quinto versantẽ in Babylonia, ut peritus erat scriba, fratribus deportatis communicato consilio tradidisse exemplum literarum, quod ipse exaraverat, ut ad fratres, qui in Judæa adhuc manserant, mitteretur. Quarum literarum summa partibus duabus comprehenditur: una est confessio peccatorum & deprecatio, a versu 15. hujus capitis ad versum 9. cap. 3. Altera est officii ad omnes pertinentis explicatio, ad finem usque: quæ quidem epistola eò quòd longior est, libellus appellatur. Itaque continentur tria hoc capite: primum est inscriptio, novem versibus; secundum familiare consilium & communicatio deportatæ multitudinis, versibus quinque; postremum verò principium ejus libelli, quẽ Baruc captivorum nomine conscripserat.* In Babylonia]. *Alibi quidem legi non meminimus, quando aut quomodo Baruc in Babyloniam profectus sit ante deportationem regis Tzidkijæ: sed tamen si qua conjectura*

huc

huc afferri potest, probabile est, eum anno quarto regni Tzidkijæ cum Seraja fratre in Babyloniam profectum esse, Jirmejæ 51.59. 2 Anno quinto] *a deportatione Jeconjæ, ut ex illo Jirmejæ loco colligimus.* Mensis illius] *qui mensis fuerit, præcise ex scriptura statui non potest, sed sequentibus verbis circumscribitur. q.d. præcisè quinto post anno, & eodem tempore, quo capta fuerant Jeruschalaima.* Incenderant] *hoc me usquam legere non memini. Quamobrem si cui placebit credere, erit intelligendum ignem a Chaldæis subjectum fuisse, sed eo restincto oppidum conservatum: alioqui post annos septem arserunt Jeruschalaima, 2. Reg. & 2 Chron. & Jir. ultimis capitib.* 4 Ad fluvium Sudi] *nisi me animus fallit, fluvius ille est qui ex Euphrate derivatus circumfluit Babyloniam una ex parte, & in paludes Chaldaicas influit: ex quo fluvius Suds tanquã vastati & desolati agri, appellatur.* 5 Vota coram] *nempe earum oblationũ, quæ sequ. verbis exponuntur.* 8 In terram] *hic versus ex molestissima synchysi laborat in contextu Græco, quam nos evidentiæ causa correximus. Sensus est, deportatos collectam suam Jeruschalaima transmisisse, ut sacerdos magnus ex oblatione illa curaret argentea vasa fieri loco aureorum quę per Nebucadnetzarem fuerant exportata, 2. Reg. 24.15. quod postea authoritate Regis Tzidkijæ curatum fuisse dicitur.* Si vanis] *qui Maio nostro ex parte respõdet.* 10 Ad vos] *sic alloquebantur deportati Barucum & legationem totam, quasi cum fratribus qui in Jehudæa erant, egissent coràm.* Munus] *illud videlicet, de quo agitur potissimùm Levit. 2.* 11 Filii] *id est, nepotis. Nam Evilmerodac fuit Nebucadnetzaris filius, & hujus pater, 2. Reg. 25.30.* 20 Ut hodierno die] *nempe adhuc possidemus beneficio Dei. Nam hæc dicuntur in persona eorum qui remanserant Jeruschalaimis.*

CAPUT II.

1 IDEO præstitit dominus verbum suum, quod prolocutus erat contra nos, & contra Judices nostros, qui judicabant Jisraëlem, & contra reges nostros, & contra principes nostros, denique contra [a] Jisraëlitas & contra Jehudæos,

[a] Græc. *virũ Jisraëlis & Jehudæ.*

2 Se adducturum contra nos mala magna, quæ non facta fuerint sub toto cœlo, prout factum est Jeruschalaimis secundum ea quæ scripta sunt in lege Moschis,

3 Vesciturus nos [b] quemque carnibus filii sui, & quemque carnibus filiæ suæ:

[b] Græc. *virum.*

4 Et reddidit eos subjectos omnibus regnis circunstantibus nos probro: & *desolationi* inviæ, omnibus populis circunstantibus nos, ubi disseminavit eos Dominus,

5 Fueruntq; inferiores, ac non superiores: quia peccavimus domino Deo nostro, & non [c] auscultavimus voci illius.

[c] Græc. *ad non auscultãdum: quæ corrupta est Hebraismi interpretatio.*

6 Domino Deo nostro justitia; nobis verò & majoribus nostris inest confusio vultuum, pro ut est hodierno die:

7 Quę elocutus fuerat Dominus contra nos, omnia mala illa supervenerunt nobis.

8 Non enim precati sumus faciem domini, ut averteret unumquemque a cogitationibus cordis sui nequam:

9 Idcirco invigilavit dominus malis istis, quæ adduxit dominus super nos. Nam justus est dominus in omnibus operibus suis, quę mandavit nobis.

10 Nos verò non auscultavimus voci ejus, ut ambularemus in pręceptis domini, quæ [d] exposuerat in conspectu nostro.

[d] Græc. *dederat.*

11 Nunc ergo, domine Deus Jisraëlis, qui eduxisti populum tuum e terra Ægypti manu robusta, signisq; & portentis, ac potentia magna, & brachio excelso, & [e] comparasti tibi ipsi nomen, prout est hodie:

[e] Græc. *fecisti.*

12 Peccavimus, impiè fecimus, injusti fuimus domine Deus noster, in omnibus statutis tuis.

13 Avertatur indignatio tua a nobis, quandoquidem relicti sumus pauci in gentibus, ubi disseminavisti nos.

14 Exaudi, domine, orationem nostram & deprecationem nostram, ac extrahe nos propter te; & inde nobis gratiam in conspectu eorum qui deportaverunt nos:

15 Ut noscat tota terra te esse dominum Deum nostrum, & [f] de nomine tuo vocari Jisraëlẽ, & genus illius.

[f] Græc. *nomen tuum invocari super Jisraëlem.*

16 Domine respice e domo sancta tua, & cogitationem adverte ad nos, inclina domine aurem tuam & audi.

17 Aperi, domine, oculos tuos & vide: Nõ enim qui mortui sunt in sepulchro, quorum receptus est spiritus ex visceribus ipsorum, ii tributuri sunt gloriam & [g] laudẽ justitię domino:

[g] Græc. *justificationem.*

18 Sed anima dolens de magnitudine [h] depressionis & infirmitatis in qua ambulat; & oculi deficientes, animaque famelica cedent tibi gloriam & justitiam Domine.

[h] Græc. *depressa & infirma.*

19 Non enim rectè factorum a majoribus nostris regibusque nostris nomine effundimus nos [i] miseram deprecationem nostram in conspectu tuo Domine Deus noster:

[i] Græc. *misericordiam.*

20 Nam immisisti indignationem tuam, & iram tuam in nos, quemadmodum locutus fueras [k] per servos tuos prophetas, dicens,

[k] Græc. *manu servorũ, sic vers. 24. & 28.*

21 Sic ait Dominus, inclinate humerum vestrum & servite regi Babylonię, & * considete in terra, quam dedi majoribus vestris.

22 Quòd si non auscultaveritis voci Domini serviendo regi Babyloniæ,

23 Faciam [l] ut deficiat ex civitate Jehudæ, & extra Jeruschalaima * vox lætitiæ & vox gaudii, vox sponsi & vox sponsę, sitque tota terra invia, deserta habitatoribus.

[l] Græc. *defectum*

24 Cumque non auscultaverimus voci tuę, serviendo regi Babyloniæ, prestitisti verba tua quę prolocutus fueras per servos tuos prophetas, fore ut efferrentur ossa regum nostrorum, & ossa majorum nostrorum e loco suo.

25 Nam ecce sunt projecta ad ęstum diei & gelu noctis, & mortui sunt in laboribus gravissimis, fame, gladio, atque disjectione.

26 Et exposuisti domum tuam quæ vocatur de nomine tuo, prout est hodie, propter improbitatem domus Jisraëlis & domus Jehudæ.

27 Denique fecisti nobiscum, Domine Deus noster, secundum omnem æquitatem tuam, & secundum omnem tuam miserationem magnam:

28 Quemadmodum elocutus fueras per servum tuum Moschem, quo die mandasti ei ut scriberet legem tuam coram [m] Jisraëlitis dicens:

[m] Græc. *filiis Jisraëlis.*

29 Nisi

29 Nisi auscultaveritis voci meæ, utique [o]examen illud magnum ac multum illud convertetur in *numerum* parvum, in gentibus, ubi dissеminabo eos.
30 Novi non esse auscultaturos mihi, quia populus dura cervice est:
31 Sed si reversi ad [n] seipsos in terra deportationis suæ agnoverint me esse Dominum Deum ipsorum, me indente ipsis cor & aures audientes,
32 Et laudaverint me in terra deportationis suæ, recordantes nominis mei,

[n] Græc. *ad cor suum.*

33 Et reversi fuerint ab *aversatione* humeri sui [o] obdurati, & ab improbitatibus actionum suarum, eò quòd recordati fuerint viæ majorum suorum qui peccaverunt coram Domino:
34 Etiam reducam eos in terram, quam juratus promisi majoribus ipsorum, Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, ut dominentur ei; & multiplicabo eos, ac nullo pacto minuentur:
35 Denique constituam eis fœdus æternum, me fore ipsis Deum, ut ipsi mihi sint populus; neque amovebo amplius populum meum Jisraëlem a terra quam dedero eis.

[o] Græc. *duri*

ANNOTATIO.

21 Confidete] *id est, si non deficietis ab obsequio regis Babyloniæ, estote certi, vos minime deportatum iri: sed in hac terra cum bona regis venia permansuros esse. Sic Genes. 20. 7.* 23 Vox lætitiæ] *vide Jirm. 7. 34.* 29 Examen] *metaphora ab apibus sumpta.*

CAPUT III.

1 DOMINE omnipotens, Deus Jisraëlis, anima in angustiis *versans* & spiritus anxius inclamavit te.
2 Exaudi, Domine, & miserere, quoniam Deus es misericors; miserere inquam, quia peccavimus coram te:
3 Tu enim sedes in seculum, nos verò *an* periremus in seculum?
4 Domine omnipotens Deus Jisraëlis exaudi jam orationem [*]mortuorum Jisraëlitarum, id est, filiorum qui peccant coram te, qui non auscultaverunt voci Domini Dei sui, unde nobis adhærent hæc mala.
5 Ne recorderis iniquitates majorum nostrorum; sed recordator manus tuæ, & nominis tui hoc tempore,
6 Te Dominum Deum nostrum esse; & laudabimus te, Domine.
7 (Nam propterea indidisti cordibus nostris timorem tui ad invocandum nomen tuum) & laudabimus te in loco deportationis nostræ, [*]quandoquidem revocavimus in animum nostrũ totam iniquitatem majorum nostrorum, qui peccaverunt coram te.
8 Ecce nos hodie in deportatione nostra ubi disseminasti nos, probro, & execratione, ac exactione infesti sumus [*]secundum omnes iniquitates majorum nostrorum, qui defecerunt a Domino Deo nostro.
9 [*]Audi, Jisraël, mandata vitæ; auribus percipite, ut cognoscatis prudentiam.
10 Quid est Jisraël, cur verseris in terra inimicorum, consenueris in regione aliena,
11 Inquinatus habearis cum mortuis, reputeris inter eos qui sunt in sepulchro?
12 Dereliquisti [*]fontem sapientiæ.
13 Si via Domini ambulasses, habitasses in pace [a] æterna.
14 [*]Disce ubi sit prudentia, ubi sit robur, ubi sit intelligentia, ut cognoscas pariter ubi sit longævitas ac vita, ubi sit lux oculorum & pax.
15 [*]Quis invenit locum illius? & quis ingressus est thesauros illius?
16 Ubi sunt principes gentium, & qui dominantur bestiis [b] terrestribus?
17 Qui volucribus cœli illudunt, & argentum recondunt, atque aurum cui confidunt homines, quorum denique [c] innumera est possessio?

[a] Græc. *seculum.*

[b] Græc. *quæ super terrã.*

[c] Græc. *non est finis possessionis.*

18 Nam qui argentum fabrefaciunt, & curant solicitè, & quorum [d] opera non possunt pervestigari,
19 Deleti sunt, & in sepulchrum descenderunt, aliiq; exstiterunt pro eis.
20 Juniores viderunt lucem habitantes in terra, sed viam scientiæ non agnoverunt:
21 Neque intellexerunt calles ejus, neque susceperunt eam filii illorum, a via ejus procul abfuerunt:
22 Neque audita est in Cenahhane, neque visa in Temane:
23 Neque [e] Hagareni exquirentes intelligentiam eorum quæ in terra sunt, mercatores [*]Medanæi & Temanitæ, & [*]Rhetores, & scrutatores intelligentiæ habent eam; viam sapientiæ non agnoverunt, neque recordati sunt calles ejus.
24 O Jisraël, quàm magna est domus Dei, quàm amplus locus possessionis ejus?
25 [*]Magna, adeò ut infinita sit; alta, adeò ut immensa.
26 [*]Illic fuerant Gigantes illi nominati, qui principio erant permagni, periti rei militaris:
27 Non hos elegit Deus, neq; viam scientiæ tradidit eis;
28 Sed perierunt eò quòd carerent prudentia, perierunt propter vacuitatem consilii, [f] ex qua laborabant.
29 Quis ascendens in cœlum accepit eam, & eduxit eam e nubibus?
30 Quis trajiciens mare invenit eam, & allaturus est eam *pro* auro lectissimo?
31 Non est qui cognoscat viam ejus, non qui animum advertat ad callem ejus,
32 Sed qui novit omnia, is cognoscit eam, invenit eam intelligentia sua, qui comparavit terram in æternum tempus, qui implevit eam jumentis quadrupedibus:
33 Quo mittente lucem abit, revocante obsequitur ei [g] tremens:
34 Quo vocante stellas splenduerunt ipsæ in stationibus suis lætantes, & dixerunt, adsumus:
35 Splenduerunt cum lætitia coram factore suo.
36 Is Deus noster est, nõ æstimatur alius cum ipso comparatus.

[d] Græc. *non est pervestigatio operũ.*

[e] Græc. *filii Hagaræ.*

[f] Græc. *ipsorum.*

[g] Græc. *tremore.*

37 Invenit omnem viam scientiæ; quam dedit Jahhakobo filio suo, & Jisraëli dilecto suo: postea in terra visa est, & inter homines ea conversata est.

ANNOTATIO.

4 Mortuorum] *Nempe in peccatis, ut loquitur Apostolus* Eph. 2.1. *quod sequentium verborum exegesis docet.* 7 Quandoquidem] *hæc omnia respiciunt ad promissionem, quæ ex Deut. posita est suprà* 2.29. *& sequentibus.* 8 Secundum omnes] *id est, ut provieriti sumus nostris iniquitatibus, quæ geminæ sunt quodammodo & pares iniquitatibus majorum nostrorum.* 9 Audi Jisr.] *altera pars literarum, ut diximus suprà* 1.1. *qua Jisraëlitis gratia a Deo oblata exponitur, hoc capite & principio sequentis, deinde ad obsequium & fidem revocantur, reliquo libello.* 12 Fontem sap.] *nempe legem Dei, ex qua sapientia in homines erat manatura: ut ipse enarrat toto capite reliquo, & concludit disertis verbis principio capitis quarti.* 14 Disce] ἐργασία *præcedentis sermonis de præceptis vitæ, & prudentiæ ad vitam consequendam, quasi dicat, jam ex tuis calamitatibus cognosce, non esse vitam prudentiamq; in manu aut industria hominum, neque in corporum vastitate, sed a Deo accipiendam esse, ac non esse quidem in manu hominum industriaq; ostenditur usque ad vers.* 24. *non esse penes homines proceros, usque ad vers.* 32. *sed penes Deum esse docetur sequentibus.* Utrique *autem, prudentiæ inquam & vitæ, adjunguntur attributa duo, hoc versu, ad exornationem pertinentia.* 15 Quis inven.] *nempe hominum, qui aut potestate freti sunt, ver.* 16. *& tribus sequentibus, aut exemplis, versu* 20. *&* 21. *aut industria & arte, versu* 22. *&* 23. 23 Medanæi] *de quibus Genes.* 37. Rhetores] *sic interpretamur Græcam* μυθολόγων *vocem, ex antiquæ significatione* μύθου. *Nam Temanæi ubique in Scriptura sapientiæ nomine celebrantur, quæ ex Philosophorum omnium consensu in verbis & rebus sita est.* 25 Magna] *nempe dignitate & præstantia, quia in ea solùm sapientia & vita emicant, ut ostenditur* Deut. 4.6. *& sequentibus, &* 30.15. 26 Illic] *alter locus amplificationis ab hominum magnitudine, ut diximus in versum* 14. *simile argumentum vide Ijob.* 28.

CAPUT IIII.

1 IS est liber præceptorum Dei, & lex subsistens in seculum, quam prehendentes omnes ad vitam *pertinent*: qui autem relinquunt eam, morituri sunt.

2 Convertere Jahhakob, & prehende eam; perge ad splendorem coram lumine illius:

3 Ne cedas alteri gloriam tuam, & genti alienæ ea quæ conferunt tibi.

4 Beati sumus, ô Jisraël, quòd ea quæ placent Deo sunt nobis cognita.

5 Bono animo esto, popule mi, monimentum Jisraëlis.

6 Venundati estis gentibus, non tamen ad perditionem; sed quia ad iram provocastis Deum, traditi estis adversariis:

7 Nam exacerbastis eum qui fecit vos, sacrificantes dæmonibus, ac non Deo:

8 Obliti autem estis Dei illius æterni qui genuit vos, & dolore affecistis urbem Jeruschalaimorum, quæ educavit vos.

9 Videns enim superventuram vobis iram a Deo dixit, audite, ô viciniæ Tzijonis, induxit mihi Deus luctum magnum.

10 Vidi enim captivitatem filiorum meorum, filiarumque, quam super eos adduxit æternus:

11 Nam educavi illos cum lætitia, sed dimisi illos cum fletu & luctu.

12 Nemo lætetur de me, quòd vidua sim & derelicta a multis; desolata sum propter peccata filiorum meorum, eò quòd declinaverunt a lege Dei:

13 Non autem statuta ejus agnoverunt, neque ambularunt viis mandatorum Dei, neque callibus institerunt disciplinæ [a] traditæ justitia ejus.

14 Accedant viciniæ Tzijonis, & recordamini captivitatis filiorum meorum, filiarumque, quam induxit eis æternus.

15 Induxit enim gentem in eos e longinquo, gentem impudentẽ, & diversa utẽtem lingua,

16 Cujus homines non sunt reveriti senem, neque miserti pueri; sed abduxerunt dilectos viduæ, & solitariam filiabus ipsius desolaverunt.

17 Ego verò quid possem adjumenti afferre vobis?

18 Nam qui induxit vobis mala ista, is vos e manu inimicorum vestrorum exempturus est.

19 Abite liberi, abite. Ego verò derelicta sum, desolata.

20 Exui stolam pacis, & indui cilicium deprecationis meæ; inclamatura æternum diebus meis.

21 Bono animo estote, liberi, inclamate Deum; & eximet vos e potestate, e manu inimicorum.

22 Ego enim jam concepi spem in æterno salutis vestræ, advenitq; mihi lætitia a sancto propter misericordiam, quæ vobis eventura est [b] brevi ab æterno servatore nostro:

23 Nam emisi vos cum luctu & fletu; sed Deus vos redditurus est mihi cum gaudio & lætitia in seculum.

24 Quemadmodum enim modò viderunt viciniæ Tzijonis captivitatem vestram; ita visuræ sunt brevi salutem vestram a Deo, quæ adventura est vobis cũ gloria magna & splendore æterno.

25 O liberi, patienter tolerate iram quæ a Deo supervenit vobis: Nam persecutus est quidem te inimicus tuus, sed tu videbis ejus perditionem brevi, & eorum cervicibus supergredieris.

26 [c] Deliciæ meæ ambulaverunt viis asperis, sublatæ sunt tanquã grex direptus ab inimicis.

27 Bono animo estote, liberi, & inclamate Deum, erit enim recordatio vestri ab eo qui induxit *ista*.

28 Quemadmodum enim fuit [d] vobis animus aberrandi a Deo, *nunc* conversi [e] decies ampliùs requirite eum.

29 Nam qui induxit vobis mala ista; inducet vobis

[a] Græc. *in justitia ejus.*

[b] Græc. *in celeritate sic versu.* 24. *&* 25.

[c] Græc. *delicati mei.*

[d] Græc. *cogitatio vestra.*

[e] Græc. *decuplatè quærere.*

vobis æternum gaudium cum salute vestra.
30 Bono animo esto, urbs Jeruschalaimorum; nominatim vocans te consolabitur te.
31 Miseri, qui te affligunt, & qui lætantur de casu tuo:
32 Miseræ civitates, quibus servivierunt liberi tui: misera, quę accepit filios tuos.
33 Nam quemadmodum lætata fuerit de ruina tua, & gavisa de casu tuo: ita dolore afficietur de sua ipsius desolatione.
34 Cùm auferam ejus exultationem de frequentia multâ, & gloriatio ejus [f] vertetur in luctum.
35 Ignis enim superveniet ei ab æterno [g] diutissimè, & habitabitur a dæmoniis per multum tempus.
36 [*] Circunspice ad orientem, urbs Jeruschalaimorum, & vide lætitiam tibi evenientem à Deo:
37 Ecce veniunt filii tui, quos emiseras; veniunt congregati ab ortu ad occasum usq; verbo sancti, & lætantes de gloria Dei.

[f] Græc. vib.
[g] Græc. in dies longos.

ANNOTATIO.

1 Is est] *Hæc verba omninò cum superioribus conjungenda sunt, ut pessimè distributa sunt permultis locis capita.* 5 Monimentum Jis.] *id est, tenues reliquiæ Jisraëlitarum, quæ nunc tantum quoddam veluti monimentum estis, vestigiumque populi, si cum priore populi frequentia comparemini.* 9 Videns] *similem Ecclesiæ prosopopœiam vide 4. Hbezr. 2.* 36 Circunspice] *hypotyposis, tanquam si reliquiæ Jeruschalaimorum spectantes orientem versus observarent Jehudæos e Babylonia gloriosè revertentes: quo etiam totum sequens caput pertinere docent verba ipsa evidentissimè.*

CAPUT V.

1 EXUE, urbs Jeruschalaimorum, stolam luctus & afflictionis tuę, ac indue decorem gloriæ a Deo *collatæ* in seculum.
2 Amici diploidem justitiæ donatæ a Deo, impone capiti tuo mitram gloriæ *Dei* æterni.
3 Deus enim demonstrabit omni genti, quę sub cœlo est, splendorem tuum.
4 Nam [a] vocaberis nomine tuo a Deo in seculum, pax justitiæ & gloria pietatis.
5 Exurge urbs Jeruschalaimorum, & consistens in loco edito circunspice orientem versus, & vide liberos tuos congregatos a solis occasu ad ortum verbo sancti, & lętantes ad Dei recordationem.
6 Nam egressi sunt a te pedites abducti ab inimicis, adducit verò Dominus eos ad te, elatos cum gloria ut filios regni.
7 Constituit enim Deus deprimi omnem montem excelsum, & littora perennia, atq; convalles impleri ad [b] æquandam terram, ut eat Jisraël securè ad gloriam Dei.
8 Exilieruntque etiam sylvę, & omne lignum odoratum coràm Jisraële præcepto Dei.
9 Deducetur enim populus Jisraëlis [c] lætus, lumine glorioso ipsius, per misericordiam & justitiam quæ ab ipso est.

[a] Græc. vocabitur nomen tuum.
[b] Græ. æquationem terræ
[c] Græc. cum lætitia.

CAPUT VI.

EXEMPLUM Epistolę quam misit Jirmeja ad eos qui agendi erant in Babyloniam a rege Babyloniorum, renuntians eis quemadmodum mandatum acceperat a Deo.

1 PROPTER peccata quibus peccastis coram Deo, abducemini in Babyloniam captivi a Nebucadnetzare, rege Babyloniorum.
2 Cùm itaque veneritis in Babyloniam, eritis illic annos multos, & tempus longum usq; in [*] generationes septem: postea verò educam vos inde cum pace.
3 Nunc autem visuri estis in Babylonia deos argenteos, aureosq;, & ligneos sublatos humeris, qui metum ostentant gentibus.
4 Cavete igitur ne vos etiam [a] ullo pacto alienigenis conformemini, & vos occupet metus ab eis,
5 Cùm videbitis turbam ante & post eos adorantium eos; sed dicite cogitatione vestra, te oportet adorare, Domine.
6 Nam [*] Angelus meus vobiscum est, qui idem reposciturus est animas vestras.
7 Lingua enim illorum est expolita a fabro, ipsaq; idola deaurata & argentata: sed falsa sunt, cùm loqui non possint.
8 Etiam tanquam virgini [*] amanti mundum, accipientes aurum.
9 Comparant coronas, imponuntq; capitibus deorum suorum: aliquando verò etiam subducentes sacerdotes a diis suis aurum & argentum, in [b] usus suos consumunt:
10 Donantq; ex illis etiam meretricibus quæ sub tecto ipsorum sunt, & ornant deos ipsos argenteos aureosq; & ligneos, tanquam homines, vestimentis.
11 Hi autem non servant eos constanter ab ærugine & tineis:
12 Quamvis circumamicti sint indumento purpureo, extergentes faciem eorum propter pulverem ex æde qui plurimus est in eis.
13 Ac habet quidem sceptrum, ut judex [c] aliquis regionis, qui tamen ullum peccantem in se non sublaturus est:
14 Habet quoque gladium in dextera, & securim; seipsum verò ex bello latronibusque non eximit; unde [d] perspectum est non esse Deos.
15 Ne igitur metuatis ab eis: nam æquè ac vas hominis confractum inutile est, ejusmodi sunt illorum dii:
16 Cùm illi constituti sunt in suis domibus, oculi ipsorum pleni sunt pulvere a pedibus ingredientium:
17 Et sicut alicui qui regem offenderit, circunsepta sunt atria; tanquam in virum qui ad mortem rapiendus est domos illorum muniunt sacerdotes, januis & claustris, & vectibus, ne a latronibus spolientur.
18 Lucernas accendunt, ac plures quàm sibi ipsis, quarum nullam videre possunt: est enim profe-

[a] Græc. conformati.
[b] Græ. seipsos.
[c] Græc. vir.
[d] Græc. perspecti sunt.

profectò tanquam trabs aliqua earum quę in æde sunt.

ᵉ Græc. *corda; Hebraismus.*
ᶠ Græc. *reptilibus.*

19 ᵉ Intima verò illorum aiunt ᵉ elingi terrestribus ᶠ insectis comedentibus ipsos, & indumentum suum ipsorum non sentiunt.

20 Atrantur facie sua ex fumo, qui ab æde est:

21 Super corpus ipsorum & super caput advolant noctuæ, hirundines, & aviculæ, similiterq; etiam feles:

22 Unde cogituri estis non esse Deos; ne igitur metuatis ipsos.

23 Nam ex auro quod circumjacet ad pulchritudinem nisi quis exterserit æruginem, minimè fulgebunt; neq; enim senserunt quando fundebantur.

24 Omni pretio empta sunt ea quibus non inest spiritus.

25 Carentes pedibus humeris feruntur, demonstrantes suam ipsorum ignominiam hominibus.

ᵍ Græc. *pudefiunt.*

26 ᵍ Pudore verò etiam urgentur qui ministrant eis: quia si quando in terram ceciderit, non exurgit per se, neque si quis eum erectum statuerit, movetur per se: neq; si inclinatus fuerit, unquam erigitur: sed tanquam mortuis palmas eis adhibent.

27 Sacrificia verò illorum vendentes sacerdotes ipsis abutuntur; similiterq; etiam mulieres ex eis salsamenta facientes, nihil mendico neq; impotenti impertiunt.

28 Sacrificia eorum, quæ ex mensibus laborat & puerpera contingunt. cognoscite igitur ex his non esse Deos; nec timeatis illos.

29 Unde enim vocarentur dii? *scilicet* quia mulieres offerunt diis argenteis, aureisque, & ligneis.

30 In domibus ipsorum sacerdotes sedent, habentes tunicas discissas, & capita barbasque rasas, quorum capita retecta sunt,

31 Rugiuntque clamantes coram diis suis, ut quidam solent in epulo ad mortuum facto.

32 Ex indumento illorum ablato sacerdotes vestiunt uxores suas & liberos.

33 Neq; si malum perficiatur ab ullo, neque si bonum, possunt reddere: neque constituere regem possunt, neq; tollere.

34 Similiter neq; divitias, neque æs ullo pacto possunt dare: si quis, ubi votum voverit eis, non præstiterit, minimè reposcituri sunt.

ʰ Græc. *hominem.*

35 Ex morte ʰ quenquam minimè liberant, neque inferiorem a potentiore unquam eripiunt.

36 Hominem cæcum ad visum minimè revocant, versantem in necessitate hominem minimè eximunt.

37 Viduę non miserentur, neq; orphano benefaciunt.

38 Erutis e monte lapidibus dii similes sunt, idola lignea, & deaurata, & argentata: & qui ministrant eis, pudorem consequentur.

39 Quomodo igitur existimandum est, aut pronuntiandum illos esse Deos?

40 Quin etiam ipsi quoque Chaldęi ignominia afficiunt ea; qui quando viderunt mutum, non valentem loqui; ad Belum adducentes,

41 Petunt ut loquatur tanquam posset illud esse, nec possunt ipsi percipientes mente relinquere illa: nam sensu carent ipsi.

42 Mulieres verò cinctæ funiculis in viis ipsis sedent accendentes acus eorum.

ⁱ Græc. *propinquam.*

43 Sed quando aliqua illarum abstracta ab aliquo uno ex transeuntibus compressa fuisset, ⁱ alteram probro afficit quòd non fuerit appetita, sicut ipsa fuit, neque funiculus ipsius disruptus fuerit.

44 Omnia quæ fiunt in illis falsa sunt: quomodo igitur putandum est, aut prædicandum, deos illos esse?

45 A fabris & auri fusoribus comparata sunt, nihil aliud futura quàm quod esse voluerint ea artifices:

46 Et ipsi fabricatores eorum minimè longævi futuri sunt: & quomodo ergo quæ ab ipsis fabricata sunt, possent esse dii?

47 Reliquerunt enim mendacia & probra iis qui adsunt ad ipsa.

48 Nam cùm supervenerit eis bellum & mala ineunt consilium de eis sacerdotes, ubi simul abscondentur cum eis.

49 Quomodo igitur non potest ex sensu cognosci hos non esse Deos? qui neq; servent seipsos ex bello, neq; ex malis.

50 Quæ sunt lignea & deaurata atque argentata, hæc cognoscentur postea a gentibus omnibus esse falsa, regibusque manifestum erit non esse Deos; sed opera manuum humanarum, nec ullum Dei opus inesse eis.

51 Qua igitur re cognoscendum est non esse deos?

52 Nam regem minimè instituunt regionis, neque pluviam dant hominibus,

ᵏ Græc. *judicant, sic versu 63.*

53 Judiciúmq; minimè ᵏ faciunt illorum, neque liberant ab injuria, ut qui impotentes sunt: sunt enim quasi corniculę inter cœlum & terram.

54 Etenim cùm acciderit deorum ligneorum ædi, aut deauratorum, aut argentatorum ignis; fugiunt quidem sacerdotes illorum, & servantur, ipsi verò tanquam trabes medii comburuntur:

55 Regi autem hostibusque minimè resistunt; quomodo igitur existimandum, aut accipiendum istos esse Deos?

56 Neque a furibus, neque a latronibus planè conservari possunt dii lignei, argentatique, & deaurati,

57 Quorum illi valentiores ipsis detrahunt aurum & argentum & indumentum quod circunstat eos, & habentes discedunt, cùm illi ne se ipsos quidem adjuverint.

58 Itaque pręstat esse regem, qui ostendat suam ipsius fortitudinem, aut instrumentum domui utile quo utatur possessor, quàm deos falsos esse; aut etiam januam domi servantem quæ in ea sunt, quàm falsos deos; aut ligneam columnam esse in basilicis, quàm falsos deos:

59 Nam Sol quidem, & Luna, & astra, quæ splendida sunt, cùm mittuntur ad usum suum, optimè auscultant:

60 Similiterque fulgur cùm apparet perspicuum est, & ipse ventus regionem totam perspirat:

61 Et cùm nubibus mandatum est a Deo, ut obeant totum orbem habitabilem, conficiunt quod imperatum est:

62 Et ignis demissus supernè ad desolandum montes & sylvas, facit quod imperatum est:

63 Ista

63 Ista autem ne formis quidem facultatibus suis conformata sunt: quamobrem neque putandum, nec prædicandum est istos esse Deos, cùm non possint isti neque judicium facere, neque benefacere hominibus.
64 Scientes igitur non esse deos, ne timeatis illos:
65 Nam neque regibus maledicturi sunt, neque benedicturi:
66 Signaque apud gentes in cœlo minimè ostensuri sunt, neque ut sol lucebunt, neque lumen præbebunt ut luna.
67 Bestiæ ipsæ meliores sunt eis, quæ fugientes in specum possunt sibi ipsis prodesse.
68 Igitur manifestum est nobis, nullo pacto esse deos: quapropter ne timeatis eos.
69 Nam quemadmodum in cucumerario pudenda statua nihil observans; ita sunt dii illorum lignei, & deaurati, & argentati eodem modo, & quemadmodum in horto rhamnus, cui avis quælibet insidet:
70 Similiterque etiam mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum lignei, deauratique & argentati:
71 Quæ non esse deos cognituri estis a purpura & splendore, qui inerat illis, putrescente; & eò quòd ipsa postea exeduntur, itaque sunt probro regioni suæ.
72 Itaque melior est homo justus non habēs idola. Nam procul a probro futurus est.

ANNOTATIO.

2 Generationes sep.] *id est, decadas annorum, sive bina lustra, qua quidem significatione in vetere Testamento spondere possumus non accipi generationis vocabulum. Quamobrem epistolam hanc, ut alia id genus, adulterinam esse confirmamus: etsi rem & argumentum ducimus non esse inutile.* 6 Angelus] *de quo Exodi* 23. 20. 8 Amante mundum] *ludit ex ambiguo author: est enim* φιλόκοσμος *qui mundum hunc creatum amat, & qui mundum muliebrem: quam posteriorem interpretationem magis probant sequentia.* 19 Elingi] *id est, ipsa idola testantur, se facillimè quasi suctu quodam a tenuissimis vermiculis lingi & erodi in partes intimas usque.* 26 Palmas] *id est manus, synecdochicè, ad erigenda idola collapsa. Hanc enim propriam esse significationem* δῶρον, *fatentur Græci, & Vitruvius ac Plinius testantur.* 27 Salsamenta] *nempe ut condita sibi asservent ea, quæ in egentes fuissent eroganda.* 31 Epulo] *id est, silicernio una voce: vide Jirm.* 16. 40 Belum] *id est, summum Deum, de quo Jeschahh.* 46. 1. *quasi dicat, cùm dii minorum gentium curare non possint, recurrunt ad eum qui in summa apud Assyrios & Babylonios existimatione est.* 42 Funiculis] *e junco, ut vox Græca indicat, quia duplicem usum præstabat meretricibus: alter est, quòd ex junco faciebant fucum &* καλλωπίσματα, *unde Schœniculæ Latinis priscis dicebantur: alter verò, quòd illa præcinctione artem suam profitebantur, & facilitatem solvendæ zonæ suæ ac potiùs frangendæ ostendebant.* Acus eorum] *id est, glumam, paleas, & quisquilias minutas junci, quas ad præcinctionem suam videbant ineptas esse, aut ex vitili junco inter conserendum decidere: quod genus Latini veteres titivillitium nominabant. Hæc autem impura Babyloniorum prostibula ante Deorum templa fecisse meritoriam, testatur Herodotus.* 69 Pudenda statua] *Græca vox nihil aliud sonat, quàm rubrum hortorum Deum, ut vocat Horatius: nam infamis illa statua præferebat pudenda amplissima, quæ Græci appellant* βασκάνους: *quamobrem nos rem infamem attigimus casta appellatione. Alioqui* προβασκάνιον, *si justam vocis notationem spectes, illud sonat quod Festus appellat præfiscine.*

ADIECTIONES IN Danijelem.

Ad tertium caput Danijelis.

24 AMBULABANT autem in medio flammæ celebrantes Deum & benedicentes Domino.
25 Nam consistens Hhazarja oravit hoc modo, & aperiens os suum in medio ignis dixit,
26 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum; laudandum, & gloria afficiendum nomen tuum in secula;
27 Quia justus es in omnibus quibus affecisti nos, & omnia opera tua veracia, rectæque viæ tuæ, & omnia judicia tua vera.
28 Cùm judicia vera exercueris per omnia, quæ induxisti in nos, & in civitatem sanctam majorum nostrorum Jeruschalaima. Nam [a] verissimo judicio induxisti hæc omnia in nos propter peccata nostra.
29 Peccavimus enim, & iniquè fecimus deficientes a te, & quidem supra modum peccavimus in omnibus,
30 Cùm mandatis tuis non auscultaverimus, neque observaverimus, neque fecerimus prout mandaveras nobis, ut bene esset nobis.
31 Idcirco quæcunque induxisti in nos, & quæcunq; fecisti nobis, verace judicio fecisti:
32 Quòd tradideris nos in inimicorum iniquorum manus, defectorum inimicissimorum; & regi injusto, ac improbissimo supra [b] omnes incolas terræ.
33 Nunc itaque non est nobis *facultas* aperiendi

[a] Græc. veritate & judicio; ἐν ἀληθείᾳ [illegible]

[b] Græc. totam terram

endi os, (confusioni & probro sumus expositi) *nobis, inquam,* servis tuis & colentibus te.

34 Ne tradas nos, quæsumus, in [c] perpetuum propter nomen tuum, neque dissipes fœdus tuum:

35 Et ne amoveas misericordiam tuam a nobis, [d] propterea quòd Abrahamo dilecto a te, & Jitzchako servo tuo, & Jisraëli sancto tuo,

36 Elocutus es, dicens te multiplicaturum semen ipsorum, ut sunt astra cœli, & ut est arena quæ circumstat [e] littus maris.

37 Nam, Domine, diminuti sumus supra omnes gentes, & sumus abjecti in tota terra hodie propter peccata nostra:

38 Neque est hoc tempore princeps, & propheta, & dux, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque suffitus:

39 Non locus offerendis fructibus coram te, & consequendæ misericordiæ tuæ: sed ut sumus animo contrito, & spiritu [f] abjectissimo, accepti simus:

40 Tanquam si essent holocausta arietum taurorumque, & tanquam myriadibus agnorum pinguium oblatis; ita sit sacrificium nostrum coram te hodie, ut litetur [a] a prosequentibus te. Non enim confusio evenit fiduciam habentibus in te.

41 Nunc itaque prosequimur te ex toto animo, & timemus te, & faciem tuam quærimus:

42 Ne confusioni exponas nos, sed fac nobiscum secundum æquitatem tuam, & pro amplitudine misericordiæ tuæ,

43 Et exime nos secundum facta mirabilia tua, gloriamque compara nomini tuo, Domine:

44 Ita pudore afficiantur omnes, qui designant in servos tuos mala, & confusi decidant ab omni potestate, & vires eorum conterantur,

45 Ut cognoscant te esse Dominum Deum solum & gloriosum in toto terrarum orbe.

46 Cum autem non cessarent qui injecerant eos administri regis incendere fornacem [a] naphtha, & pice, stupaque, & malleolis;

47 Diffusa flamma supra fornacem in cubitos quadraginta novem ita pervasit,

48 Ut incenderet [g] Chaldæos quos invenit circa fornacem ipsam.

49 Angelus verò Domini in fornacem illam descendit cum [b] Hhazarja:

50 Et excutiens flammam ignis e fornace effecit medium fornacis tanquam si aër fuisset persperfus rore, adeò ut non attigerit eos omnino ignis, neque molestia affecerit, neque turbaverit eos.

51 Tunc tres illi, quasi ore uno laudarũt, benedixeruntque, & glorificarunt Deum in fornace dicentes,

52 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum, & laudandus ac exaltandus supra omnia in secula, & benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum, supraque omnia laudandum & exaltandum in secula.

53 Benedictus es in templo sanctæ gloriæ tuæ, & supra omnia laudatus gloriosusque in secula.

54 Benedictus es in throno [i] gloriosi regni tui, & supra omnia laudatus summeq; gloriosus in secula.

55 Benedictus es qui vides abyssos insidens Cerubinis, & supra omnia laudatus, summeque gloriosus in secula.

56 Benedictus es in firmamento cœli, & supra omnia laudatus, ac glorificatus in secula.

57 Benedicite omnia Domini opera Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

58 Angeli Domini benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

59 Cœli benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

60 Benedicite aquæ omnes, quæ supra cœlos estis, Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

61 Benedicite Domino omnes potestates Domini, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

62 Sol & Luna benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

63 Astra cœli benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

64 Omnis imber & ros benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

65 Omnes venti benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

66 Ignis & æstus benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

67 Frigus & calor benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

68 Rores & pruinæ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

69 Noctes & dies benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

70 Lux & tenebræ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

71 Gelu & frigus benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

72 Glacies & nives benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

73 Fulgura & nubes benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

74 Benedicat terra ipsa Domino, laudet & supra omnia exaltet eum in secula.

75 Montes & colles benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

76 Quæcunque nascuntur in terra, benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

77 Fontes benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

78 Maria & fluvii benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

79 Cete & quæcunque movemini in aquis benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

80 Omnes volucres cœli benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

81 Bestiæ omniaque pecora benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

82 Filii hominum benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

83 Jisraëlitæ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

84 Sacerdotes domini benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

85 Servi domini benedicite domino, laudate & su-

[c] Græc. *fine.*

[d] Græc. *propter Abrahamum, &c. quibus elocutus fueras, &c. trajecto frequens.*

[e] Græc. *labium.*

[f] Græc. *abjectionis vel humilitatis.*

[g] Græc. *Chaldaeorum.*

[b] Græc. *iis qui circum Hhazarjam: Hellenismus.*

[i] Græc. *gloria.*

& supra omnia exaltate eum in secula.
86 Spiritus & animæ justorum benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
87 Sancti & humiles corde benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
88 Chananja, Hhazarja, & Mischaël benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula: quia exemit nos e sepulchro, & servavit nos a [k] morte, liberãs nos e media fornace ardentis flammæ, atque e medio igne liberans nos.
89 Celebrate Dominum, quoniam bonus est, quoniam in seculum misericordia ejus.
90 Omnes qui colitis dominum benedicite Deo deorum, laudate, & celebrate in omnia secula esse misericordiam ejus.

[k] Græc. *a manu mortis: Hebraismus.*

ANNOTATIO.

24 Ambulabant] *Hæc additamenta Danijelis non esse, multis argumentis confirmari potest. Ac primum quidem sive ab ipsis qui periculum tantum subierunt, sive ab alio homine pio fuerit factum, non improbamus argumenti nomine: cætera verò cur explodamus, multa causæ afferri possunt; a quibus hoc loco supersedebimus, singula suis locis, annuente domino, indicaturi.* 40 A prosequentibus] *id est, e nobis ut ostendit sequentis versus accommodatio.* 46 Naphtha] *bitumine Babylonico, de quo apud Geographos leguntur multa.*

CAPUT XIII.

1 ERAT autem vir habitans Babylone, cui nomen Jojakim,
2 Qui duxerat uxorem nomine Susannam filiam Chilkijæ, pulchram valde & timentem Domini:
3 Nam parentes illius justi docuerant filiam suam ex lege Moschis.
4 Eratq; Jojakim dives valdè, habens hortum propinquum domi suæ, & conveniebant ad eum Jehudæi, eò quòd præ omnibus esset in estimatione.
5 Fuerant autem designati duo seniores ex populo judices anno illo, de quibus dixit dominus prodiisse iniquitatem Babylone à senioribus judicibus, qui videbantur gubernare populum.
6 Isti constanter manebant in domo Jojakimi, & adibant eos quicunque judicium expetebant.
7 Erat verò, cùm excurrisset populus meridie, ut ingressa Susanna ambularet in horto viri sui.
8 Videntes itaque eam duo seniores isti ingredientem quotidie atque ambulantem, lapsi sunt in concupiscentiam ejus:
9 Et pervertentes suam ipsorum mentem declinaverunt oculos suos, ne respicerent in se, neq; recordarentur judiciorum justorũ e *cœlo*.
10 Et quamvis essent uterque transfixi amore illius, tamen non renuntiaverunt alter alteri dolorem suum:
11 (Nam pudebat eos enuntiare concupiscẽtiam suam, se velle cum ea concumbere)
12 Sed observabant sollicitè quotidie, ut viderent eam.
13 Cumque dixissent alter alteri, eamus jam domum, quia hora est prandii,
14 Egressi quidem discesserunt alter ab altero; sed reflectentes venerunt eodem, & sciscitantes alter ab altero causam, confessi sunt inter se concupiscentiam suam, atque tum communi consilio constituerunt occasionem, cùm eam possent invenire solam.
15 Fuitque observantibus illis diem appositum, ut veniens Susanna sicut [a] antea, cum duabus solùm puellis desyderaret lavari in horto, quia æstus erat.
16 Nemo autem erat illic præterquam illi duo seniores abditi, & observantes eam:
17 Dixerat enim puellis suis, afferte mihi oleum & smegmata, & januas horti occludite ut laver.
18 Quæ facientes prout edixerat, occluserant januas horti, cùm exirent per obliquas portas, allaturæ ea quæ fuerant imperata ipsis; neque viderant seniores illos, eò quòd essent absconditi.
16 Fuit ergo, ut egressis puellis insurgerent duo seniores illi, & incurrentes in eam dicerẽt.
20 Ecce januæ horti istius clausæ sunt, & nemo contemplatur nos; sumus autem affecti concupiscentia tui: propterea assentire nobis, & concumbe nobiscum:
21 Sin minus, testabimur contra te fuisse tecum juvenem, ac propterea te emisisse puellas à te.
22 Tunc ingemiscens Susanna dixit, angustiæ sunt mihi undique: nam sive hoc fecero, mors mihi ad est; sive non fecero, non sum effugitura manus vestras.
23 [b] Malo tamen non commissa offensa incidere in manus vestras, quàm peccare coram Domino.
24 Itaque exclamavit voce magna Susanna, exclamaveruntque illi duo seniores quoque adversus eam,
25 Et accurrens unus aperuit januas illius horti.
26 Audientes verò clamorem in horto domestici, insilierunt per obliquam januam visuri quid accidisset ei:
27 Sed cùm dixissent seniores illi sermones suos, pudore affecti sunt servi valdè, quia nunquã fuerat habitus de Susanna sermo ejusmodi.
28 Fuitque postridie ubi convenisset populus ad virum ejus Jojakimum, ut venientes duo seniores illi, pleni iniqua cogitatione contra Susannam ad morte afficiendum eam,
29 Dicerent coram populo; mittite ad Susannam filiam Chilkijæ, quæ uxor est Jojakimi: & miserunt illi:
30 Venit igitur illa cum parentibus suis, & filiis suis, & omnibus cognatis suis.
31 Erat autem Susanna delicata valdè, & pulchra specie.
32 Isti verò iniqui jusserunt retegi ipsam: erat enim obtecta, ut explerentur pulchritudine ipsius.
33 Flebantque qui aderant ei, & omnes qui videbant eam.

[a] Græc. *hesternudius vertius ut Gen. 31. 2.*

[b] Græc. *eligendum mihi est.*

34 Surgentes autem seniores illi duo in medio populi [e] imposuerunt manus suas capiti illius.
35 Illa verò flens respiciebat in cœlum, quia animus illius fiduciam habebat in domino.
36 Dixerant enim seniores illi, ambulantibus nobis in horto solis, ingressa ista cum duabus puellis occlusit januas horti, cùm dimisisset puellas:
37 Et veniens ad istam juvenis qui erat abditus, accubuit cum ea.
38 Nos autem qui eramus in angulo horti, videntes iniquitatem istam incurrimus in eos nempe videntes congredi ipsos.
39 Ac illum quidem non potuimus vi comprehensum retinere, quia valentior est nobis; sed aperiens januas exiliit.
40 Istam verò cùm prehendissemus, interrogabamus qui esset ille juvenis: sed noluit enuntiare nobis. hæc testamur.
41 Tum credente eis congregatione, tanquã senioribus populi judicibúsq;, condemnarant eam [c] ad mortem.
42 Exclamans verò magna voce Susanna dixit, ô Deus æterne abditorum cognitor, qui nosti omnia, [d] antequam sint,
43 Tu scis istos res falsas contra me testificatos esse: ecce autem morior, cùm nihil commiserim eorum quæ isti improbè commenti sunt contra me.
44 Tunc exaudivit Deus vocem illius.
45 Cúmque abduceretur illa ad interitum, excitavit Deus spiritum sanctum pueruli junioris nomine Danijelis, qui clamavit voce magna,
46 Purus sum ego a sanguine hujus.
47 Convertit autem se totus populus ad illum, dixerúntq;, quid sibi vult sermo iste, quem tu elocutus es?
48 Ille verò stans in medio eorum dixit, adeò stulti estis, ô Jisraëlitæ, ut non habita quæstione, neque re certa cognita condemnetis Jisraëlitidem?
49 Revertimini in judicium, nam isti res falsas contra eam testificati sunt.
50 Reverso itaque toto populo cum festinatione, illi dixerunt *puero* seniores, adesdum, jam sede in medio nostrum, & renuntia nobis; quandoquidem tibi dedit Deus seniorum munus.
51 Edixit verò Danijel illis, separate istos alterum ab altero procul, & exquiram illos.
52 Cùm autem separati essent [e] alter ab altero, accersens unum eorum, dixit ei, ô inveterate [f] in diebus malignis, nunc venerunt [g] supplicia peccatorum tuorum, quæ committebas antea,
53 Judicans judicia injusta; innocentes quidem condẽnans, noxios verò dimittens; cùm dicat dominus, innocentem & justum non interficies.
54 Nunc igitur hanc siquidem vidisti, dic sub qua arbore videris eos congredientes inter se;
55 Qui dixit, sub lentisco. dixit verò Danijel, rectè, mentitus es in tuum ipsius caput; ecce enim [*] nuntius Dei accepta sententia a Deo medium discindet te.
56 Postea seponens eum jussit adduci alterum; cui dixit, ô semen Cenahhanis ac non Jehudæ, pulchritudo decepit te, & concupiscentia pervertit animum tuum.
57 Sic faciebatis filiabus Jisraëlis, quæ timẽtes congrediebantur vobiscum; at non sustinuit filia Jehudę iniquitatem vestram.
58 Nunc ergo dic mihi sub qua arbore deprehenderis eos congredientes inter se; qui dixit, sub ilice.
59 Tum dixit ei Danijel, rectè, mentitus es tu quoque in tuum ipsius caput. Expectat enim nuntius Dei gladium habens ad secandum te medium, ut profliget vos:
60 Et exclamans tota congregatio voce magna, benedixerunt Deo servanti eos, qui spem collocant in ipso:
61 Et insurrexerunt in duos seniores istos, eò quòd reos confecisset eos Danijel ex ore ipsorum falsi testimonii,
62 Et fecerunt ei secundum legem Moschis, quemadmodum improbè cogitaverant facere propinquo suo; & interfecerunt eos; ita servatus est sanguis innocens die illo.
63 Chilkija verò & uxor ejus laudaverunt Deum de filia sua Susanna cum Iojakimo viro ejus; & cognatis omnibus, quòd non esset deprehensum turpe factum in ipsa.
64 Danijel verò effectus est magnus coram populo a die illo in posterum.
65 [*] Rex autem Astyages cùm aggregatus esset majoribus suis, suscepit Cyrus Persa regnum illius.

[c] Græc. *mori*
[d] Græc. *ante ortũ eorum*.
[e] Græc. *unus ab uno*.
[f] Græc. *dierum malorum*.
[g] Græc. *peccata tua*.
Deut. 19.

ANNOTATIO.

1 Erat] *Historiam hanc argumento piam esse agnoscimus: sed ut gestam fuisse minimè credamus, permultis rebus adducimur; maximè verò, quòd neque magistratus, neque judicia ulla nedum capitalia Babylone fuisse Judæis attributa, credibile est; quibus tamen fundamentis duobus tota hæc historia nititur: deinde quòd Danijelis nomen alia ratione dicitur innotuisse, quàm quæ ab ipso Danijele conscripta est.* 34 Imposuerunt manus] *ad interficiendum eam, velut criminosam, ex lege Deut.* 17.7. 55 Nuntius Dei] *id est, justus judex, sententiam laturus verbis illius. sic versu* 59. 65 Rex autem] *hic versus sequenti capiti planè conjungendus est. nihil enim ad præcedentem historiam facit; nisi fortè quispiam hoc argumento velit ampliùs falsitatem ejus revincere.*

CAPUT XIIII.

1 [a] CONVIXIT autem Danijel huic regi, & gloria superavit omnes amicos ejus.
2 Erat verò idolum Babyloniis, cui nomen Bel, in quod consumebant unoquoque die similæ [*] artabas duodecim, & oves quadraginta, vinique [*] metretas sex.
3 Colebat autem rex illud, & abiens unoquoque die adorabat illud: Danijel verò adorabat Deum suum. quamobrem dicebat ei rex, quare non adoras Belum?
4 Cui dixit ille, quia non adoro idola manufacta; sed viventem Deum, qui creavit cœlum & ter-

[a] Græc. *erat convictor regis*

& terram, & habet dominiū in omnem carnē.
5 Rege autem dicente illi, an non videtur tibi Bel esse Deus vivens? an non vides, quàm multa comedat unoquoque die?
6 Dixit Danijel ridens, ne errato, ô rex: hic enim intus quidem lutum est, æs verò foris; neque comedit, neque bibit unquam.
7 Tum indignatus rex accersivit sacerdotes suos, & dixit eis, nisi dixeritis mihi quis comedat impensam istam, morituri estis:
8 Sin autem ostenderitis Belum comedere ista, morietur Danijel, eò quòd in Belum blasphemaverit: dixitq; Danijel regi, fiat sec undum verbum tuum.
9 (Erant autem sacerdotes Beli septuaginta sine uxoribus & liberis) venitque rex cum Danijele in ædem Beli.
10 Ubi dixerunt sacerdotes, ecce nos excurrimus foras, tu autem rex appone illa edulia, & vinum miscens propone, & occlusam portam anulo tuo obsigna.
11 Quòd si veniens manè non inveneris omnia comesta a Belo; moriamur nos, aut Danijel, qui mentitus est contra nos.
12 Ipsi autem eo contemnebant quòd fecissent sub mensa occultum aditum, quo ingrediebantur semper, & tollebant ea.
13 Fuit autem, cùm egressis illis rex apposuisset edulia Belo, ut præciperet Danijel pueris suis; qui afferentes cinerem constraverunt eo totam ædem coram rege: postea egressi clauserunt portas, & obsignarunt anulo regis, abieruntque.
14 Sacerdotes verò ingressi nocte pro more suo, & uxores, liberique eorum comederunt omnia, atque abierunt.
15 Cùm itaque surrexisset rex manè, & Danijel adesset ei,
16 Dixit rex, integra sunt sigilla, Danijel; qui dixit, integra sunt, ô rex.
17 Sed fuit, simulac aperuisset portas, ut respiciens rex ad mensam clamaret voce magna, magnus es, ô Bel, neque est apud te dolus vel unicus.
18 Ridens verò Danijel detinuit regem ne ingrederetur intrò, & dixit, aspice solum, & agnosce cujus hæc vestigia sint.
19 Tum rex, video, inquit vestigia virorum, mulierumque, & puerorum:
20 Et iratus rex comprehendit tum sacerdotes, uxoresque, & liberos eorum, qui demonstrarunt ipsi occulta ostiola, quibus ingrediebantur, ut consumerent quæ imponebantur mensæ:
21 Quamobrem interficiens eos rex donavit Belum Danijeli dono, qui evertit eum cum æde ipsius.
22 Erat quoque Draco magnus in eo loco, quem colebant Babylonii.
23 Dixit autem rex Danijeli, non etiam hunc esse dices æreum. Ecce vivit, & comedit, & bibit: non potes dicere hunc non esse viventem Deum: itaque adora eum.
24 Cui Danijel, Dominum inquit Deum meum adoraturus sum, quia is Deus vivens est.
25 Tu verò rex da mihi potestatem, & interficiam draconem istum sine gladio & fuste: cui dixit rex, do tibi.
26 Itaque Danijel accipiens picem, adipemque, & pilos, quæ coxit unà fecit massas quas indidit in os draconis illius, & disruptus est draco. Tū dixit Danijel, ecce [b] numina vestra.
27 Fuit autem, cùm audivissent Babylonii, ut indignarentur valdè, & conversi in regem dicerent, rex iste Jehudæus factus est, Belum destruxit, & draconem interfecit, ac sacerdotes ipsos jugulavit.
28 Postea venientes ad regem dixerunt, trade nobis Danijelem; sin minus, interficiemus te, & domum tuam.
29 Cùm itaque videret rex se ab illis urgeri vehementer, necessitate coactus tradidit eis Danijelem.
30 Ii autem conjecerunt eum in foveam leonum, ubi fuit dies sex.
31 Erant verò in fovea illa leones septem quibus dabantur in diem bina corpora, & binæ oves: sed tunc non erant data eis, ut comederent Danijelem.
32 Erat autem propheta [a] Chabbakuk in Jehudæa; qui cum coxisset pultem, & intrivisset panes in magide, abibat in campum ut ferret ea messoribus.
33 Verùm edixit Chabbakuko angelus domini, defer prandium quod habes, Babylonem ad Danijelem in foveam leonum;
34 Cui Dixit Chabbakuk, Domine, Babylonem non vidi, & fovea illa ubi sit nescio.
35 Tum prehendit eum angelus Domini vertice, & bajulans coma capitis ipsius deposuit eum delatum Babylonem supra foveam impetu spiritus [a] ejus.
36 Exclamavitq; Chabbakuk dicens, Danijel, Danijel, accipe prandium hoc, quod tibi mittit Deus.
37 Danijel verò dixit, Etenim meministi mei, Deus, qui non deserueris eos qui requirunt te.
38 Ita exurgens comedit Danijel: Angelus verò Dei restituit Chabbakukum confestim in loco ipsius.
39 Rex autem venerat die septimo ad lugendum Danijelem, & veniens ad foveam inspexerat, cùm ecce sederet Danijel.
40 Quamobrem exclamans rex voce magna dixit, magnus es, domine Deus Danijelis, neque est alius præter te, & extraxit eum:
41 Eos verò qui in causa erant perditionis ejus, conjecit in foveam illam, & devorati sunt statim in conspectu ejus.

[b] *Græc. culturas vestras vel venerationes.*

ANNOTATIO.

1 Convixit] *De hac hystoria idē judicium ac de superiore facimus.* 2 Artabas] *id est, 12. medimnos atticos, & chœnices 36. nam artaba, teste Herodoto, medimnum Atticum capit cum 3. chœnicibus.* Metretas] *id est cados, qui denos congios capiebant.* 32 Chabbakuk] *cùm hæc Cyri temporibus dicantur facta, Chabbakuk verò ante Nebucadnetzaris adventum prophetaverit, nemo est qui nesciat hæc aut falsa dicenda, aut Chabbakuko alteri tribuenda esse, cujus tamen nusquam scriptura meminit.* 35 Ejus] *nempe Domini, cujus in principio versus facta est mentio.*

HHEZRÆ

Apochryphus Liber prior, qui vulgò tertius appellatur.

Hic liber ex historia Chronicorum, Hhezræ, & Nechemjæ consarcinatus est, & eodem est argumento, si unam historiam exceperis de trium illorum judicio coram Dario Rege pronuntiato quid omnium esset fortissimum; unde premium in Zerubbabelem collatum dicitur, & omnia bona communicata cum Jehudæorum gente.

Caput I.

2. Chron. 35.

1 * ELEBRANS Joschija Jeruschalaimis pascha Jehovæ, jugulavit Pascha, quarto decimo die mensis primi:

2 Postquàm instituisset Sacerdotes * in custodiis suis vestibus indutos in domo Jehovę.

3 Edixissetq; Levitis sacrorum administris pro Jisraële, ut sanctificantes se Jehovæ proponerent *res sanctificatas* arcæ sanctæ Jehovæ in domo quam ædificavit Schelomo filius Davidis Rex;

4 Non incumbit vobis, *inquiens*, onus eam deportandi humero: nunc servite Jehovæ Deo vestro, & curam habete populi ejus, Jisraëlis, ac præparate per familias vestras secundum distributiones vestras ex præscripto Davidis Regis Jisraëlis, & ex descriptione Schelomonis filii ejus;

5 Omnesq; in templo secundum partitionē familię paternæ suæ state coram Jisraëlitis fratribus vestris:

6 Ita jugulate Pascha, & sanctificati parate pro fratribus vestris, facientes secundum verbum Jehovę *inductum* per Moschen.

7 Donavitq; Joschija populo qui aderat agnos ex ovibus & hœdos e capris tricies mille, & armentalium tria millia, ea que de facultatibus Regis ex promisso tradita sunt:

8 *Principesq;* Sacerdotibus in Pascha pecudes bis mille *sexcentas*, & armentalia *ter* centū:

9 Conanja verò cum Schemahhja & Netaneele fratribus, Chaschabja quoque & Jehhiel & Jozabad in Pascha pecudum quinque millia & armentalia quingenta.

10 His ergo legitimè comparatis, steterunt Sacerdotes ac Levitæ per trib⁹ utentes azymis,

11 Et per distributiones familiarum paternarum suarum in conspectu populi obtulerunt Jehovæ secundum ea quę in libro Moschis præscripta sunt.

12 Nam assarunt Pascha igne pro ritu, hostias verò coxerūt in gabatis & in ollis pro arbitratu suo, cùm transmisisset ad omnes populares;

13 Postea verò paraverunt sibi & sacerdotibus.

14 Sacerdotes enim offerebant adipes usque dum finita esset * hora : quamobrem Levitæ illi paraverunt sibi & suis fratribus posteris Aharonis,

15 Et sacris cantoribus posteris Asaphi agentibus in statione sua, secundum pręceptum Davidis *datum* Asapho, Hemani, & Jeduthuni videnti Regis,

16 Et janitoribus per singulas januas *observantibus*, quibus non erat recedendum a ministerio suo: his fratres ipsorum paraverunt.

17 Ita consummatus est totus cultus Jehovæ die illo,

18 Celebrando Pascha, & offerendo holocausta in altari Jehovę secundum præceptum regis Joschijæ.

19 Celebrarunt enim Jisraëlitæ qui aderant tempore illo Pascha diemque festum azymorum diebus septem:

20 Neque celebratum est Pascha simile huię in Jisraële a diebus Schemuelis Prophetæ:

21 Nulli inquam Reges Jisraëlis celebraverunt tale Pascha quale celebravit Joschija, & Sacerdotes, Levitæq;, & Jehudæi, omnesq; Jisraëlitæ, & qui aderant habitatores Jeruschalaimorum.

22 Octavo decimo anno, regnante Joschija celebratum est pascha istud.

23 * Ac directa quidem sunt opera Joschiję coram Jehova Deo ipsius, corde integro reverentis eum :

24 Quæ autem illi accidisse scripta sunt jam olim, *ea* propter * illos qui peccaverunt & qui reverentiam Domini abjecerunt prę omni gente neque requisiverunt verbum Domini in

in Jisraëlem *acciderunt*.

25 His omnibus a Joschija gestis, ascendebat Parhho rex Ægypti veniens itinere Carcemischum versus ad Euphratem, cui processit obviam Joschija:

26 Sed misit rex Ægypti ad Joschijam qui dicerent, quid mihi tecum, Rex Jehudæ?

27 Non sum missus a Domino ut oppugnem te; ad Euphratem bellum meum spectat, festinans descende.

28 Non est autem aversus Joschija cum copiis; sed pugnare contra eum aggressus est, non attendens ad verbum illud propheticum ex ore Dei.

29 Et constituto contra eum prælio in convalle Megidduntis descenderunt Principes ad regem Joschijam,

30 Edixitque Rex pueris suis, amovete me a prælio, nam infirmatus sum valde: & statim amoverunt eum pueri ipsius ab acie.

31 Tum ascendit currum secundarium suum, & perveniens Jeruschalaima vita functus est, ac sepultus in sepulchro majorum suorum:

32 Et in tota Jehudæa *populares* luxerunt Joschijam, magistrique symphoniæ viri ac mulieres lamentati sunt de eo in hunc usque diem: mandatum enim est fieri semper in tota gente Jisraëlis.

33 Hæc autem scripta sunt in *libro historiarum Regum Jehudæ: singulæ inquam res gestæ Joschijæ, & gloria intelligentiáque ejus in lege Jehovæ, quæcunque gesta sunt ab eo, etiam quæ non scripta sunt in *libro Regum Jisraëlis & Jehudæ.

34 Itaque assumentes qui erant e *Jehudæorũ* gente Jochananem filium Joschiję, eum constituerunt regem pro Joschija patre ipsius, cùm esset annorum *viginti trium.

35 Cúmque regnasset in Jisraële tres menses, amovit eum rex Ægypti ne regnaret Jeruschalaimis:

36 Et gentem mulctavit cententis talenis argenti & talento auri,

37 Constituitque Rex Ægypti Jehojakimum fratrem ejus regem Jehudæ & Jeruschalaimorum,

38 *Obligans sibi regnum Jehojakimi, Jochananem verò fratrem ejus prehendens duxit in Ægyptum.

39 Annorum erat Jehojakim viginti quinque, cùm regnare cœpisset in terra Jehudæ & Jeruschalaimis, & fecit malum in conspectu Domini.

40 Contra hunc autem ascendit Nebucadnetzar Rex Babyloniæ, & ligavit eum æneo vinculo *abducturus in Babyloniam,

41 Et sacra vasa Jehovæ accipiens Nebucadnetzar abstulit, consecravitque in templo suo Babylone.

42 De impuritate autem hujus & impietate scriptum est in Chronicis Regum.

43 Ita regnavit Jehojakim filius ejus pro eo, annos decem & octo natus cùm rex instituere-tur.

44 Regnavit autem menses tres & dies decem Jeruschalaimis, & fecit malum in conspectu Domini.

45 Itaque vertente anno mittens Nebucadnetzar deportavit eum Babylonem cum sacris vasis Domini,

46 Et constituit Regem Tzidkijam Jehudæ & Jeruschalaimorum, cùm esset annorũ viginti unius: qui regnavit annis undecim,

47 Et faciens malum in conspectu Domini non metuit sibi a verbis quæ dicta fuerant per Jirmejam Prophetam ex ore Domini; *Jirmejæ 25 & sequente*

48 Sed cùm jurejurando obstrictus fuisset Regi Nebucad-netzari, perjurans defecit, ac obdurata cervice sua animóque suo transgressus est jura Jehovę Dei Jisraëlis.

49 Etiam principes populi Jehovæ multa iniquè gesserunt & impiè egerunt supra omneis abominationes gentium, polluentes templum Jehovę quod sanctum erat Jeruschalaimis:

50 Cúmque mitteret Deus majorum ipsorũ & per nuntium suum revocaret ipsos, eò quòd parcebat illis & habitaculo suo,

51 Ipsi subsannarunt nuntios ejus, & quando loquebatur Dominus, illuserunt Prophetis ejus:

52 Qui ad æstum iræ concitatus contra gentem suam propter impietatem ipsius, præcepit ascendere *Reges Chaldæorum.

53 Hi occiderunt juvenes eorum gladio in circuitu sancti templi eorum, neque pepercerũt puero aut seni, virgini aut adolescenti, cùm omnes traditi essent in manum ipsorum:

54 Et omnia sacra instrumenta Domini, regalésque thesauros sumptos exportarunt in Babyloniam,

55 Et incenderunt domum Domini, ac demoliti muros Ieruschalaimorum turres eorum incenderunt igne,

56 Absumentes omnia quę inerant desyderabilia & ad nihilum redigentes: eos verò qui reliqui fuerunt a gladio deportarunt in Babyloniam:

57 Ubi fuerunt servi Babylonio usquedum regnarent Persæ, ad implendum verbum Jehovæ dictum ore Jirmejæ,

58 Donec exolvisset terra sabbatha sua, & omni tempore desolationis suæ quievisset, cõplendo annos *septuaginta.

ANNOTATIO.

1 Celebrans] *In his libris duo desyderamus, nempe authoris & librariorum fidem: nam multa ab authore contra librorum canonicorum veritatem audacter immutata, multa imperitè ab his præter authoris mentem corrupta sunt. Quamobrem quæ ex Scriptura verbum ferè de verbo hausta sunt, ea nos cum authentica historia conformavimus: quæ autem adducta aliunde, ea aut testimoniis, aut judicio probabilibúsque conjecturis emendata notabimus. Hoc caput totum petitum est ex duobus ultimis cap. libri 2. Chronic. quamobrem ex eo loco censuræ hujus notæque in hunc sunt conferendæ.* 2 In custodiis] *Hebræam vocem Græci* ἐφημερίαν *interpretantur: atque hæc utriusque est significatio,* λειτουργία καὶ φυλακὴ καθημερινὴ, *id est, quotidiana custodia atque administratio. Hic autem scriptor vices dierum exponit, melius vicaria officia nominaturus. Sed lectorem rogatum velim ut hæc quæ restituimus ipse cum libris canonicis dignetur comparare: nos enim deinceps ab harum notarum molestia supersedebimus.* 14 Hora] *videlicet offerendi,* quæ

qua demum hora comedi jubetur Pascha, Exod.12.6.confer cum Exod.29.39. 23 Ac directa] *hi duo versus solummodo ad historiam libri Chronicorum adjecti sunt, quorum hæc sententia. Joschija vir summa Dei reverentia præditus omnibus in rebus pietatis ergo secundatus est per benedictionem Dei : mors autem ipsius & cædes exercitus (quæ per ευφημισμὸν reticentur hoc versu, ut quæ jam olim scriptum fuerit ipsi accidisse) ea non propter ipsius, sed propter populi peccata acciderunt ; quem tam gratiosè hujus optimi Regis operâ revocatum, minimè resipiscentem omnium, ac potius magis magisque a Deo & pietate desciscentem hac tanti Regis jactura oportuit meritas pœnas luere : ut nominatim Jirmeja a capite 2. ad 14. prophetaverat, & in Lamentationibus deflet hunc primum fuisse aditum ad procellas calamitatum maximas, funestùmque exitium populi. Sunt autem hæc παρασκευαστικὰ ad sequentem narrationem de occiso Joschija & fuso exercitu.* 24 Jllos qui] *id est, Jehudæos impios, desertores, transfugas, & contemptores infestissimos verbi Dei.* 33 Libro hist.] *id est, in actis publicis, annalibus* Regum, *atque diariis : vide* 1.Reg.11.41. Libro Regum] *nempe Ecclesiastico, id est,* 2.Reg.22.& 23.& 2,*Chronic.*34.& 35. 34 Viginti trium] *ó hominem audacem! nodum secuit quem nescivit solvere. vide in 2.Reg.24.1.& Jirme.23.* 38 Obligans] *id est, Jehojakimum obstringens jurejurando, ut regnum suum Ægyptio acceptum ferret, ac esset ipsius beneficiarius ; ut de Tzidkija dicitur infrà vers.48.* 40 Abducturus] *censuræ causam vide in 2.Chronic.36.6.* 52 Reges Chald.] *id est, non solùm Regem regum Nebucad-netzarem, sed etiam Principes regni Babylonici ministrantes ei : sic* 2.Reg.18.24. *& Jescha.*10.8. 58 Septuaginta] *sic legendum ex fide historiæ authenticæ, & exemplarium veterum testimonio.*

CAPUT II.

2.Chron.36 22. Hhezra.1.1

1 *REGNANTE Cyro Rege Persarum, ad consumationem verbi Jehovæ *dicti* ore Jirmejæ,

2 Suscitavit Jehova spiritum Cyri Regis Persarum, ut promulgaret per totum regnum suum etiam scripto,

3 Dicens, sic ait Cyrus Rex Persarum, me constituit Regem orbi terrarum Jehova Deus Jisraëlis Dominus excelsus,

4 Et commisit mihi ut ædificem domum sibi Jeruschalaimis quæ sunt in Jehudæa.

5 Quisquis est e gente vestra *ædificaturus*, assistente Domino ipsius ascendito Jeruschalaima :

6 Quotquot verò hîc illîc resederint, sublevanto eos homines ipsius loci auro & argento.

7 Donis, equis & jumentis, votivisque oblationibus in ædem domini qui est Jeruschalaimis.

8 Surrexerunt itaque principes paternarum familiarum ex tribu Jehudæ & Binjaminis, Sacerdotumq; & Levitarum, quos excitavit Deus ut ascenderent ad ædificandum domum Jehovę qui est Jeruschalaimis :

9 Et vicini eorum adjuverunt eos auro & argento suo, jumentis, ac votivis compluribus, permulti quorum animus excitatus est,

10 Etiam Rex ipse Cyrus protulit vasa sacra Domini, quę transtulerat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruschalaimis & consecraverat idolo suo ;

11 Eaque prolata Cyrus Rex Persarum tradidit Mithredati præfecto ærario,

12 Per quem tradita sunt * Scheschbatzari Præsidi Jehudææ.

13 *Eorum autem hic numerus : pelves aurei triginta, pelves argentei mille, secespitæ viginti novem, crateres aurei triginta, crateres argentei secundarii quadringenti decem, & alia vasa per millia :

14 Omnia vasa aurea & argentea, quinquies mille quadringenta.

15 Hæc * numerata sunt Scheschbatzari cum iis *proficiscenti* qui ex captivitate Babylonica veniebant Jeruschalaima.

Hhezra.4.7

16 * Temporibus autem Artaxerxis Regis Persarum scripserunt ei contra habitatores Jehudæ & Jeruschalaimorum Bilscham, Mithredates, Tabeel, * Rechum præses consilii & Schimschai legisperitus, cæterique habitantes in Samaria & locis reliquis, epistolam sequentem Artaxerxi regi :

17 Quam Rechum pręses consilii & Schimschai legisperitus condiderunt nomine servorum Regis & reliquorum curiæ ipsius judicum in Cœle Syria & Phœnicia.

18 Notum sit Domino Regi, Jehudæos qui ascendentes a vobis ad nos venerunt Jeruschalaima civitatem rebellem ac pessimam ædificare, muros ejus perficere, ejusque templum excitare :

19 Quòd si civitas ista & muri consummati fuerint, eos tributa non esse daturos, sed damnum Regibus allaturos.

20 Quia autem de templo prospeximus, justum fore arbitrati sumus si nòn despiceremus istud,

21 Sed notum faceremus Domino Regi ; ut si visum fuerit Regi inquiratur in Commentariis majorum tuorum :

22 Et invenies in Commentariis de eis scriptum, cognoscesque civitatem istam fuisse rebellem, Regibúsque & civitatibus damnosam,

23 Et Jehudęos rebelles, conspirationemque in ea fecisse inde a seculo ; eamque ob causam civitatem istam fuisse devastatam.

24 Nunc ergo notum facimus Domino Regi, si ista civitas exædificata fuerit, & muri ejus perfecti, fore ut accessus tibi non pateat in Cœlen Syriam & Phœniciam.

25 Tunc rescripsit Rex Rechumo præsidi cōsilii, & Schimschaio legisperito, & reliquis collegis eorum, habitantibúsque in Syria & Phœnicia, ea quæ sequuntur :

26 Legi epistolam quam misistis mihi: itaque præcepi quæstionem haberi, & inventum est civitatem istam jam olim Regibus resistere,

27 Homines rebelles & conjurationum authores esse versatos in ea ; etiam Reges potentissimos Jeruschalaimis dominatos esse, qui tributa exegerint a Cœle Syria atque Phœnicia.

28 Nunc ergo præcipio prohiberi viros istos ne ædificent civitatem, & ne quid ampliùs faciant.

29 Ut non procedant graviora unde processerunt

ferunt mala, damnumq; regibus importetur.

30 Tunc recitatis iis quę a rege Artaxerxe ſcripta fuerant, Rechũ & Schimſchaius legiſperitus & collegę eorum jungentes feſtinanter venerunt Jeruſchalaima cum equitatu turba & agmine,

31 Cœperuntq; ædificantes prohibere: ita vacarunt Jehudæi ab ædificatione templi Jeruſchalaimis ad annum uſque ſecundum regni Darii Regis Perſarum.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Totum hoc caput ex Hhezræ 1. & 4. deſumptum eſt: ſed quia multis in locis fraus facta eſt veritati, nos hoc caput merito regulæ illius conformavimus.* 12 Scheſchbatzari] *ſic legendum planè: propria enim nomina turpiſſimè hoc libro corrupta ſunt, quæ ſatis erit deinceps in contextu ſine alia notatione reponere. Deinceps verò in locum certiſſimę veritatis immania congerit mendaciorum plauſtra.* 13 Eorum aut.] *Hæc recenſio plurimùm ab authentica diſcederet niſi ſic reponeretur: ſcilicet videbat author ſummæ cum partibus non ſatis convenire quas adducit Hhezra, eúmque ut hominem* ἀναριθμολόγητον *putavit corrigendum.* 15 Numerata ſunt] *pervenerunt e Babylonia Jeruſchalaima ait Hhezra: hic verò quid? numerata quidem ſunt, inquit, ſed venerunt minimè: cur autem? quia non fuiſſet, opinor, locus fabulæ quæ proponitur infrà 4.44. Hoc quidem certè inſcitiámne an impietatem appellem neſcio: ſed ad cætera.* 16 Temporibus] *diſtingue tempora (ut vulgò dici ſolet) & concordabis Scripturas. Ac omnium quidem optimè diſtinxerat Hhezra 4.6. & 7. Nam Regum duorum tempora per hyſterologiam numeraverat, Aſſueri & Artaxerxis; e quibus Artaxerxes Cambyſen ſonat (eſt enim Artaxerxes communis regum Perſarum appellatio, quaſi primarium hominum bellatorum dicas) Aſſuerus verò Darium Hyſtaſpis filium, qui etſi electione ad regni gubernacula perveniſſet, tamen jus regni hæreditarium hoc nomine ſibi arrogabat, quaſi principem hęreditarium dicas: horum ergo Regum duorum tempore averſa eſt ædificatio. Sed quid hic noſter? Flavium Joſephum, non Hhezram ſequitur, & Aſſueri nomen ac tempus diſſimulat, atque hoc pacto in graviſſimos duos errores incidit: unum, quòd duorum temporum hiſtoriam ita narrat quaſi a Cambyſe ſolo geſta eſſet; alterum, quòd hiſtoriam Darii Artaxerxis Longimani attribuit Dario Hyſtaſpis filio, capitibus ſequentibus: atque hunc quidem lapſum ex ignoratione profectum per humanè accipio; priorem verò, quòd verſum illum e libro Hhezræ diſſimulaverit, nequeo excuſare.* Rechum præſes conſ.] *De nominum depravatione jam antè monuimus: ſed vide ſcriptoris judicium: Rathimus Balthemus hoc verſu dicitur: ſequente ver. Rathimus ab accentibus, nempe quia Behhel-tehhem Chaldaicè dominum conſilii, cauſæ, judiciique ſignificat, aut etiam Dominum accentuum, poſtremò verò ver. 25. dicitur Rathimus qui ſcribebat accidentia. Quæ duo poſteriora librariorum oſcitantia fuiſſe depravata non dubitaverim: ſed tamen authorem hunc mallem ſibi conſtitiſſe, niſi animadverterem voluiſſe his occaſionibus Dominum piis conſulere, & impios illos revincere qui tantam his impuris & ineptis ſcriptis authoritatem aſſerunt, quantam libris ſuis canonicis impreſſit Deus.*

CAPUT III.

1 *REX Darius dedit cœnam magnam omnibus domeſticis ſuis, omnibuſq; magiſtratibus Medię & Perſidis.

2 Et omnibus clariſſimis, regulis, præſidibus, & pręfectis qui ſuberant ipſi ab India ad Æthiopiam uſque, centum viginti ſeptem provinciis:

3 Qui cum ediſſent, bibiſſéntque, & ſatiati rediviſſent *domum*, aſcendit Darius Rex in cubiculum ſuum, dormivit *parumper*, & expergefactus eſt.

4 *Tunc tres juvenes illi ſatellites qui cuſtodiebant corpus Regis, dixerunt alter alteri,

5 Proponamus quiſque dictum aliquod eximium, quandoquidem cujuſcunque viſus fuerit ſermo præſtare aliorum ſermoni ſapientia, daturus eſt illi Darius Rex dona magna:

6 Ut purpura induatur, ex aureo poculo bibat, inaurato cubili dormiat, curru vehatur cum equis adornatis auro, geſtet cidarin byſſinam & torquem appendentem collo,

7 Secundus ſedeat a Dario propter ſapientiam ſuam, & cognatus Darii vocetur.

8 Tunc ſcripſerunt quiſque dictum ſuum, obſignatumque poſuerunt ad cervical Darii Regis,

9 Dicentes, cùm ſurrexerit Rex, dabimus ei ſcripta noſtra; & cujuſcunque e nobis tribus judicaverit Rex & Magiſtratus Perſidis dictum eſſe ſapientiſſimum, huic dabitur *victoria ſicut ſcriptum eſt.

10 Unus ſcripſerat, forte eſt vinum:

11 Alter ſcripſerat, fortior eſt Rex:

12 Tertius ſcripſerat, fortiores ſunt mulieres, ſupra omnia autem vincit veritas.

13 Cùm itaque ſurrexiſſet Rex, accipientes ſcripta ſua dederunt illi, & legit;

14 Deinde mittens vocavit omnes magiſtratus Perſarum Medorúmq;, clariſſimos, regulos, & præfectos,

15 Quibus conſidentibus in conſilio ſcripta prælecta ſunt.

16 Poſtea edixit Rex, vocate juvenes qui exponant dicta ſua: cumq; vocati veniſſent intrò,

17 Edixit illis Rex, exponite nobis ea quæ ſcripta ſunt. Is itaque incepit primus qui prędicaverat fortitudinem vini, dicens,

18 O viri, quanto fortius eſt vinum omnibus bibentibus ipſum ſeducit mentem,

19 Æquè Regis ac orphani efficit vanam, ſervi, liberi, pauperis, divitis,

20 Et omni menti ſecuritatem ac jucunditatem affert, ita ut nullius triſtitiæ debitive meminerit;

21 Omneſq; animos reddit munificos, faciens ut vir potus neq; Regem, neque magiſtratum recordetur, ſed omnia talenta crepet os ipſius:

22 Aut poſtquam biberint, neque amicitiæ neque germanitatis ullius meminerunt; ſed paulo momento arripiunt gladios;

23 Cùm autem e vino emergentes ſurgunt, non meminerunt factum.

24 O viri, nónne fortiſſimum eſt vinum? quis enim res tantas ſe effecturum vel cogitare auſit? atque hoc dicto conticuit.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Rex Darius] *Quàm futilis & vana hac historia sit omnes oculati cùm ex tempore videre possunt, tum ex Chaggaii prophetia: nam quòd ad tempus imperiò conturbari rationem illius antè ostendimus cap. 2. quod ad prophetiam verò, nullus tam bonus artifex conciliationum futurus est quin omnibus tentatis fateatur aut hunc aut illũ teneri mendacii. Illum mendacē ut dicamus absit; qui Zerubbabelē præfectũ Jehudææ docet tanquam rem inauditam, eo demum tempore in opus Domini incumbendum esse; cui populus obnititur ut contemnenti Regum diplomata: qui & præfectos & populum ipsum partim mandatis Dei partimq́, promissionibus excitavit; quo prædicante Spiritus Dei animavit ipsos, ac non regis ullius authoritas: Superest hunc & Josephum & alios mendacium dicere qui narrationem hanc tradiderunt. Verùm quid multis opus est? Jehudæi adversariis & quæsitoribus suis respondentes nullam hujus historiæ, nullam mandati a Dario mentionem faciunt, Hhezræ 5. 13. & 17. qua una profectò authoritate sublata fuisset omnis rixandi occasio: sed ne ipse quidem Darius adducit, Hhezræ 6. Valeant ergo qui fabulas istas Antibhezræ alicujus, non germana Hhezræ scripta cum libris Canonicis compactas & adæquatas volunt.* 4 Tunc] *cùm rex Darius (ut isti volunt) expergefactus suis lateronibus custodibusq́, corporis problema suum attulisset, quid omnium esset fortissimum.* 9 Victoria] *id est, (ut Josephus ait) γέρας νικητήριον, victoriæ præmium a Rege propositum: etsi huic scriptori cum Josepho non satis convenit.*

CAPUT IIII.

1 TUM cœpit secundus dicere, qui prædicaverat fortitudinem Regis,

2 O viri, nónne fortissimi sunt homines? qui terram ac mare obtinent & omnia quæ sunt in eis.

3 Rex autem est illorum omnium fortissimus, qui ita dominatur illis ut quicquid edixerit ipsis faciant.

4 Nam si ipsos ad belligerandum miserit, abeunt; montes, muros, & turres subruunt,

5 Jugulantur & jugulant, ut mandatum Regis non transgrediantur; quòd si vicerint, omnia afferunt ad Regem quæ prędati fuerint.

6 Similiterque alii omnes qui in militiam minimè incumbunt, ac ne in ullum quidem prælium, sed colunt terram; hi cùm messuerint, afferunt tributa Regi.

7 Denique solus ipse si dixerit occidite, occidunt; si desinite, desinunt;

8 Si percutite, percutiunt; si exterminate, exterminant; si ædificate, ædificant;

9 Si excidite, excidunt; si plantate plantant;

10 Omnes tenues & potentes ipsi obediunt, eis instructus accumbit ac bibit dormitque eis custodientibus in circuitu ipsum:

11 Neque possunt abire ullus arbitratu suo ut curet res suas, sed dicto parent ipsius.

12 O viri, ecquī non esset Rex fortissimus? quis enim ita commendetur? his dictis tacuit.

13 Tertius verò qui de mulieribus & veritate dixerat (is est Zerubbabel) cœpit dicere,

14 O viri, non Rex maximus, non hominum multitudo, non vinum est fortissimum: quis ergo est qui dominetur eis?

15 Nónne mulieres pepererunt regem, omnemq; populum qui dominatur mari & terræ?

16 Nónne ab eis nati ac educati sunt qui plātant vineas, e quibus fit vinum?

17 Hę conficiunt vestes omnium hominum, hę gloriam afferunt hominibus, ab his viri nequeunt retrahi.

18 Si congregrato auro & argento ac re qualibet pretiosa viderint aliquam mulierem habitam atque speciosam,

19 Omnia illa omittentes in eam intendunt defixis oculis inhiantes ei, & eam magis appetunt quàm aurum & argentum & rem quamlibet pretiosam;

20 Vir patrem relinquit qui educavit ipsum, ac regionem suam; & adjungit se mulieri,

21 Et cum muliere seipsum recreans neque patris meminit, neque matris, neque regionis suæ.

22 Atque hinc quoque oportet a vobis cognosci istud, mulieres dominari vobis: nónne dolores subitis;

23 Et accipiens homo gladium suum adit itinera commissurus furta & homicidia, per mare navigat & flumina,

24 Leonem videt, & de nocte ambulat; cumq; furtum fecerit, fraudes, & rapinas, comportat omnia ad amatam suam?

25 Quinetiam diligi à viro uxorem ipsius magis quàm patrem aut matrem *evincit istud:*

26 Nam multi dementes facti sunt propter uxores suas, multi servi facti sunt propter illas;

27 Multi perierunt & jugulati sunt, cùm peccassent propter mulieres.

28 Jam verò, credite mihi, ut magnus sit Rex potentia sua, quem regionum omnium homines verentur contingere;

29 Vidi tamen 'Appajimam filiam Rab-schakis concubinam Regis magnificentissimi assidentem ad dexeram Regi,

30 Quæ auferens diadema de capite ejus imponebat suo, & feriebat Regem sinistra manu.

31 Atque hæc cùm fiunt, Rex aperto ore intuetur eam; ea si arriserit ipsi ridet; si indignata fuerit, abblanditur donec reconciliatus fuerit in gratiam.

32 O viri, ecquī non essent mulieres fortissimæ? quis enim res faciat ejusmodi?

33 Tunc respicientibus Rege & clarissimis uno in alterum cœpit de veritate dicere,

34 O viri, nónne fortes sunt mulieres? magna verò est terra, excelsumq; cœlum, & velox cursus Solis, in orbem conversantis cœlum, & locum suum repetentis uno die.

35 An verò non esset magnificus qui hęc fecit? maxima igitur est veritas, fortissimaque omnium.

36 Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam benedicit ipsi, & omnia opera commoventur ac contremiscunt ab ea, neque est apud eam iniquum quicquam.

37 Vinum

37 Vinum iniquum, iniquus Rex, iniquæ mulieres, iniquæ omnes filii hominum, & iniqua omnia illorum opera; neq; est in ipsis veritas, sed peribunt in iniquitate sua:

38 At veritas manet, valensq; in æternum vivit, & obtinet in omnia secula;

39 Apud quam neque est acceptio personarum, neque distinctio; sed jus reddit omnibus justis & injustis, qui omnes benignis fruuntur operibus ejus.

40 Non enim est in judicio ejus iniquitas, sed fortitudo, & regnum, potentiaque, & majestas in omnia secula. Benedictus sit Deus veritatis.

41 Hoc autem desinente loqui omnes præfecti exclamantes dixerunt, maxima est veritas atque fortissima:

42 Rex verò dixit illi, Si quid voles suprà quàm scriptum est, pete & dabo tibi: quandoquidem inventus es sapientissimus, proximè assidebis mihi, & cognatus meus vocaberis.

43 Tum ille Regi, memor esto voti tui, vovisse te ædificationem Jeruschalaimorum quo die regnum accepturus esses,

44 Omniumq; vasorum restitutionem exportatorum Jeruschalaimis, quæ separans Cyrus cùm potiretur Babylonis, voluerat illuc remittere;

45 Vovisse quoque ædificationem templi quod incenderunt Edomæi, quando Jehudæa vastata fuit a Chaldæis.

46 Nunc ergo hoc illud est quod postulo Domine ac peto, hoc illud est de quo rogo majestatem tuam, ut perficias votum quod vovisti Regi cœlesti ore tuo.

47 Tunc surgens Darius Rex osculatus est illum, & rescripsit omnibus quæstoribus, præfectis atque clarissimis ut deducerent eum ac comites ejus ascensuros ad ædificandum Jeruschalaima,

48 Omnibúsque procuratoribus qui erant in Syria Phœniciaque, & Libano ut curarent devehi ligna cedrina a Libano Jeruschalaima ad juvandum eos in civitatis instauratione;

49 Præterea Jehudæis omnibus a regno in Jehudæam ascensuris libertatem pronuntians, ut nemini potentiori, magistratui, aut præfecto liceret invadere portas ipsorum,

50 Sed totam regionem quam obtinuerint *mandavit* liberam ab eis esse, Edomæósque cedere castellis quæ detinebant Jehudæorum.

51 Et in structuram templi dari quotannis talenta vicena donec exædificatum esset,

52 Ad holocausta verò comburenda quotidie in altari sacro, quemadmodum præceptum est, alia talenta dena offerri per annos singulos:

53 Denique omnibus e Babylonia proficiscêtibus ad instaurandum civitatem pronuntiavit libertatem, ipsis ipsorúmque posteris.

54 Item omnibus Sacerdotibus & Antistitibus rescripsit vestimenta sacra numero certo dari quibus induti ministrarent;

55 Levitis quoque demensa dari usquedum cõsummata esset domus, & extructa Jeruschalaima,

56 Et omnibus custodibus civitatis dari sortes atque stipendia:

57 Amandánsque omnia vasa quæ separaverat Cyrus e Babylonia, quæcunque Cyrus edixerat hic etiam præcepit fieri & mitti Jeruschalaima.

58 Egressus itaque adolescens ille, elata facie versus Jeruschalaima benedixit Regi cœlesti,

59 Dicens abs te est victoria, a te sapientia & lux; ego verò servus tuus sum:

60 Benedictus es, ô qui dedisti mihi sapientiam; celebrabo te Domine Deus majorum nostrorum.

61 Et acceptis literis profectus est Babylonem, veniensq; nuntiavit fratribus suis omnibus qui erant Babylone.

62 Qui benedixerunt Deo majorum suorum, quòd daret ipsis laxamentum & refrigerationem.

63 Ut ascendentes ædificarent Jeruschalaima & templum in quo invocatum est nomen ipsius; exultaveruntq; cum symphonia & lætitia diebus septem.

ANNOTATIO.

1 Tum] *Eadem cum præcedente cap. historia, judicium idem.* 29 Appajimam fil.] *sic restituimus ex Flavii Josephi comparatione: nam ille vocat* Ἀπάμην τὴν Ῥαβεζάκου τοῦ Θιμασίου παῖδα. 43 Vovisse te] *id est, te cùm ambires regnum votum nuncupasse, & spopondisse Domino fore si per voluntatem ejus ad fastigium regni pervenires, ut adeptus regnum ea præstares quæ sequuntur. Sic duobus locis interpretatur Josephus* ἀρχαιολογίας ια. *Hæc autem cum veritate pugnare omnia jam antè docuimus: nam quod ad ædificationem templi si probabuntur ista, quid Chaggaio Propheta fiet? quod ad instaurationem oppidi, quid fiet Nechemjæ historiæ? quod ad immunitatem, quid fiet Esteræ libro? nam duobus hisce capitibus eadem opera tres illæ historiæ convelluntur, earumq; tempora confunduntur impudentissimè. Cætera quæ falsò hîc illîc dispersa sunt, jam antè suis locis perstrinximus.* Jeruschalaimorum] *contra historiam Nechemjæ. 1. & 2.* 44 Quæ separ.] *vide suprà in 2.15.* 45 Templi] *vide suprà in 3.1.* Edomæi] *de quibus Psal. 79.12. & 137.7. & Jirmejæ. 49.7. & Jechezkel. 25.12.* 49 Libertatem] *sive immunitatem, contrà quàm narratur Ester. 10.* 61 Babylonem] *erat enim Rex Ecbatanis, ut frigida conjectura divinat author ex Hhezræ 6.2.* 62 Refrigerationem] *ut 4. Hhezræ. 11.46.*

CAPUT V.

1 POST hæc autem electi sunt qui ascenderent principes paternarum familiarum per tribus ipsorum cum uxoribus, filiis, filiabúsque ipsorum, servis, ancillísque, & pecoribus ipsorum:

2 Et misit Rex Darius cum eis equites mille, qui deducerent Jeruschalaima cum pace Jehudæos utenteis instrumentis musicis, tympanisque, & tibiis,

3 (Omnes enim fratres ludebant eis) jussitq; illos

illos cum eis ascendere.

4 Hæc autem sunt nomina virorum qui ascenderant per familas paternas suas in tribus suas in præfecturas suas:

5 Sacerdotum, e filiis Pinchasi filii Aharonis, princeps Jeschuahh filius Jehotzadaki cũ Jehojakimo filio, & Zerubbabel filius Schealtielis e domo Davidis ex progenie Peretzi, *princeps* tribus Jehudæ,

6 Qui proloquutus est apud Darium Regem sermones illos mirabiles secundo anno regni ejus, mense Nisane, *mense* primo.

Hhezra.2. Nechem.7.

7 Atque hi sunt ex Jehudæa qui ascenderant e captivitate illius deportationis quam deportaverat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ in Babyloniam, qui reversi Jeruschalaima repetiverunt in partes Jehudææ unusquisque civitatem suam:

8 Qui venerant cum Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilschane, Misperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana, singulis principibus ipsorum: hic numerus popularium a principibus ipsorum.

9 Filii Pahhoschi, bis mille centum septuaginta duo; filii Schephatję trecenti septuaginta duo;

10 Posteri Arachi, sexcenti quinquaginta duo;

11 Posteri Pachath-moabi ex posteris Jeschuhhæ & Joabi, bis mille octingenti octodecim;

12 Posteri Hhelami mille ducenti quinquaginta quatuor; posteri Zattu, octingenti quadraginta quinque; posteri Zaccai, septingenti sexaginta; posteri Binnui, sexcenti quadraginta octo;

13 Posteri Bebai, sexcenti viginti octo; posteri Hhazgadis, bis mille trecenti viginti duo;

14 Posteri Adonikami, sexcenti sexaginta septem; posteri Bigvai, bis mille sexaginta septem; posteri Hhaddinis, sexcenti quinquaginta quinque;

15 Posteri Ateris ex Chizkija, nonaginta octo; posteri Chaschumi, trecenti viginti octo; posteri Betzai, trecenti viginti quatuor;

16 Posteri Chariphi, centum duodecim;

17 Gibhhonitæ, nonaginta quinque;

18 Bethlechemitæ & Netophatæi, centum octoginta octo; Hhanathotani centum viginti octo: Hhazmavethani quadraginta duo;

19 Kirjath-jehharimani, Cephirani, & Beerotani, septingenti quadraginta tres; Ramani & Gebahhæi, sexcenti viginti unus;

20 Micmasęi, centum viginti duo; Beth-elitę & Hhajani, centum viginti tres;

21 Nebuntini alteri, quinquaginta duo; posteri Hhelami alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor; posteri Magbischi, centũ quinquaginta sex;

22 Posteri Charimi, trecenti viginti; Jerechuntini, trecenti quadraginta quinque;

23 Lodæi, Chadidæi, & Onuntini, septingenti viginti unus; Senaani, ter mille nongenti triginta.

24 Sacerdotes: posteri Jeschahhjæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuaginta tres; posteri Immeris, mille quinquaginta duo;

25 Posteri Paschchuris mille ducenti quadraginta septem; posteri Charimi, mille septẽdecim.

26 Levitæ: posteri Jeschuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ, septuaginta quatuor;

27 Posteri Asaphi qui psallebant in templo, centum quadraginta octo;

28 Ostiarii verò, posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chatitæ, posteri Schobai, centum triginta octo;

29 Sacerdotibus ministrantes in templo, posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhoti, posteri Kerosi, posteri Sihhæ, posteri Padonis,

30 Posteri Lebanæ, posteri Chagabę, posteri Schalmai, posteri Chananis, posteri Giddeli, posteri Gachadis, posteri Reajæ, posteri Retzinis, posteri Nekodæ,

31 Posteri Gazami, posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Bezai, posteri Mehhunimi, posteri Nephischesimi, posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charchuris,

32 Posteri Batzelithi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ, posteri Barkosi, posteri Siserę, posteri Temachi, posteri Netziachi, posteri Chatiphæ.

33 Schelomonis Netinæi, posteri Sotai, posteri Sopherethi, posteri Peridæ, posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli,

34 Posteri Schephatjæ, posteri Chatilis, posteri Pokereth-hatzebajimi, posteri Amonis,

35 Omnes Netinæi & posteri servorũ Schelomonis, trecenti nonaginta duo.

36 Hi sunt illi qui ascenderunt e Telmelacho & Telcharsa, eorúmque principes Cerub, Adan, & Immer;

37 Sed non potuerunt indicare civitates suas & progeniem suam, quemadmodum essent ex Jisraële, posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ:

38 E Sacerdotibus verò fungentibus Sacerdotio qui non sunt inventi esse posteri Chabajæ, posteri Kotzi, posteri Barzillai, qui accepta uxore e filiabus Barzillai vocatus est de nomine ejus,

39 Horum quęsita est scriptura generis quod prædicabant, sed non inventa est; quapropter sunt prohibiti Sacerdotio fungi:

40 Edixit enim Regis legatus eis ne comederent res sanctas, donec Sacerdos existeret docturus veritatem Urimis & Tummimis,

41 Omnes Jisraëlitæ erant quadragies bis mille trecenti sexaginta,

42 Præter servos & ancillas eorum septies mille trecentos trigiuta septem, cantores & cantatrices ducentas quadraginta quinque.

43 Equi eorum septingenti triginta sex, muli eorum ducenti quadraginta quinque, cameli quadringenti triginta quinque, asini sexies mille septingenti viginti.

44 Ex primoribus autem paternarum familiarum cùm pervenissent ad domum Jehovæ qui habitat Jeruschalaimis, quidam sponte se offerentes ad domum Dei statuendam in sede ipsius,

45 Pro facultate sua dederunt in thesaurum ipsius operis auri drachmas semel & sexagies mille, argentiq; pondo quinquies mille & tunicas Sacerdotum centum.

46 Et

46 Et habitaverunt Sacerdotes ac Levitæ & qui venerant e plebe Jeruschalaima atque in Jehudæam Netinæi, cantoresq; , & ostiarii & omnes Jisraëlitæ in regionibus suis.

Hhezra. 3.

47 Cùm autem septimus advenisset mensis, versantibus Jisraëlitis in civitatibus suis, convenerunt unanimes in atrium quod erat ante portam Orientalem:

48 Ubi stans Jehoschuahh filius Jotzadaki cum fratribus suis Sacerdotibus, & Zerubbabel filius Schealtielis cum fratribus suis extruxerunt altare,

49 Ad offerendum in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moschis viri Dei.

50 Cumq; erexissent altare in sede sua, quãvis convenientibus contra ipsos populis aliarum gentium ; obtulerunt in eo hostias & holocausta Jehovæ mane & vesperi:

51 Et celebraverunt festum tabernaculorum sicut præceptum est, sacrificia in diem offerentes secundum ritum,

52 Itemq; holocaustum juge, & hostias sabbathorum ac neomeniarum & dierum solennium, omnes res sacras.

53 Quotquot voverunt Jehovæ, a die primo mensis septimi cœperunt offerre holocausta Jehovæ, cùm templi Jehovæ non esset jactum fundamentum:

54 Dederuntq; pecuniam putatoribus & fabris, cibumq; & potum cum oleo,

55 Tzidoniis ac Tyriis, ut adveherent ipsis ligna cedrina ex Libano ratibus in mare Japhonis, secundum facultatem a Cyro Rege Persarum ipsis datam.

56 Anno autem secundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruschalaima, mense secundo, cœperunt Zerubbabel filius Schealtielis, & Jehoschuahh filius Jotzadaki cum fratribus suis Sacerdotibus & Levitis , & quicunque venerant e captivitate Jeruschalaima,

57 Fundare domum Dei primo die secundi mensis anno secundo, quicunque venerant in Jehudæam & Jeruschalaima.

58 Cumq; statuissent Levitas a nato viginti annos & deinceps ut præessent operi domus Jehovę,

59 Assistens Jeschuahh, filii ejus, & cognati ejus, ac fratres eorum Levitę simul præfuerunt opificibus in domo Dei:

60 Steteruntq; Sacerdotes induti cum tubis, & Levitæ posteri Asaphi cum cymbalis,

61 Collaudantes Jehovam & benedicentes canticis traditis a Davide Rege Jisraëlis:

62 Totus verò populus ' vociferabatur vociferatione magna laudando Jehovam, cùm excitaretur domus Jehovæ.

63 Venientes autem ex Sacerdotibus, & Levitis, primoribusq; paternarum familiarum senes qui viderant domum priorem,

64 Ad hujus ædificationem flebant voce magna, & multi vociferabantur ex lætitia magna,

65 Adeò ut populus non internosceret vociferationem ex lætitia a voce fletus populi, quia populus vociferabatur vociferatione maxima, ita ut longè audiretur.

66 'Audientes verò inimici Jehudæ & Binjaminis,

Hhezra 4.

67 Et cognoscentes deportatos istos ædificare templum Jehovæ Deo Jisraëlis,

68 Accesserunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum familiarum , & dixerunt eis, ædificemus vobiscum:

69 Nam sicut vos auscultamus Deo vestro, & ipsi pariter adolemus inde a diebus Esarchaddonis Regis Assyriæ qui deportavit nos huc.

70 Quibus dixit Zerubbabel & Jeschuahh cum primoribus paternarum familiarum Jisraëlis, non est vestrum nobiscum ędificare domum Deo nostro;

71 Sed nos soli ædificabimus Jehovæ Deo Jisraëlis , ut præcepit nobis rex Cyrus rex Persidis.

72 Populi autem illarum regionum instantes in populum Jehudæę conturbabant opus ædificationis, & insidiis , & hominibus adductis ne ædificarent;

73 Et grassationem exercentes impediebant ne consummaretur ædificium omnibus diebus Cyri Regis, protrahebantq; structuram 'usque ad annum secundum Darii Regis.

ANNOTATIO.

1 Post hæc] *Hi tres versus primi ex scriptoris officina sunt: reliquum caput ex Hhezra huc translatũ est, & ex Nechemja 7. (hæc enim confudit authoris imperitia) sed ita corruptum propriis nominibus, numeris, & sensu, ut nihil supra. Nos itaque ad* ἀρχέτυπον *revocavimus omnia, quæ partim scriptoris audaciæ accepta ferimus, partimq; librariorum oscitantiæ.* 4 Hæc autem] *hyperbaton ad finem usque cap.* 5 Cum Jehojakimo] *sic omnino legendum est: fuit enim Jehojakim non Zerubbabelis, sed Jehoschuhhæ filius, Nechem. 12.10.* 45 Drachmas 61000] *id est, ut scriptor conjicit, minarum duodecim millia. At hunc scriptorem neque minarum pretia, neq; drachmarum oportuit didicisse, aut aliud egisse cùm ista scriberet.* 62 Vociferabatur] *ò imperitum Legis & sermonis Hhebræi scriptorem, qui ex popularibus efficit tubicines: tùm Hhebræa vox frequentiùs sonet vociferari quàm tuba clangere.* 66 Audientes] *insipida, etiam putida sunt quæ in hunc versum author commentatus est: quare nos illa ut notha abdicavimus.* 73 Usque ad an.] *Somnolentus hæc scripsit, qui structuram putavit biennio solùm fuisse ab hostibus impeditam: quod ipsa revincit veritas, cùm per duorum Regum tempus a Cyri tempore fuisse impeditam narret. Hhezra 4.6. & 7. & hujus loci verba planè aliter sonent Hhezræ. 4.24.*

CAPUT V.

Hhezra. 5.

1' ANNO autem secundo regni Darii prophetavit Chaggai & Zecarja filius Hhiddonis Prophetę iis qui erant in Jehudæa & Jeruschalaimis , nomine Dei Jisraëlis.

2 Tunc surgens Zerubbabel filius Schealtielis & Jeschuahh filius Jotzadaki redorsi sunt ædificare domum Domini habitantis Jeruscha-

ruſchalaimis, cùm adeſſent eis Prophetæ Domini juvantes eos.

3 Quo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schetar-boznai cum collegio ſuo:

4 Ex dixerunt eis, quo authore ædificatis domum iſtam & tectum iſtud, aliáq; omnia perficitis ? & quinam ſunt structores qui iſta ædificant?

5 Sed gratiam hanc conſequuti ſunt reſpiciente Domino in reduces a captivitate Seniores Jehudæorum,

6 Ut non impedirentur ædificare, donec ſignificatis Dario omnibus rebus iſtis reſponſum haberetur.

7 Exemplum epiſtolæ quam miſerunt Dario Tatnai princeps trans flumen, & Schetar-boznai, ac collegæ ejus qui erant trans flumẽ: Dario Regi ſalutem.

8 Notum ſit Regi nos profectos in regionẽ Jehudææ & ingreſſos Jeruſchalaima inveniſſe viros qui ædificant Domum Dei magnam,

9 Templum ex lapidibus politis & maximis, pretioſáq; materia ad parietes;

10 Et opus iſtud celeriter fieri, & proſperari in manibus eorum, magnificeq; & quàm diligentiſſimè perfici.

11 Tunc interrogavimus Seniores dicendo, quo authore ædificatis domum iſtam, & opera hæc facitis?

12 Ideò autem interrogavimus eos ut notos faceremus tibi præpoſitos operi; & nomina eorum nobis de ſcripto dari poſtulavimus.

13 Qui reſponderunt nobis dicentes, nos ſumus ſervi Dei qui fecit cœlum & terram.

14 Ædificata autem fuerat hæc domus ante multos annos, & conſummata a Rege Jiſraëlis magno & potentiſſimo:

15 Sed ex quo majores noſtri exacerbantes peccaverunt in Deũ Jiſraëlis, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris Regis Babyloniæ, regis Chaldæorum,

16 Qui domum iſtam demolientes incenderunt, & populum captivum abduxerunt in Babyloniam.

17 Verùm anno primo Cyri regis Babyloniæ reſcripſit Cyrus rex domum hanc ædificari,

18 Et illa ſacra vaſa aurea & argentea quæ exportans Nebucad-netzar e domo quæ erat Jeruſchalaimis conſecraverat in templo ſuo, illa deprompſit Cyrus rex e templo Babylonico, & tradita ſunt Zerubbabeli ac Scheſchbatzari Præſidi:

19 Quibus mandatum eſt ut aſſerentes hæc vaſa reponerent in templo quod futurum erat Jeruſchalaimis, & ipſum templum Dei curarent ædificari in loco ſuo.

20 Tunc Scheſchbatzar poſuit fundamenta domus Dei quæ eſt Jeruſchalaimis, atque ex eo tempore huc uſque ædificatur, necdum eſt abſoluta.

21 Nunc ergo ſi videbitur tibi ô Rex, perquiratur in tabulario Cyri Regis quod eſt in Babylonia,

22 An inveniatur ex authoritate Cyri regis cœptam eſſe ſtructuram domus Domini quæ eſt Jeruſchalaimis, & judicium domini noſtri Regis de his reſcribat nobis.

23 Tunc Darius Rex mandavit inquiri in chartophylaciis: & inventus eſt in oppido Ecbatanis in regione Mediæ loculus unus in quo ſcripta erant iſta?

Hhezra.6.

24 Anno primo Cyri Regis, Rex Cyrus mandavit domum Dei quæ eſt Jeruſchalaimis ædificari, ubi ignis jugis accendatur,

25 Cujus altitudo ſit cubitorum ſexaginta, & amplitudo cubitorum ſexaginta, ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum; & impenſas e domo regia tradi;

26 Et ſacra vaſa domus Domini aurea & argentea exportata per Nebucad-netzarem e domo Domini quæ erat Jeruſchalaimis, ibidem reponi ubi fuerant poſita.

27 Nunc itaque mando curæ vobis eſſe, ô Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai & collegæ veſtri Præſides qui eſtis trans flumen ut abſtineatis ab eo loco:

28 Mando quoque omnino ædificari, & proſpici ut adjuventur reduces Jehudæorum, donec conſummatum ſit templum Domini,

29 Et de canone transfluviali diligenter quãtitatem dari viris illis, & Zerubbabeli præfecto ad ſacrificia Domini in tauros arietéſque & agnos,

30 Similiter frumentum, ſal, vinumq́ue & oleum indeſinenter quotannis, prout Sacerdotes qui ſunt Jeruſchalaimis edixerint quotidie conſumendum eſſe; ac ſine mora:

31 Ut offerant libamenta Deo maximo pro Rege ac filiis ejus, orantes pro ipſorum vita.

32 Præterea denuntiatur iſtud, quiſquis tranſgreſſus fuerit aliquid eorum quæ reſcripta ſunt, amotũ iri lignum a domo ipſius cui ſuſpendatur, & bona ipſius aſcribenda Regi.

33 Dominus verò cujus nomen invocatur illic, dejiciat omnem Regem & populum qui manum ſuam extenderit ad impediendum aut afficiendum malo domum Domini quæ eſt Jeruſchalaimis.

34 Ego Darius Rex decrevi hæc fieri quàm diligentiſſimè.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hæc quidem rectè: niſi quòd ad Darium Hyſtaſpis filium author putavit pertinere.* 3 Trans flumen] *Syriæ & Phœniciæ interpretatur author: ſed hoc pacto non ſatis exprimit: nam fuerunt etiam Arabarchæ, & alii.* 27 Nunc itaque] *ſic legendum vel authore invito.*

CAPUT VII.

Hhezra.6.13.

1 TUNC Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai, & collegæ obſequentes mandatis Darii Regis,

2 Aſſiſtebant ſacris operibus diligentiſſimè, & Seniores Jehudæorum adjuvabant:

3 Ita

3 Ita prosperabantur opera sacra, prophetis Chaggaio & Zecarja prophetantibus,
4 Et perfecta sunt omnia de sententia Domini Dei Jisraëlis, & ex voluntate Cyri cum Dario & Artaxerxis Regis Persarum.
5 Finita autem domo nostra ad diem tertium mensis Adaris sexto anno Darii Regis,
6 Facientes Jisraëlitæ, Sacerdotes ac Levitæ, & reliqui reduces deportationis qui conscripti erant, secundum ea quę præscripta sunt in libro Moschis,
7 Obtulerunt in dedicationem templi Domini, juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos,
8 Et hœdos pro peccatis totius Jisraëlis duodecim ex numero tribuum Jisraëlis:
9 Præfueruntq; Sacerdotes & Levitæ induti amiculis per distributiones suas omnibus operibus Domini Dei Jisraëlis secundum præscriptum libri Moschis, & ostiarii singulis januis.
10 Deinde celebrarunt reduces deportationis Pascha die quarto decimo mensis primi, purificatis Sacerdotibus & Levitis.
11 Nam etsi omnes reduces non simul purificati sunt, tamen omnes Levitæ purificati erant,
12 Immolaveruntq; Pascha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis suis Sacerdotibus, ac pro seipsis,
13 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces erant ex deportatione, quicunque separaverant se ab omnibus execrationibus gentiū terrę quærentes Dominum,
14 Et celebraverunt festum azymorum septem diebus coram Jehova epulantes,
15 Quoniam converterat animum Regis Assyriæ erga ipsos ad confirmandum manus eorum in opere Domini Dei Jisraëlis.

Caput VIII.

Hhezra.7.

1 DEINDE his rebus gestis, regnante Artaxerxe Persarum Rege, accedens Hhezra filius Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ, filii Schallumi,
2 Filii Tzadoki, filii Achitubi, filii Amarjæ, filii Hhazarielis, filii Bukki, filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris, filii Aharonis, sacerdotis primarii,
3 Hhezra ergo ascendit e Babylonia (erat autem legisperitus promptus in lege Moschis quam dederat Jehova Deus Jisraëlis, docenda efficiendáque)
4 Cùm dedisset ei Rex gloriosè atque munificè omne desyderium ejus, tantam consequutus erat gratiam in conspectu ejus:
5 Et ascenderunt cum ipso ex Jisraëlitis, sacerdotibúsque, & Levitis sacris cantoribus templi, ostiariisque, & Netiuæis Jeruschalaima.
6 Anno septimo regni Artaxerxis mense quinto, egressi e Babylonia primo die mensis.
7 Pervenerunt Jeruschalaima ipso authore, prout Dominus iter ipsorum prosperavit.
8 Nam Hhezra maximo studio attendebat ne prætermitteret quicquam eorum quæ sunt ex Lege Domini, præstando ea, & docendo Jisraëlem justitiam ac judicium omne.
9 Ascendentibus autem actuarii Artaxerxis Regis dederunt scriptū ab Artaxerxe Rege concessum Hhezræ Sacerdoti Legisperito, cujus exemplum subjectum est.
10 Rex Artaxerxes Hhezræ Sacerdoti peritolegis Domini, salutem.
11 Humanius ego judicans benefacere, præcipio eis qui sponte voluerint ex gente Jehudæorum & ex Sacerdotibus ac Levitis qui sunt in regno meo comitari te Jeruschalaima,
12 Si qui ergo volent iri tecum, ut congressi proficiscantur ex placito meo & intimorum septem consiliariorum meorum;
13 Ut revisentes quæ aguntur in Jehudæa & Jeruschalaimis observent ea ex Lege Domini quam habes ad manum,
14 Deferantq; munera Domino Deo Jisraëlis, quæ vovimus ego & consiliarii, Jeruschalaima, cum omni auro & argento quod inventum fuerit in regione Babyloniæ esse Domini habitantis Jeruschalaimis,
15 Ut aurum & argentū quod donatum fuerit ab ipsa gente in templum Domini ipsorum quod est Jeruschalaimis, collectum expēdatur in juvencos, arietes, agnos, hœdósque & quæ his conjuncta sunt,
16 Ut offerantur hostiæ Domino super altare Domini ipsorum Jeruschalaimis.
17 Quæcunque autem volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, pro voluntate tua ex præcepto Dei vestri facitote:
18 Et sacrosancta vasa quę data sunt tibi ad ministerium domus Dei tui reddens Jeruschalaimis,
19 Cætera quæ tibi obvenerint necessaria domui Dei tui dato de ærario Regis.
20 Quæ volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, fac secundum voluntatem Domini.
21 Ego quoque Rex Artaxerxes mando quęstoribus ærarii qui sunt trans flumen, ut quicquid rescripserit Hhezra Sacerdos peritus legis Dei, diligēter detur ei usque ad argenti talenta centum,
22 Et ad frumenti coros centum, & vini bathos centum, totidemque olei, & salis quod abundet ei sine taxatione.
23 Omnia secundum legem Dei fiant Deo Altissimo, ne fortè effervescat ira in regnū Regis, & filii, aut filiorum ejus.
24 Vobis autem indicitur, ut omnibus Sacerdotibus, & Levitis, & sacris cantoribus, Netinæisque, & administris templi hujus
25 Nullum tributum neque indictio irrogetur, nec possit ullus imponere eis quicquam.
26 Tu autem Hhezra pro sapientia Dei constitue judices & arbitros trans flumen, & omnes qui legem Dei tui non noverunt doce,
27 Ut quicunque transgressi fuerint legem, diligēter plectantur, sive morte, sive cruciatu, sive pecuniæ mulctatione, sive exilio.
28 Et dixit Hhezra Legisperitus, Benedictus Deus majorum nostrorū, qui indidit voluntatem hanc animo Regis, ornandi domum Jehovæ

hovæ quę est Jeruschalaimis,

29 Et me honore affecit coram Rege, consiliariisq; ejus, & principibus potentibus ejus.

30 Ego itaque confirmatus animo, prout adfuit mihi Jehova Deus meus, congregavi ex Jisraële viros qui ascenderent mecum.

Hhezra.8. 31 Hi autem sunt primores paternarum familiarum, & gentis suæ, qui mecum ascenderunt regnante Artaxerxe e Babylonia.

32 E posteris Pinchasi, Gerschom; e posteris Ithamaris, Danijel; e posteris Davidis, Chattusch;

33 E posteris Schecanjæ, e natis Parhhoschi, Zecarja; & cum eo reversi sunt viri centum quinquaginta:

34 E posteris Pachath-moabi, Eljohhenai; & cum ipso viri ducenti:

35 E posteris Schecanjæ, filius Jachazielis; & cum ipso trecenti viri:

36 E posteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis; & cum ipso quinquaginta viri:

37 Et e posteris Schephatję, Zebadja filius Micaëlis; & cum ipso octoginta viri:

38 E posteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis; & cum eo ducenti octodecim viri:

39 Ex posteris Schelomithi filius Josiphjæ; & cum eo centum saxaginta viri:

40 Ex posteris Bebai, Zecarja filius Bebai; & cum ipso viri viginti octo:

41 Ex posteris Hhazgadis, Jochanan filius Katanis; & cum ipso viri centum decem:

42 Ex posteris Adonikami posterioribus, quorum hæc nomina Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja; & cum eis sexaginta viri: denique e posteris Bigvai, Hhuthai & Zabbud; & cum eis septuaginta viri.

43 Cum autem congregassem eos ad fluvium Ahavæ, metati sumus illic triduo, & recognovi eos:

44 Sed ex filiis Sacerdotum & Levitarum neminem inveni illic.

45 Quapropter amandavi Elihhezerem, Arielem, Schemahhjam, Elnathanem, Jaribum, & Elnathanem, Nathanemque, & Zecarjam, ac Meschullamum primores, Jojaribum quoque & Elnathanem doctores;

46 Et dedi mandata eis ad Iddonem qui erat in Casiphja loco,

47 Jubens eos dicere Iddoni, Achivo, & Netinæis qui erant in Casiphja loco, ut mitterent nobis qui ministerio fungerentur in domo Jehovæ Dei nostri,

48 Qui adduxerunt nobis, prout manus Dei nostri valida adfuit nobis, viros intelligentes e posteris Machli filii Levi filii Jisraëlis, Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim;

49 Chaschabjam & Jeschahhjam e posteris Merari, cognatos ejus & filios eorum viginti;

50 Ex Netinæis autem quos dederat David & principes ministerio Levitarum, Netinæos ducentos viginti, quorum omnium nomina scripto expressa sunt.

51 Tum proclamavi illic jejunium, ut affligentes nos in conspectu Dei quæreremus ab eo bonum iter pro nobis & comitibus nostris filiisq; & pecoribus propter insidias:

52 Nam pudebat me petere a Rege pedites & equites ad comitatū, ut tuerentur nos contra adversarios nostros:

53 Quia dixeramus Regi virtutem Domini quærentibus ipsum ex toto animo adfuturam.

54 Sic igitur deprecati Dominum Deum nostrum, eum exoravimus, & compotes facti sumus a Deo nostro.

55 Et separavi e principibus Sacerdotum viros duodecim; & Scherebjam Chaschabjamque, & cum eis ex cognatis eorum viros decem;

56 Quibus appendi aurum & argentum & vasa sacerdotalia domus Dei nostri, quæ donaverat Rex & consiliarii ejus, principesque, & omnes Jisraëlitæ,

57 Appēsaq; tradidi talenta argenti sexcenta quinquaginta, vasa argentea talentorum centum, & auri talenta centum,

58 Et crateres aureos viginti, & vasa ex orichalco præstante duo, pretiosa ut aurum.

59 Et dixi eis, & vos sancti estis Jehovæ, & vasa hæc sancta, etiam aurum & argentum votivum est Domino Deo Patrum nostrorum:

60 Sedulò custodite donec expendatis ea principibus Sacerdotū Levitarúmque, & principibus paternarum familiarum Jisraëlis Jeruschalaimis in cellis domus Dei nostri.

61 Itaque susceperunt Sacerdotes & Levitæ aurum illud, argentum, & vasa inferenda Jeruschalaima in templum Domini.

62 Tunc promovimus a flumine Ahavæ die duodecimo mensis primi, venimusq; Jeruschalaima:

63 Ubi postquam consedissemus triduo, die quarto expensum est aurū & argentum in domo Jehovæ Dei nostri Meremotho filio Urijæ Sacerdoti,

64 Et collegæ ipsius Elhhazari filio Pinchasi, quibuscum erant Jozabad filius Jeschuhhę, & Nohhadja filius Binnui Levitæ; ex numero & ex pondere universa.

65 Et scriptum est pondus ipsorum eadem hora.

66 Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt holocausta Domino Deo Jisraëlis, juvencos duodecim pro toto Jisraële arietes nonaginta sex,

67 Agnos septuaginta septem, & hircos pro peccato duodecim, omnia in sacrificium Domino:

68 Et legenda tradiderunt edicta Regis Satrapis regiis, & principibus trans flumen, qui honore affecerunt gentem & templum Domini. Hhezra.9.

69 His autem consummatis, accesserunt ad me principes dicendo, non separaverunt se gens Jisraëlitarum, & principes, & Sacerdotes & Levitæ,

70 Ab alienigenis gentibus & nationibus terræ; immunditias suas a Cenahhanæis, Chittæis, Perizzæis, Jebusæis, Moabitis, Ægyptiis, & Edomæis habent:

71 Conjugati enim sunt filiabus eorum ipsi & filii ipsorum, & missum est semen sanctum alienis gentibus: etiam participes sunt principes & antistites iniquitatis istius a principio.

72 Ut audivi ista, conscidi vestem & pallium meum; & vellens de capillis capitis mei & barbæ

barbæ sedi dolens & mœstus.

73 Et convenerunt ad me quicunque movebantur verbo Domini Dei Jisraëlis lugentem propter iniquitatem istam,& sedebã tristis usque ad tempus sacrificii vespertini.

74 Tunc consurgens a jejunio conscissa veste & pallio,& flectens genua extendi manus ad Dominum,

75 Dicens,Domine confusus sum, & pudet me comparere ante faciem tuam:

76 Nam peccata nostra multiplicata sunt supra capita nostra, & iniquitates nostræ altæ sunt in cœlum usque,

77 Quoniam a temporibus majorum nostrorum sumus in reatu magno usque in diem hunc.

78 Itaque propter peccata nostra fuimus traditi,reges nostri & Sacerdotes nostri Regibus terræ gladio,captivitati,& prædæ,ac confusioni usque in hodiernum diem.

79 At nunc quando contingit nobis misericordia abs te,Domine Deus, relinquente nobis radicem & nomen in loco sanctitatis tuæ;

80 Detegente lumen nostrum in domo Domini Dei nostri;dante nobis cibum omni tempore servitutis nostræ;

81 Cum serviremus, non derelinquente nos Domino Deo nostro; sed constituente nos in gratia,& disponente ut nobis Reges Persidis dent cibum,

82 Ut extollamus templum Domini Dei nostri,& instauremus vastitates Tzijonis; deniq; dante nobis stabilitatem in Jehudæa & Jeruschalaimis:

83 Nunc inquam,quid dicemus Domine habentes hæc?transgressi enim sumus præcepta tua quæ dederas in manus servorũ tuorum Prophetarum,dicens,

84 Terra quam ingressuri estis ad possidendum hæreditatem ejus,terra polluta est coinquinationibus populorum ipsius,quorum immunditiis repleta est tota immunditia sua.

85 Nunc ergo filias vestras ne jungite filiis eorum, & filias eorum ne accipite filiis vestris:

86 Nec quærite pacem habere cum illis unquam,ut invalescẽtes comedatis fructus optimos terræ, & hæreditatem distribuatis filiis vestris usque in seculum.

87 Postquam igitur quæ contigerunt nobis, omnia fuerunt propter opera nostra pessima & maxima peccata nostra;& dedisti nobis tale residuum;

88 An rursus aversi transgrederemur jura tua,& commisceremur immunditiæ alienigenarum & gentium terræ hujus?

89 Nónne iratus nobis perderes nos,donec non relinqueretur radix & nomen nostrum?

90 Jehova Deus Jisraëlis justus esses: sed derelicta est radix usque in hodiernum diem.

91 Ecce,sumus coram te in reatibus nostris, quamvis non sit standum coram te in eis.

92 Cùm autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac prostratus ante templum, congregati sunt ad eum Jeruschalaimis turba magna valde viri,& mulieres, juvenésque, & juvenculæ:& fletus erat magnus in ipsa multitudine.

93 Exclamantiq; Hhezræ dixit Schecanja filius Jechielis e posteris Hhelami,nos in Dominum peccavimus,quòd duximus mulieres alienigenas ex gentibus terræ.

94 Nunc verò spes est toti Jisraëli:hic ergo detur jusjurandum Domino nos expulsuros omnes uxores nostras quę sunt ex alienigenis cum natis earum.

95 Sicut tibi præceptum est a majoribus ex lege Domini,surgens explica:

96 Tibi enim hæc res incumbit, nos verò aderimus tibi: viriliter fac.

97 Itaque exurgens Hhezra adjuravit principes Sacerdotum,Levitas,& totum Jisraëlem ut facerent secundum rem hanc :qui juraverunt.

Caput IX.

Hhezr. 10. 6.

1 POSTEA surgens Hhezra ab anteriore parte templi abiit in cellam Jochananis filii Eljaschibi:

2 Ubi diversatus non gustavit cibum, nec aquam bibit propter iniquitatem multitudinis.

3 Et promulgatum est in tota Jehudæa & Jeruschalaimis, omnibus qui reversi erant ex captivitate, ut congregarentur Jeruschalaima:

4 Quicunque verò non venturus esset biduo vel triduo ex consilio principum ac seniorum,ejus facultates omneis sublatum iri; ipsum verò separatum iri a congregatione deportata.

5 Ita congregati sunt omnes tribules Jehudæ & Binjaminis triduo Jeruschalaima, mense nono,die vicesimo mensis;

6 Et consedit totus populus in area templi trementes propter præsentem hyemem.

7 Tunc exurgens Hhezra dixit illis, vos iniquè fecistis quòd duxistis uxores alienigenas,superaddentes reatui Jisraëlis.

8 Nunc ergo cedite confessionem & magnificentiam Jehovæ Deo majorum nostrorũ,

9 Et perficientes voluntatem ipsius discedite a gentibus terræ & ab uxoribus alienigenis.

10 Cui exclamans omnis multitudo dixerunt voce magna,sicut dixisti faciemus.

11 Sed quoniam multitudo magna est, & tempus hybernum,nec possumus sub dio stare; hoc autem opus non est unius diei neque bidui,quia plurimi in hac re peccavimus:

12 Stent principes multitudinis; & omnes qui inter nos habitant quicunque habent uxores apud se alienigenas;

13 Sistent se præfinito tempore cum senioribus & judicibus,usque dum solverint iram Domini ex negotio hoc:

14 Tantùm Jonathan filius Hhasaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ susceperũt istud : Meschullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt illos;

15 Feceruntque secundũ omnia hæc reduces ex captivitate.
16 Nam electi viri Hhezra Sarcerdos, & primarii paternarũ familiarũ in familias paternas suas nominibus expressi sederunt a die primo mẽsis decimi, ut examinarent negotium istud.
17 Et determinarunt de viris habentibus uxores alienigenas usque ad diẽ primum mensis primi.
18 Et inventi sunt ex Sacerdotibus permisti qui habebant uxores alienigenas;
19 E filiis Jeschuhhæ filii Jehotzadaki & cognatis ejus, Mahhaseja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja;
20 Qui adhibentes manus expulerunt uxores suas, litando ex grege arietem pro reatu suo.
21 Item e posteris Immeris, Chanani & Zebadja; & e posteris Charimi, Mahhaseja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija:
22 Et e posteris Paschchuris, Eljohhenai, Mahhaseja, Jischmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhasa.
23 Item ex Levitis, Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja qui idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer:
24 Et e musicis, Eljaschib;
25 Et ex ostiariis, Schallum, & Telem, & Uri.
26 De Jisraëlitis verò: e posteris Parhhoschi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar, & Malcija, & Benaja:
27 Item e posteris Hhelami, Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija:
28 Item e posteris Zattu, Eljohhenai, Eljaschib, Mattanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza:
29 Et e posteris Bebai, Jochanan, Chananja, Zabbai, & Hhathlai:
30 Et e posteris Bani, Meschullam, Malluc, & Hhadaja, Jaschub, Scheal, & Ramoth:
31 Item e posteris Pachath-moabi, ex Hhadna & Celale, Benaja, Mahhaseja, Mattanja, Betzaleel, & Binnui, ac Menasche:
32 Item e posteris Charimi, Elihhezer, Jischija, Malcija, Schemahhja, Schimhhon, Binjamin, & Malluc, & Schemarja:
33 Et e posteris Chaschumi, Mattenai, Mattatta, Zebad, Eliphelet, Jeremai, Menasche, & Schimhhi:
34 Item e posteris Bani, Mahhadai, Hhamram, & Uël, Benaja, Bedeja, Celuhu, Vanja, Meremoth, Eljaschib, Mattanja, Mattenai, & Jahhasau, & Bani, & Binnui, & Schimhhi, & Schelemja, & Nathan, & Hhadaja, Mabnadbai, Schaschai, Scharai, Hhazareel, Schelemja, Schemarja, Schallum, Amarja, & Joseph:
35 Et e Nebuntinis, Jehhiel, Mattitja, Zabad, Zebina, Jaddan, Joël, & Benaja.
36 Omnes isti duxerunt uxores alienigenas, & dimiserunt eas cum filiis.
37 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitæ & Jisraëlitæ Jeruschalaimis atque in regione tota: novilunio autem mensis septimi dum erant Jisraëlitæ in commorationibus suis, *Nechem. 8.*
38 Congregata est tota multitudo simul in aream quæ est ab Oriente portæ sacrę:
39 Et dixerunt Hhezræ legisperito ut afferret legem Moschis traditam a Domino Deo Jisraëlis.
40 Tum afferens Hhezra sacerdos legem coram tota multitudine eorum tam virorum quàm mulierum, & omnibus valentibus intelligere Legem novilunio mensis septimi;
41 Legit in area quæ est ante portam sacram templi a prima luce usque ad meridiem, coram viris & mulieribus omnibus attendentibus ad Legem.
42 Stabat autem Hhezra Legisperitus in suggestu ligneo qui fabricatus fuerat,
43 Adstantibus ei Mattitja, & Schemahho, Hhanaja, Urija, Chilkija, & Mahhaseja ad dexteram;
44 Ad sinistram verò Pedaja, & Mischaële, Malcija, Chaschuino, Chaschabaddana, Zecarja, & Meschullamo;
45 Cùm sumeret Hhezra librum coram tota multitudine, præsidens e superiore loco in conspectu omnium.
46 Deinde postquam absolvisset legem omnibus stantibus; benedixit Hhezra Jehovę Deo maximo, Deo exercituum omnipotenti,
47 Et respondit omnis populus, amen; elatisq; sursum manibus procidentes in terram adoraverunt Dominum.
48 Jeschuahh quoque & Bani, & Scherebja, Jamin, Hhakkub, Schabbethai, Hodija, Mahhaseja, Kelita, Hhazarja, Jozabad, Chanan, Pelaja, & alii Levitæ
49 Docebant legem Domini in multitudine, legentes legem Domini, & proponebant singuli ei quibus lectio intelligeretur.
50 Deinde loquutus legatus Regis cum Hhezra sacerdote legisperito ac Levitis docentibus populum dixit, dies hic sanctus est Domino (flebant enim omnes cùm audivissent Legem.)
51 Et Dixit Hhezra, Digressi ergo comedite pinguissima quæque, & bibite dulcia, ac mittite munera iis qui non habent.
52 (Sanctus enim est hic dies Domino) & nolite mœsti esse: nã Dominus gaudio afficit vos.
53 Levitæ quoque denuntiarunt palàm omnibus dicentes, dies hic sanctus est, nolite mœsti esse:
54 Et abiverunt omnes ad comedendum & ad bibendum epulandumque, & mittendum munera iis qui non habebant ut epularentur, & magnificè lętati sunt de verbis quæ edocti fuerant.
55 Et congregati omnes Jeruschalaimis celebrarunt lætitiam secundum dispositionem Domini Dei Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Postea] *Tria hæc postrema capita ferè verbum de verbo transcripta sunt ex libro Hhezræ usque ad vers. 37. hujus capitis, reliqua ex* Nechem. 8. *quamobrem nos ea libris Canonicis, id est regulæ veritatis, (a qua non mediocriter aberrabant) jure conformavimus: ut diluta & abjecta falsitate, qua scatebat hic liber, sit soli æterno & immortali veritatis cognitori & vindici honor & gloria in sempiterna secula.*

HHEZRÆ
Apochryphus Liber Secundus, qui vulgò quartus appellatur.

HIC liber generis est prophetici, cõtinens objurgationes populi immorigeri, & promissiones Ecclesię gloriosæ per doctrinam Evangelii comparandæ Christo: deinde verò visiones mirificas subnectens ad concionis suæ illustrationem ostendit malorum quę Jehudæos opprimebant causas, venturorum signa, & formas usq; ad instaurationem Ecclesię per Christum authorem boni in suos & mali in adversarios: atq; ab expectatione illius pios & fideles animos consolatur.

CAPUT I.

1 LIBER Hhezræ prophetæ secundus, filii Seraję, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ, filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achitubi,
2 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, filii Merajothi, filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki, filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris,
3 Filii Aharonis ex tribu Levi; qui fuit deportatus in regione Medorum, regno Artaxerxis Regis Persarum.
4 Fuit igitur verbum Domini ad me, dicendo,
5 Abiens renuntia populo meo facinora ipsorum, & ipsorum filiis iniquitates quas admiserunt in me, ut renuntient posteris,
6 Peccata majorum aucta in ipsis esse: qui obliti mei sacrificaverunt diis alienis.
7 Nónne ego eduxi eos e terra Ægypti, e domo servitutis? ipsi autem irritaverunt me, & consilia mea spreverunt.
8 Tu itaq; excute comam capitis tui, & projice omnia mala super ipsos; quoniam non obediverunt legi meæ, etiamq; populus iste disciplinam non accipit.
9 Quousq; tandem tolerarem istos quibus tanta contuli beneficia?
10 Reges multos propter eos subverti; Parhhonem cum servis ejus & omnem exercitum ejus percussi:
11 Omnes gentes a facie eorum perdidi in Oriente, provinciarum duarum; populos Tyrum & Tzidonem usque dissipavi, & omnes adversarios eorum interfeci.
12 Tu ergo alloquere istos dicens, Hæc dicit Dominus.
13 Ego vos per mare traduxi; & plateas vobis jam olim munitas effeci; ducem vobis dedi Moschen, & Aharonem sacerdotem; *Exod. 14.*
14 Lucem vobis columna ignis exhibui, & maxima miracula feci in vobis: vos autem mei obliti estis, ait Dominus.
15 Hæc ait Dominus exercituum, Coturnix vobis signo fuit, castris vestris ut præsidium circundedi eam, cùm illic murmuraretis, *Exod. 16.*
16 Ac non triumpharetis in nomine meo de perditione inimicorum vestrorum; sed nunc adhuc etiam murmuratis.
17 Et vbi sunt beneficia quæ præstiti vobis? nónne in deserto esurientes inclamavistis me,
18 Dicendo, quare in desertum istud adduxisti nos? ut morte afficeres nos? præstitisset nos servire Ægyptiis quã mori in deserto hoc:
19 Et condolens gemitibus vestris dedi vobis man in escam, panẽ angelorum manducastis. *Psal. 78. 25.*
20 Nónne cùm sitiretis, petram excidi, & fluxerunt aquæ ad saturitatem? propter æstus ut foliis arborum obtexi vos? *Exod. 17. Num. 20.*
21 Divisi vobis regiones opimas; Cenahhanæos, & Perizzæos, ac Pelischtæos a facie vestra projeci: quid faciam vobis amplius? ait Dominus.
22 Hæc ait Dominus omnipotens, in deserto cùm essetis ad fontes amaros, sitientes & blasphemantes nomen meum, *Exodus 15.*
23 Non ignem vobis immisi pro blasphemiis, sed mittens lignũ in aquam dulces feci fontes.
24 Quid tibi faciã, Jahhakob? noluisti obedire, Jehuda: transferam me ad alias gentes, & exponam eis nomen meum, ut custodiant statuta mea.
25 Quoniam me dereliquistis, ego quoque vos derelinquam: quando petetis a me misericordiam, non miserebor:
26 Quando invocabitis me, ego non exaudiam vos: maculastis enim manus vestras sanguine, & pedes vestri excurrunt impigrè ad committenda homicidia.
27 Non me planè dereliquistis, sed vos ipsos ait Dominus.
28 Hæc dicit Dominus omnipotens, nónne ego vos rogavi, agens ut pater filios, & ut mater filias, & ut nutrix parvulos suos,
29 Ut essetis mihi populus, & ego vobis Deus; essetisq; mihi filii, & ego vobis pater:

 30 Ita

30 Ita vos collegi ut gallina pullos suos sub alas suas: modò autē quid facerē vobis? projiciam vos a facie mea.

31 Oblationem cùm attuleritis mihi, avertam faciem meam a vobis: dies enim festos vestros, & neomenias, & circuncisiones repudiavi.

32 Ego misi servos meos Prophetas ad vos; quos acceptos interfecistis, & laniastis corpora eorum: sanguinem eorum reposcam, ait Dominus.

33 Hæc dicit Dominus omnipotens, domus vestra deserta est: projiciam vos ut ventus stipulam,

34 Et filii non procreabunt, quoniam mandatum meum neglexerunt & fecerunt quod malum videtur in oculis meis.

35 Tradam domos vestras populo venturo, °qui cùm me non audiverint, credent; qui cùm signa non ostendero ipsis, facient præcepta mea;

36 Qui cùm Prophetas non viderint, recordabuntur iniquitates suas.

37 Testor populi venturi gratiam, cujus parvuli exultabunt lætitia, me quidem non videntes oculis carnis, sed spiritu credentes quæ dixi.

38 °Nunc verò frater aspice quę gloria, & vide populum advenientem °ab ortu;

39 (Quibus daturus sum principatum Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, & Hoschehhæ, & Hhamosi, & Micæ, & Joëlis, & Hhobadjæ, & Jonæ,

40 Et Nachumi, & Chabbakuki, Tzephanjæ, Chaggai, Zecarjæ, & Maleaci) °& eum qui Angelus Domini vocatus est.

ANNOTATIO.

1 Liber] *Hi tres versus primi generalem totius libri inscriptionem continent: reliqua pars hujus capitis cum seq. cap. unam continet prophetiam: quamobrem duo hæc capita visum est conjungere.* Hhezræ] *ex unguibus leonum, ut vulgo dici solet. nam quod inter Hhezram Prophetam & Sacerdotem quibusdam visū est distinguere, est inanissimum: quid enim aliud clamat generis recensio quàm hunc eundem sacerdotem esse? Verùm quisquis fuerit hic Pseudohhezras, profectò sui generis oblitus est cùm ista scriberet. Quid enim sibi volunt illa quæ vulgata lectio habet in principio vers. 2. filii Achijæ, filii Pinchasi, filii Hheli? Atqui hoc non dixit authenticus Hhezra atq; ἀκριβὴς ...ηλος cap. 7. Præterea quis nescit Hhelin, Pinchasum, & Achijam non esse de gente Elhhazaris, sed Ithamaris procreatos? Quis verò huic libro tantam fidem deinceps arroget, qui in ipsa fronte nævos tam infames, & in re tam evidente mendacia tam puerilia (ne quid gravius dicam) animadverterit? Quisquis es qui hunc librum legis, sume authoritatem probandi atq; judicandi sermones ejus: non enim obstringit fidem tuam illius authoritas, si qua est in tam crassis erroribus. Ego verò a lectore peto ne ægrè ferat, si mutationum singularum (multa enim hîc fuerunt permutanda ut res conformarentur aliquo pacto veritati) causas minutatim non attulerimus: quæ res infiniti laboris & temporis fuisset, neq; verò utilitatem permagnā effecisset: nam ipsæ mutationes pio lectori se probaturæ sunt qui adhibuerit aliquid judicii & diligentiæ.* Secundus] *Priorem qui volet quærere, laterem laverit: nam primum illum, authenticum Hhezræ librum longè postea fuisse scriptū ostendit capitis 3.* ἐπιγραφὴ: *proximè præcedentem eadem ratio commonstrat non esse habendum in isto numero. Nisi fortè secundum dicas posuisse interpretem pro Hhebręa voce quæ posteriorem sonat, ut hoc nomine intelligas res posteriores, hoc est pòst venturas, hoc libro explicari.* 4 Fuit] *Prophetia hæc duorum capitum, membra duo continet: prius est de Synagogæ veteris abdicatione, usque ad vers. 38. posterius de Ecclesiæ Christianæ vocatione & constitutione gloriosa, ad finem usque cap 2. In priore membro inest consultatio quædam Christi cum Propheta προλυπτικῶς, usque ad vers. 12. deinde prædicationis forma, vers. reliquis.* Domini] *Jesu Christi, qui sermo & sapientia est Dei Patris æterna, verus Deus verus homo: quamobrem Deum appellat Patrem, infrà 2. 5. & Hhezram fratrem, vers. 38. hujus cap, & alibi sæpe.* Dicendo] *hęc consultatio, ac potius προθεραπεία sequentis prædicationis continet primùm sententiæ summam in peccatorum exprobratione & judicii denuntiatione positam, versibus 4. deinde confirmationem, 3. reliquis.*

6 Qui obliti] *nempe majores multùm, hi verò plurimùm: quamobrem posteris suis renuntiantes debent testatam facere justitiam Dei.* 8 Tu itaque] *denuntiatio judicii primùm typica (cujusmodi habetur Jechezk. 5.) deinde aperta & nuda.* Projice] *verbo, id est, projectum iri denuntia: vide Jirm. 1. 10.*

9 Quousque] *confirmatio, ut diximus in vers. 4.* 11 Omnes gentes] *hunc versum ita restituimus ex veritate historiæ.* In Orien.] *trans Jardenem, provincias quas Sichon Rex Emoræorum & Hhog rex Baschanis obtinebant.* Populos] *id est Cenahhanæos, usque ad Tyri & Tzidonis terminos.* 12 Tu ergo] *hęc prædicatio primùm contestatur peccata, usque ad vers. 24. deinde sententiam fert verbis & authoritate Dei, reliquis versibus.* 13 Plateas] *nempe in mari discendente.* 15 Castris ve.] *hanc veram esse intelligentiam confido agnituros omneis qui ad historiam Moschis animum propiùs adverterint. Sed de hac mutatione & sequentibus omnibus facilè, tacente me, periti & pii lectores judicabunt.* 20 Obtexi vos] *diurna nube, tanquam si trichilas umbrásve e foliis construxissem vobis* 22 Ad fontes amaros] *in flumine Amorrhæo, inquit vulgata. Ego verò affirmo corruptum esse, Amoræo pro amaro. Consulatur Mosche.* 24 Quid tibi] *sententia reprobationis, ut diximus in vers. 12. quæ ὕστερον πρότερον exponit vocationem gentium, hoc vers. & rejectionem Jehudæorum 3. sequentibus: quamobrem postea utrumq; correcto ordine exornatur; rejectio usque ad vers. 35. vocatio verò gentium, vers. 35. & duobus sequen.* 35 Qui cum] *elegans descriptio populi fidelium voluntarii, ut appellatur Psal. 110. 3. & apud Jeschahhjam passim.* 38 Nunc verò] *transitio ad secundam partem Prophetiæ per visum ex abrupto oblatum Hhezræ.* Ab ortu] *nempe solis, quasi dicat, qui populus inde a diluculo accurrit ad me: hæc enim verba non ad locum (ut interpretatur vulgus) sed ad tempus circunscribendum pertinent, & notandam filiorum Dei diligentiam.* 40 Et eum] *id est, Joannem Baptistam, qui præit ante faciem Domini & prælucet Ecclesiæ ejus. Sic potest defendi Hhezra, ac potiùs mendacium ejus ad veritatem revocari, quam pius quisque huic Hhezræ debet anteponere.*

CAP.

Caput II.

1 HÆC dicit Dominus, ego eduxeram populum istum de servitute, eisque mandata dederam per servos meos Prophetas: quos audire noluerunt, sed irrita fecerunt consilia mea.
2 Mater quæ istos genuit dicit eis, abite filii, nam ego vidua & derelicta sum.
3 Educaveram vos cum lætitia; sed amisi vos cum luctu & tristitia, quoniam peccastis coram Domino Deo vestro & fecistis quod malum videtur in oculis ejus.
4 Modò autem quid facerem vobis? ego vidua sum & derelicta: abite filii & petite a Domino misericordiam.
5 Ego verò te, pater, testem invoco in matrem filiorum istorum qui noluerunt testamētum meum servare,
6 Ut exponas eos confusioni, matremq; eorum direptioni, ne progenies sit eis,
7 Dispergantur in gentes, nomina eorum deleantur e terra, quoniam spreverunt sacramentum jurisjurandi mei.
8 Væ tibi Aschur, qui abscondis iniquos penes te: ô gens improba, recordare quid fecerim Sedomo & Hhamoræ,
9 Quorum ager jacet, piceis glebis & aggesto cinere: sic efficiam eos qui mihi non auscultarunt, inquit Dominus omnipotens.
10 Hæc edicit Dominus Hhezræ, Indica populo huic meo me daturum ipsis regnum Jeruschalaimorum quod daturus fueram Jisraëli,
11 Recepturum ad me gloriam illorum, & daturum his tabernacula æterna quæ præparaveram illis;
12 Lignum vitæ fore his, unguentum odoratissimum, hos neq; labori neq; fatigationi infestos fore.
13 Pergite ut accipiatis: rogate pro vobis, ut dies paucos morentur: jam paratum est regnum, vigilate.
14 Testare cœlum & terram; contrivi enim malum & creavi bonum, ut vivo ego, ait Dominus.
15 Mater, amplectere filios tuos, educa illos cum lætitia sicut columba, confirma pedes eorum: quoniam te elegi, dicit Dominus.
16 Et excitans mortuos de locis suis, e monumentis educam illos, quoniam agnovi nomen tuum, Jisraël.
17 Ne timeas, ô filiorum istorum mater; quoniam te elegi, dicit Dominus.
18 Mittam tibi adjutores servos meos Jeschahhjam & Jirmejam, & quorum consilium sanctificavi ac paravi tibi, *ut* arbores duodecim gravidas variis fructibus,
19 Et totidem fontes fluentes lacte & melle, ac montes ingentes septem abundantes rosa & lilio; quibus gaudio explebo filios tuos.
20 Viduam absolve, pupilli causam age, egēti da, orphanum tuere, nudum vesti,
21 Confractum & debilem cura, claudum ne deride, defende mancum, & cæcum ad videndum claram lucem meam adhibe,
22 Senem & puerum intra muros tuos serva,
23 Mortuos ubi inveneris, involvens commenda sepulchro: & dabo tibi primam sedem in resurrectione mea.
24 Contine te & quiesce popule mi, nam requies tua adventura est.
25 Nutrix bona, nutri filios tuos, confirma pedes eorum,
26 Puerorum quos dedi tibi nemo intereat; eos enim ego reposcam de manu tua.
27 Sed ne defatigeris: nam cùm advenerit dies oppressionis & angustiæ, plorabunt & mœrebunt alii, tu autem hilaris & gaudiis copiosa eris.
28 Invidebunt gentes, sed nihil adversus te poterunt, inquit Dominus.
29 Manus meæ protegent te, ne filii tui tormenta experiantur.
30 Hilaris esto mater cum filiis tuis, nam ego eripiam te, dicit Dominus.
31 Filiorum tuorum qui dormiunt recordare, quoniam ego eos educturus sum e lateribus terræ, & misericordiam facturus eis, quia misericors sum, ait Dominus omnipotens.
32 Complectere natos tuos usque dū veniam, & faciā eis misericordiā: nam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet unquam.
33 Ego Hhezra præceptum acceperam a Domino in monte Chorebi, ut adirem Jisraëlem: sed cùm veni ad eos, reprobaverunt me, & respuerunt mandatum Domini.
34 Ideoq; vobis edico gentes quæ auscultatis & intelligitis, expectate Pastorem vestrum requiem æternam daturum vobis: nam in proximo ille est qui temporibus ultimis erat adventurus.
35 Parati estote ad præmia regni, cùm lux perpetua lucebit vobis in æterna tempora.
36 Fugite umbram istius seculi, percipite jucundissimam gloriam vestram: ego testor palam servatorem meum.
37 Commendatum donum percipientes hilares estote, gratias agentes ei qui vos ad regna cœlestia advocavit.
38 Agedum consistite, & respicite numerum obsignatorum ad convivium Domini,
39 Qui umbram effugientes seculi istius splendidas tunicas a Domino acceperunt.
40 Accipe, Tzijon, numerum tuorum, & recludе tuos vestibus candidis indutos qui legi Domi plenè obsequuti sunt.
41 Filiorum tuorum quos optabas plenus est numerus: roga Dominum penes quem imperium est ut sanctificetur populus tuus qui ab initio vocatus est.
42 Ego Hhezra vidi in monte Tzijonis turbam magnam quam numerare non poteram, omnium canticis collaudantium Dominum:
43 In quorum medio erat juvenis statura celsus, eminens supra omneis alios, qui singulorū capitibus imponebat coronas, & eo magis exaltabatur: ego autem tenebar miraculo.
44 Tunc interrogans Angelum dixi, qui sunt hi, Domine?
45 Qui respondens mihi dixit, hi sunt qui mor-

mortalem tunicam deponentes immortalem induerunt, & confessi nomen Dei modò coronantur & accipiunt palmas.

46 Iterum dixi Angelo, Quis est juvenis ille qui coronas imponit eis, & palmas in manus tradit?

47 Qui respondens dixit mihi, ille est Filius Dei quem in seculo suo confessi sunt.

48 Cùm itaque cœpissem magnificare eos qui fortiter pro nomine Domini perstiterunt, edixit mihi Angelus, abi renuntia populo meo, quales res & quàm mirabiles Domini Dei videris.

ANNOTATIO.

1 Hæc dicit] *Secunda hæc prophetia (ad quam transitio facta est vers. 38. capitis præcedentis) similiter duobus membris continetur: primùm enim ponitur quædam narratio a Christo* προθεραπευτική, *usque ad vers. 10. deinde prædicatio, ad finem usque cap. Narratione exponit Christus verba Dei patris expostulantis de Synagoga, vers. 1. verba Ecclesiæ filios lugentis & revocantis ad Deum, 3. versibus; ac postremò verba Christi cum Patre agentis de reprobatione Synagogæ, & flagellatione eorum qui ipsam recepturi essent, vers. quinque.* Eduxeram] *id est, egeram ut pater cum filiis, &c. quæ dixit suprà 1. 28. & sequen. sed illi me non agnoverunt patrem.* 2 Mater] *Ecclesia quæ istos genuerat semine incorrupto verbi, ut viverent Deo: expostulat autem cum illis, duobus vers. & eos admonet, vers. 4.* Derelicta] *a Deo, spirituali conjuge.* 5 Ego verò] *verba Christi, qui ut sapientia æterna Patris statuit quid sit porrò, rebus ita constitutis, Synagoga & filiis ejus faciendum, tribus vers. & quid illius defensoribus, vers. 8. & 9.* 7 Sacramentum] *de quo Exod. 24.* 10 Hæc ed.] *prædicatio hæc tria in universum complectitur, promissionem Ecclesiæ Christianæ, tribus vers. propositionem documentorum ad Ecclesiam & liberos illius pertinentium, a vers. 13. ad vers. 38. & confirmationem, reliquis.* Populo huic] *advenienti, de quo suprà 1. 38. & sequen.* 11 Illorum] *Jisraëlitarum, & totius veteris Synagogæ* 13 Morentur] *bona illa promissa. quasi dicat, ut brevi illa consequamini. Pertinent autem ad filios hortationes hujus vers. ad matrem verò hortationes vers. 15. cum promissione vers. 16. quæ duo posita* προληπτικῶς *sequentibus exornantur: hortatio usque ad verrs. 30. promissio verò sequentibus.* 18 Quorum conf.] *id est, Prophetas duodecim quorum posuit nomina suprà 1. 39 & 40. Hæc autem sic restituimus, ut locum efficeremus simplicissimum.* 23 Primam sedem] *id est regnum, de quo suprà vers. 10.* 29 Tormenta] *quòd gehennam vulgata lectio habet, hoc certè libri novitatem omnino arguit: nam hæc vox in toto vetere Testamento hac significatione minimè legitur.* 33 In monte Chor.] *vide ut Moschen alterum simulet hic* ἐγγαστρίμυθος: *hoc verò nusquam in probata scriptura legitur, sed contrà Jehudæi sacerdoti Hhezræ paruisse, Hhezræ 10.* 34 Pastorem] *Christum, ut appellatur a Prophetis passim.* 38 Agedum] *Confirmatio, ut diximus in vers. 10. fit primùm hypotyposi & demonstratione quadam fidei, quatuor vers. deinde narratione visionis, vers. 42. & sequentibus.* 43 Eo magis] *id est, eò gloriosior erat, & ab Ecclesia cœlesti de salute piorum gratias agente ampliùs extollebatur laudibus.* 48 Populo meo] *ut suprà vers. 10.*

CAPUT. III.

1 ANNO tricesimo ab urbe diruta, cùm essem in Babylonia, conturbatus fui recumbens in cubili meo, & cogitationes meæ obruerunt animum meum,

2 Quoniam videbam desolationem Tzijonis, & multitudinem eorum qui erant in Babylonia.

3 Exagitato itaque Spiritu meo valde, cœpi alloqui verbis timore conjunctis Altissimum,

4 Dicens, Domine Jehova, tu verbo tuo ab initio statuisti terram solus, & in ea parasti populum: *Gen. 1.*

5 Tu dedisti Adamo corpus mortuũ (nam ipsum quoque figmentum manuum tuarũ est) cumq; insufflasses in illud spiritũ vitæ, factus est vivens coram te: *Gen. 2.*

6 Tu inducens eum in Paradisum, quem dextera tua conseverat antequam ille veniret in terram,

7 Mandaveras illi ut diligeret viam tuam: sed transgressus est illam: ideoque sententiam tulisti in illum mortis, & in posteros illius.

8 Ita natis gentibus, tribubusque, & populis, nationibusq; innumeris ambulavit etiam unaquæque gens arbitratu suo, & facientes quod malum videtur in oculis tuis spreverunt præcepta tua.

9 Quapropter succedente tempore induxisti diluvium in habitatores seculi, quo perdidisti eos.

10 Evenitque singulis eorum, ut Adæ mors, ita diluvium eis.

11 Unum verò ex eis dereliquisti, Noachum cum domo ipsius, unde justi omnes.

12 Fuit autem cùm cœpissent multiplicari habitatores terræ in filios quamplurimos, unde populi ac gentes multæ dispersæ sunt, quãdo cœperunt iterum impietatem exercere plus quàm priores:

13 Fuit, inquam, eis iniquè facientibus, in conspectu tuo, ut eligeres tibi virum ex eis, cui nomen Abraham,

14 Et diligens eum demonstrares ei soli voluntatem tuam.

15 Ac constitueres ei fœdus æternum, dicens ei te nunquam esse derelicturum semen ipsius:

16 Itaque dedisti ei Jitzchakum, Jitzchako verò Jahhakobum & Hhesavum: e quibus eligens Jahhakobum postquam Hhesavum separavisti, abiit Jahhakob in multitudinem magnam.

17 Fuitq; cùm eductum semen ejus ex Ægypto adduxisses ad montem Sinai,

18 Ut inclinans cœlos quateres terram, commoveres orbem, tremefaceres abyssos, & conturbares seculum,

19 Et præeunte gloriæ tuæ in partes quatuor igne, & terrę motu, ventoque, & gelida

gelida nube, dares semini Jahhakobi legem, & generationi Jisraëlis quod diligenter observaret.

20 Sed non abstulisti cor malignum ab eis, ut ederet lex tua in eis fructum.

21 Cor enim malignum primus gestavit Adam ex quo transgressione victus est, atque etiam omnes qui nati sunt ex eo:

22 Et facta est permanens infirmitas adeò- que lex infirmitatis hęrens cordi populi radice pessima, in qua discedente bonitate remansit malignitas.

23 Cùm autem procedentibus temporibus anni completi essent, quibus suscitasti tibi servum, nomine Davidem,

24 Indixisti ei ut extructa civitate nomini tuo offerrentur tibi in ea thus & oblationes:

25 Quod ubi factum fuisset annis multis, dereliquerunt te habitatores civitatis,

26 Omnino facientes ut fecerat Adam omnésq; generationes ejus; & ipsi quoq; usi sunt maligno corde.

27 Quamobrem tradidisti civitatem tuam in manus inimicorum tuorum.

28 An verò melius faciunt habitatores Babylonis, ut propterea dominentur Tzijoni?

29 Fuit enim ex quo veni huc ut impietates innumerabiles viderim, & delinquentes multos viderit anima mea his triginta annis:

30 Quapropter deficit animus meus, quoniam video ut sustines peccatores istos & parcis impiè agentibus, perdis autem populum tuum conservans inimicos tuos, quod non significaveras.

31 Nihil venit in mentem mihi cur* via hæc immota relinqui debeat: nam an melius facit Babylon quàm Tzijon?

32 Aut an alia gens cognovit te præterquā Jisraël? aut si quæ nationes crediderunt tuis fœderibus, ut fecit Jahhakob?

33 At horum merces non comparet, neque labor attulit fructum suum: quacunque verò peragravi in gentibus, vidi eas abundantes, quamvis immemores mandatorum tuorum.

34 Nunc ergo expende statera iniquitates nostras, & aliorū qui in hoc seculo habitant: non invenietur profectò nominis tui recordatio nisi in Jisraële.

35 Ecquando non peccaverunt in conspectu tuo qui habitant terram? aut quæ gens sic observavit præcepta tua?

36 Hos quidem nominatim comperies servasse mandata tua, gẽtes autem minimè comperies.

ANNOTATIO.

1 Anno tr.] *Sequentium capitum omnium continens visio & revelatio est. Sed ut uno verbo dicam, deliria & commenta omnia. Nam falsam esse totam visionis hujus narrationem tam multa ostendunt, ut libro altero opus esset si quis singula deliria (ut Hieronymus optimè nominat) vellet percurrere. Inter cætera verò habentur putidissimæ naturalis historię fabulæ ex impurissima Talmudistarum lacuna haustæ; quas nos suis locis Deo volente notabimus. Quod autẽ ad numerū hunc attinet vide sup. 1.1. Scilicet hoc anno & hoc tempore licuerit Jehudæis deportatis in miseram captivitatem Babyloniæ hos cœtus colligere, & alia facere quæ vix videas unquam in populo liberrimo. Ego verò ab hoc scriptore veritatem in narratione tota, pietatem in multis desydero: & Christianum lectorẽ moneo ut judicium sanctè habeat impiis aut futilibus nugis discernendis, aut ab istius Hhezræ lectione omnino caveat, imprudentibus ac rudibus plus damni quàm emolumenti allatura.* Conturbatus fui] *diebus septem, quibus ex animi perturbatione jejunabat: ut docetur inf. 5.13. & 6.35.* 4 Populum] *id est, genus quodq; animalium quibus tanquam incolis implevisti terram: sic accipio hîc populum, ut Proverb. 30.25. & seq.* 31 Via hæc] *id est, agendi ratio, qua tuos perdis miserè & inimicos servas.*

CAPUT IIII.

1 RESPONDENS verò mihi Angelus missus ad me, cui nomen* Uriel,

2 Dixit mihi, Gravissimè ergo deficit animus tuus, quòd in seculo hoc comprehendere cogitas viam Altissimi.

3 Cui dicente me, ita Domine mi, respondens ille mihi, tres* vias, inquit, missus sum ut ostendam tibi, & tres similitudines ut proponam coram te:

4 E quibus unam si exposueris mihi, ego vicissim demonstrabo tibi viam quam desyderas videre: & docebo te unde sit cor malignum.

5 Cùm autem dixissem, eloquere Domine mi: dixit mihi, abi pondera ignis pondus quod referas mihi, aut metire flatum venti, aut revoca mihi diem præteritum.

6 Tum respondente me & dicente, quis mortalium ea facturus esset de quibus rogas me?

7 Dixit mihi, Si rogarem te dicendo, quantę habitationes sunt in profundo maris? aut quantæ venæ in abysso ima? aut quantæ venæ aquarum sunt in expanso? aut qui sunt exitus* paradisi?

8 Diceres mihi fortasse, in abyssum non descendi, ac ne in sepulchrum quidem adhuc, neque in cœlum ascendi unquam:

9 Nunc autem non rogavi te nisi de igne, & vento, & die quem præteriisti, a quibus tamen separari non potes, & non respondes mihi de illis.

10 Deinde dixit mihi, tu quæ tua sunt tecum versantia, non potes cognoscere:

11 Et quomodo posset vas tuum capere viam Altissimi, etiam ex corrupto exteriùs seculo intelligere corruptionem* quę evidens est in conspectu meo?

12 Me autem dicente illi, præstiterat nos non esse quàm adhuc vitam trahere inter impios & pati; quamobrem verò non intelligere:

13 Re-

13 Respondit mihi, dicendo, Profectus sum aliquando ad sylvam arborũ campestrẽ, quæ iniverant consilium dicentes,
14 Agite, eamus & bellum geramus in mare, ut recedat coram nobis & faciamus nobis sylvas alias:
15 Similiterq; fluctus maris; hi quoq; inive-runt consilium dicentes, Agite, ascendamus & debellemus sylvas campi, ut ibi etiam conficiamus nobis aliam regionem.
16 Sed irritum fuit consilium sylvæ; ignis enim veniens consumpsit eam:
17 Et similiter consilium fluctuum maris; obsistens enim arena prohibuit eos.
18 Si ergo judex istorum esses, utrum priùs absolveres? aut utrum condemnares?
19 Cui ego respondens, utique inquam, vanum consilium iniverunt: terra enim data est sylvæ; & maris locus, ut ferat fluctus ipsius.
20 Et ille mihi, Bene, inquit, judicasti; & quare non aptas tibi ipsi hoc judicium tuum?
21 Quemadmodum enim sylvę data est terra, & maris locus fluctibus ipsius; sic habitatores terræ quæ sunt super terram ea solùm possunt intelligere, cœlites verò quæ sunt in cœlorum altitudine.
22 Tunc respondens dixi, oro te Domine ut mihi detur mens intelligendi capax:
23 Non enim fuit animus rogandi de rebus tuis superioribus, sed de iis quæ pervadunt nos quotidie: cur Jisraël expositus sit gentibus opprobrio, & populus quem dilexisti traditus nationibus impiis; cur Lex patrum nostrorum interierit, & constitutiones scriptæ nusquam habeantur,
24 Pereuntibus nobis e seculo tanquam locustis, vitaq; nostra stupori & pavori dedita, quasi indigni essemus consequi misericordiam;
25 Quid item nomine suo de quo vocamur facturus sit: de his interogavi.
26 Respondit autem ille mihi dicens. Quandoquidem scrutaris plurimùm & frequenter admiraris, quòd adeò festinè seculũ hoc pertranseat;
27 Certè non est capax ut reportet ea quæ in futura tempora justis promissa sunt, quoniam plenum injustitia est hoc seculum & infirmitatibus.
28 Ea autem de quibus rogas enarrabo: nam seminatum est malum, sed nondum evenit destructio ipsius.
29 Si ergo non evertatur quod seminatum est, & non discedat e loco ubi seminatum fuerat malum; non proveniet bonum ubi seminatum fuerit.
30 Etenim granum mali seminis in corde Adami seminatum est ab initio: at quantum impietatis generavit usque adhuc, & generaturum est usque dum in aream deportetur?
31 Jam verò æstima apud te granum mali seminis quantam impietatis segetem generaverit:
32 Quando ergo secatæ fuerint spicæ quæ sunt innumeræ, quàm magnum areæ acervum tum primùm effecturæ sunt?
33 Cùm autem responderem dicens, quomodo, & quando ista? quare pauci sunt & mali anni nostri?
34 Respondens ille edixit mihi, Tune præfestinans contendas ut sis superior Altissimo (festinares enim frustrà superior esse ipso) nam excessus tuus est maximus.
35 Nónne de his quando interrogaverunt justi ipsi in suis cellis dicendo, Quousq; sic speraturus sum? ecquando adventurus est fructus areæ & mercedis nostræ?
36 Respondens ad ea Jeremiel Archangelus dixit, quando completus fuerit numerus seminum vestrorum:
37 Nam qui staterá ponderavit seculum, & dimensus est mensura, numeravitque tempora accuratissimè, is non movet quicquam, nec præstiturus est usque dum præfixa mensura impleatur.
38 Tunc ego respondi dicens, ô Domine Jehova, at nos etiam omnes pleni sumus iniquitate.
39 Vide quæso ne fortè propter nos non impleantur justorum areæ, propter peccata habitatorum terræ.
40 Respondens autem ille, abi, inquit, interroga prægnantem an completis novem mensibus ipsius adhuc possit vulva ipsius partum in seipsa continere:
41 Et dicenti mihi, non potest Domine, dixit ille, in sepulchro cellæ mortuorum sunt cum vulva comparandæ,
42 Quemadmodum enim festinat puerpera effugere necessitatem partus, sic etiam hæ ea quæ sibi fuerint commendata festinabunt reddere.
43 Jam tibi demonstrata sunt ea quæ ab initio cupiebas cognoscere.
44 Ego verò proloquutus dixi, Si inveni gratiam in oculis tuis, si fieri potest, si idoneus sum,
45 Demonstra mihi utrùm plura eventura sint quàm præterita, an verò plura præterita quàm futura sint.
46 Quid præteriverit scio, quid autem futurum sit ignoro.
47 Tum ille edixit mihi, Consiste ad dexteram, & demonstrabo tibi rem similitudine.
48 Consistens itaque vidi quòd ecce fornax ardens transivit ante me, fuit autem cùm transeuntem flammam vidissem, quòd ecce superesset fumus:
49 Postea transiens ante me nubes plena aquę imbrem demisit impetu, cumque transivisset impetus pluviæ, superfuerunt ex ea guttæ,
50 Et dixit ille mihi, Cogita apud te, ut pluvia ampliùs abundavit guttis & ignis fumo, ita mensuram eorum quæ præterierunt amplius abundare, quæ autem insuper ventura sunt, cum guttis & fumo comparari.
51 Quamobrem ego orans dixi, putásne me victurum usque ad dies illos? & quid erit diebus illis?
52 Respondens autem ille mihi dixit, Signorum de quibus me interrogas partem possum tibi indicare: de vita autem tua non sum missus ut dicam tibi, nescio.

ANNOTATIO.

1 Uriel] *Hac voce significatur Christus, lux & sapientia Dei, cùm hoc loco, tum etiam in sequentibus: quamobrem deinceps dominus appellatur, ut suprà 1.4.* 3 Vias] *id est, rationes ordinariæ, & aspectabilis hujus administrationis; quas si non comprehendisse te animadverteris, non debebit videre mirum hanc a te minimè comprehendi posse.* 7 Paradisi] *id est, cælestis habitationis; ut nominatur in Testamento Novo, in Vetere autem nusquam: sic exponendum ex vers. sequen.* 11 Quę evid.] *id est, spiritualem corruptionem & invisibilem; quam solus Deus novit qui in occulto videt.* 23 Constitutiones] *hac prima Jehudæorum fabula, quam deinde amplificat cap. 14. Statuit enim omnia Legis exempla intercidisse, ut hoc pacto confirmet se inspiratione Dei animatum (ut Moschen alterum) eam restituisse populo diebus quadraginta exscriptam: quasi verò aut Legem Monarchia illa, quam Danijel vocat auream, sustulerit, aut omnes servi Dei & Prophetæ tempore illo accuratè eam non conservaverint. O hominis impudentiam! sapientioris scilicet Danijele, infrà 12.11. & 36.* 35 Justi ipsi] *hunc locum ita reddidimus, quia Hhebraismus ita fuit reddendus; anima justorum, pro justis ipsis. Nam de piorum cùm viverent expostulatione hîc agi evincit ipsa expostulationis forma, Cellas autem eorum sic dicit, ut conclavia dixerat Jescha. 27.1. quem locum hic non dubitamus respici: sic infrà 5.9.* 36 *Jeremiel*] *hoc nomen in totis Bibliis non exstat; sed apud phanaticos Judaos est cognitum, & a Magis decantatum. Docti viderint.* 44 Ego verò] *ab hoc loco quæstiones sequuntur otiosorum hominum quamplurimæ, & responsa suis quæstionibus non indigna.*

CAPUT. V.

1 DE signis igitur, ecce dies venturi sunt quibus deprehendentur habitatores terræ * in censu multo; sed abscondita veritatis via sterilis erit a fide regio,

2 Et multiplicabitur injustitia suprà quàm nunc vides, & quàm olim fuisse audiveris.

3 Eritq; * cùm primum vestigium apponetur, ut regio quam nunc regnare vides conspiciatur deserta.

4 Nam si vitam tibi dederit Altissimus, videbis post tertiam tubam, relucentem subitò Solem noctu, & Lunam interdiu:

5 Et tanquam ligno sanguinem stillante, & lapide edente vocem suam populi commovebuntur.

6 Cùm regnabit is quem non sperant habitatores terræ, & volucres emigrabunt:

7 Mare autem Sedomi pisces ejiciet, & vocem edet noctu quam non noverunt multi, adeò ut omnes audiant vocem ejus.

8 Et solitudo fiet locis multis, velut igne frequenter immisso: etiam bestię agrestes emigrabunt, & mulieres ex mensibus laborantes parient monstra:

9 Tanquam si in dulcibus aquis inveniantur salsæ, ita amici omnes inter se pugnabunt: & tunc latebit prudens, & intelligens separatus manebit tanquam in cella sua conditus,

10 Et quæsitus a multis non invenietur; sed multiplicabitur injustus & incontinens super terram.

11 Adeò ut si rogent incolę regionis unius incolas alterius, dicentes, Nónne apud vos aliquis transiit justitiam colens, qui justè fecerit? hoc negent illi.

12 Quapropter erit illo tempore, ut quamvis sperent homines, non consequantur; quamvis laborent, non dirigantur viæ ipsorum.

13 Hæc signa ut indicarem tibi permissum est mihi: sed si orans iterum & flens, ut modò fecisti, jejunaveris diebus septem, adhuc istis majora audies.

14 Me autem evigilante corpus meum exhorruit valde, laboravitq; anima mea adeò ut deficeret:

15 Ideò tenens me Angelus qui venerat & alloquutus fuerat me, confirmavit me, atque in pedes statuit me.

16 Fuit autem secunda nocte, ut veniens ad me Schealtiel princeps populi diceret mihi, ubinam fuisti? & quare est vultus tuus tristis?

17 An nescis tibi creditum esse Jisraëlem in regione deportationis suæ?

18 Exurge ergo, & gusta cibum, ac ne derelinquas nos, ut pastor gregem suum lupis, in manu malignorum.

19 Cui dixi, discede a me, neque propiùs accedito me: auscultans itaque ut dixeram, discessit a me.

20 Ego verò jejunavi diebus septem, ejulans & plorans, sicut mandaverat mihi Uriel Angelus.

21 Fuitq; post dies septem, cogitationibus cordis mei angentibus me iterum valde,

22 Ut reciperet anima mea spiritum intelligentiæ, iterumq; inciperem loqui sermones coram Altissimo, dicens,

23 *Domine Jehova, ex omni sylva terrę & omnibus arboribus ejus * vineam unicam elegisti;

24 Et ex omnibus terris orbis elegisti *foveam unam tibi; & ex omnibus floribus orbis tibi *lilium unum elegisti;

25 Et ex omnibus abyssis maris * plenum rivum unum tibi elegisti; & ex omnibus civitatibus ædificatis, tibi ipsi sanctificasti Tzijonem;

26 Et ex omnibus creatis volatilibus nominatim elegisti tibi *columbam unam, & ex omnibus formatis pecoribus prospexisti tibi de *ove una:

27 Et ex omnibus multiplicatis populis unũ tibi populum comparasti, & unam ex omnibus probatam legem donasti huic populo dilecto tuo.

28 Nunc autem Domine, quare unum hunc pluribus tradidisti? quare statuisti super unã hanc * radicem arbores alias, & dispersisti unicum tuum in multos?

29 Et conculcant eum qui contradicunt promissis tuis, quique tuis fœderibus non credunt?

30 Etenim

30 Etenim si ullo pacto odisti populum tuum, tuis manibus debuit castigari.
31 Fuit verò cùm eloquutus essem sermones istos, ut missus ad me Angelus qui antè venerat ad me præterita illa nocte,
32 Diceret mihi, audi me & instituam te, attende ad me & plura exponam tibi.
33 Me autem dicente, loquere Domine mi; Valde, inquit ille mihi, animus tuus extra te rapitur causâ Jisraëlis: an verò plùs eum diligis quàm qui fecit eum?

Infrà. 8.47.

34 Non Domine, inquam ego; sed ex dolore ita loquutus sum: torquent enim me renes mei omnibus horis, cupientem tenere viam Altissimi, & investigare partem judiciorum ejus.
35 Tum dixit ad me, non potes: & ego, quare Domine? quorsum igitur natus sum? aut cur vulva matris meæ non effecta est mihi sepulchri loco ut non viderem laborem Jahhakôbi, & defatigationem gentis Jisraëliticæ?
36 Qui dixit mihi, numera mihi quæ nondũ evenerunt, collige mihi dispersas guttas, & viriditati restitue flores aridos,
37 Et aperiens mihi clausas specus produc ventos inclusos in eis, demonstra mihi vocis imaginem; & tunc ostendã tibi laboris istius causam quam rogas videre.
38 Cui ego, Domine Jehova, ecquis verò est qui hęc scire possit, nisi' qui cum hominibus habitationem non habet?
39 Ego autem insipiens ecquî possem de his dicere de quibus interrogasti me?
40 Itaq; dixit mihi, quemadmodum non potes facere unum horum quæ dicta sunt, ita non potes pervestigare judicium meum, aut charitatis officia quæ promisi me facturum populo *in fine.
41 Cui ego, Atqui ecce Domine, tu propinquus es iis qui in fine futuri sunt: quid ergo facturi sunt ii qui fuerunt ante me, aut nos, aut ii qui sunt sequuturi nos?
42 Et ille, Coronæ, inquit simile effeci judicium meum: ut non est ulla postremorum tarditas, sic nulla est primorum velocitas.
43 Tum ego respondens dixi, Annon poteras facere unà eos qui facti fuerunt, qui sunt, & qui futuri sunt, ut celeriùs judicium tuum ostẽderes?
44 Respondens autem ille mihi dixit, non potest res creata festinare præ creatore, neq; unà sustinere seculum eos qui creandi sunt in ipso.
45 Cui ego, sicut dixisti, inquam, servo tuo te authorem vitę indidisse vitam creaturis unà creatis a te, & sustinuisse creaturam; posset etiam nunc portare præsentes unà.
46 Tunc edixit mihi, interroga mulieris vulvam dicendo ei, si paris, quare per tempora? & roga eam ut edat denos unà.
47 Me autem dicente, non utique poterit, sed per tempora:
48 Et ego, inquit ille, statui *quasi* vulvam terræ iis qui seminati sunt in terra per tempora pariendis:
49 Quemadmodum enim ea non parit infantes qui deni sint, sic ego disposui a me creatũ seculum.
50 Tum interrogavi dicens, cùm jam aperueris mihi viam, proloquar coram te, nam ecce mater nostra, quam dixisti mihi adhuc juvenem esse, jam senectuti propinqua est.
51 Respondens autem ille mihi dixit, interroga eam quæ parit ut dicat tibi,
52 Et dicito ei, quare ii quos nunc paris non sunt pares prioribus, sed minores statura?
53 Illa enim dictura est tibi, alii sunt qui in juventutis robore nati sunt, & alii qui sub tempus senectutis deficiente matrice sunt nati.
54 Consydera tu ipse quoque minore statura vos esse quàm ii qui antecesserunt vos,
55 Et qui post vos venturi sunt minores fore vobis, quasi jam senescentibus creaturis, & robur juventutis prętereuntibus.
56 Et ego, rogo te, inquam, Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, demonstra servo tuo per quem visites creaturas tuas.

ANNOTATIO.

1 In censu] *id est, divites quidem erunt auro, argento, & ære; fide verò & bonis operibus minimè: sic Lucæ* 18.8. *Cæterum omnia sequentia ad historias accommodabit qui abundabit otio.* 3 Cùm primùm] *id est, in ipso dierum istorum principio evertetur regnum Babyloniæ per Cyrum, de quo vers.* 6. *hæc enim* προκατασκευὴ *sequentibus vers. exponitur.* 23 Domine Jehova] *oratio cum superioribus quidem convenit argumento; sed partim ludicris, partimq; falsis rationibus nititur.* Vineam] *& ubinam olea?* 24 Foveam] *illam puto Macpelæ quam emit Abraham, Gen.*23. Lilium] *propositio ludicra.* 25 Plenum rivum] *Schiloachum, de quo Jescha.*8. *& Psal,*46. 26 Columbam] *est enim turtur ex columbario genere: sed de avicula Levit.*14. *imperata ipse viderit.* Ove] *ubinam ergo bovillum & caprinum genus?* 28 Radicem] *ut Psal.*80. 38 Qui cum] *id est Deus, periphrasticè, ut Danijel* 2.11. 40 In fine] *id est, tandem, ex usu Hhebræorum: sed vide hominis argutiam, qui ineptis sophismatis cum Deo voluit* παρασυλλογίζεσθαι *ex ambiguo. Nam dicente Deo* ποιεῖν τῷ λαῷ ἐν τέλει, *hic ita interpretatur ut si dixisset Deus* λαῷ τῷ ἐν τέλει: *atque hinc sequens objectio.*

CAPUT. VI.

1 TUNC ille mihi, ab initio, inquit, orbis terrarum, imò antequàm starent processus seculi, & antequàm spirarent ventorum cœtus,
2 Antequàm personarent voces tonitruum, antequàm splenderent nitores coruscationum, antequàm statuerentur fundamenta paridisi,
3 Antequàm spectarentur decori flores, antequàm statuerentur ignotæ virtutes, antequàm colligerentur innumerabiles exercitus Angelorum,
4 Antequàm extollerentur alta aëris spatia, & antequàm nominatim definirentur men-

mensuræ cœlorum, & antequam arderent camini Tzijone,

5 Antequam investigarentur præsentes anni, & antequam a me abalienarentur eorum qui nunc peccant inventiones, & seorsim consignati essent qui thesaurum fidei compararunt,

6 Jam tum cogitaveram; omnia facta sunt per me solum, ac non per alium; *eorúmque finis per me, ac non per alium est dispositus.

7 Cùm autem proloquens dicerem, quę erit separatio temporum? aut quando erit prioris finis, & sequentis initium?

8 Dixit mihi, Ab Abrahami usque ad Jitzchaki tempus, quando genitis ab eo Jahhakobo & Hhesavo manus Jahhakobi teneret ab initio calcaneum Hhesavi:

9 Ut finis hujus seculi fuit Hhesavi calcaneum; & ut principium sequentis, manus Jahhakobi.

10 Inter calcaneum & manum aliud noli quærere, Hhezra.

11 Ego verò proloquutus dixi, Domine Jehova, si inveni gratiam in oculis tuis,

12 Oro ut demonstres servo tuo finem signorum tuorum, quorum partem mihi demonstrasti præcedente nocte.

13 Et respondens ille dixit mihi, surge in pedes tuos, & audies vocem sonitus amplissimam,

14 Et fiet quædam velut commotio, quamvis locus in quo stas non commovebitur.

15 Ideo cùm loquetur, ne expavescito; quoniam verbum de fine a fundamento terræ intelligitur,

16 Et de sermonibus istis tremiscit & commovetur: scit enim oportere ut finis eorum commutetur.

17 Fuit autem his auditis cùm surrexissem in pedes, ut audirem quòd ecce vox loquebatur, cujus sonus par erat sono aquarum multarum,

18 Dicens, ecce dies veniunt, erítque cùm appropinquare incipiam ut visitem habitatores terræ istius,

19 Et cùm quæstionem habere incipiam de iis qui injustè nocuerunt injustitia sua, postquā suppleta fuerit humilitas Tzijonis.

20 Cùm ergo seculum hoc reserabitur quod transire incipit, hęc signa faciam: libri aperientur coram cœlo adeò ut omnes videant simul:

21 Et infantes anniculi edent voces suas, prægnantésque parient immaturos partus ternûm & quaternûm mensium, qui vivent & suscitabuntur:

22 Apparebúntque repentè loca sata semente vacua, & plena promptuaria subitò invenientur inania:

23 Et tuba clangens personabit; qua audita omnes subitò expavescent.

24 Erítque illo tempore ut amici debellent alii alios tanquam inimici, adeò ut expavescente ex his terra venæ fontium consistant & non decurrant horis tribus.

25 Tunc erit ut quisquis derelictus fuerit ex omnibus istis quæ prædixi tibi servetur ille, & videat salutem meam finemque vestri seculi.

26 Videantque homines qui recepti fuerint, qui mortem non gustaverint a nativitate sua, quando mutabitur cor habitatorum & convertetur in mentem aliam.

27 Delebitur enim malum, & extinguetur dolus:

28 Florebit autem fides corruptione victa, & ostendetur veritas quæ infructuosa fuerat tamdiu.

29 Fuit autem cùm alloquutus esset me, ut ego paulisper intuerer in eum ante quem stabam:

30 Quapropter dixit mihi, hæc veniens ostēdam tibi tempore venturæ noctis alterius.

31 Si ergo denuo jejunans diebus septem de integro rogaveris, renuntiabo tibi majora istis denuo qua die audivero.

32 Nam exaudita est vox tua ab Altissimo: vidit Deus fortis rectum consilium tuúm, & prospexit castitatem quam a juventute tua habuisti:

33 Propterea misit me ut his omnibus demonstratis tibi dicerem, Confide & noli timere:

34 Sed noli præfestinatione, ut prioribus temporibus, cogitare res vanas; ne præfestinando aberres a cognitione venturorum temporum.

35 Itaque fuit postea ut flerem iterum jejunarémq; diebus septem, suppleturus tres hebdomadas quæ fuerant indictæ mihi.

36 Fuit verò octava nocte, ut animo meo de integro turbato in me inciperem loqui coram Altissimo,

37 (Inflammabatur enim spiritus meus valde, & angebatur anima mea)

38 Et dicerem, Domine, tu loquutus es solummodo initio creationis die primo, dicendo, fiat cœlum & terra; & verbo tuo opus perfectum est. *Gene.1.*

39 Cúmque esset Spiritus ubi tenebræ circunferebantur & silentium erat, sonus humanæ vocis nondum erat effectus a te:

40 Tunc edixisti de thesauris tuis proferri lumen lucidum, quo appareret opus tuum.

41 Tu die secundo creasti aërem expansi, & imperasti ei ut distingueret divisionē quę statueret inter aquas, ut pars earum sursum recederet, pars verò maneret deorsum.

42 Tu die tertio imperasti aquis ut congregarentur in partem *septimam terræ; sex verò partes illius siccas conservasti, ut existerent ex iis quæ administri tui seminata a Deo colerent.

43 Verbo enim procedente ex te statim fiebat opus.

44 Processit itaque subitò fructuum multitudo immensa, deliciæ gustus multiformes, & flores colore non imitabili, & odoramenta odore impervestigabili: hæc die tertio facta sunt.

45 Tu quoq; die quarto imperasti esse splendentem Solem, lucentem Lunam, stellas dispositas,

46 Mandans eis ut servirent homini qui formandus erat.

47 Tu quinto die dixisti parti septimæ ubi erat aqua congregata ut procrearet animalia, volucres & pisces: atque ita factum est.

48 Aqua muta & inanima, quæ Dei nutu jubebatur animalia profundebat, ut ex eo mirabilia facta tua nationes enarrarent.

49 *Tunc autem reservasti duo animantia, quorum unum vocasti * Bahamoth, alterum Livjathan;

50 Et separasti ea unum ab altero: non enim septima pars, ubi erat aqua congregata, poterat capere ea simul.

51 Itaque dedisti Bahamothis unam partem quæ tertio die siccata fuerat ut habitaret in ea, ubi sunt montes mille:

52 Livjathani verò dedisti septimam partem humidam, & servasti ipsum ut devoret quos & quando voles.

53 Sexto autem die imperasti terræ ut procrearet coram te jumenta, bestias, & reptilia:

54 Atque insuper Adamum fecisti ducem omnibus quæ feceras, ex quo educti sumus nos omnes & populus quem elegisti.

55 Hæc autem omnia dixi coram te Domine; quia propter nos creasti seculum;

56 Residuas autem gentes ab Adamo ortas dixisti nihil esse, aut salivæ similes esse, & quasi stillis vase decidentibus comparasti abundantiam earum.

57 At nunc ecce, Domine, gentes istæ quæ nihilo deputatæ sunt, cœperunt dominari nobis ac devorare nos:

58 Et nos populus tuus quem vocasti primogenitum, unigenitus, cujus es zelotypus, traditi sumus in manus eorum.

59 Quòd si propter nos creatum est seculum qnare non possidemus hæreditatem nostram cum seculo? quousque tandem?

ANNOTATIO.

6 Eorumque finis] *Nempe desinentium priorum temporum desinens, & ineuntium incipiens: nam fines seu extremitates duæ sunt temporum rerumque omnium quæ mensura constant: quo modo accipi ostendit versus sequens. Responsum autem planissimè a nobis redditum nemo non videbit oculatus.* 42 Septimam] *hîc ab historia Moschis in traditiones Jehudæorum delabitur, unde circunscriptio hæc profecta est: sic vers. 47.* 49 Tunc autem] *En crassissimas Jehudæorum fabulas, quas hic Propheta (si Deo placet) adducit seriò. Non intellexerunt Jehudæi quid significent verba Dei Ijobi 40. & 41. ignorantiæ autem suæ audaciam adhibuerunt ducem, & has fabulas commenti sunt, quas hic Propheta amplectitur, cæcus secutus cæcos.* Bahamoth] *sic legendum, non autem Henoch: ut Ijobi locus ostendit, & Jehudæorum fabula.*

CAPUT VII.

1 FUIT autem cùm finissem eloqui verba hæc, ut missus ad me Angelus qui missus fuerat ad me antecedẽtibus noctib⁹,

2 Ediceret mihi, surge Hhezra, & audi sermones quos veni eloquuturus ad te.

3 Me autem dicente, loquere Deus mi; dixit mihi, mare positum est in spatioso loco adeò ut sit altum & immensum:

4 Est autem ei accessus in angusto portu, ubi simile est fluminibus.

5 Quis enim unquam velit ingressus mare experiri ipsum aut dominari ipsi, nisi transeat per angustum in latitudinem ipsius? quomodo alioqui venire poterit?

6 Item alterum exemplum: civitas ædificata est & sita in campestri loco, quæ plena est bonorum omnium:

7 Introitus ejus angustus est & in præcipitio positus, versante a dextera quidem igne, a sinistra verò aqua alta,

8 Adeò ut semita unica sit inter hæc posita, putà inter ignem & aquam, quæ semita non capit nisi solummodo vestigium hominis.

9 Si ergo dabitur civitas hæc homini in hæreditatem; si nunquam ille periculum quod antè positum est transeat, quomodo percipiet hæreditatem suam?

10 Cùm autem dixissem ad hæc, ita est Domine; dixit mihi, sic etiam est pars Jisraëlis:

11 Nam propter eos feci seculum: sed quando transgressus est Adam constitutiones meas, tum adjudicatum est ei illud quod factum est,

12 Et facti sunt introitus hujus seculi angusti: dolore infesti & laboriosi; pauci, inquam, & mali, & periculorum pleni, & labore operoso cincti:

13 Alterius enim seculi introitus spatiosi & securi sunt, & afferentes immortalitatis fructum.

14 Quamobrem si nunquam ingressi fuerint homines viventes angusta hæc & vana loca, nõ poterunt ea recipere quæ reposita sunt.

15 Nunc ergo quare conturbaris quòd corruptibilis es? & quid eo moveris quòd mortalis es?

16 Quare non præcipis animo tuo quod futurum est, sed in præsente hæres?

17 Tunc ego respondens dixi, Domine Jehova, ecce disposuisti Lege tua ut justi hæc possideant hęreditariò, impii autem pereant.

18 Justi autem ferunt res angustas pro eo quòd sperabant spatiosa: *qui enim impiè gesserunt? at hi angustias patiuntur, nec spatiosa visuri sunt.

19 Sed dixit mihi, non est judex superior Deo, neque intelligentior Altissimo.

20 Pereunt multi in præsentia, quia negligitur Lex Dei quæ proposita est.

21 Mandavit enim Deus omnino venientib⁹ quando venerunt, quid faciendum vitam habituris, & quid observandum ne pœnas luerent:

22 Hi autem non persuasi contradixerunt ei, & proposuerunt sibi cogitationes vanas,

23 Et circundantes sibi cohortes delictorum dixerunt de altissimo non esse ipsum, & vias ejus non agnoverunt:

24 Et spernentes Legem ejus sponsiones ei factas abnegarunt, & constitutionibus ejus non habentes fidem opera ejus minimè perfecerunt.

25 Propterea, ô Hhezra, vacua vacuis, & plena plenis.

26 Ecce tempus veniet, & erit cùm venerint signa quæ prædixi tibi ut appareat * sponsa, & emergens ea demonstrabitur quæ nunc obducitur terrâ,

27 Et quisquis liberatus fuerit à prædictis malis videat facta mirabilia mea.

28 Revelabitur enim filius meus Jesus cum iis qui sequuntur ipsum, & recreabuntur qui relicti fuerint annis *quadringentis.

29 Erit autem his annis exactis, ut moriatur filius meus Christus, & *viventes omnes.

30 Et seculum convertatur diebus septem in antiquum silentium, quale fuit judiciis antecedentibus, ita ut nemo superstes derelinquatur,

31 Sed erit elapsis diebus septem, ut moriente corrupto seculo illud seculum quod nondum vigilat excitetur,

32 Reddente eos terra qui dormiunt in ipsa, & pulvere eos qui in illo silentio habitant, & cellis reddentibus cadavera quæ sibi fuerint commendata.

33 Tunc apparebit Altissimus insidens judiciali throno, & præter lapsis miseriis recipientur illi qui patientia usi fuerint longanima.

34 Nam judicium solum remanebit, veritas stabit, & fides revalescet,

35 Unde operę pretium subsequetur, & merces ostendetur, & justitia erit pervigil, nec injustitia amplius dominabitur.

36 Dixi autem, pater Abraham pro Sedomitis oravit, & Mosche pro majoribus qui in deserto peccaverunt,

37 Et *Jehoschuahh* successor ejus pro Jisraële in diebus Hhacanis, & Schemuel,

38 Et David pro confractione, & Schelomo pro iis qui venerunt ad sanctum locum,

39 Et Elija pro iis qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut revivisceret,

40 Et Chizkija pro populo diebus Sancheribi, multi denique pro multis.

41 Si ergo modò, cùm increvit corruptio & injustitia multiplicata est, oraverint justi pro impiis; quare nunc etiam non sic futurum esset?

42 At ille mihi respondens dixit, præsens seculum non est finis, gloria in ea versantes frequenter manet; propterea illi pro invalidis oraverunt.

43 Dies enim judicii futurus est finis temporis istius, & initium temporis futuræ immortalitatis, quo perierit corruptio.

44 Soluta fuerit intemperantia, abscissa incredulitas, excreverit justitia, exorta fuerit veritas.

45 Nam tunc nemo poterit eum qui periit servare, nec eum qui vicit perdere.

46 Ego verò respondens, hic est, inquam, sermo meus quem semper habui, melius futurum fuisse non dari terram Adamo, aut ea jam data coërceri ipsum ut non peccaret.

47 Quid enim prodest hominibus hìc in tristitia vivere, & post mortem supplicium exspectare?

48 O tu quid fecisti, Adam? quod enim tu peccasti non est factus tuus solius casus, sed & noster qui ex te provenimus.

49 Quid enim prodest quòd promissa est nobis immortalitas? nos verò mortis opera egimus.

50 Quòd prædicta est nobis spes perennis? nos verò pessimè evanuimus.

51 Quòd reposita sunt nobis habitacula sanitatis & securitatis? nos verò malè conversati sumus.

52 Quòd proposita est gloria Altissimi protegens eos qui considerate incesserunt? nos autem pessimis viis ambulavimus.

53 Quòd ostenditur paradisus cujus fructus incorruptus perseverat, in quo est securitas atque curatio?

54 Nos verò non ingrediemur, ut qui in locis ingratis conversati simus.

55 Quòd præ stellis fulgebunt facies eorum qui abstinuerint se? nostræ autem facies tenebris nigriores erunt,

56 Quia viventes non cogitavimus quando faciebamus iniquitatem, nos post mortem incepturos pati.

57 Tum ille respondens dixit, hæc cogitatio est certaminis quo certaturus est homo qui in terra nascitur,

58 Ut si victus fuerit patiatur quod dicis; sin autem vicerit, percipiat quod dico:

59 Hæc enim vita est quam Mosche cùm viveret indixit populo, dicens, elige tibi vitam ut vivas.

60 Verùm non crediderunt ei, nec Prophetis post eum, ac ne mihi quidem cùm alloquutus sum ipsos,

61 Non futuram fuisse tristitiam eis perditione ipsorum; sed futurum gaudium, sicut futurum est eis quibus persuasa est salus.

62 Hic ego respondens dixi, Scio Domine, Altissimū vocari misericordem, eò quòd miseretur eorum qui nōdum venerunt in seculum.

63 Quodq; miseretur eorum qui convertunt se ad legem ipsius:

64 Et longanimem esse, eo quòd longanimitatem exhibet peccatoribus quasi suis operibus:

65 Et munificum esse, eò quòd donare vult cuiq; prout res exigunt:

66 Et plurimùm misericordem, eò quòd magis ac magis multiplicat misericordias iis qui præsentes sunt, qui præterierunt, & qui futuri sunt.

67 Multiplicat; si enim non multiplicaret misericordias suas, non servaretur hoc seculum cum iis qui obtinent ipsum hæreditariò:

68 Et condonat; si enim pro bonitate sua non condonaret, ut qui fecerunt iniquitatem ii leventur suis iniquitatibus, non posset decies millesima pars hominum conservari:

69 Et judex si non ignosceret iis qui curantur verbo ipsi⁹, & deleret multitudinē cōtentionū,

70 Non planè reliqui fierent ex innumerabili multitudine, nisi pauci valde.

ANNOTATIO.

18 Qui enim] *Quasi dicat, utrum impietas populo tuo inest, ac non magis gentibus exteris? ut suprà* 3.28. 26 Sponsa] *id est, Ecclesia, quæ jam quasi sepulta atque obruta est, adeoq; putrefacta, ut Jechezkel.* 37. 28 Quadringentis] *hos annos rotundato numero agnosco dici: sed in accommodatione est labor: nam cum ab anno primo Cyri ad perpessionem Christi anni sint ex Danijele* 487. *ad nativitatem* 453. *hæc autē anno* 30. *dicta sint ab eversu Jeruschalaimis, hoc est* 492. *anno ante natum Christū. videtur*

hoc tempus ab eo tempore incipiendum in quod authenticus Hhezræ liber desinit: quasi si illud tempus ab Hhezra hic liber fuisset scriptus: ita subductis annis 49. usque ad nativitatem Christi anni erunt 404. rotundato numero. Vide quæ scripsimus in Actor. 13.20 29 Viventes omnes] *eo ordine qui deinceps proponitur.*

Caput VIII.

1 TUNC ille respondit mihi dicens, hoc seculum fecit Altissimus propter multos, futurum autem propter paucos.
2 Proponam autem tibi, Hhezra, similitudinem. Quemadmodum si rogares terram, dictura esset tibi se plus daturam terræ unde fiat fictile, minimum autem pulveris unde fit aurum; sic etiam habet se hoc præsens seculum.
3 Multi quidem creati sunt, sed servabuntur pauci.
4 Ego autem respondens dixi,* absorbe ergo anima quod sentitur, & devora quod sapit.
5 Conveneras enim audiendi prophetandiq; consilio; sed non est tibi datum spatium nisi solummodò ad vivendum.
6 O Domine, si non permittas servo tuo ut oremus coram te, & des nobis semen cordi culturamq; sensui unde fructus efficiatur, qui vivere posset omnis corruptus qui inter homines locum habet?
7 Tu enim solus es, & nos unà figmentum sumus tuarum manuum prout locutus es.
8 Nunc autē quando in vulva fingitur corpus, tu præstas membra: conservatur velut in igne & aqua creatura tua, cùm novem mensibus fert opus tuum creaturam tuam creatam in ipso:
9 Ipsum inquam quod conservat & quæ conservatur in eo, utraq; servantur; & servata plerunq; iterum reddit vulva quę creverunt in ipsa.
10 Imperasti etiam ex ipsis membris, præberi fructui lac mamillarum,
11 Ut nutriatur id quod formatum est ad tēpus aliquod, & postea instituas eum in misericordia tua,
12 Enutris eum justitia tua, & erudiens eum in Lege tua corripis eum intellectu tuo;
13 Et mortificas eum ut creaturam tuam, & vivificas eum ut opus tuum.
14 Si ergo perdis eum solo jussu tuo qui tanto labore fuit formatus, facile etiam fuerit ordinare ut id quod factum est servetur.
15 Nunc itaq; Domine eloquar: ac de omnibus quidem hominibus tu nosti optimè; verùm de populo tuo propter quem doleo,
16 Et de hæreditate tua propter quam lugeo, de Jisraële propter quem tristis sum, & de Jahhakobo propter quem dolore affectus sum,
17 De eo incipiam orare coram te, pro me & pro eis: quoniam video lapsus nostros qui inhabitavimus terram,
18 Et exaudivi celeritatē judicis adventuri.
19 Ideo audi vocem meam, & intellige sermonem meum: eloquar coram te præcipuum verborum Hhezræ antequam assumatur,
20 Dicens, Domine qui permanes in æternum; cujus oculi elati in supremo sunt atque in aëre;
21 Cujus thronus æstimari non potest, nec comprehendi gloria; cui adstat exercitus Angelorum tremens,
22 *Quorum observatio vento & igni commititur; cujus verbum verum, & dicta perstantia; cujus fortia jussa, & dispositio terribilis;
23 Cujus aspectus arefacit abyssos, & indignatio tabefacit montes, ut testificatur veritas:
24 Exaudi orationem servi tui, & auribus percipe preces figmenti tui:
25 Dum enim vivo, loquuturus sum; & dum sensum habeo, affaturus te.
26 Ne respicias ad delicta populi tui, sed ad eos qui tibi serviunt fideliter:
27 Ne attendas ad impia gentium studia, sed ad eos qui custodiverunt anxiè testimonia tua:
28 Neque reputes eos qui conversati sunt falsò in conspectu tuo, sed eorum recordare qui ex voluntate tua cum reverentia tui agnoverunt te:
29 Neque velis perdere eos qui pecudum mores habuerunt, sed respice ad eos qui legem tuam luculentè docuerunt:
30 Nec indigneris eis qui bestiis pejores judicati sunt, sed eos diligas qui semper in tua justitia & gloria fiduciam habuerunt.
31 Nos enim & majores nostri ex morbis tabibus languemus: tu autem propter nos peccatores misericors appellaberis.
32 Tunc misericors appellaberis, si voles exhibere nobis misericordiam, nobis inquā non habentibus opera justitiæ:
33 Justi enim, si quibus essent opera multa reposita, ex propriis operibus mercedem reciperent.
34 Quid verò est homo, ut indigneris ei? aut genus corruptum, ut ita acerbè agas cum ipso?
35 Etenim verè nemo natus est qui non impiè gesserit, & viventium nemo qui non deliquerit,
36 Hac autem in re annuntiabitur justitia tua & bonitas tua Domine, quòd eorum misertus fueris quibus nihil est bonorum operum.
37 Tunc respondit mihi dicens, Rectè locutus es quædam; ut sermones habuisti, sic etiam fiet.
38 Etenim revera non exigam rationem de factis eorum qui peccaverunt * ante mortem, ante judicium, ante perditionem;
39 Sed delectationem capiens ex justorum cogitationibus; recordabor earum, peregrinationis quoque, & salutis, & recipiendę mercedis.
40 Quomodo ergo locutus fueram, sic etiam est.
41 Sicut enim agricola serit quidem super terram semina multa, plantasq; plurimas plantat; sed non omnia quæ seminata sunt procedente tempore servantur, nec omnia quæ plantata sunt radicantur: sic etiam qui in seculo seminati sunt non omnes servabuntur.
42 Ego autem respondens dixi, Si inveni gratiam, proloquar.
43 Quemadmodum semen agricolæ cùm non assurgit, sive non acceperit pluviam tuam tempore suo, sive corruptum fuerit multitudine pluviæ:

44 Sic

45 Propterea tu ne appareto aquila, & alæ tuæ horribiles,& pennulæ tuæ pessimæ, & capita tua maligna,& ungues tui pessimi,& totum corpus tuum vanum,

46 Ut 'refrigeretur tota terra,& liberata a vi tua convertatur,& speret jus ac misericordiam ab eo qui fecit ipsam.

ANNOTATIO.

1 Tunc] *Hoc somnium explicatur cap.sequente,fabulasq; non paucas continet.* 46 Refrigeretur] *ut 3.Hhezra 4.62.metaphora convenientissima ab anhelu & ex labore fessis.*

CAPUT XII.

1 HOC facto,cùm alloquutus esset leo his verbis aquilam,vidi,

2 Quòd ecce superesset caput,non autem comparerent illæ quatuor alæ quę ad ipsum transierant: nam erectæ fuerant ut regnarent,sed fuerat regnum earum exile & tumultu plenum.

3 Vidi autem cùm ecce non comparerent illæ,totum corpus aquilæ incendi: unde expavit terra valde,& ego ex tumultuatione ac excessu mentis metuq; magno evigilavi, & dixi spiritui meo,

4 Ecce tu præstas mihi hęc,eò quòd scrutaris vias Altissimi:

5 Ecce adhuc sum defessus animo, & spiritu meo infirmus valde, ne modica quidem inest mihi virtus a timore multo quo expavi nocte hac.

6 Nunc ergo orabo Altissimum,ut me ad finem usque confirmet.

7 Tum dixi,Domine Jehova,si inveni gratiam in oculis tuis, si justus effectus sum apud te præ multis, & si certè ascendit oratio mea in conspectum tuum;

8 Confirma me, & ostende mihi servo tuo interpretationem distinctam visi horribilis istius, ut plenissimè consoleris animam meam:

9 Nam dignum me habuisti cui tempora ultima ostenderes.

10 Ille autem mihi,'hæc est,inquit,interpretatio visionis hujus:

11 Aquila quam vidisti ascendentem e mari, regnum illud est quod visionę visum est Danieli fratri tuo:

12 Sed non est illi data interpretatio,nunc autem sum interpretaturus tibi.

13 Ecce dies veniunt cùm exurget regnum super terram, a quo erit vehementior metus quàm ab omnibus regnis quæ fuerint ante ipsum.

14 Regnabunt autem in eo Reges duodecim unus post alterum:

15 Qui verò secundus incipiet regnare,is plus temporis obtinebit quàm ullus e duodecim.

16 Hæc est interpretatio duodecim alarū quas vidisti.

17 Quòd autem vocem quæ loquuta est audisti non e capitibus ejus exeuntem,sed e medio corpore ejus,

18 Hæc est interpretatio; post tempus regni illius nascentur contentiones non modicæ,periclitabiturq; ut cadat; non tamen cadet tunc, sed iterum restituetur principio suo.

19 Quòd vidisti pennulas octo subjectas alis cohærentes alis ejus,

20 Hæc interpretatio : exurgent in ipso Reges octo, quorum erunt tempora brevia & citati anni: ac duo quidem ex ipsis peribunt statim;

21 Appropinquante verò tempore, quatuor diutius servabuntur medio tempore,cùm incipiet appropinquare tēpus ejus ut finiatur; duo verò in finem servabuntur.

22 Et quòd vidisti tria capita quiescentia,

23 Hæc interpretatio : ultimis temporibus ejus suscitabit Altissimus tria regna in quæ reducturus est multa alia,& dominabuntur terræ, atque habitatoribus ejus,

24 Infestantia eos labore graviore quàm prę cedentia: propterea vocati sunt Reges capita aquilæ.

25 Isti enim sunt qui recolligent impietates illius, & qui perficient extrema illius.

26 Quòd vidisti caput maximum disparuisse, hęc interpretatio; unus ex eis super lecto suo morietur,sed tamen cum tormentis.

27 Duos autem qui perstiterint gladius consumet:

28 Unius enim gladius consumet alterum, sed tamen ille quoque gladio tandem cadet.

29 Quòd vidisti pennulas duas subjectas alis trajicere subter caput quod erat in parte dextera,

30 Hæc est interpretatio: hi sunt quos servavit Altissimus in finem suum, hoc est regnum exile,& tumultu plenum.

31 Quòd etiam audivisti leonem, quem videras evigilantem progressum de sylva, rugientem,alloquentem aquilam, & arguentem eam factaq; injusta ejus omnibus sermonibus suis, sicut audisti:

32 Hic est Spiritus quem servavit Altissimus in finem contra eos & impietates eorum,ut arguat eos,& eis objiciat in os dilaniationes eorum.

33 Sistet enim eos in judicio vivos: eritque postquam arguerit eos, ut tunc demum corripiat eos.

34 Nam residuum populum meum liberaturus est a miseria, qui servati fuerint in finibus meis, & exhilarabit eos usque dum finis adveniat, dies judicii de quo ab initio loquutus sum tibi.

35 Hoc somnium quod vidisti, & hæ interpretationes illius.

36 Tu verò solus fuisti dignus qui hoc secretum scires Altissimi.

37 Scribe ergo omnia hęc in libro quę vidisti,& pone ea in loco abscondito:

38 Et docebis ea sapientes populi tui, quorum animos scis posse capere & servare secreta hæc.

39 Tu autem adhuc sustine hìc alios dies septem

tem, ut tibi ostendatur quicquid visum fuerit Altissimo ostendere tibi. Ita profectus est a me.

40 Fuit autem cùm audiisset omnis populus præteritis septem diebus me non fuisse reversum in civitatem, ut *congregati omnes æquè parvi ac magni venirent ad me, & alloquerentur me dicentes,

41 Quid peccavimus in te? quid injustè egimus in te, quòd derelictis nobis sedisti in loco hoc?

42 Tu enim nobis superes solus ex omnibus populis, ut botrus e vinea, & sicut lucerna in loco obscuro, & sicut in portu navis servata a tempestate.

43 An non sufficiunt nobis mala quæ contigerunt?

44 Si ergo tu nos dereliqueris, quanto nobis fuisset melius succensos fuisse nos quoque cum Tzijonis incendio?

45 Nec enim sumus meliores eis qui ibi mortui sunt: & ploraverunt voce magna.

46 Respondens autem eis dixi, confide Jisraël, & noli contristari tu domus Jahhakobi;

47 Est enim memoria vestri coram Altissimo, & Deus fortis non obliviscitur vestri in tentatione:

48 Ego verò non dereliqui vos, neque discessi a vobis; sed veni in hunc locum ut deprecarer pro desolatione Tzijonis, ut quærerem misericordiam pro oppressione sanctificationis vestræ.

49 Nunc ergo abite unusquisque vestrum in domum suam: ego autem veniam ad vos post dies istos.

50 Et profectus est populus, sicut dixeram ei, in civitatem:

51 Ego autem sedi in campo septem diebus, sicut mihi mandavit Deus, comedens solummodo de floribus agri: ex herbis fuit esca mihi in diebus illis.

ANNOTATIO.

10 Hæc est] *Si quis in summo otio volet negotiosus esse, poterit hanc interpretationem ad historias utcunque pertrahere: sed quid opus est tantam operam in opere tam fabuloso consumere? Hic certè nimis prædicat laudes suas cùm Danijeli seipsum anteponit; & nefariè quoque mentitur cùm datam visi interpretationem Danijeli negat. Ego verùm & fructuosum Danijelis agrum quàm hunc fallacem & senticosum malo colere.*

40 Congregati omnes] *vide suprà in* 3.1.

CAPUT XIII.

1 FUIT autem post dies septem ut nocte somniarem somnium,

2 Quòd ecce de mari quidam ut ventus exurgebat, & conturbabat omnes fluctus ejus.

3 Vidi autem quòd ecce invalescebat ille homo cum millibus cœlitum, & quocunq; vultum suum vertebat ut consyderaret, tremebant omnia quæ ab eo respiciebantur:

4 Et quocunque exibat vox ex ore ejus, exardescebant omnes qui audiebant vocem ejus sicut ardet* terra quando sentit ignem.

5 Et vidi postea, cùm ecce congregaretur multitudo hominum innumera e quatuor partibus cœli ut debellarent hominem qui ascenderat e mari,

6 Uidi quòd ecce sibi ipsi exculpsit montem magnum, & volavit super eum.

7 Ego autem quæsivi regionem videre vel locũ unde mons exculptus esset, nec tamẽ potui.

8 Deinde vidi quòd ecce omnes qui congregati fuerunt in eum ut expugnarent eum timebant valde, & tamen ausi sunt pugnare.

9 Ecce autem ut vidit impetum multitudinis venientis, non extulit manum suam, neque frameam prehendit, neque aliquod instrumentum bellicum; sed solummodo, ut vidi,

10 Emisit ex ore suo sicut flatum ignis, & e labiis suis spiritum flammæ, & e lingua sua scintillantes procellas; quæ commista sunt omnia simul, flatus ignis, spiritus flammæ, & multitudo procellarum,

11 Quę irruit impetu super multitudinem paratam ad pugnandum, & succendit omnes adeò ut repentè nihil videretur de innumera illa multitudine, nisi pulvis solùm & fumus odorem mittens: atque hæc videns extimui.

12 Postea verò vidi hominem illum descendentem de monte, & vocantem ad se multitudinem alteram pacificam:

13 Accessitq; ad eum species hominum multorum quorundam gaudentium, & quorundã dolentium, quorum alii erant alligati, alii adducebant ex iis quæ offerri solent: & infirmatus sum ex pavoris multitudine, & expergefactus dixi,

14 Tu ab initio demonstrasti servo tuo res istas mirabiles, & dignum me habuisti cujus precationem susciperes:

15 Nunc ergo demonstra mihi adhuc interpretationem somnii istius.

16 Nam sicut existimo ex sensu meo, *væ iis qui derelicti fuerint diebus illis; & multo ampliùs vę illis qui non fuerint derelicti:

17 Qui enim non fuerint derelicti, tristiores erunt.

18 Intelligo nunc quę sint reposita in dies ultimos, ut his obveniant & iis qui derelicti fuerint:

19 Propterea enim venerint in pericula magna & necessitates multas, sicut ostendunt somnia hęc.

20 Attamen facilius est periclitantem venire in hunc diem, & tunc videre quæ contingent tempore ultimo, quàm pertransire sicut nubem a seculo.

21 Ille autem mihi respondens dixit; & visionis interpretationem dicam tibi, & de quibus loquutus es hæc adaperiam tibi.

22 Quòd de iis dixisti qui derelicti fuerint, hæc est interpretatio:

23 Qui perfert periculũ, in illud tempus hic se custodivit; & qui in pericula inciderunt, hi sunt qui habent opera & fidem apud Altissimum.

24 Scito ergo beatiores esse qui derelicti fuerint iis qui sunt mortui.

25 Hæ interpretationes visionis: quòd vidisti virum ascendentem e medio maris,

26 Is

26 Is est quem conservat Altissimus multis temporibus, qui per seipsum liberaturus est creaturas suas, & ipse dispositurus iis qui derelicti sunt fœdus.

27 Quòd autem vidisti de ore ejus exire sicut flatum & ignem & procellam,

28 Et quòd non tenebat frameam, neque instrumentum bellicum; corrupit impetus ejus multitudinem quæ venerat ad oppugnandum eum; hæc est interpretatio:

29 Ecce dies veniunt quando incipiet Altissimus liberare eos qui sunt super terram,

30 Et veniens excessum mentis afferet iis qui inhabitant terram:

31 Et cogitabunt debellare alii alios, civitas civitatem, & locus locum: gens insurget adversus gentem, & regnum adversus regnum.

32 Erit autem cùm fient hæc & contingent signa quæ antè ostendi tibi, ut tunc reveletur Filius meus quem vidisti ut virum ascendentem.

33 Eritque quando audierint omnes gentes vocem ejus, ut derelinquat unusquisque bellum suum quod habuerint inter se,

34 Et colligatur in unum multitudo innumerabilis, vt volentium venire & expugnare eum.

35 Ipse autem stabit super cacumen montis Tzijonis.

36 (Tzijon enim procedet ostendeturque omnibus parata & ædificata, ut vidisti montem sculpi sine manibus)

37 *Et ipse Filius meus arguet impietates gentium quas adinvenerunt, malis quæ cum procella comparantur; & mala cogitata eorum cruciamentis quibus incipient cruciari, assimilatis flammæ;

38 Et perdet eos sine labore per Legem quæ igni assimilata est,

39 Quòd autem vidisti eum colligentem ad se aliam multitudinem pacificam;

40 Hæ sunt decem tribus captivæ abductæ e terra sua diebus Hoschuhhæ Regis, quem captivum abduxit Schalmanasar rex Assyriorum; quæ deportatæ cis flumen posteà translatæ sunt in *terram aliam.

41 Ipsi autem sibi ceperunt hoc consilium, ut derelinquerent multitudinem gentium profecti in ulteriorem regionem ubi nunquam genus humanum habitavit,

42 Et ibi observarent legitima statuta sua quæ non observaverant in regione sua.

43 Per introitus autem fluminis Euphratis angustos introierunt,

44 (Fecit enim eis tunc Altissimus signa, sistens venas fluminis usque dum transivissent)

45 Et in eam regionem perventuris fuit via magna, iter anni unius & dimidii: regio autem illa vocatur *Hhar-schareth.

46 Tunc habitaverunt ibi ad tempus usque ultimum: nunc autem cùm incipient reverti,

47 Iterum Altissimus sistet venas fluminis ut possint transire: propterea vidisti multitudinem cum pace ambulantem.

48 Sed & qui derelicti fuerint e populo tuo, qui invenientur intra terminum meum,

49 Fiet ergo, cùm incipiet perdere multitudinem earum gentium quæ collectæ fuerint, ut protegat eos qui e populo superfuturi sunt;

50 Et tunc ostendat eis multo plura portenta.

51 Ego verò dixi, Domine Jehova, ostende mihi cur viderim virum ascendentem e medio maris.

52 Et ille mihi, Sicut non potes, inquit, vel scrutari vel scire quæ sunt in profundo maris; sic non poterit quisquam super terram videre Filium meum vel eos qui cum eo sunt nisi tempore & die illo.

53 Hæc est interpretatio somnii quod vidisti, & propter quod illuminatus hic fuisti solus.

54 Nam dereliquisti viam tuam, & in meam incumbens, legem quæsivisti eam,

55 Vitamq; tuam disponens sapienter, *illam ex animo tuo vocasti matrem.

56 Ac propterea ostenditur tibi merces apud Altissimum: erit enim post tres dies alios; ut apud te alia proloquar, exponamque tibi *res graves & mirabiles.

57 Profectus itaq; perrexi in campum, glorificans multum & laudans Altissimum de rebus mirabilibus quas suo tempore facit,

58 Quòd gubernet tempus & quæ accidunt temporibus; & resedi illic tribus diebus.

ANNOTATIO.

4 Terra] *id est, res terrestres, metonymicè.* 16 Væ iis] *hæc non imprecantis sunt, sed prophetantis verba: gravis quidem, inquit, eorum conditio futura est qui tum vivent; sed eorum adhuc gravior qui antè sublati fuerint: illi enim ut procellis agitentur, videbunt tamen regnum Dei; hi verò præripientur morte & calamitatibus ne videant illud.* 37 Et ipse] *hunc & sequentem versum imperitia librariorum corruptissimum sic restitui oportuit ex vers.* 10. 40 Terram aliam] *id est, (inquiunt Judæorum fabulæ) trans montes Caspios, ubi regnum est amplissimum quod fluvio Schabbatjone disterminatur a reliquis gentibus: ut tradunt ipsorum libri, & docet historia illius monstri quod memoria nostra per Carolum v. Cæsarem pœnas Mantuæ in Italia dedit suæ impietatis & perfidiæ, nempe Schelomonis Regis. ut se agyrta ille prædicabat. En impiam falsamq; historiam hoc prophetico (si credere fas est) libro confirmatam, & ab authore explicatam usque ad vers.* 48. *Qui librum hunc mirantur & pro divino habent, agnoscant ex hoc saltem loco, a quo spiritu isthæc ad nos allata sint: hæc enim verba ementiuntur planè veritatem Dei aliis in libris authenticis ab ipso Hhezra traditam.* 45 Har-schareth] *id est, mons ministerii, seu montosa regio, in qua cultus Dei institutus & observatus est. Hhebræa appellatio.* 55 Illam] *nempe legem meam.* 56 Res graves] *scilicet ad imitationem Moschis: ut iste videri voluit.*

CAPUT XIIII.

1 FUIT autem die tertio cùm sederem sub quercu, ut ecce vox exiens ad me *e rubo diceret, Hhezra Hhezra;

2 Cui dixi, Ecce me Domine, & surrexi in pedes meos.

3 Tum ille mihi, Planè revelatus sum super rubum,

rubum, & alloquutus sum Moschen, quando populus meus serviebat in Ægypto,

4 Et mittens eum eduxi populum meum ex Ægypto, & adducens eum super montem Sinai detinui eum apud me diebus multis,

5 Et enarrans ei res multas admirabiles, ostendi ei temporum arcana & finem.

6 ʻAc præcepi ei dicens, hæc palam facies verba, & hæc abscondes.

7 Nunc quoque edico tibi,

8 Signa quæ demonstravi, & somnia quæ vidisti, & interpretationes quas audisti in corde tuo repone.

9 Tu enim recipiêris ne omnia videas, adducêris reliquus factus consilio meo cum similibus tuis usque dum finiantur tempora:

10 Quoniam seculo periit juventus sua, & tempora prope est ut senescant.

11 Nam in duodecim partes divisum est seculum, cujus transierunt decem, & dimidium partis undecimæ.

12 Supersunt autem ei quæ subsequuntur medium partis undecimæ.

13 Nunc ergo dispone domum tuam, & corripe populum tuum, ac consolare humiles eorum,

14 Et renuntians jam corruptelæ dimitte abs te mortales cogitationes, abjiciensque a te pondera humana exue te jam infirma natura, ac reponens seorsim molestissimas tibi cogitationes, festina migrare ab his temporibus:

15 Quæ enim vidisti nunc contigisse mala, iterum his deteriora facient.

16 Nam quo invalidius fiet seculum a senectute, eò multiplicabuntur ampliùs in habitatores mala.

17 Longiùs enim abibit veritas, & appropinquabit mendacium: jam autem festinat venire illa visio quam vidisti.

18 Ego verò respondens dixi, Placeant hæc coram te, Domine.

19 Ecce enim ego abiens, sicut præcepisti mihi, corripiam præsentem populum: qui autem deinceps nati fuerint quis commonebit?

20 Positum est ergo seculum in tenebris, & habitatores ejus sunt sine lumine;

21 ʻQuoniam lex tua exusta est: quamobrem nemo scit quæ a te facta sunt, vel quæ incipient fieri opera.

22 Si ergo inveni apud te gratiam, immitte in me Spiritum sanctum ut scribam quicquid fuit factum in seculo ab initio, quæ fuerunt scripta in Lege tua, ut possint homines invenire semitam tuam; & qui voluerint vivere ultimis temporibus, vivant.

23 Respondens itaque mihi dixit, Abi congrega populum, & indicito eis ut non quærant te diebus quadraginta.

24 Tu autem præpara tibi ʻlibros multos; & accipiens tecum Serajam, Debarjam, Schelemjam, Echanum, & Chatzielem, hos quinque viros paratissimos ad scribendum velociter, advenito huc;

25 Et ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quę non extinguetur donec finita sint quę inceperis scribere.

26 Iisque perfectis quædam palam facies, quædam sapientibus occultè trades: in crastinum autem hac hora incipies scribere.

27 Tunc ego profectus sicut præceperat mihi, congregavi omnem populum & dixi,

28 ʻ Audi Jisraël verba hęc,

29 Peregrinati sunt majores nostri olim in Ægypto, & liberati sunt inde,

30 Et acceperunt Legem vitæ quam non custodiverunt, & quam vos sequentes eos transgressi estis.

31 Traditaq; vobis terra in sortem & monte Tzijonis, & patres vestri & vos iniquè fecistis, ac non observastis vias quas præcepit vobis Altissimus:

32 Qui cùm justus sit judex, abstulit vobis ad tempus quod donaverat.

33 Et nunc vos hîc estis, & fratres vestri sunt ʻulterius quàm vos.

34 Si ergo imperantes sensibus vestris erudiveritis cor vestrum, vivi conservabimini, & post mortem misericordiam consequemini.

35 Judicium enim post mortem adveniet quando iterum reviviscemus, atque tunc justorum nomina apparebunt, & impiorum facta ostendentur.

36 Ad me verò nemo jam accedat, neque requirat me in dies quadraginta.

37 Ita acceptis quinque viris sicut mandaverat mihi, profecti in campũ mansimus illic.

38 Fuit autem postridie ut ecce vox me vocaret, dicens, Hhezra aperi os tuum, & bibe quod bibendum tibi dedero.

39 Me itaque aperiente os meum, ecce calix plenus porrigebatur mihi, plenus rei liquidæ sicut aqua, sed colore igneo:

40 Quem accipiens bibi; cumq; bibissem ex eo, cor meum cruciabatur intellectu, & in pectore meo intumescebat sapientia, quam spiritus meus voluit conservare memoriæ.

41 Quapropter ubi apertum fuit os meum, non fuit clausum ampliùs;

42 Sed vt Altissimus dederat intellectum quinque illis viris, scripserunt ea quæ dicebantur excessu mentis, & quæ non intelligebant:

43 Ac nocte quidem sumebant cibum; ego verò per diem loquebar, & per noctem non tacebam.

44 Sic fuerunt scripti per quadraginta dies libri ʻducenti quatuor.

45 Fuit autem completis quadraginta diebus,

46 Ut loqueretur Altissimus dicens, Quæ priora scripsisti propone palàm, ut legãt digni & indigni;

47 Posteriores verò septuaginta conserva, ut tradas eos sapientibus e populo tuo:

48 In his enim est vena intellectus, & sapientiæ fons, & scientiæ flumen. Atque ita feci.

ANNOTATIO.

1 E rubo] *Scilicet e cœlo hic Moses descenderat alter: nam in tota hac narratione sua Mosen simulat, ut mendaciis suis conciliet fidem.* 6 Ac præcepi] *Pentateuchum quidem habemus, sed librum qui hæc doceat minimè. Hæc & sequentia multa non Propheta aut Sacerdos Dei, sed lymphatus enunciaturus est.* 21 Quoniam] *Jam sequitur blasphema & cotumeliosa in Dei Ecclesiam fabula; amissa esse omnia*

exempla

44 Sic etiam perit similiter homo qui manibus tuis formatus est, qui tua imago nominatur eò quòd similis est tibi, propter quem omnia formasti ; quandoquidem comparasti eum cum semine agricolæ.
45 Ne irascaris nobis; sed parce populo tuo, & miserere hæreditatis tuæ : tu enim creaturæ tuæ misertu rus es.
46 Qui respondit mihi dicens, Quæ sunt præsentia, præsentibus ; & quæ futura, futuris sunto.
47 Multum enim abes ut possis ampliùs diligere creaturam meam quàm ego: te autem ipsum frequenter accessi propiùs, sed injustos nunquam.

Suprà 5.33.

48 Hac autem in re mirabilis videris coram Altissimo,
49 Quòd abjiciens te ut decet, non judicas te dignum qui inter justos glorificeris plurimùm.
50 Quapropter miseriæ multæ ac miserabiles evenient habitatoribus seculi temporibus ultimis, quia in multa superbia ambulaverint:
51 Tu autem pro te intellige, & pro similibus tui inquire gloriam.
52 ʻVobis enim apertus est paradisus, plantata arbor vitæ, præparatum futurum tempus, comparata abundantia, ædificata civitas, probata requies perfecta bonitate, perfectaque sapientia.
53 Radix mali obsignata est ne hæreat vobis, infirmitas & tinea a vobis absconsa est, & in sepulchrum fugit corruptio, in oblivionis locum :
54 Præterierunt dolores, & ostenditur tandem adventurus immortalitatis thesaurus.
55 Noli ergo ampliùs inquirere de multitudine pereuntium.
56 Etenim isti assumentes licentiam spreverunt Altissimum, & Legem ejus contemnentes dereliquerunt vias ejus:
57 Prꝫterea etiam conculcaverunt justos ejus,
58 Et dixerunt cum animo suo non esse Deum, & quidem scientes se morituros esse.
59 Sicut enim vos suscipient illa quꝫ prædicta sunt, sic eos invadent sitis atque cruciatus qui comparati sunt.
60 Non enim voluit Deus hominem disperdi; sed ipsi qui creati sunt coinquinaverunt nomen ejus qui fecit ipsos, & ingrati fuerunt ei qui præparaverat ipsis vitam:
61 Quapropter judicium meum modò appropinquat.
62 Atque hæc quidem non omnibus demonstravi, sed tibi & paucis tui similibus.
63 Tunc ego proloquens dixi, Ecce nunc Domine, demonstrasti quidem mihi multa signa quæ incipies facere ultimis temporibus ; sed quo tempore non demonstrasti mihi.

ANNOTATIO.

4 Absorbe] *Id est, in vitam præsentem incumbe : objectio ethopœetica, ut est 1.Cor.15.32.* 22 Quorum] *ut Psal.104.4.& Hebr.1.7.* 38 Ante mortem] *vide infrà 9.9.& sequentibus.* 52 Vobis] *elegans typorum congeries ad gloriam adumbrandam quæ suo tempore in filiis Dei revelabitur.*

CAPUT IX.

1 RESPONDIT autem mihi, dicens, Tu si quo modo poteris, metire tempus in ipso : erit enim cùm videris partem quandam signorum quꝫ prædicta sunt transiisse ;
2 Tūc intelliges illud esse tempus quo cœpturus est Altissimus visitare seculum quod ab ipso factum est:
3 Quando, inquam, videbitur in seculo terræ motus & populorum turbatio.
4 Tunc intellige Altissimum de iis diebus antecedentibus inde a principio loquutum esse.
5 Sicut enim quicquid est in seculo initium pariter & consummationem habet, ac consummationem manifestam :
6 Sic etiam Altissimi tempora initia habent manifesta prodigiis & potentibus factis, & cōsummationes manifestæ sunt & actu & signis :
7 Eritque ut quisquis servabitur, qui poterit effugere labore suo per fidem qua credidistis,
8 Reliquus fiat ex prædictis periculis, videatque salutare meum in terra mea & in terminis meis, ut sanctificavi me inde a seculo.
9 Tunc erunt in miseriis qui nunc abutuntur viis meis, & in tormentis morabuntur qui per contemptum eas abjecerint :
10 Qui enim non agnoverunt me, cùm viventes beneficia consequerentur ;
11 Et qui fastidiverunt Legem meam cùm adhuc facultatem haberent, cumque adhuc esset apertus eis pœnitentiæ locus non tamen adverterunt, sed spreverunt eam ;
12 Hos oportet post mortem in cruciatu agnoscere.
13 Tu ergo noli ampliùs curiosè inquirere quomodo cruciabuntur impii, sed inquire quo modo servabuntur justi , quorum & propter quos seculum est, & quando.
14 Ego verò respondens dixi,
15 Quod antè loquutus sum nunc etiam dico & dicam in posterum, plures esse qui pereunt quàm qui serventur ; sicut fluctus majores sunt guttis.
16 Ille autem respondit dicens,
17 Qualis ager, talia & semina, & quales flores, tales tincturæ ; & qualis operator, tale opus ; & qualis agricola, talis cultura : quoniam tempus est seculi.
18 Tunc enim cùm ego pararem iis qui nunc sunt seculum (ut nondum factum fuerat) in quo habitarent, nemo mihi contradicebat:
19 Atque ut tunc quidem, quisque nunc etiam creatur in mundo hoc parato, & messe indesinēte, & lege impervestigabili: sed corrupti sunt mores eorum.
20 Consyderans itaque seculum quòd ecce periculum aderat ei a cogitationibus quæ advenerant in ipsum,
21 Respexi & peperci ei valde : tandem servavi mihi acinum e botro, & plantam e plan-

tario multo.

22 Pereat ergo multitudo quæ immeritò nata est, serveturque acinus meus & planta mea, quæ multo cum labore perfeci.

23 Tu autem si adhuc alios septem dies remiseris (sed ne jejunato illis;

24 Ita in campum florum ' ubi domus non est ædificata, & comedito solùm de florib' ipsius campi: ne carnem gustato, vinumque ne bibito, sed flores solummodo)

25 Deprecans indesinenter Altissimum, veniam denuo & alloquar te.

26 Itaque profectus sum, sicut dixerat mihi, in campum qui vocatur ' Ardatha; ubi sedens inter flores comedi de herbis agri, & cibo earum saturatus sum.

27 Fuit autem post dies septem discumbente me super gramen, cùm animus meus turbaretur de integro sicut antea,

28 Ut aperto ore meo inchoarem loqui coram Altissimo, & dicerem;

29 O Domine, tu quidem certè videndum te exhibuisti majoribus nostris in deserto avio & infructuoso cùm egrederentur ex Ægypto,

30 Et dixisti planè, Tu Jisraël audi me, & semen Jahhakobi attende ad sermones meos:

31 Ecce enim ego semino in verbis legem meam, qua afferente in vobis fructum, gloriam reportabitis de eo in seculum.

32 Verùm majores nostri acceptam legem nō servaverunt, & statuta tua non custodiverunt, fructus verò Legis non periit (nec enim poterat, quoniam tuus erat)

33 Nam qui acceperant, perierunt non custodientes quod in ipsis seminatum fuerat.

34 Ecce autem consuetudo est, cùm excepit terra semen, aut mare navem, aut vas aliquod escam vel potum; perdito eo in quo seminatum est, vel in quod immissum est,

35 Simul id quod seminatū immissum ve fuerit & quæcunque fuerint excepta perdi, eaque jam non esse penes nos: nobis verò non ita accidit.

36 Nos quidem qui Legem accepimus, peccando periimus, & cor nostrum quod exceperat eam:

37 Lex verò non periit, sed permansit in suo robore.

38 Cùm autem hæc loquerer apud animum meum, respiciens oculis meis vidi mulierem ad dexteram, quæ ecce lugens plorabat cum vociferatione magna, & animo dolebat valde, vestimentis suis discissis & cinere insperso capiti ipsius.

39 Omittens itaque cogitationes meas in quibus versabar, conversus sum ad eam,

40 Et dixi ei, quare fles? & quid doles animo?

41 Illa verò mihi, Sine me, inquit, Domine mi, flere & in dolore pergere; nam valde amaro sum animo, depressa sum valde.

42 Me autem dicente ei, quid perpessa es? dic mihi; respondit illa mihi,

43 Sterilis fueram ego ancilla tua ac non pepereram triginta annis, cùm haberem maritum:

44 Ego verò per singulas horas & per singulos dies annosque triginta illos deprecabar Altissimum nocte ac die.

45 Fuit tandem post triginta annos ut exaudiret me Deus ancillam tuam, & respiciens abjectionem meam attendensque tribulationi meæ daret mihi filium, de quo gavisa sum valde ego & vir meus & omnes cives mei, honoremque Deo forti plurimùm tribuimus:

46 Et educavi eum labore multo.

47 Fuit autem quum crevisset pervenissetque ad eam ætatem qua uxorem ducturus erat, ut diem facerem epuli.

ANNOTATIO.

24 Ubi domus] *Propter typum, qui exponitur cap.10.* 26 Ardatha] *campus est sententia mea supra Babylonem a fungorum copia quasi fungosus appellatus, cujus in finibus est ille vicus quem Herodotus Ardericam voce composita nominat, quasi fungosum & inanem dicas.*

CAPUT X.

1 'HOC facto, introiens filius meus in thalamum suum, cecidit mortuus.

2 Quamobrem evertimus omnes lumina, & surrexerunt omnes cives mei ad consolandum me, & continui me ad noctem usque diei alterius.

3 Fuitque supersedentibus omnibus a consolatione mei ut quiescerem, fuit inquam ut surgens ea nocte fugerem, venirémque (ut vides) in hunc campum.

4 Nunc autem cogito non reverti in civitatem, sed hic consistere; neque comedere neque bibere, sed sine intermissione lugendo jejunare usque dum moriar.

5 Omittens igitur sermones in quibus versabar, iratus respondi ei, dicens,

6 Tu mulierum omnium stultissima, nónne vides luctum nostrum, & quæ nobis accidunt?

7 Tzijonem matrem nostram omni tristitia contristari, & depressione deprimi, & lugere validissimè,

8 Nos nunc lugere omnes, & tristes esse? cùm autem nos omnes contristamur, tu an cōtristaberis de uno filio?

9 Interroga enim terram, & dicet tibi se eam esse quæ debeat tam multorum lugere casus qui in ea pullulant,

10 Et omnium qui ex ipsa ab initio nati sunt, & aliorum qui venturi sunt: nam ecce penè omnes in perditionem ambulant, & exitio traditur plurima pars eorum.

11 Utra igitur ampliùs lugere debet? hæc certè quæ tantam multitudinem perdidit magis quàm tu quæ pro uno doles.

12 Quòd si dixeris mihi, non est planctus meus similis planctui terræ; quoniam fructum amisi ventris mei, quem cum mœroribus gestavi & cum doloribus peperi;

13 Terra autem pro modo terræ; sic abit ex ea

ea multitudo pręsens ut evenit antè:

14 Ego quoque dicturus sum tibi, Sicut tu cum labore peperisti, sic etiam terra dat fructum suum homini ab initio,' ei qui infecit ipsam.

15 Nunc ergo contine apud te ipsam dolorem tuum, & fortiter fer qui tibi contigerunt casus.

16 Si etiam tanquam justis acquieveris rebus a Deo determinatis, & consilium ejus percipies suo tempore, & istis in rebus laudaberis.

17 Regredere ergo in civitatem ad virum tuum.

18 Illa autem dicente mihi, non faciam, neque ingrediar civitatem; sed hic moriar:

19 Perrexi adhuc loqui ad illam, dicens,

20 Noli facere rem istam: sed assentire suadenti. Quot enim sunt casus Tzijonis? accipe consolationem propter dolorem Jeruschalaimorum.

21 Vides enim sanctuarium nostrum desolatum esse, & altare nostrum dejectum templumque nostrum destructum,

22 Psalterium nostrum humi prostratum esse, hymnum conticuisse, exultationem nostram dissolutam esse, lumen lychnuchi nostri extinctum, ' arcam fœderis nostri direptam, loca sancta nostra contaminata, & nomen de quo vocati sumus penè profanatum; liberos item nostros esse contumeliam passos, Sacerdotes nostros succisos, Levitas nostros in captivitatem abductos, virgines nostras inquinatas, mulieres nostras vim passas, justos nostros direptos, parvulos nostros perditos, juvenes nostros in servitutem raptos, & fortes nostros infirmatos,

23 Et quod omnium est maximum, signaculum Tzijonis,' resignatam esse gloriam ipsius: nam tradita etiam est in manus eorum qui oderunt nos.

24 Tu ergo excute tuam tristitiam multam, & depone a te dolorum multitudinem, ut tibi propitius Deus fortis requiem pręstet tibi Altissimus, requiem a laboribus.

25 Fuit autem me alloquente eam, ut facies ejus repentè fulgeret, ac specie coruscus fieret aspectus ejus adeò ut expavescens valde ab ea cogitarem quid illud esset.

26 Ecce autem subitò emisit sonum vocis magnũ & ita formidabilem ut moveretur terra ipsa a sono mulieris.

27 Cumq; respicerem, ecce mulier amplius non comparuit mihi; sed civitas ædificabatur & locus demonstrabatur a fundamentis magnus: & timens clamavi voce magna,

28 Et dixi, ubi est Uriel Angelus qui principio venit ad me? nam ipse fecit ut venirem in tantum hunc excessum mentis, quo finis meus quem spectabam evanescit, & oratio mea efficitur ridicula.

29 Me autem proloquente ista, ecce venit ad me;

30 Et respiciens me quòd ecce jacerem ut mortuus, & intellectus meus abalienatus esset prehendens dexteram meam confirmavit me, & statuens me in pedes meos, dixit mihi,

31 Quid tibi est? quòd turbata est mens tua & sensus cordis tui: quid conturbaris?

32 Cui ego, quoniam, inquam, dereliquisti me, qui faciens secundum sermones tuos veni in hunc campum: ecce autem videre mihi visus sum quæ non possum enarrare.

33 Ille autem dixit mihi, Sta viriliter, & docebo te.

34 Ego verò dixi, loquere, Domine mi, ad me; ne derelinquas me ut nõ frustratus moriar.

35 Nam vidi quę nesciebam, & audio quæ nescio:

39 Aut an falleretur sensus meus, & somniaret anima mea?

37 Nunc ergo oro te ut exponas servo tuo excessum istum. Qui respondens mihi dixit,

38 Audi me & docebo te exponens ea tibi a quibus metuis: nam Altissimus revelavit tibi mysteria multa:

39 Vidit rectam viam tuam, te sine intermissione fuisse contristatum pro populo tuo, & valde luxisse propter Tzijonem.

40 Hæc ergo intelligentia visionis quæ tibi apparuit paulo antè:

41 Quòd vidisti lugentem quam cœpisti consolari,

42 Nunc autem speciem mulieris amplius non vides, sed visa est tibi civitas ædificari;

43 Et quòd illa narrabat tibi de casu filii sui; hæc solutio est:

44 Hæc mulier quam vidisti est Tzijon, quã etiam modò conspicis ut civitatem ædificatã.

45 Quòd dixit tibi se fuisse sterilem ' triginta annis, *dixit* propterea quòd fuerant anni triginta quando non erant adhuc oblata in ea oblatio.

46 Sed fuit post annos triginta, ædificante Schelomone civitatem & oblationes offerente, tunc fuit quando peperit sterilis filium.

47 Quòd dixit tibi se educasse eum cum labore, hi fuerunt habitatores Jeruschalaimorum.

48 Quòd dixit autem tibi, filius meus veniens in thalamum suum mortuus est, & contigit ei casus; hæc est ruina Jeruschalaimorum quę facta est:

49 Ecce autem vidisti similitudinem illius, & cùm lugeret filium cœpisti consolari illam de iis quæ contigerant: hæc fuerunt tibi aperienda.

50 Nunc autem videns Altissimus te ex animo toto contristari, & ex toto corde condolere illi, ostendi tibi claritatem gloriæ illius puchritudinem decoris illius:

51 Propterea enim edixeram tibi ut maneres in campo ubi domus non est ædificata.

52 Nam sciebam Altissimum cœpturum esse tibi ostendere hæc;

53 Propterea edixeram tibi ut venires in hunc agrũ ubi nullũ est fundamentũ ædificii:

54 Nec enim poterat opus ædificii humani sustineri in eo loco, ubi incipiebatur ostendi civitas Altissimi.

55 Tu ergo noli timere, neq; expavescat cor tuum; sed ingredere, & vide splendorem ac magnitudinem ædificii, quantum potest videre aspectus oculorum tuorum:

56 Postea verò audies quantum auditus aurium tuarum audire potest.

57 Tu enim beatus es præ multis, & vocatus ab Altissimo quò alii pauci.

58 Nocte autem quæ in crastinum ventura est maneto hic,

59 Et ostẽdet tibi Altissimus eas visiones re-

rerum extremarum quas efficiet Altissimus habitatoribus terræ ultimis temporibus.

60 Itaque dormivi illic ea nocte & altera, sicut edixerat mihi.

ANNOTATIO.

1 Hoc facto] *Pessimè distinguuntur hæc a præcedente cap.sed parum,ac potiùs nihil in eo situm est.* 14 Ei qui] *amplificatio.q.d. homini cujus viis corruptissimis corrupta etiam est & inquinata terra in homines injurios benefica.* 22 Arcam] *Huic conveniat cum 2.Mac.2.* 23 Resignatam] *id est, Deo resignante & reserante libidini omnium expositam* 45 Triginta] *fabula tam stolida, quàm stolida est ea quæ sequitur typi accommodatio.*

CAPUT XI.

1 *TUNC vidi somnium, quòd ecce ascẽdebat de mari aquila, cui erant duodecim alæ pennatæ & capita tria,

2 Vidi autem, cùm ecce expanderet alas suas in omnem terrã omnibus ventis cœli efflãtibus in eam atque collectis,

3 Vidi, inquam, e pennis ejus nasci contrarias pennas, quæ in pennulas minutas & modicas evadebant:

4 Et capita ejus quiescebant, quorum mediũ erat majus aliis capitibus: ipsa itaque quiescebat cum illis.

5 Deinde vidi cùm ecce volasset aquila pẽnis suis, ut regnaret super terram & super habitatores ejus,

6 Vidi ei subjici omnia quæ sunt sub cœlo, & neminem ei contradicere, ne unam quidem e rebus creatis quę sunt super terram.

7 Tum vidi quòd ecce surgens aquila in ungues suos alloquuta est, pennas suas dicens,

8 Nolite omnes simul vigilare; dormite quæq; loco suo: & ad tempus vigilate:

9 Capita autem ultimo loco serventur.

10 Et vidi quòd ecce non prodibat vox e capitibus, sed e medio corpore ejus:

11 Et numeravi contrarias pennas ejus, quę ecce erant octo.

12 Postea vidi quòd ecce a dextera parte surgens una penna regnavit super omnem terram:

13 Fuit verò cùm regnasset, ut adveniente ei fine non appareret locus ejus & sequens exurgens regnavit, & multum obtinuit tempus:

14 Sed fuit cùm regnasset, ut adveniente fine ipsius hęc non appareret sicut etiam prior.

15 Ecce autem vox emissa est ad eam, dicens,

16 Audi tu quę tandiu obtinuisti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias disparere:

17 Nemo post te obtinebit tempus tuũ, ac ne dimidium quidem illius.

18 Tum exurgens tertia tenuit principatum sicut & priores, & disparuit ipsa quoque.

19 Et sic contigit omnibus aliis singillatim principatum gerere, ac deinde nusquam comparere.

20 Vidi enim cùm ecce per tempus sequentes pennę erigerentur a dextera parte, obtinere ipsas quoq; principatum, & eas quæ obtinebant non tamen comparere illico:

21 Et aliquas ex eis erigere quidẽ se, at principatum non obtinere.

22 Sic vidi postea, cùm ecce non cõparerent duodecim pennæ, & duæ pennulæ,

23 Nihil superesse in corpore aquilæ, nisi duo capita quiescentia & sex pennulas.

24 Vidi autem quod ecce a sex pennulis divisæ duæ manserunt sub capite quod erat ad partem dexteram, quatuor verò manserunt in loco suo.

25 Et vidi quòd ecce hæ quæ alis suberant cogitabant se erigere & obtinere principatus.

26 Nam vidi quòd ecce vna erecta est, sed statim non comparuit:

27 Et sequentes etiam velociùs quàm priores non comparuerunt:

28 Tum vidi quòd ecce duæ quæ supererant, apud seipsas cogitabant etiam regnare:

29 Cùm autem cogitarent de eo, ecce unum quiescentium capitum quod erat medium evigilavit (hoc autem erat duobus aliis capitibus majus)

30 Et vidi conjunctis duobus aliis capitibus secum,

31 Quòd ecce conversum est caput istud cum aliis prosequentibus ipsum, & comedit duas illas subjectas alis quæ cogitabant regnare.

32 Hoc autem caput perterruit omnem terram & dominatum est in ea habitatoribus ejus cum labore multo; & dominium tenuit orbis terrarum supra omnes alas quæ fuerant.

33 Postmodum autem vidi quòd ecce medium caput subitò disparuit, idq; sicut alæ:

34 Superfuerunt autem duo capita, quæ & ipsa similiter regnaverunt super terram, & super habitatores ejus.

35 Et vidi quòd ecce devoravit caput dexteræ partis illud quod erat in læva.

36 Tunc audivi vocem dicentem mihi, Respice ex adverso tui, & considera quod vides.

37 Et vidi quòd ecce quiddam simile leoni concitato e sylva rugienti; vidi, inquam, emittentem vocem humanam ad aquilam & loquentem, dicendo,

38 Audi tu, & eloquar ad te quæ dicit Altissimus tibi:

39 Nónne tu es illa quę superes de quatuor illis animalibus quæ feci ut regnarent in seculo meo, idq; ut post eos veniret finis temporum istorum?

40 Nam quartum veniens devicit omnia animalia quæ prætererant, & dominatu obtinuit seculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore gravissimo, & habitavit tandiu orbem terrarum cum dolo.

41 Tu non judicasti terram ex veritate;

42 Sed afflixisti mansuetos, & læsisti quietos, & dilexisti mendaces, & destruxisti habitationes eorum qui ferebant fructum, & muros eorum qui non nocebant tibi dejecisti,

43 Adeò ut ascenderit contumelia tua usque ad Altissimũ, & superbia tua ad Deum fortem.

44 Respexit itaque Altissimus superbiæ tempora, quæ ecce finita sunt, & scelera ejus completa.

45 Prop-

exempla Legis, hunc verò Moschen alterum eam restituisse cùm 40. dierum spatio jejunaret: quasi verò neque in tota deportata multitudine, neque in Jehudæa fuisset pius aut Propheta quisquam a quo unum Legis exemplum fuisset asservatum. Vide sententiam nostram suprà in 4.23. 24 Libros] *sic lego ex ver. 44 intelligit autem cortices ad scribendum pugillares, id est, pyctacia, unde vocem buxi in vulgatis libris corruptam reor.* 33 Ulterius] *nempe trans montes Caspios & Imaum, si credere fas est: vide suprà 13.40.* 44 Ducenti quat.] *nempe 136 libri documentorum, quos ego quidem minimè desyderaverim, & 70. lib. mysteriorum, quibus fortè Elixir ostendebatur Chymisticis, & quintæ essentiæ pervestigandæ ac consequendæ ratio, ver. 47. & 48.*

Caput XV.

1 *ECce eloquere in aures plebis meę sermones Prophetiæ quos immisero in os tuum, ait Dominus,

2 Et fac ut inscribantur chartæ; nam fideles & veri sunt.

3 Ne timeas a cogitationibus adversum te, nec conturbent te incredula verba obloquentium:

4 Quoniam omnis incredulus in sua incredulitate morietur.

5 Ecce ego induco, ait Dominus, in orbem terrarum mala, gladium, famem, mortemque, & interitum,

6 Quia polluit vehementissimè omnem terram iniquitas, & completæ sunt noxię illorum.

7 Propterea sic ait Dominus,

8 Jam non silebo de impiis factis istorum quæ irreligiosè agunt, nec tolerabo in iis quę iniquè exercent: ecce sanguis innoxius & justus inclamat me, & animæ justorum clamant indesinenter.

9 Planè sumam vindictam de istis, ait Dominus, & recipiam omnem sanguinem innoxium ab istis ad me.

10 Ecce populus meus quasi grex ad occisionem ducitur: *jam non patiar illum habitare in terra Ægypti;

11 Sed educam eum manu forti & brachio excelso, & percutiens plaga sicut priùs corrumpam omnem terram ejus.

12 Lugebit Ægyptus cum fundamentis suis, verberata plaga & castigatione quas inducet ei Deus.

13 Lugebunt agricolæ arantes terram, quoniam deficient semina ipsorum ab uredine & grandine, & a syderatione terribili.

14 Væ huic seculo, & iis qui habitant in eo;

15 Quia appropinquavit gladius & contritio eorum: nam gens exurget contra gentem ad prælium cum gladio in manibus suis.

16 Nec erit stabilitas inter se hominibus, nec curabunt alii invalescentes aliis Regem suum & Principes; sed vias rerum gerendarum statuent in potentia sua,

17 Adeò ut desyderans homo in civitate sua ire, non possit.

18 Nam propter superbiam eorum civitates turbabuntur, domus evertentur, homines metuent.

19 Non miserebitur homo proximi sui propter famem panis & tribulationem multam, delendo gladio domos eorum, & diripiendo facultates eorum.

20 Ecce ego convoco, inquit Deus, omnes Reges terræ ad verendum me, qui sunt ab Occidente, ab Austro, ab Euro, & a Libano, ut convertentes se reddant quę ademerunt illis:

21 Sicut faciunt adhuc electis meis, sic faciens reddam in sinum eorum, ait Dominus Jehova:

22 Non parcet dextera mea peccatoribus, nec cessabit gladius irruere in effundentes sanguinem innoxium super terram.

23 Exiens ignis ab ira ejus devorabit fundamenta terrę, & peccatores, ut stramen accensum.

24 Væ eis qui peccant & nō observant mandata mea, ait Dominus:

25 Non parcam illis: discedite filii a potestate illorum nolite contaminare sanctuarium meum:

26 Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in ipsum, propterea tradidit illos Deus morti & occisioni, dicens,

27 Jam ecce venerunt super orbem terrarum mala, & manebitis in illis: non enim liberabit vos Deus propterea quòd peccastis in eum.

28 Ecce visio horribilis, cujus aspectus est ab Oriente.

29 Nam exibunt nationes *deserta colentium Arabum cum multis curribus; & sicut ventus, eorum numeri ferentur super terram, adeò ut etiam timeant trepidentq; omnes qui de illis audient:

30 Carmanii quoque insanientes ira exibunt ut apri e sylva, & advenientes cum copiis magnis consistent in bello conjuncti illis, & vastabunt portionem terræ Assyriorum.

31 Postea verò supervalescent incolę deserti memores ortus sui, & conversi conspirabunt ad persequendum eos copiis magnis:

32 Ii autem turbati quiescent a copiis horū, & convertent se in fugam.

33 Tunc a regione Assyriorum subsessor veniens obsidebit eos & consumet unum ex eis, eritq; timor & tremor in exercitu eorum & contentio in Reges ipsorum.

34 *Ecce nubes ab Oriente & a Septentrione ad Meridiem usque, quarum aspectus horret valde, plenus iræ procellarumque:

35 Et collidentes inter se elident sydus amplum quod super terram est, sydus istorum, eritq; sanguis a gladio fusus ad ventrem usque.

36 Et fimus hominis usque ad avertam cameli: eritque timor & tremor multus super terram.

37 Et horrebunt qui iram illam viderint, & tremor occupabit illos.

38 Postmodùm enim movebuntur nimbi copiosi a Meridie & Septentrione, & pars alia ab Occidente,

39 Invalescentq; insuper venti ab Oriente, & nubes quas suscitabit in ira Deus recludent eos, & sydus eorum perterrefaciens Orientis & Occidentis tractum violabitur:

40 Et exaltabuntur nubes magnæ validæq; plenæ ira, & sydus earum, exterituræ omnem terram & habitatores ejus, effusuræque in omnem locum altum & eminentem syderationem terri-

terribilem,

41 Ignem, & grandinem, & gladios volantes, & aquas multas adeò ut etiam impleantur omnes campi, omnésque rivi plenissimè *ut* aquis multis.

42 Et demolientur civitates & muros, & mõtes, collésque, & ligna sylvarum, fœnumq; pratorum, & frumenta agrorum;

43 Et transibunt constanter Babylonem usque ac eam exterent.

44 Convenient in eam, & circunsidentes eam effundent syderationem omnemq; iram super eam, & subeunte pulvere ac fumo in cœlum usque omnes in circuitu lugebunt eam:

45 Qui verò sub ea manserint servient iis qui extriverint ipsam.

46 Tu autem Asia * concors in spem Babylonis, & gloria personæ ejus.

37 Væ tibi misera, propterea quòd imitata es eam, ornans filias tuas ad scortationem, ut placerent & gloriarentur de tuis amatoribus qui tecum semper cupidè scortati sunt.

48 Exosam imitata es in omnibus operibus ejus, & inventionibus ejus: propterea, inquit Deus,

49 Immittam tibi mala, viduitatem, paupertatem, famem, gladium, & pestem ad devastandum domos tuas violenta morte.

50 Gloria virtutis tuæ sicut flos siccabitur, cùm exurget ardor emissus super te,

51 Infirmaberis ut paupercula plagis affecta & castigata a mulieribus, ut non possint te amplius suscipere potentes amatores tui.

52 Numquid ego sic ductus zelotypia tecum agerem, inquit Dominus,

53 Nisi occidisses electos meos omni tempore, ad percutiendum extollens manus.

54 Et * dicens, in morte eorum cùm inebriata esses, exorna speciem vultus tui?

55 Merces scortationis tuæ in sinu tuo est, propterea accipies retributionem.

56 Sicut facis electis meis, dicit Dominus, sic faciet tibi Deus & exponet te malo;

57 Et nati tui fame interibunt, & tu gladio cades, & civitates tuæ atterentur, & homines omnes tui in campo concident gladio:

58 Et qui erunt in montibus, pereuntes fame manducabunt carnes suas, & sanguinem bibent ex fame panis & siti aquæ.

59 Infelix per maria ibis, & rursum accipies mala:

60 Nam transeuntes allident civitatis accisæ incolas, & exterentes aliquam portionem terrę tuę partem gloriæ tuæ perdent, cùm revertentur rursum ad Babylonem * eversam.

61 Destructaq; illis eris pro stipula, & ipsi erunt tibi ignis:

62 Absument enim te & civitates tuas, terrã tuam, & montes tuos, omnes sylvas tuas, fructiferasq; arbores comburent igne:

63 Filios tuos captivos ducent; & censum tuũ habentes in prædam, perdent gloriã faciei tuæ.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Videntur hæc duo capita ea summatim exponere quæ* 136. *libris continebantur: nam ut in versus distributa sunt proximè ad numerum eundem accedunt, maximè si quatuor versus primos qui ad rem illam propriè non pertinent exceperis.* 10 Jam] *his quàm bene conveniat cum Jirmejæ* 44. *pius lector, obsecro, judicet.* 29 Deserta col.] *Dracones interpres reddidit non intellecta Hebræa voce quę habetur Jeschahh.* 13 21 *sic ver.* 31. *Qui hæc volet interpretari, ad Characenos referat: verùm facessant somnia.* 34 Ecce] *hæc de Cyro commodè possunt accipi.* 46 Concors] *uam Gygadibus Asiæ tum imperantibus fœdus erat cum Babylonio, ut ostendimus Jirmejæ.* 50. 54 Dicens] *id est, tibi ipsi ex maleficio gratulans.* 60 Everfam] *id est, quam dixi evertendam esse: nam alioqui priùs Asia fuit domita quàm obsideretur Babylon.*

CAPUT XVI.

1 * VÆ tibi Babylon, & Asia: væ tibi Ægypte & Syria.

2 Præcingite vos saccis & ciliciis, plangite filios vestros & dolete, quoniam appropinquavit contritio vestra.

3 Immisso vobis gladio, ecquis est qui avertat illum?

4 Immisso in vos igne, ecquis est qui extinguat illum?

5 Immissis in vos malis, ecquis est qui repellat ea?

6 Numquid repulsurus esset aliquis leonem esurientem in sylva? aut mox extincturus esset ignem in stipula cùm cœpit ardere?

7 Numquid repulsurus esset aliquis sagittam immissam a forti sagittario?

8 Dominus Deus fortis immittit mala ecquis est qui repellat ea?

9 Exit ignis ex ira ejus, ecquis est qui extinguat eum?

10 Coruscat, ecquis non timebit? tonat, ecquis non pavebit?

11 Domino comminante ecquis non funditus conteratur a facie ipsius?

12 Terra tremit & fundamenta ejus, mare fluctuat e profũdo, & fluctus ejus disturbãtur ac pisces ejus a facie Domini, & a gloria virtutis ejus:

13 Quoniam fortis est dextera ejus quæ arcum tendit, sagittæ ejus acutæ quæ ab ipso mittuntur, non deficient cùm cœperint mitti in fines terræ.

14 Ecce mittuntur mala, & non avertẽtur donec supervenerint terrę.

15 Ignis succenditur, & non ex tinguetur donec consumat fundamenta terræ:

16 Quemadmodũ non redit sagitta missa a valente sagittario, sic non revertentur mala quæ missa fuerint in terram.

17 Væ mihi, vę mihi: quis me liberabit diebus illis?

18 Initium dolorum, & multi erunt gemitus; initium famis, & multi interitus; initium bellorum, & formidabunt potentissimi; initium malorum, & trepidabunt omnes in eis.

19 Quid faciam, cùm evenerint mala ista?

20 Ecce fames, & plaga, tribulatióque & angustia, missa sunt flagella ad emendationem:

21 Sed his omnibus non revertentur ab iniquitati-

quitatibus suis, sed erunt flagellorum semper immemores.

22 Ecce ut fuerit annonæ vilitas in terra adeò ut sibi putet dispositam esse pacem, tunc pullulabunt mala super terram, gladius, fames, & magna confusio:

23 A fame enim plurimi interibunt habitatores terræ, & gladius perdet cæteros qui superfuerint a fame;

24 Et mortui sicut stercora projicientur, & non erit qui consoletur eos: nam derelinquetur terra deserta, & civitates ejus dejicientur.

25 Non derelinquetur qui colat terram, & qui seminet in ea:

26 Arbores dabunt fructus, sed quis demeteret illos?

27 Uva maturescet, sed quis calcaret illam? erit enim locis omnibus magna desolatio.

28 Cupiet enim homo videre hominem, & vel vocem ejus audire.

29 Nam reliqui fient è civitate deni, & bini ex agro, qui absconderint se in densis nemoribus & scissuris petrarum:

30 Quemadmodum derelinquuntur in oliveto singulis arboribus ternæ aut quaternæ olivæ,

31 Aut sicut in vinea vindemiata reliqui fiunt racemi ab iis qui diligenter scrutantur vineam;

32 Sic reliqui fient diebus illis terni aut quaterni a perscrutantibus domos ipsorum gladio,

33 Et relinquetur terra deserta, & agri ejus veterascent, & viæ ejus omnesq; semitæ germinabunt spinas, eò quòd non transibunt homines per eam.

34 Lugebunt virgines non habentes sponsos, lugebunt mulieres non habentes viros, lugebunt filiæ earum non habentes adjumentum,

35 Sponsis earum bello consumptis, & viris earum attritis fame.

36 Audite verò ista, & cognoscite ista, ô servi Domini.

37 Ecce verbum Domini, excipite illud; ne diis credatis, in quos dicit Dominus,

38 Ecce appropinquant mala, & non tardāt.

39 Quemadmodum prægnans cùm paritura est a nono mense partum suum; appropinquante hora partus ejus, ante horas duas vel tres, dolores circumeunt uterum ejus, & prodituro infante ex utero non tardant punctum unum:

40 Si non morabuntur mala croditura super terram; sed gemet seculum & dolores comprehendent illud.

41 Audite verbum plebs mea: parate vos ad pugnam, & in malis sic estote ut advenæ terræ:

42 Qui vendit, quasi qui fugiat; & qui emit, quasi perditurus:

43 Qui mercatur, quasi non capturus fructū: qui ædificat, quasi non habitaturus:

44 Qui seminat, quasi non messurus: & qui vineam putat, quasi non vindemiaturus:

45 Qui nubunt, quasi non genituri liberos; & qui non nubunt, quasi vidui.

56 Propterea quòd qui laborant, laborant frustrà.

47 Fructus enim illorum metent alienigenæ, & substantiam illorum rapient, domos evertent, & liberos eorum captivos ducent, quia in captivitatem & famem gignunt natos suos.

48 Nam qui negotiantur ex rapina, quo magis exornant civitates & domos suas, possessionesque & seipsos,

49 Eo magis prosequar ipsos zelotypia pro peccatis ipsorum, ait Dominus.

50 Quomodo invidet adulteræ mulier honesta & proba valde;

51 Sic invidens justitia iniquitati quòd exornat se, accusabit eam in os, quum advenerit is qui prohibet omne peccatum accurari super terram.

52 Propterea nolite imitari illam, neque opera illius:

53 Nam adhuc pusillum, & sublata iniquitate e terra justitia regnabit in vos.

54 Ne dicat peccator se non peccasse: quoniam carbones ignis accendet super caput suum qui dicit, non peccavi coram Domino Deo & gloria ipsius.

55 Ecce Dominus cognoscit omnia opera hominum, & inventiones, cogitationesque, & corda illorum.

56 Dixit enim, fiat terra, & facta est; fiat cœlum, & factum est;

57 Et verbo illius stellæ constitutæ sunt, & novit numerum stellarum.

58 Qui scrutatur abyssum quamque & thesauros illarum, qui mensus est mare & conceptaculum ejus,

59 Qui conclusit mare inter aquas, & suspendit terram super aquas verbo suo,

60 Qui extendit cœlum ut cameram, super aquas fundavit ipsum,

61 Qui fecit in deserto fontes aquarum, & ad verticem montium lacus, emittens flumina ab eminente petra ad irrigandum terram,

62 Qui finxit hominem, & posito corde ejus in medio corporis indidit ei spiritum, vitam, & intellectum;

63 Et Spiritus Dei omnipotentis qui fecit omnia, & scrutatus omnia abscondita in abditis partibus terræ,

64 Hic novit inventionem vestram, & quæ cogitatis in cordibus vestris, peccantes & volentes occultare peccata vestra.

65 Et propterea quòd Dominus planè scrutatus est omnia opera vestra, ideo traducet vos omnes:

66 Et vos confusi eritis cùm procedent peccata vestra coram hominibus, & ipsæ iniquitates vestræ ut accusatores sistent se in die illo.

67 Quid facietis? aut quomodo abscondetis peccata vestra coram Deo & Angelis ejus?

68 Ecce judex Deus, timete eum, desinite a peccatis vestris, & jam obliviscimini in æternum committere iniquitates vestras: & Deus educet vos liberabitq; ab omni tribulatione.

69 Ecce enim incenditur ardor super vos, ô turbæ amplissimæ, & rapient quosdam ex vobis quos cibent idolothytis,

70 Et qui consenserint eis, erunt eis ludibrio, & probro, ac conculcationi:

71 Erit autem singulis in locis & in vicinis civitatibus insurrectio multa in timentes Domini.

72 Erunt quasi insani, nemini parcentes, diripiendo & devastando adhuc timentes Domini:
73 Nam devastabunt & diripient facultates eorum, & de domibus eorum ejicient eos.
74 Tunc probatio apparebit electorum meorum, ut auri quod probatur igne.
75 Audite dilecti mei, inquit Dominus; ecce adsunt dies tribulationis e quibus liberabo vos.
76 Ne timeatis, neque hæsitetis, quoniam Deus dux vester est.
77 Quin potius servate mandata & præcepta mea, ait Dominus Deus, ne gravia sint in vos peccata vestra, néve supra vos se efferant iniquitates vestræ.
78 Væ iis qui constringuntur peccatis suis, & obteguntur suis iniquitatibus:
79 [a]Quemadmodum ager qui a sylvescentibus vepribus occupatur, & cujus semita quâ transit homo spinis obtecta occluditur, is traditur consumendus igni; *sic illi futuri sunt.*

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Transitio ad alteram prophetiam. q.d. ut væ tibi, ô Babel & Asia futurum est, sic etiam Aegypto & Syriæ.* 50 Quomodo] *hunc locum sic legi ut reposuimus, omnino postulat comparatio.* 69 O turbæ] *apostrophe ad populum Dei.* 79 Quemadmodum] *similis locus habetur 2. Schemu. 23.6. & 7. unde hic sumptus est.*

ADIECTIONES AD librum Esteræ.

CAPUT X.

4 Et dixit Mordecai, a Deo facta sunt ista:
5 Recordor enim illius somnii, quod videram de rebus istis; nam non præteriit earũ quicquã.
6 Parvus fons, qui fluvius effectus est exorta luce & sole, & aqua multa, hic inquam fluvius est Ester, quam duxit rex & reginam fecit.
7 Duo verò dracones sumus ego & Haman.
8 Atque hæ gentes, quæ præterea convenerant ad perdendum nomen Jehudæorum:
9 Gens autem mea ipsa est Jisraël, quicunque inclamant Deum & servantur. nam servavit Dominus populum suum, liberavitque nos Dominus ab omnibus malis istis, & præstitit Deus signa, & prodigia hæc maxima, quæ non sunt facta in gentibus.
10 Propterea effecit sortes duas, unam populo Dei, & alteram omnibus gentibus.
11 Veneruntque hæ duæ sortes in horam & momentum & diem judicii coram Deo constituti apud omnes gentes,
12 Cùm [a]recordatus est Deus populi sui asseruitque justitiam hæreditatis suæ.
13 Quapropter agitabuntur his dies illi mense Adare, die decimo quarto illius mensis, cum cœtu & gaudio lætitiaque coram Deo per generationem quamque in seculum apud populum illius.

ANNOTATIO.

4 Et dixit] *Hæ adjectiones omnes quàm fabulosæ sint, & quàm a sermone spiritus divini alienæ, res ipsa loquitur. Nam quod in omnibus ferè apocryphis observandum est, facile fuit satanæ, cùm Ecclesia dissipata jaceret in captivitate, aut postliminio reversa gravissimis procellis quateretur, scripturam sanctam his magis etiam hominum minimè malorum opera infarcire. De his autem vide capite sequente.* 12 Recordatus] *vide Genes. 8.1.*

CAPUT XI.

1 ANNO quarto [a]regnante Ptolemæo & Cleopatra attulit Dositheus qui se dicebat esse sacerdotem & Levitam, & Ptolemæus filius ejus hanc epistolam [b]Purim, quam dicebant esse ipsam, & interpretatum Lysimachum filium Ptolemæi qui erat Jeruschalaimis.
2 Anno secundo regnante Artaxerxe Magno, primo die Nisanis somnium vidit Mordecai filius Jairi, filii Schimhhi, filii Kischi ex tribu Binjaminis, homo Jehudæus habitans in urbe Susis, vir magnus, qui erat administer in aula regis.
3 Erat autem ex captiva turba, quam captam Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeruschalaimis cum Jeconja Jehudææ rege deportaverat: atque hoc illius somnium.
4 Ecce enim vox tumultus, tonitrua, & terræmotus, ac perturbatio super terram, & ecce Dracones duo magni parati processerunt ambo ad concertandum, quorum fuit sopus maximus,
5 Adeò ut sono illorum compararentur omnes gentes ad prælium, ut oppugnarent

justorum gentem.
6 Ecce itaque dies tenebrarum & caliginis, tribulatio & augustia, afflictio & conturbatio magna supervenit terræ:
7 Qua conturbatum est totum genus justum, qui timentes sua ipsorum mala, comparaverunt se ad interitum.
8 Sed cùm inclamavissent Deum, ad clamorem ipsorum factus est quasi ex parvo fonte fluvius magnus, aqua multa:
9 Et lux atque sol exortus est, humilésque exaltati sunt, & absumpserunt gloriosos.
10 Postea expergefactus Mordecai qui viderat somnium hoc, & quid Deus consilii cœpisset facere, retinuit somnium hoc in animo suo, & omni ratione voluit cognoscere illud * ad noctem usque illam.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Nempe Philadelpho, cui uxor fuit Cleopatra, quique inde ab anno tertio regni in statuenda bibliotheca amplissima operam consumpsit, & septuaginta interpretes in exponendo vetere testamento occupavit, ut Josephus narrat Antiquit. Judaic. lib. 12.* Purim] *id est, sortitionum, ut habetur interpretatio Ester. 3. 7.* 10 Ad noctem usque] *cujus habetur mentio Ester. 6. 1.*

CAPUT XII.

1 QUIESCENS autem Mordecai in vestibulo cum * Bigtane & Terescho duobus eunuchis regis, custodibus vestibuli,
2 Audiit illorum cogitationes; & studia eorum perscrutatus cognovit eos se comparare, ut manus injicerent in Artaxerxem regē; & indicavit regi [a] consilia eorum.
3 Quamobrem exquirente rege duos eunuchos suos, confessi illi fuerunt strangulati.
4 Et scripsit rex negotia hæc in commentario: & Mordecai conscripsit de iisdem rebus.
5 Deinde præcepit Rex Mordecaium ministrare in aula, eique dedit donaria hujus rei causa.
6 Haman verò filius Hammedatę Agagæus cùm gloriosus esset apud regem, quærebat malefacere Mordecaio, & populo ejus propter duos illos enunchos regis. * Epistolæ autem illius exemplum est hujusmodi.

[a] Græc. de eis.

ANNOTATIO.

1 Bigtane] *De quibus Ester. 2. 21.* 6 Epistolæ] *quam flagitante & extorquente Hamane rex Artaxerxes scripserat, de qua Ester. 3. 12. & sequentibus.*

CAPUT XIII.

1 REX magnus Artaxerxes magistratibus & toparchis subditis provinciarum centum viginti septem ab India Æthiopiam usque hæc scribit.
2 Multis imperans gentibus, & universum orbem terrarum obtinens, volui non fiducia hujus potestatis elatus, sed æquius semper & cum lenitate agens subditos expertes fluctuum in vita omnino efficere, & regnum tranquillum perviúmque ad terminos usque exhibens etiā renovare pacē omnibus hominibus exoptatā.
3 Me autem consulente consiliarios quomodo istud ad finem perduci posset, Haman vir prudentia apud nos excellens, & benevolentia immutabili ac firma fide[a] spectatus, qui secundum regni honorem reportavit,
4 Indicavit nobis singulis tribubus per orbem terrarum permixtum esse exosum populum quendam, adversantem legibus quæ sunt apud omnes gentes, & continenter regum instituta omittentem, ut non procedat principatus ille qui a nobis inculpatè dirigitur.
5 Cum itaque percepissemus gentem istam unicam ex adverso semper cuivis homini objectam per adjectionem legum extraneam mutare & dissentire a rebus nostris, ac mala pessima consummare, idque ut regnum hoc convenientem statum mimimè assequatur:
6 Mandavimus itaque ut quicunque significantur vobis literis scriptis ab Hamane præfecto negotiis & secundo a nobis, cum uxoribus & liberis pereant radicitus inimicorum gladiis, sine ulla misericordia & [b] clementia, decimo quarto die Adaris mensis duodecimi, præsentis anni:
7 Ut isti olim & nunc exosi die uno violenter in sepulchrum descendentes, in posterū tempus sināt negotia nostra bene constituta & perturbationibus vacua cōtinēter ꝓcedere.
8 Ille autem oravit dominum, recordatus omniū operū domini, & dixit, domine domine, rex omnipotēs, quia omnia sūt in potestate tua,
9 Et non est qui obsistere possit tibi volenti servare Jisraëlem,
10 (Quia tu fecisti cœlum & terram, & quicquid mirabile est in regione subjecta cœlo;
11 Et dominus es omnium, ac non est qui tibi Domino possit resistere)
12 Tu omnia nosti, tu scis, domine, me non contumelia, neque superbia, neque cupiditate gloriæ fecisse istud, quòd non incurvaverim me isti superbo Hamani:
13 Nam grato animo vellem osculari vestigia pedum ejus ad salutem Jisraëlis;
14 Sed me fecisse illud ne gloriam hominis supra gloriam Dei statuerem;
15 Non enim adoraturus sum quenquam præter te, domine, neque tamen superbię causa facio istud.
16 Nunc verò, domine Deus rex, parce populo tuo, quandoquidem intuentur nos ad perditionem *afferendam*, & cupiunt perdere hæreditatem, quæ tua est inde à principio:
17 Ne despicias partem tuam, quam tibi ipsi redemisti e terra Ægypti.
18 Exaudi orationem meam, estoq; propitius sorti tuæ, & converte luctū nostrū in gaudiū, ut viventes laudemus nomē tuū, Domine; neq; deleto os laudantium te, Domine.
19 Omnes quoque Jisraëlitæ clamaverunt [c] quàm maximè potuerunt, quia mors ipsorum obversabatur oculis ipsorum.

[a] Græc. demonstratus.

[b] Græc. parcitate.

[c] Græc. ex robore ipsorum.

CAPUT XIIII.

1 ESTER regina similiter confugit ad dominum, cùm in agone mortis se deprehensam esse conspiceret:

2 Nam positis vestimentis gloriæ suę induit vestimenta angustiæ & luctus, & pro superbis deliciis cinere sordibúsque perfudit caput suum corpus suum abjiciens valde, omnemque locum exaltationis suæ replevit [a]contortis crinibus suis.

3 Et orans dominum Deum Jisraëlis dixit.

4 Domine mi, tu rex noster unus es, adjuva me solitariam, & quæ adjutorē non habeo nisi te, quia periculum meum ad est manui meæ.

5 Ego audivi a nativitate mea in tribu familiari mea te, Domine, [a]recipientem Jisraëlem ex omnibus gentibus, & patres nostros ex omnibus majoribus ipsorum, ad hæreditatem æternam adoptasse, ac fecisse eis quæcunque dixeras.

6 Nunc autem peccavimus coram te, ideo tradidisti nos in manus inimicis nostris, eò quòd gloriam tribuimus diis istorum: justus es domine.

7 Nunc verò non satis habent acerbitate servitutis nostræ:

8 Sed [*]datis manibus suis in manus idolorum suorum spoponderunt,

9 Se sublaturos decretum oris tui, & deleturos hæreditatem tuam, & obstructuros ora laudantium te; extinctorosque gloriam domus tuæ, & altaris tui:

10 Ora verò gentium aperturos ad virtutes vanorum *prædicandas* & mirabilem efficiendum regem carnalem in seculum.

11 Ne tradas, domine sceptrum tuum iis qui nihil sunt, neque rideant de casu nostro: sed converte consiliū istorum in ipsos, & eum qui princeps hujus consilii est contra nos initi, in exemplum statue.

12 Memento, domine, innotescito tempore afflictionis nostrę, & mihi audaciam adde, rex gentium, & omnem dominatum obtinens.

13 Inde sermonem compositum ori meo coram [*]leone ipso, & traduc animum illius in odium ejus qui oppugnat nos, ad interitum ipsius, & eorum qui consentiunt ipsi;

14 Nos autem libera manu tua, & adjuva me solitariam; ac non habentē alterum adjutorem nisi te. Domine, omnium cognitionem habes,

15 Et scis me odisse gloriam iniquorum, & abominari cubile incircuncisorum, & omnis extranei.

16 Tu scis necessitatem [b]mihi impositam, me detestari signum istud meū superbiæ, quod in capite meo gero: [c]quibus diebus me spectādam præbeo, me detestari istud ut pannunculum [d]ex mensibus, neque gestare istud [e]quibus diebus conquiesco:

17 Neque comedisse ancillam tuam [f]e mensa Hamanis, neque gloriam tribuisse convivio regis, neque bibisse vinum libaminum,

18 Neque lætatam esse ancillam tuam ex [g]quo die huc translata sum usque adhuc, nisi in te domine Deus Abrahami.

19 O Deus, qui robore supra omnes vales, exaudi vocem desperatorum, & libera nos e manu hominum consilia improba ineuntium: me denique libera at imore meo.

[a] Græc. *recepisse*.
[b] Græc. *meā*
[c] Græc. *diebus spectationis meæ*.
[d] Græc. *menstruatorum*.
[e] Græc. *diebus quietis meæ*.
[f] Græc. *mensam, metonymicè*.
[g] Græc. *die translationis meæ*.

ANNOTATIO.

2 Contortis] *Torquendo laceratis*. 8 Datis manibus] *synecdoche elegantissima fœdus & consociationem significans, a signo, ut Jirm. 50.15.* 13 Leone] *id est, principe, metaphoricè. Nam rex inter homines principatum obtinet ut leo inter belluas. Sic 1. Chronic. 11. 22. Etsi hic author humanum regem videtur potius crudelitatis arguere, ut ostendit vers. 7. capitis proximè sequentis.*

CAPUT XV.

1 FUIT autem tertio die, cùm desiisset orare, ut exuens vestimenta illa luctus amiciret se [a]glorioso ornatu suo:

2 Ita cùm esset [b]insigniter ornata, invocans omnium spectatorem & servatorem, assumpsit duas ancillas honorarias suas:

3 Quarum uni quidem innitebatur quasi delicatam ageret:

4 Altera verò ponē sequebatur allevans indumentum ejus:

5 Illa autem rubore perfusa cum [c]elegantia pulchritudinis suæ, & vultu suo hilari, velut amabili, animo verò angustato a metu;

6 Ingressa omnes januas constitit coram rege, qui insidebat throno regni sui, induerat que omnes vestes insignes suas, totus ornatus auro & lapidibus pretiosis, eratque valde formidabilis.

7 [*]Tollens enim vultum suum [d]coruscantem gloria [e]vehemente ira intuitus est; quamobrem procidens regina mutavit colorem suum defectione, & reclinavit in caput ancillæ honorariæ suæ, quæ antegrediebatur.

8 Sed mutavit Deus spiritum regis in mansuetudinem, qui celeriter contendens exiliit e throno suo, & recepit eam in ulnas suas, donec restituta esset, cōsolans eam verbis pacificis, & dicens ei, quid est Ester? Ego sum frater tuus; bono animo esto, nequaquam morieris: nam [*]commune præceptum nostrum est.

9 Accede; & sublatam auream virgam suam imposuit collo illius,

10 Amplexatusque eam dixit, alloquere me.

11 Quæ dixit ei, [*]vidi te, domine, tanquam angelum Dei, & conturbatus est animus meus metu gloriæ tuæ.

12 Quia mirabilis es, domine, & vultus tuus [f]omni gratia plenus.

[a] Græc. *gloria*.
[b] Gręc. *insignis*.
[c] Græc. *vigore*.
[d] Græc. *ignitum*.
[e] Græc. *vigore ira*.
[f] Græc. *gratis*.

13 Ea

13 Ea autem loquens recidit ex defectione sua.

14 Rex verò turbatus cum toto servitio suo consolabatur eam.

ANNOTATIO.

7 Tollens] *Quisquis hæc scripserit, putavit se honorem maximum accessione hac scriptis authenticis facturum esse: sed tamen ex eorum comparatione non dubito quin hæc sint a veritate aliena.* 8 Commune] *hoc est, non spectat, neque attingit te, quod in gentem Judæorum a nobis fuit imperatum. Nam æquè lex tua est ac mea: quamobrem æquè tu atque ego legis illius acerbitate soluta es.* 11 Vidi te] *vide ut mentiatur Ester, si huic authori credimus; aut verò mentiatur author suprà vers. 7.*

CAPUT XVI.

1 [a] REX magnus Artaxerxes satrapis & principibus centum viginti septem regionum ab India Æthiopiam usque, & [a] nostris procurationibus salutem.

2 Multi plurima eorum a quibus beneficia acceperunt bonitate frequentius honorati, plus æquo sapiunt;

3 Ac non solùm subditis nostris quærunt malefacere, sed quia [*] satietatem non possunt ferre, etiam in eos qui ipsis benefecerint aggrediuntur machinationes:

4 Et non tantùm gratiarum actionem ex hominibus contrà quàm debuerant tollentes, verùm etiam elati ventosis illis cogitationibus hominum virtutis expertium statuunt, se judicium effugituros Dei omnia spectantis, semper, quod improbis invisum est:

5 Sæpe etiam multos eorum qui in potestatibus constituti sunt, quibus commissa sunt tractanda amicorum negotia, hortatio ista efficiens participes cædis innocentum, circundedit calamitatibus immedicabilibus,

6 Quando mendace improborum morum circunventione abducunt a ratione simplicem eorum qui ampliùs possunt benevolentiam.

7 Hoc autem consyderare licet tum ex antiquioribus (ut [*] traditæ sunt nobis) historiis, tum ex iis quæ si exquiramus, ante pedes sunt iniquè consummata, eorum qui indignè dominatum obtinent pestilentia.

8 Proinde attendere ad ea quæ deinceps futura sunt, ut regnum turbis vacuum omnibus hominibus exhibeamus cum pace,

9 Utentes mutationibus, & quę in conspectum venient semper discernentes, [b] obviam eundo ęquissimè.

10 Ut enim Haman Hammedathæ filius, [*] Macedo, revera alienus a Persarum sanguine, multumque distans a bonitate nostra, & hospitio acceptus a nobis, humanitatem [c] qua sumus in omnes gentes consecutus est eò usque, ut diceretur pater noster,

11 Et adorari ab omnibus pergeret, velut secundus a regali throno:

12 Non ferens ille tantam pręstantiam, instituit dominatu privare nos, ipsoque spiritu:

13 Et servatorem nostrum modisque omnibus benefactorem Mordecaium, & inculpatam regni consortem Esteram cum tota illorum gente multiplicibus & [d] artificiosis circunventionibus expetens ad interitum.

14 (His enim modis putabat se postquam nos solitarios deprehendisset, Persarum dominationem ad Macedonas translaturum)

15 Nos verò Jehudæos ab isto [e] conscleratissimo homine traditos ad deletionem, deprehendimus non esse maleficos, sed justissimis administrari legibus,

16 Et filios esse altissimi maximi Dei viventis, qui erexit & nobis & majoribus nostris regnum in hac dispositione elegantissima.

17 Rectè igitur feceritis, si non utamini ampliùs literis ab Hamane missis filio Hammedathæ,

18 Cùm iste qui confecerat hæc ad Susarum portas cum familia tota crucifixus fuerit, condignum illi judicium rependente Deo celeriter, qui omnia obtinet.

19 Exemplum verò hujus epistolæ proponentes in omni loco, liberè sinatis Jehudæos uti suis ipsorum legibus;

20 Et conjunctis viribus adjuvetis eos: ut si qui tempore angustiæ invadant eos, ulciscantur die decimo tertio mensis Adaris duodecimi, eo ipso die.

21 Hunc enim Deus qui omnia potenter administrat, [f] lætum confecit ipsis loco excidii electo generi comparati.

22 Quamobrem vos quoque in celebribus vestris feriis, insignem illum diem cum omni lætitia ducite:

23 Ut & nunc & deinceps salutis nobis & benevolentibus Persis, iis verò qui insidiantur nobis perditionis monumentum extet.

24 Omnis autem civitas, aut in universum regio, quæ secundum ista minimè fecerit, ferro & igne cum indignatione consumetur; & non solùm invia hominibus, verùm etiam bestiis, & volucribus in omne tempus constituetur, ut inimicissima.

[a] Græc. iis qui res nostras cogitant

[b] Gręc. cum æquiore occursu.

[c] Græc. quã habemus.

[d] Græc. methodorum.

[e] Græc. ter exitiali.

[f] Græc. lætitiam.

ANNOTATIO.

1 Rex] *Hæ literæ sunt quidem elegantes verbis, & industria aliqua exaratæ; sed argumento plurimùm discedunt ab eo quod scriptum est Ester 8.13. quia (ut credibile est) volebat author locupletare historiam, sed fidem suam eadem opera minuere.* 3 Satietatem] *id est, ut ipsi amplius expleantur bonis per eos qui student ipsis benefacere. Videtur quisquis author fuerit hunc locum sumpsisse ex Pindaro Olymp. α. ubi de Tantalo agens his verbis utitur elegantissimè,* ἀλλὰ γὰρ καταπέψαι μέγαν ὄλβον οὐκ ἐδυνάσθη κόρῳ δ' ἕλεν ἄταν ὑπέροπλον, &c. 7 Traditæ] *vocem passivam pro activa legimus, sive placuerit insolenter verbum activum significatione passiva reddere; sive ex activo* παρεδώκαμεν *passivum*

passivum facere παραδόθημεν. 10 Macedo] *hoc apertum est audaciæ argumentum, cùm Agagæus Hhamalekitam sonet, non autem Macedonem. Nam Macedones communi Græcorum appellatione apud Hhebræos nomen a Javane habent permultis locis apud Danielem; in libris autē Apocryphis ex communi errore, qui jam tum invaluerat, appellantur Citthim: ut in primum Mac. ostendemus. Atque hæc una ratio satis futura est ex omnium historiarum testimonia sumpta, quòd hujus regis tempore, ac vix post annos octoginta fuit aliqua vel mediocris inter Græcos mentio Macedonum cum Persis congredientium.*

SCHIMHHONIS SACERdotis summi liber unus, qui vulgo liber Macbæorum tertius appellatur.

HIC liber, qui Schimhhonis Sacerdotis summi inscriptus est, insignem historiam exponit de gravissimis calamitatibus quas Ecclesia Iehudæorum a Ptolemæo Philopatore Aegypti rege perpessa est, & mirificentissima liberatione a Deo præstita. Historia est pauci temporis, gesta sub annum quartum Antiochi magni Regis.

CAPUT I.

1 VT autem [a] Philopator didicit ab iis qui reversi erant [a] ea loca quæ obtinuerat, ab Antiocho sibi adempta esse, denuntiavit omnibus suis pedestribus & equestribus copiis;

2 Et assumpta secum sorore Arsinoë contendit ad loca usque Raphiam adjacentia, ubi castra fecerant milites Antiochi.

3 Theodotus verò quidam se [b] perfectuerum insidiis cogitans, optima cœpit ex armis Ptolemæi quæ antè sibi fuerant commissa; & intulit se noctu in tentorium Ptolemæi solus, ut eum occideret atque hoc *pacto* bellum dissolveret.

4 Sed abducto eo Dositheus filius Drimyli dictus (qui genere quidem erat Jehudæus, postea verò mutaverat [c] cultum legitimum & se a majorum placitis alienaverat) fecit ut ignobilis quidam recumberet in tentorio ejus, quem reportare contigit supplicium ejus.

5 Deinde verò cùm prælium vehemens committeretur, & res valentiores essent ab Antiocho admodum, obambulans Arsinoë hortata est copias cum miseranda specie & lachrymis, [d] capillis passis, vt & seipsos & liberos suos uxoresque audacter adjuvarent, promittens se victoribus daturam cuique duas auri minas:

6 Itaque evenit ut adversarii [e] cominus pugnando perderentur, & multi quoque captivi comprehenderentur.

7 Cùm autem [a] insidias illas superasset, judicavit sibi in propinquas civitates eundum esse ut adhortaretur eas: quod postquam fecisset, donariaque delubris distribuisset, [f] effecit ut subditi sui bono essent animo.

8 Jehudæis verò mittentibus ad ipsum ex Senatu & Senioribus qui salutarent ipsum, & munera apportantes de iis quę evenerant gratularentur ipsi, accidit ut eo esset paratiore animo ad eos quàm citissimè adeundos.

9 Sed ubi perlatus Jeruschalaima sacrificavit Deo maximo, & gratias egit, & aliquid eorum quæ ex ordine fieri solent in loco fecit;

10 Cùm jam venisset ad locum ipsum, accuratione & decore obstupefactus, optimúq; miratus ordinem loci sancti, in animum induxit consilium ingrediendi templum.

11 Illis autem dicentibus non convenire ut fiat istud, quia ne illis quidem qui ex gente sunt liceat ingredi, neque omnibus Sacerdotibus; sed soli Sacerdoti summo qui anteit omnes, idq; per annum semel, hic nequaquam fuit persuasus:

12 Sed quamvis lex apud ipsum legeretur, non destitit seipsum inferre, dicens, oportere ut ingrederetur: quòd si illi *(inquit)* honore isto privati sunt, me non oportet; rogavitque quam ob causam ingredientem se in totum fanum nemo ex præsentibus prohibuerit:

13 Et dicente quodam, [a] imprudenter *factum*, hoc ipsi malè portendere; si hoc, inquit, factum est, quam ob causam non essem omnino, velint nolint, ingressurus?

14 Sacerdotibus itaque cum toto vestitu procidentibus, orantibusq; Deum maximum ut instanti necessitati succurreret, & impetum illius nefariè inpadentis averteret, & clamore cum lachrymis complentibus templum; qui in civitate relicti erant, exiliverunt perturbati, aliquid incerti statuentes fuisse factum:

15 Et inclusæ in thalamis virgines cum genitricibus eruperunt, imponentesque pulverem crinibus passis, gemitu lamentisque plateas impleverunt:

16 Et aliæ quoque [a] recens emissæ, cùm eos qui ad [g] eundum obviam fuerant dispositi, tum convenientem *sibi* pudorem relinquentes, cursum confusum in civitate faciebant,

17 Prætereaque recens genitos liberos tum matres, tum nutrices, [h] hic illic relinquentes aliç per domos, aliæ per plateas [i] irrevocabili concursatione in templum supremum congregabantur.

[a] Græc. *factam locorum qui a se obtinebâtur ablationem.*

[b] Græc *expleturum insidias.*

[c] Græc. *legitima.*

[d] Græc. *capillos soluta.*

[e] Græc. *in manuum pugnis.*

[f] Græc. *bene audentes subditos cōstituit.*

[g] Græc. *obviam itionē.*

[h] Grec. *alibi & alibi, vel aliter aliterque.*

[i] Græc. *irrevocabuiter.*

18 Itaque varia erat hominum qui [k] in unum collecti erant oratio de iis quæ illegitimè ab illo tentabantur.
19 His aderant quoque e civibus qui audaciam adhibentes non ferebant illum planè insistentem, & suum illud consilium explere cogitantem; sed exclamantes impetu capienda arma,& audacter pro lege patria moriendū, magnā eo in loco exasperationē [l] concitabant:
20 Qui ægrè a [m] Senatoribus Senioribúsq; aversi, ad [n] idem orationis officiū accesserunt.
21 Itaque populares quidem, ut antè simul orantes conversabantur, Seniores verò qui circunstabant Regem multifariam tentabant superbam ejus mentem a concepto apud se consilio dimovere.
22 At ille audaciam assumens omnibus omissis jamque aditum comparabat, [o] se illud ad finem perducturum censens quod antè dixerat:
23 Quamobrem illi etiam qui circunstabant Regem videntes ista, se ad invocandum cum nostris eum qui omnem potentiam habet contulerunt, ut res præsentes defenderet, neque dissimularet illegitimū istud superbumq; factū.
24 Ex concurrente autem densissima & laboriosa turbarum exclamatione incomparabilis quidam [p] assurgebat clamor:
25 Videbantur enim non homines solùm, sed parietes quoque ipsi & solùm totum personare, tanquam si jam tum mortem *& ruinam* subiissent pro contaminatione loci.

[k] Græc. *in idem, ut ver. 21.*
[l] Græc. *faciebant.*
[m] Græc. *senibus. ex more Lasonum: sic accipio ex ver. 8.*
[n] Græc. *eūdem orandi statum.*
[o] Græc. *fine imposituru ei consens quod.*
[p] Græc. *erat*

ANNOTATIO.

1 Philopator] *Ptolemæi Evergetæ filius, quem occiso parente dictum fuisse Philopatora per antiphrasin falso tradiderunt multi: vide in Danijelem 11.13.* Antiocho] *magno, qui Seleuco Ceramno successerat in Seleucidarum regno.* 7 Insidias illas] *id est, prælium illud quod sublato ex insidiis Philopatore putabat Antiochus non posse a se non feliciter committi, ut in exemplo Juditha legimus evenisse.* 13 Imprudenter] *sic distinguenda esse verba & accipiendum locum res ipsa arguit: statuit enim Ptolemæus sibi tam licere in penetrale ingredi quàm in atrium sanctum; hoc autem cùm illi non prohibuerint (quod ex lege debuerant) non posse illud prohiberi. Hic verò respondetur neque fuisse hoc ferendum, (per imprudentiam enim Sacerdotes lapsos esse) neque illud concedendum esse.* 16 Recèns emissæ] *id est, eæ quæ & ornatæ & comptæ elegantissimè ordine processerant cum virorum ordinibus ad excipiendum Philopatora.*

CAPUT II.

1 ITAQUE Schimhhō Sacerdos summus genibus contra sanctuarium flexis, & cōvenienter protentis manibus in cœlum, orationem hanc habuit, & uno animo dixerunt omnes:
2 Domine Jehova rex cœlorum, & dominator omnis creaturæ, inter sanctos sanctissime, monarche omnipotens, attende ad nos qui ab impio ac prophano homine, ex audacia viribusq; fremebundo opprimimur.
3 Tu enim qui creasti omnia & qui ea universa obtines dynasta justus es, ac propterea qui ex contumelia superbiaque aliquid faciunt tu eos judicas:
4 Tu eos qui antehac injustitiam [a] exercuerant, inter quos etiam gigantes erant robori & audaciæ confidentes, perdidisti, inducta super eos aqua immensa:
5 Tu occupatos in operibus superbiæ Sedomitas [b] cum manifestò infinitæ malitiæ tenerentur concremasti, exemplum præbens pòst venturis *ætatibus*:
6 Tu audacem illum Parhhonem, qui sanctum populum tuum Jisraëlem servituti mancipaverat, variis ac multis suppliciis probans, notam fecisti majestatem tuam;
7 Post quę *supplicia* notam fecisti magnam potentiam tuam; cùm *regem* quidem qui persequebatur eum cum curribus & [c] turbis multis inundasti profundo mari, eos verò qui tibi omnis creaturę imperium obtinenti incumbebant fide salvos transvexisti, qui etiam agnoscentes apud se opera manus tuæ, te omnipotentem laudaverunt:
8 Tu, ô Rex, qui creaveras [d] infinitam illam & immensam terram, elegisti civitatem hanc, & sanctificasti locum hunc pro nomine [d] tuo, qui tamen nullius rei omnino indiges; & apparitione glorificavisti magnifica, faciens commendationem illius ad gloriam magni & honorandi nominis tui:
9 Et diligens domum Jisraëlis promisisti, siquando [e] nos aversos a te occuparet angustia & venientes in hunc locum oraremus, te exauditurum orationem nostram:
10 Jam verò fidelis es & verax, quādoquidem sępe dum affligerentur majores nostri succurristi ipsis in abjectione sua, & liberasti ipsos e malis maximis.
11 Ecce autem nunc, ô Rex sancte, propter multa & magna peccata nostra opprimimur sub jecti inimicis nostris, & dimittimur in [f] imbecillitate summa.
12 Atque in hoc casu nostro audax & prophanus iste studet injuria afficere locum sanctū: quē in terra hac designasti nomini glorioso tuo
13 Nam habitatio quidem tua, cœlum [g] summum, in accessa est hominibus: sed quandoquidem placuit tibi gloriam tuā in populo tuo Jisraële *statuere*, *&* locum hunc sanctificavisti,
14 Ne ulciscaris de nobis [h] per immundos istos, neque per prophanos punias nos, ut non glorientur iniqui cum animo suo, neque exultent [i] superba lingua sua dicentes, nos proculcavimus domum illam sanctificationis, sicut proculcantur domus abominationum.
15 Dele peccata nostra, & dissipa errores nostros, & misericordiam tuam ostende hoc tempore: citò præoccupent miserationes tuæ, & inde laudes in os eorum qui prociderunt contriti animis, confecta nobis pace.
16 Hic ille inspector omnium & sanctus supra omnia Deus, in sancto loco legitimam hanc orationem exaudiens illum contumelia audaci-

[a] Græc. *fecerant Genes. 7.*
[b] Græc *manifestos malitiis factos Genes. 19.*
Exod. 7. & seq.
Exod. 14.
[c] Græc. *turbarum multitudine inūdasti profūditate maris.*
[d] Græc. *tibi.*
[e] Græc. *fieret aversio nostri & nos comprehenderet ang.*
[f] Græc. *imbecillitatibus.*
[g] Græc. *cœli*
[h] Græc. *immunditia istorum, neque punias nos prophanatione: hypallage.*
[i] Græc. *superbia lingua.*

aq; elatum maximè *flagellavit hinc & inde, percellens eum ut arundinem *agitatam* a vento; adeò ut prostratus humi, non valens amplius agere quicquam, sed solutus membris, ne vocem quidem posset edere justo judicio implicatus.

17 Quamobrem cùm amici tum custodes ejus [k] acram videntes castigationem quæ [l] invaserat ipsum, metuentesque ne vita etiam ipsũ deficeret, cito extraxerunt ipsum, perculsi metu [m] maximo.

18 [n] Postea verò cùm seipsum recollegisset, minimè ad resipiscentiam venit correptus: sed amarulentis interminationibus usus abiit.

19 Cùm autem delatus in Ægyptum augesceret malitiã *cùm sua*, tum adjutorum atque sociorum ab omni justo [o] abhorrentium quos antè indicavimus, non solùm innumeris se libidinibus explevit; sed etiam eò processit audaciæ, ut maledicta singulis locis *in populum* conferret, & multi amicorum ad propositum Regis attendentes ii quoque sequerentur voluntatem ejus.

20 Proposuerat enim *sibi* ut [p] gentem hanc publicè vituperio exponeret, erectaque ad *turrim aulæ junctam columna scripturam insculpserat, ne quis eorum qui non sacrificant veniret in tẽpla, ipsoũ sed ut *omnes* Jehudæi in populi censum, aut servilem statum cogerentur; qui verò contradicerent, vi abrepti privarentur vita;

21 Eos autem qui in censum referrentur, adhibito etiam igne obsignari insigni Bacchi folio hederę in corpus impresso, ac deinde separari ad utendam quæ priùs *contracta fuerit libertatem.

22 Ut autem non videretur omnibus inimicari, subjecit scripturæ; Quòd si qui ex illis voluerint certo consilio inter illos versari qui sacris sunt initiati eos æquo jure cives *cum Alexandrinis fore.

23 Quidam igitur in civitate habentes odio istos [q] gradus pietati *civitatis hujus imperatos, facilè seipsos dediderunt velut cum magna aliqua communicaturi gloria ex conversatione futura cum Rege:

24 Veruntamen plurimi in generoso animo confirmati non destiterunt a pietate; sed pecunias pro vita commutantes intrepidè, conabantur seipsos a recensionibus liberare, quippe freti bona spe se defensionem consequuturos esse:

25 Præterea qui discedebant a se eos abominabantur, & tanquam hostes gentis suæ judicabant, privabantque communi conversatione & commodo.

[k] Græc. *acutam.*
[l] Græc. *comprehẽderat.*
[m] Græc. *excedente.*
[n] Græc. *tempore verò pòst.*
[o] Græc. *separatorum.*
[p] Græc. *cõtra gentem hãc vituperium diceret.*
[q] Græc. *gradus pietatis civitatis hujus.*

ANNOTATIO.

1 Itaque] *Hic versus quibusdam in libris integer est, in plerisque mutilus. Sed utrunque membrum optimè convenit: nam & Sacerdos summus omisso Rege suprà* 1. 23. *ad orationem conversus præivit verba Ecclesiæ, & Ecclesia conspirantibus animis verba illius sequuta est.* Schimhhon] *non ille Justus, de quo Ecclesiastici* 50. *sed filius Oniæ illius cujus habetur historia apud Josephum Antiquit. lib.* 12. *cap.* 4. *& pater alterius Oniæ qui fœdus cum Romanis & Spartanis fecit* 1. *Mac.* 12. 20. 8 Infinitam] *dictum* κατά τι, *nempe si cum Jehudæa comparabitur, & hyperbolicè.* 10 Fidelis &c.] *id est, constans factis, & verax promissionibus.* 14 Sicut pro.] *id est, sicut Judæi isti templa Deorum nostrorum, quæ abominationes vocant, sunt soliti proculcare.* 16 Flagellavit] *sic* 2. *Mac.* 3. 26. 20 Turrim] *Alexandriæ in palatio Regis.* Ut omnes] *id est, ut quicunque Jehudæi in civitate erant, aut probata religione & impresso in cutem signo libertati assererentur, aut in servitutem traherentur.* 21 Contracta] *sive comparata per veri Dei abnegationem & superstitionum Ægyptiarum comprobationem: etsi non pro civibus Alexandrinis, sed pro accensis habebantur.* 22 Cum Alexandrinis] *qui & immunes erant, & communibus cum Rege sacris utebantur versu seq.* 23 Civitatis hujus] *puta Jeruschalaimorum, id est, cùm animadverterent prout germanis Jehudæis inerant pietatis gradus, ita gradus ad illam obruendam & labefactandam fuisse a Rege constitutos, a quibus gradibus infirma ipsorum caro metuebat; ad impios vitæ, libertatis, honorùmque gradus sese contulerunt.*

CAPUT III.

1 HÆC autem impius ille percipiens adeò iratus est, ut non solùm Alexãdriæ manentibus irasceretur, sed etiam iis qui in regione erant adversaretur graviùs, mandarétque festinanter omnes congregari [a] unà & pessima nece e vita tolli.

2 Quæ dum administrabantur, evulgatus est dirus contra gentem sermo conspirantibus ad maleficium hominibus; quibus dabatur ad [b] institutum istud occasio, tanquam si *Jehudæi* ipsos a suis legibus prohibituri essent.

3 Ac Jehudæi quidem benevolentiam fidemque [c] constantem in reges observabant; sed quia colebant Deum & lege ejus regebantur, *separationem instituebant in quosdã & conversiones (quam ob causam quibusdam esse inimici videbantur) & bonis rerum justarum factis ornantes conversationem suam, omnibus hominibus [d] erant probatissimi.

4 Itaque vitam quidem bene actam quæ apud omnes de gente pervulgabatur isti alienigenæ minimè enumerabant, sed de adorationibus & cibis differentiã pervulgabant, dicentes neq; regi neq; potestatibus homines istos consentire, sed diros esse & magnopere negotiis adversari: denique non vulgari perstringebant vituperatione.

5 Græci verò qui per civitatẽ erant nulla affecti injuria, tumultum inopinatum contra hos homines spectantes & improvisas concursationes fieri, succurrere quidem non poterant (nam tyranni reges erat constitutio)

6 Sed ferentes graviter consolabantur, & futurum præcipientes *animo* ut non starent ista: non enim *ab eo qui nihil ignorat, talem constitutionem rerum ita despectum iri.

7 Jam verò etiam vicini quidam, & amici, & qui commercium habebant cum ipsis, clam [e] excipientes quosdam dabant fidem se defensionem communem adhibituros, & [f] contentissimè ad auxilium adventuros.

8 Ille igitur pręsẽte prosperitate elatus, ac in Dei

[a] Græc. *in idem.*
[b] Græc. *dispositionem istam.*
[c] Græc. *indivertibilem, ut ita loquamur.*
[d] Græc. *constituti erãt.*
[e] Græc. *attrahentes.*
[f] Græc. *omnino cõtẽtè.*

Dei maximi potētiam non respiciens; sed statuens se perpetuò in eodem consilio permansurum, contra eos rescripsit has literas:

9 Rex Ptolemęus Philopator ducibus militibusque per Ægyptum & quemque locum residentibus g salutem & valetudinem: valeo ego ipse quoque & negotia mea.

10 Postquam militaris nostra in Asiam expeditio (quam novistis ipsi quoq;) inoffenso Deorum auxilio ad finem ex animo perducta est; non vi h armorum, sed æquitate & humanitate multa duximus gentes lactandas esse quæ Cœlen Syriam, Phœniciamq; habitant, & beneficiis ultrò prosequendas.

11 Cumque templis quæ per civitates sunt reditus multos attribuissemus, advenimus etiam Jeruschalaima, quò ascenderamus ut templum istorum sceleratorum & nunquam ab amentia sua desinentium honoraremus.

12 Et illi sermone quidem adventum nostrū gratè, at re ipsa falsò accipientes, cùm esset nobis animus ingrediendi in templum ipsorum, & decentissimis atque pulcherrimis donariis honorandi, i antiquissima *sua* acti superbia ab ingressu nos prohibuerunt.

13 Ita non experti sunt robur nostrum propter eam humanitatem qua in omnes homines utimur; sed suam contra nos diritatem effecerunt manifestam, ut qui omnino soli ex gentibus cervices in reges & k bene de se meritos attollentes nihil l æquum perferre volunt.

14 Ac nos quidem quòd istorum amentiæ m concessimus, & cum victoria reversi in Ægyptum omnibus etiam gentibus humanitatem exhibuimus, prout decebat confecimus:

15 n Interea verò cùm apud tribules istorum omnibus significavimus oblivionem *tanti* mali, atque tum societate, tum mille rebus quas eis primùm simplicissimè volueramus concreditas eos ausi ad mutationem provocare, eos & consortes perpetuorum Sacerdotum voluimus constituere & dignari eos Alexandrinorum civitate;

16 Isti contrà accipientes, ingenitaque malitia depellentes quod bonum est & perpetuò in malum o inclinantes non solùm aversati sunt hoc jus civitatis inæstimabile, verum etiam paucos e suis qui optimè erga nos affecti sunt abominātur sermone atque silentio, maximè suspicantes nos ob illud vivēdi infame institutū citò ea quæ correximus eversuros.

17 Quapropter etiam optimè persuasi signis istos modis omnibus a nobis dissentire, atque providentes ne si fortè repentinus in posterū tumultus instaret, impios istos a tergo proditores & barbaros hostes haberemus,

18 Mandavimus simul ac hæ literæ ad vos p pervenerint, ut istos qui his literis indicātur cum uxoribus liberisque eâdem hora exceptos contumelia & divexationibus mittatis ad nos undiq; vinculis ferreis inclusos, q ut immedicabili & ignominiosa nece (quēadmodum homines diros decet) auferantur.

19 His enim supplicio simul affectis, percepimus nobis in tempus reliquum negotia perfectè conveniente statu optimaque dispositione constitutum iri,

20 Quisquis autem Jehudæorum aliquē r sive senē, sive puerū, sive lactentem etiam protexerit, turpissimis tormentis cruciabitur distenta familia tota:

21 Et qui indicare *illud* voluerit, præterquam quòd substantiam ejus qui reus peractus fuerit accipiet, ac bis mille drachmas ex pecunia regis; etiam s libertate coronabitur,

22 Omnis verò locus ubi omnino tectus Jehudæus deprehendetur, t inhabitabilis efficitor & cremator igne, ut toti naturæ mortali planè appareat inutilis in sempiternū tempus. Atq; sic quidem t habebat literarum forma.

g Græc. *salvere & valere.*
h Græc. *hasta.*
i Græc. *antiqui oribus. typhis, ut Ar nobius loquitur.*
k Græc. *benefactores.*
l Græc. *germanum.*
m Græc. *unà delati sumus.*
n Græc. *in istis.*
o Græc. *annuentes.*
p Græc. *acciderint.*
q Græc. *ad immedicabilem & ignominiosam necem.*
r Græc. *a sene usque ad infantem usque ad eū qui mammę subjicitur.*
s Græc. *inaccessus.*
t Græc. *scripta erat.*

ANNOTATIO.

3 Seperationem] *id est, excommunicatione sive abstentione utebantur in eos qui parebant tyranno deficientes a Deo, & resipiscentibus prædicabant gratiam Dei absolutionemq; a peccatis ipsorum, ut de integro adunarentur Ecclesiæ. Sic accipimus vocem* καταστροφῆς *: nam ut in Comœdiis protasin epitasinq; turbulentas sequitur catastrophe, qua res in suum ordinem revocantur; ita etiam videtur fieri in misera defectorum vita cùm ad officium revertuntur, & se restituunt Ecclesiæ Dei, postquam plus satis vitam suam pro re ludicra habuerunt, ut dicitur Sap. 15.12. vide suprà 2.25.* 6 Ab eo] *id est, a Deo: periphrasis.* 17 Tumultus] *nempe ab Antiocho magno: qui etiam brevi recuperavit Syriam.* 21 Libertate] *putà si servus fuerit.*

CAPUT IIII.

1 Quocunque autem mandatum illud a pervenit, populare constitutum est a gentibus a convivium cum acclamationibus & gaudio, velut audacter jam demonstrante se inimicitia quæ ipsis olim cogitatione callum indurata contraxerat.

2 Jehudęis verò perpetuus erat luctus, & planè lamentabilis clamor cum lachrymis gemitibusque, inflammato undique ipsorum corde, cùm improvisam perniciem repentè contra se decretam deplorarent.

3 Quę præfectura, aut civitas, aut quis in universum locus habitabilis, aut quæ viæ plāctu ejulatibusque de illis non implebantur?

4 Ita enim acerbo & immiti animo a ducibus qui per civitatem erant unanimiter ejiciebantur, ut de insolentibus suppliciis etiam ex inimicis quidam capientes ante oculos communem illam misericordiam & incertam hujus vitæ cōmutationem reputantes deplorarent b infelicissimam eorum dejectionem.

5 Nam præibat senum multitudo variorum canitie, quorum c incurvis pedibus tardisque a senio sine pudore ullo ad profectionem d celerem abutebantur violentæ e adversionis impetu:

6 Quę verò ad communionem vitæ nuptialem modò thorum subierant adolescentulæ, pro delectatione suscipientes ejulatus, & unguento delibutam comam conspersæ pulvere, ac sine velo abductæ, lamentationē pro hymenæis incipiebant unanimiter, ut vexationibus

a Græc. *accidit, ut suprà 3.18.*
b Græc. *ter infelicem.*
c Græc. *tarditatem pedum incurvorum ex senio.*
d Græc. *acutam, ut 2. Mac. 9.7.*

alienigenis laceratæ; cùm vinctæ publicè vi usque ad [e] locum ubi conscendebatur navis traherentur.

[e] Græc. immissionem in navem.

7 Et harum conjuges laqueis coronarum loco cervicibus implexi in florente ętate adolescentiæ, pro convivio juvenilibusq; deliciis reliquos nuptiarum dies degebant in lamentationibus, cernentes jamque sepulchrum ad pedes positum.

8 Agebantur autem bestiarum modo tracti vinculorum ferreorum [f] vi, alii collo suffixi clavis ad navium transtra, alii pedes firmis constricti pedicis; idque etiam tabulato quod supernè erat frequente imposito, ut undequaque obtenebratis oculis ductum insidiatorum in tota navigatione [g] paterentur.

[f] Græc. necessitatibus.
[g] Græc. acciperent.

9 His ergo in navigium illud quod diximus actis & finita navigatione prout sancitum fuerat a Rege, mandavit ut illi in suburbano hippodromo metarentur (cujus erat ingens ambitus, & quàm opportunissimus [h] ad traducendum *miseros* cùm apud eos qui in civitatem veniebant, tum apud eos qui inde in regionem proficiscebantur [i] peregre) ut neque cum illius copiis communicarent, neque universè [k] in muros reciperentur.

[h] Græc. *ad paradigmatismum.*
[i] Græc. *in peregrinationem.*
[k] Græc. *dignarentur muris.*

10 Hoc autem confecto, ut audivit *Rex* gentiles Jehudæorum e civitate clam frequentiùs exeuntes lugere ignominiosam fratrum miseriam, iratus mandavit ut his simul accuratè eodem modo ac illis fieret, [l] neque ullo pacto a supplicio eorum immunes essent; & totam gentem nominatim describi:

[l] Græc. *non defectis supplicio.*

11 Non enim se laboriosum illud operum ministerium quod paulo antè *significaverat exacturum esse, sed cruciatos tormentis *quæ denuntiaverat tandem unius diei tempore deleturum.

12 Fiebat igitur horum descriptio [m] vehemente studio ambitiosaque assiduitate ab ortu Solis ad occasum, etsi perfectum finem minimè consequuta diebus quadraginta:

[m] Græc. *amaro, sive acerbo.*

13 Rex verò multùm ac perpetuo impletus gaudio, conviviaque ad omnia idola faciens, mente a veritate procul aberrante & profano ore muta quidem & quæ non poterant ipsos alloqui aut adjuvare laudabat; in Deum verò maximum res quæ non conveniebant loquebatur.

14 Post illud autem intervallum temporis quod modò dicebamus, retulerunt scribæ Regi se non ampliùs posse Jehudæorum descriptionem facere propter immẽsam eorum multitudinem; cùm essent adhuc per regionem plures, alii quidem adhuc in domibus consistentes, alii verò alio loco: tanquam si fieri non potuisset illud ab omnibus ducibus qui præerant Ægypto.

15 Cumque interminaretur Rex eis duriùs quasi fuissent corrupti donis ad machinationem fugæ, accidit ut de re illa manifestò persuaderetur, dicentibus illis ac demonstrantidus & chartam jamq; & scriptorios calamos quibus utebantur defecisse.

16 Hæc autem fuit efficacitas invictæ providentię illius qui Jehudęis e cælo succurrebat.

ANNOTATIO.

1 Convivium] *nempe idolis eucharisticum epulum, ut infrà vers. 13.* 5 Adversionis] *qua ducti Aegyptii a domestica & sedentaria quiete senum eos ad laboriosum cursum retrahebant.* 11 Significaverat] *suprà 2.20.* Quę denuntiaverat] *suprà 3.18.*

CAPUT V.

1 TUNC advocato Chermone qui præerat elephantorum procurationi *Rex* gravi completus ira, & ab indignatione omnino immotus jussit in diem posterum *largos thuris manipulos cum vino copioso mero omnibus elephantis potandos dari, qui erant numero quingenti, & efferatos profusa potus illius subministratione [a] contra Jehudæos immitti ad necem illorum.

[a] Græc. *immitti ad occursum necis Jehudæorum.*

2 Ac ille quidem cùm mandasset ista, congregatis amicis summis & ducibus [b] qui infensi in Jehudęos erant, ad convivium se convertit: magister verò elephantorum Chermon quod imperatum fuerat aptè consummavit.

[b] Græc. *inimicè in Jehudæos habentibus.*

3 Præterea etiam administri vespere exeuntes vinciebant miserorum manus, & reliquas contra eos [c] cautiones moliebantur totam noctem, existimantes gentem illam simul internecionis terminum percepturam.

[c] Græc. *securitatem.*

4 Jehudæi verò qui gentibus ab omni protectione deserti esse videbantur propter necessitatem qua cum vinculis undequaque circuncludebantur, omnipotentem Dominum ac omnis potestatis habentem imperium, Deum suum patremque misericordem omnes indesinente clamore cum lachrymis invocabant, orantes ut impium illud consilium contra se captum mutaret, magnificaque apparitione ipsos a nece quæ ad pedes erat parata liberaret.

5 Horum ergo intentè supplicatio in cœlum ascendebat: Chermon verò cùm immisericordes illos elephantes potu perfudisset, plenos multa illa vini subministratione & saturatos thure, [d] manè ad aulam adfuit ut res istas nuntiaret Regi.

[d] Græc. *matutinus: sic infrà ver. 15*

6 Verùm *Deus* partem somni (quę res creata inde a [e] temporibus seculi bona est de nocte) etiam interdiu injectam ab eo qui gratiosè tribuit omnibus quibuscunque ipse voluerit immisit Regi:

[e] Gręc. *seculo temporis: hypallage.*

7 Itaque detentus suavissima & profunda efficacitate Domini a nefario quidem proposito plurimùm excidit, sed ab immutabili *consilio fraudatus magnificè.

8 Jehudæi verò cùm horam quæ antè significata fuerat effugissent, Deum suum laudaverunt sanctum, iterumque rogarunt ut optimè conciliatus cum ipsis potentissimę manus suæ robur superbis gentibus ostenderet.

9 Media autem jam fermè decima [f] vocator frequentes invitatos videns, accessit, pepulit Regem, eumque vix excitans ostendit tempus convivii jam [g] præterfluere, sermonemque *de illis habuit: quę reputans Rex & ad cõvivium versus,

[f] Gręc. *qui ad vocationes erat institutus confertim vocatos videns.*
[g] Gręc. *præterCurrere.*

versus, jussit eos qui ad convivium venerant * ex adverso sui accumbere:
10 Eóque facto adhortatus est ut se in convivio occupantes * præsentem convivii partem eo plus honorarent *eam* in lætitia consumendo.
11 Cùm autem diutiùs processisset confabulatio, Chermonem accersitum Rex cum minis acerbis interrogavit quam ob causam sinerentur Jehudæi in diem præsentem supervivere.
12 Qui ubi ostendit se nocte quod fuerat imperatum ad finem perduxisse & attestati sunt amici ejus, *ille* pejorem quàm Phalaridis crudelitatem habens dixit, habeant illi gratiam hodierni diei somno.
13 Tu verò sine cunctatione in diem crastinum similiter elephantos comparato ad scelestorum Jehudæorum istorum deletionem.
14 Hæc ubi dixisset Rex, alacriter omnes qui aderant cum gaudio simul collaudarunt, & in suam quisque domum reversus est: ubi non tam ad somnum tempore noctis abusi sunt, quàm ut omnia fabricarentur ludibria in eos qui miseri esse videbantur.
15 Simulac autem gallus manè cecinerat, bestias armatas in peristylio magno * commovebat, & turbæ quæ per civitatem erant congregabantur ad spectaculum inprimis miserabile, diluculum studiosè expectantes.
16 Jehudæi verò [h] continenter animam trahentes, supplicatione multis lachrymis conjuncta canticisque miserabilibus, manibus ad cœlum protensis orabant Deum maximum, ut brevi iterum ipsis succurreret.
17 Nondum radii Solis dispergebantur, Rege amicos excipiente, cùm accedens Chermon accersivit [i] ut prodiret, indicans illud quod antea Rex in animo habuerat paratum esse.
18 Quod cùm ille acciperet & de iniquo illo exitu obstupesceret, ignoratione planè occupatus quæsivit quamobrem illud studiosè ab eo effectum esset: erat autem istud ab efficacitate Dei dominantis omnibus, qui oblivionem rerum quas ille priùs machinatus fuerat menti illius indiderat.
19 Indicavit Chermon & amici omnes, *dicendo*, bestiæ copiæque istæ, ô Rex, paratæ sunt ex proposito consilio vehemente tuo.
20 Ille verò his dictis gravi ira plenus, eò quòd tota ipsius cogitatio de his rebus providentia Dei dissipata esset, minaciter intuens dixit,
21 *Quotquot parentes advenerint aut filiorum nati, hi largam escam bestiis feris paraverint, inculpatorum Jehudæorũ loco, qui mihi meisq; majoribus integram stabilemque fidem eximiè demonstrarunt: quanquam nisi animo erga te propenso essem propter communem educationem & ministerium tuum, pro illis privareris vita.
22 Sic Chermon inopinatam ac periculosam sustinens comminationem & aspectu & vultu [k] cohorruit: amicorum verò quisque paulatim diffluxit tristis, qui congregatos dimiserunt quemque ad occupationem suam.
23 Jehudæi autem Regis sermonibus auditis illustrem Deum, Dominum, regem regum laudaverunt, ut qui ab ipso auxilium hoc consequuti essent.
24 Deinde cùm Rex constituto de-integro consilio hortaretur convivas ut se ad lætitiam conferrent, secundum leges illas Chermonem accersens cum interminatione dixit *ei*, quoties oportet tibi de iisdem rebus mandata dari, ô infelicissime? etiam nunc tandem elephantos arma in diem crastinum ad deletionem Jehudæorum.
25 Cognati autem simul accumbentes instabilem hanc mentem admirati protulerunt ista, ô Rex, quousque verò nos ut expertes rationis pertentaturus es, jam tertiò imperans deleri illos, & rursum in ipso facto dissolvens mutato consilio ea quæ placuerunt tibi?
26 Quorum gratiâ hæc civitas expectatione turbatur, & multos conventus experta, jam etiam periclitatur ut diripiatur sæpe.
27 Rex itaque *alter* omnino Phalaris impletus studio rationi adversante, & mutationes animæ quæ ad [l] procurationem Jehudæorum in ipso fuerant effectæ nihili faciens,
28 Postquam impurissimum juramentum firmè statuisset se cùm istos sine cunctatione genibus pedibusque bestiarum sauciatos ad inferos transmissurum, tum castris contra Jehudæam ductis *eam* celeriter æquatam solo flammæ & ferro traditurum, & templum illorum, quod nobis *(inquit)* inaccessum fuit, ubi consummant sacrificia, citò prostratum igne in omne tempus effecturum:
29 Tunc læti discesserunt amici & cognati cum fiducia, & disposuerunt copias ad custodiam per opportunissima civitatis loca.
30 Magister verò elephantorum ut bestias ad furiosam (ut ita dicam) ferè constitutionem odoratis poculis e vino condito thure, [m] formidabili ornatas apparatu adduxerat; sub auroram, cùm jamque civitas innumerabilibus turbis hippodromum versus repleta esset, ingressus aulam ad rem præsentem incitavit Regem.
31 Qui ira gravi impiam mentem complens, * omni mole erupit cum bestiis, volens immiti animo & pupillis oculorum siccis molestum illum & miserabilem eorum de quibus antè diximus spectare exitum.
32 Itaque exeuntium elephantorum ad portam armatis copiis simul prosequentibus, pergentisque multitudinis pulverem videntes Jehudæi & horrisonum tumultum audientes, cùm illud sibi ultimum vitæ momentum esse arbitrarentur,
33 *Sub* finem miserrimæ illius expectationis ad commiserationem & ejulatus versi osculabantur alii alios complectentes cognati, *&* in colla ruentes filiorum patres & puellarum matres:
34 Aliæ verò infantes uberibus admotos habentes, qui lac sugerent ultimum.
35 Veruntamen cùm hi e-converso etiam consyderarent defensiones ipsorum quæ antè fuerant e cœlo factæ, pronos unanimiter seipsos prosternentes, & infantes ab uberibus seponentes inclamaverunt voce magna universitatis [n] principem,
36 Supplicantes ut apparitione illustri facta misereratur ipsos jamque ad portas sepulchri constitutos.

[h] Græc. *per indivisum tempus, id est, perpetuum & continens: ut infrà 6.26.*
[i] Græc. *ad exitum.*
[k] Græc. *contractus est.*
[l] Græc. *inspectionem seu visitationem.*
Suprà. 1.10.
[m] Græc. *formidabiliter.*
[n] Græc. *dynastam.*

ANNOTATIO.

1 Largos thuris] *Thus enim, teste Dioscoride lib. 1. cap. 70. potum largè maniam excitat, largius affert mortem: sic voluit Rex bestias ad feritatem & sævitiam accendi præbito thure ex vino; quod indicatur infrà vers. 30.* 7 Consilio] *putà Dei.* 9 De illis] *qui mandato Regis ad convivium vocati aderant.* Ex adverso] *pro Ægyptiorum more, ut Gen. 43. 33.* 10 Præsentem conv.] *Sic modestè Rex loquitur, excusans quòd pars temporis in convivio agitando consumenda periisset, hortansq; ut festivitate & convictu liberiore jacturam temporis resarcirent.* 15 Commovebat] *præbito potu, & aliis rebus ad sævitiam eos accensuris, furoremq; provocans.* 21 Quotquot] *sensus est, si quisquam me hoc nomine ad Jehudæorum ruinam compellaverit, quisquis tandem ille sit, cùm ipse tum necessarii ipsius pœnam perferto Jehudæis irrogatam.* 31 Omni mole] *id est, comitatu maximo, copiisque prosequentibus, de quibus vers. sequente.*

CAPUT VI.

1 ELHHAZAR autem quidam vir insignis de sacerdotibus *qui erant* e regione illa, in senum numero jam ætatem consequutus, & omni virtute ornatus quæ ad vitam hanc *pertinet*, senes qui circunstabant ipsum contrahens ad invocandum Deum sanctum, oravit [a] his verbis;

2 Rex [b] magnifice, altissime, omnipotens Deus, qui rem creatam omnem semper gubernas misericorditer, respice ad semen Abrahami, ad liberos sanctificati Jahhakobi, *ad* populum partis quæ sanctificata est tibi, exterum in terra extera injustè pereuntem, ô pater.

3 Tu Parhhonem olim abundantem curribus, Ægypti istius principem, elatum immiti audacia & lingua magniloqua, cum superbo exercitu mari perfusos perdidisti, luce misericordiæ perlustrans genus Jisraëlis:

4 Tu Sancheribum gravem Assyriorum regem innumerabilibus copiis exultantem, qui [c] gladio terram totam subjectam sibi jam occupaverat, & qui efferebatur contra sanctam civitatem tuam res graves fastu audaciaque proloquens, tu *inquam* Domine fregisti, manifestam gentibus multis potentiam tuam ostendens:

5 Tu socios tres versantes in Babylonia, qui animam suam ultrò igni tradiderant ne *rebus* vanis servirent, ignitum caminum perfundens rore liberasti, [d] adeò ut ne capillo quidem tenus damnum perpessi sint, flammamq; omnibus adversariis immisisti:

6 Tu Danijelem, qui invidentiæ calumniis leonibus sub terram fuerat projectus *ut* esca bestiis *esset*, incolumem in lucem revocasti; & Jonam prolixè in ventre marini cete liquescentem, illæsum omnibus domesticis ostendisti, pater.

7 Nunc ergo, *ô Deus* osor injuriæ, plurimùm misericors, universitatis protector, citò appare istis qui de genere *sunt* Jisraëlis, & ab iniquis gentibus abominandisque injuriam patiuntur.

8 Quòd si impietatibus in peregrinatione hac constricta fuit vita nostra, libera nos ab inimicorum manu, & tu Domine prout volueris nos nece perde.

9 Ne isti [e] qui nihil nisi vanitatem sapiunt rebus vanis benedicant perditionis in dilectos tuos eventuræ nomine, dicentes, ne Deus quidem ipsorum liberavit istos:

10 Sed tu, ô æterne, qui omnes vires ac universam potestatem obtines, jam respice.

11 Miserere nostri, qui per iniquorum injuriam rationi adversam vita destituimur insidiatorum modo:

12 Gentes verò stupescentes admirentur hodie invictam potentiam tuam, ô gloriose *Deus* potentiâque prædite, de salute generis Jahhakobi.

13 Tibi supplicat tota infantium istorum multitudo, & hi parentes istorum cum lachrymis: demonstretur omnibus gentibus te nobiscum esse Domine, neque avertisse faciem tuam a nobis.

14 Sed quemadmodum dixisti te ne tum quidem cùm in terra inimicorũ suorum versantur despexisse eos, ita perfice Domine.

15 Cùm autem Elhhazar ab oratione modò desineret, Rex cum bestiis ac toto copiarum horrore secundum hippodromum prætervehebatur:

16 Quod contemplati Jehudæi magnum clamorem in cœlum extulerunt, adeò ut adjacentes convalles ipsæ unà personantes castris totis [f] necessarium fletum excuterent.

17 Tunc gloriosissimus, omnipotens, & verax Deus ostendens sanctam faciem suam aperuit portas cœli, e quibus gloria instructi duo formidabilésque aspectu Angeli omnibus manifesti præterquam Jehudæis descenderunt,

18 Et resistentes impleverunt adversariorum copias perturbatione & metu, immotisque ligarunt pedicis, adeò ut ipsum Regis corpus horresceret, & oblivio audaciam ipsius quæ tam graviter inflammata fuerat occuparet:

19 Bestiæ verò conversæ in copias armatas quæ subsequebantur, proculcabant & profligabant [g] illas.

20 Tunc Regis ira in misericordiam & lachrymas conversa est, propter eas res quas antè fuerat machinatus.

21 Nam cùm audisset [*] clamorem illum; & consyderaret pronos omneis ad perditionem *comparatos*, cùm ita lachrymans interminatus est amicis, dicens,

22 [*] Regno abutimini, qui tyrannos crudelitate superavistis, & me ipsum in vos beneficum jam aggredimini cùm a principatu, tum etiam a vita amovere, clàm machinantes ea quæ non essent regno profutura.

23 Quis [*] eos *homines* qui munitiones regionis nostræ [h] fideliter tenuerunt, e domiciliis suis exportatos singulos præter rationem huc coacervavit?

24 Quis eos qui omnino inde a principio benevolentia erga nos gentes omnes antecellunt, & qui pessima persæpe ab hominibus peri-

Marginal notes:
[a] Græc. *hæc.*
[b] Græc. *magnipotens.*
Exod. 14.
2. Reg. 19.
[c] Græc. *hasta.*
Dan. 3.
[d] Græc. *usque ad capillũ impassos.*
Dan. 6.
Jona. 2. & 3.
[e] Græc. *vana sapientes.*
Levi. 26. 44
Deut. 30.
[f] Græc. *inconcessibile fletum facerent*
[g] Græc. *illos nempe copiarum viros.*
[h] Græc. *in fide.*

pericula susceperunt, ita nefariis implicuit suppliciis?

25 Solvite, dissolvite injusta vincula, [i]in proprias sedes cum pace remittite, ea quæ antè fuerunt gesta deprecati. Absolvite filios omnipotentis, cœlestis Dei viventis, qui a nostris [k] adhuc majoribus expeditam constitutionem cum gloria præbet nostris negotiis.

26 Atq; hæc quidem dicebat iste: illi verò [l] momento soluti, sancto servatori Deo suo benedicebant quòd modò effugissent mortem.

27 Postea Rex in civitatem reversus accersito eo qui reditibus præerat jussit vina crateráque ad convivium necessaria in septiduum Jehudæis suppeditari, statuens eos quo in loco se subituros exitium putaverant, ibidem * Soteria cum omni lætitia celebrare.

28 Tunc illi qui antè probrosi fuerant & sepulchro proximi ac potius in illud jamq; descenderant, loco acerbæ necis & luctuosissimæ *poculum salutare inter se statuentes; eum locum qui ad ruinam ipsis & sepulchrum paratus fuerat, pleni gaudio in accubitus diviserunt.

29 Et finem flebili lamentationis cantui facientes, receperunt majorum cantica, Deum servatorem laudantes atq; mirificum; fletuq; omni & ejulatu abjecto choreas constituerunt *ad* lætitiæ cum pace conjunctæ signum.

30 Similiter autem Rex quoq; de his rebus, cùm amplissimum convivarum numerum congregasset, indesinenter in cœlum *respiciens* vicissim celebrabat Deum magnificè, propter salutem quæ ipsi præter opinionem acciderat.

31 Qui verò antè statuerant illos in exitium *raptos* avium futuros escam, & cum gaudio descripserant; hi contrà gemuerunt, quòd pudore apud animum suum amicti essent, & quòd audaciam suam, quæ ignem spiraverat merum, inglorie extinctam cognoscerent.

32 At Jehudæi constituta, ut antè diximus, chorea[m] illa cum convivio, tempus in celebrationis hilaribus & Psalmis transegerunt:

33 Et communem de his rebus ferentes legem in toto incolatu suo generationibus omnibus dies prædictos statuerunt hilares celebrari, non compotationis aut comessationis causâ; sed propter salutem quam ipsis Deus effecerat.

34 Deinde accesserunt Regem, se ad suos dimitti postulantes.

35 Cæterum descripserant illos *administri regis* a vicesimo quinto die *Pachonis ad quartum * Epiphi diebus quadraginta: constituerunt verò perditionem illorum a quinto Epiphi ad septimũ diebus tribus, cùm etiam magnificè illustrans misericordiam suam universitatis princeps incolumes eos liberavit.

36 Unanimiter autem convivati sunt [n] omnibus suppeditatis a rege ad diem usq; decimũ quartum:

37 Quo etiam die cùm [o] interpellassent Regem pro dimissione sui, collaudans eos rex magno animo scripsit eorum gratiâ sequentes literas ad duces [p] unicuique civitati præpositos, [q] in hanc sententiam.

[i] Græc. *in propria: sic inf. vers. 33.*
[k] Græc. *usque nunc.*
[l] Græc. *indiviso tempore, ut suprà. 5.16.*
[m] Græc. *prædicta.*
Sup. 2. & 3 Suprà. 5.
[n] Græc. *omnia suppeditati.*
[o] Græc. *interpellationē fecissent.*
[p] Græc. *per civitatem.*
[q] Græc. *hanc tenorem habentes.*

ANNOTATIO.

21 Clamorem illum] *Jehudæorum, de quo ver. 16.* 22 Regno abut.] *id est authoritate Regia, ut exponitur cap. sequente.* 23 Eos homines] *Jehudæos.* 27 Soteria] *id est, salutares dies, festos dies salutis suæ.* 28 Poculum salut.] *sic interpretamur cum Phavorino κώθωνα, pro poculo ex quo milites victoria parta inter se propinabant: quæ propinandi ratio in conviviis & eucharisticis epulis fuit observata: vide Psalm. 116.13.* 35 Pachonis] *Ægyptia mensis appellatio Aprili nostro ex parte respondentis.* Epiphi] *mensis Junio nostro similiter ex parte respondentis, quo celebrabantur Apidis festa sive Epaphi, unde nomen habuit: vide Eusebium de præparatione Evangelica.*

CAPUT VII.

1 REX Ptolemæus Philopator ducibus qui sunt per Ægyptũ & omnibus qui præfecti sunt rebus *gerendis* salutem & incolumitatem: valemus quoque ipsi & liberi nostri.

2 Amici quidem, cùm Deus maximus nobis ut volumus negotia dirigeret, improbo more crebriùs apud nos insistentes nobis persuaserunt ut coacervato cœtu Jehudæos qui sub regno sunt *nostro* afficeremus insolentibus defectorum suppliciis:

3 Prætextum hunc afferentes nunquam fore ut bene constituātur negotia nostra propter diritatem [a] qua isti sunt in omnes gentes, donec istud fuerit consummatum.

4 Qui etiam cùm eos vinctos [b] & vexatos tanquam mancipia ac potius tanquam insidiatores adduxissent, sine ulla disquisitione & percunctatione ipsos sunt aggressi tollere, ferociore [c] nexi crudelitate quàm legis Scytharum sit.

5 Nos autem propterea interminati durissimè, cùm pro ea æquitate quam hominibus omnibus exhibemus ægrè vitã essemus istis gratificati; Deũ verò cœlestẽ agnovissemus certò Jehudæos protegere velut patrem semper filios propugnantem, atque reputavissemus constantem illam quam habent erga nos & majores nostros [d] amicam benevolentiam, *hos* justè ab omni crimine qualicunque ratione *intenso* absolvimus.

6 Et unicuiq; præcepimus ut ad res suas omnes quocunq; loco *sint* revertatur, neminem eos omnino lædere, neque res istas quæ præter rationem confectæ sunt *ipsis* exprobrare.

7 Scitote enim si quas improbas technas in eos cuderimus, aut eos ullo pacto tristitia affecerimus, nos non hominem sed Deum altissimum qui potestati omni dominatur adversarium nobis in omni re ad ultionẽ factorum istorum [e] inevitabilem semper habituros. Valete.

8 Jehudæi verò cùm has literas accepissent non dederunt operam ut statim abscederent, sed prætereà a Rege postulaverunt, ut qui ex gente Jehudæorum voluntariè Deum sanctum & Dei legem omisissent ii ab ipsis pœnam debitam reportarent;

9 Adducentes eos qui ventris causâ præceptiones divinas omiserint, ne in præcepta quidem Regis bono animo futuros unquam.

10 Atq;

[a] Græc. *quā isti habent.*
[b] Græc. *cum vexationibus.*
[c] Græc. *insibulati.*
[d] Græc. *amicitia.*
[e] Græc. *inevitabiliter.*

10 Atque hic ut percepit eos verum dicere, collaudans facultatem eis dedit [f] ad omnia; ut eos qui essent transgressi legem Dei liberè in omni loco regni sui sine ulla * regia potestate aut cognitione profligarent.

[f] Græc. omnium.

11 Tunc bene precantes ei, ut dicebat, illorum sacerdotes cum turba tota, & acclamãtes Hallelu-jah, cum gaudio discesserunt.

12 Itaque [g] pollutum ex gente sua quemque prout incidebat in itinere puniebant, [h] variisq; modis traductum *e medio* tollebant.

[g] Græc. incidentem pollutorum.
[h] Græc. & cũ traductionibus.

13 Sustulerunt autem die illo amplius trecentos viros, agitaruntque lætitiam cum gaudio, postquàm prophanos illos sustulissent.

14 Illi verò qui ad mortem usq; Deo adhæserant, integro salutis fructu accepto, jungentes e civitate abierunt, omnigenis floribus odoratissimis coronati, cum lætitia & acclamatione; gratias laudibus & hymnis omnimodis agentes Deo majorum suorum sancto servatori Jisraëlis.

15 Sed cùm pervenissent Ptolemaida quæ *Rhodophoros a proprietate loci nominatur, ubi de communi sententia ipsorum classis dies septem ipsos præstolabatur;

16 Illic fecerunt convivium * salutare, suppeditante Rege alacriter ipsorum cuique omnia quæ erant opus ut se in suas domos singuli reciperent:

17 Atque ibidem statuerunt ut dilati *ad suos* cum pace dies eosdem hilares tempore incolatus sui [i] adhibitis justis celebrationibus agitarent.

[i] Græc. in justis.

18 Quos ubi consecraverunt, columnaq; in convivii loco *posita* confirmarunt voto; integri liberiq; summo cum gaudio discesserunt terra, & mari, fluvioq; in suas *domos*, conservati præcepto Regis, & majorem habentes quàm antè in inimicos potestatẽ gloria & metu conjunctam.

19 Denique nullius operâ a suis facultatibus concussi sunt; sed singuli res suas omnes ex descriptione receperunt, adeò ut qui habebant aliquid *de eis* maximo cum timore ipsis restituerent: ita Deus maximus res magnificentissimas perfectè faciebat ad salutem ipsorum.

20 Benedictus sit liberator Jisraëlis in sempiterna tempora. Amen.

ANNOTATIO.

10 Regia potest.] *id est, magistratu a Rege dato, aut cognitione juridica.* 15 Rhodophoros] *id est rosarum ferax: hæc Ptolemaïs est in Arsenone Nomo posita Nilo, quam Ptolemæus in Geographicis* ὅρμον, *id est stationem, vocat; ut ab altera Ptolemaide Mercurii distinguatur, quæ metropolis est in Thinite Nomo.* 16 Salutare] *id est, eucharisticum, ut suprà 6.28. de salutari poculo diximus.*

MACBÆORUM

LIBER PRIMUS.

PRIOR *Macbæorum liber singulares populi Dei clades, victoriasq; mutationes varias, & mirificam Dei administrationem in Ecclesia vetere describit, prout a prophetis fuerant prænuntiatæ: inprimis verò ea quæ a Macbæorum sive Chaschmannæorum familia ad Dei gloriam & populi salutem gesta sunt, Antiocho Epiphane & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexandro Epiphane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sedete regibus: Estq; historia annorum fermè quadraginta.*

CAPUT I.

1* FUIT autem postquam cecidisset Alexander Philippi filius Macedo, qui procedebat e terra *Cittæorum, cecidisset, *inquam*, Darium regem Persarum Medorumque; ut regnaret loco ejus, cùm priùs in Græcia regnasset.

2 Constituit enim prælia multa, expugnavitq; munitiones, & jugulavit reges terræ,

3 Pervadensq; ad extremas usque terras accepit spolia multarum gentium, & tranquilla fuit coram ipso.

4 Ita exaltatus est ac elatus animus illius,

5 Quòd coactis copiis potentibus valdè imperaret regionibus, gentibus, & regnis, essentq; ea sibi tributaria.

6 Postea verò decidens in lectum, cùm agnosceret se in morte esse,

7 Accersivit [a] administros suos gloriosos qui unà cum ipso fuerant educati a pueritia, & divisit illis *regnum suum cùm adhuc viveret.

[a] Græc. pueros.

8 Cùm itaque regnavisset Alexander annis *duodecim, & mortuus esset,

9 Obtinuerunt dominatum administri ejus quisque in loco suo:

10 Et imposuerũt omnes *sibi* diademata post mortem illius, & filii eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terra.

11 Prodiit autem ex eis radix peccatrix Antiochus * illustris, filius * Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses; regnavitque anno centesimo trigesimo septimo regni * Græcorum.

2. Mac. 4. 7.

12 Temporibus illis prodierunt ex Jisraële [b] * homines iniqui, & persuaserunt multis, dicentes; eamus & disponamus fœdus cum gentibus circumstantibus nos: nam ex quo separati sumus

[b] Græc. filii.

sumus ab illis,[c] obvenerunt nobis mala multa.

c Græc. invenerunt nos.

13 Qui sermo cùm bonus visus esset in oculis illorum,

14 Comparati animo quidam e populo profecti sunt ad regem, qui dedit illis potestatem faciendi [d] statuta gentium.

d Græc. justificationes.

15 Ædificaverunt itaque [*] gymnasium Jeruschalaimis secundum leges gentium:

16 Et [*]facientes sibi ipsis præputia abscesserunt a fœdere sancto, & conjuncti gentibus venditi fuerunt ad faciendum malum.

17 Comparato autem regno coram Antiocho, præcepit quoque animo regnum Ægypti, ut regnaret super duo regna:

a. Mac. 5.

18 Et ingressus Ægyptum cum turba numerosa, curribus, elephantisque, & equitibus, & magna classe,

19 Constituit prælium contra [*]Ptolemæum regem Ægypti, in quo aversus Ptolemæus a conspectu illius fugit, cecideruntque confossi multi:

20 Postea occuparunt civitates munitas in terra Ægypti, accepitque Antiochus spolia Ægypti.

21 Inde revertens Antiochus, postquam percussisset Ægyptum, anno centesimo quadragesimo tertio:

22 Ascendit contra Jisraëlem & Jeruschalaima cum turba numerosa:

23 Et ingressus sanctuarium [e] superbè cepit altare aureum, & lychnuchum lucentem cum omnibus instrumentis ejus, & mensam propositionis, & crateras, phialasq; & pelves aureos, & velum, & coronas, & ornatum aureum qui erat in conspectu templi, [f] aurumque detraxit omnibus.

e Græc. in superbia.

f Græc. & desquamavit omnia.

24 Similiter accepit argentum & aurum, & instrumenta desyderabilia; accepitque thesauros absconditos, quos invenit, & captis omnibus abiit in terram suam.

25 Et fecit cædem hominum, loquens superbia magna.

26 Quamobrem fuit luctus magnus apud Jisraëlem in omni loco eorum.

27 Nam ingemuerunt principes, senioresque, virgines, & adolescentes infirmati sunt, & pulchritudo mulierum immutata est:

28 Omnis sponsus assumpsit lamentum, quæ sedebat in thalamo fuit in luctu:

29 Et mota est terra propter habitatores suos, totaque domus Jahhakobi induerunt [g] pudoris indumenta.

g Græc. pudorem.

30 Post duos annos [h] integros misit rex [*]præfectum tributo in civitates Jehudæ, qui venit Jeruschalaima cum numerosa turba:

h Græc. dierum.

31 Cui alloquenti ipsos sermonibus pacificis dolosè, crediderunt cives.

32 Ita irruit in civitatem repentè, & cecidit eam plaga magna perdens populum multũ ex Jisraële:

33 Et accipiens spolia civitatis incendit eam igne, diruitque domus ejus, & muros ejus in circuitu:

34 Abduxeruntque captivas mulieres, liberosque, & jumenta possederunt.

35 Postea ædificaverunt [i] in civitate Davidis murum magnum, munitumque turribus munitis, qui fuit ipsis pro arce:

i Græc. civitatem Davidis muro magno.

36 Et posuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, qui confirmarunt se in ea:

2. Mac. 6.

37 Et comportarunt arma atq; commeatum, congregantesq; spolia Jeruschalaimorum deposuerunt illic, fueruntq; loco laquei maximi.

38 Nam fuit pro insidiis in locum sanctum, & pro diabolo infesto in Jisraëlem semper:

39 Vnde effundebant sanguinem innocentem in circuitu sanctuarii, & contaminabant sanctuarium.

40 Itaque fugerunt habitatores Jeruschalaimorum propter istos, & fuit urbs habitatio exterorum, fuitque extera natis suis, liberis ipsius derelinquentibus ipsam.

41 Sanctuariũ ejus desolatum est ut solitudo, dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbatha ejus in opprobrium, honor ejus in nihilum.

42 Secundum gloriam ejus fuit ignominia ejus, celsitudine ejus conversa in luctum.

43 Cùm autem rescripsisset rex toti regno suo, ut [k] coalescerẽt omnes in populum unum, & derelinquerent unusquisque ritus suos:

k Græc. essent.

44 Acceperunt omnes gentes secundum sermonem regis.

45 Et multi quoque ex Jisraële consenserunt cultui ejus, & sacrificantes idolis coinquinaverunt sabbathum.

46 Misit enim rex libellos [l] per legatos Jeruschalaima, & ad civitates Jehudæ, denuntians sequendos esse ritus alienos terræ;

l Græc. manu legatorũ.

47 Et holocausta, sacrificiumque, & libamen e sanctuario tollenda interdicto:

48 Et profananda sabbatha, diesque festos:

49 Et coinquinandum sanctuarium, & sanctos:

50 Ædificandas aras, & lucos, idolorúmque delubra, & sacrificandas suillas, & [m] immundas pecudes.

m Græc. & communes: sic deinceps.

51 Dimittendósque filios ipsorum incircũcisos, efficiendas animas ipsorum abominabiles re omni immunda, & inquinamento, ita ut obliviscerentur legis, & immutarent omnia statuta Dei.

52 Qui autem non fecerit secundum verbum regis, hunc moriturum esse.

53 [n] In sententiam hanc omnino rescripsit toti regno suo, & præfecit inspectores toti populo,

n Græc. secũdum omnes sermones istos.

54 Civitatibúsque Jehudæ mandavit ut sacrificarent in [o] civitate quaque.

o Græc. civitate & civitate.

55 Congregati sunt itaque ex populo ad eos multi, quisquis dereliquit legem, & perfecerũt mala in terra,

56 Facientes ut Jisraël lateret in abditis locis, in omni perfugio ipsorum.

57 Die autem decimo quinto mensis [*]Cislevi, anno centesimo quadragesimo quinto, extruxerunt [*] abominationem desolationis super altare, & in civitatibus Jehudæ cicumquaque extruxerunt aras;

58 Et in foribus domorum, & in plateis fecerunt suffitum;

59 Et libros legis, quos invenerunt conscindentes usserunt igne:

60 Et ubicunque inveniebatur apud aliquem liber fœderis, aut si quis acquiescebat legi, edicto regis afficiebatur morte.

61 Freti robore suo faciebant ita Jisraëli, iis qui deprehendebantur [p] unoquoque mense in civitatibus.

p Græc. omni mense & mense.

62 Et vigesimo quinto mensis sacrificantes in ara quæ erat super altare,

63 Mu-

2.Mac.6.10.

63 Mulieres quæ circunciderant liberos suos, morte afficiebant ex præstituto:
64 Et suspendebant infantes de collo earum; & familias earum & eos qui circunciderant illos, trucidabant.
65 Sed multi in Jisraële confirmati sunt, & roborati cũ animis suis, ne res impuras comederent:
66 Susceperûntque consilium moriendi, ut non polluerentur cibis illis neque sanctum fœdus inquinarent, ac mortui sunt.
67 Unde * effecta est ira magna contra Jisraëlem valde.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *De hujus libri authore non potest æquè constare, ac de libri secundi scriptoribus; etsi ex historiarũ quæ in utroq; libro habentur, comparatione manifestissimum est, authores diversos esse, cùm non tantùm aliter scribant, sed etiam alia ab hoc atque ab illo conscribantur. Quamobrem ut diversos fuisse credamus, faciunt tum styli varietas, tum historiæ differentia. De authoritate quid patres senserint, omnibus perspectum est: apud nos verò qua authoritate sint, paucis explicabimus. Utrunque humanum scriptum est, & res non paucas præter historiarum veritatem, & justitiæ legem complectitur: sed hunc tamen omnibus numeris libro secundo anteponimus, quia scriptor aut concinnator illius, quisquis tandem fuerit, sibi non constat ipse, & res inter se pugnantes tradit. Dicti sunt autem Macbæorum libri, quia historiam principum quorundam Jehudæorum exponunt, qui populares suos a tyrannide vindicantes, insigne suum aut militare vexillum quatuor literis inscripserunt, M.C.B.I. (ut olim Romani facere sunt soliti). Quibus literis significatum est Hebraicè dictum illud Moschis Exodi 15.11. quis est par tibi inter Deos, Jehovah? Ex qua inscriptione vexilli, & a popularibus, & ab exteris omnibus, Macbæi una voce fuerunt appellati; aut vocabulo corrupto Maccabæi.* Cittæorum] *id est, Cilicum, ut explicavimus Gen.10.4. Veteres autem Macedonas ab Hebræis fuisse dictos Cittæos, falsò crediderunt, quòd nõ satis assequerentur Bilhhami mentem in ea prophetia, quæ habetur Num. 24.24.* 7 Regnum] *i. administrationem regni. Nam alioqui duos habebat hæredes filios, Alexandrum & Herculem ex Roxana & Arsine uxoribus.* 8 Duodecim] *rotundato numero; regnavit enim præterea mensibus octo.* 11 Illustris] *sive appellatione Greca* ἐπιφανής, *ad quam alludens vulgus, Polybio teste, eum vocavit Epimanem, id est furiosum; qui propterea quòd despectus erat, neque ad ipsum ex jure regnum fuerat perventurum (ut ait Danjel.11.21.) voluit glorioso nomine maculam suam eluere.* Antiochi] *illius nempe qui Magnus dictus est.* Græcorum] *id est, Seleucidarum, qui a morte Alexandri Magni regnum suum stabiliverunt in Syria.* 12 Homines ini.] *quorum principes nominat Josephus Antiq. Jud. lib.12. cap.6. & 2.Mac.4.* 15 Gymnasium] *vide 2.Mac.4.12.* 16 Facientes] *id est, non alentes circuncisionem, sed præputium reducentes arte, ut ibidem Josephus exponit.* 19 Ptolomæum] *Philometora.* 30 Præfectum] *Apollonium, ut nominatur 2.Mac.5.24.* 57 Cislevi] *qui Novembri nostro ex parte respondet, infrà 4.52.* Abominationem] *id est, aram abominandam, qua cultus Dei jacebat desolatus. Sic enim appellatur infrà versu 62. & impositam fuisse altari Josephus ibidem docet cap.7.* 67 Effecta est ira] *id est, ampliùs exarsit in iram Antiochus.*

CAPUT II.

1 a TEMPORIBUS illis surrexit Mattitja filius Jochananis, filii Schimhhonis, sacerdos e posteris * Jojaribi Jeruschalaimis, & consedit * Moddinis.
2 Huic autem erant filii quinque, Jochanan, qui nominabatur * Gaddesch;
3 Schimhhon, qui vocabatur * Taschi;
4 Jehuda, qui vocabatur * Macbæus;
5 Elhhazar, qui vocabatur * Hhabaran; & Jonathan, qui vocabatur * Aphusch.
6 Videns autem blasphemias, quæ efficiebantur in Jehuda & Jeruschalaimis,
7 Dixit, Hei mihi, quare jam natus sum ad videndum contritionem populi mei, & contritionem civitatis sanctæ, & sedendum illic, quãdo tradita est in manus inimicorum?
8 Sanctuarium in manu extraneorum est, factus est b Deus in templo ejus habitans ut vir inglorius.
9 Instrumenta gloriæ in captivitatem exportata sunt, interfecti sunt infantes ejus in plateis ejus, & juvenes ejus gladio inimici.
10 Quæ gens non accepit sortem c ex regno, & non obtinuit spolia ejus?
11 Omnis mundus ejus ablatus est, pro libera facta est d ancilla.
12 Ecce enim e sanctuarium nostrum, & pulchritudo nostra, & gloria nostra desolata est, & coinquinarunt ea gentes.
13 Quorsum nobis ampliùs vivere?
14 Et discindens Mattitja filiique ipsius vestimenta sua induerunt cilicia, & luxerunt valde.
15 Cùm autem venerunt administri regis, qui impellebant in apostasiam, in civitatem Moddina, ut sacrificarent *incolæ*;
16 Multi quidem ex Jisraële ad ipsos accesserunt: Mattitja verò, & filii ejus simul * adducti sunt;
17 Quibus respondentes administri regis allocuti sunt Mattitjam dicentes, princeps & gloriosus & magnus es in civitate hac, firmatusque filiis & fratribus:
18 Nunc accede primus, & fac mandatum regis, ut fecerunt omnes gentes, & viri Jehudæ, & qui relicti sunt Jeruschalaimis: ita eris tu & familia tua inter amicos regis, & tu ac filii tui honorabimini argento & auro, muneribusque multis.
19 Respondens verò Mattitja dixit voce magna, * si omnes gentes regni, & quæ in domo regis sunt, auscultent ipsi, deficientes quisque a cultu majorum suorum, & consenserint mandatis ejus;
20 Ego verò & filii mei ac fratres mei ambulabimus in fœdere majorum nostrorum.
21 Propitius nobis sit Deus, ne derelinquamus legem & statuta ejus.

a Græc. diebus.
b Græc. templum ejus: metonymia.
c Græc. regnum.
d Græc. in servam.
e Græc. sancta.

22 Ser-

22 Sermoni regis non auscultabimus, ut transgrediamur cultum nostrum, ad dextram aut sinistram *deflectentes*.

23 Cumq; desivisset proloqui sermones istos, accessit[f] quidam Jehudæus in oculis omnium sacrificaturus in ara Moddinis secundũ præceptum regis.

24 Quod videns Mattitja, zelo affectus est, & contremiscentibus renibus suis, extulit animum suum secundum judicium *legis*, incurrensque jugulavit illum super aram ipsam:

25 Hominem quoque regis cogentem sacrificare occidit momento illo, & aram destruxit.

26 Et zelo affectus legis, ut fecerat Pinchas Zimri filio Schallu,

27 Exclamavit Mattitja in civitate voce magna, dicens; quiquis zelotypus est legis, & præstat fœdus,[g] prosequatur me:

28 Fugeruntque ipse, & filii ejus in montana, & dereliquerunt quæcunque habebant in civitate illa.

29 Tunc descenderunt multi, qui requirebant justitiam & jus, in desertum illud.

30 Ut illic considerent ipsi cum filiis suis, & uxoribus suis jumentisq; suis, quia multiplicata erant super ipsos mala.

31 Cùm autem renuntiatum esset viris a rege missis, & copiis quæ erant Jeruschalaimis in civitate Davidis, descendisse homines qui dissipaverant mandatum regis, in latebras quæ sunt in deserto illo, & fugisse multos post eos:

32 Statim occupantes eos castra fecerunt contra eos, & constituerunt in eos prælium die[h] sabbathi, cùm edixissent eis,

33 Quousque tandem? nunc egressi facite secundum sermonem regis & vivetis.

34 Qui dixerunt, non egrediemur, neque faciemus sermonem regis, polluendo diem sabbathi.

35 Itaque accelerarunt in eos prælium.

36 Sed non responderunt eis, neque lapidem miserunt in eos, neque obsepiverunt latebras suas, dicentes,

37 Moriamur omnes in simplicitate nostra; testificabitur pro nobis cœlum & terra, quòd nullo judicio habito perditis nos.

38 Ita insurgentibus illis contra hos in prælium sabbatho, mortui sunt hi cum suis uxoribus & liberis suis, ac jumentis suis ad mille animas humanas.

39 Quod cognoscens Mattitja, & amici ejus, luxerunt super eis admodum:

40 Et dixit[i] alter alteri, si omnes fecerimus ut fratres nostri fecerunt, ac non pugnabimus contra gentes istas pro vita nostra & statutis nostris, jam celerrimè nos profligabunt e terra.

41 Itaque consilium inierunt die illo dicentes, quisquis homo fuerit qui veniet contra nos in prælium die sabbathi, pugnabimus cõtra eum, ne moriamur omnes quemadmodum mortui sunt fratres nostri in suis latebris.

42 Tunc congregati sunt ad eos[k] congregatione sua Aschidæi valentes robore e Jisraëlitis, quicunque voluntariè adhærebant legi:

43 Et quicunque fugiebant ab improbis, cùm adjuncti illis essent illis confirmationi.

44 Tum constitutis copiis ceciderunt peccatores in ira sua, viros iniquos in indnigatione sua; & cæteri fugierunt ad nationes *alias* ut servarentur.

45 [l] Obiens enim Mattitja cum amicis suis regionem, destruxerunt aras illorum;

46 Et circunciderunt pueros incircuncisos, quoscunque invenerunt in terminis Jisraëlis,[m] fortiter:

47 Et persecuti sunt omnes illos[n] superbissimos, prosperè succedente hoc opere in manu illorum.

48 Ita asseruerunt legem e manu gentium, & e manu ipsorum regum, ac ne illi quidem peccatori[o] vires concesserunt.

49 Appropinquantibus autem diebus Mattitjæ, ut moreretur, dixit filiis suis; nunc firmata fuit superbia, & castigatio, & tempus indignationis, & æstus indignationis:

50 Jam verò filii zelotipi estote legis, & exponite animas vestras pro fœdere majorum vestrorum.

51 Mementote patrum nostrorum, quæ opera fecerint suis temporibus; & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52 Abraham nónne in tentatione inventus est fidelis? & imputatum est ei ad justitiam.

53 Joseph tempore angustiæ suæ observavit mandatum, & Dominus Ægypti factus est.

54 Pinchas pater noster cùm zelo afficeretur legis, accepit fœdus æterni sacerdotii.

55 Jehoschuahh complendo sermonem, factus est in Jisraële judex.

56 Caleb testimoniis confirmando in Ecclesia *sermonem suum*, percepit hæreditatem terræ.

57 David in misericordia sua hæreditariò habuit thronum æterni regni.

58 Elija zelo affectus legis assumptus est in cœlum usque.

59 Chananja, Hhazarja, & Mischaël credentes servati sunt e flamma.

60 Danijel in simplicitate sua liberatus est ex ore leonum.

61 Sic igitur cogitate in[p] generationem quamque; quicunque spem habent in illo, eos non infirmatum iri:

62 Et a sermonibus viri peccatoris ne timeatis, quia gloria ejus in stercora & in vermes abitura est.

63 Ut hodie extollatur, cras minimè reperietur: nam reversus fuerit in pulverem suum, & ratiocinatio ejus perierit.

64 Vos itaq; filii confirmamini, & viros vos præbete in lege: nam ea gloriam adipiscemini.

65 Ecce autem Schimhhonẽ fratrem vestrũ, scio virum consilio valentem esse; ipsi auscultate[q] omni tempore, ipse vobis futurus est pater.

66 Jehuda verò Macbæus, qui valet potentia a juventute sua, is vobis futurus est dux exercitus, ut geratis bellum popularium:

67 Ita vos adducetis ad vos eos omnes qui observant legem, & *facietis* ultionem populi vestri.

68 Retribuite retributionem gentibus, & attendite ad præcepta legis.

69 Tum benedixit eis, deinde appositus est suis majoribus.

70 Cumq; mortuus esset centesimo quadragesimo sexto anno, sepeliverunt eum filii ipsius in sepulchris majorum ipsius Moddinis, & luxerunt eum omnes Jisraëlitæ luctu magno.

AN-

---

[f] Græc. vir.

Num. 25.

[g] Græc. exito post me.

[h] Græc. sabbathorum, sic deinceps.

[i] Græc. vir. propinquo suo.

[k] Græc. congregatio Asidæorum.

[l] Græc. circundans.

[m] Græc. in fortitudine.

[n] Græc. filios superbiæ.

[o] Græc. dederunt cornu

[p] Græc. generationem generationũ. Ecclesiastici 10.11. & 12

[q] Græc. omnibus diebus.

ANNOTATIO.

1 Jojaribi] *Qui primus recensetur in sacerdotum albo, 1.Chronic. 24. 7. ex familia (ut credibile est) Elbhazaris, tum quia primus eo loco nominatur, tum quia* Mattitja *P.nchasum patrem vocat, infrà.* 54. Moddinis] *Hieronymus montem vocat, Josephus vicum. Author civitatem, ver.15. & sequent. Sed hæc postrema duo facilè inter se convenire possunt. Montis autem vocabulũ eò quòd in desertis Jehudæ montanisq; partibus sita esset civitas, in Hieronymi contextum infarctum puto.* Nos ex locorum comparatione appellamus Moddin, quia videtur dici a depulsoriũ bonorum perfugio, Hebræa appellatione. 2 Gaddesch] *hoc nomen, ut sequentia ferè omnia, nomen est officii, non autem (ut putavit vulgus) cognomen Jochananis. Est autem Gaddes præfectus rebus coacervatis atque comparatis, ut si quæstorem dicas ærarii: quod officium fuisse Jochanani, ut res comparatas curaret atque conservaret, docet historia infrà 9. 36. quamobrem etiam idem appellatur Joseph 2.Mac.8.22.& 10.19.* 3 Taschi] *id est, (ut ita loquamur) secretarius, secretorum & fidelium consiliorum author:* quo nomine commendatur a parente infrà ver. 65.

4 Macbęus] *vide suprà 1.1.* 5 Hhabaran] *id est, pervadens, a strenuitate & fortitudine, cujus exemplum est infrà 6.43.* Aphusch] *id est, auctarium, sive vir amplus. Nam utroque modo non incommode accipi potest, ut intelligatur hunc amplificantem potentiam Jehudæorum & nomen fuisse rebus gestis amplissimum, quod historia confirmatur: quamobrem etiam idem appellatur* Zaccai *2.Mac.8.22.& 10.19.* 16 Adducti] *ut qui nollent sacrificia impia accedere.* 19 Si omnes] *his vocibus non dubitamus inesse synchysin potius librariorum culpa, quàm authoris ipsius. Sensus enim est, Mattitjan neq; exemplo servorum regis, neq; gentium omnium, a vero Dei cultu abductum iri.* 29 Desertum] *de quo suprà in ver.1.* 33 Quousque] *huic item loco vitium non dubitamus fuisse factum, pro eo quod est,* ἕως πότε; νῦν ἐξελθόντες, *&c.* 42 Aschidæi] *hoc nomen non est ullius gentis, sed propriè eos denotat profugos, qui religionis ergò huc illuc fuerunt diffusi, ne tyrannide regis ad scelus ullum cogerentur. Aschid enim diffusum sonat: sic infrà passim, & 2.Mac.14.6.* 48 Illi] *nempe Antiocho Epiphani sive Illustri, de quo suprà 1. 11.*

CAPUT III

2.Mac. 8.1.

1 SUREXIT itaque Jehuda, qui vocatus est Macbai filius ejus pro eo:

2 Cui auxiliantes omnes fratres ipsius, & quicunque adhæserant patri ipsius, gesserunt bellum Jisraëlis cum lætitia.

3 Et amplificavit gloriam populo suo: nam induens thoracem ut Gigas, & accingens arma bellica sua, prælia constituit protegens castra sua gladio:

4 Et similis effectus leoni in operibus suis, & tanquam juvenis leo rugiens in venatione,

5 Persecutus est iniquos perscrutans eos, & turbantes populum suum incendit;

6 Adeò ut contraherentur iniqui ex metu ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbarentur, prosperè succedente salute [a] per administrationem ejus.

7 Sic exacerbans reges multos lætificavit Jahhakobum operibus suis, ita ut in seculum usque memoria ejus sit benedictioni:

8 Et pervadens per civitates Judææ profligavit impios ex ea, avertitq; iram a Jisraële,

9 Factusq; celebris ad extremitatem usque terræ, congregavit pereuntes.

10 Quamobrem congregavit Apollonius gentes, & ex Schomrone copias multas, ut bellaret contra Jisraëlem:

11 Quod cognoscēs Jehuda processit ei [b] obviam, & percutiens eum occidit, cadentibus confossis multis, & reliquis fugientibus:

12 Quorum spolia accipiens, gladium Apollonii assumpsit Jehuda, eoq; bellum gessit diebus omnibus.

13 Audiens verò Seron princeps copiarum Syriæ collegisse Jehudam cœtum ecclesiamq; fidelium secum & procedentium in bellum, dixit,

14 Comparabo mihi nomen, & glorificabor in regno, debellans Jehudam & socios ejus, & istos nihili facientes sermonem regis.

15 Et applicavit se ad illud, ascenderuntq; cum eo castra impiorum fortia ad juvandum eum, & exequendum ultionē in filios Jisraëlis.

16 Cùm autem appropinquasset ad ascensum Beth-choronis usq;, egressus est Jehuda obviam ei paucis comitibus:

17 Qui ut viderunt venientem exercitum obviam sibi dixerunt Jehudę, quid poterimus, qui pauci sumus, efficere præliando contra tantam multitudinem ac fortem, cùm nos solutis viribus simus ex inedia hodierna?

18 Sed dixit Jehuda, facile est concludi multos in paucorum manibus, neque est differentia coram [c] Deo cœli ut servet, multisnè an paucis:

19 Non enim multitudine copiarum est victoria belli, sed e cœlo fortitudo est.

20 Ipsi veniunt contra nos cum [d] plurima injuria, & iniquitate ad tollendum nos, & uxores nostras, liberosq; nostros, ad spoliandum nos,

21 At nos pugnamus pro animis nostris, & legibus nostris.

22 Quamobrem ille conteret istos in conspectu nostro: vos itaq; ne metuatis ab illis.

23 Cumq; desiisset loqui, invectus est in eos repentè, adeò ut contereretur Seron, & castra ipsius coram eo.

24 Et persecuti sunt eos in descensu Beth-choronis ad campum usq;, cecideruntq; ex eis quasi octingenti viri, reliqui verò fugerunt in terram Pelischtæorum.

25 Ita cœpit metus Jehudæ fratrumq; ipsius, & consternatio irruere in gentes circunstantes ipsos:

26 Et [e] perlatum est ad regem usque nomen ipsius; denique de prœliis Jehudæ enarrabant omnes gentes.

27 Ut autem rex Antiochus audivit sermones istos, [f] exarsit indignatione, & mittens cōgregavit copias omnes regni sui, castra potentia valde;

[a] *Græc. in manu ejus.*

[b] *Græc. in occursum ejus, ut ver. 16.& 17.*

[c] *Græc. cœlo: synecdoche, ut infrà vers. 60.*

[d] *Græc. cum multitudine injuriæ.*

[e] *Græc. appropinquavit.*

[f] *Græc. iratus est.*

28 Ape-

28 Aperiensque ærarium suum dedit stipendia copiis suis in annum, & mandavit eis ut in annũ comparatæ essent ad omnẽ usum.

29 Sed cùm videret deficere argentũ e thesauris, & collectores tributorũ regionis paucos esse propter *seditionem & plagam quam effecerat in terra, tollendo leges quæ fuerant a diebus primis;

30 Veritusque ut non haberet quod semel aut bis satis esset ad sumptus & donaria, quę dederat antea liberali manu; ut abundaverat supra reges priores [g] liberalitate donorum:

31 Incertus cum animo suo valde, cepit consilium proficiscendi *in Persida; & accipiendi tributa regionum illarum, ac congregandi pecuniam multam.

32 Itaque reliquit Lysiam hominem gloriosum, & e regali genere, prefectum negotiis regis a fluvio Euphrate usque ad terminos Ægypti,

33 Qui educaret Antiochum filium ipsius, donec reverteretur ipse:

34 Et tradidit ei dimidium copiarum atque elephantos, addens mandata ei de rebus omnibus quas volebat, & de habitatoribus Jehudææ, ac Jeruschalaimorum,

35 Ut mitteret in eos exercitum ad atterendum & tollendum robur Jisraëlis, & reliquias Jeruschalaimorum, auferendumque e loco illo memoriam eorum;

36 Et collocandum viros alienigenas in omnibus terminis eorum, & sorte tradendum terram eorum.

37 Rex verò ipse accipiens dimidium copiarum quod remanserat, profectus est *Antiochia e civitate regni sui, anno centesimo quadragesimo septimo, & trajecto Euphrate fluvio, regiones superiores peragravit.

38 Elegit autem Lysias Ptolemæum filium Dorymenis, & Nicanorem, & Gorgiam viros potentes ex amicis regis;

39 Et misit cum eis quadraginta millia virorum, & septies mille equitatum, ut venientes in terram Jehudæ devastarent eam secundum sermonem regis.

40 Atque hi profecti cum omni exercitu suo venerunt, & castra posuerunt prope Emmauntem in regione campestri:

41 Quorum [h] famam audientes mercatores regionis assumpserunt argentum & aurũ multum valde, atque administros, & venerunt in castra, ad accipiendum Jisraëlitas in servitiũ sibi, quibuscum adjunxerunt se copiæ Syriæ, & regionis alienigenarum.

42 Videns itaque Jehuda & fratres ejus multiplicata esse mala, & copias castra metari in terminis suis; ut cognoverunt sermones regis quos mandaverat fieri populo ad perditionem & consummationẽ dixerunt [i] quisque alter alteri:

43 Restituamus populum nostrum ex dejectione hac, & pugnemus pro populo nostro, ac sanctuario.

44 Et congregatus est conventus, ut parati essent ad bellum, utque orantes peterent misericordiam, & miserationes *a Deo*.

45 (Nam Jeruschalaimorum urbs erat vacua habitatoribus ut desertum, non erat qui *ingrederetur, aut egrederetur inter natos ejus & sanctuarium erat conculcatum, & viri alienigenæ in arce erant, diversorium erat pro gentibus; denique sublata erat delectatio ex Jahhakobo, tibiaque & cithara defecerat.)

46 Congregatique venerunt *Mitzpam e regione Jeruschalaimorum, quia locus orationis fuerat Mitzpæ antea Jisraëli.

47 Et jejunaverunt die illo, induentes cilicia, & cinerem imponentes capitibus suis, & disruperunt vestimenta sua:

48 Expanderuntque libros legis, de quibus accuratè scrutabantur gentes, ut inscriberent eis figuras idolorum suorum:

49 Et afferentes vestimenta sacerdotii, primitiasque, & decimas excitaverunt *Naziræos, qui expleverant dies suos.

50 Inclamaveruntque voce in cœlum sublata dicentes, quid faciemus istis, & quonam istos abducemus?

51 Et sanctuarium tuum conculcatum est atque inquinatum, & sacerdotes tui versantur in luctu & abjectione:

52 Et ecce gentes istæ congregatæ sunt contra nos ad tollendum nos. Tu nosti quas rationes ineant contra nos.

53 Quomodo poterimus subsistere in faciem istorum, nisi tu adjuveris nos?

54 Clanxeruntque tubis, & clamaverunt voce magna.

55 Postea verò constituit Jehuda duces populi, chiliarchos, & centuriones, & præfectos quinquagenis, & decuriones:

56 Dixeruntque iis qui ædificabant domos, & desponsaverant uxores sibi, & conseverant vineas, timidisque, ut reverteretur quisq; domum secundum legem.

57 Ita profecta sunt castra, & metati sunt ad Emmauntem *meridiem versus.

58 Et dixit Jehuda, accingimini, & estote, [k] strenui, ac estote parati [l] manè ad pugnandũ contra gentes istas quæ congregatæ sunt adversũ nos, ad tollẽdũ nos & sanctuariũ nostrũ:

59 Nam melius est nos mori in bello, quàm videre mala gentis nostræ & sanctuarii.

60 Prout autem fuerit voluntas *Dei* in cœlo, ita faciat.

[g] Græc. *liberali manu.*

2 Mac. 8.

[h] Græc. *nomen.*

[i] Græc. *quisque ad proximum suũ.*

Deut 20.

[k] Græc. *in viros potentes.*

[l] Græc. *in mane.*

ANNOTATIO.

7 Reges] *Id est dynastas, principes & primores viros, qui reges quoq; in scriptura appellantur, ut Jeschа.* 10.8. 29 Seditionem] *id est, divisiones & intestinos motus oborientes in singulis gentibus, propterea quòd offenderetur ipsarum superstitio insolente edicto regis Antiochi, de quo suprà* 1. 43. *nam semper vulgatum fuit in superstitiosis gentibus illud Hesiodi,* νόμος ἀρχαῖος ἄριστος. 31 In Pers.] *vide infrà* 6.1. 37 Antiochia] *ea quæ fluvio Daphnæ adjacet, unde nomen habet.* 45 Ingrederetur aut] *id est populi administrationem in se publicè reciperet, ut Num.* 27.17. 46 Mitzpam] *in finibus Binjaminitarum, de qua* 1. *Schem.* 7.5. *&* 15. 49 Naziræos] *votivos puta ex lege, Num.* 6 *nam vota ad exorandam a Deo misericordiam pertinebant, ut Lament.* 4.7. 57 Meridiem] *id est, qua parte spectat Jeruschalaima, cùm hostes ab altera parte Emmauntis essent, suprà vers.* 40.

CAPUT IIII.

1 ASSUMPSIT autem Gorgias [a] quinquies mille viros, & mille equites electos; & castra ista profecta sunt noctu,

2 Ut irruentes in castra Jehudæorum cæderent eos repentè: erantque ipsi [a] incolæ montis duces itineris illi.

3 Quod audiens Jehuda profectus est ipse ac potentes illi ad percutiendum copias regis, quæ erant Emmaunte.

4 Atq; adhuc quidem illius copiæ erant dispersæ a castris,

5 Cùm veniens Gorgias in castra Jehudæ noctu, nemine invento, quæsivit eos in montibus; nam dicebat, fugiunt isti a nobis.

6 Simulac autem illuxit dies, visus est Jehuda in campo ipso cum tribus virorum millibus: veruntamen tegumenta gladiosq; non habebant pro voluntate sua.

7 Cùm itaq; aspicerent castra gentium fortia loricatis hominibus, & equitatum circunstantem ea, qui quidem periti erant [b] rei militaris,

8 Dixit Jehuda viris qui erant cum ipso, ne timeatis multitudinem istorum, & impetum istorum ne formidetis:

9 Mementote ut servati sunt majores nostri in mari rubro, quando persequebatur eos Parhho instructus copiis.

10 Nunc ergo inclamemus [c] Deum cœli, si miserebitur nostri; & recordatus fœderis majorum conteret castra ista hodie in conspectu nostro:

11 Ut cognoscant omnes gentes, esse qui liberet & servet Jisraëlem.

12 Attollentes autem alienigenæ oculos suos cùm vidissent illos ex adverso venientes,

13 Exierunt e castris in prælium; & clanxerunt qui erant a Jehuda.

14 Cumque fuissent congressi, gentes illæ contritæ sunt, diffugeruntque in campum.

15 Extremi verò omnes ceciderunt gladio; quos persecuti sunt ad Schedemothas usque, & usq; ad campos Edomææ, Aschdodumque & Jamniam; cecideruntq; ex eis quasi ter mille viri.

16 Reversus autem Jehuda & copiæ ejus a [d] persecutione illorum,

17 Edixit populo, ne concupiscatis spolia; [e] hostes enim sunt ex adverso nostri,

18 Gorgias, inquam, & copiæ ejus in monte isto sunt prope nos; sed state nunc contra inimicos nostros, & expugnate illos; postea verò liberè spolia illorum capite.

19 Absolvente adhuc Jehuda ista *eloqui*, apparuit pars quædam prospiciens e monte:

20 Quæ vidit in fugam versos fuisse *suos*, & *Jehudæos* succendere castra sua: nam fumus qui spectabatur demonstrabat factum.

21 Illi autem videntes ista timore perculsi sunt valde; & simul videntes Jehudæ castra in campo parata ad prælium,

22 Fugerunt omnes in regionem alienigenarum.

23 Itaq; Jehuda reverso ad spolia castrorum, acceperunt aurum multum & argentum, & [f] hyacinthinas vestes, & infectas purpura marina, & divitias magnas:

24 Deinde reversi laudarunt & benedixerũt Deo cœli, eò quòd bonus sit, quòd in seculum misericordia ejus:

25 Effectaque est salus magna Jisraëli die illo,

26 Quicunq; autem alienigenarum conservati sunt, advenientes renuntiarunt Lysiæ omnia quæ acciderant:

27 Et ille audiens confusus est, & abjecit animum quòd ea non essent facta Jisraëli quę voluerat, neque evenissent ea quæ rex ipsi mandaverat.

28 Sequente autem anno collegit virorum lectissimorum sexaginta millia & quinquies mille virorum equitatum, ut expugnaret eos:

29 Venientesque in Edomæam castra fecerunt Beth-tzuræ, quibus occurrit Jehuda cum decies mille viris,

30 Et videns castra illorum fortia, oravit dicens, benedictus es servator Jisraëlis, qui contrivisti impetum potentis per [g] servum tuum Davidem, & tradidisti castra alienigenarum in manus Jonathanis filii Schaulis, & armigeri ipsius.

31 Conclude castra ista in manu populi tui Jisraëlis, & confundantur in copiis & equitatu suo:

32 Inde illis metum, & liquefac [h] audax robur illorum, commoveanturque contritione ipsorum:

33 Dejice ipsos gladio amantium te; & laudent te omnes qui cognoscunt nomen tuum, hymnis,

34 Tum congressi sunt inter se, cecideruntque ex castris Lysiæ ad quinquies mille viros ceciderunt inquam ex adverso istorum.

35 Videns autem Lysias fugam quæ fuerat sui exercitus, & factum audax Jehudæ, atq; ut parati sunt vivere aut mori generosè, profectus in Antiochiam exteros collegit; multiplicatoque exercitu qui fuerat confectus, cogitavit oportere ut instauratus rediret in Jehudæam.

36 Dixit autem Jehuda & fratres ejus, ecce contriti sunt inimici nostri, ascendamus ad purificandum locum sanctum, & instaurandũ denuò:

37 Congregatisq; castris totis ascenderunt in montem Tzijonis:

38 Ubi cùm viderunt sanctuarium desolatũ, & altare contaminatum, portasq; exustas, & in vestibulis plantas enatas tanquam in arboreto, aut in aliquo montium, [i] cellasque dirutas:

39 Diffregerunt indumenta sua plangentes planctu magno, imposueruntq; cinerem capiti suo.

40 Et procidentes super faciem in terram clanxerunt tubis [k] hoc significantibus, & inclamaverunt Deum cœli.

41 Tunc mandavit Jehuda viris ut oppugnarent eos qui erant in arce, donec purificaret

[a] Græc. filii summitatis, sive promontorii.

[b] Græ. belli.

[c] Græc. cælum: synecdoche: sic deinceps.

[d] Græc. persequendo post eos.

[e] Græc. bellum, metonymia.

[f] Græc. hyacinthum, & purpuram marinam.

[g] Græc. manum servi.

[h] Græc. audaciam roboris.

[i] Gręc. pastophoria.

[k] Græ. significationum.

ret locum sanctum:

42 Et elegit sacerdotes inculpatos studiosos legis,

43 Qui purificarunt locum sanctum, & sustulerunt lapides contaminationis *exportantes* in locum immundum.

44 Cùm autem consilium inirent de altari holocausti contaminato, quid eo facturi essent,

45 Accidit eis consilium optimum destruendi illud ne fortè esset ipsis probro, quia gentes contaminaverant illud: & destruxerunt altare,

46 Reposueruntq; lapides illos in monte domus ipsius commodo loco *servandos*, donec Propheta adventaret ad *a* respondendum de illis:

Exod. 20. 25

47 Et acceptis lapidibus integris secundum legem ædificaverunt altare novum ad formam ejus quod fuerat priùs.

48 Postea ædificatis locis sanctis interioribusq; domus partibus, atria ipsa sanctificaverunt,

49 Et factis novis instrumentis sanctis intulerunt lychnuchum, & altare holocaustorum, ac thymiamatum, mensamque in templum.

50 Ita suffitum fecerunt in altari, & accenderunt lucernas impositas lychnucho, ut luceret in templo:

51 Imposueruntq; mensæ panes, & extenderunt aulæa, perfeceruntque omnia opera quæ curaverant.

52 Tum surgentes manè vigesimo quinto die mensis noni (is est mensis Cislev) anno centesimo quadragesimo octavo,

53 Obtulerunt sacrificium secundum legem in altari holocaustorum novo quod fecerant.

54 Quo die contaminaverant illud gentes, eodem fuit denuo instauratum cum canticis & citharis cinyrisque & cymbalis:

55 Et procidentes omnes populares in faciem adoraverunt benedixeruntq; Deo cœli, qui prosperum successum tribuerat ipsis.

56 Celebraveruntq; hanc instaurationem altaris diebus octo, offerentes holocausta cum lętitia, & sacrificantes sacrificium *a* salutis & laudis.

57 Nam ornarunt [l] partem anteriorem templi coronis aureis, & scutulis, renovaruntque portas, & cellas, cùm januas apposuissent eis.

[l] Græc. *quod est in facie templi.*

58 Cùm itaque fuisset lætitia magna in populo valde, & aversum opprobrium gentium:

59 Statuit Jehuda cum fratribus suis, & tota ecclesia Jisraëlis, ut agerentur dies instaurationis altaris temporibus suis [m] quotannis, diebus octo, incipientibus a vigesimo quinto mēsis Cislevi, cum lætitia & gaudio:

[m] Græc. *annum secundum annuū.*

60 Et ædificarunt eodem tempore [n] in monte Tzijonis circūquaque muros altos, & turres præpotentes, nequando advenientes gentes proculcarent ea, ut fecerant priùs:

[n] Græc. *mōtem.*

61 Mandaveruntque exercitum qui *a* illic erat custodiis incumbere, postquam munivisset illud: & servare Beth-tzuram, ut haberet populus munitionem, ex adverso Edomææ.

ANNOTATIO.

1 Assumpsit] *Sensus est, Gorgias volens contra Jehudæos infesto agmine procedere cum sex hominum millibus, duces adhibuit itineris, quibus authoribus Jehudæos numero paucos, inermes, & inopinātes aggressus opprimeret, nihil necesse ratus, ut tota castra ad istud consilium efficiendum moverentur, ut apparet ex versu 6.* Castra ista] *i. hi sex mille viri duce Gorgia.* 3 Potentes illi] *qui ad Jehudam fuerant congregati sup. 3. 44.* 15 Schedemothas] *i. fructiferos agros Moabitarum, quos celebres fuisse testatur Jeschah. 16 17. vox autem Hhebraica postea invaluit, & in nomen quasi proprium abiit, ex quo etiam montes Alsadami apud Ptolemæum in Geographicis fuerunt appellati. Est autem hic orientis tractus: ut ex sequentibus Edomæa terminus meridianus est, Aschdodum verò, id est Azotus, &c. ab occidente sunt.* 29 Betht-tzuræ] *termino Jehudæ, cujus mentio est Jehosch 15. 58. & infrà vers. 61.* 36 Dixit] *nempe cùm primùm se vidit ab hostibus quiescere.* 40 Tubis hoc sig.] *i. iis instrumentis, eaq; forma, quæ imperatur lege Numer. 10.* 41 In arce] *i. tertia parte oppidi quæ ἄκρας nomenq; deinde habuit Græcæ appellatone.* 46 Respondend.] *i. docendum quid illis fieri oporteret. Simile est Hhez. 2. 63.* 56 Salutis] *id est, gratiarum actionis, quod pacificorum sacrificium vulgò appellarunt. Sic accipiendum esse evincit argumentum, itemq; Propheta Psal. 116. 13.* 61 Illic] *nempe Beth-tzuræ Edomæam versus, ut suprà, vers. 29.*

CAPUT V.

2. Mac. 12.

1 FUIT autem, cùm audivissent gentes in circuitu ædificatum esse altare, instauratumque denuò sanctuarium, ut priùs, ut irascerentur valde:

2 Ineuntesque consilium de tollendo genere Jahhakobi, eos qui erant in medio sui, inciperent morte afficere, & tollere aliquos e populo.

a Grę. *filios.*

3 Quamobrem expugnavit Jehuda, bellum gerens in *a* posteros Hhesavi in Edomæa, regionem Hhakrabbatenam quia circumsedebant Jisraëlitas, & percussit eos plaga magna, eosq; in arctum compellens cepit spolia eorum.

4 Deinde recordatus malitiæ *a* filiorum Hhakanis, qui fuerant populo [b] laqueus & offendiculum, struendo eis insidias per itinera;

[b] Grec. *in laqueum & offendiculū.*

5 Postquam inclusi fuissent ab eo in turres castra metante contra illos, internecioni devovit illos, & incendit turres illius *regionis* igne, cum omnibus quæ erant in eis.

6 Inde transmeavit in Hhammonitas, ubi invenit manum fortem, populúmque multum cum Timotheo duce ipsorum.

7 Eo autem cū illis congresso præliis multis, con-

contriti sunt a conspectu ejus, ita percussit eos.

8 Cumq; cepisset priùs *Jahhzerum & pagos illius, reversus est in Jehudæam.

9 Congregatæ sunt autem gentes quæ erant in regione Gilhhadis cōtra Jisraëlitas, qui erant in finibus ipsorum, ad tollendum ipsos.

10 Quamobrem fugerunt in munitionem *Dathema, miseruntq; literas ad Jehudam & fratres ejus, dicentes,

11 Congregatæ sunt contra nos gentes quæ circunstant nos ad tollendum nos, atque se comparant ut venientes occupent munitionem in quam confugimus; & Timotheus dux est exercitus ipsarum.

12 Nunc igitur veniens eripe nos e manu ipsarum: nam[c] ceciderunt e nobis multi:

[c] Græ. cecidit e nobis multitudo.

13 Et omnes fratres nostri qui erant in partibus *Tobi, morte affecti sunt, & captivas abduxerunt uxores ipsorum, liberosq; eorum & ipsam supellectilem, postquam peremissent illic ad mille viros.

14 Cùm adhuc literæ istæ legerentur, ecce nuntii alii advenerunt ex Galilæa disruptis vestibus renuntiantes in hanc sententiam,

15 Dicentesq; convenisse contra se ex *Ptolemaide, Tyroq;, & Tzidone, & Galilęam totam *repletam esse alienigenis, ut consumant nos, *inquiebant illi.*

16 Cùm autem Jehuda populusq; audivisset sermones istos, congregata est ecclesia magna ad consulendum quid facturi essent fratribus suis, qui erant in afflictione, & oppugnabantur ab illis:

17 Dixitq; Jehuda Schimhhoni fratri suo, elige tibi viros, & profectus libera fratres tuos qui sunt in Galilæa: ego verò & Jonathan frater meus proficiscemur in regionem Gilhhadis.

18 Ita reliquit Josephum filium Zecarjæ & Hhazarjam, duces populi, cum reliquis copiis in Jehudęa ad custodiam:

19 Quibus mandavit dicens, præeste huic populo, ac ne committite prælium in gentes, donec reversi fuerimus.

20 Cùm ergo distributi essent Schimhhoni viri ter mille, qui proficiscerentur in Galilæā; Jehudæ verò viri octies mille *profecturi* in regionem Gilhhadis:

21 Profectus Schimhhon in Galilęam commisit prælia multa contra gentes, & contritis gentibus a conspectu suo persecutus est eos ad portas usq; Ptolemaidis;

22 Adeò ut caderent ex gentibus ad viros ter mille: ceperuntq; spolia earum.

23 Et assumentes alios e Galilęa, etiam qui in *Hharbathis erant, cum uxoribus liberisq;, & quæcunque erant ipsis, abduxerunt ea in Jehudæam cum lętitia magna.

24 Jehuda verò Macbæus, & Jonathan frater ejus cùm trajecissent Jardenem, profecti sunt itinere trium dierum in deserto.

25 Ubi occurrerunt Nabathæis, qui obviam venientes illis pacificè enarraverunt illis omnia quæ acciderant fratribus ipsorum, in regione Gilhhadis,

26 Et multos ex eis comprehensos esse *Botzræ, & Betzeri, *Mallæ, Cheschbone, Mahhacathæ, & Karnajimis, quæ omnes civitates munitæ sunt & magnæ,

27 In cæteris quoque civitatibus Gilhhadis comprehensos esse; ac postridie statuere irruptione facta contra munitiones eas occupare, deinde verò tollere omnes illos die uno.

28 Quamobrem convertit Jehuda cum castris suis viam ad desertum in Botzram repentè, & capiens civitatem occidit omnem masculum [d] acie gladii, & acceptis omnibus spoliis eorum incendit eam igne.

[d] Græ. ore: sic deinceps.

29 Inde verò movens nocte profectus est tanquam in munitionem *iturus esset.*

30 Sed cùm illuxisset, sublatis oculis ipsorū, ecce populus multus atque innumerus attollebant scalas & machinas ad capiendum munitionem, & bello petebant eos.

31 Videns autem Jehuda inceptum esse prelium clamore civitatis ascendente in cœlum usq; tubis & voce magna, dixit viris copiarum,

32 Pugnate hodie pro fratribus vestris:

33 Et procedentes tribus ordinibus a tergo illorum clanxerunt tubis, & inclamaverunt oratione.

34 Agnoscentia verò castra Timothei, Macbæum esse, fugerūt a conspectu ejus, & percussit eos plaga magna, adeò ut ceciderint ex eis die illo ad octies mille viros.

35 Postea declinans Mitzpam oppugnavit eam, & occupavit eam, occidit omnem marem ejus, acceptisque spoliis ejus incendit eam igne.

36 Inde movens occupavit Cheschbonem, Mahhacatham, Betzerum, & reliquas civitates regionis Gilhhadis.

37 [e] His autem rebus gestis, congregavit Timotheus castra altera, & castra metatus est ex adverso *Rephanis trans torrentem;

[e] Græc. post hæc autem verba.

38 Jehuda verò misit qui explorarent castra, hi renuntiarunt ei dicentes, congregatæ sunt ad eos omnes gentes quę circunstant nos, copiæ multæ admodum:

39 Arabas etiam conduxit ad auxilium suum, & castra habent trans torrentē, parati venire ad pugnandum contra te. Profectus est itaque Jehuda obviam eis.

40 Dixit verò Timotheus principibus copiarum suarum, cùm appropinquaret Jehuda & castra ejus ad torrentem aquæ, si trajecerit ad nos prior, non poterimus sustinere eum; sed [f] omnino potentior erit nobis:

[f] Græc. potens, potentior.

41 Sin autem formidaverit, & castra fecerit trans fluvium, trajiciemus ad eum, erimusque potentiores eo.

42 Sed ubi appropinquavit Jehuda ad torrentem aquæ, statit populi scribas ad torrentem, & mandavit eis dicens, ne finatis [g] ullum hominem castra ponere; sed veniant omnes in prælium.

[g] Græc. omnem.

43 Ita trajecit in illos prior, totúsque populus ipsius post ipsum, & contritæ sunt in conspectu ejus omnes gentes, quæ abjicientes arma sua fugerunt in *fanum, quod est Karnajimis.

44 Occupantes autem civitatem, fanum ipsum incenderunt igne cum omnibus quæ erant in eo. Sic eversa est urbs Karnajimorum, cùm non potuissent amplius sustinere in conspectu Jehudæ.

45 Tunc

45 Tunc abduxit Jehuda omnes Jisraëlitas qui erant in regione Gilhhadis, [b] tam parvũ quàm magnum, & uxores eorum, liberosque eorum & supellectilem, castra magna admodum, ut venirent in terram Jehudæ.

[b] Græc. a parvo ad magnum.

46 Cùm autem venissent ᵃ Hhephronem usque (quæ civitas est magna in ipso ingressu, munita valde, non poterat declinari ab ea dextrorsum aut sinistrorsum: sed per medium ejus eundum erat)

47 Excluserunt eos cives,

48 Et obstruxerunt portas lapidibus.

49 Misit verò ad eos Jehuda verbis pacificis, dicens,

50 Transibo per terram tuam, ut abeamus in terram nostram: nemo autem malè faciet vobis; tantummodo pedibus transibimus: sed noluerunt aperire ei.

51 Quamobrem mandavit Jehuda, ut pronuntiaretur in castris irrumpendum esse cuique ab eo quo erat loco; & irruperunt viri copiarum, oppugnaveruntque civitatem toto die illo & tota nocte, donec tradita est civitas in manus ipsorum;

52 Et perdidit omnem masculum acie gladii, funditusque eversa illa accepit spolia ejus, & pervasit per civitatem super eos qui occisi erant. Inde trajecerunt Jardenem in campum magnum, qui ex adverso ᵃ Bethscheanis est.

53 Jehuda verò [i] agens extremam aciem, adhortabatur populum in tota via, donec venisset in terram Jehudæ.

[i] Græc. colligens extremos: Hebraismus, ut Nũ 10.25.

54 Tunc ascenderunt in montem Tzijonis cum lętitia & gaudio, obtuleruntque holocausta, eò quòd non cecidisset ex ipsis ullus, donec reversi essent cum pace.

55 Diebus autem illis, quibus erat Jehuda cum Jonathane in regione Gilhhadis, & Schimhhon frater ejus in Galilæa ex adverso Ptolemaidos;

56 Audiens Joseph filius Zecarjæ & Hhazarja principes copiarum reliquarum strenua facinora & res bellicas, quas effecerant, dixerunt,

57 [k] Comparemus nos quoq; nobis ipsis nomen, & proficiscamur ad oppugnandum gentes, quæ circunstant nos:

[k] Græc. faciamus.

58 Præceptoque dato viris copiarum quæ erant cũ ipsis, profecti sunt contra Jamniam.

59 Egressus verò Gorgias e civitate est, & viri ipsius obviam eis in prælium.

60 Ita versus in fugam Iosephus & Hhazarja persequentibus illis propulsati sunt ad terminos usque Jehudææ, cecideruntque die illo e populo Jisraëlis ad bis mille viros: adeò fuit fuga magna in populo Jisraëlis;

61 Eò quòd non audivissent Jehudæ & fratribus ejus, existimantes se facturos facinus.

62 Isti autem non erant de semine virorum illorum, quorum operâ salus data est Jisraëli.

63 Itaque vir ille Jehuda & fratres ejus gloriam consecuti sunt valde coram toto Jisraële, gentibusque omnibus, ubi audiebatur nomen ipsorum:

64 Adeò ut congregatæ eos accederent acclamantes fausta.

65 Deinde procedens Jehuda & fratres ejus ut oppugnarent Edomæos qui erant ᵃ in regione Meridiana, percussit Chebronem, & [l] villas illius.

[l] Græc. filias

66 Et sublata munitione illius, postquam turres illius incendit circumquaque, castra movit profecturus in terram alienigenarum, transivitq; ᵃ Schahharajima:

67 Quo tempore ceciderunt sacerdotes civitatum, volente ipso facinus strenuum efficere cùm processisset in prælium sine consilio.

68 Declinavitque Jehuda in Aschdodum in terram alienigenarum, quorum altaria destruxit, & sculptiles Deos combussit igne: cumque cepisset spolia civitatum, reversus est in terram Jehudæ.

ANNOTATIO.

3 Hhakrabbatonam] *id est, regionem populorum qui Hhakrabbæi dicebantur Jehudææ conterminam, ut constat ex Num. 34.4. Jehosch. 15.3. Et Judic. 1.36.* 4 Filiorum Hhacanis] *hunc locum ita legendum eße, res ipsa loquitur: nam Beanis, sive (ut apud Josephum legitur) Bavanis: scriptura nusquam meminit: sed librariorum imperitia duas voces in unam contraxit, qui pro Benehhakan scripserunt Bavan. Fuit autem Hhakan Etzeri filius, Gene. 36.27. qui idem Jahhakan 1. Chron. 1. 42. Unde filii Jahhakanus dicti sunt populi Edomææ Num. 33.31. & 32. Et Deuteron. 10.6.* 8 Jahhzerum] *legitur quidem in contextu Græco Gazer, quem secutus est Hieronymus; sed Gezer sive Gazer ab hoc tractu situm est longißimè, ut apparet ex Jehosch. 16.3. & 10. & Judic. 1.29. & alibi paßim. Quamobrem locum hunc ex Josepho Græco confirmamus hoc modo legendum esse. De hoc autem oppido vide Numer. 21.32. & 32.1.* 10 Dathema] *id est, meo judicio, Rithma, cujus meminit Mosche. Num. 33. 18. & 19. Nam d in r apud Hhebræos commutari nòn est insolens, ut Dodanim, Rodanim, Genes. 10. 4. & 1. Chronic. 1.7.* 13 Tobi] *sic restituimus locum ex Judic. 11.5. & 7. & 1. Schem. 10. 6. & 8. Nam hæc regio dicitur Tob, & Syriæ attribuitur in scriptura sacra, atque inde Tobiani Jehudæi, 2. Mac. 12.17.* 15 Ptolemaide] *quæ Hhebræis dicitur Hhaco, ut legitur Judic. 1. 31.* Repletam esse] *vocem hanc ex Hieronymo supplere non dubitavimus, ut omnino neceßariam.* 23 Hharbathis] *propriè dicendum fuißet Hharabothis, id est, locis campestribus: campum magnum appellat infrà 12. 49. Quo nomine Hhebræi planities, quibus impendent montes, soliti sunt designare.* 26 Botzrę] *hæc nomina cùm ex Josepho, tum ex historiæ sequentis comparatione, inprimis verò scripturæ sacræ sic restituimus. Est autem Botzra Edomæorum metropolis, Jesch. 63.1. Betzer verò vel Botzra quoque Moabitarum oppidum, olim ad Rëubenitas pertinens, Mераritis aßignatum. vide Jirm. 48.24.* Mallæ] *sic legimus ex Josepho. Est autem Malle propriè munitio quam Jureconsulti clausuram vel clusuram vocant, eademq; vocatur Mitzpa Moabitarum, 1. Schem. 22.3. ut confirmatur infrà vers. 35.* Mahhacathæ] *id est, oppido Mahhacathæi, habitantis in finibus Gilhhadis, de quo populo Deut. 3.14. Jehosch. 12.5. & alibi paßim. Cheschbonis verò nomen pervulgatum est. Karnajima Mosche nominavit Gen. 14. vers. 5.* 37 Re-

37 Rephanis] *vel Raphonis, quam civitatem Remphanem vocat Stephanus Act.7.43. & Hhamos Cijunem cap.5.vers.26. vide quæ in Acta Apostolorum ex translatione Arabica annotavimus.* 43 Fanum] *Atergatium, ut appellatur 2.Mac.12.26.* 46 Hhephronem] *civitas est (ut docet ratio itineris) ad Midjanitas pertinens, dicta (opinor) ab Hhephero Midjanis filio, Gen. 25.4. & 1. Chron.1.33.* 52 Bethscheanis] *civitatis ad Menaschem pertinentis, quæ postea a Scythis Asiam obtinentibus appellata fuit Scythopolis: vide Jehosch.17.11. & Judic.1.27.* 65 In regione Mer.] *id est, in parte Jehudææ quæ Meridiem spectat ab Edomæis occupata.* 66 Schahharajima] *Græcè quidem legitur Samariam: sed absurdum est planè Samariam constitui in tractu meridiano Jehudæ. Quamobrem nos hanc vocem reposuimus ex Jehosch.15.36.*

CAPUT VI.

2.Mac.9.

1 REX autem Antiochus pervadens 'superiores regiones cùm audisset esse in 'Elymaide, quæ est in in Perside, 'civitatem nobilem divitiis, argento & auro;

2 Et 'templum quod erat in ea, esse opulentum valde, ibique esse tegumenta aurea, & thoraces, & arma, quæ reliquerat ibi Alexander filius Philippi rex Macedo, qui regnaverat primus [a] Græcorum illic:

[a] Græc. *in Græcis.*

3 Venit quærens occupare civitatem, & deprædari eam; sed non potuit, quia innotuerat hic sermo civibus.

4 Quamobrem insurgentes in eum [b] prælio infestarunt eum, & fugiens movit inde cum tristitia magna, reversurus Babylonem.

[b] Græc. *in prælium.*

5 Venit autem quidam in Persida, qui nuntiavit ei, in fugam versa esse castra quæ profecta erant in terram Jehudæ;

6 Et profectum Lysiam cum copiis potentibus inprimis fuisse in fugam versum a conspectu eorum, eosque invaluisse armis & copiis, & spoliis multis, quæ ex illis castris ceperant cùm Jehudæi concidissent ea,

7 Et diruisse abominationem quam ædificaverant in altari, quod erat Jeruschalaimis, & sanctuarium sicut illud quod antè fuerat circundedisse muris altis, & Beth-tzuram civitatem suam.

8 Fuit verò cùm audivisset rex sermones istos, ut consternaretur & commoveretur valde, adeò ut decumbens lecto incideret in infirmitatem ex tristitia, quòd factum non fuisset ipsi, sicut cogitaverat.

9 Itaque fuit illic diebus multis, eò quòd renovata esset in ipso tristitia magna.

10 Et arbitratus se jamjam moriturum, advocavit omnes amicos suos, & dixit eis, abscessit somnus ab oculis meis, & concidi animo ex solicitudine,

11 Dicens cum animo meo, quousq; afflictionis deveni, & fluctus magni quo nunc jactatus sum!

12 Nam 'utinam bonus & dilectus fuissem in [c] regno meo. Nunc autem recordor malorum quæ feci Jeruschalaimis, accipiens omnia instrumenta aurea & argentea quæ in eis sunt, & mittens qui tollerent habitatores Jehudæ sine causa.

[c] Græc. *potestate.*

13 Agnosco propter ista obvenire mihi mala hæc: nam ecce pereo tristitia magna in regione aliena.

14 Tunc advocans Philippum unum ex amicis suis præfecit eum toti regno suo:

15 Et tradidit ei diadema, & stolam suam, & annulum, ut agens Antiochum filium ipsius educaret eum ad regnandum.

16 Ita mortuus est illic Antiochus rex anno centesimo quadragesimo nono.

2.Mac.10.11.

17 Et cognoscens Lysias mortuum esse regem, instituit Antiochum filium illius qui regnaret pro eo, quem educavit juvenem, & imposuit ei nomen Eupatoris.

18 'Qui autem ex arce erant, concludebant Jisraëlitas circa sanctum locum, & procurantes *populo* huic mala semper, & firmamentum gentibus.

19 Quapropter rationem iniens Jehuda tollendi eos, congregavit universum populũ, ut circumsideret eos.

20 Qui congregati simul, obsidionem instituerunt in eos anno centesimo quinquagesimo, fecitque contra eos Jehuda 'stationes pro balistariis & machinas.

21 Prodeuntes autem ex ipsis e clausura sua quidam impii ex Jisraële qui adhæserant ipsis, & profecti ad regem dixerunt,

22 Quousq; non exercebis judicium, aut ulcisceris fratres nostros?

23 Nobis placuit servire patri tuo, & ambulare in iis quæ indicebantur ab ipso, & obsequi præceptis ejus, quamvis ii qui ad istum populum pertinent hujus rei causa a nobis alienarentur:

24 Quin etiam quicunque inveniebantur ex nobis morte afficiebantur, & possessiones nostræ diripiebantur:

25 Neque in nos solùm injiciebant manum, sed etiam in omnes terminos suos.

26 Ecce autem castra fecerunt hodie contra arcem Jeruschalaimorum ut capiant illam; & locum sanctum, itemque Bethtzuram muniverunt.

2.Mac.11.

27 Quòd si non anticipaveris eos celeriter, majora istis facient, neque poteris continere eos.

28 Tunc iratus rex cùm audivisset, congregavit omnes amicos suos principes copiarum suarum, & [d] magistros equitum:

[d] Græc. *qui præsunt habenis.*

29 Et a regibus aliis atque ab insulis maris venerunt ad eum mercenariorum copiæ,

30 Adeò ut esset numerus copiarum ejus centies mille peditum, & vicies mille equitũ, elephantorumque triginta duorum, peritorũ [e] rei bellicæ.

[e] Græc. *belli*

2.Mac.13.

31 Tum venientes per Edomæam castra fecerunt contra Bethtzuram, quam oppugnaverunt diebus multis, factis machinis, sed egressi oppidani incenderunt eas igne, & pugnaverunt viriliter.

32 Movens itaque Jehuda ab arce, posuit castra ad 'Bethzecarjam e regione castrorum regis:

33 Rex verò manè surgens movit castra impetu contra viam Bethzecarjæ, ubi distributæ copiæ ad prælium clanxerunt tubis.

34 Cùm-

34 Cumque elephantibus ostendissent sanguinem uvæ & mororum, ut instituerent eos ad prælium;

35 Diviserunt bestias in phalangas, & constituerunt cuique elephanti mille viros loricatos annulis ferreis, cum galeis æneis in capitibus ipsorum: & quingenti equites ordinati sunt ad unamquamque bestiam lectissimi.

36 Hi opportunissimè ubicunque erat bestia aderant; & quocunque proficiscebatur, proficiscebantur simul; non discedebant ab ea.

37 Turres quoque ligneæ super eas firmæ, & obtegentes unamquamque bestiam erant accinctæ super ea machinis; & in unaquaque viri triginta duo pugnantes ab eis, cum Indo *magistro* bestiæ.

38 Reliquum verò exercitum hinc & inde statuerunt in duabus partibus duces [f] agentes *eum*, & circumsepti phalangibus;

[f] Græc. commoventes.

39 Adeò ut sole super aureos clypeos fulgente montes ab eis, & resplenderent ut lampades ignis,

40 Fuit autem extensa pars quædam castrorum regis ad excelsa montium, & quędam ad humilia loca; ita procedebant securè atque ordinatè,

41 Commovebanturque omnes qui audiebant sonum multitudinis eorum & incessum multitudinis, & collisionem armorum; erant enim castra magna admodum atque valentia.

42 Appropinquante autem Jehuda & castris ejus in aciem, ceciderunt ex castris regis sexcenti viri.

43 Videns verò Elhhazar Hhabaran unam ex bestiis loricatam loricis regiis, quæ erat superior omnibus aliis bestiis; eò quòd videbatur ipsi in ea esse rex,

44 Exposuit se ipsum ut servaret populum suum, & compararet sibi nomen æternum;

45 Incurrensque in eam audacter per medium phalangis cùm morte affecisset a dextera sinistraque, adeò ut discinderentur ab eo hinc & inde,

46 Subiit sub elephantum illum, & supponens se ei occidit eum, ceciditque in terram super ipsum & illic mortuus est.

47 Cùmque vidissent potentiam regis & impetum copiarum, declinaverunt ab eis.

48 Qui autem ad castra regis pertinebant, ascenderunt adversus eos Jeruschalaima, ut castra poneret rex in Jehudæam & in montem Tzijonis;

49 Postquam facta pace cum Bethzuranis exiissent e civitate (nam non erat ibi commeatus ipsis ut conclusi manerent in ea, quia sabbathum erat terræ)

50 Et accepisset rex Beth-tzuram, & instituisset illic præsidium ad servandum eam.

51 Posuit ergo castra in locum sanctum diebus multis, & statuit illic stationes pro balistariis machinasque, & igni & lapidibus mittendis tormenta accommoda, & scorpiones ad injicienda tela, & fundas,

52 Fecerunt autem illi quoque machinas adversus machinas eorum, & præliati sunt diebus multis.

53 Cibaria verò non erant in vasis, quia septimus erat annus, & qui servati se receperant in Jehudæam a gentibus, comederant residuum [g] quod fuerat repositum.

[g] Græc. repositiones.

54 Ita reliqui erant in locis sanctis viri pauci, quia prævalebat eis fames, & dispersi erant quisque in locum suum.

55 Sed cùm audiret Lysias Philippum, quem constituerat rex Antiochus cùm adhuc viveret educare Antiochum filium suum;

56 Revertisse a Perside & Media ut regnaret ipse, & copias regis quæ profectæ erant cum eo, & quærere ut cum negotiis *regnum* acciperet:

57 Festinaverunt & extimulati sunt ut ex arce abirent; & dixerunt regi ducibusque copiarum & viris, deficimus in dies, & alimenta nobis sunt pauca; locus verò quem obsidemus munitus est, & incumbunt nobis negotia regni:

58 Nunc itaque jungamus dexteras viris istis, & faciamus cum eis pacem, & cum tota gente ipsorum;

59 Et constituamus eis ut ambulent ex lege sua sicut antea. Nam propter legalia statuta sua quæ expulimus, irati sunt, fecerúntq; hæc omnia.

60 Placuit hic sermo coram rege & principibus; qui misit ad eos faciendæ pacis nomine, & acceperunt illi:

61 Cúmque juramento confirmasset eos rex & principes de illis, abierunt a munitione.

62 Rex autem ingressus in montem Tzijonis cùm vidisset munitionem loci, abjecit juramentum quod fecerat, datóque mandato evertit murum circumquaque.

63 Deinde movens diligenter reversus est ad Antiochiam, ubi invenit Phillippum dominantem civitati, & oppugnans eum, vi civitatem occupavit.

ANNOTATIO.

1 Superiores] *Ex consilio capto suprà* 3.31. Elymaide] *regio est, quam Eulæus amnis a Susiane disterminat, & Oroatis a reliqua Persidis parte: quæ regio tota palustris, quia ab Historicis ferè extra Persidem collocatur, cùm tamen sit pars illius, propterea authori visum est eam hoc pacto circumscribere.* Civitatem] *Persepolin, ut appellatur 2. Mac.* 9. 2 Templum] *Dianæ, ut Josepho placet, quæ Nanea dicitur 2. Mac.* 1.13. 12 Utinam] *id est, utinam me ita gessissem in meos subditos, ut illis benefaciens amorem omnium mihi conciliavissem.* 18 Qui autem] *id est, præsidiarii milites Antiochi, qui Acram tertiam Jeruschalaimorum partem obtinebant, & ex ea impetum contra Jehudæos faciebant, & deprehendebant multos ad civitatem sanctam venientes.* 20 Stationes] *id est, vineas ornates carvis, plateis, aliisq; veterum instrumentis, quibus balistarii ab hostium telis defendebantur, ut infrà vers.* 51. 32 Bethzecarjam] *nomen loci est, quod alibi non legitur, dissitū ab hostib. stadiis septuaginta, teste Josepho lib.*

12. *cap.* 14. *Inter Bethtzuram & Jeruschalaima.* 37 Cum indo] *id est, magistro bestiæ (ut Hieronymus vertit) qui ex India cum elephanto unoquoq, ad Antiochū venerat, ut imperium exerceret in belluam: nam Indicos elephantos supra Æthiopicos plurimùm commendari testis est Livius: quorum magistri dicebantur Indi.* 43 Hhabaran] *vide suprà* 2.5. 46 Mortuus est] *Elbhazar cum elephante prostrato super ipsum.* 47 Declinaverunt] *subducentes se Jeruschalaima, ut colligitur ex versu sequente.*

CAPUT VII.

1 ANNO centesimo quinquagesimo primo, egressus' Demetrius Seleuci filius Roma, ascendit cum viris paucis in' civitatem maritimam, & regnavit illic.

2 Fuit autem cùm venisset in domum regalem majorum suorum, comprehendentibus copiis ipsius Antiochū & Lysiam, quos ad ipsum adducerent,

3 Ut cognita re ab ipso diceret, ne mihi ostendatis facies eorum.

4 Ita cùm occidissent eos copiæ, insedit Demetrius throno regni sui.

5 Venientes autem ad ipsum viri omnes iniqui & impii ex Jisraële, quorum dux erat Alcimus qui volebat sacerdotio fungi:

6 Accusaverunt populum apud regem dicentes, perdidit Jehuda cum fratribus suis omnes amicos tuos, & nos disperserunt e terra nostra.

7 Nunc itaque mitte [a] aliquem cui habeas fidem, ut profectus videat perditionem totam quam effecit nobis, & regioni regis; puniátq; eos, & omnes qui ad hanc rem sunt adjumento ipsis.

[a] Græc. virū

8 Eligens itaque rex Bacchidem amicum suum dominantem in regione transfluviali, & magnum in regno, fidumq; regi, emisit eum;

9 Et Alcimum illum impium, cui instituit sacerdotium; mandavitq; illi ut efficeret vindictam in filios Jisraëlis.

10 Profecti autem ubi venerunt cum copiis multis in terram Jehudæ, misit legatos ad Jehudam & fratres ejus dolosè verbis pacis:

11 Sed non attenderunt sermonibus eorum; noverant enim venisse illos cum multis copiis.

12 Congregati verò sunt ad Alcimū & Bacchidem [b] scribæ congregatione magna, requisituri quæ justa videbantur,

[b] Græc. congregatio scribarum.

13 (Hi enim' Aschidęi primi fuerant in filiis Jisraëlis) & requisiverunt ab eis pacem.

14 Dicebant enim, quidam sacerdos e semine Aharonis venit cum copiis istis, neque injuriam faciet nobis.

15 Et ille eos allocutus est verbis pacis, juravitq; eis dicens, non procurabimus vobis mala, &' amicis nostris.

16 Sed postquam credidissent ipsi, comprehenderunt ex eis viros sexaginta; & occidit eos die uno, secundum sermones illos, quos scripsit *Psaltes.*

17 Carnes sanctorum tuorum & sanguinem eorum effuderunt circum Jeruschalaima, nec fuit eis qui sepeliret ipsos.

Psal. 79.

18 Quamobrem accidit illorum metus & terror in totum populum; dicebant enim, non inest veritas & jus istis, transgressi sunt enim pactum constitutum, & jusjurandum quod juraverant.

19 Movens itaque Bacchides Jeruschalaimis castra posuit' Bethzethæ, & mittens comprehēdit multos ex hominibus transfugis qui erant cum ipso & populares quosdam, quos mactavit projecítque in magnam [c] foveam.

[c] Græc. puteum.

20 Deinde committens regionem Alcimo dimisit cum eo copias auxilio futuras ei & abiit Bacchides ad regem.

21 Contendebat autem Alcimus de principatu sacerdotii:

22 Et congregati ad ipsum omnes qui turbabant populum suum, obtinuerunt terram Jehudæ, & plaga magna affecerunt Jeruschalaima.

23 Quamobrem videns Jehuda omne malum quo afficiebat Alcimus & qui erant cum eo filios Jisraëlis, suprà quàm gentes,

24 Egressus in omnes terminos Jehudææ circumquaque fecit ultionem de viris illis qui transfugerant, & contracti sunt, ne in regionem ampliùs proficiscerentur.

25 Ut autem videns Alcimus pręvalere Jehudam & comites ejus agnovit se non posse sustinere eos, reversus ad regem accusavit eos [d] pessimè.

[d] Græc. malorum.

26 Quapropter misit rex Nicanorem unum nobilium suorum principum, odio habentem & infestum Jisraëli, dans in mandatis ei ut tolleret populum.

27 Et veniens Nicanor Jeruschalaima *instructus* copiis multis, misit ad Jehudam & fratres ipsius dolosè verbis pacis, dicens,

28 Ne esto bellum inter me & vos; veniam cum viris paucis ut videam vos in faciem cum pace.

29 Ita venit ad Jehudam, & salutarunt alter alterum pacificè: sed hostes erant parati ut abriperent Jehudam:

30 Quæ res cùm innotuisset Jehudæ, eum dolosè venisse ad ipsum; deterritus est [e] ne ampliùs congrederetur cum eo, nec voluit ampliùs videre faciem ejus.

[e] Græc. ab eo.

31 Agnoscens itaque Nicanor retectum esse consilium suum, processit obviam Jehudæ juxta' Cephar-salma.

32 Ceciderúntq; eorum qui erant a Nicanore quasi quingenti viri; ita fugerunt in civitatem Davidis.

33 His autem rebus gestis, & ascendente Nicanore ad montem Tzijonis; processerunt e loco sancto quidam e sacerdotibus & e senioribus populi, salutaturi ipsum cum pace, & demonstraturi ei holocaustum quod offerebatur pro rege.

34 Verùm subsannans eos ludificatus est eos & polluit eos locutus superbè,

35 Juravitq; cum furore dicens, nisi tradatur Jehuda cū castris ipsius in manus meas nunc, erit cùm rediero in pace, ut incendam domum istam; exivitq; actus furore magno.

36 Ingressi verò sacerdotes steterunt [f] ante altare & templum, fleverúntq; dicentes:

[f] Græc. in conspectu.

37 Tu elegisti domum hanc, ut vocetur de nomi-

nomine tuo, ut sit domus orationis & obsecrationis populo tuo.

38 Fac ultionem de homine isto, & de castris istius, corruantq; gladio; memento blasphemiarum istorum, ac g ne finito eos consistere.

g Græc. ne dato eis mansionem.

2. Mac. 15.

39 Egressus autem Nicanor Jeruschalaimis castra posuit in Beth-chorone, ubi occurrerũt ei copiæ Syriæ:

40 Jehuda verò castra fecit *Hadasis cum tribus virorum millibus, & orabat Jehuda dicens,

2. Reg. 19.

41 Cùm legati a rege missi blasphemarunt, procedens angelus tuus percussit ex eis centum octoginta quinque millia:

42 Ita contere castra ista coram nobis hodie & agnoscant reliqui istos malè oblocutos esse loco sancto tuo; & judica istum secundum malitiam ipsius.

43 Congressis itaque castris in prælium decimo tertio Adaris mensis, contrita sunt castra Nicanoris, & ipse primus in prælio concidit.

44 Cùm autem viderunt castra ejus mortuum esse Nicanorem, abjectis armis suis fugerunt:

45 Eosq; persecuti sunt *Jehudæi* itinere diei unius Hadasis usque quò venitur *Gezerum, ubi clanxerunt tubis h adsignificantibus post ipsos.

h Græc. significationis, ut suprà. 4. 40.

46 Egressi autem ex omnibus vicis Jehudææ *incolæ* circumquaque, *feriebant illos; adeò ut *revertentes hi ad illos caderent omnes gladio nec reliquus fieret ex eis vel unus.

47 Ita acceperunt spolia prædámque; caput vero Nicanoris amoventes & dexteram ejus quam extenderat superbè, detulerunt, & suspenderunt ad Jeruschalaima.

48 Unde lætatus populus valde, agitaverunt diem illum diem lætitiæ magnæ:

49 Institueruntq; celebrari quotannis diem illum decimo tertio Adaris.

50 Et quievit terra Jehudæ diebus paucis.

ANNOTATIO.

1 Demetrius] *Ab historicis cognominatus Soter.* Civitatem mar.] *nempe Tripolin Syriæ, ut a Josepho narratur, & 2. Mac. 14. sed illud caput est huic adversissimum.* 13 Aschidæi] *vide suprà 2. 42.* 15 Amicis] *id est, eis qui se nobis adjunxerint.* 19 Bethzethæ] *vox Syriaca potius quam Hebræa, locum olearum sonans. Videtur autem hic locus prope Mitzpam fuisse situs, de qua suprà cap. 3. Nam ad eum locum erat fovea magna, cujus meminit Jirm. 41. 7. & 9. eáque ad custodiam primùm extructa instar turris, ut receptaculum a prædonibus esset ac hostibus involantibus: vide 2. Mac. 13. 4.* 31 Cepharsalma] *pagum in Samaritano agro.* 40 Hadasis] *hanc vocem ex locorum comparatione eandem esse cum Hhatroth Adaris, conjicimus, qui locus situs est inter Jeruschalaima & Gezerum in tribu extrema Ephrajimi, Jehosch. 16. 5. & 18. 13. quamobrem Hieronymus Adarsa legit, non autem Adasa, quæ vox appellatione Syrica respondet alteri Hhebraicæ: nam Hadasim Hhebræis sunt myrti: quibus videntur Hhatroth Adaris abundasse, & ex eo nomen habuisse quòd myrtuosi essent.* 45 Gezerum] *vide suprà in 5. 8.* 46 Feriebant] *metaphora sumpta a cornupetis animantibus.* Revertentes] *id est, cùm eos qui primi occurrebant fugerent Demetriani, & putarent sibi consulendum fuga, conferebant se in aliorum manus.*

CAPUT VIII.

1 AUDIENS verò Jehuda nomen Romanorum, eos valere robore, & eos placido animo acquiescere iis omnibus quæ proponebantur ipsis, & quicunq; ad ipsos veniunt constituere cum eis amicitiam, denique valentes esse robore:

a Græc. narraverant.

b Græc. subtributum.

c Græc. metalla.

2 (*a Narratũ enim fuerat ei de bellis ipsorũ & rebus strenuis quas gerebant apud Galatas, eos vi superasse, & effecisse sibi b tributarios,

3 Et quæcunque fecerant in regione Hispaniæ, ad obtinendum c fodinas metallicas auri & argenti, quę in ea sunt;

4 Ut superaverant locum illũ totũ consilio suo & tolerantia, (quamvis locus ille procul abesset ab ipsis valdè) & reges qui invaserant ipsos ab extremitate terræ, donec contrivissent eos, postquam percussisset eos plaga magna; utquè reliqui darent ipsis tributum quotannis;

5 Philippum quoque & Perseum Macedonũ regem, & qui extulerant se in ipsos ut eos contrivissent bello, & superavissent eos:

6 Itemq; Antiochum magnum, regem Asiæ (qui profectus erat in eos ad bellum habens centum viginti elephantes, & equitatum, & currus, copiasq; multas valde, & attritus est ab ipsis)

7 Ut eum ceperint vivum, statuerintq; ut ipsis daret cùm ille, tum qui reges futuri erant post illum, tributum magnum, datis obsidibus & *divisione instituta,

8 Quæ *regionem Iliacam, Mysiam, Lydiámque, & alias ex optimis regionibus illius acceptas ab illo dederant Eumeni regi;

9 Et quia Græci consilium inierant invadendi & tollendi ipsos, ut cognito sermone hoc ab ipsis;

10 Miserint in eos ducem unum, belloq; afflixerint eos, adeò ut ceciderint ex eis confossi multi, multos verò captivos abduxerint, uxores eorum, liberosq; eorum; & deprædatis illis obtinuerint terram eorum, eversisquè munitionibus eorum, ac deprędatis illis, servos effecerint eos in diem hunc usque.

11 Item ut reliqua regna & insulas, quæcunque obstiterunt ipsis, perdiderunt, & in servitutem compulerunt.

12 Cum amicis autem suis, & iis qui acquiescunt ipsis, *cum* iis conservare amicitiam, & obtinere regna propinqua & longinqua; & quicunque audiverunt nomen ipsorum, metuere sibi ab ipsis; quoscunque autem volunt adjuvare & tenere regnum, eos regnare;

13 Contrà verò quos voluerint, destituere: deniq; exaltatos esse valde:

14 Atque propter hęc omnia, non imposuisse

iste quenquam eorum diadema sibi, neque induisse purpuram, ut ea se magnificè gerat;

15 Sed senatum fecisse sibi, & quotidie consilium esse trecentorum viginti, consilia ineuntium semper de [d] republica, ut exornent eam:

16 Tantùm credere uni homini, qui dominetur ipsis in annum & imperium habeat totius terræ ipsorum, & omnes ita auscultare uni ut non sit invidia, neque æmulatio inter ipsos)

17 Elegit ergo Jehuda Eupolemum filium Jochananis, filii Hakkotzi & Jasonem filium Elhhazaris, quos misit Romam ad constituendum cum ipsis amicitiam & societatem,

18 Et tollendum jugum suum a se; quia videbant regnum'Græcorum opprimere Jisraëlem servitute.

19 Itaque profecti Romam (erat autem iter multum admodum) & ingressi in senatum prolocuti sunt dicentes,

20 Jehuda Macbai & fratres ipsius, & respublica Jehudæorum nos miserunt ad vos, ut constituamus vobiscum societatem & pacem, & nos inscribamur sociis & amicis vestris:

21 Qui sermo placuit coram ipsis.

22 Atque hoc exemplum est illius epistolæ, quam rescripsit *Senatus* in tabulis æreis, & misit Jeruschalaima, ut esset apud eos illic monimentum pacis & societatis.

23 Quod faustum felixq; sit Romanis, & genti Jehudæorũ mari terráq; in seculum, gladiúsque & hostis procul sit ab eis.

24 Quòd si extiterit bellum in Romam priùs, aut in ullum sociorum ipsorum in tota ditione ipsorum;

25 Auxilium latura est gens Jehudæorum, prout tempus [e] præbebit ipsis, animo optimo:

26 Neque dabunt, neque subministrabunt hostibus oppugnantibus ipsos commeatum, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; & custodient mandata eorum, 'nihil accipientes.

27 Similiter verò si genti Jehudæorum evenerit priùs bellum, auxilium ferent Romani ex animo, ut ipsis opportunitas præbebitur:

28 Et oppugnantibus non dabitur commeatus, arma, argẽtũ, naves, ut visum fuerit Romanis; sed custodient mandata hęc, idq; [f] bona fide:

29 In hanc sententiam statuerunt Romani cũ populo Jehudæorum fœdus.

30 Quòd si in posterũ consilia inierint hi aut illi, addendi aut adimendi, facient [g] prout placuerit ipsis; & quicquid addiderint, ademerintve, id ratum futurum est,

31 De malis autem quæ rex Demetrius perficit in eos, scripsimus ei dicentes, Quamobrẽ [h] grave jugum imponis amicis nostris sociisque Jehudæis?

32 Si ergo ampliùs interpellaverint nos *pro auxilio* contra te, faciemus eis jus, & te mari terráque oppugnabimus.

[d] Græc. *multitudine, ut ver.* 20.

[e] Græc. *circumscriptũ fuerit, sic vers.* 27.

[f] Græc. *non cum dolo.*

[g] Græc. *ex placito ipsorum.*

[h] Græc. *gravas jugum tuum in amicos.*

ANNOTATIO.

2 Narratum] *Ab hoc versu ad* 17. *usque continuum est hyperbaton, quod nos propterea parentheseos notis inclusimus.* 7 Divisione] *divisionem illam intelligit quæ apud Livium, & Appianum Alexandrinum in Syrio legitur ut discederet Antiochus ab Europa omni, & Asia, quæ citra Taurum montem sunt, ut habent verba Publii & Romanorum rescriptum, quod apud Appianum legimus: & sequens versus exponit.* 8 Regionem Iliacã] *has voces in libris omnibus invenimus depravatissimas: sed confidimus ex veritate restitutas esse si ita legeris. Nam Attalus rex ab Antiocho infestatus populũ Rom. heredem dixit; fratrem verò Eumenem aliqua hæreditatis parte aspersit: ita res illius plurimæ ad Romanos, quædam ad Eumenem fratrem ipsius translatæ sunt.* 18 Græcorum] *id est, Seleucidarum, ut suprà* 1.11. 26 Nihil accip.] *id est optima fide, & ab omni munere & corruptione libera, ut membrum antitheton accipi hæc verba oportere docet, infrà vers.* 28.

CAPUT IX.

1 AUDIENS verò Demetrius ' fecisse Nicanorem & copias ejus bellũ, perrexit Bacchidem & Alcimum secundò mittere in terram Jehudæ, & 'cornu dexterum cum eis.

2 Profecti itaque via Gilgalem versus castra metati sunt contra ' Cesulothas quæ sunt in 'Hharbathis: quam cum occupassent, perdiderunt animas humanas multas.

3 Mense autem primo anni centesimi quinquagesimi secundi, castra metati sunt contra Jeruschalaima.

4 Moventes autem profecti sunt ' Bethzetham cum viginti millibus virorum peditum, & bis mille virorum equitatu;

5 Cùm Jehuda castra posuisset 'Hadasis, habens ter mille viros electos secum:

6 Qui videntes 'multitudinem copiarum, hostes multos esse, metuerunt valde, & diffluxerunt multi e castris; non sunt facti ex eis reliqui, nisi octingenti viri.

7 Videns itaq; Jehuda diffluxisse castra sua cùm prælium istud affligeret ipsum, adeoq; animo attritus esset (quia non habebat tẽpus congregandi eos) ut dissolveretur,

8 Dixit iis qui erant reliqui, surgamus, & ascendamus in adversarios nostros, si fortè poterimus debellare eos.

9 Avertebant autem illũ dicentes, nequaquam poterimus: sed servemus nostras ipsorum animas modò; revertere; nam fratres nostri diffluxerunt, & nos debellaremus istos? qui sumus tam pauci.

10 Sed dixit Jehuda, absit a me ut faciã facinus istud, & fugiã ab istis: nam si propè est tẽpus nostrum, moriamur viriliter propter fratres nostros, ac ne relinquamus quicquam quod gloriæ nostræ crimini verti possit.

11 Tunc moverunt copiæ e suis castris, ut sisterent se obviam illis, diviso equitatu in duas partes, & funditoribus sagittariisque procedentibus ante copias, qui primi bellato-

res

res erant potentes omnes.

12 Bacchides autem erat in cornu dextero, cùm appropinquante phalange a duabus illis partibus clangor tubis factus est.

13 Clanxerunt quoq; milites Jehudæ ipsi tubis, & commota est terra a sonitu castrorum; fuitque prælium commissum a mane usque ad vesperam.

14 Vidit verò Jehuda Bacchidem & firmamentum castrorum ad dexteram esse; quapropter convenerunt ad ipsum omnes animosi.

15 Ita contritum est dexterum cornu ab illis, & persecuti sunt a tergo eos usq; ad Aznothas montem.

16 Qui autem erant in cornu sinistro, videntes cornu dexterum attritum esse, reversi sunt secundum vestigia Jehudæ & comitum ejus a posterioribus partibus;

17 Ita ingravescente prelio ceciderunt confossi multi ex his & ex illis:

18 Jehuda verò cecidit, & fugerunt reliqui.

19 Vnde tollentes Jonathan & Schimhhon Jehudam fratrem suum, sepeliverunt eum in monumento majorum suorum Moddinis:

20 Et deflentes eum planxerunt de eo omnes Jisraëlitæ planctu magno; lugentesq; diebus multis dixerunt,

21 Quomodo cecidit potens, qui servabat Jisraëlem?

22 Reliquę verò res Jehudę, & bella, & strenua facta quæ fecit, & magnitudo ejus non sunt descriptæ: nam multæ erant admodum.

23 Fuit autem post mortem Jehudæ, ut emergerent iniqui in omnibus terminis Jisraëlis, & exorirentur omnes operarii injustitiæ.

24 Dicbus illis fuit fames magna valde: quapropter descivit regio ipsa cum illis.

25 Eligens verò Bacchides impios istos viros, eos instituit dominos regionis.

26 Qui exquirentes perscrutantesq; amicos Jehudę, adducebant eos ad Bacchidem, qui ultionem sumebat de eis, illudens eis.

27 Ita fuit afflictio magna in Jisraëlitis, cujusmodi non fuerat, ex quo die non est visus propheta ipsis.

28 Quamobrem congregati omnes amici Jehudæ dixerunt Jonathani,

29 Ex quo frater tuus Jehuda mortuus est, non fuit vir par ei ad procedendum contra inimicos & Bacchidem, & invadendum adversarios gentis nostræ:

30 Nunc itaq; eligimus te hodie, ut sis loco illius [a] princeps noster, & dux ad gerendum bella nostra.

31 Accepitq; Jonathan, momento illo principatum, & surrexit in locum Jehudæ fratris sui:

32 Quod rescifcens Bacchides quæsivit eum occidere:

33 Sed cognoscens Jonathan, & Schimhhon frater ipsius, ac omnes qui erant cum ipso, fugerunt in desertum Tekohhę, & castra posuerunt ad aquas lacus Aspharis.

34 Quod ubi cognovit Bacchides, die Sabbathi venit ipse cum toto exercitu suo secundum Jardenem.

35 Miserat aūt fratrem suum ducem multitudinis, ut rogaret Nabathæos amicos suos ut apud ipsos deponerent impedimenta sua, quæ multa erant.

36 Sed exeuntes filii Amri Medeba comprehenderunt Jochananem & quæcunque habebat; quæ habentes abierunt.

37 [b] Postea verò renuntiatum est Jonathani, & Schimmhhoni fratri ipsius filios Amri celebrare nuptias magnas, & deducere sponsam Medeba, filiam cujusdam e magnatibus summis Cenahhanis, cum pompa maxima.

38 Recordati itaq; Jochananis fratris sui ascenderunt & abdiderunt se sub quadam montis unius specu.

39 Cumq; sublatis oculis suis vidisset, quòd ecce turba & apparatus multus, procedente sponso cum amicis suis & fratribus suis obviam illis cum tympanis, instrumentisq; musicis, & armis multis;

40 Exurrexerunt in eos ex insidiis, & interfecerunt eos, adeò ut caderent confossi multi, & reliqui fugerent ad montana; ceperuntq; omnia spolia illorum.

41 Ita conversæ sunt nuptię in luctum, & vox musicorum instrumentorum ipsorum in lamentum.

42 Illi autem facta ultione sanguinis fratris sui reversi sunt ad terminum Jardenis.

43 Audiens ergo Bacchides venit die sabbathi ad ripas usq; Jardenis cum copiis multis.

44 Dixit autem Jonathan suis, surgamus jam & pugnemus pro[c] nobis ipsis: non enim est hodierno die, ut[d] antehac:

45 Nam ecce bellum imminet ex adverso nostri, & a tergo nostro; aqua verò Jardenis hinc & inde, palúsque, & saltus; non est declinandi locus.

46 Nunc ergo inclamate Deum cœli, ut servemini a manu inimicorum.

47 Tunc commissum est prælium, & extendit Jonathan manum suam ad percutiendum Bacchidem; sed declinavit ab eo retrorsum.

48 Postea insiliit Jonathan & qui erant cum eo in Jardenem, & transnaverūt in ulteriorem ripam: illi verò non trajecerunt Jardenem insequentes eos.

49 Ceciderunt autem ex castris Bacchidis quasi viri mille, die illo.

50 Reversus autem Jeruschalaima ædificavit civitates munitas in Jehudæa, & munitionem quæ est Jerichunte, & Beth-elem, & Thimnatam, & Pirhhatonem, & Tappuachū, instruentes muris altis, portisque & vectibus;

51 Et posuerunt præsidia in eis, ut inimicè agerent cum Jisraële.

52 Munivit quoq; civitatem Beth-tzuranam & Gazara, & Acram, ponens in eis copias & apothecas commeatuum:

53 Acceptisq; filiis eorum qui duces regionis erant obsidibus, posuit eos in arce Jeruschalaimis in custodia.

54 Anno autem centesimo quinquagesimo tertio, secundo mense, præcipiente Alcimo ut destrueretur murus atrii in loco sancto extimus, & evertente opera prophetarum, cùm jam cœpisset destruere;

55 Mo-

[a] Græc. *in principē & ducem.*

[b] Græc. *post sermones istos renuntiaverunt.*

[c] Græc. *animis nostris.*

[d] Græc. *heri & nudiustertius.*

55 Momento illo percussus est Alcimus, & impedita opera illius, obserato ore illius, & paralysi affecto corpore, adeò ut non posset ampliùs [e]quicquam eloqui aut præcepta dare de domo sua;

[e] Græc. *sermonem.*

56 Et mortuus est Alcimus tempore illo cũ cruciatu magno.

57 Videns ergo Bacchides mortuum esse Alcimum, reversus est ad regem, & quievit terra Jehudæ duobus annis,

58 Quapropter consilium inierunt omnes iniqui dicentes, ecce Jonathan & qui cum eo sunt habitant in quiete confidenter: nunc igitur adducamus Bacchidem, qui comprehendat istos omnes una nocte:

59 Et profecti consilium communicarunt cum eo.

60 Qui movens ut veniret cum copiis multis misit epistolas clàm omnibus sociis suis qui erant in Jehudæa, ut comprehenderent Jonathanem & eos qui erant cum ipso; sed non potuerunt, quia innotuit illis consilium istorum.

61 Sed comprehenderunt ex hominibus regionis authoribus illius sceleris quinquaginta viros, & interfecerunt eos.

62 Postea secedens Jonathan & Schimhhon & qui erant cum eo, *Beth-ketzitzum, quod est in *deserto, extruxit res amotas ejus, & firmavit eam:

63 Quod Bacchides cognoscens congregavit totam suam multitudinem, & iis qui erant ex Jehudæa denuntiavit.

64 Cumque veniens castra posuisset contra Beth-ketzitzum, oppugnavit ipsum diebus multis, fecitque machinas:

65 Jonathan verò relinquens Schimhhonẽ fratrem suum in civitate processit in regionẽ, & venit [f]cum numeris.

66 Ita percussit *præfectum viarum insidiis cum [g]sociis ipsius, & *eos qui falas observabant in tentorio ipsorum.

[f] Græc. *numerans.*
[g] Græc. *fratribus.*

67 Cúmque incepisset cædere, ascendens cũ suis copiis Schimhhon quoque & qui erant cum eo egressi e civitate, incenderunt machinas:

68 Ita pugnantibus illis contra Bacchidem, contritus est ab illis; & afflixerunt eum valde, eò quòd consilium ipsius & expeditio ipsius inanis esset.

69 Quamobrem irati animo in viros iniquos illos, qui consuluerant ipsi ut veniret in regionem, occiderunt ex eis multos; etiámque inibat consilium invadendi terram eorum.

70 Hoc autem postquam cognovit Jonathan, misit ad eum legatos ad componendum cum eo pacem, & ut redderent ipsis [h]captivorum turbam:

[h] Græc. *captivitatem.*

71 Quod accipiens ille fecit secundum sermones ejus, & juramento spopondit ei se non procuraturum ei malum, ullo dierum vitæ suæ;

72 Redditísque ei captivis quos ceperat priùs e terra Jehudæ, revertens abiit in terram suam, ac non perrexit ampliùs invadere terminos eorum.

73 Ita sublato ex Jisraële [i]bello habitavit Jonathan *Micmaschi, & cum cœpisset Jonathan judicare populum, delevit impios ex Jisraële.

[i] Græc. *gladio.*

ANNOTATIO.

1 Fecisse] *Ac non amplius facere sublatum morte. Noema, cujusmodi est apud Latinos, vixit, pro eo quod est, decessit de vita, non vivit amplius.* Cornu dexterum] *id est, eos milites qui in superiore prælio regi ministraverant, suprà 6.33 & sequentibus.* 2 Cesulothas] *oppidum in finibus Jissascarus, de quo Jehosch. 19.18.* Hharbathis] *vide suprà 5.23. Sic enim legendum esse, ratio ipsa docet.* 4 Bethzetham] *sic legimus ex Josepho, ut suprà 7.19.* 5 Hadasis] *vide suprà 7.40.* 15 Aznothas] *extremitatem Taboris, Jehosch. 19.34.* 24 Descivit] *id est, tota se commisit Bacchidi, ut commodiùs a fame levari posset.* 33 Tekohhę] *in extremis finibus Jehudæ ad Asphaltitem lacum versus Moabitidem. vide Jirm. 6.1.* Aspharis] *id est, Asphaltitis. cujus bitumen Syris Asphar sive Áspharta dicitur, eò quòd bitumen flagrantis ignis rejectamentum est: unde etiam Asphaltus corrupta voce appellatur Græcis, & Asphaltites lacus.* 34 Secundum] *sic interpretamur Græcum πέραν ex versu 43. infrà, ut accipitur in Scriptura passim.* 35 Fratrem] *Jochananem, ut deinceps nominatur.* 36 Filii Amri] *Moabitæ civis Medebani, ac fortasse ex nefario illo genere Amri, cujus est mentio 1. Reg. 16.* Medeba] *oppido Moabitarum, cujus mentio est Num. 21.30. Jehosch. 13.9. Jes. 16.2. & alibi.* 43 Audiens] *regressio ad sermonem, qui interruptus fuerat inde a versu 35. quibus hyperbatis hic author abundat.* 48 Postea] *nempe cùm violento impetu Bacchidem propulsasset.* 50 Thimnatam] *ex tribu Danis, Jehos. 19 43.* Pirhhatonem] *Ephrajimitarum, Jud. 12.15.* Tappuachum] *Jehudæ, Jehosch. 15.34.* 52 Gazara] *oppidum munitum in Pelischtæorum finibus Azotum versus, de quo infrà 13. & 14. & seq.* Acram] *id est, partem unam Jeruschalaimorum, ut antè vidimus, 4.41.* 62 Bethketzitzum] *id est, locum ubi fuerat Ketzitz Binjaminitarum oppidum, quod a situ quoque vallis Ketzitzi appellatur, Jehosch. 18.21.* Deserto] *Jerichuntis.* 66 Præfectum viarum] *Græcam vocem corruptam esse, nemo est qui nesciat, quam tamen ex Josepho non possis restituere, cùm nihil recenseat hujusmodi. Hieronymum puto vocem Græcam pro appellatione propria accepisse; etsi odares pro odure legitur. Est autem ὁδούρης apud Græcos viarum insidiator, cujusmodi sunt in castris primæ emissariorum custodiæ, quas a Bacchide fuisse constitutas ex militari usu minimè dubitamus.* Eos qui falas] *Græca phrasi quam author adhibet, Syrica est propriè, quasi dicas filios Bitzaronis. Sunt autem illi apud Syros, qui φρυκτοὺς, turres speculatorias, & falas custodiebant, atque ex iis eminus explorabant quid circumstantibus in locis ageretur.* 73 Micmaschi] *in tribu Binjaminitarum: vide 1. Schem. 13. & Jes. 10.28.*

CAPUT X.

1 ANNO verò centesimo sexagesimo ascendit Alexander filius Antiochi *illustris, & occupata *Ptolemaide, cũ accepissent eum regnavit illic.

2 Quod audiens Demetrius rex congregavit copias multas valde, ut procederet obviam

obviam ei in prælium:

3 Misitque Demetrius ad Jonathanem literas verbis pacificis, adeò ut magnificaret eum.

4 (Dicebat enim, anticipemus pacem constituere cum istis, antequàm constituerit iste pacem cum Alexandro contra nos:

5 Nam recordaturus esset omnium malorum quæ commisimus in ipsum, & in fratres suos, atq; in gentem suam)

6 Deditq; ei potestatem congregandi copias & comparandi arma, ut esset ille socius ipsius; & obsides qui erant in arce reddi edixit ei.

7 Veniens itaq; Jonathan Jeruschalaima, cùm legisset epistolas [a] audiente toto populo, & iis qui erant in arce:

[a] Græc. in auribus totius populi.

8 Timuerunt timore magno, quando audiverunt regem dedisse ei facultatem congregandi copias;

9 Tradideruntque qui erant in arce Jonathani obsides, quos reddidit parentibus ipsorum.

10 Tunc habitans Jonathan Jeruschalaimis cœpit ædificare & instaurare civitatem.

11 Edicens [b] operis, ut extruerent muros & montem Tzijonis circundaret lapidibus quadratis ad munitionem; & ita fecerunt.

[b] Græc. facientibus opera.

12 Quamobrem fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus quas ædificaverat Bacchides:

13 Et relinquens quisq; locum suum abiit in terram suam.

14 Tantùm Bethtzuræ reliqui fuerunt quidam ex iis qui legem & præcepta reliquerant: nam hoc erat ipsis perfugium.

15 Sed audiens Alexander rex promissa quæcunq; literis significaverat Demetrius Jonathani, cùm narravissent ipsi bella & strenua facta quæ fecerat ille, & fratres illius; ac labores quos sustulerant:

16 Dixit, an non possemus invenire unum aliquem virum ejusmodi? nunc ergo constituemus eum amicum sociúmq; nostrum.

17 Et scriptas literas misit ei, dicens [c] in hãc sententiam:

[c] Græ. secũdum sermones istos.

18 Rex Alexander fratri Jonathani salutem.

19 Audivimus de te virum potentem robore te esse, & commodum esse ut sis amicus nobis.

20 Nunc itaq; constituimus te hodie sacerdotem summum gentis tuę, & amicum regis vocari, misit quoq; ei purpuram & coronam auream: *dicens*, ut & sentias nobiscum, & conserves amicitiam erga nos.

21 Sic induit Jonathan sanctam vestem septimo mense anni centesimi sexagesimi, festo tabernaculorum, & congregavit copias, comparavitq; arma multa.

22 Quos sermones audiẽs Demetrius dolore affectus est;

23 Et dixit, quid nam fecimus, quòd [d] prior nobis Alexander amicitiam constituit cum Jehudæis ad firmamentum sui?

[d] Græ. prævenit nos Alexander cõstituere.

24 Scribam eis ego quoq; verba cohortationis, & amplitudinem & dona *conferam*, ut sint mecum ad auxilium *meum*.

25 Et scripsit eis in hanc sententiam; Rex Demetrius genti Jehudæorum salutem.

26 Quod conservastis pacta nobiscum inita, & permansistis in amicitia nostra ac non accessistis inimicis nostris, audientes gavisi sumus.

27 Nunc itaq; permanete adhuc ad servandũ fidem erga nos, & reddemus vobis bona pro iis quibus afficitis nos:

28 Dimittemúsq; vobis, [e] quæ dimittenda erunt multa, & dabimus vobis dona.

[e] Græc. dimissiones multas.

29 Nunc etiam absolvo vos remittens vobis omnes inquam Jehudæos, a tributis, & a [f] canone salinarum, & a coronis:

[f] Græc. pretio salis.

30 Et pro tertia parte seminis, & pro dimidio fructuum ex arboribus quod conveniebat me percipere, dimitto ex hodierno die & deinceps, ne accipiatur a terra Jehudæ, & a tribus præfecturis ex Samaritide, Galilæáq; adjectis ei; idque ab hodierno die in tempus æternum.

31 Urbs verò Jeruschalaimorum esto sancta, & libera cum terminis suis & a decimis, & a vectigalibus.

32 Dimitto etiam potestatem arcis quæ est Jeruschalaimis, quam trado sacerdoti summo, ut constituat in ea viros quoscunq; elegerit ipse ad custodiendam eam.

33 Omnem quoq; animam Jehudęorũ, quæ captiva abducta fuerit e terra Jehudæ in totum regnum meum, dimitto liberam gratis.

34 Item omnes dimittunto tributa eorum, & jumentorum ad eos pertinentium; & omnes dies festi, sabbatháq;, & novilunia, diésque stati, & terni dies ante festum, terniq; dies post festum, sunto omnes dies isti dies immunitatis & remissionis omnibus Jehudæis qui sunt in regno meo;

35 Ut non habiturus sit potestatem quisquam vendendi aut turbandi quenquam eorum de negotio ullo.

36 Præterea inscribuntor Jehudæorum in copias regis ad triginta millia virorum, quibus dabuntur munera, ut convenit omnibus copiis regis:

37 Et constituetur *pars* ex eis in munitionibus regis magnis, & pars ex eis constituetur in curandis negotiis regni [g] fiduciariis; quorũ præfecti & magistratus sunto ex ipsis, & incedunto legibus ipsorum, quemadmodum etiam præcepit rex in terra Jehudæ.

[g] Græc. quæ sunt in fidẽ.

38 Quod autem ad tres præfecturas illas adjectas Jehudææ e regione Samariæ; hoc adjicitor Jehudææ, ut recenseantur subjectæ uni; nec obediant alteri potestati, nisi sacerdotis summi.

39 Ptolemaida verò & regionem adhærentem ei dono do sanctuario quod est Jeruschalaimis, ad convenientem sumptum sãctuarij.

40 Item ego in annum do quindena millia Siclorum argenti e rationibus regis ex locis ad ipsum pertinentibus;

41 Etiamque quod abundat, quod non reddiderunt ex negotiorum administratione ut antecedentibus annis, deinceps danto in opera domus:

42 Quibus addita quinq; millia Siclorũ argenti, quos accipiebant de negotiis sanctuarii (ut annis præcedẽtibus) ex rationibus quotannis, ea quoq; remittuntur, quia pertinent ipsa ad sacerdotes qui fungũtur ministerio.

43 Et quicunque fugerent in templum quod est Jeruschalaimis, & quicunque in omnibus terminis ejus debitores sunt legalium pensitationum, aut cujuslibet operæ, absolvuntor; etiam ab omnibus quæ erant ipsis in regno meo.

44 Tum ad ædificandum & instaurandum opera loci sancti sumptus dabitur e rationibus regis;

45 Tum ad ædificandum muros Jeruschalaimorũ,& muniendum circumquaque,sumptus quoque dabitur e rationibus regis, & ad ædificandum muros qui sunt in Jehudæa.

46 Cùm autem Jonathan populusque audivit sermones istos, non crediderunt eis, neque acceperunt: recordabantur enim mali maximi quo affecerat Jisraëlem, ut afflixerat eos valde:

47 Sed acquieverunt Alexandro, eò quòd ille fuisset ipsis author sermonum pacis; & socii præliorum fuerunt ei omnibus diebus.

48 Cùm itaque Alexander rex congregavisset copias magnas,& castra fecisset ex adverso Demetrii;

49 Commiserunt prælium duo isti reges, sed fugerant castra Demetrii,& persecutus est eũ Alexander,cùm prævaluisset eis.

50 Cumque obfirmasset prælium valde usque dum occideret sol, cecidit quoque Demetrius die illo.

51 Et misit Alexander ad * Ptolemæum regem Ægypti legatos,in [h] hanc sententiam dicens,

[h] Græc. *secũdum sermones istos.*

52 Quoniam reversus in terram regni mei insideo throno majorum meorum,obtineoque dominatum; & conterens Demetrium obtinui regionem nostram:

53 (Nam commisi in eum prælium,quo contritus est ipse & castra ipsius a nobis, insidemúsque throno regni ejus)

54 Nunc ergo statuamus inter nos amicitiam,& jam da mihi filiam tuam, ut sit mihi [i] uxor,& ego gener tibi; & dabo tibi dona illique digna te.

[i] Græ. *in uxorem.*

55 Respondit verò Ptolemæus rex dicens, [k] felix dies, quo reversus es in terram majorum tuorum,& insedisti throno regni eorum.

[k] Græc. *bonus.*

56 Jam verò facturus sum tibi quæ scripsisti; sed occurre ad Ptolemaida ut videamus alter alterum; & socer ero tibi quemadmodũ dixisti.

57 Egressus itaque Ptolemæus ex Ægypto, ipse & Cleopatra filia ipsius venerunt Ptolemaida, anno centesimo sexagesimo secundo.

58 Ubi cùm occurrisset ei Alexander rex, tradita est ipsi Cleopatra filia ejus; celebravitque nuptias ejus Ptolemaide, ut *faciunt* reges,cum gloria maxima.

59 Scripserat autem rex Alexander Jonathani,ut veniret [l] obviam ipsi:

[l] Græc. *in occursum.*

60 Qui profectus cum gloria Ptolemaida, obviam venit duobus illis regibus, & dedit eis argentum,aurumque, & amicis eorum, ac dona multa,& [m] adeptus est gratiam in oculis eorum.

[m] Græc. *invenit.*

61 Congregati sunt autem adversus eum viri pestilentes ex Jisraële, viri iniqui, ut accusarent eum; quibus non attendit rex;

62 Sed mandavit rex,ut exueretur Jonathan vestimentis suis,ac indueretur purpura;atque ita fecerunt.

63 Postea sedere jussit eum rex secum,edixitque principibus suis,prodite cum eo in medium civitatis,& mandate ne quisquam incusset eum de ulla re, & nemo ipsum interturbet ulla de causa.

64 Fuitque ubi viderunt accusatores gloriam ejus sicut promulgabatur, & amictum ipsum purpura, ut omnes fugerent.

65 Cumque gloria affecisset eum rex, & conscribens eum inter primos amicos disposuisset eum ducem, & participem principatus:

66 Reversus est Jonathan Jeruschalaima cum pace atque lætitia.

67 Anno autem centesimo sexagesimo quinto,venit *Demetrius filius Demetrii e Creta in terram maiorum suorum:

68 Quod audiens Alexander rex, contristatus est valde,& reversus est Antiochiam.

69 Constituit autem ducem Demetrius Apollonium,præfectum Cœles Syriæ; qui congregans copias magnas castra posuit Jamniæ, misitque ad Jonathanem sacerdotem summũ, dicens,

70 Tu unicus efferris in nos, & ego factus sum ludibrio probróque propter te: quamobrem verò potentiam ostentas contra nos in *montibus istis?

71 Nunc ergo si confidis copiis tuis, descende contra nos in campũ, ubi decertemus inter nos: nam penes me est potentia civitatum.

72 Interroga, & disce quis sim ego, & reliqui adjuvantes nos; dicuntur enim non posse vestra consistere vestigia in conspectu nostro,quia bis in fugam versi sunt majores tui in terra sua.

73 Nunc itaque non posses sustinere equitatum, & copias hujusmodi in eo campo,ubi neque lapis,neque saxum, neque locus effugiendi est.

74 Cùm autem audivit Jonathan sermones Apollonii, commotus [n] animo elegit decem millia hominum,& processit Jeruschalaimis, occurrente ipsi Schimhhone fratre ipsius ad auxilium ipsius;

[n] Græc. *cogitatione.*

75 Et castra posuit contra Joppen,postquam exclusissent eum e civitate eò quòd præsidium Apollonii erat Joppes, & oppugnarunt eam.

76 Metuentes verò aperuerunt oppidani, & dominatus est Jonathan Joppæ.

77 Quod audiens Apollonius, castra instituit ex ter mille equitibus, & copiis multis; profectusque Aschdodum *tanquam iter faceret, eadem quoque opera processit in campum, quia habebat multitudinẽ equitatus, cui confidebat.

78 Persequente verò *Jonathane* a tergo ejus Azotum versus, ut congrederentur castra a tergo ejus in prælium:

79 Reliquit Apollonius mille equites occultè post eos.

80 Cognoscente autem Jonathane esse insidias post se, *circuiverunt castra illius, unde *conjiciebant jacula in populum a matutino ad vesperam usque.

81 Populus verò consistebat, ut mandaverat Jona-

Jonathan, cùm [n]labore fatigati essent equites eorum.

82 Tunc trahens Schimhhon copias suas congressus est cum [n]phalange, (nam equites defatigati erant)& contriti ab eo fugerunt.

83 Equitatu verò dissipato in campo [n] fugerunt Aschdodum,& ingressi sunt [n] ędem Dagonis,templum idoli sui ut servarentur.

84 Incendens verò Jonathan Aschdodum, & civitates circumstantes eam, accepit spolia eorum; & sacrum Dagonis,eosque qui confugerant in illud incendit igne.

85 Ita fuerunt qui ceciderunt gladio, cum iis qui perierunt incendio, ad octies mille viros.

86 Et inde movente Jonathane ut castra poneret contra Aschkelona, processerunt cives obviam ei cum gloria magna.

87 Postea reversus est Jonathan Jeruschalaima, & qui erant cum eo, habentes spolia multa.

88 Fuitque ut audivit Alexander rex sermones istos,ut [o]ampliore gloria Jonathanem afficeret,

89 Mittens ei [n] fibulam auream, ut mos est dari cognatis regum, & dans ei Hhekronem omnesque terminos ejus [p] hæreditatis nomine.

[o] Græc. *adderet glorificare.*

[p] Græc. *in hæreditatis donum.*

ANNOTATIO.

1 Illustris] *Hanc vocem Græci libri constanter legunt in nominandi casu: neque videtur opus, ut hæc lectio corrigatur, cùm hic quoque Illustris fuerit dictus exemplo patris, aut alia appellatione Belabh, teste Josepho lib. Antiquit. Jud.* 13. Ptolemaide] *de qua suprà* 5.15. 20 Ut & sent.] *ellipsis in scripturis frequens, ut Gen.* 4 25. *&* 20.11. *& alibi passim.* 29 A canone] *hanc vocem substituimus pro eo quod Græcè pretium salis nominatur: quia in Jisraëlitarum agro ad paludem Cendeviam & aliis locis erant salinæ vectigales a Regibus factæ: de quibus salinis agitur Jehoschu.* 13.6. *& infrà* 11.35. *Est itaque pretium salis genus pensitationis in perpetuum regioni impositum, quod Græcis & Latinis canonem appellari testis est Asconius in Divinationem: similiterq; coronarum voce alterum pensitationum genus quod fit extra ordinem, atque imperatur: quamobrem pensitationem hanc singulari nomine Latini indictionem vocaverunt.* 30 Tribus præfect.] *quarum idem meminit infrà vers.* 38. *&* 11. 34. 33 Animam] *nempe quæ mei juris fuerit: nam hoc versu de mancipiis suis agit* Demetrius; *& de alienis, seq. versu.* 34 Omnes dimittunto] *nempe qui exemplo meo noluerunt manumittere Jehudæos servos.* 39 Ptolemaida] *quasi dicat, infaustam illam sedem, quam Alexander Illustris occupavit, decerno Jehudæorum esse & ipsis addico.* 51 Ptolemæum] *Philometorem, ut antè diximus.* 67 Demetrius] *Nicanor dictus, filius Demetrii Soteris, cujus mentio primùm facta est suprà* 7.1. 70 Montibus istis] *id est, Jehudæa montosa tua, ut Exod.* 15.17. *& Deut.* 11.11, 77 Tanquam iter fac.] *id est, fingens se nihil aliud cupere, quàm ut Azotum cum suis castris contingeret, & dissimulans insidias quas disposuerat.* 80 Circuiverunt] *id est, castra sua ex adverso castrorum Apollonii, tanquam circundaturi, in longũ protraxerunt: Hhebraismus.* Conjiciebant] *nempe milites Apollonii.* 81 Labore fatigati] *eò quòd totum diem expectarent in armis, ut sibi daretur aliqua Jehudæos invadendi opportunitas, qui contrà Jonathanis astu castra posuerant, & equitatui iter interceperant, ne ad Apollonium reverti posset.* 82 Phalange] *id est equitatu, qui fuerat in insidiis.* 83 Fugerunt] *nempe castra.* Ædem Dagonis] *vide* 1.*Schem.* 5.2. *& sequentibus.* 89 Fibulam auream] *id erat munus honorarium necessariorum & conjunctissimorum regibus, ut exponunt sequentia: Romani verò milites insigni victoriæ parta fortissimos eo solebant munerari, teste Livio libro* 7. *de bello Punico.*

CAPUT XI.

1 REX autem Ægypti congregavit copias multas [n] ut est arena quæ jacet ad littus maris, & naves multas, quęrens obtinere Alexandri regnum dolo, & addere ipsum regno suo.

2 Eo itaque prodeunte in Syriam verbis [a]pacis, aperientes ei cives occurrebant ei; quia mandatum erat Alexandri regis ut occurrerent ei, eò quòd socer ipsius esset.

3 Ita civitates ingrediens [n]Ptolemæus, instituebat copias [b]præsidiarias in unaquaque civitate.

4 Cùm autem venisset prope Azotum, demonstrantes ei templum Dagonis igni traditum, & Azotum suburbiáque ipsius destructa, corporáque projecta, & homines exustos, quos exusserat *Jonathan* [n] in eo bello (nam fecerant tumulos eorum in via ipsius)

5 Enarraverunt regi quæ fecerat Jonathan ad criminandum eum:& conticuit rex.

6 Occurrente verò Jonathane regi Joppen cum gloria,postquam salutassent alter alterum & pernoctassent illic,

7 Profectus Jonathan cum rege ad fluvium usque qui dicitur [n] Eleutherus,reversus est Jeruschalaima.

8 Rex autem Ptolemæus dominans civitatibus maritimis Seleuciam maritimam usque, ut inibat in Alexandrum rationes improbas,

9 Misit legatos ad Demetrium regem, dicens,age, constituamus inter nos fœdus,& dabo tibi filiam meam quam habet Alexander regnabisque in regno patris tui.

10 Pœnitet enim me, quòd dederim illi filiam meam, nam quæsivit interficere me.

11 Criminatus est autem eum, propterea quòd ipse concupiscebat regnum ejus:

12 Et auferens ab eo filiam dedit ipsi Demetrio; & alienatus est ab Alexandro, ita ut manifestę essent ipsorum inimicitiæ.

13 Et ingressus Ptolemæus Antiochiam,apposuit duo diademata capiti suo, Asię, & Ægypti.

14 Rex autem Alexander erat in Cilicia temporibus illis, quia deficiebant locorũ illorum incolæ.

15 Sed audiens Alexander, invasit eum bello, & producens Ptolemæus *copias* occurrit ei ma-

[a] Græc. *pacificis.*

[b] Græc. *præsidium.*

ei manu valida, atque in fugam vertit eum.
16 Ita fugiente Alexandro in Arabiam, ut protegeretur illic, rex Ptolemæus exaltatus est:
17 Et tollens Zabdiel Arabs caput Alexandri misit Ptolemæo.
18 Postea rex Ptolemęus obiit die tertio; & qui erant in munitionibus ejus, perierunt * ab iis qui in iisdem munitionibus versabantur.
19 Ita regnavit Demetrius anno centesimo sexagesimo septimo.
20 Diebus illis cogens Jonathan incolas Jehudææ ad expugnandum arcem quæ erat Jeruschalaimis, fecit contra eam machinas multas.
21 Profecti autem quidam osores gentis suæ, viri iniqui ad Regem, cùm renuntiasset ei Jonathanem obsidere arcem,
22 Audiens ille iratus est, & ubi audivisset, statim jungens venit Ptolemaida, & rescripsit Jonathani ne obsideret; sed veniret ipse obviam sibi celerrimè Ptolemaida, ut congrederentur.
23 Ut autem Jonathan audivit, obsidere jussit; & delectis senioribus Jisraëlis & sacerdotibus exposuit se ipsum periculo:
24 Nam accipiens argentum & aurum, vestemque & alia munera [c] plurima, profectus est ad regem Ptolemaida, & invenit gratiam coram eo:
25 Et quamvis accusarent eum quidam iniqui, ex eadem gente,
26 Fecit tamen ei rex, quemadmodum fecerant ei antecessores ipsius, & exaltavit eum coram omnibus amicis suis,
27 Stabiliens ei principatum sacerdotii, & quæcunque alia antè habuerat [d] ad honores pertinentia, fecitque ut ille dux primorum amicorum esset.
28 Tum rogante Jonathane regem, ut Jehudęam faceret immunem tributorum & tres *toparchias atque Samaritida, promittendo ei talenta trecenta;
29 Acquiescens rex conscripsit Jonathani epistolas de his rebus omnibus, habentes in hunc modum:
30 Rex Demetrius Jonathani fratri salutem, & genti Jehudæorum.
31 Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni cognato nostro de vobis, scripsimus etiam ad vos, ut videatis.
32 Rex Demetrius Lastheni patri salutem.
33 Genti Jehudæorum, amicis nostris, & conservantibus ea quæ ex jure sunt erga nos, judicavimus benefaciendum esse propter benevolentiam ipsorum erga nos.
34 Constituimus ipsis & terminos Jehudææ, & tres præfecturas, *Aphærema, Lyddam, & Ramatham, quæ adjectæ sunt Jehudææ ex Samaritide, & omnia quæ adhærent ipsis, omnibus sacrificantibus Jeruschalaimis, pro regalibus illis collectis quas percipiebat rex ab eis quotannis antè ex fructibus terræ, & fructibus arborum;
35 Et alia ad nos pervenientia, deinceps decimas, inquam, tributaque ad nos pervenientia, & salis stagna, & pervenientes ad nos coronas, omnia concedimus eis:
36 Neque irritum fiet quicquam horũ de inceps in omne tempus.
37 Nunc itaque curate confici istorum exemplum, quod datur Jonathani, & ponitor in monte sancto, conveniente loco, & [e] celebri.
38 Videns autem Demetrius rex quietam esse terram coram ipso, & nihil sibi obsistere, dimisit omnes copias suas unumquemque in locum suum, præter exteras copias quas collegerat ab insulis gentium: ita factæ sunt inimicæ ipsi omnes copiæ, quas a majoribus habuerat.
39 Tryphon verò qui fuerat ab Alexandro priùs, cùm videret omnes copias in Demetrium murmurare, profectus est ad *Malcoëlem Arabem (qui alebat * Antiochum puerulum Alexandri)
40 Et insistens apud eum ut traderet eum sibi ut regnaret pro patre suo, renuntiabat ei quæcunque confecerat Demetrius, & inimicitias quibus prosequuntur eum copiæ ejus; mansitque illic dies multos.
41 Scripsit autem Jonathan epistolas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos qui in arce erant Jeruschalaimis, & qui erant in munitionibus; quia Jisraëlem oppugnabant.
42 Remisit verò Demetrius literas ad Jonathanem dicens, non solùm hæc facturus sum tibi, & genti tuæ; sed gloria [f] ornabo te & gẽtem tuam, si commoditatem habuero.
43 Nunc itaq; rectè feceris, si miseris ad me viros, qui pugnent mecum; nam defecerunt omnes copię meæ.
44 Tunc misit Jonathan viros ter mille potentes robore ad ipsum Antiochiam; quibus advenientibus ad regẽ, lætatus est rex adventu ipsorum.
45 Nam congregati fuerant cives [g] intra civitatem ad viros centies vicies mille, volentes regem e medio tollere.
46 Itaque fugiente rege in aulam, occupaverant cives vias civitatis, & cœperant bello infestare.
47 Advocante autem rege ad auxilium Jehudæos, cùm fuissent congregati ad ipsum omnes simul, statim in civitate dispersi sunt;
48 Interfecerúntque in civitate die illo ad centum millia; & incendentes civitatẽ, capientésque spolia multa die illo servaverunt regem.
49 Videntes verò cives obtineri a Jehudæis civitatem prout volebant, & infirmati cogitationibus suis, inclamaverunt regem cum precibus, dicentes,
50 *Da nobis dexteras, cessentque Jehudæi nos & civitatem oppugnare.
51 Tum abjicientes arma fecerunt pacem, & gloriam consecuti sunt Jehudæi coram rege, & coram omnibus qui erant in regno ipsius; reversique sunt Jeruschalaima habentes spolia multa.
52 Et sedente Demetrio rege in throno regni sui, quievit terra coram ipso.
53 Verùm mentitus erat, quæcunque dixerat: nam abalienatus a Jonathane non reddidit ei secundum [h] benevolentiæ illius facta, quæ fecerat in ipsum, sed affixit eum valde,
54 Postea autem reversus est Tryphon & Antiochus cum eo, puerulus [i] juvenis, qui regnavit imposito sibi diademate.
55 Et congregatæ sunt ad ipsum omnes copiæ

c Græ. *plura.*
d Græc. *honorata.*
e Græc. *insigni.*
f Græc. *glorificabo.*
g Græc. *in medium civitatis.*
h Græc. *benevolentias.*
i Græc. *junior.*

copiæ quas dispersérat Demetrius, pugnaveruntque in eum, ita ut fugatus fugeret.
56 Tum accepit Tryphon *bestias, & obtinuit Antiochiam.
57 Scripsit verò Antiochus junior Jonathani dicens, stabilio tibi principatum sacerdotii, & præficio te *quatuor præfecturis, & volo esse te ex amicis regis:
58 Et mittens ei instrumenta aurea ad ministerium, dedit ei potestatem bibendi ex aureis, & purpuram induendi, & habendi *fibulam auream.
59 Schimhhonem quoque fratrem ejus constituit ducem a tractu Tyri usque ad terminos Ægypti.
60 Profectus itaque Jonathan cùm peragrasset *trans fluvium, & in civitatibus singulis, & congregatæ essent ad ipsum omnes copiæ Syriæ [k]auxiliares, venit Aschkelonem, ubi obviam ipsi porcesserunt [l] cives honorificè:

[k] Græc. ad auxilium.
[l] Græc. qui ex civitate erant, sic deinceps.

61 Et inde abiit ad Gazam, ubi occludentibus Gazanis circumsedit eam, & incendens suburbia ejus igne prædatus est ea.
62 Postea rogantibus Gazanis Jonathanem dedit eis dexteram, & acceptos filios principum eorum obsides, emisit eos Jeruschalaima, pervasitque regionem Damascum usque.
63 Audiens verò Jonathan advenisse principes Demetrii *Kadeschum quod est in Galilæa, cum copiis multis, volentes ejicere ipsum regione illa,
64 Occurrit eis; fratrem verò suum Schimhhonem reliquit in regione sua.
65 Tum castra ponens Schimhhon contra Bethtzuram, oppugnavit eam diebus multis, & conclusam observavit eam,
66 Adeò ut rogarent eum [m] sibi dexteras dari; quibus dans dexteram ejecit eos inde, & occupata civitate posuit in ea præsidium.

[m] Græc. dexteras accipere.

67 Jonathan verò & castra ipsius metata ad *aquam Genezareth surrexerunt manè, venturi in campum *Chatzoris.
68 Ecce autem castra alienigenarum occurrerunt ei in ipso campo, emissis insidiis contra eum in montibus; Jehudæi verò obviam occurrerunt ex adverso castrorum.
69 Sed cùm insidiæ exurgentes e locis suis committerent prælium,
70 Fugerunt milites Jonathanis omnes, neque ullus reliquus factus est ex eis, præter Mattitjam filium Abschalomi, & Jehudam filium Chalphai principes militiæ copiarum.
71 Disrumpens itaque Jonathan vestes suas, imposuit terram capiti suo, & oravit;
72 Reversusque contra eos in prælium fugavit eos, ita ut fugerent.
73 Quod videntes ii qui fugerant ab ipso, reversi sunt ad eum, & persecuti sunt eum Kadeschum usque, in castra illorum usque, ubi posuerant castra:
74 Cecideruntque ex alienigenis die illo ad viros ter mille, & reversus est Jonathan Jeruschalaima.

ANNOTATIO.

1 Ut est arena] *Hyperbole in scripturis frequens.* 3 Ptolemæus] *optimè sic legit Hieronymus, quem nos hoc loco secuti sumus. nam quod Græcè* Πτολεμαΐδος *legitur pro* Πτολεμαῖος, *corruptum est.* 4 In eo bello] *cujus mentio facta est in fine præcedentis capitis.* 7 Eleutherus] *fluvius in mare mediterraneum influens, non procul Arado in Syria.* 18 Ab iis] *id est, a militibus contubernalibus, qui Demetrii Nicanoris partes amplexati sunt, & sodales suos occiderunt, simul ac audita fuit mors Ptolemæi Philometoris.* 28 Toparchias] *de quibus & de seq. omnibus vide suprà* 10.38. *& infrà ver.* 34. 34 Aphærema] *Græcã vocem quam Hieronymus prætersilit, ex communi contextus Græci & Josephi Græci consensu in translatione servamus; etsi non minus foret commodum periphrasticè interpretari, sublatam agri partem, id est, agrum Beth-elis, qui regno Jisraëlis fuerat ademptus inde a temporibus Abijæ, ut annotavimus* 2. *Reg.* 23. 4. *Quamobrem etiam Ruffinus apud Josephum sic interpretatus est; quam interpretationem imperiti librarii pessimè corruperunt. Sunt autem hæ regiones tres Samaritani agri, regno Jehudæ conterminæ. Ramathajim Jerichuntem versus, Lydda versus mare, Beth-el verò inter utrunque media regione.* 39 Malcoelem] *vel Amalcoëlem. Nam utrunque nomen est Arabum; Simalcoe autem in contextu Græco vitiosum est, facto* σι *ex* α. Antiochum] *qui arrogante nomine dictus est Antiochus Theós.* 50 Da nobis dexteras] *id est, fac nobiscum pacem, ut antè ostendimus ex Jirm.* 50. *sic deinceps.* 56 Bestias] *id est, elephantes Demetrii, qui* κατ' ἐξοχὴν *appellantur bestiæ.* 57 Quatuor præf.] *id est, tetrarchias quatuor, quæ definiuntur Luc.* 3.1. *Nam ad eas omnes hæc verba referri oportere, sequentia ostendunt inde a versu* 60. 58 Fibulam] *ut suprà* 10.89. 60 Trans fluvium] *Jardenem, ubi pars toparchiarum erat.* 63 Kadeschum] *Naphtalitarum, Jehosch.* 19.37. 67 Aquam Genez.] *id est, lacum Genezareth, quem Hebræi Cinnereth vocant, vulgus Tyberiados.* Chatzoris] *in tribu Naphtali, ut habetur Jehosch.* 19.36.

CAPUT XII.

1 VIDENS itaque Jonathan commoditatem hanc temporis sibi adjumento esse, elegit viros quos misit ad [a] Romanos ad constituendum & renovandum cum eis amicitiam;
2 Itemque ad Spartiatas & loca alia misit epistolas [b] in eam sententiam.

[a] Græc. Romam, metonymicè.
[b] Græc. secundum eadem.

3 Profecti ergo Romam & ingressi senatum dixerunt, Jonathan summus sacerdos, & gens Jehudæorum misit nos, ut renovetis amicitiam secum & societatem, sicut antea.
4 Dederuntque literas eis, scriptas ad eas pro ratione loci, ut *deducerent eos in terram Jehudæ cum pace.
5 Hoc autem exemplum literarum est, quas scripsit Jonathan Spartiatis:
6 *Jonathan summus sacerdos, & senatus gentis, & sacerdotes populúsque reliquus Jehudæorum, Spartiatis fratribus salutem.
7 Jam antea missæ sunt literæ ad Oniam sacerdotem summum ab *Areo regnante apud vos, docentes vos fratres nostros esse, ut exemplum

emplum earum subjectum est.
8 Et accepit Onias virum illum qui missus fuerat, honorificè; cùm recepisset literas, quibus declarabatur negotium societatis & amicitiæ.
9 Quapropter nos etiam qui istorum non indigemus, consolationem habentes ex libris sanctis, qui versantur in manibus nostris;
10 Tentavimus mittere qui renovent fraternitatem & amicitiam vobiscum, ne abalienemur a vobis; quoniam multa tempora transiverunt ex quo misistis ad nos.
11 Nos itaque omni tempore indefinenter, & festis, & reliquis convenientibus diebus recordamur vestri, in sacrificiis & orationibus illis quas offerimus, ut oportet ac decet recordari fratrum;
12 Et lætamur de gloria vestra.
13 Ac nos quidem circundederunt multæ tribulationes & bella multa; nam oppugnaverunt nos reges qui circunstant nos:
14 Verùm noluimus interturbare vos, & reliquos socios atque amicos nostros bellis istis.
15 Habemus enim auxilium e cœlo quod auxiliatur nobis, quo liberati sumus ab hostibus nostris, & depressi sunt hostes nostri.
16 Elegimus igitur Numenium filium ' Antimachi, & Antipatrum filium Jasonis, quos misimus ad Romanos, ut renovent amicitiam cũ eis & societatem præcedentem.
17 Mandavimus igitur eis, ut ad vos quoque profecti salutent vos, & reddant vobis epistolas a nobis de renovatione fraternitatis nostræ
18 Nunc itaque rectè feceritis, si respondebitis ad ista nobis.
19 Hoc autem est exemplum literarum, quas miserant Oniæ:
20 'Areus rex Spartiatarum Oniæ sacerdoti magno salutem.
21 Inventum est in scriptura de Spartiatis & Jehudæis ipsos fratres esse, & esse ex genere Abrahami.
22 Nunc autem ex quo novimus ista, rectè feceritis si scribetis nobis de pace vestra.
23 Enimverò nos rescribimus vobis pecora nostra, & facultates nostras vobis, & quæ nostra sunt vobis exposita esse: amandavimus igitur *viros* ut renuntient nobis 'in eandem sententiam.
24 Audiens verò Jonathã reversos esse principes Demetrii cum copiis [e]pluribus quàm antea, ad debellandum ipsum,
25 Movens Jeruschalaimis processit obviam ipsis in regionem 'Chamathæ, (neque enim dabat ipsis spatium invadendi regionem ipsius)
26 Et misit speculatores in castra illius, qui reversi renuntiaverunt ipsi, illos constituisse irruere in eos nocte.
27 Cùm itaque occidisset sol, præcepit Jonathan suis ut vigilarent, & essent in armis, comparati ad prælium tota nocte illa, emisitque 'præcubitores circum castra sua.
28 Quamobrem audientes adversarii paratum esse Jonathanem cum suis ad prælium timuerunt, & perculsi animo suo, & pyris per castra sua accensis *abiverunt*.
29 Jonathan verò, & milites ejus nesciverũt ad matutinum usque: videbant enim luminaria ardentia.

[e] Græc. *multis super prius.*

30 Tunc persecutus est eos Jonathan a tergo; sed non comprehendit eos; nam Eleutherum fluvium trajecerant:
31 Quamobrem declinans Jonathan ad Arabas qui vocantur ' Nabathæi, percussit eos, & cepit spolia eorum.
32 Postea jungens venit in Damascum, & peragravit regionem totam.
33 Schimhhon verò profectus peragravit Aschkelonẽ usque, & munitiones propinquas, & declinans Joppen versus occupavit eam:
34 (Audierat enim eos velle munitionem tradere Demetrianis) & posuit ibi præsidium, ut custodirent eam.
35 Reversus autem Jonathan congregavit seniores populi, & consilium inivit cum ipsis ædificandi munitiones in Jehudæa,
36 Et extollendi muros Jeruschalaimorum, & [d] extruendi murum magnum, præaltum, inter 'arcem & civitatem, ad disparandam eam a civitate, ut ea seorsim esset; ut 'neque emerent neque venderent in ea *præsidiarii illius*.
37 Cùm itaque convenissent ad ædificandum civitatem, appropinquavit ipse ad murum ' torrentis qui versus subsolanum est, ubi comparaverunt *illud* quod appellatur 'Chaphunatha.
38 Schimhhon verò extruxit ' Chadida in 'humili loco, quæ munivit portis & vectibus.
39 Quærebat autem Tryphon regnum Asiæ obtinere, & imponere sibi diadema injecta manu in Antiochum regem.
40 Sed metuebat ne fortè Jonathan ipsum non fineret, ac ne fortè oppugnaret ipsum; ideo quærebat rationem prehendendi ipsum ut perderet, movensque venit 'Beth-scheanem:
41 Et procedens Jonathan in occursum ejus cum quadraginta millibus virorum delectis ad aciem, Beth-scheanem quoque venit.
42 Videns ergo Tryphon adesse ipsum cum copiis multis, & injicere manum in ipsum metuens,
43 Excepit eũ honorificè, commendans eum omnibus amicis suis, & dans ei dona; præcepitque amicis suis, ut obedirent ipsi quemadmodum sibi:
44 Dixitque Jonathani, quorsum vexasti totum populum istum, cùm bellum non sit nobis?
45 Nunc ergo remitte eos in domos suas, & delige tibi viros paucos qui tecum sint, & veni mecum Ptolemaida quam ' traditurus sum tibi, & reliquas munitiones copiásque reliquas & omnes qui præsunt negotiis, ut revertens abeam: nam hujus rei gratia adsum.
46 Tunc Jonathan fidem habens ei, fecit quemadmodum dixerat: amandavit enim copias, ut abirent in terram Jehudæ.
47 Reliquos verò detinuit secum, viros ter mille; quorum bis mille dimisit in Galilæam, mille verò cum ipso profecti sunt.
48 Sed cùm ingressus esset Jonathan Ptolemaida; occluserunt Ptolemaidenses portas, & comprehendentes eum atque omnes qui venerant cum eo interfecerunt gladio.
49 Tum misit Tryphon copias & equitatum in terram Galilææ, & in ' campum magnum, ad perdendum omnes qui a Jonathane fuerant.
50 Sed ubi cognoverunt eum comprehensum esse, & periisse qui erant cum ipso, exhortati inter

[d] Græc. *extollendi altitudinẽ magnã.*

inter se profecti sunt,unà revertentes & comparati in prælium.

51 Videntes verò persecutores eos de vita dimicaturos esse,reversi sunt.

52 Ita venerunt omnes in terram Jehudæ,& luxerunt Jonathanem ac comites ejus, timueruntq; valde; luxerunt quoque omnes Jisraëlitæ luctu magno.

53 Tum quærebant omnes gentes quæ circunstabant eos, atterere eos:

54 Dicebant enim, non habent principem & adjutorem: nunc ergo oppugnantes eos, tollemus ex hominibus memoriam eorum.

ANNOTATIO.

4 Deducerent] *id est,fide publica tanquam legatos ex jure gentium sanctos,honorificè ad suos remitterent.* 6 Jonathan] *hujus Epistolæ exemplo non planè convenit cum eo quod emendatius habetur apud Josephũ lib.13.Antiq.Jud.ca.9.* 7 Areo] *quod Darius legitur vitiosum est.Nam Areus Lacedæmoniorum rex fuit: ut cùm a Josepho in hac epistola,tum a Pausania & Livio Decadis 4.lib.9. appellatur. Fuit enim Areus ille, qui Cleomeni secundo successit, & huic Acrotatus.* 16 Antimachi] *sic Josephus legit,non autem Antiochi: & nos magis probamus.* 20 Areus] *sic legendum ex versu 7. Nam ex mutatione vitium contextus factum est (ut periti Græcæ linguæ facilè possunt animadvertere) & finis præcedentis versus cum hujus principio confusus, hoc modo,* ὧν ἀπέστειλαν Ὀνίᾳ Ἄρειος βασιλεύς, *&c.* 23 In eandem sent.] *id est,ut quemadmodum nostrum erga vos animum exponimus, & omnia officia pollicemur;sic a vobis eundem nuntium reportare possint.* 25 Chamathæ] *sitæ in finibus Jisraëlis ad Libanum;de qua Num.13.21.& alibi passim.* 27 Præcubitores] *sive procubitores, & custodias primas, quas vulgus Sentinellas vocat.* 31 Nabathæi] *sic reponimus ex Josepho;ut locorum situs & ratio postulat. Sunt autem hi populi ab oriente,dicti a Nabajotho, cujus mentio est Gen.25.13.* 36 Arcem] *sive Acram,quam Demetrii milites obtinebant; de qua suprà 4.41.* Neque emerent] *id est, ut a civitate & omni cõmercio cum civibus exclusi essent Demetriani, adeoq; prospectus ipse in civitatem commodus impeditus.* 37 Torrentis] *qui dicitur Gichon,ab ortu circumluens tota Jeruschalaima.* Chaphunatha] *hanc vocem variè legunt & interpretantur plerique. Nos partem illius muri putamus esse, quem ædificare instituerat Jonathan,& qui postea a Schimhhone perfectus est, infrà 13.10. vocatur autem Chaphunatha a forma,quia murus erat introrsum reflexus,ut angulum Acræ circuncluderet;cui videntur fuisse utrinque propugnacula Acram versus projecta; quæ propterea dicta sunt Chaphunatha, quasi pugnos dicas ad Demetrianum militem cædendum comparatos.* 38 Chadida] *oppidum Jehudæ cujus mentio est Hhezræ 2.23.& Nech.7.37.* Humili loco] *sic interpretamur vocem Schephela Hhebræam,ut in scriptura passim accipitur sic Jehosch.11.2.* 40 Bech-scheanem] *id est,Scythopolim,ut antè vidimus 5.52.* 45 Traditurus sum] *ex promisso Demetrii,suprà 10.39.* 49 Campum magnum] *id est, Hharabothas,de quibus suprà.5.23.*

CAPUT XIII.

1 AUDIENS verò Schimhhon congregare Tryphonem copias multas ad invadendum terram Jehudæ, & atterendum eam,

2 Cùm videret populum esse trepidum & perculsum metu; ascendit Jeruschalaima, & congregavit populum,

3 Et adhortatus est eos, dicens eis, Ipsi nostis quanta ego & fratres mei ac domus patris mei fecerimus pro legibus & [a] sanctuario; & quæ prælia,augustiasq;[b] experti simus:

[a] Græc. sanctis, sic vers. 6.

[b] Græc. vidimus.

4 Propterea perierunt fratres mei omnes causâ Jisraëlis,& ego solus reliquus fact⁹ sum.

5 Nunc autem absit a me,ut parcam animæ meæ omni tempore angustiæ: non enim melior sum fratribus meis.

6 Verùm vindex ero pro gente mea, & pro sanctuario, & pro uxoribus liberísque nostris; quandoquidem congregatæ sunt omnes istæ gentes, ut atterant nos [c] infenso animo.

[c] Græ. inimicitiæ gratia.

7 Ita de integro accendit [d] animos populi, simul atque audivit sermones istos; qui respõderunt voce magna dicentes:

[d] Græc. spiritum.

8 Tu esto noster dux pro Jehuda & Jonathane fratribus tuis,

9 [e] Gere bellum nostrum,& quæcunque edixeris nobis,faciemus.

[e] Græc. bella

10 Congregatis itaque omnibus viris bellatoribus,acceleravit perficere muros Jeruschalaimorum;quibus ea munivit ea circunquaq;.

11 Misitq; Jonathanem filium Abschalomi,& copias cum eo idoneas Joppen; qui ejectis iis qui erant in ea *urbe*,ibidem mansit in ea.

12 Movit autem Tryphon Ptolemaide cum copiis multis,invasurus terrã Jehudæ,habens Jonathanem secum in custodia.

13 Schimhhon verò castra posuit Chadidis e regione illius campi.

14 Cognoscens verò Tryphon surrexisse Schimhhonem pro Jonathane fratre ipsius, & committendum sibi fore bellum,misit ad eum legatos,dicens,

15 Pro argento illo quod debet Jonathã frater tuus in ærarium regis,propter negotia quæ habuit,detinuimus ipsum:

16 Nunc autem mitte talenta centum, & duos filiorum ejus obsides, ut dimissus non deficiat a nobis,sed *securè* dimittamus ipsum.

17 Ac noverat quidem Schimhhon,istos dolo loqui cum ipso; misit tamen argentum & duos pueros; idq; ne quando inimicitiam susciperet magnam apud populum,qui fuissent dicturi,

18 Quia non misit ei argentum & pueros, idcirco periit.

19 Cùm autem misisset pueros & talenta centum;mentitus est,ac non dimisit Jonathanem.

20 Sed postea venit Tryphon ad invadendũ regionem, & atterendum ipsam, ambiens via Dorum versus.Schimhhon verò,& castra ejus ex adverso procedebant ei,quemcunque in locum proficiscebatur ille.

21 Qui autem ex arce erant,miserunt ad Tryphonem legatos acceleraturos eum; ut veniret ad ipsos per desertum, & mitteret ipsis ali-

alimenta:

22 Quamobrem comparavit Tryphon totum equitatum suum, ut veniret; sed nocte illa fuit nix multa valde, adeò ut non venerit propter nivem illam, sic movens ille venit in regionem Gilhhadis.

23 Cumque venisset proximè ᵉ Botzekatham, interfecit Jonathanem, qui sepultus est illic;

24 Et reversus est Triphon castra movens in terram suam.

25 Itaque mittens Schimhhon accepit ossa Jonathanis fratris sui, quē sepeliverunt ᵉ Moddinis in civitate majorum suorum,

26 Et plangentes eum omnes Jisraëlitæ planctu magno luxerunt eum diebus multis.

27 Extruens verò Schimhhon monumentum super sepulchrum patris sui, & fratrum suorū, extulit illud speciosum lapide polito, antè & retrò;

28 Statuitq; super ea septem pyramidas; unam ex adverso alterius; patri, & matri, fratribusq; quatuor.

29 Et iis adjecit machinas circumponens columnas magnas, quibus columnis imposuit omnem armaturam ad nomen ęternum, & ad omnia armorum genera naves insculptas, ut spectarentur ab omnibus navigantibus mari.

30 Hoc est sepulchrum quod fecit Moddinis in diem usque hunc.

31 Tryphon autem incedens dolo cum Antiocho rege juniore, interfecit eum,

32 Et regnavit loco ejus, imponens sibi diadema Asiæ; intulitq; plagam magnam terræ.

33 Quapropter Schimhhon extruxit munitiones Jehudææ, circummuniens turribus altis & muris magnis, cum turribus & portis, ac vectibus, & posuit cibaria in munitionibus:

34 Deligensq; Schimhhon viros misit ad Demetrium regem ut concederet [f] immunitatem regioni, eò quòd omnes actiones Tryphonis erant rapinæ:

[f] Græc. dimissionem.

35 Et mittens ei Demetrius rex in eam sententiam, respondit ei, & scripsit ei epistolam ejusmodi:

36 Rex Demetrius Schimhhoni sacerdoti summo, & amico regum, senioribusq; & genti Jehudæorum salutem.

37 Coronam auream, vestemq; ᵉ spadicem, quas misistis, accepimus, & parati sumus [g] tribuere vobis pacem magnam, & scribere procuratoribus negotiorum, ut dimittant ea vobis [h] quæ dimittimus.

[g] Græc. facere.

[h] Græc. dimissiones.

38 Nam quæcunque constituimus erga vos, stata sunt; & munitiones vestræ quas ædificastis, vobis sunto.

39 Dimittimus quoque errores & peccata in hodiernum usque diem commissa; & coronam quam debetis: præterea si quid aliud pendebatur Jeruschalaimis tributi nomine, ne amplius penditor.

40 Quòd si qui vestrum apti sunt ut conscribantur inter nostros, conscribuntor, & pax apud vos esto.

41 Anno centesimo septuagesimo sublatum est jugum gentium a Jisraële:

42 Cœpitq; populus Jisraëlis scribere in syngraphis & contractibus; anno primo Schimhhone principe sacerdotum magno, & imperatore ac duce Jehudęorum.

43 Diebus illis castra ponens contra Hhazzam circumdedit eam castris, & factam ᵉ Helepolin admovens civitati, ita concussit turrem unam, ut occupaverit:

44 Exilientibusque iis qui in Helepoli erant in civitatem, fuit motus magnus in civitate illa.

45 Quamobrem ascenderunt qui erant in civitate cum uxoribus & liberis in murum, disrumpentes vestimenta sua, & clamaverunt voce magna petentes ut Schimhhon dexteras ipsis daret,

46 Et dicentes ne utaris nobis secundū malefacta nostra, sed pro misericordia tua.

47 Tunc [i] adductus in ipsos misericordia Schimhhon non debellavit eos; sed ejiciens eos e civitate purgavit domos, in quibus idola erant, atque ita ingressus est in eam celebrans & benedicens *Deo*.

[i] Grec. solutos in ipsis.

48 Cumq; ejecisset ex ea omnem immunditiam, incolas statuit illic viros qui legem observarent; & amplius muniens eam ædificavit sibi ipsi in ea habitationem.

49 Qui autem erant ᵉ in arce Jeruschalaimis, prohibebantur egredi & ingredi in regionem, etiam emere & vendere, adeò ut esurirent valde, perirentq; ex eis multi fame.

50 Sed cùm inclamassent Schimhhonem ut dexteras [k] jungerent, dedit eis; & ejiciens eos inde, mundavit quoque arcem ab inquinamentis;

[k] Græc accciperent.

51 Et ingressus est eam die vigesimo tertio secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo, cum laude & termitibus, citharisq; & cymbalis, & nabliis, & hymnis, & canticis, eò quòd attritus esset hostis magnus, & ejectus ex Jisraële:

52 Constituitq; quotannis agitari diem illum cum lętitia:

53 Et amplius munivit montem sancti loci, qui erat secus arcem; ubi habitavit ipse & comitatus ipsius.

54 Tum videns Schimhhon Jochananem filium suum virum esse, statuit eum ducem copiarum omnium, & habitavit ᵉ Gazaris.

ANNOTATIO.

10 Perficere] *ut consilium fuerat initum, & cœptum suprà* 12.35. 13 Chadidis] *de quibus suprà* 12.38. E regione campi] *hoc est, quod oppidum monti impositum prospectat Jehudææ campestria, ut interpretatur Josephus lib.*13. *Antiq.c.*11. 20 Dorum versus] *oppidum Edomææ, quod sic legimus ex Josephi testimonio.* 23 Botzekatham] *id est, cùm terminos Jehudææ proximè attigisset: est enim Botzkatha oppidum Jehudę in finibus Edomæam versus, Jehosch.*15.39.. *Quòd enim Gręcè* βάσκαμα *legitur, corruptè habetur* μ *pro* θ. 25 Moddinis] *vide sup.* 2.1. 37 Spadicem] *Gręcam vocem* βαΐνην *neque Hieronymus, neque alii interpretati sunt; etsi satis ex argumento ostenditur quid sibi author voluerit. Est enim* βαΐον, *sive* βάϊον, *ut legitur infrà versu* 51. *ramus palmæ cum fructibus colorem phœ-*

phæniceum, sive spadicem habentibus; quo ex colore Græcis dicitur βάϊνος spadix, & vestis colore spadicea βαΐν*; quemadmodum ab alia arbore color dicitur Balaustius. Vestis autem nomen in hac constructione plurimum desyderari apud Græcos, nemo est qui nesciat: ut Joan.20.12.* 43 Helepolin] *obsidionalem machinam, de qua ex Ammiano Marcellino in Jechezkel. diximus.* 49 In arce] *id est, in Acra, ut historicis quibusdam appellatur. vide suprà 4.41.& 12.36.* 54 Gazaris] *vide suprà 9.52.*

CAPUT XIIII.

1 ANNO autem centesimo septuagesimo secundo, congregavit Demetrius rex copias suas, & profectus est in Mediam ad contrahendum auxilium sibi, ut Tryphonem debellaret.

2 Sed audiens ' Arsaces rex Persidis & Mediæ, venisse Demetrium in fines suos, misit unum principum suorum ut vivum comprehenderet eum:

3 Qui profectus cecidit castra Demetrii, & comprehendens eum adduxit eum ad Arsacē, qui in custodia posuit eum.

4 Quievit autem terra omnibus diebus Schimhhonis: nam procuravit bona genti suæ, adeò ut placeret eis, potentia ejus & gloria ejus omnibus diebus.

5 Cepit enim præter totam gloriam suam Joppen [a] ut portus *Jehudææ* esset, & comparavit aditum ad insulas maris,

6 Et dilatatis terminis gentis suæ obtinuit regionem,

7 Congregavitque multam captivorum multitudinem consecutus dominatum 'Gazarorum, Bethtzuræque, & Acræ, ex qua sustulit immunditias; neque fuit qui resisteret ipsi.

8 ' Ita colebant terram suam cum pace, terraq; dabat fœtus suos, & arbores agrorum fructum suum:

9 Seniores in plateis sedebant; omnes de rebus bonis communicabant, & juvenes induebant gloriosas vestes, & ' amictus bellicos.

10 Civitatibus subministrabat cibaria, & instruebat eas instrumentis [b] ad munitionem aptis, eò usque ut nominaretur nomen [c] gloriosum ejus, ad extremum usque terræ:

11 [d] Comparabat pacem in terra, lætabaturque Jisraël lætitia magna,

12 Et sedebat quisque sub vite sua & ficu sua, nec erat qui exterreret ipsos:

13 Defecerat enim qui oppugnaverat eos in terra, & reges ipsi attriti erant diebus illis.

14 Confirmabatque omnes abjectos populi sui, legem exquirens; & tollebat omnem iniquum improbumque:

15 Sanctuarium glorificabat, & multiplicabat vasa loci sancti.

16 Ut autem Romæ [e] auditum est, mortuum esse Jonathanem, & Spartam usque, contristati sunt valde.

17 Sed ubi audiverunt Schimhhonem fratrem ejus factum esse sacerdotem summum loco ejus, & obtinere regionem ac civitates quæ in ea sunt:

18 Scripserunt ad eum tabulis æreis ad renovandum cum eo amicitiam ac societatem, quā constituerant cum Jehuda & Jonathane fratribus ejus:

19 Quæ lectæ sunt coram ecclesia Jeruschalaimis.

20 Atque hoc exemplum est literarum quas scripserunt Spartiatæ: Spartiatarum principes, & civitas Schimhhoni sacerdoti magno, senioribusque, & sacerdotibus, & reliquo Jehudæorum populo, fratribus, salutem.

21 Legati missi ad populum nostrum renuntiaverunt nobis gloriam vestram & honorem, de quorum adventu læti sumus.

22 Itaque rescripsimus, quæ ab ipsis dicta sunt in consiliis populi, hoc pacto: ' Numenius Antiochi, & Antipater Jasonis filius legati Jehudæorum, venerunt ad nos renovantes suam nobiscum amicitiam:

23 Et placuit populo accipi viros illos gloriose, & poni exemplum sermonum istorum in ' libris qui designati sunt populo, ut monimentum habeat populus Spartiatarum. Hoc exemplum scripserunt istorum Schimhhoni sacerdoti summo.

24 Postea misit Schimhhon Romam Numenium habentem clypeum aureum, magnum, 'minarum mille pondere, ad statuendum cum eis societatem.

25 Cùm autem populus audivit res istas, dixerunt, quam gratiam reddemus Schimhhoni, & filiis ejus?

26 Confirmavit enim ille *suos*, & fratres illius paternaque domus illius, atque expugnando inimicos Jisraëlitarum propulsaverunt ab eis, ideo statuerunt ei [f] liberam administrationem, ut conscripserunt in tabulis æreis, quas apposuerunt ' columnis in monte Tzijonis.

27 'Atque hoc exemplum scripturæ: Die decimo octavo 'Elulis, anno centesimo septuagesimo secundo, qui tertius est annus Schimhhone sacerdote summo,

28 'In atrio munitionis, congregatione magna sacerdotum, & populi, & principum gentis, seniorumque regionis.' Notum se fecit nobis, quandoquidem sæpe gerebantur bella in regione hac:

29 Et Schimhhon Mattitjæ filius e posteris Jojaribi, & fratres illius; qui exposuerunt se ipsos periculo, resistentes adversariis gentis suæ, ut staret locus sanctus ipsorum & lex; [g] gloriamque magnam pepererunt genti suæ,

30 Nam congregans Jonathan gentem suam factus est eis sacerdos summus; postquam verò appositus est ad populares suos,

31 Volentibus inimicis eorum invadere regionem illorum, ut atterendo regionem eorum extenderent manum in locum sanctum eorum:

32 Tunc surgens Schimhhon propugnavit gentem suam, & consumens pecunias multas de suo arma dedit viris copiarum gentis suæ, & dedit eis stipendia,

33 Munivitque civitates Jehudææ, & Bethtzuram in finibus Jehudææ sitam, ubi erant arma hostium priùs, & posuit in ea [h] præsidiarios homines Jehudæos,

34 Joppen quoque munivit mari impositam, & Gazara ad terminos Aschdodi, ubi priùs hostes

[a] Græc. in portum.
[b] Græc. munitionis.
[c] Græc. gloria.
[d] Græc. faciebat.
[e] Græc. audiverunt.
[f] Græc. libertatem.
[g] Græc. gloria magna glorificaverunt.
[h] Græc. præsidium.

stes habitaverant, collocans illic Jehudæos; & quæcunque commoda erant ad rectam horum locorum constitutionem, disposuit in eis.

35 [i] Quare videns populus fidem Schimhhonis, & gloriam quam [l] certo consilio comparaverat genti suæ, instituerunt eum ducem suum, & sacerdotem summum, videns inquam justitiam & fidem quam conservavit genti suæ, procurans omnibus modis exaltare populum suum:

[l] Græc. consuluerat facere.

36 Adeò ut diebus ipsius res bene successerint [k] administratione ipsius, sublatis gentibus e regione ipsorum; & iis qui erant in civitate Davidis Jeruschalaimis, qui fecerant sibi ipsis arcem, ex qua erumpentes contaminabant *omnia* in circuitu sanctuarii, & infligebant plagam magnam sanctitati;

[k] Græc in manibus.

37 Collocante ipso in ea viros Jehudæos, & muniente eam ad securitatem regionis civitatisque, ac efferente muros Jeruschalaimorum.

38 Et rex quoque Demetrius stabilivit ei sacerdotium summum,

39 [i] Secundum omnia illa, & fecit eum unum ex amicis suis, ac glorificavit eum gloria magna.

40 ([i] Nam audiebatur appellari Jehudæos a Romanis amicos sociósq;, & eos obviam processisse legatis Schimhhonis gloriose,

41 Et visum esse Jehudæis sacerdotibusque ut esset ipsorũ dux & sacerdos summus Schimhhon in seculum, donec exurgeret propheta certus,

42 Essetque super eos dux, tum ut cura sit ipsi pro loco sancto constituendi per ipsum præfectos operibus ipsorum, & regioni, armisque, & munitionibus;

43 Tum ut cura sit ipsi sanctuarii, [i] utque pareatur ipsi ab omnibus, & ut scribantur de nomine ejus omnes [i] syngraphæ in regione, & ut induatur [i] purpura, aurumque gestet)

44 Ideo non licebit ulli ex populo & sacerdotibus irritum facere quicquã istorum, & rebus quæ ab ipso dicentur contradicere: aut conventum in regione cogere sine ipso, aut indui purpura, & ornari fibula aurea.

45 Qui autem præter hæc fecerit, aut irritum fecerit quicquam horum, reus futurus est:

46 Nam placuit toti populo statuere, ut Schimhhon faciat secundum res istas.

47 Quod ut accepit Schimhhon, & placuit ipsi summo sacerdotio fungi, ac esse ducem ac principem gentis Jehudæorum, sacerdotumq; & præesse omnibus:

48 Scripturam istam edixerunt poni in tabulis æreis,

49 [i] Easque statui in ambitu loci sancti, in loco [l] celebri: eorum verò exempla poni in gazophylachio, ut haberet Schimhhon, ejusque filii.

[l] Græc. insigni.

A N N O T A T I O.

2 Arsaces] *Regis Parthorum nomen, a quibus jam tum Persis Medique tenebantur: atque hinc Parthi dicti sunt Arsacidæ.* 7 Gazarorum] *de quibus suprà 9.52. & 13.54.* 8 Ita colebant] *fusa descriptio summæ pacis, tranquillitatis, & gloriæ, usque ad versum 16. ut 1. Reg. 4.* 9 Amictus bellicos] *id est, in re militari honestè se ipsos exercebant, ne otio torpescerent: quod ex sequentium comparatione intelligitur.* 22 Numenius] *Laconica species narrationis, quæ in acta publica Spartæ relata est.* 23 Libris] *id est, actis publicis.* 24 Minarum mille] *id est, librarum nummulariarum, ut accipiendum docet analogia. Est enim mina apud Hhebræos & Syros idem quod pondo, cujuscunque materiæ fuerit: ut demonstravimus 1. Regum 10.17.* 26 Columnis] *nempe atrii sive ambitus, ut in decreto habetur infrà vers. 49.* 27 Atque hoc] *hactenus Romanorum deliberantium verba, ad quorum historiam regreditur scriptor infrà 15.15. Jam verò occasione data, exemplum decreti a Jehudæis in gratiam Schimhhonis facti subjicit.* Elulis] *qui mensis est sextus Augusto nostro plurimùm respondens.* 28 In atrio] *hactenus voces aliquot vidimus Hhebræas ortu & significatione, quibus author contextum Græcum infercivit: atque hic quoque Græcam vocem, non dubitamus fuisse scriptam pro Chatzarham millo, id est, atrio munitionis. Fuit enim munitio in civitate Davidis, ubi templum Dei & regia quoque continebantur; atque in ea Hhebræi omnes uno ore testantur habitos fuisse conventus ad Reipublicæ administrationem necessarios: eúmque ad eos habendos non templum, non regia; sed atrium aliquod, ac potius basilica (quam Hhebræi quoque appellant Chatzar) fuerit necessarium, eum locum hac peregrina voce confirmamus denotari. Ad hanc autem lectionem proximè accedit Hieronymus; cui in his tanquam ruderibus scrutandis aliquid tribuendum puto.* Notum se fecit] *huc usque sunt inscriptionis verba, quæ ante decretum Jehudæorum in actis publicis fuerant posita. Hujus autem decreti partes in universum duæ sunt; narratio causarum quibus ad faciendum decretum istud adducti sunt, usque ad vers. 35. & rerum decretarum Schimhhoni explicatio, ad finem usque capitis. sensus est, infinitis beneficiis probavit fidem suam, studiúmque nostræ Reipublicæ.* 35 Quare] *honorum qui Schimhhoni decernuntur constitutio est a populo Jehudæorum, hic, & confirmatio a rege Demetrio, versu 38. & sequentibus.* 39 Secundum] *id est, secutus decretum a Jehudæis factum.* 40 Nam audiebatur] *hos versus per parenthesin insertos ab authore fuisse credimus, ut ostenderet non voluntate adductum, sed quadam necessitate fractum Demetrium fuisse, ut honores Schimhhoni decretos confirmaret, & specie aliqua amplificaret.* 43 Syngraphæ] *ut suprà 13.42.* Purpura &c.] *hæc enim duo sunt insignia dominatus, ut suprà 10.20. & 11.58.*

CAPUT XV.

1 TUM misit [i] Antiochus filius Demetrii regis literas ab insulis maris Schimhhoni sacerdoti, ac principi gentis Jehudæorum, & universæ genti;

2 Quæ scriptæ erant in hanc formam: Rex Antiochus Schimhhoni sacerdoti magno, & gentis principi, gentique Jehudæorum salutem.

3 Quandoquidem viri pestilentes obtinuerunt regnum majorum nostrorum,

4 Quod

4 Quod regnum volens vindicare, ut illud restituam sicut erat prius, collegi multitudinem copiarum,& comparavi naves militares (volo enim procedere per regionem, ut consequar eos qui corruperunt regionem nostram,& qui desolaverunt civitates multas in regno)

5 Nunc ergo stabilio tibi omnes [a] immunitates, quas attribuerunt tibi reges qui antecesserunt me,& quæcunque alia dona remiserunt tibi:

6 Item quod concesserunt tibi [b] cudere proprium numisma regioni tuæ:

7 Et Jeruschalaima sanctumq; locum esse libera;omnia etiam arma, quæcunque comparavisti,& munitiones, quas ędificasti, quas obtines manento penes te:

8 Et omne debitum regi,& quæcunq; futura erant regis, ab hoc in omne tempus remissa sunto tibi.

9 Cùm autem constituerimus regnum nostrum, gloria afficiemus te, gentemq; tuam, & templum magna, adeò ut manifesta futura sit [c] gloria vestra in universa terra.

10 Anno centesimo septuagesimo quarto cùm processisset Antiochus in terram majorum suorum, convenerunt ad ipsum omnes copię adeò ut pauci cum Tryphone essent:

11 Qui persequente Antiocho rege ipsum, venit * Dora *in locum* mari impositum fugiens:

12 Videbat enim simul adduci in se ipsum mala, cùm dimisissent ipsum copiæ.

13 Itaq; castra posuit Antiochus contra Dora, habens secum centum viginti millia bellatorum,& octo equitum millia:

14 Et circundans civitatem navesq; e mari comportans, afflixit civitatem terra & mari, nec sivit egredi aut ingredi quenquam.

15 Venit autem Numenius, & comites ejus Roma, habentes literas ad reges atq; regiones, in quibus scripta erant ista:

16 * Lucius consul Romanorum Ptolemæo regi salutem.

17 Legati Jehudæorum venerunt ad nos, amici nostri sociiq;, renovaturi amicitiam & societatem quæ ab initio fuit, missi a Schimhhone sacerdote summo, populoque Jehudæorum:

18 Et attulerunt clypeum aureum, minarum mille.

19 Placuit igitur nobis scribere regibus ac regionibus ne procurent eorum mala, neque oppugnent eos & civitates eorum, regionemq; eorum,& ne societatem ineant cum iis qui oppugnant eos:

20 Et visum est nobis accipere clypeum illum ab ipsis.

21 Si qui ergo pestilentes effugerunt e regione illorum ad vos: tradite eos Schimhhoni sacerdoti, ut vlciscatur eos secundum legem ipsorum.

22 Atque hæc quoque rescripsit * Demetrio regi,& * Attalo, & * Ariarathi,

23 Et * Arsacæ, atq; in omnes regiones, & * Lampsaco,& Spartiatis, & Delo,& Myndo,& Sycioni,& Cariæ,& Samo, Pāphyliæq;, & Lyciæ, & Halicarnasso,& Coo, & Sidæ,& Arado, & Phaselidi, & Gortynæ,& Cnido, & Cypro, & Cyrenæ:

24 Quorum exemplum rescripserunt Schimhhoni sacerdoti summo.

25 Antiochus ergo rex castra fecit contra Dora, * secundo *die* adhibens contra illa manus machinasq; faciens; & conclusit Tryphonem, ne egrederetur aut ingrederetur quisquam.

26 Cùm autem misisset ei Schimhhon bis mille viros electos auxiliaturos ipsi, & argentum aurumq;, & vasa multa:

27 * Voluit quidem ea accipere; sed postea irrita faciens quæcunque confecerat cum ipso priùs, ut alienatus est ab ipso,

28 Misit ad ipsum quendam amicorum suorum Athenobium, qui communicaret cum ipso dicens, vos obtinetis vi Joppen, & Gazara, & Acram quæ est Jeruschalaimis, civitates regni mei:

29 Terminos earum desolastis, & [d] inflixistis plagam magnam in terra, dominantes locis multis in regno meo.

30 Nunc ergo tradite civitates quas occupavistis,& tributa locorum quibus dominamini, ex terminis qui extra Jehudæam sunt:

31 Sin minus, date pro eis quingenta talenta argenti, & pro perditione [e] quam intulistis, & tributis locorum quingenta alia talenta: quod si non feceritis, advenientes expugnabimus vos.

32 Veniens itaque Athenobius amicus regis Jeruschalaima, vidit gloriam Schimhhonis & repositorium cum vasis aureis & argenteis, apparatumq; tam multum ut obstupesceret; & renuntiavit ei verba regis.

33 Cui respondens Schimhhon dixit, neque terram alienam occupavimus, neque res alienas detinuimus; sed hæreditatem majorum nostrorum, quæ ab inimicis nostris injustè aliqua occasione occupata fuit:

34 Nos verò occasionem habentes vindicamus hæreditatem majorum nostrorum.

35 De Joppe autem Gazarisque, quæ petis (hæc infligebant populo plagam magnam, & regioni nostræ) horum *causa* daturi sumus talenta centum: sed non respondit Athenobius ei verbum.

36 Reversus verò cum ira ad regem renuntiavit ei sermones istos,& gloriam Schimhhonis, & quæcunque viderat: quamobrem iratus est rex ira magna,

37 Tryphon verò ingressus navigium fugit * Orthosiada.

38 Itaq; instituens rex * Cendebæum ducem in regione maritima, & copias pedestres, & equestres dans ei;

39 Mandavit ei ut castra metaretur adversus Jehudęam, ædificaret * Gedorum, & muniret * Pylas, denique ut oppugnaret populum: Rex verò Tryphonem persecutus est.

40 Itaque adveniens Cendebæus Jamniam cœpit lacessere populum invadens Jehudæam, & captivum ducere populum atque occidere; & ędificavit Gedorum,

41 Ubi ordinavit equites copiasq;, ut procedentes percurrerent itinera Jehudæę, quemadmodum constituerat ipsi rex.

[a] Græc. *dimissiones.*

[b] Græ. *facere cusionem proprium numisma.*

[c] Græc. *glorificabimus te gloria magna.*

[d] Græc. *fecistis: sic vers. 35.*

[e] Græc. *quam perdidistis.*

ANNOTATIO.

1 Antiochus] *Dictus Sedetes Demetrii Soteris filius.* 11 Dora] *castellum maritimum situm inter*

Carmelum montem, & ostium fluvii Chersei, cui adjuncta est civitas, ut apparet ex ver.14. 16 Lucius] *Quis hic Lucius fuerit, dubitant interpretes. nam sub illud tempus consul eo nomine vix legitur: sed hoc librorum vitio factum est. Fuerunt enim hoc eodem anno consules Romæ Lucius Furius Philus, & Sextus Attilius Serranus, quemadmodum hîc a Cicerone in Bruto, & libro de officiis 3. nominatur. Alii verò authores plerique non Lucium Furium, sed Publium Furium corruptè appellarunt.* 22 Demetrio] *qui tum quidem vivebat cùm exararentur literæ: sed antè perierat quàm ad Jehudæos perferrentur.* Attalo] *regi Pergamorum & Phrygiæ.* Ariarathi] *regi minoris Armeniæ, qui corruptè in Græco* Ἀράβης*; in latino Arabas appellatur. Nam Cappadociæ & minoris Armeniæ reges Ariarathes; ut majoris Armeniæ Tigranes dicebantur.* 23 Arsacæ] *vide suprà 14.2.* Lampsaco] *id est, incolis Hellespenti, synecdochicè, a metropoli. Sic placuit legere ex conjectura, & veterum librorum propinquitate scripturæ.* 25 Secundo die] *id est, non intermissa opera: sed simulac admovit castra, opus aggrediens animo infensissimo.* 27 Voluit quidem] *aperta quidem hîc cùm in Latino, tum in Græco textu negatio est: sed duæ sunt causæ, ex quibus eam sustulimus, & tollendam planè judicamus. Primùm enim nisi hoc modo acceperis, desipuisse planè Antiochum oportuerit; qui dum in tanto certamine versabatur, legationem sequentem ad Schimhhonem miserit, ut majorem sibi hostium numerum compararet, intempestivè & impudentissimè: deinde verò nihil verbis Josephi apertius, qui nominatim exponit, Antiochum auxiliares Schimhhonis copias petiisse, accepisse, & in obsidione occupasse, adeò (inquit) ut ad breve tempus Schimhhon ex amicis ejus summè necessarius esse putaretur.* 37 Orthosiada] *oppidum Phœniciæ, ut Ptolemæus testis est, lib. 5. inter Smyram & Tripolin.* 38 Cendebæum] *virum illustrem, abs quo intra montis Carmeli radices nominatur palus Cendebea, sive Cendevia Plin. lib. 5. cap. 19. & lib. 36. c. 26.* 39 Gedorum] *Græcè quidem legitur Cedron: sed corruptam esse appellationem hoc loco dubitari non potest, cùm Cedron torrens sit ad Jeruschalaima; Gedorum verò oppidum sit in finibus Jehudææ, Edomæu ac Pelischtæu conterminum. Jehosch. 15.58. Quam vocem hîc reponendam esse sequens evincit historia.* Pylas] *id est, portas; sed quia vox Græca apud Latinos authores ferè angustiis montium faucibus tribuitur, visum est hîc eam retinere. Intelliguntur enim angusti omnes Jehudææ aditus, quæ montibus circunclusa est.*

CAPUT XVI

1 QUAPROPTER ascendens Jochanan Gazaris, renuntiavit Schimhhoni patri suo quæ conficiebat Cendebæus.

2 Schimhhon verò accersens duos filios suos seniores Jehudam & Jochananem, dixit eis: Ego & fratres mei, paternaq; domus mea gessimus bella Jisraëlis a juventute ad hodiernum usq; diem, & prosperè successit [a] administratione nostra ut liberaretur persæpe Jisraël.

3 Nunc autem consenui; vos verò ad hoc [b] officium misericors his annis idonei estis: estote loco meo & fratris mei, & procedentes pugnate pro gente nostra; auxilium autem a cœlo adesto vobis.

4 Deinde cùm delegisset e regione viginti millia peditum bellatorum cum equitibus, proficiscentes contra Cendebæum Moddinis pernoctarunt.

5 Unde exurgentes manè profecti sunt in campum: ecce autem copiæ multæ [c] obviam venientes eis, pedestres cum equitibus; sed torrens erat inter ipsos.

6 Habens autem castra [d] ex adverso eorum ipse cum populo suo, ut vidit populum formidine dubitantem trajicere torrentem, trajecit primus: quem videntes viri trajecerunt post eum.

7 Tunc divisit populum, equites in medio peditum collocans (equitatus enim adversariorum multus erat valde)

8 Et clanxit tubis; ita verso in fugam Cendebæo & castris illius, ceciderunt ex illis confossi multi; reliqui verò confugerunt ad munitionem.

9 Tunc vulneratus est Jehuda frater Jochananis; Jochanan verò eos persecutus est, donec venisset ad Gedorum quam ædificaverat Cendebæus.

10 Itaq; fugerunt ad turres usque quæ sunt in agro Aschdodi, cùm eam succendisset igne: cecideruntq; ex eis ad viros bis mille: postea reversus est in terram Jehudæ cum pace.

11 Ptolemæus autem filius Abubi cōstitutus erat dux in campo Jerichuntis, habens argenti & auri multum:

12 Erat enim gener sacerdotis summi.

13 Hujus cùm elatus esset animus, & vellet obtinere regionem, cogitavit dolum contra Schimhhonem & filios ejus, ut tolleret eos.

14 Schimhhon verò obibat civitates quæ in regione erant, & curabat [e] quæ in eis curanda erant: ita descendit Jerichuntem ipse, & Mattitja Jehudaq; filii ipsius, anno centesimo septuagesimo septimo, mense undecimo, hic est mensis Schebat.

15 Tum excipiens eos filius Abubi in munitionem parvam quæ appellatur Dok, quam ædificaverat, dolo fecit eis convivium magnū, & abscondit illìc viros:

16 Cumq; [f] affatim bibisset Schimhhon cum filiis suis, exurgens Ptolemæus, & qui aderant ipsi, ceperunt arma illorum; invadentesque Schimhhonem in convivio, occiderunt eum & duos filios ejus, & quosdam ex pueris ejus:

17 Faciens scelus magnum, & reddens mala pro bonis.

18 Deinde scripsit hæc Ptolemæus, mittens ad regem ut mitteret ipsi copias ad auxilium, & se traditurum regionem ac civitates ipsi.

19 Misit quoq; alios Gazara qui tollerent Jochananem, & chiliarchis misit epistolas ut venirent ad se, ut daret ipsis argentum & aurum, donativaque:

20 Alios verò misit qui occuparent Jeruschalaima & montem templi.

21 Sed præcurrens quidam renuntiavit Jochanani Gazara, periisse patrem ipsius & fratres ipsius, & misit etiam, *inquiens*, ad occidendum te,

22 Quod audiens obstupefactus est admodum; & comprehendens viros qui venerant ad

[a] *Græc. manibus nostris*
[b] *Græc. misericordiam.*
[c] *Græc. in occursum.*
[d] *Græc. contra faciem.*
[e] *Græc. curationem earum.*
[f] *Græc. inebriatus esset. vide Genes. 43.34.*

ad perdendum ipsum, interfecit eos. Cognoverat enim eos quærere ut perderent ipsum.

23 8 Reliqui autem sermones Jochananis & bella ejus & strenua facta ejus, quæ fortiter gessit; & ædificatio murorum quos ædificavit, & actiones ejus:

24 Ecce hæc scripta sunt in [h] Chronicis summi sacerdotii ejus, ex quo factus est sacerdos summus post patrem suum.

[g] Græc. reliqua autem sermonum Jochaanis, & bellorũ, & c.

[h] Grę. libris dierum.

ANNOTATIO.

1 Jochanan] *qui Gazaris a parente fuerat præfectus, suprà* 13. 54. *historici Joannem Hyrcanum vocant.* 8 Clanxit tubis] *id est, signo dato per tubicines impressionem in hostes fecit: synecdoche.* Munitionem] *Gedorum, cujus meminit sequente versu.* 10 Itaque] *nempe cùm Cendebæi milites animadverterent Gedori obsidionem a Jochanane comparari.* 15 Dok] *nomen est Syrum ab investigatione dictum.* 18 Regem] *nempe Antiochum Sedeten, de quo suprà* 15. 22 Obstupefactus est] *audito insperato generi in socerum suum & affines scelere.* 24 Chronicis] *id est in actis publicis: vide* 1. *Reg.* 11.41.

MACBÆORUM

LIBER SECUNDUS.

Secundus liber Macbæorum historiam continet rerum in Ecclesia Dei gestarum a fine Seleuci Philopatoris ad tempora usque Antiochi Eupatoris quibus Nicanor a Iehuda Macbæo fusus est: maximè verò memorabilia adducit piorum exempla, qui pro lege Dei & veritate sibi tradita constanter & sanctè hanc vitam contempserunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis infractæ exemplum in se ipsis statuerunt. Historia est annorum fermè quatuordecim.

CAPUT I

1 FRATRIBUS qui sunt per Ægyptum Jehudæis, fratres qui sunt Jeruschalaimis Jehudęi & qui sunt in regione Jehudææ salutem & pacem optimam.

2 Et bonis afficiat vos Deus recordatus fœderis sui, quod constituit cum Abrahamo, & Jitzchako, & Jahhakobo servis suis fidelibus.

3 Et det vobis animum omnibus ad colendũ ipsum, & faciendum ipsius voluntatem corde maximo, & animo voluntario:

4 Et aperiat mentem vestram in lege sua, & in præceptis suis, & pacem efficiat:

5 Et exaudiens vestras orationes reconcilietur vobis, neque vos deserat tempore [a] calamitoso,

6 Prout nunc hîc oramus pro vobis.

7 Regnante Demetrio anno centesimo sexagesimo nono, nos Jehudæi rescripsimus vobis de afflictione & impetu, qui supervenerat nobis annis illis, ex quo defecerat Jason & comites ejus a terra sancta & regno:

8 (Qui postquam incendissent vestibulum, & innocentem sanguinem effudissent, nos orãtes dominum ita exauditi sumus, ut obtulerimus sacrificia & similam, accenderimus lucernas, & panes proposuerimus)

9 Ut nunc etiam agatis dies [b] tabernaculorum Cislevo mense,

10 Anno centesimo octogesimo octavo, qui Jeruschalaimis & in Jehudæa sunt senatus populusq; Jehudæ Aristobulo magistro Ptolemęi regis (qui est de gente unctorum sacerdotum & Jehudæis qui sunt in Ægypto salutem & incolumitatem,

11 E magnis periculis a Deo servati maximas gratias agimus ei, ut qui in Regem fuissemus dimicaturi.

12 Is enim [c] eduxit eos qui dimicaverant instructa acie contra civitatem sanctam.

13 Nam veniens dux in Persida, & copiæ comitantes eum quæ sustineri non posse videbantur, concisæ sunt in loco sancto Nanææ, sacerdotibus qui Nanææ ministrant verbis dolosis utentibus.

14 Ut enim congressurus cum ea advenit in locum Antiochus & amici comitantes ipsum, accipiendarum pecuniarum causa dotis nomine,

15 (Quas proponebant ipsi sacerdotes Nanęę ipso accedente cum paucis in ambitum fani) concludentes illi templum,

16 Postquam introivisset Antiochus, aperuerunt abditã specus portam, & jacientes lapides tanquam fulgure obruerunt ducem, eumque in membra dividentes, capita adempta iis qui foris erant; projecerunt.

17 In omnibus benedictus sit Deus noster, qui tradidit eos qui fecerant impiè.

18 Acturi in Cislevo, vigesimo quinto die, purificationem templi, opus esse diximus, ut expo-

[a] Grę. malo.

1. Mac. 3. 36. & seq. & infrà 10. 1.

[b] Græc. scenopegiæ.

[c] Græc. fecit ut ebullirêt: sic Sapientię 10.19.

exponeremus vobis ut ipsi quoque celebretis æquè diem ignis illius, ac tabernaculorũ: quãdo Nechmeja qui extruxerat templũ & altare obtulit sacrificium.

19 *Etenim cùm in Persidem* agerentur majores nostri sacerdotes pii, qui tum erant, accipientes de igne altaris clàm, absconderunt in cavo putei *fundum habentis [d] aridum, in quo collocaverunt *eum* tutò, adeò ut omnibus ignotus esset locus.

20 Prætergressis autem annis multis, quando visum est Deo, missus Nechemja rege Persidis posteros sacerdotum qui absconderant misit ad ignem illum: cumque exposuisset* nobis se non invenisse ignem, sed aquam densam,

21 Jussit eos haurientes inde afferre; & ubi oblata sunt quę ad sacrificia pertinebant, jussit sacerdotes Nechemja inspergere aqua & ligna ipsa, & quæ incumbebant illis.

22 Quod postquam factum est, & tempus advenit quo sol resplenduit, qui priùs erat nubilus, accensa est pyra magna, adeò ut admirarentur omnes.

23 Tunc orationem habebant* sacerdotes cùm absumeretur sacrificium, sacerdotes (inquam) & *populares* omnes incipiente* Jonathane, reliquis verò acclamantibus, ut Nechemja.

24 Erat autem oratio illa hujusmodi: Domine Jehova Deus omnium creator, formidabilis & potens justusque, & misericors,

25 Solus rex & bonus, solus [e] beneficentissimus, solus justus & omnipotens, ac æternus, qui conservas Jisraëlem ab omni malo, qui fecisti majores electos, & sanctificasti eos,

26 Accipe sacrificium hoc pro toto populo tuo Jisraële, & custodi partem tuam, atque sanctifica:

27 Ampliùs collige turbam dispersam nostram; in libertatem assere eos qui serviunt in gentibus; qui nihili fiunt, & abominationi sũt respice, & ignoscant gentes ipsæ te esse Deum nostrum.

28 Tormentis affice eos qui potentia abutuntur, & contumeliosi sunt [f] superbè,

29 Planta populum tuum in loco sancto tuo sicut dixit Mosche.

30 Sacerdotes autem psallebant hymnis interea:

31 Postquam verò consumpta sunt ea quę erant sacrificii, tunc residuam aquam Nechẽja jussit lapidibus maximis* capi.

32 Quod ubi factum est, * flamma accensa *in eis* per relucens ex adverso lumen ab altari ipso, *aqua* consumpta est.

33 Cumque manifestum fuisset hoc factum, & nuntiatum Persarum regi venientibus in locum ubi ignem absconderant sacerdotes qui abducti fuerant aquam apparuisse, ex qua [g] Nechẽja res purificasset ad sacrificia pertinentes.

34 Rex circumsepivit locum re probata, & sanctum effecit:

35 Et multa accipiens munera variaque* donavit rex, quæ gratiosè largiri placuit.

36 Vocavit autem Nechemja locum illum *Nephtar, quod si interpreteris, purificationem sonat: vocaturque [h] a vulgo Nephtar.

[d] *Græc. vacuum aqua*

[e] *Græc. choragus.*

[f] *Græc. in superbia.*

[g] *Græc. qui cirum Nechemjam, ut ver. 36. Hellemsinus*

[h] *Græc. de multis.*

ANNOTATIO.

1 Fratribus] *Hic liber partim centonem habet ex variis scriptis consarcinatum, (prout in ipso limine ostenditur) partimquè epitomen, ut exponitur infrà* 2.24. *Nam primùm ponitur exemplum unius epistolæ ad Jehudæos in Ægypto versantes de observanda scenopegia, usque ad versum* 10. *deinde verò alterum exemplum epistolæ miraculosæ & fabulosæ ponitur usq; ad* 2.20. *cui narrationi subjicitur communis reliqui libri præfatio, usque ad caput tertium.* Sed hæc prior *nihil ad argumentum libri istius pertinet.* Ægyptum] *non quidem eò deportati cum Jirmeja, prout intelligendum falsò videretur ex libro Hhezræ* 4. *sed partim deportati a Ptolemæo Lagi filio, partimquè a Philadelpho benignè accepti, & acciti ut narrat Josephus lib.*12. *Antiq. Judaic.* 7 Demetrio] *nempe Nicanore, Demetrii Soteris filio, de quo* 1 *Macb.*11.19. Jason] *de quo infrà cap.*4. *& sequentibus.* 8 Ut obtul.] *id est, ut ordinarium Dei cultum instituerimus: synecdoche.* 9 Dies tab.] *id est ferias illas couceptivas in mensem* Novembrem *institutas* 1. *Mac.*4.59. *ut infrà.*18. 10 Anno cent.] *nempe a regno Seleucidarum, ut his libris intelligendum est.* Populusque Je.] *nam dividuntur qui erant in Jehudæa in duos ordines, senatorium & plebeium.* Ptolemæi regis] *nempe Lathyri, qui filius fuit* Ptolemæi *Evergetis, quo regnante conscripta sunt hæc.* Unctorũ sa.] *i. summorum: nam summus sacerdos unctus appellatur. diacriticôs vide quæ annotavimus* Ex.40. 11 Ut qui] *id est, quibus fuisset prælium cum Antiocho rege committendum, nisi prospexisset Deus.* 12 Eos] *id est, Antiochum Illustrem cum copiis, quodam impetu animi & fervore impulit ut nos missos faceret & ferretur aliò.* 13 Loco sancto] *sic placet interpretari, ac non templum; quia teste Herodoto & Cicerone libro de legibus.*2. Persa *autoribus Magis non ferunt parietibus includi deos, sed omnia statuunt eis patentia ac libera, quia eorum hic mundus omnis templum est & domus. Est autem* Nanæa, *(si Josepho credimus) Diana dicta (ut observavimus suprà* 1. *Macb.*6.2.) *quasi puellam dixeris. Sed hanc historiam totam fabulosam esse nemo negaverit, qui* Polybium, *Josephum, aut pręcedentis libri caput* 6. *& cap.* 9. *infrà, cum hoc comparabit: quorum in exponenda historia consensum huic somnio ante ponimus.* 14 Congressurus] *fingit enim Antiochum* Nanææ *conjugium ambivisse ut dotem perciperet, id est, thesaurum abditum in sacrario* Nanææ *dotis specie occuparet; nempe promittentibus se sacerdotibus ea lege, si Antiochus sponsus illius esse. Cujusmodi commenta de Tiberio,* Nerone, *& Heliogabalo testantur historici.* Amici] *velut pronubi comitantes sponsum, sive* παράνυμφοι 16 Specus] *qui pro laquearibus accipiunt* φάτνωμα, *non animadvertunt quòd ex Herodoto & Cicerone modò dicebamus, Persas templis extructis caruisse. Quamobrem nos* φάτνωμα *potiùs accipimus pro specu, & conceptaculo ærarii in terra effosso ad præsepis formam, quod Græci vocant* φάτνη. *Nam ex eadem comparatione in navibus quoque appellantur* φατνώματα *teste Athenæo, opæ, sive columbaria, foraminàque in navium ambitu facta ad ejaculandum missilia, vid:licet a specie præsepis, cujus formam habet accessus subterranearum specuum.* 18 Cislevo] *ex instituto Jehudæ Macbæi sup.* 1. *Macb.*4.52 *&* 59. 19 Etenim] *hæc jam altera fabula, quam neq; sacrorũ, neq; apochryphorũ ullus præter hunc, neq; Jehudæorum neque gentilium libri (quod sciam) tradiderunt; etsi Jehudæos extollendæ gentis suæ adeò studiosos non*

est

est credibile, fuisse rem tantam præterituros silentio. Contrà enim vulgatum est in illorum commentariis inde a deportationis tempore gloriam Dei arcam (de qua cap.2.) & alia quinque desyderata fuisse. Fundum] *sic legendum βάσιν, non autem τάξιν.* 20 Nobis] *id est, genti nostræ.* 23 Jonathane] *sacerdote summo, de quo Nechem.12.11.* 31 Capi] *id est, in lapides cavos inferri, fortè servandi animo.* 32 Flamma] *id est, ita exarsit flamma ignis qui erat in altari, ut repercussu, sive (ut loquimur) reverberatione sua aquam illam lapidibus inditam accenderet, absumeretq.* 35 Donavit] *id est, erogavit in locum sanctum.* 36 Nephtar] *Syra, non autem Hhebræa origine; quod rem esse fabulosam docet: fuisset enim procul dubio Nechemja Hhebræum nomen tam sancto Dei operi impositurus.*

CAPUT II.

1 INVENITUR autem in scriptis Jirmejam Prophetam jussisse eis qui deportandi erant, ut ignem acciperent, prout significatum est:

2 Et mandavisse prophetam iis qui deportandi erant cùm daret ipsis legem ut non oblivíscerentur præceptorum Dei, ac non aberrarent cogitationibus, videntes simulacra aurea, argenteaq;, & mundum circunstantem ea;

3 Et alia dicentem hujusmodi, hortatum esse ne absisteret lex ab [a] animo ipsorum.

[a] Græc. cordi.

4 Erat quoque in eadem scriptura, ut tabernaculum & arcam jusserit idem propheta divino responso facta una secum iter facere;

5 Cumque processisset ad montem, quem Mosche conscendens spectaverat hæreditatem Dei, venientem Jirmejam invenisse domicilium in spelunca factum; & tentorium, & arcam, atque altare suffitus intulisse illuc, & januam obstruxisse.

6 Advenientes autem quosdam eorum qui unà comitabantur, ut annotarent viam, non potuisse invenire eam:

7 Quod ubi cognovit Jirmeja, increpantem eos dixisse, incognitum fore locum illum, donec congreget Deus venturam congregationem populi, facta misericordia:

8 Tunc autem Dominum demonstraturum illa, & apparituram gloriam Domini, ac nubem; quemadmodum etiam tempore Moschis manifesta fuerat, & Schelomone postulante ut locus sanctificaretur, magnificè fuerat patefacta,

1 Reg. 8.

9 Idq; cùm præditus sapientia obtulit sacrificiũ dedicationis & cõsecrationis templi;

10 Quemadmodum etiam Mosche apud Dominum orante descendit ignis de cœlo, & sacrificia consumpsit: ac etiã Schelomone orante descendens ignis consumpsit holocausta.

Levit. 9. 24.

11 Quum dixit Mosche propterea quòd non fuisset comestum sacrificium pro peccato, fuisse consumptum.

Levit. 10.

12 Similiterque Schelomo dies octo celebravit.

13 Enarrabantur autem & in scriptis illis, & in commentariis Nechemjæ res eædem, & quemadmodum comportans bibliothecam accumulavit scripta de regibus, & prophetis, scriptaque Davidis, & de donariis regum epistolas.

14 Similiter autem Jehuda ea quæ interciderant propter bellum quod accidit nobis, comportavit omnia; suntque ea apud nos.

15 Horum igitur si indigebitis, qui exportẽt ad vos mittite.

16 Celebraturi ergo purificationem hanc, rescripsimus vobis; rectè igitur feceritis dies eosdem celebrantes.

17 Deus autem qui servavit totum populum suum, idem reddit hæreditatem omnibus, regnumq; & sacerdotium, & sanctificationem;

18 Quemadmodum promisit in lege: speramus enim in Deo, ipsum citò misserturum nostri, & congregaturum *nos* e terra, quæ subest cœlo, in locum sanctum:

19 Nam exemit nos e magnis malis, & locum purgavit.

20 Res autem a Jehuda Macbæo gestas, & fratribus ejus, & templi magni purificationem, & aræ dedicationem,

21 Etiamque prælia in Antiochum Illustrẽ, & Eupatorem filium illius gesta,

22 Et illustria signa e cœlo edita viris pro Jehudaismo certatim agentibus strenuè; adeò ut totam regionem, cùm pauci essent, depopulati sint, & barbaras turbas persecuti,

23 Et celebre in toto orbe habitabili templum instauraverint, civitatemq; liberavit, & leges (quæ mox dissolvẽdæ erant) restituerint, Domino cum omni æquitate placato in ipsos:

24 Hæc a Jasone Cyrenæo declarata libris quinque, tentabimus vno volumine cõtrahere.

25 Nam consyderantes confusionem numerorum, & difficultatem propositam iis qui volunt evolvere narrationes hujus historiæ propter materiæ multitudinem;

26 Curavimus ut volentibus legere exhiberetur [b] delectatio, studiosis rei memoria complectendę facilitas, omnibus denique in librum hunc incidentibus utilitas.

[b] Græc. delectationẽ: sic deinceps.

27 Ac nobis quidem, qui molestiam suscepimus conficiendæ Epitomes, non facile sed *plenum* fuit sudorum opus, ac vigiliarum:

28 Quemadmodum ei qui parat convivium, & quærit omnium utilitatem, [c] res difficilis est. Veruntamen ad habendas gratiarum actiones a multis, libenter molestiam hanc sustinebimus,

[c] Græc. non facile.

29 Accuratam quidem de singulis rebus tractationem authori concedentes; maximè verò laborantes, ut lineamentis epitomes insistamus.

30 Quemadmonum enim novæ domus architectum oportet curam habere totius structuræ, qui autem encausticem & picturam aggreditur, eum oportet res ad ornatum proprias exquirere; sic etiam de nobis censeo:

31 Authori quidem historiæ convenire, ut penetret & ambulacra faciat verborum, multaque rimetur in rebus singularibus;

32 Ei verò qui enarrationem inde excerptam facit, concedendum esse ut brevitatem dictionis sectetur, & quę ad exornationem causarum pertinent, aversetur.

33 Hinc ergo narrationis initium faciamus, ad ea quę præfari oportuit hoc tantùm adjungentes. Stolidum enim fuerit ante historiam multis circunfluere; historiã verò contrahere.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Invenitur] *Hæc tertia fabula genus scriptionis arguit, quam ut impudentissimi quidem Jehudæi accepturi sunt; apud quos vulgo dictum est, nusquam arcam Dei, &c. extitisse, ut diximus suprà 1.19. Cæterum vide quàm bene huic conveniat cum quarto Hhezræ* 10.22. Scriptis] *quænam hæc scripta sint, neque divinare libet, neque possim: fuerunt certè alicujus commentorum artificis; qualia multa religionis species importat hierophylacius: ut solus Herodotus testis futurus est locupletissimus.* Significatum est] *suprà* 1.19. 2 Legem] *quam liber Hhezræ quartus amißam fuisse dicit.* 4 Una secum] *sic interpretamur Græcum verbum ex notatione ipsius, ut* 1. *Cor.* 10.4. 5 Montem] *de quo vide Deut.* 32. 49. 8 Gloriam D.] *id est, ignē & nubem: quæ duo signa deinde* ὕςερον πρότερον *sequentibus exponuntur.* 14 Jehuda] *de hac historia, ut etiam de præcedente nihil habetur, quæ Nechemjæ tribuitur. Omnes autem quo in pretio habendæ sint, & Josephus contra Apionem, & alii multi docuerunt.* 25 Numerorum] *sic reprehendunt isti Jasonis historiam tum magnitudinis, tum varietatis nomine: falsitatis etiam debuerant, cùm neque secum ipsi neque cum aliis conveniat.* 28 Ad habend.] *id est, ut de multis bene mereamur; quam speciem loquendi observat Paulus,* 2. *Cor.* 9.12.

CAPUT III.

1 DUM sancta civitas cum omni pace habitaretur, & leges conservarentur optimè, propter pietatem 'Oniæ sacerdotis summi, & improbitatis odium;

2 Accidit ut ipsi quoque reges honorarent locum, & templum missis muneribus optimis [a] decorarent;

[a] Græc. *glorificarent.*

3 Adeò ut Seleucus ipse rex Asiæ suppeditaret de suis reditibus omnes sumptus ad ministeria publica sacrificiorum pertinentes.

4 'Schimhhon autem quidam ex Binjaminis tribu præfectus templo constitutus, cùm adversus sacerdotem summum de 'iniquitate, quam volebat in civitate tueri, contenderet;

5 Eò quòd vincere Oniam non poterat, venit ad Apollonium, Thrasæi filium, qui ea tēpestate dux erat Cœles Syriæ atq; Phœniciç:

6 Et renuntiavit ei pecuniis, quarum numerus dici non poterat, plenum esse gazophylacium Jeruschalaimis; adeò ut multitudo 'earum quæ ex tributis colligebantur esset innumerabilis, & minimè venirent eæ ad sacrificiorum rationem: fieri autem posse, ut illæ sub potestatem regis reciderent.

7 Congressus autem Apollonius 'cum rege, de indicatis ipsi pecuniis exposuit ei; qui ut antè elegerat Heliodorum præfectum ærario, misit eum, & mandata dedit ut prædictarum pecuniarum exportationem faceret.

8 Itaque statim Heliodorus instituit profectionem; specie quidem, tanquam Cœles Syriæ & Phœniciæ civitates obiturus; sed facto propositum regis effecturus.

9 Cùm autem venisset Jeruschalaima, & benignè a summo sacerdote civitatis exceptus esset, exposuit de facto indicio illo, & cujus causa adesset demonstravit, rogavitq; an [b] ex veritate hæc ita se haberent.

[b] Græc. *veritatibus.*

10 Cui ut sacerdos summus ostendit 'deposita esse viduarum orphanorumque,

11 Quædam verò etiam Hyrcani esse 'filii Tobijæ, viri prçstantis excellentia, non autem ejusmodi ut calumniatus fuerat impius ille Schimhhon; eaque omnia esse quadringenta talenta argenti, & ducenta auri,

12 Et injuria affici eos qui res suas crediderunt sanctimoniæ illius loci, & honorati in universo mundo templi majestati & inviolatæ religioni, illud omnino fieri non posse:

13 Heliodorus propter mandata quæ habebat regis, dixit ea planè in ærarium regis esse inferenda.

14 Ac dicto die ingrediebatur, ut pecuniarum istarum ratione habita de iis ordinaret: itaq; fuit non parva in tota civitate angustia.

15 'Sacerdotes verò ante altare sacris vestibus induti, projiciebant se ipsos, & inclamabant cœlum versus eum qui leges tulit depositi, ut iis qui deposuerant pecunias illas integras conservaret.

16 Neque poterat quisquis videbat summi sacerdotis vultum, quin vulneraretur mente; nam aspectus, & mutatus color declarabat angustiam quæ urgebat animum ipsius:

17 Circunfusus enim erat viro illi timor quidam & horror corporis, ex quibus manifestus efficiebatur contemplantibus dolor qui inerat cordi.

18 Alii verò ex ædibus gregatim exiliebant ad publicam supplicationem, eò quòd [c] abiturus esset in contemptum locus:

[c] Grçc. *venturus.*

19 Et succinctæ sub mammas mulieres ciliciis vias implebant, inclusæque virgines aliæ quidem ad portas concurrebant, aliæ ad muros, aliç verò per fenestras prospectabant flexæ,

20 Et omnes protendentes manus in cœlum [d] deprecabantur.

[d] Græc. *faciebant deprecationem*

21 Eratque miseranda promiscuæ multitudinis prostratio, & sacerdotis summi in angustia magna versantis expectatio.

22 Hi ergo invocabant omnipotentem dominum, ut res creditas integras iis qui crediderant cum omni securitate conservaret.

23 Heliodorus verò cùm illud quod decretum fuerat faceret, ipso ibidem cum satellitibus ad ærarium jamque præsente,

24 Ille spirituum & omnis potestatis princeps illustre signum effecit magnum, adeò ut omnes qui fuerant ausi convenire, obstupefacti potentia Dei in [e] deliquium animi formidinemq; converterentur.

[e] Græc. *dissolutionem.*

25 Apparuit enim quidam equus ipsis terribilem habens sessorem, & pulcherrimo tegmine adornatus, qui delatus impetu impegit Heliodoro anteriores vngulas; qui autem insidebat armaturam auream habere videbatur.

26 Alii quoque duo 'ante ipsum apparuerunt adolescentes, robore decori elegātissimi gloria, & amictu speciosi, qui etiam ab utroque latere adstantes, indesinenter eum flagellabant, multas ei injicientes plagas.

27 Cùm itaque subitò in terram cecidisset, & multis tenebris circunfusus esset, rapientes simul eum & imponentes lecticę *satellites*.

28 Eum qui modò cum multa concursatione & toto satellitio in prædictum ingrediebatur gazophylacium, eum inquam qui auxilium ab armis nullum consequi potuerat extulerūt,

29 Manifestè agnoscentem potentem administrationem Dei, atque hic quidem divina efficacitate mutus, & omni privatus spe ac salute jacebat.

30 Illi verò domino benedicebant, qui suprema gloria suum locum affecisset, & templū illud quod paulò antè metu ac turbatione plenum fuerat, cùm omnipotens dominus apparuit, gaudio lætitiáque impletum est.

31 Quidam verò ex Heliodori familiaribus citò rogaverunt Oniam ut invocaret Altissimum, ut vitam gratiosè donaret homini qui planè jacebat [f] animam acturus.

[f] Græc. *in ultimo anhelitu.*

32 Tum veritus sacerdos summus ne fortè suspicionem haberet rex maleficium aliquod in Heliodorum a Jehudæis consummatum esse, sacrificium obtulit pro salute illius viri.

33 Cumque sacerdos summus Deum exorasset, iidem adolescentes iterum apparuerunt Heliodoro, iisdē vestibus induti, & stantes dixerunt, multas habe gratias Oniæ sacerdoti sūmo, nam propter eum gratiosè vitam tibi donavit Deus.

34 Tu verò e cœlo flagellatus denuntia omnibus maximum Dei robur, atque his dictis [g] dispa[r]uerunt.

[g] Græc. *disparentes facti sunt.*

35 Heliodorus autem, cùm sacrificium obtulisset domino, & vota maxima vovisset ei qui vitam ipsi reparaverat, Oniamque salutasset, castra movens ad regem reversus est;

36 Testificans omnibus, quæ aspectu viderat, opera Dei maximi.

37 Interrogante autem rege Heliodorum, quis nam aptus esset qui adhuc semel mitteretur Jeruschalaima, dixit,

38 Si quem habes hostem, aut rebus tuis insidiantem, hunc mitte illuc, & flagellatum recipies ipsum, si tamen salvus evaserit: eò quòd in loco revera quædam est Dei potentia.

39 Nam ille qui habitationem cœlestem obtinet, inspector est & adjutor illius loci, qui venientes ad [h] malefaciendum verberat, & perdit:

[h] Græc. *maleficium.*

40 Atque sic quidem cesserunt res Heliodori, & custodia gazophylacii.

ANNOTATIO.

1 Oniæ] *Qui filius fuit Schimbhonis, filii prioris Oniæ, ut narrat Josephus sub finem capitis 4. lib. 12. Antiquitat.* 4 Schimhhon] *hic toto cælo a Josepho dissidet; & (nisi me animus fallit) a veritate ipsa, ne Sacerdotum genus ignominia ulla afficeret: nampropterea Binjaminitam templi custodem facit.* Iniquitate] *quod alii libri ἀγορανομίαν legunt, hoc est ædilitatem, nobis tam videtur ab hoc loco alienum, quā quod maximè* 6 Earum quæ ex] *hanc vocem vulgò in libris confusam distinguimus διὰ φορῶν: nam sensus est, injuriam Seleuco regi fieri maximam: infinitum enim thesaurum esse in gazophylacio templi & tamen sacerdotes pecuniam ad res sacras erogandam tanto numero a rege accipere, ut ne hæc quidem tota, ad sacros usus expendatur.* 7 Cum rege] *nempe Seleuco Philopatore, sive (ut Josephus vocat) Sotere, de quo ver. 3.* 10 Deposita] *de hoc depositi religiosi genere lege Ambrosium lib. 2. Officiorum cap. 29* 11 Flii Tobijæ] *qui hoc Onia mortuo, cum fratribus suis a partibus Oniæ tertii, sive Menelai stetit contra Jasonē. ut Josephus scribit ibidē cap. 6.* 15 Sacerdotes] *similem penè narrationem & verbis similibus vide in Schimhhone. sive Historia Ptolemæi Philopatoris, libro qui vulgò dicitur imperitè Macbæorum tertius.* 26 Ante ipsum] *putà Heliodorum.*

CAPUT IIII.

1 [*] ILLE autem Schimhhon de quo antè diximus, qui index fuerat pecuniarum & patriæ, malè loquebatur de Onia, tanquam si ipse & Heliodorum impulisset, & malorum artifex extitisset,

2 Virumque [a] bene de civitate meritum, & curatorem gentilium suorum, legumque studiosum, insidiatorem in negotia *Regis* audebat dicere.

[a] Græc. *benefactorem civitatis.*

3 Sed cùm inimicitia eò usque procederet, ut etiam per aliquem eorum qui a Schimhhone probabantur, cędes committerentur:

4 Consyderans Onias difficultatem contentionis, & Apollonium furere velut Cœles Syriæ & Phœniciæ ducem adaugendo malitiam Schimhhonis, ad regem se ipsum contulit,

5 [*] Non quòd civium accusator esset, sed spectans illud quod publicè privatimque toti multitudini conducebat.

6 Videbat enim sine regali providentia fieri non posse, ut res amplius sortirentur pacem, & Schimhhonem non cessaturum a dementia ista.

7 Sed cùm Seleucus vitam morte commutasset, & regnum Antiochus qui Illustris cognominabatur accepisset, ambivit [*] Jason frater Oniæ summum sacerdotium.

1. Mac. 1, 11.

8 Pollicitus regi pro consecutione trecenta sexaginta talenta argenti, & alterius cujusdam reditus talenta octoginta:

9 Præterea etiam promittebat se alia centū quinquaginta constituturum, si concederetur ipsi potentia sua gymnasium & Epheborum ludum sibi constituere, & cives Jeruschalaimorum [*] cum Antiochenis conscribere.

10 Cùm autem annuente rege principatum obtineret, statim ad [*] Græcum ritum tribules suos traduxit.

11 Et humana regum iudulta Jehudęis proposita per Joannem patrem Eupolemi (qui legationem pro amicitia & societate ad Romanos habuerat) exorata dejecit, legalesque administrationis dissolvēs illegitima novavit instituta.

12 Ultrò enim sub ipsam arcem gymnasium fundavit, & potentissimos Epheborum subigens [*] sub petaurum duxit.

13 Atque hoc pacto invalescebat quidā Hel-

lenismus & progressus morum alienigenarum, propter supremam istam istius impii,' ac non sac erdotis summi Jasonis impuritatem;

14 Adeò ut non ampliùs alacres sacerdotes essent ad ministeria altaris: sed templum ipsum contemnentes, & sacrificia negligentes, festinabant communicare cum iniquo palæstræ spectaculo post disci provocationem,

15 Patrios quidem honores nihili facientes Græcanicas verò glorias pro optimis ducētes.

16 Quorum etiam causa pervasit ipsos gravis calamitas, cùm quorum æmulabantur ductum & quibus omninò volebant conformari, hos inimicos atque ultores habuerunt,

17 Nam impiè contra divinas leges venire non est facile; veruntamen hæc sequens tempus declarabit.

18 Cùm autē celebraretur ' quinquennale certamen Tyri, cui rex aderat:

19 Misit Jason iste scelestus spectatores' tanquam Antiochenses e Jeruschalaimis, exportantes argenti drachmas trecentas ad sacrificium Herculis, quas etiam ipsi qui exportabant postulaverunt non [b] erogari ad sacrificium:

20 Sed propter ipsos qui apportabant erogavit ad triremes comparandas.

21 Misso autem in Ægyptum Apollonio filio Menesthei, [c] propterea quòd ad obtinēdas primas a Philometore rege accersitus erat, percipiens postea Antiochus' eū a rebus suis alienum factum esse, curavit ut contra ipsum confirmaretur: quamobrem Joppen venit, ac inde profectus est Jeruschalaima.

22 Ubi magnificè a Jasone & civitate acceptus cum facibus & acclamationibus, introductus est postea hoc modo in Phœnicia abducto exercitu constitit.

23 Post trieninum verò misit Jason Menelaum fratrem Schimhhonis, cujus antè meminimus, afferentem pecunias regi, & de negotiis necessariis monita facturum.

24 Hic verò commendatus regi, cùm gloriam tribuisset ei,' coram potestate, ad se ipsum transtulit sacerdotium summum, eò quòd Jasonem talentis argenti trecentis superasset.

25 ' Cùm itaque regalia mandata accepisset advenit, nihil quidem sacerdotio summo dignum afferens, sed animos crudelis tyranni bestiæque barbaræ impetus habens.

26 Ac Jason quidem, qui' proprium fratrem abdicaverat, abdicatus ab ' altero profugus in Hhammonitida regionem expulsus est:

27 Menelaus verò principatum obtinuit, sed promissarum regi pecuniarū nihil curavit exigebat verò eas Sostratus præfectus arci:

28 Ad hunc enim pertinebat rerum quę ex vectigalibus colligebantur, exactio: quamobrem hi duo a rege accersiti sunt.

29 Ac Menelaus quidem reliquit sacerdotii successorem Lysimachum fratrem suum: Sostratus verò Cratetem præfectum Cypriis.

30 His autem hoc modo constitutis, accidit ut Tarsenses & ' Mallotæ seditionem moverent: eò quòd Antiochidi pellici regis dono dati essent.

31 Celerrimè itaque rex venit ad constituendum res illas, relicto qui vices fungeretur Andronico, ex viris [d] dignitate præstantibus.

32 Ratus autem Menelaus se arripuisse occasionem commodam, aurea quædam instrumēta templi subtrahens, donavit Andronico, & alia vendidit Tyrum & in civitates circumjacentes *exportata*.

33 Quod bene cognoscens Onias redargu-it, postquam secessisset in locum tutum, ' Daphnen quæ ad Antiochiam sita est.

34 Quare Menelaus assumptum seorsim Andronicum hortatus est ut Oniam occideret; qui veniens ad Oniā (cùm persuasus esset ad dolū, dexteraque data cum juramentis confirmatus) & dans dexteram, quamvis suspectus esset persuasit ut ex asylo ' procederet: itaque eum repentè circūclusit, nulla justi reverentia ductus:

35 Quam ob causam non solum Jehudæi, sed etiam multi ex aliis gentibus indignati, tulerunt ægerrimè injustam hanc hujus viri cædem.

36 Cùm autem reverteretur rex e partibus Ciliciæ, cōpellaverūt eū Jehudæi qui in civitate erant, suffragantibus etiā odio improbitatis Græcis, eò quòd præter rationē Onias interfectus esset.

37 Itaque Antiochus ex animo contristatus & versus ad misericordiā etiámq; lachrymans propter temperantiam defuncti, sūmamque modestiam,

38 Et accensus animo statim Andronici purpuram abstulit, vestes disrupit, circunduxit per totam civitatem in eum locum ubi impiè Oniam occiderat, & illic homicidam vita privavit; Domino dignam ipsi punitionem repēdēte.

39 Sed cùm sacrilegia multa fierent per civitatem a Lysimacho, [e] cōscio Menelauo, & fama foris pervulgata esset, congregavit se multitudo contra Lysimachum, multis jam aureis instrumentis varias in partes ablatis.

40 Cūq; excitatæ turbæ ira plenæ essent, armās cōtrà Lysimachus ad ter mille viros, cœpit manus injustas inferre, duce imprimis ' Chavranēsi quodā provecto ætate, nec verò minus amētia.

41 Illi verò cùm simul viderent quoque impressionem Lysimachi arripientes alii saxa, alii fustes [f] densos, alii verò ex adjacente cinere, quod depsebant pugillis prehendentes, projiciebant in millites Lysimachi:

42 Eamque ob causam multos quidem eorum [g] vulnerarunt, multos verò etiam prostraverūt multosq; ad fugā cōpulerūt ipsū, deniq; sacrilegū prope gazophylacium interfecerunt.

43 De his autem constitutum est Judicium contra ' Menelaum:

44 Et adveniente rege Tyrum contra ipsum accusationem fecerunt tres viri a senatu missi.

45 Menelaus verò jam deprehensus promisit pecunias multas Ptolemæo filio Dorymenis, ut persuaderet regi.

46 Quamobrem accepta ea Ptolemæus adductum regem in quodam peristylium, ut refrigeraturum se traduxit *a sententia*.

47 Qui anthorem quidē totius mali Menelaum absolvit ab accusationibus; miseros autem illos, qui si etiam apud Scythas dixissent causam, liberi a condemnatione fuissent absoluti, [h] illos adjudicavit morti.

48 Itaque celeriter pœnam injustam subierunt, eò quòd antea pro civitate, populoque, & sacris vasis dixissent causam.

[b] *Græc. uti.*

[c] *Græc. propter vocationes primas Philometoris.*

[d] *Græc. qui in dignitate siti erant.*

[e] *Græc. cum scientia Menelai.*

[f] *Græc. densitates.*

[g] *Græc. vulneratos fecerunt.*

[h] *Græc. illis mortem adjudicavit.*

49 Eam-

49 Eamque ob causam Tyrii quoque odio improbitatis istius adducti, res ad sepulturam eorum pertinentes suppeditaverunt magnificè.

50 Menelaus verò propter [i] summam potentiorum avaritiam magnus civium suorum insidiator effectus, mansit in principatu inolescens malitia.

[i] Græc. potentiorum avaritias.

ANNOTATIO.

1 Ille autem] *De quo suprà 3.4.& sequentibus.* 5 Non quod] *his verbis Josephum ementitur, adeoq; veritatem ipsam evidentissimè: vide Josephum antiquitatum Judaic. Lib. 12.* 7 Jason] *qui Jesus dicebatur: sed Antiochenū nomen aut Græcum adoptavit, ne quid Judæum vel nomine tenus saperet.* 9 Cum Antiochenis] *id est, referre in civium Antiochenorum numerum: ita pudebat ipsum Jeruschalaimorum.* 10 Græcum] *id est, apud gentes receptum: synecdoche, qua plurimùm Paulus utitur. Sic versu 13. & 15* 12 Sub petaurum] *sic interpretor Græcam vocem πέτασον secutus Phavorinum. Nam πέτασος & πέταυρον ex eadem origine dicta significant machinā ligneam rotis versatilem; ex qua petauristæ maxima corporis agilitate evolabant, ut meminit Festus ex Lucilio, atque Martialis.* 13 Ac non sacerdotis] *iterum impingit Josepho colaphum, indignè ferens ut hæc catena maleficiorū (ut cum Ammiano Marcellino loquar) & concinnator technarum dicatur e sacerdotum genere.* 18 Quinquennale cert.] *quod erat Herculis, ut veteres historiæ docent, & indicatur sequente versu.* 19 Tanquam Antiochen.] *nam Antiochenses in certamen erogabant munera: cives autem Jeruschalaimorum pro Antiochensibus habebantur suprà vers. 9.* 21 Eum] *puta Ptolemæum Philometora, cui primùm cum Antiocho convenerat.* 24 Coram potestate] *id est, cùm regem in os alloqueretur, propterea quòd bellè & aulicè assentatus esset.* 26 Proprium frat.] *Oniam, ut suprà vers. 7.* Altero] *fratre videlicet Menelao, qui etiam Josepho teste Onias Junior dicebatur.* 30 Mallotæ] *ex Mallo maritimo Ciliciæ oppido, cujus meminerunt Ptolemæus & alii.* 33 Daphnen] *oppidum Daphnæ fluvio impositum, a quo nomen habet.* 34 Procederet] *id est, veniret inde Antiochiam, ut ex sequentibus constat.* 40 Chavranensi] *id est, regione Chavranis, de qua Jechezk. 47.16.& 18.* 43 Menel.] *quod ipso conscio & participe Lysimachus sacrilegia sua perpetrasset, suprà vers. 39.*

CAPUT V.

1.Mac.1.17

1 SUB idem verò tempus *secundam profectionem Antiochus in Ægyptum comparavit.

2 Accidit autem per totam civitatem fermè ad quadraginta dies, ut apparerent in aëre currentes equites auratos amictus habentes, & lanceis turmæ ritu armati, [a] gladiisque strictis,

3 Et turmæ equitum dispositæ, congressionesque factæ, & incursiones utrorumque, & clypeorum agitationes, & [b] spicula multa, & tela conjecta, & aureorum ornamentorum splendores, & loricæ omnigenæ.

4 Quamobrem omnes expetebant ut ostentum istud [c] bene cederet.

5 Sed cùm increbruisset falsus sermo, tanquam si commutasset Antiochus vitam *morte*, assumens Jason mille viros minimùm, repentè in civitatem fecit impressionem: quibus jam super murum convenientibus, ac denique jam occupata civitate Menelaus in arcem cōfugit.

6 Jason verò faciebat cędes civium suorum nemini parcens, non cogitans secum prosperitatem in cognatos infelicitatem esse maximam.

7 Cùm itaque videretur sibi hostium ac non gentilium tropęa diruere, dominatum non obtinuit, sed pro fine insidiarum percipiens pudorem, profugus iterum in regionē Hhammonitarum abiit:

8 Itaque terminum malæ conversationis sortitus est, cùm inclusus apud Aretam regem Arabum, [d] in civitatem unam ex altera fugiens, persecutionē pressus ab omnibus, exosus ut desertor legum, & execrabilis ut patriæ civiumque carnifex, in Ægyptum ejectus est.

9 Et qui multos e patria extorres fecerat, extorris periit, delatus ad Lacedęmonios tanquam si ob cognationem fuisset *apud illos*, protectionem consecuturus;

10 Et qui multitudinem insepultorum ejecerat, nullo fuit comitatus luctu, neque sepulturam ullam qualemcunque, nedum patrium sepulchrum habuit.

11 Sed cùm ista [e] innotuissent regi, concepit pro rebus factis Jehudæos defecturos esse: itaque jungēs venit ex Ægypto, efferatus animo, & civitatem occupavit armis:

12 Ubi mandavit militibus conscindere, ac non parcere obviis quibusque, & eos qui domos conscenderent trucidare.

13 Itaque fiebant juvenum & senum occisiones, virorumque & mulierum ac puerorum deletio, virginumque & infantium cędes:

14 Adeò ut octoginta millia totis diebus tribus consumpti sint, quadraginta quidem trucidationibus, & *alii* non pauciores cæsis venditi.

15 Non cōtentus autem istis ausus est in sanctissimum totius terræ templum ingredi, ducem habens Menelaum, qui proditor legum fuerat & patriæ:

16 Et sceleratis manibus sacra vasa capiens & quęcunque ab aliis regibus ad augmentum gloriamque loci & honorem fuerant reposita, profanis manibus contrectans,

17 Elatus est mente Antiochus, non cognoscēs propter peccata eorum qui civitatem habitaverant, Dominum ad breve *tempus* iratum fuisse, ac propterea [f] despectum fuisse locum.

18 *Quod si non evenisset, neque in multa peccata fuissent delati, quemadmodum Heliodorus (qui missus fuerat a Seleuco rege ad inspectionem gazophylacii) hic quoque in ipso aditu repentè *flagellatus aversus fuisset ab audacia sua.

19 Verùm non propter locum gentem Dominus, sed propter gentem locum elegerat:

20 Ac propterea idem locus qui unà fuerat particeps adversorum casuum, qui fuerunt in gen-

[a] Græ. gladiorumque eductionibus.
[b] Græ. spiculorum multitudines, & telorum jactus.
[c] Græc. ad bonum fieret
[d] Græc. in civitatem ex civitate.
[e] Græc. accidissent.
[f] Græc. fuisse circa locū despectionē.

in gente, postea communicavit beneficiis; & qui relictus fuerat omnipotentis ira, iterum ex maximi Domini conciliatione cum omni gloria fuit restitutus.

21 Antiochus igitur mille octingenta talenta exportans e templo celerrimè in Antiochiã secessit, existimans præ superbia se cùm terram navigabilem, tum mare ipsum pervium pedibus [g] effecturum propter elationem cordis,

[g] Græc. *positurum.*

22 Sed reliquit etiam præfectos ut malè afficerent gentem; Jeruschalaimis quidem Philippum genere Phrygem, moribus magis barbarum quàm qui constituerat ipsum:

23 Garizimis verò Andronicum, ac præterea Menelaum; qui pessimè *aliorum* omnium supra cives efferebatur, ut adversus cives Jehudęos animum habebat inimicissimum.

24 Et misit abominationum principem Apollonium cum exercitu, nempe viginti duobus millibus, mandans ut omnes qui justa ætate erant jugularet; mulieres verò & juniores venderet.

25 Hic autem cùm venisset Jeruschalaima simulans se pacificum, cohibuit se usque ad sanctum diem sabbathi, quo occupans feriantes Jehudæos, illos milites qui parebãt ipsi, mandavit armari.

26 Ita egressos omnes ad spectandum confodit, & per civitatem cum armis discurrẽs multam peremit multitudinem.

27 Jehuda verò Macbæus [h] novem aliis comitantibus secedens, in montibus ferarum more transigebat vitam cum suis comitibus; qui gramineo alimento vesci perseverabant, ne contaminationis illius essent participes.

[h] Græc. *decimus quodammodo exstens.*

ANNOTATIO.

1 Secundam] *De qua vide annotata in Danijelis* 11. 18 Quòd si non] *hìc discedit ab historia author, prout deinceps fecisse videbimus: nec tantopere laborat, ut historiam simpliciter narret, quam ut gentem suam extollat, omnibus suis digressionibus.* Flagellatus] *suprà* 3.24. *&* *sequentibus.* 23 Garizimis] *id est, in Samaria, ubi fuerat ab impio Menasche institutum templum, ut infra* 6.2. *&* *Ecclesiastici* 50.27. 24 Misit] *videlicet post biennium,* 1.*Mac.*1.30. *Græca autem vox* μυσάρχης, *quam vulgo interpretantur ab odio, aliud omninò significat. Nam aut singulari ratione* μυσάρχης *appellatur, quòd abominandorum istorum consiliorum princeps fuerit quæ executus est, ut duo sequentes versus ostendunt (est enim* μῦσος *abominatio) aut significat præpositum (ut Imperatores vocant) sacro ærario, id est, intimo thesauro regis, qualis erat apud Romanos locus quem Favissam appellabant: atque hæc interpretatio ex* 1.*Mac.*1.30. *confirmari videretur; sed prior est simplicissima.*

CAPUT VI.

1 [a] PAULO pòst tempore misit rex senem Antiochenum qui cogeret Jehudęos, ut transilientes a patriis legibus non regerentur legibus ipsis Dei:

[a] Græc. *post non multum tempus.*

2 Et contaminans templum quod erat Jeruschalaimis, Jovis Olympii, illud verò quod erat Garizimis (prout erant habitatores loci) Jovis hospitalis nominaret.

3 Difficilis autem & gravis erat populo malitiæ hujus institutio:

4 Nam templum luxu & comessationibus implebatur a gentibus, molliter vitam consumentibus cum [b] meretricibus, & in [c] sacro ædis ambitu ad mulieres se adjungentibus, etiamque intrò ferentibus quæ non conveniebant;

[b] Græc. *sociis.*

[c] Græc. *sacris ambitibus.*

5 Et altare rebus illegitimis, quas lex vetuerat, implebatur,

6 Neque verò celebrare licebat sabbatha, neque patrias solennitates observare, neque simpliciter se Jehudæum confiteri;

7 Sed ducebantur cum acerba necessitate die natali regis singulis mensibus ad viscerationem; & cùm erat Dionysiorum festum, cogebantur hederam ferentes pompam Baccho ducere.

8 Decretum quoque [d] prodiit in vicinas civitates Græcas, suggerente Ptolemæo, ut contra Jehudæos eadem prosecutio, & visceratio fieret:

[d] Græc. *exiit.*

9 Qui autem ad ritus Græcos transire nollent, ii jugularentur. itaque nihil nisi miseria instans videri poterat.

10 Nam duæ mulieres quę filios circunciderant abductæ sunt, ad quarum ubera suspensis natis, publicè per civitatem circunductas eas, deorsum a muro præcipitaverunt.

11 Alii verò inter se concurrentes ad speluncas, ut latenter septimum diem celebrarẽt, indicati Philippo, concremati sunt, quia religio fuerat ipsis ut sibi succurrerent, propter gloriam diei religiosissimi.

12 Itaque hortor eos qui librum hunc legunt, ne propter calamitates istas contrahantur: sed cogitent supplicia hæc non ad interitum, sed ad eruditionem generis nostri spectare:

13 Etenim quòd non diu sinuntur qui agunt impiè, sed statim in supplicia incidunt, magnæ beneficentiæ signum est:

14 Non enim judicavit Dominus, quemadmodum etiam in aliis gentibus longa patientia differt donec ipsi ad complementum peccatorum concurrentes puniantur, ita etiam nobis faciendum esse, ut postea non ulciscatur nos, si tandem ad peccatorum summum perveniremus.

15 Quamobrem misericordiam quidem nũquam aufert a nobis; sed erudiens cum calamitate non derelinquit populum suum.

16 Verùm hæc ad commonitionem dicta a nobis sunto.

17 Nunc his paucis positis ad narrationem veniendum.

18 Elhhazar quidam ex primoribus scribis vir jam provectus ætate, & aspectu faciei pulcherrimus, cogebatur [d] hiare ut comederet suillam carnem.

[d] Græc. *hiâs*

19 Hic autem conjunctam gloria mortem potius

potiùs quàm vitam cum abominatione complectens ultrò ad [e] tormentum adducebat;

20 Idque [*] se inflectens palam, quemadmodum oportet accedere eos quise audent ab eis defendere quæ propter vivendi studium gustare est nefarium.

21 Ac illi quidem qui ad illegitimam visceratationem illam constituti erant, propter notitiam quæ ab antiquis temporibus cum viro hoc *intercesserat*, assumptum eum seorsim hortabantur, ut afferens carnes quæ ab ipso comparatæ essent uteretur iis quibus conveniret ipsi; sed ita simularet, quasi comederet *secundum* ea quæ a rege mandata erant, de carnibus sacrificii;

22 Ut hoc facto liberaretur a morte, & ꝓpter veterem cum ipsis amicitiam humanitatem cōsequeretur.

23 Hic autem honestam suscipiens cogitationem, & dignam ætate ac senectutis excellentia & comparata ac spectata canicie optimaque a puero educatione, ac potius sancta & divinitus indita legis institutione, [f] continuò respondit, edicens ut citò ad sepulchrū pręmitteretur.

24 Non enim hac ætate nostra *(inquit)* dignum est simulare, ut multi juvenes statuentes Elhhazarum nonagenarium transivisse ad alienigenarum ritus:

25 Illi quoque propter simulationem meam, & propter paululam istam & momentaneam vitam seducantur per me, & [g] abominandam maculam senectutis comparem.

26 Etenim si ad præsens extrahar e supplicio humano; at omnipotentis manus, neque vivus neque mortuus effugiturus sum.

27 Quapropter nunc quidem viriliter vitam commutans *morte*, cùm hac senectute dignus videbor,

28 Tum juvenibus exemplum nobile reliquero, aut alacriter & generosè pro gravibus & sanctis legibus honestam mortem oppetant; atque his dictis ad tormentum confestim venit,

29 Cùm ii a quibus ducebatur, animum illum benevolum quem paulò antè ipsi exhibuerant in malevolum convertissent, propter sermones quos antè habuerat; prout ipsi dementiam esse cogitabant.

30 Cùm autem plagis moriturus esset, ingemiscens dixit; Domino qui sanctam cognitionem habet manifestum est me, cùm potuerim liberari a morte duros perferre corpore dolores flagellatum, adimo verò libenter propter reverentiam ipsius hæc pati.

31 In hunc igitur modum emigravit ille, nō tantùm juvenibus sed etiam plurimis e gente mortem suam [h] pro exemplo animi generosi & monimento virtutis relinquens.

[e] Græc. *tympanum: sic vers. 28.*

[f] Græc, *consequenter.*

[g] Græc. *abominationem & maculam.*

[h] Græc. *exemplū, &c.*

ANNOTATIO.

1 Antiochenum] *Atheniensem legunt Græci libri, quos quidem viderim: sed mea sententia melior est lectio Hieronymi, qui Antiochenum vocat, cùm Rex Antiochiæ tanquam in regia civitate habitaret, & cives incolásque illius cum privilegiis & prærogativis, tum dignitatibus extolleret ac promereretur.* 7 Visceratienem] *genus sacrificii, in quo adstantibus fiebat creanomia, id est, idolothytorum distributio.* Hederam] *Baccho sacratam, ex gentium ritu; simile vide in libro Schimbhonis, qui vulgò dicitur Machaeorum 3. cap. 2. 21.* 8 Ptolemæo] *videlicet filio Dorymenis, cujus mentio facta est suprà 4. 45. & sequentibus.* 11 Philippo] *de quo suprà 5.22.* 19 Tormentum] *id est, ipse ultro præiens dux erat tortoribus, ut ad mortem iret. Est autem tympanum instrumentum quo distendebantur sontes cùm erant cædendi aut exanimandi flagris, ut apparet ex fine hujus capitis: quod genus spectat Apostolus ad Heb. 11. 35.* 20 Se inflectens] *id est, ita contendens toto corpore ad tormenti locum, ut solent nautæ qui remulcum agunt: quod significat verbum* ἀνέλκω, *a quo hic aoristus, non autem a* πλέω *deducitur.*

CAPUT. VII.

1 ACCIDIT autem etiam fratres septē cum matre prehensos cogi a rege ut illicitis carnibus suillis vescerentur, flagellis cęsos & taureis.

2 Sed unus illorum qui primus causam dixit, ita locutus est, quid rogare vis, & discere a nobis; nam parati sumus mori potiùs, quàm leges patrias transgredi.

3 Tum excitus furore mandavit rex, ut [*] sartagines & lebetes fervefierent:

4 Quibus repentè fervefactis, ejus qui primus eorum dixerat mandavit præcidi linguā & cute circundetracta extremos artus resecari cæteris fratribus & matre unà videntibus:

5 Deinde eum omnino effectum inutilem jussit ad pyram adduci spirantem, & frigi: cùm autem vapor e sartagine admodum se [a] diffunderet, hortabantur alii alios, fratres cum matre, ad generosè obeundam mortem, sic dicentes:

6 Dominus Deus inspicit, & [b] revera [c] de nobis consolationem accepturus est, quemadmodū per canticum, quo in os contestabatur declaravit Mosche, dicens, & de suis servis consolationem accipiet.

7 Postquam verò primus migravit hoc modo, secundum duxerunt ad ludibrium, & capitis pellem cum capillis detrahentes interrogaverunt, an comedes priusquam suppliciis mēbratim afficiatur corpus?

8 Atque hic respondens patria voce dixit, minimè.

9 Quamobrem hic quoque ut primus ille ex ordine tormentum pertulit, cūq; [d] extremum ageret spiritum dixit, tu quidem scelestè ex hac præsente vita nos eximis: verùm rex mundi nos pro suis legibus mortuos suscitabit in ęternam resurrectionem vitæ.

10 Post hunc autem tertius in ludibrium traductus, cùm lingua ab ipso posceretur, eam citò protulit, & manus audacter protendit, dixitque generosè,

11 Hęc a Deo cœli possedi, atque hæc despicio propter ejus, leges ut qui hæc ab ipso spero me de integro reportaturum esse.

12 Adeo ut rex ipse & qui cum eo erant obstupescentes admirerentur adolescentis animū, ut dolores istos nihili faceret.

[a] Græc. *diffunderet.*

[b] Græc. *veritatibus.*

[c] Græc. *faciē.* Deu. 32. 36.

[d] Græc. *in ultimo spiritu existens.*

13 Atque hoc quoque defuncto, quartum similiter cædentes cruciabant:
14 Qui cùm propè esset ut moreretur, sic dixit, optabile est mutari expectationes quæ sunt ab hominibus, & quæ a Deo sunt expectare, nos iterum resurrecturos per ipsum: etenim tibi resurrectio ad vitam non erit.
15 Consequenter etiam quintum adductum cędebant, qui respiciens in illum dixit:
16 Potestatem inter homines habens cùm sis corruptioni infestus, facis quod vis: verùm ne putes genus nostrum a Deo derelictum esse;
17 Sed tu expecta, & contemplare magnam ejus potentiam, ut te & semen tuum cruciaturus est.
18 Post hunc adduxerunt sextum, qui cùm moriturus esset, dixit, ne erres frustra; nos enim propter nos ipsos perpetimur hæc cùm peccaverimus in Deum nostrum; atq; hæc digna admiration e facta sunt:
19 Tu verò ne putes te impunitum fore, qui oppugnare Deum aggressus es.
20 Sed mater supra modum admirabilis fuit dignaque memoriæ optimæ; quæ sub tempus unius diei simul videns perire septē filios, forti animo ferebat, propter spes quas in Domino posuerat.
21 Et unumquemque eorum hortabatur voce patria, generoso animo impleta: fœmineāque cogitationem masculo animo excitans, dicebat eis;
22 [a] Nescio quomodo in meo utero comparueritis, neque ego spiritum vitamq; sum largita vobis, neque primariam cujusque informationem ego coaptavi.
23 Igitur conditor ille mundi, qui finxit hominum ortum & omnium naturam invenit, & spiritū & vitam vobis pro misericordia iterum redditurus est, quandoquidem nunc vos ipsos despicitis propter leges ipsius.
24 Antiochus autem putans se contemni & probrosam hanc esse suspicatus vocē cùm adhuc minimus natu superesset, non tantùm sermonibus adhortationem faciebat, verùm etiam juramentis confirmabat se ditaturum simul & beatissimum effecturū illum si traduceretur ab *institutis* patriis, & pro amico habiturum, & negotia concrediturum.
25 Et quia adolescens minimè attendebat, rex accersitam matrē hortabatur ut pueri consultrix pro salute esset;
26 Quæ cùm ille multis hortatus esset, recepit se suasuram filio.
27 Tum mater ad eum inclinans, ludificata crudelem tyrannum patria lingua sic dixit,
28 Fili miserere mei, quæ novem menses te in utero circuntuli, quæ lactavi te triennium, quæ educavi te & perduxi ad ętatem hanc usque, & quæ molestias educationis pertuli. peto a te, fili, ut respiciens in cœlum & terram, & videns omnia quæ in eis sunt, agnoscas Deum hæc fecisse ex iis quæ non erant, & humanum genus ita factum esse.
29 Ne timeas carnificem istum, sed esto dignus fratribus tuis, mortémque suscipe, ut eadē misericordia cum tuis fratribus excipiam te.
30 Hac autem solùm desinente dixit adolescens, quæ sunt res quas expectatis? non sum obediturus præcepto regis; sed præcepta legis audio, quæ majoribus nostris per Moschē data est.
31 Tu autem, qui omnis mali in Hhebræos inventor es, nequaquam effugies manus Dei:
32 Nos enim propter nostra ipsorum peccata patimur:
33 Quòd si increpationis ac eruditionis gratia Deus vivens in nos paulisper iratus est, at iterum conciliabitur servis suis.
34 Sed tu, ô impie & omnium hominum flagitiosissime, ne frustra extollaris fremens, & incertis expectationibus fretus in cœlestes pueros attollens manum.
35 Nondum enim omnipotentis inspectoris Dei judicium effugisti,
36 Etenim jam hi fratres nostri, qui brevem laborem sustinuerunt, divino fœderi vitæ æternę acciderunt; tu verò judicio Dei, justas pœnas istius superbiæ reportaturus es.
37 Ego autem sicut fratres illi, & corpus & animam trado pro legibus patriis, invocans Deum ut brevi sit propitius huic genti,[b] utque tu per quæstiones & flagella ad confitendum abducaris ipsum solum Deum esse.
38 In me verò & fratribus meis sistatur omnipotentis ira, quę in universum genus nostrū justè adducta est.
39 Tunc excitus rex furore, in hunc suprà alios pessimè invectus est, acerbè ferens quòd ita sannis exagitatus esset.
40 Hic igitur purè migravit *e vita*, omnino confidens in Domino.
41 Denique ultima [c] post filios vitam finivit mater.
42 De visceratibus igitur, & [f] immanibus cruciatibus hactenus dictum esto.

[e] Græc. *filiorum.*
[f] Græc. *excedētibus.*

ANNOTATIO.

3 Sartagines] *Non eas quidem minimas, quæ in re culinaria sunt, sed cortinas, & lebetes amplissimos, quales in baphiis sunt, ut in eas cortinas mutila corpora conjicerentur.* 6 De nobis] *id est, injuriam quæ nobis fit ulciscens, consolationem accipiet de inimicis suis.* 22 Nescio] *i. neq; ratione teneo, neq; facultate prædita sum aut fui unquam gignendi vos: sic interpretandum ostendunt sequentia, ut Ijobi 39. 4. accipitur sciendi verbum.* 37 Utque tu] *respicit ad historiam quæ habetur infra 9. 11. & sequentibus.* [†] *De hac autem historia tota plura vide apud Josephum in oratione de Macbæu, quę dicitur* περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.

CAPUT. VIII.

1 Mac. 3.

1 JEHUDA autem Macbæus, & qui erant cum eo latenter proficiscentes in viros adhortabantur cognatos; & eos qui permāserant in Judaismo assumentes congregaverunt sex virorum millia:
2 Et invocarunt Dominum, ut aspiceret populum ab omnibus afflictum, misereretur tēplum ab hominibus impiis profanatum,
3 Misertusque civitatis (quæ & perdita erat, & [a] æquanda solo) inclamantem se [b] occisorum san-

[a] Græc. *futura erat æquum solū.*
[b] Græc. *sanguinum: Hebraismus.*

sanguinem exaudiret:

4 Ac recordatus illegitimæ perditionis infantium innocentum, & blasphemiarum quæ pronuntiatæ fuerant in nomen ipsius, odium impuritatis ostenderet.

5 Macbęus autem [c] cùm haberet aciem, jamque non poterat a gentibus sustineri, ira Domini in misericordiam versa,

6 Civitatesque & vicos ex improviso veniens succendebat, & commoda loca occupans non paucos hostium in fugam vertebat.

7 Maximè [d] noctium adjumento ad hujusmodi insidias utebatur, adeò ut sermo quidam de fortitudine ejus ubique personaret.

8 Videns verò 'Philippus brevi hominem ad incrementum pervenisse, & frequentius secundis rebus provehi, 'Ptolemæo Cœles Syriæ & Phœnicię duci scripsit ut succurreret unà negotiis regis.

9 Ipse verò citò electum Nicanorem filium Patrocli e summis amicis misit, subjectis ei *militibus* e gentibus omnigenis non paucioribus vicies mille, ut universum Jehudęorum genus tolleret; & Gorgiam quoque ducem & rerum militarium peritum adjunxit ei.

10 Distulerat autem Nicanor tributum quod Rex debebat Romanis, talentorum bis mille, ut ex captiva Jehudęorum turba expleret illud:

11 Et statim ad maritimas civitates miserat, provocans ad emptionem [e] mancipiorum Jehudæorum, & promittens se nonagena mancipia talento addicturum esse; *scilicet* non expectans consecuturam in ipsum ultionem ab omnipotente.

12 Jehudæ verò [f] innotuit res de Nicanoris invectione:

13 Qui ut communicavit cum suis comitibus adventum illius exercitus, formidolosi *homines* & qui justitiæ Dei diffidebant diffugerunt & se a loco subduxerunt:

14 Alii verò omnia 'vendebant quæ relicta erant, ac simul orabant Dominum ut liberaret eos qui ab impio Nicanore, antequam congrederentur, fuerant venditi:

15 Quod si non propter ipsos facturus esset, at *certè* propter fœdera ipsius cum majoribus inita, & [g] propterea quòd de venerando & magnifico ejus nomine vocabantur.

16 Tunc convocatos eos qui aderant sibi ad sex mille numero Macbæus hortabatur ne propter hostes percellerentur, neque metuerent amplam multitudinem gentium injustè ipsos invadentium; sed generosè dimicarent assumentes ante oculos injuriam ab ipsis iniquè in locum sanctum consummatam,

17 Et verberationem civitatis ludibrio expositę, etiamque dissolutionem illius acceptæ a majoribus administrationis.

18 Illi etenim armis, inquit, pariter & [h] audaciæ confidunt; nos verò Deo omnipotenti, qui & istos procedentes in nos & mundum totum potest nutu uno dejicere, confidimus.

19 Cumque amplius collegisset coram eis & defensiones pro majoribus factas, & ultionem centum octoginta quinque millium Sancheribo parentium, quemadmodum periissent,

20 Et prælium in Babylonia adversus Galatas commissum, 'quemadmodum ipsi universè ad operam præstandam venissent octies mille cum quatuor millibus Macedonum, & Macedonibus hæsitantibus ipsi octies mille *numero* centum viginti millia perdidissent propter auxilium ipsis e cœlo collatum, & utilitatem magnam accepissent:

21 His rebus fecit ut bono animo essent, & parati ad mortem pro legibus patriaque obeundam.

22 Ita quadripartito exercitu facto, cōstituit etiam fratres suos, qui duces ordinis utriusq; essent, Schimhhonem, & 'Josephum, & Jonathanem, quorum cuique mille quingentos milites subjecit, itemque Elhhazarum:

23 Et postquam legisset apud illos e sacro libro, 'tesseramque dedisset, DEI AUXILIO, ipse primę aciei dux congressus est cum Nicanore.

24 Pugnante verò ab ipsis omnipotente, trucidarunt ex hostibus supra novem millia, vulneraruntque & mutilarunt membris majorem partem exercitus Nicanoris, & omnes coëgerunt fugere.

25 Pecunias denique eorum qui advenerant ad emptionem suam acceperunt; cumque eos multum persecuti essent unà, receperunt se hora interclusi:

26 Erat enim pridie sabbathi, quam ob caussam non persstiterunt longiùs in eos incurrere.

27 Sed cum arma eorum collegissent, & spolia exuissent hostium, incubuerunt in sabbathum, plurimùm benedicentes & celebrantes Dominum; qui conservaverat ad diem illum usque 'principium misericordiæ quæ denuo stillabat in ipsos.

28 Post sabbathum autē debilitatis, viduisq; & orphanis, cùm partem e spoliis erogassent, reliquas inter se & 'pueros partiti sunt.

29 Atque his perfectis, & communi supplicatione facta misericordem Dominum oraverunt ut ad finem usque servis suis conciliatus permaneret.

30 Postea eorum qui Timotheo & Bacchidi aderant supra viginti millia sustulerunt conjunctis viribus 'obnixi, & munitiones altas pervalde obtinuerunt, spoliaque plura diviserunt, æquis partibus inter ipsos, & debilitatos, orphanosque, & viduas, senesque effectis.

31 Cumq; arma eorum collegissent, accuratè omnia comportarunt in opportuna loca, reliqua verò spolia tulerunt Jeruschalaima.

32 Philarchem quoque qui Timotheo aderat sustulerunt, hominem impurissimum, & qui multas molestias Jehudæis intulerat.

33 Similiter cùm Epinicia in patria celebrarent, Callisthenem (qui sacras portas succēderat) in domunculum quandam sibi consulentem fuga, cremaverunt: itaq; dignam impietate sua mercedem reportavit.

34 Ille autem [i] sceleratissimus Nicanor, qui mercatores mille ad venditionem Jehudæorum adduxerat,

35 Depressus ab iis qui [k] judicio ipsius minimi esse videbantur, auxilio Domini, gloriosa veste posita per Mediterraneum mare tāquam mancipium se solitarium subtrahēs, venit Antiochiam, 'supra omnes secundis rebus usus in exercitus sui interitu.

36 Et qui receperat tributum Romanis persolvendum, ex captivitate eorum qui erant Jeru-

[c] Græc. *factus in acie conjuncta.*

[d] Græc. *noctes cooperantes capiebat.*

[e] Græc. *corporum.*

[f] Græc. *accidit.*

[g] Græc. *propter invocationem super ipsos venerandi, &c.*

[h] Græc. *audaciis.*

2.Reg.19.

[i] Græc. *ter sceleratus.*

[k] Græc. *secūdū ipsum.*

g Græc. *rectum.*

Jeruſchalaimis, g confectum iri, renuntiavit Jehudæos habere propugnatorem Deum, atq; hoc modo inviolatos a vulneribus eſſe Jehudæos, quia legibus ab eo mãdatis obſequãtur.

ANNOTATIO.

8 Philippus] *Ille Phryx cujus meminit ſuprà* 5.22. Ptolemæo] *non filio Dorymenis, de quo ſuprà* 4.45. *ſed Macrone quem Antiochus Eupator exautoravit, infrà* 10.12. 14 Vendebant] *nempe ut expeditiores eſſent, & commodiùs in militiam incumberent.* 20 Quemadmodum] *hujus Gallorum ſtragis, ſive (ut Livius nominat) Gallogræcorum, tempus mihi quidem non planè conſtat; ſed tamen eo tempore factam fuiſſe conjicimus, cùm Brenno duce trajecta Græcia invaſerunt Aſiam, regnante Seleuco Nicanore, ut narrat Pauſanias. qua in victoria res ſtrenuæ a Jehudæis geſtæ fuerunt ampliſſimæ; ſed hiſtoricorum invidia ſuppreſſæ, & Macedonum virtuti attributæ.* 22 Joſephum] *vide* 1 *Mac.*2.5. 23 Teſſeram] *ſymbolum militare, quod poſtea literis majuſculis poſuimus, ut oſtenderemus hanc fuiſſe, (ut Vegetius appellat) vocalem teſſeram: ſic infrà* 13.15. 27 Principium miſericord.] *nam illa prioribus calamitatibus quaſi reſciſſa videbatur: ut dictum eſt ſuprà* 7.33. *&* 37. 28 Pueros] *id eſt, milites, qui imperio ipſius paruerant, ut Geneſ.*14.24. *hujus autem rei legem vide* 1 *Schem.*30.22. *& ſequentibus: ſic infrà verſu* 30. 30 Obnixi] *metaphora elegans ab ædibus, quarum ſtructura ſtatuminatur anteridibus, ut Vitruvius nominat.* 35 Super omnes] *id eſt, hac una re felicior ſuo milite, quod incolumis toto exercitu profligato potuerat effugere.*

CAPUT IX.

1 *Mac.*6.1.

1 SUB tempus autem illud Antiochus ſe ignominioſè e regionibus Perſicis receperat.

2 Nam ingreſſus vrbem Perſepolim nomine tentavit ſacrilegium committere, & civitatem obtinere; ideo irruentibus turbis ad armorum ſubſidium in fugam verſi ſunt, unde evenit ut fugatus ab indigenis Antiochus a turpiter referret gradum.

a Græ. *inhoneſtã reverſionem faceret.*

3 Cùm autem eſſet ad Ecbatana, b perlatæ ſunt ad eum res Nicanori Timotheoq; factæ.

b Græc. *acciderunt.*

4 Itaque furore percitus arbitrabatur ſe etiam eorum a quibus fugatus fuerat malum in Jehudæos retorſurum: ac propterea aurigam juſſit indeſinẽter pergẽtẽ profectionem perficere; ut judicium e cœlo jam inſtabat ipſi. ſic enim ſuperbè dicebat, cœmeterium Jehudæorum efficiam Jeruſchalaima, cùm illuc venero.

5 Omnipotens autem Dominus Deus Jiſraëlis incurabili, nec aſpectabili plaga percuſſit eum: cumque ſolummodo finiret ſermonẽ illum, occupavit eum immedicabilis viſcerum dolor, & acerba interaneorum tormenta;

6 Omnino juſtè, qui per multas & inſolentes calamitates aliorum viſcera tormentis affecerat,

7 Hic verò nequaquam a jactantia deſinebat; ſed adhuc etiam implebatur ſuperbia, ignem ſpirans animis contra Jehudæos, & profectionem c accelerari jubens; ſed contigit etiam, ut ipſe decideret de curru qui agebatur impetu, decidentique gravi caſu omnia corporis membra ex eo torquerentur.

c Græc. *acui.*

8 Atque hic qui modò videbatur maris fluctibus imperare, propter arrogantiam qua ſupra d humanum modum agebatur, & arbitratus ſtatera ſe montes altiſſimos appenſurum eſſe dum in terra erat, geſtatorio portabatur, manifeſtam Dei potentiam in ſe demonſtrans:

d Græc. *hominem.*

9 Adeò ut etiam de corpore illius impii erumperent vermes vivi, & illius in doloribus angoribuſque viventis carnes deciderent, & ex odore ejus totus exercitus gravaretur putorem *ferre.*

10 Ita hominem qui paulò antè videbatur cœli aſtra cõtingere, nemo exportare poterat propter intolerabilem illã odoris gravitatem.

11 Hic igitur cœpit vulneratus a multitudine ſuperbiæ deſinere, & divino flagello venire ad agnitionem ſui, e momẽtis ſingulis graviùs affectus angoribus.

e Græc. *per punctum temporis.*

12 Cumque ne ſuum quidem odorem poſſet perferre, hæc dixit, juſtũ eſt Deo ſubjici, eumque qui mortalis eſt res Deo pares minimè ſapere.

13 Et orabat ſceleſtus ille Dominum, qui jam non erat ampliùs miſerturus ipſius, ſic dicens,

14 Se tum civitatem ſanctam (ad quam venire feſtinabat ut æquaret ſolo & cœmeterium efficeret) liberam deſignaturum;

15 Tum Jehudæos omnes (quos decreverat ne ſepultura quidem dignari, ſed ejicere devorandos avibus cum feris parvulis) eos æquales Antiochenis effecturum;

16 Quòd autem priùs ſpoliaverat ſanctum templum, elegantiſſimis donariis ornaturum, & ſancta vaſa omnia quàmplurimùm aucta redditurum, & cõvenientes ad ſacrificia ſumptus ex reditibus propriis ſuppeditaturum:

17 Præterea etiam ſe fore Jehudæum, & aditurum omnem locum habitabilem annuntiantem robur Dei.

18 Sed cùm nequaquam laborioſi dolores deſinerent (nam ſupervenerat ei juſtum judicium Dei) de rebus ſuis deſperans ſcripſit ad Jehudæos ſequentes literas, habentes formam deprecationis f hoc modo:

f Græc. *continẽtes verò ſic.*

19 Bonis Jehudæis civibus ſalutem plurimam & valetudinem ac proſperitatem rex & dux Antiochus.

20 Si valetis cum liberis veſtris & res veſtræ ſunt vobis ex ſententia, in g Deo cœli ſpem habenti mihi honorem veſtrum & benevolentiam pergratum fuerit recordari.

g Græc. *cœlo.*

21 Rediens e regionibus Perſidis, & in difficilem infirmitatem incidens neceſſarium duxi curare communem ſecuritatem omnium.

22 Non deſperans de me ipſo, ſed ſpem magnam habens fore ut infirmitatem hanc effugiam.

23 Conſyderans autem patrem quoque meum, quibus temporibus in has ſuperiores partes duxit exercitum, deſignaſſe eum qui ſibi ſuccederet:

24 Ut ſi quid præter opinionem eveniret, aut etiam aliquid grave pronuntiaretur, ſcientes

entes regionis incolę, cui rerum summa relicta esset, non turbarentur de eo:

25 Præterea cogitans adjacentes magnates, & vicinos regno tempora observare, & expectare quid eventurum sit: designavimus filiū *Antiochum regem, quem sæpius accurrens in has superiores Satrapias, apud plurimos vestrûm deponens commendabam, & scripsi ad eum quæ huic scripto subjecta sunt.

26 Hortor igitur vos & peto, ut memores beneficiorum publicè privatimque observetis quisque benevolentiam qua estis in me ac filium.

27 Nam persuasus sum ipsum æquè & humanè sequentem propositum consilium meum, vobis obsecundaturum.

28 Iste igitur homicida & blasphemus cùm res pessimas perpessus esset, prout alios exceperat, peregrinus in montanis miserrima morte vitam commutavit.

29 Exportavit verò corpus Philippus, qui fuerat cum ipso educatus; qui etiam metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometora in Ægyptum delatus est.

ANNOTATIO.

1 Sub tempus] *Confer hunc locum cum eo qui habetur suprà 1.13. & sequentibus: qua ex comparatione nemo non visurus est aut sui oblitum authorem esse, aut certè impudentem aliquem rhapsodum primum caput & secundi partem, maxima cum injuria in librum istum intulisse.* 3 Ecbatana] *vide Tobit. 3.7.* 15 Antiochenis] *vulgò legitur Athenensibus, eodem errore quem annotavimus suprà 6.1.* 19 Civibus] *nempe Antiochenis ex dono regis, ut vovisse dicitur vers. 15.* 20 In Deo cœli] *quasi dicat, is mihi qui in Deum credo, nuntius fuerit gratissimus, si cognovero cùm res vobis honorificè succedere, tum animos bene affectos erga me.* 23 Patrem] *nempe Antiochum Magnum, qui Seleucum Philopatorem substituerat in expeditionem proficiscens, ut moris erat regibus.* 28 Si quid] *id est, aut clades, aut mors: euphemismus apud bonos authores frequens.* 25 Antiochum] *qui Eupator dictus est, ut infrà 10.10.*

CAPUT X.

1 MACBÆUS autem & qui erant cū ipso, Domino [a] duce & templum civitatemque receperunt,

2 Et aras quę per forum ab alienigenis fuerant extructæ etiamque delubra demoliti sunt,

3 Et purgato templo alterum fecerunt altare; cumque [b] lapidibus attritis ignem ex eis accepissent, obtulerunt sacrificium post tempus biennii, & suffitum, lucernásque, & panem propositionum curaverunt.

4 Quibus factis rogaverunt Dominum procidentes [c] proni, ne ampliùs in ejusmodi mala inciderent, sed si quando etiam peccarent, ex æquitate ab ipso erudirentur, ac non blasphemis barbarisque gentibus traderentur.

5 Quo autem die templum ab alienigenis fuerat pollutum, evenit eo ipso die purificationem fieri templi die vigesimo quinto mensis Cislevi:

6 Quo cum lætitia agitaverunt diebus octo formam festi tabernaculorum, recordantes ut paulo antè tempore per tabernaculorum festū in montibus & in speluncis fuerant ferarum modo solitarii:

7 Quapropter thyrsos, & ramos speciosos, etiamque palmas habentes, hymnos efferebant ei qui prosperum successum tribuerat ad purificandum locum suum:

8 Decreveruntque communi mandato & decreto in tota Jehudæorum gente, ut hi dies quotannis celebrarentur.

9 Ac finis quidem Antiochi, qui Epiphanes cognominabatur, ita se habuit.

10 Nunc verò res ipsas quoque tempore Eupatoris Antiochi (qui filius erat illius impii) factas declarabimus contrahentes ea mala quę a bellis continua acciderunt.

11 * Hic enim suscepto regno designavit, qui negotiis præesset Lysiam quendam, & qui dux esset primarius Cœles Syriæ & Phœniciæ.

12 Ptolemæus enim qui vocabatur *Macron, pluris faciens ut erga Jehudæos jus conservaret, propter injuriam quę ipsis facta fuerat, res illorum conabatur cum pace transigere.

13 Vnde apud Eupatorem ab amicis accusatus, & frequenter proditor appellatus, eò quòd Cyprum fidei suæ commissam habens a Philometore reliquisset, & ad Antiochum Epiphanem recessisset, neque nobilem potestatem usque adeò generosè administravisse thausto veneno decessit de vita.

14 Gorgias verò dux horum locorum factus, militem alebat exterum, & quotidie contra Jehudæos fovebat bellum.

15 Et huic conjuncti etiam Edomæi opportunas munitiones obtinentes exercebant Jehudæos, profugósque Jeruschalaimis excipientes, bellum fovere aggrediebantur.

16 Quamobrem ii qui Macbæo aderant, cùm factis precibus postulassent a Deo ut sibi adjutor esset, in Edomæorum munitiones fecerunt impetum.

17 In quas cùm fortiter incurrisset, compotes locorum facti sunt, & cùm omnes ulti sunt qui in muro pugnabant, tum occurrentes jugularunt, sustulerúntq; e medio non minus viginti millibus.

18 Cùm enim confugissent novem millia minimum, in duas turres potentes pervalde, quæ habebant omnia ad obsidionem *ferendam* necessaria:

19 Macbæus ipse ad urgentia loca seorsim abiit, relictis Schimhhone, & *Josepho, atque etiam Zaccęo, multisque cum ipso ad obsidionem illorum.

20 Qui autem Schimhhoni aderant, pecuniæ avidi, a quibusdam qui erant in turribus pecunia corrupti sunt; & septuaginta drachmarum millibus acceptis, siverunt quosdam diffluere.

21 Quod factum ut Macbęo renuntiatum est, cōgregavit ductores populi, & accusavit quòd pecunia vendidissent fratres, cum hostes adversus eos dimiserant.

22 Itaque hos proditores [d] evictos interfecit, &c-

1.Mac. 3.36
a Græ. antecedente ipsos.
b Græ. ignefactis.
c Græ. in ventrem.
d Heb. *factos*

& repentè turres illas duas occupavit,

23 Armisque quę in manibus ipsius erant utens ad omnia prosperè, perdidit in duabus illis munitionibus * ampliùs vicies mille.

Suprà.8.

24 Timotheus autem, qui priùs fuerat a Jehudæis victus, congregatis exteris copiis quàmplurimis, & equitibus non paucis ex Asia collectis adveniebat, tanquam armis Jehudæam recepturus:

25 Qui verò Macbęo aderant cùm ipse unà accederet ad supplicandum Deo,

26 Terra aspergentes capita, & lumbos ciliciis accingentes, procidentesque in solū quod est e regione altaris, petiverunt ut propitius ipsis factus exerceret inimicitias contra inimicos ipsorum, & adversantibus adversaretur, prout declarat lex:

Levit.26.

27 Deinde oratione perfuncti, assumptis armis processerunt e civitate plurimùm; cumque ad hostes appropinquassent,[c] resederunt.

[c] *Græc. in se ipsis fuerūt.*

28 Simulac autem diffusus est ortus *solis*, utrique congressi sunt: hi quidem sponsorem habentes prosperitatis ac victoriæ virtute conjunctæ perfugium suum ad Dominum, illi verò ex adverso ducem certaminum constituentes animum.

29 Dum autem vehemens committebatur pugna, apparuerunt adversariis e cœlo, insidentes equis frenatis auro, viri quinque illustres, & duces Jehudæorum duo.

30 Qui Macbæum assumentes medium, & protegentes omni armatura, quæ super ipsos erat, integrum a vulneribus conservabant: in adversarios verò tela fulguraque ejaculabantur. Quamobrem confusi cæcitate concidebātur, & pleni perturbatione.

31 Itaque jugulati sunt vicies mille quingenti *pedites*, & sexcenti equites.

32 Ipse verò Timotheus confugit Gazara, ut appellatur, in munitum pervaldè pręsidium: ubi dux erat * Chæreas:

33 Macbæi verò milites alacres præsidium illud obsederunt dies viginti quatuor.

34 Sed cùm ii qui intus erant, confisi munitione loci, pervalde blasphemarent, nefariosque sermones objicerent;

35 Illucescente die vigesimo quinto, adolescentes eorum qui Macbæo aderant, quidam inflammati animis propter blasphemias, accedentes murum, viriliter feroque animo obviū quemque occiderunt.

36 Alii verò similiter conscendentes in ambitu adversus eos qui intus erant, incenderunt turres, & pyris accensis vivos blasphemos illos cremaverunt.

37 Alii denique fregerunt portas, qui receptis intrò reliquis ordinibus, occupaverunt civitatem, & Timotheum in quadam fovea abditum jugulaverunt, fratremque ejus Chæream, & Apollophanem.

38 Quæ cùm perfecissent, hymnis & celebrationibus benedixerunt Domino, magnificā beneficentia Jisraëlem prosequenti, & victoriā danti sibi.

ANNOTATIO.

11 Hic enim] *Confer hæc cum.1 Mac.6.17. Ex qua comparatione cùm hujus loci, tum aliorum mendacia sunt evidentissima.* 12 Macron] *distinctionis ergò, ne confundatur cum filio Dorymenu, de quo 1. Mac.3. 38. & alibi. Videtur autem hoc nomen Macron opprobrii causâ ab aulicis fuisse impositum, quasi venditorem dicas, quod sequens versus innuit.* 19 Josepho] *vide 1. Mac.2.2. & 5.* 23 Amplius] *repetitio est ejus quod dictum fuerat vers. 17. ut intelligamus priore illo impetu occubuisse undecim millia; hoc autem posteriore ea novem millia, quæ in turres confugerant, suprà 18.* 32 Chæreas] *frater Timothei, infrà versu. 37.*

CAPUT XI.

1 [a] POST [a] tempus autem paucissimum Lysias procurator regis & cognatus, præfectusque negotiis, valde graviter ferens ea quæ facta fuerant,

[a] *Græc. post paucum omnino tempus.*

1. Mac.6.28

2 Congregatis quasi octoginta millibus, & equitatu universo, adventabat contra Jehudæos; statuens se cùm civitatem effecturum [b] Græcorum habitaculum,

[b] *Græ. Græcis.*

3 Tum etiam templum ad quæstum pecuniæ accommodaturum, quemadmodum cætera delubra gentium, & venale quotannis redditurū sacerdotium summum:

4 Minimè ad hæc considerans potentiam Dei, sed mente captus propter myriadas, peditū, & millia equitum atq; elephantes octoginta

5 Cumque Jehudæam ingressus accessisset prope Beth-tzuram, quæ munito agro sita erat distans quasi stadiis quinque Jeruschalaimis, affligebat eam:

6 Sed ubi Macbæi comites perceperunt illū obsidere munitiones suas, ejulatibus & lachrymis supplicaverunt ipsi ac turbæ Dominum, ut * bonum angelum mitteret ad salutem *præstandam* Jisraëli.

7 Ipse autem Macbæus primus assumptis armis hortatus est alios, ut periculum secum perferentes, fratribus suis succurrerent:

8 Quamobrem etiam alacriter simul fecerunt impetum. Cùm autem ibidem essent ad Jeruschalaima, apparuit antecedens ipsos eques veste alba, armaturam auream commovens:

9 Et simul omnes benedixerunt Deo misericordi, animisque confirmati sunt, adeò ut non * solum homines, sed bestias etiam ferissimas murosque ferreos parati [c] impetere,

[c] *Græc. vulnerare.*

10 Processerint [d] ordinibus suis adjutorem habentes e cœlo, miserente ipsorum domino.

[d] *Græc. in dispositione.*

11 Ita leonum more irruentes in hostes, prostraverunt illorum undecim millia, & mille sexcentos equites:

12 Omnes verò coëgerunt fugere, quorum plurimi

plurimi vulnerati conservati sunt nudi: ipse verò Lysias turpiter fugiens servatus est:

13 Et prout non erat demens, reputans secum damnum quod acceperat, & cogitans invictos esse Hhebræos quibus omnipotens Deus auxilietur,

14 Mittens persuasit se consentire in omnes *conditiones* justas; & quia etiam ipsius erat ut persuaderet regi, se coacturum ut ipsis amicus esset.

15 Annuit itaque Macbæus omnia ad quæ Lysias hortabatur, utilitatis curam habens: nam quæcunque Macbæus tradidit Lysiæ de scripto pro Jehudæis, ea concessit rex.

16 Fuerunt enim scriptæ Jehudæis literæ a Lysia quidem [e] hoc modo: Lysias populo Jehudæorum salutem.

17 Jochanan & Abschalom missi a vobis cùm tradidissent subscriptum responsum, rogaverunt pro rebus quæ significantur illo.

18 Quæcunque igitur oportuit ad regem perferri, declaravi; quæ verò fieri posse contigit, ille concessit.

19 Si igitur servaveritis illam in negotia hæc benevolentiam, etiam in reliquum tempus conabor in causa esse ut bonis afficiamini.

20 De rebus autem [f] singularibus præcepi & illis & legatis meis, ut colloquantur vobiscum.

21 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, die Jovis Corinthii vicesimo quarto.

22 Regis verò literæ sic habebant. Rex Antiochus Lysiæ fratri salutem.

23 Postquam pater noster ad Deos migravit, volentes incolas regni nostri turbis vacuos [g] incumbere in rerum suarum procurationem:

24 Quandoquidem audimus Jehudæos, qui non acquieverunt mutationi quam fecerat pater ad *ritus* Græcos, sed suam ipsorum institutionem malunt, postulare ut concedantur sibi sui ritus legitimi:

25 Volentes igitur illam quoque gentem [h] vacare turba, judicavimus & templum ipsis restituendum, & administrationem relinquendam secundum mores qui fuerunt majorum ipsorum tempore.

26 Itaque benefeceris si mittens ad eos dexteras dederis, ut nostrum consilium cognoscentes & bono animo sint, & suaviter versentur in rerum suarum occupatione.

27 Ad gentem verò, Regis literę erant hujusmodi: Rex Antiochus senatui Jehudæorum, Jehudæisque aliis salutem.

28 Si valetis, erit prout volumus; nos quoque valemus ipsi.

29 Manifestum fecit nobis Menelaus vos velle descendere, & rebus propriis incumbere.

30 Iis ergo qui descendunt ad vos usque ad trigesimum mensis Xanthici, futura est [i] fides cum securitate:

31 Ut Jehudæi utantur suis ipsorum [k] cibis & legibus, quemadmodum etiam priùs; & nemo ipsorum ullo pacto afficiatur molestia rerum errore commissarum nomine.

32 Misi autem Menelaum quoque, ut consoletur vos.

33 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, decimo quinto Xanthici.

34 Miserunt quoque Romani ad eos literas ita habentes: Quintus Memmius, Titus Manlius legati Romanorum, populo Jehudæorum salutem.

35 Quibus in rebus Lysias cognatus regis concessit vobis, nos etiam comprobamus:

36 Quę autem judicavit ad regem referenda esse, mittite confestim aliquem qui de iis prospiciat, ut exponamus quemadmodum convenerit vobis: nos enim provehimur Antiochiam.

37 Ideoq; festinate & mittite aliquos, ut nos etiam cognoscamus qua sitis sententia.

38 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, die Xanthici decimo quinto.

[e] Græc. *continentes modum hunc.*
[f] Gręc. *quæ ex parte.*
[g] Gręc. *esse.*
[h] Græ. *extra turbam esse.*
[i] Græc. *dextera.*
[k] Græ. *sumptibus.*

ANNOTATIO.

1 Post tempus] *Quàm multum narratio hujus capitis distet ab authore prioris Macbæorum & a Josepho quoque, res ipsa loquitur. Quamobrem de hac narratione, quemadmodum etiam de aliis, judicium facimus.* 6 Bonum ang.] *hæc variè possumus interpretari: sed authorem puto ad Pythagoream doctrinam respexisse, de bonis & malis angelis singulos prosequentibus: quam doctrinam Jehudæi jam olim acceperunt. Atque hoc pacto videtur author innuere, hoc genus orationis per spiritum Dei fuisse factum, ut qui eventum postulato respondisse doceat versu* 8. 12 Nudi] *id est, nudati armis suis ut in servitutem aut vincula traherentur.* 21 Jovis Corinthii] *sic vulgo quidem legitur: sed cùm omnia hæc mensium nomina sint Macedonica, utpote regno a Macedonibus constituto; ego Dioscurum legendum puto, qui mensis fuit Macedonum septimus redintegrandæ arationi commodus: quemadmodum etiam postea nominatur Xanthicus, qui mensis fuit illorum quintus.* 29 Velle descendere] *id est, desyderare, ut a militaribus incursionibus liberi, non ampliùs cogamini intra muros Jeruschalaimorum & munitionum aliquot vos continere; sed ut per me vobis liceat habitationes vestras singulis repetere, & agros colere. Sic accipiendum, ostenditur infrà* 12.1. 30 Iis ergo] *sensus est, cùm postulaveritis ut vobis liceat agros vestros colere, nondum tamen bene constituta pace: placuit nobis, legatis vestris, qui ad vos profecturi sunt fidem dari, nihil intra dies quindecim injuriæ vobis factum iri; sed omnia vobis esse integra, donec intra illud tempus reversi a vobis cum mandatis vestris, conventionis leges a me acceperint.* 32 Menelaum] *de quo suprà* 4. & 5. *capitibus: nempe ut Jehudæorum animos sollicitaret scelus.*

CAPUT XII.

1.Mac.5.

1 FACTIS autem his conventionibus, Lysias quidem ad regem abiit; Jehudæi verò in agricultura versati sunt:
2 Sed ex ducibus qui in locis illis erant, Timotheus & Apollonius Genæi filius, itemq; Hieronymus, & Demophoon, ac præterea Nicanor præfectus Cypri non sinebant eos consistere, & negotia quiete conjuncta agere.
3 Joppenses quoque hoc tam impium facinus consummaverunt, quòd hortati Jehudæos qui secum habitabant ut cum uxoribus liberisq; in scaphas a se comparatas conscenderent, quasi nulla adfuisset contra eos animorum diritas:
4 Cùm illi ex communi civitatis decreto accepissent legem, ut pacem colere volentes & nullam habentes suspicionem; submerserunt eos scaphis in altum provectos, qui ducentis non erant pauciores.
5 Itaque cùm accepisset Jehuda factam in gentiles suos crudelitatem, *denuntiavit iis viris qui erant secum,
6 Et invocato justo judice Deo adveniens contra homicidas fratrum, & portum incendit noctu, & scaphas concremavit, & confodit eos qui illuc confugerant:
7 Cumque locus circunclusus esset, recessit ut venturus denuò, & universam Joppensium rempublicam eradicaturus.
8 Accipiens quoque Jamnienses etiam velle [a] idem perficere in Jehudæos inquilinos,
9 Invadens Jamnienses nocte succendit portum cum classe, adeò ut splendores flammæ apparerent Jeruschalaima usque, cùm distent stadiis ducentis quadraginta.
10 Atque inde provecti novem stadia, cùm instituerent profectionem contra Timotheum, irruerunt Arabes in eum non pauciores quinquies mille *peditibus*, & quingentis equitibus.
11 Ubi commissa valida pugna, & militibus Jehudæ propter auxilium Dei prosperantibus, superati Arabes Nomades postulaverunt Jehudam sibi dexteram dare, promittentes se & daturos pecora, & reliquis in rebus fore ipsis adjumento.
12 Jehuda verò arbitratus eos revera multis in rebus futuros utiles, concessit pacem fieri cum illis; qui acceptis dexteris in tentoria sua discesserunt.
13 Aggressus quoque est civitatem quandam ponte munitam, & muris circunseptam, & promiscuis gentibus habitatam, cui nomen erat *Caspin:
14 Sed cùm ii qui intus erant confidentes murorum munitione, & cibariorum apparatu, remissiùs agerent, milites Jehudæ petentes conviciis, prętereaque blasphemantes & dicentes quæ nefas erat proloqui;
15 Milites Jehudę postquam invocassent magnum mundi principem, qui sine arietibus & machinis organicis præcipitaverat muros Jerichuntis temporibus Jehoschuhhæ, irruerunt ferociter in murum,
16 Et occupata civitate per volũtatem Dei, cædes quę dici nõ possent perfecerũt, adeò ut adjacẽs *lacus, qui in latitudinẽ capiebat duo stadia, perfusus sanguine plenus videretur.
17 Inde verò profecti stadia septingenta quinquaginta, pervenerunt in *Characem ad eos qui *Tobiani Jehudæi dicebantur.
18 Ac Timotheum quidem in locis illis non comprehenderunt, qui tum re infecta ab iis locis discesserat; sed præsidium in quodam loco, ac valde firmum reliquerat.
19 Dositheus autem & Sosipater ex ducibus qui Macbęo aderant, progressi perdiderunt eos qui a Timotheo in illa munitione relicti fuerant, plures decem mille viris.
20 Macbæus verò disposito per cohortes exercitu pręfecit eos cohortibus, & in Timotheũ irruit habentem secum centum viginti millia peditum, & bis mille quingentos equites.
21 Sed cognoscens adventum Jehudæ Timotheus antè dimiserat uxores liberosque & apparatum reliquum in locum qui dicebatur *Carnion: erat enim locus difficilis obsessũ & aditu propter locorum omnium angustiam:
22 Cumq; apparuisset cohors Jehudæ prima, invadente hostes metu, & timore ex apparitione ejus qui omnia inspicit [b] pervadente eos, in fugam eruperunt, alii delati alio; adeò ut sæpè læderentur a suis, & gladiorum mucronibus configerentur.
23 Itaque [c] persecutioni instans maxima contentione Jehuda, confodiensque miseros perdidit ad triginta virorum millia:
24 Et ipse Timotheus in Dositheum Sosipatrumq; incidens, postulavit cum multis veteratoriis artibus, ut se vivum dimitterent, eò quòd multorum & parentes & fratres haberet, *quorum alioqui futurum esset ut nulla ratio haberetur:
25 Cumq; fidem dedisset ille multis se eos illæsos restituturum, dimiserunt eum propter salutem suorum fratrum.
26 Progressus verò Jehuda cõtra Carnion, & *Atergation, jugulavit hominum viginti quinque millia.
27 Post quorum fugã perditionemq; castra etiam fecit contra *Hhephron civitatẽ munitam, in qua omnium nationũ turbę habitabãt, & adolescentes robusti ad muros constituti robustè propugnabant; ubi denique machinarum telorúmque multi apparatus erant.
28 Sed invocato principe qui [d] potenter conterit vires hostium, civitatem occupantes sub jugum miserunt eam, prostraveruntq; eorum qui intus erant viginti quinque millia.
29 Postea moventes inde irruerunt contra Scythopolim, distantem Jeruschalaimis stadiis sexcentis:
30 Sed cùm Jehudæi qui consistebant illic de iis testarentur qua benevolentia Scythopolitę in eos usi essent, & quàm benigna conversatione adversis temporibus,
31 Gratias agentes eis hortati sunt, ut in reliquum tempus erga gentem benigni essent; veneruntq; Jeruschalaima, cùm jam propinquus esset festus *septimanarum dies.
32 Post pẽtecostẽ verò, quẽadmodũ appellatur, impetũ fecerũt in Gorgiã ducẽ Edomææ:
33 Processeruntq; cum peditum ter mille, & quadringentorum equitum comitatu.
34 Cùm autem in illum pugnarent, evenit ut pauci ex Jehudæis ciciderint.
35 Dositheus verò quidam eques ex turma Bakenoris,

[a] Græc. eodem modo.

[b] Gręc. facto super eo.

[c] Græ. faciens persecutionem contentiùs.

[d] Græc. cum potentia.

Bakenoris, vir potens, cùm teneret Gorgiam & captum chlamyde fortiter eum abduceret, volens execrabilem illum vivum comprehendere, delatus in eum quidam Thrax eques humerum amputavit ei; sic Gorgias effugit *Mareſcham.

36 Ut autem ii qui obſidebant * Eſdrin ampliùs pugnantes fatigabantur, invocans Jehuda Dominum, ut appareret adjutor & dux antecessor belli,

37 Et incipiens ſermone patrio clamorem hymnis conjunctũ, aggreſſus eſt ex improviſo milites Gorgiæ, eoſque in fugam vertit.

38 Tum Jehuda recipiens exercitum venit in civitatem Hhadullamum, ubi ſuperveniente die ſeptimo pro more purificati ſabbathum tranſegerunt:

39 Poſtridie verò venerunt milites Jehudæ ſecundum tempus illud * quo miniſterium hoc fiebat, ut corpora eorum qui antè occubuerant efferrent, & cùm cognatis in patriis ſepulchris reponerent.

40 Invenerunt autem ſub tunicis cujuſque eorum qui erant mortui res ſacratas idolis Jamnienſibus, * a quibus lex Jehudæos avertebat; adeò ut omnibus fieret manifeſtum, iſtos propter hanc cauſam ceciditſſe.

41 Omnes itaque benedicentes operibus Domini juſti judicis, qui res occultas manifeſtas facit,

42 Ad ſupplicationem converſi ſunt, oraveruntque ut commiſſum iſtud peccatum perfectè * deleretur: & generoſus Jehuda hortatus eſt multitudinem, ut conſervarent ſeipſos integros a peccatis, cùm [c] ante oculos ſuos viderint ea quæ facta ſunt propter iſtorum peccatum qui ceciderant.

c Græc. ſub aſpectum.

43 Deinde cùm ex capitatione confeciſſet ad drachmas bis mille argenti, miſit Jeruſchalaima, ut offerretur ſacrificium pro peccato; * valde bene & honeſtè faciens quòd de reſurrectione cogitaret:

44 (Nam ſi eorum qui antè ceciderant, reſurrectionem non expectaviſſet, ſuperfluum & delirum fuiſſet orare pro mortuis)

45 Deinde quòd proſpexit iis qui piè occumbunt optimam repoſitam eſſe gratiam.

46 Sancta & pia cogitatio, ex quâ pro mortuis expiationem fecit, ut a peccato ſoluti eſſent.

ANNOTATIO.

5 Denuntiavit] *Id eſt, ad arma convolari juſſit.* 13 Caſpin] *hæc illa videtur eſſe, quæ apud filios Hhakanis fuiſſe dicitur, 1. Mac. 5. 4. & ſequentibus. Nam cætera quæ hoc capite narrantur ad illam hiſtoriam pertinent; ſed ita ut narratione illa hanc ferè totam labefactari oporteat: tam malè huic cum illo, cum Joſepho, & cum hiſtoricis aliis convenit..* 16 Lacus] *qui ex variis fontibus eodem loco ſalientibus conficitur: unde etiam putei filiorum Hhakanis appellantur Deut. 10. 6.* 17 Characem] *oppidum Arabiæ Petrææ, quod Ptolemæus Characmobam vocat, mea ſententia, pro Charace Tobiana prout hoc loco appellatur.* Tobiani Jehudæi] *vide 1. Mac. 5. 13 Hi autem Jehudæi propter hiſtoriam dicebantur, quæ eſt Judicum 11.* 21 Carnion] *legendum Karnajima ex 1. Mac. 5. 26. & 43. & 44. Sed hic tam benè locorum expreſſit nomina, quàm veritatem rerum.* 24 Quorum] *id eſt, qui omnes, niſi vitæ ſuæ conſulatur, perituri ſint nece miſerrima.* 26 Atergation] *nomen eſt fani, in quod Karnajimorum habitatores confugerunt, ut narratur 1. Mac. 5. 43. Dicitur autem Atergation a portentoſa Dea, ut Plinius loquitur, quæ profanis ſcriptoribus dicitur Atergatis, ſive Derceto, corrupta voce pro Adarceto, ſive Darceto ſermone Syro; quam illi ita colebant ut Latini Opem ſive Tellurem Deam, quæ calcatur hominum pedibus; unde Syra eſt appellatio.* 27 Hhephron] *vide 1. Mac. 5. 46.* 31 Septimanarum] *id eſt pentecoſte, ut exponitur ſequente verſu, ſic Deut. 16. 10.* 35 Mareſcham] *de qua 1. Chronic. 2. 42. & 2. Chron. 11. 8. & 14. 9.* 36 Eſdrin] *id eſt, Schabbarajima; ſed hîc corrupta eſt appellatio. vide 1. Mac. 5. 66.* 39 Quo miniſt.] *id eſt, cùm primùm tranſacto ſabbatho licuit recognoſcendis mortuis incumbere, & juſta eorũ facere; quod nefas erat ſabbatho.* 40 A quibus] *id eſt, quæ res erant interdictæ & devotæ anathemati ex lege.* 42 Deleretur] *ac proinde ſuperſtitibus non eſſet damno.* 43 Valde bene] *hîc interpres judicium ſuum pro more interponit, adeò peritus legis ut ſacrificia pro piis oblata fuiſſe putaverit qui ſe polluerant anathemate: quod planè adverſatur legi.*

CAPUT XIII.

1 ANNO autem centeſimo quadrageſimo nono [a] perlatum eſt ad Jehudam, Antiochum Eupatorem cum copiis contra Jehudæam adventare,

a Græc. accepit.

2 Et cum eo Lyſiam procuratorem, & unum quemque præfectum negotiis habentem copias * Græcas peditum centies decies mille, & equites quinquies mille trecentos, elephanteſque viginti duos, & falcatos currus trecentos:

3 Quibus ſe immiſcuerat etiam * Menelaus hortatus * cum ludibrio multo Antiochum, nõ de patriæ ſalute cogitans; ſed ut in principatu conſtitueretur.

4 Verùm Rex regum Antiochi animum adverſus iſtum ſceleratum excitavit; & cùm oſtendiſſet Lyſias hunc cauſam eſſe malorũ omnium, mandavit (ut moris eſt) *ſatellitibus*, ut abducentes eum * Beream in eodẽ loco perderẽt.

5 Eſt autem in eo loco turris cubitos quinquaginta alta plena cinere, quæ inſtrumentum habebat verſatile undequaque præceps in cinerem:

6 Ibi reum iſtum ſacrilegii, & qui etiam aliis quibuſdam malis perpetrandis excelluerat, omnes in exitium impulerunt.

7 Hac nece contigit iniquum iſtum mori Menelaum, ac ne terram quidem obtinere:

8 Omnino juſtè; nam quandoquidem conſummaverat multa peccata circum altare, cujus ignis & cinis erat caſtus, in cinere mortem reportavit.

9 Rex cæterum cogitationibus efferatus veniebat, deſignaturus contra Jehudæos res peſſimas, quæ unquam fuiſſent factæ patris ſui tẽpore.

10 Sed cùm Jehuda percepiſſet iſta, denuntiavit multitudini, ut dies nocteſque invocaret Dominum, ſi quando aliâs, nunc etiam ſuccurreret iis, qui propè erant ut lege, & patria, & templo ſancto privarentur;

11 Et populũ qui jam paulisper respiraverat, non fineret infamibus gentibus subjici.
12 Cùm itaque omnes simul idem facerent, & orarent misericordem Dominum cum fletu ac jejuniis tres dies indesinenter prostrati, hortatus eos Jehuda jussit venire *ad se*:
13 Et [b] seorsim cũ senioribus existens consiliũ iniit, ut anteq̃ invaderet exercitus regis Jehudæam, compotésque fierent civitatis, ipsi procedentes, de summa rerum ope Domini decernerent *prælio*.
14 Ita procuratione tradita creatori mundi, hortatus est qui secum erant ut generosè ad mortem usque contenderent pro legibus templi, civitatis, patriæ, & reipublicæ, & circum Moddinas castra fecit.
15 Deinde data suis tessera, DEI VICTORIAE, cum juvenibus optimis delectis invadens noctu castra ad aulam regiam, sustulit quasi bis mille viros; & elephantũ qui primas tenebat, cum multitudine impositam ipsi domum habitante, [*]adjecit illis.
16 Denique postquam metu & perturbatione implevissent castra prosperè discesserunt.
17 Hoc autem factum fuerat cùm jam dies illucesceret, propter protectionem Domini, quæ supernè defendebat ipsum.
18 Rex autem ut percepit gustum Jehudęorũ audaciæ, loca tentavit artibus.
19 [*]Cumque ad Beth-tzuram munitum Jehudæorum præsidium accederet, in fugam vertebatur, offendebat, minuebatur:
20 Jehuda verò ad eos qui intus erant, mittebat res necessarias.
21 Quarum rerum arcana hostibus renuntiavit Rhodocus e Jehudæorum exercitu; sed quæstione habita prehensus atq; conclusus est.
22 Tum rex secundò cum Bethtzuranis sermonem habuit, dexteram dedit, accepit, abiit; congressus est cum Jehudæ copiis, inferior fuit.
23 Ut autem accepit desciviſſe Philippum, qui relictus fuerat Antiochiæ gerendis negotiis, confusus est, Jehudæósque hortatus submisit se ipsum, & juravit in omnes justas leges: reconciliatúsque sacrificium obtulit, templum honoravit, & locum [*]humaniter coluit.
24 Macbæum etiam amplexatus reliquit ducem a Ptolemaide usque ad [*]Gerrenos [c]maximum.
25 Inde veniente illo Ptolemaida, cùm graviter ferrent Ptolemenses conventiones illas (nam indignabantur [*] eò quòd voluissent Jehudæi conditiones irritas facere)
26 Venit in tribunal Lysias, defendit rem commodè, persuasit, sedavit, & effecit benevolos, deinde jungens Antiochiam reversus est: ita successit profectio & reversio regis.

[b] Græc. *per se.*

[c] Græc. *ducalem.*

ANNOTATIO.

2 Græcas] *id est, ex alienigenis, prout jam sæpe diximus.* 3 Menelaus] *de quo suprà 4. & 5. cap.* Cum ludibrio] *quo gentem suam nefariè traducebat.* 4 Beream] *de qua 1. Mac. 7. 19. & 9. 4. nos enim similem locum 1. Mac. 7. ex Josepho emendavimus, & quæcunque hîc de turri illa prædicantur, ea nos cum fovea fuisse conjuncta statuimus. Est enim* πύργος *non tantùm elata turris, sed etiam omnis structura instar turris, ut est porta cum fastigiato tympano & acroteriis, ut infrà 14. 41. sive edita, sive in terram depressa; atque custodia omnis, ut Phavorinus explicat.* 15 Tessera] *vide suprà 8. 23.* Adjecit illis] *id est, prostravit æquè atque illos bis mille.* 19 Cúmque] *historiæ hujus vanitatem qui volet cognoscere, comparet cum 1. Mac. 6. 31. & sequentibus; & cum Josephi historia. Nam qui hæc scripsit, in eo tantùm laboravit, ut miracula, & victorias, quo jure, quáve injuria prædicaret. Quod itaque hîc præter morem* συν τομεῖ, *optimo jure facit, ut breviora sint mendacia.* 23 Humaniter coluit] *scilicet qui mandatum dedit ut murus everteretur circumquaque, 1. Mac. 6. 62.* 24 Gerrenos] *id est, a summis finibus Jisraëlitarum ad imos usque Ægypti & Pelischtææ, ubi est Gerrum mons ad Pelusium in finibus Ægypti situs, Ptolemæo teste.* 25 Eò quòd vol.] *paralepsis est in his verbis. q. d. eò quòd cùm Jehudæi tanta rebellione se gessissent in regem, rex tamen ipsorum conditionibus constituisset pacem: quod & rege indignum, & sibi incommodum esse cogitabant.*

CAPUT XIIII.

1. Mac. 7.

1 POST tempus autem triennii, perlatum est ad Jehudam Demetrium Seleuci filium per Tripolitanum portum navigio advenisse cum multitudine valida & classe:
2 Et occupasse regionem, postquam Antiochum & procuratorem ejus Lysiam sustulisset.
3 Alcimus autem quidam (qui antè fuerat sacerdos summus, sed voluntariè inquinatus [a] confusionis temporibus) cùm reputaret nulla ratione sibi salutem esse, neque ampliùs accessum ad sanctum altare,
4 Venit ad regem Demetrium anno centesimo quinquagesimo primo, afferens ei coronã auream, & palmã, ac præterea ramos, qui templi esse putabantur; & [*] quietè se continuit die illo.
5 Sed cùm tempus sumpsisset [b] dementiæ suæ commodum, arcessitus in concilium a Demetrio, & interrogatus, quo instituto consilioque Jehudæi constitissent, respondit ad hæc:
6 Qui ex Jehudæis dicuntur [*]Aschidæi, quorum dux est Jehuda Macbæus, bella & seditiones fovent, non sinentes ut regnum bonam constitutionem assequatur.
7 Quamobrem ego majorum gloria spoliatus, nepe sacerdotio summo, huc nunc adveni;
8 Primùm quidem de rebus ad regem pertinentibus [c] optimè cogitans: deinde verò etiam propriis civibus dans operam. Etenim istorum quos modò dixi pravitate rationem aversante, universum genus nostrum non mediocres calamitates accipit.
9 Cùm autẽ tu, ô rex, singula ista cognoveris; & regioni & obsesso generi nostro prospice pro ea [d] comi humanitate quã omnib. exhibes.
10 Tantisper enim dum Jehuda superest, fieri non potest ut pacem negotia hæc consequantur.

11 At-

[a] Græ. *commixtionis.*

[b] Græc. *propriæ dementiæ cooperans.*

[c] Græc. *germanè.*

[d] Græc. *benè occursabilis.*

11 Atque hæc postquam ab illo dicta sunt, confestim amici reliqui in res [e] Jehudæ infensissimi, demetrium ampliùs accenderunt:

[e] Græc. dirè habentes contra Jehudam.

12 Qui statim accersens Nicanorem, qui magister elephantorum erat, & ducem Jehudææ designans eum, misit;

13 Datis literis ut & Jehudam tolleret, & comites ejus dispergeret, & Alcimum sacerdotem summum templi maximi constitueret.

14 [f] Gentes verò quæ ex Jehudæa fugerant Jehudam, miscebant se gregatim Nicanori, miserias & casus Jehudæorum putantes fore [f] sibi ipsis felicissimos.

[f] Græc. proprias felicitates.

15 Sed cùm audivissent Jehudæi Nicanoris adventum & accessionem gentium, conspersi terra supplicaverunt ei qui in æternum constituit populum suum, & semper cum illustri apparitione defendit partem suam.

16 [*] Postea præcipiente duce, statim movens inde *exercitus*, cum illis ad vicum Dessau miscuit *pugnam*.

17 Schimhhon verò Jehudæ frater cum Nicanore quidem congressus est, sed de repentina adversariorum disparitione brevi tempore facta fuit [*] consternatus.

18 Veruntamen audiens Nicanor strenuitatem qua erat Jehuda, & felicitatem in certaminibus *susceptis* pro patria metuebat [g] armis experiri:

[g] Græc. judicium per sanguines facere.

19 Quamobrem misit Posidonium & Theodotum Matthiamque, qui darent [h] fidem atq; acciperent.

[h] Græc. dextras, sycec.

20 Quibus de rebus cùm plurima fuisset deliberatio, & cum turbis dux communicavisset, visa concorde sententia annuerunt conventionibus:

21 Et præstituto die quo privatim [i] unà venturi essent, advenienti utrique sellæ positæ sunt:

[i] Græc. in idem.

22 (Disposuerat autem Jehuda armatos *homines* paratos opportunis locis, ne fortè ab hostibus repentè maleficium existeret) & convenientem habuerunt sermonum inter se communicationem.

23 Tum moratus Nicanor Jeruschalaimis nihil fecit absurdi, dimissis turbis gregariis quas antè coëgerat:

24 Sed Jehudam semper ferebat [k] oculis, adeò ex animo in virum hunc [l] propendebat:

[k] Græc. habebat in facie.

[l] Græc. inclinabat.

25 Eoq; hortante ut ducta uxore liberos gigneret, duxit quiete usus, & communem vitam instituit.

26 Alcimus autem ut vidit unius in alterum benevolentiam & conventiones factas, sumptis *comitibus* venit ad Demetrium, & dixit Nicanorem res alienas a negotiis *regis* cogitare: nam (inquit) insidiatorem regni ipsius Jehudam successorem designavit.

27 Itaque rex furore abreptus, & sceleratissimi istius calumniis inflammatus, scripsit Nicanori, cùm se dicens de conventionibus graviter ferre, tum jubens ut citò Macbæum vinctum mitteret Antiochiam.

28 Quæ cùm ad Nicanorem [m] perlata essent, confusus erat, & iniquè ferebat, quòd res compositas irritas facturus esset, maximè cùm nullam vir ille fecisset injuriam.

[m] Græc. accidissent.

29 Sed quandoquidem non erat unde resisteret regi, opportunum tempus observabat, ut stratagemate illud perficeret.

30 Macbæus verò cognoscens Nicanorem austeriùs semper agere erga se, & solitam conversationem agrestiorem exhibere, cogitavit austeritatem istam ex optimo *animo* minimè proficisci; & coacervatis non paucis suorum comitum se a Nicanore occultavit.

31 Alter autem agnoscens se generosè a viro stratagemate delusum esse, adveniens ad maximum & sanctum templũ, cùm sacerdotes convenientia offerrent sacrificia, virum imperavit tradi:

32 Illis autem dicentibus cum juramento se nescire ubi locorum is sit qui quæritur, protendens dextram in templum, juravit ista:

33 Nisi vinctum mihi tradatis Jehudam, istud Dei fanum complanabo, & altare suffodiam, & templum hic illustre [*] Libero patri instituam:

34 Atque his dictis abiit; sacerdotes verò manus in cœlum protendentes eum invocabant qui semper fuit propugnator gentis nostræ, dicentes ista:

35 Tu Domine universitatis, nullius rei indigens, voluisti templum habitationis tuæ apud nos fieri:

36 Nunc ergo, ô sancte omnis sanctificationis Domine, conserva impollutam in secula hanc domum, quæ nuper purificata est.

37 [*] Rezaja autem quidam e senioribus qui erant Jeruschalaimis, vir amans civitatis, & perbene audiens, adeoq; propter benevolentiam Jehudæorum pater appellatus, ad Nicanorem delatus est.

38 Hic enim antegressis temporibus judicium continentiæ in Jehudaismo reportaverat & corpus animumq; pro Jehudaismo cum omni constantia exposuerat.

39 Volens itaque Nicanor diritatem [n] qua in Jehudæos vehebatur manifestò testatam facere, milites amplius quingentos misit qui eum comprehenderent:

[n] Græc. quã in Jehudæos habebat.

40 Putabat enim comprehenso illo, se Jehudæis cladem effecturum.

41 Cùm autem [*] turbæ occupaturæ turrim vestibuli januam pulsarent vi, & ignem afferri juberent, januasq; incendi; denique cùm jam penè comprehensus esset, sibi ipsi subjecit gladium,

42 Generosè mori exoptans potiùs, quàm sceleratis istis subjici, & indignas generosa conditione sua contumelias perpeti.

43 Sed cùm plagam non intulisset ictu certo, propter contentionis festinationem; turbæ autem illæ intra januas irrumperent; incurrens in murum generosè, se ipsum dedit præcipitem in turbas illas viriliter:

44 Quæ cùm citò retulissent gradum, effecto spatio processit in medium incumbens ventri;

45 Et cùm adhuc spiraret [o] animoq; inflammatus esset, surgens (quamvis ferretur salientium more sanguis, & gravia essent vulnera) cursu pervasit turbas,

[o] Græc. animis.

46 Et super quandam petram præruptam consistens, planè jam exanguis effectus, protulit intestina, & capiens ambabus manibus, conjecit in turbas: tandemque invocans eum qui vitæ & spiritus dominium obtinet, ut ea sibi iterum redderet, hoc pacto migravit *e vita*.

ANNO-

ANNOTATIO.

4 Quiete se cont.] *id est, nihil primo congressu in gentem suam protulit.* 6 Aschidæi] *vide* 1. *Mac.* 2.42. 14 Gentes] *de quibus* 1 *Mac.* 2.44. 16 Postea] *hac & sequentia ferè omnia (ut in præcedens caput observavimus) aut* 1. *Mac. & Josephi authoritatem convellunt, aut illorum contrà authoritate (quod mihi certo videtur certius) convelluntur.* 17 Consternatus] *nesciens videlicet quo spectaret tam subita discessio, aut quid portenderet.* 33 Libero patri] *qui superstitione maxima colebatur a Syris, ut vidimus suprà* 6. 37 Rezaja] *historiam hanc ab authore quidem laudari non miror, tanquam si aliquid præclarum ab hoc homine gestum esset: sed si quis ex veritate judicare velit, non poterit hoc factum non improbare ex verbo Dei; quemadmodum de hac ipsa hypothesi judicat Augustinus optimè in Epist.* 61. *ad Dulcitium, & lib.* 2. *contra secundam Gaudentii epistolam cap.* 23. *tum etiam universè de thesi lib.* 1. *de civitate Dei.* 41 Turbæ] *nempe istorum quingentorum militum: quemadmodum reliquo capite de iisdem intelligenda est hæc appellatio.*

CAPUT XV

1 NICANOR autem ut percepit Jehudam esse in partibus Schomronis, cõsilium iniit, ut die quietis cum omni cautione eos invaderet.

2 Cumq; Jehudæi qui ex necessitate eum prosequebantur, dicerent, nequaquam ita horridè & barbarè perdas illos; sed gloriam tribue diei illi, qui olim [a] sanctè ab eo fuit honoratus qui intuetur omnia:

3 Interrogavit ille sceleratissimus, an esset in cœlo princeps, qui præcepisset diem sabbathi celebrari.

4 Quibus respondentibus, Dominum viventem eum principem in cœlo esse qui jusserit diem septimum observari:

5 Ego verò, inquit, alter sum princeps in terra, qui præcipio capi arma & regis negotia confici: veruntamen non obtinuit ut miserum consilium suum perficeret.

6 Ac Nicanor quidem iste cum omni jactatione cervices efferens, decreverat commune tropæum de castris Jehudæ statuere:

7 Macbæus verò indesinenter confidebat cum omni expectatione, se defensionem consecuturum a Domino:

8 Itaq; hortabatur suos ne formidarent adventum gentium; sed habentes in mente ea auxilia quæ antè fuerant ipsis e cœlo facta, nunc etiam expectarent victoriam sibi ab omnipotente affuturam:

9 Et consolabatur eos ex lege & prophetis; & prętereà revocans in memoriam ipsis etiam certamina quę perfecerant, alacriores eos efficiebat animosque eorum excitabat.

10 Atq; hic denuntians ista simul ostendebat irrita facta a gentibus fœdera, juramentorumque transgressionem:

11 Deniq; eorum quemq; non tam clypeorum lancearumq; munitione armabat, quàm adhortatione sermonibus optimis; ad quos adjiciens somnium fide dignum omnes affecit lætitia summopere.

12 Fuit autem illius visio hujusmodi: Oniã, qui summus sacerdos fuerat, virum [b] optimum, reverendum quidem aspectu; sed moribus mitem, & sermones decenter efferentem, qui deniq; a puero laborem consumpserat in rebus omnibus quæ virtutis sunt propriæ; hunc protendentem manus vota fecisse pro toto Jehudæorum cœtu:

13 Deinde eodem modo apparuisse virum canitie & gloria præstantem, cujus admirabilis quędam & decentissima erat circunstans eum excellentia.

14 Tum respondentem Oniam dixisse, hic est humanus ille propheta Dei Jirmeja, qui multis oravit pro populo & civitate sancta.

15 Jirmejam verò protendisse dexteram, & gladium aureum dedisse Jehudæ; cumq; daret, pronuntiasse ista,

16 Accipe sanctum gladium donum a Deo, quo frangas adversarios.

17 Tum accipientes hortationem ex his Jehudæ verbis, bonis planè, quæ juvenum animos & ad virtutem incitare poterant, & viriles efficere; decreverunt non esse castra metandum, sed generosè irruendum, & congressu toto animo ac virili facto, de rerum summa decertandum, quandoquidem & civitas & locus sanctus & templum periclitabatur:

18 Nam de uxoribus liberisq;, itemq; fratribus, & cognatis periculum minore loco habebatur: sed maximus & primus insidebat eis de templo sanctificato metus.

19 Iis verò qui in civitate detinebantur non mediocris erat solicitudo, sed congressus sub dio faciendi cogitatio eos conturbabat.

20 Ut autem omnes jam futurum certamen expectabant, & jam miscebant *prælium* hostes & acie disposita, & bestiis in opportuna parte constitutis, & equitatu ad [c] alas disposito,

21 Conspiciens Macbæus turbarum adventum, & variam armorum apparationem, bestiarumque ferocitatem, protendit manus in cœlum, & mirificum Dominum invocavit, agnoscens non armis esse; sed pro ut apud se ipsum *Dominus* judicaverit, conficere dignis victoriã.

22 Invocans autem dicebat hoc modo, tu Domine misisti Angelum tuum tempore Chizkijæ regis Jehudææ, qui sustulit e castris Sancheribi ad centum octoginta quinq; millia.

23 Nunc autem, ô princeps cœlorum, mitte bonum Angelum ante nos ad timorem & terrorem;

24 Magnitudine brachii tui percellantur isti, qui cum blasphemia contra sanctum populum tuum advenerunt; atque his dictis desiit.

25 Qui autem erant a Nicanore cum tubis & pæanibus invehebantur:

26 Qui verò a Jehuda, cum invocatione & votis *prœlium* cum hostibus miscuerunt:

27 Ita manibus quidem pugnantes, sed cordibus orationem fundentes apud Deum, prostraverunt non minus triginta quinque millibus, maximè lætantes hac illustri Dei præsentia.

[a] Græc. *cum sanctitate.*

[b] Gręc. *bellũ & bonum: Hellenismus.*

[c] Græc. *cornua.*

28 Vt autem ab opere cessantes cum gaudio revertebantur, agnoverunt antè cecidisse Nicanorem cum tota armatura sua.

29 Ita exclamatione [d] turbulenta facta, benedixerunt Deo principi suo paterna lingua.

30 Præcepit autem * ille primus civium suorum propugnator, qui omninò corpus & animam suam abjecerat, & ætate sua benevolentiam in suos gentiles cõservaverat, ut rescissum caput Nicanoris & manus cum humero deferretur Jeruschalaima.

31 Quò cùm advenisset, & convocatis gentilibus suis ac sacerdotibus ante altare constitisset, advocavit eos qui erant in arce:

32 Et ostendens profani Nicanoris caput manumque blasphemi qua extenta in sanctam omnipotentis domum cervices extulerat,

33 Cùm linguam Nicanoris impii abscidisset, dixit se eam minutatim daturum avibus; præmia verò dementiæ ex adverso templi suspensurum.

34 Itaque omnes in cœlum aspicientes, benedixerunt illustri Domino, dicentes, benedictus sit qui cõservavit locum suum impollutũ.

35 Tum suspendit Nicanoris caput de arce, ut manifestum esset omnibus, & evidens signũ auxilii a Domino.

36 Itaque decreverunt omnes decreto communi, nequaquam diem hunc incelebrem sinendum esse;

37 Sed haberi celebritatem die decimo tertio mensis duodecimi, qui Adar Syra lingua dicitur, die uno ante diem festi * Mordecaici.

38 Cùm igitur res Nicanoris ita successerint, & ab illis temporibus civitatem Hhebræi obtinuerint; hîc ego quoque finem sermonis faciam.

39 Ac si quidem bene & [e] * prout compositionem perstringi convenit *præstitero*, hoc etiam ipse volui; sin autem exiliter atque tenuiter, hoc tamen est quod potui assequi.

40 Nam ut vinum seorsim bibere, similiterque etiam aquam, * utrunque [f] variè adversum est; contrà verò ut vinum aqua commixtum suavem & delectabilem gratiam efficit: ita etiam sermonis apparatus delectat aures legentium compositione sua. atque hic finis futurus est.

[d] Græc. & turba: ὡ διάδύο

Cap. 14. 31.

[e] Græ. & *bene contingenter compositioni.*

[f] Heb. *e diverso.*

ANNOTATIO.

2 Ex necessitate] *Id est, coacti.* Horridè] *hæc verba, quibus Jehudæi refringere Nicanoris impetum conabantur, non spectant indignitatem facti in Jehudam, sed tantùm violati sabbathi; etsi consilium erat Jehudæorum, ut religionis specie afferrent moram: quasi dicat, non decet nos tanquam feras religionis expertes, aut tanquam barbaros, diem sabbathi negligere.* 5 Alter] *nempe secundus a rege; nam Dei nulla ratio.* 30 Ille] *periphrasis Jehudæ Macbæi.* 37 Mordecaici] *de quo vide Esther 9.* 39 Prout] *id est, quemadmodum lex historiæ postulat narrationes variis ex rebus confectas atque compositas, convenienter temperari: sic excusat author suam infantiam.* 40 Vtrunque variè] *id est, adversatur valetudini; generosum quidem vinum uno modo, aqua verò altero offendens constitutionem corporis quibus aptè inter se mixtis atque temperatis potus salubris & suavis efficitur. Atque hoc pacto hic gravissimus Macbæorum encomiastes a convivio orsus est narrationem suam, & a potu terminavit.*

LIBER SAPIENTIÆ.

LIBER Sapientiæ sermone elegans atque accuratus, argumento non inutilis est. Primùm enim documenta justitiæ & pietatis affert ad sanctè instituendam vitam necessaria: deinde verò oratione ad Deum conversa, pias meditationes subjicit de hominũ vanitate constantissimaq; Dei misericordia: & admirabilitatem cùm judiciorum Dei in adversarios, tum beneficiorum in suos ab exemplo Aegyptiorum ac Iisraelitarum percurrit artificiocissimè.

CAPUT I.

1 DILIGITE justitiam, ô [a] judices terræ; sentite de Domino * bonitate, & simplicitate cordis quærite ipsum.

2 Nam [b] expositus est iis qui non tentant ipsum, & patefit iis qui non infidi sunt ei.

3 Perversæ enim ratiocinationes separant a Deo, & * probata illius potentia arguit insipientes,

4 Eò quòd in malitiosam animam non ingreditur sapientia, neque habitat in corpore quod subjectum est peccato.

5 Sanctus enim spiritus disciplinæ fugit dolum, & absistit a ratiocinationibus *hominum* vacuorum intelligentia; & * indicatur cùm advenit iniquitas.

6 * Nam humanus est spiritus sapientiæ; sed non liberat blasphemum a *maledicto* labiorum ipsius, quia renum ipsius testis est Deus, & cordis ipsius observator * verus, & auditor linguæ:

7 Cùm spiritus Domini impleat orbem terrarum, & idem continens omnia cognitionem habeat vocis.

8 Propterea qui loquitur rem injustam nullus occultus futurus est, neque præteritura ipsum justitia illa * arguens.

9 Nam * consiliis impii adest quæstio, & auditio verborum ejus ad Dominum perventura est [c] ut arguat iniquitates ejus.

10 Quia * auris [d] zelotypa audit omnia hæc, etiam sonus murmurationis non est abditus ei.

11 Cavete igitur a murmuratione inutili, & ab obtrectatione [e] continete linguam; quia sermo occultus non est [f] impunè abiturus, & os contra *illum* mentiens perdit animam.

[a] Græc. *judicantes terrã.*

[b] Græc. *inveniuntur ut Psal* 111.2.

[c] Græc. *ad argutionem iniquitatũ.*

[d] Græc. *zelotypiæ.*

[e] Græc. *parcite linguæ.*

[f] Græc. *vacuus.*

g Græ. *æmulemini.*

12 Ne g studeatis morti errore vitæ vestræ, neque attrahatis perditionem operibus manuum vestrarum:
13 Quia Deus mortem non fecit, neque delectatur perditione viventium:
14 Nam omnia creavit ut sint, & * salutares sunt ortus hujus mundi, in quibus non est pharmacum h exitiale, neque inferorum regnum super terram.
15 Justitia autem immortalis est:
16 Impii verò manibus & sermonibus accersiverunt mortem amicam arbitrati eam, contabuerunt ubi conventionem statuerunt cum ea; quia digni sunt i qui cedant in partem illius.

h Græc. *exitii.*

i Græc. *illius partis esse.*

ANNOTATIO.

1 Bonitate] *Nempe cordis: nam hoc* ἀπὸ κοινοῦ *ex sequente membro repetimus.* 3 Probata] *id est, tentata ab improbis, ex præcedente versu.* 5 Indicatur] *id est, tum demum seipsum indicat & vires suas revincendis improbis exerit, cùm tentatur ab iniquitate hominum: ut dictum est vers. 3.* 6 Nam hum.] *occupatio elegans, non est ita durus & asper spiritus Dei, inquit improbus: respondetur verò, humanus quidem est, fateor; sed tamen non propterea injustus est, qui hominis blasphemi maledicta impunè abire sinat.* Verus] *id est certissimus, coram quo nihil latere potest: quod significat dictionis Græcæ notatio.* 8 Arguens] *de qua suprà vers. 3. & 5.* 9 Consiliis imp.] *id est, eo ipso tempore quo de malis consultat impius, hoc ipsum quæritur a Deo atque cognoscitur: metaphora a re forensi.* 10 Auris zelo.] *id est Dei, qui zelotypus passim in Scripturis dicitur.* 14 Salutares] *id est, ad salutem spectabant omnia creationis lege; ut quæ carerent injustitia (quæ exitii pharmacum appellatur) & potestate tenebrarum ac peccati, quæ definitur inferorum regnum verbis sequentibus.*

CAPUT II.

1 DIXERUNT enim apud se ipsos ratiocinantes improbè, brevis & molesta est vita nostra, neque remedium est adversus mortem humanam, nec cognitus est ullus qui ab inferis reverterit:
2 Nam casu nati sumus, postea verò ita futuri sumus quasi non fuissemus: quia fumus est respiratio a narium nostrarum, & sermo *prolatus* motu cordis nostri scintilla est,
3 Qua extincta b in cinerem abiturum est corpus nostrum, & spiritus noster ut aër mollis diffundetur:
4 Quo tempore oblivioni erit nomen nostrum, & nemo recordabitur operum nostrorum: ita transitura est vita nostra ut vestigia nubis, & quasi nebula dispergetur c infestata a radiis solis & a calore ejus d gravius impulsa.
5 Nam *ut* umbræ transitus est tempus nostrum, neque est remeatio a morte nostra; quia obsignata est, & nemo revertitur.
6 Agite ergo, fruamur præsentibus bonis, & possessione hac tanquam in juventute utamur studiosè.
7 Vino pretioso & unguentis impleamur, ac * ne prætereat nos e jucundus aër:
8 Coronemur rosarum calyculis, antequam marcescant:
9 Nemo nostrûm expers sit nostræ * lasciviæ; ubiq; relinquamus symbola lætitiæ: nã hæc est portio nostra & sors hujusmodi.
10 Potentia opprimamus pauperem justum, ne parcamus viduæ, neque senis revereamur longævos canos:
11 Sed esto robur nostrum lex justitiæ; infirmitas enim deprehenditur inutilis.
12 Insidiemur autem justo, quia incommodus est nobis & adversans operibus nostris: exprobrat nobis peccata in legem, & infamiam irrogat nobis peccatorum f vitę institutę nostræ:
13 Profitetur cognitionem se habere Dei, & * filium Domini se ipsum nominat:
14 Factus est nobis ad g redarguendum cogitationes nostras:
15 Gravis est nobis etiam h ad aspectum, quia dissimilis est aliorum vita illius, & aliò spectātes semitæ ejus:
16 i * Argentum reprobum æstimamur ab ipso, & abstinet a viis nostris tanquam ab immundis rebus; beatos prędicat fines justorum, & Deum patrem jactitat.
17 Videamus sint ne sermones ejus veri, & experiamur quæ sint k eventura ei:
18 Nam si justus iste filius est Dei, suscipiet eũ & liberabit eum a manu adversantium.
19 Contumelia & tormento quæstionem habeamus de eo: ut cognoscamus * æquitatem illius, & probemus l quam habet iste malorum tolerantiam.
20 In mortem turpem condemnemus istum: nam * illius erit prospicere ex sermonibus istius.
21 Hæc ratiocinantes erraverunt: etenim excæcavit eos malitia ipsorum,
22 Et non agnoverunt arcana Dei, neq; mercedem speraverunt sanctitatis, neque judicaverunt præmium esse animis inculpatis.
23 Deus enim creaverat hominem ad conditionem incorruptam, & imaginem m ipsissimæ naturæ suæ fecerat eum:
24 Sed invidentia diaboli mors venit in mũdum, & tentant illum qui cedunt in partem illius.

a Græc. *in naribus nostris.*
b Græc. *cinis.*
c Græ. *persequuta si passivè dici potest.*
d Græc. *gravata.*
e Gręc. *flos aeris: hypallage.*
f Græc. *disciplinæ nostræ*
g Græ. *redargutionem cogitationũ.*
h Græc. *visus.*
i Græc. *in reprobum.*
k Gręc. *in eventum ejus*
l Græc. *istius.*
m Græc. *propriè proprietatis.*

ANNOTATIO.

7 Ne prætereat] *Id est, ne sinamus commodum tempus præterfluere, sed in sereno cœlo expatiantes, voluptatibus nostris perfruamur.* 9 Lasciviæ] *id est, juvenilis petulantiæ, quam senectus persequi neque potest ex imbecillitate, Ecclesiastæ 12. neque ex officio debet: unde vox Græca dicta est.* 13 Filium] *vel puerũ & servum: quod utrunque designat vox Græca.* 16 Argentum reprob.] *ut Jirm. 6.29. & 30.* 19 Æquitatem illius] *nempe Dei, qui istum ex æquo & bono propugnabit si filium suum esse agnoverit: hæc ita accipimus ex præcedente & sequente vers.* 20 Illius] *nempe Dei, ut modo diximus.*

CAPUT

CAPUT III.

1 IUSTORUM verò animæ sunt in manu Dei, ut minimè attingat eos cruciatus:

2 Videntur in oculos insipientium mori, & æstimatur malum esse exitus ipsorum,

3 Et discessus a nobis contritio: hi verò versantur in pace,

4 Etenim ad aspectum hominum si puniantur, horum *tamen* ° spes immortalitatis plena est:

5 Et paulum castigatum plurimùm afficientur bonis; quoniam Deus tentaverit ipsos, eosque dignos se ipso deprehenderit,

6 Tanquam aurum in fornace probaverit ipsos, & tanquam holocaustum sacrificium acceperit ipsos.

7 Itaque tempore ° visitationis ipsorum relucebunt, & tanquam scintillę accendentes stipulam [a] perficient cursum:

8 Judicabunt gentes & dominabuntur populis, regnante Domino eorum in secula.

9 Qui confidunt ipsi, intelligent veritatem; & fideles in charitate manebunt apud ipsum: nam gratia & misericordia inest sanctis ejus, & ° visitatio electis ejus.

10 Impii verò prout ° ratiocinati sunt [b] perferent supplicium, qui neglexerint justum & a Deo defecerint.

11 Nam qui nihili facit sapientiam & disciplinam miser est; etiam inanis est spes illorum, & labores infructuosi, inutiliaque opera illorum.

12 Uxores eorum insipientes sunt & improbi liberi illorum,

13 Maledictaq; generatio illorum: nam beata est sterilis quæ polluta non est, quæ non experta est cubile [c] flagitiosè, & perceptura fructũ in visitatione animarum.

14 Similiter Eunuchus qui non operatus est manu iniquitatem, neque res improbas contra Dominum cogitavit: nam dabitur ei gratia fidei lectissima & sors in templo Domini animo [d] gratissima.

15 ° Bonorum enim laborum fructus celebris est, & non excidit radix prudentiæ:

16 Liberi verò mœchorum ° non consequentur perfectionem, sed semen ex illegitimo cubili natum delebitur.

17 Etenim sive longęvi sint, nihili æstimantur, & inhonora ad finem usque est senectus istorum:

18 Sive celeriter moriantur, neque spem habent neq; consolationem in die ° cognitionis.

19 Nam generis iniqui dura sunt exitia.

[a] Græc. *percurrent.*

[b] Græc. *habebunt.*

[c] Græc. *in delicto.*

[d] Græc. *gratior: comparationis enallage.*

ANNOTATIO.

4 Spes] *id est, res sperata, quam consequuntur a morte; metonymicè, ut ostendunt sequentia.* 7 Visitationis] *id est judicii, quo Deus lustrans & recognoscens suos separabit, ut oves ab hœdis.* 9 Visitatio] *id est, agnitio & cura paterna Dei indesinenter respicientis ad suos & promissa præstantis, ut Gen. 21. 1. & Psal. 8. 5.* 10 Ratiocinati sunt] *id est, in alios facere cogitaverunt.* 15 Bonorum] *i. omnia benefacientibus a Deo sunt omni ex parte benedicta.* 16 Non consequentur] *sic visum est Græcam dictionem reddere ex comparatione & interpretatione loci qui habetur infrà 4. 5.* 18 Cognitionis] *i. quo de rebus ipsorum cognoscetur, & quasi visitabuntur acta: ut visitatio dicta est suprà ver. 9. & 13.*

CAPUT IIII.

1 [a] MELIUS est carere liberis servata virtute: nam immortalitas inest memoriæ illius, quia & a Deo & ab hominibus agnoscitur,

2 Quam præsentem imitantur, & desyderant abeuntem, ° quæ in seculo hoc triumphat, coronam gestatura & certamen præmiorum pollutione carentium reportatura.

3 Plurimùm verò sobolescens impiorum multitudo neque utilitatem afferet, neque ex adulterinis stolonibus radicem in profundum [b] aget, neque stabilem pedem ponet:

4 Etenim quamvis ramis ad momentum effloruerit, infirmè procedentes a vento commovebuntur, & ipsa vi ventorum eradicabitur:

5 Circumquaque diffringentur rami imperfecti, & fructus ipsorum inutilis, immaturus ad cibum, & nulli rei aptus.

6 Nam ex illegitimis [c] congressibus geniti liberi testes sunt improbitatis adversus parentes, [d] cùm de ipsis habetur quęstio:

7 Justus verò si [e] matura morte obierit, in quiete futurus est.

8 Non enim quæ longæva est senectus honorata est, neque numero annorum *multorum* mensurata;

9 Sed prudentia hominibus est canities, & vita immaculata est senilis ætas.

10 ° Qui placens Deo diligebatur, cùm viveret inter ° peccatores, fuit translatus;

11 Ereptus est ne malitia mutaret intellectũ ipsius, aut dolus deciperet animum ipsius:

12 Nam fascinatio improbitatis ° obscurat quæ bona sunt, & ° circumagitatio concupiscentiæ transvertit mentem carentem malitia.

13 ° Sanctificatus, brevi implevit longa tempora:

14 Grata enim Domino erat anima ipsius, propterea festinavit eum *tollere* ex improbitatis medio.

15 Populi autem vident, & non consyderant neq; [f] intelligentiam advertunt ad istud, gratiam & misericordiam adesse sanctis ejus, visitationemq; electis ejus.

16 Condemnat justus moriens viventes impios, & juventus confecta celeriter annosum senium injusti.

17 Vident enim mortem sapientis; neque animadvertunt quid consilii ceperint de eo, & quorsum in tuto statuerit eum Dominus.

18 Vident & nihili faciunt, Dominus verò deridebit ipsos.

19 Erunt

[a] Græc. *melior est carẽtia liberorũ cum virtute.*

[b] Græc. *dabit.*

[c] Græc. *somnis.*

[d] Græc. *in inquisitione ipsorum.*

[e] Græc. *occupaverit mori.*

Genes. 5.

[f] Græc. *ponunt in intelligentia istud.*

Suprà. 3. 9.

18 Erunt enim posteà ruinæ ignominiosæ & contumeliæ expositi apud mortuos in seculum; cùm franget ipsos prærepta voce præcipites, & commovebit eos a fundamentis, atq; ad extremum usque desolati erunt in dolore, & peribit memoria eorum.

19 Inibunt rationes peccatorum suorum pavidi, & revincent eos ex adverso iniquitates ipsorum.

ANNOTATIO.

2 Quæ in seculo] *id est, quę sibi bene conscia, & jam in hac vita spem venturi boni præcipiens animo, triumphat in fide, ut victoriam certissimam reportatura & coronam vitæ æternæ ex Christiana victoria.* 4 Ipsa] *nempe multitudo impiorum tanquam radix infixa terræ.* 10 Qui placens] *confirmatio ab exemplo Chanoci, de quo Gen. 5. & Heb. 11.* Peccatores] *nam inde a temporibus Enoschi cœperat Ecclesia Dei corrumpi & cultus perverti ex Kajinitarum conversatione, Gen. 4. & 6.* 12 Obscurat] *id est, quasi nebulas fascini obducit, & præstringit etiam virorum optimorum animos.* Circumagitatio] *sive rotatio & circunductio in gyrum; qua ferè hominum hebetantur sensus, idq; eo vehementius quo velocior est agitatio: metaphora a rhombis.* 13 Sanctificatus] *sic interpretamur vocem hanc ex scripturæ usu, cujus exempla in Epistola ad Hebræos extant quàmplurima.*

CAPUT V.

1 TUNC stabit confidentia magna justus in conspectu eorum qui afflixerint ipsum, & qui abjecerint labores ipsius:

2 Videntes turbabuntur timore gravi, & stupefient propter [a] salutem inopinatam eorum.

3 Dicentq; apud se ipsos respiscentes, dicent (inquam) gementes propter angustiam spiritus, hic erat quem habebamus quondam [b] ludibrio & communi probro.

4 Stulti vitam ejus æstimabamus furorem, & finem ejus ignominiosum,

5 Quomodo relatus est in filios Dei, & in sanctis est sors illius?

6 Planè erravimus a via veritatis, justitiæ luce non lucente nobis, & sole justitiæ non exorto nobis.

7 Iniquitatis & perditionis callibus expleti sumus, & perambulavimus deserta avia; viam autem Domini non cognovimus.

8 Quid juvit nos superbia? & quid divitiæ cum gloriatione contulerunt nobis?

9 Præterierunt illa omnia tanquam umbra, & tanquam nuntius prætercurrens,

10 Tanquam navis permeans fluctuantem aquam; quæ cùm transivit, non potest inveniri vestigium neque via meatus ejus in fluctibus;

11 Aut tanquam ave volante per aërem nullum invenitur indicium meatus, sed turbans ictu verberatum levem [c] aëra & scissum [d] vi stridente motis alis permeat, posteaq; non invenitur signum progressus in eo:

12 Aut tanquam sagittâ in scopum missâ sectus aër statim in se ipsum resolvitur, adeò ut ignoretur transitus illius.

13 Ita etiam nos nati defecimus.

14 Ac virtutis quidem signum nullum [e] valuimus ostendere; sed in malitia nostra planè absumpti sumus.

15 Nam spes impii ut lanugo delata a vento, & tanquam spuma tenuis a procella [f] impulsa, & tanquam fumus a ventò dissoluta est, aut etiam præteriit ut diversorii in diem unum recordatio.

16 Justi verò in seculum vivunt, quorum merces est in Domino, & quorum cura est apud Altissimum.

17 Propterea regnum decoris accepturi sunt, & diadema [g] pulcherrimum e manu Domini; nam dextera sua proteget eos & brachio defendet eos:

18 Sumet *ad* totam armaturam zelum suum, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum:

19 Induet pro thorace justitiam, & imponet pro galea judicium minimè simulatum:

20 Sumet in scutum inexpugnabile sanctitatem:

21 Acuet verò [h] severam iram pro gladio, & belligerabit cum eo ad finem usq; mundus ipse contra insipientes istos.

22 Procedent directa tela fulgurum; & ex nubibus, tanquam ex arcu [i] bene in orbem adducto, insilient in scopum;

23 Et grandines [k] confertę, ab indignatione lapides jaculante projicientur indignabitur in eos aqua maris, fluviiq; simul severè exundabunt:

24 Instabit in eos spiritus potentię, & tanquam procella ventilando ejiciet eos: desolat enim totâ terram iniquitas, & thronos potentum evertit maleficentia.

[a] Græ. *inopinatum salutis.*
[b] Græ. *in risum & in parabolam probri.*
[c] Græc. *spiritum.*
[d] Græ. *vi stridoris.*
[e] Græc. *habuimus.*
[f] Græc. *persequuta, si passivè dici potest.*
[g] Græc. *pulchritudinis.*
[h] Græc. *præcisam: sic ver 23.*
[i] Græc. *bene rotundato*
[k] Græc. *plena.*

ANNOTATIO.

3 Resipiscentes] *Non quidem secundum Deum, sed tantùm vi malorum pressi; ut sequens exegesis docet.* 18 Sumet] *elegans descriptio paternæ providentiæ Dei in piorum salutem incumbentis, cui ex adverso respondet illa Christiani militis descriptio Ephes. 6.* 19 Minimè simul.] *id est, verissimum & simplicissimum.*

CAPUT VI.

2 AUDITE igitur reges, & intelligite; discite, ô judices extremitatum terrę:

3 Auribus percipite dominatores multitudinis, & superbientes de turbis nationum,

4 Nam data est a Domino potentia vobis, &

& potestas ab Altissimo; qui quæstionem habebit de operibus vestris, & consilia perscrutabitur.

5 Quandoquidem cùm ministri sitis regni ipsius non judicastis rectè, neq; observastis legem, neque ex consilio Dei ambulastis;

6 Horribiliter & celeriter instabit in vos: nam judicium [a] severum exercetur in eos qui præsunt.

7 Minimus enim quivis [b] condonationem habet misericordiæ; potentes verò potenter exquirentur.

8 Nam Dominus omnium non dissimulabit personam, neq; verebitur magnitudinem; cùm parvum ac magnum ipse fecerit, & pariter utatur providentia in omnibus.

9 Sed potentibus vehemens instat inquisitio.

10 Ad vos itaq;, ô [c] reges, pertinent sermones mei, ut discatis sapientiam, & non excidatis:

11 Nam qui sanctè servant res sanctas sanctificabuntur, & qui eas edocti fuerint defensionē[d] consequentur.

12 Expetite igitur sermones meos, & [e] cupido animo instituimini.

13 Præclara est & nunquam marcescit sapientia; quæ facilè spectatur ab is qui diligunt ipsam, & invenitur ab eis qui quærunt ipsam:

14 *Imò* occurrit cupientibus, ut antè noscatur.

15 Qui manè attendit ad ipsam, non laboraturus est; nam assidentē foribus suis inveniet eam:

16 Nam cogitare de illa [f] prudentia perfectissima est, & qui vigilaverit propter eam celeriter vacuus erit cura:

17 Quoniam illa dignos se [g] circumeundo quærit, & in callibus quibusq; apparet eis benevolè, atq; in omni cogitatione occurrit eis.

18 Nam verissimum principium illius est disciplinæ cupiditas;

19 Cura autem disciplinæ est charitas, & charitas observatio legum illius; attentio verò ad leges est incorruptæ vitæ firmamentum;

20 Vita autem incorrupta facit ut simus propinqui Deo:

21 Igitur cupiditas sapientiæ perducit ad regnum *ejus*.

22 Si ergo delectamini thronis & sceptris, reges populorum,

23 Honorate sapientiam, ut in seculum regnetis.

24 Quid autem sit sapientia, & quomodo extiterit, renuntiabo, nec celabo vos mysteria; sed a principio ortus pervestigans exponam [h] perspicuè cognitionem ejus, nec præteribo veritatem ipsam:

25 Neq; etiam cum invidia tabifica ambulabo, is enim non est communionem adepturus sapientiæ.

26 Multitudo autem sapientum est salus mundi, & rex prudens stabilimentum populi:

27 Quamobrem erudimini verbis meis, & utilitatem capietis.

[a] Græc. *præcisum.*
[b] Græc. *condonabilis est miser.*
[c] Græc. *tyrāni: sic versu. 22.*
[d] Græc. *invenient.*
[e] Græc. *cupite & instituimini: Hebraismus*
[f] Græc. *prudentiæ perfectio.*
[g] Græc. *circumit quærens.*
[h] Græc. *in evidens.*

ANNOTATIO.

11 Defensionem] *id est, excusationem a vita antecacta sua & peccatis præcedentibus.* 14 Antè noscatur] *nempe quàm ingenerata sit justa in animis illorum cupiditas.* 18 Nam verissimum] *gradatio elegantissima per inductionem, quam mutatis interdum vocibus figuravit author, sed planè eodem sensu.* 25 Is] *nempe qui cum invidia ambulaverit.*

CAPUT VII.

1 SUm quidem ego quoque mortalis homo, æqualis omnibus, & progenitus ab [a] homine primo ex terra facto:

2 Et in utero matris figuratus sum caro tempore decem mensium; coagulatus cum sanguine ex semine viri idq; per voluptatem [b] conjunctam somno:

3 Et ego quoque factus traxi communem nobis aërem, & in hanc terram iisdem perpessionibus infestus decidi; primam vocem similem omnibus emisi flens:

4 In fasciis educatus sum & curis.

5 Nemo enim rex aliud habuit initium naturæ suæ;

6 Sed unus est omnium ingressus in hanc vitam, & par exitus.

7 Propterea oravi, & prudentia data est mihi; invocanti mihi advenit spiritus sapientiæ.

8 Prætuli eam sceptris & thronis, & divitias nullas duxi [c] cum ea comparandas esse:

9 Neq; æquavi ei lapidem pretiosum; quia omne aurum respectu ejus arena exigua, & tāquam lutum æstimatur argentum ad eam:

10 Præ sanitate & specie dilexi eam, & proposui consilium mihi habendi eam pro luce; quia non occumbit proficiscens ex ea lux.

11 Advenerunt autem mihi hæc bona simul cum ea omnia, & innumeræ divitiæ [d] per eam:

12 Et lætatus sum de omnibus, quòd eorum dux esset sapientia; quamvis ignorarem hanc eorum genitricem esse.

13 Hæc & sine dolo didici, & sine invidia trado; divitias hujus non abscondo.

14 Thesaurus est hominibus qui nunquam deficit; duo qui utuntur, cum Deo contrahunt amicitiā, donis ex eruditione profectis commendari:

15 Mihi verò Deus dedit ut loquar ex sententia, & cogitem dignè donatis rebus: nam ipse & [e] ad sapientiam dux est, & constans sapientum rector.

16 Etenim in manu ipsius sumus, & nos & sermones nostri, omnisq; prudentia, & opificiorum scientia.

17 Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt cognitionem certam, ut cognoscam constitutionem mundi & vim elementorum,

18 Principium & finem mediúmque temporum,

19 Solstitiorum mutationes, & varietates tempestatum, anni [f] circuitus, & stellarum situs,

20 Naturas animantium, & animos bestiarum, spirituum vires, & cogitationes hominum,

[a] Græc. *protoplasto.*
[b] Græc. *veniente cum somno.*
[c] Græc. *in comparatione ejus.*
[d] Græc. *manibus ejus.*
[e] Græc. *sapientiæ.*
[f] Græc. *circulos.*

num, differentias plantarum, & radicum facultates:

21 Deniq; quæcunq; sunt occulta & manifesta novi; ' artifex enim omniũ docuit me sapientia:

22 Nam inest ei spiritus intelligens, sanctus, g simplex, multiplex, subtilis, mobilis, splendidus, impollutus, perspicuus, perpessionis expers, amans boni, acutus, expeditus, beneficus,

g Græc. *unigenus.*

23 Humanus, stabilis, certus, securus, omnipotens, omnia intuens, & permeans omnes spiritus intelligentes puros & summè subtiles:

24 Nam omni motu res mobilior est sapientia, & pervadit ac permeat omnia puritate sua.

25 Nam vapor est potentiæ Dei, & syncerus fluxus a gloria omnipotentis; propterea nihil inquinatum in eam incidit:

26 Nam splendor est a luce æterna, & speculum efficacitatis Dei expers maculæ, ac imago bonitatis ejus:

27 Cumq; una sit, omnia potest, & in se ipsa manens innovat omnia, & per ætates singulas in animas sanctas transiens amicos Dei & prophetas comparat.

28 Nihil enim diligit Deus, nisi eum qui habitat cum sapientia:

29 Nam ea est speciosior sole, & superat omnem stellarum situm, cum luce comparata ' prior esse deprehenditur:

30 Etenim illam excipit nox: sapientiæ verò non est prævalitura malitia.

ANNOTATIO.

3 Iisdem perpess.] *Græcam vocem legendam nominandi casu ipsum argumentum clamitat: quamobrem nobis hoc modo placuit reddere.* 20 Spirituum] *hæc non ad ventos pertinere, sed ad animi humani facultates ex adjunctis perspicuè cognoscitur.* 21 Artifex enim] *elegans Christi & spiritus æterni ex Deo Patre & Filio procedentis testificatio reliquo capite & sequentis principio continetur.* 29 Prior] *dignitate & præstantia, ut exponitur versu seq.*

CAPUT VIII.

1 PERTINGIT autem a [a] fine uno ad alterũ fortiter, & disponit omnia utiliter.

a Græc. *fine ad finem.*

2 Hanc amavi & exquisivi a juventute mea & quærens ducere hanc sponsam mihi [b] amore pulchritudinis hujus correptus sum.

b Græ. *amator fui pulchritudinis.*

3 Nobilitatem suam hac gloria exornat, quòd convictum Dei habet, Dominusque omnium amavit eam:

4 [c] Hæc enim est quæ docet scientiam Dei, & quæ eligit opera illius.

c Græc. *mystia enim est scietiæ Dei, & electrix operum.*

5 Quòd si divitiarum optabilis est possessio in vita, quid sapientia ditius hęc omnia operante?

6 Et si prudentia operatur, quis eorum quæ in natura sunt artifex potius est quàm ipsa?

7 Et justitiam si quis diligit, [d] elaboratæ ab ea res sunt virtutes: nam temperantiam & prudentiam edocet, justitiam & fortitudinem, quibus utilius nihil est in vita hominibus:

d Grę. *labores ejus.*

8 Sin etiam multiplicem experientiam desyderat aliquis, hęc novit vetera & futura cõjicit, scit versutias sermonum & solutiones ænigmatum, signa & portenta prænoscit eventusq; tempestatum ac temporum.

9 Judicavi itaq; hanc ducendam ad convictum [e] meum, sciens, futuram esse mihi consultricem bonorum, & consolationem a curis & molestia.

e Græc. *mihi.*

10 Per hanc gloriam in turbis habiturus sũ, & honorem apud seniores juvenis:

11 Acutus inveniar judicio, & in conspectu potentum admirationi ero:

12 Tacentem me expectabunt, & loquentem attentè audient, etiam loquente amplius manum imponent ori suo.

13 Per hanc habebo immortalitatem, & memoriam æternam venturis post me derelinquam:

14 Administrabo populos, & gentes subjicientur mihi:

15 Metuent me cùm audierint tyranni horribiles, in multitudine bonus videbor, & in bello virilis, ingressus domũ meã acquiescam ei:

16 Non enim acerbitatem habet conversatio ejus, neq; dolorem convictus ejus; sed lætitiam & gaudium.

17 Hæc ratiocinatus mecum & curans cũ animo meo, immortalitatẽ esse in cognatione sapientiæ,

18 Et in amicitia ejus delectationem bonam, & in laboribus manuum ejus divitias indesinentes, & in communi colloquii cum ea exercitatione prudentiam, & celebritatem in communicatione sermonum ejus; circumivi quærens ut assumerem eam apud me:

19 Eram autem puer bona indole, animamq; bonam sortitus eram;

20 Ac potius ut bonus eram, in corpus impollutum veneram:

21 Sed cùm agnoscerem me non aliter fore compotem illius nisi Deus dederit; atq; hoc ipsum novisse cujus sit gratia, esse prudentiæ; accedens Dominum oravi eum, & dixi ex toto animo meo:

CAPUT IX.

1 O DEUS majorum & Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo,

2 Et sapientia tua constituisti hominem; ut dominetur creaturis quę a te factæ sunt,

3 Et administraus mundum sanctitate & justitia [a] recto animo judicia exerceat:

a Græc. *in rectitudine animæ judicium judicet.*

4 Da

4 Da mihi sapientiam adsestricem [b] throni tui, ac ne reprobes me e numero filiorum tuorum:

[b] Græ. thronorum tuorum: enallage emphatica: ut vers. 12.

5 Nam ego servus tuus sum & filius ancillæ tuæ; homo infirmus, & vitæ brevis, & *tenuior adhuc in judicii ac legum intelligentia.

6 Etenim ut perfectus sit aliquis inter filios hominum, absente sapientia quæ a te est [c] nihili reputandus est.

[c] Græc. in nihilum.

7 Tu me antè elegisti regem populi tui, & judicem filiorum filiarumq; tuarum:

8 Dixisti ut ædificem tibi domum in monte sancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altera, imaginem * tabernaculi sancti quod ab initio præparavisti.

9 Tecum autem est sapientia, quæ novit opera tua, & quæ adfuit cùm faceres mundum, & quæ scit quid placeat in oculis tuis, & quid rectum ex mandatis tuis.

10 Emitte illam e sanctis cœlis, a throno inquam gloriæ tuæ mitte illam, ut [d] præsens versetur mecum in labore, & cognoscam quid gratum sit apud te:

[d] Græc. mecū præsens laboret.

11 Illa enim novit omnia atque intelligit, estque ductura me in actionibus meis moderatè, & conservatura me in gloria sua;

12 Eruntque accepta opera mea cùm judicabo populum tuum justè, & ero dignus throno patris mei.

13 Quis enim hominum cognoscat consilium Dei? aut quis cogitare possit quid velit Deus?

14 Nam ratiocinationes mortalium sunt timidæ, & *instabiles cogitationes eorum.

15 Infestum enim corruptioni corpus aggravat animam, & deprimit terrena habitatio mentem multis curis plenam:

16 Et vix conjicimus ea quæ in terra sunt, & quæ ad manus sunt laboriosè invenimus; quæ autem in cœlis sunt quis pervestigavit?

17 Et consilium tuum quis noverit, nisi tu dederis sapientiam, & miseris sanctum spiritū tuum *e locis* altissimis?

18 Sic enim correctæ sunt eorum qui in terra versantur semitæ, & res quæ placent tibi homines edocti sunt:

19 Itaque sapientia fuerunt servati.

ANNOTATIO.

1 O Deus] *Ab hoc capite ad finem usque libri oratio est & meditatio homine pio non indigna cujus exemplum videntur patres in suis meditationum, confessionum, & soliloquiorum libris imitati.* 5 Tenuior] *q.d. tenuis quidem corpore, sed mente animoq; tenuissimus.* 8 Tabernaculi sancti] *id est, illius cœlestis & æterni quod Deus ostendit Moschi, Exod. 25.40. ut interpretatur Apostolus Hebr. 8.5. nam sic accipiendum ostendunt verba sequentia.* 14 Instabiles] *id est proclives, ac potiùs præcipites ad lapsum: quod Græca vox propriè denotat.*

CAPUT X.

Genes. 1.

1 HÆC primum formatum parentem mundi qui solus creatus est conservavit,

2 Et eximens eum a delicto [a] ipsius dedit ei potentiam dominandi omnibus rebus.

[a] Græ. proprio.

3 Discedens autem ab hac injustus ira sua, unà periit cum furoribus quibus occidit fratrem.

Genes. 4.

4 Propter quem diluvio inundatam terram iterum servavit sapientia, quæ exiguo ligno justum gubernabat.

Genes. 7.

5 Hæc etiam in consensu improbarū gentium confusarum agnoscens justum, servavit eum inculpatum Deo; & in [b] summa filii *sui* miseratione fortem custodivit.

Genes. 11.

[b] Græ. visceribus filii.

Genes. 22.

6 Hæc justum pereuntibus impiis liberavit fugientem ab igne in civitates quinque descendente:

Genes. 19.

7 Cujus adhuc testimonium nequitiæ constituta est solitudo fumo diffluens, & plantæ inutili pulchritudine ferentes fructum, & statua salis constituta animæ non credentis monimentum.

8 Nam qui sapientiam præteriverunt non tantùm eo acceperunt damnum, quòd res bonas non [c] obtinent; sed etiam reliquerunt suæ ipsorum insipientiæ monimentum huic vitæ, ut ne iis quidem in rebus lateant in quibus lapsi sunt:

[c] Græ. cognoscunt: hebraismus.

9 Sapientia verò cultores suos e laboribus liberavit.

10 Hæc [d] fugientem ab ira fratris justum deduxit callibus rectis, demonstravit ei regnum Dei, & dedit ei cognitionem sanctorum; locupletavit eum in ærumnis, cùm multiplicaret labores ejus:

[d] Græc. profugum iræ: Genes. 28. Genes. 31. & 32.

11 Cùm avaritiā dominatus exerceretur in ipsum, hæc adfuit & ditavit ipsum:

12 Conservavit ipsum ab inimicis, & ab insidiantibus tutata est, certaminisque validi præmium dedit ei, ut cognosceret omni re potentiorem esse pietatem.

13 Hæc venditum justum non dereliquit; sed ex peccato liberavit eum: unà cum ipso descendit in foveam,

Genes. 37. & 39.

14 Neque in vinculis dimisit eum; *sed constanter adfuit* donec contulit ipsi sceptrum regni, & potentiam in eos qui tyrannicè vexabant eum, mendacesq; demonstrans illos qui vituperaverant eum dedit gloriā æternā ei.

Genes. 41.

15 Hæc populum sanctum & semen inculpatum liberavit a gente affligentium.

Exod. 12.

16 Ingressa est in animam administri domini, & formidabilibus regibus obstitit portentis & signis.

Exod. 5. & sequentibus.

17 Reddens sanctis mercedem sanctitatis laborum suorum deduxit eos via mirabili, & fuit eis tegumentum interdiu, & lux [e] stellaris noctu.

Exod. 14.

[e] Græc. stellarum.

18 Traduxit eos trans mare rubrum, & transvexit eos trans aquas multas;

19 Hostes verò eorum inundatione perdidit, cùm ex profunditate abyssi [f] eduxisset eos.

[f] Græc. fecisset ut ebullirent ii: sic 2. Mac. 1. 12.

20 Propterea justi spoliatis impiis cantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, & animo uno laudaverunt manum tuam propugnantem ipsos.

Exod. 15.

21 Nam sapientia os mutorum aperit, & linguas infantium disertas [g] reddit.

[g] Græc. ponit.

Caput XI.

1 FECIT ut succederent opera eorũ [a] administratione [*]Prophetæ sancti.
2 Permearunt desertum inhabitabile,& in locis aviis impegerunt tentoria:
3 Restiterunt hostibus, & inimicos ulti sunt:
4 Sitientes invocaverunt te, & data est ipsis aqua e petra abrupta, & e lapide duro remedium sitis.
5 Per quæ supplicio affecti sunt inimici ipsorum,
6 Per eadem ipsi in difficultatibus versantes sunt affecti beneficio.
7 Nam loco fontis perennis fluvii qui sanguine sanioso turbatus fuerat ad redargutionem mandati [b] de cædendis infantibus,
8 Dedisti ipsis aquam ex insperato largam,
9 Cùm demonstravisses per sitim quæ tum fuerat quomodo adversarios punivisses.
10 Cùm enim tentati fuerunt, quamvis misericordia erudirentur,agnoverunt quomodo irâ judicati impii sint tormenta passi.
11 Etenim hos tanquam pater admonens probavisti, illos verò tanquam rex [c] severus condemnans in quæstionem adduxisti,
12 Qui & absentes & præsentes pariter cruciati sunt.
13 Nam[*]duplex eos occupavit dolor & gemitus,[d] rerum præteritarum recordantes:
14 Cùm enim audivissent suis ipsorum suppliciis illos bono affectos esse, persenserunt Dominum.
15 Nam[*]quem [e]expositum olim abjectumque pro deplorato ludificantes habuerant, eũ [f] posterioribus eventis mirati sunt [g] quando siti fuerunt affecti a justorum siti dispare.
16 Pro insipientibus autem ratiocinationibus injustitiæ ipsorum, quibus errantes colebant reptilia rationis expertia & bestias viles misisti contra eos multitudinem animantiũ rationis expertium ad vindictam;
17 Ut cognoscerent per quæ aliquis peccat per eadem puniri ipsum.
18 Non enim difficultatibus distinebatur omnipotens manus tua & quę creavit mundum ex informi materia,quin posset immittere ipsis multitudinem ursorum, audacésve leones,
19 Aut plenas [*] [h] juvenis animi bestias incognitas,aut ignivomum efflantes halitũ strepitúmve ventilati fumi, aut instar fulguris ejaculantes ab oculis scintillas graves;
20 Quarum non tantùm noxa eos poterat simul atterere, sed etiam aspectus perterrefaciens perdere.
21 Quinetiam sine his uno afflatu cadere poterant a justitia [i] persequente, & ventilati a spiritu potentiæ tuæ: verum omnia mensura, numeroque,& pondere disposuisti.
22 Nam [k] quod multum potes hoc tibi semper adest, & robori brachii tui quis restiturus esset?
23 Quandoquidem tanquam momentum e lancibus est totus mundus coram te, & tanquam gutta roris descendens [l] manè in terram;
24 Misereris autem omniũ quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum [m] ut resipiscant.
25 Nam diligis omnia quæ sunt,& nihil abominaris eorum quæ fecisti; nec enim comparasti quicquam quod haberes odio.
26 Ecqui autem mansurum fuisset aliquid nisi tu voluisses? aut conservatũ fuisset[n]quod non accersivisses?
27 Sed parcis omnibus eò quòd tua sunt, ô Domine, animarum amans.

[a] Græc. *manu.* *Deut.*8.
*Exod.*17.
[b] Græ. *infãticida.*
[c] Græc.*præcisus.*
[d] Græc.*recordationibus præteritorum.*
[e] Græc.*in expositione.*
[f] Græc. *in fine eventorũ*
[g] Græc. *non similia justis sitientes.*
[h] Gręc.*recens creatæ.*
[i] Græ.*persequuti:ut passivè dicamus.*
[k] Græc.*multum posse.*
[l] Græc. *matutina.*
[m] Græc.*ad resipiscitiã.*
[n] Græc. *non vocatũ a te.*

ANNOTATIO.

1 Prophetæ sancti] *id est Moschis, quem servum Domini vocavit suprà* 10.16. 13 Duplex] *nempe quòd ipsi horrendam sitis gravitatem experirentur,& quòd iis ipsis rebus juvari populum Jehudæorum cognoscerent.* 15 Quem expos.] *id est Moschen,periphrasticè.* 19 Juvenis animi] *id est ferocissimi, ut solent juvenes feræ (quæ nondum adversa expertæ sunt) audaciores & ferociores esse.*

Caput XII.

1 NAM spiritus incorruptus tuus inest omnibus:
2 Ideo qui excidunt eos paululum corripis, & revocans in memoriam quibus in rebus peccaverint admones, ut abalienati a malitia credant in te,Domine.
3 Etenim [*] antiquos habitatores sanctæ terræ tuæ odio habens,
4 Eò quòd inimicissima facerent opera veneficiorum,& sacra impia,
5 (Qui & liberorum occisores erant immisericordes,& viscera comedebant humanarũ carnium)
6 [*]Et *facerent* epulum[a]sanguinarium[*]ex abominatione[*] mystæ cruenti sacrificii, & interfectores [*] animarum ope carentium parentes voluisti perdere manibus majorum nostrorum,
7 Ut [b] dignos incolas acciperet Dei filios hæc terra apud te omnium pretiosissima.
8 Sed etiam his tanquam hominibus pepercisti,& misisti præcursores tui exercitus vespas,ut illos paulatim profligarent ex ea:
9 Non [c] quòd potentia deficeret te impios in acie tradendi in potestatem justorum, aut bestiis gravibus aut verbo præciso ad unum atterendi;
10 Sed judicium exercens paulatim dabas locum pœnitentiæ, non ignorans improbam esse naturam illorum, nativamque malitiam illorum, & nequaquam mutatum iri ratiocinationem illorum in seculum;
11 (Nam semen erat maledictum inde a principio)

[a] Græ.*sanguinis.*
[b] Gręc.*dignum incolatum filiorum Dei.*
*Exod.*23.
*Jehoschubh.*24.
[c] Græc. *impotens.*

cipio) neque timens aliquem in peccatis ipsorum securitatem dabas.

12 Quis enim dixerit, quid fecisti? aut quis restiturus sit judicio tuo? & quis sit accusaturus te nomine gentium perditarum quas tu fecisti? aut quis [d] constiturus adversum te veniat vindex pro injustis hominibus?

[d] Græc. ad consistentiam tibi.

13 * Nam non est Deus præter te, cui curæ sunt omnia ut ostendas te non injustè judicasse:

14 Neque rex aut tyrannus * oculum obfirmare poterit in te propter eos quos pæna affecisti;

15 Sed ut justus es, justè omnia disponis, alienum ducens a potentia tua ut condemnes eum qui pœna non debet affici:

16 Nam potentia tua justitiæ principiũ est, & quod omnibus dominaris hoc facit ut parcas omnibus.

17 Cùm enim non crederis pro perfectione potentiæ robur demonstrare, etiam in iis qui agnoscunt * audaciam istam redarguis.

18 Tu autem dominium habens roboris * ex æquitate judicas, & cum summa indulgentia administras nos: adest enim tibi quando vis potentia.

19 Docuisti autem populum operibus hujusmodi oportere ut justus humanus sit, & [e] bonam spem effecisti in filiis tuis, quandoquidem tribuis in peccatis resipiscentiam.

[e] Græc. bonę spei fecisti filios tuos.

20 Si enim filiorum tuorum inimicos & reos mortis cum tanta attentione punivisti, tribuens tempus & [f] modum quibus abalienarentur a malitia ista:

[f] vel locum, sed hoc lumm

21 Quanta cum accuratione judicasti filios tuos, quorum majoribus juramenta & conventiones tradidisti bonarum promissionum?

22 Nos itaque erudiens inimicos nostros [g] infinitè castigas; ut tuam bonitatem curæ expectemus judicantes *de eis*, judicati vero mus misericordiam.

[g] Græc. decies millies.

23 Unde etiam eos qui [h] in prudente vita injustè vixerunt propriis ...diciavisti abominationibus.

[h] Græc. imprudentia vitę.

24 Etenim per vi... erroris erraverunt longius, deos existi...ites esse etiam * inhonora inimicorum ...um animalia; decepti tanquam infan...s vacui prudentia.

25 Pr...terea tanquam pueris rationis expertibus judicium [i] ad ludificandum eos immisisti.

[i] Græc. ad ludificationem.

26 Qui autem ludibriis increpationis non commonefiunt, justum Dei judicium experturi sunt,

27 Nam de quibus illi, cùm perpeterentur mala, [k] cum indignatione erant soliciti, de iis inquam quos putabant deos, * cùm se iisdẽ puniri viderunt, verum agnoverunt Deum quẽ olim novisse * negaverant: ideoq; [l] extrema illa condemnatio supervenit illis.

[k] Græc. indignabantur.

[l] Græc. terminus ille condemnationis.

ANNOTATIO.

3 Antiqu... hab.] *id est, Cenabhanæos de quorum maleficiis vide Levit. 18. & sequentibus.* 6 Et facerent] *sic ἀπὸ κοινοῦ verbum repetimus quod habetur ver. 4. quo facto locus apertus est.* Ex abominat.] *id est, ex abominanda liberorum cæde.* Mystæ cruenti] *harum vocum interpretatio cùm propter obscuritatem, tum propter lectionis varietatem difficilis est: nam alii legunt μύστας θιίας σοῦ, quod quid sibi velit nequeo divinare: alii μύστας θιασμοῦ, quam vocem divinum furorem significare hoc loco autumant, quia revera non divino, sed diabolico furore abripiebantur cultores isti. Ego ad veterem scripturam judico magis accedere si legas θυάσου, quam vocem Græci veteres pro cruentis sacrificiis acceperunt: unde apud illos θυασῶται dicti, quibus sacra erant communia ad fidem inter se obstringendam.* Animarum] *id est, liberorum suorum, qui egentes ope fuissent eam a parentibus imploraturi.* 14 Oculum obfirmare] *id est, obtutu fixo intueri faciem tuam, ut vel uno verbo obsistat tibi.* 17 Audaciam] *qua crederis non esse perfectâ potentiâ; aut si perfecta est, eam non demonstrare.* 18 Ex æquitate] *non autem severo judicio audaciam istam redarguis.* 24 Inhonora] *id est, pecora ipsa Jisraëlitarum, quorum hostes erant Ægyptii: vide Exod. 8. 26.* 27 Cùm se iisd.] *id est, cùm viderent animalia sua (quæ sententia ipsorum erant divinitate prædita) a Deo profligari, Exod. 9.* Negaverant] *Exod. 5. 2. & sequentibus*

CAPUT XIII.

1 ETENIM vani sunt omnes homines a natura, quibus inest Dei ignoratio; cum ex iis quæ vident bonis non potuerint eum novisse qui est, neque ad opera attendentes agnoverint artificem;

2 Sed aut ignem, aut ventum, aut citum aërem, aut orbem stellarum, aut violentam aquam, aut luminaria cœli Deos rectores mũdi esse putaverint.

3 Quorum si delectati specie ista Deos esse statuerunt, agnoscant quanto istis melior est dominus: nam ille naturalis pulchritudinis author creavit illa.

4 Quòd si potentia ac efficacitate in admirationem traducti, intelligant ex istis quanto sit potentior is qui comparavit ista:

5 Nam ex magnitudine & specie ac creatis rebus convenienter naturæ, earum opifex spectatus est.

6 Veruntamen in rebus istis criminatio * est parva: etenim ipsi fortasse errant quærentes Deum & volentes invenire:

7 Nam in operibus illius conversantes perscrutantur, & persuadentur visu, quia res quæ videntur pulchræ sunt.

8 Verùm e diverso ne isti quidem sunt digni venia.

9 Nam si tantum valuerunt cognoscere ut potuerint conjecturis assequi * seculum, istarum rerum dominum quomodo non invenerunt citius?

10 Miseri verò sunt, & mortuis incumbunt spes eorum qui appellant deos operam manuum hominum, aurũ & argentum [a] arte elaboratum, & figurationes animalium, aut lapidem inutilem, opus antiquæ manus.

[a] Græc. artis elaborationem.

11 Sin autem etiam aliquis faber materiarius aptam operi arborem succidens serra circumraserit scitè omnem corticem illius, & artem convenienter adhibens comparaverit utile

utile instrumentum ad minsterium vitę,

12 Et resegminibus operis ad comparationem alimenti consumptis sese expleverit;

13 Quod autem ex istis rejectum fuerit nullam ad rem utile, lignum tortuosum, & ramis adnatis plenum sumens sculpserit [b] accurato otio suo, & perita intelligentia formaverit illud

14 assimilaverit illud imagini humanæ, aut animanti alicui vili illud fecerit simile, inungerit rubica & fuco, rubefecerit colorem ejus, & omnem maculam quæ in eo est, obliverit,

15 Et faciens ei domunculam dignam eo in muro posuerit illud, & ferro confirmaverit:

16 Hic igitur providens quidem illi ut non decidat, sciens illud non posse sibi ipsi adjumentum afferre: etenim imago est, & opus habet adjumento.

17 Sed cùm de possessionibus, & nuptiis suis, & liberis orat;

18 Non pudet ipsum alloqui rem inanimam: sed de sanitate quidem invocat id quod nullis est viribus, pro vita verò quod mortuum est rogat, & pro auxilio [c] quod nullam planè sui experientiam exhibuit supplicat,

19 Et de profectione ab eo quod ne gressu quidē uti potest, & de quęstu & opere ac manuum consequutione ab eo quod ignavissimum est manibus commodam effectionem petit.

[b] Græc. curatione otii sui.

[c] Græc. imperitissimū: si hoc accipio activa significatione.

ANNOTATIO.

6 Est] *Hoc κατά τι accipiendum est q.d. isti homines duobus argumentis in sententiam hanc adducuntur, nempe specie & operatione eorum quæ habet pro diis, ac proinde digniores sunt excusatione quàm illi de quibus deinceps a ver. 10. nec tamen propterea planè sunt excusandi, ver. 8.* 9 Seculum] *id est, res naturales quæ in seculo sunt, indagare.*

CAPUT XIIII.

1 EDIVERSO aliquis se ad navigandum comparans & feros permeaturus fluctus lignum putridius inclamat eo quod fert ipsum:

2 Hoc etenim cupiditas quæstuum excogitavit, & artifex peritia comparavit,

3 Tuáque, ô pater, gubernat providentia: nam [a] proposuisti etiam in mari viam, & in fluctibus securum callem,

4 Demonstrans te posse ab omni re servare, ut etiam sine arte aliquis possit supergredi,

5 Neque vis otiosa esse opera sapientiæ tuæ: propterea etiam minimo ligno credunt homines [b] se ipsos, & pervadentes fluctum rate conservantur.

6 Nam etiam principio pereuntibus superbis gigantibus, spes mundi ad ratem confugiens reliquum fecit seculo semen naturæ *nostræ* gubernata manu tua.

7 Benedictum enim lignum fuit per quod est justitia:

8 Illud verò manu factum maledictum est, ipsum, & qui fecit illud: quoniam hic quidem elaboravit, illud verò corruptum nominatur Deus.

9 Ex æquo sunt exosa Deo, & qui facit impiè & impietas ipsius:

10 Etenim quod factum est cum eo qui fecit punietur.

11 Propterea etiam in idola gentium animadversio futura est, quia inter creaturas Dei ad rē abominandam facta sunt; ut [c] quæ sint offendicula animis hominum, & laqueus pedibus insipientium:

12 Principium enim scortationis est idolorum excogitatio, & illorum inventio corruptela vitæ:

13 Nam neque a principio erant, neq; in seculum futura sunt,

14 Cùm vana opinatione hominum venerint in mundum, ac propterea præcisus illarum finis excogitatus sit.

15 [d] Acerbo enim luctu vexatus pater cùm filii citò sublati imaginem fecisset; hominem tunc quidem mortuum, nunc verò ut Deum affecit honoribus, & subditis mysteria sacrificiaq; tradidit.

16 Deinde [e] procedente tempore invalescens hæc impia consuetudo tanquam lex custodita est & tyrannorum præceptis cultus sculptilibus attributus est:

17 Quos cùm [f] in os non possent honoribus prosequi homines eò quòd longè habitarent; longinquā eorū faciem effigurantes, conspicuam imaginem regis quem honorabant fecerunt, ut absenti [g] studiosè tanquam præsenti assentarentur.

18 Ad [h] incrementum autem cultus ignorantes etiam provocavit ambitio artificis.

19 Etenim hic fortasse dominatori volens placere detorserit arte similitudinem ad aliquid pulchrius:

20 Multitudo verò pertractum optima operis gratia hominem, qui paulò ante honorabatur jam numen esse duxerint.

21 Atque [i] hæ fuerunt in vitam hanc insidię, quòd aut calamitati, aut tyrannidi servientes homines nomen illud lapidibus & lignis imposuerunt quod communicari cum illis non potest.

22 Deinde non satis fuit errare in Dei cognitione; sed etiam in magno viventes bello ignorantiæ, tanta mala appellant pacem:

23 Nam aut sacrificia ex cæde liberorum, aut occulta mysteria, aut furiosas ex alienis legibus comessationes agentes,

24 Neque instituta vitæ, neque nuptias amplius puras custodiunt; sed alter alterum aut insidians tollit, aut adulterans dolore afficit:

25 Omnia denique se promiscuè habent, sãguis, & cædes, furtum, & dolus, corruptela, perfidia, tumultus, perjurium, perturbatio bonorum,

26 Gratiæ oblivio, animarū inquinatio, naturę immutatio, nuptiarum confusio, adulterium,

[a] Græc. dedisti.

[b] Græc. animas.

Genes. 6.

[c] Græc. & ad offēdicula & ad laqueum.

[d] Græc. intempestivo: metaphora à fructibus immaturis.

[e] Græc. in tempore.

[f] Græc. in aspectu.

[g] Græc. per studium.

[h] Græc. intentionem.

[i] Græc. hoc fuit vitæ ad insidias.

rium, & impudicitia.

27 Nam idolorum quæ ne nominanda quidem essent cultus principium omnis mali, *causaque, & finis est:

28 Aut enim lætantes furunt, aut prophetans res falsas, aut vivunt injustè, aut pejerant citò:

29 Nam qui inanimis idolis confidunt, quando jurarunt improbè, non expectant ut [k] injustitiæ arguantur.

30 De utrisque verò subsequentur ipsos ea quæ justa sunt, * eò quòd malè senserint de Deo attendentes idolis, & injustè juraverint dolo contemnentes sanctimoniam:

31 Non enim eorum per quos juratur potentia, sed *jus peccantium semper injustorũ hominum transgressioni supervenit.

k Græc. *injusti sint: Hebraismus.*

ANNOTATIO.

2 Hoc etiam] *Institutam comparationem inter lignum idoli & navis, ver. 1. deinceps explicat; agens de ligno navis, usque ad versum 8. de idolis verò, sequentibus.* 4 Supergredi] *id est, super mare ambulare cùm voles.* 5 Rate] *vel potius navi tumultuariè facta, qualis est ea quam Festus candicariam vocat.* 7 Per quod est] *id est, quo Ecclesia, thesaurus justitiæ tuæ, fuit conservata & adhuc permanet.* 12 Principium enim] *nam ex quo idola invecta sunt, timor Dei intercidit, & janua ad omnem nequitiam amplissima aperta est.* 14 Illarum] *nempe opinationum. q. d. falsi dolores sola opinione in stultorum mentibus ingenerati idola invexerunt, quibus superstitiosi excogitarunt se dolorem suum brevi emollituros & superaturos esse.* 21 Nomen illud] *id est, nomen Dei.* 27 Causaq;] *id est, efficiens ut inde a principio fuerit atque sit: nam cessante causa (ut aiunt illi) effectus cessat. sic ergo causæ nomen progressum & continuationem denotat.* 30 Eò quòd] *id est, propter impietatem atque injustitiam, ut Rom. 1.* 31 Jus peccantium] *id est, in peccantes a Deo latum, non ab idolis importatum.*

CAPUT XV.

1 TU autem, ô Deus noster, bonus es, & verax, longanimis, & misericordiâ administrans omnia:

2 Etenim si *peccaverimus, tui sumus nos qui novimus potentiam tuam: non sumus autem peccaturi, scientes nos in tuis reputatos esse.

3 Nam cognoscere te absoluta est justitia, & nosse potentiam tuam radix immortalitatis.

4 Neque enim seduxit nos improbæ artis humana cogitatio, neque umbra picturarum, qui labor infructuosus est, species maculata coloribus diversis,

5 Quarum aspectus insipientibus [a] appetentiã excitat, quę concupiscit mortuæ imaginis speciem carentem spiritu.

a Græc. *ad appetentiam venit.*

6 Rerum malarum amatores, dignique talibus expectationibus sunt & qui faciunt, & qui concupiscunt, & qui colunt eas:

7 Etenim figulus teneram terram premens laboriosè quidem fingit ad ministerium nostrum unum quodque *vas*; sed ex eodem luto finxit cùm vasa operibus mundi servientia contraria q; omnia similiter, quorum utriusq; quis sit cujusque usus judicat figulus:

8 Tum improbè laborans Deum vanum ex eodem fingit luto, *illius imaginem* * qui paulò antè e terra natus paulò post proficiscetur in eam ex qua desumptus est, cùm repetitum fuerit debitum præsentis vitæ.

9 Enimvero *curæ est ei non quòd laboraturus sit, neque quòd brevem vitam habeat; sed concertat cum aurificibus, & argentariis, & fabros ærarios imitatur, & gloriæ ducit quod res adulterinas fingit:

10 Cinis est cor illius, & terra vilior est spes illorum, & vita illius luto inhonoratior:

11 Qui ignoravit eum qui finxit se, & qui inspiravit ipsi animam efficacem, & sufflavit in ipsum vitalem spiritum.

12 Verùm ratiocinati sunt rem ludicram esse vitam nostram, & vitam hanc publicum mercatum esse quæstuosum: nam oportere dicunt undecunque etiam ex malo acquirere:

13 Hic enim supra omnes novit se peccare, qui materiæ terreæ fragilia vasa sculptaque fabricatur.

14 Omnes verò insipientissimi sunt, miseri inquam, insipientiores animis infantium, inimici populi tui, qui potentia in ipsum abutuntur:

15 Quandoquidem omnia idola gentium deos esse reputant, quibus neque oculorum usus ad aspectum est, neque nares ad contractionem aëris, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad contrectationem, & quorũ pedes inanes sunt ad gressum.

16 Homo enim fecit illa, & spiritus mutuatus effinxit illa: nam nemo homo similem illis potest Deum fingere:

17 Sed cùm sit mortalis, rem mortuam operatur manibus iniquis: melior enim est suis numinibus, quippe cum ipse quidem vivat, illa verò minimè.

18 Quin etiam animalia colunt inimicissima: nam etiamsi * dementiâ inter se comparentur, aliis deteriora sunt;

19 Neque ita pulchra sunt ad aspectum inter animantia, ut desyderemus ea; sed *fugerũt & Dei laudem & benedictionem ejus.

ANNOTATIO.

2 Peccaverimus] *id est, si vixerimus in peccatis, conscii sumus potentiæ tuæ: sed a peccatis abstinemus conscii æternę misericordiæ.* 8 Qui paulò antè] *id est, hominis mortalis: periphrasis.* 9 Curæ est ei] *id est, neq; laboris sui gravitatem, neq; vitæ brevitatem expendit: modò ambitiosam gloriam suam ex opificio suo consequatur.* 18 Dementia] *id est, ab homine dementissimo, qui ipse (ut ut mente careat) neq; ea desyderanda neq; servanda judicabit; sed a natura sentit animalia esse laude & benedictione carentia, ac proinde minimè esse colendas illorum species: quod ostenditur sequente vers.* 19 Fugerunt] *id est, & illaudata sunt ipsa per se, ac potiùs turpia, & maledicta apud omnes: ut sunt serpentes, quos Ægyptii coluerunt.*

CAPUT XVI.

1 QUAPROPTER a similibus puniti sunt [a] meritò, & a multitudine bestiarum cruciati.

2 Cujus punitionis loco benefecisti populo tuo, quibus [b] concupiscente appetentia alimentum præparasti novi gustus coturnicem:

3 Ut illi quidem concupiscentes ab alimento averterentur* propter demonstratam illam appetentiam eorum qui emittebantur etiam necessariam, hi verò paulisper indigentes effecti etiam novum participarent gustum.

4 Oportebat enim illis quidem qui tyrannidem exercebant indigentiam supervenire inevitabilem, his verò solùm ostendi quomodo hostes ipsorum cruciarentur.

5 Etenim quando illis sævus supervenit bestiarum furor, morsibusq; tortuosorum anguium corrupti sunt;

6 Non ad extremum usque mansit ira tua: sed ut admonerentur ad breve tempus fuerunt conturbati, symbolum habentes salutis ad recordationem mandati legis tuæ:

7 Nam qui advertebat ad illud non per illud servatus est quod videbatur ab ipso; sed per te servatorē omnium:

8 Atque hoc pacto persuasisti hostibus nostris te esse qui liberas ab omni malo.

9 Hos enim locustarum & muscarum occiderunt morsus, neque inventum est remedium animæ istorum; quia digni erant qui ab hujusmodi rebus punirentur:

10 Filios verò tuos ne venenatorum quidem draconum superarunt dentes, quoniam misericordia tua ex adverso veniens sanavit illos.

11 Nam ad recordationem sermonum tuorū velociter conservati sunt quando aculeis confixi fuerunt, ne in profundam oblivionem decidentes [c] abalienarentur a beneficio tuo.

12 Etenim neque herba neque malagma curavit eos; sed tuus, Domine, sermo qui sanat omnia:

13 Tu enim vitæ ac mortis potestatem habes, & deducis ad portas inferni reducisque.

14 Homo quidem occidit malitia sua; sed egressum spiritum non reducet, neque religaturus est animam desumptam:

15 Tuam verò manum nihil potest effugere:

16 Nam impii qui negabant te a se cognosci, flagellati sunt robore brachii tui, novis pluviis, grandinibusque, & imbribus [d] exagitati, quæ non poterant effugere, & igne consumpti.

17 Quod enim mirabile supra omnia est, in a qua extinguente omnia plus efficacitatis habebat ignis; quia hic mundus justorum propugnator est:

18 Nam modò quidem mitescebat flamma ne combureret animalia quæ contra impios immissa erant, sed ipsi intuentes agnoscerent se exagitari judicio Dei:

19 Modò verò etiam inter aquam supra ignis facultatem ardebat, ut terræ injustæ fœtus corrumperet.

20 Quorum loco alimento Angelorum cibasti populum tuum, &* comparatum panem sine labore e cœlo misisti ipsis, qui ad omnem voluptatem & omnem convenientem gustum poterat temperari.

21 *Substantia enim tua patefaciebat tuam erga liberos suavitatem, cùm occurrentis cujusque subserviens desyderio temperabatur secundum illud quod volebat quisque.

22 Nix autem & glacies sustinens ignem non tamen liquescebat, ut agnoscerent ignem ardentem in nive & in pluviis coruscantem fructus hostium consumpsisse.

23 Hic verò e contrario ut alerentur justi, etiam propriæ facultatis oblitus est.

24 Nam creatura tibi qui fecisti omnia subserviens ad punitionem contra injustos intēditur, & remittitur ad beneficentiam pro iis qui confidunt in te.

25 Propterea etiam in omnia tunc transformata, gratiæ tuæ omnium altrici subserviebat ad voluntatem [e] egentium;

26 Ut discerent filii tui quos dilexisti, Domine, naturas fructuum non alere hominem; sed verbum tuum eos qui tibi credunt conservare.

27 Illud enim quod ab igne non consumebatur, simpliciter a radio solis calefactum brevi liquescebat:

28 Ut notum esset oportere ut antevertamus solem ad gratias agendas tibi, & ad exortum solis oremus te.

29 Nam spes ingrati tanquam hyberna glacies liquescet, diffluetque ut aqua inutilis.

[a] Græc. *dignè.*
Exod. 17.
[b] Græ. *ad concupiscentiam appetentiæ.*
Numer. 21.
Exod. 8.
[c] Græc. *immobiles fierent.*
[d] Græc. *persequuti inevitabiliter.*
Psal. 78. 25.
[e] *vel precantium.*

ANNOTATIO.

3 Propter demonstr.] *Id est, propterea quòd Jisraëlitarum (quos ejiciebant ex Ægypto) penuriam videntes non curaverant, neque naturalis illorum appetentiæ quæ necessaria est miserti fuerant.* 20 Comparatum pan.] *periphrasis man qua author consultò utitur ut propriam Hebrææ vocis notationem indicet: vide Exodi 16.16.* 21 Substantia] *id est, substantia man a te creata & data populo tuo: sic malim accipere quàm referre ad naturam Dei.*

CAPUT XVII.

1* NAM magna sunt tua judicia & inenarrabilia; quapropter ineruditæ animæ erraverunt.

2 Iniqui enim, qui se dominatu abusuros in gentem sanctam præsumebant, detenti vinculis tenebrarum, & compediti inclusi tectis noctis lōgissimę, perfugæ à providentia æterna jacuerunt.

3 Nam cùm statuerēt se in occultis peccatis obscuro oblivionis velamento latitaturos esse, dispersi sunt expavescentes graviter & simulachris perturbati.

Exod. 10.

4 Neque enim [a] spelunca quę continebat ipsos vacuos metu conservavit; sed soni conturbantes ipsos circumstrepebant, & visa tristia [a] flebilibus formis apparebant.

a Grec. non ridentibus faciebus.

5 Ac ignis quidem nulla vis poterat illustrare, neque lucidæ astrorum flammæ sustinebant illuminare atram illam noctem;

6 Sed apparebat ipsis solùm pyra timore plena ultrò, exterritiq; a visione illa quæ non erat aspectabilis, ea quæ videbant ducebant [b] pessima:

b Græc. pejora: Atticismus.

7 Ita jacebant magicę artis ludibria, & contumeliosum indicium arrogantium prudentiæ suæ incumbentium.

8 Nam qui promittebant timores & perturbationes a laborante animo depellere, hi ridiculo ex timore laborabant.

9 Etenim si nihil ipsos turbulentum conterruerat;

10 Bestiarum transvectionibus, & reptilium sibilis abacti peribant tremebundi, & recusantes aërem intueri quem nulla ex parte poterant effugere:

11 Nam res timida est improbitas teste proprio condemnata, & semper res graves præsumit dum constringitur conscientiâ:

12 Nihil enim est metus nisi [c] abjectio eorum adjumentorum quæ a ratiocinatione sunt.

c Grec. proditio: sic versu seq. & 15

13 Cùm autem intrinsecus minor est ista abjectio, eo majorem ratiocinatur esse ignorantiam illius causæ quæ tormentum præbet.

14 Ii verò qui noctem illam revera [d] intolerabilem & ex inferni intolerabilis speluncis supervenientem eundem somnum dormiebant,

d Grec. impossibilem.

15 Modò portentis agitabantur fantasmatum, modò abjectione animi sui [e] deficiebant, cùm repentinus ipsis & non expectatus timor supervenisset:

e Græc. dissolvebantur.

16 Deinde hoc pacto quicunque tandem illuc inciderat, custodiebatur conclusus carcere carente ferro.

17 Nam sive agricola quis esset, sive pastor, sive laborum qui in desertis occupantur operarius, præoccupatus istam [f] inevitabilem necessitatem sustinebat:

f Grec. indissolubilem.

18 Una enim tenebrarum catena omnes constricti erant.

19 Sive sibilans ventus, sive commoda vox avium inter densos ramos, sive numerus aquæ euntis violentiâ, sive fragor immanis dejectarum petrarum, sive lascivientium animalium cursus invisus, sive rugientium immanissimorum animalium vox, sive [g] reflexa e cavitate montium echo, hæc illos exterrentia dissolvebant.

g Græc. refiacta, sive repercussu infracta, ut loquitur Plinius.

20 Totus enim mundus lucido perlustrabatur lumine, & in expeditis occupabatur operibus:

21 Solis autem illis supernè protensa erat nox gravis, imago tenebrarum quæ ipsos erant suscepturæ; sed ipsi sibi graviores erant tenebris.

ANNOTATIO.

2 Nam magna] *His verbis explicatur causa cur pios oporteat solem antevertere sanctis officiis, ut dictum est suprà 16.28. & cur e contrario Dei opera ab impiis non percipiantur.* 4 Spelunca] *id est, vana illa præsidentia qua statuerant fore ut obscuro oblivionis velo, tanquam in spelunca latitarent, ut dixerat versu proximo.* 7 Contumeliosum indic.] *id est, contumeliosa illa in Deum & Moschen magia, qua se jactaverant effecturos ut signa a Mosche edita essent ludibrio.* 13 Abjectio] *Græcè quidem legitur προσδοκία, id est, expectatio; sed vocem hanc pro altera consimili non dubito irrepsisse quam ex pręcedente versu & 15 reposuimus: sensus est quò minus urgetur conscientia, eò magis improbos confidere ignorari mala sua, quæ sunt ipsorum cruciatus causa.* 19 Commoda vox] *sic vertimus τὸ ἐμμελὲς sequuti Vitruvium: est enim commodum quicquid partes habet inter sese modulis convenientibus.*

CAPUT XVIII.

1 AT sanctis tuis maxima erat lux; quorum vocem quidem audientes, sed non videntes formam,

2 Prædicabant beatos illos quòd non paterentur eadem etiam quæ ipsi, & gratias agebant quòd non nocerent quamvis antè injuria affecti essent, & quòd discrepassent ab illis [a] veniam precabantur,

a Grec. gratiam.

3 Quorum loco igne flagrantem columnam, quæ & dux esset profectionis ignotæ & sol innocuus magnificæ peregrinationis, præbuisti.

Exod. 13.

4 Etenim illi digni erant qui privarentur luce & custodirentur in tenebris, qui inclusos custodiverant filios tuos, per quos incorrupta legis lux seculo danda erat.

Exod. 1. Exod. 2.

5 Cumque consilia inivissent illi occidendi infantes sanctorum; & exposito & servato uno filio ad redargutionem abstulisti illis multitudinem filiorum, quos uno animo insequētes perdidisti in aqua vehementi.

Exod. 14.

6 Illa nox prius innotuerat majoribus nostris, ut securè cognoscentes quibus credidissent juramētis freti illis bono essent animo.

7 Sic accepta est a populo tuo tum salus justorum, tum inimicorum perditio.

8 Ut enim puniveras adversarios, sic etiam nos accersens glorificabas.

9 Nam occultè sacrificaverant sancti bonorum pueri, & [b] divinam legem concordia disposuerant, eorundem pariter & bonorū & periculorum participes fore sanctos, jam majorum laudes animo præceptas concinentes.

b Græc. divinitatis.

10 Resonabat verò absonus inimicorū clamor, & miserabilis huc illuc ferebatur vox lamentantium puerorum.

11 Cùm servi pari jure cum domino puniti, tum popularis eadem perpetientis cum rege.

12 Unoque animo omnes [c] mortem unam nominantes mortuos habebant innumerabiles: neq; enim ad sepeliendū sufficiebant vivi, cùm momento uno [d] honoratissima ipsorum gene-

c Græc. in uno nomine mortis.

d Græc. honoratior.

generatio corrupta esset.

13 Nam qui nihil crediderant propter [a]veneficia, in primogenitorum interitu confessi sunt populum filium esse Dei:

14 Cùm enim quietum silentium contineret omnia, & nox in [e]suo veloce cursu media esset,

15 Omnipotens tuus sermo e cœlis e [f]throno regali præcisus bellator in medium interitui adjudicatæ illius terræ desiliit,

16 Ut gladium acutum ferens mandatum tuum non simulatum, qui consistens implevit omnia morte; cœlum quidem pertingens, sed etiam in terra ambulans.

17 Tunc repentè & visa somniorum gravium exturbarunt eos, & institerunt timores inopinati:

18 Et alius alibi postratus semimortuus patefaciebat quam ob causam moreretur.

19 Nam somnia quæ turbaverant eos hoc antè indicaverant, ne ignorantes cur malè afficiebantur perirent.

20 Contigit quidem aliquando justos etiam tentatio mortis, & fractio multitudinis facta est in deserto; sed non diu permansit ira:

21 Festinans enim vir inculpatus propugnavit, arma sui ministerii orationem & suffitus placationem afferens obstitit iræ & finem imposuit calamitati, ostendens se tuum servum esse.

22 Vicit enim vastatorem illum non robore corporis, non armorum efficacitate: sed verbo subjecit ultorem, juramenta majorum fœderaque recordatus.

23 Nam cùm jamque acervatim cecidissent alii super alios mortui, intermedius stans rescidit iram, & divisit viam quæ ad vivos *spectabat*:

24 [a]Quoniam talari vestimento impositus erat totus ornatus, & majorū gloriæ inerant sculpturæ lapidum ordinibus quatuor dispositæ, & majestas tua super diadema capitis illius.

25 His cessit vastator, & hæc timuit: nam sola illa sufficiebat iræ tentatio.

[e] Græc. *propria velocitate.*
[f] Græc. *thronis regalibus, ut sup. 9.4.*
Num. 16.

ANNOTATIO.

5 Uno filio] *Mosche.* 6 Prius innotuerat] *nam Deus imperaverat, Exodi 11. & Mosche verbis illius denuntiaverat, Exod. 12.* 12 Mortem unam nominantes] *id est, eam nominatim accersentes ex animo præ doloris sui gravitate.* 13 Veneficiā] *id est, artes magicas, de quibus supra 17.7.* 24 Quoniam] *i. quoniam sacerdotis summi officio defungebatur, qui in Lege typus erat Christi, ut Apostolus ad Hebræos docet.*

CAPUT XIX.

1 Impiis verò ad finem usque [a]animus institit immisericors:

2 Prænoverat enim res etiam futuras illorū fore, ut cùm ipsi permisissent discedere & [a]studiosè deduxissent illos, pœnitentia ducti persequerentur.

3 Nam cùm adhuc haberent præ manibus luctus, ejularentque ad sepulchra mortuorum alteram adhibuerunt cogitationem amentiæ, & quos emiserant supplicantes eos ut fugitivos persequuti sunt:

4 Trahebat enim ipsos ad finem istum digna ipsis necessitas; quæ eorum quæ acciderant oblivionem injecerat, ut plenè perferrent punitionem [a]tormentis illis deficientem,

5 Ac populus quidem tuus iter opinionē superans transiret; illi verò novam [b]consequerentur mortem.

6 Tota enim creatura in suo genere deintegro supernè reformabatur, ut deserviret propriis mandatis, ut tui pueri custodirentur illæsi.

7 Castra inumbrans nubes; & ex aqua quæ antè illic fuerat [c]fundus aridæ terræ fuit conspicuus, ex rubro inquam mari via expedita, & viridans campus e fluctu violento,

8 Per quem tota gens qui protegebantur manu tua transiverunt, spectantes portenta admirabilia.

9 Nam velut equi pasti sunt, & velut agni exultaverunt laudantes te, Domine, liberatorem suum.

10 Memores enim adhuc erant eorum quæ evenerant in terra peregrinationis suæ; quomodo pro generatione animalium terra eduxisset muscas, & pro aquatilib⁹ eructasset fluvius ranarum multitudinem.

11 Postea verò ipsi quoque viderunt novam progeniem avium, cùm abducti concupiscentia peterent escas [d]delicatas.

12 Nam ad consolationem ipsorum ascenderunt e mari coturnices.

13 Atque hæ quidem pœnæ supervenerunt peccatoribus, non sine antegressis signis, vi fulgurum: justè enim patiebantur a suis ipsorum improbitatibus: etenim [e][a]gravissimum peregrinorum odium exercebant:

14 Cùm [a]illi quidem [f]ignotos homines advenientes non acciperent, hi verò beneficos peregrinos servituti manciparent:

15 Neque solum istud, sed ([a]quæcunq; tandem sit horum consyderatio) cùm illi inimicè alienos exceperint, hi verò postquam [g]festivè acceperant homines jamque juris ejusdem participes laboribus gravibus afflixerint.

16 Itaque percussi sunt etiam cæcitate, sicut illi ad fores illius justi cùm vastis circumamicti tenebris quisque suarum forium viam perquireret.

17 Elementa enim per se commutata sunt, quemadmodum in Psalterio soni nomen numerosum mutant, etsi voces ubiq; permanent: quod quidem ex accurato rerum quæ factæ sunt aspectu licet conjicere.

18 Nam terrestria in aquatica mutabantur, & natatilia transibant super terram.

19 Ignis valebat in aqua propriæ facultatis oblitus, & aqua naturā [h]extinguendi non recordabatur.

20 Flammæ e diverso carnes animantium corruptioni infestarum non tabefaciebant, cùm hic ambularent, [a]neq; liquabile *man*, glaciali specie, genus ad liquescendum commodum alimenti [i]supra quam humani.

[a] Græc. *cum studio.*
Exod. 13.
[b] Græc. *invenirent.*
[c] Græc. *receptio vel revisitio: ut ita loquamur.*
Exod. 15.
Exod. 16.
[d] Græc. *deliciarum.*
[e] Græc. *gravius.*
[f] Græc. *non cognoscentes.*
[g] Græc. *cum festivitatibus.*
Genes. 19.
[h] Græc *extinctricem.*
[i] Græc. *ambrosiæ.*

21 Nam

21 Nam in omnibus, Domine, magnificasti populú tuum, & affecisti gloria, neque despexisti quin omni tempore & loco adsisteres.

ANNOTATIO.

1 Animus] *i. spiritus Dei in illos infestus: nam hæc vox* ἀπὸ κοινοῦ *ad sequentem quoque versum transferenda est.* 4 Tormentis illis] *i. quæ sola punitio desyderabatur ad tormenta antecedentia.* 13 Gravissimum] *quam gravitatẽ sequentibus author amplificat per Sedomitarum comparationem.* 14 Illi] *puta Sedomitæ, quorum instituitur cum Ægyptiis comparatio.* 15 Quæcunque tandem] *i. ut cunque istorum inter se comparatione placebit dispicere.* 20 Neque liquabile] *hîc repetendum est* εὐμαρτικὸς *tabefaciendi sive liquefaciendi verbum: sensus est, neq; flammæ ad quas coquebatur man hoc poterant efficere quod Solis radii præstabant: nam ad solem man liquescebat facillimè; ad ignem verò coquebatur, non autem dispéribat igne: cùm alioqui constitutione glaciali esset, & æquè dissolveretur Sole ac exaresceret: vide Exod. 16.*

ECCLESIASTICUS,

sive Sapientia *Jesu* filii Sirachi.

Incerti authoris præfatio.

1
HIC Jesus Sirachi erat filius, nepos Jesu ejusdem nominis.

2 Hic ergo temporibus inferioribus vixit post captivitatem & revocationem *populi*, & post Prophetas omnes fermè.

3 Avus autem ipsius Jesus, quemadmodum hic quoq; testatur, vir fuit inter Hhebræos laboris studiosus ac prudentissimus:

4 Qui non solùm aliorum hominũ præditorum intelligentia qui ante ipsum fuerant sapienter dicta contulit, verùm etiam ipse sua quædam pronuntiavit permultæ intelligentiæ & sapientiæ plena.

5 Cùm igitur librum hunc primus Jesus ferè bona ex parte collectum relinquens e vivis excessisset, Sirach ille post eum iterum assumens proprio filio Jesu reliquit illum.

6 Atq; hic eundem capiens totum conveniente r aptatum in unum[a] volumen comportavit, cùm sapientiam de suo, patrisq;, adeoq; de avi nomine appellasset; ex ipso nomine sapientiæ alliciens aut[b] ampliore studio auditor ad hujus libri meditationem accederet.

7 Itaq; sermones prudentiæ, ænigmataque & parabolas continet, & cùm singulares quasdam veteres Deoq; gratas historias de viris qui bene placuerunt Deo, tum orationem & hymnum illius: præterea etiam quibus beneficiis dignatus sit Deus populum suum *prosequi*, & quibus expleverit malis inimicos ipsorum.

8 Sectator Schelomonis hic Jesus fuit, nihil minus quàm ille[a] incũbens probandę sapientiæ & eruditioni: qui verè & multiplex fuit scientia, & appellatus est.

[a] Græc. cõ*positionem.*

[b] Grçc. *amanter magis haberet ad meditationem.*

ANNOTATIO.

1 Nepos] *Egente Elhhazari ut habent quidam libri infrà 50.21.* 3 Inter Hhebræos] *sic interpretari malumus ex versu ultimo.* 8 Incumbens] *Græcam vocem sic interpretor, cùm ex notatione illius, tum ex veritate hujus comparationis: nam alioqui blasphemum fuerit hujus sapientiam cum Schelomonis æquare sapientia.*

Prologus authoris in sapientiam Iesu filii Sirachi.

1
CUM multa & magna nobis per legem & Prophetas alios que qui hos sequuti sũt tradita fuerint, quorum causa laudãdus est Jisraël eruditionis nomine & sapientiæ;

2 Atq; ita non solùm ipsos cùm legent sapientiores fieri opus sit, sed etiam oporteat ut qui discendi erunt studiosi exteris utiles esse possint cùm dicendo, tum etiam scribendo:

3 Avus meus Jesus, postquam se plurimùm in lectionem dedisset tam legis prophetarumque quàm aliorum librorum [a] quos a patribus accepimus, atq; in eis aptam facultatem consequutus esset;

4 Adductus est ipse quoq; ut aliquid scriberet earum rerum quæ ad eruditionem & sapientiam pertinent,

5 Ut disciplinæ studiosi & qui horum facti sunt participes ampliùs adhuc augescant legi-

[a] Græc. *patriorum.*

legitima institutione vitæ.

6 Itaq; moniti estote ut [b] lectioni huic cũ benevolentia & attentione incumbatis, nobisque detis veniam si facultate vocum quarundam destitui videbimur quibusdam in locis, in quibus interpretandis studiosè laboravimus:

7 Non enim æquè valent eadem per se cùm dicuntur Hhebraicè, & cùm in linguam alterā transferuntur:

8 Neq; solùm ista; sed etiam alia, & lex ipsa & prophetiæ, & [c] libri reliqui non mediocriter antecellunt sermone suo enuntiata.

9 Nam trigesimo octavo anno Evergetæ regis, cùm venissem in Ægyptum & aliquod tempus ibi consumpsissem, inveni non mediocris disciplinæ viaticum.

10 Quapropter summè necessarium esse statui ut ipse aliquod studium laboremq; conferrem ad interpretandum hunc librum, multis vigiliis ad scientiam hanc adhibitis illo temporis intervallo:

11 Ut ad finem librum perductum ederemus, atq; hoc pacto eos qui in peregrinatione voluerint studio disciplinæ incumbere, antè informaremus in moribus quibus ex lege vitam traducerent.

b Græc. lectionem hanc faciatis.

c Græc. librorum.

ANNOTATIO.

9 Trigesimo octavo] *Aut hic locus corruptus dicendus est, aut ex eo corrigendum Eusebii Chronicon ubi Evergetes scribitur annos viginti sex tantùm regnum Ægypti tenuisse: quod posterius malim.* 10 Illo temporis interv.] *nempe quo a regione mea absui conversans in Ægypto.* 11 Peregrinatione] *i. hac vita, in qua peregrinamur absentes a Domino, ut Psal. 39.13. & 119.19. & 2. Corinth. 5.6.*

CAPUT I.

1 OMNIS sapientia a Domino, atq; apud ipsum est in seculum.

2 Arenam maris & guttas pluviæ, diesq; seculi quis enumeret?

3 Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, abyssumq;, & sapientiam quis pervestiget?

4 Prior omnibus creata est sapientia, & intellectus prudentiæ ab æternitate.

5 Fons sapientiæ est sermo Dei *versantis* in altissimis, & viæ ejus mandata æterna.

6 Radix sapientiæ cui retecta est, & callida ejus facta quis novit?

7 Unus est sapiens, reverendus valde, insidens throno suo,

8 Dominus is creavit eam, & novit ac recensuit eam,

9 Et effudit eam in omnia opera sua, adest omni carni pro donatione ejus & suppeditavit eam diligentibus ipsum.

10 Reverentia Domini est gloria, & prædicatio, lætitiaq; & corona exultationis.

11 Reverentia Domini delectatura est cor, & inditura lætitiam, gaudiumq;, & longævitatem.

12 Timenti Dominum bene futurum est ad finem usque: & die mortis ejus benedicetur illi.

13 Principium sapientiæ est revereri Dominum: hæc adest fidelibus, in utero cum ipsis creata est.

14 Cum hominibus fundamentum æternitatis nidificavit, & cum semine eorum *quibus* credita est.

15 Plenitudo sapientię est revereri Dominum: nam inebriat eos suis fructibus,

16 Omnem domum eorum implet [a] desyderatis rebus suis, & cellas fœtibus suis.

17 Utraque autem sunt dona Dei ad pacem.

18 Corona sapientię est revereri Dominum, progerminans pacem & incolumitatem [b] salutarem: nam gloriationem amplificat diligentibus eum.

19 Scientiam & cognitionem [c] intelligentem velut imbrem profundit sapientia, & gloriam exaltat eorum qui obtinent ipsam.

20 Radix sapientiæ est revereri Dominum, & rami ejus sunt [d] longævitatis.

21 Reverentia Domini depellit peccata, & permanens avertit iram.

22 Non potest iracundus [e] quisquam justificari; nam momentum iracundiæ ejus est ruinę ipsi.

23 Ad tempus sustinet longanimus, & postea editura est se lætitia ipsi:

24 Ad tempus occultaturus est sermones suos, & labia multorum enarrabunt intelligentiam ejus.

25 In thesauris sapientiæ sunt parabolę [f] scitæ; sed abominationi est peccatori pietas.

26 Si cupis sapientiam, observa mandata; & Dominus eam suppeditabit tibi:

27 Sapientia enim ac eruditio est reverentia Domini, & [g] perplacet ei fides ac mansuetudo.

28 Ne diffidas reverentiæ Domini [h] cùm egebis, neque accedas eum duplice [i] animo.

29 Ne simulatus esto [k] ut si ora humana habeas, & labiis tuis ne adhære.

30 Ne exaltes te ipsum, ut cadens non inducas animæ tuę ignominiam:

31 Nam revelaturus esset Dominus omnia occulta tua, & in medio congregationis dejecturus te;

32 Quoniam non accesseris ex veritate ad reverentiā Domini, sed animus tuus fuerit dolo plenus.

a Græc. desyderiis.

b Græc. salutis, vel curationis.

c Gręc. intelligentia.

d Græc. longævitas.

e Gręc. vir.

f Gręc. scientia.

g Græc. placitum ejus.

h Græc. indigens existẽs.

i Græc. corde

k Græc. in oribus humanis.

ANNOTATIO.

5 Ejus] *puta sapientiæ, id est, viæ quibus pervenitur ad sapientiam, sunt mandata æterna Dei.* 14 Fundamentum ætern.] *i. instravit inde a conceptu viam fidelibus qua perventuri sunt ad vitam æternā.* 15 Plenitudo] *vel exundatio; quam significationem spectare videtur inebriandi verbum.* 17 Pacē] *i. prosperitatem afferentia: respicit enim ad reverentiam Dei & sapientiam.* 29 Ut si ora] *i. ut si duas aut plures personas ageres, aut duo plurave ora haberes in capite tuo: hoc ita accipiendum adjuncta confirmant.*

CAPUT.

CAPUT II.

1 FILI, si ad serviendum Domino accesseris, compara[a] te ipsum ad tentationẽ.
2 Dirige cor tuum & perdura, neq; præfestines tempore [b] quo inducetur illa.
3 Agglutinator ei ac ne absistito, ut augearis ad finem usque tuum.
4 Quicquid inductum fuerit tibi, accipe libenter; & ad commutationem dejectionis tuæ *sperandam* esto longanimus:
5 Nam ut igne probatur aurum, sic homines accepti camino dejectionis.
6 Crede ipsi, & suscipiet te; & dirige vias tuas spemq; colloca in illo.
7 Qui reveremini Dominum, credite ipsi; ac non decidet merces vestra.
8 Qui reveremini Dominum, spem habetote de bonis, & de lætitia [c] æternitatis ac misericordiæ:
9 Qui reveremini Dominum, expectate misericordiam ejus; neque declinate ut non decidatis:
10 Aspicite ad antiquas ætates, & videte,
11 Quis fiduciam habens in Domino pudefactus est?
12 Aut quis manens in reverentia ejus derelictus est? aut quis invocavit eum & [d] despectus est ab eo?
13 Quoniam pius & misericors Dominus lõganimus, ac plurimus misericordia, & remittit peccata, & servat afflictionis tempore.
14 Væ cordibus timidis, & manibus remissis, & peccatori ingredienti 'calles duos.
15 Væ cordi remisso, quia non credit, propterea non protegetur.
16 Væ vobis qui perdidistis patientiam:
17 Ecquid facturi estis cùm [e] animadvertet Dominus?
18 Qui reverentur dominum, non diffident verbis ejus; & qui diligunt eum, conservabunt vias ejus.
19 Qui reverentur Dominum, quærent [f] ut placeant ei:
20 Et qui diligunt eum explebuntur lege.
21 Qui reverentur Dominum, præparabunt corda sua, & coram eo abjicient se ipsos,
22 *Dicentes*, incidamus in manus Dei, ac non in manus hominum.
23 'Nam ut majestas ejus, ita etiam est ejus misericordia.

[a] Græc. animam tuam, sic vers. 21.
[b] Græc. inductionis.
[c] Græc. seculi.
[d] Græc. despexit eum: sed passivè ad evidentiam reddidimus.
[e] Græc. inviset.
[f] Græc. beneplacitum apud eum.

ANNOTATIO.

14 Calles duos] *i. incerto homini, qui huc illuc ex dubitatione diffidentiaq; impellitur, Jacob. 1. 8.* 23 Nam ut], *id est, æquè hæc atque illa apud Deum infinita est: elegans consolationis locus.*

CAPUT III.

1 ME patrem audite filii, & ita facite ut salvi sitis.
2 Nam Dominus gloriã attribuit patri [a] ut superior sit liberis, & judicium matris firmavit in filios.
3 Qui honorat patrem, expiatur a peccato:
4 Et qui gloriam tribuit matri suæ, similis est ei qui thesaurum colligit:
5 Qui honorat patrem, de filiis lætabitur, & die orationis suę exaudietur.
6 Qui gloriam tribuit patri, longęvus erit:
7 Et qui auscultat Domino, quietem afferet matri suæ.
8 Qui reveretur Dominum, honoraturus est patrem, & tanquam dominis serviturus iis qui genuerunt ipsum.
9 Opere & sermone honora patrem tuum matremque, ut superveniat tibi 'ab hominibus benedictio:
10 Nam patris benedictio statuminat domos liberorum, maledictio verò matris eradicat fũdamenta.
11 Ne glorieris de ignominia patris tui; nam non est tibi [b] gloriæ patris ignominia.
12 Gloria enim hominis *existit* ex honore patris ipsius, & [c] probro est liberis mater ignominiosa.
13 Fili suscipe in senectute patrem tuum, neque dolore afficias eum in vita tua,
14 Et si quando deficietur intelligentia, da veniam, ac ne dedecore afficias illum, '*sed honorem habe* omnibus viribus tuis.
15 Misericordia enim [d] erga patrem tuũ non tradetur oblivioni, sed contra peccata' statumen domus erit adstructum tibi:
16 Die afflictionis fiet mentio tui, velut serenitate glaciei superveniente ita dissolventur pecca tua:
17 Tanquam blasphemus est qui derelinquit patrem suum, & execratione perfusus a Domino qui ad iram provocat matrem suam.
18 Fili, opera tua [e] mansuetè ad finem perduc, & ab homine accepto diligeris.
19 Quo major es, eò magis te ipsum abjice; & coram Domino [f] consequeris gratiam.
20 Multi sunt excelsi & gloriosi supra modum; sed mansuetis revelantur arcana: nam magna est potestas Domini, sed ab humilibus gloriam adipiscitur.
21 Difficiliora [g] captu tuo ne quæras temerè, & valentiora [h] viribus tuis ne exquiras insipienter; quæ mandata sunt tibi hæc sanctè cogita:
22 Non enim opus est tibi [i] ut occulta intuearis oculis.
23 [k] Ut redundantes sint sermones tui ne curiosè laborato:
24 'Nam plura [l] quàm intellectus humanus capiat demonstrata sunt tibi.
25 Multos seduxit præsumptio ipsorum vana, & suspicio prava labefactavit cogitationem eorum: 'pupillas non habens indigebis luce; sed si cognitionis es expers, ne annuntia to.

[a] Græc. super liberos.
[b] Græc. gloria.
[c] Græc. probrum.
[d] Græc. patris.
[e] Græc. in mansuetudine.
[f] Græc. invenies.
[g] Græc. te.
[h] Græc. te.
[i] Græc. occultis quæ intuearis.
[k] Græc. in redundantibus sermonũ
[l] Gręc. intellectu hominum.

26 Cor

26 Cor durum affligetur [m] tandem; & qui amat periculum, in illo periturus est.
27 Cor durum gravabitur rebus laboriosis, & peccator peccata addet peccato.
28 [n] Cùm inducitur superbo *afflictio*, non est curatio: itinera ejus radicitus convellentur, quia planta improbitatis radicata est in eo.
29 Cor intelligentis cogitabit de parabola, & auris hujusmodi auditoris [o] a sapiente exoptatur.
30 Ignem flammantem extinguet aqua, & misericors beneficentia expiabitur a peccato:
31 Nam Dominus qui reddit gratiosè facta, in posterum recordaturus est; adeò ut [p] quo tempore ceciderit ille, statumen consequuturus sit.

[m] Græc. *in ultimis*.
[n] Græc. *in inductione superbiæ*.
[o] Græc. *concupiscentia est sapientis*.
[p] Græc. *tempore casus sui inveniat statumen*.

ANNOTATIO.

9 Ab hominibus] *id est, a parentibus quibus authoritatem & jus attribuit Dominus suæ benedictionis conferendæ, ut Exod. 20.12. sic interpretatur sequens vers.* 14 Sed honor] *ellipsis contrarii ut Genes.* 18.19. 15 Statumen] *sic interpretamur ex vers.* 11. 24 Nam plura] *elegans ætiologia a rerum sive materiæ quam Deus nobis explicavit verbo amplitudine. q.d. ne acquiras fucos & lenocinia verborum, cùm hoc neque Dei exemplo præceptisve, neque rerum dignitati & amplitudini conveniat.* 25 Pupillas] *hoc modo comparantur cæcis quicunq; præsumptionibus animi & suspicionibus circumfluentes se putant esse lynceos.*

CAPUT IIII.

1 FILI, vitam pauperis ne destituito, neque [a] oculis indigentibus * protrahas *beneficentiam*.
2 Animam esurientem ne afficias molestia, neque protrahas viro [b] cùm in egestate est.
3 Cor [c] exacerbatum ne ampliùs turbes, neque protrahas donum ab indigente:
4 Supplicem afflictum ne abjicias, neque avertas faciem tuam a paupere:
5 Ab egente ne avertas oculum, neq; des locum homini maledicendi tibi:
6 Maledicentis enim te ex acerbitate animi sui orationem exaudiet qui fecit ipsum.
7 Amicum te ipsum [d] exhibe congregationi, & [e] coram magnate demitte caput tuum.
8 Inclina aurem tuam ad pauperem libenter, & responde ei [f] mansuetè verbis pacis.
9 Exime eum cui fit injuria e manu injurii; neque sis minuto animo cùm judicas.
10 Esto orphano tanquam pater, & pro viro matri [g] orphanorum:
11 Ita futurus es tanquam filius Altissimi, & diliget te magis quàm mater tua.
12 Sapientia exaltat filios suos, & prehendit manu eos qui quærunt ipsam.
13 Qui diligit eam, diligit vitam, & qui manè incumbunt in eam, lætitia explebuntur.
14 Qui obtinet eam, hæreditatem percipiet gloriæ; & quocunque ingreditur ea, *illic* benedicit Dominus.
15 Qui serviunt illi, sunt ministraturi *Sancto: nam diligentes illam diligit Dominus.
16 Qui obedit illi, judicaturus est gentes; & qui attendit ad illam, confidenter habitabit.
17 Si *crediderit, hæreditatem percipiet illius; & in possessione erunt horum [h] posteri
18 Nam distortè *quidem* ambulatura est cum eo [i] primum,
19 Timorem & metum adductura super eū, & cruciatura eum eruditione sua, donec crediderit anima ipsius & tentaverit ipsum in statutis suis:
20 Sed rursum redibit ad ipsum recta & lætificabit ipsum,
21 Detegens ipsi occultas res suas.
22 Si seductus fuerit; deseret ipsum, & tradet ipsum [k] potestati casus ipsius.
23 Conserva occasionem; & cave a malo:
24 Ac ne pudefias [l] pretio animę tuæ:
25 Nam est pudor adducens peccatum, & pudor est [m] gloriosus & gratus.
26 Ne suscipias personam [n] damno animæ tuæ, ac ne verearis ad ruinam tuam.
27 Ne prohibeas sermonem tempore salutis,
28 Ac ne occultes sapientiam tuam [o] ut bellus videaris.
29 Nam sermone cognoscitur sapientia & eruditio ex verbis linguæ.
30 Ne contradicas veritati [p] ullo modo, sed verecundia cohibetor [q] ne mentiaris inopia eruditionis tuæ.
31 Ne verecunderis confiteri peccata tua, neque vim affer defluxioni fluminis.
32 Ne substernas te ipsum [r] cuiquam stulto, ac ne suscipias personam potentis.
33 Ad mortem usque certa pro veritate, & dominus Deus pugnabit pro te.
34 Ne sis audax lingua tua, iners verò ac remissus in tuis operibus.
35 Ne sis tanquam leo domi tuæ & tanquā ex viso percutiens ad percutiendum inter famulos tuos.
39 Ne esto manus tua extenta ad accipiendum, ad reddendum verò contracta.

[a] Græc. *oculos indigentes: sic seq. versu.*
[b] Græc. *in egestate ipsius.*
[c] Græc. *irritatum, nempe inopia.*
[d] Gręc. *fac.*
[e] Græc. *magnati.*
[f] Græc. *in mansuetudine pacifica*
[g] Græc. *eorum.*
[h] Græc. *generationes.*
[i] Græc. *in primis.*
[k] Græc. *in manus casus, hebraismus.*
[l] Gręc. *pro anima tua.*
[m] Græ. *gloria & gratia.*
[n] Græc. *contra animam tuam.*
[o] Græc. *ad belliciem.*
[p] Græc. *ne quidem, secundum unum.*
[q] Gręc. *de mendacio ineruditionis tuæ.*
[r] Græc. *homini.*

ANNOTATIO.

1 Protrahas] *Nempe suppeditare quod ad vitam est necessarium: quod nos exprimimus uno beneficentiæ nomine.* 15 Sancto] *id est, Deo, quemadmodum hoc epitheto Hebræi plurimùm Deum notare solent.* 17 Crediderit] *nempe sapientia se ipsam homini commiserit. q.d. nunquam extorquebitur a Deo quicum se illa communicabit: sic accipitur hoc verbum versu* 19.

CAPUT

Caput V.

1 NE innitaris pecuniis tuis, ac ne dixeris sufficientes mihi sunt ad vitam.
2 *Ne persequaris animam tuam & robur tuum ambulando in viis cordis tui.
3 Ne dixeris, quis in me judicem ageret propter opera mea? nam Dominus [a] omnino injuriam tuam ulturus esset.
4 Ne dixeris, peccaveram; ecquid mihi adfuit molestum? nam dominus est longanimus, nequaquam verò dimissurus te.
5 De expiatione ne securus esto [b] cùm abundaveris, addendo peccata peccatis;
6 Ac ne dixeris, miseratio illius multa est, multitudinem peccatorum meorum expiabit:
7 Nam misericordia & ira apud ipsum citę sunt; sed super peccatores incubabit ejus indignatio.
8 Ne differas te ad Dominum convertere; neq; rejicias [c] de die in diem:
9 Subitò enim prodibit ira domini, qua attereris quando curam abjeceris ejus, & tempore ultionis disperderis.

[a] Græc. ulciscens.
[b] Græ. in abundantia.
[c] Græ. diem ex die.

10 Ne innitaris pecuniis [d] injustè partis: nam nihil adjuvaturæ sunt [e] quo die ultio adducetur.
11 Ne ventiles ad omnem ventum, neq; pergas in omnem viam: ita est peccator bilinguis:
12 Esto stabilis certa tua intelligentia, & unus esto sermo tuus.
13 Esto celer [f] ad bene audiendum, estoq; ex veritate vita tua & cum tolerantia responsionem rectam eloquere.
14 Si tibi est intelligentia, respondeto proximo; sin minus, manus tua super os tuum esto.
15 Gloria & ignominia in loquutione est, & lingua hominis est [g] ruinæ ipsi.
16 Ne voceris susurro, ac lingua tua ne insidiator:
17 Nam furi quidem inest laboriosa turpitudo, sed bilingui pessima condemnatio.
18 *In re magna æquè ac parva ne ullam quidem rem ignorato.

[d] Græc. injustis.
[e] Græc. die inductionis.
[f] Græc. in auditione tua bona.
[g] Græ. ruina.

ANNOTATIO.

2 Ne persequaris] *i. ne similiter voluntati tuæ ad eam explendam, aut robori tuo ad demonstrandum illud innitaris.* 18 In re magna] *i. utrisque in rebus certò explora voluntatem Dei; ut certior de ea factus securo animo obsequaris.*

CAPUT VI.

1 INPRIMIS [a] pro eo quod amicus es ne efficiaris inimicus; nam malum hoc nomen pudoris & probri hæreditatem percipiet: ità peccator bilinguis ignominiam habiturus est.
2 Ne efferas te ipsum in consilio animæ tuæ, *ut non huc illuc rapiatur, velut taurus, anima tua.
3 *Folia tua comedes; sed perdes fructus tuos, ac te ipsum relinques ut lignum aridum.
4 Anima prava perdit possessorem suũ, qui ludibrium inimicorum ipsam effecturus est.
5 Guttur suave multiplicat amicos suos, & lingua bene loquẽs multiplicat qui bonis verbis compellent ipsam.
6 Qui pacem colant tecum, multi sunto; consiliarii verò tui unus e millenis.
7 Si comparaturus es amicum, in afflictione compara eum, neque citò credas te ipsum ei:
8 Nam est amicus tempore suo qui non per manet die afflictionis tuæ:
9 Est item amicus qui ad inimicitiam [b] traducitur, & certamen [c] probrosum tibi revelaturus est;
10 Item amicus est mensarum particeps, qui non permanebit die afflictionis tuæ;
11 Sed rebus secundis tuis erit tanquam tu, & in familiares tuos utetur libertate:
12 Sin deprimeris, contra te stabit; & a facie tua occultabitur.
13 Ab inimicis tuis separator, & ab amicis tuis tibi attende.

[a] Græ. pro amico ne &c.
[b] Græc. trãsportatur.
[c] Græ. probri.

14 Amicus fidus valida est protectio, quem qui [d] adeptus est, thesaurum adeptus est.
15 Amici fidi non est pretium quo permutetur, & nullum est pondus [e] æquans pulchritudinem ejus.
17 Amicus fidus medicamentum est vitæ, quem qui timent Dominum, consequentur.
17 Qui timet Dominum, diriget amicitiam suam, quia [f] prout ipse est, sic etiam propinqui ipsius futuri sunt.
18 Fili, a juventute tua elige eruditionem, & ad canos usque consequêris sapientiam.
19 Cujus bonos fructus expectato.
20 Nam in elaboratione ejus paululum fatigaberis, sed citò comedes de fœtibus ejus.
21 Quàm aspera est valde rudibus! cùm in ea non permaneat excors.
22 *Tanquam lapis indicaturę fortis apud illum futura est, nec tardabit abjicere eam:
23 Nam sapientia *secundũ nomen suum est, neque est multis manifesta.
24 Audi, fili, & elige sententiam meam, neq; abjice consilium meum, sed infer pedes tuos in pedicas ejus, & in collare ejus collum tuum.
25 Subde humerum tuum, & bajula eam, neque inimicè feras vincula ejus.
26 Ex toto animo tuo accede eam, & totis viribus tuis conserva vias ejus:
27 Investiga, & quęre, & innotescet tibi; deinde compos factus eam ne dimittito:
28 [g] Tandem enim consequeris requiem ejus, & vertetur tibi in lætitiam:

[d] Græc. invenit.
[e] Græc. pulchritudinis ejus.
[f] Græ. secũdum ipsum.
[g] Græ. in ultimis invenies.

29 Eruntq;

29 Eruntq; tibi pedicæ illius pro tegumento roboris, & collaria ejus pro stola gloriæ:
30 Nam ornamentum aureum est ei, & vincula ejus sunt glomus hyacinthinum.
31 Ut stolam gloriæ indues eam, & coronã exultationis tibi ipsi circundabis.
32 Si cupiveris fili, erudieris; & si dedas animum tuum, eris solers:
33 Si dilexeris audire, recipies intelligentiam; & si inclinaveris aurem tuam, sapiens eris.
34 In multitudine seniorum consiste, & qui sapiens est huic agglutinare; omnem narrationem divinam cupito audire, & parœmiæ intelligentiæ ne effugiant te.
35 Si virum intelligentem videris, manè adito eum; & gradus januarum ejus deterito pes tuus.
36 Cogitationem habe in mandatis Domini perfectè, & præcepta ejus meditare semper: ipse stabiliet cor tuum, & [g] concupita sapientia tradetur tibi.

[g] Græ. *concupiscentia sapientiæ.*

ANNOTATIO.

1 Malum hoc] *Nempe mutabilitatis & inconstantiæ in amicitiis continendis.* 2 Ut non] *quasi dicat, ne si tuo ipsius consilio acquiescas, ac non aliorum consilia complectaris, labores ex consiliorum instabilitate, & tanquam taurus ferociens incerto & vago impetu huc illuc feraris : quod malum alienis ferè consiliis corrigitur.* 3 Folia tua] *loquutio est συγχωρητική, qua sapiens hominem consiliis suis præfidentem compellat allegoricè: tua (inquit) consilia sunt velut folia recèns enata, quibus si utaris, & fructus tuos & te ipsum ita perdideris, ut si quis tenera folia germinaq; arborum comederet.* 22 Tanquam lapis] *id est, non pluris faciet eam quam lydium lapidem quisquis aurum nescit, sed perinde abjicit ut gemmam gallus Æsopicus.* 23 Secundum nomen] *id est, sapientum est solùm, qui sunt paucissimi.*

CAPUT VII.

1 Ne facias mala, & mala non deprehendent te.
2 Absiste ab injusto, & peccatum declinabit a te.
3 Fili, ne serito in sulcis injustitiæ, & minimè [a] septuplum eorum metes.
4 Ne requiras a Domino principatum, neque a rege cathedram gloriæ.
5 Ne justitiam tibi asseras coram Domino, neque coram rege sapientiam.
6 Ne quæras fieri judex, ne non valeas injustè facta tollere; ne quando metuas a facie potentis, & ponas offensionem in recto itinere tuo.
7 Ne pecces in multitudinem civitatis, & ne immittas te ipsum in turbam.
8 Ne [b] alligeris bis peccato: nam uno non eris innocens.
9 Ne dixeris, ad multitudinem donorum meorum respiciet, & cùm obtulero Deo altissimo accipiet: ne parvo animo sis in oratione tua, & ne despicias exercere misericordem beneficentiam.
10 Ne derideas hominem [c] cujus anima in acerbitate versatur: est enim qui deprimat & qui exaltet.
11 Ne exares mendacium in fratrem tuum, neque amico facias [d] similiter.
12 Ne velis mentiri ullo mendacio: nam assiduitas ejus non est futura [e] bono.
13 Ne verbosus sis in multitudine seniorũ, neque repetas sermonem in oratione tua.
14 Ne oderis laboriosum opus, & agricolationem creatam ab Altissimo.
15 Ne referas te ipsum in multitudinẽ peccatorum:
16 Memento iram non tardaturam esse.
17 Deprime valde animam tuam, cùm ultio impii ignis & vermis futura sit.
18 Ne commutes amicum ulla re quæ sit indifferens, neque fratrem germanum auro ophirio.
19 Ne aberres ab uxore sapiente & bona; nam gratia ejus est superior auro.
20 Ne affligas famulum opus facientem [f] fideliter, neque mercenarium qui tradit [g] se ipsum.
21 Famulum intelligentem diligito anima tua, ne prives eum libertate.
22 Si pecora tibi sunt, inspice illa: quòd si utilia sunt tibi, permaneant tibi.
23 Si liberi sunt tibi, erudi eos; & flecte a juventute collum eorum.
24 Filiæ sunt tibi, attende ad corpus earum; neque hilarem præbeas erga illas vultum tuum.
25 Eloca filiam, & confeceris opus magnũ: sed viro intelligenti trade illam.
26 Uxor est tibi ex animo, ne ejicias eam; exosæ verò te ipsum ne addicito.
27 Ex toto corde gloria affice patrem tuũ, & matris dolores ne obliviscaris:
28 Memento te per illos fuisse genitum: quid enim redditurus es eis, quemadmodum illi fecerunt tibi?
29 Ex toto animo tuo reverere Dominum, & sacerdotes ipsius admirare, ex totis viribus dilige eum qui fecit te, & ne derelinquas ministros ejus.
30 Time Dominum, gloriaque affice sacerdotem:
31 Et da ei partem prout mandatũ est tibi.
32 Primitias, & *sacrificium* [h] pro reatu,
33 Et donum [i] armorum, & sacrificium sanctificationis, primitiasque sanctorum:
34 Et mendico porrige manum tuam, ut consecrata sit benedictio tua.
35 Gratia doni coram omni vivente *spectata est*; etiam super mortuo gratiam ne avertito.
36 Ne recedas a flentibus; sed cum lugentibus luge.
37 Ne pigreris infirmum invisere: nam ex hujusmodi *rebus* amaberis.
38 In omnibus sermonibus tuis memento [k] finis tui, & in [l] æternum non peccaturus es.

[a] Græc. *ea septula.*
[b] Græc. *alliges bis peccatum.*
[c] Græc. *qui est in acerbitate anima sua.*
[d] Græc. *simile.*
[e] Græc. *ad bonum.*
[f] Græc. *in veritate.*
[g] Græc. *animam suam.*
[h] Græc. *pro delicto.*
[i] Græ. *brachiorum.*
[k] Græc. *ultimorum tuorum.*
[l] Græc. *seculum.*

ANNO-

ANNOTATIO.

9 Ne parvo animo] *Sensus est, ne putes fore ut misericordiam donariis & oblationibus consequaris; sed omissa illa inani fiducia toto animo implora Dei misericordiam, qua una Deus tibi propitius est & tu acceptus illi: & eandem misericordiam quam a Deo expetis pro viribus tuis exerce, quam ille ut pater præstat, & tu ut filius misericordis patris.* 15 Ne referas] *id est, ne facias peccatis tuis ut peccatoribus accenSearis a Deo; sed judicii venturi metu in officio contineor.* 18 Ullare quæ] *sensus est, amicitiam tantisper contine dum potes bona in Deum fide & conscientia; neque propter ullam rem mediam sive indifferentem, quam sine fidei damno pius acquirere potest aut amittere, amicitiæ jacturam facito: sic infrà 27.1.* Ophirio] *Græca verba depravata sunt, pro quibus ita legendũ spondeo,* μηδὲ ἀδελφὸν γνήσιον σου ἐν χρυσῷ Ὠφείρ. 33 Sanctorum] *id est, quæ cum sanctis communicandæ sunt ex lege, & ad sanctum locum pertinent.* 35 Super mortuo] *id est, etiam mortuorum nomen in posteris ipsorum cole, ut loquitur Scriptura Ruth 1.8. quod genus loquutionis explicant sequentia.*

CAPUT VIII.

1 NE contendas cum homine principatũ obtinente, ne quando incidas in manus ipsius;

2 Ne rixeris cum homine divite, ne quando ' statuat adversum te libram:

3 Multos enim perdidit aurum, etiam regũ animos inclinavit.

4 Ne contendas cum homine [a] verboso, neque aggeras ad ignem illius ligna.

5 Ne ludificeris cum rudi, ' ut non afficiantur ignominia progenitores tui.

6 Ne probro afficias hominem revertentem a peccato; memento nos omnes esse [b] infestos increpationibus.

7 Ne ignominia afficias [c] ullum de senectute ipsius, etenim ex [d] numero nostro senescunt *homines.*

8 Ne læteris de mortuo tibi inimicissimo, memento nos omnes mori.

9 Ne despicias narrationem sapientum, sed in proverbiis illorum conversare:

10 Nam ab illis disces eruditionem, etiam ad ministrandum rectè magnatibus.

11 Ne aberres a narratione senum: etenim didicerunt ipsi a suis parentibus.

12 Quia ab ipsis disces intelligentiam etiam ad dandum tempore necessitatis responsum.

13 ' Ne incendas carbones peccatoris, ne comburaris igne [e] flammante illius.

14 Ne resilias a conspectu contumeliosi, ut nõ insideat velut insidiæ ori tuo.

15 Ne mutuum des homini potentiori te; quòd si dederis mutuum, ita esto quasi perdideris.

16 Ne spondeas supra vires tuas: quòd si spoponderis, ita curam habe quasi soluturus.

17 Ne judicio experiaris contra judicem, nã secundum opinionem illius [f] judicabitur.

18 Cum audace ne [g] facias iter, ut non sit gravis in te: hic enim pro voluntate sua facturus est, & unà peribis hujus insipientia.

19 Cum iracundo ne [h] ineas certamen, ac ne [i] facias cum eo iter solitarium: ita enim *videtur* sanguis in oculis illius, quasi nihil esset; & ubi non est auxilium, ibi dejiciet te.

20 Cum stulto consilium ne ineas, nam non posset celare verbum.

21 Coram alieno rem occultandam ne facias: nescis enim quid pariturus sit.

22 Cuivis homini ne exponans [k] animum tuum, & ne referat tibi gratiam falsam ullus.

[a] Græc. *linguace.*
[b] Græc. *in increpationibus.*
[c] Græc. *hominem.*
[d] Græc. *nobis.*
[e] Græc. *flamma.*
[f] Græc. *judicabunt eum, Hebraismus*
[g] Græc. *ambules in via.*
[h] Græc *facias.*
[i] Græc. *ambules cũ eo solitudinem.*
[k] Græc. *cor: ut vers. 3.*

ANNOTATIO.

2 Statuat adversum] *Id est, ne muneribus oblatis ita prævaleat judicio contra te, ut fit cùm lanci alteri plus ponderis imponitur: sic accipiendum commonstrat versus sequens, cum dicitur etiam libra aut pretio apposito inclinari animos regum, qui tamen pretio minus corrumpi possunt.* 5 Ut non affic.] *id est, ne sis dedecori tuis parentibus, ex proverbio Dionysodori Trœzenii apud Plutarchum,* Τίς πατέρ' αἰνήσει εἰ μὴ κακοδαίμονες υἱοί; 13 Ne incendas] *id est, ne provoces & irrites hominem sceleratum.*

CAPUT IX.

1 NE sis zelotypus uxoris [a] versantis in sinu tuo, neque doceas *eam* contra te disciplinam malam.

2 Ne dedas mulieri [b] te ipsum, ut ' illa supra te ipsum ascendat.

3 Ne occurras mulieri meritoriæ, ne quando incidas in laqueos ejus.

4 Cum psaltria ne sis assiduus, ne quando capiaris institutis illius.

5 Virginẽ ne studeas habere notam, ne quãdo offensionem subeas ' increpationibus illius.

6 Ne des te ipsum meretricibus, ut non perdas hæreditatem tuam.

7 Ne circunspicias *eam* per vicos civitatis, etiam in solitariis illius viis ne erres.

8 Averte oculum a muliere formosa, neque studeas habere notam pulchritudinem alienã.

9 Nam pulchritudine mulieris multi seducti sunt, & ab ea tanquam ignis amor accenditur: ne ergo accumbas in ulnis complectens eam.

10 Cum muliere nupta ne sedeas planè, neque ' symbolam cum illa conferas ad vinum:

11 Ne quando declinet anima tua ad illam, tuoq; spiritu in perditionem delabaris.

12 Ne relinquas amicum veterem, nam recens non est æqualis illi.

13 Vt vinum novum, amicus novus: si inveteratum fuerit, tum [c] suaviter comprehende ipsum.

14 N. invideas gloriæ peccatoris; nescis enim quæ sit illius subversio.

[a] Græc. *sinus tui, id est, tibi charissimę ut Deut 28. 54.*
[b] Græc. *animam tuam: sic deinceps.*
[c] Græc. *cum lætitia.*

d Græc. *ne placeas tibi placitis impiorum.*

15 d *Ne placeant tibi impiorum placita: memento eos * ad inferos usque minimè justos fore.
16 Longè absiste ab homine qui potestatem habet occidendi, ut minimè suspiceris timorem mortis:
17 Quòd si accesseris, ne delinquas; ut non eripiat statim vitam tuam.

e Græc. *in medio laqueorum.*

18 Cognosce te e medios laqueos pervadere, & in projecturis murorum civitatis ambulare.
19 Pro viribus tuis conjecturam fac de f altero, & cum sapientibus ini consilia; cum intelligentibus esto cōfabulatio tua, & tota narratio tua de lege Altissimi.

f Græc. *propinquo.*

20 Viri justi sunto convictores tui, & in reverentia Domini esto gloriatio tua.
21 g Opera artificum laudatur opus, & dux populi sapiens sermone suo.

g Græc. *manu.*

22 Formidabilis est in civitate sua vir h verbosus, & qui præceps est sermone suo odio futurus est.

h Græc. *linguax ut supra 8.4.*

ANNOTATIO.

2 Illa] *Nempe quæ ex lege viro subjecta est & tenetur lege illius, Rom. 7.2. & 1. Corrin. 7.39. quamobrem* ὕπανδρος *appellatur infrà ver. 12.* 5 Increpationibus illius] *id est, cùm illa increpabitur factis sui nomine.* 10 Symbolam] *aliud est symbolum, id est, hospitalis tessera, aliud verò symbola, id est, collatum pretium nomine hospitii; hic verò planè de symbola verba accipienda sunt.* 15 Ne placeant] *hunc versum cum præcedente putamus conjungendum prout duo membra inter se respondent, pro eo quod est, neque illorum gloriam appetas neque studia & institutum vitæ.* Ad inferos usque] *id est, unquam.*

CAPUT X.

1 JUDEX sapiens erudit populum suum, & principatus intelligentis ex ordine institutus est.

a Græc. *secundum judicē populi, sic etiam, &c.*

2 a Qualis est judex populi, tales etiam sunt ministri ejus; & qualis est dux civitatis, tales omnes habitatores ejus.
3 Rex rudis perdit populum suum, civitas verò intelligentia potentum habitabitur.
4 In manu Domini est potestas hujus terræ, & eum qui utilis est in ea suscitabit suo tempore.
5 In manu Domini est prosper successus viri, qui faciei literati gloriam suam appositurus est.
6 De ulla injuria ne irascaris proximo, & ne agas quicquam b contumeliosis factis.

b Græc. *contumelia.*

7 Odiosa est coram Domino & hominibus superbia, & * ab utrisque ejicitur delictum injustum.

c Græc. *gente in gentem.*

8 Regnum a c gente una ad alteram traducitur propter injustè facta, & contumelias, pecuniasque dolo partas: quamobrem superbit terra & cinis?
9 Avaro etenim nihil est iniquius:
10 Nam hic etiam suam ipsius animam venalem efficit, quia d dum vivit * abjiciunt *eam* interanea ipsius.

d Græc. *in vita ejus.*

11 Longam infirmitatem resecat medicus; & * qui rex est hodie, cras etiam moriturus est:
12 Mortuo enim homine hæres serpentum & bestiarum ac vermium futurus est.
13 Principium superbiæ est cùm homo absistit a Domino, cùm ab opifice suo absistit e animus ipsius:

e Græc. *cor.*

14 Nam principium peccati est superbia; & qui tenet eam contumeliis *quidem* abominandis afficit, sed subvertetur tandem.
15 Propterea f admirabiles inducit castigationes Dominus, & tandem subvertit eos:

f Græc. *mirificat (ut ita loquamur) Dominus inductiones.*

16 Thronos magistratuum tollit Dominus, & collocat mites in loco illorum intus:
17 Radices gentium superbarum evellit Dominus, & plantat in gloria humiles earum loco:
18 Regiones gentium subvertit Dominus, perdens eas usque ad fundamenta terræ.
19 Sustulit ex eis, eosque perdidit;
20 Et amovit e terra memoriam eorum.
21 Non est a creatione indita hominibus superbia, neque ira animi natis mulierum.
22 Semen g securum est eorum qui reverentur Dominum, & pretiosa planta eorum qui diligunt ipsum; semen h ignominiosum est eorum qui non attendunt legi, semen i errabundū est eorum qui mandata transiliunt.

g Græc. *securitatis.*
h Græc. *ignominiæ.*
i Græc. *erroris.*

23 k Inter fratres qui dux ipsorum est honoratus est; sed qui reverentur Dominum in oculis illius *sunt honorati.*

k Græc. *in medio fratrum.*

24 * Ante sortem principatus est reverentia Domini, duritas verò superbiaque amissio est principatus.
25 Divitis & gloriosi, ac pauperis, horum gloriatio est reverentia Domini.
26 Non est justum ut pauper intelligens afficiatur ignominia, neque convenit gloria affici * virum peccatorem.
27 Magnates quidem, judicesque, & potentes afficiuntur gloria; sed non est eorum quisquam major eo qui reveretur Dominum.
28 Famulo intelligenti ministrabunt liberi; & vir scientia præditus cùm eruditur, non obmurmurabit.
29 Ne sapientem age in opere tuo faciendo, neque gloriosum age tempore angustiæ tuæ.
30 Nam melius est ei qui operatur & abundat omnibus, quàm qui gloriosum agit & indiget pane.
31 Fili, mansuetudine gloriam compara animæ tuæ, & da honorem ei prout digna est.
32 Eum qui peccat in animam suam quis justum pronuntiet? & eum qui vitam suam afficit ignominia quis ornet gloria?
33 Pauper afficitur gloria propter scientiam suā, dives verò afficitur propter divitias suas:
34 Is autē qui in paupertate afficitur gloria, quanto magis etiam afficeretur in divitiis?

ANNOTATIO.

7 Et ab utrisque] *Hunc locum ex sermonis Hebraici comparatione hoc modo reddimus, & sequentium verbor*

verborum ratione: docetur enim sequentibus primùm ut ab hominibus expelluntur potentes qui authoritate sua abutuntur; deinde verò ut deturbantur a Deo, sive morte, sive judiciis extra ordinem effectis. 10 Abjiciunt eam] *id est, nihil minus quàm suam ipsius animam possidet, cùm eam perinde exponat ac si ultrò omnes hominis partes etiam intimæ conclamarent nullam animæ rationem haberi a se.* 11 Qui rex est] *id est, & longam tyrannidem pestemq; reipublicæ resecat mors.* 24 Ante sortem] *id est, antequam vir bonus obtineat principatum & honores sortiatur apud Deum, tamen tam est in pretio quàm magistratus ullus; ut contra qui dignitatem obtinet, si improbus est, nullius est pretii.* 26 Virum] *virum hoc loco ex Hebræorum usu accipe, pro eo qui divitiis aut alia re præstat: atque hoc pacto constabit antithesis.*

CAPUT XI.

1 SAPIENTIA humilis *viri* exaltabit caput ipsius, & [a] inter magnates faciet ut considea t.

2 Ne laudes [b] quenquam de pulchritudine ipsius, neque abomineris [c] ullum ex aspectu ipsius.

3 Parva est inter volucres apis, sed principatus est condimentorum dulcium fructus illius.

4 De amictu vestimentorum ne glorieris, & [*] die honoris ne extollaris; nam admirabilia sunt opera Domini, occultaque opera ejus hominibus.

5 Tyranni multi resederunt [d] humi, & is de quo nulla fuerat suspicio gestavit diadema.

6 Multi potentes ignominia valde affecti sunt, & gloriosi traditi in aliorum manus.

7 Priusquam perquisiveris, ne crimineris: cognosce primùm, atque tum increpa.

8 Priusquam audiveris, ne respondeas; & in medium sermonum ne immittas verbum.

9 De re quæ [e] non attinet te ne litiges, & in judicio peccatorum ne [*] consideas.

10 Fili, ne in multis occupentur actiones tuæ; nam si multis incubueris, non eris innocens; & si persequaris *multas*, minimè consequeris; & si aufugeris; minimè effugies.

11 Est qui defatigatur laborans & festinans, atque eò magis deficitur.

12 Est ignavus indigens sublevatione, deficiens robore, & abundans paupertate, quem oculus Domini [f] beneficentissimè intuetur, & quem erigit ex abjectione ipsius,

13 Cujus exaltavit caput e contritione, & de quo multi contemplantes admirati sunt.

14 Bona & mala, vita & mors, paupertas divitiæq; sunt a Domino.

15 Sapientia, scientiaq;, & cognitio legis a Domino; charitas & viæ bonorum operum ab eo sunt.

16 Error & tenebræ creatę sunt [*] cum peccatoribus; sed qui exultant in malis cum eis malum consenescit.

17 Donum Domini permanet piis, & benevolentia ejus successum bonum confert in seculum.

18 Est qui ditescit attentione & parsimonia sua: [*] atq; hæc portio ipsius est e mercede ipsius

19 Quòd cùm dicit ille inveni requiem & jam comedam indesinenter de bonis meis, nescit tamen quale tempus præteribit ipsum, ut ea relinquat aliis moriens.

20 Consiste [*] in fœdere tuo, & versare in illo, atque in opere tuo veterasce.

21 Ne admireris opera peccatoris; sed crede Domino, & permane in labore tuo.

22 Nam leve est *factu* in oculis Domini, ut quàm citissimè ditet pauperem.

23 Benedictio Domini est in mercede pii, qui hora cita progerminat benedictionem ipsius.

24 Ne dicas, quæ est utilitas mihi [g] ab officio? & quæ deinceps mihi futura sunt bona?

25 Ne dicas, sufficiunt mihi, & *satis* multa sunt mihi quæ habeo, quid ergo deinceps affligem me in vita mea?

26 [*] Tempore bonorum est malorum oblivio, & tempore malorum non est bonorum recordatio:

27 Nam facile est coram Domino ut die mortis reddat homini secundum opera ipsius.

28 [*] Afflictio horæ oblivionem deliciarum efficit, hominis verò consummationem revelatio operum ipsius.

29 Ante mortem beatum ne prædices quenquam; etiam de liberis suis vir agnoscitur.

30 Ne quemvis hominem inducas in domū tuam: nam multæ sunt insidiæ diaboli.

31 Ut perdix venatrix in cavea, ita est cor superbi, & velut speculator invadens ad ruinā:

32 Nam bona in mala convertens insidiatur, etiam iis qui stant a suis partibus imponit maculam.

33 E parva scintilla multę conficiuntur prunæ, & homo peccator in sanguinem insidiatur *multum*.

34 Attentè cave a malefico: nam res pravas fabricatur, ne quando indat tibi maculam in seculo *duraturam*.

35 [*] In domum recipe alienum, & te pervertens conturbatione abalienabit te a rebus quę tibi propriæ sunt.

[a] Græc. in medio magnatum.
[b] Græc. virum.
[c] Græc. hominem: sic deinceps.
[d] Græc. in pavimento.
[e] Græc. non est tibi.
[f] Gręc. ad bona.
[g] Græc. placiti.

ANNOTATIO.

4 Die honoris] *Id est, quemadmodum consyderato homine indignum est ut se de suis vestibus efferat, ita etiam indignum est ut de honoribus glorietur, cùm tam varii a Deo subministrentur exitus.* 16 Cum peccatoribus] *id est, cum omnibus hominibus qui a natura peccatores sunt, sed alii sapientiam a Deo obtinent præcedente ver. alii in naturali sua constitutione veterascunt.* 18 Atque hæc port.] *videlicet quæ exponitur sequente versu.* 20 Fœdere tuo] *videlicet quod tu cum Deo iniisti & accepta ab eo promissionum fide confirmasti te in functione tua permansurum ut exponitur sequente versu.* 26 Tempore bonorum] *hic versus ad verba quoque præcedentia pertinet illius hominis qui dicit se usurum rebus præsentibus, & quandoquidem sibi bona adsunt se mala oblivione sepulturum & de illis tum demum fore solicitum cùm supervenerint. quæ verba redarguuntur sequentibus.* 28 Afflictio] *comparatio est a minore*

ex præcedente hypothesi: si ita est (*dicis* (*inquit*) *tempore malorum non esse boni recordationem & unius horæ afflictionem afferre deliciarum omnium oblivionem, quid ergo futurum putas cùm in judicio suo opera hominis revelabit Deus?* 35 In domum] *ironicôs principium versus accipiendum est. Alluditur autem ad proverbium qui canem alit externam, &c.*

CAPUT XII.

1 QUANDO benefacies cognosce cui facias, & [a] referetur gratia tuis beneficiis.

[a] Græc. *erit.*

2 Benefac pio, & retributionem consequeris; quòd si non ab ipso, at ab Altissimo.

3 Non erunt bona ei qui assiduè incumbit in mala & qui misericorde beneficentia non gratificatur, da pio ac ne peccatorem suscipias.

4 Benefac humili ac ne des impio, impedito panes tuos ac ne des ei ut non illis potestatem in te comparet: nam duplicia mala comperies *obvenire* tibi pro bonis omnibus quibus eum affeceris.

5 Nam etiam Altissimus peccatores odit & piorum gratia redditurus est ultionem, sed custodit eos ad diem illum validum ultionis eorum, da viro bono, ac ne suscipias peccatorem.

6 *Non ejicitur secundis rebus amicus iste, sed non occultus erit in adversis inimicus.

7 Secundis rebus alicujus tristes sunt inimici ejus, adversis autem illius etiam amicus separatur.

8 Ne credas inimico tuo in seculum:

9 Nam sicut æs affert æruginem, sic etiam *pravitas illius.

10 Etiamsi abjiciat se & inflexus ambulet, insiste animæ tuę & custodi ab illo *ipsam:* sic eris erga ipsum tanquam qui abstergit speculum & cognosces *non intulisse æruginem ad extremum usq;.

11 Ne statuas eum apud te ipsum ne quando cùm subverterit te cōsistat in loco tuo, ne colloces eum ad dexteram tuam ne quando sedem tuam quærat occupare, & [b] tandem cognoscas sermones meos & pungaris verbis meis.

[b] Græc. *in extremis.*

12 Quis misereatur incantatoris a serpente morsi aut omnium accedentium bestiis? sic hominis peccatorem accedentis & se [c] admiscentis peccatis ejus *nemo miserturus est.*

[c] Græc. *uná fermentati.*

13 Horam *unam* tecum permanebit in statione justa; sed si declinaveris nequaquam perdurabit:

14 Ac labiis quidem suis aget suavem inimicus, sed in animo suo versabit consilia te in foveam evertendi:

15 Oculis suis lachrymabitur, sed si occasionem invenerit non poterit impleri sanguine; mala si obveniant tibi, ibidem priorem quàm te invenies illum, & quasi velit succurrere supplantabit calcem tuum.

16 *Caput suum movebit, & applaudet manibus, & hîc illîc susurrabit multa, ac vultum suum commutabit.

ANNOTATIO.

6 Non ejicitur] *Hic versus de improborum amicitia dicitur hoc modo, cùm bene est, non agnoscuntur amici infidi, ac proinde ejici non possunt: sed rebus adversis non erit obscura illorum inimicitia: quod argumentum hoc toto capite exornatur.* 9 Pravitas] *nempe vitium affert amicitię, ut æs rebus adjunctis æruginem.* 10 Non intulisse] *id est, experieris hac cautione adhibita non fore tibi damnosam illius æruginem, quam alioqui ex diuturno contagio contracturus esses.* 16 Caput suum] *id est, te eversum ludificabitur, nec amplius dissimulabit odium: loquutiones sunt parœmiacæ, ut 2. Reg. 19. Psalm. 22. & alibi passim.*

CAPUT XIII.

1 QUI attrectat picem, inquinabitur ea; & qui communicat cum superbo, similis fiet ei.

2 Pondus [a] superans vires tuas ne tollas in vita tua, & cum eo qui robustior est te aut ditior te ne communices.

[a] Græc. *suprate.*

3 Quid communicatura esset olla cum lebete? illa si allidet, eadem conteretur.

4 Dives cum injuriam fecit, [b] rogatur tamen; pauper cùm injuriam fecit, hic etiam minatur ampliùs.

[b] Græc. *rogant ipsum: Hebraismus.*

5 *Si utilis fueris, [c] opera tua utitur; quòd si deficiaris, afflicturus est te.

[c] Græc. *operatur in te: Hebraismus.*

6 Et si habueris, convictor erit tuus; cumq; exhauserit te, tum non laborabit ipse.

7 Si opus te habuerit, & seducet te arridens tibi, & faciet tibi spem alloquens te bonis *verbis* & dicens, quid opus est tibi?

8 Sed pudore afficiet te *cibis suis bis aut ter *oblatis* donec exhauserit te, & [d] tandem deridebit te; ac postea videns te derelinquet te, & caput suum movebit adversum te.

[d] Græc. *in ultimis.*

9 Attentè cave ne seducaris mente,

10 Et ne abjiciaris *hac lætitia cordis tui.

11 Accersente potentiore te, esto ut qui subducit se; & eò magis te perget accersere.

12 Ne irruas, ut non detrudaris nullo judicio habito; & ne longè absistas, ut non tradaris oblivioni.

13 Ne des operam ut ex æquo alloquaris eum & ne credas pluribus verbis ejus: nam multa loquutione probaturus est te, & tanquam arridens perquisiturus res occultas tuas.

14 *Immisericors est qui non custodit sermones: nam afflictioni tuæ & vinculis non parciturus est.

15 Conserva & attende valde ut audias, nam cum casu tuo obambulas.

16 Audiens ista, *in somno tuo vigila.

17 Tota vita dilige Dominum, & invoca eum ad salutem tuam.

18 Omne animal diligit simile sibi, & omnis homo diligit *propinquum sibi.

19 Omnis caro congregatur cum suo genere, & ad similem sibi agglutinatur vir.

20 Quid communicaturus esset lupus cum agno?

21 Quæ pax esset hyenę cum cane? & quæ pax diviti cum paupere?
22 Vt venationes leonum sunt onagri in deserto, ita pascua divitum sunt pauperes.
23 Vt abominationi est superbis abjectio, ita est abominationi apud divitem pauper.
24 Dives [e] jactatus statuminatur ab amicis, pauper verò cadens amplius ab amicis depellitur.
25 Divitis collapsi multi sunt defensores; cùm res tacendas eloquutus est, tamen justum ipsum pronuntiant:
26 Si humilis lapsus est, increpatur ipse; si enuntiaverit [e] verbum intelligentię, non tamen tribuitur ipsi locus.
27 Divite loquente omnes silent, etiam sermonem ejus exaltaverunt ad nubes usque.
28 Pauper loquente dixerunt, quis iste est? & si offenderit ampliùs, subvertere solent ipsum.
29 Bonæ sunt divitiæ quibus non inest peccatum, & mala paupertas in ore impii.
30 Cor hominis mutat vultum ipsius, sive ad bona spectet, sive ad mala: nam animus in delectatione virescens bonum vultum efficit.
31 Vestigium cordis [*] in bonis *versantis* est vultus virens, inventio autem parabolarum est [f] laboriosa cogitatio.

[e] Græc. *intelligentiâ.*

[f] Græc. *cum labore.*

ANNOTATIO.

5 Si utilis] *Apostrophe ad pauperem.* 8 Cibis suis] *id est, uno aut altero convivio obstringet te ita ut pudori futurum sit tibi, nisi operam tuam universam ei commodaveris arbitratu ejus.* 10 Hac lætitia] *id est, hac inani honoris specie, quæ te imprudentem videretur primùm lætitia perfundere.* 14 Immisericors] *puta in se ipsum. quasi dicat, qui verba non temperat & librat coram potentioribus, is vitæ suæ pessimè consulit.* 16 In somno tuo] *id est, quisquis cum potentioribus versaris, etiam tum cùm dormis istud documentum meum cogitare debes.* 18 Propinquum sibi] *id est, conditione non absimilem.* 24 Jactatus] *vel ejectus procellis & rerum adversarum fluctibus.* 31 In bonis versantis] *id est, quòd jamque bona præsentia percipit & iis cum delectatione fruitur: cui commodo ex adverso opponitur parabolarum inventio, id est, cùm torquendus est animus in dictis excogitandis, aut rebus pervestigandis quæ fugiunt nos.*

CAPUT XIIII.

1 BEATUS est vir qui non labitur ore suo, ac non pungitur peccatorum multitudine:
2 Beatus quem non condemnat anima ipsius, & qui non decidit de spe sua in Dominum.
3 Viro [a] sordido non sunt bonæ divitiæ, & viro invido quorsum pecunię?
4 Qui colligit [b] subtrahendo animę suæ, colligit aliis; & de bonis illius facient delicias alii.
5 Qui sibi ipsi malus est, cui nam erit bonus? non enim lætatur de pecuniis suis.
6 Non est pejor eo qui sibi ipsi invidet, atque hæc retributio est malitiæ illius.
7 Nam si benefecerit *sibi*, invitus facit, & [c] tandem declarabit malitiam suam.
8 Invidus ad aspectum oculi malus est, avertens faciem despicit animas.
9 Avari oculus non impletur parte, & injustitia improbi exiccat animam ipsius.
10 Oculus malus invidet pani, & indigens est in mensa sua.
11 Fili, prout habueris, tibi ipsi benefacito, & oblationes dignè offerto Domino.
12 Memento mortem non tardare, & pactum [d] cum sepulchro non fuisse demonstratum tibi.
13 Antequam moriaris benefac amico, & pro facultate tua extende *beneficium* & dato ei.
14 Ne defrauderis die bono, & pars cupiditatis bonę ne prętereat te.
15 Nónne alteri relicturus esses labores tuos, & defatigationes tuas [e] divisuris hęreditatem?
16 Da & accipe, & [f] sanctè regito animam tuam:
17 Nam non est in sepulchro cur alimentum quæras.
18 Omnis caro tanquam vestimentum veterascit: nam hæc constitutio est inde a seculo, [g] omnino moriturus es.
19 Quemadmodum folium virens in densa arbore illud abjiciente & hoc producẽte, ita etiã *se habet* generatio carnis & sanguinis: illa moritur, hæc verò gignitur.
20 Omne opus putrescens deficit, & cum eo abiturus est opifex illius.
21 Beatus vir qui cum sapientia res honestas meditatur, & qui intelligentia sua res sanctas disserit;
22 Qui consyderat vias suas cum corde suo, etiam res occultas [*] illius percipiet mente: [h] persequere illam ut vestigator, & [i] velut insidiator vias illius explora.
23 Qui flexus inspicit per fenestras illius, & ad januas illius auscultat,
24 Qui versatur proximè domum illius, & pangit ad muros illius palum, statuens tentorium suum ad manum illius:
25 Hic diversabitur in diversorio [*] bonorum, ponet liberos suos sub tegmine illius, & sub ramis illius acquiescet.
26 Protegetur ab illa adversus æstum, & in gloria illius diversabitur.

[a] Græ. *parvi verbi.*
[b] Gręc. *ab anima sua.*
[c] Græ. *in ultimis.*
[d] Græc. *sepulchri.*
[e] Græc. *in divisiones hæreditatis.*
[f] Græc. *sanctificato.*
[g] Græc. *morte.*
[h] Græc. *exi post illam.*
[i] Græc. *insidiare viis illius.*

ANNOTATIO.

22 Illius] *Puta sapientiæ, de qua sequentia omnia dicuntur per allegoriam elegantissimam, ut est Proverb. 9.* 25 Bonorum] *id est, quo in diversorio omnia bona a Deo circunfluunt.*

Caput XV.

1 QUI reveretur Dominum facturus est [a] ista, & potitus cognitione legis adipiscetur illam,
2 Quæ tanquam mater occurret ipsi, & tanquam [a] virginalis conjunx excipiet ipsum,
3 Cibabit ipsum pane intelligentiæ, & bibendam præbebit ipsi aquam sapientię.
4 Statuminabitur super illam, ac minimè inclinabitur; & incumbet illi, ac minimè pudore afficietur.
5 Nam efferet eum supra proximos ipsius, & in medio Ecclesiæ aperiet os ejus.
6 Lætitiam & coronam exultationis adipiscetur, & nomen æternum erit hæreditariū ei:
7 Nequaquam verò homines insipientes illam apprehensuri sunt, & viri peccatores neutiquam visuri illam,
8 Procul abest a superbia, & viri mendaces non faciunt mentionem illius.
9 Non est speciosa laus in ore peccatoris, quoniam a Domino non est immissa ei.
10 Nam per sapientiam prædicanda est laus, & Dominus prosperum ei successum daturus est.
11 Ne dicas, per Dominum factum est ut deficerem; nam quæ odio habet ea non faceres.
12 Ne dicas, ipse finxit me; nam non habet opus viro peccatore.
13 Omnem rem abominandam odit Dominus: itaque [b] non amatur *illa* ab iis qui reverentur ipsum.
14 Ipse a principio cùm fecit hominem permisit ipsum consilio ipsius, *dicens*; si voles, custodies mandata & fidem, faciendo quod placet.
15 Apposuit tibi ignem & aquam, ad utrum volueris extende manum tuam.
16 [*] Coram hominibus est vita & mors:
17 Et utrumque placuerit dabitur ipsi.
18 Nam multa est sapientia Domini & validus est potentia & videns omnia,
19 Et oculi ejus intuentur eos qui reverentur ipsum, & ipse cognoscit omne opus hominis.
20 Non præcepit cuiquam ut faciat impiè, nec dedit cuiquam peccandi licentiam.

[a] Græc. *virginitatis*.

[b] Grӕc. *non est amata*.

Annotatio.

1 Ista] *Quæ antè dicta sunt inde a versu 22.* 16 Coram hominibus] *id est, humano genere in Adamo. hîc autem frequentes anastrophæ sententiam illuminant.*

Caput XVI.

1 NE expetas inutilem liberorum multitudinem, neque lęteris de filiis impiis, si multi fuerint: ne læteris de ipsis, nisi adsit ipsis reverentia Domini.
2 Ne fidenter incumbas vitæ illorum, neque innitaris illorum multitudine:
3 Præstat enim justus unus *aliis* mille,
4 Et mori sine liberis quàm impios habere liberos.
5 Nam ab uno intelligente [a] instrui civitas habitatoribus potest, impiorum verò tribus citò desolabitur.
6 Multa hujusmodi vidit oculus meus, & potentiora his audivit auris mea.
7 In congregationem peccatorum accenditur ignis, & in gentem contumacem exardescit ira.
8 Non fuit placatus in omnes illos veteres gigantes, qui defecerant robore insipiente suo:
9 Non pepercit vicinitati Loti, quos abominatus est propter superbiam ipsorum:
10 Non misertus est gentis [b] perditæ eorum qui procedebant cum peccatis suis quæ [c] perpetraverant:
11 Atque ita sexcenta millia peditum quæ collecta fuerant, in duritia cordis ipsorum flagellans, miserans, verberans, curansque Dominus misericordia & eruditione conservavit; nam si quis fuerit dura cervice in populo, mirandum est istud si impunè tulerit:
12 Misericordia enim & ira sunt apud illum.
13 Celeriter princeps est [d] placidissimus aut effundens iram: prout est multa misericordia ejus, ita etiam reprehensio ejus; quemque secundum opera ipsius judicaturus est.
14 Non effugiet cum rapina peccator; ac minimè deficiet pii tolerantia.
15 Omni misericordi beneficentię da locum: nam quisque secundum opera sua inventurus est. Dominus induraverat Parhhonem ne cognosceret ipsum, ut agnoscerentur efficacitates ipsius rebus creatis sub cœlo: omni creaturæ misericordia ejus manifesta est, nam lucem suam ac tenebras [*] adamante dispescuit.
16 Ne dicas, a Domino abscondar & apud excelsum quis mei memor futurus est?
17 In populo [e] quamplurimo nequaquam erit recordatio mei: nam quæ est anima mea [f] inter res creatas immensas?
18 Ecce cœlum & cœlum [g] summum, abyssus, & terra, & quæ in eis sunt, ad aspectum ejus commoventur; totus mundus qui factus fuit, & qui est, [*] ad voluntatem ejus.
19 Unà montes ipsi & fundamenta terræ, respiciente ad ea Domino, cōcutiuntur tremore.
20 Neque condignè corde istis cogitare potest: nam vias illius quis percipiat animo?
21 [*] *Est* procella quam nemo videre potest; verùm plurima ipsius opera sunt in abditis.
22 Opera justitię ejus quis annuntiare, aut quis sustinere possit? nam [*] longè est fœdus ipsum & exquisitio *rerum* omnium in morte.
23 Qui submittit se, cogitat ista; sed vir insipiens res stultas seductus cogitat.
24 Audi me, fili, & disce scientiam, atque ad sermones meos attende [h] animo tuo.
25 Ostendam [i] pensitatè eruditionem, & accuratè enuntiabo scientiam ejus.
26 Nam ex judicio Domini sunt opera ejus inde a principio; & [k] ex quo facta sunt, disposuit partes eorum.

[a] Græc. *cohabitabitur civitas*.

Genes. 6.

Genes. 19.
Exod 14.

[b] Græc. *perditionis*.

[c] Gręc. *fecerant*.

[d] Gręc. *placationum*.

Exod. 9. 16.

[e] Græc. *plure*.

[f] Gręc. *in immensa creatura*.

[g] Gręc. *cœli*.

[h] Græc. *corde*.

[i] Græc. *in pondere eruditionem & in accuratione*.

[k] Græc. *a factura ipsorū*.

27 Ornavit

27 Ornavit in seculum opera sua, prout in manu ejus sunt principia illius in [l] generationem quamque: neque esurierunt neq; fatigati sunt [*] in opificiis ejus, neque defecerunt ab operibus ejus.

28 Alterum non fuit alteri angustiæ,

29 Et in seculum usque non sunt immorrigera sermoni ejus:

30 Nam [*] postea in terram respiciens Dominus implevit eam bonis suis.

31 [m] Cadaver omnis animantis tegit superficies illius, & in illam [n] revertuntur ipsa.

[l] Græc. generationes generationū.

[m] Græ. animam: ut Levit. 21.1.
[n] Græc. reversio ipsorū est.

ANNOTATIO.

15 Adamante] *id est, firmissimè & validissimè: nam adamantinum ex natura gemmæ appellamus quicquid invictum est & robustissimum, ut Ismenias apud Plutarchum dicit amoris inter populares vincula esse adamantina ad rempubl. continendam.* 18 Ad voluntatem] *puta commovetur, quod ἀπὸ κοινοῦ oportet repeti.* 21 Est procella] *comparatio est a minore, & sensu integerrimo.* 22 Longè est] *id est, ne tum quidem cùm ad tempus mortis pervenit homo, aut fœdus Dei perfectè comprehendere quantumvis sit eruditus ac pius, aut opera perquirere & pervestigare potest; quemadmodum sapiens in Ecclesiaste docet.* 27 In opificiis] *id est, quo tempore creabat Deus, nihil effecerunt omnia; sed tantùm fuerunt præstò ad mandatum Dei.* 30 Postea] *nimirum quàm creata sunt a Deo.*

CAPUT XVII.

1 DOMINUS creavit e terra hominē.

2 Et rursus in eam convertit ipsum.

3 Dies [a] numeratos & præfinitum tempus dedit ipsis, cùm daret ipsis potestatem in ea quæ super terram sunt:

4 Et induens eos robore [b] pro conditione ipsorum, secundum imaginem suam fecit ipsos:

5 Imposuit timorem ejus cuilibet carni, ut in speciem bestiarum & volucrium dominaretur.

6 Sed partem tribuens, [*] [c] sexto loco dedit ipsis mentem, [d] septimoque sermonem ad interpretationem efficacitatum ejus.

7 Consilium, & linguam oculosque, aures, & cor dedit ad cogitandum illis; scientia intelligente implevit eos, bonaque & mala demonstravit eis:

8 Adhibuit oculum suum ad corda eorum, dedit ut per secula gloriari possint de factis mirabilibus ipsius; ut intelligenter enarrent opera ipsius,

9 Et [e] nominatissimam sanctificationem ipsius electi laudent:

10 Adjecit eis scientiam, & legem vitæ hæreditariam dedit eis, ut percipiant animo se nunc mortales esse:

11 Fœdus [f] perpetuum statuit cum eis, & judicia sua demonstravit eis.

12 Magnificam gloriam viderunt oculi eorum, & [g] gloriosam vocem ejus audivit auris eorum, cùm diceret eis,

13 [h] Attentè cavete ab omni injustitia, & mandata eis singulis de propinquo daret.

14 Non sunt abscondita ab oculis ejus viæ illorum, perpetuò sunt ei exposita; sed omnis homo a juventute ad res malas *spectat*: itaque [*] non potuerunt corda sua pro lapideis facere carnea.

15 Nam [i] cùm dividerentur gentes totius terræ, unicuique genti constituit ducem; sed assumpsit Israëlem [k] pro parte sua; quem ut primogenitus est nutrit eruditione, & in partem communicans lucem dilectionis non dimittit eum.

16 Quapropter omnia opera ipsorum sunt tanquam sol coram illo, & oculi illius assiduè intuentur vias ipsorum.

17 Non fuerunt occulta ab eo injusta ipsorum facta, sed omnia peccata ipsorum exposita fuerunt Domino; Dominus verò, qui bonus est & agnoscit figmentum suum, neque dimisit eos, neque reliquit [l] quin parceret ipsis.

18 Nam [*] misericordia [m] in virum est tanquam sigillum penes ipsum, & gratiam [n] erga hominem velut pupillam conservat, impertiens filiis suis filiabusque resipiscentiam; postea verò exurgens retribuet ipsis, retributionem inquam ipsorum retribuet in caput ipsorum.

19 Veruntamen resipiscentibus conversionem dedit, & revocavit eos qui tolerantiam deserebant.

20 Revertere igitur ad Dominum, & relinque peccata: precare [o] in os, & minus offende.

21 Reduc teipsum ad altissimum, & converte ab injustitia: nam ipse dux futurus est e tenebris ad illustrationem [p] salutarem:

22 Et valde odio habe rem abominandam.

23 Altissimum quis laudet in sepulchro, loco viventium & edentium celebrationem?

24 A mortuo, tanquam si non esset, perit celebratio.

25 Vivens & incolumis corde laudat Dominum,

26 Magnam esse misericordiam Domini Dei nostri, & placationem revertentibus ad ipsum sanctè:

27 Non enim posse omnia inesse hominibus, cùm non sit immortalis filius hominis.

28 Quid lucidius sole? at hic tamen deficit: [*] item vir qui cogitat carnem & sanguinem.

29 Potentiam [q] quidem altissimi cœli [*] ille consyderat, sed homines omnes sunt terra & cinis.

[a] Græc. numeri.

[b] Græc. secundū ipsos.

[c] Græc. sextum.
[d] Græc. septimum.

[e] Græc. nomen sanctificationis.

[f] Græc. seculi.

[g] Græc. gloriam vocis.
[h] Græc. attendite.

[i] Græc. in divisione gentium. Deut. 32.8.
[k] Græc. sibi partem.

[l] Græc. parcens.
[m] Græc. viri.
[n] Græc. hominis.

[o] Græ. ante faciem, & minue offendiculum.
[p] Græc. salutis.

[q] Græc. altitudinis cœli.

ANNOTATIO.

6 Sexto loco] *Nempe post quinque αἰσθητήρια, id est, sensus instrumenta, quæ cum reliquis animantibus homini sunt communia.* 14 Non potuerunt] *sed hoc potest unus qui promisit Deus, Jechezk. 11. 19. & 36.26.* 18 Misericordia] *hanc germanam esse hujus versus interpretationem nobis tacentibus confirmant adjuncta omnia. sensus est, Deum arcano suo consilio habere obsignatam misericordiam suam,*

qua suos in gratiam accepturus & velut pupillam oculi conservaturus est. 27 Non enim posse] *ac propterea illos Dei misericordia opus habuisse.* 28 Item vii] *q.d. cùm sol ipse quantacunque sit luce præditus amittat eam, non mirum est si homo quoque deficit, qui nihil nisi humanum a natura sapit humano & carnali modo.* 29 Ille] *nempe qui vivit & incolumis est corde, ver. 25. hic quidem Deum agnoscit, ad quem omnis potestas in cœlo terraq; pertinet; sed hoc a gratia, non autem ex natura est: qui enim posset terra & cinis supremam cœli potestatem agnoscere?*

CAPUT XVIII.

1 QUI vivit in seculum, is creavit omnia * communi lege,

2 Dominus, solus justus, cùm non sit præter eum alter; qui fecit habitabilem mundum palmo manus suæ, cujus voluntati obediunt omnia: nam ipse rex omnium est, distinguens in eis potentia sua a prophanis res sanctas.

3 Cui nam [a] contulit ut enuntiet opera ipsius? aut quis pervestigavit magna ipsius facta?

4 Robur majestatis ipsius quis enumeret? & quis propositurus sit [b] enarrationem miserationum ejus?

5 Non possunt minuere aut addere, neque pervestigare possunt *homines* mirabilia *opera* Domini.

6 Cùm absolverit homo, tum principium est, cumque desiverit, tum dubitaturus est *unde incipiat.*

7 Nam quid est homo? & quis usus illius? quodnam est bonum illius? & quod malum illius?

8 Numerus dierum hominis, ut sint plurimi, est annorum centum: sed [c] cuique præfinitum obdormiendi tempus omnium ratiocinio non potest computari: tanquam gutta aquæ e mari, & tanquam calculus arenæ, ita sunt mille anni inter dies seculi.

9 Propterea longanimus est Dominus erga illos, & diffundit misericordiam suam in illos.

10 Vidit & agnovit exitum eorum malum futurum esse:

11 Propterea copiosam adhibuit placationem suam.

12 Misericordia hominis est erga proximum suum:

13 Misericordia verò Domini erga omnem carnem.

14 Arguens, erudiensque, docens, & convertens, ut pastor gregem suum,

15 Excipientium eruditionem miseretur, & festinantium ad judicia ejus.

16 [d] Fili, secundis rebus utens ne præbeas reprehensionis argumentum, neque in ulla oratione molestiam sermonis improbi.

17 Nonne æstum sedat ros? sic melior est sermo donatione.

18 Ecce nonne sermo superat donationem bonam? at utrunque est penes hominem gratia præditum.

19 Stultus ingratè exprobrat, & donum invidi tabefacit oculos.

20 Priusquam loquaris disce, & ante invaletudinem cura.

21 Ante judicium compara te ipsum ut benefacias, & hora animadversionis placationem [e] consequeris.

22 Antequam infirmeris, abjice te continentia, & tempore peccatorum demonstra conversionem,

23 Ne impedias quin reddatur tempestivè votum, neque differas ad mortem usque [f] ut justè facias.

24 Antequam voveas, compara te ipsum, ac ne esto similis viro tentanti Dominum:

25 Recordare indignationem * *venturam* diebus mortis, & tempus vindictæ *venturum* [g] cùm faciem avertet Deus.

26 Recordare tempus famis tempore abundantiæ, paupertatem & indigentiam [h] quando eris dives.

27 A matutino ad vespertinum usq; commutatur tempus, & omnia ista sunt cita coram Domino: homo sapiens in re qualibet religiosè metuet, & diebus peccatorum attentè cavebit a delicto; insipiens verò non observat tempus.

28 Omnis *vir* intelligens sapientiam & eruditionem agnovit,

29 Et ei qui [i] adeptus est illam celebrationem tribuit.

30 Qui intelligentes sunt, ii quoque sermonibus sapientiam testatur, & distillant parœmias accuratas in vitam: [k] optima est fiducia in Dominum solum, * quandoquidem mortuum cor adhæret rei mortuæ.

31 [l] Ne sequaris concupiscentias tuas, sed prohibe *te* a tuis appetitionibus.

32 Si suppeditaveris animo tuo rem quam concupiscit, quæ lubet ipsi; facies [m] ut gaudeant inimici tui de eo, qui invident tibi.

33 Ne læteris de multis deliciis tuis, neque requiras consilium illarum *adipiscendarum.*

34 Ne fias pauper cōvivia ex fœneratione frequenter exhibendo, cùm nihil est in marsupio tibi: nā famosus esses insidiator tuæ ipsius vitæ.

[a] Græc. *effecit.*

[b] Græc. *enarrare.*

[c] Græc. *non supputabili autem omnibus* numero *est cujusque dormitio*

[d] Græc. *in bonis ne des reprehensionem.*

[e] Græc. *invenies.*

[f] Græc. *justificari.*

[g] Græc. *in aversione faciei.*

[h] Græc. *in die divitiarum.*

[i] Græc. *invenit.*

[k] Græc. *melior.*

[l] Græc. *ne eas post.*

[m] Græc. *gaudium inimicorum tuorum.*

ANNOTATIO.

1 Communi lege] *Nempe rebus creatis omnibus, ut ortum & interitum habeant: & penes ipsum solum in rebus omnibus constat perfectio, ut docent sequentia.* 16 Fili] *id est, vide ut secundis & adversis rebus, sive abundes sive indigeas, sive des, sive petas, ut sermonem tuum temperes, & omnem offensam avertas.* 25 Venturam] *nempe si temerè tentaveris Dominum, ut Ecclesiast. 5.* 30 Quandoquidem mort.] *ætiologiam hanc accipio hoc modo: Deus solus vivens, adeoq; vita ipsa est: ac proinde quisquis alteri quàm Deo confidit, non tantùm rem mortuam pro vivente amplectitur, sed etiam ipse jam eò mortuus est quòd derelinquit vitam.*

CAPUT XIX

1 OPERARIUS ebriosus non ditescere, & qui nihili facit res parvas paulatim ruit.

2 Vinū & mulieres seducunt intelligentes: & qui

qui agglutinatur scortis, est audax:

3 Tineæ & vermes hæreditariò possidebunt illum, & arefiat [a] traductus in exemplum infamiæ maximæ.

4 Qui citò credit *se illis*, levis est animo, & qui peccat, in [b] seipsum delinquit.

5 Qui lætatur de constitutione prava condẽnabitur; qui verò oculum contra voluptates intentum habet, coronam parat vitæ suę.

6 Qui compos est linguæ suæ [c] cum altero sine pugnis traducet vitam, & qui odit loquacitatem, minimè afficitur malo.

7 Nunquam repetas sermonem, & nihil tibi detrimento erit.

8 Ne enarra apud amicum aut inimicum [d] rationes alienæ vitæ, &*nisi in te redundaturum esset crimen peccati, ne reveles:

9 Nam qui audiverit te, & observaverit te, is suo tempore odio habiturus est te.

10 Audivisti sermonem? moriatur apud te, & bono animo esto; non enim rumpet te.

11 [e] A sermone stultus cruciatur doloribus, ut a fœtu parturiens.

12 Ut sagitta fixa in femore hominis, *ita est sermo in ventre stulti.

13 Argue amicum, ne quando fecerit; & si fecerit, nequando pergat:

15 Argue proximum, ne quando dixerit, & si dixerit, ut non repetat.

15 Argue amicum; nam sæpe existit vana calumnia, & ne cuivis sermoni credito [f] animus tuus.

16 Est qui labitur sermone, sed non ex animo; ecquis autem est qui non sit lapsus lingua sua?

17 Argue proximum antequam miniaris; & *concede locum legi Altissimi cùm ira vacas.

18 Reverentia Domini [g] principium est quo ad accipiendum *proximum* adduceris, & sapientia ab eo dilectionem comparat: cognitio mandatorum Domini est eruditio vitæ, & qui faciunt res placentes ei percipiunt immortalitatis [h] fructũ: reverentia a Domino est tota sapientia & omni sapientiæ adest effectio legis & cognitio omnipotentiæ ejus; *servus qui dicit Domino, ut placet *tibi* non faciam; & si postea faciet, irritat altorem suum.

19 Improbitatis scientia non est sapientia; neque est prudentia, ubi consilium peccatorum est.

20 *Est improbitas quæ eadem abominanda est, sed est insipiens qui parum valet sapientia.

21 Præstat timidus qui trepidat in intelligẽtia, eo qui abundat prudentia & transgreditur legem Altissimi.

22 Est astutia accurata quæ ipsa injusta est, & est qui pervertat gratiam in proferendo judicio: sed qui justè judicia pronuntiat hic sapiens est.

23 Est qui parvè agens flexus ambulat [i] pullatúsque; sed apud se plenus est ignito dolo.

24 Unà quidem deflectit vultum, & surdũ voluntariè agit, sed ubi non cognoscitur [k]*priùs te afficiet malo.

25 Etiamsi præ tenuitate roboris impeditus fuerit a peccando; si occasionem invenerit, afficiet malo.

26 Ex aspectu cognoscitur vir, & ex [l] obvia personæ specie cognoscitur qui valet mente.

27 Ornatus viri, & risus dentium, gressusque hominis enuntiant constitutionem ejus.

28 Est redargutio quæ intempestiva est, & qui tacet *eam*, is quoque prudens est.

[a] Grec. *in traductione majore.*
[b] Grec. *animam suam.*
[c] Græc. *non pugnanti convivet.*
[d] Grec. *vitas alienas.*
[e] Græc. *a facie sermonis.*
[f] Græc. *cor.*
[g] Græc. *principium acceptionis.*
[h] Græc. *arborem, metonymicè: Hebraismus*
[i] Græc. *pullitia.*
[k] Græc. *præveniet tibi malefaciẽdo.*
[l] Græc. *occursione personæ.*

ANNOTATIO.

8 Nisi in te] *Id est, nisi tu ipse dissimulando onerares te crimine, aut suspicione criminis.* 12 Ita est] *id est, non magis a stulto contineri potest quàm fœtus a parturiente, aut sagitta a transfixo homine.* 17 Concede locum] *id est, ne priùs transversus abripiaris ira quàm ex proximo cognoveris id cujus nomine putabas irascendum.* 18 Servus] *explicatio proximè præcedentis ducti ab exemplo domestico: ut servus qui reveretur herum suum, sapit & facit voluntatem ejus agnoscens imperium ejus, sic etiam pius hos officiorum gradus persequitur erga Deum & dominum suum.* 20 Est improbitas] *quasi dicat, scitè distinguendum est inter eos qui certa malitia improbè in peccatis se ipsos occupant, & eos qui animi imbecillitate abducuntur: quæ duo genera deinceps amplificantur.* 24 Prius] *nempe quàm percipiatur aut cognoscatur a te.*

CAPUT. XX.

1 *QVEMADMODVM melius est redarguere, quàm occultè indignari: sic qui redarguenti confitetur, a detrimento prohibebitur.

2 *Ut concupiscentia eunuchi de vitianda puella, ita est quisquis vi exercet judicia.

3 Est tacens qui sapiens deprehenditur, & est aliquis odiosus præ multa loquacitate sua.

4 Est tacens eò quòd non habet responsionem, & est tacens qui opportunitatem novit.

5 Vir sapiens taciturus est ad opportunitatem usque, procax verò & insipiens opportunitatem transilit.

6 Qui abundat sermone, abominationi est; & qui potentiam sibi arrogat, odio est.

7 Quàm pulchrum est hominem reprehensũ declarare resipiscentiam; sic enim voluntarium peccatum fugiturus es.

8 Placent quidem mala viro peccatori, sed inventum est ad detrimentum ipsius.

9 Est donatio quæ tibi non profutura est, & donatio est cujus dupla futura est retributio.

10 Accidit diminutio propter gloriationem, sed est qui per humilitatem extulit caput.

11 Est qui parvo emit multa, sed illa persolvit septuplo.

12 Sapiens se ipsum reddit sermonibus amabilem, stultorum verò gratiæ effunduntur.

13 Donatio insipientis non est tibi si acceperis profutura, similiter q; etiam invidẽtis, propter necessitatem [a] ab eo impositam; nam oculi ejus *spectant* ut pro uno accipiant multa.

14 Pauca dabit; sed exprobrabit multa, & aperiet os suum tanquam præco.

15 Hodie mutuò dabit, & cras repetet odiosus

[a] Græc. *ejus.*

osus Domino & hominibus *vir* hujusmodi.

16 Stultus dicet; non est amicus mihi, non est gratia [b] beneficiorum meorum:

17 Qui comedunt [c] cibum meum sunt vani lingua.

18 O quoties & quàm multi istum derisuri sunt. * nam neque illud quod habuit, [d] acceptum recto sensu dedit, neque similiter quod nõ habet ipsi perinde est.

19 Lapsus a pavimento tolerabilior est quã lapsus a lingua: ita ruina malorum, * studiosè advenit.

20 Homo ingratus, * sermo intempestivus in ore rudium assiduè futurus est.

21 Ab ore stulti *prolata* reprobatur parabola: nequaquam enim dicit eam tempore suo.

22 Est qui vetatur peccare præ indigentia, ac ne in sua quidem quiete compungitur.

23 Est qui perdit se ipsum pudore, & quidẽ personæ observatione se ipsum perdit.

24 Est qui gratiam ex verecundia promittit amico, deinde gratis eum inimicum parat.

25 Labes mala est in homine mendacium, & in rudium ore assiduè versatur.

26 Optabilior est fur quàm [e] mendax assiduus, utrique verò perditionis hæreditatem consequentur.

27 Mores hominis mendacis sunt [f] ignominiosi, & pudor ejus comitatur ipsum assiduè.

28 Sapiens provecturus est se ipsum sermonibus, & vir prudens magnatibus placiturus.

29 Qui [g] colit agrum suum, altiorem faciet acervum suum, & qui magnatibus placet, veniã exorabit injustitiæ suæ.

30 Zenia & dona excæcant oculos sapientum, & velut pastomis ori indita avertunt reprehensiones.

31 [h] In sapientia occulta, & thesauro abdito, quæ nam est vtrobique utilitas?

32 Præstat homo occultans stultitiam suam homini occultanti sapientiam suam.

33 Prestat tollerantia [i] infracta in quærendo Domino, homini suam ipsius vitam sine Domino * agitanti.

[b] Græc. *bonis meis.* [c] Græ. *panẽ.* [d] Grec. *accepit.* [e] Græ. *mendacio.* [f] Græc. *ignominia.* [g] Græc. *operatur terrã.* [h] Græ. *sapientia abdita & thesaurus non apparens, quæ utilitas in ambobus? pleonasmus Hebraicus.* [i] Græc. *non aversabilis.*

ANNOTATIO.

1 Quemadmodum] *Sensus est: utrumque horum æquè salutare est, peccantem officiosè redarguere, & peccatum confiteri; nec facilè judices utrius libertas anteponenda sit, reprehendentis, an confitentis culpam.*
2 Ut concupiscentia] *id est, corrumpuntur quidem judices, sed judici a ipsa ac potius justitia minimè: nam justitia non est ab hominibus, qui circumveniri possunt; sed a Deo, cujus integritas in dicendo jure non magis ab homine constuprari potest quã ab eunucho impotentissimo virgo: quod enim differtur non aufertur judicio ipsius ineluctabili.* 18 Nam neque] *id est, duobus nominibus in ludibrium iste traducitur: primùm enim donum ipsius non est donum cùm alia mente donaverit quàm donatorem hilarem & gratiosum decet; deinde verò tam dolet de re donata, quàm si ea carere minimè potuisset. hîc autem duo sunt Hebraismi sententiâ meâ: metalepsis in accipiendi verbo, quam bene Hieronymus observavit, ut Exodi* 25. 2. *deinde ellipsis negationis* ἀπὸ κοινοῦ *in posteriore membro.* 19 Sudiosè] *id est, ultrò sese offeret ac diligentissimè: metaphora.* 20 Sermo intempest.] *id est, hominis ingrati atque inepti sermones alieni sunt: sed appositio in verbis Hebræis gratiam habitura esset latino sermoni insolens.* 33 Agitanti] *id est, circumducenti & quasi rotis huc illuc versanti instabilitate maxima.*

CAPUT XXI.

1 FILI, *cùm* peccasti, ne pergas ampliùs sed priorum causa deprecare.

2 Tanquam a [a] serpente fuge a peccato: nam si accesseris ipsum, mordebit te.

3 Dentes leonis sunt dentes ejus, tollentes animas hominum:

4 Similis gladio ancipiti est omnis iniquitas, plagæ illius non est curatio.

5 Insultatio & contumelia desolant divitias; ita superborum domus desolabitur.

6 * Precatio pauperis ab ore *ipsius* ad aures *solùm* illius; sed judiciũ illius studiosè advenit.

7 Qui odit reprehensionem, vestigio insistit peccatoris; sed qui reveretur Dominum, convertetur ex animo suo.

8 Notus e longinquo est qui valet linguã; sed consyderatus novit, cum ille labitur.

9 Qui ædificat domum suam pecuniis alienis, est ut qui colligit sibi ipsi lapides ad tumulum sepulturæ suæ:

10 Stuppa coacta est iniquorum congregatio, & [b] consumit eos flamma ignis ad perditionem.

11 Via peccatorum lapidibus quidem cõplanata est: sed in extremo ejus est mortis fovea

12 Qui custodit legem Domini, tenet intelligentiam eius.

13 Assumptio autem sapientiæ est consummatio reverentiæ Domini.

14 Non erudietur is qui non est * solers.

15 Solertia enim est quæ multiplicat *illi* [c] acerbitatem.

16 Cognitio sapientis velut inundatio multiplicari solet, & consilium ejus ut castus fons vitæ.

17 Intestina stulti similia sunt confracto vasi: ullam scientiam non tenent in vita sua.

18 Sermonem sapientem cùm audiverit scitus, laudat eum & [d] * adhibet sibi: sin eũ audivit qui caret intelligentia, & displicet ipsi, & avertit eum post tergum suum.

19 Narratio stulti est tanquam onus in via: in labiis verò intelligentis invenitur gratia.

20 Os prudentis in Ecclesia requiri solet.

21 Tanquam domus deleta, ita est stulto sapientia: cujus sermones si cum animo reputẽtur, cognitioni hominis vacantis intelligentia sermones insunt quos nequeas perquirere.

22 [e] Pro pedicis est in pedibus dementium eruditio, & velut manicæ ad manum dexteram

23 Stultus in risu extollit vocem suam, vir autem solers vix placidè arrisurus est.

24 Tanquam mundus aureus est prudenti eruditio, & tan quam armilla imposita brachio dextero.

[a] Græc. *a facie serpẽtis.* [b] Græc. *consummatio eorum est flãma.* [c] Græ. *amaritudinem.* [d] Græc. *ad se apponit.* [e] Græc. *pedica.*

25 Pes stulti [f] citò infertur in domum *alterius*, sed homo peritus multarum rerum pudore ab ea continebit se.

26 Imprudens a foribus flexus in domum introspicit, sed vir eruditus consistit foris.

27 Ruditas est hominis [g] cùm auscultat ad fores, prudens verò ignominiam istam gravabitur.

28 Multiloquorum labia res narrant quæ non attinent ipsos, prudentum verò sermones statera ponderantur.

29 In ore stultorum est cor ipsorum, in corde autem sapientum est os ipsorum.

30 Cùm execratur impius * satanam, is suam ipsius animam execratur.

31 Inquinat suam ipsius animam susurro; & ubicunque inquilinus fuerit, odio futurus est.

f Græ. titus in domo.

g Græc. auscultare.

ANNOTATIO.

6 Precatio] *id est, cùm pauper divitem contumeliosum deprecatur, aures quidem illius, sed animum minimè afficit; ac propterea judicium Dei contumeliosum hominem affecturum est duritiæ tantæ & inhumanitatis nomine.* 14 Solers] *nempe in custodienda lege Domini: nam hic versus & sequentes sunt duorum præcedentium exegetici.* 18 Adhibet sibi] *id est, sibi ipsi applicat; sic accipiendum docet antithesis.* 30 Satanam] *qui homicida est a principio, mendacium & impiorum pater.*

CAPUT XXII.

1 LAPIDI cōspurcato comparatur piger, & quisque exibilat ignominiam ejus.

2 Stercori bubulo e sterquiliniis comparatur piger, quem quisquis tollit, manum solet excutere.

3 Pudor patri est in genitura filii carentis eruditione, & filia *talis* ad detrimentum gignitur.

4 Filia prudens hæres viri sui futura est; quæ autem pudore afficit *eum*, ad tristitiam genitoris *afficit*.

5 Patrem virumq; pudore afficit audax, sed apud utrosque ignominiosa futura est.

6 Musicorum *sonorum* in luctu narratio intempestiva est, flagella verò & correctio tempore sapientiæ.

7 Liberi qui cum vita bona educantur, suorum genitorum abscondunt ignobilitatem, liberi qui in contemptu & ruditate exultant, inquinant nobilitatem cognationis suæ.

8 Conglutinat testam qui docet stultum, & excitat dormientes e profundo somno; narrat dormitanti qui narrat stulto: nam [a] consummata narratione dicet, quid est?

9 Mortuum defle, quia defecit *eum* lux, & stultum defle, quia defecit eum intelligentia.

10 Suavius defle mortuum, quia requievit:

11 Nam stulti vita [b] gravior est morte.

12 Luctus mortui septemdialis est, sed stulti ac impii *luctus perdurat* omnibus diebus vitæ ejus.

13 Cum insipiente ne habeas sermonem multum, neq; ambules cum eo qui caret intelligentia: nam ut nullo sensu est, omnia tua nihili facturus est.

14 Cave ab illo ut molestiam non habeas, & [c] *quisquiliis ejus minimè inquineris.

15 Declina ab illo & requiem [d] consequêris, & nequaquam securus esto in dementia ejus:

16 *Plumbo futurum esset aliquid gravius, & si quod aliud nomen est rei alicui graviori plumbo.

17 Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem vacantem intelligentia.

18 Coaxatio lignea devincta ad ædificium concussione non dissolvitur: ita cor statuminatum super [e] consulta cogitatione nullo tempore timore perterrebitur.

19 Cor fundatum super intelligente cogitatione est *velut ornatus [f] arenati in pariete xysti.

20 Valli in alto siti ex adverso venti nequaquam mansuri sunt;

21 Ita cor meticulosum in cogitatione stulti ex adverso cujusq; timoris minimè permansurum est.

22 Qui pungit oculum, elicit lachrymas; & qui pungit cor, provocat sensum.

23 Qui mittit lapidem in volucres, abigit illas; & qui probris afficit amicum, dissolvit amicitiam.

24 Si in amicum strinxeris gladium, ne desperes: est enim [g] reconciliationis via.

25 In amicū si aperueris os, ne verearis; est enim componendi ratio, præterquam ex probro, superbiaq; & arcani revelatione, & doloso ictu: ex his enim omnis amicus aufugit.

26 [h] Fide utere erga propinquum in paupertate *illius*, ut læteris rebus secundis illius.

27 Tempore afflictionis permane apud illū, ut cohæres sis hæreditatis illius: *neque enim semper [i] circumhærentem constitutionem oportet contemnere, neque admirabilis est dives qui non habet mentem.

28 Ante ignem *præit* vapor camini & fumus, sic ante [k] cædes convitia.

29 Amicum protegere non erubescam, & a conspectu ejus nequaquam abscondam me;

30 Quòd si mala mihi per ipsum evenerint, quisquis audiverit cavebit ab illo.

31 *O si quis inderet mihi ad os meum custodiam, & ad labia mea sigillum solers; ut non corruerem repentè ab illa, & me non perderet lingua mea.

a Græc. in consummatione.

b Græc. supra mortem est.

c Græc. excussione.

d Græc. invenies.

e Græ. consilii.

f Græc. arenatus.

g Græc. regressio.

h Græc. fidē possidē.

i Græc. circumscriptionem.

k Græc. sanguines.

ANNOTATIO.

13 Quisquiliis] *Id est, ne per ludibrium pedes excutiat contra te, & velut ramentis pedum in te conjectis te ipsum commaculet.* 16 Plumbo] *id est, si dissimulares securè dementiam stulti, tandem experientia cognosceres eam plumbo, & si qua alia res gravior plumbo nominari potest, longè graviorem esse, ut sequens versus explicat.* 19 Velut] *id est, convenientissimum est, quemadmodum in xystis sive hypæthris ambula-*

ambulationibus atque gymnasiis convenientissimum est parietes arenato aut marmorato æquabili & politissimo incrustari. 27 Neque enim] *id est, non decet virum bonum ex præsente specie temporibusque judicare.* 31 O si quis] *optantis verba ex Hhebræorum usu.*

Caput XXIII.

1 DOMINE pater & dominator totius vitæ, ne derelinquas me in consilio [a]istorum, neq; sinas me inter istos cadere.

2 (Quis institueret in cogitationem meam flagella & in corde meo eruditionem sapientiæ?) [b]ut in peccatis errore commissis tu mihi parcas Domine, & non sinas eorum contumelias qui ex professo peccatores sunt:

3 Ut non multiplicentur errores mei & abundent peccata mea ad contritionem; itaq; corruam coram adversariis, & gaudeat de me inimicus meus, ii quorum spes procul est a misericordia tua.

4 Domine Pater & Deus vitæ meæ, elationem oculorum ne tribuas mihi, & giganteum animum semper amove a servis tuis.

5 Spes inanes & cupiditates averte a me, & contine semper eum qui cupit servire tibi: ventris appetentia & concubitus ne occupent me, & animo impudenti ne tradas me famulum tuum.

6 Audite, liberi, eruditionem oris veracis; quam qui servabit, minimè deprehendetur labiis ipsius.

7 In sua imprudentia intercipietur peccator, & convitiator superbusq; offendent istis.

8 Juramento ne assuefacias os tuum, & nominare sanctum ne assuefias.

9 [9]Nam quemadmodum famulus [a] non paucis vibicibus afficitur, de quo assiduè habetur quæstio; ita qui jurat & Deum semper nominat, a peccato minimè mundus erit.

10 Vir qui multùm jurat plenus est iniquitate, & non abscedet a domo ejus flagellum.

11 Cùm abundabit peccatum ejus in ipso, etiamsi despexerit, peccat [11]dupliciter.

12 Quòd si inaniter juravit, justus non habebitur: nam implebitur domus ejus [b] inductis flagellis.

13 [13]Est sermo circumvestitus morte, ne deprehendatur iste in hæreditate Jahhakobi.

14 Nam a piis omnia hæc abstitura sunt, qui in peccatis non involventur.

15 [c] Intemperanti juramento ne assuefacias os tuum: huic enim [d] culpa inest peccati.

16 Recordare patris & matris tuæ, nam inter magnates considebis,

17 Ne fortè oblivioni tradaris coram illis, & consuetudine tua ipsius marcescas; velles enim te non natum esse, & diem execrareris partus tui.

18 Homo consuescens sermonibus [e] probrosis, omnibus diebus suis nequaquã erudietur.

19 [19]Duo genera [f] multùm peccant, & tertium adducit iram:

20 Animus fervidus ut ignis ardens, qui non extinguitur donec consumptus sit:

21 Homo scortator peccans in suo ipsius corpore, qui non desinit donec ignem accenderit.

22 Scortatori homini quilibet cibus suavis est, nequaquam cessaturus est donec moriatur.

23 Homo digrediens e cubili suo, dicens cum animo suo, quis videt me?

24 Tenebræ circunstant me, & parietes tegunt me, & nemo videt me, quid vererer? peccata mea minimè recordabitur Altissimus:

25 Cui timori sunt oculi hominum, quasi non noverit oculos Domini altissimi millies sole lucidiores esse,

26 Qui inspiciunt omnes vias hominum, & considerant in partes occultas usque,

27 Cui antequam hæc omnia crearentur nota erant omnia, similiterq; postquam consummata sunt pervidet omnia.

28 Hic in plateis civitatis vindicabitur, & ubi non suspicatus fuerit deprehendetur.

29 Similiter etiam mulier relinquens virum suum, & [g] hæredes ex alio parans.

30 Etenim primùm non paruit legi Altissimi, ac secundò in virum suum deliquit, tertiò verò scortatione adulteravit, & ex alio viro præbuit liberos.

31 Hæc in Ecclesia producetur, & in liberos hujus animadversio erit.

32 Non mittent in diversum filii istorum radicem, & rami istius non ferent fructum:

33 Relinquet ad execrationem memoriam sui, & probrum istius non delebitur.

34 Ita cognoscent qui reliqui facti fuerint, nihil esse melius reverentia Domini, & nihil suavius eo qui attendit mandatis Dei.

35 Gloria magna est sequi Deum, & longitudo vitæ *in eo sita est*, [h] ut accipiaris ab illo.

[a] Græc. *non minuitur a vibice.*
[b] Græc. *inductione.*
[c] Græc. *intemperantiæ juramenti.*
[d] Græc. *sermo.*
[e] Græc. *probri.*
[f] Græc. *multiplicant peccata.*
[g] Græc. *hæreditatem.*
Sapientiæ 3. & 4.
[h] Græc. *te accipi.*

ANNOTATIO.

1 Istorum] *Qui ex professo peccatores sunt, prout sequente versu nominantur: relativum præiens antecedenti ex Hhebræorum usu.* 2 Ut in peccatis] *id est, ut non sinas me per errorem peccata committere, tanquam si parceres flagellis & eruditioni meæ, ac proinde me non domitum manu tua peccatis permitteres: sic accipiendum docent sequentia.* 9 Nam quemadmodum] *ut justa sit comparationis hujus ἀπόδοσις, duo versus conjungendi sunt: quod quicunque non animadverterunt, plurimum in hujus loci interpretatione laborarunt. sensus est, servum de quo propter maleficia continua habetur quæstio, eodem loco habendum esse atque hominem juramentis deditum: utrumque reum esse peccati, hoc versu; & indesinenter flagellatum iri, vers. sequente.* 11 Dupliciter] *nempe quòd peccat, & quòd despiciens peccati gravitatem Deum ipsum despicit, & in peccata magis ac magis involvitur.* 13 Est sermo] *nempe juramentum ejusmodi: nam in sermone de juramentis pergit usque ad versum* 18. 19 Duo genera] *hæc tria proponit deinceps ad finem usque capitis: hominem animo æstuantem, versu sequente; adulterum, usque ad versum* 32. *& adulteram, reliquo capite.*

CAPUT

CAPUT. XXIIII.

1 SAPIENTIA [a] laudat [a] se ipsam, & in medio populi sui gloriatur.
2 In Ecclesia Altissimi os suum aperit, & coram potentia ejus gloriatur, *dicens*,
3 Ego ex ore Altissimi proveni, & tanquã nebula cooperui terram:
4 Ego in excelsis *locis* tentorium habui, & *fuit* thronus meus in columna nubis:
5 Rotunditatem cæli circuivi sola, & in profunditate abyssorum ambulavi:
6 In fluctu maris & in tota terra, atq; in omni populo ac gente acquisivi:
7 Et apud hæc omnia quæsivi requiem, ut in hæreditate alicujus commorarer.
8 Tunc mandavit mihi creator omnium, & qui creavit me fecit ut requiesceret tentorium meum, dicens,
9 In Jahhakobo tentorium pone, & hæres esto Jeruschalaimis.
10 Ante seculum a principio creavit me, & in secula minimè defectura sum, in tentorio sancto coram illo ministravi.
11 Atque ita Tzijone stabilita sum, in civitate sanctificata similiter fecit ut quiescerem, & Jeruschalaimis est potestas mea.
12 Itaque radicata sum in populo affecto gloria, in parte Domini, hæreditatis ipsius,
13 Tanquam cedrus in Libano exaltata sum, & tanquam cupressus in montibus Chermonis.
14 Tanquam palma 'Hhengedi exaltata sum, & tanquam plantæ rosæ Jerichuntinæ:
15 Tanquam olea decora in specioso campo, & tanquam platanus ex aquis exaltata sum:
16 Tanquam cinnamomum, & tanquam pila aromatica, & tanquam myrrha electa [b] emisi odorem bonum:
17 Tanquam galbanum, & onyx, stacteque, & tanquam thuris vapor in tabernaculo.
18 Ego velut terebinthus extendi ramos meos, suntque [c] gloriosi & gratiosi rami mei.
19 Ego tanquam vitis germinans protuli odorem bonum: & flores mei [d] afferunt fructũ gloriosum & divitem.
20 Ego mater sum dilectionis optimæ, reverentiæque, & cognitionis, & spei sanctæ.
21 Quas communico cum liberis meis omnibus, semper futuras iis 'qui indicuntur ab ipso.
22 Accedite ad me qui cupitis me, & fructibus meis quos gigno implemini.
23 Nam memoria mei dulcior est melle, & hæreditas mea favo mellis.
24 Qui comedunt me, adhuc esurient; & qui bibunt me adhuc erunt sitientes mei.
25 Qui auscultat mihi, pudore non afficietur unquam, [e] & qui colunt me, ' non aberrabunt:
26 Hæc omnia *dicit* liber fœderis Dei altissimi,
27 Lex quam mandavit nobis Mosche hæreditariam in congregationibus Jahhakobi: ne [f] deficiatis, quin robore valeatis in Domino; ut confirmet ipse vos, agglutinamini ipsi: Dominus omnipotens Deus solus est, neque est amplius præter ipsum servator:
28 Qui implet omnia tanquam 'Pischon sapientia sua, & tanquam Tigris diebus novorum *fructuum*:
29 Qui replet tanquam Euphrates intelligentia, & tanquam Jarden diebus messis:
30 Qui demonstrat tanquam lucem eruditionem scitam, & tanquam Gichon diebus 'flavescentis segetis.
31 Non [g] agnovit primus perfectè illam, similiterq; ultimus non pervestigavit illam:
32 Nam 'ex mari plurimæ emergunt cogitationes illius & consiliũ illius ex abysso magna.
33 Ego sapientia tanquam fossa ducta e flumine,
34 Et tanquam aquæ ductus, processi in paradisum:
35 Dixi, irrigabo optimum hortum meum, & inebriabo areolam justam meam:
36 Ecce autem factus est mihi ex fossa fluvius, & ex fluvio meo factum est mare:
37 Quia eruditionem tanquam matutinum tempus illustro, & demonstro eam in longinquum usque.
38 Quia doctrinam 'ad prophetiam effundo, quam relicturus sum in generationes æternas.
39 Videtis me non mihi soli laborasse, sed omnibus qui exquirunt illam.

[a] Græc. *animam suam*.
[b] Græc. *dedi*
[c] Græc. *gloriæ & gratiæ*.
[d] Græc. *sunt fructus gloriæ & divitiatum*.
[e] Græc. *operantur in me metaphora a terra*. Deut. 33.
[f] Græc. *dissolvamini valere*.
[g] Græc. *consummavit agnoscere*.

ANNOTATIO.

1 Laudat] *id est, se ipsam prædicat per spiritum dei iis laudibus quæ sequuntur inde a versu* 3. 14 Hhengedi] *de quo vide Genes.* 14. *sic autem legendum cùm libri veteres ostendunt, tum ipsa sententia.* 21 Qui indicuntur] *id est, quos mihi dedit pater, ut Christus loquitur Joan.* 10. 25 Non aberrabunt] *a vero scopo qui piorum animis objectus est: sic interpretamur Græcam vocem ex notatione illius, & præcedentis membri comparatione.* 28 Pischon] *de his nominibus quatuor vide Genes.* 2. 11. *& sequentibus: pertinet enim ad fluvios duos Euphratem & Tigrin, qui Babyloniam atque Seleuciam fœcundant restagnatione sua, ut testantur Herodotus, Diodorus. & Plinius. lib.* 18. *Naturalis hist. cap.* 17. & 18. *Hîc autem ellipsis est relati & sequentibus versibus, pro eo tanquam Pischon &c. replent adjacentem agrum.* 30 Flavescentis seg.] *nam sub illud tempus exundant Euphrates & Tigris, quod significatur voce Græca: etsi alii interpretantur vindemiam, quæ in Babylonia & circum Euphratem nulla est; dicitur enim* τρύγητος *nõ* ἀπὸ τῆς τρυγὸς, *id est, a vino; sed ariditate quæ segetem maturat, ac proinde ei* τρύγης & τρυγήτου *nomen dedit; quamvis a verbo* τρύχω *deducit Phavorinus.* 32 Ex mari] *id est, infinito fonte, metaphoricè.*
38 Ad Prophetiam] *hoc est, ut eos qui accipiunt me efficiam prophetas, ex quorum ventre (ut loquitur Christus) profluunt rivi salientis aquæ Joan.* 7. 38. *atque huc spectavit author cùm exemplum suum adduceret sequente versu.*

CAPUT. XXV.

1 TRIBUS rebus* speciosus effectus sũ & surrexi speciosus coram Domino, coram Domino & hominibus:
2 Concordia fratrum, & amicitia propinqui & viro ac muliere quibus inter ipsos convenit.
3 Tria verò genera odit anima mea, & infẽsus sum valde vitæ illorum:
4 Pauperem superbum, & divitem mendacem, senemque mœchum [a] minima preditum intelligentia.
5 In juventute tua si nihil coëgeris, quomodo poteris in senectute tua [b] consequi?
6 Quàm speciosum est canitiei judicium, & senioribus cognitio consilii.
7 Quàm speciosa est senum sapientia, & gloria præditis *decora* cogitatio atque consilium.
8 Corona senum est experientia multiplex, eorumque gloriatio reverentia Domini.
9 Novem cogitata prædicavi beata esse ex animo meo, & decimum proloquar lingua mea.
10 Homo de liberis lætans *beatus est, &* qui vivens videt ruinam inimicorum:
11 Beatus qui habitat cum uxore intelligente, & qui lingua non labitur, & qui non servit homini indigno se.
12 Beatus qui [c] adeptus est prudentiam, & qui *eam* narrat ad aures audientium.
13 Quàm magnus est qui adeptus est sapientiam: sed nemo est qui superet reverentem Domini.
14 Dilectio autem Domini supra omnia excellit ad illustrationem.
15 Qui tenet eam, cui comparari posset?
16 Reverentia Domini principium est dilectionis ejus, fides verò principium agglutinationis [d] ad illum.
17 *Omnem plagam, modo ne plagam cordis; & omnem improbitatem, [e] modò ne improbitatem mulieris;
18 Omnem [f] invasionem, modò ne invasionem * osorum; & omnem ultionem, modò ne ultionem inimicorum:
19 (Non est caput valentius capite serpentis, neque est animus valentior animo inimici)
20 Habitare cum leone & dracone malim, quàm habitare cùm improba muliere.
21 Improbitas mulieris mutat faciem illius, & faciem illius offundit tenebris *ut sit** tanquã ursa.
22 Inter propinquos suos accumbens vir illius etiam [g] invitus propter illam ingemiscet.
23 Exigua est omnis improbitas ad improbitatem mulieris, [h] sorte peccator accidat illi.
24 Vt ascensus arenosus ad pedes senis, ita est mulier garrula quieto viro.
25 * Ne accidas ad pulchritudinem mulieris, & mulierem ne concupiscas *deliciarum causa.
26 Ira, & impudentia, ac turpitudo magna [i] inest mulieri, si suppeditaverit quæ opus sunt viro suo.
27 Cor humile, faciemque mœstam, & plagam cordis efficit mulier improba;
28 Manus remissas, & genua soluta quæ non consolatur virum suum in angustia.
29 A muliere principium est peccati, & per eam nos omnes morimur.
30 Ne des aquæ effluendi locum, neque mulieri improbę licentiam exeundi.
31 * Si non ambulat ad manum tuam,
32 A [k] carne tua reseca illam, da *libellum* & dimitte *illam*.

[a] Gręc. *minutum intelligentia.*
[b] Græ. *invenire.*
[c] Grę. *invenit: sic deinceps.*
[d] Græc. *illius.*
[e] Grę. *ac non, & sic deinceps.*
[f] Græc. *inductionem.*
[g] Græc. *invitè.*
[h] Græc. *sors peccatoris.*
[i] Græc. *est mulier: sic versibus sequentibus duobus.*
[k] Græc. *carnibus tuis.*

ANNOTATIO.

1 Speciosus] *id est, deterso mœrore omni recreor tantopere ut vultu testatam faciam lætitiam meam.* 17 Omnem plagam] *hi versus propter ellipsin verbi obscuritatem per magnam habere visi sunt immeritò, cùm verbum habeatur vers. 20. quod cum his versibus conjungendum est. sensus est, se a Domino paratum esse omnes plagas perferre ab hominibus, omnes astus, omnémque violentiam, modò Deus eas plagas, technas, violentiámque a vertat quæ hic describuntur: quamobrem eas exornat author sequentibus & se ipsũ explicat.* 18 Osorum] *id est, quam osores & inimici voluerint. quasi dicat, modò ne tradatur anima mea desyderio inimicorum meorum, quemadmodum per multis locis orabat David.* 21 Tanquam ursa] *id est, ferocissima & nemini parcens: similitudo est in scripturis frequens, ut 2. Schem 17. 8.* 25 Ne accidas] *id est, ne abjicias te: quod Latinè dicas, ne accidas ad genua aut pedes mulieris raptus amore formæ.* Deliciarum causa] *id est, propter delicias illius te victurum sperans in deliciis.* 31 Si non ambulat] *id est, si in te, qui vir ipsius es minimè acquiescit, sed se nefariè adjungit alteri discedens a manu tua, cui se data conjugii fide obstrinxerat.*

CAPUT XXVI

1 MVLIERIS bonæ beatus est vir, & numerus dierum ejus duplex.
2 Mulier fortis lætitiam affert viro suo, & annos vitæ illius implet [a] prosperitate.
3 Bona mulier bona portio est, in partem [b] reverentibus Dominum dabitur:
4 *Divitis enim ac pauperis animus bonus est erga Dominum, omni tempore vultum habentes hilarem exultant.
5 A tribus formidat cor meum, & a quarti conspectu metuo.
6 Calumnia civitatis, & concio populi,
7 Et obtrectatio, *ista* omnia supra mortem laboriosa sunt.
8 Sed [c] onerosa cordi & luctifica est mulier ęmulans zelotypiâ mulierem *alteram*:
9 Et flagellum est linguæ cum omnibus de re communicans.
10 * Jugum boum exagitatum *facit* mulier improba: qui habet eam ita est ut qui prehendit scorpium.

Inf. ver. 21.
[a] Græc. *pace.*
[b] Græc. *reverentium.*
[c] Græ. *onus cordis, & luctus.*

11 Iram

11 Iram magnam *efficit* mulier ebriosa, & vertiginosa, quæ inhonestam constitutionem suam minimè contegit.
12 Scortatio mulieris in elatis oculis atque in palpebris ejus cognoscitur.
13 In filiam [d] inverecundam confirma custodiam, ut cùm invenerit sibi licentiam esse non utatur *ea*.
14 [e] Impudentem oculum a tergo observa, ac ne mireris si delinquat in te.
15 Quemadmodum viator sitiens os aperit invento fonte, & de omni aqua propinqua bibit; ita adversum omnem palum sessura esset, & adversus telum apertura pharetram.
16 Gratia mulieris delectat virum ipsius, ossaque illius pinguefacit scientia illius.
17 Donatio Domini est mulier taciturna atque benevola, neque est [f] quicquam quo erudita illius anima commutari possit.
18 Gratia [g] suprema est pudica & fidelis mulier:
19 Neque est pretium ullum æquè pendendum ac temperans anima illius.
20 *Ut* sol Domini oriens in altissimis, ita pulchritudo bonæ mulieris est in ornamento domus ipsius.
21 *Ut* lucerna elucens in lychnucho sancto, ita est pulchritudo vultus *illius* in ætate stata.
22 *Ut* columnæ aureæ impositæ basibus argenteis, ita sunt pedes speciosi in pectoribus firmis *illius*.
23 Fili, florem ætatis tuæ conserva sanum, ac ne des alienis robur tuum.
24 Cùm requisiveris ex omni agro *fœcundam sortem, sere propria semina fretus bono genere tuo:
25 Ita fœtus tui superstites, & audenter generosum animum obtinentes [h] augescent.
26 Mulier [i] meretrix æqualis *sui reputabitur; quæ autem subest viro, turris [k] defendens a morte reputabitur utentibus.
27 Mulier impia in partem iniquo dabitur, pia verò datur reverenti Dominum.
28 Mulier inhonesta ignominiam [l] *in virum* excitabit, filia verò honesta etiam virum verebitur.
29 Mulier inverecunda ut canis reputabitur, quæ autem verecundiam habet reverebitur Dominum.
30 Mulier honorans virum suum omnibus apparebit sapiens, quæ autem non honorat eum [m] superbè impia ab omnibus agnoscetur.
31 Bonæ mulieris vir beatus est, numerus enim annorum ejus futurus est duplex.
32 Mulier clamosa & loquax spectata est, ad arcendos inimicos *apta*:
33 Et hominis cujusque anima *quæ similiter arcetur istis, in bellicis seditionibus [n] sibi ipsi degendum cogitat.
34 Duobus *nominibus* afficitur tristitia cor meum, & de tertio advenit mihi indignatio:
35 Si vir bellator inopia deficit, & viri intelligentes si [o] flocci fiunt,
36 Et si quis revertitur a justitia ad peccatum: hunc comparabit Dominus [p] ut cædatur gladio.
37 Vix eximitur mercator e delicto, neque justus est a peccato caupo.

[d] Græc. *non aversabilē: sic vers. 29.*
[e] Græc. *post impudentem oculum observa.*
[f] Græc. *commutatio erudita animæ.*
[g] Græc. *super gratiam.*
[h] Græc. *magni evadent.*
[i] Græc. *mercenaria.*
[k] Græc. *mortis.*
[l] Græc. *contrà teret.*
[m] Græc. *in superbia.*
[n] Græc. *animam suam transfigit.*
[o] Græc. *stercorentur, ut tradicamus.*
[p] Græc. *ad gladium.*

ANNOTATIO.

4 Divitis] *Nempe qui bonam uxorem habet.* 10 Iugum] *id est, conjuges inter se sunt veluti conjugati boves, quòd si mulier improba est, nihil jugo illo miserius.* 24 Fœcundam sortem] *allegoria qua electa uxor cum agro fertili comparatur.* 26 Sui] *id est, porca altilis: sic enim Græci appellant* σίαλον, *ut a syagro distinguatur.* 33 Quæ similiter] *Græcam vocem aliud ferè significare novimus: sed si quis adjuncta bene expenderit, videbit eam non ex nomine* τρόπος *(ut vulgus fecit interpretum) componendam esse, sed potius ex* τρόπων *quæ posita est præcedente versu. atque hoc pacto hic locus habet evidentiam.*

CAPUT XXVII.

1 *REI indifferentis gratia peccaverunt multi; & qui quærit abundare, oculum suum *avertit.
2 Inter compages lapideas pangitur clavus, & inter venditionem atque emptionem peccatum [a] ultrò citroq; teritur.
3 Qui non obtinet [b] studiosè reverentiam Domini, hujus citò subvertetur domus.
4 Dum excutitur cribrum, remanent sordes; similiterq; *exuviæ hominis in eloquutione ejus.
5 Vasa figuli caminus probat, tentatio verò hominis colloquio ipsius *probatur*.
6 Culturam arboris demonstrat fructus illius, sic eloquutio cogitationis quæ inest cordi hominis.
7 Ante eloquutionem ne laudaveris quenquam, hæc enim est tentatio hominum.
8 Si sequaris jus, comprehendes ipsum; & indues ipsum velut talarem *vestem* gloriæ.
9 Volucres ad similes sibi divertunt, veritas verò ad eos revertitur qui [c] colunt *ipsam*.
10 Leo insidiatur venationi, similiterq; peccatum iis qui operantur malum.
11 Narratio pii semper est cum sapientia, imprudens verò mutatur ut luna.
12 Inter eos qui carent intelligentia *observa tempus; inter consyderatos verò assiduè versare.
13 Narratio stultorum [d] offensioni est, & risus eorum hæret deliciis peccati.
14 Sermo illius qui plurimùm jurat capillos arrigit, & certamen istorum [e] facit ut obstruamus aures.
15 [f] Effusionem sanguinis facit superborum pugna, & convitiatio illorum gravis auditu est.
16 Qui revelat arcana, amittit fidem; ac nequaquā amicum inventurus est ex animo suo.
17 Benevolentia prosequere amicum, & fidus esto cum eo:
18 Quòd si revelaveris arcana ejus, nequaquam persequaris [g] eum.
19 Quemadmodum enim perdit homo inimicum suum, ita *perdit propinquum suum.
20 Et quemadmodum si volucrem e manu tua dimiseris, ita propinquum dimisisti; & minimè [h] venando consequeris ipsum.

[a] Græc. *conteritur.*
[b] Græc. *per studium in reverentia.*
[c] Græc. *operantur.*
[d] Græc. *offensio.*
[e] Græc. *sepimentum aurium est.*
[f] Græc. *effusio sanguinis est superb.*
[g] Græc. *post eum.*
[h] Græc *venaberis.*

21 Ne prosequaris ipsum: nam abstitit procul, effugitque ut dorcas e laqueo:
22 Nam vulnus obligari potest, & de convitio est reconciliatio:
23 Sed qui revelavit arcana amisit fidem.
24 Qui nutat oculo, fabricatur mala; & qui novit eum, absistet ab eo.
25 E regione quidem oculorum tuorum suave efficiet os suum, & sermones tuos mirabitur; sed postea pervertet os suum, & tuis sermonibus offensiones addet.
26 [i] Permultùm odi, neque est quem ei cõparem, & Dominus odio habiturus est.
27 Qui lapidem in altum mittit, super caput suum mittit; ita plaga dolosa diducit vulnus.
28 Qui fodit foveam, in ipsam incidet:
29 Et qui statuit laqueum, capietur ipso.
30 Malefico mala supervenientia morabuntur apud ipsum, quamvis minimè cognoscat unde adveniant ipsi.
31 Illusio & probrum superborum est, vindictaque ut leo insidiatur illis.
32 Laqueo capientur qui lætantur de ruina piorum, & dolor consumet eos ante mortem ipsorum, simultas, & ira, & quæcunque sunt res abominandæ: hujusmodi vir inquam peccator [k] possidetur istis.

[i] Græc. *multa.*

[k] Græc. *possessius est isto rum: nam vocem Gracã passivè sumit Siracides.*

ANNOTATIO.

1 Rei indifferentis] *id est, ejus rei qua homines bona fide & conscientia carere possent, ut mercatores & caupones lucro: sic suprà 7.18.* Avertit] *nempe a justo oculum suum adjicit ad rem indifferentem.* 4 Exuviæ] *id est, tanquam spolia adempta isti, cùm inter loquendum excutitur & perturbatione animi ad sermonem fundendum adducitur: elegans metaphora, quam exponunt sequentes versus.* 12 Observa tempus] *nempe quo subterfugias eorum consortium, ut docet antitheton.* 19 Perdit] *id est, æquè perdit amicum suum retegendis arcanis ac si inimicus esset.* 26 Odi] *nempe istum qui retegit arcana amici sui.*

CAPUT XXVIII.

1 [a] ULTORI obveniet ultio a Domino, qui peccata ejus [b] constanter servaturus est.
2 Dimitte injuriam proximo, ac tum deprecanti tibi solventur peccata tua.
3 Homo in hominem conservat iram, & a Domino curationem petat?
4 Et in hominem similem sibi non adhibens misericordiam pro peccatis suis deprecetur?
5 Cùm ipse qui caro est conservet simultatem, ecquis expiet peccata illius?
6 Memento [c] finis, & desine inimicitias gerere:
7 Ac ne simultatem exerceas in proximum *ad* corruptionem & mortem; sed in mandatis permane.
8 Memento mandatorum, neque simultatem exerceas in proximum:
9 Et *memento* fœderis altissimi, ac despice [d] rem ignoratione commissam.
10 Abstine a lite & minues peccata: nam homo iracundus incendit pugnam.
11 Vir peccator amicos turbat, & inter eos qui pacem habent immittit calumniam.
12 [e] Prout est materia ignis, ita accenditur: prout est confirmatio pugnę, *ita* agetur ignis: prout est robur hominis, *ita* furor est illius; & prout sunt divitiæ hominis, *ita* illius extollunt iram.
13 Contentio accelerata accendit ignem, sed pugna accelerans effundit sanguinem.
14 Si flaveris in scintillam, accenditur, sin expueris in illam, extinguitur: ambo verò ex ore tuo exeunt.
15 Susurronem ac bilinguem execramini: multos enim habentes pacem perdiderunt.
16 Lingua duplex multos divexavit, & dissipavit eos ab [f] una gente ad alteram:
17 Et civitates munitas sustulit, domosque magnatum subvertit.
18 Lingua duplex mulieres fortes ejecit, & privavit eas laboribus ipsarum.
19 Qui attendit ei, nequaquam requiem consequetur, neque habitabit cum tranquillitate.
20 Plaga flagelli efficit vibicem, sed plaga linguæ confringit ossa.
21 Multi ceciderunt acie gladii, sed non *tam multi* quàm qui propter linguam ceciderunt.
22 Beatus est qui protegitur [g] adversus illam, qui non [h] expertus est furorem illius;
23 Qui non traxit jugum illius, & vinculis illius non alligatus est.
24 Nam jugum illius jugum est ferreum, & vincula ejus vincula ærea.
25 Mors pessima est [i] quę affertur ab illa, & sepulchrum utilius est illa.
26 *Illa* piis minimè dominatura est, & flamma illius minimè comburentur.
27 Qui derelinquunt Dominum, incident in illam; atque in his accendetur ac non extinguetur unquam, immittetur in ipsos tanquam leo, & tanquam pardalis perimet ipsos.
28 Ecce circunsepi possessionem tuam spinis, at ori tuo fac janũas & vectes.
29 Argentum tuum & aurum tuum colliga, sed sermonis tui trutinam confice, & ori tuo fac januam & vectem:
30 Et attende ne quando labaris illis, ut non concidas coram [k] insidiatore.

[a] Græc. *ulciscens a Domino inveniet ultionem.*

[b] Græc. *servans.*

[c] Græc. *ultimorum.*

[d] Græc. *ignorationem.*

[e] Græc. *secũdum materiam: sic sequentia.*

[f] Gręc. *gente ad gentem.*

[g] Græ. *afacie ejus.*

[h] Gręc. *pertransivit in furore illius.*

[i] Græc. *mors illius.*

[k] Græc *insidiante.*

ANNOTATIO.

9 Despice] *id est, injuriam ab homine acceptam ita dissimula, quasi ab imprudente fuisset facta.* 27 Pardalis] *sive pardus fœmina, quam mare longè atrociorem esse ac fraudulentiorem testantur omnes.* 28 Ecce] *similitudines* συγχωρητικαὶ, *quibus demonstratur studium ad sermones nostros adhibendum.*

CAPUT XXIX.

1 QUI [a] exerce misericordiam, fœneratur propinquo; & qui se pro illo confirmat [b] facultate sua, servat mādata.

2 Mutuum da propinquo tempore [c] quo opus habet, iterumq; redde propinquo tēpore suo.

3 [d] Firmum exhibe sermonem tuum, & fidus esto erga illum: ita omni tempore [e] quod opus erit tibi consequeris.

4 Multi tanquam rem inventam existimaverunt fœnus, & laborem exhibuerunt iis qui ipsos adjuverant.

5 Usque dum acceperit, osculatur manus illius, & pro pecuniis propinqui submittit vocē:

6 Tempore autē restitutionis protrahit tempus, & [f] affert excusationem socordię, ac causatur tempus.

7 Quòd si potuerit dare, vix reportabit dimidium, & [*] reputabit illud tanquam rem inventā.

8 Sin minus, *cùm* privaverit eum pecuniis suis & [g] immeritò inimicum eum comparaverit,

9 Execrationes & convitia rependet ei, pro gloria ignominiam reddet ei,

10 Multi itaq; propter improbitatem *istam* aversantur hominem & privari metuunt.

11 Veruntamen [h] afflicto propinquo longanimus esto, & in *conferenda* misericordi beneficentia ne protrahas eum.

12 Propter mandatum suscipe pauperem, & in egestate ipsius ne averseris eum.

13 Perde argentū propter amicum & fratrem, ac ne abscondas illud subter lapidem [i] ut pereas.

14 Colloca thesaurum tuum secundum mandata Altissimi, quod utilius erit tibi quàm aurum ipsum.

15 [*] Concludito misericordem beneficentiam in penuariis tuis, eáque te ex omni afflictione eximet:

16 Supra scutum robustissimum & supra hastā validam contra hostem propugnabit te.

17 Vir bonus spondebit pro altero; sed qui amisit pudorem derelinquit illum.

18 Beneficiorum sponsoris ne obliviscaris: exposuit enim animam suam pro te.

19 Sponsionem bonam evertit peccator.

20 Sponsore usus fugit peccator, atq; inutilis *vir* animo suo relinquit eum qui liberavit ipsum.

21 Sponsio multos [k] commodè agentes perdidit & agitavit eos ut fluctus maris:

22 Viros potentes ejecit domibus, qui erraverunt per alienas gentes.

23 Peccator transgrediens mandata Domini in sponsionem incidet, & [*] qui persequitur operarum conductiones incidet in judicia.

24 Suscipe propinquum pro facultate tua, & attentè cave tibi ipsi ne incidas.

25 [l] Præcipua vitæ humanę sunt aqua & panis vestisq; & domus tegens [*] imbecillam conditionem.

26 Melior est vita pauperis sub tegmine trabium, quàm epulæ splendidæ ex alienis rebus.

27 Æquè parvis ac magnis rebus acquiesce, ac ne audias probrum domus tuæ:

28 Mala est vita migrantis de domo in domū: nam ubi inquilinus es, [m] non audes aperire os.

29 Hospites accipies, & potum præbebis ingratiis; & adhuc præterea [*] res acerbas audies:

30 Adveni, inquiline, instrue mensam, & si quid est [n] penes te pasce me,

31 Abi, inquiline, a conspectu [*] gloriæ; opus est domo, hic frater mihi in hospitium advēnit.

32 [*] Gravia sunt ista [o] prudenti increpatio de domicilio, & fœneratoris probrum.

[a] Græc. *facit.*
[b] Græc. *manu*
[c] Græc. *necessitatis ejus.*
[d] Græc. *firma.*
[e] Græc. *necessitatem tuā invenies.*
[f] Græc. *reddit sermonem socordiæ.*
[g] Græc. *gratis.*
[h] Græc. *in afflictione.*
[i] Græc. *ad perditionem.*
[k] Græc. *diligentes.*
[l] Græc. *principatus.*
[m] Græc. *non es aperturus*
[n] Græc. *in manu tua.*
[o] Græc. *habenti prudentiam.*

ANNOTATIO.

7 Reputabit illud] *id est, videbitur sibi in eum esse beneficus a quo accepit beneficium.* 15 Concludito] *i. pro eo quòd thesaurum colligis argenti & auri, thesaurum compara misericordiæ.* 19 Sponsionem] *i. virum bonum qui pro ipso fidejusserit: sic accipimus ex sequentium interpretatione.* 23 Qui persequitur] *i. redemptor & publicanus: hi enim ferè sponsores & fidejussores exigunt.* 25 Imbecillam cond.] *id est, naturam infirmam nostram, quæ sub dio, (ut fit in aliis animantibus) non posset perdurare. hîc autem transitur ad secundum locum capitis* 29 Res acerbas] *quæ per μίμησιν duobus versibus proximè seq. exponitur.* 31 Gloriæ] *i. hominis gloriosi, quem pluris facio quàm te.* 32 Gravia] *conclusio duas summas capitis partes repetens* ὕστερον πρότερον.

CAPUT XXX.

1 QUI amat filium suum, assiduè flagella ei adhibiturus est, ut lætetur de eo [a] tandem.

2 Qui erudit filium suum, lætabitur de eo, & inter spectatos de eo gloriabitur.

3 Qui docet filium, invidentiam acuit inimici & coram amicis de eo exultaturus est.

4 Defuncto illius patre ita est tamen quasi nō esset mortuus; nam similem sibi reliquit post se:

5 *Quem* in vita sua videns lætatus est de eo, neque in obitu suo afficitur tristitia:

6 *Quia* contra hostes reliquit vindicem, & qui amicis [b] referat gratiam.

7 Qui [c] strigilem adhibet filio, colligat vulnera illius, [*] quamvis ad omnem clamorem turbentur viscera ipsius.

8 Equus indomitus evadit [d] molestus, & filius sibi permissus evadit præceps.

9 [*] Blandè educa filium, & terrorem incutiet tibi; collude ipsi, & tristitia afficiet te.

10 Ne rideas cum ipso, ut non afficiaris dolore, & tandem collidas dentes.

11 Ne des ei licentiam in juventute, ac ne despicias errata ejus.

12 Flecte collum ejus in juventute, & frange latera ejus dum est infans; ne fortè induratus sit tibi inobsequens, & dolori sit animę [f] tuæ.

13 Erudi filium tuum, & [g] operam da ei, [*] ut non offendas turpi condizione ejus.

14 Præstat pauper sanus & [h] constitutione sua valens diviti [*] flagellis affecto in corpore suo.

15 Sanitas & bona constitutio quolibet auro melior est, & corpus validū immēsis opibus.

16 Non sunt divitiæ quę meliores sint sanitate corporis, neque est lętitia superans gaudium cordis.

17 Potior est mors quàm vita [i] acerba, aut invaletudo permanens.

18 Res bonæ inclusæ [*] ad os clausum sunt *velut* fercula ciborum ad sepulchrum sita.

[a] Græc. *de ultimis ejus*
[b] Græc. *reddat.*
[c] Græc. *circumradit.*
[d] Græc. *durus.*
[e] Græc. *lacta.*
[f] Græc. *tibi.*
[g] Græc. *operare in eo.*
[h] Græc. *habitu.*
[i] Græc. *amara.*

19 Quid prodest * holocaustum idolo? nam neque edit, neque odoratur: ita est is [k] quem persequitur Dominus:

20 Qui vidit oculis, & gemit, tanquam eunuchus amplectens virginem, atque ingemiscês.

21 Ne tradas [l] tristitiæ animum tuum, neq; angas te ipsum consilio tuo.

22 Lætitia cordis est vita ipsa hominis, & exultatio [m] producit dies viri.

33 Dilige animum tuum, & consolare cor tuum, tristitiamque procul a te siste.

24 Multos enim perdidit occiditq; tristitia.

25 [n] Invidia & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectutem adducit sollicitudo.

26 Cor splendidum & [o] bene affectum * in epulis ciborum suorum curam habet.

[k] Græc. *qui persequitur a Domino, ut passive dicimus.*
[l] Græc. *in tristitiam.*
[m] Græc. *productio dierum.*
[n] Græc. *zelus.*
[o] Græc. *bonum.*

ANNOTATIO.

7 Quamvis ad omnem] *i. quamvis invito animo eò adducatur pater ut filium veluti strigile perfricet, & clamoribus illius dum flagellatur afficiatur non mediocriter: qua eadem similitudine Schelomo in Proverbiis usus est.* 13 Ut non offendas] *i. ne tandem nequitia illius ad gravem aliquam offensionem provocetur fractus impatientia.* 14 Flagellis] *i. infirmitatibus corporis, ut plerunque appellantur in Testamento novo & interpretantur sequentia.* 18 Ad os clausum] *i. ante os illius qui eo non audet uti, impeditus adversa valetudine.* 19 Holocaustum] *Græcam vocem sic interpretamur ex usu veterum, ut confirmant sequentia, non edit res appositas, neque odoratur res quæ cremantur igne.* 26 In epulis] *i. hilariter epulatur, neq; cibum suum onerat varia solicitudine, quæ maximè inter edendum infesta est valetudini: est ergo hic elipsis particulæ solùm q.d. in epulis curam habet solùm ciborum suorum, ac non rei alterius quæ ipsum torqueat.*

CAPUT XXXI.

1 VIGILIÆ divitiarum *causa* tabefaciunt carnes, & cura earum amovent somnum.

2 Sollicitudo [a] pervigil postulat dormitationem, & infirmitatem gravem eluit somnus.

3 Defatigatur dives in [b] cogendis pecuniis, & in quiete impletur deliciis suis.

4 Defatigatur pauper penuria victus, sed in quiete sua efficitur egentior.

5 Qui amat aurum, non erit justus; & qui persequitur * corruptionem, hic implebitur *ea*.

6 Multi fuerunt vincti propter aurum; & perditio eorum [c] occurrit eis.

7 Lignum offensionis est iis * qui sacrificant ipsi, & omnis imprudens capietur eo.

8 Beatus est dives qui inculpatus deprehenditur, & qui non [d] sectatur aurum.

9 Quis est ille, ut beatum prædicemus eum? fecerit enim in populo suo res admirabiles.

10 Quis probatus eo perfectè versatus est ut [e] extollatur gloria? quis cùm posset transgredi non transgressus est? & cùm *posset* malum facere non fecit?

11 Propterea confirmabuntur bona ejus, & beneficia misericordiæ ejus enarrabit Ecclesia.

12 Ad mensam magnificam assidens ne aperias fauces tuas in ea.

13 Neq; dicas, multa certè sunt imposita ei.

14 Memento malam rem esse oculũ nequam.

15 Quid * oculo nequius creatum est? propterea de omni aspectu lachrymatur.

16 Quocunque inspexeris, ne extendas manũ tuam:

17 * Ac ne cum eo in patina collidas.

18 Intellige res propinqui ex te ipso, & de omni verbo cogita: comede ut homo quę apposita sunt tibi; * neq; devora, ne odio habearis.

19 Cessa primùm eruditionis gratia; neq; esto insatiabilis, ne fortè offendas:

20 Quòd si inter plures consederis, ne [f] primus eorum extendas manum tuam.

21 Quàm sufficit homini erudito res modica? nam in cubili suo non anhelat; somnus [g] sanus cum intestino * mediocri surgit manè, [h] compos animæ suæ:

22 [i] Laboriosæ vigiliæ, & cholera, torminaq; adsunt viro insaturabili:

23 * Quòd si coactus fueris in epulis, exurge, deambulans vome; & quiesces.

24 Audi me, fili, ac ne contemnas me; & [k] tandem comperies sermones meos.

25 In omnibus operibus tuis esto promptus, & ulla infirmitas minimè obveniet tibi.

26 Splendido in cibis benedicunt labia, testimonium est fidele bonitatis illius:

27 Improbo propter cibum obmurmurat civitas, & accuratum est testimonium improbitatis illius.

28 In vino ne agas virum, nam vinum multos perdidit.

29 Fornax probat id quo duratur acies ex immersione; ita vinum in corde superborum ex ebrietate *facit*.

30 Tanquam vita est vinum hominibus, si [l] moderatè illud biberis.

31 Quænam vita est *homini* qui destituitur vino? hoc enim creatũ est ad lætitiã hominibus.

32 Exultationem cordis, lætitiamque animi *efficit* vinum potum tempestivè, quod satis est.

33 [m] Acerbam animam *facit* vinum multum potum, irritatione & adverso casu.

34 Auget animum ebrietas imprudentis ad offensionem: hic minuit robur, & acquirit vulnera.

35 In convivio vinoso ne redarguas propinquum, neq; facias eum nihili in lętitia ejus:

36 Sermonem [n] probrosum ne dixeris ei, neq; angas eum [o] obversantem tibi.

[a] Græc. *vigiliæ.*
[b] Græc. *coactione pecuniarum.*
[c] Græc. *fuit in conspectu eorum.*
[d] Gręc. *it post aurum.*
[e] Gręc. *sit in gloriatione.*
Infrà. 37. 32
[f] Græc. *prior.*
[g] Græc. *sanitatis.*
[h] Græ. *& anima ejus est cum eo.*
[i] Græc. *labor vigilię.*
[k] Gręc. *in ultimis.*
[l] Gręc. *in mensura ejus.*
[m] Gręc. *acerbitas animæ est.*
[n] Græc. *exprobrationis*
[o] Græc. *in occursu ejus.*

ANNOTATIO.

7 Qui sacrificant] *i. qui requirunt aurum studiosè, & illud velut numen colunt.* 15 Oculo] *nempe isto qui nequam est, ut dicitur præcedente versu: nam eo nequam est quòd ad cujuslibet rei aspectum lachrymatur, quasi jam animo eam devorasset: quod significant verba sequentia.* 17 Ac ne] *i. ne committas ut æquè manus tua in patinam involans aliis offensioni sit, prout est oculus tuus, sed ex te ipso de aliis judica, qui nolles ab altero patinam exhauriri.* 18 Neq; devora] *nempe ut bestia: hominis antitheton.* 21 Mediocri] *i. mediocriter pasto ac non farcto q.d. commodè dormiunt qui cibo utuntur mediocri.* 23 Quòd si] *præceptum ιατρικόν.* 26 Splendido] *i. homini in ratione victus minimè sordido benedicunt omnes & testantur pietatem ejus: sordido verò contrà, seq. versu.*

CAPUT

CAPUT XXXII.

1 DUCTOREM *si te* constituerunt *homines*, ne extollitor; esto eis tanquam unus ex ipsis:

2 'Curam eorum habe, atque ita sede.

3 Et omnem tui copiam facito; cumque probaveris te, requiescito: ut per illos afficiaris lætitia, & ornamenti causa coronam adipiscaris.

4 Alloquere 'seniorem: hoc enim decet te.

5 Sed [a] cùm accurata scientia agitur, musicos etiam modulos impedi.

6 Ubi est [b] concentus, ne effundas eloquium, neque intempestivè agas sapientem.

7 Sigillum carbunculi impositum ornaméto aureo est concentus musicorum in [c] vinoso convivio.

8 Sigillum smaragdi in aureo instrumento est musicorum melos ad vinum suave.

9 'Loquere adolescens vix, si opus erit tibi, si bis interrogatus fueris:

10 [d] Summatim sermonem contrahe: paucis multa.

11 Esto tanquam is qui novit, & silet tamen.

12 Inter magnates æqualem ne præbeas te, & ubi senes sunt ne multa effutias.

13 Ante tonitru celer præit fulgur, & ante verecundum procedit gratia.

14 Tempestivè expergiscere, ac ne aciem extremam agito; 'excurre domum, ac ne desideto:

15 Ibi lude & fac quæ cogitaveris; sed sine peccatis, & sermone superbo:

16 Atque his fruens benedic ei qui fecit te, & qui inebriat te bonis suis.

17 Qui reveretur Dominum, excipiet eruditionem ejus; & qui manè incumbunt, adipiscentur benevolentiam.

18 Qui quærit legem, explebitur ea; simulator verò offendet in eam.

19 Qui reverentur Dominum, consequentur judicium, & ' jura accendent & lucem.

20 Homo peccator declinat redargutionem, & pro voluntate sua invenit ' judicia sibi convenientia.

21 Vir [e] consultus minimè cogitationem negligit: [f] inconsultus verò & superbus non pertimescit metum:

22 Sed postquam fecit, apud se sine consilio est.

23 Sine consilio ne facias quidquam, & cùm feceris ne pœniteat te.

24 Viâ in qua adversus casus est ne ambules, & ne offendas in lapidosis *locis*.

25 Ne credas viç ' quç sine offendiculo est, sed a filiis tuis cave:

26 In omni bono opere crede [g] tibi ipsi: hçc enim est mandatorum observatio.

27 Qui credit Domino, attendit mandato; & qui fidem habet in eo, non minuetur.

[a] Græc. *in accuratione scientiæ.*
[b] Græc. *acroama.*
[c] Græc. *vini.*
[d] Græc. *capitula, ut ita loquamur.*
[e] Græc. *consilii.*
[f] Græc. *alienus* a consilio.
[g] Græc. *anima tua.*

ANNOTATIO.

2 Curam] *i. postquam eorum curam habueris, tum vacato tibi solutus curis.* 4 Seniorem] *i. convivio bonis, & gravitate præditus conversare.* 9 Loquere] *i. esto tardus ad loquendum, & ad audiendum velox, ut vers. 11. quod postea exponitur* κατά τι *q. d. committe potius ut bis rogeris, quàm ut præceps sis in loquendo.* 14 Excurre] *nempe a negotiis & occupationibus tuis.* 19 Jura accend.] *i. facient ut omnia juris officia exhibentes omnibus præluceant velut faces & animos accendant in studio & cognitione juris.* 20 Judicia] *i. quærit homines qui adblandiantur nequitiæ suæ.* 25 Quæ sine offendic.] *i. quæ alioqui tibi videtur esse tutissima, adeò ut ne liberis quidem tuis credas te: seq. versu.*

CAPUT XXXIII.

1 REVERENTI Dominum non obveniet malum: sed in tentatione etiam iterum eripiet ipsum *Deus*.

2 Vir sapiens non odit legem, [a] hypocrita verò in ea versatur ut in procella multorum *fluctuum*.

3 Homo intelligentia præditus se credit legi, & lex ei fidelis futura est.

4 Utcunque interrogatio manifesta *sit*, prępara sermonem, atq; ita audieris; colligato eruditionem, & tunc respondeto.

5 'Rota plaustri sunt viscera stulti, & cogitatio ipsius est velut axis qui vertitur.

6 Equus [b] admissarius est tanquam amicus irrisor: sub omni sessore hinnit.

7 Quamobrem dies superat diem, & omnis lux diei per annum a sole data?

8 Cognitione Domini disparata sunt,

9 Qui mutavit tempora & ferias:

10 Nam ex illis alios exaltavit & sanctificavit, alios ex illis reposuit ' in dierum numero.

11 Homines quoque omnes *qui* e solo sunt prout e terra creatus est Adam.

12 [c] Plurima scientia Dominus disparavit ipsos, & mutavit vias ipsorum.

13 Ex ipsis aliis benedixit, exaltansq; ex ipsis sanctificavit & admovit sibi; ex ipsis *verò alios* execratus est, & abjecit, evertitq; eos e sedibus ipsorum.

14 Velut figuli lutum in manu ejus sunt.

15 Omnes viæ ejus ex placito ipsius sunt, ita est homo in manu illius qui fecit ipsum, redditurus ipsis secundum judicium suum.

16 Ex adverso mali bonum est, & ex adverso mortis vita; similiter ex adverso peccatoris pius est, similiterq; ex adverso viri pii peccator: deniq; similiter (intuêre in omnia opera Altissimi) [d] bina *sunt omnia*, unum ex adverso alterius.

17 Ego verò ultimus evigilavi, tanquam is qui spicas legit post 'messores; profeci benedictione Domini, & tanquam vindemiator implevi torcularis lacum.

18 Considerate me mihi non soli laborasse, sed omnibus quęrentibus eruditionem.

19 Audite magnates, & ductores Ecclesiæ auribus accipite.

20 Filio, & uxori, fratri, aut amico ne des potestatem in te ipsum, [e] dum vivis; neque des alteri pecunias tuas, ut non de illis roges cùm pœnitebit te.

21 Dum adhuc vivis & spiritus est in te, ne alienaveris te *mancipans* [f] ulli carni:

22 Melius enim est ut liberi precentur te, quàm ut tu respicias ad manus filiorũ tuorum.

23 In omnibus tuis operibus [g] superiorẽ administrationẽ obtine, neq; afficias labe gloriã tuam.

24 [h] Quo die consummabuntur dies vitæ tuç, & tempore mortis, divide hereditatem.

25 Pabula, virgaque, & onera sunt opus asino; cibus, & castigatio, operaque famulo.

26 Utere operâ ejus cum castigatione, & quæret requiem: sine remissas illi manus, & quæret

[a] Græc. *simulans.*
[b] Græc. *in admissuram.*
[c] Græc. *multitudine scientiæ.*
[d] Græc. *duo duo.*
[e] Grę. *in vita tua.*
[f] Græc. *omni*
[g] Græc. *esto superagens, & ne des labem in gloria tua.*
[h] Græc. *die consummationis dierũ.*

quærit libertatem.
27 Jugum & lorum curvant cervicem illi; famulo verò malefico tormenta & cruciatus.
28 Immitte eum ad opus, ut non ocietur: nam multum malum docuit otium.
29 Ad opera constitue eum, quemadmodum decet eum:
30 Quòd si non obsequatur, fac compedes habeat graviores; sed ne esto nimius in ullam carnem, & sine judicio ne facias quidquam.
31 ᐟSi est tibi famulus, esto tibi tanquam [i] tu ipse, quia sanguine parasti ipsum: si est tibi famulus, age eum ut fratrem, ᐟquia est tanquam tu ipse.
32 Indigebis eo si affixeris eum injustè & movens aufugerit, qua via requireres ipsum?

[i] Græc. anima tua, bis eodem vers.

ANNOTATIO.

5 Rota plaust.] *i. planè instabiles volubilésque sunt cogitationes illius.* 10 In dierum] *puta profestorum: ellipsis contrarii.* 17 Messores] *sic accipiendam esse vocem hanc docet præcedens spicilegii, ut etiam ostendimus suprà 24.30.* 31 Si est tibi fam.] *i. si ut decet ex officio famulatur tibi.* Quia est tanq.] *hac altera est ratio ab humanitatis jure; prior verò fuit ab utili; sed hanc posteriorem non animadvertit vulgus interpretum propter distinctiones depravatas: quæ tamen & natura & lege Dei confirmatur.*

CAPUT XXXIIII.

1 VANÆ sunt expectationes & mendaces viro carenti intelligentia; somniaq; ᐟ addunt alas insipientibus.
2 Ut qui captat umbram & persequitur ventos, ita est qui se adhibet somniis.
3 [a] Rem hanc secundum illam *exhibet* somniorum visio, *ut* ex adverso faciei ᐟ *exhibetur* similitudo faciei.
4 De re immunda quid mundari potest? & de mendace quid verum esse?
5 Divinatio, auguriaq; & somnia vana sunt, & ᐟ tanquam puerperæ visa habet cor tuum.
6 Nisi ab Altissimo demittantur [b] qui invisat te, ne adhibeas ad illa cor tuum:
7 Multos enim seduxerunt somnia, & exciderunt qui spem in eis habuerant.
8 ᐟ Sine mendacio perficitur lex, & sapientiæ in ore fideli est consummatio.
9 Vir ᐟqui erravit, novit multa; & qui multa expertus est, enarrat sermones intelligẽtes:
10 Qui non est tentatus, novit pauca;
11 Qui verò erravit, multam calliditatem habet.
12 Multa vidi in errore meo: itaque intelligentiæ meæ sunt [c] quæ sermonibus meis informantur.
13 Sæpe ad mortem usq; periclitatus sum, & conservatus sum:
14 Propterea spiritus vivet reverentium Dominum,
15 Cùm spes eorum incumbat ei qui servat ipsos.
16 Qui reveretur Dominum, nihil extimescit, neque expavescit; quia ille spes ipsius est.
17 Reverentis Dominum anima beata est.
18 Cui adhibet se, & quod est statumẽ illius?
19 Oculi Domini intenti amantibus ipsum, [d] protectio potentissima, & statumen valentissimum, tegmen ab æstu, tegmen inquam a meridiano, custodia ab offensione, & adjumentum in casum,
20 Exaltans animam, & illustrans oculos, curationem afferens, vitam, ac benedictionem.
21 Sacrificantis ex injusto oblatio ridicula est, neque [e] placitura sunt iniquorum dona.
22 Non placent Altissimo oblationes impiorum, neque multitudine sacrificiorum placatur peccati nomine.
23 Mactat filium coram patre ipsius qui offert sacrificium de pecuniis pauperum.
24 Panis vita est pauperum indigentium; quem qui adimit, homo [f] sanguinarius est.
25 Occidit propinquum qui aufert communem victum,
26 Effunditque sanguinem qui fraudat mercede mercenarium.
27 ᐟ Uno ædificante & altero destruente, quid ampliùs proficiunt ultra labores *uterque*?
28 Uno orante & altero execrante cujus vocem exauditurus est Dominus?
29 Qui lavatur ex mortuo *tacto* & iterum tãgit eũ, *huic* quæ utilitas est ex lotione ipsius?
30 Sic homo est qui jejunat de peccatis suis, rursumque abiens eadem facit: quis exauditurus esset orationem istius? & quid profecerit humiliter abjiciendo se?

[a] Græc. *hoc secundum illud est somnior.*
[b] Græc. *in visitatione tua.*
[c] Græc. *figmenta sermonũ meorũ, sive formationes.*
[d] Græc. *protectio potentiæ & statumen roboris.*
[e] Græc. *ad placitum.*
[f] Græc. *sanguinum.*

ANNOTATIO.

1 Addunt alas] *i. faciunt ut repentè ad fabulas convolent, tanquam volucres libero cælo.* 3 Exhibetur] *nempe in speculo aut re lucente quavis.* 5 Tanquam puerp.] *cujus ex puerperio ferè ita percelluntur sensus, ut visa infinita se illi offerant nisi quietè continebitur.* 8 Sine mendacio] *i. studio verùm verarum; ac non fallacium, ut sunt somnia: sic etiam os fidele accipiendum est.* 9 Qui erravit] *i. regiones multas peragravit, non autem animo instabili in somniis versatus est.* 27 Uno ædific.] *harum omnium similitudinum ἀπόδοσις continetur in versu ultimo.*

CAPUT XXXV.

1 QUI observat legem, [a] abundè oblationum facit:
2 Sacrificat hostiam salutarem, qui attendit mandatis:
3 Et qui refert gratiam, *ita facit* quasi offerat similam; & qui exercet misericordiam, quasi [b] offerat *sacrificium* laudis.
4 Quod placet Domino est ut desistatur ab improbitate, & litatio est desistere ab iniquitate.
5 Ne appareas coram Domino vacuus:
6 Nã hęc omnia propter mãdatũ *faciẽda sunt.*
7 Oblatio justi cùm pinguefacit altare, gratus odor illius est coram Domino.
8 Sacrificium viri justi acceptum est, & memoria ejus non excidet oblivione.

[a] Græc. *abundat oblationibus.*
[b] Græc. *sacrificet.*

9 Oculo

9 Oculo bono glorifica Dominum, & ne minuas primitias manuum tuarum.

10 In donatione qualibet [c] hilarem præbe vultum tuum, & cum lætitia decimas sanctas confer.

11 Da Altissimo [d] prout dedit ipse, & bono oculo, [e] prout adest manui tuæ:

12 Nam Dominus est qui reddit, & redditurus septuplum: ne resecato de donis;

13 Non enim accepturus esset: ne ergo attendas injusto sacrificio.

14 Nam judex est Dominus, apud quem non est personæ *ullius* gloria.

15 Non est accepturus Dominus personam [f] quæ invadat pauperem, sed orationem ejus injuria affecti exauditurus.

16 Nequaquam despecturus est supplicationem orphani; & viduam cum effuderit eloquutionem *suam*.

17 Nónne lachryma viduę in maxillam descendit? etiam illius exclamatio in eum qui eduxit illam.

18 Qui colit bono animo, acceptus erit; & precatio ejus ad nubes usque continget.

19 Oratio humilis *viri* transit nubes, & minimè consolationem accepturus est donec appropinquaverit; minimèque destiturus: donec inspexerit Altissimus, *qui* jus dicet justis, judiciúmque [g] exequetur.

20 Nam Dominus nequaquã tardaturus est, neq; longanimus [h] in eorum causa futurus ille fortis, donec cõtriverit lũbos immisericordiũ:

21 Sed gentibus retribuet ultionem, donec sustulerit multitudinem contumeliosorum, & injustorum sceptra contriverit,

22 Donec reddiderit homini secundum actiones ejus, [i] mercedes inquam hominum secundum cogitationes ejus,

23 Donec confecerit judicium populi sui, lętitámque illis attulerit misericordia ejus.

24 Quàm tempestiva misericordia est tempore afflictionis! quasi nubes est pluviæ siccitatis tempore,

[c] Gręc. *exhilara.*

[d] Græ. *secundum donum ipsius.*

[e] Græ. *secundum inventum manus: hebraismus.*

[f] Græc. *in pauperem.*

[g] Gręc. *faciet.*

[h] Græ. *in eis.*

[i] Græ. *opera: hebraismus.*

ANNOTATIO.

16 Effuderit] *i. lachrimas eloquutione conjunctas, ut sequens versus ostendit: syllepsis Hhebræorum.*

19 Consolationem accept.] *i. ab oratione sua destiturus. q.d. cùm ipse apud dominum importunus erit, tum Deus ut pater misericors ad eum statim exaudiendum paterno animo adducetur.*

CAPUT XXXVI.

1 MISERERE nostri, Domine Deus omnium & respice:

2 Ac immitte timorem tui in omnes gentes quæ non exquirunt te.

3 Attolle manum tuam in gentes alienas, videant potestatem tuam.

4 Quemadmodum coram ipsis sanctificatus es in nobis, ita magnificeris ante nos in ipsis:

5 Et agnoscant te, prout etiam nos te agnovimus, non esse Deum præter te, Domine.

6 [a] Ede nova signa, & fac res alias mirabiles.

7 Gloriam compara manui & brachio dextero, ut enarrent mirabilia tua:

8 Excita furorem, & effunde iram:

9 Tolle adversarium, & inimicum extere.

10 Accelera tempus recordatus iræ & enarrent te mirabilia tua.

11 Ira [b] ignita devoretur qui servatus est, & qui malis afficiunt populum tuum perditionē [c] consequantur.

12 Contere capita principum in gentibus dicentium, nemo est præter nos *princeps*,

13 Congrega omnes tribus Jahhakobi, & tribue hęreditatem ipsis, sicut principio.

14 Miserere populi qui de nomine tuo vocatur, Domine: & Jisraëlis quem primogenitum nominavisti.

15 Miserare civitatem sanctificationis tuæ, Jeruschalaima, locum quietis tuæ.

16 Comple Tzijonem extollendo sermones tuos, & gloria tua populum tuum.

17 Da testimonium rebus quas creavisti in principio, & prophetas excita in nomine tuo.

18 Da mercedem expectantibus te, & Prophetæ tui [d] fideles demonstrentur.

19 Exaudi, Domine, orationem famulorum tuorum *habitam* pro populo tuo secundum benedictionem Aharonis, ut agnoscant omnes qui in terra sunt te Dominum seculorum esse.

20 Omnem cibum comedit venter, sed cibus cibo melior est.

21 Fauces gustant cibos venaticos, ita cor intelligentia præditum sermones mendaces.

22 Cor distortum tristitiam [e] affert, vir autē multorum peritus rependit illi.

23 Quēlibet marē accipit mulier: sed est puella una elegantior altera, *& magis accepta viro.*

24 Species mulieris exhilarat faciem, & superatam omnem concupiscentiã hominis abducit

25 Si inest linguæ *illius* misericordia, & mansuetudo, atque curatio non est vir illius [f] quales sunt homines alii.

26 Qui comparat mulierem adjumentum simile sibi & columnam requietis, incipit possessionem *constituere.*

27 Possessio cui non est sepes disrumpitur, & cui non est uxor, is ingemiscit errans.

28 Quis enim fidem habiturus est [g] expedito latroni gliscenti de civitate in civitatem? ita *etiam* viro qui non habet nidum, sed diversatur ubicunque advesperaverit.

[a] Græc. *in nova signa, & muta mirabilia.*

[b] Græc. *ignis*

Græ. *inveniant.*

[d] Græc. *fideles fiant.*

[e] Græc. *dat.*

[f] Græc. *secundum filios hominũ.*

[g] Græc. *benè cincto.*

ANNOTATIO.

1 Miserere] *Documentis superioris capitis de precibus oblationibúsq; piorũ, optimè hîc sancta oratio subjicitur, usque ad versũ* 20. *cujus plana est sententia.* 11 Qui servatus est] *puta superstes ex impiis.* 23 Quemlibet marem] *i. promiscuè observatur virorum forma, non autem mulierum: ac propterea mas quilibet non habita ratione formæ a muliere accipitur: sed vir in muliere ampliùs habet rationem formæ. Est ergo Quilibet accipiendum pro eo qui specie valet, aut qui non valet promiscuè. Hîc verò membrum quod per ellipsin contrarii desyderabatur sive κατ' ἀνταπόδοσιν ad evidentiam supplevimus, ut confirmant faciendum esse versus seq.* 25 Non est vir] *i. hic planè aliis beatior putandus est, non ac habendus in cõmuni aliorum sorte.*

CAPUT XXXVII.

1 OMNIS *quidem* amicus dicit, ego quoque amicitiã colui: sed est amicus solùm amicus nomine.

2 Nónne tristitia manet ad mortem usque, *cùm* socius & amicus ad inimicitiã cõvertitur?

3 O improba cogitatio, unde es devoluta, quæ

quæ tegeres [a] aridam fraudulentia?

4 Socius cum amico victitat [a] læté, & tempore afflictionis [b] adversarius est.

5 Socius cum amico laborat ventris causa, & adversans *et* accipit scutum hostile.

6 Ne obliviscaris amici cũ animo tuo; sed ne recorderis illius qui pecuniis tuis amicus est.

7 Ne consilium ineas cum eo qui subdolè observat te, & ab invidẽtib[us] tibi consiliũ abscõde.

8 Consiliarius quisque extollit consilium, sed est qui consilium det [c] pro se ipso.

9 A consiliario [d] tibi ipsi cave, & prius nosce quæ sit ipsius necessitas (etenim ipse sibi ipsi consulturus est)

10 Ne forté detrudat [a] aleam in te; & dicens tibi bona est via tua, ipse stet ex adverso visurus quid eveniat tibi.

11 Ne ineas consiliũ cum eo qui subdolè observat te, & ab invidentibus tibi consilium absconde:

12 *Neque* cum uxore de æmula ipsius, & cum meticuloso de bello, cũ mercatore de permutatione, & cum emptore de venditione, cum invido de agendis gratiis, & cum immisericordi de benignis moribus,

13 Cum pigro de omni opere, & cum mercenario in annum conducto [a] de consummatione *operis*, servo otioso de omni labore.

14 Ne attende ad istos de ulla consultatione:

15 Sed cum viro pio assiduus esto, quem agnoveris observare mandata Domini,

16 Qui [e] animo suo conveniat cum tuo, & qui cum cecideris indolescat tecum.

17 Itaq; consilium cordis *tui* stabilito, nemo enim tibi fidelior est illo.

18 Nam amicus viri interdum renuntiare soet *meliùs* quàm [a] septem speculatores sedentes in sublimi specula.

19 Sed supra hæc omnia ora Altissimum, ut dirigat veritas ipsius viam tuam.

20 [a] Principium omnis operis est oratio, & consilium omnem actionem anteit, vestigiumque [f] lętitiæ mutatæ est vultus.

21 Quatuor [a] partes oriuntur, bonum, malum, vita, mors, sed quæ horum dominatum assiduè obtinet est lingua.

22 Est vir callidus eruditor multorum, qui suæ ipsius animę est inutilis.

23 Qui sapientem agit verbis, est odiosus, hic omni sapientia destituitur:

24 Non enim data est ipsi a Domino gratia, cùm careat omni sapientia.

25 Est sapiens [g] sibi ipsi, cujus intelligentiæ fructus in lingua versantes sunt laudabiles.

26 Vir sapiens populum suum erudit, & fructus intelligentiæ ipsius sunt [h] stabiles.

27 Vir sapiens impletur benedictione, cumque beatum prædicant videntes omnes.

28 Vita cujusque continetur numero dierũ; sed dies Jisraëlis sunt innumerabiles.

29 Sapiens in populo suo hæreditariã percipiet gloriã, & nomen illius [i] stabit in seculum.

30 Fili, [k] dum vivis, periculum fac animi tui; & vide quid sit malum illi, ac ne des illi.

31 Non enim omnia conferunt omnibus, neque omnis animus omni re existimationem adipiscitur.

32 Ne esto insaturabilis omnibus delitiis, neque [l] projectus esto ad escas:

33 Nam multis cibis [m] adhæret morbus, & insatiabilis voracitas [a] proximè accedit cholerã.

34 Voracitate insatiabili multi sunt mortui: sed qui attendit sibi, vitam prorogaturus est.

[a] Græ. *in lętitia.*
[b] Græc. *adversum: sic versu seq.*
Infrà 11.
[c] Græc. *ad se ipsum.*
[d] Græc. *animam tuam custodi.*
Suprà. 7.
[e] Græc. *in anima sua sit secundum animam tuam.*
[f] Græc. *mutationis lætitia.*
[g] Græc. *propria animę.*
[h] Græc *fideles.*
[i] Græ. *erit.*
[k] Græ. *in vita tua.*
Suprà. 31, 19
[l] Græc. *effusus.*
[m] Græ. *inest.*

ANNOTATIO.

3 Aridam] *id est terram, quæ est hominum fraudulentorum sedes: sic appellatur Genes. 1.* 10 Aleam] *vel sortem: sed hoc est evidentius.* 13 De consũmatione] *puta operis accelerandi & perficiendi, ut plura curentur conductionis anno.* 18 Septem] *id est, multi: numerus finitus pro infinito, Hebręorum more* 20 Principium] *sensus est, quæcunque accidunt hominibus, ea certis ex causis accidunt & signis agnoscuntur: accidunt autem alia tanquam opera, quæ nihil aliud ex se efficiunt, alia verò tanquam actiones quæ alias effectiones pariunt: operum facultas in oratione maximè & lingua posita est, ut exponitur sequente versu, actionum verò in consilio præcedentibus, ut antè dictum est: utriusque autem index est vultus in homine, hæc distributio cum philosophica doctrina re quidem convenit, sed philosophorum verba author non planè sequutus est. Distribuuntur enim a philosophis res omnes in theoreticas, practicas, & poeticas, de quibus Basilius in primam Homiliam de creatione elegantissimè.* 21 Partes] *nempe operis, ut appellavit præcedente versu.* 33 Proximè] acced. *id est, hominem ita nausiabundum facit ut bilis vehementissima.*

CAPUT XXXVIII.

1 [a] AFFICE medicũ suis honoribus convenientibus usui ipsius, etenim ipsum creavit Dominus:

2 Nam ab Altissimo curatio est, *cujus nomine* etiam a rege percepturus est gloriam.

3 Scientia medici exaltat caput ipsius, adeò ut coram magnatibus sit admirationi.

4 Dominus creavit e terra pharmaca, quapropter vir prudens non gravabitur illis.

5 Nõnne a ligno aqua dulcis facta est, ut robur illius ab homine cognosceretur?

6 Etiam ipse dedit hominibus scientiam, qua gloriosi efficerentur rebus admirabilibus ipsius.

7 Illis curat hominem, & tollit laborẽ ejus.

8 Unguentarius illis facit mistionem, & nunquam consummata sunt opera [a] illius, estque [a] pax ab illo in superficie terræ.

9 Fili, in tua invaletudine ne dispicias, sed ora Dominum ut ipse curet te.

10 Absiste a delicto, & manum [b] in recto occupa, atque ab omni peccato cor munda.

11 Exhibe odorem bonum, & [c] suffitum conjunctum simila, & [d] pinguem oblationem offer, [a] ut qui non cœperis.

12 Deinde medico da locum, etenim ipsum creavit Dominus, neque absistito ab eo, etenim opus est eo.

13 Est interdum tempus, cùm manibus eorũ prosper successus *advenit*:

14 Etenim ipsi Dominum oraturi sunt ut det eis quietem sanitatemq; ie ad vitam.

15 Qui peccat adversus opificem suum, incidat in manus medici.

16 Fili,

[a] Græc. *bona.*
Exod. 15, 25.
[b] Gręc. *dirige.*
[c] Græc. *monimentum similæ: est autem monimentũ idem quod suffitus, Hebręorum more.*
[d] Græc. *pinguefac oblationem.*

16 Fili, de mortuo lachrymas educito, & tãquam res graves passus ordire lamenta; sed pro ratione ejus circumtege corpus ejus, neque despicias sepulturam ejus.

17 [e] Fletu acerbo utere, & calente planctu:

[e] Græc. exacerba fletum, & calefac planctum.

18 Et fac luctum pro dignitate ejus diem unum aut duos, * propter calumniam; & consolationem accipe tristitiæ causa:

19 Nam a tristitia evenit mors, & tristitia robur cordis reflectit.

20 [f] *Cùm inducitur *malum*, unà manet etiam tristitia: sed vita pauperis est maledictio cordis.

[f] Græc. inductione: ut suprà 2.2.

21 Ne dedas tristitiæ cor tuum, absiste ab ea recordatus [g] finem.

[g] Græc. ultima.

22 Ne *oblivisecaris: non enim est reversio, & illum non juvaturus es, & te ipsum affecturus malo.

23 Memento juris tui, hoc quoq; jus tuum esse: mihi heri, & tibi hodie.

24 [h] Requiescente mortuo fac ut quiescat memoria ejus, & consolationem de eo percipe [i] egresso spiritu ejus.

[h] Græc. in quiete mortui.
[i] Græc. in exitu spiritus.

25 *Sapientia [k] jurisperiti opportuno otio comparatur; sed qui parum attendit actioni suæ, non efficietur sapiens.

[k] Græc. scribæ in opportunitate otii: sed qui minutus est actione.

26 Qua in re efficeretur sapiens? qui tenet aratrum, & gloriatur de hastili stimuli, boves agit, & nutritur inter opera eorum, & cujus narratio est de taurorum [l] fœtibus,

[l] Græc. filiis.

27 Hic animum suum adjicit ad edendos sulcos, & vigiliæ ejus *occupantur* in pabulis juvencarum.

28 Similiter omnis faber & architectus qui noctem ut diem transigit, qui scalpunt [m] sigilla sculpturis, & cujus assiduitas *versatur* in varietate commutanda, animum suum adhibet ad effingendam picturam, & cujus vigiliæ in opere consummando.

[m] Græ. sculpturas sigillorum.

29 Ita faber ærarius assidens incudi & addiscens in operibus ferri, cujus carnes tabefacit vapor ignis, & qui æstu camini oppugnatur,

30 Cujus aurem [n] novè personat mallei & incudis sonus, & *cujus oculi spectant ex adverso instrumenti similitudinem,

[n] Græc. innovat.

31 Animum suum adhibet ad operum consummationem, & vigiliæ ejus *versantur* in ornando ad consummationem *opere*.

32 Similiter figulus assidens operi suo, & convertens pedibus suis rotam, qui [o] sollicitus incumbit semper operi suo, ut numerosa sit tota elaboratio sua,

[o] Græc. in sollicitudine.

33 Brachio suo figurat lutum, & eo quod ante pedes est *flectit robur suum,

34 Cor adhibet ad [p] oblinendum perfectè, & vigiliæ sunt ejus in mundando camino:

[p] Græc. consummandis linitionem.

35 Omnes isti manibus suis fidem habent, & quisque procurat ut sapiat in opere suo:

36 Sine istis non ædificatur civitas, neque *cives* incolunt neque ambulant in ea; in consilio verò populi non desyderantur, neque in concione *transcendunt,

37 [q] In sede judicum non sedent, & dispositionem judicii non discernunt, neque eruditionem judiciúmque exponunt,

[q] Græc. in parabolis.

38 Neque instructi sententiis gravibus inveniuntur; sed possessionem seculi confirmãt, & optatum eorum est de elaboratione artis.

39 Nisi qui adjecerit animum suum & cogitet de lege Altissimi, *non efficietur sapiens.*

ANNOTATIO.

1 Affice] *Id est, honestè munerare.* 8 Illius] *puta medici. quasi dicat, semper est ubi occupetur.* Pax] *id est, prosperitas & incolumitas corporibus opera illius.* 11 Ut qui non cœp.] *id est, ut qui non anteverteris Dominum benedictionibus; sed ille beneficentia inde a principio prævenit te: sic accipitur verbum* ὑπάρχειν *ab Homero in Odyssea, pro eo quod posteriores Græci* κατάρχειν *dixerunt.* 18 Propter calum.] *id est, ut calumniam vites: quo sensu etiam subjicitur tristitiæ causa, id est, ad levandam atque delendam tristitiam.* 20 Cùm inducitur] *id est, nũquam advenit tentatio aut malum, quin eadem opera dolor tristitiáque incessat animum: sed nihil est miserius & nulla (ut ita dicam) pauperies humanæ vitæ potest tanta accidere, quàm si quis præ tristitia suo ipsius animo maledicat & malefaciat, ut ferè faciunt pauperes egentissimi.* 22 Oblivisecaris] *nempe finis, qui proximè nominatus est.* 25 Sapientia] *postquã de morbis & morte actum est: jam venitur ad consilia publica, quorum authores ex Hebræorum usu appellantur scribæ: ac quæstio quidem proximè sequente versu, solvitur versu 39. exornatur verò 39. cap.* 30 Cujus oculi] *id est, qui intendit oculos in exemplum operis ad cujus imitationem fabricetur suum.* 33 Flectit] *id est, refringit illud incumbens in laborem usque ad lassitudinem.* 36 Transcendunt] *id est, ad superiores sellas evehuntur.*

CAPUT XXXIX.

1 HIC sapientiam antiquorum omnium exquirit, & in prophetiis occupatur:

2 Narrationem virorum nominatorum conservat, & [a] instructus variis parabolis cum eis ambulat:

[a] Græc. in variationib[9] parabolarũ: sic versu seq.

3 Occulta *sensa* proverbiorum exquirit; & instructus [b] ænigmaticis parabolis cõversatur:

[b] Græc. ænigmatis parabolarum.

4 Inter magnates ministrat, & coram ducibus spectatur:

5 In terra alienarum gentium perambulat, quia bona & mala inter homines expertus est:

6 Cor suum adhibet ad Dominum manè accedẽs suũ opificẽ, & precatur corã Altissimo,

7 Et aperiens os suum in oratione de peccatis suis deprecatur.

8 Cùm Dominus ille magnus voluerit, impletur spiritu prudentiæ.

9 Is profundens verba sapientiæ suæ etiam in oratione celebrat Dominum:

10 Is dirigit consilium suum atque scientiam, & de occultis suis rebus cogitat:

11 Is exponit eruditionem disciplinæ suæ, & de lege fœderis Domini gloriatur.

12 Laudant intelligentiam ejus multi, quæ in seculum minimè delebitur:

13 *Nec* desistet memoria ejus, sed nomen ejus vivet in [c] omnes generationes.

[c] Græ. generationem generationẽ.

14 Sapientiam ejus narrabunt gentes, & laudem ejus enuntiabit Ecclesia.

15 *Sive maneat, nomen relinquit amplius quàm mille; sive requiescat, comparat sibi.

16 Quod cogitavi amplius enarrabo, nam velut in medio mense est luna plenus sum.

17 Audite me sancti, & germinate tanquam rosa plantata ad flumen humidum,

18 Ac proferte florem ut lilium, edite odorem, & laudate cantico.
19 Benedicite Domino de omnibus operibus ejus odis [d] vocalibus & citharis, atque hoc modo dicite [e] celebrantes.
20 Opera Domini omnia sunt bona valde, & omne præceptum suo tempore est: non est unde dicas, cur istud est? nam omnia ista suo tempore [f] sunt exposita.
21 Sermone ipsius aqua stetit tāquā acervus frugū, & verbo oris ejus aquarū cōceptacula.
22 Præcepto ejus *existit* quicquid placet, neque est qui possit minuere quod servaturus est,
23 Opera cujusque carnis sunt [g] exposita ei, neque est unde abscondantur ab oculis ejus.
24 [h] Ex quo seculum est, in seculum inspicit; & nihil est coram ipso [*] mirabile.
25 Non est unde dicas, quid istud est? omnia enim ad ministerium suum creata sunt.
26 Benedictio ejus, ut fluvius operuit, atque ut inundatio inebriavit aridam.
27 Ita iram ejus gentes hæreditatis nomine percepturæ sunt, ut convertit aquas in salsuginem.
28 Viæ ejus sunt rectæ sanctis, similitérque iniquis sunt [i] offendiculo.
29 Bona bonis creata sunt ab initio, similiter peccatoribus mala.
30 Præcipuum omnis usus ad vitam hominis est aqua, & ignis, ferrúmq́; & sal, & similago tritici, & lac, & mel, sanguis uvæ, oleúmque, & vestimentum:
31 Omnia hæc piis bona sunt; ita peccatoribus convertuntur ad mala.
32 Sunt spiritus qui ad ultionem creati sunt, & [*] quorum furore flagella eorum confirmavit; tempore consummationis effundunt robur, & [*] furorem ejus qui fecit illum sedant:
33 Ignis, & mare, & fames, atque mors, omnia ista ad ultionem creata sunt.
34 Bestiarum dentes, & scorpii, viperæque, & gladius ulciscens ad internecionem impios,
35 Lætantur cùm oritur ipse.
36 Et in terra [*] ad ministeria comparata sunt, suisq́; temporibus sermonem non sunt transgressura.
37 Propterea a principio confirmatus ubi cogitavi, commisi scripto.
38 Opera Domini omnia bona sunt, & omne ministerium suppeditat suo tempore.
39 Nec est unde dicas, hoc illo pejus est; nam omna tempore *suo* probata erunt.
40 Nunc ergo ex toto corde & ore laudate nomen Domini, ac benedicite.

[d] *Græc. labiorum.*
[e] *Græc. in celebratione.*
[f] *Græc. requiruntur: Hhebraismus, ut Psa.* 111.2. Exod.14.
[g] *Græc. coram ipso.*
[h] *Græc a seculo.*
Genes.19.
[i] *Græc. offēdicula.*

ANNOTATIO.

15 Sive maneat] *Id est, si superstes proficiscatur aliò, sive morte ad quietem concedat, semper nomen optimum sibi conciliaverit.* 24 Mirabile] *vox Hhebræa cujus loco* θαυμάσιον *posuit author, potius occultum quàm mirabilem sonat: sed hoc per metalepsin, illud verò propria significatione: quamobrē utramque significationem in hoc loco conjungendam statuo.* 32 Quorum furore] *id est, quæ præterea irritat & accendit Deus, ut flagellis quibus a natura fuerunt armata in homines sæviant atrocius.* Furorem ejus] *id est, consummato judicio Dei opificis faciunt ut ira ejus conquiescat.* 36 Ad ministeria] *legitur quidem ad manus in cōtextu Græco; sed melius opinor legit Hieronymus* εἰς χρείας, *quàm* εἰς χεῖρας *illud enim videtur simplicius, & cum Hhebræo sermone convenientius.*

CAPUT XL.

1 Occupatio magna homini cuique creata est, & jugum grave filiis Adami impositum [a] ex quo die egressi sunt ex utero matris suæ, ad diem usque [b] quo ad matrem omnium revertuntur:
2 Cogitationibus eorū & timori cordis [c] sollicita expectatio, *nempe* dies mortis *impositus*,
3 [d] Æquè sedenti in throno gloriæ, atque humiliter abjecto in terra & cinere,
4 Æquè ferenti hyacinthinum & coronam atque amicienti linum crudum.
5 Indignatio, invidiaque, perturbatio, & fluctuatio, & metus mortis, & [*] effingendi studium, atque contentio, etiam tempore quietis de nocte somnus ejus *recumbentis* in cubili notitiam mutat.
6 Perparum, quasi nihil [e] quietem capit; & ex eo in somno versatur tanquam in diebus speculationis,
7 Conturbatus viso mentis suæ ut qui effugit [f] a bello tempore salutis suæ,
8 Expergefactus verò miratur timorem de nihilo [g] communem omni carni & homini & pecudi; sed peccatores septuplo graviora supra hæc invadunt *mala:*
9 Mors, & cōtentio, gladiúsque, & sanguis, adductiones famis, & contritionis, ac flagelli; contra iniquos ista omnia creata sunt, etiam propter eos diluvium factum est.
10 Quæcunque e terra sunt, in terram revertuntur; & *quæ* ab aquis, in mare reflectunt.
11 Omne donum injustitiaq́; delebitur:
12 Fides verò consistet in seculum.
13 Pecuniæ injustorum tāquam [*] fluvius exarescent, & tanquam magnum tonitru cum imbribus *in eas* intonabit *Deus*.
14 Cùm aperit ille manus, [*] afficitur lætitia: ita qui trāsgrediuntur ad consummationem usque deficient.
15 Impiorum propago non edet ramos multos, & radices impuræ sunt in pręcipite rupe.
16 *Sunt velut* [*] spuma imposita cuivis aquæ & [h] ripæ fluminis, ante omne gramen evelluntur.
17 Gratia est velut viridarium [i] benedictionibus confertissimum, & in seculum permanet misericos beneficentia.
18 Vita hominis sua sorte contenti & operarii suavis est; sed superat utraque qui thesaurum [*] illum adipiscitur.
19 Liberi & edificatio civitatis stabiliūt nomē
20 Vinum & musica lætitiam afferunt cordi; sed supra utraque amor sapientiæ.
21 Tibia & psalterium suaves efficiunt modulos, sed supra utraque suavis lingua.
22 Gratiam & pulchritudinem concupiscit oculus; sed supra utraque [*] herbam [k] satam.
23 Amicus & socius [l] tempestivè occurrunt, sed supra utraque uxor cum viro.
24 Fratres & auxiliū in tempore afflictionis, sed supra utraq; misericors beneficētia liberat
25 Aurum & argentum [*] constabiliunt pedem, sed supra utraque cōsilium probatum est.
26 Pecunię & robur exaltant animum, sed supra utraque Domini reverentia.
27 Non est in [m] reverente Dominum diminutio, neque est cur sibi ipsi quęrat auxilium.
28 Reverētia Domini est tāquā viridariū [n] benedictū, quā supra omnem gloriā obtegit *Deus*.

29 Fili,

[a] *Græc. a die exitus.*
[b] *Græc. reversionis ad matrem.*
[c] *Græc. sollicitudo expectationis,*
[d] *Græc. a sedente in throno gloriæ & usque ad abjectū: sic deinceps. Hebraismus.*
[e] *Græc. in quiete est.*
[f] *Gręc. a facie belli.*
[g] *Gręc. cum omni carne.*
[h] *Græc. labio*
[i] *Græc. cum benedictionibus.*
[k] *Græc. sementis.*
[l] *Græc. ad tempus.*
[m] *Græc. reverentia Domini: hypallage.*
[n] *Græc. benedictionis.*

29 Fili, vitam [o] mendicam ne vivas: præstat mori quàm mendicare.
30 Vir respiciens ad alienam mensam non habet vitam [p] quæ reputanda sit vita; inquinat animam suam escis alienis:
31 Vir autem scitus ac eruditus cavet.
32 In ore impudentis suavis est mendicitas, sed * ignis ardet in ventre ejus.

o Græc. mendicitatis.
p Græc. in ratiocinio vitæ.

ANNOTATIO.

5 Effingendi stud.] *Id est, ludificandi & exagitandi adversarios, eorúmque vitia per imitationem exprobrandi, aut bona obscurandi hypocriseos nomine.* 13 Fluvius] *videlicet fallax & brevis, qualem describit Ijob 6.15. & sequentibus.* 14 Afficitur lætitia] *nempe justus: ellipsis contrarii.* 16 Spuma] *eandem similitudinem etiam adhibet Hosche. 10.7. est autem Græca vox rara quidem, sed tamen propriè græca; cujus loco per epenthesin Græci ἄχθην vel ἄχναν dixerunt, ut τέχνη pro πυγὴ, μυσάχνη & similia.* 18 Illum] *de quo dictum est præcedente versu.* 22 Herbam satam] *id est, utilitatem conjunctam pulchritudine: unde est Horatianum illud, Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.* 25 Constabiliunt pedem] *id est, hominem a lapsu & ruina confirmant.* 32 Ignis] *puta judicii & maledictionis Dei.*

CAPUT XLI.

1 O Mors, quàm [a] acerba est tui memoria homini utenti pace in facultatibus suis,
2 Viro minimè distracto *curis*, sed successu prospero utenti in omnibus, & adhuc valenti cibum capere!
3 O mors, *quàm* bonum est judicium tuum homini indigenti & minuto viribus,
4 Extremam senectam egenti, & distracto ad omnia, atque diffidenti, & qui amisit patientiam!
5 Ne timeas [b] jus mortis: recordare [c] eorum qui præcesserunt te, & qui sequuntur; hoc enim jus est *indictum* carni a Domino.
6 Ecquid recuses quod placet Altissimo? sive decem, sive centum, sive mille annos *natus*.
7 Non est in sepulchro * incusatio vitæ.
8 Cùm liberi abominandi fuerunt, filii peccatorum, qui conversantur impiorum vicinitatibus,
9 Filiorum peccatorum perit hæreditas, & cum semine eorum assiduum est probrum.
10 Patri impio succensunt liberi, eò quòd per ipsum probro sint.
11 Væ vobis viri impii, qui quidem dereliquistis legem Altissimi: nam sive multi sitis, ad perditionem *estis*;
12 Et sive nascamini, ad maledictionem nascimini: sive moriamini, [d] maledictioni in partem adjudicamini.
13 Quæcunque e terra sunt, in terram revertuntur; sic impii in perditionem.
14 Luctus hominum de corporibus ipsorum est: sed nomen hominum * qui non fuerunt boni delebitur.
15 Curam habe de nomine: hoc enim tibi permanet magis quàm mille thesauri ingentes auri.
16 Vitæ bonæ [e] numerantur quidem dies, sed bonum nomen in secula permanet.
17 Eruditionem in pace conservate, liberi.
18 Sapientiæ absconditæ thesauro non manifesto, quæ est utrique utilitas?
19 Præstat homo abscondens stultitiam suam homini abscondenti sapientiam suam.
20 Itaque verecundia commoveatur hoc verbo meo: non enim bonum est omnem pudorem conservare, neque omnia omnibus probantur *fuisse facta* [f] fideliter.
21 [g] In patrem & matrem, pudeat vos scortationis; & in ducem potentiorémque, mendacii;
22 Et in judicem magistratúmque, delicti; in cœtum & populum, iniquitatis,
23 In socium & amicum, injustitiæ; & in loco ubi incola es, furti;
24 In veritatem Dei, *fracti* fœderis; & [h] * in eum qui impingit cubitum, ciborum; * in exagitatione, [i] nundinationis;
25 Et apud salutantem, silentii; *pudeat* aspectus in mulierem meretricem, & aversationis [k] ab homine nobili,
26 [l] Ablatæ portionis & dopi, & [m] adhibiti ad mulierem conjugatam animi,
27 Curiositatis, & ancillæ; nam ne insistito in cubile ejus.
28 Pudeat apud amicum sermonum probri, & postquam dederis ne exprobrato:
29 Pudeat etiam * repetitionis, & sermonis ex auditu, & retectionis in occultis rebus.
30 Sic eris veraciter pudens, & gratiam coram omni homine [n] consequêris.

a Græc. amara.
b Græc. judicium.
c Græc. priorum te & ultimorum.
d Græc. in maledictionem dispertimini.
e Græc. numerus dierũ est.
f Græc. in fide.
g Græc. a patre: sic deinceps.
h Græc. ab impactione cubiti, de panibus.
i Græc. acceptionis & donationis: Hebraismus
k Græ. faciei hominis nobilis.
l Græc. ab ablatione port.
m Græ. considerationis mulieris quæ subest viro.
n Græ. invenies.

ANNOTATIO.

7 Incusatio vitæ] *i. post mortem initur non tecum ratio quantum vixeris, neque tibi vertetur crimini parum aut multum vixisse, sed malè vixisse te, & malè actæ vitæ ratio subducetur.* 14 Qui non fuerunt] *Græcè quidem ἀγαθῶν singulari numero legitur; sed per ου malim sequutus Hieronymum: nam hoc pacto locus est evidentior.* 24 In eum] *hic locus variè quidem accipitur, sed unicam sententiam eámque judicio meo verissimam afferam: vult ergo author ut quemadmodum furti: sic etiam violentiæ pudeat nos. Is autem violentus est qui alteri nolenti rem suam eripit, & contrà nitenti; quod hîc una specie declaratur hominis habentis panem sive alimentum suum & cubitum appingentis atque circumdantis ne eripiatur sibi. Huic homini quisquis rem suam adimit, violentus est; ac propterea admonet sapiens ut nos cùm istius pudeat, tum omnis violentiæ.* In exagitationem] *id est, pudeat te si quis te contumeliis probrosis infambúsque exagitet cum eo colludere, & conventionem pacisci ad malum.* 29 Repetitionis] *id est, relati sermonis quem alter pronuntiaverit: nam delatione jam sæpiùs interdixit, quia omnibus bonis semper odiosa, persæpe damnosa est.*

Caput XLII.

1 Ne de rebus istis pudeat te,' neque suscipias personam ad peccandum;

2 De lege Altissimi, & fœdere, & de judicio ut impium justifices,

3 De [a] re sociali atque viatorum, & de traditione hæreditatis sodalium,

4 Et accuratione trutinæ ponderumq; , de acquisitione multarum & paucarum rerum,

5 De varia mercatorum venditione,

6 Et de multa liberorum eruditione, & de [b] cruentando latere famulo nequam.

7 In mulierem improbam [c] bona est obsignatio; & ubi manus multæ sunt, conclude *res tuas.*

8 Cùm tradideris numero & pondere , & datum & acceptum omnia de scripto *habe.*

9 *Ne pudeat* de eruditione amentis, & stulti,& decrepiti cum juvenibus litigantis: erisq; eruditus [d] certò, & coram omni vivente probaberis.

10 Filia patri [e] occultas vigilias affert, & solicitudo de ea abducit somnum ; tum in juventute ejus, ne fortè ætatis flos prætereat; tum [f] elocata,ne fortè odio sit:

11 In virginitate,ne fortè polluatur,& in paternis *ædibus* suis gravida fiat; cum viro autem versata, ne fortè transgrediatur, & elocata ne fortè sit sterilis.

12 In filiam [g] inverecundam firma utere custodia,ne fortè efficiat [h] ut tu sis gaudio inimicis, sermone in civitate, & famosus in populo, deniq; pudore illa afficiat te in turba multorū.

13 In ullum hominem ne intuêre ob pulchritudinem,& inter mulieres ne conside:

14 Nam ex vestimentis egreditur tinea, & ex muliere mulieris improbitas.

15 Melior est improbitas viri, quàm mulier benefica ,' mulier pudore afficiens ad probrū.

16 Memorabo jam opera Domini,& quæ vidi enarrabo verbis Domini,opera ipsius.

17 Et sol perlustrans in omnia inspicit, & gloria Domini plenum est opus ipsius.

18 'Non indidit sanctis Domini ut enarrent omnia mirabilia ipsius, quæ firmavit Dominus omnipotens statuminando gloria sua universitatem.

19 Abyssum & cor pervestigat, & de calliditatibus' illorum cogitat:

20 Novit enim Altissimus notitiam omnem, & introspicit in signa [i] æterna,nuntiās res præteritas & futuras, & occultarum vestigia retegens.

21 Non præterit ipsum ulla cogitatio , non absconditus est ipsi ne unus quidem sermo.

22 Res magnificas ornavit sapientia sua,qui ante seculum & in seculum est:

23 Neque augetur, neque minuitur, neque indiget ullo consiliario.

24 Quàm desyderabilia sint omnia opera ipsius,etia' ad scintillam usq; facile est spectare.

25 Hæc omnia vivunt manentq; in seculum omnibus in ministeriis,omniaq; obediunt.

26 Omnia duplicia, unum e regione alterius; neque fecit quicquam deficiens.

27 [k]Alterum alterius confirmat bona; denique quis expleatur videndo gloriam Dei ?

[a] Græc. *verbo socii.*
[b] Græc *sanguinando.*
[c] Græc. *bonum sigillū.*
[d] Græc. *verax.*
[e] Græc. *occulta vigilia est & sollicitudo ejus.*
[f] Græc. *postquam cohabitavit : sic versu seq.*
[g] Græc. *non aversabilem firma custodiam.*
[h] Græc. *te gaudium inimicis,loquutionem in civitate, & appellatum populi.*
[i] Græc. *seculi.*
[k] Græc. *unum unius.*

Annotatio.

1 Neque suscipias] *Id est,neque authoritate cujusquam aut gratia abducaris ut committas peccatum:sed magis te pudeat peccati coram Deo,quàm offensæ hominis gratiæ.* 15 Mulier pudore] *hæc verba qui a præcedentibus disparant,indignè faciunt: sunt enim superiorum exegetica: quibus ostendit antecedens dictum non esse καθόλου de omni muliere,sed ὂν μέρει accipiendum de improba.* 18 Non indidit] *id est, tantam facultatem aut tantum flumen eloquii cum suis non communicavit, ut pro merito opera ipsius enarrare possint.* 19 Illorum] *puta singulorum cordium.* 24 Ad scintillam] *id est, rem quamlibet minimam: proverbiale dictum.*

Caput XLIII.

1 [a]Superba altitudo expansum purum est, species cœli cum aspectu glorioso ejus.

2 Sol ad aspectum nuntiat ' de glorioso Deo quod instrumentum est admirabile, opus Altissimi.

3 [b] Cùm in meridiano est arefacit regionē, & ex adverso æstus illius quis subsistat ? *quasi* in caminum sufflet operibus æstus *sui.*

4 'Tripliciter sol exurit montes, vapores igneos efflat, & refulgens radiis hebetat oculos.

5 Magnus est Dominus qui fecit illum, & sermonibus suis sedavit iter *illius.*

6 Idem lunam fecit ad constitutionem tempore suo *faciendam*, demonstrationem temporum,& signum seculi.

7 Etiam a luna signum *habetur* diei festi.

8 Luminare *ubi* minutum est ad consummationem , mensis est de nomine illius ; auctum verò res mirabiles facit mutatione:

9 'Instrumentum [c] castra habens in alto,in expanso cœli relucens.

10 Pulchritudo cœli est gloria astrorum , ornat' lucem præbens in *cœlis* Domini Altissimi.

11 Ad sermones sancti [d]'exhibent condemnationem, neq; exardescunt in custodia sua.

12 Vide ' arcum, & benedic ei qui fecit ipsum,valde speciosum splendore suo.

13 Curvavit cœlum in circulum gloriosum, manus Altissimi extenderunt illum.

14 Præcepto suo sistit nivem, & celeriter incitat fulgura judicii sui.

15 Propterea apertis thesauris evolant nubes ut volucres.

16 Magnificentia sua confirmat nubes,& diffringuntur lapides grandinis,

17 [e]Sonus tonitru ipsius facit ut indolescat terra, & aspectu ipsius commoventur montes.

18 Voluntate ipsius spirat Notus, & [f] procellosus Boreas,& Circius.

19 Tanquam volucres deorsum volantes spargit nivem , cuj' descensus est tanquam locustę divertentis.

20 Pulchritudinem albedinis ejus admiratur oculus,& ad imbrem illius extra se rapitur cor.

21 Et pruinā tanq̃ salem in terrā profundit, quæ congelata [g] efficit palorum summitatem.

[a] Græc. *superbia altitudinis firmamentum munditiei.*
[b] Græc. *in meridie ei : Hhebraismus.*
Jehoschubh. 9. & Jeschabh. 38.
[c] Græc. *castrorum.*
[d] Græc. *sistūt.*
[e] Græc. *vox.*
[f] Græc. *procella Borea & conversio venti.*
[g] Græc. *est palorum summitas.*

22 Frigido

22 Frigido vento Borea efflante compingitur ex aqua gelu, in omni congregatione aquarum diversatur, & aquam velut lorica induit.
23 ᵍ Exedit montes, & desertum exurit, herbamq; extinguit tanquam ignis.
24 [h] *Quæ* omnia curans festinanter nebula, ros occurrens ᵉ ab æstu exhilarat.
25 Sermocinatione ejus quiescit abyssus, & in ea insulas plantavit.
26 Qui navigant mare, narrant periculũ ejus: [i] quod audientes auribus nostris admiramur.
27 Ibidẽ sunt incredibilia & mirifica opera, varietas omnium animantiũ, discrimen cetorũ.
28 Deniq; per ipsũ prospera via utitur Angelus ipsius, & sermone ipsius cõsistunt omnia.
29 Ut dicamus multa, haudquaquam tamen assequemur; & [k] ut summatim dicam, is est universum ipsum.
30 Gloria afficere eum ubi valeremus? nam ipse est magnus præter omnia opera sua.
31 Terribilis Dominus, & magnus valde, & admirabilis potentia ejus.
32 Glorificantes Dominum exaltate quantum potestis; nam adhuc etiam superabit *exaltationem vestram:*
33 Et exaltantes eum [l] plurimas vires cõferte:
34 Ne defatigemini: non enim unquam assequemini. quis vidit ipsum ut enarret, & quis magnificet ipsum prout est?
35 Multa abscondita sunt majora ᵉ istis, pauca vidimus ex operibus illius:
36 Nam omnia fecit Dominus, & piis indit sapientiam.

[h] *Græc. curatio omniũ per diligentiam.*
[i] *Græc. & auditionibus aurium nostrarum.*
[k] *Græc. ad consummationem sermonum, ut inf. 50. 51.*
[l] *Græc. multiplicate in viribus.*

ANNOTATIO.

2 De glorioso] *i. de Deo gloriæ: quod argumentum explicatur Psalmo* 19. 4 Tripliciter] *i. quamplurimũ: nam ternarius numerus intendit significationem.* 9 Instrumentum] *i. luna est velut instrumentum Dei stellarum castris circundatum, & exercitibus, ut appellantur Gen. 2.1. sic transitur ad locum de stellis.* 11 Exhibent] *i. ita obscurantur quasi tenebris perpetuis damnatæ essent: ut Jeschahh.* 24.23. *Joëlis* 2.30 *& alibi passim.* 12 Arcum] *i. irin, ut a poetis appellatur, de quo Gen. 9.12. & sequentibus.* 23 Exedit] *nempe gelu exurens omnes fœtus terræ.* 24 Ab æstu] *puta advenіente, cùm vernare incipiunt omnia.* 35 Istis] *nempe quę ad notitiam nostram perveniunt, ut interpretantur sequentia.*

CAPUT XLIIII.

1 IAM laudemus viros gloriosos, & majores nostros genere.
2 Multam gloriam [a] comparavit Dominus per illos majestati suæ inde a seculo.
3 Dominantes in regnis suis, & viri [b] celebres potentia, consilia ineuntes cum intelligentia sua, qui renuntiaverunt de prophetiis,
4 Ducentes populum constantibus consiliis, & intelligentia [c] juris popularis,
5 Quorum eruditioni sapientes sermones inerant, ᵉ qui exquirebant modulationes musicorum, & carmina scripta enarrabant,
6 Viri divites, [d] instructi robore, colentes pacem in suis habitationibus:
7 Hi omnes per generationes adepti sunt gloriam, [e] qua gloriati sunt in diebus suis.
8 Sunt ex iis qui reliquerunt nomen cujus enarrentur laudes:
9 Sunt etiã quorum non est recordatio, qui perierunt quasi non extitissent, & fuerunt quasi non fuissent, liberiq; ipsorum post ipsos.
10 Verùm quàm fuerunt [f] misericorditer accepti viri illi quorum justè facta non sunt oblivioni tradita.
11 Cum semine illorum permanet bona hæreditas, posteri illorum in fœderibus sunt.
12 In fœderibus est semen eorum, & liberi eorum post eos.
13 In seculum manet eorum semen, neq; deletur eorum gloria.
14 Sunt quidem eorum corpora sepulta in pace; sed nomen eorum vivit in [g] generationem quamque.
15 Sapientiam eorum narrant populi, & laudem eorum enuntiat Ecclesia.
16 Chanoc placuit Domino Deo, & translatus est, exemplum resipiscentiæ his generationibus *propositum.*
17 Noach deprehensus est integer, justus, cujus fuit reconciliatio [h] quo tempore irascebatur *Deus.*
18 Propterea cùm diluvium fieret,
19 Etiam fœdera [i] perpetua cum eo constituta sunt, ut non deleretur diluvio omnis caro
20 Abraham magnus pater multarum gentium *fuit*, cui non est inventus par in gloria illius, qui conservavit legẽ Altissimi, & fuit [k] fœdere junctus illi.
21 In carne illius instituit fœdus, & in tentatione fidelis compertus est:
22 Propterea juramento constituit ei se benedicturum gentibus in semine ejus,
23 Multiplicaturum eum tanquam pulverem terræ, & illos hæreditatem possessuros [l] a mari uno ad alterum, & a fluvio usque ad extremitatem terræ.
24 Similiterq; in Jitzchako statuit propter Abrahamum patrem ipsius,
25 Benedictionem omnium hominum & fœdus, quod [m] incubuit capiti Jahhakobi.
26 Agnovit eum in benedictionibus ᵉ illius, cumq; dedisset ei hęreditatem, divisit partem ejus in tribus duodecim quas dispertitus est:
27 Eduxitq; ex eo ᵉ virum misericordiæ, qui consecutus est gratiam coram omni carne.

[a] *Græc. creavit.*
[b] *Græc. nominati.*
[c] *Græc. scripturæ populi*
[d] *Græc. subministrati.*
[e] *Græc. & gloriatio fuerunt.*
[f] *Græc. misericordię: ut vers. 27.*
[g] *Græc. generationem & generationem.*
Genes. 5.
Genes. 6.
[h] *Græc. tempore irę.*
[i] *Græc. seculi.*
Genes. 17.
[k] *Græc. in fœdere cum illo.*
Genes. 22.
[l] *Græc. a mari ad mare.*
Genes. 25.
[m] *Græc. requievit super caput.*
Genes. 27.

ANNOTATIO.

5 Qui exquirebant] *i. excogitabant & componebant authore spiritu Dei exquisita illa & sacra cantica quæ de scripto fuerunt Ecclesiæ tradita, ut decantarentur in ea.* 26 Illius] *puta Jitzchaki. q. d. fallebatur quidem Jitzchak cum verbis Dei benedictionem pronuntiaret; sed minimè fallebatur Deus, qui hunc agnoscebat & augebat benedictionibus.* 27 Virum misericord.] *i. Moschen misericorditer a Deo servatum & acceptum, ut exponitur sequente versu, qui imperitè ab hoc divulsus est: vide suprà in versum* 10.

CAPUT XLV.

1 DILECTUM Deo & hominibus Moschen, cujus memoria [a] benedictionibus conjuncta est:
2 Parem effecit eum glorię ᵉ sanctorum, &

[a] *Græc. in benedictionibus est.*
Exod. 4. & sequentib.

& magnificavit eum hostium timoribus, sermonibus ejus signa compescuit, & gloria affecit eum in conspectu regum,

3 Dedit ei mandata ad populum suum, & demonstravit ei gloriam suam:

Exod. 19.

4 In fide & mansuetudine ejus sanctificavit eum, cùm elegisset eum ex omni carne:

5 Fecit ut exaudiret vocem suam, & introduxit eum in caliginem:

6 Et tradens ei [b] coram mandata, legem vitæ atq; scientiæ; docuit Jahhakobum fœdus, & jura sua Jisraëlem.

[b] Græ. *in faciem.*

7 Aharonem extulit sanctum, similem illi, fratrem illius, e tribu Levi:

8 Instituens ei fœdus [c] perpetuum dedit ei sacerdotium populi, & ornatu apto beavit eũ.

[c] Græ. *seculi: sic deinceps.*

9 Nam circumcinxit eum amictu glorioso, induens eum consummatione [d] gloriosa, & cõfirmavit eum instrumentis roboris,

Exod. 28. & 29.

[d] Græ. *gloriationis.*

10 Feminalibus, talari veste, atq; humerali.

11 Et circundedit eum parvulis malogranatis, aureisq; tintinnabulis plurimis in circuitum, ut sonaret vox ad gressus ejus, ut sonum ederet qui in templo exaudiretur, & memoriale esset [e] popularibus ejus:

[e] Græc. *filiis populi.*

12 Stola sancta ex auro & hyacintho purpuraq; opere plumario, * rationali judicii manifestis veritatis *signis*,

13 *Ex* retorto coccineo opere artificioso, lapidibus pretiosis sculpturis sigilli, cum vinculis aureis, opere gemmarii, ad monimentum scriptura cælata de numero filiorũ Jisraëlis.

14 Coronam auream imposuit cidari, [f] cum ectypo signo sanctificationis *opere* sigilli *instrumentum* [g] gloriationis honoratæ, opera strenuè fabrefacta, quæ adornata speciosè ab oculis concupiscerentur.

[f] Græc. *ectypum opus.*

[g] Græc. *gloriationẽ honoris, opera roboris, cõcupiscentias oculorũ, adornata speciosa: appositiones Hebraicæ.*

15 Ante eum res non fuerunt ejusmodi, neq; in seculum induit alienigena;

16 Præter filios ejus solùm, & posteros ejus perpetuò:

17 Quorum sacrificia in holocaustum offeruntur assiduè bis in diem.

18 * Implevit Mosche manus ejus, eumq; oleo sancto unxit;

19 *Quod* fuit ei in fœdus perpetuum & semini ejus, [h] tantisper dum futurum est cœlum; ut ministrantes eis simul fungantur sacerdotio, & benedicant populo in nomine ipsius.

[h] Græc. *dies cœli.*

20 Elegit eum ex omnibus viventibus ut adduceret holocaustũ Domino suffitũ, odoremq; gratum ad monimentũ, litando pro populo:

21 Dedit ei mandata sua potestatemq; judiciorũ de fœderibus *suis*; ut doceret Jahhakobũ testimonia, & in lege ipsius illustraret Jisraëlẽ.

22 Cùm simul institissent in eum alieni, invidentes ei in deserto [i] quidam, Dathan & Abiram & congregatio Korachi [k] irato animo;

[i] Græc. *viri.*

[k] Græc. *animo & ira.*

23 Videns Dominus improbavit, sed consummati fuerunt in furore iræ:

24 Fecit in eos portenta consummendo eos igne [l] flammante:

[l] Græc. *flammæ.*

25 Et adjiciens Aharoni gloriam, dedit illi hæreditatem, primitias primorum fœtuum impertitus illi.

26 [m] Cibum inprimis [n] abundè comparavit; etenim sacrificia Domini comedunt, quæ dedit ei & semini ejus.

[m] Græc. *panem.*

[n] Græc. *in plenitudine.*

27 Verùm in terra populi hæreditatem non percipit, neq; inter populum est portio ei; nam ipse pars est hæreditatis ejus.

28 Pinchas verò filius Elhhazaris tertius est gloria, eò quòd zelo ductus ipse cum reverentia Domini,

Num. 25.

29 Steterit in aversione populi [o] optimo prõptoq; animo suo, & pro Jisraële *Deũ* placaverit.

[o] Græc. *bonitate promptitudinis animæ suæ.*

30 Propterea instituit ei fœdus pacis & * populo ipsius, ut antistes rerum sanctarum esset, ut magnificentia sacerdotii esset ipsi ac semini ipsius in seculum.

31 Ac *ex* fœdere quidem facto cum Davide nato ex tribu Jehudæ hæreditas regis [p] a filio ad filium unicum pervenit; hæreditas verò Aharonis *debetur* etiam semini ipsius.

[p] Græ. *filii ex filio solius est.*

32 * Indat vobis sapientiam, cordi *inquam* vestro ad judicandum populum suum [q] justè, ut non deleantur bona illorum, & gloria ejus *constet*, per generationes illorum.

[q] Græc. *in justitia.*

ANNOTATIO.

2 Sanctorum] *id est, angelorum ut apud Danijelem appellantur.* 12 Rationali] *id est, eo ornatu quod pectorale dixerunt alii, ex cujus urimis & tummimis divinitus veritas rerum cognoscebatur; de quo vide* Exod. 28. 15. *& seq. & Hbezræ* 2. 63. 28 Implevit] *id est, consecravit ministerium sacerdotale ejus: vide* Exod. 28. 41. 30 Populo] *id est, posteris e gente ipsius, ut sæpe vox ista a Mosche accipitur.* 32 Indat vobis] *conclusio capitis de sacerdotibus a voto sive oblatione ad Deum.*

CAPUT XLVI.

Num. 27.

1 FORTIS in bello Jehoschuahh filius Nunis & successor fuit Moschis in prophetiis:

2 Qui fuit magnus secundum nomen suum ad salutem electorũ ejus, vindicando inimicos qui insurgebãt, ut hæreditatẽ traderet Jisraëli

Exod. 17.

3 Quàm gloriosus factus est, cùm extolleret manus suas, extenderetq; in civitates gladiũ.

Jehoschuhh. 10.

4 Quis ante eum sic stetit? nam bella Domini ipse induxit *illis.*

5 Nonne ad manum illius retrogressus est sol, & unus dies fuit [a] ut biduum?

[a] Græc. *ad duos.*

6 Invocavit altissimum principem cùm affligeret inimicos circumquaq;, & magnus Dominus exaudivit eum immissis lapidibus grandinis potentia vehemente.

7 Erupit in gentes bello, & [b] descendens perdidit eos qui resistebant:

[b] Græc. *in descensu.*

8 Ut agnoscerent gentes armaturam ipsorum, [c] Domino *esse curæ* bellum ipsius: etenim persequebatur eos [d] præeunte * principe.

[c] Græc. *corã Domino esse bellum.*

[d] Græc. *post principem.*

9 Etiam [e] tempore Moschis fecit [f] misericorditer ipse & Caleb filius Jephunnæ resistendo coram Ecclesia, prohibendo populum a peccato & murmurationem [g] improbam sedando.

[e] Græc. *die.*

[f] Græc. *misericordiam.*

Num. 14.

[g] Græc. *improbitatis.*

10 Atq; hi cùm duo fuerint e sexcentis millibus peditum conservati sunt, ut adduceret ipsos *Deus* in hæreditatem, in regionem affluentem lacte & melle.

11 De-

Jehoschuhh. 14.

11 Deditque Dominus Calebo robur quod ad senectutem usque permansit ei, adeò ut ascenderit ipse supra [h] celsas civitates terræ, & semen ipsius hæreditatem obtinuerit:

[h] Græc. *altitudinem*.

12 Ut viderent omnes filii Jisraëlis bonum esse obsequi Domino.

13 Similiter judices singuli de nomine suo.

14 Omnes quorum cor non est scortatione aversum a Deo, & quicunq; non fuerunt aversi a Domino, horum etiam memoria est [i] benedictionibus conjuncta.

[i] Græc. *in benedictionibus*.

15 Ossa eorum revirescant in loco suo; & nomen eorum quasi permutatione renovetur in filiis eorum qui gloriam adepti sunt.

16 Dilectus a Domino suo Schemuel Propheta Domini constituit regna, & unxit principes præficiens populo ipsius;

1 Schem. 10. & 16.

17 Ex lege Domini judicavit congregationem, & invisit Jahhakobum Dominus.

1 Schem. 6.

18 In sua fide accuratus Propheta compertus est, & agnitus in verbo suo:

1 Schem. 7.

19 Nam invocavit Dominum principem affligentibus eum inimicis ejus circumquaque, cum oblatione lactentis [k] maris:

[k] Græc. *viri: κατάχρησις.*

20 Et intonuit e cœlo Dominus, adeò ut sono magno tonitru faceret ut exaudiretur vox sua;

21 Attrivítque duces Tyriorum & omnes principes Pelischtæorum.

22 Deinde antequam indormisceret a seculo, contestatus est coram Domino & [*] uncto ipsius *dicens*; pecunias, ac [l] ne calceamenta quidem ab ullo homine accepi, nec incusavit eum [m] quisquam.

1 Schem. 12.

[l] Græc. *usque ad calceamenta ab omni carne.*

[m] Græc. *homo.*

23 [*] Posteaquam verò obdormivisset, prophetavit demonstrans regi mortem ipsius, & extulit e terra vocem suam; prophetia *indicans* deletum iri iniquitatem populum.

ANNOTATIO.

8 Principe] *Copiarũ Domini, id est Christo, qui apparuerat ipsi Jehosch.* 6. 22 Vncto ipsius] *i. Schaule rege quem unxerat* 1. *Schem.* 10. 23 Posteaquam] *habetur quidem historia* 1. *Schem.* 28. *de hoc argumẽto: sed alienum istud esse a fide, ut Schemuel Propheta Dei dicatur a nefaria muliere provocatus Schauli respondisse, cùm patres ipsi permultis locis & argumentis plurimis ostenderunt, tum evincit scriptura manifestissimè: sed hoc scriptum humanum est; & quatenus cum verbo Dei conformatur, piè accipiendum; reliqua casto & sancto judicio discernenda: tenuit enim hic noster author illud dogma de reversione non modò spirituum, sed etiam corporum, ut apparet ex iis quæ de Elija Propheta narrat infrà* 48.10.

CAPUT XLVII.

2 Schem. 7.

1 POSTEA verò extitit Nathan Propheta, Davidis temporibus.

2 Tanquam adeps separatus ab hostia salutari, ita est David *eximius* e [a] Jisraëlitis.

[a] Græc. *filiis Jisraëlis.*

3 Inter leones peregrinus conversatus est sicut inter hœdos, & inter ursos sicut inter lactentes agnos.

1. Schem. 17 34.

4 In juventute sua occidit gigantem, & sustulit probrum e populo,

5 Cùm attolleret manum, lapide fundæ dejecturus [b] gloriabundum Goljathum.

[b] Græc. *glorationem Goljathi: hypallage.*

6 Nam invocavit Dominum altissimum, qui dedit dexteræ ipsius robur tollendi hominem potẽtem bello ad exaltandũ cornu populi sui.

7 Sic inter myriadas gloriam tribuit ei, & laudavit eum benedictionibus Domini.

8 Cùm allatum fuisset ipsi diadema gloriæ, attrivit inimicos circumquaque, & redegit in nihilum Pelischtæos adversarios, in diem hodiernum usque attrivit illorum cornu.

9 In omni opere suo tribuit celebrationem sancto Altissimo verbis [c] gloriosis.

[c] Græc. *gloria.*

10 Ex toto corde suo decantavit & amavit opificem suum:

11 Instituítque cantores ante altare, ut voce suaves canerentur moduli ipsius, & in dies laudarent *Deum* odis suis.

1. Chro. 23. & sequentibus.

12 Tradidit ad dies festos res decoras, & tẽpestates ornavit [d] absolutissimè, laudantibus illis sanctum nomen ejus, & inde a matutino personante sanctuario ejus.

[d] Græc. *usq, ad consummationem.*

13 Dominus abstulit peccata ipsius, & cornu ipsius in secula exaltavit, tradens ei fœdus regni & thronum gloriæ in Jisraële.

2. Schem. 7.

14 Post eum extitit filius sapiens, per quem in [e] lato habitabit *Deus.*

[e] Græc. *latitudine.*

1. Reg. 1.

15 Schelomo regnavit temporibus pacis, & gloriam adeptus est, cùm Deus sedavisset *regiones* circunstantes eum, ut statueret domum ad nomen ejus, & pararet sanctuarium in seculum:

16 Qui sapiens factus est in juventute sua, & impletus ut *aqua* fluvius, intelligentiâ.

1. Reg. 3.

17 Terram obtexit anima tua totam, & implevit parabolis [f] ænigmaticis:

[f] Græc. *ænigmatum.*

18 Ad insulas procul pervenit nomen tuum, & dilectus es in [g] prosperitate tua.

[g] Græc. *pace.*

19 De odis, & parœmiis, parabolisque, & interpretationibus admiratę sunt regiones,

20 In nomine Domini Dei totius terræ [*] qui vocatus est Deus Jisraëlis.

21 Congregasti quasi stannum aurum, & quasi plumbum collegisti multum argenti.

22 Inclinasti viscera tua ad mulieres, & in potestate aliena fuisti corpore tuo.

1. Reg. 11.

23 Indidisti maculam glorię tuæ, & prophanũ effecisti semen tuũ ad inducendũ iram in filios tuos, & ut compungerentur de impudentia tua; cùm [h] discinderetur regnum, & ex Ephrajimo regnum inobsequens inciperet.

[h] Græc. *fieret in duo.*

24 Dominus verò nequaquam fuit derelicturus misericordiam suam, neque [i] facturus ut abrumperetur cursus operum ipsius;

[i] Græc. *neq, futurus erat corruptus ab operibus suis.*

25 Ac minimè deleturus posteros electi sui, & semen ejus qui dilexit eum minimè sublaturus:

26 Sed Jahhakobo disposuit reliquias, & Davidi radicem ex ipso.

27 Nam cùm requiesceret Schelomo cum suis majoribus,

28 Reliquit post ipsum de semine ipsius [k] insipientissimum e populo, minimaque intelligentiâ, Rechabhhamum; qui [*] avertit populũ consilio suo,

2. Reg. 12.

[k] Græc. *insipientiam populi & minutum intelligentia.*

29 Et Jarobhham filius Nebati, qui ad peccandum induxit Jisraëlem: cumque prodidisset Ephrajimo viam peccati, multiplicata sunt peccata illorum valde,

30 Vt amoveret ipsos e tera *Deus*;

31 Donec ira & vindicta supervenisset ipsis.

ANNO-

ANNOTATIO.

20 Qui vocatus est] *Ex variis lectionibus quæ habentur hoc loco lectionem Hieronymi ut simplicissimam amplectimur, & sententia nostra vetustissimam.* 28 Avertit] *id est, induxit ad defectionem facto insipiente suo, eámque arreptam constabilivit Jarobhham.*

CAPUT XLVIII.

1 SURREXIT verò Elija Propheta tanquam ignis, cujus sermo tanquam fax ardebat:

1. Reg. 17.

2 Qui induxit in eos famem validam, & zelo suo [a] paucos effecit eos:

3 Sermone Domini cohibuit cœlum, & deduxit ignem ter e cœlo.

2. Reg. 1.

4 Quàm gloriosus effectus es, Elija, mirabilibus *factis* tuis? & quis par tibi est unde glorietur?

5 Qui mortuum excitasti e morte, & e sepulchro animam sermone Altissimi:

1. Reg. 17.

6 Qui deduxisti reges in perditionem & gloriam adeptos e cubili ipsorum:

7 Qui audivisti in Sinai redargutionem Domini, & in Chorebo judicia ultionis:

1. Reg. 19.

8 Qui unxisti reges ut retribuerent, & Prophetas successores post te.

9 Qui assumptus es ignis turbine, curru [a] equis igneis vecto.

2. Reg. 2.

10 [a] Qui conscriptus es [b] fore redargutioni in *sua* tempora, ut sedares [c] iratum judicium Domini furore conjunctum, ut converteres cor patris ad filium, & constitueres tribus Jahhakobi.

11 Beati qui viderunt te, & qui obdormiverũt cum dilectione *tui:*

12 [a] Etenim nos [d] planè victuri sumus.

13 Elija ut tectus fuit turbine, similiter Elischahh impletus fuit spiritu sancto, adeò ut diebus suis non fuerit commotus a principibus, neque dominio abusus sit in eum quisquam:

14 Ulla res non superavit illum; sed [e] cùm obdormivisset, prophetavit corpus illius.

15 Et in vita sua fecit portenta, & in morte sua mirabilia opera sua.

[a] Græc. *equorum igneorum.*
[b] Græc. *redargutio.*
[c] Græc. *irã judicii cum furore.*
[d] Græc. *vita.*
[e] Græ. *in dormitione.*
2. Reg. 2. & 13.

16 Ad ista omnia non resipuit populus, neque abstiterunt a peccatis suis, donec cum depopulatione abducti sunt e terra sua, & dispersi in tota terra.

17 Ita relictus est populus perpaucus, & princeps in domo Davidis:

18 Quorum quidem fecerunt alii quod placet *Deo*, alii verò [f] peccaverunt plurimùm.

19 Chizkija munivit civitatem suam, & introduxit in medium illius aquam: fodit ferro præcipitem *rupem*, & fontes extruxit [g] ad commoditatem aquarum.

20 Tẽporibus ejus ascendens Sancherib, misit Rabschakem a Lacischo, & movens manum suam contra Tzijonem cervices extulit superbia sua:

21 Tum commota sunt corda, & manus illorum, indoluerunt que ut parturientes:

22 Et invocaverunt Dominum misericordẽ extendentes manus suas ad ipsum:

23 Et sanctus e cœlo exaudiens eos liberavit eos *metu* [h] per Jeschahhjam.

24 Cecidit castra Assyriorum, & contrivit eos angelus ipsius.

25 Fecerat enim Chizkija quod placet Domino, & confirmaverat se in viis Davidis patris sui, prout mandaverat Jeschahhja Propheta ille magnus & fidelis in visione sua.

26 [i] Temporibus [a] ejus retrogressus est sol, & addidit vitam regi:

27 Spiritu magno vidit res ultimas, & consolatus est lugentes Tzijone:

28 Res in seculum usque futuras ostendit, & res absconditas antequam advenirent illæ.

[f] Græc. *multiplicaverũt peccata.*
2. Chro. 32.
[g] Græ. *adaquas.*
1. Reg. 18. & 19.
[h] Græc. *manu Jeschahhjæ.*
[i] Græ. *diebus.*
2. Reg. 20.

ANNOTATIO.

2 Paucos effec.] *Nempe exorata fame a Deo, qua enecti sunt multi.* 10 Qui] *hic locus inscientiam authoris redarguit cæcutientis in promissionibus de regno Christi: existimavit enim ipsum Elijam iterum venturum esse, prout in speciem ipsi videbatur dicere Maleaci sub finem prophetiæ, unde hæc omnia desumpta sunt. Nos verò meliùs ex Testamento novo didicimus Johannem Baptistam alterum fuisse Elijam, qui in spiritu ac virtute Elijæ veniret ad præstanda hæc omnia: vide suprà in 46.23. hîc autem* ἐλεγμὸς *legimus, atque ita legendum esse confirmamus.* 12 Etenim nos] *puta qui diligimus te, & ministerium tuum accepturi sumus: sic ostendit author ampliùs se fretum esse ejusdem Elijæ expectatione.* 26 Ejus] *nempe Jeschahhjæ, de quo jam sermo instituitur reliquo capite.*

CAPUT XLIX.

1 MEMORIA Joschijæ *similis* comparato ad compositionem suffitus operi unguentarii,

2 In omni ore tanquam mel suavis est, & tanquam *instrumenta* musica in convivio [a] lauto:

3 Is ad rectum adductus [b] quando conversus est populus, sustulit res abominandas [c] & iniquissimas:

4 Direxit ad Dominum cor suum, temporibus iniquorum corroboravit pietatem.

5 Præter Davidem, & Chitzkijam, ac Joschijam omnes delictum commiserunt:

6 Relinquentes enim legem Altissimi reges Jehudæ dereliquerunt eum.

[a] Græc. *vini.*
[b] Græc. *in conversione populi.*
2. Reg. 23.
[c] Græc. *iniquitatis.*

7 Dedit [a] cornu illorum aliis, & gloriam illorum genti alienæ:

8 Incendit electam civitatem sanctificationis, & desolavit vias illius [d] [a] ad manũ Jirmejæ:

9 Nam afflixit ipsum, quamvis in utero ipse sanctificatus esset Propheta ad eradicandum, affligendumque, & perdendum, similiter ædificandum, & plantandum.

10 Jechezkelis, qui vidit visionem gloriæ quam ostendit ipsi insidentem currui Cerubinorum.

11 (Etenim meminit inimicorum [a] [e] perfusorũ imbre, & correxit eos qui spectabant vias rectas)

12 Et duodecim Prophetarum sit memoria

[d] Græc. *in manu Jirmejæ.*
Jirmeja. 1.
Jechezk. 1.
[e] Græ. *in imbre.*

[f] con-

f conjuncta benedictionibus.

12 Quomodo magnificè extollemus Zerubbabelem? qui quidem est tanquam sigillum ad manum dexteram:

13 Similiterq; Jehoschuahh filius Jehotzadaki, qui temporibus suis ædificaverunt ædem & extulerunt templum sanctum Domino paratum ad gloriam g perpetuam.

14 Inter electos quoque fuit Nechemja, cujus plurimùm *extat* memoria: qui excitavit nobis muros collapsos, restituitque portas & vectes, & instauravit areas ædium nostrarum.

15 Nemo creatus est ejusmodi in terra, qualis fuit Chanoc: etenim assumptus est e terra.

16 Neq; par Josepho fuit vir dux fratrũ *suorũ*.

17 Statumen populi, cujus ossa h curata sunt a Domino.

18 Schem & Scheth inter homines gloriam adepti sunt, & supra universum in creatione Adam.

f Græc. *in benedictionibus.* *Chaggai* 2. 23.

g Græc. *seculi.*

Genes. 5.

Genes. 49.

h Græc. *visitata.*

ANNOTATIO.

7 Cornu] *Id est robur, ut in scripturæ passim.* 8 Ad manum] *i. eo vivente & vidente, adeò ut particeps quoq; afflictionũ fuerit, ver. seq.* 11 Persusorum] *i. obrutorum calamitatibus a Domino, tanquam imbre vehementissimo aut diluvio quodam: sic duabus partibus concludit Jechezkelis prophetiam.*

CAPUT L.

1 *SCHIMHHON filius Chonjæ sacerdos magnus, qui in vita sua sartam tectam ædem præstitit, etiam diebus suis populum confirmavit:

2 Et ipso authore fundata est altitudo a duplicis loricationis, alta lorica templi.

3 b * Temporibus ejus minora fuerunt cõceptacula aquæ, c æneum tanquam lacus, tripli capax *confectum est*.

4 Qui curavit populum suum a casu:

5 Qui corroborans civitatem & * circummuniens, gloriam adeptus es in conversati one populi:

6 d Exeundo * ex æde cui velum obductum est tanquam astrum matutinum inter nubes, tanquam Luna plena temporibus suis extitisti:

7 Et tanquam arcus perlustrans nebulas gloriæ:

8 Tanquam sol refulgens in templo Altissimi, tanquam flos rosarum e quo tempore existunt novi, tanquam lilia ad f ripam aquæ, tanquam germen Libani diebus æstivis,

9 Tanquam ignis & thus in acerra:

10 Tanquam instrumentum ex auro solidè malleatum, quovis lapide pretioso ornatum;

11 Tanquam olia decora progerminans fructus, & tanquam cupressus exaltata ad nubes; cùm assumeret ipse stolam gloriæ, indueretq; g consummatæ gloriationis ornamenta;

12 In ascensu altaris sancti * glorificavit amictum sanctificationis.

13 Cùm autem acciperet * membra e manu sacerdotum, ipse quoque stans ad focũ altaris,

14 (Circa eum corona fratrum *versante* tanquam germine cedrorum in Libano, qui circũdabant eum tanquam stipites palmarũ omnibus inquã filiis Aharonis h indutis gloria sua.

15 Quorum in manibus erat oblatio Domini coram tota Ecclesia Jisraëlis) i deniq; ministrans super altari ad ornandum oblationem omnipotentis Altissimi,

16 Extendit ad k craterem manum suam, & libavit de sanguine uvæ:

17 Effudit supra fundamenta altaris odorem l suavem Altissimo regi omnium.

18 Tunc exclamantes filii Aharonis insonuerunt tubis ductilibus, facientes ut audiretur vox magna ad monimentum coram Altissimo.

19 Tunc universus populus promiscuè festinans prociderunt super faciem in terram, ut adorarent Dominum suum omnipotentem Deum Altissimum;

20 Laudaveruntq; cantores vocibus suis, cum sono plurimo suave effectum est melos:

21 Et oravit populus Domini Altissimi oratione coram *Deo* misericorde, donec consummatus esset ornatus Domini, & ministerium illius absolvissent.

22 Tunc descendens extulit manus suas super totam Ecclesiam m Jisraëlitarum, ut daret benedictionem Domini labiis suis, & in nomine illius gloriaretur.

23 Quamobrem repetiverunt adorationem, ut acciperent benedictionem ab Altissimo.

24 Nunc ergo benedicite Deo omnium, qui res magnas solus ubique facit, qui altè evehit dies nostros inde ab utero, & agit nobiscum pro misericordia sua:

25 *Et orate* ut sit pax temporibus nostris in Jisraële, n quandiu futuri sunt dies seculi, ut fidem apud nos confirmet misericordiæ suæ, & diebus nostris liberet nos.

26 * Duabus gentibus offenditur anima mea, etiam tertia non est gens:

27 Qui resident in monte Schomronis, & viri habitantes Pelischtæam, & * populus stultus Schecemi habitans.

28 Eruditionem intelligentiæ & scientiæ exaravit in libro hoc Jesus filius Siraci Hierosolymitanus, qui profudit imbrem sapientiæ ex animo.

29 Beatus qui versatur in istis; & qui indit ista cordi suo, efficietur sapiens.

30 Si enim fecerit ista, valens erit ad omnia, quia lux Domini *aderit* vestigio ejus qui piis tradit sapientiam.

31 Benedictus Dominus in seculum: o amen, Amen.

a Græc. *duplex receptio, sive analemma.*

b Græc. *diebus: sic deinceps.*

c Græc. *as tanquam maris.*

d Græc. *in exitu ædis veli.*

e Græc. *diebus novorũ florum.*

f Græc. *exitum.*

g Græc. *consummationẽ gloriationis.*

h Græc. *in gloria.*

i Græc. *ad consummationem, ut suprà* 43. 29.

k Græc. *libatorium.*

l Græc. *boni odoris.*

m Græc. *filiorum Jisraëlis.*

n Græc. *secundum dies seculi.*

o Græc. *fiat, fiat: sic enim septuaginta reddiderunt.*

ANNOTATIO

1 Schimhhon] *Is videlicet qui historicorum omnium consensu Justus appellatus est, itemq; Priscus; filius Chonjæ, nepos illius Jaddubhæ qui obviam legitur processisse Alexandro magno.* 3 Temporibus ejus] *id est, adeò frequens fuit Dei cultus, ut labra pristina non fuerint satis ad lotiones sacras: quamobrem lacum ex ære ingentem & capaciorem multò curavit fieri.* 5 Circummuniens] *Græca vox non tantùm obsidere est, sive munire ad oppugnandum; sed etiam ad propugnandũ. Est enim* πολιορκεῖν τῷ πόλει ὅρκος περιβάλλειν, *&* πολιορκία, πόλεως φυλακή, *ut interpretatur Phavorinus.* 6 Ex æde] *i. e sãctuario*

peri-

periphrasis. 12 Glorificavit] *id est, non turpificavit impietate aut impuritate, ut alii; sed sanctitate vitæ decoravit.* 13 Membra] *nempe sacrificiorum, ex lege.* 26 Duabus gentibus] *i. duobus gentium generibus, quarum alia corruptam & commixtam ex Jehudaismo & paganismo religionem habent, alia verò purè paganicam.* 27 Populus stultus] *nam præter Samaritismum (ut vocat Epiphanius) huic populo accesserunt alia per sceleratum illum transfugam Menaschem, cujus in Nechemjam meminimus; sed hoc genus indignum esse dicit populi nomine.*

CAPUT LI.

Oratio Iesu filii Siraci.

1 CELEBRABO te, Domine rex & laudabo te Deum servatorem meum:

2 Celebrabo nomen tuum, quoniam protector & adjutor fuisti mihi, & liberavisti corpus meum e perditione,

3 Et e laqueo [a] calumniantis linguæ, a labiis operantibus mendacium; & adversus eos qui obstiterunt mihi fuisti adjutor:

4 Liberavisti inquam me pro multitudine misericordiæ nominis tui e rictibus paratis ad devorationem,

5 E manu quærentium animam meam, e compluribus afflictionibus quas habui,

6 E [b] suffocante igne circumquaque, e medio igne, *ita ut* non fuerim exustus,

7 Et e *profundi ventre, atque e lingua immunda, & a sermone mendace, a calumnia apud regem per linguam injustam.

8 Appropinquaverat ad mortem usque anima mea,

9 Et vita mea erat propinqua sepulchro infimo:

10 Circundederant me undique, nec erat qui adjuvaret: aspexeram ad defensionem hominum; sed non erat.

11 Itaque recordatus sum misericordiæ tuæ, Domine, & operationis hujus a seculo,

12 Te eximere eos qui patienter sustinent, & servare eos e manu inimicorum.

13 Et extuli ab ira altè supplicationem meã, & a morte liberationem rogavi,

14 Orans Dominum patrem Domini mei, ne derelinqueret me die afflictionis, tempore superborum, quo deficiebar auxilio,

15 Laudabo nomen tuum assiduè, & cantabo te celebratione, quòd exaudita fuit oratio mea

16 Nam servasti nos e perditione, & exemisti me e tempore mali.

17 Propterea celebrabo atque laudabo te, & benedicam nomini tuo Domine.

18 Cùm adhuc junior essem, antequam oberrarẽ, quęsivi sapientiã manifestò oratione mea:

19 Coram templo oravi pro illa; & ad extremum usque requisiturus sum illam.

20 Tanquam de flore dematurescente uva, lętatum est cor meum de illa: ingressus est pes meus [c] rectà, a juventute mea investigavi illã.

21 Inclinavi aurem meã parumper, & accepi,

22 Multamq; adeptus sum mihi eruditionem: progressio a me facta est in illa.

23 Ei qui tribuit mihi sapientiam, potentiam tribuam.

24 Cogitavi enim de exercenda illa, & æmulando bono, & haud quaquam pudore afficiar.

25 Decertavit anima mea de illa, & *effecta fame accuratè incubui,

26 Manus meas extendi in sublime, cùm ignorationes de illa animadverti:

27 Animam meam direxi ad illam, & [d] purificatus inveni illam:

28 Cor possedi conjunctum illi inde a principio:

29 Propterea nequaquam derelinquar.

30 Et cor meum turbatum est in quærenda illa, propterea comparavi possessionem bonã.

31 Dedit Dominus linguam * [e] ut sit merces a me; itaq; ea laudabo ipsum.

32 Appropinquate ad me, ô ineruditi, & commoramini in eruditionis domo.

33 Quare cunctamini, aut quid dicitis [f] interea? cùm vestræ animę sitiant valde.

34 Aperto ore meo loquutus sum, comparate vobis sine argento *sapientiam,*

35 Collum vestrum supponite jugo, & suscipito anima vestra eruditionem: propè est ut inveniatis eam.

36 Aspicite oculis vestris me laboravisse, & mihi ipsi requiem multam invenisse.

37 Participes estote eruditionis *cum magno numero pecunię, & multum auri possidete cum ea.

38 Lętetur anima vestra de misericordia *illius, & ne pudeat vos laudationis illius.

39 Operamini opus vestrum * ante tempus illud, & dabit mercedem vestram suo tempore.

[a] Græc. *calumnię.*

[b] Græc. *suffocatione ignis.*

[c] Græc. *in rectitudine.*

[d] Græc *in purificatione*

[e] Gręc. *mercedem meam*

[f] Græc. *in his.*

ANNOTATIO.

7 E profundi ventre] *id est, ex imis inferis; ut ipse loquitur infrà versu 9.* 14 Dominum] *manifesta distinctio Patris & Filii: ut procedente tempore magis magisq; innotuit Trinitatis mysterium, quemadmodum observavimus 1. Schem. 7. Danjel 9. & Chaggi 2. & aliis locis.* 25 Effecta fame] *id est, cùm ea gustata amplius esurirem & sitirem illam: metaphora elegans.* 31 Ut sit merc.] *id est, ut ea demum compensatione agnoscam beneficentiam ipsius erga me, & laudationem pro mercede retribuam ei.* 37 Cum magno num.] *id est, quæ eruditio est maximarum divitiarum loco, & veras confert divitias.* 38 Illius] *nempe Dei, ut Græcè vocis apertè distinguit genus.* 39 Ante tempus illud] *nempe quo Deus (ut mox subjicit) singulis mercedem suam decursa hac vita daturus est, justus judex, & solus sapiens, atque benedictus in sempiterna secula.*

FINIS.

πάντοτε δόξα θεῷ.

IESV CHRISTI, D. N. NOVVM TESTAMENTVM E' LINGVA SYriaca latino sermone redditum.

INTERPRETE

IMMANVELE TREMELLIO

Theologiæ Doctore & professore.

LONDINI,

Excudebat Thomas Vautrollerius Typographus.

ANNO M. D. LXXX.

TYPOGRAPHVS LECTORI.

PPORTVNVM *mihi visum est (studiose Lector) pauca quædam hoc loco commemorare, quæ nec a re tua, nec ab instituto meo aliena videantur. Illud enim (quod satis commodè prætermitti non potuit) monendum esse duxi, Syrorum illum sermonem, quem in hoc nouo Testamento interpretãdo, summa fide nobis repræsentauit vir longè doctissimus Immanuel Tremellius, fuisse Christi & Apostolorum temporibus, propter diuturnam illam in Babylone captiuitatem, & Aßyriorum contrà in Iudæam translationẽ, genti Hebraicæ popularem & vernaculum: adeo vt Iudæi nulli tunc scirent Hebraicè, nisi qui singulari studio ex Hebræorum libris didicissent: quemadmodum etiam & ante deportationem, nulli Syriacam linguam calluerunt, nisi in eadem instituti & exercitati fuissent. quamobrem Christum & Apostolos eodem sermone apud populares suos vsos fuisse, cùm ipsa ratio (siquidem reliquis suas aures obstruentibus, populo potißimùm seruiebant) tùm Syriacæ voces in Græco codice relictæ satis euincunt. quòd autem Euangelista Iohannes eas alicubi vocat Hebræas, & quòd Lucas in Actis scribit Paulum apud populum Hebraicè disseruisse, id certè faciunt hac ipsa de causa, quod lingua Syriaca Iudæis esset eo tempore popularis. Neq; dubitandum videtur, quin Spiritus sanctus eodem sermone solo in sacris noui Testamenti voluminibus describendis vti voluisset, si quidem ad solam Iudæorum nationem ea pertinuissent, vel si lingua Syriaca per vniuersum orbem fuisset dißipata. Sed quia thesaurus ille totius Ecclesiæ ex omnibus mundi partibus cõtrahendæ communis erat, istaq; lingua suis quasi littoribus & cancellis circundabatur, Græca autem (vt hodie Latina) latißimè vagabatur, infinitæ fuit diuini spiritus sapientiæ, voluisse res noui Testamenti linguis istis, propter earum celebritatem consignari. Quemadmodum igitur ab Apostolorum temporibus, & alij textus in alijs linguis nati sunt: sic etiam & idem de antiquitate Syriaci huius abunde constat: sed quo, vel quibus autoribus, quo item tempore, cùm id nusquam hactenus inquirentibus occurrat, non magis*

hodie definiri potest, quàm cui vel Græcus veteris Testamenti, vel priscus ille Latinus integrorum bibliorum tribuendus sit. Illud tamen veritati consentaneum est, statim ab ortu & origine Ecclesiæ Christianæ, vel ab Apostolis ipsis, vel eorum discipulis Syriacum istum fuisse profectum: nisi forte existimare velimus, illos maiorem rationem gentium, & externorum hominum, quàm Iudæorum, suorumq; Gentilium habere voluisse. sed venerandã eius antiquitatem satis confirmare potest cum incorrupta sermonis elegantia, tum defectus Epistolæ Petri 2. Ioannis 2. & 3. beati Iudæ, Apocalypseωs, & accusationis adulteræ apud Iohannem cap. 8. quæ tametsi eundem cum reliquis spiritum redolent, tamen (quia hæc apud Syros non extant) inter scriptores Ecclesiasticos semper de ijs disceptatum fuisse, & illa reliquis habita esse posteriora, non est obscurum. ex his igitur (amice Lector) quæ a nobis hactenus disputata sunt; facilè statuere poßis (cùm tanta sit exemplaris Syriaci vetustas) quanta tibi debeat esse Tremellianæ huius versionis autoritas. ego autem, cùm illam primùm typis mandare seorsim decreuissem, & epistolas illas superiùs commemoratas cum Apocalypsi in eadem desiderari perspexissem: ne fœtum quorundam opinione mancum & imperfectum ædidisse, atque ita aliquam officij mei partem neglexisse viderer: è purißima Theodori Bezæ versione, hæc omnia quæ defuere mutuatus, bona fide hùc contuli, suisque locis singula accommodaui, certò ratus, hanc meam industriam non ingratam esse futuram, præsertim ijs, quibus ad suos vsus aliorum interpretum libri non suppeterent. Vale.

EVANGE-

EVANGELIVM MATTHÆI.

CAPVT I.

1 D[1]ESCRIPTIO generationis Ieschua Christi, filii [2] Dauid, filii Abraham.

2 Abraham genuit Ischac. Ischac genuit Iaakob. Iaakob genuit Iihuda, & fratres eius.

3 Iihuda genuit Paretz & Zarah è Tamar. Paretz genuit Hetzron. Hetzron genuit [3] Aram.

4 Aram genuit Aminadab. Aminadab genuit Nachschum. Nachschum genuit Salmun.

5 Salmun genuit Baaz è Rachab. Baaz genuit Vbid è Reuth. Vbid genuit Ischai.

6 Ischai genuit Dauid regem. Dauid genuit Schelemun ex vxore Vriæ.

7 Schelemun genuit Rechebam. Rechebam genuit Abia. Abia genuit Assa.

8 Assa genuit Iahuschaphat. Iahuschaphat genuit Iuram. Iuram genuit Vzia.

9 Vzia genuit Iuthan. Iuthan genuit Achaz. Achaz genuit Chezakia.

10 Chezakia genuit Menasche. Menasche genuit Amun. Amun genuit Iuschia.

11 Iuschia genuit [4] Iuchania & fratres eius in [5] exilio Babylonico.

12 Post exilium autem Babylonicum Iuchania genuit Schelateil. Schelateil genuit Zurbbabel.

13 Zurbbabel genuit Abiud. Abiud genuit Eliakim. Eliakim genuit Azur.

14 Azur genuit Zaduk. Zaduk genuit Achin. Achin genuit Eliud.

15 Eliud genuit Eliazar. Eliazar genuit Mattan. Mattan genuit Iaakub.

16 Iaakub genuit Iauseph virum Mariam, ex qua natus est Ieschua, qui vocatur Christus.

17 Omnes igitur progenies ab Abraham vsque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vsque ad exilium Babylonicum, progenies quatuórdecim: & ab exilio Babylonico vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

18 Natiuitas autem Ieschua Christi ita fuit. Quum despõsata esset Mariam mater eius, Iauseph, [6] antequam consociarentur inuenta est in [7] vtero habere è Spiritu sancto.

1 כתבא ceth ba, ad verbũ, Scriptũ generationis sic enim est βίβλος .i. ספר sepher, liber, quod generale est: ex loci tamẽ circumstantia ad descriptionẽ, siue recẽsionẽ genealogiæ restringitur.

2 דויד Dauid, cũ a breui, quum Hebraicè scribatur cũ a lõgo. Solẽt enim Syri, in nominibus propriis hominũ & locorum, modò vocales, modò etiã consonantes mutare, aut contrahere, aut multiplicare quemadmodũ suis locis demonstrabitur.

3 ארם pro רם Aram, ex Græcis Nam Hebræi & Chaldæi legũt Ram absq; a, vide Ruth 4. 19. & 1. Paralip. 2. 3.

4 Omittit Iehoiakim Iosiæ filium & patrẽ Iechoniæ, quem nonnulli codices annumerant ex primo Paralip. 3. & 16.

5 Id est, sub exilium Babylonicum. ב enim pro ל, siue על al positum est. Constat enim Iosiam nunquam demigrasse in Babylonam, 2. Reg. 23. Nisi dicamus hac loquutione notari simpliciter eorum exilium qui ex Iosia geniti sunt.

19 Iauseph autem maritus eius, iustus erat, & non volebat [8] publicare eam: meditabaturq; vt occultè dimitteret eam.

20 Quum autem hęc meditaretur, apparuit ei Angelus Domini per somnium, & dixit ei, Iauseph fili Dauid, ne metuas assumere Mariã vxorem tuam: id enim quod genitum est in ea, è Spiritu est sancto.

21 Pariet autem filium, & vocabis nomen eius IESCHVA. ipse enim seruabit populum suum à [9] peccatis eorum.

22 Hoc autem totum quod fuit *fuit*, vt impleretur quod dictum fuerat à Domino per [10] Prophetam.

23 Nempe, Ecce virgo in [11] vtero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Ammanuel: quod exponitur nobiscum *est* Deus noster.

24 Quum surrexisset autẽ Iauseph ex somno suo, fecit sicut mandauerat ei Angelus Domini, & accepit vxorem suam.

25 Et non [12] cognouit eam [13] donec peperisset filium suum primogenitum: & vocauit [14] *illa* nomen eius IESCHVA.

6 Id est, antequã nuptiæ illorũ fierent, & eam Ioseph domum suam duceret.

7 Syrè כבאנא, deducto verbo à nomine כשן venter, respõdetq; hellenismo ἐν γαστρὶ ἔχουσα.

8 Hoc est, propalam traducere.

9 Relatiuum plurale nomini collectiuo attribuit ex Hebraismo.

10 Ad verbum, per manum Prophetæ. Nam Hebræi, Chaldæi & Syri hoc idiotismo vtuntur ad significandũ cuius opera & ministerio, quóve instrumento quis vtatur ad aliquid agendum: idq; ideo quòd manus actionum instrumenta esse soleant. Estque in hac loquutione synecdoche & metonymia. *11 Sequitur Hellenismum paulo antè obseruatum.* *12 Cognoscere pro rem habere, tritus Hebraismus.*

13 Syra particula עד מא vt etiam Hebræa עד ei respondens, non ita est accipienda vt intelligatur quòd postquam peperisset, cum ea Ioseph cõcubuerit. ita enim præteritum negat vt non ponat futurum, sicut in Genesi 28. 15. & 2. Sam. 6. ver. vlt. & Psal. 110. 1, & Matth. 2. in fine. *14 Ad exprimendum enim fœmininũ verbum, pronomen, illa, addendum fuit.*

CAP. II.

1 QVum autem natus esset Ieschua in Beth-lechem [1] Iihuda, in diebus Hiraudis regis, venerunt [2] magi ab Oriente ad Vrischelem,

2 Et dixerunt, Vbi est rex Iudæorum qui natus est? Vidimus enim stellam eius in Orien-

1 Hoc addidit ad differẽtiam alterius Beth-lechem, quæ erat tribus Zebulun, cuius meminit Iosua 19. 14. *2 Syrè מגושא meguscha: quæ quidem vox in Talmudicis libris malè sonat, notátque deditos artibus magicis: in Syriaco autem testamento, sicut apud Persas, vocabulum est honestum, ac significat homines tum sapientia, tum religione claros.*

te,& venimus ad adorandum eum.

3 Audiuit autem Hiraudis rex, & conturbatus est,& tota Vrischelem cum eo.

4 Et congregauit omnes principes sacerdotum, & [3] legisperitos populi, ac percontabatur eos vbinam nasciturus esset Christus.

5 Illi autem dixerunt in Beth-lechē Iihuda. ita enim scriptum est in Propheta,

6 Etiam tu Beth-lechem Iihuda non fuisti minima inter reges Iihuda. ex te enim prodibit rex qui pascet populum meum Iisraiel.

7 Tunc Hiraudis clàm vocauit magos, & didicit ab eis quónam tempore apparuisset eis stella illa.

8 Et misit eos in Beth-lechem,dixitq; eis, Ite,inquirite de puero diligenter: & postquam inueneritis eum, venientes renuntiate mihi, vt etiam ego profectus adorem eum.

9 Illi autem quum audiuissent à rege,profecti sunt. & ecce, stella illa quam viderant in Oriente, proficiscebatur ante eos, vsque dum progressa staret supra *illum locum* vbi erat puer.

10 Quum autem vidissent ipsam stellam, gauisi sunt gaudio magno valde.

11 Et ingressi sunt in eam domum, & viderunt puerum cum Mariam matre eius:& procidentes adorauerunt eum: & aperuerunt thesauros suos,obtuleruntq; ei oblationes,aurum, & myrrham,& thus.

12 Et ostensum est eis per somnium ne reuerterentur ad Herodem: ac per viam aliam profecti sunt in regionem suam.

13 Postquam autē abiuissent, apparuit Angelus Domini per somnium Iausepho, & dixit ei, Surge, accipe puerum & matrem eius, & fuge in AEgyptum: & illic esto vsquedum dicam tibi. Futurum enim est *vt* Hiraudis quærat ipsum puerum vt perdat eum.

14 Iauseph verò surgens accepit puerum & matrem eius nocte,& fugit in AEgyptum.

15 Mansitq; illic [4] donec moreretur Hiraudis: vt impleretur id quod dictum est à Domino in Propheta,qui dixit, Ex AEgypto vocaui filium meum.

16 Tunc Hiraudis quum vidisset quòd [5] illusus esset à magis, iratus est valde: & mittens interfecit pueros omnes [6] Beth-lechemitas, & omnium finium eius, ā nato [7] duos annos, & infrà,iuxta tēpus quod perquisiuerat à magis.

17 Tunc impletum est id quod dictum erat per Irmeiam [8] prophetam,qui dixit,

18 Vox audita est in Rametha, fletus & eiulatus magnus, Rachel flens propter filios suos, & noluit admittere consolationem, propterea quòd non sunt.

19 Postquam autem mortuus esset Hiraudis rex, apparuit Angelus Domini per somniū Iauseph in AEgypto.

20 Et dixit ei,Surgens accipe puerū & matrem eius, & proficiscere in terrā Iisraiel.mortui enim sunt illi qui quærebant [9] animā pueri.

21 [10] Et Iauseph surgens accepit puerum & matrem eius,& venit in terram Iisraiel.

22 Quum verò audiuisset quòd Archelauas esset rex in Iudæa loco Hiraudis patris sui, timuit proficisci illuc: & ostensum est ei per somnium, vt proficisceretur in regionem Galilææ.

23 Et veniens habitauit in ciuitate quæ vocabatur Natzrath: vt impleretur id quod dictum fuit per Prophetam, quòd [11] Nazarenus vocaretur.

[3] Latini ferè interpretes scribas interpretantur, quod Græcè vocabulum γραμματεὺς sonat: sed vim Syriaci & Hebrai nominis exprimere malui, quod declarat enarratorem siue doctorem legis. Accersit ergo Hiraudis legisperitos, siue doctores vnà cum sacerdotibus, quò certius cognoscat quid Lex & Prophetæ traderent de loco vbi nasciturus esset Messias. Hāc verò esse nominis סופר *significationē, cōstat ex perpetuo eius vsu in libris Regū & Paralipomenō, Isaiæ & Ieremiæ, Ezræ, Nechemiæ.*
[4] Ad verb. Vsq; ad mortem Hiraudis.
[5] Verbum אתהבות*, quo hic vtitur paraphrastes, peculiare est Syræ linguæ: nec ab Hebræo* בוז*, quod ei in significatione respondet, longius discedit, quā quòd tertiam literā thematis, quæ erat* ז *mutat in* ת*, eiusdem organi prolationis. Ac vbicunq; eo vtitur, semper est* ז *mutata in* ת*. vide Mat.27.29,&31. Mar.10.34,&15.20. Luc.14.29.&18.32,& alibi sæpe.*
[6] Ad verb. Beth-lechem, &c.
[7] Ad verb. A filio duorum annorū. Hebræa, Chaldæa & Syra phrasis admodum trita.
[8] Ad verb. Per manum Irmeiæ prophetæ, vt antè obseruatum est in fine primi cap.
[9] Id est, vitam. Hebraismus.
[10] Copula pro aduersatiua particula, Et Ioseph, pro, At Ioseph. Quod in tribus linguis est frequentissimum.
[11] Syriaca vox est נצריא*, vnde manifestius apparet ita denominatum fuisse, nō à Nazaræorū ritu (tūc enim per* ז *Zain scriberetur) sed à Nazareth vrbe Galilææ, quæ* נצרת *cum* צ *Tzadi, effertur.*

CAP. III.

1 In [1] illis autem diebus venit Iuchannan Baptista, & prædicabat in deserto Iudææ.

2 Ac dicebat, Conuertimini: [2] appropinquat regnum cælorum.

3 Hic enim *ille* est de quo dictum fuit [3] per manum Ischaiæ prophetæ, Vox clamantis in deserto. Parate viam Domini, et complanate semitas eius.

4 Ipsius verò Iuchannan vestimentum fuit pilorum camelorum, et cingulum pelliceum super lumbos eius: cibus autem eius locusta, & mel syluestre.

5 Tunc egrediebatur ad eum Vrischelem, & vniuersa Iudæa, et omnis locus [4] circumiacens Iurdan.

6 Et baptizabantur ab eo in Iurdan fluuio, quum confiterentur peccata sua.

7 Quum vidisset autē multos ex Pharisæis & ex Seducæis qui veniebant vt baptizarentur, dixit illis,progenies viperarum,quis commonstrauit vobis fugere ab ira aduenientе?

8 Facite igitur fructus dignos conuersione.

9 Et ne cogitetis [5] ac dicatis, [6] apud vos ipsos, Quòd pater est nobis Abraham. dico enim ego vobis quòd potest Deus ex istis lapidibus suscitare filios Abrahamo.

10 Ecce enim,securis posita est ad radicem arboris: omnis arbor igitur quæ fructum bonum non facit,excinditur & cadit in ignem.

11 Ego baptizo vos aqua ad conuersionem: ille autem qui post me venit, validior est me, cuius non sum dignus ego vt calceamenta portem: ipse baptizat vos Spiritu sancto & igni.

12 Cuius ventilabrum in manu est, & purgat areas suas: triticúmque congregat in horrea sua,paleam vero comburit igni qui non extinguitur.

13 Tunc venit Ieschua ex Galilæa ad Iurdan ad Iuchannan, vt baptizaretur ab eo.

14 Ipse autem Iuchannan prohibebat eum, & dicebat, ego opus habeo vt abs te baptizer. & tu ad me venisti?

15 Ieschua autem ipse respōdit, & dixit ei, Omitte nūc: sic enim decet nos vt impleamus omnem iustitiam.Et tunc omisit eum.

16 Quum ergo baptizatus esset Ieschua, protinus ascendit ab aquis: & aperti sunt ei cæli, & vidit spiritum Dei qui descendit tanquam columba & venit super ipsum.

17 Et ecce vox de cælis quæ dicebat, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est.

[1] Ad verbū, In illis autem diebus. Syra phrasis, & Chaldæa.
[2] Ad verbū, Appropinquat sibi regnū: estq; Hebraismus. Gallicè pronomen illud exprimitur, Le royaume des cieux s'approche.
[3] Id est, ministerio. vt antè obseruauimus.
[4] Ad verb. Qui circa Iordanem, subaudi, erat.
[5] Pro, Ne dicatis.
[6] Ad verb. In anima vestra Hebraismus frequentissimus.

CAP.

CAP. IIII.

1 TVnc Ieschua ductus est à Spiritu sancto in desertum, vt tentaretur ab [1] aduersário.

2 Et ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea vero esurijt.

3 Et accedebat ad eum [2] tentator, ac dicebat ei, Si filius es Dei, dic vt isti lapides fiant panes.

4 Ipse verò respondit, & dixit, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit[3] filius hominis, sed omni verbo procedente ex ore Dei.

5 Tunc assumpsit eum[4] aduersarius in civitatem sanctam, & statuit eum super pinnaculum templi.

6 Et ait illi, Si filius es Dei præcipita [5] teipsum deorsum. scriptum. est enim quòd Angelis suis mandauit de te, & super manus suas tollent te vt non impingas in lapidem pedem tuũ.

7 Dixit illi Ieschua, Rursum scriptum est Non tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum assumpsit eum [6] aduersarius in montem, qui valde *erat* excelsus, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam illorum:

9 Et dixit illi, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.

10 Tunc dixit illi Ieschua, Apage Satana scriptum est enim quòd Dominum Deum tuũ adorabis, & eum solum coles.

11 Tunc omisit eum [7] aduersarius, et ecce, Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

12 Quum audisset autem Ieschua quòd Iuchannan traditus esset, migrauit in Galileam.

13 Et reliquit Natzrath, venitq; et habitauit in Kepher-Nachum, ad littus maris, in finibus Zabulun & Naphtali.

14 Vt impleretur quod dictum est per[8] manum Isaiæ prophetæ, qui ait,

15 Terra Zabulun tetra Nephtali, via maris, transitus Iurdan, Galilæa gentium:

16 Populus qui sedebat in tenebris, lucem magnam vidit & illis qui sedebant in regione & vmbra mortis, lux orta est ipsis.

17 Et tunc cœpit Ieschua prædicare, & dicere, Conuertimini.[9] appropinquat enim regnum cælorum.

18 Quumque ambularet iuxta littus maris Galilææ, videt duos fratres Schemeum qui vocatur Cipha, & Andrauas fratrem eius, qui iaciebant retia in mare (erant enim piscatores.)

19 Et dixit illis Ieschua, [10] Venite post me, & faciam vos vt sitis piscatores [11] filiorum hominis.

20 Illi autem confestim reliquerunt retia sua [12] & sequuti sunt eum.

21 Et quum progressus esset inde, vidit alios fratres duos, Iaakub filium Zabdai, & Iuchannan fratrem eius in nauicula cum Zabdai patre eorum sarcientes retia sua: & vocauit eos Ieschua.

22 Illi autem protinus reliquerunt nauiculam & patrem suum, & sequuti sunt eum.

23 Et circumibat Ieschua vniuersam Galilæam, docebátque in sinagogis illorum, & prædicabat Euangelium regni: sanabatque omnem languorem & morbum in populo.

24 Et audita est fama illius in vniuersa Syria. Et offerebant ei omnes eos qui [13] pessime afficiebantur morbis diuersis, & eos qui premebãtur angustiis, & dæmoniacos: & [14] lunaticos: & [15] paralyticos: & sanauit eos.

25 Et [16] sequutæ sunt eum turbæ multæ à Galilæa, & à [17] Decem ciuitatibus, & ab Vrischelem, & à Iudæa, & à transitu Iurdan

1 Ad verbũ, A peruulgãte obtrectationẽ. Nã אבר *vel* כרא *(ea enim eius radix esse videtur) idem est quod* קרא *kara, diuulgauit, promulgauit, palàm fecit prædicauit: &* קרצא *Kar-tza est obtrectatio quam Hebræi vocãt* מלשינות *malchinuch, vt exponit autor libri* ערוך *Aruk, & Dauid Kimchi Hebræorũ doctiss. Quæ loquutio etiam Chaldæis scriptoribus est vsitata, & sæpe in nouo Testamento Syro recurrit.*

2 Ad verb. Qui tentat, id est, assuetus vt homines tẽtet. Participium pro verbali, vt sæpe fit.

3 Id est, Homo Heb. Chal. & Syra phrasi.

4 Ad verb. Promulgans obtrectationẽ vt paulo antè obseruaui.

5 Ad verb. Animã tuã. Hebraismus antè obseruatus.

6 Ad verbũ, Promulgator obtrectationis. Chald. phrasis & Syra.

7 Antè obseruatus loquendi modus. Syris & Chaldæis communis. 8 Id est, ministerio. Hebraismus antè obseruatus. 9 Ad verbum, Apropinquat enim sibi. Gallicè, Car il s'approche. *Pleonasmus Heb Chald. & Syris frequens. 10 Id est, Sequimini me. Hebraismus. 11 Id est, hominum. Hebraismus. 12 Ad verbũ, Et iuerunt post eum. Hebraismus: & eodem modo paulo pòst.*

13 Ad verb. Malè malè. Nominis geminatio ex positiuo efficit superlatiuum. Hebraismus. 14 Syrè ורבר אגרא *Vadebar agare, quod sonat, Et filium agrorũ, i. hominem agrestem, qui à reliquorum consuetudine abhorreat: sicut legitur de Nabuchad-netsar in Daniele. 15 Syrè* משריא *Mescharia, à dissolutione deducto nomine, sicut & in Græco textu, quod præclarè paraphrastes expressit. 16 Ad verb. Iuerunt post eum.*

17 Vel Decem ciuitatum, subaudi regione. Regiuncula est, Galilææ Gentium proxima, quæ nomen accepit à decem oppidis in ea situ quorum nomina exprimuntur in Plin lib. 5. cap 18.

CAP. V.

1 QVum autem vidisset Ieschua turbas, ascendit in montem: & quum sedisset accesserunt ad illum discipuli eius.

2 Et [1] aperuit os suum, & docebat illos ac dicebat.

3 [2] Beati pauperes spiritu: quouiam illorum est regnum cælorum.

4 Beati lugentes: quoniam [3] consolationem accipient.

5 Beati mites quoniam ipsi [4] hæreditatem capient terræ.

6 Beati illi qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

7 Beati misericordes: quoniam ipsis [5] excercebitur miseriordia.

8 Beati illi qui mundi sunt in cordibus suis: quoniam ipsi videbunt Deum.

9 Beati [6] pacifici: quoniam [7] vocabuntur fillij Dei.

10 Beati illi qui patiuntur persequutionem propter iustitiam: quoniam illorum est regnum cælorum.

11 Beati estis quum probra iecerint in vos, & persequuti fuerint vos, & dixerunt aduersus vos omne verbum malum propter me [8] in falsitate.

12 Tunc gaudete & exultate quoniam merces vestra multa est in cælis sic enim persequuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos.

13 Vos estis sal terræ: si autem eueniat vt sal [9] infatuetur, quánam re salietur? ad nullam rem valet nisi vt proijciatur foras & conculcetur ab hominibus.

14 Vos estis lux mundi. Non potest abscondi ciuitas quæ supra montem extructa est.

15 Neque lucere faciunt lucernam, & ponunt eam subter modium: sed supra candela-

1 Periphrasis est dicere exordientis, in Hebræo textu veteris Testamenti obuia.

2 Ad verbũ, Beatitudines pauperibus: & subaudi, sunt vel cõtingũt: Est enim nomen semper plurale, Hebræo אשרי *per omnia respondens.*

3 Hac vnica voce יתבאיון *Iethbaiun, exprimit paraphrastes: noster sicut paulo pòst, Hæreditatem capient, vnico verbo* יארתון *Iirethun exprimet.*

4 יראתון *Iirethum, idem quod* יירשון *Iireschun, mutato* ש *in* ת.

5 Ad verb. Erga eos erũt miserationes.

6 Duabus vocibus, Cultores pacis. 7 Id est, A Deo pro filijs agnoscentur: ideo non vano titulo filii dicentur, sed reipsa erunt quod vocabuntur. Et ita intelligendum paulo infra vers. 19. Minimus vocabitur: & paulo pòst, Magnus vocabitur. 8 Hebraismus .i. falsò. Substantiuum enim nomen præfixo ב *Beth, sæpe aduerbii significationem assumit. 9 Syrum verbũ* תפכהי *thepchahi, à themate* פכה *pecha, sensu respondet Hebræo* הפך *haphac, i. mutauit: vt studio paraphrastes illud retinuisse videatur, ordine tãtum litterarũ inuerso. Verti itaq. potest, Si autẽ eueniat vt sal mutetur.*

brum, & lucet omnibus qui in domo sunt.

16 Sic luceat lux vestra coram [10] filijs hominis, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.

17 Ne existimetis quòd venerim, vt destruam Legem aut Prophetas: nequaquam vt destruam, sed vt compleam.

18 [11] Amin enim dico ego vobis, quòd donec [12] transeant cæli & terra, Iud vnũ aut vnus apex non transibit ex Lege donec omnia fiant.

19 Quisquis soluerit igitur vnum ex mandatis istis minimis, & docuerit sic filios hominum, [13] minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.

20 Ego enim dico vobis, quòd nisi abundauerit iustitia vestra amplius quàm legisperitorum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.

21 Audistis quòd dictum sit veteribus, Non occides: qui autem occiderit, reus est iudicii.

22 Ego autem dico vobis quòd quisquis irascetur contra fratrem suum [14] temere, reus est iudicii. Et quisquis dixerit fratri suo, [15] raka, obnoxius est consilio: & omnis qui dixerit, [16] fatue, obnoxius est [17] Gihannæ [18] ignis.

23 Si eueniet igitur vt offeras oblationem tuam ad altare, & illic recorderis quòd frater tuus retinet aduersus te inimicitiam aliquam,

24 Relinque illic oblationem tuam iuxta altare, & abi, prius reconciliare fratri tuo, & tunc redi, offer oblationem tuam.

25 Esto beneuolus erga [19] aduersarium tuũ citò dum cum illo es in via: ne [20] aduersarius tuus tradat te iudici, & iudex tradat te exactori, & incidas in domum vinctorum.

26 Et amen dico ego tibi quòd non exibis illinc donec reddideris [21] octauum *numulum* vltimum.

27 Audistis quòd dictum fuerit vt nõ committas adulterium:

28 Ego autem dico vobis, quòd quicunque aspexerit mulierem, vt adulterium committat cum ea, illico adulterium commisit cum ea in corde suo.

29 Si autem oculus tuus dexter obstaculo sit tibi, erue ipsum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnũ ex membris tuis [22], & non totum corpus tuum ruat in Gihannam.

30 Et si manus tua dextra obstaculo est tibi, amputa eam & proiice eam abs te. expedit enim tibi vt pereat vnũ ex membris tuis, [22] & non totum corpus tuum ruat in Gihannam.

31 Dictum est quod qui dimittit vxorem suam, det illi scriptum repudij.

32 Ego autem dico vobis quòd quisquis repudiauerit vxorem suam, excepta causa fornicationis, efficit ei vt committat adulterium: & qui accipit derelictã, adulterium committit.

33 Rursum audistis quòd dictum fuerit antiquis, Non [23] mentieris in iuramẽto tuo, per solues autem Domino iuramentum tuum:

34 Ego autẽ dico vobis, Ne iuretis [24] omnino: non per cælos, quia solium est Dei.

35 Neque per terram, quòd scabellum sit quod est sub pedibus eius. nec etiam per Vrischelem, quia [25] ciuitas est regis magni.

36 Neque etiam per caput tuum iurabis: quia nõ potes facere in eo capillum vnum cæsar ei, aut nigrum, aut album.

37 Sed sit sermo vester, Est est, & Non, non. quicquid est præter hæc, à malo est.

38 Audistis quòd dictum fuerit, Oculum pro oculo, & dentem pro dente:

39 Ego autem dico vobis vt non surgatis contra malum: sed ei qui percutit te super maxillam tuam dextram, obuerte illi etiam alterã.

40 Et ei qui vult cõtẽdere tecũ vt accipiat tunicam tuam, relinque illi etiam pallium tuũ.

41 Qui adigit te ad miliarium vnum, abito cum illo duo.

42 Qui petit abs te, da illi: & qui mutuum petit abs te, ne prohibeas eum.

43 Audistis quòd dictum sit, Diligas proximum tuum, & odio habeas inimicum tuum:

44 Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, & bene precemini ei qui maledicit vobis, & facite quod [26] decet ei qui odit vos, & orate pro illis qui ducunt vos in vincula, & persequuntur vos.

45 Vt sitis filij Patris vestri qui est in cælis: qui oriri facit solem suum super bonos & super malos, & demittit pluuiam suam super iustos & super iniustos.

46 Si enim diligatis eos qui diligunt vos, quod præmium est vobis? nónne etiam publicani idipsum faciunt?

47 Et si [27] salutetis fratres vestros tantùm, quid eximii facitis? nónne etiam publicani idipsum faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, sicut pater vester qui est in cælis perfectus est.

CAP. VI.

1 ATtendite autem in eleemosyna vestra, vt non faciatis eam coram filijs hominum, quò spectemini ab illis: [1] alioqui præmium non est vobis apud Patrem vestrum qui est in cælis.

2 Quando igitur facis [2] eleemosinam [3] ne excites clamorem ante te, sicut faciunt [4] hypo-

10 Id est, Hominibus. Hebraismus. *11 Id est, Certè, Verè.* *12 Id est, Mutentur.* *13 Id est, Erit. Hebraismus admodũ tritus.* *14 Syrè* איקא *ika Vocem εἰκῆ Græcam paraphrastes sua lingua accommodauit.* *15 Hanc vocem obiurgãtũ, in Talmudicis libris præsertim autẽ in libro* ברכות *berachoth, & in lib.* סנהדרין *sanhedrin, capit.* חלק *chelek, legi semper ita scriptã* ריקא *rika, vel* ריקא *reka: & sonat vacuum, subaudi iudicio, ratione, & cerebro: venitq; à* ריק *raiak, quod etiam Hebraicè significat euacuare.* *16 Syrè,* ללא *Lele, videtur ab Hebræo* אליל *a lil, deductũ,* א *Aleph à capite sublata.* *17 Syrè* גהנא *Gihanna, ab Hebræo composito* גיהנם *Gehinnam, vallis Hinnam. Vallis erat prope Hierusalem de nomine possessoris sui ita vocata. Quæ etiam interdum, vocatur in scripturis Vallis filii Hinnon, Ios. 15.18, & 2. Reg. 23.11. & 2. Par. 28.3. & 33.6. & Iere. 7.33. & 34. Item cap. 11.16. & 19.2. & 32.35. In hac erat locus vocatus Topheth, in quo Israelitæ, vicinorũ populorum horrendam superstitionem sequuti, filios suos idolo Moloch comburebant. Vnde factum est vt postea à Chaldæis, Syris & Hebræis antiquis scriptoribus nomen ipsum Gihanna vel Gehinnam vsurparetur ad significandũ locum reprobis in æternum cruciandis destinatũ. Ita vsurpatur in lib. Pirkeaboth admodũ antiquo, cap. 1. & 5.* *18 Id est, Ignita, Hebraismus.* *19 Ad verb. Dominus litis tuæ: commune nomẽ est vtriq; parti litigãti.* *20 Ad verb. Dominus litis tuæ. Hebraismus, vt paulò antè.* *21 Id est, Octaua pars Assar, quæ fuit minima, nec potuit vltra diuidi, quemadmodum fusius explicabitur, Mar. 12.* *22 Id est, Potius quam, Hebraismus: sicut paulo inferius.*

23 Periphrasis perimii. *24 Sic Maimoni in tractatu Deiuramentis, cap. 12. ait* ושבח גדולה הוא לאדם שלא ישבע כלל *Et optimum est homini vt non iuret omnino Gallicè, en somme, vel, somme toute.* *25 Desumpta sunt verba ex psal. 48. 3, vbi ita legitur* קרית מלך רב *Ciuitas regis magni.* *26 Ad verb. Quod pulchrum est.* *27 Ad verb. Interrogetis de pace fratrũ vestrorum, i. humaniter & officiose salutetis eos.*

1 Ad verbũ, Et si non. Hebraismus. *2 Obseruatione dignũ, quòd Hebræis, Chaldæis & Syris* זדקא *& צדקה id est, iustitia, dicatur eleemosyna: quo docet munificentiã erga inopes, esse iustitiæ non postremam partem: quã etiã lege strictè præcipitur, Deut. 15. Remansit autem eiusdem nominis vsus in nouo quoq; Testamẽto 2. Cor. 9, & in Euãgelijs aliquibus in locu occurrit.* *3 Ad verb. Ne clames clamorẽ. Hebraismus, i. Ne illud prædices ac diuulges.* *4 Hypocritæ hoc loco & similibus facies assimere, hoc est, laruas induere, vt se transforment, quò alii appareant quàm sint. Alias hæc loquutio prosopolepsiam declarat, quæ nõ pro causa, sed pro persona iudicatur quod qui faciunt, ipsi quoq; hypocritæ sunt, vt qui iustitiæ simulent studium, à quo tamen abhorrent.*

critæ

critæ in concilijs & in vicis, vt laudentur à filijs hominum. Amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.

3 Tu autem quum facis eleemosynam, ne sciat sinistra tua id quod facit dextera tua.

4 Vt sit eleemosyna tua in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, ipse repēdet tibi in propatulo.

5 Et quum oras, non eris sicut 5 hypocritæ, qui amant stare in concilijs & in angulis platearum ad orandum, vt conspiciantur filijs hominum. amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.

6 Tu autem quum oras, ascende in penetrale tuum, & claude ostium tuum, & ora Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, repēdit tibi in propatulo.

7 Et quum oratis, ne sitis 6 multiloqui sicut prophani. putant enim quòd in loquacitate multa exaudiantur.

8 Ne igitur similes sitis illorum. Pater enim vester nouit qua re opus sit vobis priusquā petatis ipsam.

9 Sic orate vos, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælis, etiam in terra.

11 Da nobis panem 7 necessitatis nostræ hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut etiam nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne inducas nos in tentationem, sed eripe nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in seculum seculorum.

14 Si enim remiseritis filijs hominū 8 errata sua, remittet etiam vobis Pater vester qui est in cælis.

15 Si autē non remiseritis filijs hominū, nec etiam Pater vester remittit vobis errata vestra.

16 Quum autem ieiunatis vos, ne sitis 9 atrati, sicut qui accipiunt vultum. corrumpunt enim faciem suam, vt conspiciantur à filijs hominum quòd ieiunent. & amen dico vobis quòd acceperunt mercedem suam.

17 Tu verò quum ieiunas, laua faciem tuā, & vnge caput tuum:

18 Vt non conspiciaris à filijs hominum quòd ieiunes, sed Patri tuo qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, ipse rependit tibi.

19 Ne reponatis vobis thesauros in terra, loco vbi tinea & ærugo corrumpunt, & vbi qui fures sunt perfodiunt, ac furantur.

20 Sed reponite vobis thesauros in cælis, vbi neque tinea neque ærugo corrumpunt, & vbi qui fures sunt, non perfodiunt, neque furantur.

21 Vbi enim est thesaurus vester, illic est quoque cor vestrum.

22 Lucerna corporis est oculus. si oculus tuus igitur fuerit simplex, etiam totum corpus tuum lucidum erit:

23 Si autem oculus tuus fuerit malus, totum corpus tuum, tenebrosum erit. Si ergo lumen quod est in te, tenebræ sunt, tenebræ tuæ 10 quanto magis erunt?

24 Nemo potest duobus Dominis seruire. aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: vel vnum honore afficiet, & alterum negliget. Non potestis vos Deo seruire & Māmunæ.

25 Propterea ego dico uobis, ne soliciti sitis 11 animæ vestræ, quid comedetis & quid bibetis: neque corpori vestro, quid induetis. Nōnne est anima præstantior quàm 12 esca? & corpus *præstantius* quàm vestimentum?

26 Intueamini volatilia cælorum, quia non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester qui est in cælis, alit ea: nonne vos præstantiores estis illis?

27 Quis autem ex vobis, qui solicitus fuerit, potest addere ad staturam suam cubitum vnum.

28 Et de vestimento quid soliciti estis vos. 13 considerate lilia agrestia, quomodo crescunt, quæ non laborant, neque 14 nent.

29 Dico autem ego vobis, quòd ne Schelamann quidem, in vniuersa gloria sua, amictus fuit, sicut vnum ex illis.

30 Si autem gramen agri, quod hodie est & cras ruit in clibanum, Deus sic vestit, nónne multo magis vos, pusilli fide?

31 Ne igitur sitis soliciti, aut dicatis, Quid comedemus? aut, Quid bibemus? aut, Quo cooperimur?

32 Omnia enim hæc gentes quidē 15 mundanæ quærunt sibi: Pater autem vester qui est in cælis, nouit quòd etiam vobis 16 necessaria sunt hæc omnia.

33 Quærite itaque primum regnum Dei & iustitiam eius, & omnia hæc adijcientur vobis.

34 Ne igitur soliciti sitis in crastinum. ipsum enim crastinum curam habebit sui ipsius. sufficit ipsi diei malum eius.

CAP. VII.

1 NE iudicaueritis, & non iudicabimini. 2 Iudicio enim quo vos iudicatis, iudicabimini: & mensura qua vos metimini, metietur vobis.

3 Quid autem vides tu festucam quæ est in oculo fratris tui, & trabem quæ est in oculo tuo, tu non perspicis?

4 Aut quomodo dicis tu fratri tuo, Sine extraham festucam ex oculo tuo, & ecce, trabes est in oculo tuo?

5 2 Hypocrita, 3 extrahe prius trabem ex oculo tuo, & tunc 4 perspicacitas erit tibi ad extrahendum festucam ex oculo fratris tui.

6 Ne 5 detis sanctum canibus: neq; proijciatis 6 margaritas vestras ante porcos, vt non conculcent eas pedibus suis, & conuersi 7 lacerent vos.

5 Ad verb. Assumentes facies: sicut paulo antè & paulo infrà. *6 Syrè* מפקקין *mepakekin, voce (vt mihi videtur) à* נפק *vel* פק *deducta, quæ significat idē quod Hebraicum* יצא *exiuit, & significat eos qui delectantur multos sermones proferre, è quorum ore multa prodeunt verba, Gallicè* babillards. *7 Id enim propriè significat Syra vox* דסונקנן *desunkanan, à verbo* סנק, *vt constat ex cap. 3. 14. & multis alijs noui Testamēti locis in quibus hoc verbum occurrit. Quare miror cur qui introductionē puerilem Syriacam scripsit, hāc precationis dominicæ partem transferre voluerit, Panē sufficientiæ nostræ &c.* *8* סכלותהון *sacluthun, Quod propriè significat stulte & insipienter facta ab illa: à primitiuo* סכל *quod etiā Hebraicè significat Stulte agere.* *9* כמירא, *Significat nigris vestibus indutos, vt qui in luctu sunt indui solent: inde etiam sacerdotes idolorum dicti sunt* כומרים *quod nigris vestibus vterentur.* *10 Syrè & Talmudicè,* כמא *idē valet quod apud Rabbinos valent verba* על אחת כמא וכמא *. i. Quanto magis.*

11 Id est, Vitæ vestræ Hebraismus. *12* סיברתא, *fortè venit ab Hebræo* שבר *mutato* ש *in* ס, *& ita vocatur esca, quòd famem frangat: vide Kimhi in Radicibus.* *13 Syrè* אתבקו *Hebraicè* התבוננו. *eiusdem est radicis* בקא *quod significat considerationem, circumspectum, peritum: vsitatum in Rabbinis uocabulum.* *14 Syrè,* עזלין, *vnde fusum coli vocant* עזלא. *15 Ad verb. Mundi. Hebraismus.* *16 Ad verb. Requisita. Syra phrasis, cui Gallica respōdet,* Quæ ces choses vous sont requises.

1 Prouerbialis sententia, prorsus huic respondens, legitur in Talmud in tractatu de suspecta uxore. cap. המקנא *hamekanne, & in* סנהדרין *sanhedrin. id est, tractatu De iudicibus cap.* חלק *chelek: cuius sententia hæc sunt verba:* במדה שאדם מודד בה מודדין לו. *2 Ad verbum, Assumens vultum: quod antè obseruatum est.* *3 Simile legitur in tractatu* סנהדרין *cap. 2. his verbis,* קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים *Ornate ipsum, & postmodum orna alios.* *4 Id est, Perspicere poteris.* *5 Multa vocabula Syri ab Hebræis mutuantur, mutatis quibusdam literis in alias, quæ eodem organo pronuntiationis efferuntur: quorum duo exempla habes in hoc versu ponit enim* תחלון, *pro* תתנון. *6. &* מרגניתכן, *pro* מרגליותכם *ל* lamed *in* נ nun *&* נ nun *in* ל lamed *conuerso.* *7* יבזעון *fortasse respondet Hebræo* יפצעו *commutatis eiusdem organi literis, vt paulo antè ostendimus.*

7 Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

8 Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & illi qui pulsat aperietur.

9 Aut quísnam ex vobis *est* homo, à quo petat filius suus panem, num lapidem porrigit ei?

10 Et si piscem petierit ab eo, num serpentem porrigit ei?

11 Quòd si igitur vos qui mali estis, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto excellentius Pater vester qui est in cælis, dabit bona illis qui postulant ab ipso?

12 Quicquid vultis vt faciant vobis filii hominum, sic etiam vos facite illis. hæc enim est Lex & Prophetæ.

13 Introite per portam angustam. Lata enim est porta & spatiosa via quæ ducit ad exitium, & multi sunt ii qui ambulant per [8] medium eius.

8 Id est, Per spatium quod est inter duos postes eius. quo sensu etiã Hebræa vox יד iad, (*cui hac Syra respõdet*) *legitur Zach. 4. 12. Sicut exprimitur à Dauid Kimchi Hebræorum doctissimo.*

14 Quàm exigua est porta & angusta via illa quæ ducit ad vitam, & pauci sunt illi qui inueniunt eam!

15 Cauete à prophetis mẽdacibus, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

16 A fructibus verò eorum agnoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis vuas? aut de carduis ficus?

17 Sic omnis arbor bona, fructus idoneos facit: mala verò arbor fructus malos facit.

18 Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere.

19 Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, exciditur, & in ignem ruit.

20 Quapropter ex fructibus illorum agnoscetis eos.

21 Nequaquam omnis qui dicit mihi, Domine mi, Domine mi, intraturus est in regnum cælorum, sed quisquis facit voluntatem Patris mei qui est in cælis.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine mi, Domine mi, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?

23 Et tunc confitebor illis, [9] Nunquam noui vos: longè discedite à me operarii iniquitatis.

9 מטחום לא, *ad verb. Aliquando nõ. id est, A nullo tempore noui vos: hoc est, Nunquam noui.*

24 Omnis igitur qui audit sermones hos meos, & facit eos, assimilabitur viro sapienti, qui quidem ædificauit domum suam super petram:

25 Et descendit pluuia, & venerunt flumina, ac flauerunt venti, & irruerunt in illam ipsam domum, & non corruit: fundamenta enim eius super petram posita erant.

26 Et omnis qui audit sermones hos meos, & non facit eos, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam:

27 Et descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina eius magna.

28 Et factum est, quum finiuisset Ieschua sermones hos, obstupefactæ sunt turbæ super doctrina eius.

29 Docebat enim eos tanquam potestatem habens, & non sicut legisperiti eorum, & Pharisæi.

CAP. VIII.

1 Qvum autem descendisset de monte, cinxerunt eum turbæ multæ.

2 Et ecce, leprosus [1] vnus veniens, adorauit eum, & dixit, Domine mi, si tu vis, potes mundare me.

3 Et extendens manum suam Ieschua, admouit ei, & dixit, Ego volo: mundus esto [2] Et eadem hora mundata fuit lepra eius.

4 Et ait illi Ieschua, Vide ne vlli dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdotibus, & offer oblationem tuam, sicut iussit Musche, in testimonium ipsorum.

5 Quum ingressus igitur fuisset Ieschua in Kephar-Nachum, accessit ad eum centurio [3] quidam, & orabat eum:

6 Et dicebat, Domine mi, puer meus decumbit domi, & est paralyticus, ac pessimè affligitur.

7 Dixit illi Ieschua, Ego venio, & sanabo eum.

8 Respondit cẽturio ille, & dixit, Domine mi, non sum dignus ego vt ingrediaris sub tectum meum: sed tantùm dic verbum, & sanabitur puer meus.

9 Etiam ego enim vir sum qui subsum potestati, & sunt sub manibus meis milites, & dico huic, Vade, & vadit: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 Quum audiuisset autẽ Ieschua, admiratus est, & ait ijs qui ibant cum eo, Ammin dico vobis quòd ne in Israel quidem inueni [4] sicut est hæc fides.

11 Dico autem vobis quòd multi venient ab oriente & occidente, & accumbent cum Abraham, & Ischak, & Iaakub, in regno cælorũ.

12 Filij autem regni extrudentur in tenebras externas. Illic erit fletus & stridor dentiũ.

13 Et dixit Ieschua centurioni illi, Abi: sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer eius eadem hora.

14 Et venit Ieschua in domum Schemeum: & vidit socrum illius quòd decumbebat, & corripuerat eam [5] febris.

15 Tetigitque manum illius, & reliquit illam [6] febris: & surrexit, & ministrabat illis.

16 Quum autem esset vespera, adduxerunt ante eum dæmoniacos multos, & eiecit dæmonia eorum verbo, & omnes illos qui malè affecti erant, sanauit.

17 Vt compleretur quod dictum fuerat per [7] manum Isaiæ prophetæ, qui dixit, Quòd hic suscipiet dolores nostros, & infirmitates nostras portabit.

18 Quum vidisset autem Ieschua turbas multas quæ [8] circundabant se, iussit vt abirent [9] in vlteriorem ripam.

19 Et accessit legisperitus [10] quidam, ac dixit ei, Præceptor mi, [11] sequar te in locum quo tu ibis.

20 Dixit illi Ieschua, Vulpibus foueæ sunt, & volucribus cælorum [12] nidi: Filio autem hominis non est vbi fulciat caput suum.

21 Alius autem ex discipulis eius dixit ei, Domine mi, [13] permitte mihi vt prius abiens sepeliam patrem meum.

1 Id est, Quidam. Hebraismus.

2 Ad verb. In ea hora. Chald. & Syra phrasis apud Euangelistas frequẽs.

3 Ad verb. Vnus: vt paulo antè.

4 Id est, Fidem huic similem.

5 Ad verb. Ignis. i. ardor febrium.

6 Ad verb. Ignis, vt paulo antè.

7 Id est, Ministerio Isaiæ: quod ante obseruatũ fuit.

8 Respondet Hebræo *verbo* חזר chazar, *mutato* ז zain, *in* ד daleth, *ex more Chaldæorũ & Syrorum.*

9 Ad verbũ, In transitum. Heb. admodũ tritus. significat ripam, vel littus quod est ex altera parte.

10 Ad verb. Vnus. Hebrai*smus antè obseruatus.*

11 Ad verb. Ibo post te Hebraism.

12 Syra vox, est, מטללא matlala, *quasi dicas vmbracula. venit.n. à* טלל talal, *& Hebræo* צלל tsalal, *mutato* צ tsadi, *in* ט teth *ex Chaldæa & Syra proprietate: ac ita nidi vocãtur quòd in vmbrosis duumis, vel arboribus aues nidificant.*

13 אפשרלי *æquiualet Heb.* הבחלי, *. Permitte mihi; mutuatum à Græcis ἄφες.*

22 Ieschua,

22 Ieschua autem dixit illi, [14] Veni post me, & sine mortuos sepelientes mortuos suos.

23 Et quum ascenderet Ieschua in nauim, ascenderunt cum eo discipuli eius.

24 Et ecce, motus magnus factus est in mari, ita vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò Ieschua dormiebat.

25 Et accesserunt dicipuli eius vt excitarent eum: dixeruntq; illi, Domine noster serua nos, perimus.

26 Dixit illis Ieschua, Cur timidi estis, pusilli fide? Tunc surrexit & repressit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò admirabantur, & dicebant, Quis est hic? quia venti & mare obediunt illi.

28 Et quum venisset Ieschua [15] ad vlteriorem ripam in locum [16] Gadaræorum, occurrerunt ei duo dæmoniaci, qui prodibant è sepulcris, sæui valde, adeo, vt non posset quisquam transire per illam viam.

29 Et vociferabantur ac dicebant, Quid nobis & tibi Ieschua Fili Dei? venisti huc ante tempus vt affligeres nos?

30 Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum qui pascebat:

31 Illi ergo dæmones petebant ab eo, & dicebant, Si eijcis nos, [17] permitte nobis vt abeamus ad gregem porcorum.

32 Et ait illis Ieschua Abite. Et confestim egressi sunt, & ingressi in porcos: & totus grex ille [18] direxit se in rupem, & deciderunt in mare, ac mortui sunt in aquis.

33 Illi verò qui pascebant, fugerunt: & ingressi sunt in vrbem, ac renuntiarunt quicquid factum esset, & de illis dæmoniacis.

34 Et egressa est vniuersa ciuitas in occursum ipsius Ieschua: & quum vidissent illum, rogabant illum vt decederet à finibus ipsorum.

14 Id est, Sequere me. Hebraismus. 15 Ad verb. Ad transitũ. Hebraism. paulo antè obseruatus. 16 Græcus textus Matth. habet τῶν Γεργεσηνῶν, Gergesenorũ, nec vlla exẽplaria in eo variant: quanquam in 5. Marci, & 8. Lucæ, Gadarenorum mẽtio fiat. Oppida erant diuersa, Gadara (à quo Gadareni) & Gergesa siue Gerassa (à quo Geraseni, vel Gergeseni:) sed ambo vicina erant ad lacum Genezareth sita, & eorum fines erant cõmixti: vt quum in horum regionem Christus venisse legitur, in illorum quoque regionem venisse intelligendus sit. 17 A Græco ἄφες: vt antè obseruauimus. 18 לשיפוה חרצת לעל, *Direxit se super rupem, ad verb. Sensus autem est, Recto impetu contendit in rupem, & inde præcipitarunt se in mare.*

CAP. IX.

1 ET ascendit in nauim, & traiecit ac venit in ciuitatem suam.

2 Et obtulerũt ei paralyticum decumbẽtem in lecto: viditq; Ieschua fidem illorum, & dixit paralytico illi, [1] Bono sis animo fili mi, remittuntur tibi peccata tua.

3 Quidam autem ex legisperitis [2] dixerunt intra seipsos, Hic blasphemat.

4 Ieschua autem cognouit cogitationes illorum, & dixit illis, Quid cogitatis vos mali in corde vestro?

5 Quid enim facilius est dicere? Remittũtur tibi peccata tua: aut dicere, Surgens ambula?

6 Vt cognoscatis autem quòd potestas sit Filij hominis in terra remittendi peccata: (ait illi paralytico) Surge, accipe lectum tuum, & abi in domum tuam.

7 Et surgens abijt in domum suam:

8 Quum vidisset autem turba hæc, timuerunt, & glorificauerunt Deum quòd dedisset potestatem huiusmodi filijs hominum.

9 Et quum transiret Ieschua illinc, vidit hominem desidentem [3] in loco telonij cuius nomẽ Mattai, dixitque ei, [4] Sequere me. Et surrexit, abijt post eum.

10 Quumq; accumberent in domo, venerunt publicani & peccatores multi, & accubuerunt cum Ieschua & cum discipulis eius.

11 Et quum vidissent Pharisæi, dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis, & peccatoribus cibum sumit magister vester.

12 Ieschua autem quum audisset, ait illis, Non opus habent sani medico, sed ij qui malè sunt affecti.

13 Ite, discite quid sit, Miserationem requiro ego, & non sacrificium. non enim veni vt vocarem iustos, sed peccatores.

14 Tunc accesserunt ad eum discipuli Iuchannan, & dixerunt, Cur nos & Pharisæi ieiunamus multum, & discipuli tui non ieiunant?

15 Dixit illis Ieschua, Nunquid possunt filij [5] thalami ieiunare quandiu sponsus est cum illis. Veniunt autem dies quum tolletur ab illis sponsus, & tunc ieiunabunt.

16 Nemo immittit assumentum panni noui in vestem veterem, vt non auferat [6] plenitudo eius de illo vestimento, & fit ruptura maior.

17 Neq; immittunt vinum nouum in vtres veteres, & non rumpantur, vtres, & vinum effundatur, ac vtres pereant: sed mittunt vinum nouum in vtres nouos, & vtraq; conseruantur.

18 Quum autem hæc loqueretur cum illis, venit primas [7] quidam, & accedens adorauit eum, & ait, Filia mea iam mortua est: sed veni, pone manum tuam super eam, & viuet.

19 Et surrexit Ieschua & discipuli eius, & [8] sequuti sunt eum.

20 (Et ecce, mulier cuius sanguis profluxerat annis duodecim, venit à tergo illius, & tetigit extremitatem vestimenti eius.

21 Dixit enim [9] intra sese, Etiamsi tantummodo vestimentum eius tetigero, sanabor.

22 Ieschua autem conuersus vidit eam & dixit ei, [10] Bono sis animo filia mea: fides tua seruauit te. Et sanata est mulier illa hora.)

23 Et venit Ieschua in domum illius primatis, viditque [11] tibicines, & turbas quæ tumultuabantur.

24 Et dixit illis, [12] Secedite: puella enim non est mortua, sed dormit. Et deridebãt illum.

25 Et quum eiecisset turbam, ingressus apprehendit illam manu eius, & surrexit puella.

26 Et emanauit rumor hic in totam terram illam.

27 Et quum discederet Ieschua illinc, adhæserunt ei cæci duo, qui clamabant, ac dicebant, Miserere nostri fili Dauid.

1 Ad verb. Cordatus sis. אחזלב *venit* לבב *quod est cor. Sensu, Recipe cor, i. animũ. 2 Ad verbũ,* בבפשתן*, In anima sua, tritus Hebraismus.*

3 Præpositio In, qua notatur litera ב *beth dictioni præfixa, omittitur, vt frequẽter in Hebræis quoque scriptis fit, præsertim autem quum dictio cui præfigenda erat, à litera* ב *beth incipit. 4 Ad verb. Veni post me. Hebraismus sæpe obseruatus. 5 Id est, Spõsi amici, quos in suum vsque thalamũ admittit: qui alio nomine vocantur* שושבכין *schuchebinin. 6 Id est, Frustũ illud panni quod ad implẽdum foramen adhibebatur. Plenitudo, pro re qua implet. Hebraismus. 7 Ad verba Vnus. Hebraismus. 8 Ad verb. Iuerunt post eum: antè obseruatum ex Hebraismo. 9 Ad verb. In anima sua. Hebraismus. 10 Ad verb. data sis: vt antè annotauimus in hoc capite.*

11 Tibicines, Syrè זמרא zemare, *a* זמר zamar, *Tibia cecinit. quo vtitur hic Euangelista, & infrà 11.17. Porro mos fuit valde antiquus apud Iudæos, tibicines adhibere ad luctum mortuorũ, quos Talmudista vocant* חלילין chalilin, *i. aulœdos, à* חליל chalil, *tibia. De hac consuetudine multa sparsim leguntur in Talmudicis libris, & in scriptis Rabbinorum: præsertim autem in Talmud Hierosolymitano, tractatu De benedictionibus, cap. 3. & in tractatu De sabbato, cap. 23. & in Baba Mezia, cap. 6. item in Rabbi Schelomonis comment. in Exechielẽ, cap. 35. vbi dicit,* יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמחה אבל אין ענינם שוין לכלה ולמת *Id est, Sunt quæ adhiberi consueuerunt ad luctum, & ad lætitiam: sed non est in eis par ratio, cuiusmodi sunt aulœdi pro sponsa & pro mortuo 12 Ad verb. Secedite vobis. Heb. quem exprimunt Galli,* Retirez-vous.

28 Quumque venisset in domum, accesserunt ad eum illi cæci. dixit illis Ieschua, Creditis quòd ego possim hoc facere? Dicunt ei, Etiam Domine noster.

29 Tunc tetigit oculos illorũ, & ait, Quemadmodum credidistis fiat vobis.

30 Et confestim aperti sunt oculi illorum: atque inhibuit eis Ieschua, & ait, Videte ne quis sciat.

31 Illi verò exiuerunt, *&* diuulgauerunt famam eius in tota terra illa.

32 Quumq; egressus esset Ieschua obtulerunt ei mutum in quo erat dæmonium.

33 Et postquam exiuisset dæmonium, loquebatur mutus: & admiratæ sunt turbæ. & dicebant, Quòd [13] nunquam fuit visum huiusmodi in Iisraiel.

13 Ad verb. Ab aliquãdo non. Vide quæ de eo annotauimus cap. 7. 23.

34 Pharisæi autem dicebant, Per principem dæmoniorum eiicit dæmonia.

35 Et circuibat Ieschua ciuitates omnes & vicos, ac docebat in synagogis eorum, prædicabatque euangelium regni, & sanabat omnes morbos & omnes dolores.

36 Quum vidisset autẽ Ieschua turbas, misericordia affectus est erga illas, quòd lassi essent & dissipati, sicut oues quibus non est pastor.

37 Et ait discipulis, Messis copiosa *est*, & operarii pauci.

38 Rogate igitur dominum messis vt extrudat operarios in messem suam.

CAP. X.

1 ET vocauit duodecem discipulos suos, & dedit illis potestatem aduersus spiritus immundos, vt eijcerent eos, & vt sanarent omnem dolorem & morbum.

2 Illorum autem duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: Primus illorum Schemeun, qui vocatur Cipha, & Andrauas frater eius: & Iaakub filius Zabdai, & Iuchannan frater eius.

3 Et Philippus & Bar-Tulmai, & Thauma, & Mattai publicanus & Iaakub filius Chalphai & Labbi qui cognominatus est Taddi:

4 Et Schemeum Zelotes, & Iehuda [1] Secharjuta, is qui prodidit illum.

5 Hos duodecim misit Ieschua, & præcepit eis, ac dixit, In viam profanorum ne abieritis, & in ciuitates Samariæ ne ingrediamini.

6 Ite autem potius ad oues quæ perierunt de domo Iisraiel.

7 Et dum proficiscimini vos, prædicate, & dicite, Quòd apropinquauerit regnum cælorum.

8 Morbidos sanate, & leprosos mundate, & mortuos suscitate, & dæmonia eijcite gratis accepistis, gratis date.

9 Ne comparetis aurum neque argentum, neque æs in [2] crumenis vestris.

10 Neque viatorium saccum ad iter, neq; binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. dignus est operarius cibo suo.

11 In quamcunq; autem vrbem aut ciuitatem vos intratis, interrogate quisnam dignus sit in ea atque illic estote donec exeatis.

12 Et quum ingredimini in domum, [3] salutate domesticos.

13 Et si *ita* sit quòd digna sit domus, pax vestra veniet super eam: & si non sit digna, pax vestra ad vos sese conuertet.

14 Qui autem non excipit vos, neque audit sermones vestros, quum exitis ex ædibus aut ex ciuitate illa, [4] excutite puluerem ex pedibus vestris.

15 Et ammin dico vobis, Quòd terræ Sedõ & Amora erit tollerabilius in die iudicij quàm ciuitati illi.

16 Ecce ego mitto vos velut oues inter lupos: estote igitur prudentes veluti serpentes, & synceri sicut columbæ.

17 Cauete autem à filijs hominum. tradent enim vos [5] in concilia & in synagogis suis flagellabunt vos,

18 Et ante præsides & reges adducent vos propter me, in testimonium ipsorum & Gentium.

19 Quum autem tradiderint vos, nesitis solliciti quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

20 Non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri loquetur in vobis.

21 Tradet autem frater fratrem suum ad mortem, & pater filium suum, & insurgent filij aduersus parentes suos, & morte afficient eos.

22 Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum. Is autem qui perseuerauerit vsque in finem, ipse [6] viuet.

23 Quum persequuntur vos in vrbe [7] hac, fugite in aliam. Ammin enim dico vobis quòd non [8] absolueritis omnes ipsas vrbes domus Israel, donec veniat filius hominis.

24 Non est discipulus qui sit præstantior magistro suo, neque seruus domino suo.

25 Sufficit ipsi discipulo vt sit sicut magister suus, & [9] seruo, sicut dominus suus. si dominum domus vocarunt [10] Beal-Zebub, quanto magis domesticos eius.

26 Ne igitur metuatis ab eis: non enim est quicquam quod latet, quod non sit reuelandum: & quod occultatur, quod non sit cognoscendum.

27 Quicquid dico vobis in tenebris, id vos dicite in luce: & quicquid in aures vestras audi-

2 Scriptum erat, בכיסיכהן, antiquariorũ vel typographorum vitio, pro בכיסיכין, ה he pro ו vau, quæ duæ literæ apud Syros magnã inter se habẽt similitudinẽ. Vt facilè fuerit errare. In manuscripto erat vt nos restituimus.

3 Ad verb. Rogate [pro] pace domus: id est Vota cõcipite pro felicitate eius domus. Hebraismus est in Hebræa lingua & in sacris scripturis frequens.

4 Hoc in oculos incurrente symbolo anathematis, voluit vt testarentur quã essent execrãdi qui oblatã salutem respuerent. Vsitatum enim erat in ea gente verbis huiusmodi externa symbola adiungere ad magis percellendũ. Non absimile est quod Nehemia cap. 5. 13. legitur: videlicet Nehemiã excussisse oram vestimenti sui in testimonium contra eos qui fidem datam violarant.

5 Ad verb. In domum iudiciorum. id est, In locum vbi exercẽtur iudicia. 6 Heb. pro saluus erit. 7 Puto erratum fuisse à typographo, & positum הרא hac, pro חדא vna sed tamen quia sensus non variatur, nihil mutare volui, præsertim quum eodem modo legatur in manuscripto. 8 Ad verb. verti. Porro absoluere ciuitates, est perficere munus ad quod exequendum in eas missi fuerant. Gallica phrasis propè ad hanc accedit. Vous n'aurcs point fait en toutes les villes de la maison d'Israel. *9 In Talmud, tractatu De benedictionibus, cap. 9, similis sententia legitur, דיו לעבר שיהא כר בו, Sufficit seruo vt sit sicut dominus suus. 10 Execrandi Akaronitarum idoli nomine, Christi miracula infamãt, quò doctrinæ autoritatem, cuius illa sigilla erant minimè dubia, euerterent. Vide 1. Samuel. 5. 10. 2. Reg 1. 3.*

1 Secharjuta. De hoc cognomine considerandum num cõmodè possit compositum esse à שפר, id est mercede, & כטוה, id est defecit, declinauit vt יוטא, altera pars cognominis sit verbum futurum passiuum coniugationis tertiæ: & ita totum cognomen significet Mercede inducetur ad defectionem. Quod cognomen si à Christo accepit, vt Petrus & filii Zebedæi, declaratur & ipsum Iudam & quod facturus erat, optimè Christo fuisse cognitum: si verò ab alijs ei inditum est, diuina prouidentia commendatur, sine qua illud cognomen non accepit, quod eius proditionem adeo clarè præmonstraret. Quod autem quidam scribunt compositum esse ex איש & proprio loci nomine, & significare virum Kirioth, *literæ quibus scribitur in Syra paraphrasi non admittunt. Nam præterquam quòd א non est præpositum, ש quoque non est scriptum, sed ם: neque est קריותא in reliqua dictionis parte per ק & ת, sed per כ & ט, hoc modo כריוטא.*

distis,

stis, [11] prædicate in tectis.

28 Et ne metuatis ab ijs qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere metuite autem potius ab eo qui potens est vt animam & corpus perdat in [12] Gihanna.

29 Non duo passeres venduntur [13] Assar? & vnus ex illis sine Patre vestro non cadit super terram.

30 Vestri autem etiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt.

31 Ne igitur metuatis: passeribus enim multis præstantiores estis.

32 Quisquis ergo confitebitur me coram filijs hominum, confitebor eum ego quoq; coram Patre meo qui est in cælis.

33 Qui vero negauerit me coram filijs hominum, negabo eum ego quoque coram Patre meo qui est in cælis.

34 Ne arbitremini quòd venerim vt mittam [14] tranquillitatem in terram: non veni vt immitterem tranquillitatem, sed gladium.

35 Veni enim vt dissidere faciam virum aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam.

36 Et inimici viri, domestici eius.

37 Qui diligit patrem aut matrem amplius quàm me nō est dignus me: & qui diligit filium aut filiam amplius quàm me, nō est dignus me.

38 Et omnis qui non accipit crucem suam, & [15] sequitur me, non est dignus me.

39 Qui inuenit animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.

40 Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, eum qui me misit recipit.

41 Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipit: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipit.

42 Et quisquis ad bibendum præbet vni ex his pusillis poculum frigidarum aquarum tantùm nomine discipuli, ammin dico vobis quòd non perdet mercedem suam.

11 Veterum ædificiorū & præconiorum more ēt attingit nam vt præcones longe lateq; vocē spargerēt conscendebāt tecta plana. Vide Deut. 22. 8: & Esaia 15.3.

12 De hac voce, quòd satis erat annotanimus. supra: cap. 5.22.

13 De valore Assar, vide in finem cap. 12. Marci.

14 Syra vox שין, respondēt radici Hebrææ שאן: mutatumq; est א in י iod, vt sæpe fit, nō modo in diuersis linguis, sed etiam in eadem.

15 Ad verb. Venit post me. Hebrais. iam sæpe obseruatum.

CAP. XI.

1 ET factum est quum finem fecisset Ieschua præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc ad docendum & prædicandum in ciuitatibus illorum.

2 Iuchannan autem quum audiuisset [1] in domo vinctorum, opera Christi misit [2] per manum discipulorum suorum.

3 Et dixit illi, Túne es ille qui venit, aut aliosne expectemus?

4 Respondit Ieschua, & dixit illis, Ite, renūtiate Iuchannan ea quæ auditis & videtis.

5 Ceci vident, & claudi ambulant, & leprosi mundantur, & surdi audiunt, & mortui resurgunt, & pauperes accipiunt euangelii nuntium.

6 Et beatus is qui nō fuerit offensus in me.

7 Quum autem abiissent, cœpit Ieschua dicere turbis de Iuchannan, Quid existis in desertum ad videndum? arundinem quæ à vento agitatur?

8 [3] Alioqui, quid existis ad videndum? hominem qui vestibus mollibus vestitur? Ecce qui mollibus vestiuntur, [4] in domo regum sunt.

1 Præpositio nō est expressa, vt sæpe nō exprimitur, sicut annotauimus in cap. 9.9.

2 Hebraismus sæpe obseruatus.

3 Ad verb. Et si non. Hebraismus frequens sicut in sequē i versu.

4 Præpositio reticetur, sicut in principio, cap. ex Hebraismo.

9 Alioqui, quid existis ad videndum? Prophetam? Etiam, dico ego vobis, & excellentiorem quàm Prophetam.

10 Ipse enim est de quo scriptum est, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui diriget viam ante te.

11 Ammin dico vobis quòd non surrexit inter natos hominum, qui maior sit Iuchanan Baptista: minor autem in regno cælorum, maior est eo.

12 A diebus autem Iuchannan Baptistæ, & vsque nunc, regnum cælorum cum violentia accipitur, & violenti rapiunt illud.

13 Omnes nanque Prophetæ & Lex vsque ad Iuchannan prophetauerunt.

14 Et, si vultis vos, recipite quòd is est AElias qui venturus erat.

15 Cui sunt aures vt audiat, audiat.

16 [5] Cui autem assimilabo generationem hanc? Similis est pueris qui sedent in foro, & acclamant sodalibus suis,

17 Ac dicunt, Cecinimus vobis, & non saltastis: vlulauimus vobis, & non [6] planxistis.

18 Venit enim Iuchannan, qui non comedit neque bibit & dixerunt, Dæmonium est illi:

19 Venit filius hominis comedens & bibens, & dicunt, Ecce, homo edax & potor vini, & amicus publicanorum & peccatorum. [7] Et iustificata est sapientia à cultoribus suis.

20 Tunc cœpit Ieschua exprobrare ciuitatibus illis in quibus editæ fuerant virtutes eius plurimæ, neque conuersæ fuerant.

21 Et dicebat, Væ tibi Caurazin, væ tibi Beth-zaida: quoniam si in Tzor & in Tzaidan editæ fuissent virtutes hæ quæ editæ fuerunt in vobis, iam olim in [8] sacco & in cinere conuersæ fuissent.

22 Attamen dico vobis quòd Tzor & Tzaidan erit tolerabilius in die iudicij quàm vobis.

23 Et tu Kephar-Nachum, ea es quæ vsque ad cælos exaltata fuisti: vsque ad foueam depriméris. quia si in Sedom editæ fuissent virtutes hæ quæ editæ fuerunt in te, mansisset vsque in hunc diem.

24 Veruntamen dico tibi quòd terræ Sedom erit tolerabilius in die iudicii quàm tibi.

25 In illo tempore [9] respondit Ieschua, & dixit, Confiteor tibi, Pater mi, Domine cælorum & terræ, quod absconderis hæc à sapientibus & prudētibus, & reuelaueris ea paruulis.

26 Certè Pater mi, quia sic fuit beneplacitum coram te.

27 Omnia tradita sunt mihi à Patre meo: & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam nouit nisi Filius, & cui beneplacitum erit Filio vt id reuelet.

28 Venite ad me omnes vos laborantes & sustinentes onera, & ego resocillabo vos.

29 Tollite [10] iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sim, & sim humilis in corde meo: & inuenietis requiē animabus vestris.

30 Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue est.

5 Familiarissimum est Hebræis, Chaldæis & Syris scriptoribus, vt parabolas incipiant ab interrogatione, vt videre licet in Talmud Hierosolymitano, tractatu De benedictionibus, cap. 2, & in commentariis Bibliorum sæpe.

6 Pulchra est in Syra lingua allusio in vocibus Saltastis & Planxistis: sunt enim ambæ eiusdem radicis, nec differunt nisi coniugatione tātum.

7 Id est, Quocunque modo, & à quocunque proponatur huius ætatis hominibus sapientia & doctrina salutis, id fit absque profectu. habet tamē Deus suos electos quibus ea, peculiariter destinata est: vnde etiam filii sapientiæ dicuntur qui eā iustificant, approbant, colūt & religiose obseruant.

8 Cinere aspergi & sacco operiri antiquos consueuisse in grauiori luctu, adeo frequēter in sacris literis occurrit vt opus nō sit pluribus probare.

9 Id est, Loquutus est, Hebrais. frequens. 10 Tam doctrina quàm castigationes quæ ab ea dependent, in veteri etiam Testamēto Iugū vocātur: vnde sumpta est hæc metaphora, Thren. 3.9 Rabbinis etiā vsitatissima, vt in פרקי אבות Pirke aboth, cap. 3. ad quā fortasse respexit Psalmista, Psal. 1.3. Dissipamus vincula eorū, &c.

CAP. XII.

1 IN illo tempore ibat Ieschua in sabbatho [1] in loco seminum, & discipuli eius esuriebant, & cœperunt [2] vellere spicas, & comedebant.

2 Pharisæi autem, quum vidissent illos, dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt id quod nō licet facere in sabbatho.

3 Ipse autem dixit illis, Non legistis quid fecerit Dauid, quum esuriret, & illi qui erant cum eo?

4 Quomodo ingressus est in domum Dei, & panem mensæ Domini comedit ipse cui non licebat comedere, neque illis qui cum eo erāt, nisi sacerdotibus tantùm?

5 Aut non legistis in Lege, quòd sacerdotes in templo prophanant ipsum sabbathum, & quòd irreprehensibiles sunt?

6 Dico autem vobis, quòd maior templo est hìc.

7 Si autem sciretis quidnam sit, Beneficiētiam volo, & non victimam, non condemnaretis eos qui irreprehensibiles sunt.

8 [3] Dominus enim sabbathi est filius hominis.

9 Et progressus est illinc Ieschua, & venit in synagogam illorum.

10 Et vir [4] quidam erat ibi cuius arida erat manus. Et interrogabant illum, ac dicebant, Nunquid licet in sabbatho sanare? [5] vt accusarent eum.

11 Ipse autem dixit illis, Quisnam ex vobis est vir cui sit [6] ouis vna, & si inciderit in [7] foueam in die sabbathi non apprehendat & erigat ipsam?

12 Quanto autem excellētior est filius hominis quam ouis? Quapropter licitum est in sabbatho facere quod bonum est.

13 Tunc dixit illi homini, Extende manum tuam. Et extendit manum suam, & restituta est [8] socia sua.

14 Et egressi sunt Pharisæi, & consilium ceperunt aduersus eū quomodo perderet ipsum.

15 Ieschua autem cognouit, & secessit illinc. Et [9] sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos omnes.

16 Prohibuítque eis ne se manifestum facerent.

17 Vt compleretur id quod dictum fuerat [10] per manum Isaiæ Prophetæ, qui dixit,

18 Ecce seruus meus, in quo mihi complacitum est: dilectus meus, in quo delectatur anima mea. Spiritum meum ponam super illum, & iudicium populis predicabit.

19 Non contendet, & non clamabit, neque quisquam audiet vocem eius in plateis.

20 Arundinem quassatam non confringet, [11] & lucernam crepitantem non extinguet: donec proferat iudicium ad victoriam.

21 Et in nomine eius Gentes sperabunt.

1 Id est, In agro sato. *2 Ad verb. Et cœperunt vellentes: est Participium pro Infinitiuo, Hebræorū more.* *3 Hac Christi doctrina vetustiùs etiā patrū traditionibus explicatur & confirmatur. quamuis enim alioquin rigidiores sint in sabbathi obseruatione, tamen disertis verbis tradūt,* ספכת כפשות דוחת אח חשדח *Itē &* פיקוח נפש דוחה אח חשבח*, hoc est, Periculū animarum [discrimen mortis] pellit sabbathum. Vide Talmud volumine de sabbatho & de circuncisione.* *4 Ad verb. Vnus. Hebraismus iam sæpe obseruatus.* *5 Ad verb. Peruulgarēt obtrectationē eius: sicut obseruauimus suprà, cap. 4. 8.* *6 Syra vox* ער בא *alijs linguis inusitata. legitur autem eodem sensu Luc. quoque 15. 3. & Iohā. 1. 3. & 2. 14. & 10. 3. atque hic in versu sequenti, & alibi in nouo Testamento sæpius.* *7* בחברא *pro* בחפרא *voce vsitatissima Hebræis, sed Syri* פ *mutant in* ב*, similis organi literam.* *8 Id est, Altera manus. Hebraismus.* *9 Ad verb. Iuerunt post eum. Hebraismus antè sæpe obseruatus.* *10 Id est, Ministerio. Hebraismus antè sæpè obseruatus.* *11 Pro lino posuit lucernam, cui ex lino ellychnium parari solet. Ex diuersa autem nota moribundam describit lucernam quæ crepitet: sensu autem eodem.*

22 Tunc obtulerunt ei dæmoniacū [12] quēdam, qui erat mutus & cæcus: & sanauit illum, ita vt mutus & cæcus loqueretur & videret.

23 Et admirabantur [13] vniuersæ turbæ, ac dicebant, Numquid hic est filius Dauid?

24 Pharisæi autem, quum audiuissent, dixerunt, Hic non eijcit dæmonia nisi per [14] Beal-Zebub principem dæmoniorum.

25 Ieschua autem cognouit cogitationes eorum, & dixit illis, Omne regnum quod diuiditur aduersus seipsum, destruetur: & omnis domus aut ciuitas quæ diuiditur aduersus seipsam, non stabit.

26 Et si Satanas Satanam eijcit, [15] aduersus seipsum diuisus est: quomodo igitur staret regnum eius?

27 Et si ego per Beal-Zebub eijcio dæmonia, filij vestri per quem eijciunt illa? propter hoc, illi erunt vestri iudices.

28 Et si per Spiritum Dei ego eijcio dæmonia, appropinquauit vobis regnum Dei.

29 Alioqui, quomodo potest quis intrare in domum potentis, & vasa eius diripere, nisi prius vinxerit ipsum potentem? & tunc domum illius diripiet.

30 Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecum, [17] spargendo spargit.

31 Propterea dico vobis quòd omnia peccata & conuitia remittentur filijs hominum: conuitium autem quod est contra Spiritum, non remittetur filijs hominum.

32 Et quicunque dixerit verbum aduersus filium hominis, remittetur illi: quicunque autem aduersus Spiritum sanctum dixerit, non remittetur illi neque in sæculo hoc, neque in sæculo futuro.

33 Aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos: aut facite arborem vitiosam & fructus eius vitiosos. à fructibus enim suis cognoscitur arbor.

34 Progenies viperarum, quomodo potestis vos bona loqui, qui estis mali? Ex his enim quæ abundant in corde, loquitur os.

35 Homo bonus ex thesauris bonis profert bona: & homo malus ex thesauris malis profert mala.

36 Dico enim vobis quòd de omni verbo otioso quod dixerint filii hominum, reddituri sunt rationem in die iudicii.

37 Ex dictis enim tuis iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis.

38 Tunc responderunt quidam ex legisperitis, & ex Pharisæis, & dixerunt illi, Præceptor, volumus videre ex te signum.

39 Ille autem respondit, & dixit eis, Generatio mala & adultera signum quęrit, & signum non dabitur ei, nisi signum Iaunan prophetæ.

40 Sicut enim fuit Iaunan in ventre piscis tribus diebus ac tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.

41 Homines Niniuitæ surgent in iudicio cū generatione hac, & condemnabunt eam: quòd ipsi conuersi sint per prædicationem Iaunan: & ecce, qui maior est Iaunan, hic est.

42 Regina Austri surget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à limitibus terræ vt audiret sapientiam Scheleiemum, & ecce, excellētior quam Scheleiemum est hìc.

12 Ad verb. Vnum, Hebraismus. *13 Erat* ברלחחון*: sed alterū è duobus* ה *he redundat: quapropter* ברלהון *posuimus, & ita habet manuscriptus codex.* *14 Vide de Beal-Zebub, Matt 10. 25.* *15 Ad verb. Aduersus animam suā. Hebraismus.* *17 Pro Protsus spargit. Hebraismus.*

43 Quum

43 Quum autem spiritus immundus egreditur à filio hominis, circumambulat loca in quibus non sunt aquæ: & quærit quietem, & non inuenit.

44 Tunc dicit, Reuertar in domum meam ex qua egressus sum. Et venit, reperit esse [18] vacantem, & versam, & præparatam.

45 Tunc abit, accipit secum septem spiritus alios qui se deteriores sunt: & ingrediuntur, & habitant in ea, & fit finis hominis illius peior quàm principium eius. sic erit generationi huic prauæ.

46 Quum autem ipse loqueretur turbis, venerũt mater eius & fratres eius, stantes foris, & quærentes vt loquerentur cum eo.

47 Dixit autem ei [19] quidam, Ecce, mater tua & fratres tui stant foris, & quærunt vt loquantur tecum.

48 Ipse autem respondit, & dixit ei qui renuntiauerat sibi, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

49 Et extendit manum suam in discipulos suos, & dixit, Ecce mater mea, & ecce fratres mei.

50 Quisquis enim facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse est frater meus, & soror mea, & mater mea.

18 דסקיק וחמים ומצבת Id est, Ab habitatore vacuam: nitidam & adornatã. Vox quã vertimus [versam] peculiaris est linguæ Syræ, nec facilè inuenitur in aliis scriptoribus. in nouo verò Testamento recurrit in eodem sensu, Luc. 11. 25. atq; eiusdem est deriuationis ac significationis vox חמא Luc. 15. 8.

19 Ad verb. Homo. Hebraismus.

CAP. XIII.

1 IN illo autem die egressus est Ieschua è domo, & sedit iuxta littus maris.

2 Et congregatæ sunt ad illum turbæ multæ, adeò vt ingrederetur, & sederet in naui, & vniuersa turba staret iuxta littus maris.

3 Et multum loquebatur cum illis in parabolis, & dicebat, Ecce, egressus est seminator ad seminandum.

4 Et quum seminaret, fuit quod caderet [1] iuxta viam: & venerunt aues, & comederunt ipsum.

5 Et aliud cecidit super petram ita vt non esset terræ multum: & eadem hora [2] exortũ est, propterea quòd nulla esset profunditas terræ.

6 Quum autem ortus est sol, [3] calorem sensitet, quia non erat ei radix, exaruit.

7 Et aliud cecidit [4] *in* locum spinarum: & ascenderunt spinæ & suffocauerunt ipsum.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructus: [5] est quod *dedit* centum, & est quod sexaginta, & est quod triginta.

9 Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

10 Et accesserunt discipuli eius, & dixerunt ei, Quare in parabolis loqueris cum illis?

11 Ipse autem respondit, & dixit eis, Quia vobis est datum nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum.

12 Ille enim cui est, dabitur & reddetur abundantior: & cui non est, [6] etiam id quod est ei auferetur ab eo.

13 Propterea in parabolis loquor cum illis, quia vident & non vident: & audiunt ac non audiunt, neque intelligunt.

14 Et completur in illis vaticinium Isaiæ, qui ait, Quòd audiendo audietis, & non intelligetis: & videndo videbitis, & non cognoscetis.

15 Incrassatum enim est cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, & oculos suos [7] clauserunt: vt non viderent oculis suis, & andirent auribus suis, & intelligerent corde suo, & conuerterentur, & sanarem eos.

16 Vestri autem beati sunt oculi qui vident. & aures vestræ quæ audiunt.

17 Amnin enim dico vobis, quòd multi prophetæ & iusti concupiuerunt vt viderent id quod videtis vos, & non viderunt: & audire id quod auditis vos, & non audiuerunt

18 Vos autem audite parabolam seminis,

19 Omnis qui audit sermonem regni, & non intelligit ipsum, venit Malus & rapit sermonem seminatum in corde eius: hoc est quod seminatum erat [8] iuxta viam.

20 Id autem, quod supra petram seminatum fuit, est is, qui audit sermonem, & eadem hora cum gaudio excipit illum.

21 Non est autem illi radix in eo, sed temporarius est: & quum fuerit afflictio aut persequutio propter sermonẽ, continuò offenditur.

22 Quod autem [9] *in* loco spinarum seminatum fuit, is est qui audiuit sermonem: & cura seculi huius, & deceptiones diuitiarum suffocant ipsum sermonem, & infrugifer redditur.

23 Cæterum illud quod in bonam terram seminatum fuit, is est qui audit sermonem meum, & intelligit: & reddit fructus, & facit, [10] est qui ceutum, & est qui sexaginta, & est qui triginta.

24 Aliam parabolã proposuit illis, & dixit, Simile est regnum cælorum viro qui seminauit semen bonum in agro suo.

25 Et quum dormirent homines, venit inimicus illius, & seminauit [11] zizania inter triticum, & abiit.

26 Quum autem protulisset herbam, & fecisset fructus, tũc cõspecta sunt etiam zizania.

27 Et accesserunt serui domini domus, & dixerunt illi, Domine noster, nónne bonum semen seminasti in agro tuo? vndénam sunt in eo zizania?

28 Ille autem dixit eis, Homo inimicus fecit hoc. Dicunt ei serui eius, Vis tu *vt* euntes [12] colligamus ea?

29 Ille autem dixit eis, Ne, dum colligetis zizania, eradicetis cum illis etiam triticum,

30 Sinite *vt* crescant ambo pariter vsque ad messem: & in tempore messis dicam messoribus, Colligite prius zizania, & ligate ea *in* fasciculos vt comburantur: triticum verò colligite in horrea mea.

31 Aliam parabolam proposuit eis, & dixit, Simile est regnum cælorũ grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro suo.

32 Et illud est minimum omnium seminum: postquam autem excreuit, maximũ est omnium olerum, & [13] fit arbor: adeo vt venientes aues

1 Ad verb. Iuxta manũ, vel locũ viæ. Hebraismus frequens.

2 Syrũ verbum, דנח propriè conuenit è terra nascẽtibus: & significat, E terra prodire. quod ideo annotare libuit, quia à nostris lexicis prætermittitur quãquam Rabi Nathã, autor [ערוך] Talmudici, ipsum adducit in radice דנח, atq; exemplis aliquot hanc eius esse significationẽ confirmat.

3 Ad verb. Calefactũ est.

4 Reticetur præpositio ex Hebraismis, vt ante obseruauimus cap. 5. 9 Quanquam possit בית, positum esse loco בין inter: quod sæpe fit in Syra & Chaldæa lingua, tuncq; vertendum est, Et aliud cecidit, inter spinas &c.

5 Pro, Aliud centum, & aliud sexaginta, & aliud triginta: & eodem modo paulo infrà.

6 Id est, Quod putat sibi esse, vt declarat Lucas cap. 8. 18.

7 Syre, עמץ, ab Hebræo עצמ, per literarum trãspositiónem. Significat autem Claudere. occludere. Quo verbo, ita literis transpositis, etiam Chaldæi scriptores frequenter vtuntur.

8 Ad verb. Iuxta manum vel locũ viæ: vt antè obseruauimus Hebraismus.

9 Cum præpositionis reticentia, vel בית pro בין interponitur: vt paulo ante obseruauimus vt vertẽdum sit, Inter spinas.

10 Pro, Alius cẽtum: vt paulo antè.

11 Græcam vocẽ retinet, sicut etiam infrà.

12 כנבא à גנב, quod respondet Hebræo קשש, Collegit. est autem tertia thematis, quæ erat ב, mutata in א, quod etiam in Hebræa lingua in geminatis aliquando fit, vt concursus similium literarũ vitetur.

13 In Talmud Ierosolymitano, in tractatu De angulo agri. cap. 2. legitur quẽdã Simonem filiũ Halaphta, retulisse se habere in prædio suo plantam sinapis tanta magnitudinis vt ipse in summitatem ramorum eius posset conscendere, velutti in ficum. Item alius ibidẽ refert de alia planta sinapis cuius tres essent rami, quorum vnus incuruatus fuit ad vmbraculum faciendum figulis qui sub eo in æstate operabantur. ex quo ramo tandẽ tres cabi seminis fuerunt collecti, id est dimidius modius. Quanuis autem eximia fuerit terræ sanctæ vbertas, nolim tamen pro compertis obtrudere: tantùm protuli vt locum aliqua ex parte illustrarem.

cælorum nidulentur in [14] ramis illius.

33 Aliam parabolam dixit illis, Simile est regnum cælorum fermento illi quod accipiens mulier, recondidit in tribus satis farinæ donec totum fermentaretur.

34 Hæc omnia loquutus est Ieschua per parabolas ad turbas, & sine parabolis non loquebatur cum illis.

35 Vt compleretur id quod dictum fuerat [15] per Prophetam, qui dixit, Aperiam os meũ in parabolis, & eructabo abscondita, quæ *fuerunt* antè fundationem mundi.

36 Tunc dimisit Ieschua turbas, & venit in domum. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Explica nobis parabolam illam zizaniorum & agri.

37 Ille autem respondit, & dixit illis, Is qui seminauit bonũ semen, est Filius hominis.

38 Et ager est mundus: semen autem bonum, filij sunt regni: zizania autem, sunt filij illius Mali.

39 Inimicus autem qui seminauit ea, est Satanas: messis verò est consummatio mundi: messores autem, Angeli.

40 Sicut igitur colliguntur zizania & comburuntur igni, sic erit in consummatione seculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent è regno illius omnia scandala, & omnes facientes iniquitatem.

42 Et coniicient illos in fornacem ignis: ibi erit ploratus & stridor dentium.

43 Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui. Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

44 Rursum simile est regnum cęlorum thesauro qui est absconditus in agro, quem quum inuenit homo, abscondit quoque, & præ gaudio, abiens vendit quicquid est ei, & emit agrum illum.

45 Rursum simile est regnum cælorum homini mercatori qui quærebat margaritas optimas.

46 Quum autem inuenit margaritam vnam [16] pretiosam, abiens vendit quicquid est ei, & emit eam.

47 Rursum simile est regnum cælorũ verriculo quod proiectum est in mare, & ex omni genere congregat.

48 Et quum impletum est, subduxerunt ipsum ad littus maris, & sedentes, collegerunt: & bonos iniecerunt in vasa, malos autem proiecerunt foras:

49 Sic erit in consummatione seculi: exibunt Angeli, & separabunt malos è medio iustorum.

50 Et proiicient illos in fornacem ignis: ibi erit ploratus & stridor dentium.

51 Ait illis Ieschua, Intellexistis omnia hęc? Dicunt illi, Etiam Domine noster.

52 Dixit illis, Propterea omnis legisperitus qui edoctus est ad regnum cælorum, similis est homini domino domus, qui depromit è thesauro suo noua & vetera.

53 Et factum est vt postquam finisset Ieschua sermones hos, digrederetur illinc,

54 Et veniret in ciuitatem suam. Et docebat illos in synagogis illorum, ita vt mirarentur, & dicerent, Vnde huic sapientia hæc & virtutes?

55 Nónne hic est filius fabri? nónne mater eius vocatur Mariam, & fratres eius, Iaakub, & Iussi, & Schemeun, & Iihuda?

56 Et sorores eius omnes nónne apud nos sunt? vnde huic hæc omnia?

57 Et offendebantur super eo. Ipse autem Ieschua dixit illis, Non est propheta qui sit [17] expers honoris, nisi in ciuitate sua & in domo sua.

58 Et non edidit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

14 בסוכיה. *Est sicut Hebraicũ* בענפיה: *& est freqũenter in vsu apud scriptores Hebræos & Talmudicos. imò etiam in Biblijs reperitur, sed scriptum est cum* ש *quod litera* ס *æquiualet, Iud. 9. 48. & 49.*

15 Ad verb. Per manum prophetæ.

16 יקירת רמיא, *Ad verb. Charam pretiis. i. Chari pretii.* He*braismus.*

17 Ad verb. Qui paruus sit. hoc est, Abiectus & infimi gradus.

CAP. XIIII.

1 IN illo autem tempore audiuit Hiraudis tetrarcha famam Ieschua.

2 Et dixit seruis suis, Ipse est Iuchannan Baptista. Ipse surrexit [1] à mortuis: propterea virtutes fiunt in eo.

3 Ipse nanque Hiraudis ceperat Iuchannan, & vinxerat ac coniecerat [2] *in* carcerem, propter Hiraudiadem vxorem Philippi fratris sui.

4 Dicebat enim illi Iuchannan, Non licet vt ea [3] sit tibi vxor.

5 Et voluisset occidere eum: [4] & metuebat à populo, quia tanquam prophetam tenebant eum.

6 Quum autem esset [5] inter natalia Hiraudis, saltabat filia Hiraudiadis coram accumbentibus, & placebat Hiraudi.

7 Propter hoc iuramento pollicitus est illi quod daturus esset ei quicquid peteret.

8 Illa autem, quia edocta fuerat à matre sua, dixit, Da mihi hic [6] in patina caput Iuchannan Baptistæ.

9 Et indoluit rex: propter iusiurandum autem & accumbentes, iussit vt daretur ei.

10 Et mittens amputauit caput Iuchannan [7] *in* carcere.

11 Et allatum est caput eius in patina, & datum est puellæ, & attulit ipsum ad matrem suam.

12 Et accedentes discipuli eius, sustulerunt corpus eius, *&* sepelierunt: ac venientes, renuntiauerunt ipsi Ieschua.

13 Ieschua autem quum audiuisset, secessit illinc in naui ad locum desertum seorsum. Et quum audissent turbæ, [8] sequutæ sunt eum pedestres ab vrbibus.

14 Et egressus Ieschua vidit turbas multas, & misericordia motus est erga illos, & sanauit morbidos illorum.

15 Quum esset autem vespera, accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Locus desertus est, & tempus præteriit, dimitte turbas hominum, vt abeant in vicos, & emant sibi cibum.

16 Ille autem dixit eis, Non est necesse illis abire. date illis vos ad comedendum.

17 Illi autem dixerunt ei, Nihil est nobis hîc nisi quinque placentæ & duo pisces.

18 Dixit illis Ieschua, Adferte illos mihi huc.

19 Et præcepit turbis discumbere super [9] terram. Et accipit illos quinque panes, & duos pisces: & respexit versus cælos, & benedixit, & fregit, & dedit discipulis suis: ipsi verò

1 Ad verb. Ab inter mortuos. Gallice, D'entre les morts.

2 Ad verb. Domum vinctorũ, subaudita præpositione In, quã denotat ב *dictioni præfixa. de cuius reticentia antea admonuimus.*

3 Erat דהחהא *incuria typographorũ, vt opinor, pro* דתהוא, *quod restitui e manuscripto.*

4 Copula, pro aduersatiua particula Sed metuebat, &c

5 Ad verb. Inter natiuitatem Hero*dis. Natiuitatem ponit pro conuiuio quod exhibebat* Herodes *die natali suo.*

6 Vocem retinuit Græcã πίνακι.

7 Ad verb. In *domo vinctorum.*

8 Ad verb. Venerunt post eum.

9 Ita enim erat על ארעא *super terram: licet Græcus textus habeat Super herbas. & fortaßis scriptorũ incuria positum fuit* ארעא *terra, pro* עסבא *herba: sed quia idem legitur in manuscripto, non ausus sum mutare.*

discipuli

discipuli apposuerunt turbis.

20 Et comederunt omnes, & saturati sunt, & sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim [10] cophinos plenos.

21 Illi autem homines qui comederant, fuerant quinque millia, præter mulieres & pueros.

22 Et statim compulit [11] discipulos suos vt conscenderent nauim, & abirent ante se ad [12] vlteriorē ripam, dum ipse dimitteret turbas.

23 Et quum dimisisset turbas, ascendit in montem solus ad orandum. Quumque [13] tenebræ iam essent, solus erat illic.

24 Nauis autē longè aberat à terra [14] stadiis multis, quum afflictaretur multùm ab vndis: ventus enim contrarius illi erat.

25 Custodia autem quarta noctis venit ad illos Ieschua ambulans super aquas.

26 Et viderunt eum discipuli eius quòd ambularet super aquas, & commoti sunt, & dicebant quòd [15] spectrum esset: atque præ metu exclamauerunt.

27 Ipse autem Ieschua eadem hora loquutus est cum illis, & dixit, [16] Bono animo sitis: ego sum, ne timeatis.

28 Et respondit Cipha, & dixit illi, Domine mi, si tu es, iube me venire ad te super aquas.

29 Ieschua autem dixit illi, Veni. Et descēdit Cipha è naui, & ambulauit super aquas, vt veniret ad Ieschua.

30 Quumq; vidisset ventum [17] vehementem, timuit. Et cœpit demergi, & sustulit vocem suam, & dixit, Domine mi serua me.

31 Et eadem hora extendit manum suam Dominus noster, & apprehendit eum, & dixit ei, Pusille fide, quare hæsitasti?

32 Quumque conscendissent nauim conquieuit ventus.

33 Et venientes qui erant in naui, adorauerunt eum, & dixerunt, Verè filius es Dei.

34 Et nauigarunt, & venerunt ad terram [18] Genesar.

35 Et agnouerunt eum viri loci illius, & miserunt ad omnes vicos qui erant circa illos: & accesserunt ad eum omnes illi qui [19] pessimè afficiebantur.

36 Et petebant ab eo vt tangerent saltem extremitatem vestimenti ipsius. Et qui tetigerunt, sanati sunt.

10 Græcum κοφίνους retinuit. 11 Erat תלמידו, pro תלמידוהי omissa syllaba הי: nos autē, quia manifestius erat error, correximus, atq; deinde inuenimus rectè scriptum in manu scripto codice Heydelbergensi. 11 Aduerbū, Transitū Hebraismus. 13 Ad verbū, Quum obscurata esset, subaudi, nox. Hebraismus. 14 Hic quoq; Græcam vocem retinet: sed obseruandum quòd dictionibus peregrinis à duabus consonantibus incipiētibus Syri, vt etiam Chaldæi, א cum pathach præponere solent, quia non ferunt hæ linguæ in vlla dictione vt duæ consonantes legantur in principio dictionis non interiecta vocali. 15 Ad verbum, Quod visum esset, falsum periphrasis spectri. 16 Ad verbum, Estote cordati. 17 Ad verb. Quod durus esset. 18 In veteri testamento vsitatum est vbique nomen כנרת: in paraphrasi verò Chaldæa, & apud antiquiores Hebræos perpetuò vocatur, גנוסר: hic noster paraphrastes variatis tantum vocalibus, גנסר vocat. Quod autem prophanis scriptoribus, vt Ptolemæo, Straboni, & reliquis Græcis, dicitur Genesareth, videtur ex duobus corruptis conflatum vocabulum. De etymo doctores Heb. in libro ילמדנו (vbi describunt iter exploratorum quos misit Mose, Num. 13. & præstantiam fructuum quos inde attulerunt) tradunt regionem Cinereth denominatam fuisse גנוסר, גנות שר, quasi, eo quod amœnissima & cultissima esset. Quam autem adferunt Græci nominis Hebræi rationem ex sua lingua, peregrina est & aliena. 19 Ad verb. Qui malè malè. Superlatiuum enim vt alibi observauimus positiui geminatione formant.

CAP. XV.

1 TVnc accesserunt ad Ieschua Pharisæi, & legisperiti, qui erant ex Vrischelem, & dixerunt,

2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum, & non lauant manus suas quum comedunt [1] panem?

3 Respondit Ieschua, & dixit illis, Quare etiam vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras?

4 Deus enim dixit, Honora patrem tuum, & matrem tuam. Et, qui male dixerit patri suo vel matri suæ, [2] morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, [3] Oblatio mea est id, vt de vtilitatem capias à me, & non honorabit patrem suum aut matrem suam.

6 Atque irritum fecistis verbum Dei propter traditionem vestram.

7 [4] Hypocritæ, bene vaticinatus fuit de vobis Isaias propheta, & dixit,

8 Populus hic labiis suis honorat me, cor autem eorum admodum remotum est à me.

9 Et frustra timent me, quum docent doctrinas mandatorum filiorum hominis.

10 Et aduocauit turbas, & dixit illis, Audite, & intelligite.

11 Nequaquam quod ingreditur in os contaminat filium hominis: sed quod egreditur ex ore, illud ipsum contaminat filium hominis.

12 Tunc accesserunt discipuli eius, & dixerunt ei, Nosti tu quòd Pharisæi qui audierunt sermonem istum offensi sunt.

13 Ille autem respondit & dixit illis, Omnis plantatio illa quam non plantauit Pater meus qui est in cælis, eradicabitur.

14 Omittite illos: cæci sunt, [5] duces cæcorum. Cæcus autem cæcum si ducat, ambo in foueam cadunt.

15 Et respondit Schemeum Cipha, & dixit illi, Domine mi, expone nobis parabolam istā.

16 Ille autem dixit eis, Vsque nunc etiam vos non intelligitis?

17 Nescitis vos quòd quicquid ingreditur in os, in ventrem abit, & inde expulsione eiicitur foras?

18 Id verò quod ex ore prodit, ex corde egreditur, & illud contaminat filium hominis.

19 Ex corde enim ipso exeunt cogitationes malæ, adulteria, cædes, stupra, furta, testimoniū falsum, conuitia.

20 Hæc sunt quæ contaminant filium hominis. Siquis autem comedat quum non lotæ sint manus eius, non contaminatur.

21 Et egressus est inde Ieschua, & venit in confinium Tzur & Tzaidan.

22 Et ecce, mulier Chananæa ex finibus illis prodiit clamans & dicēs, Miserere mei Domine mi, fili Dauid. filia mea pessimè agitur à dæmonio.

23 Ipse verò non [6] respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius petierunt ab eo, & dixerunt, Dimitte illam: quia clamat post nos.

24 Ille autem respondit & dixit illis, Non sum missus nisi ad oues quę errauerunt è domo Israiel.

25 Illa autem venit, [&] adorauit eum, & dixit, Domine mi, succurre mihi.

26 Ait illi Ieschua, Non est bonum accipere panem filiorum, & proiicere canibus.

27 Illa verò dixit, Certe Domine mi: etiam canes comedunt de micis quæ cadunt è mensis dominorum suorum: [7] & viuunt.

28 Tunc dixit illi Ieschua, O mulier, ma-

1 Hebraismus, pro cibo quouis.

2 Id est, Omnino moriatur, Nullo modo parcatur ei. Hebraismus.

3 Significat hac excusatione externo Dei cultu satisfieri abunde patriis honoribus vt qui Deo aliquid obtulerit, nihil amplius parentibus debeat sic enim à cupidis sacrificis edocebantur.

4 Ad verb. Assumentes vultum Vide Annotat. in cap. 6 suprà.

4 נגודא significat eos qui tanquam duces aliis in doctrina præeunt, quos Hebræi חכמים vocant. Hoc modo vocem נגר autor libri ערוך explicat quum dicit נגר בר נגר significare חכם בן חכם sapientem filium sapientis.

6 פניה Perinde est ac ענה, id est Respondit ei.

7 Paraphrastes ad magis illustrandum textū hoc verbum addidit, וחאין.

gna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.

29 Et digressus est illinc Ieschua, & venit iuxta mare Galilææ, & ascendit in montem, & sedit illic.

30 Et accesserunt ad eum turbæ multæ, cum quibus erant claudi, & cæci, & muti, & [8] mutili, & alij multi: & abiecerunt eos ad pedes Ieschua: & sanauit eos.

8 Id enim Syrum verbum פשיגא significat, & eodem sensu legitur infrà cap. 18, 8.

31 Adeo vt mirarentur turbæ illæ quòd viderent quòd muti loquerentur, & quòd mutili redderentur sani, & quòd claudi ambularent, & quòd cæci viderent: & glorificauerunt Deum Israel.

32 Ieschua autem ipse vocauit discipulos suos, & dixit illis, Miseret me huius turbæ, quia ecce tres dies perseuerarunt apud me, & non est illis quòd edant: & vt dimittam eos ieiunos nolo, ne fatigatione deficiant in via.

33 Dicunt ei discipuli eius, Vnde essent nobis in deserto panes vt saturemus turbam hanc vniuersam?

34 Dixit illis Ieschua, Quot panes sunt vobis? Dicunt ei, Septem, & parum piscium minutorum.

35 Et præcepit turbis vt discumberent super terram.

36 Et accepit illos septem panes & pisces, & gratias egit ac fregit: & dedit discipulis suis, & discipuli dederunt turbis.

37 Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sustulerunt reliquias fragmentorum, plenas septem sportas.

38 Illi verò qui comederant, fuerant quatuor millia virorum, exceptis mulieribus & pueris.

39 Et quum dimisisset turbas, ascendit in nauim, & venit in fines Magedu.

CAP. XVI.

1 Et accesserunt Pharisæi & Zadukæi tentantes eum: & petebant ab eo vt signũ è cælis ostenderet sibi.

2 Ipse autem respondit & dixit illis, Quũ fuerit vespera, dicitis, Serenitas futura est: rubet enim cælum.

3 Et manè dicitis, Hodie [1] hyemalis tempestas futura est: rubet enim cælũ triste. [2] Hypocritæ, faciem cæli nostis vt iudicetis, signa huius temporis non nostis vt discernatis?

1 כתיא significat idem quod חורף Heb. id est, hyemem. Intelligit autem hoc locó, pluuium, ventosum, & solito frigidius cælum. Idem legitur Actorũ 27, 2.

2 Ad verbum, Assumentes vultum: vt antè sæpe annotatum est.

4 Generatio praua & adultera signũ quærit: & signum non datur illi, nisi signum Iaunam prophetæ. Et reliquit illos, & abijt.

5 Quúmque venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti sunt vt acciperẽt secum panem.

6 Ipse autem dixit illis, Videte, diligenter cauete à fermento Pharisæorum & Zaddukæorum.

7 Illi verò reputabant intra sese, & dicebant quia panem non accepissent.

8 Ieschua autem cognouit, & dixit illis, Quid cogitatis intra vos ipsos, pusilli fide, eo quòd panem non accepistis?

9 Non intellexistis hucusque? Non memores istis vos illorum quinque panum, quinque millium, & quot cophinos sustulistis?

10 Neque illorum septem panum quatuor millium & quot sportas sustuleritis?

11 Quomodo non intellexistis quòd nequaquam de pane loquutus sum vobis? Sed vt caueretis diligenter à fermento Pharisæorum & Zaddukæorum.

12 Tunc intellexerunt quòd non dixisset vt diligenter cauerent à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Zaddukæorum.

13 Quum autem venisset Ieschua in locum Cesareę Philippi, interrogauit discipulos suos, & dixit, Quid dicunt de me homines, qui sum Filius hominis?

14 Illi verò dixerũt, Sunt qui dicant, quòd *sis* Iuchannan Baptista, Alii autem Iliia, & alii, Ieremia, aut vnus ex prophetis.

15 Dixit illis, Vos autem, quem dicitis quòd ego sim?

16 Respondit Schemeum Cipha, & dixit, Tu es Christus filius Dei viuentis.

17 Respondit Ieschua, & dixit illi, Beatus es Schemeũ filius Iauna, quia caro & sanguis nõ reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cælis.

18 Etiam ego dico tibi quòd tu es Cipha, & super hanc [3] petram ædificabo ecclesiam meam. & portæ inferni non præualebunt aduersum eam.

3 כיפא Petram significat. Est ergo allusio ad cognomen Simonis.

19 Tibi dabo claues regni cælorũ. Et quicquid ligaueris in terra, erit ligatũ in cælis: quicquid verò solueris in terra, erat solutũ in cælis.

20 Tunc præcepit discipulis suis vt nemini dicerent quod ipse esset Christus.

21 Et [4] ex eo tempore cœpit Ieschua indicare discipulis suis quòd futurum esset vt iret in Vrischelem, & multum pateretur à senioribus & principibus sacerdotum & legisperitis, & occideretur, & die tertio resurgeret.

4 Ad verbũ, Ex tunc. Modus loquendi Hebræis, Chaldæis & Syris admodum familiaris.

22 Et abduxit eum Cipha, & cœpit increpare eum, & dixit, Propitius esto tibi, Domine mi, quominus fiat tibi hoc.

23 Ipse autẽ conuersus est, & dixit Cipha, Abi post me Satana: offendiculum es mihi: quia non cogitas quod Dei est, sed quod est filiorum hominis.

24 Tunc dixit Ieschua discipulis suis, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & veniat post me.

25 Qui enim voluerit seruare animã suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.

26 Quam enim vtilitatem consequetur filius hominis, si mundum vniuersum acquirat, animæ verò suæ patiatur defectũ? Aut quid dabit filius hominis in permutationẽ animæ suæ?

27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat in gloriam Patris sui cum Angelis suis sanctis: & tunc rependet [5] vnicuique secundum opera eius.

5 Ad verbum, Viro viro. Hebraismus tritus.

28 Ammin dico vobis quod sunt quidam qui stant hîc, qui non gustabunt mortem donec viderint Filium hominis venientem in regnum suum.

CAP. XVII.

1 Et post sex dies assumpsit Ieschua Cipha & Iaakub & Iuchannan fratrem eius, & subduxit eos in mõtem excelsum seorsum.

2 Et transformatus est Ieschua ante illos: & resplenduit facies eius tanquam sol, vestimenta autem eius candida facta sunt sicut lux.

3 Et visi sunt illis Musche & Iliia loquentes cum illo.

4 Respõdit autem Cipha, & dixit ipsi Ieschua, Domine mi, bonum est nobis vt hic simus: &,si vis,faciemus hic tria tabernacula,vnum tibi,& vnum Musche,& vnum Iliia.

5 Et quum adhuc ipse loqueretur, ecce, nubes lucida obumbrauit illos: & vox facta est è nube,quæ dicebat, Hic est Filius meus dilectus, in quo complacitum est mihi: ipsum audite.

6 Et quum audiuissent discipuli, procidetunt in faciem suam,& metuerunt valde.

7 Et accessit ad illos Ieschua, & tetigit illos,& dixit,Surgite,ne timeatis.

8 Et sustulerunt oculos suos, & [1] quemquam non viderunt nisi Ieschua solum.

9 Quúmque descenderent de monte,præcepit illis Ieschua & dixit illis, [2] In conspectu cuiusquam ne dicatis visionem hanc, vsq; dum resurrexerit Filius hominis à mortuis.

10 Et interrogauerunt eum discipuli eius, & dixerunt ei, Quid igitur legisperiti dicunt, quòd Iliia oportet vt veniat prius.

11 Respõdit Ieschua,& dixit illis,Iliia venit prius vt omnia compleat.

12 Dico autem ego vobis quòd ecce Iliia venit, & non agnouerunt eum, & fecerunt in eum quicquid voluerunt:sic etiam Filius hominis futurum est vt patiatur ab illis.

13 Tunc intellexerunt discipuli quòd de Iuchanuan Baptista dixisset ipsis.

14 Et quum venissent ad turbam, accessit ad eum [3] quidam, & incuruauit se super genua sua.

15 Et dixit ei, Domine mi,miserere mei. filius est mihi cui est [4] lunaticus *morbus*, & malè afficitur. multis enim [5] vicibus in ignem cadit, & multis vicibus in aquas.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt sanare eum.

17 Respondit Ieschua,& dixit,O generatio incredula & distorta, quousque tandem ero apud vos? & quousque tandem sustinebo vos? adducite eum ad me huc.

18 Et increpauit illud Ieschua, & exiuit ab eo dæmonium: & sanatus est puer ex illa hora.

19 Tunc accesserunt discipuli ad Ieschua seorsum, & dixerunt ei, Quare nos non potuimus sanare illum?

20 Dixit illis Ieschua,Propter incredulitatem vestram. Ammin enim dico vobis quòd si esset in vobis fides sicut granum sinapis, diceretis monti huic, Discede hinc, & discederet: & nihil potentius vobis esset.

21 Hoc autem genus non egreditur nisi per ieiunium & per precationem.

22 Quum autem versarentur in Galilæa, dixit illis Ieschua, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus filiorum hominis:

23 Et occident eum, & die tertio resurget. Et contristati sunt valde.

24 Quúmq; venissent in Cephar-Nachum, accesserũt illi qui accipere solẽt [7] binas drachmas argenti capitationis,ad Cipha,& dixerunt illi, Dominus vester non dat duas drachmas suas?

25 Dixit illis, Etiam. Quúmque ingressus fuisset Cipha in domũ, præuenit eum Ieschua, & dixit ei,Quid videtur tibi Schemeun? Reges terræ à quo accipiunt tributum & argẽtum capitationis,à filiis suis,an ab alienis?

26 Dixit ei Schemeum, Ab alienis. Dixit illi Ieschua, Ergo [8] libertate sunt præditi filij.

27 Ne autem offendamus istos, abi ad mare, & proiice hamum,& pisci primo qui ascenderit, aperi os, & inuenies [9] staterem. Ipsum accipe & offer pro me & pro te.

1 Ad verbũ, Hominem. Heb. לעין אנש *2 Ante oculum hominis id est, spectante quoquam, aut præsente, ne loquamini de hac visione.*

3 Ad verbum, Homo Hebraism.

4 Syrè אגראכר, *cuius explicationem habes suprà, Matth.4.in fine.*

5 Ad verbũ, Temporibus. Hebraismus.

6 Ad verbũ, Et aliquid nõ esset potentius vobis. Hebraismus.

7 ad verbũ, Duas, duas drachmas, Hebraismus. Porro drachmam aiunt in Thalmud diuersis in locis idem esse numisma quod propria gentis appellatione dicebatur מעה *meha, quod sexta pars denarij est, & tantum argẽti continet quãtũ est pondus sexdecim granorũ hordei, ità vt duæ drachmæ, quæ cuique soluẽdæ erant, continerent argẽti pondus 32. granorum hordei. Stater autem propriè gentis nomine vocabatur* אסתירא *Astira, & memoratum pondus argẽti duplicabat: id est, quatuor continebat drachmas.*

8 Ad verbũ, Filij libertatis sunt filij, id est, filij sunt ij quibus cõuenit esse liberos.

9 De valore stateris vide paulò antè annot.

CAP. XVIII.

1 IN illa hora accesserunt discipuli ad Ieschua, & dixerunt, Quisnam maximus est in regno cælorum?

2 Et vocauit Ieschua puerum, & statuit eum in medio illorum.

3 Et ait, Ammin dico vobis, quòd nisi cõuersi fueritis, & efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum cælorum.

4 Qui igitur demittit seipsum, sicut hic puer hic erit maximus in regno cælorum.

5 Et qui recipiet [1] similem puero huic in nomine meo,is me recipit.

6 Et omnis qui offenderit vnum de pusillis istis qui credunt in me, tolerabilius fuerit ei vt sit suspensa mola asinaria ad collum eius, & demergatur in profunda maris.

7 Væ mundo ab offendiculis. Necesse enim est vt veniant offendicula: væ autem homini [2] per cuius manum veniunt offendicula.

8 Si autem manus tua aut pes tuus offendit te, abscinde eum, & proiice eum à te. [3] bonum enim est tibi vt ingrediaris ad vitã [4] claudus aut [5] mutilus, & non,quum sunt tibi ambæ manus aut ambo pedes, ruas in ignem æternũ.

9 Et si ita sit vt oculus tuus offendat te, erue eum & proiice eum abs te: bonum est tibi vt vno oculo ingrediaris ad vitam, & non, quum sint tibi duo oculi, ruas in Gihãna ignis.

10 Videte ne [6] contemnatis vnum ex istis pusillis. Dico enim ego vobis quòd angeli eorum omni tempore vident faciem Patris mei qui est in cælis.

11 Venit enim Filius hominis vt viuificet id quod perierat.

12 Quid videtur vobis? Si fuerint [7] alicui centum oues, & aberrauerit vna ex eis, nónne relinquit nonaginta & nouem in monte, & abiens quærit eam quæ aberrauerat?

13 Et, si inueniat eam, Ammin dico vobis quòd gaudeat super ea magis, quàm *super* nonaginta & nouem quæ non aberrauerunt.

14 Sic non est voluntas coram Patre vestro qui est in cælis vt pereat vnus de pusillis istis.

15 Si autem [8] peccauerit in te frater tuus, vade, [9] argue eum inter te & ipsum solum: si audierit te, lucratus es fratrem tuum.

16 Et si non audierit te, accipe tecum vnum aut duos: vt per os duorum aut trium testium consistat omne verbum.

17 Si autem etiam hos non audierit, dic Ecclesiæ, Si verò etiam Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut publicanus & sicut ethnicus.

18 Et Ammin ego dico vobis quòd quicquid ligaueritis in terra, erit ligatum in cælis: & id quod solueritis in terra, erit solutum in cælis.

1 Ad verbũ, Sicut puer hic.

2 Hebraismus pro Cuius opera.

3 חגים *Idem quod* חגיר *claudus: sic Marc 9.*

4 פשיג *mutilum. Vide suprà, cap.15. Hebraice diceretur* כרות: *& idem legitur Marci 9.*

5 Hebraismus est vsitatissimus: pro Melius enim est tibi vt &c. quàm quum sunt tibi ambæ manus &c Carent enim Heb. Chaldæi, & Syri comparatiuis & superlatiuis gradibus, & pro ijs positiuis vtuntur.

6 תבסין *sicut Hebraicum* תבזו *mutato zain in samech. Sunt enim literæ ad idem pronuntiationis organum, (id est ad dentes) pertinentes*

7 Ad verbũ, Homini.

8 אסכל *Id est. Stultè & insipienter egerit. Vide quæ annotata sunt in Cap.6 14.*

9 אכסיהי *In arguendi significatione verbum hoc legitur in Psalmis. Prouerb. & Iob. & alibi apud paraphrasten Chaldæũ sæpe.*

19 Rursum ego dico vobis quòd si duo ex vobis consenserint super terram de omni re quam petierint, fiet illis à Patre meo qui est in cælis.

20 Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.

21 Tunc accessit ad eum Cipha, & dixit ei, Domine mi,[10] quoties, si peccauerit in me frater meus, remittam ei? [11] vsque ad septimam vicem?

22 Dixit illi Ieschua, Non dico tibi, vsque ad septimam, sed vsque ad [12] septuaginta vices septies & septies.

23 Propterea assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit vt acciperet rationem à seruis suis:

24 Et quum cœpisset accipere, obtulerunt ei vnum qui debitor erat vnius myriadis [13] talentorum:

25 Et quum non esset illi soluendo, iussit dominus illius vt venderetur ipse, & vxor eius & filij eius, & quicquid erat ei, & solueret.

26 Et procidit ille seruus, adorauit eum, & dixit, Domine mi, [14] patiens esto erga me, & omnia soluam ego tibi.

27 Et misericordia motus dominus serui illius, & absoluit eum & debitum eius remisit ei.

28 Egressus verò est seruus ille, & inuenit vnum de [15] conseruis suis, qui debitor ei erat [16] denariorum centum. Et apprehendit illum, & strangulabat illum, & dicebat illi, Redde mihi id quod debes mihi.

29 Et procidit ille conseruus ad pedes eius, rogauit eum, & dixit, [17] Patiens esto erga me, & omnia ego soluam tibi.

30 Is autem noluit: sed abiens coniecit illum in carcerem, donec daret sibi id quod debebat sibi.

31 Quum vidissent autem conserui eorum id quod fiebat, indoluerunt valde: & euntes manifestauerunt domino suo quicquid factum fuerat.

32 Tunc accersiuit eum dominus suus, & dixit illi, Serue nequam, illud totum debitum remiseram tibi, quòd rogasses me:

33 Nónne oportuisset vt tu gratiosus esses conseruo tuo, quemadmodum ego gratiosus fui tibi?

34 Et iratus est dominus eius, & tradidit eũ [18] tortoribus, vsquedum redderet quicquid debebat sibi.

35 Sic faciet vobis Pater meus qui est in cælis, si non remiseritis [19] quisque fratri suo ex corde vestro peccata illius.

10 Ad verbum, Quot temporibus Syra phrasis. 11 Ad verbum, Vsque ad septem tẽpora. 12 לשבעין בבין שבעש כי Hebraicè ad verbũ esset לשבעים תעמים שבעה שבעה Loquutio Syra: & significat quatuordecim vicibus septuagies: estq; numerus finitus pro infinito. 13 Talentum Hebræi vocabant ככר cicar, Chaldæi verò & Syri ככרא caccra. Et vt refert D. Kimchi in suo lib. Radicum, continebat libras sex aginta argenti vel auri, aut alterius generis metalli. 14 Ad verb. Contine erga me spiritum, id est, iram. 15 Ad verb. De cognominatione sua, hoc est Qui de nomine eiusdẽ heri vel conditionis vocabatur. Periphrasis est cõserui. Fortassis refertur ad Hebraicã vocem כנה, quã Chaldæi interpretantur שמוש, id est ministerium: qua significatio magis esset apta, & propinqua. 16 Denarius, numisma erat Hebræis, vocatũ זוז propria appellatione: de quo legitur Lucæ, cap. 15.8. licet etiam Denara barbaro vocabulo quod à Romanis acceperant, vocarent. Continebat autem argenti pondus, 96. granorum hordei id est, æquiualebat sex drachmis. 17 Ad verb. Contine erga me spiritum, id est iram, vt paulo antè. 18 למנגדנא ijs qui torquent, & flagellant. Sic infrà cap. 20.19 וינגדוהי & flagellabunt eum. 19 Ad verb. Homo fratri suo. Hebraismus.

CAP. XIX.

1 ET factum est, vt quum compleuisset Ieschua verba hæc, [1] migrauit à Galilæa, & venit in confinium Iudææ trans-Iurdenan.

2 Et conuenerunt post eum turbæ multæ, & sanauit illos ibi.

3 Et accesserunt ad eum Pharisæi, & tentabant eum, & dixerunt, An licet homini vt dimittat vxorem suam [2] qualibet occasione?

4 Ille autem respõdit, & dixit illis, Annon legistis quòd is qui fecit ab initio, marẽ & fœminam fecit eos?

5 Et dixit, Propterea derelinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt ambo illi vna caro.

6 Quapropter non sunt duo, sed vnũ corpus. Illud igitur quod Deus coniũxit, filius hominis non separet.

7 Dicunt illi, Quare igitur Musche præcepit vt daremus scriptum desertionis, & dimitteremus eam?

8 Ait illis, Musche, contra duritiem cordis vestri, permisit vobis vt dimitteretis vxores vestras: ab initio autem non fuit sic.

9 Dico autem vobis quòd qui deserit vxorem suam quę adulterium non commisit, & accipit aliam, adulterium committit: & qui accipit desertam, committit adulterium.

10 Dicunt ei discipuli eius, Si ita sit negotium inter virum & vxorem, non expedit ducere vxorem.

11 Ille autem dixit eis, [3] Vnuquisque non est capax sermonis huius, sed is cui datum est.

12 Sunt enim [4] eunuchi qui de vtero matris suæ nati sunt ita: & sunt eunuchi qui ab hominibus facti sunt eunuchi: & sunt eunuchi qui seipsos fecerunt eunuchos propter regnum cęlorum. Qui potens est vt capiat, capiat.

13 Tunc obtulerunt ei pueros, vt poneret manum suam super eos, ac oraret. Et prohibuerunt eos discipuli eius.

14 Ipse verò Ieschua dixit illis, Sinite pueros venientes ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim qui sunt sicut isti, est regnum cælorum.

15 Et imposuit manum suam super illos, & abijt illinc.

16 Et veniens quidam accessit, & dixit illi, Magister bone, quid boni faciam vt sit mihi vita æterna?

17 Ille autẽ dixit ei, Quid vocas tu me bonum? Nullus est bonus nisi vnus Deus. Si autem vis ingredi ad vitam serua mandata:

18 Dixit illi, Quæ? Ieschua autem ait illi, Ne occidas, & Ne perpetres adulterium, &, Ne fureris, &, Ne [5] testimonium proferas mendax:

19 Et, Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

20 Dixit ei ille adolescens, Hęc omnia seruaui à pueritia mea: qua re indigeo?

21 Ait illi Ieschua, Si vis perfectus fieri, vade, vende possessionem tuam, & da pauperibus, & erit tibi thesaurus in cælis: & [6] veni post me.

22 Audiuit autem ille adolescens sermonem hunc, & abiit mœstitia affectus: erat enim ei possessio multa.

23 Ieschua autem dixit discipulis suis, Ammin dico vobis quòd difficile est diuiti vt ingrediatur in regnum cælorum.

24 Iterum autem dico vobis quòd [7] facilius est camelo intrare in foramen acus, quam diuiti

1 Syrũ verb. est שקר, quod propriè significat attollere & leuare, vt vertendum propriè sit Leuauit vel Sustulit (subaudi pedes suos) à Galilæa, &c. Similis loquutio habetur Genes. 29.1. וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם id est, Leuauit Iaacob pedes suos, & abiit in terram filiorum Orientis. 2 Ad verb. In omni occasione. 3 Ad verb. Non omnis homo. Hebraismus. 4 מהימנא Idẽ quod Heb. נאמן Id est fidelis: quod eunuchorũ fides deligeretur asseruandis thoris. 5 Ad verb. Testeris testimonium mendax. 6 Id est, Sequere me. Hebraismus. 7 Vocem דליל, qua hic vtitur Paraphrastes, in aliis autoribus Chaldæis aut Thalmudicis non legi: collatione autem locorum Noui Testamenti, in quibus reperitur, eius hanc esse significationẽ facile potest intelligi. Reperitur autẽ, Lucæ. 18.25. & 1. ad Timoth. 6.18.

diuiti vt intret in regnum Dei.

25 Discipuli verò quum audiuissent, perculsi sunt valde, & dixerunt, Quisnam potest [8] viuere?

26 Intuitus est illos Ieschua, & ait illis, Apud filios hominum hoc non potest: apud Deũ autem omnia sunt possibilia.

27 Tunc respondit Cipha, & dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & [9] venimus post te: quid ergo erit nobis?

28 Dixit illis Ieschua, Ammin dico vobis quòd vos [10] qui venistis post me, in seculo nouo, quum sedebit Filius hominis super thronum gloriæ suę, sedebitis etiam vos super duodecim solia, & iudicabitis duodecim tribus Iisraiel.

29 Et, quisquis relinquit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, [11] vnum in centum accipiet, & vitæ æternæ hæres fiet.

30 Multi autem sunt primi, qui futuri sunt postremi: & postremi, primi.

8 Id est, Seruari. Hebraismus.

9 Id est, Sequuti sumus te.

10 Id est, Sequuti estis me.

11 Id est, Vnum auctũ in centum, vt pro illo vno quod reliquit, centum recipiat. Eadem phrasis Marc. 9.30, & Luc. 8.8, Et fecit fructus vnum in centum. Id est, Auctum in centum.

CAP. XX.

1 SImile est regnum cælorum homini [1] domino domus, qui exiuit diluculo vt mercede conduceret operarios in vineã suã.

2 Constituit autem cum operariis de denario per diem, & misit eos ad vineam suam.

3 Et exiuit tertia hora, & vidit alios stantes in foro & otiosos.

4 Et ait illis, Ite vos quoque ad vineam, & id [2] quod æquum est, ego daturus sum vobis.

5 Illi autem abierũt. Et exiuit rursum sexta & nona hora, & fecit similiter.

6 Et circiter vndecimam horam exiuit, & inuenit alios qui stabant & otiabantur: & dixit illis, Quid statis vos die hoc toto, & otiamini?

7 Dicunt ei, Quia nemo mercede nos cõduxit. Ait illis, Ite vos quoque in vineam, & id quod æquum est, accepturi estis.

8 Quum esset autem vespera, dixit dominus vineæ œconomo suo, Voca operarios, & da illis mercedem suam, & incipe à postremis vsque ad primos.

9 Et venientes illi vndecimæ horæ, acceperunt [3] singuli denarium.

10 Quumque venirent primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi: & acceperunt singuli denarium, etiam ipsi.

11 Et quum acciperent, murmurabant contra dominum domus:

12 Et dicebant, Hi postremi vna hora operati sunt, & pares fecisti eos nobis qui portauimus pondus diei & æstum eius.

13 Ille autem respondit, & dixit vni eorũ, Mi amice, ego non ago iniquè cõtra te: nonne factum est *vt* denario conueneris mecum?

14 Accipe quod tuum est, & abi: volo autẽ vt huic postremo dem sicut tibi.

15 An non licet mihi vt quicquid volo, faciam de meo? An oculus tuus malus est quia ego bonus sum?

16 Sic postremi, erunt primi: & primi, postremi. Multi sunt vocati, & pauci electi.

17 Futurum autem erat vt Ieschua ascenderet in Vrischelem: & assumpsit duodecim discipulos suos [4] inter se & illos in via, & ait illis,

1 Hebraicè, pro patrefamilias. frequẽter enim domus pro familia in Scripturis accipitur.

2 Syrũ enim verbum ורלא idem est quod שוא הגון, aut Conuenit, vt docet author ערוך Aruch.

3 Ad verb. Denariũ, denarium. vt supra De denario vide suprà cap. 18.28.

18 Ecce, ascẽdimus in Vrischelem, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Legisperitis, & condemnabunt eum ad mortẽ.

19 Et tradunt eum Gentibus, & illudent eum, & flagellabunt eum, & in crucem agent eum, & die tertia resurget.

20 Tunc accessit ad eum mater filiorum Zabedai, ipsa & filii sui, & adorauit eum, & petitura erat ab eo aliquid.

21 Ipse autem dixit illi, Quid vis tu? Dixit ei, Dic vt sedeant hi duo filii mei, vnus à dextra tua, & vnus à sinistra tua, in regno tuo.

22 Respondit Ieschua, & dixit, Vos nescitis quid petatis. potestis vos bibere poculum quod ego bibiturus sum? aut baptismate quo ego baptizor, baptizabimini? dicunt ei Possumus.

23 Ait illis, Poculum meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor baptizabimini: vt sedeatis autem à dextra mea & à sinistra mea, non est meum vt dem nisi illis quibus paratum fuit à Patre meo.

24 Quum autem audiuissent decem, irati sunt contra hos duos fratres.

25 Et vocauit eos Ieschua & dixit eis, Scitis quòd principes gentium domini illarum sunt, & magnates illorum potestatem exercent in eas.

26 Non autem sic erit inter vos: sed qui vult inter vos vt sit magnus, sit vobis minister.

27 Et qui vult inter vos vt sit primus, sit vobis seruus.

28 Sicut filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & vt daret animam suam redemptionem pro multis.

29 Et quum egrederetur Ieschua ab Aierichu, [6] veniebat post eum turba multa.

30 Et ecce, cæci duo sedebant iuxta viam: &, quum audissent quòd Ieschua transiret, ediderunt vocem, & dixerunt, Miserere nostri mi Domine, fili Dauid.

31 Turbæ autem increpabant eos vt tacerent. At illi magis eleuarunt vocem suam, & dixerunt, Domine noster miserere nostri, fili Dauid.

32 Et substitit Ieschua, & vocauit eos, & ait, Quid vultis *vt* faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine noster, vt aperiantur oculi nostri.

34 Et misertus est illorum, & tetigit oculos eorum, & confestim aperti sunt oculi illorum, & [7] venerunt post eum.

4 בינוהי ולהון Id est, Seorsim.

6 Id est, Sequebatur eũ.

7 Id est, Sequuti sunt eũ.

CAP. XXI.

1 ET quum appropinquasset Vrischelem, & venisset in [1] Beth-page iuxta montem Oliuarum, misit Ieschua duos è discipulis suis,

2 Et ait illis, Ite in villam istam quæ contra vos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, adducite ad me.

3 Et, si [2] quis dixerit vobis aliquid, dicite illi, Pro domino nostro petuntur. & confestim dimittet eos huc.

1 Huius loci meminerunt Talmudistæ, vt commemorat autor libri ערוך. Et fortasse à fonte qui ibi erat, nomen accepit. Vt enim Græci fontem πηγὴν, ita Syri, Chaldæi & Talmudistæ eum vocant פיגי vel פאגא: unde conflatum nomen est בית פאגא, quod sonat locum fontis.

2 Ad verb. Vir.

4 Hoc totum autem quod factum fuit *contigit* vt adimpleretur id quod dictum fuerat 3 per Prophetam, qui dixit,

5 Dicite filiæ Tzehiun, Ecce, rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam & super pullum filium asinæ.

6 Et abierunt discipuli, & fecerunt sicut præceperat illi Ieschua.

7 Et adduxerunt asinam & pullum, & posuerunt vestimenta sua super pullum, & insedit illi Ieschua.

8 Et multitudo turbarum ponebant vestimenta sua in via. alii autem cædebant ramos ex arboribus, & proiiciebant in via.

9 Turbæ autem illæ quæ 4 ibant ante eum & 5 veniebant post eum, clamabant & dicebant, 6 Hoschaanah filio Dauid: benedictus sit qui venit in nomine Domini, Hoschaanah in excelsis.

10 Et quum intrasset Vrischelem, commota est vniuersa ciuitas, & dicebant, Quis est hic?

11 Turbæ autem dicebant, Hic est Ieschua propheta, qui est à Natzerath Galilææ.

12 Et ingressus est Ieschua in templum Dei, & eiecit omnes illos 7 qui vendebant & emebant in templo, & euertit 8 mensas numulariorum, & cathedras illorum qui vendebant columbas.

13 Et ait illis, Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronum.

14 Et accesserunt ad eum in templum cæci & claudi: & sanauit eos.

15 Quum vidissent autem principes Sacerdotum & Pharisæi mirabilia quæ fecerat, & pueros qui clamabant in templo, & dicebant, Hoschaanah filio Dauid, indignati sunt.

16 Et dixerunt illi, Audis tu quid dicunt isti? Dixit eis Ieschua, Etiam: Nunquam legistis, Quòd ex ore puerorum & infantium dispsuisti laudem?

17 Et dereliquit eos, & exiuit è ciuitate in Bethania: & diuersatus est illic.

18 Mane autem facto, quum rediret ad ciuitatem, esuriit.

19 Et vidit ficum vnam in via, venitque ad eam, & non inuenit in ea quicquam, nisi folia tantùm: & ait illi, Ne sint in te iterum fructus in æternum. Et continuò arefacta est ficus illa.

20 Et viderunt discipuli, & mirati sunt, & dixerunt, Quomodo continuò arefacta est ficus?

21 Respondit Ieschua, & dixit illis, Ammin dico vobis quòd si fuerit in vobis fides & non hæsitaueritis, non tantùm hoc de ficu facietis: sed etiam, si monti huic dixeritis, Tollere, & proiice te in mare, fiet.

22 Et quidquid petieritis in precatione, & credideritis, accipietis.

23 Quumque venisset Ieschua in templum, accesserunt ad eum principes sacerdotum & seniores populi dum doceret, & dixerunt ei, In qua potestate hæc facis tu? Et quis dedit tibi potestatem hanc?

24 Respondit Ieschua & dixit illis, Interrogabo vos ego quoque verbum vnum, &, si dixeritis mihi, ego quoque dicam vobis in qua potestate hæc facio.

25 Baptismus Iuchannan vndénam erat? è cælis, an ex filiis hominum? Illi autem cogitabant apud seipsos & dicebant, Si dixerimus, E cælis, dicet nobis, Propter quid non credidistis illi?

26 Et vt dicamus, Ab filiis hominum, metuimus à turba. Omnes enim tanquam prophetam habebant ipsum Iuchannan.

27 Et responderunt & dixerunt ei, Nescimus. Dixit illis Ieschua, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

28 Quid autem videtur vobis? Homini cuidam erant filii duo, & accessit ad priorem, & dixit illi, Fili mi, abi, hodie operare in vinea.

29 Ille autem respondit, & dixit, Ego nolo: postea autem resipuit, & abiit.

30 Et accessit ad alterum, & dixit illi similiter. Ille autem respondit & dixit, 9 Ego, domine mi. & non abiit.

31 Vter ex his duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Prior. Dixit illi Ieschua, Ammin dico vobis quòd publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.

32 Venit enim ad vos Iuchannan per 10 viam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem, etiā quum vidissetis, non resipuistis postea vt crederitis ei.

33 Audite aliam parabolam. Homo quidam erat dominus domus, & plantauit vineam, & cinxit eam sepe, & fodit in ea torcular, & ædificauit in ea turrim, & 11 locauit eam cultoribus, & 12 peregre profectus est.

34 Quum autem appropinquaret tempus fructuum, misit seruos suos ad agricolas vt mitterent sibi ex fructibus vineæ suæ.

35 Et apprehenderūt agricolæ seruos eius, & 13 fuit quem ceciderunt, & fuit quem lapidarunt, & fuit quem occiderunt.

36 Et iterum misit seruos alios, & plures quàm priores: & similiter fecerunt illis.

37 Nouissimè autem misit ad eos filium suum, dicēs, Iam pudebit eos ob filium meum.

38 Cultores autem quum vidissent ipsum filium, dixerunt intra se, Hic est hæres. venite, occidamus eū, & retinebimus hæreditatē eius.

39 Et apprehensum eiecerunt eum extra vineam, & occiderunt eum.

40 Quum venerit igitur dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt

3 Ad verb. Per manum propheta, Id est, Ministerio propheta Hebraismus est frequens.

4 Id est, Pracedebant eum.

5 Id est. Sequebantur eum.

6 Contracta vox est ex simplicibus הושיעה נא *propter vulgatum eius vsum. Vtebantur autem ea, præsertim in festo tabernaculorum, quò gaudium suū & fiduciam ex præteriti beneficii recordatione plenius excitarent, & in posterum sibi confirmarent, atque in spe Messia conquiescerēt. Vnde etiam factū vt & dies illi festi, & rami quos gestarent in illis, à fausta illa & solenni acclamatione vocati sint* הושענא, *sicut explicatur fusius in Talmud, lib. de festo tabernaculorum. Probabile ergo est, ramos quos honoris causa praferebant ac substernebant vero Messiæ & Christo nostro, tanquam symbola illis in mentem induxisse recantatam illam acclamationē, qua gratulationem & profusam animi lætitiam ex conspecta Dei in Messia exhibito salute & protectione, sanctius & solennius testatā facerent.*

7 De praua hac emendi in templo & vendendi consuetudine scribitur in Talmud Ierosolymitano in primo capite שקלים

8 Consueuerant enim durante adhuc templo ex antiquissima patrum traditione (vt legitur in Talmud, tractatu De siclis, cap. 1.) vigesima quinta die mensis duodecimi mensas collocare in templo, & numularios mensis præficere, vt quibus dimidius siclus esset ex lege Domini, Exod 30. in promptu inuenirent ibi pecuniam apud numularios, siue permutatione alterius generis moneta, siue dato pignore: & ita nulla esset in censu pensione mora quin totus, Israel à commemorato die vsque ad pascha, impositum sibi à Domino censum penderet. Ex illa autem pecunia (vt ibidem dicitur) comparabantur animalia ad ordinarias & publicas victimas & earum libamina, item necessaria ad panes propositionum, & ligna pro sacrificiis, & pro continuo igne alendo.

9 Concisa oratio, in qua verbum Faciam intelligitur.

10 Subaudi. Incedens. Hebraismus Id est, viuebat secundum iustitiam.

11 אחזה *respondet Hebrao* אחז *Possedit: vnde fit* האחזה, *hoc est Possidendum tradidit. Est autem mutatū ח in daleth consueto more.*

12 פחח *id est, Peregre profectus est, vt & in Marco cap. 12. 1. in eadem parabola, & cap. 13. 34. Peculiare est verb. Syriū, quo neo Hebræi nec Chaldæi vtuntur.*

13 Hebraismus, pro Aliquem ceciderunt, &c.

41 Dicunt ei quòd [14] pessimè perdet illos, & vineam [15] locabit aliis cultoribus, qui dent ei fructus tempore suo.

42 Dixit illis Ieschua, Nunquámne legistis in Scripturis, Quòd lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris?

43 Propterea dico vobis quòd auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur populo qui facit fructus.

44 Et, qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur, & omnis super quem ipse ceciderit, *conterendo* disperget eum.

45 Et quum audiuissent principes Sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, intellexerũt quòd de se dixisset.

46 Et quærebant capere eum, & timuerunt à turba, eo quòd tanquam prophetam [17] habebant eum.

14 Ad verbum, Male, male. Superlatiuus enim gradus sæpe repetito positiuo suppletur. 15 Ad verbum, Possidere faciet, siue possidendam tradet. 16 הרדיהי *respondet verbo Hebræo* זרה, *mutato* ז *in* ד *ex more. notatur verò dispersio ex attritione, vt quum vasis fictilis allisi ad silicem partes huc & illuc desiliunt. 17 Ad verbum, Tenebant eum: quæ phrasis in Gallica quoque lingua, & in Germanica ac Italica in vsu est frequenti. Dicimus enim:* On le tenoit pour vn prophete. *Italicè* Era tenuto per vn propheta. *Germanicè,* Er vuart gehalien fur ein propheten.

CAP. XXII.

1 ET respondit iterum Ieschua per parabolas, & dixit,

2 Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit conuiuium filio suo:

3 Et misit seruos suos vt vocarent inuitatos ad conuiuium: & non voluerunt venire.

4 Et iterum misit seruos alios, & ait, Dicite inuitatis, Ecce, prandium meum paratum est, & tauri mei & saginata mea mactata sunt, & omnia sunt parata: venite ad conuiuium.

5 Illi autem [1] spreuerunt, & abiuerunt, [2] est qui in villam suam, & est qui ad negotiationem suam.

6 Reliqui verò apprehenderunt seruos illius, & dolore affecerunt & interfecerunt.

7 Quum audiuisset autem rex, iratus est, & misit exercitus suos, & perdidit interfectores illos, & ciuitatem illorum incendit.

8 Tunc dixit seruis suis, Conuiuium paratum est, & illi qui inuitati erant, indigni fuerũt.

9 Ite igitur ad exitus viarum, & quemcũque inueneritis, vocate ad conuiuium.

10 Et egressi sunt serui illi in vias, & congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos. Et impletus est locus conuiuii discumbentibus.

11 Et ingressus est rex vt videret discumbentes, & vidit illic hominem qui non erat indutus vestibus conuiuii.

12 Et ait illi, Socie mi, quomodo ingressus es huc, quum vestes conuiuii non sint tibi? Ille autem conticuit.

13 Tunc dixit rex ministris, Ligate manus eius & pedes eius, & eiicite eum in tenebras exteriores: ibi erit ploratus & stridor dentium.

14 Multi enim sunt vocati & pauci electi.

15 Tunc abeuntes Pharisæi ceperunt consilium quomodo illaquearent eum in sermone.

16 Et miserunt ad eum discipulos suos cum domesticis Hiraudis, & dixerunt ei, Magister noster, nouimus quòd verax es, & viam Dei in veritate doces, neque accipis curam propter hominem: (non enim accipis personam *cuiusquam* hominis.)

17 Dic nobis ergo, Quomodo videtur tibi?

18 Ieschua autem cognouit malitiam illorum, & ait, Quid tentatis me hypocritæ?

19 Ostendite mihi denarium argenti capitationis. Illi autem obtulerunt ei denarium.

20 Et ait illis Ieschua, Cuius est imago hæc, & inscriptio?

21 Dicunt, Cæsaris. Ait illis, Date igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari, & quæ Dei *sunt*, Deo.

22 Quumque audiuissent, mirati sunt: & dimiserunt eum, ac abierunt.

23 In illo die accesserunt ad eum [3] Zadukæi, & dixerunt ei, [4] Non est resurrectio mortuorum. & interrogauerunt eum,

24 Et dixerunt ei, Magister noster Musche dixit nobis quòd, Siquis moriatur dum non sunt ei filii, accipiat frater eius vxorem eius, & exsuscitet semen fratri suo.

25 Erant autem apud nos fratres septem: primus accepit vxorem, & mortuus est: & quia non erant ei filii, reliquit vxorem eius fratri suo.

26 Similiter etiam ille secundus, ipse quoque tertius, & vsque ad septimum eorum.

27 Nouissimè autem omnium mortua est etiam mulier.

28 In resurrectione igitur, cui ex istis septẽ erit vxor? omnes enim ipsi acceperunt eam.

29 Respondit Ieschua, & dixit illis, Erratis vos, quod non nouistis Scripturas neque virtutem Dei.

30 In resurrectione enim mortuorum non accipient vxores, neque vxores fient maritis, sed sicut angeli Dei in cælis erunt.

31 De resurrectione verò mortuorum non legistis id quod dictum est vobis à Deo, qui dixit.

32 Ego sum Deus Abraham, Deus Ischak, Deus Iaakub? Et Deus nequaquam mortuorum sed viuentium.

33 Et quum audiuissent turbæ, stupebãt super doctrina eius.

34 Pharisæi autem quum audiuissent quòd silẽtium imposuisset Zadukæis, congregati sunt pariter.

35 Et interrogauit eum vnus ex eis, qui erat Legisperitus, tentans eum.

36 Præceptor noster, quod præceptum maximum est in Lege?

37 Ieschua autem dixit illi, Vt diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omni virtute tua, & ex tota cogitatione tua.

38 Hoc est præceptum maximum, & primum.

1 בסר *idem quod* בזו *spreuerunt muta to zain in Samech, quia eodem organo pronũtiatur, vt suprà notauimus. 2 Id est, Quidã. Hebraismus capite superiore notatus 35.*

3 De Zadukæorum secta scribit quidã Rabbi Nathan in commentariis libelli quem vocãt פרקי אבות *(id est, sententias patrum) quòd nomen traxerint à quodam* צדוק Tsaddok *discipulo Antigoni, inter antiquos Hebræos doctores celeberrimi, qui tempora Esra proximè sequut⁹ est. Solebat autẽ hic Antigon⁹ sua schola sæpius inculcare illud dictũ quod in commemorato libello cap. 1. habetur,* אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, *&c. Ne sitis sicut serui qui ministrant domino ob conditionẽ quòd accepturi sint præmium. Quod dictum postea* Tsaddok *ille eius discipulus, aut ignorantia aut improbitate deprauauit hinc perperam colligens, quum neque benefactis præmia neque malefactis pœna reposita essent, nihil hominis post mortẽ reliquum manere, sed animam in auras diffluere, corpus autem absq; vlla instaurationis spe interire. Nomen ergo suum* Tsaddok צדוק *cum hæresi ad suos sequaces transfundit. Nihil verò verius aut purius doceri potuit dicto obseruantia legis sine & cultus Dei, quàm quod Antigonus suis inculcabat, Deum propter se esse diligendũ, & amplectendam propter ipsum, quam præscribit iustitiam. 4 Sic enim est in textu* ואמרין לה לית חית מיתא: *quod nisi similiter legeretur in manuscripto Syro codice dicere errore pro* דאמרין דלית חית מיתא *positũ, Qui dicũt quòd nõ est resurrectio mortuorũ. quia tamẽ textus aliter habebat, & inter errata, nulla huius loci fiebat mentio, textũ vt est reliqui in versione, & admonuisse lectorem satis habui.*

39 Secundum autem quod simile est illi, est Vt diligas proximum tuum sicut teipsum.

40 In his duobus præceptis pendet Lex & Prophetæ.

41 Quum congregati autem essent Pharisæi, interrogauit illos Ieschua,

42 Et dixit, Quid dicitis vos de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Filius Dauid.

43 Ait illis, Et quomodo Dauid per Spiritum vocat eum Dominum? Dicit enim,

44 Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextera mea, vsquedum posuero inimicos tuos sub pedibus tuis.

45 Si igitur Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

46 Et non potuit quisquam dare ei responsum: neque quisquam [5] ausus est rursum ex eo die interrogare eum.

5 אמרח Idē, & eodem sensu legitur Marc.12.34.

CAP. XXIII.

1 TVnc Ieschua loquutus est cum turbis & cum discipulis suis,

2 Et dixit illis, Super cathedram Musche sederunt Legisperiti & Pharisæi.

3 Quicquid igitur dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: secundum opera verò eorum ne faciatis. Dicunt enim, & non faciunt.

4 Et colligant sarcinas graues, & imponunt in humeros filiorum hominis, ipsi autem digito suo nolunt attingere ea.

5 Et omnia opera sua faciunt vt conspiciantur à filiis hominum. Dilatant enim phylacteria sua, & producunt fimbrias vestimentorum suorum.

6 Et amant primum accubitum in cœnis, & primum consessum in synagogis:

7 Et [1] pacem in plateis, & vt vocentur ab hominibus Rabbi.

8 Vos autem ne vocemini Rabbi. vnus est enim magister vester, vos autem omnes, fratres estis.

9 Et patrem ne vocetis vobis in terra vnus est enim Pater vester qui est in cælis.

10 Neque vocemini [2] duces: quoniam vnus est dux vester Christus.

11 Is autem qui maximus est inter vos, erit vobis minister.

12 Qui enim exaltauerit seipsum, demittetur, & qui demiserit seipsum, exaltabitur.

13 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [3] hypocritæ, quia comeditis domos viduarum prætextu quòd longas preces funditis, propterea accipietis [6] iudicium maius.

14 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [5] hypocritæ, quia vos clauditis regnum cælorum ante filios hominum: vos enim non intrastis, & illos qui intrant, non finitis intrare.

15 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [6] hypocritæ, quia circumitis mare & aridam, vt faciatis vnum proselytum: & quum fuerit factus, facitis eum [7] filium Gihanna [8] duplo magis quàm vos.

16 Væ vobis ductores cæci, quia dicitis quòd qui iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit per aurum quod est in templo, reus est.

17 Stulti & cæci: quid enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?

18 Et, Qui iurauerit per altare, nihil est: qui autem iurauerit per oblationem quæ est super illud, reus est.

19 Stulti & cæci: quid enim maius est, oblatio, an altare quod sanctificat oblationem?

20 Qui iurauerit igitur per altare, iurabit per ipsum & per omnia quæ sunt super ipsum.

21 Et qui iurauerit per templum, iurabit per ipsum, & per eum qui habitat in eo.

22 Et qui iurauerit per cælum, iurabit per solium Dei, & per eum qui sedet super ipsum.

23 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [9] hypocritæ, quia decimatis [10] mètham & anethũ, & cuminum, & omisistis grauia Legis, iudiciũ, misericordiam, & fidem. hæc autem oportebat vt faceretis, & illa non omitteretis.

24 Ductores cæci, qui excolatis culicem, & deglutitis camelum.

25 Væ vobis Legisperiti, & Pharisæi [11] hypocritæ, quia mundatis id quod exterius est poculi [12] quæ sunt ansæ: intrinsecus autem plena sunt rapina & iniquitate.

26 Pharisæi cæci, mundate prius interius ipsius poculi & patinæ, vt sit etiam exterius earum mundum.

27 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [13] hypocritæ, quia similes estis sepulchris [14] dealbatis, quę foris videntur speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorũ & omni impuritate.

28 Sic etiam vos foris videmini filiis hominum tanquam iusti, & intus pleni estis iniquitate & [15] fictione.

29 Væ vobis Legisperiti & Pharisæi [15] hypocritæ, quia ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis locum sepulturæ iustorum.

30 Et dicitis, Quòd si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus eis socii in [16] sanguine prophetarum.

31 Itaque testes estis contra vos ipsos quod filii sitis illorum qui occiderunt prophetas.

32 Et etiam vos implete mensuram patrum vestrorum.

33 Serpentes progenies viperarum, quomodo effugietis à iudicio Gihanna?

34 Propter hoc, ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & Legisperitos: ex illis vos occiditis, & in crucem agitis, & ex illis flagellatis in synagogis vestris, & persequimini de ciuitate in ciuitatem.

35 Vt veniat super vos omnis sanguis iustorũ, qui effusus est super terrã à sanguine Habel iusti, vsque ad sanguinem Zechariah filii Barecheiah, quem occidistis inter templũ & altare.

36 Ammin dico vobis quòd venient hæc omnia super generationem istam.

37 [17] Vrischelem, Vrischelem, occidens prophetas, & lapidans eos qui mittuntur ad se. quot vicibus volui vt congregarem filios tuos sicut congregat gallina pullos suos sub alas suas, & non voluistis?

38 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.

39 Dico enim vobis quòd nõ videbitis me [18] deinceps, donec dicatis. Benedictus sit qui venit in nomine Domini.

1 Id est, Salutationem in foris, quam nomine שלום id est pacis Hebræi, Chaldæi, & Syri, concipiunt.
2 דכר à מדב כא quod est duxit.
3 Ad verb. Assumentes vultum: vt antè sæpè notauimus.
4 Iudicium pro condemnatione, genus pro specie acsi diceretur Accipietis cõdẽnationem, & supplicio afficiemini duriore.
5 Ad verb. Assumentes vultum. vt paulò antè.
6 Ad verb. Assumentes vultum.
7 Hebraismus. pro Dignũ Gehenna. Id est, æterno supplicio.
8 Syra vox est, אעפא sed mutato ב in ע ex linguę proprietate, venit ab בפל quod significat duplũ, & א principio est additũ iuxta linguæ tum Chaldaæ tum Syriacæ vsum.
9 Ad verb. Assumentes vultum.
10 נגעא Mita: aliàs legitur נניא vt commemorat ערוך.
11 Ad verb. Assumentes vultum. Hebraismus.
12 ודיבורא: Id est, Quæ ad ansam vasis pertinent.
13 Ad verb. Assumentes vultum.
14 מכרלשא legitur in ערוך per ק, in textu autem est scriptũ per כ, מכרלשא. quòd fortasse librariis facilior fuit lapsus in Syriacis characteribus ob eorum similitudinem. Sic enim pingitur Caph vt non absimili admodum figura à Koph delineetur. Quanquã non ita nouum sit literas eiusdẽ pronuntiationis inter secũ mutari. Si quid cõiectura valeat, malim priorem lectionem sequi. Quãquã manuscriptus quoque Syrus codex legat Caph.
15 Ad verb. Assumptione vultus.
16 Id est, effusione sanguinis. Hebraismus.
17 Ita in textu Syriaco persona mutatur, vt principium versus sit in secunda persona, O Vrischelem, Vrischelem: & deinde sequatur tertia persona, Lapidãs eos qui mittuntur ad se. postea redit ad secundam personã. Nisi quis malit dicere erratum typographi esse, & ריה, Ad se positum esse pro ריכי, Ad te: nihil tamen mutare volui, quum idem manuscriptus codex haberet.
18 Ad verbum, Ex nunc. Hebraismus.

CAP. XXIIII.

1 ET egressus est Ieschua è templo vt abiret, & accesserunt discipuli eius, ostendentes ei structuram ipsius templi.

2 Is autem dixit, An non videtis hæc omnia? Ammin dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.

3 Et quum Ieschua sederet super montem Oliuarum, accesserunt discipuli eius, & dixerunt inter se & illum, Dic nobis quando hæc erunt & quódnam est signum aduentus tui & consummationis seculi.

4 Respondit Ieschua, & dixit illis, Cauete ne quis seducat vos.

5 Multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum Christus, & multos seducent.

6 Audituri enim estis [1] bella & rumorem bellorum. Videte ne turbemini. Oportet enim vt hæc omnia fiant sed nondum finis.

7 Consurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt fames, & mortes, & *terra* motus [2] in singulis locis.

8 Hæc autem omnia, initia sunt dolorum.

9 Tunc tradent vos in afflictionem & occident vos, & eritis exosi ab omnibus gentibus propter nomen meum.

10 Tunc offendiculum patientur multi, & odio habebunt [3] alter alterum, & tradent alter alterum.

11 Et multi prophetæ mendaces surgent, & seducent multos.

12 Et propter abundantiam iniquitatis, recedet dilectio multorum.

13 Qui perseuerauerit autem vsque ad finem, is [4] saluus erit.

14 Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso mundo, in testimonium gentium, & tunc veniet consummatio.

15 Quum autem videritis signum abominationis desolationis, quod dictum fuit in Daniele propheta quòd stet in loco sancto, is qui legit, consideret.

16 Tunc illi qui in Iudæa sunt, fugiant in montem:

17 [5] Et qui in tecto est, non descendat ad accipiendum quod est in domo sua:

18 Et is qui in agro est, non reuertatur post se ad accipiendum vestem suam.

19 Væ autem in vtero habentibus, & illis qui lactant, in illis diebus.

20 Orate ne sit fuga vestra in hyeme, neque in sabbatho.

21 Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi, & vsque nunc, neque futura est.

22 Et nisi decurtati essent dies illi, non salua esset omnis caro: propter electos autem decurtabuntur dies illi.

23 Tunc, siquis dixerit vobis, Ecce hîc est Christus, aut hic: ne credatis.

24 Surgent enim Christi mendaces, & prophetæ falsi: & dabunt signa magna, vt deceptu-ri sint (si fieri posset) etiam electos.

25 Ecce, prius dixi vobis.

26 Si igitur dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne exeatis. vel, Ecce, in penetralibus est: ne credatis.

27 Sicut fulgur exit ab oriente, & conspicitur vsque ad occidentem, sic erit aduentus Filii hominis.

28 [6] Vbi autem fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ.

29 Statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obscurabitur, & luna non ostendet splendorem suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur.

30 Et tunc conspicietur [7] signum Filii hominis in cælo. Et tunc plangent omnes generationes terræ, & videbunt Filiũ hominis veniẽtẽ super nubes cæli cũ virtute & gloria magna.

31 Et mittet Angelos suos cum tuba magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summitate cælorum vsque ad summitatem illorum.

32 A ficu autem discite parabolam, quia confestim vbi rami eius teneri sunt, & [8] apparent folia eius, cognoscitis quòd appropinquet æstas.

33 Ita etiam vos, quum videritis hæc omnia, scitote [9] quòd appropinquet ad portam.

34 Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc donec ista omnia fiant.

35 Cælum & terra præteribunt, sed verba mea non præteribunt.

36 De die autem & hora illa nemo nouit, nec etiam Angeli cælorum, nisi Pater tantùm.

37 Sicut autem dies Nuach, sic erit aduentus Filii hominis.

38 Sicut enim erant ante diluuium comedentes & bibentes, & accipientes vxores & tradentes viris, vsque ad diem quo ingressus est Nuach [10] in arcam.

39 Et non cognouerunt donec venisset diluuium, & auferret vniuersos ipsos: sic erit aduentus Filii hominis.

40 Tunc duo erunt in agro: vnus abducetur, & alter relinquetur.

41 Et duæ erunt molentes in mola, vna abducetur, & altera relinquetur.

42 Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus vester.

43 Hoc autem scitote, quòd si sciret dominus qua vigilia venturus esset fur, vigilaret, & non sineret vt penetraretur domus sua.

44 Ideo etiam vos estote parati: quia ea hora qua non putatis, venturus est Filius hominis.

45 Quisnam est seruus fidelis & prudens, quem constituit dominus super suos domesticos, vt det illis cibum in tempore suo?

46 Beatus seruus ille: quia quum venerit dominus eius, inueniet eum quòd fecit sic.

47 Ammin dico vobis, constituet eum super omnia quæ sunt ei.

48 Si autẽ dixerit seruus ille malus in corde suo, Dominus meus tardat venire:

49 Et cœperit percutere conseruos suos, & fuerit comedens & bibens cum ebriis:

50 Veniet dominus serui illius in die qua non putauit, & in hora quam non nouit:

51 Et diuidet eum, & ponet partem eius cum [11] hypocritis. illic erit ploratus & stridor dentium.

CAP. XXV.

1 TVnc assimilabitur regnum cælorũ decem virginibus, quæ acceperunt lampades suas, & exierunt in occursum

---

1 קארכא. Et sic in altero loco Marci 13. 7. pro קרבא, id est Prælio, ponit. Cæterũ quũ his duobus tãtùm locis in Nouo testamento hoc nomen occurrat, suspicio suboriri potest deprauati nominis, קרבא in קארכא posito כ pro ב, & interposito א. Sed manuscriptus quoque codex Heydelbergensis idem habet.

2 Ad verbũ, In loco, loco. Hebraismus.

3 Ad verb. Vnum vnum. & sic paulo post.

4 Ad verb. Viuet. Hebraismus.

5 Mutilatus erat hic locus in Syro testamento impresso, ita vt deesset vltima vox decimiseptimi versiculi, & totus 18, excepta voce postrema, quæ in fine 17 versiculo loco omissæ dictionis sufficiebatur: ita vt finis 18 versiculi, decimũseptimum finiret: nos verò ex manuscripto Syro codice, quem illustriss. elector Palatinus ex bibliotheca sua exhibuit, restituimus locum.

6 Sententia prouerbialis sumpta ex Iobo, 39. in fine cap. ובאשר חללים שמהיא.

7 נישה pro ניסה Signum. nam ש cum puncto in sinistro latere, sæpe venit loco ס.

8 Quæ quũ apparent, id est, Quum reuirescunt ac repullulant. quo sensu etiã in Luca, 21. 30. habetur.

9 Id est, Præ foribus est.

10 כילא. Pro arca tantùm hic legitur, & Luca. 17. 27.

11 Ad verb. Assumẽtibus vultum.

sponso & sponsæ.

2 Quinque autem ex eis prudentes erant, & quinque fatuæ.

3 Et, quæ fatuæ erant, acceperunt lampades suas,& non acceperunt secum oleum.

4 Illæ verò prudentes assumpserũt oleum in vasis cum lampadibus suis.

5 Quum differret autem sponsus, dormitauerunt omnes,& dormierunt.

6 Et media nocte factus est clamor, Ecce sponsus venit: exite ad occurrendum ei.

7 Tunc surrexerunt omnes virgines, & apparauerunt omnes virgines, & apparauerũt lampades suas.

8 Dixerunt autem fatuæ illæ prudentibus, Date nobis de oleo vestro, quia ecce extinguuntur lampades nostræ.

9 Responderunt prudentes illæ, & dixerunt, [1] Ne non sufficiat nobis & vobis. Sed ite ad vendentes,& emite vobis.

1 Concisa oratio: subauditur enim: Nolumus dare, ne nõ, &c.

10 Et quum irent ad emendum, venit spõsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo in domum nuptiarum,& clausa est ianua.

11 [2] Tandem autem etiam venerunt aliæ illæ virgines, & dixerunt, Domine noster, domine noster, aperi nobis.

2 Ad verb. In fine. Hebraismus.

12 Ille autem respondit & dixit illis, Ammin dico vobis quòd non noui vos.

13 Vigilate itaque, quia nescitis diem illum neque horam.

14 Sicut enim homo qui peregre profectus est, vocauit seruos suos, & tradidit illis possessionem suam.

15 [3] Est cui quinque [4] talenta, & est cui duo,& est cui vnum, [5] vnicuique iuxta facultatem suam: & peregre profectus est statim.

3 Id est, Alicui duo, alicui quinque. vt antè obseruatum est.

4 De valore talenti vide annotata supra, cap.18. 24.

5 Ad verb. Viro viro. Hebraismus.

16 Abiit autem ille qui acceperat quinque talenta,& negotiatus est per ea, & lucratus est quinque alia.

17 Et similiter ille qui duo, negotiatione acquisiuit alia duo.

18 Is verò qui acceperat vnum, abiens fodit in terram,& abscondit argẽtum domini sui.

19 Post tempus verò multum venit dominus illorum seruorum, & accepit ab illis rationem.

20 Accessitque is qui acceperat quinque talenta, & obtulit quinque alia, & dixit, Domine mi, quinque talenta dederas mihi: ecce quinque alia lucratus sum præterea.

21 Dixit ei dominus eius, Euge serue bone & fidelis, in modico fidelis fuisti, super multum te cõstituam: intra in gaudium domini tui.

22 Et accessit ille cui duo erant talenta, & ait, Domine mi, duo talenta dederas mihi, ecce, duo alia lucratus sum præter ea.

23 Dixit ei dominus eius, Euge serue bone & fidelis, in modico fidelis fuisti, super multum cõstituam te: intra in gaudium domini tui.

24 Accessit autem etiam is qui acceperat vnum talentum, & ait, Domine mi, noueram te quòd homo sis durus, & metas vbi non seminaueris,& colligas inde vbi non sparseris.

25 Et territus sum, & abiens abscondi ipsum talentum tuum in terra. [6] Ecce, habes quod tuum est.

6 Ad verb. Est tibi quod tuum est.

26 Respondit dominus eius, & dixit ei, Serue male & piger, noueras me quod metam vbi non seminauerim,& colligam inde vbi non sparserim:

27 [7] Oportuisset te vt [8] proiecisses argentum meum super mensam: & venissem, & exegissem quod meum est cum vsura eius.

7 Ad verb. Opus fuisset tibi, id est, Debuisses.

8 Pro Exposuisses. Exprimit morẽ eorum qui numulariis locãt pecuniã suã.

28 Auferte igitur ab eo talentum, & date illud ei cui sunt decem talenta.

29 Illi enim cui est, dabitur, & augebitur ei: cui verò non est, etiam id quod non est auferetur ab eo.

30 Seruum autem otiosum eiicite in tenebras exteriores: ibi erit ploratus & stridor dentium.

31 Quum venerit autem Filius hominis in gloria sua, & omnes Angeli sancti eius cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

32 Et congregabuntur ante eum omnes gentes,& separabit eos [9] vnum ab altero, sicut pastor qui separat oues ab hœdis.

9 Ad verb. Vnum ab vno. Hebraismus.

33 Et statuet oues à dextra sua, & hædos à sinistra sua.

34 Tunc dicet rex iis qui *erunt* à dextra sua, Venite benedicti Patris mei, possidete regnum quod paratũ fuerat vobis à cõstitutione mũdi.

35 Esuriui enim, & dedistis mihi ad edendum: & sitiui, & dedistis mihi potum: hospes fui, & collegistis me.

36 Nudus fui, & operuistis me: ægrotus fui, & visitastis me: & in domo vinctorum fui, & venistis ad me.

37 Tunc dicent ei illi iusti, Domine noster, quando vidimus te quòd esurires, & pauimus te? aut quòd sitires,& potum dedimus tibi?

38 Et quando vidimus te quòd hospes esses, & collegimus te? aut quòd nudus esses, & cooperuimus te?

39 Et quando vidimus te ægrotum aut in domo vinctorum,& venimus ad te?

40 Et [10] respondebit rex,& dicet eis, Ammin dico vobis quòd sicut fecistis vni ex istis fratribus meis pusillis, mihi fecistis.

10 Ad verb Respondit, & dixit, &c. Sed coniunctio copulatiua præterito præfixa Hebræorum more ipsum mutat in futurũ, quod alioqui rarò in lingua Syra fit.

41 Tunc dicet etiam iis qui erunt à sinistra eius, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est illi [11] delatori & angelis eius.

11 לאכל קרצא. Vide quæ notata sunt in cap.4. Sumitur pro diabolo.

42 Esuriui enim, & nõ dedistis mihi ad comedendum: & sitiui, & non dedistis mihi potũ:

43 Et hospes fui, & non collegistis me: & nudus fui, & non operuistis me: & ægrotus fui, atq; in domo vinctorum fui, & nõ visitastis me.

44 Tunc respondebunt etiam illi, & dicẽt, Domine noster, quando vidimus te esuriẽtem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in domo vinctorum, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit & dicet illis, Ammin dico vobis quòd sicut non fecistis vni ex his pusillis, etiam mihi non fecistis.

46 Et abibunt hi in supplicium æternum, & iusti in vitam æternam.

CAP. XXVI.

1 Et factum est vt quum consummasset Ieschua omnes sermones hos, diceret discipulis suis,

2 Scitis quòd post biduum Petscha fit, & Filius hominis traditur vt in crucem agatur.

3 Tunc congregati sunt principes Sacerdotum, & Legisperiti, & seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui vocabatur Caiapha.

4 Et consilium inierunt de Ieschua, vt dolo caperent eum, & occiderent eum.

5 Et dicebant, Non in die festo, ne sit tumultus in populo.

6 Quumque esset Ieschua in Bethaniah in domo Schemeum leprosi,

7 Accessit ad eum mulier, super quam erat [1] alabastrum vnguenti aromatici, magni pretij: & effudit illud super caput Ieschua recũbentis.

8 Viderunt autem discipuli eius, & [2] indignati sunt, & dixerunt, Ad quid perditio hæc?

9 Poterat enim vendi illud *vnguentum* magno: & daretur pauperibus.

10 Ieschua autem cognouit, & dixit illis, Quid molesti estis mulieri isti? opus bonum operata est erga me.

11 Omni enim tẽpore pauperes vobis sunt vobiscum, [3] ego autem non omni tempore sum vobis.

12 Hoc autem, quòd misit aromaticũ hoc in corpus meum, tanquam ad sepeliendum me fecit.

13 Et ammin dico vobis quòd vbi prædicabitur Euangelium hoc meum in toto mundo, dicetur etiam id quod fecit hæc, in memoriam eius.

14 Tunc abiit vnus è duodecim, qui vocabatur Iihuda Sechareiuta, ad principes sacerdotum.

15 Et dixit illis, Quid vultis dare mihi, & ego eum trado vobis? Illi autem constituerunt ei triginta [4] argenteos.

16 [5] Et ex eo tempore quærebat [6] sibi opportunitatem vt traderet eum.

17 In die autem primo azymorum accesserunt discipuli ad Ieschua, & dixerunt ei, Vbi vis vt paremus tibi vt comedas Petscha?

18 Ipse autem dixit illis, Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei, Præceptor noster dicit, Tempus meum appropinquat, apud te facio Petscha cum discipulis meis.

19 Et discipuli eius fecerunt sicut præceperat illis Ieschua, & parauerunt Petscha.

20 Et quum esset vesper, [7] discumbebat cũ discipulis suis.

21 Et quum comederent dixit, Ammin dico vobis quòd vnus ex vobis prodit me.

22 [8] Et contristati sunt valde, & cœperunt dicere [9] vnusquisque ex eis, Nunquid ego domine mi?

23 At ipse respondit, & dixit, Qui intingit manum suam mecum in catino, hic prodet me.

24 Et Filius hominis vadit, sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi cuius manu Filius hominis proditur. tolerabilius fuisset homini illi si non esset natus.

25 Respondit Iihuda proditor, & dixit, Nunquid ego sum domine mi? Dixit illi Ieschua, Tu dixisti.

26 Quum autem ederent, accepit Ieschua panem, & benedixit, ac fregit, & dedit discipulis suis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.

27 Et accepit poculum, & gratias egit, & dedit illis, & dixit, Accipite, bibite ex eo omnes.

28 Hic est sanguis meus Testamenti noui, qui propter multos effunditur in remissionem peccatorum.

29 Dico autem vobis quòd nõ bibam [10] ex hoc tempore de hoc producto vitis, vsque in diem in quo bibam illud vobiscum nouum in regno Dei.

30 Et laudes dixerunt, & exierunt in montem Oliuarum.

31 Tunc dixit illis Ieschua, Vos omnes offendemini in me hac nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergẽtur oues gregis.

32 Postquam autem surrexero præcedam vos in Galilæam.

33 Respondit Cipha, & dixit illi, Etiamsi omnis homo offensus fuerit in te, ego nũquam offendar in te.

34 Ait illi Ieschua, Ammin dico tibi quòd hac nocte, antequam canet gallus, tribus vicibus abnegabis me.

35 Dixit ei Cipha, Si fuerit mihi moriendum tecum, non negabo te. Et similiter etiam omnes discipuli dixerunt.

36 Tunc venit cum illis Ieschua in locum qui vocatur Ged-Siman, & dixit discipulis suis, Sedete hic donec abiens orem.

37 Et accepit Cipha, & duos filios Zabedai, & cœpit mœstus esse, & tristitia affici.

38 Et ait, [11] Tristis est anima mea vsque ad mortem. expectate me hîc, & vigilate mecum.

39 Et abiit paululum, & procidit in faciem suam & orabat, ac dicebat, Pater mi, si possibile est, transeat à me poculum hoc: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

40 Et venit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes, & ait Cipha, Sic non potuistis vt vna hora vigilaretis mecum?

41 Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. spiritus promptus est, corpus autem est infirmum.

42 Rursum abiens secunda vice orauit, & dixit, Pater mi, si non potest *fieri* vt hoc poculum transeat nisi bibam illud, fiat voluntas tua.

43 Et veniens, iterum inuenit illos dormiẽtes: oculi enim eorum grauati erant.

44 Et reliquit eos, & abiens iterum, orauit tertia vice, & eundem sermonem dixit.

45 Tũc venit ad discipulos suos, & ait illis,

1 עטיפתא Sic in Marci, cap. 14.

2 Ad verb. Indignatio fuit eis. Hebraismus.

3 Syra verba ita sonant. Me autem apud vos esse non omni tempore est. id est, Non est futurum perpetuũ vt apud vos sim.

4 Obseruant Hebræi, vbicunque in Scripturis argenteorum fit mẽtio, non expressa numismatis argentei specie, intelligi siclum sanctuarij æquiualentem quatuor denarijs, de quorũ valore suprà cap. 18. 28. scripsimus. Atque huic Hebræorum sententiæ patrocinantur Chaldæi paraphrastæ Onkelos & Ionathan, qui in suis paraphrasibus addunt explicationis causa nomen, כרלע, id est, Sicli sanctuarij. Vide passim in ipsorum paraphrasibus: præsertim verò Onkelon in Gen cap. 20. 16. & Ionathan 2. Reg. 6. 25.

5 Ad verbum, Ex tunc. Hebraismus.

6 פרלא, Opportunitas, & in Marc. 14. & in Luc. 22.

7 Christum discubuisse memorãt Euangelistæ in cœna qua pascha comedit. quod prima fronte videtur cum diuino instituto pugnare: præcipitur enim Exod. 12. 3. vt edentes pascha, lumbos accinctos, pedes calceatos, ac baculum teneant manu, & vt citò comedant. quæ fieri nequeunt à discumbentibus. Sed sciendum est ibi præcipi qua ratione exituri ex Ægypto, prima illa vice comedant pascha, paulò antè quàm exeant ex Ægypto, & iter ingrediantur: quia ita exigebat illius temporis necessitas. Sed in Lege deinde, vbi præcipitur vt cerimonia illa agni paschalis quotannis renouetur, ea non adduntur. Quapropter omnes Hebr. doctores, tum antiqui, tum recentes summo consensu dicunt mandatum illud de aspergendis sanguine postibus, de induendis calceis, ac cingendis lumbis atque sumendis baculis, & cũ festinatione comedendo agno, non se extendisse ad generationes sequuturas, sed tantùm fuisse illius noctis qua egressuri erant ex Ægypto. Imò antiquissima fuit apud eos traditio (quod in Talmud, tractatu De paschate commemoratur) vt manducaturi pascha, in signum libertatis adeptæ discumberent. Nihil igitur contra diuinũ institutum in cœna Christi factum est: quia sequutus est Christus illam paschatis institutionem quam Deus voluit in suo populo tunc seruari.

8 Ad verbũ, Et tristitia fuit eis.

9 Ad verbũ, Vnus, vnus ex eis.

10 Ad verbum. Ex nũc. Hebraismus.

11 Ad verbum Tristitia est animæ meæ.

Dormite quod superest, & requiescite. ecce, appropinquat hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46 Surgite, eamus. ecce, appropinquat is qui prodit me.

47 Et dum ipse loqueretur, ecce, Ihuda proditor, vnus è duodecim, venit, & turba cum eo multa, cum gladiis & fustibus, à principibus Sacerdotum & senioribus populi.

48 Et dedit illi signum Ihuda proditor, & dixit, Ille quem osculatus fuero, ipse est: eum apprehendite.

49 Et confestim accessit ad Ieschua, & ait, [12] Pax domine mi. Et osculatus est eum.

50 Ipse autem Ieschua dixit illi, [13] Ob idne est quòd venisti, socie mi? Tunc accesserunt, & iniecerunt manus suas in Ieschua, & ceperunt eum.

51 Et ecce, vnus ex iis, qui erant cum Ieschua, extendit manum suam, & exemit gladium, & percussit seruum summi sacerdotis, & abstulit auriculam eius.

52 Tunc dixit ei Ieschua, Conuerte gladiũ in locum suum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.

53 An putas tu quòd non sum potens vt petam à Patre meo, & constituat mihi nunc plusquam duodecim legiones Angelorum?

54 Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quòd sic oportet vt fiat?

55 In illa hora dixit Ieschua turbis, Tanquam contra grassatorem exiuistis in gladiis & fustibus, vt apprehenderetis me: quotidie apud vos in templo sedens fui & docens, & non apprehendistis me.

56 Hoc autem quod factum est, vt implerentur scripta Prophetarum. Tunc discipuli omnes deseruerunt eum, & fugerunt.

57 Et illi qui ceperunt Ieschua, duxerunt eum ad Caipha principem sacerdotum, vbi legisperiti & seniores congregati erant.

58 Schemeun autẽ Cipha [14] ibat post eum à longè vsque ad atrium summi Sacerdotis, & ingressus sedit intus cum ministris, vt videret finem.

59 Princeps autem sacerdotum, & seniores, & congregatio tota quærebant contra Ieschua testes, vt traderent eum morti.

60 Et non inuenerunt. Et venerunt testes mendaces. postremò autem accesserunt duo,

61 Et dicebant, [15] Hic dixit, Potens sum ego vt dissoluam templum Dei, & in tribus diebus ædificem illud.

62 Et surrexit princeps sacerdotum, & dixit ei, Nullum respondes tu responsum? Quid testantur isti contra te?

63 Ieschua autem tacebat. Et respondit princeps sacerdotum, & ait illi, Adiuro ego te per Deum viuum vt dicas nobis si tu es Christus Filius Dei.

64 Ait illi Ieschua, Tu dixisti. Dico autem vobis quòd [16] ex hoc tempore videbitis Filium hominis sedentem à dextra virtutis, & venientem in nubibus cæli.

65 Tunc princeps sacerdotũ lacerauit vestimenta sua, & ait, Ecce, blasphemauit. Quid deinceps nobis necessarij testes? Ecce, iam audistis blasphemiam eius.

66 Quid vultis vos? Responderunt, & dixerunt, Reus est mortis.

67 Tunc expuerunt in faciem eius, & percutiebant eum. Alii autem cædebant eum.

68 Et dicebant, Vaticinare nobis Christe, Quis est qui percussit te?

69 Cipha autem sedebat foris in atrio: & accessit ad eum ancilla [17] quædam, & dixit ei, Etiam tu cum Ieschua eras Natseraia.

70 Ille verò negauit coram omnibus eis, & dixit, Non noui ego quod tu dicas.

71 Quúmque exiuisset in vestibulum, vidit eum alia, & dixit [18] illis, Ibi fuit etiam hic cum Ieschua Natseraia.

72 Et iterum negauit cum iureiurãdo, Non noui ego ipsum hominem.

73 Post paululum autem accesserunt illi qui stabant, & dixerunt Cipha, Verè etiam tu ex illis es. nam etiam sermo tuus notum facit te.

74 Tunc cœpit execrari & iurare, Non noui istum hominem. Et in illa hora cantauit gallus.

75 Et recordatus est Cipha sermonis Ieschua quem dixerat ei, Antequam cantet gallus, tribus vicibus negabis me. Et egressus foras fleuit amarè.

CAP. XXVII.

1 Qvvm autem manè esset, consilium ceperũt contra Ieschua principes sacerdotum & seniores populi, quomodo morti traderent eum.

2 Et vinxerunt eum, & duxerunt eum ac tradiderunt eum Pilato præsidi.

3 Tunc Ihuda proditor quũ vidisset quòd dãnatus esset Ieschua, pœnituit eum & abiens reddidit ipsos triginta argẽteos principibus sacerdotum & senioribus.

4 Et dixit, Peccaui quòd tradidi sanguinẽ innoxium. Illi autem dixerũt ei, [1] Quid ad nos? tu noueris.

5 Et proiecit argentum illud in templo, & recessit, & abiens strangulauit seipsum.

6 Principes autem sacerdotum acceperũt ipsum argentum, & dixerunt. Non licet nobis vt mittamus ipsum in locum oblationum, quia pretium sanguinis est.

7 Et ceperunt consilium, & emerunt illo agrum figuli pro loco sepulturę peregrinorum.

8 Propter hoc vocatus ager fuit ille Villa sanguinis, vsque in præsentem diem.

9 Tunc impletum fuit id quod dictum fuerat [2] per Prophetam qui dixit, Triginta argenteos pretium pretiosi, quem [3] spreuerunt ij qui sunt è filiis Israel.

10 Et dedi ipsos in agrum figuli, sicut præcepit mihi Dominus.

11 Ipse autem Ieschua stabat coram præside. & interrogauit eum præses, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum? Dixit ei Ieschua, Tu dixisti.

12 Et quum accusarent eum principes sacerdotum & seniores, nullum responsum ille respondit.

13 Tũc dixit ei Pilatus, Non audis tu quàm multa testificentur contra te?

14 Et nõ dedit ei responsum, ne uno quidẽ verbo: & propterea admiratus est *Pilatus* valde.

15 Quolibet autem festo solitus erat preses vt solueret vinctum vnum populo, illum quem ipsi vellent.

12 Id est, Saluus sis domine mi. Hebraica & Syriaca salutatio.

13 Sic enim sonant verba על הידאתית חברי: *quasi dicat, Hocne illud est propter quod venisti?*

14 Id est, Sequebatur eũ. Hebraismus.

15 Id est, Loquutus est. Hebraismus.

16 Ad verb. Ex nunc.

17 Ad verb. Una.

18 Id est, ministris ad ignem cum Petro se calefacientibus.

1 Ad verb. Nos quid ad nos.

2 Ad verb. Per manum Prophetæ.

3 Videtur Syrus interpres in Græco textu, ἠτιμάσαντο pro ἐτιμήσαντο legisse & fortasse in exemplaribus quibus usus est, ita scriptum erat.

16 Vinctus autem erat illis vinctus *quidam* insignis, qui vocaretur Bar-Abba.

17 Quúmque essent congregati, dixit illis Pilatus, Quem vultis vos vt soluam vobis? Bar-Abbam, an Ieschua qui vocatur Christus?

18 Sciebat enim Pilatus quòd ex inuidia tradidissent eum.

19 Quum sederet autem præses super solium suum, misit ad eum vxor eius, & dixit ei, [4] Nihil sit tibi & illi iusto: multum enim passa sum in somnio meo hodie propter eum.

20 Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt turbis *petere* vt solueret eis Bar-Abbam, [5] Ieschua autem perderent.

21 [6] Et respondit præses, & ait illis, Quem vultis vos vt soluam vobis è duobus illis? Ipsi verò dixerunt, Bar-Abba.

22 Dixit eis Pilatus, At Ieschua qui vocatur Christus quid faciam? Dixerunt omnes, Crucifigatur.

23 Ait illis Pilatus, Quid autem quod malum sit, fecit? Illi verò amplius clamauerunt, & dixerunt, Crucifigatur.

24 Pilatus autem quum videret quòd quicquam non proficeret, sed magis vociferatio fieret, accepit aquas, abluit manus suas in conspectu congregationis, & dixit, Innoxius sum à sanguine huius iusti: vos cognoscetis.

25 Et responderunt vniuersus populus, & dixerunt, Sanguis eius super nos, & super filios nostros.

26 Tunc soluit illis Bar-Abba. Et verberauit flagellis Ieschua, & tradidit illis eum vt crucifigeretur.

27 Tunc milites præsidis duxerunt Ieschua in prætorium, & congregauerunt apud eum vniuersam cohortem.

28 Et exuerũt eum, ac induerunt eum chlamyde coccinea.

29 Et intorserunt coronam spinarum, & imposuerunt capiti eius, & arundinem in dextra eius. Et incuruabant se super genua sua ante eum: & illudebant eum, & dicebant, Pax sit ô rex Iudæorum.

30 Et conspuebant in faciem eius, accipiebántque arundinem, & percutiebant eum in capite eius.

31 Quúmq; illusissent, spoliarunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis suis, & duxerunt eum vt crucifigeretur.

32 Et quum exirent inuenerunt virum Kurinæum, cuius nomen erat Schemeun: hunc adegerunt vt ferret crucem eius.

33 Et venerunt in locum qui dicitur Gagultha, quod interpretatur cranium.

34 Dederúntq; ei vt biberet acetum quod mixtum erat cum [7] absinthio: Et gustauit, & noluit bibere.

35 Et [8] quum crucifixissent eum, dispertiuerunt vestimenta eius sorte.

36 Et sedebant & seruabant eum illic.

37 Et posuerunt supra caput eius causam mortis ipsius in scripto, HIC EST IESCHVA REX IVDAEORVM.

38 Et crucifixi sunt cum eo duo latrones, vnus à dextra eius, & vnus à sinistra eius.

39 Illi autem qui transibant, conuitiabantur ei, & mouebant capita sua,

40 Et dicebant, Qui destruis templum, & ædificas ipsum tribus diebus, libera [9] animam tuam, si filius es Dei, & descende de cruce.

41 Similiter etiam principes sacerdotum illudebãt cum Legisperitis & senioribus & Pharisæis, ac dicebant,

42 Alios seruauit, seipsum seruare non potest. Si Rex Israelis est, descendat nunc à cruce, vt videamus, & credamus in eum.

43 Spem habet in Deo, liberet eum nunc, [10] si vult eum. dixit enim Filius sum Dei.

44 Similiter & iam grassatores illi qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

45 A sexta autem hora factæ sunt tenebræ super vniuersam terram vsque ad horam nonam.

46 Et circa horam nonam clamauit Ieschua voce alta, & ait, Deus, Deus, ad quid dereliquisti me?

47 Quidam autem ex iis qui stabant illic, quum audiuissent, dicebant, Iste Iliah vocat.

48 Et in illa hora accurrit vnus ex eis, & accepit spongiam, ac impleuit eam aceto, & posuit eam in arundinem, & potum præbebat ei.

49 Reliqui autem dicebant illi, [11] Sinite videamus, num veniat Iliah ad liberandum eum.

50 Ipse autem Ieschua iterum clamauit voce elata, & emisit spiritum suum.

51 Et illico [12] facies portæ templi fissa est [13] in duo, à summo ipso vsque ad imum: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

52 Et sepulchra aperta sunt, & corpora multa sanctorum qui obdormierant, surrexerunt.

53 Et egressi sunt, & post resurrectionem eius ingressi sunt in vrbem sanctam, & conspecti sunt multis.

54 Centurio autem & qui cum eo erant, qui seruabant Ieschua, quum vidissent motionem *terræ* & illa quæ fiebant, metuerunt valde, & dixerunt, Verè iste erat Filius Dei.

55 Erant autem mulieres multæ quæ spectabant è longinquo, quæ [14] venerant post Ieschua à Galilæo, & ministrabant ei.

56 Quarum vna erat Mariam Magdalitha, & Mariam mater Iaakub & Iause, & mater filiorum Zabbedai.

57 Quum esset autem vespera, venit vir diues à Ramatha, cuius nomen erat Iauseph, qui etiam ipse discipulus fuerat factus Ieschua.

58 Iste accessit ad Pilatum, & petiit corpus Ieschua, & præcepit Pilatus vt daretur ei corpus,

59 Et accepit Iauseph corpus ipsum, & inuoluit ipsum in [15] sindone linea munda.

60 Posuítque ipsum in sepulchro nouo quod erat ei, quod effossum erat in petra: ac deuoluto lapide magno obiecerunt ostio sepulchri, & abierunt.

61 Erant autem ibi Mariam Magdalitha, & Mariam altera, quæ sedebant è regione sepulchri.

62 Die verò crastina quæ est post parasceuen, congregarunt se principes sacerdotum & pharisæi ad Pilatum.

63 Et dicunt ei, Domine noster, memores sumus quod ille impostor dicebat quum viueret, Post tres dies ego resurgam.

4 Ad verb. Non tibi & illi iusto. Hebraismus, quẽ sequuntur & Chaldaus & Syrus frequẽter. Vult dicere, Absiste ab eo: quia innoxius est. Noli condemnare iustum, nec quicquam rei tibi sit cum eo

5 Id est, Petierent vt perderetur.

6 Id est, Locutus est. Hebraismus admodum frequens.

7 Vel, Cum felle. Nam eadem vox vtrunq; significat, propter insignem in vtroq; amaritudinem. Cõmemorat autem Rabbi Dauid Kĩ̃ in lib. R. ad morte plectendis morem solitum fuisse potionem præberi ex succo absinthii accelerandæ mortis causa.

8 Quod reliquum est versiculi trigesimiquinti in Græco textu, Syri ne in manuscriptis quidẽ exemplaribus habent: quæ ita scriberentur דיתמלא מדם דאתאמר ביד נביא דפלגו נחתי בינתהון ועל לבושי ארמיופסא. *Vt impleretur id quod dictũ est per manũ prophetæ, Partiti sunt vestimenta mea inter sese, & super vestem meam iecerũt sortem.*

9 Id est, Teipsum.

10 Id est, Si delectatur eo Hebraicè אם חפץ בו.

11 Syrus paraphrastes habebat נחזא שבוקו: *quasi prius verbum esset plurale sed existimarem literam Vau, quæ secundo verbo* נחזא *præfigi debuit, priori verbo* שבוק *fuisse affixã, atq; ita perperam ex singulari verbo plurale factũ esse, nisi manuscriptũ codex Helderbergensis idẽ haberet.*

12 Quod in Græco textu dicitur καταπέτασμα & exponitur à quibusdam velum, ab aliys verò aulæum, Syriacus textus pluribus circumscribit, & vocat Faciem portæ templi, idq; constanter, vbicunq; habetur in Nouo testamento. Appellatur autẽ facies portæ templi, quia ingredientibus frontis instar in oculos incurreret, atque partem portæ anteriorem contegeret. Hoc modo per synecdochen tẽplum designabit partem eius sacratiorem, id est, Sanctum sanctorum. Facies portæ templi, id est Sacrarii. *13 Id est, In duas partes.* *14 Id est, Secuta fuerant.* *15 Eandem vocem* בכתנא *in eadem significatione leges infrà, Luc. 23.53.*

16 Ad verb. Ab inter mortuos. Gallicè bene exprimitur Syra phrasis, D'entre les morts.

17 Id est, Duplici ratione muniuerunt sepulchrum,

64 Præcipe igitur diligẽtes *esse* circa sepulchrũm vſque ad diem tertium, ne veniant diſcipuli eius *&* furentur eum nocte, & dicant populo quòd [16] ex mortuis reſurrexit: & ſit error poſterior peior quàm prior.

65 Dixit illis Pilatus, Sunt vobis cuſtodes: abite, diligentes ſitis ſicut vos noſtis.

66 Ipſi autem profecti, diligentes fuerunt circa ſepulchrum, [17] & obſignarunt lapidem ipſum cum [18] cuſtodibus.

apponendo ſcilicet ſigillum ad oſtium eius, & collocando militum cuſtodiam. 18 אקסטודיא *quaſi cuſtodia, voce à Latinis mutuata, ſicut & in Græco contextu.*

CAP. XXVIII.

1 Veſpera ſæpe totũ noctis tempus deſignat: licet propriè ſignificet principiũ noctis. Atq; hoc loco ſignificat noctis partem auroræ proximam, ſicut in Marc. cap. vltimo expreſſius ſumitur.

2 Ad verb. In ſabbatho. Sed lingua Syra & Talmudica ac etiam Hebraica, ſeptimana dicitur ſabbathum, & dies ſinguli in ea denominantur ab ordine, prima ſabbathi, ſecunda ſabbathi &c. A ſabbatho enim tota ſeptimana ob eximiam dignitatem denominatur. Hoc ſenſu phariſæus ille apud Luc. 18, iactabat inter reliqua ſua beneficta, quòd bis in ſabbatho ieiunaret, id eſt, Bis in ſeptimana. 3 Ad verb. In celeritate. Hebr.

1 V[1]Eſpere autem [2]in ſabbatho, cuius *veſpera* lux prima eſt in ſeptimana, venit Mariam Magdalitha & Mariam altera, vt ſpectarent ſepulchrum.

2 Et ecce, magnus motus factus eſt. Angelus enim Domini deſcendit de cælo, & quum acceſſiſſet, deuoluit petram ab oſtio, & ſedebat ſuper illud.

3 Erat autem aſpectus eius tãquam fulgur, & indumentum eius album erat ſicut nix.

4 Et præ timore eius concuſſi ſunt illi qui cuſtodiebant, & facti ſunt ſicut mortui.

5 Reſpondit autem Angelus, & dixit mulieribus, Vos ne timeatis: ſcio enim ego quòd Ieſchua qui crucifixus fuit, vos quæritis.

6 Non eſt hìc: ſurrexit enim ſicut dixit. Venite, ſpectate locum in quo poſitus erat Dominus noſter.

7 Et abite [3] celeriter, dicite diſcipulis eius, quòd ſurrexit ã [4] mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic videbitis eum. Ecce, ego dixi vobis.

4 Ad verbũ, De inter mortuos Gallicè D'entre les morts.

8 Et abierunt celeriter à ſepulchro cum timore & gaudio magno, & cucurrerunt vt renuntiarent diſcipulis eius.

9 Et ecce, Ieſchua occurrit eis, & dixit eis, Pax vobis. Illæ autem acceſſerunt *ac* apprehẽderunt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc dixit eis Ieſchua, Ne timeatis: ſed abite, renuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic viſuri ſunt me.

11 Quum autem abirent, venerunt quidam è cuſtodibus illis in vrbem, ac renuntiarunt principibus ſacerdotum quicquid factum fuerat.

12 Et congregati ſunt cum ſenioribus, & ceperunt conſilium: dederúntque argenti non modicum cuſtodibus,

13 Et dixerunt eis, Dicite, Diſcipuli eius venientes furati ſunt eum nocte, quum dormiremus,

14 Et, ſi auditum fuerit hoc apud præſidem, nos perſuadebimus ei: vos autem ſine ſolicitudine eſſe [5] iubemus.

5 Id eſt, Facimus. Id eſt, Securos reddimus, & ſolicitudine liberamus.

15 Illi autem quum accepiſſent argentum, fecerunt ſicut docuerant eos: & diuulgatus eſt ſermo iſte inter Iudæos vſque in hodiernũ diẽ.

16 Diſcipuli autem vndecim profecti ſunt in Galilæam, in montem vbi conſtituerat eis Ieſchua.

17 Et quum vidiſſent eum adorauerunt eum: *quidam* autem ex eis dubitauerant.

18 Accedens Ieſchua loquutus eſt cum eis, & dixit eis, Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra. [6] Et ſicut me miſit Pater meus, etiam ego mitto vos.

6 Hæc in Syriaco habentur: quæ in Matthæo non leguntur in Græcis & Latinis exemplaribus.

19 Ite ergo, docete omnes populos, & baptizate eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti:

20 Et docete eos vt cuſtodiant quicquid mandaui vobis. Et ecce, ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſumationem ſeculi. Amen.

Finis Euangelii ſancti prædicationis Mattai, quod prædicauit Hebraicè in regione Palæſtina.

EVANGELIVM SANCTVM ANNVNTIATIONIS MARCI Euangeliſtæ.

CAP. I.

1 PRINCIPIVM Euangelij Ieſchua Chriſti, Filij Dei.

2 Sicut ſcriptum eſt in Iſaia Propheta, *nempe*, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciẽ tuam, qui pręparabit viã tuam.

3 Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini, & exæquate ſemitas eius.

4 Erat Iuchannan in deſerto baptizans, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.

5 Et exibat ad eum vniuerſa regio Iudææ, & omnes [1] filii Vriſchelem, & baptizabat eos in Iordane flumine, quum confiterentur peccata ſua.

1 Id eſt, Ciues Vriſchelẽ. Hebraiſmus.

6 Ipſe autem Iuchannan indutus erat veſtimento pili camelorum, & cinctus erat zona pellicea in lumbis ſuis: & cibus eius erat locuſtæ & mellis ſylueſtris.

7 Et prædicabat, ac dicebat, [2] Ecce, poſt me venit qui validior eſt me, is cui non ſum dignus vt me incuruans ſoluam corrigias calceamentorum

2 Id eſt, Sequitur me. Hebraiſmus.

mentorum eius.

8 Ego baptizaui vos aqua, ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.

9 Et factũ est in diebus illis: venit Ieschua à Natserath Galilææ, & baptizatus est in Iurdanan à Iuchannan.

10 Et statim quum ascendisset ex aqua, vidit quòd diuisi sunt cæli, & Spiritum tanquam columbam, qui descendit super eum.

11 Et vox facta est de cælo, Tu es Filius meus dilectus, in te complacitum est mihi.

12 Et statim deduxit eum Spiritus in desertum.

13 Et fuit ibi in deserto diebus quadraginta, tentatus Satanah: erátque cum feris, & ministrabant ei Angeli.

14 Postquam autem traditus esset Iuchannan, venit Ieschua in Galilæam, & prædicabat Euangelium regni Dei,

15 Et dicebat, Impletum est tempus, & appropinquat regnum Dei. Conuertimini, & credite Euangelio.

16 Quumque ambularet circum vicina loca maris Galilææ, vidit Schemeun & Andream fratrem eius, qui iaciebant retia in mare, (erant enim piscatores)

17 Et dixit eis Ieschua, [3] Venite post me, & faciam vos piscatores filiorum hominum.

18 Et illico reliquerunt retia sua, & [4] iuerunt post eum.

19 Et quum progressus esset paululum, vidit Iaakub filium Zabedai & Iuchannan fratrẽ eius, ipsos quoque in nauigia, qui reficiebant retia sua.

20 Et vocauit eos: & illico reliquerunt Zabedai patrem suum, cum mercenariis, [5] & venerunt post eum.

21 Et, quum ingrederetur Cephar-Nachum, statim docebat in sabbathis in synagogis illorum.

22 Et mirabantur in doctrina eius. docebat enim eos tanquam potestatem habens, & non sicut Legisperiti eorum.

23 Et erat in synagoga eorum vir in quo erat spiritus immundus: & exclamauit,

24 Et dixit, Quid nobis & tibi Ieschua Nazareno? Venisti ad perdendum nos? Noui ego te qui sis: *nempe* sanctus ille Dei.

25 Et cohibuit eum Ieschua, & dixit, Occlude os tuum, & exi ab eo.

26 Et deiecit eum spiritus impurus, & clamauit voce alta, ac exiit ab eo.

27 Et admirati sunt omnes: & quærebant [6] vnus cum altero, & dicebant, Quid est hoc? Quæ est hæc doctrina noua, quòd per potestatem etiam spiritibus impuris præcipit, & obediunt ei?

28 Et statim egressa est fama eius in omnem locum Galilææ.

29 Et egressi sunt è synagoga, & venerunt in domum Schemeun & Andreæ, cum Iaakub & Iuchannan.

30 Et socrus Schemeun decumbebat in [7] ardore febris, & loquuti sunt ei de illa.

31 Et accedens apprehendit eam manu eius, & erexit eam: & statim reliquit eam [8] ardor febris, & ministrabat eis.

32 Vespere autem in occasu solis adduxerunt ad eum omnes illos qui malè afficiebantur, & dæmoniacos.

[3] *Id est, Sequimini me. Hebraismus.*

[4] *Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.*

[5] *Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.*

[6] *Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.*

[7] *Ad verb. In igne, id est, In ignita febre.*

[8] *Ad verb. Ignis.*

33 Et ciuitas vniuersa congregata erat ad ostium.

34 Et sanauit multos qui malè afficiebantur morbis diuersis, & dæmonia multa eiecit: & non sinebat ipsa dæmonia vt loquerentur eo quòd nouissent eum.

35 Et in aurora anteuertens surgere [9] valde manè, abiit in locum desertum, & orabat ibi.

36 Et quærebant eum Schemeun & qui cũ eo erant.

37 Quúmque inuenissent eum, dixerunt ei, Omnes homines quærunt te.

38 Dixit eis, Ite in oppida, & in vrbes propinquas: quia etiam illic prædicabo. ad hoc enim veni.

39 Et prædicabat in omnibus synagogis eorum In tota Galilæa, & eiiciebat dæmonia.

40 Et venit ad eum leprosus, & procidit ad pedes eius. & petebat ab eo, dixitque illi, Si tu vis, tu potes me mundare.

41 Ipse autem Ieschua ipsius misertus est, & extendens manum suam, tetigit eum, & dixit, Ego volo: esto mundus.

42 Et in illa hora abiit ab illo illius lepra, & mundatus est.

43 Et prohibuit ei, & subduxit eum:

44 Ac dixit ei, Vide [10] ne cuiquam *hoc* dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdotibus: & offer sacrificium pro purgatione tui, sicut præcepit Musche, in testimonium illorum.

45 Ille autem quum egressus esset, incipiebat prædicare multum: & diuulgauit sermonem illum, ita vt non posset Ieschua manifestè ingredi in ciuitatem. Sed foris erat in loco deserto, & veniebant ad eum ex omni loco.

[10] *Ad verb. Ne homini hoc dicas. Hebraismus.*

CAP. II.

1 ET ingressus est rursus Ieschua Kephar-Nachum post *aliquot* dies: & quum audiuissent quod domi esset,

2 Congregati sunt multi, adeò vt nõ posset capere eos [1] ne *locus* quidem ante portam: & loquebatur cum eis sermonem.

3 Et venerunt ad eum, & adduxerunt ad eum paralyticum [2] latum inter quatuor.

4 Et quia non potuerunt accedere ad eum propter turbam, ascenderunt ad tectum, & abstulerunt operimentum loci vbi erat Ieschua & dimiserũt lectum in quo iacebat paralyticus.

5 Quum vidisset autem Ieschua fidem eorum, ait paralytico illi, Fili mi, remissa sunt tibi peccata tua.

6 Erant autem ibi *quidam* ex Legisperitis & Pharisæis qui sedebant & ratiocinabantur in corde suo,

7 Quidnam iste loquitur blasphemiam? Quisnam potest remittere peccata, nisi vnus Deus?

8 Ieschua autem cognouit spiritu suo quid illi ratiocinarentur apud seipsos, & dixit eis, Quid vos ratiocinamini hæc in corde vestro?

9 Quódnam facilius est dicere paralytico? Remittuntur tibi peccata, tua an dicere, Surge, accipe grabattum tuum, & ambula?

10 Vt sciatis autem quòd potens est Filius hominis in terra remittere peccata,) ait paralytico)

11 Tibi dico ego, Surge, accipe lectum tuum, & abi in domum tuam.

[1] *Id est, Ne vestibulum quidem domus.*

[2] *Id est, Qui à quatuor ferebatur.*

12 Et surrexit eadem hora, & accepit lectũ suum, & egressus est in conspectu omnium eorum: adeo vt mirarentur omnes & laudarent Deum, dicentes, Nũquam vidimus huiusmodi.

13 Et egressus est rursus ad mare, & tota illa turba veniebant ad eum, & docebat eos.

14 Et quum transiret, vidit Leui filium Calephai, qui sedebat [3] ad teloniũ, dixitq; ei, [4] Veni post me. Et surgẽs [5] profectus est post eum.

15 Et factum est vt quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores accumberent cum Ieschua & cum discipulis eius. Erant enim multi qui [7] venerant post eum.

16 Et Legisperiti ac Pharisæi, quum viderent eum quòd comederet cum publicanis & cum peccatoribus, dixerunt discipulis eius, Quid ille cum publicanis & peccatoribus comedit & bibit?

17 Quum audiuisset autem Ieschua dixit eis, Non opus habent sani medico, sed isti qui [7] pessimè affecti sunt. Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores.

18 Discipuli autem Iuchannan & Pharisæorum ieiunabant, & venerunt ac dixerunt ei, Quare discipuli Iuchannan & Pharisæorũ ieiunãt, discipuli verò tui [8] quos habes, nõ ieiunãt.

19 Ait illis Ieschua, Nunquid possunt [9] filii thalami, dum sponsus cum eis est, ieiunare? Nequaquam.

20 Venient autem dies quum postquam ablatus fuerit sponsus ab eis, tunc ieiunabunt in illo die.

21 Nemo immittit assumentũ panni noui, & insuit in vestimentum vetus, ne plenitudo illa eius de veteri detrahat, & fiat scissura maior.

22 Neque quisquam immittit vinum nouũ in vtres veteres: ne vinum disrumpat vtres, & vtres pereant, ac vinum effundatur, sed immittunt vinum nouum in vtres nouos.

23 Et factum est vt quum ambularet Ieschua in sabbatho [10] in loco seminum, discipuli eius ibant, & vellebant spicas.

24 Et dixerunt ei Pharisæi, Vide quid faciunt in sabbatho, aliquid quod non liceat.

25 Dixit eis Ieschua, Nunquámne legistis quid fecerit Dauid quum in necessitate esset, & esuriret ipse & qui cum eo erant?

26 Quomodo ingressus est in domum Dei, quum Abiathar esset princeps sacerdotum, & panem mensæ Domini comedit ipse, quem nõ licebat comedere nisi sacerdotibus, & dedit etiam iis qui secum erant?

27 Et dixit eis, Sabbathum [11] propter filium hominis creatum est, non autem filius hominis propter sabbathum.

28 Igitur dominus est, vel etiam sabbathi filius hominis.

3 Ad verb. In loco vectigalis.
4 Id est, Sequere me.
5 Id est, Sequutus est eũ.
6 Id est, Sequuti erant.
7 Ad verb. Malè malè. Vocis ingeminatio valet ad auxesin.
8 Ad verbũ. Qui tibi sunt.
9 Vide in Matth. cap. 9.15.
10 Id est, In agro sato.
11 Sanctorum quoq; Hebræorum sententia hac in parte Christi doctrinæ consentit. Nam licet externam sabbathi obseruationem superstitiosè exigant, vbi tamen periculũ mortis interuenit, etiamsi non sit vsque adeo euidens, sabbathum violari posse aiunt: & eum maiori laude dignum putant qui alios in eo violando anteuerterit. Hæc passim in Talmud leguntur tractatu De sabbatho: & aliqua repetuntur ea de re quoq; in tractatu De circuncisione, vbi hæc verba sæpe repetuntur videlicet ככנת נפשות דוחה את השבת & פקית נפש דוחה את השבת *Id est, Periculum animarum pellit sabbathum &, Periculum animæ [id est vitæ] pellit sabbathum. Idem pluribus verbis affirmat etiam Maimoni, post Talmudicos, summæ autoritatis scriptor apud Hebræos, in tractatu De sabbatho, præsertim cap. 1. & 2. & tractatu De circuncisione, cap. 1. Ac plurima subiungit diuersa exempla ad hanc doctrinam illustrandam.*

CAP. III.

1 ET ingressus est rursus Ieschua in synagogam: & erat illic vir quidam cuius manus arida erat.

2 Et obseruabant eum vt si sanaret eum in sabbatho, accusarent eum.

3 Et dixit illi viro cuius manus erat arida, Surge in medium.

4 Dixit autem illis, Licet in sabbatho facere quod bonum est, an quod malum est? Animam [1] seruare an perdere? Ipsi autem silebant.

5 Et intuitus est eos cum ira quum doleret ei propter duritiem cordis eorum, & dixit illi viro, Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius.

6 Et egressi sunt Pharisæi ea ipsa hora cũ domesticis Hiraudis, & consilium ceperunt cõtra eum quomodo perderent eum.

7 Et Ieschua cum discipulis suis profectus est ad mare. Et populus multus ex Galilæa premebat eum, & ex Iudæa,

8 Et ex Vrischelem, & ex Edom, & [2] ex altera ripa Iurdanam, & è Tzur, & è Tzaidan turbæ multæ quæ audierant quicquid fecisset, venerunt ad eum.

9 Et dixit discipulis suis vt admouerent ad se nauigium, propter turbas, ne se opprimerẽt.

10 Multos enim sanauerat, ita vt irruerent in eum quò tangerent eum.

11 Et ij quibus erant [3] plagæ spirituum immundorum, ex quo vidissent eum, procidebãt, & clamabant, ac dicebant, Tu es Filius Dei.

12 Et multum cohibebat eos ne se manifestum facerent.

13 Et ascendit in montem, & aduocauit eos quos voluit: & venerunt ad eum.

14 Et elegit duodecim ut essent secum, & vt mitteret eos vt prædicarent.

15 Atque vt essent potestatem habentes vt sanarent morbo affectos, & eiicerent dæmonia.

16 Et indidit Schemeun nomen Kipha:

17 Et Iaakub filio Zebedai, & Iuchannan fratri Iaakub indidit nomen Benai-Regeschi, quod est filij fragoris.

18 Andream quoque *elegit*, & Philippum & Bar-Thulemai, & Mattai, & Thauma, & Iaakub filiũ Chalephai, & Taddi, & Schemeun Zelotẽ.

19 Et Ihuda [4] Secharíutha, illum qui prodidit eum. & venerunt in domum.

20 Et congregatæ sunt turbæ rursum adeo vt non possent [5] panem comedere.

21 Et audierunt [6] propinqui eius, & egressi sunt ad apprehendendum eum. Dicebant enim [7] quòd à sese discessisset.

22 Et Legisperiti illi qui ex Vrischelem descenderant, dicebant, [8] Baal-Zebub est in eo, & per principem dæmoniorum eiicit dæmonia.

23 Et vocauit eos Ieschua, & per parabolas dixit eis, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere?

24 Si enim regnum contra seipsum diuidatur, non potest stare regnum illud:

25 Et, si domus contra seipsam diuidatur, non potest domus illa stare.

26 Et, si id est quòd Satanas surgit contra seipsum & diuisus est, non potest stare, sed diuisus est.

27 Nemo potest intrare in domũ potentis & diripere [9] vasa eius, nisi prius potentem ipsum vinciat: & tunc domum eius diripiet.

28 Ammin dico ego vobis quòd omnia peccata & blasphemiæ quibus blasphemabunt filij hominum, remittentur eis:

1 Ad verb. Viuificare.
2 Ad verb. Et ex transitu Iordanis Hebraismus.
3 Id est, Qui correpti erant spiritibus immundis.
4 De hoc cognomine annotatum est Matth. 10.4.
5 Id est, Cibum. Hebraismus.
6 Id est, Sanguine ei coniuncti.
7 Ad verb. Egressus esset extra se, Insaniret, & apud se non esset.
8 Vide de Baal zebub Matth. 10.25.
9 Id est, Arma & vtensilia domus.

29 Qui

29 Qui autem blasphemauerit contra Spiritum sanctum, non est ei remissio in æternum, sed reus est iudicij quod est in æternum.

30 Eo quòd dicerent quòd Spiritus impurus esset in eo.

31 Et venerunt mater eius & fratres eius, stantes foris: & miserunt vt vocarent eum ad se.

32 Sedebat autem circa eum turba, & dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Et respondit & dixit eis, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

34 Et intuitus est eos qui sedebant iuxta se, & ait, Ecce mater mea, & ecce fratres mei.

35 Qui enim fecerit voluntatem Dei, ipse est frater meus, & soror mea, & mater mea.

CAP. IIII.

1 RVrsus autem [1] inceperat docere iuxta maris littus, & congregatæ sunt ad eum turbæ multæ: adeò vt conscendens sederet in nauigio in mari: & vniuersa turba stabat in terra iuxta maris littus.

2 Et docebat eos per parabolas multùm: dicebátque in doctrina sua,

3 Audite, Ecce egressus est seminator ad seminandum:

4 Et, quum seminaret, [2] fuit quod caderet iuxta viam, & venit auis, & comedit ipsum.

5 Aliud autem cecidit super petram, ita vt non esset terra multa: & statim [3] exortum est, quòd non esset profunditas terræ.

6 Quum autem oriretur sol, exustum est, & propterea quòd non esset ei radix, exaruit.

7 Et aliud cecidit [4] *in* locum spinarum: & ascenderũt spinæ, ac suffocauerunt illud, & fructum non edidit.

8 Aliud autem cecidit super terram bonã & ascendit, & creuit, & edidit fructus [5] aliquod triginta, & aliquod sexaginta, & aliquod centũ.

9 Et dicebat, Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

10 Quum essent autem ipsi soli, interrogauerunt eum ij qui cum eo erant, cum suis duodecim, de parabola ista.

11 Et dixit eis Ieschua, Vobis datũ est nosse secretum regni Dei, extraneis verò omnia in parabolis fiunt:

12 Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: ne conuertantur, & remittantur peccata eis.

13 Et dixit eis, Ignoratis vos parabolam hanc? Et quomodo parabolas omnes cognoscetis?

14 Seminator qui seminauit, sermonem seminauit.

15 Ii autem qui sunt iuxta viam, illi sunt in quibus seminatus est sermo, & ex quo audiuerunt, illico venit Satanas, & aufert sermonem qui seminatus est in corde eorum.

16 Et ii qui super petram seminati sunt, illi sunt qui ex quo audiuerunt sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum.

17 Et non est eis radix in seipsis, sed [6] temporarij sunt, & ex quo facta est tribulatio aut persequutio propter sermonem, statim offenduntur.

18 Ii autem qui inter spinas seminantur, illi sunt ij qui audiuerunt sermonem:

1 Ad verb. Incipiebat docens. Hebr.

2 Id est, Quoddam.

3 Vox Syriaca est ברץ, quam puto respondere Chaldaicæ בלט (id est, Creuit, eminuit, ortus est) permutatione literæ ט in ץ.

4 Præpositionem hanc quæ litera ב notatur, omittere sæpe solent Hebræi, Chaldæi, Syri, præsertim autem quum dictio cui præfigenda esset incipiat à ב ne concursu literarum κακοφωνία nascatur.

5 Ad verb. Est quod triginta, & est quod centum.

6 Ad verb. Temporis. Hebraismus quo substantiuum relatum in adiectiui locum succedit.

19 Et curæ seculi huius, & seductio diuitiarum, & reliquiæ cupiditatum aliarum ingredientes suffocant ipsum sermonem, & infructuosus fit.

20 Et ij qui in terra bona seminati sunt, illi sunt qui audiunt sermonem, & accipiunt, & edunt fructus [7] cum triginta, & cum sexaginta, & cum centum.

21 Et dixit eis, [8] Num venit lucerna vt subter modium ponatur, aut subter lectum? Nónne fit vt super candelabrum ponatur?

22 Non enim est quicquam quod occultum sit, quod non sit reuelandum: neque fit *quicquã* in abscondito, & non reueletur.

23 Si cui sunt aures quibus audiat, audiat.

24 Et dixit eis, Videte quid audiatis. In ea mensura qua vos metimini, remetietur vobis, & adiicietur vobis ipsis qui auditis.

25 Ei enim cui est, eidem dabitur: & ei cui non est, etiam id quod est sibi, auferetur ab eo.

26 Et dicebat, Ita est regnum Dei vt [9] homo qui iaciat semen in terram:

27 [10] Et dormiat, [11] & surgat nocte & die, & semen crescet & longum fiet, quum ipse nesciat.

28 Terra enim producit ei fructum, & primùm fit herba, [12] & deinde spica, postremò autem triticum impletur in spica.

29 Postquam autem impinguatus fuerit fructus, [13] statim venit falx, quia adest messis.

30 Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? Et quánam comparatione comparabimus illud?

31 Velut granum est [14] sinapi, quod quum seminatum est in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt super terram:

32 Et, ex quo seminatum est, assurgit & fit maius omnibus oleribus: & facit ramos magnos, ita vt possit in vmbra eius habitare auis.

33 Parabolis [15] quæ sunt sicut hæ, loquebatur cum eis Ieschua, parabolis *inquam* prout poterant audire.

34 Et absque parabolis non loquebatur cũ eis: discipulis verò suis, inter se & illos, interpretabatur omnia.

35 Et ait eis in illo die vespere, Transeamus [16] in littus oppositum.

36 Et dimiserunt turbas, & deduxerunt eum quum in nauigio esset, & nauigia alia erant cũ eis.

37 Et factus est turbo magnus, & ventus ac fluctus irruebant in nauigium, [17] & proximum erat vt impleretur.

38 Ipse autem Ieschua super ceruical dormiebat [18] in posteriore parte nauigij: & venientes excitauerunt eum, & dixerunt ei, Domine noster, non est cura tibi quòd perimus?

39 Et surrexit, & repressit ventum, & ait mari, Desine, obmutesce tu. Et desijt ventus, & facta est tranquillitas magna.

40 Et dixit eis, Quare timidi fuistis? & quare non est in vobis fides?

41 Et timuerunt timore magno: ac dicebant [19] alius ad alium, Quisnam iste est, cui vẽti & mare auscultant?

7 Id est, Trigecuplum, sexagecuplum.

8 Hebraica phrasis & Syriaca, pro Nũ solet poni lucerna &c. quæ in Græco textu seruatur.

9 Ad verb. Vir. Hebraismus.

10 Et pro Quod, ex vsu etiam Hebræorum.

11 Hæc & sequentia verba, futura sunt in Syro textu: quia futuro tempore consuetudo exprimitur apud eos, vt etiam apud Hebræos: nos autem in versione, Latinorũ morem sequuti sumus, qui id faciunt per præsens.

12 Ad verb. Post illud.

13 Subaudi, à messore immissa. Hebraismus.

14 Vide de sinapi annotata in Matt. cap. 13.32.

15 Id est, His similibus. Hebraicè באלה

16 Ad verb. In transitum illum, quasi digito ostendat aduersum maris eius littus. Hebraismus.

17 Id est, Parum aberat quin impleretur.

18 Id est, In puppi.

19 Ad verb. Vnus vni. Hebraismus.

CAP. V.

1 ET venerunt [1] in oppositum littus maris in locum Gadaræorum.

1 Ad verb. In transitum. Hebraismus.

2 Et quum egressus esset è nauigio, occurrit ei è loco sepulchrorum vir in quo erat spiritus impurus.

3 Et habitabat *in* loco sepulchrorum, & catenis nemo poterat vincire eum.

4 Quia [2] quoties compedibus & catenis vinciebatur, catenas frangebat & compedes rumpebat, & nemo poterat domare eum.

2 Ad verb. Omni quando subaudi, tempore.

5 Et omni tempore, nocte & die in loco sepulchrorum & in montibus erat, & vociferabatur, & collidebat seipsum in lapides.

6 Quum vidisset autem Ieschua eminus, currens adorauit eum:

7 Et exclamauit voce elata, ac dixit, Quid mihi & tibi Ieschua Fili Dei excelsi? Adiuro ego te per Deum vt non torqueas me.

8 (Dicebat enim ei, Exi à filio hominis spiritus impure)

9 Et interrogauit eum, [3] Quomodo est nomen tuum? Dixit ei, Legio est nomen nostrũ, eo quòd multi sumus.

3 Id est, Quódnam est tibi nomen? quomodo vocaris?

10 Et petebat ab eo valde ne emitteret se extra illum locum.

11 Erat autem illic ad montem grex magnus porcorum qui pascebat.

12 Et petebant ab eo dæmones illi, & dicebant, Mitte nos in hos porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permisit eis, & egressi sunt spiritus illi impuri, & introiuerunt in porcos. Et cucurrit grex ille in rupem, & corruit in mare, & suffocati sunt *porci* in aquis.

14 Et, qui pascebant eos, fugerunt, & renũtiauerunt in ciuitatem, & etiam [4] in agros. Et egressi sunt ad videndum id quod factũ fuerat.

4 Vel, In pagos.

15 Veneruntque ad Ieschua, & viderunt illum [5] cuius fuerãt dæmonia, vestitum & modestum, & sedentem, illum *inquam* in quo fuerat legio, & timuerunt.

5 Id est, Qui obsessus fuerat à dæmonibus.

16 Et narrauerunt eis ii qui viderant, quomodo factum esset ei cuius erant dæmonia, & etiam de illis porcis.

17 Et cœperunt petere ab eo vt abiret à limitibus ipsorum.

18 Et quum ascendisset in nauigium, petebat ab eo is cuius fuerant dæmonia, vt cum ipso esset.

19 Et non permisit ei, sed dixit ei, Abi in domum tuam ad viros tuos, & renuntia eis id quod fecit tibi Dominus, & quod misertus est tui.

20 Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli id quod fecisset sibi Deus. Et omnes mirabantur.

21 Quúmque transiuisset Ieschua nauigio in ipsum [6] littus oppositum, congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, quum esset iuxta mare.

6 Ad verb. Transitum. Heb. antè notatur.

22 Et venit quidam cuius nomen *erat* Iuarasch, ex principibus synagogæ: quúmque vidisset eum, procidit ad pedes eius:

23 Et petebat ab eo valde, & dicebat, Filia mea malè affecta est. veni, pone manum tuam super eam, & sanabitur: ac viuet.

24 Et abiit cum eo Ieschua. Et adhærebat ei turba multa, premebántque eum.

25 (Mulier autem quædam, quæ fuerat in fluxu sanguinis annis duodecim:

26 Quæ multùm perpessa fuerat à medicis multis, & insumpserat quicquid erat sibi, & nihil fuerat adiuta, sed etiam magis affligebatur:

27 Quum audisset de Ieschua, venit in densitate turbæ à tergo eius, & tetigit vestimentũ eius.

28 Dicebat enim, Si modò vestimentum eius tangam, [7] salua sum.

7 Ad verb. Viua sum. Hebraismus.

29 Et ilico aruit fons sanguinis eius, & sensit in corpore suo quòd sanata esset à flagello suo.

30 Ieschua autem statim cognouit in seipso quòd à se vis exiuisset: & conuersus est ad turbam, & ait, Quis tetigit vestimenta mea?

31 Dicunt ei discipuli eius, Vides turbas quæ opprimunt te, & dicis, Quis tetigit me?

32 Et circunspiciebat vt videret quisnam hoc fecisset.

33 Mulier autem ipsa timens & tremens, quæ sciebat id quod factum esset sibi, veniens procidit ante faciem eius, & dixit ei omnem veritatem.

34 Ille autem dixit ei, Filia mea, fides tua [8] seruauit te. Abi in pace, & esto sanata à flagello tuo.

8 Ad verb. Viuificauit te. Heb.

35 Et, adhuc eo loquente, venerunt ex domesticis principis synagogæ & dixerunt, Filia tua mortua est: ad quid igitur fatigas magistrum?

36 Ieschua autem audiuit sermonem quem dixerunt: & dixit illi principi synagogæ, Ne metuas: solummodo crede.

37 Neque permisit cuiquam vt abiret secum, nisi Schemeun Cipha, & Iaakub, ac Iuchannan, fratri Iaakub.

38 Et venerunt in domum illius principis synagogæ, & vidit quòd tumultuarentur, & flerent, & eiularent.

39 Ingressúsque est, & dixit eis, Cur tumultuamini & fletis? puella non est mortua, sed dormit.

40 Et deridebant eum. Ipse autem Ieschua exire fecit omnes eos, & accepit patrem puellæ & matrem eius & eos qui secum erant, & intrauit illuc vbi iacebat puella.

41 Et apprehendit manum puellæ, & dixit ei, Puella surge.

42 Et in illa hora surrexit puella, & ambulabat. Erat enim [9] filia annorum duodecim, & admirabantur admiratione magna.

9 Id est, Nata duodecim annos. Hebraismus.

43 Et præcepit eis multum nequis cognosceret illud, dixitque vt darent ei ad comedendum.

CAP. VI.

1 Et egressus est illinc Ieschua, ac venit in ciuitatem suam: & adhærebant ei discipuli eius.

2 Quúmque esset sabbathum, cœpit docere in synagoga: & multi qui audierunt, mirati sunt, & dicebant, Vnde huic ista? Et quæ est sapientia quæ data est ei, vt virtutes huiusmodi per manus eius fiant?

3 Nonne erat iste faber, filius Mariam, & frater Iaakub, & Iusi, & Ihuda, & Schemeun? Et nónne sorores eius hic sunt apud nos? Et offendebantur in ipso.

4 Dixitque eis Ieschua, Non est propheta [1] qui sit paruus, nisi in regione sua & loco fratrum suorum, & in domo sua.

1 Id est, Qui parui fiat & despectui habeatur.

5 Neque poterat facere illic ne vnam quidem virtutem, nisi quòd ægrotis paucis imposuit

posuit manum suam, & sanauit *eos*.

6 Et mirabatur ob defectum fidei eorum. Et circuibat [2] per agros docens.

7 Et vocauit suos duodecim, cœpitq; mittere eos [3] duos duos: & dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros, vt eiicerent eos.

8 Et præcepit eis vt non acciperent quicquam ad iter, nisi virgam tantùm: non viatorium saccum, neque panem, neque æs in crumenis suis.

9 Sed calcearent soleas, neque induerent duas tunicas.

10 Et dixit eis, In quam domum ingressi fueritis, illic estote vsquedum exiueritis illinc.

11 Et quicunque non receperint vos, & non audierint vos, quum egrediemini inde, excutite puluerem qui est sub pedibus vestris in testimonium illorum. Et ammin dico vobis quòd erit tolerabilius Sedum & Amurra in die iudicij quàm vrbi illi.

12 Et egressi sunt, & prædicauerunt vt conuerterentur.

13 Et dæmonia multa eiiciebant: ac vngebant oleo ægrotos multos, & sanabant.

14 Et audiuit Hiraudis rex de Ieschua (innotuerat enim ei nomen eius) & dicebat, Iuchannan Baptista surrexit [4] à mortuis: propter hoc virtutes fiunt [5] per eum.

15 Alii dicebant, Iliah est: & alii, Propheta est sicut vnus ex prophetis.

16 Quúmque audiuisset Hiraudis, dicit, Iuchannan est, cuius ego amputaui caput: ipse surrexit [6] à mortuis.

17 Ipse enim Hiraudis miserat *ac* apprehẽderat Iuchannan, ac coniecerat in locum vinctorum, propter Hiraudiah vxorem fratris sui Philippi quam acceperat.

18 Et dicebat enim Iuchãnan Hiraudi, Non licet tibi vt accipias vxorem fratris tui.

19 Ipsa autẽ Hiraudiah [7] impugnabat eum, & volebat interficere eum: nec poterat.

20 Hiraudis enim metuebat à Iuchannan, eo quòd sciebat quòd vir esset iustus & sanctus & obseruabat eum, & [8] multa audiebat ab eo, & faciebat, & libenter audiebat eum.

21 Et factum est certo quodam die, quum Hiraudis [9] in domo natiuitatis suæ cœnam fecisset proceribus suis & chiliarchis, & primoribus Galilææ.

22 Et ingressa esset filia Hiraudiah saltaret placerétque ipsi Hiraudi & iis qui discumbebant cum eo: & dixit rex puellæ, Pete à me id quod volueris, & dabo tibi.

23 Et iurauit ei, Quicquid petieris à me, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

24 Tunc egressa est, & dixit matri suæ, Quid petam ab eo? Dixit ei, Caput Iuchannan Baptistæ.

25 Et illico ingressa est cum solicitudine ad regem, & dixit ei, Volo hac hora vt des mihi in patina caput Iuchannan Baptistæ.

26 Et tristitia fuit multa regi: propter autem iuramentum & propter accumbentes noluit fiaudare eam.

27 Sed illico misit rex spiculatorem, & præcepit vt adferret caput Iuchannan. Et abiit, & amputauit caput Iuchannan in loco vinctorum.

28 Et adduxit in patina, ac dedit puellæ: & ipsa puella dedit matri suæ.

29 Et audiuerunt discipuli eius, & veniẽtes acceperunt cadauer eius, & posuerunt in loco sepulchri.

30 Et cõgregati sunt Apostoli ad Ieschua, & retulerunt ei quicquid fecissent, & quicquid docuissent.

31 Et ait eis, Venite, abeamus in desertum seorsim, & quiescite paululum. Erãt enim multi qui abibant & veniebant: nec erat eis opportunitas ne ad comedendum quidem.

32 Et abierunt in locum desertum nauigio seorsim.

33 Et viderunt eos multi abeuntes, & agnouerunt eos, & in arida occurrerunt ex omnibus ciuitatibus, & anteuerterunt eum illuc.

34 Et egressus est Ieschua vidit turbas multas, & misertus est super eis, quòd similes essent ouibus quibus non est pastor. Et incipiebat docere eos multa.

35 [10] Quúmque esset tempus multum, accesserunt ad eum discipuli eius, & dixerunt ei, Hic locus desertus est, & tempus multum est *progressum*.

36 Dimitte eos vt abeant in agros qui circumiacent eis, & in pagos, & emant sibi panem. Non enim est eis aliquid ad comedendum.

37 Ille autem dixit eis, Date ipsos vos ad edendum. Dicunt ei, Ibimus ememus ducentorum denariorum panem, & dabimus eius *vt* edant?

38 Ille autem dixit eis, Abite, videte quot panes sunt vobis hic. Et quum vidissent, dicunt ei, Quinque panes, & duo pisces *sunt nobis*.

39 Et præcepit eis vt discumbere facerent vnumquenq;, discumbentes discumbentes super herbam.

40 Et discubuerunt [11] *per* discubitus discubitus, qui *erant* centeni centeni, & quinquageni quinquageni.

41 Et accepit quinque illos panes, & duos pisces, & suspexit in cælum, & benedixit ac fregit panem: deditque discipulis suis vt apponerent illis. Illos quoque duos pisces partiti sunt illis omnibus.

42 Et comederunt omnes, & saturati sunt.

43 Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus.

44 Erant autem qui comederant panem, quinque millia virorum.

45 Et statim coegit discipulos suos vt ascẽderent in nauigium, & abirent ante se [12] in aduersum littus Beth-Tzaida, dum dimitteret ille turbas.

46 Et quum dimisisset eas, abiit in montem ad orandum.

47 Quum autem esset vespera, nauigium erat in medio mari, & ipse solus super terram.

48 Et vidit eos quòd seipsos [13] vexarent remigantes: (ventus enim eis contrarius erat) & in custodia quarta noctis venit ad eos Ieschua ambulans super aquas, & volebat præterire eos.

49 Illi autem viderunt eum quòd ambularet super aquas, & putauerunt [14] quod visio esset falsa, & clamauerunt.

50 Omnes enim viderunt eũ, & timuerunt. Et eadem hora loquutus est cum eis, & dixit eis, [15] Bono animo estote: ego sum: ne timeatis.

---

2 Vel, per pagos.

3 Id est, Binos, Gallicè deux à deux. *Hebraismus.*

4 תרמלא *propriè significat saccũ quo vtuntur qui iter faciũt ad imponendum cibum necessariũ ad iter, vt apparet in paraphrasi Chald. in Ruth, cap. 2. 17.*

5 Ad verb. Ab inter mortuis: cui respõdet Gallica phrasis. D'entre les morts: *vt antè obseruatum.*

6 Ad verb. Ad inter mortuos, vt paulo antè.

7 Subaudi Verbũ: hoc est, Acriter minitabatur ei. Hoc enim sensu idẽ verbum sæpe legitur, Act. 4. & epist. pet. ca. 2.

8 Id est, Eius hortatu & cõsilio multa faciebat.

9 Id est, In domo vbi celebrat epulum natalitiorum suorum.

10 Id est, Eius sermones protracti fuissent in multũ tempus & serum esset.

11 Id est, Diuersos ordines. quò inter ordinũ aliquod esset inter discumbentũ series, ad apponendos & colligẽdos panes.

12 Ad verbũ, In transitum. Hebraismus antè notatus.

13 Vox Syriaca est רדין, *qua propriè significat arãtes: sed per metaphoram ab agricolis ad nautas transfertur, vt etiã apud Latinos poetas, qui dicunt Sulcare æquor.*

14 Spectari periphrasis est & inanis visionis.

15 Id est, Cordati estote.

51 Et ascendit ad eos in nauigium, & desiit ventus: & valde admirabantur, & stupescebant apud seipsos.

52 Non enim intellexerunt de pane illo, propterea quòd cor eorum [16] crassum erat.

53 Et quum transiuissent [17] oppositum littus, venerunt in terram [18] Genesar.

54 Et quum egressi essent è nauigio, eadem hora conspicati sunt eum homines eius loci.

55 Et cucurrerunt per totam illam regionem, & cœperunt adducere eos [19] qui pessimè affecti erant, ferentes eos in grabatis eò vbi audiebant quòd ille esset.

56 Et quocunque introiuisset in pagos & in ciuitates, in foris ponebant infirmos, & petebant ab eo vt saltem fimbriam vestimenti eius tangerent. Et omnes qui tangebant eum, sanabantur.

16 Id est, Stupidum.
17 Ad verbum, Transitum Heb.
18 De Genesar vide Matth. 14.34
19 Ad verb. Malè malè. Vox geminata loco superlatiui, vt antè notatum.

CAP. VII.

1 ET congregati sunt ad eum Pharisæi & Legisperiti, qui venerant ex Vrischelem.

2 Et viderunt quosdam ex discipulis eius qui comedebant panem non lauantes manus suas, & conquesti sunt.

3 (Omnes enim Iudæi & Pharisæi, nisi diligenter lauerint manus suas, non edunt,[1] quia retinent traditiones seniorum.

4 Et è foro *venientes* nisi abluant se, non edunt. Et multa alia sunt quæ acceperunt vt obseruent, *nempe* lotiones poculorum, & lagenarum, & vasorum æris, & lectorum)

5 Et interrogauerunt eum Legisperiti & Pharisæi, Quare discipuli tui [2] non ambulant secundum traditiones seniorum, sed quum non lauent manus suas, comedunt [3] panem?

6 Ille autem dixit eis, Bene de vobis vaticinatus est Isaiah propheta, [4] hypocritæ, sicut scriptum est, Populus iste labiis suis honorat me, cor autem eorum valde remotum est à me.

7 Et frustra reuerentiam exhibent mihi, docentes doctrinas mandatorum filiorum hominis.

8 Dereliquistis enim mandata Dei, & retinetis traditiones filiorum hominis, *nempe* lotiones poculorum & lagenarum, & multa quæ his similia sunt.

9 Dixit *etiam* eis, Egregie reiicitis mandata Dei, vt stabiliatis traditiones vestras.

10 Musche enim dixit, Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &, Qui maledicit patrem aut matrem, [5] morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri suo aut matri suæ, [6] Oblatione mea quæ est à me iuuaberis.

12 Et non sinitis eum vt faciat aliquid patri suo aut matri suæ.

13 Et reiicitis sermonem Dei propter traditionem quam tradidistis: & similia his multa facitis.

14 Et vocauit Ieschua turbam vniuersam, & ait eis, Audite me vos omnes, & intelligite.

15 Non est quicquam quod extra filium hominis est, & ingreditur in eum, quod possit polluere eum: sed id quod egreditur ab eo, id est quod polluit filium hominis.

1 Videntur hinc etiam nomen obtinuisse פרושים, id est Pharisæorum, à פרש, quod est Explicauit, Exposuit: quod, non vt Tsadulzai τῷ ῥητῷ insisterẽt, sed quæ in cõmentariis doctores tradidissent, amplecterentur.
2 Id est, Non viuunt. Hebraismus admodum frequens.
3 Id est, Cibum.
4 Ad verb. Assumentes vultum, vt sæpe notatum est.
5 Id est, Omnino moriatur. Hebr.
6 Oratio est cõcisa: & supplenda aliqua sunt, hoc modo videlicet, Persuadetis filiis quòd satisfaciant parẽtibus, si quid ex suis facultatibus Deo spõte offerant, eo quòd oblatione illa fauorẽ Dei concilẽt parẽtibus: præposita vestra doctrina filios auertitis à pietate erga parentes.

16 Is cui sunt aures vt audiat, audiat.

17 Quum autem introisset Ieschua in domum à turba, interrogauerunt eum discipuli eius de parabola ista.

18 Dixit eis, Sic etiam vos hebetes estis? Ignoratis vos quòd quicquid extrinsecus ingreditur in filium hominis, non potest polluere eum?

19 Quia in cor eius non introiit, sed in ventrem eius: & eiicitur in secessum, qui purgat omnem escam.

20 Id autem quod egreditur à filio hominis, illud polluit filium hominis.

21 E medio enim, *hoc est* è corde filiorum hominis, exeũt cogitationes malæ, adulterium, scortatio, furtum, cædes,

22 Auaritia, malitia, fraus, [7] fœtor, oculus malus, maledicentia, superbia, amentia.

23 Hæc omnia mala ab interno exeunt, & polluunt filium hominis.

24 Inde surrexit Ieschua, & venit in confinium Tzur & Tzaidan, & ingressus est in domum quandam: nec volebat vt quisquam hoc sciret: & non potuit latere.

25 Illico enim audiuit mulier quædam de eo, cuius filiæ spiritus erat impurus, & veniens procidit ante pedes eius,

26 (Illa autẽ mulier profana erat ex Phœnice Syriæ) & petebat ab eo vt eiiceret dæmonium ex filia sua.

27 Et dixit ei Ieschua, Sine *vt* prius saturentur filii. Non enim bonum est vt accipiamus panem filiorum, proiiciamus canibus.

28 Ipsa autem respondit, & dixit ei, Etiam Domine mi, etiam canes sub mensa comedunt micas filiorum.

29 Et dixit ei Ieschua, Abi: propter istum sermonem exiit dæmon à filia tua.

30 Et abiit domum suam, & inuenit filiam suam iacentem in lecto: & exiuerat ab ea dæmonium eius.

31 Rursus egressus est Ieschua è confinio Tzur & Tzaidan, & venit ad mare Galilææ in confinium Decapolis.

32 Et adduxerunt ad eum surdum quendam balbutientem, & petebant ab eo vt poneret super eum manum.

33 Et extraxit eum à turba seorsim, & iniecit digitos suos in aures eius, & spuit, ac tetigit linguam eius.

34 Et suspexit in cælum, & ingemuit, dixitque ei, Adaperitor.

35 Et eadem hora adapertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquutus est planè.

36 Et admonuit eos vt hoc nemini dicerent: & quo ipse admonebat eos, illi magis prædicabant.

37 Et vehementer mirabantur, & dicebant, Omnia bene facit, surdos facit vt audiãt, & qui non loquuntur vt loquantur.

7 Ab effectu designat ebrietatẽ, quæ hominem fætidum reddit, Eodem sensu accipitur Pet. 4.3.

CAP. VIII.

1 IN illis autem diebus, quum turba multa esset, nec esset aliquid quod comederent, aduocauit discipulos suos, & dixit eis,

2 Miseret me turbæ huius, quia ecce tribus diebus manserunt apud me, nec est eis quod comedant.

3 Et

3 Et si [1] eueniat vt dimittam eos ieiunos in domos suas, lassi *fient* in via. Aliqui enim ex eis è longinquo venerunt.

4 Dicũt ei discipuli eius, Vndénam potest quis hic in solitudine saturare pane hos omnes?

5 Et interrogauit eos ipse, Quot panes sunt vobis? Dicunt ei, Septem.

6 Et præcepit turbis vt discumberent super terram: & accepit septem illos panes, & benedixit, & fregit, ac dedit discipulis vt apponerent: & apposuerunt turbis.

7 Et erant pisces pauci, & etiam super eis benedixit: & iussit vt apponerent eos.

8 Et comederunt, & saturati sunt, & sustulerunt reliquias fragmentorũ sportas septem.

9 Erant autem homines qui comederant, quasi quatuor millia.

10 Et dimisit eos, & ascendit statim in nauigium cum discipulis suis, & venit in locum Dalmanutha.

11 Et egressi sunt Pharisæi, & cœperunt disputare cum eo, & petebant ab eo signum è cælo, tentantes eum.

12 Et ingemuit spiritu suo, & dixit, Quid quærit signum generatio hæc? ammin dico vobis quòd non dabitur signum generationi huic.

13 Et reliquit eos: & ascendit in nauigium, & abierunt [2] in illud littus.

14 [3] Et obliti fuerant vt acciperent secum panem: & nisi vna placenta erat cum eis in nauigio.

15 Et præcepit eis, dixítque eis, Videte, cauete à fermento Pharisæorum & à fermento Hiraudis.

16 Et [4] disceptabant vnus cum altero, ac dicebant, Quia panis non est nobis.

17 Ieschua autem *id* cognouit, & dixit eis, Quid disceptatis vos quòd panis non sit vobis? [5] Non vsque nunc intelligitis vos, & non consideratis vos? Quousque cor durum erit vobis?

18 Et oculi sunt vobis, & non videtis? & aures sunt vobis, & non auditis? neque memores estis?

19 [6] Quum illos quinque panes frangerem quinque millibus, quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.

20 Dixit eis, Et quum septem quatuor millibus, quot sportas fragmentorum plenas sustulistis? Dicunt ei Septem.

21 Dixit eis, Quomodo [7] non vsque nunc consideratis?

22 Et venit Beth-Tsaida, & adduxerunt ad eum cæcum, petebántque ab eo vt eum tangeret.

23 Et apprehendit manum cæci, & eduxit eum extra pagum, & spuit in oculos eius, ac imposuit manum suam, & interrogauit eum quídnam videret.

24 Et aspexit, & ait, [8] Video filios hominis sicut arbores, qui ambulant.

25 Iterum posuit manum suam super oculos eius: & restitutus est, & videbat omnia dilucidè.

26 Et dimisit eum domum suam, & dixit, Neque in pagum istum ingredieris, neq; dices cuiquam in pago.

27 Et egressus est Ieschua & discipuli eius in pagos Cæsareæ Philippi: & interrogabat discipulos suos in via, ac dicebat eis, Quid dicũt homines de me quòd sim?

28 Illi autem dixerunt, Quòd *es* Iuchannan Baptista: & alii, quòd *es* Iliah: & alii, vnus ex Prophetis.

29 Dixit eis Ieschua, Vos autẽ quid dicitis de me quòd sim? Respondit Schemeun Cipha, & dixit ei, Tu es Christus filius Dei viuentis.

30 Et interdixit eis necui *hoc* dicerent de se.

31 Et incipiebat docere eos quòd futurum esset vt Filius hominis pateretur multùm, & vt reprobaretur à senioribus & à principibus sacerdotum & à Legisperitis, & occideretur, & tertio die resurgeret.

32 Et apertè eum sermonem loquebatur. Et accepit eum Cipha, & cœpit increpare eum.

33 Ille verò conuersus est, & intuitus est discipulos suos, ac reprehendit Schemeun, & ait, Abi post me Satana: quia non cogitas quod diuinum *est*, sed quod *est* filiorum hominis.

34 Et vocauit Ieschua turbas cum discipulis suis, & dixit eis, Qui vult [9] venire post me, abneget seipsum, & tollat crucẽ suam, & [10] veniat post me.

35 Quicunque enim voluerit [11] seruare animam suam, perdet eam: & quicunque perdiderit animam suam propter me & Euangelium meum, [12] seruabit eam.

36 Quo enim iuuatur filius hominis si mũdum vniuersum lucretur, & animæ suæ iacturã faciat.

37 Aut quam dabit filius hominis compensationem animæ suæ?

38 Quisquis enim erubuerit me, & sermones meos in generatione hac peccatrice & adultera, Filius quoque hominis erubescet eum quum venerit in gloriam patris sui cum Angelis eius sanctis.

CAP. IX.

1 ET dicebat eis, Ammin dico vobis quòd sunt quidam qui hic stant, qui non gustabunt mortem donec viderint regnum Dei venisse cum potestate.

2 Et post sex dies accepit Ieschua Ciphã & Iaakub & Iuchannan, & subduxit eos in montem excelsum seorsim, & transformatus est ante oculos eorum.

3 Et resplendebat vestimentum eius, candidúmque erat valde, sicut nix: sicut filii hominis candidum facere in terram non possunt.

4 Et conspecti sunt illis Musche & Iliah loquentes cum Ieschua.

5 Et dixit ei Cipha, Domine mi, bonum est nobis vt hic simus, & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Musche vnum, & Iliah vnum.

6 Non autem sciebat quid diceret: erant enim in pauore.

7 Et facta est nubes, & obumbrabat eos. & vox facta est è nube, quæ dixit, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repentè, quum aspicerent discipuli, neminem viderunt nisi Ieschua solum secum.

9 Et quum descenderent de monte, præcipiebat eis vt nemini dicerent id quod viderãt, nisi postquam resurrexisset Filius hominis [13] à mortuis.

10 Et continuerunt sermonem istum apud sese, & quærebãt quisnam esset hic sermo *nempe* postquam resurrexisset à [14] mortuis.

---

1 *Syrè Fiat. Vel, Fit.*

2 *Ad verbũ, Ad illũ transitum, Id est, Oppositũ littus illi vnde soluerant.*

3 *Syrè, Errauerãt. Sensus autẽ est, Per errorem obliuioni tradiderant. Idẽ verbũ legitur eodem sensu ad Hebr. 7.*

4 *Id est, Collatis cogitationibus disputabant.*

5 *Id est, Nõdũ, Hebraismus.*

6 *Aliter distinguitur in Græco.*

7 *Id est, Nõdũ, Hebraismus.*

8 *Video homines esse, quia ambulãt: & similes esse arboribus, quia erecta sunt statura.*

9 *Id est, Me sequi. Hebraismus: vt paulò pòst.*

10 *Id est, Sequatur.*

11 *Ad verbum, Viuificare.*

12 *Ad verbum, Viuificabit eum.*

13 *Ad verb. Ab inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts.*

14 *Ad verb. Ab inter mortuos, vt supra.*

11 Et interrogabant eum, & dicebant, Quid igitur dicunt Legisperiti quòd Iliah oportet vt veniat prius?

12 Dixit eis, Iliah venturus est prius vt omnia restituat: & sicut scriptum est de Filio hominis, *oportet* vt multùm patiatur & contemnatur.

13 Sed dico vobis quòd etiam Iliah venit, & fecerunt aduersus eum quicquid voluerunt, sicut scriptum est de eo.

14 Et quum venisset ad discipulos suos, vidit apud eos turbam multam, & Legisperitos disputantes cum eis.

15 Et eadem hora vniuersa turba viderunt eum, & stupuerunt, & accurrentes [15] salutauerunt eum.

15 Ad verb. Rogauerunt de pace eius. Hebraismus.

16 Et interrogauit Legisperitos, Quid altercamini cum eis?

17 Et respondit vnus è turba, & dixit, Magister, adduxi filium meum ad te, cui est spiritus qui non loquitur.

18 Et quum apprehendit eum, prosternit eum & lacerat, & stridet dentibus suis, & arescit. dixique discipulis tuis vt eiicerent illum, & non potuerunt.

19 Respondit Ieschua, & dixit ei, O generatio incredula: vsquequo ero vobiscum? & vsquequo tolerabo vos? Adducite illum ad me.

16 Ad verb. Quæ non est fidelis.

20 Et adduxerunt illum ad eum. Quúmque vidisset eum spiritus, eadem hora prostrauit eum, & cecidit super terram, & voluebat se, & lacerabat.

21 Et interrogauit Ieschua patrem eius, [17] quantum ei tempus esset ex quo sic maneret. Dixit ei, Ecce, ab infantia sua.

17 Id est, Quantum temporis elapsum esset ex quo cœpisset sic affligi.

22 Et temporibus multis abiicit eum in ignem & aquas, vt perdat eum: sed, quod possis, iuua me, & miserere mei.

23 Dixit ei Ieschua, Si potes tu credere, omnis res potest fieri ei qui credit.

24 Et eadem hora exclamauit pater pueri flens, & dixit, Ego credo: succurre defectui fidei meæ.

25 Quum vidisset autem Ieschua quòd accurreret populus qui congregaretur ad se, obiurgauit illum spiritū impurum, & dixit ei, Spiritus surde, qui non loqueris, ego præcipio tibi, egredere ab eo, & rursus ne ingrediaris in eum.

26 Et clamauit dæmoniū illud multum, & contriuit eum, & exiuit: factúsque est tanquam mortuus, adeo vt multi dicerent, Mortuus est.

27 Ipse verò Ieschua [18] apprehendit eum manu eius, & erexit eum.

18 Uno verbo exprimit, quod duobus Græcus contextus exponit. Nā אקים significat prius iacentem erigere & erectum stabilire.

28 Quum ingressus autē esset Ieschua domum, interrogauerunt eum discipuli eius seorsim, Quare nos non potuimus eiicere illum?

29 Et dixit eis, hoc genus vlla re exire non potest, nisi ieiunio & oratione.

30 Et quū egressus esset inde, trāsibant per Galilæā & nolebat vt quisquā hoc sciret de se.

31 Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus filiorum hominis, & interficient eum, & quum interfectus fuerit, die tertio resurget.

32 Illi autem nesciebant eum sermonem, & timebant vt interrogarent eum.

33 Et venerunt in Kephar-Nachum: & quū intrassent in domum, interrogabat eos, Quidnam disputabatis in via inter vos?

34 Ipsi verò silebant: contenderant enim in via [19] vnus cum altero, quis [20] maximus esset inter eos.

19 Ad verb. Unus cū uno.

20 Ad verb. Magnus. Positiuus pro superlatiuo ex Hebræorum idiotismo, Chaldæis quoque & Syris communi.

35 Et sedit Ieschua, vocauítque duodecim, & dixit eis, Is qui vult esse primus, vt sit postremus [21] cuiusque, & minister cuiusque.

21 Ad verb. Omnis hominis. Hebraismus, vt statim pòst.

36 Et accepit puerum vnum, & statuit eum in medio, tulitque eum in vlnas suas, & dixit eis,

37 Quisquis excipit *aliquem qui sit* sicut hic puer, in nomine meo, me excipit: & is qui me excipit, nequaquam me excipit, sed eum qui me misit.

38 Dixit ei Iuchannan, Domine mi, vidimus quendam qui eiicit dæmonia per nomen tuum, & prohibuimus eum propterea quòd nō adhæreat nobis.

39 Dixit eis Ieschua, Ne prohibeatis eum. Non est enim quisquam qui faciat virtutes per nomen meum, & possit citò dicere aduersum me id quod malum est.

40 Qui non est igitur contra vos, pro vobis est.

41 Quisquis enim bibendum præbuerit vobis poculum aquæ duntaxat eo nomine quod Christi estis, ammin dico vobis quòd non perdet mercedem suam.

42 Et quisquis offenderit vnum ex istis paruulis qui credunt in me, tolerabilius esset ei si iniecta esset mola asinaria ad collum eius, & proiiceretur in mare.

43 Si autem offendiculo est tibi manus tua, abscinde eam tolerabilius est tibi mutilo, vt ingrediaris in vitam, quàm dum tibi ambæ manus, abeas in Gihennah:

44 Vbi vermis eorum non moritur, ignis eorum non extinguitur.

45 Et, si pes tuus offendiculo est tibi, abscinde eum: tolerabilius est tibi vt ingrediaris ad vitam claudus, quàm, dum sunt tibi ambo pedes, ruas in gihannah.

46 Vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.

47 Et, si oculus offendiculo est tibi, erue eum: tolerabilius est tibi vt vno oculo ingrediaris in regnum Dei, quàm, dum sunt tibi duo oculi, ruas in gihannah ignis.

48 [22] Vbi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.

22 Hortatur ad vitam incorruptam, sumpta à sacrificiis similitudine, quæ partim sale, parti igne à corruptione purgabantur. Est autē impropria loquutio Igni saliri, sed quia cōmodè, quid ignis & sal commune habeāt, explicat, nēpe quod à putredine conseruent.

49 Omnis enim *res* igne salitur, & omnis victima sale salietur.

50 Bonum est sal: si autem sal infatuatus fuerit, quónam salietur? Sit in vobis sal, & in tranquillitate sitis vnus cum altero.

CAP. X.

1 ET surrexit inde, & venit in confinium Iudææ [1] in aduersam ripam Iurdanan. Et venerunt illuc ad eum turbæ multæ: docebátque eos rursum sicut consuetus erat.

1 Ad verbum. In transitū Hebraismus.

2 Et accesserunt Pharisæi tentantes eum, & interrogauerunt, Num licet viro vt dimittat vxorem suam?

3 Dixit eis, Quid præcepit vobis Musche?

4 Ipsi autem dixerunt, Musche permisit nobis vt scribamus [2] scriptum dimissionis, & dimittamus.

2 Id est, Libellum repudii.

5 Respondit Ieschua, & dixit eis, Contra duritiem cordis vestri scripsit vobis mandatum istud.

6 A principio autem masculum & fœminam fecit eos Deus.

7 Propter hoc deseret vir patrem suum & matrem suam,& adhærebit vxori suæ.

8 Eruntq; ambo vna caro. Igitur non sunt duo,sed vna caro.

9 Quod itaque Deus coniunxit, filius hominis ne separet.

10 Et interrogauerunt eum rursus discipuli eius in domo super hoc.

11 Et dixit eis, Quisquis reliquerit vxorem suam, & acceperit aliam, adulterium commisit.

12 Et si mulier reliquerit maritum suum,& facta fuerit alterius,committit adulterium.

13 Et offerebant ei infantulos vt tangeret eos: discipuli autem eius reprimebant eos qui offerebant illos.

14 Ieschua autem quum vidisset, indignatus est,& dixit eis, Sinite paruulos vt veniant ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim qui sicut isti sunt,est regnum Dei.

15 Ammin dico vobis quòd quisquis non acceperit regnum Dei sicut paruulus, non ingredietur in illud.

16 Et sustulit eos in vlnas suas, & posuit manum suam super eos,& benedixit eis.

17 Et quum descendisset in viam, accurrit quidam: procidit super genua sua, & petebat ab eo,& dixit,Præceptor bone, quid faciam vt hæres sim vitæ æternæ?

18 Dixit ei Ieschua, Quid vocas tu me bonum? non est bonus nisi vnus Deus.

19 Mandata nosti, Non adulterium committas,Ne fureris, Ne occidas, Et ne proferas testimonium falsum, Ne iniquè agas, Honora patrem tuum & matrem tuam.

20 Ille autem respondit,& dixit ei, Præceptor,hæc omnia custodiui à pueritia mea.

21 Ieschua autem intuitus est eum, & dilexit eum,& dixit ei,Vnum deest tibi: abi,vende quicquid est tibi,& da pauperibus: & erit tibi thesaurus in cælo,& accipe crucem tuam, [3] & veni post me.

22 Ille verò mœstus factus est in hoc sermone,& abiit [4] afflictus: erant enim ei diuitiæ multæ.

23 Intuitus est autem Ieschua discipulos suos, & ait eis, Quàm difficile est illis quibus sunt diuitiæ, vt ingrediantur in regnum Dei!

24 Discipuli autem mirabantur ad sermones ipsius. Et respondit rursus Ieschua, & dixit eis, Filij mei, quàm difficile est eis qui confidunt in diuitiis suis, vt ingrediantur in regnum Dei!

25 Facilius est camelo vt ingrediatur in foramen acus, quàm diuitem ingredi in regnum Dei.

26 Illi verò amplius admirabantur, & dicebant inter sese,Quis potest saluus esse?

27 Intuitus est autem eos Ieschua,& ait eis, Apud filios hominis hoc non est possibile, sed apud Deum. cuncta enim possibilia sunt apud Deum.

28 Et cœpit Cipha dicere, Ecce, nos reliquimus omnia,& adhæsimus tibi.

29 Respondit Ieschua,& dixit, Ammin dico vobis, nemo est qui reliquerit domos, aut fratres,aut sorores,aut patrem,aut matrem,aut vxorem,aut liberos, aut agros, propter me, & propter Euangelium meum,

30 Quin accipiat [5] vnum in centum nunc in tempore hoc,domos,& fratres & sorores,& matres,& liberos, & agros, cum persequutionibus,& in seculo venturo vitam quæ est in æternum.

31 Multi autem primi, erunt postremi: & postremi,primi.

32 Quum ascenderent autem in via versus Vrischelem, Ieschua ipse antecedebat eos. & mirabantur,& [6] ibant post eum timentes.Et accepit duodecim suos, & cœpit dicere eis id quod futurum erat vt eueniret sibi.

33 Nempe, Ecce ascendimus Vrischelem, & Filius hominis traditur principibus sacerdotum & Legisperitis: & condemnabunt eum ad mortem,& tradent eum Gentibus.

34 Et illudent eum,& flagellabunt eum, & conspuent in faciem eius, & occident eum: & in die tertio resurget.

35 Et accesserunt ad eum Iaakub & Iuchânan filij Zabedai,& dixerunt ei,Præceptor,volumus vt quicquid petierimus facias nobis.

36 Dixit eis,Quid cupitis vt faciam vobis?

37 Dicunt ei, Da nobis vt vnus sedeat à dextra tua,[7] & alter à sinistra tua in gloria tua.

38 Ipse autem dixit eis,Nescitis quid petatis. potestis vos bibere poculum quod ego bibo,& baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 Dicunt ei,Possumus.Dixit eis Ieschua, Poculum quod ego bibo, bibetis: & baptismo quo ego baptizor,baptizabimini.

40 Vt autem sedeatis à dextra mea & à sinistra me,non est meum dare, nisi illis quibus paratum est.

41 Et quum audiuissent decem [8] cœperunt murmurare aduersus Iaakub & Iuchannan.

42 Et vocauit eos Ieschua,& dixit eis,Scitis quòd ij qui reputantur capita Gentium,domini earum sint, & magnates earum dominentur super eas.

43 Non autem sic erit inter vos: sed qui vult in vobis [9] fieri magnus, erit vobis minister.

44 Et qui ex vobis vult esse primus,erit seruus omnis hominis.

45 Etenim Filius quoque hominis non venit vt ministraretur sibi, sed vt ministraret, & daret animam suam redēptionem pro multis.

46 Et venerunt Irichu. Et quum egressus esset Ieschua ab Irichu, ipse & discipuli eius & turba multa,Timai filius Timai, cæcus,sedebat iuxta viam,& mendicabat.

47 Et audiuit quòd Iesus esset Nazarenus, & cœpit clamare,& dicere, Fili Dauid,miserere mei.

48 Et reprimebant eum multi vt sileret.Ille autem magis clamabat, & dicebat, Fili Dauid, miserere mei.

49 Et stetit Ieschua, & præcepit vt vocarent eum. Et vocarunt cæcum, & dicunt ei, [10] Bono sis animo: vocat te.

50 Ipse autem cæcus abiecit vestimenta sua: & surgens venit ad Ieschua.

51 Et dixit ei Ieschua, Quid vis vt faciam tibi? Ipse autem cæcus dixit, Domine mi, vt videam.

52 Et Ieschua dixit ei, Videto: fides tua [11] seruauit te.Et statim visus restitutus est ei: & abibat per viam.

3 Id est,Sequere me.Hebraismus.

4 Ad verb. Quum esset afflictio ei.

5 Id est,Vnum auctum in centum. Hebraismus. Vide annot. in Matth. 19. 29.

6 Id est,Sequebantur.

7 Ad verb. Vnus.

8 Ad verb. Cœperunt murmurāres. Syra phrasis.

9 Pro Maximus.positiuus pro superlatino,vt antè notatus.

10 Ad verb. Cordatus esto

11 Ad verb. Viuificauit te.Hebr.

CAP. XI.

1 ET quum appropinquaret Vrischelem iuxta Beth-Page& Beth-Aniah ad mõtem Oliuarum, misit duos ex discipulis suis.

2 Et dixit eis, Ite in pagum illum qui contra nos est: & statim eadem hora qua ingrediemini in eum, inuenietis pullum qui alligatus est, cui nemo ex filiis hominis insedit, soluite, adducite eum.

3 Et siquis dixerit vobis, Cur facitis hoc? Dicite ei, Quia pro Domino nostro petitur. & statim mittet eum huc.

4 Et abeuntes, inuenerunt pullum qui vinctus erat ad ianuam foris in platea. Et quũ soluerent,

5 Quidam ex eis qui adstabant, dixerunt eis, Quid facitis quòd soluitis pullum?

6 Ipsi verò dixerunt ei sicut mandauerat eis Ieschua: & illi dimiserunt eos.

7 Et adduxerunt pullum ad Ieschua· & iniecerunt super eum vestimenta sua, & sedit super eum Ieschua.

8 Multi autem ponebant vestimenta sua in via: & alij cædebant ramos ex arboribus, & ponebant in via.

9 Et qui ante eum & qui post eum erant clamabant, & dicebant, [1] Huschaanah, benedictus est qui venit in nomine Domini.

10 Et benedictum sit regnum quod venit patris nostri Dauid: Huschaanah.

11 Et ingressus est Ieschua in Vrischelem in templum, & considerauit omnia. Quum esset autem tempus vespertinum, ingressus est in Beth-Aniah cum duodecim.

12 Et die postero quũ egrederetur ex Beth-Aniah, esuriit.

13 Et vidit ficum vnam è longinquo, in qua erant folia, & venit ad eam vt *videret* si inueniret in ea aliquid: & quum venisset, non inuenit in ea nisi folia. Tempus enim non erat ficuum.

14 Et dixit illi, Deinceps & in perpetuum nemo ex te fructus comedat. Et audiuerunt discipuli eius, & venerunt in Vrischelem.

15 Ac ingressus est Ieschua in templũ Dei, & cœpit eiicere eos qui emebant & vendebant in templo: [2] & euertit mensas numulariorum, & cathedras eorum qui vendebant columbas.

16 Neque sinebat vt quisquam deportaret vasa per templum Dei.

17 Et docebat, & dicebat eis, Nónne scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? vos autem fecistis eam speluncam latronum.

18 Et audiuerunt principes sacerdotum & Legisperiti, & quærebant quomodo perderent eum. Timebant enim ab eo, quia vniuersus populus mirabantur in doctrina eius.

19 Et quum serum esset, egressi sunt extra vrbem.

20 Et manè quum transirent, viderunt ficum illam aridam à radice sua.

21 Et recordatus est Schemeum, & dixit ei, Domine mi, Ecce, ficus illa quam execratus es, aruit.

22 Et respondit Ieschua, & dixit eis, Sit in vobis fides Dei.

23 Ammin dico vobis quòd is qui dixerit monti huic, Tolle te, & cade in mare, nec hæsitauerit in corde suo, sed crediderit quòd fiet id quod dixit, fiet ei quod dixerit.

24 Propter hoc dico vobis quòd quicquid oratis & petitis, credite quòd accipitis: & fiet vobis.

25 Et quum statis ad orandum, remittite id quod est vobis aduersus aliquem: vt etiam Pater vester qui est in cælo, remittet vobis delicta vestra.

26 Si verò vos non remittitis, nec etiam Pater vester qui est in cælo, remittet vobis delicta vestra·

27 Et venerunt rursus Vrischelem. & quum ambularet in templo, venerunt ad eum principes sacerdotum, Legisperiti, & seniores.

28 Et dicunt ei, In qua potestate hæc facis? & quísnam dedit tibi potestatem hanc vt hæc facias?

29 Ipse autem Ieschua dixit eis, Interrogabo ego vos quoque sermonem vnum vt dicatis mihi, & ego dicam vobis in qua potestate hæc facio.

30 Baptismus Iuchannan vndénam est? E cælo, an ex filiis hominis? dicite mihi.

31 Et ratiocinabantur in seipsis, & dicebãt, Si dixerimus ei quòd est è cælo, dicet nobis, Et quare non credidistis ei?

32 Et si dixerimus quòd est è filiis hominis, metus est à populo. Omnes enim [3] tenebãt ipsum Iuchannan quòd verè propheta esset.

33 Et responderunt, & dixerunt Ieschua, Nescimus. Dixit eis, Ego quoque non dico vobis in qua potestate hæc facio.

[1] *Vide Mat. Cap.21.9.*

[2] *Vide de hoc, annot. in Matth. cap.21.*

[3] *Id est,* Habebant. *Galli Syram phrasin aptè exprimunt,* Ils tenoient Iehan pour vn vrai prophete. *Etiam Germani* Sie hieltenn Iohannem fur ein propheten.

CAP. XII.

1 ET cœpit loqui cum eis per parabolas. Vir quidam plantauit vineam, & circundedit eam sæpe, & fodit in ea torcular, & extruxit in ea turrim, & possidendam eam tradidit agricolis, & peregrè profectus est.

2 Et misit ad agricolas seruum suum in tẽpore, vt de fructibus vineæ acciperet.

3 Illi autem percusserunt eum, & dimiserunt eum vacuum.

4 Et misit rursum ad eos seruum alium: & etiam illum lapidauerunt & contuderunt, & remiserunt cum ignominia.

5 Et misit rursum alium, & etiam illum occiderunt: & multos seruos alios misit, & *aliquos* ex eis percusserunt, *aliquos* autem ex eis occiderunt.

6 In fine autem vnus filius dilectus erat ei, & misit eum ad illos tandem. dicebat enim, Iam [1] erubescent à filio meo.

7 Illi verò agricolæ dixerunt apud seipsos, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & erit nostra hæreditas.

8 Et accipientes occiderunt eum, & eiecerunt extra vineam.

9 Quid igitur faciet dominus vineæ? Veniens perdet illos agricolas, & dabit ipsam vineam aliis.

10 Atque ne Scripturam quidem hanc legistis? Lapis quem reprobauerunt ædificantes, factus est in caput anguli:

11 A Domino actum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

12 Et quærebant prehẽdere eũ, ac timebãt à populo.

[1] *Id est, Filium meum verecundè reuerebuntur.*

populo. norant enim quòd aduersus ipsos dixisset parabolam hanc. & reliquerunt eum, & abierunt.

13 Et miserunt ad eum [2] quosdam ex Legisperitis, & ex domesticis Haraudis, [3] vt illaquearent eum in sermone.

14 Illi autem venerunt: & interrogauerunt eum, Magister, scimus quòd verax es, neque suscipis curam cuiusquam. non enim respicis vultus filiorum hominis, sed in veritate viam Dei doces. Licet dare argentum capitationis Cæsari, an non? demus, an non demus?

15 Ipse autem nouit dolum eorum, & dixit eis, Quid tentatis me? Adferte mihi denarium: videam.

16 Et attulerũt ei, Dixit eis, Cuius est imago hæc, & inscriptio? Illi autem dixerunt, Cæsaris.

17 Dixit eis Ieschua, Quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari date, & *quæ* Dei, Deo. Et admirati sũt de eo

18 Et venerunt [4] Zaddukæi ad eum, qui dicunt quòd resurrectio mortuorum non est. Et interrogauerunt eum, & dixerunt,

19 Præceptor, Musche scripsit nobis, Quòd si moriatur frater alicuius, & relinquat vxorẽ, & filios non relinquat, accipiat frater eius vxorem eius, & exsuscitet semen fratri suo.

20 Septem fratres erant: primus accepit vxorem, & mortuus est, & non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam & mortuus est, neque ipse relinquẽs semen & tertius similiter.

22 [5] Et septem illi acceperunt eam, neque reliquerunt semen. vltima omnium mortua est etiam ipsa mulier.

23 In resurrectione ergo cuius ex eis erit vxor? Ipsi enim septem acceperunt eam.

24 Dixit eis Ieschua, Nónne propterea erratis vos qui non cognoscitis Scripturas, neque virtutem Dei?

25 Quum enim surrexerint à mortuis, non accipient vxores, [6] neque vxores etiam erunt viris, sed sicut Angeli qui sunt in cælo, ipsi sunt.

26 De mortuis verò quòd resurgant, nónne legistis in libro Musche quomodo de rubo dixerit ei Deus, Ego sum Deus Abrahami, & Deus Ischak & Deus Iaakub.

27 Neque est Deus mortuorum, sed viuentium. vos igitur multum erratis.

28 Et accessit quidam ex Legisperitis, & audiuit eos quòd disputarent, & vidit quòd bene reddidisset eis respõsum. Et interrogauit eum, Quódnam est mandatum primum omnium?

29 Dixit ei Ieschua, Primum ex omnibus mandatis *est*, Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est.

30 Et, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & ex tota virtute tua: hoc est mandatum primum.

31 Et secundum quod simile est ei, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Mandatum aliud quod maius sit istis non est.

32 Dixit ei ille Legisperitus, Pulchrè Domine mi, & veritatem dixisti quòd [7] vnus est, & non alius præter eum.

33 Et quòd diliget eum homo ex toto corde, & ex tota cogitatione, & ex tota anima, & ex tota virtute & *quòd* vt diligat proximum suum sicut seipsum, maius sit quàm omnia holocausta & victimæ.

34 Ieschua autem vidit eum quòd sapienter redderet responsum: & respondit, & dixit ei, Non es procul à regno Dei. Et nemo ausus est vt rursus interrogaret eum.

35 Et respondit Ieschua, & dixit docens in templo, Quomodo dicunt Legisperiti quòd Christus filius est Dauidis?

36 Ipse enim Dauid dixit per Spiritum sanctum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextra mea vsquedum posuero inimicos tuos scabellum sub pedibus tuis.

37 Ipse igitur Dauid vocat eum Dominum meum: & quomodo filius eius est? Et vniuersa turba audiebat eum libenter.

38 Et in doctrina sua dicebat eis, Cauete à Legisperitis, qui affectant [8] in stolis ambulare, [9] & amant pacem in plateis:

39 Et primos consessus in synagogis.

40 Qui comedunt domos viduarum propterea quòd prolixas faciunt precationes suas: qui accipiunt [10] iudicium maius.

41 Et quum sederet Ieschua è regione [11] gazophylacij, spectabat quomodo turbæ iniicerent nummos in gazophylacium. Et multi diuites iniiciebant multum.

42 Et venit vidua quædam pauper: iniecit duo [12] manin *astires*, quæ sunt octauæ.

43 Et vocauit Ieschua discipulos suos, & dixit eis, Ammin dico vobis quòd hęc vidua pauper plus quàm omnes homines qui iniiciunt, iniecit in gazophylacium.

44 Omnes enim ex eo quod superest eis iniecerunt: hæc verò ex penuria sua quicquid erat ei, iniecit totam substantiam suam.

2 Ad verb. Viros. Hebraismus.

3 Verbum Syriacum Venari significat. Vult ergo dicere, Venatorum more insidiabantur ei vt ipsum in sermone caperent. Vide Matth. 22.15. in textu.

4 Vide de Zaddukæis Matth. 22.23.

5 Id est, Omnes singuli ex septem fratribus.

6 Id est, Nõ nubent. Hebraismus.

7 Subaudi Deus.

8 Id est, Longis vestibus, grauitatu & modestiæ opinionem apud vulgus aucupantur, vt in honore habeantur.

9 Id est, Ambitiosè captãt salutationes. vide Matth. cap. 23.7.

10 Id est, Cõdemnationem maiorem. Hebraismus.

11 Id est, Domus thesauri, vt paulo infrà

12 Dum percurro omniũ numismatum Hebræorum nomina, & singulorum valorem expendo, nullum inuenio quòd præcisè 8 minora numismata contineat præter astir, (cuius Lucas meminit 12. & Matth 10) & valet quartam partem drachmæ, id est, tantum argenti quantum est pondus quatuor granorum hordei. Distributum autem in 8. partes, constituit minutulos numos quos vocant perutoth: quorum quisque si ex argento esset, non plus ponderis habet quàm dimidium granum hordei. sed propter eius paruitatem solebat fieri ex ære. Quum ergo tantum astir inter antiqua illa Iudæorum numismata octo numulos, qui dicuntur perutoth, (id est minimi & indiuidui) contineret, videtur Euangelista, quum dicit mulierem duo manin iniecisse, (quæ sunt octauæ numismatis cuius nomen reticet) necessariò intelligere astir, quod nomen expressi perspicuitatis gratia.

CAP. XIII.

1 ET quũ egrederetur Ieschua è tẽplo, dixit eis vnus ex discipulis suis, Preceptor ecce, vide hos lapides, & [8] hæc ædificia.

2 Ieschua autem dixit ei, Vides tu hæc ædificia magna? non relinquetur hic lapis super lapidem qui non diruatur.

3 Et quũ sederet Ieschua in monte Oliuarum è regione templi, interrogauerũt eum Cipha & Iaakub & Iuchanan & Andreas seorsim.

4 Dic nobis quando hæc fient, & quod est signum quum appropinquauerint hæc omnia vt consummentur.

5 Ipse autem Ieschua cœpit dicere eis, Videte nequis fallat vos.

6 Multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum: & multos fallent.

7 Quum autem audieritis bella, & rumores bellorum, ne timeatis: futurum enim est vt id fiat. sed nondum finis.

8 Surget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt terræ motus [1] in singulis locis, & erunt fames & tumultus. Hæc sunt principia dolorum.

1 Ad verb. In loco, loco. Hebr.

9 Respicite autem vos [2] animam vestram: tradent enim vos in iudiciis, & in synagogis eorum flagellabimini, & ante reges & præsides stabitis propter me in testimonium illorum.

10 Antè autem futurum est vt promulgetur Euangelium in omnibus Gentibus.

11 Quum adduxerint autem vos vt tradant vos, ne præuenientes soliciti sitis quid loquuturi sitis, neque meditemini: sed id quod datum fuerit vobis in illa hora, ipsum loquimini. non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.

12 Tradet autem frater fratrem suum in mortem, & pater filium suum: & insurgent filij aduersus parentes suos, & morte afficient eos.

13 Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum: qui autem perseuerauerit vsq; in finem, ipse [3] saluus erit.

14 Quum autem videritis aduenientem abominationem desolationis, eam quæ dicta est in Daniil propheta, stantem vbi non oportet, (qui legit animaduertat) tunc qui in Iudæa erunt, fugiant in montem.

15 Et qui in tecto est, non descendat nec ingrediatur ad tollendum aliquid è domo sua.

16 Et is qui in agro est, non conuertat se post tergum suum vt tollat vestem suam.

17 Væ autem in vtero habētibus, & eis quæ lactant in illis diebus.

18 Orare autem ne sit fuga vestra in hyeme.

19 Erit enim in diebus illis afflictio qualis non fuit à principio creationis *rerum* quas creauit, Deus & vsque nunc, neque erit.

20 Et nisi Dominus esset qui decurtauit dies illos, [4] non viueret vlla caro: sed propter electos quos elegit, decurtauit dies illos.

21 Tunc si quis dixerit vobis, Ecce, istic est Christus, & ecce illic: ne credatis.

22 Surgent enim christi falsi & prophetæ mendaces: ac dabunt signa & prodigia, & in errorem inducent (si possibile esset) etiam electos.

23 Vos autem cauete. Ecce, antea dixi vobis omnia.

24 In illis autem diebus post afflictionem illam sol obscurabitur, & luna non dabit splendorem suum.

25 Et stellæ cadent de cælo, & virtutes cæli commouebuntur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna & gloria.

27 Et tunc mittet Angelos suos, & congregabit electos suos à quatuor ventis, à [5] capite terræ, & vsque ad caput cæli.

28 A ficu autem discite ænigmata. quia quũ tener est ramis suis, & manifestantur folia eius, cognoscitis quòd appropinquat æstas.

29 Sic etiam vos quum videritis hæc quòd fiant, scitote [6] quòd propè est ad portam.

30 Ammin dico vobis quòd non præteribit generatio hæc vsquequo omnia fiant.

31 Cælum & terra præteribunt, & verba mea non præteribunt.

32 De die autem illo & de hora illa nemo nouit, nec etiam Angeli cælorum, neque Filius: nisi Pater.

33 Videte, vigilate, & orate: non enim nostis quando sit tempus.

34 Est enim sicut vir [7] qui peregrè profectus, & reliquit domum suam, deditque potestatem seruis, [8] & vnicuique opus suum, & ianitori præcepit vt esset vigilans.

35 Vigilate igitur, quia ignoratis quando venit Dominus domus, serò an medio noctis, an in gallicinio, an manè.

36 Ne veniat repentè, & inueniat vos dormientes.

37 Id autem quod vobis dico, omnibus vobis dico, Estote vigilantes.

2 Id est, Vosipsos, Animam alicuius pro seipso, non tantùm Hebraicè, sed etiam Chaldaicè & Syrè dicitur, quod perpetuò in Nouo Testamento obseruare licet: nec opus est vbicunque recurrit id repetere.

3 Id est, Viuet, Hebraismus.

4 Id est, Salua fieret. Hebraismus.

5 Caput vtrobique pro extremitate accipit.

6 Id est, In foribus.

7 Vide Mat. 25.14.

8 Ad verb. Viro, viro. Hebraismus.

CAP. XIIII.

1 Post duos autem dies futurum erat Pescha azymorum: & quærebant principes Sacerdotum & Legisperiti quomodo dolo prehenderent eum, & occiderent eum.

2 Ac dicebant, Non in festo die, ne tumultus sit in populo.

3 Et quum ipse esset in Beth-Ania, in domo Schemeun Leprosi, quum accumberet, venit ad eum mulier super quam erat alabastrum vnguenti nardi præstantis, magni pretij, & illa aperuit ipsum, & effudit ipsum super caput Ieschua.

4 Erant autem quidam ex discipulis eius, quibus displicuit apud sese: ac dixerunt, Ad quid facta est perditio huius vnguenti?

5 Poterat enim vendi plus quàm trecentis [1] denariis, & dari pauperibus. Et irascebantur aduersus eam.

6 Ipse autem Ieschua dixit, Sinite eam: cur molesti estis ei? Opus bonum operata est erga me.

7 Omni tempore enim pauperes sunt vobis vobiscum, & quando vultis, potestis benefacere eis: ego autem non omni tempore sum vobiscum.

8 [2] Id quod erat huic, operata est. Et anteuertit, adeò [3] vt ad sepulturam aromate condiret corpus meum.

9 Et ammin dico vobis, quòd vbicunque prædicabitur Euangelium meum hoc in vniuerso mundo, id quoque quod operata est hæc, dicetur in memoriam ipsius.

10 Iihuda autem Scariuta, vnus ex duodecim, venit ad principes sacerdotum vt proderet eis Ieschua.

1 De denario Vide Matth. 18.28.

2 Id est, Quod erat in eius facultate vt faceret, id ipsum fecit.

3 Quum hic & in plerisq; aliis locis viri vsque, Testamenti mentio fiat vnctionis mortuorum, lotionis sudariy vestium quibus mortui inuoluebantur, & quorundam aliorum sepeliendi rituum qui à nostris diuersi sunt, non erit inutile eos hic, vt describuntur à Rabbi Mosche, filio Maimon, volumine secundo sui operis, cuius titulus est Maimoniin tractatu de luctu cap. 4. adscribere Hæc verborum eius est sententia: Mos est in Israele circa mortuos & eorum sepultura, vt quum quis mortuus est, eius oculos occludant, & si os habuerit apertum, claudatur: fascia maxillis circumligata, ne iterum aperiatur. Obturatur etiam locus per quem excrementa eiiciuntur, sed hoc postquam corpus fuerit lotum Vnguentis deinde ex diuersis aromatum generibus confectis vngitur, & detonso capite, conuoluitur corpus albis vestibus lineis ad hoc ipsum paratis, & quæ non sint magni pretij, vt possit æqualitas seruari inter diuites & pauperes. Tegitur quoque facies mortui priusquam imponatur pheretro, sudariolo, cuius pretium nõ excedat, quartam partem sicli. Pheretro deinde impositum, humeris hominum gestatur vsque ad sepulturam: & ibi antequam corpus tradatur sepulturæ, quædam recitatur à maioribus eorum ad hoc conscripta, quibus diuina iustitia commendatur, & hominum peccata exaggerantur quibus mortem commeriti sunt, ac oratur Deus vt ita iustitiam suam exerceat, vt se misericordem quoque esse obliuisci nolit. Postea cadauer simul cum pheretro, in quo supinum iacet, in fossea positum tegitur. Denique ad lugentes itur, & quædam apud eos recitantur ad eos consolandum. Quibus peractis abeunt quisque ad sua negotia: nec vllum discrimen apparet inter diuites & pauperes, inter nobiles & ignobiles, nec in sepultura mortuorum, nec in consolatione viuentium.

11 Illi verò quum audiuissent gauisi sunt, & polliciti sunt argentum quod daturi essent ei & quærebat sibi opportunitatem vt proderet eum.

12 Et die primo azymorum, in quo immolant Iudæi petscha, dicunt ei discipuli eius, Vbi vis vt abeuntes præparemus tibi ad comedendum petscha?

13 Et misit duos è discipulis suis, & dixit eis, Abite in ciuitatem: & ecce, occurret vobis homo qui baiulat vas aquæ. [4] Abite post eum.

14 Et quò ingressus fuerit, dicite domino domus, Dominus noster dicit, Vbi est domus conuiuii vbi comedam cum discipulis meis petscha?

15 Et ecce, indicabit vobis cœnaculum magnum quod stratum est, & paratum: ibi præparate nobis.

16 Et egressi sunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut dixerat eis, & parauerunt petscha.

17 Et quum esset serum, venit cum duodecim suis.

18 Quumque accumberent, & ederent, ait Ieschua, Ammin dico vobis, quòd vnus qui comedit mecum, ipse proditurus est me.

19 Ipsi verò cœperunt tristitia affici, & dixerunt ei [5] quisque sigillatim, Nunquid ego?

20 Ipse autem dixit eis, Vnus ex duodecim qui intingit mecum in catino.

21 Et Filius hominis abit, sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per cuius manũ proditur Filius hominis. tolerabilius fuisset illi homini si non fuisset natus.

22 Et quum ipsi ederent, accepit Ieschua panem, & benedixit ac fregit, ac dedit eis, dixitque eis, Accipite: hoc est corpus meum.

23 Et accepit poculum, & gratias egit, ac benedixit, ac dedit eis. Et biberunt ex eo omnes.

24 Et ait eis, Hic est sanguis meus Testamenti noui, qui pro multis effunditur.

25 Ammin dico vobis quòd rursus non bibam [6] ex producto à vite vsque ad diem illum in quo bibam ipsum de nouo in regno Dei.

26 Et laudes dixerunt, ac egressi sunt in montem Oliuarum.

27 Et ait eis Ieschua, Vos omnes offendemini in me hac nocte. scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oues eius.

28 Sed quum surrexero, præcedam vos in Galilæam.

29 Dixit ei Cipha, Si omnes offensi fuerint, at non ego.

30 Dixit ei Ieschua, Ammin dico tibi quòd tu hodie in nocte hac, antequam cantet gallus duabus vicibus, tribus negabis me.

31 Ille autem amplius dicebat, Si fuerit mihi moriendum tecum, non negabo te, Domine mi. Et sicut ipse, etiam omnes discipuli dixerunt.

32 Et venerunt in locum qui vocatur Gad-Siman, & dixit discipulis suis, Sedete hic donec ego orem.

33 Et accepit secum Cipha & Iaakub & Iuchannan, & cœpit mœstus esse & affici tristitia.

34 Et dixit eis, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Expectate me hic, & vigilate.

35 [7] Et accessit paulum, & procidit in terram, & orabat vt, si posset, transiret à se hora illa.

36 Et dixit, [8] Pater, mi Pater, omnia potes tu, transire fac à me poculum hoc. non voluntas mea *fiat*, sed tua.

37 Et veniens inuenit eos dormientes: & ait Ciphæ, Schemeun dormis? Non potuisti vna hora vigilare?

38 Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. spiritus voluntarius & promptus est, sed corpus infirmum.

39 Et abiens rursus, orauit, & eundem sermonem dixit.

40 Et reuersus est rursum: veniens inuenit eos dormientes, quia oculi eorum grauati erant, neque sciebant quid dicerent ei.

41 Et venit tertia vice, & dixit eis, Dormite quod superest, & requiescite. appropinquat finis, & venit hora. ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Surgite abeamus: ecce, appropinquat is qui prodit me.

43 Et dum ipse loqueretur, venit Iihuda Sechariuta, vnus ex duodecim, & populus multus cum gladiis & fustibus à principibus sacerdotum & Legisperitis & senioribus.

44 Et dedit eis signum proditor ille qui prodebat, ac dixit, Ille quem osculor: is est: apprehendite eum circunspectè, & abducite eum.

45 Et eadem hora accessit, & dixit ei, Domine mi, Domine mi, & osculatus est eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & apprehenderunt eum.

47 Vnus autem ex illis qui adstabant, exemit gladium, & percussit seruum principis sacerdotis, & abstulit auriculam eius.

48 Ipse autem Ieschua respondit, & dixit illis, Sicut contra grassatorem egressi estis contra me cum gladiis & fustibus vt apprehenderetis me.

49 Quotidie apud vos fui quum docerem in templo, & non apprehendistis me. Sed vt complerentur Scripturæ, factum est hoc.

50 Tunc deseruerunt eum discipuli eius & fugerunt.

51 Et adolescens quidam veniebat post eum, & amictus erat [9] sindone nudus. Et apprehenderunt eum.

52 Ipse verò reliquit sindonem, & effugit nudus.

53 Et adduxerunt eum ad Kaiapha principem sacerdotum: & congregati sunt ad eum omnes principes sacerdotum, & Legisperiti, & seniores.

54 Schemeun autem è longinquo [10] veniebat post eum, vsque in medium atrii principis sacerdotum, & sedebat cum ministris, & calefaciebat se e regione ignis.

55 Principes autem sacerdotum, & tota congregatio eorum, quærebant contra Ieschua testimonium vt morti traderent eum: & non inuenerunt.

56 Quum enim multi testarentur contra eum, non erant paria testimonia eorum.

57 Quidam autem surrexerunt contra eum testes mendaces, & dixerunt,

58 Nos audiuimus eum quòd dixerit, Ego dissoluturus sum templum hoc quod est factũ

[4] *Id est, Sequimini eum. Hebr.*

[5] *Ad verb. Vnus vnus Hebraismus Galilæi diceretur Vnà vn id est, Vnus post alium.*

[6] *Ad verb. Ex partu, sine fætu, vitis, vel à genito vitis.*

[7] *In Matthæo est, Et abiit paululũ, subaudi, a discipulis suis. Hic verò dicitur accessisse, subaudi ad locum quem nominauit nempe ad Gad-Siman.*

[8] *Hæc amicabilis Dei appellatio pluribus locis recurret, Rom. 8. 15. Gala. 4. 6. Porrò ingeminatio non solùm in Hebræa lingua, sed in quibusvis etiam linguis vehementiam notat sicut etiã quòd ea simplex nõ est, sed aliquid additur, vt hic, Pater, Pater mi, [vel noster] quo melius fiducia declaretur.*

[9] *Id est, Nudus erat, nullásque alias habuit vestes præter sindonem qua amictus erat.*

[10] *Id est, Sequebatur eũ.*

manibus, & in tribus diebus ædificaturus sum aliud quod non erit factum manibus.

59 Neque etiam sic par erat testimonium eorum.

60 Et surrexit princeps sacerdotum in medium, & interrogauit Ieschua, ac dixit, Non reddis tu responsum? Quid testantur contra te isti?

61 Ipse verò Ieschua tacebat, & nihil respondebat ei. Et rursus interrogauit eum princeps sacerdotum, ac dixit, Es tu Christus filius illius [11] Benedicti?

11 Filius Benedicti, id est Dei. Sic enim in communi sermone, & in scribendo, Iudæi epitheton pro nomine Dei proprio יהוה vsurpant, ne si hoc familiarius vtantur, prophanent. Qua etiam ratio est vt השם, id est nomen illud, loco ipsius, vsurpent ac scribant ידוד, אלדום, pro אלהים, יהוה & in notandis numeris (quod sanè superstitioni affine est) ponunt ט״ו, pro י״ה quò omni ex parte ab ineffabili nomine abstineant.

62 Ipse autem Ieschua dixit ei, Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem à dextra virtutis *Dei*, & venientem in nubibus cæli.

63 Princeps verò sacerdotum lacerauit tunicam suam, & dixit, Quid deinceps nobis necessarii sunt testes?

64 Ecce, ex ore eius audiuistis blasphemiam. Quid videtur vobis? Illi verò omnes iudicauerunt quòd reus esset mortis.

65 Et cœperunt quidam [12] expuere in faciem eius: & obtegebant vultum eius, & percutiebant eum, dicebantque, Vaticinare. Et ministri cœdebant eum super maxillas eius.

12 Ad verb. Expuentes. Hebr. antè sæpe obseruatus.

66 Et quum Schemeun *esset* inferius in atrio, venit vna puella Principis sacerdotum:

67 Vidit eum quòd calefaceret se, & intuita est eum, & dixit ei, Tu quoque cum Ieschua eras Natzaraia.

68 Ipse verò negauit, & dixit, Non noui quid tu dicas. Et exiuit foras ad vestibulum: & cantauit gallus.

69 Et vidit eum rursus puella illa, & cœpit dicere illis qui adstabant quòd etiam iste ex ipsis esset.

70 Ipse verò rursum negauit. Et post paululum ii qui adstabant dixerunt Ciphæ, Verè ex ipsis es: es enim quoque Galilæus, & sermo tuus est similis.

71 Ipse autem incipiebat execrari & iurare, Non noui ego hominem hunc quem vos dicitis.

72 Et eadem hora cantauit gallus secunda vice. & recordatus est Schemeun sermonis Ieschua quem dixerat ei: nempe, Antequam cantet gallus duabus vicibus, tribus negabis me. [13] Et incepit vt fleret.

13 Id est, Et incepit flere.

CAP. XV.

1 ET statim manè inierunt consilium principes sacerdotum, cum senioribus ac Legisperitis, & cum tota congregatione: & vinxerunt Ieschua, & adduxerunt eum ac tradiderunt eum Pilato præsidi.

2 Et interrogauit eum Pilatus, Túne es rex Iudæorum? Ipse verò respondit ac dixit ei, Tu dixisti.

3 Et accusabant eum principes sacerdotum in multis.

4 Ipse autem Pilatus rursus interrogauit eum, & dixit ei, Non reddis tu responsum? Vide quàm multa testificentur contra te.

5 Ipse verò Ieschua [1] aliquod responsum non dedit, ita vt miraretur Pilatus.

1 Id est, Nullum respõsum dedit. Hebraismus.

6 Solitus erat autem omni festo soluere illis vinctum vnum quem postularent.

7 Et erat quidam qui vocabatur Bar Abba, qui vinctus erat cum seditiosis illis qui cædem in seditione perpetrauerant.

8 Et clamauerunt populus, & cœperunt petere sicut solitus erat facere eis.

9 Ipse verò Pilatus respondit, & dixit eis, Vultis dimittam vobis regem Iudæorum?

10 Nouerat enim Pilatus quòd ex inuidia tradidissent eum principes sacerdotum.

11 Principes verò sacerdotum amplius solicitauerunt turbas *petere* Bar-Abbam solueret eis.

12 Ipse autem Pilatus dixit eis, Quid igitur vultis vt faciam ei quem vocatis regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursus clamauerunt, Crucifige eum.

14 Ipse verò Pilatus dixit eis, Quid enim quod malum sit, fecit? Et illi amplius clamabant, Crucifige eum.

15 Pilatus verò voluit facere voluntatem turbarum, & soluit eis Bar-Abbam. Et tradidit eis Ieschua flagellatum vt crucifigeretur.

16 Milites autem abduxerunt eum intra atrium quod erat prætorium, Et vocauerunt vniuersam cohortem.

17 Et induerunt eum purpura, & intortam imposuerunt ei coronam spinarum.

18 Et cœperunt [2] salutare eum, Pax *sit* ô rex Iudæorum.

2 Ad verb. Rogare de pace eius. Hebraismus iam sæpius annotatus.

19 Et percutiebant eum in capite eius arundine, & expuebant in faciẽ eius, & incuruabant se super genua sua, & adorabant eum.

20 Et quum illusissent ei, spoliarunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis suis, & duxerunt eum vt crucifigerent eum.

21 Et adegerunt quendam qui transibat, Schemeun Kurinaiensem, qui veniebat ex agro, patrem Alechsandri & Ruffi, vt ferret crucem eius.

22 Et adduxerũt eum in Gagultha locum, qui interpretatur Cranium.

23 Et dederunt ei ad bibendum vinum in quo erat mixta myrrha: ipse verò non accepit.

24 Et quum crucifigerent eum, dispertiuerunt vestimenta eius, & proiecerunt super ea sortem, quis quid acciperet.

25 Erat autem hora tertia quum crucifigerent eum.

26 Et scripta erat causa mortis eius in scripto, HIC EST REX IVDAEORVM.

27 Et crucifixerunt duos latrones, vnum à dextera eius, & vnum à sinistra eius.

28 Ac impleta est scriptura quæ dicit, Cum iniquis reputatus est.

29 Sed & illi qui transibant, conuitiabantur ei: & mouebant capita sua, ac dicebant, Vah qui soluis templum, & ædificas illud in tribus diebus.

30 Libera teipsum, & descende de cruce.

31 Et sic etiam principes sacerdotum ridebant [3] vnus cum alio, & Legisperiti, ac dicebãt, Alios [4] seruauit: seipsum non potest seruare.

3 Ad verb. Vnus cũ vno. Hebr.

4 Ad verb. Viuificauit. vt paulo post Viuificare.

32 Christus rex Israiel descendat nunc de cruce, & videbimus, ac credemus in eum. Quin & illi qui crucifixi erãt cum eo, exprobrabãt ei.

33 Quumque esset hora sexta, factæ sunt tenebræ super vniuersam terram, vsque ad horam nonam.

34 Et hora nona clamauit Ieschua voce elata, & ait, Il, Il, Lemana Scheuaktani, quod est, Deus meus, Deus meus, ad quid deseruisti me?

35 Et

35 Et quidam qui audierunt ex iis qui adstabant, dicebant, Iliah vocauit.

36 Cucurrit autē quidam, & impleuit spongiam aceto, & alligauit arūdini, vt potum præberet ei. Et dixerunt, Sinite, videamus an veniat Iliah depositurus eum.

37 Ipse verò Ieschua clamauit voce elata, & reddidit *spiritum*.

38 [5] Et facies portæ templi fissa est in duo à summo vsque ad imum.

5 Vide annotata in Matth. 27.51.

39 Quum vidisset autem Centurio ille qui stabat iuxta eum, quòd sic clamasset; & reddidisset *spiritum*, dixit, Verè iste homo Filius erat Dei.

40 Erant autem mulieres procul quæ spectabant, Mariam Magdelaitha, & Mariam mater Iaakub parui ac Iusse, & Schalum.

41 Quæ quū essent in Galilæa, adhærebant ei, & ministrabant ei, & aliæ multæ quæ ascenderant cum eo in Vrischelem.

42 Quúmque esset serum Parasceues quæ est ante sabbathum,

43 Venit Iauseph ille qui erat à Rametha, honorabilis senator, qui etiam ipse expectabat regnum Dei: & confidentiam sumpsit, ac ingressus est ad Pilatum, petiítque corpus Ieschua.

44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset: & vocauit centurionem illum, ac interrogauit eum num ante aliquod tēpus mortuus esset.

45 Et quum didicisset, dedit corpus illius Iausepho.

46 Et emit Iauseph lineum pannum: & deposuit illum ac inuoluit illum in eo, posuítque illum in sepulchro quod erat effossum in rupe, & deuoluit lapidem super ostium sepulchri.

47 Mariam verò Magdelaitha & Mariam illa quæ erat Iusse viderunt vbi positus esset.

CAP. XVI.

1 ET quum trāsiuisset sabbathum, Mariam Magdelaitha, & Mariam Iaakub, & Schalum,[1] emerant aromata, & venientes vngerent eum.

2 In aurora autem in prima *die* [2] in sabbatho, venerunt ad locum sepulchri, quum oriretur sol.

1 Præteritū perfectum per plusquā perfectum cōuerti, quò clarius appareret cōsensus inter hunc Euangelistam & Lucam, qui disertè narrat aromata coempta fuisse pridie quam ad vngendum Christum mulieres exirent. Quòd si reddidissem, Et quum transiisset sabbathum, emerunt &c. videretur Marcus dicere mulieres exacto sabbatho & aromata emisse, & ad sepulchrum profectas esse: quod minimè conuenit cum verbis Lucæ. Sciunt autem omnes qui Hebræam linguam attigerunt, omnes præteritorum species sub vna contineri.

2 Sabbathum pro septimana sumitur, vt initio Matth. 28. annotauimus.

3 Et dicebant apud seipsas, Quis verò deuoluit nobis lapidem ab ostio loci sepulchri?

4 Et intuitæ viderūt quòd deuolutus esset ille lapis: magnus. n. erat valde.

5 Et ingressæ sunt in locum sepulchri, ac viderunt adolescentem qui sedebat à dextera, & amictus erat stola candida: & absterritæ fuerunt.

6 Ipse verò dixit eis, Ne timeatis: Ieschua Natzrai quæritis qui crucifixus est: surrexit, non est hic. ecce locus vbi positus erat.

7 Sed abite, dicite discipulis eius & Ciphæ quòd ecce præcedit vos in Galilæam: illic videbitis eum sicut dixit vobis.

8 Et quum audiuissent, fugerunt, & egressæ sunt à sepulchro. apprehenderat enim eas stupor & tremor. & nemini quicquā dicebant: timebant enim.

9 In aurora autem, in primo *die* [3] in sabbatho, surrexit, & cōspectus est primùm Mariam Magdelaitha illi ex qua septem dæmonia eiecerat.

3 Id est, In septimana.

10 Et illa profecta nuntiauit iis qui cū ipsa fuerant qui lugebant & flebant.

11 Et illi quum audirent quod dicerent *mulieres* quòd viueret & conspectus esset sibi, non crediderunt eis.

12 Post hæc conspectus est duobus ex ipsis in similitudine alia, quum ambularent, & irent in pagum.

13 Et illi abeuntes dixerunt reliquis: neque illis crediderunt.

14 Postremo autem conspectus est [4] duodecim accumbentibus, & exprobrauit paruitatem fidei eorum, & duritatē cordis eorū, quòd illis qui vidissent ipsum quòd surrexisset, non credidissent.

4 Certum est Iudam proditorē non amplius fuisse in illorum cōsortio, atque ideo vndecim tantùm erant: sed tamen in Syriaco textu dicūtur duodecim, non quòd plenus tūc esset numerus, sed ex vsu scripturæ maxima pars totius nomen retinet. Subtilius etiam dici posset respici dei ordinationē qua integra adhuc manebat.

15 Et ait eis, Abite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium inter omnes creaturas.

16 Is qui credidit, & baptizatur, [5] seruatur: & is qui non credidit, condemnatur.

5 Ad verb. Viuit.

17 Signa autem eos qui credunt, hæc sequentur, In nomine meo dæmonia eiicient: & linguis nouis loquentur:

18 Et serpentes tollent: &, si venenum mortis biberint, non molestum erit eis: & manus suas imponent super infirmos, ac sanabuntur.

19 Ieschua autem Dominus noster, postquam loquutus est cum eis, in cælum ascendit, & sedet à dextra Dei.

20 Illi verò egressi sunt, & prædicauerunt in omni loco: Dominúsque auxilio erat eis, & confirmabat sermonem eorum per signa quæ faciebant.

Finitum est Euangelium sanctum prædicationis Marci, qui loquutus est ac prædicauit Latinè Romæ.

EVANGELIVM SANCTVM PRAEDICATIONIS LVCÆ EVANgelistæ, qui loquutus est & prædicauit Græcè in Alechsandria magna.

CAP. I.

1

VONIAM multi voluerunt scribere narrationes rerum gestarum illarũ de quibus nos persuasi sumus,

2 Prout tradiderũt nobis ij qui à principio fuerunt spectatores & ministri ipsius sermonis:

3 Visum est etiam mihi, propterea quòd proximus fui accurate omnibus, vt omnia ordine suo scribam tibi excellens Theauphile:

4 Vt agnoscas veritatẽ sermonum eorum in quibus edoctus fuisti.

5 FVit in diebus Hiraudis Regis Iihuda sacerdos [1] quidam, cui nomen erat Zachariah, ex ministerio familiæ Abia: & vxor eius ex filiabus Aharun, cuius nomen erat Elischeuah.

6 Ambo autem iusti erant coram Deo, & incedentes in omnibus mandatis eius, & in rectitudine Domini, sine reprehensione.

7 Filius autẽ non erat eis, propterea quòd Elischeuah sterilis esset, & ambo prouecti in diebus suis essent.

8 Factum est autem quum sacerdotio fungeretur in ordine ministerii sui coram Deo,

9 Secundum consuetudinem sacerdotii, euenit ei vt [2] poneret aromata. Et ingressus est in templum Domini.

10 Omnis autem congregatio populi orans erat foris tempore [3] aromatum.

11 Et conspectus est Zachariah Angelus Domini stans à dextra [4] altaris aromatum.

12 Et conturbatus est Zachariah quum videret eum, & timor incidit super eum.

13 Et dixit ei Angelus, Ne timeas Zachariah, quia exaudita est oratio tua, & vxor tua Elischeuah pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Iuchannan.

14 Eritque tibi gaudium & exultatio: & multi gaudebunt de eius natiuitate.

15 Erit enim magnus coram Domino, & vinum & siceram non bibet: & Spiritu sancto implebitur adhuc existens in ventre matris suæ.

16 Et multos ex filiis Iisraiel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

17 Et ipse [5] præcedet eum in Spiritu, & in virtute Iliah prophetæ: vt conuertat cor patrum super filios, & eos qui sunt [6] contumaces, ad cognitionem rectorum: & præparabit Domino populum perfectum.

18 Et dixit Zachariah ad Angelum, Quomodo noscam istud? Ego enim sum senex, & vxor mea prouecta in diebus suis est.

19 Et respondit Angelus, & dixit ei, Ego sum [7] Gabriil, qui asto corem Deo, & missus sum vt loquar tecum, & nuntiem tibi hæc.

20 Deinceps eris tacitus, neque poteris loqui vsque in diem quo hæc fient, eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

21 Populus autem stabat, & expectabat Zachariah, & mirabantur de mora eius [8] quæ fieret in templo.

22 Quum egressus autem esset Zachariah, non poterat loqui cum eis: & intellexerũt quòd visionem vidisset in templo. & ipse innuebat nutu eis, & mansit quasi mutus.

23 Et quuum impleti essent dies ministerii eius, iuit in domum suam.

24 Et factum est post dies eos in vtero concepit Elischeua vxor eius: & occultabat se ipsam mensibus quinque, ac dicebat,

25 Nempe hæc fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit me, ad auferendum [9] opprobium meum quod est inter filios hominis.

26 In mense autem sexto missus est Gabriil Angelus à Deo in Galilæam in ciuitatem cuius nomen Natzrath,

27 Ad virginem quæ desponsata erat viro cuius nomen erat Iauseph, de domo Dauid: & nomen virgini erat Mariam.

28 Et ingressus est ad eam Angelus, & dixit ei, Pax tibi, plena gratia: Dominus noster tecum: benedicta inter mulieres.

29 Illa verò quum vidisset, conturbata est in sermone eius, & cogitabat cuiusnam esset [10] pax ista.

30 Et dixit ei Angelus, Ne timeas Mariam: inuenisti enim gratiam apud Deum.

31 Ecce enim, [11] concipies in vtero, & paries filium: & vocabis nomen eius Ieschua.

32 Hic erit magnus, & filius Excelsi vocabitur: & dabit ei Dominus Deus solium Dauid patris ipsius.

33 Et regnabit super domum Iaakub in æternum, & regno eius finis non erit.

34 Dixit Mariam ad Angelum, Quomodo fiet istud, quia vir non est cognitus mihi?

35 Respondit Angelus, & dixit ei, Spiritus sanctus veniet, & virtus Excelsi obteget te. Propter hoc is qui nascitur ex te, sanctus est, & Filius Dei vocabitur.

36 Et ecce, Elischeua cognata tua, etiam ipsa in vtero concepit filiũ in senectute sua, & hic mensis sextus est ipsi quæ vocatur sterilis.

37 Quia non est difficile Deo quicqu am.

38 Dixit Mariam, Ecce ego sum ancilla Domini: fiat mihi iuxta sermonem tuum. Et abiit Angelus ab ea.

39 Surrexit autem Mariam in diebus illis,

1 Ad verb. Vnus.

2 Hebraismus est, Vt suffitum faceret. hoc est, Vt offerret suffitum.

3 Id est Suffitus.

4 Id est, Altaris quod dicebatur thymiamatis.

5 Ad verb. Ibit ante eum.

6 Ad verb. Qui non persuadetur, vel Qui non acquiescũt: subaudi veritati.

7 Nusquam in veteri Testamento in libris ante captiuitatem Babylonicam scriptis, propria Angelorum nomina exprimuntur: imò interrogati de suo nomine leguntur recusasse id indicare. At post transmigrationem in Babylonem, & in veteri & in nouo Testamento eorum nomina expressa ponuntur. Unde illud R. Simonis filii Lachisch in Talmud Ierosolymitano in volumine De principio anni, cap. 1. Patres nostri nomina Angelorum secum adduxerunt ex Babylone.

8 Id est, Quòd tamdiu maneret in templo, hoc est, in sacratiori parte templi.

9 Id est, Quo afficior ab hominibus ob sterilitatem meam.

10 Id est Salutatio. Nam qua hactenus Angelus protulit, in Syriaco verba sunt salutantis, & bene precantis.

11 Ad verb. Accipies vterum. Syrophrasis.

& profecta est sedulò in montem, in ciuitatem Iudææ.

40 Et ingressa est in domum Zachariah, [12] & salutauit Elischeuar

41 Et factum est quum audiret Elischeua [13] salutationem Mariam, exultauit infans in ventre eius, & impleta est Spiritu sancto.

42 Et clamauit voce elata, ac dixit ipsi Mariam, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus est fructus ventris tui.

43 Vnde mihi hoc vt mater Domini mei veniat ad me?

44 Ecce enim, quum incidit vox [14] salutationis tuæ in aures meas, cum gaudio magno exultauit infans in ventre meo.

45 Et beata ea quæ credidit, quia complementum fit illis quæ dicta sunt illi à Domino.

46 Et ait Mariam, Magnificat anima mea Dominum.

47 Et lætatur spiritus meus in Deo [15] seruatore meo.

48 Quia respexit humilitatem ancillæ suæ. Ecce enim deinceps beatitudinem tribuent mihi generationes omnes.

49 Quia fecit mihi magna is qui potens est, & sanctum nomen eius.

50 Et gratia eius in progenies & generationes erga eos qui timent ipsum.

51 Fecit victoriam brachio suo, & dispersit superbos in cogitatione cordis ipsorum.

52 Detraxit potentes è thronis, & exaltauit humiles.

53 Esurientes saturauit bonis, & diuites dimisit vacuè.

54 Audiuit Iisraiel seruum suum, & recordatus est gratiæ suæ.

55 Sicut loquutus est cum patribus, cum Abraham, & cum semine eius in æternum.

56 Mansit autem Mariam apud Elischeua quasi menses tres, & reuersa est in domũ suam.

57 Erat autem ipsi Elischeua tempus vt pareret, & peperit filium.

58 Et audiuerunt vicini eius, & [16] filij cognationis eius, quòd magnificasset Deus gratiam suam erga eam: & gaudebant cum ea.

59 Et factum est in die octaua, & venerunt ad circuncidendum puerum: & vocabant eum nomine patris sui Zachariah.

60 Et respondit mater illius, & dixit eis, Non sic, sed vocabitur Iuchannan.

61 Et dixerunt ad eam, Non est quisquam qui vocetur in genere tuo nomine hoc.

62 Et innuerunt patri eius quomodo vellet vt nominarent eum.

63 Et petiit tabellas, & scripsit, ac dixit, Iuchanuan est nomen eius. Et miratus est quisque.

64 Et illico apertum est os eius, & lingua eius: & loquutus est, ac benedixit Deo.

65 Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & in vniuerso monte Iudææ ista dicebantur.

66 Et omnes qui audiuerunt cogitabant in cordibus suis, & dicebant, Quidnam erit puer iste? Et manus Domini erat cum eo.

67 Et impletus est Zachariah pater eius Spititu sancto, prophetauitque, ac dixit,

68 Benedictus sit Dominus Deus Iisraiel, qui visitauit populum suum, & fecit ei salutem.

69 Et erexit nobis cornu salutis in domo Dauid serui sui.

70 Sicut loquutus est per os prophetarum suorum sanctorum, qui *fuerunt* à seculo:

71 Quòd redempturus esset nos ab inimicis nostris, & de manu omnium inimicorum nostrorum.

72 Et exercuit gratiam suam cum patribus nostris, & recordatus est pactorum suorum sanctorum,

73 Et iuramenti quod iurauit Abrahæ patri nostro, quòd daturus esset nobis,

74 Vt seruaremur de manu hostium nostrorum, & quòd sine timore seruiremus coram eo,

75 Omnibus diebus nostris in rectitudine.

76 Et tu puer, Propheta excelsi vocaberis: ibis enim ante faciem Domini, vt præpares vias eius.

77 Vt det scientiam vitæ populo suo, in remissionem peccatorum suorum:

78 Per viscera gratiæ Dei nostri, quibus visitauit nos oriens ex alto:

79 Ad lucendum iis qui in tenebris & in vmbris mortis sedent, vt dirigeret pedes nostros in viam pacis.

80 Puer autem crescebat & corroborabatur Spiritu: & in deserto erat vsque in diem ostensionis eius apud Iisraiel.

[12] Ad verb. Interrogauit de pace. Hebraismus paulo antè obseruatus & qui frequentissimè recurrit.

[13] Ad verb. Pacem vt prius.

[14] Ad verb. Pacis.

[15] Ad verb. Viuificante me.

[16] Id est, Consanguinei, nati ex eodem genere, sanguine, & coniuncti. Hebraismus.

CAP. II.

1 Factum est autem in diebus illis, & exiit edictum ab Augusto Cæsare, vt describeretur vniuersus populus [1] possessionis eius.

2 (Hæc descriptio prima fuit in præfectura Kyrini in Syria)

3 Et ibat quisque vt describeretur, in vrbem suam.

4 Ascenderat autem Iauseph quoque à Natzrath Galilææ, in Iudæam, in ciuitatem Dauid quæ vocatur Beth-lechem (quia erat ex domo & ex genere Dauid)

5 Cum Mariam sponsa sua, quum in ventre haberet: vt ibi describeretur.

6 Et factum est vt quum esset illic, complerentur dies eius vt pareret.

7 Et peperit filium suum primogenitum: ac inuoluit eum linteolis, & posuit eum in præsepi: quia non erat eis locus vbi habitabant.

8 Pastores autem erant in eo loco, qui habitabant ibi, & custodiebant custodias noctis pro gregibus suis.

9 Et ecce, Angelus Dei venit ad eos, & gloria Domini resplenduit super eos, & timuerunt timore magno.

10 Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudium magnum, quod erit vniuerso mundo.

11 Natus est enim vobis hodie Seruator, qui est Dominus Christus, in ciuitate Dauid.

12 Et hoc vobis signum: Inuenietis puerum inuolutum linteolis, & positum in præsepi.

13 Et repentè conspecti sunt cum Angelo exercitus multi cælorum laudantes Deum, & dicentes,

14 Gloria Deo in excelsis, & super terram

[1] Id est, Ditionis, siue dominij quod ipse obtinebat.

pax, & [2] nuntium bonum erga filios hominis.

15 Et factum est vt quum abiuissent ab eis Angeli in cælum, loquerentur pastores [3] vnus cum alio, & dicerent, Descendamus vsque in Beth-lechem, & videamus verbum hoc quod factũ est, quemadmodũ Dominus ostẽdit nobis.

16 Et venerunt festinanter, & inuenerunt Mariam & Iauseph, & puerum qui positus erat in præsepi.

17 Et quum vidissent, manifestauerunt sermonem qui dictus fuerat eis de illo puero.

18 Et omnes qui audiuerunt mirati sunt de his quæ dicebantur sibi à pastoribus.

19 Mariam verò conseruabat omnia verba hæc, & conferebat in corde suo.

20 Et reuersi sunt pastores illi glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ viderant & audierant, sicut dictum fuerat eis.

21 Et [4] quum implerentur octo dies vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Ieschua, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam conciperetur in ventre.

22 Et quum impleti essent dies [5] purificationis eorum secundum legem Musche, adduxerunt eum in Vrischelem, vt sisteret eum coram Domino.

23 Sicut scriptum est in lege Domini quòd omnis masculus adaperiens vuluam sanctus Domini vocabitur.

24 Et vt darent victimam, secundũ id quod dictum est in lege Domini, [6] par turturum, aut duos pullos columbæ.

25 Vir autem quidam erat in Vrischelem cuius nomen erat Schemeun, & vir iste erat rectus & iustus, & expectabat consolationem Iisraiel, & Spiritus sanctus erat super eum.

26 Et dictum fuerat ei à Spiritu sancto quòd non visurus esset mortem vsquedum videret Christum illum Domini.

27 Hic ipse veniebat per Spiritum in templum: & quum adducerent parentes ipsum Ieschua puerum vt facerent pro eo sicut mandatum est in Lege,

28 Accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,

29 Deinceps dimitte seruum tuum, Domine mi, iuxta sermonem tuum, in pace.

30 Quia ecce viderunt oculi mei gratiosum tuum,

31 Quem parasti ante faciem omniũ gẽtiũ.

32 Lumen ad reuelationem populorum, & gloriam populo Iisraiel.

33 Iauseph autem & mater eius mirabantur super iis quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Schemeun, ac dixit Mariam matri eius, Ecce, hic positus est in casum & erectionem multorum in Iisraiel, & in signum contradictionis.

35 In animam autem tuam pertransibit lancea, vt reuelentur cogitationes cordium multorum.

36 Hanna autem prophetissa, filia Penuil, ex tribu Aschir, ipsa quoque senior in diebus suis erat, & septem annis cum viro suo vixerat à virginitate sua.

37 Et erat vidua quasi annorum octoginta & quatuor. Et non abscedebat à templo: & in ieiunio & in oratione seruiebat die & nocte.

38 Et ipsa quoque astitit eadem hora, & gratias egit Domino: & loquebatur de illo cũ omni homine qui expectabat liberationem Vrischelem.

39 Et quum perfecissent omnia prout est in lege Domini, reuersi sunt in Galilæam, in Natzrath ciuitatem suam.

40 Puer autem crescebat, & corroborabatur spiritu, ac implebatur sapientia, & gratia Dei erat super eum.

41 Et homines [7] illius quolibet anno ibant in Vrischelem in festo Petscha.

42 Quúmque esset [8] filius annorum duodecim, ascenderunt sicut soliti erant ad festum.

43 Et quum completi essent dies, reuersi sunt. Ieschua autem puer remansit in Vrischelem. & Iauseph & mater eius nesciebant.

44 Existimabant enim quòd cum [9] comitibus eorum esset: & quum iuissent itinere diei vnius, quærebant eum apud homines suos, & apud quemcunque qui notus esset eis.

45 Et non inuenerunt eum: & reuersi sunt iterum in Vrischelem, & quærebant eum.

46 Et post tres dies inuenerũt eum in templo sedẽtem in medio doctorum, & audientem ab eis, & interrogantem eos.

47 Et mirabantur omnes qui audiebant eum, super sapientia eius, & super responsis ipsius.

48 Quúmque vidissent eum, mirati sunt: & dixit ei mater eius, Fili mi, quare fecisti nobis sic? nam ecce, ego & pater tuus cum anxietate multa quærebamus te.

49 Dixit eis, Quid quærebatis me? nesciebatis vos quòd in domo Patris mei oportet me esse?

50 Ipsi autem non intellexerunt sermonem quem dixerat eis.

51 Et descendit cum eis, ac venit in Natzrath: & erat subiectus eis. Mater autem conseruabat omnes sermones in corde suo.

52 Ieschua autem crescebat statura sua & sapientia sua, ac gratia apud Deum & filios hominis.

CAP. III.

1 ANno autem quintodecimo imperii Tiberij Cæsaris, in præfectura Pontii Pilati in Iudæa, quum [1] tetrarcha esset Hiraudis in Galilæa, & Philippus frater eius tetrarcha in Ituria, & in regione Trachauna, ac Lusania tetrarcha Abilenes,

2 In principatu sacerdotii Chānan, & Caiaphæ, factus est sermo Dei ad Iuchannan filium Zachariah in deserto.

3 Et venit in vniuersam regionem quæ est circa Iurdanan, prædicans baptismum conuersionis in remissionem peccatorum.

4 Sicut scriptũ est in libro sermonũ Isaiah prophetæ,

2 Græcum nomen εὐδοκία duobus verbis declarat paraphrastes, atque exprimit quomodo beneuolentia Dei quæ in nato Messia patefacta est, fructus & efficacia hominibus possit applicari, nempe prædicatione. Aut certè distinguit interpretando, Dei beneuolentiã quâ res à se conditas, & in primis humanum genus complectitur, à particulari illa & eximia quam erga electos in Euangelio manifestauit. Siquis tamen malit vocem absque metathesi simpliciter accipere pro interno animi sensu & cogitatione, idem prorsus declarabit quod vox Græca εὐδοκία, Voluntas bona.

3 Ad verb. Vnus cum vno. Hebr.

4 Id est, Quũ octauus dies iam aduenisset, quo ex Lege pueri circunciderẽtur. Impleri enim non significat prorsus expleri & eximi, vt iam præterierit dies octauus, sed impletur quum incipit. Circuncisio enim octauo die fieri debuit præcise. Atque ita frequenter verbum implendi in Scriptura sumitur, vt Gen. 25.24.

5 Aut est synecdoche Hebræis familiaris (vt Iudicum 11.7. & Zachariæ 9.9.) aut innuit & matrem præteritis quadraginta diebus ritu purificationis defunctam, & simul masculum filium primogenitum iam mẽse natum, ex Legis præscripto in sanctuario repræsentasse, & constitutã redemptionẽ persoluisse. De vtroque habes Leuit. 12. Num. 18.

6 Hæc fuit pauperum oblatio, Leuit. 12. vers. vltimo. Nulla verò fit mentio pretii redemptionis, quia vnum idemque constitutum erat omnibus sine discrimine tam pauperibus quàm diuitibus.

7 Nempe loci Natzareth. Hebraismus, hoc est, Ciues Natzareth.

8 Id est, Natus duodecim annos. Hebraismus.

9 Ad verb. Cum filiis comitatus eorũ. Hebr.

1 Duabus vocibus Syrus Græcum nomen exprimit, quũ pro tetrarcha ponit רישא רביעיא, *Id est, principem quartæ partis.*

prophetæ, qui dixit, Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, & dirigite [2] in planitie semitas Deo nostro.

5 Omnes valles implebuntur, & omnes montes & colles deprimentur: & erit tumulus in humilem *locum*, & locus asper in planitiem.

6 Et videbit omnis caro [3] salutem Dei.

7 Et dicebat ad turbas eorum qui veniebant ad se vt baptizarentur, Progenies viperarum quis ostendit vobis fugere ab ira futura?

8 Facite igitur fructus qui digni sint conuersione. Et ne cœperitis dicere apud vosipsos, Pater est nobis Abraham. Dico enim vobis quòd ex istis lapidibus potest Deus suscitare filios Abrahamo.

9 Ecce autem, securis posita est super radices arborum. Omnis igitur arbor quæ fructus bonos non facit, excinditur, & in ignem ruit.

10 Et interrogabant eum turbæ, ac dicebant, Quid igitur faciemus?

11 Respondit ac dixit eis, Is cui sunt duæ tunicæ, det illi cui non est: & is cui est cibus, similiter faciat.

12 Et venerunt etiam publicani vt baptizarentur, & dicunt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ipse verò dixit eis, Ne quæratis aliquid amplius quàm illud quod mandatum est vobis quærere.

14 Et interrogabant eum exercentes militiam, & dicebant, Quid faciemus etiam nos? Dixit eis, Ne contra quenquam insolescatis, & ne quenquam opprimàtis, & sufficiant vobis [4] stipendia vestra.

15 Quum autem spem collocaret populus in Iuchannan, & omnes cogitarent in cordibus suis quòd fortè ipse esset Christus.

16 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Ecce, ego baptizo vos aquis: venit autem post me is qui validior est me, cuius non sum dignus vt soluam corrigias calceamentorum: ipse baptizabit vos Spiritu sancto & igni.

17 Qui tenet ventilabrum in manu sua, & purgat areas suas: & triticum congregat in horrea sua, & paleam comburet igni qui non extinguitur.

18 Multa autem etiam docebat alia & euangelizabat populo.

19 Hiraudis autem tetrarcha, quia arguebatur à Iuchannan propter Hiraudiah vxorem Philippi, fratris sui, & propter omnia mala quæ faciebat,

20 Adiecit etiam hoc super omnia illa, & conclusit Iuchannan in domo vinctorum.

21 Factum est autem quum baptizaretur vniuersus populus, vt Ieschua quoque baptizaretur. Et quum oraret apertum est cælum.

22 Et descendit Spiritus sanctus super eum in similitudine corporea columbæ: & vox facta est de cælo quæ dixit, Tu es filius meus dilectus, in te complacitum est mihi.

23 Ipse autem Ieschua erat quasi natus annos triginta: & putabatur filius Iauseph, filii Heli,

24 Filii Mattath, filii Leui, filii Malki, filii Iani, filii Iauseph,

25 Filii Matthetha, filii Ammutz, filii Nachun, filii Chesli, filii Naggi,

26 Filii Math, filii Mattath, filii Schamei, filii Iauseph, filii Iihuda,

27 Filii Iuchannan, filii Rasa, filii Zurbabel, filii Schelattheil, filii Niri,

28 Filii Malchi, filii Adai, filii Cusam, filii Elmudad, filii Ir,

29 Filii Iusi, filii Eliazar, filii Iuram, filii Matthitha, filii Leui,

30 Filii Schemeū, filii Iihuda, filii Iauseph, filii Iunam, filii Eliiakim,

31 Filii Malia, filii Mani, filii Mathetha, filii Nathan, filii Dauid,

32 Filii Ischai, filii Vbid, filii Baaz, filii Schalmun, filii Nacheschun,

33 Filii Amminadab, filii Aram, filii Chetzrun, filii Paretz, filii Iihuda,

34 Filii Iaakub, filii Ischak, filii Abraham, filii Tarach, filii Nachur,

35 Filii Sarug, filii Aru, filii Palag, filii Abar, filii Schalach,

36 Filii Kainan, filii Arpachschad, filii Schin, filii Nuach, filii Lamech,

37 Filii Mattuschelach, filii Chanuch, filii Iared, filii Mahelaleil, filii Kainan,

38 Filii Anusch, filii Schith, filii Adam qui *fuit* à Deo.

[2] *In planitie, additum est in Syriaco textu, quod non est in Græco aut in Latinis versionibus: quia non verba Prophetæ singula, sed sententiā eius referūt paraphrastes autē noster prophetam verbum è verbo exprimit.*

[3] *Ad verb. Vitam. Hebraismus.*

[4] *Syrum nomen à Græco ὀψώνιον deflexū est, quod declarat militum quæuis stipendia, præsertim verò quæ in annona posita erāt.*

CAP. IIII.

1 Ieschua autem plenus Spiritu sancto reuersus est à Iurdanan: & duxit eum Spiritus in desertum,

2 Diebus quadraginta, vt tentaretur ab [1] accusatore. Et non edit quicquam per illos dies. & quum compleuisset eos, postea esuriit.

3 Et dixit ei accusator, Si filius es Dei, dic lapidi huic vt fiat panis.

4 Respondit Ieschua, & dixit ei, Scriptum est quòd nequaquam pane solo viuit filius hominis, sed omni verbo Dei.

5 Et subduxit eum Satanah in montem sublimem, & ostendit ei omnia regna terræ in tempore exiguo.

6 Et dixit ei accusator, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam eius: nam mih tradita *est*, & cui voluero do eam.

7 Si igitur adoraueris coram me, tua erit vniuersa.

8 Respondit autem Ieschua & dixit ei, Scriptum est, Dominum Deum adorabis, & illi soli serujes.

9 Et adduxit eum in Vrischelem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dixit ei, Si filius es Dei, proiice teipsum hinc deorsum.

10 Scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te vt custodiant te:

11 Et in brachiis suis tollant te: ne impingat pes tuus in lapidem.

12 Respondit autem Ieschua & dixit ei, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et quum compleuisset accusator omnes tentationes suas, recessit ab eo vsq; ad tempus.

14 Et reuersus est Ieschua in virtute Spiritus in Galilæam. Et egressa est de eo fama in omnem locum qui circa eos *erat*.

15 Et ipse docebat in synagogis eorum: & glorificabatur ab vnoquoque.

16 Et venit in Natzerath, vbi educatus fuerat: & ingressus est sicut solitus erat, in synagogam die sabbathi; & surrexit ad legendum.

[1] *Vide quæ de hac voce notauimus Matth. 4. 3.*

17 Et aperuit Ieschua librum,& inuenit locum vbi scriptum erat,

18 Spiritus Domini super me,& propterea vnxit me ad euangelizandum pauperibus: & misit me ad sanandum contritos corde, & ad prædicandum captiuis dimissionem, & cæcis [2] visus recuperationem,& ad dimittendum cōfractos in libertatem.

2 Ad verb. Ad visum.

19 Et ad prædicandum annum acceptum Domino.

20 Et conuoluit librum,deditque eum ministro:& abiens sedit. Omnes autem qui in synagoga erant,oculis suis intuebantur eum.

21 Et cœpit dicere ad eos, Hodie completa est scriptura hæc [3] quæ est in auribus vestris.

3 Id est, Quā audistis. Hebraismus.

22 Et testimonium dabant ei omnes:& mirabantur propter sermones gratiæ qui procedebant ex ore eius, ac dicebant, Nónne fuit hic filius Iauseph?

23 Dixit eis Ieschua,Iam dicetis mihi prouerbium hoc, Medice sana te ipsum: & omnia quæ audiuimus quæ fecisti in Kephar-Nachū, fac etiam hic in ciuitate tua.

24 Ipse autem dixit, Ammin dico vobis, quòd non est propheta qui acceptus sit in ciuitate sua.

25 Veritatem enim dico vobis, quòd multæ viduæ erant in domo Iisraiel in diebus Iliah prophetæ, quando clausi sunt cæli annos tres & menses sex, & facta est fames magna in vniuersa terra:

26 Et ad nullam earum missus est Iliah nisi ad Tzarephath Tzaidan, ad mulierem viduam.

27 Et multi leprosi erant in domo Iisraiel in diebus Elischah prophetæ: & nullus eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.

28 Quumq; audirent hæc ii qui in synagoga erant,repleti sunt ira omnes.

29 Et surgentes eiecerunt eum extra ciuitatem,& duxerunt eum vsq; ad cacumen montis eius super quem ciuitas eorum ædificata erat,vt eiicerent eum de petra.

30 Ipse verò transiuit per medium eorum, & abiit.

31 Et descendit in Kephar-Nachum ciuitatem Galilææ,& docebat eos in sabbathis.

32 Et mirabantur in doctrina eius,quia potestate præditus erat sermo eius.

33 Et erat in synagoga quidam in quo erat spiritus dæmoniacus impurus, & clamauit voce elata,

34 Ac dixit, Sine me. Quid nobis & tibi Ieschua Natzarene? Venisti ad perdendum nos? Noui ego te quis sis,Sanctus Dei.

35 Et obiurgauit eum Ieschua, ac dixit, Occlude os tuum, & exi ab eo. Et deiecit eum dæmon in medium, & exiuit ab eo, quum non nocuisset ei quicquam.

36 Et admiratio apprehendit vnumquenque, & loquebantur secum inuicem, ac dicebant, Quisnam est sermo iste qui cum virtute & potestate præcipit spiritibus impuris, & exeunt?

37 Et egressa est de eo fama in omni loco qui erat circa eos.

38 Et quum egressus esset Ieschua è synagoga,intrauit in domum Schemeun, & socrus Schemeun affligebatur [4] febre magna,& rogauerunt eum pro illa.

4 Ad verb. Igni magno, id est, Ardēti febre. Hebrais.

39 Et stetit super eam, & obiurgauit febrem: & reliquit illam.& illico surrexit,& ministrabat eis.

40 In occasu autem solis, omnes quibus essent ægroti qui ægrotarent ægritudinibus variis, adduxerunt eos ad ipsum. Ille verò super [5] vnumquenque ex ipsis manum suam ponebat, & sanabat eos.

5 Ad verb. vnum,vnum, Hebraismus.

41 Et exibant etiam dæmonia à multis clamantia, & dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpabat ea, & non permittebat eis vt loquerentur,quòd scirent quòd esset Christus.

42 Et in aurora diei egressus abiit in locum desertum: & turbæ quærebant eum, venerúntque vsque ad ipsum: & apprehendebant eum ne discederet ab eis.

43 Ipse autem Ieschua dixit eis, Etiam ciuitatibus aliis oportet me euangelizare regnū Dei: quia propter hoc ipsum missus sum.

44 Et ipse prædicabat in synagogis Galilææ.

CAP. V.

1 FActum est autem quum congregaretur ad eum turba, ad audiendum sermonem Dei, & ipse stabat iuxta littus maris [1] Genesar.

1 Vide de eo annot. in fine Matth. 14.

2 Et vidit nauigia duo stantia iuxta ipsum mare: & piscatores qui ascenderant ex eis, & lauabant retia sua.

3 Et vnum ex illis [2] Schemeun erat Ciphæ. Et ingressus Ieschua sedit in eo, dixitque vt ducerent ipsum paululum ab arida in aquas: & sedebat ac docebat è nauigio turbam.

2 Id est, Erat Schemeun Cipha.

4 Et quum [3] siluisset à sermone suo, dixit Schemeun,Ducite in profundum, & proiicite rete vestrum ad capturam.

3 Id est, Quū finem dicendi fecisset. Hebraismus.

5 Respondit Schemeun ac dixit ei, Domine mi,nocte tota laborauimus, & nihil cepimus: in sermone autem tuo iacio rete.

6 Et quum hoc fecissent, incluserunt pisces multos admodum: & disrumpebatur rete eorum.

7 Et innuerunt sociis suis qui erant in nauigio altero,vt veniētes adiuuarēt eos. Qúumque venissent, impleuerunt illa nauigia ambo, ita vt in proximo essent vt mergerentur.

8 Quum vidisset Schemeun Cipha, procidit ante pedes Ieschua, & dixit ei, Peto abs te Domine mi, discede à me, quoniam homo sum peccator.

9 Terror enim apprehenderat eum & omnes qui cum eo erant, propter capturam illam piscium quos ceperant.

10 Similiter autem etiam Iaakub & Iuchannan,filios Zabbedai,qui erant participes Schemeun. Dixit autem Ieschua, Ne timeas: deinceps filios hominis capies ad vitam.

11 Et subduxerunt illa nauigia in terram, & reliquerunt omnia, & [4] iuerunt post eum.

4 Id est, Sequuti sunt eum. Hebraismus.

12 Et quum esset Ieschua [5] in vna ex ciuitatibus, venit vir quidam qui plenus erat totus lepra: vidit Ieschua, & procidit super faciem suam: & petebat ab eo,& dicebat ei, Domine mi,si velis,potes mundare me.

5 Id est, In quadam ciuitate. Hebraismus.

13 Et extendens manum suam Ieschua tetigit eum,& dixit ei, Volo,mundus esto.Et eadem hora abiit ab eo lepra eius.

14 Et præcepit ei,Nemini dixeris:sed vade, ostende

ostende teipsum sacerdotibus,& offer oblationem pro mundatione tua, sicut præcepit Musche in testimonium eorum.

15 Et prodiit de eo fama eo magis: & congregabatur populus multus ad audiendum ab eo,& vt sanarentur ab infirmitatibus suis.

16 Ipse autem secedebat in desertum,& orabat.

17 Et factum est [6] in vna ex diebus quum doceret Ieschua,sedebant Pharisei & doctores Legis qui venerant ex omnibus pagis Galilææ & Iudææ & Vrischelem. Et virtus Domini erat ad sanandum eos.

18 Et quidam adduxerunt in lecto hominem quendam [7] paralyticum, & quærebant vt ingredientes ponerent ipsum ante eum.

19 Et quum non possent ita inferre eum propter multitudinem populi, ascenderunt in tectum,& demiserunt eum cum lecto suo è tecto in medium ante Ieschua.

20 Quum vidisset autem Ieschua fidem eorum,ait illi paralytico, Homo remissa sunt tibi peccata tua.

21 Et cœperunt Pharisæi [8] & Legisperiti cogitare, & dicere, Quis hic est qui loquitur blasphemiam? Quis potest remittere peccata nisi Deus solus?

22 Ieschua autem cognouit cogitationes eorum,& dixit eis, Quid cogitatis in cordibus vestris?

23 Quid facilius est dicere? Remittuntur tibi peccata tua: an dicere,Surge *&* ambula?

24 Vt cognoscatis autem quòd potens est Filius hominis in terra vt remittat peccata(dixit paralytico) Tibi dico,Surge,accipe lectum tuum,& abi in domum tuam.

25 Et illico surrexit in conspectu eorum,& accepit lectum suum, & abiit in domum suam glorificans Deum.

26 Et admiratio apprehendit vnumquemque: ac laudabant Deum: & impleti sunt timore,ac dixerunt,Vidimus hodie prodigia.

27 Post hæc egressus est Ieschua, & vidit publicanum,cuius nomen Leui,qui sedebat ad [9] telonium,& dixit ei,[10] Veni post me.

28 Et reliquit omnia,& surgēs abiit post eū.

29 Et fecit ei Leui in domo sua [11] conuiuium magnum. & erat turba multa publicanorum & aliorum qui accumbebant cum eis.

30 Et murmurabant Legisperiti & Pharisæi,ac dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus comeditis & bibitis?

31 Et respondit Ieschua, & dixit eis, Non requiritur medicus sanis,sed iis qui [12] pessimè afficiuntur.

32 Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad conuersionem.

33 Illi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iuchannan ieiunāt sedulò & orant,etiam Pharisæorum:tui autem comedunt & bibunt?

34 Ipse autem dixit eis,Non potestis apud [13] filios thalami quum sponsus est cum eis, facere vt ieiunent.

35 Venient autem dies quum auferetur sponsus ab eis,tunc ieiunabunt in illis diebus.

36 Et dixit eis parabolam,Nemo abscindit assumentum ex vestimento nouo, & immittit in vestimentum vetus, ne nouum scindat, & vetus nō impleat assumentū quod est ex nouo.

37 Et nemo immittit vinum nouum in vtres veteres: sin autem minus, rumpit vinum nouum vtres, & vinum effunditur, ac vtres pereunt.

38 Sed vinum nouum in vtres nouos immittunt,& vtraque conseruantur.

39 Neque quisquam bibit vinum vetus, & statim quærit nouum. Dicit enim, Vetus [14] suaue est.

6 Id est, Quodam die. Hebraismus.

7 Vnde dicatur paralyticus, vide finem Matth. cap.4.

8 Hi *sunt quos versu 17. vocauit doctores Legis. Vide quæ de eis scripta sunt Matth. 2.4.*

9 Ad verb. In loco vectigalis. Hebraismus.

10 Id est, Sequere, Hebraismus, vt paulò pòst etiam. קובלאו, qua voce vtitur infrà quoque cap.14.13. Quod ideò notare libuit, quia aliis in locis ad id significandum aliis vtitur vocibus quæ hac sunt vsitatiores.

11 Ad verbū, Malè malè. Positiuus geminatus pro superlatiuo, ex Hebraismo. quod etiam antè obseruauimus.

13 Id est, Familiares spōsi, quos etiam in thalamum suum admittit. Eandem phrasin vide Matth.9.15. Marci 2.19.

14 Pro Suaius est. Positiuus pro cōparatiuo. Hebraismus.

Cap. VI.

1 Factum est autem in sabbatho,quum ambularet Ieschua [1] in loco seminum, & discipuli eius vellebant spicas,& confricabant manibus suis,ac edebant.

2 Quidam autem ex Pharisæis dixerunt eis, Cur facitis id quod non licet in sabbatho facere?

3 Respondit Ieschua, & dixit eis, Neque hoc legistis quod fecit Dauid quum esuriret ipse & qui cum eo erant?

4 Quòd ingressus est in domum Dei, & panem mensæ Domini accipiens comedit, & dedit iis qui secum erat, quem non licebat edere nisi sacerdotibus tantum?

5 Et dixit eis, [2] Dominus est sabbathi Filius hominis.

6 Factum est autem in sabbatho alio, ingressus est in synagogam,& docebat. Erat autem ibi quidā cuius manus dextera erat arida.

7 Et Legisperiti & Pharisæi obseruabant eum num id *foret* vt sanaret in sabbatho, quò inuenirent *vt* accusarent eum.

8 Ipse verò qui sciebat cogitationes eorum, dixit illi homini cuius arida erat manus, Surge,veni in medium turbæ.Et quum venisset, & staret,

9 Dixit eis Ieschua,Interrogabo vos,Quid licet in sabbatho facere? quod bonum est, an quod malum est animam [3] seruare,an perdere?

10 Et intuitus est in eos omnes, dixitque illi,Extende manum tuam. Et extendit,restituta est manus eius [4] sicut socia eius.

11 Ipsi autem impleti sunt æmulatione: & loquebatur [5] vnus cum alio, quidnam facerent Ieschua.

12 Factum est etiam in diebus illis,egressus est Ieschua in montem ad orandum: & illic pernoctabat in oratione Dei.

13 Et quum illucesceret,vocauit discipulos suos, & elegit ex eis duodecim, quos Apostolos nominauit,

14 (Schemeun, quem nominauit Cipha, & Andream fratrem eius, & Iaakub & Iuchānan, & Philippum & Bar-Tulemai:

15 Et Mattai & Thauma, & Iaakub filium Chalphai, & Schemeun qui vocatur Zelotes:

16 Et Iihuda filium Iaakub, & Iihuda Schariuta qui fuit proditor.)

17 Et descendit cum eis Ieschua, & stetit in planitie: & turba multa discipulorum eius, & multitudo turbæ populi ex omni Iudæa & ex Vrischelē, & ex tractu maris Tzur & Tzaidan, qui venerant vt audirent sermonem eius, & vt sanarentur ab infirmitatibus suis:

18 Et ii qui affligebantur à spiritibus impuris: & sanabantur.

19 Et vniuersa turba quærebant vt tangerent eum: virtus enim exibat ab eo, & omnes eos sanabat.

1 Id est, In agro sato. Hebraismus.

2 Vide quæ Marci 2 annotauimus in fine.

3 Ad verb. Viuificare. Hebrais.

4 Id est, Sicut altera manus. Hebraismus.

5 Ad verb. Vnus cum vno. Hebraismus.

20 Et sustulit oculos suos in discipulos suos, & dixit, Beati estis pauperes: quia vestrum est regnum Dei.

21 Beati estis qui esuritis nunc: quia saturabimini. Beati estis qui fletis nunc, quia ridebitis.

22 Beati estis quum odio prosequuntur vos filij hominis, & separant vos & conuitiantur vobis,[6] & exire faciunt nomen vestrum tanquā malorum, propter Filium hominis.

6 Id est, Infamant nomē vestrum tanquam sceleratum.

23 Gaudete in illo die & exultate: quia merces vestra multa est in cælo. Sic enim faciebant patres eorum prophetis.

24 Veruntamen væ vobis diuitibus: quia accepistis consolationem vestram.

25 Væ vobis saturis: quia esurietis. Væ vobis ridentibus nunc: quia flebitis & lugebitis.

26 Væ vobis quum dixerint de vobis filij hominis quod bonum est. Sic enim faciebant prophetis mendacibus patres eorum.

27 Vobis autem dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, & facite quod bonum est, iis qui odio habent vos.

28 Et benedicite, iis qui maledicunt vobis, & orate pro iis qui ducunt vos in vincula.

29 Et ei qui percutit te super maxillam tuam, præbe ei alteram. Et ab eo qui tollit palliū tuum, ne prohibeas etiam tunicam tuam.

30 Omni petenti abs te, da: & ab eo qui aufert quod tuum est, ne petas.

31 Et sicut vultis vt faciant vobis filij hominis, similiter facite eis etiam vos.

32 Si enim diligitis eos qui diligunt vos, quæ est gratia vestra? Etenim etiam peccatores, diligentes se diligunt.

33 Et, si facitis quod bonum est iis qui benefaciunt vobis, quæ est gratia vestra? etenim etiam peccatores sic faciunt.

34 Et, si commodatò datis ei à quo speratis quòd reddetur vobis, quæ est gratia vestra? Etenim etiam peccatores peccatoribus mutuò dant vt similiter retribuatur eis.

35 Veruntamen diligite inimicos vestros, & benefacite eis: & mutuò date, 7 & ne præscindatis spem hominis. Et erit multa merces vestra, eritisque filij Excelsi, qui bonus est erga malos & erga 8 ingratos.

36 9 Estote ergo misericordes, sicut etiam Pater vester misericors est.

37 Ne iudicetis, & non iudicabimini: ne cōdemnetis, & non condemnabimini: absoluite, & absoluemini.

38 Date, & dabitur vobis: mensura bona & spatiosa & redundante proiicient in sinum vestrum. Qua enim mensura metimini, mensuratur vobis.

39 Et dicebat eis parabolam, Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nunquid ambo in foueam cadunt?

40 Non est discipulus qui sit maior quàm dominus eius. quisquis autem est perfectus, erit sicut dominus suus.

41 Quid enim aspicis festucam quæ est in oculo fratris tui, trabs autem quæ est in oculo tuo, non conspicitur tibi?

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater mi, sine eiiciam festucam ab oculo tuo, quum ecce, trabs quæ est in oculo tuo, non conspicitur tibi? 10 Accipiens vultum, eiice prius trabem ab oculo tuo, & tunc conspicietur à te ad eiiciendum festucam ab oculo fratris tui.

7 Tam actiuè quam passiuè exponi potest: Vel, Ne, de remuneratione desperantes, benefaciendi studium abiiciatis. Vel, Ne miseros vestra crudelitate in desperationem abiiciatis.

8 Ad verb. Negantes qua ratione ingratos vocant Galli mescognoissans. *Cæterum solent Hebræi hoc nomine notare impios & ἀθέους.*

9 Videtur hæc γνώμη sumpta ex Talmud Ierosolymitano in ברכות *id est, Tractatu De benedictionibus, cap. 5. vbi sic scribitur,* כמא דאנא רחכן בשמיא כן תהוון רחמנין בארעא *Id est, Sicut misericors sum in cælis, sic misericordes estote in terra.*

10 Id est, Hypocrita Vide de hac voce annotationes in Matt. 6.2.

43 Non est arbor bona quæ faciat fructus malos, neque arbor mala quæ faciat fructus bonos.

44 Omnis enim arbor à fructibus suis cognoscitur. Nunquid enim colligunt ex spinis ficus? Neque etiam ex rubo vindemiant vuas.

45 Homo bonus ex thesauris bonis qui sunt in corde suo, profert bona: & homo malus ex thesauris malis qui sunt in corde suo, profert mala. ex abundantiis enim cordis loquuntur labia.

46 Quid vocatis me Domine mi, Domine mi: & id quod dico, non facitis?

47 Omnis homo qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit.

48 Similis est homini qui ædificauit domum, & fodit, & profundè excauauit, & posuit fundamenta super rupem: quum autem facta est 11 plenitudo *aquarum*, illisa est plenitudo *aquarum* domui illi, & non potuit commouere eam: positum enim erat fundamentum eius super rupem.

11 Id est, Inundatio. Hebraismus.

49 Et is qui audit, & non facit, similis est homini qui ædificauit domum suam super puluerem absque fundamento: & quum illideretur ei flumen, eadem hora cecidit, & facta est ruina eius domus magna.

CAP. VII.

1 ET quum compleuisset sermones omnes ad auditū populi, ingressus est Ieschua in Kephar-Nachum.

2 Seruus autem Centurionis cuiusdam afficiebatur malè, qui charus erat ei, & 1 propinquus erat ad moriendum.

3 Et audiuit de Ieschua: misitque ad eum seniores Iudæorum, & petebat ab eo vt veniēs 2 seruaret seruum suum.

1 Hebraicè קרוב למות, *id est, Proximus morti.*

2 Viuificaret. Hebraismus.

4 Illi autem quum venissent ad Ieschua, petebant ab eo solicitè, & dicebant, Dignus est vt facias ei hoc.

5 Diligit enim populum nostrum, & etiam domum synagogæ ipse ædificauit nobis.

6 Ieschua autem ibat cum eis. Quum verò non multùm longinquus esset à domo eius, misit ad eum Centurio amicos suos, & dixit ei, Domine mi, ne fatigeris: non enim dignus sum vt ingrediaris sub tectum meum.

7 Propterea 3 non dignus fui vt ad te venirem: sed dic verbo, & sanabitur puer meus.

3 Id est, Non sum arbitratus me dignū esse.

8 Etenim ego quoq; homo sum qui subiectus sum sub potestate: suntq; sub manibus meis milites, & dico huic Proficiscere: & proficiscitur. & alteri, Veni: & venit. & seruo meo, Fac hoc: & facit.

9 Quum audiuisset autē Ieschua hæc, miratus est eum: & conuersus est, & dixit turbæ quæ 4 veniebat post se, Dico vobis quòd ne in domo Israel quidem inueni fidem sicut hæc.

4 Id est, Sequebatur eū. Hebraismus.

10 Et reuersi sunt ii qui missi fuerant in domum, & inuenerunt seruum illum qui ægrotus fuerat, sanum.

11 Et factum est 5 die qui est post eum, proficiscebatur in ciuitatem cuius nomē est Nain: & discipuli eius cum eo, ac turba multa.

5 Syriacè ליומא דבתרה *Sic & Chaldæi Pro postero die.*

12 Et quum appropinquasset ad portam ciuitatis,

ciuitatis, vidit deducentes mortuum qui vnicus erat matri suæ: & ipsa mater eius, vidua erat. & turba multa [6] filiorum ciuitatis cum ea.

13 Vidit autem eam Ieschua, & misertus est eius, ac dixit ei, Ne fleas.

14 Et accedens tetigit lectum: (& ii qui ferebant eum, steterunt) & dixit, Adolescens tibi dico surge.

15 Et sedit ille mortuus, ac cœpit loqui: deditque eum matri eius.

16 Et apprehendit timor homines illos omnes: ac glorificabant Deum, ac dicebāt, Propheta magnus surrexit inter nos, [7] & visitauit Deus populum suum.

17 Et egressus est de eo sermo iste in vniuersam Iudæam, & in omnem locum qui erat circa eos.

18 Et narrauerunt Iuchannan discipuli eius hæc omnia.

19 Et vocauit Iuchannan duos è discipulis suis, misitque eos ad Ieschua, & dixit, Es tu ille qui venit, an alium expectemus?

20 Et venerunt ad Ieschua, & dicunt ei, Iuchannan Baptista misit nos ad te, & dicit, Es tu ille qui venit, an alium expectemus?

21 In ea autem ipsa hora multos sanauit ab infirmitatibus, & à flagellis, & à spiritibus malis: & multis cæcis dabat vt viderent.

22 Et respondit Ieschua, & dixit eis, Ite, dicite Iuchannan quicquid vidistis & audiuistis: quòd cæci vident, & claudi ambulant, & leprosi mūdantur, & surdi audiunt, & mortui surgunt, & pauperes euangelizantur.

23 Et beatus ille qui non scandalizabitur in me.

24 Quum autem abiuissent discipuli Iuchannan, cœpit Ieschua dicere turbis de Iuchannan, Quid exiuistis in desertum ad videndum? Arundinem quæ à vento agitatur?

25 Et si non, quid exiuistis ad videndum? hominem qui mollibus vestibus vestitur? ecce, qui in vestibus laudabilibus & in deliciis sunt, in domo regum sunt.

26 Et si non, quid exiuistis ad videndum? Prophetam? etiam dico vobis, excellentiorem quoque quàm Prophetam.

27 Ipse est de quo scriptum est, Ecce, ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui diriget viam ante te.

28 Dico vobis quòd non est Propheta inter natos mulierum, qui maior sit quàm Iuchannan Baptista: minor autem in regno Dei, maior est eo.

29 Et vniuersus populus qui audiuerunt, etiam publicani, iustificauerunt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iuchannan.

30 Pharisæi autem & Legisperiti reiecerunt contra seipsos voluntatem Dei, qui non baptizati sunt ab eo.

31 Cui assimilabo igitur homines huius generationis? Et cui similes sunt?

32 Similes sunt pueris qui sedent in foro, & acclamant sodalibus suis, ac dicunt, Cecinimus vobis, & non saltastis: vlulauimus vobis, & non fleuistis.

33 Venit enim Iuchannan Baptista nō comedens panem neque bibens vinum, & dicitis, Dæmonium est in eo.

34 Venit Filius hominis comedens & bibens, & dicitis, Ecce homo edax & potor vini, & amicus publicanorum & peccatorum.

35 [8] Et iustificata est sapientia à filiis suis.

36 Veniens autem rogauit eum quidam ex Pharisæis vt vesceretur cum ipso. Et ingressus in domum Pharisæi illius accubuit.

37 Et mulier peccatrix erat in ciuitate illa, & quum nouisset quòd in domo Pharisæi accumberet, accepit alabastrum vnguenti.

38 Et stetit post eum ad pedes eius, & flebat: & cœpit lachrimis suis lauare pedes eius, & crinibus capitis sui extergebat eos: & osculabatur pedes eius, & vngebat vnguento.

39 Quum vidisset autem Pharisæus ille qui inuitauerat eum, cogitauit apud se, & dixit, Hic, si propheta esset, nosset quæ sit hæc, & quæ fama eius: nam peccatrix est mulier hæc quæ tangit eum.

40 Respondit autem Ieschua, & dixit ei, Schemeun, aliquid est mihi quod dicam tibi. Ait illi, Dic Domine mi. Dixit ei Ieschua,

41 Duo debitores erant [9] cuidam domino debiti: vnus debebat ei [10] denarios quingentos, & alter denarios quinquaginta:

42 Et quia non erat eis ad restituendum, vtrisque remisit. Quis igitur ex eis plus diliget eum?

43 Respondit Schemeun, & dixit, Existimo quòd is cui remissum est multum. Dixit ei Ieschua, Rectè iudicasti.

44 Et conuersus est ad illam mulierem: & dixit Schemeun, Vides mulierem hanc? in domum tuam ingressus sum: aquas pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrimis suis pedes meos lauit, & capillis suis detersit eos.

45 Tu non osculatus es me: hæc autem, ecce, ex quo ingressa est, non desiit pedes meos osculari.

46 Tu oleo caput meum non vnxisti: hæc autem oleo aromatico pedes meos vnxit.

47 Propter hoc dico tibi, Remissa sunt ei peccata eius multa: quia dilexit multum. Is autem cui paululum remissum est, paululum dilexit.

48 Et dixit illi mulieri, Remissa sunt tibi peccata tua.

49 Cœperunt autem ii qui accumbebant, dicere apud se, Quis hic est qui etiam peccata remittit?

50 Ieschua autem dixit illi mulieri, Fides tua [11] seruauit te: abi in pace.

6 Id est, Ciuium. Hebraismus.

7 Hebraica phrasis admodum frequens. Id est, Deus præstitit populo suo quod pollicitus ei fuerat.

8 Id est, A suis cultoribus, vt in Syriaco Testamēto exprimitur Matth 11.19: vbi vide quæ annotata sunt.

9 Id est, Creditori, cuius est debitum.

10 De valore denarii vide annota in Matth. 18.28.

11 Ad verb. Viuificauit te. Hebraismus.

CAP. VIII.

1 ET factum est post hæc: circuibat Ieschua per ciuitates & pagos, & prædicabat ac euangelizabat regnum Dei: & duodecim eius cum eo:

2 Et mulieres illæ quæ sanatæ fuerant ab infirmitatibus & à spiritibus malis, Mariā Magdalitha, ea à qua septem dæmonia exierant:

3 Et Iuchan vxor Kuzæ curatoris familiæ Hiraudis, & Schuschan, & aliæ multæ quæ ministrabant eis de facultatibus suis.

4 Et quum multa turba congregata esset, & ex omnibus ciuitatibus venirent ad eum, dixit per parabolas,

5 Egressus est seminator ad seminandum semen suum: & quum seminaret, fuit quod caderet iuxta viam, & conculcatum est, & comederunt ipsum aues.

6 Et aliud cecidit super petram, & protinus creuit: & quia non erat ei humor, exaruit.

7 Et aliud cecidit in locum spinarũ: & creuerunt eum eo spinæ, & suffocauerunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam & fœcundam: & creuit, & fecit fructum [1] vnum in centum. Hæc quum diceret, clamabat vt is cui essent aures ad audiendum, audiret.

1 Id est, Vnũ auctum in cẽtum. vide in fine Matth. 19.

9 Et interrogauerunt eum discipuli eius quænam esset parabola hæc.

10 Ipse verò dixit eis, Vobis enim datum est nosse mysterium regni Dei: his autem qui reliqui sunt, per ænigmata dicitur, vt videntes non videant, & audientes non intelligant.

11 Hæc autem est parabola: Semen est sermo Dei.

12 Ii autem qui iuxta viam, sunt ii qui audiunt sermonem: & veniens inimicus, aufert sermonem è corde eorum, vt non credant, [2] & seruentur.

2 Ad verb. Et viuant. Hebraismus.

13 Qui autem super petram, ii sunt qui quum audierunt, cum gaudio excipiunt ipsum sermonem, & radix non est eis, sed temporaria est fides eorum, & in tempore tentationis scandalizantur.

14 Illud verò quod cecidit in loco spinarum, ii sunt qui audiunt sermonem: & per solicitudinem, & per diuitias, & concupiscentias huius seculi, suffocantur, & fructus non reddũt.

15 Id autem quod in terram bonam, ii sunt qui corde demisso & bono audiunt sermonem, & retinent: & dant fructus per patientiam.

16 Nemo lucere facit lucernam, & operit eam vase, aut ponit eam subter lectum: sed ponit eam super candelabrum, vt omnis qui ingreditur, videat lumen eius.

17 Non est enim quicquam quod occultum est, quod non sit manifestandum: neque *quicquam est* quod sit in abscondito, quod non cognoscendum sit, & venturum in manifestum.

18 Videte quid audiatis. ei enim cui est, dabitur: & ab eo cui non est, etiam id quod putat quod est sibi, auferetur.

19 Venerunt autem ad eum mater eius & fratres eius, neq; poterant loqui cum eo propter turbam.

20 Et dixerunt ei, Mater tua & fratres tui stant foris, & cupiunt videre te.

21 Ipse verò respondit, & dixit eis, Hi sunt mater & fratres mei, qui audiunt sermonem Dei, & faciunt eum.

22 Factum est autem [3] in vno ex diebus, ascendens Ieschua sedit in nauigio ipse & discipuli eius, & dixit eis, Transeamus [4] in illud littus oppositum maris.

3 Id est, Quodam die. Hebraismus.

4 Ad verb. Ad illũ transitum. Hebraismus.

23 Et quum remigarent, obdormiuit Ieschua: & facta est procella: venti in mare, & proximum erat nauigium vt mergeretur.

24 Et accedentes excitauerunt eum, & dixerũt ei, Domine noster, Domine noster, perimus. Ipse verò surrexit, & repressit ventos & tempestates aquarum, & quieuerunt, & facta est tranquillitas.

25 Et ait eis, Vbi est fides vestra? Ipsi autem timentes mirabantur, & dicebant [5] vnus alteri, Quisnam est iste qui etiam ventis imperat & tempestatibus & mari, & obediunt ei?

5 Ad verb. Vnus ad vnũ. Hebraismus.

26 Et remigauerunt, & venerunt in locum Gadaræorum, qui est in opposito littore è regione Galilææ.

27 Et quum esset egressus in terram, occurrit ei homo quidam ex vrbe, in quo erat dæmonium à tempore multo: & vestimentis non erat indutus, & in domo non habitabat, sed in loco sepulchrorum.

28 Quum vidisset autem Ieschua, exclamauit, & procidit ante eum, & voce elata dixit, Quid nobis & tibi Ieschua fili Dei excelsi? peto ego abs te ne torqueas me.

29 Præcipiebat enim illi spiritui impuro Ieschua vt exiret à filio hominis. multum enim fuerat illi tempus inde ex quo captiuum habebat eum: & vinciebatur catenis, ac compedibus custodiebatur: rumpebatque vincula sua, & ducebatur à dæmone in desertum.

30 Interrogauit autẽ illum Ieschua, Quod est nomen tuum? Dixit ei, Legio. quia dæmonia multa ingressa fuerant in eum.

31 Et petebant ab eo ne imperaret eis abire in abyssum.

32 Erat autem ibi grex porcorum multorũ qui pascebant in monte: & petebant ab eo vt permitteret ipsis vt in porcos ingrederentur. Et permisit eis.

33 Et egressa sunt dæmonia ab homine, ingressaque sunt in porcos. Et direxit se grex ille vniuersus ad rupem, & corruerunt in mare, & suffocati sunt.

34 Quum vidissent autem pastores id quod factum erat, fugerunt: & renuntiauerunt in ciuitates & in agros.

35 Et exiuerunt homines vt viderent quid factum fuerat: & venerunt ad Ieschua, & inuenerunt hominem illum cuius dæmonia exierant, vestitum & mœstum, ac sedentem ad pedes Ieschua: & timuerunt.

36 Et renuntiauerunt ipsis ii qui viderant, quomodo sanatus esset homo ille dæmoniacus.

37 Et petebat ab eo vniuersa turba Gadaræorum vt abiret ab ipsis: quia timor magnus apprehenderat eos. Ipse autem Ieschua ascendit in nauigium, & diuertit ab eis.

38 Ille autem homo à quo egressa fuerant dæmonia, petebat ab eo vt apud eum esset: & dimisit eum Ieschua, & dixit ei.

39 Reuertere in domum tuam, & renuntia id quod fecit tibi Deus. Et abiit: ac prædicabat per totam ciuitatem id quod fecisset sibi Ieschua.

40 Quum reuersus autem esset Ieschua, excepit eum turba multa. Omnes enim [6] in eũ intenti fuerant.

6 Id est, Summo desiderio expectauerant eum.

41 Et homo quidam, cuius nomen erat Iuarasch, princeps synagogæ, procidit ante pedes Ieschua: & petebat ab eo vt ingrederetur domum suam:

42 Filia enim vnica erat ei quasi annos nata duodecim, & proxima erat vt moreretur. (Et quum abiret cum eo ipse Ieschua, turba multa premebat eum.

43 Mulier autem quædam [7] cuius eruperat sanguis annos duodecim, quæ [8] in medicos vniuersam substantiam suam impenderat, [9] neque potuit à quoquam sanari:

7 Nam תריץ, quo hic vtitur paraphrastes, solet ab Onkelo & Ionathan in suis paraphrasibus in vetus Testamentum, poni loco פרץ verbi Hebrai significantis Erupit. Vnde etiam portam תרעא vocant à ruptura. Quod ideo notam, quia facit ad amplificationẽ morbi, atque adeo etiam miraculi.

8 Ad verb. In domo medicorum: committendo scilicet se ipsorũ curationi. Vel Frequentando domos medicorum. vt cõsilio vteretur.

9 Ad verb. Non potuit vt à quoquam sanaretur. Syra phrasis, cuius similes aliquot sunt antè obseruata.

44 Accessit à tergo eius, & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim constitit fluxus sanguinis eius.

45 Et dixit Ieschua, Quis tetigit me? Et quum omnes negarẽt, dixit ei Schemeũ Cipha, &

& qui cum eo erant, Domine noster turbæ coarctāt te, & premūt, & dicis tu, Quis tetigit me.

46 Ipse verò dixit, Aliquis tetigit me, ego enim cognoui quòd virtus exiuit à me.

47 Illa autem mulier quum vidisset quòd non fefellisset eum, venit tremens: & procidens adorauit eum, ac dixit in conspectu populi totius propter quam causam tetigisset, & quomodo illico sanata esset.

48 Ipse verò Ieschua dixit ei,[10] Bono sis animo, filia mea, fides tua [11] seruauit te: abi in pace.

49 Et adhuc ipso loquente, venit quidam [12] ex domesticis principis synagogæ, & dixit ei, Mortua est filia tua: ne fatiges præceptorem.

50 Ieschua autē audiuit, & dixit patri puellæ, Ne metuas: tantùm crede, [13] & salua est.

51 Venit autem Ieschua in domum, neque permisit cuiquam vt ingrederetur secum, nisi Schemeun & Iaakub & Iuchannan, & patri puellæ ac matri eius.

52 Omnes verò flebant & plangebant propter eam. Ieschua autem dixit, Ne fleatis: non enim mortua est, sed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd scirent quòd mortua esset.

54 Ipse autem eiecit [14] vnumquenque foras: & apprehendit manū eius, & vocauit eam, ac dixit, Puella surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, & illico surrexit: & præcepit vt darent ei ad comedendum.

56 Et mirati sunt parentes eius: ipse verò admonuit eos ne cuiquam dicerent id quod factum fuerat.

10 Ad verb. Cor data esto: vel, Cor recipe.

11 Ad verb. Viuificauit te. Hebraismus aliquoties notatus.

12 Ad verb. Ex iis qui sunt domus principis &c. Substātiuum rectū pro adiectiuo. Tritus Hebraismus.

13 Ad verb. Et viuit. Hebraismus.

14 Ad verb. Omnem hominem. Hebraismus.

CAP. IX.

1 ET vocauit Ieschua duodecim suos, & dedit eis virtutē & potestatem aduersus omnia dæmonia, & infirmitates sanandi.

2 Et misit eos ad prædicandum regnum Dei, & ad sanandum infirmos.

3 Et ait eis, Nihil tuleritis ad iter, non virgam, [1] neque viatorium saccum, neque panem, neque argentum: nec duæ tunicæ sint vobis.

4 Et in quam domum ingressi fueritis, illic estote, & illinc exite.

5 Et aduersus eos qui non exceperint vos, quum egrediemini ex ciuitate illa, etiam puluerem à pedibus vestris excutite aduersus eos in testimonium.

6 Et egressi sunt discipuli, & circuibant per pagos & per ciuitates, ac euangelizabant & sanabant in omni loco.

7 Audiuit autem Hiraudis tetrarcha omnia quæ fiebant per manum eius, & mirabatur: quia dicebant quidam quòd Iuchannan surrexisset [2] à mortuis:

8 Alii verò dicebant quòd Iliah apparuisset: & alii, quòd Propheta ex Prophetis antiquis surrexisset.

9 Et Dixit Hiraudis, Caput Iuchannan ego amputaui: quis est autem iste de quo hæc audio? Et cupiebat videre eum.

10 Et quum reuersi essent Apostoli, narrauerunt Ieschua quæcunque fecerant. Et duxit eos in locum seorsim desertum Beth-Tsaida.

11 Turbæ autem quum cognouissent, [3] iuerunt post eum: & excepit eas, ac loquebatur cū eis de regno Dei: & eos qui opus habebant sanatione, sanabat.

2 Ad verb. Ab inter mortuos. Hebraismus quē Gallicè exprimūt, D'entre les morts quod sæpe antè obseruatum est.

3 Id est, Secuti sunt. Hebraismus vsitatissimus.

12 Quum autem cœpisset dies inclinare, accesserunt discipuli eius, & dicunt ei, Dimitte turbas, vt abeant in agros qui circa nos sunt & in pagos vt diuertant in eis, & inueniant sibi escam: quia in loco deserto sumus.

13 Dixit eis Ieschua date illis vos ad manducandum. Ipsi verò dicūt, Non est nobis plus quàm quinque panes & duo pisces: nisi abeamus, & emamus escam huic toti populo.

14 Erant enim quasi quinque millia hominum. Dixit ei Ieschua, [4] Discumbere facite eos *per* discubitus, quinquaginta viros in *vno* discubitu.

15 Et fecerunt ita discipuli, ac discumbere fecerunt omnes.

16 Et accepit Ieschua illos quinque panes & duos pisces. Et intuitus est in cælum, & benedixit, ac fregit, & dedit discipulis suis vt apponerent turbis.

17 Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sustulerūt fragmenta quæ superfuerant duodecim cophinos.

18 Et quum oraret solus & discipuli eius cum eo, interrogauit eos, & dixit, Quidnam dicunt turbæ de me quòd sim?

19 Responderūt, & dixerunt ei, Iuchannan Baptista: & alii, quòd Iliah: alii autem, quòd Propheta vnus ex Prophetis antiquis surrexit.

20 Dixit eis, Vos autem quid dicitis quòd sim? Respondit Schemeun, & dixit, Christus Dei.

21 Ipse autem repressit eos, & interdixit eis vt nemini hoc dicerent.

22 Et dixit eis, Futurum est vt Filius hominis multa patiatur, & reprobetur à senioribus & principibus sacerdotum & Legisperitis, & occidant eum: & die tertia resurget.

23 Et dicebat [5] coram omni homine, Qui vult [6] venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & veniat post me.

24 Qui enim [7] vult animam suam seruare, perdit eam: qui autem perdiderit animam suā propter me, [8] hic seruat eam.

25 Quo enim iuuatur filius hominis quum lucratus fuerit mundum vniuersum, animam autē suam perdiderit, aut *eius* iacturam fecerit?

26 Qui autem erubuerit me & sermones meos, erubescet eū Filius hominis quū venerit in gloriam Patris sui, cum Angelis suis sanctis.

27 Verè dico vobis quòd sunt quidam qui stant hic qui non gustabūt mortem donec venerit regnum Dei.

28 Factum est autem post sermones hos, quasi octo diebus, accepit Ieschua Schemeun & Iaakub & Iuchannan, & ascendit in montem ad orandum.

29 Et quum oraret, transformatus est aspectus vultus eius, & vestimenta eius candida facta sunt, & refulgebant.

30 Et ecce, duo viri loquebantur cum eo qui erant Musche & Iliah.

31 Qui conspecti sunt in gloria. Loquebātur autem de exitu ipsius qui futurum erat vt compleretur in Vrischelem.

32 Et grauati erant somno Schemeun & ii qui cum ipso erant: & vix excitati sunt, & viderunt gloriam eius, & illos duos viros qui stabant iuxta eum.

33 Et quū cœpissent discedere ab eo, dixit Schemeū Ieschua, Domine mi, bonū est nobis

4 Vide annotata de discubitu, Mar. 6.40.

5 Id est, Omnibus præsentibus & palàm. Hebraism.

6 Id est, Sequi me. Hebraismus. vt paulò pòst etiam.

7 Ad verb. Viuificare. Hebraismus.

8 Ad verb. Viuificat eā. Hebraismus.

vt hic simus, & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Musche vnum, & Iliah vnum. Et nesciebat quid diceret.

34 Et quum diceret hæc, facta est nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt quum viderent Musche & Iliah quòd ingrederentur in nubem.

35 Et vox facta est ex nube quæ dixit, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.

36 Et quum fuisset illa vox, inuentus est Ieschua solus, & ipsi siluerunt, & nemini dixerũt in illis diebus id quod viderant.

37 Et factum est [9] die postero quum descẽderent de monte, occurrerunt eis turba multa.

38 Et homo quidam è turba illa clamabat, & dicebat, Præceptor, peto abs te, [10] cõuertere ad me: filius meus *hic est* qui vnicus est mihi:

39 Et spiritus transit super eum, & repentè clamat, & stridet dentibus suis, & [11] lacerat, & vix discedit ab eo postquam contriuit eum.

40 Et petii à discipulis tuis vt eiicerent eum, & non potuerunt.

41 Respondit autem Ieschua & dixit, [12] O generatio incredula & peruersa vsque quo ero apud vos, & tolerabo vos? Adducito huc filium tuum.

42 Et quum adduceret eum, deiecit eum dæmonium illud, & frendere fecit eum: & repressit Ieschua spiritum illum impurum, ac sanauit puerum, ac dedit eum patri eius.

43 Et mirati sunt omnes propter magnificentiam Dei. Et quum omnis homo miraretur super omnibus quæ fecerat Ieschua, dixit discipulis suis,

44 Ponite vos sermones istos in auribus vestris. Filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus filiorum hominis.

45 Ipsi verò non intellexerunt sermonem hunc, quia occultus erat ab ipsis, vt non cognoscerent ipsum: & timebant interrogare eum de sermone hoc.

46 Et intrauit in eos cogitatio, quísnam [13] magnus esset inter eos.

47 Ieschua autem cognouit cogitationem cordis eorum, & accepit puerum, & statuit eum iuxta se.

48 Et dixit eis, Quicunque recipit puerum sicut iste *est* in nomine meo, me recipit: & qui me recipit, recipit eũ qui misit me. [14] Qui enim paruus est inter vos omnes, hic erit magnus.

49 Et respondit Iuchannan, & dixit, Domine noster vidimus [15] quendam qui eiecit dæmonia in nomine tuo, & prohibuimus eum, eo quòd non [16] venit nobiscum post te.

50 Dixit eis Ieschua, Ne prohibeatis: qui enim non est aduersus vos, pro vobis est.

51 Et factum est quum [17] implerentur dies assumptionis eius, direxit faciem suam vt proficisceretur Vrischelem.

52 Et misit nũtios ante faciem suam: & profecti ingressi sunt in pagum Samaritanorum vt pararent ei *hospitium*.

53 Et non receperunt eum, quia faciem suã versus Vrischelem ponebat vt proficisceretur.

54 Et quum vidissent Iaakub & Iuchannan discipuli eius, dicunt ei, Domine noster, vis tu vt dicamus vt descendat ignis de cælo, & consumat eos, sicut etiam Iliah fecit?

55 Et conuersus est, & increpauit eos, ac dixit, Nescitis vos cuius estis spiritus.

56 Filius enim hominis non venit ad perdendum [18] animas, sed [19] ad seruandum. Et abierunt in pagum alium.

9 Ad verbũ, Die qui est post eum. Syra phrasis, vt prius annotatum est.
10 Vel, Respice in me. Et Rarũ admodum verbum: sed tamen quo vtitur etiam in Marc. 9. 18. eodem sensu. Intelligit spiritum illũ impurum lacerare filiũ suũ, quum eum inuadit.
12 Ad verb. Quæ non est fidelis.
13 Positiuus pro superlatiuo. Hebraismus tritus.
14 Positiua pro superlatiuis, vt paulo antè notatum est: pro, Qui minimus est &c. hic erit maximus.
15 Adverbũ, Hominem. Hebraismus.
16 Id est, Sequitur te nobiscum. Hebraismus.
17 Id est, Quũ tempus assumptionis eius instaret. Nam impleri dicitur aliquid (ex Hebraa lingua proprietate & Sacrarum literarum more loquendi) non tantùm quum prorsus expletum est, sed etiam quum impleri incipit aut quum implendũ iam est. Vide quæ de eo annotauimus Luc. 2. 21.

57 Quumque proficiscerentur in via, dixit ei quidam, [20] Ibo post te in locum quo proficisceris Domine mi.

58 Dixit ei Ieschua, Vulpibus foueæ sunt, & volucribus cæli, [21] nidi, Filio autem hominis non est vbi fulciat caput suum.

59 Et dixit ad alium, Veni post me. Ille autem respondit ei, Domine mi, permitte mihi *vt* prius abiens sepeliam patrem meum.

60 Dixit ei Ieschua, Sine mortuos sepelientes mortuos suos: & tu abi, euangeliza regnum Dei.

61 Dixit ei alius, [22] Ibo post te, Domine mi. Prius autem permitte mihi *vt* abiens salutem dicam domesticis meis, & veniam.

62 Dixit ei Ieschua, Nemo admouet manũ suam ad aratrum paris boum, & respicit retro se, & vtilis est ad regnum Dei.

CAP. X.

1 Post hæc separauit Ieschua ex discipulis suis alios septuaginta, & misit [1] eos binos ante faciem suam in omnem locum & ciuitatem [2] quò iturus erat.

2 Et dixit eis, Messis multa, & operarii pauci: petite igitur à domino messis vt emittat operarios ad messem suam.

3 Abite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.

4 Ne portaueritis crumenas, neque saccos viatorios, neque calceamenta: & neminem in via [3] salutaueritis.

5 Et in quam domum intratis, prius dicite, Pax huic domui.

6 Et [4] si sit ibi filius pacis, collocabitur super eum pax vestra: sin minus autem, [5] pax vestra ad vos reuertetur.

7 In ea autem domo estote edentes & bibentes ex eo quod est illorum. dignus est enim operarius mercede sua. Neque secedatis à domo in domum.

8 Et in quam ciuitatem ingredimini, & suscipiunt vos, edite id quod apponitur vobis.

9 Et sanate illos qui infirmi sunt in ea, ac dicite illis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 In quam verò ciuitatem ingressi fueritis, & non susceperint vos, egredimini in plateam, & dicite,

11 Puluerem quoque qui adhæret nobis pedibus nostris ex ciuitate vestra, spargimus in vos: veruntamen hoc scitote quòd appropinquauit regnum Dei.

12 Dico vobis quòd Sedum erit tolerabilius in die illo quàm ciuitati illi.

13 Væ tibi Caurazin, væ tibi Beth-Tzaida. nam si in Tzur & Tzaidan factæ fuissent virtutes quæ factæ fuerunt in vobis, iam olim in saccis & in cinere conuersi fuissent.

14 Veruntamen Tzur & Tzaidan erit tolerabilius in die iudicii quàm vobis.

15 Et tu Kephar-Nachum illa quæ vsque ad cælum eleuata fuisti, vsque ad infernum deprimeris.

16 Qui vos audit, me audit, & qui vos reiicit, is me reiicit: & qui me reiicit, reiicit eum qui misit me.

18 Id est, Homines. Synecdoche vsitatissima in Bibliis.
19 Ad verbũ, Ad viuificãdum. Hebraismus.
20 Id est, Sequar te. Hebraismus, vt paulo pòst, semel atque iterum.
21 Vide de hac voce, annotata in Matth. 8.
22 Id est, Sequar te. Hebr.
1 Ad verbũ, Duos duos. Hebraismus.
2 Ad verb. Quò futurus erat venire, modus loquẽdi quo vtuntur etiã Graci. Est igitur phrasis Syra ex Hellenismo petita.
3 Ad verb. De pace cuiusdam in via ne rogaueritis.
4 Id est, Dignus à me factus vt particeps fiat illius vera pacis quã ei optabitis & pradicabitis. Est ergo filius pacis, dignus pace, sicut filius mortis dicitur in veteri Testamento, dignus morte, & filius perditionis in Euangelio, dignus perditione.
5 Id est, Nullum fructum percipient ex vestra salutatione & pradicatione, qui totus in vos conferetur.

17 Et reuersi sunt septuaginta quos miserat, cum gaudio magno, & dicunt ei, Domine noster, etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.

18 Ipse autem dixit eis, Videbam ipsum Satanah quòd caderet tanquam fulgur de cælo.

19 Ecce do vobis potestatem vt sitis calcantes serpentes, & scorpiones, & vniuersum robur inimici & nihil molestum erit vobis.

20 Veruntamen in hoc ne gaudeatis quòd dæmonia subiiciuntur vobis: sed gaudete quòd nomina vestra scripta sunt in cælo.

21 In illa hora exultauit Ieschua in Spiritu sancto, & dixit, Gratias ago tibi Pater mi, Domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & reuelaueris ea infantibus. Etiam Pater mi, quia sic fuit beneplacitum coram te.

22 Et conuersus est ad discipulos suos, & dixit eis, Omnia tradita sunt mihi à Patre meo: & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & is cui si voluerit Filius reuelare, *reuelabit*.

23 Et conuersus est ad discipulos suos seorsim, & dixit, Beati oculi qui vident id quod vos videtis.

24 Dico enim vobis quòd Prophetæ multi & reges voluerunt videre id quod videtis, & non viderunt: & audire id quod auditis, & non audiuerunt.

25 Et ecce, Legisperitus quidam surrexit vt tentaret eum, & dixit, Præceptor, quid faciam vt possideam vitam quæ est in perpetuum.

26 Ipse autem Ieschua dixit ei, In Lege quomodo scriptum est? quomodo legis tu?

27 Respondit, & dixit ei, Diliges Dominũ Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, & ex tota cogitatione tua, & proximum tuum sicut teipsum.

28 Dixit ei Ieschua, Rectè dixisti: hoc fac, & viues.

29 Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ei, Et quis est proximus meus?

30 Dixit ei Ieschua, Homo quidam descendebat ab Vrischelem in Irichu, & irruerunt in eum latrones, & spoliauerunt eum ac percusserunt eum, reliqueruntque eum quum vix viueret in eo anima eius, & abierunt.

31 Et contigit vt sacerdos quidam descẽderet per viam illam: & vidit eum, & transiuit.

32 Et similiter Leuita veniẽs appropinquauit ad illum locum: & vidit eum, & transiuit.

33 Quidam autem Samaritanus, quum iter faceret, venit eò vbi erat, & vidit eum, & misertus est eius.

34 Et accessit, & obligauit plagas eius, & instillauit in eas vinum, & oleum: & imposuit eum super asinum suum, & adduxit eum in hospitium, & curam habuit eius.

35 Mane autem diei *sequentis* deprromptos duos denarios dedit hospiti: & dixit ei, Solicitudinem habe eius, & siquid amplius impenderis, quum reuertar dabo tibi.

36 Quis igitur ex his tribus videtur tibi quòd fuerit proximus ei, qui incidit in manus grassatorum?

37 Ille autem dixit ei, Is qui misertus est eius. Dixit ei Ieschua, Abi, etiã tu ita esto faciẽs.

38 Et factum est quum ipsi iter facerent, in via ingressus est in pagum quendam, & mulier cuius nomen Martha, excepit eum in domum suam.

39 Et erat ei soror cuius nomen Mariam, & veniens sedit ad pedes Domini nostri, ac audiebat sermones eius.

40 Martha autem 9 afflicta erat in ministerio multo. Et venit, & dixit ei, Domine mi non est curæ tibi quòd soror mea reliquit me solam ad ministrandum? dic ei *vt* adiuuet me.

9 Id est, Admodum anxia erat, & laborabat in apparando conuiuio.

41 Respondit Ieschua, ac dixit ei, Martha, Martha, solicita es, & conturbaris circa multa.

42 Vnum est autem quod requiritur. Mariam verò partem bonam elegit sibi, quæ non auferetur ab ea.

CAP. XI.

1 ET factũ est vt quum oraret in loco quodam, quum absoluisset, dixerit ei vnus ex discipulis eius, Domine noster, doce nos orare, sicut etiam Iuchannan docuit discipulos suos.

2 Dixit eis Ieschua, Quum oratis vos, sic estote dicentes, PATER noster qui es in cælis, sanctificetur nomẽ tuum, veniat regnũ tuũ, fiat voluntas tua, vt in cælis etiam in terra.

3 Da nobis panem 1 quo opus habemus quotidie.

1 Rationem cur ita vertimus vide Matth. 6. 11.

4 Et remitte nobis peccata nostra: nam etiam nos remittimus omnibus debentibus nobis. Et ne inducas nos in tentationem, sed serua nos à malo.

5 Et dixit eis, Quis est ex vobis cui sit amicus, & proficiscatur ad eũ in medio noctis, & dicat ei, Amice mi, accõmoda mihi tres placẽtas:

6 Quia amicus venit ad me de via, & non est mihi aliquid quod apponam ei.

7 Et ille amicus intus respondeat, & dicat ei, Ne molestus sis mihi: quia ecce, ostium clausum est, & filij mei mecum sunt in lecto: non possum surgere, & dare tibi.

8 Dico vobis quòd si propter amicitiam non dederit ei, propter instantiam surget, & dabit quantum opus est ei.

9 Etiam dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10 Omnis enim qui petit, accipit: & qui quęrit, inuenit: & qui pulsat, aperitur ei.

11 Quis enim ex vobis *est* pater, à quo petit filius panem, nunquid lapidem porrigit ei? & si piscem petierit ab eo, nunquid pro pisce serpentem porrigit ei?

12 Et, si ouum petierit ab eo, nunquid ipse scorpionem porriget ei?

13 Et, si vos qui mali estis, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester è cęlis dabit Spiritum sanctum iis qui petũt à se?

14 Et quum eiiceret dæmonium quod erat mutum, factum est vt quum egressum esset illud dæmonium, loqueretur ipse mutus: & miratæ sunt turbæ.

15 Quidam autem ex iis dixerunt, Per Beelzebub principem dæmoniorũ eiicit dæmonia.

16 Alii verò tentantes eum, signum è cælo petebant ab eo.

17 Ieschua autem, qui sciebat cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum quod diuidetur contra seipsum, desertum reddetur: & domus quæ contra seipsam diuiditur, cadit.

18 Et si Satanah contra seipsum diuisus est,

quomodo stabit regnũ eius? quia dicitis quòd per Beel-Zebub eiicio dæmonia.

19 Et, si ego per Beel-Zebub eiicio dæmonia, filij vestri per quem eiiciunt? propter hoc erunt vobis iudices.

20 Si autem per digitum Dei eiicio dæmonia, appropinquauit ad vos regnum Dei.

21 Quum fortis armatus custodit atrium suum, in tranquillitate est possessio eius:

22 Si verò veniens is qui fortior est eo, vicerit eum, vniuersam armaturam eius tollit in qua confidebat, & prædam eius diuidit.

23 Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum,[2] dispergendo dispergit.

24 Spiritus impurus quum egressus est à filio hominis, abiens circumit loca in quibus aquæ non sunt, vt quærat sibi requiem: & quum non inuenit, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui.

25 Et si veniat, inuenit eam quòd est decẽs & parata.

26 Tunc abiens ducit septem spiritus alios qui peiores sunt quàm ipse, & ingrediuntur, & habitant illic: & fit finis filij hominis illius peior quàm principium eius.

27 Et quum hæc loqueretur, sustulit mulier quædam vocem suam è turba, & dixit ei, [3] Beatus venter qui portauit te & vbera quæ lactauerunt te.

28 Dixit ei ipse, Beati illi qui audierunt sermonem Dei, & custodierunt eum.

29 Et quum congregatæ essent turbæ, cœpit dicere, Generatio hæc mala signum quærit: & signum non dabitur ei, nisi signum Iaunan Prophetæ.

30 Sicut enim fuit Iaunan signum Niniuitis, sic erit etiam Filius hominis generationi huic.

31 Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à limitibus terræ vt audiret sapientiam Schelimun, & ecce excellentior quàm Schelimun, hîc.

32 Homines Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam, qui conuersi sunt per prædicationem Iaunan: & ecce, excellentior quàm Iaunan hîc.

33 Nemo lucere facit lucernam, & ponit eam in abscondito aut subter modium, sed supra candelabrum: vt ij qui ingrediuntur, videant lumen eius.

34 Lucerna corporis tui est oculus tuus. Quum igitur oculus tuus simplex *fuerit*, etiam totum corpus tuum erit lucidum: si autem fuerit malus, corpus quoq; tuũ erit tenebrosum.

35 Cauete igitur ne lumen quod in te est, tenebræ sint.

36 Si autem totum corpus tuum lucidum sit, & non sit in eo pars aliqua tenebrosa, erit lucidum totum, quemadmodum lucerna, quum ardet, illuminat te.

37 Quum autem loqueretur, petiit ab eo Pharisæus quidam vt conuiuaretur apud se: & ingressus accubuit.

38 Ille autem Pharisæus quum vidisset eũ, miratus est quòd non prius lauisset ante refectionem suam.

39 Dixit autem ei Ieschua, Nunc vos Pharisæi quod externum est poculi & patinæ mundatis internum autem vestrum plenum est rapina & malitia.

40 Carentes mente, nõne qui fecit id quod est foris, etiam id quod intus est fecit?

41 Veruntamen id quod adest, date in eleemosynam: & ecce, omnia munda sunt vobis.

42 Sed væ vobis Pharisæis qui decimatis mentham & rutam & omne olus, & pertransitis iudicium & amorem Dei. Hæc autem oportebat vt faceretis, & illa non omitteretis.

43 Væ vobis Pharisæis qui amatis præcipuum consessum in synagogis [4] & salutationem in plateis.

44 Væ vobis Legisperitis & Pharisæis hypocritæ, qui estis sicut sepulchra quæ non sunt nota, & filij hominis ambulant super ea, & ignorant.

45 Et respondit vnus ex Legisperitis, & dixit ei, Præceptor, quum hęc dicis, etiam nos ignominia afficis.

46 Ipse autem dixit, Etiam vobis Legisperitis væ, qui oneratis filios hominis sarcinis grauibus, & vno ex digitis vestris non attingitis illas sarcinas.

47 Væ vobis qui ædificatis sepulchra prophetarum quos patres vestri occiderunt.

48 Testamini igitur [5] quòd eligitis opera patrum vestrorum: quoniam illi interfecerunt eos, & vos ædificatis sepulchra eorum.

49 Propter hoc etiam sapientia dixit, Ecce, ego mittam ad eos prophetas & legatos: ex ipsis persequentur & interficient:

50 Vt requiratur sanguis omnium prophetarum qui effusus fuit ex quo creatus est mundus, à generatione ista:

51 A sanguine Habil vsque ad sanguinem Zecharia illius qui interfectus fuit inter tẽplũ & altare: etiam dico vobis quòd requiretur à generatione ista.

52 Væ vobis Legisperitis, qui sustulistis claues scientiæ: ipsi non ingressi estis, & eos qui ingrediebantur prohibuistis.

53 Et quum hæc diceret eis, cœperunt Legisperiti & Pharisæi indignari & irascebantur, & [6] aucupabantur sermones eius:

54 Et insidiosè agebant cum eo in multis, quærentes carpere aliquid ex ore eius, vt possent accusare eum.

2 Hebraica anadiplosis plena emphasi, pro Omnino disperget.

3 Sic quidã Rabbi Iuchãnan filius Zaccai, quum vellet vnum ex discipulis suis laudare, his verbis vsus, dixit, אשרי יולדתו, Felicem illam quæ te genuit vide in tractatu Talmudico פרקי אבות

4 Ad verbũ, Pacem: vt etiam notatũ. Hebraismus.

5 Id est, Approbatis opera patrum vestrorum.

6 Syra vox est à חכם deducta: quod vocabulum Rabbi Salomo, Hebræus interpres, exponit pro voce שפשר Visco auibus insidiari.

CAP. XII.

1 ET quum congregatæ essent multitudines turbarum magnæ, adeò vt conculcarent [1] alius alium, cœpit Ieschua dicere discipulis suis, Primum cauete vobis ipsis à fermento Pharisæorum, quod est[2] hypocrisis.

2 Non est autem quicquam quod latet, quod non sit reuelandum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.

3 Quicquid enim in tenebris dixistis, in luce audietur, & quod in cubiculis in aurem mussitastis, super tecta prædicabitur.

4 Dico autem vobis amicis meis, Ne timeatis ab iis qui occidunt corpus: & postea nõ est eis aliquid amplius ad faciendum.

5 Ostendam autem vobis à quo timeatis, ab eo qui postquam interfecerit, potestatem habet iniiciendi in gihannah: etiam dico vobis vt ab hoc timeatis.

6 Nónne quinq; passeres emuntur duobus [3] assir, & vnus ex illis [4] non fallit cõspectũ Dei?

1 Ad verb. Vnus vnum. Hebraismus.

2 Ad verb. Acceptio vultus. Hebraismus.

3 De valore assir, vide annotationem quæ est in fine Marci, 12.

4 Id est, Deum latere non potest.

7 Vestrum

ab aduerso / a sensu . . . / a peregratis

7 Vestrûm autem etiam capilli cæsariei capitis vestri omnes numerati sunt. Ne igitur timueritis: nam multitudine passerum præstantiores estis vos.

8 Dico autem vobis quòd omnis qui confessus fuerit me coram filiis hominis, etiam Filius hominis cõfitebitur eũ corã Angelis Dei:

9 Qui autem negauerit me coram filiis hominis, negabitur coram Angelis Dei.

10 Et omnis qui dixerit sermonem contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem contra Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur ei.

11 Quum autem obtulerint vos in synagogis coram principibus & potestatem habentibus, ne soliciti sitis [5] quomodo proferatis defensionem, aut quid dicturi sitis.

12 Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora id quod oportet vt dicatis.

13 Dixit autem ei quidam ex ea turba, Præceptor, dic fratri meo *vt* diuidat mecum hæreditatem.

14 Ieschua autem dixit ei, Homo, quis cõstituit me super vos iudicem & diuisorem?

15 Et dixit discipulis suis, Cauete ab omni auaritia. quia nequaquam in abundantia facultatum est vita.

16 Et dixit parabolam ad eos, Homini cuidam diuiti produxerat eius solum prouentus multos.

17 Et cogitabat apud se, & dicebat, Quid faciam, quum non sit mihi vbi coaceruem prouentum meum?

18 Et dicebat, Hoc faciam, destruam [6] repositoria mea, & ædificabo ac faciam maiora ea, & coaceruabo illic omne frumentum & bona mea:

19 Et dicam animæ meæ, Anima mea sunt tibi bona multa, quæ reposita sunt in annos multos: requiesce, comede, bibe, exulta.

20 Dixit autem ei Deus, O carens mente, hac nocte animam tuam quærent abs te: & hæc quæ parasti cui erunt?

21 Sic estis qui thesaurizat sibi thesauros, & in Deo non est diues.

22 Et dixit discipulis suis, Propter hoc vobis dico, ne soliciti sitis animæ vestræ quid comedetis, neque corpori vestro quid induetis.

23 Anima enim præstantior est quàm esca, & corpus *præstantius* quàm vestimentum.

24 Considerate coruos, qui non serunt neque metunt, neque sunt eis cubicula & repositoria, & Deus nutrit eos. Quãto igitur vos præstantiores estis volucribus?

25 Quis autem ex vobis, quum solicitus est, potest addere ad staturam suam cubitũ vnum?

26 Si verò etiam minimum non potestis, quid pro reliquo soliciti estis?

27 Considerate lilia quomodo crescunt: & non laborant, neque nent: dico autem vobis quòd ne Schelimun quidem in omni sua gloria amictus fuit sicut vnum ex illis.

28 Si autem gramẽ quod hodie est in agro, & cras ruit in clibanum, Deus sic vestit, quanto, magis vos pusilli fide?

29 Et vos ne quæratis quidnam comedetis, & quid bibetis: neque distrahatur cogitatio vestra in istis.

30 Hæc enim omnia populi eius mundi quærunt: vobis autem quoq; Pater vester nouit quòd necessaria sunt hæc.

31 Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.

32 Ne timeas [7] grex pusille, quia vult Pater vobis dare regnum.

33 Vendite possessionem vestram, & date [8] eleemosynam. Facite vobis crumenas quæ nõ veterascunt, & thesaurum qui [9] non transit, in cælo quò fur nõ accedit, & tinea nõ corrumpit.

34 Vbi enim est thesaurus vester, ibi etiam erit cor vestrum.

35 Sint accincti lumbi vestri, & lucentes lucernæ vestræ.

36 Et estote similes hominibus qui expectant dominum suum, quando reuertetur à domo conuiuii, vt quum venerit & pulsauerit, ilico aperiant ei.

37 Beati sunt serui illi quos quum venerit dominus eorum, inuenerit quoque vigilantes. Ammin dico vobis quòd accinget lumbos suos & accũbere faciet eos, & trãsiẽs ministrabit eis.

38 Et si in custodia secunda aut tertia venerit, & inuenerit ita, Beati sunt serui illi.

39 Hoc autem scitote, quòd si sciuisset dominus domus in qua custodia venturus erat fur vigilasset, neq; siuisset vt aperiretur domus sua.

40 Etiam vos igitur estote parati, quia ea hora qua non putatis veniet Filius hominis.

41 Dixit ei Schemeun Cipha, Domine noster, ad nos dicis tu parabolam hanc, an etiam ad omnem hominem?

42 Dixit ei Ieschua, Quisnam est [10] dispensator fidelis & prudens, quem constituit dominus eius super famulitium suum, vt det portionem *cibi* in tempore suo?

43 Beatus est seruus ille quem veniens dominus eius inuenerit quòd faciat ita.

44 Verè dico vobis quòd constituet eum super vniuersam possessionem suam.

45 Si verò dixerit seruus ille in corde suo, Dominus meus tardat venire: & inceperit percutere seruos & ancillas domini sui, & inceperit edere & bibere, & inebriari:

46 Veniet dominus serui illius in die qua non putauit, & in hora qua non nouit: & [11] diuidet eum, & [12] ponet partem eius cum eis qui non sunt fideles.

47 Seruus autem qui nouit voluntatem domini sui, neque parat se secundum voluntatem eius, [13] patietur multa.

48 Qui verò non nouit, & fecit id quod dignum est plagis, patietur plagas paucas. Cuicunque enim datum est multum, multum quæretur ab eo: & apud quem depositum est multum, amplius quærent in manu eius.

49 Ignem veni vt mittam in terram, & cupio vtinam iam accensus sit.

50 Et baptismus est mihi vt *eo* baptizer, & multum premor vsque dum perficiatur.

51 Putatis vos quòd venerim vt tranquillitatem immittam in terram? Dico vobis quòd [14] non, sed diuisionem.

52 [15] Deinceps enim erunt quinque in domo vna qui diuisi erunt, tres aduersus duos, & duo aduersus tres.

53 Diuidetur enim pater aduersus filium suum, & filius aduersus patrem suum: & mater aduersus filiam suam & filia aduersus matrem suam: socrus aduersus nurum suã, & nurus aduersus socrum suam.

5 Ad verb. Quomodo proferatis dilatationem, siue respirationẽ, hoc est rationes quibus vos ab oppreßione calumniatorũ subleuetis.

6 Ad verbũ, Locum capsarum mearum. Vox קפס propriè significat arcam in qua reconduntur vestes vel aliæ res pretiosæ: & alludit ad capsam, Latinam vocem, à qua fortaßis desumpta est: sed dilatatur eius significatio, vt latiùs hic pateat quàm apud Latinos, quũ etiam ad prouentuum repositoria accommodetur.

7 Legitur quoque גזרי pro pusillo grege, in paraphraste Chaldæo 1. Reg. 20.27.

8 Obseruatione dignum quòd Hebræis, Chaldæis & Syris צדקתא & צדקה id est Iustitia dicatur eleemosyna, quo docẽt munificẽtiam erga inopes, esse iustitiæ nõ postremã partem: quæ etiã Lege districtè præcipitur Deut. 15. Remansit autem eiusdẽ nominis vsus in Nouo quoque testamẽto 2. Cor. 9. & in Euangelio pluribus locis occurrit.

9 Nam עבר idẽ significat quod עבר.

10 Ad verbum, Qui nutrit familiam, vel nutritius familiæ. Elegãs periphrasis dispensatoris, ab eius munere.

11 Id est, Remouebit, & auellet eum à familiæ administratione.

12 Id est, Mercedem rependet quam merentur serui infidi.

13 Ad verbum, Deuorabit: vt paulo pòst etiam.

14 Id est, Minimè.

15 Ad verbum, Ex nũc. Hebraismus.

54 Et dicebat turbis, Qunm videritis nubẽ quæ oriatur ab occidente, statim dicitis, Pluuia venit: & est ira.

55 Et quum flat auster, dicitis quòd æstus fiet: & fit.

56 [16] Hypocritæ faciem cæli & terræ nostis discernere, tempus autem hoc quomodo non discernitis?

57 Cur autem à vobis ipsis non iudicatis veritatem?

58 Quum enim abis cum aduersario tuo ad principem, dum in via es da [17] mercedem, & liberaberis ab eo: ne ducat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor coniiciat te in domum vinctorum.

59 Et ammin dico tibi quòd non exibis inde donec dederis [18] octauum vltimum.

16 Ad verbũ, Assumentes vultum. vide Matth.6. quæ de hac voce annotauimus.

17 Paraphrastes vocẽ Græcã ἐργασίαι (id est operã) pro operis mercede accepit: quo sensu etiã apud Latinos interdum accipitur.

18 Vide annotata Marc. 12.42.

CAP. XIII.

1 EOdem autem tempore venientes quidã dixerunt ei de Galilęis istis quorum Pilatus miscuit sanguinẽ sacrificiis ipsorũ.

2 Et respondit Ieschua, ac dixit eis, Putatis vos quòd illi Galilei peccatores fuerint plus quàm omnes *alii* Galilæi, quia sic factũ est eis?

3 Non: dico autem vobis quòd etiã omnes vos, si non conuersi fueritis, similiter peribitis.

4 Aut illi octodecim super quos cecidit turris in Schilucha, & interfecit eos, putatis vos quòd peccatores erant magis quàm omnes filii hominis qui habitant in Vrischelem?

5 Nequaquam: dico autem vobis, quòd si non conuersi fueritis, omnes vos sicut illi peribitis.

6 Et dixit parabolam hanc, Ficus erat cuidam quæ plantata erat in vinea eius: & veniens quæsiuit in ea fructus, & non inuenit.

7 Et dixit cultori, Ecce, tribus annis veniens quæro fructus in ficu hac, & non inuenio. abscinde eam: quare otiosam reddit terram?

8 Ei dixit ei cultor, Dimitte eam etiã hoc anno, donec coluero eam, & stercorauero eam.

9 Et si fecerit fructus *relinques*: & si non, cur viueret? abscindes eam.

10 Quum autem doceret Ieschua in sabbatho in vna ex synagogis,

11 Erat ibi mulier cui fuerat spiritus infirmitatis annis duodecim, & curua erat, nec poterat sese extendere prorsus.

12 Vidit autẽ eam Ieschua, & vocauit eam, ac dixit ei, Mulier, soluta sis ab infirmitate tua.

13 Et posuit manum suam super eam: & cõfestim extendit sese, & glorificauit Deum.

14 Respondit autem princeps synagogæ, quum irasceretur eo quòd sanaret in sabbatho Ieschua: & dixit turbis, Sex dies in quibus oportet operari: in eis venientes sanemini, non autem in die sabbathi.

15 Ieschua autem respõdit, & dixit ei, [1] Assumens vultum, [2] vnusquisque vestrum in sabbatho nónne soluit bouem suum, aut asinum suum à præsepi, & abiens præbet potum *ei*?

16 Hãc autẽ quæ filia est Abrahami, & ligauerat eã [3] accusator, ecce, octodecim annos, nõ oportebat solui ab hoc vinculo in die sabbathi?

17 Et quum hæc diceret, erubescebãt omnes qui stabant contra eum. Et totus populus lætabatur in omnibus mirabilibus quæ fiebant per [4] manum eius.

1 Vide Matth 6, in principio.

2 Ad verb. Vnus vnus. Hebraïs.

3 Vide Matth. 4. in principio.

4 Pro, per eum. Hebraïs.

18 Dicebat autem Ieschua, Cui simile est regnum Dei, & cui assimilabo illud?

19 Simile est [5] grano sinapis quod quũ accepisset homo iecit, ipsum in hortum suum: & creuit, & factum est arbor magna, & volucres cæli nidificatæ sunt in ramis eius.

20 Rursus dixit Ieschua, Cui assimilabo regnum Dei?

21 Simile est fermento, quod quum accepisset mulier recondidit in farina trium satorum, donec totum fermentaretur.

22 Et iter faciebat per pagos & per ciuitates docens: & abiit Vrischelem.

23 Interrogauit autem eum quidam, num pauci sint [6] qui seruentur.

24 Ieschua autem dixit eis, Contendite intrare per angustam portam. Dico enim vobis quòd multi quærent intrare, & non inuenient.

25 Et ex ea hora qua surget dominus domus, & claudet portam, & eritis stantes foris, & pulsantes ad portam, & incipietis dicere, Domine noster, Domine noster, aperi nobis: & respondebit ipse, & dicet, Dico vobis quòd non noui vos vnde sitis.

26 Et incipietis dicere, Coram te comedimus & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27 Et dicet vobis, Non noui vos vnde sitis: discedite à me operarii mendacii.

28 Ibi erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham, Ischack & Iaakub, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem eritis eiecti foras.

29 Et venient ab oriente & ab occidente, & ab austro, & [7] ab aquilone & discumbent in regno Dei.

30 Et ecce sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi.

31 In eo ipso die accesserunt quidã ex Pharisęis, & dixerunt ei, Exi, abi hinc, quoniam Hiraudis vult interficere te.

32 Dixit ei Ieschua, Abite, dicite vulpi illi, Ecce, eiicio dæmonia, & sanationes facio hodie & cras, & die tertio compleor.

33 Veruntamen oportet me hodie & cras operari, & die alio ibo: quia non potest fieri vt Propheta pereat extra Vrischelem.

34 Vrischelem, Vrischelẽ, interfectrix Prophetarum, & lapidatrix eorum qui missi sunt ad se, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina quæ congregat pullos suos sub alas suas, & noluistis?

35 Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis quòd non videbitis me, donec dicatis, Benedictus est qui venit in nomine Domini.

5 Vide de magnitudine sinapis quod crescebat in Iudæa, Matth. 13.32.

6 Ad verbũ, Qui viuant.

7 גרביא rara vox, sed quæ tamẽ reperiatur in Prou. 25.23. paulo mutata nominis forma pro aquilone. In paraphraste Chaldæo רוחא גרבישא ventus aquilonis &c.

CAP. XIIII.

1 ET factum est quum ingrederetur in domum cuiusdam ex principibus Pharisæorum in die sabbathi: & ipsi obseruabant eum,

2 Et ecce, homo quidã [1] hydropicus erat ante eum.

3 Et [2] respondit Ieschua, & dixit Legis[peritis] ac Pharisæis, Nũ licet in sabbatho sa[nare]

1 Ad verbum, Qui cõgregauerat aquas. Ita describitur qui hydrope laborat. Nam solet eo morbo laboranti aqua inter cutem nasci, qua turget eius corpus: [V]nde morbus iste a Latinis dicitur intercus. 2 Respondere, pro Loqui accipitur: vt sæpissimè in Veteri testamento.

4 Ipsi

4 Ipſi verò tacuerunt. Et apprehendit eum ipſe, & ſanauit eum: ac dimiſit eum.

5 Et dixit eis, Quis ex vobis, cuius cecidit filius aut bos in puteum in die ſabbathi, & non ſtatim hauriens extrahit eum?

6 Et non potuerunt ei dare reſponſum ad hoc.

7 Et dicebant parabolam ad eos qui inuitati erant illic, eo quòd videbat eos quòd deligerent loca primi accubitus.

8 Quum inuitaris ab aliquo in domo conuiui, ne abiens accumbas in primo accubitu, ne ſit inuitatus ibi aliquis qui honoratior ſit quàm tu:

9 Et veniat is qui te & illum vocauit, ac dicat tibi, Da locum huic: & erubeſcas dum ſurgis, & capis locum alium.

10 Sed quum inuitatus es, vade, & accumbe in vltimo, vt quum venerit is qui vocauit te, dicat tibi, Amice mi, aſcende ſuperius, & accumbe. Et erit tibi gloria coram omnibus qui accumbunt tecum.

11 [3] Quia omnis qui extulerit ſeipſum, deprimetur: & omnis qui depreſſerit ſeipſum extolletur.

12 Dixit verò ei qui vocauerat ſe, Quum facis cõuiuium aut cœnam, ne vocaueris amicos, nec etiam fratres tuos, aut cognatos tuos, neq; vicinos tuos diuites: ne etiam ipſi vocent te, & ſit tibi retributio hæc.

13 Sed quum facis [4] conuiuium, voca pauperes, afflictos, claudos, cæcos.

14 Et beatus eris: quia non eſt eis quod retribuant tibi: erit enim retributio tua in reſurrectione iuſtorum.

15 Quum audiuiſſet autem hæc quidam ex eis qui accumbebant, dixit ei, Beatus is qui comederit panem in regno Dei.

16 Dixit ei Ieſchua, Homo quidã fecit cœnam magnam, & vocauit multos:

17 Et miſit ſeruum In tempore cœnæ, vt diceret iis qui vocati erant, Ecce, omnia parata ſunt vobis, venite.

18 Et cœperunt [5] ab vno omnes excuſare, Dixit ei primus, Agrum emi, & cogor vt exiens videam eum: peto abs te, permitte mihi vt ſim excuſatus.

19 Alius dixit, Quinque iuga boum emi, & ab eo vt probem ea: peto abs te, permitte mihi vt excuſatus ſim.

20 Alius dixit, Vxorem duxi, & propter hoc non poſſum venire.

21 Et venit ille ſeruus, & dixit domino ſuo hæc. Tũc iratus eſt dominus, & dixit ſeruo ſuo, Exi cum feſtinatione in plateas, & in pagos ciuitatis, & introducito huc pauperes & dolore affectos, claudos & cæcos.

22 Et dixit ſeruus, Domine mi, factum eſt ſicut præcepiſti, & adhuc eſt locus.

23 Et dixit dominus ſeruo ſuo, Egredere in vias, & in locum ſepium, & coge vt ingrediantur, quò impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis quòd [6] vnus ex illis hominibus qui vocati fuerant, non guſtabũt de cœna mea.

25 Et quum irent cum eo turbæ multæ cõuerſus eſt, & dixit eis,

26 Qui venit ad me, & non odit patrem ſuum & matrem ſuam, & fratres ſuos & ſorores ſuas, & vxorem ſuam & filios ſuos, & etiam animam ſuam, diſcipulus non poteſt eſſe mihi.

27 Et is qui non tollit crucem ſuam, & [7] venit poſt me, diſcipulus non poteſt eſſe mihi.

28 Quis enim ex vobis qui vellit ædificare turrim, & non prius ſedens computet ſumptum ſuum, num ſit ei ad perficiendum ipſam?

29 Ne, quum poſuerit fundamenta, & non poterit perficere, omnes qui viderint, illudãt ei,

30 Et dicat, Hic homo cœpit ædificare, & non potuit perficere.

31 Aut quis rex qui proficiſcatur in bellum ad pugnandum cum [8] rege ſocio ſuo, & non prius cogitat num poſſit cum decem millibus occurrere ei qui venit contra ſe cum viginti millibus?

32 Sin autem minus, dum adhuc eſt procul à ſe, mittit nuntios, & petit pro pace.

33 Sic vnuſquiſque veſtrûm qui non relinquit vniuerſam poſſeſſionem ſuam, non poteſt eſſe mihi diſcipulus.

34 Bonus eſt ſal: ſi autem ſal etiam infatuatus fuerit, qua re ſalietur?

35 Neq; in terram, neque in ſterquilinium abit foras abiiciunt ipſum. Is cui ſunt aures vt audiat, audiat.

3 Moralis eſt ſententia ſæpe ab antiquis Hebræis doctoribus repetita. In Talmud in volumine סוטא, id eſt De ſuſpecta vxore cap. המקנא (id eſt Zelotypus) his verbis legitur, כל אדם שיש בו גסות רוח לסוף מתמעט. Id eſt, Omnis homo in quo eſt tumor ſpiritus, in fine diminuitur.

4 קובלא quo vſus eſt quoq; ſuprà cap 5. 29. quod ideo notare volui, quia vox rara eſt.

5 Pro A primo. Hebr. frequens Vnus pro Primo.

6 Id eſt, Ne quidem eorũ guſtabit. Hebraiſ.

7 Id eſt, Sequitur me. Hebraiſ.

8 Id eſt, Aduerſus regem ſocium ſuum. Rex autẽ aduerſarius, vocatur ſocius quòd ſit eiuſdem conditionis & dignitatis.

CAP. XV.

1 ACcedebant autem ad eum publicani & peccatores vt audirent eum.

2 Et Legiſperiti ac Phariſæi murmurarabant, ac dicebant, Hic peccatores recipit, & comedit cum eis.

3 Et dixit illis Ieſchua parabolam hanc,

4 Quis ex vobis homo cui ſunt cẽtũ oues, & ſi perdiderit vnum ex illis, non relinquit nonaginta & nouem in deſerto, & profectus quærit eam quæ periit, vſque dum inueniat eam?

5 Et quum inuenerit eam gaudet, & tollit eam ſuper humeros ſuos:

6 Et venit in domum ſuam, & vocat amicos ſuos & vicinos ſuos, ac dicit eis, Gaudete mecum, quia inueni ouem meam quæ perierat:

7 Dico vobis quòd ſic erit gaudium in cælo ſuper vno peccatore qui conuerſus eſt, magis quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis, quibus neceſſaria non eſt conuerſio.

8 Aut quæ eſt mulier cui ſunt decem [1] zuz, & perdiderit vnum ex illis, & non accendat lucernam, & mũdet domum, & quærat ipſum accuratè donec inuenerit ipſum:

9 Et quum inuenerit id, vocat amicas ſuas & vicinas ſuas? & dicit eis, Gaudete mecum, quia inueni zuz meum, quod perierat.

10 Dico vobis quòd ſic erit gaudium corã Angelis Dei ſuper vno peccatore qui conuerſus eſt.

11 Et dicebat eis rurſum Ieſchua, Homini cuidam erant filii duo:

12 Et dixit ei filius eius minor, Pater mi, da mihi portionem quæ redit ad me ex domo tua. Et diuiſit eis poſſeſſionem ſuam.

13 Et poſt dies paucos congregauit ille filius eius minor quicquid redierat ad ſe, & abiit in locum longinquum: & ibi diſperſit poſſeſſionem ſuam viuens prodigè.

14 Et quum conſumpſiſſet quicquid erat ei, facta eſt fames magna in loco illo, & cœpit penuria eſſe ei.

15 Et abiẽs adhæſit [2] cuidã ex filiis ciuitatis

1 Id eſt, Denarii vt annotauimus Matth. 17. 24

2 Id eſt, Cuidam ex ciuibus. Hebraiſmus.

loci illius,& ille misit eum in agrum ad pascendum porcos.

16 Et desiderabat implere vêtrem suum ex siliquis illis quas comedebant porci: & nemo dabat ei.

17 Et [3] quũ venisset ad seipsum,dixit,Quot iam mercenarii sunt in domo patris mei, quibus abundat panis, & ego hic propter famem meam pereo!

3 Id est,Quũ rediisset ad mentem,& cœpisset de se seriò cogitare.

18 Surgam, proficiscar ad patrem meum,& dicam ei, Pater mi, peccaui in cælum & coram te.

19 Neque deinceps dignus sum vt filius tuus vocer: fac me sicut vnum ex mercenariis tuis.

20 Et surgens venit ad patrem suũ. Et dum esset procul, vidit eum pater suus, & misertus est eius·& accurrens incidit super collum eius, & osculatus est eum.

21 Et dixit ei filius eius, Pater mi, peccaui in cælum & coram te, neque dignus sum vt filius tuus vocer.

22 Dixit verò pater eius seruis suis, Proferte stolam præcipuam, induite eum, & ponite annulum in manũ eius, & calceate eum calceamentis.

23 Et adducentes interficite bouem saginatum: & comedemus, & exultabimus.

24 Quia hic filius meus mortuus erat,& reuixit: & perierat, & inuentus est. Et cœperunt exultare.

25 Ipse autem filius eius senior in agro erat, & quum venit & appropinquauit domui, audiuit vocem concentus multorum.

26 Et vocauit vnum ex pueris, & interrogauit quidnam istud *esset*.

27 Dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pater tuus bouem saginatum,quia sanum recceperit illum.

28 Et iratus est,& nolebat ingredi.Et egressus pater eius, [4] petiit ab eo.

4 Id est,Rogauit & precibus contendit vt intraret:

29 Ipse verò dixit patri suo,Ecce, tot annis seruio tibi seruitutem,& nunquam transgressus sum mandatum tuum,nec vnquam hœdum dedisti mihi vt exultarem cum amicis meis:

30 Huic autem filio tuo, postquàm prodegerit possessionem tuam cum meretricibus, & venit, iugulasti ei bouem saginatum.

31 Dixit ei pater eius, Fili mi, tu omni tempore mecum es, & quicquid mecum est, tuum est:

32 Exultare autem nos oportebat & lætari,quòd hic frater tuus mortuus erat,& reuixit: ac perierat, & inuentus est.

CAP. XVI.

1 ET dixit parabolam ad discipulos suos, Homo quidam erat diues,& erat ei [1] dispensator: & accusatus fuit apud eum quòd possessionem eius [2] prodigeret.

1 Vide suprà,12.42.
2 Hinc est illud aduerbiũ פרחאית deriuatum, quod legitur 15,13.

2 Et vocauit eum dominus eius, ac dixit ei, Quid hoc est quod audio de te? redde mihi rationem dispensationis tuæ. non enim potes deinceps dispensator esse mihi.

3 Dixit ille dispẽsator apud seipsum,Quid faciam quòd dominus meus aufert à me dispẽsationem? vt fodiam non possum, & mendicare pudet me.

4 Noui quid faciam, vt quum egressus fuero ex dispensatione,recipiant me in domos suas.

5 Et vocauit [3] vnumquenque ex debitoribus domini sui: & dixit priori,Quantum tu debes domino meo?

3 Ad verbũ Vnum vnum. Hebraismus.

6 Dixit ei, Centum [4] mẽsuras olei. Dixit ei, accipe scriptum tuum, & sede cum festinatione, scribe quinquaginta mensuras.

4 Vocem מתרין fortassis Syrus interpres (vt multas alias) à Græco est mutuatus,atque sua linguæ accõmodauit vt sit pro Græca μετρητάς. quod mensuræ genus Hebræo bato qui in Græco codice exprimitur, omnino æquale est.

7 Et dixit alii,Tu quantum debes domino meo? Dixit ei, Centum [5] coros tritici. Dixit ei, Accipe scriptum tuum,& sede, scribe octoginta coros.

5 Eadem est mensura cum חומר: chomer continet igitur decem epha.

8 Et laudauit Dominus noster dispensatorem qui iniquus erat, quòd prudenter egisset. filii enim seculi huius prudentiores sunt quàm filii lucis in sua hac generatione.

9 Et etiam dico vobis, Facite vobis amicos ex mamuna hoc iniquitatis, vt quum defecerit, recipiant vos in tabernacula sua quæ sunt in æternum.

10 Qui in modico fidelis est, etiam in multo fidelis est: & qui in modico iniquus est, etiã in multo iniquus est.

11 Si igitur in mamuna inquitatis fideles non fueritis, verum *mamuna* vobis quis credet?

12 Et si in eo quod vestrum non est, non estis fideles inuenti, quod vestrum est quis dabit vobis?

13 Non est seruus qui possit duobus dominis seruire: vel enim vnum odio habebit, & alrum diliget: vel vnum in honore habebit,& alterum despectui habebit. Non potestis Deo seruire & mamuna.

14 Pharisæi autem quum audiuissent hæc omnia, quia amabant argentum, deridebant eum.

15 Ieschua autem dixit eis,Vos estis illi qui iustificatis vosipsos coram filiis hominis: Deus autẽ nouit corda vestra. quia quod est sublime apud filios hominis, coram Deo abominabile est.

16 Lex & Prophetæ vsque ad Iuchannan, deinde regnũ Dei annuntiatur, & quisq; ipsum premit vt ingrediatur.

17 Facilius est autem vt cælum & terra prætereant quam vt litera vna ex Lege prætereat.

18 Quisquis dimittit vxorem suam,& ducit alteram, adulterium committit: & quisquis ducit dimissam, adulterium committit.

19 Homo autem quidam diues erat, & induebatur bysso & purpura, & quotidie deliciis indulgebat [6] superbè.

6 Id est, Splendidè & magnificè.

20 Et pauper quidã erat cuius nomen Laazar, & proiectus erat ad portam illius diuitis percullus vlceribus.

21 Et cupiebat implere ventrem suum ex micis qui cadebant à mensa illius diuitis:sed etiam canes venientes lingebant vlcera eius.

22 Et factũ est autẽ vt mortuus sit ille pauper,& portauerũt eum Angeli in sinũ Abrahã: mortuus est verò etiã ille diues,& sepultus est.

23 Et quum torqueretur in inferno,sustulit oculos suos è longinquo, & vidit Abraham & Laazar in sinu eius:

24 Et clamauit voce elata,ac dixit,Pater mi Abraham, miserere mei, & mitte Laazar,vt intingat summitatem digiti sui in aquas,& humectet mihi linguam meam: quia ecce torqueor in flamma hac.

25 Dixit

25 Dixit ei Abraham, Fili mi recordare quòd recepisti bona tua in vita tua, & Laazar mala sua: & nunc ecce quiescit hic, & tu torqueris.

26 Et cum his omnibus, 7 hiatus magnus positus est inter vos & nos, vt ij qui volunt trãsire ad vos, non possint: neque etiam isthinc, transire ad nos

27 Dixit ei, Igitur peto abs te pater mi, vt mittas eum ad domum patris mei.

28 Quinque enim fratres sunt mihi: abeat, testificetur eis: ne etiam ipsi veniant in locum hunc tormenti.

29 Dixit ei Abraham, Est illis Musche & Prophetæ, audiant eos.

30 Ille verò dixit ei, Non, pater mi Abraham: sed siquis ex mortuis abeat ad eos, conuertentur.

31 Dixit ei Abraham, Si Musche & Prophetas non audiunt, nec etiam, si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei.

7 Vocē חיתא in hoc versu alias non legi non modò in Nouo Testamento Syro, sed neque in Chaldaeis paraphrasibus veteris Testamenti, neque antiquis Hebræorum scriptis: & ita accedit ad Latinam vocem Hiatus, vt eadem esse, & Syra lingua accommodata videatur.

CAP. XVII.

1 ET dicebat Ieschua discipulis suis Fieri non potest vt non veniant offendicula, væ autem illi per cuius manum venient.

2 Tolerabilius esset ei si mola asinaria suspensa esset ad collum eius, & proijceretur in mare, quàm vt offendat vnum ex istis paruis.

3 Cauete vobis ipsis. Si peccauerit frater tuus, increpa eum, &, si conuertatur, remitte ei.

4 Quòd si 1 septem vicibus in die 2 peccauerit in te, & septem vicibus in die conuersus fuerit ad te, & dixerit, Resipisco: remitte ei.

5 Et dixerunt Apostoli Domino nostro, Adauge nobis fidem.

6 Dixit eis, Si esset vobis fides sicut granũ sinapis, diceretis ficui isti, Eradicator, & plantator in mari: & obediret vobis.

7 Quis est ex vobis cui sit seruus qui 3 ducit iugum, aut pascit oues, & si venerit ex agro, dicat ei, Statim transi, accumbe?

8 Sed dicit ei, Præpara mihi aliquid vt cenem: & accinctus lumbis tuis, ministra mihi vsquedum edidero, & bibero: & postmodum etiam tu edes & bibes.

9 4 Num gratiam accipit illius serui, quia fecit id quod præceptũ fuerat ei? Nõ puto ego.

10 Sic etiam vos quum feceritis omnia illa quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui sumus inutiles: quia quod debebamus facere, fecimus.

11 Et factum est vt quum proficisceretur Ieschua Vrischelem, transiret per Samaritanos in Galilæam:

12 Et quum appropinquaret vt ingrederetur in pagum quendam, occurrerunt ei decem viri leprosi, & steterunt procul:

13 Et extulerunt vocem suam, & dixerunt, Domine noster Ieschua miserere nostri.

14 Et quum vidisset eos, dixit eis, Proficiscimini, ostendite vosipsos sacerdotibus. Et quũ proficiscerentur, mundati sunt.

15 Vnus autem ex ipsis, quum videret quòd mundatus esset, reuersus est, & voce magna glorificabat Deum.

16 Et procidit super faciem suam ante pedes Ieschua, gratias agens ei: & ipse erat Samaritanus.

1 Ad verbũ, Septem temporibus. Hebraismus.

2 Syriacè est יסכל vide annotata in sextum Mat. 14.

3 Descriptio est arantis, cuius aratrũ iuga boũ trahere solet.

4 Id est, Num gratuiti beneficii loco obsequium serui sui ducit?

17 Respondit autem Ieschua, & dixit, Nónne decem fuerunt illi qui mundati sunt? vbi sunt nouem?

18 Nunquid discesserunt quo minus venientes darent gloriam Deo, præter hunc qui est ex populo alieno?

19 Et dixit ei, Surge, vade: fides tua 5 seruauit te.

20 Et quum interrogassent Ieschua *quidam* ex Pharisæis quando venturum esset regnum Dei: respondit, & dixit eis, Non est venturum regnum Dei cum 6 obseruationibus.

21 Neque dicent, Ecce hîc est, & ecce illic est. ecce enim regnum Dei 7 intra vos est.

22 Et dixit discipulis suis, Veniẽt dies quibus desiderabitis videre vnum ex diebus Filii hominis, & non videbitis.

23 Et si dixerint vobis, Ecce hîc est, & ecce illic est, ne abeatis.

24 Sicut enim fulgor corruscat de cælo, & quicquid est sub cælo illuminat: sic erit Filius hominis in die suo.

25 Prius autẽ futurum est vt patiatur multa, & reprobetur à generatione hac.

26 Et sicut factum est in diebus Nuach, sic erit in diebus Filii hominis.

27 Comedebant & bibebant, & ducebant vxores & dabant maritis, vsque in diem quo ingressus est Nuach 8 in arcam, & venit diluuiũ, & perdidit omnem hominem.

28 Et sicut rursus factum est in diebus Lut: comedebant & bibebant, & emebant ac vendebant, & plantabant ac ædificabant:

29 In die autem quo egressus est Lut è Sedum, pluere fecit Dominus ignem & 9 sulphur è cælo, & perdidit omnes illos.

30 Sic erit in die quo reuelabitur Filius hominis.

31 In illo die qui in tecto fuerit, & vasa eius in domo, non descendat vt tollat ea: & qui in agro fuerit, nõ reuertatur ad *ea quæ sunt* post se.

32 Memores estote vxoris Lut.

33 Qui vult 10 seruare animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam, seruabit eam.

34 Dico vobis quòd in illa nocte duo erunt in vno lecto, vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Et duæ erunt molentes simul: vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 Responderunt, & dixerunt ei, Vbi Domine noster? Dixit ei, 11 Vbi corpus, illuc cõgregabuntur aquilæ.

5 Ad verbũ, Viuificauit te. Hebraismus.

6 Id est, Cum splendore & apparatu, qualis conspicitur in iis qui regnum terrenũ capescunt.

7 Ad verbũ, In medio vobis est. Syra phrasis. cui Gallica respõdet, Il est au milieu de nous.

8 Tantùm hic legitur hæc vox, & Matt. 24. 28.

9 Syra vox כבריתא respondet Hebrææ גפרית mutatis literis ג in כ, & פ in ב, quod ad idem prolationis organum pertinent: illa quidẽ ad palatum, hæ verò ad labia.

10 Ad verb. Viuificare. Hebraismus, vt paulo post etiam.

11 Vide Matth. 24. 28.

CAP. XVIII.

1 DIxit eis etiam parabolam vt omni tempore orarent, & non esset anxietas eis.

2 Iudex quidam erat in ciuitate quadam 1 qui à Deo non timebat, & à filiis hominis non se abscondebat.

3 Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: & venit ad eum, & dixit, Vindica me ab aduersario meo.

4 Et 2 non volebat tempore multo postea verò dixit apud se, Si à Deo non timeo, & à

1 Id est, Qui palam iniquus erat, vt nec Dei nec hominum iudiciũ metueret.

2 Id est, Diu eam a se repulit & recusauit facere quòd petebat.

filiis hominis non me abscondo.

5 Saltem quia molestiam exhibet mihi hæc vidua, vindicabo eam, ne omni tempore veniens molesta sit mihi.

6 Et dixit Dñus noster, Audite quid dixerit iudex iniquitatis,:

7 Deus autem non potius faciet vindictam pro electis suis qui clamant ad se die ac nocte, & [3] protrahet spiritum suum contra illos?

8 Dico vobis quòd faciet vindictam eorum citò: veruntamen veniet Filius hominis, & inuenturúsne est fidem super terram?

9 Et dicebat parabolam hanc contra quosdam qui confidebant in se quòd essent iusti, & contemnebant omnem hominem.

10 Duo homines ascenderunt in templum ad orandum, vnus Pharisæus, & alter publicanus.

11 Et ipse Phariseus stabat [4] solus, & hæc orabat, Deus, gratias ago tibi quòd non sum sicut reliqui homines, raptores, iniurii, & adulteri, neque sicut hic publicanus.

12 Sed ieiuno bis in [5] sabbatho, & decimo quicquid possideo.

13 Ipse verò publicanus stabat procul, & non volebat ne oculos quidem suos attollere in cælum, sed percutiebat super pectus suum, & dicebat, Deus, gratiosus esto mihi peccatori.

14 Dico vobis quòd descendit iste iustificatus in domum suam potius quàm ille Pharisæus. Quisquis enim extulerit seipsum, deprimetur: & quisquis depresserit seipsum, extolletur.

15 Offerebant autem ei infantes, vt tangeret eos: & viderunt illos discipuli eius, & obiurgauerunt illos.

16 Ipse verò Ieschua vocauit eos, & dixit eis. Sinite paruulos venientes ad me, & ne prohibeatis eos: illorum enim qui sunt sicut ii illorum *inquam* est regnum cælorum.

17 Ammin dico vobis quòd qui non acceperit regnum Dei tanquam paruulus, non intrabit in illud.

18 Et interrogauit eum quidam ex primoribus, & dixit ei, Præceptor bone, quid faciam vt hæreditatem consequar vitæ quæ est in perpetuum?

19 Dixit ei Ieschua, Quid vocas tu me bonum? & non est bonus nisi vnus Deus?

20 Mandata nosti, Nõ occides, & Non cõmittes adulterium, & Non furaberis, & Non testaberis testimonium mendatii: Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Dixit ei, Hæc omnia seruaui à pueritia mea.

22 Quum audiuisset autem Ieschua, dixit ei. Vnum deest tibi. abi, vende quicquid est tibi & da pauperibus: & erit tibi thesaurus in cælo: & [6] veni post me.

23 Ille autem quum hæc audiuisset, mœstitia affectus est: diues enim erat valde.

24 Et quum vidisset Ieschua quòd mœstitia affectus esset, ait, Quàm difficile est eis quibus sunt opes vt ingrediantur in regnum Dei.

25 [7] Facilius est camelo vt in foramen acus ingrediatur, quàm diues in regnum Dei.

26 Dicunt ei qui audierunt, Et quis potest seruari?

27 Ieschua autem dixit, Ea quæ apud filios hominis non possunt, apud Deum fieri possunt.

3 Id est, Iram suam differet contra opprimentes eos.

4 Ad verbum Inter se & animam suam. Hebraismus.

5 Vide Mat. 28.1.

6 Id est, Sequere me. Hebraismus.

7 Vide quæ de hac Syra voce scripsimus Matth 19.24

28 Dixit ei Schemeun Cipha, Ecce, nos reliquimus omnia, [8] & iuimus post te.

29 Dixit ei Ieschua, Ammin dico vobis quòd nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios, propter regnum Dei,

30 Et non recepturus sit [9] cum duplicationibus multis hoc tempore, & in seculo futuro vitam quæ est in æternum.

31 Et accepit Ieschua duodecim suos, & dixit eis, Ecce, ascendimus Vrischelem, & perficientur omnia quæ scripta sunt in Prophetis de Filio hominis.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudent ei, & spuent in faciem eius:

33 Et flagellabunt eum, & ignominia afficient eum, & occident eum: & die tertia resurget.

34 Ipsi verò [10] vnum ex his non intellexerunt, sed absconditum erat ab eis verbum hoc, nec cognoscebant ea quæ dicebantur eis.

35 Et quum appropinquaret Irichu, cæcus quidam sedebat iuxta viam, & mendicabat.

36 Et audiuit vocem turbæ transeuntis, & interrogabat quisnam hic esset.

37 Dicunt ei, Ieschua Natzeraia transit.

38 Et clamauit, & dixit, Ieschua fili Dauid, miserere mei.

39 Et ii qui proficiscebantur ante Ieschua obiurgabant eum vt taceret: ipse verò amplius clamabat, Fili Dauid miserere mei.

40 Et stetit Ieschua, & præcepit vt vocarent eum ad se. & quum accessisset ad se, interrogauit eum,

41 Et dixit ei, Quid vis tu *vt* faciam tibi? Ille verò dixit, Domine mi, vt videam.

42 Et Ieschua dixit ei, Videto. fides tua [11] seruauit te.

43 Et eadem hora vidit, [12] & veniebat post eum, & glorificabat Deum, & vniuersus populus qui viderat dabat gloriam Deo.

8 Id est, Secuti sumus. Hebraismus.

9 Id est, Duplum. eius quod amiserit innumeris vicibus multiplicatum.

10 Id est, Nullum horũ verborum intellexerunt. Hebraismus iam sæpius obseruatus.

11 Ad verbum, Viuificauit te. Hebraismus.

12 Id est, Sequebatur eũ. Hebr.

CAP. XIX.

1 ET quum ingressus esset Ieschua, ac transiret per Irichu,

2 Homo quidam cuius nomen erat Zaccai, diues erat, & maximus publicanorum:

3 Et volebat videre Ieschua quisnam esset: neque poterat præ turba, quia statura sua pusillus esset Zaccai.

4 Et accurrit ante Ieschua, & ascendit in ficum [1] syluestrem, vt videret eam: quia similiter futurum erat vt transiret.

5 Quumque venisset ad illum locum Ieschua, vidit eum, & dixit ei, Festina, descende Zaccai: hodie enim oportet vt in domo tua sim.

6 Et festinans descendit, & accepit eum gaudens.

7 Quum viderent autem omnes murmurabant, & dicebant, Ad hominem peccatorem ingressus diuertit.

8 Stetit autem Zaccai, & dixit Ieschua, Ecce, domine mi, dimidium facultatum mearum do pauperibus, & cuique id quod iniuria abstuli, [2] quadruplo restituo.

9 Dixit ei Ieschua, Hodie facta est salus domui huic, eo quòd etiam hic filius est Abrahami.

1 Syra vox פכוּחתא *significat degenerem & insipidam: vnde dicitur etiam de sale infatuato, & qui à pristina sua præstantia degenerauit. neq; alibi quàm in hac paraphrasi facilè reperiatur.*

2 Ad verbũ, Cum quatuor id est, Quadruplum vltra id quod abstulerim. Respicit ad pœnam in fures constitutã Exod. 21. in fine.

10 Venit

10 Venit enim Filius hominis vt quærat & seruet id quod perierat.

11 Et quum audiuissent hæc, adiecit dicere [3] parabolam eo quòd propinquus esset Vrischelem, & putarent quòd eadem hora futurum esset vt manifestaretur regnum Dei.

12 Et dixit, Homo quidam [4] cognationis amplæ, profectus est in regionem longinquam, vt acciperet sibi regnum, & reuerteretur.

13 Et vocauit decem seruos suos, ac dedit eis decem [5] minas, ac dixit eis, Negotiemini donec veniam.

14 [6] Filij autem ciuitatis eius oderant eũ, & miserunt nuntios post eum, ac dixerunt, Nolumus vt regnet super nos iste.

15 Et quum accepisset regnum, & reuersus esset, dixit vt vocarent ad se illos seruos suos quibus dederat argentum, vt cognosceret quid quisque illorum negotiatus esset.

16 Et venit primus, ac dixit, Domine mi, mina tua decem minas lucrifecit.

17 Dixit ei, Euge serue bone: quia in modico inuentus es fidelis, eris potestatem habẽs super decem oppida.

18 Et venit secundus, ac dixit, Domine mi, Mina tua quinque minas fecit.

19 Dixit etiam huic, Etiam tu eris potestatem habens super quinque oppida.

20 Et venit alius, ac dixit, Domine mi, ecce, mina tua illa quæ erat apud me, posita est in linteo.

21 Timui enim abs te, quòd homo sis durus, & tollas id quod non posuisti, ac metas id quod non seminasti.

22 Dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male. noueras me quòd homo sim durus, & tollam id quod non posui, & metam id quod non seminaui.

23 Quare non dedisti argentum meum ad mensam? & ego venissem, & exegissem eam cum vsuris suis.

24 Et illis qui stabant ante se, dixit, Accipite ab eo minam, & date ei apud quem sunt decem minæ.

25 Dicunt ei, Domine noster sunt penes eum decem minæ.

26 Dixit illis, Dico vobis quòd omni cui est, dabitur: ab eo autẽ cui non est etiam quod est ei, auferetur.

27 Veruntamen illos inimicos meos qui noluerunt vt regnarem super eos, adducite, & interficite eos coram me.

28 Et quum dixisset hæc Ieschua, progressus est vt proficisceretur Vrischelem.

29 Et quum appropinquasset Beth-Phageh, & Beth-Aniah iuxta montem qui vocatur *mons* loci Oliuarum, misit duos ex discipulis suis:

30 Ac dixit eis, Ite in pagum illum qui contra nos est: & quum intrabitis, ecce, inuenietis pullum qui alligatus est, super quem nunquam homo equitauit: soluentes adducite eum.

31 Et si quis interroget vos, Quare soluitis illum, sic dicite ei, Domino nostro necessarius est.

32 Et abiierunt ij qui missi sunt: & inuenerunt sicut dixerat eis.

33 Quumque soluerent pullum, dixerunt eis domini eius, Quid soluitis pullum istum?

34 Et dixerunt eis Quia Domino nostro necessarius est.

3 In textu erat כרלתא id est Verbum. sed librarij in curia litera transposita fuerant: quem errorem, licet inter animaduersos non cõmemoretur, restituere non dubitaui, ac scripsi מרלתא.

4 Id est, Ortus genere claro, Prænobilis.

5 Minam Hebraicam docet Ezech. 45, 12. continere sexaginta siclos. Atque vt sicli duo erant diuersi valoris, communis continens duos denarios, & sanctuarij duplo maior, sic etiam mina duplex fuit, communis & sanctuarij. Mina ergo communis 60. communes siclos, hoc est 120. denarios continebat: mina verò maior 60. siclos sanctuarij, hoc est 240. denarios. De valore autem denarij vide quæ annotauimus Matth. 18.

6 Id est, Ciues eius. Hebraismus.

35 Et adduxerunt eum ad Ieschua, & iniecerunt super pullum vestimenta sua, & equitare fecerunt Ieschua super eum.

36 Dum autem proficisceretur, expandebant vestimenta sua in via.

37 Et quum appropinquauit ad descensum montis loci Oliuarum, cœperunt vniuersa turba discipulorum lætari, & glorificare Deum voce elata super omnibus virtutibus quas vidissent.

38 Et dicebant, Benedictus est rex qui venit in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in excelsis.

39 Quidam autem ex Pharisæis è medio turbarum dixerunt ei, Domine mi obiurga discipulos tuos.

40 Dixit eis, Dico vobis quòd si ij tacuerint, lapides clamabunt.

41 Et quum appropinquaret, & videret ipsam vrbem, fleuit super eam,

42 Ac dixit, O si cognosceres hæc quæ sunt pacis tuæ, saltem in hoc die tuo: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.

43 Venient autem tibi dies quibus circundabunt te inimici tui, & coarctabunt te vndiq;.

44 Et subuertent te & filios tuos in medio tui, neque relinquent in te lapidem super lapidem, propterea quòd non noueris tempus visitationis tuæ.

45 Et quum ingressus esset in templum, cœpit eiicere eos qui vendebant in illo, & qui emebant.

46 Et dixit eis, Scriptum est, Domus mea, domus orationis est: vos autem fecistis eam speluncam latronum.

47 Et ipse docebat quotidie in templo: summi autem sacerdotes, & Legisperiti, & seniores populi quærebant perdere eum.

48 Et non inueniebant quid facerent ei: vniuersus enim populus appensus erat ei vt audiret eum.

CAP. XX.

1 FActumque est [1] in vno ex diebus, quum doceret in templo, & euangelizaret, surrexerunt aduersus eum summi sacerdotes & Legisperiti cum senioribus:

1 Id est, Quodam die. Hebraismus.

2 Et dixerunt ei, Dic nobis in qua potestate hæc facis, & quis est qui dedit tibi potestatem hanc?

3 Respondit Ieschua, & dixit eis, Interrogabo vos ego quoq; sermonem & dicite mihi,

4 Baptismus Iuchannan è cœlo erat, an ex filiis hominis?

5 Illi autem ratiocinabantur in seipsis, & dicebant, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Et quare non credidistis ei?

6 Si verò dixerimus, Ex filiis hominis, lapidabit nos populus vniuersus: persuasi enim sunt quòd Iuchannan Propheta sit.

7 Et dixerunt ei, Non nouimus vnde sit.

8 Dixit eis Ieschua, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

9 Et cœpit dicere populo parabolam hãc, Homo quidam *erat* qui plantauit vineam, & possidendam tradidit eam agricolis, & [2] peregrinatus est tempore multo.

10 Et in tempore misit seruum suum ad a-

2 Hoc Syrum verbum alibi me legisse non memini.

gricolas,vt darent ei de fructibus vineæ. Agricolæ autem percusserunt eum, & remiserunt eum inanem.

11 Et adiecit, & misit seruum suum alium: illi autem etiam ipsum percusserunt & ignominia affecerunt,& remiserunt eum vacuum.

12 Et adiecit,& misit tertium: illi autem etiam ipsum contuderunt,& eiecerunt eum.

13 Dixit dominus vineæ,Quid faciam? mittam filium meum dilectum: iam videbunt eum, & abscondent se.

14 Quum autem vidissent eum agricolæ, ratiocinabantur apud semetipsos, & dicebant, Iste est hæres: venite, occidamus eum: & erit hæreditas nostra.

15 Et eiecerunt eum extra vineam, & occiderunt eum. Quid igitur illis faciet dominus vineæ?

16 Veniet,& perdet agricolas istos, & dabit vineam aliis. Quum autem audiuissent, dixerunt,Ne sit hoc.

3 Id est, Absit.

17 Ipse autem intuitus est eos, & dixit, Et quid est quod scriptum est? Lapis quem reprobauerunt ædificantes,is factus est 4 præcipuum cornu anguli.

4 Id est, Tanquam summus & præcipuus, qui eminet inter angulares lapides, vt cornu in capite animalis.

18 Et omnis qui ceciderit super ipsum lapidem,conteretur: & omnis super quem ille cadet,disperget eum.

19 Quærebant autem summi sacerdotes & Legisperiti vt iniicerent in eum manus eadem hora, & timuerunt à populo. cognouerunt enim quòd de eis loquutus esset parabolam hāc.

20 Et miserunt ad eum exploratores simulantes se tanquam iustos, vt carperent eum in sermone, & traderent eum iudicio & potestati Præsidis.

21 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Præceptor,nouimus quòd rectè loqueris & doces,& non 5 assumis vultum, sed in veritate viam Dei doces:

5 Id est, Nō fingis aut dissimulas Vide annotata in vocem hypocrita, Matth. 6.

22 Licet nobis vt demus argentum capitationis Cæsari,an non?

23 Ipse autem intellexit astutiam eorum:& dixit,Quid vos tentatis me?

24 Ostendite mihi 6 denariū,Cuius est in ea imago & descriptio? Illi autem dixerunt, Cæsaris.

6 De valore denarij vide Matth. 18.28.

25 Dixit eis Ieschua, Date igitur *quæ sunt* Cæsaris,Cæsari,& *quæ* Dei,Deo.

26 Et non potuerunt carpere ex eo verbū coram populo: & mirati sunt super responso eius,& tacuerunt.

27 Accesserunt autem quidam ex Zaddukæis,qui dicunt quòd resurrectio non est:& interrogauerunt eum,

28 Ac dixerunt ei, Præceptor,Musche scripsit nobis quòd si alicuius moriatur frater, cui sit vxor absque filiis, accipiat frater eius vxorē eius,& exsuscitet semen fratri suo.

29 Septem autem fratres erant, & primus accepit vxorem,& mortuus est absque filiis.

30 Et accepit eam secundus in vxorem suam,& ipse mortuus est absque filiis.

31 Et tertius rursus accepit eam,& similiter quoque illi septem,& mortui sunt, neque reliquerunt filios.

32 Et mortua est nouissimè etiam mulier.

33 In resurrectione ergo, cuius ex eis erit vxor? ipsi enim septem acceperunt eam.

34 Dixit eis Ieschua, Filij seculi huius accipiunt vxores,& vxores fiunt viris:

35 Illi verò qui illo seculo digni sunt,& resurrectione quæ est 7 à mortuis non accipiunt vxores,neque etiam 8 vxores fiunt maritis.

7 Ad verbū, De inter mortuos vt Gallicè D'entre les morts.

8 Id est, Nubunt Hebraismus.

36 Neque enim rursus mori possunt. nam sicut Angeli sunt: & filii sunt Dei,quia fuerunt filij resurrectionis.

37 Quòd verò resurgant mortui, etiam Musche declarauit. Commemorauit enim in rubo,quum diceret,Dominus Deus Abraham, & Deus Ischak,& Deus Iaakub.

38 Deus autem non est mortuorum,sed viuentium: omnes enim viuent ei.

39 Et responderunt quidam ex Legisperitis,& dixerunt ei,Præceptor,bene dixisti.

40 Neque rursus ausi sunt interrogare eum de re aliqua.

41 Et dicebat eis, Quomodo dicunt Legisperiti de Christo quòd filius est Dauidis?

42 Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextra mea,

43 Vsque dum posuero inimicos tuos sub pedibus tuis?

44 Si igitur Dauid vocauit eum Dominum meum,quomodo filius eius est?

45 Et quum vniuersus populus audiret, dixit discipulis suis,

46 Cauete à Legisperitis, qui volunt ambulare in stolis, & amant 9 pacem in plateis,& primos consessuum in synagogis,& primos accubituum in cœnis.

9 Id est salutationem. Hebraismus.

47 Qui comedunt domos viduarum, prætextu quòd prolixas faciunt precationes suas. ipsi accipient 10 iudicium maius.

10 Id est, Cōdemnationem Hebraismus.

CAP. XXI.

1 INtuitus est autē Ieschua diuites illos qui iniiciebant in 1 gazophylacium oblationes suas.

1 Ad verb. In domum vel locum gazæ.

2 Et vidit etiam viduam vnam pauperem quæ iniecit 2 octauas *partes* duas:

2 Vide quæ de hoc genere numismatis annotauimus in finem Marci 12.

3 Et dixit,Verè dico vobis quòd hæc vidua pauper iniecit amplius quàm vllus.

4 Omnes enim hi ex eo quod super erat eis,iniecerunt in locum oblationis Dei: hæc verò ex penuria sua omne quod possidebat iniecit.

5 Et quum dicerent quidam de templo quòd lapidibus pulchris & oblationibus ornatum esset,dixit eis Ieschua,

6 Hæc sunt quæ spectatis vos? venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem,qui non diruatur.

7 Et interrogabant, ac dicebant, Præceptor, quando hæc fient? & quod est signum quòd appropinquant hæc vt fiant?

8 Ipse verò dixit eis, Videte ne erretis. multi enim venient in nomine meo, & dicent, Ego sum Christus: & tempus appropinquat. 3 ne autem ieritis post eos.

3 Id est, Ne sequamini eos Hebraismus.

9 Et quum audiueritis bella & tumultus, ne timeatis: futurum est enim vt hæc prius fiant,sed non dum appropinquauit finis.

10 Surget enim gens contra gentem & regnum contra regnum:

11 Et *terræ* motus magni erunt 4 in singulis locis, & fames, & mortes: & erunt terrores 5 & propulsationes, & signa magna conspici-

4 Ad verb. In loco, loco. Hebraism.

5 Hoc versu Syrus interpres quæ paucioribus verbis in Græco codice scripta erant pluribus paraphrasticōs reddidit, vel Græco codice vsus est copiosiore nostris.

entur de cælo,& [6] tempestates magnæ erunt.

12 Ante omnia autem hæc inicient vobis manus, & persequentur vos, & tradent vos in synagogas,& in domum vinctorum,& præsentabunt vos ante reges & præsides propter nomen meum.

13 Est autem vobis in testimonium.

14 Ponite verò in corde vestro vt non sitis instructi ad proferendum defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os, & sapientiam contra quam non poterunt consistere omnes inimici vestri.

16 Tradēt autem vos parentes vestri & fratres vestri & cognati vestri, & amici vestri, & morte afficient *aliquos* ex vobis.

17 Et eritis exosi ab omni homine propter nomen meum.

18 Et capillus ex capite vestro non peribit.

19 Per patientiam autem vestram possidebitis animam vestram.

20 Quum autem videritis Vrischelem quòd cingat eam exercitus, tunc scitote quòd appropinquat ei ruina eius

21 Tunc ii qui in Iudæa erunt, fugient in montem:& qui in medio eius erunt,aufugient: & qui in agris,non ingredientur in eam.

22 Et dies ii dies sunt vltionis, vt quicquid scriptum est.

23 Væ autem iis quæ in vtero habent,et iis quæ lactant in illis diebus. erit enim angustia magna in terra,& ira super populum hunc.

24 Et cadent 7 in ore gladii,& captiui ducentur in omnem locum.Et Vrischelem calcabitur à Gentibus, donec inpleantur tempora Gentium.

25 Et erūt signa in sole & in luna,& in stellis,& in terra angustia Gentium, & complosio manuum præ stupore sonitus maris.

26 Et tremor [8] extrudens animas filiorum hominis,præ metu eius quod venturum est super terram: & cōmouebuntur virtutes cælorū.

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate multa & gloria magna.

28 Quum autem incipient hæc fieri, bono animo estote,& attollite capita vestra:quia appropinquat liberatio vestra.

29 Et dicebat eis parabolam,Videte ficum & omnes arbores.

30 Quæ quum se [9] produnt,statim ex eis intelligitis quòd appropinquat æstas.

31 Ita etiam vos quum videritis hæc fieri: scitote quòd propè sit regnum Dei.

32 Ammin dico vobis quòd non preteribit generatio hæc donec omnia ista fiant.

33 Cælum & terra preteribunt, & verba mea non præteribunt.

34 Cauete autem vobisipsis, ne vnquam grauentur corda vestra crapula & ebrietate & solicitudine seculi:& repentè veniat super vos dies ille.

35 Nam sicut laqueus venatoris illaqueabit omnes qui sedent super faciem vniuersæ terræ.

36 Estote ergo vigilantes omni tempore,& orantes vt digni sitis vt fugiatis ab istis quæ futura sunt, & consistatis coram Filio hominis.

37 Interdiu autem docebat in templo, & noctu egrediebatur pernoctans in monte qui vocatur *mons* loci Oliuarum.

38 Et vniuersus populus præueniebat eum in templum ad audiendum sermonem eius.

6 Vox כתוא *propriè significat hyemem, transfertur deinde ad diras tempestates, quales sunt hyeme sæpe*

7 Id est, In acie gladii Hebraismus.

8 Id est, Exanimans homines.

9 Elegans metaphora. Id est, Ineunte vere reuirescunt. Eodem verbo vtitur Matth. 24.32.

CAP. XXII.

1 PRopè autem erat festū azymorum quod vocatur Petscha.

2 Et quærebant summi sacerdotes & Legisperiti quomodo interficerent eum: timebant enim à populo.

3 Intrauerat autem Satanah in Iihuda qui vocatur Secharιuta,qui erat è numero duodecim:

4 Et abiens loquutus est cum summis sacerdotibus & Legisperitis & principibus [1] exercitus templi quomodo traderet eum ipsis.

5 Et gauisi sunt, & pacti sunt quòd daturi essent ei argentum.

6 Et pollicitus est eis & quærebat sibi opportunitatem vt traderet eum ipsis sine turba.

7 Et aduenit dies azymorum in quo erat consuetudo vt mactaretur Petscha.

8 Et misit Ieschua Cipha & Iuchannan: & dixit eis,Ite parate nobis Petscha vt vescamur.

9 Illi verò dixerunt ei, Vbi vis tu vt paremus ?

10 Dixit eis,Ecce,quum ingressi fueritis in ciuitatem,occurret vobis homo qui baiulat lagenam aquarum,[2] ite post eum.

11 Et quò ingressus fuerit, dicite domino domus, Dominus noster dicit, Quæ est domus conuiuij vbi comedam Petscha cum discipulis meis?

12 Et ecce,ipse indicabit vobis cœnaculum magnum quod stratum est: ibi parate.

13 Et abeuntes inuenerunt sicut dixerat eis: & parauerunt petscha.

14 Et quum esset tempus, veniens Ieschua accubuit,& duodecim Apostoli cum eo.

15 Et ait eis, Desiderio desideraui vt hoc petscha comederem vobiscum antequam paterer.

16 Dico enim vobis, quod deinceps non comedam illud quousque compleatur in regno Dei.

17 [3] Et accepit poculum,& gratias egit, ac dixit,Accipite hoc,& diuidite inter vos.

1 Videtur esse seniorum in eo populo descriptio, qui eo anno magistratum in populo gerebant: à quibus postquam sub imperium Romanum redacti sunt, magna ex parte politica gubernatio adēpta est, & tantum illis relicta sunt iudicia circa ceremonias & obseruationes legis: atque permissum vt ad cogendos ciues ad officiū, numerum aliquem satellitū haberent. ac ij sunt quos vocant Exercitum templi, quia se non extendebat eorum potestas nisi ad res (vt ita dicam) ecclesiasticas. Ius relinquebatur eis hominem comprehendēdi, in carcerem coniiciendi, examinandi, excommunicandi, atque (quod summum erat eis supplicium permissum) virgis cædendi 40. ictibus, iuxta Legis præscriptum, Deut. 25. Si autem reum inuenisset grauius supplicium meritum, ad magistratum supremum quem imperium Romanum eis præfecerat, res tota deuoluebatur. Ideò in Iohanne, quum Pilatus Christum relinqueret Iudæis iudicandum, recusarunt illi, & tanquam grauiore supplicio (videlicet morte) dignum, qua ipsi eum afficere non poterant, reliquerunt Pilato: respondentes, Non licet nobis interficere quemquam. Flagellationis autem pœnam tulit ab eis Paulus 2. Cor. 11. Quod verò de Stephano legitur, lapidatum ab eis fuisse, hoc non est factum nisi per tumultum, non autem ordinariè & iuxta potestatem Iudæis relictam. *2 Id est, Sequimini eum Hebr.* *3 Obseruabit lector in Syriaco textu omitti quicquid de priori poculo legitur in Græco textu, ab his verbis, Et accepit poculum, vsque ad illa verba, Dum venerit regnum Dei. Probabile autem est omissionis causam dedisse eadem verba in qua desinit vers. 16. & 18. Nam procliue fuit vt antiquarius similitudine illorum verborum deceptus, à fine vers. 16. ad initium 16. transiuerit. Similem errorem prius in Matthæo animaduertimus. Itaque non dubitaui ex annotationibus, quod hoc loco deerat, in contextum transferre: licet etiam in manuscripto Heydelbergensi codice antiquissimo omittatur.*

18 Dico enim vobis quòd non bibam ex producto vitis vsquedum venerit regnum Dei.

19 Et accepit panem,& gratias egit: & fregit, & dedit eis,ac dixit, Hoc est corpus meum quod pro vobis traditur: hoc estote facientes in memoriam mei.

20 Et similiter etiam de poculo, postquam cœnati sunt,dixit, Hoc poculum *est* Testamentum nouum per sanguinem meum qui pro vobis effunditur.

21 Veruntamen,ecce,manus prodentis me, est in mensa.

22 Et Filius hominis abit sicut destinatum est: veruntamen væ illi homini [4] per cuius manum proditur.

23 Et cœperunt inuestigare inter se quisnā ex eis esset qui hoc esset facturus.

24 Fuit autem etiam contentio inter eos quis esset inter eos [5] maximus.

25 Ipse autem Ieschua dixit eis,Reges Gētium domini earum sunt, & qui potestatem habent in eas,benefici vocantur:

26 Vos autem , non ita: sed qui maximus est inter vos,sit sicut minimus: & is qui præcipuus est,sicut minister.

27 Quis enim maximus ? is qui accumbit, an is qui ministrat? nónne est is qui accumbit? Ego autem sum inter vos tanquam is qui ministrat.

28 Vos estis qui mansistis apud me in tentationibus meis.

29 Et ego polliceor vobis sicut pollicitus est mihi Pater meus regnum.

30 Vt comedatis & bibatis super mensam regni mei,& sedeatis super thronos, & iudicetis duodecim tribus Israiel.

31 Et dixit Ieschua Schemeun, Schemeun, ecce,Satanah petiit vt [6] ventilaret vos tanquam frumentum.

32 Et ego oraui pro te vt non deficeret fides tua.Et etiam tu in tempore conuertere , & confirma fratres tuos.

33 Schemeun autem dixit ei, Domine mi, Tecum paratus sum ego & ad locum vinctorū & ad mortem.

34 Dixit ei Ieschua, Dico tibi Schemeun quòd non cantabit gallus hodie vsquedum tribus vicibus negaueris,quòd non noscas me.

35 Et dixit eis,Quum misi vos absque crumenis & absque sacculis viatoriis & calceis,nū defuit vobis aliquid? Dicunt ei, Nihil quicquam.

36 Dixit eis,Ex hoc tempore is cui est crumena,accipiat & similiter sacculum viatorium: & is cui non est gladius , vendat vestimentum suum,& emat sibi gladium.

37 Dico enim vobis quòd etiam hoc quod scriptum est,oportet vt impleatur in me, nempe, Cum iniquis numeratus est. Omnia enim quæ sunt de me,complementum accipient.

38 Et illi dixerunt ei, Domine noster,ecce, hîc sunt duo gladij.Dixit eis,Sufficiunt.

39 Et egressus est,ac abiit sicut solitus erat, in montem loci Oliuarum.Et [7] abierunt post eum etiam discipuli eius.

40 Et quum peruenisset ad locum,dixit eis, Orate ne intretis in tentationem.

41 Et ipse secessit ab eis quasi *ad* iactum lapidis.Et posuit genua,& orabat.

42 Ac dicebat,Pater, si vis pertranseat me poculum istud: veruntamen non voluntas mea sed tua fiat.

43 Et conspectus est ei Angelus de cælo corroborans eum.

44 Et quum esset in timore , instanter orabat.Et factus est sudor eius tanquam demissiones sanguinis,& cecidit super terram.

45 Et surrexit ab oratione sua , & venit ad discipulos suos, ac inuenit eos dormientes præ angustia.

46 Et ait eis,Quid dormitis ? surgite, & orate vt non intretis in tentationem.

47 Et adhuc eo loquente , ecce turba, & is qui vocabatur Iihuda, vnus ex duodecim venit ante eos: & accessit ad Ieschua,& osculatus est eum.

([8] Hoc enim signum dederat eis , nempe, Quem osculatus fuero,ipse est.)

48 Dixit ei Ieschua, Iihuda, osculo prodis tu Filium hominis ?

49 Quum viderent autem qui cum ipso erant id quod fiebat, dicunt ei , Domine noster, percutiemus eos gladio ?

50 Et percussit quidam ex eis seruum summi Sacerdotis,& abstulit ei auriculam eius dexteram.

51 Respondit Ieschua,& dixit, Satis est vsq; huc.Et tetigit auriculam eius qui passus fuerat,& sanauit eam.

52 Et dixit Ieschua eis qui venerant contra se summis sacerdotibus,& senioribus,& [9] principibus exercitus templi, Tanquam contra latronem exiuistis contra me cum gladiis , & cū fustibus,vt apprehenderetis me.

53 Quotidie vobiscum fui in templo, neq; extendistis super me manus: sed hæc est hora vestra,& potestas tenebrarum.

54 Et apprehensum adduxerunt eum in domum summi Sacerdotis. Et Schemeun [10] veniebat post eum è longinquo.

55 Accenderunt autem ignem in medio atrij,& sedebant circa eum: & sedebat etiam ipse Schemeun inter eos.

56 Et vidit eum puella quædam quòd sederet ad ignem,& intuita est eum,ac dixit, Etiam iste cum illo erat.

57 Ipse autem negauit, & dixit,Mulier,non noui eum.

58 Et post paululum vidit eum alius,& dixit ei,Etiam tu ex ipsis es.Cipha autem dixit,Non sum.

59 Et post horam vnam alius contendebat, & dicebat: Verè etiam hic cum illo erat: nam etiam Galilæus est.

60 Ait Cipha, O homo, non noui quid dicas.Et confestim,eo loquente, cantauit gallus.

61 Et Ieschua conuersus est, & intuitus est Cipha· & recordatus est Schemeun sermonis Domini quem dixerat ei , Priusquam cantet gallus,negabis me tribus [11] vicibus.

62 Et egressus foras Schemeun , fleuit amarè.

63 Et homines qui apprehenderāt Ieschua, illudebant ei,& tegebant eum.

64 Ac percutiebant eum super faciem eius, & dicebant, Vaticinare quis percussit te.

65 Et alia multa blasphemabant ac dicebant contra eum.

66 Et quum illuxisset, congregati sunt seniores & summi sacerdotes & Legisperiti , & ascen-

4 Id est,Per quem:per cuius ministerium.Hebraismus.

5 Ad verbū, Magnus Enallage graduum quibus Hebræi destituuntur.

6 Ad verb. Vt commisceret vos.Nā grana,dum cribrantur, commiscentur.

7 Id est,Sequuti sunt eum.

8 Græcus codex hæc tantum legit in Matth.& Marc.vnde repetuntur etiam hoc loco à paraphraste

9 Vide suprà quæ annotauimus initio capitis huius.

10 Id est,Sequebatur eū. Hebr.

11 Ad verb. Temporibus. Syra loquutio

ascendere fecerunt eum in locum congregationis eorum:

67 Et dixerunt ei, Num tu es Christus? dic nobis. Dixit eis, Si dicam vobis, non credetis mihi:

68 Et si interrogauero vos, non reddetis mihi responsum, aut dimittetis me.

69 [12] Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens à dextera virtutis Dei.

12 Ad verb. Ex nunc. Hebraismus.

70 Dicunt ei omnes, Tu es ergo filius Dei? Dixit eis Ieschua, Vos dixistis quòd ego *is* sum.

71 Dicunt ei, Quid rursus necessarij sunt nobis testes? Nos enim audiuimus ex ore ipsius

CAP. XXIII.

1 ET surrexerunt vniuersa congregatio eorum, & adduxerunt eum ad Pilatum.

2 Et [1] cœperunt accusare eum, & dicebant, Hunc inuenimus errare facientem gentem nostram, & prohibentem ne argentum capitationis Cæsari demus: & dixit de se quòd rex sit Messias.

1 Ad verb. Proclamantes accusationem eius. quæ phrasis exposita est Matt. 4.

3 Pilatus autem interrogauit eum, ac dixit ei, Es tu Rex Iudæorum? Dixit ei, Tu dixisti.

4 Et dixit Pilatus summis sacerdotibus & senioribus, Ego aliquam causam non inuenio contra hominem hunc.

5 Illi autem clamabant, & dicebant, Conturbat populum nostrum, docens in vniuersa Iudæa, & incepit à Galilæa vsque huc.

6 Pilatus autem quum audiret nomen Galilææ, interrogauit num homo Galilæus esset.

7 Et quum cognouisset quòd de subiectis potestati Hiraudis esset, misit eum ad Hiraudem: quia in Vrischelem erat in illis diebus.

8 Hiraudis autem quum vidisset Ieschua, gauisus est valdè: cupidus enim erat videndi eum à tempore multo, quia audiuisset de eo multa, & sperabat quòd aliquod signum visurus esset ab eo.

9 Et sermonibus multis interrogabat eum: Ieschua autem aliquod responsum non reddidit ei.

10 Stabant autem summi Sacerdotes & Legisperiti, & constanter accusabant eum.

11 Hiraudis verò contemptui habuit eum ipse & ministri eius. Et quum illusisset, induit eum vestibus coccineis, & remisit eum ad Pilatum.

12 Et in illo die facti sunt amici Pilatus & Hiraudis inter sese: inimicitiæ enim antea fuerant inter eos.

13 Vocauit verò Pilatus summos sacerdotes & magistratus populi:

14 Et dixit eis, Obtulistis mihi hominem hunc tanquam subuertentem gentem vestram: & ecce, ego examinaui eum ante oculos vestros, & causam aliquam non inueni in homine isto, ex omnibus de quibus vos accusatis eum.

15 Sed neque Hiraudis: miseram enim eum ad illum. & ecce, nihil quod dignũ sit morte actum est ei.

16 Castigabo igitur eum, & dimittam eum.

17 (Necesse enim erat vt dimitteret eis vnum in festo.)

18 Clamauerunt autem vniuersa turba, & dixerunt, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbá.

19 Is erat qui propter seditionem & cædẽ quæ facta fuerat in ciuitate, coniectus fuerat in domum vinctorum.

20 Rursus verò loquutus est cum eis Pilatus cupiens dimittere Ieschua.

21 Illi autem clamabant, ac dicebant, Crucifige eum, crucifige eum.

22 Ille autem tertia vice dixit eis, Quid enim quod malum sit, hic fecit? Nullam causam quæ digna sit morte inueni in eo. Castigabo eum igitur, & dimittam eum.

23 Ipsi autem instabant voce elata, & petebant ab eo vt crucifigerent eum: & ingens fiebat vox eorum, & summorum sacerdotum.

24 Pilatus verò præcepit vt fieret petitio eorum.

25 Et dimisit illis eum qui propter seditionem & cædem coniectus fuerat in domum vinctorum, quem petierant: Ieschua verò tradidit arbitrio eorum.

26 Et quum deduxerunt eum, apprehenderunt Schemeun Cyrinæum venientem ex agro, & imposuerunt ei crucem quam ferret post Ieschua.

27 Et [2] veniebat post eum multitudo populi, & mulieres, quæ flebant & lamentabantur super eo.

2 Id est, Sequebatur eũ.

28 Et conuersus est Ieschua ad eas, ac dixit, Filiæ Vrischelem, ne fleatis super me: quin potius super vobisipsis flete, & super filiis vestris.

29 Quia ecce, veniunt dies in quibus dicẽt, Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

30 Tunc incipietis dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

31 Nam si in ligno humido ista faciunt quid in arido fiet?

32 Et veniebant cum eo duo alij [3] malefici, vt occiderentur.

3 Ad verb. Factores malorum.

33 Quum autem venissent ad locum quendam qui vocabatur Cranium, crucifixerunt eum ibi, & illos maleficos, vnum à dextra eius, & alterum à sinistra eius.

34 Ipse autem Ieschua dicebat, Pater remitte eis: non enim sciunt quid faciunt. Et diuiserunt vestimenta eius, & miserunt super ea sortem.

35 Stabat autem populus, & spectabat: & deridebant eum etiam magistratus, & dicebát, Alios seruauit: seruet seipsum si hic est Christus electus Dei.

36 Et illudebant ei etiam milites, accedentes ad eum, & offerentes ad eum acetum.

37 Et dicebant ei, Si tu es Rex Iudæorum, serua teipsum.

38 Erat autem etiam inscriptio quæ scripta erat super eum, Græcè, Romanè, & Hebraicè, HIC EST REX IVDAEORVM.

39 Vnus autem ex illis maleficis qui suspẽsi erant cum eo, blasphemabat contra eum, ac dicebat, Si tu es Christus libera teipsum, & libera etiam nos.

40 Et obiurgauit eum socius eius, & dixit ei, Nec etiam à Deo times tu, qui etiam [4] in ipso es iudicio?

4 Id est, In eadem es condemnatione. Hebraismus.

41 Et nos iustè: nam sicut digni fuimus & sicut fecimus, retributionem accepimus: hic verò quod sit detestabile non fecit.

42 Et dixit Ieschua, Memento mei Domine mi, quum veneris in regnum tuum.

43 Dixit ei Ieschua, Ammin dico tibi quòd hodie mecum eris in paradiso.

44 Erat autem quasi hora sexta: & factæ sunt tenebræ super totam terram vsque ad horam nonam.

45 Et sol obscuratus est, & fissa est 5 facies portæ templi à media parte sui.

46 Et clamauit Ieschua voce elata, ac dixit, Pater mi, in manus tuas depono spiritum meum. Hoc dixit, & reddidit *spiritum*.

47 Quum videret autem Centurio id quod factum fuerat, glorificauit Deum, ac dixit, Verè hic homo iustus erat.

48 Et vniuersæ turbæ quæ congregatæ fuerant ad spectaculum hoc, quũ viderent id quod factum fuerat, reuersi sunt percutientes super pectora sua.

49 Et stabant in longinquo omnes noti Ieschua, & mulieres quæ venerũt cum eo ex Galilæa, & spectabant ista.

50 Homo autem quidam cuius nomen Iauseph, senator ex Ramatha ciuitate Iudææ, homo erat bonus & iustus:

51 Qui non consenserat voluntati eorum & facto eorum: & expectabat regnum Dei.

52 Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Ieschua.

53 Et deposuit ipsum, ac diuoluit in 6 sindone linea, ac posuit ipsum in loco sepulchri effossi, in quo nemo adhuc positus fuerat.

54 Et dies Parasceues erat, 7 & sabbathum illucescebat.

55 Accesserunt autem mulieres quæ venerant cum eo ex Galilæa, & inspexerunt sepulchrum, & vbi positum esset corpus eius.

56 Et reuersæ parauerunt vnguenta & aromata, & in sabbatho quieuerunt quemadmodũ præceptum erat.

5 Id est, Velum vide Matth. 17. 51.

6 Syra vox חיצא, quam vertimus sindonem, rara admodum est: legitur tamen etiam Matth. 27. 59. in eodẽ sensu.

7 Sabbathum à vespera diei Veneris incipit, vt omnia reliqua Iudæorum festa. Quia autem orto sidere quod lucifer dicitur, eius obseruatio incipit, volens Euangelista ostendere, non longè abfuisse tempus quo ex Lege sabbathum incipiebat, dicit, Sabbathum illucescebat. hoc est, parum supererat tẽporis ad ortũ luciferi, quo illucente incipiendum erat sabbathum.

CAP. XXIIII.

1 [1] IN primo autem *die* in septimana in aurora, dum adhuc essent tenebræ, venerunt ad locum sepulchri, & attulerunt illa aromata quæ parauerant: erántque cum eis mulieres aliæ.

2 Et inuenerunt lapidem quòd deuolutus esset à loco sepulchri.

3 Et ingressæ sunt, & non inuenerunt corpus Ieschua.

4 Factúmque est quum essent [2] attonitæ propter hoc, ecce, duo homines steterunt iuxta eas, & fulgebat vestimentum eorum.

5 Et fuerunt in metu, & declinauerunt facies suas in terram: & *illi* dixerunt eis, Quid quæritis vos viuentem cum mortuis?

6 Non est hic, surrexit. memineritis quòd loquutus sit vobiscum quum esset in Galilæa.

7 Et dixerit quòd futurum esset *vt* Filius hominis traderetur in manus virorum peccatorum, & suspenderetur, & tertio die resurgeret.

8 Et illæ recordatæ sunt sermonum eius.

9 Et reuersæ sunt à sepulchro. Et dixerunt hæc omnia vndecim & reliquis.

10 Erant autem, Mariam Magdalaitha, & Iuchan, & Mariam mater Iaakub, & reliquæ quæ cum eis erant, quæ *hæc* dixerunt Apostolis.

11 Et visi sunt sermones hi in oculis eorum quasi deliramenta, neque crediderunt eis.

12 Schemeun autem surrexit, & cucurrit ad sepulchrum, & prospiciens vidit lintea quæ posita erant seorsim, & abiit admirans apud semetipsum super eo quod factum erat.

13 Et ecce, duo ex eis eo ipso die ibant in pagum cuius nomen Emaus: & distabat ab Vrischelem stadiis sexaginta.

14 Et ipsi loquebantur vnus cum altero de iis omnibus quæ contigerant.

15 Et quum hæc loquerentur ac disputarẽt vnus cum altero, venit ipse Ieschua, & accessit ad eos, ac ibat cum eis.

16 Et oculi eorum clausi erant, vt non agnoscerent eum.

17 Et dixit eis, Qui sunt sermones hi quos loquimini vnus cum altero euntes, & tristes estis?

18 Et respondit vnus ex illis cui nomen erat Kleiupha, ac dixit ei, Túne es solus extraneus ab Vrischelem qui nescias id quod factum est in ea in his diebus?

19 Dixit eis, Quid? Dicunt ei, De Ieschua illo qui *erat* ex Natzerath, homine qui erat Propheta, & potens erat in sermone & in opere coram Deo & coram toto populo,

20 Et tradiderunt eum summi sacerdotes & seniores in 3 iudicium mortis, & crucifixerunt eum.

21 Nos autem sperabamus quòd ille ipse liberaturus esset Israiel. Et ecce, tres dies *sunt* ex quo hæc omnia facta sunt.

22 Sed etiam mulieres ex nobis attonitos nos reddiderunt: diluculo surrexerunt, fuerunt apud locum sepulchri:

23 Et quum non inuenirent corpus eius, venientes dixerunt nobis, Angelos vidimus illic, & dicunt de eo quòd viuus sit.

24 Et etiam quidam ex nobis iuerunt ad locum sepulchri, & inuenerunt ita vt dixerant mulieres: ipsum verò non viderunt.

25 Tunc dixit eis Ieschua, 4 O carentes mente, & graues corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ,

26 Nónne hæc futurum erat vt sustineret Christus, & vt ingrederetur in gloriam suam?

27 Et incipiebat à Musche & ab omnibus Prophetis, & interpretabatur eis de seipso ex omnibus Scripturis.

28 Et appropinquabat pago illi ad quem proficiscebantur: & ipse faciebat eos putare quòd quasi ad locum longinquum proficisceretur.

29 Et coegerunt eum, ac dixerunt ei, Quiesce apud nos, quia dies nunc inclinat se vt tenebrescat. Et ingressus est vt maneret cum eis.

30 Factúmq; est vt quum accumberet cum eis, acceperit panem, & benedixerit ac fregerit, dederítque eis.

31 Et illico aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum: & ipse sublatus est ab eis.

32 Et dicebant vnus ad alterum, Nónne cor nostrum accensum erat in medio nostri quum loqueretur nobiscum in via, & interpretaretur nobis Scripturas?

33 Et surrexerunt eadem hora, & reuersi sunt

1 Ad verbũ, In prima autem in sabbatho Sed sabbathum pro septimana accipitur. de quo vide in vltimo cap. Matthæi.

2 Id est, Expauefactæ sunt, & metu perculsæ.

3 Id est, Cõdemnationem mortis. Hebraismus.

4 Id est, Dementes & socordes: vt suprà, 11. 40.

sunt in Vrischelem, ac inuenerunt duodecim congregatos, & eos qui cum eis erant:

34 Dicentes, Verè surrexit Dominus noster, & conspectus est Schemeun.

35 Et ipsi quoque narrarunt ea quæ facta fuerant in via, & quomodo agnitus fuisset ipsis quum frangeret panem.

36 Et quum hæc loquerentur, Ieschua stetit inter eos, & dixit eis, Pax vobiscum: [5] Ego sum, ne timeatis.

37 [6] Et illi conturbati sunt & fuerunt in metu: putabant enim quòd spiritum viderent.

38 Dixit eis Ieschua, Quid contremiscitis vos, & cur ascendunt cogitationes vestræ super cor vestrum?

39 Videte manus meas & pedes meos: nam ego sum. Palpate me & agnoscite: nam spiritui caro & ossa nō sunt, sicut videtis quòd sunt mihi.

40 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus suas & pedes suos.

41 Quumque hactenus non crederent præ gaudio suo, & attoniti essent, dixit eis, Estne vobis aliquid hic ad comedendum?

42 Illi autem dederunt ei partem ex pisce assato, & ex fauo mellis.

43 Et accipiens comedit ante oculos eorū.

44 Et dixit eis, Hi sunt sermones quos loquutus sum vobiscum quum apud vos essem, quòd oportebat vt compleretur quicquid scriptum est in Lege Musche, & in Prophetis & in Psalmis, de me.

45 Tum aperuit mentem eorum ad intelligendum Scripturas:

46 Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita [7] iustum fuit vt pateretur Christus, & vt resurgeret [8] à mortuis tertio die.

47 Et vt prædicaretur in nomine eius conuersio in remissionem peccatorum, in nationibus: & principium fieret ab Vrischelem.

48 Et vos estis testes horum.

49 Et ego mittam super vos promissum Patris mei. vos autem manete in Vrischelem vrbe, donec induatis virtutem ex alto.

50 Et eduxit eos vsque ad Beth-Aniah: & sustulit manus suas, & benedixit eis.

51 Et factum est vt quum benediceret eis, separaretur ab eis, & ascenderet ad cælum.

52 Ipsi autem adorauerunt eum, & reuersi sunt in Vrischelem cum gaudio magno.

53 Et in omni tempore erant in templo glorificantes & benedicentes Deum. Amen.

5 Hæc addita leguntur in Syro codice: in Græco non sunt.

6 Id est, Metu perculsi sunt. Vide suprà in eodem cap.

7 Vel, Conuenit.

8 Ad verbū, Ab inter mortuos: vt aliquoties annotatum.

Finitum est Euangelium sanctum Lucæ Euangelistæ.

EVANGELIVM SANCTVM PRÆDICATIONIS IVCHANNAN quod protulit ac prædicauit Græcè in Epheso.

CAP. I.

1 IN principio erat sermo, & ipse sermo erat apud Deum, & Deus erat ipse sermo.

2 Hic erat in principio apud Deum.

3 Omnia per manum eius facta sunt, & sine eo ne vna quidem *res* fuit, quæ facta fuit.

4 In eo vita erat, & vita erat Lux filiorum hominis.

5 Et ipsa Lux in tenebris lucet, & tenebræ non comprehenderunt eam.

6 Fuit filius hominis qui missus est à Deo, cuius nomen Iuchannan.

7 Hic venit in testimonium vt testaretur de Luce, [1] vt vnusquisque crederet [2] per manū eius.

8 Non ille erat Lux, sed vt testaretur de Luce.

9 Erat enim *sermo* Lux vera quæ illuminat omnem hominem qui venit in mundum.

10 In mundo erat, & mundus per manum eius factus est, & mundus non nouit eum.

11 Ad suos venit, & sui non receperunt eū.

12 Iis autem qui acceperunt eum dedit potestatem vt filij Dei fierent, iis qui credunt in nomen eius.

13 Qui non sunt ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt.

14 Et sermo caro factus est: & [3] habitauit inter nos, (& vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti qui *venit* à Patre) qui plenus est gratiæ & veritatis.

15 Iuchannan testatus est de eo, & clamauit, & dixit, Hic ipse est quem dixi, Qui post me venit, & fuit ante me: quia prior est quàm ego.

16 Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.

17 Propterea quòd Lex per manum Musche data est: veritas autem & gratia per manū Ieschua Christi facta est.

18 Deum non vidit homo vnquam: vnigenitus Dei, is qui est in sinu Patris sui, ipse enarrauit.

19 Et hoc est testimonium Iuchannan quū misissent ad eum Iudæi ex Vrischelem sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?

20 Et confessus est, & non negauit: & confessus est, nempe, Non sum ego Christus.

21 Et interrogauerunt eum rursum, Quid igitur? Iliah es? Et dixit, Non sum. Propheta es? Et dixit, Non.

22 Et dixerunt ei, Et quidnam es? vt demus responsum iis qui miserunt nos: quid dicis

1 Ad verb. Omnis homo. Hebraismus.

2 Id est, Eius opera & ministerio. Hebraismus.

3 Verbum Syriacum est אגן quòd à nomine גנונה significante thalamum, deductum est: vt possit exponi, Et thalamum habuit inter nos.

de te ipso?

23 Ait, Vox ego clamantis in deserto, Sternite viam Domini, sicut dixit Ischaaiah Propheta.

24 Illi autem qui missi fuerant, ex Pharisæis erant:

25 Et interrogauerunt, & dixerunt ei, Quid ergo baptizas tu, si tu non es Christus, neque Iliah, neque Propheta?

26 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Ego baptizo vos aquis: inter vos autem stat is quem vos nescitis.

27 Ipse est qui post me venit, & fuit ante me, cuius non sum dignus vt soluam corrigias calceamentorum.

28 Hæc in Beth-Aniah facta sunt in transitu Iurdanan vbi baptizabat Iuchannan.

29 Et die [4] postero vidit Iuchannan Ieschua qui veniebat ad se, & ait, Ecce agnus Dei, ille qui tollit peccatum mundi.

4 Ad verb. Qui erat post eum. Syra phrasis.

30 Ipse est de quo ego dixi quòd post me venit vir, & fuit ante me: quia prior est quàm ego.

31 Et ego non noueram eum, sed vt innotesceret Israiel, propter hoc veni ego vt aquis baptizarem.

32 Et testatus est Iuchannan, & dixit, Vidi Spiritum descendentem de cælo tanquam columbam, & mansit super eum.

33 Et ego non noueram eum, sed is qui misit me vt baptizarem aqua, ipse dixit mihi, Ille super quem vides quòd descendit Spiritus, & manet, ipse baptizat Spiritu sancto.

34 Et ego vidi, & testatus sum quòd hic est Filius Dei.

35 Et die alio stabat Iuchannan, & duo ex discipulis eius.

36 Et intuitus est Ieschua ambulantem, ac dixit, Ecce agnus Dei.

37 Et audiuerunt ambo discipuli eius quum hoc diceret, [5] & abierunt post Ieschua.

5 Id est, Sequuti sunt. Hebraismus.

38 Et conuersus est Ieschua, & vidit eos venientes post se, & dixit eis,

39 Quid quæritis vos? Dicunt ei, Domine noster, [6] vbi manes tu?

6 Ad verbū, Vbi tu es? Hebr.

40 Dixit eis, Venite, & videbitis. Illi autem venerunt, & viderunt [7] vbi maneret: & apud eum [8] manserunt die illo: erátque ferè hora decima.

7 Ad verb. Vbi esset. Hebraismus.

8 Ad verb. Fuerunt. Hebraismus.

41 Vnus autem ex illis qui audierant à Iuchannan, & abierant post Ieschua, erat Andreas frater Schemeun.

42 Hic vidit prius Schemeun fratrem suū, & dixit ei, Inuenimus Messiam.

43 Et adduxerunt eum ad Ieschua. Et intuitus est eum Ieschua, ac dixit, Tu es Schemeun filius Iauna, tu vocaberis Cipha.

44 Et die alio voluit Ieschua exire in Galilæam, & inuenit Philippum, ac dixit ei, [9] Veni post me.

9 Id est, Sequere me. Hebraismus.

45 Ipse autem Philippus erat ex Beth-Tzaidah, ex ciuitate Andreæ & Schemeun.

46 Et Philippus inuenit Nethanail, & dixit ei, Eum de quo scribit Musche in Lege & in Prophetis, inuenimus, qui est Ieschua filius Iauseph qui est ex Natzerah.

47 Dixit ei Nathanail, A Natzerath potest aliquid quod bonum sit, esse? Dixit ei Philippus, Veni, & videbis.

48 Et vidit Ieschua Nathanail quum veniret ad se, & dixit de eo, Ecce vere filius Iisraiel in quo dolus non est.

49 Dixit ei Nathanail, Vnde nosti tu me? Dixit ei Ieschua, Quum nondum vocasset te Philippus, quando sub ficu eras, vidi te.

50 Respondit Nathanail, & dixit ei, Domine mi, Tu es Filius Dei, Tu es rex Iisraiel.

51 Dixit ei Ieschua, Quia dixi tibi quòd vidi te sub ficu, credis: maiora his videbis.

52 Dixit ei, [10] Ammin ammin dico vobis, quòd ab hoc tempore videbitis cælos apertos, & Angelos Dei ascendentes & descendentes ad Filium hominis.

10 De hoc loquendi modo, qui sæpissime in nouo Testamento recurrit, quid sentiam dicā. Vox Syra אמין, sicut Hebræa אמן à verbo אמן deriuatur, quod confirmandi ac stabiliendi significationem habet: vnde eius deriuata, firmitatis & stabilimenti significationem continent. Nam אמונה fides dicitur à firmitate sua, quòd non sit fluxa & euanida res, sed constans & immutabilis: ita quoque נאמן Firmum ac stabile significare vel illud Isaia probat cap. 22. 23. vbi dicit se infixurum seruum suum Elia Kim instar claui in loco נאמן, hoc est firmo; & in versu vltimo eadem vox repetitur. Dictio quoque אמת veritatem significans, à firmitate significationem suam accepit, quòd nihil sit firmius veritate. Sic אמן quod in fine gratiarum actionum, precationum promissionum &c. adeò frequenter legitur, nihil aliud denotat quàm promissiones certas esse, & certa fide amplecti, precantes constanti fide expectare quæ petunt & ita in reliquis. Inde quoque Syri aduerbium suum אמינאית id est Seriò, Sedulò, Cōstanter, traxerunt. Et vocem אמין, qua sæpe vtitur Christus nunc simplici, nunc geminata, ad eorum, quæ dicit, maiorem asseuerationem quæ perinde significat acsi diceret, Certè siue Constanter dico vobis: & vbi geminatur idem aduerbium, intelligendum est, sed in superlatiuo, quasi dicatur, Certissimè, siue Constantissimè dico vobis. Vocum enim ingeminatio Hebræis, Chaldæis & Syris superlatiuum supplet.

CAP. II.

1 ET die tertio factum est conuiuium in Catne ciuitate Galilææ. Et mater Ieschua erat ibi.

2 Et etiam Ieschua & discipuli eius vocatus fuit ad illud conuiuium.

3 Et deficiebat vinum, & dixit ei mater Ieschua, Vinum non est eis.

4 Dixit illi Ieschua, Quid mihi & tibi mulier? nondum venit hora mea.

5 Dixit mater eius ministris, Id quod dixerit vobis, facite.

6 Erant autem ibi hydriæ lapideæ sex positæ ad purificationem Iudæorum, quæ continebant [1] bina quadrantalia aut terna.

1 Ad verbū, Duo duo. Hebraismus. Quadrantalia autem posui potius quā amphoras, aut μετρητὰς non quòd diuersæ sint capacitatis, sed quia expressius Syram vocem רבעין declarare studui quæ ab ארבע, vt quadrantal à quatuor deriuatur: cōtinetq́ quadrantal octauam partem cadi, siue modij.

7 Dixit eis Ieschua, Implete aqua has hydrias. Et impleuerunt eas vsque ad summum.

8 Dixit eis, Haurite deinceps, & adducite ad architriclinum: & adduxerunt.

9 Et quum gustasset ipse architriclinus aquas quæ factæ fuerant vinum & ignoraret vnde esset, (ministri verò sciebant qui ipsi impleuerant aquis) vocauit architriclinus sponsum.

10 Et dixit ei, Omnis homo prius vinum bonum adducit, & postquam inebriati sunt, tunc id quod est tenue: tu verò seruasti vinum bonum vsque nunc.

11 Hoc est signum primum quod fecit Ieschua in Catne Galilææ, & manifestauit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

12 Post hoc descendit in Cephar-Nachum ipse & mater eius, & frater eius & discipuli eius, & illic fuerunt paucis diebus.

13 Et prope erat Petscha Iudæorum, ac ascendit

cendit in Vrischelem.

14 Et inuenit eos qui vendebant boues & oues & columbas, & numularios sedentes:

15 Et fecit sibi flagellum è funiculis, & omnes eiecit è templo, & oues & boues, & numularios: & effudit numulos eorum, & mensas eorum euertit.

16 Et illis qui vendebant columbas dixit, Tollite ista hinc, & ne feceritis domus Patris mei domum negotiationis.

17 Et recordati sunt discipuli eius quòd scriptum esset, Zelus domus tuæ comedit me.

18 Responderunt autem Iudæi, ac dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis, qui ista facis?

19 Respondit Ieschua, & dixit eis, Destruite templum hoc, & in tribus diebus ego erigam illud.

20 Dicunt ei Iudæi, Quadraginta & sex annis extructum fuit templum istud, & tu tribus diebus erecturus es illud?

21 Ille autem dicebat de templo corporis sui.

22 Quum verò surrexisset [2] à mortuis recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem dixerat Ieschua.

23 Quum esset Ieschua in Vrischelem in petscha in festo, multi crediderunt in eum, qui videbant signa quæ faceret.

24 Ipse autem Ieschua non credebat eis seipsum: quia ipse nouerat omnem hominem:

25 Neque opus habebat vt quisquam testaretur ei de vllo filio hominis: ipse enim sciebat quid esset in filio hominis.

2 Ad verb. De inter mortuos vt Gal. D'entre les morts.

CAP. III.

1 ERat autem ibi quidam ex Pharisæis cuius nomen erat Nicadimus, princeps Iudæorum.

2 Hic venit ad Ieschua nocte, & dixit ei, Domine mi, nouimus quòd à Deo missus fuisti præceptor. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi is cum quo est Deus.

3 Respondit Ieschua, & dixit ei, Ammin ammin dico tibi, quòd siquis non sit natus denuo, non potest videre regnum Dei.

4 Dixit ei Nicadimus, Quomodo potest homo nasci senex? Nunquid potest iterum in ventrem matris suæ secunda vice ingredi, & nasci?

5 Respondit Ieschua, & dixit ei, Ammin ammin dico tibi, quòd siquis non nascatur ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.

6 Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris quòd dixerim tibi quòd oportet vos nasci denuo.

8 Spiritus quo loco vult spirat: & vocem eius audis, sed non nosti vnde veniat, & quò vadat. sic est quisquis natus est ex Spiritu.

9 Respondit Nicadimus, & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 Respondit Ieschua, & dixit ei, Tu es magister Iisraiel, & hæc non nosti?

11 Ammin ammin dico tibi quòd id quòd nouimus loquimur, & id quod videmus testamur: & testimonium nostrum non recipitis vos.

12 [1] Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cælestia credetis?

13 Et nemo ascendit in cælum, nisi is qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.

14 Et sicut exaltauit Musche serpentem in deserto, sic futurum est vt exaltetur Filius hominis.

15 Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed sit ei vita quæ est in æternum.

16 Sic enim dilexit Deus mundum vt Filiũ suum vnicum dederit, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed sit ei vita quæ est in æternũ.

17 Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt iudicet ipsum mundum, sed vt [2] viuat mundus [3] per manum eius.

18 Qui credit in eum, non iudicatur: & qui non credit, iam [4] iudicatus est: quia non credidit in nomen vnici Filij Dei.

19 Hoc autem est iudicium, quòd Lux venit in mundum, & dilexerunt filij hominis tenebras potius quàm Lucem: erant enim opera eorum mala.

20 Omnis enim qui detestabilia agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.

21 Is verò qui facit rectum, venit ad lucem, vt cognoscantur opera eius, quòd in Deo facta sunt.

22 Post hæc venit Ieschua & discipuli eius in terram Iudææ: & illic versabatur cum eis, & baptizabat.

23 Atque Iuchannan quoque baptizabat in In-Iaun, quod est iuxta Schalim, quia aquæ erant ibi multæ: & veniebant ac baptizabantur.

24 Non enim adhuc coniectus fuerat Iuchannan in domum vinctorum.

25 [5] Facta est autem quæstio cuidam ex discipulis Iuchannan cum quodam Iudæo de purificatione.

26 Et venerunt ad Iuchannan, & dixerunt ei, Domine noster, ille qui tecum erat in transitu Iurdanan, de quo tu testatus es, ecce, ipse quoque baptizat, & multi veniunt ad eum.

27 Respondit Iuchannan, & dixit eis, Non potest filius hominis accipere ex voluntate suiipsius quicquam, nisi datum fuerit ei è cælo.

28 Vos testes estis mihi quòd dixerim quòd ego non essem Christus, sed [6] legatus sum qui præcedo eum.

29 Is cui est sponsa, sponsus est: amicus autem sponsi est qui stat & attendit ei: gaudio magno gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum ecce impletur.

30 Ipsum oportebat crescere, & me minui.

31 Ipse enim qui è supernis venit, supra omnes est: & is qui è terra, è terra est, & è terra loquitur: is qui è cælo venit, supra omnes est.

32 Et id quod vidit & audiuit, testatur: & testimonium eius nemo accipit.

33 Qui autem accipit testimonium eius, obsignauit quòd Deus verax est.

34 Is enim quem Deus misit, sermones Dei loquitur: non enim in mensura dedit Deus spiritum.

35 Pater diligit Filium, & omnia dedit in manus eius.

36 Qui credit in Filium, est ei vita quæ est in æternum: & is qui non acquiescit Filio, non

1 Ad verb. Quæ in terra: & in opposito membro, Quæ in cælo. hoc est Quæ ex terreno & communi sensu sumpta sunt (quale est illud de vento flante) Si non creditis, quomodo credetis siqua è calesti Spiritu proficiscantur, & humanum captum superent?

2 Id est, Seruetur. Hebraismus.

3 Id est, Per eum. Hebraismus plusquã tritus.

4 Id est Condemnatus est. Hebraismus.

5 Ad verb. Fuit quæstio vni: id est Orta est Incidit cuidam quæstio.

6 Ad verb. Nuntius, vel Legatus sum coram ipso: id est, Qui coram ipso appaream.

videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum.

CAP. IIII.

1 COgnouit autem Ieschua quòd audiuerunt Pharisæi quòd discipulos multos faceret, & baptizaret plus quàm Iuchannan.

2 Quum nequaquam ipse Ieschua baptizaret, sed discipuli eius.

3 Et reliquit Iudæam, & venit rursus in Galilæam.

4 Opus autem erat ei vt veniens transiret per locum Samaritanorum.

5 Et venit in ciuitatem Samaritanorum quæ vocabatur Schachar, iuxta agrum quem dederat Iaakub Iauseph filio suo.

6 Et erat ibi fons aquarum Iaakub. Ipse autem Ieschua fessus erat ex labore itineris, & sedebat super fontem: & erat hora sexta.

7 Et venit mulier ex Samaria vt impleret *vas* aquis, & dixit ei Ieschua, Da mihi aquas *vt* bibam.

8 Discipuli autem eius ingressi erant ciuitatem vt emerent sibi cibum.

9 Dixit ei illa mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus es, & à me petis adhibendum, quæ sum mulier Samaritana? non enim commercium habent Iudæi cum Samaritanis.

10 Respondit Ieschua & dixit ei, Si scires donum Dei, & quis sit hic qui dicit tibi, Da mihi *vt* bibam, tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquas viuas.

11 Dixit ei mulier illa, Domine mi, Situla non est tibi, & puteus est profundus: vnde tibi aquæ viuæ?

12 Num tu maior es quàm pater noster Iaakub qui dedit nobis puteum hunc, & ipse ex eo bibit, & filij eius & greges eius?

13 Respondit Ieschua, & dixit ei, Omnis qui biberit ex istis aquis, rursus sitiet.

14 Omnis autem qui biberit ex aquis quas ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aquæ illæ quas dabo ei, fient in eo fons aquarum scaturientium in vitam æternam.

15 Dixit ei mulier illa, Domine mi, da mihi ex his aquis vt rursus non sitiam, neque veniens hauriam ex hoc loco.

16 Dixit ei Ieschua, Vade, voca maritum tuum, & veni huc.

17 Dixit ei, Non est mihi maritus. Dixit ei Ieschua, Bene dixisti, non est mihi maritus.

18 Quinque enim mariti fuerunt tibi, & hic qui est tibi iam, non est maritus tuus. hoc verè dixisti.

19 Dixit ei illa mulier, Domine mi, video quòd Propheta es tu.

20 Patres nostri in hoc monte adorauerūt, & vos dicitis quòd in Vrischelem est locus vbi oportebat adorare.

21 Dixit ei Ieschua, Mulier, crede mihi quòd venit hora qua nec in hoc monte, nec etiam in Vrischelem adorabitis Patrem.

22 Vos adoratis id quod nescitis: nos autē adoramus quod scimus: quia [1] vita ex Iudæis est.

[1] *Id est Salus* Hebraismus.

23 Sed venit hora, & nunc est, quando adoratores veri adorabunt Patrem in spiritu & veritate: nam etiam Pater qui sunt huiusmodi adoratores requirit.

24 Spiritus est enim Deus: & eos qui adorant eum, oportet in spiritu & veritate adorēt.

25 Dixit ei mulier illa, Noui quòd Messias venturus est: & quum venerit, docebit nos omnia.

26 Dixit ei Ieschua, Ego sum qui loquor tecum.

27 Et dum loqueretur, venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum muliere loqueretur. Nemo autem dixit, Quid quæris tu? aut, Quid loqueris tu cum ea?

28 Et reliquit hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, ac dixit,

29 Venite, videte hominem qui dixit mihi quicquid feci: nunquid ipse est Messias?

30 Et egressi sunt viri ex vrbe, & veniebant ad eum.

31 Et interea petebant ab eo discipuli eius: & dicebant ei, Domine noster ede.

32 Ipse autem dixit eis, Est mihi cibus quē comedam, quem vos nescitis.

33 Dicunt discipuli eius inter sese, Num quispiam attulit ei ad comedendum?

34 Dixit eis Ieschua, Cibus meus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius.

35 Nónne vos dicitis quòd post quatuor menses ventura sit messis? Ecce, dico vobis, Attollite oculos vestros, & spectate regiones, quòd albæ sunt, & iam appropinquant ad messem.

36 Et is qui metit, mercedem accipit, & colligit fructus in vitam quæ est in æternum: & seminator & messor pariter gaudebunt.

37 In hoc enim est sermo veritatis, quòd alius est seminator, & alius messor.

38 Ego misi vos ad metendum id in quo vos non laborastis: alij enim laborauerunt, & vos ingressi estis in laborem illorum.

39 Ex illa autem ciuitate multi crediderūt in eum Samaritani, propter sermonem mulieris illius quę testabatur, Dixit mihi quicquid feci.

40 Et quum venissent ad eum illi Samaritani, petierunt ab eo vt maneret apud se: & mansit apud eos duobus diebus.

41 Et multi crediderunt in eum propter sermonem eius.

42 Et dicebant mulieri illi, Deinceps nequaquam propter sermonem tuum credimus in eum: nos enim audiuimus, & scimus quòd hic est verè Messias seruator mundi.

43 Et post duos dies egressus est Ieschua inde, & abiit in [2] Galilæam.

[2] *Id est, In reliqua loca Galilaea, declinata Nazareth vrbe sua, in qua contemptui habebatur.*

44 Ipse enim Ieschua testabatur quòd Propheta in ciuitate sua non afficitur honore.

45 Quum autem venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, qui viderunt signa omnia quæ fecit in Vrischelem in festo: venerant enim & ipsi ad festum.

46 Venit autem rursus Ieschua in Catne Galilęę, vbi fecerat aquas vinum. Et erat in Cephar-Nachum, quidam [3] gerens vices regis cuius filius infirmus erat.

[3] *Syriacè,* עבד מלכא *qui vices regis gerebat, & regius erat minister.*

47 Hic audiuit quòd venisset Ieschua ex Iudæa in Galilæam, & abiit ad eum, & petebat ab eo vt descenderet & sanaret filium suum: propinquus enim erat ad moriendum.

48 Dixit ei Ieschua, Si signa & prodigia nō videritis, non credetis.

49 Dixit ei ille gerens vices regis, Domine mi, descende priusquam moriatur puer meus.

50 Dixit ei Ieschua, Vade, filius tuus viuus est. Et credidit homo ille sermoni quem dixerat ei Ieschua: & abiit.

51 Quum autem descenderet, occurrerunt ei serui eius, & nuntiauerunt ei, ac dixerunt ei, Filius tuus [4] reuixit.

52 Et interrogauit eos quónam tempore sanus factus esset. Dicunt ei, Heri septima hora reliquit eum febris.

53 Et cognouit pater eius quòd in illa hora *id euenisset* in qua dixit ei Ieschua, Filius tuus viuit. Et credidit ipse & domus eius tota.

54 Hoc rursus secundum signum fecit Ieschua quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

4 Verbũ est, חיה Vixit: sed sæpe Syri (vt etiam Hebræi) simplici verbo vtuntur pro composito.

CAP. V.

1 Post hęc erat festum Iudęorum, & ascendit Ieschua in Vrischelem.

2 Erat autem ibi in Vrischelem locus quidam ablutionis qui vocabatur Hebraicè [1] Beth-Chesda: & erant in eo quinque porticus.

3 Et in his iacebat populus multus infirmorum & cæcorum & claudorum & aridorũ, & expectabant motum aquarum.

4 Angelus enim [2] per interualla temporis descendebat in lauacrum, & mouebat illas aquas: & is qui primus descendebat post motionem aquarum, sanabatur, quicunque morbus fuisset ei.

5 Erat autem ibi homo quidam qui triginta & octo annos fuerat in infirmitate sua:

6 Hunc vidit Ieschua iacentem: & nouit quòd tempore multo fuisset ei *infirmitas eius*, & dixit ei, Vis tu sanus fieri?

7 Respondit ille infirmus, & dixit, Etiam Domine mi. Nemo autem mihi est qui, quum motæ fuerint aquæ, mittat me in lauacrum, sed priusquam veniam, alius ante me descendit.

8 Dixit ei Ieschua, Surge, & tolle lectum tuum, & ambula:

9 Et eadem hora sanatus est homo ille. Et surgens tulit lectum suum, & ambulauit. Et ille ipse dies Sabbathi erat.

10 Et dixerunt Iudæi illi qui sanatus fuerat, Sabbathum est, non licet tibi vt tollas lectum tuum.

11 Ille autem respondit, & dixit eis, Is qui fecit me sanum, is dixit mihi, Tolle lectum tuum, & ambula.

12 Et interrogauerunt eum, Quis est homo iste qui dixit tibi, Tolle lectum tuum, & ambula?

13 Qui autem sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Ieschua enim occultauerat se in turba multa, quæ erat in loco illo:

14 Post tẽpus *aliquod* inuenit eum Ieschua in templo, & dixit ei, Ecce, sanatus es: rursus ne peccaueris, ne fiat tibi aliquid quod peius est quàm prius.

15 Et abiit ille homo, & dixit Iudæis quòd Ieschua esset qui sanasset eum.

16 Et propterea persequebantur Iudæi Ieschua, & quærebant interficere eum, quòd ista fecisset in Sabbatho.

17 Ipse autem Ieschua dixit eis, Pater meus [3] vsque ad hoc tempus operatur, etiam ego operor.

1 Fatigant se alij in eruenda nominis huius ratione secundum literas quibus Græcè scribitur. In Syro contextu declarat locum benignitatis, quòd in eo Deus benignè potentiam suam exereret in curandis quibusuis morbis populi sui.

2 Ad verb. In tempore tenoris. i. Statis & certis temporibus. Hebrais.

3 Ad verb. Vsq; ad nunc. Hebraismus.

18 Et propter hoc amplius quærebant Iudæi interficere eum, non solùm quòd soluisset Sabbathum, sed etiam quòd de Deo, [4] *quod* Pater suus esset, dixisset: & æquasset seipsum cum Deo.

19 Respõdit verò Ieschua, & dixit eis, Ammin ammin dico vobis quòd non potest facere Filius aliquid ex voluntate animæ suæ, sed id quod facientem Patrem videt. ea enim quę Pater facit, ea etiam similiter Filius facit.

20 Pater enim diligit Filium suum: & quicquid facit ostendit eis, [5] & quæ sunt maiora his opera ostendit ei vt vos miremini.

21 Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat eos, ita etiam Filius quos vult viuificat.

22 Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.

23 Vt vnusquisq; honoret Filium sicut honorat Patrem. Is qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit eum.

24 Ammin ammin dico vobis quòd qui audit sermones meos, & credit in eum qui misit me, est ei vita quæ est in æternum, & in [5] iudicium non venit, sed transit à morte in vitam.

25 Ammin ammin dico vobis quòd venit hora, etiam nunc ea est, quando mortui audiẽt vocem Filij Dei, & ij qui audient, viuent.

26 Sicut enim Patri est vita [6] in semetipso, ita dedit Filio vt esset ei vita in semetipso.

27 Et potestatem dedit ei vt esset etiam faciens iudicium.

28 [7] Quòd autem is *sit* Filius hominis, ne miremini propter hoc: nam venit hora quum omnes qui sunt in sepulchris, audient vocem eius,

29 Et ingredientur qui fecerunt bona in resurrectionem vitæ, & ij qui fecerunt mala, in resurrectionem [8] iudicij.

30 Non possum ex voluntate animę meæ aliquid facere, sed sicut audio, ego iudico, & iudicium meum iustum est: non enim quæro voluntatẽ meam, sed voluntatẽ eius qui misit me.

31 Si ego testarer de meipso, testimonium meum non est verum.

32 Alius est qui testatur de me: & scio quòd verum est testimonium eius quod testatur de me.

33 Vos misistis Ad Iuchannan, & testatus est de veritate.

34 Ego verò nequaquam à filio hominis accipio testimoniũ, sed hæc dico vt vos viuatis.

35 Ille lucerna erat ardens & lucens, & vos voluistis gloriari [9] ad horam in luce eius.

36 Mihi verò est testimonium quod maius est quàm Iuchannan: opera enim quæ dedit mihi Pater meus vt perficiam ea, ipsa *inquam* opera quæ facio testantur de me quòd Pater misit me.

37 Et Pater qui misit me, ipse testatur de me: nec vocem eius vnquam audistis, neque visionem eius vidistis.

38 Et sermo eius non manet in vobis: propterea quòd in eum quem ipse misit, vos non creditis.

39 Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos quòd vita quæ est in æternum, sit vobis: & illæ testantur de me.

40 Et non vultis venire ad me vt vita quæ est in æternum sit vobis.

41 Gloriam à filiis hominis non accipio.

4 Non est in Syro contextu coniunctio hæc expressa, nec in impresso, nec in manuscripto, quia tamen sequentia verba eam necessariò subaudiri ostendunt, nos in versione illam suppleuimus.

5 In exemplari impresso deerant, Et quæ sunt maiora his opera ostendit ei: sed nos addidimus ex manuscripto antiquo codice bibliotheca illustrißimi principis electoris Palatini.

5 Id est, Cõdemnationẽ. Hebraismus.

6 בקיומה, In essentia sua.

7 Licet in Græco codice hæc verba, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ, præcedentibus cohæreant, ac in calce versiculi 27. collocentur, tamen quia Syrus ea accepit, tanquam sequentibus connexa (vt particula דין clarè ostẽdit) nos ea in principio versus 28. collocauimus.

8 Id est, Cõdemnationis. Hebraismus.

9 Id est. Ad exiguum tempus.

42 Sed noui vos quòd charitas Dei non sit in vobis.

43 Ego veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me: si alius venerit in nomine suiipsius, illum suscipietis.

44 Quomodo potestis vos credere, qui gloriam vnus ab alio accipitis, & gloriam quæ est ab vno Deo non quæritis?

45 An putatis quòd ego accusaturus sim vos coram Patre? est qui accuset vos: Musche ipse, in quo sperastis.

46 Si enim in Musche credidissetis, etiam in me crederetis: Musche enim de me scripsit.

47 Et si scriptis ipsius non creditis, quomodo sermonibus meis credetis?

CAP. VI.

1 Post hæc abiit Ieschua [1] in oppositum littus maris Galilææ Tiberiadis.

2 Et [2] iuerunt post eum turbæ multæ, eo quòd videbant signa quæ faciebat in infirmis.

3 Et ascendit Ieschua in montem, & ibi sedebat cum discipulis suis.

4 Prope autem erat festum petscha Iudæorum.

5 Et sustulit Ieschua oculos suos, & vidit turbam magnam quæ veniebat ad se, ac dixit Philippo, Vnde ememus panem vt comedant isti?

6 (Hoc autem dixit tentans eum: ipse enim sciebat quid facturus esset.)

7 Dixit ei Philippus, Ducentorum [3] denariorum panis non sufficeret eis vt [4] minimum quid vnusquisque ex eis acciperet.

8 Dixit ei vnus ex discipulis eius Andræas frater Schemeun Cipha,

9 Est hîc puer quidam super quem sunt quinque placentæ hordei & duo pisces: sed hęc quid sunt his omnibus?

10 Dixit eis Ieschua, Facite vt homines omnes discumbant. Herba autem multa erat in loco illo: & discubuerunt homines in numero quinque millia.

11 Et tulit Ieschua panem, & benedixit, & diuisit illis qui discumbebant: & similiter etiam de piscibus quantum voluerunt.

12 Et quum satiati essent, dixit discipulis suis, Colligite fragmenta quæ superfuerunt, ne pereat aliquid.

13 Et collegerunt, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum quæ superfuerunt iis qui comederant ex quinque panibus hordei.

14 Illi verò homines qui viderunt signum quod fecit Ieschua, dicebant, Verè hic est Propheta qui venit in mundum.

15 Ieschua autem cognouit quòd venturi raptum essent eum, & facturi ipsum regem: & recessit in montem ipsum solus.

16 Et quum esset serum, descenderunt discipuli eius ad mare:

17 Et sederunt in nauigio, & veniebant [5] ad oppositum littus in Cephar-Nachum. Et tenebræ erant, neque venerat ad eos Ieschua.

18 Mare autem intumescebat aduersus eos, quia ventus magnus flabat.

19 Et duxerunt nauim quasi stadia viginti quinque aut triginta. Et viderunt Ieschua ambulantem super mare ipsum, & quum appropinquasset ad nauigium eorum, timuerunt.

20 Ipse verò Ieschua dixit eis, Ego sum, ne timeatis.

21 Et cupidi erant vt exciperent eum in nauigium, & in ea hora ipsum nauigium adfuit ad regionem ad quam proficiscebantur.

22 [6] Et postridie eius diei, turba quæ stabat [7] in opposito littore maris, viderunt quòd nauigium aliud non esset ibi nisi illud in quod ascenderant discipuli, & quod non ingressus esset Ieschua cum discipulis suis in nauigium:

23 Venerant verò nauigia alia à Tiberiade prope locum illum in quo comederant panem, quum benedixisset Ieschua:

24 Et quum vidisset ipsa turba quòd non esset ibi Ieschua, nec etiam discipuli eius, ascenderunt in hæc nauigia, & venerunt in Cephar-Nachum, & quærebant ipsum Ieschua.

25 Quúmque inuenissent eum [8] in opposito littore maris, dicunt ei, Domine noster, quando venisti huc?

26 Respondit Ieschua, & dixit eis, Ammin ammin dico vobis, quòd quæritis me, non fit propterea quòd vidistis signa, sed quia comedistis panem, & saturati estis.

27 [9] Ne operemini cibum qui perit, sed cibum qui permanet in vitam quæ est in æternũ, quem Filius hominis dabit vobis: hunc enim Pater [10] obsignauit Deus.

28 Dicunt ei, Quid faciemus, vt operemur opera Dei?

29 Respondit Ieschua, & dixit eis, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem ipse misit.

30 Dicunt ei, Quod signum facis tu vt videamus & credamus in te? Quid operaris tu?

31 Patres nostri comederunt manna in deserto, sicut scriptum est, Panem de cælo dedit eis comedendum.

32 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd nequaquam Musche dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis verum panem de cælo.

33 Panis enim Dei est is qui descendit de cælo, & dat vitam mundo.

34 Dicunt ei, Domine noster, omni tempore da nobis panem hunc.

35 Dixit eis Ieschua, Ego sum panis vitæ. is qui venit ad me, non esuriet: & is qui credit in me, non sitiet in æternum.

36 Sed dixi vobis quòd vidistis me, & non creditis.

37 Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui ad me veniet, non eiiciam foras.

38 Quia descendi de cælo nequaquam vt facerem voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, [11] vt quicquid dedit mihi, non perdam ex eo, sed suscitem illud in die vltima.

40 Hæc enim est voluntas Patris mei, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, sit ei vita quæ est in æternum: & ego suscitabo eum in die vltima.

41 Iudæi autem murmurabant de eo quòd dixisset, Ego sum panis qui descendi de cælo.

42 Et dicebant, Nónne hic est Ieschua filius Iauseph, is cuius nos nouimus patrem & matrem? & quomodo dicit hic, De cælo descendi?

Marginal notes:

1 Ad verb. In transitum. Hebraismus.
2 Id est, Sequebantur, Hebraismus.
3 De denario vide Mat. 18.
4 Ad verb. Parum parũ, Vnus vnus: sed geminatio diminutionẽ adauget ex vsu Hebrææ linguæ. Itali Vn pochettino.
5 Ad verbum, Ad transitum. Hebrais.
6 Ad verbum, In die qua erat post illum. Syra phrasis.
7 Ad verb. In transitu. Hebraismus.
8 Ad verbum, In transitu. Hebraismus.
9 Id est, Ne laboretis de cibo qui perit.
10 Id est, Approbatum reddidit. Metaphora sumpta ab iis qui quos mittunt, eorũ autoritatem obsignato diplomate sanciunt, & omnibus testatã faciunt.
11 Initium versiculi 39. Syrus textus non habebat, videlicet, Hæc est autẽ voluntas eius qui misit me. Quod ex manuscripto antiquissimo codice quem illustrissimus princeps elector Palatinus exhibuit (vt alia multa) restituimus.

43 Respondit

43 Respondit Ieschua & dixit eis, Ne murmuretis vnus cum altero.

44 Nemo potest venire ad me nisi traxerit eum Pater qui misit me. & ego suscitabo eum in die vltimo.

45 Scriptum est enim in Prophetis, Erunt omnes [12] edocti diuinitus. Quisquis igitur audiuit à Patre & didicit ab eo, venit ad me.

46 Nequaquam quòd videat quis Patrem, nisi is qui à Deo est, is videt Patrem.

47 Ammin ammin dico vobis quòd ei qui credit in me, est ei vita quæ est in æternum.

48 Ego sum panis vitæ.

49 Patres vestri comederũt Mannah in deserto, & mortui sunt.

50 Hic est autem panis qui descẽdit de cælo, vt comedat homo ex eo, & non moriatur.

51 Ego sum panis viuus qui de cælo descẽdi: & siquis comederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quem ego dabo, corpus meũ est quod pro vita mundi do.

52 Contẽdebãt autem Iudæi [13] vnus cum alio, & dicebant, Quomodo potest hic corpus suum nobis dare ad manducandum?

53 Et dixit eis Ieschua, Amen amen dico vobis, Quòd si non comederitis corpus Filii hominis, & biberitis sanguinem eius, non est vobis vita in [14] vobisipsis.

54 Qui verò comedit ex corpore meo & bibit ex sanguine meo, est ei vita quæ est in æternum: & ego suscitabo eum in die vltimo.

55 Corpus enim meum verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

56 Qui comedit corpus meum & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in ipso.

57 Sicut misit me Pater viuens, & ego viuo propter Patrem: & qui comederit me, etiam ipse viuet in æternum.

58 Hic est panis qui descendit de cælo: nequaquam sicut illud quod comederunt patres vestri Mannah, & mortui sunt: qui comedit ex hoc pane, viuet [15] in æternum.

59 Hæc dixit in synagoga, docens in Cephar-Nachum.

60 Et multi qui audiuerunt ex discipulis eius, dicebant, Durus est sermo hic: quis potest audire eum?

61 Ieschua autem cognouit in seipso quòd murmurarent de hoc discipuli eius, & dixit eis, Hoc offendit vos?

62 Quid si spectaueritis igitur Filium hominis ascendentem in locum vbi erat ab initio?

63 Spiritus est qui viuificat: corpus nõ prodest quicquam. Sermones quos ego loquutus sum vobiscum, spiritus sunt, & vita sunt.

64 Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim Ieschua ab initio qui essent ii qui non credebant, & quis esset qui proderet eum.

65 Et dicebat eis, Propter hoc dixi vobis quòd nemo potest venire ad me, nisi datum sit ei à Patre meo.

66 Propter hunc sermonem multi ex discipulis eius [16] retrocesserunt, neque ambulabant cum eo.

67 Et dixit Ieschua duodecim suis, Nunquid etiam vos vultis abire?

68 Respondit Schemeun Cipha, & dixit, Domine mi, ad quem ibimus? Sermones vitæ quæ est in æternum, sunt tibi.

[12] *Ad verb. Docti Dei. vt in Isaia* לימודי יהוה

[13] *Adverbũ, Vnus cũ vno.*

[14] *Adverbũ, In substantia vestra.*

[15] *Ita est in Syro textu, quum in Græco sit δὲ ἐμέ. Sed fortè hic quoque erratum est à scriptore Syro, quòd finẽ sequentis versus pro fine huius versiculi accepit. Nihil tamẽ mutare volui: quia in manuscripto codice ita etiam legitur.*

[16] *Adverbũ, Abierunt ad post se. Id est, Terga Christo obuerterũt, & defecerunt ab eo.*

69 Et nos credimus & nouimus quòd tu es Christus filius Dei viuentis.

70 Dixit eis Ieschua, Nónne ego elegi vos duodecim, & ex vobis vnus Satanan est?

71 Dicebat de Iihuda filio Schemeun Schariuta: ipse enim proditurus erat eum, vnus ex duodecim.

CAP. VII.

1 Post hæc ambulabat Ieschua in Galilæa. Non enim volebat ambulare in Iudæa, quia Iudæi quærebant interficere eum.

2 Et propè erat festum tabernaculorum Iudæorum.

3 Et dixerunt fratres Ieschua ei, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt videant discipuli tui opera quæ facis.

4 Nemo enim est qui facit aliquid in occulto, & ipse cupit vt in manifesto sit: si hæc facis, ostende teipsum mundo.

5 Nam ne fratres quidem eius credebant in ipsum Ieschua.

6 Dixit eis Ieschua, Tempus meum vsque nunc non aduenit: tempus autem vestrum omni tempore paratum est.

7 Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testor de eo quòd opera eius mala sunt.

8 Vos ascendite ad festum hoc: ego non ascendam nunc ad festum hoc, quia tempus meum nondum impletum.

9 Hæc dixit, & remansit in Galilæa.

10 Quum autem ascendissent fratres eius ad festum, tunc etiam ipse ascendit non in manifesto, sed velut in occulto.

11 Iudæi autem quærebant eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

12 Et murmur multum propter eum erat in turba. Erant enim qui dicerent quòd bonus esset: & alii dicebant, Non: sed decipit populum.

13 Nemo autem manifestè loquebatur de eo, propter metum Iudæorum.

14 Quum autem [1] medij essent dies festi ascendit Ieschua in festum: & docebat.

15 Et mirabantur Iudæi, ac dicebant, Quomodo nouit hic librum, quum non didicerit?

16 Respondit Ieschua, & dixit, Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me.

17 Qui vult facere voluntatem eius, intelligit doctrinam meam, num ex Deo sit, an ego ex voluntate meiipsius loquar.

18 Is qui ex voluntate mẽtis suæ loquitur, gloriam sibiipsi quærit: is autem qui gloriam eius qui misit ipsum quærit, verax est, & iniquitas in corde eius non est.

19 Nonne Musche dedit vobis Legem, & nemo ex vobis seruat Legem? Quid quæritis interficere me?

20 Respondit turba, & dixerunt, Dæmonium est tibi: quis quærit interficere te?

21 Respondit Ieschua & dixit eis, Vnum opus operatus sum, & omnes vos miramini.

22 Propter hoc Musche dedit vobis circũcisionem (non quòd ex ipso Musche sit, sed ex Patribus est) & [2] Sabbatho circunciditis filium hominis.

23 Et si filius hominis circunciditur in die Sabbathi vt nõ soluatur Lex Musche, cõtra me

[1] *Id est, Quũ dies illius festi dimidia ex parte præteriissent.*

[2] *A circuncisione quæ die festo peragebatur, docet non quoduis opus in Sabbatho esse prohibitum: sed tantùm quod cũ sacra quiete apertè pugnaret.*

murmuratis, qui totum filium hominis sanauerim in die Sabbathi?

24 3 Ne iudicetis cum acceptione vultus: sed iudicium iustum iudicate.

25 Et dicebant quidam ex Vrischelem, Nónne hic est ille quem quærunt interficere?

26 Et ecce, manifestè loquitur, & nihil dicunt ei. Nunquid nouerũt seniores nostri quòd hic est verè Christus?

27 Sed hunc nouimus vnde sit: Christũ autem, quum venerit, nemo cognoscet vnde sit.

28 Et sustulit Ieschua vocem suam, docens in templo, & dixit, Et me nostis, & unde sim nostis: & ex voluntate meiipsius non veni, sed verax est qui misit me, is quem vos non nostis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ipse misit me.

30 Et quærebant apprehendere eum: sed nemo iniecit super eum manus, quia nondum venerat hora eius.

31 Multi autem è turba crediderunt in eũ: & dicebant, Christus, quum venerit, num plura quàm hæc signa quæ facit hic, facturus est?

32 Et audiuerunt Pharisæi turbas loquentes de eo hæc, & miserunt ipsi & summi sacerdotes ministros vt apprehenderent eum.

33 Et dixit Ieschua, Modicũ adhuc tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.

34 Et quæretis me, & non inuenietis me: & vbi ego sum, non potestis vos venire.

35 Dicunt Iudæi inter sese, Quò abiturus est hic vt non inueniamus eum? Num ad loca Gentium abiturus est vt doceat 4 profanos?

36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis me: & vbi ego sum, vos non potestis venire?

37 5 Die autẽ magno qui erat vltimus festi, stabat Ieschua & clamabat: & dicebat, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.

38 Omnis qui credit in me, sicut dixerunt scripturæ, flumina aquarum descendent ex ventre eius.

39 (Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in ipsum: nondum enim datus erat Spiritus, quia nondum glorificatus erat Ieschua)

40 Multi autem ex turbis qui audierunt sermones eius, dicebãt, Hic verè est Propheta.

41 Alii dicebant, Hic est Christus: alii dicebant, Nunquid ex Galilæa venturus est Christus?

42 Nónne Scriptura dicit quòd ex semine Dauid & ex Beth-lechem oppido ipsius Dauid, venturus est Christus?

43 Et factum est dissidium propter eum in turbis.

44 Et erant quidam ex eis qui volebant apprehendere eum: sed nemo iniecit super eum manus.

45 Et venerunt ministri illi ad summos sacerdotes & Pharisæos, & dixerunt eis Sacerdotes, Quare non adduxistis eum?

46 Dicunt eis ministri, Nunquam sic loquutus est filius hominis sicut loquitur hic homo.

47 Dicunt eis Pharisæi, Nũquid etiam vos errastis?

48 Num vlli ex principibus aut ex Pharisæis crediderunt in eum?

49 Sed populus hic qui non nouit Legem, maledicti sunt.

50 Dixit eis Nicadimus, vnus ex eis, is qui venerat ad Ieschua nocte:

51 Nunquid Lex nostra condemnat filium hominis, nisi audierit ab eo prius, & cognouerit quid fecerit?

52 Responderunt & dixerunt ei, Nunquid etiam tu ex Galilæa es? Scrutare, & vide quòd Propheta ex Galilęa non surrecturus sit.

3 Quasi diceret, Factum per se expendite & iudicate, nullo habito personæ respectu.

4 Id est, Gẽtiles qui non pertinent ad populum sanctum.

5 Licet hoc loco referre quæ in Talmud, tractatu De festo tabernaculorũ, cap. חליל Chalil, sparsim scribũtur, ex quibus non solum intelligatur cur dies postremus illius festi, magnus dicatur, sed etiam qua ratione, ritus illius occasionẽ Christo dederit sub aquarum perenniũ symbolo, populum cũ clamore inuitandi ad hauriẽdam ex se, tãquam ex vero fonte, cælestem sapientiam, & alia Spiritus sancti dona quæ ad generationem spectant. Hæc igitur sunt quæ illic traduntur. Licet omnes festi dies à Deo præcepti, magni fuerint, præsertim verò illi in quibus conuocatio sancta erat, vt primus & vltimus Paschatis dies Pentecostes, buccinarum, expiationum, ac primus & vltimus tabernaculorum: tamen tabernaculorum vltimus singulari quadam ratione magnus dicitur, & in eo præ reliquis diebus populus Dei lætari iubetur. Quum enim Deus expressè Leuit. 13. 40, præcepisset vt in festo tabernaculorum lætarentur Israelitæ quandiu illud duraret, eorum deinde antiquissimi doctores, imò ipsi Dei prophetæ Haggæus & Zacharias, Dei iussu, rationem præscribentes quæ dies illi in lætitia traducendi essent, quædam constituerunt vt vltimo die agerentur quæ summam lætitiam populi declararẽt. Lustrationem enim quandam cum supplicatione indixerũt, in qua quotidie semel durãte illo festo altare circuibant, palmas & ramos manu gestantes ac agitantes, subindeq́ue clamantes, Hoschan na, id est Serua quæso. Vnde etiam factum est vt dies illi singuli vocati sunt Hoschan-na (sicut Matth. 21. 21. notauimus) Vltimo verò die illius festi pro lætitiæ cumulo statuerunt Prophetæ illi ex ore Dei (vt in Talmud dicitur) vt septies lustrando circuiretur altare, (sicut olim sub Iosua, quum per sex dies circumlustrassent mœnia Iericho quotidie semel, septimo die septies ea circumlustrare iussi sunt) & toties ingeminarent conceptas quasdam preces in quibus subinde voces illæ Hoschan-na & Hatzlicha-na, id est Salua quæso, Prosperari fac quæso, recurrebant. Vnde factum est vt dies hic vocaretur Hoschan na rabba, id est Hoschan-na magnus. Quam appellationem Euangelista hic, vt in populo suo vsitatam retinuit. Scribitur præterea eodẽ tractatu, ex institutione horum Prophetarum solitum fuisse populũ eo die summa cum lætitia & pompa aquã haurire è fonte Schiloach ad radicem montis Tsion scaturiente, & eam in templum afferre ad sacerdotes, quam super altare cum vino libaminis effundebant. Et dum hauriretur, & afferretur ab haurientibus & astantibus, illud Isaiæ 12. 3, decantabatur, Haurietis aquã cum gaudio è fonte salutis. Quin etiam persuasi erant Spiritũ sanctum illo eorum gaudio, & vociferatione adeo delectari vt prouocaretur hac ratione ad ipsos gaudentes afflandum vt propheta rent, sicut Ionæ prophetæ contigisse affirmant, dum cum reliquis in festo tabernaculorum aquam illã exultans hauriret. Ex his quis non videt Iudæos spiritualẽ gaudium, quod Lex iubebat in solenni tabernaculorum festo agitare, in magicam circulationem cõuertisse? atque, ad non minus ineptam quàm profanam superstitionem stabiliendam, & autoritate & testimoniis prophetarũ impiè abusos fuisse? vt insanam ipsorum vociferationem magno clamore à Christo Domino oportuerit coerceri, illosq́ue à terrestribus aquis ad cælestes & verè viuificas aquas reuocari, finemq́ue & vsum illius festi, sicut & reliquarum omnium ceremoniarum, ad ipsum Christum, tanquam vnicum scopum, referri?

CAP. VIII.

Deest hoc in loco in exemplari Syriaco historia Adulteræ vndecim versiculis comprehensa.

12 RVrsus autem loquutus est cum eis Ieschua, & dixit, Ego sum lux mundi: 1 qui post me venit, non ambulabit in tenebris, sed inueniet sibi lumen vitæ.

13 Dixerunt ei Pharisæi, Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum.

14 Respondit Ieschua, & dixit eis, Etiamsi ego testor de meipso, verum est, testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò proficiscar: vos autem non nouistis vnde venerim, neque quò proficiscar.

15 Vos corporaliter iudicatis: ego quemquam non iudico.

16 Etsi autem iudicem, iudicium meum verum

1 Ad verbũ, Qui sequitur me. Hebraismus.

rum est: quia non sum solus, sed ego & Pater meus qui misit me.

17 Sed etiam in Lege vestra scriptum est quòd testimonium duorum hominum verũ est.

18 Ego sum qui testor de meipso: & Pater meus qui misit me, testatur de me.

19 Dicunt ei, Vbi est Pater tuus? Respondit Ieschua, & dixit eis, Neque me nouistis neque Patrem meum. si me nossetis, etiam Patrẽ meum nossetis.

20 Hos sermones loquutus est in [2] gazophylacio, docens in templo. & nemo apprehẽdit eum: nondum enim venerat hora eius.

21 Dixit eis rursus Ieschua, Ego vado, & quæritis me: & moriemini in peccatis vestris. & quò ego vado, vos non potestis venire.

22 Dicunt Iudæi, Nunquid seipsum interfecturus est, quia dixit, Quò ego vado, vos non potestis venire?

23 Et dixit eis, Vos [3] ex infernis estis, & ego ex supernis sum: vos ex hoc estis mundo, ego non sum ex hoc mundo.

24 Dixi vobis quòd moriemini in peccatis vestris. nisi enim credideritis quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.

25 Dicunt Iudæi, Tu quis es? Dixit eis Ieschua, [4] Etiam quẽ incepi vt loquerer vobiscũ.

26 Multum est mihi de vobis dicendum & iudicandum: sed is qui misit me, verax est: & ego ea quæ audiui ab eo, hæc ipse loquor in mundo.

27 Et non cognouerunt quòd de Patre loqueretur eis.

28 Dixit eis rursus Ieschua, Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quòd ego sum, & aliquid voluntate propria non facio, sed sicut docuit me Pater meus, sic loquor.

29 Et qui misit me, mecum est: nec reliquit me solum Pater meus, quia id quod placet ei, facio omni tempore.

30 Et quum hæc loqueretur, multi crediderunt in eum.

31 Et dixit Ieschua illis Iudæis qui crediderunt in eum, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis.

32 Et cognoscetis veritatem, & ipsa veritas liberos faciet vos.

33 Dicunt ei, Semen sumus Abrahami, & nunquam seruitutem seruiuimus: quo modo dicis tu, Eritis [5] filii libertatis?

34 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd quisquis facit peccatum, seruus est peccati.

35 Et seruus non manet in æternum in domo: filius autem in æternum manet.

36 Si fiat igitur vt Filius liberos vos faciat, verè eritis [6] filii libertatis.

37 Scio quòd semen estis Abrahami: sed quæritis interficere me, quia sermoni meo non acquiescitis.

38 Ego id quod vidi apud Patrem, loquor: & vos id quod vidistis apud patrem vestrum, facitis.

39 Responderunt, ac dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dixt eis Ieschua, Si filij essetis Abraham, opera Abrahami faceretis.

40 Nunc autem, ecce, quæritis interficere me, hominem qui veritatem loquutus sum vobiscum, eam quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit.

[2] *Ad verb. In domo vel loco gazæ. Id est thesauri. vt in Luc. 21. 1.*

[3] *Ad verbũ, Ex eo quod infrà (subaudi Est) estis.*

[4] *Id est, Etiamnum me eum esse duco quem ab initio apud vos me esse professus sum.*

[5] *Id est, Libertate præditi, vt paulo ante.*

41 Vos autem facitis opera patris vestri. Dicunt ei, Nos ex scortatione non sumus. vnus Pater est nobis, Deus.

42 Dixit eis Ieschua, Si Deus esset Pater vester, amantes essetis mei: ego enim à Deo exiui & veni: & nequaquam ex voluntate propria veni, sed ipse misit me.

43 Propter quid sermonem meum non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

44 Vos ex patre [7] accusatore illo estis, & desideriũ patris vestri vultis facere, qui à principio homicida est, & in veritate nõ stetit, quia veritas non est in eo: & quando loquitur mendacium, de suo loquitur: quia mendax est, etiã pater ipsius *mendacij*.

45 Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi?

46 Quis ex vobis arguit me de peccato? Et si veritatem dico, vos quare non creditis mihi?

47 Qui ex Deo est, sermones Dei audit: propter hoc vos nõ auditis quia non estis ex Deo.

48 Responderunt Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus nos quòd Samaritanus es, & dæmonium est tibi?

49 Dixit eis Ieschua, Mihi dæmonium non est, sed Patrem meum honoro, & vos ignominia afficitis me.

50 Ego autem non quæro gloriam meam: est ille qui quærit & iudicat.

51 Ammin ammin dico vobis quòd siquis sermones meos seruat, mortem [8] non videbit in æternum.

52 Dicunt ei Iudæi, Nunc nouimus quòd dæmonium sit tibi. Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, Qui sermones meos seruat, mortem non gustabit in æternum.

53 Nunquid tu maior es quàm pater noster Abraham, qui mortuus est? & quàm Prophetæ, qui mortui sunt? Quem facis tu teipsum?

54 Dixit eis Ieschua, Si ego glorifico meipsum, gloria mea non est quicquam: est Pater meus qui glorificat me, ille de quo dicitis vos, Deus noster est.

55 Et non nouistis eum: ego autem noui eum: &, si dicerem quòd non noui eum, essem mendax, similis vobis: sed noui enm, & sermones eius seruo.

56 Abraham pater vester cupiebat videre diem meum: & vidit, & gauisus est.

57 Dicunt ei Iudæi, Hactenus [9] natus quinquaginta annos non es, & Abraham vidisti?

58 Dixit eis Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd antequã fieret Abraham, ego sum.

59 Et tulerunt lapides vt lapidarent eum. & Ieschua occultauit se, & egressus est è templo, & transiuit inter eos: & abiit.

[7] *Diabolum intelligit, quẽ sæpe Paraphrastes hoc epitheto notat. Vide Matth. 4. 1.*

[8] *Id est, Non experietur. Hebraismus. idem significat quod paulo post sequitur. Mortem nõ gustabit in æternum.*

[9] *Ad verbũ, Filius quinquaginta annorũ. Hebraismus tritus.*

CAP. IX.

1 ET quum trãsiret, vidit hominem cæcum à ventre matris suæ.

2 Et interrogauerunt discipuli eius, & dixerunt, Domine noster, quisnam peccauit, hic an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

3 Dixit eis Ieschua, Nec ipse peccauit, nec parẽtes ei⁹: sed vt cõspicerẽtur in eo opera Dei.

4 Me oportet operari opera eius qui misit me, dum dies est. ventura est nox qua quis non potest operari.

5 Quandiu in mundo sum, lux sum mundi.

6 Et quando dixisset hæc, spuit super terram, & subegit lutum *factum* ex sputo suo, & illeuit super oculos illius cæci.

7 Et dixit ei, Abi, *&* ablue in lauacra Schiloah. Et abiens lauit, & venit videns.

8 Vicini autem eius & ii quibus visus fuerat prius quòd mendicus esset, dicebant, Nónne hic est ille qui sedebat, & mendicabat?

9 Erant qui dicebant, Is est. Et erant qui dicebant, Non: sed [1] prorsus similis est ei. Ipse autem dicebat, Ego is sum.

1 Ad verb. Assimilando assimilatur ei geminatio. emphatica ex Hebræo idiotismo.

10 Dicunt ei, Quomodo aperti sunt oculi tui?

11 Respondit, & dixit eis, Quidam cuius nomen est Ieschua, fecit lutum, & illeuit super oculos meos, & dixit mihi, Abi, ablue in aquis Schilucha. Et abiens ablui: & visus restitutus est mihi.

12 Dicũt ei, Vbi est ille? Dixit eis, Nõ noui.

13 Et adduxerunt illum qui ab initio cæcus fuerat ad Pharisæos.

14 Erat autem Sabbathum quum faceret lutum Ieschua, & aperiret ei oculos eius.

15 Et rursus interrogauerunt eum Pharisæi, Quomodo visus restitutus est tibi? Ille autem dixit eis, Lutum posuit super oculos meos, & ablui: & visus restitutus est mihi.

16 Et dixerunt aliqui ex Pharisæis, Iste homo nequaquam ex Deo est, qui Sabbathum non seruat. Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et dissidium erat inter eos.

17 Dicunt rursus illi cæco, Tu quid dicis de eo, quòd aperuit tibi oculos tuos? Dixit eis, Dico quòd Propheta est.

18 Non autem credebãt de eo Iudæi quòd cæcus fuisset, & videret, vsquequo vocarũt parentes eius qui videbat:

19 Et interrogauerunt eos, Num hic est filius vester quem vos dicitis quòd cæcus natus est? Quomodo iam videt?

20 Responderunt autem parentes eius, & dixerunt, Nouimus quòd hic est filius noster, & quòd cæcus natus est:

21 Quomodo autem iam videat, aut quisnam aperuerit ei oculos eius, non nouimus. etiam ipse progressus est in annis suis, ipsum interrogate, ipse pro seipso loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quia timebant à Iudæis. Statuerant enim Iudæi quòd siquis confiteretur eum quòd Christus esset, eijcerent eum ex synagoga.

23 Propter hoc dixerũt parentes eius, Progressus est in annis suis, ipsum interrogate.

24 Et vocauerunt illum hominem secunda vice, illum *inquam* qui fuerat cæcus: & dixerunt ei, Da gloriam Deo, nos enim nouimus quòd hic homo peccator est.

25 Respondit ille, & dixit eis, An peccator sit nescio: vnum autem scio, quòd cæcus eram, & iam ecce, video.

26 Dicunt ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos tuos?

27 Dixit eis, Dixi vobis, & non audiuistis: quid vultis vos audire? Nunquid etiam vos discipuli vultis fieri ei?

28 Illi autem maledicta coniecerunt in eũ, & dixerunt ei, Tu es discipulus illius: nos enim discipuli sumus Musche.

29 Et nouimus quòd cũ Musche Deus loquutus est: hunc autem non nouimus vnde sit.

30 Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc est ergo mirandum, quòd vos non nostis vnde sit, & oculos meos aperuit.

31 Nouimus autem quòd Deus vocẽ peccatoris non exaudit: sed eum qui [2] reueretur se, & facit voluntatem eius, illum ipse exaudit.

2 Ad verb. Qui timet ab eo. Hebraism.

32 A seculo nõ fuit auditum quòd aperuerit quis oculos cæci nati.

33 Si ex Deo non esset hic, non potuisset facere hæc.

34 Responderunt & dixerunt ei, Tu totus in peccatis natus es, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

35 Et audiuit Ieschua quòd eiecissent eum foras: & inuenit eum, ac dixit ei, Tu credis in Filium Dei?

36 Respondit ille qui sanatus est, & dixit, Quis est ille, Domine mi, vt credam in eum?

37 Dixit ei Ieschua, Vidisti eum: & is qui loquitur tecum, ipse est.

38 Ille autem dixit, Credo Domine mi. Et procidens adorauit eum.

39 Et dixit Ieschua, Ad iudicium mundi huius veni, vt ij qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.

40 Et audiuerunt *quidam* ex Pharisæis illis illis qui cum eo erant, ista: & dixerunt ei, Nunquid etiam nos cæci sumus?

41 Dixit eis Ieschua, Si cæci essetis, nõ esset vobis peccatũ: nunc verò vos dicitis, Videmus propter hoc peccatum vestrum firmum est.

CAP. X.

1 AMmin ammin dico vobis quòd qui nõ ingreditur per ostiũ in caulam ouium, sed ascendit ex loco alio, ille fur est & latro.

2 Ille autem qui ingreditur per ostium, pastor est ouium.

3 Et huic custos ostij aperit ostium: & oues audiunt vocem eius, & oues suas vocat nominibus suis, & exire facit eas.

4 Et quum exire fecerit gregem suum, ante eum vadit: & oues eius [1] abeunt post eum, quia norunt vocem eius.

5 Post alienum autẽ non abeunt oues sed, fugiunt ab eo: quia non norunt vocem alieni.

6 Hanc parabolam dixit eis Ieschua. Ipsi autẽ non cognouerãt quid loqueretur cũ ipsis.

7 Dixit autem eis rursus Ieschua, Ammin ammin dico vobis quòd ego sum ostiũ ouium.

8 Et [2] omnes qui venerunt, fures sunt & latrones: sed non audit eos grex.

9 Ego sum ostium: & per me siquis ingrediatur, viuet, & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

10 Fur non venit nisi vt furetur & occidat: & perdat: ego veni vt vita sit eis, & id quod amplius est, fiat eis.

11 Ego sum pastor bonus: & pastor bonus [3] animam suam ponit pro ouibus suis.

12 Mercenarius autem, quia nõ est pastor, neque eius sunt oues, quum videt lupum venientem, relinquit oues, & fugit: & veniens lupus rapit & dispergit gregem

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, neque cura est ei de ouibus.

1 Id est, Sequuntur eum. Hebraismus.

2 Hic, sicut in plerisque etiam Græcis codicibus, deest particula, Ante me. Cæterum ex contextu satis liquet Christũ non excludere à legitima vocatione: nisi quos sibi opponit, tanquã fures & latrones, qui per ipsum in gregẽ nõ sunt ingressi, sed à Satana & propria ambitione impulsi, sese ingesserunt.

3 Id est, Vitam suam. Hebraismus.

14 Ego

14 Ego sum pastor bonus, & cognosco meas,& cognoscor à meis.

15 Sicut nouit me Pater meus, & ego noui Patrē meum:& animam meā pono pro ouibus.

16 Sunt autem mihi etiam oues aliæ quæ non fuerunt ex caula hac: atq; etiam eas oportet me adducere·& audient vocem meam: fiétque totus grex vnus,& vnus pastor.

17 Propter hoc Pater meus diligit me,quia ego pono [4] animam meā vt rursus sumam eam.

18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eā ex voluntate mea. Potestatem enim habeo vt ponam eam, & potestatē habeo vt rursus sumā eam: quia hoc mandatum accepi à Patre meo.

19 Et factum est rursus dissidium inter Iudæos propter sermones hos.

20 Et dicebant multi ex eis,Dæmonium est ei,& [5] omnino insanit· quid auditis eum?

21 Alii autem dicebant, Hi sermones non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest oculos cæci aperire?

22 [6] Fiebat autem festum dedicationis in Vrischelem, & hyems erat.

23 Et ambulabat Ieschua in tēplo in [7] porticu Schelimun.

24 Et circundederunt eum Iudæi, & dicūt ei, Vsquequo tollis tu animam nostram? Si tu es Christus,dic nobis manifestè.

25 Respondit Ieschua,& dixit eis,Dixi vobis, & non creditis: & opera quæ ego facio in nomine Patris mei,hæc testantur de me.

26 Sed vos non creditis: quia non estis ex ouibus meis,sicut dixi vobis.

27 Oues meę vocem meam audiunt,& ego noui eas: & ipsæ [8] veniunt post me:

28 Ac ego do eis vitam quæ est in æternū; neque peribunt in æternum, neque quisquam rapiet eas è manibus meis.

29 Pater enim meus qui dedit *eas* mihi, omnibus maior est, neque quisquam potēst *aliquid* è manibus Patris mei rapere.

30 Ego & Pater vnum sumus.

31 Et tulerunt rursus Iudæi lapides vt lapidarent eum.

32 Dixit eis Ieschua, Multa opera bona ex Patre meo ostendi vobis: propter quod opus ex illis lapidatis me?

33 Dicunt ei Iudæi, Nequaquam propter opera bona lapidamus te: sed propterea quòd blasphemas: & quum sis filius hominis, facis teipsum Deum.

34 Dixit eis Ieschua, Nónne ita scriptum est in Lege vestra, Ego dixi quod dij estis?

35 Si eos dixit deos, quia ad eos factus est sermo Dei, neque potest Scriptura solui:

36 Ei quem Pater sanctificauit, & misit in mūdum,vos dicitis, Tu blasphemas,propterea quòd dixi vobis, Filius sum Dei.

37 Et, si non facio opera Patris mei, non credatis mihi:

38 Si verò facio,etiamsi mihi non credatis, ipsis operibus credite: vt sciatis, & credatis quód Pater meus est in me, & ego in Patre meo.

39 Et quærebant rursus vt apprehenderent eum:& exiuit [10] è medio manuum illorum.

40 Et abiit in appositam ripam Iurdanis, in locum vbi fuerat Iuchannan ab initio, quum baptizaret: & mansit ibi.

41 Et venerunt homines multi ad eum, & dicebant, Iuchannan ne vnum quidem signum fecit: quicquid autem dixit Iuchannan de homine hoc,verum est.

42 Et multi crediderunt in eum.

4 Id est, Vitam meā. Hebraismus, quē obseruaui antè.

5 Ad verbū, Insaniēdo insanit. Anæsis Hebraicæ passim obseruata.

6 Id est, Renouabatur memoria dedicationis templi quæ contigit sub Iuda Maccabæo, & cōmemoratur in 1.Macc. cap. 4. quod tum circunstantia temporis, tum etiam ipsa dedicationis institutio ostendit. Nam licet Scripturæ aliarum dedicationum mentionem faciant (videlicet dedicationis tabernaculi in deserto, Num.7, & dedicationis templi Salomonis, 2.Paralip.7.) de neutra tamen legitur fuisse institutum vt eius memoria quotannis renouaretur. & præterea, neutra hyeme contigit: sed tabernaculi quidem ineunte vere, eo mense quo Pascha celebratur: templi verò, sub Salomone, ante hyemem, mense septimo, ante festum tabernaculorum. At Maccabæorum dedicatio & contigit die 25. mensis noni respondentis partim Nouembri partim Decembri, & vt eodem tempore recurrentibus annis in perpetuum ab ipso Iuda Maccabæo & suæ ætatis sapientibus per octiduum celebraretur, institutum fuisse scribitur in Talmud, tractatu מגלה וחנכה *id est, De ritibus seruandis circa lectionem libelli Esther in die sortium, & De ritibus festi dedicationis: vbi etiam causa quoque instituti festi adscribitur, his verbis,* בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל וכטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטימאו הטהרות וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה המלכות לישראל יותר על מאתים שנים עד החרבן השני וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכה" בחודש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד כלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתם חמשה ועשרים בכסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות הנס וימים אלו הם הנקראין חנכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים והדלקת הנרות בהם מצוה מדברי סופרים כקריאת המגלה: *quorum verborum sensum, vt linguæ Hebrææ ignaris cōsulerem, subiungere libuit. In domo secunda, quum Græci regnarent, statuerunt decreta contra Israelitas, & aboleuerunt legem eorum, nec permiserunt eos exerceri in Lege & in præceptis. Extenderunt quoque manum suam in facultates eorum & in filias eorum: & ingressi sunt in templum, & multas in eo fecerunt ruinas, ac polluerunt quæ munda erant. angustiáq; maxima affecti sunt Israelitæ ab illis: & oppresserunt eos oppressione maxima: donec misereretur illorum Deus patrum ipsorū, & seruaret eos è manu illorū, ac eriperet eos: vt præualuerint Maccabæi sacerdotes magni, ac interfecerint illos, seruauerintq; Israelitas è manu eorum, ac constituerint regem ex sacerdotibus illis, & restitutum sit regnum Israeli per spatium amplius quàm ducentorum annorum, vsque ad ruinam domus secundæ. Porrò quum præualerent Israelitæ aduersus inimicos suos, & perderent eos, vigesima quinta dies erat mensis Kisleu, qua ingressi sunt in templum, & non inuenerunt oleum mundū in sanctuario, excepta lenticula quadam, in qua non plus erat olei quā quod sufficeret ad lucernas templi accendendas vno tantùm die: ex quo oleo accēderunt ordine dispositas lucernas, quæ durarunt octo dies, donec cōtudissent oliuas, & mundum oleū expressissent. Et hanc ob causam statuerūt sapientes illius seculi vt recurrētibus annis, octo illi dies, quorum principiū est à 25. Kislew, essent dies lætitiæ & laudū: accenderentq; in eis lucernas vespere in portis domorum singuli singulis noctibus durante illo octiduo, ad huius miraculi declarationem. Et hi sunt dies qui vocantur dedicationis: prohibitumq; est in eis lamētari & ieiunare, vt die sortium [quo scilicet renouatur memoria irriti consilii Hamā, & liberationis Israelitarum sub Assuero.] Et lucernarum accensio in illo octiduo, res est præcepta disertis Legisperitorum verbis, sicut lectio voluminis Esther præcepta est. Hæc fusius scripsi, non vt tædio afficerem lectorem, sed tantùm vt ostenderem de quo festo Euangelista intelligat, & cuius causa illud institutum fuerit.* *7 Id est, Ædificata ad eius instar quam olim Salomon ædificauerat 1. Reg. 8. 3. & 2.Paralip. 3. 3.* *8 Id est, Sequuntur me. Hebraismus.*

10 Ad verb. De inter manus illorum, vt Galli D'entre leurs mains. *11 Ad verb. In transitu Iordanis. Hebraismus.*

CAP. XI.

1 ERat autem quidam qui infirmus erat, Laazar ex Beth-Ania pago, frater Mariam & Marthæ.

2 (Mariam autē, est illa quæ vnxit vnguēto pedes Ieschua, & extersit capillis suis, frater inquam erat huius Laazar qui infirmabatur.)

3 Et miserunt ambæ sorores eius ad Ieschua,& dicunt, Domine noster, ecce,is quem diligis, infirmatur.

4 Ieschua autem dixit, Hæc infirmitas nō est mortis, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei propter eam.

5 Diligebat autem ipse Ieschua Martham & Mariam & Laazar.

6 Et quum audiuisset quod infirmaretur, mansit in loco vbi erat, duobus diebus.

7 Et postea dixit discipulis suis, Venite, eamus rursus in Iudæam.

8 Dicunt ei discipuli eius,Domine noster, nunc Iudæi quærebant lapidare te, & rursus abis tu illuc?

9 Dixit eis Ieschua,Nónne duodecim horæ sunt in die?Et siquis ambulat in die,non impingit: quia videt lucem mundi huius.

10 Siquis autem in nocte ambulauerit, impinget, eo quòd lux non est in eo.

11 Hæc dixit Ieschua: & postea dixit eis, Laazar amicus noster dormit: sed ibo vt expergefaciam eum.

12 Dicunt ei discipuli eius,Domine noster, si dormit, sanus fit.

13 Ipse autem Ieschua dixerat de morte eius: & illi putauerunt quòd de dormitione ipsa somni loqueretur.

14 Tunc dixit eis Ieschua expresse,Laazar mortuus est.

15 Et gaudeo quòd non fui illic, propter vos,vt credatis.sed ambulate illuc.

16 Dixit Tauma qui dicitur Gemellus, discipulis sociis suis, Eamus etiam nos, moriamur cum eo.

17 Et venit Ieschua in Beth-Aniam: & inuenit quòd quartus erat ei dies quo erat in loco sepulchri.

18 (Erat autem Beth-Ania iuxta Vrischelem, distita ab ea quasi stadijs quindecim)

19 Et multi ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam vt [1] loquerentur cum corde earum,propter fratrem earum.

20 Martha autem quum audiuisset quòd Ieschua veniret, exiuit in occursum eius: Mariam verò domi sedebat.

21 Et dixit Martha Ieschua, Domine mi, si hic fuisses,non fuisset mortuus frater meus.

22 Sed etiam nunc scio quòd quantum petieris à Deo,dabit tibi.

23 Dixit ei Ieschua, Surrecturus est frater tuus.

24 Dixit ei Martha, Scio quòd surrecturus est in [2] consolatione,in die vltimo.

25 Dixit ei Ieschua,Ego sum consolatio & vita: & is qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet:

26 Et omnis qui viuit, & credit in me in æternum non morietur. Credis tu hoc?

27 Dixit ei, Etiam Domine mi,ego credo quòd tu es Christus, Filius Dei, qui venturus erat in mundum.

28 Et quum dixisset hæc, abiens vocauit Mariam sororem suam clàm: dixit ei, Dominus noster venit,& vocat te.

29 Et Mariam,quum audiuit,surrexit citò, & veniebat ad eum.

30 Ipse autem Ieschua nondum venerat ad pagum, sed in eo ipso loco erat vbi occurrerat ei Martha.

1 Id est, Cōsolarentur eas de morte fratris, & acerbitatem animi earum delinirent. Phrasis est Hebræa, quam habes Hos.2.14.& Isaia 40.2.

2 Diē resumptionis corporum & generalis resurrectionis, diem consolationis vocat: quia complemētum afferet gaudii electorū. Vide Luc.21.28.& Rom.21.22.

31 Porro illi etiam Iudæi qui erant cum ea in domo, qui consolabātur eam, quum viderūt Mariā quòd citò surgens egressa esset, [3] abiuerunt post eam. putabant enim quòd ad sepulchrum iret ad flendum.

32 Ipsa verò Mariam,quum venisset eò vbi erat Ieschua,& videret eum,procidit ad pedes eius, & dixit ei, Si hic fuisses Domine mi, non mortuus fuisset frater meus.

33 Ieschua autem quum vidisset quòd fleret, & Iudæos illos qui venerunt cum ea,quòd flerent, [4] vehementer commotus est in spiritu suo,& turbauit seipsum.

34 Ac dixit, Vbi posuistis eum? Et dicunt ei, Domine noster veni,vide.

35 Et veniebant lacrymæ Ieschua.

36 Et dicebant Iudæi, Videte quantum diligebat eum.

37 Quidam autem ex eis dixerūt, Non poterat hic qui aperuit oculos illius cæci, facere vt etiam hic non moreretur?

38 Ieschua autem,quum vehementer commotus esset intra seipsum, venit ad locum sepulchri. Et ille locus sepulchri erat spelunca: & lapis positus erat ad ostium eius.

39 Et dixit Ieschua, Tollite lapidem hunc. Dixit ei Martha soror illius mortui, Domine mi,iam fœtet:quatuor enim ei sunt dies.

40 Dixit ei Ieschua, Nónne dixi tibi quòd si credideris,visura sis gloriam Dei?

41 Et tulerunt lapidem illum. Et ipse Ieschua sustulit oculos suos sursum, ac dixit, Pater,gratias ago tibi quòd exaudisti me:

42 Et ego noui quòd omni tempore exaudis me: sed propter turbam hanc quæ adstat, dixi hæc,vt credant quòd tu miseris me.

43 Et quum dixisset hæc,clamauit voce elata, Laazar,veni foras.

44 Et egressus est ille mortuus, quum essent ligatæ manus eius & pedes eius fascijs, & facies eius sudario. Dixit eis Ieschua, Soluite eum,& sinite abeat.

45 Et multi ex Iudæis qui venerant ad Mariam, quū vidissent id quod fecit Ieschua, crediderunt in eum.

46 Et quidam ex eis abierūt ad Pharisæos, & dixerunt eis quicquid fecisset Ieschua.

47 Et congregati sunt summi sacerdotes & Pharisæi,ac dicebant,Quid faciemus? quia hic homo signa multa facit.

48 Et si sinamus eum ita, omnes homines credituri sunt in eum, & venturi sunt Romani ablaturi locum nostrum & gentem nostram.

49 Vnus autem ex eis cuius nomen Kaiapha, princeps sacerdotum erat illius anni, & dixit eis, Vos nescitis quicquam:

50 Neque cogitatis quòd expedit nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & non vniuersus populus pereat.

51 Hoc autem ex voluntate suiipsius non dicebat, sed quia princeps sacerdotum erat illius anni, prophetauit quòd futurum esset vt Ieschua moreretur pro populo:

52 Et non tantùm pro populo,sed vt etiam filios Dei dispersos congregaret in vnum.

53 Et ab eo die cogitabāt vt interficerēt eū.

54 Ipse autem Ieschua non ambulabat manifestè inter Iudæos: sed abijt inde in locū qui est propinquus deserto, in oppidū quod vocatur Ephrim: & illic versabatur cū discipulis suis.

3 Id est, Sequuti sunt eā.

4 אתעזז Eodem sensu legitur infrà 13. 21.

55 Pro-

55 Propinquum autem erat petscha Iudæorum. Et ascenderunt multi ex pagis ad Vrischelem ante festum, vt purificarent seipsos:

56 Et quærebant Ieschua, ac dicebant vnus cum alio in templo, Quid putatis vos? quòd non sit venturus ad festum?

57 Summi autem sacerdotes & Pharisæi præceperant vt siquis sciret vbi esset, declararet eis, vt apprehenderent eum.

CAP. XII.

1 IEschua autem [1] sex dies Petschatis venit in Beth-Aniam, vbi erat Laazar ille quem excitauerat [2] à mortuis ipse Ieschua.

2 Et fecerunt ei illic cœnam: & Martha ministrabat, & Laazar vnus ex accumbentibus erat qui erant eum eo.

3 Mariam autem tulit alabastrum vnguẽti nardi præstantis multi pretij, & vnxit pedes Ieschua, & extersit crinibus suis pedes eius: & impleta est domus ex odore vnguenti illius.

4 Et dixit Iihuda Secariuta vnus ex discipulis eius, is qui proditurus erat eum,

5 Quare non est venditum vnguẽtum hoc trecentis [3] denarijs, & datum pauperibus?

6 Hoc autem dixit, nequaquam propterea quòd propter pauperes solicitudo erat ei, sed eo quòd fur erat, & marsupium penes eum erat, & id quod [4] incidebat in ipsum, ipse portabat.

7 Dixit autẽ Ieschua, Sinite eam: in diem sepulturæ meæ seruauit illud.

8 Omni enim tempore pauperes vobis erunt vobiscum: ego autem non omni tempore ero vobis.

9 Et audiuerunt turbæ multæ ex Iudæis quòd ibi esset Ieschua: & venerunt non propter Ieschua tãtùm, sed etiam vt viderent Laazar illum quem excitauerat à mortuis.

10 Et consultarunt summi sacerdotes vt etiam Laazar interficerent:

11 Eo quòd multi ex Iudæis propter eum abibant, & credebant in Ieschua.

12 Et die alio turba multa quæ venerat ad festum, quum audiuissent quòd Ieschua ueniret ad Vrischelem,

13 Tulerunt ramos palmarum: & egressi sunt obuiam ei, & clamabant ac dicebant, [6] Auschan-na, Benedictus sit qui venit in nomine Domini, rex Israiel.

14 Inuenit autem Ieschua asinum, & sedit super eum: sicut scriptum est,

15 Ne timeas filia Tzehiium: ecce, rex tuus venit tibi, & insidet super pullum filium asinæ.

16 Hæc autem non cognouerunt discipuli eius eo tempore: sed, quum glorificatus esset Ieschua, meminerunt discipuli eius quòd hæc scripta essent de eo, & hæc fecissent ei.

17 Et testabatur turba illa quæ cũ eo erat, quòd vocasset Laazar è sepulchro, & excitasset eum [7] à mortuis.

18 Propter hoc egressæ sunt in occursum eius turbæ multæ, quòd audiuerunt quòd signum hoc fecisset.

19 Pharisæi autem dicebant [8] vnus ad aliũ, Videtis vos quòd non proficitis quicquam? nã ecce, mundus vniuersus [9] abijt post eum.

20 Erant autem etiam ex Gẽtibus quidam qui ascenderunt ad adorandum in festo.

21 Hi venerunt, accesserunt ad Philippum qui erat ex Beth-tzaiada Galilææ, & rogauerunt eum, & dixerunt ei, Domine mi, desideriũ nostrum est vt videamus Ieschua.

22 Et venit ipse Philippus, & dixit ipsi Andreæ: & Andreas & Philippus dixerunt Ieschua.

23 Ieschua autem respõdit, & dixit eis, Venit hora qua glorificetur Filius hominis.

24 Ammin Ammin dico vobis quòd granum frumenti, nisi ceciderit, & mortuum fuerit in terra, ipsum solum remanet: si verò mortuum fuerit, fructus multos affert.

25 Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in mundo hoc, seruabit eam in vitam quæ est in æternum.

26 Si mihi quis ministrat, veniat post me, & vbi ego sum, illic erit etiam minister meus qui mihi ministrat: honorabit eum Pater.

27 Nunc anima mea, ecce, turbata est: & quid dicam? Pater mi libera me ab hac hora: sed propterea veni in hanc horam.

28 Pater glorifica nomen tuum. Et vox audita est è cœlo, Glorificaui, & rursus glorifico.

29 Et turba quæ astabat, audiuerunt, & dixerunt, Tonitruum factum est. Alij autem dicebant, Angelus loquutus est cum eo.

30 Respondit Ieschua, & dixit eis, Nõ propter me facta est vox hæc, sed propter vos.

31 Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicitur foras.

32 Et ego quum sublatus fuero à terra, attraham omnem hominem ad me.

33 Hoc autem dixit vt ostẽderet qua morte moriturus esset.

34 Dicunt ei turbæ, Nos audiuimus ex Lege quòd Christus in æternum manet: quomodo dicis tu futurũ esse vt sustollatur Filius hominis? Quis est iste Filius hominis?

35 Dixit eis Ieschua, Paruum adhuc tempus lux vobiscum est: ambulate dum est vobis lux, vt non tenebræ apprehendant vos. Et qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadat.

36 Dum est vobis lux, credite in lucem, vt filii lucis sitis. Hæc loquutus est Ieschua: & abiens occultauit se ab eis.

37 Et, quum hæc omnia signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum.

38 Vt impleretur sermo Isaię prophetæ, qui dixit, Domine mi, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?

39 Propter hoc non poterant credere, quia rursus dixit Isaias,

40 [11] Excæcauerunt oculos eorum, & obscurarunt cor eorum, vt non videant oculis suis, & intelligant corde suo: & conuertantur, ac sanem eos.

41 Hæc dixit Isaias quum vidit gloriã eius, & loquutus est de eo.

42 Multi autem ex principibus quoq; crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, [12] ne essent extra synagogam.

43 Dilexerunt enim gloriam filiorum hominis potius quàm gloriam Dei.

44 Ieschua autem clamauit, ac dixit, Qui credit in me, nequaquam in me credit, sed in eum qui misit me.

45 Et qui me videt, videt eum qui misit me.

1 Id est, Sex diebus ante pascha. Syra phrasis.

2 Ad verb. De inter mortuos Gallicè D'entre les morts.

3 Vide quæ de denario annotata sunt Matth. 18.28.

4 Id est, Quod mittebatur.

6 Vide de Hoschan-na Matth. 21.9.

7 Ad verbũ, De inter mortuos Gallicè D'entre les morts.

8 Ad verbũ, Vnus ad vnũ. Hebraismus.

9 Id est, Sequutus est eũ. Hebraismus.

10 Id est, Sequatur me. Hebraismus.

11 Verba personalia absq; recto: qui tamen ex vsu Hebræorũ in ipsis verbis cõtinetur: vt sit plena oratio, Excæcarunt excæcantes, Obscurarunt obscurantes. Aut impersonaliter exponenda sunt & indefinité. Gallicè, On leur a aueuglé les yeulx, *&c. vide Luc. 12.*

12 Id est, Ne subirent iudicium excommunicationis, & eiicerentur è synagoga.

46 Ego lux veni in mundum, vt omnis qui credit in me, non maneat in tenebris.

47 Et is qui audierit sermones meos, & nō seruauerit eos, ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundū, sed vt seruem mūdum.

48 Qui reijcit me, & non accipit sermones meos, est qui iudicat eum: sermo quem loquutus sum, ipse iudicaturus est eum in die vltimo.

49 Nam ego ex meipso non sum loquutus: sed Pater qui misit me, ipse dedit mihi mandatum quid dicam & quid loquar.

50 Et noui quòd mandatum eius, est vita quæ est in æternum. Hæc igitur quæ loquor, sicut dixit mihi Pater meus, ita loquor.

CAP. XIII.

1 ANte festum autem Petschatis, sciebat Ieschua quòd aduenisset hora qua transiret ex hoc mūdo ad Patrem suū: & dilexit suos qui erant in hoc mundo, ac vsq; in finem dilexit eos.

2 Et, quum peracta esset cœna, iniecerat se Satanas in cor Iihuda, filii Schemeun, Sechar-iuta, vt proderet eum.

3 Ipse autem Ieschua, quia sciebat quòd omnia dedisset Pater in manus eius, & quòd à Deo exiuisset, & ad Deum abiret:

4 Surrexit à cœna, & posuit vestimenta sua, & sublata syndone, cinxit ad lumbos suos.

5 Et [1] immisit aquam in pelluuium, & cœpit lauare pedes discipulorum suorum: & tergebat syndone quàm cinxerat ad lumbos suos.

6 Quum autem peruenit ad Schemeū Cipha, dixit ei Schemeun, Tu Domine mi, pedes meos lauas mihi?

7 Respondit Ieschua, & dixit ei, Id quod facio ego, tu nescis nunc: postea autem scies.

8 Dixit ei Schemeun Kipha, In æternum non loturus es mihi pedes meos. Dixit ei Ieschua, Si non lauem tibi, non est tibi mecum pars.

9 Dixit ei Schemeun Kipha, Ergo Domine mi, non tantùm pedes meos lauabis mihi, sed etiam manus meas, etiam caput meum.

10 Dixit ei Ieschua, Is qui lotus est nō habet opus nisi vt pedes suos tantùm lauet: totus enim mundus est. etiam vos toti mundi estis, sed non omnes vos.

11 Sciebat enim Ieschua illum qui proditurus erat eum: propter hoc dixit, Nequaquam vos omnes mundi estis.

12 Quum autem lauisset pedes eorum, sustulit vestimenta sua, & accubuit, ac dixit eis, Nostis quid fecerim vobis?

13 Vos vocatis me [2] dominatorem nostrū & dominum nostrū: ac benè dicitis: sum enim.

14 Si ergo dominus vester & dominator vester lauit vobis pedes vestros, quanto magis vos debitores estis vt lauetis pedes vnus alterius?

15 Hoc enim exemplum dedi vobis vt quemadmodum ego feci, etiam vos faciatis.

16 Ammin ammin dico vobis quòd non est seruus maior quàm dominus eius, neque legatus, qui maior sit quàm is qui misit eum.

17 Si hæc noueritis, beati estis si feceritis ea.

18 Nequaquam de vobis omnibus loquor: noui enim eos quos elegerim; sed vt scriptura impleatur. Qui comedit mecum panem, sustulit contra me calcaneum suum.

19 Ex hoc tempore dico vobis antequam fiat, vt quum factum fuerit, credatis quòd ego sim.

20 Ammin ammin dico vobis quòd qui recipit eum quem mitto: me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

21 Hæc dixit Ieschua: & [3] vehementer commotus est in spiritu suo: & testatus est, ac dixit, Ammin ammin dico vobis quòd vnus ex vobis prodet me.

22 Intuebantur autem discipuli eius vnus in alium, propterea quòd ignorabant de quo dixisset.

23 Erat autem ex discipulis eius vnus qui recumbebat in sinu ipsius, is quem diligebat Ieschua.

24 Huic innuit Schemeun Kipha vt interrogaret eum quisnam esset de quo dixisset.

25 Et cecidit ille discipulus super pectus Ieschua, & dixit ei, Domine mi, quis est iste?

26 Respondit Ieschua, & dixit, Ille est cui intinctum panem ego do. Et intinxit Ieschua panem, & dedit Iihudæ, filio Schemeun, Secariuta.

27 Et post *sumptum* panem, tunc ingressus est in eum Satanas: & dixit ei Ieschua, Id quod facturus es, fac citò.

28 Hoc autem nemo nouerat ex illis discūbentibus propter quid dixisset ei.

29 Quidam enim ex eis putabant, quia marsupium penes ipsum erat Iihuda, quòd præcipiendo præciperet ei vt emeret aliquid necessarium ad festum: aut vt daret aliquid pauperibus.

30 Ipse autem Iihuda accepit panem eadem hora, & egressus est foras. nox autem facta est quum egressus est.

31 Et dixit Ieschua, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in ipso.

32 Et si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificaturus est eum in seipso, & statim glorificaturus est eum.

33 Filij mei, exiguum aliud *tempus* vobiscum sum: & quæretis me: & sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire, etiam vobis dico nunc.

34 Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vnus alium: sicut ego dilexi vos, etiam vos diligatis vnus alium.

35 In hoc cognoscet vnusquisque quòd discipuli mei estis, si dilectio fuerit in vobis vnius erga alium.

36 Dixit ei Schemeun Kipha, Domine noster, quò vadis tu? Respondit Ieschua, & dixit ei, Quò vado ego, non potes iam [6] venire post me: in fine autem [7] venies.

37 Dixit ei Schemeun Kipha, Domine mi, quare non possum venire post te? nunc [8] animam meam pro te positurus sum.

38 Dixit ei Ieschua, Animam tuam pro me positurus es? Ammin ammin dico tibi, quòd non cantabit gallus donec abnegaueris me [9] tribus vicibus.

CAP. XIIII.

1 NE prematur cor vestrum: credite in Deum, & in me credite.

1 Videri posset Christus sacrum otium Paschatis violasse, quū post initium festi, pedes discipulis lauit & absterfit. Hæc enim seruilia opera videntur, atq; ideo prohibitum. Sed sciendum est lotionē pedum, vt etiam manuū & faciei, atque corporis quoque vnctionē, inter seruilia opera nō fuisse commemorata, sicut docetur in Talmud, tractatu De quiete diei festi: quia hæc faciunt ad corporis quietem & voluptatem, cuius causa ex parte festos dies præceptos esse aiunt.

2 Duæ hæ voces כרן & רבן eiusdem sunt significationis: sed vna erat vsitatior Hebræis Hebraicè loquētibus, nempè רבן, alia verò Chaldaicè vel Syrè loquentibus.

3 Eodē sensu verbū hoc habetur supra, 11.33.

4 Id est, Inclinauit caput in sinum Domini, vt quē vellet familiarius, & occultius interrogare.

5 Ad verbū, Fuit vel Erat quū egressus est.

6 Id est, Sequi me. Hebr.

7 Id est, Sequeris.

8 Id est, Vitam meā. Hebraismus.

9 Ad verb. Tribus temporibus.

2 Multæ

2 Multæ sunt mansiones in domo Patris mei: [1] & si non, dixissem vobis, Nam vado vt parem vobis locum.

1 Subandi, Ita res haberet.

3 Rursus venturus sum, & assumam vos ad me: vt vbi ego sum, vos quoque sitis.

4 Et quò ego abeam, scitis, & viam scitis.

5 Dixit ei Thauma, Domine noster, nescimus quò abeas, & quomodo possumus viam scire?

6 Dixit ei Ieschua, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad Patrem meum nisi per me.

7 Si me nossetis, etiam Patrem meum nossetis: & ex hoc tempore cognoscitis eum, & vidistis eum.

8 Dixit ei Philippus, Domine noster, ostende nobis Patrem, & sat est nobis.

9 Dixit ei Ieschua, Hoc toto tempore vobiscum sum, & non cognouisti me Philippe? Is qui me videt, videt Patrem: & quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?

10 Non credis tu quòd ego in Patre meo *sum*, & Pater meus in me? Et sermones quos ego loquor, ex meipso non loquor: Pater autē meus qui in me manet, ipse facit opera hęc.

11 Credite quòd ego sum in Patre meo, & Pater meus in me: sin minus, saltem propter opera credite.

12 Ammin ammin dico vobis quòd qui credit in me, opera ea quæ ego facio, etiam ipse faciet, & quæ sunt maiora quàm hæc, faciet: quia ego ad Patrem meum abeo.

13 Et id quod petieritis in nomine meo, faciam vobis: vt glorificetur Pater in Filio suo.

14 Et, si petieritis à me in nomine meo, ego faciam.

15 Si diligitis me, mandata mea seruate.

16 Et ego petam à Patre meo, & alium Paracletum dabit vobis, vt sit vobiscum in æternum.

17 *Nempe* Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, propterea quòd non videt eum, neque nouit eum: vos autem nostis eum, quia apud vos manet, & in vobis est.

18 Non relicturus sum vos orphanos: venturus enim sum ad vos paulo pòst.

19 Et mundus non visurus est me: vos autem videbitis me: quia ego viuo, vos quoque viuetis.

20 In illo die cognoscetis quòd ego in Patre meo, & vos in me estis, atque ego in vobis sum.

21 Ille apud quem sunt mandata mea, & seruat ea, ipse est amans mei. Ille autem qui amat me, amabitur à Patre meo: & ego amabo eum, & ostendam ei meipsum.

22 Dixit ei Iihuda, nequaquam Secariutha, Domine mi, quid est, nobis te ostensurum esse teipsum, & nequaquam mundo?

23 Respondit Ieschua, & dixit ei, Is qui diligit me, sermonem meum seruat: & Pater meus diliget eum, & ad eum venturi sumus, & mansionem apud eum facturi sumus.

24 Ille autem qui non diligit me, sermonem meum non seruat: & sermo hic quem auditis, nequaquam est meus, sed Patris qui misit me.

25 Hæc loquutus sum vobiscum, quum apud vos sum.

26 Ille autem paracletus Spiritus sanctus quem missurus est Pater meus in nomine meo ille docebit vos omnia, & commonefaciet vos omnium quæ dico vobis.

27 Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis nequaquam sicut dat mundus, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.

28 Audiuistis quòd ego dixi vobis, Abeo, & rediturus sum ad vos. Si diligeretis me, gaudentes essetis quòd abiturus sum ad Patrem meum: quia Pater meus maior est quàm ego.

29 Et nunc ecce dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

30 Deinceps non loquar vobiscum multa: venit enim princeps mundi, & in me non est ei quicquam.

31 Sed vt cognoscat mundus quòd ego diligo Patrem meum, & sicut mandauit mihi Pater meus, ita facio. Surgite, abeamus hinc.

CAP. XV.

1 EGo sum vitis vera, & Pater meus est agricola.

2 Omnem palmitem qui in me fructus nō reddit, tollit: & eum qui reddit fructus, purgat, vt fructus plurimos afferat.

3 Vos iam mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobiscum.

4 Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest dare fructus à semetipso, nisi maneat in vite: ita nec vos, nisi manseritis in me.

5 Ego sum vitis, & vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic affert fructus plurimos: quia nisi ego sim, non potestis facere quicquam.

6 Nisi autem quis maneat in me, eiicitur foras [1] sicut palmes qui aridus est, & colligentes iniiciunt eum in ignem, vt succendatur.

1 Syriaca verborum collocatio diuersum sensum postulare videtur à Græco contextu, in quo dicitur palmes arefactus, quia à radice sit separatus: quū hic è diuerso, exectus dicatur quòd prius esset aridus. Verùm ita exponitur Græca veritas ne quis putet palmitem amputari nisi sterilem.

7 Si verò manseritis in me, & sermones mei manserint in vobis, quicquid volueritis petere, fiet vobis.

8 In hoc glorificatur Pater vt fructus multos afferatis: & eritis discipuli mei.

9 Sicut dilexit me Pater meus, ego quoque dilexi vos. manete in dilectione mea.

10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut ego seruaui mādata Patris mei, & maneo in dilectione eius.

11 Hæc loquutus sum vobiscum, vt gaudium meum maneat in vobis, & impleatur gaudium vestrum.

12 Hoc est mandatum meum vt diligatis vnus alium, sicut ego dilexi vos.

13 Dilectio quæ maior sit quàm hæc, non est, vt quis [2] animam suam ponat pro amicis.

2 Id est, Vitam suam.

14 Vos amici mei estis, si feceritis omnia quæ præcipio vobis.

15 Non amplius voco vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus suus. amicos autem meos vocaui vos: quia quicquid audiui à Patre meo, notum feci vobis.

16 Nequaquā vos elegistis me, sed ego ipse elegi vos, & posui vos vt etiā vos abeūtes afferretis fructus, & fructus vestri maneāt: vt omnia quę petieritis à Patre meo in nomine meo,

daret vobis.

17 Hæc præcipio vobis, vt diligatis vnus alium.

18 Et si mundus odit vos, scitote quòd priusquam vos, me odit.

19 Et si de mundo fuissetis, mundus quod suum est, diligeret. sed non fuistis de mundo: ego enim elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, quòd non est seruus qui maior sit quàm dominus suus. Si me persequuti sunt, etiam vos persequentur: & si sermonem meum seruauerunt, etiam vestrum seruabunt.

21 Sed hæc omnia facient in vos propter nomen meum: quia non nouerunt eum qui misit me.

22 Si ego non venissem, nec loquutus fuissem cum eis, non esset eis peccatum: nunc autem non est excusatio de peccatis suis.

23 Qui me odit, etiam Patrem meum odit.

24 Et si opera non fecissem ante oculos eorum quæ nemo alius fecit, non esset peccatũ: nunc autem & viderunt, & oderunt tum me, tum etiam Patrem meum:

25 Vt impleretur sermo qui scriptus est in Lege eorum: nempe, Oderunt me immeritò:

26 Quum autem venerit Paracletus ille quem ego missurus sum vobis à Patre meo, Spiritus veritatis ille qui à Patre meo procedit, ille testabitur de me.

27 Etiam vos testes estis, quia à principio mecum estis.

CAP. XVI.

1 HAec loquutus sum vobiscum, ne offenderemini.

2 Eiicient enim vos ex synagogis suis: & veniet hora vt quisquis interfecerit vos, arbitretur quòd oblationem offerat Deo.

3 Et hæc facient quia non nouerunt nec Patrem nec me.

4 Hæc loquutus sum vobiscum, vt quum venerit tempus eorum, memores sitis eorum, quòd ego dixi vobis. Hæc autem ab initio non dixi vobis, quia vobiscum eram.

5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis?

6 Dixi enim vobis hæc: & venit tristitia ac impleuit corda vestra.

7 Sed ego veritatem dico vobis, quòd expedit vobis vt ego abeam. Si enim ego non abeam, Paracletus non est venturus ad vos: si autem abeam, mittam eum ad vos.

8 Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

9 De peccato, quia non credunt in me.

10 De iustitia autem, quia ad Patrem meũ abeo, & non rursus visuri estis me.

11 De iudicio verò, quia princeps mundi huius iudicatus est.

12 Rursus multum est mihi dicendum vobis: sed non potestis comprehendere modò.

13 Quum venerit autem Spiritus veritatis, ille inducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur ex mente suipsius, sed quicquid audierit ipse loquetur, & futura nota faciet vobis.

14 Ille glorificabit me, quia de meo accipiet.

15 Quicquid est Patri meo, meum est: proptereà dixi vobis quòd de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

16 Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me: quia abeo ad Patrem.

17 Et dicebant discipuli eius vnus ad alium, Quid est hoc quod dixit nobis, Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me: & Quia abeo ad Patrem meum?

18 Et dicebant, Quid est hoc Paululum quod dixit? Nescimus quid loquatur.

19 Ieschua autem cognouit quòd quærebant vt interrogarent eum, & dixit eis, De hoc quæritis [1] mutuò inter vos, quòd dixi vobis, Paululum, & non videbitis me: & iterum paululum, & videbitis me?

20 Ammin ammin dico vobis quòd flebitis vos & lugebitis, & mundus gaudebit: ac vobis tristitia erit, sed tristitia vestra in gaudium [2] erit.

21 Mulieri, quum parit, tristitia est ei, quia venit dies partus eius: quum autem peperit filium, non recordatur afflictionis suæ propter gaudiũ quod natus sit filius hominis in mũdo.

22 Etiam vos, nunc tristitia est vobis: rursus autem videbo vos, & gaudebit cor vestrũ, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23 Et in illo die me nõ interrogabitis quicquam. Ammin ammin dico vobis quòd quicquid rogaueritis Patrem meum in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsque nunc non petiistis quicquam in nomine meo, [3] neque quicquam. Petite, & accipietis, vt sit gaudium vestrum plenum.

25 Hæc per parabolas loquutus sum vobiscum. Ventura est autem hora quando non loquar vobiscum per parabolas, sed apertè declarabo vobis de Patre,

26 In illo die quo petetis in nomine meo. Et non dico vobis quòd ego rogabo Patrem pro vobis.

27 Ipse enim Pater diligit vos, quia vos dilexistis me, & credidistis quòd ego à Patre exiuerim.

28 Egressus sum à Patre, & veni in mundum: & iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

29 Dicunt ei discipuli eius, Ecce iam manifestè loqueris, & parabolam ne vnam quidem dicis.

30 Nunc scimus quòd omnia scias, nec opus habes vt quis interroget te. in hoc credimus quòd à Deo exiueris.

31 Dixit eis Ieschua, Credite

32 Quòd ecce, ventura est hora, & iam venit, quòd dispergemini quisq; in locum suum, & relinquetis me solum: & non sum solus, quia Pater mecum est.

33 Hæc dixi vobis vt in me sit vobis pax. in mundo futura est vobis afflictio: [4] sed bono animo sitis, ego vici mundum.

1 Ad verbũ, Cum vno vnus. Hebraismus, id est Vnus cum altero.

2 Id est, Conuertetur, Cedet.

3 Ita habet ad verbum: sed videtur esse repetitio ad maiorem confirmationem, quasi dicat, Ita est vt dixi, nihil vos petiisse in nomine meo.

4 Ad verbũ, Recipite cor. Gallicè, Prenez courage

CAP. XVII.

1 HAec loquutus est Ieschua, & sustulit oculos suos in cælum, ac dixit, Pater mi, venit hora: glorifica Filium tuum, vt

Filius

Filius tuus glorificet te.

2 Sicut dedisti ei potestatẽ super omnem carnem, vt omni quod dedisti ei, det vitam quę est in æternum.

3 Hæc est autem vita quæ est in æternum, vt agnoscãt te qui es Deus verus solus, & eum quem misisti, Ieschua Christum.

4 Ego glorificaui te in terra: opus illud quod dedisti mihi vt facerem, perfeci.

5 Et nunc glorifica me tu Pater mi apud te, ea gloria quæ erat mihi apud te antequam esset mundus.

6 Notum feci nomen tuum filiis hominis, illis quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi dedisti eos, & seruauerunt sermonem tuum.

7 Nunc noui quòd omne quod dedisti mihi, abs te est.

8 Quia sermones quos dedisti, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè quòd à te exiui, & crediderunt quòd tu misisti me.

9 Et ego pro eis oro. nequaquam pro mundo oro, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt.

10 Et quicquid meum est, tuum est, & quod tuum *est*, meum est: & glorificor in eis.

11 Deinceps amplius non sum in mundo, & hi in mundo sunt, ac ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum illud quod dedisti mihi, vt sint vnum sicut nos.

12 Quando cum eis eram in mundo, ego seruabam eos per nomen tuum. eos quos dedisti mihi seruaui, & nemo ex eis periit nisi [1] filius perditionis, vt impleretur Scriptura.

1 Id est, Addictus exitio. Hebraismus iam sæpius indicatus.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt sit gaudium meum impletum in eis.

14 Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus odit eos: quia non sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.

15 Nequaquam vt tollas eos è mundo peto: sed vt serues eos ex malo.

16 Non enim sunt ex mundo, sicut ego non sum ex mundo.

17 Pater, sanctifica eos in veritate tua, quia sermo tuus veritas est.

18 Sicut me misisti in mundum, etiam ego misi eos in mundum.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint etiam ipsi sanctificati in veritate.

20 Et nequaquam pro iis rogo tantùm, sed etiam pro illis qui credũt in me per sermonem eorum.

21 Vt omnes sint vnum, sicut tu (Pater mi) in me, & ego in te: vt etiam ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quòd tu miseris me.

22 Et ego gloriam quam dedisti mihi dedi eis, vt sint vnum, sicut nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me: vt sint perfecti in vnum, & vt cognoscat mundus quòd tu misisti me, & quòd dilexisti eos, sicut etiam me dilexisti.

24 Pater, eos quos dedisti mihi, volo vt in loco vbi sum, etiam ipsi sint mecum, vt sint spectantes gloriã meam illam quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante fundationem mundi.

25 Mi Pater iuste, & mundus non nouit te, ego autem noui te: & hi nouerunt quòd tu misisti me.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum facturus sum: vt dilectio ipsa qua dilexisti me, sit in eis, & ego sim in eis.

CAP. XVIII.

1 HAec dixit Ieschua, & egressus est cum discipulis suis [1] ad vadum [2] Kedrun, vbi erat hortus, in quem ingressus est ipse & discipuli eius.

2 Nouerat autem etiam Iihuda proditor locum illum: quia [3] frequenter congregatus erat ibi Ieschua cum discipulis suis.

3 Ipse igitur Iihuda accepit cohortem, & à summis Sacerdotibus & Pharisæis accepit ministros. & venit illuc cum laternis & lampadibus & armis.

4 Ieschua autem qui sciebat omnia quæ ventura erant super se, egressus est, & dixit eis, Quem quæritis?

5 Dicunt ei, Ieschua Natzraia. Dixit eis Ieschua, Ego sum. Stabat autem etiam Iihuda proditor cum illis.

6 Et quum dixisset eis Ieschua, Ego sum abierunt retrorsum, & ceciderunt super terram.

7 Et rursum interrogauit eos Ieschua, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Ieschua Natzraia.

8 Dixit eis Ieschua, Dixi vobis quòd ego sum. & si me quæritis, sinite hos vt abeant.

9 Vt compleretur sermo qui dicit, Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis ne vnum quidem.

1 Ad verbũ, Ad transitum pedis. Periphrasis est vadi, id est loci torrentis minus profundi, vbi torrẽs pede pertrãsiri potest.

2 Nomen est tã vallis quàm torrentis qui per eam fluit inter Ierusalem & montẽ oliuarum, sicut ex 2. Sam. 15. apparet.

3 Ad verbũ, Multo tempore.

10 [4] Super Schemeun autem Cipham erat gladius: & eduxit eum, & percussit seruum principis Sacerdotum, & abstulit ei aurem dexteram. nomen autem serui *erat* Malech.

11 Et dixit Ieschua Ciphæ, Pone gladium tuum in vaginam eius. Poculum quod dedit mihi Pater meus, non bibam?

12 Tum cohors & tribunus & ministri Iudæorum apprehenderunt Ieschua & vinxerũt eum:

13 Ac adduxerunt eum ad Hannan primùm: propterea quòd socer erat Kaiaphæ, eius qui erat princeps Sacerdotum anni illius.

14 Erat autem Kaiapha, is qui consilium dederat Iudæis quòd expediret vt vnus homo moreretur pro populo.

4 Hebraismus. hoc est, Schemeun Kipha gladio accinctus erat. Galli imitantur. Simon Pierre auoit vne espee sur soy.

15 Schemeun autem Kipha & vnus ex discipulis aliis, [5] veniebant post Ieschua. Hunc autem ipsum discipulum nouerat princeps Sacerdotũ: & ingressus est cum Ieschua in atriũ.

5 Id est, Sequebantur Ieschua. Hebraismus.

16 Schemeun autem stabat foris ad ostium. & egressus est ille discipulus alius quem nouerat princeps Sacerdotum, & dixit *puella* custodienti ostium: & introduxit ipsum Schemeun.

17 Dixit autem puella custodiens ostium, Schemeun, Nónne etiam tu ex discipulis es huius hominis? Dixit ei, Non.

18 Et stabant serui, ac ponebant ignem vt calefacerent se, quia geluerat. Stabat autem etiam Schemeun cum eis, & calefaciebat se.

19 Princeps autem Sacerdotum interrogauit Ieschua de discipulis suis, & de doctrina sua.

20 Et dixit ei Ieschua, Ego apertè loquutus sum cum populo, & omni tempore docui in

in synagoga & in templo, quò omnes Iudæi congregantur: & nihil in occulto loquutus sum.

21 Quid interrogas tu me? interroga eos qui audiuerunt quid loquutus sum cum ipsis: ecce, hi sciunt quicquid dixi.

22 Et quum hæc dixisset, vnus ex ministris qui astabat, percussit ipsum Ieschua super maxillam eius:& dixit ei, Sic reddis tu responsum principi Sacerdotum?

23 Respondit Ieschua, & dixit ei, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin autem bene, quare percutis me?

24 (Hannan autem miserat Ieschua vinctũ ad Kaiapha principem Sacerdotum.)

25 Et Schemeun Kipha stabat, & calefaciebat se: & dixerunt ei, Nunquid etiam tu ex discipulis eius es? Et ille negauit, ac dixit, Non sum.

26 Dixit ei vnus ex seruis principis Sacerdotum, cognatus eius cui amputauerat Schemeun auriculam, Non ego vidi te cum eo in horto?

27 Et rursus negauit Schemeun, & eadem hora cantauit gallus.

28 Deduxerunt autem Ieschua à Kaiapha ad prætorium:& erat manè. & ipsi non introierunt in prætorium, ne polluerentur, donec comederent Petscha.

29 Egressus autem est Pilatus foras,& dixit eis, Quæ accusatio est vobis contra hominem hunc?

30 Responderunt, & dixerunt ei, Si non malefactor esset, neque tibi tradidissemus eum.

31 Dixit eis Pilatus, Accipite eum vos, & iudicate eum secundum legem vestram. Dicunt ei Iudæi,Non licet nobis interficere quẽquam.

32 Vt impleretur sermo quẽ dixit Ieschua, notum faciens qua morte futurum erat vt moreretur.

33 Ingressus autem est Pilatus in prætoriũ, & vocauit Ieschua, ac dixit ei, Túne es rex Iudæorum?

34 Dixit ei Ieschua, A teipso dixisti hoc, an alii dixerunt tibi de me?

35 Dixit ei Pilatus, Nunquid ego Iudæus sum? Filij [6] populi tui & summi Sacerdotes tradiderunt te mihi: quid fecisti?

6 Id est, Populares. Hebraismus.

36 Dixit ei Ieschua, Regnum meum non est de hoc mundo: si de mundo esset hoc regnum meum, cõtendissent ministri mei vt non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc.

37 Dixit ei Pilatus, Ergo rex es tu? Dixit ei Ieschua, Tu dixisti quòd rex sum. ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum vt testarer de veritate. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

38 Dixit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum dixisset hoc, egressus est rursus ad Iudæos, & dixit eis, Ego ne vnam quidem causam inuenio in eo.

39 Consuetudo autem est vobis vt unum soluam vobis in Paschate: vultis igitur *vt* soluam vobis hunc regem Iudæorum?

40 Et clamauerunt omnes, ac dixerunt, Non hunc, sed Bar-Abbam. Erat autem hic Bar-Abba latro.

CAP. XIX.

1 Tunc Pilatus flagellauit ipsum Ieschua.
2 Et milites intorserunt coronam ex spinis,& imposuerunt ei in capite eius: & operuerunt eum vestibus purpureis.

3 Ac dicebant, Pax tibi rex Iudæorum. & percutiebant eum super maxillas eius.

4 Et egressus est Pilatus rursus foras,& dixit eis, Ecce, educo eum ad vos foras,vt sciatis quòd non inuenio [1] in eo ne vnam quidẽ causam.

1 Ad verbũ, Post eũ: quasi dicat, Nullum hæret in anteacta vita eius crimen, aut culpa damnatione digna.

5 Et exiuit Ieschua foras, quum esset super eum corona spinarum & vestimenta purpurea: & dixit eis Pilatus, Ecce homo.

6 Quum autem vidissent eum summi Sacerdotes & ministri,clamauerunt, & dixerunt, Suspende eum, suspende eum. Dixit eis Pilatus, Accipite vos,& crucifigite eum. ego enim non inuenio in eo causam.

7 Dicunt ei Iudæi, Nobis Lex est, & sicut est in Lege nostra, reus est mortis: quia fecit seipsum Filium Dei.

8 Quum audiuisset autem Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

9 Et ingressus est rursus in prætorium, & dixit Ieschua, Vnde es tu? Ieschua autem responsum non dedit ei.

10 Dixit ei Pilatus. Mecum non loqueris tu? Nescis tu quòd potestatem habeo vt soluam te, & potestatem habeo vt crucifigam te?

11 Dixit ei Ieschua, Non esset tibi in me potestas vlla, nisi datum esset tibi è supernis. Propter hoc, eius qui tradidit me tibi, maius est peccatum quàm tuum.

12 Et propter hoc volebat Pilatus soluere eum.Iudei autem clamabant, Si hunc soluas, non es amicus Cæsaris: quisquis enim seipsum regem facit,contrarius est Cæsari.

13 Quum autem audiuisset Pilatus hunc sermonem, eduxit Ieschua foras, & sedit pro tribunali in loco qui vocatur pauimentum lapidum: Hebraicè autẽ dicitur [2] Gaphiphatha.

2 Græci ex Hebræo γαββαθᾶ, quòd pauimento eleuatus esset locus: sed paraphrastes vocat בפיפתא quòd septus esset & clausus, Gallicè Parquet.

14 Et parasceue erat Paschatis,ac erat quasi hora sexta:& dixit Iudæis,Ecce rex vester.

15 Illi autem clamabant, Tolle eum, tolle eum: suspende eum, suspende eum. Dixit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Dicunt ei summi Sacerdotes, Non est nobis rex nisi Cæsar.

16 Tum tradidit eum illis vt crucifigerent eum. Et acceperunt Ieschua, & eduxerunt eum,

17 Ferẽtem crucem suam in locum qui vocatur Cranium,Hebræis autem dicitur Gagultha.

18 In quo loco crucifixerunt eum, & cum eo duos alios, vnum hinc & alium hinc, & Ieschua in medio.

19 Et scripsit etiam tabellam Pilatus, ac posuit super crucem eius,Scriptum autem erat ita, HIC *est* IESCHVA NATZRAIA REX IVDAEORVM.

20 Et hunc titulum Iudæi multi legerunt: quia prope vrbem erat locus in quo crucifixus est Ieschua:& scriptus erat Hebraicè, & Græcè, & [3] Romanè.

3 Id est, Latinè.

21 Et dixerunt summi Sacerdotes Pilato,

Ne

Ne scribas quòd rex sit Iudæorum, sed quòd ipse dixerit, Rex sum Iudæorum.

22 Dixit Pilatus, Id quod scripsi, scripsi.

23 Milites autem, quum crucifixissent Ieschua, tulerunt vestimenta eius, & fecerunt in quatuor partes, partem vnicuiq; ex militibus. tunica autem erat absque sutura, à summo cõtexta tota.

24 Et dixerunt vnus ad alium, Ne scindamus eam, sed sortiamur sorte de ea, cuiusnam futura sit. Et impleta est Scriptura quæ dixit, Diuiserunt vestimenta mea inter sese, & super vestem meam iecerunt sortem. Hæc fecerunt milites.

25 Stabant autem iuxta crucem Ieschua, mater eius & soror matris eius, & Mariam illa quæ erat Cleiuphæ, & Mariam Magdalaitha.

26 Ieschua autem vidit matrem suam & discipulum illum quem diligebat, qui adstabat: & dixit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27 Et dixit discipulo illi, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus ille apud se.

28 Post hæc sciebat Ieschua quòd omnia completa essent: & vt impleretur Scriptura dixit, Sitio.

29 Et vas positum erat quod plenum erat aceto. Illi autem impleuerunt spongiam aceto, & posuerunt supra hyssopum & admouerunt ori eius.

30 Quum verò accepisset illud acetum Ieschua, dixit, Ecce, consummatum est. & inclinauit caput, & reddidit spiritum suum.

31 Iudæi autem, quia parasceue erat, dixerunt, Ne maneant corpora hæc in cruce: quia [4] Sabbathum illucescebat. Dies enim erat magnus dies Sabbathi illius. Et petierunt à Pilato vt frangerentur crura illorum cruci affixorum, & deponerent eos.

4 Vide quæ de hac loquutione in fine cap 13. Mat. annotauimus.

32 Et venerunt milites, & fregerunt crura prioris, & illius alterius qui crucifixus erat cũ eo.

33 Quumq; venissent ad Ieschua, viderũt quòd iam mortuus esset: & non fregerunt crura eius.

34 Sed vnus ex militibus percussit eum in latere eius lancea: & confestim exiuit sanguis & aqua.

35 Et is qui vidit, testatus est: & verum est testimonium eius: & ipse nouit quòd verum dixit, vt etiam vos credatis.

36 Hæc enim facta sunt vt impleretur Scriptura quæ dicit, Os non frangetur in eo. Et rursus Scriptura alia quæ dicit, Intuebuntur in eũ quem confoderunt.

37 Post hæc Iauseph ille qui erat ex Ramatha, petiit à Pilato (quia discipulus erat Ieschua, & occultus erat præ metu Iudæorum) vt tolleret corpus Ieschua. & permisit Pilatus: & venit ac sustulit corpus Ieschua.

38 Et venit etiam Nicadimus ille qui venerat prius ad Ieschua nocte, & attulit secum condimenti myrrhæ & aloes quasi centum libras.

39 Et sustulerunt corpus Ieschua, & inuoluerunt illud linteis & aromatibus, sicut est mos Iudæis vt sepeliant.

40 Erat autem in eo loco in quo crucifixus fuerat Ieschua, hortus, & in ipso horto locus sepulturę nouus, in quo nondum quisquam positus fuerat.

41 Et posuerunt ibi Ieschua, eo quòd Sabbathum intraret, & eo quòd propinquum esset sepulchrum.

CAP. XX.

1 PRima verò *die* [1] in septimana venit Mariam Magdalaitha mane, dum adhuc tenebræ essent, ad locum sepulchri: & vidit lapidem, quòd sublatus esset à sepulchro.

2 Et cucurrit, & venit ad Schemeun Kiphã & ad illum discipulum alium quem diligebat Ieschua, & dixit eis, Sustulerũt Dominum nostrum ex illo loco sepulchri, & nescio vbi posuerint eum.

3 Et exiuit Schemeun & ille discipulus alius, & veniebant ad locum sepulchri.

4 Accurrebant ambo simul: ille verò discipulus cucurrit ante Schemeun, & venit prior ad locum sepulchri.

5 Et prospiciens vidit lintea posita: [2] ingrediendo autem non est ingressus.

6 Venit autem Schemeun post eum, & ingressus est in locum sepulchri, ac vidit lintea posita,

7 Et sudarium quod alligatum fuerat capiti eius, non cum linteis, sed inuolutũ, & positũm seorsim in vnum locum.

8 Tunc ingressus est etiam ille discipulus qui venerat prior ad locum sepulchri: & vidit, ac credidit.

9 Non enim adhuc nouerant ex Scripturis, quòd futurum erat vt surgeret à mortuis.

10 Et abierunt illi discipuli rursum ad locum suum.

11 Mariam autem stabat ad sepulchrum, ac flebat: & quum fleret, prospexit in sepulchrum.

12 Et vidit duos angelos in albis *vestibus*, qui sedebant, vnum [3] à ceruicalibus eius, & vnum à pedibus eius, vbi positum fuerat corpus Ieschua.

13 Et dicunt ei, Mulier, quid fles tu? Dixit eis, Quia sustulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerint eum.

14 Hoc dixit: & vertit se retrorsum, ac vidit Ieschua stantem. & nesciebat quòd Ieschua esset.

15 Dixit ei Ieschua, Mulier, quid fles tu? & quem quæris tu? Illa autem putauit quòd hortulanus esset: & dixit ei, Domine mi, si tu sustulisti eum, dic mihi vbi posueris eum: abiens tollam eum.

16 Dixit ei Ieschua, Mariam. Et conuersa est, & dixit ei Hebraicè, [4] Rabbuli, quod dicitur Præceptor.

17 Dixit ei Ieschua, Ne tangas me: nondũ enim ascendi ad Patrem meum. Abi autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum: & Deum meum, & Deum vestrum.

18 Tunc venit Mariam Magdalaitha, & nũtiauit discipulis quòd vidisset Dominum nostrum, & quòd hæc dixisset sibi.

1 Ad verbum, In sabbatho. Vide annotata in principium capitis 8. Mat.

2 Αναδίπλωσις Hebræa. hoc est, Minimè ingressus est.

3 Id est, Ab eo loco vbi poni solent ceruicalia: id est, A capite. Hebraicè diceretur מראשותיו *sicut legitur Gen. 28. 18. & 1. Sam. 26 6. quam vocem Chaldæus vtrobique reddit eodem nomine quo hic vtitur Syrus interpres.*

4 In hac voce, vel litera ל *lamed, posita est pro* נ *nun: vt dicendum sit Rabboni: vt est compositio nominis cũ pronomine Rabbuli, pro Rabbonli: nec est propriè Hebraicum vocabulum sed Chaldaicum ac Syriacum. Hebræum autem dicitur quòd tunc tẽporis Syriaca lingua Hebræis esset vulgaris: nam sua lingua vsum iam in ipsa captiuitate amiserant, ac vicinorum idioma vicinarumq; regionum, (quod vel Chaldaum erat vel Syrum) didicerant. Quod non tantum hic obseruari debet, sed in plerisque alijs locis Noui testamenti, vbi quæ propriè sunt Chaldæa vel Syra, dicuntur Hebraica.*

19 Quum autem esset vespera diei illius primi in septimana, & portæ clausæ essent loci vbi erant discipuli propter metum Iudæorum: veniens Ieschua stetit inter eos, & dixit eis, Pax vobiscum.

20 Hæc dixit, & ostendit eis manus suas, & latus suum. Et gauisi sunt discipuli quòd vidissent Dominum nostrum.

21 Dixit autem eis Ieschua, Pax vobiscum. Sicut misit me Pater meus, etiã ego mitto vos.

22 Et quum dixisset hæc, flauit in eos, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.

23 Si remiseritis peccata alicui, remittentur ei: & si retinueritis *peccata* alicuius, retenta sunt.

24 Thauma autem, vnus ex duodecim, is qui dicitur Gemellus, nequaquam ibi erat cum eis, quum venit Ieschua.

25 Et dicunt ei discipuli, Vidimus Dominum nostrum: Ipse autem dixit eis, Nisi videam in manibus eius loca clauorum, & immittam in ea digitos meos, & extendam manum meam in latus eius, non credo.

26 Et post octo dies rursus intus erant discipuli, & Thauma cum eis, & veniens Ieschua quum clausæ essent portæ, stetit in medio, & dixit eis, Pax vobiscum.

27 Ac dixit Thaumæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & infer manũ tuam, ac extende in latus meum: & ne sis incredulus, sed credens.

28 Et respondit Thauma, ac dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.

29 Dixit ei Ieschua, Nunc quia vidisti me, credidisti. beati sunt ij qui non viderunt me, & crediderunt.

30 Multa autem signa alia fecit Ieschua coram discipulis suis, quæ non sunt scripta in [5] scripto hoc.

31 Quinetiam hæc quæ scripta sunt, *scripta sunt* vt credatis quòd Ieschua est Christus filius Dei: & quum credideritis, sit vobis per nomen eius vita quæ est in æternum.

5 Vel Libro. Vide principium Matth.

CAP. XXI.

1 Post hæc ostendit rursus seipsum Ieschua discipulis suis iuxta mare Tiberiadis. Ostendit autem sic:

2 Erant simul Schemeun Kipha & Thauma qui dicitur Gemellus, & Nathanail ille qui erat à Katna Galilææ, & filij Zabdai, ac duo alij ex discipulis.

3 Dixit eis Schemeun Kipha, Abeo ad capiendum pisces. Dicunt ei, Nos quoque imus tecum. Et egressi sunt, & ascenderunt in nauigium, & in illa nocte nihil ceperunt.

4 Quum autem esset mane, stetit Ieschua iuxta littus maris: & non cognouerunt discipuli quòd Ieschua esset.

5 Et dixit eis Ieschua, Pueri, num est vobis aliquid ad edendum? Dicunt ei, Non.

6 Dixit eis, Iacite rete vestrum à latere dextro nauigij, & inuenturi estis. Et iecerunt: & non potuerunt trahere rete præ multitudine piscium quos *rete* ceperat.

7 Et ait discipulus ille quem diligebat Ieschua, Kiphæ, Hic, Dominus noster est. Schemeun autem quum audiuisset quòd Dominus noster esset, accipiens vestem suam, cinxit circa lumbos suos, (quia nudus erat) & iniecit seipsum in mare, vt veniret ad Ieschua.

8 Alij autem discipuli nauigio venerunt: (non enim remoti erant multum à terra, sed quasi ducentis cubitis) & trahebant rete illud piscium.

9 Quum autem ascendissent in terram, viderunt prunas positas, & piscem impositum eis, ac panem.

10 Et dixit eis Ieschua, Afferte ex piscibus quos cepistis nunc.

11 Et ascendit Schemeun Kipha, & traxit rete in terram plenum piscibus magnis centũ quinquaginta & tribus: & in hoc toto pondere non est scissum rete illud.

12 Et dixit ei Ieschua, Venite, vescimini. Nemo autem ex discipulis audebat interrogare eum quis esset, quia sciebant quòd Dominus noster esset.

13 Accessit autem Ieschua, & sustulit panem & pisces, ac dedit eis.

14 Hac tertia vice conspectus est Ieschua discipulis suis, quum resurrexisset [1] à mortuis.

15 Quum autẽ edissent, dixit Ieschua Schemeun Kiphæ, Schemeun fili Iuna, amas tu me plus quàm hi? Dixit ei, Etiam Domine mi, tu scis quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi agnos meos.

16 Dixit ei rursus [2] secunda vice, Schemeun fili Iuna, amas tu me? Dixit ei, Etiam Domine mi, tu scis quòd amo te? Dixit ei Ieschua, Pasce mihi greges meos.

17 Dixit ei Ieschua rursum tertia vice, Schemeun fili Iuna, amas tu me? Et tristitia fuit Kiphæ quòd dixisset ei [3] tribus vicibus, Amas tu me? Et dixit ei, Domine mi, omnia tu intelligis, tu nosti quòd amo te. Dixit ei Ieschua, Pasce mihi oues [4] meas.

18 Ammin ammin dico tibi quòd quum puer esses, tu tibi ipsi cingebas lumbos tuos, & ambulabas quò volebas: quum autem senueris extendes manus tuas, & alius accinget tibi lumbos tuos, & ducet te quò non cupis.

19 Hoc autem dixit, vt ostẽderet qua morte futurum erat vt glorificaret Deum. Et quum dixisset hæc, dixit ei, [5] Veni post me.

20 Et conuersus est Schemeun, & vidit discipulum illum quem diligebat Ieschua, [6] venientem post se, illum *inquam* qui ceciderat in cœna super pectus Ieschua & dixerat, Domine mi quisnam prodit te?

21 Hunc quũ vidisset Kipha, dixit Ieschua, Domine mi, & hic quid?

22 Dixit ei Ieschua, Si volo vt maneat hic donec veniam, [7] quid ad te? Tu veni post me.

23 Et exiuit hic sermo inter fratres, quòd ille discipulus non moriturus sit, Ieschua autẽ nequaquã quòd non moriturus esset, dixit: sed Si volo vt maneat hic donec veniã, quid ad te?

24 Hic est discipulus qui testatur de his omnibus, & etiam scripsit hæc: & scimus nos quòd verum sit testimonium eius.

25 Sunt autem etiam alia multa quæ fecit Ieschua, quæ si [8] sigillatim scripta essent, etiam ipse mundus, (vt opinor ego) non sufficeret libris qui scriberentur.

1 Ad verbũ, De intermortuos: Gallicè, D'entre les morts.

2 Ad verbũ, Secundo tempore.

3 Ad verbũ, Tribus temporibus.

4 Vocabulũ est נקותי *quod respondet Hebræo* רחלי. *Atque eo quoque vtitur noster paraphrastes Act. 8. 3. significatq́ omnes fœminas.*

5 Id est, Sequere me. He*braismus.*

6 ...

7 Ad verbũ, Ad te quid ad te! Emphaticôs, quasi diceret, Nihil quicquam ad te pertinet.

8 Ad verbũ, Vnum vnum. Respondet Gallica loquutio, Vn à vn.

Finitum est Euangelium sanctum prædicationis Iuchannan Euangelistæ, quod loquutus est Græcè Ephesi.

SCRIPTVM ACTORVM APOSTOLICORVM.

CAP. I.

1 Criptum prius scripsi ô Theophile, de omnibus quę cœpit Dominus noster Ieschua Christus facere & docere,

2 Vsque in diem illum in quo assumptus est, postquam mandata dedisset ipsis Apostolis quos elegit in Spiritu sancto:

3 Quibus etiam ostendit seipsum viuentem, postquam passus est, signis multis per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

4 Et quum comederet cũ eis panem, præcepit eis vt ab Vrischelem non discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam *inquit* audiuistis à me.

5 Nam Iuchannan baptizauit aquis: & vos baptizabimini Spiritu sancto, non post dies multos.

6 Illi autem quum essent congregati, interrogauerunt eum, & dixerũt ei, Domine noster, num restituturus es regnum Israeli?

7 Dixit eis ipse, Non est vestrum hoc, *nempe* scire tempus aut tempora quę Pater posuit in potestate sui ipsius.

8 Sed quũ venerit super vos Spiritus sanctus, accipietis virtutem, & eritis mihi testes in Vrischelem, & in vniuersa Iudæa, & etiam inter Samaritanos, & vsque ad extrema terræ.

9 Et hæc dicens, quum viderent eum, assumptus est: & nubes accepit eum, & occultatus est ab oculis eorum.

10 Quúmque intuerentur in cælum dum ipse abiret, inuenti sunt duo homines stantes iuxta eos in vestibus albis:

11 Et dicũt eis, Homines Galilæi, quid statis vos, & intuemini in cælum? Hic Ieschua qui assumptus est è vobis in cælum ita veniet quẽadmodum vidistis eum quum ascẽderet in cælum.

12 Et postea reuersi sunt in Vrischelem, à monte qui vocatur *mons* loci oliuarum, qui est iuxta Vrischelem, & distat ab ea [2] ferè septem stadiis.

13 Et quum ingressi essent, ascenderunt in cœnaculum illud in quo manserunt Petrus & Iuchannan, & Iaakub & Andreas, & Philippus & Thauma, & Natthai & Bar-tulmai, & Iaakub filius Chalphai, & Schemeun Zelotes, & Ihudah filius Iaakub.

14 Hi omnes pariter seduli erant in oratione vna anima, cum mulieribus & cum Mariã matre Ieschua, & cum fratribus ipsius *Ieschua*.

1 Vel, Librũ priorem. Iam antè annotatum est in principio Euangeliȷ Mat.

2 Locus obseruatione dignus, ex quo manifestè colligitur, quis sit apud Hebræos ratio itineris quod sabbatho emetiri ex veterum traditione concessum erat. Hic enim definitur esse stadiorum circiter septem. Stadium autem sciunt omnes 125 passus continere, atque octauã milliaris Italici partem cõstituere. Disertè itaque Syrus paraphrastes docet iter sabbathi vltra milliare vnum non excedere: quam sententiam Hebræi clarius etiam explicant atque confirmant in Talmud, in tractatu primo עירובין cap 4, & Maimoni eodem tractatu & capite, at que autor כרי בוו cap. 34. vbi magno consensu tradunt spatium quod emetiri licebat die sabbathi, fuisse bis mille cubitorum. Cubitum autem metiuntur palmis minoribus, quos Græci vocant παλαιστάς, quorum quilibet continet quatuor pollices: sex autem simul, cubitum vnum efficiunt: cubitus passum minorẽ constituit, qui geometrici pars est media. Vnde necessariò colligitur sabbathi iter duobus quidem mille passibus definiri, sed minoribus, qui milliare vnum duntaxat conficiat, non duo, vt perperam Latini fere interpretes putarunt, qui non obseruarunt discrimen inter minores passus, qui totidem sunt cubiti, & maiores siue geometricos, qui illis duplo sunt longiores.

15 Et in illis ipsis diebus surrexit Schemeũ Kipha in medio discipulorum, (erat autem ibi turba hominũ quasi centum & viginti) ac dixit.

16 Viri fratres, iustum erat vt impleretur Scriptura ea quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauidis, de Ihudah illo qui fuit dux illis qui apprehenderunt Ieschua.

17 Quia connumerabatur nobiscum, & erat ei portio in ministerio hoc.

18 Hic est qui acquisiuit sibi agrũ ex mercede peccati: & cecidit super faciem suam super terram, & [3] diuisus est à medietate sui: & effusum est vniuersum corpus eius.

19 Et hoc ipsum notum factum est omnibus iis qui habitant iu Vrischelem: & ita vocatus est ager ille lingua regionis Chakel demah, cuius interpretatio est, Ager sanguinis.

20 Scriptum enim est in libro Psalmorum, Habitatio eius sit deserta, & inhabitans non sit in ea. Et, Ministerium eius accipiat alter.

21 Opus est igitur aliquo ex his viris qui fuerunt nobiscum in illo tempore toto in quo [4] ingressus est & egressus est inter nos Dominus noster Ieschua.

22 Qui incepit à Baptismo Iuchannan vsque in diem quo assumptus est à nobis, vt ipse sit nobiscum testis resurrectionis eius.

23 Et statuerunt duos, Iauseph qui vocatur Bar-Schabbah, qui cognominatus est Iustus: & Mattiah.

24 Et quum orarent, dixerunt, Tu Domine: nosti quod est in cordibus omnium, ostẽde vnum quem eligis ex his duobus,

25 Vt ipse accipiat portionem ministerii, & apostolatum à quo separauit se Ihudah, vt abiret in locum suum.

26 Et iecerunt sortes, & ascendit *sors* ad Mattiah: & connumeratus est cum vndecim Apostolis.

3 Hoc est, Disruptus est medius & effusum proiectumq́, iacuit eius corpus.

4 Quasi dicat, Vitam egit, & assiduè conuersatus est. Hebraismus frequens vt primo Samuelis decimooctauo, versu decimo sexto: & vigesimonono, versu sexto.

CAP. II.

1 ET quum implerentur dies Pentecostes: quum essent congregati omnes simul.

2 Factus est repentè è cælo sonus tanquã venti vehementis, & impleta est ea tota domus illa in qua sedentes erant.

3 Et visæ sunt eis linguæ quæ dispertitæ erant tanquam ignis, & sederunt super vnum quemque ex eis.

4 Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & incipiebant loqui [1] diuersis linguis, prout Spiritus dabat eis eloqui.

5 Erant autem homines qui habitabant in Vrischelem, [2] qui timebant à Deo, Iudæi ab omnibus populis qui sunt sub cælo.

6 Et quando factus est sonus ille, congregatus est totus populus: & conturbatus, eo quòd audiret [3] vnumquenque ex illis, quòd loquerentur linguis ipsorum.

7 Stupefacti *autem* erant omnes, & mirabantur, dicentes [4] vnus ad alium, Hi omnes qui loquuntur, nónne ecce Galilęi sunt?

8 Quomodo nos audiuimus [5] vnusquisque

1 Ad verbũ, Lingua, lingua Hebraismus.

2 Id est, Erant religiosi & timentes Deum.

3 Ad verbũ, Virum virũ, Hebraismus.

4 Ad verbũ Vnus ad vnũ, Hebraismus.

5 Ad verbũ, Homo homo. Hebraismus paulò ante obseruatus.

linguam suam in qua nati sumus?

9 Parthi & Medi & Elamæi, & qui habitant [6] inter flumina, Iudæi & Cappadoces, & qui sunt regionis Ponti & Asiæ,

10 Et qui sunt regionis Phrygiæ, & Pamphyliæ, & Aegypti, & regionum Libyæ, qui sunt vicini Cyrenæ, & qui venerunt è Roma, Iudæi & Proselyti,

11 Et qui sunt ex Creta & Arabia: ecce, audimus quòd loquuntur linguis nostris mirabilia Dei.

12 Mirabantur autem omnes, & hæsitabãt, dicentes vnus ad alium, 7 Quæ est hæc voluntas?

13 Alij autem deridebant eos, dicentes, Hi merum biberunt, & inebriati sunt.

14 Et post hæc surrexit Schemeun Kipha cum vndecim Apostolis, & extulit vocem suam, ac dixit eis, Homines Iudæi, & omnes qui habitatis in Vrischelem, hoc notum sit vobis, & attendite sermones meos:

15 Non enim, sicut vos putatis, hi ebrij sunt: nam ecce, vsque nunc tertia est hora.

16 Sed hoc est quod dictum est in Iuil Propheta,

17 Erit in diebus postremis, (dicit Deus) effundam Spiritum meum super omnem carnẽ: & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18 Et super seruos meos & super ancillas meas effundam Spiritum meum in diebus illis, & prophetabunt.

19 Et dabo signa in cælo, & prodigia super terram, sanguinem & ignem, & vaporem fumi.

20 Sol mutabitur in caliginem, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus & formidabilis.

21 Et erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini, [8] seruabitur.

22 Homines, filij Israiel, audite sermones hos: Ieschua Natzarenum, hominem [9] qui à Deo conspectus est apud vos virtutibus & prodigiis quæ Deus fecit in medio vestri [10] per manum eius, sicut vos nostis:

23 Hunc *inquam*, qui segregatus erat ad hoc per prouidentiam & voluntatem Dei, tradidistis in manus improborum, & crucifixistis ac interfecistis.

24 Deus autem excitauit eum, & soluit [11] dolores sepulchri: quia impossibile erat vt detineretur in ipso sepulchro.

25 Dauid enim dixit de eo, Ab initio fui spectans Dominum meum in omni tempore: quoniam ad dexteram meam est vt non commouear.

26 Propterea lætatum est cor meum & exultauit [12] gloria mea, & etiam corpus meum habitabit in spe.

27 Quoniam non relicturus es animam meam in sepulchro, nec traditurus es benignum tuum vt [13] videat corruptionem.

28 Manifestasti mihi viam vitæ: replebis me iucunditate cum vultu tuo.

29 Homines fratres, permittitur dicere apertè apud vos de patriarcha Dauid, quòd mortuus est, & etiam sepultus est, & locus sepulturæ eius est apud nos vsque in hunc diem.

30 Propheta enim erat, & sciebat quòd iuramentum iurasset sibi Deus, De fructibus vẽtris tui sedere faciam super thronum tuum.

31 Et [14] antè vidit, & loquutus est de resurrectione Christi, quòd non sit derelictus in sepulchro, vt etiam corpus eius [15] viderit corruptionem.

32 Hunc Ieschua suscitauit Deus, & nos omnes testes eius sumus.

33 Et ipse est qui per dexteram Dei exaltatus est, & accepit à Patre promissionem quæ *fuerat* de Spiritu sancto, & effudit donum hoc quod, ecce, vos videtis & auditis.

34 Nequaquam enim Dauid ascendit in cælum: nam ipse dicit, Dixit Dominus Domino meo, Sede á dextera mea,

35 Donec posuero inimicos tuos scabellum pedibus tuis.

36 Verè igitur sciat tota domus Israiel, quòd Dominum & Christum fecerit eum Deus, hũc inquam Ieschua quem vos crucifixistis.

37 Et quum audiuissent hæc, compuncti sunt in corde suo: & dixerunt Schemeun & reliquis Apostolis, Quid faciemus fratres?

38 Dixit eis Schemeun, Conuertimini, & baptizemini [16] vnusquisque vestrum in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

39 Vobis enim facta est promissio & filiis vestris, ac omnibus iis qui longè sunt, quos ipse Deus vocauerit.

40 Et sermonibus aliis pluribus [17] testabatur eis, & petebat ab eis, quum diceret, Seruate vos à generatione hac praua.

41 Et quidam ex eis promptè acceperunt sermonem eius, ac crediderunt, baptizatique sunt: & additi sunt in illo die quasi tria millia animarum.

42 Et perseuerantes erant in doctrina Apostolorum, & communicabant in precatione, & in fractione eucharistiæ.

43 Et factus est timor in omni anima. Et signa multa & prodigia fiebant per manum Apostolorum in Vrischelem.

44 Et omnes qui crediderant, simul erant: & quicquid erat eis, communitatis erat.

45 Et illi quibus erat possessio *aliqua*, vendebant eam, & diuidebant [18] vnicuique prout necessarium erat.

46 Et quotidie perseuerabant in templo vna anima: & domi frangebant portionem, & capiebant cibum exultantes, & in puritate cordis sui.

47 Laudantes Deum, traditi [19] in fauorem coram vniuerso populo. Et Dominus noster addebat quotidie illis eos [20] qui salui fiebant in cœtu.

CAP. III.

1 ET factum est vt quum ascenderẽt Schemeun Kipha & Iuchannan simul in tẽplum in tẽpore precationis nonæ horę,

2 Et ecce, homo quidam claudus ex vtero matris suæ, quem ferebant viri illi qui soliti erant afferentes & ponentes eum in porta templi quæ vocatur Speciosa, vt esset petens [1] eleemosynam ab iis qui ingrediebantur templum.

3 Is quum vidisset Schemeun & Iuchannan,

6 Id est, In Mesopotamia quæ sita est inter duo flumina, Euphratem & Tigrim. Hebræi addere solent ארם, ac vocant Syriam duorum fluminum.

7 Id est, Quid hoc sibi vult? Syra phrasis.

7 Ad verbum, Viuet. Hebraismus.

8 Id est, Quẽ vos experientia didicistis virum esse à Deo vobis datum.

10 Id est, Opera eius. Tritus Hebraismus.

11 Puncta vocalia huius nominis in Syro textu hanc interpretationem postulát: quia paraphrastes bona fide Lucam reddidit. Cæterùm Græci, quos Lucas sequitur, diuersa puncta quæ in Hebræo leguntur, non obseruarunt. Tunc enim vocem quæ 2. Sam. 22. & Psal. 18. 6. legitur, & ad quam Euangelista alludit, vertissent Vincula.

12 תשבחותי Quæ vox respondet Hebrææ כבודי, pro qua Græcus habet ἡ γλῶσσά μου, id est Lingua mea: quia trãslationem nominis Hebraici כבודי explicat ex Hebræorum etiam interpretum sensu. Vide Psa. 16. 7.

13 Id est, Obnoxius sit corruptioni. Hebraismus.

14 Id est, Præcognouit.

15 Id est, Obnoxius corruptioni fuerit. Hebraismus vt suprà.

16 Ad verbum, Homo homo ex vobis. Hebraismus.

17 Hortabatur eos, exponens quid ab eis requireretur vt facerent.

18 Ad verbum, Homini homini. Hebraismus.

19 Ad verbum, In intimos & viscerales, vt ità dicam, fauores Hebraismus. Vide 1. Reg. 8. 56. Genes. 1. 30. Nehem 1. 1. quasi dicat, Deum laudabant qui eis gratiam conciliasset apud vniuersum populum.

20 Ad verbum Qui viuificabantur. Hebraismus sæpe obseruatus.

1 Cur eleemosyna dicatur iustitia declaratum est Luc. 11.

nan, quòd ingrederentur in templum, petebat ab eis vt darent sibi eleemosynam.

4 Et intuiti sunt eum Schemeun & Iuchannan: ac dixerunt ei, Intuere in nos.

5 Ille, autem intuitus est in eos, quum sperarer accipere ab eis aliquid.

6 Dixit ei Schemeun, Aurum & argentum non est mihi: sed id quod est mihi, do tibi. In nomine Domini nostri Ieschua Christi Natzarai surge, ambula.

7 Et apprehendit eum manu sua dextera, & erexit eum: & eadem hora confirmati sunt pedes eius & calcanei eius.

8 Et exiliens surrexit, & ambulauit: ac ingressus est cum eis in templum, ambulans & exiliens, & laudans Deum.

9 Et vidit eum totus populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 *Et* agnouerunt quòd is esset ille mendicus qui sedebat quotidie, & petebat eleemosynam ad portam quæ vocatur Speciosa, & repleti sunt admiratione, & stupore super eo quod factum fuerat.

11 Et quum teneret Schemeun & Iuchannan, accurrit totus populus stupefactus, ad eos ad porticum quæ vocatur Schelimun.

12 Quúmque videret Schemeun, respondit, & dixit eis, Homines, filij Israiel, quid miramini super hoc? Aut in nos quid intuemini, quasi quòd ipsum virtute nostra aut potestate nostra fecerimus vt ambularet hic?

13 Deus ipse Abraham & Ischak & Iaakub, Deus patrum nostrorum, glorificauit Filium suum Ieschua, quem vos prodidistis, & abnegastis eum ante faciem Pilati, quum ille [1] iustificasset vt soluerent eum.

14 Vos autem sanctum & iustum negastis, & petiistis hominem homicidam vt daretur vobis:

15 Illum autem principem vitæ interfecistis, quem excitauit Deus [2] à mortuis: & nos omnes testes eius sumus.

16 Et per fidem nominis sui, hunc quem videtis & agnoscitis, ipse confirmauit & sanauit: & fides quæ est in eum, dedit illi hanc sanitatem coram omnibus vobis.

17 Sed nunc fratres mei, noui quòd per errorem fecistis hoc, sicut fecerunt principes vestri.

18 Et Deus, secundum quod prius promulgauit per os omnium prophetarum, quòd passurus esset Christus eius, impleuit ita.

19 Resipiscite igitur, & conuertimini, vt [4] deleantur peccata vestra:

20 Et eueniant vobis tempora tranquillitatis à conspectu faciei Domini, ac mittat vobis illum qui præparatus erat vobis, Ieschua, Christum:

21 Quem oportet cælos excipere vsque ad complementum temporum omnium eorum quæ loquutus est Deus per os prophetarũ sanctorum suorum qui à seculo *fuerunt*.

22 Musche enim dixit, Prophetam excitabit vobis Dominus ex fratribus vestris sicut me: eum audite in omnibus quæ loquetur vobiscum.

23 Et erit, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, perdetur anima illa de populo suo.

24 Et Prophetæ omnes qui à tẽpore Schemuil, & ij qui post eum fuerunt, loquuti sunt, & annuntiauerunt de diebus his.

25 Vos estis filij Prophetarũ & pacti quod posuit Deus Patribus nostris, quum diceret Abrahamo, In semine tuo benedictionem consequentur omnes generationes terræ.

26 Vobis prius suscitauit, & misit Deus Filium suum benedicentem vobis, si conuertamini [5] & resipiscatis à prauitatibus vestris.

1 Id est, iustũ pronuntiasset.

2 Ad verbũ, De inter mortuos vt Gallicè D'etre les morts.

4 Sumptum verbum à rationariis qui dissoluta nomina inducto calamo expungunt.

5 Syrus textus impressus habebat ותרתון sed certum est per errorem literam Daleth positam fuisse pro litera Tau. Errori occasionẽ dedit vtriusque literæ admodũ affinis pronũtiatio. Nos igitur lectum restituimus ex manuscripto codice Heydelbergensi.

1 Ad verbũ De inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts, vt in superiore capite annotauimus.

CAP. IIII.

1 ET quum hos sermones loquerentur ad populum, surrexerunt contra eos Sacerdotes & Tzadukæi & magistratus templi;

2 Quum irati essent aduersus eos quòd docerent populum, & prædicarent in Christo de resurrectione [1] à mortuis:

3 Et iniecerunt in eos manus, & seruarunt eos in diem posterũ, quia propè erat vespera.

4 Et multi qui audiuerunt sermonem, crediderunt: & erant numero quasi quinque millia virorum.

5 Et die postero cõgregati sunt magistratus, & seniores & Legisperiti:

6 Et etiam Channan princeps sacerdotũ, & Kaiapha & Iuchannan & Alexander, & ii qui erant ex genere summorum sacerdotum.

7 Et quum statuissent eos in medio, interrogabant eos, Qua virtute aut quo nomine fecistis hoc?

8 Schemeun Kipha repletus est Spiritu sancto, & dixit eis, Magistratus populi & seniores domus Israiel, audite.

9 Si nos hodie iudicamur à vobis pro bono quod factum filio hominis infirmo, nempe per quid hic sanatus sit,

10 Hoc notum sit vobis & toti populo Israiel, quòd in nomine Ieschua Christi Natzarai, quem vos crucifixistis, quẽ suscitauit Deus [2] à mortuis, per hoc ipsum, ecce, stat coram vobis sanus.

11 Hic est lapis quem reprobastis vos ædificantes, & ipse factus est in caput anguli.

12 Nec est in homine alio salus: non enim est nomen aliud sub cælo quod datum sit filiis hominis per quod oporteat seruari.

13 Et quum audiuissent sermonem Schemeun & Iuchannan, quòd liberè dixissent illũ, considerauerunt quòd non nossent libros, & idiotæ essent: & mirabantur propter eos, ac agnoscebant eos quòd cum Ieschua versati fuerant.

14 Et videbant quòd staret cum eis claudus ille qui sanatus fuerat: nec poterant quicquam dicere contra eos.

15 Tunc præceperunt vt secedere facerent eos à conuentu eorum. Et dicebant [3] vnus ad alium,

16 Quid faciemus hominibus istis? Ecce enim, signum manifestum quod factum est per manus eorum, omnibus habitantibus in Vrischelem innotuit neque possumus negare.

17 Sed ne amplius exeat fama hæc, minemur illis ne rursus loquantur de nomine hoc vlli ex filiis hominum:

18 Et vocauerunt eos, & præceperunt eis vt omnino non loquerentur neque docerent in nomine Ieschua.

2 Ad verbũ De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

3 Ad verbũ Vnus ad vnũ.

19 Responderunt Schemeun Kipha & Iuchannan. ac dixerunt eis, An iustum sit coram Deo vt vos audiamus potius quàm Deum, iudicate.

20 Non enim possumus id quod vidimus & audiuimus, ipsum non loqui.

21 Et minati sunt eis. & dimiserunt eos. non enim inuenerunt illis causam quam ponerent in accusatione illorum, propter populum. Quisque enim glorificabat Deum propter id quod factum fuerat.

22 Natus enim amplius quàm quadraginta annos erat homo ille in quo factum fuerat signum sanationis.

23 Et quum dimissi essent, venerunt ad fratres suos, & narrauerunt eis quicquid dixerant acerdotes & seniores.

24 Et illi quum audiuissent, simul sustulerunt vocem suam ad Deum, & dixerunt, Domine, tu es Deus qui fecisti cælum & terram & maria, & quicquid est in eis.

25 Et tu es qui loquutus es per Spiritum sanctum per os Dauidis serui tui, Quare tumultuati sunt populi, & gentes meditatæ sunt inane?

26 Adstiterunt reges terræ & potestatem habentes, ac consilium inierunt simul aduersus Dominum & aduersus Christum eius.

27 Congregati enim verè sunt in vrbe hac aduersus sanctum Filium tuum Ieschua, quem vnxeras, Hiraudis & Pilatus cum gentibus & cœtu Israiel.

28 Ad faciendum quicquid manus tua & voluntas prius definiuit vt fieret.

29 Et etiam nunc Domine intuere & vide minas eorum, & da seruis tuis vt liberè prædicent sermonem tuum.

30 Te manum tuam extendēte ad sanitates & ad prodigia quæ fient in nomine filij tui sancti Ieschua.

31 Et quum orassent & obsecrassent, commotus est locus in quo congregati erant: & repleti sunt omnes Spiritu sancti, & loquebantur liberè sermonem Dei.

32 Erat autem congregationi hominum eorum qui crediderant vna anima & vna mens: & nemo ex eis dicebat de opibus quas possidebat, quòd suæ essent: sed quicquid erat eis, communitatis erat.

33 Et virtute magna testabantur ipsi Apostoli de resurrectione Ieschua Christi: & gratia magna erat cum omnibus ipsis.

34 Et nemo erat inter eos qui egenus esset. illi enim qui possidebant agros & domos, vendebant, & afferebant pretia rei quæ vendebatur:

35 Ac ponebant ad pedes Apostolorum: & dabatur [4] vnicuique secundum id quod opus habebat.

4 *Ad verbū, Hominihomini.*

36 Iausepho autem illi qui cognominatus est Bar-nabba ab Apostolis (quod exponitur Filius cōsolationis) Leuitæ ex regione Cypro.

37 Erat ager: & vēdidit eum, & attulit pretium eius, ac posuit ante pedes Apostolorum.

CAP. V.

1 ET vir quidā, cuius nomē erat Channania, cū vxore sua cuius nomen erat Schaphira, vēdidit agrum suum.

2 Et tulit de pretio eius, & abscondit consentiente vxore sua; & attulit ex illo argento, & posuit ante pedes Apostolorum.

3 Et dixit ei Schemeun, Channania, quid est quòd sic impleuit Satannah cor tuum, vt mentireris in spiritum sanctum, & absconderes de argento pretii agri?

4 Nónne erat tuus antequam venderetur? & quum venditus est, rursus tu potestatem habebas super pretium eius? Quare posuisti in corde tuo [1] vt faceres voluntatem hanc? Non es mentitus in filios hominum, sed in Deum.

1 *Nempe, quod in animo constitutum habebas.*

5 Et quum audiret Channania hos sermones, cecidit, & mortuus est. Et factus est timor magnus in omnibus qui audiuerunt.

6 Et surrexerunt illi qui iuuenes erant inter eos, & collegerunt eum, & eductum sepelierunt eum.

7 Et posteaquam [2] essent tres horæ, etiam vxor eius ingressa est nesciens quid factum esset.

2 *Id est, Quū prateriissent tres hora à morte Channania.*

8 Dixit ei Schemeun, Dic mihi, num hoc pretio vēdidistis agrum? Illa autem dixit, Etiā, hoc pretio.

9 Dixit ei Schemeun, Quid pares facti estis in tentando Spiritum Domini? Ecce pedes sepelientium maritum tuum ad ostium, & illi efferent te.

10 Et eadem hora cecidit ante pedes eorum, & mortua est. & ingressi sunt iuuenes illi ac inuenerunt eam mortuam: & impositam in capulum deferentes, sepelierūt eam iuxta maritum suum.

11 Et factus est timor magnus in toto cœtu, & in omnibus illis qui audierunt.

12 Et fiebant per manum Apostolorum signa & prodigia multa in populo: omnésq; congregabantur simul in porticu Schelimun.

13 Et ex aliis nemo audebat vt appropinquaret ad eos, sed magnificabat eos populus.

14 Et magis adiiciebantur illi qui credebāt in Domino, turba virorum ac mulierum.

15 Ita vt in plateas efferrent infirmos iacentes in lectis: vt quum veniret Schemeun, saltem vmbra eius tegeret illos.

16 Veniebant autem multi ad eos ex ciuitatibus aliis quæ sunt circa Vrischelem, afferentes infirmos & eos quibus erant spiritus impuri: & sanabantur omnes.

17 Et repletus erat inuidia princeps Sacerdotum, & omnes qui erant cum eo, qui erant ex doctrina Tzadukæorum.

18 Et iniecerunt manus in Apostolos, & apprehensos incluserunt eos in carcere.

19 Tunc nocte Angelus Domini aperuit ianuam carceris, & eduxit eos: ac dixit eis,

20 Abite, state in templo, & loquimini populo omnes sermones hos vitæ.

21 Et egressi sunt tempore auroræ, ingressique sunt in templum, ac docebant. Princeps autem Sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt collegas suos & seniores Israiel, & miserunt ad carcerem qui adducerent ipsos Apostolos.

22 Et quum eo iuissent, ij qui missi fuerant ab eis, non inuenerunt illos [3] in carcere: & reuersi venerunt.

3 *Ad verbū, In domo inclusorum. Hebraica periphrasis.*

23 Ac

23 Ac dixerunt. Inuenimus carcerem clausum diligenter, & etiam custodes stantes ad ianuam: & aperuimus, & neminem inuenimus ibi

24 Et quum audirent hos sermones summi Sacerdotes & magistratus templi, hæsitabant de illis, & cogitabant quidnam esset hoc.

25 Et veniens quidam notum fecit eis, Illi viri quos inclusistis in carcere, ecce stant in tẽplo, & docent populum.

26 Tunc profecti sunt magistratus cum ministris vt adduceret eos non coactè. (timebant enim ne lapidaret ipsos populus)

27 Et quum adduxissent eos, statuerunt eos coram tota congregatione: & incipiebat princeps Sacerdotum dicere eis,

28 Nónne [4] præcipiendo præcepimus vobis vt neminem doceretis in nomine hoc? Vos autem, ecce, repleuistis ipsam Vrischelem doctrina vestra, & vultis vos inducere super nos sanguinem hominis huius.

29 Respondit Schemeun cum Apostolis & dixit eis, Deo oportet obedire potius quàm filiis hominis.

30 Deus Patrum nostrorum suscitauit Ieschua, quem vos interfecistis, suspendentes eum in ligno.

31 Hunc ipsum statuit Deus principem & [5] seruatorem: & exaltauit eum dextera sua, vt daret conuersionem & remissionem peccatorum Israiel.

32 Et nos testes sumus sermonum horum: ac Spiritus sanctus ipse quem dedit Deus iis qui credunt in se.

33 Et quum audiuissent hos sermones, dissecabantur ira, & cogitabant interficere eos.

34 Et surrexit quidam ex Pharisæis cuius nomen erat Gammaliel, doctor Legis, & honoratus ab vniuerso populo, & iussit vt educerent Apostolos foras ad tempus exiguum.

35 Ac dixit illis, Homines filij Israiel attendite vobis ipsis, & videte quid oporteat vos facere de istis viris.

36 Nam ante hoc tempus surrexit Tauda, & dixit de seipso quòd aliquid esset magni, & abierunt [6] post eum quasi quadringenti homines: & ipse interfectus est, & illi qui abibant post eum, dispersi sunt & facti sunt [7] tanquam nihil.

37 Et surrexit post eum Ihuda Galilæus in diebus quibus describebantur homines argento capitationis, & auertit populum multum post se: & ille mortuus est, & omnes [8] qui abierant post eum, dispersi sunt.

38 Et nũc dico vobis, Abstinete ab istis hominibus, & finite eos. nam si *ita* sit quòd à filiis hominis sit hæc cogitatio & hoc opus, dissoluentur & dissipabuntur:

39 Sin autem ex Deo est, non est facultas in manibus vestris vt dissipetis ipsum: ne reperiamini quòd aduersus Deum insurgatis. Et paruerunt ei:

40 Et vocauerunt Apostolos, & verberauerunt eos: & præceperũt eis ne loquerentur in nomine Ieschua. ac dimiserunt eos.

41 Et egressi sunt è conspectu eorum, gaudentes quòd digni facti essent vt [9] propter nomen ignominia afficerentur.

42 Nec cessabant quotidie docere in templo & domi, & euangelizare de Domino nostro Ieschua Christo.

4 Id est, Seuerè præcipimus Ita enim legitur capit. 4, quòd additis minis vetuerint ne amplius de Christo loquerentur. & illa vocum geminatio apud Hebræos, Chaldæos, & Syros ad auxesin facere solet.

5 Ad verbũ, Viuificatorẽ.

6 Id est, Secuti sunt eũ

7 Id est, Redacti sunt in nihilũ. Hebraismus.

8 Qui sequebantur eum.

9 Sic erat tũ in textu Syro impresso tũ in manuscripto codice Heydelbergensi. quòd si non sit per errorẽ positũ loco שמה hoc est Nomẽ eius, exponetur. Propter Deum. nam השם Hebraicè & Syrè שמא, id est Nomen apud Hebræa & Syra lingua scriptores pro Deo frequenter ponitur.

CAP. VI.

1 ET in illis diebus, quum multiplicati essent discipuli, murmurabant. Græci discipuli aduersus Hebræos, quòd contemnerentur viduæ eorum in ministerio quotidiano.

2 Et vocauerunt duodecim Apostoli totam congregationem discipulorum, & dixerunt eis, Non est bonum vt relinquamus sermonẽ Dei, & ministremus mensis.

3 Dispicite igitur fratres mei, & eligite septem viros ex vobis de quibus sit testimonium, & plenos Spiritu Domini ac sapientia: & constituemus eos super hoc munere.

4 Et nos erimus seduli in oratione & ministerio sermonis.

5 Et placuit hic sermo coram toto populo: & elegerunt Stephanum, virum qui plenus erat fide & Spiritu sancto, & Philippũ, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum proselytum Antiochæum.

6 Hi steterunt coram Apostolis: & quum orassent, posuerunt super eos manum.

7 Et sermo Dei crescebat, & augebatur numerus discipulorum in Vrischelem valde. & populus multus ex Iudæis obediebat fidei.

8 Stephanus autem plenus erat gratia & virtute, & faciebat signa & prodigia in populo.

9 Et surrexerunt quidam è synagoga quæ vocatur Libertinu, Cyrenæi & Alexandrini, & ii *qui erant* ex Cilicia, & ex Asia, & disputabant cum Stephano.

10 Et non poterant consistere contra sapientiam & Spiritum qui loquebatur in eo.

11 Tunc miserunt homines, & instruxerunt eos vt dicerent, Nos audiuimus eum quòd dixerit sermones blasphemiæ contra Musche & contra Deum.

12 Et commouerunt populum & seniores & Legisperitos: ac venerunt & insurrexerunt in eum, & raptum adduxerunt eum in medio congregationis.

13 Et statuerunt testes falsos, qui dicerent, Iste homo non cessat loqui sermones contra Legem & contra locum hunc sanctum.

14 Nos enim audiuimus eum quòd dixerit, quòd Ieschua hic Natzaræus soluturus sit locum hunc, & mutaturus consuetudines quas tradidit vobis Musche.

15 Et intuiti sunt in eum omnes illi qui sedebant in congregatione, & viderunt faciem eius tanquam faciem Angeli.

CAP. VII.

1 ET interrogauit eum princeps Sacerdotum, Nunquid hæc ita sunt?

2 Ipse verò dixit, Homines fratres & patres nostri, audite, Deus gloriæ visus est patri nostro Abraham, quum esset [1] in Mesopotania, priusquam veniens habitaret in Charran.

3 Et dixit ei, Egredere de terra tua &

1 Ad verbũ, Inter flumina. Videte annotata cap. 2. 9.

[2] à filiis cogitationis tuæ, & veni in terram illam quam ostendam tibi.

4 Et egressus est tunc Abraham è terra Chaldæorum, & veniens habitauit in Charan. Et inde quum mortuus esset pater eius, transtulit eum Deus in terram hanc, in qua vos habitatis hodie.

5 Et non dedit ei hæreditatem in ea, ne longitudinis quidem pedis: & pollicitus erat quòd daturus esset eam sibi, vt hæreditario possideret eam, & semini eius, quum non esset ei filius.

6 Et locutus est cum eo Deus, quum diceret ei, Erit semen tuum inquilinum in terra aliena, & seruituti subiicient ipsum, ac malè afficient ipsum quadringentis annis.

7 Et populum cui seruient seruitutem, [3] iudicabo ipsum ego, dicit Deus. & post hęc exibunt, & seruient mihi in loco isto.

8 Et dedit ei pactum circuncisionis: & tũc genuit Ischak, & circuncidit eum die octauo: & Ischak genuit Iaakub, & Iaakub genuit duodecim patres nostros.

9 Et ipsi patres nostri inuiderunt Iauseph, & vendiderunt eum Aegypto: & Deus cum eo erat:

10 Et liberabat eum ab omnibus angustiis suis, ac dedit ei gratiam & sapientiam coram Pareun rege Aegypti: & constituit eum principem super Aegyptum, & super totam domum suam.

11 Et facta est fames & angustia magna in vniuersa Aegypto, & in terra Chanaan: & non erat patribus nostris quo saturarentur.

12 Quúmque audiuisset Iaakub quòd esset frumentum in Aegypto, misit patres nostros primum.

13 Et quum profecti essent secunda vice, notum fecit Iauseph seipsum fratribus suis: & innotuit Pareun cognatio Iauseph.

14 Et misit Iauseph, & venire fecit patrem suum Iaakub omnémque cognationem suam: erántque numero septuaginta & quinque animæ.

15 Et descendit Iaakub in Aegyptum: ac mortuus est illic ipse & patres nostri.

16 Et translatus est in Sechem, ac positus est in sepulchro quod emerat Abraham argento [4] à filiis Chamur.

17 Et quum adueniret tempus eius rei quã pollicitus fuerat iuramento Deus Abrahamo, creuit populus, & corroboratus est in Aegypto,

18 Donec surgeret rex alius super Aegyptum, qui non nouerat Iauseph.

19 Et composuit sese aduersus cognationem nostram, & malè affecit patres nostros, præcepitque vt abiicerentur nati eorum, ne viuerent

20 Eodem tempore natus est Musche. & dilectus fuit Deo & educatus est mensibus tribus in domo patris sui.

21 Et quum abiectus esset à populo suo, inuenit eum filia Pareun, & educauit eum sibi in filium.

22 Et eruditus est Musche in omni sapientia Aegyptiorum: erátque diues in sermonibus suis, etiam in factis suis.

23 Quúmque natus [5] esset quadraginta annos, subiit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israiel.

24 Et vidit quendam ex filiis generis sui, qui ducebatur coactè: & vltus est eum, [6] & reddidit ei ius, ac interfecit Aegyptium illum qui iniuriam intulerat ei.

25 Et putabat quòd intelligerent filii Israiel, quòd Deus per manum ipsius daret liberationem. & non intellexerunt.

26 Die autem alia visus est ipsis quum contenderent [7] vnus cum alio, & suadebat eis vt pacarentur, dicens, Homines, fratres estis, propter quid iniuriam infertis [8] vnus alii?

27 Ille autem qui inferebat iniuriam socio suo, repulit eum à se, ac dixit ei, Quis constituit te super nos principem & iudicem?

28 Num interficere nos quæris, sicut interfecisti heri Aegyptium?

29 Et effugit Musche ad sermonem istum, & factus est aduena in terra Median: & fuerunt ei duo filii.

30 Et quum impleti essent ei illic quadraginta anni visus est ei in deserto montis Sinai Angelus Domini in igne qui ardebat in rubo.

31 Quúmque vidisset Musche, admiratus est visionem: & quum accederet ad eum vt videret, dixit ei Dominus in voce,

32 Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Ischak & Iaakub. & tremefactus Musche, non audebat intueri in visionem.

33 Et dixit ei Dominus, Solue calceamenta tua ex pedibus tuis: terra enim in qua tu stas, sancta est.

34 [9] Videndo vidi afflictionem populi mei qui est in Aegypto, & gemitus eius audiui, ac descendi vt liberem eos: & nunc veni, mittam te in Aegyptum.

35 Hunc Musche quem negauerunt, dicentes, Quis constituit te super nos principem & iudicem? hunc ipsum Deus principem & liberatorem misit eis per manus Angeli illius qui visus fuerat ei in rubo.

36 Hic est qui eduxit illos faciens signa & mirabilia ac prodigia, in terra Aegypti, & in mari [10] Suph, & in deserto, annis quadraginta.

37 Hic Musche est qui dixit filiis Israiel, Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris sicut me: ipsum audietis.

38 Hic est qui fuit in cõgregatione in deserto cum Angelo illo qui loquebatur cum eo, & cum patribus nostris in monte Sinai: & idem est qui accepit sermones vitæ vt nobis daret.

39 Et noluerunt eum sufferre patres nostri sed deseruerunt eum, & cordibus suis reuersi sunt in Aegyptum.

40 Quum dicerent Aharoni, Fac nobis deos qui eant ante nos: quia huic Musche qui eduxit nos è terra Aegypti, nescimus quid factum sit.

41 Et fecit eis vitulum in diebus illis: & mactauerunt victimas idolis, & exultabant in opere manuum suarum.

42 Et conuertit se Deus, & tradidit eos vt colerent exercitus cæli: sicut scriptum est [11] in scripto prophetarum, Num quid quadraginta annis in deserto oblationem aut victimam obtulistis mihi filii Israiel?

43 Sed sustulistis tabernaculum Malcum, & sidus dei Rephan, imagines quas fecistis vt adoraretis eas: transferam vos vltra Babylonẽ.

44 Ecce, tabernaculum testimonii Patrum nostro-

2 Id est, A locis, vbi degũt ÿ qui tibi sanguine coniuncti sunt.

3 Id est, Puniam, Condemnabo, Hebraismus.

4 Omittit quod in Græco adscribitur τοῦ συχὲμ: quòd eam lectionem tam quam absurdam repudiet, quia constat ex historia, Chamur patrem fuisse Sechem, & non è cõuerso. Sed quod in Græco legitur, cõmodè potest exponi ex Hebraismo, vt subaudiatur nomen Principis, hoc modo, a filiis Chamur principis Sechem Sic enim Hebræi nonnunquam duo propria nomina construunt vt posterius à priore regatur.

5 Ad verbum Filius 40. annorum. Hebraismus tritus.

6 Ad verbũ, Et fecit ei iudicium. Hebraismus.

7 Ad verbũ, Vnus cum vno. Hebraismus.

8 Ad verbũ, Vnus vni. Hebraismus.

9 Id est, Probè vidi, vel Dudum vidi vel perspexi.

10 Quasi dicat, Iunceum. Alii post Græcos vocant Rubrum.

11 Id est, In libro. vt iam pluribus locis obseruatũ est.

nostrorum in deserto erat, sicut mandauerat is qui loquutus est cum Musche, vt faceret illud secundum similitudinem quam ostendit ei.

12 Id est, Omnino induxerunt.

45 Et illud ipsum tabernaculũ etiam [12] inducendo induxerũt Patres nostri cum Ieschua in terram quam dedit eis Deus hæreditate ex Gentibus illis quas expulit ex conspectu eorum,& deportatum est vsque ad dies Dauidis.

13 Id est, Consequutus est misericordiã à Deo. Hebraismus.

46 [13] Qui inuenit misericordiam in conspectu Dei, & petiit vt inueniret tabernaculũ Deo Iaakub.

47 Schelimun autem ædificauit domum

14 Id est, in templis manu factis.

48 Et excelsus non habitat [14] in opere manuum:sicut dicit Propheta,

49 Cælum mihi thronus meus est, & terra scabellum sub pedibus meis: quámnam ædem ædificabitis mihi? aitDominus.aut quisnam est locus requietis meæ?

50 Nónne, ecce, manus mea fecit hæc omnia?

51 O duri ceruice, & incircuncisi in cordibus suis & in auditu suo. vos omni tempore [15] contra Spiritum sanctum stetistis, sicut patres vestri,etiam vos.

15 Spiritui sancto obstitistis.

52 Quem enim ex Prophetis nõ sunt persequuti ac interfecerunt patres vestri? Eos qui prius declarauerunt de aduentu Iusti illius, quem vos prodidistis,& interfecistis eum.

16 Ad verbũ, Per manum mandati Angeli. Hebraismus, Mediante mandato Angeli.

53 Et accepistis Legem [16] per mandatum Angeli,& non seruastis eam.

54 Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira in semetipsis, & stridebant dentibus suis contra eum.

55 Et ipse quum plenus esset fide & Spiritu sancto, intuitus est in cælum, & vidit gloriam Dei,& Ieschua stantem à dextera Dei.

56 Ac dixit, Ecce, video cælos apertos, & Filium hominis stantem à dextera Dei.

57 Et clamauerũt voce elata, ac obturauerunt aures suas,& irruerunt omnes in eum.

58 Et apprehensum eiecerunt eum extra vrbem, ac lapidauerunt eum. & ij qui testati sunt in eum, [17] posuerunt vestimenta sua ad pedes adolescẽtis cuiusdã qui vocabatur Schaul.

17 Vt scilicet ad lapidationẽ se primos expedirẽt ex Legis præscripto. Deut. 17. 7. Ita furor se in pium zelũ transformat, & prætextum captat ex Legis iussione.

59 Et lapidabant ipsum Stephanum orantem & dicentem, Domine noster Ieschua accipe spiritum meum.

60 Et quum posuisset genua, clamauit voce elata,& dixit, Domine noster, ne statuas eis hoc peccatũ. Et quũ hoc dixisset, obdormiuit.

CAP. VIII.

1 SChaul autem cupidus erat ac particeps mortis eius: & facta est in illo die persequutio magna aduersus ecclesiam quæ est in Vrischelem: & dispersi sunt omnes per agros Iudææ,& etiam inter Samaritanos, præter Apostolos tantum.

2 Et positum in capulum sepelierunt Stephanum homines fideles:& luxerunt propter eum maximé.

3 Schaul autem persequebatur Ecclesiam Dei, quum intraret in domos, & trahebat homines & mulieres, & tradebat in domum vinctorum.

4 Et illi qui dispersi fuerant, circuibant,& prædicabant sermonem Dei.

5 Philippus verò descendit in vrbem Samaritanorum,& prædicabat de Christo.

6 Et quum audirent sermonem eius filij hominis qui illic erant, attendebant ei, & acquiescebant omnibus quæ dicebat, quia videbant signa quæ faciebat.

7 Multi enim quos possidebant spiritus impuri, clamabant voce elata, & egrediebantur ab eis: & alij paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum factum est in ea ciuitate.

9 Erat autem illic homo quidã, cuius nomen erat Simun, qui habitauerat in ea ciuitate tempore multo:& suis magicis præstigiis seducebat populum Samaritanorum, quum magnifaceret seipsum,& diceret. Ego sum maximus.

10 Et dediti erant ei omnes magni & tenues,& dicebant, Hic est virtus magna Dei.

11 Et acquiescebant ei, quia tempore multo magicis præstigiis suis dementauerat eos.

12 Quum verò credidissent Philippo qui euangelizabat regnum Dei in nomine Domini nostri Ieschua Christi, baptizabantur viri & mulieres.

1 Ad verbũ, Non enim mãserat super vnum,&c. Hebraismus Ne vel in vnum quidem eorũ Spiritus illapsus fuerat. Exempla huius phrasis habes Num. 24. 2, Iudic. 3. 10, & plerisque aliis in locis.

13 Et etiam ipse Simun credidit, ac baptizatus est,& adhærebat ipsi Philippo. Quumq; videret signa & virtutes maximas quæ fiebant per manũ eius, attonitus fiebat & mirabatur.

14 Et quum audiuissent Apostoli qui erant in Vrischelem quòd recepisset populus Samaritanorum sermonẽ Dei, miserunt ad eos Schemeun Kipha & Iuchannan.

15 Et descenderunt, ac orauerunt pro eis vt acciperent Spiritum sanctum.

16 [1] Non fuerat enim super vnum ex eis adhuc: sed tantùm baptizabantur in nomine Domini nostri Ieschua.

2 Id est, Pretio quo res huius mundi corruptibiles acquiruntur.

17 Tunc imponebant super illos manum, & accipiebant spiritum sanctum.

18 Et quum videret Simun quòd per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis argentum.

3 Hebraismus. Vult dicere totum immersum & defixum esse in felle sine veneno amarissimo. Quo metaphoricè significatur desperata impietas, lethale animi venenũ.

19 Dicens, Date mihi quoque potestatem hanc, vt ille super quem posuero manum, accipiat Spiritum sanctum.

20 Dixit eis Schemeun Kipha, Argentum tuum tecum abeat in perditionem, quia putasti quòd donum Dei [2] acquisitione mundi acquiratur.

21 Non est tibi pars neque sors in fide hac: quia cor tuum non fuit rectum coram Deo.

22 Veruntamen conuertere à malitia tua hac,& deprecare Deum, si fortè remittatur tibi dolus cordis tui.

23 [3] In felle enim amaro,& in vinculis iniquitatis video te esse.

4 Vox est מהימנא qua sonat Fidelẽ. Hoc nomine à Syris vocantur eunuchi, vide in Matt. 19. 12. Illud tamen addam, hac ratione illos declarare non tam nomine eunuchi vitium notari quàm designari officium.

24 Respondit Simun, ac dixit. Deprecamini vos pro me Deum, ne veniat super me aliquid ex his quæ dixistis.

25 Schemeun autem & Iuchannan, quum testificati essent eis,& docuissẽt sermones Dei, reuersi sunt Vrischelem, & in pagis multis Samaritanorum euangelizauerunt.

26 Et loquutus est Angelus Domini cum Philippo, ac dixit ei, Surge abi ad meridiem. per viam desertam quæ descendit ab Vrischelem in Gaza.

27 Et surgens abijt, & occurrit ei [4] eunuchus quidam qui veniebat ex Aethiopia, præfectus Candacis reginæ Aethiopum, & ipse præfectus erat super vniuersum thesaurum

eius: & venerat vt adoraret in Vrischelem.

28 Quúmque reuerteretur vt abiret, sedebat in curru, & legebat Isaiah prophetam.

29 Et dixit Spiritus sanctus Philippo, Accede, & adiunge te currui.

30 Quúmque accessisset, audiuit quòd legeret in Isaiah propheta, & dixit ei, Num intelligis tu quod legis?

31 Et ille ait, Quomodo possum intelligere, nisi quis direxerit me? Et petiit ab ipso Philippo vt ascenderet & sederet secum.

32 Versiculus autem Scripturæ in quo legebat, est hic, Tanquam agnus ad mactationẽ ductus est, & sicut ouis coram tondente siluit, & ita non aperuit os suum[5] in depressione sua.

33 Ex angustia & ex iudicio sublatus est. & ætatem eius quis enarrabit? quoniam tollitur vita eius à terra.

34 Et dicebat eunuchus ille Philippo, Oro te de quónam dixit hoc Propheta? de seipso, an de quopiam alio?

35 Tum Philippus aperuit os suum, & incepit ab hac ipsa Scriptura, euangelizans ei de Domino nostro Ieschua.

36 Et quum pergerent in via, peruenerunt ad locum quendam in quo erant aquæ. Et ait eunuchus ille, Ecce aquæ: quod est obstaculũ quominus baptizer?

[6]

38 Et præcepit vt consisteret currus: & descenderunt ambo ad aquas, & baptizauit Philippus eunuchum illum.

39 Quúmque ascenderent ab aquis, Spiritus Domini rapuit Philippum, & rursus non vidit eum eunuchus ille, sed abibat per viam suã gaudens.

40 Philippus autem inuentus est in Azoto: & inde circuibat, & euangelizabat in ciuitatibus omnibus, vsquedũ veniret Cæsaream.

5 In Syro textu, hæc, In depressiõe sua, cohærent præcedentibus. ideo ea posui in calce versiculi 32.

6 Totus 37. versus in Syro textu omittitur, nec vlla eius fit inter errata mẽtio. Quamobrẽ illum è meo sensu textui inserere non sum ausus, præsertim quum in aliquibus Græcis codicibus vetustis similiter omittatur. Spatium tamen vacuũ reliqui, numero tãtum versiculi adscripto, vt perturbatio vitaretur, & versiculi Syri textus Græcis in numero respõderent.

CAP. IX.

1 SChaul autem adhuc plenus erat iniuriarum & [1] iræ cruentæ aduersus discipulos Domini nostri.

2 Et petiit sibi literas à principe Sacerdotum, quas redderet in Damasco congregationi, vt si ita esset vt inueniret [2] qui iter facerent per hanc viam, viros aut mulieres, vinciens adduceret eos in Vrischelem.

3 Et quum proficisceretur, ac inciperet peruenire Damaschum, repentinò [3] defluxit super eum lux de cælo.

4 Et cecidit in terram: & audiuit vocem quæ dicebat sibi, Schaul, Schaul, quid persequeris me? [4] durum est tibi calcitrare contra stimulos.

5 Respondit ille, & dixit, Quis es Domine mi? Et Dominus noster dixit, Sum Ieschua Natzaræus, quem tu persequeris.

6 Sed surge, ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi de eo quod oporteat te facere.

7 Et viri qui proficiscebantur cum eo in via stabant attoniti: quia vocem tantùm audiebant, nemo autem conspiciebatur eis.

8 Et surrexit Schaul è terra, neque conspiciebat quicquam, quum oculi eius aperti essent. Et apprehendentes manus eius, introduxerunt eum Damascum.

1 Excandescẽtia cadis.

2 Id est, Qui sectarẽtur hãc doctrinam & hoc religionis institutũ. Notæ sunt Ambulãdi & Viæ metaphoræ vsitatissimæ apud Hebræos, vt nõ opus habeãt explicatione.

3 Translatum verbũ id est, Affulsit.

4 In Syro codice huc translatus legitur finis versus subsequentis.

9 Et non conspiciebatur ei *quicquam* tribus diebus: neque comedit neque bibit.

10 Erat autẽ Damasci discipulus quidam, cuius nomen erat Channania: & Dominus dixit ei per visionem, Channania. Et dixit, Ecce ego, Domine mi.

11 Et Dominus dixit ei, Surge, proficiscere in vicum qui vocatur rectus, & quære in domo Iihuda Schaulem qui est ex Tarso ciuitate.

12 [4] Ecce enim quum ipse oraret, vidit per visionem virum, cuius nomen est Channania, qui ingrederetur, & poneret ei manum, vt aperirentur oculi eius.

13 Et dixit Channania, Domine mi audiui ex multis de homine isto, quot mala intulerit sanctis tuis in Vrischelem.

14. Et ecce, etiam hic est potestas ei à summis Sacerdotibus vt vinciat omnes eos qui inuocant nomen tuum.

15 Dixit ei Dominus, Surge, proficiscere. quia vas est mihi electũ vt proferat nomẽ meũ ad Gentes, & ad regna, & inter filios Israiel.

16 Ego enim ostendam ei quanta passurus sit propter nomen tuum.

17 Tunc Channania profectus est in domum ad illum, & imposuit ei manum, ac dixit ei, Schaul frater mi, Dominus noster Ieschua misit me (is qui conspectus est tibi in via quũ venires) vt aperiantur oculi tui, & impleari Spiritu sancto.

18 Et eadem hora cecidit ab oculis eius aliquid quod simile erat squamæ, & aperti sunt oculi eius: & surgens baptizatus est.

19 Et accepit cibum, & corroboratus est: fuitque aliquot diebus apud discipulos illos qui erant Damasci.

20 Et eadem hora prædicabat in synagoga Iudæorum de Ieschua, quòd esset filius Dei.

21 Et stupebant omnes illi qui audiebant eum, ac dicebant, Nònne hic est qui persequebatur omnes eos qui inuocabant nomen istud in Vrischelem? & ecce etiam huc propter hoc ipsum mittebatur vt vinciens adduceret eos ad summos sacerdotes.

22 Schaul autem supra modum corroborabatur, & cõturbabat illos Iudeos qui habitabãt Damasci, quũ ostẽderet quòd is esset Christus.

23 Et [5] quum multiplicati ei ibi essent dies, fecerunt contra eum insidias Iudæi, vt interficerent eum.

24 Innotuerunt autem ipsi Schaul insidiæ quas quærebant facere ei: & custodiebant portas ciuitatis die ac nocte, vt interficerent eum.

25 Tunc posuerunt eum discipuli in sportam, & dimiserunt eum è muro nocte.

26 Et profectus est in Vrischelem, & volebat adiungere se discipulis: & omnes timebãt ab eo, neq; credebãt ei quòd discipulus esset.

27 Barnabba autem accepit eum, & adduxit eum ad Apostolos: & narrauit eis quomodo in via vidisset Dominum, & quòd ita loquutus esset in nomine Ieschua.

28 [6] Et ingrediebatur cum eis atque egrediebatur in Vrischelem: ac loquebatur in nomine Ieschua liberè, disputabatque cum Iudæis illis qui nouerant Græcè: illi verò volebant interficere eum.

29 Quúmque *id* agnouissent fratres, deduxerunt eum nocte Cæsaream, & inde miserunt eum Tarsum.

4 In Syro textu hanc tanquã Dei verba ad Channaniam legũtur, nec separãtur: & ideo in eodem versu omnia collocaui, licet in Græco eorum pars collocetur in calce vndecimi, & ex reliquis duodecimus versus constituatur.

5 Id est, Quũ pluribus illic diebus egisset. Vide Genes. 38 12. vbi similis est phrasis.

6 Hebraismus antè explicatus, Act. 1.

30 Cæterum

30 Cæterùm in ecclesia quæ erat in tota Iudæa & in Galilæa & Samaria, erat pax, quum ædificaretur 7 & incederet in timore Dei, & consolatione Spiritus sancti multiplicabatur.

31 Et factum est, vt quum circuiret Schemeun per ciuitates, descenderet etiam ad sanctos qui habitabant in 8 Lod ciuitate.

32 Et inuenit hominem quēdam cuius nomen Anias, qui decumbebat in lecto, & paralyticus erat annis octo.

33 Et dixit ei Schemeun, Ania, sanat te Ieschua Christus: surge, & sterne lectum tuum. Et eadem hora surrexit.

34 Et viderunt eum vniuersi qui habitabant in Lod, & in Saarona, & cōuersi sunt ad Deum.

35 Erat autem discipula quædam in Iuppi ciuitate, cuius nomen Tebitha. hæc diues erat in operibus bonis, 9 & eleemosynis quas faciebat.

36 Infirmitate autem correpta fuerat in illis diebus, & mortua est: 10 & lauerunt eam, ac posuerunt eam in cœnaculo.

37 Et audiuerunt discipuli quòd Schemeun in Lod esset, ciuitate quæ est iuxta Iuppin, ac miserunt ad eum viros duos qui peterent ab eo ne cunctaretur vt veniret ad se.

38 Et surrexit Schemeun, & abiit cum eis. Quumque venisset, ascendere fecerunt eum in cœnaculum, & congregatæ adstabant illi circa eum omnes viduæ flentes: & ostendebant ei tunicas & vestes quas dederat eis Tebitha quū viueret.

39 Schemeun autem eiecit omnes homines foras, & procidit super genua sua, & orauit: & conuersus est ad cadauer, ac dixit, Tebitha, surge. Ipsa autem aperuit oculos suos, & quum vidisset Schemeun, resedit.

40 Et porrexit ei manum suam, & erexit eam: & vocauit sanctos & viduas, ac dedit illam eis viuentem.

41 Et innotuit hoc in tota ciuitate, & multi crediderunt in Dominum nostrum.

42 Mansit autem in ipsa *ciuitate* Iuppi diebus non paucis, habitans in domo Schemeun coriarii.

7 *Metaphora Hebræa. Id est, Versaretur ac progrederetur.*
8 *Hebraicè sic dicitur 1. Parali p. 8. 12. vbi narratur à quodā Schemeun exstructa in tribu Beniamin.*
9 *Ad verbū, Iustitiis. Sic perpetuò à paraphraste exponitur.*
10 *Ritus Iudæorum circa mortuos habes suprà, Marc. 14. 8.*

CAP. X.

1 IN Cæsarea verò erat homo quidam Centurio, cuius nomen erat Curnilius, ex cohorte quæ vocatur Italica.

2 Et iustus erat, ac timebat à Deo, ipse & domus eius tota: faciebat eleemosynas multas in populo, 1 & omni tempore deprecabatur Deum.

3 Hic vidit Angelum Dei per visionē manifestè circa horam nonam in die, qui ingressus est ad eum, & dixit ei, Curnili.

4 Et ipse intuitus est in eum, ac timuit, & dixit, Quid est Domine mi? Et dixit ei Angelus, Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.

5 Et nunc mitte aliquos in Iuppi ciuitatem, & accerse Schemeun qui vocatur Kipha.

6 Ecce, habitat in domo Schemeun coriarij, qui est iuxta mare: 2 ille dicet tibi quid oporteat te facere.

7 Et quum abiisset Angelus qui loquebatur cum eo, vocauit duos ex 3 domesticis suis & militem vnum qui timebant Deum, eum quem in pretio habebat.

8 Et narrauit eis quicquid vidit, ac misit eos Iuppi.

9 Et die postero, quum ipsi iter facerent per viam, & appropinquarent ciuitati, ascendit Schemeun ad tectum vt oraret, sexta hora.

10 Et esuriebat ac cupiebat edere: quumq; pararent ei *cibum* cecidit super eum mentis excessus:

11 Et vidit cælos apertos, & vas quoddam deuinctam quatuor angulis: & simile erat linteo magno, ac demittebatur è cælo super terram.

12 Et erant in eo omnia viuentia, quadrupedia & reptilia terræ, & volucres cæli.

13 Et vox venit ad eum, & dixit, Schemeū, surge, macta, & manduca.

14 Et Schemeun dixit, Absit Domine mi: nunquam comedi quicquam contaminatum & pollutum.

15 Et rursus secunda vice vox facta est ad eum, Quæ Deus purificauit, tu ne contamines.

16 Hoc autem factum est tribus vicibus: & sublatum est vas in cælum.

17 Et quum miraretur Schemeun apud seipsum quidnam esset visum quod vidisset, aduenerunt homines illi qui missi fuerant à Curnilio: & interrogabant de domo in qua habitaret Schemeun, & venerunt ac steterunt iuxta portam vestibuli.

18 Et vocabant ibi ac interrogabat, Nunquid Schemeun qui vocatur Kipha, hic habitat?

19 Et quum Schemeun cogitaret de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, viri tres quærunt te:

20 Surge, descende, & proficiscere cum eis, non hæsitante mente tua: quia ego ipse misi eos.

21 Tunc descendit Schemeun ad viros illos, & dixit eis, Ego sum quem quæritis. quæ est causa propter quam venistis?

22 Dicunt ei; Viro cuidam cuius nomen est Curnilius, Centurioni, qui timet à Deo, & testatur de eo vniuersus populus Iudæorum, dictum est in visione ab Angelo sancto vt mittens introduceret te in domum suam, & audiret sermonem abs te.

23 Et introduxit eos Schemeun, & excepit eos vbi habitabat: & surrexit postridie eius diei, & egressus est, ac abiit cum eis. abierunt quoque cum eis 4 aliquot viri ex fratribus Iuppensibus.

24 Et die postero ingressi sunt Cæsaream: Curnilius autem expectabat eos, congregatis ad se omnibus 5 filiis cognationis suæ, & amicis & necessariis qui erant ei.

25 Quumque ingrederetur Schemeun, occurrit ei Curnilius, & procidens adorauit ad pedes eius.

26 Et Schemeun erexit eum, ac dixit ei, Surge: 6 ego quoque filius hominis sum.

27 Et quum loqueretur cum eo, ingressus est, & inuenit multos qui venerant illuc:

28 Dixitq; eis, Vos scitis quòd non sit permissum homini Iudæo vt se adiungat homini alienigenæ qui non sit filius generis sui: at mihi Deus ostendit ne dicerem de vllo quòd pollutus sit aut contaminatus.

29 Propter hoc promptè veni quum 7 misissetis post me. Sed interrogo vos propter quod misistis post me.

1 *Quia in Syro textu hac verba præcedētibus cohærent, inclusimus ea in versu secundo, re sensu coniūcto diuellerentur.*
2 *Licet hac verba in Syro textu non inuenerim, nec inter errata hic locus commemoretur, tamē quia mihi visa sunt scriptorū incuria omissa fuisse, restituere ea placuit.*
3 *Ad verb. Ex filiis domus suæ. Hebrais.*
4 *Ad verbū, Vir vir. Heb.*
5 *Hebraismus Pro cognatis suis.*
6 *Id est, Ex eodem genere natus.*
7 *Id est, Accersissetis me. Sic Galli & Germani loquūtur,* Vous auez enuoyé apres moy, &, hr habt noch mihr geschicke.

30 Et dixit ei Curnilius, Quatuor dies sunt vsque ad hoc tempus, ecce, quum ieiuno: & hora nona dum oro domi meæ adstitit vir quidam coram me indutus albis.

31 Et dixit mihi, Curnili exaudita est oratio tua, & eleemosynarum tuarum mentio facta est coram Deo.

32 Sed mitte in Iuppin ciuitatem, & accerse Schemeun qui vocatur Kipha: ecce, habitat in domo Schemeun coriarii iuxta mare: & ipse veniens loquetur tecum.

33 Et eadem hora misi ad te: túque bene fecisti quòd adueneris: & ecce, nos omnes coram te cúpimus audire quicquid mandatum est tibi à Deo.

34 Aperuit autem Schemeun os suum, & ait, Verè expertus sum quòd Deus non sit[8] accipiens vultum.

35 Sed in omnibus populis, is qui timet ab eo & operatur iustitiam, acceptus est ei.

36 Sermo enim *est* quem [9] misit filiis Israiel, & euangelizauit eis pacem & tranquillitatem per Ieschua Christum qui est Dominus omnium.

37 Et etiam vos nostis sermonem qui factus est in vniuersa Iudæa, *&* qui incepit à Galilæa, post baptismum quē prædicauit Iuchannan.

38 De Ieschua qui fuit à Natzareth, quem Deus vnxit Spiritu sancto, & virtute. & is est qui circuibat, & sanabat eos qui percussi erant à malo: quia Deus erat cum eo.

39 Et nos testes eius sumus de omnibus quæ fecit in vniuersa regione Iudææ & Vrischelem.

40 [10] Hunc ipsum suspenderunt Iudæi in ligno, & interfecerunt: & eum suscitauit Deus tertio die, & dedit eum vt cōspiceretur apertè.

41 Non autem toti populo, sed nobis qui à Deo electi sumus vt simus ei testes, qui comedimus cum eo, & bibimus post resurrectionem eius [11] à mortuis.

42 Et præcepit nobis vt prædicaremus, & testaremur populo quòd ipse sit qui destinatus est à Deo iudex viuorum & mortuorum.

43 Et de eo testati sunt omnes Prophetæ, quòd quisquis credit, per nomen eius accepturus sit remissionem peccatorum.

44 Et quum ipse Schemeun loqueretur hos sermones, obtexit Spiritus sanctus omnes eos qui audiebant sermonem.

45 Et attoniti facti sunt ac obstupuerunt fratres circuncisi, qui venerant cum eo, quòd etiam super gentes donum Spiritus sancti effusum esset.

46 Audiebant enim eos loquentes variis linguis, & magnificabant Deum.

47 Et dixit Schemeun, Nunquid aquas quis potest prohibere, vt non baptizentur hi qui (ecce) acceperunt Spiritum sanctum, sicut nos?

48 Tunc præcepit eis vt baptizarentur in nomine Domini nostri Ieschua Christi: & petierūt ab eo vt maneret apud eos aliquot dies.

8 Ad verbū, pro Acceptor personæ. Tritus Hebraismus.

9 Mittere verbum, pro Significare, siue Mandare interposito nūtio, accipitur, vt Isaia 9. 8. Hebraismus.

10 Licet hæc verba Græco textu in versu præcedenti collocētur, nos coacti fuimus eum sequentibus in versu 40 collocare, quia Syrus textus ea sensu coniunxit.

11 Ad verbū, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

CAP. XI.

1 Et auditum fuit ab Apostolis & à fratribus qui erant in Iudæa quòd etiā Gentes accepissēnt sermonem Dei.

2 Et quum ascendisset Schemeun Vrischelem, disceptabant cum eo illi qui erant ex circuncisione:

3 Dicentes quòd ad homines præputium habentes egressus esset, & edisset cum eis.

4 Et cœpit Schemeun [1] ordine dicere eis,

5 Quum orarem in Iuppi, vidi in visione quòd descenderet vas quoddam quod simile erat linteo, & deninctum erat quatuor angulis suis, demittebaturq; è cælo, & venit vsq; ad me.

6 Et intuitus sum in illud, & videbā quòd essent in eo animalia quadrupedia, & reptilia terræ, & etiam volucres cæli.

7 Et audiebam vocem quæ dicebat mihi, Schemeun, surge: macta ac manduca.

8 Et dixi, Absit Domine mi. Nam nūquam ingressum est os meum quod pollutum & quod contaminatum est.

9 Et rursus vox dixit mihi è cælo, Id quod Deus purificauit, tu ne contamines.

10 Hoc factum est [2] tribus vicibus: & sublata sunt omnia in cælum.

11 Et eadem hora tres viri qui missi fuerant ad me è Curnilio è Cæsarea, venerunt, & steterunt iuxta portam vestibuli *domus* in qua habitabam.

12 Et dixit mihi Spiritus, Abi cum eis absque hæsitatione. Et venerunt mecum isti quoque sex fratres: & ingressi sumus in domum eius viri.

13 Et narrauit nobis quomodo vidisset domi suæ Angelum qui adstitisset, & dixisset sibi, Mitte in Iuppin ciuitatem, & accerse Schemeū qui vocatur Kipha.

14 Et ipse loquetur sermones tecum per quos [3] seruaberis tu & tota domus tua.

15 Et quum cepissem illic loqui, obtexit Spiritus sanctus eos, quemadmodum nos ab initio.

16 Et recordatus sum sermonis Domini nostri, qui dicebat, Iuchannā baptizauit aquis, vos autem baptizabimini Spiritu sancto.

17 Si igitur Deus æqualiter dedit donum gentibus quæ crediderunt in Dominum nostrū Ieschua Christum, sicut nobis, ego quis eram ad cohibendum Deum?

18 Et quum hos sermones audiuissent, desierunt: & glorificauerunt Deum, & dicebant, Quod iam etiam gentibus Deus dedisset conuersionem ad [4] vitam.

19 Illi autem qui dispersi fuerant afflictione quæ fuerat propter Stephanum, peruenerūt vsque Phœniciam, etiam ad regionem Cypri, & Antiochiam, quum nemini loquerentur sermonem nisi Iudæis tantùm.

20 Erant autem quidam ex eis è Cypro & ex Cyrinia, qui ingressi fuerant Antiochiam, & loquebantur cum Græcis, ac euangelizabant de Domino nostro Ieschua.

21 Eratque cum eis manus Domini: & multi crediderunt, & conuersi sunt ad Deum.

22 Et auditum est hoc ipsum in auribus [5] filiorum congregationis quæ erat in Vrischelem. Et miserunt Bar-nabbam Antiochiam.

23 Quumque venisset illuc, & vidisset gratiam Dei, gauisus est: & deprecabatur eos vt toto corde suo adhærerent Domino nostro.

24 Nam vir erat bonus, & repletus erat Spiritu sancto & fide, & adiectus est populus multus ad Dominum nostrum.

25 Et ipse egressus est in Tarsum ad quærendum Schaulem.

1 Ad verbū, Post post. Syra phrases significans ordine & serio singula vt gesta erat exponere.

2 Ad verbū, Tribus temporibus. Hebr.

3 Ad verbū, Viues. Hebr.

4 Id est, Ad salutem. Heb.

5 Hebraismus, Id est fideliū qui ad Ecclesiam Vrischelem pertinebant.

26 Quumq;

26 Quumq; inuenisset eum, adduxit eum secum Antiochiam. Et annum totum pariter [6] congregati erant in cœtu *illo*. & docuerũt populum multum. Ab eo tempore primùm vocati sunt Antiochiæ discipuli, Christiani.

27 Et in diebus illis venerunt ex Vrischelem illuc Prophetæ.

28 Et surrexit quidam ex eis, cuius nomen erat Agabus, & notum fecit eis per Spiritum, quòd fames magna futura esset in tota terra: & facta est fames ista in diebus Claudii Cæsaris.

29 Cæterùm discipuli, sicut erat [7] vnicuiq; ex ipsis, decreuerunt quod mitterent in ministerium fratrum eorum qui habitant in Iudæa.

30 Et miserunt per manum Bar-nabbæ & Schauli ad seniores qui ibi erant.

6 Id est, Coniuncti viuebāt in illa Ecclesia.

7 Ad verbũ, Vno viro. Hebraismus.

CAP. XII.

1 EOdem autem tempore iniecerat manus in quosdam qui erant in ecclesia, vt malè afficeret eos, Hiraudis rex, is qui cognominatus est Agrippa.

2 Et interfecit gladio Iaakub fratrem Iuchannan.

3 Quumq; videret quòd placeret hoc Iudæis, adiecit vt apprehenderet Schemeun Kipha: & erant dies azymorum.

4 Et apprehendit eum, & coniecit eum in carcerem, ac tradit ei sexdecim milites, qui seruarent eum, vt post petscha traderet eum populo Iudæorum.

5 Et quum Schemeun serueretur in domo vinctorum, oratio assidua offerebatur à cœtu pro ipso, Deo.

6 Et ea ipsa nocte in cuius diluculo futurũ erat vt traderet eum, quum dormiret Schemeũ inter duos milites, & vinctus esset duabus catenis, & alii seruarent ostium carceris:

7 Angelus Domini stetit supra eum, & lux effulsit in tota ea domo: & pupugit eum in latere eius, ac excitauit eum, & dixit ei, Surge velociter. Et ceciderunt catenæ è manibus eius.

8 Et dixit ei Angelus, Accinge lumbos tuos, & calcea [1] calceamenta tua. Et fecit ita. Et iterum dixit ei, Inuolue te operimento tuo, & [2] veni post me.

9 Et egressus, [3] ac abibat post eum, quum ignoraret quod verũ esset quod fiebat per manũ Angeli. putabat enim quòd visionẽ videret.

10 Et quum præterita fuisset custodia prima & secunda, venerunt vsque ad portam ferream, & aperta fuit eis [4] sponte, Quúmque egressi fuissent ac transiuissent vicum vnum, discessit ab eo Angelus.

11 Tunc agnouit Schemeun, ac dixit, Nunc noui in veritate quòd Dominus misit Angelum suum, & eripuit me è manu Hiraudis regis, & ab eo quod cogitabant aduersus me Iudæi.

12 Et quum considerasset, venit in domum Mariam matris Iuchannan qui cognominatus est Marcus: quia fratres multi illic congregati erant, & orabant.

13 Et pulsauit ostiũ vestibuli: & egressa est, vt respõderet ei puella cuius nomẽ erat Rauda.

14 Et agnouit vocem Schemeun: ac præ gaudio non aperuit ei ostium: sed reuersa est cursu, & dixit eis, Schemeun, ecce stat ad ostiũ vestibuli.

15 Dicunt ei, Omnino [5] turbata es tibi. Et illa contendebat quòd hoc ita esset. Dicunt ei, Potius Angelus eius est.

16 Et Schemeun pulsabat ad ostium: & egressi viderunt eum, & attoniti facti sunt.

17 [6] Et annuebat eis manu sua vt tacerent. & ingressus est, ac narrauit eis quomodo Dominus eduxisset eum è domo vinctorum dixitque eis, Narrate hæc Iaakub & fratribus. Et egressus abiit in locum alium.

18 Et quum esset diluculum, facta est contentio magna inter milites de Schemeũ, [7] quid nam factum esset ei.

19 Hiraudis verò quum quæsiuisset eum, & non inuenisset eum, condemnauit ipsos custodes, & præcepit vt [8] morerentur. Et egressus est è Iudæa, ac morabatur in Cæsarea.

20 Et quia iratus erat contra Tyros & Tzidonios, congregati sunt & venerunt ad eum simul, & persuaserunt Blistao cubiculario regis, & petierunt ab eo vt esset sibi pax. quia alimonia regionis suæ ex regno erat Hiraudis.

21 Die autem certo indutus erat Hiraudis veste regia, & sedebat super thronum, & loquebatur cum congregatione:

22 Populus verò totus clamabat ac dicebat, Hæ [9] filiæ vocum Dei sunt, & non sunt filiorum hominis.

23 Et pro eo quòd non dedisset gloriam Deo, percussit eũ Angelus Domini, [10] & ictus est vermibus, ac mortuus est.

24 Et euangelium Dei prædicabatur, & incrementum accipiebat.

25 Bar-nabba autem & Schaul reuersi sunt ab Vrischelem Antiochiã, postquam compleuissent ministerium suũ; & assumpserunt secum Iuchannan illũ qui cognominatus est Marcus.

1 Vox Syra est טלריך, quæ sonat Talaria tua: sic dicta à talis quibus alligantur.

2 Sequere me, Hebraismus.

3 Id est, Sequebatur eũ. Hebraismus, vt suprà.

4 Ad verbũ, Ex voluntate sua id est, A seipsa, Absq; vllius opera.

5 Ad verbũ, Turbãdo perturbata es tibi. Emphatica reduplicatio.

6 Ad verbũ, Monebat ad eos manum suam, vt solẽt qui audientiã sibi parant.

7 Ad verbũ, Quid esset ei, ערץ pro הוא vsitatum Hebræis, Chaldæis & Syris. vt Exo. 32.1.

8 Id est, Morte plecterentur.

9 Frequenter inuenias in antiquis Hebræorum scriptis (vt in Talmud & in cabalis) Filiã vocis pro Voce cælitus demissa qua mortales de voluntate Dei admonerentur. vide in tractatu De benedictionibus cap. 1, & in volumine De magistratibus cap. De pecuniariis iudiciis, & alibi. Vocatur autẽ huiusmodi vox Filia vocis distincta & articulata, quæ Dei voluntatẽ disertè & perspicuè declaret, vt verba ipsa sint velut partus à voce efformati. Perinde ergo est ac si Tyrii & Sidonii verba Herodis prædicarent esse Dei oracula, & numen quoddã cæleste loquutũ fuisse.

10 Syra vox רבת, verbũ est præteriti temporis, vt puncta vocalia indicant: nec alibi in Syris, Chaldæis, aut Talmudicis scriptoribus, quos videre licuit, reperitur. Sed nomen רפת inuenitur interdũ significare Panem, interdum verò Animalium stabulum. Si igitur ab his nominibus sit formatũ verbũ (vt plura in memoratis linguis à nominibus formantur) vel significabit Stabulũ factus est cũ vermibus, siue per vermes (hoc est, Stabuli instar sordibus & corruptione plenus) vel Factus est panis cũ vermibus id est, Vermibus oppletus factus est eorum cibus. Quod propius accedit ad Græcæ vocis significationem. Tritum enim est scripturæ phrasi Panem pro omni cibo accipi.

CAP. XIII.

1 ERant autem in ecclesia quæ erat Antiochiæ, prophetæ & doctores, Bar-nabba, & Schemeun qui vocabatur Niger, & Lucius qui erat ex Curini ciuitate, & [1] Manail [2] filius educationum Hiraudis tetrarchæ, & Schaul.

2 Et quum hi ieiunassent, & obsecrassent Deum, dixit eis Spiritus sanctus, Separate mihi Schaulum & Bar-nabba ad opus illud ad quod vocaui eos.

3 Et postquam ieiunassent, & orassent, imposuerunt eis manum, & dimiserunt eos.

1 Μαναὴν primitia, id est Hebrææ linguæ, מנחם, Syrè Manail, quod ad Immanuel accedit, atque hoc vsu compertũ est, quòd qui vocantur hoc nomine מנחם inter Iudæos, ab exteris quibuscum commercia habent, vocantur Manuel. Quanquam difficile est præter vsum certam afferre rationem.

2 Phrasis Syra eum propriè significat qui à teneris cum aliquo enutritus & educatus est.

G

4 Et ipsi quum emissi essent à Spiritu sancto, descenderunt Seleuciam: & inde iter fecerunt per mare vsque in Cyprum.

5 Et quũ ingressi essent Salamina ciuitatẽ, euangelizabãt sermonẽ Domini nostri in synagogis Iudęorum. & Iuchannan ministrabat eis.

6 Et quum circumlustrassent totam insulam vsque ad Paphum ciuitatem, inuenerunt hominem quendam magicam artem excercentem, Iudæum, qui erat propheta mendax, & eius nomen erat Bar-Schuma.

7 Hic adhærebat viro sapiẽti, qui erat proconsul, & vocabatur Sergius Paulus. & vocauit Proconsul Schaulum & Barnabba: & quærebat vt audiret ab eis sermonem Dei.

8 [3] Resistebat autem eis iste magicam artem exercens [4] Bar-Schuma, cuius nomen exponitur Elimaus. quia cupiebat auertere proconsulem à fide.

9 Schaul autem qui vocatus est Paulus, repletus est Spiritu sancto, & intuitus est in eum.

10 Ac dixit ei, O plene omnibus dolis & omnibus malis, fili [5] accusatoris, & hostis omnis iustitiæ, nõ cessas peruertere vias rectas Domini.

11 Et nunc manus Domini super te: & eris cæcus, & non videbis solem vsque ad tempus. Et eadem hora cecidit super eũ caligo & tenebræ & circuibat ac quærebat quisnam apprehenderet manum suam.

12 Et quum vidisset proconsul quod factũ fuerat, miratus est: & credidit doctrinę Domini.

13 Paulus autem & Bar-nabba iter fecerũt per mare Papho ciuitate: & venerunt Pergen ciuitatem Pamphylię: & abscessit ab eis Iuchãnan, ac profectus est Vrischelem.

14 Ipsi verò egressi sunt Perga, & venerũt Antiochiam ciuitatem Pisidiæ, ac ingressi sunt synagogam, ac sederunt in die Sabbathi.

15 [5] Et postquam lecta esset Lex & Prophetæ, miserunt ad eos seniores synagogæ, & dixerunt, Viri fratres, si ita est quòd vobis sit sermo exhortationis, loquimini cum populo.

16 Et surrexit Paul9, & annuit manu sua, ac dixit, Viri, filii Israiel, & qui timetis à Deo, audite.

17 Deus populi huius elegit patres nostros, & extulit ac auxit eos quũ essent incolæ in terra Aegypti: & brachio elato eduxit eos ex ea.

3 Ad verbũ, Stabat autem ex aduerso eis Hebraismus.

4 Bar-Schuma, Latinè sonat Filiũ nominis. ac Hebraismus est pro homine celebri, sicut Genes. 6, dicuntur אנשי השם *hoc est, Celebres, & sicut* בן *Hebraicè, ita* בר *Syriacè sæpe significat Præditum, vt Deut. 3.18. & Iud. 21.10. 1. Sam. 14.52.* בן חיל *id est Filius roboris accipitur pro Prædito robore, & Iob 41.25.* בני שחץ *Filii superbiæ, pro Præditis superbia: Ita hoc loco, Filius nominis Præditum nomine significabit, id est Hominem celebrẽ. Quæ verò in re celebre fuerit eius nomen videtur ostendere tum Hebraica eius appellatio* בר ישוע*, quã Græci retinuerunt, tum eius interpretatio Elimas. Nam* בר ישוע *sonat Præditũ salute, & Elimas, quod Hebraicè scriberetur* אלי מעץ *sonat Diuinum consilium. Salutem enim ei ascribebant qui eius arte dementati erant, eo quòd putarent eum diuinorum consiliorum participem esse. Sic solet Satan suas artes amplis titulis adornare & tegere: & ita apud Mosen & Danielem huic mago similes malefici splendido nomine, nempe* חכמים*, id est Sapientes, vocati fuerunt.*

5 Id est Diaboli. vt annotatum est in 4 Matth.

5 Morem recitando Legem in synagogis diebus sabbathi introductum ab ipso Mose tradũt, & deinde post reditum à captiuitate, ab Ezra in vsum reuocatum, & amplificatum, adiũcta Prophetarum lectione. Legem diuidunt in sectiones totidem (quas vocant פרשיות*) quot sunt in anno sabbatha, quo ita singulis annis tota Lex perlegatur, finiaturq; in festo Tabernaculorum, rursumq; sequenti sabbatho ab initio repetatur. Ex Prophetis autem capita quædã quæ appellant* הפטרות *lectionibus Legis tum numero tum doctrina cõsensu, quatenus fieri potest, correspondentia, selecta constitutaq; sunt, quæ simul legantur eo ordine quo descripta sunt at finem Bibliorũ Venetiis excusorum. Peracta Legis & Prophetarũ lectione, demum assurgebant, accepta prius venia à primario synagogæ, qui de scripturis apud populum volebant disserere. Hæc fusius explicantur à Maimoni, primo volumine, in tractatu De benedictione sacerdotum, cap. 12, & sequentibus.*

18 [6] Et nutriuit eos in deserto quadraginta annis.

19 Et perdidit septem populos in terra Kenaan, & dedit eis terram eorum hæreditate.

20 Et quadringentis & quinquaginta annis dedit eis iudices, vsq; ad Schemuil Prophetam.

21 Et tunc petierunt sibi regem, & dedit eis Deus Schaulem filium Kisch, hominem ex genere Beniamin annis quadraginta.

22 Et sustulit eum, & suscitauit eis Dauidem regem: & testatus est de eo, & dixit, Inueni Dauidem filium Iischai, hominem secundũ cor meũ: ipse faciet omnes voluntates meas.

23 E semine huius excitauit Deus Israieli, iuxta id quod pollicitus fuerat, Ieschua liberatorẽ.

24 Et misit Iuchannan vt prædicaret ante aduentum eius, baptismum conuersionis toti populo Israiel.

25 Et quum expleret Iuchannan ministeriũ suum, dicebat, Quem putatis vos me esse? non sum ego. Sed ecce, venit post me is cui non sum dignus vt soluam corrigias calceamẽtorũ eius.

26 Viri fratres, filij generis Abraham, & qui vobiscum sunt timentes Deum, vobis hic missus est sermo salutis.

27 Qui enim habitant in Vrischelem, & primores eorum, non [7] senserunt illum *sermonem*, nec etiam scripta Prophetarum quæ legũtur per omne sabbathũ: sed condumnauerũt eum, & compleuerunt omnia quæ scripta sunt.

28 Et quũ nullam inuenissent causam mortis, petierunt à Pilato vt interficerent eum.

29 Quumq; perfecissent quicquid scriptum esset de eo, demiserunt eum de cruce, & posuerunt eum in loco sepulchri.

30 Deus autem excitauit eum [8] à mortuis.

31 Et visus est diebus multis iis qui ascenderunt eum eo ex Galilæa in Vrischelem: & illi sunt nunc testes eius apud populum.

32 Et etiam nos, ecce, euangelizamus vobis quòd promissionẽ illam quæ facta fuit patribus nostris, compleuit Deus nobis filijs illorum, qui excitauit Ieschua:

33 Sicut scriptum est in secundo Psalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te.

34 Et sic excitauit eum Deus [9] à mortuis vt rursus non sit reuersurus visurus corruptionem quemadmodum dicit, Dabo vobis beneficentiam Dauid fidelem.

35 Et rursus dixit in loco alio, Non dedisti benignum tuum [10] vt videret corruptionem.

36 Dauid enim in ætate sua ministrauit voluntati Dei, & obdormiuit: adiunctusq; est patribus suis, ac vidit corruptionem:

37 Hic verò quem excitauit Deus, non vidit corruptionem.

38 Scitote igitur, fratres, quòd per hũc ipsum prædicatur vobis remissio peccatorum:

39 Et ab omnibus à quibus non potuistis per Legem Musche [11] iustificari, per hũc, quisquis credit, iustificatur.

40 Cauete igitur ne veniat super vos id quod scriptum est in Prophetis:

41 Videte contemptores, & admiremini, ac deuastemini. quia opus operor in diebus vestris, quod nõ crederetis siquis narraret vobis.

42 Et quum egrederentur [12] ab eis, petierunt ab ipsis vt sabbatho alio loquerentur sermones istos secum.

43 Et postquam dimissa esset congregatio, multi

6 Ac si Græcè pro ἐτροποφόρησεν scriptum esset ἔθρεψεν, Nutriuit: sed latum est inter vtrunq; verbum discrimẽ. vt potius existimẽ sensum respexisse. Nã ea clara certaq; fuit tolerantia Dei erga immorigerum populũ, quòd non desiit eos paternè alere & sua cura prosequi. quod innuit noster paraphrastes.

7 Sic apud Hebræos Intelligendi, & Sẽtiẽdi verba cõfunduntur vt Psal. 58.10.

8.9 Ad verb. De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.

10 Id est, Vt obnoxius esset corruptioni vt infrà semel atque iterum sequitur. Hebraismus.

11 Iustificari pro Absolui in iudicio Exod. 23.7. & Deut. 25.1. & passim alibi in vtroque Testamento.

12 Ad verbũ, A latere eorum. Hebr.

multi Iudæi [13] iuerunt post eos,& etiam proselyti,qui timebant à Deo: & ipsi loquebantur & suadebant eis [14] vt adhærerent gratiæ Dei.

13 Id est, Sequuti sunt eũ. Hebraismus.
14 Quasi affixi & conglutinati permanerent in gratia Dei. Hæc est vis verbi Syriaci.

44 Et sabbatho alio cõgregata est tota ciuitas ad audiendum sermonem Dei.

45 Et quũ vidissent Iudæi turbam mgnã,repleti sunt inuidia,[15]& obsistebãt cõtra sermones quos loquebatur Paulus ac blasphemabãt.

15 Id est, Opponebãt se, & repugnabant sermonibus Pauli.

46 Dixit autẽ Paulus & Bar-nabba liberè, vobis oportebat primũ prędicari sermonẽDei, sed quia repellitis ipsum à vobis, & statuistis contra vos ipsos quòd non digni sitis vita quæ est in æternũ,ecce,cõuertimus nos ad Gentes.

47 Sic enim præcepit nobis Dominus noster,sicut scriptum est, Posui te lucem Gentibus,vt sis in salutem vsque ad fines terræ.

48 Quúmque audirent Gentes,gaudebant & glorificabant Duum crediderúntque illi qui positi erant ad vitam quæ est in æternum.

49 Et sermo Domini prædicabatur in tota illa regione.

50 Iudæi veró suscitauerunt principes ciuitatis,& mulieres diuites, quæ cum illis timebant Deum : & excitauerunt persecutionem contra Paulum & contra Barnabbam,& eiecerunt eos è limitibus suis.

51 Et quum egrederentur, excusserunt cõtra eos puluerem pedum suorum: & venerunt in Iconium ciuitatem.

52 Et discipuli replebantur gaudio & Spiritu sancto.

CAP. XIIII.

1 ET venerunt & ingressi sunt in synagogã Iudæorum,& ita loquuti sunt cum eis vt crederent multi ex Iudæis & ex Græcis.

2 Iudæi *vero* ex illis qui non obediebant, excitaueruntGentes vt malè afficerent fratres.

3 Et ij tempus multum manserunt ibi, & liberè loquebantur de Domino:& ipse testabatur de sermone gratiæ suæ per signa & prodigia quæ faciebat per manus eorum.

4 Et tota turba ciuitatis diuisa erat:ex illis erãt cũ Iudæis,& ex illis adhærebãt Apostolis.

5 Factus est autẽ in hos impetus à Gentibus,& à Iudæis ac primoribus eorũ,vt cõtumeliis afficerent eos & obruerent eos lapidibus.

6 Quúmque *hoc* cognoscerent,discesserũt, & confugerunt in ciuitates Lycaoniæ & Lystrę & Derbæ & pagos qui sunt circa eas:

7 Et ibi euangelizabant.

8 Et homo quidẽ habitabat in Lystra ciuitate, qui affligebatur in pedibus suis, claudus à ventre matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulum loquentem : & quũ vidisset eum Paulus,& agnosceret quòd esset in eo fides quòd saluus futurus esset,

10 Dixit ei voce elata,Tibi dico,in nomine Domini nostri Ieschua Christi surge in pedes tuos.Et exiliens surrexit,ac ambulauit.

11 Et congregatio populi,quũ vidissent id quod fecerat Paulus,extulerunt vocẽ suam lingua regionis,& dicebant, Dij assimilati sunt filiis hominis,& descenderunt ad nos.

12 Et nominabant Bar-nabbam [1] dominum deorum,& Paulum, Mercurium,quia ipse principatum habebat in sermone.

1 Periphrasis est Iouis quem prophani poeta appellant deorum regẽ

13 Et sacerdos domini deorũ, qui erat extra ciuitatem, adduxit tauros & coronas ad portam vestibuli eius loci vbi habitabant, & volebat mactare illis.

14 Bar-nabba autem & Paulus, quum audiuissent,sciderunt vestimenta sua, & exilierũt & egressi sunt ad cœtum,& clamabant.

15 Ac dicebant,Viri,quid facitis?Etiam nos filij hominis sumus, passionibus obnoxij sicut vos & annuntiamus vobis vt ab istis inutilibus conuertamini ad Deum viuentem,qui fecit cœlum & terrã & maria, & omnia quæ sunt in eis.

16 Qui in ætatibus priscis siuit omnes gentes vt ambularent per vias [2] proprias:

2 Ad verbũ, Anima sua, id est Propria voluntatis. Hebraismus.

17 Non relinquens seipsum sine testimonio,quũ faceret eis bona è cælo, & demitteret pluuiam, & crescere faceret fructus tẽporibus suis,ac impleret saturitate & lętitia corda eorũ

18 Et quum hæc dicerent,vix cohibuerunt populum nequis mactaret ipsos.

19 Venernnt autem Iudæi ex Iconia & Antiochia & cõmouerunt cõtra eos populũ & lapidauerunt Paulum,& traxerunt eum extra ciuitatem,quia putabant quòd mortuus esset.

20 Et congregati sunt iuxta eum discipuli & surgens ingressus est in ciuitatem:& die postero egressus est inde cum Barnabba,ac venerunt in Derben ciuitatem.

21 Et quũ euãgelizassent[3] filiis ciuitatis illius discipulos fecerũt multos : & cõuersi venerunt ad Lystrã ciuitatẽ,& ad Iconiũ& ad Antiochiã

3 Id est, Ciuibus natiu in ea ciuitate. Hebraismus.

22 Quum confirmarent animos discipulorum,&[4] hortarentur eos vt perseuerarent in fide,ac dicebant eis quòd per oppressiones multas oporteat ingredi in regnum Dei.

4 Ad verbũ, Peterent ab eis.

23 Et constituerunt eis in omni cœtu seniores,quum ieiunarent vnà cum eis , ac orarent, commendaréntque eos Domino nostro in quẽ crediderant.

24 Et quum circuissent loca Pisidiæ,venerunt ad Pamphyliam.

25 Et quum loquuti essent in Perga ciuitate sermonẽ Domini,descenderũt[5]ad Attaliam.

5 Scriptum erat לאיטליא, Ad Italiam. sed perperam quare non dubitaui literam Iod sublata, restituere lectionẽ & scribere לאטליא, Ad Attaliã.

26 Et inde iter fecerunt per mare, & venerunt Antiochiã : qui inde commendati fuerant gratiæ Domini ad opus illud quod expleuerũt.

27 Et quum congregassent totum cœtum, narrabant quicquid fecisset Deus,[6] cum eis,& quòd aperuisset ostium fidei gentibus.

6 Hebraismus pro erga eos. Simile legitur Psal. 86. 17. & Psal. 119. 124.

28 Et tempore multo manserunt ibi apud discipulos.

CAP. XV.

1 DEscenderant autem quidam ex Iudæa, & docebant fratres , Si non circuncisi sitis iuxta consuetudinem Legis , non potestis seruari.

2 Et facta est commotio magna & disputatio Paulo & Barnabæ contra eos,[1] & factum est vt ascenderent Paulus & Bar-nabba, & alij cum eis, ad Apostolos & seniores qui erant in Vrischelem,propter hanc quæstionem.

1 Pro Contigit vt ascenderent. subaudi, Ex sententia fratrum. Hebraismus.

3 Et deducens dimisit eos ecclesia, & iter fecerunt per totam Phœnicen , & etiam inter Samaritanos,narrantes de conuersione gentiũ, [2] & fecerunt gaudiũ magnũ omnibus fratribus.

2 Id est, Ea narrando effecerunt magno gaudio fratres Hebraismus.

4 Quumq; venissent in Vrischelẽ , excepti sunt ab ecclesia & abApostolis & à senioribus: & narrauerũt eis quicquid fecisset[3] cũ eisDeus.

3 Id est, Erga eos vt supra.

5 Surrexerunt autem homines qui crediderunt ex doctrina Pharisæorum, & dicebant, Necesse erat vobis circumcidere eos, & præcipere eis vt seruent Legem Musche.

6 Congregati verò sunt Apostoli & seniores vt disputarent de sermone hoc.

7 Et quum fuisset disceptatio multa , surrexit Schemeun, & dixit eis, Viri fratres, vos

ſcitis quòd à diebus prioribus ex ore meo elegit Deus vt audirent gentes ſermonem euangelij,& crederent.

8 Et Deus qui nouit id quod eſt in cordibus, teſtatus eſt de eis, ac dedit eis Spiritum ſanctum,ſicut nobis.

9 Et nihil diſcreuit inter nos & eos, quia purgauit fide corda eorum.

10 Et nunc vos quid tentatis Deum vt ponatis iugum ſuper colla diſcipulorum, quod neque Patres noſtri, neq; nos potuimus ferre?

11 Sed per gratiam Domini noſtri Ieſchua Chriſti,credimus quòd 4 ſeruabimnr ſicut ipſi.

4 Ad verbũ, Viuemus Hebraiſmus.

12 Et tacuerunt vniuerſus cœtus:ac audiebant Paulum & Barnabbam, qui narrabant de eo quod feciſſet Deus per manus eorum,ſigna & prodigia in gentibus.

13 Et poſtquam conticuiſſent,ſurrexit Iaakub,ac dixit,Viri fratres,audite me.

14 Schemeun narrauit vobis quomodo cœperit Deus eligere ex Gentibus populum nomini ſuo.

15 Et huic rei conſentiunt ſermones Prophetarum:ſicut ſcriptum eſt,

16 Poſt hæc reuertar & erigam tabernaculum Dauid quod collapſum fuerat, & ædificabo quod corruerat ex eo,& erigam illud.

17 Vt requirant reliquiç filiorũ hominũ Dominũ,& omnes Gẽtes ſuper quas inuocatũ eſt nomen meũ·ait Dominus qui fecit hæc omnia.

18 Nota ſunt à ſeculo opera Dei.

19 Propter hoc dico, 5 ne obtundant eos qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum:

5 Vel conſterant. Id eſt, Nequis immẽſum Legis Moſaicæ onus cõſcientiis earũ imponat,cuius mole & grauitate obterantur & comminuantur.

20 Sed mittatur ad eos, vt diſcedant à pollutione victimarum, & à ſcortatione, & ab eo quod ſuffocatum eſt,& à ſanguine.

21 Ipſi enim Muſche ab ætatibus priſcis in omni ciuitate fuerunt prædicatores in ſynagogis quæ omnibus ſabbathis legunt eum.

22 Tunc Apoſtoli & ſeniores cum tota eccleſia elegerunt viros ex ſeſe, & miſerunt Antiochiam cum Paulo & Bar-nabba, Iihudã qui vocatur Bar-Schabba,& Schilam,viros qui primarij erant inter fratres:

23 Et ſcripſerunt epiſtolam 6 per manus eorum, ita, Apoſtoli & ſeniores & fratres, ijs qui ſunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ fratribus,qui ſunt ex Gentibus,7 ſalutem.

6 Id eſt, Mittentes eos. Hebraiſmus.

7 Ad verbũ, Pacem Hebraiſmus ſæpe obſeruatus.

24 Auditum eſt à nobis quòd quidã è nobis egreſſi ſunt,& turbauerunt vos ſermonibus & ſubuertũt animas veſtras, dicentes vt circuncidamini,& ſeruetis Legem quæ nos non mandauimus eis.

25 Propter hoc cogitauimus omnes nos ſimul cõgregati,& elegimus viros,miſimúſq; eos ad vos cũ Paulo & Bar-nabba dilectis noſtris:

26 Hominibus qui tradiderunt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Ieſchua Chriſti.

27 Et miſimus cum eis Iihudam & Schilã, qui ſermonem exponent vobis hæc eadem.

28 8 Placuit enim Spiritui ſancto, & etiam nobis, vt non imponatur vobis onus amplius præter hæc quæ neceſſaria ſunt.

8 Ad verbũ, Fuit voluntas Hebraiſmus.

29 *Videlicet* vt abſtineatis ab ijs quę immolata ſunt *ſimulachris*,& à ſanguine,& à ſuffocato,& à ſcortatione & quum ſeruaueritis voſipſos ab illis, 9 benè eritis. Eſtote firmi in Domino noſtro.

9 Id eſt, præclarè vobiſcũ agetur. Sic Galli, Vous ferez bien.

30 Illi autem qui miſſi fuerant, venerunt Antiochiam, & congregauerunt totum populum,ac reddiderunt epiſtolam.

31 Et quum *illi* legiſſent,gauiſi ſunt,& conſolationem acceperunt.

32 Sermone quoq; copioſo corroborarunt fratres,& confirmauerunt 99 domeſticos,Iihuda & Schilas:nam etiam ipſi prophetæ erant.

99 Domeſticos appellat fideles ipſos qui in Eccleſiam Dei tanquam in eius familiã cooptati fuerant.

33 Quumq; manſiſſent ibi aliquod tempus, dimiſerunt eos fratres in pace ad Apoſtolos.

34 10 Sed fuit volũtas Schilæ vt maneret ibi.

10 Sed fuit volũtas. Hic verſiculus in Syro textu non legitur, ac puto omiſſum fuiſſe per incuriã: quapropter eum reſtitui.

35 Paulus autem & Bar-nabba manſerunt Antiochiæ.& docebant, ac euangelizabãt cum aliis multis Sermonem Dei.

36 Et poſt *aliquot* dies dixit Paulus Barnabbæ, Reuertamur, & viſitemus fratres qui ſunt in omni ciuitate in qua prædicauimus ſermonem Dei:& videamus quid faciant.

37 Barnabba autem volebat aſſumere Iuchannan,illum qui cognominatus eſt Marcus.

38 Paulus verò nolebat aſſumere eum ſecum,eo quòd reliquiſſet ipſos quum eſſent in Pamphylia, & non abiiſſet cum eis.

39 Propter hanc contentionẽ ſeparati ſunt 11 vnus ab alio.Et Bernabba aſſumpſit Marcũ, & iterfecerunt per mare, & profecti ſunt in Cyprum.

11 Ad verbũ, Vnus ab vno. Hebraiſmus frequens.

40 Paulus autem elegit ſibi Schilam. & egreſſus eſt,commẽdatus à fratribus gratię Dei.

41 Et iter faciebat per Syriam & per Ciliciam,& confirmabat eccleſias.

CAP. XVI.

1 AC peruenit in Derben ciuitatem & Lyſtram.Erat autem ibi diſcipulus quidã cuius nomen Timotheus, filius Iudææ cuiuſdam fidelis,& pater eius Gentilis *erat*.

2 Et omnes diſcipuli qvi erant ex Lyſtra & ex Iconio,teſtabantur de eo.

3 Hunc volebat Paulus aſſumere ſecum. & acceptum eum circuncidit,propter Iudęos qui erant in eo loco.nouerant enim omnes patrem eius quòd Gentilis eſſet.

4 Et quũ proficiſcerentur in ciuitates. prædicabant,ac docebant eos, vt ſeruarent mandata quæ ſcripſerant Apoſtoli & ſeniores qui erant in Vriſchelem.

5 Itaque Eccleſiæ confirmabantnr in fide, & augebantur numero quotidie.

6 Ambulauerunt autẽ per Phrygiã & per Galatiã,regiones,& prohibuit eos Spiritus ſanctus ne loquerentur ſermones Dei in Aſia.

7 Et quum veniſſent in Myſiam regionẽ, volebant proficiſci inde in Bithyniam, & nõ permiſit eis Spiritus Ieſchua.

8 Et quum exiuiſſent ex Myſia,venerunt in Troadem regionem.

9 Et per viſionẽ noctis viſus eſt Paulo quaſi vir quidam Macedo ſtans, & 1 deprecans, dicens,Veni in Macedoniam,& adiuua me.

1 Ad verbũ, petens ab eo.

10 Quum autem vidiſſet Paulus hanc viſionem,ſtatim voluimus exire in Macedoniam: quia intellexeramus quòd Dominus noſter vocaret nos vt euangelizaremus eis.

11 Et iter fecimus à Troade:ac recta tetendimus in Samothraciam : inde die poſtero venimus Neapolin ciuitatem.

12 Et illinc Philippos, quæ eſt primaria Macedoniæ:& erat colonia. Manſimus autem in hac ciuitate certis diebus.

13 Et egreſſi ſumus die ſabbathi extra portã vrbis iuxta ripã fluminis. quia ibi conſpiciebatur domus orationis. Quumque ſederemus, loqnebamur cum mulieribus quæ congregatæ erant ibi.

14 Et

14 Et mulier quædem *erat* vendens purpuram, quæ timebat à Deo, cuius nomen erat Lydia, ex Theutira ciuitate: huic aperuit cor Dominus noster, & audiebat id quod dicebat Paulus.

15 Ac baptizata est ipsa, & [2] filii domus eius. & [3] rogabat nos, ac dicebat, Si id est quòd verè confiditis quòd crediderim in Dominum nostrum, venite, habitate in domo mea. Et multùm coegit nos.

16 Et factum est quum proficisceremur in domum orationis, vt occurreret nobis puella quædam cui erat spiritus [4] diuinationis: & faciebat dominis suis quæstum magnum diuinatione qua diuinabat.

17 Et veniebat post Paulum & post nos, & clamabat ac dicebat, Hi homines serui sunt Dei excelsi, & euangelizant vobis viã [5] salutis.

18 Et ita faciebat diebus multis. & irritatus est Paulus, ac dixit spiritui illi, Ego præcipio tibi in nomine Ieschua Christi vt abeas ab ea. Et eadem hora exiuit.

19 Et quum vidissent domini eius quòd exiuisset ab ea spes quæstus ipsorum, apprehẽderunt Paulum & Schilam, & trahentes adduxerunt eos in forum:

20 Et obtulerunt eos ducibus ac principibus ciuitatis, ac dicebant, Isti homines conturbant vrbem nostram, quia Iudæi sunt.

21 Et prædicant nobis ritus eos quos non permissum est nobis suscipere & exercere, quia Romani sumus.

22 Et turba multa congregata est contra eos. Tunc duces sciderunt vestimenta [6] sua, & præceperunt vt flagellarent eos.

23 Quumq; flagellassent eos multùm, coniecerunt eos in domum vinctorum, & præceperunt custodi domus vinctorum vt custodiret eos diligenter.

24 Ille autẽ quum accepisset hoc mandatũ, introducens inclusit eos in locum interiorẽ domus vinctorũ, & vinxit pedes eorum numella.

25 Et [7] in medietate noctis Paulus & Schila orabant, ac glorificabant Deum. & audiebãt eos *reliqui* vincti.

26 Et repentè *terræ* motus magnus factus est, & commota sunt fundamenta domus vinctorum, & apertæ sunt statim portæ omnes, & vincula eorum omnium soluta sunt.

27 Et quum expergefactus esset custos domus vinctorum, & vidisset quòd apertæ essent portæ domus vinctorum, accepit gladium, & quæsiuit vt interficeret seipsum, eo quòd putabat quòd aufugissent vincti.

28 Et vocauit eum Paulus voce elata, ac dixit ei, Ne facias tibiipsi aliquid mali, quia omnes nos hic sumus.

29 Et iussit sibi accendere lucernam & exiliit, ac ingressus est tremens. & procidit ad pedes Pauli & Schilæ.

30 Et deduxit eos foras, ac dicebat eis, Domini mei, quid oportet me facere [8] vt seruer?

31 Et dixerunt ei, Crede in Dominũ nostrũ Ieschua Christũ [9] & seruaberis tu & domus tua.

32 Et loquuti sunt cum eo sermonem Domini, & cum omnibus [10] filiis domus suæ.

33 Et eadem hora in ipsa nocte accipiens lauit eos à plagis suis: & eadem hora baptizatus est ipse [11] & filii domus eius omnes.

34 Et accipiens ascendere fecit eos in domum suam, & apposuit eis mẽsam. exultabatq; ipse, [12] & domestici eius omnes in fide Dei.

35 Et quum esset diluculum, miserunt duces [13] gestantes virgas, qui dicerent præfecto domus vinctorum, Dimitte hos homines.

36 Et quum audiuisset præfectus domus vinctorum, ingressus dixit hunc ipsum sermonem Paulo: nempe, Miserunt duces vt dimittamini: & nunc exeuntes abite in pace.

37 Dixit ei Paulus, Insontes flagellarunt [14] coram mundo toto, homines Romanos, & coniecerunt eos in domum vinctorum, & nunc clàm eiiciunt nos? Non profectò: sed ipsi venientes educant nos.

38 Et abierunt qui gestabant virgas, ac dixerunt ducibus sermones illos qui dicti fuerãt sibi. Quúmque audiuissent quòd Romani essent, timuerunt.

39 Et venerunt ad eos, ac rogauerunt eos vt exirent ac discederent ab vrbe.

40 Quúmque egressi essent è domo vinctorum, introiuerunt ad Lydiam, ac viderunt ibi fratres, ac consolati sunt eos, & egressi sunt.

[2] *Domestici, Hebraismus.*
[3] *Ad verbũ, Petebat à nobis.*
[4] *Vox enim Syra* [Hebrew] *respondet Hebrææ* [Hebrew], *mutata litera* ס *in* צ *eiusdẽ organi literã.*
[5] *Ad verbũ, Vita. Hebraiʃ.*
[6] *Pronomen Syriacum ferre etiã potest Eorum. quæ lectio propius accedit ad verba & sensum Lucæ.*
[7] *Id est, Media nocte. Hebraismus.*
[8] *Ad verbũ, Vt viuam. Hebraismus.*
[9] *Ad verbũ, Et viues. vt paulo antè.*
[10] *Id est, Domesticis suis. Hebraismus.*
[11] *Id est, Domestici. vt paulo antè.*
[12] *Ad verbũ, Filii domus. vt paulo antè.*
[13] *Periphrasis est apparitorũ, qui virgas pro insigni gerunt.*
[14] *Id est, Coram omnibus hominibus, & palam. Sic Galli dicunt,* Deuant tout le monde.

CAP. XVII.

1 AC transiuerunt per Amphipolin & Apolloniam ciuitatem: veneruntq; Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudęorũ.

2 Et ingressus est Paulus, sicut solitus erat, ad eos: & sabbathis tribus loquutus est cum eis de Scripturis,

3 Explicans & ostendens quòd oportuit vt Christus pateretur, & resurgeret [1] à mortuis. & hic est Ieschua Christus quẽ euangelizo vobis.

4 Et quidã ex eis crediderũt, & adhæserũt Paulo & Schilæ, & multi ex Grecis qui timebãt à Deo, ac etiam mulieres celebres non paucæ.

5 Et inuidia moti sunt Iudæi, & adiunxerunt se illis viri mali è foro ciuitatis, feceruntq; turbam magnam, & commouerunt ciuitatem: & venerunt, ac steterunt contra domum Iasonis, quærebantq; vt educerent eos inde, & traderent eos turbæ.

6 Quúmque non inuenissent eos ibi, traxerunt Iasonem, & fratres qui erant ibi, & adduxerunt eos ad principes ciuitatis, clamantes, Hi sunt qui totam terram turbarunt: & ecce, rursus huc venerunt.

7 Et qui excipit eos hic Iason, & omnes hi [2] contra mandata Cæsaris stant, dicentes quòd est rex alius, Ieschua.

8 Turbati autem sunt principes ciuitatis & vniuersus populus, quum audiuissent hæc.

9 Et acceperunt fideiussores à Iasone & etiam à fratribus: & tunc dimiserunt eos.

10 Fratres verò eadem hora ac nocte dimiserunt Paulum & Schilam in Berœam ciuitatem. Quúmque venissent illuc, ingressi sunt in synagogam Iudæorum.

11 Nobiliores enim erãt illi Iudæi qui illic erant quàm Iudæi illi qui erãt Thessalonicæ, & audiebãt ab eis sermonẽ quotidie alacriter: quũ discernerent ex Scripturis num hæc ita essent.

12 Et multi ex eis crediderunt, & ita etiam ex Græcis viri multi & mulieres celebres.

13 Et quum cognouissent illi Iudæi qui erãt ex Thessalonica, quòd sermo Dei prædicaretur à Paulo in Berœa ciuitate, venerũt etiam illuc, neq; desierunt commouere & turbare plebem.

14 Et Paulum emiserunt fratres, vt descenderet ad mare: & mansit in ea ciuitate Schilas & Timotheus.

[1] *Ad verbũ, De inter mortuos vt Gallicè,* D'entre les morts.
[2] *Id est, Opponunt sese, vel obsistunt. Hebraismus.*

15 Et illi qui comites se præbuerunt Paulo, venerunt quoque cum eo vsque Athenas ciuitatem. Et quum 3 discederent ab eo, acceperunt ab eo epistolam ad Schilam & Timotheũ, vt citò proficiscerentur ad ipsum.

16 Ipse autem Paulus quum expectaret Athenis 4 irritabatur in spiritu suo. Videbat *enim* ciuitatem plenam simulachris.

17 Et loquebatur in synagoga cum Iudæis, & cum iis qui timebant à Deo quotidie, & in foro cum iis qui 5 aduersi occurrebant quotidie.

18 Philosophi etiam qui ex doctrina erant Epicuri, & alii qui vocabantur Stoici, disputabant cum eo, & 6 multi ex eis dicebant, Quid sibi vult hic collector sermonum? Et alii dicebant, Deos peregrinos prædicat. quia Ieschua & resurrectionem eius prædicabat eis.

19 Et apprehenderunt eum, ac deduxerunt eum in curiam quæ vocatur Ariaus-pagus, dicentes ei, Possumúsne cognoscere quæ sit hæc doctrina noua quam tu prædicas?

20 Sermones enim peregrinos seminas in auditu nostro: & cupimus cognoscere quínam, hi sint.

21 Athenienses autem omnes, & illi qui veniebant illuc peregrini, de nulla alia re soliciti erant, nisi ad dicendum & audiendum aliquid noui.

22 Et quum staret Paulus in Ariaupago, dixit, Viri Athenienses, video ego vos quòd in omnibus excellitis in religione dæmonum.

23 Quum circuirem & viderem domum vestrarum religionum, inueni aram quandam cui inscriptum erat, Dei abditi. Eum igitur quem ignorantes vos colitis, hunc ipsum ego prædico vobis.

24 Deus enim qui fecit mundum & quicquid est in eo, & est Dominus cæli & terræ, in templis 7 manufactis non habitat:

25 Neque colitur à manibus filiorum hominis, neque vllius rei necessitatem habet, quia ipse dat 8 vnicuique uitam & animam.

26 Et 9 ex vno sanguine fecit 10 mundum totum filiorum hominis, vt habitarẽt super faciem terræ vniuersæ: & definiuit tempora mandato suo, posuitque limites habitationis filiorum hominis.

27 Vt quærerent Deum, & peruestigarent, & ex creaturis eius inuenirent ipsum, eo quòd etiam non abest longè ab vno quoq; ex nobis.

28 In eo enim ipso viuimus & mouemur & sumus: sicut etiam quidam ex sapientibus vestris dixit, Quòd ex eo est cognatio nostra.

29 Nos igitur homines, quorum progenies ex Deo est, non debemus existimare quòd auro aut argento aut lapidi sculpto per artem & per scientiam filij hominis assimiletur diuinitas.

30 Tempora enim erroris præterire fecit Deus: & tempore hoc præcipit filiis hominis vt vnusquisque in omni loco resipiscat.

31 Quia statuit diem in quo iudicaturus est vniuersam terram in iustitia, 11 per virum quem definiuit: & conuerti fecit omnem hominem ad fidem eius, quum excitauit eum à mortuis.

32 Quumq; audiuissent resurrectionẽ quæ est à mortuis, quidam ex eis deridebant, & quidam ex eis dicebant, Tempore alio audiemus te de hoc.

33 Et ita egressus est Paulus è medio eorũ.

34 Et quidam ex eis adhæserunt ei, ac crediderunt. Vnus autem erat Dianausius, ex iudicibus Ariau-pagi, & mulier quædam cuius nomen Damaris, & alij cum eis.

3 *Ad verbũ, Quum exirẽt à lateribus eorum. Hebrais.*
4 *Id est, Animo exacerbabatur.*
5 *Vel Obuii.*
6 *Ad verbũ, Homo ex eis. Hebraismus.*
7 *Ad verbũ, Operis vel facture manuũ.*
8 *Ad verbũ, Omni homini. Hebrais.*
9 *Pro, Ex vno homine. Hebraismus.*
10 *Id est, Humanũ genus, quod per totũ mundum diffusum est.*
11 *Ad verbũ, Per manum viri, id est, Opera & ministerio. Hebr.*

CAP. XVIII.

1 ET quum egressus esset Paulus Athenis, venit Corinthum:

2 Et inuenit ibi hominem quẽdam Iudæum, cuius nomen erat Aquilas, qui erat ex Ponto regione. Et eo ipso tempore venerat è regione Italiæ, ipse & Priscilla vxor eius, (eo quòd præcepisset Claudius Cæsar vt exirent omnes Iudæi Roma) & accessit ad eos.

3 Eo quòd 1 artificii eorum esset, mansit apud eos, ac operabatur cum eis. Artificio autem suo conficientes tabernacula erant.

4 Et loquebatur in synagoga omni sabbatho, & suadebat Iudæis & prophanis.

5 Quumq; venissent ex Macedonia Schilas & Timotheus, coarctabatur in 2 sermone ipse Paulus, eo quòd starent contra se Iudæi, & blasphemarẽt, quum testificaretur quòd Ieschua esset Christus.

6 3 Et excussit vestimenta sua, ac dixit eis, Ab hoc tempore ego purus sum: proficiscor ad gentes.

7 Et egressus est inde, ac introiuit in domum cuiusdã viri cuius nomen Titus, qui timebat à Deo: & domus eius adhærebat synagogæ.

8 Et Crispus præfectus synagogæ credidit in Dominum nostrum, ipse & 4 domestici eius omnes: ac multi Corinthii audiebant, & credebant in Deum, ac baptizabantur.

9 Et dixit Dominus in visione Paulo, Ne timeas, sed loquere, & ne taceas:

10 Quia ego tecũ sum, & nemo potest molestiam inferre tibi: & populus multus est mihi in vrbe hac.

11 Mansit autem annum & menses sex ex Corinthi: & docebat eos sermonem Dei.

12 Et quum esset Galliun proconsul Achaiæ, congregati sunt *Iudæi* pariter cõtra Paulum, & adduxerunt eum ante tribunal,

13 Dicentes, Iste 5 contra legem suadet filiis hominis vt colant Deum.

14 Et quũ peteret Paulus vt aperiret os suũ vt loqueretur, dixit Galliun Iudæis, Si de aliqua re mala aut fraudulenta aut re detestabili accusaretis, ô Iudæi, cõuenienter susciperem vos:

15 Sin autẽ quæstiones sunt de sermone & de nominibus & de lege vestra, ipsi nostis inter vos: ego enim nolo esse iudex harũ 6 voluntatũ.

16 Et repulit eos à tribunali suo.

17 Et apprehenderũt omnes prophani Sustenem seniorem synagogæ, & percutiebant eũ ante tribunal: & Galliun negligebat ista.

18 Et quum mãsisset Paulus illic dies multos, 7 dedit pacẽ fratribus, & iter fecit per mare vt proficisceretur in Syriam. Et iuerunt cum eo Priscilla & Aquilas, quum totondisset caput suum Cenchreis: quia votum vouerat.

19 Et peruenerunt Ephesum. Et ingressus est Paulus in synagogam, & loquebatur cum Iudæis.

20 Et rogabant eum vt habitaret apud eos: & non acquieuit,

21 Dicens, Oportet me sedulò festum venturum

1 *Ad verbũ, Filius artificii eorum. Syra phrasis. Pro, Peritus in artificio eorum.*
2 *Paraphrastes spiritũ figurate exponit Sermonẽ, quo animi angustias amplificet: ac si dictũ esset, animi dolore ita fuisse constrictum Paulũ, vt ne loqui quidẽ posset.*
3 *In Syro cõtextu initium huius versus cum precedẽti fine permixtum est. Sed illa prorsus desiderãtur. Sãguis vester super caput vestrum quæ his verbis exprimerentur,* דמכון על רישכון.
4 *Ad verbũ, Filii domus eius. Hebrais.*
5 *Id est, Aliter quàm Lex præscribat.*
6 *Id est, Opinionum quas quisque sibi proprio arbitrio confingit.*
7 *Id est, Valedixit fratribus. Hebrais.*

turum in Vrischelem facere:& si Deus voluerit, veniam rursus ad vos.

22 Et Aquilam ac Priscillā reliquit Ephesi:& ipse iter fecit per mare, ac venit Cæsareā, & ascendit Vrischelem:&[8] interrogauit de pace filiorum ecclesiæ, & abiit Antiochiam.

23 Et quum mansisset ibi diebus certis, exiuit,& circuiuit [9] iuxta ordinem regionē Phrygiæ & Galatiæ, confirmans omnes discipulos.

24 Et vir quidam cuius nomen erat Apollo, Iudæus, cuius cognatio erat ex Alexandria, & eruditus erat in sermone, & argutus erat in scripturis, venit Ephesum.

25 Hic doctus erat in via Domini, & feruens erat spiritu: ac loquebatur, ac docebat plenè de Ieschua, quum nihil sciret nisi baptismū Iuchannan.

26 Et cœpit manifestè loqui in synagoga: quúmque audiuissent eum Aquilas & Priscilla, adduxerunt eum domum suam,& plenè ostenderunt ei viam Domini.

27 Quúmque vellet proficisci in Achaiam, anteuerterunt eum fratres,& scripserunt discipulis vt exciperent eum. Et quum profectus esset, iuuit multùm [10] per gratiā omnes fideles.

28 Fortiter enim disputabat contra Iudeos coram turbis, ostendens ex Scripturis de Ieschua, quòd Christus esset.

8 Id est, Pacificis verbis salutauit eos qui de Ecclesia erant. Hebraismus.

9 Id est Post, post. vide supra, Act. 11.

10 Ad verbū, Per manum gratiæ. Hebraismus.

CAP. XIX.

1 ET quum esset Apollo Corinthi circuiuit Paulus regiones superiores *vsque* ad Ephesum: & interrogauit discipulos quos inuenit ibi,

2 Num accepistis Spiritum sanctum ex quo credidistis? Responderunt,& dixerunt ei, Neque etiam si sit Spiritus auditū est à nobis.

3 Dixit eis, Et in quid baptizati fuistis? Dicunt, In baptisma Iuchannan.

4 Dixit eis Paulus, Iuchannan baptizauit baptismo resipiscentiæ populos, quum diceret vt crederent in eum qui venturus erat post ipsum, qui est Ieschua Christus.

5 Et quum hæc audiuissent, baptizati sunt in nomen Domini nostri Ieschua Christi.

6 Et imposuit illis manum Paulus, ac venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur [1] variis linguis, ac prophetabant.

7 Erant autem omnes illi viri duodecim.

8 Et ingrediebatur Paulus in synagogam, ac loquebatur liberè menses tres, suadebátque de regno Dei.

9 Et quidam ex eis indurabantur & contendebant, ac maledicebant de via Dei coram turba populorum. Tunc submouit Paulus, ac separauit ab eis discipulos:& quotidie loquebatur cum eis in schola cuiusdam cuius nomē erat Tyrannus.

10 Et hoc factū est per annos duos, donec audiuissent sermonem Domini omnes qui habitant in Asia, Iudæi & Gentiles.

11 Et virtutes magnas edebat Deus per manum Pauli.

12 Ita vt etiam à vestimentis quæ erant super corpus eius, sudaria aut frusta *panni* deferrent, & ponerent super infirmos: & discedebāt ab eis infirmitates,& etiā dæmonia exibāt.

13 Volebant autem etiam homines Iudæi qui circumuagabantur, & adiurabant dæmones, adiurare in nomine Domini nostri Ieschua, eos quibus erant spiritus impuri, dicentes, Adiuramus vos per nomen Ieschua quem prædicat Paulus.

14 (Erant autem septem filii viri cuiusdam Iudæi, principis Sacerdotum, cuius nomē erat Skeua, qui faciebat hoc)

15 Et respondit dæmonium illud malum, ac dixit eis, Ieschua agnosco, & Paulum scio: vos autem qui estis?

16 Et insiliit in eos homo ille in quo erat spiritus malus,& inualuit cōtra eos, & deiecit eos, & nudati ac vulnerati effugerunt ex domo illa.

17 Et hoc innotuit omnibus Iudæis & Gentilibus qui habitabant Ephesi. Et incidit timor super omnes eos & exaltabatur nomen Domini nostri Ieschua Christi.

18 Et multi ex iis qui crediderunt, veniebant,& anuntiabant delicta sua, ac confitebantur id quod fecerant.

19 Multi verò etiam magicam artem exercentes congregauerunt scripta sua:& adferentes exusserunt ea coram [2] omni homine,& supputauerunt pretia eorum,& [3] ascendit argentum myriadum quinque.

20 Et in virtute magna corroborabatur & crescebat fides Dei.

21 Quum autem expleta essent hæc, proposuit Paulus [4] in mente sua vt circuiret totā Macedoniam & Achaiam,& proficisceretur ad Vrischelem: ac dicebat, Postquam profectus fuero illuc, necesse est mihi vt etiam Romam videam.

22 Et misit duos viros ex iis qui ministrabāt ei, in Macedoniam, Timotheum & Aristū. ipse verò mansit ad tempus in Asia.

23 Factus est autem in illo tēpore tumultus magnus ob viam Dei.

24 Erat autem ibi faber argentarius quidam, cuius nomē erat Demetrius, qui faciebat templa argentea Dianæ, & [5] præbebat hominibus artis suæ lucrum magnum.

25 Hic congregauit [6] homines artificij sui omnes,& eos qui operabantur cum eis, ac dixit illis, Viri, nostis, quòd negotiatio nostra tota est ex hoc opificio.

26 Et etiam vos auditis, & videtis quòd non tantùm [7] ciuibus Ephesi, sed etiam multitudini totius Asiæ persuasit hic Paulus,& peruertit *eam*, dicens quòd nō dij sunt illi qui manibus filiorum hominis fiunt.

27 Et nō hæc res tātùm innotescit,& irrita fit, sed etiā ipsum tēplū Dianæ deæ magnæ, reputatur tanquā nihil:& etiā ipsa dea totius Asiæ, quā omnes gētes adorāt, despectui habetur.

28 Et quum audiuissent hæc, impleti sunt ira,& clamabant ac dicebant, Magna est Diana Ephesiorum.

29 Et tumultuata est vniuersa ciuitas,& accurrerūt pariter,& profecti sunt in theatrū. Et corripientes adduxerunt secum Gaium & Aristarchum, viros Macedonios,[8] comites Pauli.

30 Et Paulus volebat intrare in theatrum, & prohibuerunt eum discipuli.

31 Et etiam primores Asiæ, quia amici eius erant, mittentes rogauerunt eum ne exponeret seipsum vt ingrederetur in theatrum.

32 Turbæ autem quæ erant in theatro, valde commotæ erant,& alij alia clamabāt: multi

1 Ad verbū, Lingua lingua. Hebraismus.

2 Singulare pro plurali: quia nomē generis est Heb.

3 Id est, Summa pecuniæ ascēdit ad myriades quinque.

4 Hebræi dicunt In corde suo. hoc est, Apud se constituit. Non quòd ex proprio sensu hoc consilium inierit, sed Spiritus sancti impulsu, vt constat ex sequenti cap.

5 Ad verbū, Lucrari faciebat filios artis suæ. lucrū magnum. Hebraismus.

6 Ad verbū, Filios artis suæ. vt paulo ante. Hebraismus.

7 Ad verbū, Filiis Ephesi. Hebraismus tritus.

8 Ad verbū, Filii comitatus Pauli. Hebraismus.

autem ex eis nesciebant propter quod congregati essent.

33 Populus verò Iudæorum qui erat ibi, constituerunt ex se virum Iudæum, cuius nomē erat Alexāder:& quū staret, [9] annuit manu sua, & volebat [10] defensionē habere apud populū.

34 Et quum cognouissent quòd Iudæus esset, clamauerunt omnes vna voce quasi horas duas, Magna est Diana Ephesiorum.

35 Et sedauit eos primarius ciuitatis, dicens. Homines Ephesij, quis enim est ex filiis hominum qui ignoret ciuitatem Ephesiorum, quòd cultrix sit Dianæ magnæ:& imaginem eius quæ de cælo descendit?

36 Quia igitur contra hoc nemo potest dicere, oportet vos esse sedatos,& non facere aliquid præcipitanter.

37 [11] Adduxistis enim homines istos, quū neque templa denudarint, neque maledixerint deæ nostræ.

38 Si autem huic Demitrio & hominibus artificij eius, sit disceptatio cum aliquo, ecce, proconsul est in ciuitate, [12] & fasti *dies* sunt, accedant,& disceptent vnus contra alium.

39 Et si ita sit quòd aliquid aliud requiratis, in loco qui datus est ex lege ad congregationem absoluendum est.

40 Eo quòd etiam in periculo [13] versamur quòd accusabimur tanquam seditiosi, quia non possumus defensionem habere pro congregatione diei huius qua congregati sumus frustra, & tumultuati sumus sine causa. Et quum hæc dixisset, dimisit turbam.

9 Ad verbū, Mouit manū suā, Vide suprà ca.12.17.
10 Ad verbū, Proferre subleuationem. vide Luc.18.11.
11 Ad verbū, Filiis artificij eius, vt paulo antè. Hebraismus.
12 Syra vox videtur sonare Artificia sunt. id est, Exercentur artes. id est, Nō sunt festi dies, quibus artes exercere & ius dicere prohibitum est. Cōuenit cum Germanismo, werlz tage.
13 Ad verbū, Stamus.

CAP. XX.

1 ET postquam sedatus est tumultus vocauit Paulus discipulos, & consolatus est eos: ac osculatus est eos, & egressus abiit in Macedoniam.

2 Et quum circuisset regiones illas,& consolatus esset eos sermonibus multis venit in Græciæ regionem.

3 Et mansit illic tribus mensibus. Fecerūt autem contra eum insidias Iudæi, quum futurū esset vt proficisceretur in Syriam. & cogitauit vt reuerteretur in Macedoniam.

4 Et egressi sunt cum eo vsque in Asiam, Supater qui erat ex Berrhœa ciuitate, & Aristarchus & Secundus, qui erant ex Thessalonica,& Gaius qui erat ex Derbe ciuitate, & Timotheus qui erat ex Lystra:& ex Asia, Tychicus & Trophimus.

5 Hi profecti sunt ante nos,& expectauerunt nos Troade.

6 Nos verò egressi sumus Philippis ciuitate Macedoniæ post dies azymorum, & iter fecimus per mare, ac venimus Troadē diebus quinque, ac mansimus ibi dies septem

7 Et in die primo septimanæ quū congregati essemus vt frangeremus eucharistiam, loquebatur cum eis Paulus, eo quòd die postero futurum erat vt discederet protrahebátque *sermonem* loquendo vsque ad medium noctis.

8 Et erant ibi lampades ignis multæ in cœnaculo illo in quo congregati erant.

9 Et sedebat adolescens quidam cuius nomen erat Eutychus, in fenestra, ac audiebat: & mersus est somno graui, quum protraheret sermonem ipse Paulus:& in somno suo decidit è tertia contignatione,& sublatus est mortuus.

10 Et quum descendisset Paulus ruit super eum,& [1] amplexatus est eum, ac dixit. Ne commoueamini: quia anima eius in eo est.

11 Quum verò ascendisset, fregit panem & gustauit, loquutúsque est vsque dum ascendisset aurora:& tunc egressus est vt proficisceretur per aridam.

12 Et adduxerunt adolescentem viuentem, gauisique sunt de eo plurimum,

13 Nos autem descendimus in nauigium, & iter fecimus ad cœtum Thesus: quia illinc recepturi eramus Paulum. ita enim mandauerat, quum proficisceretur ipse per aridam.

14 Quum autē recepissemus eum ex Theso, sustulimus eum in nauigium, ac venimus Mitylenen.

15 Et inde die postero iter fecimus contra Chium insulam, & rursus die postero venimus Samum:& mansimus in Trogyllio, & die postero venimus Miletum.

16 Statutum enim erat ipsi Paulo vt pertrāsiret Ephesum, ne retardaretur ibi, eò quòd acceleraret vt (si fieri posset) diem Pentecostes in Vrischelem celebraret.

17 Et ab ipso Mileto mittens accersiuit seniores ecclesiæ Ephesi.

18 Quúmque venissent ad eum, dixit eis, Vos nostis, à die primo quo ingressus sum Asiam, quomodo fui vobiscum omni tempore,

19 Colens Deum in depressione magna & in lacrymis, & in tentationibus quæ [2] transiuerunt super me in insidiis Iudæorum.

20 Neque aspernatus sum id quod expediens erat animabus vestris, vt prædicarem vobis:& docui in vicis & in domibus.

21 Testificans Iudæis & Gentilibus de conuersione quæ fit ad Deū, & fide quæ est in Dominum nostrum Ieschua Christum.

22 Et nunc ego vinctus sum in spiritu, & proficiscor ad Vrischelēm,& ignoro quid euenturum sit mihi in ea.

23 Veruntamen Spiritus sanctus in omni ciuitate testatur mihi, ac dicit, Vincula & afflictiones paratæ sunt tibi.

24 Sed mihi nihili æstimatur [3] anima mea, vt compleam cursum meum & ministerium meum quod accepi à Domino nostro Ieschua, vt testificer de euangelio gratiæ Dei.

25 Et nunc ego noui quòd rursus vultum meum non estis visuri vos omnes quibus circumiens prædicaui regnum Dei.

26 Testor ego vobis hodierno die quòd purus sum à sanguine omnium vestrum.

27 Non enim subterfugi quominus ostenderem vobis totam voluntatem Dei.

28 Attendite igitur vobisipsis & toti gregi, in quo constituit vos Spiritus sanctus episcopos, vt pascatis ecclesiam Christi quam acquisiuit sanguine suo.

29 Ego enim noui quòd postquam abiero, ingredientur vobiscum lupi robusti, qui non parcent gregi.

30 Et etiam ex vobisipsis exurgent homines loquentes peruersa, vt subuertant discipulos, vt [4] abeant post eos.

31 Propter hoc estote vigilantes,& memores quòd annos tres nō cessauerim nocte & die quū lacrymis corrigerē vnūquenque ex vobis.

1 Literarum quæ ad idem organum pronuntiationis pertinent frequens est in Syra lingua permutatio: per quam etiam fit vt multas voces alioquin Hebraicas, Syri proprias faciant: quemadmodum etiam interdum facere solēt, permutato literarum ordine. de vtroq; exempla multa habemus in hoc libro, Hic verò vocem Hebræam חבק, Amplexatus est propriam faciunt mutato ח in ע & ב in פ id est gutturalem, in gutturalē: aliam: & labialem, in aliam labialē. עפק pro חבק. quod annotare libuit vt intelligerent linguarum studiosi qua ratione vnius linguæ vocabula ad aliam trāseant.
2 Id est, Quæ euenerunt mihi. Qui modus loquendi frequenter occurrit, vt Iob 13. 13. & Num. 5.4. Paralip. 29.30. Psal. 88.17. Isa. 45.14. & Zach. 9.8.
3 Id est, Vita mea Hebraismus.
4 Id est, Sequantur eos. Hebraismus.

32 Et nunc commendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius, qui potest ædificare vos, & dare vobis hæreditatem cum omnibus sanctis.

33 Argentum aut aurum aut vestimenta non cupiui.

34 Et vos nostis, in necessitate mea & eorum qui mecum sunt ministri mei, *fuerunt* hæ manus meæ.

35 Et omnia ostendi vobis. ita oportet laborare & solicitum esse de illis qui infirmi sũt: & meminisse sermonẽ Domini nostri Ieschua, quia ipse dixit beatum esse eum qui dat: magis quàm *sit* is qui accipit,

36 Et quum hæc dixisset, procidit super genua sua,& orauit,& omnes *illi* homines cum eo.

37 Et factus est fletus magnus in omnibus illis: & amplexati sunt eum, & osculabantur eum.

38 Maximè autem torquebantur propter illum sermonem quem dixerat, Rursus non estis visuri faciem meam. Et comitati sunt eum vsque ad nauigium.

CAP. XXI.

1 ET discessimus ab eis,& iter fecimus recta Coum insulam: & die postero venimus Rhodum,ac inde Pataram.

2 Et inuenimus illic nauim quæ proficiscebatur in Phœnicen, & conscendimus eam, ac iter fecimus.

3 Atque peruenimus vsque ad Cyprum insulam, reliquimusque eam ad sinistram, ac peruenimus in Syriam,& inde peruenimus Tyrum.Illic enim erat naui exponendũ onus suũ.

4 Quumque inuenissemus ibi discipulos, mansimus apud eos dies septem. & hi dicebãt quotidie Paulo per Spiritum, ne proficisceretur ad Vrischelem.

5 Et post illos dies egressi sumus vt pergeremus in itinere *nostro*: comitabanturque nos omnes ipsi & vxores eorum vsque extra ciuitatem: & prociderunt super genua sua iuxta mare,ac orarunt.

6 Et osculati sumus inuicem, & ascendimus in nauim reuersiq; sunt illi in domos suas.

7 Nos verò iter fecimus ex Tyro, & venimus ad [1] Ngachum ciuitatem: & [2] dedimus pacem fratribus qui illic erant,ac mansimus apud eos diem vnum.

8 Et die postero egressi sumus, ac venimus Cæsaream: & ingressi mansimus in domo Philippi Euangelistæ [3] qui erat ex septem:

9 Cui erant filiæ virgines quatuor,quę vaticinabantur.

10 Et quum essemus ibi diebus multis, descenderat ex Iudæa Propheta quidam cuius nomen erat Agabus.

11 Et ingressus est ad nos,sumpsitque zonã lumborum Pauli,& vinciuit pedes suipsius & manus suas: ac dixit,Sic dicit Spiritus sanctus, Virum dominum zonæ huius ita vincient Iudæi in Vrischelem, & tradent eum in manus Gentium.

12 Et quum hos sermones audiuissemus, rogauimus eum nos [4] & filij loci *illius*,ne proficisceretur ad Vrischelem.

13 Tunc respondit,& dixit Paulus,Quid facitis flentes,& comminuentes ipsum cor meũ? ego enim non vt vinciar tantùm paratus sum, sed etiam vt moriar in Vrischelem pro nomine Domini nostri Ieschua Christi.

14 Et quum non acquieuisset nobis, destitimus,ac diximus,Voluntas Domini fiat.

15 Et post dies istos præparauimus nos, & ascendimus ad Vrischelem.

16 Et venerunt nobiscum quidam discipuli ex Cæsarea, adducentes secum fratrem quendam ex discipulis antiquis (cuius nomen erat Mnason,eratque ex Cypro) vt exciperet nos domi suæ.

17 Quumque venissemus ad Vrischelem, exceperunt nos fratres alacriter.

18 Et die postero ingressi sumus cum Paulo ad Iaakub, quum essent apud eum omnes seniores.

19 Et [5] dedimus eis pacem.Et narrabat eis Paulus [6] iuxta ordinem quicquid fecisset Deus inter Gentes per ministerium ipsius.

20 Quumque audiuissent, glorificauerunt Deum,& dixerunt ei, Tu vides frater noster, quot myriades sint in Iudæa qui crediderunt, & omnes hi æmulatores sunt Legis.

21 Dictum autem est de te quòd doceas vt discedant à Musche omnes Iudæi qui sunt inter Gentes: dum dicis ne circuncidant filios suos,neque in ritibus Legis ambulent.

22 Quia igitur auditum est ab eis quòd veneris huc,

23 Fac id quod dicimus tibi: Sunt nobis viri quatuor quibus votum est vt purificentur:

24 Assume eos,& vade, purificare cum eis,& expone pro eis impensas: vt radant capita sua: & innotescat vnicuique quòd id quod dictum fuit de te,mendacium est, tuq; Legem perficias & serues.

25 De iis qui crediderunt ex Gentibus,nos scripsimus vt seruarent seipsos ab iis quæ immolata sunt,& à scortatione, & à suffocato & à sanguine.

26 Tunc Paulus assumpsit viros illos die postero,& purificatus est cum eis, & ingressus profectus est in templum, notam faciens eis expletionem dierum purificationis,vsquedum oblata esset oblatio vniuscuiusque ex eis.

27 Quumque peruenisset dies septimus, Iudæi qui erant ex Asia, viderunt eum in templo,& incitauerunt contra eum populum totum· & iniecerunt in eum manus,

28 Clamantes,ac dicentes, Viri, filij Israel,succurrite. hic est ille homo qui contra populum nostrum docet in omni loco, & contra locum hunc: & etiam Gentiles introduxit in templum,& polluit locum hunc sanctum.

29 Antè enim viderant cum eo Trophimum Ephesium in vrbe,& putabant quòd cum Paulo ingressus esset in templum.

30 Et commota est vniuersa vrbs, & congregati sunt omnis populus: & apprehenderunt Paulum, atque extraxerunt eum foras è templo. & eadem hora clausæ sunt ianuæ.

31 Et quum quæreret turba occidere eum, auditum est à tribuno cohortis quòd tota vrbs commota esset.

32 [7] Et eadem hora assumpto centurione & duces militum multos, & accurrerunt ad eos. quumque vidissent tribunum & milites: [8] destiterunt percutere Paulum.

33 Et appropinquauit ad eum tribunus, &

1 עכו Ciuitas est qua tribui Ascher in hæreditatem cõtigit. Et Stephanus scribit ἀκὴν fuisse ab Hercule vocatam postquam ibi remedium sensisset ex vulnere quod à serpente acceperat. Postea verò Πτολεμαΐς, vt cõmemorat Eusebius, vocata fuit. Retinet ergo Syriacus contextus antiquum nomẽ. Græca verò & Latina versiones illud habent quod est recentius.

2 Id est, Vale diximus fratribus. Hebraismus.

3 Sensus est, Vnus erat ex illis septem diaconis, de quibus act. 6.

4 Id est, Habitatores & ciues loci illius. Hebraismus.

5 Id est, Salutauimus eos Hebraismus.

6 Ad verbũ, Post post, Syra phrasis antè obseruata. & significat vnum post aliud narrare, quo ordine singula gesta sunt.

7 Ad exprimendum tribunum, centurionem, milites, vtitur vocabulis.

8 Ad verbũ, Destiterunt ab eo quòd percutiebant Paulum.

cepit eum, præcepitque vt vincirent eum duabus catenis: & interrogabat de eo quisnam esset, & quid fecisset.

34 Et clamabant aduersus eum homines è turba [9] quisque aliud. & propter clamorem eorum non poterat cognoscere quæ esset veritas, præcepitque vt ducerent eum in castra.

9 Ad verbũ, Aliquid aliquid hoc est, Quisque diuersum quid vociferabatur aduersus Paulum, vt fit in tumultu.

35 Et quum peruenisset Paulus ad gradus, portabant eum milites, propter violentiam populi.

36 [10] Veniebat enim post eum populus multus, & clamabant, & dicebant, Tolle eum.

10 Id est, Sequebatur eũ. Hebraismus.

37 Et quum appropinquaret vt introiret in castra ipse Paulus, dixit tribuno, Si permittis tu mihi, loquar tecum: Ipse autem dixit ei, Grǽcè nosti?

38 Non es tu ille Aegyptius qui ante dies hos turbam excitasti, & abduxisti in desertum quatuor millia [11] hominum facinorosorum?

11 Ad verbum, Facientium mala.

39 Dixit ei Paulus, Ego homo sum Iudæus ex Tarso Ciliciæ ciuitate celebri, in qua natus sum: oro te, permitte mihi loqui ad populum.

40 Et quum permisisset ei, stetit Paulus super gradus, & [12] agitabat eis manum suam: & quum desiissent, loquutus est cum eis Hebraicè, ac dixit eis,

12 Gestus petentis audientiam.

CAP. XXII.

1 Fratres ac patres, audite defensionem quæ est apud vos.

2 (Et quum audirent quòd Hebraicè loqueretur cum eis, magis desierunt, & dixit eis)

3 Ego homo sum Iudæus, & natus sum in Tarso Ciliciæ, [1] nutritus verò sum in hac vrbe iuxta pedes Gamalielis: & eruditus fui perfectè in Lege patrum nostrorum, & fui zelator Dei, ita vt etiam vos omnes estis.

1 Id est, Assiduus fui eius auditor. Mos est enim vt in inferiore loco sedentes discipuli magistros è suggestu docentes audiant. quod expressit Moses Deut. 33. Hinc illa cohortatio ad studium sapientiæ, in פרקי אבות cap. 1. vt iuuenes se voluent in puluere pedum sapientum. Ita enim ibi scribunt. יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם Sit domus tua, domus conuentus sapientum, & esto te voluntans in puluere pedum eorũ, estoq; bibens cum siti verba eorum.

4 Et hanc viam persequutus sum vsque ad mortem, quum vincirem & traderem in domum vinctorum viros & mulieres.

5 Sicut testis est pro me princeps Sacerdotum & omnes seniores, à quibus acceperam literas vt proficiscerer ad fratres qui erant Damasci, vt etiam eos qui erant illic adducerem ad Vrischelem vinctos, & acciperent [2] constitutum in caput.

6 Et quum profectus essem, ac inciperem appropinquare Damasco, in meridie repentè è cælo effulsit super me lux magna.

7 Et cecidi super terram, audiuique vocẽ quæ dicebat mihi. Schaule, Schaule, quid persequeris tu me?

8 Ego autem respondi, ac dixi, Quis es Domine mi? Et ipse dixit mihi, Ego sum Ieschua Natzareus, quem tu persequeris.

9 Et viri qui erant mecum, viderunt lumẽ, vocem autem non audiuerunt eius qui loquebatur mecum.

10 Et dixi, Quid faciam Domine mi? Et Dominus noster dixit mihi, Surge, proficiscere Damascum: & illic tibi dicetur de omni eo quod mandatur tibi vt facias.

11 Et quum nihil conspiceretur mihi propter gloriam lucis illius, [3] apprehenderunt me manibus meis ij qui mecum erant: & ingressus sum Damascum.

2 Id est, Mulctam impositam capiti ipsorum. 3 Deerant in impresso Syro testamento, אחדוני באידי הנון דעמי הוו. Id est, Apprehenderunt me manibus meis ij qui mecum erant: quæ nos ex manuscripto codice Heidelbergensi restituimus.

12 Et homo quidam Channaniah, iustus in Lege, sicut testantur de eo omnes Iudæi qui illic *sunt*, venit ad me.

13 Dixitque mihi, Schaule frater mi, aperi oculos tuos. Et eadem hora aperti sunt oculi mei, & intuitus sum eum.

14 Et dixit mihi, Deus patrum nostrorum constituit te ad cognoscendam voluntatem eius, & *vt* videres iustum illum, ac audires vocẽ ex ore eius:

15 Essesque ei testis apud omnes filios hominis de omnibus quæ vidisti & audiuisti.

16 Et nunc quid cunctaris tu? Surge, baptizare, & mundare à peccatis tuis, inuocans nomen eius.

17 Et reuersus veni huc ad Vrischelem, & oraui in templo.

18 Vidique eum in visione dicentem mihi, Festina, & exi ab Vrischelem, quia non sunt accepturi tuum testimonium de me.

19 Et ego dixi, Domine mi, etiam ipsi sciunt quòd ego tradebam in domum vinctorum, & percutiebam in omnibus synagogis eos qui credebant in te.

20 Et quum effunderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque eram cum eis: stabam & complebam voluntatem eorum qui interfecerunt eum: & seruabam vestimenta eorum qui lapidabant eum.

21 Et dixit mihi, Abi: nam ego mitto te procul ad prædicandum gentibus.

22 Et quum audiuissent Paulum vsque ad hunc sermonem, sustulerunt vocem suam, & clamauerunt, Tollatur de terra is qui talis est: non enim conuenit ei vt viuat.

23 Et quum clamarent, & abiicerent pallia sua, ac [4] excitarent puluerem in cælum,

4 Ad verbũ, Ascendere facerent. Hebraismus.

24 Præcepit tribunus vt introducerent eum in castra: & mandauit vt verberibus interrogaretur, vt cognosceret propter quam causam clamarent contra eum.

25 Et quum extendissent eum loris, dixit ipse Paulus centurioni qui stabat iuxta se, Permittitur vobis vt hominem Romanum qui nõ sit condemnatus, flagelletis?

26 Et quum audiuisset centurio, accessit ad tribunum, dixitque ei, Quid facis tu? hic enim homo Romanus est.

27 Et accessit ad eum tribunus, ac dixit ei, Dic mihi, Romanus es tu? Dixit ei, Etiam.

28 Et respondit tribunus, ac dixit ei, Ego argento multo acquisiui [5] ius ciuitatis Romanæ. Dixit ei Paulus, Ego verò etiam in ea natus sum.

5 Unicum est in Syro textu nouum substantiuum à Roma formatum, & sonãt Romanitatẽ.

29 [6] Et statim abscesserunt ab eo illi qui quærebant vt flagellarent eum. & metuit tribunus, quum didicisset quòd Romanus esset: eo quòd is qui eum vinciret, fuisset.

6 In Syra voce omissum est Tau cum sua vocali in fine, ac scriptum פרקו pro פרק.

30 Et die postero volebat cognoscere verè quæ esset accusatio quam afferrent aduersus eum Iudæi: & soluit eum, iussitque vt venirent summi sacerdotes & tota congregatio principum eorum: & assumpsit Paulum, & deducens statuit in medio eorum.

CAP. XXIII.

1 Et quum intuitus esset Paulus congregationem eorum, dixit, Viri fratres mei, ego in omni conscientia bona versatus sum

sum coram Deo vsque in diem hunc.

2 Et Cannaniah sacerdos præcepit iis qui stabant iuxta eum vt percuterent Paulum super os eius.

3 Et Paulus dixit ei, Futurum est vt Deus percutiat te, paries dealbate. & tu sedes: iudicas me secundum id quod est in Lege, transgrediens Legem, ac præcipis vt percutiant me.

4 Et illi qui stabant ibi, dixerunt ei, Sacerdoti Dei maledicis tu?

5 Dixit eis Paulus, Nesciebã, fratres mei, quòd Sacerdos esset. scriptum est enim, Principi populi tui ne maledixeris.

6 Et quum nosset Paulus quòd pars populi esset Tzaducæorũ, & pars eius Pharisæorum, clamauit in congregatione, Viri fratres mei, ego Pharisæus sum, filius Pharisæi, & de spe resurrectionis mortuorum iudicor.

7 Et quum hoc dixisset, ruit vnus in alium, Pharisæi & Tzadukæi, & diuisus est populus.

8 Tzadukæi enim dicunt quòd non est resurrectio, neque Angelus, neque spiritus: Pharisæi verò confitentur omnia hæc.

9 Et facta est vox magna: & surrexerunt quidam legisperiti ex lectissimis Pharisæorũ, & cõtendebant cum illis, ac dicebant, Non inuenimus quicquam mali in hoc homine: si autem spiritus aut Angelus loquutus est cum eo, quid *mali* est in hoc?

10 Et quum esset tumultus magnus inter eos timebat tribunus ne discerperent Paulum: & misit ad Romanos vt venientes raperent eum è medio eorum, & introducerent eum in castra.

11 Quúmque facta esset nox, visus est Dominus noster Paulo: & dicit ei, Corroborare: quia quemadmodũ testificatus es de me in Vrischelem, ita futurum est vt etiam Romæ testificeris.

12 Et quum factum esset diluculũ, congregati sunt quidam ex Iudæis, & anathemate obstrinxerunt se, quòd non essent esuri neque bibituri donec interfecissent Paulum.

13 Erant autem illi qui pacti fuerant cum iuramentis hoc pactum plures quàm quadraginta viri.

14 Et accesserunt ad Sacerdotes & ad seniores, ac dixerunt,[1] Omnino anathemate deuouimus nos quòd nihil gustabimus donec interfecerimus Paulum.

15 Et nunc petite vos & principes congregationis à tribuno vt adducat eum ad vos, tanquam quærẽtes vt inquiratis verè factum eius: & nos paramus nos vt interficiamus eũ priusquam perueniet ad vos.

16 Et audiebat filius sororis Pauli insidias has: & ingressus est in castra, ac declarauit Paulo.

17 Ac mittens Paulus vocauit vnum ex cẽturionibus, & dixit ei, Adduc adolescentem hunc ad tribunũ: est enim ei aliquid quod dicat illi.

18 Et accepit cẽturio adolescentem, introduxítque eum ad tribunum, ac dixit, Paulus vinctus vocauit me, & petiit à me vt adducerem hunc adolescentem ad te, quia sit ei aliquid quod dicat tibi.

19 Et apprehẽdit manu sua tribunus adolescentem, & subduxit eum[2] ad vnum latus: & interrogauit eum, Quid est tibi quod dicas mihi?

20 Et dixit ei adolescens, Iudæi consultauerunt vt peterent abs te vt deduceres Paulum cras ad congregationem eorum, quasi cupientes vt aliquid amplius discant ab eo.

21 Tu igitur ne acquiescas eis: ecce enim, plures quàm quadraginta viri ex eis obseruant eum in insidiis, & anathemate obstrinxerunt animas suas, quòd non comedent neque bibent donec interficiãt eum. & ecce parati sunt, & expectant promissionem tuam.

22 Et dimisit tribunus adolescẽtem, quum præcepisset ei, Nequis cognoscat quòd hæc declaraueris mihi.

23 Et vocauit duos centuriones, & dixit eis, Ite, parate Romanos ducentos, qui proficiscantur Cæsaream, & equites septuaginta, & mittentes qui iaculantur dextera, ducentos, qui exeant à tertia hora in nocte.

24 Parate autem etiam iumenta, vt inequitare faciant Paulum, & euadere faciant ad Felicem præsidem.

25 Et scripsit epistolam, ac dedit eis, in qua erat ita:

26 Claudius Lysias Felici præsidi præstanti pacem.

27 Virum hunc ceperunt Iudæi vt interficerent eum, & surrexi ego cũ Romanis, & seruaui eum, quũ didicissem quòd Romanus esset.

28 Quúmque inquirerem vt cognoscerem causam propter quam accusabant eum, deduxi eum in congregationem eorum.

29 Et inueni quòd de quæstionibus Legis eorum accusarent eum: & causa quæ digna sit vinculis aut morte, non erat apud eum.

30 Quúmque declaratus esset mihi dolus circa insidias quas fecerunt contra eum Iudæi, statim misi eum ad te, & præcepi accusatoribus eius vt venirent, & dicerent contra eum coram te. Esto sanus.

31 Tunc Romani, sicut præceptum fuerat eis, acceperunt Paulum nocte, & adduxerunt eum in Antipatrida ciuitatem.

32 Et die postero equites dimiserunt pedites, socios suos, vt reuerterentur in castra.

33 Et adduxerunt eum Cæsaream, tradiderúntque epistolam præsidi, ac stiterunt coram eo Paulum.

34 Et quum legisset epistolam, interrogauit eum ex qua prouincia esset: quúmque didicisset quòd esset ex Cilicia,

35 Dixit ei, Auditurus sum te quum venerint accusatores tui. Et præcepit vt custodirent eum in prætorio Hiraudis.

[1] *Ad verbũ, Anathematizando anathematizauimus nos. Et verbi repetitione est auxesis, sicut alibi annotauimus.*

[2] *Id est, Seorsim.*

CAP. XXIIII.

1 ET post dies quinque descendit Channaniah princeps Sacerdotum cum senioribus, & cum Tertullo oratore. & ostendit *se* præsidi contra Paulum.

2 Quúmque citatus esset, incepit Tertullus accusans eum, ac dixit,

3 [1] In magnitudine tranquillitatis habitamus propter te, & [2] emendationes multæ fiunt

[1] *Id est, Tua caussa ò præses in summa tranquillitate agimus.*

[2] *Ad verbum, Directiones multæ fiunt. hoc est, Multa quæ deprauata erant, per te corriguntur, & ad regulam rectitudinis reformantur.*

3 moderamine iudicij in populo hoc, & 4 omnes nos in omni loco accipimus gratiã tuam, præstantissime Felix.

4 Ne autem fatigemus te multis, oro te vt audias demissionem nostram cum breuitate.

5 Iuuenimus enim virum hunc quòd sit 5 sicarius, & excitet tumultum contra omnes Iudæos qui sunt in vniuersa terra: princeps enim est doctrinæ Natzaræorum.

6 Et templum nostrum voluit contaminanare: & quum apprehendissemus eum, quæsiuimus vt iudicaremus eum 6 sicut est *præscriptum* in Lege nostra.

7 Venit autem Lysias tribunus, & violentia magna è manibus nostris abstulit eum, & ad te misit.

8 Ac præcepit accusatoribus eius vt venirent ad te: & inuenturus es, interrogans vt discas ab eo de omnibus his de quibus nos accusamus eum.

9 7 Acclamauerũt autem ei etiam ipsi Iudæi, dicentes quòd hæc ita haberent.

10 Et innuit præses Paulo vt loqueretur. & respondit Paulus, ac dixit, Ab annis multis noui te esse iudicem populi huius: & propter hoc lubentius defensione vtor pro meipso.

11 Quum possis tu nosse quòd non plures sint mihi quàm duodecim dies ex quo ascenderim Vrischelem ad adorandum.

12 Neque inuenerunt me quòd loquerer cum quoquam in templo, neque etiam quòd congregationem congregauerim, nec in synagoga eorum, neque in vrbe.

13 Neque facultas est in manibus eorum vt probent coram te id de quo nunc accusant me.

14 Cæterùm hoc fateor, quòd in ea ipsa doctrina de qua loquuntur, in ea colo Deum Patrum meorum: credens omnibus quæ scripta sunt in Lege & in Prophetis.

15 Et est mihi spes in Deo, quam etiam ipsi sperant, futuram esse resurrectionem quæ erit 8 à mortuis, *resurrectionem inquam* iustorum & iniquorum.

16 Propter hoc quoque laboro vt consciẽtia pura sit mihi coram Deo & coram filiis hominis constanter.

17 Post annos autem plures veni ad 9 filios populi mei, vt darem eleemosynam, & offerrem oblationem.

18 Et inuenerũt me isti in templo purgantem me, non cum turba, neque in tumultu. Nisi quòd tumultuati sunt illi Iudæi qui venerunt ex Asia.

19 Quos oportebat vt starent mecum coram te, & accusando proferrent id quod esset eis.

20 Aut hi ipsi dicant quid inuenerunt in me delicti, quum starem coram congregatione eorum.

21 Nisi *sit* hoc vnum verbum quod clamaui, stans in medio eorum, De resurrectione mortuorum ego iudicor hodie coram vobis.

22 Felix autem, quia nouerat viam hanc plenè, distulit eos: dicens, Quum venerit tribunus audiam 10 inter vos.

23 Et præcepit centurio vt seruarent Paulum 11 cum quiete, & vt nemo ex notis eius prohiberetur, quominus ministraret ei.

24 Et post paucos dies misit Felix, & Drusilla vxor eius quæ erat Iudæa; & vocauerunt Paulum, & audiuerunt ab eo de fide Christi.

25 Et quum loqueretur cum eis de iustitia & sanctitate, & de iudicio quod futurum est, repletus est pauore Felix, ac dixit, Nunc abi, & quum fuerit mihi opportunitas, 12 mittam post te.

26 Sperabat enim quòd munus daretur sibi à Paulo: propter hoc sedulò mittens venire faciebat eum, ac loquebatur cum eo.

27 Et quum impleti essent ei duo anni, alius præses venit in locum eius, qui vocabatur Porcius Festus. Felix autem 13 vt faceret beneficentiam erga Iudæos, reliquit Paulum vinctum.

3 Ad verbũ, Per libramen rationis tuæ. Pulchra est prudentiæ, æquitatis & & moderati iudicii periphrasis.
4 Id est, Tua in nos merita omnes omni loco pro singulari gratia agnoscimus & prædicamus, atque in nos gratitudinis obligationem recepimus.
5 Ad verbũ, Iugulator siue mactator. hoc est, Nefandissimus.
6 Id est, Vt Lex nostra iubet.
7 Intelligit illos Iudæos quorum orator erat Tertullus.
8 Ad verbũ, De inter mortuos vt Gallicè, D'entre les morts.
9 Id est, Gentiles meos. Hebraismus.
10 Id est, De controuersia quæ est inter vos, &c. Vtrãque partẽ audiã. Hebraismus, Deut. 1, 16.
11 Id est, Ita vt Paulus quietè ageret, neque ei vis aut iniuria à Iudæis afferretur. Gallicè, En asseurance.
12 Id est, Accersam te Syra phrasis prius explicata. Sic Gallicè dicitur. I'enuoyray apres toy.
13 Id est, Vt rem gratam præstaret Iudæis.

CAP. XXV.

1 ET quum venisset Festus Cæsaream, post tres dies ascendit ad Vrischelem.

2 Et indicauerunt ei summi sacerdotes & primores Iudæorum de Paulo, & petieruut ab eo.

3 (Rogantes eum) hanc gratiam, vt mittens accerseret eum ad Vrischelem: facientes insidias in via vt interficerent eum.

4 Et Festus reddidit responsum, Paulus seruatur Cæsareæ, & ego 1 festino vt proficiscar.

5 Qui igitur sunt inter vos in quorum manibus sit facultas, descendant nobiscum: & de omni delicto quod est in eo homine, accusent.

6 Et quum mansisset ibi diebus octo aut decem, descendit Cæsareã & die postero sedit pro tribunali, & pręcepit vt adducerent Paulũ.

7 Et quum venisset, circundederunt eum Iudæi qui descenderant ab Vrischelem, & accusationes multas ac duras afferebant contra eum, quas non poterant demonstrare.

8 Quúmque Paulus defensionem diceret, quòd non deliquisset quicquam neque in Legem Iudæorum, neq; in templum, neq; in Cæsarem:

9 Festus autem (quia volebat fœnerari beneficium Iudæis) diceret Paulo, Vis ascendere ad Vrischelem? & illic de his iudicaberis coram me:

10 Respondit Paulus, ac dixit, Ad tribunal Cæsaris sto: hic iustum est mihi iudicari. Nihil peccaui in Iudæos, sicut etiam tu nosti.

11 Quòd si delictum commissum est à me, aut aliquid quod dignum sit morte, non me subduco à morte: si autem non est apud me aliquid ex his quorum accusant me, nemo daturus est me eis dono. 2 Protectiones Cæsaris appello.

12 Tunc Festus loquutus est 3 cum consiliariis suis, ac dixit, Protectionem Cæsaris appellasti? ad Cæsarem iturus es.

13 Et 4 quum fuissent aliquot dies, descẽdit Agrippa rex & Bernice Cæsaream 5 vt salutarent Festum,

14 Et quum manerent apud eum aliquot diebus narrauit Festus regi causam Pauli, dicens, Homo quidam vinctus relictus est à manibus Felicis:

15 Et quum essem in Vrischelem, indicauerunt mihi de eo summi Sacerdotes & seniores Iudæorum, & petierunt vt 6 facerem eis iudicium de eo.

16 Et dixi eis quòd non est mos Romanis,

1 Id est, Citò redibo.
2 Syra phrasis, Id est, Imploro opẽ Cæsaris.
3 Ad verbũ, Cum filiis cõsilij sui. Hebraismus.
4 Id est, Quũ intercessissent
5 Ad verbũ, Vt pacem peterent Festi, Id est, Vt salutarent Festum, pacem & tranquillitatem ei optantes.
6 Id est, Vt condemnarem eum.

vt dent filium hominis donum ad necem, priuſquam venerit 7 litigator eius, & arguat eum in facie eius,& detur ei locus ad dicendam defenſionem ſuper eo de quo accuſatur,

7 Ad verbũ, Dominus litis eius. Id eſt, qui litem mouit contra eum. Hebraiſmus.

17 Et quum veniſſent huc abſque dilatione, die poſtero ſedi pro tribunali, & præcepi vt adducerent mihi hominem illum:

18 Et ſteterunt cum eo accuſatores eius, nec potuerunt vllam accuſationem malam demonſtrare contra eum, ſicut ſuſpicatus eram:

19 Quæſtiones autem 8 quædam de religione eorum erant eis contra eum,& de Ieſchua quodam qui mortuus eſt, quem dicebat Paulus quòd viuus ſit.

8 Ad verbũ, Aliqua aliqua. Syra phraſis.

20 Et quia non eram firmus circa quæſtionem rerum harum,dicebam Paulo, Petiſne tu vt proficiſcaris ad Vriſchelem,& illic iudiceris ſuper iſtis?

21 Ipſe autem petiit vt ſeruaretur ad iudicium Cæſaris. Et præcepi vt ſeruaretur donec mitterem eum ad Cæſarem.

22 Dixitque Agrippa, Cupiuiſſem audire hominem hunc. Et Feſtus ait, Cras auditurus es eum.

23 Et die poſtero venit Agrippa & Bernice 9 cum faſtu multo, & ingreſſus eſt 10 in domum iudicij cum tribunis & primoribus ciuitatis.& præcepit Feſtus:& venit Paulus.

9 Id eſt, Magno apparatu regio.

10 Id eſt, In auditorium in quod ad cognoſcẽdum de cauſis conueniunt iudices.

24 Et dixit Feſtus, Agrippa rex, & omnes viri qui eſtis nobiſcum, de hoc homine quem videtis, vniuerſus populus Iudæorum interpellauit me in Vriſchelem & hic,clamantes quòd non amplius conueniret huic vt viueret.

25 Ego autem comperi quòd nihil quod dignum ſit morte actum ſit ab eo : & quia ipſe petiit vt ſeruaretur ad iudicium Cæſaris, præcepi vt mitteretur.

26 Et non noui quid ſcribam de eo Cæſari.propter hoc volui adducere eum coram vobis,& maximè coram te,rex Agrippa,vt quum inquiſita fuerit cauſa eius, inueniã quid ſcribã.

27 Non enim conuenit vt quum mittimus hominem vinctum, nõ ſcribamus delictũ eius.

CAP. XXVI.

1 ET dixit Agrippa Paulo,Permittitur tibi loqui pro teipſo. Tunc Paulus extendit manum ſuam, & defendit ſe, ac dixit,

2 Super omnibus de quibus accuſor à Iudæis, rex Agrippa, arbitror ego de meipſo, quòd beatus ſim, qui coram te hodie me defendo.

3 Maximè quia ſcio quòd edoctus ſis in omnibus quæſtionibus & legibus Iudæorum: idcirco peto abs te vt cum patientia audias me.

4 Norunt enim ipſi Iudæi (ſi volunt teſtari) conuerſationes meas quæ à pueritia mea fuerunt mihi à principio in populo meo & in Vriſchelem.

5 Quia à longo tempore edocti ſunt de me,& norunt quòd in doctrina principali Phariſæorum vixerim.

6 Et nunc ob ſpem promiſſionis quę facta fuit Patribus noſtris à Deo, ſto & iudicor.

7 Ad quam ſpem duodecim tribus noſtræ ſperant quòd perueniẽt, precibus aſſiduis diei & noctis: & propter hanc eandem ſpem accuſor à Iudæis, rex Agrippa.

8 Quid iudicatis vos ? nónne oportet vt credamus quòd excitabit Deus mortuos ?

9 Ego enim à principio poſueram in mẽte mea, vt contraria multa facerem aduerſus nomen Ieſchua Natzaræi.

10 Id quod feci etiam in Vriſchelem: & ſanctos multos conieci in domum vinctorum, per poteſtatem quam acceperam à ſummis ſacerdotibus: & quum interficerentur ab eis,adiunxi me eis qui damnauerant eos.

11 Et in omni ſynagoga agitabã eos, quum cogerem vt blaſphemarent nomen Ieſchua,& in ira magna qua repletus eram contra eos, etiam ad ciuitates alias egreſſus ſum ad perſequendum eos.

12 Et quũ proficiſcerer propter hoc Damaſcum cum poteſtate & permiſſione ſummorum Sacerdotum,

13 In medio diei in via vidi è cælo, ô rex, quòd effulgeret ſuper me & ſuper omnes qui mecũ erant,lux quę excellẽtior erat quàm ſol.

14 Et cecidimus omnes ſuper terram, ac audiui vocem dicẽtem mihi Hebraicè,Schaul, Schaul,quid perſequeris tu me ? Durum eſt tibi calcitrare contra ſtimulos.

15 Et ego dixi, Quis es Domine mi? Et Dominus noſter dixit mihi, Ego ſum Ieſchua Natzaræus, quem tu perſequeris.

16 Dixitque mihi,Surge ſuper pedes tuos: propter hoc ipſum enim apparui tibi vt conſtituerem te miniſtrum & teſtem eius quod vidiſti à me,& quod futurum eſt vt videas à me.

17 Et eripiam te à Gente Iudæorum, & à Gentibus aliis ad quas ego mitto te,

18 Vt aperias oculos eorũ,quò conuertantur à tenebris ad lucem, & à poteſtate Satanæ ad Deum, vt accipiãt remiſſionem peccatorũ, & ſortem cum ſanctis per fidem quæ eſt in me.

19 Quapropter, rex Agrippa, non reſtiti contumaciter contra viſionem cæleſtem:

20 Sed prædicaui primùm iis qui erãt,Damaſci,& iis qui erãt in Vriſchelem,& qui in omnibus agris Iudææ:& etiã Gentibus prædicaui vt reſipiſcerent & conuerterẽtur ad Deum, & facerẽt opera quæ digna eſſent reſipiſcẽtia.

21 Et propter hæc comprehenderunt me Iudæi in templo,& volebant interficere me.

22 Adiuuit autem me Deus vſque in diem hunc, & ecce ſto, & teſtificor 2 paruis & magnis, nihil extra Muſche & Prophetas dicens, ſed ea quæ ipſi dixerunt quòd futura eſſent:

23 *Nempe* quòd paſſurus eſſet Chriſtus,& quòd futurus eſſet principium reſurrectionis 3 à mortuis, & quòd prædicaturus eſſet lucem populo huic & Gentibus.

24 Et quum ita ſe defenderet Paulus, clamauit Feſtus voce elata,Inſaniiſti Paule:multa doctrina adegit te ad inſaniam.

25 Dixit ei Paulus, Non inſaniui præſtantiſſime Feſte: ſed ſermones veritatis rectitudinis loquor.

26 Et etiam rex Agrippa valde nouit de his ipſis quòd ita habeant:& idcirco liberè loquor coram eo,quia ne vnum quidem ex his ſermonibus arbitror ego quòd lateat eum. nequaquam enim in occulto *hæc* geſta ſunt.

27 Credis tu rex Agrippa Prophetis? ſcio quòd credis.

28 Dixit ei rex Agrippa, 4 Propemodum perſuades mihi vt ſim Chriſtianus.

2 Nomen Syriacum in impreſſo perperam erat cum Lamed loco Ain, quod nõ dubito typographi incuria commiſſum fuiſſe, qui non ſatis obſeruauit diſcrimen inter harum literarum characteres, qui apud Syros nõ figura ſed magnitudine ſola differunt. certè manuſcriptus habet y.

3 Ad verbũ, De inter mortuos. Gallicè, D'entre les morts.

4 Ad verbũ, Paraphraſtes vertit, In modico aliquo perſuades, &c. & mox, Optarim à Deo in modico, & in multo. Hebraicè בבעט ובהרבה

29 Et Paulus dixit, Optarem à Deo propemodum & admodum, nequaquā tibi tantùm, sed etiam omnibus qui audiunt me hodie, vt essent sicut ego, exceptis vinculis istis.

30 Et surrexit rex & præses, & Bernice, & qui sederant cum eis.

31 Et quum secessissent inde, loquebantur vnus cum alio, ac dicebant, Nihil quod dignum sit morte & vinculis, fecit homo iste.

32 Et dixit Agrippa Festo, Potuisset homo iste dimitti, nisi protectionem Cæsaris appellasset.

CAP. XXVII.

1 ET præcepit de eo Festus, vt mitteretur ad Cæsarem in Italiam: ac tradidit Paulum & vinctos alios cum eo, viro cuidam centurioni ex cohorte Augusta, cuius nomen erat Iulius.

2 Et quum factum est vt iter faceremus, descendimus in nauim quæ erat ex Adramanto ciuitate, & proficiscebatur in regionem Asiæ: ingressúsque est nobiscum in nauē Aristarchus Macedo, qui erat ex Thessalonica ciuitate.

3 Et die postero peruenimus Tzaidum: & vsus est centurio beneuolentia erga Paulum, & permisit ei vt proficisceretur ad amicos suos, ac refocillaretur.

4 Et illinc iter fecimus, atque (quia venti contrarii erant) circuiuimus iuxta Cyprum.

5 Et trāsiuimus mare Ciliciæ & Pamphyliæ, ac peruenimus in Myram ciuitatem Lyciæ.

6 Et inuenit ibi centurio nauim ex Alexandria, quæ proficiscebatur in Italiam & collocauit nos in ea.

7 Et [1] quia grauiter iter faciebat diebus multis, vix peruenimus è regione [2] Kindi insulæ. Et quia non sinebat ventus vt proficisceremur rectà, circuiuimus iuxta Cretam, contra Salamaunam ciuitatem.

8 Et vix iter facientes circa eam, peruenimus ad locum qui vocatur Portus pulchri: & propinqua erat ei ciuitas cuius nómen Lasia.

9 Et mansimus ibi tempore multo vsque ad diem quo prætererat etiam [3] dies ieiunij Iudæorum. & erat in eo [4] vitandum vnicuique quominus iter faceret mari & consulebat eis Paulus,

10 Ac dicebat, Viri video quòd cum molestia & cum iactura multa fuit nostra nauigatio, non tantùm oneris nauis nostræ, sed etiam [5] animarum nostrarum.

11 Centurio autem gubernatori & [6] domino nauis auscultabat potius quàm sermonibus Pauli.

12 Et quia non aptus erat ille portus ad hyemandum in eo hyeme, multi ex nobis cupiebāt vt nauigaremus inde: &, si quidem possent, venire & hyemare in portu aliquo qui erat in Creta, & vocabatur Phœnix, & spectabat ad Austrum.

13 Quúmque flaret ventus Austri, & putarent quòd peruenturi essent iuxta voluntatem suam, nauigabamus circa Cretam.

14 Et post paululum egressus est cōtra nos ventus tempestatis, qui vocatur [7] Typhonicus Euroclydon.

15 Et arrepta est nauis, neque potuit resistere contra ventum, & [8] dedimus in manum illius.

16 Et quum transiuissemus insulam quæ vocabatur [9] Kaura, vix potuimus apprehendere scapham.

17 Quúmque sustulissemus eam extrinsecus, succingebamus remedia, & muniebamus ipsam nauim. & quia metuebamus ne incideret in syrtin maris, submisimus antennam, & ita nauigabamus.

18 Quúmque staret contra nos tempestas dura, die postero abiecimus [10] vasa nostra in mare.

19 Et die tertia [11] vasa ipsius nauis manibus nostris abiecimus.

20 Quúmq; [12] duraret tempestas dies plurimos, neq; sol conspiceretur, nequeluna, neque stellæ, spes vitæ nostræ [13] prorsus abscissa erat.

21 Et quum nullus quicquam cibi sumpsisset, tūc steit Paulus in medio eorū, ac dixit, Si acquieuissetis mihi, ô viri, non nauigassemus à Creta, & vitassemus damnum & angustiam hanc.

22 Et nunc consulo ego vobis vt sitis sine molestia. [14] anima enim vnius ex vobis non est peritura, præter nauem.

23 Conspectus est enim nocte hac *mihi* Angelus Dei illius cuius sum, & quem colo.

24 Ac dixit mihi, Ne timeas Paule. futurū est enim tibi vt stes coram Cæsare: & ecce, dedit tibi Deus dono omnes qui nauigant tecum.

25 Propter hoc [17] resumite cor, ô viri. Credo enim in Deum quòd ita futurum est sicut dictum est mihi.

26 Cæterùm in insulam quandam [18] proiiciendi sumus.

27 Et post quatuordecim dies quibus errauerámus, & abrepti fueramus in Adriaticum mare, in medietate noctis, suspicati sunt nautæ quòd ad terram appropinquarent.

28 Et dimiserunt bolidem, ac inuenerant vlnas viginti: & rursus paululum nauigauerūt, & inuenerunt vlnas quindecim.

26 Quúmque metueremus ne nos inueniremus *esse* in loco in quo essent saxa, iecerunt à posteriori parte nauis anchoras quatuor: & orabant vt fieret dies.

30 Nautæ autem tentauerunt fugere è naui, & demiserunt ex ea scapham in mare, per occasionem, quòd ituri essent in ea, & ligaturi nauem in terra.

31 Quúmque *id* vidisset Paulus, ait centurioni & militibus, Si isti in naui non maneant vos non potestis [19] seruari.

32 Tunc absciderunt milites funes scaphæ à naui, & siuerunt eam deerrantem.

33 Ipse verò Paulus vsquedum esset aurora suadebat omnibus vt caperent cibum, dicēs eis, Hodie, ecce, decimus quartus est dies, [20] à concitatione nihil gustatum est à vobis.

34 Idcirco peto à vobis vt capiatis cibum

1 Id est, Quia onusta erat nauis, nō multū promouebat Græcum contextum exponit.

2 Ita vocat Paraphrastes locum quem Græci dicunt Κνίδον, trāspositu literis.

3 Intelligit diem expiationum, qui incidit, in decimum mensis septimi, respondentis bona ex parte nostro Septembri. Tunc enim ex lege, ieiunium mādatum erat, Leuit. 23.27. vltra illum diem dicit Lucas nauem mansisse ad Lasiam.

4 Id est, Res erat periculosa, qua meritò vitanda est.

5 Id est, Vita nostra.

6 Id est, Nauclero.

7 Paraphrastes Græca vocabula retinet. Nam & Hebræi & Syri huiusmodi rerum vocabulis carent, & coguntur ea à peregrinis linguis mutuari.

8 Id est, Permisimus nauem potestati venti. Per manum enim significat potestatem, vsitato scriptura more.

9 Sic in Græcis quibusdam exemplaribus Καῦδα dicitur: & Suidas videtur Καυδὼ vocare. Unde Syri mutato ω in α ex more, vocant Kauda. Neque enim mihi dubium est, errore siue librarij siue typographi scriptum esse Kaura, cum Resch loco Kauda, cum Daleth: nam figura harum literarum apud Syros punctulo situ solo diuersis differunt, vt procliuis fuerit lapsus. In manuscripto codice vtraque lectio ponitur, fortassis quod vtroque nomine vocaretur. Similia propria nomina etiam in textu Hebræo Bibliorum reperientur si quis conferat 10. cap Gen. cum principio 1. lib. Paralip.

10 Id est, Nauis armamenta.

11 Id est, Sarcinas & res priuatas singulorum qui in naui erant. *12 Ad verbum, Teneret se hyems.* *13 Ad verbum, Tota tota ipsa. Syra phrasis.* *14 Id est, Vita* *15 Id est, Bono estote animo.* *16 Ad verbum, Est nobis vt eiiciamur. Id est, Futurum est vt eiiciamur.* *17 Ad verbum, Viuere.* *18 Intelligit, Ex quo mare cœpit concitari. Id est commoueri.*

ad

ad sustentationem vitæ vestræ· capillus enim è capite vllius ex vobis non est periturus.

35 Et quum hæc dixisset, accepit panem, & glorificauit Deum coram omnibus illis: & fregit, ac cœpit comedere.

36 Et consolationem acceperunt omnes, & ceperunt alimentum.

37 Eramus autem in naui ducentæ & septuagintasex animæ.

38 Quumque saturati essent cibo, [21] exonerabant nauim, & sustulerũt triticum, ac proiecerunt in mare.

39 Et quum factus esset dies, nautæ, quæ esset illa regio non agnouerunt: sed intuiti sunt iuxta aridam sinum quendam maris, quò meditabantur vt, si possibile esset, impellerent ipsam nauim.

40 Et absciderunt anchoras à naui, & laxauerunt illas in mare. Et soluerunt iuncturas gubernaculorum, & suspenderunt [22] artemonem ad ventum qui flabat, & nauigabant versus aridam.

41 Et peruenit nauis ad locum qui situs est inter duas profunditates maris: & infixit se in eum *locum*, & consistebat super eum [23] prora ipsius, & non mouebatur: [24] puppis verò eius soluebatur à violentia fluctuum.

42 Et volebant milites interficere ipsos vinctos, ne iniicerent se natatu, & fugerent ab eis.

43 Et centurio prohibuit eos ab hac re, quia volebat seruare Paulum: & iis qui poterant iniicere se natatu, precepit vt primi natarent, & transirent ad terram.

44 Et reliquos super tabulas & super ligna alia nauis fecit transire: & ita omnes liberati sunt in terram.

21 Id est, Auferebant ab ea qua grauem reddebãt Id est, Onus nauis.

22 Hic quoq, Græcum nomen, sed mutilatum, retinet Paraphrastes: ac ponit ארטמון, Armenon pro Artemon.

23 Ad verbum, Latus eius anterius. Latus pro parte & regione.

24 Ad verbum, Latus eius posterius. Latus pro parte & regione. Vtrobique periphrasis est, hic puppi, illic proræ.

CAP. XXVIII.

1 ET post hæc [1] didicimus quòd Meliti vocaretur illa insula.

2 Et barbari qui habitabant in ea, [2] beneuolentias multas ostendebant erga nos· & accenderunt ignem, vocaueruntque nos omnes vt nos calefaceremus propter pluuiam magnã & gelu quod erat.

3 Et Paulus sustulit multitudinem ramorum, & posuit super ignem, & egressa est ex eis vipera è calore ignis, & momordit manum eius.

4 Quumque vidissent eam barbari, quòd penderet in manu eius, dicebant, Omnino hic vir homicida est, quem ereptum è mari iustitia non siuit viuere.

5 Ipse verò Paulus extulit manum suam, & iniecit viperam in ignem: & nihil mali factum est ei.

6 Existimabant autem barbari quòd eadem hora consumeretur, & caderet mortuus super terram. Et quum tempus multum expectassent, & viderent quòd nihil mali factum esse ei, mutauerunt verba sua, & dixerunt quòd Deus esset.

7 Erant autem agri in eo loco viro cuidã cuius nomẽ erat Publius, qui quidem erat primarius ipsius insulæ, & excepit nos domi suæ tribus diebus libenter.

8 Pater autem Publij febri & [3] dolore viscerum infirmus erat: & ingressus est ad eum Paulus, ac orauit, & imposuit ei manum suam, ac sanauit eum.

9 Et quum factum esset hoc, reliqui quoque qui erant in ea insula infirmi, accedebant ad eum, & sanabantur.

10 Et honoribus magnis honorarunt nos: & quum egrederemur inde, viatico nos instruxerunt.

11 Egressi autem sumus post menses tres: & iter fecimus in naui Alexandrina, quæ hyemauerat in ea insula, & erat super eam signum [4] Gemellorum.

12 Et venimus in Syracusam vrbem, mansimusque ibi dies tres.

13 Et inde circuiuimus, & peruenimus ad Rhegium ciuitatem. Et post diem vnum flabat nobis ventus Australis, ac duobus diebus venimus Puteolos ciuitatem Italiæ.

14 Et inuenimus ibi fratres, & rogauerunt nos, ac mansimus apud eos dies septem. & tũc profecti sumus Romam.

15 Et quum audiuerunt fratres qui illinc erant, egressi sunt in occursum nobis vsque in plateam quæ vocatur Appij forum, & vsque ad Tres tabernas. Et quum vidisset eos Paulus, gratias egit Deo, & seipsum corroborauit.

16 Et ingressi sumus Romam: & permisit centurio Paulo vt habitaret vbi vellet cum milite illo qui custodiebat eum.

17 Et post tres dies mittens Paulus, vocauit primores Iudæorum: & quum congregati essent, dixit eis, Viri fratres, ego quum in nulla re steterim contra populum & legem patrũ meorum, in vinculis traditus sum ab Vrischelem in manum Romanorum.

18 Et hi quum interrogassent me, voluerunt dimittere me, eo quòd non inuenirent [5] in me accusationẽ vllam quæ digna esset morte.

19 Et quum starent contra me Iudæi, coactus sum implorare protectionem Cæsaris: nõ quasi sit mihi vt accusem in aliqua re [6] filios populi mei.

20 Propter hoc rogaui vos vt veniretis, & viderem vos, & narrarem vobis ista. nam propter spem Israielis vinctus sum catena hac.

21 Dicunt ei illi, Nos epistolam de te non accepimus è Iudæa, neque vlli ex fratribus qui venerunt ab Vrischelem, dixerũt aliquid quod malum sit de te.

22 Cupidi autem sumus vt audiamus ex te [7] id quod cogitas. propterea quòd doctrinam hanc scimus, quòd à nemine recipiatur.

23 Et constituerunt ei diem, ac congregati sunt, veneruntque ad eum multi *eo* vbi habitabat. & exposuit eis de regno Dei, testificans & persuadens eis de Ieschua, ex lege Musche, & ex prophetis, à mane vsque ad vesperam.

24 Et quidam ex eis acquiescebant sermonibus eius, & alij non acquiescebant.

25 Et discesserunt ab eo, quum non essent consentientes inuicem. Et dixit eis Paulus hũc sermonem, Bene loquutus est Spiritus sanctus per os Isaiæ contra patres vestros,

26 Dicens, Vade ad populum hunc, & dic eis, Auditu audietis, & non intelligetis: & videbitis, & non cernetis.

27 Incrassatum enim est cor populi huius, & auditum suum grauem reddiderunt, & oculos suos clauserunt· ne viderent oculis suis, & audirent auribus suis, & intelligerẽt corde suo,

1 Id est, Cognouimus & intelleximus.

2 Id est, Beneuolentia sua varia testimonia ostẽdebant erga nos.

3 Id est, Laborabat dolore viscerum.

4 Ita vocat Castorem & Pollucem, quòd essent gemelli fratres.

5 Ad verbũ, Post me. Syraphrasis alibi obseruata.

6 Id est, Iudæos gentiles meos.

7 Id est, Sententiam tuã. Siue id quod sentis.

& conuerterentur ad me, & remitterem eis.

28 Notum sit igitur vobis hoc, quòd ad Gentes est missa hæc redẽptio 7 Dei: ipsæ enim quoque auscultant ei.

29 8

30 Et mercede conduxit sibi Paulus de suo domum: mansitque in ea duobus annis, & excipiebat ibi omnes qui veniebant ad se.

31 Ac prædicabat de regno Dei, docebatque liberè de Domino nostro Ieschua Christo 9 absque prohibentibus.

7 In veteri manuscripto codice bibliothecæ illustrissimi principis electoris Palatini erat דארלהא, *quod omittebatur in codice impresso.* 8 *Totus 29. versiculus in contextu Syro non legitur. de quo quia dubito num incuria sit omissus, an verò potius in vetustis manuscriptis codicibus defuerit in contextu, adijcere non sum ausus. Si esset Syris verbis mihi versus exprimendus, ita dicerem,* ובד הלין אמר נפקו יהודיא וכגי דרשין הוו בינתהון: *Id est, Et quũ hæc dixisset, egressi sunt Iudæi & disceptabant multum inter se.*

9 Id est, nullo prohibente.

Finita sunt gesta Apostolorum beatorum: hoc est, Historia eorum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAP. I.

1 PAVLVS seruus Ieschua Christi, vocatus & missus, qui segregatus est ad Euangelium Dei,

2 (Quod ante promiserat [1] per manum Prophetarum suorum in Scripturis sanctis)

3 De Filio suo (qui genitus est [2] in carne ex semine domus Dauid:

4 Et [3] cognitus est Filius Dei [4] per virtutem & per Spiritum sanctum, [5] qui resurrexit [6] à mortuis) *nempe* Ieschua Christus Dominus noster.

5 (Per quem accepimus gratiam & apostolatum inter omnes Gentes, vt [7] obediant fidei nominis eius.

6 Ex quibus *Gentibus* etiam vos vocati estis [8] in Ieschua Christo)

7 Omnibus qui Romæ sunt dilecti Dei, vocati [9] & sancti, [10] pax & gratia vobiscum à Deo Patre nostro & à Domino nostro Ieschua Christo.

8 Primùm gratias ago Deo meo per Ieschua Christum [11] super omnibus vobis, quòd fides vestra [12] audita est in vniuerso mundo.

9 Testis enim est mihi Deus cui seruio [13] in Spiritu in Euangelio Filij ipsius, quòd [14] sine intermissione omni tempore memor sum vestri in precibus meis.

10 Et [15] precor (si tandem aperiatur mihi via per volutatem Dei) vt veniam ad vos.

11 Quia [16] valdè desidero [17] vt videam vos, vt [18] impertiar vobis donum Spiritus, [19] per quod confirmemini.

12 Et pariter consolationem capiamus per fidem vestram & meam.

13 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd [20] temporibus multis volui venire ad vos, & prohibitus sum vsque [21] ad hoc tempus, vt etiam in vobis esset mihi fructus, sicut in reliquis populis,

14 Græcis & [22] barbaris, sapientibus & stultis: [23] omni homini debitor sum vt prædicẽ.

15 Et ideò solicitus sum vt etiam vobis qui Romæ estis, euangelizem.

16 Non enim [24] pudet me Euangelij, eo quòd virtus est Dei [25] in salutem omnium credentiũ in ipsum, siue ex Iudæis primùm, [26] siue deinde ex gentilibus.

17 [27] Iustitia enim ipsius Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem: sicut scriptum est, [28] Iustus ex fide viuet.

18 Reuelatur enim ipsa ira Dei de cælo aduersus omnem iniquitatem & impietatem [29] filiorum hominis, qui veritatem in iniquitate detinent.

19 Propterea quòd notitia Dei manifesta est in illis: Deus enim manifestauit eã in illis.

20 Occulta enim Dei à fundamentis mundi, in creaturis suis [30] per intellectum conspi-

1 Id est, Ministerio. Hebraismus frequens.

2 Hebraismus, Id est, In corpore. Synecdochicos: vt nomine Carnis siue corporis, totus homo intelligatur.

3 Hoc est, Clarè & perspicuè testimonijs demõstratus. vt, Notus in Iudæa Deus, Psal. 76.2. & alibi passim.

4 Id est, Præpotenti Spiritus virtute & efficacia. 5 *Vel, Quia. Relatiuum causæ redditiuum.* 6 *Ad verbum, De inter mortuos Gallicè,* D'entre les morts. *Similiter Hebræi,* כבן המתים. *Obseruandum verò, Syros plerunque vsurpare* בית *pro* בין, *intermutato Nun in Tau.* 7 *Ad verbum, Auscultent. Fidem nominis Christi appellat veram tam de ipso quàm de ipsius officio persuasionem: aut certè* μετωνυμικῶς *designat doctrinam quæ vtrunque tradit, nempe Euangelium.* Ἐμφατικῶς *ergo dixit ex Hebraismo, Nominis eius, non simpliciter Eius: ne Christum à sua virtute separemus.* 8 *Paraphrastes addit præpositionem* ב: *cuius ea vis est, vt valeat, Autore Iesu Christo nisi dicamus positum* ב *pro* ל, *In Iesum Christum.* 9 *Inseritur copula, sed quæ vim habeat exegeticæ particulæ: ac si dictum esset, Vocati, nimirum vt sancti sitis.* 10 *Verborum ordo inuersus, qui familiaris est Paraphrasti Hoc verò loco quæsitus videtur ex communi salutandi more apud Hebræos.* 11 *Ad verbum, Propter facies omnium vestrũm. Redundat nomen* אפי, *sicut plerunq; apud Hebræos,* פני, *id est, Facies.* 12 *Id est, Celebrata.*

13 Hebraismus, Id est, Cum animi sincera promptitudine & alacritate. *14 Ad verbũ. Sine quiete.* *15 Verbum Hebræum & Syrum significat Dei misericordiam implorare.* *16 Ad verbum, Bene. Quomodo etiam loquuntur Latini & ferè alia linguæ.* *17 Id est, Videre vos.* *18 Syrè, De tanquam scilicet administer Christi.* *19 Vel, Per quem Spiritũ. Est enim anceps relatiuũ apud Hebræos & Syros.* 20 *Chaldæa & Syra phrasis, pro* פעמים רבות, *id est, Vicibus multis.* 21 *Ad verbum, Vsque ad nunc.* Hebraismus עד עתה. 22 *Vocem Latinam vsurpat paraphrastes, sicut Rabbini.* 23 *Distinctionem Græcam mutat, sensum tamen præclarè explicat.* 24 *Ad verbum, Non enim erubesco propter Euangelium.* 25 *Syrè, In vitam & sic passim nomen Salutis exponit Vitam.* 26 *Copula pro particula ordinis & sic apud Hebræos vsurpatur pro* אחרי, Pòst. 27 *In impresso Syro Test. non legitur particula rationalis* גיר, *Enim, quæ fortasse propter exiguitatem omissa est: nos verò ex manuscripto codice Heidelbergensi restituimus.* 28 *Ad verbum, Quòd Iustus ex fide viuit. Sic solet Syrus literam* ד *(id est Quod) præfigere testimonijs quæ aliunde citantur.* 29 Hebraismus, *id est hominum.* 30 *Vel, Intellectu.* ב *est præpositio instrumenti.*

ciuntur,

ciuntur, & virtus eius & diuinitas eius quæ *est* in æternum, vt sint [31] sine effugio.

21 Propterea quòd nouerunt Deum, & nõ tanquam Deum [32] glorificauerunt eum, [33] nec gratias egerunt ei: sed [34] inanes facti sunt in cogitationibns suis, & obscuratum est cor eorum [35] insipiens.

22 Et quum putarent in seipsis quòd sapientes essent, stulti facti sunt [36] sibi.

23 Et mutauerunt gloriam Dei qui [37] non corrũpitur, [38] in similitudinem imaginis [39] filij hominis qui corrũpitur, & in similitudinẽ volatilium & [40] quadrupedum & reptiliũ [41] terræ.

24 Propter hoc tradidit eos Deus in concupiscentias immundas cordis eorum, vt afficiant ignominia corpora sua inter se.

25 Et mutauerunt veritatem Dei in mendacium, & reueriti sunt & coluerunt creaturas multo magis quàm eum qui creauit illas, [42] cui sunt laudes & benedictiones in [43] seculum seculorum. [44] Ammin.

26 Propter hoc tradidit illos Deus in [45] libidines [46] ignominiosas. fœminæ enim eorũ mutauerunt vsum naturæ suæ, & re [47] quæ non est ex natura vsæ sunt:

27 Et è conuerso etiam masculi eorum similiter reliquerunt vsum naturæ fœminarum, & exarserunt in concupiscentia, vnus erga alium, & masculus in masculum pudendũ fecerunt: & vltionem quæ iusta erat, pro errore suo, in seipsis acceperunt.

28 Et sicut [48] non iudicauerũt in seipsis, vt cognoscerent Deum, tradidit illos Deus in mẽtem, [49] inanẽ, vt facerent id quod non oportet.

29 Oppleti omni iniquitate & scortatione, & [50] amaritudine & malitia, & auaritia, & inuidia, & cæde, & contentione, & dolo, & cogitationibus malis.

30 Et murmuratione & obtrectatione: & odio habentes Deum, contumeliosi, inflati, superbi, inuentores malorum, destituti mente, qui parentibus suis non obtemperant.

31 [51] Quibusq; nullum est pactum, neq; dilectio, neq; pax, neq; misericordia est in illis.

32 Qui cognoscentes iudicium Dei, quòd eos qui talia faciunt, ad mortem condemnat, non tantùm faciunt illa, verumetiam associant se iis qui ea faciunt.

31 Ad verbum, Absque exitu in latitudinem hoc est, Vt constricti conuicti que teneantur propria damnationis. Elegans periphrasis, & metaphora illustris.
32 Id est, Laudauerunt. Celebrauerunt.
33 Syre, Et gratias egerũt absque repetitione negandi particulæ: quod Hebræis familiare est, vt negatio, initio versus posita, totum versum neget. Exemplum habes Psal 9.19
34 Id est, Vacui lumine cælesti & vera Dei notitia, ac omni pietate
35 Syre, Quod non est intelligens.
36 Pronomen redundat, ex Hebraismo.
37 Id est, Nõ est obnoxius corruptioni.
38 ב Beth pro ל Lamed, sicut Psal. 106.20. vnde hic locus desumptus est
39 Hebraismus ante obseruatus. *40 Paraphrastes separatis nominibus vtitur, Quatuor pedum subauditque* בְּהֵמוֹת *siue* חַיּוֹת, *id est, Bestiarum siue animalium.* *41 Pro terrestrium, Hebraismus* זֹחֲלֵי עָפָר *Deut. 32 24.* *42 Hebraismus, Id est, Cui soli debentur laudes & benedictiones.* *43 Hebraismus, Id est, In perpetuum.*
44 Id est, Veritas, Stabilitas. Clausula precum apud Hebræos. Plura de hac voce annotauimus in cap. 1. Euangelij Iohannis.
45 Ad verbum esset, Dolores siue morbos & ægritudines. Itaque generale nomen synecdochichôs pro specie κατ' ἐξοχὴν ponitur. *46 Ad verbum, Ignominiæ. Substantiuum pro epitheto, Hebræis quoque in frequenti vsu.* *47 Ratione quæ aliena est à natura ipsarum.* *48 Id est, Non cogitarunt, vt cognoscerent Deum: Sensus autem est, Dei cognitionem spreuerunt.* *49 Syre, Inanitatis Genitiuus vice epitheti.* *50 Ea intelligit quæ recto iudicio non minus respuenda sunt quàm palatum respuit amara.*
51 Id est, Qui pacta non seruant.

CAP. II.

1 PRopter hóc non est tibi [1] effugium, ô fili hominis, qui iudicas proximum [2] tuũ, teipsum condemnas, nam tu quoque qui iudicas, in iisdem versaris.

2 Et scimus quòd est iudicium Dei [3] secũdum veritatẽ, aduersus illos qui in his versãtur.

3 Quid autem cogitas tu, ô fili hominis, qui iudicas eos qui in his versantur, quum etiam tu in ijsdem verseris, quòd fugies à iudicio Dei?

4 Aut aduersus diuitias benignitatis eius, aut aduersus longanimitatem eius & [4] spatium quod dat tibi, audes? & non nosti quòd benignitas Dei ad resipiscentiam inducit te?

5 Sed propter malitiam cordis tui [5] impœnitentis, reponis tibi thesaurum iræ in diem iræ & reuelationis iudicij iusti Dei,

6 Qui rependit vnicuique secundum opera ipsius:

7 Illis qui in perseuerantia operum bonorum, gloriam & honorem & in corruptibilitatem quærunt, dat [6] eis vitam quæ est in æternũ.

8 Iis verò qui contentiosi sunt, & non acquiescunt veritati, sed iniquitati acquiescunt, rependet iram & indignationem.

9 Et afflictio & coturbatio *erit* omni [7] homini qui operatur mala, Iudæis primùm, [8] deinde Gentilibus.

10 Gloria verò & honor & pax omni operanti bona, Iudæis primùm, [9] deinde Gẽtilibus.

11 Nõ enim est [10] acceptio facierũ apud Deũ.

12 Qui enim sine Lege peccauerunt, etiam sine Lege peribunt: & qui [11] in Lege peccauerunt, ex Lege iudicabuntur,

13 (Nequaquam enim auditores Legis iusti *sunt* coram Deo, sed factores Legis iustificantur.

14 Si enim Gentes quibus Lex non est, ex natura sua fecerint Legem, ipsæ, quæ, quum non esset eis Lex, sibiipsis factæ sunt lex:

15 Et ipsæ ostendunt opus Legis tanquam scriptum super cor suum, & testatur de ipsis conscientia ipsarum, cogitationibus earum reprehendentibus, aut [12] excusantibus [13] inuicẽ)

16 In die quo iudicabit Deus occulta filiorum hominis secundum Euangelium meum [14] per manum Ieschua Christi.

17 Si autem tu qui Iudæus vocaris, & acquiescis in Lege, & gloriaris [15] de Deo,

18 Quòd scias voluntatem eius, & discernas vtilia, quibus instructus es ex Lege.

19 Et confidis de teipso, quòd ductor sis cæcorum, & lumen eorum qui sunt in tenebris.

20 Et eruditor destitutorum mente, & præceptor infantium & est tibi forma cognitionis & veritatis in Lege.

21 [16] Tu (inquam) qui doces alios, teipsum non doces: & qui prædicas vt non furentur, tu ipse furaris:

22 Et qui dicis ne adulterium committant, tu ipse adulterium committis: & tu qui contemptui habes simulachra, spolias ipse [17] domum sanctam.

23 Et tu qui gloriaris in Lege, in eo quòd transgrederis Legem, Deum ipsum ignominia afficis.

24 Nomen enim Dei propter vos blasphematur [18] inter Gentes, sicut scriptum est.

25 Circuncisio enim prodest si Legem perficias: si autem [19] resilias à Lege, circuncisio tua facta est præputium.

1 Syre, Exitus in latitudinẽ.
2 Syre, Suum, Mutatio personæ Hebræa.
3 Ad verbũ, In veritate.
4 Ad verbũ, Locum, id est Opportunitatem (subaudi resipiscendi) quam dat tibi audes tu?
5 Ad verbũ, Quod non resipiscit.
6 Pleonasmus relatiuorum in Syra lingua frequentissimus.
7 Ad verbũ, Filio hominis. Syra & Hebræa phrasis.
8 Ad verbũ, Et Gentilibus. Sed est Vau ordinis, vt alibi obseruatum est.
9 Ad verbũ, Et. Estque ordinis Vau, vt modò dictum est.
10 Vide quæ sunt annotata Matth. 6.2.
11 Id est, Sub Lege, vt infrà cap. 3.19.
12 Ad verbũ, Educentibus in latitudinẽ. Syra phrasis.
13 Ad verbũ In vnum vnum. Syra phrasis.
14 Id est, Opera Iesu Christi. Hebraismus tritus.
15 Pro. Hebraismus frequens.
16 Syre ad verbum, vt Græci Tu igitur.
17 Syrus, Domum sanctuarij. Hebraismus Periphrasis sacrilegij.
18 בֵּית *pro* בֵּין, *ante obseruatum.*
19 Syre ad verbum, Transgressus fueris tibi à Lege.

26 Si autem ita est quòd præputium obseruet mandatum Legis, [20] nónne præputium reputatur circuncisio?

27 Et iudicabit præputium quod ex [21] natura sua perficit Legem, te qui in scriptura & in circuncisione transgrederis Legem?

28 Non enim is qui in manifesto Iudæus est, nec etiam ea quæ conspicitur in carne, circuncisio *est:*

29 Sed is est Iudæus, qui in occulto est & circuncisio, quæ cordis est, in spiritu, & non in [22] scripto: cuius laus non est à filiis hominis, sed à Deo.

20 הא præcedente לא idem valet quod הלוא. Nonne: atque fortius affirmat.

21 Videtur has voces opponere eis quas subiungit In scriptura & in circuncisione, vt Ex natura sua, idem sit quòd Sine lege & circuncisione.

22 Id est, Litera.

CAP. III.

1 QVAe est igitur excellentia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

2 Multa [1] omnibus modis. Primùm quòd fideles redditi sunt sermones Dei.

3 Si enim ex illis *quidam* non crediderunt, nunquid in eo quòd non crediderunt, fidem Dei irritam reddiderunt?

4 [2] Absit. Est enim Deus verax, & omnis filius hominis mendax, sicut scriptum est, Vt sis iustus in sermonibus tuis, & purus sis quum iudicauerint te.

5 Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei stabilit, quid dicemus? nunquid iniquus est Deus, qui [3] immittit iram suam? (tanquam filius hominis loquor.)

6 [4] Absit. [5] Alioquin quomodo iudicabit Deus mundum?

7 Si enim veritas Dei abundauit per mendacium meum, ad gloriam ipsius, cur [6] amplius tanquam [7] peccator iudicor?

8 Aut nunquid *ita est* quemadmodum blasphemant de nobis quidam, & dicunt quòd dicimus, Faciamus mala, vt eueniant bona: Quorum damnatio reseruatur iustitiæ.

9 Quid igitur obtinemus excellentiæ? Antè enim pronuntiauimus de Iudæis & de Gentibus, quòd sub peccato sunt omnes.

10 Sicut scriptum est, Non est rectus, ne vnus quidem:

11 Neque qui intelligit, neque qui quærat Deum.

12 Omnes declinauerunt pariter, & reprobi facti sunt: & non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.

13 Sepulchra patentia, guttura eorum, & linguæ eorum dolosæ, & venenum aspidis sub labiis eorum.

14 Os eorum plenum est maledictione & amarulentia:

15 Et pedes eorum veloces ad effundendũ sanguinem.

16 Contritio & dolor in viis eorum.

17 Et viam pacis non cognouerunt.

18 Et timor Dei non est ante oculos eorũ.

19 Scimus autem quòd quicquid dicit Lex, iis qui sunt in lege dicit, vt omne os obturetur, & mundus vniuersus obnoxius reddatur Deo.

20 Quia ex operibus Legis non iustificatur vlla caro coram illo. ex Lege enim cognitum est peccatum.

21 Nunc verò sine Lege iustitia Dei manifestata est, & testatur de ea lex & Prophetæ.

22 Iustitia autem Dei, [8] per manum fidei est Ieschua Christi, omni homini, etiam super omnem hominem qui credit in ipsum. non enim est discrimen.

23 Quia omnes peccauerunt, & destituuntur gloria Dei.

24 Iustificantur autẽ per gratiam gratis, & per redemptionem quæ est in Ieschua Christo.

25 Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem sanguinis sui, propter peccata quæ ab initio [9] peccauimus.

26 Per spatium quod dedit nobis Deus pro longanimitate sua, ad ostensionem iustitiæ suæ quæ *est* in tempore hoc, vt ipse sit rectus, & iustificet per rectitudinem illum qui est in fide Domini nostri Ieschua Christi.

27 Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Per quã legem? operum? non: sed per legem fidei.

28 Arbitramur igitur quòd per fidem iustificatur filius hominis. & non per opera Legis.

29 Nunquid enim Deus Iudæorum est tãtùm, & Gentium minimè? Imò etiam Gentiũ.

30 Quia vnus est Deus qui iustificat circũcisionem per fidem, etiam præputium per eam ipsam fidem.

31 Nunquid igitur Legem ipsam irritam facimus per fidem? [10] Absit: sed Legem ipsam stabilimus.

1 Syrè, In omni re.

2 Syrè, Propitius sis, Parce. Subaudi Deus. Germanicè, Behut uns Gott.

3 Syrè, Venire facit.

4 Parce. vt modò dictum est.

5 Syrè, Et si non. Sic Itali quoque loquuntur.

6 Perperam scribitur הביל, cum litera He, pro מביל cum litera Mem.

7 In Syriaco textu legitur טלא, quod nunquam significat peccatorem, sed puerum vel infantem. quæ significatio nulla ratione huic loco accommodari potest. Puto igitur erratũ esse typographi, & positum esse pro חטיא, id est peccatore: licet inter errata non commemoretur in indice, nec corrigatur. certè manuscriptus codex ita habet vt nos restituimus.

8 Id est, Per fidem, Hebræa, Syra & Chaldæa phrasis.

9 Peccare peccatum. Hebraismus, pro Committere peccatum, vel Peccare.

10 Syrè. Parce vt antea in eodem capite bis obseruatũ est.

CAP. IIII.

1 QVid igitur dicimus de Abraham [1] patriarcha, quòd inuenit in carne.

2 Si enim Abraham ex operibus iustificatus fuit, erat ei gloriatio: sed nõ apud Deũ.

3 Quid enim dicit Scriptura? nempe, Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.

4 Ei autem qui operatur, non imputatur merces tanquam quod sit per gratiam, sed tanquam id quod debetur ei:

5 Illi verò qui non operatus est, sed credidit modò in eum qui iustificat peccatores, imputatur illi fides sua ad iustitiam.

6 Quemadmodum etiã Dauid dicit de beatitudine hominis cui Deus imputauit iustitiam sine operibus quum dicit:

7 Beati illi quibus remissa est iniquitas eorum, & tecta sunt peccata eorum.

8 Et beatus vir cui non imputabit Deus peccatum suum.

9 Hæc igitur beatitudo, de circuncisione, an de præputio: dicimus enim quòd imputata est Abrahæ fides eius ad iustitiam.

10 Quomodo ergo imputata est ei? in circuncisione, an in præputio? Non fuit in circuncisione, sed in præputio.

11 Signum enim accepit ipsam circuncisionem, [2] & sigillũ iustitiæ fidei suæ quæ fuerat in præputio, vt esset pater omnium illorum qui credunt ex præputio, quò imputaretur etiam eis ad iustitiam.

12 Et pater circuncisionis, nequaquam illorum qui ex circuncisione sunt tantùm, sed etiam illorum qui incedunt per vestigia fidei præputij patris nostri Abraham.

13 Nequaquam enim per Legem facta fuit promissio Abrahæ, & semini eius, quòd futurus esset hæres mundi, sed per iustitiam fidei ipsius.

14 Si enim ij qui ex Lege sunt, fuerunt hæredes, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio.

15 Lex enim operatrix est iræ. Quum enim

1 Syrè, Principe patrum. Hebraismus.

2 Copula pro Hoc est.

non

non est lex, non est transgressio legis.

16 Quapropter per fidem *est hæreditas*, vt per gratiam iustificemur: quò sit firma promissio vniuerso semini eius, non illi quod ex Lege est tantùm, sed etiam illi quod ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrûm.

17 Sicut scriptum est, Constitui te patrem multitudinis Gentiũ coram Deo, in quem credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat illa quæ non sunt, tanquam sint.

18 Et absque spe in spem credidit quòd futurus esset pater multitudini Gentium: sicut scriptum est, Ita erit semen tuum.

19 Et non infirmatus est in fide sua, quum considerarct corpus suum emortuũ (quia erat 3 natus centũ annos) & vuluam emortuã Saræ.

20 Et contra promissionem Dei non hæsitauit tanquam destitutus fide, sed corroboratus est in fide, & dedit gloriam Deo:

21 Et firmiter credidit quòd quicquid promisit ei Deus, potens esset perficere.

22 Propter hoc imputatũ est illi ad iustitiã.

23 Et nequaquam propter ipsum tantùm scriptum est hoc, quòd imputata sit fides eius ad iustitiam:

24 Sed etiam propter nos: quia etiam nobis 4 futurum est vt imputet, qui credidimus in eum qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christum 5 à mortuis.

25 Qui traditus fuit propter peccata nostra, & resurrexit vt iustificaret nos.

3 *Syre, Filius centum annorum.*

4 *Id est, Futurus est vt imputet.*

5 *Ad verbũ, De inter mortuos Gallicè,* D'entre les mors.

CAP. V.

1 QVia igitur iustificati sumus per fidem, sit nobis pax erga Deum per Dominum nostrum Ieschua Christum.

2 Per quem 1 admissi sumus in fide ad gratiam hanc in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ Dei.

3 Et non ita tantùm, sed etiam in affectionibus gloriamur, quia scimus quòd afflictio patientiam perficit in nobis:

4 Et patientia probationem, & probatio spem.

5 Spes autem non pudefacit: quia dilectio Dei effusa est super corda nostra per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 Si autẽ Christus propter infirmitatẽ nostrã, in tẽpore hoc pro improbis mortuus est,

7 (Vix enim quis pro improbis moritur: pro bonis enim fortassis quis audeat mori)

8 Hic ostendit Deus charitatem suã quæ est erga nos. quia si quum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est,

9 Quanto igitur magis iustificabimur nũc per sanguinem ipsius, & per ipsum eripiemur ab ira?

10 Si enim quum essemus inimici, reconciliatus est nobiscum Deus per mortem Filij sui, quanto igitur magis in reconciliatione eius 2 viuemus per vitam ipsius?

11 Et non ita tantùm, sed etiam gloriabimur in Deo 3 per manum Domini nostri Ieschua Christi, per quem nunc accepimus recõciliationem.

12 Sicut 4 per manum vnius filij hominis intrauit peccatum in mundum, & 5 per manum peccati mors: & ita in omnes filios hominis transiit mors in eo quòd omnes peccauerunt.

1 *Syre, Facti sumus appropinquare.*

2 *Id est, Seruabimur. Hebraismus frequens,*

3 *Id est, Per Dominũ nostrum, &c. Hebraismus. sæpe obseruatus*

4 *Id est, Opera, vt paulo antè obseruauimus.*

6 *Id est, Per peccatum*

13 Vsque enim ad Legem, peccatum quum esset in mundo, non reputabatur peccatum, propterea quòd non erat Lex.

14 Sed regnauit mors ab Adam, & vsque ad Musche, etiam super eos qui non peccauerunt in similitudine qua transgressus est Legem Adam, qui est similitudo eius qui futurus erat.

15 Sed nequaquam sicut 6 excessus, ita donũ. Si enim propter excessum vnius multi mortui sunt, quanto igitur magis gratia Dei & donum eius, propter vnum Filium hominis Ieschua Christum in multos abundabit?

16 7 At non sicut delictum vnius, ita donũ. Iudicium enim quod fuit ex vno, in cõdemnationem fuit: donum autem ex peccatis multis, fuit ad iustitiam.

17 Si enim propter delictum vnius regnauit mors. *multo* magis qui acceperunt magnitudinem gratiæ & doni iustificationis, in vita regnabunt per manum vnius Ieschua Christi.

18 8 Sicut igitur per delictum fuit condemnatio omnibus filiis hominis, ita per iustitiam vnius erit iustificatio ad vitam omnibus filiis hominis.

19 Quemadmodum enim propter inobedientiam vnius filij hominis peccatores multi fuerunt, ita etiam propter obedientiam vnius multi iusti fiunt.

20 Introitus autem qui fuit Legi, *fuit* vt augeret peccatum: & 9 vbi auctum est peccatum, ibi exuberauit gratia.

21 Vt quemadmodum regnauit peccatum 10 in morte, ita regnaret gratia in iustitia, ad vitam quæ est in æternum, per 11 manum Domini nostri Ieschua Christi.

CAP. VI.

1 QVid igitur dicemus? manebimus in peccato vt gratia abundet?

2 1 Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodò viuemus in eo rursus?

3 An quòd ignoratis qui baptizati sumus in Ieschua Christo, in mortem eius baptizati sumus?

4 Sepulti enim sumus cum eo in baptismo in mortem, vt quẽadmodum surrexit Ieschua Christus 2 à mortuis in gloriam Patris sui, ita etiam nos in vita noua ambulemus.

5 Si enim vnà plantati sumus cum 4 in similitudine mortis ipsius, ita etiam 4 in resurrectione eius erimus.

6 Scimus enim quòd filius hominis noster vetus crucifixus est cum eo, vt aboleretur corpus peccati, vt rursus non seruiremus peccato.

7 Qui enim mortuus est, liberatus est à peccato.

8 Si igitur mortui sumus cũ Christo, credamus quòd cum ipso Christo viuemus.

9 Nouimus enim quòd Christus surrexit à 5 mortuis, & iterum non moritur, & mors non dominatur ei.

10 Quod enim mortuus est à peccato ipse mortuus est 6 semel: & quod viuit, viuit ipse Deo.

11 Ita etiam vos reputate vosipsos quòd mortui sitis peccato, & viuatis Deo per Dominum nostrum Ieschua Christum.

12 Ne igitur regnet peccatum in corpore vestro mortali, vt obediatis concupiscentiis eius.

6 *Id est, Trãsgressio, quã scilicet Lex violatur, dũ non manemus intra limites quos ipsa præscribit.*

7 *Copula pro aduersatiua particula, ex Hebraismo.*

8 *Mutauimus quod perperã scriptum erat* אבונא *(quod nihil significat) in* אבונא, *id est, Sicut. Admissus autem est error mutatione Iod in Zain, & transpositione quanuis eodem modo legatur in manuscripto.*

9 *Sic vertendũ est* בר *sequente* ר.

10 *Pro In mõtẽ & sic mox, In iustitia, pro In iustitiam.*

11 *Id est, per Dominũ, &c. vt antè obseruauimus in eodem capite.*

1 *Parce. vt sæpius dictũ est*

2 *Ad verbũ, De inter mortuos Gallicè,* D'entre les morts. *Syra phrasis vbique obuia.*

3 *Pro, In similitudinem. vt obseruauimus in fine præcedentis capitis.*

4 *Concilia loquutio. Id est, In similitudinem resurrectionis eius.*

5 *Vt suprà versu 4.*

6 *Syre, Vno tempore, pro Vna vice. Hebraismus.*

13 Et etiam ne accommodetis membra vestra arma iniquitatis ad peccatum: sed accommodate vosipsos Deo, tanquam homines qui ex mortuis reuixistis: & mēbra vestra arma sint iustitiæ 7 Dei.

14 Et peccatum non regnet super vos. non enim estis sub Lege, sed sub gratia.

15 Quid igitur? peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub gratia? 8 absit.

16 Ignoratis vos quòd cui accommodatis vosipsos, vt obediatis ei ad seruitutem, eius ipsius estis serui cui obeditis, siue peccato, siue 9 auditui auris iustitiæ?

17 Gratia autem Deo, quòd serui fuistis peccati, & obediuistis ex corde formæ doctrinæ cui traditi estis.

18 Et quum liberi facti sitis á peccato, subiecistis vos iustitiæ.

19 Tāquam 10 inter filios hominis loquor, propter infirmitatem carnis vestræ: vt quemadmodum accommodastis membra vestra seruituti impuritatis & iniquitatis, ita etiam nunc accommodetis membra vestra seruituti iustitiæ & sanctificationis.

20 Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.

21 Et quis fructus erat vobis tunc, 11 in quo hodie erubescitis? finis enim eius est mors.

22 Et nunc, quum liberi facti sitis à peccato, & facti sitis serui Deo, sunt vobis fructus sancti, quorum finis est vita quæ est in æternum

23 Stipendium enim peccati, mors est: & donum Dei, vita quæ est in æternum, per Dominum nostrum Ieschua Christum.

7 Quæ scilicet Deo probatur.

8 Syre, Parce. vt antea obseruatum est.

9 Vel, Obedientiæ auris iustitiæ, pro, Ad iustitiam.

10 Antè quoque obseruauimus ב *pro* כ *sæpè vsurpari Syrè.*

11 Id est, Cuius causa.

CAP. VII.

1 AN ignoratis fratres mei (scientibus enim Legem loquor) quòd lex dominās est super hominem quandiu viuit?

2 Sicut mulier quæ alligata est marito suo quandiu ille viuit, per legem. si autem mortuus fuerit maritus eius, libera facta est à lege mariti sui.

3 Si verò dum viuit maritus eius 1 copulata fuerit viro alij, facta est adultera: quòd si moriatur maritus eius, libera facta est a lege, & non est adultera si sit 2 viro alteri.

4 Et 3 nunc fratres mei, etiam vos mortui estis Legi in corpore Christi, vt sitis alteri, *videlicet* ei qui surrexit à mortuis, vt reddatis fructus Deo.

5 Quum enim in carne essemus, infirmitates peccatorum quæ sunt per Legem, efficaces erant in membris nostris, vt fructum redderemus morti:

6 Nunc autem 4 soluti sumus à Lege, & mortui sumus ei quæ detinebat nos, vt seruiamus posthac in nouitate Spiritus, & non in vetustate 5 scripturæ.

7 Quid ergo dicimus? Lex peccatum est? absit. 6 Sed peccatum non didici nisi per manum Legis. non enim cōcupiscentiam scibam nisi fuisset Lex quæ dicit, Ne concupiscas.

8 Et per hoc mandatum inuenit sibi peccatum occasionem, & perfecit in me omnem concupiscentiam. Absq; Lege enim peccatum mortuum erat.

9 Ego autem viuebam sine Lege ab initio: quum autem venit mandatū peccatum reuixit.

10 Et ego mortuus sum, & repertum est mihi mandatum ipsum vitæ ad mortem.

11 Peccatum enim per occasionem quam inuenit sibi 7 per manum mandati, decepit me, & per illud occidit me.

12 Lex ergo, sancta est. & mandatum, sanctum est, & iustum & bonum.

13 Bonum ergo ipsum mihi ad mortem factum est? 8 Absit. 9 sed peccatum, vt conspiceretur quòd peccatum esset, *ipsum fuit* 10 quod per bonum perfecerit in me mortem, quo magis condemnaretur peccatum per mandatum.

14 Scimus enim quòd Lex 11 spiritualis est: ego autem carnalis sum, & venditus sum peccato.

15 Quod enim ago 12 non agnosco: & nequaquam id quod volo, facio, sed id quod odi, illud ipsum facio.

16 13 Et si id quod nolo, facio, testor ego de Lege quòd 14 bona sit.

17 Nunc autem nequaquam ego operor illud, sed peccatum quod habitat in me.

18 Noui enim illud, *videlicet* quòd non habitat in me (15 hoc verò est in carne mea) bonum. Vt velim enim bonū, in promptu est mihi: vt operer ipsum, non possum.

19 Nequaquam enim bonum quod volo facere, facio: sed malum quod nolo facere, illud ipsum facio.

20 Et, si illud quod nolo facio, nequaquam ego facio, sed peccatum quod habitat in me.

21 Inuenio igitur legem quæ consentit mēti meæ, illi *quidem* quæ vult facere bonum, *repugnare carni meæ*: propterea 16 quòd malum proximum est mihi.

22 Gaudeo enim in Lege ipsa Dei in filio 17 hominis interno:

23 Video verò legem aliam in membris meis, quæ bellum gerit contra legem mentis meæ, & captiuum me reddit legi peccati, quæ est in membris meis.

24 Miser ego filius hominis: quis liberabit me ex hoc corpore mortis?

25 Gratias ago Deo meo 18 per Dominum nostrum Ieschua Christum. Nunc igitur ego mente mea seruus sum legis Dei: carne autem mea seruus sum legis peccati.

1 Vel, Adhæserit.

2 Hebraismus Si alteri nupserit.

3 Pro, Itaq. Sicut et iā Hebraicè ועתה *pro eodem accipitur.*

4 Syrè, Aboliti.

5 Pro Litera.

6 Vel. Imo. vt 2. Corinth. 8.7. secundum quosdam.

7 Id est, Per mandatum.

8 Syrè, Parce.

9 Vel, Imo. vt suprà.

11 Aut redūdat ד *Daleth in principio.*

10 Ad verbum, Spiritus est, in genitiuo casu. Sed ex duobus substātiuis simul cōstructu, alterū (quod scilicet à priori regitur) tum in Hebræa, tū in Syriaca lingua, in adiectiui locū subit. vt paulo pòst, Ego autē carnis, pro Carnalis sum.

12 Hoc est, Probo. vel Nō est id quod scio agēdum.

13 Pro, Quòd si.

14 Syrè, Pulchra.

15 Redundans particula, sicut δ'ε *Græcum, cui respondet.*

16 Concisa oratio. nam in contrario mēbro oppositum comprehēdit. Sic ergo implenda, Repugnantem carni meæ &c.

17 Ad verbum, Qui est intus. hoc est, Secundum hominem renatum & spiritualem.

18 Ad verbum, Per manum Domini. Hebraismus.

CAP. VIII.

1 PRoinde non est cōdemnatio iis qui non ambulant 1 iuxta carnē in Ieschua Christo 2.

2 Lex enim Spiritus vitę qui est in Christo Ieschua, liberauit 3 te à lege peccati & mortis.

3 Eo quòd enim viribus destituta erat Lex 4 per manum infirmitatis carnis, misit Deus Filium suum in similitudinem carnis pecati, propter ipsum peccatum, vt condemnaret peccatum in carne eius.

4 Quò iustificatio Legis in nobis impleretur, qui nequaquam in carne ambulamus, sed in spiritu.

1 Syrè, In carne. Hic enim ב *pro* על *sine* *passim vsurpat Paraphrastes.*

2 Deest oppositum, Sed iuxta spiritum. Sicut etiam in in quibusdam Græcis codicibus.

3 Mutatio personæ. In Græco codice seruatur prima persona Me.

4 Id est, Ob infirmitatem carnis. Hebraismus.

5 Illi enim qui in carne sunt, quod carnis est cogitant: & illi qui 5 spirituales sunt, quod est spiritus cogitant.

6 Intellectus enim carnis, mors est:6 & intellectus spiritus, vita & pax.

7 Propterea quòd intellectus carnis inimicitia est aduersus Deum. Legi enim Dei se non submittit: quia non potest.

8 Et ij qui in carne sunt, 7 placere Deo nõ possunt.

9 Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si verè Spiritus Dei habitat in vobis. Si autem non sit in aliquo Spiritus Christi, hic nequaquam est eius.

10 Quòd 8 si autem Christus est in vobis, corpus mortuum est propter peccatum: spiritus autem viuens est propter iustitiam.

11 Et si Spiritus eius qui excitauit Dominum nostrum Ieschua Christum 9 à mortuis, habitat in vobis, ipse qui excitauit Dominum nostrũ Ieschua Christum à mortuis, etiam corpora vestra mortalia viuificabit propter Spiritum ipsius qui habitat in vobis.

12 10 Nunc, fratres mei, debitores sumus, non carni, vt in carne ambulemus.

13 Si enim in carne viuatis, futurum est vt moriamini: & si in spiritu conuersationes corporis mortificetis, viuetis.

14 Illi enim qui Spiritu Dei ducuntur, hi filij sunt Dei.

15 Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis Spiritum 11 adoptionis filiorum, per quem clamamus, 12 Pater, Pater noster.

16 Et ipse Spiritus testatur spiritui nostro, quòd sumus filij Dei.

17 13 Et si filij, etiã hæredes: hæredes Dei, & 14 consortes hæreditatis Ieschua Christi: vt si patiamur cum eo, etiam cũ eo glorificemur.

18 Arbitror enim ego quòd non sint pares passiones temporis huius, gloriæ illi 15 quæ futurum est vt reueletur in nobis.

19 Vniuersa enim creatura expectat, & 16 oculos intendit in reuelationem filiorum Dei.

20 Creatura enim subiacet vanitati, 17 non pro voluntate sua, sed propter eum qui subiecit eam.

21 In spe quòd etiam ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim quòd omnes creaturæ cõgemiscunt, & parturiunt vsque in diem hunc:

23 Et non solùm ipsæ, sed etiã nos, in quibus sunt primitiæ Spiritus, congemiscimus in nobisipsis, 18 & intentis oculis expectamus, 19 adoptionem filiorum, in redẽptionem corporum nostrorum.

24 Eo quòd in spe est 20 salus nostra. Spes autem quæ conspicitur, nequaquam est spes. Si enim conspiceremus ipsam, 21 cur intentis oculis expectaremus eam?

25 Si verò id quod non conspicitur, speramus, per patientiam expectamus.

26 Similiter etiam ipse Spiritus auxiliatur infirmitati nostræ. quid enim oremus quemadmodum oportet, ignoramus: sed ipse Spiritus orat pro nobis gemitibus 22 qui verbis non exprimuntur.

27 Qui scrutatur autem corda, ipse nouit quis sit intellectus Spiritus: quia secundum voluntatem Dei orat pro sanctis.

28 Scimus autem quòd iis qui diligũt Deũ, in omni re auxiliatur *Deus* eis ad bonum, iis *inquam* quos 23 prædestinauit vt essent vocati:

29 Et 24 præsciuit eos, & obsignauit eos in similitudine figuræ filij sui, vt ipse sit primogenitus fratrum multorum.

30 Eos autẽ quos prius obsignauit, eosdem vocauit: & eos quos vocauit, eosdẽ iustificauit: & eos quos iustificauit, eosdem glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis est contra nos?

32 Et si Filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit eum, quomodo nõ 25 omnia cum eo dabit nobis?

33 Quis se opponet electis Dei? Deus iustificat.

34 Quis condẽnet? Christus mortuus est, & resurrexit, & est addextrã Dei, & orat ꝓ nobis.

35 Quis separabit 26 me à dilectione Christi? Afflictio? aut angustia? aut persequutio? aut fames? aut nuditas? aut 27 periculũ? aut gladius?

36 Quemadmodum scriptum est, Propter te quotidie morti tradimur, & reputati sumus tanquam oues 28 ad mactationem.

37 Sed 29 in his omnibus vincimus per manum eius qui dilexit nos.

38 Persuasus enim sum quòd neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque quæ sunt præsentia, neque quæ sunt futura,

39 Neque altitudo, neque profunditas, neque etiam creatura alia poterit separare me à charitate Dei, quæ est in Domino nostro Ieschua Christo.

CAP. IX.

1 Veritatem dico in Christo, & non mentior: & mens mea testatur in me per Spiritum sanctum:

2 Quòd tristitia est mihi magna, & dolor qui ex corde meo non cessat.

3 1 Orabam enim vt ego ipse 2 anathema essem à Christo pro fratribus meis & cognatis meis qui sunt 3 secundum carnem:

4 Qui sunt filij Israiel: quorum erat 4 adoptio filiorum, & gloria, & fœdera, & Lex, & 5 ministerium, & promissiones,

5 Et Patres ex quibus apparuit Christus in carne, qui est Deus, qui est super omnia. 6 cuius sunt laudes & benedictiones in seculum seculorum. Ammin.

6 Nequaquam 7 enim prorsus excidit sermo Dei. Nã neque omnes qui sunt ex Israiel, sunt Israiel.

7 Nec etiam propterea quòd ex semine sunt Abrahæ, omnes sunt 8 filij: quia dictum est In Ischak vocabitur tibi semen.

8 Hoc verò est, Nequaquam filij carnis, sunt filij Dei, sed filij promissionis reputantur 9 pro semine.

9 Promissionis nanque est sermo hic, nempe, In tempore hoc veniam, & erit filius Saræ.

10 Neque hoc tantùm, sed etiam Raphka, quum 10 fuisset illis consociatio cum vno patre nostro Ischak,

11 Quum nondum nati essent filij eius, ne-

5 *Ad verbum, Et spiritus, in genitiuo singulari, loco epitheti. Ponitur autẽ copula aduersatiuè. At qui spiritus sunt.*
6 *Et pro At.*
7 *Syrè, Pulchri esse & grati.*
8 *Expletiua particula, sicut apud Græcos, vnde sumpta est.*
9 *Syrè, De intermortuos. Hebraismus.*
10 *Pro, igitur. Hebraismus.*
11 *Syrè constitutionis filiorum. siue Statuti.*
12 *Vide quæ de hac re scripsimus Marci 14. in Pater, pater mi.*
13 *Pro, Quòd si. Varius est particulæ V an vsus apud Hebræos.*
14 *Ad verbum, Filij hæreditatis. id est Hæredes. Hebraismus.*
15 *Hellenismus, quem Chaldæi familiariter vsurpant.*
16 *Syrè, Quasi in specula expectat.*
17 *Id est, Nõ sponte sua, aut pro voto suo.* Gallicè, Non pas de sa volonté.
18 *Syrè, Quasi in specula expectamus.*
19 *Syrè, Cõstitutionem filiorum. Syrè, Vita. quod alibi notarum est.*
21 *Syrè, Quasi in specula expectaremus.*
22 *Syrè, Qui non dicuntur. id est Dici non possunt.*

23 *Ad verbum, Antè constituit.*
24 *Syrè, Et ab initio nouit eos.*
25 *Syrè, Omnem. rẽ. id est Quiduis.*
26 *Mutatio numeri. Græcus retinet pluralem. Nos.*
27 *Græcum nomen retinet Paraphrastes.*
28 *Id est, Destinata mactationi, Hebraismus.*

1 *Vel, Orarim.*
2 *Syrè, Excisio.*
3 *Syrè, In carne, Hebraismus.*
4 *Syrè, Constitutio.*
5 *Id est, Cultus, subaudi diuinus.*
6 *Hebraismus antè explicatus.*
7 *Antè admonuimus ingeminationes ab Hebraismo fluere, & esse emphaticas.*
8 *Subaudi, Abraha.*
9 *Vel, In semen.*
10 *Id est, Habuisset. Syra phrasis.*

que fecissent bonum aut malum, [11] præcognita fuit [12] voluntas Dei, vt firma maneret non per opera, sed [13] per manum eius qui vocauit.

12 Dictum est enim quòd senior erit seruus minori.

13 Sicut scriptum est, Iaakub dilexi, & Esau odio habui.

14 Quid igitur dicemus? nunquid iniquitas est apud Deum? [14] absit.

15 Ecce etiam Musche dicit, Miserebor eius cuius misertus fuero, & gratiam præstabo illi cui gratiosus futurus sum.

16 Non igitur [15] per manus eius qui vult, neq; per manus eius qui currit, sed per manus Dei misericordis.

17 Dicit enim in Scriptura [16] Phareuni, Ad hoc ipsum excitaui te vt ostenderem in te virtutem meam, & vt prædicetur nomen meũ in terra vniuersa.

18 Itaq; cuius vult, ipse miseretur, & quem vult indurat.

19 [17] Et iam dices, De quo conqueritur? Quis enim est qui [18] resistat voluntati eius?

20 Tu igitur quis es, ô fili hominis, vt respondeas Deo? Nunquid dicit massa ei qui fingit ipsam, Propter quid ita finxisti me?

21 Aut non habet potestatem figulus in lutum suum, vt ex eadem massa faciat vasa, vnum ad decus, & vnum ad dedecus?

22 Si verò volens ostẽdere Deus irã suam, & notam facere potentiam suam, [19] induxit pro magna longanimitate sua iram super vasa iræ, quæ perfecta fuerunt ad interitum:

23 [20] Et effudit misericordias suas super vasa misericordiæ quæ parata fuerant Deo ad gloriam,

24 Qui sumus nos vocati [21] non tantùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus.

25 Quemadmodum etiam in Hosea dicit, Vocabo eos qui non fuerunt populus meus, populum meum: & non dilectam, dilectam,

26 Erit enim in loco vbi vocabantur non populus meus, ibi vocabuntur filij Dei viuẽtis.

27 Isaiah autem prædicat de filiis Israiel, Quòd si fuerit numerus filiorum Israiel tanquã arena quæ est in mari, residuũ quod erit ex eis, [22] seruabitur.

28 Sermonem decidit & pronuntiauit, & faciet eum Dominus super terram.

29 Et secundum id quod prius dixit ipse Isaiah, Nisi Dominus Tzebauth reliquisset nobis residuum, tanquam Sedum facti fuissemus, & Amuræ similes essemus.

30 Quid igitur dicemus? Quòd gẽtes [23] quę non sectabantur iustitiam, assequutæ sunt iustitiam, iustitiam quidem eam quæ ex fide est:

31 Israiel autem [24] sectabatur legem iustitiæ, legem iustitiæ non est assequutus.

32 Propter quid? Quia nequaquam erat ex fide, sed ex operibus Legis. Impegerunt enim in lapidem offensionis.

33 Sicut scriptum est, Ecce, pono in Tzehion lapidem offensionis & petram scandali, & is qui in eum crediderit non pudefiet.

11 *Syrè, Ante cognita fuit.*
12 *Ad verbum, Electio eius.*
13 *Id est, Per eum. Hebraismus frequens.*
14 *Syrè, Parce.*
15 *Syrè,* Hoc *est per eum.* Hebraismus.
16 *Syrè, De* Pharaone. ל *pro* על.
17 *Et pro At.*
18 *Ad verbum, Stet ex aduerso volũtatis eius. Hebraismus.*
19 Hoc *est,* Postquam *diu tolerasset ea.*
20 *Hic recedit à Græco textu: ita tamen vt nõ obscurè seruetur sensus.*
21 *Ad verbum, Non est tantùm.*
22 *Syrè, Viuet, Hebraismus.*
23 *Ad verbum, Quæ nõ currebãt post iustitiam. Hebraismus.*
24 *Ad verbum, Currebat post. Hebraismus.*

CAP. X.

1 FRatres mei, voluntas cordis mei & obsecratio mea ad Deum pro illis est vt [1] seruentur.

2 Testor enim de ipsis quòd zelus Dei est in eis, sed non [2] in scientia.

3 Iustitiam enim Dei [3] ignorant, sed quærunt vt iustitiam suam ipsorum stabiliant: & ideo iustitiæ Dei non subiecerunt se.

4 Finis enim ipse Legis Christus est, ad iustitiam omni credenti in eum.

5 Musche enim ita describit iustitiam quæ est in Lege, nempe qui fecerit hæc viuet in eis.

6 Iustitia autem *quæ est* per fidem, ita loquitur, Ne dixeris in corde tuo, [4] Quisnam ascendit in cælum, & deducet Christum?

7 Et quis descendet in abyssum sepulchri, & ascendere faciet Christum à mortuis.

8 Sed quid dicit? Propè est tibi verbum ori tuo & cordi tuo. Hic est sermo fidei quem prædicamus.

9 Et si confessus fueris ore tuo Dominum nostrum Ieschua, & credideris corde tuo quod Deus excitauit eum à mortuis, [5] saluus eris.

10 Cor enim credens in eum iustificatur, & os quod confitetur eum, [6] seruatur.

11 Dicit nanque Scriptura, Omnis qui credit in eum, non pudefiet

12 Et in hoc [7] non facit discrimen, nec Iudæorum nec Gentiliũ: vnus est enim Dominus omnium illorum, qui est diues in quemque qui inuocat eum.

13 Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

14 Quomodo igitur inuocabunt eum quẽ non crediderunt? aut quomodo credent ei quẽ non audiuerunt? aut quomodo audient sine prædicante?

15 Aut quomodo prædicabunt si non mittantur? sicut scriptum est, Quàm speciosi sunt pedes euangelizantium pacem, & euangelizantium bonum.

16 Sed nequaquam omnes illi obediuerũt prædicationi Euangelij. Isaiah enim dicit, Domine mi, quisnam credidit [8] voci nostræ?

17 Proinde fides ex auditu auris est, & auditus auris ex sermone Dei.

18 Sed dico, Nunquid non audierunt? [9] Et ecce, in vniuersam terram exiuit [10] vox eorum, & in fines [11] orbis terræ sermones eorum.

19 Sed dico, Nunquid non nouit Israiel? primus Musche sic dicit, Ad æmulationẽ prouocabo vos per populum qui non est populus, & per populum [12] contumacem, ad iram commouebo vos.

20 Isaiah autem audet, & dicit, Conspectus sum iis qui non quæsierunt me, & inuentus sum iis qui de me non interrogauerunt.

21 [13] Ad Israiel autem dicit, Expandi manus meas toto die ad populum contentiosum & contumacem.

1 *Syrè, Viuãt. Hebraismus.*
2 *Vel, Cum scientia.*
3 *Syre, Ignorarunt, sed quæsierunt.*
4 *Syra verba possunt & aliã ferre trãslationẽ, quisnam ascendit in cælum, & deduxit Christum? Et quis descendit in abyssum sepulchri, & ascendere fecit Christum à mortuis?*
5 *Syre, Viuet Hebraismus.*
6 *Syrè Viuit. Vt paulo post iterum Viuet.*
7 *Syre, Non distinguit.*
8 *Ad verbũ, Filia vocis nostræ, id est, Oraculũ, quæ diuinitus accepta promulgamus.*
9 *Pro, Quũ ecce.*
10 *Ad verbum, Filia vocis eorum, id est Oracula. Oracularis prædicatio eorum.*
11 *Syrè vna voce* תבל, *Orbis habitabilis, vt in Psal. 19.*
12 *Syrè, Qui nõ acquiescit, id est, Incredulum.*
13 *Pro, Aduersus Israelẽ. Est enim præpositionũ enallage frequẽtissima in Hebræa Syra & Chaldæa lingua.*

CAP. XI.

1 SEd dico, Nunquid repulit Deus populũ suũ? [1] Absit. nã etiã ego ex Israiele sum, ex semine Abrahæ, ex genere Biniamin.

2 Non repulit Deus populum suum quem [2] ab initio cognouerat. Aut ignoratis vos in Scriptura, Eliæ quidnam dicat? quum clamaret ad Deum aduersus Israiel, & diceret,

3 Domine mi, prophetas tuos occiderũt, & altaria tua subuerterunt: & ego solus relictus sum, & quærunt animam meam.

1 *Syrè, Parce.*
2 *Id est, Ab æterno seruare constituerat.*

4 Et dictum est ei [3] in reuelatione, Ecce, reliqui mihi ipsi septem millia virorum qui in genua non prociderunt, neque adorauerunt Baala.

5 Sic etiam in tempore hoc, residuum relictum est secundum electionem gratiæ.

6 Si autem secundum gratiam, nequaquã ex operibus: [4] alioquin gratia non est gratia. si verò secundum opera, nequaquam ex gratia alioquin opus non est opus.

7 Quid igitur? Id quod quærebat Israiel, non inuenit: electio autem inuenit, reliquiæ verò eorum excæcatæ sunt in cordibus suis,

8 (Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum commotionis, & oculos [5] quibus non discernant, & aures quæ non audiant) vsque [6] in diem hodiernum.

9 Et Dauid rursus dicit, Sit mensa eorum coram ipsis in laqueum, & retributio eorum in offendiculum.

10 Obscurentur oculi eorum, vt non videant, & femur eorum omni tempore sit curuum.

11 Dico autem, nunquid impegerunt ita vt corruerent? [7] Absit. sed per lapsus eorum [8] salus fuit Gentibus, [9] ad prouocandum eos ad æmulationem.

12 Et si lapsus eorum fuit diuitiæ mundo, & condemnatio eorum diuitiæ Gentibus, quãto igitur magis plenitudo eorum?

13 Vobis autem dico Gẽtibus: ego qui sum Apostolus Gentium, ministerium meum glorifico.

14 Si fortè ad æmulationẽ prouocẽ [10] filios carnis meæ, & [11] saluos faciam aliquos ex eis.

15 Si enim reiectio illorum, reconciliatio mundo fuit, quid igitur conuersio eorum, nisi vita quæ est [12] à mortuis?

16 Si autem [13] primitiæ sanctæ, etiam massa: & si radix sancta est, etiam rami.

17 Et si ex ramis [14] amputati sũt, & tu qui oliua es syluestris, insitus es in loca eorũ, & factus es particeps radicis & pinguedinis ipsius oleæ.

18 Ne glorieris aduersus ramos quòd si glorieris, nequaquam tu portas ipsam radicem sed ipsa radix portat te.

19 Iam autem dices, Quòd rami amputati sunt vt ego in locum eorum inserar.

20 [15] Bene. Hi quia non crediderunt amputati sunt: tu autem fide constitisti. Ne extollaris in mente tua, sed time.

21 Si enim Deus ramis illis qui erant naturales, non pepercit, fortassis etiam tibi non parcet.

22 Vide igitur benignitatem & seueritatem Dei: contra eos qui ceciderunt, seueritatem, erga te autem benignitatem, si permanseris in ipsa benignitate: [16] alioquin etiã tu amputaberis.

23 Et illi, si non permanserint in defectu fidei suæ, etiam [17] ipsi inserentur. potens est enim Deus vt iterum inserat eos.

24 Si enim tu qui ex oliua syluestri, (quæ est secundum naturam tuam) amputatus fuisti, & præter naturam tuam insertus es in oleam bonam, quanto igitur magis hi, si inseruntur in oleam [18] naturæ suæ?

25 Volo autem vt sciatis, fratres mei, mysterium hoc (vt non sitis sapientes in cogitatione animæ vestræ) quòd cæcitas cordis ex [19] parte aliqua facta fuit Israieli, donec ingrediatur plenitudo Gentium.

26 Et tunc vniuersus Israiel [20] seruabitur: sicut scriptum est, Veniet ex Tzehion liberator, & auertet iniquitatem à Iaakub.

27 Et tunc erit illis testamẽtum illud quod est ex me, quum remisero eis peccata ipsorum

28 Secundum Euangelium autem inimici sunt propter vos, & [21] secundum electionem dilecti sunt propter Patres.

29 Non enim mutatur Deus in dono suo & in vocatione sua.

30 Quemadmodum enim vos quoq; contumaces fuistis Deo ab initio, nunc autem gratiam consequuti estis propter contumaciam illorum:

31 Sic etiam illi contumaces sunt facti iam propter misericordiam quæ est erga vos, vt etiam ipsis fiat misericordia.

32 Conclusit enim Deus omnem hominem in contumacia, vt omnis hominis misereretur.

33 O profunditas diuitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei, cuius iudicia nemo scrutatur, & cuius semitæ sunt imperuestigabiles.

34 Quis enim nouit mentem Domini? aut quis fuit ei [22] consiliarius?

35 Aut quis prius dedit ei, & ita recipiat ab eo?

36 Propterea quòd omnia ab eo, & omnia in eo, & omnia per [23] manum eius, [24] cui sunt laudes & benedictiones in secula seculorum. Ammin.

CAP. XII.

1 Peto igitur à vobis, fratres mei, per misericordias Dei, vt sistatis corpora vestra victimam viuam & sanctam, & acceptã Deo per ministerium [1] rationale.

2 Et ne conformetis vos seculo huic, sed mutemini per renouationem mentium vestrarum, & discernite quæ sit voluntas Dei, bona & accepta & perfecta.

3 Dico autem per gratiam quæ data est mihi, omnibus vobis, ne [2] cogitetis prætérquam quod conuenit vt cogitetis, sed cogitate [3] in sobrietate, vnusquisque sicut partitus est ei Deus fidem in mensura.

4 Sicut enim in vno corpore mẽbra multa sunt nobis, & omnibus membris nequaquã vna actio est:

5 Sic etiam nos qui multi sumus, vnum sumus corpus in Christo: [4] singuli autem ex nobis membra sumus [5] inuicem.

6 Sed sunt nobis dona diuersa iuxta gratiam quæ data est nobis. Est cui prophetia iuxta mensuram fidei suæ:

7 Et est cui ministerium est in ministerio suo: & est [6] qui doctor est in doctrina sua.

8 Et est qui exhortator est, in exhortatione sua: & qui largitur, in simplicitate, & [7] qui præest, in diligentia: & qui miseretur, in hilaritate.

9 [8] Et non sit fraudulenta dilectio vestra, sed sitis odio habentes mala, & adhærentes bonis.

10 Diligite fratres vestros [9] & diligite vnus alium. [10] Præuenientes honore afficite vnus.

3 Vel, Per reuelationem

4 Syre, Et si non, & sic paulò post.

5 Syre, In quibus, cum præpositione instrumentali.

6 Syre, In diem diei huius.

7 Syre, Parce.

8 Syre, Vita.

9 Id est, Vt ad æmulationem prouocentur.

10 Id est, Gẽtiles meos Israelitas. Hebraismus.

11 Syre. Viuificem, Hebraismus.

12 Syre, De inter mortuos Hebraismus.

13 Alludit ad primitias noua conspersionis, quæ singulis annis offerenda erant, vt in totum annum sancta essent. Vide Num. 15.20.

14 Syre, Amputatum est. Impersonale.

15 Vel, Probe.

16 Syre, Si non.

17 Pleonasmus Hebræus relatiuorum.

18 Subaudi, Coalescent.

19 Ad verbum, Ex loco exiguo.

20 Syre, Viuet Hebraismus.

21 Et, pro At

22 Syre, Dominus consilij, vel autor. Hebraismus.

23 Id est, Per eum. Hebraismus.

24 Id est Cui debentur laudes, &c. Hebraismus frequens.

1 Vel Verbale. Videtur vocari verbale ministerium, quia non, vt in veteri cultu, bruta sermonis expertia offerebantur, sed homo ipse ratione & sermone præditus seipsum Deo offert. Aut volunt Paraphrastes Græca ad verbũ exprimere. Itaque ex Græcis petenda interpretationis ratio est.

2 Cogitandi verbum Syris & Hebræis idẽ valet quod Græcis φρονεῖν.

3 Vel, Cum modestia.

4 Syre, Vnus vnus. Hebraismus. 5 Syre, Vnius vnius. Hebraismus. 6 Id est, Qui singularem habet aptitudinem & dexteritatem in his muneribus exequendis. 7 Syre, Qui stat in capite. 8 Vel, Porro. 9 Exegetice accipitur, pro Id est. 10 Syre, Præuenientes Anteuertentes honore afficientes.

lus alium.

11 Estote solliciti,& non pigri. Estote feruētes Spiritu. Estote seruiētes Domino vestro.

12 Estote gaudentes in spe vestra. Estote tolerantes afflictiones vestras. Estote perseuerantes in precatione.

13 Estote communicantes necessitati sanctorum. estote amantes hospites.

14 Benedicite persequentibus vos, benedicite,& ne maledixeritis.

15 Gaudete cum iis qui gaudent, & flete cum iis qui flent.

16 Et id quod cogitatis vos de vobisipsis, etiam de fratribus vestris *cogitate*: neque cogitetis cogitationes sublimes, sed adhærete iis qui sunt depressi, neque sitis sapientes in cogitatione animæ vestræ.

17 Neque rependatis vlli malum pro malo: sed cura sit vobis vt faciatis bonum coram filiis vniuersis.

18 Et, si possibile sit, [11] quod ad vos spectat, cum omni filio hominis pacem [12] colite.

19 Neque sitis vlciscentes vosipsos dilecti mei: sed date locum iræ. Scriptum est enim, Iudicando ne iudicium facias tibiipsi: ego faciam iudicium tuum, ait Deus.

20 Et, si esurierit inimicus tuus, ciba eum: & si sitierit, da potum ei. & si hæc feceris ei, carbones ignis congeres super verticem eius.

21 Ne vincat vos malum, sed vincite malum bono.

11 Ad verbum, Secundum quod est ex vobis. Accedit ad hanc phrasin Gallica loquutio, Quant est de vostre coste. 12 Ad verbum, Facite.

CAP. XIII.

1 Omnis anima [1] potestatibus dominantibus subdita sit. Non enim est potestas quæ non à Deo sit: & quæ potestates sunt, à Deo sunt constitutæ.

2 [2] Qui insurgit igitur aduersus potestatem, [3] aduersus constitutionem Dei insurgit, & [4] hi qui insurgunt aduersus eas, [5] iudicium accipient.

3 Iudices enim non sunt terrori, operibus bonis, sed malis. Vis igitur non timere à potestate? fac bonum, & laus erit tibi ab ea.

4 Minister enim est Dei: sed tibi ad bona. [6] & si malum facias, time. Nequaquam enim frustra accinctus est gladio: minister enim est Dei, & [7] vindex iræ illis qui faciunt mala.

5 Et propter hoc [8] necesse est nobis vt subiecti simus, non propter iram tantùm, sed etiam propter conscientiam nostram.

6 Propter hoc etiam [9] argentum capitationis datis vos: ministri enim sunt Dei, [10] in hæc ipsa incumbentes.

7 Reddite igitur vnicuique prout debetur ei: cui argentum capitationis, argentum capitationis: & cui tributum, tributum: & cui timor, timorem, & cui honor, honorem.

8 Et nemini quicquam debeatis [11] quàm vt alter alterum diligat. Qui enim diligit socium suum, Legem impleuit.

9 Nam etiam illud quod dicit, Non occides, &, Nō mœchaberis, &, Nō furaberis, [12] &, Non concupisces, & si sit mandatum aliud in hoc sermone completur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10 Dilectio erga proximum suum, malum non operatur: quia dilectio expletio est Legis.

11 Et etiam hoc scitote quòd tempus est, & hora est deinceps vt excitemur à somno nostro. Nunc enim magis appropinquauit nobis [13] salus nostra quàm quum credidimus.

12 Nox de cætero præteriit, & dies appropinquauit. Missa faciamus igitur à nobis opera tenebrarum, & induamus arma lucis.

13 Et tanquam in die, [14] modestè ambulemus, [15] non in musica, neque in ebrietate, neq; [16] in cubili immundo, neque in inuidia & contentione:

14 Sed induite ipsum Dominum nostrum Ieschua Christum: & ne curam habeatis carnis vestræ ad concupiscentiam.

1 Hebraismus Id est Potestatibus dominantibus. Vtitur plurali, vt sit doctrina generalis. 2 Id est Qui igitur resistit potestati. 3 Id est Deo resistit. 4 Id est Resistunt eis. 5 Hebraismus Id est Pœnam 6 Et pro At. 7 Exequutor iræ, id est Vindictæ. Hebraismus. 8 Syre, Constrictio est nobis. 9 Syre, Argentum id est Tributum capitis. 10 Ad verbum, Super hæc ipsa stantes. id est, Qui præfecti sunt custodes legum & publici status, totiq; in hoc incumbunt: vt inde victum petant & quæcunque necessaria sunt ad tam difficilis muneris administrationem. 11 Syre, Nisi quòd alter &c. 12 Dum Syrus interpres hæc ad Mosis ordinem exigit, nonum Decalogi præceptum, quod in Paulo est, prætermittit.

13 Ad verbum, Vita. Hebraismus, iam sæpe obseruatus. 14 Syrē, Cum modestia. 15 Videtur intelligere illa profusa conuiuia, de quibus legitur Amos 6. & Isaia 5. quæ præter exquisitos cibos coniunctam etiā habebant musicam & omne deliciarum genus. Synecdochicως itaq; totum conuiuiorum luxum sub vna parte comprehendit. 16 Syre, In dormitorio immundo.

CAP. XIIII.

1 Ei autem qui infirmatur in fide, porrigite manum, & ne sitis diuisi in cogitationibus vestris.

2 Est enim [1] qui credit quòd omnia comedamus, [2] & qui infirmus est *fide*, olus comedit.

3 Qui autē comedit, eum qui non comedit ne dispicat: & is qui non comedit, eum qui comedit, non iudicet. Deus enim assumpsit eū.

4 Tu quis es qui iudicas seruum qui non est tuus? Quòd si stat, Domino suo stat: & si cadit, Domino suo cadit. [3] Vtique autem ille stat: [4] facultas enim est in manibus Domini eius vt stabilirt eum.

5 Est qui diiudicat diem præ die, & est qui diiudicat omnes dies. Vnusquisque autem in cognitione animæ suæ [5] certus esto.

6 [6] Qui cogitat de die, Domino suo cogitat: & quisquis non cogitat de die, Domino suo non cogitat: & qui comedit, Domino suo comedit, & Deo gratias agit: & qui nō comedit, Domino suo non comedit, & gratias agit Deo.

7 Nemo enim est ex nobis qui sibiipsi viuat: & nemo est qui sibiipsi moriatur.

8 Nam siue viuamus, Domino ipsi nostro viuimus: siue moriamur, Domino ipsi nostro morimur. Siue viuamus, siue moriamur, Domini nostri sumus.

9 Propter hoc etiam Christus mortuus est, & reuixit, ac resurrexit vt ipse esset Dominus mortuis & viuentibus.

10 Tu verò cur iudicas fratrem tuum? aut etiam tu ad quid despicis fratrem tuum? Omnes enim nos futurum est vt stemus ante tribunal Christi.

11 Sicut scriptum est, Viuo ego, dicit Dominus: mihi incuruabit se omne genu, & mihi confitebitur omnis lingua.

12 Ergo quisque nostrûm rationem [7] pro seipso reddet Deo.

13 Ne deinceps iudicemus alter alterum: sed hoc iudicate potius, vt offendiculum [8] fratri tuo non ponas.

1 Id est, Nobis vesci liceat quibusuis vt Gen. 3. 3. De fructibus arborum horti comedemus, id est Comedere licet. Ea enim est futuri verbi vis, apud Hebræos, Chaldæos & Syros, vt modi potentialis vim habeat. 2 Et pro At. 3 Ad verbū, Stando autem stat. Geminatur verbum ad maiorem certitudinem. Est autem præsens pro futuro Stabit. 4 Syre, Prope adest in manibus eius. 5 Vel, Confirmetur. 6 Ad verbū, Qui cogitat diei vt subaudiri oporteat Circunstantias. Cogitare autem circumstantias diei, idem est quod antea dixit, Diem præ die diiudicare. 7 Pro Anima sua, Hebraismus. 8 Mutatio numeri. Sic resolutio, ne quis vestrûm fratri suo &c.

14 Noui

14 Noui enim,& persuasus sum per Dominum Ieschua, quòd nihil quicquam contaminatum ex se est, nisi ei qui cogitat de re aliqua, quòd poluta sit, ei *res* illa tantùm poluta est.

15 Si autem propter cibum contristas fratrem tuum, nequaquam in charitate ambulas. Ne perdas per cibum tuum, illum cuius causa mortuus est Christus.

16 Et ne blasphemetur bonum nostrum.

17 Regnum enim Dei non est cibus & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.

18 Qui enim in his seruit Christo, placet Deo, & coram filijs hominis est probatus.

19 [10] Iam [11] sectemur pacem & ædificationem vniuscuiusque.

20 Et ne ptopter cibum dissoluamus opera Dei. vnaquæque enim res pura est, sed malum est homini qui cum offendiculo comedit.

21 Bonum est vt non comedamus carnem, neq; bibamus vinum, nec quicquam per quod offenditur frater noster.

22 Tu in quo est fides, apud teipsum retine eam coram Deo. Beatus is qui [12] non iudicat seipsum in eo quod discernit.

23 Qui enim [13] diuisus est, & comedit, condemnat sese: quia non *comedit* in fide. Quicquid enim non est ex fide, peccatum est.

10 Id est Itaque. vt paulo antè annotauimus frequenter fieri in Hebræa, Chaldæa & Syra lingua.

11 Ad verbũ, Post pacẽ curramus, & post ædificationem vnius, vnius id est, Cuiusq; Hebraismus.

12 Id est Non condemnat.

13 Id est Qui anceps & dubius est.

CAP. XV.

1 DEbitores igitur sumus nos robusti vt infirmitatem imbecillum sustineamus, & non nobisipsis placeamus:

2 Sed quisque ex nobis proximo suo placeat in bonis *rebus* [1] vt ad ædificationem.

3 Quoniam etiam Christus nequaquam sibiipsi placuit, sed sicut scriptum est, Opprobrium opprobrantium tibi cecidit super me,

4 Quicquid enim ab inicio scriptum est, ad doctrinam nostram scriptum est, vt per patientiam & per consolationem Scripturarũ spes sit nobis.

5 Deus autem patientiæ & consolationis det vobis [2] vt pariter cogitetis vnus de alio in Ieschua Christo.

6 Vt vna mente & vno ore laudetis Deum Patrem Domini nostri Ieschua Christi.

7 Propter hoc assumite, & ferte [3] inuicem, sicut etiam Christus assumpsit vos ad gloriam ipsius Dei.

8 Dico autem quòd Ieschua Christus fuit minister circuncisionis pro veritate Dei, vt confirmaret promissionem Patrum.

9 [4] Et Gentes glorificent Deum pro misericordia quæ fuit super eas: sicut scriptum est, Cõfitebor tibi in Gẽtibus, & nomini tuo psallã.

10 Et rursus dicit, Exultate Gentes cum populo eius.

11 Et rursus dicit, Laudate Dominũ omnes vos Gentes & glorificate eum omnes populi.

12 Et rursus Isaiah dicit, Erit radix Iessæ, & is qui exurget, erit princeps Gẽtibus, & in ipso sperabunt Gentes.

13 Deus autem spei impleat vos omni gaudio & pace, in fide, vt exuberetis in spe eius per virtutem Spiritus sancti.

14 Persuasum autem habeo ego quoque de vobis, fratres mei, quòd & ipsi pleni estis bonitate, & impleti estis omni cognitione, & potestis etiam alios erudire.

1 In Syro impresso textu est דלבני נשא, Filij hominis, sed apparet fuisse erratum à typographo propter affinitatem vocum דלבניא & דלבני נשא. et in manuscripto Heidelbergensi erat דלבניא sicut nos restituimus. Sensus est, Vt par est ad ædificationem.

2 Syrè, Paritate, id est, Æqualitatem.

3 Syrè ad inuicem.

4 Pro Gentes autem.

15 Paulo enim audacius scripsi vobis, fratres mei, vt commone facer vos propter gratiam quæ data est mihi à Deo,

16 Vt sim minister Ieschua Christi inter Gentes, & subseruiam Euangelio Dei, vt fiat oblatio Gentiũ acceptabilis & sanctificata per Spiritum sanctum.

17 Est igitur gloriatio mihi per Ieschua Christum erga Deum.

18 Non enim ausim loqui quicquam quod non faciat [5] per manus meas Christus, ad obedientiam Gentium, in verbo & in operibus.

19 Per virtutem signorum & miraculorum, & per virtutem Spiritus Dei, ita vt ab Vrischelem circuiuerim vsque ad Illyricum, & impleuerim [6] prædicationem Christi.

20 [7] Solicitè curans vt prædicarem nõ [8] vbi inuocatum esset nomen Christi, ne ædificarem super fundamentum alienum:

21 Sed sicut scriptum est. Quòd illi quibus nihil fuerat dictum de eo, videbunt eum: & qui non audierunt, [9] acquiescent.

22 Propter hoc impeditus sum temporibus multis quominus venirem ad vos:

23 Nunc autem quia locus non est mihi in his regionibus, & cupidus fui iam ante annos multos vt venirem ad vos:

24 Quum proficiscar in Hispaniam, spero quòd veniam & videbo vos: & vos deducetis me illuc, postquam [10] aliqua ex parte [11] suauitate perfusus fuero [12] in videndo vos.

25 Nunc autem proficiscor ad Vrischelem vt ministrem sanctis.

26 Voluerunt enim hi qui sunt in Macedonia & in Achaia, vt communicatio esset sibi cũ pauperibus & sanctis qui sunt in Vrischelem.

27 Voluerunt *inquam*: quin etiam debitores sunt illis. Si enim [13] in Spiritu communicauerũt cum illis Gentes, debitores sunt vt etiam in iis quæ sunt carnis ministrent eis.

28 Hoc igitur quum perfecero, & consignauero eis fructum hunc, transiturus sum per vos in Hispaniam.

29 Noui enim quòd quum venero ad vos, cum plenitudine benedictionis Euangelij Christi veniam.

30 Peto autẽ à vobis, fratres mei, per Dominum nostrum Ieschua Christum, & per dilectionem Spiritus, vt laboretis mecum in precatione quæ sit pro me erga Deum.

31 Vt liberer ab illis qui sunt [14] cõtumaces. qui sunt in Iudæa, & ministerium quod defero ad sanctos qui sũt in Vrischelẽ, accipiatur bene:

32 Et veniam ad vos cum gaudio, per voluntatem Dei, & refociller vobiscum.

33 Deus pacis sit cum omnibus vobis. Ammin.

5 Id est, Per me. Hebraismus.

6 Vel, præconium.

7 Quum solicitè curarem.

8 Scribebatur corruptè בר pro כר mutato punctulo, quo discernitur apud Syros Daleth à Resch.

9 Id est persua debuntur.

10 Ad verbũ, parũ ex multo.

11 Syre, Tanquã odore aromatum perfusus fuero.

12 Ad verbũ, propter vidisse meuos Hebraismus.

13 Fortasis excidit librarijs aut typographo ד Daleth in voce כרוח quã dicendum fuerit כדרוח in ijs quæ sunt Spiritus, sicut habent Græca, quanquam ne in manuscripto quidẽ codice aliter legatur.

14 Qui non acquiescunt, Increduli.

CAP. XVI.

1 COmmendo autem vobis Phœbem, sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchræensis:

2 Vt excipiatis eam in Domino nostro sicut iustum est sanctis, & omni re quam petierit à vobis, assistatis ei: propterea quòd etiam ipsa adstitit multis etiam mihi.

3 Salutate Priscillam & Aquilam, [2] cooperatores meos in Ieschua Christo.

4 Qui quidẽ pro anima mea ceruices suas tradiderunt: & nequaquam ego solus gratias ago illis, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium:

1 Ad verbũ, Petite pro pace Priscillæ &c. id est Salutate. & sic in sequentibus Hebraismus.

2 Syrè, Operantes qui mecũ sunt Hebraismus.

5 Et 3 salutate Ecclesiam quæ est domi eorum. 4 Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaiæ in Christo.

6 5 Salutate Mariam quæ multum laborauit erga vos.

7 Salutate Andronicũ & Iuniam, cognatos meos qui fuerũt cocaptiui mei, & noti sunt inter Apostolos, & in Christo ante me fuerunt.

8 Salutate Ampliam dilectum meum in Domino nostro.

9 Salutate Vrbanum 6 cooperatorem nostrum in Christo, & Stachaum dilectũ meum.

10 Salutate Appellen electum in Domino nostro. Salutate 7 domesticos Aristobuli.

11 Salutate Hiraudionem cognatum meũ. Salutate domesticos Narcissi, qui sunt in Domino nostro.

12 Salutate Tryphænã & Tryphosam quæ laborant in Domino nostro. Salutate Persidem dilectam meam, quæ multum laborauit in Domino nostro.

13 Salutate Rufum electum in Domino nostro, & matrem eius & meam.

14 Salutate Asyncritum & Phlegontem & Hermam, & Patrobam, & Mercurium, & fratres qui sunt cum eis.

15 Salutate Philologum & Iuliam, & Nereum & sororem eius, & Lympam, & omnes sanctos qui sunt cum illis.

16 Salutate alter alterum in osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

17 Peto autem à vobis, fratres mei, vt caueatis ab illis qui dissidia & scandala faciunt præter doctrinam quam edocti estis, vt longè discedatis ab eis.

18 Qui enim tales sunt, non seruiunt Domino nostro Ieschua Christo, sed větri suo: & per sermones dulces, & per benedictiones seducunt corda simplicium.

19 Obedientia autem vestra 8 omni filio hominis innotuit. Gaudeo igitur in vobis: & volo vt sitis sapientes ad bona, & sinceri ad mala.

20 Deus autem pacis conterat breui Satanam sub pedibus vestris. Gratia Domini nostri Ieschua Christi sit vobiscum.

21 Salutant vos Timotheus 9 cooperator meus, & Lucius & Iason & Susi-patraus, cognati mei.

22 Saluto vos ego Tertius qui descripsi epistolam *hanc*, in Domino nostro.

23 Salutat vos Gaius 10 susceptor meus, & totius Ecclesiæ. Salutat vos Erastus qui est procurator ciuitatis, & Quartus frater.

24 11

25 Deo autem ipsi, qui potest vos cõfirmare secundum Euangelium meum quod prædicatum est de Ieschua Christo, iuxta reuelationem mysterij quòd temporibus seculorum absconditum fuerat.

26 Manifestatũ autem est in tempore hoc per scripturas Prophetarum, & per mandatum Dei qui est in æternum, innotuit omnibus Gentibus ad obedientiam fidei,

27 Qui est sapiens solus gloria 12 per Ieschua Christum in seculũ seculorum Ammin.

28 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Ammin.

3 Ad verbũ, Date pacem Ecclesiæ. Hebraismus.
4 Ad verbũ, Petite pro pace Epaneti. Hebraismus.
5 Ad verbũ, Petite pro pace Mariã. Hebraismus.
6 Ad verbũ, Operatorẽ qui fuit nobiscum.
7 Syrè, Filios domus. Hebraismus, vt paulò pòst iterum.
8 Nomen generis, in voce singulari, vim habet pluralis.
9 Ad verbũ, Operator qui mecum est. Hebraismus.
10 Id est, Qui me domi suæ excepit, id est Hospes meus.
11 Versus 24 in Syro textu tam manuscripto quàm impresso non habetur hoc loco, sed in calce epistolæ additur.
12 Ad verbũ, per manum Ieschua Christi.

Finitur epistola Pauli ad Romanos quæ scripta fuit è Corintho, & missa fuit per manus Phœbæ ministræ fidelis.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA.

CAP. I.

1 PAVLVS vocatus & legatus Ieschua Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater,

2 Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, *nimirum* vocatis & sanctis qui in Ieschua Christo sunt sanctificati, & omnibus iis qui inuocant nomen Domini nostri Ieschua Christi, in omni loco ipsorum, & nostri.

3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

4 Gratias ago Deo meo omni tempore pro vobis ob gratiam Dei quæ data est vobis per Ieschua Christum.

5 Quod in omni re diuites facti estis per ipsum, *nempe* in omni sermone & in omni cognitione.

6 Secundum testimonium Christi quod confirmatum est in vobis.

7 Quòd non destituti estis vllo ex donis eius, sed 2 expectatis reuelationem Domini nostri Ieschua Christi.

8 Qui confirmat vos vsque in finem, vt 3 irreprehensibiles sitis in die Domini nostri Ieschua Christi.

9 Fidelis est Deus 4 per quem vocati estis in communionem filij sui Ieschua Christi Domini nostri.

10 Peto autem à vobis, fratres mei, per nomen Domini nostri Ieschua Christi, vt sit vnus sermo omnibus vobis, & non sint inter vos dissentiones: sed vt sitis perfecti in vna mente & vna cogitatione.

11 5 Retulerunt enim mihi de vobis, fratres mei, *qui sunt* de domo Chloæ, quòd contentiones sunt inter vos.

12 Hoc autem dico, quòd est ex vobis qui dicat, Ego Pauli sum. & est qui dicat, Ego Apollo sum. & est qui dicat, Ego Ciphæ sum: & est qui dicat, Ego Christi sum.

13 Nunquid diuisus est Christus? aut nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizatis estis?

14 Gratias ago Deo meo, quòd neminẽ ex vobis baptizauerim nisi Crispum & Gaium.

1 Id est Erga vos Hebraismus.
2 Tanquam è specula expectatis.
3 Syrè, sine accusationibus.
4 Syrè, Per cuius manum.
5 Ad verbũ, Miserunt, id est, Missis literis vel nuntijs significauerũt Hebraismus.

15 Nequis

15 Nequis dicat quod [6] in nomine meo baptizauerim.

16 Baptizaui autem familiam Stephanæ: rursus autem haud scio num quenquam alium baptizauerim.

17 Non enim misit me Christus ad baptizandum, sed ad euangelizandum, non per sapientiam sermonum, ne inanis reddatur crux Christi.

18 Sermo enim crucis pereuntibus stultitia est: nobis verò qui [7] seruamur, virtus est Dei.

19 Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientum & vanam reddam intelligentiam intelligentium.

20 Vbi est sapiens? aut vbi est legisperitus? aut vbi est disputator seculi huius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?

21 Quia enim per sapientiam Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, voluit Deus vt per stultitiam prædicationis [9] saluos faceret eos qui credunt.

22 Nam Iudæi signa quærunt, & Gentiles sapientiam petunt:

23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, *qui* scandalum Iudæis, & Gentilibus stultitia est:

24 Eis autem qui vocati sunt tum Iudæis tum Gentilibus, Christus virtus est Dei & sapientia Dei.

25 Quia stultitia ipsa Dei, sapientior est quàm filiorum hominis: & infirmitas Dei robustior est quàm [10] filiorum hominis.

26 Videte enim etiam vocationem vestram fratres mei, quòd non multi inter vos sunt sapientes secundum carnem, neque multi inter vos potentes, neque multi inter [11] vos nati genere illustri.

27 Sed elegit Deus stultos mundi, vt pudefaceret sapientes, & elegit infirmos mundi, vt pudefaceret potentes.

28 Et elegit eos [12] quorum genus est tenue in mundo, & despectos, & eos qui non sunt, vt aboleret eos qui sunt.

29 Vt non glorietur vlla caro coram eo.

30 Vos autem quoque ex ipso estis in Ieschua Christo, qui factus fuit nobis sapientia à Deo & iustitia, & sanctificatio & redemptio.

31 Sicut scriptum est, Quòd is qui gloriatur, in Domino glorietur.

6 Vel, In nomen meũ hoc est, Abusus fuerim baptismo vt mihi discipulos addicerem, tãquã doctrinæ & baptismi autori: & schisma studuerim in ecclesiam inducere, cuius vnum est caput, Christus.

7 Syrè, Viuimus.

8 Nónne ecce. Nota interrogãdi, vt הלוא antè explicata.

9 Syrè, Viuificaret.

10 Subaudi Sapientia.

11 Ad verbũ, Filii cognationis magnæ. Hebraismus.

12 Ad verbũ, Quorum cognatio est parua.

13 Hoc est Ita despectos vt nullius sint nominis aut numeri, ac si non essent.

CAP. II.

1 ET ego, fratres mei, quum venirem ad vos, non per [1] magniloquentiam, neq; sapientiam prædicaui vobis mysterium Dei.

2 Neque iudicaui meipsum inter vos, quasi aliquid scirem, nisi Ieschua Christum, *ac* etiã hunc crucifixum.

3 Et ego in timore magno & tremore fui apud vos.

4 Et sermo meus & prædicatio mea non erat in persuasione [2] sermonum sapientiæ, sed in demonstratione Spiritus & virtutis:

5 Ne esset fides vestra per sapientiam filiorum hominis, sed per virtutem Dei.

6 Sapientiam verò loquimur inter perfectos. Sapientiam *inquam* non mundi huius, neque dominatorum mundi huius qui abolentur:

7 Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita fuerat, & [3] prius segregauerat eam Deus ante secula ad gloriam nostrã.

8 Quàm ne vnus quidem ex dominatoribus huius mundi cognouit. Si enim cognouissent eam, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.

9 Sed *prædicamus* sicut scriptum est, Quod oculus non vidit, & auris non audiuit, & super cor filij hominis non ascẽdit, quod *scilicet* præparauit Deus iis qui diligunt ipsum.

10 Nobis autem illud reuelauit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda ipsius Dei.

11 Quis est enim filius hominis qui sciat ea quæ sunt in filio hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic etiam quæ sunt in Deo nemo nouit nisi Spiritus Dei.

12 Nos autem nequaquam spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, vt sciamus [4] quòd dona à Deo data sunt nobis.

13 Quæ etiam loquimur, nequaquam per doctrinam sermonum sapiẽtiæ filiorum hominis, sed per doctrinam Spiritus: & spiritualibus spiritualia comparamus.

14 Filius enim hominis [5] qui in anima est, non percipit spiritualia. stultitia enim sunt ei, & non potest cognoscere quòd per Spiritum diiudicatur.

15 Spiritualis autem omnia diiudicat, & ipse à nemine diiudicatur.

16 Quis enim nouit mẽtem Domini vt instruat eum? Nobis autem mens est Christi.

1 Syrè, Sermonem magnificum.

2 Hebraism⁹. Id est Quibus humana sapiẽtia sese ostentat ac venditat.

3 Hoc est, Apud se tanquã pretiosum thesaurum seposuerat ab æterno, suo demum tempore patefaciendam.

4 Coniunctio Quòd pro relatiuo Qua.

5 Id est Animalis, qui tãtùm ex proprio sensu & ingenio sapit.

CAP. III.

1 ET ego, fratres mei, non potui loqui vobiscum tanquam cum spiritualibus, sed tanquam cum [1] corporeis: & tanquam infantibus in Christo.

2 Lac præbui bibendum vobis, & non de di vobis [2] cibum: non enim adhuc poteratis, sed nec etiam nunc [3] potestis.

3 Adhuc enim in carne estis. Quum enim sit in vobis æmulatio, & contentiones & dissidia, [4] ánnon corporei estis, & secundum carnem ambulatis?

4 Quum enim dicat vnusquisque ex vobis, Ego Pauli sum: & alius dicat, Ego Apollo sum, [5] nónne corporei estis?

5 Quis enim est Paulus, aut quis est Apollo nisi ministri [6] per quorum manus credidistis? & vnusquisque prout ei dedit Dominus.

6 Ego plãtaui, & Apollo rigauit, sed Deus crescere fecit.

7 Non igitur is qui plantat est aliquid, neque is qui rigat, sed Deus qui crescere facit.

8 Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt: quisque secundum laborem suum mercedem suam accipit.

9 Cum Deo enim operamur: & opus Dei & ædificium Dei vos estis.

10 Et iuxta gratiam Dei quæ data est mihi, posui fundamentum tanquam architectus [7] sapiens: alius autem super ipsum ædificat. Quisq; autem videat quomodo ædificet super illud.

11 Fundamentum enim aliud præter hoc quod positum est, nemo potest ponere, quod est Ieschua Christus.

12 Siquis autem ædificat super hoc fundamentum aurum, [8] aut argentum, aut lapides

1 Id est Carnalibus. Nam caro & corpus apud Hebræos confundũtur.

2 Ex oppositione lactis restringitur ad cibum solidiorem.

3 Hebraismus, cuius exemplũ habes Ies. 1. 13, & aliis locis. Subauditur לנשא, Ferre.

4 Syrè, Non ecce. Hebrais.

5 Syrè, Non ecce? Hebrais.

6 Id est, Quorum ministerio & opera. Hebraismus tritus.

7 Heb. pro perito.

8 Aptè implet contextũ Græcũ addita distinguendi particula.

Pretiosos, aut ligna, aut fœnum, aut stipulam,

13 Opus vniuscuiusque manifestum fit: dies enim ipse manifestat illud: quia per ignem manifestatur. Et opus vniuscuiusque, sicut est, ignis discernet.

14 Et is cuius permanserit opus, ipse qui ædificat, mercedem suam accipiet.

15 [9] Et cuius opus exustum fuerit, deficiet: ipse autem seruabitur. ita tamen vt qui ab igne *seruatur*.

9 Et pro At.

16 Ignoratis vos quòd templum estis Dei, & Spiritus Dei habitat in vobis.

17 Qui destruit templum Dei, destructurus est eum Deus. Templum enim Dei sanctū est, quod estis vos.

18 Nemo decipiat seipsum. qui putat inter vos quòd sapiens sit in mundo hoc, fiat stultus, vt sit sapiens.

19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim, Quòd comprehendit sapientes in astutia ipsorum.

20 Et rursus, Dominus nouit cogitationes sapientum, quòd vanæ sunt.

21 Propter hoc nequis glorietur in filiis hominis: cuncta enim vestra sunt,

22 Siue Paulus, siue Apollo, siue Cipha, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia *inquam* vestra sunt.

23 Et vos, Christi: & Christus, Dei.

CAP. IIII.

1 SIc simus reputati vobis vt ministri Christi & dispensatores mysteriorum Dei.

2 Cæterùm iam requiritur in dispensatoribus vt quisque fidelis inueniatur.

3 Mihi autem hoc minimum est [1] mihi vt à vobis iudicer, aut ab vllo filio hominis. sed neque ego meipsum iudico.

1 Pleonasmus relatiui. Heb.

4 Nulla enim re in anima mea compungor. sed nō per hoc iustificatus sum: iudex enim meus, Dominus est.

5 Propter hoc ne ante tempus sitis iudices, vsque dum venerit Dominus ipse, qui illuminat occulta tenebrarum, & reuelat cogitationes cordium: tunc erit laus vnicuiq; à Deo.

6 Hæc autē, fratres mei, propter vos proposui sub exemplo meo, & Apollo, vt in nobis disceretis ne [2] cogitaretis plusquam quod scriptum est: & nequis aduersus socium suum extollatur propter *vllum* hominem.

2 Subaudi de vobisipsis.

7 Quis enim discernit te? Aut quid est tibi quod nō accepisti? [3] &, si accepisti, cur gloriaris tanquam is qui non acceperis?

3 Vel, Quòd si.

8 Iam saturati estis, & ditati estis, & absque nobis regnum adepti estis. vtinam autem regnum adepti sitis, vt etiam nos regnemus vobiscum.

9 Arbitror autē quòd nos Apostolos nouissimos posuit ipse Deus velut ad mortem: quia sumus spectaculum mundo, Angelis & filiis hominis.

10 Nos stulti propter Christum, vos autem sapientes in Christo: nos infirmi, [4] & vos robusti: vos gloria afficimini, & nos ignominia afficimur.

4 Et pro At.

11 Vsque ad hanc horam esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & habitatio firma non est nobis.

12 Et laboramus operantes manibus nostris: ignominia afficiunt nos, & benedicimus: persequuntur nos, & sustinemus.

13 Conuitiantur nobis, & [5] supplices sumus eis. tanquam reiectamenta huius mundi sumus, & piaculum omnis hominis vsq; nunc.

5 Syrè, Petimus ab eis. subaudi Veniam.

14 Nequaquam vt pudefaciam vos, scribo hæc, sed tanquam filios dilectos erudio.

15 Quāuis enim myrias monitorum sit vobis in Christo, tamen non sunt multi patres: in Ieschua Christo enim ego genui vos per prædicationem.

16 Peto igitur à vobis vt mei similes fiatis.

17 Propter hoc misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in Domino, vt ipse in memoriam reducat vobis vias meas quæ sunt in Christo, iuxta id quod doceo in omnibus ecclesiis.

18 Quasi autem non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam ex vobis.

19 Sed si Dominus voluerit, citò venturus sum ad vos, & [6] cognoscam nō sermonem eorum qui extollunt seipsos, sed virtutem eorum.

6 Pro, Experiar.

20 Regnum enim Dei non est in sermone sed in virtute.

21 Quomodo vultis? cum virga veniam ad vos, an cum charitate & cum spiritu lenitatis?

CAP. V.

1 IN summa auditur inter vos scortatio, & quæ est scortatio qualis etiam non inter profanos nominatur, adeo vt [1] acceperit filius vxorem patris sui.

1 Vt scilicet ea tanquam vxore vteretur.

2 Et vos inflati estis, non autem potius se distis in luctu, vt tolleretur de medio vestri is qui hoc opus operatus est?

3 Ego enim longè dissitus à vobis corpore, & propinquus vobis spiritu, iam iudicaui, tanquam propinquus, illum qui hoc operatur:

4 Vt in nomine Domini nostri Ieschua Christi cōgregemini vos omnes, & ego vobiscum spiritu, cum potestate Domini nostri Ieschua Christi,

5 Vt tradatis istum Satanæ, ad interitum corporis eius, vt in spiritu [2] saluus fiat in die Domini nostri Ieschua Christi:

2 Syrè, Viuat. Hebraism.

6 Non est, [3] bona gloriatio vestra, fratres mei. Ignoratis vos quòd fermēti modicum totam massam fermentat?

3 Syrè, Pulchra.

7 Expurgate à vobis fermentum vetus, vt sitis massa noua, sicut estis azymi. Pascha enim nostrum Christus est, qui immolatus est, pro nobis.

8 Propter hoc celebremus festum, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & amaritudinis: sed [4] in azymis puritatis & sanctitatis.

4 In cōtextu Syriaco perperam scriptum erat בחמירא, In fermento, pro בפטירא, In azymis. quod ex contextu plusquā liquidum est.

9 Scripsi vobis per epistolam vt ne commisceamini cum scortatoribus.

10 Non autem dico, cum scortatoribus qui sunt in mundo isto, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut cum cultoribus simulachrorum: alioquin debuissetis etiam è mundo exire.

11 Hoc autem quod scripsi vobis, *eiusmodi est*, vt non commisceremini. [5] & siquis est, qui vocetur frater, & est scortator, aut auarus, aut cultor simulachrorum, aut cōuitiator aut ebriosus, aut rapax, cum eo qui [6] sic est, ne cibus quidem comedendus.

5 Addit copulam, quæ exegetica est. Id est Siquis.

6 Hebraismus. Id est talis.

12 Quid enim ad me attinet iudicare extraneos?

traneos? Vos autē eos qui intus sunt iudicate.

13 Extraneos autem Deus iudicat. 7 & auferte malum è medio vestri.

7 Pro inferendi particula. Auferte igitur.

CAP. VI.

1 AVdet aliquis ex vobis quum est ipsi lis cum fratre suo, litigare coram iniquis, & non coram sanctis?

2 An ignoratis vos quòd sancti mundum iudicabunt? Et, si mundus per vos iudicatur, non digni estis ad iudicandum lites [1] minutulas?

3 Ignoratis vos quòd Angelos iudicaturi sumus? quanto magis ea quæ sunt mundi huius?

4 Sed si sit vobis lis de rebus mundi, eos qui sunt contemptibiles in ecclesia, [2] collocate vobis in iudicio.

5 Ad verecundiam autem vestram hoc dico vobis. Ita non est in vobis ne vnus quidem sapiens, qui possit [3] ex æquo iudicare [4] inter fratrem & fratrem suum?

6 Sed frater cum fratre suo litigat: & rursus coram eis qui sunt [5] infideles.

7 Iam igitur vos ipsi peccastis inter vos, quòd lis [6] vnius cum altero est inter vos. Propter quid enim non iniuriam patimini? & propter quid non sustinetis damnum?

8 Sed vos iniuria afficitis, & damnum infertis, etiam fratribus vestris.

9 An ignoratis quòd iniqui regnum Dei non hæreditariò consequuntur? Ne erretis: nec scortatores, nec cultores simulachrorum, nec adulteri, nec molles, nec concubantes cum masculis.

10 Nec auari, nec fures, nec ebriosi, nec maledici, nec rapaces: hi, *inquam*, regni Dei hæreditatem non consequuntur.

11 Et hæc fuerunt in vnoquoque ex vobis: sed abluti estis, & sanctificatis estis, & iustificati estis per nomen Domini nostri Ieschua Christi, & per Spiritum Dei nostri.

12 Omnium potestas est mihi, sed non omnia expediunt mihi: omnium potestas est mi, at super me nemo potestatem habebit.

13 Cibus est ventris, & venter est cibi: Deus autem eos ambos aboliturus est, corpus verò non scortationi, sed Domino nostro. & Dominus noster corpori.

14 Deus autem & Dominum nostrum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.

15 Ignoratis vos quòd corpora vestra mēbra sunt Christi? tollentes membra Christi, faciemus ea membra scorti? [7] Absit.

16 An ignoratis vos, quòd is qui adhæret scorto, vnum est corpus *cum scorto*? Dictum est enim, Quòd erunt vtrique vnum corpus.

17 Qui verò adhæret Domino nostro, fit cum eo vnus Spiritus.

18 Fugite à scortatione. Omne enim peccatum quod fecerit filius hominis, intra corpus suum est, qui autem scortatur, in corpus suum peccat,

19 An ignoratis vos quòd corpus vestrum templum est Spiritus sancti qui habitat in vobis, quem accepistis à Deo, & non estis vestri ipsorum?

20 Empti enim estis pretio. Sitis igitur glorificantes Deum in corpore vestro & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

1 Eadem vox דקדקא legitur eodem sensu Matth 18.34 deriuata autē à דקק, Minuit Attenuauit. Vnde verbale דקדוק, Grammatica, venit ita vocata, quòd quæ sunt in lingua minutula, (id est rudimenta) doceat.

2 Facite sedere. Hebraismus.

3 Vel ius æquū reddere.

4 בין pro בית Inter, cū Nū.

5 Syrè, Qui non credunt.

6 Syrè, Vnius cum vno Hebraismus.

7 Syrè, parce.

CAP. VII.

1 DE iis autem quæ scripsistis mihi, bonum est viro vt ad mulierem non appropinquet.

2 Sed propter fornicationē quisque vxorem suam habeat & mulier virū suum habeat.

3 Et vir vxori suæ dilectionem quam debet, reddat: similiter etiam ipsa vxor marito suo.

4 Vxor non habet potestatem in corpus suum, sed maritus eius: ita etiam vir non habet potestatem in corpus suum, sed vxor eius.

5 Ne igitur damno afficiatis alter alterum, nisi quum vos ambo consenseritis de tempore quo affligatis vos ieiunio & ad precationem: & rursus ad eandem [1] voluntatem conuertamini, ut non tentet vos Satanas propter cōcupiscentiam corporis vestri.

6 Hoc autem dico ego, tanquam infirmis, non autem ex mandato.

7 Ego enim vellem vt omnes filij hominis similes mei essent in puritate. sed omni homini donum datum est à Deo: [2] est qui ita, & est qui ita.

8 Dico autem iis quibus non sunt vxores, & viduis, quod expedit eis si manserint vt ego.

9 Quòd si non continent, [3] iungantur matrimonio. expeditius enim longè est ducere vxorem quàm vri concupiscentia.

10 Iis autem quibus sunt vxores, præcipio, non ego sed Dominus meus, vt vxor à marito suo non separetur.

11 Et si separata fuerit, maneat absque viro, aut marito suo reconcilietur. & vir vxorem suam non dimittat.

12 Reliquis autem dico ego, ego *inquam* non Dominus meus: si sit frater cui sit vxor infidelis, & ipsa velit habitare cum eo, ne deserat eam.

13 Et vxor cui est maritus infidelis, & ipse vult habitare cum ea, ne deserat maritum suum.

14 Sanctificatus est enim vir qui est infidelis, [4] in vxore fideli: & sanctificata est mulier quæ est infidelis [5] in viro fideli. [6] alioquin filij eorum polluti essent: nunc autem puri sunt.

15 Si verò is qui infidelis est, separat se, [7] separet se: nō est seruituti addictus frater aut soror istis. ad pacem ipsam vocauit nos Deus.

16 Quid enim nosti tu mulier an maritum tuum sis [8] seruatura? aut tu vir nosti tu num vxorem tuam seruaturus sis?

17 Sed vnusquisque, vt partitus est ipsi Dominus, & vnusquisque sicut vocauit eum Deus, ita ambulet: & etiam omnibus Ecclesijs ita præcipio.

18 Si circuncisus aliquis vocatus sit, non reuertatur ad præputium, & si in præputio vocatus sit, ne circuncidatur.

19 Circuncisio enim non est quicquam, nec etiam præputium, sed obseruationes mandatorum Dei.

20 Vnusquisque in vocatione in qua vocatus est, maneat.

21 Si seruus vocatus fuisti, ne curæ sit tibi sed etiam si potes liber fieri, elige tibi [9] potius quàm vt seruias.

22 Qui enim seruus vocatus est in Domi-

1 Ad idem libitum. Hoc est Ad mutuam tori consuetudinem siue officium.

2 Hebraismus. Est qui hoc dono pollet, est qui alio.

3 Syrè, Coniungentur.

4 Per vxorē. Hebraismus.

5 Per virum. Hebraismus.

6 Syrè, Et si non.

7 Hebraismus. hoc est, Suo damno separet se, non fidelis: cuius culpa nulla est.

8 Syrè, Viuificatura. Hebraismus.

9 In Syriaco contextu non legitur particula מן prapotiusquam. Sed cōtextus arguit, correctori, quū exēplar relegeret excidisse Neque enim vllus elici sensus potest nisi restituatur.

no nostro,[10] libertus est Deitatis qui liber vocatus est, seruus est Christi.

23 Pretio empti estis: ne fiatis serui filiorum hominis.

24 Vnusquisque in eo in quo vocatus fuit, fratres mei, in eodem maneat apud Deum.

25 De virginitate autē præceptum à Deo, non [11] habeo, consilium autem do, tāquam vir qui gratiā cōsequutus sum à Deo, vt sim fidelis

26 Et arbitror quòd hoc sit bonum propter [12] necessitatem huius temporis: *arbitror inquam* quòd expediat filio hominis vt ita [13] sit.

27 Alligatus es vxori? ne quæras dissolutionem. solutus es ab vxore? ne quæras vxorem

28 [14] Et, si acceperis vxorem, non peccas: &, si virgo [15] facta fuerit viro, non peccat afflictio verò in corpore erit illis qui ita [16] sunt. Ego autem vobis parco

29 Et hoc dico, fratres mei, quòd tempus deinceps abbreuiatum est: vt illi quibus sunt vxores, sint tanquam quibus non sunt.

30 Et illi qui flent, tanquam non flentes: & illi qui gaudent, tanquam non gaudentes & illi qui emunt, tanquam non possidentes:

31 Et illi qui vtuntur mūdo hoc, non[17] præter iustum vsum. præterit enim figura mundi huius.

32 Propterea volo vt sine solicitudine sitis. Is enim cui non est vxor, curat quæ sunt Domini sui, quomodo placeat Domino suo:

33 [18] Et is, cui est vxor, solicitudine tenetur mundi quomodo placeat vxori suæ.

34 Discrimen autem est inter mulierem & virginem: [19] quæ viro facta non est, cogitat de Domino suo, vt sit sancta in corpore suo & in spiritu suo: [20] & illa cui est maritus, cogitat [21] de mundo, quomodo placeat marito suo.

35 Hoc autem in vestrum ipsorum [22] commodum dico, nequaquam laqueum iniicio vobis, sed vt sitis seduli erga Dominum vestrum cum honestate decora nō cogitātes de mūdo.

36 Si quis autem putat quòd despectus sit propter virginem suam, quod præterit tempus eius, & non tradiderit eam viro conueniens *verò* sit vt tradat eam: quemadmodum vult faciat: non peccat. coniungetur illa.

37 Qui verò firmiter statuit in mente sua, & non cogit eum *vlla* res, ac potis est voluntatis suæ, & ita iudicat in corde suo, vt seruet virginem suam bene facit.

38 [23] Ergo etiam qui tradit virginem suam, bene facit.

39 Mulier, quandiu viuit maritus eius, alligata est per legem: si autem obdormierit maritus eius, libera facta est, [24] vt sit cui vult dummodo in Domino nostro.

40 Beata autem est si ita maneat, secundū sentētiam meam. Puto autem etiam ego quòd Spiritus Dei sit in me.

CAP. VIII.

1 De victimis autem [1] simulachrorum, scimus quòd in omnibus nobis est scietia & scientia inflat, charitas autē ædificat.

2 Si quis autem putat quòd sciat aliquid, nondum aliquid nouit, quemadmodum oportet eum nosse.

3 Siquis autem diliget Deum, hic [3] cognitus est ab eo.

4 De esu igitur eorum [4] quæ immolata sunt simulachris, nouimus quòd nequaquam aliquid est simulachrum in mundo, & quod nō est Deus alius nisi vnus.

5 Nam etiamsi sunt qui vocantur dij siue in cælo siue in terra: (quemadmodum sunt dij multi & domini multi)

6 Nobis tamen noster vnus est Deus Pater, à quo omnia, & nos per ipsum: & vnus Dominus Ieschua Christus, [5] per cuius manum omnia, etiam nos [5] per manum ipsius.

7 Sed nequaquam in quolibet homine est scientia: sunt enim quidam [6] qui sunt in conscientia sua vsque nunc tanquam pro[7] simulachris immolata comedunt: & quia infirma est conscientia eorum, polluitur.

8 Cibus autem non facit appropinquare nos Deo. non enim si comedamus, abundantiores sumus: neque si non edamus, *aliqua re* destituimur.

9 Videte autem ne potestas vestra hæc sit offendiculum infirmis.

10 Siquis enim videat te in quo est sciētia, quod accumbas in æde simulachrorum, nónne conscientia eius, quia infirma est, confirmatur ad edendum id quod immolatum est?

11 [8] Et perit sibi per scientiam tuam is qui infirmus est, propter quē mortuus est Christus

12 Et si sic delinquentes estis in fratrès vestros, & percutitis conscientias eorum infirmas, in Christum ipsum delinquitis.

13 Quapropter si esca offendiculo est fratri meo, in æternum carnem non comedam, ne offendiculo sim fratri meo.

CAP. IX.

1 An non sum [1] liber? ánnon sum Apostolus? nunquid Ieschua Christum Dominum non vidi? aut non facti estis opus meum in Domino meo?

2 Et si aliis non fuerim Apostolus, attamen vobis sum: & sigillum Apostolatus mei vos estis.

3 Et [2] defensio erga eos qui iudicant me hæc est.

4 Nunquid non est potestas nobis edendi & bibendi?

5 Aut nunquid non est potestas nobis sororem vxorem circunducendi nobiscum, sicut reliqui Apostoli, & sicut fratres Domini nostri, & sicut Cipha?

6 Aut mihi tantùm & Barnabæ non est potestas [3] vt non operemur?

7 Quísnam militat militiam impensis suiipsius? aut quísnam est qui plantat vineam, & de fructibus eius non edit? aut quísnam est qui pascit oues, & de lacte gregis sui non edit?

8 Nunquid tanquam filius hominis hęc dico? Ecce etiam Lex hæc dicit.

9 Scriptum est enim in ipsa Lege Musche, Non obturabis *os* bouis qui triturat. Nunquid de boue cura est Deo?

10 Sed notum est cuius causa id dicat. Etenim propter nos scriptum est, eo quòd in spe oporteat vt arator aret, & qui triturat, [4] in spe prouentus.

11 An nos qui spiritum seminauimus in vobis, magnum est si à vobis quæ sunt corporis metamus?

12 Et,

---

10 Ad verbū, Filius libertatis, qui scilicet seruitutem nō est expertus,

11 Syre, Teneo.

12 Græcū vocabulum retinet ἀνάγκη.

13 Hebraismus. Id est Maneat.

14 Hebraism[9] pro, Quòd si.

15 Hebraa phrasis, id est, Nupserit, vt Ruth. 1. 12 & 13. & aliis locis.

16 Hebraismus. Id est Manent.

17 Ad verbū, Præter iustitiam vsus, subaudi Vtantur. Hoc est, Non abutantur. periphrasis.

18 pro At is

19 Id est, Nupta nō est. Hebraismus modo obseruatus

20 pro At illa

21 ב pro ל.

22 Ad verbū, Adiumentū.

23 Alterā conclusionis partē præterit, quia satis in præcedenti proxima sententia expressa est.

24 Id est, Vt nubat. vt antea notauimus

1 Id est, Oblatis simulachris

2 Copula pro aduersatiua At.

3 Ad verbū, Factus cognoscere sibi ab eo (redundat prius pronomen) Vel, Cognitione donatus est ab eo.

4 Ad verbū, Immolatorū simulachrorū.

5 Id est, per quem. per ipsum. Hebraismus.

6 Ordo verborum inuersus apud paraphrasten, Qui per idolū tanquam quæ immolata sunt comedunt.

7 Scilicet idolorum.

8 Hebraismus Hoc est quod Galli dicerent En ainsi il se pert.

1 Ad verbū, Filius libertatum, vt annotatum est supra cap. 7.

2 Syre, Eductio in latitudinem Hebraismus.

3 Id est, Vt aliunde viuamus quàm ex labore manuū nostrarum.

4 In spe, pro Sub spe. ב pro חחת, ante obseruatum.

12 Et, si aliis est potestas super vos, nónne nobis 5 conuenit potius? Sed non vsi sumus potestate hac: verùm omnia sustinemus, vt nulla re remoremur Euangelium Christi.

5 Repete, Habere potestatē.

13 Ignoratis vos quòd ii qui in domo sancta ministrant, ex domo sancta alantur? & ii qui altari seruiunt, cum altari partem capiant?

14 Ita enim Dominus noster mandauit vt ii qui Euangelium ipsius prædicant, ex Euangelio eius viuant.

15 Ego autem non vsus sum vllo ex eis, neque propter hoc scripsi vt ita fiat mihi: esset enim expeditius mihi vt [6] omnino morerer, 7 & non vt quis gloriam meam inanem reddat.

6 Ad verbū, Moriēdo morerer. Emphatica reduplicatio. Luc. 11.

7 Id est, Potius quàm vt aliquis, &c. Sic passim Syri ex Hebraismo.

16 Quanuis enim euangelizem, non est mihi gloriatio: necessitas enim imposita est mihi. væ autem mihi [8] nisi euangelizauero.

8 אלא Syriacé compositū ex אן לא & pro אם לא.

17 Si enim [9] in voluntate mea hoc facio, merces est mihi: si autem præter voluntatem meam, [10] dispensatio fidei meæ commissa est.

9 Hebraismus. Id est Voluntariè.

10 Ad verbū, Nutritio domus. Phrasis Syra.

18 Quæ est igitur merces mea? vt quum euangelizo, [11] sine sumptibus efficiam prædicationem Christi, & non vtar potestate quæ tradita est mihi in Euangelio.

11 Hoc est, Gratis prædicem Christū.

19 Quum enim liber sim ab omnibus, omni homini subieci meipsum, vt plures lucrifaciam:

20 Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem: & cum iis qui sunt sub Lege, factus sum tanquam qui est sub lege, vt eos qui sub Lege sunt lucrifacerem:

21 Et illis quibus Lex non est, factus sum tãquam exlex, (quum non sim Deo exlex, sed [12] in Lege ipsius Christi) vt etiam illos qui exleges sunt lucrifacerem.

12 Pro sub Lege.

22 Factus sum [13] cum infirmis tanquam infirmus, vt infirmos lucrifacerem. omni homini factus sum [14] omnia, vt omnem hominem [15] seruarem.

13 Vel, Erga infirmos.

14 In Syriaco contextu desideratur כל, id est Omnia: quod expressi vt clarior esset sententia, aut potius aliquis sensus colligi possit. & ita habuit manuscriptus codex Heidelbergensis.

15 Ad verbū, Viuificarem. Hebraismus.

23 Hoc autem facio [16] vt sim particeps in Euangelio.

16 Id est, Vt fructus Euangelii sim consors cum iis quibus Euangelium prædicauerim.

24 Ignoratis vos quòd ii qui in [17] stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit sibi victoriam? ita currite, vt comprehendatis.

25 Vnusquisq; enim qui [18] certamen exercet, ab omni re [19] continet mentem suam. & ii qui currūt, vt accipiant coronam quæ corrumpitur, *currunt*: nos autem quæ non corrumpitur.

26 Ego igitur ita curro, non vt propter aliquid quod ignotum sit: & ita contendo, nequaquam vt contra aërem contendam:

27 Sed corpus meum subiicio & in seruitutem redigo, ne fortè ego, postquam aliis prædicauerim, ipsemet reprobus sim.

17 *Vocem Latinam & Græcam retinet, sed deflexam. Nam additur* א *ex more, nominibus quæ incipiunt à duabus consonantibus.* 18 אגונא *ex Græco mutuatur.* 19 *Id est Abstinet.*

CAP. X.

1 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt.

2 Et omnes [1] per Musche baptizati sunt in nube & in mari.

1 Ad verbū, Per manum Musche.

3 Et omnes vnum [2] cibum spiritus comederunt.

2 Hebraismus. id est Spiritualem. & sic mox, Potum Spiritus, pro Spirituali.

4 Et omnes vnum potum spiritus biberūt. Bibebãt enim de petra [3] Spiritus quæ ibat cum eis. Petra autem illa, ipse erat Christus.

3 Spiritualiam dictam.

5 Sed nequaquam in multitudine eorum complacitum est Deo. ceciderunt enim in deserto.

6 Hæc autem, figura nobis erant, ne simus cupidi malorum, sicut illi concupiuerunt.

7 Neque simus cultores simulachrorum, sicuti etiam ex illis *quidam* coluerunt: quemadmodum scriptum est, Sedit populus ad edendū & ad bibendum, & surrexerunt ad ludendum.

8 Neque scortemur, sicut *quidam* ex eis scortati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

9 Neque tentemus Christum, sicut etiam ex eis *quidam* tentauerunt, & perdiderunt illos serpentes.

10 Neque murmuretis, sicut *quidam* ex eis murmurauerunt, & perierunt [4] per manus exterminatoris.

4 Id est, Ab exterminatore. Hebraism.

11 Hæc omnia quæ contigerunt illis, in figuram nostri fuerunt, & scripta sunt propter correptionem nostram, ad quos finis sæculorum peruenit.

12 De cætero, qui putat quòd stet, caueat ne cadat.

13 Tentatio non pertingit vos, nisi filiorum hominis. Fidelis autem est Deus, qui non sinet [5] vos vt tentemini [6] plusquam id quod possitis, sed faciet tentationi vestræ exitum, vt possitis sustinere.

5 Hoc est, Vos tentari.

6 Id est Supra vires.

14 Propter hoc, dilecti mei, fugite à cultu simulachrorum.

15 Tanquam sapientibus loquor: iudicate vos id quod dico.

16 Poculum gratiarum actionis quod benedicimus, nónne est communio sanguinis Christi? & panis quem frangimus, nónne communio est corporis Christi?

17 Vt igitur vnus est panis ille, ita omnes nos vnum sumus corpus. omnes enim ex illo eodem pane accipimus.

18 Videte Israiel qui est secundum carnem. nónne illi qui edunt victimas, sunt consortes altaris?

19 Quid igitur dico? Quòd simulachrum aliquid sit? aut [7] victima simulachri aliquid sit? Non.

7 Quasi dicat, Oblata simulachro.

20 Sed id quod immolant prophani, dæmoniis immolant, & non Deo. non autem volo vt sitis consortes dæmoniorum.

21 Non potestis bibere poculum Domini nostri, & poculum dæmoniorum: neque potestis fieri participes in mēsa Domini, & in mensa dæmoniorum.

22 Aut nunquid [8] prouocando ad zelotypiam prouocamus Dominum nostrum ad zelotypiam? nunquid potentiores sumus eo?

8 Hoc est, Incendimus totū Zelotypia. Ingeminatio emphatica.

23 Cuiusque rei potestas est mihi, sed non quælibet res expedit: cuiusque rei potestas est mihi, sed non quælibet res ædificat.

24 Nemo quod proprium est quærat, sed quisque etiam quæ sunt proximi sui.

25 Quicquid venditur in [9] macello, edite absque disquisitione propter conscientiam.

9 Romanam vocem retinet.

26 Domini enim est terra cum plenitudine eius.

26 Siquis autem ex profanis [10] vocat vos, & vultis ire, quicquid ponitur ante vos, edite

10 Hebraismus Vocat & inuitat ad epulas.

absque disquisitione propter conscientiam.

28 Siquis autem dixerit vobis quòd hoc [11] victimæ sit, ne edatis, propter eum qui dixit vobis,& propter conscientiam.

29 Conscientiam autem dico, nequaquam vestram, sed eius qui *id* dixit. Cur enim libertas mea [12] iudicatur à conscientia aliorum?

30 Si ego per gratiam vtor, cur conuitiis afficior pro eo quòd gratias ago?

31 Siue igitur edatis, siue bibatis, siue aliquid faciatis, omnia ad gloriam Dei facite.

32 Estote sine offendiculo Iudæis & Græcis, [13] & Ecclesiæ Dei.

33 Quemadmodum etiam ego in omni re omni homini placeo, nec quæro id quod mihi expedit, sed quod pluribus expedit, [14] vt salui fiant.

11 Id est, Pertineat ad idolothytum.

12 Vel, Damnatur. Hebr.

13 Et pro Id est exegeticũs.

14 Syrè, Vt viuant. Hebr.

CAP. XI.

1 IMitatores mei estote, sicut etiam ego Christi.

2 Laudo autem vos, fratres mei, quòd in omni re memores estis mei: & sicut tradidi vobis mandata, retinetis.

3 Volo autem vt sciatis quòd omnis viri caput est Christus: & caput mulieris vir est: & caput Christi Deus est.

4 Omnis vir qui orat aut prophetizat tecto capite suo, pudefacit caput suum:

5 Et omnis mulier quæ orat aut prophetizat discooperto capite suo, pudefacit caput suum. æquiparatur enim cum ea cuius rasum est caput.

6 Si enim non tegitur mulier, etiam radatur: si autem turpe est mulieri radi aut tonderi, tegatur.

7 Vir enim non debet tegere caput suum, quia imago est & gloria Dei: mulier verò gloria est viri.

8 Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

9 Neque enim vir creatus est propter mulierem, sed mulier propter virum.

10 Propter hoc debitrix est mulier vt [1] potestas sit super caput eius, propter Angelos.

11 Veruntamen non est vir absque muliere, neque mulier absque viro, in Domino ostro.

12 Quemadmodum enim mulier est ex viro, ita vir [2] per mulierem: omnis verò res ex Deo est.

13 Iudicate [3] inter vosipsos, *An* decet mulierem vt nudato capite suo oret Deum?

14 Nónne etiam ipsa natura docet vos, quòd viro ex quo creuit coma eius, ignominia est ipsi?

15 Et mulieri, ex quo [4] creuit coma eius, gloria est ipsi? quia coma eius pro velamine data est ei.

16 Siquis autem contendit de his, nobis non est consuetudo huiusmodi, neque Ecclesiæ Dei.

17 Hoc autem quod præcepturus sum, non *dico* tanquam laudans vos, quia [5] non progressi estis, sed ad id quod minus est, descendistis.

18 Primùm enim quum congregamini in Ecclesia, dissidia audio quòd sint inter vos: & [6] aliqua ex parte credo.

19 Oportet vt etiam contẽtiones sint inter vos, vt qui probati sunt inter vos, innotescant.

1 Id est, Velamẽ. quod eius subiectionis, & alterius in eam potestatis est signum: ideo ipsum hic vocat potestatem, tribuens signo nomen rei signatæ, metonymicws.

2 Ad verbũ, Per manum mulieris Heb.

3 Ad verbũ, Inter vos & animam vestram. Hebr.

4 Ad verbũ, Crescit.

5 Ad verbũ, Non ad id quod est ante vos, iuistis.

6 Syrè, Aliquid, aliquid.

20 Quum igitur congregamini, non sicut iustum est [7] in die Domini nostri, comeditis & bibitis.

21 Sed vnusquisque cœnam suam prius edit sibi,& fit *vt* vnus esuriat,& alius ebrius sit.

22 Nunquid domus non sunt vobis, vt comedatis & bibatis? An ecclesiam Dei contemnitis,& pudefacitis eos [8] quibus nihil est? Quid dicam vobis? laudabo vos? In hoc non laudo.

23 Ego enim accepi à Domino nostro id quod tradidi vobis, quòd Dominus noster Ieschua ea nocte qua traditus fuit, accepit panẽ:

24 Et benedixit ac fregit, & dixit, Accipite, manducate: hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur. ita facite ad memoriam mei.

25 Similiter postquam cœnati sunt, etiam poculum dedit,& dixit, Hoc poculũ est Testamentũ nouum in sanguine meo. ita facite quotiescunque bibitis, ad memoriam mei.

26 Quotiescunque enim comeditis panem hunc,& bibitis poculum hoc, mortem Domini nostri commemoratis, vsq; ad aduentum eius.

27 Qui igitur edit de pane Domini, & bibit de poculo eius, & non est dignus eo, reus est sanguinis Domini & corporis eius.

28 Propter hoc probet homo seipsum, & tunc comedat de pane hoc, & bibat de poculo hoc.

29 Qui enim edit & bibit ex eo [9] indignus, condemnationem [10] sibi ipsi edit & bibit, quia non discernit corpus Domini.

30 Propter hoc multi inter vos ægroti & infirmi sunt,& multi qui obdormiunt.

31 Si enim nos ipsos diiudicaremus, non iudicaremur.

32 Quum autem à Domino nostro iudicamur, [11] castigando castigamur, ne cum mundo condemnemur.

33 Itaque, fratres mei, quum congregamini ad edendum, expectate alter alterum.

34 Qui autem esurit, domi suæ cibum sumat, ne ad condemnationem congregemini. De reliquis autem, quũ venero, mãdabo vobis.

7 Id est, Die quo celebratur cœna à Domino nostro instituta.

8 Id est Inopes.

9 Syrè, Quũ nõ est dignus.

10 Syrè, Anima sua. Hebr.

11 Id est, Seuerius erudimur.

CAP XII.

1 DE spiritualibus autem, fratres mei, volo vt sciatis,

2 Quòd prophani fuistis, & ad simulachra & ad ea quibus non est vox, sine discrimine ducebamini.

3 Idcirco notum facio vobis, quòd nemo est qui per Spiritũ Dei loquatur, & dicat quòd anathema est Ieschua: neque quisquam potest dicere quòd Dominus sit Ieschua, nisi per Spiritum sanctum.

4 Discrimina autem donorum sunt, sed vnus est Spiritus:

5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed vnus est Dominus:

6 Et discrimina virtutum sunt, sed vnus est Deus qui operatur omnia in omni homine.

7 [1] Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus, sicut prodest ei.

8 Et cui datur per Spiritum sermo sapientiæ: alij autem sermo scientiæ, per eundem Spiritum:

9 Alij fides per eundem Spiritum: alij dona sanationis, per eundem Spiritum:

10 Alij autem virtutes: alij autem prophetia-

1 Ad verbũ, Viro, viro. Hebraismus.

tia: alii autem discretio spirituum: alii autem genera linguarum alii autem interpretatio linguarum.

11 Omnia autem hæc vnus Spiritus facit, & diuidit [2] vnicuique prout ipse *Spiritus* vult.

12 [3] Sicut enim corpus vnum est, & sunt in eo membra multa: omnia autem membra corporis, quamuis plura sint, vnum sunt corpus: ita etiam Christus.

13 Etenim nos quoque omnes per vnum Spiritum in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue [4] liberi: & omnes nos vnum Spiritum imbibimus.

14 Nam etiam corpus non est vnum membrum, sed multa.

15 Si etiam dicat pes, Propterea quòd non sum manus, non sum de corpore, num propter hoc non est de corpore?

16 Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum de corpore: num propterea non est de corpore?

17 Si enim totum corpus oculi essent, vbi esset auditus? & si totum ipsum auditus esset, quomodo olfaceret?

18 Nunc autem Deus posuit [5] vnumquodque ex membris in corpore sicut ipse voluit.

19 Si autem omnia vnum essent membrũ, vbi esset corpus?

20 Nunc autem membra sunt plura, vnum est autem corpus.

21 Non potest oculus dicere manui, Non necessaria es mihi: neque caput potest dicere pedibus, Non estis necessarii mihi.

22 Sed potius illa membra quæ existimantur esse infirma, [6] illa ipsa sunt necessaria.

23 Et quæ existimamus ignominiosa esse in corpore, honorem illis ampliorem adjicimus: & quæ [7] honestatis sunt, honestatem ampliorem exercemus circa ea.

24 Quæ autem membra sunt in nobis quæ sunt decora, non est opus eis *extraneo* honore: Deus enim contemperat corpus, & dat honorem maiorem membro illi quod minutius est.

25 Ne sit dissidium in corpore, sed omnia membra æquabiliter, vnum pro alio curam habeant.

26 Et quando vnum membrum fuerit dolens, omnia compatiuntur: &, si glorificetur vnum membrum, omnia membra glorificentur.

27 Vos autem corpus estis Christi, & membra [8] in locis vestris.

28 Posuit enim Deus in Ecclesia sua primùm Apostolos: post hos, prophetas post hos, doctores: post hos, patrãtes virtutes: post eos, dona sanitatis, & opitulatores, & gubernationes, & genera linguarum.

29 Num omnes hi, prophetæ? num omnes hi, doctores? num omnes hi, patrantes virtutes?

30 Num omnibus his sunt dona sanitatis? num omnes hi linguis loquuntur? aut num omnes hi interpretantur?

31 Si autem [9] cum æmulatione affectetis dona ampliora, ego rursus indicabo vobis viam excellentiorem.

2 Ad verbũ, Cuiuis homini. Hebrais.
3 Idem error qui antè notatus est, איבנא לאבנא vide Rom. 5. 19.
4 Ad verbũ, Filii libertatum. Hebrais.
5 Syrè, Vnum vnum. Hebr.
6 Ad verbũ, Super eis est necessitas. Hebraismus.
7 Geminatũ continuò Daleth coarguit typographi errorẽ qui prætermisit post secũdum Daleth negationẽ לא Nisi quis vertat voces דדנכפא אנון Quæ honestatis sunt, vt sit sensus, Quæ singularem honestatẽ requirunt. quã versionẽ ideo prætalia sequutus sum, quia etiã in manuscripto codice Heidelbergensi ita scriptum reperi.
8 Id est, Pro vt quisque diuersum in corpore locũ obtinet & functionẽ, vt symmetria seruetur.
9 Vno verbo vtitur Paraphrastes. quod Latinè nõ satis commodè redditur à quibusdã Æmulemini.

CAP. XIII.

1 SI quauis lingua filiorum hominis loquar, & [1] ea quæ est Angelorum, & charitas non sit in me, factus sum tanquam æs sonans, aut cymbalum edens sonum.

1 Hyperbolica amplificatio.

2 Et si fuerit in me prophetia, & cognouero mysteria omnia, & omnem scientiam: & si fuerit in me omnis fides, ita vt [2] montem trãsferam, & charitas non fuerit in me, nihil quicquam ero.

3 Et si [3] comedẽdum distribuam quicquid est mihi pauperibus, & si tradam corpus meum vt ardeat, & charitas non sit in me, nihil proficio.

4 Charitas [4] longanimis est & benigna: charitas non inuidet, charitas non [5] tumultuatur, neque inflatur,

5 Neque agit quod pudendum est, neque quærit quæ sunt sua: non irritatur, neque cogitat quod malum est:

6 Non gaudet de iniquitate, sed gaudet de veritate:

7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, & omnia sustinet.

8 Charitas nunquam excidet. prophetiæ enim abolebuntur & linguæ tacebũt, & scientia abolebitur.

9 [6] Parum enim ex multo cognoscimus, & parum ex multo prophetamus.

10 Quum autem venerit perfectio, tunc abolebitur id quod parum fuerat.

11 Quum puer essem, tanquam puer loquebar, & tanquam puer intelligebam, & tanquam puer cogitabam: quum autem factus sum vir, aboleui ea quæ erant pueritiæ.

12 Nunc quidem tanquam per speculum cernimus in ænigmate, tunc vero [7] facie contra faciem: nunc [8] cognosco parum ex multo, tunc autem cognoscam quemadmodum [9] cognitus sum.

13 Hæc enim sunt tria quæ manent, fides & spes & charitas: ex eis autem quæ maxima est, charitas est.

2 Singulare pro plurali. quia est nomẽ generis.
3 Syrè, Comedere faciã. Hebraismus.
4 Ad verbum, Differẽs spiritum, ' id est iram. Hebraismus.
5 Vel, Turbas & motus ciet.
6 Id est, Ex parte minima. Syra phrasis antè obseruata.
7 Respondet huic phrasi Gallica, Face à face, aut Vis a vis. Et Hebraice dicitur פנים אל פנים aut בפנים.
8 Id est, Cognosco ex parte minima, vt modò dictum est.
9 Vel, Factus fuero. cognoscere. nempe à Deo, qui inchoatam modò notitiam perficiet aperta visione.

CAP. XIIII.

1 SEctamini charitatem, & [1] cum æmulatione apppetite dona spiritus: magis autem vt prophetetis.

2 Qui enim loquitur lingua, nequaquam filiis hominis loquitur, sed Deo. Nemo enim [3] audit id quod loquitur, sed spiritu [4] mysterium loquitur.

3 Qui autem prophetat, filiis hominis loquitur ædificationem & [5] exhortationem & consolationem.

4 Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: & qui prophetat, Ecclesiam ædificat.

5 Velim autem vt vos omnes loquamini linguis, magis verò vt prophetetis. [6] Maior enim est is qui prophetat quàm is qui loquitur lingua, nisi interpretetur. si autem interpretetur, Ecclesiam ædificat.

6 Et nunc, fratres mei, si veniam ad vos, & loquar vobiscum linguis, quid prosim vobis, nisi loquar vobiscum aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiam, aut per doctrinam?

7 Etenim etiam res in quibus non est anima, & edunt sonum, siue tibia, siue cithara, & si distinctionem non faciant inter fistulam & sociam eius, quomodo cognoscitur id [7] quo canitur, aut id quo pulsatur?

1 Ad verbũ, Currite post charitatem. Hebraismus.
2 Vide suprà in fine cap. 12.
3 Id est, Intelligit. Hebraismus.
4 Singulare pro plurali.
5 Ad verbũ diceretur, Cordificationem. Gallicè Encouragemẽt. Elegans nomẽ à לבב deductum.
6 Vel, Potior, Præstantior.
7 Alterum relatiuum cũ præpositione instrumentali, subauditur more Hebraico plenum esset רבה Cum quo.

8 Et si buccina ediderit sonum indistinctũ, quis præparabitur ad prælium?

9 Ita etiam vos, si dixeritis sermonem [8] in lingua, & non fuerit interpretatione expositus, quomodo cognoscetur id quod dicitis? eritis tanquam [9] in aërem loquentes.

10 [10] Ecce enim, genera linguarum multa sunt in mundo, & non est vnum ex eis sine voce:

11 Et, si non intelligã vim vocis, sum [11] barbarus ei qui loquitur: & etiam is qui loquitur, est mihi barbarus.

12 Similiter etiam vos, quoniam cum æmulatione affectatores estis donorum spiritus, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt excellatis.

13 Et is qui loquitur lingua, oret [12] vt interpretetur.

14 Si enim orem lingua, spiritus meus orat: [13] intellectus autem meus sine fructibus est.

15 Quid igitur faciam? orabo spiritu meo, & orabo intellectu meo: & [14] canam spiritu meo, & canam etiam intellectu meo.

16 [15] Alioquin si benedicas spiritu *tantùm*, is qui implet locum [16] idiotæ, quomodo dicet Ammin ad gratiarũ actionem tuam? propterea quòd [17] quid dicas nesciat.

17 Tu enim [8] pulchrè dicis, sed socius tuus non ædificatur.

18 Gratias ago Deo quòd magis quàm vos omnes loquar linguis.

19 Sed in Ecclesia volo quinque verba intellectu meo loqui, vt etiam alios doceam, potius quàm [15] myriadem verborum lingua *non intellecta*.

20 Fratres mei, ne sitis pueri in mentibus vestris, sed in rebus malis estote infantes, & in mentibus vestris estote perfecti.

21 In [20] Lege scriptum est, Quoniam sermone peregrino & lingua aliena loquar cum populo isto: etiam minimè ita [21] audient me, dicit Dominus.

22 Itaque linguæ in signum positæ sunt, nõ credentibus, sed iis qui non credunt: prophetiæ verò, nequaquam iis qui sunt increduli, sed iis qui credunt.

23 Si ergo congregetur tota Ecclesia, & omnes linguis loquantur, & ingrediantur idiotæ, aut ii qui non credunt, nónne dicent quòd hi insaniunt.

24 Et si omnes vos prophetetis, & ingrediatur ad vos idiota, aut is qui non credit, arguitur ab omnibus vobis, & corrigitur ab omnibus vobis.

25 Et occulta cordis eius manifesta fiunt: & tunc procidet super faciem suam, & adorabit Deum, & dicet, Verè Deus est in [22] vobis.

26 Dico itaque, fratres mei, quòd quum congregamini, cuicunq; ex vobis est psalmus, [23] loquatur: & ille cui est doctrina, & ille cui est reuelatio, & ille cui est lingua, & ille cui est interpretatio. omnia ad ædificationem fiant.

8 Hoc est, Dono linguarum præditi.
9 Ad verbũ, Cum aëre Formam nominis Græci seruat.
10 Id est, Ex tanta gẽtium varietate, nulla est quæ mentis conceptum aliqua vocis distinctione nõ exprimat.
11 Græcum nomen.
12 Id est, Vt addatur à Deo donum interpretãdi, à quo pendet doni linguarũ præstantia & vsus.
13 Id est, Sẽtentia precationis meæ, Ecclesiæ est infructuosa, quæ eã non intelligit.
14 Id est, Ita canam vt non audiar modò, sed etiam intelligar.
15 Ad verbũ, Si non. Hebraismus.
16 Id est, Qui partes idiotæ [id est priuati hominis] sustinet in sacro cœtu, neque gradu vllo eminet.
17 ד in contextu prætermissum erat, quod nos adscripsimus.
18 Id est, Rectè.
19 Myriadem posuit pro numero infinito, ex Hebraismo.

20 Id est, In libris sacris, qui omnes interdum sub Legis nomine comprehenduntur. 21 Id est, intelligent. vt suprà dictum est. Particula Etiam auget, sicut apud Hebræos. Sensus est, Hac ratione minus quàm prius intellecturos ac percepturos esse quæ dicturus sum illis. 22 Vel Inter vos. Videtur tamen magis emphaticum, In vobis. id est, Loquitur per vos. 23 Implet addito verbo cõtextum Græcum, quod in singulis membris sequentibus est repetendum.

27 Et si lingua quis loquatur, duo loquantur, & [24] ad summum tres, & [25] sigillatim loquantur, & vnus interpretetur.

28 Et si non sit qui interpretetur, taceat in Ecclesia is qui loquitur lingua, & inter seipsum & Deum loquatur.

29 Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & cæteri discernant.

30 Et si *aliquid* alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.

31 Potestis enim omnes sigillatim prophetare, vt omnis homo discat, & omnis homo cõconsolationem capiat.

32 Spiritus enim prophetarum prophetis subiicitur.

33 Quia Deus non est tumultus sed pacis, vt in omnibus [26] ecclesiis sanctorum.

34 Mulieres vestræ in ecclesia taceant non enim permittitur eis vt loquantur, sed vt subiiciantur, sicut etiam Lex dicit.

35 Quòd si quid volunt discere, in domibus suis interrogent maritos suos: [27] pudor enim est vt mulieres in ecclesia loquantur.

36 Nunquid à vobis profectus est sermo Dei, aut ad vos tantùm peruenit?

37 Siquis autem ex vobis putat quòd propheta sit, aut spiritualis sit, agnoscat hæc quæ scribo vobis, quòd mãdata sunt Domini nostri.

38 Siquis autem ignorat, ignoret.

39 Ergo cum æmulatione appetite, fratres mei, vt prophetetis: & loqui linguis ne vetueritis:

40 Omnia autem cum modestia & cum ordine fiant.

24 Gallicè exprimas, Et tout au plus, trois.
25 Syrè, Vnus, vnus: sicut & Hebraicè.
26 Subaudi, Fieri docet, aut Fieri solitum est.
27 Hebræi nominibus substantiuis pro epithetis vtũtur ad auxesin, vt Abominatio Domini, pro re prorsus abominanda.

CAP. XV.

1 NOtum autem facio vobis, fratres mei, euangelium quod prædicaui vobis, & accepistis illud, & stetistis in eo,

2 Et in ea [1] salui estis. Quibúsnam verbis prædicauerim vobis memores estis, nisi frustra credidistis.

3 Tradidi enim vobis à principio quemadmodum acceperam, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris, sicut scriptum est:

4 Et quòd sepultus est, & resurrexit tertio die, quemadmodum scriptum est.

5 Et visus est Ciphæ, & post eũ [2] duodecim.

6 Et postea visus est pluribus quàm quingentis fratribus vnà, ex quibus plures superstites sunt vsque nunc, [3] & ex eis *quidam* obdormierunt.

7 Et posthæc visus est Iaakubo, & post eũ omnibus Apostolis.

8 Postremo autem omnium, tãquam abortiuo, visus est etiam mihi.

9 Ego sum minimus Apostolorum: neque dignus sum vt vocer Apostolus, propterea quòd persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 Per gratiam autẽ Dei sum id quod sum: & gratia eius [4] quæ in me est, non fuit inanis, sed amplius quàm omnes illi laboraui, non ego sed gratia eius [5] quæ est mecum.

11 Siue ego igitur, siue illi, ita prædicamus, & ita credidistis.

12 Si autẽ Christus prædicatur quòd surrexit [6] à mortuis, quomodo sunt inter vos quidã qui dicunt quòd non est resurrectio mortuorũ?

13 [7] Et si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.

1 Syrè, Viuitis. Hebraism.
2 Id est Apostolis, quãuis enim Iudas sublatus esset, à maiore tamen parte numerus, quasi integer, dicitur, vt initio Actorum dictum est.
3 Copula pro Quanuis, ex Hebraismo.
4 Aptè Græca exponit.
5 Id est, Erga me. prius dixerat, In me.
6 Syrè, De inter mortuos.
7 Vel, Quid si, & sic mox.

14 Et, si

14 Et, si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis quoque fides vestra.

15 Reperimur[8] autem nos quoque falsi testes Dei quia testamur de Deo quòd excitauit Christum, quum non excitauerit.

16 Si enim mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.

17 Et si Christus non resurrexit, superuacanea est fides vestra, & hactenus in peccatis vestris estis.

18 Et iam etiam ii qui obdormierunt in Christo, perierunt.

19 Et, si in hac vita tantùm speramus in Christum miserabiliores sumus omnibus filijs hominis.

20 Nūc autē Christus surrexit[9] à mortuis, & factus est primitiæ obdormientium.

21 Et quemadmodum [10] per manum filij hominis extitit mors, ita etiam per manum filij hominis est resurrectio mortuorum.

22 Sicut enim per Adamum omnes filij hominis moriuntur, ita etiam per Christum omnes viuificantur.

23 Vnusquisque ordine suo principium est Christus, deinde illi qui Christi sunt, in aduentu ipsius.

24 Et tunc erit finis, quum tradiderit regnū Deo Patri: quum aboleuerit omnem principē & omnem dominatorem & omnes potentes.

25 Futurum enim est vt regnet quousque posuerit inimicos suos omnes sub pedes suos.

26 Et vltimus hostis [11] abolebitur mors.

27 Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Quum autem dicit quòd omnia subiecta sunt illi, notum est [12] quòd is excipitur qui subiecit ei omnia.

28 Et quum subiecta fuerint ei omnia, tunc ipse Filius subiicietur ei qui subiecit ipsi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

29 Alioquin quid facient ij qui baptizantur pro mortuis? si mortui non resurgunt, cur baptizantur pro mortuis?

30 Et propter quid nos quoque qualibet hora in [13] periculo manemus?

31 Imo per gloriationem vestram, fratres mei, quæ est mihi in Domino nostro Ieschua Christo, quòd quotidie morior:

32 Si [14] quemadmodum inter filios hominis proiectus sum ad feras, Ephesi, quę est vtilitas si mortui non resurgunt? Comedamus & bibamus: cras enim morituri sumus.

33 Ne erretis. Corrumpunt enim[15] mentes suaues [16] narrationes malæ.

34 Excitate corda vestra [17] iustè, & ne peccetis: sunt enim aliqui in quibus cognitio Dei non est. Ad pudorem vestrum id dico.

35 Dicet aliquis ex vobis. Quomodo [18] resurgunt mortui? & quali corpore veniunt?

36 Stulte semen quod tu seminas, si non moriatur, non reuiuiscit.

37 Et id quod seminas, nequaquam ipsum corpus quod futurū est seminas, sed grana nuda [19] tritici aut hordei aut reliquorum seminū.

38 Deus autem dat ei corpus quemadmodum vult: & vnicuique ex seminibus corpus [20] naturæ suæ.

39 Nequaquā enim omne corpus *est æ*quale: aliud enim est corpus [21] filij hominis, aliud verò [22] bestiarum, & aliud volatilium, & aliud piscium.

8 [Hebrew], vt apud Græcos expletiua est particula.
9 Syrè, De inter mortuos.
10 Id est Per hominem, Hebraismus.
11 Abolitus. Subaudi Erit. Syrè
12 Ad verbū, Quòd præter eum qui subiecit, &c. id est Eum excipi (siue eximi) qui subiecit illi omnia.
13 Verbū Græcum vsurpat.
14 Aliquid subaudiendū: quemadmodū etiam distinctio ostendit. Sensus est, Sicut mos est, & fieri solet inter homines More inter homines recepto.
15 Id est, Ingenuas & probæ indolis.
16 Siue Colloquia.
17 Id est, Ad iustitiæ & veritatis studiū.
18 Participia præsentis temporis pro futuro, Resurrecturi, Venturi.
19 Ad verbū, Triticorum, Hordeorū, vt in Hebræo.
20 Id est Quod naturæ suæ conuenit Hebraismus.
21 Id est Hominis. Hebraismus.
22 In hoc nomine erratum fuerat, atque Daleth pro Resch positū.

40 Et sunt [23] corpora cælestia, & sunt corpora terrestria. Sed alia est gloria cælestium, & alia terrestrium.

41 Et alia est gloria solis, & alia est gloria lunæ. & alia gloria stellarum: & stella excellentior est stella in gloria.

42 Ita etiam [24] resurrectio mortuorum. seminantur in corruptione, surgunt incorrupta.

43 Seminantur in ignominia, resurgunt in gloria: seminantur in infirmitate, resurgunt in robore.

44 Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale. est enim[25] corpus animale, & est corpus spirituale.

45 Ita etiam scriptum est, Factus est Adam filius hominis primus in animam viuentem: & Adam posterior, in spiritum viuificantem.

46 At nequaquam prius spirituale *fuit*, sed animale, & deinde spirituale.

47 Filius hominis primus [26] terrenus, quia è terra filius hominis secundus, Dominus[27] è cælo.

48 Qualis est ipse terrenus, tales etiam terreni: & qualis est ille qui est è cælo. tales etiam cælestes.

49 Et quemadmodum induimus imaginē illius qui erat è terra, ita induimus imaginem illius qui est è cælo.

50 Hoc autem dico, fratres mei, quòd caro & sanguis regnum cælorum consequi non possunt: neque corruptio consequetur hæreditate incorruptionem.

51 Ecce dico vobis mysterium, Non omnes nos obdormiemus, omnes autem nos immutabimur.

52 Celerrimè, quasi [28] iactu oculi, [29] in buccina vltima quum clanget. & resurgēt mortui incorrupti, & nos immutabimur.

53 Oportet enim vt hoc quod obnoxiū est corruptioni, induat incorruptionem: & similiter, vt mortale induat immortalitatem.

54 Quum autē induerit hoc quod corrumpitur, incorruptionē, & hoc quod moritur, immortalitatem, tunc fiet sermo ille qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriam.

55 Vbi est stimulus tuus, ô mors? & vbi est victoria tua, ô sepulchrum?

56 Stimulus autem mortis, peccatum est: & vis peccati. Lex est.

57 Gratia autem *sit* Deo, qui dedit nobis victoriam [30] per Dominum nostrum Ieschua Christum.

58 De cætero, fratres mei & dilecti mei, estote firmi, & ne sitis vacillantes: sed estote abundantes omni tempore in opere Domini: quum sciatis quòd labor vester non sit inanis in Domino.

CAP. XVI.

1 De eo autem quod colligitur sanctis, quemadmodum præcepi ecclesijs Galatiæ, ita etiam vos facite.

2 [1] Primo quoque *die* septimanæ quisque vestrum domi suæ seponat, & seruet [2] id quod venit in manus suas, ne quum venero, tunc fiāt collectæ.

3 Et quum venero, eos quos elegeritis vos ipsos mittam cum epistola vt perferant beneficentiam vestram in Vrischelem.

4 Si autem [3] par fuerit opus vt ego quoq; eam, etiam mecum proficiscentur,

23 Subaudi Alia &c. & sic in sequenti membro.
24 Collectiuè, sicut apud Hebræos pro corporibus quæ resurgunt.
25 Ad verbū, Corpus anima. Corpus spiritus, ex Hebraismo.
26 E terra Hebraismus.
27 Id est Cælestis. Hebraismus.
28 Vel, Quasi inclinatione oculi.
29 Ad clangorem buccinæ.
30 Syrè, Per manum Domini nostri. Hebraismus.
1 Syrè, in omni vno [id est primo] die in sabbatho [id est, Septimana] Hebræa loquutio.
2 Hoc est, Ex eo quod ad manū habet.
3 Syra phrasis, Si itares merebitur. Si ita par fuerit & æquum.

5 Venturus autem ad vos ſum, quum pertranſiero Macedoniam, (tranſiturus enim ſum in Macedoniam)

6 Et tunc etiam apud vos manebo, vel hyemabo apud vos, vt vos deducatis me in locum quo ſum profecturus.

7 Nolo nunc quaſi trãſiens per viam videre vos: ſpero enim quod manebo tẽpus aliquod apud vos, ſi Dominus meus permiſerit mihi.

8 Permanebo enim Epheſi vſque ad 4 Pentecoſten.

9 Oſtium enim magnum apertum eſt mihi 5 plenum operibus: & aduerſarij *ſunt* multi.

10 Si autem venerit ad vos Timotheus, videte vt ſine 6 timore ſit apud vos: opus enim Domini operatur, ſicut ego.

11 Nequis igitur eum deſpectui habeat ſed deducite eum 7 cum pace, vt veniat ad me. expecto enim eum cum fratribus.

12 De Apollo autem, fratres mei, 8 multùm petij ab eo vt proficiſceretur ad vos cum fratribus: 9 & omnino non erat *ei* voluntas vt veniret ad vos: quum autem erit ei 10 oportunitas, venturus eſt ad vos.

13 Vigilate, & ſtate in fide, viriliter agite, & eſtote fortes.

14 Et omnes 11 res veſtræ in charitate fiãt.

15 Peto autẽ à vobis fratres mei, pro 12 familia Stephanæ (quia noſtis quòd ſunt primitię Achaiæ, & expoſuerunt animas ſuas in miniſterium ſanctorum)

4 Græcum nomen vſurpat.
5 Id eſt Operoſum: quod magnos labores requirat.
6 Timor pro formidabili periculo & diſcrimine, ſiue afflictione & perſequutione.
7 Id eſt Tuto. Hebraiſmus.
8 Quaſi dicas Multis verbis, Prolixè.
9 Et pro At aduerſatiua.
10 Ad verbũ, Locus Hebraiſmus.
11 Ad verbũ, Volũtates. Hebraiſmus.
12 Ad verbũ, Domo. Hebraiſmus.

16 Vt etiam vos ſitis obtemperantes iis qui tales ſunt, & omni homini qui laborat nobiſcũ, & adiuuat *nos*.

17 Gaudeo autem de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quia 13 quod officio veſtro deerat erga me, illi impleuerunt.

18 Refocillarunt enim ſpiritum meum & veſtrum. Eſtote igitur agnoſcentes eos qui tales ſunt.

19 14 Salutant vos eccleſiæ omnes quæ ſunt in Aſia. Salutant vos multùm in Domino noſtro Aquila & Priſcilla cum eccleſia quæ eſt domi eorum.

20 Salutant vos fratres omnes. Salutate alter alterum in oſculo ſancto.

21 Salutatio per ſcripturam manus meæ Pauli.

22 Qui non diligit Dominum noſtrum Ieſchua Chriſtum, ſit anathema. 15 Maran-atha.

23 Gratia Domini noſtri Ieſchua Chriſti vobiſcum.

24 Et dilectio eius cum omnibus vobis per Chriſtum Ieſchua Ammin.

13 Ad verbũ, In quo imminuti eratis.
14 Ad verbũ, Petũt pro pace veſtra. Et ſic in ſequentibus.
15 Ita diuiſim in codice Syro ſcribitur: neque video cur fides librariorum quibuſdã hac in parte ſuſpecta ſit. Nihil enim mihi occurrit hac nomine magis cõſentaneũ aut aptum, quàm vt his verbis extremi anathematis formula attingatur: quia extrema Chriſti mundi iudicis condemnationi, abſque ſpe veniæ, addicebatur peccator. Huc verò accommodari vtcunque poſſet ratio nominis, quo huiuſmodi anathema vocant Thalmudiſtæ, שמתא, quod ex duobus, propter frequentem eius vſum, videtur coaluiſſe, nempe ex השם & תא, quod idem eſt quod Domine veni. Quanquam non ignoro ab expoſitoribus Thalmud tribus modis aliter exponi.

Finitur epiſtola ad Corinthios prior, quæ fuit ſcripta ex Epheſo.

EPISTOLA PAVLI AD CORINTHIOS II.

CAP. I.

1 PAVLVS Apoſtolus Ieſchua Chriſti per voluntatẽ Dei, & Timotheus frater, Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, & omnibus ſanctis qui ſunt in Achaia tota.

2 Gratia vobiſcum & pax à Deo Patre noſtro, & à Domino noſtro Ieſchua Chriſto.

3 Benedictus ſit Deus Pater Domini noſtri Ieſchua Chriſti, Pater miſericordiarũ, & Deus omnis conſolationis.

4 Qui conſolatur nos in omnibus tribulationibus noſtris, vt etiam nos poſſimus conſolari eos qui omnibus tribulationibus ſunt per eam conſolationẽ quam ipſi experimur à Deo.

5 Sicut enim abundant in nobis paſſiones Chriſti, ita per Chriſtum etiam abundat conſolatio noſtra.

6 Siue autem affligimur, pro conſolatione veſtra & pro ſalute veſtra affigimur: ſiue cõſolationem accipimus, vt vos conſolationem accipiatis, & ſit in vobis efficatia qua toleretis illas paſſiones, eaſdẽ quas etiam nos patimur & ſpes noſtra quæ de vobis eſt, firma eſt.

7 Scimus enim quòd ſi ſocij ſitis in paſſionibus, ſocij futuri eſtis etiam in conſolatione.

8 Volumus autẽ vt ſciatis, fratres mei, de afflictione quę 1 fuit nobis in Aſia, quòd plurimũ afflicti ſumus 2 pluſquã noſtræ vires *ſint*, 3 adeo vt propinqua eſſet vita noſtra vt proiiceretur.

1 Id eſt, Euenit.
2 Id eſt, Supra vires noſtras.
3 Id eſt, Spe vitæ præſentis amiſſa, propè abiiceremus omne conſiliũ de quærendo effugio.

9 Et de his 4 ſententiam protulimus mortis, ne eſſet nobis confidentia in nobiſipſis, ſed in Deo: qui excitat mortuos:

10 Qui ex 5 mortibus duris eripuit nos, & iterum ſperamus quòd erepturus ſit nos,

11 Per auxilium precum veſtrarũ quæ *fiunt* pro nobis, vt ſit donum eius 6 quod eſt erga nos, 7 gratia facta pro multis, & multi gratias agant ei pro nobis.

12 Gloriatio enim noſtra hæc eſt, teſtimonium mentis noſtræ, quòd cum ſimplicitate & cum puritate, & cum gratia Dei conuerſati ſumus in mundo, & non ſapientia corporis, & potiſſimum erga vos.

13 Nequaquam alia ſcribimus vobis, ſed ea quæ agnoſcitis, etiam perſuaſa habetis: confido autẽ quòd vſq; in finẽ perſuaſa habebitis.

14 Quemadmodum etiam perſuaſum habuiſtis 8 ex parte, quòd gloriatio veſtra ſumus, ſicut etiam vos noſtra, in diem Domini noſtri Ieſchua Chriſti.

15 Et in hac fiducia volebam prius venire ad vos, vt dupliciter reciperetis gratiam:

16 Et tranſirem per vos in Macedoniam, & rurſus à Macedonia ad vos venirem, & vos deduceretis me in Iudæam.

17 Hoc igitur quod cogitaui, nunquid tanquam leuis cogitaui? aut nunquid carnis ſunt hæc quæ cogito, eo quòd oportuerit vt eſſet in eis Etiam Etiam, & Non Non?

4 Id eſt, Ipſi in dicanimus fore vt moreremur.
5 Mortes duras vocat ſumma pericula mortis.
6 Id eſt, Nobis collatum.
7 Id eſt, Collata in gratiam multorum.
8 Ad verbũ, Parũ ex multo, vt 1. Cor. 1.

8 Fidelis

18 Fidelis est Deus quòd non fuit sermo noster erga vos, Etiam & Non.

19 Filius enim Dei Ieschua Christus, qui 9 per nos prædicatus est vobis *nempe* per me & per Syluanum & per Timotheum, non fuit Etiã & Non, sed fuit Etiam in ipso *Deo*.

20 Omnes enim promissiones Dei in ipso Christo Etiam fuerunt. propter hoc [10] per ipsum [11] damus Ammin ad gloriam ipsius Dei.

21 Deus autem est confirmans nos vobiscum in Christum, idem qui vnxit nos.

22 Et obsignauit nos, & dedit arrhabonem Spiritus sui in cordibus nostris.

23 [12] Ego autem Deum testem inuoco in animam meam, quòd, quia parco vobis, non venerim Corinthum.

24 Nequaquam quòd dominatores fidei vestræ simus: sed adiutores sumus gaudij vestri fide enim statis.

9 Ad verbũ, Per manus nostras. Id est Opera nostra. Hebraismus.
10 Ad verbũ, Per manum ipsius. Hebr.
11 Id est Respõdem⁹. Subauditur enim vox אמן, significãs Responsum, quæ expressa legitur ad Rom. 9
12 Hinc videtur auspicatum esse secũdum caput: & textus Syriacus hinc sectionis initium facit.

CAP. II.

1 IVdicaui autem hoc apud meipsum, vt non rursus cum mœstitia venirem ad vos.

2 Si enim ego mœstitia afficiam vos, quisnam exhilarabit me, nisi is quem ego mœstitia affeci?

3 Et quod scripsi vobis, idipsum est, vt nõ, quum venirem, mœstitia afficerent me illi ipsi quos oportebat vt ipsi me gaudio afficerent. Confido autem de vobis quòd gaudium meum vestrûm omnium sit.

4 Et ex afflictione multa, & ex anxietate cordis scripseram vobis illa cum lacrymis multis: non vt mesticia esset vobis, sed vt cognosceretis charitatẽ eximiã quæ est mihi erga vos.

5 Siquis autẽ mœstitia affecit me, nequaquam me affecit mœstitia, sed paulum vos omnes, ne grauis esset sermo contra vos.

6 Sufficit autem isti increpatio quæ fuit à pluribus.

7 Et deinceps è diuerso oportet vt cõdonetis ei, & consolemini eum: ne tristitia abundanti absorbeatur is qui huiusmodi est.

8 Quapropter peto à vobis vt confirmetis in eum charitatem vestram.

9 Ideo enim scripsi vt etiam cognoscerem per experientiam num omni in re sitis obedientes mihi.

10 Cui autem ignoscitis vos, ego quoque. Nam etiam ego quod condonaui, propter vos condonaui in conspectu Christi, ne occuparet nos Satanas.

11 Nouimus enim cogitationes eius.

12 Quum venissem autẽ Troadem propter Euãgelium Christi, & apertum mihi esset ostiũ per Dominum, non fuit mihi quies in spiritu meo, quòd nõ inuenissem Titum fratrẽ meum.

13 Sed dimisi eos, & abii in Macedoniam.

14 Gratia autem Deo, qui omni tempore triumphũ facit nobis in Christo, & manifestat per nos odorem cognitionis sui in omni loco.

15 Odor enim suauis sumus Deo per Christum in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt:

16 His odor mortis ad mortem, & illis odor vitæ ad vitam, & ad hæc quis par erit?

17 Non enim sumus sicut reliqui qui mixtura adulterant sermones Dei, sed tãquam qui in veritate, & tãquam qui ex Deo coram Deo de Christo loquimur.

CAP. III.

1 INcipimus rursus à principio indicare vobis qui simus? aut nunquid opus habemus, sicut alii, vt literæ commendatitiæ scribantur vobis de nobis, aut vt vos scribatis, ac commendetis nos?

2 Epistola autẽ nostra vos estis, quæ scripta est in cordibus nostris, quæ intelligitur ac legitur à quolibet homine.

3 Agnoscimini enim quòd epistola sitis Christi, [1] quæ subministrata est à nobis, quæ scripta est non atramento, sed per Spiritũ Dei viuentis: non in tabulis lapidis, sed in tabulis cordis carnis.

4 Fiducia autem huiusmodi est nobis in Christo erga Deum.

5 Non quòd nos sufficientes simus vt cogitemus aliquid tanquam ex nobisipsis, sed facultas nostra ex Deo est.

6 Qui idoneos fecit nos, vt simus ministri Testamenti noui, non [2] in scriptura, [3] sed in Spiritu. Scriptura enim occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Si autem ministerium mortis in Scriptura [4] designatum fuit in lapidibus, fuitque [5] in gloria, ita vt non possent filij Israel contemplari faciem Musche, propter gloriam faciei eius quæ abolita est:

8 Quomodo igitur ministerium Spiritus non magis erit in gloria?

9 Si enim ministerio condemnationis fuit gloria, quanto magis excellet ministerium iustitiæ in gloria?

10 Qandoquidem etiam glorificandum nõ fuit quod glorificatũ est, in comparatione huius gloriæ excellentis.

11 Si enim quod aboletur, in gloria fuit, excellentius, id quod manet in gloria, erit.

12 Itaque, quia est nobis hæc spes, [6] magis reuelato oculo nos gerimus:

13 Et non sicut Musche, super cuius faciem positum erat velamen, ne intuerẽtur filii Israel [7] in finem eius quod aboletur.

14 Sed excæcati sunt in mentibus suis nam vsque in hodiernum diem, quando Testamentũ vetus legitur, illud ipsum velamen manet super eos, neque discooperitur, quoniam per Christum aboletur.

15 Et vsque in hodiernum diem, quum legitur Musche, velamen super cor eorum positum est.

16 Et quum aliquis ex eis conuersus fuerit ad Dominum, auferetur ab eo velamen.

17 Dominus autem, ipse est Spiritus. & vbi est Spiritus Domini, libertas est.

18 Nos autem omnes facie reuelata gloriã Domini, tãquam in speculo videmus, & in eam imaginem transmutati sumus à gloria in gloriam, tanquam à dominatore spiritu.

1 Id est, Ad quam scribendam ministerium nostrum adhibuimus.
2 Id est, In Lege Mosis, secluso Euangelio.
3 Id est, Sed in Euangelio coniunctõ cum Spiritu Christi.
4 Id est, Insculptum & impressum.
5 Id est, Gloriosum.
6 Id est, Maiori cũ libertate. Syriaca enim phrasis est, in nouo Testamento frequẽs, עין גלא, pro Liberè & apertè: vt Marci 8, Ioh. 16, Act. 2. & 4.
7 Id est, In imas vsque partes ministerii Mosis, siue, In scopũ doctrinæ quã proponebat.

CAP. IIII.

1 PRopter hoc non est nobis molestia in ministerio hoc quod habemus iuxta misericordiam quæ facta est erga nos:

2 Sed reiecimus occultamenta ipsa dedecoris, neque ambulamus per astutiam, neque dolosè tractamus sermonem Dei, sed in manifestatione veritatis ostendimus nosipsos apud omnes mentes filiorum hominis coram Deo.

3 Quòd si autem opertum est Euangelium nostrum, iis qui pereunt opertum est:

4 Illis, inquam, quorum Deus sæculi huius excæcauit mentes, eo quòd non credant, nec oriatur illis splendor Euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.

5 Nequaquam enim nosipsos prædicamus, sed Christum Ieschua Dominum nostrum: nosipsos autem, quòd serui vestri simus propter Ieschua.

6 Quia Deus ille qui dixit vt è tenebris lux oriretur, ipse ortus est in cordibus nostris, vt resplenderemus per cognitionē gloriæ Dei, in facie Ieschua Christi.

7 Est autem nobis hic thesaurus in vasis testaceis, vt magnitudo virtutis ex Deo sit, & non ex nobis.

8 In omnibus autē affligimur, sed nō strāgulamur: conquassamur, sed non damnamur:

9 Persequutionem patimur, sed non derelinquimur: repellimur, sed non perimus.

10 Omni enim tempore mortificationē Ieschua in corpore nostro portamus, vt etiam vita ipsius Ieschua in corpore nostro hoc manifestetur.

11 Si enim nos viuentes ad mortem tradimur propter Ieschua, similiter etiam vita ipsius Ieschua manifestabitur in corpore nostro hoc quod moritur.

12 Itaque mors in nobis est efficax, & vita in vobis.

13 Igitur etiam nos, quia vnus spiritus fidei est nobis, sicut scriptum est, Credidi, propter quod etiam loquutus sum, credimus, propter hoc etiam loquimur.

14 Et scimus quòd is qui excitauit Dominum nostrum Ieschua, etiam nos per manum Ieschua excitabit, & assumet nos vobiscū ad se.

15 Omnia enim propter vos sunt, vt abundante gratia per manum multorum augeatur gratiarum actio in gloriam ipsius Dei.

16 Hanc ob causam non est molestum nobis. quanuis enim filius hominis noster externus corrumpitur, attamen internus renouatur de die in diem.

17 Afflictio enim ipsa temporis huius, admodum *existens* parua & exigua, gloriam quæ nō finitur in secula seculorum præparat nobis:

18 [1] Qui non spectamus ea quæ conspiciūtur. Quæ conspiciuntur enim, temporanea sunt: quæ autem non conspiciuntur, æterna sunt.

1 Quāuis inter errores à typographo animaduersos & correctos, hic non numeretur, certum tamen est errorem esse, in quo Daleth litera, quæ Syriacè punctum subiectum habeat, scribitur pro litera Resch, quæ prorsus ei similis est, sed punctum habet in capite. Relicto autem Daleth, vt est in textu, vertēdum esset, Qui non gaudemus in iis quæ conspiciuntur: quod Græco non responderet.

CAP. V.

1 SCimus enim quòd si domicilium nostrū quod est in terra hac corporis dissoluatur, nihilominus est nobis ædificatio quæ à Deo est, domicilium *videlicet* quod non est factum manibus in cælo perpetuum.

2 Nam etiam propter hoc ingemiscimus, & concupiscimus vt induamus domicilium nostrum quod est è cælo:

3 Nisi etiam postquam induti fuerimus, inueniamur nudi.

4 Quum enim sumus iam in hoc domicilio, ingemiscimus à pondere eius, nec volumus abiicere ipsum, sed [1] indui supra ipsum, vt absorbeatur mortalitas eius à vita.

1 Id est, Superindui.

5 Et qui parat nos ad hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis arrhabonem Spiritus sui.

6 Quandoquidem igitur scimus, & persuasum habemus quòd quandiu in corpore manemus, peregrinamur à Domino nostro,

7 (Per fidem enim ambulamus, & non per visionem)

8 Idcirco confidimus & concupiscimus quòd peregrinaturi simus à corpore, & futuri simus apud Dominum nostrum:

9 Diligentiam adhibemus vt siue peregrinantes simus, siue inhabitantes, ei placeamus.

10 Omnes enim nos futurum est vt stemus ante tribunal Christi, vt rependatur vnicuique in corpore suo id quod factum est in ipso, siue quod bonum est, siue quod malum est.

11 Quia igitur nouimus terrorem illū Domini nostri, filiis hominum suademus, Deo autem manifesti sumus: confido verò ego quòd etiam manifesti simus mentibus vestris.

12 Nequaquam rursus laudamus nosipsos vobis, sed occasionē damus vobis vt gloriemini in nobis erga illos qui in facie gloriantur, & non in corde.

13 Siue enim insanimus, *insanimus* Deo: & siue recti sumus, *recti sumus* vobis.

14 Charitas enim Christi compellit nos.

15 Qui cogitamus istud, quòd vnus pro omni homine mortuus sit. ergo omnis homo mortuus est: & pro omni homine ipse mortuus est, vt ii qui viuunt, non sibi viuant, sed ei qui pro illis mortuus est, & resurrexit.

16 Itaque nos neminem secundum corpus nouimus: & si nouimus secundum corpus Christum, attamen deinceps non cognoscimus.

17 Quisquis igitur in Christo est, creatura est noua. vetera præterierunt:

18 Et omnia facta sunt noua à Deo qui reconciliauit nos sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis.

19 Deus enim est in Christo, qui reconciliat mundum maiestati suæ, neque imputauit illis peccata eorum: & posuit in nobis sermonem reconciliationis.

20 Legati igitur sumus pro Christo, &, acsi ipse Deus peteret à vobis [2] per manum nostrā: pro Christo igitur oramus, recōciliemini Deo.

21 Eum enim qui non nouerat peccatum, propter vos [3] peccatum fecit, vt nos essemus in eo iustitia Dei.

2 Id est Per nos, Hebraismus.

3 Id est, Victimam pro peccato, quæ in Biblijs passim, vocatur חטאת, quo etiam nomine peccatum appellatur.

CAP. VI.

1 ET tanquam adiutores petimus à vobis vt nō infructuosa sit in vobis gratia Dei quam accepistis.

2 Dicit enim, In tempore accepto exaudiui te, & in die [1] salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptum, & ecce nunc dies salutis.

1 Ad verbū, Vitæ, Hebraism.

3 Ne vlla in re detis cuiquā occasionē offensionis, vt nō sit macula in ministerio nostro.

4 Sed in omni re ostendamus nosipsos, quòd ministri simus Dei in tolerantia multa, in afflictione, in necessitate, in angustiis,

5 In plagis, in vinculis, in seditionibus, in labore, in vigilia, in ieiunio,

6 In puritate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate non dolosa,

7 In sermone veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ, quæ sunt ad dexteram & ad sinistram.

8 Per gloriam & per ignominiam: per laudem & per vituperationem: quasi in errorem inducentes, & *tamen* veraces.

9 Quasi incogniti, & *tamen* cogniti: quasi mortui, & ecce viuimus: quasi castigati, & non mortificati.

10 Et quasi dolore affecti, & omni tempore gaudemus: & quasi mendici, & *tamen* multos ditamus: quasi vt quibus nihil sit, & *tamen* omnia possidemus.

11 Os nostrum apertum est erga vos Corinthij, & cor nostrum dilatatum est.

12 Non estis angustia affecti in nobis angustia autem affecti fuistis in visceribus vestris.

13 Tanquam filiis autem loquor: rependite mihi [2] fœnora mea erga vos, & dilatate charitatem vestram erga me.

14 Neque sitis [3] sub vno iugo cum iis qui [1] non credunt. Quod enim consortium est iustitiæ cum iniquitate? aut quæ commixtio est luci cum tenebris?

15 Aut quæ concordia est Christo cum Satana? aut quæ pars est fideli cum eo qui non credit.

16 Aut quæ consensio est templo Dei cum dæmoniorum? vos enim templum estis Dei viuentis, sicut dictum est, Inhabitabo in eis, & inambulabo inter eos: & ero Deus illorum, & ipsi erunt mihi populus.

17 Quapropter exite in medio illorum, & separate vos ab eis, ait Dominus, & immunda ne tetigeritis: & ego suscipiam vos.

18 Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, ait Dominus qui omnia possidet.

2 Id est Compensationem. hanc autẽ Syrus paraphrastes describit metaphora sumpta à fœneratoribus.

3 Ad verbũ, Filij vnius iugi. Hebraism.

1 Verbum est עָרֵבָן *propriè significans auaritiæ impulsu, quæ sunt alterius, ad se trahere & eo est vsus suprà quoq. ca. 2, quanquam nonnihil à propria significatione deflexo.*

CAP. VII.

1 QVia igitur sunt nobis hę promissiones, dilecti mei, quum mundauerimus nosipsos ab omni inquinamento carnis & spiritus [?] operemur quoque sanctificationem cum timore Dei.

2 Sustinete nos, fratres mei: contra neminem iniquè egimus, neminem corrupimus, neminem [1] occupauimus.

3 Nequaquam in cõdemnationem vestram loquor. antea enim dixi quòd in corde nostro positi sitis ad moriendum simul & ad viuendũ.

4 Securitas multa est mihi apud vos, & multa est mihi in vobis gloriatio: & plenus sum cõsolatione, & magnum abundat in me gaudium in omnibus afflictionibus meis.

5 Etenim ex quo venimus in Macedoniam nulla quies fuit corpori nostro, sed in omni re afflicti fuimus: extrinsecus bellum, & extrinsecus terror.

6 Sed Deus qui consolatur humiles, consolatus est nos per aduentum Titi.

7 Et non solùm per aduentum eius sed etiam per refocillationem eius qua refocillatus fuit in vobis. Nuntiauit enim nobis de charitate vestra erga nos, & de luctu vestro, & zelo vestro qui est pro nobis: & quũ audiuissem, gaudium magnum fuit mihi.

8 Nam etiamsi contristaui vos per epistolam, [2] non pœnitet me, [3] etiamsi pœnituerit. Video enim quòd illa epistola, etiamsi horæ *momento* contristauit vos,

2 Ad verbũ, Non expauescit mihi animus meus. Periphrasis est pœnitẽtiæ quæ oritur ex metu futuri mali: qualem quidã putant fuisse in Isaaco, quũ, postquã benedixisset Iacobo, putans esse alterum filiũ, aduenente Esau se deceptũ esse intellexisset, atque ideo expauisset pauore magno, timẽs videlicet ne, quod fecerat, initium esset irreconciliabilis odij inter fratres. Genes. 27.33.

3 Ad verbũ, Etiamsi expauisset.

9 Attamen gaudium conciliauit mihi: non quòd contristauerim vos, sed quia contristatio vestra ad conuersionem adduxit vos, Tristitia enim fuit vobis in Deo, ita vt in nulla re detrimentum acceperitis à nobis.

10 Tristitia enim quæ est propter Deum, [4] animi conuersionem operatur immutabilem & dirigentem ad salutem: dolor autem huius seculi mortem operatur.

4 Ad verbũ, Pauorem animi.

11 Ecce enim ipsum quòd contristati fuistis propter Deum, quantum operatum est in vobis studium, & defensionem, & indignationem, & timorem, & charitatem, & zelum, & vindictam? & in omni re ostendistis vosipsos, quòd puri sitis in eo negotio.

12 Esto autem vt hoc quod scripsi vobis, non fuerit propter iniuriam inferentem, neque propter eum cui iniuriam intulit, sed vt cognoscatur coram Deo sedulitas vestra quæ est nostri causa.

13 Propter hoc consolationem accepimus, & cum consolatione nostra abundanter gauisi sumus ob gaudium Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius cum omnibus vobis.

14 Quia in eo quòd gloriatus eram apud eum de vobis, non puduerit me, sed vt in omni re veritatem loquuti sumus vobiscum, ita etiam gloriatio nostra quę fuit apud Titum, in veritate reperta sit.

15 Et etiam [5] viscera eius abundanter creuerunt erga vos, quum recordatur obedientiæ omnium vestrum, quòd cum timore & tremore acceperitis eum.

5 Id est, Amor eius erga vos auctus admodum est.

16 Gaudeo quòd in omni re confidam de vobis.

CAP. VIII.

1 NOtam autẽ vobis facimus, fratres mei, gratiam Dei quæ data fuit in ecclesiis Macedoniæ.

2 Quòd in probatione multa afflictionum eorum, abundantia fuit gaudio eorum, & profunditas paupertatis eorum redundauit in diuitias simplicitatis ipsorum.

3 Testor enim quòd secundum vires ipsorum, & plusquam *sit* facultas eorum,

4 Cum voluntate animæ ipsorum petierũt à nobis cum obtestatione multa, vt consortes fierent [1] in beneficentia ministerii sanctorum.

1 Id est, Inconferenda pecunia ad subleuandos sanctos.

5 Et non sicut sperauimus, sed seipsos tradiderunt, primùm Domino nostro, deinde etiã nobis per voluntatem Dei.

6 Vt nos peteremus à Tito, vt quemadmodum cœpisset, ita perficeret in vobis etiam beneficentiam hanc.

7 Sed quemadmodum in omni re abundantes estis, in fide, & in sermone, & in cognitione, & in omni diligentia, & in charitate nostra erga vos, ita etiã in hac beneficentia abundabitis.

8 Nequaquam [2] præcipiendo præcipio vobis, sed per studium sociorum vestrorum veritatem dilectionis vestræ exploro.

2 Id est Imperiosè præcipio.

9 Nostis enim beneficentiam Domini nostri Ieschua Christi, quòd propter vos pauper factus sit, quum esset diues, vt vos per eius paupertatem ditesceretis.

10 [3] Consulendo autem consulo vobis hoc quod conducit vobis. Nam à præterito anno cœpistis non velle tantùm, sed etiam facere.

3 Id est, Omnino autẽ consulo.

11 Nunc autem complete opere illud quod voluistis: vt sicut fuit vobis animi promptitudo ad volendum, ita opere compleatis ex eo quod est vobis.

12 Si enim voluntas adsit, prout est ei, ita accepta est, nequaquam secundum id quod non est ei.

13 Nequaquam enim vt aliis sit relaxatio, & vobis angustia sed in æquabilitate estote tempore hoc, vt abundantia vestra sit pro penuria illorum:

14 Vt etiam abundantia illorum sit pro penuria vestra, quò sit æquabilitas.

15 Sicut scriptum est, Qui multum accepit, non super fuit illi: & qui parum accepit, non defuit illi.

16 Gratia autem Deo, qui dedit studium hoc pro vobis in corde Titi.

17 4 Precationem enim nostram suscepit: & quia valde solicitus est, ex voluntate propria profectus est ad vos.

18 Misimus autem cum eo fratrem nostrũ, cum cuius laus est in Euangelio in omnibus ecclesijs.

19 Quemadmodum etiam 5 deligendo delectus est ab ecclesijs, vt proficiscatur nobiscũ cum beneficentia hac quæ administratur à nobis, ad gloriam ipsius Dei, & ad animi nostri promptitudinem.)

20 Euitauimus enim hoc, ne quis imponeret nobis maculam in hac abundantia quæ administratur à nobis.

21 Procuramus enim quæ bona sunt, non coram Deo tantùm, sed etiam coram filiis hominis.

22 Misimus autem cum eis etiam fratrem nostrum, qui nobis est probatus omni tempore in multis, quòd diligens sit: nunc autem magis diligens propter fiduciam magnam quæ est de vobis.

23 Siue igitur Titus, socius meus est & adiutor erga vos: siue fratres alij, legati sunt ecclesiarum gloriæ Christi.

24 Proinde iudiciũ charitatis vestrę & gloriationis nostræ de vobis, in eos ostendite, in conspectu ecclesiarum omnium.

4 Id est, Pronunciam illam suscepit Titus quam vt susciperet orabamus eum.

5 Suffragijs delectus est.

CAP. IX.

1 DE ministerio autem sanctorum, superfluum facio si scribo vobis.

2 Noui enim promptitudinem animi vestri, & propterea gloriatus sum de vobis apud Macedones, quòd Achaia parata sit à preterito anno, & æmulatio vestra multos prouocauit.

3 Misi autem fratres, ne inanis fieret gloriatio qua gloriati sumus de vobis in hoc negotio, vt quemadmodum dixi illis, parati sitis.

4 Ne fortè veniant mecum Macedones, & inueniant vos imparatos, & erubescamus nos (vt non dicamus quòd vos erubescetis) in gloriatione ista qua gloriati sumus.

5 Idcirco solicitudo mihi fuit vt peterem à fratribus meis his vt venirent ante me ad vos, & præpararent benedictionem illam de qua iampridem commonefacti estis, vt esset parata ita vt beneficentia, nequaquam vt 1 auaritia.

6 Hoc autem *dico*, qui seminat 2 in defectu, etiam in defectu metet: & qui seminat 3 in benedictione, etiam in benedictione metet.

1 Vel, Expilatio.

2 Vel, Cum parcitate. id est Parcè. Hebraismus.

3 Id est Liberaliter & copiosè, Hebraismus.

7 Vnusquisque secundum id quod est in mente sua, nequaquam tanquam ex tristitia aut tanquam ex necessitate. Datorem enim hilarẽ diligit Dominus.

8 Facultas enim est in manibus Dei, vt omnem gratiam abundare faciat in vobis, vt omni tempore in omni re id quod sufficit vobis, sit vobis, & abundetis in omne opus bonum:

9 Sicut scriptum est, Dispersit & dedit pauperibus, & iustitia eius manet in seculum.

10 Is autem qui dat semen seminanti, & panem in cibum, ipse det & multiplicet semẽtem vestram, & augeat fructus iustitiæ vestræ:

11 Vt in qualibet re locupletemini in omnẽ simplicitatem quæ perficit 4 per nos gratiarum actionem Deo.

12 Quoniam functio ministerij huius nequaquam tãtùm penuriam sanctorum supplet, sed etiam exuberat per gratiarũ actiones multas Deo.

13 Nam propter probationẽ ministerij huius Deum glorificamus, quòd obedientes præstitistis vos in confessione Euangelij Christi, & associastis vos in simplicitate vestra cum illis & cum omni homine.

14 Et orationem offerũt pro vobis in charitate magna, propter magnitudinem gratiæ Dei quæ est super vos.

15 Gratia autem Deo super dono suo ineffabili.

4 Ad verbũ, Per manum nostram Hebraismus.

CAP. X.

1 EGo autem Paulus peto à vobis per lenitatem & demissionem Christi, qui etiam si 1 in facie demissus sum apud vos, attamen absens confido de vobis.

2 Peto autem à vobis ne quum venero, cogar per confidentiã quæ est mihi 2 vt audeã (3 sicut cogito) in homines qui arbitrantur nos quòd tanquam qui in carne simus, ambulemus.

3 4 Et si enim in carne ambulamus, atqui nequaquam carnis bellum gerimus.

4 Arma enim militis nostræ, nequaquam sunt carnis, sed potentiæ Dei: & per eam subsubiugamus munitiones rebelles.

5 Et demolimur cogitationes & omnem altitudinem quæ sese extollit aduersus cognitionem Dei, & captiuas reddimus omnes ratiocinationes ad obedientiam Christi.

6 Et paratum habemus sumere vindictam de ijs qui non obediunt, quum inpleta fuerit obedientia vestra.

7 Faciem intuemini vos? Si quis confidit de seipso quòd Christi sit, hic sciat de seipso quòd quemadmodum Christi est, ita etiam nos.

8 Si enim etiam aliquid amplius glorier de potestate quam dedit mihi Dominus noster, non pudet me: quia ad ædificationem vestram dedit nobis, & ad repulsionem vestri.

9 5 Dubito autem ne existimer tanquam is qui 6 perterrefaciendo perterrefaciam vos per epistolas.

10 Quia sunt quidam qui dicunt quod epistolæ graues sunt & robustæ, aduentus autem corporis infirmus, & sermo eius contẽptibilis.

11 Sed hoc cogitet qui eiusmodi dicit, quod quales sumus per sermonem epistolæ nostræ quum absentes sumus, tales sumus etiam quũ propinqui sumus 7 facto.

1 Id est Externa specie, vel Quũ præsens sum. Hebraismus.

2 Id est Vti audacia.

3 Id est Sicuti statuo.

4 In versiculo tertio deerat primũ hemistichium in impresso Syro: quod restituimus ex manuscripto codice Syro bibliotheca illustrissimi principis electoris Palatini.

5 Hac verba licet in Græcis exemplaribus non legantur, in Syriaco exẽplari sunt.

6 Id est, Vanum timorem vobis incutiã.

7 Id est Reipsa

12 Non enim audemus cogitare, aut comparare nosipsos cum illis qui seipsos gloria extollunt, sed quia ipsi intra sese seipsos comparant, non intelligunt.

13 Nos non gloriamur [8] vltra mensuram nostram, sed iuxta mēsuram termini quam partitus est nobis Deus, vt pertingeremus etiam vsque ad vos.

8 Ad verbū, Plusquam sit mensura nostra.

14 Nequaquam enim tanquam qui non pertingamus ad vos, extendimus nosipsos: vsque ad vos enim pertigimus in Euangelio Christi.

15 Neque gloriamur extra mensuram nostram in labore aliorum, sed est nobis spes vt crescente fide vestra in vobis, crescamus iuxta mensuram nostram.

16 Et redundemus etiam vltra vos ad euāgelizandum, non in mensura aliorum, in iis quæ parata sunt, gloriemur.

17 Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.

18 Nequaquam enim qui seipsum laudat, ille probatus est, sed is quem Deus laudauerit.

CAP. XI.

1 VTinam autem tolerassetis me paulisper, vt loquerer insipienter: sed etiam toleratis me.

2 Zelotypus sum enim erga vos zelotypia Dei: despondi enim vos viro vni virginē puram vt exhiberem Christo.

3 Metuo autem ne, quemadmodum serpens seduxit Euam versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ à simplicitate quæ *erat* erga Christum.

4 Si enim is qui venit ad vos, aliū Ieschua prædicarit vobis quem non prædicauimus, aut spiritum alium acceperitis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, pulchrè acquiesceretis.

5 Puto enim quòd nihilo minor sum quàm Apostoli qui admodum excellunt,

6 Licet enim imperitus sim sermone meo, attamen non scientia mea: sed in omni re manifesti fuimus apud vos.

7 Nunquid [1] delinquendo deliqui quòd humiliauerim meipsum vt vos exaltaremini, & gratis prædicauerim vobis Euangelium Dei?

1 Grauiter deliqui.

8 Et ecclesias cæteras expoliauerim, & acceperim sumptus pro ministerio erga vos? & quum venissem ad vos, non grauauerim quenquam ex vobis?

9 Necessitatem enim meam suppleuerunt fratres qui venerunt ex Macedonia & in omni re[2] seruaui meipsum, & seruo, vt non onerem vos.

2 Id est, Abstinui, & abstineo.

10 Est in me veritas Christi, quòd hæc gloriatio non abolebitur in me in regionibus Achaiæ.

11 Quamobrem? Quòd non diligam vos? Deus ipse nouit.

12 Sed hoc quod facio, & iam faciam, vt amputem occasionem illorum qui quærunt occasionem, vt in ea re qua gloriantur, inueniantur sicut nos.

13 Sunt enim istiusmodi, pseudoapostoli & operarij dolosi, & assimilant seipsos Apostolis Christi.

14 Neque est mirandum in hoc. Etenim si Satanas ipse transfigurat se in Angelum lucis.

15 Nequaquam magnum est negotium si etiam ministri eius transfigurant se in ministros iustitiæ quorum finis erit secundum opera eorum,

16 Rursus autem dico nequis reputet de me tāquam insipiens sim alioquin etiam vt insipientem accipite me, vt etiam ego modicum glorier.

17 Quod loquor, secundum Dominum nostrum non loquor, sed tanquam per insipientiā in hoc loco gloriationis.

18 Quādo quidem multi gloriantur in carne, etiam ego gloriabor.

19 Faciles enim estis ad audiendum destitutos mente, quum vos sapientes sitis:

20 Et [3] extollitis eum qui in seruitutē vos adigit, & eum qui deuorat vos, & eum qui accipit à vobis, & eum qui extollit se supra vos, & eum qui percutit vos in faciem vestram.

3 Non significat simpliciter Ferre aut Tolerare, sed Efferre & euehere: quemadmodum cōstat ex altero loco Actorum 10.7.

21 Tanquam in ignominia loquor quasi *ita* sit quòd infirmi fuerimus. (per defectum mentis loquor) quòd in quacunque re audet aliquis etiam ego audeo.

22 Si Hebræi sunt, etiam ego: & si Israelitæ sunt, etiam ego: si semen sunt Abrahæ, etiam ego.

23 Si ministri sunt Christi, per defectum mentis loquor quod excellentior illis sum ego in laboribus copiosior quàm illi in vulneribus copiosior quàm illi, in vinculis copiosior quàm illi, in mortibus,[4] sæpius.

24 A Iudæis [5] quinquies quadragenas *plagas*, minus vna, [6] deuoraui,

25 [7] Ter virgis [8] cæsus fui: [9] semel lapidatus fui: ter fui in naufragio die ac nocte, sine naui *inquam* in mari fui.

26 In itineribus multis, in [10] periculo fluminum, in periculo latronum, in periculo à genere meo, in periculo à Gentibus in periculo fui in ciuitatibus, in periculo fui in solitudine, in periculo in mari, in periculo quod est à falsis fratribus.

27 In labore & fatigatione, in vigiliis multis, in fame & siti, in ieiunio multo, in denudatione & nuditate.

28 Præter reliqua plurima, & congregationem quæ est quotidiana contra me, & curam meam quæ est pro omnibus ecclesiis.

29 Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis offenditur, & ego non vror?

30 Si gloriari oporteat, in infirmitatibus meis gloriabor.

31 Nouit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, benedictus qui est in seculum seculorum, quòd non mentior.

32 In Damasco princeps exercitus Aretæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, ad comprehendendum me.

33 Et ex fenestra in sporta demiserunt me ex muro, & ereptus sum è manibus eius.

4 Ad verbū, Temporibus multis Hebraismus.
5 Ad verbū, Quinq. temporibus quadraginta, quadraginta.
6 Hoc est, Magno cum dolore tuli.
7 Ad verbū, Tribus temporibus. Hebraismus.
8 Ab aliis quàm a Iudæis.
9 Ad verbū, Vna vice. Hebraismus.
10 Græcam vocem seruat.

CAP. XII.

1 GLoriari oportet: sed non expedit. veniō enim ad visiones & ad reuelationes Domini nostri.

2 Noui hominem in Christo ante quatuordecim annos, (num autem in corpore, an verò absque corpore, non noui: Deus nouit) qui quidem raptus est vsque ad tertium cælorum.

3 Et scio hunc ipsum filium hominis (siue autem in corpore, siue absque corpore, non noui: Deus nouit)

4 Et raptus est in paradisum, & audiuit sermones ineffabiles, quos non licet filio hominis eloqui.

5 Pro hoc gloriabor. de me autem ipso non gloriabor, nisi in infirmitatibus.

6 Si enim voluero gloriari, nequaquam ero insipiens: veritatem enim dico. parco autem, nequis cogitet de me plusquam quod vidit in me, & quod audiuit ex me.

7 Et ne extollerer propter excellentiam reuelationum, traditus est mihi stimulus carni meæ, angelus Satanæ, vt colaphis cæderet me, ne extollerer.

8 Super hoc [1] ter petij à Domino vt remoueret à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitatibus perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt [2] protegat me virtus Christi.

10 Hanc ob causam delector in infirmitatibus, in contumelijs, in afflictionibus, in persequutionibus, in angustiis quæ sunt pro Christo. quum enim infirmus sum, tunc potens sum.

11 Ecce, factus sum carens mente in gloriatione mea: quia vos coegistis me. Debitores enim eratis vt vos testaremini de me, propterea quòd nihilo fui inferior Apostolis illis qui admodum excellunt, tametsi non sim quicquam.

12 Indicia Apostolorum edidi inter vos, cum omni patientia, & cum potentiis, & cum prodigijs, & cum virtutibus.

13 Nam qua in re inferiores fuistis ecclesiis aliis, nisi in hoc quòd ego non grauaui vos? Condonate mihi hoc delictum.

14 Ecce [3] iam tertiò paratus sum vt veniam ad vos. neq; grauabo vos: quia non quæro vestra, sed vos. Non enim debitores sunt filij recondere thesauros parentibus, sed parentes filiis suis.

15 Ego verò libenter & sumptus proferam, & etiam meipsum dabo pro animabus vestris: etiamsi, quum abundè diligam vos, vos parcè diligatis me.

16 Sed esto, ego non grauaui vos, sed tanquam vir astutus per dolum furatus sum vos.

17 Nunquid [4] per virum alium quem misi ad vos, expilaui vos?

18 A Titó petij, & misi cum eo fratres, nunquid aliqua in re expilauit vos Titus? Nónne vno Spiritu ambulauimus, & iisdem vestigiis?

19 Nunquid rursum arbitramini quòd apud vos nos excusemus? Coram Deo per Christum loquimur & omnia, dilecti mei, propter ædificationem vestram.

20 Metuo enim ne veniam ad vos, & non inueniam vos sicut vellem: & inueniar vobis ego quoque qualem non velletis: ne contentio, & inuidia, & ira, & calumnia, & obtrectatio, & murmuratio, & elatio, & tumultus *sit in vobis*.

21 Ne, quum venero ad vos, humiliet me Deus meus, & lugeam propter multos qui peccauerunt, & non resipuerunt ab impuritate, & à scortatione, & à lasciuia quam patrauerunt.

1 Ad verbũ, Tribus vicibus. Hebraismus.

2 In verbo Græco ἐπισκηνώσῃ videtur autor huius paraphraseos visum tabernaculorum respexisse, videlicet vt protegant à pluuia, sole, vento, & alijs huiusmodi incommodis: quæ deinde per metaphoram accommodat virtuti Christi protegenti Paulum contra stimulos Satanæ.

3 Ad verbũ, Iam tertium tempus est quo me paro, &c.

4 Ad verbũ, Per manum viri alterius. Hebraismus.

CAP. XIII.

1 [1] IAm tertiò paratus sum vt veniam ad vos, vt per os duorum triúmue testium stabile sit omne verbum.

2 Antè dixeram vobis, & rursum prædico vobis, sicut etiam [2] secundò quum essem apud vos, dixi vobis, etiam nunc procul existẽs scribo illis qui peccauerunt, & residuo reliquorum, quòd si venero, denuo non parcam.

3 Propterea quòd experimentum quæritis Christi qui loquitur in me, qui nequaquam infirmus in vobis, sed potens est in vobis.

4 Quamuis enim crucifixus sit in infirmitate, attamen viuit in virtute Dei, etiam nos infirmi sumus cum eo, attamen viuimus cum eodem in virtute Dei quæ est in vobis.

5 Vosipsos probate num in fide firmi sitis: vosipsos tentate, ánnon agnoscitis vosipsos, *videlicet* quòd Ieschua Christus in vobis est? alioqui reprobi estis.

6 Spero autem quòd cognoscetis quòd nos non fuimus reprobi.

7 Opto autem à Deo ne sit in vobis aliquid mali, [3] vt experientia nostri cernatur: sed vt vos faciatis bona, & nos simus tanquam reprobi.

8 Non enim possumus facere quicquam contra veritatem, sed pro veritate.

9 Gaudemus autem quum nos infirmi, & vos validi *estis*. hoc autem oramus quoque vt vos perfecti reddamini.

10 Idcirco, quum longè absim, hæc scribo, ne, quum venero, duriter agam iuxta potestatem quam dedit mihi Dominus meus ad ædificationem, & non repulsionem vestri.

11 Proinde, fratres mei, gaudete, & perfecti estote, & consolationem capite, & animi consensus & pax sit in vobis: & Deus charitatis ac pacis erit vobiscum.

12 Salutate alius alium in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti.

13 Pax Domini nostri Ieschua Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti, sit cum omnibus vobis. Ammin.

1 Ad verbũ, Hoc tertium est tempus quod paro, &c.

2 Ad verbũ, Secundo tempore, id est, Secunda vice.

3 Syrus textus tam in impresso quam in manuscripto codice Heydelbergensi non legit ad verbum negatiuũ, quod in Græco textu, secundo loco in hoc versu ponitur: & distinctiones huiusmodi sunt vt sensum efficiant quem nos in versione nostra expressimus.

Finitur epistola ad Corinthios secunda, quæ scripta fuit è Philippis Macedoniæ.

EPISTOLA

EPISTOLA AD GALATAS.

CAP. I.

1 AVLVS Apostolus(nō à filiis hominis, [1] neque per filium hominis, sed per Ieschua Christum,& Deum patrem eius qui suscitauit eum [2] à mortuis)

2 Et omnes fratres qui me cum sunt,ecclesiis quæ sunt Galatiæ.

3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre,& à Domino nostro Ieschua Christo:

4 Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris,vt eriperet nos à seculo isto malo, secundum voluntatem Dei Patris nostri:

5 Cui gloria in seculum seculorum. Ammin.

6 Miror quomodo celeriter auersi estis à Christo, qui vocauit vos per gratiam suam ad Euangelium aliud.

7 Quod nequaquam est,sed secundum illos homines est qui conturbant vos, & volunt peruertere Euangelium Christi.

8 Etiamsi autem nos aut Angelus è cælo euangelizauerit vobis præterquam quod euāgelizauimus vobis, sit anathema.

9 Quemadmodum antè dixi, & nunc rursus dico, quòd siquis euāgelizet vobis præter quam quod accepistis, sit anathema.

10 Nunc enim filiisne hominis suadeo, an Deo?aut filiis hominis quæro vt placeam?Si enim hactenus filiis hominis placuissem, seruus Christi nequaquam fuissem.

11 Notum autem vobis facio, fratres mei, quòd prædicatio quæ prædicata fuit à me,non fuit à filio hominis.

12 Neque enim à filio hominis accepi illam & didici illam, sed per reuelationem Ieschua Christi.

13 Audistis enim conuersationes meas quę fuerunt antè in Iudaismo,quòd summè persequebar ecclesiam Dei, & destruebam eam.

14 Et excellentior eram multò in Iudaismo quàm plurimi [3] coætanei mei qui erant in genere meo, & excellentius æmulator eram doctrinæ patrum meorum.

15 Quum autem voluit is qui segregauit me ab vtero matris meæ, & vocauit me per gratiam suam,

16 Vt reuelaret Filium suum per me, quem prædicarem in Gentibus, eadem hora non reuelaui [4] carni & sanguini.

17 Neque profectus sum ad Vrischelem ad Apostolos qui erāt ante me, sed profectus sum in Arabiam, & rursus reuersus sum Damascum.

18 Et post tres annos profectus sum ad Vrischelem vt viderem Kipham: & mansi apud eum dies quindecim.

19 Alium autem ex Apostolis non vidi,nisi Iaakub fratrem Domini nostri.

20 Hæc autem quæ scribo vobis,ecce,coram Deo quòd non mentior.

21 Et posthæc veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 Neque agnoscebant me iuxta faciem Ecclesiæ quæ erat in Iudæa,quæ erant in Christo.

23 Sed hoc tantùm audiuerant,quòd is qui antè persequebatur nos, nunc ecce, prædicat fidē illam quam priore tempore subuertebat.

24 Et glorificabant in me Deum.

1 Ad verbū, Neque per manũ filij hominis,sed per manum Ieschua Christi.
2 Ad verbū, De inter mortuos Hebraismus.
3 Ad verbū, Filij annorum meorum. Hebraismus.
4 Id est,Vli hominum. Hebraismus.

CAP. II.

1 RVrsus autem post quatuordecim annos ascendi ad Vrischelem cum Bar Nabba,& assumpsi mecum Titum.

2 Ascendi autem per reuelationem,& exposui eis Euangelium quod prædico in Gentibus:& ostendi ipsum illis qui reputabantur aliquid esse [1] inter me & eos, [2] ne frustra cucurrissem aut currerem.

3 Etiam Titus qui mecum erat, qui Gentilis erat, non fuit coactus vt circuncideretur.

4 Propter fratres autem falsos qui ingressi sunt ad nos, vt explorarent libertatem quæ est nobis in Ieschua Christo, quo in seruitutem adigerent me,

5 Ne minuto quidem horæ abiecimus nos vt seruituti eorum subijceremus, vt veritas Euangelij maneret apud vos,

6 illi autem qui reputabantur quòd essent aliquid (quid verò fuerint [3] mea non refert. Deus enim faciem filiorum hominis non accipit)illi inquam ipsi nihil quicquam addiderūt mihi.

7 Sed è contrario:viderunt enim quòd concreditum esset mihi Euangelium præputij, sicut concreditum erat Kiphæ in circuncisione.

8 (Ille enim qui efficax fuit erga Kipham in apostolatu circuncisionis efficax fuit etiam erga me in apostolatu Gentium.)

9 Et quum cognouissent gratiam quæ data est mihi Iaakub & Kipha & Iuchannan, ipse qui reputabantur quòd essent columnæ, dextram societatis dederunt mihi & Bar-Nabbæ vt nos in Gentibus, & ipsi in circuncisione *Apostolatu fungerentur.*

10 Tantummodo vt pauperum essemus memores:& solicitudo incubuit mihi vt illud ipsū facerem.

11 Quum venisset autem Kipha Antiochiam, in faciem eius redargui eum, propterea quod offenderentur in eo.

12 Nam priusquàm venirent quidam [4] à Iaakub,cum Gentibus comedebat: quum autem venissent, subducebat seipsum, & separabat, quia timebat ab illis qui erant ex circuncisione.

13 Et sese proiecerant cum eo hac in re etiam cæteri Iudæi: adeo vt etiam Bar-Nabba adduceretur [5] ad accipiendum faciem eorum.

14 Quùmque vidissem quod non ambularent rectè in veritate Euangelij, dixi Kiphæ [6] coram omnibus illis, Si tu Iudæus existens gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo cogis Gentes vt Iudaicè viuant?

1 Id est Priuatim.
2 Particula דם *apud Syros idē significat quod* דלא *id est Ne.*
3 Ad verbū, Cura non est mihi.
4 Ad verbū, A iuxta Iaakubum. A Ierusalem, vbi Iacobus manebat. Hebraicè diceretur מאת, *vel* מעם, *vel* מאצלי עקב.
5 Id est, Ad excusandum & defendendum eos.
6 Ad verbū, Omnium illorum.

7 Id est, Prophani & à Deo ab alienati, vt Gentiles erant.
8 Videtur in Pauli ratione iuxta mentem paraphrastu, subintelligẽda esse alia pars argumẽti, videlicet, Quãto magis Gentibus qua natura aliena sunt à Deo, conuenit vt sola fide in Christum iustificentur, & non per opera Legis, qua ne nos quidẽ Iudaeos iustificare possunt?
9 Ad verbũ, Per manum Legis. id est Opera & ministerio Legis.
1 Id est Expressè repraesentatus. Hebraismus.

15 Si enim nos qui natura nostra Iudaei sumus, & non ex Gentibus 7 peccatores,

16 (Propterea quòd nouimus quòd non iustificatur filius hominis ex operibus Legis, sed per fidem Ieschua Christi) etiam nos in ipsum Ieschua Christum credimus quòd ex fide Christi iustificabimur, & non ex operibus Legis: quia ex operibus Legis non iustificatur vlla 8 caro.

17 Et si autem dum quaerimus vt iustificemur per Christum, reperimur etiam nos peccatores, ergo Ieschua Christus minister est peccati? Absit.

18 Si enim quae destruxi, eadem rursus aedifico, ostende de me ipso, quòd transgressor mandati sim.

19 Ego enim per Legẽ, Legi mortuus sum, vt Deo viuam:

20 Et cũ Christo crucifixus sum. & deinceps nequaquam ego viuo, sed viuit in me Christus: & hoc quod iam viuo in carne, per fidem filij Dei viuo, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21 Non reiicio gratiam Dei: 9 si enim per Legẽ est iustitia, Christus frustra mortuus est.

CAP. III.

1 O Destituti mente Galatae, quis fascinauit vos? Nam ecce quasi 1 figurando figuratus erat ante oculos vestros Ieschua Christus crucifixus.

2 Hoc solùm cupio vt cognoscã à vobis, Ex operibus Legis accepistis Spiritum, an ex auditu fidei?

3 Ita stulti estis, qui incepistis spiritu, & nunc carne perficitis?

4 Et haec omnia frustra sustinuistis? vtinã autem frustra.

5 Is igitur qui dedit vobis Spiritum, & operatus est in vobis virtutes, ex operibus Legis, an ex auditu fidei *id egit?*

6 Quemadmodũ credidit Abraham Deo, & imputata est ei ad iustitiam.

7 Cognoscite igitur quòd illi qui ex fide sunt, illi sunt filij Abrahae.

8 Nam quia praecognouit Deus quòd per fidem iustificantur Gentes, prius euangelizauit Abrahae: sicut dicit Scriptura sancta, In te benedicentur omnes Gentes.

9 Itaque fideles benedicuntur in Abrahamo fideli.

10 Nam illi qui ex operibus sunt Legis, sub maledictione sunt. scriptum nanque est, Maledictus est quisquis non fecerit omnia quae scripta sunt in Lege hac.

11 Quòd autem non iustificetur quisquam per Legẽ apud Deum, hoc palàm est, eo quòd scriptum est, Iustus per fidem viuet.

12 Lex autem nequaquam est ex fide: sed is qui fecerit ea quae scripta sunt in illa viuet in ipsis.

13 Nos autem Christus redemit à maledictione Legis: & ipse est factus pro nobis maledictio. scriptum est enim, Maledictus est quisquis suspenditur in ligno.

14 Vt in Gentibus esset benedictio Abrahae per Ieschua Christũ: vt nos acciperemus promissionem Spiritus per fidem.

15 Fratres mei, vt qui inter filios hominis *loquuntur*, loquor. Pactio filij hominis, quòd confirmata est nullus reiicit, aut mutat in eo quicquam.

16 Abrahae autem 2 promissa est promissio & semini eius. Neque dicit ei, Seminibus tuis, tanquam multis: sed semini tuo, tanquam vni, qui est Christus.

2 Id est Edita. Hebraismus.

17 Hoc autem dico quòd pactio quae antè confirmata fuit à Deo in Christo, Lex quae fuit post quadringentos & triginta annos, non potest reiicere & irritam facere promissionem.

18 Si verò ex Lege esset haereditas, igitur nõ esset ex promissione: Abrahae verò per promissionem eam tradidit Deus.

19 Quid igitur Lex? Propter trangressionem addita fuit, donec veniret semen illud cui facta est promissio, & data est Lex per manum Angelorum, per manum mediatoris.

20 Mediator autem non est vnius: Deus verò vnus est.

21 Lex igitur cõtraria est promissioni Dei? Absit. si enim data fuisset Lex quae posset viuificare, verè ex Lege fuisset iustitia.

22 Sed comprehendit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio per fidẽ Ieschua Christi, daretur illis qui credunt.

23 Priusquam autem venisset fides, Lex custodiebat nos comprehensos ad illam fidem quae erat reuelanda.

24 Lex igitur paedagogus fuit nobis ad Christum vt ex fide iustificaremur.

25 Quum venit autem fides, non sumus sub paedagogo.

26 3 Omnes enim vos filij estis Dei per fidem Ieschua Christi.

27 Qui enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.

28 Non est Iudaeus, neque Gentilis: non est seruus, 4 neque praeditus libertate: non est masculus, neque foemina: omnes enim vos vnum estis in Ieschua Christo.

29 Et si Christi estis, ergo semen estis Abrahae, & haeredes per promissionem.

3 In Syriaca voce hac significante Omnes vos, prima litera typographi in curia omissa fuit. posuit enim וכלכון *pro* כולכון.
4 Ad verbũ, Filius libertatum Hebraismus.

CAP. IIII.

1 DIco autem quòd quanto tempore haeres puer est, non differt à seruis, quum dominus sit omnium:

2 Sed sub tutoribus est & curatoribus vsque ad tempus quod constituit pater eius.

3 Ita etiam nos, quũ paruuli essemus, sub elemẽtis mundi in seruitutem redacti eramus.

4 Quum autem aduenit complementum temporis, misit Deus Filium suum, & factus est ex muliere, & factus est sub Lege:

5 Vt eos qui sub Lege erant redimeret, & reciperemus adoptionem filiorum.

6 Quoniam autem estis filij, misit Deus Spiritũ Filij sui in corda vestra, qui vocat 1 Abba Patrem nostrum.

7 Itaque non estis serui, sed filij: & si filij, etiam haeredes Dei 2 per Ieschua Christum.

8 Tũc enim quum ignoraretis Deum, seruiebatis illis qui natura non erant dij:

9 Nunc autem quum cognoscatis Deum, & potius quum 3 cogniti sitis à Deo, denuo conuersi estis ad haec elementa infirma & egena, 4 & ab integro vultis subiici illis.

10 Dies & menses & tempora & annos obseruatis.

1 Vide quae Marci 14 annotauimus in Pater, Pater mi.
2 Ad verbũ, Per manũ Ieschua Christi. Hebraismus.
3 Vel, Cognitione donati sitis.
4 Ad verbũ, Et ab eo quod est caput proximè ad hanc phrasin accedit Gallica, Derechef.

11 Metuo

11 Metuo ne frustra laborauerim erga vos.

12 Estote sicut ego, propterea quòd ego quoque sicut vos factus sum: fratres mei, peto à vobis nihil deliquistis in me.

13 Nostis autem quòd per infirmitatē carnis meę euāgelizator vester fuerim à principio.

14 Et tentationem carnis meæ non spreuistis neq; repulistis: sed tanquam angelum Dei suscepistis me, & sicut Ieschua Christum.

15 Vbi igitur beatitas vestra? Testor enim de vobis, quòd si possibile fuisset, oculos vestros effodissetis, & dedissetis mihi.

16 Nūquid inimicus factus sum vobis quòd prædicaui vobis veritatem?

17 Zelotypia laborant erga vos, non in re bona, sed includere vos volunt vt vos sitis zelotypia laborantes erga eos.

18 Bonum est autē vt zelotypia corripiamini in rebus bonis omni tempore, non autem quum sum apud vos solummodo.

19 Filij mei, quos ab integro parturio donec formetur in vobis Christus.

20 Vellem autem esse apud vos iam & mutarem [5] vocem meam: propterea quòd obstupesco propter vos.

21 Dicite mihi vos [6] qui cupiunt vt sint sub Lege, Legem ipsam non auditis?

22 Scriptum est enim quòd Abrahæ duo filij erant, vnus ex ancilla & vnus ex libera.

23 Sed is qui ex ancilla, secundum carnem natus est: is verò qui ex libera per promissionem fuit.

24 Hæc autem sunt allegoriæ duarum pactionum, vna est quæ ex monte Sinai generat in seruitutem, quæ est Hagar.

25 Hagar enim mons [7] est Sinai qui est in Arabia, & consentit cum ista Vrischelem, & seruit seruitutem ipsa & filij ipsius.

26 Ipsa verò Vrischelem superior, libera est, quæ est mater nostra.

27 Scriptum est enim, Exulta sterilis quæ non paris, & erumpe & clama quæ non parturis: propterea quòd multiplicati sunt filij desastatæ magis quàm filij habentis virum.

28 Nos autem, fratres mei, secundum Isaacum filij promissionis sumus.

29 Et sicut tunc is qui natus erat secundum carnem, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita etiam nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura, Eiice ancillam & filium eius: eo quòd non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.

31 [8] Nos igitur, fratres mei, non sumus filij ancillæ, sed filij liberæ.

5 Ad verbū, Filiam vocis meæ. id est Orationem & verba mea nutricū more ad vestrum captum acōmodarem. De filia vocis vide qua scripsimus Act. 12.

6 A secunda ad tertiā personam transit: & exponi potest, Dicite (inquam) vos qui ex eorum numero estis qui delectātur Legi subiici.

7 Id est, Per allegoriam designat mōtem Sinai.

8 Vltimus versus in impresso Syro codice omittebatur, sed nos ex manuscripto Heydelbergēsi restituimus.

CAP. V.

1 STate igitur in libertate ea qua Christus liberauit nos: neque subiiciatis vos iugo seruitutis.

2 Ecce ego Paulus dico vobis quòd si circuncidamini, Christus nihil prodest vobis.

3 Contestor autem rursus omnem filium hominis qui circunciditur, quòd debitor est vt vniuersam Legem impleat.

4 [1] Exclusi estis à Christo qui in Lege iustificamini, & à gratia excidistis.

5 Nos enim per spiritum qui est ex fide, spem iustitiæ expectamus.

6 In Christo enim Ieschua circūcisio non est quicquam, neque præputium, sed fides quæ perficitur dilectione.

7 Pulchrè currebatis: quis est qui turbauit vos vt veritati non acquiesceretis?

8 Persuasio vestra non fuit ex eo qui vocauit vos.

9 Fermenti modicum totam massam fermentat.

10 Ego fiduciam habeo de vobis in Domino nostro, quòd nihil aliud cogitatis: & is qui turbauit vos, ipse feret iudicium, quisquis ille sit.

11 Ego autem, fratres mei, si adhuc circuncisionem prædicarem, cur persequutionem paterer? Nunquid irritum factum est offendiculum crucis?

12 Vtinam autem etiam [1] abscindendo abscindantur illi qui conturbant vos.

13 Vos autem in libertatem vocati fuistis, fratres mei: tantummodo ne sit libertas vestra ad occasionem carnis, sed per dilectionem estote subiecti alius alij.

14 Tota enim [2] Lex in vno verbo completur, in eo *videlicet*, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

15 Si autem vnus alium [3] mordeatis & deuoretis, videte ne vnus ab alio consumamini.

16 Dico autem vt spiritu ambuletis, & [4] cōcupiscentiam carnis nunquam perficiatis.

17 Nam caro concupiscit id quod oppositum est spiritui, & spiritus concupiscit id quod oppositum est carni: & ambo contraria sunt [5] inuicem, vt non id quod volueritis faciatis.

18 Si autem spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 Nota sunt enim ipsa opera carnis: quæ sunt, scortatio, impuritas, [6] luxus.

20 Cultus simulachrorum, veneficium, inimicitiæ, contentio, æmulatio, ira, calumniæ, dissidia, schismata,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietas, comessatio, & omnia his similia. Et illi qui hæc agunt, sicut antè dixi vobis, etiam nunc dico, quòd regni Dei non erunt hæredes.

22 Fructus autem Spiritus sunt, dilectio, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia.

23 [7] Aduersus hos lex non est posita.

24 Illi autē qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum omnibus morbis eius & cōcupiscentiis eius.

25 Viuamus igitur spiritu, & spiritui consentiamus.

26 Et ne simus vacui gloria, vt ignominia afficiamus vnus alium, & inuideamus vnus alij.

1 Id est, Prorsus abscindātur. Hebraismus.

2 Subaudi, Secunda tabula.

3 Syrum verbum ab Hebræo videtur mutuatus esse paraphrastes, transpositu literis, & ט mutato in ת: qua mutatio ordinaria est in hac lingua vt in Chaldæa.

4 Ne perficiatis opere quod caro cōcupiscit: neq; exequamini quod illa meditatur.

5 Ad verbū, Vnum alteri.

6 Ad verbū, Fætor.

7 Aduersus eos qui huiusmodi fructus edunt.

CAP. VI.

1 FRatres mei, siquis ex vobis præoccupetur in *aliquo* delicto, vos qui in spiritu estis, instaurate eum per spiritum lenitatis: & estote cauti ne etiam vos tentemini.

2 Et gestate onus alter alterius, vt ita impleatis legem Christi.

3 Siquis enim existimat se esse aliquid, quum non sit, seipsum fallit.

4 Sed quisque opus suum probet, & tunc in [1] seipso habebit gloriam suam, & non in aliis.

1 Ad verbū, Inter ipsum & animam suam erit gloria eius. Hebraismus.

5 Vnusquisque enim sarcinam suiipsius portabit.

6 Communicet autem is qui audiuit verbum, ei qui audire facit eũ, in omnibus bonis.

7 Non erretis. Deus non illuditur. id enim quod seminauerit filius hominis, illud ipsum messurus est.

8 Qui in carne seminauit, de carne corruptionem messurus est: qui in spiritu seminauit, de spiritu vitam quæ est in æternum metet.

9 Et quum facimus quod bonum est, ne sit molestum nobis: erit enim tempus quãdo metemus, & non erit molestum nobis.

10 Nunc igitur, dum tempus est nobis, operemur bona erga omnem hominem, & maximè erga domesticos fidei.

11 Videte has literas: scripsi vobis manibus meis.

12 Qui volunt gloriari in carne, illi cogunt vos vt circuncidamini, tantùm vt propter crucem Christi non patiantur persequutionem.

13 Etenim ne ipsi quidem qui circuncidũt, obseruant Legẽ: sed volunt vt circuncidamini, vt in carne vestra glorientur.

14 Mihi autem non eueniat vt glorier nisi in cruce Domini nostri Ieschua Christi, per quem mundus crucifixus est mihi, & ego crucifixus sum mundo.

15 Non enim circumcisio est aliquid, neq; præputium, sed creatura noua.

16 Et qui iuxta hanc semitam incedũt, pax erit super eos, & misericordia, & super Israiel Dei.

17 Deinceps mihi nequis [2] molestiam, exhibeat: ego enim stigmata Domini nostri Ieschua Christi in corpore meo porto.

18 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum spiritu vestro *sit*, fratres mei. Ammin.

2 Ad verbũ, Laborem iniiciat.

Finitur Epistola ad Galatas, quæ scripta fuit Romæ.

EPISTOLA PAVLI AD EPHESIOS.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per voluntatem Dei illis qui sunt Ephesi, Sanctis & fidelibus in Ieschua Christo.

2 Pax vobiscum & gratia à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

3 Benedictus sit Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi, qui benedixit nos in omnibus benedictionibus Spiritus in cælo in Christo.

4 Quemadmodum prius elegit nos in ipso antè fundationes mundi, vt essemus sancti & sine macula coram eo,

5 Et [2] per dilectionem prædestinauit nos sibi, & posuit nos in filios per Ieschua Christum, prout placuit voluntati eius.

6 Vt laudetur gloria gratiæ eius quam effudit super nos [3] per dilectum suum.

7 Per quem est nobis redemptio, & per sanguinem ipsius remissio peccatorum, iuxta opulentiam gratiæ suæ.

8 Quæ exuberauit in nos in omni sapientia & omni intelligentia spiritus:

9 Et manifestauit nobis arcanum voluntatis suæ, quod antea proposuerat se facturum esse in se.

10 In dispensatione plenitudinis temporũ, vt cuncta de integro renouarentur in Christo, quæ sunt in cælis & in terra:

11 Et in ipso nos electi sumus, quemadmodum prædestinauit nos, & vult ipse qui omnia efficit iuxta consilium voluntatis suæ.

12 Vt simus nos qui priores sperauimus in Christo, ad honorem gloriæ ipsius.

13 In quo vos quoque audiuistis sermonẽ veritatis, qui est Euangelium salutis vestræ; & in eundem credidistis, & obsignati estis Spiritu sancto qui promissus erat.

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ in redemptionem eorum qui seruantur, & in laudem gloriæ ipsius.

15 Quapropter etiam ego, ecce, ex quo audiui fidem vestram quæ in Dominum nostrum Ieschua Christum, & charitatem vestram quæ est erga omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, & memor esse vestri in precibus meis.

17 Vt Deus Domini nostri Ieschua Christi, Pater gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis per agnitionem ipsius:

18 Et illuminentur oculi cordium vestrorũ, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ sit opulẽtia gloriæ hæreditatis eius in sanctis.

19 Et quæ sit excellentia magnitudinis virtutis eius in nobis qui credidimus, secundum efficacitatem roboris virtutis eius.

20 Quam operatus est in Christo, & suscitauit eum à mortuis, & sedere fecit eum à dextera sua in cælis.

21 Supra omnes principatus & potestates & virtutes, & dominationes, & supra omne nomen quod nominatur, non solùm in seculo hoc, sed etiam in futuro,

22 Subiecitque cuncta sub pedibus eius, & eum qui est supra omnia, dedit caput Ecclesiæ:

23 Quæ est corpus & complementum eius qui omnia in omnibus adimplet.

1. In Syriaco textu Per dilectionem, non cohæret membro superiori, vt in Græco, sed incipit mẽbrum proximum, præposita coniunctione.

2 Verbũ Syriacũ propriè significat, Signauit & notam inussit. Estque metaphora sumpta ab iis qui ex rerum magna multitudine, certas quasdã deligũt, quas vt à reliquis dignoscãt, nota aliqua insigniunt.

3 Ad verbũ, Per manum dilecti sui.

CAP. II.

1 VOs quoque qui mortui eratis in peccatis vestris & in delictis vestris,

2 In quibus antea ambulabatis iuxta [1] mũdanitatẽ mundi huius & iuxta voluntatem præcipuæ

1 Vocabulũ enim Syriacũ עלמיותא, denominatiuum est ab עלם, quod significat mundum: estq; substantiuum fæmininũ, vt ita vertendum fuerit ficta Latina voce. Ac videtur per mundanitatem intelligere vanitatem.

præcipuæ potestatis aerei [2] spiritus qui sese præbet efficacem in filiis contumaciæ,

3 In illis operibus in quibus etiam nos versabamur antea in concupiscentiis carnis nostræ, & faciebamus voluntatem carnis nostræ & cognitionis nostræ, ac filij eramus iræ plenè, vt reliqui.

4 Deus autem qui diues est in misericordia sua, propter charitatem suam magnam qua dilexit nos,

5 Quum mortui essemus per peccata, viuificauit nos cum Christo, & per gratiam suam redemit nos,

6 Et resuscitauit cum eo, sedereque nos fecit cum eo in cælis per Ieschua Christum:

7 Vt ostenderet seculis futuris magnitudinem opulentiæ gratiæ suæ, & benignitatem suam quæ fuit erga nos per Ieschua Christum.

8 Gratia enim eius redempti sumus per fidem: & hoc nequaquam fuit ex vobis, sed donum est Dei.

9 Non ex operibus: nequis glorietur.

10 Creatura enim eius sumus, qui creati fuimus in Ieschua Christo ad opera bona quæ ab initio parauit Deus, vt in eis ambularemus.

11 Quapropter estote memores quòd vos Gentes antea [3] carnales fuistis, & vocabamini præputium ab ea quæ vocatur circuncisio: & est opus manuum in carne.

12 Et eratis in illo tempore sine Christo, & alieni eratis à conuersatione Israiel, & extranei eratis pactis [5] promissionis, & sine spe eratis, & sine Deo in mundo.

13 Nunc autem per Ieschua Christum, vos qui antè longinqui fuistis, propinqui facti estis per sanguinem Christi.

14 Ipse enim est pax nostra, qui fecit ambos vnum, & dissoluit maceriem quæ erecta stabat in medio.

15 Et inimicitias per carnem suam, & legē mandatorum [6] cum mandatis eius aboleuit, vt vtrosq; conderet in semetipso in vnum filium hominis nouum: & fecit pacem,

16 Et reconciliauit vtrosque in vno corpore cum Deo: & per crucem suam interemit inimicitias:

17 Et veniens euangelizauit pacem vobis longinquis & propinquis.

18 Quoniam per ipsum facta est accessio nobis vtrisque in vno Spiritu ad Patrem.

19 Igitur nequaquam estis hospites, neq; incolæ, sed [7] conciues sanctorum & [8] domestici Dei.

20 Et ædificati estis super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, & ipse factus est caput anguli ædificij: *nempe* Ieschua Christus.

21 Et per eum coniungitur totum ædificium, & crescit in templum sanctum in Domino.

22 Dum etiam vos in eo ædificamini in habitaculum Dei per Spiritum.

2 Periphrasis est diaboli, cuius impulsu mundus contra Christum haud secus agitatur quam aere commoto naues agitantur in mari.

3 Ad verbū, Carnis. Hebraismus.

4 Vel Gubernatione. Id est quod ad spiritualia attinet, nihil vobis cum Israele commune erat: quia in promissionibus Dei non eratis comprehensi.

5 Id est quod ad pacta & fœdera attinet, quibus Deus se Israelitarum Deū futurum promittebat.

6 Intelligit multitudinē illam ceremoniarum, quibus Israel à reliquis Gentibus discernebatur.

7 8 Ad verbum, Filij ciuitatis. Hebraismus. vt statim Filij domus.

CAP. III.

1 HVius rei gratia ego Paulus vinctus sum Ieschua Christi pro vobis Gentibus:

2 Si audiuistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vos.

3 Quoniam per reuelationem notum factum est mihi mysterium (quemadmodum scripsi vobis paucis:

4 Prout potestis, dum legitis, intelligere notitiam meam quæ est in mysterio Christi)

5 Quod ætatibus aliis non innotuit filiis hominis, quemadmodum nunc reuelatum est Apostolis eius sanctis & Prophetis eius per Spiritum:

6 Vt sint Gentes [1] cohæredes eius, & participes corporis eius, ac in promissione quæ exhibita est in eo [2] per Euangelium.

7 Cuius ego factus sum minister, secundū donum gratiæ Dei quæ data est mihi ab efficacitate virtutis eius.

8 Mihi *inquam* qui minimus sum omnium sanctorum, data est gratia hæc vt euangelizem in Gentibus opulentiam Christi imperuestigabilem:

9 Et elucere faciam omni homini quæ sit dispensatio mysterij quod absconditum erat à seculis in Deo qui omnia condidit.

10 Vt per Ecclesiam innotescat sapientia [3] multiformis principatibus & potestatibus quæ sunt in cælis.

11 Id quod præparatum fuerat à seculis: & fecit illud in Ieschua Domino nostro.

12 Per quem est nobis audacia & accessus cum fiducia [4] fidei ipsius.

13 Quapropter peto vt non anxius sit mihi *spiritus* ob afflictiones meas quæ sunt pro vobis: nam hæc est gloria vestra.

14 Et flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Ieschua Christi.

15 A quo nominatur tota cognatio quæ est in cælis & in terra.

16 Vt det vobis iuxta opulentiam gloriæ suæ, vt in virtute corroboremini per Spiritum suum.

17 Quò in filio hominis vestro [5] interno inhabitet Christus per fidem & in cordibus vestris,

18 Per charitatem, existente firma radice vestra & fundamento vestro, vt possitis assequi cum omnibus sanctis quæ sit altitudo & profunditas, & longitudo & latitudo.

19 Et cognoscatis magnitudinem charitatis Christi, ac impleamini omni plenitudine Dei.

20 Ei autem qui potest virtute omni re excellentiore *id* facere nobis, & plus quàm petimus aut cogitamus, secūdum virtutem suam quæ agit in nobis:

21 Ei *inquam* sit gloria in Ecclesia eius per Ieschua Christum, in omnes ætates [6] multorū seculorum. Ammin.

1 Ad verbū, Filij hæreditatis eius. id est, Participes hæreditatis eius.

2 Ad verbū, Per manum Euangelij Hebraismus vsitatissimus: vt paulo pòst Per manum Ecclesiæ. id est Opera Ecclesiæ.

3 Ad verbū, Plena varietatibus.

4 Id est, Per fidem in ipsū.

5 Qui alias nouus homo dicitur: cui opponitur exterior homo & vetus: interdum etiam spiritus. quemadmodum vetus homo carnis & membrorum appellatione intelligitur. Cōferatur versiculus 22. cap. 7. ad Rom. & 9. ac 10. cap. 7. ad Colossenses cum hoc loco.

6 Ad verbū, Seculorum seculorum. Hebraismus.

CAP. IIII.

1 PEto igitur à vobis ego vinctus in Domino nostro, vt ambuletis quemadmodum conuenit vocationi qua vocati estis.

2 Cum omni demissione mentis, & mansuetudine, & longanimitate: & sitis tolerantes alius alium in charitate.

3 Sitisque soliciti vt seruetis consensionem spiritus in vinculo pacis.

4 Vt sitis in vnum corpus & in vnum spiritum, quemadmodum vocati estis in vnam spem vocationis vestræ.

5 Vnus enim est Dominus, & vna fides, & vnum baptisma:

6 Et vnus Deus Pater omnium, & super omnes, & [1] per manum omnium & in omnibus nobis.

1 Id est, Per omnes. Hebraismus.

7 Vnicuique autem ex nobis data est gratia iuxta mensuram donationis Christi.

8 Propter hoc dictum est quòd Ascendit in altum, & captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona filiis hominis.

9 Quòd autem ascendit, quídnam est nisi quòd etiam descendit prius in inferiora terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit supra omnes cælos, vt impleret omnia.

11 Et ipse [2] dedit, sunt [3] quos *dedit* Apostolos, & sunt quos *dedit* Prophetas, & sunt quos *dedit* Euangelistas, & sunt quos *dedit* pastores, & sunt quos *dedit* doctores:

2 Id est, Constituit.
3 Id est, Alios Prophetas, alios Apostolos. Partitio Hebraeorum more.

12 Ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerij, ad ædificium Christi.

13 Donec fiamus omnes nos vna res per fidem, & per agnitionem filij Dei, & *fiamus* vnus homo perfectus in mensura staturæ plenitudinis illius:

14 Et non simus pueri qui commouentur & variantur ad omnem ventum doctrinarum versutarum filiorum hominis, qui per astutiam suam sese componunt vt fallant:

15 Sed simus firmi in charitate nostra, vt quicquid est nobis, crescat in Christum qui est caput.

16 Et ab eo totum corpus componitur, & colligatur per omnes commissuras, secundum donum quod datum est in mensura vnicuique membro ad incrementum ipsius corporis, vt per charitatem perficiatur ædificium eius.

4 Vox Syriaca est בחסיותא qua nusquam legitur alibi hoc sensu quapropter legendum puto בהסידותא, vt sit nomen (quod vocãt, abstractum, significans sanctitatem, cuius concretum חסיד significat sanctum. & admodum typographo fuit facile errorem committere in vocibus inter quas tanta est similitudo: nihil tamen mutare volui, quia idem habebatur in manuscripto codice Heydelbergensi.

17 Hoc autem dico, & testor per Dominum, vt deinceps non ambuletis sicut residuũ Gentium quæ ambulant in vanitate cognitionis suæ:

18 Et tenebrosæ sunt in intellectibus suis, suntque alienæ à vita Dei. propterea quòd non est in eis notitia, & propter cæcitatem cordis sui.

19 Quæ absciderunt spem suam, & tradiderunt seipsas lasciuiæ, & ad perpetrationem omnis impuritatis in cupiditate sua.

20 Vos autem nequaquam ita didicistis Christum:

21 (Si verè audiuistis eum & didicistis, sicut est veritas in Ieschua)

22 Sed *didicistis* vt deponatis à vobis conuersationes vestras priores, filium hominis illum veterem qui corrumpitur concupiscentiis erroris:

23 Et renouemini in spiritu intellectuum vestrorum.

24 Et induatis filium hominis nouum illum qui secundum Deum creatus est in iustitia & [4] in sanctitate veritatis.

25 Propterea deponite à vobis mendacium, & loquimini veritatem [5] vir cum proximo suo: membra enim sumus vnus alterius.

5 Id est Vnusquisque cũ altero. Hebraismus.

26 Irascimini, & ne peccetis: & sol super iracundiam vestram non occidat.

27 Et ne detis locum calumniatori.

28 Et qui furabatur, posthac non furetur, sed laboret manibus suis, & operetur bona, vt sit illi ad dandum ei qui necessitatem habet.

29 Omnis sermo detestabilis ex ore vestro non prodeat, sed is qui bonus est & vtilis ad ædificationem, vt conferat gratiam iis qui audiunt.

30 Et ne contristetis Spiritum sanctũ Deĩ, per quem obsignati estis in diem redẽptionis.

31 Omnis amarulentia, & furor, & ira, & vociferatio, & conuitium, tollantur ex vobis, vnà cum omni malitia.

32 Et estote benigni vnus erga alium, ac misericordes: condonateque alius alij, sicut Deus condonauit vobis in Christo.

CAP. V.

1 Estote igitur imitatores Dei, tanquam filij dilecti:

2 Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & victimam Deo in odorẽ fragrantem.

3 Scortatio autem & omnis impuritas & auaritia [1] ne etiam omnino nominetur inter vos, sicut decet sanctos.

1 Ad verbũ, Ne nominando nominetur inter vos. Et infinitiuum verbum eidẽ verbo in præterito vel futuro gerundij loco præpositum, æquiualet aduerbio augenti verbi significationẽ. Idq; non tantùm in Syriaco Testamento, sed etiam in vniuersis bibliis. Ita quum in principio Geneseos dicitur, Moriendo morieris. est sensus, Omnino morieris, & infine Visitando visitabit vos Dominus, id est, Haud dubiè visitabit.

4 Neque obscœnitas, neq; sermones stultitiæ, aut lusus, aut fabulæ, quæ non sunt necessaria, sed pro his gratiarum actio.

5 Hoc enim scitote, quòd quisquis est scortator, aut impurus, aut auarus, aut cultor simulachrorum, non est ei hæreditas in regno Christi & Dei.

6 Nequisquam decipiat vos in sermonibus inanibus. propter hæc enim venit ira Dei super [2] filios contumaciæ.

7 Ne igitur sitis illorum consortes.

8 Eratis enim quondam tenebræ, nunc autem lux estis in Domino nostro: [3] vt filij lucis igitur ita ambulate.

9 (Fructus enim lucis in omni sunt bonitate & iustitia & veritate.)

10 Et discernite quid sit bonum coram Domino nostro.

11 Neque sitis commercium habentes in operibus tenebrarum, in quibus fructus non sunt: sed corrigite illa.

12 Quod enim secretò faciunt, abominabile est etiam dicere illud.

13 Omnis enim res corrigitur à luce, & manifesta fit: & omnis res quæ manifestat, lux est.

14 Propter hoc dictum est, Expergiscere qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus.

2 Id est Homines contumaces. Hebraismus.
3 Id est Luce præditi. Similis Hebraismus.

15 Videte igitur quomodo ambuletis [4] circumspectè, non tanquam insipientes, sed tanquam sapientes,

16 Qui redimunt occasionem suam: quia dies mali sunt.

17 Propterea ne sitis destituti mente, sed considerate quæ sit voluntas Dei.

18 Et ne sitis ebrij vino in quo est temulentia: sed replemini Spiritu.

19 Et loquimini apud vosipsos in psalmis

4 Quia vox Syra ותיאות alibi non legitur, nec in hoc nec in alio sensu, & tantum differta והיראית, quòd literam ר non habet, puto eandem esse vocem cum syncope literæ ר, quodq; me mouet vt id existimem, est quòd frequenter occurrit והיראית in eodem sensu. Et errorem esse dicere non ausim, quum non modò impressum, sed etiam manuscriptum Heidelbergense Testamentum idem habeat. Quinetiam Syri in dictionibus vnius literæ aut syllabæ syncopa sæpius vtuntur, vt & infrá cap. 6. 2. ששלתא, pro שלשלתא.

& hymnis, & cantionibus spiritus canite in cordibus vestris Domino.

20 Et estote gratias agentes omni tempore pro omni homine in nomine Domini nostri Ieschua Christi, Deo Patri:

21 Et estote subiecti vnus alij in charitate Christi.

22 Vxores, estote subiectæ maritis vestris tanquam Domino nostro.

23 Quoniam vir caput est mulieris, sicut etiam Christus caput est Ecclesiæ, & est seruator corporis.

24 Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita etiam vxores maritis suis in omni re:

25 Viri diligite vxores vestras, sicut etiam Christus dilexit Ecclesiam suam, & seipsum tradidit pro ea,

26 Vt sanctificaret eam & mundaret eam lauacro aquarum & verbo.

27 Vt constitueret eam Ecclesiam sibi ipsi gloriosam, & in qua non esset labes neque ruga, neque quicquam quod illis simile esset: sed esset sancta absque macula.

28 Ita conuenit viris vt diligāt vxores suas tanquam corpora sua. Qui enim vxorem suam diligit, seipsum diligit.

29 Nullus enim vnquam corpus suum odit, sed nutrit ipsum, & curat quæ sunt eius: sicut etiam Christus *curat* quæ sunt Ecclesiæ,

30 Quoniam membra sumus corporis eius, & ex carne eius sumus, & ossibus eius.

31 Propter hoc relinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit vxori suæ: & erunt ambo vna caro.

32 Hoc mysterium magnum est: ego autem dico de Christo & de Ecclesia eius.

33 Veruntamen etiam vos vnusquisque ex vobis ita amet vxorem suam sicut seipsum: vxor autem [5] reuereatur maritum suum.

5 Ad verbū, Sit timens à marito suo.

CAP. VI.

1 Liberi obedite parentibus vestris in Domino nostro: id enim iustum est.

2 Et est mandatum primum quod promittit, Honora patrem tuum & matrem tuam.

3 [1] Vt sit tibi quod bonum est, & prolongent vitam tuam super terram.

4 Parentes, ne irritetis filios vestros, sed educate eos in disciplina & in doctrina Domini nostri.

5 Serui obedite dominis vestris qui sunt [2] secundum carnem, cum timore & cum tremore, & cum simplicitate cordis, tanquam Christo:

6 Non ad aspectum oculorum, quasi vt filiis hominis placeatis: sed tanquam serui Christi qui faciunt voluntatem Dei.

1 Retinet eadem verba quibus promissio facta est in Lege: atque prolongationem vitæ filiorum parentibus attribuit, quia ab ijs dependet: videlicet, si honore afficiantur sicut Lex præscribit.

2 Id est, Illis qui dominantur vobis, quod ad corpus & res externas attinet.

7 Et seruite eis ex toto animo vestro in charitate, tanquam Domino nostro, & non tāquam filiis hominis.

8 Scientes quòd illud quod facit homo quod bonum est, illud ipsum rependitur à Domino nostro, siue seruus sit ille, siue [3] liber.

9 Etiam vos domini ita facite seruis: remittite illis delicta: quia nostis quòd Dominus quoque vester est in cælis, & [4] acceptio personarum non est apud eum.

10 Quod superest, fratres mei, corobora mini in Domino nostro, & in potentia roboris eius:

11 Et induite totam armaturam Dei, vt possitis consistere contra insultus calūniatoris

12 Quia colluctatio vestra non est aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, & aduersus potestates, & aduersus possessores mundi huius tenebrosi, & aduersus spiritus malos qui sunt sub cælis.

13 Quapropter induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis occurrere malo, & præparati existentes in omni re consistatis.

14 State igitur, & cingite lumbos vestros per veritatem, & induite loricam iustitiæ:

15 Et [5] calceate in pedibus vestris præparationem Euangelij pacis.

16 Et ad hæc sumite vobis scutum fidei, per quam inueniamini validi ad extinguendū omnia iacula ignita illius Mali.

17 Et imponite galeam salutis, & apprehendite gladium spiritus, qui est sermo Dei.

18 Et in omnibus precationibus & in omnibus orationibus precamini omni tempore in spiritu: & in ipsa precatione estote vigilantes omni tempore, precantes sedulò & obsecrantes pro omnibus sanctis:

19 Etiam pro me, vt detur mihi in aperitione oris mei, quo liberè prædicem mysterium Euangelij:

20 Cuius ego sum nuntius in catenis: vt cum audacia eloquar illud, sicut conuenit mihi vt eloquar illud.

21 Vt autem sciatis etiam vos id quod apud me *geritur*, & id quod ago, ecce, notum facturus est vobis Tychicus frater dilectus & minister fidelis in Domino nostro.

22 Quem misi ad vos propter hoc ipsum, vt cognosceretis quod apud me *geritur* & consolaretur corda vestra.

23 Pax cum fratribus nostris, & charitas cum fide, à Deo Patre, & à Domino nostro Ieschua Christo.

24 Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Ieschua Christum, quæ non corrumpitur. Ammin.

3 Ad verbū Filius libertatum, Hebraismus.

4 Ad verbū, Acceptio vultus. Vide annotata Mat. 6.

5 Id est, Tāquam calceis militaribus, pedes vestros munite præparatione pacis Euangelij. quasi dicat, Muniti & parati sitis ad hanc spiritualem pugnam cognitione Euangelij pacis.

Finitur epistola ad Ephesios quæ scripta fuit à Roma, & missa per manum Tychici.

EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

1 PAVLVS & Timotheus serui Ieschua Christi omnibus sanctis in Ieschua Christo qui sunt Philippis, cum senioribus & ministris.

2 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

3 Gratias ago Deo meo in mentione vestri sedula,

4 Quæ fit in omnibus precationibus meis pro vobis : *&* gaudens obsecro.

5 Propter communionem vestram que est in Euangelio, à primo die vsque ad præsens tempus.

6 Quia confido in hoc, quòd is qui cœpit in vobis opera bona, ipse perficiet vsque ad diem Domini nostri Ieschua Christi.

7 Ita enim iustum est mihi sentire de omnibus vobis, eo quòd in corde meo positi sitis, & in vinculis meis, & in defensione quæ est de veritate Euangelij : quia consortes mei sitis in gratia.

8 Testis enim est mihi Deus quomodo diligam vos in visceribus Ieschua Christi.

9 Et hoc precor vt adhuc crescat & augeatur charitas vestra in agnitione & in omni intelligentia Spiritus.

10 Vt discernatis ea qua sunt præstantia, & sitis mundi sine offendiculo in die Christi.

11 Et pleni fructibus iustitiæ qui sunt per Ieschua Christum, ad laudem & gloriam Dei.

12 Volo autem vt sciatis, fratres mei, quòd negotium meum excellenter progressum fecit in Euangelio.

13 Ita vt etiam vincula mea manifestata sint in Christo, in prætorio toto, & [1] in reliquis omnibus hominibus.

14 Et multitudo fratrum qui sunt in Domino nostro, [2] freti sint propter vincula mea, & ausi sunt magis sine timore loqui sermonem Dei.

15 Et aliqui ex inuidia & contentione, aliqui autem voluntate bona, & charitate Christum prædicant.

16 Quia norunt *quòd* in defensionem Euangelij positus sum.

17 Qui verò per contentionem Christum prædicant, nequaquam *id faciunt* sincerè, sed quia existimant quòd addunt afflictionem vinculis meis.

18 Et in hoc gauisus sum, & gaudeo, quòd quocunque modo, siue [3] obtentu siue in veritate, Christus prædicatur.

19 Noui enim quòd hæc [4] ad salutem inueniuntur mihi per precationes vestras, & donationem Spiritus Ieschua Christi.

20 Quemadmodum spero & confido quòd nulla in re pudefiam, sed [5] reuelata facie, sicut omni tempore, etiam nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam siue per mortem.

21 Vita enim mea Christus est: &, si moriar, lucrum est mihi,:

22 Si autem etiam in istis vita sit carnis, fructus sunt mihi in operibus meis. ignoro quod optem mihi.

23 Coarctant enim me hæc ambo : liberari concupisco vt cum Christo sim, & hoc valde vtile esset mihi.

24 Sed etiam vt maneam in corpore meo, coarctat me desiderium propter vos.

25 Et hoc indubitatò noui, quòd mansurus sum & permansurus ad gaudium vestrum, & ad incrementum fidei vestræ.

26 Et quum venero rursus ad vos, exuberet in me gloriatio vestra quæ est in Ieschua Christo.

27 [6] Tantùm, quemadmodum decet, in Euangelio Christi vos gerite, vt siue veniam, videam vos, & siue absens sim, audiam de vobis quòd persistatis in vno spiritu & vna anima, & decertetis simul per fidem Euangelij:

28 Et in nulla re terreamini ab iis qui stant contra nos in iudicium perditionis illorum & salutis vestræ: & hoc à Deo ipso.

29 [7] Datum est vobis vt non tantùm [8] credendo credatis in Christum verumetiam vt pro eo patiamini·

30 Et sustineatis certamen, sicut vidistis in me, & nunc auditis de me.

1 Ad verbū, Et apud residuum omniū hominum. Cui respondet Gallica lóquutio, Et audemeurant de tous les hommes.

2 Vel, Fiduciam sumpserunt.

3 Vel, Prætextu.

4 Id est, Eueniunt mihi vt mihi sint salutaria.

5 Ad verbū, Cum reuelatione faciei. Syraphrasis.

6 Tantùm, in Syro textu cohæret cum præcedentibus

7 Datum est vobis, cohæret cum præcedentibus.

8 Id est, Firmiter credatis.

CAP. II.

1 SI vobis igitur est consolatio in Christo, & si est loquutio [1] super cor in dilectione, & si *est* communio Spiritus, & si *sunt* viscera, & si miserationes,

2 Complete gaudium meum, & vna cogitatio sit vobis, & vna dilectio, & vna anima, & vna mens.

3 Et nihil per contentionem aut per gloriam inanem faciatis, sed per lenitatem animi, vnusquisque proximum suum tanquam præstantiorem se, reputet.

4 Neque quisquam quæ sunt suiipsius curet, sed quisque etiam quæ sunt proximi sui.

5 Et hoc sentite in vobisipsis quod etiam Ieschua Christus.

6 Qui quum esset in similitudine Dei, nequaquam *per* rapinam æstimasset illud ipsum quod esset æqualitas Dei :

7 Nihilominus seipsum exinaniuit, & formam serui accepit, factusque est in forma filiorum hominis :

8 Et similitudine inuentus vt filius hominis· atque demisit semetipsum, & obedientem se præstitit vsque ad mortem, mortem autem crucis.

9 Propter hoc etiam Deus [2] multum exaltauit eum, & dedit ei nomen quod excellentius est omnibus nominibus.

10 Vt in nomine Ieschua omne genu flectatur eorum quæ sunt in cælo & in terra, & eorum quæ sunt sub terra.

1 Periphrasis est consolationis etiam Hebræis vsitata, vt Genes. 34. & Hosch. 2. & alibi quòd qui aliquem consoletur, potissimum verbis vtatur quæ eius cor & animum afficere ac recreare queant Est autem syncope in voce מבלא de qua vide locum 1. Thes. 2. 11.

2 Ad verbū, Multiplicauit exaltationem eius. Id est Summè extulit eum.

11 Et

1 *Autor huius paraphrasis εὐδοκίαν (cuius meminit Graecus textus, eam referēs ad Deū) Philippensibus attribuit, dum vertit. Id supple bonū quod vultis.*

4 *Id est, Vt id praestetis mentibus illorū quod praestant caelestia luminaria corporibus mortalium, nempe salutē. Quem sensum commodissimè habere possunt verba quoque Graeci textus, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, id est Verbum vitae continentes. id est, Causam vitae & salutis.*

5 *Alludit ad ritum qui obseruabatur in oblationibus legalibus. victimis enim adiuncta erāt libamina, vt describuntur passim in Leuitico. Comparat autem Philippenses regenitos fide, victimis, & sanguinis, sui effusionem, libaminis in quo similiter vini & olei effusio requirebatur.*

6 *Ad verbū, Quum didicero de vobis. id est, Quū intellexero quo in statu res vestrae sint.*

11 Et omnis lingua confitebitur quòd Dominus sit Ieschua Christus, ad gloriā Dei Patris eius.

12 Itaque, dilecti mei, sicut omni tempore obedientes vos praestitistis, non quum propinquus essem vobis tantùm, sed nunc quum longè absim à vobis, magis in timore & in tremore operamini opus salutis vestrae.

13 Deus enim efficit in vobis tū velle tum agere 1 id quod vultis.

14 Omnia facite absque murmurationibus, & absque disceptatione.

15 Vt sitis integri & sine macula, tanquam filij sinceri Dei, qui habitant in generatione praua & peruersa: & conspiciamini inter eos tanquam luminaria in mundo,

16 4 Vt sitis illis loco salutis ad gloriam meam in die Christi, ne frustra cucurrerim, néue in vanum laborauerim.

17 Quinetiam si 5 libaminis instar offerar super victimam & ministeriū fidei vestrae, gaudeo & exulto cum omnibus vobis,

18 Sicut etiam vos gaudete & exultate mecum,

19 Spero autē in Domino nostro Ieschua, quòd mittam ad vos Timotheum breui, vt etiam mihi sit quies 6 quum certior factus fuero de vobis.

20 Nullus enim mihi alius est hîc qui sit vt anima mea, qui diligenter curet quae vestra sunt.

21 Omnes enim quae sua ipsorū sunt, quaerunt, & non quae Ieschua Christi.

22 Probationem autem eius nouistis, quòd tanquam filius cum patre suo, ita seruiuit mecum 7 in Euangelio.

23 Hunc spero quòd mittam ad vos breui, postquam videro quae apud me *geruntur*.

24 Et confido in Domino meo quòd ego quoque breui veniam ad vos.

25 Nunc autem coegit me res ipsa vt mitterem ad vos Epaphroditum fratrem, qui est adiutor & cooperator meus, vester autem legatus, & minister necessitatis meae.

26 Qui cupidus erat videndi vos omnes, & anxius erat, quia cognouerat quòd audiuissetis quod infirmatus fuisset.

27 Etiam infirmus fuit vsque ad mortem: sed Deus misertus est eius: nequaquam autem eius tantùm, sed etiam mei, ne esset mihi afflictio super afflictionem.

28 Solicitè igitur misi eum ad vos, vt quum videritis eum, rursus gaudeatis, & mihi aliquantula sit respiratio.

29 Excipite igitur eum in Domino cum omni gaudio, & eos qui tales sunt, in honore habete eos.

30 Propter opus enim Christi, vsque ad mortem appropinquauit, & spreuit 8 animam suam vt impleret id 9 quod defuerat vobis in ministerio quod est erga me.

7 *Id est, In praedicatione Euangelij.* 8 *Id est, Vitam suam. Hebraismus.* 9 *Id est, Defectum officij vestri erga me.*

CAP. III.

1 *Ad verbū, Haec sicut haec. id est. Quae antè.*

1 PRoinde fratres mei, gaudete in Domino nostro. 1 Eadem vt scribam vobis non est molestum mihi propterea quòd vos admonent.

2 Cauete à canibus, cauete ab operariis malis, cauete à concisione carnis.

3 Circuncisio enim nos sumus qui seruimus Deo in Spiritu, & gloriamur in Ieschua Christo, & non confidimus in carne.

4 Quamquam mihi fuerit confidentia etiā in carne. Si enim quisquam putat confidentiam suam esse in carne, ego magis quàm ipse.

5 Circuncisus natus octo dies, ex genere Israelis, ex tribu Beniamin, Hebraeus filius Hebraeorum, iuxta Legem Pharisaeus,

6 Iuxta aemulationem persequutor Ecclesiae, & in iustitia Legis sine accusatione fui.

7 Sed quae lucro erant mihi, damnum reputaui ea propter Christum:

8 Et etiam reputo illa omnia damnum propter dignitatem cognitionis Ieschua Christi Domini mei: propter quem omnis rei damnum sustinui, & tanquam fimum reputaui, vt Christum lucrifaciam.

9 Et reperiar in eo non habens iustitiam mei ipsius, quae est ex Lege: sed illam quae est ex fide Christi, quae iustitia est à Deo.

10 Vt in ea cognoscam Ieschua & vim resurrectionis eius, & fiam particeps passionum eius, & similis fiam in morte eius:

11 Siquo modo possim peruenire ad resurrectionem quae est ex mortuis.

12 Non quòd iam acceperim, aut quòd iam perfectus sim, sed curro, *experiens* siquo modo apprehendam id cuius causa apprehendit me Ieschua Christus.

13 Fratres mei, ego de meipso non iudico quod apprehenderim.

14 Vnum autem noui, quòd eorum quae sunt mihi ad latus, obliuiscor, & ad ea quae ante me sunt, extendor: & curro contra metam, vt accipiam 2 victoriam vocationis supernae Dei, per Ieschua Christum.

15 Qui igitur perfecti sunt 3 hoc sentiant: & siquid aliter sentitis, etiam hoc Deus reuelabit vobis.

16 Attamen ad id quod peruenimus, vna semita procedamus, & vno consensu:

17 Similes estote mei, fratres mei, & considerate eos qui ita ambulant secundum exemplum quod in nobis videtis.

18 Sunt enim multi qui aliter ambulant, de quibus 4 saepius dixi vobis, nunc autem flens dico, qui inimici sunt crucis Christi.

19 Quorum finis perditio est: quorum deus venter eorum est, & gloria eorum confusio ipsorum: 5 quorum cogitatio in terra est.

20 Nostrum autem opus in caelis est, & inde expectamus Seruatorem nostrum, *videlicet* Dominum nostrum Ieschua Christum:

21 Qui transmutabit 6 corpus humilitatis nostrae, vt sit in similitudine corporis gloriae suae, secundum virtutem suam magnam, per quam omnia subiecit sibi:

2 *Id est, Praemium victoriae.*

3 *Id est, Hoc animo sint affecti.*

4 *Ad verbū, Temporibus multis. Hebraismus.*

5 *Id est, Quorum cogitatio circa res terrenas versatur.*

6 *Id est, Corpus nostrum humile. vt postea Gloriosum. Hebraismus.*

CAP. IIII.

1 PRoinde, fratres mei dilecti & charissimi, gaudium meum & corona mea, ita state in Domino nostro, dilecti mei.

2 Ab Euodia peto & à Suntycha vt vna mens sit eis in Domino nostro.

3 Etiam abs te peto [1] collega mi vere, vt sis adiutor eis quæ sunt laborantes mecum in Euangelio, cum Clemente, & cum reliquis coadiutoribus meis, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ.

4 Gaudete in Domino nostro omni tempore: & rursum dico, gaudete.

5 Et lenitas vestra nota fiat apud omnem hominem. Dominus noster propè est.

6 De nulla re solliciti sitis, sed omni tempore per precationem & per obsecrationem petitiones vestræ innotescant coram Deo.

7 Et pax Dei quæ maior est omni intellectu, custodiet corda vestra & intellectus vestros in Ieschua Christo.

8 Proinde, fratres mei, ea quæ sunt vera, & quæ sunt honesta, & quæ sunt iusta, & quæ sunt pura, & quæ sunt amabilia, & quæ sunt laudabilia, [2] & quæ sunt opera laudis & laudationis, hæc cogitate.

9 Quæ didicistis & accepistis, & audiuistis & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum.

10 Magnopere autem gauisus sum in Domino nostro, quòd *denuo* cœpistis curam habere mei, sicut etiam curam habueratis: [3] verũ non sufficientes eratis.

11 Nequaquam autem propterea quòd defuerit mihi, dico: nam ego didici vt sufficiat mihi id quod est mihi.

12 [4] Ego noui vt deprimam me, noui quoque vt abundem. in omni *loco & tempore*, & in omni re exercitatus sum tum in saturitate, tum in fame, in abundantia & in penuria.

13 Ad omnem rem inuenio robur per Christum qui corroborat me.

14 Attamen benefecistis quòd communicastis afflictionibus meis.

15 Nostis autem etiam vos Philippenses, quòd in principio Euangelij quum proficiscerer à Macedonia, ne vna quidem ex ecclesiis communicauerit mecum [5] in ratione accipiendi & dandi, nisi vos tantùm.

16 Quia etiam Thessalonicam [6] semel & iterum necessarium mihi misistis.

17 Non quòd donum requiram, sed quæro vt fructus abundent in vobis.

18 Omnia accepi, & abundo: & plenus sum, accepítque omnia quæ misistis mihi per manum Epaphroditi, odorem fragrantem, & victimam acceptabilem quæ placet Deo.

19 Et Deus meus impleat necessitatem omnem vestram iuxta opulentiam suam, cum gloria Ieschua Christi.

20 Deo autem Patri nostro laus & gloria in seculum seculorum. Ammin.

21 Salutate omnes sanctos qui sunt in Ieschua Christo. Salutant vos fratres qui mecum sunt.

22 Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui sunt familiæ Cæsaris.

23 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum omnibus vobis. Ammin.

1 Ad verbũ, Fili iugi mei. id est, Particeps eiusdem iugi mecum: qui mihi adiutor in eodẽ ministerio es. Sumpta metaphora à iumentis, quibus eidẽ iugo subiectis homo vtitur ad vnũ & idem ministerium. Dicitur etiam interdum de cõiugibus, ita vt maritus dicatur esse vxori suæ בן זוגה, *& vxor marito* בת זוגי*: sicut frequententer in commentarijs Rabbinorum legitur. Nec tantùm de hominibus dicitur, sed etiam de cæteris animalibus, in quibus coniugij quadam vmbra conspicitur, dum vni fœmina mas adhæret, & contrà. Quanquam vt ita hoc loco accipiatur non sinit vox* בר*, quæ masculini generis est. Nam si de coniuge Pauli intelligeretur, scribendum fuisset* ברת*, in fœminino genere. Præterea virum esse quem Paulus ita vocat, ostendunt adiectiuum* שרירא*, id est, Verus: & verbum* תהוא*, id est Sis quod similiter masculinum est. Idem demonstrat participium* מעדר*, quod pro adiectiuo sumptum significat adiutorem, in genere masculino.* *2 Periphrasis est virtutum quarum tantùm opera laude & honore sunt digna.*

3 Id est, Non erat vobis facultas faciendi id quod voluissetis.

4 Id est, Noui me deprimere & abũdare.

5 Id est, In rebus pecuniarijs, in quibus habetur dati & accepti ratio. Quæ phrasis etiam apud Rabbinos est frequens, exprimitúrque vocibus משא ומתן*, quæ significant acceptionem, & expositionem siue exhibitionem.*

6 Ad verbũ, Vno tempore & duobus.

Finitur epistola ad Philippenses, quæ scripta est à Roma.

EPISTOLA AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 PAVLVS legatus Ieschua Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater,

2 Iis qui sunt Colossis fratribus sanctis & fidelibus in Ieschua Christo. Pax vobiscum & gratia à Deo Patre nostro.

3 Gratias agimus Deo patri Domini nostri Ieschua Christi omni tempore, & oramus pro vobis.

4 [1] Ex quo audiuimus fidem vestram quæ est in Ieschua Christo, & dilectionem vestram quæ est erga omnes sanctos.

5 Propter spem quæ reseruatur vobis in cælis: de qua antea audiuistis per sermonẽ veritatis Euangelij,

6 Quod prædicatum fuit vobis, sicut etiam vniuerso mundo, & crescit, redditque fructus sicut etiam in vobis à die quo audiuistis & cognouistis gratiam Dei in veritate.

7 Quemadmodum didicistis ab Epaphra conseruo nostro dilecto, qui est pro vobis minister fidelis Christi.

8 Et idem exposuit nobis dilectionem vestram quæ est in Spiritu.

9 Propterea & nos ex eo die quo audiuimus, non desiimus orare pro vobis, & petere vt impleamini cognitione voluntatis Dei, in omni sapientia & in omni prudentia Spiritus.

10 Vt ambuletis quemadmodum iustũ est, & placeatis Deo in omnibus operibus bonis, reddatísque fructus & crescatis in agnitione Dei:

11 Ac corroboremini omni virtute iuxta magnitudinem gloriæ illius, in omni tolerantia & longanimitate: & cum gaudio.

12 Gratias agatis Deo Patri, qui idoneos nos fecit ad portionem hæreditatis sanctorum in luce:

13 Et redemit nos à potestate tenebrarũ, & venire nos fecit in regnum filij sui dilecti.

1 Ad verbũ, Ecce ex quo.

14 Per quem est nobis redemptio, & remissio peccatorum.

15 Qui *quidem* est imago Dei inuisibilis, & primogenitus omnium creaturarum.

16 Et per eum creatum est quicquid est in cælo & in terra, quicquid conspicitur & quicquid non conspicitur: siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per eum, & in eum creata sunt:

17 Et is est qui fuit ante omnia, & omnia per eum consistunt.

18 Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium & primogenitus ex mortuis, vt sit primarius in omnibus.

19 Quia in eo ille *Pater* voluit omnem plenitudinem habitare.

20 Et [2] per eum reconciliare sibi omnia & pacificauit in sanguine crucis eius, per eum, tum quæ sunt in terra, tum quæ sunt in cælis.

2 Ad verbũ, Per manum eius.

21 Etiam vos qui antea alieni fuistis & hostes in mentibus vestris, propter opera vestra mala, vos *inquam* pacificauit nunc,

22 In corpore carnis suæ, & per mortem suam: vt constitueret vos coram se sanctos, sine macula, & irreprehensibiles.

23 Si permãseritis in fide vestra, firmo existente fundamento vestro, & non dimoueamini à spe Euangelij, quod audiuistis, quod prædicatum fuit in vniuersa creatura quæ est sub cælo: cuius ego Paulus factus sum minister.

24 Et gaudeo in afflictionibus quæ sunt pro vobis, & adimpleo defectum afflictionũ Christi in carne mea, pro corpore ipsius, quod est Ecclesia.

25 Cuius *Ecclesiæ* ego factus sum minister iuxta dispensationem Dei quæ data est mihi in vos, vt impleam sermonem Dei.

26 *Nempe* mysterium illud quod absconditum fuerat à seculis, & ab ætatibus: nunc autem reuelatum est sanctis eius,

27 Quibus vult Deus notum facere quæ sit opulentia gloriæ mysterij huius inter Gentes: quod *mysterium* est Christus, qui in vobis est spes gloriæ nostræ.

28 Quem nos prædicamus & docemus, ac intelligere facimus apud omnem filium hominis in omni sapientia, vt statuamus omnem filium hominis perfectum in Ieschua Christo.

29 Ad hec enim ipsum etiam laboro, & enitor auxilio virtutis quæ data est mihi.

CAP. II.

1 VOlo autem vt sciatis quale certamen sit mihi pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiceæ, & pro reliquis qui faciẽ meam non viderunt in carne.

2 Vt consolationem accipiant corda eorum & appropinquent per dilectionem ad omnem opulentiam persuasionis, & ad intelligentiam cognitionis mysterij Dei Patris & Christi:

3 In quo reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ.

4 Hoc autem dico, nequis decipiat vos suasione sermonum.

5 Etiamsi enim carne absens sim à vobis, tamen spiritu vobiscum sum, & gaudeo quòd videam ordinem vestrum & firmitatem fidei vestræ quæ est in Christo.

6 Quemadmodũ igitur accepistis Ieschua Christum Dominum nostrum, in eo ambulate.

7 Stabilitis radicibus vestris, & vobis extructis in eo, confirmatisq; in fide quam didicistis, in qua exuberetis cũ gratiarum actione.

8 Cauete nequis denudet vos per philosophiam & per deceptionem vanam, secũdum doctrinas filiorum hominis, & iuxta elementa mundi, & non iuxta Christum,

9 In quo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.

10 In quo vos quoque estis impleti, qui est caput omnium principatuum & potestatum.

11 Et per quem circuncisi estis circuncisione quæ non *facta est* manibus, *sed* per expoliationem carnis peccatorum, per circũcisionem Christi.

12 Et sepulti estis cum eo per baptismum, & per eum surrexistis cum eo, qui credidistis in virtutem Dei qui excitauit eum [1] à mortuis.

13 Et vos qui mortui eratis per peccata vestra, & *eratis* in præputio carnis vestræ, viuificauit cum eo, & condonauit nobis omnia peccata nostra:

14 Et deleuit in decretis suis contractum debitorum qui erat contra nos: & sustulit ipsum è medio ac affixit ipsum cruci suæ:

15 Et per expoliationem corporis sui [2] ostentauit principatus & potestates, & pudefecit eos palàm in semetipso.

16 Ne igitur quis [3] iudicet vos in cibo & potu, aut in distinctionibus festorum & principiorum mensium, & sabbathorum.

17 Quæ sunt vmbræ earum rerum quæ futuræ *erant*: corpus autem Christus est.

18 Et nequis velit per demissionem mentis culpabiles vos reddere, vt subiiciamini cultui Angelorum, nixus re quam non vidit, & in vanum superbiens in cogitatione carnis suæ.

19 Et non tenens ipsum caput, ex quo totum corpus componitur, & constituitur per commissuras & per mẽbra, & crescit augmento Dei.

20 Si igitur mortui fuistis cum Christo ab elementis mundi, cur, acsi viueretis in mundo, iudicamini?

21 [4] Ne appropinquaueris, neque gustaueris, neque contrectaueris?

22 Quæ sunt vsus qui corrumpitur & mandata sunt & doctrinæ filiorum hominis.

23 Et videntur quòd sit in illis ratio sapiẽtiæ per aspectum summissionis & reuerentiæ Dei, & quòd non indulgent corpori: non ob rem quæ sit pretiosa, sed propter ea quæ vsus sunt carnis.

1 Ad verbũ, De inter mortuos.

2 Id est Victoris instar in triumphum ignominiæ causa produxit.

3 Syrus textus etiam in manuscripto exemplari habet ידורכן: quòd si per errorem scriptũ non sit loco ודינכון, positũ saltem erit ר loco נ, quod ad idem pertineat instrumentum prolationis.

4 Syriacus textus post particulam לא, (id est Ne) dehortãdi, subiungit aliam particulam, nempe דלם, quæ denotat sententiam in cuius capite ponitur, non dici nisi μιμητικῶς in alioriũ persona: sicut hic Paulus hæc pronuntiat in persona pseudapostolorum. Eadem particula legitur in 2. Thess. 2, eodẽ sensu: sicut ibi explicabitur.

CAP. III.

1 SI igitur resurrexistis cum Christo, quæ sunt superna quærite, vbi Christus sedet ad dexteram Dei.

2 Quæ sunt superna cogitate, & non quæ sunt in terra.

3 Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.

4 Et quum Christus manifestabitur, qui est vita nostra, tunc etiam vos manifestabimini cum eo in gloria.

5 Mortificate igitur membra vestra quæ sunt in terra, scortationem, impuritatem,

libidines præposteras, & concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est cultus idolorum.

6 Propter hæc enim venit ira Dei super [1] filios contumaciæ.

7 In quibus etiam vos ambulastis antè, quum versaremini in eis.

8 Nunc autem deponite à vobis omnia hæc, iram, excandescentiam, malitiam, maledicentiam, turpiloquium.

9 Et ne sitis mendaces vnus in alium: sed exuite filium hominis veterem cum omnibus conuersationibus suis.

10 Et induite nouum qui renouatur in agnitionem iuxta imaginem eius qui creauit ipsum.

11 Vbi non est Iudæus aut Gentilis, neque Circuncisio & Præputium, neque Græcus & barbarus, neque seruus & [2] liber: sed omnia & in omni homine Christus est.

12 Induite igitur *vos*, tanquam electi Dei, sancti & dilecti, affectus & viscera, & benignitatem, & [3] demissionem mentis, & lenitatem, & longanimitatem:

13 Et estote tolerantes [4] vnus alium, & ignoscẽtes vnus alij: &, si sit alicui aduersus socium suum querela, sicut Christus condonauit vobis, ita etiam vos condonate.

14 Et cum istis omnibus *induite vos* charitatequæ est vinculum perfectionis.

15 Et pax Christi regat corda vestra, ad quã vocati fuistis in vnum corpus: & gratias agite Christo.

16 Cuius sermo habitet in vobis opulenter in omni sapientia. Et estote docentes & erudientes vosipsos in psalmis, & in hymnis, & in cantionibus spiritualibus, & cum gratia canite in cordibus vestris Deo.

17 Et quicquid agitis in sermone & in opere, in nomine Domini nostri Ieschua Christi facite, & gratias agite [5] per eum Deo Patri.

18 Vxores subditæ estote maritis vestris, sicut iustum est, in Christo.

19 Viri diligite vxores vestras, & ne sitis amarulenti aduersus eas.

20 Filij auscultate parentibus vestris in omni re: ita enim placet coram Domino nostro.

21 Parentes ne prouocetis liberos vestros: vt non mœrore afficiantur.

22 Serui, auscultate in omni re dominis vestris [6] corporalibus, non ad aspectum oculi, sicut qui placent filiis hominis, sed corde simplici & cum timore Domini.

23 Et quicquid facitis, ex tota anima vestra facite, tanquam Domino nostro, & non tanquam filiis hominis.

24 Et scitote quòd à Domino nostro accepturi sitis retributionem in hæreditate: Domino enim Christo seruitis.

25 Qui autem delinquit, retributionem accepit, quemadmodum delinquit: & non est [7] acceptio vultus.

[1] Vel Inobedientiæ. Id est Super contumaces & inobedientes. Hebraismus.

[2] Ad verbũ, Filius libertatum. Hebraismus.

[3] Id est modestiam.

[4] Ad verbũ, Vnus vnum. Hebraismus.

[5] Ad verbũ, Per manum eius. Hebraismus.

[6] Ad verbũ, Corporis. Hebraismus.

[7] Vide quod Matth. 6. de hac loquutione est annotatum.

CAP. IIII.

[1] DOmini, facite æquitatem & iustitiam erga seruos vestros, & scitote quòd etiã vobis est Dominus in cælo.

2 In oratione seduli sitis, & estote vigilantes in ea, & gratias agentes,

3 [1] Et orantes etiam pro nobis vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi, cuius causa vinctus sum.

4 Vt patefaciam illud, & loquar illud sicut conuenit mihi.

5 In sapientia ambulate erga extraneos, & redimite occasionem vestram.

6 Et sermo vester omni tempore sit cum gratia, acsi sale esset cõditus: & scitote vnicuiq; quomodo oporteat vos reddere responsum.

7 Id autem quod apud me *geritur* notum faciet vobis Tychicus frater dilectus & minister fidelis & conseruus noster in Domino.

8 Quem misi ad vos ad hoc ipsum vt cognoscat quod *geritur* apud vos, & cõsoletur corda vestra.

9 Cum Onesimo fratre fideli & dilecto, qui est ex vobis. Illi notũ faciẽt vobis id quod *geritur* apud nos.

10 Salutatq; vos Aristarchus captiuus qui est mecum, & Marcus [2] filius auunculi BarNabbæ (de quo mandata accepistis, vt si veniat ad vos, recipiatis eum)

11 Et Ieschua qui vocatur Iustus: qui sunt ex circuncisione, & qui soli iuuerunt me in regno Dei, & qui fuerunt mihi consolationi.

12 [3] Salutat vos Epaphras qui est ex vobis seruus Christi, omni tempore laborans pro vobis in precatione vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

13 Testimoniũ enim perhibeo ei quòd magnus zelus est ei pro vobis, *& pro ijs* qui sunt Laodiceæ & qui sunt Hieropoli.

14 Salutat vos Lucas medicus, dilectus noster, & Demas.

15 Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nymphan, & ecclesiam quæ est domi eius.

16 Et quum lecta fuerit epistola hæc apud vos, facite vt etiam in ecclesia Laodicensium legatur: & illa quæ scripta est ex Laodicensibus, legite ipsam.

17 Et dicite Archippo, Diligens esto in ministerio quod accepisti in Domino nostro, vt impleas illud.

18 Salutatio hæc, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Ammin.

[1] Syrus codex impressus habebat ומצלין אף צלין דאלהא יתתח לן תרעא דמלתא דאונגליון *Et orantes etiam pro nobis, vt Deus aperiat dobis ostium sermonis Euangelij. Reliqua huius versus cum initio quarti desiderabantur, quæ ex codice manuscripto Heydelbergensi restituimus.*

[2] Id est Consobrinus.

[3] Id est, Petit pro salute vestra. Hebraa & Syra phrasis aliquoties annotata.

Finitur epistola ad Colossenses, quæ scripta est à Roma.

EPISTOLA

EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAP. I.

1 PAULUS & Syluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium quæ est in Deo Patre, & in Domino nostro Ieschua Christo. Gratia vobiscũ & pax.

2 Gratias agimus Deo omni tempore pro vobis, & mentionem facimus vestri in precibus nostris:

3 Sedulò & memores sumus coram Deo Patre operum fidei vestræ, & laboris charitatis vestræ, & tolerantiæ spei vestræ quæ est in Domino nostro Ieschua Christo.

4 Nouimus enim electionem vestram, fratres mei, dilecti Dei.

5 Eo quòd prædicatio nostra nequaquam in sermonibus tantùm fuit apud vos, sed etiam in virtute & in Spiritu sancto, & in persuasione certa: etiam vos nostis quomodo fuimus inter vos vestri causa.

6 Et vos nostri similes facti estis in Domino nostro, & recepistis sermonem cum afflictione multa & cum gaudio Spiritus sancti.

7 Et fuistis exemplar omnibus fidelibus qui sunt in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim personuit sermo Domini nostri non tantùm in Macedonia & in Achaia, sed in omni loco fides vestra quæ est in Deum personuit, ita vt non opus habeamus vt dicamus de vobis quicquam.

9 Ipsi enim renuntiant qualis ingressus fuit nobis ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deum à cultu simulachrorum, vt seruiatis Deo viuenti & vero.

10 Expectantes Filiũ eius è cælis, Ieschua, quem excitauit à mortuis, qui est liberator noster ab ira ventura.

CAP. II.

1 IPsi quoque nostis, fratres mei, quòd ingressus noster ad vos nequaquam in vanum fuerit.

2 Sed primùm passi sumus, & ignominia affecti sumus (quemadmodum scitis) Philippis, & tunc in certamine magno loquuti sumus vobiscum cum fiducia Dei nostri Euangelium Christi.

3 Exhortatio enim nostra non fuit [1] ex errore, neque ex impuritate, neque cum dolo:

4 Sed sicut fueramus probati Deo, vt concrederetur nobis Euangelium eius, ita loquimur, non tanquam vt filiis hominis placeamus, sed Deo qui probat corda nostra.

5 Neque enim vnquam vsi sumus sermone adulatorio, quemadmodum nostis, nec per occasionem auaritiæ: Deus testis est.

6 Neque quærimus gloriam à filiis hominis, nec à vobis, nec ab aliis, quum possimus [2] honorabiles esse tanquam Apostoli Christi.

7 Sed fuimus inter vos demissi, & tanquam nutrix quæ diligit filios suos:

8 Ita etiam nos diligebamus & cupidi eramus tradere vobis non tantùm Euangelium Dei, sed etiam animam nostram, quia dilecti eratis.

9 Memores estis enim, fratres, quòd laborabamus & fatigabamur in opere manuũ nocte acdie, ne vllum vestrũm grauaremus.

10 Vos testes estis & Deus, quomodo prædicauimus vobis Euangelium Dei purè & iustè: & irreprehensibiles fuimus apud omnes fideles:

11 Quemadmodum nostis quòd ab vnoquoque ex vobis, sicut pater à filijs suis, expetebamus, & [2] loquebamur super cor vestrum.

12 Et testabamur vobis vt ambularetis sicut conuenit Deo, qui vocauit vos ad regnum suũ & ad gloriam suam.

13 Propter hoc etiam nos gratias agimus indesinenter Deo, quòd sermonem Dei quem accepistis à nobis, nequaquam sicut sermonem filiorum hominis accepistis, sed sicut est verè, *tanquam* sermonem Dei: & ipse [3] opere agitur in vobis, & in ijs qui credunt.

14 Vos enim, fratres mei imitatores facti estis ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, illorum qui sunt in Ieschua Christo, quòd eadem sustinuistis vos quoque à [4] contribulibus vestris, quemadmodum etiam illi à Iudæis:

15 Qui Dominum nostrum Ieschua Christum occiderunt, & prophetas qui erant ex ipsis, nósque persequuti sunt: ac Deo non placẽt, & fiunt contrarij omnibus filijs hominis.

16 Qui prohibent nobis ne loquamur cum Gentibus vt seruentur ad complendum peccata sua omni tempore. Peruenit autẽ super eos ira vsque in finem.

17 Nos verò, fratres mei, [5] facti sumus pupilli à vobis *ad* tempus horæ, quoad faciẽ nostram, non autem quoad cor nostrum, & magis studuimus videre faciem vestram cum dilectione magna.

18 Et voluimus venire ad vos, (ego Paulus) [6] semel & iterum, & [7] impediuit me Satanas.

19 Quæ enim est spes nostra, & gaudium nostrum, & corona gloriæ nostræ, nisi sitis vos, coram Domino nostro Ieschua in aduẽtu eius?

20 Vos enim estis laus nostra & gaudium nostrum.

1 Quasi proposuerimus vobis ea quibus in errorem vos induceremus, vt impostores facere solent. Nam in Syriaca lingua טעיותא *atque significat imposturam qua quis aliũ decipit, atque deceptionem qua quis ab alio deceptus est*

2 Vel Graues. Vox enim Syra יקירא *vtrunque significat, videlicet Nobiles & graues.*

2 Id est, Consolabamur vos, sic & in Hosea 2. reperitur & in multis alijs locis veteris Testamenti Est autem in textu Syriaco vox ומלון *deriuata à* מלל *pro* וממללין*. Est enim syncope, sicut aphæresis & apocope in hac lingua frequentissima,*

3 Id est, Exprimitur opere.

4 Ad verbũ, A filijs generis vestri Hebraismus.

5 Id est, Orbari vobis exiguo tempore.

6 Ad verbũ, Uno tempore & duobus.

7 In textu Syriaco est עובני *pro* עבבני*, a verbo* עבב*, quod est, Remorari & retardare, & impedire. At fortassis iuxta linguæ idiotismum,* ב *absque punctо dagues mutata est in* ו *consonantem eiusdem soni, & facta est literarum transpositio.*

CAP. III.

1 ET quia non [1] sustinebamus, voluimus residere Athenis soli:

2 Et mittere ad vos Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei ac adiutorem nostrum in Euangelio Christi, vt confirmaret vos, [2] & peteret à vobis de fide vestra:

3 Necui ex vobis *fides* succideretur in afflictionibus istis. vos enim nostis quòd ad hoc ipsum positi sumus.

1 Subaudi, Carere literis aut nuntiys vestris.

2 Id est, Exhortationibus suis rogans à vobis vt permaneretis in fide vestra.

4 Nam etiam quum apud vos essemus prædixeramus vobis futurum esse vt affligeremur: quemadmodum nostis quòd factum sit.

5 Propter hoc etiam non sustinui donec mitterem vt cognoscerem fidem vestram, ne fortè tentasset vos tentator, & esset labor noster inanis.

6 Nunc autem ex quo venit ad nos Timotheus 3 à vobis, & annuntiauit nobis de fide vestra & de charitate vestra, & quòd sit apud vos nostri memoria bona omni tempore, & cupidi sitis videre nos, sicut nos quoque vos:

3 Ad verbũ, A iuxta vos. Hebraismus.

7 Propter hoc consolationem accepimus in vobis, fratres, in omnibus angustiis nostris & afflictionibus nostris, propter fidem vestram.

8 Et nunc viuimus, si vos confirmemini in Domino nostro.

9 Quam enim gratiarum actionem possumus rependere pro vobis Deo super omni gaudio quo gaudemus vestri causa,

10 Nisi vt coram Deo amplius obsecremus nocte & die, vt videamus faciem vestram, & compleamus id quo caret fides vestra?

11 Ipse autem Deus Pater noster, & Dominus noster Ieschua Christus, dirigat iter nostrum ad vos,

12 Et augeat & abundare faciat charitatem vestram, quæ est vnius erga alium, & erga omnem hominem, quemadmodum nos diligimus vos.

13 Et confirmet corda vestra irreprehensibilia per sanctitatem, coram Deo Patre nostro, in aduentu Domini nostri Ieschua Christi qui erit cum omnibus sanctis eius.

CAP. IIII.

1 PRoinde, fratres mei, petimus à vobis, & obsecramus vos per Dominum nostrum Ieschua, vt quemadmodum accepistis à nobis quomodo conueniat vobis vt ambuletis & placeatis Deo, vt amplius adiiciatis.

2 Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum nostrum Ieschua Christum.

3 Hæc enim est voluntas Dei & sanctificatio vestra, & 1 vt abstitis ab omni scortatione.

1 Ad verbũ, Vt situ disiuncti.

4 Et sciat vnusquisque ex vobis possidere vas suum in sanctificatione & in honore:

5 Et non in affectibus concupiscentiæ, sicut reliquæ Gentes quæ non nouerunt Deum.

6 Et ne audeatis irritare & iniuria afficere 2 vir fratrem suum in aliquo negotio. quia Dominus noster est vltor aduersus hæc omnia, quemadmodum etiam ante hoc tempus diximus vobis, & testati sumus.

2 Id est, Alter alterum. Hebraismus vsitatissimus.

7 Non enim vocauit vos Deus ad impuritatem, sed ad sanctificationem.

8 Itaque qui reiicit *hæc*, non filium hominis reiicit: sed Deum qui dedit in vobis Spiritum suum sanctum.

9 De charitate autem fratrum non opus habetis vt scribam vobis: vos enim ipsi docti estis à Deo vt diligatis vnus alium:

10 Etiam facitis ita omnibus fratribus qui sunt in tota Macedonia. Peto autem à vobis, fratres mei, vt excellatis.

11 Vt diligentiam adhibeatis vt sitis quieti, & 3 agentes negotia vestra, & operemini manibus vestris, sicut mandauimus vobis,

3 Ad verbũ, Negotiantes opera vestra, id est Exercentes negotia vestra.

12 Vt ambuletis cum honestate erga extraneos, & nullo homine opus habeatis.

13 Volo autem vt sciatis, fratres mei, vt de iis qui dormiunt non sit contristatio vobis, sicut reliquis hominibus quibus non est spes.

14 Nam si credimus quòd Ieschua mortuus est & resurrexit, ita etiam Deus eos qui dormierunt in Ieschua, adducet cum eo.

15 Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini nostri, qui differimur in aduẽtum Domini nostri, qui viuemus, non præueniemus eos qui dormierunt.

16 Eo quòd ipse Dominus noster cum mãdato & cum voce Archangeli, & cum buccina Dei descendet de cælo, & mortui qui sunt in Christo, resurgent primùm.

17 Et tunc nos qui differimur, qui viuimus, rapiemur cum eis simul in nubes in occursum Domini nostri, in aera, & ita omni tempore cũ Domino nostro erimus.

18 Igitur consolemini 4 alius alium in sermonibus istis.

4 Ad verbũ, Vnus vnum Hebraismus.

CAP. V.

1 DE temporibus autem & temporum articulis, fratres mei, non opus habemus scribere vobis.

2 Vos enim certò scitis quòd dies Domini nostri, vt fur in nocte ita veniet.

3 Quum dixerint quòd est pax & tranquillitas, tunc derepentè surget contra eos interitus, sicut partus dolor in ea quæ vterum gestat, 1 neque effugient.

1 Obseruet studiosus lector ב loco כ esse positum in voce יִבְרְחוּן pro יִכְרְתוּן. Nam errorem esse dicere non ausim, quum manuscriptus codex etiam ita habeat Ni si quis dicere malit Nun mutatum esse in Mem, ex lingua idiotismo.

4 Vos autem, fratres mei, non estis in tenebris, vt dies ille tanquam fur præueniat vos.

5 Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei, non autem estis filij noctis, neque filii tenebrarum.

6 Proinde non dormiamus, sicut reliqui, sed simus vigilantes & sobrij.

7 Qui enim dormiunt, in nocte dormiunt: & qui inebriantur, in nocte inebriantur.

8 Nos autem qui filij diei sumus, simus vigilantes in mente nostra, & induti loricam fidei & charitatis: & ponamus galeam spei salutis.

9 Quoniam non posuit nos Deus ad iram, sed ad acquisitionem salutis, per Dominum nostrum Ieschua Christum:

10 Qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum eo viuamus.

11 Propterea consolamini vnus alium, & ædificate vnus alium, sicut etiam facitis.

12 Petimus autem à vobis, fratres mei, vt agnoscatis eos qui laborant inter vos, & 2 stant ante faciem vestram, & docent vos:

2 Id est, Sunt vobis ministri, qua ministrorum periphrasis in veteri Testamento frequens est, vt Deut. 1.38 & 10.8.

13 Vt sint in pretio vobis per charitatem abundantem, & propter opus eorum, pacem habete cum eis.

14 Petimus autem à vobis, fratres mei, monete delinquentes, & 3 addite animum pusillanimis, & sustinete onus debilium, & longanimes sitis erga omnem hominem:

3 Ad verbũ, Addite cor paruis animo. Hebraismus.

15 Et cauete nequis ex vobis malum pro malo rependat, sed omni tempore 4 sectamini bona inuicem, & erga omnem hominem:

4 Ad verbũ, Currite post bona, Hebraismus.

16 Et gaudete omni tempore:

17 Et

17 Et orate indesinenter:
18 Et in omni re gratias agite. Hæc enim est voluntas Dei per Ieschua Christum erga vos.
19 Spiritum ne extinguatis.
20 Prophetiam ne spernatis:
21 Omnia probate, & quod bonum est tenete:
22 Et ab omni [5] voluntate mala fugite.
23 Deus autem pacis sanctificet vos perfectè totos, & totum spiritum vestrum, & animã vestram, & corpus vestrum conseruet sine reprehensione in aduentum Domini nostri Ieschua Christi,
24 Fidelis est qui vocauit vos, qui idem efficiet.
25 Fratres mei orate pro nobis.
26 Salutate fratres omnes in osculo sancto.
27 Adiuro vos per Dominum nostrum vt legatur epistola hæc omnibus fratribus sanctis.
28 Gratia Domini nostri Ieschua Christi vobiscum. Ammin.

5 Vel Negotio malo, siue Re mala. Nã צבו si. ut צבותא Voluntatẽ, rẽ, & negotium significat. & in his significationibus sæpe in Nouo testamẽto legitur: præsertim autem in 1. Cor. 7.5. & 37. Itẽ cap. 14.7. & cap. 16.13. & alibi sæpe.

Finitur epistola ad Thessalonicenses prior.

EPISTOLA AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAP. I.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesię Thessalonicensium, quæ est in Deo Patre nostro & in Domino nostro Ieschua Christo.
2 Gratia vobiscũ & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.
3 Gratias agere debemus Deo omni tempore pro vobis, fratres mei, vt par est, quòd valde crescat fides vestra, & augeatur charitas omnium vestrũ, cuiusque erga proximũ suum.
4 Adeo vt etiam nos in vobis gloriemur apud ecclesias dei, propter fidẽ vestrã, & propter tolerantiam vestram quæ est in omni persequutione vestra, & afflictionibus vestris quas toleratis.
5 Ad ostensionem iudicij iusti Dei, vt digni habeamini eo regno pro quo passi estis.
6 Et si iustum est coram Deo vt rependat afflictionem affligentibus vos:
7 Et vobis qui affligimini, quietem nobiscũ in reuelatione Domini nostri Ieschua Christi, quę erit de cęlo cum virtute Angelorũ eius.
8 Quum [1] sumet vltionem in vehementia ignis ab iis qui nõ nouerunt Deum, & ab iis qui nõ agnouerunt Euangelium Domini nostri Ieschua Christi:
9 Qui iudicio punientur perditionis quæ est in æternum, à facie Domini nostri, & à gloria virtutis eius:
10 Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & ostendat mirabilia sua in fidelibus suis. quia fides adhibebitur testimonio nostro quod est de vobis in illo die.
11 Propter hoc omni tempore oramus pro vobis, vt [2] dignos habeat vos Deus vocatione vestra, & impleat vos omni volũtate rerum bonarum, & operibus fidei in virtute:
12 Vt laudetur in vobis nomen Domini nostri Ieschua Christi: etiam vos in eo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini nostri Ieschua Christi.

1 Ad verbũ, Faciet vindictam.

2 Vel, Idoneos reddat. Quo sensu idẽ verbũ legitur ad Coloss. 1. 12. Et tunc pro vocatione vestra, vertendũ erit in tertio casu, Vocationi vestræ.

CAP. II.

1 PEtimus autem à vobis, fratres mei, per aduentum Domini nostri Ieschua Christi, & per [1] congregationem nostri quæ est ad eum.
2 Ne citò commoueamini in mentibus vestris, neque conturbemini, nec à sermone, nec à spiritu, nec ab epistola quæ sit quasi à nobis, quòd [2] ecce instet dies Domini nostri.
3 Nequis decipiat vos [3] vllo modo. nam nisi venerit prius defectio, & reueletur filius hominis peccati, [4] filius perditionis:
4 Qui est contrarius, & extollit se super omne quod vocatur Deus & numen, ita vt etiã in templo Dei sedeat, & ostentet seipsum acsi Deus esset.
5 Nónne meministis quòd quum apud vos essem, hæc dicebam vobis?
6 Et nunc scitis quid detineat, vt reueletur suo tempore.
7 Mysterium enim iniqui iam incipit efficax esse tantúmodo si quod nunc detinet, tolleretur è medio:
8 Et nunc pateficeret iniquus ille, quẽ Dominus noster Ieschua confodiet spiritu oris sui, & interficiet eum reuelatione aduẽtus sui.
9 Aduentus eius illius iniqui efficacitas est Satanæ, in omni virtute & signis & prodigiis falsis:
10 Et in omni deceptione iniquitatis quæ fit in pereuntibus: propterea quòd non receperũt dilectionem veritatis, per quam seruarentur.
11 Propter hoc immittet eis Deus efficacitatem deceptionis, vt credant mendacio:
12 Et iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed cõplacitũ est eis in iniquiate.
13 Nos autem debemus gratias agere Deo omni tempore pro vobis, fratres dilecti Domini nostri, quòd elegerit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus, & per fidem veritatis.
14 Ad hæc enim vocauit vos Deus per prædicationem nostrã, vt sitis gloria Domino Ieschua Christo.
15 Itaque, fratres mei, confirmamini, & fortiter retinete mandata quæ didicistis, siue per sermonem siue per epistolam nostram.
16 Ipse autem Dominus noster Ieschua Christus, & Deus Pater noster qui dilexit nos, & dedit nobis consolationem quæ est in æternum, & spem bonam per gratiam suam,

1 Id est, Qua ad eum aggregati sumus.

2 Hic quoque sicut ad Coloss. 2, particula לם adscribitur, vt ostendatur non ex mente Apostoli esse accipienda verba sequentia, sed μιμητικῶς prolata esse in eorum persona qui studebant fideles ecclesias à veritate discedere.

3 Ad verbũ. Vllo ex modis

4 Id est, Homo natus & destinatus ad perditionẽ. Hebraismus.

17 Consoletur corda vestra, & confirmet in omni sermone & in omni opere bono.

CAP. III.

1 DEinceps, fratres, orate pro nobis vt sermo Domini nostri currat, & glorificetur in omni loco, sicut apud vos:

2 Et vt eripiamur à filiis hominis malis & peruersis. Non enim omnis hominis est fides.

3 Fidelis autem est Dominus qui seruabit vos, & eripiet vos à malo.

4 Confidimus autem de vobis per Dominum nostrũ, quòd id quod præcepimus vobis, fecistis atque facitis.

5 Et Dominus noster dirigat corda vestra ad dilectionem Dei, & ad expectationem Christi.

6 Præcipimus autem vobis, fratres mei, per nomen Domini nostri Ieschua Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui [1] pessimè ambulat, & non iuxta mandata quæ accepit à nobis.

7 Vos enim scitis quomodo oporteat imitari nos, qui non ambulauimus pessimè inter vos.

8 Neque panem gratuitum ab vllo ex vobis *acceptum* comedimus, sed in labore & fatigatione nocte & die operati sumus, ne vllum ex vobis grauaremus.

9 Nequaquam propterea quòd non esset potestas nobis, sed vt in nobisipsis daremus vobis exemplum vt nos imitaremini.

10 Etenim quum apud vos essemus, hoc præcipiebamus vobis, vt quisquis nolit laborare, etiam non comedat.

11 Audiuimus enim quòd sint inter vos aliqui qui pessimè ambulant, & nihil quicquam operantur nisi vana.

12 Istis autem præcipimus, & petimus ab eis per Dominum nostrum Ieschua Christum, vt cum quiete operentur, & comedant panem suum.

13 Vos autem, fratres mei, ne molestum sit vobis operari quod bonum est.

14 Et si quis non auscultat sermonibus istis qui sunt in epistola, discernatur vobis ille, & ne commercium habeatis cum eo, vt pudefiat,

15 Neque velut inimicum habete eum: sed corrigite eum tanquam fratrem.

16 Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem omni tempore, in omni re.

17 Dominus noster *sit* cum omnibus vobis

18 Pax per scripturam manus meæ. Ego Paulus scripsi: quod est signum in omnibus epistolis meis: ita scribo.

19 Gratia Ieschua Christi sit cum omnibus vobis, fratres mei. Ammin.

[1] *Ad verbũ, Malè, malè. id est Admodũ malè se gerit. Hebraismus.*

Finitur Epistola ad Thessalonicenses secunda, quæ scripta fuit è Laodicea Pisidia.

EPISTOLA AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Ieschua Christi per mandatum Dei seruatoris & Ieschua Christi spei nostræ,

2 Timotheo filiò vero in fide gratia, misericordia, & pax, à Deo Patre nostro & Christo Ieschua Domino nostro.

3 Petieram abs te quũ proficiscerer in Macedoniam, vt remaneres Ephesi, & præciperes nonnullis ne docerent doctrinam diuersam.

4 Neque sese proiicerent in fabulas & [1] genealogias, quibus finis non est, quæ controuersias pariunt potius, & non ædificationem in fide Dei.

5 Finis autem præcepti est charitas quæ prouenit à corde puro, & à conscientia bona, & à fide vera.

6 Et ab iis aberrarunt homines, & declinarunt ad verba vana.

7 In eo quòd quæsierint esse doctores Legis, quum non intelligerent id quod loquebantur, neque id de quo contendebant.

8 Scimus autem quòd Lex bona sit, si quis secundum ipsam Legem versetur in ea.

9 Sciens quòd iustis Lex posita non sit, sed iniquis & rebellibus, & improbis & peccatoribus & peruersis & iis qui non sunt puri, & iis qui percutiunt patres suos, & iis qui percutiũt matres suas, & homicidis,

10 Et scortatoribus, & cubantibus cum masculis, & iis qui furantur [2] ingenuos, & mendacibus, & [3] periuris, & omni rei quæ est contraria doctrinæ sanæ Euangelij gloriæ Dei benedicti.

11 Quod concreditum est mihi.

12 Et gratias ago ei qui corroborauerit me, *nempe* Domino nostro Ieschua Christo, qui reputauit me fidelem, & posuit me ad ministerium suum.

13 Me *inquam* qui antè blasphemus eram, & persequutor & contumeliosus, sed gratiam consequutus sum, propterea quòd quum ignorans essem, fecerim id quod est infidelitatis.

14 Exuberauit autem in me gratia Domini nostri, & fides & dilectio quæ est in Ieschua Christo.

15 Fidelis est sermo, & dignus qui recipiatur, quòd Ieschua Christus venit in mundum ad seruandum peccatores, quorum primus ego sum.

16 Sed propter hoc misertus est mihi, vt in me primo ostenderet Ieschua Christus omnem longanimitatem suam ad instructionem eorum qui credituri essent in ipsum, in vitam æternam.

17 Regi autem seculorum, ei qui non corrumpitur,

[1] *Ad verbũ, Narrationes generationum*

[2] *Ad verbũ, Filios libertatum. Hebraismus.*

[3] *Ad verbũ, Et transgredientibus iuramentũ Hebraismus.*

rumpitur, & non cõspicitur, qui est vnus Deus, honor & gloria in seculum seculorum. Ammin.

18 Hoc mandatum commendo tibi, fili mi Timothee, iuxta prophetias pristinas quæ fuerunt de te, vt milites in eis militiam hanc bonã.

19 In fide & in conscientia bona. Isti enim qui hanc longè abiecerunt à se, fide vacui redditi sunt.

20 Sicut Hymenæus, & Alexander, quos ttadidi Satanæ, ne sint blasphemi.

CAP. II.

1 PEto igitur abs te vt ante omnia precationem offeras Deo, & orationem, & obsecrationem, & gratiarum actionem pro omnibus filiis hominis:

2 Pro regibus & principibus, vt habitationem tranquillam & quietam inhabitemus in omni timore Dei, & puritate.

3 Hoc enim bonum est & acceptum coram Deo seruatore nostro,

4 Qui vult vt omnes filii hominis seruentur, & sese conuertãt ad cognitionem veritatis:

5 Vnus est enim Deus, & vnus est mediator Dei & filiorum hominis, filius hominis Ieschua Christus:

6 Qui dedit semetipsum redemptionem pro omni homine, testimonium quod euenit tempore suo.

7 Cuius ego positus sum prædicator & Apostolus: (veritatem dico, & non mentior) quia factus sum doctor Gentium iu fide veritatis.

8 Volo igitur vt orent viri in omni loco, attollentes manus suas purè, sine ira & sine disceptationibus.

9 Ita etiam mulieres cum habitu casto vestitus: cum verecundia & cum castitate sit ornatus earum, non in intorsionibus *crinium*, aut in auro, aut margaritis, aut vestibus pulchris.

10 Sed in operibus bonis, quemadmodum decet mulieres quæ [1] spondent timorem Dei.

11 Mulier in quiete sit discens, cum omni subiectione.

12 Mulieri enim docere nõ permitto, neq; autoritatẽ vsurpare in virum, sed sit in quiete.

13 Adam enim formatus est primùm, deinde Euah.

14 Et Adam non errauit: mulier autem errauit, & transgressa est mandatum.

15 Salua autem fit per liberos suos, [2] si permanserint in fide, & in charitate, & in sanctificatione, & in castitate.

1 Vel, Profitentur. Est enim deductũ à themate נדה*, quod inter cætera significat confiteri & profiteri.*

2 Id est, Si ipsa mulieres permanserint. De quibus antè collectiuè in singulari numero loquutus est.

CAP. III.

1 FIdelis est sermo, quòd siquis concupiscit presbyterium, opus bonum concupiscit.

2 Oportet autem vt sit presbyter talis vt [1] vitium non reperiatur in eo, & fuerit maritus vnius vxoris: cuius mens sit vigilans, & qui sit sobrius, & ordinatus, & amans hospites, & didacticus:

3 Non autem [2] sectator vini: cuius manus non sit præceps ad percutiendum: sed sit lenis, & non litigiosus, neque amans argentum:

4 Et qui gubernet domum suam bene, & qui contineat filios suos in subiectione & in omni puritate.

1 Ad verbũ, Macula.

2 Ad verbũ, Transiens ad vinum. Id est, Qui poculis non desinit esse infestus, & ab eu non facilè se diuelli patitur. Eadẽ phrasis legitur ad Titũ 1.6.

5 Si enim domum suipsius nesciat bene gubernare, quomodo poteſt Ecclesiam Dei gubernare?

6 Neque sit [3] puer doctrina sua ne sese extollat, & incidat in iudicium Satanæ.

7 Oportet autem vt testimonium bonum sit ei ab extraneis, ne incidat in probrum & in laqueum Satanæ.

8 Et etiam ministri similiter sint pudici, neque [4] loquantur duo, neque sint dediti vino multo, neque ament lucra turpia:

9 Sed teneant mysterium fidei, cum conscientia pura.

10 Atque illi ipsi probentur prius, & tunc ministrent, existentes sine reprehensione.

11 Similiter etiam vxores sint honestæ: & sit vigilans mens earum, sintque fideles in omni re, & non sint calumniosæ.

12 Diaconi sint is cui vna fuit vxor, & regat filios suos, & domum suam bene.

13 Nam qui ministrauerint bene, gradum bonum acquirunt sibiipsis, & fiduciam multam in fide Ieschua Christi.

14 Hæc scribo tibi, sperans quòd citò veniam ad te:

15 Etsi autem fiat vt differam, vt coguoscas quomodo oporteat conuersari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei viuentis, columna & fundamentum veritatis.

16 Et verè magnum est mysterium hoc iustitiæ, Quòd Deus reuelatus est in carne, & iustificatus est in spiritu, & visus est Angelus, & prædicatus est inter Gentes, & fides habita est illi in mundo, & sublatus est in gloriam.

3 Qui recent institutus est in doctrina fidei.

4 Id est, Ne sint bilingues, qui modò vnum, modò aliud dicãt: vel diuersum ab eo quod habẽt in animo.

CAP. IIII.

1 SPiritus autem planè dicit quòd temporibus posterioribus discedent nonnulli à fide, & [1] sectabuntur spiritus deceptores, & doctrinam dæmoniorum:

2 Qui per similitudinem decipiunt, & loquuntur mendacium, & sunt [2] adusti in conscientia sua.

3 Et prohibent matrimonio coniungi, & faciunt abstinere à cibis quos Deus creauit ad vsum, & ad gratiam actionem, iis qui credunt & norunt veritatem.

4 Quia quicquid creatum est à Deo, bonum est: & nihil est abominandum, si cum gratiarum actione sumatur.

5 Sanctificatur enim per sermonem Dei, & per orationem.

6 Hæc si docueris fratres tuos, minister bonus eris Ieschua Christi, educatus in sermonibus fidei, & in doctrina bona quã edoctus es.

7 A narrationibus autem insulsis vetularum te subducito, & exerce teipsum in iustitia.

8 Exercitatio enim corporis tempore modico prodest: iustitia autem in omni re prodest, & est illi promissio vitæ huius temporis & futuri.

9 Fidelis est sermo, & dignus qui recipiatur:

10 Propter hoc enim laboramus & probris afficimur, quòd fiduciam habemus in Deo viuente, qui est conseruator filiorum hominis omnium, maximè fidelium.

11 Hæc doce, & præcipe.

12 Et ne quisquam contemnat adolescen-

1 Ad verbũ, Et ibunt post spiritus deceptores, & post doctrinã, &c.

2 Metaphora sumpta est ab iis quibus putridũ aliquod membrũ amputatum est adhibito cauterio. Et sensus est, Nulla religione tenẽtur.

tiam tuam, sed esto exemplar fidelibus in sermone,& in conuersatione,& in charitate,& in fide,& in puritate.

13 Donec ego venero, sedulus esto in lectione, & in oratione,& in doctrina.

14 Neque negligas donum quod est in te, quod datum fuit tibi per prophetiam, & [3] per impositionem manuum presbyterii.

15 Hæc meditare,& in eis insiste: vt notum fiat omni homini [4] quòd proficias.

16 Et attende tibiipsi & doctrinæ tuæ, & constanter persiste in his. Hæc enim quum feceris,teipsum seruabis,& eos qui te audiunt.

3 In Syro textu vox est composita à verbo סים, quod significat Imponere, & nomine אידא, quod significat Manum.

4 Ad verbũ, Quòd ante te progrediaris. Hebraismus.

CAP. V.

1 Seniorem ne increpaueris, sed adhortare eum tanquam patrem,& eos qui sunt iuuenes,tanquam fratres tuos:

2 Et anus tanquam matres, & eas quæ sunt iuuenes, tanquam sorores tuas, in omni puritate.

3 Viduas honora, quæ viduæ sunt in veritate.

4 Et siqua est vidua cui sunt filij aut [1] nepotes, discant prius vt in domesticos suos iustitiam exerceant, & rependant [2] fœnus progenitoribus suis. hoc enim acceptum coram Deo.

1 Ad verbũ, Aut filii filiorum. Hebr.

2 Id quod nati progenitoribus debẽt, fœnus vocat: quasi illi sumptus & labores quos in eis educandis sustinuerũt, fœnori ipsis dederint.

5 Quæ autem verè vidua est & solitaria, huius spes est in Deo, & perseuerat in orationibus,& in obsecrationibus noctè diéque.

6 Quæ verò seruit voluptati, mortua est dum viuit.

7 Hæc præcipe illis vt irreprehensibiles sint.

8 Siquis enim eorum qui sui sunt, & præsertim eorum qui sunt domestici fidei, non habet curam, hic abnegauit fidem, & est peior quàm ij qui non credunt.

9 Elige itaque viduam quæ non sit minor quàm sexaginta annorum,quæ vni fuerit viro.

10 Et si ei testimonium operum bonorum: si educauit liberos, si excepit hospites, si lauit pedes sanctorum, si refrigerio fuit afflictis, si ambulauit in omni opere bono.

11 A viduis autem quæ iuuenes sunt, abstine:lasciuiunt enim aduersus Christum, & quærunt vt sint viro:

12 Et earum iudicium firmum est quòd abiecerunt fidem suam primam.

13 Discunt autem etiam pigritiam, circumeuntes domatim:nec solùm pigritiam *discunt* verum etiam vt multiplicent sermones, & sectetur vana,& loquãtur id quod non oporteat.

14 Volo igitur vt illæ quæ iuuenes sunt,nubant, & pariant liberos, & regant domos suas & non præbeant aduersario occasionem maledicentiæ.

15 Quia enim iam ceperunt plures auertere sese post Satanam.

16 Siquis fidelis, aut *siqua* fidelis sit cui sint viduæ,nutriant illas, & non onerent Ecclesiam vt ijs quæ sunt viduæ veræ,sufficiat.

17 Seniores, qui bene sese gerunt, honore duplici digni sint:maximè ij qui laborãt in sermone & in doctrina.

18 Dicit nanque Scriptura, Ne occludas *os* bouis in tritura: &, Dignus est operarius mercede sua.

19 Aduersus seniorem accusationem ne recipias,nisi per os duorum triúmue testium.

20 Eos qui peccant, coram omni homine corrige:vt etiam reliqui homines timeant.

21 Obtestor te coram Deo,& Domino nostro Ieschua Christo,& Angelis eius electis,vt hæc serues:neque præoccupetur mens tua vlla re, neque facias quicquam per [3] acceptionem vultus.

3 Vide Matth.6.

22 Manum citò nemini imponas, neque communicaueris peccatis aliorum.teipsum serua in puritate.

23 Et posthac aquas ne bibas:sed vini modicum bibe, propter stomachum tuum,& propter morbos tuos assiduos:

24 Sunt filii hominis quorum peccata nota sunt, & præcedunt eos ad locum iudicij:& sunt quæ sequuntur illos.

25 Sic etiam bona facta manifesta sunt: & ea quæ aliter habent,occultari non possunt.

CAP. VI.

1 Illi qui sunt sub iugo seruitutis, dominos suos in omni honore habeant, ne nomen Dei & doctrina eius blasphemetur.

2 Illi autem quibus sunt Domini fideles, ne contemnant eos, eo quòd fratres sui sunt: sed magis inseruiant eis, propterea quòd fideles sunt & dilecti, [1] qui contenti sunt ministerio eorum.Hæc doce,& pete ab eis.

3 Siquis autem sit qui doceat doctrinam aliam, & non accedat ad sermones sanos Domini nostri Ieschua Christi, & ad doctrinam timoris Dei,

4 Is est qui se extollit, quum nihil sciat: sed infirmus est circa disputationem & quæstionem verborum: ex quibus fit inuidia,& cõtentio,& maledicentia,& [2] suspicio mala,

5 Et attritio filiorum hominis, quorũ corrupta mens est, & destituuntur veritate,& putant quòd quæstus sit reuerentia Dei. tu autem elonga te ab istis.

6 Quæstus enim noster magnus est, qui est reuerentia Dei,cum vsu sufficientiæ nostræ.

7 Nihil enim intulimus in mundum: & notum est quòd neque efferre ab eo *quicquam* possumus.

8 Propter hoc sufficit nobis alimentum & operimentum.

9 Qui autem volunt ditari,incidunt in tentationes,& in laqueos, & in cupiditates multas stultas, & affligentes & demergentes filios hominis in ruinam & perditionem.

10 Radix enim omnium malorum est amor argenti, quod sunt quidam qui concupiuerunt, & à fide aberrauerunt, atque seipsos [4] immiserunt in dolores multos.

11 Tu autem, ô fili hominis Dei, ab istis fuge, & [5] sectare iustitiam,& rectitudinem, & fidem,& charitatem, & patientiam, & mansuetudinem.

12 Et contende in certamine bono fidei, & apprehẽde vitam quæ est in æternum, ad quam vocatus es, & confessus es cõfessionem bonam coram testibus multis.

13 Contestor te coram Deo qui viuificat omnia, & Ieschua Christo, qui testatus est coram Pontio Pilato testimonium bonum:

14 Vt serues ipsum mandatum sine labe &

1 Syriacæ voces sunt דמתתניחין בתשמשתהון, quæ id præcisè significant quod vertimus. Eorum autem sensus est,eam ob causam fideles seruos fidelibus dominis eo diligẽtius inseruire debere, quòd ministerium ipsorum dominis suis gratum sit.

2 Ad verbũ, Positio in mẽte mali. & est periphrasis suspicionis qua quis aliquid mali assumit in mente sua, quod de alio suspicatur.

4 In impresso erat אער, sed perperam,pro אערו, quod nos ex manuscripto codice restituimus.

5 Ad verbũ, Curre post eũ. Hebraismus.

& sine macula, vsque ad reuelationem Domini nostri Ieschua Christi.

15 Quem tempore suo ostēsurus est Deus, benedictus & potens, solus rex regum, & dominus dominorum.

16 Qui solus est incorruptibilis, & inhabitat lucem ad quam nemo accedere potest: nec vllus filiorum hominis vidit eum, neque potest videre eum: cui gloria & imperium in seculum seculorum, Ammin.

17 Diuitibus seculi huius præcipe ne eleuentur in mentibus suis, neque securi sint in diuitiis in quibus non est securitas: sed in Deo viuente, qui dat nobis omnia opulēter ad recreationem nostram:

18 Et faciant opera bona, & diuites fiant in actionibus bonis, sintque faciles ad dandum & ad communicandum.

19 Et ponant sibiipsis fundamentum bonū in id quod futurum est vt apprehendant vitam veram.

20 O Timothee, sis solicitus in eo quod commendatum est tibi, & fuge à [6] vocibus inanibus, & ab oppositionibus scientiæ falsæ.

21 Qui enim profitētur eam, aberrarunt à fide. Gratia tecum. Ammin.

6 Ad verbū, A filiabus vocū. Vide quæ Act. 12. annotauimus.

Finitur epistola ad Timotheum prior, quæ scripta fuit è Laodicea.

EPISTOLA AD TIMOTHEUM POSTERIOR.

CAP. I.

1 PAVLVS Apostolus Ieschua Christi, per voluntatem Dei, & secundum promissionem vitæ quę est in Ieschua Christo:

2 Timotheo filio dilecto gratia & misericordia, & pax à Deo Patre & à Domino nostro Ieschua Christo.

3 Gratias ago Deo, cui seruio à primogenitoribus meis in conscientia pura, quòd constanter memor sim tui in precationibus meis [1] nocturnis & diurnis:

4 Et desiderem videre te, & memor sim lacrymarum tuarum, vt implear gaudio:

5 Per recordationem quæ est erga te, propter fidem tuam veram, quæ habitauit primùm in [2] auia tua Loide, & in matre tua Eunica: persuasum autem habeo quòd etiam *habitet* in te.

6 Propter hoc commonefacio te vt excites illud donum quod est in te per impositionem manus meæ.

7 Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed virtutis & charitatis & tranquillitatis *animi*.

8 Ne pudeat te testimonii Domini nostri, neque etiam mei vincti ipsius: sed fer mala cum Euangelio per virtutem Dei:

9 Qui seruauit, & vocauit nos vocatione, sancta, non secundum opera nostra, sed secundum voluntatem suam, & gratiam eius quæ data est nobis in Ieschua Christo ante tempus seculorum.

10 Et manifesta est nunc per manifestationem seruatoris nostri Ieschua Christi, qui aboleuit mortem, & ostendit vitam & incorruptionem per Euangelium:

11 In quo ego constitutus sum præco & apostolus ac doctor Gentium.

12 Propter hoc sustineo ista, & non erubesco. Noui cui credidi: & persuasus sum quòd facultas est in manibus eius, depositum meum seruare mihi in diem illum.

13 Sint tibi [3] formulæ sermonum sanorum, quos audiuisti à me cum fide & cum charitate quæ est in Ieschua Christo.

14 Depositum bonum serua per spiritum sanctum qui habitat in nobis.

1 Ad verbū. Noctis & diei

2 Ad verbū, In matre matris tua Hebraismus.

3 Syra vox חוררא vix alibi reperitur, vt ex collatione quid propriè significet intelligi non possit: puto tamē propriè significare foramina, cuius singulare est חורו insitatum: ac formulas dicit Foramina, metaphora sumpta à nummulariis, qui in diuersis capsulis (quæ speciem habēt foraminum) diuersa monetarū genera, ordine certo, & sibi constituto disponunt, vt in promptu singula habeant quum opus fuerit.

15 Nosti hoc, quòd auersati sint à me omnes qui sunt in Asia, ex quibus sunt Phygellus & Hermogenes.

16 Det Dominus noster misericordiam familiæ Onesiphori, quæ temporibus multis refocillauit me, & in catenis vinculorum meorū non erubuit.

17 Sed etiam quum venisset Romam, diligenter quæsiuit me, & inuenit me.

18 Det ei Dominus noster vt inueniat misericordiam apud Dominum nostrum in die illo: & quàm ministrauerit mihi Ephesi, abundè nosti.

CAP. II.

1 TV igitur, fili mi, corroborare in gratia quæ est per Ieschua Christum.

2 Et quæ audiuisti à me [1] per multos testes, hæc depone apud homines fideles, in quorum manibus facultas sit etiam alios docere.

3 Et tolera mala tanquam miles bonus Ieschua Christi.

4 Nemo militat, & implicat se negotiis seculi, vt placeat ei qui elegit ipsum.

5 Et, si certauerit aliquis, non coronatur, nisi secundum legem suam certet.

6 Agricolæ qui laborat, conuenit vt primùm de fructibus suis cibetur.

7 Considera id quod dico: [2] dabit tibi Dominus noster sapientiam in omni re.

8 Memor esto Ieschua Christi, quòd resurrexit à mortuis, qui est ex semine Dauid, secundum Euangelium meum:

9 In quo sustineo mala vsque ad vincula, tanquam patrator malorum: sed sermo Dei nō est vinctus.

10 Propter hoc omnia suffero, propter electos, vt etiam inueniant salutē in Ieschua Christo cum gloria, quæ est in æternum.

11 Fidelis est sermo: si enim mortui sumus cum eo, etiam cum eo viuemus:

12 Et si tolerauerimus, etiam regnabimus cum eo: si autem negauerimus eum, etiam ille negabit nos.

13 Et si non crediderimus in eum, ipse in fide sua permanet: vt enim neget seipsum *fieri* non potest.

1 Ad verbū, Per manum multorum testium Hebraismus.

2 Vel det.

14 Hæc cōmemora eis, & teſtare corā Domino noſtro, ne contendant ſermonibus inutilibus, ad ſubuerſionem eorum qui audiunt eos.

15 Et cura ſit tibi vt ſiſtas teipſum perfectè coram Deo, operarium ſine erubeſcentia, & prædicantem rectè ſermonem veritatis:

16 A ſermonibus vanis, in quibus non eſt vtilitas, te ſubducito: multùm enim adiiciunt ad improbitatem illorum qui occupātur in eis

17 Et ſermo eorum tanquam cancer paſtionem apprehendet in multis. eſt autem vnus ex illis Hymenæus, & alter Philetus:

18 Qui aberrarū à veritate, dicentes quòd reſurrectio mortuorum facta ſit: & fidem quorundam ſubuertunt.

19 Fundamentum autem firmum Dei manet, & eſt ei ſignaculum hoc, Quòd nouit Dominus eos qui ſunt ſui, & Diſcedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini.

20 In domo autem magna non ſunt vaſa aurea tantùm, aut argentea *tantùm* ſunt in ea, ſed etiam lignea & teſtacea: ex eis *quædam* in honorem, & ex eis *quædam* in contumeliam.

21 Si quis igitur expurgauerit ſeipſum ab iſtis, erit vas mundum in honorem, aptum ad vſum Domini ſui, & præparatum ad omne opus bonum.

22 Ab omnibus concupiſcentiis iuuenilibus fuge, & ſectare iuſtitiam & fidem & charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominū noſtrum corde puro.

23 Altercationes ſtultas, quæ ineruditæ ſunt, fuge: noſti enim quòd certamina gignant.

24 Seruus autem Domini noſtri non debet certare, ſed placidus eſſe erga omnem hominem, & didacticus, & longanimis.

25 Vt erudiat eos qui cōtendunt aduerſus ſe, cū manſuetudine: ſi fortè det illis Deus conuerſionem, & agnoſcant veritatem.

26 Et memores ſint ſuiipſorum, & eripiantur ex laqueo Satanæ, quo capti ſunt ad voluntatem ipſius.

CAP. III.

1 Hoc autem ſcias, quòd in diebus extremis venient tempora dura.

2 Et erunt filij hominis amantes ſui ipſorum, & amantes argentum, glorioſi, elati, maledici, qui iis [1] qui præſunt ſibi non obtemperant, negantes beneficium, improbi,

3 [2] Calumniatores ſubiecti affectui, feri, odio habentes bona,

4 Proditores, præcipites, inflati, amantes voluptates potius quàm charitatem Dei.

5 Quibus eſt ſpecies reuerentiæ Dei, & à virtute Dei longè diſcedunt. Qui tales ſunt, longè remoue abs te.

6 Ex iis enim ſunt qui irrepunt in domos, & captiuas ducūt mulierculas quæ cuſtodiuntur in peccatis, & ducuntur in concupiſcentias varias:

7 Quæ omni tempore diſcunt, & nunquā ad cognitionem veritatis venire poſſunt.

1 Ad verbū, Hominib⁹ ſuis tam in manuſcripto quàm in impreſſo codice: ſed contextus docet quomodo locus intelligendus ſit Homines intelligit illos quibus meritò parendum ſit. Eſt igitur ſynecdoche generis pro ſpecie.

2 Principium verſus tertij deſideratur in Syro Teſtamento, tum impreſſo, tum manuſcripto videlicet, Charitatis expertes, neſcij fœderis: quod his verbis reſtitueretur דלא חובא ודלא קימא.

8 Quemadmodum autem [3] Iannes & Iambres inſurrexerunt contra Muſche, ita & hi inſurgunt contra veritatem: homines quorum mens corrupta eſt, & reprobati ſunt à fide.

9 Sed non progredientur: amentia enim eorum cognita eſt omni homini, ſicut etiam illorum cognita fuit.

10 Tu verò aſſequutus es doctrinam meā, & aſſequutus [4] meas vitæ rationes, & aſſequutus voluntatem meam, & aſſequutus fidem meam, & aſſequutus longanimitatem meam, & aſſequutus charitatem meam, & aſſequutus patientiam meam.

11 Et aſſequutus perſequutionem meam, & aſſequutus paſſiones meas: & noſti quæ ſuſtinui Antiochiæ & Iconij & Lyſtris: quam perſequutionem ſuſtinuerim: & ex omnibus eripuit me Dominus meus.

12 Sed & omnes illi qui volunt in timore Dei viuere, in Chriſto Ieſchua, perſequutionē patiuntur.

13 [5] filij hominis autem mali & ſeductores, adijcient malitiæ ſuæ, errantes & in errorem inducentes.

14 Tu verò perſiſte in ijs quæ didiciſti, & *in quibus* cōfirmat⁹ es, noſti enim à quo didiceris.

15 Et quod à pueritia tua libros ſacros didiceris, qui poſſunt ſapientē te reddere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Ieſchua Chriſto.

16 [5] In Scriptura enim quæ per Spiritum ſcripta eſt, vtilitas eſt ad doctrinam, & ad redargutionem, & ad correctionem & ad eruditionem quæ eſt in iuſtitia

17 Vt ſit perfectus filius hominis Dei ad omne opus bonum & abſolutus.

3 Iannes & Iambres, quos Syrus vocat Iannis & Iābaris, in Talmud in tractatu de Oblationibus. cap. Omnes oblationes publicè (vbi eorum fit mētio) vocantur יותני וממרה, *Iochanne & Mamre: & dicuntur ibi fuiſſe principes magorū Pharaonis, multùmque reſtitiſſe Moſi, & ſtuduiſſe Moſis autoritatē & miraculorum eius fidē infirmare, dū ſuis artibus eadem ſingerent quæ Moſes diuina virtute faciebat: ſed tandē eorum impotentia & diuina virtus enituit quum Aaronis virga in ſerpentē conuerſa, eorū virgas quæ ſerpētes videbātur, deglutiret: & ipſi in miraculo pediculorū, quum idē præſtare nō poſſent, faterentur digitum Dei eum eſſe qui id præſtitiſſet. 4 Id eſt, Rationē qua me gero. Id enim ſignificat* דוּבר *à verbo* אתדבר, *quod ſignificat Se geſſit. Poteſt etiam verti, Conuerſationē meam. 5 Sic enim ſonant Syra verba* ערלכתב *&c. Dicere enim non auſim* על *eſſe poſitum pro* כל, *(licet ita melius reſponderet Græco textui) quia non modo impreſſus, ſed etiam manuſcriptus codex Heydelbergenſis (quem antiquiſſimum eſſe apparet) legit* על.

CAP. IIII

1 Obteſtor te corā Deo & Domino noſtro Ieſchua Chriſto, qui iudicaturus eſt viuos & mortuos in apparitiōe regni ſui.

2 Prædica ſermonem, & perſta in diligentia, [1] tempeſtiuè & intempeſtiuè: argue, & redargue cum omni longanimitate & doctrina.

3 Erit enim tempus quum doctrinæ ſanæ non auſcultabunt, ſed iuxta concupiſcentias ſuas coaceruabunt ſibi ipſis doctores, in pruritu auditus ipſorum.

4 Et à veritate auertent aures ſuas, ad fabulas verò inclinabunt.

5 Tu autem eſto vigilans in omni re, & tolera mala, & fac opus Euangeliſtæ, & miniſterium tuum adimple.

6 Ego autem [2] libor, & tempus quo reſoluar, appropinquat.

7 Certamen bonum certaui, & curſum meum abſolui, & fidem meam ſeruaui.

8 Et deinceps ſeruatur mihi corona iuſtitiæ, quam repēdet mihi Dominus meus in die illo, qui eſt iudex iuſtus: non autē tantùm mihi, ſed etiam illis qui dilexerunt reuelationem eius.

1 Ad verbū, In tempore & ſine tempore. Hebraiſmus.

2 Id eſt, Libaminis inſtar offeror. quod verbū ad Philipp. 2. eodem ſenſu legitur.

9 Solicitudo tibi incumbat vt venias ad me citò.

10 Demas enim deseruit me, & dilexit mũdum hunc, & profectus est Thessalonicam, Crispus in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 Lucas solus est mecum. Marcum assume, & adducito eum tecum: aptus enim est mihi ad ministerium.

12 Tychium autem misi Ephesum.

13 [3] Domum scriptorum autem quam reliqui Troade apud Carpum, quum veneris adferto, & libros, & maximè [4] fasciculum voluminum.

14 Alexander faber ærarius mala multa ostendit mihi. redditurus est illi Dominus noster secundum opera ipsius.

15 Caue autem tu quoque ab eo: valde enim [5] sese eleuauit contra sermones nostros.

16 In defensione prima nemo fuit mecum, sed omnes deseruerunt me: ne imputetur illis hoc.

17 Dominus autem meus astitit mihi, & roborauit me, vt per me prædicatio expleretur, & audirent Gentes omnes: & ereptus sum ex ore leonis.

18 Ac eripiet me Dominus meus ab omni opere malo, & seruabit me in regnum suum quod est in cælis: cui est gloria in secula seculorum. Ammin.

19 [6] Saluta Priscillam & Aquilam, & familiam Onesiphori.

20 Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui ægrotum in Mileto vrbe.

21 Solicitudo incumbat tibi vt ante hyemem aduenias. Salutat te Ebulus, & Pudus, & Linus, & Claudia, & fratres omnes.

22 Dominus noster Ieschua Christus sit cum spiritu tuo. Gratia sit tecum. Ammin.

3 Id est, Repositoriũ scriptorum. Parua erat arca in qua scripta conseruabantur.

4 Quum in Græco textu legatur τὰς μεμβράνας, ita vertit Syrus paraphrastes, sensum potius quàm voces respiciẽs: membranis enim vtebantur, vt iam nos papyro, ad scribendum: atque vt iam libros paramus, illi non parabant, sed consutas membranas in volumen complicabant, vt facilius ferrentur & conseruarentur melius.

5 Id est, Restitit sermonibus nostris. Hebraismus.

6 Ad verbũ, Da pacem. Priscilla. Hebraismus.

Finitur epistola ad Timotheum secunda, quæ fuit scripta è Roma.

EPISTOLA AD TITVM.

CAP. I.

1 PAVLVS seruus Dei & Apostolus Ieschua Christi, iuxta fidem electorum Dei, & agnitionis veritatis quæ est in reuerentia Dei,

2 De spe vitæ quæ est in æternum, quam promisit Deus verax ante tempora seculi, & patefacit sermonẽ suum in tempore suo.

3 Per prædicationem nostram quæ cõcredita fuit mihi per mandatum Dei Seruatoris nostri, Tito filio vero, iuxta fidem [1] communẽ.

4 Gratia & pax à Deo Patre, & à Domino nostro Ieschua Christo Seruatore nostro.

5 Propter hoc reliqueram te in Creta, vt ea quæ deessent corrigeres, & constitueres seniores in qualibet ciuitate, sicut præceperã tibi.

6 Eum qui est irreprehensibilis, & fuit maritus vxoris vnius, & sunt illi filii fideles qui non sunt dediti luxuriæ, neque [2] sunt immorigeri præ crapula.

7 Debet enim senior esse irreprehensibilis, tanquam dispensator Dei: neque ducatur per cogitationem suiipsius, neque sit iracundus, neque sit [3] sectator vini, cuius manus non sit præceps ad percutiendum, neque sit amans lucrum turpe:

8 Sed sit amans hospites, & sit amans bona, & sit sobrius, & sit iustus, & sit benignus, & continens seipsum à concupiscentiis:

9 Et solicitus sit super doctrina sermonis fidei, vt possit etiam consolari per suam doctrinam sanam, & arguere eos qui sunt contẽtiosi.

10 Sunt enim multi qui sese non submittunt, & vani sunt sermones eorum, & in errorem inducunt mentes filiorum hominis, maximè ii qui sunt ex circuncisione:

11 (Quorũ oportebat obturare os) domos multas destruunt, & docent id quod non oportet, propter lucrum turpe.

12 Dixit quidam ex ipsis propheta ipsorũ, Quòd [4] Cretenses omni tempore mendaces sunt, bestiæ malæ, & ventres otiosi.

13 Et verum est testimonium hoc: propter hoc durè increpa illos vt sint sani in fide.

14 Et ne coniiciant se ad fabulas Iudæorum, & ad mandata filiorum hominis odio habentium veritatem.

15 Omnis enim res pura puris, iis autem qui sunt inquinati, & non credentes, aliquid quod purum sit, non est: sed est inquinata mens eorũ, & conscientia eorum.

16 Et confitentur quòd cognoscãt Deum, factis autem suis negant eum: & sunt odiosi, & [6] inobediẽtes, ac reprobãtes omne opus bonũ.

1 Vide quæ de hac voce scripsimus Act. 2.

2 Metaphora est sumpta à iumentis, quæ quò magis saginantur, eò magis redduntur indomita.

3 Ad verbũ, Transiens ad vinum. Vide 1. Tim. 3.

4 Ad verbũ, Filii Cretæ. Hebraismus.

6 Ad verbũ, Sine obedientia. Hebraism.

CAP. II.

1 TV verò loquere id quod decet doctrinam sanam.

2 Et doce vt sint seniores vigilantes mẽtibus suis, & sint honesti, & sint puri, & sint sani in fide, & in charitate, & in tolerantia.

3 Et anus quoque similiter, vt sint [1] in modestia quæ conueniat reuerentiæ Dei: at ne sint calumniatrices, neque sint obnoxiæ vino multo: & doceant decora,

4 Et honestas reddant eas quæ sunt iuuenculæ, vt ament viros suos & filios suos:

5 Et sint honestæ, & sanctæ, & curam habeant decoris familiarũ suarum, & subiectæ sint viris suis ne quis obloquatur de sermone Dei.

6 Et ab illis qui sunt iuuenes, similiter pete vt sint honesti.

7 In qualibet autem re exemplar in te ipso præbe in omnibus operibus bonis: & in doctrina tua sit tibi sermo sanus.

8 Qui sit honestus & incorruptus, neque quisquam spernat ipsum: vt is qui insurgit aduersus nos, erubescat, non inueniens vt dicat aduersus nos quicquam odiosi.

9 Serui dominis suis subiiciant sese in quauis re, & præbeant se placentes, nec sint contentiosi:

1 Id est, In habitu modesto.

10 Neque sint fures, sed ostendant fidelitatem suam bonam in qualibet re: & ornent doctrinam Dei Seruatoris nostri.

11 Apparuit enim benignitas Dei seruatrix omnium:

12 Et erudit nos vt abnegemus improbitatem & concupiscentias mundi, & viuamus in hoc mundo in sobrietate, & in iustitia, & in timore Dei.

13 Expectantes spem benedictam, & reuelationem gloriæ Dei magni & Seruatoris nostri Ieschua Christi:

14 Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret nos sibiipsi populum nouum, qui studiosè bona opera sectaretur.

15 Hæc loquere, & require, & corrige cum omni imperio: & nemo contemnat te.

CAP. III.

1 Commonefacito quoque illos vt principibus & potestate præditis auscultent, & subditi sint, vt sint parati ad omne opus bonum:

2 Et ne de quoquam obloquantur, neque sint contentiosi, sed sint placidi, & in qualibet re ostendant benignitatem suam erga omnes filios hominis.

3 Nam nos quoque antè amentes fuimus, & inobedientes, & errantes fuimus, atque subiecti fuimus concupiscentiis variis, & in malitia, & in inuidia versabamur, & odiosi eramus, etiam vnus alium odio prosequebamur.

4 Quum autem reuelata est benignitas & misericordia Dei seruatoris nostri,

5 Non propter opera iustitiæ quæ fecerimus, sed per misericordiam suam saluos nos fecit, per lauacrum [1] regenerationis, per renouationem Spiritus sancti:

6 Quem effudit super nos copiosè per Ieschua Christum Seruatorem nostrum.

7 Vt per eius gratiam iustificemur, & simus hæredes in spe vitæ quæ est in æternum.

8 Fidelis est sermo, & in his volo vt ita quoq; cōfirmes eos, vt soliciti sint ad faciendū opera bona ii qui crediderunt in Deum: hæc sunt quæ bona sunt & vtilia filiis hominis.

9 A quæstionibus autem stultis, & à genealogiis, & à contentionibus, & à certaminibus librorum te subducito. vtilitas enim non est in eis, & vana sunt.

10 A viro hæretico, [2] post vnum tempus & alterum quo correxeris eum, te subducito:

11 Et scias quòd qui huiusmodi, est peruersus est & peccator, & ipse condemnat seipsum.

12 Quum misero ad te Arteman aut Tychicum, cura vt venias ad me Nicopolin: illic enim [3] constitui hyemare.

13 Zenam autem legisperitum & Apollo da operam vt deducas eos bene, nequid desit eis.

14 Et discant etiam ii qui nostri sunt vt faciant bona opera in rebus quæ necessariæ sunt, vt non sint infrugiferi.

15 Salutant te omnes qui mecum sunt. Saluta omnes qui diligūt nos in fide. Gratia cum omnibus vobis. Ammin.

1 *Ad verbū, Generationis quæ fit denuo. Hebraismus.*

2 *Id est, Postquam semel atque iterum correxeris eū. Hebraismus.*

3 *Ad verbū, Posui in mente mea. Hebr.*

Finitur epistola ad Titum, quæ scripta fuit è Nicopoli.

EPISTOLA AD PHILEMONEM.

CAP. I.

1 PAVLVS vinctus Ieschua Christi, & Timotheus frater, Philemoni dilecto cooperatori nostro,

2 Et Apphiæ dilectæ nostræ, & Archippo cooperatori nostro, & Ecclesiæ quæ est domi tuæ,

3 Gratia vobiscum & pax à Deo Patre nostro, & à Domino nostro Ieschua Christo.

4 Gratias ago Deo meo omni tempore, & memor sum tui in precibus meis,

5 [1] Inde ex quo audiui fidem tuam & charitatem quæ est tibi erga Dominum nostrum Ieschua & erga omnes sanctos:

6 Vt sit communicatio fidei tuæ reddens fructus in operibus, & in cognitione omnium bonorum quæ sunt vobis in Ieschua Christo.

7 Gaudium enim magnū est nobis & consolatio, quòd [2] per charitatem tuam refocillata sunt viscera sanctorum.

8 Propter hoc fiducia multa est mihi in Christo, vt præcipiam ea tibi quæ sunt iusta:

9 Propter charitatem autem [3] petēdo peto abs te ego Paulus qui sum senex, sicuti nosti, nunc autem etiam vinctus Ieschua Christi,

10 Peto *inquam* abs te, pro filio meo quem in vinculis genui, Onesimo:

11 In quo [4] quondam tibi non erat vtilitas, nunc autem & tibi & mihi valde est vtilis: & comisi eum ad te.

12 Tu autem tanquam filium meum, ita excipe eum.

13 Volebam enim apud me retinere eum vt esset ministrans mihi pro te in vinculis Euangelii:

14 Absque consilio autem tuo nolui quicquam facere, ne tanquam per coactionem esset beneficium tuum, sed per voluntatem tuam.

15 Iam autē etiam propter hoc secessit ad tempus, vt in perpetuum eum retineas.

16 Non posthac tanquam seruum, sed excellentiorem seruo, fratrem *videlicet* dilectum meum: quanto magis tibi, & in carne & in Domino nostro?

17 Si igitur es mihi consors, recipe eum tanquam meum.

18 Quòd siquid detrimenti intulit tibi, aut debet, hoc mihi imputa.

19 Ego Paulus scripsi manibus meis, ego rependam: vt non dicam tibi quòd etiam teipsum mihi debeas.

1 *Ad verbū, Ecce.*

2 *Ad verbū, Per manum charitatis tuæ. Hebraismus.*

3 *Id est, Magnopere peto.*

4 *Ad verbū, In [aliquo] tēpore.*

20 Etiam,

20 Etiã, frater mi, ego resocillabor per te in Domino nostro: resocilla viscera mea in christo.

21 Quia confido quòd auscultaturus sis mihi, scripsi tibi: & scio quòd, plus quàm dico tibi, facturus sis.

22 Simul autem etiam mihi præpara diuersorium: spero enim quòd per precationes vestras donabor vobis.

23 Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Ieschua Christo:

24 Et Marcus, & Aristarchus, & Demas, & Lucas adiutores mihi.

25 Gratia Domini nostri Ieschua Christi cum spiritu vestro, fratres mei. Ammin.

Finitur epistola ad Philemonem, quæ scripta fuit è Roma.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

CAP. I.

1 MVLTIfariam & omnibus formis loquutus est Deus cum Patribus per Prophetas ab initio, [2] & hisce diebus vltimis loquutus est nobiscum per Filium suũ.

2 Quem [3] posuit hæredem omnium, & per eum fecit secula.

3 Qui *Filius* est [4] splendor gloriæ eius, & imago essentiæ eius: & sustinet omnia virtute verbi sui, ipseque per seipsum fecit purgationem peccatorum, & sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.

4 Et [5] tanto potior factus est Angelis, quãto excellentius est nomẽ quòd hæreditariò obtinuit, quàm illorum.

5 Cui enim ex Angelis vnquã dixit Deus, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum, Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium?

6 Rursum autem quum inducit primogenitum in mundum, dicit, Eum adorent omnes Angeli Dei.

7 De Angelis autem ita loquitur, Qui facit Angelos suos spiritum, & ministros suos ignem ardentem:

8 De Filio verò dicit, Solium tuum, Deus, in seculum seculorũ: virga recta, virga regni tui.

9 Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: idcirco vnxit te Deus, Deus *inquam* tuus, oleo lætitiæ, plusquam consortes tuos.

10 Et iterum, Tu à principio posuisti fundamẽta terræ, & cæli opus manuum tuarũ sunt:

11 Ipsi transituri sunt, & tu stabilis es, & omnes tanquam vestimenta veterascent:

12 Et sicut operimentum complicabis eos. Ipsi autem mutabuntur: tu autem sicut es, *eris*, & anni tui non deficient.

13 Ad quem autem ex Angelis vnquam dixit, Sede à dextera mea, donec posuero inimicos tuos scabellum sub pedibus tuis?

14 Nonne omnes sunt spiritus ministerii, qui mittuntur in ministerium, propter eos qui hæreditatem consequuturi sunt [6] salutis?

1 Ad verbũ, Omnibus partibus & omnibus formis. Ex altero autem membro comparationis satis intelligitur quid sibi velit paraphrastes: nempe variis ac diuersis, penéque innumeris modis ab initio loquutum fuisse Deũ cũ Patribus, nouissimè autem per Filium, vt nulla aut certior aut clarior obsignatio, aut perfectior amplius requiri aut optari possit. Porrò sciunt omnes qui Hebræa attigerunt, particulam vniuersalem non semper præcisè sumi, vt Genes. 16. 12: & 41. versu vltimo. & Exod. 8. 15. & 1. Corinth. 6. 12, &c.

2 Pro At aduersatiua Hebraismus tritus

3 Id est, Constituit.

4 צמחא *Syris declarat propriè splendorem ex orientis solis. Videtur autem à paraphraste exquisitum, vt innuat hunc Filium qui splendor dicitur, simul cum Deo fuisse, & coæternum esse cum Patre. In summa, æternam æterni Filii generationem hac metaphora voluit illustrare.* *5 Ad verbum, Hoc toto potior factus est Angelis, secundum quod, &c.* *6 Syrè, Vita.*

CAP. II.

1 PRopterea debitores sumus vt abundantius simus cauti in eo quod audiuimus, ne decidamus.

2 Si enim sermo qui dictus fuit [1] per AngeCõfirmatus est: & omnis qui audiuit eũ, & transgressus est eũ, recipit retributionẽ in iustitia,

3 Quomodo nos effugiemus, si contempserimus hæc que sunt ipsa [2] salus nostra? quæ cœperunt à Domino nostro dici, & ab illis qui ab eo audiuerunt, in nos confirmata sunt?

4 Quũ testimonium redderet de illis Deus per signa & per prodigia, & per virtutes varias, & per [3] diuisiones Spiritus sancti, quæ collata sunt secundum voluntatem eius.

5 Nequaquam enim Angelis subiecit seculum futurum, de quo loquimur.

6 Sed sicut testatur Scriptura, & dicit, Quid est homo quòd memor es eius & filius hominis, quòd visitas eum?

7 Depressisti eum paulum præ Angelis: gloriam & honorem posuisti in capite eius, & potestatem tribuisti ei in opus manuum tuarũ.

8 Et omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo autem quòd omnia subiecit ei, non omisit quicquam quod non sit subiectum. Nunc auẽ nequaquã hactenus videmus quòd omnia subiecta sint illi.

9 Eum autem quem paululum depressit præ Angelis, videmus (qui est Ieschua) propter passionem mortis suæ, *quòd* & gloria & honor positus est in capite eius. [4] Ipse enim, excepto Deo, [5] per beneficentiam suam pro quouis homine gustauit mortem.

10 Decebat enim eum [6] per quem omnia, & propter quẽ omnia & *qui* filios multos adduxit in gloriam suam, vt principem salutis illorum per passiones perficeret.

11 Qui enim sanctificauit, & qui sanctificati sunt, ex vno sunt omnes. Propterea [7] non erubescit vt vocet ipsos fratres suos,

12 Quum dicit, Annũtiabo nomen tuũ fratribus meis, & in medio Ecclesiæ celebrabo te.

13 Et rursum, Ego verò confidens in eum. Et rursum, Ecce ego & filii quos dedisti mihi, Deus.

1 Ad verbũ, Per manum Angelorum. id est, Ministerio Angelorum.

2 Syrè, Vita nostra.

3 Hebraismus. Id est, Diuisa & diuersa inter se dona Spiritus.

4 Deerat in impresso Syro Testamento בר מן *id est, Excepto quod ex codice manuscripto antiquissimo illustrissimi principis electoris Palatini restituimus ita vt sit sensus, Ipse enim, excepto Deo, (hoc est Deitate sua excepta) pro omni homine gustauit mortem. Notũ autẽ est, Gustare mortem, ex Hebraismo dici pro Mori. Eodem sensu 11. ad Hebræos illud in hoc ipso paraphraste dicitur de Chanoch, quòd non gustauerit mortem. quod intelligẽdum est ea ratione quia communiter homines eam gustare solẽt. Fuit enim singularis quædam immutatio potius quàm mors, de qua Paulus 1. Corinth. 15.* *5 In voce Syra* בטיבותה *affixum pronomen ambiguum est, vt possit verti Per beneficentiam eius, videlicet Patris. vel, Per beneficentiam suam: vt ipsum Christum referat.* *6 Ad verbum, Per manum cuius omnia. Hebraismus.* *7 Syriacè, Pro Non erubescet.*

14 Quia enim filii communicant in carne & sanguine, etiam ipse eodem modo [8] communicauit in iisdem, vt per mortem suam aboleret eum qui tenebat mortis imperium, qui est Satanah:

15 Et solueret eos qui metu mortis per omnem vitam suam obnoxii erant seruituti.

16 Nequaquam enim ex Angelis assumpsit, sed ex semine Abraham assumpsit.

17 Propter hoc, iustum erat vt in omni re similis fieret fratribus suis, vt esset misericors, & [9] princeps Pontificum, fidelis in iis quæ sunt Dei: & esset expians peccata populi.

18 In eo enim quòd ipse passus est & tentatus est, potest auxiliari iis qui tentantur.

8 Syrus textus verbũ habuit plurale אשתותפו, Sed adeo certũ est librariorũ errore pro singulari אשתותף fuisse positum, vt veritus non sim ipsum restituere atque ita habebat manuscriptus codex Heidelbergensis. 9 Nomen Hebræum כמר, vsurpat in bonam partem in tota hac epistola, quamuis malè sonet passim in Scriptura.

CAP III.

1 PRoinde, fratres mei sancti, qui vocati fuistis vocatione quæ est è cælo, considerate hunc legatum & principem Pontificum [1] professionis nostræ, Ieschua Christũ:

2 Quòd fidelis sit ei qui [2] fecit ipsum, sicut Musche in tota domo illius *fidelis fuit.*

3 *At verò* amplior est gloria huius multo quàm Musche, sicut amplior est honor ædificatis domũ multo quàm ædificii ipsius *domus.*

4 Omnis enim domus ab homine ædificatur is autem qui ædificat omnia, Deus est.

5 Et Musche, tanquam seruus, fideliter se gessit in domo tota, in testimonium illorũ quæ dicenda erant [3] per ipsum.

6 Christus verò *præest* tanquam filius super domum suam: [4] & domus eius nos sumus, si vsque in finem retinuerimus [5] fiduciam & gloriationem spei eius.

7 Quia dixit Spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audieritis,

8 Ne obduretis [7] corda vestra ad exacerbandum ipsum [8] tanquam exacerbatores, & sicut in die tentationis quæ fuit in deserto.

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, & probauerunt *ac* viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Propter hoc molestè tuli generationem illam: & dixi quòd populus est quorum cor errat, & ipsi non nouerunt vias meas.

11 Adeo vt iurauerim in ira mea, quòd non essent ingressuri in requiem meam.

12 Cauete igitur, fratres mei, ne sit in aliquo ex vobis cor malum, quod non sit fidele, & deficiatis à Deo viuente:

13 Sed [9] examinate vosipsos omnibus diebus vsque ad diem qui vocatur hodiernus neque induretur vllus ex vobis per deceptionem peccati.

14 [10] Participes enim facti sumus cũ Christo, si à principio, [11] & vsque ad finem in ipso stabilimento hoc firmo perseuerauerimus.

15 Sicut dicitur, Hodie si [12] vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra ad exacerbandum eum.

16 Qui sunt enim illi qui audiuerunt, & exacerbauerũt eum? nónne omnes illi qui egressi sunt ex AEgypto [13] per manum Musche?

17 Et quos molestè tulit quadraginta annis, nisi eos qui peccauerunt, & ossa eorum ceciderunt in deserto?

18 Et de quibus iurauit quòd non essent ingressuri in requiem suam, nisi de illis qui non acquieuerunt?

19 Et videmus quòd non potuerunt ingredi, quia non crediderunt.

1 Vel Confessionis.

2 Facere, pro Ordinare & euehere. 1. Samuel 12.6.

3 Ad verbũ, Per manum ipsius. Hebraismus.

4 Ad verbũ, Et est domus eius nos. Id est, Qua domus eius nos sumus.

5 Ad verbũ, Reuelationem facierum. Periphrasis confidentiæ.

6 Passiuè, Quam par est nos in eo desixam habere.

7 Deerat Caph prima affixi pronominis litera, quam nos restituimus ex manuscripto Syro codice.

8 In Syriaco textu erat ממרמרנא pro כמרמרנא, posito per librariorum iniuriã ם Mem loco כ Caph.

9 Ad verbũ, Postulate à vobis ipsis. Est enim exhortatio, qua is qui vtitur, ex declarat quid requirat in eo quem hortatur. 10 Ad verbum, Commixti. 11 Redundat copula ex Hebraismo. 12 Ad verbum, Filiam vocis eius. Vide annotata in finem duodecimi Actorum.

13 Id est, Ministro & duce Mosc. Hebr.

CAP. IIII.

1 M[1]Etuamus igitur ne, quũ firma sit promissio ingressus in requiem eius, inueniatur aliquis in vobis qui cesset ab ingrediendo.

2 Nam nobis etiam euangelizatũ est sicut etiam illis, sed nõ profuit illis sermo quem audiuerunt, quia non contemperatus fuit cum fide apud illos qui audiuerunt ipsum.

3 Ingredimur autem in requiem nos qui credidimus. sic enim dicit, Sicut iuraui in ira mea, quòd nõ intrabunt in requiem meam: nam ecce, opera Dei ab initio ipso mundi fuerunt.

4 Sicut dixit de Sabbatho, Requieuit Deus die Septimo ab operibus suis omnibus.

5 Et hic rursum dicit, Quòd non intrabunt in requiem meam.

6 Quoniam igitur erat locus [2] in quem vnusquisque ingrederetur, & illi quibus prioribus prædicatum fuerat, non ingressi fuerunt eò quòd non [3] acquieuerunt.

7 Rursum diem alium ponit post tempus multum, sicut suprà scriptum est quòd dixerit Dauid, Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra.

8 Si enim Ieschua filius Nun requiem præstitisset illis, non fuisset [4] loquutus postmodum de die alio.

9 Itaque firmum *id* est, Sabbatizandum esse populo Dei.

10 Qui enim ingressus est in requiem eius, requieuit etiam ipse ab operibus suis, sicut Deus à suis.

11 Studeamus igitur vt ingrediamur in illam requiem, ne concidamus ad instar eorum [5] qui non acquieuerunt.

12 Viuus est enim sermo Dei, & omniũ effector, & acutior multo quàm [6] gladius anceps, & ingreditur vsq; ad diuisionem animæ & spiritus, & commissurarum, & medullæ & ossium, & diiudicat cogitationes & consilia cordis.

13 Nec est creatura quæ occulta sit à conspectu eius, sed omnia nuda & manifesta sunt ante oculos eius cui reddunt rationem.

14 Quia igitur est nobis princeps Pontificũ maximus, IeschuaChristus, Filius Dei qui ascẽdit in cęlum, perseueremus in professione eius.

15 Non enim est nobis princeps Pontificum qui nõ possit [7] compati infirmitatibus nostris, sed qui tentatus fuit in omni re sicut nos, excepto peccato.

16 Accedamus igitur [8] retecto oculo ad thronum gratiæ eius, vt consequamur misericordiam, & inueniamus gratiam in auxilium *impetrandum* in tempore afflictionis.

1 In codice Syriaco scriptum erat דעל הכיל, atque coniungebatur cum superiore capite: nos autẽ veram lectionem restituimus, atq; peruersam capitis sectionem emendauimus. Nemini enim dubium esse potest locum corruptũ esse, ex quo nullus sensus colligi possit. Ex Græcis autem facilè intelligitur legẽdum est נדחל הכיל Timeamus igitur. Porro errori causam dedisse videtur similitudo vocis & literarum.

2 Ad verbũ, Ad quem homo homo ingressurus esset. Syrè, דאנש אנש יעיל לה.

3 Vel, Persuasi fuerunt.

4 Subaudi, Deus per os Dauid

5 Vel, Persuasi fuerunt.

6 Syrè, Duorũ oriũ id est Acierũ Heb. דרב פיפיות.

7 Ad verbũ, Pati cum infirmitate nostra.

8 Periphrasis est confidentiæ, sicut & illa quæ prius declarata est de retectione facierum: cui opponitur cooperitio oculorum præ pudore aut mærore, vel conscientia offensionis: quæ vetat ne possimus eius conspectum ferre quem scimus nobis esse infensum, Esther 7.8.

CAP. V.

1 OMnis enim princeps Pontificum qui ex filiis hominis est, pro filiis hominis assistit, in iis quę Dei sunt, vt offerat oblationes & victimas pro peccatis.

2 Et qui possit deprimere seipsum, & compati iis qui ignorãtes sunt & errantes: propterea quòd etiam ipse infirmitate indutus est.

3 Et propter eam debitor est, vt sicut pro populo, ita pro seipso offerat pro peccatis suis.

4 Et nequaquam sibiipsi quisquam assumit honorem, sed qui vocatur à Deo, sicut Aharon.

5 Ita etiam Christus nequaquam semetipsum glorificauit, vt esset princeps Pontificũ, [1] sed is qui dixit ei, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6 Sicut etiam in loco alio dicit, Tu es Pontifex in æternum secundum similitudinem[2] Melchisedek.

7 Etiam quum carne indutus esset, precationem & supplicationem cum clamore valido & cum lacrymis offerebat ei qui potens erat vt à morte excitaret eum, & exauditus est:

8 Et[3] quãuis Filius esset, ex metu & passionibus quas sustinuit, didicit ipsam obedientiã.

9 Atque ita perfectus est, & factus est omnibus qui auscultant ei, causa vitæ æternæ.

10 Et nominatus est à Deo princeps Pontificum secundum similitudinem Melchisedek.

11 De ipso autem Melchisedek multus nobis sermo est quem eloquamur, & occupatio ad exponendum illud quia estis infirmi in auditu vestro.

12 Debuissetis enim doctores esse, [4] quia tempus vobis, ad institutionem *fuit*. Nunc autẽ rursum opus habetis vt discatis hæc ipsa [5] scripta prima principij sermonum Dei: & [6] opus habetis lacte, & non cibo firmo.

13 Omnis autem homo cuius cibus lac est, non est edoctus in sermonem iustitiæ, quia imperitus est:

14 Perfectorum autem est cibus firmus, qui quia disquirunt, expediti sunt sensus eorũ ad discernendum bonum & malum.

1 Subaudi Glorificauit eum.
2 Syrè, כבר טב, *cui prorsus respõdet Gallicè* Cõbienque: *& Germanicè* Wie woll.
3 Videtur paraphrastes intelligere horrorem illũ quo affectus fuit Christus & mortis metum eum quo, imminente passionis suæ tẽpore, luctatus est.
4 Id est, Diu in Christi schola versati estis atq; ideo hæc iam scire deberetis.
5 Id est, prima elementa doctrinæ Dei.
6 Ad verbũ, Et fuistis vobis opus habentes super lac.

CAP. VI.

1 PRopterea relinquemus [1] prima principia sermonis Christi, & veniemus ad perfectionem, alioquin nunquid rursum aliud fundamentum iacitis de conuersione ab operibus mortuis, & de fide quæ est in Deum,

2 Et de doctrina baptismatis, & impositionis manus, & de resurrectione quæ [2] est ex mortuis, & de iudicio quod est in æternum?

3 Si Dominus permiserit, faciemus hoc.

4 Atqui non possunt illi qui semel ad [3] baptismum descenderunt, & gustauerunt donum quod est è cælo, & acceperunt Spiritum sanctum:

5 Et gustauerunt sermonem bonum Dei, & virtutem seculi futuri:

6 [4] Qui rursum peccauerunt, *non possunt inquam* deintegro renouari ad conuersionem: quippe qui deintegro crucifigunt Filium Dei, & subiiciunt ignominiæ.

7 Terra enim quæ imbiberit pluuiam quæ venit super eam [5] vicibus multis, & produxerit herbam quę vtilis est eis propter quos colitur, recipit benedictionem à Deo:

8 Si eueniat autem vt producat carduos & tribulos, fit reproba, & non longè distat à maledictione, sed finis eius est combustio:

9 Persuasi autem sumus de vobis, fratres mei, ea quæ sunt bona & affinia saluti, etiamsi ita loquamur.

10 Nequaquam enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operum vestrorum, & charitatis vestræ quam ostendistis in nomine eius, qui ministrastis sanctis & ministratis.

11 Cupimus autem vt vnusquisque ex vobis hoc ipsum studium ostendat ad complementum spei vestræ vsque in finem.

12 Et vt nõ abscindatur vobis, sed sitis imitatores illorum qui per fidem & longanimitatem facti sunt hæredes promissionis.

13 Abrahæ enim quum promitteret Deus, quia non erat ipsi qui maior esset se vt per eũ iuraret, iurauit per semetipsum:

14 Et dixit [6] Benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo te.

15 Et ita [7] patienter expectauit, & consequutus est promissionem.

16 Filij enim hominis per maiorem se iurant, & omni controuersiæ quæ est inter illos, finis firmus per iuramentum [8] imponitur.

17 Quapropter abundè voluit Deus ostendere hæredibus promissionis, quòd pollicitatio sua non mutaretur, & [9] obstrinxit eam iuramento:

18 Vt per duas res quæ non mutantur, in quibus non potest Deus mentiri, cõsolatio magna sit nobis qui confugimus ad eum, & retineamus spem quæ promissa est nobis.

19 Quæ est nobis velut anchora quæ retinet animam nostram, vt non commoueatur, & ingreditur intra [10] velum:

20 Vbi prius ingressus est pro nobis Ieschua, & factus est Pontifex in æternum, secũdum similitudinem Melchisedek.

1 Ad verbũ, Inchoationem
2 Syrè, De inter mortuos.
3 Nã immergebãtur aquis
4 In impresso erat יתוב, *Et rursum sed manuscriptum codicem sequuti sumus scripsi* דיתוב, *Qui rursum: quod etiam cũ Græco magis consentit.*
5 Ad verbũ, Temporibus: id est, Quæ sæpius irrigat eã
6 Id est, prolixè benedicam tibi, & multiplicabo te. Hebraismus.
7 Ad verbũ, Continuit spiritum suum. Loquutio Syra & Chaldæa iam sæpius indicata.
8 Syrè, Fit ei. pleonasmus relatiui, Hebræorum more.
9 Ad verbũ, Ligauit quasi fascia.
10 Ad verbũ, Faciem portæ Vide quæ annotata sunt in 27. Matth.

CAP. VII.

1 HIc autem Melchisedek est rex Salem, Pontifex Dei excelsi: & ipse occurrit Abrahæ quum reuerteretur à deuastatione regum, & benedixit ei.

2 Et ipsi separauit Abraham decimas ex omni re quæ erat apud se. Exponitur autem nomen eius, Rex iustitiæ: & rursus, Rex *erat* Salem, quod est Rex pacis.

3 Cuius nec pater nec mater scripti sunt in genealogiis, neque principium dierũ eius, neque finis vitæ eius: sed in similitudinem filij Dei manet pontificatus eius in æternum.

4 Considerate verò quàm magnus *fuerit* hic cui Abraham patriarcha dederit decimas & primitias.

5 Illis enim ex filiis Leui qui accipiebant pontificatum, [1] mandatum erat Legis vt acciperent decimas à populo: *vt ipsi inquam decimas acciperent* à fratribus suis, quum *tamen* etiã ipsi ex femore Abrahæ egressi essent.

6 Hic verò, qui non est scriptus in genealogiis illorum, decimas accepit ab Abraham, & benedixit ei [2] qui accepit promissionem.

7 Sine controuersia autem is qui minor

1 Hoc est, Mãdato legis impositum erat.
2 Id est, Abrahæ promissionis hæredi.

est, benedicitur ab eo qui maior est ipso.

8 Et 3 hic filij hominis qui moriuntur accipiunt decimas: illic autem is de quo testata est Scriptura quòd viuat.

3 In ordine Leuitico & legali sacerdotio.

9 Et (4 instar hominis loquamur) per manum Abrahæ etiam Leui, is *nimirum* qui decimas accipiebat, ipse quoque decimatus est.

4 Hoc est, Hominum more loquendo.

10 Adhuc enim in femore erat patris sui quum occurreret illi Melchisedek.

11 Si igitur consummatio per manum pontificatus Leuitarum erat, (in quo posita fuit Lex populo) ad quid requirebatur Pontifex alius qui exurgeret secundum similitudinem Melchisedek? Dixisset enim, In similitudinem Aharon erit.

12 Sed sicut facta est mutatio in pontificatu, ita facta est etiam mutatio in Lege.

13 Is enim de quo dicuntur hæc, ex tribu alia natus est, de qua nemo vnquam ministrauit in altari.

14 Manifestum est enim quòd à Iuda exortus est Dominus noster, è tribu de qua non est loquutus Musche quicquam circa pontificatum.

15 Et amplius adhuc notũ est per id quod dictum est, *videlicet* quòd secundum similitudinem Melchisedek exurgeret Pontifex alius:

16 Qui nequaquam secundum legem mandatorum corporalium fuit, sed secundum virtutem vitæ indissolubilis.

17 Testificatur enim *Deus* de eo, Tu es Põtifex in æternum secũdum similitudinem Melchisedek.

18 5 Mutatio enim quæ facta fuit, in mandato priore *facta fuit*, propter impotentiã eius, & quia vtilitas non esset 6 in eo.

5 Id est, Abrogatio.
6 Mandato scilicet.

19 Nihil enim perficit Lex: ingressa verò est 7 pro ea spes, quæ est præstantior ea. per quam *spem* appropinquamus Deo.

7 Id est, in eius locum.

20 Et confirmauit illum *pontificatum* iureiurando nobis.

21 Illi enim absque iureiurando fuerant Pontifices, hic verò in iureiurando. quemadmodum dicit ei 8 per Dauidem, Iurauit Dominus, & non mentietur, Tu es Pontifex in æternum secundum similitudinem Melchisedek.

8 Ad verbũ, Per manum Dauidis. Hebraismus.

22 Hoc toto præstãtius est fœdus hoc, 9 in quo factus est sponsor Ieschua.

9 Vel, Sub quo.

23 Et illi erant pontifices multi, quia moriebantur, neque relinquebantur vt permanerent.

24 Hic verò *Pontifex* quia in æternũ permanet, 10 non transit pontificatus eius.

10 Id est, Nõ interit. Non mutatur.

25 Et potest in æternum 11 seruare eos qui accedunt per manum ipsius ad Deũ: viuit enim omni tempore, & offert preces pro eis.

11 Ad verbũ, Viuificare. Hebraismus.

26 Etenim talis Pontifex 12 conueniebat nobis, purus, & absque malitia & absque labe, qui segregatus esset à peccatis, & exaltatus supra cælos.

12 Syrè, Iustus erat nobis id est Idoneus Hebraismus.

27 Nec est ei necesse quotidie, sicut Principi pontificum *legalium* vt prius pro peccatis suis offerat victimas, & deinde pro populo: hoc enim fecit semel per seipsum, quem obtulit.

28 Lex enim filios hominis infirmos constituit pontifices, sermo verò iusiurandi qui factus fuit post Legem, *constituit* Filium perfectum in æternum.

CAP. VIII.

1 Caput autem omnium eorũ, *est quod* sit nobis Princeps pontificum, 1 is qui sedet à dextra throni maiestatis in cælo.

1 Id est, Talis.

2 Et factus est minister domus sanctæ & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non filius hominis.

3 Omnis enim summus Pontifex qui astat *altari*, *adstat* vt offerat oblationes & victimas: propterea conueniens etiam erat huic vt esset ei aliquid quod offerret.

4 Et, si in terra esset, non etiam Pontifex esset: 2 quia erant pontifices qui offerrent oblationes 3 secundum quod est in Lege.

2 Hoc est, Nõ esset cælestis.
3 Id est, Iuxta rationem qua præcipitur in Lege.

5 Illi *scilicet* qui ministrabant in similitudinem & vmbram eorum quæ sunt in cælo iuxta *sermonem* qui dictus fuit Musche, quum faceret tabernaculum, Vide, & fac omnia secundum similitudinem illam quæ ostensa est tibi in monte.

6 Nunc verò ministerium quod excellentius est illo, accepit Ieschua Christus quemadmodum excellentius quoque est fœdus illud in quo factus est mediator, & promissionibus quæ sunt excellentiores quàm *fuerit* 4 illius, sancitum est.

4 Quod videlicet in monte Sina per Mosen mediatorẽ sancitum fuit

7 Si enim 5 fuisset prius 6 sine accusationibus, non fuisset locus huic secundo.

5 Ad verbũ, Datum est.
6 Id est, Omni ex parte absolutum, & in quo nihil requiri posset.

8 Accusat enim eos, & dicit, Ecce, dies veniunt, ait Dominus, & complebo super domũ quæ est domus Israiel, & super domum quę est domus Iuda fœdus nouum:

9 Non secundum illud fœdus 7 quod sanciui cum patribus ipsorum in die quo apprehẽdi manum ipsorum, & eduxi eos è terra Ægipti: quoniam ipsi non perstiterũt in fœdere meo etiam ego spreui eos: ait Dominus.

7 Ad verbũ, Quod dedi patribus illorum Hebraismus.

10 Hoc autem est fœdus quod sanciam cum domo quæ est domus Israiel, post dies illos, ait Dominus: *nempe* dabo ipsam Legem meam in mentibus eorum, & super corda eorum scribam eam: & ero eis ego Deus, & ipsi erunt mihi populus.

11 Et non docebit quisque 8 conciuem suũ, neque etiam fratrem suum, & non dicet, Cognosce Dominum: quia omnes cognoscũt me, à minimo eorum vsque ad decrepitum eorum.

8 Ad verbũ, Filium ciuitatis suæ. Hebraismus.

12 Et ero 9 propitius eis ab iniquitatibus eorum, & peccatorum ipsorum amplius non recordabor.

9 Latinè, Et propitius ero eis, condonatis ipsorum iniquitatibus.

13 In eo quod dixit Nouum, prius antiquauit: & id quod antiquatur & senescit, propinquum est corruptioni.

CAP. IX.

1 IN priori porro erant pręcepta ministerij, & domus sancta mundana.

2 In Tabernaculo enim priore quod fabricatum fuit, erat candelabrum, & mensa, & panis 1 facierum, & vocabatur domus sancta:

3 Tabernaculum verò interius quod erat intra velum 2 secundum, vocabatur Sanctum sanctorum:

1 Id est, Præsentarium. Sacer scilicet ille panis, de quo præcipitur Exodi 25.29. Facierum autem panis ideo dicebatur, quòd semper mensæ Domini impositus esse debuit ante conspectum eius. vnde etiã Num.4.7, vocatur Iugis panis. 2 Secundum velum dicitur interius quod oppansum erat Arcæ, & diuidebat sanctum sacrarium à sancto, respectu anterioris veli quod separabat sanctum ab atrio. vtrumque describitur Exodi 36.35. & 37.

4 Et

4 Et erat in eo 3 thuribulum aureum, & 4 Arca Fœderis, quæ obducta erat tota auro, & erat in ea vrna aurea, in qua *vrna* erat manna & virga Aharon, illa quæ germinauit, & Tabulæ Fœderis,

5 Et supra hanc 5 Cherubim gloriæ, qui vmbram faciebant supra propiciatorium. Nequaquam autem tempus est vt loquamur de vnoquoque ex istis 6 quæ ita adornata erant.

6 Atque in tabernaculum exterius omni tempore ingrediebantur pontifices, & explebant munus suum:

7 In Tabernaculum verò quod interius illo erat, semel in anno solus ingrediebatur Princeps pontificum, cum sanguine illo quem afferebat pro seipso & pro delictis populi.

8 Per hoc verò notum faciebat Spiritus sanctus, quòd non manifestata esset adhuc via sanctorum, quanto tempore 7 durabat Tabernaculum prius,

9 Et erat exemplar hoc pro tempore illo in quo oblationes & victimæ offerebantur, quæ non poterant perficere conscientiam eius qui offerebat ipsos,

10 Sed in cibo & in potu tantùm, & in ablutione 8 diuersarum specierum quæ sunt mandata carnis, & posita fuerunt vsque ad tempus 9 correctionis.

11 Christus autem qui venit, factus est Princeps pontificum rerum bonarum 10 quas effecit, & ingressus est Tabernaculum magnum & perfectum, quod non fuit factum manibus, neque fuit ex his rebus creatis:

12 Neque ingressus est cum sanguine hircorum & vitulorum, sed cum sanguine sui ipsius ingressus est semel in domum sanctuarij, & inuenit redemptionem quæ est in æternum.

13 Nam si sanguis hircorum & vitulorum, & cinis iuuencæ aspergebatur in eos qui inquinati erant, & sanctificabat eos ad purificationem carnis eorum,

14 Quanto igitur magis sanguis Christi, qui per Spiritum qui est in æternum, seipsum obtulit sine macula Deo, purificabit conscientiam 11 nostram ab operibus mortuis, vt seruiamus Deo viuenti?

15 Idcirco ipse factus mediator Fœderis noui qui per mortem suam idem factus est redemptor illis qui transgressi fuerant Fœdus prius, vt accipiant promissionem hi qui vocati sunt ad hæreditatem quæ est in æternum.

16 Vbi enim est 12 Testamentum, mortem ostendit eius qui facit illud:

17 In mortuo enim illud duntaxat confirmatur quia quum viuit is qui fecit illud, 13 non est in eo vtilitas.

18 Propterea neque prius illud absque sanguine confirmatum fuit.

19 Quum enim 14 præceptũ fuit omne præceptum à Musche populo vniuerso secundum Legem, accepit Musche sanguinem vituli, 15 & aquas cum lana coccinea & hyssopo, & aspersit librum & populum totum:

3 Syrè, Domus aromatũ. Non scribitur disertè in Lege aliquod fuisse thuribulum peculiariter destinatũ sacrario quod tamẽ hic declarat Apostolus.
4 Vocabulum Græcũ vsurpat Paraphrastes.
5 Id est, Gloriosi. Hebraismus.
6 Distinctionem Græcam mutat.
7 Ad verbũ, Erat duratio priori tabernaculo.
8 Ad verbũ, Specierũ specierum.
9 Quo omnia in meliorẽ statũ constituenda erant.
10 Videtur Paraphrastes collato Christi pontificatu cũ Legali, discrimen in eo ponere, quòd Legalis inefficax esset, & non præstaret id quod adumbraret: Christi verò efficax, quia ipsa bona cælestia in legali pontificatu adumbrata, reipsa præstitit.
11 Mutatur persona ex illa similitudine ἡμῶν & ὑμῶν de qua prius.
12 Chaldæi atque adeò Syri vocẽ דיתיקא à Græcis mutuati frequenter vsurpant pro instrumento siue literis cautionis mandati & extremæ voluntatis. Idem enim esse dicuntur atque שטר צוואה, quod sonat instructionem, cautionem, instrumẽtum mandati. Ac eodem sensu Ierosolymitana paraphrasis Genes 24.10. eam accepit, vt autor Aruk & Elias testantur. 13 Nullius est vigoris. 14 Hoc est, Promulgatũ & recitatum. 15 In Exo.24.v.6,7,8, fit tãtũm mẽtio sanguinis.

20 Ac dixit eis, Hic est sanguis Testamenti illius quod mandatum est à Deo.

21 Etiam Tabernaculum & omnia vasa ministerii illo ipso sanguine aspersit.

22 Quia quælibet res sanguine purificatur in Lege, & absque effusione sanguinis non est remissio.

23 16 Necesse enim est vt hæc quæ exemplar sunt cælestium, istis purificentur: ipsa verò cælestia, victimis quæ potiores sunt istis.

24 Nequaquam enim in domum sanctam, quæ facta fuit manibus, ingressus est Christus, quæ est exemplar illius veræ, sed in ipsum cælum ingressus est, vt conspiceretur ante faciem Dei pro nobis.

25 Neque vt offerret semetipsum 17 vicibus multis, sicut faciebat Princeps pontificum, qui ingrediebatur quolibet anno in domũ sanctam cum sanguine qui non erat suus.

26 Alioqui oportuisset vt temporibus multis pateretur à principio mundi: nunc autem in nouissimo *tempore* mundi semel obtulit semetipsum per immolationem sui, vt aboleret peccatum.

27 Et sicut constitutum est filiis hominis vt 18 semel moriantur, & post mortem eorum iudicium:

28 Ita etiam Christus semel oblatus est, & in seipso mactauit peccata multorum: 19 secunda autem vice absque peccatis conspiciendus est ad salutem eorum qui expectant ipsum.

CAP. X.

1 IN ipsa enim Lege vmbra erat bonorum futurorum, neque substantia ipsarum rerum. Idcirco quum quolibet anno 1 eædẽ victimæ offerrentur, nunquam potuerunt perficere illos qui offerebant eas.

2 Si enim perfecissent, iam olim quieuissent ab oblationibus suis, eo quòd non amplius sauciasset eos conscientia ipsorum ob peccata, ipsorum *inquam* qui semel purificati fuissent.

3 Atqui in istis victimis commemorabant peccata sua quolibet anno.

4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum emundare peccata.

5 Quapropter quum ingrederetur in mundum, ait, Victimas & oblationes noluisti, corpore autem induisti me.

6 Et 2 holocautomata quæ sunt pro peccatis non petiisti.

7 Tunc dixi, Ecce ego venio (quia in capite 3 libri scriptum est de me) vt faciam voluntatem tuam Deus.

8 Superius dixit, Victimas & oblationes, & holocautomata, & quæ sunt pro peccatis, noluisti: (quæ offerebantur in Lege)

9 Et postea dicit, Ecce venio vt faciam voluntatem tuam, Deus. In hoc abolet primum vt stabiliat secundum.

10 Hac enim voluntate eius sanctificati sumus, per oblationem corporis Ieschua Christi quæ fuit 4 vnius vicis.

11 Omnis enim princeps põtificum qui adstabat, & ministrabat quotidie 5 easdem victimas offerebat quæ nunquam potuerunt emundare peccata.

12 Hic verò vnam victimã obtulit pro peccatis, & sedet ad dexteram Dei in æternum:

13 Et expectat deinceps donec ponãtur ini-

16 Græcum nomen seruat.
17 Syrè, Tẽporibus. id est, Sæpe.
18 Ad verb. Vno tempore.
19 Id est, Iterum. Hebraism.
1 Syriacè, הנון כר הנין, Illa sicut illa.
2 Ad verbũ, Combusta integra Nam in illo genere sacrificiorũ nihil accipiebant sacerdotes, sed omnia igni imposita comburebãtur Deo. Vnde Hebraicè hoc sacrificium dictum fuit כליל, quod sonat Penitus, Omnino.
3 Syrè, Scriptorum.
4 Id est, Quæ semel tantùm facta fuit: vt antè vidimus.
5 Syriacè חנון כר חנין, vt in principio capitis.

mici sui scabellum sub pedibus suis.

14 [6] Vna enim oblatione perfecit eos qui sanctificantur per ipsum in æternum.

15 Testificatur autem nobis Spiritus sanctus qui dixit,

16 Hoc est fœdus quod [7] sanciam eis post dies illos, ait Dominus, Dabo Legem meam in mentibus eorum, & super corda eorum scribam eam:

17 Et iniquitates eorum ac peccata eorum non [8] commemorabo eis.

18 Vbi autem est remissio peccatorum, nõ requiritur oblatio quæ *fiat* pro peccatis.

19 Est nobis igitur, fratres mei, [9] fiducia ad ingressum domus sanctæ, per sanguinem Ieschua.

20 Et via vitæ quam innouauit vobis nunc per velum, quod est caro ipsius.

21 Et est nobis Pontifex summus [10] super domum Dei.

22 Accedamus itaque corde firmo & expectatione fidei, aspersis cordibus nostris [11] & purificatis a conscientia mala.

23 Et abluto corpore nostro aquis puris, & perseueremus in confessione spei nostræ, & non declinemus: Fidelis est enim qui promisit nobis.

24 Et intenti simus alius in alium in prouocatione charitatis & operum bonorum:

25 Et ne deseramus [12] congregationẽ nostram, sicut est mos, [13] quibusdam, sed flagitate vnus ab alio, quanto magis videtis quòd appropinquet dies ille.

26 Si enim [14] volũtate sua peccauerit quispiam postquam accepit cognitionem veritatis, non est amplius victima quæ offeratur pro peccatis:

27 Sed futurum est iudicium formidabile, & [15] zelus ignis deuorantis [16] inimicos.

28 Si enim is qui transgressus est Legem Musche, per os duorum [17] & trium testium absque miserationibus moritur,

29 Quanto magis putatis *quòd* [18] condemnationem accipiet is qui conculcauerit Filium Dei, & [19] duxerit sanguinem Fœderis eius tanquã cuiusuis hominis, (per quem *sanguinẽ Christi* [20] sanctificatus fuerat) & ignominia affecerit Spiritum gratiæ?

30 Nouimus eum qui dixit, Mea est vltio, & ego rependam. Et rursum, Iudicabit Dominus populum suum.

31 Pauor est maximus incidere in manus Dei viuentis.

32 Memores estote igitur dierum priorum in quibus accepistis oblutionem, & [21] certamẽ magnum sustinuistis passionum,

33 Cum probris & cum afflictione: & quòd facti fuistis spectacula, & etiam consortes facti fuistis hominum qui hæc sustinuerunt:

34 Et doluit vobis propter eos [22] qui vincti erant: & direptionem facultatum vestrarum cũ gaudio sustinuistis quoniam scitis quòd est vobis possessio in cælis quæ potior est, [23] & non transit.

35 Ne itaque amittatis [24] fiduciam quæ est vobis, cui futurum est præmium magnum.

36 Patientia enim necessaria est vobis vt faciatis voluntatem Dei, & accipiatis promissum.

37 Propterea quòd modicum est tempus & admodum pusillum, & veniet ille qui venturus est, & non tardabit.

38 Iustus autem ex fide sua viuet: & si *illa* excidatur illi, non delectatur eo anima mea.

39 Nos autem non sumus excisionis quæ ducit ad perditionem, sed fidei quæ acquirit nobis animam nostram.

CAP. XI.

1 Est autem fides persuasio de *rebus* illis quæ sunt in spe [1] ac si essent [2] illis in effectu, & *est* [3] euidentia eorum quæ non conspiciuntur.

2 Et ob hãc extat testimoniũ de antiquis.

3 Per fidem enim intelligimus quòd constructa fuerint secula sermone Dei, & ea quæ cõspiciuntur, extiterint, ex iis que non conspiciuntur.

4 Per fidem obtulit Habel sacrificiũ, quod melius fuit multo quàm Kain, Deo, & propter eam editum est de illo testimonium quòd iustus esset, & [5] testatur de oblatione eius Deus: atque propter eam, etiam mortuus loquitur.

5 Per fidem translatus fuit Chanuch, & [6] mortem non gustauit, nec fuit inuentus, eo quòd transtulisset eum Deus. Etenim antequã transferret eum, editum est de eo testimonium, quòd placuisset Deo.

6 Sine fide autem non potest quisquam placere Deo: debitor enim est is qui accedit ad Deum, vt credat quòd *Deus* sit, & iis qui quærunt se, futurus sit remunerator.

7 Per fidem Nuach, [7] quum dictum esset ei de iis quæ non videbantur, [8] reueritus est, & fecit sibi [9] arcam [10] in salutem familiæ suæ per quam *arcam* condemnauit mundum, & factus est hæres iustitiæ quæ est per fidem:

8 Per fidem Abraham, quum vocaretur, auscultauit vt exiret ad locum illum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit quum ignoraret quò proficisceretur,

9 Per fidem factus est incola in terra quæ promissa fuerat ei, tanquam in aliena: & in tabernaculis habitauit cum Isaac & Iaakub filiis [11] hæreditatis eiusdem promissionis.

10 Expectabat enim vrbem illã [12] cui sunt fundamenta, cuius artifex & conditor Deus est

11 Per fidem Sara, quæ sterilis erat, accepit vim vt conciperet semen: & [13] quæ non erat in tempore annorum suorũ, peperit, eo quòd firmiter credidit quòd fidelis esset ille qui promisit sibi.

12 Propterea ab vno qui [14] exoleuerat per senectutem, geniti sunt multi, tanquam stellæ

---

6 Id est, Vnica.
7 Ad verbũ, Dabo.
8 Subaudi, In commemorationem eorum.
9 Ad verbũ, Retectio facierum. Phrasis Syra multis iam locis exposita.
10 Id est, Præfectus domui Dei.
11 Vel, & purificati. Tam cordibus quã notis potest accommodari.
12 Hoc est, Officium, & in tuenda sacra communione fidem & constantiam.
13 Adverbũ, Homini homini.
14 Id est, Vltrò.
15 Id est, Vehementissima ira Dei, quæ per metaphorã comparatur igni. Periphrasis est qua vtuntur etiã Ezechiel cap. 36. 5, & Zephon. cap. 1. 3.
16 Chaldæa & Syra phrasis, Præditos inimicitia. Ad verbum, Dominos inimicitiæ, בעלי דבבא
17 Copula Et loco disiunctiuæ Aut.
18 Adverbũ, Impositionem in caput. Alludit autẽ ad morem in Lege præscriptũ, vt testes manus capiti damnati imponerent, Leuit. 24. 15. *19 Id est, Non pluris fecerit sanguinem Christi, quo sacratum est Fœdus Dei, quàm cuiussuis hominis sanguinem etiam polluti.* *20 Externa professione.* *21 Paraphrastes ex Græco ἀγῶνα.* *22 Latius Græca extendit.* *23 Id est, Et non perit.*

14 Ad verbũ, Retectionem faciei: quod prius declaratum est.

1 Id est, Quæ ita certos reddit homines de eo quod sperant, ac si iam illud complectum esset & effectu præstitum.
2 Illis. Relatiuũ sine antecedente expresso. Refert autem eos qui fide sunt persuasi de iis quæ adhuc sperant.
3 Syrè, Manifestatio.
4 Id est, Ex nihilo.
5 Id est, Testimonio suo approbat oblationẽ eius.
6 Hebraismus, iam prius notat[9] in 2. Act. & ad Hebræos 2. Nec hinc sequitur eum prorsus mortis expertem fuisse. significat enim, communi ratione, quæ reliqui mortales solent, mortuum nõ fuisse. Fuit enim subita quadam immutatio, per quam trãslatus est ab hac misera in felicem illam vitam, de qua Paulus 1. Corinth. 15.
7 Id est, Quum oraculo diuino admonitus esset de futuro diluuio, & de Dei erga se & suos fauore. *8 Subaudi, Iudicium Dei, vt iram eius anteuerteret.* *9 Imitatur vocem Græcã κιϐωτὸν.* *10 Ad vitam filiorum domus suæ, ad verbum.* *11 Id est, Hæredibus eiusdem promissionis.* *12 Id est, Firmam & perpetuam.* *13 Id est, Quum iam excessisset annos quibus mulieres parere solent.* *14 Id est, Exhaustus viribus, &c.*

quæ sunt in cælo, & tanquam arena quæ est ad littus maris, cui non est numerus.

13 In fide mortui sunt isti omnes, & [15] non adepti sunt promissum suum, sed è longinquo conspicati sunt illud, & gauisi sunt in eo. ac confessi sunt, quod hospites essent & incolę in tera

14 Hi autem qui hæc dicunt, ostendunt quòd ciuitatem suam quærant.

15 [16] Quòd si ciuitatem illam ex qua egressi fuerant quæsiuissent, erat eis oportunitas vt rursus reuersi proficiscerentur ad eam.

16 Nunc autem manifestum est quòd eam quæ melior est illa, desiderabant: illam *videlicet* quæ est in cælo. Quapropter non [17] abstinuit Deus quo minus Deum eorum se vocet: parauerat enim eis ciuitatem.

17 Per fidem obtulit Abrahamus Isaacum [18] in tentatione sua, & vnigenitum suum obtulit super altare, illum quem acceperat per promissionem.

18 Dictum enim fuerat ei, In Isaac vocabitur tibi semen.

19 Et cogitauit apud seipsum, quòd [19] facultas esset in manibus Dei etiam à morte excitare. quapropter in typo datus est ei.

20 Per fidem, eius rei quæ futura erat, benedixit Ischak Iaakub & Isau.

21 Per fidem, moriens Iaakub benedixit vnicuique ex filiis Iauseph, [20] & adorauit super summitate baculi sui.

22 Per fidem, Iauseph moriens meminit eductionis filiorum Israiel, & mandauit de ossibus suis.

23 Per fidem, parentes Musche occultauerunt eum quum natus esset, menses tres, quòd viderent quòd esset pulcher puellus, & non metuerunt à mandato regis.

24 Per fidem, Musche quũ esset vir factus, [21] renuit vocari filius filiæ Pharaonis:

25 Et [22] elegit sibi vt in afflictione cum populo Dei esset, [23] & non vt tempore modico delectaretur suauiter in peccato:

26 Et cogitauit quòd maior esset opulentia probri Christi multo quàm thesaurus Aegypti. Intentus enim erat in retributionem præmij.

27 Per fidem reliquit Aegyptum, neque timuit ab ira regis: & sustinuit tanquam is qui videret Deum qui est inuisibilis.

28 [23] Per fidem peregit Petzcha, & aspersit sanguinem, vt non appropinquaret ad eos ille qui perimebat primogenita.

29 Per fidem transierunt mare [24] Suph: vt qui *transeunt* super terram siccam, & in eo absorpti sunt Aegyptij, quum ausi essent ingredi ipsum.

30 Per fidem mœnia Irichu conciderunt, quum circundata fuissent septem dies.

31 Per fidem Rachab [25] meretrix non periit cum iis qui non auscultarũt, quum excepisset exploratores in pace.

32 Quid præterea dicam? exiguum enim est mihi tempus vt referam de Gedeone, & de Baraco, & de Schemschune, & de Iephthaco,

15 Id est, Id quod promissum ipsis à Deo fuerat nõ acceperunt.

16 Deerat in Syro Testamẽto impresso initiũ huius versus: nẽpe ואילו למדינתא הי דנפקי מנה בעין הוו*. Et si ciuitatem illã ex qua exiuerant quæsiuissent. quod nos ex Syro manuscripto Heydelbergensi restituimus.*

17 Anthropopathia asperitatẽ lenit, quæ in verbo Erubescendi apparebat in Græco contextu.

18 Id est, Quũ Deus fidẽ eius explorans, præciperet vt vnicum filiũ immolaret.

19 Syrè, Ad manum haberet Deus.

20 Sequitur Paraphrastes Græcorũ interpretationẽ. Hebræa veritas habet, Et adorauit super caput lecti

21 Ad verbũ, Negauit vt nõ vocaretur. &c. Id est, se eius filium esse negauit, & etiam nomẽ filij filiæ regis recusauit.

22 Hoc est, Potius duxit Hebraïsmus.

23 Id est, Quã vt. Hebraïsmus.

23 In codice impresso verba sonant Per fidem peregerunt Petzcha & aspersionem sanguinis. 24 Ita vocatur Hebraicè mare rubrũ. Sonat autem Suph Algã Et est verisimile vocatum fuisse sic à multitudine iuncorum qui in eo essent. Vide Act. 7. 25 Vel, Caupona. Vide quæ de hac voce plenius, dicta sint Iacobi 2.

& de Dauide, & de Schemuele, & de reliquis prophetis.

33 Qui per fidem vicerunt regna, & operati sunt iustitiam, & acceperunt promissa, & occluserunt ora leonum.

34 Et extinxerunt vires ignis, & erepti sunt ab acie gladij, & validi facti sunt ex infirmitatibus, & facti sunt robusti in bello. & subuerterũt [26] castra inimicorum.

35 Et reddiderunt mulieribus filios earum ex resurrectione mortuorum: & alij [27] in cruciatibus mortui sunt, neque intenti expectarũt vt eriperentur, vt resurrectio excellentior [28] esset ipsis.

36 Alij autem [29] ludibria & flagella subierunt. alij in vincula & in carceres traditi sunt.

37 Alij lapidati sunt, alij secti sunt, alij acie gladij mortui sunt, alij circuiuerunt induti pellibus ouillis & caprinis, & inopes, & afflicti, & conturbati.

38 Homines quibus dignus non erat mundus. & fuerunt tanquam errantes in solitudine, & in montibus, & in speluncis & in cauernis terræ.

39 Et hi omnes de quibus *editum* est testimonium ob fidem eorum, non acceperunt promissum.

40 Quia Deus prouiderat commodum nostrum, vt non absque nobis perficerentur.

26 Vel, Exercitus.

27 Græcũ verbum dilucidè explicat, quod Distẽdi declarat.

28 Id est, Obtingeret.

29 Id est, Se vltrò ludibrijs & flagellis obiecerunt.

CAP. XII.

1 PRopterea etiam nos quibus sunt illi omnes testes, qui veluti nubes circumpositi sunt nobis, soluamus à nobis omnia pondera, etiam peccatum quod omni tempore [1] paratum est nobis: & cum tolerantia [2] stadiũ hoc percurramus quod propositum est nobis.

2 Et intueamur Ieschua: quia ipse factus est princeps & perfector fidei nostræ, qui pro gaudio quod erat ei, pertulit crucem, & [3] confusioni se exposuit: ac ad dextram throni Dei consedit.

3 Videte igitur quantum sustinuit à peccatoribus qui erant aduersarij [4] sibiipsis: & non sit anxius nec remissus animus vester.

4 Nondum peruenistis vsque ad sanguinem in certamine hoc quod est contra peccatum.

5 Et obliti estis doctrinæ illius quam tanquam filiis eloquuti sumus vobis, Fili mi, ne negligas castigationem Domini, & ne remissus reddatur animus tuus quum ab eo corrigeris?

6 Eum enim quem diligit Dominus, castigat, & flagellat filios illos erga quos bene est affectus.

7 Sustinete igitur castigationem: quia tanquã erga filios, agit circa vos Deus. Quis enim est filius quem non castiget pater eius?

8 Et si absque castigatione estis, qua castigatur vnusquisque, facti estis alieni & non filij.

9 Et, si patres carnis castigantes fuerunt nos, & verecundabamur [5] ab illis, quanto igi-

1 Id est, Semper est in prõptu vt cursum nostrum ad vitam beatam impediat.

2 Αγῶνα ex Græco.

3 Vox Syriaca est אמסר *qua à* בסרא *deriuata est: nec vnquã me legere memini in hac significatione, sed* בסר *hoc significare frequenter inuenitur in hoc nouo Testamẽto Quare vel erratũ esse à librarijs puto, vel ex linguæ proprietate Mem esse positum pro Beth, quod ambæ sint literæ labiales. Sed tamen minimè alienus erit sensus, aut remotus. si vertamus. Ad confusionem se tradidit, vel exposuit. Nam ita significatur vltrò ignominiam subiisse, vnde apparet eam magis animo contempsisse. 4 Vel, In animam suam. id est, In perniciem animæ suæ, vel, Aduersarij salutis suæ diuersò à Græcis sensu. Ac fortasse hoc modo voluit Paraphrastes insaniam eorum exaggerare, atque explicare Græca.*

5. Id est, Coram eis.

tur magis debitores sumus vt subiiciamus nos [6] Patri ipsorum spir. tuum, & viuemus?

10 Illi enim ad tempus quidem modicum, prout volebant, castigabant nos: Deus autem in commodum nostrum, vt participes fiamus sanctimoniæ ipsius.

11 Omnis autem castigatio in tempore suo non æstimatur quòd gaudij sit, sed doloris: in fine autem fructus pacis & iustitiæ reddit illis qui ea exercitati fuerint.

12 Propterea manus vestras dissolutas & genua vestra labantia confirmate:

13 Et orbitas rectas facite pedibus vestris, vt membrum quod est claudum, non aberret, sed sanetur.

14 [7] Sectamini pacem cum omni homine, & sanctimoniam: quia sine ea nemo Dominum nostrum visurus est.

15 Et estote cauti, nequis reperiatur in vobis [8] inops gratiæ Dei, a ut nequa radix amaritudinum producat florem, & vexet vos, & per eam multi inquinentur.

16 Aut nequis reperiatur in vobis qui sit scortator & solutus, veluti Isau, qui vno edulio vendidit suum ius primogeniti.

17 Scitis enim quòd etiam postea cuperet hæres fieri benedictionis, [9] & reprobatus fuerit. Locũ enim pęnitentię non inuenit quamuis cum lacrymis quæsiisset *benedictionem* illam.

18 Non enim accessistis ad ignem ardẽtem & contrectabilem, neque ad tenebras [10] & ad caliginem, & ad procellam.

19 Neque ad sonitum buccinç, & ad vocem verborum, quam qui audierant, [11] detrectarũt [12] ne amplius sermo fieret sibi:

20 (Nam nõ poterant sustinere quod præcipiebatur, *nempe* vt si vel etiam bestia appropinquaret ad montem, lapidaretur.

21 Et adeo formidabile erat visum, vt Musche diceret, Expauesco & contremisco)

22 Vos autẽ accessistis ad montẽ Tzehiiũ, & ad ciuitatem Dei viuentis, ad Vrischelem quæ *est* in cælis. & ad cœtum myriadum Angelorum:

23 Et ad conuentum primogenitorum, qui conscripti sunt in cælis, & ad Deum iudicem omnium, & ad spiritus iustorum qui perfecti sunt.

24 Et ad Ieschua mediatorem Testamenti noui, & ad aspersionem sanguinis eius qui loquitur melius quàm *sanguis* Habelis.

25 Cauete igitur ne [13] detrectetis *audire* eum qui loquitur vobiscum. Si enim illi non euaserunt qui detrectarũt *audire* eum qui loquebatur cum eis in terra, multo minus nos, si subterfugerimus eum qui loquitur nobiscum de cælis.

26 Cuius vox terram commouit: nunc autem promisit, & dixit Adhuc semel, ego commouebo non solùm terram, sed etiam cælum.

27 Hoc autem quod dixit Semel, ostendit mutationem eorum qui commouentur, quoniam factitia sunt vt maneant ea quæ non commouentur.

28 Quoniam igitur accepimus regnum nõ mobile, teneamus gratiam per quam seruiamus & placeamus Deo cum verecundia & cum timore.

29 Deus enim noster, ignis est consumens.

6 Obseruandũ, Syram vocem לאבהין per syncopẽ positam esse, pro לאבההין, vitandæ κακοφωνίας causa: atque ideo vertendam esse Patri ipsorũ, vt nos vertimus. quũq; nomen ipsum singulare sit (licet plurale affigatur ei pronomen) nõ debuit in capite duo illa puncta habere in Syro textu, quæ solent in signũ pluralis numeri, plura libus tantùm vocibus insidere. Quod propterea dico quia videtur propter duo illa puncta hãc versionem requirere, Quãto igitur magis debitores sumus vt subiiciamus nos patribus spirituum? Ac si cõparatio instituta esset inter patres terrenos, qui corpus generant, & spirituales patres qui animos informãt. Atqui manifestum est ex ipso contextu, comparationẽ esse inter terrenos patres, & calestẽ Patrem spirituũ Deum.

7 Ad verbũ, Currite post pacem cum homine. Hebraismus.

8 Id est, Destitutus gratia Dei.

9 Et copulatiua pro Sed aduersatiua. 10 Et pro Aut disiunctiua. 11 Vel deprecati sunt. 12 Ad verbum, Adderetur [vt] fieret sermo cum ipsis Id est, Ne amplius secum loquentem Deum ipsum audirent. 13 Vel, Deprecamini.

CAP. XIII

1 CHaritas [1] fratrum maneat in vobis.

2 Et dilectionis hospitum ne obliuiscamini. per hanc enim digni habiti sunt quidam vt quum *id* non sentirent, exciperent Angelos.

3 Memores estote vinctorum, ac si cum eis vincti essetis. Recordemini eorum qui affliguntur, vt homines qui carne induti estis.

4 Honorabile est coniugium inter omnes, & [2] cubile eorum mundum est: scortatores autem & adulteros iudicaturus est Deus.

5 Ne sit amans argentum mens vestra, sed sufficiat vobis id quod est vobis. Ipse enim Dominus dixit. Non deseram te, & [3] non remissas habebo erga te manus.

6 Et est nobis dicendum confidenter, Dominus *est* auxiliator meus, non timebo: quid facturus est mihi filius hominis?

7 Estote memores gubernatorum vestrorum qui loquuti sunt vobiscum sermones Dei: considerate finem conuersationum ipsorum, & imitamini fidem eorum.

8 Ieschua christus heri & hodie, & idem est, & in æternum *erit*.

9 Ad doctrinas peregrinas, & varias ne abducamini. [4] Bonum est enim vt gratia confirmemus corda nostra, & non cibis: quia non adiuti fuerunt illi [5] qui versati sunt in ipsis.

10 Habemus autem altare, ex quo non est ius edendi iis qui in Tabernaculo ministrant.

11 Animalium enim illorum quorum sanguinem inferebat Princeps pontificum in domum sanctam pro peccatis, caro comburebatur extra castra.

12 Propter hoc Ieschua, vt sanctificaret populum suum per sanguinem suum, extra vrbem passus est.

13 Igitur nos quoque egrediamur ad eum extra castra, induti opprobio eius:

14 (Non enim est nobis ciuitas quæ permaneat hic, sed ad illam quæ futura est, spectamus.

15 Et per manũ eius offeramus victimas laudis omni tempore Deo: quæ *laus* est fructus labiorum quæ gratias agunt nomini eius.

16 Et ne obliuiscamini beneficentiæ & cõmunicationis pauperum: his *enim* victimis placet homo Deo.

17 Et obedite gubernatoribus vestris & auscultate eis: ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam homines qui reddituri sunt rationem vestri, vt cum gaudio faciant hoc, & non cum gemitibus. nam non est vtile vobis.

18 Orate pro nobis. Confidimus enim quòd conscientia bona sit nobis: quia in omni re cupimus vt bene nos geramus.

19 Amplius peto à vobis vt faciatis hoc, vt citò reuertar ad vos.

20 Deus autem pacis qui ascendere [6] fecit [6] à mortuis pastorem illũ magnum gregis per sanguinem fœderis quod est in æternum, [7] qui *quidem* est Ieschua Christus Dominus noster,

21 Ipse perficiat vos in omni opere bono, vt

1 Id est, fraterna.

2 Nempe Cõiugatorum.

3 Hoc est, Nõ retraham manus abs te.

4 Hebraismus Nam subiectum. Et non, idẽ valet quod Quàm vt satis appareat positiuum esse loco comparatiui, ac si dictũ esset, Melius est enim vt gratia confirmemus corda nostra quã cibis.

5 Ambulauerunt Hebraismus. Hoc est, Assueti sunt discrimini ciborum.

6 Ad verbũ, De inter mortuos.

7 Cohærent cũ prioribus Pastorem gregis &c.

vt faciatis voluntatem ipsius, & ipse efficiat in vobis id quod bonũ est coram eo, per Ieschua Christum: cui *sit* gloria in seculum seculorum. Ammin.

22 Peto autem à vobis, fratres mei, [8] vt patientes sitis per sermo nes [9] consolationis. nam paucis scripsi vobis.

8 Ad verbũ, Vt contineatis spiritum vestrum.
9 Vel, Exhortationis.

23 Scitote autem quòd frater noster Timotheus solutus est: &, si citò venerit, cum eo visam vos.

24 Salutate omnes [10] gubernatores vestros & omnes sanctos. Salutant vos omnes qui sunt ex Italia.

25 Gratia *sit* cum omnibus vobis. Ammin.

10 Vel, Duces.

Tres epistolæ trium Apostolorum, ante quorum oculos Dominus noster se transfigurauit. id est, Iacobi & Petri & Iohannis,

EPISTOLA IAAKVB APOSTOLI.

CAP. I.

1 IAAKVB seruus Dei & Domini nostri Ieschua Christi, duodecim tribubus disseminatis inter Gentes, pacem.

2 Omne gaudium sit vobis, fratres mei, quum intraueritis in tentationes multas & varias.

3 Scitis enim quòd probatio fidei acquirit vobis patientiam.

4 Ipsi autem patientiæ erit opus perfectum, vt sitis completi & perfecti, & in nulla re sitis destituti.

5 Siquis autem ex vobis sit destitutus sapientia, petat à Deo, qui dat omnibus simpliciter, & non improperat: & datur ei.

6 Petat autem in fide, non hæsitans. Is qui hæsitat, similis est fluctibus maris quos commouet ventus.

7 Neq; existimet ille filius hominis quòd accipiet quicquam à Domino:

8 Qui *inquam* hæsitat in animo suo, & cõmouetur in omnibus viis suis.

9 Glorietur autem frater humilis in sublimitate sua,

10 Et diues in humilitate sua: quoniam sicut flos herbæ sic transit.

11 Oritur enim sol in calore suo, & arefacit ipsam herbam, & flos eius decidit, & decor aspectus eius perit: ita etiam diues marcescit in conuersationibus suis.

12 Beatus vir ille qui tolerat tentationes: quia postquam probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam promisit Deus iis qui diligunt se.

13 Ne dicat quis quum tentatur, A Deo ego tentor: Deus enim non tentatur in malis, & ipse hominem non tentat.

14 Sed quisque à concupiscentia sua tentatur & allicitur & attrahitur;

15 Et hæc concupiscentia concipit & parit peccatum. Peccatum autem quum consummatum fuerit, generat mortem.

16 Ne erretis, fratres mei dilecti.

17 Omnis donatio bona & completa, è supernis descendit à Patre luminum, apud quem non est immutatio vlla, nec etiam vmbra recessus.

18 Ipse voluit, & genuit nos per sermonẽ veritatis, vt essemus [1] principium creaturarum eius.

19 Et vos fratres mei dilecti, quisque ex vobis sit velox ad audiendum, & tardus ad loquendum, & tardus ad irascendum.

20 Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.

21 Propter hoc longè remouete à vobis omnem impuritatem & [2] fæcem malitiæ, & cum mansuetudine recipite sermonem insitum [3] in vobis ipsis, qui potest seruare ipsas animas vestras.

22 Estote autem effectores sermonis, & non auditores tantùm: neque decipiatis animas vestras.

23 Siquis enim fuerit auditor sermonis, & non effector illius, hic similis est ei qui contẽplatur faciem suam in speculo.

24 Contemplatus enim est seipsum, & trãsiuit, & oblitus est qualis fuerit.

25 Omnis autem qui prospexerit in Legem perfectam libertatis, & perstiterit in ea, nequaquam est auditor auditionis quæ obliuioni traditur, sed effector operum: & hic beatus erit in opere suo.

26 Et siquis existimet quòd & seruiat Deo, & nõ cohibet linguam suam, sed decipit ipsum

1 Id est, Primitiæ. Sicut apud Hebræos ראשית quod principium significat, sæpè pro primitiis vsurpatur, vt Leuit. 2. 12. Num. 15. 20. & Deut. 18. 4 & passim.
2 Id significat כונאא vocabulum deductum à כוג, cui respondet Hebraicum סיג, id est Scoria. Si verò deducta sit vox à סגא, (cui respondet Hebraicum שגא) significat multitudinem, vertendumq́ erit, Et multitudinem malitiæ.
3 Ad verbum, In naturam nostram Sed tamen dum insitum dicit, satis docet non innatum esse in nostra natura, sed aliena opera, videlicet prædicatione, Spiritus sancti virtute implantatum esse.

cor suum, huius vanus est cultus.

27 Cultus enim qui purus est & sanctus coram Deo Patre, hic est, vt visitet pupillos & viduas in afflictionibus suis, & vt custodiat quisq; animam suam à mundo immaculatam.

CAP. II.

1 FRatres mei, ne cum [1] acceptione vultus retineatis fidem gloriæ Domini nostri Ieschua Christi.

2 Nam si ingrediatur in cœtum vestrum quispiam cuius annulus sit aureus, aut cuius vestes sint splendidæ, & ingrediatur pauper in vestibus sordidis:

3 Et respexeritis in eum qui indutus est vestibus splendidis, & dixeritis ei, Tu hic sede bene: & pauperi dixeritis, Tu sta illic, aut sede hic ante scabellum pedum nostrorum:

4 Annon discrimen fecistis apud vosipsos, & facti estis interpretes cogitationum malarum?

5 Audite fratres mei dilecti, nónne pauperes mundi, diuites autem in fide elegit Deus, vt essent hæredes regni quod promisit Deus iis qui diligunt ipsum?

6 Vos autem despectui habuistis ipsum pauperem. Nónne diuites extollunt se super vos, & trahunt vos ad domum iudicij?

7 Nónne ipsi obloquuntur contra famam bonam quæ promulgata erat de vobis?

8 Et, si Legem Dei in hoc perficitis, sicut scriptum est, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis:

9 Si autem [2] vultum accipitis, peccatum facitis, & redarguimini à Lege tanquam transgressores Legis.

10 Qui enim totam Legem seruat, & in vno transgreditur, toti Legi obnoxium se reddidit.

11 Is enim qui dixit, Ne adulterium committas, idem dixit, Ne occidas. Si autem non committas adulterium, sed occidas, factus es transgressor Legis.

12 Ita loquimini, & ita agite, tanquam homines qui per legem libertatis iudicandi estis.

13 Iudicium enim *futurum est* sine misericordia contra eum qui non fecit misericordiam. extollimini per misericordiam supra iudicium.

14 Quæ est vtilitas, fratres mei, siquis dicat, Est mihi fides, & opera non sint ei? Nunquid potest fides eius seruare eum?

15 Et, si frater aut soror fuerint nudi & carentes cibo quotidiano,

16 Et dixerit illis aliquis ex vobis, Abite in pace, calefacite vos, & saturamini, & non dederitis eis necessitatem corporis, quænam vtilitas?

17 Ita etiam fides absque operibus, mortua est sola.

18 Dicet enim aliquis, Tibi est fides, & mihi sunt opera. ostende mihi fidem tuam sine operibus, & ego ostendam tibi fidem meam ex operibus meis.

19 Credis quòd vnus est Deus? Bene facis: etiam dæmonia credunt, & [3] contremiscunt.

20 Vis tu scire, ô fili hominis debilis, quòd fides sine operibus mortua sit?

21 Pater noster Abraham nónne ex operibus [4] iustificatus est quum obtulit Isaac filium suum super altare?

22 Vides quòd fides eius [5] auxilio fuerit operibus eius, & ex operibus fides eius [6] perfecta sit?

23 Et impleta est Scriptura quæ dicit quòd credidit Abraham Deo, & imputata est ei *fides illa* ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

24 Vides tu quòd ex operibus [7] iustificatur filius hominis, & nequaquam [8] ex fide tantùm?

25 Similiter etiam Rahab [9] meretrix nónne ex operibus iustificata est, quæ excepit exploratores, & per viam aliam emisit eos?

26 Quemadmodum corpus absque spiritu mortuum est, sic fides absque operibus mortua est.

1 Vide annotata in cap. 6. Matth. 2.

2 Quid sit accipere vultum, ostendimus Matth. 6. 2.

3 Vel horrescunt.

4 Id est, Compertus est iustificatus fuisse.

5 Vel, Cooperata fuerit operibus eius.

6 Id est, Perfectius cognita.

7 Id est, iustus esse comprobatur.

8 Nempe ex illa mortua & sterili fide, quam tu te habere iactas sine operibus.

9 Vel Caupona. Vtrunque enim significat Hebraica vox זונה, tum etiam Syra זניתא. Sed plures ac maioris autoritatis reperiuntur interpretes Hebræi, qui Hospitam interpretantur seu Cauponam, quàm qui Meretricem. Nam Ionathas, paraphrastes Chaldæus, omnium scriptorum qui nunc extant antiquissimus, (quippe qui ante aduentum Christi claruerit) in historia Rachab vocem זונה Chaldaicè vertit פונדקיתא, quod sonat tantùm Hospitam, vocabulo deducto à פונדק quod significat Hospitium, vt testatur autor libri ערוך, qui dicit פונדק significare id quod Hebraicè dicitur חנות, Constat autem חנות esse Hospitium, à verbo חנה, quod est Manere & Diuersari. Hunc Ionathan deinde sequũtur R. Schelomo, R. Iona, R. Leui filius Gersonis. & etiam R. D. Kimhi quanquam hic vtranque interpretationem afferat, & lectori relinquat delectum.

CAP. III.

1 NE multi [1] doctores sint inter vos, fratres mei, sed scitote quòd iudicij maioris rei sumus.

2 Multas enim transgressiones admittimus omnes nos. Quicunque in sermone non transgreditur, hic est vir perfectus, qui potest in seruitute continere totum corpus suum.

3 Ecce enim [2] fræna in ore equorum immittimus vt obsequantur nobis, & totum corpus eorum circumagimus.

4 Etiam naues ingentes, quum agunt eas venti sæui, à ligno exiguo circumaguntur in locum ad quem intenta est voluntas eius qui gubernat.

5 Ita etiam lingua, membrum est exiguum, & extollit sese: etiã ignis exiguus ramos multos incendit.

6 Et lingua, ignis est, & mundus peccati veluti ramus est: & ipsa lingua existẽs in membris nostris maculat totum corpus nostrum, & inflammat prouentus generationum nostrarũ, quæ currunt veluti rotæ, ac ardebit etiam ipsa in igne.

7 Omnes enim naturæ bestiarum, & volucrum, & reptilium maris & aridæ, [3] donantur à natura humana:

8 Linguam autẽ non potuit quisquam subiugare. Malum est hoc, quod non [4] impeditur: plena est veneno mortis.

9 Per ipsam enim benedicimus Domino

1 Id est, Censores importuni, aliorum vitia nimis acutè cernentes, in suis verò prorsus cæci.

2 Diceres, per errorem in פגודא literam ד positam esse pro ת, ac legẽdum פגותא, quod frequenter occurrit in significatione frænorum: contrà verò פגודא nunquam: sed quia Syri libri omnes & impressi & manuscripti ד habent, & non ת, dicendum potius est, vel aliam esse vocem Syra lingua peculiarem, vel eandem cum פגותא, in qua tamen ex Syra linguæ proprietate ת mutatum est in ד eiusdem organi literam.

3 Ad verbum, Subijciuntur, vel Obnoxia sunt naturæ, &c.

4 Vel, Celatur.

& patri.

& Patri, & per ipsam maledicimus filiis hominis qui ad similitudinem Dei facti sunt.

10 Et ex eodem ore procedunt maledictiones & benedictiones. Non conuenit, fratres mei, vt hæc ita fiant.

11 Nunquid possunt ex eadem scaturigine emanare aquæ dulces & amaræ?

12 Aut nunquid potest ficus, ô fratres mei, oleas edere, aut vitis ficus? similiter neque aquæ salsæ possunt fieri dulces.

13 Quis ex vobis est qui sit sapiens & eruditus? ostendat opera sua per conuersationes bonas, in sapientia mansueta.

14 Si autem æmulatio amara sit in vobis, aut contentio in cordibus vestris, ne inflemini aduersus veritatem, & mentiamini.

15 Nam hæc sapientia è supernis non descendit, sed est terrena, à tenebris animæ, & à dæmonibus.

16 Vbi enim est æmulatio & contentio, ibi etiam conturbatio, & quicquid est mali.

17 Sapientia autem quæ è supernis est, pura est, & plena pacis, & mansueta, & obtemperans, & plena misericordiæ & fructuum bonorum, & sine dissidio est, & [5] vultum non accipit.

18 Fructus autem iustitiæ in tranquillitate seminantur illis [6] qui faciunt pacem.

5 Quid sit accipere vultũ, ostendimus Matth. 6. 2.

6 Id est, Qui colunt pacem. Hebraismus.

CAP. IIII.

1 Vnde fit quòd sunt in vobis bella [1] & pugnæ? nónne ex concupiscentiis quæ militant in membris vestris?

2 Concupiscitis, & non est vobis: & occiditis, & æmulamini, neque peruenit ad manus vestras: & [2] pugnatis, & bella geritis, neque est vobis: propterea quòd non postuletis.

3 Petitis, & non accipitis: eo quòd malè petatis, vt [3] saturetis concupiscentias vestras.

4 Adulteri, ignoratis quòd amicitia mundi huius, inimicitia est apud Deum? Is igitur qui vult esse amicus mundi huius, inimicus est Deo.

5 Aut nũquid inaniter putatis dixisse Scripturã quòd In inuidia concupiscit spiritus qui habitat in nobis?

6 Gratiam autem ampliorem dedit nobis Dominus noster. Propter hoc dicit quòd Deus humiliat elatos, & demissis dat gratiam.

7 Subdite igitur vos Deo, & resistite contra Satanam: & fugiet à vobis:

8 Atque appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus vestras, ô peccatores: sanctificate corda vestra, [4] duplices animo.

9 Demittite vos, & lugete: & risus vester in luctum conuertatur, & gaudium vestrum in mœrorem.

10 Demittite vos corã Domino, & exaltabit vos.

11 Ne loquamini vnus contra alium, fratres mei. Is enim qui loquitur contra fratrem suum, aut qui iudicat fratrem suum, loquitur contra Legem, & iudicat legem. Et, si Legem iudicas, non es affector Legis, sed iudex eius.

12 Vnus est enim [5] constituens Legem & iudicium, qui potest seruare & perdere. tu autem quis es qui iudicas proximum tuum?

1 Vel contẽtiones.

2 Vel contenditis.

3 Vel, Nutriatis.

4 Vel, Dissidentes.

5 Ad verbũ, Ponens, vel constituens Legem.

13 Quid autem dicemus de iis qui dicunt, Hodie aut cras profecturi sumus in ciuitatem *aliquam* quæcunque sit, & [6] transigemus ibi annum vnum, & mercabimur, & lucrabimur?

14 Et non cognoscimus quid futurum sit cras. Quid enim est vita nostra, nisi vapor qui modico tempore conspicitur, & euanescit ac distrahitur?

15 Pro eo quòd dicere deberent, si Dominus voluerit, & vixerimus, facturi sumus hoc vel illud.

16 Gloriantur in superbia sua. Omnis gloriatio quæ est eiusmodi, à malo est.

17 Et is qui nouit bonum, & non facit illud, peccatum est ei.

6 Ad verbũ, Agemus ibi annum vnũ.

CAP. V.

1 O Diuites, eiulate & flete propter dolores qui veniunt super vos.

2 Diuitiæ enim vestræ corruptæ sunt, & fœtuerunt, & vestimenta vestra corrosa sunt à tinea:

3 Et aurum vestrum & argentum vestrum corruptum est: & corruptio eorum fuit in testimonium contra vos, & ipsa futurum est vt exedat carnem vestrã. Ignem congessistis vobis in dies vltimos.

4 Ecce, merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quam pecuerse retinuistis, clamat: & vociferatio messorum in aures Domini Sabaoth introiuit.

5 Delitiis enim indulsistis super terram, & subsannastis & enutristis corpora vestra sicut in [1] die victimæ.

6 Condemnastis, & occidistis iustum: & non surrexit aduersus vos.

7 Vos autem, fratres mei, [2] continete spiritum vestrum vsque in aduentum Domini, sicut agricola, qui expectat fructus pretiosos terræ suæ, & continet spiritum suum propter eos, donec accipiat pluuiam [3] primogeniam & [4] serotinam:

8 Ita etiam vos continete spiritum vestrũ, & corda vestra corroborate: appropinquat enim aduentus Domini nostri.

9 Ne ingemiscatis vnus aduersus alium, fratres mei, vt non iudicemini. ecce enim iudicium ante ianuam assistit

10 Exemplum ipsos Prophetas accipite vobis, fratres mei, ad patientiam in afflictionibus vestris qui loquuti sunt in nomine Domini

11 Ecce enim attribuimus beatitatem iis qui sustinuerunt. Audiuistis tollerantiã Iob, & [5] finem quẽ fecit ei Dominus vidistis, eo quòd misericors est Dominus & miserator.

12 Ante omnia autem, fratres mei ne iuretis neque per cælum, neque per terram, nec etiam iuramentis aliis: sed sit sermo vester, Est est: & Non, non: [6] vt non condemnemini sub iudicium.

13 Et, si quis ex vobis fuerit in afflictione, oret: &, si lætetur, psallat:

14 Etsi infirmetur, accersat seniores Ecclesiæ, & orent [7] super eum, & vngant eum vnctione in nomine Domini nostri.

15 Et oratio fidei sanat eum qui ægrotus est & erigit eum Dominus noster: & si peccata perpetrata sint ab eo, remittuntur ei.

16 Confitemini autem delicta vestra alius

1 Id est, In die conuiuij. pro eo enim interdum accipit נכסא Chaldaicum & Syriacum: sicut & זבח Hebraicum, Isaiæ 34. 6. in Paraphr. Chaldaica & Prouerb. 7. 14 & 17. 1, in textu Hebræo.

2 Id est, Patienter expectate sine mutmutatione, aut praua cogitatione propter longam: dilationem.

3 Id est, Quæ paulo post factam sementẽ descendit.

4 Id est, Quæ paulo ante messem descendit.

5 Id est, Quẽ dederit ei Deus exitum, ex lectione sacrorum librorum vidistis.

6 Id est, Vt non subeatis iudicium condemnationis.

7 Vel, Pro eo.

alij, & orate vnus pro alio, vt sanemini: Magna enim est vis orationis qua iustus orat.

17 Etiam Eliah, filius hominis fuit, obnoxius passioni sicut nos,& orauit vt non descenderet pluuia super terram,& non descẽdit tres annos & sex menses.

18 Et rursus orauit, & cæli dederunt pluuiam, & terra dedit fructus suos.

19 Fratres mei, siquis ex vobis errauerit à via veritatis, & conuerterit eum quispiam ab errore suo.

20 Sciat quòd is qui auertit peccatorem ab errore viæ suæ, saluam facit animam suam à morte, & opperit multitudinem peccatorum suorum.

Finitur epistola Iaakub Apostoli.

EPISTOLA PETRI APOstoli Simonis Kiphæ.

CAP. I.

1 PETRVS Apostolus Ieschua Christi electis, & incolis disseminatis in Pontum& in Galatiam, & in Cappadociam, & in Asiam, & in Bithyniam:

2 Qui electi fuerũt in præscientia Dei Patris, in sanctificationem Spiritus,vt sint inobedientia,& stillatione sanguinis Ieschua Christi: Gratia & pax multiplicetur vobis.

3 Benedictus Deus Pater Domini nostri Ieschua Christi,qui per gratiam suam magnam [1] regenuit nos, per resurrectionem Domini nostri Ieschua Christi, in spem vitæ:

4 Et in hæreditatem quæ non corrumpitur,& non contaminatur,& non marcescit,quę præparata est vobis in cælis,

5 Qui custodimini per virtutẽ Dei, & per fidem in salutem quæ præparata est vt reueletur in temporibus extremis.

6 In quibus gaudebitis in perpetuũ, etiãsi hoc tempore modicum affligimini tentationibus variis,

7 Quæ transeunt super vos: vt exploratio fidei vestræ conspiciatur (quæ pretiosior est quàm aurum depuratum, quod probatum est per ignem) ad gloriam & ad honorem & ad laudem, in reuelatione Ieschua Christi.

8 Quem non vidistis,& diligitis eum,& in fide eius exultatis, lætitia laudabili,quæ verbis non exprimitur:

9 Vt recipiatis præmium fidei vestræ, salutem animarum vestrarum.

10 Eam *inquam* salutẽ de qua inquisiuerunt Prophetæ, quum vaticinarentur de gratia quæ futurum erat vt daretur vobis.

11 Et scrutati sunt quònam tempus indicaret & testaretur Spiritus Christi habitans in eis, quo *tempore* futuræ essent passiones Christi, & gloria eius quæ *sequutura erat* postea.

12 Et reuelatum est illis quicquid scrutati fuerant, propterea quòd non sibiipsis inquirebant, sed nobis quæ ad nos *spectabant* vaticinabantur: illa *nimirum* quæ nunc manifestata sunt vobis [2] per eos qui euangelizant vobis per Spiritum sanctum qui missus est è cælo, in quæ concupiscunt etiam Angeli perspicere.

13 Quapropter succingite lumbos mentium vestrarum, & excitamini perfectè,& sperate in gaudium quod eueniet vobis in reuelatione Domini nostri Ieschua Christi.

14 Tanquam filij obedientes: neque associetis vos rursus cõcupiscentiis pristinis, quas concupiscebatis sine scientia, sed estote sancti in omnibus conuersationibus vestris.

15 Sicut sanctus est is qui vocauit vos.

16 Quia scriptum est, Estote sancti, sicut etiam ego sanctus sum.

17 Et si ita est quòd Patrem vocatis eum in cuius conspectu non est [3] acceptio vultus, & iudicat omnem hominem secundum opera eius, cum timore vos gerite in tempore hoc incolatus vestri.

18 Scientes quòd non argento quod vetustate atteritur, neque auro redempti estis ex operibus vestris vanis, quæ accepistis à patribus vestris:

19 Sed sanguine pretioso agni in quo macula & labes non est, qui est Christus.

20 Qui ab initio fuit destinatus ad hoc ipsum ante constitutionem mundi, & manifestatus est in extremitate temporum propter vos:

21 Qui per eum credidistis in eum qui excitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra & spes vestra esset in Deum.

22 Sanctificatis animabus vestris per obedientiam veritatis, & impletis dilectione quæ non accipit vultum, quæ est ex corde puro & perfecto. Diligite alter alterum.

23 Tanquam ii qui regeniti fuistis non ex semine quod vetustate perit, sed ex eo quod non perit vetustate per sermonem viuum Dei qui manet in æternum.

24 Quia omnis caro fœnum & omnis elegãtia eius tanquam flos agri. Exarescit fœnum, & marcescit flos.

25 Et verbum Dei nostri manet in secula. Et hoc est verbum illud quod prædicatum est vobis.

[1] *Ad verbũ, Genuit nos ab integro.*

[2] *Ad verbũ, Per manum eorum, &c. id est, Opera & ministerio eorum qui, &c. Hebraismus.*

[3] *Vide annotata in cap.6. Matth. 2.*

CAP. II.

1 SEponite igitur à vobis omnem malitiam & omnem dolum, & simulationem, & inuidiam & obtrectationem.

2 Et estote tanquam infantes simplices,& concupiscite ipsum sermonem tanquam lac mundum & spirituale, per quod crescetis ad salutem.

3 Si gustastis & vidistis quòd bonus sit Dominus.

4 Adi

4 Ad quem appropinquastis, qui est lapis viuus, quem reprobauerunt filij hominis, & electus & pretiosus apud Deum.

5 Et etiam vos, tanquam lapides viui ædificemini, & estote templum spirituale, & sacerdotes sancti, ad offerendū victimas quæ sint acceptabiles corā Deo per Ieschua Christum.

6 Dicitur enim in Scriptura, Ecce, pono in Tzehiiun lapidem electum & pretiosum, in capite anguli: qui credit in eum non pudefiet.

7 Vobis igitur data est hæc res pretiosa qui creditis: illis autem qui non acquiescunt, lapis est offensionis & petra scandali:

8 Et qui offendunt in ipsum, non acquiescentes sermoni, quia ad hoc positi sunt.

9 Vos autem genus estis electum, quod sacerdotio fungitur ad regnum populi sanctus, cœtus redemptus, vt prædicetis laudes illius qui vocauit vos è tenebris ad lucem suam eximiam.

10 Qui antea non reputabamini populus, nunc autem populus Dei: etiam non erat erga vos misericordia, nunc autem effusa est super vos misericordia.

11 Dilecti mei, peto à vobis, tanquam aduenis & tanquam incolis, vosipsos separate ab omnibus concupiscentiis corporis quæ gerunt bellum aduersus animam.

12 Et sint bonæ conuersationes vestræ coram omnibus filiis hominis: & ij qui loquuntur cōtra vos sermones malos, videbūt vestra opera bona, & laudabūt Deum in die probationis.

13 Et estote subiecti omnibus filiis hominis, propter Deum: regibus, propter dominium eorum:

14 Et iudicibus, quia ab eo mittuntur ad vindictam delinquentium, & ad laudem operantium bona.

15 Quoniam sic est voluntas Dei operibus vestris bonis obturetis ora stultorum qui non norunt Deum.

16 Tanquam [1] præditi libertate, & non tanquā homines quibus facta est libertas eorū operimentum malitiæ ipsorum, sed tanquam serui Dei.

17 Omnem hominem in honore habete: Fratres vestros diligite: & à Deo timete, & reges honorate.

18 Et illos seruos qui sunt inter vos, *nunc alloquor*: subiecti estote dominis vestris in timore: non tantùm bonis & humanis, sed etiam duris & prauis.

19 Illis enim est gratia coram Deo illis *inquam* qui propter conscientiam bonam tolerāt afflictiones quæ veniunt super eos per iniquitatem.

20 Qui autem propter peccata sua sustinent afflictiones, quænam laus est eis? Sed quū facitis quod bonum est, affligunt vos, ac toleratis, tunc multiplicabitur laus vestra apud Deum.

21 Ad hoc enim vocati estis. Quia etiam Christus mortuus est pro nobis, & reliquit nobis hoc exemplum, [2] vt vos in vestigiis ipsius iretis.

22 Qui non fecit peccatum, neque dolus est inuentus in ore eius:

23 Qui maledicebatur, & non maledicebat: & patiebatur, & non minabatur, sed tradebat [3] causam suam iudici iustitiæ.

24 Et [4] portauit peccata omnia, & ascendere fecit illa cum corpore suo ad crucem, vt mortui peccatis per iustitiam eius viueremus. [5] maculis enim eius sanati estis.

25 Quia fuistis errantes velut oues: & conuersi estis nunc ad pastorem & curatorem animarum vestrarum.

[1] Ad verbū Filij libertatum. de quo genere dicendi vide Iohan. 6, & 1. Cor. 7. in annotatione.

[2] Id est, Vt vestigia eius teneretis, & patientiā eius imitaremini.

[3] Ad verbū, Iudiciū suum.

[4] Vel, Sustulit.

[5] Intelligit aspersionem sanguinis eius quo totum eius corpus fuit commaculatum.

CAP. III.

1 Similiter etiam vos vxores, subditæ sitis maritis vestris, vt eos qui non obtemperant Sermoni, per cōuersationes vestras bonas sine labore acquiratis:

2 Videntes quòd in reuerentia & castitate vos geritis.

3 Neque ornemini ornatibus externis intorsionis capillorum vestrorum, aut excogitatione auri, aut vestimentorum sumptuosorum:

4 Sed ornate vos in [1] filio hominis occulto cordis, in spiritu lenitatis, qui non corrumpitur. *hic est* ornatus qui est sumptuosus coram Deo.

5 Ita enim etiam olim mulieres sanctæ quæ sperabant in Deo, ornabant seipsas, & subditæ erant maritis suis.

6 Quemadmodum Sara subdita erat Abrahe, & vocabat eum Dominnm meum: Cuius estis vos filiæ in operibus bonis [2] non perterrefactæ vllo pauore.

7 Vosque viri, similiter habitate cum vxoribus vestris secundum scientiam, & tanquam vasa debilia in precio habete eas, eo quòd etiam ipsæ vobiscum hæredes erunt doni vitæ quæ est in æternum: & ne sitis impingentes in precibus vestris.

8 Tandem autem vt sitis omnes vos in concordia, & sitis dolentes cum iis qui dolent, & amantes vous alium, & estote misericordes & mansueti.

9 Et nemini malum pro malo rependatis: neque etiam conuitium pro conuitio, sed quod contrarium est illis, benedicite. ad hoc enim vocati estis vt benedictionem hæreditate consequamini.

10 Qui vult igitur vitam, & diligit dies bonos videre, custodiat suam linguam à malo, & sua labia, vt non loquantur dolum.

11 Recedat à malo & faciat bonum, & quærat pacem & [3] sectetur eam.

12 Quia oculi Domini super iustos, & aures eius vt audiant eos: & facies Domini super malos.

13 Et quisnam est qui faciat vobis malum, si fueritis æmulatores bonorum?

14 Et si *contingat* vt patiamini propter iustitiam, beati estis: & ne timeatis ab illis qui territant vos, neque conturbemini.

15 Sed sanctificate in cordibus vestris Dominum Christum, & sitis parati ad defensionē apud omnē qui quærit vobis sermonem de spe fidei, cum mansuetudine & cum reuerentia.

16 Existente vobis conscientia bona: vt ij qui loquūtur de vobis tanquam de hominibus malis erubescant, tanquam viri qui calumniantur conuersationes vestras bonas quæ sunt in Christo.

17 Iuuat enim vos, quum facientes opera bona, sustinetis mala, (si modo ita voluntas est Dei) & non quum facitis ipsi mala.

[1] Filium hominis occultū cordis vocat internum hominē, qui secundum Deū est creatus. quem aliàs Paulus vocat nouum & spiritualem, cui opponitur externus, vetus & carnalis.

[2] Id est, Non vi aut metu adacta, sed sponte & liberè bonis operibus incūbentes.

[3] Ad verbum, Curat post eam. Hebraismus.

4 Ad verbũ, Uno tempore. Hebraismus.

18 Nam etiam Christus 4 semel mortuus est pro peccatis, iustus pro peccatoribus, vt vos offerret Deo, & mortuus est in corpore, & vixit in spiritu.

19 Et prædicauit animabus illis quæ inclusæ fuerunt in sepulchro:

20 Quæ antea non obedientes fuerant in diebus Nuach, quum longanimitas Dei præciperet vt fieret arca, propter expectationẽ conuersionis eorum, & octo animæ tãtùm ingressæ sunt in eam, & saluæ factæ sunt per aquas.

21 Secundum quem typum vos quoq; salui facti estis per baptismum (nõ corpore abluti à sordibus sed confitentes Deum in conscientia pura) & resurrectionem Ieschua Christi:

22 Qui sublatus est in cælum, & est ad dexteram Dei, & subiiciuntur ei Angeli & principatus & potestates.

CAP. IIII.

1 SI Christus igitur passus est pro vobis in carne, vos quoque iuxta eandem cogitationem armemini. Quisquis enim moritur in corpore suo, desinit ab omnibus peccatis

2 Vt non deinceps concupiscentiis filiorũ hominis viuat, quanto tempore est in corpore, sed voluntati Dei.

3 Sufficit enim tempus illud quod præteriit, in quo 1 operati estis voluntatem profanorum in crapula & in ebrietate, in fœtore, & in comessatione, & in cultu dæmoniorum.

1 Idest, Ea fecistis quæ solent placere iis qui sunt alieni à Deo,

4 Et ecce, nunc obstupescunt, & blasphemant vos in eo quòd non stultescitis cum ipsis in eadem crapula pristina.

5 Qui reddent rationem Deo, qui iudicaturus est mortuos & viuos.

6 Propter hoc enim euangelizatum est etiam mortuis, vt iudicarentur secundum filios hominis in carne, & viuerent secundum Deum in spiritu.

7 Appropinquat autem finis vniuersi, propter hoc sobrij estote, & vigilate ad orationẽ:

8 Et ante omnia charitas prompta vnius erga alium sit vobis, charitas enim operit multitudinem peccatorum.

9 Et estote amantes hospites sine murmuratione.

10 Et vnusquisq; ex vobis donũ quod accepit à Deo, subministret proximis suis, tanquam dispensatores boni gratiæ diuersæ Dei.

11 Quisquis loquitur, tanquam sermonem Dei loquatur· & quisquis ministrat, tanquam qui *ministret* ex virtute quam Deus dedit ei: vt in omnibus quæ facitis, laudetur Deus 2 per Ieschua Christum, cuius est gloria & honor in seculum seculorum. Ammin.

2 Ad verbũ, Per manũ Ieschua Christi. Hebraismus.

12 Dilecti mei, ne obstupescatis propter tentationes quæ contingunt vobis tanquam alienum quiddam eueniat vobis, quia ad probationem vestram fiunt.

13 Sed gaudete quòd consortes siatis passionibus Christi, vt ita etiã in reuelatione gloriæ eius gaudeatis & exultetis.

14 Et si probris afficiamini pro nomine Christi, beati estis: quia Spiritus gloriosus Dei requiescit super vos.

15 Tantummodo, ne quis ex vobis tanquã homicida, aut tanquam fur, aut tanquam patrator malorum patiatur.

16 Si autem patiatur tanquam Christianus, non erubescat, sed glorificet Deum eo ipso nomine.

17 Quia tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei· si autem à nobis incipit, quisnam erit finis eorum qui non obediunt Euangelio Dei?

18 Et si iustus vix seruatur, improbus & peccator vbi inuenietur?

19 Propter hoc, qui patiuntur secundum voluntatem Dei, commendent ei animas suas in operibus bonis, tanquam creatori fideli.

CAP. V.

1 PEto autem à senioribus qui sunt in vobis, ego senior, socius vester & testis passionum Christi, atq; consors gloriæ eius quæ reuelabitur:

2 Pascite gregem Dei traditum vobis, & curam habete *illius* spiritualiter, nõ coactè, sed voluntariè, non in lucro turpi, sed ex toto corde vestro.

3 Non tanquam domini gregis, sed sic vt sitis eis exemplar bonum.

4 Vt quũ reuelabitur princeps pastorum, recipiatis ab eo coronam gloriæ quæ non marcescit.

5 Et vos iuniores subdite vos senioribus vestris, & amicite vos intrinsecus demissione mentis vnus erga alium: Quia Deus contrarius est iis qui sese exaltãt, & demissis dat gratiam.

6 Demittite igitur vos sub manu potenti Dei, vt ipsa exaltet vos in tẽpore conuenienti.

7 Et curam vestram omnem conicite super Deum· nam illi cura est de vobis.

8 Vigilate, & memores estote. Nam aduersarius vester Satan *est* tanquam leo rugiens & obambulans, & quærens quem deuoret.

9 State igitur contra eũ confirmati in fide: & scitote quòd etiã contra fratres vestros qui sunt in mundo, hæ eadem passiones eueniunt.

10 Deus autem gratiæ est qui vocauit nos ad gloriam suam quæ est in æternum, 1 per Ieschua Christum, qui dedit nobis vt quum sustinuerimus has afflictiones modicas, corroboremur, & confirmaremur, & stabiliremur in eo in perpetuum.

1 Ad verbũ, Per manũ Ieschua Christi. Hebraismus.

11 Cui est laus, & possessio, & gloria, in seculum seculorum. Ammin.

12 Hæc pauca, quemadmodum arbitror, scripsi vobis per Syluanum fratrem fidelem· & suadeo, ac testor quòd hæc est gratia vera Dei, in qua statis.

13 Salutat vos congregatio electa quæ est in Babylonia, & Marcus filius meus.

14 Salutate vnus aliũ in osculo sancto. Pax cum omnibus vobis: eis *inquam* qui sunt in Christo. Ammin.

Finitur epistola Petri Apostoli.

EPISTOLA

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. I.

1 Salutatio in qua significat se vt Christi legatum cũ eis agere, quibuscum alioqui vnam & eandem fidem communem habeat in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.
2 Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis felicitas in nos promanat.
3 Christus sese nobis in Euangelio patefaciens, idq; sua vnius vi, donat nobis quæcunque tum ad vitã æternam requiruntur (in qua videlicet nos glorificare constituit) tũ etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instituit.

1 [1] IMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui æquè pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per iustitiam Dei nostri [1]& seruatoris Iesu Christi:

2 Gratia vobis & pax multiplicetur [2] per agnitionem Dei & Iesu Domini nostri:

3 [3] Vt pote quum diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ ad vitam & pietatem *pertinent*, per agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam, ac virtutem:

4 [4] Ex eo quòd maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint, vt per hæc efficeremini diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in mundo per cupiditatem.

5 [5] Ad hoc ipsum verò *vos* omni præterea collato studio, adiicite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam,

6 [6] Scientiæ verò temperantiam, temperãtiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatẽ,

7 Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propenso charitatẽ.

8 [7] Hæc enim si vobis adsunt & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficiunt ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

9 Nam cui hæc non adsunt, is cæcus est, nihil procul cernens, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

10 [8] Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere. hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.

11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & seruatoris Iesu Christi.

12 [9] Quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

13 Iustum enim arbitror, quandiu sum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:

14 Quum sciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meum: || sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

15 Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionem facere.

16 [10] || Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum, sed vt qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, || Hic est ille Filius meus dilectus in quo acquiesco.

18 Et hanc vocem nos audiuimus è cælo delatam, quum essemus vnà cum in eo monte sancto.

19 [11] Et habemus firmissimum sermonem Propheticum: [12] cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus vestris.

20 [13] || Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam Scripturæ, esse propriæ explicationis.

21 Non enim libidine hominis allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines.

Ioh. 21. 19.
10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa tum certitudine, tũ dignitate vtpote cuius sit autor Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus.
1. Cor. 11. 17. & 2. cor. 1. 13.
Matth. 17. 5.
11 Euangelij veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat.
12 Apostolica doctrina Propheticam minimè excludit, quum Prophetæ velut sese mutuis testimonijs stabiliant. Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes tantisper dum Euangelij fulgor splendesceret. *13 Legendi quidem Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum: vt idem sit Propheticorum scriptorum autor & interpres.* 1. Tim. 3. 1.

4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorum caussis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona inquam longè pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circunferimus cupiditatibus) quodam modo efficiamur ipsius Dei similes. *5 Substrato fundamento (.i. explicatis nostræ salutis ac præsertim sanctificationis caussis) iam nos exhortari incipit vt toto animo in istius gratiæ verum vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet vt virtute (id est bonis sanctisq; moribus) cumulemus, sed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat.* *6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ ad priorem, aliæ ad posteriorem Legis tabulam pertinent.* *7 Sicut ex vera cognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur & crescit ipsa cognitio: adeò quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis doni sit oblitus.* *8 Conclusio, Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quum hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest vt totis animis huc feramur.* *9 Amplificatio conclusionis, addita modesta excusatione, in qua suum in eos studium declarat, vicinum suum obitum prædicens.*

CAP. II.

1 Vt olim duo fuerunt Prophetarum genera, vnum verum, alterum falsum: ita prædicit Petrus quosdam veros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia: adeò vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illorum redemptorem vocabunt.

1 F[1] Verunt autem & pseudoprophetæ in populo: vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducẽt hæreses exitiales: etiam Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibiipsis velox exitiũ

2 [2] Et multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur.

3 [3] Et per auaritiam fictis sermonibus vos negotiabuntur. [4] quibus damnatio iam olim non otiatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam si || Deus Angelis qui peccauerãt non pepercit, sed in tartarum detrusos, catenis caliginis tradidit, damnationi seruatos:

2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiam multi earum sectatores. *3 Auaritia plerunq; hæreseos comes, instituta ipsarum etiam animarum mercatura.* *4 Consolatio piorum, Deũ, qui Angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit, tandẽ iudicandos. qui priscum mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerem redegit: suos electos ab istis erroribus liberaturum, & iniustos illos semel destructurum.*

Gen.7.2.
Gen.19.93.

5 Ad aliud corruptorum hominum, in Ecclesia tamen sinu versantium, genus descendit, eorum videlicet qui nequitiæ sunt dediti, & seditiosè magistratuũ autoritatem (quam ne ipsi quidem Angeli coram Deo ministrãtes vituperarant) conuitijs incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocãt) descriptio.

6 Graphica eorundem pictura, in qua bestijs comparantur, idcirco natis vt dũ ventri studẽt, sese in laqueos induant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quanuis quæ ignorant, audacißime vituperent: & fere vt bestiarum exemplo, ijs ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Ecclesiæ cœtum cõtaminant, exitium sibi ipsi accersant.

7 Eosdem damnat vt ipso etiam gestu & vultu, inexhausta libidinis,

5 Et prisco mundo non pepercit, sed octauum || Noe iustitiæ præconem seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto:

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhę in cinerem redactas || subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar impiè victuris:

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum conuersatione fatigatum eripuit:

8 (Iustus enim ille, quum habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & videndo & audiendo excruciabat.)

9 Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicij seruare, ipsos puniendo.

10 5 Maximè verò eos qui carnem sequẽtes, in impura cupiditate incedunt, & dominatum despiciunt: *qui, inquam, vt sunt* audaces & sibi placentes, non horrent dignitates conuitiis incessere.

11 Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac potestate maiores, non ferant aduersus eas apud Dominum iudicium maledicum.

12 At isti, veluti animantia rationis expertia, quæ naturali impetu feruntur, facta ad eum finem vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, sua ipsorum corruptela interibunt:

13 Reportaturi mercedem iniustitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias · labes ac maculæ, qui fraudibus suis sese oblectant, vobiscum epulando.

14 7 Oculos habentes plenos adulterij, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habentes ad auaritiam exercitatum, execrandi homines:

15 Qui relicta recta via aberrarunt, sequuti viam || Balaam *filij* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

16 Sed redargutionem suæ transgressionis sustinuit: *nam* subiugis asina muta, humana voce loquuta, prohibuit prophetæ dementiam.

17 || 8 Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ: quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

18 Nam prætumidam vanitatem loquendo, per carnis cupiditates lasciuas eos inescãt qui verè effugerãt eos qui in errore versantur:

19 || Libertatem eis pollicendo, quum ipsi serui sint corruptionis. siquidem à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

20 9 || Itaque si postquam inquinamenta mundi, per agnitionem Domini & seruatoris Iesu Christi, effugerint, his rursum implicati superentur, facta est vltima eorum cõditio deterior priore.

21 Satius enim fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita *illa* regredi à sancta doctrina ipsis tradita.

22 Sed accidit eis quod vero prouerbio dici solet, || Canis reuersus est ad suum ipsius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni.

Prou.26.12.

CAP. III.

1 HAsce iam alteras vobis literas scribo, dilecti, quibus sinceram mentem vestram per cõmonefactionem excito.

2 Vt memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis prophetis, & doctrinę nostrę, qui sumus Apostoli Domini nostri & Seruatoris:

3 2 || Illud primùm scientes, venturos extremis diebus irrisores, vt qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant:

4 3 Et dicant, Vbi est pollicitatio aduentus eius nam ex quo *dic* Patres obdormierunt omnia ita permanent ab initio creationis.

5 4 Illud enim sponte ipsos latet, cælos iam olim extitisse per Dei sermonem, & terrã ex aqua & in aqua consistentem.

6 5 Quamobrem is qui tum erat mundus, aqua inundatus perijt.

7 6 Qui verò nunc sunt cæli ac terra eodẽ sermone repositi, seruantur igni in diem damnationis & exitij impiorum hominum.

8 7 Vnum autem hoc ne vos lateat, dilecti, || Vnum diem apud Dominum *perinde esse* vt mille annos, & mille annos, vt diem vnum.

9 8 Non tardat Dominus qui promisit, (vt nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt) 9 sed patiens est erga nos, || nolens vllos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere.

10 || 10 Veniet autem, sicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cæli cum stridore præteribũt, elementa verò æstuantia soluentur, terràque & quæ in ea sunt opera exurentur.

11 11 Quum igitur hæc omnia soluantur, quales oporteat esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs?

12 Expectantes & properantes ad aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & elementa æstuantia liquescent?

13 || Sed cælos nouos ac terram nouam secundum promissum expectamus, in quibus iustitia inhabitat.

14 Quapropter dilecti, hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini cum pace.

15 || Dominique nostri patientiam, salutẽ arbitramini, 12 sicut & charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis.

16 Vt qui in omnibus ferè epistolis loqua-

1 Remedium aduersus perditos illos vera doctrina & sanctimonia hostes, ex iugi meditatione Propheticorũ & Apostolicorum scriptorum petendum est.

2 Nominatim aduersus Epicureos asserit alterum Christi aduentum. 1.Tim.4.1. 2.tim.3.1. iudæ 18.

3 Ratio quã prætexunt irrisores, quoniam continuus est naturæ cursus, qualis ab initio fuit, idcirco perpetuum fuisse & futurũ mundum.

5 Secundò opponit diluuiũ vniuersale quod fuit quasi totius mundi interitus.

6 Tertiò pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cælũ & terram die illo destructioni impiorum destinato (quod etiam faciet) quam olim cum ea creare solo verbo, & postea aquis obruere.

7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differri, nostro quidem respectu verum esse, at non coram Deo, cui nullum est vel longum vel breue tempus. Psal.90.4. *8 Venturus omnino est Dominus, quia promisit, idq; nec tardius nec citius quàm promisit.*

9 Ratio cur non protinus adueniat vltimus ille dies quia Deus patienter expectat dum electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorum pereat. Ezech.18.32.& 33.11. 1.tim.2.4.

10 Descriptio supremi interitus mundi breuis quidem illa, sed qua nihil grauius dici possit. Matth.24.44. 1.thess.5.2. apoc.3.3.& 16.15. *11 Exhortatio ad vitæ puritatem, proposito horrendo illo Dei iudicio, quo frænari nostram lasciuiam, & simul tamen nos recreari oporteat, modo vigilantes & ad iudicij occursum parati ab ipso inueniamur.* Esa.65.17.& 66.22. apoc.21.1. Rõ.2.4. *12 Pauli epistolæ expresso Petri testimonio approbatæ.*

vt leuiculorum hominum animas negotiantes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendum filijs Dei vanales: exemplo Balaami, quem mutum etiam pecus redarguit. Num.22.23. iud.11. Iud.22. *8 Alia eorundem nota, ex qua possint quales sint optimè deprehendi, quod intus nihil habeant nisi vel prorsus vanum, vel magnopere noxium: quamuis magni cuiusdam boni speciem præ se ferant. Quod quidem eis impunè non cedet, vt qui falsæ libertatis obtentu, homines in miserrimam peccati seruitutem pertrahant.* Iohan.8.34. rom.6.20. *9 Præstaret nunquam cognouisse iustitiæ viã quàm ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominum genus canibus & porcis comparatur.* Matth.12.45. hebr.6.4.

13 Quadam sunt in his rebus obscura, vnde indocti arripiunt occasionē quosdam minus firmos euertendi, detortis Scripturæ testimonijs in suum ipsorum exitium. Remedium autem hoc est aduersus istiusmodi fraudem, laborare vt in dies magis ac magis crescamus in Christi cognitione.

tur de istis: 13 inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque stabiles detorquent, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum exitio.

17 Vos igitur dilecti, qui hæc præscitis, cauete de illorum nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabilitate.

18 Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

PRIMA EPISTOLA IUCHANNAN APOSTOLI.

CAP. I.

1 ANnuntiamus vobis id quod erat à principio, quod audiuimus, & vidimus oculis nostris, perspeximus, & palpauimus manibus nostris, illud quod est Verbum vitæ.

2 (Et vita manifestata est, & vidimus, & testamur, ac prædicamus vobis vitam quæ est in æternum, quæ erat apud Patrem, & reuelata est nobis)

3 Et id quod vidimus & audiuimus, annuntiauimus etiam vobis, vt sit vobis societas nobiscum: societas autem nostra est cum Patre & cum Filio eius Ieschua Christo.

4 Et hæc scribimus vobis, vt gaudium nostrum quod est in vobis, sit completum:

5 Et hæc est annuntiatio quàm audiuimus ab eo, & annuntiamus vobis quòd Deus lux est, & tenebræ prorsus nullæ sunt in eo.

6 Et si dicamus quòd societas sit nobis cum eo, & ambulamus in tenebris, mendaces sumus, & non per veritatem incedimus:

7 Si autem in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societas est nobis inuicem: & sanguis Ieschua Filij eius purificat nos ab omnibus peccatis.

8 Et si dixerimus quòd non est nobis peccatum, nosipsos seducimus, & veritas non est in nobis:

9 Si verò confitemur peccata, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata, & purificet nos ab omni iniquitate nostra.

10 Et si dixerimus quòd non peccauimus, facimus eum mendacem, & sermo eius non est apud nos.

CAP. II.

1 Filij mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. & si quis peccauerit, est nobis aduocatus apud Patrem, Ieschua Christus, iustus.

2 Ipse enim est propitiatio pro peccatis: & non pro nostris tantùm, sed etiam pro peccatis totius mundi.

3 Et in hoc sentimus quòd cognoscimus eum, si obseruamus mandata eius.

4 Is enim qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & veritas non est in eo.

5 Qui verò seruat sermonem eius, in eo adimpletur vera charitas Dei. in hoc enim cognoscimus quòd in eo sumus.

6 Is qui dicit, In eo sum, [1] conuenit ei vt iuxta ambulationes eius ambulet.

1 Id est, Quoad fieri potest, vita & operum Christi imitator esse debet.

7 Dilecti mei non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod erat vobis à principio. mandatum autem vetus, est sermo quem audiuistis.

8 Rursum mandatum nouū scribo vobis, quod est verū in ipso & in vobis quòd tenebræ transierūt, & lumē verū incipit esse conspicuū.

9 Qui dicit igitur quòd est in luce, & odit fratrem suum, in tenebris est vsque adhuc.

10 Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum non est in eo.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ excæcarunt ipsos oculos eius.

12 Scribo vobis, filij, quòd remissa sunt vobis peccata vestra propter nomen eius.

13 Scribo vobis, patres, quia nouistis eum qui fuit à principio. Scribo vobis, adolescētes, quòd vicistis ipsum Malum. Scripsi vobis, infantes, quòd nouistis Patrem.

14 Scripsi vobis, patres, quòd nouistis eum qui est à principio. Scripsi vobis, adolescentes, quòd fortes estis, & sermo Dei habitat in vobis, & vicistis ipsum Malum.

15 Ne diligatis mundum, neque quicquam quod est in eo. qui enim diligit mundum, charitas Patris non est in eo.

16 Quicquid enim est in ipso mundo, concupiscentia est corporis: & concupiscentia est oculorum, & superbia mundi: quæ non sunt à Patre, sed sunt ab ipso mundo.

17 Et transit mundus, & concupiscentia eius: qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

18 Filij mei, tempus est vltimum: & quemadmodum audiuistis quòd venturus est pseudochristus, & nunc multi facti sunt pseudochristi: & hinc cognoscimus quòd tempus est vltimum.

19 E nobis egressi sunt, sed non ex nobis fuerunt: sed egressi sunt à nobis vt notum fieret quòd non ex nobis erant.

20 At vobis vnctio est ex sancto, & discernitis omnem hominem.

21 Non scripsi vobis quòd nesciatis ipsam veritatem: sed nouistis eam, & quòd omne mendacium non sit ab ipsa veritate.

22 Quis est mendax, nisi is qui negando pronuntiat quòd Ieschua non sit Christus? & hic est pseudochristus, Qui negat Patrem, negat etiam Filium.

23 Qui negat Filium, neque in Patrem credit. [2] qui confitetur Filiū, Patrem quoq; confi-

2 Syra paraphrasis, vt hoc versu sententiam eandem affirmādo ingeminat, sequuta videtur veterem interpretem Latinum.

tetur.

24 Et vos quicquid audiuistis ab initio, maneat in vobis. Si enim maneat in vobis quicquid audiuistis ab initio, etiam vos manetis in Patre & in Filio,

25 Et hæc est promissio quæ promissa est nobis, *nempe* vita quæ est in æternum.

26 Hæc autē scripsi vobis, propter eos qui seducunt vos.

27 Et etiam vos, si manserit in vobis vnctio quam accepistis ab illo, non opus habetis vt quisquam doceat vos, sed tanquam vnctio quæ est à Deo, ipsa docet vos de omni re: & vera est, nec est in ea mendacium. & sicut docuit vos manete in eo.

28 Et nunc filij mei manete in eo: vt quum manifestabitur, non pudefiamus ab eo sed sit vobis[2] reuelatio faciei in aduentus eius.

29 Si nouistis quòd iustus est, scitote quòd quisquis facit iustitiam, ex ipso est

[2] *Periphrasis est fiducia, sicut contrà diffidentia symbolum est faciei occultatio. Gen 3.1.*

CAP. III.

1 ET videte quàm magna est charitas Patris erga nos, qui filios vocauit nos, etiā fecit nos. propter hoc mundus non nouit nos, quia etiam ipsum non nouit.

2 Dilecti mei, nunc filii sumus Dei, & non apparuit vsque adhuc id quod est futurum vt simus. Scimus autem quòd quum manifestatus fuerit, in similitudine eius erimus, & videbimus eum sicuti est.

3 Et omnis cui est de eo hæc spes, purificat seipsum, sicut ille purus est.

4 Qui autem facit peccatum iniquitatem agit peccatum enim omne iniquitas est.

5 Et scitis quòd ille qui manifestatus est, *manifestatus est* vt tolleret peccata nostra, & peccatum in eo non est.

6 Et omnis qui in eo manet, non peccat & omnis qui peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

7 Filij mei, nequis seducat vos. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut etiam ipse Christus, iustus est.

8 Et is qui agit peccatum, ex Satana est: quia à principio ipse Satanas peccator est, & propter hoc manifestatus est Filius Dei, vt dissolueret opera Satanæ.

9 Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo est: neque potest peccare, quia ex Deo natus est.

10 In hoc discernuntur filij Dei à filiis Satanæ. omnis qui non facit iustitiam, & non diligit fratrem suum, non est ex Deo.

11 Nam illud mandatum quod audiuistis ab initio est, vt diligatis vnus alium.

12 Non sicut Cain qui fuit à malo, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum, nisi quia mala erant opera sua, & fratris eius iusta?

13 Et ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

14 Nos nouimus quòd transimus de morte ad vitam, in hoc quod diligimus fratres. Is qui non diligit fratrem suum, in morte manet.

15 Quisquis enim odit fratrem suum, homicida est: & scitis quòd in nullo homicida potest manere vita quæ est in æternum.

16 In hoc cognoscimus charitatem illius quæ fuit erga nos, quòd ille dedit animam suam pro nobis: & etiam iustum est nobis, vt nos pro fratribus nostris demus animas nostras.

17 Et is cui est possessio huius mundi, & videt fratrem suum quòd necessitatem habet, & claudit viscera sua ab eo, quomodo est charitas Dei in eo?

18 Filij mei, ne diligamus alius alium sermonibus & lingua, sed operibus & veritate.

19 Et per hoc cognoscimur quòd ex veritate sumus, & antequam veniat ille, quietum reddimus cor nostrum.

20 Et si ita est quòd cor nostrum [1] reiiciat nos, quanto magis Deus, qui maior est corde nostro?

21 Dilecti mei, si cor nostrum non reiiciat nos,[2] reuelata sumus facie coram Deo.

22 Et quicquid petimus, accipimus ab eo: quoniam obseruamus præcepta eius, & bona agimus coram eo.

23 Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine Filij eius Ieschua Christi, & diligamus alius alium, sicut mandauit nobis.

24 Et is qui seruat mandata eius, in eo seruatur, & ipse manet in eo. & in hoc intelligimus quòd habitat in nobis, de spiritu eius quē dedit nobis.

[1] *Reiicere accipitur pro Reprobare, accusare, & condemnare: sicut & paulo infrà.*

[2] *Id est, Fiduciam habemus, vt in fine præcedentis capitis annotauimus.*

CAP. IIII.

1 DIlecti mei, ne omnibus spiritibus credatis, sed discernite spiritus num ex Deo sint: quia multi pseudoprophetæ exiuerunt in mundum.

2 Per hoc cognoscitur Spiritus Dei. omnis spiritus qui confitetur quòd Ieschua Christus venit in carnem, ex Deo est:

3 Et omnis spiritus qui non confitetur quòd Ieschua venit in carnem, nō est ex Deo: sed hic ex pseudochristo est, de quo audiuistis quòd venit, & nunc in mundo est iam.

4 Vos autem ex Deo estis, filij, & vicistis eos: quoniam maior est is qui in vobis est quàm qui in mundo.

5 Et ipsi ex mundo sunt: idcirco ex mundo loquuntur, & mundus eos audit.

6 Nos autem ex Deo sumus: & is qui nouit Deum, audit nos. & is qui non est ex Deo, non audit nos. per hoc ipsum intelligimus spiritum verum & spiritum deceptionis.

7 Dilecti mei, diligamus alius alium: quia charitas ex Deo est: & quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

8 Quia Deus charitas est: & quisquis non diligit, non nouit Deum.

9 In hoc enim innotuit charitas Dei quæ est erga nos, quòd Filium suum vnicum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum.

10 In hoc est charitas: nequaquam quòd dilexerimus Deum, sed quòd ipse Deus dilexerit nos, & miserit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

11 Dilecti mei, si ita dilexit nos Deus, etiam nos debitores sumus vt vnus alium diligamus.

12 Deum vnquam nemo vidit: si autem diligamus vnus alium, Deus in nobis manet, & charitas eius adimpletur in nobis.

13 Et

13 Et in hoc cognoscimus quòd in eo manemus, & ipse manet in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 Et nos vidimus, & testamur quòd Pater misit Filium suum seruatorem mundi.

15 Omnis qui confitetur Ieschua quòd sit Flius Dei, Deus in eo manet, & ipse manet in Deo.

16 Et nos credimus & scimus charitatem quæ est ipsi Deo erga nos. Deus enim charitas est, & quisquis manet in charitate, in Deo manet.

17 Et in hoc adimpletur charitas e us nobiscum, vt reuelata facies sit vobis in die iudicij. quia sicut ille fuit, ita etiam nos sumus in hoc mundo.

18 Metus in charitate non est: sed charitas adimpleta foras eiicit ipsum metum: quia metus in irritatione est: is autem qui metuit, non est perfectus in charitate.

19 Nos igitur diligimus Deum: quia ipse prius dilexit nos.

20 Si autem quis dixerit, Ego diligo Deum & fratrem suum odio habeat, mendax est. ille enim qui fratrem suum qui videtur, non diligit, Deum ipsum qui non videtur, quomodo potest diligere?

21 Et hoc mandatum accipimus ab eo, vt omnis qui diligit Denm, diligat etiam fratrem suum.

CAP. V.

1 Omnis qui credit quòd Ieschua est Christus, ex Deo natus est: & omnis qui diligit Genitorem, diligit eum qui genitus est ex eo.

2 Et in hoc cognoscimns quòd diligimus filios Dei, quum diligimus Deum & facimus mandata eius.

3 Hæc enim est dilectio Dei, vt seruemus mandata eius: & mandata eius non sunt grauia.

4 Quia quicquid natum est ex Deo, vincit mundum: & hæc est victoria quæ vincit ipsum mundum, fides nostra.

5 Quis enim est qui vincit ipsum mundum, nisi is qui credit quòd Ieschua Filius est Dei.

6 Hic est qui venit [1] per aquas & sanguinem, *nempe* Ieschua Christus: nequaquam per aquas tantùm, sed per aquas & sanguinem & spiritus testatur quòd ille spiritus est veritas.

1 Ad verbū, Per manum aquarum & sanguinis. Hebr.

7 [2]

8 Et sunt tres testes, Spiritus, & aquæ, & sanguis: & tres ipsi in vnum sunt.

9 Si testimonium filiorum hominis accipimus, quanto magis testimonium Dei quod maximum est? & hoc est testimoniū Dei quod testificatus est de Filio suo.

10 Quisquis credit in Filium Dei, est ei hoc testimonium in seipso. omnis qui non credit Deo, mendacem facit eum, in eo quod nō crediderit testimonium quod testificatus est Deus de Filio suo.

11 Et hoc est testimonium, quòd vitam quæ est in æternum, dedit nobis Deus: & illa vita in Filio eius est.

12 Omnis qui habet Filium, habet etiam vitam: & omnis qui non habet filium Dei, non est ei vita.

13 Hæc scripsi vobis, vt sciretis quòd vita æterna est vobis qui credidistis in nomē Filij Dei

14 Et hæc confidentia est nobis apud eum, quòd quicquid petimus ab eo secundum voluntatem eius, audit nos.

15 Et si persuasum habemus quòd audit nos, in eo quod petimus ab illo, confidimus quòd accipimus iam petitiones nostras quas petimus ab eo.

16 Siquis viderit fratrem suum quòd peccauerit peccatum quod non condēnat ad mortem, petat, & dabitur ei vita: eis *inquam* qui nequaquam peccauerunt tanquam [3] ad mortē. Est enim peccatum mortis: nequaquā pro hoc dico vt oret quisquam.

17 Omnis enim iniquitas, peccatum est. & [4] est peccatum quod nequaquam mortis est.

18 Et nouimus quòd omnis qui natus ex Deo, non peccat. Qui enim natus est ex Deo, cōseruat seipsū, & malus nō appropinquat ei.

19 Nouimus quòd ex Deo sumus, & mundus vniuersus in malo est positus.

20 Et scimus quòd Filius Dei venit, & dedit nobis notitiam vt cognosceremus veracem & essemus in ipso verace, in Filio eius Ieschua Christo. Hic est Deus verax, & vita quæ est in æternum.

21 Filii mei custodite vosipsos à reuerentia simulachrorum.

2 Totum septimum versiculum Syrū Testamētum omittit, sicut etiam multi Græci codices: qui ita restitui posset, דתלתא אנון דסהדין בשמיא אבא מלתא ורוחא קרישא ותלתהון חד אנון: *Id est, Nā tres sunt qui testificātur in cælo, Pater, & Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Sed quia non modò in impresso, sed etiam in manuscripto codice Heydelbergēsi omittebatur, nec in omnibus vetustis Græcis codicibus legebatur, textui inserere nō sum ausus. ne tamē versiculorū fieret perturbatio, vtque eorū numeri respōderent numeris versiculorum Græci textus, à sexto trāsilij ad octauū.*

3 Id est, Extra omnē spem veniæ: quod æterna mors necessariò consequitur, quod alibi vocatur peccatū in Spiritū sanctum, in hoc & in futuro sæculo irremissibile. Et est quū quis illuminatus fuit à Spiritu Dei, destinata malitia, sciens & prudens Deo ipsi, cuius cognitione donatus fuit, bellum indicit, Satanæ sequutus exemplum.

4 Peccant quidē & grauiter, etiā regenerati. sed de eo peccato hic intelligit, pro quo orandum non est. & dicit huiusmodi peccatū non cadere in regeneratum, proinde non orandum esse pro eo.

Finitur epistola Iuchannan Apostoli.

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 Christianæ coniunctionis vinculum est vera & constans veritatis professio.

2 Vera hæc professio posita est tum in mutua charitate quam mãdauit Dominus: tum verò maximè in sana doctrina, qua & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regula morum & dogmatum fundamentum, & ista sunt inter se inseparabilia. Ioh. 15. 12.

1 PRESBYTER electæ dominæ, & liberis eius, [1]quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem:

2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris, cum veritate & charitate.

4 [2]Gauisus sum valde quòd inuenerim ex filiis tuis qui integrè incedant, sicut mandatum accepimus à Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, || vt diligamus alij alios.

6 Hæc autem est charitas vt incedamus secundum doctrinam eius. Hæc est doctrina, vt sicut audistis à principio, *ita* in eo ambuletis.

7 [3]Nam multi impostores ingressi sunt in mundum qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

8 [4]Attendite vobisipsis, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.

10 [5]Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, || ne recipite eum domum, nec Aue ei dicite.

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spero *me* venturum ad vos, & præsentẽ præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

13 Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amẽ.

3 Antichristi personam & officiũ Christi oppugnantes, iã in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant.

4 Omnia amittit qui facit doctrina tacturam.

5 Cũ peruersa doctrina defensoribus commercium nobis esse non debet.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 Exemplum Christianæ gratulationis.

1 SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

2 Dilecte, in primis opto vt prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.

3 Gauisus sum enim valde quum venissent fratres, & testimonio suo commendassent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

4 Maius istis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

5 Dilecte, fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

6 Qui testimonio suo commendarũt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ. quos rectè facies si prosequutus fueris vt Deo dignum est.

7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi, vt administri simus veritati.

9 [2]Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recipit nos.

10 Propterea, si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quique etiam his non contentus, neq; ipse recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Ecclesia eiicit.

11 Dilecte, ne imitare quod malum est, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui autem malè facit, non vidit Deum.

12 Demetrio testimonium redditum est ab omnibus, & ab ipsa veritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis testimonium nostrum verum esse.

13 Multa possem scribere, sed nolo atramento & calamo tibi scribere.

14 Spero autem fore vt statim te videam, & vt coram loquamur.

15 Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

2 Ambitio & auaritia, duæ pessimæ pestes (præsertim in iis qui Ecclesiasticũ aliquod munus sustinent) in Diotrephis persona damnãtur.

EPISTOLA

EPISTOLA CATHOLICA IVDÆ APOSTOLI.

1 IVDAS Iesu Christi seruus, frater autẽ Iacobi vocatis, à Deo Patre sanctificatis, & Iesu Christo seruatis.

2 Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

3 [1] Dilecti, quũ omne studium adhibeam vt scribam ad vos de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt decertetis pro fide quæ semel tradita est sanctis.

4 [2] Nam scripserunt quidam homines, prius iam olim descripti ad hãc damnationem, [3] impij, qui Dei nostri gratiam transferunt ad lasciuiam, & solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

5 [4] Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis, Dominum, quũ populum ex Ægypto liberasset, rursus || eos qui non credebant perdidisse:

6 [5] || Et Angelos qui seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

7 || Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates, simili modo atque illæ scortatæ, & carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo, ignis æterni pœnam sustinentes.

8 Similiter tamen & isti sopiti, carnem quidem polluunt, [6] dominatum verò reiiciunt, & dignitates conuitiis incessunt.

9 [7] At Michael archangelus, quum aduersus diabolum certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notam maledicti: sed dixit, Increpet te Dominus.

10 [8] At isti, quæ non nouerunt, ea conuitiis incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, sciunt, in iis corrumpuntur.

11 [9] Væ ipsis: nam viam || Caini it ingressi sunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit || Balaam, effusi sunt, & || contradictione Core perierunt.

12 [10] Hi sunt macularum instar in agapis vestris dum vobiscum conuiuantur, absque vllus metu seipsos pascentes: || nubes aqua carẽtes, ventis circumactæ, arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, eradicatæ.

13 Vndæ maris efferatæ, despumantes sua ipsorum dedecora, stellæ erraticæ, quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

14 Prophetauit etiam de istis septimus ab Ada || Enoch, dicens, Ecce, venit Dominus cũ sanctis millibus suis,

15 Vt ferat iudicium aduersus omnes, & redarguat quicunque ex ipsis sunt impii, de factis omnibus quæ impiè patrarint, deque omnibus duris quæ loquuti fuerint aduersus ipsũ peccatores impij.

16 Hi sunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus suis incedentes: & || quorum os loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

17 [11] Vos autem dilecti, memores estote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis, || in extremo tempore futuros irrisores, qui in impiis suis cupiditatibus incedant.

19 [12] Hi sunt qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vosipsos, per Spiritum sanctum orantes.

21 Alij alios in charitate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.

22 [13] Et alios quidem habito delectu cõmiseramini:

23 Alios verò terrore seruate, ex flamma rapientes, odio habentes vel eam tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

24 [14] Cæterùm ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione,

25 *Id est* soli sapiẽti Deo, seruatori nostro, gloria & magnificentia, & robur & potestas, & nunc & in omnia secula. Amen.

1 Scopus huius Epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdã, & in sana doctrina & in rectis moribus confirmat.

2 Non temere sed ex Dei prouidentia fit vt nõnulli perditi in Ecclesiam irrepant.

3 Hoc primũ in istis damnat quòd ex Dei gratia captarent lasciuiendi prætextum. quod fieri non potest quin Christo summum imperium abrogetur, quũ eiusmodi homines Satanæ se addicant: vt hodie facit Anabaptistarũ secta, quos Libertinos vocant.

4 Proponit horrẽda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur. Num. 14. 37. *5 Angelorum lapsus seuerissimè punitus, quanto magis homines perfidos vlciscetur Dominus?* 2. Pet. 2. 4. Gen. 19. 24. *6 Alterum istorum dogma perniciosissimum, quòd magistratuum autoritatem etiam cum cõuitiis tollebant, vt hodie Anabaptistæ. 7 Argumentum à cõparatis: Michael ex præcipuis Angelis vnus, Satanam, quamuis execrabilem, contentus fuit iudicio Dei coercendum tradere: & istos homunculos peruersos non pudet potestates à Deo ordinatas conuitiis incessere? 8 Conclusio, Istos duplici scelere teneri nempe audacissima inscitia in quibusdam damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis quam quum essent adepti, non aliter tamen quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirum seruientes.*

9 Prædicit eorũ exitium, quoniam Cainũ impudenti malitia, Balaamum turpi auaritia, Core deniq; factioso & ambitioso ingenio referant. Gen 4 8. Num. 22. 21 2 pet. 2. 15. Num 16. 1. *10 Aliis multis epithetis, tum sordes & petulantiam eorundem, tũ verò maximè inanem eorum grandiloquẽtiã & vanissimum fastũ grauissimè insectatur, grauissima commination̄e adiuncta, ex Enochi antiquissima prophetia de futuro iudicio.* 1. Pet. 2 17. Psal. 17. 10. *11 Prædictus est istiusmodi monstrorum exortus, ne rei nouitate percellamur. 12 Antichristorum est sese à piis segregare. vt qui Spiritu Dei non regantur: cõtrà verò, Christianorum est mutuò tum in fide tũ in charitate sese sanctis precibus ædificare, tantisper dum Christi misericordia appareat ad plenam suorum salutem. 13 Inter eos qui aberrant, hic delectus piis seruãdus est, vt alios leuius tractent, alios tam in ipsa flamma versantes, seuera præsentis periculi denuntiatione seruare studeant: ita tamẽ vt sic abhorreant à malis & turpibus, vt vel leuissimã eorũ cõtagionẽ fugiant. 14 Cõmendat eos Dei gratia, satis declarãs Dei solitus esse eam ipsam quã à nobis requirit cõstantiã, nobis præstare.*

IN APOCALYPSIN PRÆFATIO, in qua de huius libri autoritate agitur.

QVIA de huius libri autoritate iampridem nonnulli dubitarunt, paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent, deinde quid mihi videatur exponam. Argumenta verò citabo vti sunt ab Erasmo studiosè ac diligenter collecta: cuius quidem adeo varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis alijs) iudicium fuisse, vt quid statuerit, non facilè iudicare poßis: nisi quòd eò tandem videtur inclinare vt existimet aliquam esse quidem huius libri autoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur (inquit) diuus Hieronymus, Apocalypsin ætate sua non fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr in Compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo insula Euagelium suum scripsisse, huius autem libri non meminit. Athanasius Græcus in suo Catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus (cuius verba citat Eusebius libro 7. Ecclesiasticæ historiæ) librum existimat ab alio quopiam Iohanne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis vt Iohanni non sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 3, qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respondeo, Si spectetur quibus rationibus permoti sint nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facilè appariturum quàm immeritò hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse à plerisque receptum, adeo quidem vt Epiphanius illos à quibus reiiciebatur, apertè inter hæreticos recensuerit: vt interim omittam antiquißimos scriptores, Iustinum philosophum, & Irenæum Lugdunensem episcopum, martyrem vtrunque, non modò illum comprobasse, sed etiam commentariis illustrasse. De Dorotheo quod adfertur nihil habet momenti, qui suo tantùm silentio hunc librum videatur reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox viderimus, quum ipsius rationem expendemus. Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipsius Dionysij verbis refuto quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebium autem sanè nihil moror, in quo docti omnes iudicium requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus. Scribit (inquit) Hieronymus quosdam eruditißimos viros totum hoc argumentum multis conuitiis fuisse insectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed vulgatam tantùm rerum historiam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententiis esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo, Quicunque tandem isti eruditißimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quòd conuitiis ausi sint eum librum exagitare qui sanè sit breuißimus si ea demas quæ ad verbum ex Prophetis exscripsit. Longè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hippolytus (vt Arethas testatur) qui hunc librum non modò (vt Dionysius Alexandrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse, sed apertè etiam Iohanni Apostolo vendicarunt: nunquam id certè facturi si Apostolicæ grauitatis nulla in eo vestigia animaduertissent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorum & singularis pietas & summa eruditio testata est plurimis ipsorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent, argumenta verò satis indicant quàm meritò eruditißimi appellentur? Negant in hoc scriptore vllam apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit. Dicunt eum complecti vulgatam rerum historiam. Id verò qui potest in eo verum esse qui (si admodum pauca excipias) res præteritas non narrat, sed futuras prænuntiet? Ista igitur non modò vera non sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic (inquit) sollicitè suum nomen inculcat, proinde quasi syngrapham scriberet, non librum: idque non solùm præter morem Apostolorum, verùm multo magis præter suum morem, qui in Euangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamen vsquam suum vocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille quem diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de visionibus suis, rem sub alterius exponit persona. At hic tam arcana cum angelis colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionisium Alexandrinum impulit vt ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librum arbitraretur.

At

At Deus bone quàm hæc sunt infirma & imbecilla? Non animaduerterunt boni viri aliud esse historiam, aliud prophetiam scribere. Nam historiæ veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla nisi reuelantis & annuntiantis autoritate innixæ, quis non videt hoc requiri inprimis, vt vnde tandem illarum prædictio emanet, quis patefecerit, quis scripserit, intelligamus? Ideò videmus non modò in prophetiarum initijs, sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis & Prophetæ scribentis nomen. Exemplo sit vel vnus Ieremias, qui minimùm centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omnino faciendum erat, ne latebras quærere videretur, vt pseudoprophetæ solebant. Quid verò? apud Danielem à capite septimo non penè singulis versiculis repetitur, Ego Daniel? Esaias autem quoties Esaiam Filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non consueuit in Euangelio. Fateor: nam historiam scribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs discipulis, vt ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipse hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo suas visiones ex professo non tractabat: sed quoties sui muneris præstantiam asserit, quàm altè, quàm magnificè sese Paulum illum esse dicit non ab hominibus, neque per homines, sed à Iesu Christo designatum Apostolum? Quid quum sua illa certamina prædicat, an personam alienam assumit? Sed aliquid etiam amplius consideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (nisi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud Ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempe cap. 1. a. 9. addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ suspicionem satis superq; sufficit. Item 21.b.2. & 22.a.8. quibus locis simpliciter tantùm commemorat quid viderit, vt de visionis fide dubitari non possit. Ergo (vt paucis hoc argumentum absoluam) ratio illa Dionysii non modò futilis est, sed etiam imperitiam arguit, atque adeò plena est calumniæ: imò verò (quod ingenuè & sine vlla maleuolentia à me dici, Deus testis est) nimium inconsiderata est vox ista, hunc scriptorem perinde suum illud Ego Iohannes, inculcare, ac si syngrapham non librum scriberet. Accedo ad quartum argumentum. In Græcis (inquit) quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangelistæ, sed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangelistæ vendicat, quem nemo ignorat κατ' ἐξοχὴν fuisse Theologum à veteribus appellatum: quòd de Christi diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius scripserit. Alter autem ille Iohannes, quem ego sanè suppostititium esse suspicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed Presbyter dicebatur. Venio tandem ad styli dissimilitudinem, quam Dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Ecclesiast. historiæ lib. 6, cap. 23. Primùm ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epistolæ Iohannis catholicæ multa sint communia, hic liber ne syllabam quidem vllam habeat cum eis communem. Postremò, quòd quum sermonis etiam dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noster rusticis barbarismis & solœcismis vtatur. At ego primùm omnium respondeo, istam styli dissimilitudinem minimè esse admirandam in tam dissimili argumento. Nam in Euangelij historia & in epistolis, quanuis impulsu Spiritus sancti, tamen ex suo sensu loquitur: hîc audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem gestam, partim docet: hîc de rebus futuris agit, & quidem præscriptis verbis. & miramur eum non iisdem vti sententijs? imò quis vnquam hanc legem cuiquam scriptori præscripsit? Quid quòd pleraque ipsis superiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Esaiæ, & aliorum) verbis illi dictantur, ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirum nemini videri debet quòd non tam culto sermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè scripserunt, ne verbis quidem, nedum charactere, discedere voluerit. quo minus sanè suspicari par est quicquam hîc commentitium Ecclesiæ obtrudi. Superest vltimum argumentum, quòd videatur Chiliastarum hæresi fauere: quo nomine nonnulli adducti sunt vt hoc opus à Cerintho editum sub Apostoli nomine putarint. Ego verò, vt concedam Chiliastas nonnullis ex hoc libro testimonijs esse abusos, idcirco tamen hæretico tam impuro hunc librum esse tribuendum, absit vt concedam, nisi locos illos aliter accipi commodè non posse quispiam ostenderit. Alioquin quem tandem librum admittemus? Aliter autem accipiendos esse doctissimi viri iampridem indicarunt. vt huic libro idem planè acciderit atque epistolæ ad Hebræos, quam nonnulli pertinacissimè repudiarunt quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipsi potius suam ignorantiam debuerint accusare. Deinde, obsecro, quum alia præterea fuerint Cerinthi deliria, vt qui De-

um esse mundi conditorem negarit, Christum ex Maria ac Iosepho cæterorum hominum more genitum docuerit: Christum & Iesum vt distinctas personas separarit: cur non etiam hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tantum abest vt hoc faciat, vt contrà aduersus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: vt à Cerintho ista proficisci non potuisse, vel ex vna ista ratione satis appareat. Quid verò quòd vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impiè garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile est hoc argumentum. Quæ quum ita se habeant, quanuis non censuerim quidem ego pertinacius de scriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apostolo potius quàm cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam præterquam quod vetustissimum esse constat, & ex veteribus doctissimi & religiosissimi quiq; Iohannis Apostoli esse non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alij tantæ maiestatis plenæ prophetiæ, tamq; augustum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quòd planè Apostolicæ sit dignitatis non vni alicui Ecclesiæ, sed Asiaticis Ecclesiis scribere: postremò, quòd quæ de insula Patmo commemorat, cum ijs prorsus conueniant quæ de Iohannis exilio veteres summo consensu tradunt. Quòd si tamen liceret ex style coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipse Iohannes dictus est: adeo non in verbis tantùm, sed etiam in formulis dicendi plerisque similis ac penè idem est Euangelij Marci & huius libri character. Ad ipsum autem librum quod attinet, quanuis eum esse me agnoscam cui hæc mysteria valdè adhuc obscura videantur, tamen quum vbiq; videam Spiritus prophetici numen eminere, & veterum prophetarum non tantum vestigia sed sententias, ipsaq; adeo verba in hoc libro agnoscam: quum manifesta & magnificentissima vbique tum diuinitatis Christi, tum nostræ redemptionis testimonia in eo extare videam: quum denique ex ijs quæ prædicta sunt, nonnulla manifestè iam apparuerint, veluti quæ de Asiaticarum Ecclesiarum excidijs, & scorti illius septem montibus insidentis regno prædixit: venio in eam sententiam vt existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum congerere voluisse quæ ex superiorum Prophetarum prædictionibus implenda post Christi aduentum supererant, ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris priuatis intenti, non consideramus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat, ideoq; prophetiarum lucem pro sua infinita sapientia non aliter iam olim temperauit quàm Ecclesiæ vtile fore præsciuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes verò, siue quæ nouerint, siue quæ non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur potius quàm (nonnullorum more) vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

APOCA-

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 APOCALYPSIS IESV Christi, quā dedit ipsi Deus, vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: *is* verò missam per Angelum suum, seruo suo Iohanni significauit.

2 Qui testificatus est sermonem Dei, & testimonium Iesu Christi,& quæcunque vidit.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & seruant ea quæ in ea scripta sunt. tempus enim propè est.

4 Iohannes septem Ecclesijs quæ sunt in Asia: Gratia *sit* vobis & pax||à Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est:& à septem Spiritibus qui in conspectu throni eius sunt.

Exod.3.14.

5 Et à Iesu Christo,||*qui est* fidus ille testis || primogenitus ille ex mortuis ac princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris|| per sanguinem suum:

Psal.89.38. 1.Cor.15.21. col.1.18. Hebr.9.14. 1.pet.1.19. 1.ioh.1.9. 1 Pet.2.5. Esa.3.4. matth.24.10. iud.1.4.

6 Et fecit nos ||reges & sacerdotes Deo & Patri suo: ei, *inquam*, gloria & robur in secula seculorum. Amen.

7 ||Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus,etiam qui eum transfixerunt: & plangent coram eo omnes tribus terræ. Etiam, amen.

8 || Ego sum A & Ω *id est* principium & finis,dicit Dominus,Qui est,& Qui erat,& Qui venturus est,ille,*inquam* omnipotens.

Infrà,21.9. & 18.

9 Ego Iohannes *qui* & frater vester *sum*,& socius in afflictione & regno & tolerātia Christi Iesu,erā in insula quæ vocatur Patmos,propter sermonē Dei & testimonium Iesu Christi.

10 Fui *autem* Spiritu correptus die Dominico, & audiui à tergo vocem tanquam tubæ,

11 Dicentis,Ego sum A & Ω, primus & vltimus:&, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesiis quæ sunt in Asia, Ephesi & Smyrnæ,& Pergami, & Thyatiræ.& Sardibus, & Philadelphiæ,& Laodiceæ.

12 Conuersus sum igitur vt viderem vocē quæ loquuta erat mecum.Conuersus autem vidi septem candelabra aurea .

13 Et in medio septem candelabrorum *quendam* similem Filio hominis, & indutum talari *veste*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

14 Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba,tanquam nix·& oculi eius vt flāma ignis.

15 Pedes autem eius similes chalcolibano, veluti in fornace ardentes:& vox illius tanquā vox aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextra sua stellas septem · & ex ore eius anceps gladius prodibat: & facies eius qualis sol in suo vigore lucet,

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextram suam dicens mihi, Ne metue: || ego sum primus & vltimus.

Esa.41.4.& 44.6.

18 Et qui viuo,sed fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum. amen. & habeo claues inferorum & mortis.

19 Scribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ posthæc sunt futura.

20 Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextra mea, & septem candelabra aurea.Septem stellæ,Angeli sunt septem Ecclesiarum·& candelabra septem quæ vidisti,septem Ecclesiæ sunt.

CAP. II.

1 ANgelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septem candelabra aurea.

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam,& quòd non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* mendaces.

3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meum laborasti, & non es defatigatus.

4 Sed habeo *aliquid* aduersum te, quòd charitatem tuam primam omiseris.

5 Memor esto itaq; vnde excideris,& resipisce,& priora opera facito: sin minus,veniā aduersum te citò,& mouebo candelabrum tuū è loco suo,nisi resipueris.

6 Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolaitarum,quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem , audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio paradisi Dei.

8 Angelo verò Smyrnæorū Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus,& viuit:

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es, & blasphemiam eorū qui se dicunt Iudæos esse,& non sunt,sed synagoga Satanæ.

10 Nihil metue eorum quæ passurus es:ecce, futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt exploremini:& habebitis afflictionem dierum decem. esto fidelis vsque ad mortem,& dabo tibi coronam vitæ.

11 Qui habet aurem , audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis,Victor non læditur à morte secunda.

12 Angelo verò Pergamensis Ecclesiæ scribe,Hæc dicit qui habet romphæam illam vtrinque acutam.

13 Noui opera tua , & vbi habites, *nempe* vbi thronus est Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neque negasti fidem meam, etiam iis diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos,vbi Satanas habitat.

14 Sed habeo aduersum te pauca,quòd habeas istic qui teneant doctrinam || Balaam,qui docebat Balac obiicere offendiculum coram filiis Israel,vt ederēt ex ijs quæ simulacris immolantur,& scortarentur.

Num.24.14. & 25.1.

15 Ita habes etiam qui teneant doctrinam Nicolaitarum:quod odi.

16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis, Victori dabo edere ex Manna illo abscondito,& dabo illi calculum album,& in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo nouit nisi qui accipit.

18 Angelo verò Thyatirensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis,& cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

19 Noui opera tua & charitatem,& subministrationem,& fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua,& vltima plura prioribus.

20 Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt scortentur & edant ex ijs quæ simulachris immolantur.

21 Et dedi illi tempus vt resipisceret, à scortatione sua,& non resipuit.

22 Ecce ego abiiciam in lectum. & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximam, nisi resipuerint ab operibus suis.

23 Et filios eius interficiam morte: scientq; omnes Ecclesiæ me esse || scrutatorem renum & cordium: & dabo vnicuique vestrûm secundùm opera sua.

1.Sam.16.7, psal.7.10, ier.11.20,& 17.10.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirensibus, quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt profunditates Satanæ, vt aiunt: non imponam vobis aliud onus.

25 Tamen id quod habetis, tenete quousque veniam.

26 Nam siquis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes.

27 || Et reget eas virga ferrea, & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo:

Psal.2.9.

28 Et dabo ei stellam matutinam.

29 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

CAP. III.

1 Angelo autem Ecclesiæ quæ est Sardibus, scribe, Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei & septem stellas, Noui opera tua, *nempe* quod dicaris viuere, sed mortuus sis.

2 Esto vigilans, & confirma reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Memento igitur quæ acceperis & audieris: atque serua & resipisce. Quòd si non vigilaueris, veniam ad te || tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te.

Infrà, 16.15, 1.thess.5.2, 2.pet.3.10.

4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt vestimenta sua, ideoque incedent mecum albati. digni enim sunt.

5 Qui vicerit, amicietur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex || libro vitæ, sed confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.

Infrà.20.12, & 21.27, phil.4.4.

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

7 Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet clauem Dauidis: qui aperit,& nemo claudit: & claudit,& nemo aperit.

8 Noui opera tua: ecce proposui tibi ostium apertum, nec quisquam potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruasti sermonem meum, neque abnegasti nomen meum.

9 Ecce, præbebo eos qui sunt ex synagoga Satanæ, *id est* eorum qui dicunt se Iudæos esse, nec sunt, sed mentiuntur: ecce, *inquam*, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, & sciant quòd ego dilexi te.

10 Quoniam seruasti sermonem tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum est in orbem vniuersum ad explorandos incolas terræ.

11 Ecce, venio citò. tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Siquis vicerit, faciam vt sit columna in templo Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inscribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalem, quæ descendit è cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

14 Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis ille fidelis & verax, principium opificii Dei.

15 Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum esse neque feruidum. vtinam frigidus esses aut feruidus.

16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse ærumnosum, & miserabilem, & pauperem, & cæcum, & nudum.

18 Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

19 || Ego quoscunque amo, arguo & castigo: æmulare igitur ac resipisce.

Prou.3.12, hebr.12.5.

20 Ecce, sto ad ostium,& pulso: siquis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoque mecum.

21 Siquis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

CAP. IIII.

1 Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo: & vox prima quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri postea.

2 Statim igitur fui correptus à spiritu: & ecce, thronus positus erat in cælo: & *quidam* throno insidebat.

3 Porro qui sedebat, aspectu similis lapidi iaspidi & sardio: & in circuitu throni erat iris aspectu similis smaragdo.

4 Et in circuitu sedis, sedilia vigintiquatuor: & super sedilia vidi vigintiquatuor senes sedentes, amictos vestibus albis, & habẽtes super capita sua coronas aureas.

5 Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & septem lampades igneæ ardentes ante thronum, quæ sunt septem Spiritus Dei:

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum simile crystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal simile aquilæ volanti.

8 Et quatuor animalia singula per se habebant alas senas in circuitu, & intus plena erãt oculis, die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est.

9 Et quum tribuebant illa animalia gloriã & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam*, viuenti in secula seculorum.

10 Procidebant viginti quatuor Senes ante illum insidentem, throno, & adorabant illum viuentem in secula seculorum, & abiiciebant coronas suas ante thronum dicentes,

11 || Dignus es Domine qui accipias gloriã & honorem & virtutem quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.

Infrà, 5. 11.

CAP. V.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui insidebat throno, librum scriptum intus & à tergo, obsignatum sigillis septem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigilla?

3 Nemo autem poterat neque in cælo, neque in terra, neque subter terram, aperire librum, neque eum inspicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

5 Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram.

7 Is venit & accepit librũ ex dextra eius qui throno insidet.

8 Quumque accepisset librum, quatuor illa animalia & vigintiquatuor illi senes ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffituum, quæ sunt preces sanctorum.

9 Et cecinerunt canticum nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione:

10 || Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

Suprà, 1. 6, 1. pet. 2. 9.

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum, || numero millies centies mille, & decies centies mille:

Dan. 7. 10.

12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus qui accipiat virtutem, & diuitias, & sapientiam & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem:

13 Sed & omnem creaturam quæ in cælo est, & quæ super terram & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt, omnia audiui dicentia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur in secula seculorum.

14 Quatuor autem animalia, dicebant, Amen: & vigintiquatuor senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

1 POstea aspexi, quum aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide.

2 Aspexi igitur, & ecce *aderat* equus albus: & qui insidebat ei habebat arcum, & data est ei corona, & prodiit vincens, & vt vinceret.

3 Quúmque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni & vide.

4 Et prodiit alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum, datum est vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datúsque est ei gladius magnus.

5 Et quum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens. Veni & vide. Aspexi igitur, & ecce equus niger *aderat*, & qui insidebat ei, habebat stateram in manu sua.

6 Et audiui vocem in medio quatuor animalium, dicentem, Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læseris.

7 Quumque aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem, Veni & vide.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus, & eius qui insidebat ei, nomen erat Mors: & Infernus sequebatur eam: dataque est eis in quadrantem terræ potestas trucidandi gladio & fame & morte, perque terrestres feras.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintũ, tum, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter testimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicentes, Vsquequo domine, qui sanctus es & verax, non iudicas ac vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?

11 Tum datæ sunt singulis stolæ albæ, & dictum est eis vt requiescerẽt adhuc paululum temporis, vsquequo compleantur etiam conserui eorum & fratres eorum, qui trucidandi sunt sicut & ipsi.

12 Deinde aspexi quum aperuisset sigillum sextum, & ecce terræ motus magnus factus est, & sol factus est niger vt saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis.

13 Et stellæ è cælo ceciderũt in terram, si-

cut ficus abiicit grossos suos, quum vento magno concutitur.

14 Et cælum abscessit sicut liber qui conuoluitur:& omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt.

15 Et reges terræ, proceres, & diuites, & tribuni, & potentes, omnésque tum serui tum ingenui absconderunt se in speluncis & in petris montium:

16 Et dixerunt montibus & petris: || Cadite super nos, abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni.

Esa 2.19. Ose.10.2. Luc.23.30.

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

CAP. VII.

1 POstea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor angulis terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborē.

2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari, neque arboribus, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis.

4 Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israiel.

5 Ex tribu Iuda, duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben, duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata.

6 Ex tribu Aser, duodecies mille obsignata: ex tribu Nephthali, duo decies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: ex tribu Leui duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata

8 Ex tribu Zabulon, duodecies mille obsignata: ex tribu Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Beniamin duodecies mille obsignata.

9 Postea aspexi, & ecce *aderat* turba multa, quam numerare nemo posset, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis: stabántque ante thronum & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorū.

10 Et clamabant voce magna, dicentes, Salus à Deo nostro *est* sedente super thronum, & *ab* Agno.

11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senum & quatuor animalium: & procubuerunt in cōspectu throni in facies suas, & adorarunt Deum,

12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo nostro in secula seculorum. Amen.

13 Tunc me compellauit vnus ex senibus, dicēs mihi, Isti qui amicti sunt stolis albis, quinam sunt, & vnde venerunt?

14 Et dixit ei, Domine, tu nosti. Et dixit mihi, Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt stolas suas, ac dealbarunt in sanguine Agni

15 Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiūt ei die ac nocte in templo eius: & qui insidet throno, habitabit cum eis.

16 || non esurient amplius, neque sitient amplius, nec in eos incidet sol neque vllus æstus.

Esa.49.10.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni est, pascet eos. & reducet ad viuos frontes aquarum. || & abstersurus est Deus omnem lacrymā, ob oculis eorum.

Esa.25.8. Infra,21.4.

CAP. VIII.

1 POrro quum aperuisset sigillum septimū factum est silentium in cælo, media fermè hora.

2 Et vidi septem illos Angelos qui adstant coram Deo, quibus datæ sunt septem tubæ.

3 Tum alius Angelus venit, & stetit ante aram, habens thuribulum aureum: & dati sunt ei suffitus multi, vt offerret *cum* precibus Sanctorum omnium, super altare aureum quod est ante thronum.

4 Ascendit autem fumus suffituū *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli, ad conspectū Dei.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecítque in terrā: & facta sunt tonitrua & voces & fulgura & terræmotus.

6 Et septem Angeli qui habebant septem tubas, præparauerunt se vt clangerent,

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta est grando & ignis, mista sanguine, proiectáq; sunt in terram: & tertia pars arborum exusta est, & omne fœnum viride exustum.

8 Deinde secundus Angelus clanxit, & quasi mons magnus igne ardens proiectus est in mare: factáq; est tertia pars maris, sanguis.

9 Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cælo stella magna, ardens velut fax, cecidítque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum,

11 Nomen autem stellæ dicitur Absinthiū: versa est igitur tertia pars aquarō in absinthiū: & multi homines mortui sunt ex aquis, quòd amaræ factæ essent.

12 Deinde quartus Angelus clanxit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cæli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis sonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi stellam è cælo cecidisse in terrā cui data est clauis putei abyssi

2 Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locustæ in ter-

ram: datáque est illis potestas qualem habent potestatem terrestres scorpij.

4 Et ipsis est dictum ne læderent gramen terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: sed tantùm homines qui non habent signum Dei in frontibus suis.

5 Datum autẽ est eis non vt occidant eos, sed vt crucientur *illi* menses quinque, *sitque* cruciatus eorum vt cruciatus scorpij quum percusserit hominem.

Supra 6.16. Esa.2.19, Ose.10.8. 6 ||Itaque per eos dies homines quærent mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt mori, sed fugiet mors ab eis.

Sapient.16.9. 7 ||Figuræ autem locustarum similes *erant* equis paratis ad prælium: *erántque* super capita earum tanquam coronæ similes auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curruum, equis multis currentibus ad bellum.

10 Sed & habebãt caudas similes scorpionum, erántque aculei in caudis earum: & earam potestas *erat* nocere hominibus menses quinque.

11 Habent autem sibi impositum regem, Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id est Perdens.*

12 Væ vnum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ postea.

13 Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

14 Dicentem sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mẽsem & annum, vt occidant tertiam partem hominum,

16 Erátque numerus equestris exercitus, bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Itèmque vidi equos per visionẽ & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos. erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorum prodibat ignis, & fumus, & sulphur.

18 Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nempe* ab igne & fumo & sulphure, quę prodibant ex ore ipsorum,

19 Potestas enim eorum in ore eorum est, & in caudis eorum. nam caudæ eorum similes sunt serpẽtibus, habẽtes capita per quę nocent

20 Porro reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non resipuerunt ab operibus manuum suarum, vt ne adorarent dæmonia ||& simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare:

Psal.115.4. & 135.15.

21 Neque resipuerunt ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à scortatione sua neque à furtis suis.

CAP. X.

1 TVm vidi alium Angelum fortem descendentem de cælo amictum nube, in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt sol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

2 Habebátque in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram,

3 Clamauitque voce magna, sicut leo rugit: & quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.

4 Et quum loquuta fuissent septẽ tonitrua voces suas, ego scripturus eram: sed audiui vocem de cælo dicentem mihi, Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas.

5 Et Angelus quem vidi stantem super mare & super terram, sustulit manum suam ad cælum.

6 Et iurauit per eum qui viuit in secula seculorum, qui creauit cælũ & ea quæ sunt in eo, & terrã & ea quæ in ea sunt, & mare & ea quæ in eo sunt, tempus non fore amplius:

7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quũ cœperit clangere, consummandum esse mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis prophetis.

8 Et vox quam audieram è cælo, rursum loquuta est mecũ, & dixit, Abi & accipe libellum illum apertum *qui est* in manu Angeli stantis super mare & super terram.

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellum. Et dixit mihi, Accipe & deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum erátque in ore meo dulcis tanquam mel, sed quum deuorassem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis gentibus, linguis, & regibus multis.

CA. XI.

1 DAtus est autem mihi calamus similis virgæ: adstititque Angelus, dicens, Surge, & metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Sed atrium quod extra templum est exclude, & ne metiaris illud: nam datum est Gentibus: & Vrbem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.

3 Sed dabo illam duobus testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

4 Hi sunt duæ illæ oleæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ posita.

5 Quòd siquis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eorũ: nam si quis velit ei nocere, ita oportet eum occidi.

6 Hi habent potestatem claudendi cælũ, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem: & percutiendi terrã omni plaga quotiescunque voluerint.

7 Porro quũ finierint suum testimonium, bestia ascendens ex abysso, geret aduersus eos bellum, & vincet eos, & occidet eos.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, vbi & Dominus noster crucifixus est.

9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & gentibus cadauera eorum

per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

10 Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur: & munera mittent alii alijs, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabúntque *erecti* in pedes suos, & timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

12 Deinde audierunt vocem magnam de cælo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascenderúntque in cælum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

13 Factúsque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa sunt in terræmotu capita hominum septies mille: & reliqui territi sunt, & dederunt gloriam Deo cæli.

14 Væ secundum abiit, & ecce væ tertium veniet citò.

15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes, Facta sunt regna mundi, *regna* Domini nostri, & Christi eius, qui regnabit in secula seculorum.

16 Tum vigintiquatuor illi Senes qui in cōspectu Dei sedent in sedilibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorarunt Deum:

17 Dicentes, Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es potestatem tuam magnam, & regnum inuenisti:

18 Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium seruis tuis prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

19 Tunc apertum est templum Dei in cælo, & visa est arca fœderis eius in templo eius: & facta sunt fulgura & voces tonitrua, & terræmotus, & grando magna.

CAP. XII.

1 VIsum est autem signum magnum in cælo: Mulier amicta sole, sub cuius pedibus erat luna, & in capite corona stellarum duodecim:

2 Vterum ferens, clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret.

3 Visum est autem aliud signum in cælo, & ecce *adfuit* draco magnus rufus, habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

4 Cuius cauda trahebat tertiam partem stellarum cæli, quas abiecit in terram. stetit autem is draco ante mulierem parituram, vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium masculum, recturum omnes Gentes virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum & *ad* thronum eius.

6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locum paratum à Deo, vt illic pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

7 Et factum est prælium in cælo: Michael & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius:

8 Sed non obtinuerunt, neque locus eorum amplius inuentus est in cælo.

9 Et proiectus est draco ille magnus, serpēs ille antiquus qui vocatur diabolus & Satanas, qui seducit totum terrarum orbem: proiectus, *inquam*, est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cælo, Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonij sui & animæ: suæ prodigi fuerunt vsque ad mortē.

12 Propterea lætamini cæli, & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descēdit diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui scit se paulum temporis habere.

13 Quum igitur vidisset draco se proiectū esse in terram, persequutus est mulierem quæ pepererat masculum.

14 Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à conspectu serpētis in desertum, in locum suum, vbi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis.

15 Eiecit autē serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine.

16 Sed succurrit terra mulieri, aperuítque terra os suum, & absorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore suo.

17 Iratus est igitur draco aduersus mulielierem: & abiit vt gereret bellum cum reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium IESV Christi.

18 Stetitque super arenam maris.

CAP. XIII.

1 TVm vidi bestiam è mari ascendentem, quæ habebat capita septem & cornua decem: & super cornua eius *erant* decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

2 Erátque hæc bestia quam vidi, similis pardo, & pedes eius vt pedes vrsi, & os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnam.

3 Et vidi vnū ex capitibus eius quasi lethaliter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata est & admirans vniuersa terra sequuta est bestiā.

4 Et adorarunt draconem qui dedit potestatē bestiæ: & adorarunt bestiā, dicentes, Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datúmque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agēdi menses quadraginta duos.

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, vt conuitiis afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguam & gentem.

8 Itaque adorarunt eam omnes incolæ terrę, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Si quis habet aurem, audiat.

10 Si quis in captiuitatem ducit, in captiuitatē abibit || si quis gladio occiderit, oportet eum

Gen. 9.6. matth. 26.52.

eum gladio occidi: hic est patientia & fides Sanctorum.

11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem è terra, habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

12 Ea verò potestatem prioris bestiæ omnem exercet in conspectu eius, & facit vt terra & ipsius incolę adorent bestiam illam primam, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Editq; signa magna, adeo vt etiam ignẽ faciat è cælo descendere in terram in conspectu hominum.

14 Et seducit incolas terræ, propter signa quæ datum est ei vt faciat in conspectu bestiæ: dicens incolis terræ vt faciant imaginem bestiæ quæ gladio vulnerata fuit, sed reuixit.

15 Datumque est ei vt animaret imaginem bestiæ, vt etiam loquatur imago bestiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem bestiæ, occidantur.

16 Sed & facit vt omnes parui & magni, diuites & pauperes, liberi & serui accipiant characterem in manu sua dextra, aut in frontibus suis:

17 Et nequis possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.

18 Hic sapientia est. Qui intelligentia præditus est, computet numerum bestiæ. numerus enim hominis est: & numerus eius, sexcenta sexagintasex.

CAP. XIIII.

1 TUm aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans super montem Sion, & cum eo centum quadragintaquatuor millia, habentia nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.

2 Et audiui vocem è cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam sonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum pulsantium citharas suas:

3 Et canentium quasi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quisquam poterat discere canticum illud, nisi illa cẽtum quadragintaquatuor millia, ii *videlicet* qui empti sunt è terra.

4 Hi sunt qui cum mulieribus non sunt inquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnũ quocunque ierit: hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo & agno *sacra*.

5 Et in quorum ore non est inuentus dolus: sunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelum volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti & tribui, & linguæ, & populo:

7 Dicentem magna voce, || Timete Deũ, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicii eius: & adorate eum || qui fecit cælum & terram & mare & fontes aquarum.

Psal.145.6. *Act.14.15.*

8 Et alius Angelus sequutus est, dicens, || Cecidit, cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum iræ scortationis suæ potandũ præbuit omnibus gentibus.

Esa.21.9, ierem.51.8, infra,18.2.

9 Et tertius Angelus sequutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua aut in manu sua,

10 Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, ex mero *inquam*, infuso in poculum iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum ascendet in secula seculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant bestiam & imaginẽ eius, & siquis acceperit characterem nominis eius.

12 Hic tolerantia sanctorum est: hic qui obseruant mandata Dei, & fidem Iesu.

13 Tunc audiui vocem è cælo, dicentem mihi, Scribe, Beati posthac mortui, ii *inquam* qui Domini causa moriuntur. Et iam dicit Spiritus: quoniam requiescunt à laboribus suis, & opera eorum sequuntur eos.

14 Aspexi autem, & ecce *aderat* nubes cādida: & super nubem sedebat *quidam* similis homini, habẽs in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodiit è templo, clamans voce magna ad eum qui insidebat nubi, || Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam aruit || messis terræ.

Io[illegible] *Matth[illegible]*

16 Misit igitur is qui insidebat nubi falcem suam in terram: & demessa est terra.

17 Tum alius Angelus prodiit è templo quod est in cęlo, habens & ipse falcem acutam.

18 Et alius Angelus prodiit ab altari, habẽs potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicẽs, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nam maturæ sunt eius vuæ.

19 Misit igitur Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & misit in magnum illum lacum iræ Dei.

20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exiuitq; sanguis è lacu vsque ad frœnos equorum, per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

1 DEinde vidi aliud signum in cælo magnũ & admirabile, Angelos septem, habentes plagas septem vltimas, quoniam per illas expleta est ira Dei.

2 Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriam reportant ex bestia & imagine eius, & charactere eius, ex numero nominis eius, stantes apud mare vitreum, *&* habentes citharas Dei:

3 Qui etiam cantabant canticum Mosis serui Dei, & canticum Agni, dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: || iustæ & veræ sunt viæ tuæ, rex sanctorum.

Psal.146.6.

4 || Quis non timebit te, Domine, & glorificabit nomen tuum? nam solus sanctus *es* nam omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta sunt.

Ierem.10.7.

5 Et post hæc aspexi, & ecce apertum est templum Tabernaculi testimonii in cælo.

6 Et prodierunt è templo septem Angeli, habẽtes septem plagas, induti lino puro & cādido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit septem Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuentis in secula seculorum.

8 Et impletum est templum fumo *prodeunte* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquam poterat ingredi in templum, donec explerentur septem plagæ septem Angelorum.

CAP. XVI.

1 TVnc audiui vocem magnam è templo, dicentem septem Angelis, Ite, effundite septem phialas iræ Dei in terram.

2 Abiit igitur primus *Angelus*, & effudit phialam suam in terram: factumque est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebant characterem bestiæ, & eos qui adorabant imaginem eius.

3 Deinde secundus Angelus effudit phialam suam in mare, factumque est quasi sanguis cadaueris: & quodcunq; animal viuebat in mari mortuum est.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam suam in flumina & in fontes aquarum: & factæ sunt sanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicentem, Iustus es Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, quia hæc iudicasti:

6 Quia, *inquam*, sanguinem sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti ad bibendum, digni enim sunt.

7 Et audiui alium è sanctuario dicentem, Etiam Domine Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

8 Postea quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.

9 Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemarunt nomen Dei habentis potestatem in has plagas: neque resipuerunt vt darent ei gloriam.

10 Tum quintus Angelus effudit phialam suam super thronum bestiæ: & factum est regnum eius tenebrosum: & mandebant linguas suas præ dolore:

11 Et blasphemarunt Deum cæli præ doloribus suis & vlceribus suis: nec resipuerunt ab operibus suis.

12 Tum sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum, *nempe* Euphratē: & siccata est aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu solis *aduentantium*.

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ illius tres impuros spiritus similes ranis *prodeuntes*.

14 Sunt enim spiritus dæmoniorum edentes signa, quique abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

15 Ecce, venio || vt fur. Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videantur verenda ipsius.

Suprà, 3, 3, matth. 24. 44. luc. 12. 39.

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tum septimus Angelus effudit phialam suam in aërem: & prodiit vox magna è templo cæli, à throno, dicens, Factum est.

18 Factique sunt sonitus, & fulgura, & tonitrua: & terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram, terræmotus *inquam* adeo magnus.

19 Et dirupta est vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gentium ceciderunt: & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, vt præberet ei poculum indignationis iræ suæ.

20 Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti.

21 Et grando magna, quasi talentaria, descendit è cælo in homines: & blasphemarunt Deum homines propter plagam grādinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

CAP. XVII.

1 TVm venit vnus ex septem Angelis qui habebant septem phialas, & loquutus est mecum, dicens mihi, Heus tu, ostēdam tibi damnationem meretricis magnæ, sedentis super aquas multas:

2 Cum qua scortati sunt reges terræ, & cuius scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.

3 Quúmque me per spiritum in desertum transtulisset, vidi mulierem insidentem bestiæ coccinæ, plenæ nominibus blasphemiæ, habenti capita septem, & cornua decem.

4 Erat autem mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretiosis & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominationibus & immunditia scortationis suæ:

5 Et in fronte sua nomen scriptum, Mysterium, Babylon magna, mater scortationum & abominationum terræ.

6 Et vidi mulierem illam ebriam sanguine sanctorum & sanguine martyrum Iesu: & miratus sum, quum viderem illam, admiratione magna.

7 Tunc dixit mihi Angelus, Quare miraris? ego dicam tibi mysteriū mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem & cornua decem.

8 Bestia quā vidisti fuit, & non est: & ascēsura est ex abysso, & in exitium abitura: & mirabuntur incolæ terræ, (quorum nomina scripta non sunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes bestiam quæ erat, & non est, & tamen est.

9 Hic est mens quæ habet sapientiam. Septem capita, septem montes sunt super quos mulier sedet.

10 Et reges septem sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue tempus manere.

11 Bestia autem quæ erat, & non est, is octauus est, & è septem est, & in exitium abit.

12 Decem autem cornua quæ vidisti, decē reges sunt, qui regnum non dum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient cum bestia.

13 Hi vnum consilium habent, & vires ac potestatem suam bestiæ tradent.

14 Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: || quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum: & qui cum eo sunt, vocati & electi & fideles.

Infrà, 9. 16, 1. tim. 6. 15.

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & turbæ, & gētes, & linguæ.

16 Et decem cornua quę vidisti in bestia, hi odio prosequentur meretricem, & solam reddent illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum est ei, & vt consentiant, dentque regnum suum bestiæ, donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna quæ habet regnum super reges terræ.

CAP.

CAP. XVIII.

1 ET post hæc vidi alium Angelum descendentem è cælo, habentem potestatē magnam: adeo vt terra resplenduerit gloria eius.

2 Exclamauit autē vehementer voce magna, dicens, || Cecidit, cecidit Babylon illa magna: & facta est domicilium dæmoniorum, & custodia omnis spiritus impuri, & custodia omnis volucris immundæ & inuisæ.

Supra 14. 8. Esa. 21. 9. ierem. 51. 8.

3 Quia ex vino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum ea scortati sunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti sunt.

4 Et audiui aliam vocem è cęlo dicentem, Exite ex ea popule mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.

5 Nam acumulata peccata eius pertigerunt vsque in cælum: & recordatus est Deus scelerum eius.

6 Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplum secundum opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum extulit sese & luxuriata est, tantum date ei cruciatū & luctum. quia in corde suo dicit, Sedeo regina, nec sum vidua, nec luctum videbo.

8 Ideo vna die venient plagæ eius, mors & luctus & fames & igne exuretur, quia validus est Dominus Deus, qui damnabit eam

9 Tum flebunt eam, & plangent super ea reges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt, cùm viderint fumum incendii eius.

10 Procul stantes propter timorem cruciatus eius, & dicētes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon vrbs, illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt super ea: quoniam merces eorum nemo emit amplius:

12 Merces auri & argenti & lapidis pretiosi, margaritarum, byssi, purpuræ, serici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneum, & omne vas ex ligno pretiosissimo, & ære, & ferro, & marmore:

13 Et cinamomum, & suffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & similam, & triticum, & iumenta, & oues: & equorū *merces* & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et fructus desiderij animæ tuæ abierunt à te: & omnia pingua & præclara abierunt à te, nec amplius ea inuenies.

15 Harum *inquam* rerum mercatores diuites facti, procul ab ea stabunt, propter timorē cruciatus eius, flentes ac lugentes:

16 Et dicentes, Vah vah, ciuitas illa magna quæ amicta erat bysso & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretiosis & margaritis: quînam vno hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ.

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis, in nauibus versantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæstum faciunt, longè stabunt,

18 Et clamabunt, videntes fumum incendij eius: & dicent, Quæ similis *erat* vrbi isti magnæ.

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabūt, flentes ac lugentes: & dicentes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebant naues in mari, pretiis eius, quæ vna hora desolata est.

20 Exulta super eam cælum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam sumpsit pœnas Deus vestræ vltionis causa de illa.

21 Tum sustulit quidam Angelus fortis lapidem instar molæ magnæ, & proiecit in mare: dicens, Ita cum impetu proiicietur Babylon, vrbs illa magna, nec amplius inuenietur.

22 Et vox citharœdorum, & musicorum & tibia ac tuba canentium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuscunque artis inuenietur in te amplius: & sonitus molę non audietur in te amplius:

23 Et lux lucernę non lucebit in te amplius & vox sponsi & sponsæ nō audietur amplius in te: cuius mercatores erant proceres terræ, & cuius veneficijs seductæ sunt omnes gentes.

24 Sed in ea sanguis Prophetarum & sanctorum inuetus est & omnium qui mactati sunt in terra.

CAP. XIX.

1 POst hæc audiui vocem magnam turbæ multæ in cælo dicentis Halleluia salus, & honor & gloria, & virtus Domino Deo nostro *est*

2 Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricem illam magnam, quæ corrupit terram scortatione sua damnauit, & vindicauit sanguinem seruorum suorum ex manu eius.

3 Deinde secundò dixerunt, Halleluia. Et fumus eius ascendit in secula seculorum.

4 Et prociderunt vigintiquatuor Senes, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum insidentem throno, dicentes, Amen: Halleluia.

5 Tum vox è throno prodiit, dicens, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum, parui & magni.

6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquam sonitum aquarum multarum, & tanquam sonitum tonitruorum magnorum, dicentium, Halleluia: quoniam regnauit Dominus Deus ille noster omnipotens.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei, quia venerūt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit se.

8 Et datum est ei vt amiciatur bysso pura & splendida. byssus enim iustificationes sunt Sanctorum.

9 Tum dixit mihi, Scribe, || Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt.

Math. 22. 2.

10 Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum, sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, & *vnus* ex fratribus tuis qui habent testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim Iesu est Spiritus prophetiæ.

11 Deinde vidi cælum apertū: & ecce *affuit* equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* iustè iudicat & pugnat.

12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa habebatque nomen scriptum quod nemo [illegible] ipse:

13 Et amictus

vocatúrque nomen eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui sunt in cælo, sequebantur eum equis albis, vestiti bysso alba & pura.

15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo percutiat gentes. ||ipse enim reget eas virga ferrea. ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

Psal. 2.15.

16 Habebátque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, ||Rex regum, & Dominus dominantium.

Suprà 17.14. 1.Tim. 6.15.

17 Tunc vidi quendam Angelum stantem in sole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cæli, Adeste, & congregamini ad cœnā magni Dei.

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipsis insident: & carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi bestiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui insidebat equo & cum exercitu eius.

20 Sed apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ. & qui adorarunt imaginem eius. viui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure.

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeunte ex ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1 DEinde vidi Angelum descendentem è cælo, qui habebat clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.

2 Et apprehendit draconem, serpentem *inquam* illum antiquum, qui est diabolus & Satanas: & vinxit eum *ad* annos mille.

3 Coniecítque eum in abyssum, & clausit eum, & obsignauit super eum, vt non seducat amplius gētes, donec compleantur anni mille, nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi sedes, & sederunt super eas: & iudicium datum est eis. & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quíque non adorarunt bestiam neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: viuéntque & regnabunt cum Christo mille annis.

5 Reliqui verò ex mortuis non reuiuiscēt donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

6 Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima. in hos *enim* secunda mors nō habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum verò expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo:

8 Et exibit vt seducat gentes quæ sunt in quatuor angulis terræ, ||Gog & Magog, vt congreget eos in prælium: quorum numerus est sicut arena maris.

Ezech. 39.1.

9 Ascenderunt igitur super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorum, & vrbem dilectam: sed descendit ignis à Deo è cælo, qui deuorauit eos.

10 Et diabolus qui seducebat eos, coniectus est in stagnum ignis & sulphuris. vbi & bestia & pseudopropheta: & cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidentem, à cuius cōspectu fugit terra & cælum, quorum locus non est inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in cōspectu Dei & libri aperti sunt: & alius ||liber apertus est, qui est *liber* vitæ: iudicatíque sunt mortui ex iis quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.

Suprà 3.5. infrà, 21.27. Phil. 4.3.

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & infernus reddiderunt mortuos quos habebant: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

14 Infernus autem ac Mors coniecti sunt in stagnum ignis: quæ est mors secunda.

15 Et qui non inuētus est in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

CAP. XXI.

1 D||Einde vidi cælum nouum & terram nouam: primum enim cælum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

Esa. 65.17. & 66.22. 2.Pet. 3.13.

2 Et ego Iohannes vidi sanctam vrbem Hierusalem nouam, descendentem à Deo è cælo, paratam, vt sponsam ornatam viro suo.

3 Et audiui vocem magnam è cælo, dicentem, Ecce, tabernaculum Dei *est* cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi, populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit, Deus ipsorum.

4 || Et abstersurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius: quia prima abierunt.

Suprà 7.17. Esa. 25.8.

5 Et dixit is qui insidebat throno, || Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nam hæc verba fidelia sunt & vera.

Esa. 43.19. 2.Cor. 5.17.

6 Et dixit mihi, Actum est: || ego sum A & Ω, initium & finis. Ego sitienti dabo ex fonte aquæ viuæ gratis.

Suprà 1.8. infrà 22.13.

7 Qui vicerit, possidebit omnia: & ero eis Deus, & ipse erit mihi filius.

8 Timidis autem & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & scortatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mēdacibus, pars assignata est in stagno ardenti igne & sulphure: quod est mors secunda.

9 Tum venit ad me vnus ex septē illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens, Veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

10 Et sustulit me per Spiritum in montem magnum & sublimem, & ostendit mihi vrbem magnam, sanctam *inquam* illam Hierusalem, descendentem è cælo à Deo:

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

12 Habebat autem murum magnum & sublimem, habentem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorū Israel.

13 Ab oriente *erat* portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab austro, portæ tres: ab occasu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamenta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apostolorum Agni.

15 Porrò is qui loquebatur mecum, habebat calamum aureum vt metiretur vrbem, & portas eius, & murum eius.

16 Vrbs ipsa verò quadrangularis est, cuius longitudo tanta est quanta & latitudo. Mensúsque est vrbem calamo, ad stadiorum duodecim millia: suntque longitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

17 Et mensus est murum eius, centum quadragintaquatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli.

18 Erat autem structura muri eius ex iaspide: ipsa verò vrbs aurum purum, & similis vitro puro.

19 Et fundamenta muri vrbis omni lapide pretioso ornata. fundamentum primum *erat* iaspis: secundum, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum smaragdus:

20 Quintum, sardonix: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singula portæ ex singulis margaritis sunt: & forum vrbis, aurum purum, tanquam vitrum perlucidum.

22 Nec templum vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est Agnus.

Esa.60.19.

23 || Neque vrbs ita eget sole, vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

Esa.60.3.

24 || Et gentes quæ seruatæ fuerunt, ambulabũt ad lucem eius: & reges terræ gloriam suam & honorem ad eam adferent.

Esa.60.11.

25 || Nec portæ eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

Suprà, 3.5, & 20.12, Psal.69.28.

27 Non intrabit in eam quicquam quod inquinat, aut abominandum quippiam patrat, vel mendacium *loquitur*: sed qui scripti sunt in || libro vitæ Agni.

CAP. XXII.

1 DEinde ostendit mihi purum fluuium aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

2 In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis *erat* arbor vitæ, adferens fructus duodecim, per menses singulos edens fructum suum & folia sua ad sanitatem Gentium.

3 Nec vllum maledictum erit amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit, & serui eius seruient ei.

4 Et videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus ipsorum *erit*.

Esa.60.19.

5 || Et nox illic non erit, neque opus est eis lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illustrat eos: & regnabunt in secula seculorum.

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera: & Dominus Deus sanctorum Prophetarum misit Angelum suum vt indicet seruis suis quæ oporteat fieri citò.

7 Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba prophetiæ libri huius.

S[illegible]

8 Ego verò Iohannes, *is sum* qui hæc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, || cecidi vt adorarem ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat.

9 *Is* verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrum tuorum prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora.

10 Deinde dixit mihi. Ne obsignes verba prophetiæ libri huius: tempus enim propè est.

11 Qui nocet, noceat adhuc & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc & sanctus, sanctificetur adhuc.

Rom.2.6.

12 Ecce, venio citò & merces mea mecum est, || vt reddam vnicuiq; prout opus ipsius erit.

Suprà, 1.8, & 21.6, Esa.41.4, & 44.6.

13 || Ego sum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus.

14 Beati qui seruant mandata: vt sit eis ius in arborem vitæ, & per portas ingrediantur in vrbem.

15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mendatium.

16 Ego Iesus misi Angelum meum vt hæc vobis testificaretur in Ecclesiis. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina.

Esa.55.1.

17 Et Spiritus & sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. || & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

18 Enimuero contestor cuiuis audienti verba prophetiæ libri huius, siquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto.

19 Et siquis abstulerit *aliquid* ex verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe sancta, & ex iis quæ scripta sunt in libro isto.

20 Dicit qui testatur ista, Etiam venio citò. Amen, Etiam veni Domine Iesu.

21 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.